AHMED CEVDET PAŞA

Târîh-i Cevdet

1. 2. 3. 4.
CİLTLER

KİTAP 1

Târîh-i Cevdet

AHMED CEVDET PAŞA

BU ESER AŞAĞIDA İSİMLERİ YAZILI OLAN TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ YÖNETİM KURULU'NUN KARAR VE DESTEKLERİ İLE YAYINLANMIŞTIR.

M.Rifat HİSARCIKLIOĞLU-Başkan,
Halim METE-Başkan Yardımcısı,
İbrahim ÇAĞLAR-Başkan Yardımcısı,
Ender YORGANCILAR-Başkan Yardımcısı,
Ali KOPUZ-Başkan Yardımcısı,
Faik YAVUZ-Sayman Üye,
Şahin BİLGİÇ-Üye,
Salih Zeki MURZİOĞLU-Üye,
İbrahim BURKAY-Üye,
Cengiz GÜNAY-Üye,
Memiş KÜTÜKÇÜ-Üye,
Selçuk ÖZTÜRK-Üye,
Bülent KARAKUŞ-Üye,
Yahya TOPLU-Üye,
Hakan ÜLKEN-Üye.

KİTAP 1
1. 2. 3. 4. CİLTLER

BU KİTAP
TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ
KÜLTÜR HİZMETİDİR.

2017

AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET
(Tertîb-i Cedîd)

Zeyl ve İlâveleriyle Tam Metin Transkripsiyon

[TÂRÎH-İ VEKÂYİ‘-İ DEVLET-İ ‘ALİYYE]
[1774–1826]

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Sadık Emre KARAKUŞ - Murat BABUÇOĞLU

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları
Ankara–2017

TÂRÎH-İ CEVDET

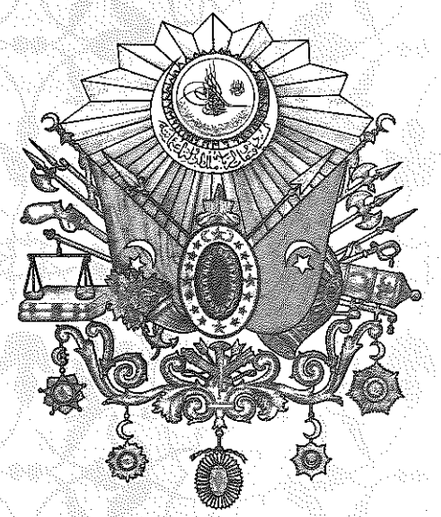

AHMED CEVDET PAŞA

TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ
TOBB

İÇİNDEKİLER

1. Kitap

Hatt-Ya Kebikeç....XI
İthaf....XIII
"Osmanlı Tarihinin Türkçedeki En Güzel Anlatımı"
M. Rifat Hisarcıklıoğlu, TOBB Başkanı....XIV
"Tarih-i Cevdet: Ahmed Cevdet Paşa'nın Müstesna Eseri"
Nabi Avcı, Kültür ve Turizm Bakanı....XX
Neden Bu Kitap?....XXIV
Arma-i Osmanî....XXVI
Takriz - İlber Ortaylı....XXVIII
Önsöz....XXX
Ahmed Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri....XXXIII
Târîh-i Cevdet....XXXIX
Baskı ve Düzenlemeleri....XLI
Üslûp ve İmlâ Özellikleri....XLII
Uygulanan Transkripsiyon....XLIII
Kısaltmalar....XLVII

Cild-i Evvel [1. Cilt]....1
Cild-i Sânî [2. Cilt]....305
Cild-i Sâlis [3. Cilt]....623
Cild-i Rabi' [4. Cilt]....955

2. Kitap

Cild-i Hâmis [5. Cilt]....1257
Cild-i Sâdis [6. Cilt]....1563
Cild-i Sâbi' [7. Cilt]....1903
Cild-i Sâmin [8. Cilt]....2207

3. Kitap

Cild-i Tâsi' [9. Cilt]....2511
Cild-i Âşir [10. Cilt]....2783
Cild-i Hâdî Aşer [11. Cilt]....3021
Cild-i Sânî Aşer [12. Cilt]....3269
Dizin....3526

كتبخانه

احفظوا الورق الى قيامه

١٤٢٨

İTHAF

Bu kitap;

İlk Türk mutasavvıfı, Hazret-i Türkistan, Hace Ahmed Yesevi'nin ölümünün 850. yılı,

Türk ordinaryüs profesör, tarihçi, Türkolog, Modern Türk tarihçiliğinin kurucusu, Türk bilim insanı Mehmet Fuat KÖPRÜLÜ'nün ölümünün 50. yılı,

Tarihçilerin Kutbu Prof. Dr. Halil İNALCIK'ı kaybetmemizin ilk yılında;

Bu Türk büyüklerinin hatırasına; bir başka Türk büyüğü Ahmed Cevdet Paşa'nın Târîh-i Cevdet'ini yayınlayarak medeniyetimizin bu değerli insanlarına armağan ediyoruz.

OSMANLI TARİHİNİN TÜRKÇEDEKİ EN GÜZEL ANLATIMI

Tarih bilmeyen diplomat, pusuladan anlamayan kaptana benzer; her ikisinin de karaya oturmak tehlikesi vardır.
(Ahmed Cevdet Paşa)

Değerli okur;

Bu çalışma muazzam bir tarihin, zorluklarıyla öne çıkan bir dönemin, herkes için ibretlerle dolu hikâyesini bize hatırlatmak ve medeniyetimizin devamında aynı zorlukları ve hataları yeniden yaşamamak ve tarihten beslenen gelecek bilincimizi daha da kuvvetlendirmek için takdim edilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa Tarihi, bizim kuşağın bölük pörçük, içinden sadece bir kenarlara aktarılmış kısımlar okuduğu ama bir türlü tamamına muhatap olamadığımız önemli bir çalışmadır.

Bu kitabı; ilk Türk mutasavvıfı, Hazret-i Türkistan Hoca Ahmed YESEVİ'nin ölümünün 850. yılı, Türkolog, tarihçi, Türk bilim insanı Ordinaryüs Profesör Mehmet Fuat KÖPRÜLÜ'nün ölümünün 50. yılı ve tarihçilerin kutbu Prof.Dr. Halil İNALCIK'ı kaybetmemizin birinci yılında kültür hayatımıza kazandırarak, bu büyüklerimizin hatırasına küçük bir armağanımız olsun istedik.

Ve tevafukun bir güzel tecellisi de bu kitabı, Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın yüksek himayeleri ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Türk Dil Kurumunun öncülüğünde "Türk Dili Yılı" olarak ilan edilen 2017 yılında yayınlıyor olmamızdır. Zira Ahmed Cevdet Paşa tarihçiliği, hukukçu kimliğinin yanı sıra önemli bir edebi şahsiyet ve Türk dilinin gelişmesi için en önemli eserleri ortaya koyan önemli bir ilim insanıdır. Öyleyse bu kitaptan bahsetmeden önce kısaca Ahmed Cevdet Paşa'dan bahsetmemiz yerinde olur.

Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895), devrinin en büyük âlimi olduğu gibi en saygın devlet adamlarından biri. Hukuk tarihimizin en büyük eserlerinden biri, belki de birincisi olan Mecelle de onun kaleminden çıktı. İslami ilimlerle başladığı kariyerinde; hukuk, vergi, maliye, eğitim, arazi, coğrafya, vilayet idaresi gibi pek çok alanda nizamnameler hazırlayacak derecede uzmanlık bilgisi edindi. Mecelle'nin "kanun" olarak başarısı da, çağına vakıf reformist bir muhafazakâr olan Cevdet Paşa'nın dehasından ve bu birikiminden gelmektedir.

Yahya Kemal'in deyimi olan "devamlılık içinde değişme" görüşünün mükemmel bir örneğidir. Modern zamanlardaki muhafazakârlık felsefesinin bizdeki en yetenekli bir temsilcisidir. Geleneğin durarak değil, gelişerek, değişerek devamını savunmuştur. Bernard Lewis, Cevdet Paşa için "dahi hukuk adamı" diyor, Mecelle'nin "Türk hukukunun büyük harikalarından biri olduğunu" vurguluyor. Engelhard, Mecelle'nin "her suretle methedilmeye layık olduğunu" yazar. İbnülemin Kemal, "Cevdet Paşa'nın fazilet-i ilmiyesi tariften müstağnidir" der. Niyazi Berkes'e göre de Cevdet Paşa, Tanzimat döneminin belki en büyük devlet adamı olduğu kadar doğu-batı sentezinin de gerçek sembolüdür.

İşte Ahmed Cevdet Paşa'nın bizim yeni bir yaklaşımla yayınladığımız bu eseri de yalnızca Osmanlı tarihçiliği açısından değerli değildir. Ahmed Cevdet Paşa her ne kadar bir vakanüvis olarak tespitler yaptıysa da, genel geçer kuralların dışında bir tavırla sadece olayları kaydetmemiştir. Olayların sebep ve sonuçlarını da kaydederek, yorumlamıştır. Öyle ki Tarih-i Cevdet, Osmanlı devletinin neden ve nasıl zayıfladığını, sistemdeki bozulmaların nerelerde başladığını, nasıl etki ettiğini de örneklerle anlatır. Yani bu eser siyasi, iktisadi, idari ve birçok açıdan değerlendirilen sosyal tarih çalışmalarının bir arada sunulduğu önemli bir kaynaktır. Ayrıca Türk dili ve kültürü ve coğrafyamız açısından da büyük öneme haiz bilgi ve değerlendirmeler ihtiva etmektedir. Bu açıdan baktığımızda bir ana kaynak kitabıdır.

İşte bu çalışmada, değerli bilim adamları zorlu ve uzun bir çalışma sürecinden sonra önemli bir kaynak kitabını ortaya çıkardılar. Her şeyden önce bu kitap bir güncelleme değildir. Tam aksine Cevdet Tarihi'nin tam metni ilk kez noktasına virgülüne kadar dokunulmadan ilmi bir transkripsiyon yöntemi ile okuyucuya sunulmuştur.

Bu kitapta bir yenilik daha yapıldı. Ahmed Cevdet Paşa, döneminde güzel Türkçemizi birçok farklı dilin baskısından kurtarmak ve daha sade bir anlatımla ifadenin hayata geçirilebilmesi için mücadele etmiştir. Biz de bu yüzden Târîh-i Cevdet'i günümüz Türkçesine çevirerek bir bakıma eserin kıymetini düşürmek istemedik. Onun yerine okuyucularımızın güzel Türkçemizi doğru kullanma kabiliyetlerini geliştirmek için, bütün sayfaların altlarına basit bir sözlük ekledik. 10 bin kelimeyi bulan bu küçük sözlük, her kesimden tarihi kaynakları yazıldığı hâliyle okumak isteyen ve dilini geliştirmek isteyen okuyucunun işini kolaylaştırarak başlangıç için yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın aziz milletimiz ile buluşmasında büyük emek sarf eden;

Öncelikle değerli bilim insanı tarihçiler; Sadık Emre KARAKUŞ ve Murat BABUÇOĞLU'na, transkripsiyon çalışmalarını büyük bir özveriyle gerçekleştiren değerli uzmanlar; Cengiz EROĞLU, Döndü BABUÇOĞLU, Metin ELBEYOĞLU, Eyüp AŞIK, Murat BİLGİN, Abdülkadir ALTIN, Yılmaz KARACA, Nedim PAKIRDAĞ, Uğur KOCA ve Muhammed DUMAN'a,

Kitabın yayınlanması için cesaret veren ve doğru kaynaklarla, doğru insanlarla buluşulmasını sağlayan Yahya DÜZENLİ'ye, tasarım, dizgi, baskı gibi matbuatla ilgili bütün işlerde emeği geçen herkese, kitabın editörlüğünü üstlenerek bu hale gelmesinde büyük emeği olan Hasan ERBAY'a en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Büyük tarihçilerimizin tespitiyle; Osmanlı medreselerinin son ve belki de tek güneşi sayılan bu büyük insanın, medeniyetimizin, tarihçiliğimizin ve çağdaşlaşma yolculuğumuzun önemli işaret taşı Ahmed Cevdet Paşa için bir şey yapmış olmak bizim için de bir onur vesilesidir. Bu büyük eseri yeniden milletimizin hizmetine sunmayı nasip ettiği için Allah'a şükrediyorum.

Büyük ülkemizin, büyük milletimizin daha büyük işlerle tarihte yeniden yer alabilmesi umuduyla, bize tarihimizin kıymetini hatırlatan, ama bir o kadar da geleceği inşa etmenin sancılı dönemiyle bizi buluşturan Ahmed Cevdet Paşa'yı saygıyla ve minnetle anıyorum.

M. Rifat Hisarcıklıoğlu

TOBB Başkanı

Ahmed Cevdet Paşa
27 Mart 1823 - 26 Mayıs 1895

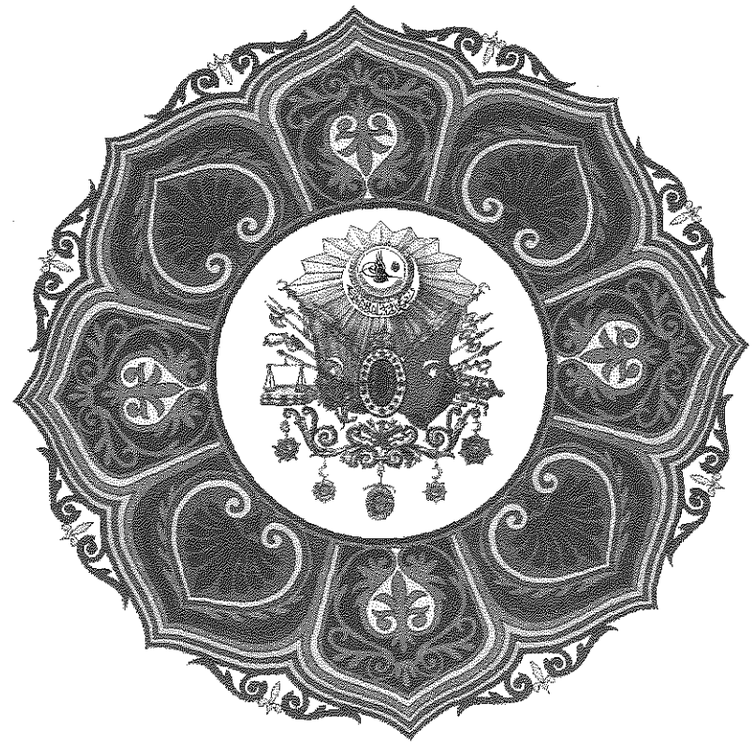

TAKDİM

TARİH-İ CEVDET
AHMED CEVDET PAŞA'NIN MÜSTESNA ESERİ

Ahmed Cevdet Paşa, birçok konudaki çığır açıcı nitelikteki çalışmalarıyla 19. yüzyıl Osmanlı döneminin önde gelen devlet ve bilim adamlarından biri olup, özellikle eğitimci, hukukçu ve tarihçi kimliğiyle çok önemli çalışmalara imza atmıştır.

Hayatı boyunca ülkenin farklı bölgelerinde ve devletin farklı kademelerinde görev yapan Ahmed Cevdet Paşa'nın sorunları bilimsel ölçütler çerçevesinde tespit ve çözme becerisiyle çok başarılı bir kariyeri olduğu görülmektedir.

Batı dünyası karşısında gitgide güç yitiren, birçok siyasî, iktisadî ve içtimaî sorunla baş etmek zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun en sıkıntılı zamanlarında yaşayıp görev yapmış olan Ahmed Cevdet Paşa, bozulmuş olan idari ve içtimaî yapıyı düzeltmeye yönelik çok mühim yenilikçi çalışmalarda bulunmuştur.

Halep, Yanya ve Suriye'de valilik yapmış; daha sonra çeşitli dönemlerde Maarif Nazırlığı, Adliye Nazırlığı ve Ticaret ve Ziraat Nazırlığı görevlerine getirilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa Osmanlı Devletini içerisinde bulunduğu sıkıntılı süreçten kurtarmak için eğitime, dile ve bilime öncelik verilmesi gerektiğini çok iyi bilen bir devlet adamıdır.

1850 yılında hem Meclis-i Maarif azalığı yapmış, hem de dönemin öğretmen okulu olan Dar-ül-Muallimîn müdürlüğü görevini üstlenmiş olan Ahmed Cevdet Paşa, kısa süre içerisinde bu okulun eğitim kalitesini artırmış, okula giriş ve imtihan usullerini yönetmeliklerle belirlemiştir.

Ahmed Cevdet Paşa Türkçe'nin bir bilim dili olabileceğine inanıyor, Türkçe kullanımının halk arasında yaygınlaşabilmesi için dilin sadeleştirilmesi, yazıların Türkçe yazılması gerektiğini düşünüyor; kendisi de eserlerinde sade bir Türkçe kullanımına özen gösteriyordu.

Ahmed Cevdet Paşa'nın en mühim eserlerinden biri, 1849 yılında kaleme aldığı Kavâid-i Osmâniyye (Osmanlıca Dilbilgisi) adlı kitabıdır. Keçecizade Fuad Paşa ile birlikte yazdıkları bu kitap, Türk dilinin Türkçe yazılmış ilk gramer kitabı olup 50 yıl boyunca okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.

Ahmed Cevdet Paşa'nın ayrıca din, edebiyat, mantık ve Türkçe derslerinde okutulmak üzere yazdığı ders kitapları da bulunmaktadır.

Ahmed Cevdet Paşa aynı zamanda hukukçu kişiliğiyle de döneminin önde gelen hukukçularından biridir. 1868'de yeni kurulan ve temyiz mahkemesi niteliğinde çalışan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye başkanlık yapmış, bu görevi sırasında adliye ve hukuk sistemini dönemin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemeye çalışmıştır. Öte yandan, hâkimlere yardımcı olmak üzere Ceride-i Mehâkim adlı bir eser kaleme almıştır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın hukuk alanındaki en önemli çalışması hiç kuşkusuz Mecelle'dir. 1868 yılında Osmanlı Devleti'nde bir hukuk reformu yapılması gündeme gelince, İslam medenî hukukunun derlenip sistemleştirilmesi için dönemin Adliye Nazırı Ahmed Cevdet Paşa'nın başkanlığında Mecelle Cemiyeti adı verilen yedi kişilik bir heyet bu işle görevlendirilmiştir. Hanefî fıkhını sistematik hale getirerek kanunlaştırmak üzere çalışmalarını sürdüren bu heyet, yapılan çalışmalar neticesinde Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye adındaki kitabı hazırlamıştır. İslâm hukuku alanında hazırlanan ilk kanun olan Mecelle, 1926 yılında kaldırılıncaya kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun son yarım yüzyılında şer'i mahkemelerde hukukî dayanak olarak kullanılmıştır.

Ahmed Cevdet Paşa tarihçi kişiliğiyle de son dönem Osmanlı münevverleri arasında çok müstesna bir yere sahiptir.

1853 yılında, Osmanlı Bilimler Akademisi niteliğindeki Encümen-i Dâniş'te bir Osmanlı tarihi kitabı hazırlanması kararlaştırılmış, Osmanlı tarihinin 1774-1826 yılları arasındaki bölümünü yazma görevi de Ahmed Cevdet Paşa'ya verilmiştir. Bir yıl sonra, hazırladığı üç ciltlik çalışmayı padişaha sunmuş, diğer üyelerin çalışmaları henüz kaydadeğer bir aşamaya gelmemişken büyük bir titizlikle tamamladığı bu çalışması "Süleymaniye pâyesi" ile ödüllendirilmiştir.

Bir yıl sonra Ahmed Cevdet Paşa'ya devletin resmî tarihçiliği görevi verilmiş ve on yıl sürdürdüğü bu görevi boyunca, Tarih-i Cevdet adıyla bilinen on iki ciltlik eserinin geri kalan bölümlerini yazmaya devam etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın otuz dokuz yıllık bir emek sonucu tamamladığı on iki ciltlik bu muazzam eser birçok açıdan hâlâ büyük bir önem taşımaktadır.

Elinizdeki bu çalışma ile bu müstesna eserin yeni harflerle tam metin olarak baskısı ilk kez yapılmaktadır. Bu yüzden bu çalışmanın kültürümüze çok değerli bir katkı sunacağına, yeni nesillerin geçmişle günümüz arasında sağlam köprüler kurmalarına vesile olacağına inanıyoruz.

Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen herkesi bu titiz çalışmalarından dolayı kutluyor, başta Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Sayın M. Rifat Hisarcıklıoğlu olmak üzere bu çalışmanın millî kültürümüze kazandırılmasına destek veren bütün Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği yöneticilerine teşekkür ediyorum.

Nabi AVCI
Kültür ve Turizm Bakanı

NEDEN BU KİTAP ?

Tarih, Türkiye'nin belki de 200 yıldır en çok tartıştığı konu. Özellikle günümüzde TV dizileri ve isimleri günlük hayatımızın içerisinde en çok anılan yazarların bilimsel tarih ve tarih romanı yazarları olması da bunun en açık delili.

Bu çerçevede değerlendirdiğimizde tarihimizin en sıkıntılı dönemlerini içeren bölümü ile ilgili yazılmış, en değerli, rasyonel, yerli eser Ahmed Cevdet Paşa'nın Osmanlı Tarihi kitabıdır. Orijinali 12 küçük cilt olan kitabın, yine bizzat kendisi tarafından yapılmış tashihli, yani düzeltilmiş nüshasını tarihçiler esas kabul ederler. Bu çalışmada işte bu eserden aktarılmıştır.

Ahmed Cevdet Paşa; döneminde Türkçeden, Arapça ve Farsça kelimelerin çıkartılması konusunda çok ciddi bir iddianın sahibidir ve bu konuda önemli çalışmalar yapmıştır. Cevdet Paşa'nın dil alanındaki hassasiyetini ve kullanım özelliklerini müşahede edebileceğimiz en büyük eseri, yazımına 1853'de başlayarak 1891'de son halini verdiği ve otuz sekiz yıl üzerinde çalışmış olduğu 12 ciltlik *Tarih-i Cevdet*'dir.

Ahmed Cevdet Paşa, Türk dilinin gelişmesi bakımından önemli çalışmalara imza atmıştır. Türk dilinin öğretilmesi, geliştirilmesi, yeni kavramların karşılanması, konuşma dili ile yazı dili arasındaki farkın giderilmesi, Arap alfabesinde yenilikler yapılması gibi konuları kitapları ile desteklemiştir.

Türkçenin batılı anlamda ilk dilbilgisi kitaplarını (Kavaid-i Osmaniye, Kavaid-i Türkiye) yazmıştır. Bu kitaplar 50 yıl boyunca okullarda dilbilgisi kitabı olarak okutulmuştur.

Türkçe hassasiyeti, Türkçenin gelişmesi isteği ve çalışmaları ile Türkçenin bilim dili haline gelmesine büyük katkı vermiştir.

Kitap, kapsadığı dönemin önemi, muhtevası, olayların ele alınış tarzı, tarih yazıcılığına getirdiği yeni anlayış, Türkçenin en sade şekilde kullanılması gibi özellikleri nedeniyle benzersiz bir çalışmadır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın 12 ciltlik tarihi, Osmanlı'nın içinde bulunduğu Duraklama Devrinin önemli olaylarını aydınlatmasının yanı sıra birçok açıdan büyük öneme sahiptir. Eserde olaylar Osmanlı vakanüvisliğinde daha önce görülmeyen bir şekilde sebep ve sonuçlarıyla açıklanır, bunlardan ders çıkarmaya yönelik bir üslûpla verilir. Eserde, hadiselerin oluşumu ve etkileri gerçeğe uygun biçimde ele alınmıştır.

Tarih-i Cevdet, Osmanlı vakanüvisliğinde daha önce görülmedik bir şekilde çok geniş bir kaynak taramasına dayanır. Doğu ve Batı dünyasına dilleri, tarihleri ve kurumlarıyla birlikte vâkıf olan Cevdet Paşa, Osmanlı belgelerinin yanı sıra sözlü tarih şeklinde dönemi yaşamış kişilerin bilgilerine de başvurmuştur.

Tarih-i Cevdet, Osmanlı Tarihinin başta siyasi, idari, hukuki ve kurumlar tarihi olmak üzere hemen her alanına derinlemesine orijinal bilgi, fikir ve mukayeseler içermesi ile Türk-İslam tarihinin modern anlamdaki tarih yazıcılığına geçişte çok önemli bir merhalesini oluşturmaktadır.

Tanzimat döneminin ağır ve ağdalı Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine geçiş sürecinin en iyi ve her yönden hacimli örneği olan *Tarih-i Cevdet* bu özellikleri nedeniyle dil bilimcilerin de üzerinde dikkatle çalışmasını gerektiren unsurlar barındırmaktadır.

Cevdet Paşa'nın özellikle bilim, kültür ve resmi yazışmalar gibi alanlarda ağır Arapça-Farsça terkip ve kelimelerin kullanıldığı bir dönemde, sade ve basit bir Türkçe ile halkın anlayabileceği şekilde yazma kaygısını, bilinçli bir tercih olarak eserinde sürdürdüğü görülür. Dil öğrenim esasları kapsamında değerlendirilebilecek bir usul ile aynı kavramın bir sayfa içerisinde birbirinden farklı kullanımları bilinçli olarak verilerek, kelimeler okuyucuya öğretilmeye çalışılır. Bazen bir kelime, deyim, terim veya kavramı başlı başına araştırma konusu yaparak, eserin kurgusu içerisinde okuma parçası şeklinde kaleme alır. Bazen de yeni kelime türetme teklifleri ve denemelerinde bulunur.

İşte bu çerçevede kitap aslından yeni harflere dönüştürüldü. Kitap bu anlatılan çerçevede mükemmel bir anlatım olduğu için orijinal anlatıma dokunulmadı. Ancak, günümüzde kullanılmayan deyim ve sözcükler sayfa altlarında okuyucunun bilgisine sunuldu.

Kitabımızın ilk sayfalarında bir deyim yer alıyor. Yâ Kebîkeç! Kitapları güveden, kurttan koruyucunun adı Kebîkeç. Eskiden kitapların başında uygun bir yere "Yâ Kebîkeç" yazınca kitaba haşerelerin zarar veremeyeceklerine inanılırdı. Bir tür muska yani Kebîkeç... Biz de bu kitapta birkaç geleneği de hatırlatalım istedik. Birincisi Ya Kebikeç! İkincisi, üç Türk büyüğüne kitabı armağan etmek. Ve üçüncüsü bir tarih öğreticisi olan Prof. Dr. İlber Ortaylı'ya takriz yazdırmak. Tarih-i Cevdet bir bakıma tarihi güzelliklerimizi hatırlatma bakımından da maksadına çok uygun bir çalışma oldu.

Herkes için yeniden tarih ve yeniden güzel Türkçemizle tanışma imkânı sunan kitabın okuyucuya hayırlı olmasını diliyoruz.

ARMA-İ OSMANÎ

Tarihin önemli bir tanığı olan Târîh-i Cevdet'i yayımlamak için yola çıktığımızda, özellikle tasarım aşamasında kitabın güzelliğini, özelliğini bir çırpıda bize anlatabilecek bir kapak yapalım arzusundaydık. Bu nedenle de uzun uzun tartıştık ve düşündük, sonunda her ne kadar bütün bir Osmanlı tarihini anlatmasa da, anlattığı dönem bakımından bize ciddi bir bilgi ve ibret vesikası sunan kitaba yakışır bir şey yapalım istedik.

Osmanlı Armasını kapak ile beraber kitabın gerçek tanımı olsun isteği ile başladığımız bu düşünce bizi çeşitli zorluklar ile karşıladı.

Öncelikle birden çok fazla Osmanlı Arma modeli ile karşılaştık. Çeşitli dönemlerin çeşitli simgeleri ile bezenmiş bu armaların hangisini kullanmamız gerektiğine karar vermek çok zor oldu. Sonunda eldeki kaynaklara göre ilk kullanıldığı el çizimi şekle ulaşarak (sevgili Murat Babuçoğlu'na şükran ile) bunun üzerinde çalışmaya karar verdik.

Ancak bu hem çözünürlük olarak hem de çizim biçimi olarak hiç de kullanılabilecek bir durumda değildi. Kitabın tasarımını gerçekleştiren A. Serkan YÜCE yaklaşık bir haftalık özel bir uğraşıdan sonra armayı vektörel olarak kullanabileceğimiz bir hale getirdi. Bu bizim armayı huzurunuza getirme hikâyemizdi.

Bir de bu işin uzun bir tarihi hikâyesi var. Çok fazla kullanılmaya başlayan ama tarihi ve gelişimi hakkında ciddi bir çalışmanın olmadığını gördüğümüz bu arma için, şimdilik elimizden gelen budur. İnşallah bir vesile olur da birkaç makale ve kitapçık çalışmalarının dışında yeni çalışmalara vesile olmuş oluruz.

Armanın en bilinen hikâyesine gelince kısaca burada onlara da değinmek isteriz.

Araştırmalarımızda karşılaştığımız kıymetli bir değerlendirme olarak Marmara Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünden, Yard.Doç.Dr. Selman CAN hocaya ulaştık. Yaptığımız işi anlattık ve kendisinden Osmanlı Arması ile ilgili bildirisinden yararlanmak istediğimizi belirttik. Sağ olsunlar, "asıl olan bilginin yaygınlaşmasıdır" diye büyük bir destek ile makalesinin aslını gönderdi ve istediğimiz gibi yararlanma hakkı verdi. Kendisine minnettarız, umarım bu çalışması ile bu kitap bir araya geldiğinde yeni çalışmalar için tetikleyici olurlar.

Yard.Doç.Dr. Selman CAN'ın, Cumhuriyet Üniversitesi tarafından düzenlenen "Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (2012)" çerçevesinde sunduğu "Osmanlı Armasının Doğuşu" başlıklı makalesinden bir özet ile bilgi kapısını aralıyoruz.

Osmanlı Arması 19. asrın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve devleti hemen her platformda temsil eden unsurlardan biri olmuştur. Bugün bilinen Osmanlı Arması 17 Nisan 1882 tarihli bir düzenleme ile son şeklini aldı. Sultan II. Abdülhamid'in isteği ile Darphane-i Amire'ye bağlı Meskukat İdaresi'nde mevcut bir arma modeli üzerine 1850 yılında çıkartılan Tanzimat Madalyasının tasarımında kullanılan sembol ve şekillerin bir bölümü eklenir.

Hikayesi ise şöyledir: "Kırım Savaşında Rusya'ya karşı Osmanlı devletinin yanında yer alan İngiltere ve Fransa, savaş sonrası 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ni Avrupa Devletler Topluluğuna dahil etmişler ve toprak bütünlüğünü de Avrupa devletlerinin ortak garantisi altına almışlardı. O sırada İngiltere'de yönetimi elinde bulunduran Kraliçe Victoria (1837-1901) Fransa'ya karşı Osmanlı devleti ile daha yakın ilişkiler kurma çabası içerisindedir. Fransa'nın Sultan Abdülmecid'e verdiği "Legiond Honneur Nişanı"na karşılık İngiltere'de Kasım 1856'da "Dizbağı Nişanını" (Order Of The Garter) Osmanlı Sultanına sunar. Sultan Abdülmecid, Dizbağı Nişanı'nın 717. sahibi olur. Bir süre sonra İngiltere aynı nişanı bir başka Osmanlı padişahına Kraliçe Victoria tarafından bizzat takdim edilmek üzere karar alır. 756. Dizbağı Nişanı'da Sultan Abdülaziz'e verilir.

17 Temmuz 1867 tarihinde Kraliyet yatında düzenlenen törene; Sultan Abdülaziz'in yanı sıra, Şehzade Yusuf İzzettin Efendi, Şehzade Murad Efendi, Şehzade Hamid Efendi (II.Abdülhamid) de katılır.

Ancak, Dizbağı töreninin geleneğinde şöyle bir uygulama vardır: Nişanı alan kişi veya hükümdarların armaları Londra'da Windsor Sarayı'nda bulunan Saint George Kilisesi'nin duvarlarına asılmaktadır. Sultan Abdülmecid'e Dizbağı Nişanı verildiğinde ciddi bir sorun ortaya çıkar. Osmanlı Padişahı'nın arması bulunmamaktadır. Geleneklerden taviz vermeyen İngiliz hanedanı, çözümü Osmanlılar için bir arma tasarlatmakta bulur. Sir Charles Young isminde bir arma uzmanı Kraliçe Victoria tarafından Osmanlı Armasının çizimi ile görevlendirilir.

Sir Charles bir müddet İstanbul'a gelerek araştırmalarda bulunur. Bu konuda elde ettiği malzeme ile birlikte Londra'ya döner. Padişahlık alameti olan Saltanat kavuğu, sorgucu, ay yıldızlı sancağı, tuğrayı ön plana çıkartan bir arma tasarlar. Çizimler İstanbul'a gönderilir. Gelen çizimleri Abdülmecid beğenir ve bu arma İngiltere'nin Saint George Kilisesi'ndeki yerini alır.

Arma daha sonra, Sultan II. Abdülhamid devrinde son şeklini alır.

Osmanlı Armasının en ilginç yönlerinden birisi de üzerindeki unsurların neleri sembolize ettiğine ilişkin kesin bilgilerin bulunmayışıdır. 1905 yılında Avusturya'nın İstanbul Sefareti tarafından Hariciye Nezareti'nden talep edilen bir bilgi notu ile bu durum ortaya çıkar. Sefaret Armanın üzerindeki unsurların neleri ifade ettiğini sorar. Hariciye Nezareti bu soru karşısında bir şaşkınlık yaşar. Çünkü bu konuda hiçbir bilgileri bulunmamaktadır. Hemen bir heyet oluşturularak gerekli cevabın hazırlanması sağlanır.

Heyetin cevabı 7 Aralık 1905'de tamamlanır. Osmanlı Armasının renkli şekli ve unsurlarının tarifnamesi iki nüsha halinde Maliye Nazırı Mehmed Ziya Bey aracılığı ile 25 Şubat 1906'da Sadaret'e teslim edilir. Sadrazam Mehmed Ferid Paşa 6 Mart 1906'da nüshalardan birini Avusturya Sefaretine diğerini de çoğaltarak resmi dairelere gönderir.

Miralay Neşet Bey başkanlığında kurulan heyet Osmanlı Arması'nı şu şekilde tarif etmektedir: Osmanlı Arması; Kara ve Deniz Kuvvetlerine ait olan eski ve yeni silahları ile sancakları, şer'i hüküm ve düzenlemeleri içinde toplayan kitabı (Kanunname), adaleti temsil eden terazi, dostluk ve samimiyeti temsil eden çiçekleri ve devlet nişanlarını içermektedir.

TAKRİZ

İLBER ORTAYLI'NIN KALEMİNDEN AHMED CEVDET PAŞA VE TÂRÎH-İ CEVDET

1823 yılında Rumeli'nin bugünkü Bulgaristan topraklarında kalan Lofça kazasında doğdu. Lofça meclis-i idare azasından Hacı İsmail Ağa ile gene aynı kazadan Ayşe Sümbül Hanım'ın oğludur. Adı Ahmed'dir. Aynı yıllarda, gene aynı topraklarda doğan büyük valimiz Ahmet Midhat Paşa gibi bir devri canlandıran iki zıt simadır. Ahmed, Cevdet mahlasını doğumundan yirmi yıl sonra İstanbul'da *medreseler*de almıştır, tıpkı berikinin Midhat mahlasını *kalem*de aldığı gibi.

Ahmed Cevdet Efendi'nin on altı yaşında İstanbul'da devam ettiği medrese hayatı farklı bir eğitim yolu izlediğini gösterir. Papazoğlu Medresesi'nde kalır, lakin uzak bir medresede zahm-ı zeban çekerek Farsça öğrenir. Tanzimat uleması arasında birçoklarından farklı olarak Arapçanın yanında Farsçayı da çok iyi bilir. Dilimizin sadeleşmesi, modern idareye kavuşması bakımından en yararlı olan *Kavâid-i Osmaniye* (gramer) ve *Belâgat-ı Osmaniyye* (retorik) eserlerini yazmıştır. İmkânsızlıklara ve en başta devrin ulemasının hoş görmemesine rağmen Fransızcayı da bir hayli öğrenmiştir.

Tarih, dil ve felsefe alanında klasik Şark âlimlerinin aksine Garp dünyasının tarzına da girmeye başlamıştır. Cevdet Paşa şayet kendisine daha çok imkânlar verilse ve Garp dillerini de öğrense bugün Jean-Jacques Rousseau'ya karşı devlet ve toplum uyumunun kaynağı konusunda en önemli ve saygı duyulan *tractatus*'u meydana getirirdi. O Osmanlı medreselerinin son güneşidir. Hatta düşüncelerinin derinliği, hukukçu mantığının sağlamlığı ve Türkçe üslûbunun ve edebî ustalığının güzelliğiyle Osmanlı medreselerinde kendinden evvel böyle bir güneşin bulunacağı da tartışılabilir. Son Osmanlı asrının Türk medeniyetine, Türk tarihçiliğine ve 1926 Hukuk İnkılâbı'na varıncaya kadar çağdaşlaşma asrının en önemli taşıdır. Abdülmecid asrının, genç padişahın insanları değerlendirmedeki ve güven gösterilecekleri tanımadaki başarısına bağlı olarak devlet ve kültür hayatımızın en önemlileri bir araya gelmiş, iş görmüşlerdir. Abdülmecid ve Abdülaziz hanlardan sonraki İkinci Tanzimat safhasında bu zevatın aynı uyumu gösteremedikleri açıktır. Kabahat rical-i devletin mi, yoksa sahib-i devletin midir bunu zaman içinde tartışmak gerekir.

Cevdet Paşa'nın Tarihi, birinci ve ikinci baskıları arasında bazı farklar gösterir. Bu sadece ciltlerin sayısı ve kalınlığı bakımından değildir. Bazı hususun hariç tutulmasıdır. Şu kadarını belirtelim, kendinden evvelki en parlak adamlar da dahil, vakanüvisleri geçtiği gibi kendinden sonraki iddia sahiplerinden de daha renkli bir üslûbu ve asıl önemlisi bir yöntemi vardır. Türkiye tarihinden bahsederken ki 1774 ve 1826 arasını yani Rus karşısındaki felaketli savaş kaybıyla II. Mahmud'un askeri reformları arasındaki 50 yılı ele alırken Osmanlı tarihinin kurum ve olaylarını, Avrupa'yı hatta istitrâd ile daha eski çağları, kilise tarihine varınca muasır medeniyeti yaratan olayları ele alabilmektedir. Hoş üslûbuyla derin, renkli, edebî sanatlara başvurur. Büyük Petro devrindeki Rusya ile 100 yıl sonraki II. Mahmud devri Osmanlı ıslahatının mukayesesini yaparken Petro'nun stralistleri yani Rus tüfekçi birliklerini imha edişine ve II. Mahmud'un kapıkulu ocaklarını kaldırmasına birlikte atıf yapıyor. Mukayesesi bir hukuk ve idare tarihçisinin derinliği kadar edebiyatçı bir tarih yazarının ustalığına da renkli bir örnektir.[1]

Bosna'da, Çukurova'da ıslahat hareketlerinin başında bulunması, Divan-ı Ahkâm-ı Adliyeyi ve devamı olan Adliye Nezaretini yeniden düzenlemesi, Türkiye'nin en önemli eğitim kurumu olan Darülmuallimini kurup başına geçmesi, Encümen-i Danişin kuruluşundaki rolü, vilayet nizamnamelerini hazırlamada Midhat Paşa dahil herkesle çalışması, İslâm hukuk tarihinin derli toplu kodifikasyon eseri olan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyenin hazırlanışındaki rolü ve adeta tek mızrak mücadelesi Cevdet Paşa'yı saygı ve şükranla anmamızı gerektiriyor.

Önünüzdeki dikkatle hazırlanmış çeviri eseri de 2023 Mart ayındaki İnşaallah kutlanacağını ümit ettiğimiz 200. doğum yıldönümüne bir armağan olarak değerlendiriyorum.

Tarih-i Cevdet'i Osmanlıca metni okuyamayan nesle kazandırdıkları için başta Sadık Emre KARAKUŞ ve Murat BABUÇOĞLU olmak üzere tüm çevirmenler heyetine teşekkür ediyoruz.

Tarih-i Cevdet'in her bir sayfası modern Türk dünyası için altın değerindedir. Ünlü hukuk tarihçisi Giorgio del Vecchio'nun belirttiği gibi modern Doğu tarihinin en anlamlı hukukçusudur. Onun eserleri ve düşünce tarzı bütün doğu dünyası için bir kazançtır. Ahmet Cevdet Paşa modern Şark'ta az görülen objektifliğe sahiptir. İbn-i Haldun'un yöntemiyle tarih yazmaz ama onun önemini kavradığı için Pîrîzâde tercümesini devam ettirmiştir. Bugün Garp dillerindeki tercümeleri kullanan İslâm dünyasının münevverleri bu çeviri esere başvurmalıdır. Cevdet Paşa kullandığı dille, felsefe yöntemiyle özellikle hukukçuluğundaki derin mantık ve zenginlikle çağdaşlaşan Türkiye'ye ve bütün Doğu dünyasına rehber olacak düşünürlerin başında gelir. İlmiye sınıfının içinde çalışkanlığıyla tebarüz eden Ahmed Cevdet Efendi vezaret rütbesiyle mülkiye sınıfına geçtikten sonra yaratıcı, başarılı, isabetli kararlar alan adil devlet adamı olarak Türkiye'nin çehresini değiştirenlerdendir.

İlber ORTAYLI
12 Nisan 2017, Gümüşsuyu

1 *"Büyük Petro'nun stralistleri kaldırmasıyla Rusya sırtındaki bir urdan kurtuldu, Devlet-i Aliyye ise kapıkulu ocaklarını kaldırmakla kalbindeki bir seretanı temizleme sürecine girmiştir" gibi bir ifade kullanıyor. Seretan kanserin sembolüdür. Kanser vücudun her yanına yayılan bir hücre dejenerasyonudur. Gerçekten Osmanlı, idarî ve içtimaî hayatının her safhasında bir temizlik ve tedavi uygulamak istemiştir.*

ÖNSÖZ

Ahmed Cevdet Paşa, hiç şüphesiz XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yetiştirmiş olduğu âlim ve devlet adamları arasında erişilmesi güç, müstesna bir yere sahiptir. Yetmiş iki yıllık ömründe her biri alanında ilk olma özelliği taşıyan onlarca esere imza atmış mümtaz bir şahsiyettir. *Tarih-i Cevdet* adlı Osmanlı tarihi, başta tarih yazımı olmak üzere birçok alanda ilkleri barındırır. *Mecelle,* bütün İslâm devletlerinde İslâm hukuku alanında hazırlanan ilk kanundur. *Kavâid-i Osmaniyye* adlı eseri Türkçenin ilk gramer kitabı olup *Belâgat-ı Osmaniyye* ise yine alanında bir ilktir. Akıcı bir üslûp ve sade diliyle *Kısas-ı Enbiyâ* bugün dahi türünün en iyi örneklerindendir. Yazdığı ders kitapları onlarca yıl okutuldu. Tanzimat döneminde yazdığı onlarca hukukî metni *Düstûr* ile bir araya topladı; oluşturduğu hukuk dili ise bugün hâlâ kullanılır. Yazı dilinin sadeleşmesi ve harflerin ıslahı için ilk çözüm önerileri de yine ondan geldi. Sadece yazmakla kalmadı. İlmiye kökenli olup sonradan mülkiye sınıfına geçmesiyle birlikte görev aldığı meclis, komisyon ve kurumlarda, Rumeli'deki ıslahatlarında, Halep valiliğinde ve beş ayrı Nezâretteki nâzırlık dönemlerinde bizzat gereğini icraya da muktedir oldu.

Bugün dahi sıkıntısını çektiğimiz konularda, *kalem, kelâm ve icra sahibi,* çok yönlü ve ender rastlanan münevver bir devlet adamıdır Cevdet Paşa. Yazımına 1853'de başlayarak, otuz dokuz yıl sonra 1892'de son hâlini verdiği on iki ciltlik *Tarih-i Cevdet* adlı eseri ise, elbette bu çok yönlü birikim ve tecrübelerini gelecek nesillere aktarabileceği en uygun mecrayı sağlamıştır Cevdet Paşa'ya. Birçok yönden ilkler barındıran bu eserinde, kronolojik Osmanlı tarih yazıcılığının sınırlarını zorlayarak neredeyse tematik dünya tarihi yazmaya koyulmuş gibidir. Doğu ve Batı dünyasına ait konuları bazen ilkçağlardan itibaren kaynakları ve kurumlarıyla birlikte ele alarak inceler. Osmanlı müesseselerini ve bozulmalarını tarihî bağlamında değerlendirerek toplumu Batılılaşmaya götüren gelişmeler üzerinde durur. Olayların arkasında yatan asıl nedenleri, sebep-sonuç ilişkisi içinde inceleyerek gerçek manada ders ve ibret çıkarmaya çalışır. Tarih ilmini, devletlerin ve milletlerin öğretmeni olarak görür; tarafsızca yazılarak gerektiğinde kullanılmak üzere gelecek nesillere devredilmesini ise tarihin aslî vazifesi sayar.

Tarih-i Cevdet, sadece Osmanlı tarihçiliği için önem arz etmez. Siyasî, idarî, iktisadî ve sosyal tarih çalışmamalarının yanı sıra Türk dili ve kültürü ile bölge coğrafyası açısından da son derece önemli bilgi ve değerlendirmeler içeren ana kaynak hükmündedir. Üslûbu itibariyle de Cevdet Paşa'nın dilde sadelik görüşünü destekler mahiyette, dönemine göre sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Ancak bugüne kadar yeni harflerle tam bir transkripsiyonu yapılmadığı için eserden gerçek anlamda faydalanmak mümkün olamamaktaydı. *Tarih-i Cevdet* üzerine önceki yıllarda yapılan yayın çalışmaları ise aslı 4260 sayfa olan eserin kısaltılarak sadeleştirilmiş, çoğu zamanda yüzeysel olarak özetlenmiş hâlinden ibarettir. Bu yayında ise ekleriyle birlikte tam metin olarak ve harf karşılıkları birebir korunarak eserin ilmî transkripsiyonu ilk defa ilgililerin istifadesini sunulmuştur.

Cevdet Paşa gibi çok yönlü bir âlimin, uzun bir tarih ve geniş bir coğrafyayı bahse konu ederek kaleme aldığı, her yönden hacimli bu esere vukufiyet sağlanarak yayına hazırlanmasında karşılaşılan zorlukların açıklanması bir yana, sadece başlıklarını sıralamak dahi bir hayli güçtür. Bu zorluklar; takibi ve okuması kolay, gerekli olduğu kadar çok, mümkün olduğu kadar az fonetik işaretle, tamamen metne sadık kalınarak aşılmaya çalışılmıştır. Tahlil, tenkit ve diğer baskılarla karşılaştırma yoluna gidilmemiş, Cevdet Paşa'nın 1892 yılında son hâlini verdiği baskı esas alınarak transkripsiyon kaideleri çerçevesinde eser yayına hazırlanmıştır.

Çevriyazı yapılırken; aynı kelime için farklı ciltlerde kullanılan birbirinden değişik yazımlar imlâ hatası olarak görülmemiş, olduğu hâliyle korunarak gerektiğinde dipnotlarla durum izah edilmiştir. Bariz yazım ve dizgi hataları düzeltilerek yanlış yazım dipnotta belirtilmiştir. Yerli ve yabancı özel isimlerin çevirisinde, Cevdet Paşa'nın kullandığı hâli esas alınmıştır. Aynı yer, kişi ve kavramı karşılayan farklı yazımlar,yine metinde kullanıldığı yerde, kullanıldığı şekliyle korunmuştur. Çok fazla bilinmeyen yer ve kişi adları ile anlaşılmayacak kadar değişimin olduğu yerlerde dipnotla isimlerin orijinal dillerindeki karşılıklarına yer verilmiştir. Netice itibariyle hemen her hususta orijinal metne bağlı kalmaya azamî dikkat gösterilmiştir.

İçindekiler kısmı oluşturulurken eserin aslına sadık kalınarak her cildin ilk sayfalarında yer alan başlıklar yerinde korunmuştur. Eserin içindekiler (fihrist) kısmında yer alan bazı başlıklar, metin içerisinde yeni başlık açılmadan konu bütünlüğü dâhilinde değinilen konulardır. Haliyle içindekiler (fihrist) kısmında yer alan bu neviden başlıklar, metin içerisinde ayrıca gösterilmemiştir. Aynı kapsamda fihristte bulunan bazı konu başlıklarına sayfa numarası verilmediği görülür. Bunlar da eserin aslında bulunduğu haliyle korunmuş müdahale edilmemiştir. Fihrist içinde tarafımızdan verilen sayfa numaraları ise [ ] işareti içinde gösterilmiştir.

Her kesimden okuyucunun metne hâkimiyetini artırmak ve sözlük kullanım ihtiyacını bir nebze olsun azaltmak için ekler kısmı hariç olmak üzere, tüm sayfaların altına basit ama işlevsel bir sözlük eklenmiştir. Yaklaşık on bin farklı kelime ve deyimden oluşan bu sözlük, elbette gerçek bir sözlüğün yerini tutmayacaktır. Fakat ümit ederiz, tarihin ana kaynaklarını yazıldığı hâliyle okumak isteyenlerin işini kolaylaştırarak başlangıç için yardımcı olacaktır.

Ana metne geçmeden önce Ahmed Cevdet Paşa'nın biyografisi verilerek, Tarih-i Cevdet'in özellikleri ve uygulanan transkripsiyon hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Dizin hazırlanırken her alandan uzmanın istifade etmesi düşünülerek yer, kişi, deyim, terim, olay ve kavramların dizine dâhil edilmesine özen gösterilmiştir.

Elbette bu çalışmanın amaç ve kapsamı, *Tarih-i Cevdet* gibi muazzam bir eserin her yönden tahlil ve değerlendirmesini ihtiva etmez. Naçizane olarak amacımız, ilk aşamada Cevdet Paşa'nın yazdığı hâliyle eseri ortaya koyarak ilgililerin ve alanında uzman araştırmacıların istifadesine sunmaya gayret etmekten ibarettir. Hatalar bizim, takdir sizindir.

Bu eserin yayına hazırlamasında şüphesiz en büyük pay, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı M. Rifat Hisarcıklıoğlu'na aittir. Son yıllarda tarihimizin mihenk taşı mesabesinde olan eserlerin, gereken nitelik ve kalitede basımlarını üstlenerek bu neviden kültür yayınlarına karşı göstermiş olduğu örnek teşkil eden teşvik ve destekleri takdire şayandır. Yine bu sürecin başlangıcından sonuna kadar karşılaşılan zorlukların üstesinden gelinmesinde, bitmeyen enerjisi ve azalmayan heyecanıyla TOBB Başkan Danışmanı Hasan Erbay'ın payı büyüktür. Ayrıca transkripsiyon ve kontrollerde emeği geçen önceki sayfalarda isimleri zikredilen her bir çalışma arkadaşımıza, sıkıntı duyduğumuz Farsça metinler konusunda yardımlarını esirgemeyen Prof.Dr. Hicabi Kırlangıç'a, eserin basılmasını aylardır sabırsızlıkla bekleyen Özyurt Matbaacılıktan Ramazan Yılmaz'a ve elbette yazılarıyla bizleri onurlandıran Prof. Dr. İlber Ortaylı'ya müteşekkiriz.

Sadık Emre KARAKUŞ - Murat BABUÇOĞLU

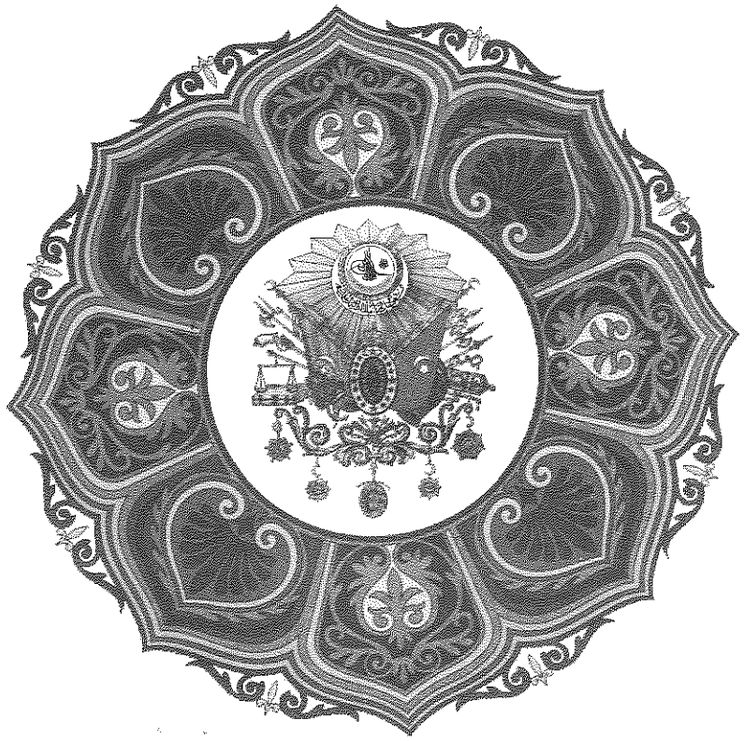

AHMED CEVDET PAŞA HAYATI VE ESERLERİ

Ahmed Cevdet Paşa (1823–1895) Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki en önemli âlim ve devlet adamlarındandır. Adliye, Dâhiliye, Maarif, Evkaf ve Ticaret Nazırlıklarında bulunmuş, idareci ve teşkilatçılığının yanı sıra özellikle Tanzimat Dönemi kanunlarının yazımında çok büyük rol oynamıştır. Başta tarih, hukuk, İslamî ilimler ve dil bilimi alanları olmak üzere pek çok alanda eser vermiştir.

Ahmed Cevdet Paşa, kendi yazıklarına göre[1] 26–27 Mart 1823 gününe tekabül eden tarihte Bulgaristan'ın Lofça kazasında doğmuştur. Beşinci kuşak atası, Kırklareli ahalisinden Prut Savaşı (1711) sonrasında memleketine dönmeyerek Lofça'ya yerleşmiş olan Yularkıran lakaplı Ahmed Ağa'dır. Babası Lofça İdare Meclisi Azasından Hacı İsmail Ağa, annesi yine Lofçalı Ayşe Sümbül Hanım'dır. Asıl adı Ahmed'dir, Cevdet mahlasını 1843'de İstanbul'da öğrenim gördüğü sırada almıştır.

Öğrenim hayatına Lofça'da başlayan Ahmed Efendi, kasabanın önde gelen isimlerinden[2] dersler alarak kısa zamanda Arapça ve İslâmî ilimlerde ilerleme gösterdi. On altı yaşına geldiğinde yüksek tahsil için İstanbul'a gitmesi gerektiğini anlamıştı. Bazıları Mekteb-i Harbiyye'ye girmesini tavsiye ettiyse de anne ve babası oğullarının Lofça'dan ayrılmasını istemedi. Nihayetinde yetişmesinde büyük öneme sahip olan Büyükbabası Hacı Ali Efendi'nin destek ve teşvikiyle tarik-i ilmiyede ilerlemek üzere 1839 yılı başlarında İstanbul'a gönderildi.

Fatih, Çarşamba Pazarı'nda bulunan Papazoğlu Medresesi'ne yerleşen Ahmed Efendi, Fatih Cami'nde tefsir, hadis, fıkıh, mantık, adap, kelâm gibi klasik medrese derslerine devam etti. Dışarıdan felsefe, tabiî ilimler, hendese, hesap, cebir, astronomi, coğrafya ve Farsça dersleri aldı.

Tatil aylarında dahi memleketine dönmedi, geceyi gündüze katarak tahsiliyle meşgul oldu. Devrin önde gelen tasavvuf ve edebiyat muhitlerindeki sohbetlere katıldıysa da hiçbirine doğrudan bağlanmadı. Belli başlı eserleri okuyarak bilgisini ve kültürünü ilerletti. Diğer ilimlerin yanı sıra şiir ve edebiyat alanındaki eksikliklerini de

1 Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında bugüne kadar birçok çalışma yapılmış olup burada kısaca verilen biyografinin hazırlanmasında daha ziyade Ahmet Cevdet Paşa'nın kendi kaleminden çıkan eserlerden ve aşağıdaki kaynaklardan istifade edilmiştir.
Tercüme-i Hâl Defteri, İBB Atatürk Kitaplığı, Cevdet Paşa Yazmaları, Demirbaş: CP_Yz_000047, Yer Numarası: 92 CEV 92 CEV [t.y.] 1; Cevdet Paşa, *Tezâkir,* C.IV, Yayınlayan: Cavid Baysun, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1986; Yusuf Halaçoğlu-M. Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA,* C.VII, İstanbul, 1993, s.443-450; Ali Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", *İA*, C.III, Millî Eğitim Basımevi, 2.Baskı, İstanbul, 1979, s.114-123

2 Bu isimlerin başında, 1836 yılında Lofça müftüsü olarak görev yapmakta olan Hacı Hafız Mehmed Eşref Efendi gelmekteydi. Mehmed Eşref Efendi'nin oğlu ise sonraki yıllarda Sadrazamlık makamına kadar yükselecek olan Meşrutiyet'in önde gelen isimlerinden Ahmed Mithat Paşa'dır. Mithat Paşa (1822–1884) ile Cevdet Paşa'nın tabiri caizse, sınıf arkadaşı olarak Lofça'da başlayan ilişkileri, ömürleri boyunca çok farklı şekillerde devam edecektir.

tamamlama imkânı buldu. Akranlarına göre kendini bir hayli geliştirdi, tâlikât ve risâleler yazarak talebelere ders vermeye başladı. 1844'de Çanad rütbesi ile Premedi kadılığından maaş bağlanan Ahmet Cevdet, bir yıl sonra İstanbul ruûsu alarak müderrislik hizmetine başladı.

Ahmet Cevdet'in hayatındaki önemli dönüm noktalarından biri 1846'da, Mustafa Reşid Paşa'nın ilk sadrazamlığı sırasında gerçekleşti. Tanzimat sonrası hazırlanması düşünülen kanun ve nizamnameler için icap eden şer'i bilgileri almak üzere Şeyhülislamlıktan "*zamanın gereğini bilir, münevver fikirli ve taassuptan uzak*" bir ulema istediğinde henüz yirmi üç yaşında olan Ahmed Cevdet tavsiye edildi.

Bu tarihten sonra ilmiye ile mülkiye işlerini bir arada yürütmek zorunda kaldı. Bir yandan medresede tedrisata devam ederken bir yandan da ulema arasında hoş karşılanmadığından gizlice Fransızca öğrenmeye başladı. 1849'da ilmiyedeki payesi yükseltilerek *hareket-i hâriç* rütbesini aldı. 1850'de Meclis-i Maarif-i Umumiyye Azalığı ve Dârülmuallimîn Müdürlüğüne tayin edildi. Gayretle kurumu ıslaha girişerek ilk talimnamelerini de bu tarihlerde yazmaya başladı.

Fuat Paşa ile birlikte tedavi için gittikleri Bursa'da kaldığı kısa süre içinde dahi onunla birlikte *Şirket-i Hayriyye*'nin kuruluş nizamnâmesi ile Türkçenin ilk gramer kitabı olan *Kavâid-i Osmaniyye*'yi hazırladı. 1851'de teşkilat ve statüsünü netleştirerek, açılış beyannamesini yazdığı Encümen-i Dânişe aza olarak seçildi. Yeniden kaleme aldığı *Kavâid-i Osmaniyye*'yi, Encümenin ilk eseri olarak Sultan Abdülmecid'e sundu. Bunun üzerine *hareket-i altmışlı* derecesine yükseltildi. 1852 yılında basılan *Medhal-i Kavâid* adlı kitabında, ilk defa alfabenin ıslahına yönelik tekliflerde bulundu, 1854 Devlet Salnamesi'nde ise teklifi uygulamaya geçti.

1853'de Encümen-i Dâniş kararıyla, 1774–1826 tarihleri arasını içerir Osmanlı tarihini yazmakla görevlendirildi. İki yıl içinde *Tarih-i Cevdet* adlı eserinin ilk üç cildini tamamlayarak Sultan Abdülmecid'e takdim etti. Bunun üzerine ilmiyedeki derecesi *Süleymaniyye* olarak yükseltildi. 1855'te kendi zamanının tarihini yazmak üzere vakanüvis tayin edildi. Bu görevi sırasında bir yandan *Tarih-i Cevdet* adlı eserinin devamını yazarken bir yandan da geleneğe uyarak zamanın siyasi olaylarını anlatan *Tezâkir-i Cevdet*'i kaleme aldı. Vakanüvislik görevini 1865 yılına kadar devam ettirdi.

Devlet kademelerinde yükselmenin yanı sıra ilmiye mesleğinde de ilerleyerek 1856'da bilfiil Galata kadılığına getirildi; aynı yılın 9 Aralığında Mekke-i Mükerreme kadılığı payesini alarak 1857'de Meclis-i Ali-i Tanzimat azalığına atandı. Ceza ve Arazi Kanunnameleri ile Tapu Nizamnamesi başta olmak üzere dönemin kanun ve nizamlarının pek çoğu Ahmed Cevdet tarafından kaleme alındı. Tanzimat Meclisinin tüm kanun ve nizamnamelerinin toplanarak *Düstûr* adıyla basılması da onun tarafından sağlandı. 1860'da *Mukaddime*-i İbn-i Haldun tercümelerini devam ettirerek yayınladı ve Sadrazam maiyetinde Rumeli teftişine katıldı. 1861'de ilmiyede İstanbul kadılığı pâyesini aldı. 18 Mayıs 1861 tarihinde İşkodra'da meydana gelen isyanı bastırmak üzere *memûriyyet-i fevkalâde* ile görevlendirildi. Fazla askerî güç kullanmadan iki ayda bu vazifesini başarıyla tamamlayarak idarecilik ve teşkilatçılıktaki maharetini de ispat etti. 1863'te Bosna eyaletini teftiş göreviyle ilgili hazırlıklarını yaparken 24 Haziran 1863 tarihinde Anadolu Kazaskerliği pâyesine ulaştı. Bir buçuk yıl içinde Bosna'da gerekli ıslahatı gerçekleştirmeye muvaffak oldu.

Bu başarıları nedeniyle o zamana kadar hiçbir ilmiye mensubuna verilmemiş olan ikinci rütbeden *Nişân-ı Osmânî* ile mükâfatlandırıldı. Taşra yönetimindeki reform ihtiyacına binaen 1864 (Tuna) Vilayet Nizamnamesi çalışmalarına katıldı. 1864'te Kozan Islahatı için görevlendirildi, altı ay içinde icap eden düzenlemeleri gerçekleştirdi. Bu başarıları, kendisini çekemeyenlerin harekete geçmesine yol açtı; Şeyhülislâmlığa getirilecekken ilmiye sınıfından mülkiyeye nakline karar çıkarıldı ve 1866'da kazaskerlik pâyesi vezârete çevrildi. Ender görülen bu durum, Cevdet Paşa'yı bir hayli üzmüşse de doğru bildiği yolda hizmete devam etti. Sık sık tayinlere maruz kaldı; azillerinde ise köşesine çekilerek eserlerini yazmayı sürdürdü.

Ahmed Cevdet Paşa bundan sonra Maraş, Urfa, Zor sancakları ve Adana eyaletinin birleştirilmesiyle oluşturulan Halep Valiliğine tayin edildi. İki yıl süren bu görevi sırasında yeni valiliğin teşkilini gerçekleştirdi. 1868'de Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye başkanı, ardından Divanın nezârete çevrilmesi üzerine Adliye nâzırı oldu ve nizamî mahkemeler teşkilâtını kurarak bununla ilgili kanun ve nizamnâmeleri hazırladı. Yeni bir medeni kanunun ihdası tartışmalarında, Fransız Medeni Kanunu tercüme edilerek uygulanması görüşü ağır basarken Cevdet Paşa, Hanefî fıkhına dayalı çağın gereklerini içerir bir kanun hazırlanması gerektiği düşüncesini savunarak karşı çıkanlara bu görüşünü kabul ettirdi ve Bâb-ı Âli'de teşkil edilen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti reisliğine getirildi.

Devrin önde gelen fıkıh âlimlerinin de yer aldığı bu cemiyet *Mecelle*'nin ilk dört kitabını yayımlamaya muvaffak oldu. Beşinci kitabın hazırlığı bitmek üzereyken 26 Nisan 1870'de Cevdet Paşa reislikten azledilerek Hüdâvendigar Valiliğine tayin edildi. Birkaç gün sonra bu görevinden de alındı. Bunu fırsat bilerek yine *Tarih-i Cevdet*'in yazımına devam etti. Aynı yıl Osmanlı maliyesindeki takvim kaynaklı aksaklıkları gidermek ve Türkçe'nin bilim dili olmadığı iddiasını çürütmek için *Takvimü'l-Edvâr*'ı yayınladı.

Cevdet Paşa'yı uzaklaştırdıkları *Mecelle* cemiyetinin başarısızlıkları ortaya çıkınca 24 Ağustos 1871'de Cevdet Paşa yeniden Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti ile Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi Başkanlıklarına getirildi. *Mecelle*'nin sekizinci kitabı hazırlandığı sırada Maraş Valiliğine tayin edildiyse de on sekiz gün sonra bu defa Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye üyeliği ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti Başkanlığına tayin edilerek 1872'de tekrar İstanbul'a alındı ve komisyon çalışmalarını devam ettirdi. 1873'de

Şûrâ-yı Devlet üyesi, ardından Evkaf nâzırı oldu. Aynı yılın ortalarına doğru Maarif Nâzırlığına getirildi. Nâzırlığı zamanında ilkokullardan yüksekokullara kadar her seviyede ders programları yapıldı, yeni bir elifba cüzü hazırlanarak bastırıldı. Nuruosmaniye Camii avlusunda modern usullere göre *ibtidâiyye* adıyla yeni bir ilkokul açıldı.

Dârülmuallimîn teşkilâtı sıbyan, rüşdiye ve idâdî olmak üzere üç kademeye ayrılarak yeniden düzenlendi. Kendisi de *Kavâid-i Türkiyye*, *Mi'yâr-ı Sedâd* ve *Âdâb-ı Sedâd* adını taşıyan üç ders kitabı yazdı. *Kısas-ı Enbiyâ* adlı eserinin üç cüzünü de bu arada tamamladı. 1874'te Şûrâ-yı Devlet başkan vekilliğine getirilen Cevdet Paşa, *Mecelle*'nin on ikinci kitabını da hazırlamıştı.

2 Kasım 1874 tarihinde Yanya Valiliğine, 1875'te önce Maarif Nâzırlığına, kısa bir süre sonra da Adliye Nâzırlığına getirildi. Bu arada Bulgaristan'da isyan belirtileri görülmesi üzerine 1876'da Rumeli teftişiyle görevlendirildi. Döndüğünde nâzırlıktan azledilip Suriye Valiliğine tayin edildiyse de daha Suriye'ye gidemeden üçüncü defa Maarif Nâzırlığına getirildi. II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle Adliye Nâzırlığına tayin edildi. Bu sırada on altıncı kitabı da bastırarak *Mecelle*'yi tamamladı. Böylece 1851 maddeden oluşan *Mecelle*, bütün İslâm devletlerinde İslâm hukuku alanında hazırlanan ilk kanun olma özelliğine sahip oldu.

1877 yılında Dahiliye Nâzırlığına getirildi ama yine aynı yıl içinde Evkaf Nâzırlığına naklen tayin edildi. 1878'de tekrar Suriye Valisi olarak Şam'a gitti. Bu arada Kozan'da çıkarılan isyanı bastırmakla vazifelendirildi. Ancak isyanın bastırılması sırasında Şam Valiliğine Ahmed Midhat Paşa'nın tayin edilmesi üzerine açıkta kaldı ve görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Dönüş yolunda Ticaret Nâzırlığına tayin edildiği haberini aldı.

Haziran 1879'da Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Sadaretten istifası üzerine on gün müddetle Sadrazamlığı vekâleten yürüttü ve Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâya başkanlık yaptı. Said Paşa başvekil olunca tekrar Adliye Nâzırlığına getirildi. 26 Haziran 1880'de nezaret bünyesinde Mekteb-i Hukuk-ı Şahanenin açılışını yaparak ilk dersleri bizzat kendisi verdi.

Aynı yıl alanında ilk olan *Belâgat-ı Osmâniyye* adlı kitabı yayınladı. Midhat Paşa'nın Yıldız Mahkemesindeki yargılaması da yine bu döneme rastlar Ahmed Vefik Paşa'nın başvekil olması üzerine, 30 Kasım 1882'de Adliye Nâzırlığından ayrıldı ve üç buçuk yıl resmî görevlerden uzak kaldı. Bu sırada *Tarih-i Cevdet*'i ve *Kavâid-i Osmaniyye*'nin eksiklerini tamamladı; ender görülen bir alaka ile kızlarının tahsiliyle yakından ilgilendi. Server Paşa'nın vefatı üzerine 11 Haziran 1886 tarihinde beşinci defa Adliye Nâzırlığına getirildi. Ancak Sadrazam Mehmed Kâmil Paşa ile aralarında çıkan anlaşmazlık sebebiyle ayrılmak zorunda kaldı. 10 Mayıs 1890'da II. Abdülhamid tarafından Meclis-i Âlîye tayin edildi.

Bundan sonraki hayatını ilmî çalışmalarına ve çocuklarına ayırdı. *Tarih-i Cevdet*'i yeniden düzenleyip geliştirerek, *tertib-i cedid* adı verilen yeni baskısını 1892'de yayımladı. Kısa bir hastalık döneminden sonra 26 Mayıs 1895'te Bebek'teki yalısında vefat etti. Hükümetçe düzenlenen büyük bir cenaze töreninin ardından Fâtih Sultan Mehmed Türbesi hazîresine defnedildi.[1]

Eşi Adviye Rabia Hanım ile evliliklerinden Ali Sedad, Fatma Aliye ve Emine Semiyye adlarında üç çocukları olmuştu. Kaleme aldığı sayısız hukukî metinlerin yanı sıra basılmış ve hâlâ basılmamış birçok eseri vardır. Eserlerinden bazıları şunlardır:

1- Târîh-i Cevdet. 2- Tezâkir. 3- Ma'rûzât. 4- Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ. 5- Kırım ve Kafkas Târihçesi. 6- Mukaddime-i İbn-i Haldûn. 7- Belâgat-ı Osmaniyye. 8- Kavâid-i Osmaniyye. 9- Medhal-i Kavâid. 10- Kavâid-i Türkiye. 11- Dîvân-ı Sâib Şerhinin Tetimmesi. 12- Mi'yâr-ı Sedâd. 13- Âdâb-ı Sedâd fî İlmülâdâb. 14- Beyânü'l-Unvân. 15- Takvîmü'l-Edvâr. 16- Mecmûa-i Ahmed Cevdet. 17- Hülâsatü'l-Beyân fî Telifü'l-Kur'ân. 18- Mecmûa-i Âliye. 19- Malûmât-ı Nâfia. 20- Hilye-i Saâdet. 21- Eser-i Ahd-i Hamîdî. 22- Gayetü'l-Beyan. 23- Tarifü'l-İrtifa. 24- Tâlikât. 25- Divançe-i Cevdet.

1 Ahmet Cevdet Paşa'nın mezar taşında, kızı Fatma Aliye Hanım'ın mısraları ve düşürdüğü tarih ile aşağıdaki ifadeler yazılıdır.

"Hüve'l-Bâkî
Asrımızın İbn-i Kemâl'i idi,
Hayfâ ki terk-i hayât eyledi.
Edîb idi hayli eser bırakdı,
Tezyîn-i zât ü sıfât eyledi.
Takdire idüb rızâsın izhâr,
Allah deyü azmi cennât eyledi.
Târîhini yazan kalem kırılsın,
Ahmed Cevdet Paşa vefât eyledi.
Sene 1312"

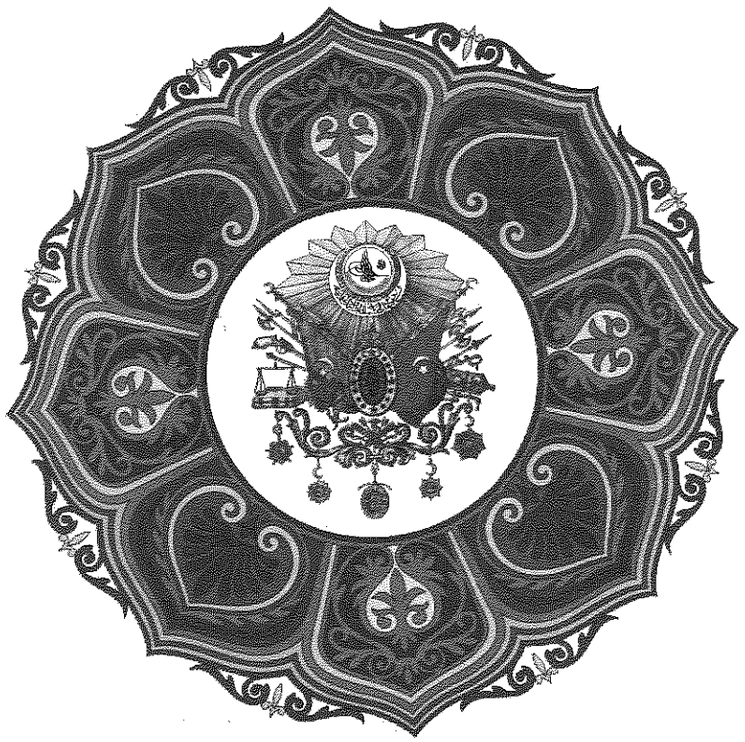

TÂRÎH-İ CEVDET

Târîh-i Cevdet, Ahmed Cevdet Paşa'nın Osmanlı tarihine dair, 1774–1826 yılları arasındaki olayları kaleme aldığı on iki ciltlik meşhur eseridir. Eser, Cevdet Paşa'nın âlim ve devlet adamı kişiliğinin yanı sıra kapsadığı dönemin önemi, olayların ele alınış tarzı, Osmanlı tarih yazıcılığına getirdiği yeni anlayış, kaynak ve belge kullanımı gibi birçok yönden ilk olma özelliği taşımaktadır.

Cevdet Paşa, fasılalarla otuz dokuz yıl üzerinde çalıştığı eserini, *Encümen-i Dâniş*[1] kararı üzerine 1853 yılında yazmaya başlamış, ciltler tamamlandıkça yayımlayarak ilk baskısını 1884 yılında nihayete erdirmiştir. 1885 yılında başlayan ikinci baskıda büyük yeniliklerle birlikte tekrar ele alınan eser, son hâlini ise 1892 yılındaki üçüncü baskısında almıştır.

Cevdet Paşa on iki ciltlik tarihinde, Duraklama Devri'nin önemli olaylarını tafsilâtlı olarak aydınlatmasının yanı sıra Osmanlı vakanüvislerinde daha önce görülmeyen bir şekilde olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklayarak bunlardan ders çıkarmaya yönelik bir üslûp kullanır.

Eserde, hadiselerin oluşumu ve etkileri gerçeğe uygun biçimde pragmatik bir anlatımla ele alınmıştır. Kurumların bozulması ve sebepleri derinlemesine irdelenir. Osmanlı tarihi neredeyse müesseseler tarihi bağlamında ele alınarak toplumu Batılılaşmaya götüren gelişmeler üzerinde durulur.

Eserde pek çok kavram, deyim ve konu da bağımsız olarak işlenmiştir. Bunlar birer çerçeve yazı niteliğini ve monografi özelliğini taşır. *İstitrâd* şeklinde bütün ciltlere serpiştirilen ayrıntılar ise gerçek bir araştırma ürünüdür.

Târîh-i Cevdet, yazıldığı dönem itibarıyla alışılmadık bir şekilde çok geniş kaynak taramasına dayanır.

Doğu ve Batı dünyasına dilleri, tarihleri ve kurumlarıyla birlikte vâkıf olan Cevdet Paşa, Osmanlı belgelerinin yanı sıra sözlü tarih şeklinde dönemi yaşamış kişilerin bilgilerine de başvurmuş, yerli ve yabancı kaynakları eleştirel bir bakışla tenkit süzgecinden geçirerek değerlendirmiştir.

Anlattığı olayların sebeplerini, tarihî gelişmelerde arayarak bunların doğurduğu sonuçları ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bakımdan kendinden önceki Osmanlı tarihçilerinden büyük ölçüde ayrılır. Tarihçinin son derece tarafsız olması ve doğruyu

---

1 Encümen-i Dâniş; kuruluşunda ve faaliyetlerinin yürütülmesinde Ahmed Cevdet'in büyük payının olduğu Osmanlı'nın ilk resmî akademik müessesesidir. 1851 yılında Takvim-i Vekâyi'de beyân edilen kuruluş amacı ve gayesini; Dârülfünun'da okutulacak ders kitapları ile halkın kültür seviyesini yükseltecek telif ve tercüme eserleri hazırlama işi teşkil etmekteydi. Çeşitli alanlarda halkın anlayabileceği sade bir dille hazırlanacak kitaplarla Türkçenin gelişmesine yardımcı olması da kendisinden beklenen hizmetlerin başında gelmekteydi. Ne var ki 40 aslî üyesi olan Encümen, Ahmed Cevdet Paşa'nın telif ettiği eserler dışında başkaca bir eser vücuda getiremedi. Bkz. Abdullah Uçman, "Encümen-i Dâniş", DİA, C.XI, İstanbul, 1993, s.176-178.

belirtmesi gerektiği görüşündedir.[1] Tarihte ortaya çıkan büyük devrimlerin ve ilerlemelerin özünü yakalamayı ve bunu gelecek kuşaklar için yeri ve zamanı geldiğinde hayırlı şekilde kullanmak üzere muhafaza etmeyi tarihin vazgeçilemez görevi kabul eder. Tarih yazımından maksadın, olayları arka arkaya sıralamaktan ibaret olmadığını her fırsatta vurgulayarak ibret ve ders alınmasını, eski hatalara düşülmemesi gerektiğini yeri geldikçe açık biçimde vurgular.

İlmiye, mülkiye ve askeriye sınıflarında baş gösteren *kaht-ı ricâl*den, liyakatsizlik ve usulsüzlüklerden yakınarak kimi zaman çok sert eleştirilerde bulunur. Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin takip ve tatbik edilememesi, kaçırılan veya fark edilemeyen fırsatlar, *kânûn-ı kadîm* üzere gayretsizce ve amaçsızca devam ettirilen uygulamaları ise ne akılla ne dinle bağdaştıramaz.

Hemen her ciltte *emanetlerin ehline verilmesine*, bunun getirdiği yararlara, verilmediği takdirde vuku bulan zararlara değinir. Mustarip olduğu konuların başında, her dönemde Padişahın yakın çevresinin kifayetsiz ve muhteris kişilerce kuşatılmış olması gelir. Yanlı ve yanlış bilgilendirmeler ile padişahların nasıl yanıltıldığı, işinin ehli kimselerin yönetimden nasıl uzaklaştırıldıklarını örnekleriyle anlatır.

Paşaların iktidar mücadelesi yüzünden halkın arada çaresiz kalmasını, başıbozuk asker taifesinin yanı sıra eşkıyadan çektikleri yetmezmiş gibi ceheleden nasb edilen naipler yüzünden *ibâdullah*ın hak dahi arayamadığını taaccüple kaleme alır. Ele aldığı dönemlerin tenkidini yaparken kimi zaman kıyaslayıp şükretse de çoğu zaman yaşadığı devrin tenkidini de dolaylı yoldan yapmaktadır.

Cevdet Paşa eserinde, sadece 1774–1826 yılları arasındaki Osmanlı tarihini kaleme almakla kalmaz, okuyucuya ilkçağlardan başlayarak hemen her konuda tarihi bir arka plan vermeye özellikle gayret eder, Avrupa tarihini de detaylı olarak ele alarak Fransız İhtilali'ni etkileriyle birlikte etraflıca tetkik etmeye çalışır.[2]

Osmanlı vakanüvisliğinde görülen kronolojik anlatım tarzını değiştirerek konuları, tematik ve bütüncül bir anlatımla sunmaya, okuyucuya tarihsel bütünlük hissi vermeye özellikle çaba gösterir. Farklı ciltlerde, yeri geldiğinde geriye dönerek yaptığı konu tekrarları da bu kapsamda ele alınmalıdır. Bu yönüyle, her cilt tek başına okunduğu takdirde de okuyucuda konuya vukufiyet sağlanmış olur. Nitekim her cildin ilk sayfalarında, önceki yılın olaylarına değinmesinin amacı da bu olmalıdır.

Târîh-i Cevdet'in ele aldığı dönemin yanı sıra siyasî, idarî, hukukî ve kurumlar tarihi olmak üzere hemen her alanda derinlemesine orijinal bilgi, fikir ve mukayeseler

1 Zeki Arıkan, "Târîh-i Cevdet", DİA, C.XL, İstanbul, 2011, s.76-77

2 *Târîh-i Cevdet*'in birinci baskısında yer alan ve dokuz ciltte bulunan *Vekâyi-i Devlet-i Aliyye* başlığı yedinci, onuncu, on birinci ve on ikinci ciltlerde görülmez. Sonraki baskılarda ise hiçbir ciltte bu başlık kullanılmamış, eser sadece *Târîh-i Cevdet* başlığı ile anılmıştır. Cevdet Paşa, sonraki baskılarda yaptığı geniş düzenlemeler ile konu ve kapsam olarak eserin Osmanlı tarihi anlatımından çıkarak bir nevi dünya tarihine dönüştüğü için *Vekâyi-i Devlet-i Aliyye* başlığını kaldırmış olmalıdır.

içeren özellikleriyle, Türk-İslâm tarihinin modern anlamdaki tarih yazıcılığına geçişte çok önemli bir merhalesini oluşturduğu muhakkaktır. Aynı zamanda Türk dili ve kültürü ile bölge coğrafyası açısından da son derece önem arz eden unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Elbette bu çalışmanın amaç ve kapsamının dışında kalan bu hususlar, konuyla ilgili alanında uzman araştırmacılar tarafından yapılacak çalışmalarla gün yüzünü çıkartılacaktır.

Baskı ve Düzenlemeleri

Târîh-i Cevdet'in ciltlerinin basım tarihleri kütüphane kataloglarında dahi bazen hatalı ve bazen de biraz karışmış gibi görünse de toplamda üç defa basıldığını söylemek yanlış olmaz.

Birinci baskısında; ilk cilt 1854 (H.1271) yılında, on ikinci cilt 1884 (H.1301) yılında basılarak ciltlerin basımı peyderpey otuz yılda tamamlanmış oldu.[1]

Cevdet Paşa tarafından düzenlenerek, geliştirilen ve *tertîb-i cedîd* adı verilen ikinci baskısına 1885–1886 (H.1302–1303) yıllarında yeni bir tertiple başlandı. Ancak Cevdet Paşa, matbaanın *ucuz olsunda kâr etsin deyü pek fenâ kâğıt ve çirkin kıt'a üzerine basıp Tarih-i Cevdet'i berbâd eylemesinden*[2] diğer ciltlerin baskılarını durdurmuş ve bu baskıda yalnızca ilk sekiz cilt neşredilmiştir.

Üçüncü ve son baskı ise *tertîb-i cedîd* ve *ikinci tab'* ibareleriyle 1892'de (H.1309) yapıldı. Bu baskı ile *Târîh-i Cevdet,* on iki ciltlik tam takımı ile ilk defa piyasada bulunabilir hâle geldi. Bu yayınımızda esas alınarak, ekleriyle birlikte tam metin ilmî transkripsiyonu yapılan, *Târîh-i Cevdet*'in bu son baskısıdır.[3]

1 *Târîh-i Cevdet*'in on iki ciltlik ilk baskısı, farklı matbaalarda ve basım tarihleri her ciltte net olarak belirtilmeden yapılmıştır. Bazı ciltler ise sonraki ciltler çıkmadan, ikinci baskıyı yapmıştır. Birinci baskılar için ciltlerin belirlenen basım tarihleri şöyledir: 1. Cilt: H.1271 (M.1854/1855), 2. Cilt: H.1271 (M.1855), 3. Cilt: H.1273 (M.1856/1857), 4. Cilt: H.1275 (M.1857/1858), 5. Cilt: H.1278 (M.1861), 6. Cilt: H.1286 (M.1869/1870), 7. Cilt: H.1288 (M.1871/1872), 8. Cilt: H.1288 (M.1871/1872), 9. Cilt: H.1292(M.1875/1876), 10. Cilt: H.1300 (M.1882/1883), 11. Cilt: H.1300 (M.1882/1883), 12. Cilt: H.1301 (M.1883/1884) Bkz. Bekir Kütükoğlu, "Vekayinüvis", *İA*, C.XIII, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986 s.284; Christoph K. Neumann, *Araç Tarih Amaç Tanzimat, Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*, Çev: Meltem Arun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.22-51

2 Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Haz.: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, 1980, s.209

3 Ahmet Cevdet, *Târîh-i Cevdet, (Tertîb-i Cedîd)*, Matba'a-i Osmâniyye, İkinci Tab'ı, Dersa'âdet, 1309

1. Cilt: 6+371, 2. Cilt: 6+391, 3. Cilt: 6+388, 4. Cilt: 4+365, 5. Cilt: 4+370, 6. Cilt: 7+412, 7. Cilt: 7+367, 8. Cilt: 4+362, 9. Cilt: 8+320, 10. Cilt: 7+278, 11. Cilt: 8+275, 12. Cilt: 8+286. (Toplam: 4.260 sayfa)

Cevdet Paşa, belirtilen üç baskı arasında içeriğe yönelik en kapsamlı değişikliği, ikinci baskıda gerçekleştirdi. Birinci ciltte yer alan *mukaddime* kısmını bir hayli genişletmiş, Doğu ve Batı dünyasının önemli olaylarını ilkçağlardan itibaren ele alarak XVIII. yüzyılın sonlarına kadar getirmiştir. Her cildin başında yer alan kullandığı kaynakların listesini birinci cildin başına alarak ekleri de düzenlemiştir. Bazı önemsiz gördüğü kısımları ve metninin akıcılığına uymayan yerleri ikinci ve üçüncü basımda çıkararak vurgulamalarını daha belirgin hâle getirmiş, son ciltlerde uyguladığı anlatım bütünlüğünü ilk ciltlere de yansıtmaya çalışmıştır. Bu maksatla bazı kısımları tamamıyla yeniden kaleme alınmıştır.

Eserde yapılan değişikliklerin, daha ziyade yazarın eserini tekâmüle erdirmek için genişletmesinden, bütünlük ve üslûp birliği ile ilgili gözden geçirmelerinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.[1]

Üslûp ve İmlâ Özellikleri

Cevdet Paşa pek çok özelliğinin yanı sıra; Türkçenin bilim dili olduğunu ispata çalışan, Türk dilinin ilk gramer ve dilbilgisi kitaplarını kaleme almış, yazı dilinin sadeleşmesini, konuşma dili ile aradaki farkın azalmasını savunan, harfler üzerinde ilk defa somut değişiklik tekliflerini uygulamaya koyarak yeni harfler[2] ihdas etmeye çaba gösteren, yeni kelimeler türeten, Eski Anadolu Türkçesinden kelimeler tercih ederek bunları eserlerinde uygulamaya çalışan bir dil bilimcidir.

1851 yılında yapılan *Encümen-i Dâniş* toplantısında, Osmanlı tarihi yazım işi Ahmed Cevdet'e tevdi edildiğinde, alınan karar gereği herkesin anlayabileceği sade bir anlatım ile tarihini kaleme alması özellikle belirtilmişti.[3]

Ahmed Cevdet'in 1846'dan beri tasarruf ve uygulamaları da her nevi yazımda

1 Ahmed Cevdet Paşa'nın baskılar arasında yaptığı değişiklikleri, sansür ya da maksatlı sistematik bir değişim olarak görmenin imkânı yok gibidir. Nitekim bu konuda detaylı bir araştırma yapan Christoph K. Neumann'ın vardığı sonuç, yapılan eksiltmelerin önemsiz hususlar olduğu noktasındadır. Bkz. Christoph K. Neumann, *a.g.e.*, s.56-85

2 Cevdet Paşa, Encümen-i Dâniş'in çalışmaları kapsamında yayımlanan *Medhal-i Kavâid* adlı gramer kitabında, *nazal n* denilen *sağır kâf* üzerine üç nokta konulmasını ve tamamı *vav* harfi ile yazılan yuvarlak ünlülerin (o, u, ö, ü) doğru okunmasını sağlamak için bazı işaretler kullanılmasını teklif etmiştir. Cevdet Paşa'nın 1852 yılında taş basma olarak basılan eseri, 1891'e kadar on ayrı baskı daha yapmış ve uzun süre okullarda dilbilgisi kitabı olarak okutulmuştur. Baskılar arasında bir fark bulunmamakla birlikte taş basmalarda yer alan ünlülerin okunuşunu kolaylaştıracak işaretler, matbu metinlerde gösterilememiştir. 1854 yılı Devlet Salnamesi'nde yer alan yabancı isimlerin yazımında kullanılarak önerilen bu usul, bir süre ders kitaplarında kullanılmışsa da, el yazısında noktalama ve işaretlerin karışıklığa meydan verecek derecede artırması nedeniyle yaygınlaşmamıştır.

3 Cevdet Paşa, *Tezâkir,* C.IV, Yayınlayan: Cavid Baysun, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1986, s.58

sadelikten yanaydı.[1] Üzerinde önemle durduğu ve övünerek, çığır açtığını ifade ettiği husus ise kendisinin "kaba Türkçe" olarak ifade ettiği *Târîh-i Cevdet*'in dönemine göre sade dilidir.[2]

Târîh-i Cevdet'in otuz dokuz yıla yayılan yazım süreci, aynı zamanda Türkçenin de önemli değişimler geçirmeye başladığı yıllardır. Dilde sadeleşmeyle birlikte başlayan Türkçe kelimelerin yazımında görülen sıkıntılar, neredeyse her yazarın kendisine göre bir imlâ geliştirmesine sebep olmuştu.

Bu sebeplerle Cevdet Paşa'nın dil ve imlâ alanındaki kullanım özelliklerini takip ve müşahede edebilmek pek çok yönden büyük önem arz etmektedir. Bu yönüyle de *Târîh-i Cevdet*, dil bilimcilerin üzerinde dikkatle çalışmasını gerektiren unsurlar barındırmaktadır.

Aynı kabilden olmak üzere, uzun anlatımlara temel teşkil eden düz yazı türlerinin tam olarak oturmadığı bir dönemde Cevdet Paşa'nın kendine has bir üslûp tutturduğu bariz olarak fark edilir.

Zaman zaman çok renkli bir hâl alan bu üslûpta edebî sanatlara, kelime oyunlarına, teşbihlere, açık ve dolaylı imâlara sık sık başvurulur. Son ciltlere doğru bu özelliklerin bir hayli arttığı görülür. Bu yönüyle Tarih-i Cevdet'in yalnızca "sade bir Türkçe" ile kaleme alındığını ifade etmek yetersiz olacaktır. Sade ve renkli bir Türkçedir Cevdet Paşa'nın dili. Diğer eserleriyle birlikte mukayeseli olarak bu hususların incelenmesinin de büyük fayda sağlayacağı muhakkaktır.

Uygulanan Transkripsiyon

Ahmed Cevdet Paşa'nın Türk dili ile ilgili değinilen düşünce ve uygulamaları göz önüne alındığında *Târîh-i Cevdet*'in çevriyazısı yapılırken ilmî transkripsiyon kurallarına uyularak, özellikle birebir harf karşılıklarının korunmasının mutlak bir zaruret olduğu aşikârdır.

Bu sebeple, benimsenen yöntemin temelini, şekil ve içerik olarak her alanda orijinal metne bağlı kalınması esası oluşturmuştur. Bu kapsamda eserin bütününde çeviri ve yazım birliğini sağlamak için uygulanan usul ve esaslar aşağıda maddeler hâlinde belirtilmiştir.

- Anlam ve kavram karışıklığı yaratacak kelimeler hariç olmak üzere metnin tamamında birebir harf karşılıkları korunarak transkripsiyon yapılmıştır. Yigirmi (yirmi), tokuz (dokuz), toksan (doksan), timur (demir), tağ (dağ), ata (ada) gibi bilinen ve sık tekrar eden kelimeler bu kuralın dışında tutulmuştur.

1 Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.21

2 Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.72

- Kelime başında bulunanlar hariç olmak üzere Ayın harfi (') işaretiyle, Hemze (') işaretiyle gösterilmiş, kesme işareti olarak (') işareti kullanılmıştır.
- Arapça ve Farsça kelimeler ile eklerde kullanılan uzatmalar (â, î, û) ve harf-i tarifler (l-) gösterilmiştir.
- Metinin orijinalinde bulunan noktalama işaretleri; nokta (.), iki nokta (:) ve son iki ciltte kullanılan beş adet soru işaretinden (?) ibarettir. Metne sadık kalınarak, kullanıldığı yerde gösterilmiş, tarafımızdan herhangi bir ekleme ve çıkarma yapılmamıştır.
- Muhakkak anlam karışıklığı yaratacak yerlerde, köşeli parantez içinde virgül [,] kullanılmıştır.
- Metnin orijinalinde bulunan özel isimlerde, alıntılarda, beyit ve mısralar ile konuşma cümlelerinde kullanılan parantez ( ), çift tırnak « », yıldız işareti * ve Ayın ع harfi kullanıldıkları yerde korunmuştur.
- Metnin orijinal paragraf düzeni ve biçim özellikleri olduğu hâliyle korunmuştur.
- Metnin orijinal sayfa numaraları parantez içinde ve koyu olarak, …(**s.123**)… şeklinde gösterilmiştir.
- Metinde bulunmayan, tarafımızdan eklenen ibareler köşeli parantez [ ] içinde gösterilmiştir.
- Yazarın kullandığı dipnotlar metnin orijinalinde, [1] şeklinde gösterilmiştir. "Müellif dipnotu:" ibaresiyle dipnota alınarak, metni tırnak içinde " " yazılmıştır. Bunun dışında kalan dipnotların tamamı tarafımızdan eklenmiştir.
- Daha ziyade hemzeyle yazılması gereken bazı kelimelerde (zahâ'ir, sefâ'in, vb.) görülen farklı (zahâyir, sefayin vb.) kullanımlarda, kelimenin metinde geçtiği hâli esas alınmıştır. Bu gibi kullanım farklılıkları, yazım hatası olarak görülmemiş, metindeki hâliyle korunmuştur.
- Bariz yazım ve baskı hataları düzeltilerek dipnotla belirtilmiştir.
- Uzatmayla (â, î, û) yazılması gereken kelimeler, orijinal metinde yazılmadığı takdirde tarafımızdan herhangi bir uzatma işareti eklenmemiştir.
- Yabancı kişi ve yer adları ile özel isimler, ciltler arasında farklı şekillerde kullanılmış olmasına rağmen metinde yazıldığı yerde, yazıldığı hâliyle birebir harf karşılıkları korunmak suretiyle transkript edilmiş, gerekli olduğu hâllerde dipnotta bugünkü yazımı gösterilmiştir.
- Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, bazen aynı sayfada dahi

rastlanabilecek aynı kavramı karşılayan farklı yazımlar, olduğu hâliyle muhafaza edilmiştir: (Bonaperte, Ponaperte), (oğlu, oğlı) (elçi, ilçi), (bâgî, bagî) (gelen, gelan)

- Aylar ve günlerin, yazımında yine tam transkripsiyon kaidelerine uyulmuştur. Tek istisna olarak şahıs isimlerinde terkipler gösterilmemiş, uzatma işaretleri yine kullanılmıştır.
- Yerine göre *u/ü/vü* şeklinde okunan *atıf vavı,* beyitlerde muhafaza edilmiş ise de tarihî metinlerde, bugün kullanılarak deyimleymiş ve sözlüklere girmiş (hâlükâr, ilmühaber, seyrüsefer, emr ü fermân, vb.) olanlar dışında, gerekmedikçe tercih edilmemiş çoğunlukla "ve" olarak transkript edilmiştir.
- Arapça metinlerin transkripsiyonunda İslâm Ansiklopedisi kurallarına uyulmaya çalışılmıştır. Ayet mealleri dipnotta belirtilirken Diyanet İşleri Başkanlığının mealleri esas alınmıştır.
- Büyük harf ve kesme işareti kullanımında Türk Dil Kurumunun en son yayınlanan imlâ kılavuzu esas alınmıştır. İmlâ kılavuzunun cevap vermediği durumlarda genel kabul görmüş uygulamalar tercih edilmiştir.

KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser
a.g.m.: adı geçen madde
B: Receb
bkz.: bakınız
C.: cilt
C: Cemaziyelahir
CA: Cemaziyelevvel
Çev.: Çeviren
DİA: Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.: Hicrî
Haz.: Hazırlayan
İA: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
L: Şevval
M.: Miladî
M: Muharrem
N: Ramazan
R: Rebiülahir
RA: Rebiülevvel
s.: sayfa
S: Safer
Ş: Şaban
TTK: Türk Tarih Kurumu
ty.: basım tarihi yok
vb.: ve benzeri
yy.: basım yeri yok
Z: Zilhicce
ZA: Zilkade

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

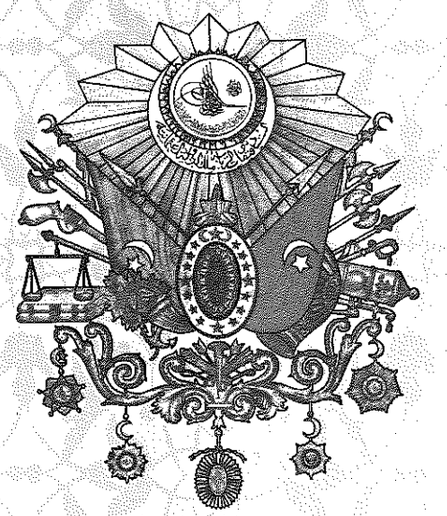

01. CİLT

Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihine giriş için yazdığı *Mukaddime* kısmıdır. Bu ciltte, Doğu ve Batı dünyasının tarih ve medeniyetlerini oluşturan ana konulara değinilerek 1774 yılına gelinceye kadar vuku bulan olaylar özetlenmiştir. Tarih ilminin faydalarından devletlerin yönetim şekillerine, tütün kullanımından çiçek hastalığının tedavisine kadar birçok farklı konuya da yer verilmiştir.

ترتيب جديد

جلد اول

از

تاريخ جودت

تاريخ جودت اختلاس وقت اولندقجه تحرير ايله طبع ونشر اولنوب حالبوكه برجلده درجي انسب اولان بعض وقوعات بشقه جلده كچمش ومقدمه‌يه درج اولنه‌جق نجه تفصيلات صكره‌كي مجلدلره قالمش اولديغنه مبني تاريخك اتمامندن صكره هيئت مجموعه‌سي كوزدن كچوريله‌رك بروجه آتي يكيدن ترتيب ايدلمش وبو ترتيب جديده كوره جلد اول مقدمه‌دن عبارت قالمش‌در

معارف نظارت جليله‌سنك رخصتنامه‌سيله

(ايكنجي طبع)

درسعادت

مطبعهٔ عثمانيه

١٣٠٩

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ EVVEL

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Târîh-i Cevdet ihtilâs-ı vakt olundukca tahrîr ile tab‘ ve neşr olunub hâlbuki bir cilde derci enseb olan ba‘zı vukû‘ât başka cilde geçmiş ve mukaddimeye derc olunacak nice tafsîlât sonraki cildlere kalmış oldığına mebnî târîhin itmâmından sonra hey’et-i mecmû‘ası gözden geçürilerek ber-vech-i âtî yeniden tertîb idilmiş ve bu tertîb-i cedîde göre cild-i evvel mukaddimeden ibâret kalmışdır

Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab‘ı)

Dersa‘âdet

Matba‘a-i Osmâniyye

1309

(s.2)

FİHRİST-İ CİLD-İ EVVEL

	Sahîfe [Sayfa]
Târîh-i Cevdet'in Me'hazları Beyân Olunur	4 [10]
Muhtıra	14 [19]
Mukaddime	15 [20]
Fasl-ı Evvel	15 [20]
İlm-i Târîh'in Lüzûm ve Fâ'idesi Beyânındadır	
Fasl-ı Sânî	17 [22]
Hükûmetlerin Etvâr ve Aksâmı Beyânındadır	
Fasl-ı Sâlis	20 [25]
Düvel-i İslâmiyye'nin Ahvâl-i Sâbıkası ve Devlet-i Aliyye'nin Mebde'-i Zuhûrı Hakkındadır	
İstitrâd. Tuğ ve Sancaklara Dâ'irdir	30 [33]
Osmân Gâzî Hazretleri'nin İstiklâli	33 [35]
Fasl-ı Râbi'	33 [35]
Devlet-i Aliyye'nin Etvâr-ı Muhtelifesi Beyânındadır	
İstitrâd. Dîvânların Vaz' ve Tertîbine Dâ'irdir	43 [43]
Sultân Mehmed-i Sâlis ve Sultân Ahmed-i Evvel Asırları	47 [47]
İstitrâd. Şürb-i Duhân Hakkındadır	48 [48]
Köprülü'nün Sadâreti	50 [49]
Prut Vak'ası	58 [56]
Dâmâd İbrâhîm Paşa Devri	61 [58]
İstitrâd. San'at-ı Tabâ'at Hakkındadır	68 [69]
Asr-ı Sultân Mahmûd-ı Evvel	76 [70]
Râgıb Paşa Sadâreti	78 [72]
1182 Senesi Seferi	80 [73]
Fasl-ı Hâmis	87 [79]
Kavânîn-i Devlet-i Aliyye'nin Keyfiyyet-i İnhilâli Hakkındadır	
Fasl-ı Sâdis	117 [104]
Fenn-i Harbe Dâ'irdir	
(s.3)Fasl-ı Sâbi'	124 [109]
Ahvâl-i Bahriyye Hakkındadır	
Gemilerin Envâ'ı	129 [113]
Hayreddîn Paşa'nın Terceme-i Hâli	132 [115]
Muzafferiyyet-i Azîme-i Bahriyye	139 [121]
Bahr-i Süveyş'den Hind'e Donanma Gönderildigi	140 [121]
Hayreddîn Paşa'nın Vefâtı	141 [122]
Turgud Paşa'nın Ahvâli	143 [124]
Bahr-i Hind Seferleri	143 [124]
Piyâle Paşa'nın Kapudanlığı	145 [125]
Turgud Paşa'nın Vefâtı	147 [127]
Sıngın Donanma Seferi	150 [129]
Kılıç Alî Paşa'nın Kapudanlığı	151 [130]
Kalyon İhdâsı	151 [130]
Akdeniz Boğazı'nda İki Kal'a İnşâsı	154 [132]
Kalyonlar İçün Kapudanlar Nasb ve Ta'yîni	155 [133]
Muzafferiyyet-i Bahriyye	156 [134]
Kuvve-i Bahriyyenin Keyfiyyet-i Tenezzüli	159 [136]
Çeşme'de Donanmanın İhtirâkı	159 [136]
Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın Kapudanlığı	160 [137]
Fasl-ı Sâmin	163 [140]
Avrupa'nın Ahvâl-i Sâbıka ve Lâhikası Hakkındadır	
Bâbil ve Ninova Şehirlerinin Binâsı	164 [140]
Zuhûr-ı Devlet-i Keldâniyye ve Keyâniyye	165 [141]
Yunan ve Roma Devletlerinin Zuhûrı	166 [142]
Roma'da Dîn-i Nasârâ'nın Zuhûrı	170 [145]
İrân'da Devlet-i Sâsâniyye'nin ve Almanya'da Frankların Zuhûrı	171 [146]
Kostantiniyye'nin Binâsı ve Dîn-i Nasârâ'nın İ'lânı ve Roma Devleti'nin İkiye İnkısâmı	172 [147]
Hunların Hurûcı ve Frankların Belçika'yı ve Angel ve Saksonların Britanya'yı Zabt Eyledikleri	173 [148]
(s.4)Venedik Şehri'nin Binâsı ve Devlet-i Rûmiyye-i Garbiyye'nin İnkırâzı ve Alman Krallığı'nın Zuhûrı	175 [149]
Galya'da Frank Devleti'nin Teşekküli	176 [150]
Katolik ve Aryan Mezheblerinin Tahkîki ve Roma Kânûnnâmesi'nin Te'lîfi	177 [151]
Papaların Terakkî-i Nüfûzları	179 [152]
Rûmlarla Ehl-i Fars'ın Muhârebeleri	180 [153]
Kilisalardan Tesâvîrin Ref'i Münâza'ası ve Papa Hükûmet-i Cismâniyyesi'nin Mebde'i ve Ehl-i İslâm'ın Avrupa'ya Ubûrı	181 [154]
Frank Devleti'nin Teceddüdi ve Papaların Hükümdârân Sırasına Geçdigi	182 [155]
Şarlman'ın Roma İmparatoru Unvânını Aldığı ve Şark ve Garb Kilisalarının Birbirinden Ayrıldığı	185 [157]
Frank Devleti'nin Üçe Taksîmi	189 [160]
Feodalitiyye Usûlünün Tafsîli	191 [162]
İmparator Unvânının Almanya Kralına Geçdigi	193 [163]
İngiltere ve Rusya Devletlerinin Zuhûrı	194 [164]
Avusturya Merz-bânlığı'nın İhdâsı	196 [166]
İmparatorluğun Almanya'da İstikrârı	196 [166]
Muhârebât-ı Salîbiyye	198 [167]
Atabegân Devleti'nin Ehl-i Salîb ile Muhârebesi	199 [168]
Salâhaddîn'in Muhârebeleri	201 [170]
Latinlerin Kostantiniyye'yi Zabt Eyledikleri	201 [170]
Fransa Kralının Esâreti ve Kölemenlerin Galebesi	203 [171]
Muhârebe-i Salîbiyye'nin Hitâmı ve Avrupa'da Ulûm-ı Hikemiyye'nin Şüyû'ı	204 [172]
Fransa'da Meclis-i Meb'ûsân Teşkîli	205 [173]
Almanya'nın Ba'zı Ahvâli	206 [174]
Fransa ve İngiltere Arasında Muhârebe Zuhûrı	207 [175]
Hapsburg Hânedânının Almanya İmparatorluğu'na İntihâbı	211 [178]
Fransa'da Asâkir-i Muvazzafa İhdâsı	212 [179]

Avrupaca İnkılâbât-ı Azîme 213 [179]
(s.5)Şarliken'in İmparatorlığı 214 [180]
Protestan Mezhebi'nin Şüyû'ı 215 [181]
Jojvit Tarîkinin ve Hukûk-ı Düvel Fenninin Zuhûrı 216 [182]
Devlet-i Aliyye ile Düvel-i Avrupa Miyânelerindeki Mu'âhedelerin Mebde'i ve Diplomasi Fenninin Zuhûrı 217 [183]
Rusya'nın Tevessü'i ve İspanya'nın Tenezzüli ve Fransa'da Münâza'a-i Mezhebiyye'nin İmtidâdı 218 [183]
Fransa'da Encümen-i Dâniş Teşkîli ve Almanya Meclisi'nin Usûl-i İn'ikâdı 220 [185]
Fransa ve İngiltere'de İhtilâller Zuhûrı 221 [186]
Fransızca'nın Lisân-ı Umûmî İttihâz Olundığı 223 [188]
Düvel-i Avrupa Beyninde Muhârebe Vukû'ı 224 [188]
Prusya Krallığı'nın Zuhûrı 226 [190]
Rusya ve İngiltere Devletlerinin Kesb-i Vüs'at ve Kuvvet Eyledikleri 227 [191]
Fransa'nın Tekessür-i Düyûnı 228 [192]
Avrupa'da Yine Muhârebe Zuhûrı 229 [192]
Fransa'da Efkâr-ı Umûmiyyenin İhtilâli 230 [193]
Sefer-i Heft-sâle 232 [195]
İstitrâd. Çiçek Aşısı Hakkındadır 233 [195]
Lehistân'ın Birinci Mukâsemesi 238 [199]
Fransa'nın İğtişâş-ı Ahvâli ve Umûr-ı Mâliyyesinin İhtilâli 239 [200]
Rusya Devleti'nin Keyfiyyet-i Tevessü' ve Terakkîsi 241 [202]
Kaynarca Mu'âhedesi'nin İn'ikâdı 246 [206]
İstitrâd. Meskûkât Hakkındadır 247 [206]
Fasl-ı Tâsi'. Kırım ve Kafkas Cihetlerine Dâ'irdir 258 [215]
İstitrâd. Karabet Rızâ'iyye Hakkındadır 259 [216]
Tatarların Ba'zı Ahvâl-i Kadîmesi 260 [217]
Mengli Giray Han'ın Devlet-i Aliyye'ye İlticâsı 261 [217]
Kalgaylık Rütbesinin İhdâsı ve Ba'zı Hanân-ı Kırım'ın Ahvâli 262 [218]
Nûreddînlik Rütbesinin İhdâsı 265 [221]
Han Ağalığı Me'mûriyyetinin Zuhûrı 267 [222]
Müte'ahhirîn-i Hanân-ı Kırım'ın İcmâl-i Ahvâli 269 [224]
Memâlik-i Kafkasya'nın Aksâmı 272 [226]
(s.6)Diyâr-ı Kafkas'ın Ba'zı Vekâyi'-i Sâlifesi 276 [230]
Çerkesistân'ın Ba'zı Aḥvâl-i Mahsûsası 281 [234]
İstitrâd 283 [235]
Çerâkise'nin Akâ'id-i Kadîmesi 284 [236]
Çerâkise'nin Ahlâk ve Âdâtı 289 [240]
Lâhika. Eflâk ve Boğdan Hakkındadır 296 [245]
Çinganelerin Keyfiyyet-i İntişârı 298 [247]
Eflâk ve Boğdan'ın Devlet-i Aliyye'ye Keyfiyyet-i İrtibâtı 299 [248]
Fasl-ı Âşir. Arabistân ve Havâlîsi Hakkındadır 302 [250]
Mısır'ın Evâ'il-i Ahvâli 302 [250]
Cezzâr'ın Evâ'il-i Hâli 307 [254]
Alî Beg'in Encâm-ı Hâli 309 [256]
Cebel-i Lübnan'ın Ahvâli 313 [259]

Dürzîlerin Âdât ve Akâ'idi 319 [264]
Nusayrîlerin Keyfiyyet-i Diyânetleri 332 [274]
Tâhir Ömer'in Ahvâli ve Cezzâr'ın Berrü'ş-şâm'da Zuhûrı ve Berrü'ş-şâm'ın Ba'zı Vekâyi'i 334 [275]
Ahvâl-i Irâk 339 [280]
Ahvâl-i İrân-ı Zemîn 341 [281]
Bâbân Ocaklığı 343 [282]
Hâtime 344 [283]
Müverrih Vâsıf'ın Takrîrleri 345 [284]
Timur'un Fransa Kralı'na Nâmesi 346 [285]
Mektûb-ı Mezkûrun Sûret-i Tercemesi 347 [285]
Sultân Süleymân Tarafından Fransa Kralı'na Cevabnâmesi 348 [286]
İbrâhîm Paşa'nın Fransa İlçisi'ne Hitâbı 349 [287]
Piyâle Beg'e Fermân-ı Âlî 351 [288]
Baltacı Vezîr'in Buyuruldısı 352 [289]
Madam Montegü'nün Mektûbı 353 [290]
Büyük Petro'nun Vasiyyetnâmesi 354 [291]
Kaynarca Ahidnâmesi 357 [293]
Boğdan'ın Defter-i Masârifi 370 [302]

CİLD-İ EVVEL

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Hamd ü senâ-yı bî-şumâr ve şükr ü sipâs-ı mümteni'ü'l-inhisâr ol Hâlık-ı zemîn ve zamân-ı te'âlâ şânuhû ani'ş-şebhi ve'n-noksân Hazretlerinin der-gâh-ı Samediyyet'ine şâyândır ki nüsha-i câmi'a-i insâniyyenin dîbâce-i fezâ'il-i imtiyâziyyesini vetîre-i (innî câ'ilun fi'l-arzi halîfeten)[1] ve serîre-i (ve alleme Âdeme'l-esmâ'e kullehâ summe aradahum ale'l-melâ'iketi)[2] ile mu'allem ve mutarraz ve ahyâr-ı ahbâr-ı mâziyye ve ahbâr-ı ahyâr-ı munkaziyyeyi basar-ı basîret-i ulü'l-ebsâra sebeb-i intibâh ve i'tibâr idüb mâzîden hâle istidlâl ile vukû'ât-ın esbâb-ı sahîhasına intikâl melekesini istihsâl idenleri muhterem ve mu'azzez iylemişdir. Ve tuhaf-ı salavât-ı vâfiye ve taraf-ı teslîmât-ı bî-nihâye fahr-ı evvelîn ve senedü'l-âhirîn tâc-dâr-mesned (küntü nebiyyen ve Âdeme beyne'l-mâ'i ve't-tîn)[3] olan Nebiyy-i Ümmî'nin Ravza-i Mutahhara ve türbe-i münevveresine olsun ki haber-i sahîh ve sâdık ve yakînî ile âmme-i âlemîni meslek-i müstakîm-i şerî'ate da'vet ve cünûd-ı mücennede-i ervâh-ı benî âdeme ahd-i mukaddes-i ezeliyyede sezâ görülen (elestü bi-Rabbiküm)[4] hitâb-ı müstetâbını tezkîr ve hikâyet birle havâss-ı mukerrebîni ser-menzil ve makâm-ı ma'rifete hidâyet itmişdir. Ve tefârîk-i tarziyye ve du'â anın âl ve ashâb ve ıtret ve ahbâbına ihdâ kılınur ki etvâr-ı haseneleri ahlâf-ı ümmete ta'lîmât-ı gaflet-zedâ ve siyer-i müstahseneleri hisse-cûyân-ı (s.3) kısas ve rivâyete me'haz-ı intibâh ve ihtidâdır (ba'de-zâ) kalem-perîşân-ı rakam (Ahmed Cevdet) bu vechile sahîfe-nigâr-ı ifâde ve rivâyet olur ki eslâfın ahlâfa cerîde-i âlemde pây-dâr ve vesîle-i tahattur ve tezkâr olacak en güzel bir güzârî ve eyyâm-ı sâlife ve ümem-i muhtelifenin yek-digere nisbetle rüchân ve meziyyetinin mîzân ve mi'yârı fenn-i celîl-i târîh oldığından târîh-nüvîsân kitâbe-i a'sâr ve dîbâce-i tırâzân-ı vedî'a-i âsâr olan ashâb-ı fazl ve ma'rifet bulundukları asırların vukû'âtını zabt ile karnen ba'de karin bu fenn-i bî-adîle hidmet ve her devlet kendi vukû'âtını zabt itdirmege nisâr-ı nakdine-i himmet idegelmesiyle vekâyi'-i Devlet-i Aliyye dahi satvet-nümâ-yı sâha-i zuhûr oldığı zamân-ı sa'âdet-nişândan bin yüz seksan sekiz senesine gelince muttasıl ve müselsel zabt ve tahrîr ile tab' ve neşr oluna gelmişiken iktizâ-yı vakt ü hâl ve i'tirâz-ı envâ'-ı mevâni'-i hayret-me'âl ile bu dâ'iyeler mevdû'-ı pîş-tahte-i terk ve imhâl ve arada sebt-i sahîfe-i imlâ ve kayd-ı cerîde-i inşâ kılınmış olan tesvîdât ve tahrîrât-ı vak'a-nüvîsân dahi zer-mühre zede-i tashîh ve şirâze-beste-i tenkîh olmadan pes-mânde-i gûşe-i nisyân ve ihmâl olub kalmış idi hâlbuki asıl sahâif-i tevârîha kayd olunacak ve her fıkrasından pek çok hisse-i intibâh ve ibret alınacak mesâ'il-i târîhiyye bu eyyâm-ı hâliye vukû'âtı idi. Fe-lillâhi'l-hamd nüsha-i

1 "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." Bakara sûresi 30. âyetten bir kısım.
2 "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere gösterdi." Bakara sûresi 31. âyetten bir kısım.
3 "Henüz Âdem su ile balçık arasında iken ben peygamberdim."
4 "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" A'râf sûresi 172. âyetten bir kısım.

nefîse-i adl ve merhamet ve mecmu'a-i cemîle-i hilâfet ve saltanat sultân-ı serîr-i serverî şâyânü'l-elkâb-ı İskenderî âb-rûy-i dûdmân-ı Osmânî iftihâr erîke-i sâhib-kırânî sultân-ı ma'ârif-perver hâkân-ı me'âlî-güster-i pâdişâh cemm-i haşm-i zıllullâhi fi'l-âlem es-Sultân ibnü's-sultân ibnü's-sultân (es-Sultân el-Gâzî Abdülmecîd Han) halledallâhu saltanatahû ilâ-âhiri'z-zamân efendimiz hazretlerinin cülûs-ı meyâmin-me'nûs-ı hümâyûnı ki bu asrın en mes'ûd ve müteyemmen günidir. Ol rûz-ı sa'âdet-bürûzdan berü neşr-i ma'ârif hakkında bî-dirîğ buyurdukları himmet-i cihân-kıymet-i cihân-bânîleri âsâr-ı celiyye ve celîlesinden olmak üzre kâlâ-yı girân-bahâ-yı ilm ve ma'rifet revâc ve kıymet-i sahîhasın ve eskiden endâhte-i zâviye-i hicrân ve mütevârî-i büyût-ı ankebût-ı nisyân olan bunca mehâsin-âsâr yeniden dest-i delâl-i rûzgârda rağbet-i sarîhasın bulub ve nice âsâr-ı atîka merbût-ı şirâze-i tecdîd ve teclîd ve nice tesânîf-i cedîde mazbût ser-rişte-i cem' ve tesvîd olarak asr-ı mehâsin-hasr-ı hazret-i hilâfet-penâhîleri hakkâki mağbût-ı a'sâr-pîşîn ve mecma'-ı âsâr-behîn olub silsile-i vekâyi'-i Devlet-i Aliyye dahi târîh-i mezkûrdan bu asırlara degin yüridilmesi Meclis-i Ma'ârif-i Umûmiyye'de bi'd-defe'ât tezekkür ile hâk-pây-i hâcet-revâ-yı hazret-i pâdişâhîden lede'l-istîzân târîh-i mezkûrdan bin iki yüz kırk bir senesinde nigâşte-i cerîde-i vukû' olub Devlet-i Aliyye'ce bütün bütün tecdîd-i usûl ve fürû' itmiş olan vak'a-i **(s.4)** hayriyyeye kadar eslâfın nâmını ihyâ idecek ve ahlâfın ed'iye-i hayriyyelerini celb ve da'vet iyleyecek bir eser vücûda getürmege bu abd-i âciz-i bî-vâyenin me'mûriyyetine ruhsat-ı seniyye-i mülûkâne erzân buyurulmağla egerçi buna liyâkat-i kemterânem kâfil ve kâfî degil ise de bu me'mûriyyet-i mahsûsadan başka sâye-i feyz-vâye-i hazret-i mülûkânede min-gayrı istîhâl meclis-i mezkûr â'zâsından bulundığım ni'metin ve avâtıf-ı âlem-şümûl-i hazret-i pâdişâhîden bi'l-istihkâk nâ'il oldığım envâ'-ı eltâf ve inâyâtın binde birinin edâ-yı şükründen kemâl-i acz-i ubeydânemle berâber hiç olmaz ise bâri yolunda bulunmak ya'ni bu bâbda sarf-ı mesâ'î-i mümkine olunmak farîzadan bulundığına ve der-gâh-ı ma'ârif-dest-gâh-ı devletine iktisâb-ı intisâb ile hisse-yâb-ı nisâb-ı mefharet oldığım merkez-i dâ'ire-i vezâret ve mu'addil-medâr-ı emn ü adâlet habâyâ-şinâs-ı mübhemât umûr-ı mehâmm ve zevâyâ-tırâz-ı müşkilât-ı mesâlih-enâm vezîr-i âsaf-nazîr ve Aristo-tedbîr sadr-ı esbak ve zât-ı sa'âdet-simâtı makâm-ı Nezâret-i Hâriciyye'ye bâ'is ve mevris-pîrâye ve revnak olan Reşîd Paşa yesserallâhu mâ-yeşâ' hazretlerinin emr-i ehemm-i ma'ârife meyl ve rağbeti dahi tâziyâne-i şevk ve gayret oldığına mebnî hemân avn ve inâyet-kârî-i Bârî'ye istinâden ber-minvâl-i meşrûh bin yüz seksan sekiz senesinden bin iki yüz kırk bir senesine dek bir târîh yazmağa işbu bin iki yüz yetmiş senesi evâ'ilinde bed' ve mübâşeret olunmuşdur. Cenâb-ı Hakk ömr ve şevket-i şâhâneyi rûz-efzûn ve huzûr-ı ma'ârif-nüşûr-ı hümâyûnlarına nice âsâr-ı cedîde ve celîlenin takdîmine muvaffakiyyetle aṣhâb-ı ilm ve fazîleti müftehir ve memnûn buyursun (ve hazâ du'â-i lâ-yüreddilâne. Du'â alâ-külli'l-beriyyeti şâmil).

TÂRÎH-İ CEVDET'İN ME'HAZLARI

Bin târîhlerine kadar şehnâmeci ve ba'dehû vak'a-nüvîs[1] unvânıyla her asırda ashâb-ı

1 Vak'a-nüvîs: Osmanlı Devleti'nde devrinin olaylarını tespit ederek kaydetmekle görevli devlet tarihçisi.

ma'ârifden biri zabt-ı vekâyi'a me'mûr buyurıla gelmiş olmasıyla vekâyi'-i Devlet-i Aliyye bu asırlara dek müselsel ve muttasıl[1] olarak mazbût sahâif-i eyyâm ve mahfûz-ı ezhân-ı enâm olub kalmışdır. Vak'a-nüvîsler rûz-merre[2] vekâyi'i cerîdelerine kayd ve zabt ile ara sıra tebyîz ve takdîm itmek de'b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye olub tebyîz[3] idemedikleri zabıtnâmeler dahi haleflerine devr olunarak anların tarafından tebyîz oluna gelmişdir.

Bir müverrih kendü asrının târîhini garazdan ârî olarak hakîkati üzre yazmak müşkildir. Vak'a-nüvîslerin kaleme aldıkları târîhler ise tumturak elfâz ile vâdî-i **(s.5)** arz-ı hulûsda yazıla gelmiş oldığı cihetle bunları bir sahîh târîh şekline koymak haylî tenkîhât ve ta'dîlâta tevakkuf ider.

(**Tuhfetü'l-Kibâr**) Kâtib Çelebi'nin âsâr-ı meşhûresinden olub ta'rîfden müstağnîdir[4].

(**Koçi Beg Risâlesi**) Göriceli Koçi Beg nâm zât-ı ma'ârif-simâtın Sultân Murâd-ı Râbi''a takdîm eylemiş oldığı lâyihaları[5] câmi' bir risâledir.

Şânî-zâde askerin perîşânlığı esbâbını beyân siyâkındadır ki Göriceli Koçi Beg Cennet-mekân Sultân Murâd Han-ı Râbi' Hazretleri'ne bu mezâyâyı[6] bir pîrâne edâ ile bî-muhâbâ inhâ itmişdir ki el-hakk Ebu'n-necîb risâlesine fâ'ik dinmege lâyıkdır. İntihâ.

(**Hadîkatü'l-vüzerâ**) ve (**Devhatü'l-meşâyih**) ve (**Sefînetü'r-rü'esâ**) ve zeyilleri ma'rûf olmağla tafsîle hâcet yokdur.

(**Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrîfât**) Nâilî Abdullâh Paşa teşrîfâtcı iken bâ-irâde-i seniyye kavânîn-i teşrîfât-ı Devlet-i Aliyye'yi cem' ile yapdığı mecmû'aya şerh olmak üzre te'lîf eyledigi risâledir ki anda bu kavânînin esbâbını beyân ve Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrîfât deyü tesmiye itmişdir.

(**Fâ'ik Efendi Mecmû'ası**) Zeyl-i Sefînetü'r-rü'esâ mü'ellifi Süleymân Fâ'ik Efendi'nin garâ'ib vukû'ât ve nevâdir[7] ma'lûmâtı hâvî mecmû'asıdır. Kendüsünün hatt-ı destiyle[8] olan nüshası manzûr-ı fakîr olmuşdur.

(**Monte Kukuli'nin[9] Fenn-i Harbe Dâ'ir Olan Kitâbı**) Avusturya Devleti'nde serdâr ve başvekîl olub bin altı yüz seksan bir sene-i Îseviyyesinde fevt olan meşhûr Monte Kukuli'nin fenn-i harbe dâ'ir te'lîf eylemiş oldığı bir güzel eserdir ki üç bahse münkasım ve bahs-i evveli harbin envâ' ve usûl ve fürû'una ve bahs-i sânîsi Nemçe asâkirinin diyâr-ı Engürüs'de[10] müddet-i medîde Asâkir-i Osmâniyye ile vukû' bulan muhârebâtına dâ'ir olarak şekl-i merâma bahs-i evveli suğrâ ve bahs-i sânîyi kübrâ makâmında i'tibâr idüb bahs-i sâlisde kuvve-i kâhire-i Osmâniyye ile cidâl ve müsâdemeye tasaddî iden devletler basîret üzre hazm ve ihtiyât iderek nasıl davranmak lâzım oldığın ve galebe ve zafer ne sûretle

1 Muttasıl: Ulaşan, kavuşan, bitişen, aralıksız, hiç durmadan, biteviye.
2 Rûz-merre: Her günkü, her günlük.
3 Tebyîz: Temize çekme. Ağartma, beyazlatma.
4 Müstağnî: Lüzumlu, gerekli bulunmayan; kimseden bir menfaat beklemeyen, bir şey istemeyen.
5 Lâyiha: Herhangi bir konuda bir görüş ve düşünceyi bildiren yazı.
6 Mezâyâ: Meziyetler, üstünlük vasıfları.
7 Nevâdir: Nadir, az bulunur.
8 Hatt-ı dest: El yazısı, el yazması.
9 Monte Kukuli: Kont Raimondo Montecúccoli.
10 Engürüs: Macaristân.

melhûz ve mutasavver[1] ve emr-i hatîr-i harbin tahtında ne mertebe mehâlik ve muhâtarât müstetir ve muzmer idügün beyân ile mâ-hüve'l-merâma netîce virmişdir. Mukaddemâ bu kitâb Türkce'ye terceme olunmuş ise de tab' olunmamışdır.

(Katerina Târîhi) Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın tefâsîl-i ahvâlini mübeyyin Kastera[2] nâm mü'ellifin kaleme almış oldığı meşhûr târîhçedir ki Fransızca'dan Türkce'ye terceme ve tab' olunmuşdur.

(Âyine-i Zurefâ) Vak'a-nüvîslerin terâcim-i ahvâlini[3] câmi' bir risâledir.

(s.6) (Gülbün-i Hanân) Kırım hanlarının terceme-i hâllerine dâ'ir Halîm Giray'ın te'lîf itdigi târîhdir.

(İbret-nümâ-yı Devlet) Kırım Hanlığı'nın icmâl-i ahvâliyle bin yüz seksan iki seferinin ahvâl-i külliyyesini mübeyyin[4] ve sâ'ir vukû'ât-ı seferiyyeyi mutazammın ketebe-i aklâmdan Kesbî nâm zâtın [bin] iki yüz on üç târîhinde yazmış oldığı mecmû'a kılıklu bir târîhçedir.

(Mir'âtü'd-Devlet) [Bin yüz] seksan iki seferinin sebeb-i zuhûrı ve halkın libâsca[5] hadlerin tecâvüz eyledikleri ve hademe-i devletin kesreti ve re'âyânın za'f ve telâşı husûslarıyla bu bâbda ne gûne tedbîr olunmak lâzım idügi beyânında Nihâlî Efendi'nin lâyiha kılıklu kaleme almış oldığı risâledir.

(Hülâsatü'l-İ'tibâr) Mezkûr Rusya Seferi'nde vukû' bulan nekâ'is ve hatî'âta[6] dâ'ir Resmî Ahmed Efendi'nin kaleme almış oldığı risâle-i meşhûredir.

(Dercü'l-Vekâyi') Bin yüz doksan dokuz senesinden [bin] iki yüz iki senesine kadar ba'zı vukû'âtı câmi' mecmû'a kılıklu bir târîhçedir.

(Şehrî Efendi Târîhçesi) Evâhir-i ahd-i Abdülhamîd Hanî ile evâ'il-i asr-ı Selîm Hanî'ye dâ'ir Şehrî İsmâ'îl Efendi'nin kaleme aldığı târîhçedir.

(Târîh-i Şem'dânî-zâde) Vak'a-nüvîs târîhi olmayub Şem'dânî-zâde'nin serbest lisân ile yazmış oldığı Devlet-i Aliyye târîhidir. Anın evâhiri târîhimizin cild-i evvel ve sânîsine me'haz olmuşdur.

(Târîh-i Enverî) Üç cilddir birinci cildi bin yüz seksan iki senesinden [bin] yüz seksan sekiz senesinde Kaynarca Musâlahası'nın akdinden sonra Ordu-yı Hümâyûnun Şumnı'dan hareketiyle Dersa'âdet'e vusûlüne dek olan vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'yi hâvîdir. Vâsıf Efendi bunı tebdîl ve tagyîr ile kendü târîhinin cild-i sânîsi i'tibâr itmişdir. Târîh-i Enverî'nin ikinci cildi [bin] yüz seksan sekiz[7] senesi vekâyi'inin bakiyyesinden ya'nî evvelki cildin ber-vech-i bâlâ nihâyet buldığı mahallden bed' ile [bin] yüz doksan yedi senesi evâhirine dek olan vekâyi'i şâmildir. Asıl târîhimizin birinci me'hazı budur. Üçünci cildi bin iki yüz iki senesinden [bin iki yüz] altı senesine kadar Ordu-yı Hümâyûn vekâyi'ini hâvîdir.

1 Mutasavver: Tasarlanmış, düşünülmüş.
2 Kastera: Jean-Henri Castéra.
3 Terâcim-i ahvâl: Hal tercümeleri, biyografiler.
4 Mübeyyin: Bildiren, açıklayan, meydana koyan.
5 Libâs: Elbise.
6 Hatî'â: Günah, kabahat, suç, yanlış, yanlışlık.
7 Metinde sehven "iki yüz seksan sekiz" şeklinde geçmektedir.

(Târîh-i Edîb) Dersa'âdet vekâyi'ini şâmildir. Çünki [bin] iki yüz iki senesinde Enverî Efendi bi'l-asâle[1] vak'a-nüvîs olarak Ordu-yı Hümâyûn ile gidüb [bin] iki yüz altı senesine kadar Ordu-yı Hümâyûn vekâyi'ini yazmış oldığı gibi Edîb Efendi dahi o zamân rikâb-ı hümâyûnda teşrîfâtî vak'a-nüvîs vekîli olarak vekâyi'-i sâ'ireyi zabt eylemişdir.

(s.7) (Ordu Jurnali) Bin iki yüz iki senesinde Ordu-yı Hümâyûnun Dâvudpaşa sahrâsından hareketi gününden bed' ile Muhâdiye ve Şebeş[2] muhârebelerini hâvî olan jurnal olub bu dahi târîhimizin mu'tenâ[3] me'hazlarındandır.

(Revâbitü'l-Ukûd) Ziştovi ve Yaş mükâlemelerinde vekâyi' kâtibi bulunan Gâlib Efendi'nin cem' eyledigi mükâleme mazbataları[4] mecmû'asıdır.

(Târîh-i Nûrî Beg) Bin iki yüz dokuz senesi ibtidâsından [bin] iki yüz on üç senesi evâhirine dek olan vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'yi hâvî bir târîhdir ki Vak'a-nüvîs Halîl Nûrî Beg'in eser-i hâmesidir. Nûrî Beg bunda [bin iki yüz] dokuz senesinden bed' eylemiş ise de daha evvel yapılmış olan kavânîn ve nizâmâtı dahi istitrâda derc eyledikden başka Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri'nin asr-ı saltanatlarında vaz' ve te'sîs olunan bi'l-cümle kavânîn ve nizâmâtı cem' ile bir mecmû'a dahi tertîb eylemişdir.

(Târîh-i Vâsıf) Bin yüz altmış altı senesinden bed' ile [bin] yüz seksan sekiz senesinde Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'e avdet ve muvâsalatına kadar olan vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'yi şâmil olub iki cild olmak üzre tab' ve neşr olunmuşdur. Vâsıf Efendi'nin [bin yüz] doksan altı senesi evâhirinden[5] bed' ider bir kıt'a zeyli olub iki nüshası vardır. Biri Mâbeyn-i Hümâyûna takdîm eyledigi nüshadır ki [bin] iki yüz bir senesi evâsıtına[6] kadar gelür. Dîgeri [bin yüz] seksan sekiz senesi evâsıtında Kırım Tasdiknâmesi mübâdele olundığı avânda müntehî olub dîbâcesi Halîl Hamîd Paşa nâmınadır. Bu iki nüsha beyninde icmâl ü tafsîl[7] ve cerh ü ta'dîl cihetleriyle ba'zı mertebe fark vardır. Îcâbına göre zîrde[8] tevfîk ve muhâkemesine mübâderet olunacakdır. Ve [bin] iki yüz üç senesinde vukû' bulan cülûs-ı Selîm Hanî'den bed' ile [bin] iki yüz sekiz senesi evâhirine kadar Vâsıf Efendi'nin diger bir kıt'a zeyli dahi vardır. Ve egerçi Vâsıf Efendi işbu târîh-i matbû'unun âhirinde [bin] yüz altmış altı târîhinden [bin] iki yüz on yedi târîhine kadar nesak-ı vâhid üzre vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'yi yazmış oldığını beyân eylemiş ise de yalnız mezkûr iki kıt'a zeyli meydâna çıkmışdır. Âyine-i Zurefâ mü'ellifi evvelki zeyle dahi dest-res olamadığı cihetle yalnız ikinci zeyli ya'nî [bin] iki yüz üçden [bin iki yüz] dokuza kadar altı senelik vekâyi'i şâmil mü'ellif hattıyla bir kıt'a zeyl-i târîhi görüb mâ'adâsı nerede kalmış oldığının bilinemedigini tasrîh eylemişdir. Hâlbuki Câvîd Beg'in müntehabâtında sâlifü'z-zikr[9] zeyl-i evvelden bahs olunmuşdur. Ve ber-vech-i âtî bin iki yüz sekiz senesi vekâyi'i sırasında beyân olunacağı vechile Vâsıf Efendi'nin cülûs-ı (**s.8**) Selîm Hanî'den bed' ile [bin] iki yüz

1 Bi'l-asâle: Asâleten.
2 Metinde sehven "Şiş" şeklinde geçmektedir.
3 Mu'tenâ: İtinalı, özenilmiş, özenle yapılmış, seçkin.
4 Mükâleme Mazbatası: Görüşme tutanakları.
5 Evâhir: Sonlar; ayın son günleri.
6 Evâsıt: Ortalar, ortadakiler, ortada bulunanlar; orta günler, orta zamanlar.
7 İcmâl ü tafsîl: Ayrıntılı özetleme.
8 Zîrde: Altta, aşağıda.
9 Sâlifü'z-zikr: Bildirilen, zikri geçen, mezkûr; yukarıda ismi geçen, daha evvel söylenen.

beş senesine kadar te'lîf eyledigi bir kıt'a târîhi mezkûr [bin iki yüz] sekiz senesi evâ'ilinde huzûr-ı hümâyûna arz ile li-ecli'l-itmâm[1] kendüsüne i'âde olundığı muhakkakdır. Abd-i fakîr bu bâbda haylî taharriyât ile meşgûl olmuş iken mezkûr iki kıt'a zeylden mâ'adâsına dest-res olamamış idim. Mu'ahharen Vâsıf'ın bin iki yüz on yedi senesi ibtidâsından [bin iki yüz] on dokuz senesi gâyetine dek üç senelik vekâyi'i hâvî olub üzerinde hatt-ı destiyle tashîhâtı bulunan nüshasına ve [bin] iki yüz dokuz senesiyle [bin iki yüz] on iki senesinden [bin iki yüz] on yedi senesine kadar kendüsünün hatt-ı destiyle olan müsveddelerinden ekserine dest-res oldum. Vâsıf Efendi bu senelerin vekâyi'ini takım takım tertîb ve takdîm idüb bunların arz ve takdîmine dâ'ir yazmış oldığı takrîrlerden üç kıt'asının müsveddeleri dahi zikr olunan müsveddeler içinde bulunmağla sûretleri zîrde (1) işâretiyle îrâd olunur.

(Hasan Efendi Cerîdesi) [Bin] iki yüz bir senesinde Vâsıf Efendi'nin İspanya'ya azîmetinden [bin] iki yüz iki senesinde Ordu-yı Hümâyûnun hareketine kadar olan vekâyi'i şâmildir. Çünki Vâsıf Efendi vak'a-nüvîs bulundığı hâlde İspanya Sefâretine me'mûr oldukda vak'a-nüvîslik me'mûriyyeti uhdesinde ibkâ olunarak avdetine kadar bi'l-vekâle[2] idâre itdirilmege karâr virilmiş ve icrâ-yı emr-i vekâlete Teşrîfâtî Hasan Efendi me'mûr idilmiş oldığına mebnî Vâsıf Efendi'nin [bin] iki yüz bir senesi evâsıtında İspanya'ya azîmetinden sonra Hasan Efendi zabt-ı vekâyi'e mübâderet eylemişdir. Lâkin müte'âkiben Rusya seferi zuhûr idüb hâlbuki vak'a-nüvîslerin bi'z-zât Ordu-yı Hümâyûnda bulunması de'b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye'den oldığından Enverî Efendi bi'l-asâle vak'a-nüvîs olarak Ordu-yı Hümâyûn ile gidüb Ordu-yı Hümâyûn vekâyi'ini kaleme almış ve rikâb-ı hümâyûn teşrîfâtcısı olan Edîb Efendi dahi vak'a-nüvîs-i rikâb-ı hümâyûn olarak Dersa'âdet'de vekâyi'-i sâ'irenin zabtıyla meşgûl olmuşdur.

(Müntehabât-ı Câvîd Beg) Mecmû'a kılıklu bir târîhdir ki Câvîd Ahmed Beg anı Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde zuhûra gelan ceng ve sulh hâletlerine dâ'ir olan tevârîh-i meşhûreden intihâb iderek iki cild olmak üzre cem' ve tertîb idüb cild-i evvelinde bin otuz altı târîhinden bin yüz seksan yedi Zi'l-ka'desi'ne[3] kadar olan vekâyi'i tahrîr ve cild-i sânîsinde târîh-i mezkûrdan bed' ile bin yüz doksan altı senesine kadar Enverî Târîhi'ni ve andan bin iki yüz bir senesine kadar Vâsıf'ın sâlifü'z-zikr zeyl târîhini ve andan Ordu-yı Hümâyûnun hurûcuna dek zeyl-i Vâsıf olan sâlifü'z-zikr **(s.9)** Hasan Efendi Cerîdesi'ni ve ba'dehû Edîb Efendi Târîhi'nin evâ'ilinden[4] bir mikdârını ve Enverî Târîhi'ni ve [bin] iki yüz altı senesine kadar kendü mazbûtâtını ve Vâsıf zeylinin bir mikdârını hülâsa vechile derc ve tastîr eylemişdir.

(Hâşim Efendi Mecmû'ası) Anapa Kal'ası'nın bânîsi olan Ferah Alî Paşa'nın kâtibi Haşim Efendi'nin mecmû'asıdır ki Hâşim Efendi paşâ-yı müşârün-ileyh[5] ile birlikde Çerkesistân'a gidüb haylî müddet orada müstahdem olarak evrâk-ı mühimmenin sûretlerini kayd ve nice mevâdd-ı garîbeyi[6] zabt ile yapmış oldığı mecmû'adır. Ber-vech-i âtî Çerkesistân

1 Li-ecli'l-itmâm: Tamamlamak amacıyla.
2 Bi'l-vekâle: Vekâlet ederek.
3 Zi'l-ka'de: Arabî aylarının on birincisi.
4 Evâ'il: İlk vakitler, geçmiş zamanlar, iptidalar, önceler, başlangıçlar.
5 Müşârün-ileyh: Kendine işaret edilen. İsmi evvelce söylenmiş olan.
6 Mevâdd-ı garîb: Tuhaf işler, garip hususlar.

vekâyi'i hakkında sahîh ve mevsûk[1] bir me'hazdır.

(Devhatü'l-Vüzerâ) Gülşen-i Hulefâ'nın zeyli olub Bağdâd vâlîlerinin terceme-i hâllerini ve Irâk'ın vekâyi'-i mühimmesini câmi' bir târîh-i meşhûrdur.

(Târîh-i Abdüşşekûr) Mekke-i Mükerreme emîrlerinin terceme-i hâllerini mutazammın Mekke-i Mükerreme ulemâsından Abdüşşekûr Efendi nâm zâtın te'lîf eyledigi Arabiyyü'l-ibâre[2] bir târîhdir.

(Târîh-i Cezzâr) Cezzâr Ahmed Paşa'nın terceme-i hâline dâ'ir Cebel-i Lübnan müverrihlerinden Mîr Haydar Şemlân Şihâbî'ye mensûb olan Arabiyyü'l-ibâre bir târîhçedir.

(Târîh-i Cebertî) Mısır'ın ahvâl-i sâbıka ve lâhikasını hâvî ulemâ'-i Mısriyye'den Abdurrahman Cebertî nâm müverrihin dört cild olarak te'lîf eyledigi Arabiyyü'l-ibâre târîhidir. Anın evâhiri târîhimizin me'hazlarındandır.

(Mazharü't-takdîs bi-Hurûc-i Tâ'ifetü'l-fransîs) Fransızların Mısır'a duhûllerinden hurûclarına dek yevmiyye zuhûra gelan vekâyi'-i Mısriyye hakkında sâlifü'z-zikr Cebertî Efendi'nin kaleme aldığı bir târîhçedir. Vak'a-nüvîs Âsım Efendi anı Arabca'dan Türkce'ye nakl ve terceme eylemişdir.

(Târîh-i Nikola) Fransızların Mısır'ı istîlâları esnâsında Cebel-i Dürûz Hâkimi Mîr Beşîr tarafından Mısır'a gönderilmiş olan (Mu'allim Nikola et-Türk) nâm kimsenin kaleme aldığı Arabiyyü'l-ibâre târîhçedir ki Nikola Fransızlarla berâber Mısır'da bulunarak Cebel-i Lübnan'a avdetinde bu târîhçeyi kaleme almışdır. Ve bin sekiz yüz otuz dokuz sene-i mîlâdiyyesinde Fransızca tercemesiyle berâber Paris'de tab' ve temsîl olunmuşdur.

Yûsuf Avra'ya mensûb Arabiyyü'l-ibâre dîger bir kıt'a târîhçe dahi manzûr-ı fakîr oldı. Lâkin bu aynıyla Mu'allim Nikola'nın târîhçesi olub pek az mahallerde ibâre ve ta'bîrâtca cüz'î fark var ise de mâddeten ve ma'nen ikisi bir şeydir. Ve Nikola ile Yûsuf Avra Hristiyan olmak mülâbesesiyle Fransızların meddâhları olub Ponaparte'nin medh ü senâsı[3] hakkında ikisinin dahi Arabiyyü'l-ibâre manzûmeleri vardır.

(s.10) (Tezkire-i Ponaparte) Ponaparte'nin (Sent Elene) Cezîresi'nde[4] menfî iken kendü terceme-i hâline dâ'ir yazmış oldığı risâledir Türkce matbû' tercemesi vardır.

(Zabıtnâmeler) Bin iki yüz on sekiz senesinden yirmi üç senesi gâyetine[5] kadar Enderûn-ı Hümâyûn'da yazılmış bir takım zabt-ı vekâyi' varakaları olub bunlar dahi bi'l-mütâla'a târîhimize me'haz ittihâz olunmuşdur.

(Râ'if Efendi Zabıtnâmesi) Mektûbî-i sadr-ı âlî hulefâsından Bölükât-ı Erba'a Kâtibi Alî Râ'if Efendi'nin Ordu-yı Hümâyûn vekâyi'ine dâ'ir olan zabıtnâmesidir ki bin iki yüz yirmi senesi hilâlinden Vâsıf Efendi re'îsü'l-küttâb oldukda yerine Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn hulefâsından Pertev Efendi vak'a-nüvîs olmuş ise de [bin iki yüz] yirmi iki senesi hilâlinde fevt olmağla yerine Âmir Beg vak'a-nüvîs olub o dahi çend mâh sonra isti'fâ eylemiş oldığından müderrisînden Ayıntâbî Âsım Efendi vak'a-nüvîs olmuşdur. Ancak ber-vech-i âtî

1 Mevsûk: Vesikaya dayanan, sağlam, inanılır.
2 Arabiyyü'l-ibâre: Arapça ibare, metin.
3 Medh ü senâ: Birisinin iyiliğini, iyi vasıflarını söylemek. Övmek.
4 Sent Elene Cezîresi: Saint Helena Adası.
5 Gâyet: Nihayet, son.

[bin iki yüz] yirmi iki senesi vekâyi'i sırasında beyân olunacağı vechile Âsım Efendi Ordu-yı Hümâyûna gitmeyüb Dersa'âdet'de zabt-ı vekâyi' ile meşgûl oldığından Ordu-yı Hümâyûn vak'a-nüvîsinden hâlî kalmağla mûmâ-ileyh[1] Alî Râ'if Efendi kendülüğünden olarak Ordu-yı Hümâyûn vekâyi'ini zabt eyleyüb Dersa'âdet'e avdetinde zabıtnâmesini Necîb Efendi'ye virmiş ve o dahi bu zabıtnâmenin mündericâtını târîhçesine ilâve eylemişdir. Pertev Efendi ile Âmir Beg'in yazdıkları müsveddeler dahi Ordu-yı Hümâyûndan Dersa'âdet'e irsâl ile Âsım Efendi'ye teslîm olunmuşdur.

(Necîb Efendi Târîhçesi) Vak'a-i Selîmiyye'ye dâ'ir Bâb-ı Âlî[2] ricâlinden Necîb Efendi'nin kaleme aldığı bir târîhçedir ki Râ'if Efendi'nin ber-vech-i bâlâ zabt eylemiş oldığı Ordu-yı Hümâyûn vekâyi'ini dahi şâmildir.

(Târîh-i Sa'îd Efendi) Kethüdâ Sa'îd Efendi deyü ma'rûf olan zât-ı ma'ârif-simâtın vak'a-i Selîmiyye'ye dâ'ir kaleme almış oldığı bir târîhçedir. Fakat evveline Rusya Çarı Büyük Petro zamânından bed' ile mufassal ve meşrûh bir mukaddime yazmışdır.

(Târîh-i Âsım) Vak'a-nüvîs Ayıntâbî Âsım Efendi'nin târîhi olub bin iki yüz yirmi senesi âhirinde Muhib Efendi'nin Paris Sefâret-i Seniyyesi'ne me'mûriyyetinden bed' ile Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri'nin cülûsuna kadar olan vekâyi'i şâmildir. Fakat nüshaları pek muhtelifdir. Zîrâ Âsım Efendi târîhini tebyîz ve takdîm itdikden sonra dâr-ı ukbâya irtihâl iden uzmâdan hayâtda iken muğber oldığı ba'zı zevâtın kadh ve zemmini iltizâm ile nezdindeki nüshaya birçok fıkralar ilâve eylemişdir. Mu'ahharen **(s.11)** ba'zı zevât dahi bu fıkraların çoğunı tayy ile başkaca bir nüsha meydâna getürmüşdür. Ve bir de kethüdâ Sa'îd Efendi târîhçesi buna mezc olunmağla iki cild olmak üzre bir nüsha meydâna çıkmışdır ki Sa'îd Efendi Târîhçesi'nin mukaddimesi tamâmıyla ve pek az şey ilâvesiyle buna mukaddime olmak üzre derc ile cild-i evveli Sultân Selîm'in intihâ-yı saltanatına kadar olub cild-i sânîsi dahi vak'a-i hâl'-i Selîm'den bed' ile devr-i Mahmûd Hanî evâ'iline kadar gelür. Andan sonra on iki sene zabt-ı vekâyi' eylemiş ise de tertîb ve tebyîz idemediginden zabıtnâmeleri halefi Şânî-zâde'ye devr olunmuşdur.

(Tüfenkcibaşı Târîhi) Tüfenkcibaşı deyü ma'rûf olan Ârif Efendi'nin vak'a-i Selîmiyye'ye dâ'ir kaleme aldığı târîhçedir.

(Fezleke-i Kuşmânî) Kuşmânî ibn Dihkânî nâm zâtın Fezleke-i Kuşmânî unvânıyla iki risâlesi vardır. Birisi İngiliz donanmasının Dersa'âdet'e vürûdundan Sultân Selîm'in hal'ine[3] kadar olan vekâyi'i mutazammın ve dîgeri müşârün-ileyh hazretlerinin şehâdetini mübeyyindir.

(Yayla İmâmı Risâlesi) Yayla İmâmı deyü ma'rûf olan zâtın [bin] iki yüz bir senesi evâhirinden [bin iki yüz] yirmi beş senesine kadar olan İstanbul vekâyi'ini hâvî târîhçesidir.

(Târîhçe-i Atâ) Cennet-mekân Sultân Selîm'in hal'ine ve şehâdetine dâ'ir anın devrinde başlâlâ[4] bulunan Tayyâr Efendi'nin mahdûmu asrımız ricâlinden Ahmed Atâ Begefendi'nin

1 Mûmâ-ileyh: İmâ edilen, adı geçen, yukarıda anılan.
2 Bâb-ı Âlî: Osmanlı Devleti'nin son döneminde sadrazamlık makamına, bulunduğu yere ve hükümete verilen addır. Kelime anlamı "yüce kapı"dır.
3 Hal':Tahttan indirme.
4 Başlâlâ: Osmanlı şehzadelerinin talim ve terbiyesiyle meşgul olanların başında olan kimseye verilen isim.

pederinden ve sâ'ir ashâb-ı vukûfdan mesmû'ât[1] ve tahkîkâtını hâvî kaleme aldığı bir güzel târîhçedir.

(Lâyiha-i Tercümân-ı Dîvân) Ziyâ Paşa'nın ikinci sadâretinde Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı tarafından risâle kılıklu takdîm kılınmış bir mufassal lâyiha olub müşârün-ileyhin def'a-i ûlâ sadâretinden def'a-i sâniyye sadâretine gelince düvel-i Avrupa'nın ahvâl-i politikalarını ve bu esnâda zuhûra gelan vekâyi'-i mühimme-i Devlet-i Aliyye'yi icmâlen beyân ider.

(Sefâretnâme-i Muhib Efendi) Bin iki yüz yirmi senesinde sefâretle Paris'e giden Muhib Efendi'nin iki sefâretnâmesi olub birisi Fransa'ya keyfiyyet-i azîmet ve avdeti ile altı sene müddet Paris'de ikâmeti esnâsında me'mûriyyetine ta'alluk[2] iden bi'l-cümle mezâbıt ve mekâtib ve tezâkir ve tekârîri hâvî mufassal ve meşrûh bir sefâretnâmedir. Ve dîgeri icmâlen Fransa'ya azîmet ve avdeti ile Paris'in ahvâl ve âsâr ve rüsûmunı mübeyyin risâle kılıklu bir muhtasar sefâretnâmedir.

(Sefâretnâme-i Vahîd Efendi) Bin iki yüz yirmi bir senesinde murahhas-ı mahsûs olarak Napolyon nezdine gönderilen Vahîd Efendi'nin bir güzel sefâretnâmesidir.

(s.12) (Jurnaller) Napolyon Ponaparte'nin düvel-i müttefika ile muhâberâtına dâ'ir olan jurnaller dahi mütâla'agüzârımız olmuşdur.

(Lâyiha-i Sebastiyani) Fransız ilçisi meşhûr Sebastiyani'nin Dersa'âdet'den Paris'e avdetinde Napolyon'a takdîm eylemiş oldığı lâyihasında dahi ol asrın ahvâline dâ'ir ba'zı mesâ'il-i târîhiyye vardır.

(Târîh-i Bilâd-ı Sûdân) Dokuz yüz târîhinden sonra zuhûra gelan ba'zı vekâyi'-i Sûdân'ı mutazammın ve Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa tarafından Sûdân'ın keyfiyyet-i istîlâsını mübeyyin Arabiyyü'l-ibâre bir târîhdir.

Mü'ellifi Sûdân ahâlîsinden ve [bin] iki yüz kırk târîhinde Mısır başbuğunun teşkîl itdigi dîvânın a'zâsından bir zâtdır.

(Târîh-i Şânî-zâde) Üç cilddir. Cild-i evveli bin iki yüz yirmi üç sene-i hicriyyesinde vukû' bulan cülûs-ı Mahmud Hanî'den [bin] iki yüz yirmi beş senesi gâyetine kadar ve cild-i sânîsi [bin iki yüz] yirmi altı senesi ibtidâsından[3] [bin iki yüz] otuz üç senesi gâyetine[4] ve cild-i sâlisi [bin iki yüz] otuz dört senesi ibtidâsından [bin iki yüz] otuz altı senesi gâyetine kadar olan vekâyi'i müştemildir. Ve [bin iki yüz] otuz yedi senesi ibtidâsından [bin iki yüz] kırk bir senesi Safer'ine kadar egerçi vak'a-nüvîslik me'mûriyyetinde bulunmuş ise de ber-vech-i bâlâ selefinden müdevver[5] olan on iki senelik vekâyi'i tertîb ile meşgûl oldığından şu müddet zarfında olan vekâyi'i cem' ve tertîb idemedigine mebnî zabıtnâmeleri halefi Es'ad Efendi'ye devr olunmuşdur.

(Târîh-i Mîr Yûsuf) Silâhşörân-ı Hâssa'dan Ahmed Paşa-zâde Yûsuf Beg'in kaleme

1 Mesmû'ât: İşitilen, duyulan, haber alınan şeyler.
2 Ta'alluk: İlişiği, ilgisi olma.
3 İbtidâ: Baş taraf. Evvel. Başlangıç. En önce, başta.
4 Gâyet: Nihayet, son.
5 Müdevver: Tedvîr olunmuş, döndürülmüş.

aldığı târîhçedir ki Rûm fetretinin zuhûrunda maskat-ı re'si[1] olan Anabolı'da bulunub yirmi iki ay Anabolı Kal'ası'nda mahsûr kaldıkdan sonra kal'anın eşkıyâya teslîminde bir İngiliz gemisine râkiben İzmir'e ve oradan Dersa'âdet'e geldiginde bu târîhçeyi yazmışdır.

(Târîh-i Melek) Bin iki yüz otuz altı senesinde zuhûra gelan Yunan ihtilâline dâ'ir Moralı Melek Beg'in eser-i hâmesi olan târîhçedir. Melek Beg Rûm fetretini müntic olan Eterya'nın birinci mürettibi Aksanto'nun te'sîs-i ihtilâle dâ'ir olan risâlesini ve tevârîh-i Yunaniyye'nin mündericât-ı mühimmesini terceme ve kendü tahkîkât ve mütâla'âtını ilâve ile böyle bir güzel eser vücûda getürmüşdür.

(Târîh-i Fetret) Zikr olunan Yunan fetretine dâ'ir asrımız mü'elliflerinden Mehmed Efendi'nin kaleme almış oldığı târîhçedir ki yalnız cüz'-i evveli tab' olunmağla alt tarafı henüz mütâla'agüzârımız olmamışdır.

(s.13) Haylî müddet İstanbul'da Avusturya ilçisi bulunan meşhûr Baron Prokeş'in dahi Rûm fetretine dâ'ir bir târîhi[2] var ise de henüz Türkce'ye terceme olunmamışdır.

(Târîh-i Vak'a-i Cezîre-i Sakız) Sakız vak'asına dâ'ir bir târîhçedir.

Ve bu terkîbin hurûf-ı menkûtası vak'aya târîhdir. Ya'nî Mora ve ba'zı Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'in ihtilâl ve isyânı esnâsında eşkıyânın tecâvüzi ile bin iki yüz otuz yedi sene-i hicriyyesinde Vahîd Paşa muhâfız iken Sakız Adası'nda zuhûr iden ihtilâle dâ'ir o zamân Sakız'da kaleme alınmış olan târîhçedir.

(Târîh-i Es'ad) Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi'nin bin iki yüz otuz yedi sene-i hicriyyesi ibtidâsından [bin iki yüz] kırk bir senesine kadar olan târîhidir ki selefinin zamânı olmağla Es'ad Efendi bunı cild-i evvel i'tibâr itmişdir.

Bundan başka Es'ad Efendi [bin iki yüz] kırk bir senesinde zuhûra gelan Vak'a-i Hayriyye'ye[3] dâ'ir müstakill bir târîh yazub Üss-i Zafer tesmiye eylemişdir.

Ba'dehû Es'ad Efendi Târîhi'nin cild-i sânîsine [bin iki yüz] kırk bir senesi evvelinden bed' ile sene-i mezbûre gâyetine kadar bir senelik olmak üzre birinci kıt'asını tertîb ve tebyîz eylemiş ise de andan sonrasını cem' ve tertîbe muvaffak olamamışdır.

Esbak Dâhiliyye Kâtibi merhûm Bâhir Efendi Mora'nın ihtilâli esnâsında Mora Ser'askeri Sadr-ı esbak Seyyid Alî Paşa'nın kitâbet hizmetiyle Mora ordusunda bulunmağla meşhûdât ve mesmû'âtını zabt ve tahrîr ve Es'ad Efendi Târîhi'nin sâlifü'z-zikr cild-i evvelinin mebâhisi[4] miyânına zeyl ve ilâve eyledigi gibi cild-i sânîsinin işbu birinci kıt'asına dahi hâşiyeler[5] ve âhirine bir de zeyl yazmışdır.

(Târîh-i Fârisiyye) Irâk ve İrân havâdisinin tahkîki zımnında lisân-ı Fârisî üzre yazılmış olan târîhler dahi me'haz[6] ittihâz olunmuşdur.

1 Maskat-ı re's: İnsanın doğduğu yer.
2 Prokeş Tarihi: Anton von Prokesch-Osten, "Geschichte des Abfall der Griechen vom Türkischen Reich im Jahre 1821", Stuttgart, 1867, 6 Bande. (Anton von Prokesch-Osten, "1821'de Yunanların Türk İmparatorluğundan Ayrılmalarının Tarihi", Stuttgart, 1867, 6 Cilt)
3 Vak'a-i Hayriyye: Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması vakası için kullanılan tabir.
4 Mebâhis: Bahisler. Araştırma yerleri.
5 Hâşiye: Sahife kenarına veya altına yazılan izah. Bir kitabın izah ve şerhini yapan yazı. Kenar, pervaz.
6 Me'haz: Bir şeyin alındığı, çıkarıldığı yer; kaynak.

Avrupa havâdisinin tashîhi zımnında Avrupa târîhlerine mürâca'at oluna gelüb hâlbuki Ponaparte'nin zuhûrundan sonra Devlet-i Aliyye'nin düvel-i Avrupa ile münâsebât[1] ve mu'amelâtı tekessür itmekle nice vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'nin istiknâhı Avrupa havâdisinin bilinmesine mevkûf oldığına mebnî Avrupa'da yazılmış olan târîh ve risâlelere daha ziyâde mürâca'ata mecbûriyyet elvirmişdir.

Zikr olunan mü'ellefâtdan[2] fazla der-dest olunabilan mecâlis-i mükâleme ve meşveret mazbataları ve sâ'ir evrâk-ı resmiyye ile kuyûd-ı defâtir-i aklâma dahi mürâca'at olunarak târîhe kayd olunmağa şâyân ne kadar mevâdd bulunduysa cem' ve tahrîrine ve vukû'âtın tashîhine bi-kadri'l-imkân bezl-i tâb ve tuvân[3] idilmişdir.

(s.14)

MUHTIRA

İlm-i târîhden garaz asl-ı vukû'âtın sıdk ve kizbine ve esbâb-ı hakîkiyyesine vukûf ile mûcib-i teyakkuz ve intibâh olacak ma'lûmât iktisâbından ibâret olmağın müverrihin vazîfe-i zimmeti fâ'ide'-i haber virecek ve medâr-ı ibret olabilecek vekâyi'in esbâb-ı sahîhasını tetebbu' idüb de herkesin anlayabilecegi vechile selîs[4] ve münakkah olarak ifâde itmekdir. Yoksa tekellüfât-ı münşiyâne ile ibrâz-ı fazl ve hüner eylemek veyâhûd jurnal yollu rûz-merre vukû'âtı söylemek degildir. Ammâ ba'zı eslâfın belîğâne ve münşiyâne[5] yazdıkları âsâr-ı mergûbenin illet-i gâyesi fâ'ide-i târîhiyye olmayub belki fenn-i inşâya bir hidmetdir.

Ve târîhlerde tekellüfât-ı münşiyâne matlûb ve mergûb olmadığı misillü münşiyâne yazılan vekâyi'de dahi vâkı'anın vâkı'a mutâbakatı mültezem degildir. Binâ'en alâ-zâlik[6] vekâyi'-i mâziyyeye dâ'ir olan kitâbların yazılmasında ve okunmasında ibtidâ garaz nidügi bilinmek lâzım gelür.

Arab müverrihleri bu iki yolda dahi sâ'ire fâ'ik olub bu garazları birbirine karışdırmadılar. Lâkin müte'ahhirînden ba'zıları maksad nidügini temyîz ve ta'yîn itmiyerek ve kangı fenne hidmet eylediklerini bilmiyerek teksîr-i sevâd itmeleriyle yazdıkları târîhlerden bir fâ'ide-i sahîha müstefâd[7] olmaz.

İşte tahrîr ve te'lîfine mübâderet eyledigimiz kitâbdan garaz fâ'ide-i târîhiyye olmağla tekellüfât-ı münşiyâneden sarf-ı nazar olunarak fâ'ide-i haber virecek vekâyi'in tashîh ve tenkîhine gayret olunub deydene-i kadîme-i[8] Devlet-i Aliyye'den olan vukû'ât-ı âdiyye tahrîriyle teksîr-i sevâddan mücânebet olunur.

Şöyle ki her sene mevsimi hulûlünde şitâ'iyyeden sayfiyyeye ve sayfiyyeden şitâ'iyyeye

1 Münâsebât: İlgiler, yakınlıklar, ilişikler; uygunluklar.
2 Mü'ellefât: Telif olunmuş, yazılmış kitaplar, eserler.
3 Bezl-i tâb ve tuvân: Gücün, takatin yettiği ölçüde.
4 Selîs: Düzgün, akıcı.
5 Münşiyâne: İyi kâtiplere yaraşır surette.
6 Binâ'en alâ-zâlik: Bunun üzerine, bundan dolayı.
7 Müstefâd: Anlaşılıp istihrac olunan. Kazanılmış olan, istifade edilmiş.
8 Deydene-i kadîme: Eski gelenek, görenek, töre.

nakl-i hümâyûn vukû'ı ve Donanma-yı Hümâyûnun bahâr geldikde Akdeniz'e hurûcı ve güz geldikde Tersâne-i Âmire'ye duhûli ve asâkirin üç ayda bir kıst mevâcibi virilmek ve her sene vukû' bulan âdî tevcîhât defteri ve tarîk-i ilmiyye silsilesi ve her sene Ramazân-ı şerîf'in evâ'ilinde huzûr-ı hümâyûnda ders takrîri ve on beşinde Hırka-i Şerîf ziyâreti ve nüzûl-i sefîne[1] du'âsı gibi usûl-i câriyyeden olan vekâyi'-i âdiyye tayy olunarak eger bunlara dâ'ir fenn-i târîhçe fâ'ide virecek bir keyfiyyet var ise târîhe derc ve tahrîr kılınur.

İşte ol minvâl üzre işbu târîhin tahrîrine mübâderet ve insâf ve bî-tarafî usûlüne (**s.15**) ri'âyet ile bir şahsı ya bir tarafı iltizâmdan mücânebet olunarak vukû'âtın tashîhine ve esbâb-ı sahîhasının taharrîsine alâ-kadri'l-istitâ'a[2] bezl-i cehd ve ihtimâm kılınmışdır.

MUKADDİME

Târîh-i Cevdet'in mebde'î olan bin yüz seksan sekiz[3] sene-i hicriyyesi Devlet-i Aliyye'ce bir hadd-i fâsıl gibi olub andan sonra vukû'âtın rengi tagayyür itmişdir.

Bir asrın vukû'âtı ise a'sâr-ı sâbıkanın a'dâd ve tehyi'e itdigi ilel ve esbâb-ı müteselsilenin netâyic ve müsebbebâtı idügünden yazılacak vekâyi'-i târîhiyye ne makûle esbâbın âsârı idügi bilinmek lâzım gelür.

Binâ'en alâ-zâlik maksûda şürû'dan mukaddem düvel-i sâlifenin ve ale'l-husûs Devlet-i Aliyye'nin vekâyi'-i külliyye ve ahvâl-i umûmiyye-i mâziyyesi ve Mısır ve Kırım gibi kıta'ât-ı mühimmesinin vekâyi'-i meşhûresi ile târîh mütâla'a idenlere lâzım olan ba'zı ma'lûmât-ı mühimme ber-vech-i âtî icmâlen fasıl fasıl beyân olunmak münâsib görülmüşdür.

FASL-I EVVEL
(İlm-i Târîhin Lüzûm ve Fâ'idesi Beyânındadır)

İlm-i târîh efrâd-ı nâssı vekâyi' ve meâ'sir-i mâziyyeye ve vükelâ ve havâssı[4] hafâyâ ve serâ'ir-i mukteziyyeye muttali' idüb nef'i âmme-i âleme â'id ve râci' oldığından âmme-i eşhâs mütâla'asına mecbûl ve beyne'l-havâss makbûl ve mergûb[5] bir fenn-i kesîrü'l-menâfi'dir. Zîrâ insân medeniyyü't-tab' olub ya'nî bahâyim[6] gibi münferiden yaşayamayub mahall-be-mahall akd-i cem'iyyet iderek yek-dîgere mu'âvenet itmege muhtâc olurlar. Ve bu cem'iyyet-i beşeriyyenin derecât-ı mütefâvitesi olub ednâ derecesi hayme-nişîn olan kabâ'ilin cem'iyyetidir ki havâîc-i zarûriyye-i beşeriyyeyi tedârik ile şecere-i hayâtın semeresi olan tenâsül maksadına vusûl bulurlar lâkin şekl ve hey'et-i medeniyyetin netîcesi olan ma'ârif ve ulûm-ı sınâ'iyye ve sâ'ir hasâ'is-i kemâliyye-i insâniyyeden mahrûm olurlar ve ehl-i kurâ

1 Nüzûl-i sefine: Gemiyi suya indirme.
2 Alâ-kadri'l-istitâ': Elden geldiği kadar, gücü yettiği kadar.
3 Metinde sehven "bin iki yüz seksan sekiz" yazılmıştır. H.1188. M.1774.
4 Havâss: Hassalar, keyfiyetler, muhterem, saygın olanlar.
5 Mergûb: Rağbet edilmiş, beğenilmiş, herkesçe sevilip aranılmış.
6 Bahâyim: Dört ayaklı hayvan.

medâ'in-i mu'azzama ahâlîsîne nisbetle âsâr ve netâyic-i sahîha-i medeniyyetden mehcûr[1] add olundukları gibi bunlar dahi kurâ ahâlîsine nisbetle medeniyyetden dûr kalurlar.

(**s.16**) Cem'iyyet-i mezkûrenin â'lâ derecesi dahi medeniyyet ya'nî devlet ve saltanat mertebesidir ki bir devletin sâye-i hıfz ve hırâsetinde yek-dîgere gadr ve ta'addîden ve â'dâ ve ağyâr[2] endîşesinden âzâde olub bir tarafdan ihtiyâcât-ı beşeriyyelerini tahsîle ve bir tarafdan dahi kemâlât-ı insâniyyelerini tekmîle meşgûl ve âmâde olurlar şöyle ki def'-i mazarrat ve celb-i menfa'at dâ'iyyesi insânda bir emr-i cibillî[3] olub ba'zan bir maksadda bir nice kimselerin emel ve ârzûları müttehid ve müzâhim oldukda başlu başlarına kalsalar yek-dîgere gadr itmek istediginden ve ba'zan dahi bir maslahat-ı umûmiyyede bir cem'iyyet ile dîger cem'iyyetin beyninde bi't-tâb' münâza'ât ve muhârebât vâki' olageldiginden herkes hukûk-ı zâtiyye ve umûmiyyesini cânib-i hükûmete tevdî' ile anın hükm ve himmetine râzı olarak levâzım-ı kemâlât-ı insâniyye tahsîline meydân-ı ferâgat bulurlar. Ve ol millet sınıf sınıf ayrılub kimisi zirâ'at ve ticâret ve kimisi umûr-ı mülkiyye ve askeriyyede hidmet ider. Ve ulûm ve sanâyi' kuvvetiyle yüz kişinin havâîc-i zarûriyyesini on kişi hâsıl itmege ve müddet-i medîde zarfında hâsıl olabilecek mevâdd az vakit zarfında husûle gelmege başlayub ol milletin evkâtı havâîc-i zarûriyye tahsîlinden fazla kalarak ve işbu fazla vakitler dahi hasâ'is-i kemâliyye-i insâniyye tekmîline masrûf olarak levâzım-ı hazariyyet ve medeniyyet günden güne bu nisbet üzre müterakkî olub gider. Ancak ol milletde artık sâdelik ve sebük-bârlık[4] kalmayub tecemmülât ve tekellüfât artarak ihtiyâcât çoğalur. Ve ana göre menâfi'-i zâtiyye ve ağrâz-ı şahsiyye dahi tezâyüd ve terakkî bulur. Ve gitdikce ol milletin idâresine su'ûbet[5] gelerek hüsn-i idârenin husûl bulmasıyla devletin ilerülemesi ve milletin sa'âdet-i hâl kesb idebilmesi mehâret ve vukûf ashâbının sarf-ı ihtimâm ve dikkatine mevkûf olur. Böyle umûr-ı siyâsiyyede mehâret ise ancak tecrübe ile hâsıl olabilüb her sûreti tecrübeye dahi bir âdemin ömri vâfî ve bir asrın tecrübesi kâfî olmadığından ve ârif olanlar (es-sa'îdü men-itti'az bi-gayrihî)[6] hadîs-i şerîfi mü'eddâsınca her şeyi nefsinde tecrübeye kalkışmayarak sâ'irinden ibret ve nasîhat alageldiklerinden vükelâ ve havâss ilm-i târîhden sâ'ir eşhâs gibi ahvâl-i zâtiyyelerince müntefi' olduklarından başka mesâlih-i düveliyyece dahi müstefîd ve mütemetti' olurlar. Binâ'en-aleyh[7] vatan ve memleketini seven ve devlet ve milletinin bekâsını istiyan eslâf-ı ma'ârif-ittisâf kendi asırlarının vekâyi' ve ahbârını zabt ile ahlâfa yâdigâr bıragarak kendüleri dahi mazhar-ı ed'iyye-i hayriyye-i ahlâf olagelmişlerdir. Kaldı ki mâzî ve müstakbel ahvâline vâkıf ve belki ezel ve ebed esrârını ârif olmağa insânda bir meyl-i (**s.17**) tabi'î oldığından ale'l-umûm nev'-i beşerin bu fenne ihtiyâc-ı ma'nevîsi der-kârdır.

(Lâ teşbiu'l-ayn min nazari vele's-sem'u min haberi vele'ardu min matari)[8]

1 Mehcûr: Terk olunmuş, bırakılmış, kullanılmaz olmuş, unutulmuş, uzaklaşmış.
2 Ağyâr: Yabancılar, başkaları.
3 Emr-i cibillî: Yaratılışdan gelen özellik, fıtrî, karekter.
4 Sebük-bâr: Yükü hafif, eşyası az olan. Derdi, düşüncesi olmayan.
5 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.
6 "Başkasından nasihat alan insan bahtiyardır."
7 Binâ'en-aleyh: Bundan dolayı, bundan ötürü, bunun için, bunun üzerine.
8 "Göz bakmaya, kulak haber duymaya, yer ise yağmura doymaz."

Ve hıfz-ı nizâmât-ı düveliyye ilm-i târîh ile olub usûl-i sâlifenin vakt ü hâle tatbîkinde ise fevâ'id-i kesîre mütehakkık oldığından ba'zı ulemâ ilm-i târîhin ta'lîm ve ta'allümi derece-i vücûbededir didiler.

Nakl olunur ki hulefâ-yı Abbâsiyye'den Kâ'im Biemrillâh zamânında ehl-i Hayber'den birkaç nefer müte'ayyinân Yehûd dâru'l-hilâfe-i[1] Bağdâd'a gelüb cizyeden mu'âfiyyetlerini müş'ir sened sûretinde bir varak-pâre[2] ibrâz ile zu'mlarınca Hazret-i Alî'nin hattı olmak üzre taraf-ı risâlet-penâhîden kendülerine virilmiş ve ashâb-ı kirâmdan birkaç zâtın şahâdetleri dahi tahrîr olunmuş olmağla senedleri nezd-i halîfede kabûl kılınarak cizyeden mu'âfiyyetleri bâbında ısdâr-ı menşûr olunmak üzre iken re'îsü'r-rü'esâ[3] bulunan Ebu'l-kâsım bin Mesleme'ye şekk ârız olarak sened-i mezkûr sahte bir şey olmasun hele bir kerre müverrih-i ahd olan Hatîb Bağdâdî'ye gösterilmesi münâsib olur deyü halîfeye ihtâr itmekle hatîb-i mûmâ-ileyhe arz olundukda fenn-i târîhçe senedin mevzû' ve sahte oldığını isbât itmişdir. Şöyle ki sened-i merkûmda muharrer olan şuhûddan Hazret-i Mu'âviye Hicret'in dokuzuncı senesi yevm-i feth-i Mekke'de şeref-i İslâm ile müşerref oldı. Hayber'in fethi ise Hicret'in yedinci sâlinde vukû' bulmuş idi. Kezâlik şuhûd-ı muharrereden birisi dahi Sa'd bin Mu'âz Hazretleri olub müşârün-ileyh ise Hicret'in beşinci senesi yevm-i Hendek'de cisr-i fenâdan güzâr itmekle Hayber fethinde bulunmadı. Dimekle mevzû'iyyeti sübût[4] bularak şakk olundı. Bu cihetle müverrih-i mûmâ-ileyh beytü'l-mâl-i Müslimîn'in intifâ'ına sebeb olmuşdur.

FASL-I SÂNÎ

(Hükûmetlerin Etvâr ve Aksâmı Beyânındadır)

Bu âlem-i dünyâya nazar olunsa teceddüdât-ı yevmiyyeden ibâret bir hengâme-i ibret oldığı rû-nümâ olur ve bu ma'nâ-yı teceddüd cemî'-i i'yân ve a'râzda bulunur. Bu kabîlden olmak üzre şahs-ı vâhid gerek vücûdca ve gerek hâlce bir zamân-ı terakkîde ve bir zamân-ı tenezzülde oldığı misillü her devlet dahi bu minvâl üzre gâh kuvvet bulur ve gâh za'f (**s.18**) ve fütûr hâline gelür. Ve her devlet bidâyet-i zuhûrunda sâde ve sebük-bâr olub egerçi günden güne kuvvetlenür ise de insân yaşlandıkça me'kel ve meşâribde ve mesken ve melâbisde ihtiyâcı artdığı gibi devlet dahi eskidikce tekellüfâtı artırageldiginden evvelki sâdeliği kalmayub meşâgil ve masârifi ziyâdeleşür ve fevka'l-âde bir vak'a hâdis oldukda ve masârif-i mu'tâdesinden ziyâde bir masraf açıldıkda muzâyakaya dûçâr ve emr-i idârede ba'zı gûne kusûr dahi sâdır olur ise ser-pençe-i za'f ve fütûra giriftâr[5] olur. Sünnetullâh fi'l-âlemîn.

Ve'l-hâsıl kangı devlet olur ise olsun bir tavırdan tavr-ı âhara nakl idegeldigi cihetle her devirde bir tavr-ı mahsûsda bulunur. Ve her tavırda bir dürlü davranmak ve her devrin

1 Dâru'l-hilâfe: Hilâfet merkezi.
2 Varak-pâre: Yaprak parçası; kâğıt parçası; ehemmiyetsiz, adî kâğıt, pusula, tezkere.
3 Re'îsü'r-rü'esâ: Reislerin reisi.
4 Sübût: Sabit olma, gerçekleşme, meydana çıkma.
5 Giriftâr: Tutulmuş, yakalanmış, esir. Düşkün, uğramış, tutkun.

mizâcına göre çâre ve ilâc aranmak lâzım gelür. Şöyle ki her şahısda sinn-i nemâ ve sinn-i vukûf ve sinn-i inhitât oldığı gibi her devletde dahi bu merâtib-i selâse bulunub herkes hıfz-ı sıhhat husûsunda sinnine göre davrandığı misillü hey'et-i devlet dahi bir cism-i insânî mesâbesinde oldığından her tavır ve mertebesinde hareket-i münâsibeye dikkat olunmak lâzım gelür. Ve tavr-ı inhitât ba'zan hissolunmayacak sûretde hafî[1] olur. Ve ba'zan dahi celî ve âşikâr olub ilâcı müşkil ve düşvâr olur. Ve ba'zan bir devletde ziyâdesiyle inhitât ve fütûr emâreleri zuhûr itmiş iken tedâbîr-i hekîmâne ile teceddüd idüb tâzelendigi vardır. Fakat ol hâlde devletin tehlikesi ziyâde olub fevka'l-âde ba'zı ilel-i hâriciyye dahi zuhûr ider ise teceddüd idüb de halâs bulması pek düşvârdır. Ve vukû'ı var ise de vukû'ât-ı cesîme ve inkılâbât-ı azîme ile hâsıl olabilmişdir. Ve nice devletler dahi sinn-i vukûfunu ikmâl itmeden kendi kusûruyla yâhûd bir kazâ zuhûruyla mahv ve münkariz[2] olmuşdur.

Ma'lûm ola ki düvel-i Nasârâ'nın ahkâm-ı siyâsiyyeleri ictimâ'-ı ârâ-yı ukalâ ile tertîb olunmuş olan kavânîn-i hikemiyyeden ibâret oldığı hâlde hükûmetleri iki kısma münkasımdır. Biri hükûmet-i rûhâniyye ya'nî dîniyye dîgeri hükûmet-i cismâniyye ya'nî mâddiyyedir.

Hükûmet-i rûhâniyye Katolik mezhebinde Papa'nın hükûmetidir ki bi'l-cümle Katolik rahiblerinin âmiri ve kilisalarının re'îsi olub anı Hazret-i Îsâ'nın vekîli olmak üzre i'tikâd iderler. Ve bi'l-cümle Katolik devletlerinin memâlikinde anın hükûmet-i rûhâniyyesi cârîdir. Vaktiyle Avrupa içinde bu hükûmet-i rûhâniyyenin pek ziyâde te'sîr ve nüfûzı var idi. Lâkin hükümdârrlar papaların elinden çok cevr ü cefâ çekdiklerinden refte refte papaların nüfûzlarını kesr[3] ve taklîl itdiler. Rûm ya'nî Ortadoks mezhebinde bulunan (**s.19**) bi'l-cümle Hristiyanlar Papa'yı tanımayub hükûmet-i rûhâniyyede İstanbul Patriki'ne tâbi'dirler. Ermenilerin re'îs-i rûhânîlerine Katogikos denilür ki üçdür. Birisi Gürcistân'da vâki' Açmiyazin ve dîgeri Kozan'da vâki' Sis ve üçüncisi Van tarafında kâ'in Ahtamar kilisalarının re'îs-i rûhânîleridir. Ammâ Protestanların böyle bir re'îs-i umûmîleri yokdur.

Hükûmet-i mâddiyye dahi üç kısımdır. Hükûmet-i mutlaka hükûmet-i meşrûta hükûmet-i cumhûriyyedir. Hükûmet-i mutlaka inân-ı hükûmeti bütün bütün eline almış olan bir hükümdârrın hükûmetidir. Rusya Devleti gibi.

Hükûmet-i meşrûta millet meclisinin re'yine ittibâ' iden hükümdârın hükûmeti olub bu dahi iki kısımdır.

Kısm-ı evvel meşrûta-i umûmiyye olub âmme-i ahâlî müsâvât[4] üzre bulunur. Almanya ve İtalya devletlerinden ba'zıları gibi ki vükelâ-yı devletden başka milletce intihâb olunan a'zâdan mürekkeb[5] bir millet meclisleri vardır.

Kısm-ı sânî meşrûta-i hasbiyyedir ki zâdegân-ı millet bayağı ahâlîden vücûh ile mümtâz ve mütehayyiz olurlar İngiltere Devleti gibi ki âmme-i ahâlîsi zâdegânın nâ'il oldukları rüteb ve imtiyâzâta nâ'il olamayub fakat her kazâdan intihâb ile pâyitahta gönderdikleri a'zâdan mürekkeb meb'ûsân-ı millet meclisi nâmıyla bir meclisleri vardır ki bir maslahat

1 Hafî: Gizli, saklı.
2 Münkariz: İnkıraz bulmuş. Batmış. Bitmiş. Son bulmuş. Mahvolmuş.
3 Kesr: Kırma, kırılma, paralama, bozma, halel getirme.
4 Müsâvât: Müsâvîlik, eşitlik, aynı halde ve derecede olma.
5 Mürekkeb: İki veya daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen.

anda tezekkür olundukdan sonra zâdegân-ı millet meclisinde karâr-gîr[1] olur. Bu meclisler dâ'imâ açık olmayub belki senede üç dört ay kadar küşâd olunub parlament tesmiye olunur. Devletin vükelâsı kral tarafından nasb olunmuş me'mûrlar olub umûr-ı devleti bi't-tezekkür krallarına imzâ itdirdikden sonra icrâ iderler lâkin her husûsda parlament tarafından mes'ûl olurlar.

Hükûmet-i cumhûriyye bir hükümdâr-ı mahsûsi olmayub belki ekseriyyet-i ârâ ile biri intihâb olunarak kral makâmında olmak üzre muvakkaten[2] millet re'îsi nasb olunur. Amerika Cumhûrı gibi.

Fransa Devleti mukaddemleri hükûmet-i mutlaka iken millet içine ihtilâl düşerek mu'ahharen cumhûr olmuşlar idi. Ol vakit cihân-gîrlikle hurûc iden Napolyon Ponaparte imparatorluk rütbesini hâ'iz olmağla yine hükûmet-i mutlakaya münkalib[3] olmuş idi. Vâkı'â şekl-i devlet hükûmet-i meşrûta üzre mü'esses idi lâkin Ponaparte her istedigini icrâya muktedir oldığı cihetle hakîkat-i hâlde bir hükûmet-i mutlaka idi. Ponaperte'den sonra hükûmet-i meşrûta-i umûmiyye olub Luyi Filib'in eyyâm-ı (**s.20**) kraliyyetinde bu hâl üzre gitdi bin iki yüz altmış beş senesi hilâlinde vukû' bulan Fransa İhtilâli'nde yine cumhûr olub Luyi Napolyon'ı dört senelik olmak üzre re'îs-i cumhûr nasb itdiler. Lâkin ahâlî beyninde ittifâk olmayub kimisi krallık tarafdârı ve kimisi teşkîl olunmuş olan âdî cumhûriyyet tarafdârı oldukları bir takımı dahi böyle âdî cumhûriyyete kanâ'at itmeyüb azıtdılar. Ve bütün bütün hadd-i ma'rûfun öte tarafına gitdiler. Şöyle ki hukûk-ı mülkiyyet ve zevciyyeti[4] inkâr idüb ve herkes kâffe-i husûsâtda müsâvât üzre olmalıdır deyüb birçok ednâ[5] dahi bunı mizâclarına muvâfık görmeleriyle Fransa Cumhûriyyeti'ni bu renge boyamağa teşebbüs itdiler. Fransa kibâr ve ukalâsının bundan gözi ürkmekle cumhûriyyetden ve belki hükûmet-i meşrûta serbestliginden yüz çevirüb Napolyon'un henüz dört sene müddet-i riyâseti hitâm bulmazdan evvel imparatorluğunı bi't-tasdîk hükûmet-i mutlakaya ser-fürû bürde-i inkıyâd oldılar. İşbu Fransa ihtilâlâtı arasında Nemçe halkı dahi serbestlik sevdâsına düşerek ve pek çok kanlar dökerek hükûmetlerini hükûmet-i meşrûtaya kalb itmek istediler ise de hükûmet-i imparâtoriyye gâlib gelerek yine hükûmet-i mutlaka tahtında kaldılar. Bunların her birinde birer gûne fenâlık melhûz[6] ve meşhûd olub hele cumhûriyyetin zikr olunan fırka-i mütecâvizesi bütün bütün akıldan ve nevâmîs-i tabî'iyyeden[7] ba'îd bir fikr-i bâtıldır.

Ammâ hükûmet-i İslâmiyye hilâfet ve saltanatı câmi' olub İmâm-ı Müslimîn olan Pâdişâh-ı İslâm hâmî-i şerî'at ve muhyî-i saltanat olmağla lillâhi'l-hamd bu gûne teferruk[8] ve teşettütden berîdir. Ve egerçi zîrde beyân olunacağı vechile Devlet-i Abbâsiyye'nin evâhirinde Memâlik-i İslâmiyye'de zuhûra gelan ihtilâlât-i azîme hasebiyle hilâfet ve saltanat ayrılarak hilâfet bir riyâset-i dîniyye ve saltanat riyâset-i mâddiyye derecesine vardı

1 Karâr-gîr: Kararlaşmış, karârı verilmiş, karâra bağlanmış.
2 Muvakkaten: Az bir zaman için, şimdilik, geçici ve muvakkat olarak.
3 Münkalib: İnkılab eden. Dönen, dönmüş. Başka bir hale girmiş olan. Değişen.
4 Zevciyyet: Kocalık, karılık, karı-kocalık, eşlik.
5 Ednâ: Pek aşağı, en bayağı, çok alçak, az, pek az.
6 Melhûz: Mülâhaza ve tefekkür olunmuş olan veya olunabilen. Düşünülebilen.
7 Nevâmîs-i tabî'iyye: Tabiî kanunlar.
8 Teferruk: Ayrılma, dağılma.

ise de mu'ahharen Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin zuhûruyla Millet-i İslâmiyye teceddüd iderek yine hâlet-i asliyyesini buldı.

FASL-I SÂLİS

(Düvel-i İslâmiyye'nin Ahvâl-i Sâbıkâsı ve Devlet-i Aliyye'nin Mebde'-i Zuhûrı Hakkındadır)

Arab ve Türk milletleri muktezâ-yı mevki'leri olmak üzre aralık aralık cûş u hurûşa[1] gelerek ve seyl gibi etrâf ve eknâfa cereyân iderek bi'd-defe'ât âlemi istîlâ itmiş iki (**s.21**) millet-i azîme olub Arab'ın en kuvvetli ve en sonraki hücûmı i'lâ-yı kelimetullâh içün satvet-i İslâmiyye ile hurûcıdır ki zamân-ı sa'âdetde kabâ'il-i Arab kelime-i İmâniyyede yek-zebân[2] ve yek-dil olub rûh-ı pür-fütûh-ı nebevî â'lâ-yı illiyyîne vâsıl oldukda nice kabâ'il-i küreyve irtidâda mâ'il olmuş iken zînet-efzâ-yı makâm-ı imâmet-i kübrâ olan Hazret-i Ebûbekir radiyallâhu Te'âlâ anhu her tarafa sevk-i asâkir-i zafer-me'âsir iderek mürtedîni te'dîb ve terbiyye idüb tâ'ife-i Arabî yine kelime-i vâhide üzerine cem' ile kazanmış oldığı sermâye-i ittihâd ve ittifâkı andan sonra mehâbet-bahşâ-yı minber-i hilâfet olan Ömerü'l-fârûk radiyallâhu Te'âlâ anhu hazretleri mahalline sarf itmişdir. Şöyle ki ashâb-ı kirâmı gazâya teşvîk ve tergîb ve taraf taraf ordular tertîb itmekle âmme-i ashâb-ı kirâm emr-i cihâda kıyâm ile dört tarafa akın idüb gitdiler ve gidenlerin ekseri bir daha girü dönmeyüb vefâtlarına dek bu yolda bezl-i nakdine-i hayât itdiler. Hattâ gazâya giden ashâb-ı güzînin hânelerinde su taşıyacak kimseleri kalmadığından Hazret-i Ömer Emîrü'l-Mü'minîn ve Halîfe-i rûy-i zemîn oldığı hâlde kırba[3] sırtında guzât-ı Müslimîn'in hânelerine su taşurdı.

Arab'ın bu hücûmı li-vechillâh bir hareket-i âdilâne olub inkıyâd idenler her hatardan emîn ve yalnız serkeşlik vâdisine gidenler pâ-mâl-i huyûl-i guzât-ı Müslimîn olduklarından az vakit zarfında hadd-i kıyâs ve tahmînden hâric bilâd ve memâlik fethi müyesser oldı andan sonra revnak-efzâ-yı[4] dîvân-ı hilâfet ve emâme-i sübha-i imâmet olan Osmân ve Alî radiyallâhu Te'âlâ anhumâ hazretlerinin eyyâm-ı hilâfetlerinde dahi hâl bu minvâl[5] üzre cârî olarak Memâlik-i İslâmiyye vüs'at buldı. Ve erkân-ı erba'a-i dîn-i mübîn olan işbu Hulefâ-i Râşidîn hazerâtının eyyâm-ı hilâfetleri zamân-ı sa'âdet gibi kemâl-i adâletle mürûr itdi. Hattâ Hazret-i Ömer'in hilâfetinde evlâd-ı Resûl'den biri gelüb de arz-ı hâcet[6] itdikde beytü'l-mâlden bin altun virilmesini emr itmiş ve der-akab kendi oğlı Abdullâh geldikde bir dirhem virmekle oğlı evvelki sehâvetine nisbetle bir dirhemi pek cüz'î görüb i'tirâz idince yâ Abdullâh evlâd-ı Resûl'ün hakk talebi beytü'l-mâlden olub hazîne-i beytü'l-mâl ise el-hamdülillâh ganî ve ma'mûrdur ammâ senin hakkın yalnız pederinde olub pederinin nesi var ki şey'-i kesîr me'mûl idersin dimiş oldığı ve Hazret-i Alî'nin bir zemmi ile huzûr-ı şer'de

1 Cûş u hurûş: Kaynayıp taşma. Neş'e ve âhenk. Coşup taşma.
2 Yek-zebân: Ağız birliği eden, aynı dille konuşan.
3 Kırba: Sakaların kullandığı, ince köseleden veya deriden yapılmış su kabı, saka tulumu.
4 Revnak-efzâ: Bir şeyin güzelliğini, zenginliğini artıran.
5 Minvâl: Tarz, yol, suret, şekil.
6 Arz-ı hâcet: İstek bildirme.

murâfa'aya[1] durdığı mervîdir.

Fakat Hazret-i Osmân ve Alî radiyallâhu Te'âlâ anhumânın eyyâm-ı hilâfetlerinde ehl-i İslâm içinde bazı mertebe ittifâksızlık hâdis olarak Hazret-i Alî'den sonra hilâfet bütün bütün mübeddil-i mülk ve saltanat olub Devlet-i Emeviyye zuhûr itdi. Devlet-i Emeviyye devrinde (**s.22**) dahi ehl-i İslâm dâ'iyye-i gazâdan ferâgat itmiyerek nice memleketler feth olunmuşdı. Hattâ devlet-i mezkûre tarafından Afrika ser'askeri bulunan Mûsâ bin Nusayr aksâ-yı garbı feth ile sâhil-i bahr-i muhîte[2] indikde bahre at sürüb atı gögsüne kadar suya dalarak ilerüye hareket idemeyince nizesin rekz ile[3] işte yâ Rabbî ötesi yok yohsa senin ism-i pâkını daha ilerüye götürürdüm kelâm-ı mübâhât-encâmıyla îkâ-yı nâm itmişdir.

Ve Mûsâ bin Nusayr'ın zîr-i idâresindeki asâkirin bir fırkası emîri olan Târık bin Ziyâd doksan iki sene-i hicriyyesinde bin yedi yüz askerle Endülüs ya'nî İspanya kıt'asına geçüb hâlâ kendi ismine nisbetle Cebelü't-târık dinilan dağa tahassun[4] itdikde derhâl sâhildeki sefâîni yakub ma'iyyetinde olan askere işte arkanız denizdir eger sabır ve sebat idüb de bahr-i mevvâc-ı harb ve vegâde şinâverlik iderseniz bu memâlige muzaffer olursunuz ve eger sabır ve sebât itmezseniz bi'l-cümle deryâya gark olursunuz deyü asâkir-i İslâmı muhârebeye teşvîk eyleyerek ve kendinin ez'âf-ı muzâ'afı olan â'dâ ile bi'd-defe'ât tarh-ı kur'a-i kerr ü fer[5] iderek nihâyet gâlib ve muzaffer olub birçok yerler fethi müyesser oldukda bu sîtini[6] Mûsâ bin Nusayr çekemeyüb sonra on altı bin asker ile ol dahi arkasından diyâr-ı Endülüs'e geçerek feth-i memâlik ve tevsî'-i mesâlik iderek Avrupa içine doğrı gitmişdir.

Lâkin Hulefâ'-i Emeviyye'nin ba'zıları gitdikce hudûd-ı şer'iyyeyi tecâvüz ve ta'addî ve envâ'-ı me'âsî ve mezâlime itâle-i eyâdî[7] itdiklerinden ve husûsiyle Velîd-i Sânî gâyet sefîh olub şe'â'ir-i şer'-i mübîni tahkîr ve Müslimîni tenfîr[8] eylediginden gayret-i ilâhiyye zuhûra gelerek devlet ve hükûmetleri çok sürmeyüb muzmahill[9] ve Hilâfet-i İslâmiyye yüz otuz iki sene-i hicriyyesinde hulefâ-i Abbâsiyye'ye müntakil oldı.

Şöyle ki ol esnâda Ebû Müslim Horâsânî nâm sâhib-i hurûc zuhûr iderek İrân tarafında olan ümerâ-yı benî Ümeyye'ye galebe idüb ammü'r-Resûl olan Hazret-i Abbâs'ın ahfâdından İmâm Seffâh'a bey'at itmekle müddet-i kalîle zarfında Emeviyye'nin necm-i ikbâli gurûb iderek kevkeb-i kevkebe-i Abbâsiyye tülû' eyledi. Mu'ahharen Emeviyye'nin bir şu'besi Mağrib ve Endülüs taraflarında tasaltun itmiş ise de hükûmetleri oralara münhasır olub sâ'ir Memâlik-i İslâmiyye ve hilâfet-i şer'iyye Hulefâ'-i Abbâsiyye elinde idi.

Sonraları Hulefâ'-i Abbâsiyye dahi fart-ı huzûr ve tena'umâta[10] ve envâ'-ı israfâta düşüb idâre-i umûr-ı düveliyyeye çendân takayyüd itmediklerinden satvet[11] ve saltanatlarına

1 Murâfa'a: Mahkemeye verme; mahkemeye getirtme; duruşma, yüzleşerek mahkeme olunma.
2 Bahr-i Muhît: Büyük deniz, umman, okyanus.
3 Nizesin rekz ile: Mızrağını yere saplayarak.
4 Tahassun: Kale ve hisara kapanma, istihkâma çekilme.
5 Kerr ü ferr: Muharebede saldırma ve çekilme.
6 Sît: Ün, iyi şöhret.
7 İtâle-i eyâdî: El uzatmak, girişmek, başlamak.
8 Tenfîr: Nefret ettirme, ettirilme, iğrendirme, iğrendirilme, tiksindirme, tiksindirilme.
9 Muzmahil: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
10 Tena'umât: Nimetler, nîmet içinde, bolluk içinde bulunarak rahat etmeler.
11 Satvet: Ezici kuvvet; zorluluk.

za'f ve fütûr gelerek ve emr-i idâre ve nüfûz Etrâk'dan[1] zuhûr iden ba'zı mütegallibe eline geçerek birçok (**s.23**) vakitler hulefânın yalnız bir nâmı kalub emr-i hilâfet hemân bir kuvve-i rûhâniyye hükmüne girmiş ve ba'zı mütegallibe hutbede dahi nâmını hulefâya teşrîk itdirmiş idi.

Şöyle ki Millet-i İslâmiyye medeniyyetden hoşlanarak zevk ü safâya dalub mücerred hüsn-i idâre-i memleket ve tervîc-i ma'ârif ve sanâyi' ve ticâret husûslarına hasr-ı nazar ile evvelki fütûhât efkârı kalmamış oldığından umûr-ı askeriyyede ihtiyâr-ı tekâsül ve tesâmüh[2] olunub yalnız İstanbul Kaysarlığı'yla hudûd üzerinde ba'zı mücâdelât vukû'a gelürdi.

Harûn Reşîd'in oğlı Me'mûn Halîfe'nin esbâb-ı medeniyyeti teshîl ve terakkî-i ulûm ve ma'ârifi tervîc yolunda vâki' olan sa'y ve gayreti şâyân-ı medh ü senâ oldığı hâlde tedbîr-i memleketce bir büyük hatâ itmişdir ki birâderi Emîn'i katl iden Tâhir nâm şahsa mükâfâten Nişabur şehri pâyitahtı olmak üzre Horasân vilâyetini verâset şartıyla tevcîh eylediginden sâ'ir vâlîler bunı emsâl ittihâz ile Bağdâd'daki hükûmet-i merkeziyyeden ihtirâz itmeyüb mütevâliyyen istiklâle kalkışmışlardır.

Ba'dehû Mu'tasım Halîfe dahi asâkir-i hâssası olmak üzre bir takım genc Etrâk'ı hidmetine alub anlar ise gitdikce kesb-i kuvvet iderek aynıyla eski Roma imparatorlarının asâkiri gibi halîfenin itâ'atinden hurûc ile envâ'-ı ihtilâlâta sebeb olmuşlardır.

Bu vechile halîfelerin nüfûz ve kuvveti kırılub Avrupa'daki (feodalite) mâlikâne usûlüne ba'zı cihât ile müşâbih bir tavr ve usûl üzre taraf taraf bir takım mülûk-ı tevâ'if peydâ olub halîfelerin hükûmeti bir emr-i i'tibârî hükmünde kalmış idi.

Ez-cümle mîlâdın sekiz yüz yetmiş ve hicretin (257) senesinde Saffâr hânedânı çıkub sâlifü'z-zikr Tâhir hânedânının mutasarrıf oldığı Horasân ve Taberistân vilâyetleriyle dîger bir takım eyâletleri zabt iderek Nişabur ve Merv şehirleri pâyitaht olmak üzre bir cesîm[3] devlet teşkîl itmekle Bağdâd'ın Hârezm ve Mâverâ'ü'n-nehr yolı mesdûd hükmünde kaldığından müte'âkiben ol tarafda dahi Sâmân hânedânı bir devlet-i müstakille teşkîl eylemişdir.

Kezâlik[4] Halîfe'nin âzâdlusı ve Türkiyyü'l-asl olan Ahmed bin Tolun dahi bu esnâda Mısır ve Berrü'ş-şâm vilâyetlerinin vâlîsi oldığı hâlde istiklâl dâ'iyyesine kıyâm idüb birkaç sene sonra vefâtında oğlı Şâm-ı Şerîf'de bir müstakill hükümdâr olmuşdur. (**s.24**) İşbu Saffâr ve Tolun hânedânları çok vakit bâkî kalmayub Âl-i Sâmân ise halîfelerden ziyâde kesb-i kuvvet[5] iderek Saffâr hânedânının haylî memâlikini zabt eylemişdir.

Ve üç yüz yirmi târîh-i hicrîsinde Âl-i Hamdân Musul'da bir hükûmet-i müstakille teşkîl itdigi gibi Türkiyyü'l-asl olub Mısır ile Berrü'ş-şâm vâlîsi bulunan İhşîd dahi dâ'iyye-i istiklâle düşmekle bu iki hânedân beyninde haylî muhârebeler vukû'a gelmiş oldığı hâlde halîfe Bağdâd'dan seyirci olub bu muhârebâta müdâhale bile idemezdi.

Yine bu avânda Bahr-i Hazar sevâhilinden (Âl-i Buveyh) zuhûr ile Kirman ve Irâk-ı Acem gibi nice eyâlâtı zabt iderek bir büyük hükûmet teşkîl itmişlerdir.

1 Etrâk: Türkler.
2 Tesâmüh: Müsamaha etme, hoş görme, hoşgörü. Dikkatsiz, kayıtsız davranma.
3 Cesîm: İri, büyük, kocaman.
4 Kezâlik: Bunun gibi. Böylece. Bu da böyle.
5 Kesb-i kuvvet: Kuvvet sahibi olma, kuvvet elde etme; kuvvet kazanma.

Bunun gibi sâ'ir taraflarda ve hattâ Bağdâd havâlîsinde dahi mülûk-ı tavâ'if tavrında müstakill emâretler zuhûra gelmekle halîfelerin tasarrufunda yalnız Bağdâd şehri kalub orada dahi nüfûzları olmamağla umûr-ı devlet hep asâkir-i Etrâk zâbitlerinin ellerinde idi.

Halîfe Râzî-Billâh[1] bu hâlden halâs[2] bulmak niyyetiyle Bağdâd'a emîrü'l-ümerâ unvânıyla bir me'mûr ta'yîn itmişdi ki ser'askerlik uhdesinde bulundığı hâlde umûr-ı mülkiyye ve mâliyye dahi anın zîr-i idâresinde idi. Ve egerçi ol asırda Endülüs'deki Emeviyye Devleti'nde dahi Hâcib nâmıyla böyle bir vekîl-i mutlak var idi. Ancak Bağdâd'daki emîrü'l-ümerâ fevka'l-âde nüfûzlı olarak ismi dahi hutbelerde halîfenin ismiyle berâber zikr olunurdı ve halîfede hiçbir emir ve irâde kalmayub sarayın masârifine bile emîrü'l-ümerâ bakardı. El-hâsıl Bağdâd'ın hükümdâr-ı hakîkîsi emîrü'l-ümerâ idi. Ve bu emîrü'l-ümerâlık mansıbı içün ba'zı zevât aralarında zuhûr iden mücâdeleden Bağdâd ahâlîsi meslûbü'r-râha olarak (Âl-i Büveyh)'den istimdâd itmeleriyle (334) sene-i hicriyyesinde (Âl-i Büveyh)'den Mu'izzü'd-devle Bağdâd'a gelerek bu mansıbı zabt itmişdir. Ve (Âl-i Büveyh)'in hâric-i Bağdâd'da haylî kuvvetleri oldığından yüz sene kadar bu mansıba tasarruf ile hükûmet-i mutlaka anların yedinde kalmışdır.

Acâyib-i ahvâl-i cihândan bir keyfiyyetdir ki Devlet-i Abbâsiyye'nin böyle iğtişâş[3] ve ihtilâli hengâmında ulûm ve fünûnun revâcına hiç sekte gelmeyüb Âl-i Büveyh dahi ma'ârifin tervîcine küllî sa'y ve himmet eylerdi.

El-hâsıl hulefâ-yı Abbâsiyye'nin bir yerde fermânı câri olmayub ma'a-mâ-fîh[4] Endülüs Hulefâ-yı Emeviyyesi'ne tâbi' olan yerlerden başka her tarafdaki ehl-i İslâm indinde melikü'l-mülûk addolunurlardı. Fakat Afrika'da zuhûr ile Tunus eyâletinde vâki' Kayrevan ve Mehdiye (**s.25**) şehirlerini pâyitaht ittihâz iden hulefâ-yı Fâtımiyye (358) sene-i hicriyyesinde Mısır'ı ve ba'dehu Berrü'ş-şâm taraflarını zabt ile bir Şî'a devleti teşkîl itdiklerinden hülefâ-yı Abbâsiyye'nin nüfûz-ı rûhânîleri dahi tenâkus[5] eylemişdir.

Binâ'en alâ-zâlik bu asırda millet-i İslâmiyye üç hilâfete ya'nî Abbâsiyye ve Emeviyye ve Fâtımiyye hilâfetlerine münkasım olub ancak siyâseten başluca dört devlet-i cismâniyyeye ya'nî Emeviyye ve Fâtımiyye ve Âl-i Büveyh ve Sâmâniyye devletlerine münkasım ve münşa'ib idi. Ve dördünde dahi ulûm ve sanâyi' revâcda olub ancak fütûhât içün beynlerinde ittifâk olmadığından Akdeniz cihetinden mâ'adâ yerlerde ehl-i İslâm tarafından Avrupa'ya ta'arruz vukû'a gelmezdi. Ve bi'l-akis İstanbul kayseri üç yüz elli sene-i hicriyyesinden sonra Memâlik-i İslâmiyye'ye ta'arruza cesâret ve bi'd-defe'ât Fırat Nehri'ni tecâvüz ile el-Cezîre Vilâyeti'ni gâret iderek orada nice kal'alar ve Berrü'ş-şâm cihetinde Antakiyye şehri gibi ba'zı memâliki zabt itmiş idi. Ve (387) sene-i hicriyyesinde Afganistân tarafından meşhûr Mahmûd Gaznevî bin Sebüktekin zuhûr itmişdir ki Şâhnâme-i Tûsî anın nâmına nazm olunmuşdur. İşbu Âl-i Sebüktekin (Âl-i Büveyhi)'ye galebe iderek bir cesîm devlet teşkîl itmiş oldığı hâlde çok geçmeksizin ya'nî Hicret-i Nebeviyye'nin dört yüz otuz târîhinden sonra Mâverâ'ü'n-nehr'den gelan Âl-i Selçuk anlara galebe ile İrân'da bir devlet-i

1 Halîfe Râzî-Billâh: Ebü'l-Abbâs Ahmed er-Râzî-Billâh b. Ca'fer el-Muktedir-Billâh el-Abbâsî.
2 Halâs: Kurtulma, kurtuluş.
3 İğtişâş: Karışıklık. Kargaşalık. Karmakarışık olmak; birisinin fena telkinini kabul etmek.
4 Ma'a-mâ-fîh: Bununla beraber, böyle iken, böyle ise de.
5 Tenâkus: Azalma, eksilme.

cesîme teşkîl itmişdir.

İspanya tarafındaki Hulefâ-yı Emeviyye dahi iki yüz elli sene pek güzel hükûmet idüb ale'l-husûs Üçüncü Abdurrahmân ve İkinci Hekim ile Hişâm'ın hâcibi[1] olan Muhammed bin Ebû Ömer el-Mansûr'un himmetleriyle Endülüslilerin servet ve medeniyyet ve ma'ârifi en â'lâ dereceye vâsıl olmuş iken bu Hâcib'in vefâtından sonra Devlet-i Emeviyye'nin hâli fenâlaşub ve her yerde şikâk[2] ve nifâk peydâ olub vâlîler istiklâle kıyâm ile şurada burada Avrupa asıl-zâdegânı gibi müstakill hükümdârlar meydâna çıkub muhârebât-ı dâhiliyye ile iştigâl olunarak ve bütün İspanya kıt'ası alt üst olarak bundan Nasârâ hükümdârânı haylî meydân almağa başlamışlar idi. Dört yüz sene-i hicriyyesinden sonraca hulefâ-yı Emeviyye'nin nesli münkariz olmağla ba'zı zevât halîfe unvânını almışlar ise de beynlerindeki şikâk ve nifâkdan nâşî dört yüz elli sene-i hicriyyesinden sonra bu unvân dahi bütün bütün metrûk[3] olmuşdur. Bu cihetle unvân-ı hilâfet de Devlet-i Abbâsiyye'ye rakîb olan yalnız Mısır'daki Devlet-i Fâtımiyye'[ye] kalmışdır.

Hâlbuki Bağdâd'da pek ziyâde nizâmsızlık peydâ ve eyâlâtda ihtilâller hüveydâ[4] oldukdan başka Mısır'da taht-nişîn olan Halîfe-i Fâtımî ile Berrü'ş-şâm ümerâsı tek durmadıklarından nâşî (**s.26**) Hulefâ-yı Abbâsiyye'den Kâ'im Biemrillâh Emîr-i Selçukî'den istimdâd ile bütün Memâlik-i İslâmiyye'nin hükûmet-i mâddiyyesini (449) sene-i hicriyyesinde ana tevcîh eylemiş olmasıyla Âl-i Selçuk dahi Ceyhun Nehri'nin ötesinde ve berüsünde perâkende dolaşmakda olan tavâ'if-i Etrâk'ı cem' idüb Arablar ve müte'arribeler ulûm ve fünûn ile meşgûl oldukları gibi kendüleri dahi muhârebâta nasb-ı nefs-i ihtimâm iderek günden güne Devlet-i Selçukiyye'nin kuvveti tezâyüd[5] eylemişdir. Ve Anadolı üzerine hareket iderek İstanbul Kayserligi'ne gâlib gelüb hattâ Kayser esârete bile dûçâr olmuş idi. Ve Mekke-i Mükerreme'de hulefâ-yı Fâtımiyye'nin nâmı hutbelerde zikr olunagelürken Halîfe-i Abbâs ile Sultân-ı Selçukî'nin ya'nî Alparslan'ın isimleri zikr olunmağa başlamış idi.

(465) târîh-i hicrîsinde Alparslan vefât idüb yerine câlis-i taht-ı hükümdârrî olan oğlı Celâleddîn Melikşâh pederinden daha liyâkatlü ve her dürlü evsâf-ı makbûle ile muttasıf[6] olmağla ve kendüsünün Nizâmülmülk nâmında gâyet âkil ve müdebbir bir vezîri olub ikisi dahi devleti hüsn-i idâreye ikdâm ve tevsî'-i idâre-i devlete ihtimâm itmeleriyle Melikşâh'ın ismi Mekke ve Medîne'de ve Kudüs-i Şerîf ve Bağdâd ve Buhârâ ve Semerkand ve Kaşgar'da zîver-i elsine-i hutebâ oldığı gibi akrabâsından Süleymân nâm zâtın himmetiyle Anadolı Vilâyeti'ni tâ İstanbul Boğazı'na kadar teshîr itdirmiş idi. Ve pâyitahtı Isfahân oldığı hâlde devleti Hindistân ve Semerkand'dan İstanbul Boğazı'na kadar mümtedd[7] olarak her tarafa velvele-endâz-ı şöhret ve satvet olmuş idi. Ve Bağdâd'da taht-nişîn olan Halîfe-i Abbâsî'nin mâddî ve cismânî bir emr ü fermânı câri olmayub hilâfeti ma'nevî ve i'tibârî bir keyfiyyet olmağla Melikşâh ol asrın en büyük hükümdârı idi. Ve bu sûretle Millet-i İslâmiyye'nin

1 Hâcib: Vezir, Emir.
2 Şikak: Nifak, ikilik, ittifaksızlık.
3 Metrûk: Terk edilmiş, bırakılmış, kullanılmaktan vazgeçilmiş.
4 Hüveydâ: Açık, apaçık, belli, besbelli.
5 Tezâyüd: Ziyadeleşme, artma, çoğalma.
6 Muttasıf: Vasıflanan, kendisinde bir hal, bir sıfat, bir vasıf bulunan.
7 Mümtedd: İmtidâd eden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.

kuvvet ve şevketi tâzelenmiş oldı.

Millet-i İslâmiyye'nin böyle Türkler vâsıtasıyla tecdîd-i satvet ve kuvvet eylemesi bi'l-cümle Nasârâ hükümdârlarına bâdî-i endîşe oldığı hâlde Endülüs tarafındaki kuvve-i İslâmiyye'de dahi o zamân bu teceddüd alâmetleri rû-nümâ olmuş idi. Şöyle ki Afrika'da şöhret bulan Merâbıtîn kabîlesi emîri olan Yûsuf nâm hükümdâr kesb-i kuvvet ve satvet iderek Endülüs tarafına geçüb mülûk-ı Nasârâ'ya galebe itmekle (497) sene-i hicriyyesinde İspanya tarafındaki Memâlik-i İslâmiyye'nin ekseri kabza-i tasarrufuna geçmiş oldığı hâlde Halîfe-i Abbâsî'ye bey'at itmekle ehl-i İslâm'ın bütün bütün bir ittifâk ve ittihâd hâline girmek üzre bulunması hükümdârrân-ı Avrupa'ya pek ziyâde te'sîr eylediginden ve zîrde beyân olunacağı vechile bu ahvâle dîger ba'zı esbâb[1] dahi munzamm oldığından Avrupa'da (**s.27**) bir heyecân-ı umûmî hâdis olarak peydâ olan ehl-i Salîb cem'iyyetleri bilâd-ı İslâmiyye'ye hücûm ve iktihâm[2] itmişlerdir.

Ol esnâda ya'nî (485) sene-i hicriyyesinde bi-hikmetillâhi Te'âlâ Melikşâh fevt olub halefleri ise öyle bir cesîm hey'etin idâresine muktedir olamadıklarından Selçukîler beyninde zuhûra gelan nifâk ve rekâbetden nâşî birkaç devlete münkasım[3] ve anların yüzünden tâzelenmiş olan kuvve-i İslâmiyye yine müteferrik ve müteşettit[4] olub bu kargaşalıkda Mısır'da taht-nişîn olan Halîfe-i Fâtımî dahi Kudüs-i Şerîf'i zabt idivirmişdir.

İşte bu sırada ehl-i Salîb zîrde tafsîl olunacağı vechile Avrupa'dan Anadolı'ya güzâr ile nice Memâlik-i İslâmiyye'yi pây-mâl-i hasâr iderek Kudüs-i Şerîf'i istîlâ itmişlerdir.

Bu cihetle ehl-i İslâm dûçâr-ı havf ve hirâs olmuş idi. Fakat el-Cezîre'de Atabegân Devleti zuhûr idüb Gülistân sâhibi Şeyh Sa'dî'nin memdûhı olan Atabeg İmâdeddîn Zengî ehl-i Salîb ile azîm cengler iderek mazhar-ı zafer ve galebe oldukdan başka Haleb'i zabt iderek seyl gibi akub gelan ehl-i Salîb'e bir sedd-i metîn olmuşdur. Andan sonra oğlı Nûreddîn Dımaşkî dahi zabt iderek devlet-i Atabegiyye bir mertebe daha kuvvet bulmuşdur.

Devlet-i Fâtımiyye'nin ahvâli muhtell oldığı hâlde ehl-i Salîb dahi Mısır'a hücûm itmekle Halîfe-i Fâtımî Âdıd Nûreddîn'den istimdâd idüb o dahi ekber ümerâsı olan Şîrkûh Esedüddîn'i bir mükemmel ordu ile Mısır'a gönderdi. Esedüddîn tâ'ife-i Ekrâd'dan olub birâder-zâdesi Yûsuf Salâhaddîn bin Eyyûb dahi anın ma'iyyetine me'mûr olan ümerâdan biri idi.

Bu ordu sâyesinde diyâr-ı Mısriyye Efrenc elinden kurtuldı. Ve Esedüddîn Mısır'da istiklâl-i tâmm ile ser'asker oldı müte'âkiben vefât itdikde yerine Salâhaddîn geçüb idâre-i devleti tamâmıyla eline aldı ve kendüsi Sünniyyü'l-mezheb olmağla şe'â'ir-i ehl-i Sünnet'i izhâra başladı. Evvel be-evvel Şî'iyyü'l-mezheb olan kuzâtı azl ile yerlerine Şâfi'î kadılar nasb eyledi. Ve (567) sene-i hicriyyesinde Nûreddîn tarafından vârid olan emr-i kat'î mûcebince hutbelerden Halîfe Âdıd'ın nâmını kaldırub yerine Bağdâd'da erîke-pîrâ-yı hilâfet olan Halîfe-i Abbâsî Müstazî-Biemrillâh'ın nâmını okutdurdı. Âdıd ise o zamân ağır hasta olub nâmının hutbelerden inkıtâ'ını[5] duymadan fevt oldukda Saltanat-ı Mısriyye Salâhaddîn

1 Esbâb: Vâsıtalar, sebepler.
2 İktihâm: Hücum etme, saldırma.
3 Münkasım: Kısım kısım bölünen, bölük bölük olan, bölünmüş.
4 Müteşettit: Dağılan, dağınık olan. Karışan, karışık bulunan. Perişan olan.
5 İnkıtâ': Kesilme; arası kesilme, kesilme, tükenme, bitme.

eline geçdi.

Mısır'da hutbelerin Halîfe-i Abbâsî nâmına okundığı haberi Bağdâd'a vâsıl olıcak fevka'l-âde (**s.28**) mûcib-i memnûniyyet oldı ve nice günler şenlik idildi. Ve Halîfe Müstazî tarafından Nûreddîn'e ve Salâhaddîn'e ve hutebâya hil'atlar ve şi'âr-ı Hilâfet-i Abbâsiyye olan siyâh sancaklar gönderildi. Bu sûretle Mısır'daki hükûmet-i Şî'iyye muzmahill[1] olarak mezheb-i ehl-i Sünnet revâc[2] buldı ve Salâhaddîn Sultân-ı Mısır oldı.

Lâkin Nûreddîn anın istiklâlini tanımayub anı kendü ser'askerleri sırasında tutardı. Ve bi'z-zât gidüb de anın elinden Mısır'ı almak isterdi. Hâlbuki arası çok geçmeyüb fevt olmağla anın memleketleri Salâhaddîn'in eline geçdi. Ve Atabegân Devleti münkariz olub Salâhaddîn Devlet-i Eyyûbiyye nâmıyla bir cesîm devlet teşkîl itdi. Ve ehl-i Salîb'e galebe idüb hattâ Kudüs-i Şerîf'i dahi anlardan istirdâd eyledi.

Ve bu sûretle İslâm'ın kuvveti tezâyüd ve terakkî iderek ehl-i Salîb'den Berrü'ş-şâm tarafına münteşir olan Frenklerin kuvvet ve galebesi za'f ve zevâle[3] yüz tutdı. Ve egerçi (648) senesinde Devlet-i Eyyûbiyye münkariz ve muzmahill ve Saltanat-ı Mısriyye anların memlûklerinden olan Türkmânlara ve ba'dehû Çerâkise'ye müntakil olmuş ise de bunların istihdâm itdikleri memlûkler ya'nî Kölemenler ol vakte göre haylîce işe yarar asker oldığından Frenkleri Berrü'ş-şâm'dan sürüb çıkarmışlardır. Lâkin ol asırda Memâlik-i İslâmiyye daha büyük bir musîbete dûçâr[4] olmuş idi. Şöyle ki o zamânlar Moğol ve Tatarların hengâme-i cûş ve hurûşları hengâmı olarak Cengiz Han hurûc ile Turan ve İrân memleketlerini tahrîb itmiş idi.

İşte bu arbedeler arasında ya'nî (621) sene-i hicriyyesinde Mülûk-ı Türkistân'dan cedd-i â'lâ-yı Osmâniyân olan Süleymân Şâh dahi kendüsüne tâbi' olan elli bin hâne kadar Türkmân aşîretleriyle diyâr-ı Rûm'a hicret eylemiş idi.

Âl-i Cengiz'den Hülagu Han (656) senesinde hıtta-i Irâk'ı istîlâ ve Halîfe Musta'sım'ı i'dâm ve Hilâfet-i Abbâsiyye'yi imhâ itdikden sonra Haleb ve Hama taraflarını dahi yağma itdirmişdir. Mısır Kölemenleri ber-vech-i bâlâ ehl-i Salîb'e galebe itdikleri gibi Cengizîlere dahi kaviyyen[5] müdâfa'a itmişlerdir.

El-hâsıl şark ve garbda Arab devletleri münkariz olarak her tarafda mülûk-ı tavâ'if zuhûr ile Memâlik-i İslâmiyye ihtilâle vardı ve aktâr-ı şarkiyye Tatarların dest-i istîlâsına girdi. Garb tarafında dahi küçük küçük hükûmetler bir tarafdan zuhûr itmekde ve dîger tarafdan münkariz olub gitmekde idi mu'ahharen Endülüs kıt'ası bütün bütün ehl-i İslâm elinden çıkmışdır.

(**s.29**) Cengiz Han Müslümân olmadığından şarkda bulunan ehl-i İslâm haylî müddet dûçâr-ı zıll-i esâret olub mu'ahharen selâtîn-i Cengizîye'den bazıları İslâm ile müşerref oldılar ise de bir müddet sonra anlar dahi münkariz olarak aktâr-ı şarkiyye tâ Timur Han'ın hurûcuna dek mülûk-ı tavâ'if elinde kalmışdır. Ve egerçi hulefâ-yı Abbâsiyye neslinden olub

1 Muzmahill: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
2 Revâc: Kıymet, değer.
3 Zevâl: Yerinden ayrılıp gitme. Zail olma, sona erme.
4 Dûçâr: Tutulmuş, uğramış, yakalanmış.
5 Kaviyyen: Kuvvetle, kat'i olarak; şüphesiz olarak.

da Hülagu elinden firâr ile Mısır'a vusûl bulan Mustansır'a (659) senesinde bey'at[1] olunmuş idi. Andan sonra dahi hulefâ an-selef Abbâsîler'den birine bey'at oluna gelmişdir.

Lâkin nüfûz ve saltanat-ı cismâniyye Selâtîn-i Mısriyye ellerinde olub hulefânın ellerinde hükûmet ve memleket yok idi. Ve hilâfet bir emr-i i'tibârî olub ancak meşâyih-i turuk-ı aliyye gibi kendüleriyle teberrük olunur. Ve isimleri hutbelerde Sultân-ı Mısır'ın nâmıyla berâber okunur idi.

Ve'l-hâsıl kuvve-i İslâmiyye'nin cihet-i vahdeti mefkûd[2] ve ehl-i İslâm'ın merkez-i ittihâd ve nokta-i istinâdı nâbûd[3] oldığından Memâlik-i İslâmiyye ser-â-pâ ihtilâlde ve ehl-i İslâm te'essüf olunacak bir hâlde idi.

Ol asırlarda hükûmât-ı İslâmiyye'nin kuvvetlicesi Konya'da taht-nişîn-i saltanat olan Selâtîn-i Selçukiyye oldukları hâlde anlar dahi bir tarafdan Selâtîn-i Mısriyye ile meşgûl kârzâr ve bir tarafdan pey-der-pey cânib-i şarkdan hücûm iden Tatarların ellerinden bîzâr[4] olub bir aralık Tatarlara sâlyâne virerek bir müddet dahi böyle hâlet-i za'f ve fütûrda yaşamışlar ise de nihâyet şirâze-i intizâmları muhtell olarak (699) sene-i hicriyyesinde işbu Saltanat-ı Selçukiyye dahi sönüb bitmişdir.

İşte o zamân lillâhi'l-hamd ve'l-minne bu mukaddimât-ı muzlimenin netîce-i hayriyyesi ve bunca korkulu rü'yâların ta'bîr-i dilârâsı[5] olan âfitâb-ı Devlet-i Osmâniyye meşrık-ı şân ve şevketden zuhûr ile aktâr-ı İslâmiyye'yi pür-nûr itmişdir.

İşbu Devlet-i Aliyye bidâyet-i hâlinde egerçi bir küçük hükûmet şeklinde idi. Lâkin Türklük'e mahsûs olan sıfat-ı sâbite-i memdûha ile şecâ'at ve diyânet-i Arabiyye'yi cem' itmiş bir cem'iyyet-i cemîle oldığından kendüsinde millet-i İslâmiyye'ye nokta-i ittihâd ve cihet-i vahdet istinâd olmak isti'dâd ve kâbiliyyeti var idi.

Ve düvel-i sâ'ire gibi bir cem'iyyet-i mütemeyyize içinde zâhir olub da hâzır mülk ve medeniyyet bulmuş bir devlet olmayub belki müceddeden feth-i bilâd ve memâlik ve tevsî'-i medâr ve mesâlik iderek kendüsüne ta'yîn-i makâm ve makarr itmiş bir Saltanat-ı Seniyye'dir. Terkîb ve teşkîl itdigi Osmânlu cem'iyyeti dahi lisânları elsine-i adîdeden mürekkeb **(s.30)** ve tavr ve şi'ârları milel-i mütenevvi'anın ehâsin-i âdâb ve etvârından müntehab bir hey'et-i cedîde-i celîledir işte bu Devlet-i Aliyye'nin zuhûrıyla Millet-i İslâmiyye'nin kuvvet ve satveti tâzelenerek bir müddetden berü ehl-i İslâm'a târî olan za'f ve fütûr mübeddil-i havl ve huzûr olmuşdur.

Keyfiyyet-i zuhûrı bu vechiledir ki bâlâda iş'âr olundığı üzre fitne-i Cengiziyye sebebiyle Türkistân'dan diyâr-ı Rûm'a hicret eyleyan Süleymân Şâh Âzerbaycân ve Elbistân tarîkiyle Haleb'e geldikden sonra avdet ile Nehr-i Fırat'ı geçerken garîkan fevt olmağla Ca'ber Kal'ası civârında defn olunmuşdur. Hâlâ oraya Türk Mezârı dinilür. Bunun üzerine iki oğlı ile birlikde aşîretin ekseri vatan-ı kadîmleri cânibine avdet eylemiş ise de dîger oğlı Ertuğrul küçük birâderi Dündar ve kendüsine tâbi' olan aşîret halkıyla berâber Anadolı cânibine azîmet idüb gelürken Konya'da taht-nişîn-i saltanat olan Alâ'eddîn-i Selçukî'nin

1 Bey'at: Bağlılığını, bildirmek. Birisinin hakemliğini veya hükümdarlığını kabul etmek.
2 Mefkûd: Kayıb, yok, olmayan, bilinmeyen.
3 Nâbûd: Yok olan, bulunmayan, sonradan yok olan.
4 Bîzâr: Tedirgin, bezmiş, usanmış, bezginlik getirmiş.
5 Ta'bîr-i dilârâ: Gönül alan tabirler, gönül okşayan tabirler.

askeriyle Tatarların muhârebelerine tesâdüf itdikde Alâ'eddîn tarafına i'âne ile Tatarların mağlûbiyyetine bâdî[1] oldığından Alâ'eddîn ana ikrâm ve ihtirâm idüb tavattun[2] itmek üzre Söğüt nâhiyesini tahsîs idüb burası ise o zamân ser-hadd-i Rûm oldığından Tuğrul Beg serhadd beglerinden ma'dûd ve dâ'imâ cihâd ve gazâ ile meşgûl oldığı hâlde (680) senesinde âzim-i dâr-ı bekâ oldukda Osmâncık deyü ma'rûf[3] olan oğlı Osmân Beg ana câ-nişîn oldı.

Osmân Beg Rûmlar ile vâki' olan muhârebelerde muzaffer ve nice fütûhât-ı celîleye mazhar oldığına mebnî Konya'da taht-nişîn olan Pâdişâh-ı Selçukî tarafından kendüsüne nişâne-i vilâyet ve emâret olmak üzre ak sancak ve tablhâne ile bir kıt'a menşûr gönderilmiş ve bu menşûrda Osmân Gâzî Hazretleri Merz-bân-ı Âlî-câh Osmân Şâh deyü tavsîf idilmişdi.

İSTİTRÂD[4]

(Tuğ ve Sancakların Şeref ve İ'tibârına Dâ'ir Târîh-i Vâsıf'da Bir Makâle-i İstitrâdiyye Münderic Oldığından Bi'l-münâsebe Bu Makâmda Hülâsa Vechile Anı İrâd İdelim)

Tuğ ve sancak ve livânın ihdâs ve vaz'ında sırr ve hikmet budur ki bir maslahata müteveccih olan nüfûs-ı kesîre bir bayrağın altına cem' oldukda miyânelerinde ittihâd hâsıl iderler ya'nî ol bayrak anların müttehidü'l-kalb ve müttehidü'l-kelime olmalarına âlet ve alâmet olarak anın **(s.31)** tahtında ictimâ' ile kendülerini bir vücûd hükmünde tasavvur iderler ve akrabâ ve ta'allukâtdan ziyâde yek-dîgeriyle me'lûf olurlar ve esnâ-yı muhârebede mâdâm ki bir gürûhun bayrağı kâ'imdir darb ve def'e müteheyyi'[5] ve müsta'idlerdir dimek olarak zaferden me'yûs olmazlar ve bayrağı ahz ya itlâf[6] olunan gürûha vehm ve haşyet-târî olarak münhezim ya mütezelzil olur bayrakların tûl-ı kâmeti ve zîb ü zîneti[7] dahi cem'iyyet-i hâtara bâdî ve mûcib-i hafv ve haşyet-i e'âdîdir. Zîrâ muzika sadâsı tarîk-i sâmi'adan rûha şevk ve şecâ'at virdigi gibi bayrakların nümâyişi dahi tarîk-i bâsıradan ashâbına gayret ve taraf-ı a'dâdîye fütûr ve dehşet getürür. Ümem-i mâziyye ve düvel-i münkaziyye mütenevvi' muzika âlâtı isti'mâl itdikleri gibi bayrak ve sancakların dahi müte'addid nev'lerini i'mâl ve isti'mâl itmişlerdir.

Asr-ı sa'âdet'de çalgı yoğidi lâkin bayrak var idi. Hicret'in birinci senesi Şâm'dan gelan kâfile-i Kureyş ki re'îsi Ebû Cehil olub üç yüz neferden ibâret idi bunların niyyetine otuz nefer muhâcirîn ta'yîn buyurılarak Resûl-i Ekrem sallallâhu ve sellem Hazretleri mübârek elleriyle bir mızrâğa beyaz bezden bir livâ akd idüb Ebû Mersed radiyallâhu anh yedine virmiş ve Hamza bin Abdülmuttalib radiyallâhu anh Hazretleri'ni bu Seriyye'ye serdâr ta'yîn ile irsâl buyurmuş idi. İslâm'da ibtidâ akd olunan livâ bu livâ-i beyzâdır ve ibtidâ niyyet-i ganâ'im ile gönderilan Seriyye budur. Binâ'en-aleyh Mersed bayrakdârların pîridir dirler

1 Bâdî: Sebep. Rüzgâra veya havaya ait. Geçici.
2 Tavattun: Yerleşme, yurt tutma, yurtlanma.
3 Ma'rûf: Herkesçe bilinen, tanınmış, belli.
4 İstitrâd: Bir söz, bahis belirtirken o fikra içinde başka bir bahis nakletmek.
5 Müteheyyi': Hazırlanan, hazırlanmış, hazır.
6 İtlâf: Telef etme, mahvetme, öldürme.
7 Zîb ü zînet: Takı, süs eşyası.

Hayber Gazâsı'na gelince sereyâ ve gazevâta bu livâyı mübârek gönderilmişdir. Dört yüz nefere dek Seriyye ıtlâk olunur ve Sultânü'l-enbiyâ aleyhi efdalü't-tahâyâ Hazretleri'nin birlikde bulundukları sefere Gazve ve bile olmadıkları sefere Seriyye dinilür ve livâ ol alemdir ki sâhib-i ceyşin mahalline alâmet olmak içün götürilür.

Hayber Gazâsı'nda bir siyâh livâ-yı kebîr dahi akd olunub râyet deyü tesmiye olundı ulemâ-yı lûgat beyninde livâ ve râyet bir ma'nâyadır fakat asrımızın ıstılâhına[1] nazaran livâ bayrak ve râyet sancak deyü terceme olunur.

Ba'dehû asr-ı hulefâda bayrak ve sancakların envâ'ı çoğaldı Hulefâ-yı Abbâsiyye Şühedâ-yı Kerbelâ içün hüzn ve mâtem alâmeti olmak üzre siyâh bayrak çekdiler ve siyâh elbise giydiler binâ'en-aleyh Müsevvide tesmiye olundılar sonra Alevîler Abbâsîler üzerine hurûc itdiklerinde anlara muhâlefet içün beyaz bayrak taşıyub Mübeyyiza deyü meşhûr oldılar ba'dehu Me'mûn Halîfe siyâhı kaldırub yeşil bayrak ve yeşil kisve isti'mâlini âdet itdi.

Bayrak ve sancakların aded ve mikdârı ba'zı devletlerde çok ve ba'zılarında azdır Endülüs'de (**s.32**) Benî Ahmer Devleti âlâylarında yüzden ziyâde mezheb ve mülevven[2] ve eşkâl-i garîbe ile menkûş[3] sancaklar bulundırırlar idi.

Memâlik-i şarkiyyede ve Deşt ve Türkistân'daki kadîm Türk devletlerinde ve düvel-i Hind ve Çin'de bir büyük sancak üzerine boyalı ve örülmüş at kuyrığı kıllarından perîşân kisveye benzer bir alâmet vaz' ile askerin önünce götürilür ve haliş denilür idi. Cengiz ve Hülagu ordularında dahi ol haliş isti'mâl olunurdı. Devlet-i Eyyûbiyye ve Mülûk-ı Selçukiyye dahi bunı kullandılar fakat bâlâsına mutallâ felke vaz' ve kılların etrâfını giysü gibi deste deste büküb tezyîn itdiler. İşte Devlet-i Aliyye'de tuğ didikleri budur.

Ve sâlifü'z-zikr düvel-i şarkiyyede pâdişâhların başı üzerinde götürilür bir azîm râyet dahi isti'mâl olunurdı ki nâmına isâbe ve şatafe ve sancak dinürdi bunı pâdişâhdan başkası isti'mâl itmezdi ve hulefâ devletlerinde livâ ve sancakların başına şekl-i hilâlîde nühâs mutallâdan alem veyâhûd şekl-i neyyirde tarafeyni müdevver meşkûkü'l-vasat bir sahîfe-i peykânî vaz' olunurdı mu'ahharen ba'zı ümerâ ve selâtîn-i hulefâya tagallüb ve tahakküm itdiklerinde hulefâ elviyesini isti'mâlden istinkâf ile kendü livâ ve sancaklarına mutallâ toplardan müdevver ve müstatîl felkeler vaz' itdiler ve büyük sancaklarına zerrîn[4] ya mutallâ sahîfelerden mevzûn kitâbeler yapdırub sevâd[5] ve minâkârî nükûş ile tezyîn eylediler hulefâya mahsûs olan tarz-ı kadîm bayraklar ve hilâlî alemlü siyâh ve yeşil sancaklar giderek turuk-ı sûfiyye meşâyîhine kalub cevâmi'[6] ve tekyelerde bulunarak ekâbir cenâzeleri önünce götürilür ve âşûrâ ve sâ'ir eyyâm-ı meşhûrede açılur oldı. Dünyânın işi böyledir kangı tâ'ifenin kuvvet ve şevketi zâ'il olursa anın vesâ'il-i şöhreti olan rüsûm ve âsâr dahi metrûk ve bî-i'tibâr[7] kalur.

1 Istılâh: Deyim, tâbir, terim.
2 Mülevven: Renkli, renk renk, türlü türlü.
3 Menkûş: Nakşolunmuş. İşlenmiş. Nakış yapılmış. Boya ile süslenmiş.
4 Zerrîn: Altından yapılmış, altın; altın gibi sarı.
5 Sevâd: Yazı, karalama, karartı.
6 Cevâmi: Camiler.
7 Bî-i'tibâr: İtibarsız.

İbtidâ akd olunan livâ-i beyzâ yerine Devlet-i Aliyye'de vüzerânın yürük bayrağı isti'mâl ve isâbe ve şatafe yerine kebîr sancak ittihâz olunmuşdur. Ve tuğ husûsuna ziyâde i'tinâ olunub ümerâya bir ve beglerbegilere iki ve vüzerâya üç ve pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine dokuz tuğ tahsîs kılınmışdır. İlâ-hâzihi'l-ân bu vech-i ma'lûm ile isti'mâl olunur. İntihâ.

Yakın vakitlere dek tuğ ve alem husûsunda usûl-i devlet ber-minvâl-i meşrûh Vâsıf Efendi'nin beyân itdigi vech üzre olub mu'ahharen Nizâm-ı Cedîd'in te'sîsinde (**s.33**) usûl-i mezkûre külliyyen tebeddül itmişdir. Şöyle ki paşalara tuğ i'tâsı bütün bütün kalkub bayrak ve sancak husûsunda câri olan usûl ise cümlenin ma'lûmı oldığı cihetle tafsîle ihtiyâc görülmez biz yine sadede gelelim.

Gâzî Osmân Şâh Hazretleri siyâk ve sibâk-ı ahvâle nazaran metbû'ı olan Devlet-i Selçukiyye'nin karîbü'l-ahdde zevâl ve inkırâzını teyakkun ve ol vakit Rûmlar beyninde mezheb münâza'aları zuhûr ile içlerinde idâre-i devlet mütâla'aları metrûk ve mehcûr oldığına nazaran İstanbul İmparatorluğu'nun dahi takarrüb-i izmihlâlini tefattun iderek meydânı kendüsüne müsâ'id ve bu iki devlet-i muhtelle arasında bir hey'et-i sahîha teşkîline âlemi müsta'id görmüş ve bir tarafdan şecâ'at-ı zâtiyyesini izhâr ve bir tarafdan dahi icrâ-yı tedâbîr-i hakîmâneye ibtidâr iderek bu iki mukaddime-i sahîha-i müselleme ile bir netîce-i sâlime istihsâlini ya'nî bir hükûmet-i müstakille te'sîsini kurmuş ve esbâb-ı lâzımesini tedârike tevessül buyurmuş idi.

Ber-vech-i bâlâ[1] (699) sene-i hicriyyesinde Devlet-i Selçukiyye münkariz olub da her eyâlet ve sancak vâlî ve begleri dâ'iyye-i istiklâle düşdükde Osmân Gâzî Hazretleri'nin nâm-ı nâmî-i âsârına dahi Burusa Yenişehri'nde hutbe-i hükümrânî okunmuşdur.

FASL-I RÂBİ'

(Devlet-i Aliyye'nin Etvâr-ı Muhtelifesi Beyânındadır)

Asl-ı asîl-i şecere-i Osmâniyye olan Osmân Han-ı Gâzî Hazretleri yirmi bir sene mümtedd olan müddet-i hükûmetinde gâh bi'z-zât gazâya giderek ve gâh oğlı Gâzî Orhan Beg'i ser'askerlikle[2] irsâl iderek imparatorların Anadolı cânibindeki memleketlerinden çok yerleri feth itdi ve bu memâlik-i cedîdede Devlet-i Selçukiyye'nin enkâzıyla bünyân-ı ebediyyü'd-devâm Devlet-i Aliyye'yi te'sîs idüb gitdi.

Orhan Gâzî Hazretleri (726) târîh-i hicrîsinde Burusa'yı feth itdigi esnâda pederi âzim-i dâr-ı cinân[3] olmağla anın yerine câlis-i taht-ı Osmânî olub Burusa'yı pâyitaht ittihâz eyledi. Ve birâderi Alâ'eddîn Paşa'yı vezîr idüb kendüsi feth-i memâlik ile uğraşmakda oldığı hâlde o dahi nizâmât-ı askeriyye ve sâ'ireyi te'sîs (**s.34**) ile meşgûl oldı. Orhan Gâzî Hazretleri Anadolı cânibinden nice memleketleri feth ile Memâlik-i Osmâniyye'ye ilhâk itdikden başka büyük oğlı Süleymân Paşa'yı Rûmili cânibine imrâr[4] ile Gelibolı taraflarını feth ve Avrupa

1 Ber-vech-i bâlâ: Yukarıda olduğu gibi.
2 Ser'asker: Seferdeki orduya kumanda eden, başkomutan.
3 Âzim-i dâr-ı cinân: Cennet yurtları. Cennetler.
4 İmrâr: Geçirmek. Mürur ettirmek.

yolunı küşâd itdirmiş idi.

Süleymân Paşa Rûmili cânibinde cihâd ve gazâ ile meşgûl iken vefâtı vukû‘ buldı. Müte‘âkiben Orhan Gâzî Hazretleri dahi azim-i dâr-ı bekâ[1] itmekle küçük oğlı Hüdâvendigâr ya‘nî Murâd-ı Evvel Hazretleri câlis-i taht-ı Osmânî oldı. Ve Anadolı'nın çok yerlerini ve Rûmili'de Edirne ve Filibe ve Silistre gibi nice kılâ‘ ve bikâ‘ı zamîme-i Memâlik-i Osmâniyye kıldı.

(792) senesinde Gâzî Hüdâvendigâr Hazretleri âzim-i dâru'l-karâr olub oğlı Yıldırım Bâyezîd Han cülûs ile pek çok fütûhâta mazhar oldı ve eb ve ceddlerine emîr dinilür iken Mısır'da bulunan Halîfe-i Abbâsî tarafından kendüsüne Sultân-ı İklîm-i Rûm unvânı virildi ve zamânında Devlet-i Aliyye pek ziyâde vüs‘at ve kuvvet buldı.

İşte Devlet-i Aliyye'nin birinci devri budur ki bir sancak begligi şeklinde iken yüz sene zarfında tecessüm iderek bir devlet-i kaviyye ve cesîme oldı. Çünki emâme-i sübha-i emâret olan Osmân Gâzî Hazretleri dem-i vâ-pesînde oğlı Orhan Gâzî Hazretleri'ne üç vasiyyet itmiş. Şöyle ki evvelâ her husûsda şer‘-i şerîfe inkıyâd ve mutâva‘at ve mehâmm-ı umûrda ehl ü erbâbı ile meşveret idesin. Sâniyyen avâm ve havâssa makâm ve rütbelerine göre ikrâm ve in‘âm ve husûsıyla de‘â’im-i dîn-i İslâm olan ulemâ-yı â‘lâma ziyâde ihtirâm iderek (hayru'n-nâs men yenfe‘u'n-nâs)[2] sırrına mazhar olasın. Sâlisen çünki benden sonra makâm-ı emârete geçeceksin bu makâmın erkân ve levâzımından olan (et-ta‘zîm li-emrillâhi ve'ş-şefekatü alâ-halkillâh)[3] mukaddimelerini der-pîş ve i‘lâ-i kelimetullâh netîce-i hayriyyesini taleb ve taharrî[4] iderek fî-sebîlillâh cihâd ve gazâya bezl-i mesâ‘î eyleyesin dimiş oldığına mebnî ahlâfı dahi bu şâh-râh-ı müstahsen ve müstakîme sâlik olarak mukaddemâ Memâlik-i İslâmiyye'de tahaddüs eylemiş olan usûl-i zalemeye ve rüsûm-ı ta‘assubiyyeyi ref‘ ile diyânet-i sahîha ve adâlet-i tâmme üzre hareketi iltizâm ve tamâm-ı emâret-i celîle-i şer‘iyyeye şâyân olacak vech-i vecîh üzre icrââta devâm ve ikdâm eylediklerinden az vakit zarfında böyle kaviyyü'l-bünyân ve müşeyyidü'l-erkân bir Devlet-i Aliyye vücûda gelmişdir.

Ve o zamân bir yerde muvazzaf ve mu‘allem asker yok iken Devlet-i Aliyye'de muntazam ve ol asra göre mu‘allem asker îcâd olunmuş idi. Şöyle ki yeni feth olunan yerlerin ekser arâzîsi tîmâr i‘tibârıyla guzâta taksîm olunub mâ‘adâsı hâss i‘tibâr olunarak bundan ümerâya hisse (**s.35**) ifrâz olundukdan sonra bakiyyesi hâss-ı hümâyûn nâmıyla hazîne-i devlete bırağılurdı. Bu cihetle Memâlik-i Osmâniyye tevessü‘ itdikce tîmârlu süvârî dahi tezâyüd eylemekde idi bunlar silâhşörlük ve cündîlik fenninde mâhir ve birbirine bakarak esb ve eslihanın â‘lâsını tedârik ve isti‘mâle harîs âdemler olarak ol vakte göre geregi gibi mazbût ve işe yarar süvârî olub sancak begleri ma‘iyyetiyle sefere eşerlerdi.

Orhan Gâzî zamânında evlâd-ı Etrâk'dan muvazzaf yaya askeri dahi tertîb olunmuş idi ba‘dehu Hristiyan çocuklarından divşirme[5] yeniçeri tanzîm olundı ki bunlar küçük iken alınub terbiyye olundukdan sonra yeniçeri ortalarına idhâl olunurlar muvazzaf ve dâ’imâ kışla-nişîn cesûr ve ceng-âver ve münkâd ve mutî‘ ve güzîde piyâde askeri idiler.

1 Azim-i dâr-ı bekâ: Ahiret. Baki olan yer.
2 "İnsanların en hayırlısı, insanlara faydası dokunandır."
3 "Allah'ın emirlerine saygı, yaratıklarına şefkat."
4 Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma.
5 Divşirme: Devşirme. Yeniçeri olarak yetiştirilmek üzere küçük yaşta çocukların toplanması.

Ve müsellem nâmıyla bir nev‘ asker daha tertîb olundı ki lede'l-îcâb bir sancak beginin ma‘iyyetiyle sefere eşmek üzre tekâlîfden[1] mu‘âf olurlardı.

Tîmârlu süvârî tîmârlarının bulundığı sancak dâhilinde mutavattın olmak şart olundığından yeniçeriler gibi muvazzaf ve dâ’imâ âmâde bir nev‘ süvârî olmak üzre Hüdâvendigâr Gâzî Hazretleri'nin zamânında sipâh bölügi îcâd ve ba‘dehu silâhdâr bölügi dahi küşâd olundı. Kapukulı dinilan ulûfelü askerin piyâdesi yeniçeri oldığı gibi süvârîsi dahi işte bu bölüklerdir. Ve işbu süvârî bölükleri dahi yeniçeriler gibi divşirme neferâtın güzîdelerinden ve muhârebelerde alınub Sarây-ı Hümâyûn'da ve ümerâ ve vüzerâ dâ’irelerinde terbiyye olunan üserâ çocuklarından tertîb olunurdı. Yıldırım Bâyezîd zamânında usûl-i ta‘lîm-i askerî îcâd olunarak gerek piyâde gerek süvârî askerin ta‘lîmine ihtimâm olunmuşdur.

Osmân Gâzî Hazretleri'nin zamânından berü İstanbul'un fethi Osmâniyân'ın matmah-ı nazarı olub Yıldırım Bâyezîd Han anı kuvve-i karîbeye getürdi lâkin evâhir-i eyyâm-ı saltanatında îş ü işret[2] ve ihtişâm ve sefâhat gibi mâni‘-i terakkî olacak hâletler belürdi. İşte o sırada Timurlenk yedi yüz bin askerle Devlet-i Aliyye üzerine hücûm idüb Yıldırım Bâyezîd Han dahi karşu çıkdıkda bi-hikmetillâhi Te‘âlâ esîr düşüb kederinden nâ-mizâc olarak (805) sene-i hicriyyesinde vâsıl-ı rahmet-i Rahmân olmuşdur.

Osmânluların az vakit zarfında fevka'l-âde kesb-i kuvvet ve şevket eylemesi düvel-i Avrupa'ya bâdî-i endîşe oldığı hâlde Yıldırım Bâyezîd'in bu vechile kazâ-zede olması (**s.36**) anlarca bi't-tabi‘ mûcib-i mahzûziyyet olub hattâ Fransa Kralı Timur'un muzafferiyyetini tebrîk itmekle o dahi ana Fârisiyyü'l-ibâre[3] bir kıt‘a cevâbnâme yazmış idi ki sûreti tercemesiyle berâber zîrde (2) rakamıyla îrâd olunur.

Yıldırım Bâyezîd'den sonra oğulları yek-dîgeriyle uğraşarak saltanat-ı seniyyede on bir sene fetret ve fâsıla vukû‘ buldı. Öyle bir darbe-i elîme üzerine başka devlet olsa çokdan mahv olurdı. Lâkin Devlet-i Aliyye'nin esâsı pek metîn oldığından pây-dâr[4] kaldı. Ve Çelebi Sultân Mehmed Han Hazretleri birâderlerine galebe ve kesb-i istiklâl ve yeniden devletin esbâb-ı miknetini[5] istikmâl itmekle Devlet-i Aliyye az vakit zarfında evvelki raddesine vâsıl oldı. (824) sene-i hicriyyesinde âzim-i dâr-ı bekâ olub oğlı Sultân Murâd Han-ı Sânî câlis-i taht-ı âlî-baht-ı Osmânî oldı. Anın zamânında Devlet-i Aliyye bir mertebe daha vüs‘at ve kuvvet buldı. (855) târîhinde âzim-i dâru'n-na‘îm oldukda oğlı Ebu'l-feth Sultân Mehmed Han-ı Sânî Hazretleri taht-ı saltanata cülûs eyledi.

O zamân Rûmlar beyninde münâza‘ât-ı mezhebiyye zuhûr ile İstanbul İmparatorluğu'na za‘f ve fütûr gelmiş ve devlet-i imparatoriyye bir kurı dârât[6] ile sûrî merâsim ve âdâtdan ibâret kalmış idi. Hattâ Sultân Mehmed Han-ı Sânî Hazretleri Boğazkesen Kal‘ası'nı binâ ile İstanbul Boğazı'nı tutdukda Rûmlar endîşe-i âkıbetle dûçâr-ı hayret oldukları esnâda Ayasofya'da akd eyledikleri bir cem‘iyyet-i azîmede resmen takaddüm ve ta’ahhur da‘vâsıyla

1 Tekâlîf: Teklifler. Vergiler.
2 İş ü işret: Yiyip içip eğlenme, sefahat.
3 Fârisiyyü'l-ibâre: Farsca ifade, Fars dilinde metin.
4 Pây-dâr: İyice yerleşmiş, sağlam, devamlı, sürekli, muhkem.
5 Esbâb-ı miknet: Güç, kudret, kuvvet sebebi.
6 Dârât: Debdebe, şan, büyük gösteriş.

gavga iderek birbirinin başlarına sandalye urdukları ınervîdir. Şu hâle nazaran İstanbul'un daha evvel fethi mümkün iken ba'zı avârız-ı zamâniyyeden nâşî bu rişte-i emel[1] dûçâr-ı ukde-i ta'ahhur olarak nihâyet müşârün-ileyh Ebu'l-feth Mehmed Han-ı Sânî Hazretleri'nin nâhun-ı himmet-bülend-i menkıbetleri ile inhilâl-pezîr[2] olmuşdur.

Şöyle ki müşârün-ileyh hazretleri (857) sene-i hicriyyesinde bir büyük ordu ve cesîm toplar ile Edirne'den gelüb İstanbul'ı feth eylemişdir.

İşte Devlet-i Aliyye şimdi merkez-i sahîhini buldı ve Fâtih Hazretleri cihet-i saltanatı ikmâl ile sahîhan melikü'l-mülûk oldı.

Bir milletin sa'âdet-i hâli ittihâd ve ittifâk ile hüsn-i ahlâk kaziyyelerinin netîce-i huceste-fâli[3] oldığı bu mes'ele ile dahi müsbet olur ki Osmânlılar Anadolı'nın bir köşesinde bir şirzime-i kalîle olub Rûmlar gerek kuvve-i mâliyyece ve gerek ma'lûmât-ı düveliyyece anlara (s.37) fâ'ik idi. Hattâ İstanbul'un fethinden sonra Avrupa'ya münteşir olan Rûmlar oralarda neşr-i ma'lûmât eylemişlerdir. Lâkin içlerine garaz ve nifâk ve fesâd-ı ahlâk girmiş oldığından kuvve-i mâliyye ve ilmiyyeleri kendülerini halâs idemeyüb Osmânlıların mağlûb ve mahkûmı oldılar.

İstanbul'un mevki'-i coğrafîsi hasebiyle kürre-i arzın[4] bir nokta-i müntehabbesi olarak anda bulunan devletin sâ'ire tefevvuk ve galebesi emr-i tabî'îdir. Napolyon Ponaparte'den menkûldür ki eger kürre-i arz bir hükûmet olsa pâyitahtı İstanbul olmak lâzım gelür dir imiş. Binâ'en-aleyh İstanbul feth olundukda Devlet-i Aliyye merkez-i sahîhinde temekkün ve istikrâr ile satvet ve saltanatı derece-i kemâle îsâl ve az vakit zarfında düvel-i sâ'ireye galebe esbâbını ikmâl itmişdir. Eger İstanbul feth olunmasaydı Devlet-i Aliyye derhâl bu kuvvet ve kudreti kesb idemezdi. Selâtîn-i Osmâniyye'nin bu dakîkaya vukûf ve ıttıla'ları[5] cây-ı dikkat ve (le-tuftehanne'l-Kostantiniyyete feleni'me'l-emîru emîruhâ ve le-ni'me'l-ceyşu zâlike'l-ceyş)[6] hadîs-i şerîfi bu nükteye işâretdir. İstanbul'un fethinden sonra Devlet-i Aliyye az vakit zarfında bir mükemmel donanmaya mâlik oldı. Ve Fâtih Hazretleri Kırım'ı teshîr itdikden başka Avrupa ve Asya kıt'alarında daha nice kılâ' ve bikâ'ı zamîme-i Memâlik-i Osmâniyye kıldı. Ve erbâb-ı ilm ve ma'ârife pek ziyâde ri'âyet ve ihtirâm ider oldığından her tarafdan ulemâ ve fudalâ[7] akın idüb İstanbul'a tevârüd eyledikleri cihetle İstanbul o asrın dâru'l-fünûnı[8] oldı.

Fâtih Hazretleri (886) sene-i hicriyyesinde âzim-i dâru'l-karâr olub oğlı Sultân Bâyezîd Han-ı Sânî Hazretleri câlis-i taht-ı saltanat oldı. Ve anın zamânında dahi ba'zı kılâ' ve bikâ' feth idildi.

Çelebi Sultân Mehmed'in zamânından bu vakitlere dek takrîben yüz sene zarfında

1 Rişte-i emel: Parça parça emel.
2 İnhilâl-pezîr: İnhilali mümkün olan, dağılabilen, çözülebilen.
3 Huceste-fâl: Falı uğurlu.
4 Kürre-i arz: Dünya.
5 Ittıla': Kokulu şeyler sürünme.
6 "İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden ordu ne güzel ordudur."
7 Fudalâ: Fâzıllar, fazîletliler, erdemli kimseler.
8 Dâru'l-fünûn: Üniversite.

Devlet-i Aliyye'nin satvet ve şevketi fevka'l-âde mütezâyid oldı. Kapukulı dinilan mu'allem ve muntazam asâkirin piyâdesi olan yeniçerilere müceddeden ihdâs olunan topcı ve humbaracı ve arabacı ve lağımcı ve cebeci bölükleri ilhâk olundığı gibi süvârîsi olan sipâh ve silâhdâr hölüklerine dahi ulûfeciyân-ı yemîn ve yesâr ve gurebâ-yı yemîn ve yesâr nâmıyla dört bölük ilâve idildi. Tîmârlu eyâlât askeri ise haylîden haylî kesret ve intizâm buldı. Bunlardan başka devletin Rûmili'de akıncı nâmıyla bir nev' hafîf süvârîsi var idi ki Ordu-yı Hümâyûnun hudûda vusûlünden mukaddem düşman memâlikine girüb yağma ve gâret ile düşmanı şaşırırdı.

(s.38) El-hâsıl Devlet-i Aliyye'nin tamâm-ı devr-i ikbâl ve terakkîsi idi. Lâkin yüz sene insâna hir uzun ömür oldığı gibi devletler içün bir devr olub ihtiyârlık vaktinde insânın a'sâbına za'f geldigi gibi mürûr-ı zamân ile hükûmetlere dahi yorgunluk gelmek umûr-ı tabî'îyyedendir. Ve devr-i evvelin âhirinde dördünci pâdişâh olan Yıldırım Bâyezîd Han zamânında devlete gevşeklik gelmiş oldığı gibi işbu devr-i sânînin âhirinde dördünci pâdişâh olan Bâyezîd Han-ı Sânî zamânında dahi Devlet-i Aliyye'ye fütûhâtca biraz durgunluk gelmiş idi.

(918) sene-i hicriyyesinde Sultân Bâyezîd Han-ı Sânî Hazretleri saltanatdan ferâgat ile oğlı Sultân Selîm Han Hazretleri mehâbet-nümâ-yı serîr-i kahramânî olarak efkâr-ı fütûhâtı tâzeledi. Ve şân ve şevket-i İslâmiyye'yi derece-i ulyâya îsâl[1] eyledi.

Şöyle ki Emîr Timur'dan sonra cânib-i İrân'da bir müddet anın evlâdı ve Karakoyunlular ve Akkoyunlular ve Özbekler hükûmet idüb bu esnâda silsile-i Safaviyye meşâyihi şeyhliği şâhlığa degişmek niyyetiyle meşîhat[2] ve irşâd yolunda günden güne mürîdân ve etbâ'ı tekessür iderek nihâyet Şâh İsmâ'îl-i Safavî bir şeyh-zâde iken İrân Şâhı olub mezheb-i Şî'a'yı i'lân dâ'iyyesiyle cem'iyyetini teksîr ve diyâr-ı şarkı zabt ve teshîr itdikden sonra Timur tavrını tutarak zu'munca[3] Üsküdar'a kadar gelüb de bütün Anadolı kıt'asının zabtını kurmuş. Hâlbuki medâr-ı Devlet-i Aliyye merkez-i sahîhini bulub karârlaşmış oldığını ve Yavuz Sultân Selîm gibi bir sâhib-kıranın zamân-ı mehâbet-nişânında bulundığını derk ve tefattun idememiş idi. Anın gelmesine vakit olmayub Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri Ordu-yı Hümâyûn ile varub Şâh İsmâ'îl'in ordusunı münhezim[4] ve perîşân ve diyâr-ı İrân'ı ve bi'l-cümle Gürcistân ve Kürdistân'ı pâ-mâl ve tâlân itmişdir. Şâh İsmâ'îl dahi böyle bir devlet-i ebeddiyyü'd-devâmın yanıbaşında dîger bir hükûmet-i İslâmiyye'nin yaşayamayacağını derk ve tefattun itmegin ihtilâf-ı mezheb ile devâm-ı hükûmetine çâre-cû[5] olub diyâr-ı İrân'da Mezheb-i Şî'a'yı tervîc iderek bu esâs üzre Devlet-i Safaviyye'yi te'sîs ve teşkîl ile Millet-i İslâmiyye arasına bir tefrika-i uzmâ[6] bırağub gitmişdir.

Vak'a-i mezkûrede Devlet-i Çerâkise bayağı Şâh İsmâ'îl'in tarafdârı bulundığından Mısır üzerine hareket-i hümâyûn mukarrer oldığı sırada Sultân-ı Mısır olan Gavri dahi Şâh İsmâ'îl gibi diyâr-ı Rûm'ı istîlâ efkârına düşüb ancak anın gibi Üsküdar'a kanâ'at

1 İsâl: vusul buldurma, buldurulma; vardırma, vardırılma, ulaştırma, ulaştırılma.
2 Meşihat: Şeyhlik; Şeyhislâmlık payesi, makamı.
3 Zu'm: Bâtıl zan. Şübhe. Yanlış zan.
4 Münhezim: İnhizâm eden, hezimete uğrayan, bozguna uğrayan.
5 Çâre-cû: Çâre arayan.
6 Tefrika-i uzmâ. Büyük fikir ayrılığı, büyük ayrılık.

itmiyerek daha ilerüsüne varmak hayâl-i muhâlî ile İstanbul'un hasr[1] (s.39) ve tazyîkine lâzım olan mühimmât ve hazîne tedârik itmiş iken sâhib-kıran-ı zafer-bârgâh Yavuz Sultân Selîm Şâh Hazretleri Ordu-yı Hümâyûn ile Haleb havâlîsinde Çerâkise ordusunı karşulayub muhârebât-ı şedîde vukû'undan sonra Sultân Gavri maktûl ve asâkir-i Mısriyye pâ-mâl-ı huyûl oldukda pâdişâh-ı zafer-penâh hazretleri Kölemenleri ta'kîb iderek diyâr-ı Şâm'ı ve müte'âkiben (Fâtih-i Memâlikü'l-Arab) târîhinde aktâr-ı Mısriyye ve Hicâziyye'yi feth ile hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn unvânını ve Hilâfet-i İslâmiyye elkâbını ilâve-i elkâb-ı âliyye-i Devlet-i Osmâniyye kıldı. Ve şi'âr-ı hilâfet olan teberrükât-i seniyye-i nebeviyyeyi merkez-i Saltanat-ı İslâmiyye olan İstanbul'a getürdi. Ve saltanat ve hilâfeti cem' itmekle Devlet-i Aliyye müsta'id oldığı derece-i ulyâya vâsıl oldı. Ve Millet-i İslâmiyye tâzelenerek yine cihet-i vahdetini[2] buldı.

Bir devletin vüs'at ve miknetini anâsır-ı asliyyesinin cesâmet ve kuvvetine göre olmak emr-i tabî'îdir.

Devlet-i Aliyye'nin hamîr-i mâye-i aslîsi ibtidâ-yı teşkîlinde egerçi bir kabîleden ibâret ise de Devlet-i Selçukiyye'nin inkırâzı sebebiyle Anadolı cânibinde bulunan Türkler ittihâd-ı kavmiyyet hasebiyle hep bu mâyeye münkalib olarak kâffesi Osmânlu hamurına katılmış oldığından anâsır-ı Devlet-i Aliyye haylîden haylî kuvvet almış ve Devlet-i Osmâniyye bir devlet-i cesîme-i Türkiyye olmuş idi. Hâlbuki ana mühtedîlerden o kadar efrâd katılmış idi ki hakîkat-i hâlde Türk ve Rûm ve akvâm-ı sâ'ireden[3] mürekkeb bir devlet-i azîme olmuş idi.

Ba'dehu Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri ber-vech-i bâlâ saltanat ve hilâfeti cem' itdikde bi'l-cümle muvahhidîn bu Devlet-i İslâmiyye'nin eczâ-yı unsuriyyesinden ma'dûd olmak lâzım geldi. Fakat Şâh İsmâ'îl fitnesi zuhûr ile Millet-i İslâmiyye arasına tefrika düşerek ahâlî-i İrân bu anâsırın hâricinde kaldıkdan başka bilâd-ı Rûm ile diyâr-ı Mâverâ'ü'n-nehr beyninde bir hadd-i fâsıl olduklarından ol tarafda bulunan Sünnîler bu anâsıra karışmak şerefinden mahrûm kaldılar. Şu hâlde Devlet-i Aliyye'ye göre îcâb-ı maslahat şark ve garbda ve Hind ve Sind'de cihet-i vahdet-i hilâfet hasebiyle anâsır-ı asliyyesinden olabilecek kuvvetleri cem' ile kendü kuvve-i külliyyesi tahtında bulundırmak sûretinden ibâret idi. İşte Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri'nin efkârı bu idi. Hattâ İrân'da henüz te'essüs itmekde olan Mezheb-i Şî'a'yı ve mürevvici[4] olan Devlet-i Safaviyye'yi imhâ itmek üzre bu kerre daha İrân'a hücûm eylemek isterdi. Lâkin ömri kasîr olub sekiz sene kadar mehâbet-nümâ-yı serîr-i saltanat ve hilâfet oldığı zamân-ı sa'd-iktirânda şark ve cenûbı pây-mâl (s.40) iderek nevbet henüz garb ve şimâle gelmiş iken (926) senesinde (irca'î) emrine imtisâl idüb gitmiş ve oğlı Kânûnî Sultân Süleymân Han Hazretleri Taht-ı Saltanat-ı Hilâfet'e cülûs itmişdir.

Sultân Süleymân Han Hazretleri dahi şark ve garba ordular sevk iderek ve bi'n-nefs[5] giderek üç yüz altmış aded hısn-ı hasînin fethine muvaffak olmuş ve ulûm ve ma'ârifi tervîc ve tarîk-i ilmiyyeyi tanzîm ve umûr-ı mâliyye ve sâ'ire içün mükemmel kânûnlar tertîb ve

1 Hasr: Sıkıştırma, dar bir yerin içine alma. Hareketten menetme, etrafını çevirme.
2 Cihet-i vahdet: Birlik ciheti.
3 Akvâm-ı sâ'ire: Diğer milletler.
4 Mürevvic: Tervîc eden, taraflısı olan. İtibâr eden, yürüten; propagandasını yapan.
5 Bi'n-nefs: İçinden, kendiliğinden, kendi kendisi.

gerek kapukulı dinilan tavâ'if-i askeriyyeyi ve gerek tîmârlu eyâlât askerini teksîr ile berâber kânûn ve nizâmlarını tevsîk[1] ve tekmîl idüb bu cibetle Kânûnî deyü şöhret bulmuşdur.

O zamân Avrupa'nın piyâdesi san'at-ı harbden gâfil bir takım-ı dirindi asker ve süvârîsi hükümdârân ile iddi'â-yı müsâvât iden ümerâ etbâ'ından ibâret ve intizâmsız bir leşker[2] oldığı hâlde Devlet-i Aliyye böyle muntazam ve ol vakte göre mu'allem piyâde ve süvârî asâkir-i külliyyeye mâlik olmağla şevket ve satveti bütün aktâr-ı âleme velvele-endâz-ı dehşet ve mehâbet olmuş idi.

Pâdişâh-ı Gâzî Hazretleri (936) târîhinde Avusturya'nın pâyitahtı olan (Bec) ya'nî Viyana şehrini muhâsara idüb muhârebât-ı şedîde vukû'undan sonra mevsim-i şitânın takarrübi sebebiyle muhâsarayı terk ile avdet buyurmuşdur. Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi dahi ol devirde mertebe-i kemâle gelmiş idi ki fasl-ı mahsûsunda beyân olunacağı vechile Devlet-i Aliyye donanması o zamân bütün düvel-i Avrupa donanmalarına fâ'ik ve ol vakit kapudan-ı deryâ olan meşhûr Hayreddîn Paşa ser-â-pâ sevâhil-i Avrupa'ya dehşet virmiş bir zât-ı huceste-sıfât[3] olarak hakkâ ki silsile-i nâme-i emâret-i bahriyyenin tekemmülesi dinmekle lâyık idi. Bu vechile Devlet-i Aliyye donanması Akdeniz'de gâlib-i mutlak oldığı hâlde Bahr-i Ahmer'de ve Ummân sularında başkaca donanmaları dolaşub Yemen ve Hind sevâhilinde dahi nüfûzı cârî idi.

İşte ol devirde Almanya İmparatorı her tarafdan Fransa'yı ihâta ve tazyîk itmekde oldığından Fransa Kralı Fransuva anmla lede'l-muhârebe mağlûb ve esîr oldukda dergâh-ı Süleymânî'den istimdâd içün tarafından (931) senesinde firistâde-i mahsûs[4] ya'nî orta ilçi unvânıyla Covanni Françiyanni Dersa'âdet'e gelüb cevâben yazılan nâme-i hümâyûn ile avdet eylemiş idi. Bu nâme-i hümâyûnun sûreti zîrde (3) rakamıyla îrâd olunur.

(933) senesinde Sultân Süleymân Hazretleri Ordu-yı Hümâyûn ile Macaristân'a girmiş (s.41) ve üç sene sonra Viyana üzerine hareket itmiş ise de ol esnâda Fransuva İmparator ile akd-i musâlaha[5] itmiş idi.

Andan sonra dahi Fransuva irsâl-i res[î]l ve resâ'il ile istimdâd ve isti'âneden hâlî kalmamış ve zîrde beyân olunacağı vechile Hayreddîn Paşa dokuz yüz elli târîhinde Donanma-yı Hümâyûn ile Fransa imdâdına gönderilmiş idi. Mu'ahharen yine Fransa Devleti tarafından sefîr-i mabsûs irsâliyle istimdâd olunub Sultân Süleymân Hazretleri ise ol esnâda şark seferinde bulunmağla İstanbul Kâ'immakâmı olan Vezîr-i Sânî İbrâhîm Paşa tarafından Dîvân-ı Hümâyûn'da sefîr-i mûmâ-ileyhe îrâd olunan nutk-ı resmî Saltanat-ı Seniyye'nin o zamân aktâr-ı garbiyyede câri olan nüfûz ve satvetinin derecesini mübeyyin olmağla sûreti zîrde (4) rakamıyla îrâd olunur.

Ve keyfiyyet dergâh-ı Süleymânî'ye arz olundukda Ordu-yı Hümâyûn ile Tercan sahrâsında bulunmağla oradan kapudan-ı deryâ bulunan Piyâle Beg'e Donanma-yı Hümâyûn ile Fransa imdâdına gitmek üzre bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr ve irsâl buyurulmuşdur ki sûreti zîrde (5) rakamıyla îrâd olunur.

1 Tevsîk: Sağlamlaştırma, vesikalandırma.
2 Leşker: Asker.
3 Zât-ı huceste-sıfât: Uğurlu, hayırlı sıfat sahibi kişi.
4 Firistâde-i mahsus: Özel olarak gönderilmiş.
5 Akd-i musâlaha: Barış anlaşması.

El-hâsıl Sultân Süleymân Han Hazretleri pederinin tasavvurât ve tasmîmâtından[1] çoğunı fi'le getürüb zamân-ı mehâsin-nişânı Devlet-i Aliyye'nin en parlak ve şânlu zamânı olarak ol devirde cilve-ger-i mücellâ-yı zuhûr olan vukû'ât-ı cesîme ve icrâât-ı mühimme gencâyiş-pezîr-i sahâ'if ve sutûr olamaz.

Fakat ber-vech-i bâlâ Yavuz Sultân Selîm'in meslegi evvel emirde etrâfda bulunan tavâ'if-i İslâmiyye'yi bir noktada cem' ile kuvvet ve şevket-i İslâmiyye'yi cesâmetlendirdikden[2] sonra garb ve şimâle teveccüh niyyetinde iken andan sonra bu dakîkaya lâyıkı vechile ri'âyet idilemiyerek haylî müddet Macaristân tarafıyla uğraşıldı. Vâkı'â Devlet-i Aliyye'ce dâhilî ve hâricî pek çok şanlu işler görüldi. Nice memâlik-i cedîde feth olunarak hudûd-ı Devlet-i Aliyye tevsî' idildi. Lâkin anâsır-ı asliyyenin bu memâlik-i cedîdeyi ihâta[3] ve muhâfazaya tahammüli olmadığı cihetle sonra az vakit zarfında cümlesi elden giderek Devlet-i Aliyye dâ'ire-i asliyyesine ya'nî Yavuz Sultân Selîm'in asrında kesb eylemiş oldığı kuvvet ve cesâmeti dâ'iresine ric'at eylemişdir. Ammâ Yavuz Sultân Selîm'in mesleginden devâm idilmiş olsaydı Devlet-i Aliyye'nin kuvvet ve cesâmeti pek başka hâlde olmak lâzım gelürdi zannolunur.

Ma'a-zâlik bidâyet-i Devlet-i Aliyye'den bu vakte gelince erîke-pîrâ-yı emâret ve saltanat (**s.42**) ve hilâfet olan mülûk-i Osmâniyye'nin her biri ferîd-i asr[4] ve yegâne-i dehr olub hakkâ ki hiçbir devletde böyle on büyük zât mütevâliyyen câlis-i dîhim-i hükümrânî olmamışdır. Fakat Yıldırım Bâyezîd Han Hazretleri ber-minvâl-i sâbık bir kazâya uğrayub sefîne-i devlet biraz müddet lenger-endâz vukûf ve ikâmet ve Bâyezîd Han-ı Sânî Hazretleri'nin asr-ı ma'delet-hasrı dahi iki hareket-i azîme arasında bir zamân sükûn ve sekînet olmuş idi.

Ve bir de genc ile mârr ve letâfet-i gülzâr ile hâr berâber olmak kâ'ide-i tabî'îyyesine mebnî asr-ı Süleymânî'de hâsıl olan servetin müstetbi' oldığı tena'um ve sefâhat dâ'iyyesi daha o zamân uc göstermege başlayub mizâc-ı devletde fenâ isti'dâdlar peydâ olmuş ve çok geçmeyüb bu isti'dâdât-ı reddiyyenin âsâr-ı seyyi'esi[5] görülmüşdür.

(974) sene-i hicriyyesinde Kânûnî Sultân Süleymân Han Hazretleri âzim-i dâru'n-na'îm ve oğlı Sultân Selîm-i Sânî câlis-i dîhim-i şevket-vesîm oldı. Sultân Süleymân'ın vefâtı devlet ve milletce zâyi'ât-ı azîmeden olub fakat makâm-ı sadâretde bulunan Sokullu Mehmed Paşa gâyet âkil ve müdebbir[6] ve hayr-hâh bir vezîr-i memdûhü'l-me'âsir olmağla Sultân Süleymân'ın vefâtını bildirmeyecek sûretde devleti hüsn-i idâre iderek [o] güni bellü itmedi. Bu cihetle Sultân Selîm-i Sânî zamânı zararsızca geçdi.

(982) târîhinde Sultân Selîm-i Sânî dahi âzim-i dâr-ı âhiret ve oğlı Sultân Murâd-ı Sâlis câlis-i taht-ı saltanat oldı. Îş ü işret ve zevk ü sefâhet dâ'iyyeleri çoğaldı. Nüdemâ[7]

1 Tasmîmât: Tasarlanan, yapılması kararlaştırılan işler, şeyler.
2 Cesâmet: Büyük olma, cesim olma.
3 İhâta: Bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafı çevrilme, kuşatılma, sarılma.
4 Ferîd-i asr: Zamanında tek olan, eşi bulunmayan, zamanının bir tanesi.
5 Âsâr-ı seyyi'e: Kötü, fena işler.
6 Müdebbir: Tedbir alan, tedbirli, düşünce ile hareket eden.
7 Nüdemâ: Nedimler, arkadaş olan kimseler.

ve kurenâ[1] yüz buldı. Bu cihetle vâki' olan iz'âcâtdan nâşî Sokullu haylî sıkıldı. Lâkin aslâ fütûr getürmeyüb dayandı durdı her dürlü fenâlıklara sedd-i mümâna'at oldı. El-hâsıl üç pâdişâhın zamân-ı saltanatında on beş sene mümtedd[2] olan müddet-i sadâretinde devlete muzırr bir işde bulunmadı. (987) senesinde meczûb şeklinde bir hûn-rîz[3] anı dîvân yerinde şehîd itdi. O dahi i'dâm olundı. Lâkin bu cinâyeti kendüliginden mi icrâ itdi yohsa buna ictirâsı bir tarafın teşvîk ve iğfâlinden nâşî mi idi burası bilinmedi. Andan sonra umûr-ı dîvâniyyenin ehemmiyyeti zâ'il olub kavânîn ve nizâmâta ri'âyet olunmaz. Ve az çok nüfûz bulan nüdemâ ve kurenâ her işe karışur oldı. Mesâlih-i devlet nâ-ehiller elinde kaldı. Devletin vaz'ı bozuldı taraf taraf ihtilâller zuhûr itmege başladı. Beyhûde yere bir de Nemçe Seferi açıldı. El-hâsıl Devlet-i Aliyye'nin üçünci devri böyle müşevveş[4] bir hâlde nihâyet buldı.

(s.43)

İSTİTRÂD

(Dîvânların Vaz' ve Tertîbinde Hikmet Ne Oldığına Dâ'ir Târîh-i Vâsıf'da Bir Fıkra-i Mufassala Müuderic Olmağla Bu Makâmda Hülâsa Vechile Ber-vech-i Atî Îrâd Olunur)

Ahd-i sâbıkda nübüvvet ve saltanat beynini cem' iden enbiyâ-yı mâziyye ve uzmâ-yı mülûk-ı sâlife istimâ'-ı de'âvî ve icrâ-yı ahkâm ve hal ve akd-i umûr ve fasl-ı münâza'ât-ı cumhûr içün bir mahsûs mekân ittihâz idüb ol umûra bi'z-zât takayyüd iderlerdi. Hazret-i Yûsuf aleyhi's-selâm Mısır'da vâki' sarây-ı mahsûsunda taht üzerinde ku'ûd idüb icrâ-yı ahkâm ider[d]i. Hazret-i Dâvud aleyhi's-selâm Kudüs-i Şerîf'de kubbe-i ma'hûde altında oturub umûr-ı ibâdullâhı rü'yet[5] ve Hazret-i Süleymân aleyhi's-selâm dahi o kubbe altında mürtefi' taht üzerinde ku'ûd ve fasl-ı ahkâm eylerdi. Hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâm Tûr'dan geldikde Benî İsrâ'îl'e emr eyledi. Birkaç bin zirâ' kumaş tedârik idüb getürdiler. Beytü'n-nübüvvet nâm iki kat vasî' otak dikdirdi. Hâriciyye ve dâhiliyye misillü iki tabaka yapdırub dâhiliyyesi müzeyyen idi. Anda Hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâm karındaşı Harûn ve evlâd-ı Harûn'dan olan kibâr-ı kavm ile oturub icrâ-yı ahkâm iderlerdi. Hâric tabakada sâ'ir kibâr-ı Benî İsrâ'îl oturub ol hayme dîvânhâne makâmında olarak cümle umûr anda görilür idi. Tâ ki va'd-i ilâhî üzre Kudüs-i Şerîf'e mâlik oluncaya dek beynlerinde hâl bu minvâl üzre idi. Müverrihîn ve erbâb-ı kısas tahrîri üzre ibtidâ mesned-nişîn-i saltanat olan Keyûmers hâric-i beldede bir kazâda vâki' müdevverü'ş-şekl[6] ve mürtefi' sofa şeklinde bir sahra üzerine günde bir kerre çıkub tulû'-ı şems vaktinde oturur. Ve halkın da'vâlarını anda istimâ' ve Suhuf-ı Ebu'l-Beşer'de[7] mastûr ahkâm-ı İlâhiyye mûcebi üzre neşr-i adl ve dâd eyler idi. Ve başına

1 Kurenâ: Padişâhın yakınında bulunan ve onun sohbetine iştirak edenler. Yakınlar.
2 Mümtedd: Uzayan, uzanan, süren; sürekli.
3 Hûn-rîz: Kan dökücü, kan döken.
4 Müşevveş: Belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.
5 Rü'yet: Bakma, görme.
6 Müdevverü'ş-şekl: Yuvarlak şekilde, daire.
7 Suhuf-ı ebu'l-beşer: İnsanın atası (Hz. Adem) suhufu.

arslan postundan tâc şeklinde ser-pûş[1] giyüb ve altına kaplan postundan seccâde serüb elinde dahi amûd-vârî çûbin[2] tutarak öylece mesned-nişîn-i hükûmet olurdı. Hüddâmı dahi kaplan postundan libâslar giyüb ve deste çûbları ile icrâ-yı siyâset içün makâm-ı hidmetde el bağlayub duru[r]lardı. Sonra Hûşeng Şâh ol kaya yerine taht ittihâz idüb bâlâsına sâye-bân[3] misillü çetr ve gûnâ-gûn zînetler ihdâs eyledi. Ba'dehu mülûk-ı ekâsire vaktinde cây-gâh-ı sultân olan tahtgâhın envâ'-ı tuhaf ve nevâdir-i cevâhir ile tezyîn olundığı tevârîh-i (s.44) mufassalada mastûrdur. Tâ ki Seyyidi'l-mürselîn sallallâhu aleyhi ve sellem Hazretleri ba's olundı. Cümle ashâb-ı kirâm ile mescid-i şerîflerinde ku'ûd buyurub umûr-ı ümmeti rü'yet iderlerdi. Hazret-i Ömer ve Hazret-i Osmân radiyallâhu anhumâ hâne-i mahsûsda tertîb-i dîvân misillü meclis akd itmişlerdir. Mu'âviye mahsûs dîvânhâne ve taht şeklinde kürsî ittihâz idüb bi'n-nefs[4] ku'ûd ve icrâ-yı ahkâm ider idi. Devlet-i Emeviyye'nin hitâmına dek hâl böyle idi. Devlet-i Abbâsiyye'de ol kânûna ma'a-ziyâdeten ri'âyet olunub evâsıt-ı devletlerinde ihtişâm ve ihticâb-efzûn olmağla dîvânhâneleri ferş-i mülûkiyye ile döşenüb vüzerâ ve kâdîü'l-kudât ve sâ'ir ashâb-ı merâtib içün mahsûs kürsîler ve sandalîler vaz' olunub mekân-ı halîfe hâlî kalur idi. Umûr-ı dîvâniyyeyi vezîr rü'yet ider. Ve halîfe bir manzara-i âliyyeden dîvâna nezâret ile vücûdı görünmez idi. Lâkin îdlerde âşikârâ oturub ve â'yân ve erkân varub kimi musâfaha ve kimi dest-bûs[5] iderlerdi. Mu'tasım Halîfe ki dârât ve haşmetde cümle hulefâya gâlib idi. İhtişâm ve tekellüfâtı artırub dîvân yerine dâru'l-adl tesmiye eylediler. Ve seferlerde otağı önüne nerd-bân[6] ile çıkılur nakle kâbil bir köşk yapdırub ismine kasr-ı adl didiler. Ve dîvânhânede kendü nâzır olacak manzaraya Ka'be-i Mükerreme kisvesinden masnû' siyâh ve zer-dûz kumaşdan perde asub etrâfına pervâz mıhlanmış idi. Dîvân güni müvekkiller perdeyi kaldırırlardı. Ammâ pencerenin zerrîn parmaklarından halîfenin vücûdı hâricden görülmezdi. Ve îdlerde ve sâ'ir mülâkât vakitlerinde gözler kamaşur zînet ile mnrassa' taht üzerine ku'ûd idüb yanında nısfına dek niyâmından çıkmış seyf ve bir tarafında kemâne geçmiş tîr-i âhenîn-i peykân durur idi. Ve arkasında olan hil'at-ı siyâh-ı zer-dûzun âstînine mülâsık yedi zirâ' kadar bir tavîl âstîn zemîne doğrı döşenüb mülâkâta gelan ol âstîn-i mefrûşun ucunı bûs[7] iderdi. Servet-i Kisreviyye'de Mu'tasım kadar ifrât itmiş yokdur. Bu dîvân pâdişâh-ı vakte mahsûs olan sarây-ı âlîde kâ'ide-i kadîmedendir. Egerçi vüzerâ ve vükelâ kendülere müfevvez olan umûrı görüb cenâb-ı saltanatdan def'-i eskâl[8] ve tahfîf-i eşgâl içün sarâylarında dîvân iderler. Lâkin bu dîvânlardan mâ'adâ evkât-ı mahsûsada sarây-ı pâdişâhîde vüzerâ-yı devlet ve vükelâ-yı saltanat huzûrunda dîvân-ı mahsûs olmakda esrâr-ı lâ-tuhsâ vardır.

Sâ'ir dîvânlar fürû' ve bu dîvân asl hükmünde olmuş olur. Â'yân-ı saltanat ve esnâf-ı asker kisve ve kıyâfet-i müte'ârifeleriyle ber-nehc-i kânûn makâmlarında kâ'im olub (s.45)

1 Ser-pûş: Başa giyilen, başlık.
2 Çûb: Değnek, sopa, çöp, çubuk.
3 Sâye-bân: Gölgelik, büyük çadır, koruyan.
4 Bi'n-nefs: İçinden, kendiliğinden, kendi kendisi.
5 Dest-bûs: El öpme.
6 Nerd-bân: Merdiven.
7 Bûs: Öpme, öpücük, öpüş.
8 Def'-i eskâl: Ağır yüklerden kurtulma, ağır şeylerden kurtulma. Kalabalıktan kurtulma.

arz ve i'lâm olunan umûr-ı ibâdullâh cümlenin muvâcehesinde görilüb ihkâk-ı hakk[1] ve izhâk-ı bâtıl kılınmağla gûyâ ol gün yevm-i mev'ûd gibi müte'ayyen ve meşhûd olarak zâten ve zamânen istihkâk ile herkes makâm-ı ma'lûmunda kâ'im ve cenâb-ı saltanata hidmet ve lüzûmuna göre kurb ve bu'd[2] cihetiyle kendü hayyizinde sâbit oldığında nice hükm-i hafiyye ve esrâr-ı celîle murâd olunmuşdur.

Ve bu rüsûm ve kavânînin kimi aslî ve tabi'î olmağla kadîmdir. Ve kimi ulemâ ve fuzelâ-yı hükemâ[3] re'yiyle bi-hasebi'l-iktizâ vaz' olunmuşdur.

Devlet-i Aliyye'de bu tertîbe ri'âyet olunarak karîbü'z-zamâna gelince haftada iki gün dîvân olub pâdişâh-ı âlem-penâh kafes-i âlîde nâzır ve vekîl-i mutlak icrâ-yı hükûmet ve ihkâk-ı hakk umûrına ri'âyet itdiginden gayrı kendü sarây-ı mahsûsunda dahi her gün dîvân idüb umûr-ı ibâdı rü'yetle meşgûl olurlar idi. Giderek Sarây-ı Hümâyûn'da olan dîvân mevâcib ve â'yân ve ilçiler mülâkâtına münhasır kalarak icrâ-yı ahkâm Paşakapusu'na mahsûr olub her şahsın da'vâsı hakk ve adl üzre temşiyet ve mazlûmun hakkı zâlimden ahz olunarak ile'l-ân[4] icrâ-yı adâlet olunmakdadır.

Dîvân-ı sultânî fevâ'idine müte'allik hikâyâtdan biri budur ki Nûreddîn şehîd-i merhûmun evâ'il-i devletinde ekber-i ümerâ olan Esedüddîn Şîrkûh[5] vükelâ ve ümerâdan ve sâ'ir â'yân-ı memleketden ba'zı emlâk ve akâr gasb idüb ol sebeb ile ümerâ-yı sâ'ire dahi halkdan gasben ve zulmen şey almağa başladıklarında Nûreddîn'in sem'ine ilkâ olundığı gibi bir dâru'l-adl binâsını fermân eyledi. Şol resm üzre ki mevzi'-i sultân ve mevâzi'-i ümerâ başka başka olub mezâhib-i erba'a kuzât ve müftîleri içün mahsûs mevzi' ta'yîni ile icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye oluna bu vechile dâru'l-adl binâsına şürû' olundığını Esedüddîn istimâ' itdikde bahr-ı tefekküre dalub Nûreddîn'in adl ve siyâseti şark ve garb ehline ma'lûm ve ümerâ ve asker anın havfından mûm olmuşlar iken dâru'l-adl binâsına ihtiyâc yoğidi gâliba bu dâru'l-adl benim içün binâ olunayor deyüb taht-ı yedinde olan ümerâ ve ummâli ihzâr idüb Nûreddîn dâru'l-adl binâ idiyor. Gâlibâ bizim içün olmak gerekdir. Eger benden ya sizden şahs-ı vâhid şikâyet itmek ihtimâli olur ise sizleri bilâ-tereddüd katl iderim deyü tenbîh-i ekîd eyledi. Anlar dahi âzürde-hâtır[6] itdikleri kimesneleri birer tarîk ile irzâ ve iskât idüb sulh oldılar. Dâru'l-adl tamâm olub Nûreddîn vüzerâ ve ulemâ ile dîvânı (s.46) teşrîf eyledikde bir kimse gelüb şâkî ve vükelâ ve etbâ'dan dâd-hâh[7] olmamağla Nûreddîn'in vefâtına dek ol dâru'l-adl hâlî ve battâl kaldı. Bu sûretle icrâ-yı adle muhtass dîvân-ı mülûkâne müte'ayyen olmak ummâlın havf ve haşyetine ve halkın itmînân-ı kalb[8] ve râhatına bâ'isdir.

Düvel-i mâziyye pâdişâhlarının senede bir nice mu'ayyen günleri var idi anda âşikârâ oturub kavî ve za'îf ve şerîf kim olursa izin virilüb bi'z-zât pâdişâh ile mülâkât ve ahvâlini arz ider idi. Ana birr-i âmm dirlerdi giderek ba'zı mevâni' zuhûrıyla bu âdet terk olunub her devlet istimâ'-ı de'âvî ve fasl-ı husûm içün birer tavır ile ta'yîn-i evkât eyledikleri ma'lûm.

1 İhkâk-ı hakk: Doğru bir şekilde hakkı yerine getirme.
2 Kurb ve Bu'd: Yakınlık ve uzaklık.
3 Fuzelâ-yı hükemâ: Fazilet sahibi hakimler.
4 İle'l-ân: Bu ana kadar, şimdiye kadar, hâlâ.
5 Metinde "Şîrgeviyye" şeklinde geçmektedir.
6 Âzürde-hâtır: Hatrı, gönlü kırılmış.
7 Dâd-hâh: Hak ve adalet isteyen, şikâyetçi.
8 İtmînân-ı kalb: Kalpten, yürekten inanma.

İntihâ. Biz yine sadede gelelim.

(1003) sene-i hicriyyesinde Sultân Murâd-ı Sâlis terk-i bezm-i fenâ idüb gitdi. Mağnisâ vâlîsi bulunan oğlı Mehmed Han-ı Sâlis cülûs itdi. Mizâc-ı zamânede peydâ olan sû'-i isti'dâda mebnî andan sonra şeh-zâdelerin vilâyet ve emâret ile taşralara gönderilmesi usûli terk idildi.

Nemçe muhârebelerinde serdâr-ı ekremler muzaffer olamayup taraf-ı İslâmiyânda âsâr-ı inhizâm rû-nümâ[1] olmağla ba'zı hayr-hâhân-ı devlet Sultân Mehmed-i Sâlis Hazretlerini cedd-i emcedleri[2] Sultân Süleymân Han-ı Gâzî Hazretleri gibi bi'n-nefs mevki'-i muhârebeye izhâr-ı mehâbet buyurmağa sevk ve teşvîk idüb o dahi muvâfakat iderek ordu-yı zafer-redîf ile bi'n-nefs[3] Rûmili cânibine teşrîf buyurdukda Egri Kal'ası feth ve teshîr olunmağla Egri Fâtihi deyü şöhret buldı. Ve müte'âkiben bir büyük meydân muhârebesi kazanıldı. Şöyle ki ilm-i zafer tev'em-i şerî'at-beyzâyı pest ve beyzâ-i İslâmı bütün bütün şikest itmek vâhimesi üzerine Almanya imparatorı olan Nemçe casarı ile Avrupa devletleri akd-i pey-vend-i ittifâk iderek hesâba gelmez ve sahrâlar almaz asâkirden mürekkeb bir büyük orduyı hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye doğrı sevk idüb Egri'ye karîb[4] mahalle geldikleri Egri'de Ordu-yı Hümâyûna deşhet virdikde müşâvere olunub terk-i muhârebe itmek yâhûd mevkib-i hümâyûn girüde kalub da Ordu-yı Hümâyûn ile ser'asker gitmek gibi ârâ-yı sakîme ilkâ olunmuş ise de Hâce-i Şehr-i yârî Sa'adeddîn Efendi ile dîger ba'zı zevât şevk ve gayret virecek ve şehr-i yâr-ı enâmın şecâ'at-ı mevrûsesini izhâr itdirecek sözler söylediginden bi'l-cümle asâkir ile mevkib-i hümâyûn ordu-yı â'dâ üzre varub üç gün muhârebât-ı şedîde vukû'undan sonra â'dâ gâlib olarak asâkir-i İslâmiyye dağılmış ve asâkir-i â'dâ Ordu-yı Hümâyûn çadırlarını yağmaya yayılmış (s.47) ve hattâ ba'zıları tınâb-ı hayme-i hümâyûna sarılmış iken hâce-i şehr-i yârî ile dîger ba'zı zevât huzûr-ı hümâyûnda durub sabr ü sebâta[5] tergîb ider. Ve Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri dahi kutb-ı âlem gibi merkez-i istikrârda sâbit-kadem[6] olur idi. Bu hâlde at oğlanları ve aşcı mukûleleri ve çadır bekcileri gayrete gerelek yağmaya koyulmuş olan asâkir-i â'dâyı balta ve lobud emsâli ellerime geçen âlât ile darb itmege ve ol yağma-girânı ordudan dışarı sürmege başladığı ve düşman bozuldı sadâsını işiden asâkir-i İslâmiyye girü dönüb de â'dâya hücûm eyledigi sırada Cığâla-zâde Sinân Paşa pusudan çıkub â'dâ üzerine savlet ve iktihâm itmekle düşman ordusı bozulmuş ve elli binden ziyâdesi kılıçdan geçürülmüşdür.

Ol vak'ada firâr itmiş olanlar haklarında ziyâde şiddet gösterilerek nice bin askerin tîmârları ref' olundı. Bu firârîler sonra Anadolı tarafında tecemmu' iderek Celâlî unvânıyla devlete isyân itmişlerdir. Kurenâ ve mukarrebîn nüfûz yarışına düşüb Avusturya muhârebeleri ise mümtedd olarak Anadolı cihetine bakılamadığından Celâlî tâ'ifesi tekessür iderek Anadolı'yı tahrîb ve tâlân i[t]mişlerdir.

Sû-i karînlerin nâfizü'l-kelâm olması ve hoş amed-güyânın yüz bulması hasebiyle

1 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
2 Cedd-i emced: En büyük cedd. En yaşlı, en büyük baba.
3 Bi'n-nefs: İçinden, kendiliğinden, kendi kendisi.
4 Karîb: Yakın, yakın olan, uzak olmayan; soyca yakın.
5 Sabr ü sebât: Acıya ve zorluğa katlanmak.
6 Sâbit-kadem: Mizacı oynak olmayıp işine ve sözünde kararlı olan, yerinde direnen. Sözünde duran.

(innallâhe ye'murukum en-tu'eddû'l-emânâti ilâ ehlihâ)[1] emrine imtisâl[2] olunamayub mesâlih-i devlet nâ-ehiller ellerinde kaldı. İrtikâb ve irtişâ[3] kapuları açıldı. Mansıb ve me'mûriyyetler para ile alınub satılur oldı. Her tarafda umûr-ı dâhiliyye ihtilâle vardı İstanbul'da dahi ihtilâl ve iğtişâş[4] emâreleri belürdi. Hükümrân-ı hıtta-i İrân olan Şâh Abbâs dahi bu ahvâli fırsat ittihâz iderek tecâvüzâta başladı. (1012) târîhinde Sultân Mehmed-i Sâlis Hazretleri dâr-ı bekâya irtihâl ile oğlı Sultân Ahmed-i Evvel Hazretleri cülûs eyledi. Şark ve garba ordular sevk itdi. Haylî müddet ıslâh-ı umûr-ı mu'avvece ile uğraşdı. Nihâyet Avusturyalu ile akd-i musâlaha olundukdan sonra bi'l-istiklâl sadr-ı â'zam olan Kuyucu Murâd Paşa Anadolı'ya geçüb Celâlî tâ'ifesini kahr ve tedmîr ve âb u tâb-ı ikdâm[5] ve himmet ile riyâz-ı devleti has u haşâk-ı eşkıyâdan tathîr[6] eylemişdir.

Sultân Ahmed-i Evvel Hazretleri müntehâ-yı amûd-ı nesebî[7] olub (1026) senesinde âzim-i dâr-ı bekâ oldukda Devlet-i Aliyye'de birinci def'a olarak birâderi Sultân Mustafâ iclâs olundı ise de müddet-i medîde kafes-nişîn-i habs ve inzivâ olmak hasebiyle etvâr ve mişvârı âdât-ı me'lûfeye münâfî olmağla üç ay on gün sonra hal' olunarak Sultân Ahmed'in büyük şeh-zâdesi Sultân Osmân Han-ı Sânî on dört yaşında oldığı (s.48) hâlde iclâs olundı. Pek genc oldığı hâlde devletin ıslâh-ı ahvâline fevka'l-âde gayret eyledi. Ne çâre ki işler çığrından çıkarılmış askerin mizâcı fâsid olmuş zorbalar meydân almış oldığından dört sene sonra Dersa'âdet'de zuhûr iden ihtilâl-i azîmde hal' ile şehîd idilerek Sultân Mustafâ tekrâr iclâs idildi ise de muktezâ-yı hâli üzre yine umûr-ı saltanat ile mukayyed olamadığından (1032) senesinde tekrar hal' ile Sultân Ahmed'in ikinci şeh-zâdesi Sultân Murâd-ı Râbi' on iki yaşında bulundığı hâlde iclâs[8] olundı. Bu kargaşalıklar içinde ekser kavânîn-i esâsiyye-i devlete za'f geldigi gibi tarîk-i ilmiyyenin dahi nizâm-ı kadîmine halel gelmişdir.

El-hâsıl devletin ahvâli her cihetle muhtell oldığından Devlet-i Aliyye başluca ıslâhâta muhtâc olub hâlbuki devleti ıslâh idecek devletlüler dahi bu dâ'ire-i ihtilâl ve iğtişâş içinde bulunduklarına mebnî bu dâ'ire-i fâsidenin içinden çıkub da ıslâh-ı umûr itmeleri muhâl hükmüne girmiş idi. İşte o sıralarda Şâh Abbâs fırsat bulub Bağdâd ve dîger ba'zı mevâki'i istîlâ eylemişdir. İstanbul'da ise asker içine ihtilâl düşerek zorbalar meydân almağla taraf-ı saltanatda aslâ nüfûz kalmamış idi.

Nihâyet kahraman-ı bî-müdâfi' müşârün-ileyh Sultân Murâd-ı Râbi' Hazretleri yigitlik çağına vâsıl oldı zorbaları kahr ve tedmîr ile zimâm-ı devleti yed-i iktidârına aldı. Kahveyi ve tütüni şedîden[9] yasâğ idüb gizlüce tiryâkîleri te'dîb eylemek bahânesiyle giceleri tebdîlen şehr-i İstanbul'ı dolaşub nice eşirrâyı itlâf itdi. Hâlbuki (el-mer'u harîsun alâ mâ-mene'a)[10]

1 "Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor." Nisâ sûresi 58. âyetten bir kısım.
2 İmtisâl: İcâb edeni, gerekeni yapma; bir örneğe göre hareket etme. Alınan emre boyun eğme.
3 İrtişâ: Rüşvet alma, rüşvetçilik.
4 İğtişâş: Karışıklık; duruluğu, saflığı kayholma, bozulma.
5 Âb u tâb-ı ikdâm: Gayret ve sebat ile bir yolda çalışmak.
6 Tathîr: Temizleme, paklama.
7 Müntehâ-yı amûd-ı nesebî: Babadan oğula geçen silsilenin sonuncusu.
8 İclâs: Oturtmak. Tahta çıkartmak.
9 Şedîd: Şiddetli, sert, katı.
10 "Kişi, men edildiği şeye daha düşkündür."

fehvâsınca[1] halkın kahve ve tütüne hırs ve inhimâkı[2] artdı.

İSTİTRÂD

Şürb-i duhân hakkında ulemâ ihtilâf iderek ba'zıları hürmetine ve ba'zıları kerâhetine[3] ve ba'zıları mübâh olmasına kâ'il olub ba'zıları dahi ale'l-umûm[4] bir tarafı kat' itmiyerek içenlerin hâline nisbetle tafsîl itdiler. Şöyle ki şürb-i duhân husûsunda emzice-i nâs[5] muhtelif olub ba'zılarına muzırr olarak ba'zı illetleri da'vet ider olmağla bu makûleler hakkında tütün içmek semm yimek mesâbesinde olub vücûdca zararı mütehakkık olan şey'i isti'mâl dahi harâm oldığından bunlara göre tütün içmek (**s.49**) harâmdır. Ba'zılara dahi bi'l-akis nâfi' olub hattâ ba'zı illetlere devâ ve tütüni terk itmekden nâşî ba'zı kisânın ba'zı gûne hastalıklara mübtelâ oldığı menkûldür anlara göre tütün bir nev' devâ oldığından isti'mâl itmemek hatâdır. Ve ba'zı nâsa tıbben nef' ve zararı olmayub ancak tab'an ba'zı fevâ'id-i cüz'iyye mülâhazasıyla içerler işte bunlara göre tütün içmek mübâhdır. Lâkin bunlar dahi hadd-i tabi'îyi tecâvüz idüb de israf derecesine vardıkları hâlde yine harâm olur. Bu mebâhisin tefâsîli ve her birinin edille ve berâhîni Abdülganî Nablusî'nin tütün hakkında te'lîf eyledigi risâlesinde mastûr ve mebsûtdur. Her ne hâl ise öteden berü tütün içmek enzâr-ı ebrârda çirkin görünmüş iken sulehâdan ba'zı zevât dahi ana mübtelâ olagelmişdir. Semerkand ulemâsından tütüne mübtelâ gâyet sâlih bir zât ile mülâkâtımda işitdigimize göre Mâverâ'ü'n-nehr taraflarında tütün içmek kabâyihden ma'dûd oldığı hâlde sizin buna ibtilânız ne ola deyü su'âl itdigimde fi'l-vâki' diyâr-ı Rûm'a bidâyet-i vürûdumda bu keyfiyyet nazarımda çirkin görinürdi. Lâkin küçüklükden berü me'lûf oldığım diyâra nisbetle İstanbul'un rutûbeti gâlib oldığından şiddet-i nevâzile[6] ve ba'zı gûne hastalıklara dûçâr oldum ve emr-i mu'âlecede nâçâr kaldım ba'zılar bunı sâğlık virdiklerinde[7] tecrübe itdim fi'l-vâki' bu hastalıkları dâfi' ve her vechile vücûdumca nâfi' buldum ve andan sonra isti'mâline mecbûr oldum deyü cevâb virdi.

Mekke-i Mükerreme şürefâsından Abdüşşekûr Efendi letâ'ifden olmak üzre târîhinde bir fıkra tahrîr ider. Şöyle ki Mekke monlâlarından biri tönbakü içmege me'lûf olub nâ'ibi dahi am tahrîm ile içenlere buğz idermiş nâ'ib-i mûmâ-ileyh Zi'l-hicce'nin sekizinci güni monlâ efendiye efendim yarın arefe güni inşâallâh tönbakü içmegi terk idersiniz size muhlisâne ve hayr-hâhâne bunı ihtâr itmegi istihsân itdim didikde monlâ efendi dahi belki şimdi ihrâma girdigim anda terk eylerim deyüb bununla tönbakünün tayyib nev'inden oldığını ve mahrem olanlara tayyib nev'inin helâl olmadığını kasd iderek tehküm siyâkında nâ'ibine cevâb-ı

1 Fehvâ: Uyarınca, sözü gereğince.
2 İnhimâk: Aşırı düşkünlük, kapılma.
3 Kerâhet: İğrenme, tiksinme, istemeyerek, baskı ile yapma.
4 Ale'l-umûm: Umumiyet üzere, genel olarak.
5 Emzice-i nâs: İnsan mizacları, insan huyları.
6 Şiddet-i nevâzil: Şiddetli nezle.
7 Sâğlık vermek: Salık vermek. Tavsiye etmek; doğru haber vermek.

müskit[1] virmişdir. Ve bu mazmûnda ba'zı fudalâ bu nazmı inşâd[2] eylemişdir.

NAZM

İşrab min-et-tenbaki ve aksid bihi * Tevdi'hu yâ men gadâ yuhremu
Fe-hüve li-eh'li-l zevki tayyibu ve men * Ahreme fe't-tayyibu le-hu yuhremü

(**s.50**) El-hâsıl tütün ve tönbakü müctehidler asrından sonra zuhûr itmekle beyne'l-ulemâ münâza'un fîh bir mes'ele olmuşdur. Sultân Murâd-ı Râbi' Hazretleri ise şürb-i duhânı yasâğ idüb bu bahâne ile tebdîlen gezerken nice zorbaları i'dâm eylemişdir.

Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri bu gibi vesîleler ile gürûh-ı eşkıyâyı kahr ve tedmîr ile zimâm-ı hükûmeti dest-i iktidârına aldıkdan sonra Ordu-yı Hümâyûn ile cânib-i şarka gitmiş ve Bağdâd'ı istihlâs ile İrânlulardan geregi gibi ahz-ı sâr[3] itmişdir. Lâkin andan sonra ihtilâl yine avdet eylemişdir. Çünki anın tanîn-endâz-ı aktâr-ı âlem olan sît u sadâ-yı kahr ve celâdeti vefâtından sonra refte refte sımâh-ı ser-keşândan zâ'il olunca âlem yine eski bildigi girîve-i fesâda müteveccih ve mâ'il ve Devlet-i Aliyye evvelkiden daha fenâ bir hâle mütehavvil[4] olmuşdur.

Vefâtı (1049) târîhinde olub yerine câlis-i taht-ı saltanat olan birâderi Sultân İbrâhîm Han ise ammi Sultân Mustafâ'ya müşâbih bir hâl ve tavırda olmağla umûr-ı saltanat şunun bunun elinde kaldı devletin ahvâli fevka'l-âde muhtell ve müşevveş ve Anadolı cihetinde şûriş ve isyânlar zâhir oldı bu kargaşalıklar arasında bir de Girid seferi açıldı. Venediklü Beraklis ya'nî Bihke[5] sancağına hücûm ve iktihâm itdi sefîneleri dahi Midillü Adası'm basdıkdan başka Çanakkal'a Boğazı'nı kapatdı. Akdeniz'e çıkılamaz oldı. Hâlbuki askeriyyede inkıyâd ve itâ'at ve hazînede kifâyet olmadığından bu hâlâta hemân nazar-ı hayret ile bakılurdı. Çünki asâkirin ihtilâli ve nizâmât-ı dâhiliyyenin inhilâli hasebiyle vâridât-ı devlet mecârî-i sahîhasını degişdirmiş ve urûk-ı nâsa dem-i fesâd karışmış oldığından mizâc-ı devlet ser-â-pâ rehîn-i ihtilâl olmuş idi.

(1058) senesinde halk ayaklandı söz ayağa düşdi. Sultân İbrâhîm hal' ve yedi yaşında olan oğlı Sultân Mehmed Han-ı Râbi' iclâs kılındı. Andan sonra dahi Devlet-i Aliyye sekiz sene kadar pek ziyâde ihtilâl ve iğtişâş hâlinde bulundı.

Nihâyet (1066) senesinde Köprülü Mehmed Paşa bi'l-istiklâl sadr-ı â'zam olub derhâl umûr-ı mâliyye ve askeriyyeyi yoluna koydı. Ve mizâc-ı devlet kesb-i sıhhat eyledi. Çünki Mehmed Paşa sadârete geldiginde sinni doksana karîb ve pîr-i nâ-tüvân iken azmi kavî[6] ve re'yi civân olmağla az vakit zarfında cism-i devlete yeniden cân virmişdir. Şöyle ki bir tarafdan tedâbîr-i hakîmâne ve harekât-ı dilîrâne ile ravza-i hükûmeti sebze-i bî-gâneden tathîr ve tahliyye ile uğraşarak ve bir tarafdan Ordu-yı Hümâyûn ile gâh (**s.51**) düşmandan

1 Cevâb-ı müskit: Sessizce verilen cevap.
2 İnşâd: Şiir okuma, şiir söyleme.
3 Ahz-ı sâr: Öç alma.
4 Mütehavvil: Değişen, değişmiş, değişik, kararsız.
5 Bihke: Bihaç.
6 Kavî: Kuvvetli, güçlü, güvenilir, sağlam.

ahz-ı intikâm içün Erdel dağlarında ve hudûd-ı sâ'irede ve gâh Akdeniz yolını açmak içün Boğaz-ı Bahr-i Sefîd[1] taraflarında dolaşarak beş sene müddet-i sadâretinde ıslâh-ı umûr-ı devlete muvaffak olmuşdur.

Vefâtmda oğlı Fâzıl Ahmed Paşa sadr-ı â'zam olub o dahi egerçi pederinin aksine gâyet genç ise de re'y ve tedbîri pîrâne[2] ve her bir hareketi âkilâne olub ve on beş sene müddet sadâretinde Devlet-i Aliyye'ye pek büyük hidmetler idüb müceddeden Girid gibi ba'zı bikâ' ve kılâ' zamîme-i Memâlik-i Mahrûse kılınmışdır.

El-hâsıl Köprülülerin ikdâm ve himmetleri ile mukaddemâ harâba yüz tutmuş olan Devlet-i Aliyye bir dereceye kadar ta'mîr ve ıslâh olunarak eski hâlini bulur gibi olduysa da ihtilâlât-ı sâbıka esnâsında edânî yüze çıkarak ve nice nâ-ehiller[3] iş başına geçerek esâs-ı devlete tezelzül getürmüş ve hüsn-i ahlâk-ı millete halel virmiş olduklarından devr-i sâbıkın neş'esi tamâmıyla avdet itmamış ve hattâ politikaca mültezem ve müstahsen[4] olan mu'âmele-i bi'l-mücâmele usûli bile kalmamış idi. Ez-cümle Sultân Süleymân Rodos'ı feth idüb hükümdâr bulunan (Vilye dö Lil Adam)[5] huzûrına getürildükde ihtiyârlığına terahhum[6] iderek gözleri yaş ile doldığı hâlde böyle bir ihtiyâr âdemi hânesinden çıkardığıma müte'essifim diyerek ve kemâl-i ihtirâm ile gemilere irkâb iderek sûy-i matlûbuna bi'l-irsâl politikaca bir hüsn-i misâl göstermiş iken Girid'in fethinde muhâfız bulunan ceneralin ve ma'iyyetinde bulunan Venedik zâbitlerinin i'dâm olunmaları devr-i sâbık ve lâhikın beynlerindeki fark ve tefâvüte[7] delîl-i kâfîdir.

Fâzıl Ahmed Paşa'dan sonra sadr-ı â'zam olan Kara Mustafâ Paşa Köprülü Mehmed Paşa'nın ta'lîmhâne-i terbiyyesinden çıkmış ve müddet-i medîde sadâret-i uzmâ kâ'immakâmlığı itmiş meşâhir-i vüzerâ-yı Saltanat-ı Seniyye'den olub yedi sene kadar mümtedd olan müddet sadâretinde hüsn-i idâreye muvaffak olmuşdur.

Lâkin mu'ahharen Nemçe üzerine sefer açub Viyana'yı muhâsara iderek fethini kuvve-i karîbeye getürmüş ise de hudûd-ı İslâmiyye ile Viyana arasında bulunan Yanık Kal'ası Nemçelü yedinde olarak düşmanı arkada bırağub da ilerü varmak câ'iz olmadığı cihetle ibtidâ kal'a-i mezkûre va havâlîsi feth ve teshîr olunub da sene-i âtiyede Viyana fethine ibtidâr olunmak lâzım iken Mustafâ Paşa bir sene sonra olabilecek emeli bir sene evvel husûle getürmek sevdâsıyla doğrıdan doğrıya Viyana üzerine gitmiş ve hudûd-ı İslâmiyye'den haylî tebâ'ud[8] itmiş bulundığından ve yanmda olan asâkir ise külliyetlü oldığından Ordu-yı Hümâyûnda kaht (**s.52**) u galâ zuhûrıyla asâkire fütûr[9] gelüb bu sırada bir tarafdan dahi Lehlüler nakz-ı ahd iderek hücûm itmekle Ordu-yı Hümâyûn münhezim ve perîşân olarak Devlet-i Aliyye pek çok hasâra uğramış oldığma mebnî husemâsı bu husûsları ser-rişte iderek anı i'dâm itdirdiler.

1 Boğaz-ı Bahr-i Sefîd: Çanakkale Boğazı.
2 Pîrâne: Yaşlılara yakışır surette oluğunca tavır.
3 Nâ-ehil: Ehil olmayan, ehliyetsiz.
4 Müstahsen: Güzel sayılmış, beğenilmiş.
5 Vilye dö Lil Adam: Philippe Villiers de L'Isle-Adam.
6 Terahhum: Merhamet etme, acıma.
7 Tefâvüt: İki şeyin birbirinden farklı olması; iki şey arasındaki fark.
8 Tebâ'ud: Uzaklaşma, birbirinden uzak düşme.
9 Fütûr: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma; keder, ümitsizlik.

Ol vaktin müverrihleri eger Kara Mustafâ Paşa ibkâ olunsaydı sene-i âtiyyede telâfî-i mâfât ve tedârik-i zâyi'ât eylerdi dirler. Husemâsı ise şeh-bâz-ı şikeste-bâl bir dahi evc-i â'lâya pervâz ile sayd-ı âmâl idemez hemân askere istimâlet ve sâ'ire ibret içün katl olunmalıdır diyerek i'dâm itdirdiler. Lâkin öyle bir vezîr-i gayyûrun yerini kim tutabileceğini düşünmediler yâhûd ağrâz-ı zâtiyye ve menâfi'-i şahsiyyelerini mesâlih-i devlete takdîm ile sadâkat yüzünde hiyânet eylediler. Vezîr-i müşârün-ileyhin bi-hasebi'l-beşeriyye ta'cîli sebebiyle hatâsı olsa dahi i'dâmı daha büyük hatâ idi.

Prusya Kralı meşhûr Frederik'in cenerallerinden birisi bi'd-defe'ât bozuldukda azl ve tebdîl olunmasını kendüsine ihtâr itdiklerinde azl itmeyüb bozıla bozıla elbette bozmanın usûlüni ögrenmişdir. Ammâ bir dîgeri nasb olunsa bozmağı ögrenince o dahi bi'd-def'ât[1] bozulmağa muhtâc olur dimiş. Ve fi'l-vâki' ceneral-i merkûm âkıbetü'l-emr gâlib olmuşdur.

Kara Mustafâ Paşa dahi ibkâ[2] olunsaydı müverrihlerin iddi'âsı vechile muzafferiyyeti me'mûl-i kavî idi. Andan sonra ise Nemçe muhârebeleri nice seneler sürinüb ve eser-i muzafferiyyet görilemeyüb pek fenâ hezîmetler ve hâtırlara gelmedik fenâlıklar zuhûr itmişdir. Çünki her sene Nemçe seferine ordular çıkarılub askerde sebât ve metânet[3] kalmadığına ve ol esnâda Avrupa askeri tanzîm olunmuş idügine mebnî serdâr-ı ekremler muvaffak olamayub münhezimen avdet oluna geldiginden ve Sultân Mehmed-i Râbi' ekseriyâ sayd u şikâr[4] ile meşgûl olarak mesâlih ile çendân mukayyed olmadığından efkâr-ı âmme mütegayyir olarak ve ordu içine ihtilâl düşerek zorbalar meydân bulmağla Ordu-yı Hümâyûnun Rûmili'de meştâ-nişîn olması içün mükerreren fermân-ı âlî sâdır olmuş iken ordu halkı tuğyân[5] iderek avdet ve İstanbul'a takarrühlerinde arz ve mahzar-ı takdîm ile (1099) senesi evâ'ilinde Sultân Mehmed'i tahtından inmege mecbûr itdiklerinden birâderi Sultân Süleymân-ı Sânî iclâs olundı.

Ve ordunun İstanbul'a duhûlünde sipâhîler Sultânahmed Meydânı'nda ve yeniçeriler At Meydânı'nda çadırlar kurub icrâ-yı hükûmete ve istediklerini azl ü tehdîl ve nefy ü tecrîm ve vüzerâyı katl ve tağrîm gibi envâ'-ı fezâhate başlalar. Ve bir gün Bâb-ı Âlî'yi basub (**s.53**) Sadr-ı â'zam Siyavuş Paşa'yı şehîd eylediler. Fakat gayretullâh zuhûr ile makhûr oldılar. Şöyle ki bu vak'a esnâsında ba'zı eşkıyâ Bezestân kurbunda şürefâdan[6] birisinin hânesini yağma itdiklerinde şerîf-i merkûm bir sırıkın uçuna bir mendîl asub Müslümân olan sancâk altına gelsün deyü nidâ itmekle halk başına cem' olub ve sâ'ir taraflarda dahi sancâğ-ı şerîf çıkmış âvâzesi[7] şüyû' bulub âmme-i ahâlî sarây-ı hümâyûna cem' oldukda şerîfin sancağı sancâğ-ı şerîf zann olunarak halkın birikmesi eser-i gayret-i ilâhiyye oldığı anlaşıldığından derhâl sancâğ-ı şerîf dahi çıkarılarak eşkıyânın hakkından gelinmişdir.

Lâkin bu ahvâl-i ihtilâliyye arasında Venediklü Mora Eyâleti'ni aldı. Nemçelü ise Belgrad'a kadar geldi. Ve ba'dehû Vidin ve Fethü'l-İslâm ve Niş kal'alarını ve Eflâk diyârını

1 Bi'd-def'ât: Defaetle, defalarca.
2 İbkâ: Baki, dâim, devamlı, sürekli kılma; yerinde, evvelki hâlinde bırakma.
3 Metânet: Metinlik, sağlamlık, muhkemlik; sağlam; kuvvetli olma, dayanıklılık.
4 Sayd u şikâr: Avlanma, ava çıkma, av yapma.
5 Tuğyân: Taşma, taşkınlık; azgınlık, coşkunluk.
6 Şürefâ: Şerifler, Hz. Hüseyin vasıtasıyla Hz. Muhammed soyundan gelenler.
7 Âvâze: Yüksek ses; şöhret, ün.

istîlâ itdi. Ve re'âyâdan biri dahi başına biraz haydûd cem' iderek ve Nemçelüden tâc yerine bir kalpâk giyerek Kumanova Krallığı iddi'âsıyla hurûc itdi. Vükelâ-yı devlet bu vekâyi'den bütün bütün dûçâr-ı hayret olub akd-i encümen-i meşveret eylediklerinde bu sû-i ahvâlin daha fenâyî netîce vireceğini ve fikr ve tedbîrlerinin akîm[1] ve sakîm[2] idügini i'tirâf ve ikrâr iderek buna çâre ve ilâc bir müdebbir ve gayyûr vezîr-i dilîre tefvîz-i umûr itmekdir deyü karâr virmeleriyle Köprülü-zâde Mustafâ Paşa'ya mühr-i sadâret i'tâ olundı. Ba'zılar sefer üsti vezîr azl olunur mı deyü buna i'tirâz itmişler idi fi'l-vâki' sefer esnâsmda vezîr azl olunmaz lâkin böyle bir zarûret zuhûr itdikde bir ehl-i tedbîr aramakdan başka dahi çâre bulunmaz. Fakat böyle iş begenmez ve elinden dahi bir iş gelmez kimseler her asırda çokdur. Ve zikr olunan vekâyi'-i fecî'a dahi bu makûle efkâr-ı akîme ve ârây-ı sakîme ashâbının meydân bulmalarından hâsıl olmuş netâyic-i vahîme oldığından şübhe yokdur.

Vezîr-i müşârün-ileyh makâm-ı sadâret'e geldikde ibtidâ muzâyaka-i mâliyyeden nâşî tezyîd-i vâridât içün gümrüklerce ve sâ'ir emânât ve iltizâmlarca ihdâs olunmuş olan bid' ve mezâlimi ve vüzerâdan îdiyye hedâyâsı gibi âdât ve merâsimi ref' ve ilgâ ile usûl-i adliyyeye teşebbüs itdi. Lâkin halk buna dahi i'tirâz idüb bid'-i zalemeye ve vâridât-ı resmiyye ile idârede muzâyaka[3] çekilürken bunlar dahi ref' olundukdan sonra bu vezîr akçe husûsunda ne tedbîr idecek şimdi bunun sırası mıydı dirler idi.

Hâlbuki umûr-ı müsellemeden oldığı üzre devletlerin vâridât-ı hakîkiyyesi servet-i sahîha-i teb'a ve ahâlî üzerine mü'esses[4] olan şeyler olub tezyîd-i îrâd-ı devlet tezâyüd-i sâmân-ı ra'iyyet ile hâsıl olageldiginden o makûle tazyîk-i ümmeti ve taklîl-i zirâ'at (s.54) ve ticâret ve hirfeti[5] mûcib olan tekâlîf her ne kadar ibtidâsında ba'zı mertebe hazîne-i devlete fâ'ide virir gibi zannolunur ise de pek az müddetde mülk ve teb'aya mûris[6] olacağı zucret ve zarûretden nâşî hazînenin eski vâridâtına dahi îrâs-ı noksân eylediginden ve vezîr-i müşârün-ileyh kemâl-i fatâneti ve hikmet-şinâslığı[7] cihetiyle bu dakîkaları bilmiş oldığından evvel emirde şu didigimiz kabîlden bulunan bid'-i zulmiyyenin fâ'ide-i sûriyyesinden ferâgat iderek bunlar def' ile egerçi zâhir-bînân-ı zamânın kavl-i mecrûhlarınca vâridât-ı hazîneye bir haylî ziyân göstermiş olub fakat usûl-i adliyye üzre tasarrufât-ı sâ'ireden bunun tamâm beş katı vâridât buldukdan başka adâlet semeresi olmak üzre bi'l-cümle asker kendüsiyle azm-i sefer itmege ez-dil ü cân râgıb ve hâhiş-ger ve âmme-i âlemiyânın hüsn-i teveccüh ve hayır du'âsı kendüye bir büyük sermâye-i fevz ve zafer oldı. Lâkin bu esnâda bir takım nâ-ehillerin mukannenât ve tayînâtı kat' olunmuş oldığından vezîr-i müşârün-ileyh yine halkın lisânından halâs bulamadı. Ammâ müşârün-ileyh böyle sözlere ihâle-i sem' itmiyerek hemân nizâmât-ı dâhiliyyeyi tesviye itdikden sonra â'dâdan ahz-ı sâr[8] itmege ibtidâr itdi.

Şöyle ki ol vakte kadar sinîn-i adîdeden berü Nemçe ve Leh ve Venedik devletleriyle uğraşıla gelmiş iken Rusya Devleti'nin öteden berü Kırım Hanlarına viregeldigi cizyeden

1 Akîm: Neticesiz, beyhude.
2 Sakîm: Hasta, keyifsiz, sağlam olmayan; yanlış.
3 Müzâyaka: Sıkıntı, darlık, yokluk, parasızlık.
4 Mü'esses: Te'sîs edilmiş, kurulmuş, kurulu.
5 Hirfet: San'at, meslek, esnaf.
6 Mûris: Getiren. Veren. Kazandıran. Miras bırakan.
7 Hikmet-şinâs: Hikmet, felsefe bilen; filozof.
8 Ahz-ı sâr: Öç alma.

halâsı içün Rusya Çarı olub Deli Petro deyü ma'rûf olan Büyük Petro dahi bu sene nakz-ı ahd ile hudûd-ı İslâmiyye'ye hücûm itmegin evvelâ vezîr-i müşârün-ileyh anın üzerine Tatar askerini sevk ve havâle itmekle Rusya askeri münhezim ve perîşân ve bi'l-cümle topları ve mühimmât-ı sâ'iresi zabt olunarak ordusı gâret ve tâlân kılındı.

Ve Venedik üzerine sevk itdigi kuvve-i askeriyye dahi muzaffer olarak ehl-i İslâm'ın yüzi gülmege başladı. Kendüsi dahi Ordu-yı Hümâyûn ile Nemçe üzerine hareket iderek ibtidâ Şehirköy'ünden[1] bed' ile Niş Kal'ası'nın ve Belgrad'a varınca kılâ' ve bikâ'-ı sâ'irenin ve Semendre Kal'ası'nın ve sonra Belgrad Kal'ası'nın fethiyle nâ'il-i fevz ve zafer ve Tuna üzerinde tertîb itmiş oldığı Donanma-yı Hümâyûn ile Vidin Kal'ası'nın istirdâdı dahi ol esnâda müyesser[2] ve Erdel taraflarına sevk itdigi fırka-i askeriyye dahi mansûr ve muzaffer olmağla bunca senelerden berü Millet-i İslâmiyye'ye ârız olan ekdâr gûnâ-gûn[3] bi-mennihî Te'âlâ mübeddel-i safâ-yı derûn oldı.

Bu esnâda Sultân Süleymân Han-ı Sânî Hazretleri Edirne'de oturub etrâfa ihâle-i enzâr ve bunca senelerden berü Devlet-i Aliyye'sine ârız olan inhizâm ve inkisâr (s.55) üzerine tecerru'-ı gusas ve ekdâr itmekde iken bu ahbâr-ı sârre ile memnûn ve mesrûr olarak İstanbul'a gelüb kemâl-i safâ ve meserretle serîr-ârâ-yı satvet ve saltanat olınuş ve mu'ahharen serdâr-ı müşârün-ileyh dahi mansûr ve muzaffer olarak Ordu-yı Hümâyûn ile avdet idüb Dersa'âdet'e vusûl bulmuş idi.

Vezîr-i müşârün-ileyh ol kış dahi İstanbul'da usûl-i adliyyeye ve ahkâm-ı şer'iyyeye tevfîk harekât ile imrâr-ı evkât itdi. Lâkin bey' ve şirâ hüsn-i rızâ ile olur ana müdâhale câ'iz olmaz deyüb ve bunca mu'azzamât-ı umûr-ı devlet ile meşgûliyyet arasında narh[4] ve es'âra sarf-ı efkâr itmege vakit bulamayub böyle cüz'iyyât-ı umûr ile takayyüd[5] itmediginden yine halkın seng-i ta'nına nişâne olmuş idi. Sübhânallâh bu kadar umûr-ı cesîme ve fütûhât-ı azîmenin uhdesinden gelüb de bir sene zarfında rükû'a varmış olan bir binânın kıyâm ve istihkâmına sebeb olan böyle bir vezîr-i be-nâma lahana ve mercimek narhına bakmıyor deyü seng-endâz dahl ve i'tirâz olmak ne büyük insafsızlıkdır.

Her ne hâl ise vezîr-i müşârün-ileyh bu makûle kîl ü kâle[6] ihâle-i sem' itmiyerek ol kış dahi usûl-i adliyye ve tedâbîr-i hükmiyye üzre Hazîne-i Celîle'ye birçok vâridât-ı sahîha bulub ol bahârda yine şehr-i yâr-ı enâm Edirne'ye ve serdâr-ı be-nâm dahi Ordu-yı Hümâyûn ile Belgrad cânibine azîmet buyurdılar.

Lâkin Sultân Süleymân-ı Sânî Hazretleri'nin ömri âhir olmağla (1102) senesinde Edirne'de hatm-i şehnâme-i hayât idüb birâderi Sultân Ahmed Han-ı Sânî cülûs itdi. Ol esnâda Sadr-ı â'zam Mustafâ Paşa dahi Belgrad cânibinde vâki' meydân muhârebesinde kurşun ile urılub şehîd oldı.

Andan sonra yine ba'zı ahvâl-i mükeddere zuhûr itmege ve vükelâ ve kurenâ beynine

1 Şebirköy: Sırbistan'ın güneydoğusunda, Pirot kasabası olarak anılır. Bazı kayıtlarda Şarköy olarak da geçer.
2 Müyesser: Kolayı bulunup yapılan; kolay gelen, kolaylıkla olan.
3 Gûnâ-gûn: Renk renk, türlü türlü; alaca.
4 Narh: Çarşıda, pazarda satılan şeyler için resmî makamlarca gösterilen fiat.
5 Takayyüd: Bağlanma, bağlı olma. Çalışma, çabalama, uğraşma, üstüne düşme. Dikkatli davranma.
6 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.

nefsâniyyet[1] girmege başladı. Hattâ Defterdâr Cânibî Ahmed Efendi mâl-ı mîrîden akçe sekdirmez ve aslâ kizb ve müdâhene[2] bilmez bir zât oldığından ba'zı mukarrebîni gücendirmiş olmasıyla azl ile yerine aykırıdan biri getürilüb defterdâr nasb olundukda efendi-i müşârün-ileyh hazînece mu'temed ve mültezem bir zât oldığından sadr-ı â'zam bulunan Hâcı Alî Paşa ibkâsma haylî sa'y itmiş iken çâre bulamamağla huzûr-ı hümâyûnda hutûb-ı cesîme-i sadâretden isti'fâ ve mühr-i hümâyûnı teslîm ile tekâ'üd[3] ihtiyâr itmiş idi.

Sultân Ahmed Han-ı Sânî Hazretleri dahi (1106) senesinde vedâ'-ı âlem-i fânî idüb Sultân Mehmed Han-ı Râbi''in oğlı olan Sultân Mustafâ Han-ı Sânî Hazretleri câlis-i serîr-i sultânî oldukda iki sene mevkib-i hümâyûn ile Rûmili'ye çıkub bi'z-zât Nemçe üzerine (**s.56**) sefer idüb iki def'asında dahi fütûhât-ı celîle ve muzafferiyyet-i kâmileye mazhar olmuş ve birinci senesinde Rusyalu gelüb Azak Kal'ası'nı muhâsara itdikde üzerine Tatar Han me'mûr olarak Rusya askerini münhezim ve perîşân itmiş idi. Lâkin ikinci senesinde ya'nî (1108) sene-i hicriyyesinde dahi Rusya asâkiri gelüb Azak Kal'ası'nı istîlâ itdi. Ve bir sene sonra vüzerâ ve erkân-ı ordu beyninde olan garaz ve nifâk âsârından olmak üzre Nemçe Muhâresi'nde dahi cânib-i İslâmiyân'da hezîmet ve inkisâr vukû' buldı.

Binâ'en-aleyh Köprülülerden Amuca-zâde Hüseyin Paşa'ya mühr-i sadâret i'tâ olundukda egerçi bu hâlâta nazaran ihtiyâr-ı sulh ile bir müddet ikâmet ve istirâhat Devlet-i Aliyye'ce tedbîr-i hüsn addolunmuş ise de (hâzır ol cenge eger sulh u salâh ister isen) mü'eddâsınca[4] sadr-ı müşârün-ileyh sene-i âtiyede â'dâdan ahz-ı intikâm içün sinîn-i sâbıkadan ziyâde asker tedârik itmiş ve sene-i sâbıkada hezîmet egerçi bizim tarafda vâki' olmuş ise de Nemçelünün dahi pek çok zâyi'âtı oldığından ve on beş seneyi mütecâviz muhârebelerin imtidâdı[5] hasebiyle kendüye za'f ve fütûr geldiginden sulha râgıb[6] olmuş iken sadr-ı müşârün-ileyh istiğnâ idüb Ordu-yı Hümâyûn ile Belgrad'a kadar gitmiş idi.

Lâkin mu'ahharen İngiltere ve Felemenk devletleri tavassut itdiklerinden ve bunca senelerden berü dört tarafa ordular sevk olunarak asker bîtâb ve hazîne nâ-yâb[7] ve memleketler harâb olmağla Devlet-i Aliyye'ye dahi yorgunluk gelüb ber-vech-i muharrer bir müddet bast-ı besât-ı sükûnet ve istirâhate muhtâc oldığından sadr-ı müşârün-ileyh dahi sulha râzı olub vakt ü hâle nazaran hüsn-i sûretle müddet-i yesîre zarfında

ŞİʻİR

Şukr hodâ râ ki be-lutf-i ezel * Sulh u safâ şod zi-husûmet bedel

Nâdi-yi ikbâl-i dîrîn-i kohne-deyr * Gulgule endâht ki es-sulhu hayr[8]

Mü'eddâsınca düvel-i erba'a ile emr-i musâlaha tamâm oldı. Ve beş sene müddet

1 Nefsâniyyet: Nefsini çok beğenmişlik. Gizli düşmanlık, kin, garez.
2 Müdâhene: Dalkavukluk, koltuklama.
3 Tekâ'üd: Emekliye ayrılma, emeklilik.
4 Mü'eddâ: Tediye olunmuş, eda olunmuş; mânâ, mefhum.
5 İmtidâd: Uzama, uzanma; uzun sürme.
6 Râgıb: İstekli, isteyen, rağbet eden.
7 Nâ-yâb: Bulunmaz.
8 "Allah'a şükür, ezelî lütufla düşmanlık barış ve safâya dönüştü. Eski diyarın kadim habercisi, sulh daha iyidir, diye seslendi."

sadâretinde devleti tedâbîr-i hakîmâne ile hüsn-i idâreye muvaffak olub cism-i devlet hayât-ı tâze buldı.

Lâkin müşârün-ileyhin sît-i şöhret ve ikbâlini Şeyhü'l-islâm Feyzullâh Efendi çekemeyüb müşârün-ileyhin tekdîr-i hâtırını mûcib haller vukû'a getürmege başladı. Müşârün-ileyh ise gâyet gayyûr[1] bir vezîr-i dilîr oldığından buna dayanamayarak nâ-mizâc olub bir müddet dîvâna varmayub nihâyet mesned-i vâlâ-yı sadâretden isti'fâ itdikde taraf-ı pâdişâhîden (**s.57**) kendüye senden hoşnûdum lâkin talebinle tekâ'üde müsâ'ade itdim deyü hatt-ı hümâyûn gelmişdir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın usûl-i ta'lîm ve terbiyyesi bunda hitâm bulmuş ve andan sonra fenn-i idâre-i devlet tahsîli içün başka nüsha ve meslekler peydâ olmuşdur. Çünki Feyzullâh Efendi hâce-i şehr-i yârî bulunmağla pâdişâh-ı enâm hazretleri hakk-ı ta'lîmi edâ içün kendüye teveccüh-i küllî ve meyl-i tâmm buyurmuş idi. Efendi-i müşârün-ileyh ise oğluna meşîhat[2] pâyesi virmek ve bi'l-cümle evlâd ve mensûbâtını merâtib-i ilmiyyeye irişdirmek ve nüfûz-ı hükûmeti ve cemî'-i menâfi'-i devleti kendüye ve evlâd ve etbâ'ına hasr itmek gibi eslâf-ı ulemâdan sâdır olmayan ve ulemâ-yı â'llâma yakışdırılamayan fevka'l-âde ve hadd-i lâyıkından ziyâde etvâr ve harekâta tasaddî idüb bu misillü hâlâtı[3] ise halk bir vakitde çekemeyeceginden başka Hüseyin Paşa'yı maslahatdan el çekmege mecbûr itmesi dahi ekser müdîrân-ı devlet ve mütebbirân-ı umûr-ı saltanatın kendüsinden yüz çevirmesine bir başkaca sebebiyyet virdiginden nihâyet (1115) senesinde Edirne Vak'ası gibi Devlet-i Aliyye'de görülmedik ve işidilmedik bir hâdise-i fecî'a zuhûrına sebeb oldı. Ve egerçi hayr-hâhânı tarafından kendüye ve husûsuyla oğluna mukaddemce nasîhat yüzünde ba'zı mertebe tebdîl-i hâl itmeleri söylenmiş ise de fart-ı ikbâl ve kendülerini iğfâl itdiginden hak-gû[4] ve hayr-hâhların serd ve beyân itdigi mukaddemât-ı ma'kûleyi ısgâ[5] idemeyüb böyle bir sû-i netîce ile hem kendilerine itdiler ve henı de velî-ni'metlerinin başını belâya uğradub gitdiler. Cenâb-ı Hakk cümleyi ifrât-ı ikbâlin vehâmet-me'âlinden ve tefrît-i idbârın sû-i hâlinden masûn[6] buyursun.

Bu fitne-i azîme üzerine Sultân Mustafâ-yı Sânî Hazretleri gâ'ile-i saltanatdan ferâgat ile ihtiyâr-ı uzlet iderek birâderi Sultân Ahmed Han-ı Sâlis Hazretleri murabba'-nişîn-i serîr-i saltanat olub bir müddet riyâz-ı devleti sebze-i bîgâneden tathîr[7] ve bünyân-ı hükûmeti tersîn ve ta'mîr ile uğraşarak Devlet-i Aliyye'ye epeyce kuvvet intizâm virdikden sonra Rusya ve İsveç vukû'âtı zuhûra gelmege başladı.

Şöyle ki Rusya Çarı meşhûr Büyük Petro mukaddemce Devlet-i Aliyye ile Leh ve Nemçe ve Venedik devletleri beyninde sinîn-i adîdeden berü mümtedd olan muhârebeleri fırsat ittihâz iderek bir sene akdem Kırım cânibine sevk itmiş oldığı ordusı ber-vech-i sâbık münhezim ve perîşân olmuş iken bu sene gâlib gelüb Azak Kal'ası'nı istîlâ itmiş idi.

1 Gayyûr: Pek gayretli, çalışkan.
2 Meşihat: Şeyhülislâmlık payesi, makamı.
3 Hâlât: Hâller, suretler, keyfiyetler, nitelikler.
4 Hak-gû: Doğru ve hak söyleyen.
5 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
6 Masûn: Korunan, mahfuz, emin, muhafaza olunan.
7 Tathîr: Temizleme, paklama.

Ba'dehû[1] İsvec Devleti'nin Danimarka ve Leh devletleriyle harb üzre bulundığını fırsat ittihâz iderek (s.58) İsvec'e i'lân-ı harb eyledi. İsvec Kralı olub ehl-i İslâm beyninde Demirbaş deyü ma'rûf olan Onikinci Karlos[2] gâyet müdebbir ve bahâdır bir hükümdâr olmağla bi'd-defe'ât husemâsına galebe itmiş ve Petro'yı tahtından tenzîl itme derecesine getürmüş ise de Petro aslâ fütûr getürmeyüb muhârebede devâm iderek nihâyet Lehistân'ın hudûdunda Devlet-i Aliyye'ye civâr olan taraflarında nâ'il-i galebe olmağla İsvec Kralı kayd-ı esirre giriftâr olmağa bir ramak kalmış iken kehfü'l-emân-ı tâc-dârân olan Devlet-i Aliyye'ye iltică zımnında Bender'e firâr ile dahîl düşmegin İsvec Memâliki'nde ihtilaller zuhûr itmekle Bahr-i Baltık sâhilinde olan İsvec Memâliki'nin bir cesîm kıt'ası Rusyalu yedine geçdi.

Muhârebe-i mezbûre esnâsında İsvec askerini ta'kîb iden Rusya asâkiri hudûd-ı hakaniyyeden ba'zı mevâki'a tecâvüz eylemiş idüginden ve Rusyalunun niyyeti Devlet-i Aliyye hakkında dahi muzırr oldığını Demirbaş pey-der-pey Devlet-i Aliyye'ye ihtâr itmekde bulundığından Devlet-i Aliyye dahi Rusya'ya i'lân-ı harb itmegin sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem olan Baltacı Mehmed Paşa Tuna üzerine köpri kurub İsakçı tarafından Besarabya eyâletine geçdikde egerçi Rusya ordusı mukaddemce Prut Nehri'ni geçüb Boğdan toprağında Prut kenârıyla Tuna sâhiline doğrı inmekde bulunmuş ise de serdâr-ı ekrem anı kayd itmiyerek öte tarafda Prut kenârıyla yukaruya doğrı harekete devâm idüb ve hattâ iki ordu birbirine muhâzî[3] geldikde dahi tevakkuf itmeyüb tâ Falcı Geçidi'ne vardukda Rusya ordusunun arkasını almak üzre Prut'un sağ tarafına güzâr ve ubûra ibtidâr itmekle ubûrına mâni' olmak üzre Petro geçid başına bir fırka-i askeriyye sevk idüb eger men'e muktedir olmaz ise köpri inşâsı birkaç güne muhtâc olur. Ve kendü ordugâhı geçid mahalline altı yedi sâ'at kadar oldığından Ordu-yı Hümâyûn Prut'ı geçdigi hâlde birkaç gün kendüye nizâm virdikden sonra mukâbelesine hâzır olabilür zu'munda[4] bulunmuş idi.

Asâkir-i İslâmiyye ise derhâl kendülerini suya atarak Prut'ı geçüb karşuda olan Rusya fırkasmı kaçırmış olmağla derhâl o gice üç mahalden köprüler inşâ ve ale's-seher[5] bir haylî asker imrâr olunarak mezkûr fırka-i askeriyyeyi bütün bütün münhezim idüb ordularına kadar sürmüşler idi. Ferdâsı[6] ale'l-umûm Ordu-yı Hümâyûn geçüb ve uykusuzluğa bakmıyarak altı sâ'at yol yürüyüb vakt-i asrda Rusya ordusuna mülâkî oldukda yol yorgunluğuna dahi bakmayub asâkir-i İslâmiyye hemân ayakları tozıyla düşman üzerine hücûm itdiklerinde Petro beş altı gün (s.59) sonra vukû'unı tahmîn itdigi belâya bir gün zarfında uğrayınca ne yapacağını şayırub Rusya asâkiri mağlûb ve münhezim olarak firâra karâr virmiş ise de bir tarafı su olub taraf-ı âharını dahi Kırım Hanı almış oldığmdan bulundığı yerde mahsûr kalmış ve taleb-i amân ile gâyet mağlûbiyyet hâlinde ricâ-yı sulha mechûr olmuş ve hattâ hu mahsûriyyetinde Rusya asâkiri ağaç kabuklarını yemiş oldukları sonradan sübût[7] bulmuş idi. Bu hâlde her ne taleb olunur ise kabûl ideceğini beyân ile serdâr-ı ekremden sulh ve amân istid'â itdiginde Leh Devleti'ne müdâhale itmemek ve Azak Kal'ası'nı Devlet-i

1 Ba'dehû: Ondan sonra.
2 Onikinci Karlos: Demirbaş Şarl ya da XII. Karl ve XII. Charles olarak da anılır.
3 Muhâzî: Birbirinin karşısında ve bir hizada bulunan.
4 Zu'm: Bâtıl zan. Şübhe. Yanlış zan.
5 Ale's-seher: Gün doğmadan evvel, seher vakti.
6 Ferdâ: Yarın, yarınki gün, günün ertesi, ertesi gün, öbürgün.
7 Sübut: Sabit olma, gerçekleşme, meydana çıkma.

Aliyye'ye devr[1] itmek ve hudûdda binâ itmiş oldığı kal'aları kezâlik Devlet-i Aliyye'ye virmek ve İstanbul'da ilçisi oturdılmayub unvânı sâ'ir krallardan dûn i'tibâr olunmak gibi bir hükümdârın kabûl idemiyeceği şurût-ı şâkkaya rabt ile serdâr-ı ekrem dahi sulha rızâ virüb Petro nâçâr[2] bu teklîf-i anîfeyi kabûl iderek ol vechile akd-i musâlaha itmiş ve Baltacı Vezîr'in buyuruldısıyla memleketi cânibine gitmişdir. Mezkûr buyuruldının sûreti zîrde (6) rakamıyla kayd olunur.

Serdâr-ı müşârün-ileyh gâyet ayyâr ve hurde-kâr bir vezîr olub hattâ mukaddemâ nice desîseler ile sadr-ı â'zam olmuş iken Sultân Ahmed Han Hazretleri hakîkat-i hâle vâkıf oldukda kendüsünden yüz çevirüb azl itmiş idi. Mu'ahharen İsvec ve Rusya vukû'âtı zuhûra gelerek hasbe'l-müsâlaha def'a-i sâniyye olmak üzre makâm-ı sadârete getürilüb fi'l-vâki' işe yaramış ve Petro gibi bir desîse-kâra gâlib gelmişdir. Ve Rusya ordusunı bütün bütün mahv idebilecek iken bu sulha rızâsı me'yûs olan düşmanın üzerine gitmek münâsib olmayub hâzır bu kadar galebe sûreti yüz göstermiş iken buna kanâ'at lâzıme-i kâ'ide-i hazm ve ihtiyât[3] ve şi'âr-ı mürüvvet olmak mütâla'asına mebnîdir. Lâkin ba'zı müverrihîn bunı kendüsünün gafletine virirler her ne hâl ise İstanbul'da bulunan erkân-ı devlet ve mukarrebân-ı saltanat kendüden emîn olmadıklarından böyle fırsat ele girmiş ve Rusya ordusı bütün bütün imhâ olunabilecek sûrete gelmiş iken sadr-ı â'zam Rusyaludan rüşvet alarak sulha rızâ virdi deyü azline sa'y itmişler idi.

Lâkin Sultân Ahmed Han Hazretleri böyle gazâda bulunmuş vezîrin taltîfi lâzımeden iken azli münâsib degildir deyü redd itmekle hayâl ve hâtıra gelmedik iftirâlar ilâve iderek nihâyet İstanbul'a gelmeden azl ve nefy itdirdiler. Ve egerçi bu iftirâlardan berî'ü'z-zimme ise de evvelki sadâretinde kendüsi dahi sâ'irine nice desîseler itmiş oldığından (el-cezâ'ü min cinsi'l-amel)[4] sırrı zâhir oldı.

(s.60) Her ne hâl ise bâlâda beyân olunan ve on beş seneden ziyâde mümtedd olan muhârebelerde Devlet-i Aliyye ziyâde hasâr-dîde oldığı hâlde bu muzafferiyyet ile â'lâ-yı nâm ve şân itmişdir. Andan sonra gelan sadr-ı â'zamların adem-i muvaffakiyyetiyle sık sık azl olunarak nihâyet Dâmâd Alî Paşa makâm-ı sadârete gelüb devlete hüsn-i nizâm virdikden sonra Karadağ re'âyâsı isyân itmekle üzerlerine asker sevkiyle te'dîb ve terbiyye itmiş idi.

Müte'âkiben Venedik Muhârebesi zuhûr itdikde bi'z-zât Ordu-yı Hümâyûn ile gidüb İstendil ve Gördüs ve Anabolı ve Kestel gibi nice kılâ' ve bikâ'ı feth ve teshîr iderek muzafferiyyet-i kâmile ile Dersa'âdet'e avdet itdi. Sene-i âtiyye evvel bahârında dahi bütün bütün Venedik Devleti'ni imhâ itmek niyyetiyle Dersa'âdet'den hareket itmiş idi. Lâkin sene-i sâbıkada olan fütûhâtına nisbetle bu sene fil-vâki' Venedik'i imhâ idebileceğini Nemçelü cezm ile bu sûretde Venedik Körfezi bütün bütün Devlet-i Aliyye eline geçerek Nemçe üzerine sefer vukû'ı takdîrinde artık Belgrad ve Temeşvar yolundan gidilmege hâcet[5] kalmayub Venedik Körfezi'nden sühûletle mühimmât ve zahâ'ir irsâl olunabileceginden bu takdîrce Nemçe Hükümeti bütün bütün tehlikeye dûçâr olacağını bilüb derhâl Venedik

1 Metinde sehven "redd" şeklinde geçmektedir.
2 Nâçâr: Çaresiz, ister istemez, zavallı.
3 İhtiyât: İlerisini düşünerek, görerek davranma. Sakınma, tedbirli, tedarikli bulunma.
4 "Bir amelin karşılığı onun cinsindendir."
5 Hâcet: İhtiyaç, lüzum, gereklik, muhtaçlık.

seferinden ferâgat olunmasını teklîf ve ferâgat olunmadığı hâlde i'lân-ı harb idecegini takrîr itdiginden Nemçelünün bu vaz'ı serdâr-ı ekreme ağır gelmekle inân-ı azîmeti Venedik seferinden sarf ile Nemçe üzerine hareket itmiş idi. Lâkin kethüdâsı bed-hûy[1] ve nâdân bir âdem olub asâkire bed mu'âmeleler itmesinden ve ba'zı erkânın sû-i reviyyetiyle[2] adem-i metânetinden nâşî Nemçe Muhârebesi'nde Ordu-yı Hümâyûn münhezim ve serdâr-ı müşârün-ileyh dahi alnından kurşun ile urılarak şehîden dâr-ı ukbâya âzim oldı.

Vezîr-i müşârün-ileyh gâyet âkil ve müdebbir ve âdil ve bahâdır olub tesviye-i mesâlih-i cumhûra ve zabt u rabt-ı umûra el-hakk pek güzel muvaffak olmuş ve müddet-i kalîlede vüzerâdan birine nasîb olmayan fütûhâta zafer bulmuş idi. Ve himmeti dahâ âlî idi. Ammâ felek müsâ'id olmadı. Lâkin andan mukaddem usûl ve nizâm-ı devlet muhtell olarak hattâ tarîk-i ilmiyyenin nizâmı dahi halel-pezîr olmuş ve hele tarîk-i kazâ bütün bütün nâ-ehiller eline girmiş oldığından ve vezîr-i müşârün-ileyh ise hasb ve şefâ'ate bakmayub her husûsda zât ve liyâkate nazar itdiginden nizâmât-ı sâ'ire esnâsında tarîk-i ilmiyyeye dahi nizâm virüb ehl-i ilm ve kemâlin kudretini terfî' itmiş ve hattâ müderrisînden birini fevka'l-âde olarak mücerred fazl ve kemâline binâ'en nişâncı itdirmiş idi. Ve irtişâyı[3] (**s.61**) ve belki rüşvete karîb olan hedâyâyı yasâğ itmiş idi. Binâ'en-aleyh mücerred menâfi'-i zâtiyyesine düşüb de mesâlih-i devleti düşünmeyan pek çok kimseler kendüden memnûn degiller idi.

Ba'zı müverrihler yazarlar ki müddet-i yesîrede fütûhât-ı kesîre selâtîn-i izâm içinde Yavuz Sultân Selîm Hazretleri'ne ve vüzerâ-yı be-nâm içinde dahi Dâmâd Alî Paşa'ya müyesser olmuşdur. Lâkin şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh hazretlerinden âlem nasıl lerzân[4] idiyseler serdâr-ı müşârün-ileyhden dahi halk emîn olamayub vefâtında pek çok kimseler izhâr-ı memnûniyyet iderek vezîr öldi ordu bozuldı ise biz de tahsîl-i emniyyet itdik vaktiyle â'dâdan dahi ahz-ı intikâm olunur dirler. Ve lâkin alacak kangı vezîr olabilecegini düşünmezler idi. Nizâm-ı devlete halel ve tabâyi'-i millete kesel[5] geldikde böyle gayyûr ve mukaddim zevâtın sevilmemesi emr-i tabî'îdir.

Andan sonra Nemçe üzerine ta'yîn olunan serdâr-ı ekremlerin adem-i muvaffakiyyeti ve asâkir-i İslâm'ın sebât ve gayretsizligi hasebiyle taraf-ı İslâmiyân'da günden güne sûret-i mağlûbiyyet tezâyüd[6] bularak ve orduda türlü fesâd ve ihtilâller zâhir olarak nice yerler hattâ Temeşvar dahi Nemçe eline geçdi. Askerin bu vechile sebatsızlığı nıa'lûm olub böyle nizâmsız askerle muhârebe mümkün olamıyacağına ve Nemçelü dahi sulha tâlib oldığına binâ'en şimdi musâlaha olsun ve askere hüsn-i nizâm virilsünde sonra â'dâdan intikâm alınsun deyü rikâb-ı hümâyûn kâ'immakâmı bulunan Dâmâd İbrâhîm Paşa sulh tarafını tercîh itmiş ise de askerî takımı kendi kabâhatlarını setr[7] itmek içün kabâhat şunda idi yok bunda idi yoksa biz şöyle iderdik hiç o güzel Temeşvar â'dâya bıragılur mı diyerek âleme velvele virdiklerinden ve tarîk-i ilmiyye ashâbı dahi sulha bu vechile meyl ve tehâlükimizi â'dâ gördükce za'fımıza haml ider deyüb sâ'irleri dahi bu re'ye ittibâ' itdiklerinden İbrâhîm Paşa

1 Bed-hûy: Kötü huy.
2 Reviyyet: Bir işin her cihetini iyice düşünme.
3 İrtişâ: Rüşvet alma, rüşvetçilik.
4 Lerzân: Titrek, titreyen.
5 Kesel: Gevşeklik, tenbellik, uyuşukluk.
6 Tezâyüd: Ziyadeleşme, artma, çoğalma.
7 Setr: Örtme, kapama, gizleme.

yalnız kalmağla sulh kelâmı ber-taraf olarak yine harbe mübâşeret olundı. Lâkin bu def'a daha ziyâde hezîmetler vukû'a gelerek Belgrad dahi elden gitdi. Ol vakit Temeşvar yed-i â'dâda iken sulh ne dimek diyenler Belgrad'ı bile Nemçelüye terk ile musâlaha husûsunda İbrâhîm Paşa'ya hem-zebân oldılar. Ve der-akab İbrâhîm Paşa sadr-ı â'zam olub ol vechile musâlaha olundı. Ammâ çe-fâ'ide hem Belgrad elden gitdi ve hem de Devlet-i Aliyye'ye bu kadar ziyân terettüb itdi.

Ba'zı müverrihler bu husûsda İbrâhîm Paşa'nın hareketini tahsîn ider ve ba'zıları (**s.62**) dahi İbrâhîm Paşa hem dâmâd-ı şehr-i yârî ve hem de nâfizü'l-kelim oldığı hâlde musâlaha tarafına ziyâde meyl ve tehâlük göstermekle â'dâyı şımartdığından Nemçe Devleti hezâr-nâz[1] ve istiğnâ iderek böyle bir fenâ musâlahaya güç hâlle irzâ olunabildi. Ve eğer bu tarafdan vakûrâne[2] davranılub da izhâr-ı sebât ve metânet olunaydı daha ehven sûretle musâlaha mümkün olurdı dirler.

Her ne hâl ise iş bu mertebeye varub da mağlûbâne sulh olunacak oldığı hâlde mu'âhedece elbette ba'zı mertebe ziyân görülecegi mukarrer olub İbrâhîm Paşa'nın bunda cüz'î bir hiffeti olsa bile pek büyük kabâhat olmayub şimdilik sulh olunsun da askere nizâm virilsün deyü bir seneden berü vird-i zebân[3] itmiş oldığı kavli samîmî olsa ve ameline mutâbık gelse idi cümle kusûrı afvolunurdı. Hâlbuki on iki seneden mütecâviz istiklâl-i tâmm ile makâm-ı sadâretde bulunub askere nizâm virmek şöyle dursun devletin eski usûl ve nizâmını bile muhtell itdi. Ve isrâf ve sefâhetden başka bir şey düşünmeyüb hele asker ve muhârebe sözi indinde kelime-i küfr gibi addolunurdı. Ve'l-hâsıl imâr ve medeniyyetin teferru'ât ve zühâfâtından olan tekellüfâta düşüb bu emr-i ehemmi muhâfaza eyleyecek nizâmât-ı askeriyyeyi ve anı besleyecek idâre-i mülkiyyeyi düşünmedi. Nitekim zîrde îrâd olunacak tafsîlâtdan ma'lûm olur.

Bu sulh esnâsında ba'zı kürsî şeyhleri Dâd'ı zâ mahrecinden okumak lâzımdır deyü da'vâ idüb egerçi bu husûs mebâhis-i ilmiyyeden ma'dûd bir keyfiyyet ise de avâm-ı nâs vechile huffâz[4] beyninde nizâ' ve gavga tekevvün itdiginden ve herkesin gözi gavgadan ürkmüş idügünden bu da'vâda olan şeyh efendilerin kimisi nefy ve kimisi tekdîr[5] olunarak Dâd gavgası dahi basıldı.

Muhârebe-i mezkûre Devlet-i Aliyye'nin şânına nakîsa îrâs itmiş ve mu'allem asker tanzîm itmenin lüzûmunı geregi gibi anlatmışdır.

Hâlbuki İbrâhîm Paşa sadârete gelüb de imzâ-yı ahidnâme-i musâlaha itdikde harb dâ'iyyesi külliyyen ber-tarâf kılınub seyf-i sârim-i gâziyân nihâde-i tâk-ı nisyân ve harb lakırdısı yasâğ ve âlem o dâ'iyyelerden ırâğ ve cevher-i şemşîrin kadri şikeste ve meksûr ve veche-i safâ ve müveccih-i sahbâ mültefit ve manzûr oldı. Ve destgâh-ı esliha yerine kârgâh-ı mînâ ve ta'lîmhâne-i askerîye bedel mahall-be-mahall bezm-gâh-ı safâ kuruldı. Rusyalu ise dûr-bîn-i im'ân ile bu hâlâta nik-rân olub İbrâhîm Paşa'nın ve müntesibi olan ricâl-i asrın harb lakırdısı meraklarına dokunacağını cezm ve iz'ân itmekle derhâl (**s.63**)

1 Hezâr-nâz: Binbir naz etmek.
2 Vakûrâne: Ağırbaşlılıkla, temkinlilikle.
3 Vird-i zebân: Dilde tesbih. Sık sık tekrar edilen dua, söz, zikir.
4 Huffâz: Hafızlar, ezberleyiciler, ezber bilenler, Kur'ân'ı ezberleyenler.
5 Tekdîr: Azarlama, paylama, söz ile uyarma.

elçisi[1] İstanbul'a gelüb tekâlîf-i amîfeye başladı. Ve egerçi ecvibe-i müskite[2] îrâd olunmuş ise de mes'ele-i düveliyye seyf-i sârim ile kat' oluna geldiginden îrâd olunan berâhîn-i kat'iyye bir fâ'ideyi müntic[3] olmayub elçi nihâyet Prut senesi biz mağlûben ve mecbûren sulh olub kadrimiz şikest ve kralımızın unvânı sâ'irlerden pest[4] oldı tecdîd-i sulh olunmazsa nakz-ı ahd idecegimiz mukarrerdir dimesiyle mücerred def'-i gâ'ile içün İstanbul'da Rusya sefîri oturmasına ve krallarının nâmı sâ'ir krallar unvânıyla mu'anven olmasına ve sâ'ir bi'l-cümle metâlibine müsâ'ade olunub yalnız Leh'e müdâhale itmemesi husûsuna bir parça dayanılur gibi olduysa da Rusya ilçisi bizim Leh'e müdâhale ve duhûlümüz mücerred Devlet-i Aliyye'ye olan dostluğumuza mebnîdir. Zîrâ Leh Cumhûrı serbest ve kralları olan Na'l-kıran'a[5] hasımdırlar. Lâkin başlu başlarına kalur ise başa çıkamayub kral-ı mezkûr tav'an ve kerhen anları taht-ı itâ'at ve inkıyâda getürüb de istiklâl kesb itdigi hâlde hudûd-ı hakaniyyeye civâr olması hasebiyle Devlet-i Aliyye hakkında muzır olur. Ve biz Leh'e duhûl ile hüsn-i intizâm virdikden sonra çok durmayub çıkarız didikde bir sabî-i nâ-bâliğin kâni' olamayacağı böyle bir takım â'zâr-ı vâhiyyeye kanâ'at olunub bu mâddeye dahi müsâ'ade olundı. Ve nice canlar telef idilerek ve bunca kanlar dökilerek kazanılmış olan mevâdd-ı azîze mücerred câm-safâ dökülmesün deyü terk ve fedâ kılındı. Ve Rusyalu mevâdd-ı mezkûrenin herbiri içün nice bin asker telef itmege muhtâc iken bu kadar mevâddı yalnız nakz-ı ahd iderim lakırdısıyla kazandı. Ve askere nizâm virilüb de sonra â'dâdan intikâm alınmak üzre sulh olunmuş iken nev-îcâd âyîn ve oyunlara düşilüb tabâyi'-i nâsda dahi ten-perverlik belâsına ve seyr ü sefâhet safâsına isti'dâd oldığından herkes envâ'-ı sefâhet ve melâhîye düzüldi. Ve askerin nizâmı şöyle dursun halk içinde mer'î olan âdâb ve usûl-i kadîme ve zevc ile zevce beyninde olan revâbıt-ı tabî'iyye bile bozuldı. Ve envâ' mermerden musanna' tarhlar[6] yapılub ve gûnâ-gûn lâleler ile tezyîn olunub gicelerde kandiller ile donadılarak ve kaplumbâğaların sırtına şem'alar[7] yakılub lâle-zâr içine bıragılarak çerâğân[8] tertîb olunur. Ve İbrâhîm Paşa Beşiktaş kurbunda binâ itdigi Çırâğân Yalısı'na pâdişâh-ı enâmı her sene da'vet idüb şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh hazretleri dahi her sene şehzâdegân ve selâtîn ile berâber gidüb seyr-i çerâğân içün haftalarca orada bulunur. Ve ba'zan dahi helvâ sohbeti içün Paşakapusu'na kezâlik teşrîf idüb beş altı gün eglenür idi. Ve Kağıdhâne ricâl (**s.64**) ve kibâra taksîm olunarak altmış kadar kasırlar ve bağçeler tanzîm olunub kırk ağaca kadar âbâdân[9] olmuş ve Sa'dâbâd Kasrı binâ olunub çağlayân tertîb ve çerâğân ile pür-zîb kılınmış idi. Ve egerçi şân ve şevket-i Devlet-i Aliyye'ye şâyân olacak vechile süferâ ve ecânibe gösterilmek üzre şehriyâr-ı enâma böyle bir mahall-i ferah-fezâ lâzım idi. Lâkin Kâğıdhâne'deki melâhî[10] ve sefâhetler dahi haddini tecâvüz itmiş idi.

1 Metinde "elçi" şeklinde geçmektedir.
2 Ecvibe-i müskite: Susturucu cevaplar.
3 Müntic: Netîce veren, sebebiyet veren; meydana getiren.
4 Pest: Alçak, aşağı.
5 Na'l-kıran: Lehistan Kralı II. August'un lakabı.
6 Tarh: Bahçelerde çiçek dikmeye ayrılmış yer.
7 Şem'a: Işık, çıra; muma batmış fitil.
8 Çerâğân: Etrafı aydınlatma, şenlik. Kandil donanması, çırağan.
9 Âbâdân: Şen, mâmur, bayırdır.
10 Melâhî: Oyunlar, eğlenceler, cünbüşler.

Envâ'-ı lâle tekessür idüb lâle ve gül mezâmîni vüs'at bularak şu'arâya bir büyük sermâye olmuş ve şi'r ve inşâ haylîce rağbet bulmuş idi. Lâkin lâle soğanı bahâya çıkarak hattâ mahbûb tesmiye olunan lâle beş yüz altına satılmağa başlayub merâkı olub da idinemiyanlara dâğ-ı derûn oldığından envâ'-ı lâleye narh virilerek mahbûb[1] lâle soğanının bin kuruşdan ziyâdeye satılması yasâğ olmuş ve bu narh mâddesi düstûrü'l-amel tutulmak üzre İstanbul mahkemesinde sicille kayd itdirilmiş oldığı kütüb-i tevârîhde mukayyeddir.

Ve'l-hâsıl İstanbul'un en büyük âlemi ve zevk ü safâca en â'lâ devr ve demi idi. Lâkin nizâm-ı devlete halel ve tab'-ı millete kesel virüb ol devrin humârını[2] sonra gelenler çekdiginden ol vakitde bulunan eslâfa sonra gelan ahlâfın aşk olsun dimege pek de cânı istemez.

Ol devr esnâsında sefâretle Acem'e gidüb gelmiş olan Dürrî Efendi'nin ifâdesince ba'zı Acem ukalâsı İrân'ın hâli yamandır. Ve egerçi içimizde müdebbir ve kârgüzâr âdemler var ise de meydân bulamayub fenâlar yüz buldığından hâl böyle giderse iki seneye kadar Devlet-i Safaviyye'nin zevâli bî-iştibâhdır dirler imiş. Hâlbuki iki seneye dahi varmayub Afganistân zuhûr ve galebe iderek Isfahân'ı istîlâ itmeleriyle Devlet-i Safaviyye'nin muzmahill oldığı haber alınmağla mukaddemâ Devlet-i Aliyye tasarrufunda bulunub da sonradan Acem eline geçmiş olan ba'zı mahallerin henüz bir sâhibi zuhûr itmeden zabt olunması münâsib görilüb Hemedân ve Gence ve Revân ve Şirvân ve Gürcistân gibi nice eyâlât zabt olunmuş ise de vükelâda eyâlât-ı mezbûrenin emr-i muhâfazalarına lâzım gelan asker-perverlik sıfatı olmadığından mu'ahharen İrân'da Nâdir Şâh zuhûr iderek gerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ve gerek Rusyalu tarafından zabt olunan yerleri istirdâd itmekle bu yolda itlâf olunmuş olan bunca hazâ'in[3] ve asâkir beyhûde yere gitdikden başka bu seferlerle Anadolı dahi harâb oldığından İbrâhîm Paşa nâdim ve herkes müte'ellim[4] oldı.

(**s.65**) Ve bu seferler esnâsında Rusya tarafından dahi tahammül olunmaz teklîfler vukû'a gelüb hattâ bir def'a Rusya'ya i'lân-ı harb üzerine Fâtiha okunmuş iken yine sulh tarafı tercîh olunarak vehâmeti sonradan ma'lûm olan nice mevâdd-ı mekrûhe üzerine akd-i mu'âhede olunmuş ve bu takrîb ile Rusyalular dahi Bahr-i Hazar sevâhiline yerleşmiş idi. Ba'zı muverrihîn bu müsâlahada İbrâhîm Paşa'ya i'tirâz idüb eger harb üzerine sebât ve müdâvemet olunaydı Devlet-i Aliyye'ce şanlu ve fâ'idelü olur idi dirler. Lâkin ol devrin hâl ve tavrına nazaran musâlaha pek isâbet olmuşdur. Ve illâ bin yüz seksan iki senesi muhârebelerinde vâki' olan hezîmetlerin daha ol vakit vukû'undan havf[5] olunurdı. Fi'l-vâki' bu sefâhetler terk olunub da sahîhan ve tamâmıyla harb yoluna gidilmiş olsa ne â'lâ ammâ ber-vech-i meşrûh erkân-ı devlet kurı debdebe ve ihtişâma dalmış ve süfehâ meydân almış ve düşman ise günden güne askerine nizâm virmekde bulunmuş iken harb itmek büyük hatâ ve hatar idi. Binâ'en-aleyh İbrâhîm Paşa'nın ol vakit sûret-i sulhı ele almasiçün i'tirâz itmek hakk ve savâb olmayub ammâ bu kadar zevk ve sefâhete dalmasiçün her ne dinilse i'tirâz

1 Mahbûb: Muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili.
2 Humâr: İçkiden sonra gelen baş ağrısı. İçki veya uyku sersemliği. Bir şeyin acısı burnundan gelmesi.
3 Hazâ'in: Hazîne.
4 Müte'ellim: İçi sızlayan, acı duyan.
5 Havf: Korku; korkma.

bilâ-cevâbdır.[1]

Bir tarafdan dahi Nâdir Şâh tek durmayub üzerine varılmak îcâb-ı hâlden bulunmuş ise de cüz'î himmetle def' olunabilecek beliyye olmayub üzerine bir hareket-i cesîme lâzım gelmiş ve erkân-ı devlet ise ser-mest-i sehbâ-yı zevk ü safâ oldığından harekete mecâl[2] kalmamış idi. Şöyle ki ber-minvâl-i muharrer Afganiyân zuhûr ile Isfahân'ı istîlâ ve âhir-i şâhân-ı Safaviyye olan Şâh Hüseyin-i Safavî'yi hal' itdiklerinde Bağdâd Vâlîsi Ahmed Paşa tarafından Şâh Hüseyin mütâlebe olunmağla Afganîler şâh-ı müşârün-ileyhin başını kesüb Bağdâd'a irsâl ile Safaviyye hânedânını sevindirmişler idi. Lâkin Isfahân istîlâsında Şâh Hüseyin evlâdından Şâh Tahmasb Kazvin cânibinde bulundığından ol taraflarda tasaltun itdigi esnâda askerîden ve Afşar Kabîlesi'nden Nâdir Alî nâm bahâdır zuhûr ile refte refte kesb-i nüfûz ve kuvvet idüb Şâh Tahmasb kapucılar kethüdâlığı hidmetinde bulunarak Afganiyân'a galebe ile Isfahân'ın istîlâsına sebeb oldığından nezd-i şâhda kesb-i nüfûz iderek i'timâdü'd-devle ya'nî vekîl-i mutlak olub İrân'ı bütün bütün Afganîlerden tahliyye itmek üzre Afgan üzerine hareket itdigi esnâda Şâh Tahmasb dahi Revân ser'askeri olan Hekîmoğlu Alî Paşa ile muhârebede münhezim ve ba'dehû Hemedân sahrâsında dahi Bağdâd Vâlîsi Ahmed Paşa ile (**s.66**) muhârebe itdikde kezâlik mağlûb ve münhezim olmağla sulha tâlib olarak Gence ve Tiflis ve Revân ve Şirvân Devlet-i Aliyye'de ve Hemedân ve Kirmanşâhân Tahmasb yedinde kalmak üzre akd-i musâlaha olunmuş idi. Lâkin Nâdir Alî bu sulhı begenmeyerek bu bahâne ile Şâh Tahmasb'ı hal'[3] ile sekiz aylık Abbâs nâmında oğlunı tahta iclâs ve çok geçmeksizin anı dahi hal' ile hil'at-ı şâhîyi kendi döşüne ilbâs[4] idüb bi'l-cümle Memâlik-i İrân'ı kabza-i teshîrine almış ve eyâlât-ı mezkûreye bağteten istîlâ itdikden sonra çünki sulh lakırdısı üzerine ol tarafların emr-i muhâfazası terk olundığından hudûd-ı hâkâniyyeye ta'arruz itmege başlamış idi. Binâ'en-aleyh bu keyfiyyet İstanbul'da dahi dürlü makâlât ve erâcîfe sebeb oldı. Bu hâlât-ı mükeddereyi görüb ba'zı hayr-hâhân-ı devlet İbrâhîm Paşa'nın etvârını cerh itmege başladı. Halk ise bu makûle şeyleri hazm idemeyüb nâ-hakk yere habbeyi[5] kubbe idegelmişler iken böyle ser-rişteler ele girdigi hâlde susmayacakları mukarrer olmağın eslâf vüzerâ asker ta'lîmine hâhişger iken bu vezîr oyuncı tertîb ve tanzîmine düşdi. Ve taraf-ı saltanatı dahi zevk ü safâya alışdırdı. Ve merâtib-i devlet ve husûsıyla rütbe-i vezâret bezm-i rezmde isbât-ı liyâkat idenlere virile gelmiş iken helvâ sohbetine zamîme-i şân ve şöhret itdirdi. Ve Acem'den bu kadar yerler alınmış iken yine Nâdir Şâh'a virdi ve bunca ehl-i İslâm'ı düşman elinde bırakdı[ğı] gibi hicviyyât[6] ve tefevvühât ile her yerde hafî[7] ve celî[8] İbrâhîm Paşa'nın faslı söylenür oldı. İbrâhîm Paşa dahi hâl fenâ oldığını hissiderek Nâdir Şâh'ın gözini korkutmak içün Üsküdâr'a Otâğ-ı Hümâyûn kurdırub Acem üzerine gidilecek âvâzesi neşr olundı. Lâkin gâh Pâdişâh Acem seferine teşrîf idecek ve gâh yalnız Sadr-ı â'zam gidecek deyü bir müddet vakit geçürüldükde bu tereddüd sûretleri âmmeye ye's-i

1 Bilâ-cevâb: Cevapsız.
2 Mecâl: Güç, kuvvet, takat.
3 Hal': Tahttan indirme, kaldırma, azl etme.
4 İlbâs: Giydirme, giydirilme; örtme, örtülme.
5 Habbe: Buğday, arpa ve şâire gibi ufak ve yuvarlak olan şeyler, taneler.
6 Hicviyyât: Hicivle ilgili şiir ve manzumeler.
7 Hafî: Gizli, saklı.
8 Celî: Aşikâr, meydanda, belli.

küllî virüb ba'zı müfsid[1] ve bed-hâhlar dahi âteş-i fitne ve fesâda mirvaha-cünbân-ı isti'dâd olduklarından (1143) senesi evâ'ilinde mevkib-i hümâyûn Üsküdar'da iken İstanbul'da fitne ve fesâd alevlenmege başladı.

İbrâhîm Paşa'nın ba'zı hayr-hâhânı zuhûr-ı vak'adan evvel ihtâr-ı keyfiyyete ibtidâr itmişler ise de İbrâhîm Paşa takımı ser-mest-i mey-i ikbâl olub hulviyyât-ı müdâhineyi nakl-i meclis itmege mu'tâd olduklarından bu makûle ihtârât-ı hayr-hâhâneden telh-gâm olurlardı. Hattâ karîb-i vak'ada birisi kethüdâ bege gidüb etvâr-ı âlem fenâ görineyor efkâr-ı umûmiyyeyi tahvîl idebilecek ba'zı tedâbîre teşebbüs itseniz (**s.67**) didikde bu vakitde böyle şeyler lisâna alınur ve hâtıra getürilür mi deyü tekdîr itmiş idi. Bu cihetle herkes bir tarafa çekilüb eşkıyâ sokaklara düşdükde kolunuza kuvvet dirler idi. Ve ba'zı e'âzım-ı erkân-ı devlet haylîce mukaddem hâk-i pây-i şâhâneye keyfiyyeti ifâde itmişler ise de İbrâhîm Paşa'ya teveccüh-i şâhâne hadden efzûn olmak hasebiyle azline zafer-yâb olamadıklarından mükedder ve mahzûn olub nâçâr bir tarafa çekilerek anlar dahi zuhûr-ı kazâ ve kadere muntazırlar idi. Binâ'en-aleyh fesâdın önü alınamayub gitdikce müşted olmağla ve egerçi sancâğ-ı şerîf dahi çıkarılmış ise de herkes İbrâhîm Paşa'nın harekâtından ber-vech-i mıeşrûh dil-gîr[2] bulundığmdan sancâğ-ı şerîf altına halk tecemmu' itmekle nihâyet Sultân Ahmed Han Hazretleri İbrâhîm Paşa'yı ve ba'zı müntesiblerini katl ile eşkıyâya virdikden başka kendüsi dahi meşgale-i saltanatı terk ile Sultân Mahmûd-ı Evvel Hazretleri'ni taht-ı âlî-baht-ı Osmânî'ye iclâs idüb def'-i gâ'ile-i şer ve şur itmege mecbûr oldı ve illâ Sancâğ-ı Şerîf degil bir şerîfin bayrağı çıkmağla ahâlî birikerek eşkıyânın hakkından gelindigi bâlâda zikr olunmuşdur.

Ve'l-hâsıl Şâh Tahmasb ile akd olunan musâlaha-i mıezkûre Şâh Tahmasb'ın zevâline bâdî oldığı misillü Dersa'âdet'de dahi bu vukû'âtın zuhûrına mü'eddî oldı. Ve Sultân Mahmûd Han Hazretleri'nin câlis-i taht-ı saltanat olmasıyla ortalık sükûnet bulmuş ise de ifrât[3] dâ'imâ tefrîti da'vet idegeldigi umûr-ı mıücerrebeden olmağın devr-i sâbıkı imhâ iden kuvvet ki hey'et-i fesâdın eczâsı olan eşkıyâdan ibâretdir. Anlar dahi haddi tecâvüz ile harekât-ı nâ-marziyyeye teşebbüs itdiklerinden Devlet-i Aliyye bir müddet dahi anların def'-i mazarratlarıyla[4] uğraşdı. Hattâ eşkıyânın nasb-kerdesi olan İstanbul kadısı kendüyi bilmez bir dîvâne olmağla vak'a akîbinde virdigi i'lâın-ı bî-me'âl üzre Kağıdhâne'deki riyâz[5] ve kusûr-ı âliyye hâk ile yeksân[6] kılınarak enzâr-ı yâr ve ağyârda[7] bir büyük rezâlet gösterilmişdir.

Ol asırda Devlet-i Aliyye'ce bir yeni medeniyyet yoluna gidilmek ve asâkir-i mu'alleme tertîb idilmek efkârı zuhûr itmiş idi. Lâkin işin başından başlanmayub kuyruğundan tutulmuş ve binânın temeline bakılmayub sakfın nakşma özenilmiş ya'nî Frengistân'da münteşir olan fünûn ve sanâyi'in neşr ve tervîcine himmet olunmak lâzım gelürken enhâr-ı medeniyyetin getürdigi hass u haşâk-ı isrâf ve sefâbete aldanılmış idi. Ol vakit ise İstanbul

1 Müfsid: İfsâd eden, bozan.
2 Dil-gîr: Gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın.
3 İfrât: Aşırı gitme, pek ileri varma.
4 Mazarrat: Zararlar, ziyanlar.
5 Riyâz: Bahçeler, ağaçlık, çimenlik yerler.
6 Yeksân: Düz. Bir, beraber. Her zaman.
7 Ağyâr: Yabancılar, başkaları.

halkı pek mutasallib[1] ve muta'assıb oldığından tabaka-i ulyâda bulunan me'mûrînin (s.68) bu reftârından nefret iderek her dürlü muhdesâtdan ürkmege ve tarz-ı cedîd üzre yapılan ebniyyeyi bile kerîh[2] görmege başlamışlar idi.

El-hâsıl İbrâhîm Paşa'nın eyyâm-ı sadâretinde asrın îcâb eyledigi medeniyyet yoluna gidilmiş ve hattâ san'at-ı tabâ'at dahi Dersa'âdet'de o zamân te'sîs idilmiş ise de efkâr-ı anımenin hazm idemeyeceği mertebe-i sefâhet yolu iltizâm idilmiş oldığından ber-vech-i bâlâ bir fitne-i azîme zuhûrıyla İstanbul herc ü merc olub nev-zuhûr binâlar bile bir takım muta'assıbînin eyâdî-i gadr ve i'tisâfıyla hedm ve imhâ idilerek İstanbul'un ol devirdeki âsârından yalnız san'at-ı tabâ'at kalub sonraları bir aralık ana dahi sekte gelmiş idi.

Zîrâ ol vak'a üzerine bütün bütün bir kurı ta'assub yoluna gidilüb Devlet-i Aliyye dahi zîrde beyân olunacağı vechile İrân ve Avrupa seferleriyle meşgûl oldığından haylî müddet öyle şeylere bakılamamışdır. Şimdi fenn-i tabâ'atin zamân-ı ihtirâ'ıyla Dersa'âdet'de keyfiyyet-i te'sîsini beyân idelim.

İSTİTRÂD

(San'at-ı Tabâ'at Hakkındadır)

San'at-ı tab' ve temsîl ümm-i medeniyyet ıtlâk olunmağa şâyân ve muhtera'ât-ı beşeriyyenin enfa' ve â'lâsı dinmege cesbân bir fenn-i celîl-i adîmü'l-adîldir. Ve zamânımızda akvâm-ı Avrupa ve Amerika'nın müşâhed olan sanâyi'-i mütenevvi'a ve terakkiyât-ı azîmelerinin esâsı bu oldığı cümlenin teslîm-gerdesidir. Bir kitâbı el yazusıyla istinsâh[3] itmek nice zamânlara ve masraflara muhtâc oldığından başka meselâ esra'[4] küttâbın üç ayda bir nüshasını ancak yazabilecegi bir kitâbın bin nüshasını yirmi gün zarfında temîz ve hatâsız olarak ikmâl eyledigi cihetle intişâr-ı ulûm-ı nâfi'a ancak bununla husûl bulmuşdur. Ve ulûmun intişârı nice nice şeylerin yeniden keşfine ve milel ve akvâmın birbirini tanımasına ve'l-hâsıl insânın insân olmasına ya'nî ikmâl-i hasâ'is ve ma'ârif-i insâniyye ve îfâ-yı levâzım ve tarâ'if-i medeniyye iderek müsta'id oldığı kemâl ve derecesini bulmasına sebeb olmuşdur. Ve mukaddemleri dahi kesb-i temeddün itmiş olan ba'zı milletlerde fünûn ve ma'ârif ilerülemiş iken eserleri münteşir olmadığından kendülerinin inkırâzıyla içlerinde deverân[5] iden ma'ârif ve ma'lûmât dahi ke-en-lem-yekün[6] hükmüne girmişdir.

(s.69) Ammâ şimdi işbu san'at-ı tab' ve temsîl ile her kitâbın nüsah-ı vefîresi münteşir oldığından her köşede her fenden evrâk ve âsâr-ı adîde bulunmağla san'at-ı mezkûre ma'ârifin bundan sonra ilâ-mâşâallâh bekâsına ümîd-i kavî virmişdir. San'at-ı mezkûrenin mûcidi kim oldığında ve ibtidâ kangı şehirde îcâd olundığında müverrihler ihtilâf itmişlerdir.

1 Mutasallib: Sertleşen, katılaşan; din işlerinde gayret gösteren.
2 Kerîh: İğrenç; çirkin.
3 İstinsâh: Nüshasını çıkarma, bir suretini çıkarma, kopya etme.
4 Esra': Daha çabuk. Pek çabuk. Çok sür'atli. Çok seri.
5 Deverân: Dönüp dolaşma, dolanma.
6 Ke-en-lem-yekün: Sanki yokmuş, hiç yokmuş, hiç olmamış gibi.

Hele ibtidâ Almanya'da (Hes Darmştad)[1] Gran Dükalığı'nın şehirlerinden (Mayans)[2] nâm beldede (Gutenburk)[3] ile (Fost)[4] nâm kimselerin bi'l-iştirâk inşâ ve küşâd itdikleri tab'hânede meydâna çıkmış oldığı muhakkakdır. Fakat Gutenburk san'at-ı tab'ı evvelce (Strasburk)[5] nâm beldede bulmuş olması zann ve tahmîn olundığmdan hâlâ bu iki memleket bu san'atın kendü[n]de îcâd olunmuş olmak iddi'âsıyla yek-dîgere rakîb ve mu'ârız olub ancak ikisi dahi bunun ihtirâ'ını Gutenburk'a isnâd iderek iki tarafdan alınan rivâyetler dahi fenn-i tab'ın mûcidi Gutenburk oldığında şübhe bırakmaz.

Çünki Gutenburk'un familyası asil-zâdegân gürûhuna mülhak oldığı hâlde bin dört yüz sene-i mîlâdiyyesinde ya'nî hicret-i nebeviyye'nin (803) senesinde Mayans'da tevellüd eylemiş ise de (828) sene-i hicriyyesinde Strasburk şehrinde bulunub hicretin (848) senesine kadar ismi Strasburk ahâlîsinden olmak üzre mukayyed ve ma'dûd bulunmuşdur. Hattâ sekiz yüz kırk târîhinde Strasburk'da Andre Dorizen[6] ve sâ'ir ba'zı kimseler ile ba'zı hiref ve sanâyi'-i hafiyye üzerine akd-i şirket itmiş olub merkûm Andre Dorizen fevt olmağla karındaşı Jorj Dorizen[7] bi'l-verâse şirket mâddesine dâhil olmak iddi[illegible] ve (843) sene-i hicriyyesinde lede't-terâfu' Andre'nin şirketde olan hukûkı birâderi merkûm Jorj'a virilmek üzre hükm ve i'lâm olunmuş idi. İşte san'at-ı tab' dahi zikr olunan sanâyi'-i hafiyye de dâhil olmak üzre zann ve tahmîn olundığından bu hâlde san'at-ı mezkûre sekiz yüz kırk târîh-i hicrîsinde Strasburk'da îcâd olunmuş olmak lâzım gelür. Fakat ibtidâ ne dürlü yapılmış ve nasıl basılmış oldığına dâir ma'lûmât-ı sahîha bulunamamışdır. Zann-ı umûmîye göre Gutenburk ibtidâ ağacdan masnû' hurûfât isti'mâl idermiş lâkin tab' itdigi kitâblara hiçbir vakitde ismini vaz' itmediginden müverrihler beyninde pek çok ihtilâflar vukû'a gelmişdir.

(847) senesinde Gutenburk Mayans şehrinde tab'hâne îcâdına mübâderet ve Fost ile akd-i şirket eylemiş oldığı muhakkak olub kırk iki satır tesmiye olunan ve kimin (s.70) basdığı ve nerede basıldığı muharrer olmayan İncîl-i Şerîf bu tab'hânede matbû' oldığı rivâyât-ı umûmiyyedendir. Hele (855) senesinde müşterek bulunduklarında hiç şübhe olmayub birisi tahta üzerinde hurûfât hakk ile ve ikincisi ufak ufak tahtalardan hurûfât yapmak ile ve üçüncisi dökme hurûfât ile olmak üzre üç nev' basma îcâd itmişlerdir.

Merkûm Fost [,] Mayans'da mütevellid olub kuyumcılık san'atıyla meşgûl olarak ashâb-ı servetden olmasıyla fenn-i tab'ın asıl mûcidi olan merkûm Gutenburg'a ba'zı rivâyete göre akçe ve ba'zı rivâyete göre san'at ve mehâretce haylî i'ânesi vukû'a gelmiş olub ancak sekiz yüz altmışda beynlerinde münâza'a zuhûr iderek fesh-i şirket eylediklerinde Fost'un virmiş oldığı akçeye mukâbil Gutenburk şirketde olan hissesini ana terk itmege mecbûr oldığından ba'zı zevâtın i'ânesiyle dîger bir tab'hâne inşâ idüb ba'zı kitâblar tab' eylemiş ve (873) târîhinde Mayans'da fevt olmuşdur.

1 Hesdarmştad: Hess Darmstad.
2 Mayans: Mainz.
3 Gutenburk: Gutenberg.
4 Fost: Faust.
5 Strasburk: Strasburg.
6 Andre Dorizen: Andre Dritzchen.
7 Jorj Dorizen: George Dritzchen.

Ammâ Fost ber-minvâl-i meşrûh tab'hâneyi tamâmen kabz eyledikden sonra Petrus Şofir[1] ile akd-i şirket iderek mezkûr tab'hâneyi işletmege başlamışlar ve (862) sene-i hicriyyesinde ya'nî (1457) sene-i İseviyyesi Ağustos'unun (14) târîbiyle Zebûr'ı hâvî olub Yesûtiye[2] tesmiye olunan mücelledi basmışlardır. Târîhli olarak en ibtidâ basılan kitâb budur. Merkûm Şofir Darmştad köylerinden (Gernsbaym)[3] nâm köyde tevellüd idüb yazıcılık ile iştigâl iderek (853) sene-i hicriyyesine kadar Paris'de ikâmet eylemiş ve ba'dehû Mayans'a gelüb Gutenburk ile Fost'un tab'hânesinde istihdâm olunmuş ve sonra Fost'un şerîki ve dâmâdı olmuşdur. Çünki Şofir gâyet zekî ve buluşlı bir âdem olub Gutenburk ile Fost'un tab'hânesinde hurûfı damga gibi yapub da tab' idegelmişler iken Şofir ol damgayı kalıb yapub da anınla hurûf dökmegi îcâd itmekle san'at-ı tab'ı o ikmâl itmiş olmağın bu îcâdından Fost ziyâde memnûn ve mahzûz olarak kendüye şerîk ve kızını virüb dâmâd eylemişdir. Ve bu yeni hurûf ile mezkûr tab'hânede ibtidâ (864) târîhinde Dorandi[4] nâm mü'ellifin kitâbını ve (65)'de Klemandisi Nizâmâtı'nı[5] ve (67)'de târîhlü olmak üzre ilk def'a olarak Latince Tevrât-ı Şerîf'i tab' itmişlerdir. Rivâyât-ı meşrûbaya nazaran fenn-i tab'ın mûcid-i evveli Gutenburk ve mükemmeli Şofir olub lâkin ba'zı müverrihler dirler ki bu san'atın muhteri'[6] ve mûcidi Felemenk şehirlerinden (Harlem) nâm şehirli (Loran Koster) nâm kimse olub ancak Amerika Kıt'ası'nı keşf iden (Kristof Kolonb) nâm sâfiru'l-bahr ya'nî seyyâh iken andan (**s.71**) sonra galebelikle ol tarafa sefer iden Amerika nisbet olundığı misillü (Loran Koster)'in dahi bu vechile nâmı münsî olarak Gutenburk ile Fost'a isnâd olunmuşdur.

Şöyle ki merkûm Loran Koster bir gün dağda gezer iken ağaç kabuklarından bir takım huruf şekilleri yapub bunlarla ba'zı eş'âr basmış ve sonra dâmâdıyla birlikde çalışarak bir nev' sâbit mürekkeb dahi îcâd idüb bir kitâb tab' eylemişdir. Ba'dehû eşkâl-i hurûfı kurşundan ve sonra daha dayanıklı olmak içün kalaydan yapub ve birtakım amele tedârik idüb san'at-ı tab'î meydâna koymuş ve fakat bunı ameleden mektûm[7] tutar imiş işte Fost bu amele adâdından ma'dûd bulundığı hâlde bu sırra âgâh olmuş ise de ketm-i esrâr[8] üzre yemîn itdirilmiş idi. Lâkin bir gice üstâdı merkûm Loran Koster kilisada iken Fost âlât-ı tabâ'ayı alub firâr ve bir müddet (Amsterdam) taraflarında ve mahâll-i sâ'irede geşt ü güzâr ve nihâyet (Mayans) şehrinde karâr idüb (846) sene-i hicriyyesinde belde-i merkûmede birkaç kitâb basmışdır. Mu'ahharen[9] Gutenburk ve Şofir ile akd-i şirket iderek (855) senesinde bu san'ata iştigâl itmişlerdir.

Bu rivâyete nazaran fenn-i tab'ın asıl mûcidi Loran Koster olarak Gutenburk ile Fost neşr ve i'lânına hidmet itmişler dimek olub ancak eski vakitlerde dabi basmacı kalıbı gibi ba'zı âlât-ı tab' isti'mâl oluna gelmişdir. Ve mühür bakkı dahi bu kabîlden olarak bir

1 Petrus Şofir: Petrus Schoeffer.
2 Gutenberg İncili'nden sonra basılan ikinci kitap Mainz Zeburu (The Mainz Psalter).
3 Gernshaym: Gernsheim.
4 Dorandi: Guglielmo Durante.
5 Klemandisi Nizâmâtı: Constitutiones Clementis V. Papae cum apparatu Johannis Andreae, Magonza, 25 giugno 1460.
6 Muhteri': Îcâd eden, yepyeni bir şey meydana getiren.
7 Mektûm: Gizli, saklı, hükümetten gizli tutulan.
8 Ketm-i esrâr: Sırları saklama.
9 Mu'ahharen: Muahhar olarak, sonradan.

san'at-ı kadîmedir. Ammâ san'at-ı tabâ'at bu dimek olmayub belki hurûf-ı masnû'ayı te'lîf ve tahlîlden ibâret idügine ve Loran Koster'in buldığı bunlardan kangısı kabîlinden idi bilinmedigine mebnî fenn-i tab'ın îcâdı yine Gutenburk'a isnâd olunmak lâzım gelür.

Her ne hâl ise menâfi'-i fenn-i tab' herkesin nezdinde müsellem oldukdan sonra bunı ibtidâ Çinlüler veyâ Endülus Arabları bulmuş deyü ba'zı rivâyetler çıkmış ise de derece-i sübûta varmamışdır.

Ve egerçi ahşâbdan masnû' eşkâl-i burûf ile ba'zı şey tab' olunmak Çin'de ve Cabon'da[1] vâk'â bin altı yüz seneden berü âdet imiş ve Yunanîler ve eski Romalılar yanlerinde dahi câri imiş ve İtalya'da Napoli civârında (Herkülanom)[2] nâm harâbe-zâde [de] bu vechile matbû' da'vet tezkireleri bulunmuş deyü ba'zılar san'at-ı tab' evâ'ilde dahi var imiş ve tafsîli ma'lûmumuz degil ise de bütün bütün yeniden îcâd olunmuş bir san'at olmamak lâzım gelür dimişler ise de evâ'ilde olan san'at ber-vech-i meşrûh kalub ve hâtem kabîlinden olarak terkîb ve tahlîl-i hurûfdan ibâret olan fenn-i tab'ın asıl mûcid ve muhteri'i Gutenburk olmak gerekdir.

(**s.72**) El-hâsıl san'at-ı tabâ'at Mayans'da meydâna çıkub minvâl-i meşrûh üzre (867) senesine kadar bilâ-fâsıla[3] icrâ olunmuşdur. Târîh-i mezkûrda Mayans şehrinde muhârebe vukû'uyla memleket istîlâ olunmağın tab'hâneler harâb olmuş ve tab' ameli hir müddet mu'attal kalarak andan sonra bilâd-ı sâ'irede şüyû' ve intişâr bulmuşdur.

Bu vak'adan sonra Fost ile Şofir iki seneye kadar güc hâl ile tab'hânelerini küşâd idebilüb andan sonra dahi iki sene kadar ba'zı kitâblar tab' itmişlerdir. (871) târîhinde Fost Paris'e gidüb matbû' Tevrat nüsbaları fürûht eyledükde bu berîf sihirbâzdır ve bu nüshalar da sürhle[4] ma'mûl olan resimleri insân kanıyla yapmışdır deyü birtakım muta'assıblar merkûmun hakkında iftirâ iderek habse ilkâ itdirmişler idi. Ol vakit Fransa Kralı bulunan Onbirinci Luyi bu san'atın zuhûrına merâk idüb sırrını keşf itmek şartıyla merkûmı habsden âzâd eylemiş ise de çok geçmeksizin hemân sene-i merkûme içinde merkûm Fost illet-i vebâdan Paris'de fevt olmağla Mayans'daki tab'hâne bütün bütün dâmâdı olan merkûm Şofir'a kalub haylî vakit i'mâl itmişdir ve (908) târîhine kadar tab' itmiş oldığı kitâblarda ismi matbû' olub (909) senesinde tab'hâne-i mezkûrda hikmete dâ'ir basılmış olan bir kitâbda oğlı olan (Jan Şofir) ismi görüldiginden târîh-i merkûmda vefât eylemiş olmasına istidlâl[5] olunmuşdur. Mayans vak'asından sonra san'at-ı mezkûre ber-vech-i meşrûh bilâd-ı sâ'ireye münteşir olarak ibtidâ İtalya'da ve ba'dehû Fransa'da şâyi' olmuşdur. Fakat Fransa'da müddet-i kalîle zarfında pek ziyâde revâc bulmuşdur. Zîrâ müşârün-ileyh Onbirinci Luyi egerçi gâyet titîz ve gaddâr bir âdem idi. Lâkin san'at-ı mezkûrenin revâc ve intişârına himmet[6] idüb şöyle ki Mayans'dan üç kişi celble tab'-ı kütübe mübâşeret itdirmiş idi. Ve egerçi san'at-ı tab'ın intişârıyla el yazusının revâcına halel gelerek hattâtların menâfi'ine dokunacağı mülâhazasıyla Paris hattâtları kendü menâf'i-i mahsûsalarını nef'-i âmme üzerine tercîh ve takdîm idüb ahâlîyi

1 Cabon: Japon, Japonya.
2 Herkülanom: Ercolano harabeleri.
3 Bilâ-fâsıla: Fasılasız, aralıksız, arasız.
4 Sürh: Kırmızı, kızıl; kırmızı mürekkeb.
5 İstidlâl: Dalâlette bulunmasını isteme, ayartmaya çalışma.
6 Himmet: Gayret, emek, çalışma, çabalama.

tahrîk ve ifsâd itmelerinden nâşî yine birtakım muta'assıblar tecemmu' idüb bu üç kişiyi dahi sihirbazlık ile ithâm iderek san'atlarının men'iyle kendülerinin te'dîb olunmalarını istid'â itdiklerinde merkûm basmacıların emvâli müsâdere olunmak üzre parlament tarafından dahi bir i'lâm virilmiş ise de kral-ı müşârün-ileyh bu san'atı zîr-i cenâh-ı hıfz ve himâyesine alarak merkûmları bu vartadan halâs itdikden başka anlara birtakım imtiyâzât[1] dahi virmiş ve andan sonra gelan Onikinci Luyi dahi basmacılardan (s.73) başka mücellidlerine ve hademe-i sâ'irelerine bile haylî imtiyâzlar i'tâ eylemiş idi. Andan sonra Fransa Kralı olan Birinci Fransuva dahi seleflerinin virmiş oldukları imtiyâzâtı tasdîk ve belki tezyîd itmekle san'at-ı mezkûre ziyâdesiyle ilerülemiş ise de Paris'de (Sorbon) nâm Dâru'l-fünûn hâcelerinin şikâyetleri üzerine bu imtiyâzât tebdîl ve tagyîr olunub ol vakit (sansür) ya'nî basılacak kitabları evvel emirde gözden geçürmek üzre müfettiş ta'yîni usûlden ittihâz olunmuşdur.

San'at-ı mezkûre İspanya'da dahi (876) târîhinde şâyi' olub Rusya'da andan yüz sene sonra başlanılabilmişdir.

İngiltere'ye dahi (876) târîhinde birisi hurûf-ı masnû'ayı[2] götürmüş ise de i'mâl ve icrâsına oranın hükkâm[3] ve zâbitânı mâni' olmuşlardır. Ve sonra İngiltere şehirlerinden (Norvik) nâm şehirde bir tab'hâne inşâsına teşebbüs olunmuş ise de ahâlîden birtakım kaba zihinli herifler toplanub böyle fâ'idesi yok ve zararı çok bu nev' îcâd-ı san'atın icrâsı tecvîz olunur mı deyü böyle âmmeye nâfi' bir mâdde-i hayriyyenin men'ini istid'â zımnında parlamente arzuhâl takdîm itmişler idi. Lâkin bu hilâlde san'at-ı mezkûre her tarafda meydân alub ilerülemekde bulunmuş olmasıyla azar azar her tarafda şâyi' olub ve sonra gelenler isbât-ı mehâret iderek hurûfâta zarâfet ve nezâket virüb san'at-ı mezkûre derece-i kemâle irmiş ve husûsıyla bin târîhlerinde Felemenk'de basılan kitâblar pek ziyâde makbûl-ı ashâb-ı ma'ârif olmuşdur.

Cây-ı ibret[4] ve ihtibâr burasıdır ki avâm-ı nâs sıbyân gibi kendi menfa'atlarını teşhîs idemeyüb dâ'imâ içlerinden bir fırka-i mütemâyizenin ağrâz ve menâfi'-i şahsiyyesine hidmet itdiklerini bilmiyerek kendi aleyhlerine hareket idegelmiş olmalarıyla işte bu kabîlden olarak eşhâs-ı ma'dûdeden ibâret olan Frenk hattâtlarının tahrîkâtıyla birtakım halk kendülerine menâfi'-i azîmeyi mûcib olacağı der-kâr olan böyle bir san'at-ı nâfi'anın icrâsını men' itmege haylî çalışmışlar ise de bu asırlarda imrân-ı âleme irâde-i ezeliyye ta'alluk itmiş oldığından kimse bunun zuhûrına mâni' olamamış ve bunun zuhûrıyla dahi ma'ârif ve ma'lûmât münteşir olarak bu makûle ashâb-ı ağrâzın tahrîkâtında çendân-ı te'sîr kalmamışdır.

Memâlik-i şarkiyyede san'at-ı mezkûreye ibtidâ Dersa'âdet'de rağbet olunub ancak pek çok seneler sonra mübâşeret olunabilmişdir. Ve egerçi ilm ve kemâlin fezâ'ili hakkında (hel yestevi'llezine ya'lemûne vellezine lâ ya'lemûn)[5] ve (utlubû'l-ilme mine'l-mehdi ile'l-lahdi)[6] gibi bunca âyât ve ehâdîs ve âsâr oldığına nazaran böyle intişâr-ı envâr-ı ulûma

1 İmtiyâzât: İmtiyazlar, müsâadeler, izinler.
2 Hurûf-ı masnû': Güzel yazı yazma sanatı, yazıda sanatı kullanma.
3 Hükkâm: Hâkimler.
4 Cây-ı ibret: İbret alınacak yer.
5 "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Zümer sûresi 9. âyetten bir kısım.
6 "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz."

medâr (s.74) olan vesâ'ile sür'at-i teşebbüs olunmak farîza-i zimmet ise de vakit ve hâl iktizâsıyla ve ol vakitler henüz Avrupalular ile ihtilât olmamak hasebiyle (men arafe lisâne kavmin emîne min-mekrihim)[1] dakîkasına ri'âyet idilemiyerek (utlubü'l-ilme velev kâne bi's-sîn)[2] tarîkasına gidilemiyerek ber-minvâl-i meşrûh Avrupa'nın her köşesini eşi'a-i ma'ârif ile rûşenâ[3] iden böyle bir seyyâre-i nev-zuhûrun ziyâsı aktâr-ı şarkiyyeye pek gec vâsıl olmuşdur.

Dersa'âdet'de keyfiyyet-i zuhûrı bu vechiledir ki Yirmisekiz Çelebi dinmekle ma'rûf olan Mehmed Efendi sefâretle Paris'e me'mûriyyetinde oğlı Sa'îd Efendi ki o vakitler mektûbî-i sadr-ı âlî hulefâsından olub mu'ahharen sadr-ı â'zam olan Sa'îd Paşa'dır. Pederiyle birlikde bulunarak tabâ'atin menâfi'ini müşâhede eylemiş olmasıyla Dersa'âdet'e avdetinde ba'zı ashâb-ı ma'ârif ve kemâl ile bunı müzâkere idüb her biri tervîc itdikden başka ol vakit fünûn-ı riyâziyyede mâhir[4] olan ve Engürûsî İbrâhîm Ağa dinilan Macarlu İbrâhîm Efendi ki hüner-mend[5] ve hezâr-fenn[6] ve zekî ve mukaddim bir zât olub kendüsünün hidmet ve ikdâmâtına mükâfât olmak üzre der-gâh-ı âlî müteferrikalığıyla doksan dokuz akçe tîmâr ihsân buyurulmağla İbrâhîm Mütferrika deyü ma'rûf olmuşdur. Fenn-i tab'a dâ'ir anınla bahs açıldıkda kendüye i'âne olundığı sûretde san'at-ı mezkûreyi kuvveden fi'le getürebilecegini ifâde itmekle fenn-i tab'ın muhassenâtına dâ'ir lâyiha kıluklu bir risâle kaleme alub Dâmâd İbrâhîm Paşa'ya takdîm ile tefsîr ve hadîs ve fıkıh ve kelâm kitâblarından mâ'adâ lugat ve târîh ve tıbb ve hey'et ve sâ'ir fünûn-ı hikmet kitâblarının tab'ına ruhsat istid'â itdiklerinde çünki mukaddemâ bu san'atın Dersa'âdet'de îcâdı tezekkür olunmuş iken icrâsına cesâret olunamamış idüginden bu kerre dahi evvel emirde böyle nev-zuhûr[7] bir san'atın icrâsında zihinlere tereddüd ve halecân gelmiş ise de Sa'îd Efendi'nin ısrâr ve ikdâmı ve sadr-ı sâhib-i nüfûzun tesahub ve iltizâmı hasebiyle (1139) senesi hilâlinde Şeyhü'l-islâm bulunan Abdullâh Efendi ve sâ'ir fudalâ-yı asr taraflarından risâle-i mezkûre üzerine belîğâne[8] takrîzler yazıldıkdan başka Abdullâh Efendi san'at-ı mezkûrenin icrâsına bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe dahi virmiş ve ber-vech-i istid'â tefsîr ve hadîs ve fıkıh ve kelâm kitablarından ma'adâsının tab'ına ruhsatı hâvî Sa'îd Efendi ile İbrâhîm Efendi'ye hitâben bâlâsı hatt-ı şerîf ile muvaşşah[9] bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr buyurulmuş idi.

Bunun üzerine artık İbrâhîm Efendi'nin azm ve himmetine mâni' ve hâ'il olacak (s.75) bir mahzûr kalmayub ve Sa'îd Efendi dahi sermâye ile i'ânede tecvîz-i kusûr itmeyüb bu iki zât-ı gayyûr iki sene kadar bezl-i makdûr iderek bir tab'hâne te'sîs ve âlât ve edevât-ı lâzımeyi i'mâl ve bî-nazîr hurûf kalıbları hakk itdirmişler idi.

Tashîh-i kütüb-i matbû'a içün dahi sâbıkâ İstanbul Kadısı İshâk Efendi ve Selanik'den ma'zûl Pîrî-zâde Sâhib Efendi ve Galata'dan ma'zûl Yanyalı Es'ad Efendi ve Kâsımpaşa

1 "Bir kavmin dilini bilen o kavmin hilelerinden emin olur."
2 "İlim Çin'de bile olsa alınız."
3 Rûşenâ: Aydın, parlak. Belli, meydanda.
4 Mâhir: Maharetli, hünerli, elinden iş gelir, becerikli.
5 Hüner-mend: Hünerli, marifetli.
6 Hezâr-fenn: Çok bilen, elinden çok iş gelen.
7 Nev-zuhûr: Yeni çıkma.
8 Belîğâne: Beliğ bir şekilde, açık ve net olarak.
9 Muvaşşah: Süslenmiş, süslü.

Mevlevîhânesi Şeyhi Mûsâ Efendi me'mûr olub ibtidâ (1141) senesinde talebeye en ziyâde lüzûmı olub da iştirâsında sıkındı çekdikleri lugat kitablarından Vankulı Lugati iki cild olmak üzre tab' olunarak her nüshası otuz beşer guruşa fürûht olunmuşdur ki asrımızdaki akçe hesâbıyla dört yüz guruşa karîb ider. Zikr olunan fermân-ı âlî ve fetvâ-yı şerîfe sûretleri ve risâle-i mezkûre üzerine yazılan takrîzler dahi kitâb-ı mezkûrun evveline tab' olunmuş oldığından tafsîl murâd idenler oraya mürâca'at itsünler.

Ve yine sene-i merkûme zarfında esnâ-yı tashîhde destgâhlar ta'tîl olmamak üzre Tuhfetü'l-Kibâr nâm kitâbın tab'ına mübâderet kılınmışdır. Ba'dehû İbrâhîm Efendi'nin Latin lisânından terceme eylemiş oldığı Afgan Târîhi ve (1142) târîhinde Târîh-i Hind-i Garbî ve Nazmî-zâde'nin Timur Târîhi ve Sühey[l]î'nin Târîh-i Mısır-ı Kadîm ve Cedîd'i ve (43) târîhinde Nazmî-zâde'nin Gülşen-i Hulefâ'sı ve ba'dehû İbrâhîm Efendi'nin Nizâmü'l-Ümem ve Füyûzât-ı Mıknâtısiyye nâm kitâbları ve Kâtib Çelebi'nin Cihân-nümâ'sı ve Takvîmü't-tevârîh ve Târîh-i Na'îmâ ve Târîh-i Râşid ve Zeyl-i Çelebi-zâde ve Ömer Efendi'nin Bosna Gazevâtı'na dâir olan târîhi ve Ferheng-i Şu'ûrî tab' olunmuşdur.

Bunlardan başka İbrâhîm Efendi Fransız hurûfı dahi hakk itdirerek Fransızca Türki sarf ve büyücek bir Karadeniz haritası ve bir de Bahr-i Hazar[1] haritası tab' idüb (1158) senesinde vefât itmekle halîfesi olan Kadı İbrâhîm Efendi yerine geçerek Vankulı Lugatı'nı tekrar basmış ve daha ba'zı âsâr vücûda getürmüş ise de hurûf aşınmış oldukdan başka sehv[2] ve hatâları dahi çokdur.

O dahi vefât itdikde Devlet-i Aliyye ba'zı meşâgil-i mülkiyye ile meşgûl bulundığından i'mâlini bir başkasına emr ve tenbîh itmege vakit olamayub san'at-ı mezkûre haylî müddet metrûk ve mu'attal kalmışdır. Zîrde beyân olunacağı vechile (1198) senesinde tab'hâne tekrâr ihyâ olunub bir kerre dahi Subhî ve İzzî târîhleri ve Usûlü'l-ma'ârif fî-Tertîb-i Ordu ve İ'râbü'l-kâfiye ve Mareşal Vaban[3] nâm zâtın te'lîfâtından Fenn-i Lağım (**s.76**) ve Fenn-i Harb risâleleriyle Troke nâm mü'ellifin te'lîfâtından olan Kavânînü'l-mellâhe tercemeleri ve Usûl-i Ma'ârif fî-Tasnîf-i Sefâ'in-i Donanma tab' ve temsîl olunmuşdur. Fakat tâbi'-i evvel olan İbrâhîm Müteferrika'nın basmaları gibi hatâsız ve temîz basılamamışdır.

Ba'dehû devr-i Selîmî'de her gûne mevâdd-ı nâfi'anıu tervîcine rağbet olundığı sırada Abdurrahîm Efendi nezâretiyle yeniden hurûf dökilüb Üsküdar'da ve Humbarahâne'de destgâhlar vaz' olunarak kırk beş kadar kütüb-i nâfi'a tab' olunmuşdur. Daha sonraları müceddeden tab'hâneler küşâd olunarak Dersa'âdet'de san'at-ı mezkûre meşhûdumuz olan dereceyi bulmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ erbâb-ı ta'assuba ser-rişte-i i'tirâz olmamak içün Sa'îd Efendi ile İbrâhîm Mütferrika tarafından tefsîr ve hadîs ve fıkıh ve kelâm kitâblarından mâ'adâsı basılmak istid'â olunub fetvâ-yı şerîfe dahi anların istid'âsı üzerine tastîr olunmuş idügünden baylî müddet kütüb-i şer'iyye tab' olunmamışdır. Hâlbuki tabâ'atda ta'zîmi[4] muhill görinan müzâvele[5] ve ameliyyât var ise de mücilledin muşta ile uruşı ve kitabları

1 Bahr-i Hazar: Hazar Denizi.
2 Sehv: Hata, yanlış, yanılma.
3 Mareşal Vaban: Mareşal Vauban.
4 Ta'zîm: Büyükleme, ululama, büyük sayma; saygı gösterme, ikram etme.
5 Müzâvele: Bir şeyi, başka bir şeye yaklaştırma; bir şey meydana getirmek için çalışma.

emderede sıkışı matba'anın müzâvelesinden ziyâde ta'zîmi muhill iken ilm-i usûl-i fıkıhda mesâ'il-i müsellemeden olan (el-umûr bi-makâsıdihâ)[1] hükmünce Kur'ân-ı Kerîm'in evrâkı perîşân ve perâkende olmadan vikâye[2] içün teclîdi câ'iz oldığı hâlde kütüb-i şer'iyyenin eksîri niyyet-i hayriyyesiyle tab' olunmalarında be's görülmiyerek sonraları nef'an li't-talebe[3] kütüb-i şer'iyye dahi tab' olunarak kâffe-i fünûn ashâbı müstefîd olmuşdur. Biz yine sözede gelelim.

Sultân Mahmûd Han-ı Evvel Hazretleri gâyet gayyûr bir pâdişâh-ı zî-şân olub zamânında nice vukû'ât-ı cesîme ve fütûhât-ı azîme zuhûra gelmişdir. Ve şark ve garba ordular sevk iderek himmet ve gayret-i fevka'l-âdesiyle pek büyük işler husûl-pezîr[4] olmuşdur.

Şöyle ki Nâdir Şâh ile mukaddem ve mu'ahher pek çok muhârebeler itmiş ve hattâ şark ser'askeri ta'yîn buyurmuş oldığı Topal Osmân Paşa Nâdir Şâh ile Kerkük sahrâsında dokuz sâ'at kadar muhârebe idüb nihâyet gâlib gelmekle Nâdir Şâh münhezim ve mecrûh olarak firâr itdikden sonra diyâr-ı İrân'ın nice yerleri vîrân[5] kılınmış idi. Ve sonraları dahi Nâdir Şâh ile bi'd-defe'ât[6] muhârebeler vukû'a gelüb gâh gâlib ve gâh mağlûb olunarak ve nice müddet dahi Nâdir Şâh'ın meydâna koydığı mezheb-i hâmis münâza'asıyla uğraşılarak nihâyet Sultân Murâd-ı Râbi' Hazretleri zamânında kat' olunmuş olan budûd üzre akd-i musâlaha olunmuş olub akîb-i sulhda (**s.77**) Nâdir Şâh'ın ikbâli resîde-i ser-hadd-i zevâl olarak hanân-ı İrân birer birer itâ'atinden rû-gerdân[7] olmağa başlayub encâm-ı kâr[8] çok geçmeksizin kendi mukarrebîni kendüsini katl itmeleriyle gâ'ilesi bütün bütün ber-taraf olmuş idi.

Bu İrân muhârebelerinde Bağdâd vâlîsi bulunan Ahmed Paşa'nın dahi hidemât-ı mebrûresi ziver-i sahâ'if-i tevârîhdir.

(1148) sene-i hicriyyesinde Devlet-i Aliyye ile Avusturya Devleti beyninde yine muhârebe zuhûr itdikde Rusya Çariçesi bulunan Anna dahi Avusturyalu ile ittifâk iderek Münih nâm ceneralin taht-ı kumandasında olarak Devlet-i Aliyye aleyhine bir ordu sevk itmiş idi. Ceneral Münih kadîm Rûm Devleti'ni ihyâ ideceğini i'lân idüb Rûmlar dahi bu emele düşmekle Boğdan ahâlîsi Rusya askerini memleketlerine kabûl idüb Devlet-i Aliyye'nin muhtellü'n-nizâm[9] olan tavâ'if-i askeriyyesi ise mu'allem askere karşu duramadığından cânib-i İslâmiyân'da inhizâm sûretleri görülmüş ve Ceneral Münih bayağı Tuna'yı geçmek sevdâsına düşmüş idi. Fakat Sultân Mahmûd Han Hazretleri gâyet mukaddim bir pâdişâh oldığından henüz urûk ve a'sâb-ı hamiyyetlerine halel-i küllî gelmemiş olan Osmânluların gayret ve salâbet-i fevka'l-âdelerinden istifâde ile Avusturya cânibinde muzaffer olarak Belgrad'ı istirdâd eylemişdir. O sırada İsveclünün Rusya aleyhine vâki' olan harekât-ı basmânesi üzerine Fransa Devleti tavassut eylemekle (1152) sene-i hicriyyesinde

1 "İşler maksadına göredir."
2 Vikâye: Koruma. Koruyuculuk. Sahib olma. Arka çıkma. Kayırma.
3 Nef'an li't-talebe: Talebelerin, öğrencilerin yararına olarak.
4 Husûl-pezîr: Hâsıl olmuş, husul bulmuş.
5 Vîrân: Yıkık, yıkılmış.
6 Bi'd-defe'ât: Defalarca.
7 Rû-gerdân: Yüz çeviren, yüz döndüren.
8 Encâm-ı kâr: İşin neticesi, amelin sonu.
9 Muhtellü'n-nizâm: Nizamı, düzeni bozulmuş.

akd-i musâlaha idilerek Belgrad Devlet-i Aliyye'de kalmış ve Rusya Devleti dahi Prut Musâlahası'nda giriftâr oldığının ve âr-ı mağlûbiyyetden ârî olmuşdur.

Bu seferlerde Hekîm-zâde Alî Paşa ile İvaz Mehmed Paşa'nın zîver-i sahîfe-i tahsîn olacak hidemât-ı mebrûreleri vukû‘ bulmuşdur. Fakat bu muhârebelerde dahi ta‘lîmlü askerin fâ’idesi görülmüş ve Sultân Mahmûd-ı Evvel mu‘allem[1] asker tertîbine râgıb olmuş ise de Devlet-i Aliyye'nin dûçâr oldığı müşkilât-ı dâhiliyye îcâbınca mevki‘-i icrâya konılamayub andan sonra dahi tanzîm-i asker bahsi haylî müddet dillerde dolaşub kalmışdır.

El-hâsıl Sultân Mahmûd Han-ı Evvel Hazretleri'nin yirmi beş sene mümtedd olan zamân-ı saltanatında Devlet-i Aliyye hayât-ı tâze bulub vukû‘ât-ı cesîmenin uhdesinden gelmişdir. Lâkin devleti za‘îf vaktinde ve milleti kesel ve fütûr hâlinde bulmuş oldığından işbu vukû‘ât-ı cesîme zorına olmuş ve mücerred himmet ve gayret-i şâhâneleriyle husûl bulmuş oldığı tevârîhe im‘ân-ı nazar ile ma‘lûm olur. Hattâ Nâdir Şâh'dan sonra bir müddet diyâr-ı İrân sâhibsiz gibi kalmağla Âzerbaycân ahâlîsi istihmâ[2] ve arz-ı dehâlet itmişler (**s.78**) iken müsâ‘adeye cesâret olunamamış idi yoksa Devlet-i Aliyye'nin hengâm-ı za‘f ve futûrı olmasaydı İrân'ın pek çok yerleri zamîme-i Memâlik-i Mahrûse olabilürdi.

(1168) sene-i hicriyyesinde pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazreleri âzim-i dâr-ı bekâ olub birâderi Sultân Osmân Han-ı Sâlis Hazretleri cülûs itdi. Ve yetmiş senesinde meşhûr Râgıb Paşa sadr-ı â’zam oldı. Ve yetmiş bir de Sultân Osmân âzim-i dâr-ı bekâ olub Sultân Ahmed-i Sâlis'in oğlı Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis cülûs itdikde Râgıb Paşa'yı sadâretde ibkâ[3] eyledi.

Râgıb Paşa gerek şark ve gerek Rûmili seferlerinde bi'z-zât bulunub hakâyık-ı ahvâle kesb-i vukûf itmiş oldığından altı sene mümtedd olan eyyâm-ı sadâretinde sulhı iltizâm ile harbden ictinâb itmişdir. Hattâ Sultân Mustafâ Hazretleri bi'd-def‘ât muhârebeye ibtidâr ile eger garaz akçe ise Edirnekapusı'ndan tâ Ruscuk'a kadar iki geçeli altun dizerim dimiş iken Râgıb Paşa mâni‘ olub Devlet-i Aliyyeniz bir gazanfer-i harb ve vegâdır ki vukû‘ât-ı cesîme-i sâbıka hasebiyle enzâr-ı ecnebiyyede gâyet mehâbet-nümâdır. Lâkin şimdiki hâlde şikeste-ezfâr olub hîn-i muhârebede burası ma‘lûm ve âşikâr[4] oldukda â‘dâ vâkıf olub sonra hâl müşkil ve düşvâr olur hemân askere nizâm virilsün de sonra bu dâ‘iyyelere düşülsün didigi menkûldür. Ve bu sûretle Devlet-i Aliyye'ye büyük hidmet eylemiş oldığı bin yüz seksan iki senesinde açılan Rusya muhârebesinde ma‘lûm olmuşdur. Lâkin nasılsa mezkûr altunları tanzîm-i asker mâdde-i mühimmesine sarf itdirmege muvaffak olamamışdır.

Şânî-zâde dir ki bin yüz târîhinden sonra ukalâ seferi istiskâl[5] ider oldılar. Hattâ Râgıb Paşa sadâretinde dâ’imâ muhârebeden ictinâb iderdi (rahima'l-lâhü umri'ün arefe kadruhû ve-lem yete‘adde tavruhû) intihâ.

El-hâsıl o zamân Devlet-i Aliyye'nin usûl ve nizâm-ı kadîmine halel ve müddet-i medîde askerin metrûkiyyeti ve halkın ferâğ ve âsâyişe meyl ile sükûneti hasebiyle Millet-i İslâmiyye'ye vehn ve kesel ârız olmuş ve â‘dâ ise mu‘allem asker îcâd iderek ve fünûn-ı harbiyyeyi ilerülederek kuvvet bulmuş oldığından bir gâ’ile-i harb vukû‘unda hâl müşkil ve

1 Mu‘allem: Tâlim görmüş, talimli.
2 İstihmâ: Himaye, koruma arama, himaye isteme.
3 İbkâ: Yerinde, evvelki hâlinde bırakma. Baki, dâim, devamlı, sürekli kılma.
4 Âşikâr: Besbelli olan, ortada olan, gizli olmayan, apaçık, açık.
5 İstiskâl: Ağır bulup hoşlanmadığını anlatmak. Soğuk muamele ederek sevmediğini bildirmek.

sa‘b olacağını Sultân Mahmûd-ı Evvel seferlerinde bâdiyye-i peymâ-yı tecrübe olan ukalâ bilüb dâ’imâ sulhı tercîh iderler. Ve egerçi bu sûretde Devlet-i Aliyye'ce tecdîd-i usûl-i askeriyye ehemm-i mehâmm[1] idügi der-kâr ise de her nasılsa vakt ü hâl hasebiyle bu emr-i ehemme teşebbüs olunamayub buldukları dolabı kırub dökmeyerek idâre idüb giderler idi.

(**s.79**) Bu esnâda Rusya'da dahi nevbet-i hükûmet İkinci Katerina'ya gelüb müşârün-ileyhâ ise Rusya Devleti hânedânından olmayarak Deli Petro'nun hafîdi[2] olan Üçünci Petro'nun zevcesi iken envâ‘-ı hîle ve desîse ile zevcesini hâl‘ idüb yerine İmparatoriçe oldukdan sonra tahsîl-i emniyyet içün zevcesini katl itdirmiş ise de bu keyfiyyet Rusya Milleti'ne ağır gelüb unutdırılabilecek bir kabâhat olmadığından ba‘zı vukû‘ât-ı cesîmenin uhdesinden gelerek kabâhatini setr[3] itmek dâ‘iyyesine düşmüş ve Deli Petro'nun tasmîm idüb de fi‘le çıkaramadığı niyyâtını[4] icrâya azîmet birle Leh diyârına ve Devlet-i Aliyye Memâliki'ne ta‘arruz itmegi kurmuş ve ibtidâ Lehistân'a asker idhâliyle Leh umûrına müdâhaleye başlamış idi. Ve egerçi Leh'e duhûl ve müdâhalesi ahidnâme-i hümâyûna mugâyir ve Devlet-i Aliyye hakkında muzır[5] oldığından men‘i lâzım gelmiş ise de Devlet-i Aliyye'nin ber-vech-i meşrûh muhârebeye vakti olmayub ibtidâ tanzîm-i askere muhtâc idi.

Ve Katerina'nın bu hareketine mümâna‘at itmek politika ve muvâzene-i devletce bi'l-cümle Avrupa devletlerine farîza-i zimmet[6] iken her biri menfa‘at-ı mahsûsalarını muhâfaza kaydıyla bir tarafa çekilüb yalnız Fransalu ile Katerina beyninde bürûdet-i hafiyye oldığından Fransalu encâm-ı kârın vehâmetini endîşe iderek ve Rusyaluyı muhârebe ile işgâlden gayrı bir çâre olmadığını görerek İstanbul'da mukîm[7] ilçisi vâsıtasıyla Devlet-i Aliyye'ye muhârebeye teşvîk itmiş ve egerçi Devlet-i Aliyye'nin harb ile iştigâl idecek vakti olmadığını bilür ise de hiç olmazsa bir müddet Rusya'yı işgâl ider dâ‘iyyesine düşmüş idi. İstanbul'da dahi Râgıb Paşa'nın vefâtından sonra erbâb-ı temelluk[8] ve müdâhene fırsat bularak muhârebenin ma‘nâsını kütüb-i lugatden ögrenüb de esbâb-ı lâzıme ve mukaddemât-ı mühimmesinden bî-haber olanlar meydân alarak bir harb-i nâ-be-hengâmın vukû‘una isti‘dâd peydâ olmuş oldığı hasebiyle Rusya üzerine i‘lân-ı harb olunmak tezekkür ve tasmîm olunmuş idi. Fakat ol vakit makâm-ı sadâretde bulunan Muhsin-zâde Mehmed Paşa gencliginde Rûmili taraflarında dolaşmış ve Rusya askerinin keyfiyyet ve kemmiyyetine tahsîl-i vukûf itmiş ve ser-haddlerin ahvâlini ayânen[9] görmüş oldığından Rusya muhârebesine mâni‘ olub hudûdumuz asâkirden ve mühimmât ve zehâ’irden hâlîdir. Derhâl i‘lân-ı harb olundığı hâlde Ordu-yı Hümâyûn oralara varınca çok fenâlıklar zuhûrundan havf olunur. Bâri bir müddet imrâr-ı vakit olunarak hudûda geregi gibi istihkâm virilüb de mühimmât-ı ordu ikmâl olundukdan sonra inşâallâhu Te‘âlâ sene-i âtiyyede i‘lân-ı harb ideriz dimiş idi. Lâkin ricâl ve kibârdan ba‘zılar mücerred menâfi‘-i zâtiyyelerini icrâya âlet olmak üzre (**s.80**)

1 Ehemm-i mehâmm: Çok ehemmiyetli şeyler, çok lüzumlu, gerekli şeyler.
2 Hafid: Evlât oğlu, torun.
3 Setr: Örtme, kapama, gizleme.
4 Niyyât: Niyetler.
5 Muzır: Zararlı, zarar veren, zarara sokan.
6 Farîza-i zimmet: Yapılması mutlaka boynumuza borç olan vazife.
7 Mukim: İkamet eden, oturan, sürekli, devamlı.
8 Erbâb-ı temellük: Yaltakçılar, dalkavuklar.
9 Ayânen: Âşikâr ve belli olana dair.

Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis Hazretleri'ni muhârebeye teşvîk iderek ve sadr-ı â'zamı cübn[1] ve rehâvetle müttehem eyleyerek azl itdirdikden sonra bin yüz seksan iki senesinde Rusya üzerine i'lân-ı harb itdirdiler ve kendileri fi'l-vâki' nâ'il-i emel oldılar. Lâkin cism-i devlete bir büyük yara açdılar. Ve egerçi yer ve gök götürmez askerle Rusya üzerine hareket olunmuş ise de nizâmsız asker mu'allem ve muntazam askere mukâvemet idemediginden başka Ordu-yı Hümâyûn henüz Edirne'de iken kaht u galâ[2] zuhûr itmege başlayub ve Tuna'nın öte tarafına geçildikden sonra bütün bütün idâre olunamaz olub Ordu-yı Hümâyûnda za'f ve perîşânî sûretleri nümâyân oldı. Ve egerçi öte tarafdan Kırım Giray Han Rusya memâlikini nehb ve gâret itmiş ve berü tarafdan dahi asâkir-i İslâmiyye'den birazı Özi Suyı'nı geçerek Rusya'yı haylîce sıkdırmış ve sonra serdâr-ı ekrem ordusı dahi Hotin tarafına gelerek ve Turla[3] üzerine cisr inşâsıyla asker imrâr iderek ilerilemege başlamış idi. Ve hattâ bu havâdis Petersburg'da îrâs-ı hevl ve dehşet iderek az kalmış idi ki sebeb-i ihtilâl olayazdı. Lâkin Kırım Giray Han vefât idüb halkı ise gevşekce olmağla anın yerini tutamadığından ve o sene mevsimin gayri olarak nehirler çûş u hurûşa[4] gelüb asâkir-i İslâmiyye'yi birkaç kısma tefrîk ve mühimmâtı telef itdiginden Rusyalular bu hâlden istifâde iderek asâkir-i İslâmiyye'yi Tuna'ya doğrı bir haylî ta'kîb itmişlerdir. Binâ'en-aleyh Prut senesinde Rusyalular Baltacı Mehmed Paşa'nın gafletiyle sûret-i izmihlâlden halâs oldukları gibi bu kere dahi Özi Suyı'nun böyle vakitsiz tecâvüz ve terakkîsi Katerina'yı tehlikeden kurtardı deyü ba'zı Avrupa müverrihleri tahrîr itmişdir. Hele Kırım Giray'ın vefâtından Rusyalular haylî istifâde itmişlerdir.

Bu vechile asâkir-i İslâmiyye perîşân olub andan sonra her sene tertîb olunan ordular ba'zan mazhar-ı galebe oldılar ise de encâm-ı kâr mağlûb ve münhezim olageldiklerinden Tuna'nın öte tarafında olan bi'l-cümle bikâ'[5] ve kılâ'[6] Rusya eline geçdi ve Bahr-ı Baltık'dan gelan Rusya donanması Akdeniz adalarına küllî hasâr itdi ve seksan beş târîhinde Kırım dahi bütün bütün elden gitdi.

Ordû-yı Hümâyûnun ahvâl ve harekâtına ve erkân-ı devletin bu bâbda vâki' olan hatî'âtına dâ'ir o zamân lâ-edrî[7] unvânıyla bir risâle yazılmışdır. Mü'ellifi kim oldığı ma'lûm degildir. Fakat siyâk-ı ifâdesine nazaran erbâb-ı vukûfdan bir zât oldığı anlaşılur. Bu risâlede dir ki ez-kadîm Devlet-i Aliyye'nin asabiyyet makâmına kâ'im olan ashâb-ı ze'âmet (**s.81**) ve tîmâr ve sâ'ir ulûfe-hâr-ı askerî makûlesinin harbe ikdâmları emr-i diyânetlerin himâyete mebnî yâhûd kendülere mahsûs olan inâyet-i pâdişâhîyi tahsîle bezl-i iktidâr veya te'dîblerinden havf ve istiş'âra mübtenî[8] olub bu hâlde ise ber-muktezâ-yı diyânet cenge mübâderet iden ekall-i kalîl olub ze'âmet ve tîmâr ve ulûfe ve sâ'ir pâdişâhdır lâkin dahi akçe ve şefâ'at veyâhûd bir mahalle hidmet mülâbeseleriyle bilâ-külfet[9] herkes tahsîl idegelmegin ceng ve harbe vesîle-i tezâyüd-i hâhiş olur bir şey kalmadığından nizâm-ı askere küllî halel

1 Cübn: Korkaklık, ürkeklik.
2 Kaht u galâ: Yokluk, kıtlık; pahalılık.
3 Turla: Dinyester Nehri.
4 Çûş u hurûş: Kaynayıp taşma. Neş'e ve âhenk. Coşup taşma.
5 Bikâ':Ülkeler, memleketler. Topraklar, yerler.
6 Kılâ': Kaleler, surlar.
7 Lâ-edrî: söyleyeni belli olınayan, anonim.
8 Mübtenî: Bina edilmiş, kurulmuş, kurulu; dayanan, istinad eden, müstenid.
9 Bilâ-külfet: Külfetsiz, sıkıntısız.

tatarruk eylemişdir. (intihâ)

Bu muhârebeye dâir olan tafsîlât ve anda vukû' bulan hatî'ât bu risâlede ve sâ'ir târîhlerde ve husûsıyla Resmî Ahmed Efendi'nin Hulâsatü'l-i'tibâr nâm risâlesinde mastûr olub ancak Kırım ahvâline dâ'ir ba'zı ser-güzeştnâmelerde fazla ma'lûmât görüldiginden bu makâmda tafsîline ibtidâr olunur.

Şöyle ki Rusyalu Tatarlara serbestlik va'd iderek idlâle ibtidâr idüb bir müddetden berü Kırım hanları dahi ekseriyâ Kırım içinde oturmıyarak Kavşan'da ihtiyâr-ı mesken eylediklerinden ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi ol tarafın ahvâline lâyıkıyla nezâret olunamadığından Rusya câsûsları meydân bulub istedikleri gibi Kırım içinde fesâd iderek Kırım'ın ru'esâ ve mirzâlarını idlâl itmişler idi. Binâ'en-aleyh Tatarlar Kırım ser'askeri bulunan Silahdâr İbrâhîm Paşa'ya zımmen istiskâl idüb Ordu-yı Hümâyûn nakliçün viregeldikleri arabaları virmemege ve bize Osmânlu askerinin lüzûmı yok dimege başladılar. Çünki Tatarlar Rusya ile olan mukâvele-i hafiyyelerini izhâr idemediklerinden fakat orduca lâzım gelan mu'âvenetden mücânebet ve ellerinden geldigi kadar ordunun bozulmasına gayret iderlerdi. Ve ordu ma'iyyetinde bulunan Tatar askeri dahi gavga itmeyerek ma'rekede[1] sâbit-kadem olub da gavga iden yalnız Osmânlu askeri olub anlar dahi ekall-i kalîl[2] idi. Bir tarafdan dahi mühimmât-ı ordu derece-i kifâyede olmayub olanı dahi defterdâr ve nüzul emînlerinin yolsuz idârelerinden nâşî zâyi' ve telef olub gitmekde idi. Binâ'en-aleyh Kırım ordusı her vechile fenâ hâlde iken ser'asker-i müşârün-ileyh hazretleri yine gayreti elden bırakmazdı. Hattâ seksan dört senesinde Rusyalular Ur Kal'ası'na hücûm itdiklerinde müşârün-ileyh hezâr zahmetle tedârik idebildigi kadar arabalar ile bir iki def'ada güç hâl ile Ordu-yı Hümâyûnı ol tarafa nakl iderek gâlib ve muzaffer (**s.82**) olmuş idi. Ve bu cihetle Tatarlar yine Devlet-i Aliyye tarafına meyl itmege başlamışlar idi. Lâkin berü tarafda Ordu-yı Hümâyûnun bozulması ve Bender ve sâ'ir kılâ'ın Rusya eline geçmesi gibi ahbâr-ı muvahhişe Kırım'a münteşir olunca tekrâr Tatarlar Rusya tarafına meyl itdiler.

Ba'zı Kırım müverrihleri ol esnâda Kırım Hanı Kaplan Giray Han-ı Sânî Kırım'a dâhil oldukda mümkün mertebe tehiyye ve tedârik-i esbâb-ı harb ve kıtâle sa'y[3] idüb hattâ Rusyaluya tâbi' Kalmuk tâ'ifesini Rusyaludan tefrîk ile Kuban cânibine imrâr eylemek üzre karâr virmiş iken seksan dört Şa'bân'ında azli zuhûr itdi deyü tahrîr itmişler ise de ol vakit me'mûriyyetle Kırım ordusunda bulunub da Kırımluların esrârına kesb-i vukûf[4] iden ba'zı zevâtın tahkîkât ve tahrîrâtına göre zikr olunan ahbâr-ı muvahhişe üzerine ibtidâ Nogay Tatarı Rusya'ya teba'iyyet idüb mu'ahharen Kırım Hanı bulunan Kaplan Giray Han-ı Sânî Kırım'a geldikde ser'asker paşa ile görüşdükden sonra Bağçesaray'a gidüb erkân-ı Kırım'ı cem' ile Nogay'ın keyfiyyetini ve Kırım ahâlîsine dahi mâl ve cânlarını muhâfaza içün Rusya'ya ilticâ itmelerinin lüzûmunı ifâde iderek derhâl bir mahzar yazdırub ibtidâ kendi ve sonra sâ'iri temhîr itmişler idi. Çok geçmeksizin han-ı merkûmun azli haberi gelmekle yine Kırım erkân ve mirzâlarını cem' idüb bizi azl itmişler gideyim mi yohsa cevâb virelim mi didikde mirzâlar dahi gitmeniz münâsibdir. Zîrâ Rusya ile olan mu'âhedemizden ekser

1 Ma'reke: Muhârebe meydanı, çarpışma yeri. Çarpışma. Kıtal. Cenk.
2 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
3 Sa'y: Çalışma, çabalama, gayret, emek. Geçinmek için iş işleme.
4 Kesb-i vukuf: Haberi olma. Vukuf sahibi olma. Bilgi edinme.

Kırım halkının haberi yokdur. Han-ı cedîd geldikde şâyed ki Kırım ahâlîsi iki fırka olur. Ve Osmânlu askeri dahi ol tarafa i'âne idecekleri cihetle gâlib gelürler. Ve biz töhmet[1] altında kaluruz ammâ tabî'atıyla Osmânlu askeri bozulub da firâr itdikleri hâlde biz ma'zûr oluruz dimeleriyle han-ı merkûm dahi gelan mübâşirle berâber sefîneye süvâr olub gitmiş ve mu'ahharen yerine han nasb olunan Selîm Giray Han-ı Sâlis Kırım'a gelmiş idi. İşbu sene ser'asker-i müşârun ileyh Kefe'de meştâ-nişîn[2] oldı. Lâkin akçe ve mühimmâtca ordunun muzâyakası günden güne tezâyüd itmekde idi. Ve Kefe'ye gitmezden akdem Ur Kal'ası'nın muhâfazası içün bıragılacak meştâ askerinin ta'yînât ve levâzımını tedârik içün parmağındaki yüzügüne varınca kâffe-i mücevherâtını rehn tarîkiyle meydâna koyub da asker-i mezkûrun levâzımını ikmâl itdikden sonra kışlağ[3] içün kendüsi güc hâl ile Kefe'ye gidebilmiş idi. Ve egerçi mukaddemce birkaç def'a Dersa'âdet'e keyfiyyeti ifâde ve i'lâm idüb seksan beş senesi içün kifâyet mikdârı hazîne (**s.83**) ve zahîre ve mühimmât-ı sâ'ire istid'â eylemiş ise de sene-i mezkûrede Kırım'a me'mûr olan donanmanın vürûdı ta'ahhur iderek evvel bahârın[4] üç ayı mürûr itdikden sonra gelmiş ve getürdigi mühimmât dahi derece-i kifâyede olmadığından asker içinde ihtilâller ve günden güne fenâlıklar zuhûrına sebeb olmuş idi.

Hattâ yetmiş sekiz ve yetmiş dokuz senelerinde Ahısha ordusundan bâkî kalub Faş Kal'ası'nda mahfûz olan ma'lûmü'l-mikdâr arpa ve dakîkim[5] Kırım ordusuna havâle olundığma ve Kefe'den gemi gönderilüb de Kırım'a celb olunmasına dâ'ir ser'asker-i müşârün-ileyhe bir emr gelmiş olub hâlbuki Kefe'den sefîne irsâl olunub da Faş Kal'ası'ndan zahîre nakl olunabilmesi iki aya muhtâc oldukdan başka mukaddemâ Çıldır vâlîsi Gürcistân seferine me'mûr oldukda mezkûr arpa ve dakîk ana dahi havâle olunmuş olub lâkin bir habbe[6] kalmamış oldığı daha ol vakit vâlî-i müşârün-ileyh tarafından arz ve i'lâm olunmuş ve müşârün-ileyh Kırım Ser'askeri İbrâhîm Paşa ol vakit Anadolı eyâleti vâlîsi bulunmağla zikr olunan arz ve i'lâm anm vâsıtasıyla Dersa'âdet'e gönderilmiş imiş. Şimdî Kırım'a dahi vücûdı yok böyle bir arpa ve dakîkin havâle olunmasıyla me'mûrîn-i aklâmın dahi ol vakit ne derecelerde dikkatsiz ve müseyyeb[7] idikleri ma'lûm olur. Bu husûsı ser'asker-i müşârün-ileyh yanub yakılarak ve ordunun idâresi hakkında izhâr-ı söz ve güdâz iderek ba'zı havâssma ifâde itmiş idi. Ve bundan başka Kefe vâlîsi ve Kal'a-i Cedîd ile Rubatî Kal'ası muhâfızı bulunan Abaza Mehmed Paşa dahi ser'askerlige tâlib bulunmak hasebiyle ser'asker-i müşârün-ileyhe hased iderek beynlerinde bürûdet oldığından her ne kadar kendüsüne ser'asker-i müşârün-ileyh tarafından mezkûr kal'aların muhâfazasına gitmesi içün emr olunmuş ise de akçe ve mühimmât yok deyü me'mûriyyetini îfâda izhâr-ı taksîr iderdi.

Bu esnâda Rusyalunun Ur Kal'ası'na geldigi haberiyle ser'asker-i müşârün-leyhin serî'an yetişmesi husûsuna dâ'ir Selîm Giray Han'dan tahrîrât gelüb ancak Ordu-yı Hümâyûnun nakliçün araba olmadığından ocaklu ve sâ'iri gidemeyiz deyü cevâb virmişler

1 Töhmet: İşlenildiği sanılan fakat gerçekliği henüz meydana çıkmamış olan suç, kabahat.
2 Meştâ-nişîn: Kışlak, kış mevsiminde barınılacak yere yerleşmek.
3 Kışlağ: Kışın orduların, göçebe oymakların konakladıkları yer.
4 Evvel bahâr: İlkbahar.
5 Dakîk: Un.
6 Habbe: Buğday, arpa gibi ufak ve yuvarlak olan şeyler, taneler.
7 Müseyyeb: Tenbel, üşengen, ihmalci.

iken müşârün-ileyh kendi kapusı halkı ve bir mikdâr sipâh ile harekete karâr virüb bir mahallde buluşmak üzre Han-ı müşârün-ileyhe cevâb yazmış ve derhâl vech-i meşrûh üzre Kefe'den çıkub Ur Kal'ası'na doğrı hareket itmiş ise de mîrzâlar Han-ı müşârün-ileyhi aldadub şöyle ki bir iki seneden berü nâm Osmânlu askerinin olayor bu def'a bâri başlu başımıza gidüb de bir nâm alalım didiklerinde Han dahi sâf-dil[1] (**s.84**) ve kavminin hud'asından gâfil olmağla nâm olmak sevdâsıyla ser'asker-i müşârün-ileyhi beklemeyerek doğrıdan doğrıya Ur Kal'ası'na gitdikde bir tarafdan halk ânı istikbâle çıkmış iken dîger tarafdan Tatarlar kal'a kapusını açub Rusya askerini içerüye alınalarıyla Han kal'aya girmeden firâra mecbûr oldı. Ve kal'adaki askerin ekseri dahi şehîd olub Kırım'ın kilidi mesâbesinde olan Ur Kal'ası Rusya eline girdi. Andan sonra sâ'ir kal'alara dahi musallat olub Kırım içine perîşânlık düşdi. Ve Selîm Giray Han Kırım'da dahi duramayub bir sefîneye râkiben Dersa'âdet'e âzim oldı. Ol vakit Rusyalular ba'zı ahâlî-i Kırım'ın intihâbıyla Sâhib Giray Han-ı Sânî'yi Kırım hanı nasb itdirdiler. Bu sûretle Sâhib Giray Han vekâleten mesned-i hükûmete geçdikde birâderi Şâhîn Giray Sultânı kalgay nasb eyledi.

Ser'asker paşa yine izhâr-ı gayret ve şecâ'at idüb Rusyalulara dayanmış ise de kalgay sultân olan mûmâ-ileyh Şâhin Giray bir haylî Tatar askeriyle gelüb Rusya ile olan mu'âhedelerini i'lân ile Ordu-yı Hümâyûnun çekilmesini ve çekilmedigi hâlde orduyı yağma ideceklerini beyân itmekle asâkir dahi alenen kayıklara binüb firâra başladılar. Kefe Vâlîsi Mehmed Paşa dahi kendüye muvâfık[2] hevâ bulunca bâd-bân-güşâ-yı[3] firâr oldı. Ve ser'asker-i müşârün-ileyh kendi etbâ'ıyla kalınca uğraşub nihâyet kayd-ı esire giriftâr olarak Petersburg'a gitdi.

Tatarlar dahi şurût-ı adîde üzre Rusya ile mu'âhede idüb ancak ba'zı mâddeler Kırım'da henüz tesviye olunamayub Şâhin Giray Sultân birâderi tarafından murahhas olarak elli altmış mîrzâ ve Tatarlar ile bu mâddeleri tesviye itmek üzre Petersburg'a gitdiginden devlet Rusya tarafından eger Devlet-i Aliyye ile sulh olunur ise Kırım ahâlîsi yine Rusya'ya tâbi' olalar deyü bir sened yapılub merkûmlara temhîr itmeleri teklîf olundukda Şâhîn Giray egerçi temhîr itdiyse de sâ'ir mirzâlar bu hâlin vehâmet-i me'âlini endîşe iderek temhîr itmeyüb ve Şâhin Giray'dan ayrılub Şâhin Giray'ı Petersburg'da terk ile Kırım'a gelerek vâki' hâli beyân itdiklerinde Kırım ahâlîsi fırka fırka olub dağlara çekildiler. Ve asker cem'ine mübâşeret itdiler. Lâkin Rusyalu her tarafını zabt itmiş oldığmdan çâre-yâb[4] olamamalarıyla hengâm-ı musâlahaya kadar hâl böyle keşmekeşde kaldı. Bu esnâda Şâhin Giray dahi Kırım'a doğrı çıkub geldiyse de Kırım'a girmekden havf idüb ve hattâ karındaşı Sâhib Giray ile dahi görişemeyüb hengâm-ı sulha kadar Baltova nâm kal'ada meks[5] itmege mecbûr oldı.

(**s.85**) İşte Kırım bu vechile Rusya eline geçerek ve sâ'ir mahalleri dahi târîhlerde mastûr oldığı üzre Rusyalu istîlâ iderek Tuna'nın öte tarafı bütün bütün Rusya eline girdikden sonra seksan altı senesi evâhirinde ve Muhsin-zâde'nin ikinci sadâretinde Rusyalu sulh istid'âsında bulundığından ve Ordu-yı Hümâyûn erkânı dahi musâlahadan başka çâre

1 Sâf-dil: Kolay aldatılan, saf, bön.
2 Muvafık: Uygun, yerinde.
3 Bâd-bân-güşâ: Yelken açmak.
4 Çâre-yâb: Çâre çözüm yolu bulan.
5 Meks: Durma, bekleme, bir yerde kalma, eğlenme.

olmadığını gördüklerinden tarafeynin karârı vechile Bükreş'de akd-i meclis-i mükâleme olunarak murahhas Abdürrezzâk Bâhir Efendi ma'rifetiyle bir ahidnâme tanzîm olunub bir sûreti Dersa'âdet'e irsâl olunmuş idi. Lâkin ahidnâme-i mezkûrda Tatar'ın serbestligi ve Kerş ve Yeni Kal'a'nın Rusyalular yedinde kalması ve Rusya tüccâr sefâ'ininin Akdeniz'de ve Karadeniz'de gezmesiyle serbesiyyet-i ticâret mâddeleri münderic olarak bunlar Rusyalu tarafından esâs-ı sulh ittihâz olunmuş ve husûsıyla serbesiyyet-i Tatar mâddesi Rusyalunun aksâ-yı âmâli[1] olan bir keyfiyyet bulunmuş olub hattâ bunı kazanmak içün Kılburun'un hedmiyle iktifâ ve belki Devlet-i Aliyye'ye redd ve ibkâ itmek ve Kırım'da sikke ve hutbenin yine Devlet-i Aliyye nâmına olmasına ve Devlet-i Aliyye Kırım'dan bütün bütün kat'-ı alâka itmemek üzre Yeni Kal'a ile Taman beynimde vâki' adada bir kal'a binâ itmesine rızâ virmek ve elli bin kîse akçe tazmîn iddi'â iderken andan dahi geçmek gibi suver-i teshîliyye göstermiş idi.

Ordû-yı Hümâyûn erkânı vakt ü hâle nazaran bu musâlahaya bi'l-ittifâk rûy-i rızâ[2] göstermişler iken İstanbul'da bulunub Ordu-yı Hümâyûnun hâlinden bî-haber olan ricâl ve kibâr serbesiyyet-i Kırım ve seyr-i sefâ'in mâddelerine râzı olmadıklarından tekrar muhârebeyi i'âde itdirdiler. Ve fi'l-vâki' Rusyalunun serbesiyyet-i Tatar mâddesinde bu derecelerde ısrârı Lehistân'da yapdığı gibi bu vesîle ile Kırım içine dahi fitne ve fesâd ilkâ iderek ilerüde Kırım diyârını dahi Kazan ve Ejderhan eyâletleri gibi zabt ve istîlâ itmek maksadından ibâret oldığında şübhe olmayub eger Ordu-yı Hümâyûnda bir parça harekete ve hiç olmazsa Tuna'nın berü tarafını hıfz ve hırâsete mecâl olsa ol esnâda Rusya Devleti'nin dahi umûr-ı dâhiliyyesince ba'zı gâ'ileleri zuhûr itdiginden bu mu'âhede-i muzırra altından halâs bulmak mümkün idi.

Çünki Rusya asâkiri her ne kadar bu âna kadar mazhar-ı galebe olmuşlar ise de seferler sebebiyle Rusyalu dahi muzâyaka-i mâliyyeye dûçâr olarak bir takım mezâlim ve te'addiyâta ibtidâr itdiginden ve noksân bulan neferâtı yerine koymak içün pey-der-pey ahâlînin evlâdını asker yazdığından Rusya halkı Katerina'dan dil-gîr olmuş ve memâlikinin ekseri (s.86) harâbiyyete yüz tutmuş idi. Ve isti'âne-i nakdiyye zımnında İngiltere tüccârına günden güne ziyâde müsâ'adât gösterdiginden bu dahi dâhilen kendüye başluca ziyânı mûcib olmuş idi. Ve Kazan taraflarında Tatarlardan ba'zıları itâ'atdan hurûc ile ol havâlînin harâbiyyetine sebeb oldukdan başka mu'ahharen bir takımı asâkir-i vefîre cem' iderek Rusyalu ile mukâbele ve muhârebeye ibtidâr itmişler idi.

Binâ'en-aleyh Katerina dahi Devlet-i Aliyye ile musâlahayı isti'câle mecbûre oldı. Lâkin seksan sekiz senesinde Rusya asâkiri Tuna'nın berü tarafına güzâr ile Ordu-yı Hümâyûnı Şumnı'da muhâsara itdiklerinden ve Ordu-yı Hümâyûn içine envâ'-ı şikâk ve nifâk girdiginden nâ-çâr sulha rızâ virilüb mükâleme me'mûrları dahi ta'cîl iderek ve her nasıl olursa olsun bir sûret bulsun diyerek bu kadar asâkir ve mühimmât itlâf olundukdan sonra yine Bükreş'de karârgîr[3] olan mevâddı ma'a-ziyâde kabûl ile Kaynarca Musâlahası gibi bir mu'âhede-i muzırra akdine mecbûriyyet hâsıl oldı.

Esbak Kırım Hanı Devlet Giray Han-ı Râbi' ile Canikli Hâcı Alî Paşa seksan yedi

1 Aksâ-yı âmâl: Mefkureler, ülküler, idealler.
2 Rûy-i rızâ: Rıza ile, rıza göstererek, razı olarak.
3 Karârgîr: Kararlaşmış, karârı verilmiş, karâra bağlanmış.

senesinde Kırım'ın istihlâsına me'mûr olmağla Taman cânibine gidüb Nogay kabâ'ilini ve akvâm-ı Çerâkise'yi celb ile işbu seksan sekiz senesinde Kırım'a güzâr ve mübâşeret-i kâr-zâr itdiklerinde Kırım ahâlîsi dahi bi'l-ittifâk â'dâdan intikâm almağa kıyâm itmeleriyle eser-i galebe taraf-ı İslâmiyân'da rû-nümâ[1] olmağa başlamış iken işbu Kaynarca Mu'âhedesi'nde iklîm-i Kırım serbesiyyet üzre kalmak meşrût oldığından nâ-çâr müşârün-ileyhimâ dahi meşâ-nişîn olmak üzre Kefe Kal'ası'na avdet eylemişlerdir.

Bu seferin Devlet-i Aliyye'ye îrâs eyledigi hasârâtın ta'dâdı kâbil degildir. Hattâ Memâlik-i Osmâniyye'de at kısmma andan sonra inkırâz gelmiş oldığı mervîdir.

FEZLEKE

Şecere-i Devlet-i Aliyye'yi ibtidâ Osmân Şâh Gâzî Hazretleri eküb ahlâfının âb ve tâb-ı himmetleriyle perveriş-yâb[2] olarak Kanûnî Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin zamânında hadd-i kemâle irmiş ve sonra gâh hazân-ı ihtilâl ve inkisâr ve gâh bahâr-ı intizâm ve iktidâr görüb encâm-ı kâr ba'zı avârıza dûçâr olarak bir fenâ hâle girmiş iken Sultân (s.87) Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri çîre-destî-i[3] satvet-i hakanîleriyle şecere-i hükûmete musallat olan avârız-ı mükeddere ve haşerât-ı muzırrayı ref' ve ba'zı fürû'-ı yâbise ve fâhişeyi kat' iderek devleti esbâb-ı muzırradan tebri'e[4] ve tahliyye itdikden sonra anın hayru'l-halefi olub sâye-i tûbâ-vâye-i adâletinde mazille-nişîn-i emn ü emân oldığımız ve devr-i hilâfetini mevsim-i bahâr-ı ezmân-ı sâ'ire bildigimiz Sultân Abdülmecîd Han Hazretleri ter-destî-i[5] tedâbîr-i hakîmâneleriyle terbiyye ve tahliyye eyleyerek şecere-i Saltanat-ı Seniyye'ye ez-ser-nev[6] hayât ve tarâvet[7] virmişdir.

FASL-I HÂMİS

(Kavânîn-i Devlet-i Aliyye'nin Ne Vechile Halel-pezîr Oldığına Dâ'irdir)

Dakîka-sencân-ı ahbâr-ı eslâfa hafî olmadığı üzre Devlet-i Aliyye Kânûnî Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin zamân-ı saltanatına gelince sâde ve tavr-ı bedâvete karîb bir hâlde olub tevsî'-i memâlik ve te'sîs-i usûl ve kavâ'id ile iştigâl ve efrâd-ı milletin çoğunı askerlikle iştigâl itdigine mebnî gerek taraf-ı saltanatda gerek halk içinde ârâyiş[8] ve ihtişâma ve sefâhet-i fesât-encâma bir gûne meyl ve rağbet hâsıl olmamış idi. Sultân Süleymân zamânında ise az vakit zarfında birçok memâlik daha zamîme-i mülk-i Osmânî olarak devletin ser-hadd-i kemâle vusûli ve memleketde fevka'l-âde servet ve sâmân husûli bi't-

1 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
2 Perveriş-yâb: Terbiye gören, terbiye edilen, yetiştirilen.
3 Çîre-destî: Ustalık.
4 Tebri'e: Birini temize çıkarma, şüpheden kurtarma.
5 Ter-destî: El yatkınlığı; ustalık, mahâret.
6 Ez-ser-nev: Yeni baştan.
7 Tarâvet: Tazelik, taze olma.
8 Ârâyiş: Süs, zinet. Süsleme.

tabi‘ tebeddül-i tavrı iktizâ eyledi. Bu dahi tabî‘at-ı dehrin ilca’âtından[1] oldığı cihetle niçün oldı hâl-i bedâvetde kalınmış olsa daha â‘lâ olmaz mıydı dinilmek umûr-ı zarûriyyeden olan ahkâm-ı zamâniyyeyi inkâr dimek olur. Zîrâ her cem‘iyyet-i beşeriyye bi'l-mecbûriyye bu köpriden geçmiş ve hükm-i zamânı derk ve takdîr itmeyerek ahvâl-i tabî‘iyyeye karşu durub da tavr-ı kadîmde inâd ve ısrâr iden akvâm deryâ-yı ademe[2] düşmüşdür. Şu kadar ki devlete göre en büyük hatar ve mühlike ve beden hey’et-i müctemi‘a-i millete pek azîm illet-i mühlike bir tavırdan tavr-ı dîgere nakli hengâmında olub bir hastalığın eyülüge tahavvüli[3] zamânında ziyâdesiyle dikkat ve ihtimâm olunmaz ise illetin nüksüyle zâten za‘îf olan vücûdı bütün bütün berbâd itmesi mücerreb oldığı misillü devletlerin dahi tebdîl-i etvârda mu‘tâd oldığı hâl-i sâbıkıyla duhûle mecbûr bulundığı (**s.88**) tavr-ı cedîd miyânesi hakîmâne ve müdekkikâne tevfîk olunmadığı ve def‘aten tagyîr-i usûl ile tavr-ı sâbıkın evâhiri olmasından nâşî tab‘an za‘f üzre bulunan cism-i devlete birdenbire tezelzül virildiği hâlde selâmet müstahîl[4] ve bunun aksi sûretindeki hâricde misâli seyl-i serî‘ü'l-cereyânın mecrâsı mevâni‘den hâlî olmaz ise etrâfını basub harâb eylemesidir. İktizâ-yı tebeddülât-ı zamâniyyeye karşu durub da tahavvül itmemege sa‘y itmek aynıyla bu kabîlden olub o efkârda bulunan erbâb-ı hükûmetin ravza-i devleti pâ-zede-i seylâb-ı izmihlâl itmiş olacakları vâreste-i kayd-ı bürhân ve delîldir. Hâsılı tagayyürden masûn olmak hâssa-i nevâmîs-i ilâhiyye olub kavânîn-i beşeriyye hükm-i zamân ile mütegayyir olmağla iki yüz sene evvel pek mükemmel ve hayırlu addolunan bir kânûn ve usûl ol vakitden berü mizâc-ı kavimde ve ahvâl-i âlemde hâdis olan tagayyürât cihetiyle bir işe yaramaz dereceye gelmek emr-i tabî‘î oldığından vükelâ-yı devlet içün asıl lâzım olacak takallübât-ı vâkı‘ayı mütâla‘a ve ihtiyâcât-ı hâzıra-i devleti ve zamânın ahkâmını tedkîk ve muhâkeme ile idâreyi ana uydurmak ve nizâmât-ı mevcûdeyi pîş-i nazar-ı dakîka-dânîlerinde olan ahvâle tatbîk eylemek kaziyyeleridir. Ve bu matlaba vusûl tarîklerinin biri ve belki en kesdirmesi bendesi oldukları devletin kavânîn-i kadîme ve etvâr-ı sâbıkası ile takallübât-ı ârizayı bilmek oldığından ve egerçi Saltanat-ı Seniyye'nin usûl ve nizâmât-ı sâlifesi kütüb-i tevârîhde münderic ve işbu târîhimizde tekrârı ba‘zı mertebe sadedden hâric ise de bunların ber-vech-i âtî hulâsa vechile derci ve nizâmât-ı mezkûreye vakit-be-vakit[5] ârız olan fesâdâtın sebeblerini tasrîh himem-kâr-ı âgehân-ı ahlâfa âcizâne bir hidmet ve hem de ber-vech-i âtî târîhimizde mevzû‘-ı bahs olacak nizâmât-ı cedîdenin îcâbâtını tefehhüme medâr-ı suhûlet add olunmuşdur.

Her devletin vezâ’if-i esâsiyyesi iki farîzaya münkasım olub biri dâhil-i memleketde adl ve dâd ile ihkâk-ı hukûk-ı ibâd mes’elesi ve dîgeri ser-haddâtın[6] ta‘arruz-ı ecânibden muhâfazası mâddesi olarak her devletin şân ve ikbâl ve şöhret ve revnak ve iclâl ve azameti bu vazîfelerin hüsn-i îfâsına sa‘y ve ikdâm ve himmeti mertebesince oldığından Devlet-i Aliyye'de fi'l-asl bu farîzaların îfâsına kemâl-i ehemmiyet ile ihtimâm olunurdı. Şöyle ki beyne'n-nâs adl ile hükme me’mûr olan ulemâ tarîki Devlet-i Aliyye'de gâyet mazbût ve muntazam oldukdan başka eslâf-ı Selâtîn-i Âl-i Osmân halledet hilâfetehum ilâ-âhiri'z-

1 İlca’ât: Mecbur etmeler, zorlamalar, zorunda bırakmalar.
2 Deryâ-yı adem: Yokluk, hiçlik denizi.
3 Tahavvül: Değişme, dönme, bir halden bir şekilden, başka bir hâle, şekle girme.
4 Müstahîl: İmkânsız, mânâsız, boş, saçma şey.
5 Vakit-be-vakit: Vakit vakit; zaman zaman.
6 Ser-haddât: Serhatler, hudutlar, sınırlar.

zamân hazerâtı bu bâbda pek ziyâde i‘tinâ iderek ol zamânın iktizâsınca bi'z-zât dîvân yerine hâzır olub mesâlih-i memleket ve umûr-ı dîn ve devlet ile takayyüd-i tâmm (**s.89**) buyurırlardı hattâ Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri'nin eski dîvânhânede bi'z-zât dîvân eyledigi ziver-i sahâif-i tevârîhdir.

Ve eyâletlerin idâresine me’mûr olan beglerbegiler nice zamân sancak begligi itmiş ve germ ve serd rûzgârı görmüş emekdâr zâtlar ve sancâk begleri hayr-hâh-ı dîn ve devlet iş-güzâr ve mücerrebü'l-etvâr[1] kimseler oldukları hâlde cürm ve günâhları olmadıkça azl olunmayub müddet-i medîde mansıblarında pây-dâr olarak kuvvet ve kudretleri ber-kemâl olmağla eyyâm-ı hazarda i‘mâr-ı bilâd ve terfîh-i ibâd husûslarına hasr-ı nazar ve hengâm-ı seferde mükemmel askerleri ve cebelüleri ile azm-i sefer iderlerdi.

Ve ol vakitler Avrupa devletlerinde muvazzaf ve dâ’imâ hâzır ve âmâde asâkir olmayub lede'l-iktizâ etrâfdan asker celb ve cem‘ idegelmişler iken mevkib-i hümâyûna mahsûs olmak üzre Devlet-i Aliyye'nin kapukulı nâmıyla ulûfe-hâr[2] ve dâimâ hâzır ve emr ü fermâna muntazır mürettep ocakları var idi ki bunların piyâdeleri yeniçeri ortaları ve süvârîleri altı bölük ya‘nî ebnâ-yı sipâhiyân ve silâhdâr ve gurebâ-yı yemîn ve gurebâ-yı yesâr ve ulûfeciyân-ı yemîn ve ulûfeciyân-ı yesâr ocakları halkıdır.

Yeniçeriler dâ’imâ kışlalarında ikâmet ve ta‘allüm[3] ve istihsâl-i fünûn-ı harbiyyeye muvâzabat ile sefer-i hümâyûn vukû‘unda hemân her orta kazganını ve neferâtını alarak kemâl-i hâhiş ile gazâya giderler ve zâbitlerine inkıyâd ve itâ‘atları ber-kemâl olarak esnâ-yı râhda re‘âyâya ednâ mertehe ta’addîden ictinâb iderler idi.

Bu minvâl üzre mevki‘-i muhârebeye vusûllerinde çünki bunlar pazâr-ı kâr-zâra cân alub cân virmek hulyâsıyla bunca vakit kışlalarında intizâr üzre bulunmuş ve küçüklükden berü fedâyîlik efkârı üzerine terbiyye olunmuş cenge gâyet harîs[4] ve hâhiş-ger bir tâ’ife olmalarıyla mehâlik[5] ve muhâtarâtdan[6] aslâ tehâşî itmiyerek düşman karşusunda gögüs gerüb durduklarından galebe ve zafer kendülerine hem-pâ ve hem-ser idi.

Ve cümlesi bî-kâr olub fakat amel-mânde olduklarında tekâ‘üd ulûfesi ihsân olunmağla ol vakit te’ehhül iderlerdi. Ve eyyâm-ı hazarda yeniçeri ocağı içün yedi senede bir kerre kapu olub ya‘nî defter açılub ne kadar noksân zuhûr eyler ise acemi oğlanları kışlalarından ol mikdâr neferât yeniçeri yazılurdı.

Cebeci ve topçı ve ocaklarının nizâmları dahi bu minvâl üzre idi. Acemi oğlanları devşirme çocuklardan ibâret idi ki küçük iken alınub lisân-ı Türkî (**s.90**) ta‘lîm ve âyîn-i İslâm üzre terbiyye olunarak bir haylî vakit kışlalarında ikâmetle tamâm mertebe kâl oldukdan sonra Enderûn-ı Hümâyûn ağalığına şâyân olanları Enderûn-ı Hümâyûna alınub ve sâ’iri ocaklara tashîh olunub bu sûretle cümlesi terbiyye görürlerdi. Ve devşirme mutlakâ Arnavud ve Boşnak ve Bulgar ve Ermeni milletlerine mahsûs olub gayrı tâ’ifeden ve şehir çocuklarından olmazdı. Fakat yeniçerilerin oğulları acemi kışlalarına alınmak câ’iz olarak

1 Mücerrebü'l-etvâr: Tecrübeli, denenmiş, sınanmış.
2 Ulûfe-hâr: Ulûfeci, ulufesi olan.
3 Ta‘allüm: Eğitim, öğrenim.
4 Harîs: Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzumundan fazla istekli.
5 Mehâlik: Helak olacak yerler, tehlikeli yerler veya işler.
6 Muhâtarât: Tehlikeler; korkular; zararlar, ziyanlar.

anlar dahi sâ'ir divşirmeler ile birlikde terbiyye olundukdan sonra nizâmı vechile ocaklara çıkarlar idi. Sâlifü'z-zikr süvârî ocakları içün dahi kezâlik yedi senede bir kerre defter açılarak ne kadar noksânları zuhûr eyler ise Enderûn-ı Hümâyûn ağalarının eskilerinden ve yeniçeri ve cebeci ve topçı tâ'ifelerinin yararlığı zuhûra gelmiş olanlarından ol mikdâr âdem tahrîr olunurdı.

Binâ'en alâ-zâlik kapukulı dinilan ocaklar halkı ale'l-umûm milel-i merkûme divşirmeleriyle ocak-zâdelerden ibâret ve sınûf-ı ahâlîden hâric bir hey'et olarak cümlesi küçüklükden berü geregi gibi terbiyye gördükden sonra yoluyla ocaklara çıkmış ve sâyesinde neşv ü nemâ[1] buldukları Devlet-i Aliyye uğrına cân ve bâş fedâ itmek kendülerine tabî'at-ı sâniyye olmuş müntehab ve mazbût asâkir olub içlerine hâricden bir ferdin duhûli mümkün degil idi.

İşbu ocaklar halkı Saltanat-ı Seniyye'nin asâkir-i muvazzafası ve Ordu-yı Hümâyûnun eczâ-yı asliyyesi olub Devlet-i Aliyye'nin en cesîm kuvve-i askeriyyesi erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet idi ki anlardan iki yüz bine karîb süvârî çıkardı ve anlar mükemmel ve muntazam oldukları vakit ekseriyâ kapukuluna dahi hâcet bırakmazlar ve bunlar hep pâdişâh bendesi olmalarıyla dâhil-i memleketde âsî ve bâgî zuhûrına mâni' olduklarından başka yalnız Rûmili eyâletinin erbâb-ı tîmâr ve ze'âmeti bir devlete cevâb virir idi. Zîrâ vaktiyle yalnız Rûmili eyâletinde bâ-defter on iki bin kılıc olub her kılıca mutasarrıf olan tîmârlu her üç bin akçe içün birer tâmmü's-silâh[2] cebelüsiyle sefere eşmek kânûn oldığından eyâlet-i merkûmenin erbâb-ı tîmâr ve ze'âmeti kânûn üzre cebelüleriyle kırk bin kadar olur iken ba'zı ocak-zâdeler hasbeten lillâh kânûndan fazla olarak otuzar ve kırkar ve ellişer cebelüleriyle sefer itdiklerinden eyâlet-i merkûme askeri yetmiş seksan bine bâliğ olurdı. Anadolı eyâletinde dahi bâ-defter yedi bin kılıc ve kânûn üzre cebelüsiyle on yedi bin nefer ve kânûndan fazla olan cebelüsüyle otuz binden ziyâde ve Diyârbekir ile Kürdistân ve sâ'ir eyâletlerin askeri dahi bu kıyâs üzre idi ve üç bin akçeden yirmi bin (**s.91**) akçeye kadar tîmâr ve andan yukarusı ze'âmet olub terakkîleri dahi mücerred muhârebede isbât-ı liyâkata mevkûf olarak erbâb-ı tîmârdan cenglerde tamâm mertebe yararlığı zâhir olanlara on akçede bir akçe terakkî ihsân olunur. Fakat sefer-i hümâyûnda hadden efzûn bahâdırlık ve yararlık idenler ze'âmete müstahak olurlardı. Ve sancak begleri bunların mevki'-i harbde kumânda zâbitleri ve beglerbegiler başbuğları makâmında olub umûr-ı nizâmiyyelerine âlâybegler me'mûr idi ki hep tevcîhât anların arzları üzerine yürür ve mahlûlâtı beglerbegiler müstahakkına tevcîh idüb fakat tezkireleri Dersa'âdet'e takdîm ile berât olunur idi. Ve doğrıdan doğrıya Dersa'âdet'den bir ferde ne tîmâr virilürdi ve ne terakkî ihsân olunurdı ve tîmâr ve ze'âmet bir ferde arpalık ve başmaklık olmazdı. Ve zu'amâ ashâb-ı tîmârın büyükleri dimek olub ze'âmetin kadr ve i'tibârı ne derecede oldığı bundan ma'lûm olur ki evâ'ilde Dergâh-ı Âlî kapucıbaşıları sancak begligine ve beglerbegilige müstahakk ve rûzgâr-dîde[3] ve kâr-azmûde[4] hayr-hâh ve sâdık zâtlar oldukları hâlde arpalıkları on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz akçe olub ze'âmet derecesine varmamak içün andan ziyâde olmaz. Ve hâseki

1 Neşv ü nemâ: Yetişip büyüme, sürüp çıkma, gelişme, serpilme.
2 Tâmmü's-silâh: Silahları tam olarak, tam techiz olunarak.
3 Rûzgâr-dîde: Zaman görmüş; yaşlı.
4 Kâr-azmûde: Görgülü, tecrübeli, görmüş geçirmiş.

kadınlara başmaklık nâmıyla ma'âş tahsîsi lâzım geldükde havâss-ı hümâyûn karyelerinden yine ol mikdâra kadar akçe ta'yîn olunarak kezâlik yirmi bin akçeye iblâğ olunmaz idi. Ve erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet ebâ-an-cedd pâdişâh dirligine mutasarrıf hep kişi-zâde ve ma'lûm ve mücerreb zâtlar olarak nev-'ummâ[1] eşrâf-ı millet makâmında bir tabaka-i mütemâyize olub hâricden bir ferde tîmâr ve ze'âmet tevcîhi külliyyen memnû' olmağla içlerine bîgâne duhûli mümkün olmadığından ber-minvâl-i sâbık kesîrü'l-aded oldukları gibi gâyet mazbût ve güzîde ve devlet ve millet ne dimek oldığını tanur bir tâ'ife oldukları hâlde her biri kendü sancağı dâhilinde bulunmağla lede'l-iktizâ cümlesi çend rûz[2] zarfında hâzır ve âmâde olurlardı.

Rûmili tarafında kırk bin yörükân ve müsellemân ve Anadolı eyâletinde otuz bin yaya olub sefer Rûmili'de vâki' olursa yörükân ve müsellemândân beş altı bin nefer Anadolı cânibinde vâki' olursa yayalardan üç dört bin nefer sefer-i hümâyûna me'mûr olarak bunlar metris ve top hidmetlerin îfâ ve orman kesüb yol açmak gibi işleri edâ itmeleriyle erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet ellerine kazma ve kürek almak gibi bayâğı işlerden vâreste[3] olmalarıyla mücerred cenge hasr-ı mesâ'î iderlerdi.

Bunlardan başka Rûmili cânibinde yirmi bin defterlü akıncı olub sefer-i hümâyûn vukû'unda akıncı begleri akıncı ve gönüllü olmak üzre kırk elli bin kadar sebük-bâr (**s.92**) süvârî ile düşman memâlikine duhûl ve hücûm itmeleriyle pâzâr-ı kâr-zâr dâ'imen derûn-ı memâlik-i â'dâda kıvrılub ser-haddât-ı İslâmiyye sâlim kalur ve â'dânın böyle meşgûliyyeti hâlinde Ordu-yı Hümâyûn dahi irişerek netîce-i harbi kazanur idi ve ol vakitler Tatar tâ'ifesine aslâ ihtiyâc yoğidi.

Zikr olunan sunûf-ı askeriyye hep kuvve-i seyyâre olarak bunlardan başka kılâ'-ı hakaniyyenin muhâfazasına me'mûr yerlü ve muvazzaf müstahfaz asâkiri olub anlar dahi me'mûr oldukları kılâ' ve bikâ'ın muhâfazasına bezl-i cân ider bahâdır ve fedâyi yigitler olmalarıyla hudûd ve sugûrun[4] emniyyeti kemâlde o zamân Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi dahi bu vechile mükemmel ve pek muntazam halde idi.

Bunlardan başka mevâki'-i mahsûsada beşlü nâmında bir sınıf asker dahi var idi ve lede'l-iktizâ yevmiyye ile dahi asker tedârik ve isti'mâl olunurdı.

Monte Kukuli fenn-i harbe dâ'ir olan meşhûr kitâbında dir ki asâkir-i Osmâniyye ulûfeye yâhûd tîmâr ve ze'âmete mutasarrıflardır. Fakat vakt-i hâcetde levend ve sarıca ve sekbân nâmında piyâde ve süvârî asker yazarlar. Bunların esâmileri olmayub bizim tavrımız üzre hidemât-ı seferiyyede bulundukça ücret-i yevmiyye alurlar. Ve Osmânlu süvârîlerinden beşlüyân ki atlu muhâfazacılardan bir nev' askerdir. Diyâr-ı Engürüs'de hüssarî nâmına olan süvârî bu i'tibârdadır. Mâdem ki Osmânludan muttasıl havf ve endîşe üzreyiz bir askere muhtâcız ki dâ'imâ hâzır ve âmâde buluna. Ve yine mezkûr kitâbda Monte Kukuli Devlet-i Aliyye'nin kuvvet ve iktidârını vasf ve ta'rîf makâmında dir ki Devlet-i Osmâniyye zî-bâ's ve zî-kudret bir saltanat-ı kâhire olub cerrî ve ceng-cûy ve seyr ü sefere me'lûf asâkir-i bî-şümârı dâ'imâ hâzır ve âmâdedir. Sefer murâd itdikde azîmet ve hareketi şüyû' ve

1 Nev-'ummâ: Bir suretle, bir derece.
2 Çend rûz: Birkaç gün.
3 Vâreste: Kurtulmuş. Serbest, rahat. İlişiksiz.
4 Sugûr: Düşmana yakın hududlar, serhadler.

intişârından mukaddem asâkir-i encam-şümârı savb-ı merâma şitâb ile dârü'l-harbe vâsıl ve dâhil olagelmişdir. Târîh-i mîlâd-ı İsâ'nın bin altı yüz altmış senesi esnâsında sefînelerde mânda öküzlerin koşub nehr-i Tuna ile Belgrad'a ve Osek'e ve Budim'e çekdirdikleri sefâ'in ve nakl itdikleri zahâ'ir ve mühimmât hadd-ı ta'rîfden bîrûndur. Ve de'b-i Osmnâniyyân budur ki suretâ gösterdikleri tedârik ve azîmetin hilâfını işleyegelmişdir. Ve niyyet ve maksadların ketm ve ihfâ[1] için tedârikde ve hareket ve azîmetde suver-i adîde ve işkâl-i muhtelife irâ'e ve izhâr idegelmişlerdir. Nice seneler Venedik seferine müdâvemet suretin gösterüb nâ-gâh[2] Erdel Kralı Rakoci (**s.93**) üzerine sefer itdiler. Ve bir müddet zâhirde balta üzerine tedârik görüb ale'l-gafle Girid üzerine hücûm itdiler. Vaktiyle tedârik görmek Romalıların de'b-i kadîmi olub Osmânlular dahi ibtidâ-yı zuhûrlarından berü anların eserine iktifâ idegelmişlerdir. Osmânlu ordularında beldâr ve neccâr[3] ve sunnâ' ve binâ ve esnâf-ı amelenin kesreti ta'accüb olunacak mertebededir. Kılâvuz ve câsûsları çokdur. Topları ve mühimmâtları gâyet kesîr oldığından esnâ-yı seferde etrâfdan bir nice amele avane dahi cem' ve ihzâr iderler. Üstâdları ve bâ-husûs topcıları ekseriyâ Avrupa firârîlerinden tebdîl-i dîn[4] ile Müslümân olanlardır. Milel-i sâ'irenin tâkat getüremedikleri güc ve müşkil işler Osmânluya kolay gelür. Metrisleri[5] gâyet metîn ve müstahkemdir. Ve metrislerini yürütmekde sür'atleri şâyân-ı istiğrâbdır. Osmânluya karşu ayak kurşundan ve el demirden gerek dimişler. Darb-ı meseldir.[6] İntihâ.

İşte bunun içün ol vakitler Memâlik-i Mahrûse âzâde-i zulm ve ta'addî ve hudûd ve sugûr-ı İslâmiyye masûn-ı tahattiyyât e'âdî olmağla sefer ve hazarda ahâlî nâ'il-i ni'met-i âsâyiş ve huzûr ve memâlik günden güne âbâdân ve ma'mûr olmakda ve devlet dâ'imâ kuvvet ve vüs'at bulmakda idi. Husûsıyla Kânûnî Sultân Süleymân Hazretleri'nin asrında devletin kuvve-i berriyye ve bahriyyesi pek ziyâde olmağla sît-i satvet ve saltanatı cihâna velvele virmiş idi. Ancak devletin kemâli anın vaktinde oldığı gibi ekser esbâb-ı ihtilâli dahi ol vakit tekevvüne[7] başlamışdır. Fakat kuvvet ve kudreti kemâlinde oldığından ve mevâdd-ı kânûniyyenin ihtilâli ekseriyâ sûret-i ma'kûlede istisnâlar ile başlayub bi't-tedrîc[8] bütün bütün muhtell ve müşevveş olageldiginden ibtidâları hiss olunmayub bir müddet sonra âsâr-ı reddiyyesi zuhûra gelmişdir.

Şöyle ki Sultân Süleymân asrında devletin şevket ve azameti kemâle gelerek ber-muktezâ-yı izz ve nâz-ı saltanat bi't-tabi' â'yün-i bendegândan ba'zı mertebe ihticâba[9] meyl ve rağbet ile bi'z-zât dîvân-ı hümâyûna hâzır olmağı terk idüb ancak verâ-yı kafesden umûr-ı dîvâniyyeye ilkâ-yı sem' itdigi ve bi'z-zât Ordu-yı Hümâyûn ile ba'de'l-feth ve eyyâm-ı hazarda Edirne ve Yanbolı şikârgâhlarında geşt ü güzâr iderek her mazlûm bî-vâsıta arz-ı hâl idebildigi cihetle nice ahvâle muttali' olub umûr-ı memlekete takayyüdi ise ber-kemâl

1 Ketm ve ihfâ: Gizleme, saklama, saklanılma.
2 Nâ-gâh: Vakitsiz, ansızın, birdenbire.
3 Neccâr: Dülger, marangoz.
4 Tebdîl-i dîn: Din değiştirme.
5 Metris: Meters, meteris. Harpte, korunmak gayesiyle yapılan toprak tümsek, siper.
6 Darb-ı mesel: Misâl olarak söylenen meşhur söz. Atasözü.
7 Tekevvün: Var olma, meydana gelme, oluş.
8 Bi't-tedrîc: Derece derece, azar azar.
9 İhticâb: Hicab, perde altına girme, saklanma, gizlenme.

oldığından zamânında memâlik ma'mûr ve âbâdân[1] ve ahâlî müstazıll-i sâye-i emn ü emân idi.

Fi'l-asl vüzerâ içinde liyâkat ve kifâyetce vâyedâr-ı rüchân ve meziyyet ve zâten ve zamânen sâhib-i haysiyyet olanlar sadr-ı â'zam olub vezâret dahi nice zamân sancak begligi (**s.94**) ve beglerbegilik itdikden sonra nihâyet Anadolı ve ba'dehû Rûmili beglerbegisi olarak rûzgâra tecrübesi sebkat[2] itmiş ve germ ve serd-i cihânı görerek ahvâl-i âleme geregi gibi kesb-i vukûf eylemiş zevâta tevcîh idilür. Ve bi'l-cümle menâsıbın tevcîhâtında câ'ize ve rüşvet alınmayub her hâlde ehliyyet ve istihkâk gözedilür iken Sultân Süleymân Han Hazretleri kâ'ide-i kadîmeye münâfî olarak Hâsodabaşı İbrâhîm Ağa'yı def'aten makâm-ı Sadârete getürdi.

Ve egerçi pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri bi'z-zât mesâlih-i devletin rü'yetine nasb-ı nefs-i ihtimâm iderek vükelâsı alt mülâhaza kabîlinden olmasıyla her kim vezîr-i â'zam olsa âsiyâb-ı devletin idâresine halel gelmeyeceği der-kâr oldığından mesâlihin kemâl-i sühûlet ile dil-hâh-ı âlîsi üzre cereyânı içün böyle perverde-i dest-i terbiyyeti olan bir zâtı sadârete getürmesi kendü zamânında muhill-i maslahat olmadıysa da bu vechile ahlâfına sû-i misâl göstermiş oldığından sonra gelanlar dahi zâten sevdikleri bende-i mahsûsların vezîr itmege başlayub bu makûleler ise genclik ve tecrübesizlik âleminde nâ'il[3] oldukları teveccüh ve iltifât-ı pâdişâhîye mağrûr olarak ahvâl-i âleme vukûfları olmadığı gibi erbâb-ı vukûfdan su'âle dahi tenezzül itmedikleri cihetle hemân re'y-i hod-serâne ile iş görilüb kânûn ve kâ'ideye ri'âyet ve (en-tu'eddü'l-emânâti ilâ ehlihâ)[4] emr-i şerîfine tevfîk hareket olunmaz ve iş artık zâtiyyâta intikâl ile hakîkaten maslahat görmek maksad-ı sahîhi düşünülmez oldığından devletin nizâm ve intizâmı muhtell ve kuvveti za'fa mübeddel olmağa başladı. Ez-cümle Sultân Selîm-i Sânî ibtidâ-yı cülûsunda yeniçeri ağasını kapudan-ı deryâ nasb idüb o dahi ahvâl-i bahrdan bî-haber olmağla zîrde beyân olunacağı vechile İnebahtı Limanı'nda Donanma-yı Hümâyûnı yakmış ve işte ol vakit kuvve-i bahriyye-i Devlet-i Aliyye tenezzüle yüz tutmuş idi.

Ve bir de tîmârlar ashâb-ı haysiyyet ve nâmûsdan olan ve mülâzımlık ile hidmeti sebk iden müstahakkına tevcîh oluna gelürken Sultân Süleymân-ı Kânûnî asrında çâşni-gîr-başılıkdan[5] beglerbegilik ile çıkan Hüsrev Paşa rüşvet ile tîmâr virmek gibi bir seyyi'e ihdâs idüb sonraları bunun pek çok mazarratları görülmüşdür.

Monte Kukuli sâlifü'z-zikr kitâbında Devlet-i Aliyye serdâr-ı ekremlerinin harbde hüner ve mehâretlerin ve tasarruf ve tenfîz-i ahkâm ve i'mâlde şevk ve hâhiş[6] ve sür'atlerin el-hakk hezâr-tahsîn ve âferîne şâyândır deyü medh ve senâ itdikden sonra bunun sebebini dahi bu vechile beyân itmişdir ki Devlet-i Osmâniyye vüzerâsı umûr-ı izâma isti'dâd ve liyâkat iktisâbiçün daha eyyâm-ı sabâvetlerinde hidemât-ı harbiyyede istihdâm olunub binâ'en-

1 Âbâdân: Şen, mâmur, bayırdır.
2 Sebkat: Geçme, ilerleme.
3 Nâ'il: Muradına eren, ermiş, ele geçiren.
4 "Emanetleri ehline verin." Nisâ sûresi 58. âyetten bir kısım.
5 Çâşnigîrbaşı: Saraylarda sofrayı kurma, kaldırma, yemeği dağıtma vb. işlerle görevli kimselerin başı.
6 Hâhiş: İstek, arzu, isteyiş.

aleyh (**s.95**) mehâmm-ı umûr ile ülfet iderek tahsîl-i melekât ve tedrîc ve te'ennî ile kat'-ı merâtib iderler. Ve memâlik-i fesîhatü'l-mesâlik-i Osmâniyye'de memleketden memlekete nakl ile veyâ seferden sefere seyr ve seyâhat ile vakt-i şebâblarından[1] şeyhûhetlerine varınca isti'mâl-i âlât ve esliha ve tenfîz ve icrâ-yı hükm ve hükûmet ile tefennün iderek kemâlâta vâsıl olurlar. Ve lâkin hafî olmaya ki bu zamânda nice bi'd'atlar zuhûrıyla miyân-ı Osmâniyân'da dahi fünûn-ı harbiyyenin temeşşuk ve idmânı nizâmına halel ve hüner ve ma'rifetin revâcına fütûr ve kesel gelüb şân ve şöhret serdârı ve sipeh-sâlârı[2] nakîsa-pezîr olmuşdur. Zîrâ pâdişâh sarayı ricâlinden bir niceler çerâğ ve derhâl serdâr ve sipeh-sâlâr nasb ve ta'yîn ile mu'azzamât-ı umûrdan olan emr-i hatîr-i harb kendüsünün gerden-i iktidârına tahmîl olunur deyü tahrîr eylemişdir.

Ve fi'l-asl pâdişâh ile vezîr-i â'zamları arasına kimesne giremez ve işlerine Enderûn ve Bîrûn halkından ferd-i âferîde müdâhale idemez iken Sultân Murâd-ı Sâlis asrında nüdemâ ve mukarrebîn-i pâdişâhî mesâlih-i devlete müdâhale ile sadr-ı â'zamlara nice nâ-ma'kûl işlerin icrâsım teklîf ve kabûl itmedikleri takdîrce cümlesi bi'l-ittifâk huzûr-ı hümâyûnda fırsat düşürüb dürlü iftirâlar ile silsile-i gazab-ı pâdişâhîyi tahrîk iderek kimin katl ve kimin nefy itdirir olduklarından nâşî bir haylî vakitler sadr-ı â'zamlar bi'z-zarûre Enderûn[3] halkına mütâba'at ve hevâlarına muvâfakat itmege mecbûr olmalarıyla anlar dahi bî-muhâbâ her umûra müdâhale ider. Ve istediklerini icrâ itdirir oldılar.

Dokuz yüz târîhinde Şeh-zâde Sultân Mehmed'in hitân cem'iyyeti olub bir iki mâh mümtedd olmağla etrâf ve eknâfdan bî-şumâr[4] halk tecemmu' itmiş bulundığından hitâm-ı sûrda bu kadar eclâfın memnûniyyetleri iltizâm ve cümlesi yeniçerilik istediklerinde taraf-ı saltanatdan merâmlarına müsâ'ade ve icrâsı Yeniçeri Ağası Ferhâd Ağa'ya irâde buyurılub hâlbuki ber-minvâl-i sâbık yeniçeri neferâtı usûl ve nizâmı vechile acemi oğlanları kışlalarından alınmak kânûn olmağla Ferhâd Ağa ocak zâbitânı ile lede'l-müşâvere bu sûretde ocağımıza bî-gâne[5] duhûl ile ocakda cârî olan kânûn ve kâ'ide elden gider. Devlet-i Aliyye'ye bunun azîm zararı vardır deyü kabûl itmemek üzre bi'l-ittihâd karâr virmişler ise de âkıbet-endîş olmayan ba'zı nüdemâ ve mukarrebîn ilhâh[6] ve ısrâr ile tekrâr irâde-i seniyye ısdâr itdirdiklerinde Ferhâd Ağa azlini ihtiyâr itmiş ve halkı Yûsuf Ağa çerâğı nâmıyla tavâ'if-i mezbûreyi Yemiçeri (**s.96**) Ocağına idhâl iderek bir tohum-ı fesâd[7] eküb gitmişdir ki sonra gelenler dahi böyle birer bi'd'at ihdâs idüb dürlü nâm ve te'vîlât[8] ile birtakım menşe' ve meşrebi ve meslek ve mezhehi nâ-ma'lûm eşhâsı Devlet-i Aliyye'nin kendü dest-i terbiyyesiyle acemi kışlaları fidanlığında yetişdirdigi yeniçeriler içine idhâl iderek devletin böyle bir muntazam ve mu'tenâ ocağına incir dikmişlerdir. Zîrâ ocağın kânûnı bir kerre rahne-pezîr olıcak bir dahi öni alınamayub fi'l-asl pâdişâh ulûfesine mutasarrıf olanlar vükelâ ve vüzerâ ve sâ'ir me'mûrînin dâ'irelerinde müstahdem olmak muhâl ve yeniçeriler ale'l-

1 Vakt-i şebâb: Gençlik zamanı, körpelik.
2 Sipeh-sâlâr: Askerlerin en büyüğü. Başkomutan.
3 Enderûn: Bir şeyin iç tarafı, dâhili; içyüz; harem dâiresi.
4 Bî-şumâr: Hadsiz, sayısız, pek çok.
5 Bî-gâne: Kayıtsız, ilgisiz, yabancı.
6 İlhâh: Üzerine düşme, zorlama, ısrar etme, direnme.
7 Tohum-ı fesâd: Fesat tohumu, kötülük düşüncesi.
8 Te'vîlât: Sözü çevirmeler, ayrı mânâ vermeye kalkışmalar.

umûm kışlalarında sâkin olmak şart olarak hâricde bir ferdin bulunması ve pîr ve aınel-mânde olmadıkça tekâ'üdleri külliyyen memnû' iken andan sonra yeniçeri ulûfeleri hademeye i'tâ olunmağa ve genc ve tüvânâ[1] yigitler mütekâ'id olmağa ve refte refte bu fenâlıklar tezâyüd iderek yeniçeri ağaları ve ocak zâbitânı ve kalemî kitâbî neferât esâmîlerini ve terakkîlerini dilediklerine bey' ve fürûht ve çerâğlık ve îrâd nâmıyla bahş ve i'tâ itmege ve nihâyet yeniçeri esâmîleri mukâta'a ve eshâm gibi alınub satılmağa başlamağla ekserîsi Enderûn ve Bîrûn ricâli ve ulemâ dâ'irelerine ve etbâ' ve hidmetkâr gürûhuna geçüb ve bunlara kapulı esâmî ta'bîr olunub kışla mütevellîleri bunların mevâcibini biraz noksân virmegi i'tibâr ile me'kel itdikleri cihetle yeniçeri esâmîsi günden güne tezâyüd itmekde oldığı hâlde sefere sevk olunacak neferleri tenâkus iderek nihâyet yeniçeri kışlalarında başeski ve bayrakdâr nâınına birkaç amel-mânde derbederler ile karakullukcı ve aşcı makûlesi ba'zı bî-çârelerden başka kimesne kalmayub yeniçeri esâmîsi ise evvelkiden çend kat ziyâde olarak mevâciblerine hazîne-i devlet tahammül itmez olmuş iken ihrâc-ı mevâcib vaktinde güc hâl ile tedârik olunabilan mebâliğ-i külliyyeyi sefere gitmez ve kolluk beklemez ve devletin bir işine yaramaz esnâf ve tüccâr ve etbâ' ve hidmetkâr gürûhundan birer takrîble tekâ'üd esâmîsine dest-res olanlar ahz ider olduklarından sefer içün şöyle dursun kolluk beklemek içün lâzım olan neferât[2] ekseriyâ kışlalar tarafından ücret ile tutılurdı. Hâlbuki İstanbul'da bunca esnâf ve esâfilden başka taşralarda nice yüz bin kişi birer ortadan dem urarak yeniçerilik iddi'âsında olduklarından tahsîsât-ı askeriyyeyi me'kel[3] idinmiş olan bir takım ocak kokonosları bir fitne koparmak murâd itseler sözi ayağa düşürüb ve nice esâfili yeniçeri nâmıyla kazganların başına üşürüb bir hey'et-i isyâniyye teşkîl idebilürlerdi. Ve fi'l-asl yeniçeriler gâyet mutî' ve fermân-ber bir asker olarak (**s.97**) kırkı bir kıl ile yedilür ta'bîri haklarında cârî olub şâyed ki içlerinden ocagın kânûn ve erkânına muhâlif hareket ideri olursa ocaklusı hinâye itmedikden başka kendüleri da'vâcı olarak derhâl te'dîb ve siyâset olunur iken kânûn ve nizâmlarının ber-vech-i meşrûh ihtilâlinden sonra ele avuca sığmaz bir gürûh-ı eşkıyâ ve ortaları müttehem ve cânîlere melce' ve me'vâ olarak mesâlih-i mülkiyyenin nîk ve bedini fark ve temyîz itmeksizin biz bu mâddeyi istemeyiz diyerek dîn ve devlete nâfi' nice tedâbîrin girü kalmasına ve hurûc ale's-sultân itmek gibi nice fezâhatlara illet olub asr-be-asr gitdikce hâl-i ihtilâl ve iğtişâşları dahi tezâyüd eylediğinden yüzlerinden Devlet-i Aliyye'nin gördügi fenâlıkların mikdâr ve beyânı havsala-i tahrîre sığmaz. El-hâsıl isyân ve şekâvet içün yoldaş yok mı dinilse her köşeden yeniçeri nâmıyla bî-şumâr eşkıyâ zuhûr idüb ancak anların yeniçerilikleri hep kayd-ı te'dîb ve siyâsetden âzâde ve tekâlîfden mu'âf olarak serbest ve lâubâli gezmek içün olub yohsa harb ve cihâdı aslâ vazîfe idinmiş olmadıklarından sefer içün asker hulunmaz olub ve sefer-i hümâyûn vukû'ıyla yeniçeri taleb olundukda İstanbul'dan orta nâmıyla kazgan ve çorbacı ve odabaşı ve aşcı ve çend nefer karakullukcı ve yirmişer otuzar mikdârı tutma nefer çıkuh su'âl olunsa neferâtımız Anadolı ve Rûmili cânîblerinden gelür deyü cevâb virirler ve anlar ise her kazânın serdârı ma'iyyetiyle gelmek lâzım iken serdârlar beşer onar âdem ile çıkarak küsûr hir mikdârı serdengeçdi bıragıla gelüb ancak anlar dahi her bayrak yüz yirmişer nefer olmalu iken

1 Tüvânâ: Güçlü, kuvvetli.
2 Neferât: Askerler, erler, neferler.
3 Me'kel: Yemek yenecek yer. Geçim yeri.

otuzar kırkar ve nihâyet ellişer altmışar ırgad mıakûlesiyle geçdikleri yerlerde gasb-ı emvâl ve hetk-i nâmûs[1] iderek orduya geldiklerinde dahi sebât itmeyüb hemân bir tarafdan fırâra başlarlar.

Ve bakiyyesi dahi meydân-ı harbde bir top atıldığı gibi orduda bulduklarını yağma iderek fırâr idüb ortalar çorbacıları ve çend nefer zâbitleri ile kalur. Ve ocaklar mevâcibi nâmıyla hazîne-i devletden çıkan bu kadar bin kîse akçe şuna buna me'kel oldığmdan neferâtın eline giren cüz'iyyât makûlesi olmağın lede'l-iktizâ zâbitlerinden neferât mütâlebe olunsa müceddeden tashîh idelim ve dâl-kılıc[2] yazalım deyü cevâb virirler. Ve hâlbuki müceddeden yazılacak olanlar heb dirindi[3] makûlesi olmağla bir işe yaramayub beyhûde yere mevâcib-i askeriyye tezâyüd iderek bir kat daha hazîneye ınuzâyaka getürülınüş olur. Ve egerçi bu makûle zamîmelerin mahlûlâtdan takâs olunması kâbil ise de mahlûlât dahi ocaklu elinde olmağla istedikleri kadar şey gösterüb (**s.98**) bâkîsini ketm iderler. Ve bu bâbda kendülerini ma'zûr ve mecbûr görürler idi. Zîrâ yeniçeri ağalarının hîn-i nasbında kendülerinden hafî ve celî küllî câ'ize ve ubûdiyyet alınurdı ki sırf rüşvetdir. Anlar dahi kol kethüdâsı ve samsuncı ve zağarcı ve turnacıbaşıları ile orta çorbacılarını ve ser-haddât yeniçeri zâbitlerini tecrîm ile hîn-i nasblarında küllî rüşvet alub bunlar dahi mâdûnlarını tecrîm ve kışla mütevellîleri ve ihtiyârları virdiklerini çıkarmak ve me'kellerinden dûr olmamak içün mahlûlâtı ketme ınecbûr olurlardı.

İşte bu vechile ser-haddât mevâcibinin ekseri İstanbul'da gâret ve telef olunub bâkîsini dahi ser-hadd ağaları me'kel idinmekle Devlet-i Aliyye'nin yerlü kolı nâmına olan muvazzaf müstahfız askeri dahi perîşân olmuş idi. Ve Bosna ser-haddâtının nizâmı bir haylî vakit muhâfaza olunabilmiş ise de sonraları giderek bu fesâd oraya dahi sirâyet iderek oraları dahi kılâ' ve bikâ'-ı sâ'irenin hâlini kesb eylemişdir.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye vaktiyle kılâ' mustahfızlarına mikdâr-ı kifâye ulûfe tahsîs itmiş iken bu mevâcibin ekserîsini dahi Dersa'âdet'de bulunan ocak zâbitleri ve sâ'irleri ahz ve bel' itdiklerinden yalnız ser-haddâtın muhâfazası içün küllî asker tertîbine ve mebâliğ-i vefîre sarfına hâcet mess itmişdir.

Cebeci ve Topcı ve Arabacı ocaklarının hâli dahi Yeniçeri Ocağından bed-ter olarak kolluk bekleyecek bir neferi kalmayub fakat kışlalarında ayrı destârlı bir mikdâr karakullukcıları var idi. Çünki esâmîlerinin ancak öşri derecesi ocaklarının olub bâkîsi kapulı oldığından ocaklarında ağa ve kethüdâ ve çavuş ve çorbacı[4] olanlar hallerine göre üç yüz ve beş yüz ve bin akçe yemeklik peydâ idüb nefer su'âl olunsa omuz silkerek ve seleflerine bahâne bularak şunun bunun etbâ'ını gösterirlerdi.

Hele mühimmâta itdikleri ihânetin nihâyeti yoğidi. Zîrâ sefer vukû'unda sürgün avı gibi bir âlây esâfili[5] cem' idüb yollarda mühimmâtı dökerek ve arabalarını esnâf ve sâ'ire îcâr iderek İstanbul'dan çıkan mühimmâtın ancak nısfını mahalline îsâl ve anı dahi düşman tarafından bir ayak patırdısı zuhûrında yerinde terk iderler ve topcılar ve arabacılar

1 Hetk-i nâmûs: Namus perdesini yırtma, tecavüz.
2 Dâl-kılıc: Osmanlılarda her türlü tehlikeyi ve ölümü göze alarak düşmana saldıran fedai.
3 Dirindi: Derinti. Şurdan burdan toplama (insan, eşya, şey), düzensiz.
4 Çorbacı: Acemi Ocağı ile yaya askerini teşkil eden bölük zabitlerine verilen ad.
5 Esâfil: Esfeller. Pek adi ve bayağı kimseler. Çok alçak olanlar.

dahi bargîrlerinin[1] koşumlarını kat' ile üzerlerine süvâr olarak topları arabalarıyla bıragub kaçarlardı.

Dokuz yüz doksan iki târîhine gelince süvârî ocaklarıyla erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet içine dahi bî-gâne idhâl ve kânûn ve nizâmları ihlâl olunmuş iken târîh-i mezbûrda (**s.99**) İrân serdârı bulunan Özdemiroğlı Osmân Paşa yararlığı zâhir olanlardan ba'zılarına ibtidâdan dokuz akçe ile bölük virerek süvârî ocaklarına idhâl ve ba'zılarına dahi üçer bin akçe tîmâr içün ibtidâ emri i'tâ itmekle hem Süvârî Ocaklarına ve hem de erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet içine hilâf-ı kânûn olarak hâricden âdem karışmış olub egerçi Osmân Paşa'nın idhâl eylediği kimesneler degerli zâtlar olarak bi'l-istihkâk bu mükâfâta nâ'il olmuşlar ise de çe-fâ'ide ki bu vechile kânûn-ı kadîm bir kerre muhtell olıcak andan sonra gelenler eyü fenâ dimeyüb bir takım mechûlü'l-ahvâl eşhâsı bölüklere idhâl ile Süvârî Ocaklarını ihlâl itdiklerinden giderek anların ulûfeleri dahi yeniçeri ulûfeleri gibi şuna buna me'kel oldı. Ve fi'l-asl bunların neferâtı İstanbul ile Edirne ve Burusa beynindeki kasabât[2] ve kurâda[3] sâkin olmak muktezâ-yı kânûn iken bu husûsda dahi kânûna ri'âyet olunmayub etrâf-ı eknâfa perâkende olmalarıyla her biri birer köşede yerleşerek umûr-ı şer'iyye ve mülkiyye me'mûrlarının işlerine müdâhaleden hâlî olmazlardı.

Ve sefer-i hümâyûn vukû'unda ekserî yerlerinden hareket itmeyüb ulûfelerin kimi zâbitlerine ve kimi yoldaşlarına sipâriş ide geldiklerinden sefere gelenleri ekall-i kalîl idi. Çünki fi'l-asl bunların neferâtının ibtidâları ya'nî tevcîh kâğıdları ellerinde olub mevâcib çıkdığında cümlesi Âsitâne'ye gelerek ulûfelerin ahz idegelürler iken bu kadar bin âdem ulûfelerin alub gidinceye dek Dersa'âdet'de dürlü fezâhatlara ictisâr idegeldiklerinden def'-i mazarratları zımnında her bölügün neferâtının ibtidâları çavuşlarına virilmesi ve ulûfeleri hurûcunda çavuşları ellerinde olan ibtidâlara göre ulûfelerini kaldırub vilâyetlerine îsâl ile umûmen neferâtın Âsitâne'ye gelmemesi re'y olunmuş ve bu tarîkle esâmîler torbalara girmiş ve giderek biri fevt oldukda çavuşlar esâmîsini terkîn itdirmeyüb ulûfesin hayâtda gibi ahz ider oldukları şâyi' olmuş oldığına mebnî her kim bölükler halkından birinin fevt oldığın haber virirse esâmîsinin nısfı[4] kendüsüne virilmek usûliyle beytü'l-mâlin sıyâneti[5] tedbîr olunmuş ve hâlbuki her mahlûl haber viren esâmîye müstahakk olmadığından bu cihetle dahi nice esâmîler nâ-müstahak eline geçmiş ve ba'dehû mahlûllerin birer ikişer akçe zamm ile ve bölügün tagyîr ile ketme başlayub bu cihetle mahlûlleri bulunamaz oldığından beytü'l-mâlı sıyânete o misillü sâhib-i torba zâbitlerin vefâtında torbaları ağaları tarafından zabt olunarak torbası derûnunda her kaç ibtidâ var ise mahlûl var yok her ibtidâdan (**s.100**) götürı pâzâr gibi mîrî[6] içün ikişer akçe ahz ile âhara virilüb ba'dehû ocak ağaları dahi ikişer akçe câ'ize zamm iderek her vefât idenin torbası derûnunda zuhûr iden esâmîye dörder akçe zamm ile satılmağa başlamış idi. Bu hâlde esâmî torbası alanlar dahi henüz virdiğini çıkarmaksızın medyûnen fevt oldukları cihetle ocaklarına bir nev' za'f geldi ve torba ashâbı virdigi akçeyi ulûfe çıkdıkda neferâtın ulûfelerinden almağa başlayub bu cihetle esâmîsi

1 Bârgîr: Yük tutan, yük kaldıran. Beygir, at.
2 Kasabât: Kasabalar.
3 Kurâ: Köyler.
4 Nısf: Yarım, yarı.
5 Sıyânet: Koruma, korunma, hıfz.
6 Mîrî: Devlete âid. Devlet hazinesine mensup.

torbada olan neferâtın eline bir şey girmez oldığından sefere gelmez oldılar.

Ve süvârî bölükleri içün hazîneden bunca mevâcib virilür iken Ordu-yı Hümâyûnda ancak bir iki bin mevcûdları olub ve anlar dahi Âsitâne'den olmayub Sivas ve Tokat ve sâ'ir birkaç mahallden idiler.

Ve bâlâda iş'âr itdigimiz vechile yeniçeri esâmîsi gitdikçe tezâyüd eylediği gibi işbu süvârî bölükleri halkı dahi tezâyüd iderek Kânûnî Sultân Süleymân asrında yeniçeri on iki bin kadar ve altı bölük halkı yedi bin kadar iken Sultân Murâd-ı Sâlis asrında yeniçeriler yirmi yedi bine ve bölük halkı on üç bine bâliğ[1] ve Sultân Mehmed-i Sâlis asrında bin dört târîhinde yeniçeriler kırk beş bin ve bölük halkı yirmi bin ve Sultân Ahmed-i Evvel asrında bin on sekiz târîhinde yeniçeriler kırk yedi bin ve bölük halkı yirmi bir bin esâmî kadar olmış idi. Bu sûretle vukû' bulan terakkiyâta ise hazîne-i devletin karşulığı olmadığından tahsîsât-ı kadîmesi masârif-i askeriyyeye vefâ itmiyerek eyyâm-ı sulh ve âsâyişde bile mîrî hazînesi mevâcib-i askeriyyeyi te'diye idemedigi cihetle askerî içinde ara sıra fitne ve fesâdlar vukû'a gelür oldı. Hâlbuki vaktiyle kalîlü'l-aded oldukları hâlde mazbût ve muntazam olduklarından pek büyük işlere yararlar iken böyle ulûfelerine hazîneler vefâ itmez mertebe tekessür itdiklerinde muhtellü'n-nizâm oldukları cihetle seferde işe yaramaz olduklarından başka Ordu-yı Hümâyûnun teferrukını mü'eddî ve hâl-i isyân ve ser-keşîde bulundukları hasebiyle eyyâm-ı hazarda dahi nice mefâsid ve mekârihe bâdî olurlardı. Ve ibtidâları bölük halkı gemi azıya alub devleti haylîce tazyîk ve iz'âc itmeleriyle yeniçeriler ele alınub anların kuvvetiyle bölük halkının sûret-i ta'assubları kesr ve izâle olunmuş ise de andan sonra dahi yeniçeriler gem almaz olub gitdikce isyân ve şakâvetleri müzdâd[2] olarak devletin başına daha büyük beliyye oldılar.

Ber-minvâl-i sâbık ulûfelü asker tekessür eyledigi gibi sâ'ir ulûfelü tavâ'if[3] dahi **(s.101)** o minvâl üzre tekessür iderek hazîne-i devlet dûçâr-ı muzâyaka olmağın karşulık bulmak içün bi'z-zarûre tekâlîf-i mîriyye tezyîd olunub tekâlîfin mülk ve sekenenin[4] terakkî-i ma'mûriyyet ve serveti esâsına mübtenî olmayan tezâyüdi ise mûcib-i zulm ve ta'addî ve bu dahi memâlikin harâb ve ahâlînin bî-tâb olmasına bâdî olmuşdur.

Binâ'en-aleyh mu'ahharen ulûfe hârânın taklîline sa'y olunub hattâ Sultân Mustafâ-yı Sânî asrında yeniçeriler kırk bir bine ve bölük halkı dört bin yedi yüze kadar tenzîl ve sâ'ir ulûfelü tavâ'if dahi bu minvâl üzre haylîce taklîl olunmuş idi. Ulûfelü tavâ'ifin kesreti devlete muzırr oldığı gibi erbâb-ı tîmâr ve ze'âmetin dahi bi'l-aks kılleti mûcib-i mazarrat olmuşdur. Şöyle ki tîmâr ve ze'âmet ashâbı dirliklerinin bulundığı sancâk dâhilinde mutavattın olmak kânûnları iktizâsından iken Sultân Murâd-ı Sâlis asrında ber-vech-i bâlâ hilâf-ı kânûn-ı kadîm olarak vüzerâ emekdârlarına tîmârlar tevcîh olunmağa başlayub bu ise sû-i emsâl[5] olarak refte refte şehir halkından ve re'âyâ sınıfından nice fürû-mâyeler[6] ve nice mechûlü'l-ahvâl şahıslar ata binüb ve kılıc kuşanub erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet içine

1 Bâliğ: Yekûn, toplam.
2 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
3 Tavâ'if: Tayfalar; güruhlar, fikralar, bölükler.
4 Sekene: Sakin olanlar, oturanlar.
5 Sû-i emsâl: Kötü örnek.
6 Fürû-mâye: Soyu alçak. Kötü soylu. Sütü bozuk.

karışdılar. Ve fi'l-asl bir eyâletin beglerbegisi bir tîmârı nâ-ehle tevcîh itse müstahakları Dersa'âdet'e gelerek arz-ı şekvâ eylediklerinde ol beglerbegi taraf-ı pâdişâhîden mu'âteb ve mes'ûl ve belki mansıbından ma'zûl olur iken ba'dehû tîmâr ve ze'âmetler doğrıdan doğrıya Dersa'âdet'den tevcîh olunmağa başlamasıyla erbâb-ı istihkâkın arz-ı şikâyet idecek bir yeri kalmadı. Ve Sultân Murâd-ı Sâlis asrında ber-ınınvâl-i sâbık nüdemâ ve mukarrebîn-i pâdişâhî ziyâdesiyle yüz bulmuş olduklarından guzât-ı Müslimîn'in hakkı olan kurâ ve mezâri'in[1] birer takrîble kimisini ber-vech-i arpalık ve kimisini temlîk sûretiyle uhdelerine geçürüb kendülerine tamâm mertebe istiğnâ geldikde dahi tevâbi' ve müte'allikâtına pek çok tîmâr ve ze'âmetler yapdırdılar.

Vükelâ-yı devlet dahi düşen mahlûlâtm güzîdelerini[2] kendü etrâf ve müte'allikâtına virmege başladılar. Bu cihetle başluca tîmâr ve ze'âmetlerin kimi arpalık[3] ve kimi başmaklık ve kimi havâss-ı hümâyûna mülhak ve kimi bedeni sıhhatde olanlara tekâ'üdiyye olmuş idi.

Bir takımı dahi ekâbir sepedîne girüb nâm-ı müste'âr ile tasarruf olunub dilsizler ve cüceler ve sa'ir nüdemâ ve ocak ağalarının müteneffizleri ve vüzerâ ağaları ve beglerbegiler ve sancak begleri ve ba'zı küttâb yedlerinde nice tîmârlar bulunarak kimi hidmetkârları ve kimi köleleri üzerlerine berât itdirmiş olduklarından nâm anların ve mahsûl **(s.102)** kendülerinin olurdı. Ve nemâluca tîmâr ve ze'âmetlerin ba'zısı dahi nüdemâ ve mukarrebîn ve sâ'ire taraflarından birer cihete vakf olunmuş idi. Hâlbuki bunlar hakk-ı cihâd ve gazâ olan arâzî-i mîriyyeden olarak bir cihete vakf ile habs olunmaları câ'iz degil idi. Fakat arâzî-i mîriyyeyi vakf itmek bid'ati dahi Sultân Süleymân asrında zuhûr eylemişdir ki Rüstem Paşa'yı kendüsüne dâmâd ve sadr-ı â'zam idüb hakkında teveccüh ve hüsn-i nazarı her-kemâl olmağla merâmına müsâ'ade iderek ecdâdı zamânında feth olunmuş nice karyeleri kendüsüne temlîk ve o dahi ba'zı cihâta vakf itmiş idi. İşte bunların hakkında Koçi Beg Sultân Murâd-ı Râbi'a takdîm itmiş oldığı lâyihasında[4] dir ki ol makûle sultânların hâssları fevt olduklarında mîrîye alınırken sonra gelenler dahi vakf itmege başlayub hilâf-ı şer'-i şerîf beytü'l-mâlın sarf hakkı olan bu kadar hâsıl zâyi' oldı sevâb i'tikâdıyla vebâle girdiler. Ve yine Koçi Beg mezkûr lâyihasında dir ki hilâf-ı şer'-i şerîf ba'zı temlîkler ve vakıflar vardır. Gerçi sûretde hayır görinür ammâ inde't-tahkîk[5] izâ'at-ı beytü'l-mâldir. Zîrâ Memâlik-i İslâmiyye'de olan kurâ ve mezâri' mahsûlâtı beytü'l-mâl-ı sarfdır zîrâ gazâ ve mukâtele hakkıdır. Şer'an masraf-ı mu'ayyeni vardır ol makûlelerin vakfiyyeti nice sahîha olur. Şer'an câ'iz olan evkâf anlardır ki selâtîn-i mâziyye eskenehümu'llâhu fî-cennâtin âliyye hazerâtı feth eyledikleri memâlikden âmme-i Müslimîn içün vakıflar vaz' itmişlerdir. Ve zamân-ı sâbıkda gâzî begler ve beglerbegiler sâye-i Devlet-i Aliyye'de feth eyledikleri memâlikden dîn ve devlete eyledikleri hidmetleri mukâbelesinde kendülerine taraf-ı pâdişâhîden ba'zı kurâ ve mezâri' temlîk olunub anlar dahi bu yerleri âmme-i Müslimîn'e nâfi' olmak üzre yapdıkları hayrât ve hasenâta[6] bâ-izn-i sultânî vakf eylemişlerdir. Bu makûle vakıfları e'imme-i dîn tecvîz itmişdir. Bunlardan mâ'adâsı meşrû' degildir. Bir adem-i mücerred

1 Mezâri': Ziraat olunacak yerler, tarlalar.
2 Güzîde: Seçkin, seçilmiş, beğenilmiş.
3 Arpalık: Yüksek rütbeli memurlara gelir kaynağı olarak tahsis edilen köyler, mezraalar.
4 Lâyiha: Düşünülen veya tasavvur edilen bir şeyin yazılması. Tasarı.
5 İnde't-tahkîk: Tahkik sonunda.
6 Hasenât: İyilikler, iyi haller, iyi işler, hayırlı işler.

mukarreb-i pâdişâhî olmak ile nice yıllar mukaddem feth olunmuş olan memâlikden beytü'l-mâlin hakk-ı sarfı olan kurâ ve mezâri'i kendüye temlîk itdirüb ba'dehû dilediği yere vakf eylemek nice sahîh olur.

El-hâsıl hakk-ı cihâd ve gazâ olan arâzî-i mîriyyenin vakfiyyetine ibtidâ Rüstem Paşa bir kapu açup andan sonra gelenler dahi kimi eslâf[1] guzâtın evkâfına uzanarak ve kimi evlâd ve a'kâbına fazla-i vakfdan îrâd yapmak efkârına düşerek pek çok yerleri bu sûretle vakf ve habs itdiklerinden bu dahi tîmâr ve ze'âmetleri noksânına ve ashâbının inkırâzına bir sebeb olmuşdur.

İşte bu sûretlerle hakk-ı guzât olan tîmâr ve ze'âmetler şuna buna me'kel olarak (**s.103**) az vakit zarfında Devlet-i Aliyye'nin böyle başlu ve başı bağlu müretteb ve muntazam bir cesîm hey'et-i askeriyyesi muzmahill ve eyâlât ve elviyenin revnakı zâ'il[2] ve bu sebebden düşman devletlere mukâbele şöyle dursun dâhil-i memleketde zuhûr iden usât ve ser-keşânın te'dîbi müşkil oldı. Zîrâ giderek sefer-i hümâyûnda yedi sekiz binden ziyâde erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet bulunmaz olub anların dahi ekserisinin dirlikleri münâza'alu oldığından elleri kılıca varmazdı. Çünki tîmâr ve ze'âmetler İstanbul'dan tevcîh olunur oldığından yek-dîgere münâkız nice tevcîhât icrâ olunmuş olmasıyla birçok kimselerin ellerinde mütehâlifü'l-fehvâ ve mütenâkızu'l-mazmûn berâtlar ve mukarrernâmesinde hakk bunundur hasmı tezvîr ile ta'arruz eyledigi mesmû'-ı hümâyûnum oldı. Buna zabt itdürüb hasmını men' ve def' idesin deyü mastûr ve hasmının yedindeki emr-i âlîde dahi aynıyla bu minvâl üzre mezkûr oldığından nice gâzîler meydân-ı mu'arrekede cân alub cân virmekde iken tamâm mahsûl vakti hasmı sancağına gidüb derd-mendin[3] tamâm mahsûlâtını zabt ile birazını kendü ve birazını kadı-i belde alur idi.

Bu sûretle erbâb-ı tîmâr ve ze'âmetin ahvâli perîşân oldukdan başka bir memlekete emr-i şerîf vârid olsa fermân-ı pâdişâhî gelmiş deyü herkes kulak tutar ve etrâf ve eknâfın sagîr ve kebîrine dehşet düşer iken böyle evâmir ve berevât-ı mütenâkızenin tevârüdi fermân-ı pâdişâhînin te'sîrini izâle[4] eyledi.

Bundan başka ez-kadîm âlâybegilik müstakîmü'l-etvâr ve ehl-i ırz ve vakâr olan zâtlara tevcîh oluna gelmiş iken sonraları himâyet ve şefâ'at ve rüşvet ile esfel ve edânîden ba'zı kesâne virilmege ve bu husûs vâlîlere medâr-ı cerr-i menfa'at olarak mücerred celb-i menâfi' içün bilâ-sebeb âlâybegiler azl ve nasb olunmağa başlayub anlar dahi dürlü bahâne ve vesîleler bularak şunun bunun dirligin ref' ve ibkâ itdirmegi âdet itmeleriyle ve daha nice fenâlıklar vücûda getürmekde olmalarıyla zu'amâ ve erbâb-ı tîmâra kıllet ve perîşânlık târî oldığı hâlde işleri evvelkiden efzûn ve girân idi. Zîrâ sonraları yörükân ve müsellemân tâ'ifesi mukâta'aya bağlanub Anadolı eyâletindeki piyâdegân[5] dahi tîmâr nâmmı fesh eylemiş olmalarıyla bunlardan sefer-i hümâyûna kimesne gelmez oldığından metris kazmak ve top hidmetlerin görmek gibi ağır işler dahi erbâb-ı ze'âmet ve tîmâr üzerine tahmîl olunmuş idi.

Ve bu nizâmsızlık asâkirin her sınıfına sirâyet iderek akıncı tâ'ifesi dahi kimi ulûfelü

1 Eslâf: Selefler, evvelkiler, geçmişler, yerlerine geçilen kimseler.
2 Zâ'il: Sona eren, devamlı olmayan, geçen, geçmiş olan.
3 Derd-mend: Dert sahibi, tasalı, kaygılı.
4 İzâle: Giderme, giderilme; yok etme.
5 Piyâdegân: Yaya, piyade askeri.

kul nâmma olub kimi dahi akıncılığı inkâr itmekle bu tâife dahi (**s.104**) bu vechile münkariz olmağın andan sonra Devlet-i Aliyye akın maslahatı içün Tatar askerine muhtâc olub sefer-i hümâyûn vukû'unda Kırım hanları otuz kırk bin kadar Tatar süvârîsi ile memâlik-i â'dâya duhûl ile çapul iderlerdi. Mu'ahharen Rusyalu Kırım'ı istîlâ eylemiş oldığından sefer zuhûrunda selâtîn-i Cengiziyye'den biri Kuban hanı unvânıyla Memâlik-i Mahrûse'de bulunan Tatarlara başbuğ nasb ile kemâ-fi's-sâbık[1] Tatarların istihdâmına sûret virilmiş idi. Lâkin cihânın rengi degişüb harekât-ı harbiyye başka hâle girmiş ve Tatarların eski savlet ve ceng-âverlikleri kalmamış oldığından evvelki gibi işe yaramamışlardır.

Ber-minvâl-i meşrûh nüdemâ ve mukarrebîn-i pâdişâhî ashâb-ı seyfin dirliklerin kat' itdiklerine kanâ'at itmeyüb bâb-ı rüşveti küşâd ile eyâlât ve elviye ve menâsıb-ı sâ'ire tevcîhâtına dahi müdâhale itdiklerinden birçok nâ-ehilân meydân alub kimi beglik ve kimi beglerbegilik ile be-gâm ve ashâb-ı istihkâk olanlar pes-mânde ve kem-nâm[2] oldılar. Ve giderek rüteb-i Devlet-i Aliyye mebzûl olarak umûmen beglerbegilere ve ba'zı sancak beglerine vezâret virilür oldı. Ve sâ'ir merâtib ashâbı dahi bu kıyâs üzre kesret buldı. Lâkin rütbelerin evvelki gibi kadr[3] ve i'tibârı kalmadı. Ve çünki Sultân Süleymân Han Hazretleri devletin kuvvetin ve askerin vefretin görüb debdebe ve şân ve şöhret ve âlâyişe düşdiginden (en-nâsu alâ sülûki mülûkihim)[4] mazmûnunca halk dahi bu yola sülûk ile zînet ve nümâyişe düşüb giderek ashâb-ı menâsıbın hâsılâtı ve kul tâ'ifesinin vezâ'ifi kendülerini idâre itmez oldığından zulm ve ta'addîye başlamışlar idi. Ba'dehû ashâb-ı merâtib böyle kesret buldukca mezâlim ve ta'addîyât dahi kesret ve terakkî buldı. Ve sâlifü'z-zikr Rüstem Paşa hâsılât-ı mîriyyeyi teksîr[5] dâ'iyyesiyle iltizâm usûlüni ihdâs iderek gerek havâss-ı hümâyûn ve gerek mukâta'ât cümlesini iltizâma virüb ve iltizâmı dahi münsıf ve mütedeyyin[6] zâtlar kabûl itmediginden ekseriyâ erâzil ve esâfil eline düşüb bu dahi mukâta'ât ve havâss-ı hümâyûn karyelerinin harâbiyyetine sebeb oldı. Ve böyle mezâlim ve ta'addîyât ile memâlik harâb ve devletin hazîne-i hakîkiyyesi mesâbesinde olan re'âyâ dûçâr-ı fakr ve ıztırâb oldığından vâridât-ı devlet dahi küllî tenezzül ve tenâkus buldı. Bu hâlde hudûd-ı hakaniyyeye itâle-i eyâdî iden e'âdîyi def'a kâfî kuvvet kalmadığından birçok memleketler elden gidüb bir tarafdan dahi zuhûra gelan fiten[7] ve fesâdât-ı dâhiliyye ile elde olan memâlikin harâbiyyeti tezâyüd itmege başladı.

Ve egerçi Sultân Murâd'ın batş ve şiddeti hasebiyle mesâlih-i devlet ba'zı mertebe yoluna (**s.105**) girer gibi olduysa da andan sonra daha fenâ hâle girdi. Ve mu'ahharen Köprülü Mehmed Paşa'nın virdigi nizâm ile devlet geregi gibi kesb-i kuvvet itdiyse de bir müddet sonra yine ihtilâle yüz tutdı.

Ol asırda ise Avrupa'da sâ'ir fünûn ve sanâyi' ilerülemege başladığı gibi usûl-i cedîde üzre tanzîm ve ta'lîm-i asker mes'elesi dahi şüyû'[8] ve intişâra başlamış oldığı cihetle

1 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
2 Kem-nâm: Adı sanı belirsiz. Namsız, şöhretsiz.
3 Kadr: İtibar, değer, kıymet, haysiyet .
4 "Halk, yöneticilerinin gidişatı üzeredir."
5 Teksir: Çoğaltma, çoğaltılma.
6 Mütedeyyin: Dindar. Din ile vazifeli. Dinine sâdık olan.
7 Fiten: Fitneler, ayartmalar, azdırmalar, ara bozmalar.
8 Şüyû: Duyulma, yayılma, bilinme; dağılma.

Devlet-i Aliyye dahi ihtilâle varmış olan nizâmâtın ıslâhıyla mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesince asâkirini usûl-i cedîde üzre tertîb ve ta'lîm ve âlât ve edevât-ı harbiyyesini ana göre tanzîm itmek lâzım geldiği zamânlarda Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın eyyâm-ı sefâheti heylûletiyle ol mertebe devlete kesel[1] ve ahlâk-ı millete halel geldigi ki müte'âkiben Sultân Mahmûd-ı Evvel Hazretleri gibi bir gayyûr ve hamiyyet-şi'âr pâdişâh gelmemiş olaydı daha ol vakit devletin fenâ hâle dûçâr ve envâ'-ı muhâtarâta giriftâr olmasmdan havf olunurdı.

Çünki eslâf-ı selâtîn-i Osmâniyye hazerâtı hengâm-ı seferde ekseriyâ Ordu-yı Hümâyûn ile çıkdıklarından başka eyyâm-ı hazarda dahi pâyitaht-ı saltanatda müddet-i medîde meks[2] ve ikâmet itmeyüb vüzerâdan birini İstanbul kâ'immakâmı ve zabt u rabt-ı beldeye muktedir bir sekbânbaşı nasb iderek kendüleri müsteşâr-ı saltanatları olan kubbe vezîrleri ve ulemâ-yı â'lâm ve ricâl-i Devlet-i Aliyyeleri ile gâh Edirne ve Yenişehir taraflarında geşt ü güzâr ve gâh numûne-i kâr-zâr olan sayd ü şikâr ile veyâhûd tüfenk ve heşt-endâzî ve nîze-i bâzî[3] gibi harbe müte'allik harekât ve etvâr ile vakitlerin imrâr idegeldiklerinden hey'et-i Devlet-i Aliyye bir kuvve-i seyyâre menzilesinde olmağın erkân-ı saltanat ve sâ'ir me'mûrîn-i devlet bi't-tab' sebük-bâr ve hafîfü'l-mü'ne ve meşâğil hazariyyetden âzâde olarak îrâdları masraflarına gâlib idi. Mervîdir ki Rüstem Paşa dâmâdı Ahmed Paşa ki Sigetvar Seferi'nde dördüncü vezîr olub ba'dehû vezîr-i â'zam dahi olmuş idi. İbtidâ vezîr oldığında esbâb-ı ihtişâmdan yalnız iki kürki olub birini Dîvân-ı Hümâyûnda ve dîgerini hânesinde giyermiş.

Hâlbuki beş yüz abd-i müşterâsı ve ana göre cebehânesi var imiş. İşte vüzerânın hep bu minvâl üzre kapuları mükemmel olub her biri çiftliklerinde yüz katar katır ve yüz katar deve beslerler. Ve bir tarafa me'mûr oldukları gibi aslâ deve ve at iştirâsına muhtâc olmaksızın üç gün zarfında ber-vech-i isti'câl me'mûr oldukları mahalle hareket eylerlerimiş ba'dehû Devlet-i Aliyye tavr-ı bedeviyyetden hazariyyet ve medeniyyete nakl itmekle havâkîn-i izâm hazerâtı ale'd-devâm[4] Dâru'l-hilâfe'de meks ve ârâm itdiklerine mebnî istirâhat-ı (s.106) hazariyye cümleye tabî'at-i sâniyye olarak ricâl ve kibâr[5] derûn-ı İstanbul'da âlî binâlar yapub ana göre iddihâr-ı tecemmülâta ve ale'l-umûm herkes mefrûşât ve melbûsât[6] ve sâ'ir levâzımâtda azîm tekâlifâta düşmegin me'mûrînin vâridât-ı tabî'îyyesine nisbetle masrafları kat-ender-kat ziyâde oldığından ashâb-ı menâsıb envâ'-ı irtikâb ve irtişâya muhtâc oldı.

Mukâta'a ve mâlikâne ve ze'âmetleri dahi ashâbı ağır bedeller ile iltizâma virmege başlayub mültezimler ise virdiklerini çıkardıkdan sonra kesb-i menâfi' zımnında aceze-i ra'iyyete tahammüllerinden birûn zulm ve cevr gûnâ-gûn itmeleriyle taşra ahâlîsinden niceleri terk-i vatan itmege mecbûr olarak ehl-i zimmet re'âyâdan ba'zıları düvel-i sâ'ire memâlikine gidüb ve birçok kimseler dahi İstanbul'a vürûd ile tavattun idüb bu cihetle İstanbul dahi nüfûs-ı kesîre ile doldı. Ve bu sebebden derûn-ı İstanbul'da hâlî yer kalmayub birbirine mülâsık[7] ebniye[8] ve büyût yapıldığından gûyâ İstanbul beyt-i vâhid menzilesinde

1 Kesel: Gevşeklik, tenbellik, uyuşukluk.
2 Meks: Durma, bekleme, bir yerde kalma, eğlenme.
3 Nîze-i bâzî: Mızrakla oynayan, mızraklı.
4 Ale'd-devâm: Dâimî sûrette, boyuna, sürekli olarak.
5 Ricâl ve kibâr: Mevki sahibi kimseler, devlet adamları ve büyük, ileri gelenler.
6 Melbûsât: Libaslar, giyecek şeyler, elbiseler, esvaplar.
7 Mülâsık: Bitişik, yapışık; yanyana bulunan.
8 Ebniye: Binalar, yapılar.

bir şehr-i cesîm olarak bilâ-fâsıla harîkler vukû'una bâ'is ve kesret-i nüfûsdan tekevvün iden ufûnetler[1] havâyı ifsâd itmekle envâ'-ı ilel-i müte'affine hâdis oldukdan başka bunca nâsa zahîre tedâriki müte'assir olarak cânib-i mîrîden zahîre mübâya'asına mecbûriyyet gelüb mübâya'acılar ise zîrde beyân olunacağı vechile taşra halkına dürlü cevr ve eziyyetler idegeldiklerinden bu mübâya'a mâddesi dahi bir kat daha memâliki harâb ve ahâlîyi bî-tâb itmişdir.

Her devlet ve milletin mürûr-ı zamân ile bedeviyyetden hazariyyet ve medeniyyete nakli ve merâtib-i medeniyyetde terakkîsi emr-i tabî'î olub ancak her tavırda devlete bir dürlü tedbîr olunmak ve her vaktin îcâbına göre davranmak lâzım gelmekle vükelâ-yı devlete göre hâl-i hazariyyetde devletin bekâsını ve tezâyüd-i miknetini mûcib olacak fünûn ve sanâyi'in teksîrine ve zirâ'at ve ticâretin tevsî'ine himmet ve asâkirinin milel-i mütemeddine asâkirine tevfîkan ta'lîm ve terbiyyesine hasr-ı nazar-ı dikkat itmek mütehattim-i zimmet ve vecîbe-i me'mûriyyet iken tamâm devletin böyle tavr-ı hazariyyetde bekâsına elzem olan esbâbın istihsâline bakılacak vakitde İbrâhîm Paşa yalnız hazariyyetin teferru'ât-ı reddiyyesinden olan sefâheti cihetine hasr-ı nazar[2] ve huzûzât-ı nefsâniyyesiyle[3] imrâr-ı evkât idüb andan sonra dahi askerî tâ'ifesinin tagallüb-i ser-keşâne ve ta'assub-ı bâgiyâneleri müzdâd ve müşted olarak devlete nâfi' tedâbîrin icrâsına kaviyyen mümâna'at ider oldılar. Husûsuyla yeniçeriler fart-ı cehl[4] ve ta'assublarından nâşî ne kendüleri nizâm kabûl ider ve ne de bir muntazam asker teşkîline meydân virirler idi. Ve ber-minvâl-i sâbık tahsisât-ı askeriyye şuna buna me'kel oldığından tanzîm-i asker mâddesi pek çok kişilere dokunacağı cihetle serbestce lisâna bile alınamaz oldı.

(s.107) Câvid Ahmed Beg dir ki evâ'ilde asâkir-i İslâmiyye nizâm ve râbıta tahtında bulundukları hâlde vâki' olagelan etvâr-ı nerîmâne ve şecî'âneleri müsellemâtdan iken Sultân Ahmed-i Sâlis asrında sûr-ı hümâyûnda tulumbacılar matlûbları üzre râhat bulmasun Maktûl İbrâhîm Paşa müsâ'adesiyle kul defterine ilhâk olunub bir kerre nizâma halel gelicek sâ'ire dahi sirâyet iderek Ocâğ-ı Âmire esâfil-i nâs ile dolmak hasebiyle kırk üç vak'asında kânûn bilür ve nizâm tanur zevâta dahi nedret gelerek Mahmûd-ı Evvel Hazretleri'nin cülûslarında bî-nihâye eşkıyânın i'dâmı sırasında nice bî-günâh ve yarar kimseler dahi anlarla berâber harice sürülmüş ve İrân Seferi'nde dahi sahîhan yeniçeri olanların bir haylîsi telef olmuş idügine mebnî ocakların kânûnuna ri'âyet nedir bilenlere bütün bütün nedret gelerek herkesin ma'lûm ve meşhûdı olan sûreti kesb eyledi. Ve an-asl ser-haddlerde çete âdet olmağla harbe me'lûf kimseler pek çok olub Maktûl İbrâhîm Paşa Sa'dâbâd zevkine mübtelâ olarak bu makûle ser-had-nişîn olan yigitleri ifnâ[5] ile â'dâya dostluk itdikden başka Âsitâne'de dahi ednâ bahâneler ile nice yarar kimseler i'dâm olunmağla cümlesi avrata dönüb iş eri âdem kalmadı.

Ba'dehû yeniçeri ağaları rüşvetle nasb olunub ve anlar dahi zâbitleri akçe ile nasb idüb esâmeler ise du'â-gû vazîfesi gibi alınub satılmağa başladığından an-asl yedi akçe esâmeye

1 Ufûnet: Pis koku.
2 Hasr-ı nazar: Bakışı bir tarafa veya noktaya dikme.
3 Huzûzât-ı nefsâniyye: Nefse hoş gelen şeyler.
4 Fart-ı cehl: Cehalette ifrat, çok aşırı olmak.
5 İfnâ: Yoketme, tüketme, yersiz sarfetme.

mâlik olan yeniçeri zu'munca vüzerâdan hoş-hâl geçinerek beynlerinde yedi akçeden büyük inâyet olunur mu i'tikâd iderlerken bilâ-istihkâk rüşvet ile ağa olanlar kapu ricâline ve nüfûzı olan mahallere mevâcib çıkdıkca onar yirmişer ve daha ziyâde yevmiyye irsâl ile hüsn-i himmetlerini niyâz ider oldılar. Bu sûretle sahîhan yeniçeri diyecek yigitler kalmayub iftihâr eyledikleri esâmeler ise ricâl çukadârlarında ve kazasker hidmetkârlarında gümrük ulûfesine dönüb i'tibârdan sâkıt oldı.

Ve fi'l-asl düşman karşusında metris bekleyerek yaralar yiyüb ve ayağın döndirüb de mâlik oldığı yevmiyyenin üç katı hidmetkâr makûlelerinde görilünce askerî tâ'ifesine fütûr gelerek kâşki[1] biz de hidmetkâr olaydık dimege başladılar. Bu sûretde ağır esâmeler bütün tekâ'üd yevmiyyesi olub eşkinci gâyet az oldığından sefer küşâdında müceddeden esâme virilmege muhtâc olarak vaktiyle ulûfe virmek dahi mîrîye girân gelür oldı. Ve mülûk-ı nasârâ Osmânlu şehâdet ârzûsuyla ölüm eri oldukda anlarla mukâvemet emr-i müşkildir deyü şecâ'atlarını i'tirâf idegeldikleri yeniçeri askeri ölüb Acem seferlerinde dahi Osmânlıların diz çöker askeri çok mı deyü ibtidâ yeniçeriyi tecessüs iderler iken ocakların nizâmâtı muhtell olmasıyla işe yaramaz oldılar.

(s.108) El-hâsıl ocaklar ve bölükler halkı dünyânın birinci askeri iken tahsîsât-i askeriyyenin mecrâ-yı tabî'iyyesini degişdirmesinden ve intizâm ve inzibâtlarının bozulmasından nâşî nefîr-i âmm[2] askerinden fenâ bir hâle geldiler.

Sultân Ahmed-i Sâlis devrinde nizâmât-ı lâzımeye teşebbüs olunamayub ve Sultân Mahmûd-ı Evvel asrında ale't-tevâlî zuhûr iden gavâ'il-i dâhiliyye ve hâriciyyeden vakt-i ferâgat bulunamayub asâkirin hâli ise günden güne fenâlaşmakda ve düvel-i Avrupa fünûn ve sanâyi'i ilerületmekde oldığından devletin hâli dîger gûn ve günden güne za'fı efzûn olmağın Sultân Mustafâ-yı Sâlis Hazretleri asâkir-i muntazama tertîbini emel ve ârzû idüb hattâ Fransa zâbitânından Macarlu Tot Beg-zâde[3] ma'rifetiyle sür'at topları yapdırtmış ve tophânede haylî şeyler vücûda getürtmiş idi. Lâkin tanzîm ve ta'lîm-i asker mâddesi der-dest-i mütâla'a kalub icrâsına muvaffak olamadı.

Ol vakit ise ricâl ve kibâr-ı devlet ve erkân-ı saltanat içinde devletin ne hâlde oldığını ve ne yapılmak lâzım idügini bilenler az kaldığından nâ-be-hengâm seksan iki seferi küşâd olundukda çünki ber-vech-i meşrûh sınûf-ı asâkir-i İslâmiyye'nin kavânîn ve nizâmâtı muhtell ve tahsîsât-ı askeriyye askerlige yaramayanlara me'kel oldığından Devlet-i Aliyye çiftçi ve esnâf makûlelerinden[4] dimâ'ı barut râyihasına alışmamış ve top ve humbara sadâsını işitmemiş bir takım haşerâtı birçok masârif ve meşakkatlar ile celb ve cem' iderek asker deyü cenge tesyîr idüb bu makûle dirindi asker ise asâkir-i muntazama karşusunda bir işe yaramadığından ale't-tevâlî görilan hezîmetler Nizâm-ı Cedîd'in lüzûm ve fâ'idesini herkese ifhâm ve isbât eylemiş ise de yeniçerilerin utüv[5] ve isyânları kemâlde ve tavâ'if-i sâ'ire dahi hâl-i ihtilâlde oldığından tanzîm-i asker mâddesi düşvâr[6] idi. Zîrâ eslâf-ı Selâtîn-i

1 Kâşki: "Keşke, ne olurdu" gibi, özleme veya pişmanlık ifade eder.
2 Nefîr-i âmm: Cemaati toplama, halkı askere sürme.
3 Macarlu Tot Beg-zâde: Baron de Tott.
4 Makule: Takım, çeşit, soy.
5 Utüv: Haddini aşma, tecavüz. Kibir. Serkeşlik. Ayaklanma. İsyan.
6 Düşvâr: Güç, zor, müşkil.

Osmâniyye hazerâtı altı hölük halkını yeniçeriler ile ve yeniçerileri bölük halkıyla ve ikisini dahi erbâb-ı tîmâr ve ze'âmetle zabt iderlerdi. Ber-minvâl-i sâbık erbâb-ı tîmâr ve ze'âmetin ahvâli perîşân oluh giderek bütün bütün muzmahill olma mertebesine varmış olmalarıyla mefkûd hükmünde olduklarından ocakluyı te'dîb ile taht-ı itâ'at ve inkıyâda getürmek içün elde bir kuvvet kalmamış idi. Ber-vech-i bâlâ[1] kavânîn-i mülkiyye ve askeriyyenin inhilâli sırasında tarîk-i ilmiyyenin kavânîn ve nizâmâtı dahi bozulmuş oldığından bu makâmda tarîk-i mezkûrun dahi icmâlen ahvâl-i sâbıka ve lâhikasını beyân idelim.

Eslâf-ı Selâtîn-i Osmâniyye ulûm ve ma'ârifin tervîcine pek ziyâde i'tinâ ve ikdâm buyurmalarıyla **(s.109)** Burusa şehri ilmen ve fazlen ve erbâb-ı şi'r[2] ve inşâ ile mâlâ-mâl[3] olmuş idi. Ve İstanbul ba'de'l-feth[4] pâyitaht ittihâz olunub Fâtih Sultân Mehmed Han Hazretleri ise ulûm ve ma'ârifin terakkîsine fevka'l-âde himmet idegeldiginden İstanbul'da ulûm ve ma'ârif pek ziyâde revâc buldı. Âlemin her tarafında müşârün bi'l-benân[5] olan fudalâ azm-i İstanbul ider oldı. Az vakit zarfında nice medâris-i ilmiyye yapıldı. Ve İstanbul erbâb-ı ilm ve ma'rifet ile doldı. Müderrislik rütbesi mevleviyyete ve kazaskerlige mûsil oldığından bir rütbe-i mu'tebere olub bu rütbeye vusûl pek çok ma'lûmât ve liyâkata menût[6] oldukdan başka medhali olan mülâzemetin tahsîli içün nice zamân dânişmend olarak medreselerde iştigâle mevkûf idi. Ve talebeden biri dânişmend olmak murâd eylese ibtidâ ulemâdan bir zâta varub hâric derslerini ya'nî mukaddemât-ı ulûmı ta'allum ve tahsîl itdikden sonra ol zâtın tavassut ve delâleti[7] ile müderrisînden birine varub ve dâhil derslerini görüb sahn derslerine kesb-i liyâkat eylerdi. Ve sahn medreselerine dâhil olabilmek içün anların i'dâdiyyesi hükmünde bulunan medreselerde ikmâl-i ulûm mertebe itmek lâzım gelürdi ki bunlara mûsile-i sahn dinilür. Ve sahn medreseleri Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nin iki tarafındaki kârgîr[8] ve kurşunlı sekiz medresedir ki Sahn-ı Semân dinilür. Bunlar da sâhib-i hücre olan talebe ulemâ ve fudalâdan zâtlar olub nicesinin te'lîfât-ı makbûlesi vardır. Ve bunların eskilerine mu'îd dinilür ki medreselerinde müzâkereci olub bu medreselerin arkalarında ve i'dâdiyyeleri makâmında sekiz tetimme medreselerindeki talebeye dahi tedrîs-i ulûm iderlerdi. Koçi Beg Sultân Murâd-ı Râbi'a takdîm eyledigi risâlesinde dir ki bin târîhime gelince Sahn mu'îdlerinin şimdiki müderrisler kadar kadr ve i'tibârları var idi.

İşte talebe-i ulûm böyle yek-dîgerin i'dâdiyyesi olan medreseden medreseye nakl ve hareket ile ikmâl-i ulûm ve fünûn iderek ve hâric ve dâhil ve sahn raddelerinde nice müddet dânişmend olarak yoluyla mülâzım olduklarında isimleri rûz-nâmce-i hümâyûna kayd olunurdı. El-hâsıl mülâzımînin kâffesi ashâb-ı ilm ve ma'ârifden olarak içlerinde nâ-pâhte ve mechûlü'l-ahvâl kimse bulunmazdı. Ve içlerinde kemâl-i fazl ve ma'lûmât ile mümtâzü'l-akrân ve kıdvetü'l-ulemâ'i'l-muhakkıkîn dinmege şâyân oldukları tahakkuk idenler ibtidâ-i hâric râddesinde olan medreselerden birinin müderrisligi ru'ûsıyla ve ba'dehû sırası geldikce

1 Ber-vech-i bâlâ: Yukarıda olduğu gibi.
2 Erbâb-ı şi'r: Şiir erbabı, şair.
3 Mâlâ-mâl: Çok dolu, dopdolu.
4 Ba'de'l-feth: Fetihden sonra.
5 Müşârün bi'l-benân: Parmakla gösterilen.
6 Menût: Asılı, asılmış, raptedilmiş, bağlı.
7 Tavassut ve delâlet: Yardım amacıyla araya girme, aracılık etme, ara bulma, yol gösterme.
8 Kârgîr: Taştan veya tuğladan yapılmış bina.

rütbesi terakkî iderek dâhil ve sahn müderrislikleri ru'ûslarıyla hâ'iz-i şeref ve ihtirâm ve bu mertebeyi ihrâz idemeyan ashâb-ı dâniş ve ma'ârif dahi tarîk-i kazâ menâsıbıyla (**s.110**) begâm olurlardı. Ve cümlesi ashâb-ı ulûm ve ma'ârifden olarak hakîkat-i hâlde şâyân-ı ihtirâm zâtlar idi. Hele müderrisîn-i kirâmın her biri enzâr-ı enâmda birer müctehid mesâbesinde idiler. Ve çünki mühendis ve tabîb gibi erbâb-ı ilm ve ma'ârif dahi bu talebe-i ulûm içinde yetişmekle medreseler terbiyye-i umûmiyyenin merkezi olub cem'iyyet-i beşeriyye içün elzem ve akdem olan hâkim ve hekîm ve sâ'ir zevât-ı ma'ârif-vesîm hep anlardan çıkardı.

Böyle bir emr-i ehemme nasb-ı nefs-i ihtimâm iden müderris efendilerin artık kadr ve haysiyyetleri ne kadar büyük oldığı beyâna muhtâc degildir. Ale'l-husûs sekiz sahn müderrisleri bütün ulemânın mümtâz[1] ve ser-efrâzı olmağla enzâr-ı havâss ve avâmda pek ziyâde refî'ü'ş-şân idiler. Ve derece-i kadr ve şânlarına şu dahi delîldir ki Alî Cemâlî Efendi'ye mesned-i meşîhat-ı İslâmiyye tevcîh buyuruldukda Hicâz'da bulunmağla gelinceye dek umûr-ı fetvâ sahn müderrislerine havâle buyurulmuş idi.

Ve umûmen müderrisler ru'ûsunda muharrer olan (kıdvetü'l-ulemâ'i'l-muhakkikîn) unvânına şâyân olub müderris oldukları medreselerin dershânelerinde tedrîs-i ulûm ve fünûn iderlerdi. Ve müderrislik ru'ûsı ber-vech-i bâlâ yolıyla mülâzemet kâğıdını aldıkdan sonra nice seneler ikmâl-i ulûm-ı âliyyeye sarf-ı mesâ'î ile beyne'l-emsâl isbât-ı tefevvuk ve kemâl iden zâtlara virilürdi. Ve bunlar ibtidâ ber-vech-i bâlâ aşağı derecede bulunan bir medrese müderrisligine nâ'il olub ba'dehû talebeden iken medreseden medreseye nakl ve hareket itdikleri gibi müderrislikde dahi bu vechile terakkî iderler idi.

Ve bir de kâdi'l-kudât[2] makâmı olan kazaskerlik ve İstanbul ve Edirne gibi bilâd-ı cesîme[3] kadılığı rütbe-i tedrîsi hâ'iz olan zâtlara tevcîh buyurılurdı. Ve kudât ve mevâlî bî-vech azl olunmayub müddet-i medîde me'mûriyyetlerinde pây-dâr oldukları gibi kazaskerler dahi on[,] on beş sene mansıblarında dururlar. Ve infisâllerinde müstevfâ ma'âş ile mütekâ'id olurlar. Ve ba'zân dahi bir medrese vazîfesiyle ihtiyâr-ı tekâ'üd iderler idi.

Sultân Süleymân Han-ı Evvel asrında ordu-yı hümâyûnlarca ziyâde tabîb ve cerrâha ihtiyâc görilüb îcâb-ı vakit ve hâle göre mühendislerin dahi ehemmiyeti artmış oldığından Süleymâniyye Câmi'-i Şerîfi yanında ayruca bir tıbb medresesi yapılub etibbâ sınıfı ayrıldı. Ve civârında bir de dâru'ş-şifâ[4] yapıldı o zamân Avrupa'da henüz dâru'ş-şifâ yapmak efkârı yok idi ve yine câmi'-i şerîf-i mezkûr civârında dört medrese-i cesîme binâ ve fünûn-ı harbiyyenin mukaddemâtı olan ulûm-ı riyâziyyenin neşr ve tervîcine ziyâde i'tinâ idildi. Ve câmi'-i mezkûrun (**s.111**) pîşgâhında[5] başkaca bir dâru'l-hadîs inşâ buyuruldı. Ve bir takım medreseler işbu Süleymâniyye Medreseleri'nin i'dâdiyyesi i'tibâr olunub anlara dahi Mûsile-i Süleymâniyye dinilmişdir.

Ba'dehû ahvâl-i meşrûhaya binâ'en ve medreselere muhassas olan vazîfelerin mikdârına nazaran müderrislik rütbesi on iki radde[6] i'tibâr olunmuşdur ki ibtidâ-i hâric ve hareket-i

1 Mümtâz: İmtiyazlı, ayrı tutulmuş, üstün tutulmuş, seçkin.
2 Kâdi'l-kudât: Kadıların başı.
3 Bilâd-ı cesîme: Büyük beldeler, büyük şehirler, büyük memleketler.
4 Dâru'ş-şifâ: Şifâ yurdu, sağlık yurdu, hastane.
5 Pîşgâh: Ön.
6 Radde: Mertebe, derece, kerte, aşama.

hâric ve ibtidâ-i dâhil ve hareket-i dâhil ve mûsile-i sahn ve sahn-ı semân ve ibtidâ-i altmışlı ve hareket-i altmışlı ve mûsile-i Süleymâniyye ve havâmis-i Süleymâniyye ve Süleymâniyye ve dâru'l-hadîs medreseleridir. Mûsile-i Süleymâniyye ile üst tarafmda bulunanlara kibâr-ı müderrisîn dinür ki mevleviyyete müteheyyi' bulunurlar. Alt tarafındakiler dahi iki sınıfdır zîrâ mülâzemet günlerinde ya'nî be-her hafta Pençşenbe günleri müderrisler şeyhü'l-islâm efendi ile görüşmege gitdiklerinde sahn-ı semân ile andan yukaru derecede bulunanlar mahsûs bir odada otururlar ammâ mûsile-i sahn ile andan aşağı râddelerde bulunanlar sofada beklerler ve hey'etce ale't-tertîb[1] Şeyhü'l-islâm'ın yanına girdiklerinde dâru'l-hadîs müderrisi cümlesine re'îs olur. Dâru'l-hadîsden murâd Süleymâniyye Câmi'i pîşgâhında vâki' olan sâlifü'z-zikr dâru'l-hadîs medresesidir ki bunun müderrisi cümle müderrisînin eskisi ya'nî akdemidir. Süleymâniyye didigimiz bâlâda mezkûr dört medresedir ki hâlâ Dügmeciler'de mevcûd olan kârgîr medreselerdir bunların dört müderrisi olub tarîk-i tedrîsin on birinci merhalesidir. Havâmis-i Süleymâniyye dahi mezkûr medâris-i erba'a-i Süleymâniyye ile mûsile-i Süleymâniyye arasında başkaca bir derece i'tibâr olunan beş medresedir ki yakın vakite kadar burada da beş müderris bulunub ziyâde olmazdı. Sonraları bi'l-i'tibâr teksîr itmişlerdir. Ve havâmis ta'bîri hâmiseye tebdîl olunmağla eski müderris defterlerinde havâmis-i Süleymâniyye deyü yazıla gelmiş iken yeni defterlerde bu râddeye hâmise-i Süleymâniyye ta'bîri âdet olmuşdur. Sahn-ı semân müderrisleri dahi ber-vech-i bâlâ sekiz olub tezâyüd ve tenâkus[2] itmez ammâ dîger râddelerde olan medreseler müte'addid ve mütekessir olub asr-be-asr yapılan medreseler muhassasâtının[3] mikdârına göre derecât-ı mezkûreden birine ilhâk oluna gelmişdir.

İşte mevleviyyet ve kazaskerlik evsâf-ı mezkûre ile mevsûf olan zevât-ı fezâ'il-simâta tevcîh olunub müddet-i medîde mansıblarında pây-dâr olarak adl ü dâd ile ihkâk-ı hukûk-ı ibâd eyledikleri misillü İstanbul kadılığında ve Anadolı ve Rûmili kazaskerliklerinde dâhil-i encümen-i meşveret ve mahrem-i esrâr-ı saltanat ve vâkıf-ı ahvâl-i memleket olmalarıyla dîn ve devlete yarar işlere muvaffak olurlar. Ve eyyâm-ı infisallerinde dahi tahsîs olunan tekâ'üd ma'âşıyla geçinerek ömürlerin du'â-yı bi'l-hayr-ı pâdişâhîye sarf eyledikleri eyyâm-ı hâliyyede nice te'lîfât vücûda getürürler idi.

(**s.112**) Taşralarda icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyyeye me'mûr olan kuzât dahi ber-minvâl-i sâbık hep ashâb-ı ma'ârif ve dâniş[4] ve nice seneler medreselerde ta'lîm ve terbiyye görmüş ma'lûmü'l-ahvâl ve mücerrebü'l-etvâr zâtlar olarak beyne'n-nâs[5] adl ile hükm eylediklerinden başka her ne arz itseler nezd-i devletde kâr-ger-i te'sîr olmağla taşralarda zalemeden[6] biri ahâliye zulm idecek olsa mâni' olarak her biri ibâdullâh hakkında ayn-ı rahmet ve intizâm-ı ahvâl-i bilâda sebeb ve illet olurlardı.

Tarîk-i ilmiyye bu vechile pâk ve mazbût olmağın her kangı mâddede ulemâ emr-i hakk budur diseler herkes sem'an ve tâ'aten[7] deyüb kimesnenin muhâlefete zehresi yoğidi.

1 Ale't-tertîb: Sırasıyla, bir düzen üzere.
2 Tenâkus: Azalma, eksilme.
3 Muhassasat: Bir kimseye verilmiş olan maaş, tayın.
4 Dâniş: Biliş, bilgi, ilim.
5 Beyne'n-nâs: İnsanlar arasında.
6 Zaleme: Zâlimler, zulmedenler, haksızlık yapan kimseler.
7 Sem'an ve tâ'aten: Bâşüstüne.

Koçi Beg sâlifü'z-zikr risâlesinde dir ki ibtidâ[1] İstanbul'a geldigimde egerçi ulemâ-yı izâm şimdiki gibi hadem ve haşem ashâbı degil idi. Lâkin bir müderris yoldan geçse âlem ikbâl-i tâmm ve küllî ta'zîm ve ihtirâm iderlerdi. Irz ve vakârları kemâlde idi. Bin târîhlerinden sonra tarîk-i ilmiyyenin kavânîn ve nizâmâtı bozulmağa yüz tutub giderek her maslahata hâtır karışmağla ve her emirde musâmaha olunmağla nâ-müstahaklara hadden ziyâde mansıblar virilmek iktizâ itdiginden kazaskerler az vakit zarfında bî-vech ma'zûl olduklarına mebnî içlerinden mübtelâ-yı hırs ve tama' olanlar bi't-tab' zamân-ı nasbı fırsat ve fırsatı ganîmet bilüb manâsıbın ekserin nâ-ehle virir oldılar. Mevâlî dahi mülâzâmet kâğıdlarını satmağa başladılar. Ve mülâzemetler artık yoluyla virilmez ve kânûn ve nizâmından ziyâde virilür oldı. Mülâzemet ise gerek tarîk-i tedrîsin ve gerek tarîk-i kazânın medhali oldığından anın ihtilâl-i nizâmıyla bu ikisi dahi muhtell olmağın voyvoda ve subaşı kâtibleri ve avâm-ı nâsdan niceleri akçe ile mülâzım olub zamân-ı kalîlde müderris ve kadı olmağa başlamalarıyla sahn-ı ilm cehele[2] ile doldı. Ve artık âlim ve câhil belürsiz oldı.

Şöyle ki müderrisler medreselerinde tedrîs-i ulûm idegelürlerken sonraları hidmet-i fi'iliyye şartı metrûk olub bir medresenin müderrisligi bulundığı sınıfın derecesinde bir i'tibâr vehmi dimek olarak refte refte bu i'tibârât çoğaldı ve müderrisler medreselerine gitmez ve belki ne semtde oldığını su'âl itmez oldı. Ve harâb olmuş yâhûd yanub arsası kalmış medreseler dahi tevcîh idilür oldığından ismi var cismi yok bir takım hevâyî medreseler peydâ oldı. Ve adâd-ı müderrisîn çoğaldı. Ve medreselerin vazîfesi olan emr-i tedrîs unutuldı. Ve müderrislik mücerred bir i'tibârî pâyeden ve bir medreseden dîgerine nakl dahi terfî'-i pâyeden ibâret kaldı. Ve egerçi tarîka nâ-ehilânın dâhil olamaması içün vaktiyle te'sîs olunan (**s.113**) imtihân usûli dahi bâkî ise de imtihân şartı medrese-nişîn talebeye mahsûs olub yoksa asîl-zâdegân ve ba'zı mensûbât içün bilâ-imtihân ru'ûs almak kapusı açık idi. Ve sudûr ve mevâlî-zâdelerin genc iken müderris olub ara sıra tafarât-ı hafîfe ile yukarulara çıkarak hemân sakalları gelür gelmez mevleviyyet nevbetleri gelürdi. Ve içlerinde egerçi ol vakte kadar tahsîl-i ulûm ile kesb-i kemâl idenler bulunurdı. Lâkin çoğı merâtib ve menâsıb-ı ilmiyyeye mîrâs-ı peder nazarıyla bakub ve ihtiyâr-ı külfet-i ta'allüme hâcet görmeyüb câhil kalurdı. Vüzerâ ve ricâl-i devletden ba'zıları dahi oğullarını ve ekseriyâ işe yaramayanlarını tarîk-i ilmiyyeye idhâl ider oldılar. Bu cihetle tarîk-i ilmiyye cehele ile doldı. Ve terakkî husûsunda âlim ve câhil bir oldı.

Ve mevleviyyetlerde[3] dahi hidmet-i fi'iliyye aranmaz olub ekseri nâ'ib ile idâre olunmağa başladı ve bir sene müddet-i örfiyye kânûn hükmüne girdi ve mevleviyyet rütbe ve pâye almakdan kinâye[4] olarak müderrislik gibi derecâta taksîm olundı. Şöyle ki her sene sekiz müderris ya'nî dâru'l-hadîs ve Süleymâniyye müderrisleriyle alt tarafdan dîger üç müderris uhdelerine mahrec mevleviyyetlerinden biri bir senelik olmak üzre tevcîh ve ba'de'l-infisâl mahrec-i ma'zûli i'tibâr olunarak her sene içlerinden dördine kezâlik bir senelik olmak üzre Mısır ve Şâm ve Edirne ve Burusa kazâları ve bunların ma'zûllerinden ikisine bu vechile Mekke ve Medîne ve anların ma'zûllerinden birine kezâlik İstanbul kadılığı ve İstanbul

1 İbtidâ: İlk, önce, başlama, başlangıç.
2 Cehele: Câhiller. İlimden mahrum olanlar. Bilmeyenler. Nâdanlar.
3 Mevleviyyet: Mollalık. Müderrislikten sonraki ilmiye payesi
4 Kinâye: Dolayısı ile dokunaklı söz. Maksadı dolayısı ile anlatan söz. Üstü örtülü dokunaklı söz.

ma'zûllerinden birine Anadolı sadâreti ya'nî kazaskerligi ve Anadolı ma'zûllerinden birine Rûmili kazaskerligi virilmek resm ve âdet oldı.

Bu sûretle be-her sene üst tarafdan sekiz müderris mevleviyyetle çıkub yerlerine alt tarafdan sekiz müderris geçerek tarîkce silsile vukû'ıyla bu hareket yukarudan aşağı tâ ibtidâ-i hâric rütbesine kadar sirâyet itmekle her sene tarîkce bir terakkî-i tabî'î vukû' bulub ancak üst tarafdan çıkanlara nisbetle alt tarafdan ibtidâ-i hâric rütbesiyle girenler daha çok oldığından ve sahn-ı semân müderrisleri sekize münhasır bulundığından mûsile-i sahnda birçok müderrisler terâküm ve tezâhum itmekle bu raddeye batak ta'bîr olunmuşdur.

Ve artık tarîk-i ilmiyyede ehliyyet ve istihkâk ve ilm ve fazîletce temeyyüz ve takaddüm bahsi metrûk ve (el-akdemü fe'l-akdem)[1] usûl ve meslegi mu'teber ve meslûk oldı. Fakat şeref-i intisâb ile yâhûd bir şefî'-i mücbir vâsıtasıyla def'aten birçok eskilerin üst tarafına atlamak (**s.114**) dahi bir kâ'ide-i istisnâ'iyye ve imtiyâziyye oldı ki buna müderrisîn ıstılâhınca[2] tafra[3] dinilür. Bu âdet bi-aynihâ pâye ta'bîriyle mevleviyyet ve sadâret rütbelerinde dahi cârî olub meselâ müderrisînden birine mahrec pâyesi virilerek mahrec ma'zûli hükmünde bulunmak ve mahrec ma'zûllerinden birine Mekke pâyesi virilerek Harameyn ma'zûlleri sırasında i'tibâr kılınmak usûl-i câriyye-i tarîkden olarak bu sûretle müderris ve mevâlî ve sudûr unvânıyla birçok rütbelü zâtlar yetişdi. Rûmili pâyelülerinden meşhûr Tatarcık Abdullâh Efendi'nin nizâm-ı devlete dâ'ir yazdığı lâyihasında beyân itdigi vechile böyle zâten istihkâk ve ehliyyet ve kâbiliyyetleri olmadığı hâlde birer takrîb ile tarîk-i tedrîse idhâl olunanlar giderek mevleviyyete nâ'il ve ba'dehû rütbe-i refî'a-i kazaskerîye vâsıl olduklarında Devlet-i Aliyye'nin bir işine yaramayub hakk-ı âdî iddi'âsıyla nâ'il oldukları arpalıklarını istiklâl ve istihkâr ve kazasker olduk deyü izhâr-ı ra'ûnet ve ceberrût ile istikbâr ve birbirlerinin gıybet ve mesâvîsi ile vakitlerin imrârdan[4] gayrı kârları olmaz ise de mâdâmki böyle rüteb-i seniyyeye vâsıl olmuşlar bu rütbelerin vak' ve i'tibârını muhâfaza şân-ı Saltanat-ı Seniyye îcâbından olmasıyla çâresiz bunların emr-i idâreleri beyhûde yere devlete bâr[5] olurdı.

Ve ashâb-ı merâtibin idâresi müterettib-i zimmet-i hükûmet oldığmdan müderrislere ma'îşet ve mevâlî ve sudûra arpalık nâmlarıyla birer kazâ tevcîh olunmak lâzım geldi ve anlar bu kazâları birer nâ'ib ile idâreye mecbûr olduklarından ma'îşet ve arpalık olan kazâlar hâsılâtının bir mikdârıyla nâ'ibler[6] geçinüb bâkîsi ashâb-ı menâsıba â'id olurdı. Sudûr ve mevâlî bu tarîk ile geçinüb müte'allikât ve teb'alarına dahi birer kazâ tevcîh itdirdiklerinden ve anlar dahi ehl-i kazâ olmadıkları cihetle efendileri gibi mansıbları olan kazâları birer nâ'ib ile idâreye mecbûr olduklarından ale'l-umûm kazâlarda niyâbet usûli düstûru'l-amel[7] ve kazâların bir takımı sudûr ve mevâlî ve müderrisîne ve dîger bir takımı dahi çukadâr ve sâ'ir hademe gürûhuna me'kel ve ihkâk-ı hukûk ve neşr-i ulûm içün mevzû' olan tarîk-i ilmiyye bir takım nâ-ehillânın ta'ayyüşi içün mülk ve milletce azîm fenâlıklar vukû'una

1 "Öncelik, önde olanın."
2 Istılah: İlim sözü, tâbir, terim.
3 Tafra: İlmiyyede rütbe, derece alma. Yukarıya sıçrama, atlama.
4 İmrâr: Geçirme, geçirilme.
5 Bâr: Yük.
6 Nâ'ib: Kadı vekîli. Kadı, şeriat hükümlerine göre hüküm veren hâkim.
7 Düstûru'l-amel: Gereği gibi uygulanacak olan kanun, ilke.

mebde' ve medhal oldı.

Kaldı ki müderrisîn tekessür itmekle ekseri su'âl derecesine gelerek rütbe-i tedrîsin şeref ve izzeti zillete mübeddel oldığından başka an-asl mahrec mansıbları Kudüs ve Haleb ve İzmir ve Selanik ve Yenişehr-i Fenar ve Galata kazâlarına münhasır iken müderrisînin böyle izdihâmları[1] hasebiyle mu'ahharen Eyyûb ve Üsküdar kazâları dahi zamm ve ilâve olunub (**s.115**) bu sûretde ise ber-vech-i bâlâ her sene sekizer mahrec ma'züli peydâ olarak mevâlîye kesret gelmekle anların idârelerine kâfî arpalık bulıvirmek müşkil ve düşvâr ve idârelerinde daha ziyâde muzâyaka hedîdâr[2] oldığından nâ-çâr mümkün mertebe kendülerine ber-vech-i arpalık birer kazâ tevcîh olunub anlar dahi icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyyeye muktedir âlim ve mütedeyyin nâ'ibler istihdâmından sarf-ı nazarla hemân mübtelâ oldukları masârif-i kesîrelerine medâr olabilmek içün cehele ve esâfil nâsdan voyvoda misillü tahsildâr ve gaddâr nâ'ibler istihdâm ider oldılar. Bu makûle nâ'ibîn-i hâsirîn ise vardıkları kazâlarda hemân emvâl-i ibâdı celbe vesîle olacak mefâside tasaddî ve gürûh-ı zaleme ile bi'l-ittihâd[3] aceze-i ibâdullâha zulm ve ta'addî iderek tahrîb-i bilâda bâdî olurlardı.

Sâ'ir bi-gayr-ı istihkâk birer takrîb ile ellerine mülâzemet kâğıdı geçürmüş olan bir takım esâfil dahi rüşvet ve intisâb ve şefâ'at tarîkleriyle ve ulemâ dâ'irelerinde ismini okuyamaz ve yemîn ve yesârını bilmez etbâ' ve hademe gürûhı dahi çerâğlık vechile bi-muhâbâ tarik-i kazâya dâhil olmalarıyla rûz-nâmçe-i kuzât böyle kendülerine bir vechile taklîd-i kazâ câ'iz olmayan ve belki henüz sıhhat-ı taklîd-i kazâya medâr olacak şehâdete ehil bulunmayan çukadârân ve sâ'ir hademe ve esâfil ile mâlâ-mâl ve bu makûle eşhâs dahi bi'n-nefs icrâ-yı hükûmete kâdir olmadıklarından mansıblarmı arpalıklara giden nevvâbdan[4] eşna' bir takım cehele ve erâzile iltizâm misillü ihâle itmeleriyle emânet-i kübrâ olan umûr-ı şer'iyye bütün bütün rehîn-i teşvîş ve ihtilâl oldı.

Ve bu makûle cehele ve esâfilin tarîk-i ilmiyyeye duhûli ulemânın ırzını şikest itmekle enzâr-ı nâsda kadr ve i'tibârları kalmadığı gibi nezd-i devletde dahi ırzlarına i'tibâr olunmayub mültezim ve harâccı makûlelerinin inhâlarıyla azl olunur olduklarından içlerinde sahîhan ulemâ ve sulehâdan bulunan zâtlar dahi ırz ve nâmûslarını muhâfaza içün zalemeye müdârâ[5] itmege mecbûr olurlardı.

El-hâsıl mülâzemet nizâmının ihtilâliyle gerek tarîk-i tedrîs ve gerek tarîk-i kazâ ikisinin dahi nizâmı bozılarak menâsıb-ı ilmiyye bi'l-fi'il hidmete menût ve merbût iken cümlesi pâye i'tibârdan ibâret kalub ma'a-mâfîh[6] tarîk-i kazâya nisbetle tarîk-i tedrîsin hâli daha ehvence idi. Zîrâ medâris-i mürettebede dânişmendlik nizâmı her ne kadar bozulduysa da velev ki resmî sûretde olsun Bâyezîd Medresesi dânişmendligi ve mülâzemet ve ru'ûs imtihanları usûli bâkî idi.

Şöyle ki talebe-i ulûmdan tarîk-i tedrîse sülûk itmek isteyanlar evvelâ mülâzemet imtihânına (**s.116**) girüb isbât-ı liyâkat idenlerden â'lâ derecede bulunanlara elden mülâzemet

1 İzdihâm: Kalabalık, yığılma, kalabalıktan sıkışma.
2 Bedîdâr: Görünür; açık, meydanda.
3 Bi-l-ittihâd: Birleşerek.
4 Nevvâb: Naiplik eden, vekillik eden.
5 Müdârâ: Dost gibi görünme. Yüze gülme.
6 Ma'a-mâfîh: Bununla beraber, böyle iken, böyle ise de.

i'tâ ya'nî def'aten zümre-i mülâzimîne ilhâk olunub bâkîsi dahi Bâyezîd Medresesi dânişmendligine kayd ile imtihândaki tertîb ve dereceleri üzre medrese-i mezkûrede iskân ve her altı ayda ikisi ihrâc ile yedlerine mülâzemet kâğıdları i'tâ olunur. Ve bunlardan mülâzemeti yedi seneye bâliğ olanlar ru'ûs imtihânına duhûle müstahakk olarak anda dahi isbât-ı liyâkat idenlere tarîk-i tedrîsin birinci merhalesi ve merkât-ı medârisin evvelki pâyesi olan hâric medresesi ru'ûsı i'tâ kılınur. Ve mülâzemeti yedi seneye bâliğ olmayanların ru'ûs imtihânına duhûli câ'iz olmaz idi. Ve Bâyezîd Medresesi'nin emr-i tedrîsi şeyhü'l-islâm bulunan zâtlara meşrût olub sonraları meşâyihü'l-islâm hazerâtı îcâb-ı vakit ve hâl ile bi'z-zât emr-i tedrîse kıyâm idemedikleri misillü bu vazîfeyi îfâ içün hâce[1] efendilerin içinde zâten ve zamânen ashâb-ı hayz ve haysiyyetden ve kudemâ-yı müderrisîn-i kirâmdan olarak ders vekîli nasb ve ta'yîn itdikleri zâtlar dahi bütün medrese-nişîn olan talebenin âmir ve zâbiti olmaları hasebiyle ders vekâleti Bâb-ı Fetvâ'da başluca bir me'mûriyyet olub ale'l-umûm dersler dahi sûret-i resmiyyede cevâmi'-i şerîfe içinde okunur oldığından sonraları ders vekîli efendilerin haftada bir kerre medrese-i merkûmeye giderek ders okutmaları hemân şart-ı vâkıf birini bulacak vechile bir emr-i resmî ve i'tibârî olduysa da bu kadarcık olsun şu usûlün müselsilen[2] devâm-ı icrâsı tahsîl-i ulûma bâdî-i şevk ve rağbet olurdı.

Fakat bu imtihân usûli ber-vech-i meşrûh yalnız medreselerde yetişen talebe-i ulûma mahsûs olub yohsa müderrislik rütbesinin tahsîli imtihâna ve tarîk-i ilmiyyede terakkî-i ilm ve irfâna[3] menût degil idi. Zîrâ lede'l-imtihân istihkâkları nümâyân olan ulemâya ru'ûsları virildigi sırada ulemâ-zâdelere bir haylî ru'ûslar virildiginden ve şeyhü'l-islâmlar taltîfî mültezim olanlara istedikleri vakitde ru'ûs-ı terdîs ile ikrâm eylediklerinden başka hünkâr imâmlarıyla hekîmbaşılara dahi inâyet-i mahsûsa olarak ru'ûs-ı tedrîs virilmek âdet olmuş idi. Ve çünki müderris olanlar ber-minvâl-i sâbık giderek mevleviyyete ve kazaskerlige nâ'il olarak hiçbir şey bilmeseler ve işe yaramasalar bile bu rütbe-i ilmiyye kendülerine zahmetsizce bir medâr-ı ta'ayyüş oldığından hidemât-ı devletde istihdâma isti'dâd ve liyâkati ve tahsîl-i ulûm ve ma'ârife kâbiliyyeti olmayan kibâr-zâdeler dahi tarîk-i tedrîse idhâl idilür oldı. Vüzerâ ve vükelâdan ba'zılar dahi mücerred (**s.117**) tarîk-i ilmiyye ashâbının katl ve müsâdereden masûn[4] olduklarına binâ'en oğullarını bu tarîka idhâl iderlerdi. Bu cihetle nice kibâr-zâdeler ber-vech-i bâlâ sinn-i şebâblarında ve belki avân-ı sabâvetlerinde tederrüs-i ulûma mübâşeret bile itmemiş iken ru'ûs-ı tedrîs ile kâm-bîn[5] ve hâ'iz-i unvân kıdvetü'l-ulemâ'i'l-muhakkikîn olurlar. Ve ekseri tahsîl-i ulûm içün it'âb-ı efkâr itmeyüb câhil kalurlar. Ve lede'l-imtihân müderris olanların ömürleri ise medreselerde güzâr[6] eylemiş ve tahsîlleri fünûn-ı mürettebe ve kütüb-i mu'teberenin tederrüsüne münhasır bulunmuş olmasıyla ekseriyâ mirkât-i[7] medârisi çıkarken yarı yolda kalub nâdiren rütbe-i mevleviyyete su'ûd idenler dahi umûr-ı devletden ve ahvâl-i memleketden bî-haber bulunurlar idi. Ve'l-hâsıl anlar pek genc ve bunlar pek gec müderris olduklarından sudûr-ı kirâm içinde ashâb-ı

1 Hâce: Hoca, efendi, sâhib, muallim, âile reisi.
2 Müselsel: Teselsül eden, birbirine bağlı olan, bir sırada devam eden.
3 İrfân: Bilme, anlama, kültür.
4 Masûn: Korunan, mahfuz, emin, muhafaza olunan.
5 Kâm-bîn: Merâmına erdiren. İsteğine kavuşturan.
6 Güzâr: Geçme, geçiş.
7 Mirkât: Merdiven, basamak; derece.

liyâkat ve ma'lûmâtdan olarak mahrem-i esrâr-ı devlet ve vâkıf-ı umûr-ı siyâset olub da mesâlih-i mühimme ve müzâkerât-ı hafiyyede işe yarayacak zâtlar pek nâdir bulunurdı.

El-hâsıl tarîk-i ilmiyyenin vaz'-ı aslîsi o kadar bozuldı ki yalnız ism ve resmi kaldı. Hâlbuki ismi müsemmâsına ve resmi eslâf-ı ulemânın usûl-i müstahsenesine mugâyyir oldığı şöyle dursun ömründe okuyub yazmamış çukadâr ve kayıkcı makûlelerine tevcîh-i menâsıb-ı kazâ idilmek gibi çirkin bi'd'atlar ve garîb resm ve âdetler hâdis ve bu ise tarîk-i ilmiyyenin tervîc-i betâlet ve cehâlete bir yol olmasına ve ihkâk-ı hukûk-i ibâd emr-i ehemminde hayâl ve hâtıra gelmedik fenâlıklar vukû' bulmasına bâdî ve bâ'is olmağın tarîk-i ilmiyyenin ıslâhı vâcibât-ı umûrdan görülmüş ise de def'aten bunca merâtib ve menâsıbın ref' ve terkîni kâbil olmadığından bi't-tedrîc[1] ıslâhı ârzû olunmakda idi.

FASL-I SÂDİS
(Fenn-i Harbe Dâ'irdir)

Her devlet ve millet mülküni muhâfaza içün asker besleyegelmişdir. Ancak Büyük İskender'in babası Filib'in vaktine gelince askerin cengde keyfiyyet-i i'mâli bir kâ'ide ve usûl tahtında degil idi. İbtidâ bunı kâ'ide tahtına Filib koyub kırk bin kadar mu'allem ve muntazam asker îcâd itmiş idi ki oğlı İskender bu askerle Yunanistân'dan kalkub Hind'e kadar feth ve teshîr-i (**s.118**) memâlik itmişdir. Bu sûretle Yunanlular içinde ilm-i harb nâmıyla meydâna bir ilm çıkub milel-i sâ'ireye dahi anlardan münteşir olmuşdur. Bu ilm sâyesinde eski Romalular pek çok galebelere[2] nâ'il olarak hemân bütün cihânı zabt itme derecelerine varmışlar idi. Lâkin her zamânda askerin harbce nizâmına dâ'ir olan kâ'ideler ol vakitde kullanılan eslihaya göre olmak lâzım geldiginden işbu kavâ'id-i harbiyye şimdiye kadar dürlü sûretlere girmiş olub gerek Yunanlulârın gerek Romalulârın silâhları kılıc ve mızrak ve ok ile sapândan ibâret olmasıyla anların harb kâ'ideleri şimdikiye uymaz ise de kullandıkları silâhlarına göre ilm-i harbde kemâl bulmuşlar idi. Arablar kerr ü fer[3] usûli üzre muhârebe ide gelmişlerdir. Fakat vakt-i sa'âdetde ashâb-ı kirâm saff üzre harbe me'mûr oldılar. Ve fenn-i harbde pek ziyâde ilerülediler ve az vakit zarfında içlerinden fevka'l-âde mâhir ümerâ-yı askeriyye yetişüb bütün dünyâya galebe eylediler. Ba'dehû düvel-i İslâmiyye'de meşk ve idmân-ı[4] askeriyyeye i'tinâ olunub ancak ekseriyâ süvârîye i'tibâr iderlerdi. Bu cihetle ehl-i İslâm içinde pek mâhir cündîler zuhûr itmişdir. Ale'l-husûs Mısır'ın Kölemenleri dünyânın birinci süvârîsi add olunmuşlardır.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Devlet-i Aliyye süvârîye i'tinâ itmekle berâber muntazam ocaklar tertîb ile piyâde ta'lîmine dahi fevka'l-âde ihtimâm itmiş idi.

Romalulârın inkırâzından sonra Avrupa'nın hâli başkalaşarak öyle dâ'imî ve mâhiyyelü[5] asker beslemek metrûk olub hîn-i hâcetde bir müddet-i muvakkate içün gönüllü

1 Bi't-tedrîc: Derece derece, azar azar.
2 Galebe: Galip gelme, yenme, üstünlük. Çokluk, kalabalık.
3 Kerr ü fer: Savaşta, bir aralık geriledikten veya geriler gibi göründükten sonra tekrar saldırma.
4 Meşk ve idmân: Alışmak, öğrenmek için yapılan çalışma; alışma, alıştırma.
5 Mâhiyye: Aylık, aylık maaş.

asker toplayub kullanılmağa karâr virilmekle ilm-i harb büsbütün zâyi' hükmüne girmiş idi.

Ve ol vakitler ahâd-ı nâs zümresi asil-zâdegân takımının esîri gibi olmağla asil-zâdelerin asıl silâhları olan mızrakdan başka zırhları ve atları olub kendüleriyle berâber sefere gelan halkın ise sapân ile okdan gayrı silâhları ve bargîrleri olmadığından böyle nizâmsız ve uygunsuz piyâde askeri öyle â'lâ atluya dayanamıyarak kangı tarafın süvârîsi çok ise ol taraf gâlib ola geldigi görüldigine ve kavâ'id-i harbiyye dahi bilinmedigine mebnî hakîkatde galebe süvârî askerine mahsûs zann olunarak pek çok süvârî kullanılub ve piyâde askeri bir iş yerine konulmayub herkes indinde asıl kuvve-i askeriyye süvârîden ibâret idi. Haylî vakit hâl bu minvâl üzre cârî oldukdan sonra Avrupa'nın hâli oldukca nizâm bularak târîh-i hicretin sekiz yüz altmış senelerinde ibtidâ Fransa'da mâhiyyeli olmak üzre on altı (**s.119**) bin piyâde ile dokuz bin süvârî tertîb olunmuş ve piyâdelerin çoğuna mızrak virilerek ağır piyâde ve küsûrının silâhı ok ve sapân olub hafîf piyâde gibi kullanılur idi. Şöyle ki düşman karşusında mızraklı piyâdeler sekiz ve en azı altı saff üzerine dizilüb hafif piyâdeler dahi anların önlerine ve yanlarına avcı dağılur ve süvârîlerin cümlesi mızrak ve zırh ile silâhlandırılarak bunlar dahi sırada kullanılub ağır süvârî hidmetini görürler imiş.

Ve yavaş yavaş Avrupa'nın sâ'ir yerlerinde dahi böyle muntazam asker tertîbine başlanmış ise de piyâde askerinin cengde süvârîden ziyâde işe yaradığını pek çok kimseler teslîm ve i'tirâf itmediklerinden başka süvârînin piyâdeye galib ve fâ'ik olması bir eski zu'm[1] olub henüz ol i'tikâddan geçmediklerinden yine kadîmde oldığı gibi piyâdeye nisbetle iktizâsından ziyâde süvârî kullanurlar idi. Ve egerçi süvârî askeri piyâde ile karşu karşuya geldükde geregi gibi iş gördüklerine söz olmayub ancak gerek kendi üzerlerinde ve gerek atlarının üzerlerinde olan zırh ve sâ'ir ağır takımlardan dolayı muhârebece lâzım gelan yerleri dolaşub yoklamak ve düşman askerini kovalamak gibi sür'at ve sebük-bârlığa muhtâc olan hidmetlere el virmedikleri giderek anlaşılmağla öyle me'mûriyyetlere gönderilmek içün kılıc ve ok kullanur hafif süvârî askeri tertîb olunmuş idi.

Ve egerçi topun îcâdı yedi yüz seksan senesine doğrı ise de sekiz yüz târîhine kadar toplar yalnız muhâsaralarda[2] kullanılub sonraları âdetâ cenglerde dahi isti'mâl olunmağa başladı. Hattâ ol vakitler Fransalu tarafından birkaç def'a İtalya'ya gönderilan askerle berâber külliyetlü top var idi.

Dokuz yüz on senelerinde şimdiki tüfenklerin taslağı olmak üzre elde taşınur ufak ve hafif top şeklinde tüfenkler yapıldıkda hafif piyâde askerinin birazına bu tüfenklerden virilerek bir vakit dahi ok ve sapân atanlar ile tüfenkliler birlikde kullanılmış ve tüfengin eyüligi tecrübe ile meydâna çıkdığından bir müddet mürûrunda ok ve sapân bütün bütün kaldırılub hafif piyâde askerinin hepsi tüfenkli olarak tüfenk ile mızrakdan başka silâh kalmamışdır.

Ve bu hafif piyâde yine evvelki gibi avcı çıkarılagelüb ancak tüfenklerin böyle çoğalması ve muhârebede en ziyâde zor gören ağır piyâde askeri iken bunlar yalnız mızraklıdan ibâret olarak âteşe dayanamaması hasebiyle daha sonraları ağır piyâde (**s.120**) askerinin birazına tüfenk virilerek ilerüde olan iki saffı tüfenkli ve girüde bulunan

1 Zu'm: Bâtıl zan. Şübhe. Yanlış zan.
2 Muhâsara: Kuşatma, etrafını çevirme.

üç dört saffı yine mızraklı olmasma karâr virilmiş ve bu sûretde tüfenkliler mızraklıları korudukları gibi mızrak tüfenkden uzun olmak hasebiyle mızraklılar dahi tüfenklileri muhâfaza eylediklerinden bir eyyâm dahi bundan â'lâ nizâm olmaz deyü i'tikâd olunmuş iken ağır piyâde askerinin mızraklıları beş altı saff üzerine tertîb olunmak ve tüfenklileri anların yanı başına yerleşdirilmek münâsib görülmüş ve bin yüz on târîhine doğrı süngü îcâd olundukda gerek piyâde ve gerek süvârîden mızrak kalkarak mızraklılara süngili tüfenk ve tüfenklilere süngi virilüb safflar ibtidâ dörde ve bir müddet sonra dördünci saffın hiçbir fâ'idesi görülmeyerek dörtden üçe indirildiginden başka hafif piyâde ile ağır piyâdeletin silâhları bir olmakdan nâşî ikisi de bir sûretde ta'lîm itdirilerek ve her biri îcâbına göre gâh saffdan ve gâh avcı hidmetinde kullanılarak birbirinden farkları sâdece lafzda kalmış ve bu cihetle asker gerek silâhca ve gerek nizâmca şimdiki hâli bulur gibi olmuş ise de usûl ve kavâ'id-i harbiyye bir şey dimek olmayub daha sonraları ba'zı Avrupa cenglerinde ilm-i harbin şöylece bir kabası alınmışdır.

Keyfiyyet-i ta'lîme gelince ibtidâ Nemçe cenerallerinden meşhûr (Monte Kukuli) Devle-i Aliyye ordularının nizâmına ihâle-i nazar-ı dikkat iderek mukâbele-i bi'l-misl[1] kâ'idesince böyle dâ'imâ ta'lîm ile meşgûl olur ve dâ'imî sûretde hâzır ve müheyyâ[2] bulunur bir nev' asker tanzîm itmedikce nefîr-i âmın askeriyle Devlet-i Aliyye'ye mukâbele kâbil olmayacağını cezm[3] ile bir nev' muntazam ve mu'allem asker tertîb idüb hattâ fenn-i harbe dâ'ir olan kitâbında Devlet-i Aliyye ile kendi devleti beyninde vukû' bulan muhârebâtı ta'dâd ve tafsîl ve her mülhimeyi zamân ve mekânıyla ve serasker ve asâkirini ism ve resmleri ve keyfiyyet ve kemmiyetleri[4] ile şerh ve beyân ve Devlet-i Aliyye'nin muvazzaf ocaklarını ve efrâd-ı askeriyyesinin ru'esâsına olan inkıyâd ve itâ'atlarını reşk-âver olarak âverde-i zebân iderek böyle muvazzaf ve muntazam askere mukâbele kâbil olmayacağını isbât ve tahkîk birle gerek kendi devletini ve gerek düvel-i sâ'irenin Devlet-i Aliyye'ye mukâbele kaydına düşenlerini tesfîh[5] ve tahmîk ve devletini Devlet-i Aliyye askerinin nizâmına tergîb ve teşvîk itmiş ve asâkir-i Osmâniyye'ye taklîden kendüsi müceddeden bir takım asker tertîb ve tanzîm idüb bu askerle bin yetmiş târîhinde Köprülü oğlı Fazıl Ahmed Paşa'nın bir fırka-i askeriyyesini Nehr-i Rape karşusında bozmağla rişte-i musâlahayı der-dest[6] eylediğini temeddüh[7] ve mübâhât makâmında nakl (**s.121**) ile isbât-ı müdde'â eylemişdir. Lâkin Monte Kukuli'nin bu galebesi yalnız kendüsünün kuvve-i nizâmiyyesi eseri olmayub bunda asâkir-i Osmâniyye'de yeni başlamış olan ihtilâl-i nizâmın dahi sebebiyyeti vardır. Zîrâ ol vakit asâkir-i Devlet-i Aliyye'nin bozılub düzeldigi zamân olub Monte Kukuli yeniçeri nizâmının nihâyet-i kemâliyle bidâyet-i zevâline irişmiş oldığından akdemce görüb bildigi asâkir-i Osmâniyye ile bu kerre bozdığı askerin beyninde fark var idi.

Ba'dehû (Prens Ojen) dahi zuhûr ve ta'lîm-i asker husûsunun kemâline sa'y-i mevfûr eylemişdir. Ol hilâlde Fransa'da dahi (Fonde) ve (Turen) ve (Voban) gibi fenn-i harbde mâhir

1 Mukâbele-i bi'l-misl: Misilleme, yapılan muameleyi aynen tekrarlama.
2 Müheyyâ: Hazırlanmış olan. Heyet-i mecmuası tertib ve tesviye olunmuş olan.
3 Cezm: Kesin karar, niyet. Niyet. Tahmin. Takdir.
4 Kemmiyet: Sayı, nicelik.
5 Tesfîh: Sefih görme, sefih sayma. Akılsız addetmek.
6 Der-dest: Tutma, elde etme. Elde olan, yapılmakta olan.
7 Temeddüh: Böbürlenme, kendini övme.

zâtlar zuhûr idüb kavâ'id-i harbiyyenin ikmâline sarf-ı mesâ'î itmekle (tezâyüdü'l-ulûm bi-telâhuki'l-efkâr)[1] kâ'idesince usûl-i harb bir büyük fenn ve sanâ'at olarak Avrupa'da şüyû' ve intişâr buldı. Fransa'dan Protestanların tard ve teb'îdlerinde her fenn ve san'atda mâhir kimseler etrefa müteferrik ve perâkende olub bunların çoğunı evvel avânda Prusya Krallığı'nı tahsîl iden Frederik Gilyom celb itmekle zamânında Prusya menba'-ı ma'ârif ve sanâyi' oldı. Kral-ı müşârün-ileyhin oğlı olan İkinci Frederik ki Büyük (Koca) Frederik deyü ma'rûf ve meşhûr olan zâtdır. İşte bu ashâb-ı ma'lûmât içinde neşv ü nemâ bularak sınâ'at-ı harbde üstâd-ı küll[2] olub sevkü'l-ceyş ve ta'biyyetü'l-ceyş fenlerinde pek çok dekâyik-i harbiyyeye ıttılâ' ile ilm-i harbi haylîden haylî ilerületdi. Ve süvârî topcısı îcâd itdi.

Bin iki yüz târîh-i hicrîsinden sonra refte refte bu ilm bir mertebe daha ilerüleyüb ale'l-hulûs Napolyon Ponaparte zuhûr ile esrâr-ı fenni meydana komuş ve askerlik asrımızda müşâhed olan derecelere vâsıl olmuşdur.

Ancak tecrübelerin tekessürüyle fenn-i harb günden güne ilerülemekde bulunmuşdur. Hattâ karîbü'l-ahdde nev-îcâd[3] şeşhâneler yapulub müstakillen taburlar küşâd idilerek ve anlara bu şeşhâneler virilerek hafif piyâde tertîb olunmuş ve bin iki yüz yetmiş sene-i hicriyyesinde vukû' bulan Rusya muhârebesinde pek çok muhassenâtı görülmüşdür. Ve mukaddemâ hafif piyâde ile ağır piyâdenin birbirinden bayağı farkı kalmamış iken silâhca ve esaslıca bir fark hâsıl olmuşdur. Müte'âkiben eski tüfenkler ibtâl olunarak kâffe-i asâkire şeşhâne virilmişdir.

İşte bu sûretle ilm-i harb sevkü'l-ceyş ve ta'biyyetü'l-ceyş nâmıyla başluca iki fenn-i (**s.122**) lâzımü'l-i'tinâya münkasım bir büyük sınâ'at olmuşdur ki ordu kumandan ve erkânı olanlar birçok mukaddemât-ı ulûmı tahsîl itdikden sonra bu fenlerde mâhir olmaları ferâ'iz-i hâliyyedendir.

Sevkü'l-ceyş fenni gerek tecâvüz gerek tahaffuz içün mühimm olan mevâki'in intihâbından ve ta'biyyetü'l-ceyş fenni lede'l-müsâdeme muzafferiyyeti mûcib olacak â'mâl ve tedâbîrin icrâsından ibâretdir.

Fi'l-asl Devlet-i Aliyye serdâr ve ser'askerleri bu makûle tedâbîr-i harbiyyede tecrübe ve ameliyyât ile kesb-i mehâret iderlerdi. Nitekim bâlâda beyân itdigimiz vechile Rusya Çarı Petro Boğdan içinden Tuna'ya doğrı hareket itdikde Baltacı Mehmed Paşa dahi anın hatt-ı ric'atini kesmek üzre Besarabya içinden ilerüye hareket ile Falcı Geçidi'ni[4] tutmasıyla fenn-i sevkü'l-ceyş üzre bir güzel hareket ve ba'dehû orada sedd-i râh olan Rusya askerini kaçırub ve suyı geçüb de bağteten[5] Rusya ordusı üzerine hücûm ve iktihâm[6] itmesiyle dahi ta'biyyetü'l-ceyş fennince ibrâz-ı mehâret eylemiş idi. Mu'ahharen seksan iki senesi seferinde Şumnı mevki'inin ehemmiyeti takdîr ile üssü'l-harekât ittihâz olunması sevkü'l-ceyş fennine mutâbık ve ol vaktin hükmünce müdâfa'aya kâfî istihkâm virilmesi ta'biyyetü'l-ceyş fennine muvâfık düşmüşdür.

1 "Fikirlerin birbirine eklenmesiyle ilim artar."
2 Üstâd-ı küll: Herkesin üstadı. Her çeşit ilimde çok ileri bilgisi olan.
3 Nev-îcâd: Yeniden meydana getirilmiş, evvelce yok iken sonradan yapılmış.
4 Falcı Geçidi: Fālciu Geçidi.
5 Bağteten: Birdenbire, ansızın.
6 İktihâm: Hücum ve istilâ eylemek. Dayanmak. Tahammül etmek. Katlanmak.

Ancak mu'ahharen bu misillü kavâ'id-i harbiyye ber-minvâl-i sâbık iki mühimm fenne münkasım olarak fenn-i harb nâmıyla bir büyük ilm olub bunun tahsîli dahi evvelce nice fenlerim bilinmesine mevkûf oldığından şimdi ser'askerân ve sâ'ir ümerâ-yı askeriyye fünûn-ı şettânın nazariyyât ve ameliyyâtında kesb-i meleke ve mehâret eylemedikce Avrupa usûli üzre muntazam olan ordulara kumanda idemezler. Hâlbuki fenn-i harb ber-minvâl-i meşrûh Avrupa'da terakkî buldukca asâkir-i Osmâniyye'nin (el-fadlu mâ-şehedet bihi'l-â'dâ')[1] beyyinesiyle müsbet olan hüsn-i intizâmı refte refte tenezzül iderek aks-i kaziyye zuhûr itmekle bin yüz târîhlerinden sonra harekât-ı seferiyyenin taraf-ı İslâmiyân'a mûcib-i hatar ve hasâr oldığı tahakkuk eylediğinden artık harb dâ'iyyesi ber-taraf idilerek ve sulh ve musâfât[2] yoluna gidilerek düvel-i sâ'ire ile mu'âmele-i bi'l-mücâmele[3] yolunda bulunmak lâzıme-i hâlden görilüb bu sûretde ise müddet-i medîde askerin metrûkiyyeti hasebiyle Devlet-i Aliyye'nin meleke-i askeriyyesine za'f ve fütûr gelerek mu'ahharen küşâd olunan seferlerde zâyi'ât-ı külliyye vukû'a gelmiş ve bu hâllerden en ziyâde Rusyalu müstefîd olmuşdur.

(s.123) Devlet-i Aliyye'nin tanzîm-i askere muhtâc oldığı Sultân Ahmed-i Sâlis zamânından berü mevzû'-ı bahs olmağa başlamış ve hele Sultân Mustafâ-yı Sâlis Hazretleri bunı pek ziyâde ârzû eylemiş ise de yeniçerilerin havfından nâşî bu emr-i mühimmin serbestce müzâkeresi bile icrâ olunamıyordı.

Hattâ müşârün-ileyh Sultân Mustafâ mâl cem'ine harîs oldığından zamânında defterdârlık mansıbı kesb-i ehemmiyyet iderek ekseriyâ defterdârlar ile istişâre-i umûr idermiş ve bir gün Defterdâr Halîmî Efendi'ye (asâkir-i cedîde tanzîm olunmadıkca Avrupa ile baş olunamayacak ne yapalım) didikde Halîmî Efendi (yeniçeriyi nizâm tahtına idhâl idelim) dimesi üzerine (anlar nizâm kabûl ider mi) buyurmağla (evet kabûl ider) ve (sen sened virir misin) deyü buyurdukda bilâ-tereddüd[4] (viririm) diyicek yeniçeriler ile birlik olmasa böyle sened virecek derecede kavî söz viremezdi deyü Halîmî Efendi hakkında şübheye zâhib olarak şâyed ki bu sırrı yeniçerilere keşf ider deyü havfından nâşî derhâl Halîmî Efendi'yi Musul mutasarrıflığıyla Dersa'âdet'den teb'îd ve esnâ-yı râhda nefy ve müte'âkiben i'dâm itmişdir.

Devr-i Mahmûd Han-ı Sânî ricâlinden meşhûr Halet Efendi'ye yeniçeriler tarafından el peydâ itseniz deyü ba'zı nüdemâsı tarafından ihtâr olundukda (âdemi Halîmî'ye döndirirler) deyü bu bikâyeyi nakl itmiş oldığı sikadan[5] mervîdir.

Ol vakit nizâm-ı cedîd-i askerî tertîb itmek mutlakâ Avrupa'dan mu'allim ve mühendis celbine mevkûf idi. Yoksa yeniçeri her ne kadar nizâm tahtına alınsa yine eski yeniçeri olub matlûb olan yeniçeri vücûda gelmezdi. Lâkin burasını anlayabilmek dahi yine o yolda ma'lûmât-ı mahsûsaya menût olub Halîmî Efendi'nin fenn-i defterîde olan mehâreti ana kâfil[6] olmadığı re'yinden ma'lûm olur. Sâ'ir ricâlin ekserinde dahi asrın müşkilâtını hall

1 "Fazilet (üstünlük) odur ki düşmanlar bile ona şahidlik eder."
2 Musâfât: Samimî ve hâlis dostluk.
3 Bi'l-mücâmele: Karşılıklı olarak iyi muamelede bulunma. Güzel ve hoş geçinme.
4 Bilâ-tereddüd: Tereddütsüz.
5 Sika: İnanılır, güvenilir kimse.
6 Kâfil: Bir işi üstlenen, yüklenen; kefil olan.

edecek ma'lûmât-ı kâfiyye yok idi. Ba'zıları dahi Avrupalıların Memâlik-i Mahrûse'ye gelüb gitmelerini istemezlerdi. Hattâ Resmî Ahmed Efendi Prusya Sefâretinden avdetinde yine Sultân Mustafâ-yı Sâlis asrının ricâl-i be-nâmından meşhûr Kel Yûsuf Efendi ile musâhabet esnâsında Avrupa medeniyyetinden bahisle ba'zı mevâddın icrâsını ihtâr eylediği sırada karantina usûlünün vaz'ını dahi der-miyân itdikde Yûsuf Efendi ana cevâben ben seni bir dûr-endîş[1] zât sanurdum bu kadarcık şey'i sayamıyorsın ki Avrupaluların buralarda çoğalmamaları illet-i ma'hûde korkusundan nâşî olub karantina vaz' olundığı gibi buraya hücûm idecek Frenkleri nasıl idâre **(s.124)** eyleriz bize burası bâdî-i tereddüd ve endîşedir. Yoksa karantina usûlünün muhassenâtını bizde bilürüz dimiş oldığı mervîdir.

El-hâsıl o zamânlar Devlet-i Aliyye'de tanzîm-i asker ârzûsı oldığı hâlde henüz ne yolda tanzîmine teşebbüs olunmak lâzım gelecegine karâr virilememişdi. Hâl böyle iken harbin mevkûf-i aleyhini bilmeyen erkân-ı devletin gayret-i câhilâne ve heyecân-ı efrâk-ı gâfilânelerine ittibâ'an bin yüz seksan iki seferi açılub azîm hasârâta uğranılmışdır.

Bu muhârebe Devlet-i Aliyye'ye bir büyük ders olub asâkir-i mu'alleme tertîbinin derece-i vücûbda oldığını herkes anlamış ise de mevki'-i icrâya konılamayub fakat Sultân Mustafâ-yı Sâlis Hazretleri tophânece ba'zı ıslâhâta teşebbüs eylemiş oldığı hâlde sefer-i mezkûr esnâsında terk-i ta'lîmhâne-i fenâ itmişdir. Ve kendüsünden sonra vâris-i saltanat olan Sultân Abdülhamîd'in za'f-ı pîrânesi hasebiyle Devlet-i Aliyye'ce farz-ı ayn derecesiue gelmiş olan nizâm-ı cedîd-i askerîuin tertîbine adem-i kifâyetini vefâtından mukaddemce ba'zı kurenâsıyla söyleşdigi ve kendüsünden sonra oğlı Sultân Selîm'in cülûsunı ârzû eylediği mervîdir. Ve fi'l-vâki' Sultân Selim'in cülûsuna kadar bu bâbda bir gûne teşebbüsât-ı sahîha görilememişdir. Ve egerçi Sultân Abdülhamîd Hau Hazretleri'nin asrında Halîl Hamîd Paşa sadâretinde tophânece ve tersânece ba'zı ıslâhâta teşebbüs olunduysa da ol vakit İstanbul'da efkâr-ı ta'assubiyye gâlib ve nizâm-ı cedîde meyl ve ârzû göstermek Sultân Mustafâ politikasına ya'nî oğlı Şeh-zâde Selîm'in tarafdârlığına temâyül[2] ma'nâsına haml olundığından bunun müzâkeresi bile mukarrebân-ı saltanatın emniyyetini sâlib idi. Ve Halîl Hamîd Paşa'nın â'dâsı bu vâdîde yol bulub aleyhinde işleyerek hakkında emniyyet-i şâhâneyı selb itmişlerdir.

FASL-I SÂBİ'

(Ahvâl-i Bahriyye Hakkındadır)

Ez-kadîm kayıklar kürekle yüridilüb ve üç çifte ve beş çifte deyü büyücek gemiler yapılmağa başlayub dümen ve yelken dahi îcâd olunarak bi't-tedrîc[3] gemicilik fenn ve san'atı ilerülemişdir. Ancak evâ'ilde gemiler her hâlde kıyı suların kullanub açık denizlere açılamazlardı. Nevbet-i kuvve-i bahriyye ehl-i sûra ve bütün Fenikelüler'e geldikde anlar **(s.125)** ulûm-ı riyâziyyede dürlü dakîkalar keşf ve ihtirâ' birle fünûn-i şettâda ilerüliyerek

1 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
2 Temâyül: Meyletme, eğilme, bir yana çarpılma.
3 Bi't-tedrîc: Derece derece, azar azar.

rasad kuvvetiyle bahren arz-ı Yunan'a ve Sebte Boğazı'na[1] ve ba'zı rivâyâta nazaran daha uzak yerlere seyr ü sefer iderek ticâret idüb anların bu hâl ve hareketlerine milel-i sâ'ire sihr ve kehânet nazarıyla bakarlardı.

Hazret-i Ömerü'l-fârûk radiyallâhu anh zamân-ı hilâfetine gelince ehl-i İslâm deryâ seferine sâlik[2] olmamış idi. Amr bin Âs radiyallâhu anh Mısır'ı feth eyledikde Hazret-i Ömerü'l-fârûk ana mektûb yazub bahr ne makûle şeydir ahvâl ve evsâfını i'lâm et deyü emr itmekle Amr bin Âs dahi dergâh-ı Fârûkî'ye (yâ Emîrü'l-Mü'minîn inne'l-bahra halkun azîmun yerkebuhû halkun za'îfun ke-dûdun alâ-ûdin) deyü cevâb yazmağın Hazret-i Ömer ümmet-i Muhammed'i sıyânet kasdıyla rükûb-i bahrdan men' eylediğine mebnî Kureyş ve sâ'ire deryâda sefer itmekden imtinâ' eylediler ise de Mısır halkı ve milel-i muhtelifeden Memâlik-i Mısriyye'de olan tüccâr an-asl hurûb ve ticârât-ı bahriyye ile me'lûf ve düvel-i sâlife zamânlarında ömürleri deryâ seferine masrûf olarak ebâ-an-ceddin bildikleri sınâ'at-ı nâfi'aları olmağla anlar ferâgat itmeyerek Dimyât ve Reşîd ve İskenderiyye ve sâ'ir sevâhilden sefînelerin işledüb ve Süveyş halicinden Yemen ve Hind taraflarına seyr ü sefer[3] idüb ticâretlerinden kalmazlar ve sevâhil-i Mısriyye'de bulunan kabâ'il-i Arab ve Zenata ve Meğâribe kibârını gazevât ve ticârât-ı bahriyyeye terğîb ve tahrîkden hâlî olmazlar idi. Lâkin Amr bin Âs ile gelan kibâr-ı ashâb ve anların emsâli müteşahsân-ı Arab tenbîh-i Fârukî ile mütenebbih olarak ibtidâ-yı emrde muhâlefete cür'et itmeyüb ancak kuvvet ve mâl ve ricâle mâlik olan Nuhayle Şeyhi Arfece bin Hersemetü'l-ezdî ve Maskat Hâkimi Müslimîni gazâ ve cihâddan ve mekâsib-i nâfi'adan men' eylemek re'y-i savâb değildir deyü tenbîh-i Fârûkî'ye muhâlif sefînelere binüb Ummân ve sâ'ir sevâhil ve cezâ'ire gazâ itdiklerini Hazret-i Ömer işitdikde dahi Arfece'ye itâbnâme irsâl ile Amr bin Âs tarafından mu'âheze ve zecr[4] itdirdi. Zîrâ mâye-i aslî-i İslâm olan Arab henüz kabza-i teshîre geçen yerlerde geregi gibi yerleşmeden bir nicesi sefâîne rükûb[5] ile aktâr-ı ba'îdeye müteferrik ve perâkende olarak merkez-i hilâfetden ba'îd düşmeleri kâ'ide-i hikmete muvâfik değil idi. Ba'dehû sevâhil-i Mısriyye sükkânından zî-kudret sefîne sâhibleriyle ekâbir-i İslâm dahi müşâreket idüb refte refte sefînelere rükûb ile gâh gazâ ve gâh ticâret içün deryâ seferin ider oldukları Hazret-i Ömer'e mün'akis[6] oldukda nehy ve men'i teşdîd itmeyüb sükûnet ile hâlleri üzre ibkâ eylediginden tâ zamân-ı Mu'âviye'ye gelince ehl-i İslâm muhtasar[7] sefîneler ile gâh gazâ (**s.126**) ve gâh ticâret eylediler. Lâkin bu sefînelerde re'îs ve âlât kullanan hademenin ekserîsi Nasârâ'dan fenn-i deryâda mâhir kimesneler olarak ücret-i azîme ile istihdâm olunub ehl-i İslâm'da ol fünûna müte'allik ma'lûmât yoğidi. Hazret-i Mu'âviye vaktinde Amr bin Âs tekrâr Mısır'a vâlî oldukda fermân-ı Mu'âviye ile rûy-i deryâda gazâ içün Müslimîn'e izn-i âmm virdi. Hazret-i Ömer'in ibtidâ men'i ve sonra sükûtı ve ba'dehû izn-i âmm sudûrı ne hikmete mebnî oldığını muhakkikîn-i ulemâ bu vechile tevcîh idüb dimişler ki Millet-i Arab bidâyet-i hâlde ahvâl-i bahriyyeden bir şey bilmediği cihetle

1 Sebte Boğazı: Cebelitarık Boğazı.
2 Sâlik: Bir yola giren, bir yolda giden.
3 Seyr ü sefer: Gidiş geliş. Trafik.
4 Zecr: Önleme, yasak etme. Zorlama, zorla yaptırma.
5 Rükûb: Binme, bir vasıtaya binme.
6 Mün'akis: Tersine dönmüş, çevrilmiş; bir yere çarpıp geri dönmüş.
7 Muhtasar: Kısaltılmış, kısaltma, kısa.

ibtidâ-yı emirde Hazret-i Ömer anları sıyânet maslahatı içün men' eylemiş ve ba'dehû takım takım ol maslahata mübâşeret ve levâzım ve teferru'âtını ta'allüme mübâderet itdiklerinde alâ-sebîli'l-musâmaha sükût eylemiş mu'ahharen Millet-i İslâmiyye ol fünûna âşinâ olarak ahvâl-i deryâya epeyce kesb-i vukûf itdiklerinden bahren gazâ ve cihâda izn-i âmm[1] virilmiş ola.

Ber-vech-i meşrûh izn-i âmm sudûrundan sonra guzât-ı Müslimîn münâsib sefîneler yapub ve Nasârâ'dan ahvâl-i rûzgârı ve umûr-ı bihârı lâyıkıyla ârif re'îsleri icâre ile tutarak kendüler âlât-ı harb ve edevât-ı cihâd ile gidüb gâh gazâ ve gâh ticâret ider oldılar. Hattâ Emîr-i Mısır Ukbe bin Âmir Hicret'in kırk yedinci senesinde Rodos Cezîresi'ne gazâ idüb ganâ'im-i kesîre almışdır. Ve kırk sekiz senesinde Hazret-i Mu'âviye Kıbrıs Cezîresi'ne gazâ eyledi deyü Târîh-i Hamîs'de İmâm Vâkıdî'den rivâyet olunmuşdur. Vâsıf Târîhi'nde muharrer oldığına göre Abdülmelik bin Mervan'ın hengâm-ı saltanatında Afrika'ya Âmilî Hasan bin Nu'mân'a haber irsâl ile Tunus tarafında sefâ'in-i mütenevvi'a inşâsiçün dâru's-sınâ'a binâsını emr idüb işte Millet-i İslâmiyye'de ibtidâ yapılan dâru's-sınâ'a da budur. Hâlâ lisânımızda müsta'mel olan tersâne lafzı dâru's-sınâ'adan galatdır ol vakit dâru's-sınâ'ada beş yüzden ziyâde firkateye müşâbih hafîfü'l-mü'ne sefîneler yapılub hâzır oldukda Tunus havâlisi şeyhi Ziyâde bin İbrâhîm vaktinde ki târîh-i Hicret'in seksan ikinci senesi idi. Atâ bin Râbi' Abdülmelik tarafından emîr olarak ol donanma ile varub el-yevm Siçilya didigimiz Sakliya cezîre-i azîmesini feth eyledi. Ve doksan bir senesinde hâkim-i Afrika olan Mûsâ bin Nusayr tarafından Târık bin Ziyad Endülüs tarafına gazâ idüb Endülüs memleketini ve ba'dehû Sardunya Cezîresi'ni feth itdiler. Ve doksan iki târîhinde yine Târık bin Ziyad hem kapudan ve hem serdâr sıfatıyla bir büyük donanma ile Sebte halicinden taşra (**s.127**) Bahr-ı Okyanus'a çıkub İspanyalular ile müddet-i medîde ceng iderek fütûhât-ı azîmeye nâ'il oldı. İbtidâ Sebte Boğazı'ndan taşra çıkan İslâm donanması işte bu donanmadır. Emirlerine nisbetle boğaza dahi Cebel-i Târık tesmiye[2] olunmuşdur. Ol vakit Endülüs'de Got Kavmi hükûmet iderek asıl yerlü İspanyolları re'âyâ hükmünde istihdâm idüb pâyitahtları Tuleytula[3] şehri idi. Ol asırda ise Avrupa'nın sâ'ir taraflarında oldığı gibi İspanya kıt'asında dahi agniyâ[4] pek çok emvâl ve zî-kıymet eşyâ vakf idegeldikleri cihetle büyük manastır yapub bu sûretle Tuleytula'da dahi pek büyük bir manastır binâ olunarak zî-kıymet emvâl ve eşyâ ile mâlâ-mâl idi. Ba'zı nakkâlân-ı ahbâr-ı za'îfe Tuleytula'da ol vakit şöyle ma'mûr bir beytü'l-hikme var idi deyü rivâyet ve ta'rîf itdikleri beytü'l-hikme işte bu manastırdır. Yohsa ol zamân İspanya'da ilm ve hikmetden henüz bir eser yoğidi. Her ne hâl ise bu vechile ruhbân tâ'ifesi ol tarafda pek ziyâde nüfûz ve kudret kesb idüb ba'zı şebirlerde bayağı iddi'â-yı istiklâl derecesine gelmiş olduklarından mu'ahharen Got Kavmi'nden nevbetle câlis-ı sandali-i hükümrânî olan Rodrik nâm kral muktezâ-yı şecâ'at-i zâtiyye ve hamiyyet-i şebâbiyyesi üzre rehâbînin[5] bu derece nüfûzlarını çekemeyerek mezkûr büyük manastırı urub yağma

1 İzn-i âmm: Herkese müsaadeli olan.
2 Tesmiye: Ad koyma, adlandırma, isim verme.
3 Tuleytula: Toledo.
4 Agniyâ: Zenginler.
5 Rehâbîn: Rahipler, papazlar; rahibeler

itdirmiş oldığından küberâ[1] ve ahâlîden bir takımı kendüsünden dil-gîr[2] olmuş ve bunun üzerine cenûb-ı Endülüs tarafında muhâfız bulunan Culyanus nâm serdârın kızına tasallut[3] itmekle o dahi kendüsine hasm-ı cân olarak buğz ve kînini icrâ içün Arabları Endülüs tarafına da'vet eylemiş olmasına nazaran İspanya kıt'ası bir istîlâya kesb-i isti'dâd eyleyüb ol vakit Millet-i İslâmiyye'nin dahi zamân-ı şebâb-ı satvet ve şevketi olmağın kıt'a-i mezkûreye ayak basdıkları gibi müddet-i kalîle zarfında her tarafını zabt ve istîlâ iderek ganâ'im-i kesîreye nâ'il olub hele Tuleytula fethinde nasîb-i ehl-i İslâm olan emvâl ve zî-kıymet eşyâ kâbil-i ihsâ degildir. İşte bunca fütûhât-ı azîme ancak kuvve-i bahriyye sâyesinde vücûda gelmişdir. Ve guzât-ı Müslimîn ber-vech-i meşrûh kuvve-i bahriyyeye mâlik oldukdan sonra be-her sene Mısır'dan ve Tunus ve Afrika taraflarından donanma ihrâc ile cezâ'ir ve sevâhilde pek çok memâlik-i Efrence muzaffer ve fütûhât-ı celîleye mazhar olmuşlardır. Ba'dehû Endülüs donanması iki yüz ve Afrika donanması yüz elli sefîneye bâliğ olub rû-yi deryâda gâh ehl-i İslâm donanması ve gâh Nasârâ donaması gâlib olarak cezâ'ir ve sevâhil vilâyetlerin yek-dîgerden ahz ve teshîr idegelmeleriyle rûy-i deryâda ceng ü cidâl eksik olmamışdır.

(**s.128**) Mu'ahharen pusula îcâd olunmağla fenn-i mellâhat[4] pek ziyâde terakkî bularak Arablar diyâr-ı Hind'e ve sâ'ir sevâhil ve cezâ'ir-i ba'îdeye ve Avrupalular Bahr-i Okyanus'a seyr ü sefer itmege başlayub bu sûretle Amerika ve daha nice cezîreler keşf olundı. Ve Avrupa'dan Ümîd Burnı tarîkiyle Hind'e gidilür oldı.

Sevâhil-i deryâda bulunan düvel[5] ve ümemin[6] hurûb ve ticârâtı rükûb-ı sefîneye ve sefer-i deryâya muhtâc oldığından bunlar öteden berü fenn-i inşâ-yı süfün ve mellâhat ile iştigâl itmekle bu husûsda kesb-i meleke ve mehâret idegeldikleri cihetle sınâ'at-ı bahriyye günden güne terakkî idegelmişdir. Ve gitdikce fünûn ve sanâyi'in terakkîsiyle sefînelerin cesâmeti tezâyüd iderek asrımızda meşhûd olan kapak ve üç anbârlı gibi sefâ'in-i kebîre i'mâl olunmuşdur. Ve daha sonraları vapurlar ve zırhlılar îcâd olunmağla ahvâl-i bahriyye bütün bütün başkalaşub cihânın revâbıtı ve düvel ve ümemin mu'amelâtı başka şekle girdi.

Devlet-i Aliyye'nin evâ'ilinde ekser hurûb ve kıtâli[7] karada olmağla donanma umûrına çendân[8] takayyüd olunmayub Sultân Orhân Gâzî'nin oğlı Süleymân Paşa Rûm kayıklarıyla Gelibolı tarafına mürûr iderek ol havâlîyi teshîr ile Rûmili kıt'asında bir haylî yerler zamîme-i Memâlik-i Mahrûse oldukdan sonra Gelibolı ma'berinde[9] biraz kayıklar tedârik olunmuş idi. Ba'dehû İstanbul'un teshîrine yalnız kara tarafından muhâsarası kâfî olmadığından bahren dahi hücûm içün kadr-ı kifâye sefâ'in tertîb olunub ancak ol vakit İstanbul ile Galata miyânına zencîr çekildiginden limana gemi imrârı kâbil olmamağla Baltaoğlı Süleymân Beg ma'rifetiyle bir rivâyetde Südlice ardında müceddeden gemiler inşâ ile oradan ve bir rivâyet de Rûmilihisârı ardında tertîb-i donanma olunub hâlâ Dolmabağçe dinilan limandan fenn-i

1 Küberâ: Büyükler, ulular.
2 Dil-gîr: Gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın.
3 Tasallut: Musallat olma, sataşma, başına ekşime.
4 Fenn-i mellâh: Gemicilik ilmi.
5 Düvel: Devletler.
6 Ümem: Ümmetler.
7 Kıtâl: Vuruşma, cenk, savaş; birbirini öldürme.
8 Çendân: Gerçi, her ne kadar. O kadar. Pek o kadar.
9 Ma'ber: Geçit, geçilecek yer, köprü, kemer.

cerr-i eskâl mâhirlerinin hayret-efzâ[1] tedbîrleriyle yağlı kızaklar üzerinde karada gemiler yürüdilerek limana indirildikde içlerine metrisler kurılarak ol tarafdan hücûm olunub bu tedbîr-i dil-pezîr ile şehr-i İstanbul feth ve teshîr olundı. İşte Devlet-i Aliyye'de en ibtidâ nasb olunan deryâ begi işbu Baltaoğlı Süleymân Beg olub Rûmilihisârı'nın üst tarafındaki liman-ı meşhûr ana nisbetle yâd olunmakdadır. İstanbul'un fetihden sonra tersâne umûrına ihtimâm olunarak haylî sefîneler inşâ olunub müddet-i kalîle zarfında ol asırda bütün Akdeniz'i benimsemiş olan Venediklüler'i tehdîd idecek kadar donanma tedârik olunmuş ve hemân Fâtih zamânında kuvve-i bahriyye ile nice bikâ' ve kılâ' zabt ve teshîr kılınmış idi. Bu sûretle Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi haylî ilerüleyerek mâhir kupadanlar zuhûr idüb ez-cümle Kemal Re'îs yâr ve ağyâr nazarında isbât-ı liyâkat ve mehâret (**s.129**) itmiş idi. Hattâ Sultân Bâyezîd-i Sânî asrında sekiz yüz doksan iki sene-i hicriyyesinde Endülüs'e ve Cezîre-i Siçilya'ya İspanyalular musallat oldığından ol memâlik hükümdârı bulunan Al-i Ahmer melikinden bir kasîde-i garrâ gelüb İspanya istîlâsından şikâyet ve Endülüs iklîmini tasallut-ı â'dâdan tahlîs ricâsıyla istimdâd ve isti'ânet itmekle Kemal Re'îs çend kıt'a sefîne ile imdâdlarına gönderilmiş ve fakat ol esnâda muhârebe-i bahriyye Arnavudluk ve Mora semtlerine düşmekle Endülüs tarafı bırakılmış idi.

Ve ol asırda haylî büyük gemiler inşâsına mübâderet olunub hattâ Kâtib Çelebi'nin ba'zı Latin târîhlerinden rivâyet eyledigine göre Avrupa mülûkünden Alfons nâm kral dört bin tonilatalık[2] bir gemi yapdırmış idi. Ba'dehû iki gemi daha yapdırdı ki bir zamânda ol kadar büyük gemi yapılmamış idi. Lâkin anları kullanamadılar iskelede birbirine çatub bozdılar. Venedik halkı dahi ol esnâda büyük gemiler inşâsına başladılar. İşte ol asırda Fâtih Mehmed Han dahi üç bin tonilatalık bir gemi yapdırdı. Lâkin indirirken iskelede gark[3] oldı.

Tonilata fuçı ma'nâsına olub bizler de kîle ta'bîri sefâ'inin sagir ve kebîrine mikyâs olarak şu kadar kîlelik ta'bîr olundığı gibi Avrupalular beyninde dahi tonilata ta'bîri gemilerin hacmini beyân makâmında mikyâs olub bir tonilata otuz altı kîle i'tibârındadır. Ancak bu dahi kalyon envâ'ındadır. Kalyon ta'bîri el-yevm üç anbârlular ile kapaklara mahsûs olarak beynimizde ıstılâh[4] olmuş ise fi'l-asl kalyon yalnız yelken ile kullanılan büyük sefîneler olub karaka[5] ve barca[6] ve polika gibi envâ'-ı adîdesi var idi. Ve karaka kalyonun büyügi dimek olarak ol asırlarda bunları ekseriyâ İspanyalular kullanurdı. Ve sâ'ir düvel-i Avrupa'nın ceng kalyonları ekseriyâ barca idi. Ammâ çekdiri envâ'ı ki hem yelken ile kullanılur ve hem de kürek ile çekdirilür gemilerdir. Bunların dahi aksâm-ı adîdesi olarak bunlarda mikyâs oturak ta'bîri olub aksâmı dahi bu vechile yek-dîgerden mütemeyyiz olur. Şöyle ki on oturakdan on yediye varınca firkate dinilür. Her küregini ikişer üçer âdem çeker. Ve on sekiz ve on dokuz oturak olursa birketde dirler. Ve on dokuzdan yirmi dörde varınca kalitadır. Ve yirmi beş oturaklı olur ise kadırga dirler ki her küregini dörder âdem çeker. Ve yirmi altı oturakdan otuz altı oturağa varınca baştarda dirler her küregini beşer altışar yedişer âdem

1 Hayret-efzâ: Hayret artıran.
2 Tonilata: İtalyanca "tonnellata". Gemilerin alabileceği yükü belirtmekte kullanılan bir tona eşit ağırlık birimi.
3 Gark: Suya batma; batma; batırma. Boğulma, boğma.
4 Istılâh: İlim sözü, tâbir, terim.
5 Karaka: Kalyon çeşidi.
6 Barca: Nakliye ve harp gemisi olarak kullanılır. Altı düz 2-3 direkli büyük teknelerdir.

çeker. Gemisine göre yüksek ve arîz olur ise mavnadır. İki kat olub altı mavna (**s.130**) üstü kalyon olursa göge dirler. Kadırgaların iki bodoslamasının arası elli beş ve elli altı zirâ' tûlünde ve anbâr ağzı yirmi karış arzında olarak kıç irtifâ'ı on sekiz karış ve baş irtifâ'ı on bir karış olur ve kuşak irtifâ'ı altı karış bir parmak olur. Her bir kadırgada harita ve pusulaya bakar birer mâhir kapudan ve ternikte kullanur. Yirmi âlâtcmın biri odabaşı olub dümenci ve yelkenci ve neccâr ve kalafatcılarıyla bile bir kadırganın otuz bu kadar gemicisi ve yirmi beş oturakdan bir kürek mahalli ocak yerine gitmekle kırk dokuz kürek dörder katdan yüz doksan altı kürekcisi ve yüz cengcisi olmağın bir kadırğa halkı lâ-akall üç yüz otuza bâliğ olurdı yirmi altı oturak âdî baştardanın tûli elli yedi zirâ' olub arzı ve halkı dahi ana göre idi ammâ paşa baştardasının tûli yetmiş ve yetmiş iki arşun kadar olur ve otuz altı oturak olub her küregini yedişer âdem çeker ve halkı lâ-akall[1] sekiz yüz nefer idi. Altmış beş zirâ' tûli olan mavnanın yirmi karış kıç irtifâ'ı ve on iki buçuk karış baş irtifâ'ı ve yedi buçuk karış kuşak irtifâ'ı olub derûnuna yirmi dört pâre top konılur. Ve yirmi altı oturağının her küregini yedişer âdem çekûb cümle halkı altı yüz nefere bâliğ olurdı. Bu gemileri ekseriyâ vaz'-ı kürek olunan üserâya çekdirüb anlara forsa ta'bîr iderlerdi. Şöyle ki bunlar zencîr-bend oldukları hâlde oturak mahallinde çakılı olarak kürek çekerlerdi. Ma'a-mâfîh ceng vaktinde bunlara emniyyet olunamadığından ehl-i İslâm kapudanlarının ekserîsi ihtiyatan kürekcilerin nısfını forsa ve nısf-ı dîgerini Türk olarak istihdâm iderlerdi.

Sultân Bâyezîd-i Sânî asrında Mora sevâhilinin teshîri irâdesiyle azîm sefîneler inşâ olundığı sırada iki kıt'a göge yapılmış idi ki her birinin tûli yetmişer ve arzları otuzar zirâ' olarak içlerine büyük toplar ve her birine ikişer bin cengci ve kürekci vaz' ile birinin riyâseti meşhûr Kemal Re'îs'e ve dîgerinin riyâseti Burak Re'îs'e virilüb sâ'ir gemi envâ'ından dahi sağîr ve kebîr üç yüz kıt'a sefâ'in tehiye' ve tertîb ile İnebahtı cânibine gönderilmiş idi. Avarin'i tecâvüz ile Burak Adası'na vardıklarında düşman donanması mukâbil gelerek cenge mübâşeret olunub düşmanın iki gögesiyle bir mavna ve bir de barcası Burak Re'îs'in gögesine hücûm itdiklerinde vehle-i ûlâda[2] Burak Re'îs ol mavna ile barcayı top ile kesr ve gark itdikden sonra ol gögeler ikisi birden Burak Re'îs'in gögesine (**s.131**) sarıldıklarında Burak Re'îs düşman gögelerine revgan-ı neft[3] ile âteş bıragub ikisini dahi yakmış ise de kendü gögesini anlardan ayıramayub o dahi bile yanmış ve kendüsiyle berâber beş yüz kadar asâkir-i İslâmiyye şehîd olub sâ'ir deryâya düşen guzât-ı Müslimîn kayıklara alınarak tahlîs[4] kılınmış ve düşman sefînelerinde bulunanların harîk ve garîkından başka deryâda yüzenleri dahi kurtılamayub telef olarak imdâdlarına gelan bir kıt'a kalyon dahi ahz ve zabt olunmuşdur. Ve bu ma'rekeye karîb olan ada Burak Adası deyü ma'rûf olmuşdur.

Andan sonra vukû'a gelan muhârebâtda dahi Donanma-yı Hümâyûn Venedik donanmasına gâlib gelerek İnebahtı ve Moton ve Koron kal'alarının fethi müyesser olmuşdur.

Ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi ilerüleyerek Venedik donanmasına galebe itmiş iken mu'ahharen Sultân Bâyezîd'in pîrligi hasebiyle inzivâsı[5]

1 Lâ-akall: En azından, daha aşağı olmaz.
2 Vehle-i ûlâda: İlk başlangıçta, birden bire.
3 Revgan-ı neft. Neft yağı.
4 Tahlîs: Kurtarma, kurtanlma.
5 İnzivâ: Bir köşeye çekilme, çekilip hiç bir işe karışmama.

vükelânın ihmâl ve musâmahasına ve mizâc-ı devletin za'f ve fütûrına bâ'is olarak deryâ seferleri mühmell ve metrûk olub ba'dehû Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri dahi (takdîmü'l-ehemmi ale'l-mühimm)[1] kâ'idesine ri'âyetle İrân ve Arabistân seferlerine iştigâl itdigi cihetle donanma umûrına bakılamadığından başka o aralık Akdeniz'ce büyük meşgaleler çıkarılmamak içün ehl-i İslâm korsanları dahi seferden men' olunmuş idügünden egerçi devletin kuvve-i bahriyyesi tenezzüle yüz tutmuş ise de ol vakit Osmânluların mevsim-i şebâb-ı satvet ve şânı ve urûk-ı hamiyyetlerinin zamân-ı terakkî-nişân-ı hiddet-i nabazânı oldığından ser-der-i havâ-yı cihâd olan gönüllü kapudanların pek çoğı korsanlığı terk itmemek üzre garb sevâhiline yapılub Avrupalular ile ceng ve cidâlden[2] hâlî olmadılar. Bunların pîşvâsı[3] meşhûr Hayreddîn Paşa'dır. İşte bu hâlde Sultân Süleymân Han Hazretleri tahta cülûs ile donanma umûrına ziyâde ihtimâm ve takayyüd buyurmalarıyla kuvve-i bahriyye-i Devlet-i Aliyye kesb-i hayât-ı tâze eylemişdir.

Çünki Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri umûr-ı tersâneye şürû' birle Fâtih merhûm vaktinde Âyînelikavak semtinde yapılmış olan gözlerden ziyâde gözler ve mahzenler yapdırmış ve niyyetleri azîm donanma tedârik birle Akdeniz'de olan cezâ'ir ve sevâhil-i memleketlerin bi-tamâmihâ[4] zabt ve teshîr itmek maslahatı olub hattâ İdrîs-i Bidlîsî ve dîger ba'zı mahrûmları ile musâhabet-i hâssa esnâsında Sebte Boğazı'na varınca Akdeniz didikleri bir halicdir anda bu kadar milel-i muhtelife cem' olub tamâmen bir halic Devlet-i Aliyye hükmünde olmamak lâyık mıdır ve bu husûsa bezl-i mâfi'l-vüs' itmemek (**s.132**) şân-ı saltanata şeyn[5] virecek kusûr-ı himmetdendir Hakk Te'âlâ ecelden emân virirse bu maksûda kifâyet idecek mertebe donanma tedârik idüb Akdeniz'de olan memâliki kabza-i teshîre almadıkca râhat ve ârâmı harâm itmege ahd olsun dirler imiş ve tersâne binâsını tevfîr ve teksîr itmege bu azîmet-i kahramâniyye ile şürû' buyurmuşlar.

Lâkin Devlet-i Çerâkise-i Mısriyye ki Haremeyn-i Şerîfeyn hidmeti şerefiyle uyûn-ı nâsda mu'teber ve Mısr-ı Kâhire me'vâ-yı Hilâfet-i Abbâsiyye oldığından mülûk-ı Çerâkise bu şeref-i müste'âr ile dahi celîlü'l-kadr oldukları hâlde ba'zı esbâb-ı hâdiseden dolayı Devlet-i Aliyye ile beynlerimde bürûdet ve mübâyenet peydâ olub egerçi Tunus Meliki Osmân Hafsî tavassutı ile yine dostluk te'kîd olunarak tarafeynden mürâselât ile ilçiler tevârüd ider olduysa da dâ'ire-i gayret-i devlet merkez ta'yîn ve istiklâlde kabûl-i şirket itmediginden başka Tâ'ife-i Çerâkise gâh İrâniyân'a ve gâh eşkıyâ-yı Urbân'a gizlü mu'âvenetden hâlî olmadıkları ecilden ibtidâ mülk-i Mısr'ı feth itmek ve bu tarîk ile sevâhil-i Arabistân kabza-i teshîre alınmak ehemm[6] görülmegin evvel emirde ol maslahat-ı mühimmeye bezl-i himmet[7] buyurub andan Dâr-ı Saltanat'a avdet itdiklerinde melhûzları olan veche üzre rû-yi deryâya donanma indirmek tedârikinde iken İstanbul'a teşrîflerinin ikinci senesi dâr-ı ukbâya[8] irtihâl itdiler.

1 "Ehemmi (çok önemliyi), mühime (önemliye) tercih etmek."
2 Cidal: Karşılıklı kavga, savaş, cenk; ağız dalaşı.
3 Pîşvâ: Reis, baş, başkan.
4 Bi-tamâmihâ: Tamamıyla, büsbütün.
5 Şeyn: Leke, hata, kusur.
6 Ehemm: Çok mühim, çok ehemmiyetli.
7 Bezl-i himmet: Bol bol çalışma, fazlaca çabalama
8 Dâr-ı ukbâ: Ahriet, öbür dünya.

Oğlı Sultân Süleymân Han Hazretleri câlis-i taht-ı saltanat oldukda tersâne umûrına ihtimâm ile takayyüd-i tâmmdan hâlî olmayub çünki Rodos kavalyerleri korsanlıkla Akdeniz'i kesüb rast geldikleri tüccâr sefînelerini ahz ve zabt idegeldiklerinden Mısır yolınun te'mîni içün Rodos'un fethi ehemm oldığına mebnî evvel emirde azîm donanma ile varub dokuz yüz yirmi dokuzda Rodos Cezîresi'ni feth eyledi. Ve dokuz yüz otuz ikide Süleymân Re'îs nâm korsanı Süveyş denizine kupudan ve serdâr idüb yirmi pâre kadırga ile bender-i Süveyş'den diyâr-ı Yemen'e gönderdiler. O dahi varub Yemen ve Aden sevâhilini zabt eyledi andan sonra Hayreddîn Paşa İstanbul'a gelmekle Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi derece-i kemâle vâsıl oldı.

Hayreddîn Paşa'nın ismi Hızır olub ancak Avrupalular beyninde Barbaros deyü ma'rûfdur[1] ki kırmızı sakallu dimekdir. Deryâda hâriku'l-âde ef'âl ve gazavâtı olub mazınne-i kerâmet bir pîr-i mücâhid-i celîl-i menkıbetdir. Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin emriyle terceme-i hâlini yazdırub bir kitâb iderek müşârün-ileyh hazretlerine takdîm itmişdir. Tefâsîl-i ahvâli andan ma'lûm olur bu makâmın ol tefâsîle tahammüli (**s.133**) yokdur fakat anın kapudanlığı avânı kuvve-i bahriyye-i Devlet-i Aliyye'nin en ziyâde şevket ve galebesi zamânı oldığından icmâlen terceme-i hâlinin beyânı münâsib görinür. Şöyle ki Hayreddîn Re'îs fi'l-asl Midillü Adası sükkânından olub Selanik'e işler ve büyük birâderi Oruc dahi Trablus ve Şâm seferlerine gider idi. Oruc Re'îs bir def'a Trablus'a giderken Rodos korsanlarına esîr düşmüş idi. Ba'de'l-halâs[2] Sultân Korkud Antalya'da iken andan istîzân iderek on sekiz oturak bir gemi ile korsanlığa çıkub bir müddet Rodos etrâfında ve sâ'ir sevâhilde nice sefâ'im-i Nasârâ'yı gâret itdikden sonra garb tarafına gitmiş idi. Çünki Sultân Selîm Han'ın cülûsunda Sultân Korkud ihtifâ[3] idüb Akdeniz gemileri dahi seferden men' olunmağla ehl-i İslâm korsanları garb sevâhilini kendülerine mersâ[4] ve me'vâ[5] itdiklerinden Hayreddîn Re'îs dahi gemisini alub garb tarafına bâdbân-güşâ-yı azîmet olarak birâderi Oruc Re'îs ile Trablus tarafında vâki' Cerbe Adası'nda lede'l-mülâkât iki birâder gazâya niyyet ile Tunus'a varup hâkiminden bir mekân istemişler. Ol zamân Tunus dahi Âl-i Hafs yedinde olub mâl-ı ganâyimin humsı Tunus hazînesine teslîm olunmak şartıyla anlara Halku'l-vâd Kal'ası'nı ta'yîn itmiş idi. Bu sûretle iki birâder denize çıkub rast geldikleri sefâ'in-i efrenci ahz ve teshîr ve gitdikce sefâ'ini teksîr ve sît ve şöhretlerini îsâl-i çarh-ı esîr iderek Akdeniz'e velvele virdiler. Ve ol esnâda Cezâ'ir-i Garb sevâhilinin pek çok yerleri efrenc elime geçmiş idügünden müddet-i medîde efrenc ile muhârebe itdiler. Tunus tarafında vâki' Becâye Hisârı dahi ber-vech-i meşrûh efrenc elinde bulunmağla anın üzerine hücûm itdiklerinde üzerlerine gelan İspanya donanmasına gâlib geldiler. Ancak bu muhârebede Oruc Re'îs'in bir kolı mecrûh[6] olmağla birâderi Hayreddîn anı Tunus'a irsâl birle kendüsi Cezîre-i Mayorka'yı urub ve birkaç kule fethile nice karyelerini gâret ve vâfir emvâl-i ganîmet ahz idüb denizde Korsika donanmasına tesâdüf birle ana dahi galebe iderek muzafferen Tunus'a avdet ve

1 Ma'rûf: Herkesçe bilinen, tanınmış, belli.
2 Ba'de'l-halâs: Esaretten kurtulduktan sonra.
3 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.
4 Mersâ: Liman, geminin demir attığı yer.
5 Me'vâ: Yurt, mesken, yer, makam, sığınacak yer.
6 Mecruh: Cerh olunmuş, yaralanmış.

ba'dehû mevsim-i şitâda[1] tekrâr korsanlıkla denize çıkub bir ay zarfında üç bin sekiz yüz esîr ve yirmi pâre gemi ve bunca emvâl-i ganâ'im ile ric'at itdikden sonra bahârda yedi kıt'a gönülli gemisine serdâr olarak ba'zı sevâhil-i Avrupa'yı basub küllî ganâ'îm aldıkdan başka denizde dahi beş kıt'a sefîne alub bunlardan birini meşhûr Kemâl Re'îs'in hemşîre-zâdesi olan Muhyiddîn Re'îs ile Devlet-i Aliyye'ye irsâl ve takdîm eylemiş ve mukâbilinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi kendüsine iki kadırga ile hil'at gönderilmiş idi.

(**s.134**) Bundan sonra Hayreddîn Re'îs'e deryâda karşu durur olmayub Barbaros nâmından bütün Akdeniz lerzân ve sevâhil ve cezâ'ir-i Avrupa halkı hirâsân[2] olarak beşikdeki çocuklarını Barbaros nâmıyla ihâfe[3] ve iskât ider oldılar.

Anın bu vechile hurûc ve zuhûrı düvel-i Avrupa'ya mûcib-i endîşe olub binâ'en-aleyh Fransalu dahi otuz kıt'a donanma ile Tunus tarafına muhâceme eylemiş ise de anlar dahi münhezimen ve me'yûsen avdet itmişler idi. Ba'dehû Oruc Re'îs Cezâ'ir'i zabt ile anda temekkün iderek Cezâ'ir ve Becâye tevâbi'i olan kılâ'ı birâderi Hayreddîn Re'îs ile beynlerinde mukâseme[4] idüb Cezâ'ir'in garbında olanlara Oruc Re'îs ve cânib-i şarkîsinde olanlara Hayreddîn Re'îs namzed olmağla Telemsân hâkimi bunları Cezâ'ir sevâhilinden tard itmek üzre İspanyalu ile ittifâk iderek karadan kendüsi ve denizden İspanya donanması Cezâ'ir üzerine hücüm sadedinde olduklarını Oruc Re'îs haber alarak bir mikdâr asker ile seri'an Telemsân üzerine hareket itdiginde çünki hâkimin â'dâ-yı dîn ile ittifâkından dolayı ahâlî kendüsünden rû-gerdân[5] olub ulemâsı dahi katline fetvâ virmeleriyle Oruc Re'îs şehre tekarrüb itdigi gibi ahâlîsi istikbâl ve inkıyâd idicek Telemsân Hâkimi Telemsân'ın iskelesi olub mukaddemâ İspanya yedine geçmiş olan Vehrân'a firâr ve İspanyaludan istimdâd itmegin bezl-i mâl ile celb olunan bir haylî Arab askerine bir mikdâr dahi Frenk askeri koşılub evvelâ Kal'atü'l-Kalâ'î ve ba'dehû Telemsân'ı muhâsara itdiklerinde bir seneden ziyâde harb ve kıtâl mümtedd olarak nihâyet Oruc Re'îs şehîd olub bu kal'alar dahi istîlâ olundukdan sonra İspanyollar yüz yetmiş pâre gemi ile gelüb karaya küllî asker ihrâcıyla Cezâ'ir'e hücûm itdiklerinde Hayreddîn Re'îs'in kendi âdemleri ekall-i kalîl[6] ise de yirmi bin kadar Arab askeri kendüsüne inkıyâd üzre bulundığmdan makâm-ı müdâfa'ada sebât iderek İspanyaluları küllî telefât virdikden sonra firâra icbâr[7] eyledi. Ba'dehû Telemsân'ı ve Tenes Hisarı'nı fetihle avdetinden sonra gemileri Cezâ'ir Limanı'nda yaturken yüz otuz pâre gemi ile İspanyalular gelüb limanı basdıklarında yine münhezimen avdet idüb ancak bu kerre ba'zı sefîneleri kuma oturmağla donanmanın kapudanı ve bir haylî zâbitânı ve üç bin kadar neferleri Cezâ'ir'de esîr kaldılar.

Bu vak'adan sonra Cezâ'ir ahâlîsi Hayreddîn Re'îs'den Cezâ'ir Emâreti'ni kabûl itmesini istid'â[8] itmiş ve o dahi hutbe ve sikke-i Âl-i Osmân nâmına olmak şartıyla kabûl eylemiş olub ancak Tunus ve Telemsân hâkimleri bu sûretden dil-gîr olmalarıyla Hayreddîn

1 Mevsim-i şitâ: Kış mevsimi.
2 Hirâsân: Korkak, ürkek.
3 İhâfe: Korkutma, korkutulma.
4 Mukâseme: Taksim etme, paylaşma, bölüşme.
5 Rû-gerdân: Yüz çeviren, yüz döndüren.
6 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
7 İcbâr: Cebretme, zorlama, zorlanma.
8 İstid'â: Rica ile isteme, davet etmek, dilekçe.

Beg (**s.135**) aleyhe ittifâk iderek Cezâ'ir ahâlîsinden işe yarar begleri idlâl[1] ile kendü taraflarına ve bir tarafdan dahi bezl-i mâl ile bir takım Urbânı Cezâ'ir üzerine taslît ve havâle itdiklerinden başka Telemsân melik-zâdelerinden ba'zısı Fas Hâkimi'nden ve ba'zısı İspanya'dan isti'âne ile ceng ü cidâlden hâlî olmamalarıyla Hayreddîn Beg bunların def'-i mazarratlarıyla meşgûl oldığı esnâda berren ve bahren sevk-i asâkir ile Vehrân kurbunda vâki' Mos[ta]ganem Hisârı'nı teshîr itdikden sonra donanması ile Endülüs yakasına geçüb yalılardan vâfir ganâ'im aldıkdan başka Medceller'den ya'nî İspanyalular yedlerinde esâretle giriftâr-ı mezellet olan ehl-i İslâm'dan dahi bulduklarını Cezâ'ir'e nakl ve iskân eylemişdir. Lâkin bir tarafdan İspanyalular ve bir tarafdan Tunus Hâkimi'nin iğvâsıyla[2] Arablar Hayreddîn Beg üzerine hücûmdan hâlî olmayub bu sûretle elindeki hisârların ekseri giriftâr-ı dest-i istîlâ ve Cezâ'ir halkının pek çoğı mâ'il-i taraf-ı â'dâ olmağla Hayreddîn Beg nihâyet Cezâ'ir'i terk ile yine ol sevâhilde vâki' Cecil Hisârı'na hicret ve ilticâ idüb üç sene kadar bir tarafdan sevâhil-i Avrupa'yı gâret ve bir tarafdan dahi kendüye muhâlif bulunan Tunus gemilerini ihrâk ile imrâr-ı evkât itdikden sonra tekrâr Cezâ'ir'i zabt ile anda istikrâr ve bir müddetden berü hutbeyi kendü nâmına okutdıran Telemsân hâkimi Abdullâh'a nasîhat siyâkında tahrîrât tesyâr itdiginde Abdullâh bunı isgâ itmediginden başka Arab askeriyle Cezâ'ir üzerine hareket idüb vâki' olan muhârebeden mağlûb oldığından hutbeyi Âl-i Osmân nâmına okutmak ve senevî yirmi bin altun virmek şartıyla Hayreddîn Beg'den istihsâl-i amân itmiş idi. Bundan sonra dahi Hayreddîn Beg cihâd ve gazâdan hâlî olmayub Akdeniz'de Avrupa gemilerini gezdirmez oldığından İspanya kralı ve Almanya imparatorı olan meşhûr Şarliken buna bir çâre arayub ol vakit Avrupa kapudanları içinde mehâret ve cesâret ile ma'rûf ve meşhûr olan Andreya Dorya nâm kapudan ma'iyyetine mükemmel donanma i'tâ[3] ile Hayreddîn Beg'e karşu Akdeniz'e çıkarmış idi. Lâkin Barbaros nâmından Avrupalular hirâsân[4] oldığından Andreya Dorya Hayreddîn Beg ile buluşmakdan ihtirâz idüb Hayreddîn Beg kendüsini cüst ü cû[5] iderek Akdeniz'de dolaşur. Ve o dahi fırsat düşürdükce ba'zı sevâhil-i İslâmiyye'ye îrâs-ı hasâr eyler idi. İşbu hilâlde İspanyalular ehl-i İslâm hakkında âteşe yakmak gibi ne diyânete sığar ve ne insâniyyete yakışur sûretlerle ezâ ve cefâ itmege başladıklarında bir fırka-i İslâmiyye nâçâr bir yere tecemmu' iderek bir dağa arka virüb Hayreddîn Beg'den (**s.136**) istimdâd itmeleriyle yetmiş bin kadar ehl-i İslâm'ı Endülüs kıt'asından Cezâ'ir'e nakl ve iskân eyledikden başka bir haylî efrenc sefîneleri gâret kılınmış idi.

Ba'dehû Hayreddîn Beg Kânûnî Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin da'veti üzerine yarar âdemlerinden Hasan Beg nâm zâtı Cezâ'ir muhâfazasında bırakub ve kendüsi Dersa'âdet niyyetiyle Cezâ'ir'den kalkub mükemmel donanma ile Avrupa sevâhiline teveccüh iderek Ceneviz kurbunda bir hisârı gâret ve tahrîb ve ba'dehû Messine tarafında tesâdüf itdigi on sekiz barcayı ahz ve zabt itdikden sonra Andreya Dorya'yı cüst ü cû iderek Preveze semtine gelüb ol zamân Andreya dahi fi'l-vâki'[6] ol havâlîde iken Barbaros seni arar gâfil olma deyü

1 İdlâl: Naz etme, nazlanma; aşırı derecede nazlanma.
2 İğvâ: Azdırma, azdırılma, baştan çıkarma, çıkarılma, yolunu şaşırtma, ayartma, ayartılma.
3 İ'tâ: Verme, verilme; ödeme.
4 Hirâsân: Korkak, ürkek.
5 Cüst ü cû: Arayıp sorma, araştırma.
6 Fi'l-vâki: Vakıa, hakikaten, gerçekten.

evvelce kendüsine ihbâr ve ihtâr olunmuş idügünden oradan savuşub İtalya sâhilinde vâki' Prendez nâm mahalle kapanmış olmasıyla Hayreddîn Beg ana mülâkî[1] olamayub dokuz yüz kırk senesi evâsıtında İstanbul'a vusûlünde Cezâ'ir Beglerbegiliği ilhâkıyla kapudan-ı deryâ nasb olundukda Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin emriyle altmış bir kıt'a baştarda ve kadırga inşâ itdirüb Cezâ'ir'den dahi on sekiz pâre gemi getürmiş idi. Beş dahi gönüllü gemisi olmağla ol sene seksan dört pâre ceng sefîneleriyle Akdeniz'e sefer iderek Malta ve Sardunya ve Minorka ve Mayorka cezîrelerini basub nice kılâ' ve bikâ'ı tahrîb ve nice süfûn-i â'dâyı ihrâk ile İstanbul'a avdetinde İtalya'da vâki' Polya tarafının teshîri zımnında Fermân-ı Süleymânî ile iki yüz pâre gemi kurdırub itmâmına sa'y itmekde iken dokuz yüz kırk üç Rebî'ü'l-âhir'inde otuz pâre sebük-bâr gemi ile Polya yakasına varub ve bir kal'ayı tahrîb idüb geldi. Ve bu esnâda Sultân Süleymân Han Hazretleri Polya tarafından sarf-ı nazar[2] ile Korfu seferine azîmet buyurmuş oldığından kendüleri Ordu-yı Hümâyûn ile Avlonya tarafına hareket buyurub Lütfî Paşa dahi donanma serdârı olarak dokuz yüz kırk üç Zi'l-hicce'sinde Hayreddîn Paşa iki yüz seksan kıt'a sefâ'in ile Akdeniz'e çıkmış idi ki bunların yüz otuz beş kıt'ası baştarda ve kadırga olub bu zamâna kadar İstanbul'dan böyle bir mükemmel donanma çıkmış degil idi. Bu minvâl üzre Donanma-yı Hümâyûn Akdeniz'e hurûc ile evvelâ Polya yakasında ba'zı kal'alar basılub gâret ve tahrîb olundukdan sonra Korfu Cezîresi'nin bi'l-cümle kurâsı gâret ve yağma olunduysa da kal'asının muhâsarası kesb-i imtidâd[3] iderek mevsim-i şitâ dahi takarrüb eylediginden terk ve ferâgat olunarak Sultân Süleymân Ordu-yı Hümâyûn ile berren ve Lütfî Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile bahren İstanbul'a avdet idüb ancak Hayreddîn Paşa donanmadan altmış kadırga intihâb ile (**s.137**) denizde kalarak Çuka ve İgne ve Mürted ve Bare adaları gibi nice cezâ'iri feth ve teshîr ile küllî ganâ'im alarak hattâ emvâl-i ganâ'imden cânib-i mîrî içün ber-mu'tâd[4] alınan humsdan[5] iki bin beş yüz esîr ve dört yüz bin altun hâsıl olub çuka ve sâ'ir emvâl ve eşyâ dahi bu kıyâs üzre idi. Böyle muzafferiyyet-i azîme ile İstanbul'a vusûlünde dergâh-ı Süleymânî'ye arz eylediği pîşkeş[6] ve takaddümesi bir asırda bir kapudandan görülmüş keyfiyyet olmadığından fâhir hil'atlar giyüb azîm iltifâtlara mazhar olmuş idi. Dokuz yüz kırk beş Muharrem'inde yine yüz otuz sekiz kıt'a sefîne ile Akdeniz'e sefer idüb İskeri ve İstendil gibi ba'zı cezâ'iri zabt ve teshîr itdikden sonra Girid'e varub pek çok karyelerini gâret ile on beş binden ziyâde esîr alub ba'dehû Kerpe Adası'nın üç kal'asını dahi on gün zarfında fetihle ahâlîsini harac-güzâr eyledi. El-hâsıl yirmi beş pâre Venedik cezîrelerinde birer ikişer üçer kal'a var idi. Bu sene cümlesi alınub cezîrelerin on ikisi harâca kesildi. Ve on üçi tahrîb idildi. Ba'dehû Rûmili tarafına saldırub Ağriboz'a vardıklarında ağır yüriyen gemileri Ağriboz Limanı'nda terk iderek yükrük gemiler ile denize açıldılar.

İşte bu esnâda düvel-i müttefike donanması Korfu'da cem' olub andan Preveze Kal'ası'na hücûm itdiklerini Hayreddîn Paşa haber alub akdemce[7] ol tarafa göndermiş oldığı

1 Mülâkî: Buluşan, kavuşan; görüşen.
2 Sarf-ı nazar: Bir şeyden vazgeçme, cayma. Nazar-ı itibare almama.
3 İmtidâd: Uzama, uzanma; uzun sürme.
4 Ber-mu'tâd: Alışıldığı, âdet olduğu, her zaman olduğu üzere.
5 Hums: Beşte bir.
6 Pîşkeş: Peşkeş, hediye, armağan, hibe.
7 Akdemce: Az önce, yakın zamanda.

yirmi kıt'a gönüllü gemisi dahi Zaklise sularında kırk pâre çekdirir gemilerini görüb avdet itdikleri misillü anlar dahi Barbaros'a yakın yerlerdedir deyü varub donanmalarına haber virmeleriyle Preveze Kal'ası'nı bıragub çıkdıklarını Hayreddîn Paşa Moton önünde haber almağla Kefalonya Adası'na varub karaya asker ihrâcıyla karyelerin gâret itdirdikden sonra Preveze'ye varub muhâsara esnâsında topdan rahnedâr[1] olan yerlerini askere yapdırdı.

Ve ol esnâda İspanya ve Papa ve Portekiz ve Venedik donanmalarının Korfu Cezîresi'nde müctemi' olduklarını haber aldı çünki Hayreddîn Paşa'nın zuhûrı düvel-i Avrupa'nın râhatlarını selb idüb mu'ahharen kapudan paşa olarak İstanbul Tersânesi kendü kumandası tahtına girmekle istediği kadar donanma tedârikiyle artık her tarafı istîlâ idebileceği der-kâr oldığından ana karşu düvel-i Avrupa yek-dîgere istinâd[2] itmek üzre ittihâd birle donanmalarını bir yere cem' iderek Donanma-yı Hümâyûn üzerine hücûm için fırsat-cû[3] olub ber-minvâl-i sâbık Hayreddîn Paşa Preveze Limanı'nda iken dokuz yüz (**s.138**) kırk beş senesi Cumâde'l-ûlâsı gurresinde Preveze'ye iki mıl karîb yere dek gelerek Donanma-yı Hümâyûnı muhâsara şeklinde timur bırakdılar ki Başkumandan Andreya Dorya olarak ma'iyyetinde elli iki pâre kadırga ile gâyet büyük bir kalyoın ve Venedik kapudanının yetmiş pâre kadırgası oldukdan başka on kıt'a dahi karaka ta'bîr olunan azîm kalyonlar ve kırk pâre Papa ve Malta kadırgaları ve seksan kıt'a İspanya ve Portekiz barcaları ve sâ'ir tarafdan dahi biraz barcalar olmağla cem'an yüz altmış iki pâre kadırga ve yüz kırk kıt'a kalyon olarak üç yüzden ziyâde büyük ceng gemileri olub sâ'ir hurde gönüllü gemiler ile altı yüzden ziyâde yelken görinürdi Hayreddîn Paşa'nın ma'îyyetindeki donanma ise yüz yirmi iki pâre çekdirir gemiden ibâret oldığı hâlde askeri muhârebeye teşvîk iderek ceng tedârikine başladı ve gemilerin direklerini aldırub hareket ve sükûnda bana bakınız deyü askere icrâ-yı tenbîhât ve gönüllü gemileri dahi alaydan hâric turarak îcâbına göre yandan top endaht[4] itmeleri zımnında[5] kapudanlarına başkaca i'tâ-yı ta'lîmât eyledi ki meşhûr Turgudca nâm korsan dahi anların içinde idi. Ümerâ-yı bahriyye taşrada düşman donanmasının çokluğunı görüb karaya top ve âdem çıkarmak tedbîrin arz itdiklerinde paşa tensîb itmeyüb ancak â'dâ giceleyin Preveze Boğazı'ndan içerü girmek kasdında oldığı istihbâr olunmağla kenâra büyük toplar ile bir mikdâr asker ihrâc olunarak muhâfazaya ibtidâr olunmuş idi. İki gün sonra â'dânın birkaç pâre yükrük kadırgaları Preveze Boğazı'na gelüb sefâ'in-i İslâmiyye tarafına top endâht itdiklerinde â'dânın bunca vakitden berü Akdeniz'de (menem dîger nîst)[6] diyen Hayreddîn Paşa'ya böyle meydân okumaları paşâ-yı gâzîye girân gelerek sabr ve karârını selb itmekle hemân bi'l-cümle Donanma-yı Hümâyûn ile boğazdan taşra hurûc ile yüz yirmi iki pâre sefâ'in-i İslâmiyye'nin cümlesi birden toplara âteş idüb yüridiklerinde â'dâya bâ'is-i havf ve hirâs olub ahşâm dahi takarrüb[7] eylemiş oldığından düşman donanması duramayub firâr itdi. Cumâde'l-ûlâ'nın üçünci güni Preveze Limanı açıklarında iki donanma

1 Rahnedâr: Gediği, yıkığı olan. Eksiği, bozuğu olan, zarara uğramış.
2 İstinâd: Dayanma, güvenme.
3 Fırsat-cû: Fırsat arayan, fırsat bekleyen.
4 Endaht: Atınak. İlka etmek.
5 Zımnında: İçin, dolayısıyla.
6 "Benden başkası yok."
7 Takarrüb: Yaklaşma, yanaşma. Vakti yakın olma.

birbirini görüb âmâde-i harb[1] ve peygâr olduklarında rûzgâr cânib-i â'dâya müsâ'id olmağla ehl-i İslâma havf düşdi. Çünki düvel-i Avrupa donanması kalyon ve çekdirir envâ'mdan mürekkeb olub Devlet-i Aliyye'de dahi gerek Fâtih asrında ve gerek sonraları kalyonlar yapılmış ise de anlar ekseriyâ nakl-i eşyâ ve mühimmât için kullanılarak mukaddem ve mu'ahhar cenglerde çekdirir envâ'ı kullanılurdı. Ol vaktin çekdirirleri ise asrımızdaki ceng vapurları mesâbesinde olarak korsanlığa (**s.139**) yarar ve râkid[2] havâda kalyonlara galebe idüb şöyle ki uzakdan kalyonları topa tutarak rahnedâr itdikden sonra çatub zabt iderlerdi. Ammâ rûzgâr oldığı vakit çekdirir kalyonun üzerine varamayub barcalar kadırgaları çignerdi. Binâ'en alâ-zâlik bu kerre rûzgârın â'dâya müsâ'id olması cânib-i İslâmiyân'a mûcib-i hüzn olub Hayreddîn Paşa havâss-ı Kur'âniyye'den istimdâd zımnında iki âyet-i kerîme tahrîr ve gemisinin iki diregine ta'lîk itmiş ve bi-hikmetillâhi Te'âlâ derhâl rûzgâr sâkin olarak barcalar hareketden kalmış ve hemân saff bağlayub top endâhtına başlamış idi. Kalyonlardan top gülleleri egerçi yağmur gibi yağar ve fakat anların topları kısa oldığından sefâ'in-i İslâmiyye'ye irişmeyüb berü tarafın gülleleri ise kalyonları tutar imiş. Binâ'en-aleyh uzakdan dögerek barcaları zebûn eylediklerinden Andreya Dorya ve Venedik kapudanı kadırgalarıyla irişüb müdâfa'a kaydında oldukları gibi Hayreddîn Paşa anların üzerine çekdirüb âteş-endâz olıcak dayanamayub barcaların arkasma dolanmışlar ve birkaç def'a Donanma-yı Hümâyûnı barcalarıyla çekdirirleri arasına almağa sa'y itmişler ise de mümkün olamamışdır. Hayreddîn Paşa dahi üzerlerine hücûm itdikce barcalarının berü tarafına geçüb barcalar dahi kal'a gibi yek-dîgere çatılmış oldığından ayırmak kâbil olmamağla sefâ'in-i İslâmiyye'nin zorundan â'dânın çekdirirleri barcalarını dokuz dolandıkdan sonra Hayreddîn Paşa tekbîr getürüb hemân barcalar üzerine hücûm ile bir şedîd[3] âteş iderek bir nicesini gark ile aralarından yol idüb düşmanın kadırgalarına geçmesi cümlesine fevka'l-âde bir havf ve haşyet[4] îrâs itmegin artık çekdirirleri duramayub firâra yüz tutduklarında darb-ı top ile barcaların kimisi gark ve kimisi rahnedâr olmuş ve ahşam irişüb sular kararmış bulundığından Andreya Dorya bu hâli göricek sakalın yolarak çekdirirlerin arkasına düşüb firâr eylemiş asâkir-i İslâmiyye ta'kîb ile bir iki kadırgasını alıkomuş ve mahall-i cengde batub kalan barcalara dahi â'dâ kendüleri âteş urmağla sabâha kadar karşusunda donanma-yı ehl-i İslâm bâd-ı hevâ deryâ donanması itmiş idi.

Cengin ibtidâsı kuşluk vaktinde olarak gurûb-ı şemsden[5] sonralara kadar mümtedd olub ol vakte dek rûy-i deryâda böyle bir azîm ve garîb ceng vukû'ı ına'lûm degildir. Düşman donanması Donanma-yı Hümâyûna nisbetle çend kat müzdâd ve bi'l-cümle Avrupalular beyninde cesâret ve mehâreti müsellem olan Andreya Dorya kumandan iken donanma-yı İslâm'ın böyle muzafferiyyeti Hayreddîn Paşa'nın ve ma'iyyetindeki ümerânın muhârebât-ı bahriyyede mehâretleri ve asâkir-i (**s.140**) İslâmiyye'nin kemâl-i şecâ'atları semere-i hayriyyesidir. Bu hezîmetin üzerine Andreya Dorya Korfu Cezîresi'ne ilticâ idüb Hayreddîn Paşa dahi çend rûz mürûrundan sonra Kefalonya Adası'nı gâret itdikden sonra Parga Hisârı'nı ihrâk idüb andan Korfu Boğazı'na geldiginde bir azîm furtına çıkmağla Avlonya'ya varub

1 Âmâde-i harb: Savaşa hazır, savaşmaya hazır.
2 Râkid: Hareketsiz, durgun.
3 Şedîd: Şiddetli, sert, katı; sıkı.
4 Havf ve haşyet: Korku.
5 Gurûb-ı şems: Güneşin batması.

hevâ açılınca anda ikâmet ve ba'dehû mevsim-i şitâ irişmekle İstanbul'a avdet eylemişdir. Ancak ol furtına esnâsında Andreya Dorya Nova Kal'ası'nı urub istîlâ eylemiş oldığından mevsim-i bahârda Hayreddîn Paşa yüz elli pâre gemi ile Akdeniz'e çıkub kal'a-i merkûmeyi istihlâs itmişdir.

İşte bu hilâlde Mısır Emîrü'l-ümerâsı Hâdım Süleymân Paşa dahi Hind'e gitmişdir. Şöyle ki dokuz yüz târîhlerinde İspanyalular Amerika'ya zafer-yâb[1] oldukları gibi Portekizler dahi Ümîd Burnı tarîkiyle Hind tarafına dolaşub ba'zı benâdir-i Hind'i zabt eylediklerinden ol diyârın mülûkı âciz kalarak Sultân Süleymân'dan istimdâd itmeleriyle Süleymân Paşa'yı imdâdlarına göndermiş idi. O dahi donanma ile Süveyş'den hareket ile varub Aden'i zabt ile muhâfazasına bir mikdâr asker bırakdıkdan sonra Hind'e varub Portekizler yedinde olan ba'zı kılâ'ı darb-ı top ile feth ve teshîr itmiş idi.

Ve mukaddemâ Hayreddîn Paşa'nın Cezâ'ir muhâfazasında bırakmış oldığı Hasan Beg dahi otuz pâre kadırga ve kalita donadub sevâhil-i İspanya'yı gâretden hâlî olmazdı. Dokuz yüz kırk sekiz târîhinde Sultân Süleymân Han Hazretleri Engürüs seferine teveccüh itdikde İmparator Şarlken Avusturya Kralı bulunan birâderi Ferdinand'a i'âneten Rûmili sevâhiline îrâs-ı hasâr[2] itmek üzre azîm donanma ile Venedik sâhiline gelüb ancak Hayreddîn Paşa'nın ol tarafa çıkdığını haber alıcak ol havâlîde bir iş göremeyecegini derk[3] ile hemân oradan fekk-i lenger-i istikrâr ile Cezâ'ir-i Garb'a varub karaya küllî asker dökerek Cezâ'ir'e hücûm itdikde Hasan Beg hüsn-i müdâfa'a ile bir haylîsini itlâf itdikden başka şedîd furtunalar zuhûr ile sefînelerinin bir haylîsi karaya düşdiginden pek fenâ hezîmetle avdete mecbûr olmuşdur.

Fransa Kralı'nın mukaddem ve mu'ahhar Almanya İmparatorı aleyhine vâki' olan istimdâd ve istirhâmına mebnî dokuz yüz kırk dokuz târîhinde Şarlken aleyhine olmak üzre Fransa Kralı Sultân Süleymân'dan istimdâd[4] itmekle dokuz yüz elli senesi bahârında Hayreddîn Paşa donanma ile Fransa imdâdına gidüb ibtidâ Messina şehrine vardığında (**s.141**) şehr-i merkûm teslîme mecbûr olmağla anı zabt itdikden sonra andan Marsilya'ya vürûdunda kemâl-i ihtirâm ve ihtişâm ile kabûl olunarak Fransa donanmasıyla birlikde varub Nis şehrini zabt eylemiş ve kal'ası mukâveınet üzre olub külliyetlü imdâdı gelecegi dahi istihbâr olunmağla şehr-i merkûmı ihrâk ile avdet olunmuşdur.

Ba'dehû bir iki sene dahi Akdeniz'e gidüb geldikden sonra dokuz yüz elli üç senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın altıncı güni sinni seksanı mütecâviz[5] oldığı hâlde dâr-ı bekâya rihlet[6] itmişdir. (Mâte re'îsü'l-bahr) ibâresi târîh-i vefâtıdır.

Yerine vüzerâdan Sokullu Mehmed Paşa kapudân-ı deryâ olub çend sâl Akdeniz muhâfazasına iştigâl itdikden sonra Sadr-ı a'zam Rüstem Paşa birâderi Simân Paşa kapudan-ı deryâ olub o dahi dokuz yüz altmış bir senesinde vefât eyledikde kapucıbaşılıkla harem-i hümâyûndan muhrec meşhûr Piyâle Beg kapudan olmuşdur. Çünki Hayreddîn Paşa gibi

1 Zafer-yâb: Muzaffer olan, muvaffakiyet gösteren. Üstün gelen. Gayesine erişen.
2 Îrâs-ı hasâr: Hasar verme.
3 Derk: Anlama, kavrama.
4 İstimdâd: Meded, yardım isteme, imdat, kuvvet isteme.
5 Mütecâviz: Hücum eden, tecüvüz eden. Haddi aşan, geçen.
6 Rihlet: Geçmek. Göç etmek, göçmek. Ölmek.

bir zât-ı celîlü's-sıfâtın bir müddet kapudanlık mesnedinde[1] bulunması bu mansıba şeref ve ehemmiyet virdiginden vükelâ-yı devlet indinde mü'temen ve mültezem veyâhûd bi'z-zât pâdişâhın nazar-ı teveccühüyle mümtâz ve muhterem olan bir zâtın kapudan-ı deryâ bulunması iltizâm olunmuşdur. Yohsa ol vakit Hayreddîn Paşa yerine kâ'immakâm olacak Turgudca Beg didikleri meşhûr korsan var idi ki fi'l-asl deryâ levendânından iken fart-ı şecâ'ati hasebiyle levend zümresi kapudanlığı istihsâl iderek Hayreddîn Paşa ile berâber cenglerde bulunub Hayreddîn Paşa'nın hakkında benden daha yarardır deyü dîvânında alenen söyleyerek medh ü senâsında ıtrâ'[2] eylediği mervîdir. Ve bi-aynihî Hayreddîn Paşa gibi garb tarafında vâfir gazâlar iderek ve mâldâr oldukça gemilerin artırarak yirmi beş pâre gemi ile gezmege başlamış idi. Kapudan-ı müşârün-ileyh seyf-i meslûl-i İslâm olub Efrenc ile pek çok gazavâtı ve azîm fütûhâtı vardır. Hayreddîn Paşa gibi o dahi Avrupalıları lerzân itmiş ve andan sonra Akdeniz'de anın yerini tutmuşdur. Hattâ Sinân Paşa kapudan-ı deryâ iken bir def'a Turgudca ile bi'l-muhâbere donanma ile Akdeniz'e çıkub o dahi garb tarafından vürûd ile mülâkât itdiklerinde olunan top şenliginde Turgudca gemilerinin âteşi gâlib görünmekle şâyed ki bir aralık hilâf-gîrlik[3] idecek olursa uhdesinden gelmek müşkil olur deyü Sinân Paşa istimâletle der-i devlete getürdiginde (**s.142**) nâmdâr yoldaşlarından yedi nefer meşhûr kapudanlar dahi kendüsiyle bile gelmişler idi ki anlardan birisi dahi Uluc Alî nâm meşhûr korsan idi. Bu sûretle der-i devlete geldiginde kendüsüne Karlıili Sancağı ve refiklerine dahi yetmişer seksaner akçe ulûfe ihsân buyurulmuş idi. Lâkin Rüstem Paşa Turgudca'yı kendü birâderine rakîb ve mu'ârız şeklinde görmekle sevmezdi o dahi Rüstem Paşa'nın kendü hakkında sû-i kasdına vâkıf olmağla andan emîn olamazdı. Binâ'en-aleyh bir da'vâ zımnında kendüsini Dersa'âdet'e ihzâr içün Rüstem Paşa çavuş gönderdikde Dersa'âdet'e gelmege emniyyet idemeyüb kendü gemileriyle garb tarafına firâr ile iki sene kadar orada kaldı.

Ol asırda ise Benî Hafs Devleti'ne za'f-târî olarak İspanyalular sevâhil-i Mağrib'in pek çok yerlerini istîlâ itdikleri sırada Trablusgarb Kal'ası'nı dahi almışlar idi.

Trablus'un fethi Sultân Süleymân'ın matlûbı olub ancak böyle bir emr-i cesîmin husûle gelmesi Turgudca gibi sahîhan muhârebe-i bahriyye ahvâline vâkıf bir zâtın Donanma-yı Hümâyûnda bulunmasına mevkûf oldığından Sultân Süleymân Han Hazretleri ber-minvâl-i sâbık garb tarafına firârından dolayı Turgudca'ya gücenmiş iken mücerred bu emr-i ehemmin husûli içün amân virerek Trablus feth olundığı takdîrce beglerbegiliği kayd-ı hayât ile kendüsüne virilmek va'diyle da'vet idüp deryâ begleri dahi ana mütâba'atla me'mûr olmuşlar idi. Dokuz yüz elli sekiz senesinde Sinân Paşa yüz yirgirmi pâre kadırga ile ol havâlîye varub Turgudca'nın ma'rifet ve delâletiyle Trablus feth olundukda eyâleti Sinân Paşa tarafından âhara virilmekle Turgudca bî-huzûr[4] oldığmdan hemân mağribe doğrı yelken itdiginden sâ'ir kapudanlar dahi ana mütâba'ata me'mûr olduklarına mebnî anın ardına düşerek Sinân Paşa yalnız kalub ancak Turgudca'nın emriyle yine avdet itdikleri misillü[5] anı dahi ha'zı

1 Mesned: İsnâd edilen, dayanılan şey. Rütbe, derece, paye, makam.
2 Itrâ': Mübalâğalı, aşırı derecede medhetme, övme.
3 Hilâf-gîr: Aleyhinde, zıd fikirde bulunan.
4 Bî-huzûr: Huzursuz.
5 Misillü: Benzer gibi

kapudanlar hezâr minnet ve niyâz ile i'âde idüb der-i devlete getürmişlerdir. Ba'dehû dokuz yüz altmış senesinde Donanma-yı Hümâyûn serdârı olarak yüz yirmi pâre kadırga ile Akdeniz'e gitdigi ba'zı tevârîhde muharrerdir. Ve yine altmış bir senesinde Fransa kralının istid'âsı üzerine kır[k] beş pâre kadırga ile Akdeniz'e çıkub İspanya'nın İtalya sevâhilinde vaki Bastia[1] nâm hisârını muhâsara ve teshîr ve yedi bin kadar üserâ-yı İslâmiyye'yi tahlîs itmek gibi haylî büyük işler gördükden sonra ganâ'im-i vefîre ile Dersa'âdet'e avdet itmiş oldığına mebnî pâdişâh-ı kadr-şinâs hazretleri mükâfât zımnında (**s.143**) ana kapudanlık ile Cezâ'ir Beglerbegiligini ihsân itmiş iken Rüstem Paşa mâni' olarak taşrada hâsıl olmak hasebiyle dergâh-ı mu'allâ hidmetinde bulunmaklığı istemez deyü arz idüb yine Karlıili Sancağı'nda ibkâ olundukda Turgudca Beg bu sûretden dil-gîr olmağla kabûlden imtinâ' idüb ba'dehû yolda rikâb-ı hümâyûnı takbîl[2] ile şifâhen Trablus eyâletin ricâ itmekle Sultân Süleymân dahi istid'âsı vechile Trablus'ı virüb ber-minvâl-i âtî Malta'da şehîd oluncaya dek anda kalmışdır.

El-hâsıl Hayreddîn Paşa'dan sonra kapudanlık işbu Turgud Paşa'nın hakkı iken Rüstem Paşa'nın garazkârlığı buna mâni' olmuşdur.

İşte ağrâz-ı şahsiyye dâ'imâ böyle ehline tefvîz-i umûr itmege mâni' olarak nice mesâlih-i mühimmeyi mecrâ-yı tabî'îsinden ihrâc ide gelmişdir.

Ol avânda Süveyş donanması dahi Hind denizlerinde dolaşmakda olub şöyle ki ber-minvâl-i sâbık Süleymân Paşa Aden'i zabt ile içine asker ikâme[3] itmiş iken ahâlîsi Portekizlerle ittihâd iderek kal'ayı anlara teslîm eylediklerinden Akdeniz'in ahvâline dâ'ir olan meşhûr Kitab-ı Bahriyye'nin mü'ellifi Pîrî Re'îs donanma ile Süveyş'den hareket iderek varup Aden'i istihlâs itmiş idi. Ba'dehû dokuz yüz elli dokuz târîhinde otuz kıt'a kadırga ve baştarda ve kalita ve kalyon ile Süveyş'den hareket ile sevâhil-i Yemen'i dolaşarak varub Maskat Kal'ası'nı teshîr ve Hürmüz ve Dıraht cezîrelerin gâret itdikden sonra Basra'ya vardığında Portekiz donanması ol havâlîye gelmek üzre oldığı ve ol hâlde Hürmüz Boğazı'ndan geçmek kâbil olamayacağı kendüye ihbâr olunmağla bütün donanmayı ihrâc ve istishâb idemediginden hemân bir iki kadırga çekdirüb Mısır'a varmış oldığından Mısır Kapudanı nasb olunan Murâd Beg Basra'da kalan donanmadan iki barca ve beş kadırga ve bir kalitayı Basra'da terk ile bâkîsini Süveyş'e göndermege me'mûr olmağla Murâd Beg on beş kadırga ve iki barca ile Basra'dan çıkub Hürmüz mukâbelesine vürûdunda Portekiz donanmasına rast gelerek azîm cengler vukû'ıyla bir haylî asâkir ve mu'teber kapudanlar şehîd ve gemiler rahne-dâr oldığından Basra'ya avdet itdigine binâ'en meşhûr Seydî Alî Kapudan ki deryâ ilminde ve felekiyyâtda[4] mâhir olarak Hind Deryâsı hakkında Muhît nâm kitâbı te'lîf eylemiş ve Hayreddîn Paşa ile cenglerde bulunmuş bir zât-ı nâdirü'l-emsâl[5] idi. Dokuz yüz altmış senesi evâhirinde Mısır Kapudanı nasb olunarak Basra'da kalan gemileri Süveyş'e getürmege me'mûr olmağın Basra'ya varub ve mevcûd gemileri donadarak andan (**s.144**) çıkub Hürmüz ve Maskat taraflarında Portekizlüler ile vukû'a gelan cenglerde

1 Metinde "Basmie" şeklinde geçemektedir.
2 Takbîl: Öpme.
3 İkâme: Bir başka şeyin yerine koyma, yerine kullanma.
4 Felekiyyât: Gök ve hey'et ilmine ait şeyler, astronomi.
5 Nâdirü'l-emsâl: Emsalsiz, az bulunur, nadir.

Portekiz donanması donanma-yı İslâm'ın iki üç misli iken Seydî Alî Kapudan muzafferiyyet-i azîmeye mazhar olmuşdur. Ancak andan sonra şedîd furtunalar zuhûruyla nâ-çâr rûzgâra teba'iyyetle Ummân Denizi'ne açılarak ve garîb rotalara dûçâr olarak Hind sâhillerine düşüb ol furtunalarda gemilerin ba'zısı gark oldığmdan ve donanma halkının bahr-i muhît[1] furtınalarından gözleri ürküb Gucerat sâhillerinde karaya çıkarak perîşân olmalarıyla bâkî gemiler dahi hâlî kaldığından Seydî Alî Kapudan nâ-çâr bâkî altı kıt'a gemiyi Kal'a-i Surat'da bıragub yanında kalan elli kadar yoldaşları ile karadan Hind ve İrân'ı dolaşarak güç hâl ile Diyâr-ı Rûm'a gelmiş ve ahlâfa yâd-gâr olmak üzre ser-güzeştini tahrîr ile bir kitâb yapub işte başına Seydî Alî halleri geldi misli bundan kalmışdır.

El-hâsıl Sultân Süleymân Han Hazretleri Akdeniz'deki ikbâl ve şevket-i bahriyyesinden başka Hind denizlerinde dahi donanmalar dolaşdırarak ol asırda kuvve-i bahriyyece düvel-i sâ'ireye gâlib ve fâ'ik olan Portekizlülerle gâh gâlib ve gâh mağlûb olarak ceng ve peykârdan hâli olmayub egerçi andan sonra Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi Hind denizlerinde müstemirr[2] ve pây-dâr olamamış ise de ol muhârebât ile Portekiz donanmalarına dahi za'f-târî olub bu vesîle ile İspanyalular ol taraflarda donanma gezdirmege fırsat-yâb olduklarından başka Portekizler üzerine hücûm ve galebe iderek Portekizlüler'in zamân-ı satvet-i bahriyyeleri nihâyet bulmuş ve andan sonra saltanat-ı bahriyye Felemenk ve İngiltere halkına müntakil olmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

Sinân Paşa'dan sonra dokuz yüz altmış birde kapudan-ı deryâ olan Piyâle Beg egerçi levendlikden yetişme degil idi. Ancak cerî ve cesûr ve kemâl-i rüşd ve reviyyetle meftûr bir zât-ı memdûhu's-sıfât oldığından donanma umûrına pek güzel ihtimâm ve ikdâm ve ümerâ-yı bahriyyeyi husûsuyla Turgud Paşa'yı yoluyla hoşnûd iderek istihdâm itmekle el-hakk Devlet-i Aliyye'ye pek güzel hidmet itmiş ve pek büyük maslahatlar görmüşdür. Şöyle ki kapudan oldığı avânda[3] Fransa kralı yine sefîr-i mahsûs irsâliyle imparator aleyhine Sultân Süleymân'dan istimdâd itmiş olub ol vakit Sultân Süleymân Han Hazretleri ise Acem seferinde oldığından bu husûsun icrâsı İstanbul muhâfazasında bulunan Vezîr-i Sânî İbrâhîm Paşa'ya ihâle kılınmış ve Ordu-yı Hümâyûn Tercân sahrâsında iken fasl-ı râbi'de beyân olundığı üzre oradan Piyâle Beg'e dahi (**s.145**) bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr ve irsâl buyurılarak Donanma-yı Hümâyûnı alub Turgudca ile birlikde Fransa imdâdına gitmesi emr olunmuş idi.

Piyâle Beg dahi ber-muktezâ-yı fermân-ı âlî Donanma-yı Hümâyûn ile denize çıkarak ibtidâ Polya tarafların urub yağma ve ahz-ı ganâ'im-i lâ-tuhsâ itdikden sonra İspanya donanmasıyla Andreya Dorya'nın Anabolı sularında oldığı haber alınarak üzerine varılmış ise de Andreya evvelce haber alub savuşmuş oldığından Piyâle Beg dahi donama-yı hümâyûn ile varub İspanya yedinde bulunan birkaç hisârları feth ve teshîr itdikden sonra Fransa donanmasıyla birleşerek Kalbiye Kal'ası'nı muhâsara itdiler. Ancak donanma halkıyla Fransa asâkiri hüsn-i imtizâc idemediklerinden donanmanın birlikde hüsn-i idâresi kâbil olamayub hemân eyyâm-ı şitâ tekarrüb idicek Donanma-yı Hümâyûn İstanbul'a avdet eylemişdir. Bu seferde kapudan ve resmen kumandan Piyâle Beg oldığına Tercân yurdundan yazılan

1 Bahr-i muhit: Büyük deniz, okyanus.
2 Müstemirr: İstimrar eden, bir düziye uzayıp giden. Sürekli, devamlı; bir düziye, dâima.
3 Avânda: Vakitte, zamanda.

sâlifü'z-zikr fermân-ı âlî şahâdet eyler fakat donanmanın ma'nen kumandası Hayreddîn Paşa'dan sonra anın fıkdânını[1] bildirmeyan Turgudca'da idi.

Telemsân'ın iskelesi olan Vehrân'ı Hayreddîn Paşa almış iken mu'ahharen İspanyalu istîlâ eylemiş oldığından Piyâle Beg dokuz yüz altmış târîhinde Donanma-yı Hümâyûn ile varub istihlâs ve altmış dörtde Tunus kurbunda vâki' Benzert Kal'ası'nı teshîr eylemiş ve altmış beşde yine yüz elli pâre kadırga ile gidüb İspanya Cezâ'ir'inden Mayorka Adası'nı gâret ile avdetinde mükâfâten kapudanlığa Cezâ'ir Eyâleti Beglerbegi pâyesi ilâve buyurulmuşdur.

Turgudca Paşa ile eşrâf-ı Arab beyninde bürûdet vâki' olarak ümerâ ve meşâyih-i Urbân dahi Frenkler ile ittihâd eyleyüb bu vesîle ile Frenklerin Trablusgarb'ı istîlâ dâ'iyyesinde oldukları ve Frenk donanması Cerbe Adası'nda olub eyyâm-ı şitâyı orada imrâr ile bahârda Trablus'a tasallut idecekleri Turgud Paşa tarafından altmış yedi senesinde arz ve inhâ olunmuş idi. Cerbe Adası Trablus'dan iki yüz mil şarka düşer kenâra karîb bir cezîre olarak fi'l-asl ehl-i İslâm yedinde iken İspanyalıların yed-i istîlâsına giriftâr olub Trablus havâlîsinin te'mîni ise cezîre-i mezbûrenin fethine mevkûf idi binâ'en alâ-zâlik altmış yedi senesinde Piyâle Paşa yüz yirmi pâre kadırga ile ol tarafa teveccüh idüb esnâ-yı râhda Rodos Begi Kurdoğlı Ahmed Beg gibi ba'zı ümerâ-yı bahriyye dahi donanmaya mülhak oldılar. Ve Uluc Alî gibi nâmdâr korsanlar dahi berâber idi. Esnâ-yı râhda Malta Cezîresi'ne varub (**s.146**) nice mahalleri gâret ve tahrîb olundukdan sonra Cerbe tarafına gidüb Frenk donanması dahi ol tarafda bulunmağla lede't-tekâbül[2] vâki' olan muhârebe-i bahriyyede Frenk donanması bayağı bütün bütün muzmahill olma mertebesinde hezîmete dûçâr olmağla Cerbe'nin seksan gün muhâsarası esnâsında pek çok şedîd cengler vâki' olub nihâyet hücûm ile alındı. İspanyalıların gerek donanmaca ve gerek askerce bu cenglerde olan zâyi'âtı hadd-i ta'rîf ve tavsîfden[3] bîrûn idi.

Piyâle Paşa bu muzafferiyyetle altmış sekiz senesinde Dersa'âdet'e avdetinde dört bin esîr ve üç nefer meşhûr kapudanları berâber getürmekle mükâfâten kendüsine rütbe-i vezâret tevcîhi der-miyân olunmuş ise de beglerbegilik pâyesi virileli henüz iki yıldır bu kerre vezâret dahi virilse tiz olmuş olub müntehâ-yı merâtib-i beşeriyye olan rütbe-i vâlâ-yı vezâretin kadri tenezzül ider deyü Sultân Süleymân Han Hazretleri tecvîz buyurmayub ancak ri'âyeti mültezim oldığından vâfir[4] ihsânlar ve terakkîler ile tevkîr itdikden başka şeh-zâdeleri Sultân Selîm'in Gevher Han nâm duhterini tezvîc buyurmuş idi. Kâtib Çelebi dirki bu pâyelerin izzet ve i'tibârı ol asırda bu minvâl üzre idi. Bu asırda mebzûl olub i'tibârı kalmamağla bir vezîrin sancak begi kadar vak' ve i'tibârı kalmadı. Kâtib Çelebi asrımızda olaydı ne diyecek merâtibin[5] derece-i tenezzül ve i'tibârını nasıl beyân idecek idi bilmem.

Dokuz yüz yetmiş iki târîhinde yüz elli kıt'a gemi ile Piyâle Paşa Malta seferine çıkub Vezîr-i Râbi' Mustafâ Paşa dahi serdâr ta'yîn buyurulmuş idi. Ancak böyle mehâmm-i umûr-ı bahriyyede Sultân Süleymân Hazretleri'nin emniyyet ve i'timâdı ol asrın Barbaros'ı mesâbesinde bulunan Trablusgarb Vâlisi sâlifü'z-zikr Turgud Paşa'ya oldığından gerek

1 Fıkdân: Yokluk, eksiklik.
2 Lede't-tekâbül: Denk gelmek, karşılaşmak.
3 Tavsîf: Vasıflandırma, niteleme.
4 Vâfir: Çok, bol.
5 Merâtib: Rütbeler, dereceler.

serdâra ve gerek kapudana zinhâr[1] anın re'yinden çıkmıyasız deyü irâde buyurmuş idi. Donanma-yı Hümâyûnun Malta'ya vusûlünde Turgudca henüz gelmemiş idüginden Malta Kal'ası'na yapışmak husûsunı anın vürûdına tevkîf ile ol gelince bir iş görelim deyü limanın muhâfazasiçün binâ olunmuş olan Santreme[2] Burcu'nun fethini mühim görerek top ile dögmege başladılar. Bu muhâsaranın yedinci güni Turgud Paşa donanmasıyla gelüb Malta'ya çıkdığında çünki bir vilâyetin dâru'l-mülki fetholundığı hâlde sâ'ir tarafı suhûletle[3] ele girüb ammâ dâru'l-mülki ele girmedigi takdîrce tevâbi'i ile uğraşmak abese iştigâl kabîlinden olmasıyla Santreme (**s.147**) muhâsarasına mübâşeret itdiklerine te'essüf iderek Santreme fethinin fâ'idesi nedir Malta'nın asıl hisârı alınmadıkca zabtı mümkün midir deyü vâfir söylemiş idi. Lâkin çe-fâ'ide ki bir kerre şurû' olunmuş idügünden terk olunamayub mezkûr burcun muhâsarasına müdâvemet[4] olunarak on yedinci gün yürüyüşle alınmış ise de çok kimseler şehîd olarak işe yarar askerin kılağısı bozuldukdan başka donanma-yı Devlet-i Aliyye'nin rûh-ı revânı mesâbesinde olan Turgud Paşa esnâ-yı cengde mecrûh olarak mezkûr burcun zabt olundığı gün garîk-i bahr-i bekâ olub Piyâle Paşa dahi ana şebîh[5] bir merd-i ceng-uzmâ iken serdâr anın tarafına iltifât itmeyerek ve anın kavlinde bulunan guzât ve levendâta bakmayarak sâ'ir askeri terakkîler ve bahşişler ile taltîf eylediğimden ve kapudan paşa dahi çendân takayyüd ve çokluk ana mürâca'at ve mütâba'at itmediginden miyânelerine[6] bürûdet düşerek Malta'yı terk ile avdet itmeleriyle yok yere bunca masraf ve bu kadar âdem telef olmuş oldı. Ve hacâletle İstanbul'a avdetlerinde tarafeyn yek-dîgeri suçlayub ancak donanma halkının sözi müsmir ve mü'essir olmasıyla serdâr-ı müşârün-ileyh vezâretden azl olunmuş idi.

(973) senesinde Piyâle Paşa Sakız Cezîresi'ni Memâlik-i Mahrûse'ye ilhâk ve Polya yakasına mürûr ile ba'zı bikâ' ve kılâ'ı urub gâret itdikden sonra (74)'de İstanbul'a avdet idüb ol esnâda ise Sultân Süleymân'ın vukû'-ı vefâtına mebnî oğlı Sultân Selîm câlis-i taht-ı Osmânî olarak Donanma-yı Hümâyûnun tersâneye vusûlünden çend rûz mürûrunda Ordu-yı Hümâyûn ile Dersa'âdet'e geldiginde Piyâle Paşa hem kapudan ve hem de dâmâd-ı azîmü'ş-şân bulunmasıyla hidmeti mukâbilinde kubbe vezâreti ihsân olunub mesned-i kapudanî dahi Sigetvar'da hidmeti sebkat[7] iden Yeniçeri Ağası Mü'ezzin-zâde Alî Ağa'ya tevcîh buyurulmuş idi.

Piyâle Paşa'nın vezârete ve Alî Paşa'nın bir sûretle mükâfâten istihkâkları nümâyân olub ancak yeniçeri ağasına kapudanlık tevcîhiyle mükâfât itmek garâ'ib-i asriyyeden bir şey olarak Sultân Süleymân'dan sonra sefîne-i devletin evvelki gibi şan-âver-i bahr-i zafer olamamasına sebeb olan başluca mukaddemât-ı tenezzülden birisidir. Piyâle Paşa gâyet degerli ve dirâyetli ve bahâdır bir zât oldığı halde azâ'im-i umûr-ı bahriyyede Sultân Süleymân Han Hazretleri merhûm Turgud Paşa'nın re'yinden hâric hareket itmemesini irâde eyler ve o dahi Turgudca'nın re'yinden çıkmaz ve dâ'imâ ehl ve erbâbıyla müşâvereden hâlî

1 Zinhar: Sakın, asla, olmaya, aman.
2 Santreme: Sanremo.
3 Suhulet: Kolaylık, kolaylık vasıtası; yavaşlık, usul; nâzik muamele.
4 Müdâvemet: Devam etme, bir yere her vakit gidip gelme.
5 Şebîh: Benzeyen, benzeyici.
6 Miyane: Orta, ara, meyan, Kıvam.
7 Sebkat: Geçme, ilerleme.

olmaz idi. Binâ'en-aleyh ahvâl-i deryâya dahi kesb-i vukûf eylemiş ve hidemât-ı meşkûreye mazhar[1] olagelmişdir.

(**s.148**) Mü'ezzim-zâde Alî Paşa nefsinde bahâdır bir zât olub ancak şiddet ve tehevvür ile mevsûf ve re'y-i hoduyla harekete me'lûf oldığı hâlde ahvâl-i deryâya aslâ vukûfı olmadığından zîrde beyân olunacağı vechile Donanma-yı Hümâyûnun bütün bütün ifnâsına[2] sebeb olmuşdur. Şöyle ki Kıbrıs fethi içün yüz seksan pâre kadırga ve on mavna ve yüz yetmiş barca ve Karamürsel envâ'ı olmak üzre cem'an üç yüz altmış pâre gemi ile Kıbrıs üzerine hareket idüb beşinci vezîr olan Lâlâ Mustafâ Paşa umûm askere serdâr ta'yîn olunmuş ve deryâ cânibinin muhâfazası üçüncü vezîr olan dâmâd-ı şehr-i yârî müşârün-ileyh Piyâle Paşa'ya havâle buyurulmuş idi. (978) senesi evâ'ilinde vech-i meşrûh[3] üzre donanma ile Kıbrıs'a çıkılub bir haylî yerleri feth ve teshîr olundı. Ve kışın Piyâle Paşa ile kapudan paşa Dersa'âdet'e avdet iderek Serdâr Mustafâ Paşa Kıbrıs'da kışlamış idi. Fasl-ı bahârda Vezîr-i Sânî Pertev Paşa donanma serdârı ta'yîn buyurılarak iki yüz elli pâre kadırga ve mavna ile Kıbrıs'a varub mühimmâtı Serdâr Mustafâ Paşa'ya teslîm itdiler. Ve bi'l-cümle levend gemileriyle Donanma-yı Hümâyûn üç yüz pâreye bâliğ olarak andan hareketle sedd-i râh-ı sefâ'in-i â'dâ olmak üzre Rodos tarafına gitdiler. (979) senesi evâ'ilinde bütün Kıbrıs Adası dâhil-i kabza-i teshîr oldı.

Gelelim donanma ahvâline. Pertev Paşa ile kapudan paşa ber-vech-i sâbık Rodos'a vürûdlarında birkaç gün ârâmdan sonra Girid Adası'na saldırub sevâhilini[4] gâret ider iken Cezâ'ir Beglerbegisi Uluc Alî Paşa yirmi kıt'a sefâ'in-i harbiyye ile gelüb donanmaya mülhak oldukda Kefalonya ve Korfu cezîrelerine varılarak ekser nevâhîleri gâret ve tahrîb ve ba'dehû Rûmili kenârında vâki' Venedik kılâ'ından Sobut ve Ülgün ve Bar nâm hisârlar zabt ve teshîr ve bir müddet geşt ü güzâr[5] olunub düşman donanmasına mülâkât olunmadan eyyâm-ı şitâ tekarrüb itmekle donanma askerinin bir mikdârı dağılub avdet eylemiş olduklarından bakiyye-i asâkir ile Donanma-yı Hümâyûn İnebahtı Limanı'na duhûl ile lenger-endâz oldığı esnâda düvel-i müttefika-i Avrupa donanması gelüb hücûm sadedinde oldığı haber alındı ki Messine'de ictimâ' ile Donanma-yı Devlet-i Aliyye'nin evâhir-i sayfda za'f ve fütûr zamânını bekleyerek bütün yaz bir tarafdan baş göstermeyüb ber-minvâl-i sâbık tersâneye avdeti avânında Donanma-yı Hümâyûnı İnebahtı Limanı'nda muhâsara itmiş idi. Düvel-i müttefika donanması iki yüz bir pâre çekdirir ve yedi kıt'a mavna ve yirmi kıt'a barca ve iki kıt'a cesîm kalyonlardan mürekkeb olarak çekdirirlerin ekseri Andreya'nın kumanda-i mahsûsı (**s.149**) tahtında idi. Serdâr Pertev Paşa ve Kapudan Alî Paşa ve Cezâ'ir Beglerbegisi Uluc Alî Paşa Trablusgarb Beglerbegisi Ca'fer Paşa ve merhûm Hayreddîn Paşa'nın oğlı Hasan Ağa ve on beş sancak begi ve sâ'ir â'yân-ı asker bir yere gelüb müşâvere[6] itdiler. Uluc Alî Paşa cenge rızâ virmeyüb donanmamız nâkısdır[7] ve altı aydır deryâda gezmekle gemiler bozgundur ve İnebahtı'ya avdet olundukda dönüşdür

1 Mazhar: Nail olma, şereflenme
2 İfnâ: Mahvetmek. Tüketmek. Kıymetini kaybetmek. Çok zarar etmek.
3 Vech-i meşrûh: Şerh edilen, açıklanan tarzda.
4 Sevâhil: Sahiller, yalılar. Deniz veya ırmak kenarları.
5 Geşt ü güzâr: Gezme, geçme, seyretme, dolaşma.
6 Müşâvere: Danışma, bir iş üzerinde konuşma.
7 Nâkıs: Noksan, eksik; tam olmayan. Kusuru olan, kusurlu.

deyü sipâh ve yeniçeri icâzetli icâzetsiz dağıldılar boğaz hisârlarından düşman donanması içerüye giremez çıkılmak mahall-i hatardır didikde Pertev Paşa dahi ana tâbi' olmuş ise de Kapudan Paşa şedîd ve mütehevvir[1] bir zât oldığı hâlde ahvâl-i deryâya vukûfı olmadığından ve kendüye gelan evâmirde elbetde düşman donanması kanda ise üzerine varub mukâbil olasız ve illâ mu'âtab olursuz deyü muharrer bulundığından gayret-i İslâm ve arz-ı pâdişâhî yok mudur her sefîneden beşer onar âdem nâkıs olmağla ne lâzım gelür deyüb sâ'irlerinin re'yini dahi kendü tarafına celb itmekle nâçâr çıkılub cenge karâr virildigini Uluc Alî Paşa göricek çünki cengi mukarrer kıldınız bâri deryâ tarafına açılalım didikde Kapudan Paşa kenârı tutmak evlâdır[2] deyü mu'âraza itmesi üzerine Uluc Alî Paşa kanı Hayreddîn Paşa ile düşman ve Turgudca ile ceng görenler niçün söylemezler bir gemiye top dokundığı gibi gark ihtimâlinden nâşî karaya meyl itse gerek sâ'irine dahi bâ'is-i inhizâm olur diye gördi müfîd olmadı bâri gemilerden fenarları ve büyük bayrak ve filandıraları[3] giydirin deyü arz-ı tedbîr idecek oldığında kapudan istihzâ semtini tutıcak o dahi fârig oldı. Nâçâr (979) senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın on yedinci Pâzâr güni İnebahtı Boğazı'ndan çıkdılar Pertev Paşa sol kola ve Uluc Alî Paşa sâğ kola ve Kapudan Paşa ortaya girüb cümle yüz seksan pâre gemi ile âlây bağladılar mezkûr boğaza kırıb Mora tarafında bir burun var idi düvel-i müttefika donanması anın ardında yaturdı. Uluc Alî Paşa düşmanın barca ve mavnaları önünden savuşarak ya ardından ya bögründen girelim deyü Kapudan Paşa'ya haber gönderdikde Kapudan Paşa ben pâdişâhın donanmasına kaçdı nâmını viremem deyü hemân yüriyüb karşu vardıkda derhâl düşman donanmasından elli gemi seçilerek mukâbele idüb sâ'ir gemileri burun ardında görünmezdi. Ehl-i İslâm gemileri ol elli gemiye çatub söndürmek ile mukayyed iken sâ'ir gemileri burun ardından hurûc ve donanma-yı İslâm'ı ihâta[4] ile topa tutduklarında Kapudan Paşa baştarda ile âlâydan seçilüb evvelâ bir gemiye çatarak söndürmek ile mukayyed iken uc (**s.150**) fenarlarından Kapudan Paşa baştardası oldığını â'dâ bilüb hemân üzerine üşündi itdiler. Ve iki parça baştardayı ortaya alub Kapudan Paşa'yı şehîd itdiler. Ve iki oğlı ile sâ'ir içinde kalanları esîr eylediler. Pertev Paşa gemisini dahi top ile batırdılar. Kendüsi denizde yüzerken Hasan Paşa oğlı Mahmud Beg tesâdüf iderek kanca ile gemisine aldı.

Baş gidince pây-dâr olmaz ayak meselince bundan sonra herkes kendi başı kay[gı]sına düşdi. Ve sefâ'in-i İslâmiyye'nin ba'zısı top ile gark oldı ve ba'zısı karaya oturdı ve altmış pâre kadırga âlât ve edevâtıyla düşmana kaldı. Ve bu cengde nice begler ve kapudanlar ve pek çok ehl-i İslâm şehîd oldı binâ'en-aleyh buna Sınğın Donanma Seferi deyü tesmiye olunmuşdur.

Uluc Alî Paşa fi'l-asl Hayreddîn Paşa etbâ'ından olmak hasebiyle ahvâl-i deryâya andan tahsîl-i vukûf eylemiş ve Turgudca ile pek çok cenglerde bulunmuş atîk korsan olub deryâ tarafına açılmış idi. Kapudan baştardasının dûçâr-ı girdâb-ı belâ oldığın göricek çekdirirken Malta kapudanı üzerine gelerek çatub aldı ve kapudanı i'dâm eyledi ve birkaç kıt'a düşman sefînelerini bitürdükden sonra Cezâ'ir gemileri birbirine kafadâr olub ceng iderek Moton cânibine gitdiler. Uluc Alî Paşa bir âdemiyle bu haber-i hüzn-eseri rikâb-ı

1 Mütehevvir: Birdenbire hiddetlenen, öfkeli, kızgın.
2 Evlâ: Daha uygun, daha lâyık, daha iyi, üstün.
3 Filandıra: Flandra. Gemici bayrak, flamaları.
4 İhâta: Bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafı çevrilme, kuşatılma, sarılma.

hümâyûna arz eyledi ve kapudanlık kendüsine tevcîh olunub lakabı Kılıc'a tebdîl kılınarak elkâbında[1] lafz-ı mezkûr yazılmağla andan sonra herkes Kılıc Alî Paşa dimişlerdir. İşte bu kerre mesned-i kapudanî ehlini bulmuş ise de çe-fâ'ide ki elde donanma kalmadı. Fakat sadr-ı â'zam bulunan Sokullu Mehmed Paşa'nın himem-i hayret-efzâsındandır ki tersâne kurbunda olan bağçe-i hâssdan bir mikdâr yerlerin ifrâz ve sekiz kemerlü tersâne ihdâs ile ol kış yüz elli pâre kadırga ve sekiz mavna kurdırmış ve var kuvveti bâzûya getürüb zâyi' olan donanmanın mislini bahâra kadar irişdirmişdir ve düvel-i Avrupa bu sene Devlet-i Aliyye donanma çıkaramaz i'tikâdında iken dokuz yüz seksan senesinde Kılıc Alî Paşa iki yüz otuz dört pâre kadırga ve sekiz mavna ile deryâya çıkdı. Fakat geçen seneki hezîmetde donanmanın rûhı mesâbesinde olan yarar âdemlerin çoğı zâyi' olub bâkî asâkirin dahi gözleri ürkmüş oldığından bu sene düşman donanmasıyla mukâbeleden ictinâb iderek tahaffuzî[2] hareket ile iktifâ itmişdir.

Ve (981) senesinde Piyâle Paşa serdâr oldığı hâlde iki yüz elli sekiz kadırga (**s.151**) ve on iki mavna ile Kılıc Alî Paşa denize çıkub İtalya sevâhilinde ba'zı kılâ' ve bikâ'ı gâret itmişlerdir.

Ba'dehû Kılıc Alî Paşa iki yüz altmış sekiz kadırga ve kalita ve on beş mavna ve on beş kalyon donadub Fâtih-i Yemen Sinân Paşa serdâr oldığı hâlde (982) senesinde Akdeniz'e çıkarak Messine havâlîsini gâret itdikden sonra Tunus pîşgâhında vâki' olub İspanyalular yedinde bulunan Halku'l-vâd Kal'ası'nı teshîr ve ba'dehû barut ile endâht ve imhâ itdikden sonra Tunus vilâyeti zamîme-i Memâlik-i Mahrûse kılınarak Ramazân Paşa vâli nasb olundı.

Andan sonra Girid seferlerinin zuhûrına kadar Akdeniz'e ceng içün donanma çıkarılmayub ekser muhâfaza ile takayyüd olundı. Fakat Sultân Murâd-ı Sâlis ve Mehmed Han-ı Sâlis asırlarında Cığâlaoğlı Sinân Paşa ve Halîl Paşa'nın kapudanlıklarında ba'zı muzafferiyyet-i bahriyye vukû'a geldi.

(1054) senesinde Girid seferi küşâd olundukdan sonra Donanma-yı Hümâyûnda kalyonlar isti'mâl olunmağa başlayup lâkin ol vakit dahi ibtidâları kullanılan ancak burton nev'i idi. Ba'dehû refte refte kalyonlar teksîr olunmuşdur. Şöyle ki Donanma-yı Hümâyûn ile küllî asâkir ve mühimmât Girid'e imrâr ile evvel emirde Hanya Kal'ası zabt olunmuş idi. Ancak müte'âkiben Venedik sefâ'ini Girid yollarını kesmege ibtidâr idüb hattâ Dersa'âdet'den Girid'e asker nakline me'mûr olan üç kıt'a sefâ'inden ikisi ba'zı telefât virdikden sonra halâs olub dîger birisi ki kırk iki pâre top çekerdi içindeki ehl-i İslâm şehîd ve gemi garîk oldı. Ve mukaddemâ ehl-i İslâın içinde malumât-ı bahriyye pek ziyâde terakkî[3] iderek donanma-yı Devlet-i Aliyye bütün Avrupa donanmasına gâlib olmuş iken refte refte ehl-i İslâm'da bu malumât tenâkus[4] idüb Avrupalular ise ol zamâna kadar fünûn-ı bahriyyeyi evvelkiden ziyâde ilerüledüb ve husûsuyla yelkencilik san'atı bu vakite kadar haylîce ilerüleyüb bu cihetle kalyoncılık dahi ilerülemiş oldığından Frenk donanmalarına Devlet-i Aliyye donanması mukâbele idemez olmuş idi. Yüz kırk pâre gemiden ibâret olan donanma-yı Devlet-i Aliyye emr-i muhâfaza içün Hanya pîşgâhında lenger-endâz iken

1 Elkâb: Ünvanlar, lakaplar, soyadları.
2 Tahaffuzî: Korunma ile ilgili, savunma, muhataza.
3 Terakkî: İlerleme. Yukarı çıkma, yükselme. Artma, çoğalma.
4 Tenâkus: Azalma, eksilme.

limanın iki tarafında toplar vaz' ile muhâfazaya ihtimâm olundığı esnâda Venedik'in Suda'ya imdâd zımnında gelmiş olan yüz pâre çekdirir ve burton ve mavna makûlesi sefâ'ini meydân okuyarak etrâfda dolaşub dururdı. Ve bir müddet sonra Hanya hâricinde bulunan Cezâ'ir gemileriyle sefâ'in-i sâ'ire üzerine Venedik donanması (**s.152**) gelüb gemilere ve kal'aya bir haylî top atdıkdan sonra sefâ'in-i İslâmiyye'yi ihrâk içün beş kıt'a âteş gemisini salıvirmiş idi. Lâkin henüz sefâ'in-i İslâmiyye'ye çatmadan âteş gemisi oldukları bilinerek kancalar ile döndirilüb zararsız kendü kendülerine batmışlardır. Ve Suda Kal'ası'nın teshîri kâbil[1] olamadığından Girid'in kara taraflarına ta'arruz olunarak bir haylî mahalleri feth olundı. Ve eyyâm-ı şitâda furtına zuhûrıyla Hanya önünde bir haylî sefâ'in-i İslâmiyye gark ve telef oldukdan sonra ol senenin bahârında dahi Venedik donanması Girid yollarını kat' iderek istenildiği gibi Girid'e mühimmât nakl olunamayub sinîn-i âtiyede[2] dahi Donanma-yı Hümâyûnun boğazdan hurûc ideceği mevsimde Venedik donanması boğaz hâricine gelerek lenger-enzâd olagelmekle Donanma-yı Hümâyûn Akdeniz'e çıkamaz oldı. Nâçâr hâricden deryâ begleri gemileriyle Girid'e biraz şey gönderilür oldı.

İşte Girid'in tamâmî-i fethi müyesser[3] olamayub da Girid seferlerinin bunca seneler imtidâdı bundan neş'et itmişdir. Yohsa Venedik donanmasına mukâbele idecek donanma olsaydı Girid Adası üç sene bile dayanamazdı.

Ve â'dâ kalyonlar ile deryâda gezüb ceng esnâsında rûzgâr ile kullanarak kadırgaları çignetmekle lâ-cerem[4] önlerinden Donanma-yı Hümâyûn savulmak lâzım geldiginden başka boğazda lenger-endâz olduklarında kadırgalar ile mukâvemet olunamadığından berü tarafdan dahi kalyonlar inşâ olunmak ve kalyona kalyon ile mukâbele kılınmak lâzımdır deyü Sultân Mehmed-i Râbi' Hazretleri'nin cülûsunda cânib-i mîrîden kalyonlar inşâsına karâr virilüb hattâ (1061) senesinde Sadr-ı a'zam Melek Ahmed Paşa Bağçekapusı'nda altmış arşun tûlünde bir kalyon kurdurmuş idi. Ancak ameliyâtında ba'zı noksân oldığından itdirirken gark olmuşdur. Ba'dehû ber-mu'tâd inşâ oluna gelan lüzûmı mikdârı çekdirirler ile bile mikdâr-ı kifâye burton dahi tedârik kılınmış ve refte refte kalyonların teksîrine himmet olunarak ayruca kalyonlar kapudanı nasb olunmuş idi. Hattâ (1064) senesinde Donanma-yı Hümâyûn boğaza vardıkda ber-mu'tâd Venedik donanması hâric-i boğazda lenger-endâz bulunmağla ibtidâ kalyonlar ve ardlarınca mavnalar ve ardlarında çekdirirler tertîb ile hurûc olundukda azîm muhârebe vukû'uyla Venediklüler boğazı terk itmege mecbûr olmuşlar idi.

Bu kalyonlar haylîce işe yarayub husûsıyla kalyonlar kapudanı olan Emîr Kapudan pek ziyâde ibrâz-ı şecâ'at ve merdânegî itmiş idi. Bu sûretle Donanma-yı Hümâyûn boğazdan çıkub müte'âkiben Tunus ve Mısır kalyonları ve ba'dehû on bir kıt'a Cezâ'ir kalyonı donanmaya (**s.153**) mülhak oldukdan sonra varub İstendil Cezîresi'ni gâret ve tahrîb ve ba'dehû Degirmenlik havâlîsinde Venedik donanmasıyla yine bir azîm ceng itmişler idi.

(65) târîhinde yine Donanma-yı Hümâyûn boğaza vardukda minvâl-i meşrûh[5] üzre Venedik donanmasıyla azîm ceng idüb Donanma-yı Hümâyûndan çend kıt'a sefîne zâyi'

1 Kâbil: Mümkün, olabilir.
2 Sinîn-i âtiye: Gelecek yıllar, sonraki seneler.
3 Müyesser: Kolayı bulunup yapılan; kolay gelen, kolaylıkla olan, gerçekleşen, ulaşılan.
4 Lâ-cerem: Şüphesiz; besbelli, elbette. Naçar, zaruri.
5 Minvâl-i meşrûh: Açıklandığı, anlatıldığı üzere.

olduysa da Venediklülerin dahi beş altı gemileri telef ve bâkîsi münkesir[1] ve rahne-dâr oldığından denize açılub gitmege mecbûr oldılar. Lâkin bu cengde lâyıkıyla iş gören birkaç kalyondan ibâret olub sâ'iri birer yaylım âteş virdikden sonra semt-i selâmeti arayarak Midillü Adası'na kadar gitdiler ba'dehû Donanma-yı Hümâyûn Sakız'da müctemi' olarak mavna ve kalyonların çendân fâ'idesi yokdur deyü i'âde olunub çekdirir envâ'ından olan Donanma-yı Hümâyûn tefrîk ile deryâya çıkılmış idi.

Çünki kalyonların hüsn-i i'mâli yelkencilik san'atında mehârete mevkûf olub ol vakit ise bu husûsda tersâne halkı henüz daha ber-vefk-i matlûb kesb-i mehâret idememiş olduklarından denizde kalyonları lâyıkıyla i'mâl idemeyüb bu cihetle asıl Donanma-yı Hümâyûn çekdiri envâ'ı i'tibâr olunarak kalyonlar mücerred her sene boğazı muhâsara iden Venedik donanmasını boğazdan def'e medâr olmak üzre Donanma-yı Hümâyûn ma'iyyetinde bir kuvve-i mu'âvene[2] gibi bulunurdı. Lâkin Venediklülerin ol vakit umûr-ı bahriyyede mehâretleri daha ziyâde oldığından boğazı küşâd itmek maslahatı bile her sene îfâ olunamazdı. Hattâ (66) senesinde kırk pâre kadırga ve on mavna ve otuz kalyon müheyyâ olub yirmi kıt'a daha beg gemileri oldığı hâlde levâzımât-ı donanma henüz tekmîl olunmadan ucâleten[3] kaldırılub boğaza vardıklarında Venedik'in çekdirir ve mavna ve burton olmak üzre hâric-i boğazda sedd-i râh olan yetmiş pâre sefînelerine mukâbele idemeyerek vâki' olan muhârebede donanma-yı Devlet-i Aliyye bütün bütün muzmahill olma mertebesinde münhezim ve münkesir olarak İnebahtı'daki Sıngın donanma hezîmetine benzer bir hezîmet vukû'a geldi.

O sene Köprülü Mehmed Paşa sadr-ı â'zam olub boğaza Frenk donanması gelmezden akdem hâricde bir kuvve-i bahriyye olmak içün evvelce itmâm olunabilân kırk pâre çekdirir gemi ile kapudan paşayı eyyâm-ı şitâda İstanköy ve Rodos taraflarına çıkarmış idi. Ba'dehû mevsim-i bahârda Köprülü Mehmed Paşa serdâr olarak boğaza gitdiginde dahi on dokuz kıt'a kalyon ve on kıt'a mavna ve otuz kıt'a kadırga ile baştarda ve yüz elli kadar fırkate ve sâ'ir kayıklar İstanbul'dan çıkub boğaza varmış idi. Bu kerre dahi (**s.154**) boğazda Venedik donanmasıyla vukû' bulan cengde Donanma-yı Hümâyûn dûçâr-ı hezîmet oldı. El-Hâsıl Venediklüler Girid'e ber-vefk-i dilhâh-ı asâkir ve mühimmât sevk olunamasun deyü her sene boğazı muhâsara iderek Fâtih zamânında boğazın muhâfazası içün yapılmış olan iki kal'anın hâricinde olarak iki tarafda yatub hârice gemi çıkartmadıklarından başka hâricden İstanbul'a gelan gemileri dahi şikâr[4] iderlerdi. Ve bir iki def'a kalyonlar kuvvetiyle boğaz açılmış ise de Devlet-i Aliyye tersânesinde henüz mâhir kalyoncılar peydâ olmadığından nihâyet ber-vech-i sâbık azîm hezîmetler vukû'uyla yine boğaz mesdûd[5] kaldığından Köprülü Mehmed Paşa mezkûr kal'alardan yirmi mil kadar aşağı boğazın deryâya açılacak mahallinde iki cânibe karşu karşuya iki kal'a binâ itdirdi.

Ve kalyonların inşâsı küllî masrafa mevkûf oldığı halde benüz ahvâline ıttılâ'-ı tâmm tahsîl olunmamış bir ma'nâ olub nizâm-ı ahvâline lâyıkıyla sûret virilemediği cihetle geregi

1 Münkesir: Kırılan, kırılmış, kırık. Kırgın, gücenmiş.
2 Kuvve-i mu'âvene: Yardım kuvveti, ihtiyat.
3 Ucâleten: Aceleyle, acele olarak, çabuk çabuk.
4 Şikâr: Av, avlanan hayvan. Avlama. Düşmandan ele geçirilen mal. Ganimet.
5 Mesdûd: Sedd olunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış, tıkalı

gibi işe yaramak müyesser olmadığına ve Devlet-i Aliyye tersânesinde an-asl isti'mâl olunan çekdirir envâ'ına mnhâlif ve tertîbleri[1] başka bir ocâğ olmağa mütevakkıf oldığından kapudan paşa ve deryâ begleri ve sâ'ir tersâne halkı ber-muktezâ-yı hased[2] kalyoncıları istiskâl idüb bunlar hâdis tâ'ifedir. Eğer tertîbleri muntazam ve hâlleri geregi gibi müretteb olursa rû-yi deryâda işe yarayub nâm-dâr olarak ümerâ-yı bahriyye ve ricâl-i tersâneye tefevvuk ve kâr-güzârlıkla manzûr-ı şehr-i yârî olub takaddüm iderler. Ve Garb Ocakları gibi başka gürûh-ı müstakill olurlar deyü kalyon umûrunda tehâvün[3] ve tekâsülden hâlî olmadıklarına mebnî kalyoncılığa bir hüsn-i sûret virilemedigi hasebiyle Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadâretinde bütün bütün kalyon inşâsından ferâgat olunarak Akdeniz'in muhâfazası içün kırk pâre tersâne gemisi ve kırk aded deryâ begleri gemileri olmak üzre nizâm virildi. Bir müddet işte bu gemiler ile emr-i muhâfazaya ihtimâm olunub ancak zahâyir ve mühimmât nakli içün tüccâr kalyonları kullanılurdı. Fakat Mısır ve Tunus ve Cezâ'ir taraflarında kalyonlar terk olunmayub buraların ceng gemileri kalyon ile şehtiyeden ibâret olarak oralarda fenn-i deryâda mâhir âdemler dahi bulunur. Ve Donanma-yı Hümâyûn sefîneleri artık Venedik donanmasıyla meydân cengi idemez olmuş iken anlar yine Avrupa donanmalarına meydân okuyub gezer idi. Hattâ (1079) târîhinde Girid sularında Cezâ'ir ve Tunus kalyonları Venedik kalyonlarıyla ceng itdiklerinde gâlib gelerek Venediklünün yetmişer pâre top çeker iki kalyonını gark ve yine yetmişer pâre top çeker iki kalyonını dahi zabt itmişler idi.

(**s.155**) Devlet-i Aliyye'nim kuvve-i bahriyyesi tenezzüle başlayıcak sevâhil-i Hind ve Yemen ve Habeş'deki galebe-i bahriyyesi zâ'il ve Akdeniz'de cârî olan nüfûzı mütenezzil[4] oldığı gibi her tarafda pey-der-pey vâki' ola gelan fütûhât ve terekkiyâtının dahi hayyizi kesilüb bu devirde ber-vech-i bâlâ Girid gibi ba'zı cezâ'irin fethiyle iktitzâ iderek kabza-i tasarrufunda olan memâlikin muhâfazasına hasr-ı nazar eylemişdir. Bu dahi Köprülüler gibi sadr-ı â'zamların eser-i himmet ve hamiyyetleri idi.

Kara Mustafâ Paşa'nın sadâretinde Venediklüler ile miyânede bürûdet vukû'a gelüb Vediklülerden ahz-ı sâr ise bahren galebeye mevkûf oldığından (1093) târîhinde Kara Mustafâ Paşa yine mîrî kalyonları inşâsiçün irâde tahsîl iderek Tersâne-i Âmire'de dört kıt'ası üçer anbârlı olarak seksanar ve altı kıt'ası altmışar tu[n]ç toplı olmak üzre on kıt'a kalyon binâsına mübâşeret itdi. Bu kalyonların ba'zısı ellişer ve ba'zısı kırk beşer zirâ' tûlünde idi. Beş kıt'ası başkapudan olmak üzre ümerâ-yı bahriyyeden Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa'nın idâresine ve beş kıt'ası ikinci kapudan olmak üzere Cezâ'irli Baba Hasan Beg'in idâresine virilerek her birine sâlyâne olmak üzre ba'zı sancaklar tahsîs ve tevcîh idilerek Rodos'dan Reşîd'e varıncaya dek tüccârı muhâfaza itmeleri ferınân buyuruldı ve garb ocakları gibi tersânede bir başka ocak olmak üzre kapudanlarına ve ağalarına ve çavuşlarına ve hâcelerine ve topcılarına ve sâ'irine mevâcib ve ta'yînât-ı vâfiyye tahsîs ve garb ocaklarından ve sâ'ir taraflardan kalyoncılık umûrına vâkıf âdemler celb ile kalyonlar umûrına geregi gibi intizâm virildi. (1096) târîhinde kapudan-ı deryâ olan Musâhib Mustafâ Paşa altmış pâre sefîne ile Akdeniz'e çıkub Sisam Boğazı'ndan mürûr ile Rodos'a vardığında çünki bir vakitden berü

1 Tertîb: Dizme, sıralama, hazırlama, düzene koyma. Sıra, dizi, düzen.
2 Hased: Kıskançlık, çekememezlik.
3 Tehâvün: Ehemmiyet vermeme, mühimsememe, ağır davranma, hafifseme.
4 Mütenezzil: Tenezzül eden, aşağı inen; alçalan, azalan.

Donanma-yı Hümâyûn Sisam Boğazı'ndan ilerüye güzâr idememiş idüginden bu kerre donanmanın oradan hurûc ile Rodos'a varması bahren bir nev‘ muzafferiyyet add olunmuş idi. Hâlbuki (97) târîhinde sâlifü'z-zikr Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa rütbe-i vezâretle kapudan-ı deryâ oldığından Baba Hasan Beg kalyonlar başkapudanı ve anın yerine Benefşeli Alî Beg ikinci kapudan olduklarında sene-i merkûme hilâlinde Venedik kalyonlarıyla azîm ceng idüb gâlib gelmişler idi. Ancak müte‘âkiben Baba Hasan Paşa mat‘ûnen[1] vefât itmekle mutasarrıf oldığı Kıbrıs eyâleti iki tuğ ile başkapudan olmak üzre Alî Beg'e ve anın mutasarrıf oldığı İskenderiyye sancağı bir tuğ ile ikinci kapudan olmak üzre Memi Kapudan'a ihâle buyurulmuş idi.

(**s.156**) Bu sûretle kalyon kapudanlarının kadrları i‘zâz ve tevkîr ve refte refte kalyonlar teksîr ve ehl ve erbâbı tevkîr olunarak Devlet-i Aliyye tersânesinde kalyoncılık umûrı haylîce ilerüledi. Hattâ (1106) târîhinde Venediklüler bir takrîb ile gelüb Sakız'ı istîlâ itdiklerinde Amuca-zâde Hüseyin Paşa kapudan-ı deryâ ve Mezamorta[2] Hüseyin Paşa kalyonlar kapudanı olarak müretteb olan yirmi kıt‘a kalyon ve yirmi dört pâre çekdirir gemi ile deryâya çıkub Koyun Adaları[3] havâlîsinde Venedik donanması ile vukû‘ bulan muhârebe-i bahriyyede gâlib ve muzaffer olmalarıyla Venediklünün birkaç gemisi zâyi‘ ve bâkîsi rahnedâr olarak Sakız tarafına ric‘at ve firâra mecbûr oldı. Çend rûz mürûrunda yine iki donanma birbirine mukâbil olub vukû‘ bulan muhârebede dahi Venedik donanması mağlûb olarak bunda dahi elli beş pâre top çeker bir kalyonları ihrâk ve dört mavnaları kesr ve şikest ve bir çekdirirleri gark olunub bâkî sefîneleri münhezimen firâr itmekle Sakız Adası istihlâs olunmuşdur.

Bu muzafferiyetler mücerred kalyonlar ile kazanılmış oldığından Amuca-zâde Hüseyin Paşa Sakız muhâfazasına me’mûr olarak Mezamorta Paşa'nın mezkûr muhârebât-ı bahriyyede meşhûr olan hidemât-ı meşkûresime mukâfâten uhdesine deryâ kapudanlığı tevcîh olunub o dahi kalyonların teksîrine ve umûrının tevsîk ve tanzîmine himmet iderek bin yüz dokuz ve yüz on senelerinde vukû‘ bulan deryâ cenglerinde mükerreren Venedik donanmalarına galebe itmişdir.

Bu sûretle Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi haylî cesâmet kesb iderek (1114) târîhinde Akdeniz'e yirmi kıt‘a kalyon ve altı pâre deryâ begleri çekdiri[r]leri ile bir mikdâr fırkate ve Karadeniz'e beş kıt‘a kalyon ve on beş pâre deryâ begleri çekdirirleri ile yirgirmi pâre kalyata ve yirmi beş kıt‘a şayka ihrâc olundukdan başka Tuna Nehri'nde dahi fırkate ve kalyata ve şayka ve üsti açık tabir olunur sefâ’in envâ‘ından olmak üzre iki yüz pâreye karîb ince donanma tertîb olunmuş idi.

Sultân Ahmed-i Sâlis asrının evâ’ilinde dahi müceddeden[4] bir kıt‘a büyük kalyon inşâ ile umûr-ı bahriyyenin ikmâline sarf-ı himmet olunmakda olub (119) târîhinde kalyonlar kapudanı olan Cânım Hoca dinmekle ına‘rûf[5] Mehmed Kapudan yirmi kıt‘a kalyon ile ba‘zı sevâhil ve cezâ’ir-i İspanya'yı gâret ve iki kal‘alarını tahrîb ile avdet iderek Malta Cezîresi pîşgâhında lenger-endâz-ı dehşet oldığı esnâda Patrona Kapudanı olan Mustafâ Kapudan

1 Mat‘ûnen: Vebaya tutularak.
2 Mezamorta: İtalyanca Mezzomorto “yarı ölü” ifadesinden bozma.
3 Koyun Adaları: Oinusses Adaları.
4 Mücedded: Yeniden, yeni, yepyeni.
5 Ma‘rûf: Herkesçe bilinen, tanınmış, belli.

dahi iki kıt‘a kalyon ile cezâ’ir-i İslâmiyye aralarında deverân[1] iden Malta kalyonlarını ihrâk itmişdir.

(**s.157**) Bu sûretle Devlet-i Aliyye tersânesinde kalyoncılık maslahatı[2] ilerüleyüb asıl Donanma-yı Hümâyûn kalyonlardan ibâret olarak çekdirir envâ‘ından ibâret olan sefâ’in-i mîriyye andan sonra donanmaya mu‘âvenet içün kullanılur oldığından kapudan paşa bulunan zâtlar baştarda-i hümâyûna râkib olarak evâ’ildeki Donanma-yı Hümâyûn serdârı makâmında bulunub asıl donanma kumandanı kalyonlar kapudanı dimek olarak anın râkib oldığı kalyona kapudane-i hümâyûn ve anın ikincisine patrona ta‘bîr olunurdı. Daha sonraları baştarda bütün bütün terk ile kapudan kalyonuna paşa gemisi dinilüb kapudane beg bir unvân olarak anın ikincisine patrona beg ve üçüncisine riyâle beg dinildi.

Kalyonlar içün lâzım gelan yetmiş seksan kantarlık demirler fi'l-asl İstanbul'da yapdırılamayub İngiltere'den celb oluna gelürken bin yüz yirmi târîhlerinde Humbaracı Ocağından Usta Alî nâm bir hezârfen zuhûr idüb anın ta‘lîmi ile tersâne gözleri ardında müceddeden bir kârhâne[3] yapılub az vakit zarfında ber-vefk-i matlûb kalyon lengerleri yapılarak Devlet-i Aliyye bu husûsda hârice ihtiyâcdan vâreste olmuş ve yine ol avânda bir kıt‘a baştarda ile elli bir zirâ‘ tûlünde bir kıt‘a kalyon yapılmış idi. Ol esnâda kapudane-i hümâyûn kapudanı olan sâlifü'z-zikr Cânım Hoca Mehmed Kapudan mîrî kalyonlarıyla Akdeniz muhâfazasına çıkub bir iki sene zarfında nice cesîm korsan kalyonlarını ahz ve zabt ile muzafferen tersâneye avdet idegeldiginden başka mu’ahharen kapudan-ı deryâ oldığında dahi (128) ve (129) senelerinde bi'd-defe‘ât vukû‘ bulan muhârebât-ı bahriyyede Venedik donanmasına gâlib gelmişdir.

Mu’ahharen yine devr-i Ahmed Hanî'de altmış bir buçuk zirâ‘ tûlünde bir kıt‘a üç anbârlı ile iki kıt‘a karavele tabir olunur kalyon ve yine dîger bir üç anbârlu ve ba‘dehû Sultân Mahmûd-ı Evvel asrında evvelâ iki kıt‘a kalyon yapıldıkdan sonra Tuhfetü'l-Mülûk ve Murâdiyye ve Fâtih-i Bahrî ve Pür-i Bahrî ve Nâsır-ı Bahrî ve Berîdü'z-Zafer ve Zîver-i Bahrî nâm kalyonlar ile bir kıt‘a üç anbârlu ve Mustafâ Han-ı Sâlis asrında Hısn-ı Bahrî nâm kalyon inşâ kılınub sâlifü'z-zikr Pür-i Bahrî nâm kalyon çekdirme misillü lede'l-iktizâ[4] kürek ile dahi yüridilmek üzre ol vakitce nev-zuhûr[5] olan bir tarz-ı müstahsen üzre yapılmış sanâyi‘-i acîbeyi müştemil bir kalyon imiş.

Bu sûretle Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi yine teceddüd ve tevessü‘ eylemiş ise de müddet-i medîde esfâr-ı bahriyye mühmel ve metrûk olarak Donanma-yı Hümâyûn mücerred muhâfaza zımnında mevsim-i bahârda ber-mu‘tâd Akdeniz'e çıkarılur. Ve güz faslında tersâneye getürilür (**s.158**) olmuş idi. Bu cihetle Devlet-i Aliyye tersânesinde mehâret ve ma‘lûmât ashâbı nâbûd olub asâkir ve ru’esâ-yı bahriyye Donanma-yı Hümâyûn ile Akdeniz'e çıkdıkca adalar re’âyâsı derd-mendlerini soymakdan başka bir işe yaramaz olduklarından ve ol vakit ise Avrupa'da ma‘ârif ve sanâyi‘in terakkiyâtı hasebiyle fünûn-ı bahriyye ziyâde terakkî eylediginden ve kapudan-ı deryâ bulunan zâtlar erkân-ı devlet ve

1 Deverân: Dönüp dolaşma, dolanma.
2 Maslahat: İş, emir, husus, madde, keyfiyet.
3 Kârhâne: İş yeri, iş işlenen yer, fabrika, atölye.
4 Lede'l-iktizâ: Gerektiği zaman.
5 Nev-zuhûr: Yeni çıkma.

saltanatdan ma'dûd olarak ekseriyâ umûr-ı bahriyyeden bî-haber olub menâsıb-ı bahriyye tevcîhâtında dahi çendân ehliyyet aranmaz ve belki esfâr-ı bahriyyenin pek çok ulûm ve ma'ârife mevkûf idügi bilinmez oldığından düvel-i bahriyye-i Avrupa donanmalarına mukâbele şöyle dursun Akdeniz'de geşt ü güzâr iden korsanların def'ine bile muktedir olamayub cânib-i Mısır'a gidüb gelan huccâc-ı Müslimîn ve tüccâr-ı Devlet-i Aliyye korsan korkusundan müste'men[1] sefînesine muhtâc olma mertebesine gelmiş idi.

Umûr-ı tersâne böyle muhtell ve müşevveş iken yine masârifi bî-nihâye olarak birkaç senede bir kalyon indirilür ise devlete on kat bahâsına çıkdıkdan başka kerâste bahânesiyle ve sâ'ir tasallut ile bu yolda tersâneye hidmet iden kazâlar dahi tahrîb olunmakda oldığı halde yapılan kalyonların kıç tarafları müte'addid odalar ile memlû olarak çendan muhârebeye yaramaz ve kerâsteleri yaş iken mıhlanmağla birkaç sene zarfında suyı çekilüb açılur idi.

El-hâsıl tersâne vâridâtı ve çekdiri paşalıklarına tahsîs olunan mahallerin hâsılâtı ve kezâ sâlyâne kapudanlıkları ricâl ve ru'esâ-yı sâ'ireye me'kel olub kalyoncı nâmıyla bulunan asker dahi kendü ticâretiyle meşgûl birtakım bî-âr[2] ve bî-hamiyyet[3] eşhâsdan ibâret olarak nâsın ırzına ta'arruzdan gayrı bir amele yaramazlar iken kapudanlıklar irtişâ[4] ile nâ-ehillere ihâle olunmağla ahvâl-i bahri hilmez kimesneler kapudanlık iştirâ iderek kalyoncı ulûfesi nâmıyla taraf-ı mîrîden i'tâ olunan mebâliğ-i külliyyeyi beynlerinde iktisâm[5] iderlerdi. İşte şu hâlde (1182) senesi seferi zuhûr ile seksan dört senesinde Rusya'nın on beş kapak ve altı fırkateyn ve bir mikdâr sefâ'in-i sagîreden ibâret olan Bahr-i Baltık donanması Aleksi Orlof'un zîr-i idâresinde olmak üzre Amiral İspiridof'un ma'iyyetinde oldığı hâlde Sebte Boğazı'ndan Akdeniz'e dolaşarak Mora sularında zuhûr itdikde Donanma-yı Hümâyûn ile Kapudan-ı Deryâ Hüsâmeddîn Paşa derhâl Akdeniz'e çıkarılub Donanma-yı Hümâyûn kesret ve aded cihetiyle Rusya donanmasından ziyâde ise de Rusya donanmasında İngiliz ve Danimarkalu ve sâ'ir Avrupalılardan fenn-i deryâda mâhir nice (**s.159**) âdemler oldukdan başka müte'addid İngiliz amiralleri mevcûd olub Donanma-yı Hümâyûnda bulunan ru'esâ[6] ise umûr-ı bahriyyeden gâfil ve hiyel-i harbiyyeden zâhil oldukları misillü asâkirin ekseri etrâf-ı eknâfdan cebren cem' olunmuş ırgâd ve çiftci makûlesi divşirme neferât olduklarından gemi kullanmak ve cengde işe yaramak şöyle dursun ednâ[7] telâtum zuhûrunda ayak üstünde duramazlardı. Fakat doksan pâre top çeker kapudane-i hümâyûn süvârîsi olan niheng-i deryâ-yı şecâ'at Cezâ'irli Hasan Beg ki mu'ahharen devr-i Hamîd Hanî'de müddet-i medîde kapudanlık iden Gâzî Hasan Paşa'dır. Cezâ'ir Ocağı'nda meşk ve ta'lîm-i kâr-zâr eylemiş bir merd-i dilîr olmağla Koyun Adaları etrâfında cenge mübâşeret olundukda Hasan Beg sâlifü'z-zikr İspiridof nâm Rusya amiralinin kalyonuna çatub ol kadar hûn-rîzâne[8] bir ceng eyledi ki yâr ve ağyâr teslîm itmiş idi. Lâkin nihâyetü'l-emr gemilerin ikisi birden âteş alarak

1 Müste'men: Kendisine aman verilmiş olan. Ecnebî tebaasından olan kimse.
2 Bî-âr: Arsız, utanmaz.
3 Bî-hamiyyet: Onursuz, haysiyetsiz.
4 İrtişâ: Rüşvet alma, rüşvetçilik.
5 İktisâm: Bölüşme, paylaşma, hisselere ayırma.
6 Ru'esâ: Reisler, reislik yapanlar.
7 Ednâ: En sıradan, pek aşağı, en bayağı, çok alçak, az, pek az.
8 Hûn-rîz: Kan dökücülükle, zalimce, insafsızca.

havâya perrân[1] olmağla Hasan Beg yatağan bıçağı ağzında oldığı halde yüzerek tahlîs-i cân eylediği misillü Rusya amirali dahi böyle güc hâl ile tahlîs olunmuşdur. Bu vak'a-i dehşet-fezâ esnâsında sefâ'in-i sâ'ire tarafından cengi paydos idüb ba'dehû yine cenge şurû' itmişler ise de ahşam irişmekle tarafeyn yek-dîgerden müfârakat[2] idüb ba'dehû kapudan paşa fenn-i deryâda vukûfsuzluğundan nâşî Donanma-yı Hümâyûnı Çeşme Limanı'na idhâl ile belâyı kendüsi da'vet eylediginden düşman donanması liman ağzma vürûd ile cenge şurû' itdikde İngiliz amirallerinin ma'rifetiyle çend kıt'a âteş kayıkları derûn-ı limana idhâl ve kâmilen Donanma-yı Hümâyûn ihrâk olundı.

Bu cihetle Akdeniz Boğazı kapanub İstanbul ahâlîsi galâ-yı es'âr ile envâ'-ı meşakkate düçâr olduklarına ve derhâl emr-i muhâfazaya kâfi sefâ'in inşâsı kâbil olmadığına mebnî Venedik Cumhûrı gibi ba'zı düvel-i Avrupa'dan Dersa'âdet'de mukîm[3] ilçileri vâsıtasıyla ziyâde bahâ arz olunarak ale'l-fevr beş kıt'a gemi mutâlebe olundukda bir müddet imrâr-ı vakit itdiklerinden sonra böyle iki azîm devletin seferi esnâsında sefâ'in-i harbiyye mübâya'ası kâ'ide-i hazm ve ihtiyâta münâfî idügi vâdîsinde varid olan i'tizârnâmelerinde bizler ekser edevât ve malzeme-i sefâ'ini memâlik-i sâ'ireden tedârike mecbûr iken limanlarımızda birkaç takım donanmaya vâfî müte'addid sefînelerimiz mevcûd olub Devlet-i Aliyye ise sefîne inşâ idecek oldığı halde cemî'-i levâzımı kendü mülkünde mevcûd iken niçün böyle gâfilâne hareket idüb de ihtîyâtan[4] birkaç takım donanmaya kifâyet idecek kadar sefîne tedârik itmedi siyâkında ba'zı i'tirâzât dahi münderic[5] idi.

(**s.160**) Binâ'en-aleyh ol vakit sâlifü'z-zikr Cezâ'irli Hasan Beg kapudan-ı deryâ olub şikeste ve beste tedârik olunabilan sefâ'in ile Akdeniz'in muhâfazasına kıyâm ve ba'dehû muhterik olan donanmadan â'lâ bir donanma techîzine ihtimâm eylemiş ise de yalnız gemi tedârikiyle iş bitmeyüb asıl maslahat sefâ'ini kullanacak mâhir âdemler tedâriki oldığına ve sefer-i mezkûr Devlet-i Aliyye'ye bir büyük ders olmuş iken nizâm-ı umûr-ı devlet maslahatı yalnız lisânda kalub rüşvet ise sâ'ir husûsâtda râyegân[6] oldığı misillü gemilere süvârî nasbında dahi cârî olarak bu bâbda ehliyyet ve istihkâk aranmaz olmuş idi.

Düvel-i bahriyyede emâret-i bahriyye bir rütbe-i refî'a ve maslahat-ı azîmedir. Garb ve Endülüs Arabları esfâr-ı bahriyye ile iştigâl ve fenn-i deryâda kesb-i kemâl itdiklerinde donanma başbuğlarına emîrü'l-bahr tesmiye idüb beynlerinde emâret-i bahriyye bir büyük mansıb idi. Hâlâ lisân-ı efrencîde müsta'mel olan amiral lâfzı emîrü'l-bahrdan yâhûd emrü'l-bahrdan yâhûd emîrü'l-mâdan me'hûz ve muhaffefdir ki lisânımızda kapudan-ı deryâ dimekdir.

Kapudan lafzı dahi İtalyan lisânından me'hûz olub fi'l-asl başbuğ dimekdir. Çünki Devlet-i Aliyye teksîr-i donanma ve ikmâl-i fenn-i deryâ emrine ihtimâm buyurdığı avânda[7] Venediklüler gemicilik fenn ve san'atında mâhir ve hattâ bir vakitden berü rû-yi deryâda

1 Perrân: Uçan, uçucu.
2 Müfârakat: Ayrılma, uzaklaşma. Bir yerden ayrılma. Boşanma.
3 Mukim: İkamet eden, oturan.
4 İhtiyât: İlerisini düşünerek, görerek davranma. Sakınma, tedbirli, tedarikli bulunma.
5 Münderiç: İndirâc eden, içinde bulunan, yer almış.
6 Râyegân: Bol, mebzul.
7 Avân: Zaman, vakit.

bâdbân-güşâ-yı nüfûz ve ikbâl olan Cenevizlülere dahi galebeleri zâhir olmak hasebiyle Devlet-i Aliyye ekser sefîne üstâdlarını ve bahriyye mu'allimlerini Venediklülerden celb ve istihdâm idüb seyyâh-ı cihân-peymâ-yı hikmet ise bir diyârdan âhar diyâra seyr ü sefer itdükde tercümânı makâmında bulunan elfâz ve ıstılâhâtın bir nicesini berâber istishâb idegeldiginden Endülüs Arablarından İspanya tarafında birçok elfâz-ı Arabiyye kaldığı ve Devlet-i Eyyûbiyye'nin kuvvet ve kudreti zamânında İskenderiyye dâru's-sanâ'asının gâyet ma'mûr ve mükemmel olmasıyla Venediklüler pek çok ta'bîrâtı[1] anda öğrenüb lisânlarına nakl eyledikleri gibi ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye donanma umûrının ikmâline teşebbüs buyurdığında dahi bir haylî İtalyan kelimeleri lisânımıza dâhil olarak ekser ıstılâhât-ı bahriyyemiz İtalyan lisânından me'hûz[2] bulunub bu sûretle kapudan lâfzı dahi ahz ve isti'mâl ile Devlet-i Aliyye'de en büyük amiral olanlara evvelâ deryâ begi ve sonraları kapudan-ı deryâ ve ba'dehû kapudanlığa paşalık dahi ilâve olunarak kapudan paşa dinilmişdir.

İşte sefînelerdeki tüfenkci askerine ıtlâk olunan levend kelimesi dahi ol vakit İtalyan lisânından ahz ve isti'mâl olunmuşdur ki levantiden muharrefdir.

Levant İtalyan lisânında şark ma'nâsına olub Venediklüler kendülerine nisbetle şark (**s.161**) tarafında bulunan Hırvatlık ve Arnavudluk sâhillerini zabt ile ol havâlî ahâlîsinden gemilerine tahrîr ve tedârik itdikleri cengcilerine levanti dimişler idi ki şarkî dimekdir. Lisânımızda dahi lafz-ı mezkûr tahrîf[3] ile donanma tüfenkcilerine levend dinilmişdir.

Evâ'il-i Devlet-i Aliyye'de kapudanlar ekseriyâ sancak begi pâyesiyle Gelibolı sancağına mutasarrıf olub fakat ba'zan bi-hasebi'l-iktizâ ba'zı vüzerâya ber-vech-i arpalık livâ-yı mezbûr ile mansıb-ı kapudanî tevcîh olunurdı. Zîrde tafsîl olunacağı vechile Hayreddîn Paşa Cezâ'ir'den geldikde kapudanlığa Cezâ'ir Beglerbegiligi ilhâk olundı. Mu'ahharen Piyâle Beg sancak begiliği pâyesiyle kapudan-ı deryâ olmuş iken üç sene sonra hidemât-ı mebrûresine mükâfâten ana dahi Cezâ'ir Eyâleti Beglerbegiligi pâyesi[4] virilmiş idi.

Sonraları Livâ-yı Gelibolı paşa sancağı olmak üzre livâ-yı mezkûr ile Ağriboz ve İnebahtı ve Midillü ve Sığacık ve Kocaili ve Karlıili ve Rodos ve Biga ve Mora'da Mezistre ve Sakız ve Nakşe ve Mehdiye sancakları birleşdirilerek Kapudanpaşa Eyâleti teşkîl olunub elviye-i mezkûre mutasarrıflarına deryâ begleri dinilerek birer ikişer gemi ile sefer iderlerdi. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye'nin berren kapukulı nâmıyla mevâcib-hâr ve kışla-nişîn kırk elli bin kadar askerinden başka eyâlâtda iki yüz bine karîb tîmârlu sipâhîsi oldığı gibi asâkir-i bahriyyesi dahi bu vechile iki sınıf olmuş idi. Bir sınıfı tersâne halkıdır ki iki bin beş yüz kadar mevâcib alan azehân tâ'ifesidir. Dîger sınıfı Kapudanpaşa eyâleti dâhilinde bulunan sancakların ümerâ ve erbâb-ı ze'âmet ve tîmârı olub anlar dahi on bu kadar bin asâkir-i bahriyye idi. Sonraları kuvve-i bahriyyeyi teksîr içün eyâlât-ı sâ'irenin deryâya münâsebet alan ba'zı elviyesi[5] dahi Kapudanpaşa eyâletine ilhâk ve Anadolı eyâletinde vâki' yaya ve müsellem ocakları deryâ kalemine tashîh birle deryâ kalemi gitdikce kesb-i cesâmet idüb

1 Ta'bîrât: Tâbirler, terimler, deyimler.
2 Me'hûz: Ahzolunmuş. Çıkarılmış. Alınmış.
3 Tahrîf: Bir ibarenin mânâsını değiştirme. Harflerin yerini değiştirmek. Bozmak.
4 Pâye: Rütbe, değer, derece, aşama, önem.
5 Elviye: Livalar, sancaklar.

ba'zı eyâletler beglerbegilerine dahi kapudan paşa ma'iyyetinde olmak üzre kapudanlık virilerek kol kol donanmalar tertîb olunmağla bir aralık mîrî sefînelerinden başka mezkûr sancaklarda kırk elli kıt'a sefâ'in-i harbiyye mevcûd ve müretteb[1] bulunurdı.

Mu'ahharen Devlet-i Aliyye'de donanma umûrı muhtell olarak mezkûr sancakların ekserîsinin askeri bir işe yaramaz olduklarından başka Anadolı içlerine yayılarak pek çok hasâretlere[2] ve dürlü edebsizliklere cesâret ider olduklarından bir aralık bu elviyenin levendâtı ayruca bir ocak şekline konılarak ba'zı hidemât-ı askeriyyede istihdâmlarına çâre aranılmış ise de bir vechile râbıta[3] ve nizâm tahtına girmediklerinden müddet-i medîde (**s.162**) şerr ve şûrlarından ahâlî rencîde ve hasâr-dîde[4] olduklarından sonra nihâyet zîrde beyân olunacağı vechile Abdülhamîd Han asrından bütün bütün levendlik nâmı ref' ve ilgâ ve ele geçenleri i'dâm ve ifnâ[5] olunarak bakiyyetü's-süyûfi etrâf ve enhâya perâkende ve perîşân oldı. İşte Asya'nın ba'zı taraflarında levend isminin arsız ve nâmussuz ve bayağı mükâmında isti'mâli ber-vech-i meşrûh levendlerin şöhret-i şakâvetleri bütün Asya'ya münteşir[6] olmuş idügünden nâşîdir.

Rodos'un fethinden sonra orada bulunan kavalyerler Malta'ya nakl ile orada kemâ-fi's-sâbık[7] korsanlığa devâm iderek sefâ'in-i İslâmiyye'ye ta'arruz ide geldiklerinden berü tarafdan dahi azeb ocakları hakkında iğmâz-ı ayn olunub düvele-i Avrupa ile mün'akid olan musâlahalarda[8] dahi anlar müstesnâ tutılarak bu cihetle anlar dahi korsanlığa müdâvim olmalarıyla mukaddem ve mu'ahhar bu ocaklarda ahvâl-i deryâda mehâret ve ma'lûmât ashâbı pek çok ademler bulunub esfâr-ı bahriyyede Donanma-yı Hümâyûna iltihâk[9] ile işe yararlardı. Ber-minvâl-i sâbık bu seferde dahi Cezâ'ir ve Tunus gemileri haylî işe yaradılar. Lâkin bunlar başı boş ve serbest tâ'ifeler olduklarından idâreleri müşkil ve zabt u rabtları nâ-kâbil ve bu cihetle Memâlik-i Mahrûse'de bulundukları memleketlerde dürlü edebsizliklere cesâret ide geldiklerinden zahmetleri hidmetlerine mukâbil idi.

Ve evâ'ilde esfâr-ı azîme vukû'unda vüzerâdan biri donanma üzerine serdâr olub kapudan paşa dahi anın emri altında bulunurdı. Lâkin kapudan paşa müstakill bi'r-re'y olmadıkca geregi gibi iş görmek müşkil olub husûsıyla kapudan paşada rütbe-i vezâret var iken vüzerâdan bir dîgerinin serdâr olması kumanda maslahatım teşvîş[10] iderek bundan defe'ât ile zarar müşâhede olunmuşdur.

Sonraları kapudan paşalara ziyâde istiklâl virilerek erkân-ı Devlet-i Aliyye'den ve ekseriyâ pâdişâhların zâten i'timâd ve emniyyet eylediği zevât-ı fihâmdan intihâb ve ta'yîn bu[y]rıla gelmişdir. Ve sadr-ı â'zamların vekâlet-i mutlakaları hasebiyle Tersâne-i Âmire'ye dahi nezâret-i şâmileleri der-kâr ise de sonraları kapudan paşalar ziyâdece kesb-i istiklâl

1 Müretteb: Tertîb olunmuş, dizilmiş, yerli yerine konulmuş. Bir yer için ayrılmış.
2 Hasâret: Zararlar, ziyanlar.
3 Râbıta: İki şeyi birbirine bağlayan şey, bağ. Münâsebet, ilgi.
4 Hasâr-dîde: Hasara uğramış, zarar görmüş.
5 İfnâ: Yoketme, tüketme, yersiz sarfetme.
6 Münteşir: Saçılan, yayılan, dağılan.
7 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
8 Musâlaha: Karşılıklı anlaşmak. Barışmak. Sulh akd etmek.
9 İltihâk: Katılma, karışma.
10 Teşvîş: Karıştırma, karmakarışık etme.

iderek ba'zan sadr-ı â'zamlara şerîk-i nüfûz olmağa ve hiç olmaz ise umûr-ı bahriyyeyi bi'l-istiklâl idâre itmege başlamışlardır.

(s.163)

FASL-I SÂMİN

(Avrupa'nın Ahvâl-i Sâbıka ve Lâhikası Hakkındadır)

Düvel-i sâlife-i İslâmiyye vekâyi'inin vekâyi'-i sâbıka-i Avrupa'ya ta'allukı oldığı gibi Devlet-i Aliyye târîhinin dahi vekâyi'-i lâhika-i Avrupa'ya pek çok irtibâtı vardır.

Ale'l-husûs[1] karîbü'l-ahdde zuhûra gelan Fransa İhtilâl-i Azîmi Avrupa'ca inkılâbât-ı azîmeye bâdî olarak mu'âmelât ve münâsebât-ı düvel ve milel içün bir tarîk-i cedîd açdığından Avrupa'ca bir yeni asrın mebde'i[2] ve bu ahvâlin doğrıdan doğrıya Devlet-i Aliyye'ye dahi pek çok te'sîrâtı oldığından düvel-i Avrupa ile teksîr-i münâsebâtının menşe'i olmuşdur. Bu cihetle ara sıra Avrupa vukû'âtından bahs olunmak lâzım gelüb Avrupa'nın o misillü vekâyi'-i külliyesi ise pek eski vakitlerden berü müselsel[3] ve muttasıl[4] olarak zuhûr idegelan bir takım mebâdî ve mukaddemâtın netâyic-i tabî'iyyesidir. Hâlbuki esbâb-ı mûcibe beyân olunmaksızın mücerred vukû'âtın hikâyesinden hakîkat-i hâl anlaşılamaz. Binâ'en alâ-zâlik evvel emirde ber-vech-i âtî Avrupa'nın ahvâl-i sâbıka ve lâhikası icmâlen beyân olunmak münâsib görülmüşdür.

Menba'-ı temeddün olan Asya'nın her tarafında ve hıtta-i Mısrıyye'de târîh-i mîlâd-ı Îsâ aleyhi's-selâmdan bunca kurûn[5] mukaddem nice cesîm düvel ve ümem-i mütemeddine mevcûd iken memâlik-i Avrupa her dürlü medeniyyetden mahrûm idi.

Çünki Tûfân'dan sonra ibtidâ Fırat ve Dicle nehirleri arasında vâki' olub el-Cezîre denilan kıt'a meskûn olub burasının mevki'i imâr ve temeddüne ziyâde müsâ'id oldığından az vakit zarfında ma'mûr olarak buradan Asya'nın sâ'ir taraflarma dahi âsâr-ı medeniyyet münteşir olmuşdur. Şöyle ki evlâd-ı Nûh ibtidâ el-Cezîre kıt'asının Fırat cihetini i'mâr ile iki nehrin mültekâsına[6] karîb mahalde Bâbil'i binâ iderek Hâm bin Nûh ahfâdından Nemrûd burada bir hükûmet teşkîl itdikden sonra Sam bin Nûh evlâdından olub Nemrûd'un Bâbil'den tard itmiş oldığı Âsur dahi cânib-i şimâle giderek Bâbil'e karşulık olmak üzre Dicle Nehri üzerinden Ninova şehrini binâ itmekle el-Cezîre'de iki devlet peydâ oldığı mervîdir. Ancak bunlardan ahvâline geregi gibi ma'lûmâtımız olmayub bu ecyâl-i kadîmenin ahvâli târîhçe pek karanlıkdır. (s.164) Rivâyât ve âsâr-ı atîkadan şu kadar anlaşılıyor ki târîh-i mîlâd-ı Îsâ'dan iki bin bu kadar sene mukaddem Âsurîler'den Ninus nâmında bir sâhib-kırân[7] zuhûr ile Bâbil'i zabt iderek Asya'da bir büyük saltanat teşkîl ve pâyitaht olan Ninova şehrini tevsî' itmekle andan sonra Bâbil vilâyeti bir vâli ile idâre olunmağa başlamış ve ol asırlarda

1 Ale'l-husûs: Hususiyle, hepsinden önce olarak. Bâhusus.
2 Mebde': Evvel, başlangıç, prensip, ilk unsur; ilmin ilk kısmı.
3 Müselsel: Zincirleme, peş peşe.
4 Muttasıl: Ulaşan, kavuşan, bitişen, aralıksız, hiç durmadan, biteviye.
5 Kurûn: Zamanlar, devirler, çağlar.
6 Mültekâ: Kavuşma; buluşma; birleşme yeri.
7 Sâhib-kırân: Her zaman başarı, üstünlük kazanan hükümdar.

Mısır dahi ma'mûr bir hâlde ve hele târîh-i mîlâddan iki bin beş yüz sene mukaddem Mısır'ın medeniyyeti kemâlde imiş mu'ahharen cânib-i şarkdan bir ecnebî tâ'ife gelerek Mısır'ı istîlâ ve yerlü hükümdâr hânedânını imhâ idüb hattâ târîh-i mîlâddan bin dokuz yüz sene mukaddem İbrâhîm alâ-nebiyyinâ ve aleyhi's-selâm hazretleri Bâbil tarafından Suriye cihetine muhâceret[1] ile bir aralık Mısır'a vürûdlarında işbu ecnebî hükümdâr hânedânının avân-ı saltanatına tesâdüf itmiş ve ol vakit bu ecnebîler Asya'nın sâhibi olan Âsûriyye Devleti'nden havf ve hirâs üzre imişler. Ve yüz doksan dört sene sonra Hazret-i Yûsuf aleyhi's-selâmın ve ba'dehû peder ve birâderlerinin Mısır'a vürûdlarında dahi hükümdârlar bu ecnebîlerden imiş. Bunlar Benî İsrâ'îl'e hemşehri nazarıyla bakub ri'âyet idegeldikleri hâlde târîh-i mîlâddan bin altı yüz sene mukaddem yerlülerden zuhûr iden Fir'avnlar gâlib gelerek bu ecnebîleri tard ile Mısır Hükûmeti'ni zabt itdiklerinden benî İsrâ'îl'e ecnebî nazarıyla bakub esâret mu'âmelesi itdiklerinde Hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâm târîh-i mîlâddan bin dört yüz doksan bir sene mukaddem Benî İsrâ'îl'i Mısır'dan çıkarub hakâretden kurtarmış ve andan sonra arz-ı Filistin'de Benî İsrâ'îl Devleti zuhûr itmişdir. Ol esnâda Fenikelüler dahi Berrü'ş-şâm'da temeddün ile erbâb-ı ticârete pîş-vâ oldukları ve birinci merkez-i hükûmetleri olan Saydâ târîh-i mîlâddan bin beş yüz sene mukaddem meşhûr bir şehir oldığı halde beş yüz sene sonra ikinci merkez-i hükûmetleri olan Sûr ahâlisinin Saydâlulara tefevvuk eyledikleri ve evvel ve âhir Fenikelülerin Bâbil ile azîm ticâret itdikleri ma'lûmdur. El-hâsıl ol vakitler Asya'da en büyük devlet Âsûriyye Devleti imiş. Ancak İrân'da kâ'in Medya vâlisi Bâbil vâlisiyle bi'l-ittifâk Devlet-i Âsûriyye'ye isyân ve pâyitaht-ı saltanat olan Ninova şehrini muhâsara ve hükümdâra galebe idüb dîger vâliler dahi dâ'iyye-i istiklâle düşmekle târîh-i mîlâddan sekiz yüz yetmiş altı sene mukaddem işbu Devlet-i Âsûriyye münkariz[2] olmuş mu'ahharen Ninova'da teşekkül iden ikinci Âsûriyye Devleti Bâbil'i ve eyâlât-ı sâ'ireyi zabt ile yine kuvvetlü bir devlet olmuş ise de Medya'yı ve şark tarafındaki eyâlât-ı sâ'ireyi ele alamadığmdan vüs'at ve kuvvetce evvelki Devlet-i Âsûriyye (s.165) derecesine varamamış Medya Hükûmeti ise günden güne tevsî'-i dâ'ire-i iktidâr iderek kendüsüne pâyitaht olmak üzre Hemedân şehrini binâ itmiş bu cihetle eski Âsûriyye memâliki ikiye münkasım olub biri işbu yeni Âsûriyye Devleti yedinde kalmış ki Dicle Nehri'nden Bahr-i Sefîd'e kadar olan yerlerdir. Ve dîger kısmı Medya Devleti'nde imiş ki Sind Nehri'nden Kızılırmağa kadar hükm idermiş ve mu'ahharen Medya hükümdârı Ninova üzerine hareket idüb ve Bâbil valisi dahi anınla ittifâk iderek oğlı Bahtu'n-nasr'ı gönderüb iki ordu iki sene Ninova'yı muhâsaradan sonra feth ve ihrâk itmiş ve El-Cezîre'de yine Bâbil Devleti zuhûr eylemiş ki buna Devlet-i Keldâniyye dahi dinür ve ol esnâda ya'nî târîh-i mîlâddan altı yüz beş sene mukaddem Bahtu'n-nasr pederinin vefâtı üzerine Bâbil'de cülûs ve İrân memâlikinden başka bi'l-cümle[3] Âsûriyye memâlikini zabt ve Asya'nın en büyük pâyitahtı olmak üzre Bâbil'i tevsî' itmiş ve Suriye üzerine hareket ve Benî İsrâ'îl'i dûçâr-ı esâret ve Kudüs-i Şerîf'i ihrâk ve Mısır'ı dahi Devlet-i Keldâniyye'ye ilhâk ile haylîden haylî kesb-i miknet eylemiş ise de işbu Bâbil Devleti pek çok mu'ammer[4] olamamışdır. Zîrâ Keyâniyân şâhlarından Keyhüsrev zuhûr ile İrân Devleti Medyalulardan

1 Muhâceret: Muhacirlik, göç etme, göç.
2 Münkariz: Yıkılan, biten, arkası gelmeyen, sönen, zürriyeti tükenmiş, kesilmiş olan.
3 Bi'l-cümle: Hep, bütün, toptan.
4 Mu'ammer: Ömür süren, yaşayan, yaşamış.

Farslulara intikâl ve târîh-i mîlâddan beş yüz otuz sekiz sene mukaddem Keyhüsrev Bâbil'i feth itdikden başka Âzerbaycân ve Kürdistân'ı dahi zabt ile satvet ve saltanatını derece-i kemâle îsâl[1] itmegin Devlet-i İrâniyye en büyük ve en kuvvetlü bir devlet olmuş ve ol vakit en cesîm ve ma'mûr olan Bâbil şehrinin zabtıyla sît ve şânı ziyâdesiyle terakkî[2] bulmuş idi.

Şimdi El-Cezîre'de Haleb ve Kürdistân ve Bağdâd vilâyetlerinin biraz ma'mûr yerleri var ise de pek çok yerleri cevelangâh-ı Urbân olmuşdur. Ve Hille kasabasının yanında Bâbil harâbesi müşâhede olunur. Ve Musul'un karşu tarafındaki yerler kazıldıkca Ninova'nın ba'zı âsârı bulunur (Sübhâne muhavvile'l-havli ve'l-ahvâl)[3] vech-i meşrûh üzre Asya'da insân çoğaldıkca izdihâmdan yâhûd zulm ve ta'addîden nâşî vakit-be-vakit[4] hicrete mecbûr olan veya serserî gezen tavâ'if ve akvâmın ekseri Kafkas dağından mürûr iderek yâhûd bahr-i Hazar'ı dolaşarak Bahr-i Siyâh'ın sevâhil-i şimâliyyesi tarîkiyle yâhûd başka yollar ile azar azar Avrupa'ya yayılmışlardır. Ancak mıntıka-i şimâliyyenin i'mârında su'ûbet[5] oldığından ve tavâ'if-i merkûme ise yek-dîgeri vely[6] ve ta'kîb iderek ilerüde bulunanların daha ilerülere nakl ve hareketi lâzım gelüb böyle bir hâl-i bî-arâmîde ise temeddün kâbil olmadığından Avrupa Kıt'ası bi't-tabi' pek çok vakitler medeniyyetden dûr ve mehcûr kalmışdır. Bu tarîkle Avrupa'ya hicret iden (**s.166**) akvâmın başlucaları dört kavm olub bunlar ekser milel-i Avrupa'nın ecdâdı addolunur. Birincisi Anadolı tarîkiyle Yunanistân'a ve İtalya'ya hicret iden Pelasgi kavmidir ki Yunan ile eski İtalyaluların ecdâdıdır. İkincisi Gal Kavmi'dir ki Fransa ve İspanya ve İrlanda ahâlîsinin ecdâdıdır. Üçüncisi Cerman ya'ni Alman didigimiz kavimdir ki başluca sınıflar Alman ve Frank ve Got ve Lombard ve Sakson ve Angel ve Andel tâ'ifeleridir. Dördüncisi İslav kavmidir ki Moskov ve Leh ve Sırp ve Hırvat gibi milletlerden ibâretdir.

Asya insanının menşe'i oldığı gibi medeniyyetin dahi mebde'i olarak ulûm ve ma'ârif oradan garba doğrı münteşir olmuşdur. Ve Avrupa'da en evvel kesb-i ma'lûmât iden Yunan ile şimdi İtalyan didigimiz Latin kavimleridir. Ve ibtidâ Yunanîler kesb-i kuvvet ve miknet[7] iderek Devlet-i İrâniyye'ye rakîb olub Keyâniyân-ı Fars ile ceng ü cidâle başlamışlar. Ve Latinler dahi târîh-i mîlâd-ı Îsâ'dan yedi yüz elli üç sene mukaddem binâ olunan ve hâlâ Rimpapa'nın pâyitahtı olub kütüb-i Arabiyye'de Rumiyye ve lisân-ı Türkî'de Kızıl Elma dinilan Roma şehrinde bir devlet teşkîl itmişler idi. Ve Gallar vahşî ve put-perest bir halk olub serserî gezer ve hidmet-i askeriyye aramak üzre İtalya'da ve sâ'ir taraflarda dolaşurlardı. Ve şimdi Fransa dinilan kıt'aya ol vakit Galya dinilürdi. Fakat Galya şimdiki Fransa ülkâsından daha büyük olub Rin Nehri'nin sol tarafında vâki' Almanya memleketlerinin ekserini ve İtalya'nın cihet-i şimâliyyesini şâmil ve muhît idi ve ol vakit Galya'da ve ale'l-husûs şimâl tarafında Gallar'dan başka tâ'ifeler dahi var idi. Ve el-yevm Fransa'nın ahâlî-i şimâliyyesiyle cenûbiyyesi beyninde fark ve tefâvüt[8] olub beynlerindeki

1 Îsâl: Vusul buldurma, buldurulma; vardırma, vardırılma, ulaştırma, ulaştırılma.
2 Terakkî: Yukarı kalkma, yükselme, ilerleme.
3 "Allah her durumu değiştirendir."
4 Vakit-be-vakit: Vakit vakit; zaman zaman.
5 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.
6 Vely: Birbiri ardı sıra gelme, çıkma, olma.
7 Miknet: Kuvvet, kudret, güç, zor.
8 Tefâvüt: İki şeyin birbirinden farklı olması; iki şey arasındaki fark.

mübâyenet hâlâ bütün hütün zâ'il olmamışdır. Ber-vech-i meşrûh İrânîler ile Yunanîler beyninde zuhûr iden rekâbet ve adâvetden dolayı vukû'a gelan muhârebât-ı kesîreden nâşî[1] tarafeyne za'f-ı küllî târî[2] oldığı cihetle Makedonya Hükümdârı Filib'in oğlı Büyük Aleksandri ya'nî İskenderü'l-kebîr bütün Yunanistân'ı zabt itdikden sonra İrân Devleti üzerine sefer iderek Çukurova'ya gelüb Dârâ ile Payas tarafında muhârebe ve ana dahi galebe iderek İrân memâlikini ve Hindistân'ın bir mikdârını teshîr ile pâdişâh-ı cihân-gîr oldığı hâlde târîh-i mîlâddan üç yüz yirmi üç sene mukaddem bağteten Bâbil şehrinde vefât itdikde devleti kendüsinin ser'askerleri beyninde bi't-taksîm peydâ olan Mısır ve Suriye ve Makedonya devletleri egerçi kuvvetlü ve cesîm devletler idiyse de hükümdârânı refte refte zevk ve sefâhete mübtelâ olarak kuvvetleri za'fa mübeddel olmuş idi.

(**s.167**) Roma Devleti evâ'il hâlinde egerçi pek kuvvetlü olmayub hattâ târîh-i mîlâd-ı Îsâ'dan beş yüz sene mukaddem Gallar bu devlet üzerine hücûm ve andan yüz otuz beş sene sonra gelüb Roma şehrini ihrâk itmişler idi. Lâkin Romalular bu sûretle muhârebeye alışarak refte refte her kavmin gözini ürkütmüş olan Gallar'a galebe ile kuvvet ve miknetlerini enzâr-ı âleme göstermişlerdir. Ve Gallar'ın kadîmü'l-eyyâmda müstakill hükümdârları var iken hükûmet-i istiklâliyye usûlüni ilgâ ile cumhûriyyet üzre idâre-i memlekete karâr virdiklerinden tefrika hâline düşerek yek-dîgeriyle ittifâk idemeyüb her yerde evvel ve âhir cumhûriyyet usûlünün fenâlığı müntic olageldigi gibi Gallar'ın dahi perişanlığını ve eski satvet ve kuvvetlerinin zevâlini mûcib olmuşdur. Ve Romalular devletleri uğurunda fedâkârâne hareket itdikleri hâlde ber-minvâl-i sâbık düvel-i Yunaniyye'nin za'f hâllerini lede'l-müşâhede meydân kendülerine kaldığını görerek cihân-gîrlik sevdâsıyla çıkub nice düvel ve ümemin memâlikini teshîr eylemişlerdir. Ve eski vakitlerde Afrika'da Tunus şehri civârında bulunan Kartac nâm şehr-i cesîm ki Berrü'ş-şâm'da vâki' Fenike tüccârı himmetiyle binâ olunmuş idi. Bu şehir ahâlîsi ol vakit bütün Akdeniz'in ticâretini zabt ile pek ziyâde servet kesb eylediklerinden Romalular ile beynlerine hulûl iden rekâbet ve adâvetden nâşî vukû'a gelan muhârebelerde Gallar Kartacalulara imdâd eylediginden müceddeden Romalular ile Gallar beyninde zuhûra gelan ceng ü cidâl haylî müddet mümtedd olarak târîh-i mîlâddan yüz doksan sene mukaddem Gallar külliyyen mağlûb olmağla andan sonra artık Romalular üzerine hücûmdan ictinâb[3] ider olmuşlar idi.

Ancak târîh-i mîlâddan takrîbeu altı yüz sene mukaddem İzmir tarafından Galya'ya hicret itmiş olan Yunan tüccârı el-yevm mevcûd olan Marsilya şehrini binâ ile emr-i ticâreti pek ziyâde ilerüledüb bu münâsebetle bütün Galya sevâhilinde ticâretgâhlar peydâ olarak ol vakit bayağı dünyânın ticâreti Kartacalular ile işbu Marsilya ahâlîsi elinde idi. Marsilyalular Galya'da daha ba'zı şehirler binâ itmek isteyüb Gallar ise anların böyle tevsî'-i dâ'ire-i hükûmet itmelerini çekemediklerinden üzerlerine hücûm ile Marsilya'yı muhâsara itdiklerinde Marsilyalular Roma Cumhûru'ndan istimdâd itmeleriyle Roma askeri gelüb târîh-i mîlâddan yüz elli dört sene mukaddem Marsilya'yı tahlîs[4] itmişler idi. Ve çok geçmeksizin Romalular Kartac şehrini zabt ve külliyyen hedm eyledikleri cihetle

1 Nâşî: Dolayı, ötürü, yüzünden. Neş'et eden, yeniden vücuda gelen, yetişen, yetişmiş.
2 Târî: Ansızın görünen. Karanlık, meçhul.
3 İctinâb: Sakınma, çekinme, uzaklaşma.
4 Tahlis: Kurtarma, kurtanlma.

Marsilya ticâreti daha ziyâde kesb-i ebemmiyyet eylediginden Gallar târîh-i mîlâddan yüz yirmi sene mukaddem tekrar Marsilya üzerine hücûm itdiklerinde Romalular yine i'âne ve Gallar'a (**s.168**) galebe idüb bu kerre artık Marsilya'yı ve etrâfını zabt ve bir sancak teşkîl ile Roma Hükûmeti'ne ilhâk eylemişlerdir.

El-hâsıl Romalular Gallar'a ve ümem-i sâ'ireye galebe iderek memâlik-i Yunaniyye'yi dahi teshîr ile pek çok kudret ve servet kesb itmişler idi. Ancak Roma Devleti evâ'il-i zuhûrunda kraliyyet vechile idâre oluna gelürken kralların zulm ve gadrından müteneffir[1] olarak cumhûriyyet usûlüne karâr virmiş olduklarmdan cumhûriyyetin mûcib oldığı teferruk ve teşettüt[2] hâline düşmüş oldukları hâlde ber-minvâl-i sâbık hâsıl eyledikleri gınâ[3] ve servet basebiyle Roma'ya her tarafdan külliyyetlü emvâl gelerek balkı zevk ve sefâhete dalmaları üzerine ahlâk-ı umûmiyye fesâda varmağla ve küberânın hırs-ı mâl ve ibtişâmı hadden aşmakla Roma'da envâ'-ı fitne ve fesâd vâki' ve nice ahvâl-i zulmiyye şâyi' olmakdan nâşî Roma Cumhûrı ol vakit dünyâda en büyük ve en kuvvetlü bir hükûmet iken târîh-i mîlâddan altmış beş sene mukaddem pek ziyâde karışık bir hâle giriftâr[4] olmuş idi. Ol esnâda Roma'da bir büyük hânedândan (Sezar) Kayser nâmında bir ceneral olub umûr-ı harbiyye ve siyâsiyyede mebâret-i kâmilesi oldığı bâlde Roma Cumhûrı'nın bu hâl-i pür-ihtilâlinden istikrâh[5] ile Roma'yı terk itmege karâr virerek serdârlık ya'nî başkumandanlık ile Galya'ya gitmiş idi. Orada vukû'a gelan muhârebât-ı azîmenin netîcesinde Gallar külliyyen mağlûb olmalarıyla târîh-i mîlâddan kırk dokuz sene mukaddem Galya memâlikinin ekseri Roma Cumhûriyyeti'ne ilhâk olunmuşdur. Bunun üzerine Kayser Roma Senatosu'ndan ya'nî millet meclisinden ba'zı husûsât istid'â itdikde cevâb-ı redd virilmekle o dahi ben istid'âlarımı kılıcım ile husûle getüririm deyü Roma'ya gelüb kuvve-i askeriyye ile re'îs-i cumhûr olarak imparator unvânını almışdır. İmparator lafzı Latin lisânında fi'l-asl kumandan ma'nâsına iken sonradan zafer ve galebeye mazhar olan kumandanlara mahsûs olarak isti'mâl olunurdı. Ve kayser kayd-ı bayat ile Roma Cumhûrı'nın en büyük menâsıb ve merâtibini hâ'iz olarak kral gibi bi'l-istiklâl idâre-i memlekete kıyâm eylemiş oldığından mubtelif unvânlarından imparator unvânı ol vaktin hükmünce en mühimm olan umûr-ı askeriyyeye â'id olmasıyla bu unvân Kayser'in cümle-i vezâ'ifini şâmil olmak üzre en ziyâde mu'teber ve meşhûr olmuş idi. Ve egerçi Roma ahâlîsi kraliyyet usûlünden müteneffir oldukları cihetle Kayser kral unvânını almamış ise de müstakill hükümdâr gibi hükûmet iderek kendü resmi ile sikke kesdirmek gibi hükümdârlık nişâneleri göstermiş oldığından nâşî kral olmasından ahâlî havf ider olmuşlar idi. Binâ'en alâ-zâlik[6] ba'zı â'dâsı (**s.169**) kendüsini senatoda târîh-i mîlâddan kırk dört sene mukaddem alenen katl ve i'dâm eylemişdir. Ma'a-mâfîh halkın hüsn-i teveccühüne mazhar idüginden halk ziyâde mükedder olarak kâtillerinin hânelerini ihrâk eylemişlerdir. Kayser kendü emlâk ve unvânlarını kız karındaşı oğlı Oktavyus'a vasiyyet eylemiş oldığından ber-vech-i meşrûh kendüsinin i'dâmında Oktavyus on sekiz yaşında iken halk indinde makbûl olub mîlâddan yirmi dokuz sene mukaddem resmen

1 Müteneffir: Nefret eden, iğrenen, tiksinen.
2 Teşettüt: Birçok şubelere ayrılma; çatallaşma; dağılma, perişan olma.
3 Gınâ: Zenginlik, bolluk, yeterlilik; bıkma, usanç.
4 Giriftâr: Tutulmuş, yakalanmış, esir. Düşkün, uğramış, tutkun.
5 İstikrâh: Bir şeyi kötü ve kerih görmek. Beğenmemek, nefret etmek.
6 Binâ'en-alâ-zâlik: Bunun üzerine, bundan dolayı.

imparator unvânını alarak bi'l-istiklâl hükûmete başlamış ve iki sene sonra Roma senatosı bi'l-verâse[1] kendüsine intikâl iden Kayser ismini dahi kendü ismine ilâve itdiklerinden başka hükûmetin meşrû' oldığını göstermek içün şâyân-ı ihtirâm ma'nâsına olan Agustus unvânını dahi ilhâk eylemişdir. Ve senatoda birinci makâm kendüsine virildiginden birinci ma'nâsına olan Prensis unvânını dabi almışdır. Beg ma'nâsına olan Prens lafzı andan müştakkdır.[2] Oktavyus Agustus hüsn-i mu'âmele ile halkı kendüsine celb ve zamânında Roma Devleti âsâyiş ve ma'mûriyyet kesb eylemiş ve hükûmet-i mutlakasını böyle bir takım muhtelif unvânlar ile setr[3] iderek kral unvânını almamış oldığından Roma halkı hâlâ cumhûriyyet bâkî zann iderlerdi. O ise hakîkat-i bâlde bir hükümdâr-ı müstakille â'id olan vezâ'ifi icrâ eylerdi. Kayser lafzı ism-i hâs ve imparator kelimesi serdâr-ı muzaffer ma'nâsına iken andan ikisi dahi pâdişâh ma'nâsına isti'mâl olunmuşdur.

Hazret-i Îsâ alâ-nebiyyinâ ve aleyhi's-selâm işbu Agustus zamânında tevellüd eylemişdir. Ve Galya'dan henüz ele geçmemiş olan yerler dahi anın zamânında kâmilen Roma tasarrufuna idhâl idilmişdir. Ve Galya üzerine ağır virgüler tarh olunub Gallar zulm ve ta'addî altında ezilmişdir. Fakat ol vakte kadar hâl-i teşettüt ve teferrukda bulunan muhtelif Gal tâ'ifeleri dahi bu kerre Romalular tarafından idâre-i vâhide tabtına konulmuş oldığından cümlesi cism-i vâbid gibi müttehid olub da ba'dehû Galya'nın bir cesîm devlet olmasına sebeb işte bu keyfiyyet oldı dinilebilür.

Ve yine Agustus'un zamân-ı hükûmetinde Galya'ya haylî Romalular gidüb mektebler ve tiyatrolar ve sâ'ir binâlar ihdâs ile Galya'da âsâr-ı medeniyyeti neşr itmişler idi. Fakat Romaluların medeniyyeti sırf maddî ve nefsânî[4] bir keyfiyyet oldığından ahlâk-ı insâniyyeyi tehzîb[5] ve ıslâh şöyle dursun belki ifsâd itmekle ellerine geçen yerler ahâlîsinin ekseri dürlü fenâlıklara mübtelâ oldukları gibi Gallar dahi bu medeniyyet-i Rûmiyye ile tabî'î olan hüsn-i ahlâklarını zâyi' itmişlerdir. Romalular bu vecbile tama'[6] itdikleri memâlikin (**s.170**) ekserini zabt ile medeniyyeti neşr itmeleriyle berâber nice milel ve akvâmın ahlâkını bozmuşlardır. Fakat Cezîretü'l-Arab ile Cermanya'ya zafer-yâb olamadıkları cihetle Arab ve Cerman kavmlerinin ahlâkı Roma medeniyyetiyle leke-dâr olmayub hâl-i tabî'î üzre kalmışdır. Ve sonradan cihânı tecdîd iden bu iki milletdir. Çünki yine Agustus'un kayserliğinde İsviçre ve Dalmaçya ve Hırvatistân ve Rûmili ve Mısır memleketleri zabt ile Roma Devleti'ne ilhâk olunmuş oldığı halde Rin Nehri tarafında Romaluların mağlûbiyyeti zuhûr itmekle Cermanya'ya zafer-yâb olamayub bu keyfiyyet Agustus'un ziyâde kederini mûcib olmuş idi. Ve târîh-i mîlâddan on dört sene mürûrunda Agustus fevt olub halkı Tiperyus pek fenâ ve zâlim bir şahıs olarak yatağında ihnâk[7] ile i'dâm olunmuşdur. Ve anın kayserliğinde Kudüs-i Şerîf vâlisi bulunan Plat zamânında Hazret-i Îsâ'nın salbına kıyâm olunmuş idi. Andan sonra gelan imparatorlar hep birbirinden fenâ ve cümlesi sû-i ahlâka ve envâ'-ı sefâhete mübtelâ olduklarından pey-der-pey fitne ve fesâdlar zuhûr iderek ekseri

1 Bi'l-verâse: Veraset ile.
2 Müştakk: Başka bir kelimeden çıkmış, türemiş, türeme.
3 Setr: Örtme, kapama, gizleme.
4 Nefsânî: Bedenî isteklerle alâkalı. Keyfi istek ve arzuya ait. Kendine ait ve mensub.
5 Tehzîb: İslâh etme, düzeltme; temizleme.
6 Tama': Doymazlık; çok isteme; açgözlülük.
7 İhnâk: Gazaplandırma, kin bağlama.

tesmîm ile ya dîger sûretle i'dâm kılınmışdır.

Katolik mezhebinde bulunan Nasârâ'nın i'tikâdınca Rimpapalar Hazret-i Îsâ aleyhi's-selâmın yeryüzünde halîfesi ve havârîyyûndan Betrus'un halefidir ki Hazret-i Îsâ'nın mele'-i â'lâya ref'inden sonra telkîn-i dîn-i Îsevî içün Betrus Roma'ya gelmiş ise de ol vakitler dîn-i Îsevî alenen icrâ olunamadığından her yerde oldığı gibi Roma'da dahi Îseviler muhtefî[1] oldukları hâlde Betrus ile ana tâbi' olanlardan haylî kimseler Roma'da çarmıha gerilmişdir. Ve Kostantin'in asrına kadar Îseviler halkında pek çok ukûbetler[2] icrâ oluna gelmişdir.

İmparatorların sû-i etvâr ve ifrât-ı mezâliminden nâşî Galya ve İspanya taraflarında ihtilâl zuhûr idüb hir tarafdan dahi arz-ı Filistin'de Yehûd milleti muhârebeye kıyâm eylemiş ise de ol aralık Roma Devleti biraz kendüsini toplayub bu misillü ihtilâlâtı def' ve (Britanya) İngiltere cerîzesini kâmilen teshîr ve ara sıra Tuna hudûdunun insilâb-ı emniyyetine bâ'is olan Eflâk kıt'asına Romalulardan biraz muhâcir nakl ve tavtîn[3] ile Tuna hudûdını te'mîn eyledikden başka ol vakit İrân'da mevcûd olan Eşkâniyân Devleti üzerine sefer iderek tâ Basra Körfezi'ne kadar olan yerleri zabt ve istîlâ eylemiş oldığı hâlde Cezîretü'l-Arab'dan bir karış yer alamayub bu ise Romaluların kibrine dokundığmdan Suriye ya'nî Berrü'ş-şâm vâlisi ol vakit Şâm-ı Şerîf'den Lût Denizi'ne kadar olan yerleri Arabistân'dan ma'dûd olmadığı hâlde Arabiyâ ya'nî Arabistân tesmiye (**s.171**) eylemişdi. Kayserler hükümdâr-ı müstakill tarzında hükûmet idegeldikleri hâlde verâset usûli cârî olmayub intihâb kâ'idesi düstûrü'l-amel[4] oldığından cumhûriyyet hâlinden kurtılamamış idi. Hâlhuki ber-vech-i sâbık sık sık impatorlar i'dâm oluna geldiğinden intihâb mâddesi esâfil[5] elinde kalub askerî takımı ise akçe ile kayser intihâb ider olmuşlar.

Ve ale'l-umûm Roma ahâlîsi zevk-i sefâhete ve hubb-ı ihtişâma dalmışlar idi. Binâ'en alâ-zâlik yüz seksan sene-i mîlâdîsine doğrı Roma Devleti yüz yirmi milyon ahâlîye hükm iderek her yerde ma'mûriyyet i'âde olunmuş iken inkırâza yüz tutarak günden güne esbâb-ı tenezzüli terakkî bulmağa başlamış idi. İki yüz sene-i mîlâdiyyesine doğrı Cermanyalular Galya'ya tecâvüze başlayub Roma'nın bu vechile kuvve-i tahaffüziyyesinin tenezzülini anladıkları gibi evvelkiden ziyâde tecâvüzâta ictisâr ider olmuşlardır. İki yüz yirmi târîh-i mîlâdîsinde Eşkâniyân Devleti'nin inkırâzıyla İrân Devleti Sâsâniyyân sülâlesine geçüb mücedded devlet olan Ardeşir Devlet-i İrâniye'nin hudûdını Dârâ'nın zamânında oldığı gibi Bahr-i Sefîd ve Marmara Denizi'ne kadar tevsî' emeline düşerek Roma Devleti'nden birçok yerlerin reddini mütâlebe[6] itmesi üzerine Roma İmparatoru (İskender) Aleksandri nâm kayser cânib-i şarka azîmet ile muhârebeye mecbûr olub ancak bu muhârebe-i şarkiyye esnâsında Cermanya'dan ba'zı tavâ'if tekrâr Galya'ya duhûl eylemiş oldığından Aleksandri Rin Nehri hudûdının te'mîni içün ol tarafa avdete mecbûr olmuş idi.

Cermanyalulardan Rin Nehri tarafında hayvan sürilerini beslemek içün dolaşan birkaç

1 Muhtefî: Saklanan, gizlenen; saklanmış, gizlenmiş.
2 Ukûbet: Ceza; eziyet, işkence, azap.
3 Tavtîn: Bir yerde yerleştirme, yurtlandırma; bir şeye bağlanıp onu neticelendirme.
4 Düstûrü'l-amel: Gereği gibi uygulanacak olan kanun, ilke.
5 Esâfil: Pek aşağı ve bayağı olanlar, halkın en aşağı tabakası.
6 Mütâlebe: Hakkını isteme. İddia, dava.

küçük tâ'ife dahi kendülerini Romalulardan muhâfaza zımnında ittifâk idüb kendülerine Frank ya'nî serbest ve müstakill ismini ıtlâk iderlerdi. Bu ittifâk sebebiyle kuvvetleşüb ve re'îslerine itâ'atları hasebiyle teşebbüs itdikleri umûrun uhdesinden gelüb bunlardan Cermanya'da vâki' Sal Nehri kenârında tavattun iderek Salik Frank[1] deyü tesmiye olunanlar en ziyâde şöhret bulmuşlar ve bu Franklar dahi sâ'ir başlu tavâ'if-i Cermanya gibi Galya'ya tecâvüze başlamışlar idi.

El-hâsıl Roma hudûdundaki tavâ'if ale'l-husûs Cermanyalular mütemâdiyen[2] hudûdı tecâvüz ve tahattî ide gelüb Devlet-i Roma'ya ise dûçâr-ı ihtilâl olarak sık sık kayserler hal' ve katl olunur. Ve bir kayser katl olundığı gibi birçok kesân[3] bir vakitde kayserlik iddi'âsına kıyâm ider idi. Hattâ iki yüz yetmiş sene-i mîlâdiyyesinde Avrilyanus[4] Roma'da İmpataroluğa intihâb olundukda Galya'da ve Şâm kıt'asında dahi imparatorluk (**s.172**) iddi'âsında birer kişi var idi. Ve Şâm tarafındaki fevt oldukda hükûmeti Zenobya nâm zevcesine kalmağla Avrilyanus merkûme üzerine hareket iderek pâyitahtı olan (Palmir) Tedmür şehrini tahrîb itdikden sonra Galya'ya gidüb orada dahi muzaffer olmuş ise de İrân seferi açılmağla ol tarafa azîmet iderken bir fitne ve desîse ile i'dâm olunmuşdur. Andan sonra gelan imparatorlar ise taht-ı kayserîde çok duramayub egerçi Almanya'dan Galya'ya duhûl iden tavâ'ifi def' ve i'âde idebilmişler ise de sonraları hudûdun muhâfazası zımnında envâ' tavâ'if-i ecnebiyyeyi askerlikde istihdâma mecbûr olub bu dahi Roma Devleti'nin müşkilâtını tezyîd eylemişdir.

Mu'ahharen kayser olan meşhûr Kostantin hâlin fenâlığını derk ile dîn-i Îsevî'nin neşr ve i'lânına karâr virerek üç yüz on üç sene-i Îseviyyesi'nde İtalya'da kâ'in Milan şehrinde Dîn-i Îsevî'nin serbestiyyetini i'lâu itmişdir. Ve bir müddet rukebâsıyla[5] uğraşub nihâyet cümlesine galehe iderek kesb-i istiklâl eylemiş ise de bu dîn bahsinde Roma ahâlîsinden endîşe-nâk olub Roma şehrinden dahi müteneffir bulunmağla pâyitahtın düşmanı olan İrân Devleti'ne karîb mahalde bulunması lâzımeden olmak gibi bahâneler serd iderek pâyitahtın tebdîline karâr virmiş ve Roma şehrinin bânîsi pek eski vakitlerde Bahr-i Sefîd Boğazı hâricinde Baba Burnı civârında vâki' Truva şehri ahâlîsinden imiş deyü Romalular beyninde bir i'tikâd oldığından Kostantin dahi buna ri'âyeten Truva şehri harâbesini i'mâra niyyet eylemiş ise de mu'ahharen bundan ferâgat ile Bizantiyon kasabasına gelüb orada İstanbul şehrini binâ iderek pâyitaht ittihâz ve bütün devletde mu'teber tutılacak dîn bundan sonra Dîn-i Îsevî'dir deyü i'lân itmişdir. Ve mücerred pâyitaht-ı cedîd halkı olmak mülâsebesiyle Yunan tâ'ifesine dahi Romanî yani Romalu dinilmişdir ki anın murahhamı[6] olarak Rûm ta'bîri hâlâ bâkîdir. Ve ol vakte kadar Dîn-i Îsevî Galya'da hafiyyen icrâ oluna gelürken İstanbul'a merbûtiyyeti cihetle bu kerre oranın ahâlîsi dahi Îsevî olmuşlardır. Fakat iki pâyitaht beyninde peydâ olan rekâbetden nâşî devletin müşkilâtı tezâyüd iderek artık İstanbul'dan bütün Avrupa'nın idâresi müşkil olub Kostantin'in oğlı ve halkı olan

1 Salik Frank: Salian (Salic, Salicus) Frank.
2 Mütemadiyen: Arkası kesilmeyerek, devamlı, sürekli olarak.
3 Kesân: Kimseler, kişiler, insanlar.
4 Avrilyanus: İmparator Lucius Domitius Aurelianus (Aurelian).
5 Rukebâ: Rakipler.
6 Murahham: Kısaltma, son harfleri veya heceleri düşürülmüş.

Kostantiyus envâ‘ ihtilâlât[1] ile meşgûl olmuşdur. Ve ol aralık sâlifü'z-zikr Frank tâ'ifesi Rin Nehri'nden ubûr ile Galya'ya duhûl ve tecâvüz eylemiş oldığından Kostantiyus kendü akrabâsından Culyanus nâm zâtı ser‘askerlikle (**s.173**) Galya'ya me'mûr ve irsâl itmekle o dahi bu tâ'ifenin birazını Rin Nehri'nin karşu yakasına tart idüb fakat dîgerlerine dahi Roma tâbi‘iyyetini kabûl itmek şartıyla Belçika'da arâzî i‘tâsına mecbûr olmuş idi. Ol hilâlde Culyanus askeri tarafından kayserliğe intihâb olunub müte‘âkiben Kostantiyus dahi fevt olmağın Culyanus üç yüz altmış bir sene-i İsevî'simde imparatorlukla İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da put-perest âyininin i‘âdesine çalışınış ise de muktedir olamayub andan sonra gelan kayserler dahi hep dîn-i İsevî'de bulunmuşlardır.

Üç yüz yetmiş dokuz senesinde kayser olub on altı sene hükûmet iden Teodosyus asrında dahi memâlik-i garbiyyede rakîbler zuhûr itmiş ise de cümlesini def‘ ile İstanbul'da istiklâl-i tâmm üzre kayserlik idüb ancak Roma Devleti'ni iki oğlına taksîm iderek biri Devlet-i Garbiyye ve dîgeri Devlet-i Şarkiyye olmak üzre iki devlet meydâna çıkmışdır. Devletinin hudûdı İşkodra şehri idi. Devlet-i Şarkiyye Fâtih Sultân Mehmed Han Hazretleri'nin asrına kadar bâkî kalmışdır. Ammâ Devlet-i Garbiyye hemân inkırâza yüz tutup pek çok hükûmetlere münkasım[2] olarak Avrupa kıt‘ası bir başka hey'ete girmişdir. Çünki ol avânda Roma Devleti'nde alâ'im-i inkırâz peydâ olub ikiye inkısâmı dahi esbâb-ı inkırâzın biri oldukdan başka esbâb-ı hâriciyye dahi eksik olmamışdır. Şöyle ki Roma Kayseri Roma şehrini terk ile Ravenna şehrinde sâkin olub bu esnâda ise Cerman tavâ'ifi Roma Devleti'nin za‘fını görerek İtalya ve Galya arâzî-i latîfesine göz dikmege başlamışlar idi. Fakat bu avânda Tataristân'dan Hun ismiyle bir azîm kavmin Avrupa'ya doğrı hareket itmekde oldığı şâyi‘ olmağla Cermanya cinsinden Bahr-i Siyah'ın sevâhil-i şimâliyyesinde sâkin olan Got tâ'ifeleri Hunlardan havfla[3] Tuna'ya doğrı harekete kıyâm itmiş ve asıl Cermanya'da bulunan tavâ'if dahi bunı işiderek yerlerinden oynayub takım takım dolaşmağa başlamış idi. Gotların hepsi Hunlardan halâs olamayub bir takımı anlara teba‘iyyet ve bir takımı Devlet-i Şarkiyye-i Rûmiyye'ye dehâlet[4] itmişler idi. Fakat Gotlar vahşî bir halk olduklarından devlet-i şarkiyye bunlardan çok zahmet çeküb ne hâl ise gâh tehdîd gâh te'lîf ile kullanılub sâ'ir tavâ'if-i Cermanya gibi bunlar dahi garba meyl ve teveccüh itdiklerinden devlet-i şarkiyyece gâ'ileleri hafîf geçişdirilmişdir. Ammâ Devlet-i Garbiyye-i Rûmiyye memâlikine böyle birçok tavâ'if-i Cermaniyye dâhil oldukda ba‘zısı devletin hidmet-i askeriyyesinde istihdâm olunmuş ise de Roma Kayserligi'ne (**s.174**) azîm zahmet virüb İtalya'yı tahrîb ve bir aralık ulûfelerini alamadıklarından Roma şehrini yağma itdikden sonra Galya'ya geçüb orasını dahi gâret eylemişlerdir. Bunun üzerine Britanya vâlisi Roma askeriyle Galya'ya geçüb bu tavâ'if-i Cermanya'yı te'dîb ve çoğunı İspanya tarafına def‘ eylemiş oldığı hâlde içlerinden Burgon tâ'ifesi Galya'da ikâmete ruhsat almışlardır. Mu'ahharen Gotlar dahi Galya'ya gidüb oradan ihrâcları kâbil olmamağla kendülerine Roma Kayseri tarafından arâzî gösterildigi gibi dört yüz on üç târîh-i mîlâdîsinde Burgonlara dahi tâ'ife-i mütehâbbe unvânı virilerek ba‘zı şerâ'it akdiyle içlerinden bir kral

1 İhtilâlât: Ayaklanmalar, isyan etmeler, ihtilaller.
2 Münkasım: Kısım kısım bölünen, bölük bölük olan, bölünmüş.
3 Havf: Korku; korkma.
4 Dehâlet: Sığınma, korunma.

intihâb itmelerine cânib-i imparatorîden muvâfakat olunmuşdur. Ve ber-minvâl-i sâbık İspanya tarafına tard[1] olunan tavâ'if-i Cermaniye'den Vandal tâ'ifesi ki Endülüs bunun galatıdır. Afrika kıt‘asında vâki‘ Tunus tarafına geçerek orada bir hükûmet-i müstakille teşkîl itmişlerdir. Mu'ahharen İstanbul Kayseri bunların üzerine sefer açarak buralarını zabt idüb müte‘âkiben millet-i İslâmiyye zuhûr ile bu havâlîyi feth itmekle Vandallardan bir eser kalmayub fakat Endülüs vilâyeti anlara nisbetle tesmiye olunmuşdur. Ve ber-vech-i meşrûh[2] Galya'nın bir tarafı Burgon ve bir tarafı Got tâ'ifeleri zabtında bulunub bâkî yerleri Devlet-i Garbiyye-i Rûmiyye elinde kalmış ise de bu iki tâ'ife gitdikce meydân almakda idi. Ol esnâda Franklar sadâkat ile Devlet-i Garbiyye'ye hidmet iderek dîger tavâ'if-i Cermaniye'yi Galya'ya duhûlden men‘e çalışmışlar ise de muktedir olamadıklarından ve Gotlar ile Burgonların fütûhâtını görerek anlar dahi ganâ'imden hisse-mend[3] olmak ârzûsuna düşdüklerinden Rin Nehri kenârında tecemmu‘a[4] başlayub tahmînen dört yüz yirgirmi sene-i İseviyye'sinde anlar dahi Belçika cânibine giderek bir küçük hükûmet teşkîl ve Galya hudûdunda vâki‘ Torne şehrini makarr-ı hükûmet ittihâz eylemişlerdir. Tavâ'if-i Cermaniye ber-vech-i meşrûh İtalya ve Galya kıt‘alarını herc ü merc[5] eyledikleri hâlde artık Britanya Cezîresi'nin zabt u rabtı kâbil olamıyacağı anlaşıldığından oradaki Roma askeri celb ve i‘âde olunması üzerine ahâlîsi kendülerini İskocyalulardan muhâfaza içün Cermanya'nın taraf-ı şimâlîsinden gelan Angel ve Sakson tâ'ifelerinden istimdâd itmekle anlar dahi gelüb dört yüz kırk sene-i mîlâdiyyesinde Britanya'yı zabt eylemişlerdir. Ter[r] kelimesi memleket ma‘nâsına olub Angel tâ'ifesine izâfetle Britanya Cezîresi dahi İngiltere tesmiye olunmuşdur.

Bu esnâda ise Hun Çarı olan Attila nâm hakan beş altı yüz bin askerle (**s.175**) garba müteveccihen hareket ve rast geldigi yerleri gâret iderek gelüb ve Rûmili'nin ba‘zı mahallerini tahrîb itdikden sonra Devlet-i Şarkiyye-i Rûmiyye'den harâc ahzıyla iktifâ idüb andan garba doğrı hareket iderek bir tarafdan mukâvemet görmeksizin Galya'nın tâ vasatına[6] kadar gitmiş idi. Bunun üzerine Romalular ile tavâ'if-i Cermanya ittifâk idüb her tarafdan üşünti iderek mukâvemete ibtidâr itmeleriyle Galya'da vukû‘a gelan muhârebe-i azîmede tarafeynden hesâbsız nüfûs telef olmuşdur. İrtesi sene Hun Hakanı sâlifü'z-zikr Attila İtalya'ya azîmet idüb Rimpapa'nın ya‘nî Roma Piskoposu'nun ricâsı üzerine ahz-ı ganâ'im ile iktifâ[7] itmiş ve bir sene sonra Attila vefât idüb Hunlar dahi Karadeniz tarafına doğrı dağılub gitmişdir. İtalya ahâlîsi ber-vech-i meşrûh İtalya'nın takarrübünde etrâfa mutasarrıf olduklarında ba‘zıları li-ecli't-tahaffuz ol vakit ya‘nî dört yüz elli iki sene-i mîlâdiyyesinde Venedik şehrini binâ itmişler idi. Hunlar gâ'ilesi ber-taraf oldukdan sonra Galya'da bulunan tavâ'if-i Cermanya müceddeden Romalular ile münâza‘aya kalkışmış ve Devret-i Garbiyye'nin hâli bir mertebe daha fenâlaşmışdır. Ale'l-husûs Gut Tâ'ifesi kibr ve azameti artırub bütün İspanya'yı istîlâ ile Galya'nın taraf-ı cenûbîsinde mutasarrıf

1 Tard: Koğma, sürme, uzaklaştırma. Vazifeden, mektepten uzaklaştırma.
2 Ber-vech-i meşrûh: Açıklandığı gibi.
3 Hisse-mend: Hissesi olan. Pay alan. İbret alan.
4 Tecemmu‘: Toplanma, yığılma, birikme.
5 Herc ü merc: Altüst, karmakarışık, allak bullak, darmadağınık.
6 Vasat: Orta, iki şeyin arası; ikisinin ortası olan şey.
7 İktifâ: Yeter bulma, aza kanaat etme, yetinme.

oldukları memâlike ilhâk itmişlerdir. Mu'ahharan Millet-i İslâmiyye gelüb de İspanya'ya ubûr iylediklerinde galebe itdikleri devlet işte bu Gut Devleti idi. ber-minvâl-i meşrûh her taraf bir hâl-i ihtilâlde iken dört yüz altmış bir târîh-i mîlâdîsinde Roma'da hâdis olan bir fitne sebebiyle Roma kayserinin i'dâmı vukû'unda anın tarafdârı ve Galya serdârı olan Agidiyus Roma itâ'atinden çıkub Galya'nın Roma tasarrufunda bulunan taraf-ı şimâlîsinde müstakillen hükûmet itmege başlamış ve dört yüz altmış dört târîh-i mîlâdîsinde sâkin oldığı Soison[1] şehrinde mesmûmen vefât itdiginde yerine oğlı geçüb pederi gibi müstakillen hükûmet itmege ve Galya'nın cânib-i cenûbı ve şarkîsi dahi ber-vech-i meşrûh Gut ve Borgon hükûmetleri tasarrufunda bulunmakla Galya bütün bütün Roma Hükûmeti'nden tefrîk olunmuş oldı. Ve Devlet-i Garbiyye yedinde yalnız İtalya Kıt'ası kalmış oldığı hâlde imparatorlar kendü hidmetlerinde bulunan asâkir-i ecnebiyye cenerallerinin taht-ı tahakkümünde kalarak sözleri bir tarafda nâfiz olmaz idi. Bu cenerallerden (Odakar)[2] nâmında biri envâ'-ı Alman tavâ'ifinden mürekkeb taht-ı kumandasında bulunan bir ordu ile gelüb dört yüz yetmiş altı sene-i mîlâdîsinde Roma kayserini hal' ile kendü kraliyyetini i'lân iylemişdir. İşte Devlet-i Garbiyye-i Rûmiyye'nin nihâyeti bu olub anın yerine bir Alman krâliyyeti kâ'im olmuşdur.

(**s.176**) Fakat tavâ'if-i Cermanya'dan Tuna tarafında bulunan Got tâ'ifesi bu kral üzerine sefer açarak ana gâlib gelüb dört yüz doksan üç sene-i mîlâdiyyesinde İtalyan kraliyyetini zabt ile Ravenna şehrini makarr-ı hükûmet[3] ittihâz eylemişdir.

Ber-vech-i meşrûh Devlet-i Garbiyye-i Rûmiyye esâsından münhedim oldukda anın çürük temelleri üzerine binâ olunan hükûmetler dahi pây-dâr olamamak umûr-ı tabî'iyyeden oldığına nazaran Galya'da gerek Romaluların Kralı unvânıyla hükûmet iden Agidius oğlunun ve gerek Got ve Burgon tâ'ifelerinin hükûmetleri esâssız bir hâlde bulundığından ve bunca senelerden berü ecnebî hükmünde bulunarak himmetlerine fütûr[4] gelmiş ve ahlâk-ı tabî'iyyeleri Roma medeniyyet-i maddiyyesiyle bozılub hub-ı vatan[5] dâ'iyyesinden kendülerinde eser kalmamış olan Galların meydâna çıkub da hükûmet teşkîl eylemeleri dahi kâbil olmadığından artık buralarda Romaluların sû-i ahlâk ve etvârına bulaşmış bir kavmin hükûmeti muktezâ-yı hikmetden oldığı hâlde Galya'nın bu hâlini bi'l-müşâhede Belçika'da bulunan ve Frankların re'îsi olan Merovitinc hânedânından[6] Klovis fütûhât-ı azîme emeline düşerek dört yüz seksan altı sene-i mîlâdiyyesinde bir gün beş bin âdem ile Agidius oğlunun pâyitahtı olan Soison şehrine varub zabt itmesi üzerine her tarafdan Franklar tecemmu' iderek az vakit zarfında kuvveti terakkî bulub bu vechile Galya'da Frank Devleti teşekkül eylemişdir. Ve ol vakit ekser evrâk ve senedât Latin lisânı üzre yazılmağla Latin kâ'idesi üzre Frank lafzından Fransa kelimesi yapılmış ve ba'dehû Fransa dinilmişdir.

Klovis put-perest olub ancak Burgon Kralı hânedânından tezevvüc itdigi kız Îsevî

1 Fransa'nın kuzeyinde bulunan, Aisne ilinin ve Picardie bölgesinin bir şehridir. Soissons tarihte Fransa'nın ilk başkenti olarak bilinir.
2 Odakar: Filavius Odoacer (Odovacer).
3 Makarr-ı hükûmet: Hükümet merkezi.
4 Fütur: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. Keder, ümitsizlik.
5 Hub-ı vatan: Vatan sevgisi.
6 Merovitinc Hanedanı: Merovenjler, Merovingian (Marovenj, Merovingi) Hanedanı.

dîninde bulundığından anın sebebiyle Klovis dahi Îseviyyeti kabûl itmiş ve Îsevî oldığı gün üç bin askeri dahi birlikde dîn-i Îsevî'ye dâhil olduklarından beyne'n-Nasârâ cemâ'at-ı Îseviyye'nin büyük oğlı unvânına mazhar olub andan sonra bu unvân Fransa krallarının elkâbına ilâve olunmuşdur. Frankların put-perestlik zamânında tanzîm olunmuş bir kânûnnâmeleri olub bu kerre Klovis'in himmetiyle esâs-ı dîn-i Îsevî üzerine ıslâh olunarak Galya'nın asıl fâtihi Frankların Salik tâ'ifesi olmağla bu vechile kaleme alınan kânûnnâmeye Salik Kânûnnâmesi[1] dinilmişdir ki haylî vakit Roma kavânîni ile berâber cârî olmuşdur. Ve üç yüz sene sonra Frank Kralı meşhûr Şarlman bu kânûnnâmenin haylî mâddelerini Roma kavânînine tebdîl ile ta'dîl eylemiş ise de yine Salik Kânûnnâmesi Fransa kavânîninin birinci esâsıdır.

(**s.177**) Cerâ'imin[2] isbâtı hakkında Frankların garîb usûli olub şöyle ki müttehem olmayan kimse min-tarafillâh mahfûz olmak ve bu cihetle haklı olan gâlib gelmek i'tikâdında olduklarından müdde'î ve müdde'â aleyh meydâna çıkub kılıc ile mukâtele iderlerdi. Hâlâ Avrupa'da düello dinilan mübâreze usûlünün icrâsı andan kalmışdır. Ve Salik Kânûnnâmesi hükmünce anveten zabt olunan yerler hidmet-i askeriyyeye mahsûs olmasıyla yalnız zükûra tefvîz olunarak nisâya intikâl itmedigime ve Fransa Hükûmeti dahi fühûhâtdan ma'dûd oldığına mebnî Fransa'da nisâ tâ'ifesinin tahta cülûs itdiği yokdur. Klovis dîger Frank tâ'ifeleri ru'esâsının birer sûretle yirlerini zabt ve az vakit zarfında pek çok fütûhât ile dâ'ire-i hükûmetini tevsî' iderek bir tarafdan hudûdını Rin Nehri'ne kadar temdîd eyleyüb bir tarafdan dahi Burgon Kralı'nı harben harâc i'tâsına icbâr ve Galya'da hükûmet iden Got Kralı'yla olan muhârebesinde dahi Gotları azîm hezîmet ve mağlûbiyyete düçâr eylemiş ve ol asırda fevka'l-âde şöhret ve şân kazanmışdır. Kendüsinin fütûhâtını teshîl iden bir sebeb dahi bu idi ki Gallar ve Romalular Katolik ve Gotlar ile Burgonlar Aryan mezhebinde idi. Katolik umûmî ma'nâsına olarak cemâ'at-ı Îseviyye mezhebi dimek olub Katolikler eb ile ibnin cevheri bir oldığına zehâb ile ulûhiyyet-i Îsâ'ya kâ'il olurlar Aryan ki üç yüz târîh-i Îsevî'sinden sonra İskenderiyye'de Aryus nâm papas tarafmdan neşr olunmağa başlamış bir mezhebdir buna kâ'il olanlar Allâhu Te'âlâ hâlik ve rûhullâh mahlûkdur ve rûhullâh ki kelimetullâhdır. Hazret-i Îsâ'nm rûhı mesâbesinde olarak beden-i Îsâ sâ'ir ebdân-ı insâniyye gibidir. Ve rûhü'l-kudüs dahi başka bir cevherdir dirler. Ve'l-hâsıl tarîk-i tevhîde giderler idi üç yüz yirmi beş senesinde İznik şehrinde mün'akid olan piskopos meclis-i mezhebîsinde Aryus'un bu mezhebi ekseriyyet-i ârâ ile reddolunmuş ise de yine İstanbul'da birçok kesân bu mezhebe zâhib olduklarından memâlik-i garbiyyede dahi bir haylî piskoposlar buna tâbi' idiler. Sonradan bu mezheb beyne'n-Nasârâ metrûk olarak akânîm-i selâse i'tikâdı her tarafda kabûl olunmuşdur. Got ve Burgon tâ'ifeleri Galya'ya vardıklarında Aryan mezhebinde olub Gallar ve İtalyalular ise Katolik oldukları gibi Klovis dahi Katolik oldığından her tarafda anın gâlibiyyeti ârzû olunurdı. Ve fi'l-vâki' her yerde galebeye mazhar olarak az vakit zarfında bir küçük tâ'ifenin hükûmetini fevka'l-âde tevsî' eylemiş ve pâyitahtı Paris şehrine nakl ile beş yüz on bir sene-i mîlâdiyyesinde orada vefât itmişdir.

(**s.178**) Ve andan sonra oğulları dahi pederinin eserine giderek Cermanya'dan birçok

1 Salik Kânûnnâmesi: Salyan, Salic, Salian Hukuku (Lex Salica).
2 Cerâ'im: Suçlar, kabahatler, cinayetler.

yerler feth ve Burgonların memleketini zabt itdiklerinden başka İtalya'da hükûmet iden Gotlar dahi beş yüz kırk sene-i mîlâdiyyesinde zîr-i tasarruflarında bulunan Provans vilâyetini ya'nî Marsilya cihetini anlara terk ve ferâğ itmekle bi'l-cümle Galya memâliki ve Cermanya'nın bir kıt'ası Frank Devleti yedine geçmişdir.

İstanbul Kayseri ve Ayasofya'nın bânîsi[1] olan Justinyanus dahi ol esnâda İtalya'da bulunan Got Devleti'yle muhârebeye şurû' eylemiş oldığından Frankları tarafına celb itmek üzre Galya hakkında iddi'â eylediği hukûkunı Frank krallarına terk ve ferâğ eylemişdir. Ve bu muhârebe haylî müddet mümtedd[2] olub nihâyet Kayser galebe iderek beş yüz elli beş sene-i mîlâdiyyesinde İtalya'yı zabt ile İstanbul'a tâbi' kılmış idi.

Justinyanus Roma kayasiresinin kavânînini cem' itdirerek bir kitâb yapdırdıkdan sonra kâffe-i mevâdd-ı hukûkiyyeye dâ'ir meşhûr Roma te'lîfâtını cem' ve hülâsa ile gâyet nefîs bir kitâb tertîb itdirmişdir. Ve bu iki kitâb Şark İmparatorluğu'nda mu'teber olmuşdur. Ancak bunlar Latin lisânı üzre olub Devlet-i Şarkiyye ahâlîsinin ekseri ise yalnız Yunan lisânı bildiklerinden mu'ahharen ya'nî dokuz yüz altmış târîh-i mîlâdîsinde bu kitablardan Yunanca bir hülâsa yapılub andan sonra Rûmlar beyninde bu hülâsa düstûrü'l-amel olmuşdur.

Justinyanus bu misillü mu'teber eserler meydâna koydukdan başka ber-vech-i meşrûh eski Rûm Kayserlerinin vatanı olan İtalya'yı dahi zabt ile memâlikine ilhâk ve Eksark unvânıyla bir vâli ta'yîn eylemişdir. Ve beş yüz altmış sekiz sene-i mîlâdiyyesinde Cermanya tavâ'ifinden Lombard tâ'ifesi İtalya'ya gelüb Eksark'a galebe itmekle İtalya'da Lombard Hükûmeti zuhûr itmişdir ki makarr-ı hükûmetleri Padya şehri idi lâkin İtalya'nın sevâhilinde vâki' Eksark eyâletini zabt idemediklerinden bu eyâlât ile Venedik ve Roma ve Napoli şehirleri havâlîsi ve Siçilya Adası İstanbul Kayseri'nin tasarrufundan kalmışdır. Fakat Roma Piskoposu'nun nüfûz-ı rûhânîsi günden güne tezâyüd ve terakkî itmekde bulunmuşdur.

Çünki dîn-i Îsevî'nin mebde'-i zuhûrunda hiç umûmî bir re'îs-i rûhânî olmayub ekseriyâ hafî olarak şurada burada teşekkül iden cemâ'atların umûr-i dîniyyelerine bakmak üzre ihtiyârlar beynlerinde biri intihâb olunur ve ba'dehû küçük cemâ'atlara nezâret itmek üzre büyük cemâ'atlar tarafından birisi bi'l-intihâb ana nâzır ma'nâsına olan piskopos ismi ıtlâk idilür idi. Şu kadar ki Roma Piskoposı ber-minvâl-i sâbık (**s.179**) havâriyyûndan[3] Betrus'un halkı oldığı cihetle sâ'ir piskoposlardan ziyâde i'tibâra mazhar olurdı. Fakat gerek imparatorlar asrında ve gerek Cermanya hükümdârları zamânında anı hükûmet işine karışdırmazlardı. Ale'l-husûs Kostantin'den sonra imparatorlar Roma Piskoposu'nun efkâr-ı istiklâl-kârîsini anlayub haddini tecâvüz itdirmek şöyle dursun mecâlis-i dîniyyenin ictimâ'ı bile imparatorların ruhsatına menût[4] idi fakat sonraları imparatorlar ekseriyâ Roma şehrinde oturmayub Milan gibi ba'zı şehirleri pâyitaht ittihâz itdikleri gibi mu'ahharen İtalya kıt'ası ber-vech-i meşrûh İstanbul Kayserligi'ne ilbâk olundukda eksark unvânıyla

1 Bânî: Bina eden, yapan, kuran, kurucu.
2 Mümtedd: Uzayan. Sürekli, devamlı. Uzanmış, çekilmiş, imtidâd etmiş.
3 Havâriyyûn: Havariler. Hz. İsa'nın yardımcı ve sahabeleri olan on iki kişinin hepsine birden verilen isim.
4 Menût: Asılı, asılmış, raptedilmiş, bağlı, merbut.

ta'yîn olunan İtalya vâlileri dahi Ravenna şehrinde ikâmet idüb Roma'da bulunan mülkiyye me'mûrları ise halkın nazarında küçük görinerek Roma şehrinde en büyük ve en mu'teber Rimpapa ya'nî Roma Piskopos'ı bulunmağla her husûsda ana mürâca'at olunurdı. Ve'l-hâsıl İstanbul kayserlerinin müsâmahasından ve gitdikce Devlet-i Şarkiyye-i Rûmiyye'ye dahi za'f gelerek Roma'nın ahvâline bakmağa vakit olamadığından Roma şehri hemân kendü kendüye idâre olunur bir hâle gelmiş idi. Ve Papa lafzı baba ma'nâsına olan papas kelime-i Yunaniyyesi'nden me'hûz olarak bi'l-cümle piskoposlara ıtlâk olunurken sonradan Roma Piskoposu'na mahsûs olmuşdur. Ve altı yüz sene-i mîlâdiyyesine doğrı piskoposlardan ba'zıları Rimpapa halîfetullâhdır deyü i'lân itmege başlamış idi. Ve mîlâdın beş yüz doksan senesinden altı yüz dört senesime kadar Roma Piskoposluğı mesnedinde bulunan meşhûr Gregovar[1] ki yortı günlerini ve kilisa âyin ve merâsimini ve ed'iyye[2] ve elbîse-i mahsûsasını tertîb ve tanzîm iden odur anın asrında dîn-i Îsevî geregi gibi te'essüs iderek Avrupa'da pek ziyâde münteşir olmuş ve Papalık mesnedi haylî revnak[3] ve i'tibâr bulmuş idi. Pâyitaht-ı Kayserî ve dîn-i Îsâ'nın menşe'i i'lân ve intişârı olan İstanbul'un Patrik'i Papa'ya tefevvuk iddi'âsında olarak anın böyle merci'-i enâm ve esâkıfe olmasını çekemezdi. Lâkin bu esnâda Devlet-i Şarkiyye'nin pek çok gavâ'ili oldığından Roma işlerine bakmağa vakti yoğidi. Ale'l-husûs Kisrâ ile Kayser beyninde altı yüz on bir sene-i mîlâdiyyesinden sonra zuhûr iden muhârebâtda asâkir-i Fars gâlib gelüb Antakiyye ve Dimeşk ve Kudüs şehirlerini istîlâ iderek Kisrâ bu havâlîde bütün bütün sîn-i Îseviyye'nin imhâsıyla anın yerine Mecûsî dîninin ikâmesi niyyetine düşmüş idi. Bu asır ise Asr-ı Sa'âdet-i Muhammediyye olub Kur'ân-ı Kerîm âyet-be-âyet nâzil olarak cihânın zehârif-i şirkden tathîri içün bütün cihâniyânı Şerî'at-ı Beyzâ-yı Ahmediyye'ye (**s.180**) da'vet ile inzâr ve tebşîr buyurmakda idi. Ve Rûmlar dahi bu da'vetde dâhil iseler de ehl-i kitâb olmaları cihet-i câmi'asına nazaran millet-i İslâm'a yakın ve Fars Devleti me'vâ-yı müşrikîn olmağın Fars'ın böyle Arabistân hudûdunda ehl-i kitâb olan Rûm'a galebesinden gürûh-ı müşrikîn memnûn olarak ehl-i İslâm'a karşu Nasârâ ile sizler ehl-i kitâbsınız bizler ümmîyiz[4] hâlbuki bizim ihvânımız[5] sizin ihvânınıza galebe itdi elbet biz de size galebe eyleriz deyü izhâr-ı şemâtet itmeleriyle Hâtemü'l-Enbiyâ aleyhi ekmelü't-tahâyâ efendimiz hazretlerine güc gelmesi üzerine (elif lâm mîm gulibetu'r-rûm fî-edna'l-ardi vehüm min-ba'di galebihim se-yaglibûne fî-bid'i sinîne lillâhi'l-emru min-kablu ve min-ba'dü ve yevme'izin yefrahu'l-mü'minûne bi-nasrillâh)[6] âyet-i kerîmesi nâzil olmuşdur ki Rûm Arabistân hudûdunda mağlûb oldı ve anlar kendülere galebe olundukdan sonra bid'-i sinînde galebe edeceklerdir. Mukaddem ve mu'ahhar emr Allâh'ındır ve ol gün mü'minler nusret-i ilâhiyye ile ferah-yâb olurlar demekdir. Bunun üzerine Ebûbekri's-Sıddîk radiyallâhu anh Hazretleri müşrikîne hitâben Allâh sizi karîrü'l-ayn[7] itmez vallâhi Rûm elbette bid'-i sinînde Fars'a gâlib gelür didikde içlerinden Ubey bin Halef yalan söyledin bir vakit ta'yîn et ben seninle bahse girişirim

1 Gregovar: Papa I. Gregorius.
2 Ed'iyye: Yalvarmalar, niyazlar, dualar.
3 Revnak: Zinet. Parlaklık. Göz alıcılık, güzellik. Safa, taravet.
4 Ümmî: Anasından nasıl doğmuş ise öyle kalıp okuma yazına öğrenmemiş kişi.
5 İhvân: Sâdık, samîmî, candan dostlar.
6 Rûm sûresi, 2.3.4 ve 5. âyetten bir kısım.
7 Karîrü'l-ayn: Memnun, mesrur, gözü aydın.

diyecek Hazret-i Sıddîk dahi üç sene müddet ta'yîn ile on deve üzerine bahs idüb keyfiyyeti Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimize lede'l-arz bid' üç ile dokuz mâ-beynidir buyurmalarıyla Hazret-i Sıddîk dahi bahsi tecdîd ile devenin adedini yüze ve seneyi dokuza iblâğ eylemiş idi. Fi'l-vâki' mîlâdın altı yüz yirmi iki senesinde İstanbul Kayseri olan Herakl[1] bahren Çukurova'ya asker gönderüb Ayas tarafında Fars'a galebe itdigi gibi irtesi sene yine bahren Trabzon'a ordu çıkarub Tebriz üzerine hareket ile orada dahi azîm muzafferiyyete mazhar olmuş ve ba'dehû memâlik-i Şâmiyye'yi istirdâd itdikden başka Musul tarafında dahi bir vak'a kazanub asâkir-i rûmiyye Kisrâ'nın pâyitahtına takarrüb itmiş idi. Rûm'un muzafferiyeti Hudeybiye Musâlahası'na tesâdüf iderek zikr olunan âyet-i kerîmede va'd ve tebşîr[2] buyurulmuş olan nasrullâhî bid'-i sinînde zuhûra gelmiş olub Ubey bin Halef dahi evvelce hâlik olmasıyla Hazret-i Ebûbekir radiyallâhu anh taht-ı mukâvelede olan yüz deveyi veresesinden alub huzûr-ı nebeviyyeye arz eyledikde anları tasadduk itmek üzre emir buyurulmuş idi.

Ber-vech-i meşrûh Rûm ve Fars devletleri yek-dîgerin memâlikini harâb iderek ikisi dahi za'îf düşüb hâlbuki ikisini dahi imhâ idecek kuvve-i İslâmiyye Arabistân'da hazırlanıyordı. Bu cihetle ikisi dahi ol kuvve-i cedîdeye hidmet itmiş (**s.181**) olayorlardı. Ve ikisi birbirinin kuvvetini hesâb ve muvâzene[3] idüb kuvve-i karîbeye gelmiş olan bir yeni muhâtarayı[4] birisi hâtıra getürmiyordı.

Frank Devleti Klovis'in oğulları zamânında dahi ber-vech-i sâbık hâl-i terakkîde bulunmuş ise de hafîdleri zamânında pek ziyâde ihtilâl ve iğtişâşa dûçâr oldığından Franklar bu hâlin önüni almak içün altı yüz on üç târîh-i mîlâdîsinde ictimâ' ile yine Merovnic hânedânından birini Fransa Krallığı'na intihâb itmişler ise de bu silsile hiç işe yaramayub fatk u ratk-ı umûr-ı devlet asil-zâdegândan olarak sarây müdîri unvânıyla nasb olunan vekîl-i devlet elinde kalmış ve bu cihetle asil-zâdegân sınıfı pek ziyâde yüze çıkarak ve bu mansıbdan dolayı beynlerinde rekâbet ve münâza'alar vukû' bularak Frank Devleti yeniden bir fenâ hâle giriftâr olmağla Franklara tâbi' olan ba'zı tavâ'if-i Cermaniye isyân eylemiş idi. Ve bu avânda Dîn-i İsevî taraf taraf intişâr bulub ve Avrupa kıt'asında nice put-perest olan akvâm[5] putları terk ile İsevî olub esâs-ı diyânet put-perestlikden ferâğat dimek oldığı hâlde İsevî kilisalarında suver ve asnâma ihtirâm ve ta'zîm olunması pek garîb görinerek buna cânib-i İslâmiyân'dan i'tirâz olunmakda olmasıyla burası İstanbul Kayseri Lion'a mûcib-i hicâb olarak yedi yüz yirmi altı sene-i mîlâdiyyesinde bir kânûn vaz'ıyla bu misillü suver[6] ve asnâma[7] ta'zîm olunmak usûlini men' ve bi'l-cümle sûretlerin şikest olunmasını tenbîh eylemiş oldığından bu kânûnun İtalya'da dahi icrâsına teşebbüs olundukda Papa'nın muhâlefet göstermesi üzerine Roma ve Ravenna ahâlîsi bu kânûnun icrâsına muhâlefet ile İtalya vâlisini i'dâm ve dîger me'mûrîn-i kayseriyyeyi tard iderek Ravenna ahâlîsi Lombardları şehre kabûl itdikleri gibi Roma ahâlîsi dahi bir cumhûr

1 Herakl: Herakleios, Flavius Heraclius Augustus.
2 Tebşir: Müjde verme, müjdeleme, müjdelenme.
3 Muvâzene: Ölçmek. Denk olup olmadığını bilmek için tartmak, ölçmek. Düşünmek.
4 Muhâtara: Tehlike; zarar, ziyan, korku.
5 Akvâm: Kavimler, milletler, uluslar.
6 Suver: Suretler.
7 Asnâma: Putlara.

şekline girerek Roma'da bulunan mülkiyye me'mûrı yerine Papa'yı müdîr ta'yîn itmişler idi. İşte Papa'nın hükûmet-i cismâniyyesi buradan başlamışdır. Fakat Papa Lombardlardan havf ve ihtirâz üzre bulundığmdan Kayser'in itâ'atinden hurûcı münâsib görmedikden başka Venedik Cumhûrı'nı Lombardlar aleyhine tahrîk iderek anlarm vâsıtasıyla Ravenna şehrini tahlîs ve Kayser'in yeni vâlisine teslîm eylemişdir. Ve mu'ahharen Papalık münhall oldukda yeni Papa dahi kendüsini Ravenna vâlisine tasdîk itdirerek kaysere izhâr-ı bey'at ile berâber mezkûr kânûn hakkında Kayser'e sert bir mektûb yazmış ve ahâlî dahi bu kânûnun ibtâl olunmasını istid'â eylemiş olmağın kayser buna gücenerek Ravenna üzerine bir donanma göndermiş ise de ahâlî bu donanmayı def' idüb andan sonra başka kuvve-i askeriyye dahi gönderilmediginden İtalya'da sûret-i münâza'ası[1] bitüb Roma şehri ma'a-(**s.182**) tevâbi'ihî Papa'nın taht-ı riyâsetinde kalmışdır. Ammâ Devlet-i Şarkiyye'de bu münâza'a pek çok vakit sürinüb halka âdetini terk itdirmek pek müşkil bir iş oldığından nihâyet kânûn-ı mezkûrun ibtâliyle Memâlik-i Şarkiyye'de dahi kilisalarda kemâ-fi's-sâbık[2] suver ve asnâma ta'zîm olunmak husûsuna ruhsat virilmişdir. İşte bu misillü vesîleler ile Papa'nın nüfûzı terakkî ide gelmişdir.

Bu asırda ise âfitâb-ı İslâm'ın eşi'a-i satveti âfâkı tenvîr ve Hulefâ-yı Râşidîn ile Devlet-i Emeviyye asrında ehl-i İslâm az vakit zarfında fevk-i mâ-yetesavver memâliki teshîr iderek bir fırkası Avrupa kıt'asına ubûr ile İstanbul'ı muhâsara idüb egerçi bu fırka ol vakit İstanbul'ı feth idemeyerek Arabistân'a avdet eylemiş ise de Afrika'daki fırka-i İslâmiyye (Cebeltere) Cebelü't-târık Boğazı'ndan Endülüs'e geçüb ol tarafdan Avrupa kıt'asında fütûhât-ı azîmeye mazhar olmuş idi. Ve Hicret-i nebeviyyenin yüz yirmi senesine doğrı Anadolı'dan başka Hind ve Semenkand'dan tâ Mısır'a ve Mısır'dan tâ Bahr-i Muhît'e kadar olan memleketler ve bütün İspanya ve Portekiz memâliki ve Fransa'nın dahi bir eyâleti ehl-i İslâm tasarrufuna geçüb Devlet-i İslâmiyye Büyük İskender Devleti'nden daha büyük olmuş ve ehl-i İslâm seksan sene zarfında Romaluların seksan karnda zabt itdikleri yerlerden ziyâde memleketler feth eylemiş ve Franklar ber-minvâl-i sâbık bir tarafdan isyân iden tavâ'if-i Cermaniyye'nin te'dîbine mecbûr oldukları hâlde bir tarafdan dahi asâkir-i İslâmiyye Fransa memâlikine tahattî[3] itmekde bulunmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik Frank Devleti bir hâl-i hatır-nâka gelmiş oldığı hâlde fürû-mâye-gândan[4] (Şarl Martel)[5] nâmında biri zuhûr ve sarây müdîrliği mansıbını zabt ile isyân iden tavâ'if-i Cermâniyye'yi dâ'ire-i itâ'ate idhâl itdigi gibi Fransa'nın tâ vasatına kadar girmiş olan asâkir-i İslâmiyye'yi dahi ric'ate mecbûr iderek hudûd-ı devleti muhâfaza eylemişdir.

Şöyle ki (114) sene-i hicriyyesinde Fransa şehirlerinden (Puvatya) nâm şehir pîşgâhında Arab Emîri Abdurrahmân ile Şarl Martel beyninde bir muhârebe-i azîme vukû' bulub tarafeynden yüz yirmi bin âdem telef oldığı mervîdir. Bu muhârebede ehl-i İslâm tarafı mağlûb olmağla garb tarafındaki kuvve-i İslâmiyye'nin hâl-i terakkîsine sekte gelmişdir. Şark tarafındaki kuvve-i İslâmiyye ise ol esnâda Rûm diyârına doğrı ilerülemege

1 Sûret-i münâza'a: Ağız kavgası ile, çekişmeyle, düşmanlık ile.
2 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
3 Tahattî: Bir şeyi atlayıp geçme, bir şey atlanıp geçilme; sınırı aşma. Saldırış.
4 Fürû-mâye-gân: Sütü bozuk olan, mayası bozuk olan, soysuz, aşağılık.
5 Şarl Martel: Charles Martel.

başlamış idi.

Ve mu'ahharen Marsilya ciheti ya'nî Provans eyâleti ahâlîsi Franklara tâbi' olmamak üzre ehl-i İslâm ile ittihâd eylediklerinden ve bu cihetle ehl-i İslâm Marsilya'dan Talyon[1] şehrime (**s.183**) kadar zabt ve teshîr itdiklerinden Şarl Martel buralarını istirdâd ile ahâlîsini dahi te'dîb itmişdir.

Ve artık Frank kralının elinde bir şey kalmayub umûr-ı devlet anın yed-i istiklâlinde idi. Fakat kral unvânını almayub burasını evlâdına bırakmış idi. Vefâtında oğlı Papen dahi pederi eserinde bulunub ol vakte kadar Cermanya'da ba'zı tavâ'if benüz put-perestlikden fâriğ olmadıkları cihetle anları İsevî dînine da'vet zımnında haylî küçük hükûmetleri imhâ iderek memleketlerini Frank Devleti'ne ilhâk eylemiş ve kendüsünde hükümdârlığa â'id bi'l-cümle vezâ'if mevcûd olub yalnız bir kral unvânı nâkıs kalmış oldığı halde asil-zâdegân ile piskoposların rızâ ve muvâfakatlarını tahsîl iderek hafiyyen[2] Rimpapa ile muhâbereye ibtidâr idüb Papa'ya hitâben krallık vezâ'ifini îfâ iden kral olmak evlâ degil midir deyü su'âl itdirdiginde cevâb müsâ'id olmağla târîh-i mîlâdın (752) ve hicret-i nebeviyyenin (134) senesinde i'lân-ı kraliyyet iderek Merovinc hânedânından resmî kral bulunan zât bir manastıra gönderilmiş ve Fransa'da bu sûretle Karlovinc[3] nâmıyla ikinci krâliyyet hânedânı zuhûr eylemişdir.

Ve bu esnâda hulefâ-yı Emeviyye'nin inkırâzıyla hulefâ-yı Abbâsiyye zuhûr eylemiş oldığından şark ve garbda bir asırda birer büyük devletin zuhûrı garâ'ib-i ittifâkiyyâtdan ma'dûd bulunmuşdur.

Bu avânda[4] sâlifü'z-zikr Lombardiya Devleti İstanbul Kayser'i tasarrufunda bulunan Eksark eyâletini istîlâ idüb Roma'yı dahi bu eyâletin mülhakâtından olmak iddi'âsıyla zabt eylemek dâ'iyyesine düşdiginden Rimpapa ol vakit metbû'ı olan İstanbul Kayser'inden istimdâd itmiş ise de Devlet-i Şarkiyye muzâyaka-i dâhiliyye ve müşkilât-ı hâriciyyesinden nâşî imdâd idemedigi cihetle Papa bi'z-zat Fransa'ya giderek Papen'den istimdâd eylemiş Papen ise henüz kraliyyet unvânını hâ'iz olarak kendüsüne gâsb-ı taht nazarıyla bakılmakda bulundığından hükûmetini enzâr-ı enâmda meşrû' gösterecek bir keyfiyyeti ni'amü'l-vesîle ittihâz iderek imdâd husûsuna memnûnen muvâfakat itmekle Papa dahi anın kraliyyetini te'yîd zımnında kendüsiyle zevcesi ve oğulları hakkında merâsim-i dîniyye icrâ itdikden başka Papen'e Roma şehrinin hâmîsi[5] unvânını virerek her kim ana sâdık olmaz ise aforoz ya'nî la'net olunacağını i'lân eylemişdir. Papen dahi papaslara mükâfâten bir fırka-i mahsûsa olmak üzre mecâlis-i devletde bulunmaları usûlüni vaz' ve ihdâs eylemişdir. Binâ'en alâ-zâlik Papen İtalya'ya asker sevkiyle Eksark eyâletini Lombardlardan istirdâd iderek İstanbul Kayser'i bunun (**s.184**) kendüsüne reddini mütâlebe eylemiş ise de ana virmeyüb eyâlet-i mezkûre ile berâber Roma şehrini dahi Papa'ya ihsân eylemişdir.

İşte bu sûretle Papa hükümdârân sırasına geçmiş ve ba'dehû kendüsünün nüfûzı ve Avrupa'nın efkâr-ı ta'assubiyyesi tezâyüd itmekde bulunmuşdur. Ve andan sonra gitdikce

1 Talyon: Toulon.
2 Hafiyyen: Gizliden, gizlice, saklı olarak, aşikâr olmayarak.
3 Karlovicler: Carlovingians, Carolingus, Carolings, Karlings.
4 Avân: Zaman, vakit.
5 Hâmî: Himaye eden, koruyan, koruyucu, sahip çıkan, gözeten.

İtalya bir tefrika[1] hâline düşerek küçük küçük hükûmetlere münkasım olmuşdur.

Mezkûr Lomhardiya Muhârebesi'nden sonra Cermanya'da vâki' Bavyara Dükası dahi Papen'in himâyesine dâhil olarak Frank Devleti'nin nüfûz ve i'tibârı hâl-i terakkîde bulunub ol vakit Fransa'nın cihet-i cenûbiyyesinde ba'zı memâlik-i Fransa'yı istîlâ itmiş olan ehl-i İslâm'ı dahi İspanya'ya çekilmege mecbûr iderek bi'l-cümle Fransa memâlikini kabza-i tasarrufuna almışdır.

Cermanya tevâ'ifiyle Roma Devleti'nin enkâzından yapılan devletlerin çoğı münkarız olarak meydânda kalanlar içinde en kuvvetlüsi Frank Devleti ise de o dahi sür'at üzre intizâm bulamayub Papen'in asrında en büyük ve muntazam devletler Devlet-i İslâmiyye ile İstanbul Kayserligi idi.

Ancak Hulefâ-yı Emeviyye'nin pâyitahtı olan Şâm-ı Şerîf Memâlik-i İslâmiyye'nin vasatında vâki' olarak oradan her tarafın idâresinde suhûlet der-kâr iken Hulefâ-yı Abbâsiyye orasını terk ile Bağdâd şehrini pâyitaht ittihâz itdiklerinde İspanya ve Mağrib ahâlîsi pâyitahtın uzaklığından rahatsız oldukları hâlde Emeviyye neslinden Abdurrahmân'ın Mağrib cânibine gelmedigini haber aldıkları gibi anı celble mîlâdın (755) ve hicretin (138) senesinde hilâfete kabûl eylemiş olduklarından millet-i İslâmiyye iki hilâfete münkasım olarak cânib-i garbda Hilâfet-i Abbâsiyye'ye bir rakîb peydâ olnb bu cihetle Hulefâ-yı Abbâsiyye Afrika ahâlîsi hakkında bir mülâyim politika kullanmağa ve istimâlet yollu mu'âmele eylemege mecbûr olub Afrikalular ise bunı lede'l-müşâhede İspanya'daki ehl-i İslâm'a taklîd iderek Afrika'da dahi Ağleb ve İdrîs hânedânları gibi birkaç müstakill hükûmetler zuhûr ile bunların ba'zıları Hilâfet-i Abbâsiyye'ye tâbi' olmışlar ise de az vakit zarfında revâbıt-ı tâbi'iyyeti şikest eylemişlerdir. Bu cihetlerle millet-i İslâmiyye'de dahi tefrika esbâbı rû-nümâ[2] olmuş ise de Hilâfet-i Abbâsiyye yine ol asrın birinci devleti idi.

(768) sene-i mîlâdiyyesinde Papen fevt olub halefi oğlı Şarlman Lombardiya Devleti'ni imhâ iderek İstanbul Kayseriyle hem-hudûd olmuş ve Lombardiya Krallarına mahsûs olan demir tâcı Papa ma'rifetiyle giymiş ve pederinin Papa'ya ihsân eyledigi memâliki tasdîk ile (**s.185**) berâber biraz yerler daha ilâve ve ilhâk eylemişdir. Ve daha sonra Papalara ba'zı hükümdârân tarafından biraz yerler dahi i'tâ olunub biraz da kendüleri iştirâ[3] iderek işte bu sûretle Papalığın hükûmet-i cismâniyyesi vüs'at bulmuşdur. Ve Cermanya'da bulunan Sakson tavâ'ifi put-perestlikde devâm itdiklerinden Şarlman anları dîn-i İsevî'ye da'vet yolunda otuz seneden ziyâde uğraşarak refte refte dâ'ire-i inkıyâda almışdır. Ve Saksonlar ile meşgûl oldığı esnâda İspanya'da bulunan ehl-i İslâm beyninde münâza'a[4] zuhûr itmekle ba'zılarının Şarlman'dan istimdâd itmesi üzerine ordusuyla İspanya'ya giderek orada dahi mazhar-ı galebe olmuş ise de Sakson gâ'ilesinden nâşî Cermanya'ya avdete mecbûr olmuş idi. Fakat ehl-i İslâm İspanya tarafından Fransa'ya duhûl ile memleketi gârete başladıklarından İspanya'da bulunan Devlet-i Emeviyye memâlikinden ba'zı mahallerin zabtıyla hudûdun te'mînine lüzûm görmekle oğlı Luyi'yi ol tarafa irsâl ile İspanya'da bulunan Ebro Nehri'ne

1 Tefrika: Ayrılma, ayrılık; bozuşma.
2 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
3 İştirâ: Satın alma, alınma.
4 Münâza'a: Ağız kavgası, çekişme.

kadar mümtedd[1] olan memleketi istîlâ itdirdigi gibi yüz seksan dört sene-i hicriyyesinde Barselona şehrini dahi zabt eylemişdir.

Şarlman Memâlik-i Şarkiyye-i İslâmiyye'de bulunan İsevîleri ve ale'l-husûs Kudüs-i Şerîf züvvârını himâye içün Hulefâ-yı Abbâsiyye'den hem-asrı olan Harûnü'r-Reşîd'in hüsn-i teveccühüni celb eylemek isteyüb Bağdâd'a ilçiler göndermiş idi. Ber-vech-i meşrûh Endülüs'de zuhûr ile Hilâfet-i Abbâsiyye'ye rakîb olan Devlet-i Emeviyye'ye karşu Avrupa'da tarafdâr peydâ itmek Harûnü'r-Reşîd'in dahi menâfi'-i politikiyyesi iktizâsından oldığına mebnî o dahi Şarlman'a hedâyâ ile ilçi göndermiş idi. Binâ'en alâ-zâlik Şarlman ber-vech-i sâbık Endülüs tarafmdaki fütûhâtıyla Harûnü'r-Reşîd'e cemîle göstermiş oldı. Ve dâ'imâ devletini İstanbul Kayserligi'nin üst tarafına geçürmek emelinde oldığından ol avânda Harûnü'r-Reşîd'in İstanbul kayserine galebesinde memnûn olub def'a-i sâniyye olarak kendüsüne Harûnü'r-Reşîd tarafından gönderilan ilçiye pek ziyâde ikrâm eylemiş idi. Ve ol asırda henüz Avusturya ve Prusya ve Rusya devletleri teşekkül itmeyüb ve İngiltere bir takım küçük hükûmetlere münkasım ve Felemenk ve Belçika ve İsviçre memleketleri Frank Devleti'nin eyâlâtından ma'dûd olub korsanlık ile meşgûl olan Danimarka ve İsvec ve Norvecya ve Venedik ve Leh vilâyetleri gibi ba'zı küçük hükûmetler var ise de medeniyyet üzre bulunan devletler İslâm ve Frank ve İstanbul devletlerinden ibâret idi.

Ve Şarlman pederinden mevrûs[2] olan memâlike bir o kadar daha zamm ve ilâve itmekle Frank Devleti İstanbul Kayserligi'nden daha ziyâde kuvvet ve cesâmet kesb itmiş idi. Binâ'en alâ- **(s.186)** zâlik Franklar sâ'ir akvâm-ı Avrupa'dan ziyâde şöhret bulub Frank kelimesi ise Latince Frans deyü teleffuz olunmağla Arablar evveline elif ilâve ve âhirini cim teleffuz iderek Efrenc dimişlerdir. Hâlâ beynimizde bütün Avrupalulara Frenk ve Avrupa'ya Frengistân ta'bîri andan kalmışdır.

El-hâsıl Şarlman Avrupa'da en büyük hükümdâr olub ancak İstanbul Devleti'nin unvânı büyük idi çünki ber-minvâl-i sâbık kayser ve imparator unvânları bir ma'nâda ve bir kuvvetde olarak pâdişâh ve melikü'l-mülûk[3] makâmında müsta'mel olub fakat Cermanya tarafında kayser ve dîger Avrupa lisanlarında imparator ta'bîri meşhûr olmuş idi. Bu unvânın öteden berü halk indinde i'tibârı büyük oldığı hâlde ol asırda yalnız İstanbul Kayserligi'ne mahsûs idi. Şarlman eski Roma imparatorlarının en mühim memâlikine mutasarrıf oldığmdan bi't-tabi' bu unvânı almak emelinde idi. Bu avânda ise Papa'nın ba'zı â'dâsı bir alay gününde kendüsini tahkîr ile bir manastıra habs itmiş olduklarından bir aralık Papa habsden halâs ile bi'z-zat ol aralık Cermanya'da bulunan Şarlman'ın yanına varub müttehemlerin[4] te'dîbini ricâ itmekle Şarlman dahi hâmîlik vezâ'ifini îfâ itmek üzre Roma'ya gidüb sekiz yüz sene-i mîlâdiyyesinde Şarlman diz üstüne çökûb otururken Papa tarafından başına bir tâc vaz' olundığı gibi hâzır bulunan halk dahi çok yaşa Roma İmparatorı deyü çağırarak ve Papa dahi Şarlman önünde diz çökerek bu sûretle Devlet-i Garbiyye İmparatorluğı tecdîd ve ihyâ olunub Şarlman bütün İsevî cemâ'ati'nin hâmîsi olmak üzre en büyük hükümdâr-ı cismânî addolunmuş ve Papa dahi büyük re'îs-i rûhânî olarak hükümdârâna tâc giydirmek hakkını

1 Mümtedd: İmtidâdeden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.
2 Mevrûs: Miras kalmış, ana babadan geçmiş.
3 Melikü'l-mülûk: Mülklerin sahibi.
4 Müttehem: Maznun. Kabahatli, suçlu.

tahsîl eylemiş ve bunun üzerine artık Roma bütün bütün İstanbul Kayserligi'nden ayrılmış oldı.

Garb İmparatorluğı'nın bu vechile yeniden ihyâsı İstanbul Kayseri'nin tedennî-i nüfûzına[5] bâdî oldığı gibi Papa'nın ol vechile terakkî-i şân ve nüfûzı dahi İstanbul patrikine pek ziyâde dokunarak ve Roma ve İstanbul şehirleri beyninde hükûmet-i cismâniyyece mübâyenet[6] oldığı gibi mezhebce dahi rekâbet peydâ olub sonradan akâyidce dahi aralarmda ba'zı ihtilâfât zuhûr iderek nihâyet İsevîlerin şark ve garb kilisaları unvânıyla iki mezhebe inkısâmını mûcib olmuş ve Garb Kilisası'na tâbi' olanlara Katolik ve Şark Kilisası'na tâbi' olanlara Ortodoks dinilmişdir.

(s.187) Papalar evâ'ilde Roma Papasları olub ve ahâlîsi tarafmdan intihâb olunub ancak cânib-i imparatorîden tasdîk olunmak lâzım gelürdi. Hattâ bu tasdîk mâddesi içün İstanbul Kayser'i Jüstinyanus Papa'dan bir mikdâr akçe aldığı mervîdir.

Ber-minvâl-i meşrûh Papa Papen'in gasb-kârlık[7] yolunda kazanmış oldığı kraliyyetin sûret-i meşrû'ada tanınmasına sebeb oldığı gibi Papen dahi Papa'yı hükümdârân sırasına geçürmüş ve Papa Şarlman'a imparatorluk tâcını giydirüb ancak Papalığın tasdîki içün kaysere akçe virirken Şarlman dahi Papaları imparatorlara tâc giydirmek derecesine getürmüşdür. Ve andan sonra Papalar mülûk-ı İseviyye'yi tehdîd idecek mertebe nüfûz ve iktidâra mâlik olarak ba'zan imparatorların imparatorluğunı tasdîk husûsunda nâz ve istignâ[8] ider olmuşlardır. Ve ba'zan dahi imparator ve kral ve ümerâdan kendü merâmlarına muvâfakat itmeyenleri aforoz ya'nî la'netleme idüb bu vechile aforoz olanlar ise mezhebce pek çok şeylerden mahrûm ve i'tibârdan sâkıt olarak kimse yanına varmaz oldığından ba'zan nice ehl-i ırz ademler li-garaz enzâr-ı âmmede lekelenür ve bu cihetle mülûk ve ümerâ hâh ve nâ-hâh Papa'nm ağrâzına hidmet itmege mecbûr olur idi.

Frank kavminin sûret-i zuhûrı Osmanlunın keyfiyyet-i zuhûrına ve Şarlman Devleti'nin sûret-i teşkîli Devlet-i Osmâniyye'nin keyfiyyet-i teşkîline müşâbih olub şu kadar ki Şarlman Devlet-i Garbiyye-i Rûmiyye'nin mühimm olan memâlikine mutasarrıf oldığı hâlde pâyitahtı Roma şehri olamadı. Fâtih Sultân Mehmed Han ise Roma Devlet-i Şarkiyyesi'nin bi'l-cümle memâlikine mutasarrıf olarak pâyitahtını dahi pâyitaht ittihâz eyledi. Ve Frank kavmi ol mertebeye vâsıl olmak içün üç yüz seneyi mütecâviz vakte muhtâc olub Âl-i Osmân ise yüz elli sene zarfında maksadına nâ'il oldı. Ve bir de Selâtîn-i Osmâniyye saltanat ve hilâfeti cem' idüb Karlovinc Hânedânı ise nev'an-mâ hilâfete şebîh[9] olan bir riyâset-i rûhâniyyeyi hükûmet-i cismâniyye ile mezc[10] iderek Papa'ya virmiş ya'nî hükümdârân-ı Avrupa'nın sakalını anın eline teslîm itmişdir.

Ve bir de Frank kavmi Cermanya'dan gelüb de Galya'yı teshîr itdiklerinde ekser arâzî kralların tasarrufunda kalarak küsûrı asâkir beyninde bâ-kur'a taksîn olunmuş idi. Böyle kur'a ile taksîm olunan arâzî ber-vech-i mülkiyyet tasarruf olunub ammâ krallara â'id olan

5 Tedennî-i nüfûz: Etkisinin azalması, gücünün kaybolması.
6 Mübâyenet: Ayrılık, başkalık. Zıddiyet; tutmazlık.
7 Gasb-kâr: Gaspeden, gaspçı.
8 İstignâ: Aza kanaat etme, tokgözlülük. İhtiyaçsızlık. Nazlanma; ağır davranma. Çekinme.
9 Şebîh: Benzer, benzeyen, mümasil, nazir.
10 Mezc: Katma, karıştırma.

yerler arâzî-i mîriyye kabîlinden olarak bir mikdârı ba'zı zevâta mükâfâten kayd-ı hayât şartıyla ve şerâ'it-i sâ'ire ile tefvîz oluna gelür ve ashâbının vefâtında yine (s.188) mîrîye â'id iken sonraları gâh kralların rızâsıyla ve gâh zorbalık ile intikâl itdirilmege başlamış idi. Bu keyfiyyet Fransa'da meşkûk ve münâza'un-fîh[1] bir mes'ele olub Papen ise kendü gasb-kârlığını setr içün bu misillü ashâb-ı arâzînin celb ve te'lîfine muhtâc oldığından anların bi-gayr-ı hakk zabt ve gasb itmiş oldukları ba'zı imtiyâzâtdan iğmâz-ı ayn[2] itmege mecbûr olmağla asil-zâdegân sınıfı bir mertebe daha kuvvet kazanmış idiler ve nüfûzları gitdikce tezâyüd ve terakkî itmekde bulunmuş idi.

Harûnü'r-Reşîd'in zamânında Hükûmet-i İslâmiyye Mâverâ'ü'n-nehr'de Tataristân ve Hindistân taraflarına yayılmakda iken Şarlman dahi bütün Fransa ve İtalya ve Almanya memâlikini tâ Lehistân ve Macaristân'a ve İzglavenya'ya kadar zabt idüb Avrupaca bir devlet-i cesîme te'sîs ve temhîd ve ber-vech-i bâlâ Roma'da imparatorluk tâcını giyüb eski Roma İmparatorluğı'nı tecdîd eyledikde ehl-i İslâm'ın hücûm ve iktihâmından endîşe-nâk olarak bir tarafda Endülüs'de tecdîd-i hükûmet eylemiş olan Hulefâ-yı Emeviyye ile ceng ve bir tarafdan anların rakîbi olan Hulefâ-yı Abbâsiyye'den hem-asrı olan Harûnü'r-Reşîd ile münâsebet peydâ itmege sa'y iderdi.

Ol hengâmda ise milel-i şarkiyye ile milel-i garbiyye miyânelerinde vahşet ve münâferet[3] ber-kemâl idi. Ve Avrupa'da envâr-ı ulûm ve ma'ârif büsbütün soyunmuş idi. Çünki Romaluların inkirâzıyla berâber Avrupa'da ulûm ve ma'ârif münkariz ve münderis olub Cermanyalular dahi zâten hâl-i bedeviyyetde bulunduklarmdan Avrupa kâmilen zulmât-ı cehl içinde kalub Hulefâ-yı Abbâssiyye ise neşr-i ulûm ve ma'ârif ve fevka'l-gâye[4] himmet eyledikleri gibi Endülüs'deki Hulefâ-yı Emeviyye dahi bu husûsda pek ziyâde sarf-ı mesâ'î iderlerdi. Şarlman kavânîn ve usûl-i devletini ıslâh ve tecdîd ile pek çok ahvâl ve etvârda ve hattâ neşr-i ulûm ve ma'ârif husûsunda dahi Harûnü'r-Reşîd'e taklîd ve Avrupa'da ulûm ve ma'ârifin tervîcine sa'y-i mezîd eylemiş ise de buna muvaffak olamayub zîrde beyân olunacak muhârebât-ı salîbiyye asrlarına kadar Avrupa hâl-i cehâhetde[5] kalmışdır.

Binâ'en alâ-zâlik o zamânlar Avrupa'da fenn-i tabâbet Memâlik-i İslâmiyye'de tahsîl-i ulûm idüb de Frenk ülkâsına giden Yehûdîler elinde idi. Şarlman işte ol sınıfdan İshâk nâmında birini intihâb ve nâme ve hedâyâ ile Harûnü'r-Reşîd tarafına irsâl itmiş idi. Dört sene sonra Şarlman o zamân İtalya'nın pâyitahtı mesâbesinde tutılan Ravenna şehrinde iken merkûm İshâk Harûn Reşîd'in ümerâsından üç zât ile birlikde avdet eyledikde (s.189) hediyye olarak getürdükleri sâ'at ve erganon ve fil ve ba'zı akmişe-i nefîse[6] gibi şeylere Frenk cühelâsı miyânında âsâr-ı sihr nazarıyla bakılarak hayret ve ta'accüblerine bâ'is olub hattâ sâ'atı kırmak istediklerinde imparator mâni' olmuşdur. Ve ol târîhde Kudüs-i Şerîf ziyâretine giden Hristiyanların himâye olunmasına dâ'ir ba'zı mukâveleler itmişdir. Şarlman'ın devleti Avrupa'nın nısfını şâmil ve kuvvet ve kudreti mertebe-i kemâle vâsıl

1 Münâza'un-fîh: Hakkmda ihtilaf mevcut olan şey, münakaşa edilen mesele. Aradaki husumete sebeb olan.
2 İğmâz-ı ayn: Göz yummak. Aldırmamak, görmemezlikten gelmek.
3 Münâferet: Nefret etme, soğukluk.
4 Fevka'l-gâye: Son derecede.
5 Hâl-i cehâhet: Cahillik, cahilce haller.
6 Akmişe-i nefîse: Nefis kumaşlar, enfes yünden veya pamuktan yapılmış bezler, dokumalar.

oldığı balde ol asırda korsanlık ile me'lûf olub ebhâr[1] ve enhârda geşt ü güzâr ide gelan (Norman) ya'nî şimâl âdemleri deyü şöhret bulan Danimarka ve İsvec ve Norvecya ahâlîsi Frank memâlikine dahi duhûl ile îsâl-i hasâra başladıklarında bunca mihan ve meşakkatler ihtiyârıyla her tarafı ihkâm[2] ve te'mîn eylemiş olmak i'tikâdında bulunan Şarlman'ın pek ziyâde gücüne gelerek ağladığı mervîdir.

Sekiz yüz on dört sene-i mîlâdiyyesinde Şarlman fevt olub oğlı Luyi yerine geçerek yirmi altı sene müddet güzelce hükûmet itdikden sonra o dahi vefât itdikde üç oğlı beyninde bir azîm muhârebe zuhûr ile yüz bin kadar âdem telef olmuşdur. Bunun üzerine asil-zâdegânın himmetiyle akd olunan meclisin karârı üzre Frank Devleti üç karındaş beyninde taksîm olunarak Almanya ya'nî Cermanya ile İtalya ve Fransa devletleri yek-dîgerinden temyîz ve ta'yîn eylemişdir. Bu vakte kadar mevcûd olan Frank Devleti hakîkaten Cermanyalu bir devlet olub hükümdâr hânendanı ve me'mûrîn takımı Cermanyaca tekellüm[3] iderler ve Cermanya ahlâk ve âdâtı üzre giderler idi. Cermanyaca tekellüm iden Frank asil-zâdegân ve asâkir ve ahâlînin çoğı bu muhârebe-i azîmede fevt olduklarmdan Fransa'nın her tarafında Gallar'ın lisân ve âdetleri gâlib olub Gallar'ın ol vakit kullandıkları lisân ise Gal lisânı ve ba'zı kelimât-ı Cermaniye ile mahlût olan bir kaba Roma ya'nî Latin lisânından ibâret olarak andan sonra refte refte tashîh ve ıslâh ile bildigimiz Fransa lisânı hâsıl olmuş ve Fransız didigimiz halk dahi andan sonra vücûda gelmişdir ki Galler ve bir vakitden berü Galya'ya gelan akvâm-ı muhtelife ile Franklardan mürekkeb ve mahlût oldığı halde sonradan cümlesi bir kavm-i mahsûs olmuşdur.

Frank Devleti ber-minvâl-i meşrûh üç karındaşlar beyninde taksîm olundukda imparator unvânı İtalya Kralı Lotar'da kalmış idi. Lâkin dîger birâderleri dahi müstakill kral olduklarından imparator unvânının kadri tenezzül itmiş ya'nî Lotar imparatorluk pâyesi almış idi. Bu üç kar[ınd]aş beyninde adâvet-i müstemirr oldığından ve ebhâr (s.190) ve enhârda geşt ü güzâr iden şimâllü korsanlar Almanya ve Fransa memâlikine duhûl ile îsâl-i hasâr ide geldiklerinden bu üç devlet dahi râhat görememişdir. Ve bu esnâda ehl-i İslâm dahi bahren İtalya'yı tazyîk[4] idüb hattâ Afrika'da hükûmet iden Ağlebiyye Hânedânı Roma şehrinin varoşlarını harâb eylemişdi.

Sekiz yüz elli beş sene-i mîlâdiyyesinde Lotar bir manastıra çekilerek hükûmetini üç oğluna taksîm eylemişdir. Fakat ikisi bilâ-vâris fevt olduklarında mutasarrıf oldukları memâlik Roma İmparatorluğı pâyesiyle İkinci Luyi nâmıyla İtalya kralı olan dîger birâderlerine kalmak lâzım gelürken bir haylîsini amucaları olan Almanya ve Fransa kralları beynlerinde taksîm itmişlerdir. Ve bu taksîmde Rin Nehri'nin sol yakasında bulunarak Galya'dan ma'dûd[5] iken ol vakit Cermanyalıların sâkin oldukları bir kıt'a Almanya'ya geçmişdir ki hâlâ Prusya Devleti tasarrufunda oldığı hâlde Fransızlar burada istihkâk da'vâsıyla Rin Nehri'nin hudûd olmasını ârzû idegelmişlerdir.

Bu avânda bahren Memâlik-i İslâmiyye'den gelan Arablar taraf taraf İtalya'ya

1 Ebhâr: Denizler, bahirler, deryalar.
2 İhkâm: Manen tahkim etmek. Sağlamlaştırma. Muhafaza ile fesaddan menetmek.
3 Tekellüm: Söyleme, konuşma.
4 Tazyik: Darlaştırma, sıkıştırma. Zorlama, baskı. Sıkıntı verme.
5 Ma'dûd: Sayılı, sayılmış, muayyen, belli.

hücûm itmekle sâlifü'z-zikr İkinci Luyi amucalarından istimdâd eylemiş ise de imdâd itmediklerinden o dahi İstanbul Kayseriyle ittifâk idüb hâlbuki imparatorluk unvânını hâ'iz olmasından nâşî kayser nâ-hoşnûd[1] idi. Ma'a-mâfîh biraz imdâd eylemiş ise de sonra girü çekilerek Luyi yalnız kalub muhârebât-ı İslâmiyye ve müşkilât-ı dâhiliyye ile uğraşarak çok geçmeksizin fevt oldukda papa imparator tâcını Fransa Kralı Kel Şarli'ye[2] giydirmekle berâber lâ-yenkatı'[3] İtalya'ya ta'arruz ve tasallut iden ehl-i İslâm'a karşu kendüsüne imdâd eylemek üzre icbâr ve imdâd itmez isen imparator unvânını başkasına viririm deyü tehdîd idüb bir tarafdan dahi şimâllü korsanlar Fransa memâlikine duhûl ile îsâl-i hasâr ide geldiklerinden Şarli ziyâde asker ve akçeye muhtâc ve bu cihetle asil-zâdegâna ziyâde müsâ'ade itmege mecbûr olarak feodalite usûli üzre tasarruf olunan arâzînin bi'l-verâse intikâli hakkında bir kânûn vaz' eylemişdir.

Romalular zamânında eyâlet vâlilerine düka ve sancak mutasarrıflarına konte dinilüb Franklar Galya'yı feth itdiklerinde bu iki me'mûriyyet ibkâ[4] olunarak düka ve konteler kral tarafından nasb ve ta'yîn ve ma'âşları içün ba'zı emlâk ve çiftlikâtın îrâdı tahsîs olunurdı. Ve hudûd kontelerine marki dimilürdi ki merzbân ya'nî ser-hadd muhâfızı ve hudûd beglerbegisi dimekdir. Bu me'mûriyyetlerin bi'l-verâse intikâline Şarli tarafından müsâ'ade olunmağla me'mûriyyet unvânı olan düka ve konte ve marki lafzları bi'l-verâse (**s.191**) intikâl ider rütbe ve pâye unvânları olmuşdur. Bundan başka kral intihâb eylemek asil-zâdegânın hukûkundan olması hakkında dahi bir kânûn yapmışdır. Bu sûretle artık hükûmet bütün bütün asil-zâdegân elinde kalmış ve feodalite usûli hadd-i kemâle varmışdır. Feodalite usûli bir cihetle mukaddemâ memâlik-i Mahrûse'de cârî olan mâlikâne ve ze'âmet ve tîmâr usûlüne ve çiftlikât mu'âmelesine benzer ise de pek çok cihetlerle ikisine dahi mübâyindir. Zîrâ ashâb-ı arz dinilan mâlikâne ve ze'âmet ve tîmâr ashâbı yalnız arâzînin öşriyle tapu hâsılâtını ve çiftlikât ashâbı arzın icâresini yâhûd şirketi hasebiyle hakkını almakdan başka ahâlî üzerinde bir gûne hakk-ı hükûmetleri yokdur. Ve çiftciler gerek sâhib-i arz ile ve gerek çiftlik ağalarıyla huzûr-ı hâkimde mürâfa'aya muktedir olagelmişlerdir. Ammâ feodalite usûlünce ashâb-ı arz olanlar birer hükümdâr-ı müstakill mesâbesinde olarak mâlikâneleri dâ'iresinde virgü tahsîline ve rü'yet-i de'âvîye ve hattâ sikke kat'ına ve yek-dîgere i'lân-ı harbe bile me'zûn olub hod-be-hod[5] birbirinin çiftlikâtını gâret idegeldiklerinden li-ecli't-tehaffuz çiftliklerinde kal'a ve kuleler inşâ iderlerdi ki âsârı hâlâ Avrupa'da müşâhede olunur. Ve müste'cir olan çiftçiler mezâlim ve te'addiyât ve pek çok rüsûmât ile mükellef oldukları hâlde dağlarda sayd ve şikâr[6] ashâb-ı arâzînin hakkı oldığından başkası bir tavşan yâhûd gügercin ursa müstahakk-ı i'dâm olurdı.

Ve ber-vech-i meşrûh Kel Şarli tarafından arâzînin bi'l-verâse intikâline müsâ'ade olunub hükûmet yedinde kalan biraz arâzîyi dahi ba'dehû oğlı tarafdâr kazanmak içün şuna buna tefvîz eylemişdir. Ve memleketde emniyyet olmadığından herkes birer hâmî bulmağa muhtâc olub ashâb-ı mülk olanlar dahi gâh kendü rızâlarıyla ve gâh sûret-i

1 Nâ-hoşnûd: Hoşnut olmayan, memnun olmayan; razı olmayan.
2 II. Karl. Charles the Bald. (Dazlak Karl).
3 Lâ-yenkatı': Ardı kesilmeksizin, durmadan, hep.
4 İbkâ: Baki, dâim, devamlı, sürekli kılma. Yerinde, evvelki hâlinde bırakma.
5 Hod-be-hod: Kendi kendine, kendi başına.
6 Şikâr: Av, avlama, avlanan hayvan.

cebriyye ile emlâkini nüfûzlı bir sâhib-i arza virüb de girü feodalite vechile istîcâr[1] iderek anın himâyesini istihsâle mecbûr olurlardı. Ve büyük mahmîler ya'nî düka ve konteler doğrıdan doğrıya kralın mahmîsi[2] olub eski ashâb-ı arâzî anların mahmîsi oldığı gibi büyük mahmîler arâzîlerinden bir mikdârını ba'zı şerâ'it ile dîger âdemlere ve anlar dahi istîcâr itdikleri arâzînin birazını başkalarına îcâr iderek büyük mahmîler anların ve anlar bunların hâmîsi olurdı. Bu sûretle kral birinci derecede hâmî ve çiftciler mahmî ve aradaki ashâb-ı arâzî bir cihetle hâmî ve bir cihetle mahmî olarak Fransa bir himâye-i müteselsileye merbût olmuş idi. Fakat devlet yedinde arâzî kalmadığından krallar (**s.192**) bilâ-teb'a kalub anlara doğrıdan doğrıya teb'a olan birkaç büyük düka ve konteler ile episkoposlar kalmış idi ol vakit bu feodalite usûli Avrupa'nın dîger taraflarında dahi var idi.

Ve ol asırlarda Avrupa halkı dört sınıfa münkasım olub biri ashâb-ı arâzî olan hâmîler ve ikincisi kendü emlâki olan ahrâr[3] ve üçüncisi ashâb-ı arâzîye ücret i'tâsından başka bir kayd ile mukayyed olmayub hür olan çiftciler ve dördüncisi arâzî ile berâber alınub satılan demirbaş köleler idi. Romalular zamânında insân sırf eşyâ-yı sâ'ire gibi alınub satılurken Franklar zamânında böyle re'sen satılması men' olunarak yalnız arâzîye teba'iyyetle satılabildiginden esâret mâddesi bir mertebe ta'dîl ve demirbaşlık derecesine tenzîl idilmiş olmasına nazaran eski vakite nisbetle Avrupa vâdî-i temeddünde bir adım ilerülemiş oldığı iddi'â olunur ise de işbu feodalite usûlünün müstetba' oldığı envâ'-ı mükârehe ve mezâlim doğrısı hiç insâniyyete sığar şey degil idi. Ve hâmîlerin mahmîler hakkındaki hükûmet-i hod-serâneleri ve ale'l-husûs pek gaddâr olanlarının ilk gice hakkı ya'nî çiftcilerden biri kızını kocaya virecek oldukda ibtidâ hâmîsi tarafından bikri izâle[4] olunub da sonra zifâf idilmek gibi bizlerce inanılmaz ve Memâlik-i İslâmiyye'de hâtır ve hayâle gelmez mu'amelât-ı tahammül-güdâzları akıl ve insâfın hâricindedir. Bu usûlün seyyi'âtını Kel Şarli ikmâl iderek zamânında bir tarafdan şimâl korsanları ve bir tarafdan dahi asil-zâdegân takımı Fransa'yı harâb itmekle târîhçe fenâ şöhret bırakmışdır.

Kel Şarli başına tâc-ı imparatorî giymek içün Papa'ya va'd eyledigi i'ânenin îfâsı zımnında muhtâc oldığı asker ve akçeyi tedârik itmek üzre asil-zâdegân hakkında böyle fevka'l-âde müsâ'adeler iderek devletini bir fenâ yola sevk idüb hâlbuki Papa'ya ehl-i İslâm aleyhine virdigi sözün dahi fâ'idesi görilemeyerek ve Afrika'da hükûmet iden Ağlebiyye hânedânının İtalya'ya ta'arruzları tezâyüd iderek Papa'yı harâc virmege mecbûr itmişler idi.

Bu asırlarda ise imparator tâcını giydirmek Papaların hukûkundan ma'dûd oldığından kangı hükümdâr İtalya'nın kıt'a-i cenûbiyyesine ta'arruz ve tasallut iden ehl-i İslâm'a karşu imdâd idecek olursa imparator unvânını ana virmek isterdi. Binâ'en alâ-zâlik Kel Şarli fevt oldukda imparator unvânı kimseye tevcîh olunmayub üç sene kadar mahlûl hükmünde kalmışdır nihâyet Almanya Kralı'nın oğlı Şişman Şarli mîlâdın sekiz (**s.193**) yüz seksan ve hicretin (267) senesinde İtalya'ya gelerek İtalya Krallığı tâcını giyüb bir sene sonra dahi Roma İmparatorluğı pâyesini almışdır. Ve müte'âkiben Almanya Krallığı dahi irsen kendüsüne intikâl itmekle iki devlet birleşmişdir.

1 İstîcâr: Kira ile tutma, kiralama.
2 Mahmî: Himaye gören, korunan.
3 Ahrâr: Serbest olanlar, köle ve esir olmayanlar.
4 Bikri izâle: Bekâretini bozmak.

Ve Fransa Devleti günden güne tenezzül iderek asil-zâdegânın nüfûzı fevka'l-âde olub düka ve konteler mülûk-ı tavâ'if hükmüne girmiş ve Provans ya'nî Marsilya tarafındaki düka iddi'â-yı istiklâl ile kral unvânını almış idi. Şimallülerin tecâvüzâtı ise günden güne ziyâde oldığından Fransa Devleti'nin idâresi asil-zâdegân tarafından Şişman Şarli'ye teklîf olunub o dahi kabûl itmekle Şarlman'ın bütün devleti sekiz yüz seksan yedi sene-i mîlâdiyyesinde kâmilen anın yedine geçmişdir. Lâkin Fransa'ya hücûm iden şimallüler üzerine hareketde ağır davranub Paris ahâlîsi iki sene mahsûr kaldığından ve nihâyet ordusuyla gelmiş ise de muhârebeden ictinâb[1] ile şimallülere akçe i'tâsıyla ve fevakâlede müsâ'adeler ile def' eylediğinden umûm teb'a müteneffir[2] olarak asil-zâdegân tarafından hal' olunmağla Frank Devleti bu kerre iki sene kadar bir hükümdâr-ı münferidin yedinde kaldıkdan sonra yine üç kısma münkasım olarak artık Almanya ve Fransa ve İtalya devletleri ta'ayyün ve te'essüs itmişdir.

Şöyle ki Almanya Kralı Luyi'nin hafîdi asil-zâdegân tarafından Almanya Krallığı'na intihâb olundığı gibi şimallüler muhârebesinde fevka'l-âde şecâ'at gösteren Paris Eyâleti Dükası Döberoğlı dahi Fransa Krallığı'na intihâb olunmuşdur. Kel Şarli tarafından asil-zâdegâna virilan hakk-ı intihâb-ı kralî kânûnun on bir sene sonra kendü hânedânı aleyhine sarf ve isti'mâl olunması mûcib-i ibret olacak hâlâtdandır.

Bu cihetle Fransa'da Karlovic Hânedânı münkariz olarak Roberoğulları[3] üçünci Fransa hânedân-ı kraliyyeti olmak üzre meydâna çıkub bunlara Kapet[4] Hânedânı dinilmişdir. Bu hânedândan gelan kralların hiçbirisi imparator unvânını hâ'iz olmayub ancak Fransa Cumhûriyyeti'ne kadar birkaç şu'besi vakit-be-vakit Fransa tahtına cülûs idegelmişlerdir. İtalya'da krallık içün haylî muhârebeler olub nihâyet dükalardan biri gâlib gelerek imparator unvânıyla İtalya hükümdârı olmuşdur. Binâ'en alâ-zâlik Karlovicya Hânedânı yalnız Almanya'da kalmış oldığı halde yirmi bu kadar sene sonra oradaki silsile-i nesebleri[5] dahi münkariz olarak bu hânedânın bir tarafda hükûmetleri kalmamışdır.

Bu sûretle Frank Devleti üç kısma münkasım olub ancak ber-minvâl-i meşrûh Marsilya'da bir krallık zuhûr itdigi gibi asil-zâdegândan biri dahi İsviçre tarafında Burgon Krallığı'nı teşkîl eylediginden beş devlet peydâ olmuşdur. Ve Fransa Devleti (**s.194**) pek fenâ hâle girüb yüz sene kadar mahv olmuş gibi havâda kalmışdır. Ol vakit Şarlman dirilüb de bu hâli görse bunca emeklerinin az vakit zarfında bütün bütün hepâ[6] oldığına acıyub ağlamakdan başka bir diyecek bulamazdı.

Ve Şarlman'dan sonra iki büyük devlet daha teşekkül itmiş idi. Birisi İngiltere Devleti'dir ki bir vakitden berü İngiltere Cezîresi küçük küçük kralların idâresinde iken içlerinden birisi galebe iderek bir devlet teşkîliyle gitdikce kesb-i kuvvet ve servet eylemişdir. Ve dîgeri Rusya Devleti'dir ki birtakım şimallüler Bahr-i Baltık'dan mürûr ile sekiz yüz altmış târîh-i mîlâdîsinde Rusya'da bir hükûmet teşkîl ve Kief şehrini pâyitaht

1 İctinâb: Sakınma, çekinme, uzaklaşma.
2 Müteneffir: Nefret eden, tiksinen, sevmeyen. Aslâ hazmetmeyip çekinip kaçınan.
3 Roberoğulları: Robertians, Robertines.
4 Kapet: Capet, Capetiens.
5 Silsile-i neseb: Soysop, ocak.
6 Hepâ: Yok yere, boş, nafile, heba.

ittihâz itmişler idi. Ahâlîsinden ba'zıları dolaşarak İstanbul'a kadar gelüb Îsevî dînini kabûl ve papaslar istishâh ile avdet itmeleri ve İstanbul Kayseri ile beynlerinde akd-i musâlaha[1] olunması mülâbesesiyle cümle ahâlîsi Hristiyan olarak Ortodoks ya'nî Rûm mezhebinde bulunmuşlardır. Bu devlet dahi gitdikce tevsî'-i dâ'ire-i miknet ve kuvvet iderek Moskov şehrini pâyitaht ittihâz ve ba'dehû Petersburg şehrini binâ eylemişdir.

Leh Devleti Rusya Devleti'nden daha eski olub Lehlüler bir aralık Rusya ve Prusya ve Çeh ve sâ'ir memleketlerden bir haylî yerler feth itmişler ise de bu yerler azar azar ellerinden gitmişdir.

Çeh tâ'ifesi Islav kavminden olarak bir aralık bir hükûmet teşkîl ile beş altı yüz sene kadar kraliyyet vechile idâre olunmuşdur.

Hunların bakiyyesi olmak hasebiyle Hunkorova dinilan Macarlar dahi Cermanya'nın her tarafını dolaşarak girdikleri memleketleri gâret[2] ile meşgûl oluh nihâyet dokuz yüz sene-i mîlâdiyyesinden sonra bir hükûmet teşkîline başlamışlardır.

Şarlman evlâdının inkırâzından sonra Almanya Hükümdârlığı'na herseklerden[3] ya'nî dükalardan biri ve ba'zan kontelerden münâsibi intihâb oluna gelmişdir. Ve ekseriyâ bir millet meclisi tecemmu' idüb asil-zâdegân tarafından intihâb ile bu meclis tarafından tasdîk olunurdı. Ve bir nüfûzlı hânedânda Almanya Hükümdârlığı bir müddet kalmış ise de verâset kâ'idesi te'essüs itmemişdir. Ve Fransa'da oldığı gibi Almanya'da dahi feodalite vechile tasarruf olunan arâzî hakkında verâset kâ'idesi cârî olarak asil-zâdegânın kuvveti tezâyüd idüb imparator intihâbı dahi ba'zı piskoposlar ile berâber anların eline geçmişdir. Ve Almanya hersekleri ya'nî dükaları ol vakit vâli dimek oldığı halde Almanya'nın Islavlar ile (**s.195**) Macarlardan muhâfazası içün ba'zılarına ziyâde nüfûz virilerek hemân müstakill hükümdâr gibi olmuşlardır. İtalya kıt'ası ise bu asırda dürlü karışıklıklara dûçâr ve papaların sû-i isti'mâlâtından nâşî Roma'da envâ'-ı desîseler cârî olarak ahâlîsi cumhûriyyet sevdâsına düşmüşler idi.

Garibdir ki Şarlman'ın vefâtı avânında Bağdâd Halîfesi Harûnü'r-Reşîd dahi vefât idüb aynıyla Frank Devleti gibi Devlet-i Abbâsiyye dahi tenezzüle yüz tutmuş ve bâlâda beyân olundığı üzre taraf taraf bir takım mülûk-ı tavâ'if peydâ olub halîfelerin hükûmeti Frank hükümdârlarının hükûmeti gibi bir emr-i i'tibârî hükmünde kalmış idi. Ve ber-vech-i bâlâ Frank Devleti'nde saray müdîri nasb olundığı gibi Devlet-i Abbâsiyye'de dahi ana mukâbil bir emîrü'l-ümerâ var idi. Bu iki devlet yek-dîgere taklîd itmişcesine müteşâbih[4] olub yalnız bâlâda beyân olundığı üzre neşr-i ma'ârif husûsunda birbirine benzemezlerdi.

Millet-i İslâmiyye bidâyet-i zuhûrunda bütün cihânın gözini ürkütmüş ve Avrupa'yı lerzân itmiş iken bu asırlarda öyle bir garîb tefrika hâline düşmekle artık Avrupaluların cânib-i İslâmiyyân'dan endîşeleri kalmamış idi. Fakat kendüleri dahi ber-vech-i meşrûh müteferrik olduklarından bir tarafa tecâvüze mecalleri yoğidi. Hattâ bu asırda Fransa'nın hâli pek perîşân olub bir azîm kaht u galâ[5] dahi zuhûr eylediginden ve bütün Avrupa ahâlîsi

1 Akd-i musâlaha: Barış anlaşması.
2 Gâret: Düşman toprağına yağma için yapılan saldırış.
3 Hersek (Herseg) : Dük, düka. Almanca "herzog" kelimesinden bozmadır.
4 Müteşâbih: Birbirine benzeyen.
5 Kaht u galâ: Yokluk. Kıtlık. Fakirlik.

ol vakit pek câhil ve muta'assıb oldığından Fransızlar bin sene-i mîlâdiyyesi tamâm oldı. Artık dünyânın son güni yaklaşdı deyü günâhlarından tevbe ile kimi mâl ve menâlini[1] kilisalara vakf ve rabt ider ve kimi Kudüs-i Şerîf ziyâretine gider idi. İşte Fransa kilisalarının zenginliği bundan neş'et[2] eylemişdir.

Ve Jerber nâm bir Fransız Endülüs'de pâyitaht-ı İslâm olan Kurtuba şehrine gidüb oradaki Arab mekteblerinde biraz rakam ve hendese[3] ve hey'et ve kimyâ gibi fennler tahsîl ile Fransa'ya avdetinde kendüsine sihirbâz nazarıyla bakılmış idi. Jerber ise Arablardan ögrendigi ma'ârif sâyesinde Papalık mesnedine nâ'il olarak bin üç târîh-i mîlâdîsinde Papa iken Roma'da vefât eylemişdir.

El-hâsıl bu asırlarda Avrupa'nın hâli her vechile fenâ olub fakat Almanya İmparatorluğı epeyce kuvvet almış ve asr-ı ta'assub olmak hasebiyle papaların nüfûz-ı rûhânîsi terakkî bulmuş idi.

(**s.196**) Şöyle ki hüsn-i idâresi meşhûd olan Almanya Hükümdârı Hanri (936) sene-i mîlâdiyyesinde fevt oldukda bir millet meclisi tarafından oğlı Büyük Otton[4] Almanya Krallığı'na intihâb olunub o dahi pederi gibi âkilâne hareket iderek Almanya Devleti kesb-i kuvvet idüb Çeh vilâyetinin dükası dahi cebren İsevî dînine idhâl ile Almanya'ya rabt idilmiş ve Macarlulara galebe olunarak Almanya anların tecâvüzâtından kurtarılmış idi. Ve Almanya ile Macaristan arasında bir markilik ihdâs ile Ostermak tesmiye olunmuş idi ki hudûd-ı şarkiyye markiligi dimek olub Cermanya Lisânı'nda ostor şark ma'nâsına olarak Avusturya kelimesi dahi andan müştakdır.

İşte Almanya tevâbi'inden ma'dûd ve Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olan Avusturya Devleti'nin esâsı bu küçük sancakdır ki dâru'l-emâresi Viyana şehridir ki Sakalibe[5] beyninde ana (Bec) dinildiginden târîhlerimizde dahi Bec şehri deyü mezkûrdur.

Ve Almanya dinilan iklîm-i azîm Bahr-i Baltık ve Lehistan ve Macar ve Hırvat ve İtalya ve Fransa ve Felemenk ile mahdûd bir mülk-i vâsi' olub ahâlîsine Alman ve Nemçe dinilür. Fakat bizim lisânımızda Avusturyaluya Nemçe ta'bîri câri olmuşdur.

Minvâl-i meşrûh üzre Otton kesb-i kuvvet iderek İtalya'yı dahi zabt ile Roma'ya gidüb İmparator tâcını giymiş ve oğlı İstanbul Kayseri'nin kızını tezevvüc idüb kendüsinin imparatorluğı kayser tarafından dahi tasdîk olunmuş idi. Ve bir müddetden berü imparator unvânı gâh İtalya ve gâh Almanya Krallarında dolaşur iken bundan sonra Almanya'da kalmışdır. Ve Cermanya tâcını giymek yalnız Almanya Kralı olmak dimek olarak Almanya Kralları imparator unvânını ekseriyâ Roma'da tâc giydikden sonra alurlar idi. Ancak Cermanya tâcını giydikleri gibi Roma Hükûmeti'nin ya'nî bütün Katolik cemâ'atinin en büyük hükümdârı olmak ve sâ'ir krallara takaddüm itmek meziyyetleri dahi berâber tabsîl olunurdı. (974) sene-i mîlâdiyyesinde Otton fevt olub oğlı ve hafîdi dahi câlis-i taht oldukdan sonra akrabâsından Bavyara Dükası İkinci Henri Almanya Krallığı'na intihâb olunarak Roma'ya gidüb de imparator tâcını giydigi vakit Papa tarafından kendüsine hâç

1 Menâl: Nail olunan, sahip olunan, ele geçirilen şey.
2 Neş'et: Meydana gelme, ileri gelme. Çıkma, yetişme.
3 Hendese: Geometri. Şekil bilgisi.
4 Büyük Otton: I. Otto.
5 Sakalibe: Slavlar.

resimli bir altun elma takdîm olunmağla memnûn olmuş idi. Hâlbuki Papa'nın bundan murâdı sana dünyâyı tevfîz iden benim dimek ma'nâsını işrâb[1] itmek ve bu fikri zihinlere yerleşdirmek idi. Ve Henri cemâ'at-ı Îseviyye'nin hâmîsi olmak üzre Papa'ya yemîn itdigi esnâda ben Papa'ya sâdık olacağım lakırdısını dahi kendüsüne didirtmişlerdir. Bunlar ise hep çatallı sözler olarak bu dürlü desîseler ile Papalar refte refte kuvvet almışlardır.

(**s.197**) Bu Henri Saks hânedânından olub bin yirmi dört târîh-i mîlâdîsinde vefât iderek bu hânedândan kimesne kalmadığı cihetle asil-zâdegân ve piskoposlar ve ahâlî ictimâ' ile dîger Cermanya Prenslerinden Konrad nâm zâtı intihâb itmeleriyle Mayans şehrinde Cermanya ve Milan şehrinde İtalya ve Roma'da imparator tâclarını giymiş idi. Mu'ahharen Burgon Kralı bilâ-vâris fevt olmağla hükûmetini Konrad zabt eylemişdir. İşte bu münâsebetle İsviçre memleketi dahi Almanya Devleti'ne geçmişdir.

Konrad asil-zâdegânın nüfûzını kırmak üzre piskoposlar ile şehirler ahâlîsine ziyâde müsâ'adât ve imtiyâzât virmişdir. Bu vechile on beş sene kadar hükûmet itdikden sonra vefâtında oğlı Üçünci Henri cülûs itdi. İşte muhârebât-ı salîbiyye zîrde beyân olunacağı vechile anın zamânında başlamışdır. İşbu Henri Almanya ve İtalya ve Burgon kralı olub o dahi mahlûl olan dükalıkları[2] zabt ve bi'z-zat devlet tarafından idâre olunmak üzre yerlerine balatinler[3] ya'nî voyvodalar ta'yîn eylemişdir. Ve ol esnâda İtalya'da üç papa ictimâ' eylediginden oraya giderek üçünide bir papas meclisi tarafından hal' ve bir dîgerini intihâb itdirüb kendüsi dahi imparator tâcını giymişdir. Lâkin oğlı Dördünci Henri'nin imparatorluğunda asil-zâdegân sınıfı yine kesb-i nüfûz ve kuvvet itdigi misillü öteden berü papaların intihâbında cânib-i imparatorîden tasdîk olunmak de'b-i dîrîn iken Yedinci Gregor nâm Papa fî-mâba'd[4] papalar Roma ahâlîsinin rızâsıyla kilisanın en büyük rütbesini hâ'iz olan kardinaller tarafından intihâb olunarak cânib-i imparatorîden tasdîke muhtâc olmaması husûsuna bir papas meclisi tarafından karâr virdirüb papasların te'ehhül itmelerini men' itmek gibi ba'zı tedâbîre teşebbüs eylediği hengâmda episkoposların hükûmet-i cismâniyyeden hemân bütün bütün ayru ve müstakill olmalarını hâvî ba'zı tenbîhât neşr eylemişlerdir. Bu husûslardan dolayı Dördünci Henri ile beynlerinde pek çok mücâdeleler zuhûr eylemişdir. Ve bir aralık Henri anın Papalık'dan hal'i içün bir piskopos meclisine hükm itdirmiş ise de o dahi Henri'yi hal' ile aforoz itmiş ve asil-zâdegânın kuvvetiyle dükalardan birisi Henri yerine intihâb olunmuş idi. Ancak Henri ana galebe iderek ve İtalya'ya giderek üç sene Roma şehrini muhâsara itdikden sonra gâlib gelüb müceddeden intihâb itdirdiği Papa tarafından imparatorluk tâcını giymişdir. Lâkin mu'ahharen Papa intihâb eylemek hakkını bütün bütün kardinaller zabt idüb hâlâ o minvâl üzre icrâ olunmakdadır. Ve piskopos münâza'ası mümtedd olarak nihâyet (**s.198**) piskoposlar yalnız mutasarrıf oldukları arâzînin tasarrufı cihetle imparatorun mahmîsi olmak üzre müstakillen papanın hükûmeti tahtında kalmalarına karâr virmişdir. Muhârebât-ı Salîbiyye'ye gelince bu muhârebeler sâlifü'z-zikr Üçünci Henri'nin zamânında yani mîlâdm (1096) ve hicretin (490) senesinde zuhûra gelmişdir. Şöyle ki öteden berü ziyâret içün Kudüs-i Şerîf'e gelüb

1 İşrâb: Bir maksadı, kapalı olarak anlatma.
2 Dükalık: Bir dük veya düşes tarafından yönetilen bir bölge, toprak veya beylik.
3 Balatin: Palatine.
4 Fi-mâba'd: Bundan sonra, bundan böyle, bir daha.

giden Nasârâ'ya Arablar tarafından hüsn-i mu'âmele oluna gelürken Devlet-i Abbâsiyye'nin kuvvet ve satveti azaldıkca Irâk ve Şâm taraflarına mütevârid[1] olan Tatar ve Türkmân kabâ'il ve aşâ'irinin huşûnet-i tabi'iyyeleri halkın efkârını[2] degişdirüb gayret-i dîniyye-i sahîha ta'assuba ve ulüvv-i himmet-i cemîle mezâlim ve tegallübe mübeddel olarak re'âyâ ve müste'men Hristiyanların ahvâli perîşân olmağla (385) sene-i hicriyyesi hilâlinde Kudüs-i Şerîf ziyâretcileri arasında bulunarak ol tarafa seyâhat eylemiş olan Jerber[3] ilm ve hüneri ve kuvvet-i tâli'i sâyesinde Papalık makâmına su'ûd[4] eyledikde Avrupa halkını ehl-i İslâm aleyhine tahrîk ve teşvîke başlamış idi. Ve Kudüs-i Şerîf Selçûkîler eline geçdikden sonra orada hükûmet iden bir Türkmân tâ'ifesi tarafından züvvâr-ı Nasârâ hakkında ba'zı mertebe ezâ ve cefâ olundığı cihetle Kudüs-i Şerîf ziyâretinden avdet eyleyen Nasârâ taraf taraf şikâyet ve feryâd ider oldılar.

Hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre Selçûkîlerin İstanbul'a terakküblerinden İstanbul Kayseri ziyâdesiyle havf iderek İstanbul'un Türkler eline geçmek üzre oldığından bahisle Avrupaluyı muhârebeye teşvîk idüb Avrupa hükümdârân ve ümerâsı dahi Avrupa'yı muhâtara-i melhûzadan tahlîs[5] içün Selçûkîlerin seyl-i azm ve rezmine sedd-i mümâna'at olacak bir çâre cüst-cûsuna[6] mecbûriyyet görüyorlardı.

Ve bir de Fransa asil-zâdegânı memkeleti pek ziyâde rahatsız itdiklerinden bir sefer açılub ve asil-zâdegân cenge sürilüb de ahâlînin biraz nefes alması Fransa krallarının emeli idi.

Papa ise eslâfının Ağlebiyye Hânedânına harâc i'tâsını ta'ahhüd eylemiş oldukları henüz hâtırından çıkamayub Millet-i İslâmiyye'nin böyle fevka'l-âde terakkîsinden ziyâdesiyle endîşe-nâk oldığından başka re'îs-i rûhânîsi oldığı Nasârâ'nın ziyâret-gâhı olan Kudüs-i Şerîf'in İsevîler yedinde bulunmasını ârzû eylediği cihetle Melikşâh'ın cülûsundan berü Avrupa ahâlîsini ehl-i İslâm ile muhârebeye teşvîk itmekde idi.

Esbâb-ı meşrûhadan nâşî Avrupa'da bir heyecân-ı umûmî hâdis[7] oldı. Hemân Kudüs-i Şerîf'i almak üzre harekete karâr virildi. Ve ibtidâ[8] Fransa'da fedâyî bayrakları açıldı. Bu bayrakların altına pek çok halk toplandı.

(**s.199**) İspanya ahâlîsi Endülüs Arablarından havf ve ihtirâz üzre bulundukları cihetle anlar çendân yerlerinden ayrılmamışlar ise de sâ'ir memâlik-i Avrupa'da bulunan silâhşör takımları ayaklandı ve anlara birçok halk dahi peyrev[9] oldı. Bu bayraklar altına gelüb yazılanlar gögüslerine hâç resmi yapdıklarından anlara ehl-i Salîb dinildi. Bu vechile Fransa ve İtalya ve Almanya'dan lâ-yu'add ve lâ-yuhsâ[10] Haçlular Kudüs Kudüs diyerek yola revân oldılar.

1 Mütevârid: Tevârüd eden, gelen.
2 Efkâr: Fikirler, düşünceler.
3 Jerber: Gerbert d'Aurilla. Pope Sylvester II.
4 Su'ûd: Yükselmek. Yukarı çıkmak. Derece artmak.
5 Tahlis: Kurtarma, kurtarılma.
6 Cüst-cû: Arayıp sorma, araştırma.
7 Hâdis: Yeni. Sonradan olan şey. Değişen. Hudus eden.
8 İbtidâ: Baş taraf. Evvel. Başlangıç. En önce, başta.
9 Peyrev: Ardı sıra giden, tâbi olan, izinden giden, uyan.
10 Lâ-yuhsâ: Sayılmaz, hesaba gelemez.

Fasl-ı Sâlis'de beyân olundığı üzre Avrupaluların korkdığı Selçûkîler bir acîb hâl-i teferrukaya düşmüş idi. Lâkin ehl-i Salîb dahi bir idâre-i muntazama tahtında olmadıkları cihetle ekserîsi Macaristân ve Bulgaristân'dan mürûrlarında hastalıkdan ve yorgunlukdan telef olarak bakiyyesi İznik'e kadar varmış ise de hemen cümlesi ol tarafdaki ehl-i İslâm ile vâki' olan muhârebede telef olmuş idi.

Ancak ol vakit Alınanya'ya tâbi' olan Belçika Dükası ile birtakım Fransız düka ve konteleri arâzîlerini satarak bu Muhârebe-i Salibiyye içün haylîce akçe tedârik ile tertîb eylemiş oldukları ordular epeyce muntazam oldığı hâlde bir takımı Macaristân ve bir takımı Dalmacya tarîkiyle hareket idüb egerçi bunların dahi haylîcesi yollarda tenâkus eylemiş ise de yine bakiyyesi küllî bir kuvvet olarak böyle bir galabalık ile İstanbul'a vâsıl olduklarında İstanbul Kayseri ürküb ucâleten bunları Üsküdar'a imrâr ile mukaddemâ imparatorluğa tâbi' iken taraf-ı İslâmiyyân'dan zabt ve istîlâ olunmuş yerlerden feth olunacak memâlikin kendüsüne redd ve teslîmini dahi anlara va'd itdirmişdir. Bunlar Üsküdar'dan hareket ile Âl-i Selçûk'dan Kılıçarslan'ın pâyitahtı olan İznik şehrini mîlâdın bin doksan yedi ve hicretin dört yüz doksan bir senesinde zabt ve Anadolı tarîkiyle Antakiyye şehrine gelüb dokuz ay muhâsara ile istîlâ ve orada bir dükalık teşkîl ve bu esnâda Hazret-i İbrâhîm aleyhi's-selâmın mevlid[1] ve makâm-ı şerîfi olan Urfa şehrini zabtla orada dahi bir kontelik tertîb itdikden sonra buralarda birer mikdâr kuvvet bıragarak bâkî kuvvet ile Kudüs-i Şerîf'e varub bir aydan ziyâde muhâsara ve ba'dehû hücûm ile Halîfe-i Fâtımî tasarrufundan nez' ve istîlâ iderek içindeki ehl-i İslâm ve Yehûdları katl ve i'dâm itmişlerdir. Ba'dehû Beyrut ve Akka gibi şehirleri ve Süveyş Denizi'ne kadar olan yerleri dahi istîlâ iderek Kudüs-i Şerîf Kraliyyeti unvânıyla bir kraliyyet teşkîl itmişler idi.

Bu esnâda el-Cezîre'de Atabegân Devleti zuhûr idüb Atabeg İmâdeddîn Zengî nâm zât (**s.200**) Haleb şehrini zabt ve Urfa'yı ehl-i Salîb'den istihlâs ile orada bulunan Hristiyanların i'dâm olundukları haberi Frengistân'a mün'akis oldukda tekrâr Avrupa ahâlîsi cûş u hurûşa gelmiş oldığı hâlde ol vakit Fransa Kralı Yedinci Luyi ba'zı husûsâtdan dolayı Papa tarafından aforoz olunmağla tevbesinin ikmâli zımnında bi'z-zat muhârebede bulunmağı tasmîm iderek yüz bin âdem ile muhârebe-i salîbiyyeye azîmet itdigi gibi Almanya İmparatorı dahi bir ordu tertîb idüb bu ordular beş yüz kırk iki sene-i hicriyyesinde İstanbul'dan mürûr eylemiş idi. Ancak imparator ordusunun idâresi yolsuz oldığından ve ba'zı rivâyâta nazaran Rûm kılağuzlarına[2] aldanmış idügünden Anadolı içinde ehl-i İslâm ile vâki' olan muhârebede bütün bütün batmış ve bakiyyetü's-süyûfı Luyi'nin ordusuna iltihâk itmiş idi. Luyi dahi Aydın tarafında asâkir-i İslâmiyye ile vâki' olan muhârebede askerinin nısfını zâyi' iderek elinde kuvve-i kâfiye kalmadığından artık gavgadan ferâgat itmiş ve sevâhil-i Anadolı'dan bahren Antakiyye'ye çıkub oradan o dahi imparator gibi ziyâret yollu Kudüs-i Şerîf'e gitmişdir.

Ba'dehû İmparator ve Luyi Kudis-i Şerîf Kralı ile birleşerek Şâm-ı Şerîf üzerine hücûm itmişler ise de bir şey yapamayub Urfa şehrinden dahi artık ferâgat iderek İmparator ve Luyi beş on âdem ile Avrupa'ya avdet itmişlerdir.

Ve ba'dehû İmâdüddîn'in oğlı Nûreddîn Şâm'ı zabt ile Devlet-i Atabegiyye bir

1 Mevlid: Doğma, dünyâya gelme, doğulan zaman.
2 Kılağuz: Kılavuz, yol gösteren.

mertebe daha kuvvet kesb iderek günden güne galebe ve zafer taraf-ı İslâmiyyân'da rû-nümâ[1] olmağa başlayub müte'âkiben Nûreddîn'in ümerâsından Yûsuf Salâhaddîn bin Eyyûb Mısır'da zuhûr ve tasaltun iderek Hilâfet-i Fâtımiyye batub yerine Devlet-i Eyyûbiyye kâ'im olmağla ve İslâm'ın satveti tezâyüd ve terakkî bulmağla artık bu havâlîde Frenklerin kuvvet ve galebesi za'f ve zevâle yüz tutmuşdur.

Bu muhârebât esnâsında asil-zâdegân akçeye muhtâc olmağla şehirler ahâlîsine serbesiyyeti satarlardı ve şehirler ahâlîsi hakkında hükûmetler tarafından ziyâde müsâ'ade gösterilürdi. İşte bu misillü vesîleler asil-zâdegânın kesr ve taklîl-i nüfûzına çalışılurdı. Fakat Papaların nüfûzı tezâyüd ve terakkî hâlinde idi. Hattâ bu asırda pek ziyâde kuvvet kesb itmiş ve Barbarosa deyü şöhret bulmuş olan Almanya İmparatorı bi'd-defe'ât[2] Papa ve ahâlî-i İtalya ile muhârebe eylemiş oldığı hâlde nihâyet İtalya'da Papa ile mülâkâtında Papa atına binerken üzengisini tutmak râddesinde tenezzüle mecbûr olarak bu sûretle imparator tâcını giymiş ve ol vakit Papa'yı Roma'dan tard[3] ile bir cumhûriyyet teşkîl **(s.201)** itmek üzre ihtilâl çıkaran kimseyi âteşe ilkâ ile ihrâk itmişdir. İşte bu esnâda ya'nî (583) sene-i hirciyyesinde Salâhaddîn'in Kudüs-i Şerîf'i zabt eyledigi haberi Avrupa'ya dehşet-endâz olıcak Papa kederinden vefât itdigi gibi bütün Avrupa asil-zâdegânı muhârebeye gitmek üzre ahd ü peymân[4] idüb sâlifü'z-zikr Frederik ile Fransa Kralı Filib ve İngiltere Kralı Rişar dahi hâç alâmetlerini takınmışlar idi. Bu sûretle Frederik bir ordu ile muhârebe-i Salîbiyye'ye azîmet idüb ancak Konya tarafında bir nehirde boğulmuşdur. Filib ile Rişar Marsilya ve Cenova iskelelerinden bahren doğrıca Berrü'ş-şâm'a çıkub ancak beynlerinde olan hased ve rekâbetden nâşî münâza'a zuhûr itmekle Filib kendü askerini bir dükaya teslîm ile Fransa'ya avdet eylemişdir. Rişar cesûrâne hareket ile kesb-i şöhret eylemiş ise de Kudüs-i Şerîf'i alamayub fakat Salâhaddîn ile akd-i mütâreke iderek Yâfa'dan Akka'ya kadar olan sâhiller İseviler elinde kalmak üzre Kudüs-i Şerîf'e ve sâ'ir ziyâret mahallerine gidüb gelmelerine ruhsat i'tâsını şerâ'it-i mütârekeye idhâl itmişdir.

Bunun üzerine Papa tekrar büyük hükümdârları muhârebe-i Salîbiyye'ye teşvîk eylemiş ise de mukayyed olamayub fakat Fransa ve sâ'ir Memâlik-i Avrupa asil-zâdegânından haylîsini celb itmiş idi. Lâkin anlar dahi Kudüs'ün doğrı yolı denizden oldığını ögrenüb ve Mısır memleketi zabt olunmadıkca Berrü'ş-şâm'da lâyıkıyla iş görmek kâbil olamayacağını derk idüb evvel emirde Mısır'ın zabtını tasmîm iderek Venediklülerden mikdâr-ı kifâye sefâ'in istîcâr[5] ile bir donanma tertîb idüb ancak bu esnâda İstanbul kayseri hal' olunmağla oğlı işbu ehl-i Salîb donanmasına mürâca'at ve anları İstanbul'a da'vet ve Katolik mezhebiyle Ortodoks mezhebini birleşdirmek gibi ba'zı husûsâtı ta'ahhüd itmekle anlar dahi İstanbul'a gelüb bin iki yüz dört sene-i mîlâdîsinde az bir muhâsara ile zabt itdikden başka çünki kayser-i mahlû'un[6] oğlı ta'ahhüdâtını îfâ idemedikden başka ahâlî tarafından i'dâm olunmağla ve pederi dahi kederinden fevt olmağla ehl-i Salîb dahi İstanbul'ı yağma ve nısfını ihrâk ile ifnâ ve nice antikaları şikest ve imhâ itmişler. Ve içlerinden birini

1 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
2 Bi'd-defe'ât: Defalarca.
3 Tard: Koğma, sürme, uzaklaştırma. Vazifeden uzaklaştırma.
4 Ahd ü peymân: Yemin etme, söz verme.
5 İstîcâr: Kira ile tutma, kiralama.
6 Mahlû': Hal' edilmiş. Tahtından indirilmiş padişah. Reddedilmiş olan.

imparatorluğa intihâb ve Fransız asil-zâdegânı İstanbul Kayserliğinin ekser memâlikini beynlerinde taksîm ve Venediklüler sevâhil ve cezâ'irin ekserini zabt eylemişlerdir. İşte İstanbul'da Latin İmparatorluğı didikleri kayserlik budur.

Bir marki dahi Selanik havâlîsiyle Yunanistân'ın bir mikdârını birleşdirüb yine bu imparatorluğa muzâf[1] olmak üzre bir hükûmet-i müstakille teşkîl itmiş idi. Hal' olunan **(s.202)** Kayser Hânedânı İznik'de bir kayserlik teşkîl itdikleri gibi mukaddemâ İstanbul'da taht-nişîn-i kayserî olan bir hânedân dahi Trabzon'da ayruca bir kayserlik teşkîl eylemiş idi.

Bu Latin İmparatorluğı elli yedi sene mümtedd oldukdan sonra İznik'de kayser bulunan Mişel Palyolog Cenevizlülerin imdâdıyla İstanbul'ı istirdâd itmekle Latin İmparatorluğı mahv olmuşdur.

İhtilâf-ı mezheb[2] hasebiyle İstanbul'un Frenkler eline geçmesi dahi Papa'ca bir nev' fâ'ide ise de bu sefer maksad-ı aslî olan Kudüs-i Şerîf hakkında bir şey'i müntic olmadığından Papa tekrar âlemi muhârebe-i salîbiyyeye teşvîk idüb bu esnâda ise İngiltere ahâlîsi efkâr-ı serbestîye meyl ile hükûmet-i meşrûta şekline girmiş ve Fransa Kralı Filib dahi memleketinin i'mârı ve ulûm ve fünûnun tervîci efkârına dökülmüş idi. Cermanya'da dahi pek çok ihtilâfât-ı dâhiliyye zuhûr iderek ba'zan bir asırda müte'addid imparatorlar bulunur. Ve ba'zan imparatorlar ile Papa ve ahâlî-i İtalya beynlerinde mücâdeleler vukû'a gelerek imparatorlar papa tarafından aforoz olunur idi.

El-hâsıl Avrupa'nın ahvâli dîger-gûn olarak Papa'nın sözlerine hükümdârlar kulak asmaz olmuşlar idi. Ve egerçi bir aralık bir takım delikanlular Marsilya'dan gemilere binerek Kudüs fethine azîmet itmişler ise de ba'zıları gark ve telef olub bakiyyesi dahi bir takım dolandırıcılar tarafından İskenderiyye'ye götürilerek esîr deyü satılmışlardır.

Bu esnâda Almanya'dan dahi yirmi bin kadar delikanlular Kudüs'e gitmek üzre hareket itmişler ise de çoğı yoldan avdet idüb bir haylîsi dahi açlıkdan helâk olarak bakiyyesi dağılmışdır.

Ve Kudüs-i Şerîf her ne kadar ehl-i İslâm elinde ise de krallığı unvânı Fransa asil-zâdegânından birinin üzerinde bulunmağla o dahi Papa'nın inzimâm-ı i'ânesiyle bir ordu tertîb iderek doğrı Mısır cânibine azîmet ve hattâ Dimyât'ı zabt eylemiş ise de müddet-i kalîle[3] zarfında burasını terke mecbûr olarak güç hâl ile Avrupa'ya avdet idebilmiş idi.

Papa'nın cebr ve zoruyla Almanya Kayseri İkinci Frederik altı yüz yirmi sene-i hicriyyesinde bir ordu ile Akka'ya varmış ve ol vakit Selâtîn-i Eyyûbiyye'den Mısır'da hükûmet iden Melik Kâmil ile bir mütâreke akd ile ana birkaç kal'a virüb mukâbilinde biraz arâzî ile Kudüs-i Şerîf şehrini alarak kendü kendüye Kudüs'de tâc giydikden sonra Avrupa'ya **(s.203)** avdet eylemişdir. Lâkin böyle muhârebesizce kal'alar virüb de mukâbilinde yalnız Kudüs'i alarak tâc giymesinden Papa memnûn olmamışdır.

Kaldı ki mu'ahharen Kudüs-i Şerîf tekrar ehl-i İslâm tarafından zabt olunub irtesi sene yine İsevîlere redd ve teslîm olunmuş ise de müte'âkiben Moğollardan kaçub bu tarafa gelan Hârezm tâ'ifesinin eline geçmekle tekrar Kudüs'i zabt itmek üzre Fransa Kralı

1 Muzâf: İzafe olunmuş, katılmış, bağlanmış, bağlı.
2 İhtilâf-ı mezheb: Mezhep farklılıkları, mezhep anlaşmazlıkları.
3 Müddet-i kalîl: Az zaman, kısa zaman.

Dokuzuncı Luyi bir ordu ile Kıbrıs Adası'na gidüb ve oradan (647) sene-i hicriyyesinde Mısır cânibine geçüp Dimyât kasabasını zabt ve Kâhire-i Mısır üzerine hücûm eylemiş ise de askeri telef ve kendüsi esir olub Dimyât'ı redd ve bir çok akçeler i'tâsıyla esâretden tahlîs-i girîbân[1] itmiş ve cânib-i şarkda muttali'[2] oldığı âsâr-ı medeniyyetden ibret alarak Fransa'ya avdetinde güzel kânûnlar tanzîmine gayret idüb dince pek muta'assıb oldığı hâlde Papa'nın tecâvüzâtını men' içün umûr-ı mezhebiyyenin idâresi hakkında dahi bir kânûnnâme tanzîm eylemişdir.

Ba'dehû Mısır Kölemenleri ehl-i Salîb elinde kalmış olan Antakiyye ve Yâfa'yı ve müte'âkiben Akka gibi dîger ba'zı mevâki'i istihlâs itmişlerdir.

Antakiyye ile Yâfa'nın zabt olundığı haberi Frengistân'a vâsıl olıcak sâlifü'z-zikr Fransa Kralı Dokuzuncı Luyi asil-zâdegânı Paris'e da'vet ile muhârebeye karâr virdigi esnâda Tunus hükümdârı İsevî dînine girmek niyyetinde imiş deyü istimâ' itmekle evvel emirde ol tarafa azîmet eylemiş ise de ordusı üzerine ehl-i İslâm'ın dilîrâne[3] hücûmunı müşâhede itdigi gibi ol haberin yalan oldığını anlayub ve oradan ric'at ile varub Kartac şehrini zabt ile orada vefât itdikde ordusı bir iki ay kalub Tunus Hükümdârı ile İsevî dîninin ve Avrupa ticâretinin serbestî-i icrâsı şartıyla akd-i musâlaha iderek Fransa'ya avdet itmişdir.

Ve egerçi İngiltere kralınm oğlı olub Luyi ile berâber bulunan Edvar Fransa ordusıyla birlikde avdet itmeyüb on iki bin asker ile Berrü'ş-şâm'a azîmet eylemiş ise de Mısır Sultânı olan Baybars'a karşu bir şey yapamayub o dahi İngiltere'ye avdet eylemişdir.

Ve İsevîlerin ên sonra tasarrufunda kalan Saydâ sâhilini dahi mîlâdın (1291) ve hicretin altı yüz doksan senesinde Mısır Memlükleri zabt itmekle artık Frenklerin gayretine fütûr gelmiş ve muhârebât-ı Salîbiyye dahi hitâm bulmuşdur.

Bu sûretle Memâlik-i İslâmiyye ta'arruzât-ı Efrenciyye'den halâs bulmuş ise de Moğolların (**s.204**) muhâcemâtıyla harâb ve yebâb[4] olmuş idi. Ve Mısır sultânları bu Moğol muhârebeleriyle bir haylî vakit daha meşgûl o[ldu]kları gibi Selçûkiyyâ'nın Anadolı kıt'asında kalan bir şu'besi dahi bu misillü muhârebât ile za'îf düşüb nihâyet (699) sene-i hicriyyesinde münkarız olarak Devlet-i Osmâniyye zuhûr ile pek sür'at üzre büyüyüb Millet-i İslâmiyye'nin kuvvetini tecdîd ve ihyâ itmiş ve muvazzıfü'l-vakte göre muntazam asker îcâd idüb Avrupa askeri ise lede'l-îcâb[5] toplanur dirinti makûlesi oldığından Devlet-i Osmâniyye'nin hey'et-i askeriyyesi Avrupalıların gözini ürkütmüş idi. Binâ'en alâ-zâlik az vakit zarafında bu Devlet-i Aliyye Avrupa kıt'asında azîm fütûhâta mazhar olmuşdur.

Cây-i ibret ve intibâh burasıdır ki Avrupalıların korkdukları Türkler ki Selçûkîlerdir. Bunlar muhârebe-i Salîbiyye'nin bed'inden mukaddem teferruka[6] hâline düşerek bir büyük işe muktedir olamadıklarından ibtidâ-yı emrde ehl-i Salîb her şey'e kolaylıkla muktedir olub şöyle ki İmâdüddîn Zengî ile Nûreddîn Şehîd ve müte'âkiben Yûsuf Salâhaddîn zuhûr itmemiş olsaylı millet-i İslâmiyye'nin hâli pek fenâ olurdı. Bunlar Frenklerin sûret-i satvetini

1 Tahlîs-i girîbân: Yakayı kurtarma, kurtulma.
2 Muttali': Öğrenmiş, haber almış, bilgili, haberli.
3 Dilîrâne: Yüreklilce, cesurca.
4 Yebâb: Harap, yıkık, virane, bozuk.
5 Lede'l-îcâb: Gerektiğinde.
6 Teferruk: Ayrılma, dağılma.

kesr itmiş oldukları halde çok geçmeksizin devletleri münkariz olub bu asırda Memâlik-i İslâmiyye Tatarların istîlâsıyla harâb olmuş ve Frenkistân'ın hâli epeyce intizâm bulmuş iken Devlet-i Osmâniyye'nin zuhûruyla ehl-i İslâm tâze hayat kesb iderek Avrupa'nın en güzel bir kıt'asını zabt ve tasarrufa ve Avrupa'yı tehdîd eylemege muktedir olmuşdur. Fakat muhârebât-ı salîbiyye ile Frenkler İstanbul fethini birkaç yüz sene te'hîr itdiler dinilebilür. Ve bu muhârebeler olmasaydı belki bütün Avrupa ehl-i İslâm eline geçebilürdi.

Muhârebât-ı Salîbiyye'den garaz-ı aslî ki Kudüs-i Şerîf'in Avrupalular yedinde kalması husûsi idi. Frenkler o netîceye dest-res[1] olamamışlar ise de bu seferler Avrupa'nın ve ale'l-husûs Fransa'nın azîm menâfi'ini intâc eylemişdir. Zîrâ ol asra göre ulûm ve fünûn ve sanâyi' İstanbul ile Mısır'da â'lâ derecede oldığından buralarda Frenkler çok şeyler ögrenmişler ve haylî Rûm ve Süryânî ve Arab kitabları iştirâ ile Avrupa'ya götürüb mütâla'a ile ibtidâ taklîd olarak şi'r söylemege ve hikâyeler nazm eylemege başlamışlar ve andan sonra Avrupa'da eski Ynnan ve Latin kitabları mütâla'a olunmağa başladığı gibi Arabistân'dan İspanya'ya sirâyet iderek ehl-i İslâm beyninde şâyi' olan ulûm ve fünûndan Endülüs'de Emevîler'in pâyitahtı olan Kurtuba'ya gidüb gelan Avrupaluların ögrendikleri tıbb ve kimyâ ve fenn-i nebâtât ve hesâb ve hendese ve mantık (**s.205**) ve hey'et gibi fennler dahi Avrupa'nın her tarafında neşr olunmağa başlayub ol vakte kadar Avrupa'ca nâ-ma'lûm olan envâ'-ı nebâtât[2] ve emti'a dahi andan sonra meydâna çıkmışdır. Ba'dehû Avrupa'nın her tarafında mektebler küşâd olunarak ulûm ve sanâyi' hâlâ nazar-ı hayret ile bakdığımız mertebe-i kusvâya vâsıl olmuşdur. Ve Avrupalular ibtidâ Arab ve Rûm'un medeniyyetini görerek taklîd idüb ba'dehû hadd-i kemâle îsâl itmişlerdir. Ve bu muhârebeler münâsebetiyle usûl-i harbiyyeyi ögrenüb Avrupa'da sefîne inşâsı san'atı dahi ol asırdan sonra ilerülemişdir. Ve sefer arkadaşlığı mülâbesesiyle Avrupalular yek-dîgeriyle ülfet[3] ve ihtilât iderek kendülerini bir millet gibi tanıyub muktezâ-yı medeniyyet oldığı üzre beynlerinde te'âvün ve tezâhür efkârı husûle gelerek fukarâ ve hastagâna bakmak üzre birkaç tarîkatlar peydâ oldukdan başka mücerred insâniyyete hidmet olunmak ve her dîn ve mezbehden adem kabûl kılınmak üzre Avrupa'da hâlâ mu'teber olan Farmason Tarîki dahi ol târîhden sonra zuhûr itmişdir ki ashâbı beyninde kemân-keş sırrı gibi bir sırr olarak yek-dîgeri tanımak içün beynlerinde bir takım alâmât ve işârât-ı mevzû'a vardır. Ve memâlik-i mütemeddinede seyâhat ile Avrupaluların gözleri açılub andan sonra her husûsda akla tatbîk ile hükm eylemege ve papasların ilkâ idegeldikleri evhâm-ı bâtıla[4] ve efkâr-ı ta'assubiyyeden vaz geçmege başlamışlar ve ekserîsi bu seferler münâsebetiyle Roma'ya gidüb ve orada cârî olan desâ'is ve ağrâz-ı şahsiyyeyi görüb hakîkat-ı hâle ıttılâ' ile umûr-ı mezhebiyyece haylîden haylî ta'dîl-i efkâr eylemişlerdir. Binâ'en alâ-zâlik muhârebât-ı Salîbiyye esnâsında Papaların nüfûzı pek ziyâde terakkî itmiş iken andan sonra tenezzüle yüz tutub aforoz keyfiyyeti dahi enzâr-ı âmmede i'tibârdan sâkıt olmağla Papaların dahi mu'tedilâne harekete mecbûr olmuşlardır. Hattâ Fransa Kralı sâlifü'z-zikr Luyi pek muta'assıb olub iki def'a bi'z-zat muhârebe-i Salîbiyye'ye gitmiş iken Fransa

1 Dest-res: Ele geçirmek, elde etmek, erişmek.
2 Envâ'-ı nebâtât: Bitki çeşitleri.
3 Ülfet: Alışma, alışkanlık. Birisiyle münasebette bulunmak. Ünsiyet. Ahbablık, dostluk.
4 Evhâm-ı bâtıl: Batıl inançlar.

Devleti yalnız Allah'a râci'dir. Papa'nın bir vechile müdâhaleye hakkı yokdur deyü i'lân itmiş idi. Andan sonra gelan Fransa Kralları dahi Papaların taklîl-i nüfûzuyla krallığın tevsî'-i dâ'ire-i nüfûz ve hükûmete çalışmışlardır. Hattâ Luyi'den sonra Papa'ya mukâvemet idebilmek üzre umûm ahâlînin celb-i kulûbı zımnında üç nısıfdan ya'nî papas ve asil-zâdegân ve ahâd-ı nâs sınıflarından mürekkeb ve muhtelit olarak her tarafdan meb'ûsân celbiyle meclis-i umûmî teşkîl olunmuş idi. Ba'dehû Fransa'nın ba'zı mesâ'il-i mühimmesi vukû' buldukca bu meclis bi'd-defe'ât teşkîl olunmuşdur. Ve en sonraki in'ikâdı Fransa Cumhûriyyeti'nin mukaddemât ve mebâdîsinden[1] biridir.

(**s.206**) Sâ'ir yerlerde dahi Papa'nın nüfûzı bu vechile tenezzül itmişdir. Hattâ bin üç yüz otuz sekiz sene-i mîlâdiyyesinde müntehab ya'nî imparator intihâbında bulunması mu'tâd olan prens ve piskoposlar Almanya'da vâki' Frankfurt şehrinde ictimâ' idüb fi-mâba'd[2] ekseriyyet-i ârâ ile Cermanya Kayserliğine intihâb olunacak olan zâtlar Papa'nın tasdîkine muhtâc olmaksızın hemân intihâb olundukları gibi Roma İmparatorı vezâ'if ve hukûkuna min-tarafillâh mutasarrıf olmak husûsuna karâr virerek bir kânûn-ı mahsûs vaz' itmişlerdir. Bununla Papa'nın nüfûzı haylî tenezzül iderek andan sonra Papalar bir Cermanya İmparatorını aforoz idememişlerdir.

Fransa Kralları imparator unvânından mahrûm olduklarından boyunları Papa'ya egri olmadığı cihetle Papa'ya güzelce mukâvemet iderek devletlerince istediklerini yapabilmişler. Ve daha ol vakit Fransa meşhûdumuz olan heyet-i ittihâdiyyeye girmege başlamış idi. Almanya hükümdârları ise Roma İmparatorı unvânını hâ'iz olduklarına mebnî Roma'ya tasarruf dâ'iyyesiyle dâ'imâ asker ve akçeye muhtâc ve bu cihetle düka ve kontelere ve sâ'ir asil-zâdegâna ziyâde müsâ'ade ve mümâşâta mecbûr olduklarından ve dâ'imâ İtalya umûrına müdâhale ile Almanya işlerine bakmağa vakit bulamadıklarından Almanya asil-zâdegânı ziyâde nüfûz ve kuvvet bulmağla Almanya Devleti bir hâl-i teferrukaya düşmüş idi. Ve egerçi İsviçre'de vâki' Hapsburg Konte'si olub kayserliğe intihâb olunan Rudolf epeyce kuvvet kesb iderek asil-zâdegânın tecâvüzâtını men' eylemiş ve oğlı Rober dahi Avusturya Dükası oldığı hâlde andan sonra kayserliğe intihâb olunarak bin üç yüz sekiz sene-i mîlâdiyyesine kadar hükûmet itmiş ise de andan sonra imparatorluk başka hânedâna geçmişdir. Ve anın zamânında İsviçrelüler isyân iderek ve Almanya Devleti'yle beynlerinde müddet-i medîde muhârebe mümtedd olub nihâyet Almanya'dan ayrılarak bir cumhûr-ı müstakill olmuşlardır. Ve ber-vech-i meşrûh[3] asil-zâdegân ziyâde kuvvet aldıklarından Almanya'da emniyyet-i âmme münselib olub hattâ ba'zı şehirler ahâlîsi kendülerini asil-zâdegânın şerrinden muhâfaza içün beynlerinde bir ittifâk yapmışlar idi. İşte (vil anseatik)[4] ta'bîri andan kalmışdır. Ve imparatorluk intihâbı olub bunda verâset usûli cârî olmadığı hâlde düka ve konte ve sâ'ir müntehab prensler mâlikâneleri olan memleketlere bi'l-verâse mutasarrıf olarak her biri birer hükümdâr-ı müstakill gibi olduklarından ve ba'zı piskoposlar ile berâber kayser intihâbı hakkını dahi gasben kendülerine hasr eylediklerinden imparatorluk

1 Mebâdî: Mebdeler, başlangıçlar, ilk unsurlar. Prensipler.
2 Fî-mâba'd: Bundan sonra, bundan böyle, bir daha.
3 Vech-i meşrûh: Şerh edilen, açıklanan tarzda.
4 Vil Anseatik: Kastedilen, Fransızca "ville hanseatiques" (croix hanseatique) olarak tabir edilen Hansa Birliğidir.

bir emr-i i'tibârî gibi kalub Almanya dükaları imparatorluğı kabûl itmez olmuşlar idi. Ve bu [ve]râset (**s.207**) usûlünün ref'iyle imparatorluğun tecdîd-i nüfûzı artık kâbil olamayacağı anlaşılub intihâb-ı kayser mes'elesi ise Almanya'ca mevâdd-ı mühimmeden oldığı hâlde resmen tanınmış bir kâ'ide ve usûl tahtında cereyân itmediginden bin üç yüz elli târîh-i mîlâdîsinde kayser intihâbına hakkı olan prens ve piskoposlar ta'yîn ve tahdîd[1] ile kayserin vefâtında bunlar üç ay zarfında Frankfurt şehrinde ictimâ' iderek ekseriyyet-i ârâ[2] ile kayser inhitâb itmeleri kânûn ittihâz olunmuşdur. Ve bu düka ve prens ve piskoposlar müntehib unvânını alarak andan sonra imparator intihâbı kânûnen anların hukûkundan ma'dûd olmuşdur. Çeh Kralı ve Brandoburg Markisi dahi bu müntehiblerden idi. İşte bu misillü sebeblerden dolayı Almanya Devleti bir hey'et-i ittihâdiyyeye giremeyüb nihâyet İtalya gibi küçük küçük hükûmetlere münkasım olmuşdur.

Muhârebât-ı Salîbiyye'den Avrupa'nın bir büyük fâ'idesi dahi budur ki ehl-i Salîb'in maksadı bir oldığından efkârca ittihâd ve müsâvât-ı husûliyye feodalite usûli kırılmağa yüz tutmuş ve haysiyyet ve i'tibâr asil-zâdelige münhasır kalmayub liyâkat ve şecâ'at ve fedâkârlıkla dahi tahsîl olunmağa başladığından asil-zâdegân indinde insândan addolunmayan ahâd-i nâs sınıfının dahi kadr u kıymeti bilinmege başladığı gibi bu muhârebeler esnâsında asil-zâdegân ziyâde akçeye muhtâc olduklarından imtiyâzâtı şehirler ahâlîsine satarlardı. Diger şehirlerden ba'zıları dahi anlara bakarak cebr ve zor ile serbesiyyet tahsîl iderlerdi. Bu vechile haylî yerler asil-zâdegânın pençe-i kahr[3] ve tahakkümünden kurtulub sanâyi' ve ticârete vüs'at ve bereket gelerek hâsıl olan sa'âdet-i hâl ile berâber medeniyyet dahi terakkî[4] yoluna girmişdir.

Ale'l-husûs Fransa asil-zâdegânının memâlik-i şarkiyyeye azîmetlerinde Fransa'da râhat peydâ olarak ahâlî kralın ve kral ahâlînin kıymetini geregi gibi takdîr ile kraliyyetin nüfûzı vüs'at ve kuvvet bulmuşdur. Ve bir takım yeni kânûnlar tanzîm ve i'lân olunmağla berâber eski Roma kânûnunları dahi i'tibâr bulub asil-zâdegân sınıfı ise böyle şeyleri tahsîle tenezzül itmediginden ahâd-ı nâsdan kavânîne[5] âşinâ âdemler yetişerek mehâkim ve mecâlisde[6] istihdâm olunmağa başlamışdır. Ve Fransa'da bu yolda ahâlîyi himâye ve asil-zâdegânı terbiyye iden krallar oldığından ol vakit Fransa Devleti hükûmet-i mutlaka şekline girmiş idi.

İngilizler sâ'irlerden mukaddem hürriyyet ve serbesiyyet efkârına meyl ile asil-zâdegân sınıfı hakîmâne hareket iderek hâ'iz oldukları imtiyâzâtı îcâb-ı vakit ve hâle göre ta'dîl ide geldiklerinden İngiltere Devleti hükûmet-i meşrûta şekline girüb asil-zâdegânın şeref ve i'tibârı bâkî kalmışdır. Almanya asil-zâdegânı imparatora karşu istiklâl ve istibdâd (**s.208**) dâ'iyyesine düşmüşler ise de anlar dahi bu misillü imtiyâzât hakkında ta'dîlât-ı lâzıme icrâ idegelmişlerdir.

El-hâsıl Muhârebât-ı Salîbiyye'den sonra Avrupa bir âlem-i dîger olub her tarafında

1 Tahdîd: Hudut tâyîn etme, sınır çizme, sınırlama.
2 Ekseriyyet-i ârâ: Oyların çokluğu.
3 Pençe-i kahr: Kahır pençesi, mahveden el.
4 Terakkî: Yukarı kalkma, yükselme, ilerleme.
5 Kavânîn: Kanunlar. Devlet idare kaideleri.
6 Mecâlis: Meclisler, toplantılar, toplantı yerleri.

ahvâl-i zülmiyyenin ref' ve izâlesiyle medeniyyet yoluna girilmiş idi. Fakat bunca asırlardan berü yerleşmiş olan ahvâl-i vahşiyyenin def'aten ref'i kâbil olamadığından birçok vakit efkâr-ı cedîde-i medeniyyet ile eskiden kalma efkâr-ı vahşiyâne ve câhilâne dahi yan yana berâber gitmişdir. Meselâ yedi yüz on altı sene-i hicriyyesinden sonra Fransa'da zuhûra gelan kaht u galâ Yehûdîlerin kuyılara sihr itmiş olmalarına azv ve isnâd olunarak bir çoğı zulmen i'dâm olunmuşdur. Bununla berâber bi'd-defe'ât meclis-i umûmî teşkîl ile güzel nizâmlar dahi yapılurdı. Ve İngiltere Kralı'nın vâlidesi Fransa Kralı hânedânmdan olmak mülâbesesiyle tahtında hakk-ı verâset iddi'â itmesi üzerine devleteyn beyninde muhârebe zuhûrıyla yüz sene mümtedd olmuşdur. Ve Fransa Kralı bu muhârebelerde yalnız asil-zâdegânın himmetine istinâd idüb kuvve-i askeriyyesi süvârîden ibâret idi. İngiltere Kralı ise umûm teb'asının efkârını kendü maksadına celb idüb bir haylî cesûr piyâde askeri dahi var idi. Ve bir de İngilizler bir nev' havân topı isti'mâl idüb Fransa'da ise ol vakit öyle şeylerin isti'mâline henüz başlanmamış idi. Binâ'en alâ-zâlik İngilizler her yerde gâlib gelerek Fransa'nın birçok memâlikini zabt itmişler idi.

Harekât-ı harbiyyede bedevîler medenîlere gâlib iken barutun isti'mâli şüyû' bulub da muhârebe bir fenn-i mahsûs olıcak emr-i bi'l-aks olarak esliha-i nâriyye[1] medeniyyetin hâmî-i dâ'imîsi oldığına nazaran ol asırda barutun îcâdı ahvâl-i umûmiyyenin azîm tebeddül ve tagayyürüni[2] intâc iden ihtirâ'ât-ı beşeriyyeden oldığı hâlde ol vakit medeniyyet henüz lâyıkıyla ilerülememiş oldığı gibi barutun dahi suver-i isti'mâliyyesi geregi gibi bilinemeyüb fakat İngilizler ber-vech-i sâbık bir nev' top isti'mâl itmişler ve pek çok fâ'idesini görmüşlerdir. Bu asırda kolera nev'inden bir umûmî hastalık zuhûr idüb bu dahi Avrupa'da Yehûdîlere isnâd olunmağla bî-çâreler bu kerre dahi pek ziyâde tazyîk olunmuşlardır.

Bu hastalık İngiltere ve Fransa beyninde cârî olan muhârebeye biraz fâsıla virmiş ise de mute'âkiben âteş-i harb işti'âl bulub yine İngilizler mazhar-ı galebe ve zafer olmuşdur. Ve sık sık akçeye ihtiyâc görüldükce İngiltere'nin parlamento meclisi ictimâ' iderek ve bu vesîle ile krala bir takım teklîfât arzıyla kabûl itdirerek nüfûzını tevsî' (**s.209**) ve tezyîd eylemişdir. Ve İngiltere parlamentosunun iki kısma ya'nî asil-zâdegân ve piskoposlar dâ'iresiyle meb'ûsân-ı millet dâ'iresine inkısâmı ol asırda usûl ittihâz olunub meb'ûsân-ı millet fırkasının dahi her şeyde nüfûz kazanması bu misillü ahvâlden neş'et itmişdir.

Ve Fransa asil-zâdegânının kimi telef ve kimi esîr olmaları hasebiyle asil-zâdegân sınıfının nüfûzı tenezzül iderek Paris ahâlîsi serbest davranmağa başladığı gibi Fransa Millet Meclis-i Umûmîsi dahi haylîce nüfûz kazanmışdır. Fakat bu kargaşalıkda Fransa çiftcileri zorbalığa kıyâm ile rast geldikleri nâsı i'dâm idegeldiklerinden bunun önüni almak içün asil-zâdegân takımı dahi anlardan sûret-i vahşiyânede intikâm alurlardı.

Ve Fransa'da mâlikânelerin çoğı mîrîye zabt olunarak büyük asil-zâdegân azalmış ise de anların yerine kral hânedânından bir takım prensler geçüb bunlar ise bi'l-verâse külliyyetlü arâzîye mutasarrıf olduklarından kuvvetleri nüfûz-ı kralîye mu'ârız[3] ve müzâhim[4] olarak

1 Esliha-i nâriyye: Ateşli silâhlar.
2 Tagayyür: Değişme, başkalaşma; bozulma, kokma.
3 Mu'ârız: Muâraza eden, karşı gelen.
4 Müzâhim: Zahmet, sıkıntı veren; aykırı gelen.

bundan dolayı Fransa ahâlîsi yine pek çok mezâlim ve ta'addiyât altında kalmış idi.

Ve Fransa kralının birâderi olan Orliyan Dükası ile amucası olan Burbon Dükası beyninde vâki' olan rekâbetden nâşî iki fırka peydâ olarak muhârebât-ı dâhiliyye ile Fransa evvelkiden ziyâde mesâ'ibe mübtelâ[1] olmuş idi.

Ve Burbon fırkası İngiltere kralı ile ittifâk eylediginden İngilizler Paris'e duhûl ile İngiltere kralı nâmına hükûmet itmege başlayub Fransa Devleti yedinde yalnız birkaç eyâlet kalmış oldığı hâlde Fransa'da hârik[u'l-]âde olarak mi'e-i tâsi'a-i hicriyye evâ'ilinde bir kız zuhûr ile bayrak açarak ve başına tecemmu' iden askere Fransa Kralı nâmına kumanda iderek İngilizlere galebe eylemişdir. Ve egerçi Burbonlar bu kızı tutub İngilizlere satmışlar ve anlar dahi bî-çâreyi sihirbâzlıkla ithâm iderek âteşe ilkâ ile ihrâk[2] itmişler idi. Ancak Burbonlar dahi vatanlarının hâline acımağa ve Paris'de hükûmet iden İngilizlerin ta'addiyâtından utanmağa başlayub Fransa kralıyla ittifâk iderek İngilizleri Paris'den tard ve ihrâc ile İngilizler elinde bulunan Fransa memleketlerinin dahi refte refte istihlâsına başlanmışdır.

Ve bu esnâda İngiltere'de bir azîm muhârebe-i dâhiliyye zuhûr ile otuz sene mümtedd oldığından Fransa artık İngilizlerin tahtiyyâtından emîn olarak kesb-i âsâyiş eylemişdir. Fakat iki kavim arasında müddet-i medîde adâvet[3] bâkî kalmışdır.

(**s.210**) Sultân Salâhaddîn'in Kudüs-i Şerîf'i istihlâsı ve bir müddet sonra Berrü'ş-şâm'da olan Hükûmet-i Efrenciyye'nin inkırâzı sebebiyle (652) sene-i hicriyyesine kadar Anadolı ve Berrü'ş-şâm ve Mısır taraflarına sekiz kerre daha büyük ordular hücûm idüb Kudüs-i Şerîf ve havâlîsinin birkaç def'a ehl-i İslâm ve ehl-i Salîb ellerine geçmesi memâlik-i şarkiyye ve garbiyyenin teksîr-i münâsebâtına bâdî olmuş idi. Ve andan sonra Avrupa devletlerinin birçok hükûmetlere inkısâmı ve tavâ'if-i mülûk gibi silsileler zuhûrı ümem-i garbiyyeyi haylî zamân öyle büyük işlerden men' itmiş idi.

İşte ol esnâda Devlet-i Osmâniyye zuhûr ile birden bire büyümege ve Rûmili yakasında tevsî'-i memâlike başlaması Papa ve Venedik ve Almanya hükûmetlerini ve Kostantiniyye kayserlerini telâşa düşürerek mülûk-ı Cengiziyye ve Akkoyunlılar ve Mısır sultânları ile ba'zı mertebe münâsebet tahsîliyle o taraflardan Devlet-i Aliyye'ye müzâhim[4] peydâ eyleyerek işgâle sa'y itmişler idi.

Bâlâda beyân olundığı üzre mi'ete sâmine-i hicriyyede Devlet-i Aliyye tevsî'-i dâ'ire-i miknet iderek İstanbul'un fethini kuvve-i karîbeye getürmiş iken Timurleng vak'ası üzerine maslahat aksayub Hükûmet-i Osmâniyye'ye sekte geldikde fasl-ı râbi'de beyân olundığı üzre Fransa Kralı Altıncı Karlos Timur'un muzafferiyyetini tebrîk idüb o dahi cevâben göndermiş oldığı nâmesinde Yıldırım Bâyezîd'e galebesini iş'âr ile berâber Karlos'ı bâ'is-i i'mâr-ı âlem olan ticâretin tervîcine teşvîk eylemiş ise de o zamân Avrupa halkı kendi gâ'ileleriyle meşgûl olarak memâlik-i şarkiyyenin vücûdını bile hâtırlarından çıkarmak derecesine gelmiş ve esbâb-ı temeddün ve terakkî olan mu'amelât-ı ticâriyye ve sâ'ireden

1 Mübtelâ: Dertli. Hasta. Başı sıkıntılı. Rahatsız. Belâlı. Düşkün. Tutkun. Tutulmuş.
2 İhrâk: Ateşe atmak. Yakmak. Yandırmak.
3 Adâvet: Husumet, düşmanlık. Kin. buğz. Garaz.
4 Müzâhim: Zahmet ve sıkıntı veren. Zıt gelen.

ırag[1] kalmış oldukları cihetle bu misillü muhâberât-ı muvakkateden bir fâ'ide göremediler. Timur'un sevâd-ı satveti dahi seyl gibi gelüb geçdikden sonra Devlet-i Aliyye'nin hadîka-i saltanatı tâzelenerek Rûmili'de fütûhât-ı azîmeye mazhar olmağla İstanbul Kayseri Palyolog ile İstanbul Patriki Osmânlu aleyhine bir ittifâk ve ittihâd hâsıl idebilmek içün Ortodoks ve Katolik mezheblerini birleşdirmek üzre İtalya'ya gitmişler. Ve lâkin bir iş beceremeyüb bilâ-netîce[2] avdet itmişler idi. Zîrâ Muhârebât-ı Salîbiyye asırlarının inkızâsından berü Frenkler tahsîl-i ulûm ve sanâyi'a hasr-ı nazar iderek efkâr-ı umûmiyye başka yola müteveccih olub İngiltere'de Papa ve rehâbîn[3] aleyhine ba'zı efkâr-ı serbestâne neşr olunmuş ve bu serbestî-i efkâr-ı mezhebiyye Avrupa'nın dîger mahallerine dahi sirâyet eylemiş idi. Binâ'en alâ-zâlik iş evvelki (**s.211**) gibi ru'esâ-yı rûhâniyye elinde kalmayub düvel-i Avrupa menâfi'-i mahsûsalarını gözetmege başlamış idi.

Fakat Osmânlular Almanya hudûdına yaklaşmağa başladıkda Osmânluya karşu bir hükümdâr-ı kaviyyü'l-iktidâra lüzûm görülmekle Hapsburg hânedânından Avusturya Dükası olub mu'ahharen Macar Krallığı'na intihâb olunan Alber (842) sene-i hicriyyesinde imparatorluğa intihâb idilmiş ve bir sene sonra vefâtında akrabâsından Frederik imparatorluğa intihâb olunarak Papa tarafından dahi tâc giydirilmişdir.

Andan sonra imparatorluk Hapsburg hânedânında kalmış ve Avusturya'nın pâyitahtı olan Viyana şehri ol vakitden berü makarr-ı imparatorî olmuşdur. Ve en sonra Roma'da tâc giyen bu Frederik olub andan sonra Papaların nüfûzına küllî inkisâr ve tedennî ârz olmuş idügünden anın ahlâfı[4] artık Roma'ya gitmege muhtâc olmayub hemân Almanya'da resm-i tetevvüci icrâ ile imparator unvânını ala gelmişlerdir. Ve egerçi imparatorluk Avusturya hükümdârlığından başka olarak intihâbî bir keyfiyyet ise de andan sonra emr-i intihâb bu hânedâna masrûf olarak hârice tecâvüz itdirilmemişdir. Şöyle ki Avusturya Devleti ber-vech-i bâlâ Almanya hâricinde Macar Krallığı'na ve sâ'ir memâlik ve eyâlâta dest-res olarak teksîr-i esbâb-ı miknet ve iktidâr eylemiş oldığından dâ'imâ yolını bularak veliahdını imparatorluğa intihâb itdirdigine binâ'en Almanya İmparatorluğı nice yüzyıllar halfen an-selef Avusturya Dükaları olan Hapsburg hânedânında kalmış ve Napolyon Ponaparte zamânına kadar hâl bu minvâl üzre cârî olmuşdur.

Fi'l-asl Almanya imparatorlarının vak' ve şân ve nüfûzları pek âlî iken bâlâda iş'âr olundığı üzre Alman ümerâsı hersek ya düka veyâhûd marki unvânlarıyla mümtâz ve bu unvânlara tevârüs[5] tarîkıyla mutasarrıf olarak her biri bir hükümdâr-ı müstakil oldukları cihetle sonraları imparatorluk mücerred bir emr-i i'tibârî olmuş ise de Almanya hükümdârlarının hey'et-i mecmû'aları bir devlet-i müttehide gibi i'tibâr olunarak içlerinden biri bi'l-intihâb ana imparator unvânı virüb anı re'îsü'l-ümerâ-yı Alman bilmek ve şirâze-i nizâm-ı mer'îlerini ihlâl idecek bir düşman zuhûrunda cümlesi mikdâr-ı mu'ayyen asker i'tâsıyla def'-i sâ'ile kıyâm itmek şurût ve kuyûda merbût zavâbıt-ı mu'teberelerinden oldığına mebnî imparatorluk şân ve i'tibâr ve şöhreti ve şirâze-i nizâm Alman nezâreti

1 Irag: Uzak.
2 Rehâbîn: Râhibler. Ruhbanlar.
3 Bilâ-netîce: sonuçsuz, neticesiz.
4 Ahlâf: Birinin yerine geçenler gelecekler, halefler.
5 Tevârüs: Mirasa konmak, birisine diğerinden irsen geçmek. Miras yemek.

hasebiyle yine pek mu'teber ve müstesnâ[1] bir rütbe-i azîme idi. Ve'l-hâsıl Devlet-i Aliyye'nin Rûmili kıt'asında günden güne tevsî'-i miknet ve satvet eylemesi düvel-i (**s.212**) Avrupa'ya bâdî-i endîşe olarak tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye teşebbüs itmişler idi. Lâkin ol vakte kadar ulûfelü asker istihdâmı Devlet-i Aliyye'ye mahsûs olub düvel-i Avrupa'ya lâzım olan askeri asil-zâdegân viregelürdi. (849) sene-i hicriyyesinde Fransa'da dahi muvazzaf asker usûli ihdâs olunarak krallığın kuvveti artub asil-zâdegânın nüfûzı birkaç derece daha tenezzül itmiş ve Fransa'da Papa'nın nüfûzı sâ'ir yerlerden ziyâde kırılmış oldığından Fransa Devleti ol vakit bir devlet-i muntazama hey'etine girmege ve geregi gibi menâfi'-i politikasını aramağa başlamışdır. Bunun üzerine dîger düvel-i Avrupa dahi ister istemez muvazzaf asker istihdâmına mecbûr olmuşdur. Ve andan sonra Fransa kralları envâ'-ı tedâbîr-i politikiyye ile birçok mâlikâneleri cânib-i mîriye zabt ile asil-zâdegânın bütün bütün nüfûzlarını kesr eylediklerinden ez-kadîm Fransa'nın en büyük belâsı olan feodalite gâ'ilesi hemân ol asırda bayâğı bütün bütün ber-taraf olmağa ve devlet ve millet ta'bîrleri i'tibâr bulmağa başlamışdır.

Ol asırda Devlet-i Osmâniyye askeri düvel-i sâ'ire askerine nisbetle pek ziyâde muntazam ve râbıtalu oldığı hâlde Mehmed Han-ı Sânî esliha-i nâriyye isti'mâline ihtimâm[2] ile büyük toplar dökdirerek bir mertebe daha umûr-ı askeriyyeye i'tinâ itmekle hey'et-i askeriyyesi her tarafa dehşet-nümâ oldığı hâlde sekiz yüz elli yedi senesinde İstanbul'ı muhâsara ve hücûm ile feth idüb Devlet-i Aliyye Şark İmparatorluğu'nun pâyitahtında istikrâr iderek Avrupa kıt'asında cârî olan hükûmetini te'yîd ve te'mîn idicek Frenkistân'ın efkâr-ı politikiyyesi bütün bütün tebeddül ve teceddüd itmişdir. Ve İstanbul'daki ashâb-ı ma'lûmât Frenkistân'a giderek neşr-i ulûm ve ma'ârife iştigâl itmeleriyle Frenkistân'da evvelkiden ziyâde ma'ârif ve sanâyi'in tervîcine devâm olunarak envâ'-ı ihtirâ'ât zuhûra gelmiş ve Avrupa kıt'ası şimdiki hâl ve hey'ete ol vakit girmege başlamışdır. Binâ'en alâ-zâlik İstanbul'un fethi Avrupa'ca vukû'ât-ı mühimmeden ma'dûddur.[3]

Avrupa'ca on beşinci asır ki mîlâdın bin dört yüz senesinden bin beş yüz senesine kadar olan zamândır. Bu asrın târîhi pek mühimm addolunur. Zîrâ ber-vech-i meşrûh Fransa'da muvazzaf asker ihdâsı ve İstanbul'un fethi ve her yerde hüsn-i idâre-i memleket içün tedâbîr-i lâzıme ittihâzı gibi ahvâl-i umûmiyyenin tebeddül ve teceddüdine bâ'is olan şeyler hep ol asrın vukû'âtındandır. Ve Amerika kıt'asıyla Ümid Burnı yolı dahi ol asırda keşf olunmuşdur. Şöyle ki Venediklülerin Mısır tarîkıyla itdigi Hindistân ticâretine İspanyalular ve Portekizlüler hased[4] iderek (**s.213**) berr-i şarkîye bahren bir yol bulmak üzre İspanya gemileri Kolomp nâm Cenevizlü bir kaptanın kumandasıyla doğrı garba teveccüh iderek Amerika'ya tesâdüf itdikleri gibi Portekizlüler dahi Afrika kıyılarıyla giderek Ümid Burnı tarîkini keşf itmişlerdir. Amerika'nın keşfi Avrupa'ya ticâretce ve cihât-ı sâ'irece pek ziyâde fâ'ide bahş oldığı gibi Ümid Burnı yoluyla dahi Afrika ve Cezîretü'l-Arab ve Hindistân taraflarında nice mühimın memleketlere gidilür oldı. Ve artık her dürlü teşebbüsât hakkında Avrupalıların heves ve gayretleri terakkî buldı.

1 Müstesnâ: Benzeri az bulunan, benzerlerinden ayrı, üstün olan, seçkin.
2 İhtimâm: Dikkatle, gayretle çalışma, özenle iş görme.
3 Ma'dûd: Sayılı, sayılmış, muayyen, belli.
4 Hased: Kıskançlık, çekememezlik.

Fasl-ı râbi'de beyân olundığı üzre yine ol asırda san'at-ı tab' ve temsîl îcâd olunmağla Avrupa'da envâ'-ı ulûm ve ma'ârif pek suhûlet ile münteşir olmağa ve medeniyyet kemâl-i sür'at ile terakkî bulmağa başlamış idi.

El-hâsıl on beşinci asr-ı mîlâdî Avrupa içün bir asr-ı cedîd oldığına mebnî Avrupa müverrihleri devr-i Âdem'den Roma Devleti'nin târîh-i inkırâzı olan dört yüz yetmiş altı sene-i mîlâdiyyesine kadar güzerân iden a'sârın târîhine târîh-i atîk[1] ve andan İstanbul'un fethi târîhi olan bin dört yüz elli üç yâhûd Amerika'nın keşfi târîhi olan bin dört yüz doksan iki senesine kadar mürûr iden kurûnun târîhine kurûn-ı vustâ[2] târîhi tesmiye itdikleri gibi İstanbul'un fethinden yâhûd Amerika'nın keşfinden şimdiye kadar mümtedd olan zamânın târîhine dahi târîh-i cedîd[3] dirler.

Ve fi'l-vâki' Roma Devleti'nin inkirâzı mesâ'il-i mühimmeden ise de dîn-i İslâm'ın zamân-ı zuhûrı ki dîn-i İsevî'nin Avrupa memâlikinde tamâmî-i te'sîrâtı dahi ol vakit husûle gelmişdir. Âlemin bütün bütün başka bir hâl ve hey'ete girmesini mûcib olmuşdur. Ve bu hâl ve hey'et her ne kadar pek çok tahavvülât[4] kabûl eylemiş ise de ale'l-umûm esâsı hâlâ bâkî ve âsârı cârîdir. Bunun ehemmiyyet-i umûmiyyesine binâ'en târîhin iki kısma taksîmiyle devr-i Âdem'den Asr-ı Sa'âdet-i Muhammedî'ye kadar târîh-i atîk ve andan sonrasına târîh-i cedîd tesmiyesi bizce enseb[5] görinür. Fakat bu târîh-i cedîdin bir kısmı olan on beşinci asr-ı mîlâdînin ehemmiyet-i mahsûsası der-kârdır ki ma'ârif ve sanâyi'i derece-i kemâle getüren Avrupa ol asırda bu medenniyyet yoluna girmişdir. Ve ol asırda ya'nî İstanbul'un fethinden sonra Devlet-i Aliyye kuvve-i bahriyyeye heves ve rağbet itmiş idi.

İstanbul'un ber-vech-i bâlâ ehl-i İslâm eline geçmesi üzerine Avrupa halkının ezhânı yine memâlik-i şarkiyye sevdâsına sarmış ise de beynlerinde ittifâk olmadığından bu kerre de işe yarayacak bir hareket idemediler. Saltanat-ı Seniyye ise yevmen fe-yevmen kesb-i vüs'at (**s.214**) ve cesâmet iderek kâffe-i düvele galabe-i kâmilesini i'tirâf itdirüb nihâyet Osmanlu orduları Viyana kapusına kadar gitmiş ve Fransa Kralı Françesko dergâh-ı Süleymânî'ye ilticâ itmişdir.

Şöyle ki mi'e-i âşere-i hicriyye evâ'ilinde Yavuz Sultân Selîm Asya ve Afrika kıt'alarında azîm fütûhâta[6] mazhar ve Hilâfet-i İslâmiyye'yi hâ'iz olmasıyla Devlet-i Aliyye'nin şân ve şevketi bir mertebe daha terakkî buldukdan sonra oğlı Sultân Süleymân kavânîn ve nizâmât-ı mülkiyye ve askeriyye ve kuvve-i bahriyye-i Devlet-i Aliyye'yi ikmâl ile berren ve bahren şark ve garbda Saltanat-ı Seniyye'nin şân ve azametini göstererek nice fütûhâta mazhar olmuşdur. Ve ol asırda Fransa Kralı Fransuva pek kuvvetlü bir hükümdâr olub İtalya'da vâki' Milan Dükalığı'nı zabt iderek tevsî'-i memâlik dâ'iyyesine düşmüş idi. Hâlbuki ol vakit İspanya Devleti dahi haylî cesîm bir devlet olarak İtalya'nın Napoli kıt'ası ve Siçilya ve Sardunya adaları ve Afrika'da haylî mahaller ve Amerika'da yeni keşf olunan yerler hep İspanya Krallığı'na mülhak oldığı hâlde Hapsburg hânedânından Almanya

1 Târîh-i atîk: Eski Çağ.
2 Kurûn-ı vustâ: Ortaçağlar.
3 Târîh-i cedîd: Yeni Çağ.
4 Tahavvülât: Değişmeler, değişiklikler.
5 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.
6 Fütûhât: Zaferler, fethedilen, zaptedilen memleketler.

İmparatorı sâlifü'z-zikr Frederik'in oğlı ve halefi olan Maksimilyan'ın oğlı İspanya Kralı'nın kızını alub anlardan tevellüd iden Şarliken bi'l-verâse İspanya Kralı olub ve bin beş yüz on dokuz sene-i mîlâdiyyesinde Maksimilyan'ın vefâtından Fransuva Papa'ya ve müntehab prens ve piskoposlara mürâca'at iderek imparatorluk ârzûsunda bulunmuş ise de müfîd[1] olmayub imparatorluğa müntehibler tarafından Şarliken intihâb olunmağla Almanya ve İspanya devlet-i cesîmeleri birleşerek bir büyük devlet oldığından Şarliken dahi Şarlman gibi bütün Avrupa'yı bir hükûmet yapmak efkârına kalkışmış idi.

Binâ'en alâ-zâlik çok geçmeyüb Fransuva ile Şarliken beyninde muhârebe kapusı açılmışdır ve Fransuva mağlûb ve Şarliken'e esîr olınağla İtalya'ya ta'arruz itmemek şartıyla esâretden kurtulmuş idi. Ba'dehû İngiltere ve Venedik devletleriyle ittifâk iderek Şarliken üzerine hücûm eylemiş ise de yine mağlûbâne[2] musâlaha akdine mecbûr olmuşdur.

İşte bu esnâda Şarliken İtalya kıt'asında bulunarak Papa tarafından Roma İmparatorluğı ve Lombardiya Kraliyyeti tâclarını giymişdir ve andan sonra hiçbir imparator İtalya'da tâc giymemişdir.

Şu hâle nazaran Almanya ve İtalya ve İspanya arasında kalan Fransa Devleti imparatorun pençesine düşmüş gibi oldı. Fransa Kralı Fransuva mülküni bu hâl-i felâketden tahlîs[3] içün nefsini ınuzîk-i habse ilkâ idinceye dek çabalayub artık başka çâre-i (**s.215**) necât bulamadığından ve Kânûnî Sultân Süleymân Hazretleri'nin imparator aleyhinde olan muzafferâne harekâtını ve Macaristân ve Rodos ve Trablus ve Tunus ve Cezâ'ir taraflarında husûle gelan âsâr-ı savlet ve satvet-i celîlesini mîzân-ı akla[4] urarak ol asırda Avrupa halkının ber-kemâl olan şiddet-i ta'assub ve cehâletini kayd itmeyüb ve ihtilâf-ı dîne bakmayub kendi devletinin selâmeti içün li-ecli'l-istimdâd Sultân Süleymân ile münâsebet peydâ itmege mecbûr oldığından dördünci ve yedinci fasıllarda beyân olundığı üzre mükerreren Sultân Süleymân'a mürâca'at ve o dahi berren ve bahren mu'âvenet eylemiş idi.

Bu esnâda Avrupa'da Protestanlar zuhûr ile Papa'nın hükûmet-i rûhâniyye ve cismâniyyesini redd ve cerh ve kilisalardan esnâmı[5] def' ve ref' ve yalnız İncil'de münderic olan husûsâta i'tibâr ve diyânet-i İseviyye'ye sonradan vakit-be-vakit ilâve olunan şeyleri inkâr iderek pek sâde bir mezheb ittihâz idüb Katolikler ile Papa hakkında her şey'i ilhâm ile bilüb söylemek ve nâsın günâhlarını afv eylemek gibi birtakım efkâr-ı mahsûsaya mu'tekid olduklarından tarafeyn yek-dîgere buğz[6] ve adâvet iderek taraf taraf muhârebât-ı mezhebiyye zuhûr itmege başlamışdır. Bir tarafdan Sultân Süleymân korkusı ve bir tarafdan Fransuva gâ'ilesi oldığından Şarliken umûr-ı mezhebiyyeye i'tinâ idemediği cihetle az vakit zarfında Protestan mezhebi Almanya'nın haylî mahallerinde münteşir olarak Fransa'ya dahi sirâyet eylemiş ise de Fransuva pek ziyâde hükûmet-i mutlakaya mâ'il olub Protestanlık ise bir nev' efkâr-ı mezhebiyye serbestligi dimek oldığı cihetle bunı hükûmet-i mutlakasına mugâyir görmek veyâhûd Şarliken'e karşu Papa'yı elden çıkarmamak gibi mütâla'ât-ı

1 Müfîd: İfâde eden, anlatan; manâlı. Faydalı.
2 Mağlûbâne: Yenilmiş bir şekilde.
3 Tahlîs: Kurtarma, kurtarılma.
4 Mîzân-ı akl: Akıl mizanı, akılda sorgulama.
5 Esnâm: Putlar. Tapılan heykeller. Suretler. Sanemler.
6 Buğz: Kin, nefret.

politikiyye üzerine bu mezhebin Fransa'da şüyû‘ ve intişârını istemediginden Avrupa'nın sâ’ir taraflarında Protestanlık şâyi‘ olmuş iken Fransa'da Protestan olanlar hakkında ukûbetler[1] icrâ iderdi. Bununla berâber Almanya'da bulunan Protestanları Şarliken aleyhine tahrîkden hâlî olmazdı.

Bu münâza‘a-i mezhebiyyeden istifâde itmek üzre Sultân Süleymân dahi dokuz yüz otuz dokuz sene-i hicriyyesinde tekrâr Macaristân'a duhûl eylemiş ise de asâkir-i İslâmiyye'ye karşu Protestanlar dahi Şarliken'e imdâd eylediklerinden avdet buyurmuş idi. Ve birkaç sene sonra Fransuva tekrâr Şarliken üzerine sefer açub Sultân Süleymân ile dahi ittifâk eylemiş ise de bir netîce hâsıl itmeksizin mütâreke ve ba‘dehû yine sefere başlamış iken musâlaha giderek Devlet-i Aliyye aleyhine Şarliken ile berâber muhârebe itmegi dahi va‘d eylemiş idi.

(s.216) Dokuz yüz elli dört sene-i hicriyyesinde Fransuva fevt olub yerine kral olan oğlı İkinci Henri Fransa'daki Protestanları i‘dâm itdirmekle berâber Almanya'daki Protestan prensleriyle Şarliken aleyhine ittifâk idüb muhârebât-ı vâkı‘ada muzaffer olmuş ve pederi gibi Sultân Süleymân'a mürâca‘at itmekle yine Donanma-yı Hümâyûn Fransa imdâdına gönderilmiş idi. Bu vechile Luyi Almanya tasarrufunda bulunan ba‘zı memâliki zabt eyledikden başka iki yüz seneden berü İngilterelü yedinde kalan Kale[2] şehrini dahi istirdâd iderek İngilizlere artık Fransa'nın kapusı kapanmışdır.

Şarliken Devlet-i Aliyye muhârebelerinde mağlûb oldığı gibi Fransızlar yedine geçen yerleri istirdâd idemediginden ve Protestan ile Katolik mezheblerini birleşdirmege çalışub ana dahi zafer-yâb[3] olamadığından felege küsüb dokuz yüz altmış dört sene-i hicriyyesinde oğluna İspanya Devleti'ni ve Macar ve Çeh Kralı olan birâderine tâc-ı imparatorî ile Avusturya Devleti'ni terk ve ibâle iderek İspanya'da bir manastıra çekilmişdir. Fakat Hapsburg hânedânıyla Fransa Devleti beyninde rekâbet ve adâvet bâkî kalmışdır. Ve andan sonra imparatorlar bir tarafdan dahi münâza‘ât-ı mezhebiyye ve muhârebât-ı Osmâniyye ile meşgûl olmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ Protestan mezhebinin zuhûrundan dolayı ulüvv-gîr[4] olan ta‘assub cenglerinden sonra Fransa ve İngiltere ve Rusya devletleri Alman hükümdârânından ba‘zılarını himâye ve sahâbet sûretiyle Almanya içinde kesb-i nüfüz itmegi muktezâ-yı maslahatlarından add idegelmişlerdir. Bu cihetle Almanya ittihâdı refte refte halel-pezîr olmağa yüz tutmuşdur. Ve bu münâza‘a-i mezhebiyye üzerine ol asırda Katolik mezhebini himâye zımnında İspanya'da Cizvit[5] nâmıyla bir tarîk ihdâs olunub bunun bir kâ‘ide-i esâsiyyesi bu idi ki bir eyü murâd içün her dürlü çâre makbûldür dirlerdi bu fıkra hâlâ Avrupa'da fenâ ve iki yüzlü âdemler hakkında darb-ı mesel[6] olarak îrâd olunur sonradan bu tarîk ashâbı gitdikce umûr-ı politikaya müdâhale ider olduklarından düvel-i Avrupa tarafmdan tard olunmuşlardır.

1 Ukûbet: Ceza; eziyet, işkence, azap.
2 Kale: Calais. Kuzey Fransa'da, İngiltere'ye en yakın noktadaki sahil kenti.
3 Zafer-yâb: Zafer bulan, başarı gösteren, aradığı şeye erişen. Üstün gelen.
4 Ulüvv-gîr: Büyüklük, yükseklik.
5 Cizvit: Hıristiyanlıkta XVI. yüzyılda ortaya çıkmış, İsa Derneği de denilen bir tarikat.
6 Darb-ı mesel: Ata sözleri.

Fransuva zamânında ulûm ve ma‘ârif haylî ilerülemiş idi. Fakat Fransızlar mukaddemâ âsil-zâdegânın mezâliminden şikâyet iderken ol vakit hükûmetin nâ-becâ ve gaddârâne mu‘âmelesinden nâ-hoşnûd[1] idiler. Ve Fransuva Fransa ahâlîsini her dürlü serbestî-i efkâr-ı polikitikiyye ve mezhebiyyeden mahrûm tutub hâlbuki efkâr-ı umûmiyyenin ol mertebe sıkılması Fransa Devleti'nin ahvâl-i âtiyyesi içün eyü alâmet degil idi.

(s.217) Fransa ile Şarliken'in yek-dîgeri hakkında olan rekâbet ve adâvetlerinden neş’et iden muhârebeler nice seneler mümtedd olarak bundan dolayı Avrupa pek ziyâde muzâyakaya dûçâr olmuş idi. Fakat bundan nice mühimm ve şâyân-ı i‘tinâ netîceler zuhûra gelmişdir. Ez-cümle Şarliken ile Fransuva ol asırda Avrupa'nın en büyük hükümdârları oldukları hâlde ikisinde dahi heb hükûmet ve hırs-ı şân ve şöhret ziyâde oldığından Şarlman'a taklîden Avrupa'yı bir hükûmet yapmak sevdâsına düşüb ol asırda ise Şark İmparatorluğu'nun pâyitahtında Sultân Süleymân gibi cihân-gîr bir pâdişâh olub andan başka İngiltere ve Venedik dahi haylî kuvvetlü devletler olarak böyle bir sevdânın fi‘le gelmesine râzı olamadıklarından Şarliken ile Fransuva beyninde cereyân iden muhârebât ve münâsebâta müdâhale ve gâh anınla ve gâh bununla ittifâk ve mu‘âhede iderek evâ’ilde ma‘lûm olmayan bir ittifâk ve ittihâd usûli meydâna çıkmışdır. Ve bu takrîble münâsebât-ı düvel hakkında i‘tibâr bulan bir takım kavâ‘id ve âdât ve rüsûm ba‘zı mü’elliffn tarafından esâs ittihâz olunarak akıl ve hikmete tatbîk ile muzırr olan şeyler redd ü cerh ve muvâfık-ı hikmet olan usûl-i hayriyye ve müfîde[2] kabûl ve tasdîk ve ba‘zı efkâr-ı hasene zamm ve ilâve ile hukûk-ı düveliyyeyi şâmil bir fenn meydâna çıkub hukûk-ı milel ma‘nâsına olan (durovet de jan)[3] ismiyle ma‘rûf olmuşdur.

İşte hukûk-ı milelin ibtidâ böyle muhârebeler vesîlesiyle kadri bilinüb ba‘dehû hükemâ-yı Avrupa tarafından gitdikce muhassenâtı isbât ve te’yîd ile te’lîf itdikleri kitâbların hâvî oldığı usûl ve kavâ‘id[4] devletlerin emniyyet ve râhatını mûcib mevâdd-ı hayriyyeden oldığını hükümdârlar dahi derk ve iz‘ân ile bu te’lîfâta gûyâ beynlerinde akd olunmuş mu‘âhedeler gibi i‘tibâr eylemişlerdir. Ve hâlâ bir devlet ol fennin usûl ve karârından ayrılamaz ma‘a-mâfîh (el-hükmü li-men galebe)[5] kâ‘idesinin her fenne karşu geldigini dahi hâtırdan çıkarmamalıdır.

Ahvâl-i meşrûha mülâbesesiyle Fransuva dokuz yüz kırk iki senesinde Sultân Süleymân'dan bir ahidnâme koparmış idi ki Devlet-i Aliyye ile düvel-i Avrupa beynlerinde en ibtidâ akd olunan mu‘âhede olub bir takım müsâ‘adât ve imtiyâzâtı[6] hâvî oldığı hâlde ba‘dehû birkaç kerre zamm ve ilâve olunarak Devlet-i Aliyye ile düvel-i Avrupa miyânelerinde akd olunan mu‘âhedelere esâs olmuşdur. Çünki ol asırlarda memâlik-i Devlet-i Aliyye'de pek az Avrupa tüccârı olub anlar dahi nihâyet bir senelik misâfir ve müste’men oldukları hâlde yeniçerilik eyyâmında serbesiyyet üzre ticâret **(s.218)** idebilmeleri ba‘zı müsâ‘adât-ı mahsûsaya mevkûf görinüb Frenkistân'da ise çendân[7] Devlet-i Aliyye tüccârı

1 Nâ-hoşnûd: Hoşnut olmayan, memnun olmayan; razı olmayan.
2 Müfîd: İfâde eden, anlatan; manâlı. Faydalı.
3 Fransızca milletler hukuku: “droit des gens”.
4 Kavâ‘id: Kaideler.
5 “Hüküm galibindir.”
6 İmtiyâzât: İmtiyazlar, müsâadeler, izinler.
7 Çendân: Gerçi, her ne kadar. O kadar. Pek o kadar.

bulunmadığından Devlet-i Aliyye Avrupalulara sûret-i muvakkatede virdigi müsâ'adât ve imtiyâzâtın mukâbilini istemege lüzûm görmedigi gibi pek ziyâde kuvvetine güvendigi cihetle ahkâm-ı ahdiyyeye istinâd eylemege mecbûriyyet dahi görmezdi. Binâ'en alâ-zâlik düvel-i Avrupa ile yapılan mu'âhedelerde usûl-i mer'iyye-i mütekâbileye ri'âyet olunmamışdır. Şu hâle göre virilan ahidnâme-i hümâyûnlar bir nev' şartnâme-i müsâ'ade ve imtiyâz kabîlinden oldığı hâlde düvel-i Avrupa böyle karşulıksız müsâ'adâtı uhûd-ı lâ-yetegayyer[1] hükmünde tutmuşlardır. Sonraları ise hâl başkalaşarak Memâlik-i Mahrûse'de emn ve âsâyiş ber-kemâl oldığı gibi Avrupalular kesret üzre tevârüd[2] itmege başladı ve niceleri yerlü hükmünde olub pek çok yerlüler dahi anlara karışdı. Böyle binlerce imtiyâzlu halkın dâhil-i memleketde idâresi müşkil ve müte'azzir ve bu hâlin devâmı hukûk-ı milele mugâyir iken mu'âhedeler henüz tashîh ve ta'dîl olunamayub hâlâ ve vaz'-ı kadîm-i sakîmi üzre gidiyor.

Ve düvel-i Avrupa Şarliken ile Fransuva'nın hırs ve tama'ını bi'l-müşâhede Avrupa'da bir devlet düvel-i sâ'ireye nisbetle ziyâde kuvvet bulsa muhâtara-i umûmiyye hâsıl olacağını dert ile bir-muvâzene-i politikiyye usûlünün lüzûmı der-kâr görüldiğinden ol asırdan berü içlerinden birinin öyle ziyâde kuvvet kesb eylemesini men'e sa'y idegelmişlerdir. Ve el-ân bu muvâzene usûli cârî ve mu'teber ve Devlet-i Aliyye hakkında dahi fâ'idesi der-kârdır. Ve bu misillü efkâr-ı dakîkanın merkez-i husûle gelmesi beyne'd-düvel[3] bir hakîmâne davranışa mevkûf oldığından fenn-i mükâleme ve idâre-i umûr-ı hâriciyyeden ibâret olan fenn-i (diplomati) tevellüd eylemişdir.

El-hâsıl Şarliken ile Fransuva'nın zamân-ı hükûmetleri Avrupa medeniyyeti içün bir asr-ı cedîdin mebde'i olub andan sonra Avrupa'da ulûm ve ma'ârif ve medeniyyet günden güne ilerülemege başlamışdır. Fakat def'aten münteşir olamayub kemâle gelmesi haylî vakte muhtâc olmuşdur. Hattâ Sultân Süleymân Han Hazretleri İstanbul'da mecânîn[4] için dâru'ş-şifâ inşâ iderken Avrupa'da bir şahıs tecennün[5] itdikde içine şeytân girmiş deyü âteşe atılub yakılmak âdet-i vahşiyânesi henüz terk olunmamış idügi mervîdir.

Ber-minvâl-i meşrûh Şarliken ile Fransuva'nın muhârebât ve münâsebâtı hasebiyle garb tarafında rû-nümâ olan ehemmiyete mebnî Sultân Süleymân dahi ol tarafa müteveccih olarak cihât-ı sâ'ireye çendân ehemmiyet virilmezdi. Ol asırda ise cânib-i şimâlde Rusya Devleti refte (**s.219**) refte kuvvetleşerek bir aralık Kazan ve Ejderhân vilâyetlerini alıvirüb tevsî'-i dâ'ire-i miknet eylemiş ve andan sonra günden güne büyümege başlamışdır.

Bu asırda İspanya Devleti dahi ber-vech-i meşrûh bir cesîm devlet idiyse de İspanyalular pek muta'assıb olarak mücerred Katolik papaslarının sözüyle kan dökmekde idiler. Bu cihetle Endülüs ehl-i İslâmı hakkında insâf ve insâniyyetin hâricinde olarak itmedikleri mu'âmele-i gaddârâne ve hûn-rîzâne[6] kalmayub nice bî-günâh Müslümânlar envâ'-ı ukûbât ile telef idilmiş ve nicesi perîşân olub bunca hâne ve hânümânlar yıkılmış

1 Uhûd-ı lâ-yetegayyer: Değişmez ahidler; bozulmaz yeminler; değişmez anlaşmalar.
2 Tevârüd: Vârid olma, gelme. Yetişme, vâsıl olma. Arka arkaya gelmek.
3 Beyne'd-düvel: Milletler arası, devletler arası.
4 Mecânîn: Deliler, çılgınlar, aklından zoru olanlar.
5 Tecennün: Delirme, çıldırma.
6 Hûn-rizâne: Kan dökücülükle, zalimce, insafsızca.

oldığı hâlde nihâyet İspanya kıt'asmda hiçbir Müslümân kalmamak üzre İspanya Devleti bir milyona karîh ehl-i İslâm'ı Endülüs'den çıkarmışdır. Bunlar ise eskiden mütemeddin ve ehl-i ırz ve çalışkan ve nicesi erbâb-ı ma'ârif ve sanâyi'den âdemler olduklarmdan İspanya'nın bu hareketi kâ'ide-i hükûmet ve usûl-i hükûmete mugâyir düşüb ol vakitden berü İspanya Devleti dûçâr oldığı za'f-ı hâlden kurtulamamış ve medeniyyeti düvel-i sâ'ire-i Avrupa derecesine getürcmemişdir. Ber-vech-i meşrûh Fransa'da Protestanlık sıkı yasâg oldığı hâlde çok geçmeyüb dokuz yüz altmış yedi sene-i hicriyyesine doğrı efkâr-ı mezhebiyye serbesiyyeti oraya dahi sirâyet iderek bir haylî Fransızların Protestan olması üzerine Katolikler ile Protestanlar beyninde muhârebe vukû'a gelerek tarafeynden vahşiyâne mu'amelâta başlanub hânedân-ı kralîden olan prenslerden ba'zıları dahi Protestan olarak muhârebe-i mezhebiyye gitdikce şiddet bulmuşdur. Ve bir gice Paris'de Katolikler ayaklanub Protestanların hânelerine duhûl ile cümlesini i'dâm itdikleri esnâda dîger ba'zı eyâlâtda dahi Protestanlar hakkında böyle katl-i âmm usûli icrâ idilmiş ve bu vechile hesâbsız nüfûs telef olub bu def'a vak'a-i mü'ellime üzerine Fransa Kralı Dokuzuncı Şarli dahi kederinden vefât itmiş idi. Halefi Üçünci Henri Protestanlara nevâziş-kârâne[1] mu'âmele itdiginden Katolikler darılub Papa dahi kendüsini aforoz itmekle nâçâr o dahi hânedân-ı kralînin Burbon şu'besinden olub Pirene dağları tarafında kâ'in Navar Kralı olan ve Protestanların re'îsi bulunan Henri ile ittifâka karâr virmiş oldığı hâlde bir keşiş yanına varub kendüsini hançer ile telef eylemişdir. Hâlbûki Navar Kralı olan Henri'den başka hânedân-ı kralîden kimesne kalmamış idi. Anı dahi Katolikler kabûl itmeyüb ve Papa aforoz idüb dâru'l-fünûn hocaları dahi cülûsuna rızâ göstermemiş olduklarından Fransa Meclis-i Umûmîsi Paris'de ictimâ'[2] iderek kemâl-i hayret ile bir kral aramakda oldukları hâlde def'-i fitne içün Henri Katolik olmak mülâbesesiyle ahâlî (**s.220**) tarafından ma'a'l-memnûniyye kabûl olundığından gelüb Paris'e girmiş ve birkaç sene sonra Protestanlara serbesiyyet ile icrâ-yı âyin eylemek üzre ruhsat virmiş idi. Otuz kırk sene kadar mümtedd olan münâza'a ve muhârebe-i mezhebiyye ile harâb olan Fransa bu vechile râhat bularak her iş yoluna girmege başlamış iken işbu Dördünci Henri'yi dahi seyircilerinden birisi sokakda araba içinde bıçak ile i'dâm itmişdir. Yerine kral olan oğlı sabî olmağla vâlidesi vasî olub merkûme ise sû-i ahlâk ile muttasıfe[3] oldığından müddehar ve mevcûd-ı hazîne olan küllî nukûd boş yerde harc ve telef olunmağla Fransa'nın emr-i idâresi fenâlaşdığına mebnî bin yirmi üç sene-i hicriyyesinde meclis-i umûmî â'zâsı cem' idilmiş ise de bir takım beyhûde nutuklar ve boş mübâhaseler ile imrâr-ı vakt iderek bilâ-netîce dağılmışlardır. Ve andan sonra Fransa büyük ihtilâline kadar meclis-i umûmî ictimâ' itmemişdir.

Bu sûretle Fransa yine bir fenâ hâle gelmiş oldığı hâlde piskopos sınıfından iken mu'ahharen re'îsü'l-vükelâ[4] olan Kardinal Rişliyö'nün[5] sa'y ve gayretiyle az vakit zarfında kesb-i intizâm iderek evvelkiden ziyâde nüfûz ve kuvvet kazanmışdır. Bu Kardinal Protestan ve asil-zâdegân ile Hapsburg hânedânının nüfûzlarını kırmakdan ibâret olan üç başlu bir politika ittihâz idüb üçüne dahi zafer-yâb olmuşdur. Şöyle ki muhâlifi olan asil-

1 Nevâziş-kârâne: Okşayarak, gönül alarak, iltifat ederek.
2 İctimâ': Toplanma, bir araya gelme.
3 Muttasıf: Vasıflanan, kendisinde bir hal, bir sıfat, bir vasıf bulunan.
4 Re'îsü'l-vükelâ: Başvekil, başbakan.
5 Kardinal Rişliyö: Armand Jean du Plessis de Richelieu.

zâdegânı i'dâm itdirmiş ve andan sonra Fransa'da feodalite usûli bütün bütün kırılmışdır. Ve Fransa'daki Protestanları tehdîd ile sindirüb ve Almanya Protestanlarını Avusturya aleyhine tahrîk iderek Fransa'ya ısındırub Fransa Devleti Katolik oldığı hâlde imparator unvânıyla Katolik mezhebinin baş hâmîsi olan Avusturya Devleti ile Protestan mezhebini tervîce çalışan Almanya prensleri beyninde cereyân iden muhârebâta mâddeten[1] ve ma'nen müdâhaleden hâlî olmazdı. Bu misillü tedâbîr-i diplomatikiyye ile umûr-ı hâriciyyeyi hüsn-i idâre iderek Fransa Devleti'ni birinci devletler sırasına getürdigi gibi Fransa'da encümen-i dâniş küşâdıyla ulûm ve ma'ârifin terakkîsine dahi gayret itmiş idi. Bin elli iki sene-i hicriyyesinde fevt olub bir sene sonra kral dahi fevt olarak oğlı (Luyi Katorz)[2] ya'nî On Dördünci Luyi Fransa Kralı olub ancak beş yaşında sabî oldığından vâlidesi vasî ve vekîl-i devlet olmuşdur. Müşârün-ileyhâ Hapsburg hânedânından İspanya Kralı'nın kızı oldığı hâlde Rişliyö'nün ehibbâsından Mazaran nâm İtalyalu bir Kardinali re'îsü'l-vükelâ idüb o dahi Hapsburg hânedânının tenezzüli hakkında Rişliyö'nün müttehazı olan usûl-i politikiyyeyi ittihâz ve mücerred imparatorı ızrâr[3] içün (**s.221**) Almanya'daki muhârebe-i mezhebiyyeye müdâhalede devâm itmiş ve bu muhârebede Protestanlara en ziyâde yardım iden İsvec Devleti'yle Avusturya ve İspanya devletleri aleyhine bir ittifâk yapmış idi. Ve Fransa askeri defe'ât ile Avusturya ve İspanya ordularına galebe itmiş idi. Binâ'en alâ-zâlik bin elli sekiz senesinde akd olunan musâlaha iktizâsınca Fransa'ya biraz mahaller terk ile Protestanların hukûkı tasdîk olunub bu cihetle Almanya prensleri hemân bütün bütün müstakill olarak imparatorun nüfûzı tenezzül itmiş ve Almanya Devleti asil-zâdegân cumhûrına benzer bir hâl ve hey'ete girmiş idi.

Ol vakitden berü Almanya Devleti ve ta'bîr-i âhar[4] olarak Cermanya Milleti Meclisi iki yüz kırk prens ve papas ve şehirler meb'ûslarından mürekkeb olarak Bavyara'da kâ'in Ratisbon şehrinde akd olunur oldı. Fakat imparator ile prensler bi'z-zat gitmeyüb vekîl gönderirlerdi. Napolyon Ponaparte'nin zamânına kadar Almanya'nın hâli bu minvâl üzre gitmişdir.

Bu sûretle Avusturya Devleti otuz seneden berü mümtedd olan muhârebe-i mezhebiyyeden kurtulmuş ise de Devlet-i Aliyye ile muhârebeden hâlî olmadığı gibi Fransalu Avusturya Devleti'nin ol vechile za'fını göricek anın yerine Avrupa'da birinci devlet olmak dâ'iyyesinde bulundığından Avusturyalu Fransa muhârebesinden dahi kurtılanamışdır.

Fransa Devleti'nin umûr-ı hâriciyyesi ol vechile ilerülemiş ise de umûr-ı mâliyyeye bakılamadığından hazînede akçe olınadığı cihetle Avusturya ve İspanya ile muhârebeye devâm olunmak üzre yeni tekâlîf ve virgü tarhına karâr virilmesinden dolayı bin altmış sene-i hicriyyesinde Paris'de isyân zuhûr iderek Luyi Katorz ve vâlidesi ve Mazarin Paris'den firâr itmişlerdir. Garîbdir ki bu sene İngiltere'de dahi ihtilâl zuhûr iderek kralın i'dâmına hükm olunub İngiltere Devleti bir ceneral ile idâre olunur cumhûr şekline girmiş idi. Ve Fransa'da haylî muhârebât-ı dâhiliyye vukû' buldukdan sonra ahâlî kralı kabûl idüb bir müddet sonra

1 Maddeten: Madde ve cisim olarak, gözle görülür, elle tutulur şekilde.
2 Luyi Katorz: XIV. Louis, Louis le Grand. Katorz: Fransızca Quatorze: On dört.
3 Izrâr: Zarara sokma, ziyana uğratma.
4 Ta'bîr-i âhar: Diğer bir ifade, başka deyiş.

Mazarin dahi Paris'e gelerek evvelkiden ziyâde nüfûz kazanmışdır. Fakat bu misillü hâlât[1] ile Fransızlar fesâd[2] ve ihtilâle alışarak Fransa'da fenâ isti'dâdlar peydâ olmakda idi. Ve Fransa ile İspanya arasmdaki muhârebe devâm idüb İngiltere Devleti müdîri olan ceneral dahi Fransa'ya imdâd itmekle İspanya Devleti mağlûb olarak Fransa'ya bir haylî yerler terk iderek akd-i musâlaha olunmuş ve Luyi Katorz İspanya Kralı'nın kızını tezevvüc eylemişdir. İngiltere'de dahi kraliyyet i'âde olunmuş ise de artık serbesiyyet yerleşüb tâmm hükûmet-i meşrûta hâlinde karâr kılmışdır. Ammâ Luyi Katorz Paris'e avdet itdigi gibi hükûmet-i (**s.222**) mutlakasına daha ziyâde kuvvet virmiş ve sinn-i rüşde[3] bâliğ olur olmaz nasıl tavr-ı dilîrâne[4] ile hareket idecegini göstermiş ve fi'l-vâki' elli seneden ziyâde öyle cesûrâne ve belki zâlimâne bir tavr ile hükûmet eylemişdir.

Mukaddemâ Paris'de ve ba'zı büyük şehirlerde parlamen nâmıyla büyük meclisler küşâd olunmuş idi. Bunlar İngiltere Parlamentosu gibi devletin idâresine ve tanzîm-i kavânîn işine müdâhale idemeyüb eyâlet dîvânları mesâbesinde olarak asıl vazîfeleri istînâfen rü'yet-i de'âvîden ibâret idi. Fakat kral tarafından tanzîm olunan kavânîn ve i'tâ kılınan evâmiri mürâfa'âtda mutâva'at[5] olunmak üzre sicille kayd itmege me'mûr idiler. Refte refte kendülerine ehemmiyyet virüb taraf-ı kralîden kayd içün gönderilan ba'zı kavânîn ve evâmiri begenmeyerek i'tirâz ve muhâlefet ider olmuşlar idi. Paris Parlamen'i ibtidâları Luyi Katorz'a dahi bu mu'âmeleyi itmek istemiş ise de Luyi oralara gelmeyüb herkese hükûmet-i mutlakasının hükmüni tanıtmış ve Parlamen'e hadd ve vazîfesini bildirmişdir. Ve Fransa Devleti'nin ol vakit muzâyaka-i mâliyyesi ziyâde oldığı hâlde re'îsü'l-vükelâ Mazarin vefât itdikde iki yüz milyon franklık malı zuhûr itmekle Luyi Katorz artık re'îsü'l-vükelâ nasb ve ta'yîni usûlünden sarf-ı nazarla her işe bi'z-zat bakmağı iltizâm iderek vükelâdan her birinin vezâ'ifini ta'yîn ile her birisi başka başka gelüb teşebbüs olunan işleri arz ve istîzân[6] eylemelerini usûl ittihâz eylemişdir. Ve her iş içün müsta'id me'mûrlar intihâb ve tedârik iderek umûr-ı mülkiyye ıslâh ve sanâyi' ve ticâret tervîc olunmağla devletin borcı çok ve hazînede akçe yok iken umûr-ı mâliyye dahi yoluna konulmuşdur. Ve askeri muntazam olub Turen[7] nâm meşhûr mareşal ile fenn-i istihkâmâtda âsârı hâlâ makbûl ve mu'teber olan ve Vaban[8] nâm mühendis dahi mevcûd oldığından ol vakit Fransa'nın cihet-i askeriyyece dahi esbâb-ı lâzımesi mükemmel idi. Şu hâlde Luyi Katorz'un kayınpederi olan İspanya kralı vefât itmekle zevcesinin mîrâsı olmak üzre İspanya tasarrufunda bulunan Belçika'da kâ'in ba'zı memâlikinin kendüsüne terk olunmasını mütâlebe itdikde İspanya Devleti muvâfakat itmediğinden Luyi i'lân-ı harb iderek haylî yerleri zabt eylemiş ise de muvâzene-i politikiyye-i Avrupa'nın vikâyesi[9] zımnında Felemenk Cumhûrı'yla İsvec ve İngiltere devletleri beynlerinde akd-i ittifâk olunmakla Luyi zabt itdigi yerlerin birazını

1 Hâlât: Hâller, suretler, keyfiyetler, nitelikler.
2 Fesâd: Bozuk ve fenalık. Karışıklık. Haddi tecavüz edip zulmetmek.
3 Sinn-i rüşd: Erginlik yaşı, reşitlik.
4 Tavr-ı dilîrân: Yüreklice, cesurlukla, yiğitlikle.
5 Mutâva'at: İtaat etme. Baş eğme. Tâbi olma.
6 İstîzân: İzin isteme, izin için sorma, danışma.
7 Turen: Henri de la Tour d'Auvergne, Vicomte de Turenne.
8 Vaban: Sebastien Le Prestre de Vauban.
9 Vikâye: Kayırma, koruma, esirgeme.

redd ile musâlahaya mecbûr olmuşdur. Fakat ol vakit gâyet zengîn ve kibirli olub ber-minvâl-i sâbık dîger devletleri tahrîkle kendü merâmına mâni‘ olan Felemenk Cumhûrı'na gücenmekle Luyi hemân i‘lân-ı harb ile Felemenk üzerine (**s.223**) bir sür‘atli hücûm iderek bayağı bütün bütün Felemenk memleketini zabt itmiş iken Felemenklüler Amsterdam şehrine çekilüb ve deniz rıhtımlarını açub her tarafdan su yürimekle Fransızlar rücû‘ itmişler idi. Ve Felemenk Cumhûrı tekrar düvel-i sâ’ireyi tahrîk iderek hemân bütün düvel-i Avrupa Fransa aleyhinde bulunmağa başladığından Luyi birkaç ordu tertîb ile taraf taraf muhârebeye şurû‘[1] olunmuş ve Fransızlar hemân her yerde gâlib gelüb Siçilya tarafında vâki‘ olan muhârebe-i bahriyyede dahi bir haylî Felemenk ve İspanya gemileri gark ve şikest olunarak Fransa donanması galabe-i tâmmeye mazhar olmuşdur.

Fransızların böyle cesûrâne hareketleri düvel-i muhârebeyi sulha meyl itdirdiginden bin seksan dokuz sene-i hicriyyesinde akd olunan musâlahada Fransa Devleti haylî mahaller kazanmışdır. Ve ol vakit Fransa ulûm ve ma‘ârifce pek ziyâde ilerüleyüb her fenn ve san‘atda en meşhûr âdemler ol asırda gelmiş ve Fransa'nın her şey’i bütün âleme numûne ve ibret olmuş idi. Ale'l-husûs edebiyât-ı Fransaviyye ol vakit hadd-i kemâle gelerek en meşhûr Fransa şâ‘ir ve münşî[2] ve müverrihleri[3] hep ol asrın ricâli olub bunlar Avrupa'nın sâ’ir yerlerinde dahi makbûl ve mu‘teber olduklarından her yerde Fransız lisânı tedrîs[4] olunub Luyi Katorz'un dahi cümle Avrupa umûrına müdâhalesi olmak hasebiyle ol vakitden berü Fransız lisânı umûr-ı diplomatikiyyede hemân ale'l-umûm isti‘mâl oluna gelmişdir. Ve Luyi'nin ulûm ve ma‘ârife ri‘âyeti oldığı gibi güzel inşaâta dahi rağbeti olub Fransa'da Versay Sarayı gibi hâlâ meşhûd-ı nazar-ı tahsîn olan binâlar hep anın âsârındandır. Ve asrında güzel kavânîn ve nizâmât te’sîs ile Fransa'nın emr-i idâresi ilerülemişdir.

Devlet-i Aliyye her cihetle düvel-i sâ’ireye nisbetle fâ’ik ve gâlib iken reviş-i hâl ve zamâna göre umûr-ı mülkiyye ve askeriyyesine bir mertebe daha i‘tinâ idecegine gevşetmiş ve ma‘ârif[5] ve sanâyi‘i ilerüledecek yerde ihmâl ve tekâsül[6] yolını tutmuş oldığından refte refte mesâlih-i mülkiyye ve askeriyyesinde nizâmsızlıklar peydâ olarak bin târîhinden sonra tenezzüle yüz tutmuş idi. Ve bu asırda Köprülüoğullarının himmetiyle ba‘zı fütûhâta mazhar olmuş ise de Avrupa'nın terakkiyâtına nazaran girü kalmış ve Mareşal Monte Kukuli ma‘rifetiyle Avusturya'da dahi muntazam asker ihdâs olundukdan sonra Devlet-i Aliyye'nin aslâ bozulmak ve girü dönmek bilmeyan ulûfelü askeri Avusturya muhârebelerinde yüz çevirmege başladığı görülmüş oldığından Devlet-i Aliyye daha ol vakit tecdîd-i ahvâl ve usûle muhtâc olmuş idi.

(**s.224**) El-hâsıl bu asırda Avrupa bir başka hâl ve hey’ete girüb ale'l-husûs Fransa fevka'l-âde ilerülemiş idi.

Ve Luyi Katorz pek ziyâde şân ve şöhret kesb iderek kendüsine kibr ve azamet

1 Şurû‘: Başlama. Mübaşeret etme.
2 Münşi: İnşâ eden, yapan; yapısı, üslûbu güzel olan, iyi kâtip.
3 Müverrih: Târih yazan, tarihçi.
4 Tedris: Ders verme, verilme, okutma.
5 Ma‘ârif: Tahsil ile elde edilen ilim, malûmat, bilgi. Eğitim ve öğretim sistemi.
6 Tekâsül: Üşenmek. Gevşeklik. İhtimamsız davranmak. Tembellik.

gelüb umûr-ı hâriciyyece bütün düvel-i Avrupa'yı tehdîd idercesine hod-pesendâne[1] ve mütekebbirâne[2] davrandığı gibi umûr-ı dâhiliyyece dahi bu meslege sülûk idüb hattâ Protestan mezhebinin serbestî-i icrâsı hakkında yüz sene mukaddem yapılan kânûnı ilgâ itmiş idi.

Hâlbuki yüz binden ziyâde familya mezheblerini terk idemediklerinden ve memâlik-i sâ’ireye gitmeleri dahi memnû‘ oldığından bir takımı hafiyyen Fransa'dan çıkub memâlik-i sâ’irede tavattun itmiş ve bir çoğı dahi Fransa dağlarında kalub mukâvemet hâlinde bulunmalarıyla tarafeynden birçok nüfûs telef olmuş idi.

Ber-minvâl-i sâbık Fransa'da ulûm ve ma‘ârif-i fevka'l-âde ilerülemiş iken bu hâl ve hareketin vukû‘ı bâdî-i hayretdir. Şu kadar ki bu def‘a dahi haylî Protestanlar i‘dâm olunmuş ise de medeniyyetin terakkîsi semeresi olarak yüz sene evvel oldığı gibi Protestanlar hakkında katl-i âmm usûli icrâ olunmamışdır. Ve nasıl ki bâlâda beyân olundığı üzre İspanya Devleti şu kadar yüz bin mütemeddin ve çalışkan Müslümân'ı İspanya kıt‘asından tard ve ihrâc idüb de böyle bir hareket-i gayr-ı ma‘kûle-i seyyi’esi olarak dûçâr oldığı za‘f-ı hâlden hâlâ kurtulamamış ise Fransa Devleti dahi Protestanların ol vechile perîşânlıkları hasebiyle o kadar çalışkan ve ehl-i ma‘ârif ve sanâyi‘ olan teb‘ayı elden çıkarmış oldığından ulûm ve sanâyi‘ ve fabrikalarla mâlâ-mâl[3] olan Fransa bir derece düşmüş ve bu cihetle Fransa Devleti'ne dahi ba‘zı mertebe za‘f gelmiş idi.

Luyi ber-vech-i meşrûh Protestanlığı men‘ ile Katolik mezhebi hakkında bir gayret göstermiş oldığı hâlde Papa'nın nüfûzını politikasına mugâyir gördiginden Fransa'da bir umûm papas meclisi teşkîl ile Papa düvel-i sâ’irenin hükûmet-i cismâniyyesine müdâhale idemez. Ve papas meclis-i umûmîsinin re’y ve karârı Papa'nın re’y ve karârına müreccahdır[4] deyü bend bend bir nizamnâme tanzîm itdirmiş idi.

Düvel-i Avrupa ise Luyi'nin hırs ve tama‘ından emîn olamadıklarından Felemenk Cumhûrı'nın teşvîki üzerine Fransa aleyhine ittifâk eylemiş oldukları Luyi'nin ma‘lûmı olıcak gûyâ bu Protestan gâ’ilesinden Fransa'nın müte’essir olmadığını isbât içün anlardan evvel cenge mübâşeretle Almanya tarafına hücûm itmiş ve ol vakit Avusturya Devleti dahi (**s.225**) Devlet-i Aliyye seferiyle meşgûl bulunarak ekseriyâ Fransa asâkiri gâlib gelmiş ise de ol esnâda İngiltere Kralı Fransa'nın aksine olarak İngiltere'de memnû‘ olan Katolik mezhebini i‘âde itmek dâ‘iyyesine düşdiginden dolayı İngiltere'de durmayub Fransa'ya firâr itdikde Luyi tarafından ma‘a'l-memnûniyye kabûl olunması üzerine bin yüz sene-i hicriyyesinde İngiltere Parlamentosı tarafından hal‘ ile yerine dâmâdı ve Felemenk Cumhûrı'nın Estate Holder'i olan Gilyom İngiltere Krallığı'na intihâb olunub Gilyom ise öteden berü Luyi'nin hâs düşmanı oldığı cihetle cereyân iden muhârebeler daha ziyâde cesâmet[5] kesb iderek Fransa askeri berren egerçi ekseriyâ gâlib olmuş idi. Lâkin donanması İngiltere ve Felemenk donanmalarıyla lede't-tekâbül pek fenâ hâlde mağlûb oldukdan başka bu muhârebelerde Fransa'nın çok nüfûsı telef olub meşhûr ceneralleri dahi kalmadığından

1 Hod-pesend: Mağrur. Kendini çok beğenen. Kibirli.
2 Mütekebbirâne: Kibirlilikle, kendini beğenmişlikle.
3 Mâlâ-mâl: Çok dolu, lebâleb, ağzına kadar dolu.
4 Müreccah: Daha ileride kabul edilen, üstün tutulan, tercih edilen.
5 Cesâmet: İrilik. Büyük olma, cesim olma.

ve kaht ü galâ zuhûr iderek askeri miyânesinde itâ'atsizlik emâreleri müşâhede olunub sanâyi' ve ticâret dahi tenezzül itmekde oldığından Luyi itdigine nâdim[1] olub böylece on sene mümtedd olan muhârebelerde zabt eyledigi memâliki terk iderek bin yüz dokuz sene-i hicriyyesinde Avusturya ve İngiltere ve dîger müttefik devletler ile akd-i musâlahaya mecbûr olmuş ve bu cihetle nüfûzı haylîce tenezzül itmişdir.

Ol esnâda Devlet-i Aliyye dahi Avusturya ve Venedik ve Leh ve Rusya devletleriyle muhârib oldığı hâlde İngiltere ve Felemenk devletleri tavassut[2] idüb hemân bir sene sonra düvel-i erba'a-i mezkûre ile akd-i musâlaha iderek on beş seneden berü giriftâr oldığı meşâkk-ı seferiyyeden kurtulmuşdur. Fakat Azak Kal'ası Rusya Devleti'nde kalarak ol tarafdan Rusya'ya bir ticâret kapusı açılmışdır. Ve bu muhârebede Rusya Çarı olan Büyük Petro mu'allem askerin fâ'idesini müşâhede iderek hemân teksîriyle meşgûl olmuş ve devletini Frenk devletleri tarzında tanzîm ile pek vâsi' bir terakkî yolını almışdır.

Ol vakit Fransa'nın muzâyaka-i mâliyyesi ol dereceye gelmiş idi ki asil-zâdegân rütbeleriyle devlet me'mûriyyetleri akçe ile satılurdı. Düvel-i müttefika ile musâlahası ise hakîkat-i hâlde mütâreke kabîlinden idi. Zîrâ İspanya Kralı'nın evlâdı olmayub ol vakit ise Milan ve Napoli ve Siçilya ve Amerika'da Meksika ve Peru gibi cesîm memleketler dahi İspanya'ya mülhak bulundığından Avusturya ve Fransa devletleri tarafından hukûk-ı verâset bahsi der-miyân[3] olunmuş oldığı hâlde İspanya Kralı vasiyyetnâmesinde Luyi'nin (s.226) ikinci hafîdini kendüsine vâris olmak üzre ta'yîn ile bin yedi yüz sene-i İseviyyesi'nde vefât eyledükde Luyi'nin hafîdi İspanya'da iclâs olunmuş idi.

Avusturya Devleti ise anın kraliyyetini tasdîk itmeyüb İngiltere ve Felemenk ile ittifâk eylemiş ve Portekiz ve İsvec ve dîger Avrupa devletleri dahi İspanya ve Fransa devletlerinin birleşmesi havfıyla bu ittifâka dâhil olmuş idi.

Bununla berâber imparator bi'l-cümle Almanya ümerâsınm imdâdına muhtâc oldığına mebnî Almanya herseklerinden Brandoburg Markisi olan Birinci Frederik'i celb itmek üzre kral unvânını almasına râzı olmağla o dahi Brandoburg'a mülhak ve Bahr-i Baltık kenârında vâki' Prusya Memleketi'ne izâfetle Prusya Kralı unvânını alarak bu muhârebeye dâhil olmuşdur. İşte bu tekarrüble Prusya Krallığı zuhûra gelüb sonra Avusturya Devleti'ne büyük rakîb olmuşdur.

Ve bu muhârebeye ibtidâr olundukda ba'zan Fransa ve ekseriyâ düvel-i müttefika asâkiri gâlib gelüb bu sırada İngilizler dünyânın en metîn kal'ası olan (Cebeltere) Cebelü't-Târık Kal'ası'nı zabt itmişdir ki hâlâ İngiltere Devleti yedindedir.

Ve ol vakit Fransa'nın büyük ceneralleri olmayub bi'l-akis düvel-i müttefikanın İngiliz Kumandanı (Mariborg) ve Avusturya kumandanı (Prens Ojen) gibi meşhûr ceneralleri olarak bunlar birkaç büyük muhârebe kazandıklarından Fransalu bîtâb[4] oldığı hâlde Fransa'nın her tarafında zuhûr iden kaht u galâdan nâşî peydâ olan muzâyaka ol mertebede idi ki Luyi kendü sofra takımından biraz şey satmağa mecbûr olmuş idi. Bunun üzerine Luyi musâlaha istid'â eylemiş ise de düvel-i müttefika birçok ağır şartlardan başka hafîdinin İspanya'dan

1 Nâdim: Nedamet duyan, pişman olan.
2 Tavassut: Ara bulma için araya girmek. Aracılık. Vasıtalık.
3 Der-miyân: Ortada olan şey, arada.
4 Bîtâb: Bitkin, yorgun.

ihrâcı içün kendüsinin dahi asker sevk ve idhâl itmesi şartını teklîf itdiklerinden tekrar muhârebeye şurû' olunub ancak Fransızlar yine mağlûb olmağla Luyi çâresiz düvel-i müttefikanın her didigine muvâfakate mecbûr olmuş iken İspanya'da Fransızlar düvel-i müttefika askerine gâlib gelmeleriyle efkâr degişmişdir.

Zîrde tafsîl olunacağı üzre bu esnâda Rusya Çarı sâlifü'z-zikr Büyük Petro İsvec Devleti'ni galebe ve Bahr-i Baltık sevâhilinde bir haylî yerler istîlâ iderek Frenkistân'a bir ticâret kapusı açmışdır. Ve Prut muhârebesinde bir büyük tehlikeye düşmüş ise de Baltacı Mehmed Paşa'dan taleb-i afv ve amân ile kurtılub yine işine devâm eylemişdir. Binâ'en alâ-zâlik andan sonra mîzân-ı politikanın bir ucını dahi cânib-i şimâlde aramak lâzım gelmişdir.

(s.227) Ol esnâda İngilterelü sulha mâ'il olub sâ'ir düvel-i müttefika dahi İspanya'nın Fransa ile birleşmesinden havf itdikleri gibi Avusturya'ya ilhâkı takdîrinde de muvâzene-i politikiyyenin ihlâl olunacağını mütâla'a itmeleriyle İspanya ahâlîsi krallarından hoşnûd oldukları hâlde mücerred Avusturya'nın menfa'at-i mahsûsası içün tard ve ihrâcında ısrâr olunmak hukûk-ı milele mugâyir[1] olmağla hemân muvâzene-i politikiyye vikâye olunabilecek bir sûret-i sulhiyyeye muvâfakat isti'dâdları husûle gelmiş oldığı hâlde Luyi Katorz ibtidâ İngiltere Devleti'yle hafiyyen mükâlemeye şurû' ile mütâreke ve bin yüz yirmi beş sene-i hicriyyesinde İngiltere ve Felemenk ve irtesi sene Avusturya devletleriyle akd-i musâlaha itmişdir.

Ve egerçi İspanya Devleti Fransa hânedânı üzerinde kalmış ise de hiçbir vakitde bu iki devletin birleşdirilmemesi ve Cebeltere Kal'asıyla Fransa'nın Amerika'da mutasarrıf oldığı bir haylî memâlikin İngiltere'ye terk olunması mu'âhededе şart idilmiş ve İngiltere Devleti büyüyüb ve ale'l-husûs kuvve-i bahriyyesi ziyâde meydân alub bi't-tabi' sanâyi' ve ticâreti dahi terakkî iderek birinci devletlerden birisi olmuşdur.

Mu'âhedenin bir garîb fıkrası budur ki İspanya'nın Amerika'da kâ'in memleketlerine senevî beş bine kadar zencî köle idhâl ve fürûht eylemek üzre bir İngiliz kumpanyasına imtiyâz i'tâsını İngilizler şart itmişler idi. bu musâlahada Avusturya Devleti'ne dahi Belçika ve Napoli ve Milan ve Sardunya memleketleri terk idilmişdir. Fakat Sardunya mu'ahharen Siçilya Adası mukâbilinde vâki' Sava[2] Dükası'na virilmişdir. Fransa Devleti dahi bir azîm muhâtaradan kurtulmuşdur. Fakat bu muhârebeden sonra artık Luyi Katorz'un şân ve şöhreti ve Fransa'nın satvet ve sûreti tenezzül itmişdir. Ve Fransa'nın muhârebe münâsebetiyle bir milyondan ziyâde nüfûsı telef olmuş ve her yerinde kaht u galâ zuhûra gelmiş olub virgü ve tekâlîf-i sâ'ire ise ifrât[3] derecesine vardığından ahâlîden ba'zıları bağlarının hâsılâtından fâ'ide görmez oldukları cihetle kendü elleriyle bağlarını tahrîb itdikleri gibi ba'zılarının virgüye mukâbil ellerinden hayvânları alındığından bir takımı dahi kendü elleriyle hayvânlarını öldirirler idi. Bu cihetle zirâ'ata küllî halel târî olmuş idi. Fransa'nın hâli hemen büyük ihtilâli zamânına kadar bu minvâl üzre gitmişdir.

Luyi Katorz mücerred hubb-ı şân[4] ve hırs-ı şöhret dâ'iyyesiyle bu netâ'ic-i seyyi'eye

1 Mugâyir: Aykırı. Uymaz. Zıd. Başka türlü.
2 Sava: Savoy hanedanı (Casa Savoia).
3 İfrât: Aşırı gitme, pek ileri varma.
4 Hubb-ı şân: Şöhret, rütbe sevgisi.

kendüsi sebeb oldığından nâşî mükedder[1] olub bir büyük kederi dahi bu idi ki oğlı ile (**s.228**) hafîdi ki Telemak kitâbının mü'ellifi Fenelon anın hocası idi bunlar sâ'ir prensler hep kendüsinin hâl-i hayâtında vefât itmekle vârisi olmak üzre yalnız bu hafîdinin beş yaşında oğlı kalmış idi. Vefâtından evvelce anı yanına celb ile ben ziyâde muhârebelere ibtidâr itdim bu bâbda beni taklîd itme benim gibi de çok müsrif olma ahâlînin sa'âdet-i hâline çalış deyü nasîhat eylemiş ve yanlış yola gitdigini anlayub nâdim olarak bin yüz yirmi sekiz sene-i hicriyyesinde vefât itmekle işbu hafîdi Onbeşinci Luyi nâmıyla cülûs itmişdir. Ve Luyi Katorz'un vasiyetine mugâyir olarak birâder-zâdesi olan Orleyan dükası parlamento tarafından vekîl-i devlet ta'yîn olunmuşdur. Asrımızda Fransa'da ihtilâl zuhûruyla hal' olunan meşhûr Luyi Filib bu dükanın hafîd-zâdesidir.

Luyi Katorz tam bir hükûmet-i mutlaka ve efkâr-ı hod-serâneye mâ'il olarak bir şeyde serbestligi sevmeyüb halk dahi anın mizâcına tevfîk hareket itmek üzre bir riyâkârlık yoluna dökülmüşler idi. Riyâkârlığın sonı ise bed-hoylığa ve dinsizlige müncer[2] olmak mücerrebâtdan[3] olmasıyla anın vefâtından sonra artık kimse bir şeyden ihtirâz itmiyerek bir fenâ yola gidilmege başlamışdır. Bu cihetle Luyi Fransa ahâlîsinin ifsâd-ı ahlâkına sebeb oldığı gibi zevk ü safâya ve bir takım fâhişelere pek çok akçeler harc itdikden başka açdığı muhârebelerde dahi bunca hazîneler telef oldığından vefâtında Fransa üzerinde üç milyar ya'nî otuz bin kerre yüz bin franklık borc bırakdığından dinilebilür ki Fransa Büyük İhtilâli'nin esbâbı[4] anın zamânında hâzırlanmış idi.

Ve sâlifü'z-zikr Orleyan dükası zevk ü sefâya mâ'il ve sû-i karîne mübtelâ olub halk dahi henüz Luyi Katorz'un pençe-i tazyîkinden kurtulmuş olduklarından anın harekâtına taklîd ile cümleten zevk ü sefâhete düşmüşlerdir. Bu sûretle beş altı sene zarfında Fransa Devleti'nin eski borcı üzerine yarım milyar borc daha ilâve olunmuşdur. Bunun te'diyesi çâresi arandığı sırada (Lav)[5] nâm bir Üskoçyalu gelüb dükaya bir takım acîb ve garîb tedbîrler arz ile bir banka ve bir de büyük ticâret kumpanyası ihdâsına ruhsat alub düka ile bi'l-ittifâk hesabsız banka evrâkı tedâvül itdirerek iki sene zarfında cümle Fransa ahâlîsinin nukûdını toplamış idi. Şöyle ki bu banka ve kumpanya bî-esâs oldığı hâlde sehm ve hisselerinin kıymetleri bir müddet envâ'-ı kizb ü desîse ve bir takım hayâlî teşebbüsât-ı ticâriyye ve i'tibârât-ı sarrâfiyye ile asıl kıymetlerinin yirmi katına kadar çıkmış idi. Bu ise dolandırıcılık kabîlinden bir alış viriş olub sırrını fehm idenler (**s.229**) kumarbâzlık yolunda haylî şey kazanarak az vakit zarfında kolaylıkla zengîn olmuş idi. Ve Lav dahi ziyâde şöhret kazanub ol vakit enzâr-ı nâsda andan büyük âdem yoğidi. Buna aldanarak ahad-ı nâs çarçabuk zengîn olmak üzre nakid akçelerini elden çıkardıklarınan başka ekserîsi emlâkini satub esmânıyla eshâm ve hisse alurdı. Bu tarîk ile satılan eshâm ve hisselerin kıymet-i i'tibâriyyesi bütün Fransa'da tedâvül itmekde olan nukûdun seksan katına bâliğ oldığı hâlde bir gün birden bire i'tibârdan sâkıt[6] ve bu hayâlât ve i'tibârât def'aten zâ'il[7]

1 Mükedder: Kederli. Sıkıntılı. Tekdir edilmiş. Azarlanmış. Bulandırılmış. Bulanık.
2 Müncer: Nihâyet bulmak. Bir tarafa çekilmek. Sürüklenme. Sona eren, neticelenen.
3 Mücerrebât: Tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış şeyler; görgü.
4 Esbâb: Vâsıtalar, sebepler. Bir şeye vâsıta olanlar.
5 Lav: John Law.
6 Sâkıt: Düşen, düşük. Kıymetsiz, sukut eden.
7 Zâ'il: Sona eren, devamlı olmayan; geçen, geçmiş olan.

olıcak ahad-ı nâsın ekserîsi ân-ı vâhidde fakîr olub Lav dahi Fransa'dan firâr eylemişdir.

Böyle bir büyük dolandırıcılık ile Fransa Devleti borcunun haylî mikdârından kurtulmuş ise de ahâlî pek ziyâde fakr u ıztırâba dûçâr olmuş idi. Bununla berâber ol esnâda vebâ hastalığı zuhûr itmekle düvel-i ecnebiyye Fransa gemilerini limanlarına kabûl itmediklerinden Fransa'nın sanâyi' ve ticâretine dahi çok halel gelmiş idi. Fakat bu esnâda düka fevt olub kral dahi sinn-i rüşde bâliğ olmağla Fransa biraz râhat bulmuş idi.

Bu avânda Almanya İmparatorı bulunan Altıncı Şarli'nin erkek evlâdı olmayub Hapsburg hânedânının dîger şu'belerinde dahi zükûr kalmadığından Avusturya Devleti'nin nisâya intikâl itmesi hakkında bir kânûn vaz' idüb bir vakitden berü imparatorluk Hapsburg hânedânında olarak Almanya prensleri bu hânedâna alışmış olduklarından cümlesi bu kânûnı kabûl ile düvel-i ecnebiyyeyi dahi irzâya sa'y itmişler idi. Ancak bin yüz elli üç senesinde Şarli'nin vukû'-ı vefâtı üzerine kızı Mariya Terezya Avusturya ve Çeh ve Macaristân krallıkları tahtına cülûs itdigi gibi Bavyara müntahab prensi ecdâdının Avusturya Devleti'ne karâbeti[1] olmak ser-riştesiyle Avusturya Devleti'nde hakk-ı verâset iddi'â idüb Fransa ile İspanya devletleri dahi anı tasdîk itmeleriyle Şarli Frankfurt'da imparator tâcını giymiş ise de Mariya Terezya Macarları celb eylemiş oldığı gibi İngiltere Devleti dahi ana imdâd içün iki ordu tertîb itmiş idi. Fransa'nın muhârebe idecek vakti olmadığı hâlde şu kargaşalıkda Avusturya'nın Rin Nehri tarafındaki memâlikinden birazını alıvirmek emeliyle nasılsa cenge girişüb berren Fransa asâkiri ba'zan gâlib olmuş ise de bahren bütün bütün mağlûb olmuş ve Şarli vefât idüb oğlı dahi bu iddi'âdan ferâgat itmiş ve Mariya Terezya'nın zevci olan Toskana Dükası Fransuva ekser ümerâ-yı Almanya (**s.230**) tarafından imparatorluğa intihâb olunmağla Mariya Terezya bin yüz altmış iki senesinde husemâsıyla gâlibâne musâlaha iderek kocasıyla birlikde hükûmete ibtidâr eylemişdir. Bu muhârebede İngiltere donanması evvelkinden ziyâde şöhret bulmuş ve Fransa Devleti beyhûde birçok masârife giriftâr olarak umûr-ı mâliyyesi bir mertebe daha fenâlaşdığı gibi donanması bi'l-külliyye harâb olarak ticâretine dahi halel gelmişdir.

Ve Fransa kralı olan Onbeşinci Luyi bir hükümdâr-ı gayyûr olmayub evkâtı eglence ve zevk ü sefâya masrûf oldığından kendüsini bir fâhişeye teslîm iderek anın re'yiyle idâre-i devlet olundığı görilince Fransa ahâlîsi buna nazar-ı te'essüf ile bakub kral hakkında tevecculh-i umûmî zâ'il olmuş idi.

Kralın böyle sû-i etvârıyla kraliyyet mesnedinin şân ve i'tibârı tenezzül itmekde oldığı hâlde ol asrın feylesoflarından Monteskiyö[2] nâm mü'ellif-i meşhûr hey'et-i devlet nedir ve adâlet ve hakkâniyyet ne dimekdir. Bunların asıl ve esâsını beyân itdigi ve meşhûr Volter dahi her şey'i istihzâ[3] ile akâyid ve efkâr-ı atîkayı[4] i'tibârdan düşürdigi gibi Russo nâm mü'ellif dahi gâyet münşiyâne olarak te'lîf itdigi kitâblarda devlet ve dîn ve mezhebin ahvâl-i esâsiyyesinden sûret-i muvazzahada bahs itmişdir. Öteden berü gerek efkâr-ı politikiyye ve gerek efkâr-ı dîniyye ve mezhebiyyece her dürlü serbesiyyetden mahrûm tutılan Fransa ahâlîsi hemân bu mü'elliflere tâbi' olarak efkâr-ı umûmiyye bir başka şekle

1 Karâbet: Soyca yakınlık. Hısımlık. Akrabalık.
2 Monteskiyö: Montesquieu.
3 İstihzâ: Alay etmek, birisi ile eğlenmek.
4 Efkâr-ı atîka: Eski fikirler.

girmege başlayub hâlbuki bu halkın ol vakte kadar bilâ-terbiyye bâlî kalan ezhânına birden bire bu misillü efkâr-ı felsefiyye ilkâ olundığı gibi havsala-i fehm ve iz'ânına sığmayub ve ehâd-ı nâs bu misillü ebhâs-ı amîkayı[1] def'aten anlayamayub bahîre-i hayrete düşerek ekser husûsâtda yanlış ma'nâ viregeldikleri cihetle efkâr-ı umûmiyye bir yanlış yola sapmış idi. Dîger ba'zı mü'ellifîn dahi hükemâ-yı kelbiyyûn[2] tavrını tutarak dünyâ hoşca yaşamakdan ibâretdir başka fazîlet ve vakâhat yokdur kelâmını esâs ittihâz ile halkı bütün bütün dinsizlik yoluna sevk itdiklerinden nâşî Fransa'da günden güne dinsizlik efkârı galebe iderek serbesiyyet sevdâsı derece-i ifrâta götürülmüş idi. Kralın tavrı fenâlaşdıkca ahâlînin bu vechile ezhânı başkalaşdığı cihetle Fransa bir acîb tavr ve hâle girmekde iken Amerika'da kâ'in ba'zı memâlikden dolayı İngiltere Devleti'yle birtakım münâza'a ve mücâdeleler cereyân itmekde idi.

Ber-vech-i bâlâ karîbü'l-ahdde krallık unvânını almış olan Prusya Devleti herseklik unvânını hâiz olmak hasebiyle Almanya İmparatorluğu'nun levâhikından ma'dûd ise de küllî (**s.231**) kuvvet ve kudret kesb eylemiş oldığından Protestan mezhebine girmiş olan hükûmetlere pîşrevlik sûretiyle imparatorluğa mutasarrıf olan Avusturya Devleti'ne mu'ârız-ı kavî olmuş idi.

Frederikosü'l-kebîr ya'nî Büyük Frederik deyü ma'rûf olan Prusya Kralı İkinci Frederik ise sâlifü'z-zikr Avusturya verâseti muhârebesi münâsebetiyle Silezya[3] kıt'asını kazanub mülküni tevsî' itmiş ve umûr-ı mülkiyye ve askeriyyesine fevka'l-gâye nizâm ve râbıta virmege bezl-i mechûd itmekde bulunmuş olmasıyla kuvvet ve miknetinin fevka'l-âde terakkîsi düvel-i sâ'irenin ve ale'l-husûs büyük düşmanı olan Mariya Terezya'nın nazar-ı dikkat ve rekâbetini celb ve da'vet eylediginden ve Frederik ol asrıu bir büyük feylesofı oldığı hâlde gâyet müstehzî olub ba'zı hükümdârân ve vükelâ-yı Avrupa hakkında hicviyyeler[4] söylemekle gücendirmiş oldığından ve Prusya'nın Protestanlara merci' ve merkez olmasını birisi çekemediginden anı kraliyyet rütbesinden ecdâdının evvelki hâline ya'nî Brandoburg müntehab prensi unvânına tenzîl itmegi tasmîm itmişler idi. Ve Rusya Devleti artık Şark ve Garb işlerine karışur oldığmdan Prusya aleyhine Avusturya ile akd-i ittifâk idüb Leh Krallığı uhdesinde bulunan Saksonya Dükası dahi bu ittifâka idhâl olunmuş idi. Frederik bunı haber aldığı gibi anlardan evvel davranub bin yüz yetmiş sene-i hicriyyesinde bağteten Saksonya memleketine girmiş ve Saksonya Prensi davranamayub teslîm olmuş idüginden hemân Avusturya Devleti'yle sâ'ir Almanya ümerâsı bi'l-ittifâk Frederik'e i'lân-ı sefer ve Rusya Devleti dahi bir koldan Prusya üzerine sevk-i asker itmiş idi. Fransa Devleti mukaddemki seferde Avusturya'dan bir yer alamadı bu muhârebede bari Prusya'dan bir şey kapmak hulyâsına düşüb bunca senelerden berü tenezzülüne çalışdığı Hapsburg hânedânıyla ittifâk iderek Prusya aleyhine i'lân-ı harb itdi. İngilterelü ise Fransa'nın böyle ez-kadîm[5] düşmanı olan Avusturya Devleti'yle ittifâk idişi taraf kazanub da sonra İngiltere aleyhine hareket itmek niyyetinden münba'is bir keyfiyyet olmak zannına zâhib olarak İngiltere

1 Ebhâs-ı amîka: Derin bahisler.
2 Kelbiyyûn: Kalenderane yaşamayı alışkanlık edinen bir fırka. Melâmiyyun da denir.
3 Silezya: Schlesien, Silesia.
4 Hicviyye: Hiciv sözü veya yazısı, taşlama.
5 Ez-kadîm: Eskiden beri.

Devleti dahi Prusya ile ittifâk eyledi. İşte bu sûretle yedi sene mümtedd olan muhârebeye başlanılub Fransa Devleti bu seferde berren muzaffer olamadığı gibi bahren dahi mağlûb olarak Amerika'da mutasarrıf oldığı bir haylî memâlikden başka müctemi'a-i Amerika'nın cihet-i şimâliyyesinde vâki' Kanada kıt'a-i cesîmesini dahi İngilizlere kapdırmış idi. Bu kıt'a hâlâ İngiltere Devleti yedindedir.

Ve Frederik büyük muhârebelerde ekseriyâ gâlib gelmiş ise de taraf taraf vukû' bulan (**s.232**) bunca muhârebât-ı mütevâliyyede çok askeri telef olarak hemân bitme derecesine gelmiş iken kendüsinin müştâk-ı fazl ve irfânı ve Prusya âdâb ve usûlünün hayrânı olan Üçüncü Petro Rusya'da câlis-i taht-ı imparatorî olıcak Frederik ile ucâleten[1] musâlaha iderek Prusya memâlikine girmiş olan Rusya askerinin kumandasını ana virmiş ve müte'âkiben Petro'nın hal'iyle yerine câlise-i taht olan meşhûre İkinci Katerina dahi bu musâlahayı tasdîk idivirmiş oldığından ve Almanya ahâlîsi bu muhârebât[2] ile dûçâr-ı muzâyaka olub Almanya prensleri dahi Frederik'den havf ider oldukları cihetle birer birer çekildiklerinden ve Avusturya Devleti'nin dahi mecâli kalmadığından hemân cümlesi akd-i musâlaha ile sefer-i heft-sâle[3] gâ'ilesinden kurtulmuşlardır. Ve bu musâlahada Avusturya Devleti Silezya vilâyetini istirdâd idemeyüb bu kıt'a yine Prusya yedinde kalmış ve Prusya Devleti artık birinci devletler sırasına geçerek ol vakitden berü düvel-i hamse-i mu'azzamadan[4] birisi olmuşdur. Ancak Avusturyalu tarafından vesvesesi gâlib olmağla mu'allem ve müretteb asâkirini iki üç yüz bine iblâğ itdigine kanâ'at eylemeyüb îcâb-ı vakit ve hâli gözederek gâh Fransa ve gâh İgiltere ve ba'zan Rusya devletleriyle rabt-ı peyvend-i ittihâd ve muvâfakat ve bir tarafdan dahi Alman hükümdârları içinde tarafdâr peydâ eylemek içün ba'zılarmı iltizâm ve himâye idegelmişdir. Ve Fransa Devleti öteden berü Avusturya Devleti'ne rakîb ve mu'ârız-ı kavî iken Prusya Devleti bu vechile kesb-i kuvvet eylemekle Avusturya Devleti Fransa ile ittihâd iderek andan sonra Fransa ittifâkını muktezâ-yı maslahat add eylediği misillü Prusya Devleti'nden ihtirâzen Rusya Devleti'nin dostluğunı dahi usûlden ittihâz eylemişdir.

Bâlâda mezkûr olan muhârebede Fransa Devleti bir şey kazanamadıkdan başka ber-vech-i meşrûh Amerika'da birçok memâlikini zâyi' itmiş ve muzâyaka-i mâliyyesi bir derece daha artub Onbeşinci Luyi ise dâ'imâ fâhişelerle eglenmekde oldığı hâlde hazînede harc idecek akçe bulamadığından kendüsinin gümüş sofra takımını darphâneye göndermege mecbûr olmuşdur.

Fransa Devleti böyle bir fenâ hâle düşmüşken Katolikler beyninde irâde-i cüz'iyye mes'elesinden dolayı eskiden sürüncemede kalmış olan bir münâza'a-i mezhebiyye tekrâr çıkub Jojvitler aleyhine olarak bir cebriyye mezhebi zuhûr itdigi esnâda muta'assıblardan birisi kralı hançer ile cerh idüb bu ise Jojvitlerin teşvîkine haml olunmuş idüginden Jojvit tarîki yasâg idilmiş idi. Protestanlığm zuhûrıyla Katolik (**s.233**) mezhebine küllî za'f gelmiş ve Fransa'da efkâr-ı umûmiyye başka yol alub bütün bütün ser-rişte-i diyânetin şikest olmasına az kalmış iken Katolik Papaslarının böyle tedkîk-i mezheb gâ'ilesine düşmeleri

1 Ucâleten: Aceleyle, acele olarak, çabuk çabuk.
2 Muhârebât: Harbetmeler, savaşmalar; harbler, savaşlar.
3 Sefer-i heft-sâle: Yedi yıl savaşları.
4 Düvel-i hamse-i mu'azzama: Beş büyük devlet(ler).

garâ'ibdendir. Ve halk ale'l-umûm kralın aleyhinde olarak serbestî-i efkâr sevdâsı pek ilerü derecelere vardırılmış oldığından gerek asil-zâdegân ve gerek ru'esâ-yı rûhâniyye buna bir çâre aramak lâzım gelür iken Paris Parlamentosı dahi umûmun teveccühüni celble kendüye bir ehemmiyyet ve nüfûzına kuvvet virmek üzre kralın ba'zı evâmirine i'tirâz itmege başlamış idi.

İSTİTRÂD

Ol esnâda Avrupa'da çiçek aşısı san'atı zuhûr itmiş olduğından ber-vech-i âtî tafsîl-i keyfiyyete ibtidâr olunur.

Nâdiren çiçek çıkarmayan var ise de ekseriyâ herkes ömründe birer kerre çıkara gelmiş olub bunun sebeb ve hikmetini beyân siyâkında ba'zı kudemâ-yı etibbâ dimâ'-i sıbyânda dem-i hayz ile lebenden[1] tevellüd iden fuzulât-ı ratbe ve rakîkayı tabî'at def' itmek hikmetine mebnî be-her hâl ebdân-ı insâniyyede bu kabarcıklar çıkub ba'de'l-indifâ' deme safvet ve kuvvet gelür didiler. Ancak Arnavudluk ile Sûdân'ın ba'zı mevâki'inde bu illet bulunmayub hattâ ahâlîsi diyâr-ı sâ'ireye sefer itdiklerinde çiçek çıkarırlarmış buna bakılursa bunda iklîmin dahi sebebiyyeti olmak lâzım gelür ise de ba'zı etibbâ-yı mu'âsirînin ifâdesine nazaran illet-i mezkûrenin mevâki'-i merkûmede bulunmaması çünki illet-i mezkûre havâya intişâr ile bi-iznillâhi Te'âlâ civârına sârî olan illetlerden olub mevâki'-i merkûmede ise cem'iyyet ve mahalle olmadığından cihet-i sirâyet mütehakkık[2] olmamasına mebnîdir ahâlîsi dâhil-i cem'iyyet olduklarında çiçek çıkarmaları dahi buna delâlet ider. Bu sûretde illet-i mezkûre sabiyânda[3] umûmî bir hastalık oldığına nazaran doğuşda bir isti'dâd olub sirâyet dahi bu isti'dâdı fi'le çıkarmakdan ibâret olur. Her ne hâl ise bu gûne şeylerin esbâb-ı hakîkiyyesine ıttılâ' ilm-i muhît-i ilâhîye mevkûf olub akl-ı insânî buralarda garîk-ı bahr-i hayret olmakdan başka bir şey yapamaz.

Hicret-i Nebeviyye'nin üç yüz târîhlerine gelince gerek etibbâ-yı Yunan'dan ve gerek etibbâ-yı (**s.234**) Arab'dan birisi çiçek hastalığına dâ'ir bir şey yazmayub etibbâ-yı İslâm'ın mümtâzı ve üç yüz târîhlerinde hükemânın ser-bülend ve ser-firâzı[4] olan Muhammed bin Zerekiyyâ Ebûbekir Râzî ki Rey ve ba'dehû Bağdâd mâristânlarını ya'nî hastahânelerini tanzîm iden budur. Envâ'-ı fünûn ve hikmete dâ'ir te'lîf itmiş oldığı yüzden mütecâviz kütüb ve resâ'ilin[5] ekserî ilm-i tıbbdan olub bu kitâbların birisi dahi çiçek illetine dâ'irdir. Hekîm-i müşârün-ileyh üç yüz yirmi senesinde vefât itmişdir. İşte en ibtidâ çiçek iletine dâ'ir bahs iden işbu Hekim Râzî olub andan sonra Ebû Alî ibn-i Sînâ dahi buna dâ'ir pek çok bahisler yazmışdır.

Kudemâ-yı hukemâ pek ednâ illetler içün bile bu kadar bahisler itmiş iken bu illete dâ'ir bir şey yazmamaları bir emr-i garîb olub binâ'en-aleyh ba'zı etibbâ dokuz yüz veyâhûd

1 Dem-i hayz ve leben: Alyuvar ve akyuvar.
2 Mütehakkık: Tahakkuk eden, doğruluğu meydana çıkan.
3 Sabiyân: Küçük çocuklar.
4 Ser-firâz: Başını yukarı kaldıran, yükselten, benzerinden üstün olan.
5 Resâ'il: Risaleler, küçük kitaplar, kitapçıklar.

bin sene akdem bu hastalık olmayub da andan sonra zuhûr eylemiş bir illet olmasına zâhib oldılar. Ve fi'l-asl mevcûd olmayub da sonradan hâdis olan nice illetler mevcûd ve ma'lûm oldığından çiçek illeti dahi bu kabîlden olarak ol târîhlerden sonra hâdis olması muhtemel olmağla kavl-i mezkûr pek de istib'âd olunamaz. Çin ahâlîsinin i'tikâdları dahi bu kavli te'yîd ider ki bundan sekiz yüz bu kadar sene mukaddem Çin'de çiçek hastalığı yok iken Kanton şehrine gelüb giden Basra tüccârından sirâyet[1] eyledi deyü iddi'â ideyorlar. Ve Amerika'da dahi mukaddemâ çiçek illeti yok iken Kolonb'un keşfinden sonra Avrupalular ile ihtilât hâsıl oldukda orada dahi hiçbir yerde görülmedik sûretde şiddetlü çiçek hastalığı zuhûr iderek pek çok nüfûs zâyi' olmuş idügi mervîdir. Her ne hâl ise sinîn-i ma'lûmeden berü illet-i mezkûreden her sene pek çok telefât vukû'a gelmekde iken aşı san'atının zuhûrı sıbyânı bu beliyyeden halâs[2] eyledi.

Aşının ibtidâ zuhûrı Memâlik-i Mahrûse'de olub şöyle ki hafîf çiçek çıkarmış olan çocukların kabarmış ve dolmuş olan çiçeklerinin suyını alub ve henüz çiçek çıkarmamış bir çocuğun kolunı çizüb ol suyı sürerek aşı eyledikleri yerde bir kabarcık çıkub anınla ol çocuk nöbetini savuşdırarak çiçek hastalığından halâs bulurdı.

Nezd-i Devlet-i Aliyye'de mukîm İngiltere ilçisinin zevcesi olan Madam Montegü Edirne'de bunun muhassenâtını[3] müşâhede idüb hattâ kendi çocuğunda dahi tecrübe (**s.235**) ve buna dâ'ir bin yüz otuz sene-i hicriyyesinde İngiltere'ye bir kıt'a mektûb tahrîr eylemiş ve İngiltere'de dahi lede't-tecrübe menâfi'i müşâhede kılınmış olmasıyla keyfiyyet sâ'ir taraflara münteşir olarak Avrupa etibbâsı tarafından kabûl ve tasdîk olunmuş ise de böyle min-tarafillâh gelan bir umûmî hastalığa ilâc itmek emr-i ilâhîye karşu gelmekdir deyü papaslar tarafından i'tirâz olundığına binâ'en evvel emirde Avrupa ahâlîsinin ekseri aşıyı kabûl itmeyüb tevcîz idenlere dinsiz nazarıyla bakarlar ve belki katlini vâcib gürürler idi. Binâ'en-aleyh Avrupa devletleri her kim evlâdını aşıladır ise bir mikdâr atiyye[4] virerek mu'âmele-i lütfiyye icrâ iderlerdi. Lâkin sonra herkes aşınm muhassenâtını müşâhede iderek ve çiçek hastalığına şifâhâne-i eltâf-ı ilâhiyyeden ihsân buyurulmuş bir devâ oldığmı i'tirâf iderek cümlesi kabûl idüb kendüleri akçeler sarfıyla çocuklarını aşılatmağa başlamışlardır.

Evvel emirde Fransızlar dahi bu bâbda tereddüd eylemişler ise de Volter gibi ba'zı mü'ellifler bunı tervîc idüb bi't-tecrübe menâfi'i müşâhede olunarak (1172) senesinde Fransa mekâtibinde dahi tasdîk olunmağla ale'l-umûm icrâsına mübâderet eylemişlerdir. Buna telkîh-i cederî[5] dinilüb el-hâletü hâzihî her tarafdan mer'iyyü'l-icrâ olan telkîh-i bakarî İngiltere etibbâsından Cenner[6] nâm tabîbin ihtirâ'ıdır ki tabîb-i merkûm bin yüz doksan târîhinde devleti tarafından ba'zı kurâ ahâlîsini aşılamağa me'mûr bulunub sağmalcılıkla[7] ta'ayyüş iden bir takım köylilere aşıdan bahs açmak istedikde ahâlî-i merkûme çiçek illeti nasıl şeydir dimeleriyle tabîb-ı merkûm anlara çiçeği ta'rîf itmege ibtidâr eyledigi sırada içlerinden ba'zıları bunun didigi bizim ineklerin memesinde zuhûr idüb de çobanların

1 Sirâyet: Geçme, bulaşma; yayılma; dağılma.
2 Halâs: Kurtulma, kurtuluş. Selâmete ermek.
3 Muhassenât: Üstünlük sebepleri. Güzel, hayırlı ve faydalı işler.
4 Atiyye: Hediye. Bahşiş. Lütüf ve ihsan.
5 Telkîh-i cederî: Çiçek aşısı.
6 Cenner: Edward Jenner.
7 Sağmalcılık: Süt sağanlar, sütçülükle uğraşanlar.

parmaklarına sirâyetle çıkan çıbanlar olmasun dimişler. Bu söz tabîb-i merkûmun nazar-ı dikkatini celb idüb tahkîk-i mâddeye kalkışmış ve tedkîk-i nazar itdikde ahâlî-i merkûmenin parmaklarında birer çiçek lekesi görmüş megerki ineklerin memelerinde zuhûr iden çiçek kabarcıkları sağılurken bir takrîb ile deşilüb suları sağan kimselerin parmaklarında olan çiziklerine veyâhûd bir sebeble derisini sıyrılmış yerlerine isâbetle te'sîr iderek bir nev' çıban çıkarmış olanlar bir dahi çiçek çıkarmazlarmış ve anlara aşı dahi te'sîr itmedigini merkûm Cenner tecrübe eylemiş ve bunun üzerine yirmi seneyi mütecâviz tecârîb[1] ile uğraşarak inek aşısını istihrâc[2] idüb hicretin (1213) senesinde buna dâ'ir bir risâle te'lîf itmiş ve ba'dehû Londra'ya gelüb tecrübeler göstererek inek aşısını meydâna (**s.236**) koymuş oldığından kendüsine İngiltere Devleti tarafından pek çok atâyâ virilmiş ve risâlesi her lisâna terceme olunarak inek aşısı münteşir olub encümen-i dânişler tarafından dahi kendüye nişânlar i'tâ olunmuşdur.

Erbâb-ı fennin tahkîk ve ifâdelerine nazaran çiçek hastalıgı nev'-i benî âdemin südüsi mikdârını itlâf idegeldiginden aşı mâddesinin zuhûrı pek hayırlu bir keyfiyyet olub ancak telkîh-i cederîde dahi yüzde bir telefât oldığından bütün bütün hatardan vâreste[3] olmamak hasebiyle ve telkîh-i bakarîde[4] aslâ hatar[5] ve tehlike vâki' olmamasıyla işbu telkîh-i bakarî muhtere'ât-ı tıbbiyyenin enfa'ı olan mevâddan oldığı hâlde ibtidâ-yı zuhûrunda telkîh-i cederîyi kâr ve pîşe idinüb anınla ta'ayyüşe me'lûf olan ba'zı etibbâ telkîh-i bakarînin redd ve inkârına tesaddî itmiş idi. Lâkin san'at-ı mezkûre müddet-i kalîle zarfında her tarafda münteşir olarak o makûle münkirînin sözleri mü'essir olamamışdır.

El-hâsıl aşı mâddesi ibtidâ Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de zuhûr ile bir nev' âdî ameliyyât kabîlinden iken Avrupa'da tabâbete ilhâk ile bir nev' san'at olmuşdur. Ammâ ibtidâ kim bulmuş ve nasıl bulunmuş buralara dâ'ir ma'lûmât-ı sahîha bulunamamışdır. Ba'zıları bunı ibtidâ Arablar bulmuş deyü rivâyet iderler ise de rivâyet-i mezkûre derece-i sübûta varmamışdır.

Ba'zıları dahi ibtidâ Anadolı Yörüklerinden zuhûr itmişdir ki anlardan birisi Der-aliyye'ye geldikde bir salgın çiçek hastalıgına tesâdüf itmekle bu illetim bizlerde böyle mazarratı[6] olmaz zîrâ biz ineklerimizin memelerinden sirâyetle çobanların parmaklarında çıkan çiçekden aşı alub her sene çocukları aşılarız. Anın üzerine bir dahi çiçek çıkarmazlar. Didiginde ba'zı ashâb-ı merâk bunı tecrübeye kalkışmış olduklarını Madam Montegü duyub İngiltere'ye tahrîr itmişdir deyü rivâyet iderler lâkin inek aşısı ber-minvâl-i muharrer bin iki yüz on târîhinden sonra münteşir olub andan evvel lakırdısı yok idi.

Bazıları dahi san'at-ı mezkûre Çerkes ve Abaza ve Gürci milletlerinden birinde zuhûr itmişdir. Fakat bunlardan kangısı bulmuş oldığı ma'lûm degildir. Çünki kabâ'il-i mezkûre köle ve câriye bey' ve şirâsıyla[7] ticâret idüb çiçek ise veche-i insânda olan hüsn ve anı

1 Tecârîb: Denemeler, tecrübeler.
2 İstihrâc: Çıkarma, çıkarılma, bulma.
3 Vâreste: Kurtulmuş. Serbest, rahat. İlişiksiz.
4 Telkîh-i bakarî: İnek memesi kabarcıklarından alınan serumla yapılan aşı.
5 Hatar: Tehlike, korku.
6 Mazarrat: Zararlar, ziyanlar.
7 Bey' ve şirâ: Alım satım işleri, ticaret.

izâle iderek ticâretlerine nakîsa getürdiginden bunun bir çâresini arayub bulmağa mecbûr olmalarıyla teftîş iderek aşı san'atını bulmuşlardır deyü rivâyet (**s.237**) iderler. Lâkin akvâm-ı merkûme içinde hâlâ böyle bir san'at olmayub hâlbuki bir kavm böyle bir mütâla'a-i esâsiyye üzerine teftîş ve taharrî ile buldığı san'atı müddet-i kalîle zarfında bütün bütün terk ve ferâmûş[1] itmesi bir emr-i müsteb'ad oldukdan başka akvâm-ı merkûmenin gerek ol zamândaki ve gerek şimdiki hâllerine nazaran bu makûle sanâyi' içün zihin yormaları pek de me'mûl olunmadığından bu rivâyete dahi sahîh nazarıyla bakılamaz.

Kaldı ki bu bâbda bize sened olacak şey ancak merkûme Madam Montegü'nün ber-vech-i sâbık Londra'ya yazmış oldığı mektûbıdır. Madam Montegü ise bu mektûbı (1717) sene-i mîlâdiyyesi Nisan-ı Frenkîsi'nin biri târîhiyle Edirne'den yazmış olub muktezâ-yı me'âline göre ol vakit aşı keyfiyyeti Edirne'de usûl ve âdet ve belki bir nev' san'at hükmüne girmiş oldığına nazaran andan haylî seneler mukaddem bu mâdde Edirne'de cârî idügine hükm olunur. Ve aşı mâddesi tabâbete dâhil olub da Avrupa'dan Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye gelmeden Edirne'de bu husûsun mevcûd oldığı ba'zı ihtiyârlardan mesmû'umuz olmuşdur. Fakat mevcûdı ve vakit ve keyfiyyet-i îcâdı mechûlümüzdür. İsbât ve îzâh mes'ele zımnında Madam Montegü'nün zikr olunan mektûbunun tercemesi zîrde (7) rakamıyla îrâd olunur.

Garîbdir ki işbu aşı san'atı ber-vech-i bâlâ Edirne'den Avrupa'ya gitdikde papasların i'tirâzât-ı şedîdesine[2] uğrayub güç hâl ile kabûl olunarak ikmâl olundukdan sonra dönüb etibbâ vâsıtasıyla İstanbul'a geldikde dahi gürûh-ı muta'assıbîn tarafından pek çok i'tirâzlar vukû'a gelmişdir. Lâkin Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri'nin irâde-i kat'iyyesiyle mevki'-i icrâya konulmuşdur.

Haleb ve Kürdistân ve Lûristân taraflarında ale'l-umûm herkesde çıkub bir sene zarfında geçen ma'rûf çıban ki İrân'da sâlik ve Türkce hurma çıbanı dinilür bunun aşısına dahi teşebbüs olunmuş ise de aşı ile zuhûr idenin gerek müddetce ve gerek şiddet ve hiffetce tabî'isinden farkı görülmedigi cihetle terk olunmuşdur. Ve egerçi mezkûr çıban ekseriyâ yüzde çıkub leke bırakdığından aşı san'atıyla bir görünmeyecek yerde çıkarıldığı sûretde şu yüzden fâ'ide olmak lâzım gelür ise de henüz lâyıkı vechile tecrübe olunub olunmadığı ma'lûmumuz degildir. Biz yine sadede gelelim.

Bâlâda beyân olundığı üzre sefer-i heft-sâlede Fransa Devleti za'îf düşerek dâhilen ıztırâbı kemâlde ve hâricen nüfûzsuz bir hâlde bulunub Rusya ve Prusya devletleri Fransa'nın bu hâl-i za'fından istifâde itmek üzre Katolik mezhebinde bulunan Leh Devleti'nin (**s.238**) memâlikinde mevcûd olan Ortodoks ve Protestan mezhebindeki Hristiyanlara mezhebce hukûk-ı müsâvât ve serbestî virilmek bahânesiyle Leh Devleti'nin umûrına müdâhale idüb bu keyfiyyet Fransa'nın pek gücüne gitmiş ise de bir tarafdan Lehlüleri ve dîger tarafdan Devlet-i Aliyye'yi Rusya aleyhine tahrîk ve teşvîkden başka işe yarayacak bir teşebbüsde bulunamışdır.

Devlet-i Aliyye o zamân tanzîm-i askere muhtâc olub muhârebe idecek hâlde degil iken dördüncı ve altıncı fasıllarda beyân olundığı üzre seksan iki senesi sefer-i meş'ûmı açıldı Lehlüler dahi müdâfa'aya kıyâm itdiler ise de Avusturya Devleti dahi devleteyn ittifâkına

1 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkma.
2 İ'tirâzât-ı şedîde: Şiddetli itiraz.

idbâl olunarak seksan altı sene-i hicriyyesinde Lehistân'ın düvel-i selâse[1] beyninde birinci mukâsemesi[2] icrâ idildi. Devlet-i Aliyye dahi Kaynarca mu'âhede-i muzırrasını kabûle mecbûr oldı. İşte ol esnâda Fransa Kralı Onbeşinci Luyi vefât idüb hafîdi Onaltıncı Luyi zîrde beyân olunacağı vechile âbâ ve ecdâdının itdiklerini çekmek üzre yirmi yaşında oldığı hâlde Fransa tahtına cülûs ve Almanya İmparatoriçesi Mariya Terezya'nın bed-baht olan kızı (Mari Antuanet)'i tezevvüc itmişdir.

Luyi niyyeti güzel bir zât olub ancak ol asra muvâfık olmayacak derece ta'assuba mâ'il ve dirâyet ve cesâreti asrın hall-i müşkilâtına kâfil[3] ve kâfî degil idi. Binâ'en alâ-zâlik ceddinin zamânında çoğalmış olan dinsiz kimselerin nüfûzı tenezzül itdigi gibi bir vakitden berü her dîn ve mezheb ve de'b-i âdâb ve hüsn-i ahlâk hâricinde olarak yapılub meydâna çıkmış olan te'lîfât dahi i'tibârdan düşüb ve efkâr-ı umûmiyye başka şekle girmege başlayub oldukca fazîlet ve merhamet tarafına teveccüh olunmuş ve vükelâsını ekseriyâ ehl-i ırz takımından intihâb iderek güzel nizâmlar vaz' ve te'sîs ve münâsib tedbîrler ittihâz ile ceddinin sû-i harekâtı ve Luyi Katorz'un kesret-i muhârebâtı âsârından olmak üzre Fransa'ya âriz olan fenâ hâllerin ıslâhına ve ahâlînin terakkî-i sa'âdet-i hâline sa'y itmiş oldığından mebde'-i hükûmeti memdûh[4] idiyse de mukarrebîn ve kurenâsı nezdinde öyle ehl-i ırz âdemler makbûl olmadığından her gûne tedâbîr-i haseneye karşu muhâlefetler peydâ olurdı. Luyi dahi ıslâhât-ı lâzımenin icrâsında tereddüd ider ve her dürlü tezvîrât ve ilkâ'âta kulak asar idi. Ve re'îsü'l-vükelâ nasb itdigi (Murpa)[5] ihtiyâr ve sebük-mağz[6] bir âdem olmağla Fransa'nın sû-i ahvâlini görüp durur iken teşebbüsât-ı cedîdenin lüzûmını derk ve iz'ân idemediginden cism-i devletin istirâhatıyla (s.239) bu misillü avârızın bi't-tabi' mündefi' olacağı ümîdinde olarak Luyi ba'zı ıslâhât-ı cedîdenin icrâsını der-miyân itdikce me'mûriyyetinden isti'fâ eyler ve ileri gitmek şöyle dursun eski hâl ve hey'ete rücû'a çalışur. Ve tecdîd-i ahvâl ve usûl ile ıslâh-ı umûr-ı idâreye muhâlefet itmekde olan bir takım imtiyâz-perestlere yeniden gayret getürir idi. Ol asırda böyle efkâr-ı atîkada musırr[7] olan bir şahsm re'îsü'l-vükelâ nasb olunması büyük hatâ idi. Zîrâ ol vakit Fransa'da gınâ ve servet hep asil-zâdegân ile papas sınıflarında ve emlâkın sülüsânı anların tasarrufunda iken bunlar hazîne-i devlete gûyâ hediyye ve i'âne sûretiyle pek cüz'î şey virüb hadden ziyâde istîfâ olunan virgü ve tekâlîf-i sâ'ireyi hep ehâd-ı nâs sınıfı virirdi. Bundan başka ehâd-ı nâs papas ve piskoposlara öşür virüb asil-zâdegânın dahi pek çok angaryalarında istihdâm olunurlardı.

El-hâsıl ehâd-ı nâs çalışub hem kendülerini hem devleti idâre itmekde olsun asil-zâdegân bilâ-ta'b oldukları vâridâtı hep zevk ü safâ ve sefâhet yoluna harc itmekde ve papas sınıfı dahi halk sırtından geçinerek tenbellik ile vakit geçürmekde idi. Kaldı ki bi'l-fi'l hidmet-i dîniyyede bulunan papasların vezâ'if-i âdî sûretde olub kilisa ve manastırlara merbût olan vâridâtın ekseri pâye ve unvân ashâbı olan piskoposlara me'kel olmuş idi. Ve devletin ekser vâridâtı kumpanyalara ilzâm olundığından biraz âdem bu yoldan kolaylıkla

1 Düvel-i selâse: Üç devlet.
2 Mukâseme: Taksim etme, paylaşma, bölüşme.
3 Kâfil: Bir işi üstlenen, yüklenen; kefil olan.
4 Memdûh: Medholunmuş, övülmüş; övülecek.
5 Morpa: Maurepas- Jean-Frederic Phelypeaux.
6 Sebük-mağz: Hafif beyinli, düşüncesiz. Ahmak. Akılsız.
7 Musırr: Direnen. Ayak direyen. Vaz geçmeyen. Sebat eden. Sözünden dönmeyen.

zengîn olub sâ'iri hâl-i fakra[1] düşerek böyle yolsuz tahsîl olunan mebâliğ-i külliyyeden devlet dahi fâ'ide görmezdi. Ve mültezimler ekseriyâ müteneffiz âdemler ile şerîk olub kimseden ihtirâz itmeyerek nizâmâtın hâricinde tahsîl-i emvâl iderlerdi. Devlet dahi vâridâta sekte gelmemek içün mültezimîne pek ziyâde müsâ'ade iderek cüz'î mâl kaçıranlar hakkında büyük ukûbetler icrâ iderdi.

Bununla berâber her san'at ve ticâret taht-ı inhisârda olub meselâ çok yerlerde zahîre ticâreti birkaç âdeme münhasır oldığı hâlde degirmenler ve degirmene zahîre getüren hamallar dahi mahdûd ve ma'dûd olarak ziyâdeye tecâvüz itmezdi.

Luyi'nin mâliyye nâzırı nasb eylemiş oldığı (Turgo)[2] gayyûr ve müsta'idd (ekonomi politik) ya'nî esbâb-ı servet ve ma'mûriyyet-i umûmiyye ilmine âşinâ bir zât olub mâliyyece lâzım gelan ıslâhâta güzelce teşebbüs iderek bir haylî sû-i isti'mâlâtı def' idüb devletin masârifi vâridâtını haylî tecâvüz iderken virgü ve tekâlîfi tezyîd itmeksizin ve istikrâza muhtâc olmaksızın mücerred hüsn-i tedbîr ile muvâzene açığını günden güne taklîl ile berâber duyûn-ı hazînenin fâ'izini dahi refte refte te'diyye[3] eylerdi ve zirâ'at (s.240) ve ticâret ve sanâyi'in tezâyüd ve terakkîsine mâni' olan inhisâr usûlünün ilgâsı ve tenbelhâne hükmünde olan manastırların haylîsini kapatdırub ma'ârif-i umûmiyyenin terakkîsi içün mektebler küşâdı ve idâre-i umûr-ı devletin ıslâhı ve imtiyâzâtın ilgâsıyla her mâdde hakkında kavânîn-i cedîde tanzîmi gibi tedâbîr-i lâzımeye teşebbüs idüb bunlar kral nezdinde dahi karîn-i kabûl olarak birazını icrâ itdirmiş ise de teşebbüsât-ı vâkı'a asil-zâdegân ile papas sınıfının menâfi'-i mahsûsalarına dokundığından anların indinde makbûl olmayub bu cihetle parlamento tarafından muhâlefet olunmağla Turgo dürlü müşkilâta tesâdüf iderek teşebbüsâtının bir çoğunı mevki'-i icrâya getüremeyüb nihâyet isti'fâya mecbûr olmuşdur. Onaltıncı Luyi teb'asını pek sevdiginden Turgo ile anm re'yine muvâfık olan Malzer Beg[4] efkârını tahsîn itmiş ise de icra'âtda korku ve gevşeklik gösterdiği ve büyük tedâbîri anlayamayub küçük tedbîrler büyük fenâlıklara ilâc olur zu'munda bulundığı cihetlerle Turgo'nun infisâlinde ekser teşebbüsâtı def'aten ilgâ olunmağla bunca tedâbîr-i hasene hep semeresiz kalmışdır. Ma'a-mâfih Fransa'nın ahvâlini Luyi'nin epeyce anlamış oldığı bundan anlaşılur ki Turgo'nun infisâlinde[5] ana hitâben (sen benden bahtlısın ki me'mûriyyetini terk idebilürsin) dimiş oldığı mervîdir.

Bu sûretle umûr-ı mâliyye yine eski hâline rücû' ile az vakit zarfında fenâlaşdığından Turgo'nun azli hatâ ve gidilan yolun yanlış oldığı meydâna çıkmağla umûr-ı mâliyyede ma'lûmât ile ma'rûf olan (Neker'in)[6] mâliye nezâretine getürilmesi husûsuna karâr virilüb ancak asil-zâdegândan olmadığından başka Protestan mezhebinde bulundığından ol vaktin hükmünce nezâret unvânı virilemeyüb mâliye müfettişi unvânıyla me'mûr idilmiş idi. Neker fi'l-asl sarrâfândan[7] müsta'id ve zengîn bir âdem olarak sarrâfân ve tüccârân indinde i'tibârı oldığından Fransa Devleti'nin i'tibâr-ı mâlîsini tecdîd içün nasbı münâsib olmuş idi. Ancak

1 Hâl-i fakr: Fakirlik, fukaralık içinde.
2 Turgo: Anne Robert Jacques Turgot.
3 Te'diyye: Ödeme; ödenilme.
4 Malzer Beg: Guillaume-Chrétien de Lamoignon de Malesherbes.
5 İnfisâl: Ayrılma, yerini bırakıp gitme. Azledilme, me'murluktan çıkarılma.
6 Neker: Jacques Necker.
7 Sarrâfân: Sarraflar.

Neker sırf bir sarrâf olub ıslâhât-ı mâliyyenin mevkûfun aleyhi olan dekâyık-ı mülkiyyeyi bilmediği hâlde hod-pesend[1] bir âdem olarak Turgo'nun teşebbüsâtına bütün bütün zıdd ve muhâlif olan bir sarrâflık yoluna giderek bir açığı hüsn-i idâre ile kapatmak kâbil iken hemân istikrâz sevdâsında bulunurdı. Ve müddet-i me'mûriyyeti olan dört sene zarfında istikrâz usûlini pek güzel kullanarak egerçi dolab-ı idâreyi çevirmişdir. Lâkin tedâbîri hep Zeyd'in küllâhını Amr'a ve Amr'ın küllâhını Bekr'e giydirmek gibi rûz-ı merre[2] zuhûra gelan müşkilâtın def'i zımnında muvakkat şeyler idi. El-hâsıl Fransa'nın umûr-ı mâliyyesi günden güne fenâlaşmakda idi. Biz gelelim şimdi Rusya'nın keyfiyyet-i tevessü' ve terakkîsine.

(**s.241**) Rusyalu ki fi'l-asl kavî ve şöhretli bir devlet degil iken el-hâletü hâzihî kürre-i arzın dokuz parçasından bir parçasına mâlik olmuş bir hey'et-i cesîmedir bu heykel-i cesîmin mü'essisi sâlifü'z-zikr Büyük Petro'dur. Fakat Rusyalunın kuvvet alub da bi't-tedrîc[3] hudûd-ı hâkâniyyeye ta'arruza kesb-i isti'dâd eylemesi Kazan ve Ejderhân eyâletlerini istîlâ ile başlamışdır. Şöyle ki Cengizîlerin bir fırkası Bahr-i Hazar'ı dolaşarak Kazan'da best-i besat hükûmet eylediklerinde Rusyaluyı harâc-güzâr[4] idüb umûr-ı dâhiliyyelerine dahi müdâhale iderlerken Kırım Hanlığı bir küçük hükûmet idi.

Mu'ahharen Kazan Hükûmeti'ne za'f-ı küllî ve inhitât-ı celî ârız ve hanlarının silsile-i nesebi münkarız olmağla Kırım'a tâbi' gibi kalub hattâ Kazan Hanlığı'na Kırım sultânlarından biri nasb ve irsâl olunacak oldukda çünki matmah-ı nazarları Kırım Hanlığı oldığından indlerinde Kazan Hanlığı müsteskil addolunurdı. Lâkin Tatarlar içindeki ihtilâldan Rusyalular istifâde iderek refte refte kuvvet alub Kânûnî Sultân Süleymân Hazretleri'nin evâhir-i ahd-i saltanatlarında Kazan ve Ejderhân eyâletlerini zabt ve istîlâ eylediler. Andan sonra Kırım Hanları birkaç def'a Moskov şehrine kadar Rusya memâlikini nehb ve ihrâk itmişler ise de Kırım Hanlarının kuvveti külliyyetlü Tatar süvârîsinden ibâret olarak kuvve-i külliyye ile böyle bir tarafı urub geçerler idi. Ammâ urdukları yerleri zabt ve muhâfazaya iktidâr hâli kendülerinde mefkûd idi. Fakat Rusyalular dahi Tatarların bu ta'arruzlarından halâs içün Kırım hanlarına senevî harâc bedeli olmak üzre bir mikdâr virgü virüb bu hâlde zikr olunan iki iklîm-i cesîmi zabt ile tevsî'-i memâlik itmiş oldılar. Ve egerçi Kırım Hanları Rusyaludan harâc deyü sıraların be-her sene tahsîl ide geldikleri hâlde bu eyâletlerin istirdâdına[5] muktedir degiller ise de Devlet-i Aliyye'nin himmetiyle bunların istirdâdı ol vakit emr-i heyyin[6] iken Cengizîlerin mîzâclarında öteden berü fitne ve mefsedete meyl-i tâmm görildiginden Kazan ve Deşt-i Kıpçak taraflarında kuvvet bulmaları nezd-i Devlet-i Aliyye'de tasvîb olunamayub reviş-i musâlaha ana göre idâre oluna gelmesiyle veyâhûd esbâb-ı sâ'ire iktizâsıyla bu eyâletlerin istirdâdına teşebbüs olunmayarak ve Rusyalular ol vakit birşey yerine konulmayarak o tarafa ehemmiyyet virilmeyüb Nemçe tarafında fütûhât-ı cedîdeye hasr-ı efkâr olunmuş idi. Hâlbuki Macaristân ve Hırvatistân fütûhâtıyla uğraşmakdan ise bu iki eyâletin zabt ve muhâfazası Devlet-i Aliyye'ce enfa' ve Yavuz Sultân Selîm'in bâlâda şerh olunan meslekine ufak idi. Çünki Kafkas ve Ejderhân ve Kazan ahâlîsini ele aldığı

1 Hod-pesend: Kendini beğenmiş, kendini beğenen.
2 Rûz-ı merre: Her günkü, günlük.
3 Bi't-tedrîc: Derece derece, azar azar.
4 Harâc-güzâr: Haraç verici, haraca bağlanmış.
5 İstirdâd: Geri almak. Geri almayı istemek.
6 Emr-i heyyin: Kolay, rahat.

takdîrde kurb-ı mücâneset[1] ve ekserinde ittihâd-ı (**s.242**) mezheb ve diyânet hasebiyle bi't-tabi' havza-i hükm-i hilâfete dâhil ve Osmânluya mültehik[2] olurlardı. Ol hâlde refte refte Kırım dahi sâ'ir eyâlât-ı Devlet-i Aliyye şekline girerdi. Ve Ejderhân ve Kazan vâsıtasıyla Tataristân-ı Kebîr taraflarında dahi Devlet-i Aliyye'nin nüfûzı cârî olurdı. Ve bu vechile ol taraflarda kazanılan sermâye ile Macaristân gibi nice memâlikin zabt ve muhâfazası kâbil olurdı. Her ne hâl ise böyle bir mütâla'a-i esâsiyyede vukû'a gelan hatâdan Rusyalu istifâde iderek ol iki eyâlet-i cesîmeyi istîlâ itmişdir.

Ejderhân eyâleti Hâcı Turhan ülkâsıdır ki Deşt-i Kıpçak'dan ayrılmış bir sahrâ-yı vesî'adır. Hâcı Turhan sâdâtdan[3] bir zât olub binâ itdigi mescidin yanında etrâfdan gelenler ebniye inşâ itmeleriyle Hâcı Turhan karyesi hâdis olmuş idi mürûr-ı zamân ile etrâf ve eknâfdan biriken köyliler orada tecemmu' iderek karye-i mezbûre bir şehr-i cesîm olub efvâh-ı nâsda[4] Ejderhân deyü şöhret bulmuşdur.

Ejderhân eyâleti cenûben Dağıstân şimâlinin ser-hadd-i şimâlîsinde vâki' Kızlar[5] ve Kabartaylar hudûdına müntehî oldığından Rusyalu bu eyâleti zabt itmekle diyâr-ı Kafkas'a ta'aruz idebilmek isti'dâdını hâsıl itmiş idi. Lâkin o zamân kendüsi intizâmsız bir hâlde bulundığından ve Rusya'nın eski askeri olan İsterlic ocağı ara sıra inâre-i şerâre-i fitne ve ihtilâl ide geldiginden ol havâlîce haylî müddet Rusyalular bir şey yapamadılar mu'ahharen müşârün-ileyh Petro zuhûr ile devletinin dâ'ire-i miknet ve iktidârını tevsî' itmek emeline düşüb Rusya Memâliki ise şûre-zâr[6] oldukdan başka tevessü'-i ticâretin sebeb-i müstakılli ve beyne'd-düvel kesb-i iştihâr ve miknete medâr küllî olan kuvve-i bahriyye olmadıkca nâ'il-i emel olamayacağını derk ve teyakkun[7] itmekle hem civârı olan devletlerin memâlikine tecâvüz ile tevsî'-i memâlik itmegi kurmuş ve Rusya Devleti'nin Avrupa usûli üzre tanzîmine kıyâm itdigi sırada bir bölük mu'allem asker tertîb iderek kendüsini dahi âdeten bir nefer hükmüne koymuş ve bu bölügi bi't-tedrîc tezyîd iderek büyücek bir tabur yapmış idi. Ve bâlâda beyân olundığı üzre Devlet-i Aliyye ile Venedik ve Nemçe ve Leh devletleri miyânelerinde sinîn-i adîdeden berü mümdet[8] olan muhârebeyi fırsat ittihâz iderek düvel-i merkûme ile bi'l-ittifâk Kırım cânibine sevk eylemiş oldığı ordusı münhezim olmuş iken (1108) senesinde yine bir ordu sevk idüb kendüsi dahi tabur-ı mezbûr ile birlikde gitmiş ve Azak Kal'ası'nı istîlâ itmişdir. Azîmet ve avdeti esnâsında hem idâre-i umûr-ı hükûmet ve hem tabur-ı mezkûrda edâ-yı hidmet iderek (**s.243**) pâyitahtı olan Moskova şehrine vâsıl oluncaya dek binbaşılık rütbesini ihrâz itmiş idi. İşte bu seferde Petro asâkir-i mu'allemenin fâ'idesini bi'z-zât müşâhede itmekle teksîrine ikdâm iderek on iki bine iblâğ eylemişdir. Ve (1112) senesinde akd olunan musâlaha mûcebince taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Azak Kal'ası ve ana tâbi' olan bi'l-cümle atîk ve cedîd kasteller ve Azak'dan Kuban cânibine doğrı on sâ'atlik arâzî Rusya'ya terk olunmuşdur.

1 Mücâneset: Bir cinsten olma, benzeme, hemcinslik.
2 Mültehik: İlhak etmiş, illıak olunmuş, katılmış.
3 Sâdât: Seyyitler. Hazret-i Peygamber soyundan gelenler ve onun izinden gidenler.
4 Efvâh-ı nâs: Halkın ağzı, lisanı.
5 Kızlar: Kizlyar şehrinin diğer adı.
6 Şûre-zâr: Çorak yerler, verimsiz araziler.
7 Teyakkun: İyiden iyiye araştırıp şüphesiz tam olarak bilmek. Tam yakınlık hâsıl etmek.
8 Mümdet: Uzayan. Sürekli, devamlı. Uzanmış, çekilmiş, imtidâd etmiş.

Petro bu vechile Azak Kal'ası'na mâlik olarak Rusyalunın ticâret-i bahriyyesi içün bir mahrec peydâ ve bu ticârete merkez olmak üzre Taygan Kal'ası'nı binâ itmişdir.

Ba'dehû tebdîl-i ziyy[1] ve kıyâfet ile Felemenk'e gidüb sanâyi' öğrenmek içün bi'z-zât marangozluk ve yevmiyye ile amelelik itdikden sonra Londra'ya gidüb oradaki sanâyi' ve i'nâlâta ihâle-i nazar-ı dikkat ve ikmâl-i fünûn-ı riyâziyyeye gayret ve ba'dehû memleketine avdetinde İsterlic ocağını imhâ ve ilgâ ile hükûmeti yed-i istiklâline alub istedigi gibi devletini tanzîme mübâderet eyledigi sırada İsveç Devleti Danimarka ve Leh devletleriyle harb üzre bulundığından Petro Danimarka ve Leh devletleriyle ittifâk iderek İsveç Devleti'ne i'lân-ı harb idüb bidâyet-i emirde mağlûb olmuş ise de nihâyet Poltava vak'ası'nda gâlib gelerek İsvec Kralı Boğdan tarafına firâr ve iltică itmekle Petro İsveçlünün Bahr-i Baltık kenârında mutasarrıf oldığı kılâ' ve bikâ'ın ekserini istîlâ eylemişdir.

Fasl-ı râbi'de beyân olundığı vechile İsveç Kralı'nın ihtârâtı[2] üzerine i'lân olunan sefer-i hümâyûnda vukû' bulan Prut mu'arrekesinde Petro bir büyük muhâtaraya düşmüş iken (1123) senesinde Baltacı Mehmed Paşa ile mağlûbâne akd eylediği musâlahada Azak ve Taygan kal'alarını Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm eylemek şartını ve şurût-ı sâ'ire-i şâkkayı kabûl ile kurtulmuş ve Baltacı'nın afv ve emânı hâvî olan ve sinân-ı zafer-nişân sâyesinde yazılan buyuruldısıyla memleketine avdet idebilmiş iken (ع) mar-ı sermâdîdeye[3] Rabbim güneş göstermesün mü'eddâsınca başı selâmete irdigi gibi îfâ-yı ahdden nükûl ve Azak ve Taygan kal'alarmın redd ve teslîminden imtinâ' ile Azak Denizi'nde sefîne i'mâline ikdâm ve İsveç'den aldığı arâzînin i'mârına ve hâlâ Rusya Devleti'nin pâyitahtı olan Petersburg şehrinin binâsına kıyâm ile berâber Rusya kralları öteden berü çar unvânıyla mu'anven[4] iken Petro imparator unvânını dahi elkâb-ı sâ'iresine ilâve kılmışdır.

Petro'nun tasavvurâtı pek vâsi' olub istîfâsına ömrinin vefâ itmeyeceği der-kâr oldığından (**s.244**) kendüsünden sonra bakiyye-i tasavvurâtının îfâsı içün ahlâfına bir vasiyyetnâme tahrîr ile (1138) târîhinde desîse-hâne-i dünyâyı terk idüb gitmişdir.

Ve egerçi Petro efkârını herkesden ihfâ idüb vefâtı dahi füc'eten[5] gibi zuhûr iderek kendü kalemiyle öyle bir ta'lîmnâme yazmağa vakti olmadığı ba'zı müverrihîn tarafından iddi'â olunmuş ise de evvelce yazub bırakmış olması muhtemel oldığı hâlde Petro'nun vasiyyetnâmesi unvânıyla haylî vakitden berü meydâna çıkub münteşir olan varaka ol zamândan bu günlerimize kadar Rusya Devleti'nin kâffe-i harekât-ı resmiyye ve harbiyyesinin bir icmâl-i sâdıkı göründiginden bir sûreti zeyilde (8) rakamıyla îrâd olunur.

Her ne zamân Devlet-i Aliyye Almanya imparatoruyla muhârib olsa Rusyalunun istifâdeye kalkışması politikası iktizâsmdan olmağla Sultân Mahmûd-ı Evvel zamânında açılan Nemçe seferinde dahi Rusyalu imparatora i'âne[6] zımnında Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı harb idüb (1152) senesinde akd olunan mu'âhede mûcebince Azak Kal'ası Rusyaluya terk ve ferâğ idilmişdir. Rusya Devleti ise Azak Kal'ası'na mâlik oldığı gibi kendüsi içün

1 Tebdîl-i ziyy: Kılık değiştirme.
2 İhtârât: Hatırlatmalar, dikkati çekmeler, tenbihler.
3 Mâr-ı sermâdîde: Kışın soğuğundan uyumuş ve uyuşmuş yılan.
4 Mu'anven: Ünvanlı, debdebeli, tantanalı.
5 Füc'eten: Apansızın. Birdenbire. Ansızın. Hiç beklenmedik anda.
6 İ'âne: Yardım. İmdat. Yardım için istenen, toplanan şey.

Karadeniz'e inmek ve Kuban Nehri boyına doğrı hareket ile memâlik-i Kafkasya'ya ta'arruz itmek yolları açılmış oldığından Devlet-i Aliyye muhâfaza-i hudûd içün bahren Yeni Kal'a'yı ve berren Acu ve Temrek (Tamrak) kal'alarını inşâ ve i'mâr eylemişdir.

Çünkü Kuban Nehri iki şu'beye bulunarak ve her şu'besi teşa'ub[1] iderek biri Kızıltaş Limanı'na ve dîgeri Azak Denizi'ne munsab olarak ihdâs ve teşkîl itdigi Taman ve Mentena cezîrelerinde ve Kuban boyunda Kırım'a tâbi' Tatarlar ile Rusya'ya muhâlif olan bir cins Kazaklar sâkin olurlardı. Ve Taman Adası ki Ada-i Şâhî dahi dinür müntehâ-yı cânib-i şarkîsinde Temrek Kal'ası vâki' olub vaktiyle gerek Kızıltaş Kal'ası ve gerek bu Temrek Kal'ası kabâ'il-i Çerkes ve Abaza eşkıyâsının def'-i mazarratları zımnında binâ olunmuş ise de ber-minvâl-i sâbık Rusyalu Azak Kal'ası'nı zabt eyledükde Temrek Kal'ası ana mukâbil olarak Rusyaluya bir sedd ve hâ'il[2] ittihâz olundukdan başka Taman'ın öte tarafında Kuban'ın Azak Denizi'ne munsabb oldığı mahallde sâlifü'z-zikr Mentena Cezîresi'nde dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya'ya karşu Acu Kal'ası yapılmış idi. Mervîdir ki Petro ber-minvâl-i meşrûh Azak Kal'ası'nı zabt ile Taygan Kal'ası'nı binâ itdikden sonra Acu Kal'ası'nın binâ olundığını göricek Taygan Kal'ası'nın binâsıyla uğraşmakdan ise Acu Kal'ası'nın yerini zabt idüb de orada bir kal'a binâ itmedigine nâdim olmuşdur. Zîrâ oradan Nehr-i Kuban ile Kızıltaş Limanı'na ve andan dahi Yeni Kal'a (**s.245**) Boğazı'na uğramaksızın Karadeniz'e çıkılmak kâbil olmağla orası zabt olundığı hâlde kendüsinin asıl merâmı ki Karadeniz'e gemi işletmek husûsı idi. Hem bu merâmına bir kesdirme yol olur hem de bu tarîkle Kızıltaş Limanı'na ayak basarak Taman'ı dahi sühûletle zabt idebilür idi.

Ve Rusyalu Kızlar havâlîsini[3] zabt ile Kırım Hanlığı muzâfâtından ma'dûd olan Kabartaylara ta'arruz itmege başlayub devleteyn beyninde mûcib-i münâza'a olayorlar deyü Kabartayların iki devlet beyninde sâhibsiz ve mevkûf kalmak ve bir tarafdan işlerine müdâhale olunmamak üzre sûret-i istiklâllerini dahi bu kerre Saltanat-ı Seniyye'ye kabûl itdirmiş idi. Bu hâlde yine Azak Kal'ası'nın Rusya'dan istirdâdı ârzûsı erkân-ı Devlet-i Aliyye'nin dimâğından çıkmazdı. Hâlbuki Acu ve Temrek kal'alarının istihkâmâtı Rusya'ya sedd-i sedîd olabilecek sûretde mükemmel olmadığından evvel emirde bunlara istihkâm-ı tâmm virilmek lâzım gelmegin bunların ikmâl-i istihkâmâtı keyfiyyetini ve Azak Kal'ası'nın istirdâd ve istihlâsı sûretini şerh ve beyân zımnında ol vakit lâyiha kılıklı kaleme alınmış olan bir coğrafya risâlesi manzûr-ı fakîr olmuşdur. Ve Temrek Kal'ası tamir ve tevsî' olundığı sûretde lâzım gelan taşların bir mikdârı civârında harâbe-zâr olan Anapa Kal'ası'ndan alınub bâkîsi dahi sefînelerle Yeni Kal'a tarafından nakl olunmalıdır deyü risâle-i mezkûrede musarrahdır. Lâkin bu tasavvurâtın biri icrâ olunamayub Rusyalu ise Kabartayları bir kerre himâye-i Devlet-i Aliyye'den tefrîk idicek çok geçmeksizin Küçük Kabartay'ı kendüye tâbi' kıldıkdan sonra Büyük Kabartay'a pençe-zen-i ta'addî olmağa başlamış ve bir tarafdan dahi Azak Denizi'nde kuvve-i bahriyyesini tezyîd ile Karadeniz'de donanma tedâriki emeline düşmüş idi.

(1175) târîhinde Rusya'da câlise-i sandalî-i imparatorî olan Katerina cihân-gîrlik sevdâsıyla Petro'nun bakiyye-i vesâyâsını icrâ ve infâza kalkışub ibtidâ Lehistân'a ta'arruz

1 Teşa'ub: Şûbelenme, dallanma, dal budak peyda etme, çatallanma.
2 Hâ'il: İki şey arasında veya bir şey önünde perde olan, manî olan, arayı kapayan, engel.
3 Kizlyar şehri ve civarı. Terek Irmağı'nın Hazar'a döküldüğü bölge.

eyledikde Devlet-i Aliyye andan sonra nevbet[1] kendüye geleceğini derk idüb bâlâda beyân olundığı üzre Fransalu tarafından dahi teşvîk olundığına mebnî (1182) senesinde Rusyaluya i'lân-ı harb iderek altı sene mümtedd olan muhârebede hasârât-ı azîmeye dûçâr olmuş ve Kaynarca karyesinde imzâ olunan ahidnâme gibi bir bâr-ı girân[2] altında kalmışdır.

El-hâsıl sefer-i mezbûrda düvel-i Avrupa mes'eleye ehemmiyyet virmeyüb Avusturyalu ise Devlet-i Aliyye ile Rusya aleyhine ittifâk itmiş iken bunun içün tedârik eylediği kuvveti (**s.246**) Rusyalu aleyhine isti'mâl idecek yerde Lehistân işime sarf iderek Lehistân'ın mukâsemesinde bir hisse-i münâsibe ile iktifâ ve Fransalu dahi yalnız lakırdı ile imrâr-ı evkât eylemişdir.

Kaynarca ahidnâmesi yirmi sekiz mâdde-i ma'lûme ile iki mâdde-i hafiyyeyi hâvî olub sûreti zîrde (9) rakamıyla tezyîl[3] kılınur.

Devlet-i Aliyye'nin bu muhârebe ve mu'âhedede mâddî ve ma'nevî vukû'a gelen zâyi'âtı hadd-i ahsâdan hâricdir Katerina ise me'mûlünden ziyâde fâ'ide-mend oldı.

Evvelâ Azak ve Taygan Rusyalu yedinde kaldıkdan başka Yeni Kal'a ve Kerş ve Kılburun kal'aları ve Ten Nehri[4] ile Özi Nehri arasında bir haylî yerler Rusya'da kaldı. Ve Kabartaylardan Devlet-i Aliyye keff-i yed itdi. Sâniyyen Kırım'da serbestlik usûli icrâ olunmağla Rusya'nın Tatarlar hakkında kazandığı hakk-ı himâyeden dolayı Kırım'ı ma'nevî istîlâ itmiş oldı. Sâlisen bi-hasebi'ş-şurût[5] Eflâk ve Boğdân'da ve Akdeniz adalarında Devlet-i Aliyye'yi ızrâr idecek nice ser-rişteler ele geçürdi. Râbi'an sefer esnâsında Rusya ve Prusya ve Avusturya beyninde Lehistân'ın icrâ olunan birinci mükâsemesinde Rusyalunın eline geçen kıt'ası Tuna sevâhiline asker sevk itmesini teshîl itmekle fî-mâba'd hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye îsâl-i hasâra Rusya içün bir suhûletli tarîk açdıkdan başka Leh Devleti'nin bütün bütün imhâsını dahi kuvve-i karîbeye getürdi. Ve'l-hâsıl Petro'nun vesâyâsından bir çoğunu husûle getürüb Avrupa'ca nüfûz ve şân kazandı.

Ol vakit mükâseme olunan Leh kıt'asının cesâmet ve ehemmiyeti Avrupa'ca geregi gibi ma'lûm olmadığından Avrupa devletleri Lehistân'ın bu mükâsemesine pek ehemmiyet virmemişler idi. Katerina ise Prusya kralı ile bi'l-ittihâd Fransa'nın Volter gibi meşhûr feylesoflarını ele alub anların vâsıtalarıyla kendülerinin bu misillü nâ-becâ hareketlerini kabûl ve tasdîk itdirirlerdi. Bunun gibi Katerina Devlet-i Aliyye ile olan mu'âmelesini dahi Avrupa nazarında haklı ve münsifâne gösterüb şöyle ki bu kadar galebeye mazhar olmuş iken şu kadarcıkla kanâ'at idüb istîlâ itmiş oldığı bunca memâliki redd ile mürüvvet itmiş nazarıyla bakarlardı. Lâkin sonra Avrupa devletlerinin gözine bir büyük diken olub anlar bu husûsda Devlet-i Aliyye ile berâber sa'y itmediklerinden büyük hatâda bulunmuş olduklarını anlamışlardır.

Kaynarca Ahidnâmesi'nde Kavm-i Tatar'ın umûr-ı mezhebiyyelerini şerî'at-ı İslâmiyye iktizâsınca (**s.247**) Pâdişâh-ı İslâm hakkına tanzîm itmeleri münderic olub ibâre-i mezkûre hutbe ve sikkelerinin Âl-i Osmân nâmına olmasıyla tefsîr idilmiş ve buna Rusya tarafından

1 Nevbet: Sıra; sıra ile görülen iş.
2 Bâr-ı girân: Ağır yük.
3 Tezyîl: Ekleme, katma, ilâve etme; altına devam etme, ilâve suretiyle yazma.
4 Ten Nehri: Don Nehri.
5 Bi-hasebi'ş-şurût: Şartlar bakımından.

dahi muvâfakat gösterilmiş ise de Kırım hanları tarafından buna ri'âyet idilmeyerek andan sonra Kırım'da kat' olunan sikkelerde Abdülhamîd Han Hazretleri'nin nâmı görülmeyüb Selîm Giray Han ile Devlet Giray Han'ın kesdigi sikkelerin bir yüzünde kendü isimleri ve bir yüzünde duribe fî-Bağçesarây deyü muharrerdir. Şâhin Giray'ın dahi ba'zı gümüş sikkeleri bu tarz üzre olub ammâ altun sikkelerinde ve gümüş sikkelerinin dahi ekserinde kendü nâmını şekl-i tuğrâ içime almışdır.

İSTİTRÂD

Vâsıf Efendi târîhinde meskûkât-ı atîkaya dâir bir fıkra-i istitrâdiyye yazmışdır ancak sikke ahvâli şimdi bir fenn-i mahsûs olarak erbâbı meskûkât-ı atîkayı taharrî ve tedârik ve ümem-i sâlifenin sikkelerini takım takım tertîb idüb bu sûretle târîhce dahi nice mühimm mâddeler keşf ü hall olunmakdadır. El-hâletü hâzihî Dersa'âdet'de dahi buna sarf-ı nukûd-ı mesâ'î iden zâtlar vardır ki Vâsıf'ın bu mebhasde yazdığı akvâli fenn-i mezkûra muvâfık olmadığından sikke bahsi her ne kadar sadedimizden hâric ise de bu bâbda dest-res olabildigimiz tahkîkât üzerine târîhimizi mütâla'a iden zevâta bir ilm-i icmâlî arz ve i'tâsı münâsib görülmüşdür. Ashâb-ı fennin tahkîkine göre sikke darb itmek iki bin altı yüz bu kadar sene mukaddem Yunanîlerin îcâdı olub andan evvel altun ve gümüşden masnû' sebîkeler[1] ve ana müşâbih şeyler ile mübâdele-i emvâl olunur imiş ve ümem-i kadîme kevâkibden[2] birer ilâh ittihâz ve her birine birer mizâc-ı mahsûs isnâd iderek anların nâmına bir takım timsâl ve sanemler yaparlar. Ve ceng ilâhı ve sulh ilâhı gibi birçok ilâhlar isbât iderler idi ki evâ'ilin bu esâtîr ve hurâfâtı dahi şimdi antikacılar beyninde bir fenn-i mahsûs olmuşdur. İşte ümem-i sâlife bu sanemlerin tesâvîrini sikkelerine dahi nakş itmişlerdir.

Yunanîler sikkelerine ba'zan böyle sanemlerinin resmlerini ve ba'zan eşcâr ve nebât ve cibâl ve put-hâne ve kal'a burcı misillü ebniye resmlerini ve ba'zan dahi hükümdâr-ı müstakill olanlar (**s.248**) kendü tasvîrlerini ve cumhûriyyet üzre idâre olunanlar dâru'l-hükûmenin yâhûd sikkenin darb olundığı beldenin nâmını nakş idüb Rûm sikkeleri dahi bu tarz üzredir. Yehûd dîninde tasvîr memnû' oldığından sikkelerine dâ'imâ ezhâr ve eşcâr ve emsâli şeyler nakş iderler idi. Keyâniyân sikkelerinin ba'zılarında iki tekerlekli araba üzerinde şâhlarının tasvîri ve bir tarafında küreklü bir kayık resmi ve ba'zısının bir yüzünde baykuş ve dîger yüzünde kanadlu ve kuyruğı balık kuyruğuna şebîh[3] bir at üzerinde şâh ve elinde ok yay sûreti ve ba'zısı tûlânî ve beyzîye karîb ve bir yüzi çukur olub bir yüzünde dahi yalnız şâhın elinde ok yay olarak tasvîri menkûş[4] bulunmuşdur. Ve daha bunlara mümâsil sikkeleri vardır.

Eşkâniyân Devleti İrân'da te'essüs itmiş olan Hükûmet-i Yunaniyye'nin enkâzıyla binâ olunmuş bir hükûmet oldığından anların sikkeleri Yunan sikkeleri tarzında ve hurûf-ı Yunaniyye iledir. Sâsâniyân sikkelerinin bir yüzünde şâhlarının tasvîrleriyle elkâb ve isimleri

1 Sebîkeler: Eritilerek kalıba dökülmüş şey, külçe. Kalıba dökülmüş altın veya gümüş.
2 Kevâkib: Yıldızlar.
3 Şebîh: Benzer, benzeyen, mümasil, nazir.
4 Menkûş: Nakşolunmuş. İşlenmiş. Nakış yapılmış. Boya ile süslenmiş.

ve dîger yüzünde âteş-gede resmi ve iki tarafında birer insân tasvîri nakş olunmuşdur. Çünki Sâsâniyân hânedânının mü'essisi[1] olan Ardeşir bin Babek Keyâniyân sülâlesinden idügini iddi'â ile Eşkâniyân'ın Yunanîlere ittibâ' ile mütedeyyin ve sâlik oldukları put-perestligi imhâ iderek Fars-ı kadîmin dîni olan âteş-perestligi yeniden vaz' ve te'sîs eylemiş oldığından sikkelerinde âteş-gede resmi ve Pehlevî hatt ile Fârisî ibâre nakşını iltizâm idüb ahlâfı dahi ana ittibâ' eylemişdir.

Vâsıf Târîhi'nde dir ki kable't-tûfân[2] sikke ahvâli mazbût olmayub lâkin ba'de't-tûfân bulunan defînelerde müdevver ve müka'ab altun ve gümüş kursaları[3] ve riyal şeklinde parçalar ve hurma çekirdegi gibi tûlânî[4] çubuklar bulunub üzerinde kalem-i tâbî'î didikleri işârât ve suver-i nebâtât ve temâsîl-i hayvânât ve eşkâl-i sâ'ire menkûş oldığı nakl olunur. Ba'de't-tûfân Pişdâdiyân ve Keyâniyân dahi kimi arslan ve kimi baykuş ve kimi ukâb sûretlerin sikke itdiler. Ke-ennehû şecî' ve zûr-âver ve tasarruf ve istiklâl-i sarf ve cümleye galebe iddi'âsında olanlar arslan sûretinde ve cümle ile müsâleme ve sükûn-ı nefs üzre olanlar baykuş ve ana benzer hayvânât-ı gayr-ı zâre sûretlerin ve bülend-pervâz ve bî-niyâz olmak iddi'âsın idenler ukâb sûretini ihtiyâr itdiler. Bunlardan ba'zılar ve mülûk-ı Nasârâ ve Mecûs'un ekseri pâdişâhlarının tasvîrini veyâhûd dâru's-saltanat ve bir belde-i mu'azzamânın şeklini ve ba'zılar serîr[5] ve tâc ve ba'zılar seyf[6] ve gûnâ-gûn eşyâ tesâvîrini ihtiyâr ile akçelerine revâc virdiler. Eşkâniyân devletlerinde (**s.249**) hem tasvîr ve hem lisânlarıyla mülûk esâmîsin ve târîhlerin yazarlar idi. Sâsânîler Devleti Yezd-i Cerd'de münkarız olub Nûşervân ol silsileden idi. Lugât-ı Fârisiyye ile mevzûn[7] beyitler ba'zıları ezhâr ve eşcâr ve nukûş-ı mütenevvi'a ile isimlerin yazdılar.

Vâsıf'ın bu akvâli sübût ve sıhhate makrûn olmadığı tafsîlât-ı sâbıkamızdan ma'lûm olur. Evvelâ Pîşdâdyân'ın ve anlara mu'âsır olan ümem ve akvâmın sikkeleri olmayub ber-minvâl-i sâbık sikke darbı bundan iki bin altı yüz bu kadar sene mukaddemce îcâd olunmuş idügi fennen isbât olunmuşdur. Sâniyyen tesâvir ve eşcâr ve nebâtât ve ebniye ve sâ'ire resmleri ekseriyâ Yunan ve Rûm sikkelerinde menkûş bulunub bunlar hâl ve mevki' ve diyânete müte'allik mülâhazât üzerine mebnî ve Yehûd sikkelerinde mutlakâ ezhâr ve eşcâr emsâli şeylerin resimleri menkûş olub bu dahi mücerred emr-i diyânetden nâşî idügi ashâb-ı fenn beyninde müsellemâtdandır[8]. Sâlisen Yunan ve Rûm sikkelerinin ba'zısında ba'zı ebniye ve cibâlin resmi veyâ bir şehrin ismi olub ammâ tamâm bir şehrin resmi sikkelerde görülmemişdir. Râbi'an Eşkâniyân sikkeleri hurûf-ı Yunaniyye ile ve Sâsâniyân sikkeleri bâlâda beyân itdigimiz vechile olub sikkelerde mevzûn beytler yazılması zuhûr-ı İslâm'dan haylî sonra Devlet-i Safaviyye'de ve Hind'deki İslâm devletlerinde âdet olmuşdur.

Zamân-ı sa'âdetde bedâvet-i Arab ve sezâcet-i millet hasebiyle sikke emrine takayyûd olunmayub eyâdî-i nâsda tedâvül iden nukûd bulundığı hâlde üzre ibkâ olunarak ekseriyâ

1 Mü'essis: Tesîs eden, kuran, temel atan; kuran, kurucu.
2 Kable't-tûfân: Tufan'dan önce.
3 Kursa: Yuvarlak, ve yassı nesne; küre, dâire ve her türlü dâire şeklinde nesne.
4 Tûlânî: Boyuna, uzunluğuna.
5 Şecî': Cesur, yürekli, yiğit.
6 Seyf: Kılıç.
7 Mevzun: Biçimli, yakışıklı. Vezinli, ölçülü. Güzel, uygun, düzgün.
8 Müsellemât: Doğruluğunda şüphe edilmeyen umumi bilgi ve kaideler.

mekâdîr-i mîzâniyye ile râyic olurdı. Ve bi'l-cümle bilâd-ı Arabistân'da câri olan dirhem ve dînâr mülûk-ı Fars ve Mecûs ve Hind ve Rûm sikkeleriyle meskûk idi. Çehâr-ı Yâr-ı Güzîn ridvânullâhi aleyhim ecma'în zamânlarında ve kezâ Devlet-i Emeviyye'nin evâ'ilinde cihâd ve gazâya hasr-ı nazar olunmağla darb-ı sikke husûsuna ihtimâm olunmamış idi. Fakat şark cânibinde ba'zı vülât[1] ve ummâl[2] gümüş üzerine tazr-ı Kisrevî üzre ya'nî hurûf-ı Pehleviyye ile Sâsânîler sikkesi tarzında sikke darb idüb hurûf-ı Arabiyye ile bir kenârına dahi kendü isimlerini ve devresine besmele ve tehlîl yazarlardı. Bunların bir haylîsi manzûr-ı fakîr olmuşdur. Bunlardan gördigimiz sikkelerin eu atîki (28) sene-i hicriyyesinde Ta[be]ristân'da vâki' Hertek nâm kasabada kesilmiş sikkedir ki hatt-ı kûfî ile devresinde bismillâhi Rabbî deyü muharrerdir. Ve Hazret-i Alî kerremallâhu vechehû hilâfetinde (37) senesinde kesilmiş sikkenin devresinde kezâlik hatt-ı kûfî ile veliyyullâh deyü muharrer oldığı ve (38) ve (39) senelerinde kesilmiş olanların devresinde ber-minvâl-i sâbık (**s.250**) bismillâhi Rabbî yazıldığı görülmüşdür. (60) târîhinde Dârâbgird'de ve (61) târîhinde Yezd'de kesilmiş olanların devresinde kezâlik hatt-ı kûfî ile yalnız bismillâh deyü muharrer olub bir kenârlarında dahi hatt-ı Pehlevî ile Abdullâh bin Zübeyr Emîru'l-mü'minîn deyü muharrer bulunmuşdur. Yine mezkûr sikkelerden (78) senesinde Besâ'da Haccâc nâmına kesilmiş olan sikkelerin hatt-ı kûfî ile kenârında el-Haccâc bin Yûsuf ve devresinde bismillâhi lâ-ilâhe illallâhu vahdehû Muhammedun Resûlullâh deyü yazılmışdır. Ve yine Taberistân sipeh-pedlerinde ya'nî ser-hadd muhâfızlarından Ömer nâm zâtın yüz yirmi iki ve yüz yirmi dört ve yirmi yedi ve yirmi dokuz senelerinde kesmiş oldığı sikkeleri manzûr-ı fakîr oldı. Hep uçlarında hatt-ı kûfî ile Ömer deyü muharrerdir. Ve bunlardan en mücedded[3] târîh ile gördiğimiz sikke (137) senesinde Taberistân ümerâsından Süleymân nâm zâtın kesdiği sikkedir ki kezâlik hatt-ı kûfî ile kenârında Süleymân ismi yazılmışdır. Bu sikkeleri Dersa'âdet'de bu fenne en ziyâde i'tinâ iden ve antika-hânesi meskûkât-ı şarkiyyece en ziyâde ma'mûr ve mükemmel olan chibbâmızdan[4] Subhî Begefendi'nin meskûkât-ı atîkası içinde birer birer görüb hatt-ı kûfî ile muharrer olan sâlifü'z-zikr fikralarını okudum fakat târîhleri ve belde isimleri hatt-ı pehlevî ile olub hatt-ı mezkûr ise bizce mechûl oldığından bu bâbda senedimiz ancak bu hatt-ı kırâ'at ile ma'rûf ve müsellem olan ba'zı zâtların ifâdât ve tahkîkâtıdır. Ve kezâ Abdullâh bin Zübeyr nâmına kesilan salifü'z-zikr sikkelerin kenârında iki satır olarak hurûf-ı pehleviyye ile bir yazu gördük ancak bu yazunun Abdullâh bin Zübeyr Emîru'l-mü'minîn ibâresi oldığı bizce mücerred rivâyet kabîlindendir.

Meskûkât-ı mezkûre millet-i İslâmiyye'nin resmî sikkesi olmayub mücerred teshîl-i mu'amelât içün ber-minvâl-i sâbık ba'zı ümerânın kesdikleri meskûkâtdır.[5] Ashâb-ı fennin tahkîk ve ifâdelerine göre millet-i İslâmiyye'de ibtidâ sûret-i resmiyyede ya'nî devletce ve hurûf-ı Arabiyye ile kesilan sikkeler meskûkât-ı Emeviyye olub mûcidi Haccâc'dır ki hulefâ-yı Emeviyye'den Abdülmelik anı Irâk semtine vâli nasb itdikde sikke darbını tenbîh itmekle o dahi hicretin alâ-rivâyetin yetmiş beşinci ve alâ-rivâyet yetmiş altıncı senesinde Irâk'da sikke darbına şurû' eylemiş ve andan sonra sâ'ir Memâlik-i İslâmiyye'de dahi meskûkât-ı

1 Vülât: Vâliler. Sâhib çıkanlar. Koruyan, muhafaza edenler.
2 Ummâl: İdare memurları; İdare âmirleri. Valiler. Tahsildarlar.
3 Mücedded: Kullanılmamış. Yeni. Yenilenmiş.
4 Ehibbâ: Habibler, dostlar, sevgililer.
5 Meskûkât: Sikke hâline getirilmiş madenî paralar, akçeler.

Emeviyye darb olunmuşdur. Ancak târîheyn-i mezkûreynde kat‘ olunmuş sikke-i Emeviyye görülmeyüb meskûkât-ı Emeviyye'den en atîk târîhlü olarak manzûr-ı fakîr olan sikke (78) târîhinde kat‘ olunmuş bir altun sikkedir ki hatt-ı kûfî ile bir yüzünde (**s.251**) (lâ-ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîkeleh) ve devresinde (Muhammedün Resûlullâh erselehu bi'l-hudâ ve dîni'l-hakkı li-yuzhirahu ale'd-dîni küllehu) ve dîger yüzünde (Allâhu Ehad Allâhu's-Samed lem-yelid ve lem-yûled) ve devresinde (bismillâhi duribe hazâ'd-dînâru fî-seneti semâniyyete ve seb‘în) deyü muharrerdir. Ancak Filoransa antikahânesinde (77) senesinde kesilmiş bir altun sikke-i İslâmiyye görüldigi ba‘zı ashâb-ı fenn tarafından rivâyet olunub işte en atîk târîhlü altun sikke-i İslâmiyye bu sikke olarak andan mukaddem târîhle altun olarak sikke-i İslâmiyye görülmemişdir. Meskûkât-ı Emeviyye'den (78) târîhinde kesilmiş gümüş sikkeler ashâb-ı fenn tarafından rü’yet ve rivâyet olunmuşdur. Fakat manzûr-ı fakîr olmamışdır bunlardan en atîk târîh ile gördigimiz sikke (79) senesinde Basra'da kesilmiş bir sikkedir ki kezâlik hatt-ı kûfî ile bir yüzünde (lâ-ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîkeleh) ve devresinde (bismillâhi duribe hazâ'd-dirhem bi'l-Basra fî-sene tis‘a ve seb‘în) ve dîger yüzünde (Allâhu Ehad Allâhü's-Samed lem-yelid ve lem-yûled ve lem-yekün lehû küfüven ehad) ve devresinde (Muhammedün Resûlullâh erselehu bi'l-hudâ ve dîni'l-hakki li-yüzhirahu ale'd-dîni küllehu ve lev-kerihe'l-müşrikûn) deyü yazılmışdır.

İşte Devlet-i Emeviyye'nin altun ve gümüş sikkeleri hep minvâleyn-i mezkûreyn üzre meskûk oluh hattâ târîh-i inkırâzı olan (132) senesinde kesilmiş olan sikkelerini dahi gördüm hep tazr-ı mezkûr üzredir. Fakat Mervân Hammâr'ın târîh-i cülûsı olan (127) senesinde ba‘zı ümerâ-yı şark kendüsinden rû-gerdân[1] olarak âl-i beyte meyillerini i‘lân zımnında kesmiş oldukları gümüş sikkelerde tarz-ı âhar ihtiyâr itmişlerdir. Bunlardan ba‘zıları manzûr-ı fakîr olub ez-cümle Cey kasabasında kestikleri sikkenin bir yüzünde (lâ ilâhe illallâh vahdehu lâ-şerîkeleh) ve etrâfında (kul lâ-es’elüküm aleyhi ecran ille'l-meveddete fi'l-kurbâ) ve etrâfındaki dâ’irenin devre-i hâricesinde (bismillâh duribe hi-Cey sene seb‘a ve işrîn ve mi’e) ve dîger yüzünde (Allâhu Ehad Allâhü's-Samed lem-yelid ve lem-yûled ve lem-yekün lehu küfüven ehad) deyü muharrer oldığı görildi. (128) senesinde Nemîre nâm beldede aynıyla bu tarz üzre kesilmiş bir sikke dahi manzûr-ı fakîr oldı.

Vâsıf Efendi mağrib[2] pâdişâhlarının ihbârını mutazammın olan ba‘zı târîhlerden nakl ve rivâyet ile sâl-i hicretin on sekizinci senesinde Hazret-i Ömer radiyallâhu Te‘âlâ anhu nakş-ı Kisrevî üzre (lâ-ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh) ve ba‘zısına lâ-ilâhe illallâh ve Ömer deyü yazub Abdullâh bin Zübeyr dahi Mekke-i Mükerreme'de denânîr-i müstedîre[3] kat‘ iderek ehad-ı vecheynine (Muhammedün Resûlullâh) ve dîgerine emra Allâhu bi'l-vefâ’ ve'l-adl ve devresine Abdullâh lafzını (**s.252**) nakş eyledi deyü tahrîr eylemiş ise de Hazret-i Ömer'in nâmına sikke kesilmedigi fennen müsbet olmasıyla rivâyet-i mezkûre ber-minvâl-i sâbık Taberistân ümerâsından Ömer nâm zâtın kesdigi sikkelerden galat[4] olmak gerekdir zannederim ki hatt-ı Pehlevî ile olan târîhleri okunamamış oldığından devrelerinde hurûf-ı Arabiyye ile muharrer olan Ömer ismi görilince Hazret-i Ömer'e isnâd olunuvirmişdir. Ve

1 Rû-gerdân: Yüz çeviren, yüz döndüren.
2 Mağrib: Garb, batı tarafında olan memleketler.
3 Denânîr-i müstedîre: Daire şeklinde dinarlar.
4 Galat: Yanlış, yanılma. Kaideye uymaz söz.

Abdullâh bin Zübeyr radiyallâhu anh hazretlerine vech-i meşrûh üzre isnâd olunan sikke dahi şimdiye kadar ashâb-ı fenn tarafından rüyet ve rivâyet olunmamışdır. Kaldı ki ibtidâ tarz-ı Arab üzre sikke darbı ber-minvâl-i sâbık yetmiş beş yâhûd yetmiş altı senesinde Haccâc'ın îcâdı idüği ashâb-ı fenn indinde müsellemâtdan bulunmuşdur. Fakat bin iki yüz yetmiş altı senesi hilâlinde fennce bir keşf-i cidâd vukû‘uyla esâs-ı mes’ele muğayyer olmuşdur. Şöyle ki bu kerre Cevâd nâm bir İrânlu Dersa‘âdet'e hicretin kırk târîhinde Basra'da tarz-ı Arab üzre kesilmiş bir gümüş sikke getürmişdir ki yine mûmâ-ileyh[1] Subhî Beyefendi'nin meskûkât-ı atîka-i İslâmiyye takımı içinde manzûr-ı fakîr oldı. Hatt-ı kûfî ile bir yüzünde (Allâhü's-Samed lem-yelid ve lem-yûled ve lem-yekünlehu küfüven ehad) ve devresinde (Muhammedün Resûlullâh erselehu bi'l-hüdâ ve dîni'l-hakki li-yuzhirahu ale'd-dîni küllehu velev-kerihe'l-müşrikûn) ve dîger yüzünde (lâ-ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîkeleh) ve devresinde (duribe hazâ'd-dirhem bi'l-Basra fî-senetin erba‘în) deyü yazılmışdır. Hazret-i Mu‘âviye'nin yâhûd Hâlid bin Velîd'in mukallid bi's-seyf olarak timsâli sikkeye darb olundığını ba‘zı müverrihler nakl ve tahrîr ve Vâsıf Efendi dahi anlara ittibâ‘an Mu‘âviye bin Ebî Süfyân timsâlini mukallid hi's-seyf olarak sikkeye yazdı deyü târîhine derc ve tastîr eylemiş ise de rivâyet-i mezkûre derece-i sübût ve sıhhate varmamışdır.

Yine Vâsıf Târîhi'nde târîh-i hicretin yetmiş beşinci senesinde Haccâc Irak'da sikke kazdırub nukûdun bir yüzünde hatt-ı kûfî ile (Hüvallâhu Ehad Allâhü's-Samed) ve bir yüzünde Abdülmelik yazdı deyü rivâyet eylemişdir.

Ber-minvâl-i sâbık yetmiş sekiz târîhinden tâ Devlet-i Emeviyye'nin târîh-i inkırâzı olan yüz otuz iki sene-i hicriyyesine kadar her senenin altun ve gümüş olarak muhtelifen darb-hânelerde kesilmiş meskûkât-ı Emeviyye müselselen manzûr-ı fakîr oldı. Hiçbirisinde halîfe nâmı yokdur. Ve hulefâ-yı Ahbâsiyye'den Mehdî'ye gelince darb olunan meskûkât-ı İslâmiyye'de halîfe nâmı yazılmadığı fennce kazâyâ-yı müsellemedendir.[2] Fakat etrâf-ı Berrü’ş-şâm'da Rûmların Abdülmekil nâmına musavver olarak kesdikleri bakır sikkelerde Abdülmelik nâmı görülmüşdür.

(**s.253**) Meskûkât-ı Abbâsiyye'nin dahi bir haylîsi manzûr-ı fakîr oldı. İbtidâ (132) senesinde şekl-i Abbâsî üzre sikke kesilmişdir ki bir yüzünde (lâ-ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîkeleh) ve etrâfında (bismillâh duribe hazâ'd-dirhem bi'l-Kûfe fî-sene seneteyn ve selâsîn ve mi’e) ve dîger yüzünde (Muhammedün Resûlulâh) ve etrâfındaki dâ’irenin devre-i hâricesinde (Muhammedün Resûlullâh erselehu bi'l-hudâ ve dîni'l-hakki li-yuzhirahu ale'd-dîni küllehu velev-kerihe'l-müşkirûn) deyü yazılmışdır.

İşte evâ’il-i Abbâsiyye'de kesilen sikkeler bu tarz üzre olub ba‘dehû Cafer Mansûr zamânında Muhammediyye hıttası vâlisi olan oğlı Mehdî'nin kesdigi gümüş sikkelerin bir yüzünde (lâ-ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîkeleh) ve etrâfında (bismillâh duribe hazâ'd-dirhemi bi'l-Muhammediyyeti sene isneyn ve hamsîn ve mi’e) ve dîger yüzünde (mimmâ emera bihi'l-Mehdî Muhammed bin Emîrü'l-mü’minîn) ve etrâfında (Muhammedün Resûlullâh erselehu bi'l-hudâ ilâ-âhirihî) deyü yazmışdır. Ve (155) senesinde kesdigi yine bir gümüş sikkesinde dahi kendü isminden sonra vezîri olan el-Hasan ismi görülmüşdür.

1 Mûmâ-ileyh: Kendisine işâret edilen. İsmi evvelce geçen.
2 Müsellem: Herkesce kabul edilip emniyet ve itimad edilen. Tasdik edilip inkâr edilmeyen.

Fakat ol vakit makâm-ı hilâfet Bağdâd'da ve doğrıdan doğrıya ana merbût[1] olan yerlerde kesilen sikkelerde yine nâm ve unvân yazılmışdı. Hulefâ-yı İslâmiyye'den ibtidâ nâmını gümüş sikkelere nakş iden işte hu Mehdî'dir ki (158) târîhinde cülûs itmiş ve (159) senesinde Bağdâd-ı Dâru's-selâm'da kesdigi sikkelerin bir yüzünde (lâ-ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîkeleh) ve etrâfında (bismillâh duribe hazâ'd-dirhemi bi-medînetü's-selâm sene tis'a ve hamsîn ve mi'e) ve dîger yüzünde (Muhammedün Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem el-halîfe bi'l-mehdi) ve etrâfında (Muhammedün Resûlullâh erselehu bi'l-hudâ âh) deyü yazmışdır. Oğlı Harûn Reşîd dahi Harûnâbâd'da vâli iken (169) senesinde kesdigi sikkelerin bir yüzünde (el-halîfetü'l-Mehdî mimmâ emera bihî Harûn bin Emîrü'l-mü'minîn) deyü tahrîr eylemişdir. Harûn Reşîd (170) târîhinde taht-ı hilâfete cülûs itdikde kesdigi gümüş sikkelerde el-halîfetü'r-Reşîd deyü yazmışdır. Ammâ altun sikkelerin bir yüzünde (lâ-ilâhe illallâh vahdehû lâ-şerîkeleh) ve etrâfında (Muhammedün Resûlullâh erselehu bi'l-hedyi âh) ve dîger yüzünde (Muhammedün Resûlullâh) ve devrinde (bismillâh duribe hazâ'd-dînâr senete seb'în ve mi'e) deyü yazub ismini tahrîr itmemişdir. Fakat bâlâda iş'âr itdigimiz vechile ayâr-ı sikke nezâretini vezîri Cafer'e tefvîz[2] itmegin o dahi nezâreti hasebiyle nâmını sikkeye nakş eylemiş olmasıyla (171) târîhinde kesilen altun sikkelere de Cafer nâmı görülmüşdür. Hulefâdan ibtidâ altun sikkelerde nâmını nakş iden Harûn Reşîd'in oğlı Emîn'dir ki (195) târîhinde kesdigi altun sikkelerde el-Halîfetü'l-Emîn deyü tahrîr itmişdir. Ba'dehû mütegallibe zuhûrunda **(s.254)** ism-i halîfe ile bile kendü isimlerini dahi sikkelere nakş ider oldılar ise de mu'ahharen halîfe Ahmed en-Nâsıruddînullâh zamânında kuvvet-i hilâfet i'âde olunmağla andan sonra şi'âr-ı şevket ve kuvvet-i hilâfet olmak üzre sikkelerde yalnız halîfe nâmı yazılur oldı.

Vâsıf Târîhi'nde Harûnü'r-Reşîd'in oğlı Muhemmed Emîn â'lâ-yı sikkeye Rabbiyallâh ve esfeline Muhammed Emîn bin Harûnü'r-Reşîd yazdı. Kaçan ki Muhammed Emîn oğlı Mûsâ içün ahd alub Nâtık bi'l-hakk el-Muzaffer Billâh ile telkîb[3] eyledi. İsmine denânîr[4] darb idüb sikkesine küllü izz ü mefhar li-Mûsâ el-Muzaffer yazdı deyü muharrer olub ancak böyle bir sikke görülmemişdir. Ve Mûsâ fıkrasının aslı dahi bu vechile mervîdir ki Me'mûn birâderi Emîn'e muhâlif ve münâzi' olarak ana rağmen hilâfet-i Abbâsiyye'den Aleviyye'ye tahvîl itmek üzre evlâd-ı Alî'den Mûsâ-yı Kâzım Hazretleri'ni velî'ahd itmiş idi. Mu'ahharen birâderi Emîn'e galebe iderek emr-i hilâfetde kesb-i istiklâl eyledikde Mûsâ-yı Kâzım Hazretleri'ni dahi tesmîm eylemişdir. Bu hâle nazaran Me'mûn'un Mûsâ nâmına sikke kesmiş olması muhtemel ise de ber-vech-i sâbık böyle sikke görülmemişdir.

Endülüs'de tasaltun iden Emevîler'in sikkelerinin bir yüzünde (bismillâh duribe hazâ'd-dînâr bi'l-Endülüs ve târîh) ve dîger yüzünde halîfenin nâm ve unvânı ve Fâtımiyyûn sikkelerinin bir yüzünde (lâ-ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîkeleh Muhammedün Resûlullâh Alî veliyyullâh) ve dîger yüzünde halîfenin nâm ve unvânı muharrerdir. İbn-i Hammâd târîhinde dir ki Mağrib'de Devlet-i Muvahhidîn zuhûrunda Mehdî emriyle sîm ve zer[5]

1 Merbut: Rapt olunmuş, bağlanmış, bağlı.
2 Tevfîz: İşi bırakma. Ismarlama havâle etme.
3 Telkîb: Lâkaplandırma, lâkap takma.
4 Denânîr: Dinarlar.
5 Zer: Altın; akçe, para.

nukûdı murabba'u'ş-şekl olarak kat' olunub bir yüzünde besmele ve hamdele ve bir yüzünde Muvahhidîn sülâlesinden gelan halîfelerin halîfe-i asra gelince isimleri yazıldı. Timur ahdine gelince bu nukûddan çok bulunurdı. Üç yüz elli sekiz senesinde Ebu'l-Hüseyin Cevher el-kâtib es-Sıkıllî Mu'izz li-dînillâh askeriyle Mısır'a dâhil olub Kâhire-i Mağribiyyeyi binâ eyledikde Mu'izz nâmma sikke darb ile ehad vecheynine üç satır yazub ibtidâsında Mu'izz li-tevhîdi'l-ehad es-Samed ve tahtına el-Mu'izz li-dînillâhi Emîrü'l-mü'minîn ve anın tahtına duribe hazâ'd-dînâr bi-Mısır sene semâniyyet ve hamsîn ve selâse-mi'e ve vech-i âharına (lâ-ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh erselehu hi'l-hudâ âh) deyü yazmışdır. Melik Zahir Bepers ya'nî Pars Beg dahi derâhim üzerine pars sûretini nakş itmişdir.

Devlet-i Osmâniyye'nin evâ'il-i zuhûrunda ekser derâhim-i Selçûkiyye ve Hind ve Irâkeyn ve Meğâribe ve Efrenc sikkeleri cârî olub fakat Sultân Orhan Gâzî zamânında gümüş sikke kat' olunmuşdur.

(s.255) Vâsıf Efendi dir ki Sultân Orhan Gâzî yedi yüz yirmi altı târîhinde Burusa'yı feth idüb kuvvet-i târnme tahsîl itdikde ikinci sene vaz'-ı kavânîn ve elbise ve kisve-i mütenevvi'a ta'yîn idüb eyâdî-i nâsda olan sikkeye ta'arruz itmedi. İdrîs-i Bitlisî hattıyla muharrer bir mecmû'ada gördüm Sultân Orhan'ın sikkesi bir vechinde el-mücâhid fî-sebîlillâh es-Sultân Orhan ve berü cihetinde duribe be-Burusa ve târîh-i hicret yazılmış idi deyü rivâyet ider.

Vâsıf Târîhi'nde aynıyla böylece mastûr ise de Sultân Orhan zamânında Alâaddîn Paşa'nın tanzîm-i asâkir itdigi sırada sikke dahi kat' olundığı târîhce müsbetdir. Ve Sultân Orhân'ın gümüş ve bakır sikkeleri hâlâ mevcûd olub hattâ mîr-i mûmâ-ileyhin meskûkât-ı Osmâniyye takımında on üçü gümüş ve biri bakır olmak üzre on dört aded sikkesi manzûr-ı fakîr oldı. Bir yüzünde (lâ-ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh) ve dîger yüzünde Orhan halledallâhu mülkehû deyü muharrerdir. Sultân Murâd Han-ı Evvel'in sikkelerinin kezâlik bir yüzünde kelime-i şehâdet ve bir yüzünde Murâd bin Orhan halledallâhu mülkehû yazılmışdır. Yıldırım Bâyezîd Han'ın sikkelerinin bir yüzünde hallede mülkehû ve târîh ve dîger yüzünde Bâyezîd bin Murâd yazılub Çelebi Sultân Mehmed Han ile Sultân Murâd-ı Sânî'nin sikkeleri dahi bu tarz üzredir. Devlet-i Osmâniyye'de Fâtîh-i İstanbul Sultân Mehmed Han-ı Sânî zamânına gelince altun sikke kesilmeyüb anın zamânında altun kat' olunarak bir vechinde dâribü'n-nadr sâhibü'l-izz ve'n-nasr fi'l-berri ve'l-bahr ve dîger cihetinde Sultân Mehmed Han ibnü's-Sultân Murâd Han duribe fî-Kostantîniyye ve târîh yazılmış idi. Andan sonra müddet-i medîde ahlâfı dahi bu siyâk üzre sikke darb idüb fakat Tebrîz'in fethinden sonra basılan sikkelerde Selîm Şâh unvânı dahi görülmüşdür. Alâ-rivâyetin Sultân Selîm-i Sânî asrında ba'zı mukarrebler ilkâsıyla ceddim Sultân Selîm Han Hazretleri Diyâr-ı Mısr ve Arabistân ve Irâk-ı Arab ve Acem'e ve Bahr-i Sefîd ve Siyâh'a ve'l-hâsıl Rûmili ve Anadolı'nın mümtâz memâlikine mâlik olmak hasebiyle sikkelerinde sultânü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn unvânın yazmak münâsib idi deyü kendüsi Kıbrıs fethinden sonra ol unvân ile sikke darbına fermân eyledi deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrer ise de gerek Dersa'âdet'de ve gerek taşralardaki müte'addid darbhânelerde kesilan meskûkât-ı Devlet-i Aliyye ibtidâsından tâ asrımıza kadar müselselen[1] manzûr-ı fakîr olmuşdur. Sultân Mehmed-i Sâlis zamânına kadar kesilan sikkeler hep Fâtih Sultân Mehmed Han'ın sikkeleri

1 Müselselen: Birbirinin ardından, aralıksız. Teselsül ederek, zincirleme, birbirine bağlı olarak.

tarzında olub ve anın zamânında dahi Dersa'âdet'de ve ekser eyâlât darbhânelerinde altun sikkelerine Fâtih'in sikkeleri (**s.256**) tarzında kesilüb fakat Haleb ve Mısır ve ba'zı garb darbhânelerinde kesilan altun sikkelerde sultânü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn unvânı yazılmışdır. Kezâlik Sultân Mehmed-i Sâlis zamânına kadar kesilan gümüş sikkelerin bir yüzünde Kostantiniyye yâhûd sikkenin darb olundığı belde ismi ve dîger yüzünde nâm ve unvân-ı pâdişâhî yazıla gelmiş iken anın vaktinde gümüş sikkelerde nâm-ı pâdişâhî tuğrâ içine alınmışdır. Ve egerçi mühr-i hümâyûnlarda tuğrâ eskiden âdet olmuş ise de sikkelere nakş olunmazdı. Anın zamânında gümüş sikkelerin bir yüzine tuğrâ nakş olunmuşdur. Fakat şekli asrımızdaki tuğrâlar gibi matbû' ve muntazam degil idi.

Sultân Ahmed-i Evvel'in gümüş sikkelerinin ba'zısı tuğrâlı ve ba'zısı tuğrâsız olub altun sikkelerinin dahi ba'zısında sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn ve ba'zısında tarz-ı kadîm üzre dâribü'n-nadr sâhibü'l-izzi ve'n-nasr deyü yazılmışdır. Sultân Mustafâ-yı Evvel'in bulunan gümüş sikkelerinde ve Sultân Osmân-ı Sânî'nin gerek gümüş ve gerek altun sikkelerinde hep sultânü'l-berreyn unvânı yazılub birinde şekl-i tuğrâ görülmemişdir. Sultân Murâd-ı Râbi'in altun sikkeleriyle gümüş sikkelerinin ba'zısında kezâlik sultânü'l-berreyn unvânı yazılub ba'zı gümüş sikkelerinde dahi şekl-i tuğrâ basılmışdır. Sultân İbrâhîm'in altun ve gümüş sikkeleri dahi bu minvâl[1] üzredir. Sultân Mehmed-i Râbi'in altun sikkelerinde kezâlik sultânü'l-berreyn unvânı muharrer olub ancak anın asrında ba'zı garb darbhânelerinde kesilan altun sikkelerde tarz-ı kadîm üzre dâribü'n-nadr unvânı dahi görülmüşdür. Gümüş sikkelerinin dahi ba'zısı tuğrâlı ve ba'zısı tuğrâsızdır.

Sultân Süleymân-ı Sânî asrında altı dirhem vezninde olarak guruş kesilüb sultânü'l-berreyn unvânı yazılmışdır. Sultân Ahmed-i Sânî'nin guruşları ve altun sikkeleri dahi bu minvâl üzredir.

Sultân Mustafâ-yı Sânî asrında tuğrâ şekline hüsn ü intizâm virilerek altun sikkelerin ba'zısına dahi şekl-i matbû' ve muntazam üzre tuğrâ basılmış ve sâ'ir altun ve gümüş sikkelere sultânü'l-berreyn unvânı yazılmışdır.

Sultân Ahmed-i Sâlis asrında tuğrâlara daha ziyâde hüsn ü intizâm virilerek büyük ve küçük ve gâyet matbû' ve muntazam olarak mütenevvi'[2] sikkeler kesildi. Ve gümüş sikkelerin ve altun sikkelerden ba'zılarının bir yüzünde sultânü'l-berreyn unvânı yazılub dîger yüzine dahi tuğrâ basıldı. Ve altun sikkelerinden ba'zısının bir yüzünde tuğrâ ve bir yüzünde Kostantiniyye yâhûd darbhâne mahalli olan belde ve ba'zısında Kostantiniyye yerine İslâmbol (**s.257**) yazıldı. Şöyle ki Dersa'âdet'de kesilan fındık altunıyla zer-i mahbûbların[3] bir yüzünde tuğrâ ve bir yüzünde duribe fî-İslâmbol ve ekser eyâlât darbhânelerinde kesilanlarında duribe fî-Revân ve duribe fî-Tiflis ve hâkezâ yazılub ve Mısır'da kesilan fındık altunlarında dahi bu minvâl üzre duribe fî-Mısır deyü muharrer olub ancak Mısır'ın zer-i mahbûblarının bir yüzünde tuğrâ ve altında duribe fî-Mısır ve dîger yüzünde sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn unvânı ve iki ve üç ve dört ve beş ve yedi ve on fındık vezninde olarak kesilan büyük fındık altunlarının bir yüzünde tuğrâ ve altında azze nasarahû duribe fî-Kostantiniyye ve dîger yüzünde kezâlik sultânü'l-berreyn unvânı nakş idilmişdir. Ba'dehû

1 Minvâl: Tarz, yol, suret, şekil.
2 Mütenevvi': Çeşit çeşit, muhtelif, çeşitli, değişik, türlü türlü.
3 Zer-i mahbûb: Osmanlı döneminde kullanılan altın paralardan birinin adıdır.

Sultân Selîm-i Sâlis asrına kadar kesilan mütenevvi' sikkeler hep Sultân Ahmed-i Sâlis'in sikkeleri tarzında olarak Dersa'âdet'de kesilmiş olanlarının ba'zısında Kostantiniyye ve ba'zısında İslâmbol deyü muharrerdir. Fakat vezn ve ayârca beynlerinde envâ'-ı tefâvüt[1] vardır. Ve Sultân Abdülhamîd Han asrında şekl-i matbû' ve müstahsen[2] üzre bir nev' altun sikke kesilüb bir yüzünde yalnız tuğrâ ve dîger yüzünde duribe fî-Dâru's-saltanati'l-aliyye ve târîh-i cülûs yazılmışdır.

Bir fındık altunı bir dirhem beş buğday ve yüz guruşluk bir Mecîdiyye altun iki dirhem on altı buğdây olub ancak fındık altunı yirmi üç ayârında ve Mecîdiyye altun yirmi iki ayârında oldığından iki fındık altunı tamâm bir yüzlük Mecîdiyye'ye mu'âdil olur zer-i mahbûbun cirmen vüs'ati fındık altununun kalınlığına mu'âdil olarak veznleri mütesâvî[3] oldığı gibi ayârları dahi bir oldığından ikisi dahi bir kıymetde idi. Ancak sonraları kıymetce daha dûn olarak zer-i mahbûblar kesilmişdir. Binâ'en-aleyh bin yüz kırk altı târîhinde zer-i mahbûb üç guruş otuz paraya râ'ic olmuş iken yüz yetmiş sekiz senesi Muharremi'nin yirmi birinde Darbhâne Emîni İsmâ'îl Râ'if Begefendi'nin Sultân Mustafâ Hazretleri'ne takdîm eylemiş oldığı elli bin zer-i mahbûbun kendü hattıyla takdîm eylemiş oldığı pusulası manzûr-ı müverrih-i fakîr oldı (cedîd zer-i mahbûb aded 50000 guruş 137500 kîse 275) deyü muharrer oldığına nazaran zer-i mahbûbun be-heri yüz onar pâreye hisâb olunmuşdur. Ve bâlâda beyân itdigimiz vechile iki yüz iki târîhinde fındık ve Macar altunları beşer guruşa râ'ic olmak üzre nizâm virildikde zer-i mahbûbun üç buçuk guruşa râ'ic olması irâde buyurulmuş idi.
(**s.258**)

FASL-I TÂSİ'

(Kırım ve Kafkas Cihetleri Ahvâline Dâ'ir)

Târîhimizin evâ'ilinde ekseriyâ Kırım vukû'âtı derc ve tahrîr olunacağından Kırım'ın Saltanat-ı Seniyye'ye olan revâbıt-ı asliyyesinin icmâlen beyânı münâsib görülmekle Halim Giray'ın Gülbün-i Hanân nâm târîhçesinden ve sâ'ir târîhlerden bu bâbda lâzım olan mevâdd zübde[4] ve hülâsa olunarak bu makâlede derc olunmuşdur.

Ma'lûm ola ki Kırım ve havâlîsinde öteden berü selâtîn-i Cengiziyye ya'nî Cengiz Han neslinden olan hanlar irsen câlis-i serîr-i İlhanî olub bi'l-istiklâl hükûmet idegelmişler iken Fâtih Sultân Mehmed Han Hazretleri'nin zamânında himâyet-i Devlet-i Aliyye'ye girerek refte refte revâbıt ve mütâba'atları ziyâdeleşerek Kırım Ülkâsı zamîme-i Memâlik-i Devlet-i Aliyye olmuşdur.

Bunun hakîkat ve tafsîline ıttılâ' ve vukûf Kırım hanlarından ba'zılarının terceme-i hâllerini bilmege mevkûf oldığından ber-vech-i âtî eslâf-ı hanân-ı Kırım'ın meşâhirinden ba'zılarının terceme-i ahvâline ibtidâr olunur.

Kırım hanlarının isimlerine Giray lafzının ilâvesi mukaddemlerde âdet degil iken sekiz yüz kırk bir târîhinde Kırım hanı olub otuz sene kadar hükûmet iden Hâcı Giray Han'dan sonra

1 Envâ'-ı tefâvüt: Farklılık çeşitleri, muhtelif farklar.
2 Müstahsen: Güzel sayılmış, beğenilmiş.
3 Mütesâvî: Birbirine eşit, eş olan.
4 Zübde: Bir şeyin en seçkin parçası, öz, özet, sonuç.

örf ve âdet olmuşdur. Çünki hanân ve selâtîn ve â'yân-ı Tatar'ın de'b-i kadîmleri oldığı vechile etfâl-i şîr-hârların sinn-i şebâblarına dek kabâ'ilden birinin terbiyye-i rızâ'iyyesine teslîm ile perveriş-yâfte idegeldiklerinden Hâcı Giray'ın pederi olub silsile-i nesebi yedi mertebede Cengiz Han'a resîde[1] olan Gıyâseddîn Sultân dahi Giray Kabîlesi'nin âğûş-ı terbiyye-i rızâ'iyyesinde neşv ü nemâ bulmuş oldığı hâlde Giray Kabîlesi mu'teberânından Devlet geldi. Sûfî'nin hacc-ı şerîfden avdeti güni oğlı dünyâya gelmiş oldığından mürebbîsinin[2] hacc ve kabîlesini tezekkür ve teberrük zımnında oğlını Hâcı Giray tesmiye itmişdir.

Ba'de-zamân Hâcı Giray Kırım Hanı oldukda müşârün-ileyh Devlet geldi. Sûfî henüz ber-hayât[3] olmağın pederleri bakkında güzerân itmiş olan hukûk-ı rızâ'iyyesinden bahisle kendüsüne mûcib-i iftihâr ve fî-mâba'd vesîle-i tahattur ve tezkâr[4] olmak üzre bundan böyle (**s.259**) kabîlesi ismi olan Giray lâfzının Selâtîn-i Cengiziyye isimlerine ilâve olunmasını niyâz itdikde niyâzı rehîn-i hayyiz-i kabûl olmağla andan sonra bu husûs beynlerinde düstûrü'l-amel kalmışdır.

İSTİTRÂD

Beyne'l-kabâ'il karâbet-i rızâ'iyyeye pek ziyâde ri'âyet olunub bir çocuk her kangı kabîleden süd emmiş ise ana mensûb olarak ol kabîle dahi anın gayret-keşi olur. Hanân ve Selâtîn-i Kırım dahi evlâdını kabâ'il-i Çerâkise'den birine besleme virmek mu'tâd-ı kadîmleri idi. Bunun keyfiyyetini İbret-nümâ-yı Devlet nâm târîhçede bu vechile tahrîr ider ki Kırım hanının evlâdı dünyâya geldigi kabâ'il-i Çerâkise'nin ma'lûmı oldukda vakt-i mu'ayyende tahsîs itdikleri bir sahrâda ictimâ' ve ihtiyârları huzûrunda miyânelerinde bir hâtûnı dâyeliğe[5] imtihâb ve anı istishâb ile sipâh ve özden ve sâ'irelerinden birkaç yüz süvârî Kırım'a güzâr iderek üç gün Kırım Hanı'na mihmân olurlar. Lâkin Han'ın matbahından bir şey tenâvül[6] itmeyüb berâber getürmüş oldukları dakîk ve asel ve gumül ve boza ile hem kendülerini idâre ve hem de Han'a ve dâ'iresi halkına ziyâfet iderler. Ba'dehû içlerinden birini ilçi nasb ile hana irsâl ve bu cem'iyyet ile Kırım'a gelmeleri Han hazretlerinin oğlını besleme almak maksadına mebnî oldığını ve almadıkca i'âdeleri kâbil olmayacağını tebliğ idicek te'âmül-i kadîme mebnî zarûrî ol çocuğı kendi anasından tefrîk ve dâye olmak üzre bi'l-intihâb gelmiş olan hâtûna teslîm itdiklerinde Çerkesler memnûnen kendi yurdlarına avdet iderler. Ve beslemeyi öz evlâdları üzerine tercîh iderek terbiyyesinde aslâ tecvîz-i kusûr itmezler. Ve yedi yaşına bâliğ oldukda rükûb ve nüzuli ve kaçub kovmağı ve fenn-i harb ve darbı ta'lîm iderler. Ve süd anası ve süd babası ta'zîr gûne ol çocuğa bir şey söylemeyüb fıtrat-ı asliyyesi üzre neşv ü nemâ bulur. Ve on beş yaşına bülûğunda pederine teslîmi zamânı gelmiş olarak her ne zamân taleb eyler ise hemân elbise-i cedîde ve esliha-i tâmme ile donadub ve bir esb-i müzeyyene irkâb ile süd babası alub mukaddemâ ahzında kaç yüz kişi

1 Reside: Erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.
2 Mürebbi:Terbiye eden; çocuk terbiye eden.
3 Ber-hayât: Sağ, yaşayan. Hayat üzere olan.
4 Tezkâr: Zikretme, hatırlatma, anma, yâdolunma.
5 Dâye: Çocuk hizmetçisi. Çocuğa süt veren. Dadı. Mürebbi.
6 Tenâvül: Bir şeyi alma. Yemek yeme. Bahşiş ve ihsanda bulunma.

berâber bulunmuş ise cümlesi yine minvâl-i sâbık üzre Kırım'da üç gün idârelerine ve Han dâ'iresinin ziyâfetine kifâyet idecek (**s.260**) kadar me'kûlât[1] ve meşrûbât tedârik birle Kırım'a güzâr ve Bağçesarây'a vusûllerinde yine kazanlarını kaynadub üç gün Han dâ'iresine ziyâfet iderek bu vechile Han'a oğlını teslîm itdiklerinde Han tarafından dabi cümlesine bahş-i kalenderî vechile kifâyet idecek kadar meşîn ve sahtiyân ve tüfenk ve yây ve gülâbdân[2] ve çuka hediyyeleri meydân-ı mukâsemeye vaz'la beynlerinde taksîm olundukdan sonra yerlü yerine giderler. Ve âdet-i kabâ'il üzre isimleri yâd olundukca â'dâsı hirâsân olmak mütâla'asına mebnî ekseriyâ evlâd-ı Cengiziyye'ye dahi yırtıcı hayvân isimleri vaz' iderler idi.

Hanân ve Selâtîn-ı Kırım ber-minvâl-i sâbık kabâ'il elinde per-verde[3] olduklarından bedeviyyete me'lûf olmalarıyla tekellüfât-ı zâ'ide gâ'ilesinden vâreste olarak sırtlarında yalnız birer kat elbise bulunub fersûde oluncaya dek tecdîd-i kamîs[4] ve kisve itmezler ve ne zamân soyunacak olurlar ise ma'iyyetinde mevcûd olan âdemlerinden birinin elbisesini alub telebbüs[5] iderler. Ve çıkardıkları elbiseyi bir dahi giymezler idi.

Ehâd-ı ahâlî-i Tatar ise bütün bütün bedeviyyet ve sâdelik hâlinde bulunduklarından ekl ü şürb ve elsibe ü rükûb ve nüzûllerinde gâyet sebük-bâr olarak her ne vakit Han tarafından çapul irâdesiyle falân gün felân mahalde bulunasız deyü kabâ'il mirzâ ve ihtiyârlarına yerliğ yazılsa çünki Tatar kavmi Hanlarına pek ziyâde mutî' olduklarından derhâl vakt-i mu'ayyende istenildigi kadar süvârî ta'yîn olunan mahalde hâzır bulunub me'mûr oldukları tarafın gâret ve tâlânına müsâra'at iderler. Ve çapula azîmetlerinden çend rûz mukaddem hayvânlarına süvâr olub idmân içün yevm-i azîmetlerine kadar hayvân sırtından inmezler. Ve her nefer kendü yedeginde olarak üç dört bargîr ile sefer eyler. Ve hayvânları ekseriyâ karları ve buzları eşerek buldukları ot ve kökler ile iktifâ eyledigi gibi kendüleri dahi darı unıyla bargîr yüregi yağından ma'mûl talgan ta'bîr olunur hamîreden dağarcıklarına aldıkları mikdâr ile kanâ'at idegeldiklerinden Tatar askeri sâ'ir ordular gibi mühimmât ve sâ'ir tekellüfâta muhtâc olmayub hemân irâde olunan semti çalub çarparlar. Ve sular tökübde her tarafa çapul itmege kolaylık olmak içün şitâ şedîd olmak üzre sıbyâna du'â itdirirler. Ve hey'et-i mecmû'aları bir cem'iyyet-i tayyâre olmağla bu vechile gice ve gündüz ılgâr iderek müddet-i kalîle zarfında bilâd-ı ba'îdeyi tâlân iderek bî-nihâye emvâl ve eşyâ ve üserâ getürürler. Ve esîrler hakkında aslâ rahm ve şefkatleri olmayub pek ziyâde ezâ ve cefâ ile istihdâm iderlerdi. Binâ'en-aleyh Rusya halkı Tatar'dan hirâsân[6] (**s.261**) ve lerzân[7] olarak Rusya Devleti Kazan'ı zabt itdikden sonra dahi gâret ve hasâr-ı Tatar'dan halâs içün Kırım hazînesine senevî bir virgü i'tâsına mecbûr olurdı. Tatar Hanlarının icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyyeye dahi ihtimâmları ziyâde olarak fuhûl-ı ulemâdan birini tolgun ma'âş ve bol ta'yînât ile kazasker nasb idüb o dahi resm-i kısmet ve rüsûm-ı sâ'ire almaksızın

1 Me'kûlât: Yenilecek gıdâ maddeleri.
2 Gülâbdân: Metinde "kaf" harfi ile Kulâbdân şeklinde yazılmıştır. İçine gülsuyu konulan muhafaza, kap, şişe.
3 Per-verde: Terbiye görmüş, yetiştirilmiş, beslenmiş.
4 Tecdîd-i kamîs: Yeni gömlek, temiz gömlek.
5 Telebbüs: Giyme; giyinmek.
6 Hirâsân: Korkak, ürkek.
7 Lerzân: Titrek, titreyen.

umûr-ı ibâdı rü'yet ider. Ve kabâ'il içinde hükûmet idecek fakîhlere[1] bilâ-câ'ize niyâbet[2] mürâseleleri virir idi. Sonraları hanân ve selâtîn-i Kırım bu bâbda terk-i resm-i bihîn-i kadîm iderek nihâyet kabâ'il niyâbeti mürâselelerini bâzer-gânlar iltizâm ve fâ'iz zammıyla tâliblerime fürûht ve ilzâm itmege başladıklarından zâbıta-i şer'iyyeleri muhtell oldığı gibi sinn-i hazariyyete vâsıl ve cihet-i sefâhete mâ'il olarak hareketlerime betâ'et-i tâmme târî olmağla def'-i gezend-i â'dâya bile kudretleri kalmadı. İşte Kırım Hükûmeti'nin bu vechile asır-be-asır muhtelif olub gelan ahvâlıne ilm-i icmâlî hâsıl olmak içün hanlarının ba'zı tabakât-ı mütefâvitesi ber-vech-i âtî[3] beyân olunur.

Mengli Giray Han'ın Devlet-i Aliyye'ye İlticâsı

Cengizîler seyl gibi etrâfa akub her diyâra akın itmege mübâşeret itdikleri esnâda bunların bir fırka-i cesîmesi dahi Bahr-i Hazar'ı dolaşarak Kazan ve Ejderhân'ı zabt ile Rusya'yı harâc-güzâr idüb Kazan'ı makarr-ı hükûmet ittihâz itmişler idi. Bunların bir şu'besi dahi Kırım'ı feth ile ber-minvâl-i sâbık orada hükûmet iderler idi. Refte refte Kazan Hükûmeti'ne za'f-târî olmağla Kırım'a tâbi' ve merbût gibi olmuşlar idi. Ancak sonra Kırım Hanlarına dahi bu hâl-i za'f ve fütûr ârız olmağla Devlet-i Aliyye'nin himâyesine ilticâ itmege mecbûr oldılar. Şöyle ki sekiz yüz yetmiş bir târîhinde sâlifü'z-zikr Hâcı Giray Han vefât itdikde yerine oğli Mengli Giray Han Kırım Hanı olub üç ay kadar hükûmet itdikden sonra üzerine ammi-zâdeleri asker çekerek defe'ât ile vukû' bulan muhârebelerde Mengli Giray Han mağlûb olageldiginden nihâyet ol vakit Cenevizlüler yedinde olan Menkub Kal'ası'na firâr ile tahlîs-i cân itmiş idi. Mu'ahharen tarafdârları tecemmu' iderek yine kendüsüni derûn-ı Kırım'a idhâl ile i'âde-i ceng ü cidâl idüb bu kerre Mengli Giray Han gâlib gelmekle tekrâr istiklâl-i tâmm ile Kırım Hanı oldı. Lâkin (**s.262**) ammi-zâdelerinin yine tek durmayacakları ma'lûm olmakdan nâşî def'-i ağyâr husûsunda erkân-ı devletiyle istişâre itdikde melce'-i tâcdârân-ı cihân olan Fâtih Sultân Mehmed Han Hazretleri'nin sâye-i himâyesine ilticâ ile me'mûnü'l-gâ'ile olmak husûsı beynlerinde karâr-gîr oldığından derhâl sevâhil-i Bahr-i Siyâh'da vâki' Kefe ve Taman ve Menkub kal'alarının feth ve teshîrine taraf-ı pâdişâhîden himmet buyuruldığı hâlde kendüsi bu husûsda cân-sipârâne sa'y ve ikdâm ve fi-mâba'd hidmet-i Devlet-i Aliyye'yi iltizâm idecegini Fâtih Sultân Mehmed Han Hazretleri'ne arz ve inhâ itdikde taraf-ı şehr-i yârîden kendüye tuğ ve alem ve sâ'ir teşrîfât-ı mülûkâne irsâl olunmuş ve mu'ahharen kılâ'-ı mezkûrenin feth ü teshîri husûsunda dahi Mengli Giray Han'ın vukû' bulan harekât-ı marziyye ve hidemât-ı makbûlesinden dolayı kendüye mahsûsan nevâzişnâme-i hümâyûn gönderilmiş idi.

Ve mu'ahharen Sultân Bâyezîd-i Velî Hazretleri Akkirman ve Kili kal'alarını feth itdikde Mengli Giray Han dahi rikâb-ı hümâyûnda hidmet ve ol muhârebelerde ibrâz-ı celâdet itmekle hidmetine mükâfât olmak üzre taraf-ı hümâyûndan kendüye beyâz katifeli semmûr kalpak ve rezîn üsküf ve envâ'-ı tuhaf ve tefârik bahş ve ihdâ ve Nehr-i Turla'nın

1 Fakih: Fıkıh ilmini bilen. İslâm hukukçusu. Zeki, anlayışlı kimse.
2 Niyâbet: Nâiblik, vekillik. Kadı vekilliği.
3 Ber-vech-i âtî: Aşağıda olduğu gibi.

sevâhilinde asâkir-i Tatar'ın feth eyledigi Balta ve Tombasar ve Kavşan ve kurâ-yı sâ'ireyi müştemil arâzî temlîk ve i'tâ buyurulmuşdur.

Kalgaylık Rütbesinin İhdâsı

Sâlifü'z-zikr Mengli Han diyâr-ı â'dâya gazâ ve akın itmege azîmet itdiginde Kırım'a kimi kâ'immakâm bıragasınız deyü istifsâr olunmağla oğlum Mehmed Giray kalsun diyecek yerde lisân-ı Tatar üzre oğlum Mehmed Giray kalgay deyü ifâde-i merâm itmiş idi. Gazâdan sâlimen ve gânimen avdetine kadar oğlı Mehmed Giray çeşîde-i halâvet ve hükûmet olub avdetinde lezzet-i hükûmetden bütün bütün mahrûmiyyetle telh-gâm[1] olmasını revâ görmediginden Kalgay Sultân unvânıyla memleha[2] ve gümrüklerden îrâd-ı mu'ayyen ifrâz ve kasabât-ı Kırım'dan Akmescid nâm kasabayı kendüye makarr-ı hükûmet tahsîs ve Karasu ve tevâbi'i ilhâk olunarak velî'ahd olmak üzre taraf-ı şâhâneden dahi yedine berat-ı âlî-şân virilmişdir. Andan sonra kalgaylık hir mansıb olub her Kırım Hanı olanlara böyle bir Kalgay nasbı âdet olmuşdur. Binâ'en-aleyh Mengli Giray Han vefât idüb sâlifü'z-zikr oğlı Mehmed Giray Kırım Hanı oldukda birâderi Bahâdır Giray Sultân'ı mansıb-ı nev'-zuhûr kalgayî ile mesrûr itmişidir.

(**s.263**)

Sa'âdet Giray Han'ın Terceme-i Hâli

Sâlifü'z-zikr Mehmed Giray Han on sene kadar Kırım'da yerlig-fermâ-yı hanî olub vefâtında birâderi Sa'âdet Giray Han Kırım Hanı nasb olunarak ol dahi dokuz sene kadar hanlık itdikden sonra hanlıkdan ferâgat ile Dersa'âdet'de ikâmet itmişdir. Tafsîl-i ahvâli bu minvâl üzredir ki Şeh-zâde Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri Trabzon vâlîsi iken ba'zı esbâba mebnî Kefe Kal'ası'na teşrîflerinde Mengli Giray Han'ın sarayına nüzûl ve kudûm buyurub andan Rûmili taraflarına azîmetlerinde Mengli Giray Han-zâde sâlifü'z-zikr Sa'âdet Giray Han'ı dahi yanına almış idi. Bu münâsebetle Sa'âdet Giray Han haylî müddet sefer ve Hazret-i Şeh-zâde Sultân Selîm Han'ın hidmetinde bulundığından mehâbet-bahşâ-yı taht-ı me'âlî baht-ı Osmânî oldukda Sa'âdet Giray'ı ma'âş ve ta'yînât-ı kifâye i'tâsıyla müreffeh ve şâd-mân buyurmuşlar idi.

Dokuz yüz otuz Muharrem'inde Mehmed Giray'ın vefâtı haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda sene-i mezbûre Receb'inde Kırım Hanlığı Sa'âdet Giray Han'a tevcîh buyurulmağla Donanma-yı Hümâyûn ile Kırım'a vardıkda hanlık mesnedine geçüb hod-be-hod hanlık iddi'âsında bulunan Mehmed Giray-zâde Gâzî Giray Sultânı kalgay nasb eyledi.

Lâkin bir müddet sonra birâder-zâdeleri kendü aleyhine kıyâm ve hareket itmekle beş sene kadar beynlerinde muhârebe mütemâdî[3] oldığından nâşî bi'l-âhere hanlıkdan ferâgat ile dokuz yüz otuz sekiz Şevval'inde Dersa'âdet'e muvâsalat ve Ebû Eyyûb Ensârî civârında altı

1 Telh-gâm: Kederli.
2 Memlaha: Tuz çıkarılan yer. Tuzla.
3 Mütemâdî: Uzayan, süren, fasılasız, arasız.

sene kadar ikâmet itdikden sonra dâr-ı ukbâya[1] rıhlet itdikde Hazret-i Hâlid civârında defn olunmuşdur.

Sâhib Giray'ın Hanlığı

Mengli Giray Hân-zâde Sâhib Giray Mehmed Han birâderi Mehmed Giray Han'ın hânlığı avânında ba'zı esbâba mebnî mübtelâ-yı habs-i medîd olmuş iken ol târîhde Kazan Hanı İçim Han bilâ-veled fevt oldukda yerine Selâtîn-i Cengiziyye'den bir sultânın nasb olunmasını ahâlî-i vilâyet arz ve istid'â itmekden nâşî Sâhih Giray Han ol vakit Kazan Hanı nasb olunmuş idi. Beş sene mikdârı işbu mansıb-ı bî-îrâd ile tazyî'-i evkât itdikden sonra tavâf-ı Beytullâhü'l-harâm itmek bahânesiyle Kazan Hükûmeti'ne birâderi (**s.264**) Mahmûd Giray'ın oğlı Safâ Giray Sultân'ı kâ'immakâm ve kendüsi nâzikâne kişver-i Rûm'a hirâm[2] idüb Der-aliyye'ye geldikde Kânûnî Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin sâyesinde sâlyâne ve ta'yînât ve ze'âmet ile def'-i muzâyaka ve zarûret idüb refâh-ı hâl kesb eylediği esnâda Sa'âdet Giray Han'ın ferâgatından sonra beş ay kadar hod-be-hod câlis-i makâm-ı hükûmet olan İslâm Giray Sultân encâm-ı kârî mülâhaza ile cerâ'im-i güzeştesinden isti'fâ iderek Dersa'âdet'e arîza takdîm itmekle dokuz yüz otuz dokuz Rebî'ü'l-evvel'inde menşûr-ı hanî müşârün-ileyh Sâhib Giray Han'ın nâmına sebt ve tahrîr ve gars-ı yemîn-i pâdişâhî oldığına mebnî semmûr kalpak ile iki sorguç ve mücevher tîr-keş[3] ve murassa' rahş-ı dil-keş ve kapaniçe tabir olunur ferve-i semmûr ve murassa' şimşîr ihsânıyla kadr ve i'tibârı tecbîl[4] ve tevkîr kılındıkdan başka ulûfe ve vezâ'ifi Halîfe kîsesinden olmak üzre altmış nefer topcı ve üç yüz nefer cebeci ve bin nefer sekbân ve kırk nefer müteferrika ve otuz nefer çavuş ve altmış nefer şerhlü ta'bîriyle erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet ma'iyyetine ta'yîn olunarak iklîm-i Kırım'a irsâl olunmuş idi.

Kırım iklîmi Rusyalu yedine girinceye dek Kırım Hanlarına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sekbân akçesi nâmıyla virilegelan mebâliğ zikr olunan neferâtın ulûfeleri olarak Sultân Süleymân merhûmun âsâr-ı hasenelerindendir.

Sâhib Giray Han bu vechile Kırım'a dâhil olub câlis-i mesned-i hanî oldukda müşârün-ileyh İslâm Giray Sultânı kalgaylık ile be-gâm ve ba'dehû i'dâm idüb Sa'âdet Giray Han-zâde Ahmed Giray Sultânı kalgay nasb itdi. Lâkin andan dahi emîn olamayub çok geçmeksizin anı dahi katl ile kendi oğlı Emîn Giray Sultânı kalgay nasb eyledi. Enhâr-ı sitte ya'nî Cim ve Çayık ve İtil ya'nî Volga ve Kuban ve Ten ve Özi nehirleri sevâhilinde hayme-nişîn olan Tatar'ı Kırım'a idhâl ve anlara arâzî tevzî' ve temlîk iderek iskân itmek işbu Sâhib Giray'ın âsârındandır.

Sultân Süleymân Han Hazretleri Ordu-yı Hümâyûn ile Memleket-i Boğdan'a azîmet buyurduklarında Sâhib Giray Han dahi asâkir-i Tatar-ı bî-şumâr[5] ile hidmet-i rikâb-ı

1 Dâr-ı ukbâ: Ahret, öbür dünyâ.
2 Hirâm: Salınarak eda ve naz ile yürüme.
3 Tîr-keş: Ok kabı, okluk, kuburluk, sadak, ok atan kimse.
4 Tebcîl: Ağırlamak. Yüceltmek. Birisine ta'zim etmek. Hürmetle hareket etmek.
5 Bî-şumâr: Hadsiz, sayısız, pek çok.

hümâyûnlarında bulunmak şerefine nâ'il olmuş ve ba'dehû Nemçe seferlerinde oğlı Kalgay Emîn Giray Sultân bu hidmet-i mûcibü'l-mefharetde bulunmuşdur.

Devlet Giray'ın Han Oldığı ve Rusyaluyı Harac-güzâr İtdiği

Devlet Giray Han Mengli Giray Han-zâde Mübârek Giray Sultân'ın oğlı olub pederi (**s.265**) Mübârek Giray Sultân asr-ı Selîm Hanî'de feth-i Mısır mu'arrekesinde vefât itmekle amm-i mükerremleri Mehmed Giray Han ve Sa'âdet Giray Han'ın hicr-i terbiyyelerinde neşv ü nemâ bulmuş ve Sa'âdet Giray'ın hânlığında kalgaylık rütbesine nâ'il olmuş iken İslâm Giray vak'asında Sa'âdet Giray ile berâber Dersa'âdet'e gelerek Süleymân-ı zamâna kesb-i intisâb itmiş idi. Bu münâsebetle sefer ve hazarda şeref-yâb-ı hidmet-i hüdâvendigârî ve mazhar-ı iltifât-ı cihan-dârî oldığı Kırım hanı bulunan Sâhib Giray Han istirkâb iderek civâr-ı saltanatdan ref' ve teb'îd olunmasına bir bahâne aradı. Hâlbuki Sâhib Giray Han'ın ikbâli derece-i kemâle gelmekle (beyt) (İzâ temme emrun bede' naksuhû * Terakkabe zavâlen metâ kîle temme) mü'eddâsınca[1] zevâli tekarrüb itmiş oldığından aleyhine îrâd olunan ba'zı mâddelerden dolayı hakkında teveccüh-i pâdişâhî tenezzül eylemiş idi. Bu esnâda Kazan Hanı Safâ Giray Han vefât itmekle Sâhib Giray Han Devlet Giray'ın Kazan Hânı nasb olunmasını Dersa'âdet'e arz ve inhâ iderek ber-vech-i muharrer cây-gîr-i zamîrî oldığı üzre bu bahâne ile Devlet Giray'ı civâr-ı saltanatdan teb'îd itmek dâ'iyyesine düşdükde bu vaz'-i küstâhânesi iğbirâr-ı tab'-ı hümâyûna bâdî olmağla azl ile yerine Devlet Giray Han nasb olunub Kırım'a vusûlünde Sâhib Giray'ı ve evlâdını katl ile hanlıkda kesb-i intikâl eyledi.

İşbu Devlet Giray Han fârisü'l-hiyel[2] meydân ve gâvî ki tâz-ı arsa-i ceng ve gavga olub dâ'imâ gazâ ve cihâddan hâlî olmaz idi. Hattâ Rusya Devleti'nin ol vakit pâyitahtı olan Moskov şehrini kırk gün muhâsara itdikden sonra zûr-ı bâzû-yı celâdetiyle feth ve teshîr idüb hazînelerinde mevcûd olan nukûd-ı bî-şumârı aldıkdan başka lisân-ı Tatar üzre tış ta'bîr olunur cizye bedelini be-her sene hazîne-i hanîye irsâl itmeleri şartıyla akd-i musâlaha itmiş oldığı Kırım târîhlerinde musarrahdır bundan başka güzel tabî'at-ı şi'riyyesi dahi olub işbu beyt-i âtî âsâr-ı hâmelerinden (beyt) (Yakasın sad çâk iden her bir gülün * Gülşen içre nâlesidir bülbülün) yirmi sene müddet hükûmetinden sonra dokuz yüz seksan beş târîhinde mat'ûnen vefât itdikde yerine oğlı Semin Mehmed Giray Han nasb olunmuşdur.

Nûreddînlik Rütbesinin İhdâsı

Ber-vech-i muharrer Semîn Mehmed Giray Han pederi Devlet Giray Han yerine Kırım Hanı oldukda oğlı Âdil Giray'ı kalgay nasb itmiş idi. Ol esnâda zuhûr iden şark (**s.266**) seferinde Âdil Giray esîr ba'dehû dest-i â'dâda telef oldığı şöhret-gîr oldukda oğlı Sa'âdet Giray'ı kalgay nasb itmek menvî-i zamîri[3] olmuş ise de birâderânından Alp Giray Sultân

1 Mü'eddâ: Mânâ, anlam, mefhum, kavram. Eda olunmuş.
2 Fârisü'l-hiyel: Fars ayak oyunları, Fars hileleri.
3 Menvî-i zamîr: İçindeki niyet, maksat.

sinnen ekber oldığından bi't-tab' mansıb-ı mezkûra talebkâr olması mâni' olmağla kalgaylığı Alp Giray Sultân'a bi't-tevcîh Sa'âdet Giray Hanı tesliyyet[1] zımnında hicr-i terbiyye-i rızâ'iyyesinde perveriş-yâfte oldığı Nûreddîn Mirzâ'ya nisbetle kendüye Nûreddîn Sultân unvânı virilerek mansıb-ı nev-zuhûr ihdâs ve îcâd olunub kendine hanlara mahsûs olan vâridât-ı mu'ayyeneden kadr-ı kifâye îrâd-ı mu'ayyen ifrâz ve cânib-i pâdişâhîden dahi velî'ahd-i sânî olmak üzre yedine berat-ı âlî-şân i'tâsıyla i'zâz kılındı. Andan sonra bu rütbeyi ihrâz idenler Nûreddîn Sultân dinmekle akrânından mümtâz oldılar.

Hutbelerde Nâm-ı Pâdişâhî Takdîm ve Kırım Hanlarının İsimleri Te'hîr Olundığı

İslâm Giray Han pederi Devlet Giray Han'ın hanlığı zamânında rehinlik mansıbıyla İstanbul'a irsâl olunmuş olmağla gerek Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin ve gerek Sultân Selîm-i Sânî Hazretleri'nin zamân-ı saltanatlarında mültefit ve manzûr ve mukbil ve makbûl iken Sultân Murâd-ı Sâlis Hazretleri serîr-i ârâ-yı saltanat olduklarında eski i'tibârından düşerek Konya'da ikâmeti ihtiyâr itmiş idi.

Sâlifü'z-zikr Semin Mehmed Giray Han yedi sene hanlık itdikden sonra ba'zı sebeblerden dolayı hasbe'l-îcâb[2] azl olunub birâderi İslâm Giray Han Konya'dan celb ile Kırım Hanı nasb olundukda dokuz yüz doksan iki senesi Kırım'a varub kalgay-ı sâbık Alb Giray'ı mansıbında ibkâ ve oğlı Mübârek Giray Sultânı Nûreddînlik mansıb-ı nev-zuhûruyla mesrûr eyledi.

Lâkin çok geçmeksizin Mehmed Giray-zâde Sa'âdet Giray ümerâ-yı Nogay'dan Esni Beg ve sâ'irenin i'ânesiyle tertîb ve techîz itdigi asâkir-i Tatar ile Kırım'a duhûl ve Bağçesarây üzerine hücûm itdikde İslâm Giray mecbûren Kefe Kal'ası'na firâr ile asker techîzine ibtidâr ve keyfiyyeti Dersa'âdet'e iş'âr itmekle Kefe mîr-i mîrânı kendü ma'iyyetine me'mûr olub Andal nâm mahalde mübâşeret-i ceng ü cidâl olundukda eser-i galebe İslâm Giray Han tarafında rû-nümâ olarak Sa'âdet Giray firâra mecbûr oldığı vak'aya (ع) (Kıldı İslâm'ı bi-avnillâh kuvvâ-i Sultân-ı Rûm) mısrâ'ı târîh-i vâki' olmuşdur.

Bu sûretle İslâm Giray Han mesned-nişîn-i istiklâl olmuş iken Bucak havâlîsinde (**s.267**) sâkin akvâm-ı Nogay Boğdan re'âyâsının emvâl ve mevâşîsine[3] itâle-i dest-i hasâret itdikleri mesmû'-ı hilâfet-penâhî olub istirdâd-ı emvâl-ı magsûbe zımnında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla icrâ-yı me'mûriyyet içün İslâm Giray Han Bucak cânibine revân olub itmâm-ı hidmetden sonra vilâyet-i Kırım'a ve sâ'ir kalem-rev-i hükûmeti[4] olan mahallerde vâki' cevâmi' ve mesâcidin menâbir[5] ve mehâfilinde du'â-yı devlet-i pâdişâh-ı zamân ibtidâ tezkîr ve esâmî-i hanân-ı Kırım te'hîr olunmak husûsunı tenbîh itmekle Kırım'da dahi esâmî-i pâdişâhân-ı İslâm ile hutbelere zîb ü fer virilmek İslâm Giray Han'ın âsâr-ı hayriyyesindendir.

1 Tesliyyet: Teselli verme, verilme, avutma, avutulma.
2 Hasbe'l-îcâb: Durum dolayısıyla, durum gereği olarak.
3 Mevâşî: Koyun ve sığır gibi hayvanlar.
4 Kalem-rev-i hükûmeti: Bir hükumdarın veya hükumetin hükmünü yürüttüğü yer, ülke.
5 Menâbir: Minberler.

Üç seneden mütecâviz hanlık itdikden sonra dokuz yüz doksan altı senesi Cumâde'l-ûlâsı'nda vefât eyledi. Âkil-i dûr-endîş ve kâmil-i sâhib-dâniş ve ekser evkâtı Dersa'âdet'de geçmekle üç dâne pâdişâh-ı zî-şânın mazhar-ı hüsn-i nazarı olmuş bir zât-ı sa'âdet-simât idi.

Han Ağalığı Hidmetinin Zuhûrı

Hidmet-i mezkûre Bora Gâzî Giray Han zamânında ihdâs olunmağla han-ı müşârün-ileyhin terceme-i ahvâline ber-vech-i âtî ibtidâr olunur. Şöyle ki Bora Gâzî Giray Han sâlifü'z-zikr Devlet Giray Han'ın oğlıdır. Birâder-i bezr-güvârı Semin Mehmed Giray ma'iyyetiyle şark seferinde iken dest-i A'câm'a esîr düşerek Kahkaha Kal'ası'nda yedi sene ale't-tevâlî[1] esîr kalmış idi. Celâdet ve şecâ'ati ekâbir-i A'câm'ın meşhûdları[2] olmağla ba'zı şurût ve kuyûda rabt ile ıtlâk olunmasını kendüye teklîf ve beyân itdiklerinde bir rubâ'î inşâd[3] ile mâ-fi'z-zamîrini izhâr ve gûşe-i gîr-genc-i mahbes olmaklığı ihtiyâr itdigi Şâh Abbâs'ın Kitâbcısı Sâdıkî'nin Tezkiretü'ş-şu'arâ'sında mastûrdur.

Zikr olunan rubâ'înin bir sûreti zîrde tahrîr olunur.

Rubâ'î

Nâbûd-i gam u şâdî hırmân hûde * Zi'n-gûnr gozeşte tâ ki devrân bûde
Mâ tecrube kerdîm ki der mulk-i şoma * Râhat heme der kal'a vu zindân bûde[4]

Ve'l-hâsıl müşârün-ileyh ber-vech-i muharrer yedi sene mahbûs kaldıkdan sonra hezâr renc ü mihnetle mahbes-i kal'adan[5] bir tarîk ile firâr ve heyet-i kalenderâne ile Erzurûm vâlîsi (**s.268**) dâ'iresine bi'l-vusûl anda karâr idüb bir müddet sonra Der-i Devlet'e azîmeti birâderi İslâm Giray Han'ın vefâtı hengâmına tesâdüf itmekle dokuz yüz doksan altı senesi uhdesine Kırım Hanlığı tevcîh buyuruldı. Kırım'a vusûlünde birâderi Fetih Giray'a kalgaylık ve dîger birâderi Âdil Giray'ın oğlı Baht Giray Sultâna nûreddînlik tevcîhiyle ihtirâm ve emekdârlarından Ahmed Ağa'yı kethüdâ ve vekîl ma'nâsına baş ağalık unvânıyla be-gâm eyledi. Ba'd-ı zamân bu hidmetde istihdâm olunanlar han ağası unvânıyla be-nâm olmuşlardır. Han ağası ihtisâb nâzırı makâmında olub emr-i es'âra ve ba'zı mertebe umûr-ı zâbıta-i beldeye nezâret iderdi.

Sultân Mehmed Han Hazretleri Egri fethine teveccüh buyurduklarında mûmâ-ileyh Fetih Giray Sultân Ieşker-i Tatar[6] ile rikâb-ı hümâyûn hidmetinde idi.

Bora Gâzî Giray Han gâyet şecî' ve bahâdır oldığı hâlde cemî'-i fünûnda mâhir ve elsine-i selâsede şi'r ve inşâya kâdir sâhib-i seyf ve kalem bir hidiv-i muhterem olub hâce-i

1 Ale't-tevâlî: Arası kesilmeksizin, arka arkaya, birbiri ardınca.
2 Meşhûd: Gözle görülmüş, görülen.
3 İnşâd: Şiir okuma, şiir söyleme.
4 "Gamsız ve mutlu olmak yasaktı, böyle geçti zaman öteden beri. Biz tecrübe ettik, sizin mülkünüzde rahatlık hep kalede ve zindanda oldu."
5 Mahbes-i kal'a: Kale hapsi.
6 Leşker-i Tatar: Tatar askeri.

pâdişâhî Sa'âdeddîn Efendi'ye manzûm mektûbâtı ve sudûrdan Gani-zâde Nâdirî Efendi'ye belîğâne[1] münşe'âtı ve mensûr tahrîrâtı vardır. Ve işbu gazel-i bî-bedel âsâr-ı kalem-i mu'cizrakamlarındandır.

Gazel

Râyete meyl ideriz kâmet-i dil-cû yerine * Tuğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine
Heves-i tîr ü kemân çıkmadı dilden aslâ * Nâveg-i gamze-i dil-dûz ile ebrû yerine
Süreriz tığımızm zevk ü safâsın her dem * Sîm-tenlerle olan lezzet-i pehlû yerine
Gerden-i tevsen-i zîbâda kutâs-ı dülbend * Bağladı gönlümüzi zülf ile giysu yerine
Süreriz esb-i hüner-mend-i sabâ reftârı * Bir peri şekl-i sanem bir gözi âhu yerine
Gönlümüz şâhid-i zîbâ-yı cihâda virdik * Dilber-i mâh-ı ruh ve yâr-ı perî-rû yerine
Seferim cevri çok ümîd-i vefâ ile velî * Olduk âşuftesi bir şûh-ı cefâ-cû yerine
Olmışız cân ile billâh gazâyı teşne
Kânını düşmen-i dînin içeriz su yerine [1][2]

aldığı mâl-ı ganâ'imle Gâzî Kirman nâmında bir kal'a binâ idüb bu vechile dahi ibkâ-yı nâm itdikden sonra bin on altı senesi Şa'bân'ında mat'ûnen vefât itmekle Bağçesaray'da defn olunmuşdur.

(s.269)

Müte'ahhirîn-i Hanân-ı Kırım'ın İcmâl-i Ahvâli

Sâlifü'z-zikr Kırım Hanları kudemâ-yı hanân-ı Cengiziyye'den olub her biri revnakbahşâ-yı mesned-i hanî ve her birinin nâmı zîb-efzâ-yı nesebnâme-i İlhanî olan zevât-ı mehâsin-simâtdır.[3] Anların devri güzâr itdikden sonra ekseriyâ Kırım hanı olanlar tenperverlik ve sefâhet dâ'iyyelerine düşdüklerinden ve ba'zan dahi şefâ'at ve ricâ ile selâtîn-i Cengiziyye'nin nâ-ehilânı Kırım hanı nasb olundığından hanân-ı Cengiziyye'min eski nâm ve şânları eksilmege ve Tatar kavminin tabî'atlarına kesl ve rehâvet[4] ârız olmağla evvelki savletlerine tenâkus ve tenezzül gelmege başladı.

Bundan başka akvâm-ı Tatar içine şikâk ve nifâk girmekle hâricdeki â'dâya galebe şöyle dursun kendi memleketlerini idâre ve muhâfazaya iktidârları kalmadı. Rusyalular bu halleri fırsat ittihâz iderek Kırım hanlarına müte'ahhid oldukları cizye bedelini virmekden imtinâ' ider olduklarından başka Nehr-i İtil[5] semtinde vâki' Kazan ve Ejderhân eyâletlerini geregi gibi taht-ı zâbıtaya idhâl ve encâm-ı kâr-ı Kırım'ı dahi tazyîk itmege ibtidâr eylemişlerdir. Hattâ Rusya Devleti mukaddemleri mu'amelât-ı lâzımesinde Kırım hanlarına mürâca'at idegelmiş iken bin seksan sekiz senesinde Kırım hanı nasb olunmuş olan Murâd Giray Han

1 Belîğâne: Beliğ bir şekilde, açık ve net olarak.
2 Müellif dipnotu: "[1] (Kutas hotus didikleridir)"
3 Zevât-ı mehâsin-simât: Güzel alametli, nişanlı kişi.
4 Kesl ve rehâvet: Gevşeklik, tenbellik, ihmalkarlık.
5 Nehr-i İtil: İdil veya Volga Nehri.

bî-şu'ûr[1] ve mest-i müdâm[2] oldığından Rusya ilçisini nâ-becâ tahkîr itmekle andan sonra Rusya ilçileri Kırım'a gelmeyüb Rusya Devleti mesâlihini Bender vâlîleri vesâtetleriyle rü'yet itmege ibtidâr ve refte refte Dersa'âdet'e elçi irsâline kesb-i iktidâr itmişdir. Ve bin yüz kırk sekiz senesi hilâlinde Rusya ordusı Kırım'a hücûm ve Ur Kapusu'ndan duhûl ile dâru'l-ümerâ-i Kırım olan Bağçesarây'ı ve kasabât ve kurâ-yı sâ'ireyi ihrâk idüb gitmişdir.

Ve egerçi bu asırlar esnâsında Rezmî Bahâdır Giray Han ve İslâm Giray Han-ı Sânî ve Hâcı Selîm Giray Han ve Devlet Giray Han-ı Sânî zuhûr iderek mümkün mertebe telâfî-i mâ-fât itmişler ise de anların vefâtıyla yine eski hâller ve mukaddemki ihtilâller avdet idegelmişdir. İşbu dört aded hanân-ı celâdet-şi'ârân anâsır-ı erba'a-i hükümrânî ve müte'ahhirîn-i hanân-ı Cengiziyye'nin âb-rû-yı izzet ve şânı olub sâlifü'z-zikr[3] Bora Gâzî Giray Han ile bin yüz seksan beş senesinde Kırım hanı olan Sâhib Giray Han beyninde güzerân iden yirmi sekiz kadar hanân Kırım içinde şöhret-i kâmile ile mümtâz ve ser-efrâz[4] olduklarından herbirinin icmâlen terceme-i hâllerime ber-vech-i âtî ibtidâr olunur.

(s.270)

Rezmî Bahâdır Giray Han'ın Terceme-i Hâli

Sultân Murâd-ı Râbi' Hazretleri'nin zamân-ı sâhib-kırânîlerinde Tatarlar içinde dürlü ihtilâller vâki' ve katl-i nüfûs ve hetk-i perde-i nâmûs[5] gibi nice fenâlıklar şâyi' olmuş iken bin kırk yedi senesi Muharrem'inde sâhib-kırân-ı müşârün-ileyh hazretlerinin Kırım hanı nasb itmiş oldığı Rezmî Bahâdır Giray Han ismi müsemmâsına mutâbık ve harekâtı tab'-ı hümâyûna muvâfık bir han oldığmdan Kırım'a vusûlünde eşkıyâyı kahr ve tedmîr ile Kırım'ı tathîr itdikden sonra çünki ol esnâda Rusyalular Kırım hanlarına viregeldikleri cizye bedelini edâ ve irsâlde tereddüd sûreti göstermiş olduklarından derhâl me'mûr-ı mahsûs ile ekîd ve şedîd emirler tahrîr ve irsâl itdigimde Rusyalular Han-ı müşârün-ileyhin şiddet-i savletinden havfla bedel-i mezkûrı ba'zı hedâyâ ilâvesiyle irsâle mecbûr oldılar. Lâkin önıri kasîr olub dör[t] buçuk sene hanlık itdikden sonra bin elli senesi hilâlinde vefât eyledi.

Han-ı müşârün-ileyh bir hidiv-i güzîde-âsâr ve şâ'ir-i pâkize-güftâr[6] olub işbu gazel-i âtî âsâr-ı hâmelerindendir.

Gazel

Hatt-i ser-sebzinin üstünde eder yer zülfün * Çemen üstünde biten sünbüle benzer zülfün
Ebr-i sîrâb-sıfat perde-fiken hurşîde * Âfitâb ruhına sâye salar ter zülfün
Baş kaldırdı yüze çıktı sipâh-i hattın * Fitne vehmiyle düşüp ra'şeye ditrer zülfün
Sakınur ol gül-i ruhsârı esen yellerden * Sanma tahrîk-i sabâdan yüzün örter zülfün
Nice mümkin gire rezmî-yi gedânın eline * Genc-i hüsnün seni ejder gibi bekler zülfün

1 Bî-şu'ûr: Şuursuz, idraksiz, düşüncesiz.
2 Mest-i müdâm: Her zaman, devamlı sarhoş.
3 Sâlifü'z-zikr: Zikri geçen, bildirilen.
4 Ser-efrâz: Başını yukarı kaldıran, yükselten, benzerinden üstün olan.
5 Hetk-i perde-i nâmûs: Namus perdesini yırtma.
6 Şâ'ir-i pâkize-güftâr: Temiz, lekesiz sözler sözler söyleyen şair.

İslâm Giray Han-ı Sânî'nin Terceme-i Hâli

Sâlifü'z-zikr Bahâdır Giray Han'ın vefâtından sonra çok geçmeksizin Rusya Devleti fekk-i rakabe-i harac-güzârî itmiş ise de bin elli dört senesi hilâlinde Kırım Hanı nasb olunan İslâm Giray Han-ı Sânî ibtidâ tarîk-i isyâna sülûk[1] itmiş olan ba'zı kabâ'ili te'dîb itdikden sonra Nûreddîn olan Âdil Giray Sultânı cizye bedelini tahsîl için asâkir-i Tatar ile Rusya üzerine sevk ve tesyâr[2] itdikde müşârün-ileyh Nûreddîn Sultân Rusyaluların ol vakit pâyitahtı olan Moskov (**s.271**) şehrine kadar Rusya memâlikini yağma ve tahrîb itmekle Rusyalular bedel-i sulh olmak üzre altmış bin altun kıymetinde kürk ve envâ'-ı tuhaf ve tefârîk ve kırk bin altun nakd takdîm itdikden sonra her sene müte'ahhid oldukları cizye bedelini irsâl ve teslîm itmek şartıyla akd-i musâlaha itdiler. Bundan başka Han-ı müşârün-ileyh ile Lehlü beynimde muhârebât-ı şedîde vukû'a gelüb âkıbet Lehlüler mağlûb ve münhezim olarak beş kıt'a top ve iki yüz bin altun ve seksan bin guruşluk riyâl virdikden sonra be-her sene cizye bedeli irsâl itmek üzre akd-i musâlaha itmiş oldukları ba'zı Kırım târîhlerinde mastûrdur.

Han-ı müşârün-ileyh müdebbir ve gâyet bahâdır bir han-ı celîlü'l-me'âsir[3] olub gâh bi'z-zât kendüsi giderek ve gâh Kalgay Sultânı veyâhûd Nûreddîn Sultânı irsâl iderek gazâdan hâlî olmamağla derûn-ı Kırım'ı envâ'-ı ganâ'imle mâ-lâ-mâl itdigi meşhûrdur.

Evâ'il-i hâlinde Dersa'âdet'e gelerek Boğaziçi'nde ihtiyâr-ı mesken itmiş iken selefi Mehmed Giray Han-ı Râbi'in istirkâb ve inhâsına binâ'en Rodos Cezîresi'ne nefy olunmuş idi. Mu'ahharen ba'zı kibârın şefâ'atiyle Rodos'dan Dersa'âdet'e getürilüb ve çok geçmeksizin Kırım Hanı nasb olunub on sene kadar zîver-efzâ-yı mesned-i hanî olarak ber-vech-i muharrer hidemât-ı makbûleye muvaffak oldukdan sonra bin altmış dört senesi Şevvâl'inde vefât itmişdir.

Hâcı Selîm Giray Han'ın Terceme-i Hâli

Hâcı Selîm Giray Han beş dâne pâdişâh-ı zî-şân ki Sultân Mehmed Han-ı Râbi' ve Sultân Süleymân Han-ı Sânî ve Sultân Ahmed Han-ı Sânî ve Sultân Mustafâ Han-ı Sânî ve Sultân Ahmed Han-ı Sâlis asırlarında müsteşâr-ı umûr-ı devlet ve mahrem-i esrâr-ı saltanat olmuş sâhib-i akl ve dâniş bir han-ı celîlü'l-unvândır. Dört def'a Kırım hanı olub her def'asında hidemât-ı mebrûreye[4] muvaffak olmuşdur. Husûsuyla def'a-i sâniyye hanlığında Kırım'a hücûm iden Rusya ordusuyla üç gün ale't-tevâlî muhârebe ve mukâtele idüb nihâyet galebe-i kâmileye mazhar olarak otuz kıt'a top ve binden ziyâde esîr aldıkdan başka Rusya asâkirini hudûdlarına kadar ta'kîb itdikden sonra bin yüz Şevvâl'inde Nemçe seferine me'mûr olub anda dahi Üsküb civârında vukû' bulan gazevât-ı mebrûresi zîver-i sahâ'if-i tevârîhdir. Hattâ bu hidmetleri nezd-i hümâyûnda makbûl oldığından sene-i âtiyye evvel-bahârına kadar Edirne tarafında meştâ-nişîn-i istirâhat olmak üzre Edirne'ye celb (**s.272**)

1 Tarîk-i isyâna sülük: İsyan yolunu tutmak, isyana kalkışmak, isyan etmek.
2 Tesyâr: Gönderme, gönderilme.
3 Celîlü'l-me'âsir: Güzel eserleri, izleri çok fazla olan.
4 Hidemât-ı mebrûre: Hayırlı, makbul, beğenilmiş hizmetler.

ve da'vet olunmuş idi. İşte Şâ'ir Sâbit Efendi'nin han-ı müşârün-ileyh hakkında gazevât-ı sâbıkasını mutazammın nazm itmiş oldığı medhiyyeler Edirne'de bulundığı esnâda keşîde-i rişte-i imlâ olmuşdur. Def'a-i râbi'ada Kırım hanı iken bin yüz on altı senesi Şa'bân'ında terk-i mansıb-ı fenâ itmişdir. Kapudan ve kâ'immakâm olan Küçük Osmân Paşa han-ı müşârün-ileyhin kölelerinden olub bunun gibi çerâğ itmiş oldığı nice köleleri bu vechile menâsıb-ı celîlede istihdâm olunmuşdur. Kırım'da ve İstanbul civârında ve mahâll-i sâ'irede olan âsâr ve hasenâtı[1] dahi müstezâd-ı manzûme-i muhassenâtı olmuşdur.

Devlet Giray Han-ı Sânî'nin Terceme-i Hâli ve Kırım'ın Evâhir-i Ahvâli

Devlet Giray Han-ı Sânî dost-nevâz[2] düşman-güzâr ve fart-ı şecâ'at ve celâdetle akrânından mümtâz bir hidiv-i ser-firâz olub iki def'a Kırım hanı olmuşdur.

Def'a-i sâniyesinde muktezâ-yı me'mûriyyeti üzre mevsim-i şitâda Rusya diyârma ılgar[3] idüb çend aded palankalarını[4] zabt ve teshîr ve nice bin nüfûsını esîr itdikden sonra bin yüz yirmi üç senesi Prut Nehri kurbunda Deli Petro ile Baltacı Mehmed Paşa beyninde vukû' bulan kâr-ı zârda Han-ı müşârün-ileyhin hidemât-ı mebrûresi zîbâyiş-sahâ'if-i rûz-gârdır[5]. Andan sonra Kırım'm şirâze-i ahvâli günden güne bozulmağa ve Tatar'ın savlet ve sebâtları bütün bütün munkatı' olmağa başlayub â'dâ ise yevmen fe-yevmen kesb-i şevket ve kudret itmekle nihâyet bin yüz seksan beş senesinde bütün bütün Rusyalu Kırım'ı istîlâ eyledi.

Ve egerçi Kaynarca Musâlahası'nda tahliyye olunmuş ise de mu'âhede-i mezkûrenin şurûtı iktizâsınca Kırım ve havâlîsi yine ma'nevî Rusyalunun zîr-i dest-i tegallüb ve tahakkümünde kalmışdır andan sonra ne sûret kesb itdigi mahallerinde ber-tafsîl[6] şerh ve beyân olunsa gerekdir.

Kırım Hanlığı mülhakâtından addolunan Çerkesistân Cebel-i Kafkas'ın bir mühimm kıt'ası oldığından bu makâmda Cebel-i Kafkas'ın ahvâl-i coğrafyasından ber-vech-i âtî biraz bahs olunmak münâsib görülmüşdür.

Memâlik-i Kafkasya'nın Aksâmı

Kafkas Dağı ki Kûh-ı Kâf[7] dahi dinür Karadeniz kenârında vâki' Anapa Kal'ası'ndan bed' ile şimâl-i garbîden cenûb-ı şarka doğrı mümtedd olub Bahr-i Hazar sâhilinde (**s.273**) bulunan Bakü Kal'ası'na müntehî olan cibâl-i azîme-i müteselsileden ibâretdir ki bir ucundan

1 Hasenât: İyilikler, iyi haller, iyi işler, hayırlı işler.
2 Dost-nevâz: Dost canlısı, arkadaş canlısı.
3 Ilgar: Düşman topraklarına ansızın yapılan hücum, akın. Başıboş hayvanın dörtnala koşması.
4 Palanka: Yan yana çakılmış ağaç kazıklarla toprak doldurularak çevresi hendekle çevrilen küçük kale.
5 Zîbâyiş-sahâ'if-i rûz-gâr: Süslü sayfalarla dolu zaman.
6 Ber-tafsîl: Açıklamalı bir biçimde, uzun uzadıya, açık olarak.
7 Kûh-ı Kâf: Kafdağı.

öhür ucuna dek iki yüz doksan sâ'atlik mesâfe olub hatt-ı müstakîm üzre hesâb olunursa iki yüz on iki sâ'atlik imtidâdı[1] olmuş olur.

Bu havâlîde sâkin olan milel-i muhtelifenin ba'zısı Çerkes ve Lezgi ve Gürcü misillü cebel-i mezkûrun asıl yerlülerinden olub bunlar Yunan cumhûrluklarından bed' ile sonra gelan mü'elliflerin ma'lûmlarıdır. Ba'zısı dahi hicret-i nebeviyyeden iki üç yüz sene mukaddem Tataristân-ı Kebîr'den cânib-i cenûb ve garba hücûm iden Andi ve Got ve Hun ve Alan ve Hazar ve Çeçen ve Kumuk ve Avar milletlerinin bakiyyeleri ve dîger tarafdan cânib-i şimâl ve garba azîmet eyleyan Selçûkîlerin vakitlerinde muhâfaza-i hudûd içün iskân itdirilmiş olan Türk tâ'ifeleridir.

Cebel-i mezkûr iki parça olarak cüz'-i şarkîsi Dağıstân ve cüz'-i garbîsi Çerkesistân olub vasatında olan en yüksek yerlerine Kûh-ı Elbruz[2] dirler ki Dağıstân ile Çerkesistân'ı fâsıldır. Ve cebel-i mezkûrun cânib-i şimâlîsinde Çerkes cinsinden ve Kafkas'ın kadîmî ve asıl yerlüsünden olan Kabartay ahâlîsi ve cânib-i cenûbîsinde Gürci tâ'ifeleri vardır. Binâ'en-aleyh memâlik-i Kafkasya dört kıt'a-i cesîmeye taksîm olunur ki Çerkesistân ve Kabartay ve Dağıstân ve Gürcistân'dır.

Çerkesistân kıt'ası garben Karadeniz sâhili ile mahdûd olub cenûb tarafı Gürcistân'a muttasıldır. Ve şimâl tarafı Nehr-i Kuban ile mahdûd olub şark tarafı Kafkas Dağı'nın en yüksek tepesi olan Elbruz Dağı'na ya'nî Dağıstân'ın hudûd-ı garbiyyesine kadar mümtedd olur. Bu memleketin tahmînen yüz bin hâneyi mütecâviz olan ahâlîsi Şabsığ ve Batra ve Çekit ve Obih ve Beslini ve Nakogay ve Sebilde nâm sancaklarda ikâmet iderek akvâm-ı muhtelifeden ibâret oldukları hâlde başluca iki tâ'ifeye münkasımdırlar. Biri Çerkes tâ'ifesidir ki ekseri bu kıt'anın cânib-i şimâlîsinde sâkin olmağla Kuban boyuna yayılmışlardır. Dîgeri Abaza tâ'ifesi'dir ki ekseri cânib-i cenûbîde ya'nî Gürcistân tarafında sâkin olur.

Bu akvâmın ekseri yakın vakitlere dek dîn ve devlet noldığını bilmezlerdi. Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin zamân-ı saltanatlarında Ferah Alî Paşa Çerkesistân vâlîsi nasb olunmağla andan sonra dîn-i İslâm oralarda geregi gibi münteşir olmuşdur. Bunun tafsîli mahallinde tahrîr olunur.

(s.274) Cebel-i Kafkas'ın ikinci kıt'ası olan Kabartay ki Kabartı ve Kabarta dahi yazılur bu kıt'a Bahr-i Siyâh'a munsabb[3] olan Kuban Nehri'yle Bahr-i Hazar'a munsabb olan Terek Nehri'nin menba'ları beyninde cebel-i mezkûrun cânib-i şimâlinde Dağıstân ile Çerkesistân arasında bir şekl-i murabba'-ı münharif gibi vâki' olub Çerâkise'nin bir büyük ve güzîde kabîlesi olan Kabartay ile Nogay ve Karabulak ve Os ve Tegalur nâm kavimlerden ibâret olarak altmış bin hâneye bâliğ olur. Kâffesi ehl-i sünnetdir. Ve Büyük Kabartay ve Küçük Kabartay deyü iki kısma taksîm olunur. Devlet-i Aliyye Kaynarca Mu'âhedesi'nde bu kıt'adan ferâgat eylemiş ise de ittihâd-ı dîn ve mezheb hasebiyle ma'nevî Devlet-i Aliyye'ye merbûtiyyetleri münkatı' olmamışdır. Bu memleketde Kazbeg ta'bîr olunan kule-i şâmha kurbunda Kafkas Dağı'nın berü tarafına geçilür sa'bü'l-mürûr[4] derbendlerden ibâret bir yol olub Rusyalıların şimâl tarafından Gürcistân'a güzergâhları yalnız bu yoldur. Ancak bir

1 İmtidâd: Uzama, uzanma; uzun sürme.
2 Kûh-ı Elbruz: Elbruz Dağı. Kafkasların ve Rusya'nın en yüksek dağı.
3 Munsabb: Bir denize veya nehire dökülen, karışan.
4 Sa'bü'l-mürûr: Geçilmesi güç olan.

tarafdan Çerkes ve bir tarafdan Çeçen ahâlîsinin hücûmundan havf ile dâ'imâ bir takım süvârî Kazak askerini istishâba mecbûr olurlar. Kazbeg Kazı Beg'in galat-ı meşhûrıdır[1] ki Çerkesler Gazbeg ve Gâzî Beg dirler.

Kafkas Dağı'nın üçüncü kıt'ası Dağıstân memâlikidir ki cebel-i mezkûrun Bahr-i Hazar tarafındaki parçası olub Dak Kavmi'nin ba'zı aşâ'irine me'vâ oldığından Dağıstân tesmiye olunmuşdur. Bu kıt'anın her köşesinde birbirine mugâyir kavimler sâkin olarak her tarafında başka başka lisânlar söylendiginden Arablar burasını Cebel-i Elsine tesmiye itmişler idi. Kıt'a-i mezkûre üç kısma taksîm olunarak Dağıstân-ı Evsat ve Dağıstân-ı Şimâlî ve Dağıstân-ı Cenûbî dinilür.

Dağıstân-ı Evsat dinilan kıt'a istiklâl ve serbesiyyet üzre bulunan milel-i muhtelife-i adîdenin meskenleri olub Avar ve Andalal ve Kubsubuy ve Ankratel ve Ankırat ve Bakalal ve Cemalal ve Şinide ve Sunda ve Salatav ve Andi ve Künbed ve Şubut ve Çeçen ve Galaş tesmiye olan büyük ve küçük sancaklardan ibâret olarak ahâlîsi takrîben yüz bin hâneye bâliğ olur. Cümlesi ehl-i sünnetdir. Etrâfında put-perest olarak ba'zı ufak tâ'ifeler dahi vardır. Terceme-i hâli zîrde beyân olunacak Mansûr burada zuhûr itmişdir.

Dağıstân-i Şimâlî Bahr-i Hazar sâhilinde ve Kafkas Dağı'nın eteklerinde vâki' olub Kuba ve Tapsaran ve Derbend ve Gâzî Kumuk ve Kaysak ve Akuşa ve Tarhu ve Küre ve Andıray ve Yahsay nâm sancakları şâmil olarak ahâlîsi Türk ve Lezgi kavimlerinden mürekkeb **(s.275)** oldukları hâlde cümlesi ehl-i sünnetdir. Takrîben yüz bin hâneye bâliğ olurlar. Medâr-ı ta'ayyüşleri Bahr-i Hazar sâhilinde kâ'in ovalarda zirâ'at ve harâsetledir.[2] Derbend Bâbü'l-ebvâb ve Bâbü'l-hadîd ve Demirkapu didikleri kal'adır. Ve bu kıt'ada vâki' Bünyak memleketi hâkimine şemhâl ta'bîr olunur.

Dağıstân-ı Cenûbî Kafkas Dağı'nın cenûb tarafındaki eteklerinde olub Çar ve Pilekan ve Ilısu ve Şeki ve Eres ve Kabala ve Şirvan ve Bakü ve Salyan nâm sancaklardan ibâret olarak kâffe-i ahâlîsi yetmiş bin hâneye bâliğ olur. Bunlardan Salyan ve Bakü şehirlerinde on bin hâne kadar Şî'î ve Şirvan ve Şeki taraflarında on bin hâne kadar Ermeni mevcûd olub bâkî elli bin hânesi Türk ve Lezgi kavimlerinden ibâret olarak cümlesi ehl-i sünnetdir. Bakü ve Selyan şehirleri Bahr-i Hazar sâhilinde vâki' olarak Acemistân ile Dağıstân beyninde icrâ olunan ticâret-i bahriyyenin iskeleleri olmak hasebiyle bu şehirlerde Acemler temekkün itmişler ise de Dağıstân'ın asıl yerlülerinin nüfûz-ı ma'nevîleri tahtında mahkûm olagelmişlerdir.

Cebel-i Kafkas'ın dördünci kıt'ası olan Gürcistân memleketi cebel-i mezkûrun cenub tarafında vâki' olub şarken Dağıstân'ın ser-hadd-i cenûb-i garbîsi olan Kanık Nehri'yle ve cenûben Yorçalı dinilan ve ehl-i İslâm olan Kazak aşîretleri ve Gümrü ve Ahısha sancakları ve Açara Dağı ile garben Karadeniz sevâhili ve şimâlen Cebel-i Kafkas'ın Çerkes Memleketi'ne muttasıl olan Kalel şâmihası ile mahdûd olub ahâlîsi Gürci ve Os ve Esvan ve Ermeni tâ'ifelerinden ibâret olarak mu'ahharen bir mikdâr Rus ve Nemçe dahi iskân olunmuşdur. Milel-i mezkûrenin kâffesi yüz bin hâneye bâliğ olur. Bunlardan sekiz bin kadar but-perest dininde olan Os ve Esvan tâ'ifeleri olub yerleri sarb oldığından ve bir tarafdan Dağıstân'a ve

1 Galat-ı meşhûr: Yanlış olduğu halde herkes tarafından kullanılmakta bulunan kelime.
2 Harâset: Ekincilik, çiftçilik.

bir tarafdan Çerkesistân'a mülâsık[1] bulunduklarından bir hükûmete inkıyâd itmezler. Ve on dört bin hâne mikdârı ehl-i sünnet olub bâkî kalan takrîben seksan altı bin hânesi Hristiyan dînindedir. Ve Gürcistân ve Dağıstân'ın cânib-i cenûbîsi Ermenistân olub iki kıt'aya münkasımdır. Bir kıt'ası Erzurûm ve Van tarafları olub memâlik-i Devlet-i Aliyye'dendir. Ve dîger kıt'ası Gence ve Karabâğ ve Hoy ve Revân sancakları olub memâlik-i İrâniyye'den ma'dûddur. Ancak Acem'in ihtilâli esnâsında her biri müstakill birer han elinde kalarak bin yüz doksan senesinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye meyl itmege mecbûr olmuşlardı.

İşte Gürcistân dahi bu vechile iki kıt'aya münkasım olarak bir kıt'ası asıl Gürcistân **(s.276)** dinilan Tiflis Hanlığı'dır ki makarr-ı bükûmeti Tiflis olub bir kıt'a ekseriyâ memâlik-i İrânîyye'ye mülhak bulunmuş ise de Tiflis hanı olan İrakli Han bin yüz doksan senesinde Devlet-i Aliyye'ye teba'iyyet ve himâyesini kabûl itmiş idi. Ancak Rusyalular ber-minvâl-i muharrer Kabartay taraflarına yerleşerek tarîk-i sâlifü'z-zikr ile Gürcistân tarafına kesb-i tereddüd itdikden sonra buraları ifsâda[2] başlayub İrakli Han Rusyalunun hud'a[3] ve desîsesine aldanarak kendüsünün mûcib-i necât ve selâmeti olan himâyet-i Devlet-i Aliyye'yi terk ile Rusya himâyesine girmişdir. Dîger kıt'ası Açıkbaş ve Megril ve Güryil dâdyanlıkları ya'nî beglikleri olub Karadeniz sevâhiline dek mümtedd olur. Kütayis ve Bağdâdcık ve Özürget şehirleri bu kıt'adadır. Bu havâlî öteden berü memâlik-i Devlet-i Aliyye'den ma'dûd bulunmuşdur.

Ve'l-hâsıl Kafkas ahâlîsinin ekseri ehl-i İslâm olub cenûb ve şimâlden hücûm iden Acem ve Rusyaludan ba'zen müte'essir olmuşlar ise de ekseriyâ Devlet-i Aliyye'nin himâye-i celîlesine mazhar ve Hilâfet-i Osmâniyye'yi mu'terif[4] olmaları hasebiyle taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye mâ'il olagelmişlerdir.

Diyâr-ı Kafkas'ın Ba'zı Vekâyi'-i Sâlifesi

Hazret-i Ömer radiyallâhu anhın eyyâm-ı hilâfetinde (22) senesinde Arablar diyâr-ı İrân'ı feth itdikleri esnâda serdâr-ı ehl-i İslâm olan Sürâka bin Amr Âzerbaycân'ı feth eyledikde Bekr bin Abdullâh ile Abdurrahman bin Rebî'a'yı Albanya fethine me'mûr itmiş idi ki ol vakit Dağıstân tarafına Albanya dinilürdi. Bekr bin Amr ve dahi Abdurrahman'ı makaddimetü'l-ceyş[5] idüb kendü dahi verâsından Albanya semtine hareket eyleyüb Şirvân'a tekarrüblerinde ol vakit mülûk-ı Fars neslinden Hâkim-i Şirvân olan Şehriyâr gelüb Cebel-i Kafkas'ın cânib-i şimâlîsinde olan Alan ve Hazar nâm Türk tâ'ifelerinin berü tarafa hücûm ve tahattîlerini[6] men' itmek şartıyla istîmân eyledikde Sürâka'ya arz itmişler. O dahi bu sûreti ma'kûl görüb Hazret-i Ömer'e i'lâm eyledikde tecvîz buyurmağla bu şartla Şehriyâr'a amân virilmiş ve Sürâka'nın vefâtında yerine Abdurrahman bin Rebî'a nasb ve ta'yîn olunmağla Dağıstân'ın bir haylî yerlerini feth ile ahâlîsine dîn-i İslâm'ı telkîn ve Gürcistân

1 Mülâsık: Bitişik, yapışık; yanyana bulunan.
2 İfsâd: Fesada uğratma, uğratılma, bozma.
3 Hud'a: Hile, oyun. Aldatma. Düzen. Mekir.
4 Mu'terif: İtirâf eden, kendi kusur ve kabahatini gizlemeyerek söyleyen, anlatan.
5 Makaddimetü'l-ceyş: Büyük kuvvetlerin öncüleri.
6 Tahattî: Bir şeyi atlayıp geçme; sınırı aşma. Saldırış.

hükümdârlarından cizye alarak sulh eylemiş idi.

Dağıstân tarafında bu fütûhât-ı cedîde şâyi' oldukda çünki Derbend'in bir mahall-i mübârek **(s.277)** oldığına dâ'ir ba'zı hadîsler rivâyet olundukdan başka oranın zabtı memâlik-i cenûbiyyeye mûcib-i emniyyet ve âsâyiş olacağından ashâb-ı kirâm hazerâtı gazâ içün fevc[1] fevc ol tarafa akub giderlerdi.

Cihân-nümâ'da tahrîr eylediği üzre Benî Ümeyye asrında Mesleme bin Abdülmelik ol diyâra gazâ idüb halkı İslâm'a geldiler. Ve Derbend'i alub andan şimâle doğrı bir baylî mahalleri feth eyledi. Hattâ Behram Çûpîn neslinden Muhammed bin Yezîd Şirvân ve Demirkapu vâlîsi olub bir aylık kadar mesâfeye hükm iderdi. Fakat hicretin yüz seksan senesinde tâ'ife-i Hazar Derbend'i alub ehl-i İslâm'ı bozdı bu mu'arrekede yüz kırk bin kadar Müslim şehîd olub İslâm'da mesbûk-ı bi'l-misl olmayan bir vak'a zuhûr itdi. Hazar Huzâr'ın muhaffefî[2] olub kabâ'il-i Türkiyye'den bir büyük kabîledir ki müddet-i medîde kendülerine mensûbiyyetle tesmiye olunan Babr-i Hazar sevâhilinde sâkin olan bir kabîlenin ismine mensûbiyyetle yâd olunarak Bahr-i Kasbî ve Bahr-i Bulgar ve Bahr-i Dilem dinilüb nihâyet ber-minvâl-i muharrer Hazar kavmine nisbetle Bahr-i Hazar dinilmişdir. Ammâ bu taraflarda iki zâ-yı ma'ceme ile Bahr-i Hazar ta'bîri galatdır.

İşbu Hazar tâ'ifesi bir büyük kavm olub iki yüz seneyi mütecâviz Arablarla muhârebe itmişler ise de nihâyet Arablar gâlib ve muzaffer olmuşlardır. Şöyle ki hicret-i nebeviyyenin iki yüz senesinde Kureyş kabîlesinden ve Hazret-i Hamza evlâdından Şeyh Ebû İshâk ve Abbâs bin Abdülmuttalib neslinden Şeyh Muhammed kendi evlâd ve akrabâlarından iki bin nefer kimse ile Haremeyn-i Şerîfeyn'den çıkub ve bir müddet Şâm ve Mısır taraflarında geşt ü güzâr idüb ba'dehû ol hengâmda dârü'l-harb olan Çerkes diyârına vusûl birle muhârebât-ı kesîreden sonra Çerkeslerin begleri olan Emîr Adâl'ı katl ile emlâkini teshîr ve evlâd ü iyâlini esîr itmişler. Ba'dehû Dağıstân'da vâki' Kaytak memleketimin emîri olan Gazanfer'i katl ile ahâlîsine dîn-i İslâm'ı kabûl itdirmişler idi. İşte bu gâzîler Kumuk diyârını dahi zabt ile Dağıstân'ın cenûb ve şimâlinde olan Hazar tâ'ifesinin ekser kurâ ve kasabâtını pây-mâl[3] itmişler. Ve anların ahlâfı Kırım'ı dahi feth idüb el-hâsıl Dağıstân'dan Kırım'a kadar memâliki ya sulhen yâhûd unveten[4] teshîr ile ahâlîsini dîn-i İslâm'a da'vet eylemişlerdir. Bu cihetle Kabartay ve Besni gibi kabâ'il-i Çerâkise'den pek çoğı ehl-i İslâm bulunmuşlardır.

Arabların bu vechile dört yüz yirmi sene kadar Kafkas memâlikinde hükûmetleri cârî olub hulefâ-yı Abbâsiyye asrında bu havâlîye Âzerbaycân ve Ermenistân vâlîleri hükm **(s.278)** iderdi. Ba'dehû dört yüz elli dört sene-i hicriyyesinde sülâle-i Selçûkiyye'den fütûhât-ı kesîre ile tevsî'-i câh ve celâl-i hükûmet iden Melikşâh peder ve ceddinin eserine iktifâ'en zabt itdigi yerlerde isyân ve ihtilâlden emîn olmak içün gerek Anadolı kıt'asında ve gerek Gürcistân hudûdundan bed' ile Bahr-i Hazar sevâhiline kadar Albanya ya'nî Dağıstân memâlikinde birçok Türk tâ'ifeleri iskân itdirmiş idi.

İki yüz seneden ziyâde Anadolı ve Şâm ve İrân taraflarında bu vechile hükûmet itmiş olan işbu hânedân-ı Selçûkî'yi müştet ve perîşân iden Moğolların ya'nî Tatarların zuhûrundan

1 Fevc: Bölük, takım, cemaat.
2 Muhaffef: Tahfif olunmuş, hafifletilmiş.
3 Pây-mâl: Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
4 Unveten: Zorla, cebirle.

takrîben yüz sene mukaddem mi'e-i sâdise-i hicriyyede Menucehr Şâh zuhûr ile Dağıstân-ı cenûbîde vâki' Şirvân memleketinin kürsisi olan Şamahı şehrini makarr-ı hükûmet ittihâz iderek alem-efrâz-ı istiklâl olmuş ve büyük Tatar hükümdârlarına taklîden hâkân-ı kebîr unvânıyla şöhret bulmuş idi. Andan sonra Selçûkîlerin bir şu'besi olub Şirvânşâhlar deyü ma'rûf olan Selâtîn-i Şirvân zuhûr eyleyüb Ermenistân'ın ba'zı mahallerini dahi Dağıstân-ı cenûbîye zamm[1] iderek hükûmet itmişlerdir. Ve ol vakit Şirvân ta'bîrinde Dağıstân'ın şimâl-i şarkîsi ve cenûbîsi dâhil olub Dağıstân-ı evsat ve şimâl-i garbîsi olan memleketlerine Avar ve Çeçen tâ'ifelerimin meskenleri olarak Şirvânşâhlara egerçi itâ'at itmezlerdi. Ancak cihet ve hiddet-i İslâmiyye hasebiyle dâ'imâ muhârebelerde berâber bulunurlardı. Ol vakit Gürcistân hükümdârları dahi ba'zan Şirvânşâhlara ve ba'zan Konya sultânlarına tâbi' gibi geçinürlerdi.

Ve Moğol ve Tatarların cenûb ve şimâlden Türkler üzerine hücûmları esnâsında ve sonra Türkmânların Âzerbaycân ve Ermenistân'da râyet-efrâz-ı istiklâl oldukları hengâmda gerek Şirvanşâhlar ve gerek Gürcistân hükümdârları bunlar ile gâh muhârebe ve gâh Konya sultânları misillü ba'zı hedâyâ takdîm ve i'tâsıyla musâlaha ve mütâreke sûretinde izhâr-ı teba'iyyet iderlerdi. Hattâ sekiz yüz târîhlerimde Sultân-ı Şirvân bulunan Şeyh İbrâhîm bin Sultân Mehmed haylî muhârebelerde Timur ile berâber bulunmuşdur. Bu vechile Şirvanşâhlar dört yüz seneye karîb hükûmet itdikden sonra dokuz yüz kırk iki sene-i hicriyyesinde Şâhruh bin Sultân Ferah bin Şeyh Şâh tıfl-ı nâ-bâliğ[2] iken taht-ı Şirvânşâhî'ye cülûs itdikde Akkoyunlı Türkmânlarının şeyhi olub Âzerbaycân'da vâki' Erdebil Şehri'nde Mezheb-i Şî'a'yı şâyi'[3] itmiş ve kendüsi ve mürîdleri Oniki İmâm'ın Şî'ası olduklarını irâ'e[4] ve iş'âr[5] içün başlarına on iki tereklü kırmızı şaldan ma'mûl derviş tâcı giyüb Kızılbaş ismini kazanmış olan Şeyh Haydar Safavî'nin evlâdından (s.279) Birinci Şâh Tahmasb taht-ı Şirvân'ın böyle bir sabî elinde kaldığını fırsat ittihâz ile diyâr-ı mezkûreye sevk-i asâkir iderek ve ahâlî-i Dağıstân ile haylî vakit muhârebe itdikden sonra nihâyet gâlib gelerek şâher-i Hoy ve kibâr-ı Şirvân'ı katl ve i'dâm ile hazâ'in-i külliyyeye dest-res olmuş ve Selâtîn-i Şirvân bunda inkırâz bulmuş idi. Ve egerçi Şirvânşâhlar neslinden ba'zılar Dağıstân-ı evsat ve şimâlîde müstakillen hükûmet itmekde olan Kaytak ve Alan ve Avar ve Kumuk hanlarından istimdâd ile bir müddet muhârebe itmişler ise de mukayyed olmayub kırk bir sene kadar Dağıstân-ı cenûbî Kızılbaşların zîr-i hükmünde kalmış idi.

Tatarların hücûmları esnâsmda Dağıstân-ı şimâlî dahi pâ-mâl olmuş ise de nihâyet ahâlîsi istiklâllerin i'âde itmişlerdir. Şöyle ki Cengiz Han Deşt-i Kıpçak'ı ve Moskov vilâyetini ve ba'dehû tamâmen memâlik-i İrân'ı zabt itdikde Deşt-i Kıpçak ve Moksov'un nizâmı Demirkapu'nun zabt ve teshîrine mütevakkıf olmağın Cengiz Han orasının teshîrine mübâderet itdikde Demirkapu ahâlîsi mukâbele ve mukâteleye kıyâm itmişler ise de Cengiz Han veled-i kebîri olan Çağatay'ı asâkir-i Tatar-ı encüm-şumâr ile oraya sevk ve irsâl ile ahâlîsini bayâğı katl-i âmm idüb yerlerine birçok Tatarlar iskân ve Çağatay'ı üzerlerine han

1 Zamm: Bir şeye bir şeyi ekleme. Artırma. Katma.
2 Tıfl-ı nâ-bâliğ: Büluğa ermemiş çocuk.
3 Şâyi': Duyulmuş, herkesçe bilinmiş.
4 İrâ'e: Gösterme, tâyîn etme.
5 İş'âr: Yazı ile haber vermek. Anlatmak, bildirmek.

nasb ve ta'yîn eylemiş idi. Yüz sene sonra Timur zuhûr ile Demirkapu derbendini zabt itdikde kendüsüne havadâr ve müntesib geçinan (Toktemiş) Toktamış Han'a teslîm eyledi. Ba'dezamân Toktemiş Timur'a izhâr-ı isyân eyledigi esnâda Timur Tebrîz ve Şirvân taraflarında muhârebe itmek üzre bulunub birkaç def'a Demirkapu üzerine sevk eyledigi asâkir-i Tatar dahi münhezim olmuş idi. Timur Tebriz ve Şirvân gâ'ilesini ber-tarâf[1] idüb Gürcistân hükümdârlarıyla dahi muhârebe iderek muzaffer oldukdan sonra gelüb Toktemiş'i ahz ve hal' ile yerine i'timâd eyledigi bir han nasb eyledi ve Tebriz ve Geylân ve ba'zı memâlik-i İrân hükûmetini oğlı Mirzâ Mirân Şâh'a virüb Demirkapu taraflarını dahi ana ilhâk itdi.

Mirân Şâh'ın ahlâfı bir müddet bu havâlide hükûmet itdikden sonra ber-minvâl-i muharrer Akkoyunluların zuhûrıyla Dağıstân tarafına dahi istilâ itdiklerinde Timur evlâdının buralardan hükûmetleri zâ'il olarak Dağıstân-ı şimâlî ahâlîsi kesb-i istiklâl idüb fakat Âl-i Cengizden kendülerine bir han nasb ile şemhâl tesmiye iderlerdi.

Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Acem üzerine i'lân-ı sefer olunub da sadr-ı â'zam olan Mustafâ Paşa Ordu-yı Hümâyûn ile İrân üzerine hareket itdikde ma'iyyetinde bulunan (s.280) Özdemir Osmân Paşa'yı bir mikdâr asker ile Dağıstân tarafına ta'yîn ve irsâl itmiş idi. Osmân Paşa dahi gidüb Şamahı ve Bakü taraflarını zabt idüb Şirvânşâhlar hânedânından Sultân Burhân Şirvânşâh nasb olunmuş idi. Fakat nüfûz ve istiklâli olmayub Devlet-i Aliyye'ye istinâd[2] ve inkıyâd[3] sûretinde bulunurdı. Osmân Paşa cânib-i şimâlde dahi kesb-i nüfûz idüb ancak Şemhâl'ın kızını tezevvüc birle Derbend'i yine Şemhâl'a terk ve ibkâ eylemiş idi. Osmân Paşa'nın ol havâlîde nüfûzını Lezgiler çekemeyüb arada ceng ü cidâl vukû'a gelerek nihâyet hutbeyi Âl-i Osmân nâmına okunmaları ve Acem seferi zuhûrunda Kırım cânibinden mürûr idecek otuz bin kadar Tatar askerini memleketlerinden imrâr ile Osmân Paşa tarafına îsâl eylemeleri ve kendüleri dahi zahâ'ir ve eslihaları[4] taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilmek üzre işbu Osmânlu askerine mu'âvenet ve refâkat ve ma'iyyet itmeleri ve âdet-i kadîmeleri üzre nasb idegeldikleri Şemhâllerine bir kimesne müdâhale itmeyüb Fakat murâd-ı pâdişâhî olursa kendüsüne tuğ ve alem ve kılıc ve kaftân gönderilmesi ve memâlik-i Mahrûse-i Osmâniyye'ye gelüb giden tüccârlarından gümrük ve bâc ve rüsûmât-ı sâ'ire alınmaması şurûtı tanzîm olunarak Osmân Paşa ile Şemhâl beyninde bir mukâvele akd ile musâlaha olunmuş idi. Ve ol vakit şurûta tarafeynden ri'âyet olunub hattâ Abdül Giray Han otuz bin Tatar askeriyle Şemhâl memleketinden mürûr idüb Dağıstânlular dahi refâkat iderek Osmân Paşa tarafına gelmişler idi.

Mu'ahharen sâlifü'z-zikr Sultân Burhân'ın vefâtında yerine oğlı Ebûbekir geçüb ve bu hilâlde Anadolı cânibinde Celâlîler zuhûr idüb Devlet-i Aliyye bu gâ'ile ile meşgûl bulunmağın Şâh-ı İrân olan Şâh Abbâs bunı fırsat ittihâz iderek Dağıstânluları iğvâ[5] ve idlâl itmekden nâşî asâkir-i Osmâniyye ol havâlîden berü tarafa çekilmege mecbûr olmuşlardır. Andan sonra Şâh Abbâs Dağıstân-ı şimâlî ahâlîsini celb içün her sene hanlarına ve beglerine hal' ve hedâyâ irsâl idüb ve bu sûretle Acemler Dağıstân'ı benimseyüb kendü ülkâlarından

1 Ber-tarâf: Bir tarafa atılan, bir yana atılmış, ortadan çıkmış, zâil olmuş.
2 İstinâd: Dayanma, güvenme.
3 İnkıyâd: Boyun eğme; kendini teslim etme.
4 Esliha: Silâhlar. Muharebe ve cenk âlet ve edevâtı.
5 İğvâ: Azdırma, azdırılma, baştan çıkarma, çıkarılma, yolunu şaşırtma, ayartma, ayartılma.

addider oldılar. Dağıstânlular ise anların bu hediyyelerine sıra ve bir nev‘ virgü nazarıyla bakub li-mâni‘ gönderilemedigi vakitler diyâr-ı İrân'ı gâret iderdiler. Hattâ Afgânların zuhûruyla Acem ahvâli muhtell oldukda Dağıstânlular cânib-i şimâlden Şirvân ve Revân eyâletlerine hücüm ile biz bu sene sıramızı almadık deyü birçok Rusya tüccârının emvâlini gâret itmişler idi.

Acem'in bu ihtilâli esnâsında Rusyalular dahi Demirkapu taraflarına ta‘addî idüb mu’ahharen Tahmas Şâh ile akd eyledikleri musâlahada Kal‘a-i Derbend ve Bakü ve Eyâlet-i Geylân ve Mazenderân ve Esterâbâd Rusyaluya terk ve temlîk olunmuş idi. Rusyalunun bu (**s.281**) taraflara tahattîleri ise Devlet-i Aliyye hakkında muzırr[1] olmakdan nâşî (ع) İlâc-i vâkıa pîş ez-vukû bâyed kerd)[2] mü’eddâsınca Sultân Ahmed devrinde kürsî-i memâlik-i Gürcistân olan Tiflis Kal‘ası'mn taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zabtına müsâra‘at ve Şirvân ülkâsının dârü'l-mülki olan Şamahı şehrine dahi taraf-ı devletden hâkim nasb olunub ol havâlî ahâlîsine nev‘ummâ istimâlet virilmiş ve bu cihetle Karadeniz sevâhilinin keşfine mahsûs me’mûr ve mühendisler gönderilerek ba‘zı sevâhilde kal‘alar binâsı münâsib görülüb ve husûsuyla Faş Kal‘ası binâ olunub oradan Tiflis'e yol açılmagın donanma ile Faş'a giden mühimmâtın Tiflis'e ve Dağıstân'a tarîk-i îsâli teshîl kılınmış idi. Lâkin mu’ahharen Nâdir Şâh zuhûr ile gerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ve gerek Rusya tarafından zabt olunan yerleri istirdâd eyledi. Fakat Dağıstân halkı ahâlî-i Kafkas'ın en cerî[3] ve cesûrları olınagla Nâdir Şâh dahi buralarda istedigi gibi infâz-ı hükûmet idemeyüb bu tarafda pek fenâ bir hezîmet görmüş idi.

Nâdir Şâh'dan sonra Acem'in ihtilâli dü-bâlâ[4] olmagla bu tarafın halkı bi't-tab‘ taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ilticâ idüb Sultân Mahmûd-ı Evvel asrında Dağıstân'ın zabtı tasavvur olunmuş ve bu tasavvurât devr-i Hamîd Hanî'ye kadar zihinlerinde cevelân[5] itmekde bulunmuş ve mukaddem ve mu’ahher kabâ’il-i Kafkas'ı celb ile Rusya'ya karşu bir kuvvet tedâriki tezekkür kılınmış ise de vakt ü hâl buna müsâ‘id olmamışdır.

Çerkesistân'ın Ba‘zı Ahvâl-i Mahsûsası

Bâlâda Çerkesistân kıt‘ası usûl-i coğrâfiyyîn üzre tahdîd olundıysa da Ferah Alî Paşa ile Çerkesistân'a gidüb haylî müddet orada bulunan ve Çerkesistân vekâyi‘ince me’hazımız olan Hâşim Efendi Mecmû‘ası'nda tahrîr olunan ta‘bîrât ile dahi Çerkesistân'ın hudûd-ı mu‘ayyenesi beyân olunmak münâsib görülmüşdür.

Şöyle ki Anadolı yakasında vâki‘ Sohum Kal‘ası İskelesi'nden bahren hudûd-ı İslâmiyye'yi kat‘ iden Nehr-i Kuban'ın Anadolı tarafında vâki‘ Cemeti sahrâsı tahtında Kızıltaş Boğazı'na dek yüz sâ‘at ve andan Nehr-i Kuban ile yukarı doğrı gidildikde Kûh-i Elbruz dâmeninde Kuban'ın menba‘ı ve Besni kabîlesinin makarr ve meskeni olub

1 Muzırr: Zararlı, zarar veren, zarara sokan.
2 "Vakanın tedbirini, olmadan önce almak lâzım."
3 Cerî: Cesur, yiğit, gözü pek, yürekli.
4 Dü-bâlâ:İki kat.
5 Cevelân: Dolaşma. Kaynama. Yerinde durmayıp gezme.

Kabartay'ın karşusunda Hâcılar Kal‘ası dinilan mahalle varınca yüz sâ‘at ve andan Lezgi memâliki ile Abaza vilâyetinin beynine sedd-i sedîd olan cibâl-i azîme dâmeniyle Sohum'a gelinceye degin yüz sâ‘at ki müsellesü'ş-şekl üç yüz sâ‘at olur.

(**s.282**) İşte bu ma‘lûmü'l-hudûd arâzî-i latîfe Çerkesistân olub cânib-i şimâlîsinde kabâ’il-i Çerâkise ve cânib-i cenûbîsinde kabâ’il-i Abaza ve ba‘zı tavâ’if-i Çerâkise sâkin olub bu iki fırka dahi kabâ’il-i muhtelifeden ibâretdir. Bu kıt‘ada sâkin olan Çerâkise'nin başluca kabîleleri Besni ve Kömürköy ve Buzaduh ve Notuhac ve Şabşıh ve Abazeh olub bunların dahi şu‘abât-ı kesîresi vardır. Kabâ’il-i merkûme kendülerini sâ’ir halkdan temyîz[1] makâmında birbirine Adige dirler ki hem-şehri ve hem-millet dimek olur. Ve bu kabâ’ilin ba‘zı âdetleri âdât-ı Yehûd'a müşâbih olmagla vaktiyle esbât-ı Benî İsrâ’il'den bu tarafa üç sıbt nakl ve rıhlet idüb kabâ’il-i Çerâkise anlardan üremişdir deyü Cihân-nümâ'da muharrerdir. Lâkin Hâşim Efendi'nin tahrîrâtında buna dâ’ir bir şey görülmeyüb ukalâ[2] dahi bir emr-i ba‘îddir. Zîrâ tâ’ife-i Yehûd her tarafa münteşir olub bir yerde milliyetlerini gâ’ib itmemiş oldukları hâlde bu tarafa gelan fırkaların bütün bütün kangı kavimden olduklarını ferâmûş[3] itmeleri aklen kabûl olunmaz. Kaldı ki Lezgi ve Gürci ve Çerkeslerin pek eski kavimler oldukları bâlâda beyân olunmuş idi.

Bu kıt‘ada sâkin olan akvâmın kâffesine Çerâkise ıtlâkı câri ise de fi'l-hakîka iki sınıf olub ber-minvâl-i sâbık Abaza Çerkes'den mütemeyyiz olur.

Ve Kûh-i Elbruz'da yaban âdemi var imiş deyü Hâşim Efendi rivâyet ider. Ve Anapa Nehri'yle Pocğaz Nehri beyninde Celâlî Kazakları olub ancak anları Çerkesler nehb ü gâret itmekden ve evlâd ü iyâllerini esîr eylemekden hâlî olmazlardı.

Rusyalu Kırım ve Taman taraflarına itâle-i dest-i ta‘addî itmege başladıkda o taraflardan bir haylî Tatarlar dahi hicret iderek ve kabâ’il balkına dahîl düşerek bu havâlîde ittihâz-ı mesken itmişler idi.

Ferah Alî Paşa'nın ol tarafa me’mûriyyetinden akdem egerçi Soğucak Kal‘ası mevcûd idi. Ancak içinde bulunan muhâfızlar ekall-i kalîl[4] oldığından kal‘adan taşra çıkamazlardı. Ve ol vakitler Sohum'da dahi Keleş Beg nâmında bir muhâfız var idi ki fi'l-asl orasının ümerâsındandır. Ammâ Anapa'nın yeri ol vakitler yazılmış olan ba‘zı coğrafya risâlelerinden istinbât[5] olundığına göre şenlik âsârından biri olub fakat yıkılmış kal‘a divârlarının âsârı bâkî imiş.

İşbu kabâ’il içinde üç mertebe halk olub â‘lâsına (Besni) ya‘nî beg evsatına (Özden) ayak takımına (Tokav) ta‘bîr olunur. Fakat Abaza ve Abazah'da beglik olmaz. Anların â‘lâ derecesi Özden sınıfındandır. Çerâkise Özdenleri öteden beri hânedânları olan beglerin hidmetinde sipâhî takımı olub ammâ Abaza Özdenleri ümerâ (**s.283**) mesâbesindendir. Ve her sınıf emr-i tezevvücde küfüvini[6] gözedüb aşağısına tenezzül itmez hattâ Abaza ve Abazah Özdenlerinden birisi dîger kabâ’il-i Çerâkise'den kız alacak olsa beglere küfüv

1 Temyiz: Ayırma, ayrılma, seçme, seçilme.
2 Ukalâ: Akıllılar, akıllı olanlar.
3 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkma.
4 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
5 İstinbât: Bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma, zımnen, açık olmayarak, dolayısıyla anlama.
6 Küfüv: Eş, benzer, denk, arkadaş.

olmadığından anların kızını alamayub Özdenlerinden alabilür. Binâen-aleyh bu sınıflar yek-dîgere karışmıyarak şeref-i neseblerini muhâfaza idegelmişlerdir. Ve ümerâ ile Tokavlular lehce ve sıfatca yek-dîgerden mütemeyyezdirler.

İSTİTRÂD

Nâs üç tohumdan müteşa'ib[1] olub her sınıfı bir takım evsâf-ı mahsûsa ile dîgerinden mütemeyyiz olur. Sınıf-ı evvel Kafkasîdir ki küreviyyü'r-re's[2] ve beyaziyyü'l-vech[3] ve burnı uzun ve ağzı dar ve sacı siyâh yâhûd kızıl olur. İşte nâsın en güzel sınıfı budur ki Çerkes ve Gürci ve Ermeni ve Hindî ve Arab ve kudemâ-yı Diyârbekir ve Irâk ve Sûriyyîn ve Habeş ve Yehûd ve kudemâ-yı Mısriyyîn bu sınıfdandır. Ve bu sınıf küre-i arzın pek çok yerlerine yayılmış olub ehl-i edeb ve ma'ârif ve sanâyi' olurlar. Ve Avrupa ahâlîsi dahi bu sınıfdandır. Ancak hâlis olmayub ekseriyâ dîger sınıf-ı âtî ile mahlût bulunmuşlardır.

Sınıf-ı sânî Moğolîdir ki re'si murabba' ve yüzi yassı ve yanaklarının üzeri çıkık ve yumrı ve gözleri siyâh ve küçük ve cihet ve haşyeye mâ'il ya'nî kuyrukları üst tarafa doğrı mâ'il ve burunları küçük ve batık ve saçları siyâh ve cildleri sarı ve esmer beyninde olub şöyle ki tabî'î renkleri kaçık ve çalık gibi görinür.

Ve sınıf-ı evvelde dahi egerçi sarı benizli kimseler olursa da o sarılık kansızlıkdan ve cansızlıkdan olub yine sınıf-ı ebyâzdan ma'dûd olur. Ammâ bu sınıfın sarılığı cildinde tabî'î bir keyfiyetdir. Bu sınıfın kesreti hasebiyle nısf-ı kürre-i şarkiyyenin en çok yerlerini isti'âb eylemişdir ki Asyâ-yı Şimâlî ve bilâd-ı Çin ve Cezâ'ir-i Hind ve Sind ahâlîsi bu sınıfdandır. Bu sınıfın meziyyet-i fıtriyyesi hükûmete isti'dâd-ı tâmmları hâsiyyeti olub ancak Çin ahâlîsi sanâyi'de dahi ilerülemişlerdir.

Sınıf-ı sâlis zencîdir ki başı sıkık ve dar ve yanakları geniş ve üzerleri çıkık ve yumrı ve burnı batık ve çeneleri uzun ya'nî hortum gibi ağzı ilerü çıkmış (**s.284**) ve dudakları kalın ve kıvrık ve dişleri beyaz ve cildleri tabî'î kara ve saçları yün gibi ince ve siyâh ve kısa ve kıvırcık olub bu sınıfdan olanlar bilâd-ı Gine ve Sûdân ve Kâfûr ve Hotanto gibi hatt-ı istivâ altında olan yerlerde ve Madagaskar sevâhilinde ve ba'zı cezâ'ir-i bahr-i muhîtde bulunurlar. Şemsin şiddet-i harâreti bunların kuvvâ-yı akliyyelerine za'f virdiginden bu âna kadar cehl ve vahşet hâlinde kalub kendi hallerini ıslâha kâdir olamamışlardır. Ve ba'zılar bunların fıtratca insâniyyetde noksânlarını isbât iderler.

Sınıf-ı evvelin menşe'i Cebel-i Kafkas olub fi'l-asl Çerkes ve Gürci tâ'ifelerinden ibâret oldığı hâlde tavâ'if-i sâ'ire anlardan teferru' itmiş ve sınıf-ı sânînin aslı Rusya'nın Asya tarafında hudûd-ı memâliki olan Altdağ[4] nâm cebelden hurûc eylemiş idügi ba'zı kütüb-i hikmetde musarrah[5] ise de burası müsbet ve müberhen[6] olmayub târîh-i tabî'înin

1 Müteşa'ib: Şubelenen, dallanan, kollara ayrılan.
2 Küreviyyü'r-re's: Yuvarlak yüzlü, kafalı.
3 Beyaziyyü'l-vech: Açık tenli, beyaz yüzlü.
4 Altdağ: Altay Dağları.
5 Musarrah: Tasrîh olunmuş, açık söylenmiş, belirtilmiş, apaçık.
6 Müberhen: Vesika delil ile ispat edilmiş, aşikâr, belli.

bize haber virdigi yalnız nâsın zikr olunan üç soydan üremiş ve pek çok yerlerde sınıf-ı evvel ye sânî yek-dîgerle karışmış olması kaziyyesidir.

Bâlâda beyân olundığı vechile Dağıstân taraflarını Tatarlar zabt ve istîlâ eylemiş oldığından bayağı sınıf-ı sânîyye mesken olmuşdur. Ve ümerâ-yı Çerâkise sınıf-ı evvelden ise de Tokavlar sınıf-ı sânîden ya'nî Tatar soyundandır.

Kabâ'il-i Çerâkise'nin Akâyid-i Kadîmesi

Memâlik-i şarkiyye dinilan Asya Kıt'ası maşrık-ı envâr-ı dîn olub hilkatiyle berâber âlemin o ciheti şerâyi'-i ilâhiyyenin ziyâsıyla münevver oldığı ve ol tarafın insanları Âdem oğlını sahîhan âdem iden i'tikâd-ı vahdâniyyet-i ilâhiyye ile sâ'ir hayvânâtdan mümtâz oldukları vakt-i dünyânın cihât-ı sâ'iresi zulmet-i cehâlet içre kalub çünki insânın yine sıfat-ı mümeyyizesinden olmak üzre kendüsünün hâlıkı olan bir ma'bûdı[1] aradığından zalâm-ı cehl içre kalmış olan kavimler bu karanlıkda ellerine geçen şeyi makâm-ı rubûbiyyete koyub kimisi enhâr ve eşcâra ve kimisi mûre[2] ve mâra[3] taparak her biri bir dürlü kirîve-i dalâlete sapmış idi.

İşte kabâ'il-i Çerkes ve Abaza dahi sâ'ir akvâm-ı vahşiyye gibi aranılsa bulunabilecek bir bâtıl sebebe mebnî kodoş ağacı didikleri ağacı ma'bûd ittihâz iderek ana perestiş[4] iderler idi. Tafsîli bu vechiledir ki Sohum ile Soğucak miyânında Guye ta'bîr olunur cibâlde (**s.285**) mişe ağacı cinsinden bir kebîr ve acîb ağac ki birçok ağacların bir yerde bitüb de yetişmesinden hâsıl olmuşdur ana kodoş ağacı dirler senede bir kerre câmb-i Kûhistân'dan gâyet büyük ve mühîb[5] bir boğa gelerek başını kodoş ağacına dayayub kurban olmağa âmâde ve aslâ muhâlefet itmez imiş hâzır olan cemâ'at hemân üzerine varub kurban iderler ve başına ve gözine boza ve arak dökûb ey ulu tanrımız bu bendelerine olan mâyetin hadd ü hesâbı yokdur deyü kalpaklarını ellerine alub başı açık oldukları hâlde ol ağaca perestiş iderek boğanın etini ve derisini beynlerinde taksîm idüb müteşekkir olurlar ve bahren haçaba kayığıyla korsanlığa veyâhûd bir hırsızlığa gitdiklerinde eger gâlib olur isem tüfenk ve zerre ve yağmurdan fenâ bulmayacak bir şeyin â'lâsını kodoşa getüreyim deyü nezr idüb getürdiklerinde dallarına asarlar. Binâ'en-aleyh kodoş ağacının üzerinde bu makûle pek çok eşyâ avîze[6] olub kalmışdır. Lâkin kimse alamayub zu'mlarınca eger bu şeylerden birini sârık alacak olsa bir dürlü necât ihtimâli olmayub hemân helâk olur dirler imiş.

Sâ'ir yerlerde kodoş vekilleri olub (tığalık) ta'bîr olunur ki hâneleri önünde begendikleri en güzel ve mevzûn[7] bir ağacı kodoş vekîli idüb etrâfını parmaklık ile setr iderler ve tepesini ot ve ip ile imâme gibi bağlayub tığalık tesmiye iderler. Ve ekdikleri zahâ'iri tığalıkın hıfz ve hırâsetine ihâle ve emânet idüb kendümün ve misâfirlerimin me'kûlâtımızdır geçen sene

1 Ma'bûd: Kendisine ibadet edilen, tapınılan varlık.
2 Mûr: Karınca. Neml.
3 Mâr: Yılan.
4 Perestiş: Tapınış; şiddetli sevgi, gönül akışı.
5 Mühîb: Heybetli, korkunç, korkutan, tehlikeli.
6 Avîz: Asılan, asılı bulunan.
7 Mevzun: Biçimli, yakışıklı, güzel, uygun, düzgün.

az oldu kerem eyle bu sene çok olsun ricâ iderim deyü kalpaklıklarını çıkarub gün doğısı tarafına doğrı ağaç altında perestiş iderler ve bir koyun yâhûd keçi kurbân idüb başına boza ve arak serperler. İşte vakt-i hasâda dek bu vechile ricâ ve niyâz idüb eger merâmları hâsıl olursa tığalıka arz-ı teşekkür iderler ve eger merâm ve me'mûllerinin hilâfi zuhûr ider ise tığalıka infi'âl idüb niçün benim sözimi tutmadın deyü berk ü bârını ve bîh ü sütünını kat' ve ihrâk ile bir dîger ağacı anın yerine nasb iderek tamâm hürmet itdükden sonra işbu yeni tığalıka müteveccih olub ey benim yeni ma'bûdum senden evvel perestiş eyledigim tığalık küstahlık eylediginden nâr ve nûra ilkâ eyledim ve seni kendime müceddeden tığalık idüb tapdım sen dahi sözimi dinlemez isen seni dahi ihrâk eylerim deyü tenbîh eylemek âdât-i kadîmelerinden imiş.

Ancak Selâtîn-i Cengiziyye evlâdını irzâ' ve terbiyye içün ümerâ-yı Çerâkise'den birine virdiklerinden bunları almak ve sonra yerlerine götürmek üzre Kırım'a gidüb geldikce **(s.286)** nâ'il-i şeref-i İslâm olan Tatarlar ile ihtilâtları münâsebetiyle dîn-i İslâm'a meyl itmege başlayarak kabâ'il-i Çerâkiseden ba'zıları senede bir ay sâ'im[1] olmak ve ba'dehû dördünci ayda aşûrâ pişürmek ve bir ay sonra Taman'dan getürdikleri lisân-âşinâ hâcelere mevlûd okutmak gibi İslâmiyyet'e taklîd idüb ve ba'zıları dahi şâh-ı merdân olan dâmâd-ı nebevî Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ'ya (peyt) nâmını virerek ve anın içün senede bir def'a ihvânını cem' ile ziyâfet iderek Alevîlik yüzünde görinüb fakat ne ahkâm-ı Kur'âniyye'ye vâkıf idiler ve ne de âdâb ve şe'â'ir-i İslâmiyye'yi ârif idiler. Hâlbuki kabâ'il-i vahşiye indinde dînü'l-ilâhînin mebde'-i zuhûrunda eskiden yerleşmiş olan i'tikâdât-ı bâtıla yeni zuhûr iden dîn ile karışa geldiginden ve Çerâkise dahi bu hâlde bulundığından Tatarlardan görerek itdikleri ibâdetleri Cenâb-ı Hakk'a arz-ı ubûdiyyet ve Resûl-i Ekrem'ine ta'zîm ve tahiyyet içün olmayub mûcib-i feyz ve bereket olur ümîdiyle idi.

İşte Ferah Alî Paşa'nın Çerkesistân'a me'mûriyyeti avânında Çerkesler'in bir takımı i'tikâd-ı kadîmleri olan perestiş-i şecerde dâ'im olub bir takımı dahi böyle yalan yanlış Müslümânlık'da bulundukları gibi ba'zıları dahi Hristiyanlığa mukallid[2] olarak beyza-i sürha i'tibâr iderler. Ve en garîb olarak bilmem ne akılla (savsuruk) ya'nî Ebû Cehil-i la'înin rûh-ı habîsi içün bir küçük paskalyacık yaparlar imiş.

Kabâ'il-i Çerâkise büyük kavm olub bâlâda beyân olundığı vechile Arabların da'vet-i dîn-i İslâm ile bu taraflara hücûmlarında bu kabâ'ilin Dağıstân semtinde olanlarından bir haylisi Müslümân olmuşlar ise de Arabların inkırâzında bu hız kesilüb bunların dahi bir çoğı böyle şirk ve cehâletde kalmışlardır.

Fakat bunlardan Mısır'da bir devlet dahi teşekkül eylemiş ve müddet-i medîde Mısır'da ümerâ-yı Çerâkise'nin nüfûzları cârî olmuş iken bunlar kendi vatan-ı aslîlerini yâd ile mahsûs âdemler ve âlimler gönderüb de hemşehrîlerini şeref-i İslâm ile müşerref itmege bezl-i makdûr itmemeleri bir emr-i garîbdir.

Buralara Hristiyanlık efkârının girmesine sebeb dahi Cenevizlülerdir ki kurûn-i vustâda Bahr-i Siyâh sâhiline gelüb yerleşdiklerinde Hristiyanlık dînini ol havâlîde neşr itmek esbâbına teşebbüs itmişler idi. Fakat Devlet-i Aliyye'nin zuhûr ve istikrârı anların bu

1 Sâ'im: Oruçlu, oruç tutan.
2 Mukallid: Benzemeye veya benzetmeğe çalışan. Taklid eden.

teşebbüsâtına mâni' oldı.

Zîrde mufassalan beyân olunacağı vechile Ferah Alî Paşa'nın irşâd ve hidâyetiyle kabâ'il-i **(s.287)** Çerâkise'nin bir çoğı nâ'il-i şeref-i İslâm olub hattâ kendülerine tığalık fıkrası söylendikce mahcûb olurlardı. Ammâ kodoş ağacının bulundığı Guye semtinin fethine vakit olmadığından ol havâlî hâli üzre kaldı deyü Hâşim Efendi rivâyet ider. Lâkin mu'ahharen dîn-i İslâm refte refte ol sevâhile münteşir olmağla bu makûle akâyid-i bâtıla metrûk olmuşdur.

Ve ekseriyâ hâl-i vahşetde bulunan akvâm indinde hilâf-ı âdât olarak ba'zı hikâyât[1] mevcûd olub etfâlin ummacıya ve karakoncoloza[2] inanarak sonrasın temyîze yaklaşdıkda bu makûle efsâneleri gûş-ı istihzâ ile dinledikleri gibi insân-ı ma'nevî dinilan cem'iyyet-i beşeriyyenin dahi sinn-i tufûliyyeti olan mebâdî-i ahvâlinde böyle masallar mu'tekidleri olub sonra sinn-i temyîzleri olan hâl-i medeniyyete girdiklerinde asılsız bir takım şeyler oldığını bilürler. Böyle efsânelere i'tikâd gerek bir âdemin ve gerek bir halkın derece-i terbiyyesini anlamak içün bir mîzân oldığından Çerkesistân'da nakl ve rivâyet oluna gelan ba'zı hikâyât-ı garîbenin bu mahalle derc ve tahrîri münâsib görülmüşdür.

Şöyle ki Kûh-i Elbruz'da Hâcılar Kal'ası tarafında vâki' bir dağda bir mağara olub Zehâkmârî deyü derûnunda bir mahbûs âdem oldığını rivâyet iderler. Hattâ o civârda bir karye olub ahâlîsinden biri sayd ü şikâr ârzûsuyla dağda gezerken ol mağarayı görüb acabâ koyun kışlası olabilür mi deyü hulyâ iderek içme girdikde bir mühîb sadâ işidüb tevakkuf birle mağaranın karanluğuna gözi alışdıkda dikkat ile görür ki âdem şeklinde bir acîbe olub boynı ve beli ve ayağı zincîrle bağlu oldukdan başka iki elleri birbirine muhkem bend olunub habs olundığını ayne'l-yakîn[3] müşâhede itdikde evvel emirde tevahhuş[4] itmiş ise de biraz tevakkuf ile havfı bir mikdâr zâ'il olub mahbûsı temâşâ iderken birâder havf eyleme bir vakt-i merhûne muntazır ve me'mûruz var bana câme-şûy sırığı gibi bir sırık getür şu karşumda asılan kılıcı yerinden indirebilürsem bu bend ve zincîrden halâs bulurum ve sana çok ihsânım olur dimekle varub ber-vech-i mutlûb bir sırık kat' ile mahbûsa virdikde elleri bağlu iken sırığı karşusında olan kılıca uzadub tenzîline sa'y ve her ne kadar zor ve cebr itmiş ise de kâdir olamadıkda necâtımız vakti gelmemiş diyerek elindeki sırığı çûb-i misvâk[5] gibi rîze rîze itdikden sonra sayyâd-ı merkûm karyesine gelüb bu fıkrayı evlâd u iyâline nakl itdiginden üç dört gün mürûrunda hasta olmadan vefât eyledigini yârânı müşâhede itdiklerinde çünki kabâ'il-i halkı ölümden pek ziyâde **(s.288)** havf ve ihtirâz itdiklerinden merhûmun pederi ve ceddi yüz seneden ziyâde yaşamış idi bu dahi mağarada ki mahbûsı görmeyeydi pederi kadar yaşardı deyü fî-mâba'd mağara semtine gitmemek üzre beynlerinde mukâvele ve etrâfdaki karyeler ahâlîsine ihbâr ile ale'l-ittifâk yek-dest olub hudûd ve sınûr hafr eylemişler. Ve el-ân derûn-ı sınûrda her ne kadar dilkü ve zerdeva[6] ve vaşak ve kunduz hayvânâtı mevcûd ve turna ve toy ve ankîd ve kuğı ve yaban tavuğı ve sülün gibi kuşlar pek

1 Hikâyât: Hikâyeler.
2 Karakoncoloz: Umacı gibi çocuk korkutmaya yarayan bir uydurma; pek çirkin kimse, dağdan gelen.
3 Ayne'l-yakîn: Gözünle görmüş gibi.
4 Tevahhuş: Korkmak. Ürkmek. Kaçmak.
5 Çûb-i misvâk: Misvak çöpü.
6 Zerdeva: Ağaç sansarı.

çok ise de beynlerinde şikârı memnû‘ oldığından hayvânât-ı mezkûre kesret üzre emîn ve sâlim olarak gezdikleri müşâhede olunur. Ve çocukları bükâ[1] itse lisânları üzre mağaradaki mahbûs geliyor deyü ihâfe iderler ve ba‘zı giceler mahbûsun zincirleri sadâsı istimâ‘ olunur deyü bu hikâyeyi rivâyet itdiklerimde Alî Paşa'nın kâtibi sâlifü'z-zikr Hâşim Efendi meclisde bulunmağla inanmadığını îmâ itmekle der-akab tâ’ife-i tüccârdan karye-i mezkrûreye ticâret zımnında gidüb gelmiş olanlardan yedi sekiz kişiyi ihzâr birle su’âl olundukda takrîrleri yek-dîgere mutâbık olmağla keyfiyyeti isbât itdiler. El-uhdetü ale'r-râvî[2] deyü Hâşim Efendi rivâyet itmişdir.

Bu hikâyeyi fakîr dahi ol tarafı gezmiş olan ba‘zı ümerâ-yı Çerâkise'den su’âl itdigimde asl-ı mâddeyi tasdîk itdiler. Fakat ba‘zı ta‘bîrât ve teferru‘âtında fark bulundığından bu bâbda olan mesmû‘ât-ı âcizânem dahi ber-vech-i âtî zikr olunur.

Şöyle ki Kûh-i Elbruz'da bir mağara olub içinde ber-minvâl-i muharrer şekl-i âdemîde der-zincîr bir mahbûs ve karşusında asılı bir kılıç var imiş senede bir kerre silkinüb dağı öyle sarsarmış ki dağ üzerindeki vuhûş[3] ve tuyûr[4] ürküb firâr eylermiş ve mahbûsun yanına duhûl idenlere yanabi[1][5] çok biter mi ve çocukları mektebe devâm ider mi deyü su’âl ider ve karşusundaki kılıcı almak içün en evvel çiçek açub da en sonra yemiş viren ağacdan[2][6] bana bir çengel virin dir imiş lâkin kabâ’il halkı şâyed kılıcı der-dest eyledigi hâlde bir zarar ider deyü havf ve ihtirâz itdiklerinden veyâhûd istedigi ağacı arayub bulmadıklarından dîger bir cins ağacdan bir çengel virdiklerinde kızub getürenlerin arkası sıra atarmış deyü rivâyet idiyorlar.

Ve yine ol tarafa seyâhat idenlerden istimâ‘ olunmuşdur ki bu mağara kurbunda bir menba‘ olub (**s.289**) avcılar av urduklarında suya düşüb derhâl hayat-tâze bularak uçar ve firâr idermiş fakat bu suya yaklaşmak istenildikde bora ve furtınalar zuhûr itmekle takarrüb ve tevessül mümkün olamaz imiş dirler. Ve buna mümâsil hikâyât-ı acîbe nakl ve rivâyet iderler.

Çerâkise'nin Ahlâk ve Âdâtı

Sâlifü'z-zikr Hâşim Efendi'nin tahrîrâtından istinbât olundığı üzre kabâ’il-i Abaza ve Çerâkise zâten âkil ve reşîd ve her şey’e müsta‘idd ve şecî‘ ve bahâdır ve tıynetleri pâk ve tâhir ve sözlerinde sâdık ve sâbit olub aslâ yalan söylemezler ve yalan yere yemîn itmezler. Şöyle ki Çerkes ve Abaza ve Abazah'dan bir köle her ne kadar serkeş ve âsî olsa taht-ı zabt u rabta koymak ve kesb-i emniyyet itmek içün yemîn virildikde hilâfına hareket itmesi muhâldir. Fakat yemîn itdirilür iken dikkat olunarak her mâddeyi ta‘dâd ve tasrîh itmek lâzımdır zîrâ her kaç mâdde üzerine yemîn itmiş ise hıfz eyler ba‘dehû bir mâddede

1 Bükâ: Ağlama, gözyaşı dökme.
2 El-uhdetü ale'r-râvî: Sözün doğruluğu söyleyene aittir.
3 Vuhûş: Vahşiler, yabaniler, ehlileşmemiş olanlar.
4 Tuyûr: Kuşlar.
5 Müellif dipnotu: “[1] Yanabi Çerekisistan'da biter bir nev‘ otdur.”
6 Müellif dipnotu: “[2] En evvel çiçek açub da en sonra yemiş viren kızılcık ağacıdır.”

muhâlefet idüb de itâb olundukda bu mâdde yemînden hâricdir deyü tasrîh[1] ider ve yalanı irtikâb itmez.

Ve cümlesi gâyet sahî ve mihmân-nevâz[2] olub şöyle ki hâne sâhibi beg ve misâfiri bayağı âdem olsa yine hâne sâhibi misâfirin huzûrında oturmayub ayak üzerinde hidmet ve tâbe-sabâh[3] uyumayub müsellah olarak misâfiri hıfz ve hırâset eyler.

Ve misâfir içün tabh olunan yemekden hâne sâhibi yemez ve tavuğun başını bedeninden ayırmayarak zebh ü tabh[4] idüb de başıyla berâber misâfirin önüne koyarak baş ve cânım yoluna fedâdır mezâyâsını işrâb itmek âdetlerindendir. Ve libâsları yek-renk olub fakîr ve ganîleri fark olunmaz ve fakîrleri ganî ve ganîleri fakîr olmaz zîrâ kardaşlık iddi‘âsında olduklarından birine lâzım olan ne ise dîgerinden taleb ider o dahi lâ dimeyüb virir ve beş paralık bir şey olub da sonra kendüsünden beş guruşluk bir şey istenilse hemân virüb az aldım çok virdim deyü hesâbı hâtırına getürmez. Ve eger pek de dûçâr-ı ızdırâb olur ise Rusya hudûduna geçüb esîr ve hayvân ne bulur ise alur ve Rusya'dan aslâ korkmazlar ve gâyet bahâdır addolunan Nogay Tatarlarının on neferini Abaza ve Çerkes'den bir dânesi ahz ve esîr ider. Ve çünki miyânelerinde birbirini dögmek ve sögmek ve öldürmek âdet olmadığından ahz itdikleri esîrleri dögmeyerek ve incitmeyerek serbestiyyet üzre istihdâm idüb (**s.290**) me’kûlât ve meşrûbâtına dikkat ve ihtimâm iderler. Ve indlerinde sirkat ve gâret ayıb olmayub yigitlik addolunur ve bunlara kâdir olmayanlar nazarlarında makbûl olmaz ve insândan sayılmaz. Ve egerçi içlerinde bir cihet-i vahdet olmadığından kabâ’il-i müteferrikadırlar lâkin gencleri ihtiyârlarına itâ‘at ve kul gibi hidmet eyler ve her kabîle harekât-ı harbiyyede kendi begine ve büyügüne inkıyâd ider. Şöyle ki her kabîlede öteden berü haseb ve nesebce büyücek hânedânlar olub kabâ’il içinde mer‘iyyü'l-hâtır[5] olurlar ve kendüleründen aşağı bir sınıfdan kız alub kız virmezler ve bu hânedânlar içinde en büyük her kim ise kabîlenin emîri olub mer‘iyyü'l-bâtır ve sözi nâfiz olur şöyle ki mahalle ve cem‘iyyetleri olmayub hâneleri dâğ başlarında müteferrik ise de bir mühimm zuhûrunda Tatar lisânında (ış kırık) ta‘bîr olunur ses ile birbirine dağdan dağa îsâl-i peyâm[6] iderek ifâde-i merâm eyler ve îcâbında az vakit zarfında bir yere tecemmu‘ idüb istişâre ile tesviyye-i maslahat iderler. Ve düşman üzerine gidilmek lâzım gelürse içlerinden birini başbuğ nasb idüb her vechile ana mutî‘ ve münkâd olurlar lâkin gidüb geldiklerinde yine her biri başlu başına kalub idâre-i umûmiyye ve dâ’imiyyece bir re’îsleri olmadığından bir maslahatın netîcesini kazanmazlar. Ve'l-hâsıl hidmet-i Devlet-i Aliyye'ye lâyık acîb mahlûklardır fakat lisânları mehâric-i hurûfdan müberrâ ve kendüleri vahşî ve cibâlî[7] ve küfür ve îmânı ve hayır ve şerri fark ve temyîzden berî ve hâlî olub içlerinde garîb ve bî-gâne kimse kendi kendine gezemeyerek bir kabîlenin içinden geçerken zararları isâbet itmemek içün hudûda varınca o kabîleden bir kılâvuz alınmak lâzım gelür ki (şağrı) dirler ve şağrı hâtırlı kimse olmalıdır ki herkes sözini dinleye. Ve bi-hasebi'l-maslaha kabâ’il ile ülfet itmek ve içlerinde gezmek

1 Tasrîh: Açık açık söyleme, söylenme, açıktan açığa bildirme, bildirilme, belirtme, belirtilme.
2 Mihmân-nevâz: Misafire iyi muamele ederek ikram eden. Misafir ağırlayan.
3 Tâbe-sabâh: Sabaha kadar.
4 Zebh ü tabh: Kesip pişirmek, keserek yemeğe hazırlamak.
5 Mer‘iyyü'l-hâtır: Hatırlı, itibarlı, sözü geçer.
6 İsâl-i peyâm: Başkasından alınan haberi ulaştırma.
7 Cibâlî: Dağlı.

lâzım geldikde haseb ve neseb ashâbından birine besleme olmak lâzım gelür. Şöyle ki iki top kirbâs[1] ve bir meşin ve sahtiyân ve igne ve iplik ve tarak ve yüksük ahz ve tedârik idüb ve bir kılâvuz bulub ana dahi bir top kirbâs i'tâ itdikden sonra matlûbı olan kabîle beginin hânesine varır ve hedâyâsını sâhib-i hânenin ehline virir ve egerçi hâne sâhibi hânesinde degil ise ve avratı o gice zifafa girmiş taze kız olsa dahi hemân hânesime inüb ve karının üzerine hücûm ile memesini ağzına alub emer ve vâlideynine konak ve sana besleme oldum deyü lisân bilmez ise tercümân vâsıtasıyla ifâde itdikde kâ'ide üzre avrat beslemeyi kahûl itdigini îmâen arkasını sığayub kıyâmma izin virir ve kocası geldikde bu benim beslememdir deyüb elini öpdirir o dahi (**s.291**) kabûl idüb zarûrî ziyâfet tedâkinde olur ve hemân me'kûlât ve meşrûbâtı ihzâr ve kendü kabîlesiyle civâr olanları da'vet iderek bir îd-i mesârr[2] idüb de hitâmında o dahi bu benim beslememdir deyü cümlesine gösterir andan sonra herkes yerlü yerine dağılur bunlar dahi oğul ve haba olub yek-dîgere ırz ve kâlâ-yı muhabbet iderler.

Besleme olan bundan sonra serbestiyyet üzre dilediği mahalle gidüb gelmekde ve tüccârdan ise mâlını muhâfaza itmekde kimseye muhtâc olmayub her dürlü havf ve mehâzîrden emîn ve sâlim olur ve tek ve tenhâ yolda giderken bir harâmîye tesâdüf idüb mâlını gasb itmek dâ'iyyesinde olursa ben falânın beslemesiyim deyü haber viricek el çeker ve eger kânûn-ı kabâ'ile ri'âyet itmeyüb de malını alur veyâhûd kendini esîr eyler ise babalığı haber alub da elhette zâhire ihrâc ve istihlâs itdikden başka zikr ve beyân olunan eşyâdan her nev'inin dokuz mısli ayıhlık cerîme alınmak resm-i kadîm olub eger harâmînın virmege kudreti yok ise kendüsini esîr idüb fürûht eyler ve çünki kânûnca terettüb iden mücâzâtdan firâr itmek dahi âdetlerince en ziyâde muhill-i nâmûs addolundığından harâmî dahi firâr idemeyüb hemân teslîm olur fakat kızları var ise ve beslemenin babalığı dahi müsâ'ade eylerse harâmînin yerine iki kızını bedel almak kânûnlarınca câ'iz olub bu sûretde iki kızını ahz ve fürûht ider.

Ammâ katl-i nefs mâddesi içlerinde pek büyük kabâhat olmağın ana me'lûf olmayub havf ve ihtirâz iderler. Ve eger kazâ'en içlerinden birisi birini urub katl eylese ber-minvâl-i sâbık ahâlîsi üç mertebe oldığı gibi diyetleri dahi üç mertebe olarak kat' olunur. Beg ile Tokavun diyetlerinde küllî fark olub Özdenlerin diyeti dahi ikisi ortasıdır. Şöyle ki evsat[3] rütbede olanlardan birisi katl olunsa diyeti yirmi top ta'bîr olur ki beş topı karışdan çıkmış beş baş esîr ve beş topı birer esîr bahâsına olmak üzre beş re's esb[4] ve beş topı kezâlik birer esîr bahâsında olmak üzre beş aded zere ve bâkî beş topı (şuşka) ya'nî kılınc ve tüfenk ve yay virilmek üzre kânûn olub be-her hâl tahsîl olunur. Esîr hakkmda karış ta'bîrinin ma'nâsı budur ki beynlerinde nakd ve sikke olmadığından bahâ takdîri karış hesâbıyladır. Şöyle ki esîrin güzelligi ve çirkinligi i'tibârıyla beynlerinde bir fi'ât olmayub ancak karış i'tibârıyla hesâb görürler. Meselâ tâmm esîr altı karış (**s.292**) olmak üzre i'tibâr olunub aşağısı nâkıs[5] addolunarak birisi dîgerine tamâm esîr virmek lâzım geldikde dört karış boyunda bir esîr vericek olsa üst tarafını bir dîger şeyle tamâmlamak lâzım gelür. İşte Çerkesistân'dan külliyetlü

1 Kirbâs: Bez; kumaş, keten ve pamuk.
2 Îd-i mesârr: Sevinç ve şenlik bayramı.
3 Evsat: Bir şeyin ortası.
4 Esb: At, beygir, feres.
5 Nâkıs: Noksan, eksik. Tamam olmayan. Kusuru olan, kusurlu.

esîr çıkması bu makûle sebebden neş'et idegelmişdir. Ve bir de (şalka) ta'bîr olunur âdet-i garîbeleri vardır ki esîr itdikleri Rusya Kazağını mevcûdları olan câriyeleriyle çift idüb döl iderler. Ve gûyâ mahsûl add eyledikleri evlâdlarını iktizâ eylediği sûretde fürûht[1] eyler. Ve Tatar kabâ'ilinden (Can boyluk) ta'bîr olunan kabîle câriyelerinden olan öz evlâdlarını dahi fürûht ider. Ve yetîm ve bî-kes[2] olan kız ve avratları mirzâları bu benim kısmetim ya'nî mâl-i mîrîdir deyü zabt eyler. Ve Rus Kazağıyla çift ider evlâdına (tokma) ta'bîriyle fürûht iderler. Ammâ Çerkesler kendü evlâdlarını satmazlar megerki karısı zinâ idecek olursa ol vakit evlâdlarıyla berâber fürûht iderler. Şöyle ki birisi avrata yâhûd kızına takarrüb ve zinâ eylediği duyulursa derhâl avratın kocası kayın pederine ve kayın vâlidesine gidüb şöyle bir mâdde zuhûr itdi evlâdınız haram-zâde imiş ben kabûl itmem mukaddem akd-i nikâhında virdigim bahâyı viriniz ve kızınızı alınız deyü ihbâr ve ifâde eyler. Vâlideyni dahi kabûl itmeyüb dâmâdları anlardan ruhsat aldıkdau sonra karıyı ve andan kaç evlâdı olmuş ise bunlar dahi böyledir ya'nî piçdir deyü cümlesini bir arabaya tahmîl ile esîrciye götürüb fürûht ve bahâsını ahz ider iken karı ben bu âdemin iyâli idim bana iftirâ eylediler deyü fâhişe kâ'idesi üzre feryâd itmek âdet olmayub hemân cürmini ikrâr ve i'tirâf ve kânûna inkıyâd ile bî-sûret ve sadâ satılarak sâye-veş[3] kısmetim benimle berâberdir tesellîsiyle mütesellî oladursun kocası esîrciden bedel aldığı mâlı hânesine gelinceye dek yârân ve ihvânına taksîm eyler ve bir gün sonra birkaç ihtiyârlar ile zen-pârenin[4] oldığı mahalle varub ben karıyı şu mikdâr bedel ile fürûht eyledim kabâ'il âdeti ma'lûmdur. Hakkımı isterim deyü iddi'â ve bir ilçi irsâl ider. Ve karı her ne bedel ile satılmış ise bir aynını dahi zen-pâre virdikden başka dokuz mislini dahi ayıblık olmak üzre virmege mecbûr olur. Ve eger zen-pârenin iktidârı yok ise ve kimse dahi i'âne itmez ise kendü ebeveyni anı tutub ve kemend ile bend idüb işte hakkın budur deyü herife teslîm iderler. Ol dahi zen-pâreyi alub çünki beynlerinde sögmek ve fenâ söz söylemek ayıb oldığından dögmeyerek sögmeyerek ve incitmeyerek ve şöyle itdin böyle itdin deyü tevbîh[5] itmeyerek i'zâz ve ihtirâm ile (**s.293**) pâzâra getürüb her kaça çıkarsa fürûht ider ve eger ziyâde infi'âl itmiş ise ol mezâdda her ne dinilürse mikdârın budur ma'nâsını iş'âr içün virir ve aldığı bedeli dahi hemân esîrin muvâcehesinde bulunanlara bahş idüb keff-i yed eyler bâkî hakkını dahi cânînim kabîlesi öder.

Kezâlik livâta dahi beynlerinde gâyet ayıb oldığından nâdir vukû' bulur. Şöyle ki kabîleye yeni dâhil olmuşlardan biri böyle bir habâset[6] idüb de biri görecek olursa hemân cümlesine söyler ve herkes oğlanı musahhare itmege başlayub ve nâçâr oğlan âr iderek min-ba'd ol havâlîde bir kûşe-i ihtifâ bulamaynb hemân sâhile iner ve re'îs ve mellâhlardan her kime tesâdüf iderse elini öpüb amân beni İstanbul'da yâhûd Mısır'da fürûht itmek üzre gemine al kendimi sana esîr itdim deyü ricâ ve niyâz iderek kendüsini fürûht itdirir lûtînin dahi kimse yüzine bakmayub ve hakâret eyleyüb terk-i diyâr itmege mecbûr veyâhûd oğlanın kabîlesi elinde maktûl olur.

İşte bu sebeblerden dolayı kabâ'il içinde zinâ ve livata gâyet güç ve vahîmü'l-âkibe

1 Fürûht: Satma, satım, satış.
2 Bî-kes: Kimsesiz.
3 Sâye-veş: Gölge gibi.
4 Zen-pâre: Zampara.
5 Tevbih: Tekdir, azarlama, paylama.
6 Habâset: Murdarlık, pislik, kötülük.

oldığından cümlesi havf ve ihtirâz iderler.

Ve egerçi Ferah Alî Paşa zamânına dek beynlerinde sûret-i meşrû'ada nikâh yok ise de zevc ile zevce beyninde bir râbıta-i ittihâd olub da yek-dîgere şirâze-bend-i ihtisâs olmak lâ-büdd idügüni kendü akl ve isti'dâdlarıyla idrâk iderek bu husûsda beynlerinde şurût-ı ma'lûmeyi şâmil kânûn nasb idüb cümlesi ana ri'âyet ile andan hâric olanlar zen-pâre addolunur ve ol kânûn üzre ve bahâsıyla her millete kız virirler idi.

Nikâhları keyfiyyeti bu vechiledir ki oğlan kızın hânesine gelerek mukâleme ve birbirini begenüb de kabûl itdükden sonra bir gün akrabâ ve yârânlarıyla kayınpederinin hânesine gelüb diyet mâddesi gibi rütbelerine göre ma'lûmü'l-mikdâr top üzre ilçi vâsıtasıyla bahâsı kat' olundukdan sonra dâmâdın dostlarından biri bir zerre ve dîgeri bir kılıç ve dîgeri bir esh virüb ale'l-hesâb olarak kaympederine teslîm iderler. Ve bâkîsini dâmâd tedârik itdikde virmek üzre meclise hitâm virüb yerlü yerine giderler. Ba'dehû dâmâd aralık aralık kayınpederinin hânesine gelüb iyâli olacak kız ile mülâkât ve musâhabet eyler ve vâlideyninden hâlî bir vakit buldukda kız ile kavl ü karâr idüb şöyle ki ben seni bu yeni doğacak ayın meselâ üçünci veyâhûd beşinci gicesi ibtidâ horos ötdükde falân ağacın altında bulayım deyü te'kîd ider.

(**s.294**) Ol vakt-i merhûnda bahâdır ve fenn-i sirkatde mâhir tüvânâ süvârîlerden yirmi otuz kadar kafâdârlarıyla ol ağacın altına gelür ve kız dahi vâlideyninden gizlü olarak orada muntazır bulunub süvârîlerden en ibtidâ her kangısı kızı görürse hemân terkîsine alub firâr eyler. Ve kendü hânesine götürüb dünyâ ve ahiret kerîmesi olmuş olur. Şöyle ki yedi batna varınca zuhûr iden evlâdlarının birbirine akd-i nikâh olunmaları kânûnlarınca câ'iz olmaz. Ve eger kızı alub da firâr idecekleri esnâda kızın babası ve sâ'ir kabîlesi âgâh[1] olacak olurlarsa derhâl anlar dahi süvâr olub tarafeynden âgâz-ı ceng ü cidâl olunarak bir büyük hengâme-i kıtâl olur. Ve egerçi mukaddemâ babasının hüsn-i rızâsıyla kızın bahâsı kat' olunmuş ve ale'l-hesâb olarak biraz şey dahi virilmiş ise de göz göre kızını dâmâda teslîm itmek mugâyir-i tab'-ı kabâ'il oldığından böyle sirkat[2] yollu almak âdât-ı cârîyyelerindendir. Ve çünki gelin olan kıza anası ve babası tarafından bir şey virilmek mu'tâd olmadığından dâmâd derûn-ı cibâlde çoban kulübesi gibi bir mahall ve bir kazgan ile bir kofa ve hir ağaç çanak tedârik idinceye dek ikisi dahi ber-minvâl-i meşrûh kızı kapan zâtın hânesinde misâfir olurlar. Ve orada yiyüb içerler.

Ferah Alî Paşa'dan sonra dîn-i İslâm o havâlîye münteşir olarak şimdi âdet üzre imâm çağırub sûret-i meşrû'ada akd-i nikâh iderlermiş. Lâkin âdet-i kadîmelerini dahi bütün bütün terk itmemişlerdir. Şöyle ki hâlâ oğlan kızı aldıkdan sonra bir dahi kayınpederinin hânesine varmamak ve kayınpederi ve kayınvâlidesi ile görişememek ve oğlan kızı aldıkda ibtidâ bir mahall-i mahsûsa koyub beş on gün sonra egerçi kendi pederinin hânesine getürebilür ise de kız dahi kayınpederinin ve kayınvâlidesinin yanında oturamayub berâber yemek yememek âdetleri bâkî imiş.

Çerkesistân'ın âb u havâsı latîf ve fusûl-i erba'ası[3] güzel ve arâzîsi münbit[4] ve

1 Âgâh: Haberdar. Uyanık. Kalbi uyanık. Malumatlı. Basiretli. Vâkıf. Bilen.
2 Sirkat: Hırsızlık, çalma, çalınma.
3 Fusûl-i erba'a: Dört mevsim.
4 Münbit: Verimli, verimi bol. İnbat eden, ekini güzel yetiştiren.

mahsûldâr olub her-gûne sebze hâsıl olur. Fakat gerek kabâ'il-i Çerâkise ve gerek Tatar kabîleleri sebzeyi insân ekl itmez deyüb yalnız et yerler. Ve her ne ekilse biter. Hattâ hâneleri kurbunda duhân fidanı yetişdirüb ba'zı eşyâ ile mübâdele iderler ki akçe hesâbıyla kıyyesi yirmi beş paraya gelür. Ancak kabâ'il halkı tenbel ve kâhil[1] ve tabî'atda Urbâna mümâsil olduklarından kendülerine vefâ idecek mikdârı zirâ'at idüh ziyâdesiyle uğraşmazlar. Ve çünki birbirini urmak ve öldürmek ve aldatmak ve sögmek âdet olmadığından birbirinden korkmazlar. Ve yek-dîgere müdâhene itmezler. Ve yek-dîgerden (**s.295**) çekinecek ve hicâb ve ihtirâz idecek vechile beynlerinde âdâh ve rüsûm-ı medeniyye yokdur. Binâ'en-aleyh yüz yıl dahi bu hâl üzre kalsalar mâdem ki mahalle teşkîl olunub da cemâ'at olmayalar kadîmî âdetlerini terk idemezler. Ammâ on beşer yirmişer hâne bir yere getürilerek mahallât ve cevâmi' ve mekâtîb tertîb ve inşâ olunsa hüsn ve safvet-i i'tikâd ve tıynetleri îcâbınca tahvîl-i tabî'at iderek az müddetde hüsn-i terbiyye kesb itdirilebilür deyü Hâşim Efendi tahrîr itmişdir.

Anapa civârında sinameki ve râvend-i Çinî ve bir nev' mukavvî[2] sa'leb olur. Ve Sohum'a gelince ol sevâhilde envâ'-ı sebze ve meyveden başka Çupsin ve Guye ve Soçi nâm mahallerde zeytûn ve kestâne ve gâyet güzel hıtâyî çay hâsıl oldukdan başka pek çok çimşirlik dahi vardır. Ve çimşîr kat'içün ol havâlîye düşen sefîneler defîne bulmuş gibi olur. Lâkin kabâ'ilin haçâpâ ta'bîr olunur korsan sefînelerinden havf olunur ammâ fennine âşinâ olanlar o havâlî beglerime rehin virüb rehin alarak gidüb serbestce kat'-ı çimşîr iderler. Ve çünki Çerkesistân'da tuz olmadığından indlerinde gâyet girân-kadr olmağla giden gemiler tuz götürüb bal ve balmumı ve dilkü ve zerdevâ ve yaşak derilerinden bir mikdârını terâzünün bir gözine koyub bir misli tuz ile mübâdele iderler.

Ve Çerkesistân'da her nev' sayd ve şikâr olub fakat vaşak saydı karılara mahsûs olarak bir emr-i garîbdir. Şöyle ki bir çatal ağacın çatalı arasına bir parça et asarlar vaşak gelüb eti almak içün sıçradıkda ayağı çatala geçerek tutılur. Derhâl derisini uzun boylu bir âdeme soydururlar. Şöyle ki boyu vaşağın boyu kadar olmak mer'î olan âdât-i garîbelerindendir.

Ve ol havâlîde şitâ şiddetlice oldığından rûz-ı Kasım'da sakal bıragub rûz-ı Hızır'da traş iderler. Ve hâlâ gûyâ ki farz ve sünneti bilmişler iken dâ'imî vechile irsâl-i lihye[3] eylemezler deyü Hâşim Efendi nakl ve rivâyet itmişdir.

(**s.296**)

LÂHİKA

Eflâk ve Boğdan Hakkındadır

Deşt-i Kıpçak taraflarından Bahr-i Hazar havâlîsine inmiş olan tavâ'ifin biri dahi Dak Kavmi olub ol tarafda olan eser-i iktihâmları Dağıstân memleketinin isminde kalmışdır.

Bu milletin bir şu'besi dahi Kıpçak'dan Kırım çölleri tarîkiyle Aksu ve Turla ve Tuna taraflarına yayılmış ve Romalularla müddet-i medîde muhârebe iderek bulundukları memâlik Rakya ve Racya isimleriyle meşhûr olmuşdur.

1 Kâhil: Olgun, orta yaşlı.
2 Mukavvî: Takviye eden, kuvvet veren, kuvvetlendiren.
3 İrsâl-i lihye: Sakal uzatmak, sakal bırakmak.

Bunların Roma Devleti eyâlâtına ınuhâcemelerinin arası kesilemediğinden Kaysaran'ın en meşhûrlarından Tracan[1] nâm imparator külliyetlü asâkirle bu tavâ'ifi zîr-i dest-i teshîr itmege hasr-ı evkât ve sarf-ı ikdâmât eyleyerek vilâyetlerini devlet-i kaviyye-i Roma'ya tâbi'iyyet hâline getürdükde aralarına birkaç alây asker yerleşdirüb ol asâkirin her bölügüne bir mahalli yurdluk sûretinde tahsîs eylemiş ve bunlar dahi mürûr-ı eyyâm ile ahâlîye karışmayub el-yevm Eflâk ve Boğdan ve Besarabya ve Bukovina ve Erdel eyâletleri sekenesinin lisânından dahi müstebân[2] oldığı vechile Roman kavmiyle dağ tâ'ifesi arasında ikisi ortası bir kavim peydâ olarak Ramoni ismiyle şöhret hulmuşdur.

Mürûr-ı duhûr ile Roma İmparatorluğu'nun makarrı Kostantiniyye şehrine nakl olundukdan sonra birkaç yüz seneler Asya'nın şimâlinden Avrupa'ya hücûm ve iktihâm iden tavâ'if-i Hazar ve Avar ve Bulgar ve Engürüs ya'nî Macar ve sâ'ir Etrâk ve Tatar'ın pây-mâl gasb ve hasârları olub bu zulmet aşâ'ir-i vahşiyye ber-taraf oldukda Karapak dağlarının en menba' taraflarına sığınmış olan Ramoni halkı yime refte refte ovalara inüb iki yüz sene kadar dahi Macar ve Bulgarlarm tahattiyât ve ta'addiyâtına mukâbele ile meşgûl olmuşlar idi.

Hicretin altı yüz senesine doğrı memleketin ru'esâ-yı meşhûresinden (Radu Negru) sülâle-i Cengiziyye'den Batu Han ordusunı muzmahill idüb hattâ ol muhârebe-i azîmenin mevki'inde han-ı mezkûrun ismine mensûbiyyetle binâ olunmuş olan Batoşani kasabası el-ân mevcûddur. Bu vak'adan sonra Radu Negru ve Tuna ile Prut nehirleri aralarında olan bütün memâlike voyvoda ya'nî hükümdâr olub Tırgoviç şehrini inşâ ile makarr-ı (**s.297**) hükûmet eylemiş ve Prut'la Karadeniz ve Turla arasında olan Ramoni tâ'ifelerinin re'îsi bulunan Mihal Basaraba[3] dahi kendüye bey'at itmiş idi.

Mihal nâmında ru'esâdan bir dîgeri dahi (Romonaci) ıtlâk olunan ülkâda (Bano) ya'nî serdâr unvânıyla tehakküm ve Krayova şehrini binâ itmişdir ki el-ân oraları Banat[4] ve Küçük Eflâk deyü ma'rûf olub ba'zı nevâhîsi hâlâ Nemçelü yedindedir.

İşte ol eyâletlerin usûl-i idâre ve nizâmâtını bu Radu Negru vaz' eylemiş ve memleketin hükümdârlığını şart-ı intihâb ile kayd itmiş oldığına mebnî andan sonra yerine bâlâda mezkûr Mihal Basaraba intihâb olunmuşdur.

Bir müddet bu minvâl üzre gitdikden sonra yedi yüz sene-i hicriyyesi hilâlinde lisânlarınca mevhibe-i ilâhiyye ma'nâsına olan Boğdan nâmında ru'esâdan biri Dak milletiniu sâkin oldığı dağlar ma'nâsına olan Moldava ya'nî Boğdan vilâyeti halkını başına toplayub Dorohoi şehrini binâ iderek ayruca hükûmete başlamışdır.

Ve bu ru'esânın cümlesi i'mâr itdikleri bilâdda halkı vahşet ve cehilden ihrâc garazıyla kilise ve manastırlar binâ eylediklerinde Kostantiniyye Patrikleriyle münâsebât-ı tâmme peydâ itmege başlamışlardır. Eflâk Hükümdârı Nikola Sırp Kralına i'âneten asâkir göndererek anlar dahi Kosova ya'nî Kosova Muhârebesi'nde Sultân Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın ta'me-i şimşîr-i adüvv tedmîrleri oldukları mervîdir.

1 Tracan: Marcus Ulpius Nerva Traianus (Trajan).
2 Müstebân: Vâzıh, âşikâr, beyanı açık olarak anlaşılan, açıklanmış.
3 Mihal Basaraba: Basarab I Założyciel.
4 Metinde sehven "Yanat" şeklinde geçmektedir.

Ve Bulgar Kralı Sizman Gâzî Ahmed Paşa cenginde mağlûb oldığı hengâmda Eflâk voyvodası bulunan Petro Mirçe dahi kendüsüni bir tarafdan urarak Silistre ve Ziştovi ve Dobruca havâlilerini zabt eylemişdir. Ol devirde Boğdan voyvodası bulunan Petro Mirçe'nin bu vechile izdiyâd-ı kuvvetinden tevahhuş iderek mülküni anın yed-i tasallutundan sıyânet[1] içün Leh Kralına bey'at itmişdir. (795) sene-i hicriyyesi Mart'ında Mirçe Ziştovi'den hareketle asâkir-i Osmâniyye üzerine hücûm idüb mağlûben avdetinde Macar Kralına tâbi' olan Erdel Voyvodası Ladislas dahi arkasından hareket-i hasmâneye ibtidâr ile ilerülemege başladığından Mirçe nâçâr kalub Niğbolı'da taleb-i amân içün Yıldırım Sultân Bâyezîd'e âdemler gönderilmekle ol târîhde kendüsüne bir kıt'a berât-ı âlî-şân ısdâr ve irsâl buyurulmuşdur ki Eflâklılar bunun adına Devlet-i Aliyye ile memleketlerinin irtibâtını şart tahtına koyan ahidnâmedir deyü zu'm[2] iderler bu ise kendülerine ba'zı müsâ'adâtı ve devlet-i metbû'aları tarafından mükellef oldukları ba'zı mevâddı hâvî bir fermânnâme olub hülâsa-i me'âli budur ki (**s.298**) avâtıf-ı aliyye-i mülûkânemiz iktizâsınca mu'ahharen kuvve-i kâhiremizle dâ'ire-i inkıyâd ve teba'iyyete getürilen Eflâk vilâyetinin yine kendi nizâmâtıyla idâre olunmasına ve voyvodasının i'lân-ı harbe ve akd-i sulha ve siyâset-i teb'aya me'zûn olmasına müsâ'ade ideriz dîn-i Muhammedî'yi kabûl iden Hristiyanlar sonra memâlikimizden Eflâk'a geçerek tekrâr tenassur itdiklerinde istirdâdına ısrâr olunmaya voyvodalar Îsevî milletinden olmağla metrepolid ve boyarân ma'rifetiyle intihâb oluna. İşte bu âsâr-ı aliyye eltâf-ı sultâniyyemiz îcâbınca sâ'ir teb'amız defterine bu memleketin voyvodası dahi re'aya kayd olundığından be-her sene hazîne-i hâssamıza memleket akçesiyle üç bin kızıl guruş ya'nî kendü sikkemizle beş yüz guruş edâ itmesi meşrût ola hurrire fî-şehri Rebî'ü'l-evvel sene 795

Zikr olunan beşyüz guruş arslânî guruş dimek olub elli akçeye ve ol vakit yaldız altını altmış akçeye râyic oldığından mezkûr beşyüz guruş bu günki günde dörtyüzonaltı yaldız altını ve küsûr akçe olub sâğ akçe hesâbıyla yirmi iki bin küsûr guruş ider. Fakat ol vakit ma'deniyâtın nedreti cihetiyle nukûdun eşyâ ile olan kıymet-i nisbiyyesi Amerika'nın keşfinden sonra ol akâlîmde[3] büyük ma'denler açılub da külliyyetlü zer ve sîm geldiği avâna tatbîkle beş katdan ziyâde oldığından meblağ-ı mezbûr nazar-ı hakîkatla bakıldıkda eyyâm-ı hâzırada yüz yirmi bin guruşun yerini tutar. Eyâlet-i Eflâk'ın Devlet-i Aliyye'ye irtibâtı nizâmen bu sûretle karâ[r]laşmış ise de bâlâda zikr olundığı vechile Eflâklular buna bir ittifâk mukâvelesi nazarıyla bakdıklarından Mirçe bir aralık Silistre Kal'ası'nı tevsî'a ibtidâr ve bu bâbda ısrâr itmesiyle üzerine asker gönderilmek lâzım geldigi ve Nigbolı vak'a-i meşhûresinde Macarlular ma'iyyetinde Eflâk askeri bulundığı ve Mûsâ Çelebi'yi Çelebi Sultân Mehmed aleyhine hurûca tahrîk eyledikleri ve gerek Belgrad muhâsarasında ve gerek Varna mu'arrake-i azîmesinde ve Kosova Muhârebe-i Sâniyyesi'nde Sultân Murâd-ı Sânî'nin düşmanları sırasında bulundukları tevârîh-i meşhûrede mezkûrdır.

Ol eyyâmda ya'nî sekiz yüz yirmi sene-i hicriyyesine doğrı Mirçe'nin evâhir-i hükûmetinde Sindrumî ve Multamî ve Rumî nâmlarıyla ma'rûf olan Çingane tâ'ifesi Deşt-i Kıbçak ve Kırım taraflarından Tuna sevâhiline inüb ekseri ovalarda bâ-husûs

1 Sıyânet: Koruma, korunma.
2 Zu'm: Batıl zan. Şüphe. Yanlış zan.
3 Akâlîm: İklimler, topraklar, ülkeler.

Bükreş havâlîsinde ittihâz-ı mesken itdiklerinden Mirçe bunları demircilik ve arabacılık gibi sanâyi'a sevk ile ellerini hırsızlıkdan kesmege sa'y idüb anların ekserîsi ise mürûr-ı dühûr[1] ile Eflâk'ın yerlülerine karışmışdır. Ve birazı dahi dağları geçerek Erdel ve Almanya ve ale'l-husûs Çeh ya'nî Bohemya memleketlerine yayılub Avrupa'nın memâlik-i (**s.299**) garbiyyesine dahi oradan gitdiklerinde hâlâ ba'zı yerlerde anlara Bohemyalu dinür. Bunların bir şu'besi dahi Belh ve Mazenderan ve Ermenistân ve Kürdistân dağlarından Berrü'ş-şâm'a ve andan Mısır'a inüb bir müddet orada eglendiginden sonra Afrika'nın memâlik-i şimâliyyesini dolaşarak İspanya'ya ve İtalya'ya andan geçmiş olduklarından ol taraflardan dahi bunlara Kıbtî ta'bîr olunur. Yohsa cümlesinin lisânları birbirine karîb ve müteşâbih[2] ve el-ân Hind'de Rûmî dili ta'bîr olunan lisâna müşâbihdir. Kıbt milleti ise Mısır'ın kadîmî yerlüsi olub ve vücûhla bunlara mugâyir ve mübâyindir.

Bunlar Hindistân'dan hurûc ve intişârlarının sebebi bu vechile menkûldür ki bunlar Hind'de sanâyi'-i süfliyye ile meşgûl olarak tavâ'if-i sâ'ire indinde merdûd[3] ve mekrûh tutılan tâ'ifenin bir şu'besi oldukları hâlde Timur ordularının öni ardı sıra dolaşarak ol asırda memleketlerinden çıkub bâlâda meşrûh oldığı üzre taraf taraf müteferrik olub Eflâk ve Boğdan taraflarına düşenler evvelâ bildikleri gibi icrâ-yı san'at itdikden sonra giderek kimlerin emlâk ve çiftlikâtı arâzîsinde bulunmuşlar ise anların abd-i memlûki ittihâz olunub tâ bu vakte kadar ebâ-an-ceddin kullukda kalarak hâlâ süri ile alınub satılmakdadırlar. Fakat bu kadar bin yıllık efkâr ve âdetlerine ihtilâf ârız olmayub okuyub yazma ögrenmeyerek ve hiçbir dîne teba'iyyet itmeyerek her kangı mülkde bulunurlar ise dîn husûsunda serbestlik görmedikleri hâlde zâhiren oranın dîn ve âyinine ittibâ' ile yine kendi bildiklerinden şaşınamakdadırlar. Biz yine sadede gelelim.

Eflâklular ber-minvâl-i meşrûh bir meslekde durmadıklarında Fâtih Sultân Mehmed Han Hazretleri üzerlerine ordu sevk itdikde sekiz yüz altmış beş târîhinde voyvoda bulunan (Vlad Drakul)[4] mukâvemet idemeyecegini anlayub yeniden arz-ı teba'iyyetle bu kerre senevî on bin yaldız altunı cizye takdîmine müte'ahhid olmuş ve ol eyyâmda Moldava Voyvodası Boğdan dahi arz-i teba'iyyet eylemiş ise de memleketeyn voyvodaları vilâyetlerimin bütün bütün sancak hey'etine girüb de emr-i hükûmetin ellerinden çıkması havfına dûçâr olarak ol tarafdan devlete vâki' olan düşman hücûmlarında bunlar dahi hissedâr-ı adâvet ve şakâvet olmakdan bir ân fâriğ[5] olmamışlardır. Binâ'en-aleyh aralık aralık tertîb-i cezâları için fermânlar ısdâr ve kuvve-i askeriyye irsâl olunub sonra tekrâr afv ve amân fermânları tecdîd oluna gelmişdir.

İşte bu fermânlardan biri dahi Sultân Mehmed Han-ı Râbi' zamânında virilmiş olan emr-i âlî olarak ba'dehû anın üzerine gidilmişdir.

(**s.300**) (923) sene-i hicriyyesinde vâki' şehr-i Nisan ve evâsıtında sâlifü'z-zikr Boğdan fevt oldukda yerine oğlı İstefan voyvoda olub (927) senesi Mayıs'ının evâhirinde Eflâk'a girmiş olan asâkir-i Osmâniyye'nin muzafferiyyetlerini ve Avrupa hükümdârlarından bi'l-

1 Mürûr-ı dühûr: Zamanın, devirlerin geçmesiyle, zaman içerisinde.
2 Müteşâbih: Birbirine benzeyen.
3 Merdûd: Reddolunmuş, kovulmuş, geri döndürülmüş, geri çevrilmiş.
4 Vlad Drakul: III. Vlad Tepeş. Kont Drakula, Kazıklı Voyvoda.
5 Fâriğ: Vazgeçmiş, çekilmiş.

ittifâk mu'âvencte gelmegi mukâvele itmiş olanların ta'vîk[1] ve betâ'etlerini bi'l-müşâhede müceddeden arz-ı teba'iyyet eyledigine mükâfâten taraf-ı pâdişâhîden kendüsine beyâz kıçeden beyâz tüyli yeniçeri ustası kukası[2] ilbâs olunmagla Eflâk begleri siyâh tüyli kuka ile melûl ve mahzûn ve hakk-ı takaddümlerini zâyi' iderek Boğdan beglerinden dûn kalub binâ'en-aleyh bu âna kadar Boğdan begleri mevâki'-i resmiyyede Eflâk beglerine takaddüm idegelmişlerdir. El-hâsıl Eflâk voyvodaları gâh arz-ı teba'iyyet ve gâh isyâna cesâret ide gelüb nihâyet Kantakuzen familyasından meşhûr (Şerbân Voda)[3] Viyana'nın ikinci muhâsarasında Nemçelü ve Lehlü ile bi'l-muhâbere Ordu-yı Hümâyûnun ric'ati vukû'unda Bosna ve Sırbistân ve Bulgaristân ülkâlarının inzimâmıyla Tuna'nın karşu yakasını büsbütün Nemçelüye ve Prut Suyu'ndan Kırım'a kadar Lehlüye alıvirerek kendüsi dahi Kostantiniyye'de Kaysar olmak hayâllerini kurmuş ve halefi (Brankovanu Basarabe) dimekle ma'rûf olan (Kostanti Prada)[4] dahi Almanya İmparatorına bir teba'iyyet-i resmiyye izhâr[5] iderek kendi nâmına sikke darb itdirüb mülûke mahsûs olan mehterhâne takımı ve tuğ gibi şeyler tertîbiyle bütün bütün istiklâl taslamış ve kezâlik Boğdan'da voyvoda bulunan Kandemir Han neslinden Dimitri Rusya İmparatorı Petro'nun meclûbı olarak anınla akd-i mu'âhede ve memleketini anm himâyesine idhâl itmiş ve nihâyet (1125) sene-i hicriyyesinde Rusya asâkiriyle berâber eyâletden çıkub firâr itmege mecbûr olmuş ve artık yerlü boyarlarına emniyyet ve i'timâd kalmamış oldığından ve Memleketeyn'in te'mîn-i refâh ve intizâmı elzem göründiginden Dersa'âdet'de Sultân Ahmed vak'ası ber-taraf oldukdan sonra Nemçelü ile yeniden sefer kapuları küşâd olunmak üzre iken (128) senesi hilâlinde Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı (Nikolaki Mavrokordato) Eflâk Voyvodası ve Rûm milleti mütehayyizânından[6] (Mihal Rakoviçe) Boğdan voyvodası nasb olunarak voyvodalık bu uslûb ile yerlü boyarlarından Fenarlulara ya'nî İstanbul'da bulunan Rûm milleti mütehayyizânına ve be-tahsîs dîvân tercümânlığı hidmetinde bulunan takıma intikâl itmişdir. Voyvodaların Fenarlulardan olması Devlet-i Aliyye'ce tevsî'-i hukûk-ı hükûmet dimek gibi görünmüş ise de Rusyalular bu sûretden daha ziyâde istifâde itmişlerdir. Zîrâ bu esnâda yeniçerilerin inkıyâdsızlığı hasebiyle nizâm-ı umûr-ı devlet muhtell[7] olarak vükelâ (**s.301**) ve ricâl-i Devlet-i Aliyye tiz tiz azl ve tebdîl oluna geldiklerinden ve yeniden ser-i kâra gelenler cerr-i menfa'at zımnında voyvodaların tebeddüllerine ibtidâr itdiklerinden anlar dahi Dersa'âdet'de sarf itmiş oldukları mebâliği derhâl ahâlî sırtından çıkarmak için mezâlim ve ta'addiyâta tesaddî idüb Devlet-i Aliyye ise zulm ve ta'addîlerine vâkıf oldığı ânda te'dîblerinde tecvîz-i tereddüd buyurmadığı cihetle voyvodaların kimisi bir sene sürmeksizin azl ve tebdîl ve kimisi envâ'-ı ukûbetle te'dîb ve tenkîl olunageldiklerine mebnî evvel emirde kendülerine bir melce' tedârik eylemek ve kendi milletlerinden İstanbul'da olan husemâ ve rukebâları aleyhine kesb-i kuvvet itmek üzre günden güne ol tarafda tevessü' itmekde olan Rusya nüfûzundan istifâde zımnında Rusyaluya ba'zı hidemât-ı hafiyye arz

1 Ta'vîk: Oyalandırma, geciktirme, geciktirilme, asıntıya bırakma, asıntı.
2 Kuka: Başa giyilen bir tür şapka.
3 Şerbân Voda: Şerban Cantacuzino.
4 Kostanti Prada: Constantin Brancoveanu.
5 İzhâr: Açığa vurma. Meydana çıkarma. Gösterme.
6 Mütehayyizân: Tehayyüz eden, yer tutan. İtibarlı, mühim, ileri gelen.
7 Muhtell: Bozulmuş, bozuk; karışmış.

iderlerdi.

El-hâsıl Fenarlular Rusya'ya mümâşât[1] itmegi muktezâ-yı maslahat ittihâz idüb fakat bunı ba'zıları samîmî ve ba'zıları zarûrî yaparlardı bu sûretde voyvodaların intihâb ve istihdâmları husûsunda kemâl-i ehemmiyet ile dikkat-i erkân-ı devlet olan zevâta farîza-i zimmet oldığı hâlde rüşvet ve irtikâb belâsıyla bu husûsda pek büyük hatar[2] ve hatâlar vücûda getürilmişdir.

Memleketeyn ahâlîsi ise Fenarlulara bî-gâne ve mültezim nazarıyla bakub mezâlim-i vâkı'alarından dâ'imâ şikâyet idegeldiklerinden başka bu asırlarda Memleketeyn'e gidüb gelan me'mûrîn ve asâkir-i Devlet-i Aliyye dahi kendülerine ziyâde cevr ü ezâ eylediklerinden ahâlî-i merkûme bütün bütün bî-zâr ve me'yûs[3] olarak Rusya tarafına meyl ile anı kendülerine hâmî ittihâz itmişler idi. Ve'l-hâsıl voyvodalıkların Fenarlulara intikâli memleketin harâbiyyetine bâdî ve ahâlîsinin teneffürlerine[4] ve nihâyet düşman kucağına düşmelerine mü'eddî olmuşdur.

(1182) senesi seferinde Rusyalu Mora ve Arnavudluk taraflarında re'âyâyı celb itmege ve bezl-i zer ve sîm ile tarafdâr kazanmağa mütesaddî oldığı esnâda Memleketeyn'e râhib hey'etinde Dirmanos nâmında bir câsûs me'mûr idüb mersûm[5] dahi metrepolid ve piskopos ve sâ'ir papasları izlâl[6] ve gâh Rûm beglerinin zulmünden ve gâh Rusyalunun kendülerine olacak eltâf ve himâyetinden bahisle iğfâl itmekle Rusya Amirali Orlof'un donanması Akdeniz sevâhiline îrâs-ı hasâr itmekde iken bu tarafda dahi Memleketeyn'in ahâlî-i kurâsı ayaklanub bayağı haydûd hey'etinde kasabât ve çiftlikâtı ihrâk ve Eflâk'a geçmiş olan Ordu-yı Hümâyûnun etrâfını ihâta idercesine hasâr ve mazarratlar îrâs[7] idüb müte'âkiben Hotin Kal'ası Rusya yedinde giriftâr[8] olıcak Memleketeyn ahâlîsi (**s.302**) hâl-i fakr-ı vifâka ve zucretlerinden iştikâ[9] zımnında Rusya İmparatoriçesi Katerina'ya arz ve mahzarlar takdîm itmişlerdir. Katerina ise buralarda teksîr-i nüfûz içün Memleketeyn umûrına müdâhale itmege tamâm böyle bir bahâne aramakda oldığından dîn karındaşları didigi Memleketeyn ahâlîsi ve ale'l-husûs hafî ve celî kendüsine hevâdârlık iden müfsidler[10] hakkında Kaynarca Mu'âhedesi'ne ba'zı fıkralar derc itdirmişdir.

Ve fi'l-vâki' ol avânda Fenarlu begler zulm ve ta'addîsiyle fukarâ ve acezenin hâli yamân olub Eflâk eyâletinin senevî vâridâtı yirmi iki yüke ve Boğdan eyâleti ki on dört yüke bâliğ olmuş iken ekser mebâliğin ne sûretle sarf olundığı zîrde (Y) işâretiyle derc olunan masârifâtdan müstebân olur.

1 Mümâşât: Yoldaşlık, beraber gitme, suyunca gitme, uysallık gösterme, göz yumma.
2 Hatar: Tehlike.
3 Me'yûs: Üzgün, kederli. Karamsar, umutsuz.
4 Teneffür: İğrenme, tiksinme, soğuma.
5 Mersûm: Resm olunmuş, yazılmış, çizilmiş, bahsi geçmiş, adı geçmiş.
6 İzlâl: Hakîr görme, küçük görme, alçaltma.
7 Îrâs: Verme, verilme. Sebebolma, îcâbetme, gerekme. Getirme.
8 Giriftâr: Tutulmuş, yakalanmış, esir. Düşkün, uğramış, tutkun.
9 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
10 Müfsid: İfsâd eden, bozan.

FASL-I ÂŞİR

Arabistân ve Havâlîsi Hakkındadır

Zîrde tahrîr idecegimiz vekâyi'in bir çoğı Arabistân cihetine dâ'ir ve öteden berü müselsil[1] ve muttasıl olarak gelmiş olan esbâb-ı târîhiyyeden münba'is oldığına mebnî ol havâlînin icmâlen ahvâl-i sâbıka ve lâhikası beyân kılınmak ve zikr olunan vekâyi'in başlucaları ümm-i dünyâ dinilan ve hâmil-i mevâlîd-i fiten olan Mısır-ı Kâhire'nin tevlîd idegeldigi ahvâl-i târîhiyyeden oldığı cihetle vekâyi'-i sâlife-i Mısriyye'den bed' olunmak münâsib görülmüşdür.

Ve egerçi asıl Arabistân Cezîretü'l-Arab'dır. Ancak millet-i memdûha-i Arab cihet-i vahdet-i İslâmiyye ile yek-dil olarak i'lâ-i kelimetullâh içün Cezîretü'l-Arab'dan dışaru hücûm itdiklerinde Mısır ve Şâm ve Irâk gibi nice diyârı Arabistân itmişlerdir. İşte bu memleketlere dahi lisânımızda Arabistân dinilür.

Mısır'ın Evâ'il-i Ahvâli

Mısır'ın kadîmî yerlüsi Kıbt milleti olub hâkimlerine fir'avn tesmiye olunurdı Hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâmın fir'avnı dahi bunlardandır. Ancak andan sonra Devlet-i Kıbtiyye çok sürmeyüb münkariz olmuş ve ol vakitden berü millet-i Kıbtiyye hükûmet-i ecnebiyye (**s.303**) tahtına girüb karnen ba'de-karnin ecânibden[2] bir kavmin hükûmet-i kâhiresine inkıyâd ide gelmişlerdir.

Hazret-i Ömer radiyallâhu anh zamânında feth olundukdan sonra haylî müddet merkez-i Hilâfet'den bi'n-niyâbe idâre olunub mu'ahharen müstakbel devletler zuhûr itmişdir. Bunlardan biri dahi Devlet-i Râfiziyye olmağın bir müddet Mısır'da Rafz mezhebi şüyû' buldukdan sonra Devlet-i Eyyûbiyye zuhûr idüb bid'-i Rafz ve teşeyyü'i imhâ ile şe'â'ir-i ehl-i Sünnet ve cemâ'ati yine Mısır'da te'sîs ve ihyâ itdikden başka sevâhil-i Şâmiyye'ye istîlâ itmiş olan ehl-i Salîbi dahi kahr ve tedmîr itmişdir.

Bu devletin müddeti dahi seksan bir sene olub mukaddemesi Melik Salahaddîn ve hâtimesi Melik Sâlih'in Şeceru'd-Dürr nâm zevcesidir. Ve Mısır'da en ibtidâ birçok köleler olub da anlardan ayruca ve başluca asker tertîb iden işbu Melik Sâlih'dir ki Devlet-i Eyyûbiyye'nin inkırâzı anların elinden olmuşdur. Şöyle ki Melik Sâlih vefât idüb oğlı Turan Şâh Sultân-ı Mısır oldukda babasının tertîb itmiş oldığı Kölemen askerine i'tibâr itmediginden anlar dahi bundan tevahhuş iderek anı katl ile vâlidesi Şeceru'd-Dürr'i iclâs itdiler. Ve üç ay sonra anı dahi hal' itmeleriyle Mısır'da Devlet-i Türkiyye zuhûr eyledi.

Ve bir müddet bu memâlikden zuhûr iden selâtîn-i Mısriyye hükûmet idüb altı yüz yetmiş sekiz senesimde yine anlardan Kalavun nâm zât zuhûr iderek hükûmet-i Mısır'ı zabtla kendüyi Melik Mansûr telkîb[3] itmiş ve Devlet-i Kalavuniyye'yi teşkîl idüb gitmişdir. İşbu

1 Müselsil: Zincirleme, peş peşe.
2 Ecânib: Yabancılar, başka memleketlere mensûb olanlar.
3 Telkîb: Lâkaplandırma, lâkap takma.

Devlet-i Kalavûniyye yüz seneyi mütecâviz Mısır'da hükûmet idüb o dahi yine bu memâlik fitnesiyle münkariz olmuşdur. Şöyle ki selâtîn-i Kalavuniyye'den Melik Eşref asrında memâlikin kesret-i şakâvet ve tuğyânlarına mebnî Mısır'dan ihrâc olunmalarını emr itdikde anlar dahi ictimâ' ve isyân iderek Sultân Eşref ile muhârebeye kıyâm itdiler. Lâkin mağlûb ve münhezim[1] olmalarıyla Sultân Eşref kimisini katl ve kisimini nefy[2] itmekle bakiyyetü's-süyûfları ba'zı ümerâya ilticâ ile Mısır'da kaldılar ki bunlar egerçi ecnâs-ı muhtelifeden mürekkeb idi. Ancak ekseri Çerkes olub bu vak'ada nazar ve i'tibârdan düşerek Mısır'da gâyet muhakkar[3] olmuşlar. Fe-emmâ[4] anlar dahi Devlet-i Kalavuniyye hakkında izmâr-ı gayz ve kîn idüb müterakkib-i fırsat imişler. Ve egerçi böyle perîşân oldukları hâlde şunun bunun dâ'iresine sığınmışlar idi. Lâkin ma'nevî müttahid olarak ve içlerinden ba'zıları sohbet-i sultânîde dahi bulunarak ve her nasılsa bir aralık fırsat (s.304) bularak Melik Eşref'i katl itmeleriyle gâyet müsteskıl ve muhakkar iken cümle ümerâdan ziyâde nâfizü'l-kelim ve muvakkar[5] olub Mısır'ın nüfûz ve menâfi'ini kendülerine hasr eylediler. Lâkin Mısır'ın hâli ihtilâl üzre kalub içlerinde pek çok muhârebeler vukû'a gelerek nihâyet Berkuk Çerkesî'nin zuhûrıyla gavga basıldı. Şöyle ki Berkuk cümleye galebe idüb hal ve akd-i umûrı der-dest itdikden sonra Melik Eşref'in oğlını dahi hal'le saltanatı kendüsi zabt eyledi.

İşte mülûk-ı Çerâkise'nin evveli işbu Berkuk'dur ki yüz otuz sene kadar saltanat-ı Mısriyye anın evlâd ve ahfâdında karâr kılub âharları olan Gavri Sultân Selîm Hazretleri'yle vâki' olan muhârebede maktûl[6] oldukda Devlet-i Çerâkise münkariz olub andan sonra Mısır'ın hükûmeti hulefâ-yı Râşidîn vaktinde oldığı gibi merkez-i hilâfetden bi'n-niyâbe idâre oluna gelmiş ise de yine bu memâlik devâ'îsi ber-taraf olmayub bu târîhlere degin memâlikden zuhûr iden ümerâ-yı Mısriyye'nim ceng ü cidâlleri eksik olmamışdır. Çünki Sultân Selîm'den sonra ümerâ ve asâkir-i Mısriyye Fikâriyye ve Kâsımiyye deyü iki fırka olmak âdet-i câhiliyye ve bid'at-ı şeytâniyyesi zuhûr itdiginden müddet-i medîde bu iki fırka yek-dîgerle ceng ü cidâl ve îkâd-ı nâ'ire-i kıtâlden hâlî olmamışlardır. Bunun sebebi ba'zı Mısır târîhlerinde tahrîr olundığına göre bu imiş ki Yavuz Sultân Selîm Hazretleri Mısır'ı feth ile ümerâ-yı Çerâkise'yi istîsâl itdikden sonra bir gün Dîvân-ı Hümâyûnlarında acabâ Çerâkise'den görmedigimiz biri kaldı mı didikde huzûr-ı hümâyûnda bulunan Hayra Beg evet efendim Mısır'da Sudun Beg nâmında gâyet müsinn[7] biri olub ancak bir vakıtden berü hânesine çekilerek uzlet ü inzivâyı[8] ihtiyâr itmişdir. Ve Zülfikâr ve Kâsım nâmında iki oğlı vardır ki gâyet şecî' ve bahâdır ve cündîlikde mâhir olub bu bâbda akranları yokdur anları dahi hânesinde habs idüb halkla ihtilâtdan men' itmişdir diyicek Sultân Selîm Hazretleri vallâhi yâ Hayra Beg bu gâyet dûr-endîş ve dil-âgâh bir âdem olmalıdır hemân ziyâretine gidüb de nesâyihini istimâ' ile istifâde idelüm deyüb doğrı Sudun Beg'in hânesine varmışlar görmüşler ki Kelâm-ı Kadîm tilâvet idüb etrâfında bir takım etbâ' ve hadm ve

1 Münhezim: İnhizâm eden, hezimete uğrayan, bozguna uğrayan, uğramış, bozgun.
2 Nefy: Sürme, sürgün etme.
3 Muhakkar: Tahkîr olunmuş, hakarete uğramış, hor ve hakir tutulmuş.
4 Fe-emmâ: Buna gelince, kaldı ki. Ammâ.
5 Muvakkar: Ağırlanmış, saygı gösterilmiş olan. Ağırbaşlı, vakarlı, ciddi.
6 Maktûl: Öldürülmüş, öldürülen.
7 Müsinn: Yaşlı, geçkin, kocamış, ihtiyar.
8 Uzlet ve inzivâ: Bir yana çekilip kendi kendine yaşama, köşesine çekilip sessiz sedasız yaşama.

haşemi dahi hidmet idiyorlar Sudun Beg Sultân Selîm oldığını anladığı ânda derhâl kıyâm idüb telâş ile icrâ-yı resm-i ubûdiyyet kaydına düşmüş Sultân Selîm kendüsüne mülâtafe ve iltifât iderek amân ve itmînân[1] virdikden sonra huzûrunda oturdub uzlet ve inzivâsının sebebini su'âl buyurdukda Sudun Beg dimiş ki devletimizin (s.305) umûrı muhtell oldı sultânımız dahi âkil ve müdebbir kelâmını dinlemeyüb ekser kibâr-ı devleti i'dâm eyledi ve büyüklerin mansıbı memâlik-i sığâra tevcîh itdi anlar dahi yüz bulub fukarâyı rencîde itmege ve meslek-i fesâd ve i'tisâfa gitmege başladılar bu sebebden fukarâ ve re'âyâ sultândan yüz çevirüb Cenâb-ı Hakk'a tevcîh-i rû-yı tazarru' ve tezallüm eylediler. Bu hâlâtı göricek elbet devletimizin min-tarafillâh mu'âheze birle adl ve intikâm-ı ilâhîye dûçâr olacağını cezm itdim ve derhâl uzlet idüb melhûz olan beliyyeden havfla oğullarımı dahi halkla ihtilâtdan men' eyledim deyü cevâb virmiş. Ba'dehû Sultân Selîm emîr-i merkûmun oğullarını getürdüb fi'l-vâki' nâsıyye-i hâllerinde âsâr-ı besâlet ve cesâret müşâhede itmekle ziyâde taltîf ve ikrâm eylemiş ve kendülerine ba'zı akâr ve vâridât ihsân itmişdir. Ferdâsı sahrâya çıkub kâffe-i ümerâ ve asâkiri da'vet itmekle Emîr Sudun ve oğulları dahi gelmiş oldığından Sultân Selîm Kâsım ile karındaşı Zülfikâr binüb biraz izhâr-ı san'at-ı fürûsiyyet itmelerini emr itmegin anlar dahi atlarına süvâr olub ol kadar hüner göstermişler ki gözler kamaşub herkes tahsîn[2] itmiş ve husûsuyla Osmânlular bu sanâyi'a pek ziyâde ta'accüb itmişler taraf-ı şehr-i yârîden ikisime dahi hil'atlar giydirilüb sûret-i ihtirâm gösterilmişdir. Bir gün sonra Sultân Selîm Hazretleri yine böyle bir dîvân idüb askeri iki fırka eylemiş ve bir fırkasına Zülfikâr Begi ve dîger fırkasına Kâsım Begi re'îs idüb Osmânlu süvârîsinin ekseri Zülfikâr Beg tarafında ve Mısır atlusının bir fırka-i cesîmesi Kâsım Beg tarafında bulunmuşdur ve Fikâriyye'ye beyâz ve Kâsımiyye'ye kırmızı esvâb ilbâs ile yek-dîgerden temyîz olunub ceng şeklinde yek-dîgere hamle ve hücûm göstermeleri fermân olunmuş oldığından anlar dahi hasmâne hücûm sûretleri izhâr ile tozlar kaldırarak ve mızraklarını birbirine tokuşdırarak hamleler idüb sahîhan ceng şeklinde sahrâyı sahîfe-i mistar-keşîdeye döndürmüşler ancak tarafeyne hırs gelüb az kalmış ki bir büyük ceng ü cidâl ve ma'reke-i kıtâl ola yazmış bu hâlde yek-dîgerden ayrılsun deyü münâdîler[3] nidâ iderek güç hâlle bu iki mevce-i belâyı birbirinden ayırabilmişler lâkin tarafeynde bu hırs bâkî kalub ve andan sonra ümerâ ve asâkir-i Mısriyye-i Fikâriyye ve Kâsımiyye deyü iki fırka olub Fikâriyye beyâza ve Kâsımiyye kırmızıya meyl ile herbiri kendü rengine muhabbet ve dîger renkden nefret itmişler ve Fikâriyye Osmânluya ve Kâsımiyye Mısırluya meyyâl[4] olmuşlar ve bu gayret-i câhiliyye beynlerinde âdet-i lâ-yetegayyer[5] hükmüne girüb me'kel ve melâbisde her taraf kendü rengine ri'âyetle Fikâriyye'nin bayrakları beyâz ve Kâsımiyye'nin bayrakları kırmızı (s.306) olmak mültezim bulunmuş ve bu tefrika sebebiyle nice cânlar telef ve nice kimseler sihâm-ı belâya hedef olub gitmişdir.

Çünkü menâsıb-ı Mısriyye bu iki fırka beyninde taksîm olunub meselâ emîrü'l-hacc Fikâriyye'den ve defterdâr Kâsımiyye'den ve müteferrikabaşı Fikâriyye'den ve çavuşlar kethüdâsı Kâsımiyye'den olurdı lâkin ba'zan yek-dîgere tegallüb ve tehakküm dâ'iyyesiyle

1 İtmînân: Emîn olma, birine inanma, güvenme.
2 Tahsîn: Kale gibi sağlamlaştırma.
3 Münâdî: Nidâ eden, seslenen, çağıran. Tellal.
4 Meyyâl: Çok meyleden, eğilen, çok istekli, düşkün.
5 Lâ-yetegayyer: Değişmez, bozulmaz.

beynlerinde azîm ceng ve kıtâl vukû'a gelürdi.

Bin yüz kırk iki senesine kadar vakitleri bu keşmekeşle geçüb târîh-i mezkûrdaki Sultân Ahmed hal'i senesidir Mısır'da bu iki fırka beyninde büyük muhârebeler vukû'a gelerek nihâyet Fikâriyye tarafı galebe idüb Kâsımiyye'yi istîsâl eylediler ol vakit Kâsımiyye'nin ekseri maktûl ve ma'dûm olub bakiyyetü's-süyûflarının kimisi Rûm ve Şâm'a firâr ve ilticâ ve kimisi dahi Sa'îd içlerinde ihtifâ itmişlerdir.

Fikâriyye bu vechile emâret-i Mısriyye'yi müstakillen ve münhasıran zabt itmişler ise de andan sonra kendüleri dahi başka nâm ve evhâm ile müteferrik olarak yek-dîgerle ceng ü cidâle kıyâm eylediler. Çünki Fikâriyyelik nâmıyla ittihâd ve ittifâkları Kâsımiyye'ye mukâbilen bir gayret-i câhiliyye eseri olub Kâsımiyye'nin izmihlâliyle kendülerinden dahi bu cihet ve hiddetin hükmi zâ'il oldığından andan sonra dâ'iyye-i nüfûz ve istiklâl bi't-tab' anları dahi fırka fırka bulub birbiriyle kıtâl ve cidâle mübâşeret eylemişlerdir. Hattâ meşhûr Râgıb Paşa Mısır vâlîsi iken bunların ıslâhına sa'y ve iştigâl itdigi hâlde haş idemeyüb yüz altmış bir senesinde anı dahi vâlîlikden azl ve tenzîl itmişler idi. Yüz seksan senelerine kadar hâl bu minvâl üzre cârî olub ümerâ-yı Mısriyye yek-dîgeri katl ve i'dâm itmekden hâlî olmamışlardır. O esnâda ümerâdan Bulutkapan deyü meşhûr olan Alî Beg husemâsına galebe ile menâsıb-ı Mısriyye'yi kendü tarafdârlarına hasr eylemiş ve memleketinden meşhûr Ebu'z-zeheb Mehmed Beg'in eliyle pek çok husemâsını i'dâm iderek aktâr-ı Mısriyye'de kesb-i istiklâl itmişdir. Şöyle ki ziyâde memlûkler iştirâ idüb ve herbirini terbiyye ile yetişdirüb ümerâ silkine idhâl eylemiş ve hazînedârı olan Büyük İsmâ'îl Beg'e emâret tevcîh itdikde merkûm Ebu'z-zeheb'i anın yerine hazînedâr nash idüb Mehmed Beg ise gâyet bahâdır ve müdebbir[1] oldığmdan çok geçmeksizin ana dahi emâret virüb bi'l-cümle ümerâya takdîm itmiş idi Ebu'z-zeheb tesmiye olunmasının vechi dahi budur ki kal'ada emâret hil'atini giydikden sonra bahşiş olarak etrâfa bütün altun dağıtmış ve sokakda dahi fukarâya altun nisâr[2] itmiş **(s.307)** oldığından ve zâten semîh ve sahî bir zât olub dâ'imâ böyle altun tasadduk ve ihsân itmekden hâlî olmadığından Ebu'z-zeheb deyü ma'rûf olmuşdur. Ve her hususda tâli'i yâver olub bir ma'rekede malûbiyyet görmemişdir. Binâ'en-aleyh enzâr-ı umûmiyyede şanlu göründiginden başka Alî Beg'in indinde dahi gâyet mukabbil[3] ve makbûl olmuş idi.

Meşhûr Cezzâr Ahmed Paşa dahi bu esnâda ümerâ-yı Mısriyye'nin ser-amedânından olub Alî Beg pek mühimm umûrını Ebu'z-zeheb ile ana gördirir ve anların eliyle hilâfında olanları i'dâm itdirir idi. Hattâ ümerâ-yı Mısriyye'den Hasan Beg ber-hayât oldukca Alî Beg itmâm-ı dâ'iyye-i istiklâl idemeyecegini cezm itdigine mebnî anı dahi Ebu'z-zeheb'le Cezzâr'a katl itdirmişdi. Fakat ümerâ içinde Alî Beg'in sakınacağı bir Sâlih Beg kalub anınla dahi yek-dîgere gadr ve ihânet itmemek üzre beynlerinde ahd u peymân ve akd-i îmân olundığından andan dahi tahsîl-i itmînân itmiş idi. Lâkin nüfûz ve idârede Sâlih Beg kendüye bi't-tab' şerîk oldığından anın dahi izâlesiyle bütün bütün kesb-i istiklâl ve istibdâd dâ'iyyesine düşüb Cezzâr ise ümerânın cesûr ve hahâdırı oldığından Ebu'z-zeheb'le berâber Sâlih Beg'in işini bitürmelerini emr itdikde Cezzâr'ın Sâlih Beg'e kadem-i ubûdiyyeti olmak hasebiyle bundan imtinâ' itmegin Alî Beg'in Cezzâr hakkında olan muhabbeti mübeddel-i

1 Müdebbir: Tedbir alan, tedbirli, düşünce ile hareket eden, düşünceli.
2 Nisâr: Saçma, serpme.
3 Mukabbil: Takbîl eden, öpen.

adâvet olarak Cezzâr Mısır'dan firâr itmege mecbûr olmuşdur. Bunun ba'zı mertebe tafsîli bilinmek içün ber-vech-i âtî Cezzâr'ın terceme-i evâ'il-i ahvâline mübâderet olunur.

Cezzâr'ın Evâ'il-i Hâli

Cezzâr Ahmed Paşa Bosneviyyü'l-asldır. On sekiz yaşında iken Dersa'âdet'e gelerek berber olmak münâsebetiyle Hekimoğlı Alî Paşa dâ'iresi'ne gelüb gidermiş (1169) senesinde Alî Paşa Mısır vâlîsi oldukda o dahi berâber gidüb bir müddet dâ'iresinde müstahdem oldukdan sonra ümerâ-yı Mısriyye'den sâlifü'z-zikr Sâlih Beg'e intisâb ile berâber hâcca gidüb gelmiş ve kendüsi egerçi memâlikden degil ise de Rûmili'nin en şecî'[1] ve bahâdırları olan Boşnak tâ'ifesi'nden olarak zâten cesûr ve cerî oldukdan başka cündîlik[2] fenninde dahi kesb-i mehâret itmekle Sâlih Beg kendüsinden hazz idüb ziyâde ri'âyet eylemiş ve Memâlik-i Mısriyye esvâbı giydirüb Boşnak Ahmed deyü ma'rûf olmuş idi bir müddet sonra ümerâdan Abdullâh Beg'e intisâb idüb o esnâda Abdullâh Beg Bahîre'de olan Henâdî Urbânı üzerine **(s.308)** hareket itdikde Boşnak Ahmed dahi berâber gitmiş lâkin Abdullâh Beg cengde maktûl olmağla Boşnak Ahmed Zülfikâr Kâşif tarafından Bahîre'de bir karyeye müsellim nasb olunmuş idi. Binâ'en-aleyh Henâdî Urbânı'nı gözedüb buldığını katl ve i'dâm idermiş. Hattâ kibârından dört dânesini katl ile işte efendimin intikâmıdır deyü ru'ûs-ı maktû'alarını Mısır'a irsâl eyledikde kassâb ına'nâsına olan cezzâr ile telkîb olunub Cezzâr Ahmed deyü meşhûr olmuş ve Alî Beg kendüsinin bu şöhretini istimâ' ile Mısır'a celb idüb vâlî nasb eylemiş imiş.

Istılâhlarınca vâlî ta'bîri Mısır'm umûr-ı zabtiyye me'mûrı dimek oluh bu me'mûriyyetde bulunan kimse gice gündüz şehir içinde dolaşarak edebsizlik idenleri habs ve te'dîb itmek ve dögmek anın vazîfe-i me'mûriyyetidir.

Cezzâr'ın bu bâbda olan sa'y ve hidmeti dahi Alî Beg'in nazarında karîn-i kabûl olmağın kendüsine emâret tevcîh ile sâhib-i sancak iderek Ahmed Beg el-Cezzâr diinege başlamış ve bu sûretle Cezzâr ümerâ-yı Mısriyye'nin ser-amedânından[3] ma'dûd olmuş idi.

Ve'l-hâsıl Cezzâr ustura san'atım i'mâl-i seyf ma'rifetine tahvîl ile ümerâ-yı Mısriyye içinde kesb-i temeyyüz itmegin Alî Beg mehâmm-ı umûrmı Ebu'z-zeheb'le ana ihâle iderek izâle-i rukebâ ve ref'-i şürekâ kasdıyla ba'zı ümerâyı anlara katl ve i'dâm itdirmiş idi. Ber-minvâl-i sâbık Sâlih Beg'in i'dâmını dahi anlara ihâle itdikde Cezzâr Sâlih Beg'in kendi hakkında olan hakk-ı nân ve nemegine ri'âyeten ana sû-i kasd idemeyecegini beyân ile i'tizâr itdikde Alî Beg lakırdıyı degişdirüb hayyâkallâh[4] yâ Cezzâr merâmım seni tecrübe ve imtihân idi işte sadâkatin şimdi indimde sâbit oldı dimiş ise de Cezzâr'a emniyyet gelmeyüb Alî Beg'in yanından çıkdıkdan sonra Sâlih Beg'in konağına giderek hufyeten[5] vâki' hâli ifâde eyledikde Sâlih Beg istib'âd idüb Alî Beg karındaşıın ile bidâyet-i hâlinden

1 Şecî': Cesur, yürekli, yiğit.
2 Cündî: Askerî süvari, sipahi, ata iyi binen, binici.
3 Ser-amedân: Başta bulunanlar, ileri gelenler.
4 Hayyâkallâh: Allah ömrünü uzun etsin.
5 Hufyeten: Gizli, sakh olarak, gizlice.

berü beynimizde ma'kûd ve müstahkem olan uhûd ve mevâsıka nazaran hakkımda sû-i kasd idecegini hiç aklım kesmez dimiş Alî Beg ise ferdâsı Sâlih Beg'in konağına gelüb esnâ-yı musâhabetde Ebu'z-zeheb ile Cezzâr senin hakkında nasıl tecrübe itdim nakl ideyim mi diyerek ve yüz bin dereden su getürerek ben nasıl bunları tecrübe itdim ise siz dahi âdemlerinizi benim hakkımda tercübe itmelisiniz deyü vâki' hâli bir başka renge koyub Sâlih Beg'i inandırmış ve andan sonra Ebu'z-zeheb'i çağırub artık bize lâzım olan Sâlih Beg ile Cezzâr'm işlerini bitürmekdir diyerek katl ve i'dâmlarını ana havâle eylemiş oldığından Ebu'z-zeheb vakt-i fırsata **(s.309)** müterakkib oldığı hâlde bir gün fırsat düşürüb bir takrîble sell-i seyf[1] iderek Sâlih Beg'i katl itdikde Sâlih Beg'in memâliki târ u mâr olmuşlar lâkin bu vak'ada Cezzâr dahi berâber bulunub kendüsinin fart-ı cesâret ve cür'etine nazaran herkesden evvel davranması melhûz iken bu bâbda bî-taraf durdığından nâşî Alî Beg'in ba'zı tarafdârları kendüye tekâzâ eylemişler. Bu esnâda Ebu'z-zeheb seyfini çıkarub siler iken Cezzâr'a getürsene kılıcını bakayım benim kılıcım gibi midir deyüb ancak bundan merâm-ı hafîsi bir takrîble Cezzâr'ın kılıcını alub da anı dahi i'dâm itmek oldığını Cezzâr derk ve hiss itmekle birâder benim kılıcım düşman yüzine çıkar deyü bozulub bir tarafa çekildikde Ebu'z-zeheb gülerek latîfeye bulaşdırmış ise de Cezzâr'ın emniyyeti meslûb olmağla hemân ol gice hânesinden çıkub ve mağribî kıyâfetiyle İskenderiyye'ye azîmet idüb ancak â'dâsını bir iki gün kadar iğfâl ile firârı anlaşılıncaya dek biraz yol almak içün su'âl idenlere keyifsizdir cevâbı virilmesini ehline tavsiye itmiş oldığından fi'l-vâki' iyâli dahi bu vechile i'lân idüb çend rûz zarfında firârı anlaşılarak arkasından âdem saldırılmış ise de bu müddet zarfında Cezzâr İskenderiyye'ye vusûl buldığı anda bir beglik gemiye binmiş bulundığından ol vaktin âdet-i câriyye-i bahriyyesi üzre gemiden ihrâc olunamayub Dersa'âdet'e gelmiş idi. Bu vak'a yüz seksan iki târîhinde olub andan sonra Cezzâr pek çok sefâletlerle Anadolı içlerinden dolaşarak Haleb'e ve andan Şâm'a gidüb zîrde beyân olunacağı vechile ol havâlîde serseri geşt ü güzâr ide dursun. Biz gelelim yine Mısır'ın ahvâline.

Ali Beg'in Encâm-ı Hâli

Ber-minvâl-i muharrer Sâlih Beg katl olunub Cezzâr dahi firâr itdikden sonra Mısır'da Alî Beg'in ihtirâz ideceği bir kimse kalmadığından aktâr-ı Mısriyye'yi kâmilen kabza-i teshîrine alub keyfe-mâ-yeşâ'[2] tasarruf itmege ve mülûk-ı Çerâkise'nin târîhlerini istimâ' ile anlar dahi bizler gibi memlûk iken mülûk olmuşlar dimege başlayub ve kendüsini Berkuk zu'm eyleyüb egerçi desîse-kârlıkda Berkuk'a mu'âdil imiş farz idelim ammâ Saltanat-ı Seniyye'nin azm-i şevket ve şânı Devlet-i Kalavunya'ya kıyâs kabûl itmedigini ve anın gibi nice şakâvet-pîşeler Devlet-i Aliyye'ye isyân idüb der-akab cezâ-yı sezâsın bulageldigini derk idemeyerek Mısır'da Devlet-i Çerâkise'yi mücedded olmak hayâl-i **(s.310)** muhâline düşdigi esnâda Devlet-i Aliyye Rusya seferiyle meşgûl oldığından meydânı hâlî bulub ve Rusyalular dahi kendüsini iğfâl ve idlâl idüb bu sebebden Devlet-i Aliyye'ye isyân ile Mısır Vâlîsi Mehmed Paşa'yı azl ve tenzîl ve ba'dehû tesmîm itmekle bun[dan] sonra dört sene

1 Sell-i seyf: Kılıç çekme.
2 Keyfe-mâ-yeşâ': Nasıl isterse, istediği gibi.

kadar Mısır'a vâlî gönderilemedi ve bu hilâlde gitdikce şakâveti artırub (184) senesinde asâkir-i külliyye ile Ebu'z-zeheb'i ve Cüdâvî Hasan Beg'i bi'l-irsâl aktâr-ı Hicâziyye'yi zabt ve istîlâ itdirmiş ve İsmâ'îl Beg'i dahi asâkir-i vefîre ile Şâm havâlîsinin teshîrine göndermiş idi.

Ebu'z-zeheb Hicâz'dan avdetinde asâkir-i külliyye terfîkiyle ve kuvve-i kâmile ile (185) senesinde anı dahi Şâm üzerine irsâl idüh ol vakit Berrü'ş-şâm'da kesb-i istiklâl ve istibdâd itmiş olan Tâhir Ömer'in dahi bu husûsa muvâfakatla Ebu'z-zeheb'e mu'âvenet itmesini kendüye tahrîr itdikde Tâhir Ömer arz-ı inkıyâd iderek haylî asâkirle oğullarını Ebu'z-zeheb ma'iyyetine göndermiş olmağın Yâfa sahrâsında Ebu'z-zeheb ile bi'l-mülâkât Şâm üzerine hareket itdiklerine Şâm vâlîsi bulunan Gürci Osmân Paşa vâkıf oldukda mukâbele idemeyecegini cezm[1] itmegin mecbûren Şâm'ı terk ile Hamâ'ya gelüb asker cem'ine iştigâl itmiş idi. Ebu'z-zeheb ve İsmâ'îl Beg gelüb Şâm'ı zabt itdiklerinde Alî Beg tarafından kendülerine tahrîrât gelüb mühimmât ve asâkirden her ne isterlerse irsâlinde tecvîz-i kusûr olunmayacağı beyânıyla ilerülemelerini emr ve iş'âr eyledi.

İsmâ'îl Beg ise zâten sâdık devlet-i dûr-endîş bir zât oldığından ve ihtimâl ki Ebu'z-zeheb'in bu derecelerde şân ve şöhret kesb idüb de cümleye tefevvuk[2] ve tahakkümi dahi kendüsini tabî'î istirkâb hâlinde bulundırdığmdan Şâm'a dâhil olduklarında Ebu'z-zeheb'in zihnini tagyîr ve azmini tahvîl itmege başlamış idi şöyle ki Devlet-i Aliyye elbette bu sefer gâ'ilesini ber-taraf eyler. Ol vakit gazûbâne[3] bizlere müteveccih oldukda hâl müşkîl olur. Kaldı ki Sultânü'l-Müslimîn'e isyân itmek vesvese-i şeytân dimekdir. Alî Beg bu meslek-i nâ-müstakîme sabub tarîkat-i ma'rûfe-i İslâmiyye'yi terk ile Moskov İmparatoriçesi Katerina'ya ittibâ' eyledi. Hâlbuki Rusyalular bizim â'dâ-yı dînimiz olub hâlâ her mü'min ve muvahhid olanlara anlar ile muhârebe itmek farz olmuşdur. Tâhir Ömer'in takımına sen ne bakarsın anlar cebâbire[4] ve fecere[5] gürûhıdır oğlı Şeyh Alî Tâhir'i görmeyor mısın huzûr-ı sa'âdetimizde dahi terk-i edeb idüb ve küstâhâne ve lâubâliyâne oturub şânmıza şâyân olacak vechile ihtirâm kaydında **(s.311)** bulunmuyor. Adamları dahi fısk ve fücûrdan[6] hâlî olmuyorlar gibi nesâyih-i hakka ile Ebu'z-zeheb'in zihnini tahvîl itmiş idi. Hattâ bu esnâda Şâm'a dâhil olan surre emîni ile görüşdüklerinde ikisi dahi Devlet-i Aliyye'ye âsî olmayub ancak mecbûren diyâr-ı Şâm'a geldiklerini ve durmayub gideceklerini ifâde ve anın vâsıtasıyla Devlet-i Aliyye'ye teblîğ-i hâl itdikleri mervîdir. Asâkir-i Mısriyye dahi yorılub ârzû-yı vatan ile avdet temennâsında[7] iken Alî Beg'den gelan tahrîrât-ı mezkûre îcâbınca bundan sonra dahi müddet-i medîde diyâr-ı gurbetde gezmek lâzım gelecegini mütâla'a birle fütûr getürmişler idi.

Bu hâlde Ebu'z-zeheb ümerâ ve zâbitânı cem' idüb Alî Beg'den gelmiş olan tahrîrât me'âlini cümlesine tefhîm ile efendimizin merâmı ölünceye dek bizim diyâr-ı gurbetde geşt ü güzâr itmekligimizden ibâret olayor. Biz ise farîza-i zimmetimizi edâ eyledik dâr

1 Cezm: Kesin karar, niyet.
2 Tefevvuk: Üste çıkma, üstün olma, yükselme.
3 Gazûbâne: Öfkeli, kızgın, kükremiş.
4 Cebâbire: Cebrediciler, zorlayıcılar, zorbalar.
5 Fecere: Fücur sahipleri, fena huylular, günahkârlar.
6 Fücûr: İşret; sefihilik, günahkârlık, ahlâka aykırı durum.
7 Temennâ: Dileme, dilek, istek.

ve diyârımıza avdete me'zûn olmalıydık bu bâbda siz ne dirsiniz gibi Mısır'a cân atmak ârzûsunda olan ümerânın hırs ve hâhiş-i avdetlerini tehyîc idecek ta'bîrât ile ifâde-i hâl itdikde Ebu'z-zeheb'den avdet sözini işidicek cümlesi cân u gönülden ârzû-yı vatan ile emir sizindir deyü her vechile Ebu'z-zeheb'in emrine arz-ı inkıyâd itmeleriyle hemân Ebu'z-zeheb bi'l-cümle asâkir-i Mısriyye'yi istishâb idüb Mısır'a avdet itmiş ve Osmân Paşa dahi gelüb bi's-sühûle[1] Şâm'a dâhil olmuş ve çünki Benû Şehâb'dan yirmi dört seneden berü Cebel-i Lübnan emîri olan Emîr Mansûr şeyhûhetinden nâşî bu esnâda kendü ihtiyârıyla hükûmeti birâder-zâdesi Emîr Yûsuf'a terk ve ferâğ itmiş oldığından Emîr Yûsuf dahi Şâm'a gelerek Osmân Paşa ile mülâkât itdikde Osmân Paşa ziyâde iltifât ve ihtirâm iderek Cebel hükûmetini kendüsine mukarrer kılmış idi.

Ali Beg ise Ebu'z-zeheb'in ilerüleyüb de tevsî'-i memâlik itmesi emelinde iken böyle ale'l-gafle[2] avdetinden ta'accüb iderek isti'lâm-ı kefiyyet itdikde Ebu'z-zeheb Tâhir Ömer oğullarının tavr ve mişvârından ve askerlerinin sû-i hareketlerinden şikâyet itmekle Alî Beg dil-gîr olub derhâl Tâhir Ömer'i tekdîr siyâkında bir mektûb tahrîr eyledi. Tâhir Ömer'e mektûbun vusûlünde bunun aslı yokdur ve Ebu'z-zeheb Şâm'a mâlik olub havâss ve avâm anın satvetinden dûçâr-ı dehşet olmuş iken bilâ-sebeb avdet itmişdir deyü cevâbnâme tahrîr itdikden başka şifâhen dahi ifâde-i hâl itmek içün oğlı Şeyh Osmân'ı Mısır'a göndermiş idi. Bundan dolayı Alî Beg ile Ebu'z-zeheb beyninde bâtınî bürûdet[3] zuhûra gelerek Alî Beg Ebu'z-zeheb'i katl itmegi tasmîm[4] itmiş idi. Ebu'z-zeheb (**s.312**) ise zâten enzâr-ı enâmda makbûl ve tarafdârı çok oldukdan başka bu kerre cem'iyyetini teksîr ve tarafdârlarını tevfîr idüb şöyle ki tamâmen halk kendüye mâ'il ve Alî Beg'den müteneffir olmuş idi. Bu hâlde Alî Beg bir gice Ebu'z-zeheb'i katl içün asâkirle konağını ihâta ittirmiş ise de Ebu'z-zeheb bir tarafdan firâr ile Sâ'îd içine doğrı azîmet itdikde bir takım ümerâ dahi kendüsine refâkat itdikden başka Kâsımiyye bakâyâsından ve Alî Beg'in tard itmiş oldığı kimselerden haylî asâkir cem' olub kuvvet buldı. Bundan dolayı Alî Beg telâşa düşüb İsmâ'îl Beg'i başbuğ nasb iderek ordu ile Ebu'z-zeheb üzerine göndermiş ise de İsmâ'îl Beg Sa'îd taraflarına takarrüb itdikde Ebu'z-zeheb ile ittihâd idüb birlikde Mısır üzerine hareket itdikleri Alî Beg'in mesmû'ı olıcak egerçi tekrâr asker cem'ine ibtidâr itmiş ise de Ebu'z-zeheb'in cem'iyyetine mukâbele mümkün olmadığından Alî Beg Şeyh Osmân'ı dahi berâber alub hemân Akka'ya firâr eyledi. Ebu'z-zeheb dahi gelüb Mısır'ı zabt ile vukû'-ı hâli Devlet-i Aliyye'ye tahrîr idüb bu haber (186) senesi evâ'ilinde Şumnı'da Ordu-yı Hümâyûna vusûl buldukda pek ziyâde mûcib-i memnûniyyet olmuş idi.

Andan sonra Alî Beg Berrü'ş-şâm'da asker tedârik ile yine Mısır'ı zabt itmek dâ'iyyesinde olub bu maksad içün Rusya'nın Akdeniz'deki donanmasını dahi Akka tarafına celb itmiş idi. Ve (187) senesinde Tâhir Ömer'in oğullarını bi'l-istishâb asâkir-i vefîre ile Mısır üzerine hareket itmekle Ebu'z-zeheb dahi kuvve-i kâfiye ile Mısır'dan çıkub Sâlihiyye'de telâki-i ferîkayn vukû'unda Ebu'z-zeheb tarafı gâlib ve muzaffer olub Alî Beg dahi mecrûhen[5]

1 Bi's-sühûle: Suhuletle, kolaylıkla.
2 Ale'l-gafle: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.
3 Bürûdet: Soğukluk.
4 Tasmîm: Bir şeyi önceden iyice kararlaştırmak.
5 Mecrûh: Cerh olunmuş, yaralanmış.

tutulmağın Ebu'z-zeheb'in yanına getürildikde efendisi olmak hasebiyle kendüsine ri'âyet ve [i]htirâm ve yarasına tîmâr içün etibbâ dahi ta'yîn itdikden sonra tesmîm itmekle Alî Beg mukaddemâ Mısır Vâlîsi Mehmed Paşa'ya itdiginin mücâzâtını[1] görmüşdür.

Andan sonra Ebu'z-zeheb bütün bütün aktâr-ı Mısriyye'ye mâlik olub Devlet-i Aliyye'ye arz-ı inkıyâd ve Haremeyn mukannenâtını mahallerine îsâl ve irsâliyye hazînesini irsâl itmekle nazar-ı Devlet-i Aliyye'de dahi makbûl olmuş idi. Bunun üzerine Halîl Paşa Mısır vâlîsi olub ve gidüb âdet-i kadîme üzre Mısır'da câlis-i mesned-i hükûmet olmuş ise de elinde bir şey olmayub nüfûz ve istiklâl kâmilen Ebu'z-zeheb elinde idi.

Bu hâlde hıtta-i Mısriyye sükûnet üzre olub herkes bu refâh ve âsâyişden memnûn ve müstebşir olmuş idi. Hâlbuki ümm-i dünyâ meşîm'e-i isti'dâdiyyesinde nice mevâlîd-i fiten (**s.313**) beslemekde idügi vekâyi'-i âtiyyeden ma'lûm olur. Lâkin bu vukû'ât-ı Mısriyye dahi Berrü'ş-şâm vekâyi'iyle mahlût oldığından evvel emirde ol havâlînin icmâlen beyân-ı ahvâli münâsib görülmüşdür.

Cebel-i Lübnan'ın Keyfiyyet-i İdâre-i Mâziyye ve Hâzırası ve Hükemânın Usûl ve Rüsûm-ı Kadîmesi ve Ahâlîsinin Mikdâr ve Aksâmı

Berrü'ş-şâm dinilan Saydâ eyâleti müte'addid sancaklara münkasım olub işte Cebel-i Lübnan bu eyâlet dâhilinde oldığı hâlde müte'addid mukâta'alara ya'nî nevâhî ve kazâlara taksîm olunur ve her mukâta'a nice kasabât ve kurâyı şâmildir. Ve her mukâta'aya bir hânedân mutasarrıf olub cümlesi emîr-i Cebel olan bir hâkim-i umûmînin zîr-i hükmünde bulunurlardı.

Bu hâkim-i umûmî Ma'anoğulları hânedânından olub anların inkırâzından sonra Benû Şehâb zuhûr iderek Cebel-i Lübnan Hükûmeti'ni zabt itmeşlerdir. Şöyle ki Emîr Fahreddîn Ma'anî'nin birâder-zâdesi ve Ma'anoğulları'nın hâtimesi[2] olan Emîr Ahmed'in vefâtından hükkâm-ı Vâdî-i Teym olan Benû Şehâb'dan birinin zîr-i nikâhında bir kızı kalub andan tevellüd iden Emîr Haydar bin Mûsâ Cebel-i Dürûz Hükûmeti'ne vâris olmuşdur. Bu keyfiyyet bin yüz on yedi târîhinde vukû' bulmuşdur. Müddet-i medîde cebel-i mezkûrda hükûmet iden ümerâ-yı Şehâbiyye'nin cedd-i â'lâsı işte bu Emîr Haydar'dır. Anın yedinde Yemeniyye fırkası muzmahil olmuşdur. Şöyle ki öteden berü Cebel ahâlîsi Kaysiyye ve Yemeniyye deyü iki fırka olub beynlerinde adâvet-i şedîde oldığından münâza'a ü cidâl ve muhârebe ü kıtâlden hâlî olmazlardı. Benû Şehâb'dan Emîr Haydar bin Mûsâ'nın emâretinde bu iki fırka beyninde Ayn-ı Dâra muhârebesi deyü meşhûr olan melhame vukû' bulub Yemeniyye tarafı mağlûb ve muzmahil olmağla hükûmet-i Cebel münhasıran Kaysiyye elime geçdi. Ve Emîr Haydar hükûmet-i Cebel'de kesb-i nüfûz ve istiklâl itmiş oldı. Lâkin sonra Benî Canbolat ya'nî Canpoladoğulları ile Beniyyü'l-imâd beyninde bir münâza'a zuhûr idüb ahâlî-i Cebel'den ba'zıları bunlara ve ba'zıları anlara meyl itmeleriyle yine bilâd-ı Cebel iki fırka oldı. Biri Canbolatiyye'dir ki benî Canbolad ashâbıdır. Ve dîgeri Yezbekiyye olub Beniyyü'l-imâd ashâbıdır ki cedd-i â'lâları olan Yezbek'e nisbet olunurlar. Bu iki fırka beyninde dahi

1 Mücâzât: Karşılık. Bir suça karşı ceza çektirme.
2 Hâtime: Son, nihayet.

adâvet müstahkem ve müstemirr olub yine Cebel ahâlîsi ceng ü cidâlden hâlî olamadılar. Fakat meşâyih-i Nekdiyye (**s.314**) bu bâbda bî-taraf kalub îcâbına göre istedikleri tarafa mümâşât[1] itmekde bulundılar. Bu hâlde yine cümlesi hâkim-i Cebel olan Emîr Şehâbî'ye inkıyâd idegelmişlerdir.

Mûmâ-ileyh Emîr Haydar bin yüz kırk târîhinde vefât itmekle yerine oğlı Emîr Melham geçüb ancak zamânında mukâta'ât mutasarrıfları itâ'atdan rû-gerdân[2] olarak vefâtına kadar ceng ü cidâl eksik olmamış ve egerçi cümlesine galebe itmiş ise de zamânında ahâlî müsterih olamamışdır. Vefâtında yerine birâderi Emîr Mansûr geçüb yirmi dört sene Cebel'de nüfûz-ı tâmm ile hükûmet itdikden sonra ihtiyârlığına binâ'en hükûmetden isti'fâ itdikde yerine birâder-zâdesi Emîr Yûsuf bin el-Emîr el-Melham Hâkim-i Cebel olmuşdur.

Fi'l-asl Cebel Hükûmeti Cebel-i Şûf Sancağı'ndan ibâret olarak yedi mukâta'ayı hâvî idi ki Şûf ve Menâsıf ve Arkub ve Cerd ve Meten ve Şehâr ve Garb mukâta'alarıdır. Ve Şûf iki kısma münkasım olub Şûf-ı Şeycânî ve Şûf-ı Habtî dinür. Ve kezâ Arkub ile Garb dahi â'lâ ve ednâ deyü ikişer kısma münkasım olurlar. Ve Lübnan bu cebelin zirvesine alem olub mu'ahharen mecmû' cebele ıtlâk olunmuşdur.

Bu mukâta'âtın her birinde birer hânedân olub şöyle ki Şûf'da Benû Canbolat ve Menâsıf'da Benû Ebî Nekd ve Arkub-ı â'lâda Benû'l-Abd ve Arkub-ı ednâda Benû'l-İmâd ve Cerd'de Benû Abdülmelik ve Meten'de Benû'l-lem' ve Garb-ı â'lâda Benû Telhûk ve Garb-ı ednâda Benû Reslân sâkin olarak her biri kendi mukâta'asına mutasarrıf olur. Ve fakat Benî Ebi'n-Nekd Şehâr'a dahi hükm iderler idi.

Bu hânedânların kâffesi Dürzî olub bu beldeleri istîlâ itmiş olduklarmdan bilâd-ı Dürûz ve Cebel-i Dürzî dinilmişdir. Fakat Benû'l-lem' sonraları tenassur eylemişdir. Ve bunlardan ba'zıları ümerâ ve ba'zıları meşâyih olub ümerânın derecesi meşâyihden â'lâdır ki gerek mu'amelâtda ve gerek tahrîrâtda rüsûm-ı elkâb-ı ihtirâmiyyece birbirinden fark ve tefâvütleri vardır. Ve Benû Şehâb'dan sonra ümerânın â'lâ derecesi Benû Ebî'l-lem' olub ba'dehû Benî Reslân'dır. Ve sâ'iri meşâyihdir fakat ümerâ ile meşâyih arasında Benû Müzhir tavassut ider ki anlara mukaddimîn dinilüb merâsimde ümerânın alt tarafmda ve meşâyihin üst tarafında bulunurlar. Ümerâ ve meşâyihden biri hâkim-i Cebel ile mülâkât idecek oldukda rüsûm-ı kadîmleri bu vechiledir ki eger emîrin kendi hânedânından ya'nî Benû Şehâb'dan ise oda kapusından içerü girdigi anda hâkim hemân yerinden kıyâm ile besâtından iner o dahi gelüb selâm virir. Ve hâkimin omuzını öper. Ve eger sâ'ir ümerâ yâhûd meşâyîhden ise selâm virmedikce kıyâm itmez. Ve selâm virdikden sonra kıyâm (**s.315**) idüb ancak eger Beni'l-lem'den ise hâkimin bâzûsunı ve eger Benî Reslân'dan ise bilegini ve eger mukaddimînden yâhûd meşâyihden ise avcunun başparmağı tarafını öper ammâ sâ'ir nâsdan biri olursa ba'zısına el öpmege segirtdikde kıyâm eyler. Ve ba'zısına hiç kıyâm itmez. Ve ba'zısı aslâ hâkimin huzûrına giremez idi.

Ve bu ümerâ ve meşâyihin cümlesini Hâkim-i Şehâbî kendi mektûbunda ah-i azîz deyü telkîb eyler. Lâkin eger ümerâ-yı Benî Ebî'l-lem'den ise (Cenâbu Hazretü'l-ahu'l-azîz el-Emîr filân el-mükerrem hafazahullâhu te'âlâ evlâ mezîdü'l-eşvâk li-müşâhedetiküm fi-külli

1 Mümâşât: Yoldaşlık, beraber gitme, suyunca gitme, uysallık gösterme, göz yumma.
2 Rû-gerdân: Yüz çeviren, yüz döndüren.

hayrin ve sâniyen kezâ ve kezâ) deyü tahrîr eyler. Ve mektûb kâğıdın nısf tabakası olur. Ve eger Benî Reslân'dan ise ana dahi bu vechile yazar fakat kâğıdın rub' tabakına yazub esnâ-yı kitâbetde dahi ve sâniyen lafzını ıskât eyler. Ve imzâ mahallinde ah ve belki muhibb-i mahlas deyü ta'bîr ider. Meşâyiha dahi Benû Reslân'a yazdığı gibi yazar fakat evvelinden cenâb lafzını ıskât ider. Ve Nasârâ'dan kât' Meten'de mütemekkin olan Benû Belîb'le ve Deyrü'l-kamer'de olan Benî Ebî Şâkir'e ve kâffe-i Cebel'de bulunan ba'zı mütehayyiz kimselere hazret-i azîzinâ yazub fakat hafazahullâhu yerine sellemehullâh ve'l-müşâhedetiküm yerine li-rü'yâküm isti'mâl eyler. Ve Deyrü'l-kamer ahâlîsiyle kendü kurâ-yı hâssası olan karyeler ahâlîsine ve sâ'ir mahallerin meşâhirine yalnız azîzinâ ve sâ'ir nâsa e'azze'l-muhibbîn deyü tahrîr ider idi.

Ve ümerâ ve meşâyihden biri bir kabâhat işlerse hâkimin emriyle habs ve darb ve katl olunamayub mücâzâtı yalnız mâl ve akârını müsâdere veyâhûd nefy ve tagrîb gibi bir sûretle olmak ve böyle müttehem iken hâkimin yanına geldiklerinde rütbelerince îcâb iden rüsûm-i ihtirâmiyyenin kâffesini hâkim icrâ itmek ve bu bâbda gazab yollu yazdığı mektûbunda dahi elkâb ve unvânlarına aslâ halel getürmeyüb fakat muhabbete delâlet iden elfâzı terk eylemek ve sâ'ir vakitde mektûbı hâricden mühürlemek âdet iken böyle tekdîrnâme yazdığı sûretde mührini sahîfenin yüzine basmak usûl-i kadîmelerindendir.

Ve bu mukâta'ât ashâbı kendi mukâta'alarında mutasarrıf olub emr ve nehylerini infâz iderler. Ve harâc ve virgülerini cem' ile bir mikdâr-ı mu'ayyeni hâkime virirler. Ve bâkîsi mukâta'aya mürâca'at idüb de adl üzre fasl itmezse hâkime varub şikâyet itdikde taraf-ı hâkimden bir kerre tahrîr olunur. Ve yine ihkâk-ı hakk itmeyüb de tekrâr şikâyet vukû' bulursa bir mübâşir ta'yîn ve irsâl olunub ve kezâ ahâlî ile ashâb-ı mukâta'ât beyninde münâza'a zuhûrunda dahi evvel emirde bir kerre taraf-ı hâkimden (**s.316**) tahrîrât ve sâniyen mübâşir gönderilüb mübâşir orada ikâmet itdigi müddetce gerek kendüsünün ve gerek atının masârifi müdde'â-aleyh[1] tarafından tesviye olundukdan başka hidmet-i mübâşiriyye olmak üzre bir mikdâr akçe dahi alıvirilür. Ve ashâb-ı mukâta'ât egerçi habs ve darba me'zûn olub ancak azâ'im-i umûrun icrâsı hâkim-i umûmîye müfevvez[2] oldığmdan katl mâddesi gibi mühimm mevâddın icrâsı hâkim tarafmdan me'mûr ve mansûb olan ummâlin[3] ma'rifetiyle olmak lâzım gelür ki her mukâta'ada yine ol mukâta'a ashâbından olmak şartıyla biri hâkim tarafından mukâta'a müdîr nasb olunub ana âmil dinilür. Ve ol hânedânın sâ'ir ricâli dahi ahâli-i sâ'ire gibi anın zîr-i hükm ve idâresinde bulunur. Ve fakat Deyrü'l-kamer ve mülhakâtı olan kurâ-yı hâssada hâkimin hükmi doğrıdan doğrıya cârî olub istedigini azl ve nasb eyler idi.

İşte Cebel hükûmeti kadîmî işbu mukâta'ât-ı seb'ayı hâvî olan Şûf Sancağı'ndan ibâret idi. Ancak vakit vakit buna pek çok mukâta'alar ilâve olunmuş ve bir aralık ba'zıları yine ayrılmış idi. Çünki cebel-i mezkûr bir takım cibâl-i müteselsileden ibâret olub ba'zı mukâta'aları bir aralık Saydâ yâhûd Şâm vâlîleri taraflarından idâre olunmuş ve bir aralık dahi idâre-i Cebel tahtında bulunmuşdur.

Ümerâ-yı Şehâbiyye vaktinde dâhil-i hükûmet-i Cebel olub kalmış olan mukâta'alar

1 Müdde'â-aleyh: Aleyhinde dâva açılan.
2 Müfevvez: İhale ve sipariş olunmuş.
3 Ummâl: İdare me'murları; vâlîler, mutasarrıflar.

cânib-i garbîde iklîm-i Harûb ve iklîm-i Tuffâh ve iklîm-i Cizzin ve cânib-i kıblî'de cebel-i Reyhan ile Bekâ' ve cânib-i şarkîde Kesrevan ve Fütûh ve bilâd-ı Cübeyl ve bilâd-ı Betrûn ve Cebbetü'l-munaytra ve cübbet-i Büşrâ ve Küre ve Zâviye mukâta'alarıdır. Cânib-i garbî'ye meşâyih-i Canbolatiyye mutasarrıf olub ammâ cânib-i kıblîde ve cânib-i şarkîden bilâd-ı Cübeyl ve Betrun'da doğrıdan doğrıya hâkim-i Şehâbî'nın hükûmeti cârî olarak tarafından me'mûrlar nasb ve irsâl eylerdi. Ammâ Kesrevan'da meşâyih-i Benû'l-hâzin ve Cübbetü'l-munaytra'da meşâyih-i Benû Hamâ'da ve Küre-i Fevkâ'da Benû'l-âzâr ve Zâviye'de meşâyih-i Benû'z-zâhir tasarruf ve hükûmet iderlerdi. Lâkin sonraları cânib-i şarkînin bu nizâmı bozılub ve husûsuyla Benû Hamâde meşâyihinin mukâta'aları bütün bütün ellerinden gidüb hâkim-i Şehâbî tarafından idâre olunmağa balamış idi.

Bu meşâyihinin kâffesi bilâd-ı Şûf meşâyihi derecesinde olub fakat Benû Hamâde ümerâ-yı Lem'yîn derecesindedir. Ve Benû'l-azâr sâ'ir meşâyihden bir derece dûndur bunlardan başka Kesrevân'da Benî Ceyş ve Bekâ'a'da Benî Haymûr meşâyihi var ise de bir yere hükm ve tasarrufları yok idi. Bunların içinden meşâyih-i Benî Haymûr Sünnî ve Benû Hamâde Şi'î (**s.317**) olub bâkîsi Nasârâ'dır. Ve Cebel-i Betrun'da Ekrâd-ı Eyyûbiyye'ye nisbet iddi'â ider bir kavm olub vaktiyle ashâb-ı servet ve hükûmet imişler sonra hâlleri münkalib ve dîger-gûn olub avâm-ı nâsın en ednâ derecesine tenezzül birle zirâ'at gibi işlerle meşgûl bulunmuşlar ve ba'zıları tese'üle[1] mecbûr olmuşlardır. Lâkin indlerimde hubb-ı şeref hasb-ı eseri bâkî olmağla âmmeden kız alub virmezler ve birisi tese'üle mecbûr olsa âmmeden isti'tâf[2] ve su'âle tenezzül itmeyüb ümerâ ve meşâyih-i mu'tebereden tese'ül ider. Ve emâret lakabına ziyâde hırsları olub her ne kadar bî-vâye[3] ve muhtâc kalsalar da yine emîr deyü çağırılmazlarsa cevâb virmezler. Ve emîr unvânından gayrı bir ta'bîr ile selâm virilse selâm almazlar. Ve bunlar hâlâ Re's-i Nuhâş nâm karyede bulunub tûl müddet zıll[4] ve meskenetleri[5] hasebiyle lakab-ı kadîmleri mensî[6] olarak ümerâ-i Re's-i Nuhâş deyü meşhûr olmuşlardır.

Cihet-i garbiyyede Cizzîn Mukaddemîni dahi bu kabîlden olarak vaktiyle ashâb-ı rif'at ve şân olub mu'ahharen mertebe ve menziletlerinden[7] düşmeleriyle bulundukları karye kendülerine lakab olarak Cizzîn Mukaddemîni deyü ma'rûf olmuşlardır. Ve zikr olunan ümerâ-yı Re's-i Nuhâş Sünnî olub ammâ bunlar Şî'a'nın Mütâvele dinilan fırkasından olarak Benî Alî Sagîr'e nisbet olunurlar. Benî Alî Sagîr hânedânı meşâyih-i Benî Mütevâli'den olub Saydâ eyâletinin bir kıt'a-i müstakillesi olan bilâd-ı Beşâre ashâbı idiler ki zîrde beyân olunacağı vechile anların hânümânlarını[8] Cezzâr Ahmed Paşa yakub hitürmüşdür.

Ümerâ-yı Şehâbiyye'nin makarr-ı emâretleri Deyrü'l-kamer olub ancak kesîren-mâ Beyrut'da dahi otururlardı. Ve Cebel'de satvet ve istiklâlleri ber-kemâl oldığı vakitlerde pek çok âsâr-ı haseneye ve halkla rıfk ve mülâyemet üzre hüsn-i mu'âmeleye muvaffak olduklarından nâs dahi anlara meyl itmekle yüz elli seneyi mütecâviz Cebel'de bi'l-istiklâl

1 Tese'ül: Dilenme, dilencilik etme.
2 İsti'tâf: Yardım ve merhamet dileme.
3 Bî-vâye: Nasipsiz, mahrum.
4 Zıll: Gölge; koruma, sahip çıkma.
5 Meskenet: Miskinlik; fakirlik, yoksulluk, beceriksizlik.
6 Mensî: Unutulmuş.
7 Menzilet: Derece, paye, rütbe, mertebe. Yükseklik derecesi.
8 Hânümân: Ev bark, ocak.

hükm ve tasarrufları cârî olub fakat Saydâ vâlîlerine sâlyâne olarak yüz otuz kîse akçe mâl-ı mîrî virürler. Ve ba'zan Saydâ eyâletinde ba'zı ârızalar zuhûrıyla Şâm vâlîsine îfâ-yı resm-i teba'iyyet iderler idi. Lâkin dâhilî idârelerinde müstakill olmalarıyla vâlîler müdâhale idemeyüb hattâ vâlîlerin havfıudan firâr ve iltică idenleri hâkim-i Cebel sahâbet ve sıyânet itmek usûl-i mer'iyyelerinden olmağın vâlîler istirdâd idemezdi. Husûsât-ı sâ'irelerinde dahi bu vechile imtiyâzları var idi. Ve çünki Cebel hâkimi öteden berü ol havâlîde bulunan hükkâm-ı aşâ'irin merci'i olmak hasebiyle etrâfda bulunan ümerâ ve meşâyih kâffeten işbu tâ'ife-i Şehâbiyye'ye ser-fürû[1] idüb ve büyüklerden birisi anlara karşu durmayub irâdelerine muvâfakat ve husûsuyla bilâd-ı Beşâre ve Hâsbayâ ve Râşayâ dinilan (**s.318**) Vâdî't-Teym ve Ba'albek meşâyihi ile meşâyihü'l-fenniyye hâkim-i Cebel olan Emîr Şehâbî'ye kemâl-i ta'zîm ile azâyim-i umûrda be-her hâl ana mürâca'at idegelmişlerdir.

Tâ'ife-i Şehâbiyye fi'l-asl ehl-i İslâm olub silsile-i nesebleri ashâb-ı kirâma müntemî olur. Fakat sonraları içlerinden ba'zıları tenassur eylemişdir. Çünki cebel-i Lübnan'da ehl-i İslâm ile Yehûd pek az olub ekseri Dürzî ve Nasârâ'dır. Ve Dürzîlere nisbetle dahi Nasârâ daha ziyâde ise de Dürzîler Cebel'in en cesûr ve şecî' tâ'ifesi olarak ekseri müsellah olub vekâyi'-i harbiyyede ekseriya Mütâvele anlarla dahi berâber buluna geldiginden ve kesret-i nüfûsca Cebel'de her tâ'ifeye gâlib olan Marûnîler de takrîben altı da bir mısellah çıkarsa Mütâvele'de dörtde bir ve Dürzîlerin rub'undan ziyâdesi müsellah bulundığından ve ümerâ ve meşâyihin ekseri Dürzî olub ve ahâlî-i Cebel beyninde ise çendan münâferet-i dîniyye ve mezhebiyye olmayub ittihâz ve ihtilâfları asabiyyet üzerine mübtenî oldığından öteden berü Dürzîler tavâ'if-i sâ'ireye gâlib gelerek Cebel'de nüfûz ve idâre Dürzî hânedânlarında kalmış idi. Fakat Hristiyan papaslarının dahi Hristiyanlar içinde ma'nevî nüfûzları cârî idi. Ümerâ-yı Şehâbiyye cibâlde kesb-i istiklâl itmek içün bu hânedânların kesr-i nüfûzlarına teşebbüs idüb ancak lede'l-iktizâ[2] kesret-i nüfûsca gâlib olan Hristiyanları kendülerine mu'âvin itmek üzre papasları kendü taraflarına celb iderek bu sûretle ba'zıları dahi tenassur itmişdir. Fakat bu hareketleri ahâlî-i Cebel beynimde ba'zı mertebe münâferet-i dîniyye efkârı bıragub bu ise karîbü'l-ahdde Cebel'in iki kâ'immakâmlığa münkasım olmasına ve hükûmet-i Şehâbiyye'nin zevâl bulmasına sebeb olmağla el-hâletü hazihi Cebel-i Lübnan iki kâ'immakâmlık olub biri Dürzî Kâ'immakâmlığı'dır ki Livâ-yı Şûf ve Cebel-i Dürzî dinilüb sâlifü'z-zikr mukâta'ât-ı seb'a ya'nî Şûf mukâta'alarıyla Harub ve Tuffâh ve Cizzîn mukâta'alarından ibâretdir. Ve dîgeri Nasârâ Kâ'immakâmlığı'dır ki Livâ-yı Cebel ve Cebel-i Nasârâ dinilüb bilâd-ı Cebel ve Kesrevân ve Fettûh ve sâ'ir mukâta'ât-ı şarkiyyeyi hâvîdir. Ve işbu iki sancakdan dahi Hükûmet-i Şehâbiyye mürtefi' olmuşdur. Ve bu hilâlde Bekâ' dahi Şâm eyâletine ilhâk olunmuşdur. Ve Deyrü'l-kamer iki kâ'immakâmlıkdan hâric bıragılarak Saydâ vâlîsi tarafından bir kâ'immakânı ile idâre olunmakdadır. El-hâsıl Cebel-i Lübnan'da merâtibe ziyâde ri'âyet olunarak fakr ü fâka[3] sebebiyle şeref-i haseb ve nesebleri zâyi' olmayub ve bir kimse kesb-i gınâ ve servet itmekle anlarca tahsîl-i mertebe idemeyüb herkesin haysiyyet ve menzilet-i asliyyesi muhâfaza oluna geldigi hâlde ümerâ-yı Şehâbiyye Cebel'deki eski hânedânları imhâ iderek tevsî'-i hukûk-ı hükûmet sevdâsına düşüb kendü

1 Ser-fürû: Başeğme, söz dinleme.
2 Lede'l-iktizâ: Gerektiği zaman.
3 Fakr ü fâka: Fakirlik, yoksulluk, ihtiyaç.

hükûmet-i mevrûselerini[1] zâyi‘ itmişlerdir.

(s.319) Livâ’-i Nasârâ'da dahi bir mikdâr Dürzî mevcûd ise de kesretleri Livâ-yı Şûf'dadır. Ve bu kâ’immâkamlıkların ikisi dahi şimdi on ikişer mukâta‘aya taksîm olunub ve mecmû‘unun sathı terbî‘an[2] yüz elli sâ‘at olub dokuz yüz bu kadar kasabât ve kurâ ve mezâri‘i hâvîdir. Mezra‘a beş altı hâneden ibâret olan küçük karyelere dinilür. Ve kâffe-i ahâlîsi iki yüz on yedi bin nüfûsa bâliğ olub altı bin beş yüzi Sünnî ve on bir bin beş yüzi Mütâvele deyü ma‘rûf olan Şi‘î ve otuz bini Dürzî ve yüz yirmi bini Marûnî ve kırk yedi bini Rûm ve Melkî ve bin kadarı Yehûdî'dir. Ancak bu kâ’ınmakâmlıkların hâricinde ve Şâm taraflarında dahi yüz otuz dokuz bin nüfûs mikdârı Marûnî ve yirmi sekiz bin kadar Dürzî ve dört bin beş yüz Mütâvele mevcûd olub bunlar dahi fi'l-asl Cebel-i Lübnan ahâlîsinden olmalarıyla kâffe-i ahâlî-i Cebel üç yüz bu kadar bin nüfûsa bâliğ olur. Ve bu hesâb üzre Marûnîler'in kâffesi iki yüz altmış bin olub içlerinden kırk iki bin müsellah[3] çıkar ve Mütâvele on altı bine bâliğ olub dört bin müsellahları bulunur ve Dürzîler elli sekiz bin olub on yedi bini müsellahdır ki rub‘undan ziyâdesi silâh tutar dimek olub bir milletde bu kadar çok müsellah çıkamaz.

Dürzîlerin ekseri çiftci olub içlerinde ashâb-ı sanâyi‘ nâdir bulur. Ammâ tavâ’if-i sâ’ire ekseriyâ sanâyi‘ ve ticâret ile meşgûl olurlar. Ve Dürzî neslinin hüsn ve cemâlleri tavâ’if-i sâ’ireye nisbetle dûndur.

Cebel-i Lübnan'ın cevdet ve letâfet-i âb ü hevâsı inkâr olunmaz. Ahâlîsi dahi kesret üzre agdiye-i mütenevvi‘a ekl itmediklerinden dâ’imâ vücûdları sıhhat üzredir. Marûnîler Katolik mezhebinde olub hicret-i nebeviyyeden üç yüz doksan sene mukaddem ol havâlîde telkîn-i dîn-i İsevî itmiş olan Marûn nâm râhibe mensûbdurlar. Melkî dahi Rûm Katoliği dimekdir. Dürzîler zâhirde Müslamânlık da‘vâsında bulunub hâlbuki kâffe-i akâyid-i İslâmiyye'yi ve bi'l-cümle edyânı münkir olmalarıyla anların âdât ve akâyidleri ber-vech-i âtî müstakillen ve mufassalan beyân olunur.

Dürzîlerin Âdât ve Akâyidi

Dürzîlerin hamiyyet ve nahvetleri[4] gâlib ve sabr ve tahammülleri ziyâde olub lisânlarını fuhşiyyâtdan hıfz ile gazab hâlinde dahi birbirine fenâ söz söylemezler. Ve uhûd ve mevâsıka ziyâde ri‘âyet ve dost ittihâz itdikleri kimselere ifrât[5] üzre sadâkat idüb anların uğurunda nefslerini hatar ve tehlikeye ilkâ itmekden ictinâb eylemezler.

(s.320) Ve kesîren mâ beyne't-tavâ’if bir gûne adâvet vukû‘ıyla vekâyi‘-i azîmeye sebeb olub hattâ gâlib ve muzaffer olan fırka dîger tarafı terk-i vatan itmege mecbûr itdigi çokdur. Böyle ma‘rekelerde her fırkayı asdikâ[6] ve tarafdârlarından bir cemâ‘at tesahub

1 Mevrûse: Miras kalmış, ana babadan geçmiş.
2 Terbî‘an: Murabba, (kare) olarak, dört köşeli olarak.
3 Müsellah:Silâhlanmış, silâhlı.
4 Nahvet: Kibir, gurur. Kibirlenme, büyüklenme, böbürlenme.
5 İfrât: Aşırı gitme, pek ileri varma.
6 Asdikâ: Sadıklar, samimi dostlar.

iderek yek-dîgerin uğurına kendülerini mehâlike ilkâ iderler. Ve böyle iki tâ’ife beyninde hâsıl olan şahâbet-i asabiyye hulfen an-selef mevrûs[1] olub ve buna ihtilâf-ı dîn ve mezheb dahi mâni‘ olmayub Nasârâ ve Dürzîler beyninde dahi asabiyyetce ittihâd mevcûd oldığı sûretde yek-dîger hakkında îfâ-yı lâzıme-i ta‘assub ve tesahub eylerler. Fakat böyle adâvet hâlinde dahi mürüvveti elden bırakmayub mücerred merdâne[2] galebe ile ahz-ı sâr eyler ve gadrdan ictinâb iderler.

Nitekim Dürzîlerden biri düşmanının hânesine uğrayuh zevcesini bir işle meşgûl bulmağla ana mu‘âvenet kaydında iken kocası geldikde âdeten bir dostı gibi selâm virüb ve ta‘âm getürüb yedirmiş ve avdetinde dahi teşyî‘ idüb ancak hîn-i vedâ‘da biz yine eski hâlimiz üzreyiz ya‘nî adâvet bâkîdir dimiş oldığı mervîdir.

Kezâlik Arkub'da Benî Gadbân ile tâ’ife-i Hüseyniyye beyninde adâvet oldığından Hüseyniyye gâlib gelerek Benî Gadbân hânelerinde duramayub etrâfa firâr eylemişler idi. Bir müddet mürûrunda bi-hasebi't-tesâdüf Hüseyniyye'den biri karyeden ba‘îd bir mahalde çift sürerken Benî Gadbân'dan iki kişi nâ-gâh çıka gelüb üzerine hücûm itdiklerinde hemân segirdüb firâr iderken ayağı divâr üzerine mevzû‘ bir büyük taşa dokunarak taş kendü üzerine düşüb anı hareketden alıkomağla derhâl ikisi birden sıçrayub yanına geldikleri gibi bî-çâre hayâtından kat‘-ı ümîd itmiş anlar ise yetişüb taşı kaldırmışlar. Ve şimdi seni katlde bizce bir mübâhât olmaz lâkin bundan sonra kendini bizden sakın deyüb salıvirmişler.

Ve yine bu kabîlden olmak üzre nakl olunur ki Dürzîlerden İbrâhîm Nekid nâmında biri kendi zevcesi hakkında ba‘zı mertebe iştibâh itmekle istiknâh-ı hâl zımnında bir ahşam üsti işim var Deyr-i Kaıner'e gidecegim deyü atına binüb gitmiş ve hattâ yolda bir konağa inüb giceye dek orada meks ve ikâmetden sonra avdet itmiş ve hânesine yakın bir mahalde inüb atını bir ağaca bend ile sessizce hânesine geldikde kapu kilidli oldığı hâlde içerüde ses ve söz işitmiş olmasıyla zevcesine ses itmiş ise de zevcesi kapuyı açmak şöyle dursun cevâb dahi virememiş oldığından İbrâhîm hemân kapuyı gögüsleyüb zor ile içerü girdikde çünki merkûm İbrâhîm gâyet şecî‘ ve mühîb[3] bir kişi oldığından zen-pâre bîm-i cânla[4] ne yapacağını **(s.321)** şaşırmış iken havfını teskîn içün elinden tutub selâmetle git ve lâkin bu hâli ketm[5] et ki eger şüyû‘ bulursa katline sebeb olur dimiş. Ve bu hâlde zevcesi dahi cânından nâ-ümîd iken gûyâ hiçbir şey olmamış gibi ana dahi bir şey dimeyüb ve bir bed-mu‘âmele itmeyüb fakat bir müddet mürûrunda bir başka şey'i bahâne iderek ve hakîkat-i hâli kimseye sezdirmiyerek tatlîk itmişdir.

Bu makûle şeyler Dürzîlerin ind[ind]e âdâb ve edebiyât kabîlinden olub ahkâm-ı şer‘iyye içün kadıları vardır ki mu‘amelâtda şerî‘at-ı İslâmiyye üzre hükm iderler. Fakat ibâdât ve nikâh ve talâk[6] gibi ba‘zı mevâdda kendülerine mahsûs usûlleri vardır. Keyfiyyet-i izdivâcları bu vechiledir ki biri bir kızı almak istedikde ibtidâ kızın hânesine bir vâsıta ya‘nî görici gönderüb kızın familyası eger kızı virecek olurlar ise hemân bir parça tatlu getürüb

1 Mevrûs: Miras kalmış, ana babadan geçmiş.
2 Merdâne: Ere, erkeğe yakışacak yolda, mertçe, erkekçe.
3 Mühîb: Heybetli, korkunç, korkutan, tehlikeli.
4 Bîm-i can: Can korkusu.
5 Ketm: Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma.
6 Talâk: Boşama, nikâhlı kadını bırakma.

berâber yirler ki buna nu'mâniyye dinilür. Ve nu'mâniyye ekl olundukda merkûm ol kıza namzed olmuş olur. Binâ'en-aleyh görici oradan avdetle merkûm zevce haber virdikde o dahi kendi kavminden biraz kimseleri gönderüb mihr-i mu'ayyen üzre sened yazdıklarında kız anın zevcesi olmuş olub her ne vakit isterse kızı celb ve ihzâr eyler. Ve eger bunun üzerine kız muvâfakat itmeyecek olursa hemân anı tatlîk idüb dîgeriyle tezevvüc ider. Ve eger o dahi böyle muhâlefet iderse anı dahi bu minvâl üzre terk idüb tâ bir muvâfakat ideni bulunca bu siyâk üzre gider. Ve indlerinde iki karının cem'i câ'iz olmayub birini tatlîk[1] itmedikce dîgerini alamaz. Ve karıları pek cüz'î şeyle boş olub meselâ karı bir yere gitmek içün istîzân itdikde yalnız git deyüb de git ve avdet et dimese boş olur. Ve âyinlerince mutallakanın[2] reddi câ'iz olmayub velev ki bir başkasına varub da boşanmış olsa bile bir dahi eski kocasına varamaz.

Ba'zı mu'amelâtda dahi şerî'at-ı İslâmiyye'ye muhâlif âdetleri vardır. Meselâ usûllerince bir âdem kâffe-i emvâlini evlâdından birine vasiyet idüb de sâ'irini mahrûm idebilür. Fakat bu dahi kendü elinin emegiyle kazanılmış emvâl oldığı sûretde olub çünki âbâ ve ecdâdından intikâl itmiş olan mâl kendü kazancı olmamak hasebiyle hânedânına âid olarak anda usûl ve fürû' müsâvî[3] oldığından verese anı taksîm itmege müstehakdır dirler. Ve karı pederinin hânesinden bir şey'e vâris olamamak Dürzî hânedânlarının usûl-i kadîmelerinden olub bu âdet sâ'ire sirâyet iderek Cebel'de bulunan tavâ'if-i sâ'irede dahi cârî olmuşdur. (**s.322**) Dürzîlerin mu'tekidât-ı bâtılaları bu vechiledir ki Mısır'da hükûmet iden mülûk-ı Fâtımiyye'den Hâkim Bi-Emrihi'nin ulûhiyyetine kâ'il olub ana ibâdet iderler.

Hâkim Bi-Emrihi evâ'il-i karn-ı hâmisde zuhûr iden Mansûr Ubeydî bin Abdülazîz bin Abdülmu'izz el-Fâtımî'dir ki ilm-i nücûm ve reml[4] ve tılsımâta rağbet itdiginden Dürziler dahi ana iktidâ' bu ulûmun tahsîliyle meşgûl olub ulûm-ı sâ'ire ile çendân takayyüd itmezler.

Ve çünki mülûk-ı Fâtımiyye revâfizden olmalarıyla Hâkim Bi-Emrihi dahi fi'l-asl Râfızî olub lakabı Hâkim Bi-Emrillâh idi. Ulûhiyyet da'vâsı itnekle kendüsini Hâkim Bi-Emrihi deyü telkîb[5] eyledi. Ve minberlerde bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm yerine bismi'l-hâkim el-muhibbî el-mümit deyü okunmasını hutebâya emr itdi. Ve birtakım şer' ve akla sığmaz ve birbirine uymaz etvâr ve harekâtı nihâyet kendüsinin katline sebeb olub ancak keyfiyyet-i katlinde müverrihîn ihtilâf itmişlerdir. Ammâ Dürzîler güyâ ki Hâkim Bi-Emrihi bir gice münferiden Kasabatü'l-hulvân dinilan Berke-i Zerkâ'ya varub oradan semâya urûc eyledi deyü zu'm iderler. Sahîhi budur ki Hâkim Bi-Emrihi'nin beyaz hımâra rükûm ile gezüb dolaşmak mu'tâdı olub bir gün bu vechile Mısır'dan hurûc ile Berketü'z-zerkâ nâhiyesine müteveccih oldukda ehl-i İslâm'dan mutarassıd[6] olan birkaç kişi bağteten üzerine hücûm ve kendüsini katl ile bir kuyuya tarh ve ilkâ itmişler. Ve esvâblarını düğmeleri ilikli oldığı hâlde hımârının yanında bıragub gitmişler ve şehre gelüb ehl-i İslâm'a muntazır oldukları vak'anın vukû'ını haber virmişler ammâ Hâkim'in etbâ' ve mu'tekidleri ki Bâtıniyyün

1 Tatlîk: Nikâhlı zevceyi boşama, bırakma, ayırma.
2 Mutallaka: Bırakılmış, boşanmış kadın.
3 Müsâvî: Eşit, denk, birinin ötekinden farksız olanı, aynı halde ve derecede bulunan.
4 Reml: Kum falı, bir takım nokta ve çizgilerle fala bakmak oyunu.
5 Telkîb: Lâkab vermek, isim takmak.
6 Mutarassıd: Gözleyen. Tarassud eden.

tesmiye olunurlar Hâkim'in avdeti ta'ahhur eyledikde iziyle gidüb esvâb ve himârından başka bir eser görmediklerinden semâya urûc eyledi zu'munda bulunmuşlardır. Hâkim'in en ibtidâ da'vâsını tasdîk iden Şeyh Muhammed Dürzî'dir ki Hâkim'in ulûhiyyetini i'lân itdikde üzerine avâm-ı nâs hücûm ile katl itmişlerdir. Hâkim evvel emirde bundan iğmâz[1] itmiş ise de bir müddet sonra kâtilleri katl eylemişdir. İşte Dürzî bundan me'hûzdur. Ba'dehû Hamza bin Alî zuhûr ile nâsı Hâkim'in ibâdetine da'vet ve icâbet idenler ile bile Mısır'da gizlüce ma'bedler peydâ idüb Hâkim Bi-Emrihi'ye nihânî ibâdet itmege mübâşeret itmişlerdir. Dürziler hâkimi ilâh ittihâz itdikleri misillü işbu Hamza bin Alî'yi dahi anın peygamberi mesâbesinde i'tikâd iderek ana hâdiyyü'l-müstecîbîn ve hüccetü'l-kâ'im deyüb ziyâde ihtirâm iderler. Ammâ Muhammed Dürzî'yi sevmeyüb hod-be-hod nâsı da'vete ibtidâr ile Hamza'nın önüne geçüb anın mansıbını gasb itmek (**s.323**) istemiş idi deyü ta'n[2] iderler. Nitekim Dürzîlerin el-Gâye ve el-Nasîha nâm risâlelerini mütâla'a ile ma'lûm olur.

Ber-minvâl-i muharrer Hamza'nın etbâ'ı Hâkim'in ulûhiyyetini i'tikâd ile ana ibâdet ve perestiş itmek üzre Mısır'da gizlü ma'bed yapmışlar idi. Ancak ehl-i İslâm gâlib ve muzaffer olarak anları Mısır'dan tard ve teb'îd itmekle aktâr-ı Şâmiyye'ye firâr idüb ve birazı diyâr-ı Haleb'de vâki' Cebel-i Â'lâ'ya ve birazı Havran'a nâzil olub ba'dehû teferruk iderek bir mikdârı Vâdî-i Teym'e ve bir mikdârı Cebel-i Şûf'a geldiler. Ve gitdikce tekessür idüb şu mikdâra bâliğ oldılar ki Dürzî dinilan tâ'ife işte bunların ensâb ve zürriyetidir. Bunlar zâhiren ziyy-i İslâm'da bulunurlar ise enbiyâyı inkâr ve ehl-i İslâm ve gerek Yehûd ve Nasârâ hakkında ta'n ve teşnî'[3] iderler. Ve diyânet-i Hakk'a tevhîd-i Hâkim'den ibâret olarak edyân-ı sâ'ire mensûhdur[4] dirler. Ve indlerinde savm[5] ile salât yerine sıdk-ı lisân ve hıfz-ı ihvân farz olub ancak gerek sadâkate ve gerek sıyânete ri'âyetleri kendü milletlerine mahsûs olub sâ'ire hakkında bunların icrâsını tecvîz itmezler ve egerçi Kur'ân-ı Kerîm'i okurlar ise de akl ve şer'a münâkız te'vîlât ile kendü mu'tekidât-ı bâtılalarına göre hâtır ve hayâle gelmez ma'nâlar virirler. Ve çünki ba'zı felâsifeye tebe'an âlemin kademine zehâbla takmîs ta'bîr iderek tenâsuha kâ'il olub cesede kamîs dirler. Ve meyyitin hîn-i vefâtında rûhı bir mevlûda intikâl eyler deyü i'tikâd idüb falân vakitde felân iken filân kalıba girmiş deyü beynlerinde birtakım masallar söylerler ve hüviyyet-i İlâhiyye dahi her asırda bir kalıba hulûl ile çok kerre bu âlemde zuhûr idüb nihâyet Hâkim'de tecellî eyledi. Ve zuhûr ve butûn müttehid oldığından bir zamân-ı mu'izz ve bir zamân-ı azîz ve bir zamân-ı Hâkim olmak anın vahdâniyyetine münâfî olmaz deyü Hâkim Bi-Emrihi'den evvel peder ve ceddinde dahi tecellî itmişdir zu'mıyla (külle yevmin hüve fî şe'nin)[6] âyet-i kerîmesine her asırda bir sûretde bulunur deyü ma'nâ virirler. Ve İmâm ve muktedâları olan Hamza dahi her asırda bir kalıbda bulunub bir zamân mesîh-i Hakk ve bir zamân Süleymân bin Dâvud ve bir zamân Şu'ayb ve Fisagoris Hakîm olmuşdur. Ve Nebiyy-i Kerîm dahi odur. Ve asr-ı Muhammedî'nin Hamzası Selmân-ı Fârisî'dir. Ve Kur'ân hakîkat-i hâlde Selmân Fârisî'ye vahy olunmağla anın kelâmı olub Muhammed andan ahz eylemişdir deyü zu'm iderler hattâ (yâ büneyye

1 İğmâz: Göz yumma, görmezlikten gelme.
2 Ta'n: Sövme, yerme; ayıplama.
3 Teşnî': Çok ayıp ve çirkin bulma; başa kakma.
4 Mensûh: Nesholunmuş, hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış.
5 Savm: Oruç.
6 "O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır." Rahmân sûresi, 29. âyetten bir kısım.

ekimi's-salâte ve'mur bi'l-ma'rûfi venhe ani'l-münkeri)[1] âyet-i kerîmesi Lokman'ın kendi oğlına hitâben itdigi vasiyetine dâ'ir iken Selmân'ın Muhammed'e hitâbıdır. Ve oğul ta'biri hakk-ı ta'lîme mebnîdir dirler. Lâkin bu makûle akâ'id-i bâtılaları beynlerinde esrâr (s.324) kabîlinden olmak üzre ketmine pek ziyâde i'tinâ idüb bî-gâneye keşf-i râz itmediklerinden başka pek ziyâde emniyyet ve i'timâd olmadıkca kendü milletlerine bile açılmazlar. Binâ'en-aleyh kendülerini iki fırka i'tibâr idüb ve bir fırkasına ukkâl ve dîgerine cühhâl deyüb bu vechile nisâlarını dahi âkilât ve câhilât deyü iki kısma taksîm iderler. Ve âkileye cevîde ve câhileye gayr-ı cevîde dirler ve ukkâl dahi iki tabakaya taksîm olunub biri hâssadır ki hakkıyla mevsûk ve mu'temed olub dînine tamâmıyla tahsîl-i ma'rifet itmiş olanlardır. Ve dîgeri âmmedir ki hakkında hüsn-i zann olunub ba'zı mertebe diyânet-i Dürziyye'ye kesb-i vukûf itmiş olmağla müctehid makâmındadır. Ammâ âmme-i cühhâli kendü dîn ve âyînine aslâ ma'lûmâtı olmayub yalnız Dürzî ismi tahtında bulunmakdan başka hazz ve hisseleri yokdur. Ve ukkâl her nerede bulunsalar ibâdetgâh olmak üzre halvethâneler ittihâz idüb şöyle ki dâ'ire içinde dâ'ireler inşâ ve Cum'a gicelerinde her tabakanın takımı ictimâ' birle dış dâ'irede cem'iyyet ve bir mikdâr mevâ'iz ve nasâyiha dâ'ir şeyler kırâ'at olundukdan sonra kurı üzüm gibi bir parça tatlu yinüb tabaka-i âmme hurûc ve avdet itdikden sonra tabaka-i hâssa ricâli iç dâ'ireye duhûl ile kapuları kaparlar ve besât-ı sefere-i bahs ve muhâvereyi mebsût mastaba-i şirk ve ilhâd ve ser-pûş-ı serâ'ir-i dîn-i dalâlet-âyînlerin birbirine feth ve küşâd iderler. Ukkâlm bir de tabaka-i atkıyâsı vardir ki mütenezzihîn dirler pek sıkı vera' ve ibâdet üzre bulunurlar. Şöyle ki ba'zıları ölünce tezevvüc itmez. Ve ba'zıları cemî'-i eyyâm-ı hayâtında et yimez. Ve ba'zıları her gün sâ'im olur. Beynlerinde ma'rûf ve mu'teber olan Şeyh Hüseyin ki Cebel-i Şûf'da şeyh-i ukkâl idi. Aslâ yemiş yimez imiş. Fakat her gûne yemiş zuhûrunda ibtidâ birer kerre tadub sene-i âtiyyeye dek bir dahi ağzına koymaz imiş. Ashâbından ba'zılar bu husûsda kendüye i'tirâz itdiklerinde eger hiç tatmasam şâyed ki bana kibr gelür deyü cevâb virmiş oldığı mervîdir. Ve kâffe-i ukkâl avân-ı cehlinde her ne kadar müskirâta[2] mübtelâ olsa ve süfehâdan bulunsa silk-i ukkâla dâhil oldukdan sonra müskirât içmezler ve fuhşiyyât[3] söylemezler. Ekl ve şürbde israf eylemezler. Zîrâ indlerinde israf ahlâk-ı muvahhidîne azîm nakîsa virür. Ve hükkâm ve ümerânın mâlını harâm i'tikâd idüb hâkimin ve hademesinin hânelerinde ekl-i ta'âm itmezler. Hattâ mâl-ı hâkimle alınan bir hayvana tahmîl ile nakl olunan şey'i bile yimezler. Ve mütenezzihîn tabakasının ricâli ziyâde ihtiyât idüb ukkâldan başkasının hânesinde yiyüb içmezler. Fakat kâffesi tüccâr mâlını kangı cihetden gelürse gelsün istihlâl idüb binâ'en-aleyh şübhelü akçeyi aldıklarında tüccâra varub tebdîl iderler.

(s.325) Ber-minvâl-i meşrûh Dürzîlerin akâyid ve âyinleri beynlerinde mektûm tutıla gelmiş olmasıyla tafâsîl-i diyânetleri nâ-ma'lûm iken bin iki yüz elli bir senesinde Mısır ser'askeri bulunan İbrâhîm Paşa Vâdî't-Teym'de anları urdığı vakit asâkir-i Mısriyye Dürzî ma'bedlerini nehb ü gâret idüb husûsıyla ol vakit Benû Şehâb'dan hâkim-i Cebel bulunan Emîr Beşîr'in Mısırlular ile berâber bulunan askerleri bir çok Dürzî kitablarını ahz ve

1 "Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy." Lokman sûresi, 17. âyetten bir kısım.
2 Müskirât: Sarhoş eden, sarhoşluk veren şeyler.
3 Fuhşiyyât: Edep, terbiye ve ahlâka aykırı olan işler, zina ile ilgili hareketler.

iğtinâm itmiş olmalarıyla bu kitablar etrâf-ı âleme münteşir olub kâffesi Arabiyyü'l-ibâre olmak hasebiyle ba'zıları Fransız ve İngiliz lisânlarına terceme olunmuş ve bunlardan ahz ile diyânet-i Dürzîyâna dâ'ir mu'ahharen Arabiyyü'l-ibâre ba'zı risâleler dahi te'lîf kılınmış ise de Dürzîler'in ketm-i esrâr husûsunda olan dikkat ve i'tinâlarına mebnî merâmlarını rumûz[1] ve kinâyât[2] ile tahrîr eylediklerinden ve esâs-ı diyânetleri şerî'at-ı zâhire ve bâtıneyi ibtâl üzerine mebnî olmasıyla akâyid-i bâtılalarını mebâhis-i ilm-i kelâm ile gulât-ı mutasavvifenin ba'zı makâlâtına ve ashâb-ı rafz ve ilhâdın ve husûsıyla gulât-ı Şî'a'dan İsmâ'îliyye fırkasının te'vîlâtına i'tirâz siyâkında mebnî ale'l-hikâye gibi söylediklerinden hakîkat-ı diyânetleri pek de etrâfıyla meydâna çıkarılamamışdır.

Mezkûr İsmâ'îliyye fırkasının re'îsleri alâ-kavli Abdullâh bin Meymûn el-Kadâh ve alâ-kavli Hamedân Karmat olmağla Karamata ve Kur'ân'ın zâhirini inkâr ile bâtınına kâ'il olmalarıyla Bâtıniyye tesmiye olunmuşlardır. Ve kezâ Seb'iyye dahi dinilür. Zîrâ nutkan bi'ş-şerâyi' ya'nî resul yedidir. Dirler ki Âdem ve Nûh ve İbrâhîm ve Mûsâ ve Îsâ ve Muhammed aleyhimü's-selâm ile İmâm-ı Muhammed Mehdî'dir. Ve bunların her ikisi beyninde şerâyi'i mütemmim olur yedi imâm isbât iderler. Ve zu'mlarınca her asırda yedi medâr-ı iktidâ ve ihtidâ mevcûd olub evvelkisi gâyetü edille-i dîn olan imâm-ı asrdır. İkincisi imâmın ilmini hâmil olan hüccetdir. Üçüncisi hüccetden ahz-ı ilm iden kimsedir ki Zûmsa dirler. Dördüncisi da'vetcilerin ekberidir ki Mü'min didikleri hevâdârlarının derecâtını tertîb ider. Beşincisi tâlibînden ahd olub da anları ceınâ'atine idhâl itmege me'zûn olandır. Altıncısı mükellebdir ki mezheblerince derecesi âlî ise de henüz me'zûn-ı bi'd-da've olmayub fakat avcıların kelbleri gibi da'vetciyi tâlibe delâlet eyler. Yedincisi da'vetciye teba'iyyet ve enâbetle imâmın cemâ'atine dehâlet iden tâlib-i münîbdir.

İşte İsmâ'îliyye'nin esâs-ı i'tikâdları bu makûle hurâfât-ı sarfe olub bunun üzerine birçok te'vîlât-ı bâtıla binâ iderler. Meselâ abdest imâma muhabbetden ibâretdir. Ve teyemmüm imâmın gıyâbında me'zûndan ahz-ı enâbetdir dirler. Dürzîler dahi bu makûle mevâddı (s.326) mevzû'-ı bahs iderek gerek hakk ve gerek bâtıl kâffesini çüridüb bir millet ve nihlete benzemez sûretle tarîk-i şirk ve dalâlete zâhib olduklarından akâyid-i bâtılalarına fi'l-cümle vukûf kesb itmek bu misillü ehl-i bid'atin evhâm-ı fâsidelerini bilmege mütevakkıfdır. İlm-i Kelâm'a oldukca sâbıka-i ma'ârife ve intisâbım der-kâr oldığı hâlde Dürzîlerin dahi gerek kendü kitâblarından ba'zıları ve gerek anlara dâ'ir yazılmış olan ba'zı resâ'il mütâla'a-güzâr-ı fakîrânem olmağla istinbât idebildigim mertebe i'tikâdlarının ber-vech-i âtî ba'zı mertebe tafsîlâtına mübâderet olunmak münâsib görülmüşdür.

Dürzîler kendü akâyid-i bâtılalarını hesâb-ı cümmel[3] ve eşkâl-i hurûf gibi bir takım evhâm ve hurâfât üzerine binâ idegelmişlerdir. Meselâ Hamza'nın ashâb ve nükabâ ve â'vân ve ensârı (164) olub sıdk kelimesi dahi be-hesâb-ı cümmel aded-i mezkûra mutâbık oldığından sıdk mâddesini böyle sîn ile yazub sâdık ve esdak dirler. Ve bir de Ehl-i Beyt-i Muhammedî'yi ya'nî kâffe-i evlâd ve zevcât-ı nebeviyyeyi dâl-ı mühmile ile hurûf-ı kef dâl be tesmiye iderler ki bi-hesâbi'l-cümmel (26) olub ana Hulefâ-yı Râşidîn'in adedi ilâve ile hâsıl olan (30) adedi sâd elif zâl kef bi-hesâbi'l-cümmel mutâbık oldığı (90) adedinden tarh

1 Rumuz: Remizler, işaretler; mânâsı gizli olan sözler.
2 Kinâyât: Kinayeler.
3 Cümmel: Harflerin, sayı kıymetine göre hesaplanması. Ebced.

olundukda bâkî (60) olur ki sîn harfine mutâbık gelür. Zu'mlarınca işte bu hisâb dahi sıdkın sıdk yazılmasını îcâb eyler.

Ve ber-minvâl-i sâbık tenâsühe kâ'il olub kendülerinin evliyâ i'tikâd eyledikleri kibâr-ı ukkâldan biri fevt oldukda rûhı Çin tarafına gidüb orada bir kalıba hulûl[1] idermiş ve bu sebebden verâ-yı cebel-i Çin'de kendülerinin gûyâ pek çok velîleri var imiş zu'munda bulunurlar. Ve işbu âlem-i insden mukaddem âlem-i cin ve âlem-i ben gibi birtakım âlemler isbât iderler. Ve Hâkim Bi-Emrihi'den mukaddem yetmiş devr güzâr idüb her devr dört milyon dokuz yüz bin sene olmağla âferîn-şoden asr-ı Hâkim'e kadar üç yüz kırk üç milyon sene geçmişdir. Ve Hâkim'in devr-i kıyâmetdir deyüb dâhil-i Çin'den ye'cûc ve me'cûcun zuhûrına muntazır olurlar. Ve ye'cûc ve me'cûce ihtirâm idüb dirler ki bu kavm-i kirâm iki buçuk milyon askerle Mekke'ye gelürler. Ferdâsı ale's-sabâh Hâkim Bi-Emrihi anlara Beyt-i Şerîf'in rükn-i yemânîsinden tecellî eyler ve elindeki seyf-i mezheb ile nâsı tehdîd idüb sonra seyfi Hamza'nın eline virir. O dahi kelb ile hınzırı[2] katl idüb ba'dehû Ka'be'yi hedm ile kâffe-i cihân ve arzın hükûmetini münhasıran Dürzîlere i'tâ eyler ve bakiyye-i nâs re'âyâ hükmünde istihdâm olunurlar. Şöyle ki o vakit nâs dört fırka olub evvelkisi Muvahhidîn'dir ki ukkâl-ı Dürûz olub anlar selâtîn ve vüzerâ ve hükkâm (**s.327**) olurlar. İkincisi ehl-i Zâhir'dir ki ehl-i İslâm ile Yehûd'dur. Üçüncisi ehl-i Bâtın'dır ki Nasârâ ile Şî'a'dır. Dördüncisi Mürtedîn'dir ki cühhâl-i Dürûz'dur. Ve Hamza Muvahhid addolunan ukkâl-ı Dürûz'dan başka tavâ'if-i sâ'irenin alınlarına damga urur ve cizye vaz' ider. Ve daha bunun gibi hakâretler eyler. Ammâ Dürzîlerin en ukkâlı ber-minvâl-i meşrûh ashâb-ı saltanat ve servet ve yesâr ve cühhâlı sâ'ir tavâ'ifden ziyâde ve şedîd azâb ve meşakkatlere dûçâr olurlar. Zîrâ anlar ehl-i îmân iken tarîk-i tevhîde sülûk itmemişlerdir dirler. Kelb ile hınzırdan murâdları nâtık ile esâsdır ki sûret-i ifâdelerine nazaran bunlar iki mazhariyyetden ibâret ve zu'mlarınca şeytân iblîsden başka olarak nâtık iblîsin ve esâs şeytânın hâlidirler. Ve nâtık ibtidâ Âdem'de zuhûr idüb sonra Nûh'a ve sonra İbrâhîm'e ve sonra Mûsâ'ya ve sonra Îsâ'ya ve sonra Muhammed ve sonra Sa'îd bin Ahmed el-Mehdî'ye intikâl itdi deyüb işbu Mehdî'yi dahi peygamberân-ı ulü'l-azm sırasında ta'dâd iderler. Ve yedine dahi nâtık ta'bîr idüb bunların her birinin asrında birer esâs isbât itmeleriyle esâs dahi bu vechile ibtidâ Şit bin Âdem'de zuhûr itdi ki Âdem'in esâsıdır. Ve andan Sam'a ve sonra İsmâ'îl'e ve sonra Hârûn'a ve sonra Şem'ûn'a ve sonra Alî bin Ebî Tâlib'e ve asr-ı Sa'îdde Kadâh'a intikâl eyledi dirler.

Ve zu'mlarınca nâtık sâhib-i şerî'at zâhire ve esâs sâhib-i şerî'at bâtına dimek olub Hâkim Bi-Emrihî zuhûrunda iki şerî'atı dahi nesh itmekle anların yerine kendüsünün tevhîd ve ibâdeti kâ'im oldı deyü i'tikâd itmeleriyle istilâhlarınca ehl-i Zâhir olan Sünnîlere münkir ve kâfir ve ehl-i Bâtın olan Şi'îlere müşrik ta'bîr iderler. Bu vechile kâffe-i tekâlîf-i zâhiriyye ve bâtıniyye mensûh olub meselâ ashâb-ı Rafz ve ilhâdın i'tikâd-ı bâtıllarınca salât ya'nî namâz Hazret-i Alî ile ana mühibb ve tâbi' olanlar beyninde bir sıla ve râhıta-i muhabbetden ibâret olarak ahd-i me'lûf dimek olur ki buna vâsıl olanlar şeyhinin muhabbetinden berî olmaları lâzım gelür ve (inne's-salâte tenhâ ani'l-fahşâ'i ve'l-münker)[3] âyet-i kerîmesinde

1 Hulûl: Gelip çatma, girme.
2 Kelb ile hınzır: Köpek ve domuz.
3 "Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor." Ankebut sûresi, 45. âyetten bir kısım.

fahşâ ile münkerden[1] murâd Ebû Bekir ile Ömer'dir dirler. Ve kezâ zekât tevellî ile teberrîden ibâret olub tevellî Hazret-i Alî'ye ve evlâdına muhabbet ve teberrî Ebû Bekir ve Ömer ve Osmân'a ve anların metbu'ları olan sâ'ir ashâba buğz[2] ve adâvetdir dirler. İşte mütâvelenin esâs-ı i'tikâdları bu akîde-i fâsidedir. Ammâ Dürzîler salât ve zekât-ı şer'iyyeyi inkâr itdikleri gibi Ravâfiz'in bu makûle akâyid-i kâsidelerini dahi inkâr idüb Hâkim Bi-Emrihî şerî'at-ı zâhire ve bâtıneyi nesh itmekle salât-ı hakîkiyye kendüsinin ulûhiyyetini tasdîk birle ana ibâdet (**s.328**) ve ta'zîmden ibâretdir ve zekât dahi iki ma'nâdan ya'nî zâhir ve bâtından kalbi tathîr[3] itmek ve'l-hâsıl kâffe-i akâyid-i kadîmeden geçmekdir deyü zu'm iderler. Hâsılı nusûs-ı Kur'âniyye ile sâbit olan kâffe-i tekâlîf-i dîniyyeyi inkâr itdikleri misillü ashâb-ı Rafz ve ilhâdın küfriyyât ve bid'atlarını ve edyân-ı sâ'ireyi inkâr iderler. Ve her birinden hâric ve cümlesinden eşna' sûretle birer girîve-i şirk ve ilhâda giderler. Nitekim Nakz-ı Hafî nâm risâlelerini mütâla'a ile ma'lûm olur.

Ve Hazret-i Âdem'in Nebiyy-i Kerîm oldığını i'tikâd iderler. Ancak tenâsühe kâ'il olmalarıyla toprakdan halk olundığını inkâr ile Âdem üçdür ve üçünün dahi sâ'ir nâs gibi anası ve babası vardır ve evvelkisi Âdem-i Safâ'dır ki işte nebiyy-i kerîm olan Âdem budur. Ve ikincisi Âdem-i Âsî ve üçüncisi Âdem-i Nâsî olub bunlar dahi Âdem-i Safâ'nın halîfeleridir. Ve bunlardan başka ashâb ve nukabâsı[4] ve da'vetcileri olub işte melâ'ike-i kirâm bunlardan ibâretdir. Ve Âdem'e zıd olan iblîs olub şeytân dahi iblîsin ashâbındandır deyüb Hazret-i Âdem hakkında olan âyât-ı Kur'âniyye'nin cümlesine kendü i'tikâd-ı bâtılları üzre hâtır ve hayâle gelinedik ma'nâlar virirler ve dirler ki Âdem-i Safâ bundan evvelki devirlerde da'vet-i tevhîd hidmetini itmiş idi ki ol vakit daha henüz Âdem deyü telkîb olunmamış idi ve zuhûrı âlem-i cin devrinde idi ki anlar Âdem'e ibâdet iderlerdi. Ve ol vakit Hâkim Bi-Emrihî'nin beşeriyyeti hasebiyle ya'nî kalb-i beşerde bulunması haysiyyetiyle ismi Bârî idi. İşte ehl-i Fars'ın Bârî-i Hudâ ta'bîri bundan me'hûzdur.[5] Ve bu Âdem'in asıl mevlidi bilâd-ı Hind'de Âdemîniyye dinilan medîne olub ismi Şatnil ve pederinin ismi Dânyal idi. Ve zâhiren tabîb-i ecsâm olub hakîkatde ulûm-ı tevhîdiyye ile tabîb-i ervâh idi. Bu hâlde beldesinden çıkub bilâd-ı Yemen'den Sarne nâm beldeye geldi. Sarne Arabca mu'cize dimekdir. Belde-i mezkûreye dâhil oldukda ahâlîsini müşrik görmekle anları tevhîd-i Bârî'ye da'vet eyledi anların dahi bir fırkası icâbet iderek muvahhid olub ve bir fırkası müşrik kalub memleket iki fırka olmağla Şatnîl Hakîm muvahhidîne (beyyinû ani'l-müşrikîn) ya'nî müşrikînden bâyin[6] ve ırâğ olun didigine ve anlar dahi emrine imtisâlen müşrikînden tebâ'üd itmeleriyle bu iki fırka beyninde beynûnet zuhûra geldigine mebnî kendülerine Ben dinilerek Ben devri zuhûr eyledi ve cin âleminde iblîs dahi nâsı tevhîd-i Bârî'ye da'vet idüb kendü ismi Hâris ve babasının ismi Ternâh idi. Ve fi'l-asl Isfahanlı olub o dahi Sarne beldesinde sâkin olurdı. Vaktâ ki Bârî Şatnîl Hakîmi ber-vech-i meşrûh da'vet-i tevhîd me'mûriyyetiyle meydâna çıkardıysa melâ'ikeye ya'nî tevhîd-i (**s.329**) Bârî da'vetcilerine hitâb idüb Şatnîl'e

1 Fahşâ ile münker: Hayasızlık ile kötülük.
2 Buğz: Kin, nefret.
3 Tathîr: Temizlemek. Yıkayıp pak etmek. Tahir kılmak.
4 Nukabâ: Bir kavim veya kabilenin reisleri veya vekilleri.
5 Me'hûz: Ahzolunmuş. Çıkarılmış. Alınmış.
6 Bâyin: Aralayıcı. Ayıran. Ayırıcı.

secde ya'nî ser-fürû ve itâ'at itmelerini emr eyledi anlar dahi bu emre imtisâl[1] ile Şatnîl'in ashâb ve erkân-ı ma'iyyeti ve hudûd ve nukabâ-yı da'veti oldular. İllâ Isfahaulı Hâris bin Termâh kendüsinin hidmet-i da'vetde kıdeminden bahisle beni nâr-ı hâlisden ya'nî sırf ilm-i hakâyikle nûr-ı da'vetden halk eyledin ve Şatnil'i turâb mesâbesinde olan müşâvereden halk eyledin ya'nî ashâb-ı etbâ'ıyla müzâkereden meydâna çıkardık deyüb istikbâr ve emre imtisâlden ibâ ve istinkâf itdiginden aynı cennet mesâbesinde olan dâ'ire-i da'vetden ihrâc ve cümle-i hudûd ve erkân-ı tevhîdden iskât olundı. Ammâ Şatnil bu vechile hudûd ve erkân ve nükabâsını tertîb ve tekmîl ile da'vet-i tevhîde mübâderet itdiginde kendüsine Âdem dinildi ki erkân-ı da'vetin imâmı dimekdir. Ve çünki bu da'vete icâbet iden müstecîbîn Âdem'le tebşîr olunduklarından beşer tesmiye olundılar. Ve anların tehvîdi kabûl itmeleriyle Âdem dahi emr-i dînde anların babası olmuş oldığından Ebu'l-beşer dinildi. Ve zevcesi Havvâ dahi mü'minîni leben-i ilm-i hakîkî ile irzâ' ve terbiyye eylediginden Ümmü'l-beşer oldı. Ve Âdem ashâb ve erkânı olan da'vetcilerini etrâfa neşr ile emr-i da'vete mübâşeret itdiginde Isfahanlı Hâris anın zıddına kıyâm itmekle İblîs dinilüb bu sûretle memleket iki fırka olmak lâzım geldi. Ve Âdem kendi etbâ'ının İblîs'den ve anın kavmi olan cinden teberrî itmelerini emr itmekle anlar dahi birbirine mülâkî[2] olduklarında (ihcer ve hizbehu) ya'nî İblîs ve anın kavmini terk idüb anlardan tebâ'ud et dirler idi. Bu cihetle Sarne beldesine Hecr tesmiye olunmuşdur. Ve Âdem'in şerî'atı sırf şerî'at-ı latîfe-i tevhîd olub andan sonra pek çok şerâyi'-i teklîfiyye zuhûr itmişdir. Ve nihâyet bu asrın Âdemi olan Hamza bin Ahmed es-Safâ zuhûr eyledi ki anın şerî'atı dahi bu vechile sâde da'vet-i tevhîdden ibâret olmağla (kemâ-bede'nâ evvele halkin nü'îdühu) müfâdınca emr-i da'vet eski hâline avdet itmiş oldu. İşte Âdem-i Safâ işbu Şatnîl'dir ki ber-minvâl-i muharrer[3] da'vetle me'mûr oldukda kendüsinin ashâb ve nükabâsı on iki olub cümlesi anın hudûd-ı şerî'atı ve melâ'ike-i da'veti idiler. Bunların birincisi Basralı Ahnûh ve ikincisi Sermenâ beldesinden Şerh nâm zât idi ki Şît tesmiye olunmuşdur. Ve ikincisi dahi bu Âdem'in halîfeleridir. Ammâ ikinci Âdem ki Kur'ân'da (asâ rabbehu) deyü mezkûrdur. İşte bu Ahnûh'dur. Ve üçünci Âdem ki Kur'ân'da (fe nesiye ve lem necid lehu azmâ) deyü mezkûrdur. Şît deyü müsemmâ olan sâlifü'z-zikr Şerh'dir ki Âdem-i Safâ ashâb ve nükabâsı içinden bu ikisini bi'l-intihâb (**s.330**) emr-i da'vetde kendi makâmına ikâme itmiş oldığından ikisine dahi Âdem dinilmişdir. Ve ikincisini dahi cennet-i da'vetde iskân idüb ancak Ahnûh'un tertîbde takaddümi hasebiyle müzekker ve Şerh mü'ennes mesâbesinde olmuşdur. Ve Bârî'den başkasma ibâdet itmemek ve imâmları olan Şatnîl'in hilâfına gitmemek üzre Şît'den müceddeden ahd alınmış ve Ahnûh'a dahi lisânen vasiyyet olunmuş idi. Ve Bârî Ahnûh'a hitâb idüb gerek sen ve gerek arkadaşın olan Şit cennet-i da'vetde sâkin ve sâbit ve dil-sîr-hân-ı fezâ'il ve merâtib-i evveliniz fakat bu şecereye yaklaşmayınız ki ya'nî Şatnîl'in mertebe ve rif'atini iddi'âya kalkışmayınız ki zâlimînden ya'nî nakz-i ahd idenlerden olmuş olursunuz dimiş iken anları şeytân iğfâl ile rütbelerinden düşürdi. Şöyle ki şeytân-ı iblîs tarafından me'zûn-ı bi'd-da've olub ismi Hubel idi. Ve Hiye dahi Ahnûh'un da'vetcilerinden Anîl nâm kimse idi. Ve Talûs dahi kezâlik Ahnûh tarafından me'zûn-ı bi'd-da've olub ismi Tâbûh idi. Ve Hubel dâ'imâ Anîl ve

1 İmtisâl: Îcâb edeni, gerekeni yapma; bir örneğe göre hareket etme. Alınan emre boyun eğme.
2 Mülâkî: Buluşan, kavuşan; görüşen.
3 Ber-minvâl-i muharrer: Yazıldığı üzere.

Tâbûh'a gelüb giderdi. Birgün Ahnûh efendimizle karındaşı Şît'e kendü hayırlarına dâ'ir bir nasîhatim vardır beni yanına koysanız deyü Anîl ve Tâbûh'a ricâ itmekle anlar dahi Hubel'i Ahnûh ile Şît huzûrına getürdiler. Ahnûh Hubel'i göricek zannıma küfr ve nifâkdan ve İblîse mu'âvenetden artık vazgeçdik didikde Hubel (lâ ve hakku'l-bâr) mücerred size nasîhat için geldim ki işitdigime göre mevlânâ el-Bâr imâmet Ahnûh'undur ve Şerh dahi anın halîfesidir. Dir imiş bu sûretde Şatnîl size gadr itmiş olayor. Garazım mücerred size hayr-hâhâne bu kaziyyeyi ihtârdır didi. Ahnûh dahi şeytânın sözine aldanmağla imâmete kalkışub Şît'i halîfe nasb eyledi. O dahi ahdini unudub kabûl itdi. Ve Ahnûh hakkı olmayan bir rütbeyi iddi'â ve Şît dahi da'vâsını tasdîk itmekle Ahnûh Hubel'in sözine aldanub imâmına âsî oldı. Deyü beyne'l-müstecîbîn nidâ olundı ve ayıbları meydâna çıkmağla ikisi dahi izhâr-ı nedâmet iderek haylî bükâ itdiklerinden sonra yine Şatnîl'in vesâtet-i şefâ'atiyle cürmlerini Bârî afv idüb hâl-i sâbıklarını i'âde eyledi. İşte (fe telekkâ âdemu min rabbihi kelimâtin fe-tâbe aleyh)[1] âyetinde kelimât beş harfden ibâret olub Şatnîl dahi beş harf olmağla ana işâretdir deyü zu'm iderler.

Ve âlem-i ins didigimiz işbu devr-i Âdem'dir. Cenâb-ı Bârî devrin halkına lûtf ve merhamet idegelmiş olub tâ ki anlar niyyetlerini tagyîr ile şirke meyl itdiler ise ol vakit o dahi ni'am ve eltâfını[2] anlardan ahz ve nez' eyledi ve kendü şerî'atlarının hilâfı bir şerî'at ile anlara Nûh'ı izhâr ve irsâl itdi ki anları ibâdet-i adem ile tevhîd-i (**s.331**) saneme da'vet idüb îmân idenlere zâfir ve itmeyenlere kâfir didi ve o dahi erkân ve nükabâ nasbında Âdem-i Safâ'ya teşbîh idüb on iki ashâb ve hulefâsı var idi ve esâsı Sâm idi ba'dehu İbrâhîm bin Âzer zuhûr itdi Âzer'in ismi Ahnûh'dur ki oğlı İbrâhîm zuhûr idüb kendü şerî'atıyla şerî'at-ı Nûh'ı tagyîr ve da'vetine İsmâ'îl'i esâs nasb ve ta'yîn eyledi ve anın dahi on iki hudûd ve erkân-ı da'veti ve otuz da'vetcisi var idi ki halkı ibâdet-i adem ile tevhîd-i saneme ve itâ'at-i İbrâhîm'e da'vet iderlerdi. Ve kabûl idenlere mü'min ve itmeyanlara kâfir deyü tesmiye eyledi. Ba'dehû Mûsâ zuhûr ile şerî'at-ı İbrâhîm'i tagyîr eyledi. Ve Hârûn'ı esâs nasb itdi. Ve anın dahi on iki ashâbı olub halkı gâ'ib-i gayr-ı ma'rûfun ibâdetine ve Mûsâ'nın itâ'atine da'vet iderler idi. Ba'dehû İsâ zuhûr ve şerî'at-ı Mûsâ'yı tagyîr ile Şem'ûn'ı esâs nasb itdi. Ve anın dahi on iki ashâbı var idi ki havâriyyundur. Anlar dahi halkı ibâdet-i adem ve tevhîd-i sanemle İsâ'nın itâ'atine ve hüccetü'l-kâ'im olan Vâlid Kelbî'nin veled-i ma'nevîsi idüği i'tikâdına da'vet iderlerdi. Lâkin ekseri anın kelâm ve rumûzını[3] fehm[4] idemediklerinden kabûl idenler mü'min ve itmeyanlara kâfir tesmiye eyledi. Sonra Muhammed bin Abdullâh seyf ile zuhûr idüb kâffe-i şerâyi'i nesh ile ashâbma cizye vaz' ve Alî'yi esâs nasb eyledi. Ve anın dahi on iki erkân-ı şerî'ati var idi ki Hulefâ-yı Erba'a ile sâ'ir kibâr-ı ashâb-ı güzîndir. Ve bunlardan birisi dahi Mu'âviye olub tertîbde Osmân'dan sonra idi. Ve Alî esâs oldukda anı azl eyledi. Lâkin Mu'âviye dahi senin nasbından akdem beni Hazret-i Muhammed nasb eyledi deyü mu'ârazaya kıyâm ile Osmân'dan sonra da'vâ-yı hilâfet itmişdir. Ve şerî'at-ı Muhammediyye'yi kabûl idenlere Mü'min ve Müslim dinilüb itmeyenlere dahi kâfir ve şakî tesmiye olunarak esîr ve cizye-güzâr kılınmışlardır. Hâlbuki seyf ile kıyâm idüb de kâffe-i

1 "Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti." Bakara sûresi 37. âyetten bir kısım.
2 Eltâf: Lütuflar, iyi muameleler, iyilikler, iyilikseverlikler. Nezaketler, nazik davranmalar.
3 Rumûz: İşaretler, remizler, ince nükteler, mânası gizli olan işaretler.
4 Fehm: Anlayış. Zihnen kavrayış.

edyânı ibtâl itmek hüccetü'l-kâ'ın ve sâhibü'l-kıyâme olan zâta mahsûs olarak şerâyi'-i teklîfiyye ashâbı yek-dîgeri ikrâr[1] ile etbâ'ını gadrdan vikâye eylemek lâzım gelür bu makûle hâlât-ı mütenâkızalarından hakîkatda şey'-i vâhid ve sûretde muhtelif oldıkları hâlde kâffe-i nütakâ sâhib-i kıyâmete teşebbüh ve taklîd itmiş oldukları ma'lûm olur. Ve bundan sonra dahi bir nâtık zuhûr itdi ki Sa'îd Mehdî olub esâsı kadâh idi ve anınla asırlar tamâm olub devr-i kıyâmet zuhûr eyledi ve (yevme yed'ud dâ'i ilâ şey'in nukur)[2] âyetinde olan şey'in nukurdan murâd budur da da'vet olunan ibâdet Hâkim'dir ki anı bi'l-cümle nutka ve esas ve ashâb ve etbâ'ı inkâr iderler deyüb bu âyete dahi âyât-ı sâ'ire **(s.332)** gibi kendü zu'm-ı bâtıllarına göre böyle esâs ve mesâsı yok bir ma'nâ virmişlerdir. İşte Dürzîlerin hülâsa-i akâyid-i bâtılaları bu minvâl üzre olub akâyid-i merkûme bir takım türrehât-ı acîbe ve esâtîr-i garîbe olarak zerrece şu'ûr ve iz'ânı olanlar bunların butlânını[3] cezm ideceklerinden cerh ve ibtâllerine hâcet görülmez. Fakat bunların hâl-i hüsrân-me'âlleri (ve men yudlilillâhu femâ lehu min hâd)[4] âyet-i kerîmesine tatbîkan mülâhaza olunursa eltâf-ı Ezeliyye'den nâ'il oldığımuz ni'met-i Dîn-i Mübîn-i Muhammedî için kemâl-i hulûs ile (el-hamdü lillâhi alâ dîni'l-İslâm) deyü farîza-i teşekkürün edâsına ve hâtemü'l-enbiyâ aleyhi ekmelü't-tahâyâ Hazretleri'ne salavât-ı zâkiyye ve âl ve ashâb ve etbâ'ına teslîmât ve tarziyye[5] ihdâsına iştiyâk-ı cedîd hâsıl olur.

Ve kütüb-i akâyidde ba'zı mezâhib-i bâtılayı bast ile cerh ve ibtâline ibtidâr olunması cihet-i butlânı bilinüb de ictinâb olunmak maksadına mebnî olub ammâ böyle aslı faslı yok akâyidin butlânı bedîhî[6] olmakdan nâşî bunların bast ü beyânı mücerred garâ'ibden olmak ve ashâbının pek beyhûde yere varta-i dalâl ve hüsrânda kaldıklarını ashâb-ı basîrete arz ve ihtâr ile bir kat daha teşekkür-i eltâf-ı ilâhiyyeye mecbûr eylemek üzre nakl ü rivâyet olundığından Berrü'ş-şâm tarafında âyin-i Dürziyâne yakîn ve daha garîb bir de mezheb-i Nusayrî olmağla bu makâmda anın dahi icmâlen beyânı münâsib görülmüşdür.

Nusayrîlerin Keyfiyyet-i Diyânetleri

Nusayrîler Berrü'ş-şâm'da Lazkiye'de ve Trablus ve havâlîsindeki cebellerde sâkin olurlar. Ve Dımaşk ile Sâlihiyye'de dahi bulunurlar. Bunlar dahi Bâtıniyye'den bir fırka olub Dürzîler gibi takiyye iderler. Ya'ni mezheb ve diyânetlerini setr ile zî-İslâm'da görinürler. Ve bunların dahi ukkâl ve cühhâli olub tenâsühe kâ'il olmalarıyla egerçi Dürzîlere benzerler. Lâkin akîdelerinin teferru'ât ve tefâsiline girişildigi hâlde beynlerinde küllî fark bulunur. Şöyle ki Dürzîlerin iffeti olub zinâdan ictinâb iderler. Ammâ Nusayrîler zinâyı mübâh i'tikâd iderler. Ve bir mer'enin[7] îmânı kendü mezhebdâşlarına kurbân ve seffâhı ibâha itmesiyle

1 İkrâr: Dil ile söyleme, bildirme. Açıktan söylemek. Kabul ve tasdik etmek.
2 Kamer sûresi 6. âyetten bir kısım.
3 Butlân: Haksızlık. Bâtıl olma. Boş ve abes olmak. Hak olmamak.
4 "Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur." Zümer sûresi 23. âyetten bir kısım.
5 Tarziyye: Razı ve hoşnûdetme. İşlenen bir kusura karşı özür dileme
6 Bedîhî: Aşikâr, belli ve açık olma. Akla kendiliğinden gelen.
7 Mer'e: Kadın.

kâmil olur. Fakat ukkâl-i Nusayriyye'den olmaları şart oldığından bî-gâne ve cühhâlden ictinâb eylemesi lâzım gelür dirler.

Ve Nusayriyye mute'addid fırkalara münkasım oldığından ba'zıları nisâyı hayvânât-ı sâ'ire **(s.333)** derecesinde i'tikâd idüb nefs-i nâtıkadan mücerred olmalarına ve anlar müsâb ve mu'âkab olmayub mevtle bütün bütün fenâ bulmalarına kâ'il olurlar.

Ve Dürzîler ervâh-ı insâniyyenin yalnız insâna ve belki kangı milletden ise yine ol milletden bir kalbe intikâl itmesine kâ'il olub rûh-ı Dürzî yine Dürzî'ye ve Müslim Müslime ve hâkezâ her-kangı dînde ise yine o dînden bir cesede intikâl eyler. Ve meselâ bir Dürzî tenassur itse veyâhûd Sünnî olsa ve bu hâl üzre vefât eylese elbette vâlidesi zinâ itmişdir. Zîrâ Hâkim'in zuhûrıyla kapu kapandı ve îmân iden itdi ve kalan kaldı ve emel munkatı' oldı ve artık kimse kimsenin dînine girmege vech kalmadı dirler.

Ammâ Nusayrîler ervâh-ı insâniyyenin bahâyim[1] ve haşerâta ve belki ma'deniyyâta hulûlüni dahi i'tikâd iderler ve zu'mlarınca medâr-ı tefâvüt-i meyyitin ittikâ ve isyânda olan hâl ü şânı olub mihmân-nüvâz ve gurebâ-perver olan kimselerin ervâhı mertebesine göre ecsâd-ı beşeriyyeye hulûl ider. Meselâ ebrârın tabaka-i ulyâsından ise evlâd-ı mülûk ve selâtîne ve eger mâdûnı olan tabakadan ise ana göre anların mâdûnuna ve eger pek şerîr ise hîn-i vefâtında gelüb ve hınzır misillü hayvânât evlâdından kangısının mîlâdı tesâdüf ider ise anın cesedine intikâl ider. Ve hattâ eger pek büyük azâba müstahak olmuş ise âteşde yanmak için demir gibi ba'zı me'âdine hulûl eyler. Fakat rûhun bu devri mücâzât ile terbiyye için olmağın kesb-i safvet idinceye dek böyle tekerrür ider ve nihâyet kemâle geldikde gökde bir yıldız olur dirler.

Ve ulûhiyyet ve nübüvvet hakkında olan zu'm-ı bâtılları bir milletin i'tikâdına benzemez şöyle ki ulûhiyyet hesâbıyla ve andan Şît'e hulûl itdi ve Âdem Nebiyy-i Kerîm idi sonra ulûhiyyet İsmâ'îl'e ve nübüvvet İbrâhîm'e intikâl itdi ve ba'dehû nübüvvet Mûsâ'ya ve andan Îsâ'ya ve andan Hazret-i Muhammed bin Abdullâh'a intikâl itdigi misillü ulûhiyyet dahi Hârûn'a ve andan beyne'n-Nasârâ Betrus deyü ma'rûf olan Şem'ûn'a ve andan Alî bin Ebî Tâlib'e intikâl idüb tâ ki âsımânî hulleye bürinüb de âsımâne su'ûd ile şemsde cây-gîr[2] oluncaya dek istikrâr itdigine ve hâlâ şemsde idügine zehâb ile semâdaki kevâkib-i kibâr ukkâl-ı Nusayriyye'nin ervâhıdır deyü i'tikâd itdiklerine binâ'en vakt-i tulû' ve gurûbda şemse secde ve kevâkibe ihtirâm iderler. Ve du'alarında hâcetlerini kevâkib-i zâhire hürmetine Alî-i â'lâdan isterler. Ve ashâb-ı kirâmdan Mikdâd bin Ebi'l-Esved'e rabbü'n-nâs deyüb Alî Muhammed'i ve o dahi Selmân'ı ve o dahi Mikdâd'ı ve Mikdâd sâ'ir ibâdı halk eyledi dirler ve cevâmi' ve kenâ'is[3] gibi me'âbid-i **(s.334)** mahsûsaları olmamağla her vakit hânelerinde ictimâ' idüb ve ukkâl ve meşâyih gelerek bir mikdâr kısas ve hurâfât ve ahbâr[4] okuyub buna bayrâm dirler ve bu makûle bayrâm cem'iyyetleri için be-her hâl hânelerinde birer mahall-i mahfûz-ı muhassasları olub ana ecnebî dâhil ve vâkıf olamaz ve eger kazârâ girecek olsa be-her hâl anı gizlüce itlâf ile gâ'ib itmege sa'y iderler ve îd-i mîlâd ve re's-i sene gibi kendülerine mahsûs bayrâm günleri dahi vardır. Ve en büyük bayrâmları Nisan'ın

1 Bahâyim: Dört ayaklı hayvan.
2 Cây-gîr: Yer tutan, yerleşen, yerleşmiş.
3 Kenâ'is: Kiliseler.
4 Ahbâr: Haber, ortada dönen söylentiler.

dördünci günidir ki nîrûz dirler.

Ve'l-hâsıl cihât-ı adîde ile Dürzîlere benzedikleri misillü şems ile kevâkibe perestiş itmeleriyle mecûsa[1] dahi benzerler ve Betrus'a ta'zîm ve cem'iyyet-i dîniyyelerinde şarâbı isti'mâl ve şürbüni istihlâl itmek ve Nasârâ ile berâber bayrâm eylemek gibi şeylerle dahi Nasârâ'ya benzerler ve Hazret-i Alî'ye ve E'imme-i İsnâ Aşar'a ta'zîm itmeleriyle Revâfiz'e benzerler ve hakîkat-i hâlde cümlesine mugâyir olub etvâr-ı kâffe-i milelden hâricdirler hafezanallâhü min şürûri akâ'idihim.

Tâhir Ömer'in Keyfiyyet-i Zuhûrı ve Cezzâr'ın Berrü'ş-şâm'da Zûhûr-ı Nâm ve Şânı ve Berrü'ş-şâm'ın Ba'zı Vekâyi'-i Harbiyyesi

Şeyh Tâhir Ömer'in Berrü'ş-şâm'da kesb-i nüfûz ve istiklâl itmesi bu vechile menkûldür ki Zeydân nâm kimse Medîne'den Safed diyârına gelmiş ve Ömer nâmında olan oğlundan işbu Tâhir Ömer tevellüd itdikde Zâhir tesmiye olunub Arab'ın âdeti oldığı üzre oğlun ismi babaya muzâf kılınarak geldiginden Zâhir Ömer dinilmişdir. Fakat zâ-yı mu'acceme ile Zâhir ismi ol taraf ahâlîsine mahsûs oldığından mahâll-i sâ'irede galat olarak tâ-yı mühmele ile Tâhir Ömer deyü meşhûr olmuşdur. Ma'anoğullarının inkırâzından sonra Safed diyârı Benû Şehâb eline geçmekle Tâhir Ömer ibtidâ anların tarafmdan hâkim nasb olunmuş olub ancak günden güne kesb-i servet ve iktidâr iderek Akka ve Saydâ ve Yâfa ve Hayfâ ve Ramle ve Nablus ve Safed memâlikine kâffeten mutasarrıf olmuşdur. Kendüsinin makarrı Akka olub oğullarından her biri birer nâhiyede hükûmet eylerdi. Ve Saydâ ve Safed tarafları oğlı Şeyh Alî Zâhir'in yedinde olub bilâd-ı Beşâre ashâbı olan meşâyih-i Benî Mütevâl anın emri altında idi.

(s.335) Ber-minvâl-i sâbık Alî Beg devlete isyân itdükde Tâhir Ömer dahi ana ittibâ' eylemiş oldığından mu'ahharen Alî Beg mağlûben Mısır'dan hurûcunda ana dehâlet iderek Akka'ya geldikde tekrâr Mısır'ı zabt itmek üzre Rusyalulardan istimdâd iderek ol vakit Akdeniz'de bulunan Rusya donanmasını dahi Akka'ya celb itmiş idi. Bu esnâda ise Tâhir Ömer oğullarıyla Benû Şehâb beyninde adâvet vâki' olub Şâm tarafmdan dahi Tâhir Ömer üzerine asker sevk olundığından Alî Beg gerek ma'iyyetinde bulunan asâkir-i Mısriyye'yi ve gerek celb itmiş oldığı Rusya donanmasını Tâhir Ömer'e i'âne içün berü tarafa sevk itmege mecbûr olmuş idi.

Tafsîl-i hâl bu minvâl üzeredir ki bâlâda beyân itdigimiz vechile Cezzâr Mısır'dan firâr ile Dersa'âdet'e geldikden sonra Haleb'e ve andan Şâm'a gidüb medâr-ı ta'ayyüş bulamadığmdan (184) senesinde Beyrut'a ve andan Deyrü'l-Kamer'e gelüb ol vakit Benû Şehâb'dan Cebel-i Dürz Hâkimi bulunan Emîr Yûsuf kendüsine ziyâde ihtirâm itmekle bir müddet anın yanında ikâmet itdikden sonra Şâm'a avdet idüb bir müddet dahi orada bir akçesiz sefâlet çekdikden sonra bir aralık Ermeni kıyâfetine girerek tebdîlen Mısır'a gidüb üç gice kadar hânesinde beytûtet[2] itdikden sonra hânesindeki mâlını alub tekrâr Şâm'a gelmiş idi.

1 Mecûs: Zerdüşt dîninde bulunan halk; ateşe tapanların bağlı bulundukları din.
2 Beytûtet: Geceleme, gece kalma.

(185) senesi hilâlinde Şâm'da ikâmet üzre iken ber-minvâl-i sâbık Dürzîler ile Tâhir Ömer'in oğulları arasında zuhûr iden adâvet fırsat ittihâz olunarak Mısırlı Vekîl Osmân Paşa Şâm cânibi ser'askeri nasb olunub Dürzîlerle bi'l-ittifâk Saydâ'nın Tâhir Ömer'den istihlâsına me'mûr kılınmağın Osmân Paşa dahi asâkir-i vefîre cem'le sâbıkâ Kudüs Mütesellimi Halil Paşa'yı başbuğ nasb ve ta'yîn ve yanına Cezzâr Ahmed Beg'i dahi terfîk eyleyüb Saydâ üzerine irsâl itmekle Şâm'dan hareket idüb Saydâ kurbunda Dürzî asâkiriyle birleşerek Saydâ üzerine müteheyyi'-i azîmet olmuşlar idi. Tâhir Ömer'in oğlı Şeyh Alî Tâhir dahi kendü askerini ve o esnâda Alî Beg'le berâber Mısır'dan gelmiş olan asâkir-i Mısriyye'yi alub mukâbeleye çıkmağla Saydâ kurbunda Sehlü'l-gâziyye nâm mahallde tekâbül-i ferîkayn[1] vukû'unda eşkıyâ tarafı gâlib gelmegin Dürzîler dağa ve devlet askeri Şâm'a ric'at itmişler. Ve bu hilâlde Rusya donanması dahi ale'l-gafle Beyrut pîş-gâhına gelüb lenger-endâz olmuş idi ki ber-minvâl-i meşrûh Alî Beg tekrâr Mısır'ı zabt itmek üzre Akka'ya celb itmiş oldığı Rusya donanmasını Saydâ'nın muhâfazası zımnında ol havâlîye sevk ve icrâ itmiş **(s.336)** iken ber-vech-i muharrer asâkir-i Şâmiyye ile Dürzîler mağlûb oldukda Rusya donanması herkes uykuda iken ale's-sabâh[2] Beyrut İskelesi'ne gelüb ve donanmadan biraz asâkir taşra çıkub ba'zı hân ve hâneleri yağma itdikden sonra yine gemilere avdet itmişlerdir.

Yirmi dört sene emîr-i Cebel olub kendü ihtiyârıyla hükûmeti Emîr Yûsuf'a terk iden Ammî Emîr Mansûr dahi bu esnâda Beyrut'da ikâmet üzre bulunub Rusya donanması böyle bağteten Beyrut pîş-gâhına gelicek Benû Şehâb'dan ba'zılarını istishâb iderek Beyrut'dan firâr eylemiş idi. Fakat Tahir Ömer'le beynlerinde hukûk-ı kadîme ve meveddet-i müstedîme olmak hasebiyle ve donanma amiraline yirmi beş bin riyâl virüb itmâ' ve iknâ' itmesiyle donanmayı i'âde itdirmişdir. Lâkin Emir Yûsuf donanmanın gelüb de bu vechile zarara bâdî oldığını Osmân Paşa'ya inhâ ve Beyrut'un muhâfazasiçün bir mikdâr askerle Cezzâr Ahmed Beg' in Beyrut'a irsâl olunmasını istid'â itmiş oldığından Osmân Paşa dahi bir mikdâr Mağribî askerleriyle kethüdâsını ve Cezzâr'ı Beyrut'a irsâl itdikde çünki Beyrut ol vakit Benû Şehâb elinde olmağla Emîr Yûsuf Beyrut Kal'ası'nı Cezzâr'a teslîm ve sipâriş idüb ve kal'a muhâfızlarını ve sâ'ir me'mûrîni celble Cezzâr'ın emrine itâ'at itmelerini emr ve tenbîh eyleyüb kendüsi bu esnâda bilâd-ı Cebîl'de isyân itmiş olan meşâyih-i Benî Hamâde'yi te'dîb eylemek üzre Cezzâr ile berâber gelmiş olan Mağribîleri istishâbla ol tarafa hareket itmiş idi. İtmâm-ı maslahatla Beyrut'a avdetinde Cezzâr'ın ve kethüdâ begin Beyrut'da ikâmetlerine hâcet kalmadığından kethüdâ beg Şâm'a avdet idecek oldukda Emîr Yûsuf Cezzâr'ın Beyrut muhâfazasında ibkâsı husûsunı amucası Emîr Mansûr ile müzâkere idüb Emîr Mansûr Cezzâr'ın tavr ve mişvârını begenemeyerek buna pek emniyyet câ'iz olmaz ve bir kerre Beyrut'da yerleşürse sonra azl ve ihrâc idemezsin deyü Cezzâr'm dahi Şâm'a irsâl olunmasını tensîb ve tavsiye itmiş ise de Emîr Yûsuf amucasının bu nasîhatini dinlemeyüb yine Cezzâr'ı Beyrut muhâfazasında ibkâ itmekle kethüdâ Şâm'a avdet eyledikde dahi Cezzâr Beyrut muhâfazasında kalub yine mâlik-i zimâm-ı umûr-ı memleket olmuşdur.

Ancak bu esnâda Cezzâr'ın nâmı yine meydâna çıkub ber-minvâl-i sâbık Ebu'z-zeheb'le beynlerinde vâki' olan mâcerâdan dolayı Ebu'z-zeheb ol havâlîde anın vücûdını

1 Ferîkayn: İki askerî fırka, iki taraf.
2 Ale's-sabâh: Sabahleyin, erkenden.

istemediginden (186) senesi hilâlinde Emîr Yûsuf'a hafiyyen[1] bir mektûb yazub Cezzâr'ın Mısır'da iken vâki‘ olan hıyânâtından[2] bahisle anı katl idüb de başını Mısır'a gönderdigi bâlde (s.337) kendüsine iki yüz bin riyâl va‘d itmiş idi. Lâkin bu hilâlde Cezzâr Devlet-i Aliyye'nin nazarında dahi ma‘rûfiyyet kesb itmiş oldığından Devlet-i Aliyye'nin tekdîr ve itâbından havf eylerim deyü i‘tizâr[3] zımnında Emîr Yûsuf tarafından Ebu'z-zeheb'e cevâbnâme tahrîr olunmuşdur.

Bundan sonra Cezzâr Beyrut Kal‘ası'nın münhedim olan yerlerini ta‘mîr ve ihkâma teşebbüs idüb bu bâbda olan hırs ve inhimâkını Emîr Yûsuf göricek şübheye zâhib olub şöyle ki kal‘anın emr-i istihkâmâtı hitâm buldığı hâlde Cezzâr'ı buradan çıkarmak müşkil olur mülâhazasıyla kal‘anm emr-i ta‘mîrini terk ile Şâm'a gitsün kal‘anın muhâfazasını ben Devlet-i Aliyye'ye müte‘ahhid[4] olurum deyü Cezzâr'a tahrîr ve iş‘âr itmiş ise de Cezzâr ısgâ[5] itmeyüb evvelkiden ziyâde kal‘anın istihkâmâtına ihtimâm gösterdikden başka Cebel ahâlîsinin müsellah olarak kal‘aya girmesini men‘ ve yasâg itdiginden Emîr Yûsuf asâkir ile Beyrut üzerine hareket eyledigi Cezzâr'm ma‘lûmı oldukda Emîr Yûsuf'a haber gönderüb kendüsi yalnız ba‘zı etbâ‘ıyla ve Emîr Yûsuf dahi ba‘zı meşâyih ile gelüb bir mahalde mülâkât birle kat‘-ı mâdde-i muhâsame olunmasını taleb itmekle Emîr Yûsuf dahi ol vechile gelüb cemâ‘at-ı kalîle ile Beyrut kurbunda Cezzâr ile mülâkât itdiklerinde Cezzâr Emîr Yûsuf'ı dürlü kelimât-ı desîse-kârâne ile iknâ‘ idüb kırk gün mehl almış ve andan sonra Beyrut'ı terk ile Şâm'a gitmek üzre beynlerinde mukâvele olundığına binâ’en Emîr Yûsuf Cebel'e avdet eylemiş idi. Cezzâr dahi Beyrut'a gelüb ve giceyi gündüze katub kırk gün zarfında kal‘anın kâffe-i levâzımât ve mühimmâtını ikmâl itdikden sonra ber-vech-i mukâvele Şâm'a ric‘at itmesi içün Emîr Yûsuf tarafından gelan habere muhâlefet izhârından başka kal‘adaki Mağribîler vakit vakit çıkub hâricdeki bilâd[6] ve kurâyı yağma itmege başladılar. Bunun üzerine Emîr Yûsuf asâkir-i külliyye ile gelüb Beyrut'ı berren muhâsara itdikden başka Tâhir Ömer'e mürâca‘at idüb anın vâsıtasıyla ol vakit Kıbrıs cânibinde bulunan Rusya donanmasını celb idüb Beyrut'un Cezzâr'dan istihlâsında altı yüz kîse akçe donanma kumandanına va‘d itmegin Rusya donanması dahi bahren Beyrut'ı dögmege başladı. Dört ay kadar berren ve bahren Beyrut muhâsara olunub nihâyet zahîreden eser kalmamağla Cezzâr vire ile kal‘ayı teslîm itmege mecbûr olmağın bu bâbda o dahi Tâhir Ömer'i tavsît[7] iderek kendüye ve âdemlerine bir zarar irişdirilmemek şartıyla kal‘ayı Tâhir Ömer tarafından gelan âdeme ve o dahi Emîr Yûsuf'a teslîm (s.338) itdikden sonra Cezzâr âdemleriyle Akka'ya geldikde Tâhir Ömer kendüsine ziyâde ri‘âyet idüb ve hayvânât ve mevâşî virüb mu‘azzezen[8] Şâm'a îsâl eyledi. Lâkin Cezzâr Şâm'a vusûlünde Tâhir Ömer'in hayvânâtını zabt ile redd ve i‘âdeden istinkâf itmişdir. Ve Emûr Yûsuf Beyrut'a dâhil oldukda ahâlîyi altı yüz kîse akçeye tecrîm idüb ber-vech-i mukâvele donanma kumandanına teslîm eylemişdir.

1 Hafiyyen: Gizliden, gizlice, saklı olarak, aşikâr olmayarak.
2 Hıyânât: Hıyanetler, hâinlikler.
3 İ‘tizâr: Özür dileme.
4 Müte‘ahhid: Taâhhüt eden, bir işi üzerine alan.
5 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
6 Bilâd: Memleketler, şehirler, kasabalar.
7 Tavsît: Araya koma, konulma, aracılık ettirme, aracı bulma.
8 Mu‘azzez: İzzet ve şeref sahibi, hürmetle, saygı ile kabul olunan; kıymetli, değerli, azîz.

Tahir Ömer'le Emîr Yûsuf'un beyninde bir müddetden berü der-kâr olan adâvet[1] bu vechile mübeddel-i muhabbet olmuş ve bu hilâlde Tahir Ömer isti‘fâ-yı kusûr dâ‘iyyesine düşüb Şâm Vâlîsi Osmân Paşa dahi Saydâ eyâletinin bin kîse akçe bakâyâsını virdikden sonra her sene dörder yüz ellişer kîse mâl-ı maktû‘unı virmek şartıyla cürmini Devlet-i Aliyye'ye afv itdirecegini ta‘ahhüd itmiş ve hattâ bu esnâda Sultân Mustafâ Hazretleri'nin vefâtına mebnî etrâfa neşr olunan i‘lânât sırasında Şâm vâlîsi tarafından Emîr Yûsuf'a gönderilen tahrîrâtda Tahir Ömer'in Devlet-i Aliyye'ye arz-ı inkıyâd itdigi ve kendüsi dahi keyfiyyeti taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye inhâ ile avf itdirmegi ta‘ahhüd eyledigi münderic bulunmuşdur. Ve Tâhir Ömer dahi Dersa‘âdet'e irsâl eyledigi mektûbunda vekîl Osman Paşa'nın ol havâlîye ser‘asker nasb olundığı vakte dek miyânede bürûdet bâkî ve müstemirr olmuş ise de hâlâ mündefi‘ ve ber-taraf oldığı beyânıyla isti‘fâ-yı kusûra mübâredet eylemiş ve keyfiyyet ber-minvâl-i muharrer Osmân Paşa tarafından Dersa‘âdet'e inhâ ve iş‘âr olundukda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi inhâsı kabûl kılınmağla her taraf birleşerek aktâr-ı Şâmiyye'de hüsn-i vifâk husûliyle gâ’ile ber-taraf olmuş idi.

Lâkin bu mubabbet ve ittihâd çok sürmeyüb Osmân Paşa ile Emîr Yûsuf beyninde adâvet zuhûrına mebnî Osmân Paşa on beş bini mütecâviz asâkirle Şâm'dan hurûc idüb Bekâ‘a'da nasb-ı hıyâm itmekle tarafeynden muhârebeye kıyâm olundukda Emîr Yûsuf Benî Mütevel'in şeyhü'l-meşâyib olan Şeyh Nâsıf'dan isti‘âne eylemiş oldığına mebnî Şeyh Nâsıf derhâl asâkiriyle Bekâ‘a havâlîsine gelmiş oldığı havâdisi Osmân Paşa'ya vâsıl oldukda giceleyin Şâm'a firâr itmekle Dürzîler gelüb çadırları ve topları ahz ve gâret itmişlerdir. İşte bu sebebden Osmân Paşa'nın vezâreti ref‘le hıtta-i Şâm Azm-zâde Mehmed Paşa'ya ihâle buyurulmuşdur.

(s.339)

AHVÂL-İ IRÂK

Bağdâd şehri Hulefâ-yı Abbâsiyye'nin binâ-gerdesi ve pâyitaht-ı hükûmetleri olarak kadîmî menşe’-i şikâk ve nifâk olan diyâr-ı Irâk'm merkez-i idâresi bulundığı hâlde havza-i Hükûmet-i Devlet-i Aliyye'ye dâhil oldukdan sonra Kürdistân tarafı Bağdâd vâlîliğinin taht-ı nezâretinde bulunarak ümerâsının azl ve nasbları egerçi Bağdâd vâlîlerinin buyuruldısıyla olagelürdiyse de ocaklık olarak ma‘dûd hânedânlara münhasır olub husûsıyla Bâbân hânedânı ziyâde zor ve kuvvet ashâbından olmalarıyla Bâbân Sancağı'na mutasarrıf olduklarından başka ekseriyâ Kürdistân'ın sâ’ir taraflarında dahi nüfûz ve hükûmetleri cârî olarak gâh birbirleri aleyhine i‘mâl-i seyf ü sinân ve ba‘zan dahi Bağdâd vâlîlerine izhâr-ı isyân ve pek de başları sıkıya gelürse İrân tarafına atf-ı inân idegeldiklerinden bu havâlî fitne ve ihtilâlden hâlî olmaz. Ve bir tarafdan dahi tavâ’if-i Urbân tek durmayub aralık aralık isyân idegeldiklerinden Basra havâlîsi dahi dağdağa ve gâ’ileden rehâ[2] bulmaz idüginden ve makarr-ı Saltanat-ı Seniyye olan Dersa‘âdet'e ba‘îd bulundığmdan Bağdâd eyâletinin idâresinde öteden berü müşkilât görilürdi.

Fâtih-i Hemedân deyü meşhûr olan Hasan Paşa'nın oğlı Ahmed Paşa müddet-i

1 Adâvet: Husumet, düşmanlık. Kin. buğz. Garaz.
2 Rehâ: Kurtuluş, kurtulma. Halâs.

medîde burasının hüsn-i idâresine muvaffak olub bin yüz altmış târîhinde vefât eyledikde mütevâliyen[1] gönderilmiş olan vâlîler vüzerânın mütehayyiz ve müteşahhıslarından iken birisi idâreye muvaffak olamadığından o tarafda perveriş bulmuş ve Bağdâd'ın dâhil ve hâricine vukûf ve ma'lûmât kesb eylemiş olan zevâtdan birine ihâlesi lâzım gelmekle fi'l-asl Ahmed Paşa'nın kölelerinden olub müddet-i medîde ketbüdâlık hidmetinde bulunmuş ve ba'dehû dâmâdı olmuş olan mîr-i mîrândan Süleymân Paşa uhdesine (1163) senesinde rütbe-i vezâretle Bağdâd eyâleti tevcîh buyuruldukda bir çok köleler iştirâ ve anlara cündîlik ve silâhşörlük ta'lîm ve gerek dâ'iresi gediklerinden ve gerek sâ'ir mesâlih-i mühimmede anları istihdâm ile ol havâlîde bulunan hânedânların sedde-i bâb-ı nüfûz-ı hod-serânelerine kıyâm iderek gerek tavâ'if-i Urbân'a ve gerek ümerâ-yı Ekrâd'a göz açdırmayub hattâ gice yarılarında ılgar[2] ve şebîhûn[3] itmek mu'tâdı oldığından beyue'l-Urbân Ebû Leyle deyü ma'rûf olmuş idi. On iki sene kadar Bağdâd'ın zabt u rabtına muktedir ve muvaffak olmuş ise de memâlike ziyâde i'tibâr itmesiyle Bağdâd'da Kölemen Ocağı'nın zuhûrına bir kapu açmış oldı.

(**s.340**) Şöyle ki yetmiş beş senesinde vefât eyledigi haberi Dersa'âdet'e vâsıl olıcak derhâl Bağdâd eyâleti Rakka vâlîsi bulunan Sa'adeddîn Paşa'ya tevcîh olunmuş ise de müte'âkiben Bağdâd'dan arz ve mahzar gelüb Süleymân Paşa'nın Bağdâd'da teşahhus ve te'ayyün itmiş olan sâbık ve lâhik yedi aded kethüdâlarından birinin Bağdâd vâlîliğine ta'yîn buyurulması inhâ ve istid'â olunmuş olmasıyla içlerinden Alî Kethüdâ bi'l-intihâb uhdesine rütbe-i vezâretle Bağdâd eyâleti tevcîh kılınmış idi. O dahi degerli ve memdûhü's-sıfât bir zât olarak bir müddet hüsn-i idâre-i eyâlete muvaffak olmuş ise de hased ve rekâbet dâ'iyyesiyle dîger kethüdâlar Bağdâd yamaklarını ve ba'zı bî-mağrâzânı Alî Paşa aleyhine tahrîke mübâderet ve o dahi mâddeyi hiss idicek eşkıyânın te'dîbine müsâra'at itmekle kethüdâlar âteş-i fitneyi iş'âl ve içlerinden Ömer Kethüdâ'nın başına ictimâ' birle nihâyet (177) senesinde Alî Paşa'yı katl ve i'dâm ve gûyâ Alî Paşa fi'l-asl Kızılbaş oldığından Bağdâd'ı Acem'e virecek idi Dersa'âdet'e tahrîre ibtidâr olunsa şâyed ki te'hîr-i maslahata sebeb olur mülâhazasına mebnî hemân katl ile gâ'ilesi def' olundı ve Ömer Kethüdâ dahi âkil ve reşîd ve idâre-i memlekete kâdirdir deyü Devlet-i Aliyye'ye inhâ ve i'lâm itmeleriyle îcâb-ı vakt ü hâl üzre zarûrî istid'âlarına muvafakat olunarak Ömer Kethüdâ uhdesine rütbe-i vezâretle Bağdâd eyâleti tevcîh olunub işte bu vechile kethüdâların nâ'il-i merâm olmaları anları bir Kölemen Ocağı şekline koymağla artık ümerâ-yı Mısriyye'ye taklîd iderek istediklerini icrâya kalkışdıklarına mebnî bundan sonra Bağdâd'da dahi memâlik gâ'ileleri zuhûra başlamışdır. Vâlîler dahi anların mütehayyizlerini kendüye dâmâd ve kethüdâ iderek zimâm-ı umûr-ı memleketi anlara teslîm idegeldiklerinden refte refte Bağdâd'ın hal ve akd-i umûrı anların eline geçmişdir.

İşte Ömer Paşa bu vechile Bağdâd Vâlîligi'ne nâ'il olub ancak hadd-i zâtında bahâdır ve zabt u rabta kâdir bir zât oldığından ve ibtidâları tarîk-i isyâna sülûk iden ba'zı aşâ'iri te'dîb ve terhîb eylediginden herkes şiddet ve savletinden hirâsân[4] ve lerzân olarak ekser

1 Mütevâliyen: Üst üste, aralık vermeden, peş peşe.
2 Ilgar: Ansızın yapılan hücum, akın, baskın.
3 Şebîhûn: Gece baskını, şebhun.
4 Hirâsân: Korkak, ürkek.

eyyâmı âsâyiş üzre mürûr eylemiş olub hattâ seksan iki senesi seferinde her tarafın âsâyişi münselib olmuş iken Bağdâd'da bir gûne râhatsızlık hiss olunmayub sahîhan dârü's-selâm[1] dinmege şâyân idi.

Lâkin seksan altı senesinde zuhûr[a] gelan tâ'ûn[2] ile hâli dîger-gûn olub şöyle ki müddet-i kalîle zarfında nüfûs-ı kesîre diyâr-ı âhirete gitmiş ve pek çok kimseler bunun dehşetinden âhar diyâra firâr ve rıhlet itmiş olmasıyla nice hâneler kapanub nice hânümânlar sönmüş ve şehr-i şîrîn Bağdâd bir harâbe-zâra dönmüş idi.

(**s.341**) Altı ay sonra bu âteş-i belâ bilâ-müntafî ve munkatı' ve halkın havf ve haşyeti zâ'il ve mündefi' olarak herkes yerlü yerine avdet ve Bağdâd fi'l-cümle kesb-i sûret-i imâret eylediyse de eski hâline gelmek vakte muhtâc oldukdan başka iş başında bulunan yarar ve müdâhil ve mehâric-i memleketi bilür mücerrebü'l-etvâr kimseler kalmadığından Ömer Paşa Urbân ve Ekrâd'dan bir tâmm nâdânı[3] istihdâma mecbûr olmağla işler nâ-ehil ellerine geçerek memleket bir vechile sâmân ve intizâm kesb idemeyüb mesâlih-i mühimme yüzi üstine kalmak lâzım gelmegin müterakkib-i fırsat olan Urbân ve aşâ'ir taraf taraf baş kaldırmağa başlamışlar idi.

Bu hilâlde Bâbân ümerâsı beyninde rû-nümâ olan mücâdelelerden dolayı Kürdistân ciheti dahi bâl-i iğtişâş ve ihtilâlde idi.

Ahvâl-i İrân-ı Zemîn

Bâlâda beyân olundığı vechile Nâdir Şâh bir müddet cihân-gîrlikle atub tutdukdan sonra katl olunmağla hanlardan ba'zıları yerine şâh oldılar ise de birisi baş idemeyüb çünki Nâdir Şâh askerîden oldığı hâlde cihân-gîrlikle hurûc idüb de Şâh-ı İrân olması bütün Acem hanlarını bu sevdâ-yı hâme düşürmüş oldığından her biri dâ'iyye-i istiklâle düşüb kimisi şâhlık hevesiyle ve kimisi Safaviyye'den veyâhûd Nâdiriyye'den bir şeh-zâdeyi İrân tahtına iclâs itmek iddi'âsıyla memâlik-i İrân'da taraf taraf fitne ve ihtilâller çıkardılar.

Fakat içlerinde Zend Kerîm Han adl ve sehâvet yolını tutub İrân halkını celb ile cem'iyyetini teksîr ve sâ'irlerine galebe iderek memâlik-i İrân'dan Fars ve Irâk-ı Acem kıt'alarını ve Horasân diyârının ekser mahallerini teshîr[4] itdi. Ve egerçi Âzerbaycân kıt'ası müstakill hanlar elinde ise de anlar dahi Kerîm Han'a sûret-i inkıyâd gösterüb hedâyâ ve irsâlât ile hidmet iderler idi.

Bu sûretle Kerîm Han memâlik-i İrân'da bi'l-istiklâl hükümrân oldı. Ancak şâhlık iddi'âsı itmeyüb râh ve resm mezheb-i İmâmiyye'ye ri'âyet iderek kendüye şâh vekîli deyü nâm virdi.

Çünki rivâyet olundığına göre Şîrâz havâlîsinde mutavattın[5] konar göçer Ekrâd'dan

1 Dârü's-selâm: Barış, esenlik, huzur ve adalet yurdu. Bağdat'ın eski adı.
2 Tâ'ûn: Vebâ denen dehşetli bir bulaşıcı hastalık. Bu hastalıkta lenf bezlerinde hâsıl olan yumruların herbiri.
3 Nâdân: Bilmez, nobran, kaba, terbiyesi kıt.
4 Teshîr: Zaptetme, hâkim olma, zorla ele geçirme.
5 Mutavattın: Bir yeri vatan edinmiş, yurt tutmuş, yurtlanmış.

olarak gulât-ı Şî'a'dan Gurâbiyye mezhebine sâlik Zendiyye aşîretinden kırk târîhlerinde Nâdir Şâh'ın kerhen[1] aldığı neferlerden dahi işbu Kerîm Han olmağla bir müddet Nâdir Şâh'a ve sonra dahi Nâdir Şâh'ın birâder-zâdesi olan Âdil Şâh'a ve sâ'irlerine (s.342) askerlik iderek onbaşılık ve mu'ahharen binbaşılık rütbesini ihrâz itdikden sonra altmış beş târîhlerinde Acem'in ihtilâlâtını fırsat ittihâzıyla kendü kendüye hanlık pâyesi virerek ve sâ'irine galebe iderek tahmînen yetmiş üç hilâlinde ol taraflarda merci'-i küll olub bi'l-istiklâl hükümrân-ı İrân olmuş idi. Lâkin kendinin asâleti olmayub İrânlu ise böyle ferr ve mâyenin şâhlığından memnûn olamayacakları cihetle şâhlık iddi'â itse encâm-ı kârı sâ'ir şâhlık iddi'â idüb de başa çıkaramayanlar gibi fenâ olacak mülâhaza itdiginden ve Nâdir Şâh bu kadar kuvvet ve kudret kesb itmiş iken âkibeti fenâya müncer[2] oldığı kendüye bir büyük ibret oldığından şâhlık unvânından ferâgat iderek İrân vekîli nâmıyla kesb-i istiklâl itdiginden sonra Şîrâz'ı makarr-ı hükûmet ittihâz idüb İrân'da ashâb-ı ta'ayyün olan hanların evlâd ve akâribinden mu'teber ve mu'tenâ[3] kefîller alarak kendülerine mansıb ve eyâlet tevcîh idegeldiginden hükûmetine kuvvet ve istihkâm virmiş ve bu sûretle gerek kendüsi ve gerek ahlâfı kırk seneyi mütecâviz İrân'da hükûmet eylemişdir ki bunlara Zendiyye dinilür.

Lûr ve Bahtiyârî ve Gürân ve Lik ve Kürd tâ'ifelerinin cümlesi bir asıldan müteşa'ub oldukları hâlde her biri müte'addid aşîretlere münkasım olmuşlardır. Bunlar İrân'ın kadîm yerlüleri oldukları hâlde vekâyi'-i cesîme-i kadîme îcâb ve ilcâsıyla[4] dağlara çerilerek Şîrâz ülkâsında vâki' Hürmüz diyârından tâ Malatya ve Mar'aş civârına dek yayılmışlar. Ve kendülerini cehâlet ve bedeviyyet istîlâ itmekden nâşî asıl ve neseblerini ferâmûş eylemişler ise de ba'zı usûl ve âdât-ı kadîmede ittihâz ve ittifâkları kendülerine bir kavm olduklarını hiss itdirmekle tâbi'î yek-dîgerin gayretini güderler.

İşte Kerîm Han'ın kabîlesi olan Zend aşîreti dahi bu kabî'il-i Ekrâd'dan bir şu'be olarak Kerîm Han kabaca bir Kürd kocası oldığı hâlde Nâdir Şâh'ın zevâl-i devletiyle İrân'ın herc ü merc oldığı esnâda câlis-i taht-ı İrân olmasına kendüsi müte'accib ve mütehayyir iken iş bilür bir kimesne oldığından memâlik-i İrân'da kesb-i istiklâl idüb tavâ'if-i merkûme ise ittihâd-ı kavmiyyet gayreti güderek ve içlerinden böyle hükümdâr zuhûr itmesiyle hissedâr-ı fahr ve mübâhât[5] olarak kâffesi Kerîm Han tarafına mâ'il ve müncezib olduklarından Memâlik-i Mahrûse muzâfâtından olan Kürdistân'ın emr-i muhâfazası kuvve-i cesîmeye mevkûf kalub buna nezâret idecek Bağdâd'ın idâresi ise ber-vech-i bâlâ muhtell ve müşevveş olıcak ol havâlî bir hâl-i muhâtaraya dûçâr olmuş idi.

Kerîm Han'ın İrân hükümdârlığı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi tasdîk olunmuş idi.

(s.343) Hattâ şehr-i yâr-ı zamân-ı Abdülhamîd Han Hazretleri'nin ibtidâ-yı cülûslarında kendüsine nâme-res irsâliyle cülûs-ı hümâyûn beşâretimi[6] hâvî nâme-i hümâyûn gönderilmiş idi. Ve Acem'in ihtilâlâtı hasebiyle hanân-ı İrân birbiriyle uğraşdıkları esnâda ahâlî-i İrân bî-zâr olub Âzerbaycân ahâlîsi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den taleb-i himâye iderek İrân'ın ba'zı

1 Kerhen: İğrenerek, istemeyerek, hoşlanmayarak, zorla; zoraki.
2 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.
3 Mu'tenâ: İtinalı, özenilmiş, özenle yapılmış, seçkin.
4 İlcâ: Mecbur etme, zorlama, zorunda bırakma.
5 Mübâhât: Övünme.
6 Beşâret: Müjde, muştu.

mahallerinin zabtına bi'd-defe'ât teşvîk ve tergîb olunmuş ve ol vakit ednâ himmetle İrân'ın pek çok mahalleri zamîme-i Memâlik-i Mahrûse kılınabilür iken Nâdir Şâh zamânında İrânlular ile yapılan ahidnâmeye ri'âyet olunarak hilâfına hareketden ihtirâz[1] olundığından ve Memâlik-i Mahrûse'nin vüs'ati kâfî göründiğinden memâlik-i İrân'a ta'arruz olunmamış ve ser-hadd-nişîn olan vüzerâ ve ümerâya dahi ahdin hilâfı ve hukûk-ı hem-civârîye münâfî hareketde bulunmamaları tenbîh olunmuş idi. Binâ'en alâ-zâlik Kerîm Han dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den emîn idi. Lâkin sonraları Kürdistân işlerinden dolayı devleteyn beynine bürûdet girmişdir.

Bâbân Ocaklığı

Püjder kazâsında Fakîh Ahmed nâmında birisi esâs olarak Bâbân Ocaklığı'nı meydâna çıkarmış ve oğlı Mâvdû Şehrpâzâr ve daha sâ'ir ol havâlî kazâlarını zabt eylemiş olub anın oğlı Süleymân Beg'e (1080) târîhinde Karaçolan sancağı nâmıyla ol yerlerin hükûmeti virilmiş idi. İşbu Süleymân Beg Ordu-yı Hümâyûn ile berâber avdetinde bu tarafa gelüb Edirne'de vefât itmekle mutasarrıf oldığı mahallerin birazı oğlı Bekir Beg'de ve bâkîsi eski mutasarrıfları olan Zengene aşîretinde kalub bir müddet sonra İrân seferi esnâsında Erdelan ya'nî ve Sine ve Soğukbulak arâzîsi inzimâmıyla[2] Karaçolan sancağı Süleymân Beg'in dîger oğlı Hânek Paşa'ya virilmiş ve andan sonra birâderi Hâlid Paşa ve anın oğlı Süleymân Paşa hükûmete geçüb bunun vaktinde Köy ve Harîr sancağı dahi Karaçolan'a ilhâk olunmuş idi. Ve bu ikisinin zamânlarında Nâdir Şâh ol tarafda feyz buldukca Hâlid Paşa'nın birâder-zâdelerinden Selîm Beg nâmında biri İrâniyân tarafından ol havâlîye taslît[3] olunmuş ise de sancağın mutasarrıfları sırasında sayılamaz ve İrânlu zoruyla daha birkaç kişi licâm-ı idâreye el uzatmak istemiş ise de anların hükûmetleri târîhce hiç tasdîk idilmezler. Süleymân Paşa'dan sonra mutasarrıflık birâderleri olan Mehmed ve Ahmed ve Mahmûd paşalar beynlerinde deverân[4] idüb her biri bi'l-münâvebe sancağa mutasarrıf olmuşlardır.

(s.344) İşbu Bâbân hânedânından mutasarrıflığa mülâzım bulunanlar ekseriyâ kendülerine tarafdâr peydâ itmek içün Bağdâd'da ikâmet idüb ba'zan dahi içlerinden ba'zısı li-maslahatin mutasarrıfa karşu celb ve te'lîf oluna geldiginden dâ'imâ Bağdâd'da bu hânedâna mahsûs bir konak bulunurdı. Ve bu hânedândan her kangısı mutasarrıf olsa yerine mülâzım bulunan be-her hâl ana rakîb olarak biri Devlet-i Aliyye'ye mahlas geçinürse taraf-ı âhar İrâniyân'a meyyâl[5] ola gelmişdir.

Bu sûretle Ahmed ve Mahmûd paşalar bi'l-ittihâd Bağdâd vâlîsine münkâd olub büyük birâderleri olan Mehmed Paşa ise İrâniyân'a istinâd eylediginden beynlerinde hâdis olan ceng ü cidâl birçok gâ'ilelere ve nihâyet cild-i âtîde beyân olunacağı üzre İrân seferine bâdî[6] olmuşdur.

1 İhtirâz: Sakınma, çekinme.
2 İnzimam: Zam olunma, katılma.
3 Taslît: Musallat etmek. Birini başka birine belâ etmek. Sataştırmak.
4 Deverân: Dönüp dolaşma, dolanma.
5 Meyyâl: Çok meyleden, eğilen, çok istekli, düşkün.
6 Bâdî: Sebep, mucip. Sebeb olan. İlk, başlangıç.

Ba'dehû Mehmed Paşa Bağdâd'a ve Ahmed Paşa bi'l-aks İrân'a mâ'il olub bundan dahi mice gâ'ileler zuhûr iderek nihâyet Bâbân Mutasarrıflığı Mahmûd Paşa'da karâr kılmış ve bin yüz doksan yedi senesine kadar Mahmûd Paşa mutasarrıflıkda kalmışdır.

Andan sonra Abmed Paşa'nın oğulları İbrâhîm Paşa ve Hâlid Paşa ve sonra Mahmûd Paşa'nın oğulları Osmân Paşa ve Abdurrahmân Paşa ve onlardan sonra İbrâhîm Paşa'nın oğlı Süleymân Paşa ve Hâlid Paşa'mn oğlı Mehmed Paşa sırasıyla sancağa mutasarrıf olmuşlardır.

Bâbân ümerâsının beynlerindeki rekâbet ve keşâ-keşden[1] dâ'imâ İrânlu istifâde ide gelüb Bağdâd vilâyeti gavâ'ilden hâlî kalmamış ve nihâyet bu ocak ilgâ ile Bâbân ümerâsı müteferrik olmuşlardır. Zamânımızda isimleri mesmû' ve ma'lûm olan Süleymân Paşa ve Mahmûd Paşa ve Azîz Beg mûmâ-ileyh Abdurrahmân Paşa'nın oğullarıdır. Ve Süleymân Paşa'nın oğulları olan Ahmed Paşa ve Abdullâh Paşa ve Kâdir Beg el-ân ber-hayâtdırlar.

Bu sancağın merkezi Karaçolan iken mu'ahharen mûmâ-ileyh İbrâhîm Paşa'nın müceddeden te'sîs ve inşâ itdigi Süleymâniyye kasabası merkez-i livâ olmuşdur. Tafsîli cild-i sâlisde gelecekdir.

HÂTİME

(1188) senesinde Devlet-i Aliyye'nin fihrist-i ahvâli ve düvel-i sâ'ire ile olan münâsebâtı fusûl-ı sâbıkada beyân olunan minvâl üzre olub andan sonra zuhûra gelan vekâyi'-i Devlet-i Aliyye bi-mennihî Te'âlâ bundan sonraki cildlerde beyân olunacakdır.

(s.345)

Derûn-ı Kitâbda Mev'ûd Olan Suver-i Evrâk

(1)

(Vâsıf Efendi Tarafından Cem' Eyledigi Vekâyi' Cerîdelerinin Takdîmine Dâ'ir Tahrîr ve Takdîm Olunan Takrîrlerin Sûretleri)

Ma'rûz-ı kullarıdır ki

İki yüz sekiz senesi evâhirinden on üç senesi Ramazân'ına gelince mukaddemâ Nûri Beg'in altı cildde yazdığı vekâyi' mevzû'-ı fenn-i târîh üzre müceddeden kaleme alınub münâsebet geldikce fevâ'id-i mülkiyye derc ve hikmet-i ameliyye kîsesinden nakd-i bidâ'a harc olunub me'mûriyyet-i çâkerânemden bu güne gelince mir'ât-ı kâ'mâtda suret-nümâ-yı hudûs olan vekâyi'-i dîvâniyye ve havâdis-i yevmiyye zamm ve ilhâk olunub cülûs-ı hümâyûn-ı meyâmin-makrûn-ı hümâyûndan ilâ-yevminâ hâzâ şirâze-i bend-i zuhûr olan vakâyi'in cümlesi kalem-i âcizânemle ârâyiş-levha-i sütûr ve bu abd-i kemtere bâ'is-i fahr-ı nâ-mahsûr olub zikr olunan eczâ-yı cedîde mukaddemâ nakş-ı harîr-i tahrîr eyledigim cild-i evvele sânî olmak üzre tezhîb ve teclîd ve atîk vakâyi'in iki cildi mukaddemâ arz olunmuş olmağla bâkî dört cild ile huzûr-ı mekârim-mahsûr-ı hazret-i şehin-şâhîye ref' olunmak içün takdîm-i pîş-gâh-ı âsafâneleri kılındı. Çâker-i kadîmleri fenn-i inşâ ve te'lîf lafz ve ma'nâda

1 Keşâ-keş: Münâkaşa, çekişme.

râcil ve belki â'yî min Bâkıl olub sebk-i kelâm ve ifâde-i merâmda min-gayri ihtiyâr vâki' olan kusûrum dâmen-i afv ile mestûr ve âsâr-ı âcizânem ayn-ı rızâ ile manzûr buyurulmak bâbında emr ü fermân men lehü'l-lutf ve'l-ihsân hazretlerinindir.

Takrîr-i Dîger

Bin iki yüz on beş senesi Muharrem'inden on altı senesi Saferü'l-hayrı gâyetime dek Devlet-i Aliyye-i Ebediyyü'l-istimrârda vâki' olan havâdis ve ahvâl kalem-i abd-i ke'îbü'l-bâl ile tafsîl ve icmâl olunub ka'betü'l-ikbâl erbâb-ı âmâl olan huzûr-ı mevâhib-mahsûr-ı hazret-i şehin-şâhîye arz ve takdîm olunmak içün merfû'-ı pîş-gâh-ı me'âlî-ittisâlleri kılındı şimdiye dek hakk-ı âcizânemde cilve-ger-i mücellâ-yı zuhûr olan inâyet-i bî-gâyet-i evliyâ-yı mi'amâ isti'tâf-ı mürüvvet ve ihsâna yüz koyub çâker-i kemterânelerin **(s.346)** müstağrak-ı lücce-i edeb ve hayâ itdigi bedîhiyâtdan eclâ ise dahi mekârim ve eltâf-ı evliyâ-yı ni'amâdan izhâr-ı sûret-i gınâ resm-i ubûdiyyetden hâric bir ma'nâ olub ale'l-husûs ber-muktezâ-i takdîr-i sübhânî duçâr olduğum kazâ-i nâgehânî her hâlde bu bende-i nâtevânı müstehak-ı re'fet ve şefkat-i husrevânî idüp hâne-ber-duşluk mezelletinden rehyâb olmak olmak içün evlâd ü iyâl setr olunacak kadar bir mahall binâsına müdârâ be-her sâl eczâ-yı vakâyi' arzmda mîrî tarafından ihsân olunan atiyye-i hümâyûna bir mikdâr zamm ve ilâve olunmak re'y-i zerîn-i isâbet-karîn-i âsafânelerine muvâfık gelür ise emr ü fermân.

Takrîr-i Dîger

Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrârda surûf ve rûzgâr ile ser-zede-i zuhûr olan havâdisât-ı yevmiyye ve rüsûm-ı dîvâniyye kalem-i şikeste-rakam-ı fakîr ile nakş-ı harîr-i tahrîr kılınub senede bir kerre arz-ı huzûr-ı lâmi'u'n-nûr-ı hidîvâne kılınur idi on altı senesi Safer'inden on yedi senesi Safer'ine gelince bir sene zarfında meşîme-i âlemden tevellüd iden keyfiyyât ile kemâl-i dikkat ve taharrî ile cem' ve tanzîm ve bu def'a atabe-i gerdûn-mertebe-i şâhâneye ref' olunmak içün pîş-gâh-ı âsafânelerine takdîm olundı. Sâbıkı üzre eczâ-yı mezkûrenin arzına irâde-i müşîrâneleri ta'alluk eyler ise emr ü fermân.

Menkıbet-i Zîb-i Şeh-i Cem-mesned * Kemterîn-i bende-i Vâsıf Ahmed

Numara

(2)

Emîr Teymûr-i Gürkan zeyyede umrehu

Sad hezâr selâm ve ârzûmendî ez în muhibb-i hod (Melik Re di Fransa) (1) kabûl fermâyed bâ cihân-i ârzûmendi-yi bisyâr ba'd ez-teblîğ-i ed'ıye be-râ'y-i âlî-yi ân emîr-i kebîr râ numûde mî şeved ki Ferri Fransiskos-i ta'lîm-deh bedîn taraf resîd ve mekâtîb-i melikân râ âverd ve nîk-nâmî ve azamet ve bozorgvâri-yi ân emîr-i kebîr râarze kerd azîm şâdmân şodîm ve nîz takrîr **(s.347)** kerd ki bâ leşker-i enbûh revân şod be-yârî-yi bârî teâlâ duşmenân-i mâ râ ve ve şomâ râ kahr u zebûn kerd min ba'd (Ferri Covan[ni] Marhisya

Sultâniye) be-hıdmet firistâde şod vey be-hıdmet takrîr konedher çi vâki' şod eknûn tevakku' ez ân emîr-i kebîr dârîm ki dâimen mekâtîb-i humâyûn firistâde şeved ve selâmetî-yi ân emîr-i kebîr bâz numâyed tâ tesellî-yi hâtir hâsil âyed dîge mî bâyed ki bâzergânân-i şomâ râ bedîn taraf firistâde şeved ki înçunân ki îşân râ muazzez ve mukerrem sâzîm nîz bâzergânân-i mâ bedân taraf rucû' sâzend îşân râ nîz muazzez ve mukerrem sâzend ve berâyi-şân kesî zûr ve ziyâdetî nekoned zîrâ dunyâ be-bâzergânân âbâdân est ziyâde çi ibrâz numâyîm devlet bâd der kâmrânî bisyâr sâl ve's-selâm tahrîren fî gurreti muharremi'l-mukerrem senetu hamse ve semânemie el-hicriyye

Mektûb-ı Mezkûr'un Sûret-i Tercemesi

Emîr-i Kebîr Timur Gürkân zîde ömrühû

Bu muhibbinin yüz bin selâm ve hayr-hâhlığı ve dünyâlar kadar çok hulûsunı Fransa kralı kabûl buyursun ed'iyye teblîğinden sonra siz emîr-i kebîrin re'y-i âlîlerine arz olunur ki Ferri Fransiskos nâm vâ'iz râhib tarafımıza geldi ve mülûk-ı mektûbları getürdi ve siz emîr-i kebîrin eyü adını ve azamet-i şânını bize bildirdi çok mesrûr olduk şu dahi beyân olunur ki leşker-i enbûh ile gidüb yâverî-i Bârî-i Te'âlâ ile bizim ve sizin düşmanlarımızı muzmahil eyledim bundan sonra Sultâniyye Şehri'nin murahhasası Ferri Covanni huzûrunuza gönderdim her ne ki vâki' olduysa arz ve takdîr ider şimdi siz emîr-i kebîrden ricâ ederim ki dâ'imâ nâme-i hümâyûnlarınız irsâl kılınub bize haber-i selâmet ve âfiyetiniz i'lâm oluna tâ ki hâtır âsûteligi husûle gele ve şu dahi lâzımdır ki sizin bâzergânlarınız bizim tarafımıza gönderilüb nasıl ki anları mu'azzez ve mükerrem tutar isek bizim bâzergânlarımız dahi ol tarafa ideler ve anları da mu'azzez ve mutayyeb eyleyesiz üzerlerine kimesnenin zecr ve ta'addîsi olmaya zîrâ dünyâ bâzergânlarla âbâdân olur bâkî ne diyelim nice seneler devlet ve kâmurânîde olasız ve's-selâm.

(s.348)

(3)

Sultân Süleymân Tarafından Fransa Kralı Françesko'ya İrsâl Buyurulmuş Olan Nâme-i Hümâyûn Sûreti

Hüve'l-aliyyü'l-ganiyyü'l-mu'tiyyü'l-mu'în

Hazret-i izzet cellet kudretuhû ve allet kelimetuhûnun inâyeti ve mühr-i sipihr-i nübüvvet ahter-i burc-ı fütüvvet-pîşvâ-yı zümre-i enbiyâ muktedâ-yı fırka-i asfiyâ Muhammed Mustafâ'nın sallallâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem mu'cizât-ı kesîretü'l-berekâtı ve dört yârının ki Ebû Bekir ve Ömer ve Osmân ve Alî'dir rıdvânullâhi Te'âlâ aleyhim ecma'în anların ve cemî'-i evliyâullâhın ervâh-ı mukaddeseleri murâfakati ile ben ki sultân-ı selâtîn ve burhânü'l-havâkîn-i tâc-bahş-ı hüsrevân-ı rû-yi zemîn zıllullâhi fi'l-arzîn Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rûmili'nin ve Anadolı'nın ve Karaman'ın ve Rûm'un ve vilâyet-i Zü'l-kadriyye'nin ve Diyârbekir'in ve Kürdistân'ın ve Âzerbaycân'ın ve Acem'in ve Şâm'ın ve

Haleb'in ve Mısır'ın ve Mekke'nin ve Medîne'nin ve Kudüs'ün ve külliyyen diyâr-ı Arab'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki âbâ-yı kirâm ve ecdâd-ı izâmım enârallâhu berâhînehüm kuvvet-i kâhireleriyle feth eyledikleri ve Cenâb-ı celâlet-me'âbım dahi tîğ-i âteş-bâr ve şimşîr-i zafer-nigârım ile feth eyledügim nice diyârın sultânı ve pâdişâhı Sultân Bâyezîd Han oğlı Sultân Selîm Han oğlı Sultân Süleymân Han'ım sen ki Françe Vilâyeti'nin kralı Françeskosun dergâh-ı selâtîn-penâhıma yarar âdemin Frankipan ile mektûb gönderüb ve ba'zı ağız haberi dahi ısmarlayub memleketinize düşman müstevlî olub el-ân habsde idüginizi i'lâm idüb halâsınız husûsunda bu cânibden inâyet meded istid'â eylemişsiz her ne ki dimiş iseniz benüm pâye-i serîr-i âlem-masîrime arz olunub alâ-sebîli't-tafsîl ilm-i şerîfim muhît olub tamâm ma'lûm oldı imdî pâdişâhlar sınmak ve habs olunmak aceb degildir. Gönlünüzi hoş tutub âzurde-hâtır olmayasız öyle olsa bizim âbâ-yı kirâm ve ecdâd-ı izâmımız nevverallâhu merâkidehum dâ'imâ def'-i düşman ve feth-i memâlik içün seferden hâlî olmayub biz dahi anların tarîkine sâlik olub her zamânda memleketler ve sa'b ve hasîn kal'alar feth eyleyüb gice ve gündüz atımız egerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmışdır. Hakk Sübhânehu ve Te'âlâ hayırlar müyesser eyleyüb meşiyyet-i ve irâdeti neye müte'allik olmuş ise vücûda gele bâkî ahvâl ve ahbâr ne ise mezkûr âdeminizden istintâk olunub ma'lûmunuz ola şöyle bilesiz tahrîren fî-evâ'ili şehr-i âhirü'r-rebî'ayn li-sene isneteyn ve selâsîn ve tis'a mi'e.

Be-makâm-ı Dâru's-Saltanati'l-Aliyye

Kostantiniyyeti'l-mahmiyyeti'l-mahrûse

(s.349)

(4)

Sultân Süleymân Asrında İbrâhîm Paşa Tarafından Dîvân-ı Âlîde Fransa İlçisine Îrâd Olunan Nutk-ı Resmîdir

İşbu dîvân-ı âlîde her gün vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ile müctemi' oldığımızın hikmeti şevketlü kudretlü pâdişâh-ı âlem-penâh efendimizin taraf-ı şâhânelerinden me'mûren mahsûs umûr-ı mu'azzama-i mülkiyyelerini müzâkere ve müşâvere itmek kaziyyesine mebnîdir. Herkes dîvân-ı âlîye şeref-yâb-ı kudûm ve duhûl oldukca ağrâz ve ilel-i mahsûsasını terk birle zihn ve hâtırına tebâdür iden hülâsa-i fikr ve tedbîrini şurût-ı serbestiyyet ve hakk-ı gûyîye ri'âyet iderek beyân ve ifâde ideriz. Bu def'a sıdk ve hakkın enîs ve hakîkî ve karîn-i sahîhi olan serbesiyyet ile cenâbınıza her ne ifâde idersek muğberu'l-hâtır olmayacagınızı me'mûl ideriz. Metbû'unuz olan Fransa Kralı Saltanat-ı Seniyye ile akd-i ittifâk ideliden berü Fransa Milleti hakkında der-kâr olan hüsn-i teveccüh-i şâhânenin iktizâsından nâşî â'dânızın mazarrat ve zevâlini iltizâm ve bünyân-ı devletinizi takviyye ve istihkâm zımnında kuvvet-i kâhire-i Saltanat-ı Seniyye'ye menût ve mütevakkıf olan cemî'-i esbâb ve vesâ'il-i himem-kârî bî-dirîğ ve me'mûl ve mütemennânız olan mesâ'î-i cemîle mebzûl ve mes'ûlâtınız tevsî' buyurulmakda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kat'an tecvîz-i kusûr olunmamış iken Fransa tarafından zuhûr iden müdde'â tarîk-i hakk ve insâfdan ba'îd ve ırz ve nâmûsa dahi münâfî ve âyin-i dostî ve ittihâdın feshini mûcib olur etvâr-ı küstâhânenize nazaran belki merâsim-i hayâ ve edebe dahi muhill oldığını bizden gayrı sizi sevmeyen

ağyâr diyebilür. Müttefik olan iki devlet hulûs-ı taviyyet ve sıdk-ı niyyet ile tarafeyne râci‘ olan mehâlik ve mazârra ve meşâkk ve masârife müşârik olarak ittifâkın bekâsına sa‘y itmek gerekdir. Ve illâ mukâbele-i bi'l-misl kâ‘idesine ri‘âyet ve i‘ânetde bir tarafdan kusûr olunur ise ittifâk tabî‘atıyla mülgâ ve münfesih olur. Siz Frausalu dostlarımız ise Devlet-i Aliyye bir tehlike ve ıztırâba dûçâr oldukca dâ’imâ tegâfül ve tesâmüh ve milletiniz bir ceng ve muhâtaraya giriftâr olur ise izhâr-ı kemâl-i teyakkuz ve taleb-i i‘ânetde ta‘cîl ve ibrâm iderek vakiten mine'l-evkât mu‘âvenet-i lâyıka ile Devlet-i Aliyye'ye meded-res olmayub hemân sâde va‘dler ve bî-fâ’ide sefâretler ile dostluk izhâr idegelürsiz. Almanya İmparatorı ve İspanya Kralı olan Karlos Devlet-i Aliyye aleyhine memâlik-i garbiyyenin (**s.350**) bi'l-cümle asâkirini Avusturya ve Macaristân'a celb ve cem‘ ve Cezîre-i Mora bilâdı üzerine ve Tunus muhâsarasına sevk ve taslît itmiş iken müşterek olan düşmanımızın işgâline müte‘allik kangı eser-i muhabbet ve i‘ânetiniz zuhûr itdi. Egerçi dosluğa münâfi bu gûne vukû‘-yâfte olan kusûr ve müsâmahanızdan sarf-ı enzâr mürüvvet iderek afv ile mu‘âmele itmek mültezimimiz olub ancak ol eyyâmda muzâyaka ve ıztırâb-ı hâlimize rikkat ve şefkat itmemeniz ve düşmanın ol hengâmda izhâr eyledigi hakâret ve ihânetden aslâ müte’essir olmamanız şöyle dursun düşmanımıza tebrîk yollu arz-ı hulûs dahi itdiginize nice tahammül idebilürüz. İtalya'ya geçmek ve size i‘ânet ve hidmet itmek me’mûriyyetiyle ser‘askerimiz Avlonya'ya dek kat‘-ı mesâfe ve sevk-i asâkir-i İslâmiyye itmiş iken İtalya sevâhilinde asâkirimize mu‘în olacak tarafdârlardan ve tefâhurâne va‘d ve haber virdiginiz dostlardan hiçbirisi görünmedi ve tarafınızdan dahi yek-demde bi'l-ittifâk İtalya'ya li-ecli'l-işgâl ta‘yîn-i asker itmek muktezâ-yı şurût-ı dostîden iken sizlerden bir hareket rû-nümâ olmayub şöyle ki bizler her ne kadar mukaddemâ ve mu’ahharen re’y ve tedbîrinizden ve i‘ânet ve himmetinizden müstağnî olduk ise de sizler ne bize ve ne kendinize yarayacak tavırda bulunub dâ’imâ eyülük ve dostluk itmek fırsatını fevt idegeldiniz.

Venedik Cumhûrı Saltanat-ı Seniyye'nin gerek kuvvet-i kâhiresini ve gerek şi‘âr-ı vefâdârı ve hulûsını geregi gibi bi'l-fi’l tecrübe idüb sizler düşman-ı müşterekimiz ile akd-i mütâreke ve Memâlik-i Mahrûse hakkında muzmir olan sû-i kasdını bilâ-rü’yet tervîc ider iken bizler yine bi'z-zât âharın tavassut ve i‘ânesi hulûl itmeksizin düşmanımızdan ahz-ı intikâm eyledik tarafınızdan bir imdâd zuhûr itmeksizin bizler â‘dâmızın savletini def‘e muvaffak ve Hayreddîn Paşa'nın himmetiyle düşmanın kuvvet-i bahriyyesini târ u mâr ve İspanya korsanlarını mahv ve izâle ve memâlikimizi ba‘de'l-istihlâs müceddeden memâlik-i müte‘addide dahi feth ve tesbîre dest-res olduk ma‘lûmunuz olsun ki bu fütûhâtda sizin medhal ve himmetiniz olmamak hasebiyle size arz-ı minnet ve teşekkür itmeyiz. Ma‘a-mâfîh devleteyn beyninde merbût olan dostluğa hürmeten fî-mâba‘d mâzîyi tezkîr itmek revâ görmeyiz ve âsâr-ı hulûs ve muhabbetimizi size isbât itmek ârzûsundayız. Lâkin kuvvet-i nîk-baht ve tâli‘a bütün bütün i‘timâd ve i‘tinâ itmek kâr-ı âkibet-endîş olmadığından muktezâ-yı vakit ve hâle ve mehâlik-i muhtemeleye ve mevsim-i hevâya nazar ve mülâhaza ideriz. Siz dostumuz Devlet-i Aliyye'ye bu def‘a pek gec gelüb bizden matlûb eylediginiz donanmayı bu mevsimde rû-yi deryâda ihrâc ve i‘mâl itdirsek cesâret kabîlindendir mevsim-i sayf güzâr idüb rûz-ı Kâsım (**s.351**) takarrüb itmekle techîz ve ihrâc-ı donanmaya vakit ve imkân müsâ‘ade itmez busûsan ba‘îd ve medîd olan sefer-i deryâ ile me’lûf olmayan neferât ilel ve emrâza mübtelâ olageldikleri muhtâc-ı beyân degildir. Ağustos'da Hayreddîn Paşa'nın dûçâr oldığı kazâ ve sakatlığı bu mevsimde deryâda geşt ü güzâr itmek hatâ oldığına delîl-i

kâfî degil midir.

Ol kadar serbesiyyet ve hulûs ile cenâbınıza ifâde-i mâ-fi'z-zamîr eyledigimden gücenmeyeceginizi me’mûl iderim bâkî arz eylediginiz mes’ûlât ve teklîfâtınız husûsı irâde-i şâhâneye ta‘lîk olunub ne gûne emr ü fermân-ı pâdişâhî zuhûr ider ise cenâbınıza ifâde olunur.

(5)

Kapudan-ı Deryâ Piyâle Beg'e Sahrâ-yı Tercân'dan İrsâl Buyurulmuş Olan Emr-i Şerîf Sûretidir

İftihâru'l-ümerâ'i'l-kirâm muhtâru'l-küberâ'i'l-fihâm zü'l-kadri ve'l-ihtirâm el-muhtass bi-inâyeti'l-meliki'l-allâm Gelibolı Sancağı Begi ve Kapudanım Piyâle dâme izzuhû tevkî‘-i refî‘-i hümâyûn vâsıl olıcak ma‘lûm ola ki bundan akdem hükm-i hümâyûnum gönderilüb inâyet-i Hakk'la bu def‘a deryâya çıkmak emr olunan donanma gemilerine serdâr ta‘yîn olundun levâzım ve mühimmâtın tedârik idüb gemileri ihzâr eyleyesiz ve Turgud dâme izzuhû bile buyurulmuşdur. Hüsn-i ittifâk ve ittibâd eyleyüb Devlet-i Hümâyûn-ı sa‘âdet-peyvendime müte‘allik olan umûrda bezl-i makdûr eyleyesiz deyü buyurulmuş idi ol emr-i şerîfim girü mukarrer kılınub deryâya çıkmak emr olunan altmış kıt‘a gemilere baş ve buğ ta‘yîn olunduğun ecilden gemileri mu‘accelen itmâma irişdirüb kürekcilerin tedârik idüb levâzım ve mühimmâtın ta‘cîlen görmek içün düstûr-ı mükerrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem Vezîrim İbrâhîm Paşa edâmallâhu ikbâlehû ve defterdâra hükm-i şerîfim gönderilüb ve yeniçerilerim ağasına ta‘yîn olunan kullarımı viresin deyü emr gönderilüb deryâya seninle bile ta‘yîn olunan Kocaili ve Midillü beglerine dahi ahkâm-ı şerîfe gönderildi öyle olsa buyurdum ki dergâh-ı mu‘allâ çavuşlarından Mahmûd zîde kadruhû varıcak aslâ te’hîr ve terâhî itmeyüb seninle çıkacak altmış gemileri gice ve gündüz üzerine olub itmâma irişdirüb kürekcilerin tekmîl eyleyüb ta‘yîn olunan yeniçeri kullarımı alub ve sancak beglerin dahi sancağı askeriyle gemiye alub vakti ve mevsimi ile (**s.352**) deryâya çıkub münâsib olan mahalde Frınçe pâdişâhının donanmalarıyla cem‘ olub Devlet-i Hümâyûn'a müte‘allik olan mesâliha hüsn-i ittihâd ile mübâşeret eyleyesin bu husûs mûceb-i ihtimâmdır ihmâl itmeyüb gemileri mu‘accelen itmâma irişdirüb mukaddem çıkarmak bâbında dakîka fevt itmeyesiz müşârün-ileyh kulum Turgud dâme izzuhû deryânın cümle ahvâl ve umûrına vâkıfdır anınla müşâvereden bâlî olmayub hüsn-i zinde-gânî ve kemâl-i ittihâd idüb yek-dil ve yek-cihet olub şöyle ki lâzıme-i gayretdir zuhûra getürüb sû-i tedâbîr ile ırz ve nâmûs-ı Saltanat'a mugâyir vaz‘ olmamak bâbında envâ‘-ı mesâ‘î-i cemîle zuhûra getüresiz ve gönüllü levend gemileri dahi bile gitmek buyurulmuşdur müşârün-ileyh kulum zîde kadruhû anların ahvâline vâkıfdır anın ma‘rifeti ile gönüllü re’îsleri dahi bile alub her birine ol vech gördügi üzre istimâlet idüb peksimâd lâzım olana peksimâd virüb anın ma‘rifeti ve müşâveresiyle Devlet-i Hümâyûn'a müte‘allik mesâliha ve dîn yoluna istihdâm eyleyüb inâyet-i Hakk'la yüz aklıkların tahsîl itmege sa‘y-ı cemîl eyleyesiz her gemiye âdet üzre yirmi nefer âlâtcı koyub ve anlardan gayrı Galata azablarından dahi yarakları ve yasakları ile otuz nefer azab ta‘yîn idüb gemilere yerleşdirüb bile alub gidüb istihdâm eyleyesiz ve tersâne muhâfazasiçün ve

anda kalan on kıt'a gemiler mühimmine dahi kifâyet mikdârı âdem alıkoyasız şöyle bilesiz alâmet-i şerîfime itimâd kılasız tahrîren fî evâhiri şehr-i Rebî'u'l-âhir sene isneyn ve sittîn ve tis'a mi'e

Be-yurdu Berriyye-i Tercân

(6)

Prut Vak'ası Üzerine Baltacı Mehmed Paşa Tarafından Yazılan Buyuruldı Sûretidir

Bâ'is-i tahrîr-i kitâb-ı sıhhat-nisâb budur ki bi-tevfîkillâh el-melikü'l-allâm asâkir-i İslâm-ı nusret-encâm Prut kenârında Moskov Çarı bi'l-cümle askeriyle muhâsama ve mukâtele ile tazyîk olundukda bi-lutfihi'l-Kerîm ve fazlihi'l-amîm musâlahaya mürâca'at idüb ve çâr-ı merkûm tarafından sulha tâlib olduklarında sulh ve salâhın kuyûd ve şurûtı bu vech üzre ma'kûd ve merbût olmuşdur ki Azak Kal'ası yine ke'l-evvel arâzî ve sâ'ir tetimmâtıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye teslîm oluna ve Taygan ve Kumanke ve Samar dimağında Yeni Kal'ası külliyyet ile hedm olunarak ve Kumanke'nin içinde top ve cebehânesi bi'l-külliyye Devlet-i Aliyye tarafına teslîm oluna ve fî-mâba'd mahall-i merkûm tarafında kal'a binâ olunmamak üzre ve Lehlüye ve ana tâbi' Barabaş ve Portukal ve Kırım Hanı olan sa'âdetlü (s.353) Devlet Giray Han Hazretleri tarafına tâbi' Kazaklara çâr-ı merkûm tarafından min-ba'd mûdâhale olunmayub öteden berü nice ise bütün ol yerlerden el çeküb ve bade'l-yevm karadan Memâlik-i Mahrûse'ye ticâret ile gelüb giden bâzergânlarından mâ'adâ İstanbul'da ilçi nâmında taraflarından kimesne ikâmet itmeyüb bundan akdem ve hâlâ olan Müslümân esîrleri her ne mikdâr ise girü Devlet-i Aliyye tarafına teslîm olunmak üzre ve İsveç Kralı Devlet-i Aliyye'nin zîr-i cenâh-ı inâyetine ilticâ itmekle ba'de'l-yevm İsveç Kralı'nın kendü memleketine emn ü selâmet ile gitmesine kat'â taraflarından mümâna'at ve ta'arruz olunmayub mâ-beynlerinde tevfîk ve rızâ ve ittihâd bulunur ise musâlaha eyleyeler ve fî-mâba'd Devlet-i Aliyye tarafından dahi Memâlik-i Mahrûse'ye mensûb olan re'âyâ ve sâ'irlerine bir dürlü ta'addî ve tecâvüz olunmamak şurût ve uhûdı ile sebkat iden küstahâne hareketlerinden iğmâz-ı ayn buyurulmak şevketlü inâyetlü azametlü efendimiz pâdişâhımızın kemâl-i fazl ve kerem-i mülûkânelerinden ricâ olunur. Minvâl-i meşrûh üzre Âsitâne-i Sa'âdet'de inşâallâhu te'âlâ ahd ve mîsâk bağlanmak ve tarafına sûret virilmek üzre vekâlet-i mutlaka hasebiyle işbu temessük tahrîr olunub taraflarına virilmişdir ve çâr-ı merkûm tarafından temessük alınub virildikden sonra askerleri doğrı yollarıyla memleketine gitmesine gerek asâkir-i mansûre ve gerek tavâ'if-i Tatar ve sâ'irlerinden bir ferd mümâna'at ve müdâhale itmeyüb ve zikr olunan mâddeler teslîm olunub tarafından ahidnâmeler alınub virildikden sonra çâr-ı merkûm tarafmdan me'mûren rehn olmak üzre Ordu-yı Hümâyûn-ı nusret-makrûna gelan çarın mahrem-i esrârı kıdvetü â'yânü'l-milleti'l-Mesîhiyye Kaparın Kançılar Petro Şafirof ve Şermet oğlunun oğlı Ceneral Miha'il Oldborosi hutimet avâkibuhû bi'l-hayr itmâm-ı hidmet eyledikden sonra bilâ-te'hîr memleketlerine gitmelerine Devlet-i Aliyye tarafından izin ve ruhsat virilmek üzre işbu mahalle şerh virildi tahrîren fi'l-yevmi's-sâdis min Cumâde'l-âhire li-sene selase ve ışrîn ve mi'ete ve elf.

Buyruldu-i Sahrâ-yı Hoşgeçdi

(7)

Çiçek Aşısına Dâ'ir Madam Montegü'nün İngiltere'ye Yazdığı Mektubun Tercemesi

İlel ve emrâz bahsinde size bir şey söylemege bi'z-zat burada bulunmaklığınızı ârzû ve temennî itdirir bizim beynimizde gâyet vahîmü'l-âkıbe ve umûmî olan çiçek illeti burada (s.354) aşı ta'bîr olunur bir iş ihtirâ'ıyla bütün bütün zararsız bir şey olmuşdur burada hir takım kadınlar var ki bunı san'at ittihâz idüh yazın şiddetli sıcakları geçdikden sonra güz faslında Eylül ayında icrâ iderler. Şöyle ki nice ademler ahbâbına haber gönderüb aşılanmak ister misin deyü istifsâr iderler. Ve cem'iyyet idüb teferrüce giderler tamâm on beş on altı kişi bir yere ictimâ' itdiklerinde bir ihtiyâr karı bir ceviz kabugı içinde en eyü çiçek çıkarmış olanlardan birinin çiçeği cerâhatini getürüb kangı damarından aşılanmak istersin deyü herkesden su'âl ider ve ana göre ol damarı deler ki açısı ancak bir tırmık açısı kadar olabilür oraya iğnenin alabildigi kadar cerâhat ilkâ ider ve üzerine bir yarım ceviz kabugı kapadır ve bu sûretle dört beş damar açar Rûmlar ekseriyâ muta'assıb olduklarından bir alınlarının ortasından ve birer kollarının ve birer gögüslerinden açdırub hâc-vârî aşılanmağı i'tiyâd itmişlerdir ammâ bu aşıların birer parça eseri kaldığından sonı pek fenâ olayor. Bu cihetle muta'assıh olmayanlar dizlerinden veyâhûd kollarının görünmez yerlerinden aşıladırlar. Gerek çocukları ve gerek sâ'irleri aşılandırdıkdan sonra ahşama kadar oynayub eglenürler ve ahşamdan sonra kendülerini hummâ alub iki gün ve nâdiren üç gün kadar yatakda durmağa mecbûr olurlar yüzlerinde yirmi otuz kadar çiçek çıkdıgı nâdir olub anların dahi aslâ lekesi kalmaz ve sekiz gün zarfında birr'-i tâmm gelür. Çiçekler tamâm oldukları vakit aşı urılan yerlerden bir sulı mâdde akar hiç şübhe itmem ki tahfîf-i maraza bunun çok medhali vardır nice bin kişiler her sene bu ameliyâtı icrâ itdiriyorlar. Fransa ilçisi diyor ki bizlerde eglence içün ılıcalara gidildigi gibi burada dahi herkes çiçek çıkarmağı bir teferrüc ittihâz ideyor. Aşılanub da telef olan hiç yokdur ve bu tecrübelerin netîcesinden bi-gâne derecelerde emniyyet gelmiş oldığı kendi sevgili çocucağıma yapdıracağım didigimle sizin dahi ma'lûm ve meczümunuz olur.

(8)

Rusya Çarı Petro'nun Vasiyyetnâmesi

Birinci bend askeri dâ'imâ harbe alışdırub ceng-âver tutmak içün Rusya milletinin bir muhârebe-i mütemâdiyye hâlinde bulunması fakat umûr-ı mâliyyenin ıslâhı zımmında bir aralık askere meydân-ı istirâhat gösterilür ise de yine müte'âkiben orduların tanzîmiyle ân-be-ân (s.355) hücûma vakt-i müsâ'id gözedilmesi ve şu sûretle Rusya'nın tezâyüd-i kuvvet ve tevsî'-i menâfi'i zımnında vakt-i sulh ve âsâyişi harbe ve emr-i harbi sulha bir vesîle-i kaviyye ittihâz eylemesi.

İkinci bend hengâm-ı muhârebede Avrupa'nın en ma'lûmâtlı bulunan milel ve akvâmı miyânından zâbitân-ı askeriyyenin ve esnâ-yı sulhda dahi erbâb-ı ilm ve ma'ârifin celb ve da'vetine her gûne esbâb-ı mümkinenin sarf ve icrâsıyla memâlik-i sâ'irenin menâfi' ve muhassenâtından Rusya milletini istifâde itdirmekle berâber kendü memleketine mahsûs olan muhassenâtından dahi nesne zâyi' itdirilmemek sûretlerine i'tinâ olunması.

Üçünci bend Avrupa'da cereyân iden kâffe-i umûr ve mesâliha ve ihtilâf ve münâza'âtı ve husûsuyla şiddet-i tekarrübi sebebiyle bilâ-vâsıta istifâde olunabilen Almanya memâliki vukû'âtma fırsat düşdükce müdâhale ve vaz'-ı yed eylemesi.

Dördünci bend Leh memâlikine ihtilâlât-ı dâhiliyye ve muhâsede-i dâ'imiyye ilkâsıyla teferruka îsâl olunmak ve kibâr-ı milleti akçe kuvvetiyle celb itmek ve hükûmet meclislerinde kesb-i nüfûz idüb kral intihâbı husûsuna müdâhale idebilmek içün rüşvet usûlüni kullanmak ve Rusya tarafdârı olanları intihâb ve iclâsa dest-res olundukdan sonra dahi himâyet ve sahâbetleriçün derûn-ı memâlike Rusya asâkirini idhâl ile bütün bütün temekkün ve ikâmete vesîle ve fırsat düşünceye kadar oralarda asâkir-i mezkûreyi müddet-i medîde ikâmeye sa'y olunmak ve bu hâlde hem-civâr bulunan devletler tarafmdan muhâlefet gösterildikde bunların muvakkaten iskâtlariçün Leh memâlikini mukâseme iderek sonra düvel-i sâ'ireye virilan hisseleri girü almağa fırsat gözetilmek husûsları.

Beşinci bend İsveclünün memâlikinden mümkün olabildigi mertebe ziyâde yer zabt olunub istikmâl-i mağlûbiyyetine bir bahâne tedârikiçün Rusya Devleti aleyhine ibtidâ İsveclünün i'lân-ı harb ile hücûm eylemesini îcâb itdirmege sa'y ve bunun içün İsveclüyi Danimarkaludan ve Danimarkaluyı İsveçlüden tebrîd ve teb'îd ile beynlerinde mâye-i ihtilâf ve rekâbetin devâm ve bekâsı esbâbma sarf-ı mesâ'î ve ihtimâm olunması.

Altıncı bend Rusya hânedân-ı imparatoriyyesinin dâ'imâ Almanya hükümdârını hânedânı miyânından kız alub familyaca teksîr-i revâbıt-ı izdivâc ve ittihâd ve iştirâk-ı menâfi' eylemeleri ve bu sûretle Almanya derûnunda icrâ-yı nüfûz iderek zâten memâlik-i mezkûrenin dahi kendi nef' ve maslahatımıza rabt olunması.

Yedinci bend İngiltere Devleti umûr-ı bahriyyesinde bize en ziyâde muhtâc oldığı misillü **(s.356)** bizim kuvve-i bahriyyemizin tezâyüdine dahi devlet-i müşârün-ileyhânın pek çok fâ'idesi olabileceginden emr-i ticâretde ittifâkını sâ'irlere tercîh ile memâlikimiz mahsûlünden kerâste ve sâ'ir eşyânın İngiltere'ye bey'iyle altunlarını derûn-ı memâlikimize celb eylemek ve tarafeyn tüccâr ve gemicileri miyânında revâbıt ve münâsebât-ı mütemâdiye peydâ iderek bu vesîle ile memâlikimizde ticâret ve seyr-i sefâyin mâddeleri tevsî' olunması.

Sekizinci bend şimâlen Bahr-i Baltık ve cenûben Bahr-i Siyâh'ın sevâhiline gün-be-gün Rusyaluların yayılmaları.

Dokuzuncı bend İstanbul'a ve Hindistân'a mümkün olabildigi mertebe takarrüb olunub İstanbul'a hükm iden bütün cihânın hükümdâr-ı sahîhi olabilecegi kaziye-i müsellemesine binâ'en gâh Devlet-i Osmâniyye'ye ve gâh İrân Devleti'ne muhârebât-ı mütemâdiyye ihdâs olunarak Karadeniz'de tersâneler peydâ olunması içün refte refte bahr-i mezkûrı ve kezâlik maksadın hüsn-i husûline elzem bir mevki' olması hasebiyle Bahr-i Baltık'ı dahi zabt ve Basra Körfezi'ne kadar gidilebilmek zımnında İrân Devleti'nin zevâl ve inhitâtını ta'cîl ile mümkün oldığı hâlde memâlik-i şarkiyyenin eski ticâretini Berrü'ş-şâm tarîkiyle i'âde iderek cihânın anbârı mesâbesinde olan Hindistân'a kadar gidilmesi ve bu çâre ile artık İngiltere'nin

altunlarından istiğnâ hâsıl idilmesi.

Onuncı bend Avusturya Devleti'nin ittifâk ve ittihâdını istihsâl ile ibkâsına ihtimâm olunub devlet-i müşârün-ileyhânın ilerüde Almanya memâliki üzerinde hükümdârlık icrâsına dâ'ir olan efkârını zâhirde tervîc iderek el altından aleyhinde sâ'ir hükümdârânın urûk-ı muhâsedelerinin tahrîkine sa'y ve her birerlerini Rusya Devleti'nden istimdâd ve isti'âneye tahrîk ile ilerüde memâlik-i mezkûreye hükm itmekligimizi müntic olacak sûretde bir nev' himâyet icrâ olunması.

On Birinci bend Türkleri Rûmili kıt'ası'ndan tard ve teb'îde Avusturya hânedânını tahrîs idüb İstanbul'un zabtında dahi ya aleyhinde Avrupa'nın eski devletleri harben taslît olunmak veyâhûd alınan yerlerden kendüsine bir hissecik gösterilmek sûretleriyle hased ve rekâbeti teskîn olunarak sonra bunun dahi elinden nez' olunması.

On İkinci bend Papa'nın hükûmet-i rûhâniyyesini münkir ve Macaristân'da ve memâlik-i Osmâniyye'de ve Leh memâlikinin cânib-i cenûbîsinde münteşir olub Rûm mezhebinde bulunan Hristiyanların cümlesini etrâfımıza celb ile kendülere Rusya Devleti merci' ve mu'în ittihâz itdirilüb bunlara ale'l-umûm bir nev' nüfûz ve hükûmet-i ruhbâniyye icrâsiçün evvel-be-evvel mezhebce **(s.357)** bir riyâset ihdâsına çalışılması ve bu tarîk ile düşmanlarımızın her biri vilâyetlerinde gayret-keş ve mu'âvin birçok dostlar kazanılması.

On Üçünci bend bu sûretler ile İsveclü perîşân ve İrânlu mağlûb ve Lehlü mahkûm olub memâlik-i Osmâniyye dahi zabt olundukda ordularımız bir yere cem' olunarak Karadeniz ile Bahr-i Baltık dahi kuvve-i bahriyyemiz ile muhâfaza olunacağından işte ol vakit bütün dünyânın hükümdârlığını beynimizde taksîm itmek sûreti ibtidâ Fransa Devleti'ne ve ba'dehû Avusturya Devleti'ne münferiden ve gâyet hafî olarak arz ve teklîf olunmak ve bu sûreti ikisinden biri be-heme-hâl kabûl ideceginden her birerlerinin hırs ve istikbârı bir hoşca beslenilerek sûret-i mezkûreyi kabûl iden itmeyecek olanın tenkîli içün aleyhinde i'mâl olunmak ve çünki Rusya Devleti bütün bütün memâlik-i şarkiyyeyi hasren zabt itmiş bulundığı misillü Avrupa'nın kıt'a-i uzmâsını dahi henüz yed-i tasarrufuna geçürmiş bulunacağından şu iki devletden meydânda kalacak olan her kangısı ise anı dahi bi'l-âhere sühûletle kahr ve tenkîl idebileceği.

On Dördünci bend farz-ı muhâl olarak devleteynden hiç biri Rusya Devleti'nin işbu teklîfini şâyed kabûl itmedikleri takdîrde dahi beynlerinde nizâ' ve ihtilâf ihdâsına sarf-ı efkâr olunmak mukteziyâtdan olarak şu sûretin istihsâliyle birbirleriyle ikisini dahi it'âb eyledikden sonra işte ol vakit Rusya Devleti bir fırsat-ı kat'iyye gözedüb hemân müctemi' olan ordularını evvel-be-evvel Almanya üzerine sevk ile ol havâlîye hücûm itmesiyle berâber bir tarafdan dahi Anadolı'nın akvâm-ı mütenevvi'asından mürekkeb leşker-i firâvân ile memlû Bahr-i Azak'dan ve bahr-i müncemid-i şimâlîde kâ'in Arhangil Limanı'ndan ihrâc idecegi iki takım külliyetlü gemi kâfilesini Bahr-i Siyâh ve Bahr-i Baltık'dan müretteb donanmaları refâkatıyla Akdeniz ve Bahr-i Muhît-i Şimâlî'den i'zâm ve imrâr iderek Fransa sevâhilini seyl gibi basacağı sırada Almanya dahi henüz bu hâle giriftâr olmuş bulunur ve bu iki memâlik-i vâsi'a bu vechile mağlûb ve münhezim olacağından Avrupa'nın kıt'a-i bâkiyyesi bi's-sühûle ve bilâ-muhârebe gerden-dâde-i inkıyâd olacağı netâyic-i tabî'iyyeden olmağla işte bu tarîk ile bütün Avrupa kıt'ası feth ü teshîr olunmak kâbil olur.

Kaynarca Ahidnâmesi

Birinci mâdde iki devlet beyninde sebkat iden her dürlü mu'âdât ve muhâsame şimdiden (**s.358**) ile'l-ebed mahv ve izâle olunub gerek âlât-ı harbiyye ve gerek sâ'ir takrîb ile tarafeynden amel ve tebâdür ve icrâ olunan zarar ve ta'addiyât nisyân-ı mü'ebbedî ile ferâmûş olunub bu bâbda vücûh ile ve aslâ bir vakitde ahz-ı intikâm olunmaya düşmanlık yerine berren ve bahren mü'ebbed ve kavî ve tagayyürden münezzeh musâlahaya ri'âyet ve hırâset oluna gerek taraf-ı hümâyûnumdan ve gerek ahlâf-ı emcâdım taraflarından ve kezâlik Rusya pâdişâhı müşârün-ileyhâ ve ahlâfı beynlerinde temhîd olunan ittifâk ile sâfi ve mü'ebbed ve tagayyürden berî muvâlât hıfz ve hırâset olunub işbu mâddeler kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile icrâ ve mu'teber kılmalar ve iki devlet ve emlâk ve memâliki ve re'âyâ ve ahâlî-i tarafeyn miyânelerinde işbu muvâlât mâddesi böyle ri'âyet oluna ki fî-mâba'd cânibeynden birinin aleyhine sırren ve alâniyyeten bir dürlü amel-i buğz ve ızrâr olunmaya ve tecdîd olunan muvâlât ve musâfât muktezâsınca bilâ-istisnâ iki tarafa her ne gûne töhmet iden cümle re'âyâların tarafeynden nesiyyen mensiyyâ cerîmeleri külliyen afv olunub çekdiri ve sâ'ir meclislerde bulunanları âzâd ve sebîlleri tahliye ve menfî ve meks itdirilan kisâna avdete ruhsat virilüb mukaddemâ kâm-yâb oldukları her dürlü pâye ve emvâlleri musâlahadan sonra redd ve ircâ' olunub ve sâ'irleri ki her ne ukûbete müstahakk oldılar ise dahi haklarına aslâ bir illet ve bahâne ile ta'arruz ve ziyân ve zarar ve te'dîb olunmayalar aherler tarafından mezbûruna bir dürlü zarâr ve ziyân ta'arruz olunmak tecvîz olunmayub ızrâr ve ta'arruzlarına kasd idenler te'dîb olunalar ve mersûmûndan her biri zîr-i himâyet ve muhâfaza-i kavânîn ve vilâyetlerinin âdetleri üzre sâ'ir hem-vilâyetlerine kıyâsen mu'âşeret ideler.

İkinci Mâdde İşbu ahdidnâme-i mübârekenin in'ikâdı ve tasdîknâmelerin mübâdelesinden sonra iki devletin re'âyâsmdan ba'zıları âhar bir töhmet ve adem-i itâ'at veyâhûd hıyânet idüb devleteynin birine ihtifâ veyâhûd ilticâ kasdında olur ise Devlet-i Aliyyemde dîn-i İslâm'ı kabûl ve Rusya Devleti'nde tenassur idenlerden mâ'adâ aslâ bir bahâne ile kabûl ve himâyet olunmayub der-akab redd veyâhûd hiç olmaz ise ilticâ eyledikleri devletin memâlikinden tard olunalar ki bu misillü yaramazların sebebi ile iki devlet beynine mûris-i bürûdet veyâhûd bâ'is-i bahs-i abes olur aslâ bir ma'nâ vâki' olmaya kezâlik tarafeyn re'âyâsından olub gerek ehl-i İslâm ve gerek Hristiyan zümresinden bir kimesne bir dürlü taksîrât idüb her ne mülâhaza ile bir devletden ol bir devlete ilticâ iderler ise bu misillüler taleb olundukca bilâ-te'hîr redd olunalar.

Üçünci Mâdde Kırım ve Bucak ve Kuban ve Yedisan ve Canboyluk ve Yedickul kabâ'il ve tavâ'if-i Tatar ve bi'l-cümle bi-eyyi hâl bilâ-istisnâ devleteyn tarafından serbesiyyet ve bu bi-gayr-ı ta'alluk (**s.359**) müstakill vücûhla ecnehî bir devlete tâbi' olmamak üzre i'tirâf ve kabûl olunalar ve tavâ'if-i Tatar bi'l-cümle re'y ve ittifâklarıyla Âl-i Cengiz soyundan intihâb ve nasb olunan kendü hâneleri müstakill olan taht-ı hükûmetlerinde olmağla ve bir zamânda düvel-i uhrâdan bir devlete ve hiçbir mâddeye muhâsebe virmemek şartıyla atîk kânûn ve âdetleri üzre merkûmlara hükm ve gerek han-ı mûmâ-ileyhin intihâb ve nasbı husûsunda ve gerek umûr-ı mahsûsa vürûdına ve umûr-ı devletlerine dâ'ir bir dürlü Devlet-i Aliyyemizle Rusya Devleti müdâhale eylemeyüb hükûmet-i hâriciyye ve devletlerine dâ'ir müstakil

devlet sâ'ir müstakill düvel kendü kendüle memleketlerini tahkîm iderler gibi ve Cenâb-ı Bârî'den gayrı kimesneye tâhi' olmamak üzre tâ'ife-i merkûme i'tirâf ve kabûl ve lâkin mezhebleri ehl-i İslâm'dan olub zât-ı ma'delet-simât-ı şehr-i yârânem İmâmü'l-mü'minîn ve Halîfetü'l-muvahhidîn oldığına binâ'en tâ'ife-i merkûme akd olunan serbesiyyet-i devlet ve memleketlerine halel getürmiyerek umûr-ı mezhebiyyelerini taraf-ı hümâyûnum halkına şerî'at-ı İslâmiyye muktezâsınca tanzîm ideler. Ve Rusya Devleti'ne tahsîs olunan Kerş ve Yeni Kal'a arâzîsi ve limanlarından mâ'adâ Kırım ve Kuban cânıblerinde vâki' istîlâ olunan kasaba ve kılâ' ve mesâkin ve arâzî ve Berda ve Koneski ve Voy ve Özi Suyı nehirlerinin Aksu ve Turla nehirlerinin beyninde olan cemî' arâzî Leh memleketi hudûdına varınca tavâ'if-i merkûmeye istirdâd ve Özi Kal'ası kadîmî ülkâsı ile ke'l-evvel Devlet-i Aliyyemin taht-ı tasarrufunda bâkî kala ve musâlaha ahidnâmesinin tekmîl-i mübâdebelesinden sonra memâlik-i Tatariyye'den Rusya Devleti cümle askerini ihrâc eylemesine ta'ahhüd ide Kırım Cezîresi'nin ve Kuban ve Taman Cezîresi'nde vâki' kılâ' ve kasaba ve mesâkin ve sâ'irleri hakkında cüz'î ve küllî her dürlü istihkâkmdan Devlet-i Aliyyemizin kezâlik keff-i yedine ta'ahhüd ide ve mahall-i merkûme fî-mâba'd muhâfız askerî veyâhûd başka asker irsâl eylemeye memâlik-i mezkûreyi tavâ'if-i Tatar'a bu vech üzre Devlet-i Aliyyemiz istirdâd idüb ve kimesneye tâbi' olmaksızın hükûmet-i devletlerine Rusya Devleti merkûmların hakîkaten müstakillen taht-ı hükûmetlerinde ve serbesiyyet-i mutlaka vech-i ma'mûlün bih üzre eyledigi gibi kezâlik Devlet-i Aliyyemiz ta'ahhüd ide ki kasaba ve kılâ' ve arâzî ve mesken-i mezkûrlarından fî-mâba'd muhâfız askeri veyâhûd başka bir nev' asker başka sekbân veyâhûd asker zümresinden her ne isimde ve ne gûne ise ba's ve tesyîr eylemeyüb cümle tavâ'if-i merkûmeye Rusya Devleti tarafından terk olunan serbesiyyeti ve kimesneye tâbi' olmaksızın istiklâlleri üzre Devlet-i Aliyyemiz dahi terk ide.

Dördünci Mâdde Cümle düvele mahsûs olan istihkâk-ı aslîsi muktezâsınca kendü (**s.360**) memleketde münâsib görecek nizâmı icrâ itmek her devlete câ'iz olmağla iki devlete ruhsat-ı kâmile-i nâ-mahsûre virilür ki kendü memleketlerinde ve hudûdlarında münâsib gördükleri yerlerde kılâ' ve şehirler ve kasabât ve ebniye ve mesâkin binâ ve atîk kılâ' ve şehir ve kasabât ve sâ'irleri ta'mîr ve tecdîd ideler.

Beşinci Mâdde İşbu musâlaha-i mübârekenin in'ikâdıyla tecdîd-i muvâlât ve musâfât-ı hem-civârî müyesser oldukdan sonra Rusya Devleti cânibinden pâye-i sâniyye ya'nî Anupiyato ta'bîr olunub orta ilçisi ve yâhûd murahhas ilçisi nasbı ile Devlet-i Aliyyemizde ale'd-devâm bir Rusya ilçisi ikâmet idüb ziyâde mu'teber olan düvelin ilçileri hakkında ifâ olunan merâsim-i i'tibâr ve ri'âyet mûmâ-ileyh Rusya ilçisinin rütbesine dahi Devlet-i Aliyyemiz cânibinden îfâ oluna umûmen resm-i âmme vukû'unda Alman imparatorının ilçisi pâye-i refî'a veyâhûd sagîrede oldığı takdîrde der-akab Nederlan'ın büyük ilçisinden sonra ta'kîb eyleye Nederlan'm büyük ilçisi bulunmaz ise Venedik büyük ilçisinden sonra ta'kîb eyleye.

Devlet-i Rusya ilçisinin bi'l-fi'l hidmetinde bulunanlardan bir kimesne sirka ve töhmet-i azîme veyâhûd şâyeste-i ta'zîr bir fi'l-i nâ-şâyeste itdikden sonra bade't-takrîr eşyâ-yı mesrûka ilçi tarafından beyân olunacak vech üzre tamâmen istirdâd oluna ve hâl-i sekrinde dîn-i Muhammedî'yi kabûl itmek sevdâsında olanlar dîn-i Muhammedî'de kabûl olunmayub ref'-i sekrinden sonra hâl-i aslîlerine ric'at idüb akılları başlarına geldikden

sonra ikrâr ve i'tirâfları ilçi tarafından gönderilecek âdemin muvâcehesinde dahi ba'zı bî-garaz Müslümânların karşusında beyân itdirilüb höyle kabûl olunalar.

Yedinci Mâdde Devlet-i Aliyyemiz ta'ahhüd ider ki Hristiyan diyânetinin hakkına ve kenisâlarına kaviyyen sıyânet ide ve Rusya Devleti'nin ilçilerine ruhsat vire ki her ihtiyâcda gerek ondördünci mâddede zikr olunub Mahrûse-i Kostantiniyye'de beyân olunan kenisâ-yı mezkûre ve gerek hademesinin sıyânetine ibrâz-ı tefhîmât-ı mütenevvi'a eyleye ve ilçi-i mûmâ-ileyhin bir gûne urûzı Devlet-i Aliyyemin dost-ı sâfî ve hem-civârı olan devlete müte'allik âdem-i mu'temedi tarafından arz ve teblîğ olunmağla Devlet-i Aliyyemiz tarafından kabûl eylemelerini Devlet-i Aliyyemiz ta'ahhüd ider.

Sekizinci Mâdde Rusya Devleti'nin gerek rehâbîn zümresinden ve gerek sâ'ir re'âyâsından olanlara tamâmen ruhsat virile ki Kudüs-i Şerîf ve şâyeste-i ziyâret olan sâ'ir mahallere seyâhat ideler bu gûne yolcı ve seyyâhlardan gerek Kudüs-i Şerîf'de ve gerek sâ'ir mahallerde (**s.361**) esnâ-yı tarîkde dahi bir dürlü cizye ve harâc ve virgü aslâ bir teklîf taleb olunmaya sâ'ir düvelin re'âyâlarına virilen fermânlar ve yol emirleri mersûmûna dahi vech-i lâyıkı üzre edâ oluna ve mâdâmki Devlet-i Aliyyemiz arâzîsinde ikâmet ideler kendülerine bir dürlü dahl ve ta'arruz olunmayub kuvvet-i ahkâm-ı şerî'at muktezâsınca tamâmen himâyet ve sıyânet olunalar.

Dokuzuncı Mâdde Mahrûse-i Kostantiniyye'de mukîm Rusya ilçilerinin hidmetinde bulanan tercümânlar her ne milletden olur ise devlet umûrına hidmet eylediklerine binâ'en hidmetleri iki devlete râci' olmağla kemâl-i mürüvvet ile mu'âmele ve i'tibâr olunalar ve mahdûmları tarafından kendülerine sipâriş olunan mevâdd içün şâyeste-i mu'âheze olmak câ'iz olmaya.

Onuncı Mâdde İşbu musâlaha-i mübâreke imzâ olunub tarafeyn askerinin serdârları tarafılarından lâzım olan tenhîhât iktizâ iden mahallere îsâl olununca ol aralıkda eger bir mahalde bir dürlü fi'l-i muhâsame hudûs ider ise îrâs-ı ta'arruz olunmak üzre addolunmayub bu takrîb ile vâki' olacak fütûhât ve istîlâlar dahi ma'dûmü'z-zuhûr olmak üzre mu'teber tutulmayub böyle vâkı'adan bir kimesne fâ'ide-mend olmaya.

On Birinci Mâdde Menfa'at-i devleteyn içün memâlikini teraşşuh iden cümle deryâlarında iki devlete müte'allik gemi ve tüccâr sefâyinine bi-gayr-ı mümâna'at serbesiyyet üzre geşt ü güzâr eylemeleri akd ve temhîd olunub ve iskelelerine ve her mahalle mutlakâ sâ'ir devletlerin icrâ itdikleri ticâretlerinde kâm-yâb oldukları vech üzre işbu Rusya gemileri ve tüccâr sefâyinine dahi Devlet-i Aliyyem cânibinden ruhsat virile Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e ve âmme-i sevâhil ve kıyılarının limanlarında mârrü'z-zikr deryâlar ittisâlinde olan memerr ve boğazlarında meks ideler ve işbu mâddeye dâ'ir bâlâda îzâh olundığı üzre Devlet-i Aliyyemizin memâlikinde emr-i ticârete dâ'ir bi-aynihî Françe ve İngiltere misillü dost-ı ehabb olub ziyâde müsâ'ade buyurılan müsâlemân ve mu'âfiyât ile ticâret-i miyâh misillü berren ricâret itmek Rusya Devleti'nin re'âyâlarına Devlet-i Aliyyemiz cânibinden ruhsat virilüb ber-minvâl-i muharrer Nehr-i Tuna'da dahi geşt ü güzâr ideler gerek emr-i ticâret ve gerek Rusya tüccârmın hakkında işbu mâddede lafz-be-lafz tahrîr olundığı gibi her dürlü ihtiyâc zuhûrunda mârrü'z-zikr iki milletin ve sâ'irlerin şurûtları mer'î ve mu'teber tutıla milel-i mezbûrûn virdikleri rüsûmât-ı müşâkelesini ve aynını edâ itdiklerinden sonra Rusya tâcirleri her dürlü emti'a makûlesini nakl ve ihrâc idüb Karadeniz

ve sâ'ir deryâların sevâhil ve limânlarına ve Mahrûse-i Kostantiniyye'ye varmaları câ'iz ola vech-i meşrûh üzre bilâ- (**s.362**) istisnâ umûmen sularının emr-i ticâret ve seyr-i sefâ'in mâddesini tarafeyn re'âyâlarına tecvîz birle kendü tâcirlerine iki devlet cânibinden ruhsat virilür kı rü'yet-i mesâlih ve idâre-i ticâretlerine lâzım olan müddetde tarafeyn memâlikinde ikâmet ideler bu bâhda tarafeynden ta'ahhüd olunur ki dost olan sâ'ir devletlerin re'âyâlarına erzânî kılınan serbesiyyet ve müsâlemet Rusya tüccârına dahi erzânî kılına ve hırâset-i nizâm mâddesi cümle-i keyfiyyâtda mevâdd-ı elzemden olmağla Rusya Devleti tarafından lâzım görülecek âmme-i mevâki'de konsoloslar ve konsolos vekillerinin ta'yînine Devlet-i Aliyyemiz cânibinden ruhsat virilüb dost olan sâ'ir düvelin konsolosları i'tibâr olundukları gibi merkûmlar dahi mu'teber tutılalar ve işbu konsolos ve konsolos vekillerine ruhsat virile ki berâtlu ta'bîr olunur berât-ı pâdişâhânem ile müsellem tercümânlar ma'iyyetlerinde tutub İngiltere ve Françe ve sâ'ir milletlerin hidmetlerinde bulunan emsâlleri kâm-yâb oldukları mu'âfiyât bunlar dahi nâ'il ve kâm-yâb olalar ve Rusya Devleti'nin dost-ı ebabbı olan milelin imtiyâzât ve mu'âfiyâtı ile berren ve bahren Rusya memâlikinde ticâret itmege ve rüsûm-ı mu'tâdeyi edâ itdikden sonra Devlet-i Aliyyem re'âyâlarına Rusya Devleti cânibinden ruhsat virilüb ve seyr-i deryâ esnâsında kazâya dûçâr olan sefâyine tarafeynden vücûhla i'ânet ve bu gûne kazâlar zuhûrunda dost-ı ehabb olan milelin hakkında icrâ olunan muzâheret ile mu'âvenet olunalar kendülerine lâzım olan eşyâ narh-ı câri ile kendülerine alıvirile.

On İkinci Mâdde Afrikalılar ya'nî Trablusgarb ve Tunus ve Cezâ'ir-i Garb Ocaklarıyla Rusya Devleti akd-i şerâ'it-i ticârete rağbet itdikleri hâlde Devlet-i Aliyyemiz ta'ahhüd ider ki Devlet-i Rusya'nın bu gûne rağbeti pezîrâ-yı husûlüne kendi i'tibâr ve ruhsatını bezl ve şâmil ide uhûdât-ı mersûme hıfz ve hırâset olunmak emrinde dahi mârrü'z-zikr ocakların hakkında Devlet-i Aliyyemiz zâmin ola.

On Üçüncü Mâdde Cümle senedât ve mekâtib-i âmmede ve her husûsda tamâmen Rusyaluların imparatoriçesi lakab-ı mu'teberine dâ'ir Devlet-i Aliyyemiz cânibinden Türkî lisân ile tamâmen Rusyaluların pâdişâhı ta'bîri isti'mâl oluna.

On Dördünci Mâdde Düvel-i sâ'ireye kıyâsen kilisa-yı mahsûsadan mâ'adâ Galata tarafında Begoğlı nâm mahallenin yolunda tarîk-i âmmda Rusya Devleti bir kenisâ binâ itdirmek câ'iz ola işbu kenisâ kenisâ-yı avâm olub Dosografa Kenisâsı ta'bîriyle tesmiye ve ile'l-ebed Rusya Devletinin ilçisi sıyânetinde olub her dürlü ta'arruz ve müdâhaleden emîn ve berî ve hırâset oluna.

(**s.363**) On Beşinci Mâdde İki devletin hudûdları ta'yîn ve tecdîd olundukları nizâm muktezâsınca tarafeyn re'âyâlarına mûcib-i mübâhese bâ'is-i nizâ'-ı cesîm olacak bir mâdde olmadığı egerçi mülâhazadan ba'îd olmayub lâkin avârız-ı gayr-ı me'mûleden zuhûrı muhtemel olan esbâb-ı mazarrat ve ziyânların def'ine iki devlet bi'l-ittifâk karâr virmişlerdir ki bu gûne nesnelerin zuhûrunda re's-i hudûdda olan hâkim zuhûra gelan mâddeyi teftîş veyâhûd mahsûsan ta'yîn olunan me'mûrlar ma'rifetleriyle tefahhus ideler bu gûne me'mûrlar geregi gibi mâddeyi teftîş itdikden sonra bilâ-te'hîr hakkı olan şahsın hakkını ihkâk ideler ve pâk ta'ahhüd olunur ki işbu ahidnâme-i mübâreke in'ikâdıyla müceddeden temhîd olunan muvâlât ve hüsn-i nizâm mâddesi bu gûne kazâyânın zuhûruyla aslâ tagyîr olunmaya

On Altıncı Mâdde Cümle Bucak Memleketi Akkirman ve Kili ve İsmâ'îl kal'alarıyla

sâ'ir kasabât ve kurâ derûnlarında mevcûd bulunan âmme-i eşyâ ile Rusya Devleti tarafından Devle-i Aliyyeme redd olunub ve Bender Kal'ası'nı dahi Devlet-i Aliyyeme redd ider ve kezâlik Eflâk ve Boğdan memleketlerini cümle-i kılâ'a ve şehirler ve kasabât ve kurâları derûnlarında mevcûd bulunan cümle eşyâlarıyla kezâlik Devlet-i Aliyyeme redd ider Devlet-i Aliyyem dahi âti'l-beyân şerâ'it ile memâlik-i merkûmeyi kabûl idüb işbu şerâ'iti tamâmen ve kâmilen hıfz ve hırâset eylemesi va'd-i ma'mûlün bih ile ta'ahhüd eyleye (evvelen) işbu yeni voyvadalıkların ahâlîsi her ne pâye ve keyfiyyât ve hâl ve ism ve ayândan iseler bilâ-istisnâ haklarında tamâmen ve kâmilen nesiyyen mensiyyâ afv olunub her dürlü töhmetleri veyâhûd Devlet-i Aliyyemin umûrına muhâlif hareket eylediklerine isnâd ve mazınne olunan cümle-i â'mâlları ile'l-ebed ferâmûş olunub evvelki mâddenin mazmûnı üzre mansıb ve pâyeleri ve emlâk-ı sâbıkaları müceddeden hâlleri tekmîl olunub işbu muhârebeden mukaddem mâlik oldukları emlâklar yine i'âde olunalar (sâniyen) ke'l-evvel Hristiyan diyâneti vücûhla serbesiyyet olub icrâsına bir dürlü mümâna'at olunmayub kenisâların müceddeden binâsına ve atîklerinin ta'mîrine mümâna'at olunmaya (sâlisen) ez-kadîm manastırlarına ve sâ'ir şahsa müte'allik olub ba'dehû bi-gayr-ı hakk kendülerden ahz olunub İbrâ'îl ve Hotin ve sâ'ir yerlerin dâ'iresinde mevcûd bulunan arâzî ve emlâke el-ân re'âyâ ismiyle tesmiye olunur mersûmûna istirdâd olunalar (râbi'an) râhibîn zümresine münâsib olan imtiyâz ile i'tibâr oluna (hâmisen) terk-i vatan idüb âhar mahallere varmak rağbetinde olan hânedânlar eşyâlarıyla nakl itmege serbesiyyet üzre me'zûn olalar ve işbu henedânlara kendü mesâlihinin tanzîmiçün vakt-i kâfîleri olmak içün serbesiyyet üzre vatanlarından nakl eylemelerine bir sene müddet imhâl olunub işbu müddet-i mühlet tasdîknâme-i mübârekenin mübâdelesi (s.364) târîhinden ma'dûd ve mahsûb oluna (sâdisen) atîk muhâsebeler içün her ne gûne ise gerek nukûd akçe ve gerek sâ'ir tarîk ile bir nesne tahsîl olunmaya (sâbi'an) işbu muhârebenin tamâmen müddeti içün bir dürlü teklîf veyâhûd âhar bir dürlü taleb olunmayub muhârebe imtidâdında pâ-zede oldukları mazarrât ve tahrîbât-ı müte'addidelerine nazaran mersûmûna bundan sonra dahi iki senelik mühlet virilüb işbu mühlet mübâdele-i tasdîknâme-i hümâyûn târîhinden addoluna (sâminen) işbu mühlet mürûr itdiginden sonra Devlet-i Aliyyemiz ta'ahhüd ider ki cizyelerinin akçesini ta'yîne mürüvvet-i külliyye ile mu'âmele ve hayyiz-i imkân rütbesinde sehâvet-i celîlesini hırâset ide iki senede bir kerre meb'ûslarının vesâtetiyle cizyeleri edâ oluna ve ta'yîn olunan işbu cizyelerinin tamâmen edâsından sonra aslâ bir paşa veyâhûd hâkim ve her kim olur ise olsun mersûmâna aslâ bir vakitde ta'arruz itmeyüb âhar bir dürlü virgü veyâhûd teklîf her ne gûne isim ve bahâne ile kendülerinden taleb olunmayub cedd-i emcedim Sultân Mehmed Han-ı Râbi' zamân-ı sa'âdetlerinde mütemetti' oldukları imtiyâzât ile kâm-yâb olalar (tâsi'an) mülk umûrlarını rü'yet iden kapu kedhüdâlarının yerinde işbu voyvadalıkların beglerine dahi ruhsat virile ki Devlet-i Aliyye'de her birinin tarafından Rûm mezhebinde Hristiyan olmak üzre maslahatgüzârlar ta'yîn eyliyeler ki işbu memlekete mütevakkıf olan mesâlihini rü'yet ideler Devlet-i Aliyyem cânibinden dahi haklarına kemâl-i mürüvvet ile mu'âmele olunub hâl-i âcizânelerinde kavâ'id-i milel istihkâkına müstahakk olub ya'nî her dürlü ta'arruzdan emîn ve berî olmak üzre i'tibâr olunalar (âşiren) Devlet-i Aliyye cânibinden Rusya İmparatorluğu'nun ilçilerine ruhsat ve muvâfakat virilür ki işbu iki voyvadalıkların iktizâsına göre sıyânet ve müsâ'ade olunmalarına müzâkere ideler devleteyne lâyık olan i'tibâr-ı dostâne muktezâsınca ilçilerinin arz itdikleri kelimâtlarına ri'âyet eylemesine

Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ider.

On Yedinci Mâdde El-ân Rusya Devleti'nin zîr-i zabtında bulunan Akdeniz adalarını Rusya Devleti Devlet-i Aliyyemize istirdâd ider Devlet-i Aliyyem dahi ta'ahhüd ider ki evvelki mâddesinde musarrah olan her dürlü kabâhatlerin ve Devlet-i Aliyyemin umûrına muhâlif olmak mazannesiyle icrâ olunan âmme-i ef'âlin nesiyyen mensiyyâ afv-ı küllî ile mahv ve afv olunmak mâddesini cezâ'ir-i mezkûrenin ahâlîsi hakkında dahi kemâl-i istikâmet ile ri'âyet ider (sâniyen) Hristiyan diyânetine aslâ ednâ bir ta'arruz ile îsâl-i tazyîk olunmayub kilisaların ta'mîr ve tecdîdine vücûhla mümâna'at olunmaya mârrü'z-zikr kilisalarına hidmet iden eşhâs aslâ bir takrîb ile ta'arruz ve müdâhale olunmaya (sâlisen) işbu muhârebe sebebiyle kendülerine (s.365) irâs olunan tekdîrât ve tahrîbât sebebi ile Rusya Devleti'nin zîr-i hükûmetinde bulundukları târîhden ve bu târîhden sonra iki sene müddetine degin işbu cezâ'ir-i merkûmenin Devlet-i Aliyyeme istirdâdı târîhinden addolunmak gerekdir. Devlet-i Aliyyem cânibinden cezâ'ir-i mezkûre ahâlîsinden aslâ bir dürlü resm-i senevî tahsîl olunmaya (râbi'an) terk-i vatan idüb âhar mahallere varmak rağbetinde olanlar tamâmen mâl ve eşyâlarıyla nakl itmek Devlet-i Aliyyem cânibinden merkûmûna ruhsat virilüb ve tanzîm-i mesâlihleriyle vakt-i kâfî olmak içün işbu tasdîknâme-i mübârekenin mübâdele olunacak târîhinden bir sene mühlet müddeti kendülerine imhâl oluna (hâmisen) Rusya donanmasının avd ve ric'atindeki inşâallâhu Te'âlâ işbu tasdîkuâme-i mübârekenin mübâdelesinden sonra üç ay müddetinde vâki' olmak gerekdir. Bir nesneye ihtiyâcı vâki' olur ise Devlet-i Aliyyem cânibinden vüs' ve imkân mertebesinde muzâheret oluna.

On Sekizinci Mâdde Özi Suyı Boğazı'nda vâki' Kılburun Hisârı nehr-i mezbûrun sol tarafı sâhilinde kifâyet idecek arâzî ile ve Aksu ile Özi Suyı beyninde vâki' sahrâ-yı hâliyyenin ve mu'ârazadau ârî müstakillen ale'd-devâm Rusya Devleti'nin taht-ı tasarrufunda kala.

On Dokuzuncı Mâdde Kırım Cezîresi'nde vâki' Yenikal'a Kal'ası ve Kerş ve limanları derûnlarında mevcûd bulunan ile ve arâzîleriyle Bahr-i Siyâh'dan başlayub tûlen Kerş'in atîk hudûdlarına vararak Bohace nâm mahalle varınca ve Bohace mahallinden hatt-ı müstakîm ile bâlâdan Azak Denizi'ne varınca mu'ârazadan ârî müstakillen ale'd-devâm Rusya Devleti'nin taht-ı tasarrufunda kala.

Yirminci Mâdde Mîlâd-ı Îsâ'nın bin yedi yüz senesi ya'nî târîh-i hicret-i nebeviyyenin bin üç senesi Tolstoy nâm hâkimi ile Acu Muhâfızı Hasan Paşa beyninde akd-i temhîd olunan senedât mefhûmunda beyân olundığı üzre Azak Kal'ası evvelki hudûdıyla ile'l-ebed Rusya Devleti'ne tahsîs oluna.

Yirmi Birinci Mâdde İki Kabartalar ya'nî Büyük Kabarta ve Küçük Kabarta Tartar tâ'ifesi'yle vâki' civâriyyetlerinden nâşî Kırım hanlarıyla ta'allukları olmağla Rusya Devleti'ne tahsîs olunmaları mâddesi Kırım hanlarının ve meşveretinin ve Tatarbaşılarının irâdesine ihâle oluna.

Yirmi İkinci Mâdde İki devlet beyninde in'ikâdı vukû' bulan cümle uhûdnâme ve şerâ'it-i sâbıkayı ve Belgrad Kal'ası'nda vâki' ahidnâmeyi ve andan sonra vücûda gelan âmme-i şerâ'iti (s.366) mahv ve izâle ve ile'l-ebed ferâmûş itmek iki devlet miyânesinde bi'l-ittifâk karâr virilüb şöyle ki mersûm uhûdâtın hakkına fî-mâba'd bir dürlü dâ'iyye makûlesini binâ itmeyeler ve lâkin mîlâd-ı Hazret-i Îsâ'nın bin yedi yüz senesinde Tolsto[y]

nâm hâkimi ile Açu Kal'ası'nın Hasan Paşa nâm muhâfızı ülkesi hudûdı ve Kuban sunûrının ta'yîn ve tahdîdine dâ'ir vâki' şerâ'it işbu istisnâdan berî olub ke'l-evvel bilâ-tagyîr kala.

Yirmi Üçüncü Mâdde Gürci ve Megril havâlîsinde vâki' Bağdâdcık ve Kûtaysî ve Şehribân kal'aları ki Rusya askeri tarafından zabt olunmuşdur. Kadîmden berü müte'allik oldukları asıl sâhiblerine mütevakkıf olmak üzre Rusya Devleti tarafından kabûl olunub şöyle ki eger tahkîkât-ı kadîmden berü yâhûd müddet-i medîdeden mukaddem Devlet-i Aliyyem kılâ'-ı mezkûreye mâlik olmuş ise de Devlet-i Aliyyeme râci' olmak üzre kabûl olunub işbu tasdîknâme-i mübârekenin mübâdelesinden sonra vakt-i ma'hûdda Rusya askeri kal'a-i mezkûreyi tahliye eyleye Devlet-i Aliyyem dahi kendü tarafından ta'ahhüd ider ki evvelki mâddenin mazmûnı muktezâsınca havâlî-i mezbûrede işbu muhârebe imtidâdında Devlet-i Aliyyemin aleyhine her ne minvâl üzre hareket itmiş olanları nesiyyen mensiyyâ afv eyleye ve vech-i ma'mûlün bih üzre ve ile'l-ebed oğlan ve kız virgüsinden ve her gûne cizye-i sâ'ire talebinden ibâ ve keff-i yed ider. Öteden berü müte'allikleri olanlardan mâ'adâ tavâ'if-i mezkûre arasında kendü re'âyâsı olmak üzre ferd-i vâhidin hakkına dâ'iyye itmemege Devlet-i Aliyyem ta'abhüd ider. Ve Gürci ve Megriller tarafından öteden berü zabt olunan arâzî ve sâ'ir müstahkem yerleri tekrâr mersûmûnun hükûmet ve muhâfaza-i mutlakalarına terk eyleye. Ve diyânet-i manastır ve kenisâları hakkına bir dürlü ta'arruz ve tazyîk itmeyüb atîk olanların ta'mîrine ve cedîdlerin binâsına mümâna'at olunmaya. Ve Çıldır paşası ve sâ'ir ser-gerde ve zâbitân tarafından bir dürlü dâ'iyye tahtında emvâllerini izâ'at ile ta'arruz olunmalarını Devlet-i Aliyyem men' eyleye ve tavâ'if-i mezbûre Devlet-i Aliyyemin re'âyâsından olmağla Rusya Devleti aslâ mersûmûna müdâhale itmeyüb ta'arruz eylemeye.

Yirmi Dördünci Mâdde ba'de'l-imzâ ve tasdîki'l-mevadd der-akab Nehr-i Tuna'nın sâğ tarafında mevcûd bulunan cümle Rusya askeri avdet ve ric'ate müteveccih olub imzâ-i târîhden bir ay zarfında Tuna'nın sol kıyısına mürûr ideler ve asker-i mezbûr tamâmen Tuna'nın sol kıyısına geçdikden sonra Hırsova Hisârı boşaldırub asker-i İslâm'a teslîm oluna ve ba'dehû Eflâk ve Bucak memleketlerinin tahliyyesine birden ve ân-ı vâhidde mübâderet olunub işbu tahliyye mâddesine iki ay mühlet ta'yîn olunur ve cümle Rusya (**s.367**) asâkiri memleketeyn-i mezbûreteynden çekildiklerinden sonra bir tarafdan Yergögi Kal'ası'nı ve ba'dehû İbra'il'i ve taraf-ı dîgerden İsmâ'îl kasabasını ve Kili ve Akkirman kal'alarıyla Rusya askeri terk idüb asâkir-i sâ'irelerine mülhak olmağa müteveccih oldukdan sonra asâkir-i İslâmiyye'ye kılâ'-ı mezkûreyi terk ideler işbu iki memleketin tamâmen tahliyyesine üç ay müddet tevkît olunur bâlâda zikr olunan keyfiyyetden sonra Rusya askeri Boğdan memleketini terk idüb Nehr-i Turla'nın sol tarafına mürûr idecekdir. Bu takrîb ile mârrü'z-zikr mevâzi' ve memleketin tahliyyesi iki devletin müsâlemet ve müsâlaha-i mü'ebbedelerinin imzâsından sonra beş ay zarfında vâki' olub cümle Rusya askeri nehr-i Turla'nın sol kıyısına mürûr eyledikde ol zamân Hotin ve Bender kal'aları asâkir-i İslâmiyye'ye teslîm olunur ancak mücerred bu şurût ile ki yine vakt-i mezbûrda Kılburun Hisârı tasrîh olunan arâzîsi müsâlaha-i mü'ebbedenin on sekizinci mâddesinde îzâh olundığı üzre Aksu ile Özi suyı beyninde vâki' sahrâ-yı hâliyyenin zâviyesiyle ile'l-ebed mu'ârazadan berî Rusya Devleti'ne teslîm oluna ve Akdeniz adalarına dâ'ir Rusya donanmasının mesâlihi ve tanzîmât-ı derûniyyelerine kâbil oldığı sür'atle cezâ'ir-i mezkûre ol havâlîde bulunan Rusya askeri tarafından ke'l-

evvel mu'ârazadan berî Devlet-i Aliyyemin zabtına redd olunalar çünki bu'd mesâfe sebebi ile kâbil değildir ki tevkît-i vakit oluna ve Devlet-i Aliyyem ta'ahhüd ider ki dost bir devlet oldığı cihetle donanma-yı mezkûrenin isti'câl-i azîmeti mülâhazasıyla Devlet-i Aliyyem ifâ-yı levâzımına i'ânet idüb vüs' ü imkân mertebede iktizâ iden nesneleri virilüb ol bâbda Devlet-i Aliyyeme reddolunan memleketlerde mâdem ki Rusya askeri mevcûd bulunur ise işbu memleketlerin hükûmeti ve nizâmı Rusyalunun zabtında bulundığı üzre kalub cümle Rusya askerinin külliyen hurûcları vaktine degin Devlet-i Aliyyem cânibinden memâlik-i mezkûrenin hükûmetine müdâhale olunmaya ve bu memleketlerde bulunan Rusya askerinin iktitâf-ı me'kûlât ve tedârik-i levâzım-ı sâ'iresine el-ân amel olundığı üzre kezâlik tamâmen hurûclarına degin amel oluna ve Rusya askerinin baş ser'askeri bu bâbda mahsûsan ta'yîn olunan Devlet-i Aliyyem me'mûrlarına memâlik-i mezbûrenin her biri tahliyye olundığını haber itmedikce Devlet-i Aliyyemin redd olunan işbu kal'alara ayak basmayub bi'n-nefs Devlet-i Aliyyem dahi redd olunan işbu memleketlerinde kendü hükûmetini idhâl itmeye kılâ' ve kasabâtda mevcûd olan Rusyalunun zahîre ve mühimmâtı murâdları üzre Rusya askeri tarafından tahliyye olunub Devlet-i Aliyyeme reddolunan kal'alarda mücerred bu esnâda mevcûd bulunan Devlet-i (**s.368**) Aliyyem toplarını terk ideler ve Devlet-i Aliyyeme reddolunan âmme-i vilâyetlerin ahâlîsi her ne cins ve hâl-i keyfiyyetden iseler ki Rusya Devleti'nin hidmetinde müstahdem olmuşlardır akd olunan mühlet-i seneviyyede ehl ve iyâl ve emvâlleri birle Rusya askeri ile ma'an çekilüb nakl itmek rağbetinde olanlar men' olunmayub şurût-ı mezkûre muktezâsınca gerek ol zamân ve gerek tamâmen bir sene müddetine vücûhla men' olunmamasına Devlet-i Aliyyem ta'ahhüd ider.

Yirmi Beşinci Mâdde Gerek inâs ve gerek zükûr cinsinden olan bi'l-cümle üserâ-yı muhâribe ve sâ'ir esîrler her ne pâye ve rütbeden iseler iki devletin arâzîlerinde bulundukca Rusya Devleti'nde kendü irâdetleriyle tenassur iden Müslimîn ve Devlet-i Aliyyemde hüsn-i irâdetleriyle dîn-i Muhammedî'yi kabûl iden Hristiyanlardan mâ'adâ bi'l-cümle işbu ahidnâme-i mübârekenin tasdîknâmeleri mübâdelesinden sonra der-akab ve aslâ bir dürlü bahâne ile tarafeynden bilâ-ivaz ve bi-gayr-ı semen âzâd ve istirdâd ve teslîm olunalar kezâlik giriftâr-ı bend-i istirkâk olan bi'l-cümle Hristiyanlar ya'nî Lehlü ve Boğdanlu ve Eflâklu ve Moralu ve ahâlî-i cezâ'ir ve Gürciler ve sâ'ir bi'l-cümle ve bilâ-istisnâ bilâ-semen ve gayr-ı ivaz âzâd olunalar kezâlik işbu müsâlaha-i mübârekenin in'ikâdından sonra bir takrîb ile giriftâr-ı bend-i istirkâk olan Rusya re'âyâları Devlet-i Aliyyemde bulundukca redd ve teslîm olunalar ve kezâlik Devlet-i Aliyyemin re'âyâları hakkında bi-aynihî bu mu'âmele-i müteşâbihe üzre hareket itmege Rusya ta'ahhüd ider.

Yirmi Altıncı Mâdde İşbu mâddeler imzâ olundığı haberi Kırım'a ve Özi'ye resîde oldığı gibi der-akab Kırım'da olan Rusya ser'askeri Özi muhâfızıyla muhâbere idüb işbu imzâ târîhinden iki ay zarfında mu'temed âdemler gönderilerek Kılburun Hisarı'nı mârrü'z-zikr on sekinzinci mâddede tasrîh olunan sahrâlar ile teslîm ve tesellüm kabûl ideler. Ve işbu mu'temed âdemleri mülâkâtları gününden iki ay zarfında mârrü'z-zikr mâddeyi tekmîl ideler. Söyle ki bi-eyyi hâl işbu ahidnâme imzâ olundığı günden dört ay müddetde ve kâbil ise müddet-i ekalde mâdde-i meşrûh hitâm-pezîr olub külliyyen icrâ oluna ve me'mûriyyetleri tekmîl olundığını sadr-ı â'zam cânibine ve feld mareşal tarafına bilâ-te'hîr ihbâr ideler.

Yirmi Yedinci Mâdde Bu musâlaha-i mübârekeyi ve muvâlât ve musâfâtı beyne'd-

devleteyn ziyâde te'kîd ile temhîd ve takviyye zımnında tarafeyn rızâsıyla tevkît olunacak mîkâtda işbu musâlaha-i hayriyyeyi tasdîkan tasdîknâmeler ile fevka'l-âde büyük ilçiler ba's ve tesyîr ve iki ilçiler re's-i hudûdda mu'âmele-i müteşâbihe ile mukâbele olunub Devlet-i Aliyyemin (**s.369**) indinde ziyâde mu'teber olan Avrupa devletinin ilçileri haklarında ri'âyet olunan resm-i mu'tâd üzre mûmâ-ileyhimâ dahi mer'î kılınub delâlet-i safvet-i cânibeyn olmak üzre ilçiyân-ı mûmâ-ileyhimâ vesâtetiyle şân-ı devletlerine lâyık hedâyâ irsâl oluna.

Yirmi Sekizinci Mâdde Devlet-i Aliyyem murahhasları mûmâ-ileyhimâ Tevki'i Resmî Ahmed ve Re'îsü'l-küttâb İbrâhim Münîb dâme mecduhümâ ve Devlet-i Rusya'nın Legonta Cenerali Prens Repnin hutimet avâkibuhû bi'l-hayr taraflarından işbu müsâlaha-i mü'ebbedenin mâddeleri imzâ olundukdan sonra sadr-ı â'zam ve Rusya Devleti'nin feld mareşalinin tenbîhâtı îsâliyle berren ve bahren külliyyetlü ve sâ'ir yerlerde vâki' asâkır cânibinden miyânelerinde her dürlü mu'âmele-i hasmâne men' olunmak lâzım gelmekle der-akab sadr-ı â'zam ve cenaral feld mareşalin cânıblerinden Akdeniz ve Karadeniz ve Kırım karşusunda vâki' donanmaya ve mevâzi-i sâ'ire-i muhârebeye ulaklar gönderilür ki ba'd in'ikâdü'l-mesâlihâher yerde me'âdât ve mukâtelât def' oluna ve bir gûne ulaklar sadr-ı â'zamın ve cenaral feld mareşalin tenbîhnâmeleriyle masûn ve me'mûn olalar ki Rusya ulağı Rusya ser'askeri tarafına tesâbuk ider ise işbu Rusya ser'askerinin vesâtetiyle sadr-ı â'zamın tenbîhnâmesini Devlet-i Aliyyem ser'askerine tesyîr eyleye ve sadr-ı â'zamın ulağı tebâdür ve tekâdüm ider ise ser'asker-i Devlet-i Aliyye vesâtetiyle feld mareşalin tenbîhnâmesini Rusya ser'askerine ba's ve tesyîr eyleye ve akd olunan müsâlaha-i mübârekenin ukûd ve uhûdı temhîdi gerek taraf-ı hümâyûn-ı büsrevânemden ve gerek Rusya pâdişâhı müşârün-ileyhâ tarafından sadr-ı â'zamım ve Devlet-i Rusya Feld Mareşali Petro Konte Romançof'a tefvîz ve ihâle olunmağla ahidnâmede mestûr olan müsâlaha-i mü'ebbedenin cümle mâddeleri ikisinin huzûr ve muvâcehelerinde akd olunmuş gibi sadr-ı â'zam ve feld mareşal cânıblerinden devleteyn taraflarından kendülere virilan ruhsat-ı kâmile muktezâsınca mevâdd-ı mezkûreyi imzâ ve hâtemleriyle tasdîk idüb işbu mevâdd mefhûmunda akd ve temhîd ve va'd olunan mâddeler kaviyyen ve bilâ-tagyîr mer'î ve dikkatle icrâ olunub hilâfına aslâ bir nesne amel olunmayub ferd-i vâhide dahi itdirilmeye ve bi-aynihî mutâbıku'l-ma'nâ sûretleri imzâ ve hâtemleriyle takrîr ve tasdîk olunub sadr-ı â'zamımın senedi Türkî ve İtalyan Lisânı'yla feld mareşalin senedi Rusya ve İtalyan Lisânı'yla devleteyn cânıblerinden kendülere virilen ruhsatnâmeler dahi murahhaslar taraflarından ve Devlet-i Aliyyem cânibinden olmak üzre feld mareşale îsâl ve mevâddın imzâsından sonra beş gün veyâhûd kâbil olur ise müddet-i ekallde dahi mübâdele olunub sadr-ı â'zamın senedâtını teslim itdikleri ânda Feld Mareşal Konte Romançof'un senedlerini ahz ideler.

(**s.370**)

HÂTİME

İmdî fî-mâba'd mevâdd-ı merkûme üzre tecdîd ve temhîd olunan sulh ve salâh-ı râfi'u'l-harb ve'l-kifâh mukarrer ve mu'teber tutulub şîme-i kerîme-i şehr-yârân-ı sadâkat-mu'tâd ve kâ'ide-i mer'iyye-i tâc-dârân-ı vefâ-i'tiyâd üzre ahd ve mîsâk ve tamâmen tasdîk ideriz ki gerek zikr olunan yirmi sekiz mevâddın şurût ve kuyûdına ve sulh ve salâhın mevâsik ve uhûdına ve gerek dîger iki kıt'a i'tâ olunan nişân-ı hümâyûnumda muharrer ve mastûr

mâddeteynin şurûtlarına kemâl-i ri'âyet olunub mâdâm ki ol cânibden dahi murahhasları tarafından te'yîd ve tasdîk olunan mevâddın hilâfına vaz' ve hareket sâdır olmaya taraf-ı hümâyûn-ı pâdişâhânemizden ve ahlâf-ı nasfet-ittisâfımızdan vükelâ-yı âlî-makâm ve mîr-i miran-ı sâhibü'l-ihtişâm ve ümerâ-i zevi'l-ihtirâm ve umûmen asâkir-i nusret-irtisâmımız ve bi'l-cümle ubûdiyyetimiz ile şeref-yâb olan tavâ'if-i hüddâmdan bir ferd hilâfına müte'allik vaz' ve hareket eylemeye.

(Temmet)

Hâtime-i ahidnâmede mezkûr iki mâddeden birisi masârif-i harbiyye tazmînidir ki Devlet-i Aliyye üç taksît ile be-her sene beşer bin kîse akçe virmek üzre üç sene zarfında Rusyaluya on beş bin kîse akçe te'diye itmegi ta'ahhüd itmiş idi.

İkincisi Akdeniz adalarmın sür'at-i tahliyyesidir ki zikr olunan ahidnâmenin on yedinci mâddesinde Akdeniz'de bulunan Rusya donanmasının üç ay müddetde çekilmesi meşrût ise de mümkün mertebe bir ân akdem bareket itmesini Rusya Devleti ta'ahhüd eylemiş idi.

(9)

Fenarlı Beyler Zamânında Eyâlet-i Boğdan'ın Defter-i Masârifâtı

Guruş	
500000	Cizye
060000	Bayram hediyesi
250000	Dersa'âdet'e hedâyâ-yı hafiyye
014000	Makâm-ı Sadâret'e takaddüme
009200	Kırım Hânı'nın me'mûr-ı mukîmine

(**s.371**)

Guruş	
016000	Hotin Kal'ası'nın müstahfızları ta'yînâtına
045000	Kırım Hanı'na
120000	Eyâlet civârına me'mûriyyetle gelan paşalara
065000	Beg'in Dersa'âdet'e gidüb gelan âdemlerine
004500	Yaş'da bulunan İslâm askerine îdiyye
002000	Hastahânelerine
012000	Beg'e âmediyye
070000	Dersa'âdet'e ve sâ'ir mahallere işleyan tatarlara
001000	Beg'in Türkçe ve Rûmca kâtiblerinin kırtâsiyye masârifi
036000	Sarâyın ta'mîrât ve mefrûşâtına

004000	Sarây hademesinin elbisesine
040000	Masârifât-ı matbah ve sâ'ire
030000	Sarây halkına paskalya bahşişi
030000	Papaslara ve kilisa masârifine
032000	Beg'in hidmetinde bulunan sekbân askerinin masârifi
020000	Arnavud tüfenkcilerinin masârifi
015000	Mehterhâne
038000	Beg'in karısına yaşmak-bahâ ve masârif-i sâ'iresi
1413700	

Ol târîhde cârî olan guruş şimdiki sâğ akçe hesâbıyla on bir guruşa bâliğ oldığından bu günki günde meblağ-ı mezkûr otuz bu kadar bin kîse dimek olub haylî bar-girân oldığı müstağni-i beyândır Eflâk'ın hâli dahi buna kıyâs ile ma'lûm olur.

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

1774-1783 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte Küçük Kaynarca Antlaşması'nın sebep ve sonuçları, başta İstanbul'da gerçekleşen olaylar olmak üzere Osmanlı Devleti'nin her köşesinde yaşanan olaylar, Devlet teşkilatında yapılan değişiklikler, dönemin önemli devlet adamları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu gibi konulara geniş yer verilmiştir.

02 CİLT

ترتیب جدید

جلد ثانی

از

تاریخ جودت

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتنامه‌سیله

(ایکنجی طبع)

درسعادت
(مطبعهٔ عثمانیه)
۱۳۰۹

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ SÂNÎ'

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet
(Matba'-i Osmâniyye)
1309

(s.2)

FİHRİST-İ CİLD-İ SÂNÎ

	Sahîfe [Sayfa]
Bakiyye-i Vekâyi‘-i 1188 Sene-i Hicriyye	2 [313]
Kırım Meb‘ûslarının Vürûdı	5 [315]
Sefâret-i Abdülkerîm Paşa ve Ba‘zı Vefeyât	7 [316]
Vekâyi‘-i Sene 1189	9 [318]
Azl ve Nasb	11 [320]
Ref‘-i Vezâret ve Nefy-i Ba‘zı Kesân	12 [321]
Katl-i Osmân Paşa	14 [322]
İcrâ-yı Mücâzât	17 [325]
Def‘a Kırım Meb‘ûslarının Vürûdı	21 [328]
Tebeddül-i Sadâret ve Meşîhat ve Dîger Vukû‘ât ve Ba‘zı Vefeyât	24 [330]
Vürûd-ı Sefîr-i Rusya. Vilâdet-i Hümâyûn	28 [333]
Vekâyi‘-i Mısır ve Şâm	32 [337]
Vekâyi‘-i Sene 1190 Levend Askerinin İlgâsı	40 [343]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Berrü'ş-şâm	43 [345]
Vekâyi‘-i Şettâ	44 [346]
Nizâm-ı Rütbe-i Harameyn	45 [347]
Vürûd-ı Sefîr-i Cedîd-i Rusya. Tebeddül-i Riyâset	45 [347]
Te’dîb. Vaz‘-ı Esâs-ı İmâret. Vilâdet-i Hümâyûn. Vefât-ı Hadîce Sultân	46 [348]
Vefât-ı Halîl Paşa	47 [348]
Tebeddül-i Meşîhat ve Sadâret ve Dîger Tebeddülât ve Tenbihât ve Sâ’ir Vukû‘ât	48 [350]
Havâdis-i Irâk ve İ‘lân-ı Sefer-i İrân	52 [353]
Âzerbaycân ve Gürcistân Hanlarıyla Muhâbere	61 [360]
Vekâyi‘-i Sene 1191	66 [364]
Ahvâl-i Irâk ve İrân	67 [365]
Vürûd-ı Sefîr-i Hind	70 [368]
Vehhâbîlerin Zuhûrı	72 [369]
Ba‘zı Tevcîhât ve Tebdîlât	74 [371]
(s.3)Ba‘zı Vefeyât	79 [375]
Vekâyi‘-i Şettâ	79 [375]
Havâdis-i Kırım	81 [377]
Devlet Giray'ın Encâm-i Hâli	83 [378]
Takviyye-i Ser-haddât ve Ba‘zı Nizâmât	84 [379]
Vekâyi‘-i Sene 1192. Selim Giray'ın Encâm-ı Hâli	87 [382]
Ba‘zı Tedâbîr-i Seferiyye	88 [382]
Leh İlçisi'nin Mülâkâtı ve Nu’mân Bey'in Sefâreti	92 [385]
Ermeni ve Katolik Mes’elesi	93 [386]
Mevâdd-ı Şettâ	97 [390]
Murâd Efendi'nin Azl ve Nefyi ve Terceme-i Hâli	98 [390]
Ta‘zîr-i Ba‘zı Ulemâ. Vilâdet-i Esmâ Sultân. Tebeddül-i Meşîhat ve Ba‘zı Tevcîhât	99 [391]
Mehmed Es‘ad ve Sa‘îd Efendilerin Terceme-i Hâlleri	101 [393]
Beglerbegi Câmi‘i'nin Hitâmı. Râ’if Beg'in Vezâreti	102 [394]
Tebeddül-i Sadâret ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât	103 [394]
Ba‘zı Vefeyât	105 [396]
Donanma-yı Hümâyûnun Hurûc ve Avdeti. Rusya'nın Kerîm Han ile İttifâkı	106 [397]
Vekâyi‘-i Irâk ve Havâdis-i İrân	111 [401]
Vekâyi‘-i Sene 1193. Kerîm Han'ın Vefâtı ve Süleymân Ağa'nın Bağdâd Vâlîsi Oldığı	114 [404]
Rusya İlçisi'yle Kırım'a Dâ’ir Mükâleme	117 [406]
Vilâdet-i Şeh-zâde Süleymân. Âyînelikavak'da Tanzîm-i Sened	118 [407]
Nemçe'nin Prusya ile Musâlahası	121 [409]
Kırım İlçilerinin Vürûdı Üzerine Müzâkere ve Tedâbîr-i Sâ’ire	122 [410]
Süveyş Denizi'ne Dâ’ir Ba‘zı Muhâberât	124 [412]
Kapudan Paşa'nın Mora'ya Me’mûriyyeti	125 [413]
Vekâyi‘-i Şettâ	126 [413]
Kara Vezîr'in Sadâreti ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât ve Vukû‘ât ve Vilâdet	128 [415]
Firâr-ı Alî Paşa	130 [417]
Vezâret-i Abdürrazzâk Efendi ve Riyâset-i Halîl Hamîd Efendi	132 [418]
Ba‘zı Vefeyât. Vakâyi‘-i Sene 1194	133 [419]
(s.4)Rusya ile Akd-i Mu‘âhede-i Ticâret	134 [420]
İngiltere ve Fransa Devletlerinin Muhârebeleri ve Bî-taraflık İttifâkı	136 [422]
İngiltere ve Fransa Devletlerine Virilan Takrîr	138 [423]
Mevâdd-ı Şettâ. Vilâdet. Arz-ı Târîh-i Enverî	141 [425]
Emîrgûn Câmi‘i'nin Binâsı. Ba‘zı Tevcîhât	142 [426]
Rusya ile Konsolosluk Münâza‘ası	144 [428]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Mora	145 [429]
Havâdis-i Irâk. Vürûd-ı Sefîr-i Melibar	146 [429]
Vürûd-ı Sefîr-i Buhârâ	147 [430]
Umman Hâkimi'nden Nâme Vürûdı	148 [431]
Vefeyât-ı Â‘yân	149 [432]
Avusturya İmparatoriçesi'nin Vefâtı. Vekâyi‘-i Sene 1195	152 [434]
Binâ-yı Kal‘a-i İsmâ‘îl. Vefât-ı Abdürrezzâk Paşa	153 [435]
Vilâdet-i Sultân. Vefât-ı Şeh-zâde ve Sadr-ı â‘zam	154 [436]
Sadâret-i İzzet Paşa ve Ba‘zı Tevcîhât ve Vukû‘ât	155 [437]
Alî Paşa'nın Îfâ-yı Vezâreti ve Ba‘zı Tevcîhât	160 [441]
Buhârâ İlçisi'nin Ahvâli	161 [442]
Vürûd-ı Sefîr-i Rusya. Azabluların Aldıkları Sefâ’ine Dâ’ir Nemçe İlçisi'yle Mükâleme	162 [443]
Vekâyi‘-i Müteferrika	165 [445]
Ba‘zı Vefeyât	166 [446]
Ferah Alî Paşa'nın Soğucak Muhâfızı Oldığı	167 [447]
Vekâyi‘-i Sene 1196. Vukû‘-ı İmtihân. Ba‘zı Tevcîhât ve Vukû‘ât	168 [448]
Maktûlî-i Cebbâr-zâde	171 [450]
Buhârâ İlçisi'nin Avdeti	172 [451]
Harîk-ı Kebîr	174 [453]
Tebeddül-i Sadâret	175 [454]

Azl ve Nasb 176 [454]
Tebeddül-i Meşîhat ve Sâ'ir Tevcîhât 178 [456]
Vilâdet ve Vefeyât 179 [457]
Vekâyi'-i Şettâ 180 [458]
(s.5)İspanya İlçisi'yle Mükâleme 184 [461]
Esâs-ı Mu'âhede Olan Mevâdd-ı Hamse 200 [474]
Def'a İspanya İlçisi'yle Mübâhase 201 [475]
İspanya ile Akd Olunan Mu'âhede-i Ticâret 202 [475]
Bahadır Giray'ın Kırım Hanlığına İntihâbı 203 [476]
Kırım'a Dâ'ir Mükâleme ve Müzâkere 209 [481]
Tetimme 214 [485]
Vukû'-ı Meşveret-i Berâ-yı Kırım 225 [494]
Ba'zı Tahkîkât 227 [495]
Vekâyi'-i Sene 1197 231 [498]
Azl ve Nasb 234 [501]
Vukû'ât-ı Şettâ 236 [502]
Ba'zı Tedâbîr-i Seferiyye 237 [503]
Ba'zı Nizâmât-ı Asriyye ve Tedârikât-ı Sâ'ire 242 [507]
Sür'at Topçılarının Tertîb ve Tanzîmi 244 [509]
Rusya'nın Kırım'ı İstîlâ ile Beyannânme Neşr Eyledigi 245 [509]
Bahâdır Giray ile Şâhin Giray'ın Terceme-i Hâlleri 249 [512]
İbrâhîm Efendi'nin Vefâtı Üzerine Atâ Efendi'nin Meşîhati 250 [513]
Vukû'ât-ı Şettâ. Vürûd-ı Sefîr-i Fas 251 [514]
Rusya ile Ticâret Mu'âhedesi Yapıldığı 258 [520]
Tevcîhât ve Tebdîlât ve Dîger Vukû'ât 260 [521]
Vilâdet-i Şeh-zâde 262 [523]
Ba'zı Tedârikât-ı Seferiyye. İngilterelünün Kırım Mes'elesine Tavassutı 263 [524]
Amerika Cumhûrının Teşekküli 265 [525]
Havâdis-i İrân 272 [531]
İrakli Han'ın Rusya Himâyesine Girdigi 273 [532]
Tedârikât-ı Seferiyye İçün Meşveret 276 [534]
Neşr-i Beyannâme Bahsi 280 [537]
Nemçe Tüccâr Sefînelerine Dâ'ir Mübâhase 283 [539]
Sâniha 289 [544]
(s.6)Nemçelü ile Konsolosluk Mübâhasesi 291 [546]
Ba'zı Vukû'ât-ı Bahriyye 292 [547]
Vefeyât-ı Â'yân 293 [547]
Tezyîl. Suver-i Evrâk. Kaynarca Musâlahası'na Dâ'ir Takrîr 302 [555]
Dârendeli'nin Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 303 [555]
Kerim Han Hakkında Fetvâ 305 [557]
Revân Hanı'na Fermân-ı Âlî 309 [560]
Re'îs Efendi'nin Takrîri 312 [562]
Telhîs-i Sâmî Sûreti 315 [564]
Nizamnâme-i Tîmâr ve Ze'âmet 317 [566]
Kırım Mes'elesine Dâ'ir Takrîr 324 [571]
Yeniçeri Ağası'nın Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 328 [574]

Âyîne[li]kavak Tenkîhnâmesi 329 [575]
Kara Vezir'e Hitâben Sâdır Olan Hutût-ı Hümâyûn 336 [580]
İzzet Paşa'ya Hitâben Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûnlar 337 [581]
İspanya Mu'âhedenâmesi 338 [582]
Canikli Alî Paşa'nın Tahrîrâtı 344 [586]
Alî Paşa'ya Mektûb-ı Sâmî 347 [588]
Rusya İlçisi'nin Takrîri 352 [592]
Nemçe İlçisi'nin Takrîri 353 [593]
Rusya ve Nemçe İlçilerine Takrîr 354 [593]
Halîl Hamîd Paşa'nın Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn. Alî Paşa'ya Mektûb-ı Sâmî 355 [594]
Sür'atci Neferâtının Şurût-ı Nizâmâtı 357 [596]
Elbise Nizâmı 359 [597]
Kırım'ın İstîlâsı Hakkında Rusya'nın Beyannâmesi 360 [598]
Zimemât-ı Mîriyye Hakkında Fermân-ı Âlî 365 [601]
Fas Hâkimi'ne Nâme-i Hümâyûn 366 [602]
Mevâdd-ı Ticârete Dâ'ir Rusya İlçisi'ne Virilan Sened 368 [604]
Rusya ile Yapılan Mu'âhede-i Ticâret 369 [605]

(s.2)

CİLD-İ SÂNÎ‘
(EZ)
TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

(Bakiye-i Sene 1188)

Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri bin yüz seksan yedi senesinde câlis-i serîr-i saltanat olarak âlemi nâ'ire-i harb ve kıtâl[1] içinde görüb egerçi karîben akd-i musâlaha[2] olunarak gavga ber-taraf kılındı ise de millet-i İslâmiyye yorgun ve Kaynarca Mu‘âhedesi Devlet-i Aliyye'ye bir dâğ-ı derûn oldığından ve eyyâm-ı muhârebede[3] meydân bularak şurada burada zuhûr iden isyân ve eşkıyâ tahrîb-i bilâd ve ızrâr-ı ibâd[4] itmekde bulundığından ibtidâ bu makûle eşkıyânın levs-i vücûdlarından riyâz ve devleti tathîr ve binâ-yı hükûmeti termîm ve ta‘mîr iderek cism-i devlet canlanub ve kuvvetlenüb de bu dâğ-ı derûndan halâs olınak esbâbını dâ'imâ mütâla‘a ve müşâvereden hâlî degil idi. Binâ'en-aleyh işbu bin yüz seksan sekiz senesi Receb-i şerîfinin yirmi ikisinde Dürrî-zâde Mustafâ Efendi'nin yerine Şeyhü'l-islâm olan İvaz Mehmed Paşa-zâde İbrâhîm Begefendi dâ‘îlerini tatyîb eylemek ve hem de mahfîce iş'âl-i micmere-i müşâvere[5] itmek üzre sene-i mezkûre şehr-i Şevvâl-i mükerreminin dokuzuncı güni şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh tebdîlen sa‘âdethâne-i (s.3) Şeyhü'l-islâmîye gidüb bir müddet umûr-ı mehâmm-ı devlet[6] müzâkeresiyle sohbet itdikden sonra mahdûm-ı Şeyhü'l-islâmî olub akdemce uhdesine Edirne pâyesiyle Selanik kazâsı tevcîh buyurulmuş olan Mustafâ Begefendi'ye karîha-i sabîha-i şâhâneden[7] olmak üzre Mekke pâyesi inâyet ve nefs-i nefîs-i hümâyûn içün tehiyye kılınmış olan ta‘âmı tenâvüle rağbet ile üç sâ‘at mürûrundan sonra avdet buyurdılar. Şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh hazretleri devletini dûçâr oldığı hâl-i hatardan tahlîs içün çâre aramakda oldığı hâlde kurenâsı nüfûz yarışı itmekde idiler. Ale'l-husûs hazîne kethüdâsı bulunan Seyyid Mehmed Efendi Enderûn-ı Hümâyûnda nüfûzı zâtına hasr içün her gün bir dürlü desîse isti‘mâl eylemekde idi.

Dâru's-sa‘âde ağası yazıcısı olan Ahmed Efendi mâh-ı mezbûrun onuncı güni mevkûfâtcılık mansıbıyla çıkub yerine sâbıka-i mezkûr yazıcılıkda müstahdem iken mevkûfâtcı olan Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Bâğçevân-zâde Mustafâ Efendi tekrâr

---

1 Nâ'ire-i harb ve kıtâl: Savaş ve vuruşmanın sıcaklığı.
2 Akd-i müsâlaha: Barış antlaşması.
3 Eyyâm-ı muhârebe: Savaş günleri.
4 Izrâr-ı ibâd: Halkı zarara sokma.
5 İş'âl-i micmere-i müşâvere: Danışma buhurdanını ışıklandırmak: Danışmak, istişare etmek.
6 Umûr-ı mehâmm-ı devlet: Devletin önemli işleri.
7 Karîha-i sabîha-i şâhâneden: Padişahın isabetli düşüncesinden.

yazıcı nasb olundı. Mûmâ-ileyh Ahmed Efendi mansıbı tevcîh olunmak üzre Bâb-ı Âlî'ye da'vet olundukda emsâline kaftân giydirilmek âdet-i kadîme iken mûmâ-ileyh yazıcılıkdan infisâl ile civâr-ı saltanatdan dûr olması hasebiyle kalbi şikest oldığından cebr ve ta'mîr-i hâtırı içün fevka'l-âde olarak mûmâ-ileyhe Sadr-ı â'zam İzzet Mehmed Paşa bir zî-kıymet sevb-i semmûr ilbâs itmekle hâtır-nevâzlık izhâr itdiler. Mûmâ-ileyhin sebeb-i azli bu vechile rivâyet olunur ki cülûs-ı hümâyûnda meydâna çıkarak ser-mest-i mey-i ikbâl olub evâ'ilinde çekdigi humâr ve hamyâzeleri unutmağla vazîfesinden hâric şeylere ve haddinden büyük işlere karışmağa başladı ve günden güne tezyîd-i ikbâl ile merci'-i enâm olmak sevdâsına düşdi hazîne kethüdâsı mûmâ-ileyh Seyyid Mehmed Efendi ise gâyet dûr-endîş ve şeytan-kâr bir âdem olmağla mûmâ-ileyhin böyle meydân almasını çekemeyerek hakkında dürlü desîseler i'mâline ibtidâr eyledi.

Şöyle ki mûmâ-ileyhe hayr-hâhlık sûretinde sizin böyle âdî esvâb ile gezmeniz münâsib degildir. Şöyle esvâb giyseniz ve âl şaldan câme kesdirseniz diyerek hilâf-ı âde kılıklar ta'rîf idüb bî-çâre ise bu desîselerden gâfil olarak çakşûra varınca şâl câmeler giymege ve hâl ve rütbesine yakışmaz rahtlar tedârük itmege başlayınca adını delilige çıkardıkdan başka kethüdâsı mûmâ-ileyh aralıkda huzûr-ı hümâyûnda münâsebet düşürerek efendim rüşvet kalkmalıdır. Mülk ve devlet harâb olayor falân mâdde içün kulunuza dahi elli bin guruş virecek (s.4) oldılar. Ma'âzallâh kabûl itmedim deyüb halbûki falân mâdde dedigi yazıcının eliyle bitmiş bir maslahat oldığından hîle-kârâne yazıcının mürteşî[1] oldığını hâk-i pây-i şâhâneye işrâb ider ve bir tarafdan dahi yazıcının yüzine gülerek bu makûle işlere sevk eyler idi bî-çâre yazıcı ise hakîkat-i hâlden gâfil olub böyle olur olmaz şeyleri hâk-i pây-i şâhâneden ricâ itdikce kethüdâyı tasdîk itmiş olur idi kethüdâ bunun gibi nice desîseler ihtirâ'[2] idüb hattâ bir gün mûmâ-ileyh yazıcıya kerem buyurun ben bilmeyerek beni Galata mevleviyyetiyle çerâğ itdirin deyü ricâ itmekle ol bî-çâre dahi işin aslını bilmeyüb huzûr-ı hümâyûnda hazîne kethüdâsı emekdâr kulundur Galata ile çerâğ buyurun didikde Pâdişâh-ı enâm hazretleri olınaz deyü izhâr-ı infi'âl[3] buyurdukdan sonra kethüdâ geldikde ne dersin Ahmed Efendi seni Galata ile çıkarmak ister buyurunca amân efendim henüz efendimizin hidmetinde bulunacak vaktimdir Ahmed Efendi'ye kalsa şâyed rüşvet aldığını efendimize söylerim deyü beni İstanbul'da bile tutmaz didi ve bunun gibi nice dek ve desîseler îcâd iderek nihâyet azl ile kurb-ı saltanatdan mehcûr itdirdi lâkin Ahmed Efendi'nin şüyû' bulan etvâr ve harekâtına göre nefy olunması lâzım gelür iken yalnız civâr-ı saltanatdan teb'îd[4] ile iktifâ olundığına nazaran azli li-maslahatin[5] ihtiyâr olunmuş bir keyfiyyet olmak gerekdir. Yohsa hâk-i pây-i şâhâneye olan kadem-i ubûdiyyeti ferâmûş olunmayub hakkında teveccüh-i şâhâne yine ber-kemâl oldığından karîben sâbıkından â'lâ bir mansıb-ı vâlâ ile bekâm kılınur deyü beyue'n-nâs havâdis olarak nihâyet Abdülhamîd Han Hazretleri'ne dahi ismâ'[6] olunmağla nâsın zihninden bu nokta-i iştibâhın hak ve izâle olunması murâd-ı hümâyûn oldığından bundan dört ay sonra mûmâ-ileyh Ahmed Efendi ehl ü iyâliyle berâber

1 Mürteşî: Rüşvet alan.
2 İhtirâ': Benzeri görülmemiş bir şey îcâdetme, vücûda getirme, getirilme.
3 İzhâr-ı infi'âl: Coşkunluk göstermek.
4 Teb'îd: Uzaklaştırma, uzaklaştırılma, uzağa sürme, kovma.
5 Li-maslahatin: İş icâbı.
6 İsmâ': İşittirme, dinletme.

maskat-ı re'si[1] olan İzmir'e nefy ve iclâ[2] kılınmışdır.

Müteveffâ Fetvâ Emîni Kırımî Osmân Efendi'nin mahdûmı olub mûsile-i Süleymâniyye müderrislerinden Tatarcık lakabıyla ma'rûf ve fart-ı zekâ ve cerbeze ile mevsûf olan Abdullâh Efendi fudalâ-yı dehrden oldukdan başka her hidmetin uhdesinden gelür bir zât olmağla ba'zı sudûr-ı izâm mûmâ-ileyhi terbiyye kasdıyla hidemât-ı celîlede istihdâm iderlerdi. Lâkin liyâkat ve ma'lûmâtı derecesinde hasâdı çok olmak dahi tabi'î oldığından gâyet müsrif olması hasebiyle îrâdı masârifine vefâ itmeyerek tarîk-i irtikâba sapdı deyü lisâna getürilmiş ve esbak Sadr-ı Rûm Abdullâh Efendi-zâde Es'ad Efendi'nin tezkireciligi hidmetinde iken arpalık kapu kethüdâsı bulunan (s.5) Kâsım'ın sevk ve delâletiyle eşrâf-ı kuzâtın inkisâr-ı kulûbuna bâdî olacak harekâta mütasaddî olmuş idüginden li-ecli't-te'dîb mûmâ-ileyh Abdullâh Efendi Limni'ye ve merkûm Kâsım Mağosa'ya nefy olundılar. Lâkin Abdullâh Efendi'nin ilın ve fazlına hürmeten müddet-i nefyi bir seneye varmaksızın müşârün-ileyh Abdullâh Efendi-zâde Es'ad Efendi'nin şefâ'atıyla afv ve ıtlâk olunmuşdur.

Vürûd-ı Kasdân-ı Tatar ve Sukût-ı Ba'zı Şurût-ı Musâlaha

Bu esnâda rü'esâ-yı Cengiziyye'den ve Kırım'ın ulemâ ve mirzâlarının mu'teber ve mu'tenâlarından çend nefer zâtlar sefîne ile çıkagelüb Devlet-i Aliyye'ye olan kadem-i ubûdiyyetlerinden bahisle serbestlik şartının imhâsıyla Kırım Hanları kemâ-fi's-sâbık[3] taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nasb ve ta'yîn buyurılarak teşrîfât-ı hümâyûn ve menşûr-ı meserret-nümûn[4] irsâl olunmak ve hutbe ve sikkeleri yine nâm-ı nâmî-i hazret-i hilâfet-penâhî ile tenvîr ve tezyîn kılınmak ve Kırım Hanı olan Sâhib Giray Han-ı Sânî'ye ibkâ ve takrîr buyurulmak husûslarını niyâz ve bu me'âlde müte'addid arz ve mahzarlar ibrâz itmeleriyle mihmandâr ağa vesâtetiyle mezbûrlara bir hâne ferş ve tezyîn ve masârif-i yevmiyyeleri cânib-i mîrîden tertîb ve ta'yîn olundukdan sonra bu husûsa dâ'ir i'mâl-i efkâr olundukda egerçi Kırım Hanları umûr-ı mülkiyyesinde serbest ve müstakill olarak azl ve nasbları Kırım ahâlîsinin ihtiyâr ve intihâblarıyla olub gerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ve gerek Rusya tarafından müdâhale olunmamak ve esnâ-yı seferde istirkâk[5] olunan Gürci üserâsı Rus ve Leh ve Boğdan ve Eflâk esîrleri gibi reddolunmak mâddeleri Kaynarca Mu'âhedesi'nin â'zam-ı şurûtundan olarak Kayuarca'da ber-vech-i muharrer temessükler ahz ve i'tâ olunmuş ise de kâ'ide-i mer'iyye üzre henüz tasdîknâmeler mübâdele olunmamış oldığına ve Kırımlunun istid'âları egerçi bu mu'âhedeye mugâyir ise de nefsü'l-emrde nâ-becâ[6] bir şey olmadığına binâen bütün bütün imhâ-i serbesiyyet mümkün olamaz ise de (mâ lâ yüdriku küllühû lâ yütraku kulluh)[7] kâ'idesince bârî hutbe ve sikke ile irsâl-i teşrîfât mâddeleri cânib-i Devlet-i

1 Maskat-ı re's: İnsanın doğduğu yer.
2 Nefy ve iclâ: Sürmek ve uzaklaştırmak.
3 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
4 Menşûr-ı meserret-nümûn: Sevinç veren fermanlar.
5 İstirkâk: Muharebede düşmandan esir alma. Birini kendine köle etme.
6 Nâ-becâ: Yersiz, yolsuz, yerinde değil, münasebetsiz, uygunsuz.
7 "Hepsi anlaşılmayanın tamamı da terk olunmaz."

Aliyye'den olmak ve üserâ[1] mâddesine bir hüsn-i sûret virilmek üzre bir münâsib zemîn ile Rusyaluya tahrîr ve iş'âr olunması tezekkür ve tensîb olunmağla Re'îsü'l-küttâb İsmâ'îl Râ'if Begefendi vesâtetiyle beyân-ı keyfiyyet zımnında Rusya feld mareşaline bir kıt'a takrîr yazıldı takrîr-i mezkûrun bir sûreti zeylde (1) işâretiyle îrâd olunur.

(s.6) İşbu takrîr Rusya feld mareşaline gönderilerek kırk gün zarfında muvâfik cevâb zuhûr idüb Rusya Devleti Gürci üserâsının mütâlebesinden ferâgat ve Kırım hanları Kırımluların re'y ve ihtiyârlarıyla nasb olunub fakat taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nasb olunan hana menşûr ve teşrîfât irsâl olunmak ve hutbe ve sikke nâm-ı pâdişâhîyye olmak husûslarına muvâfakat ve bu sûretle tasdîknâmelerin mübâdele olunmasına rağbet itmiş oldığı gelan tahrîrâtdan münfehim olmağla maslahatın böyle sür'at ve sühûletle bitmesi tâli'-i hümâyûna virilüb Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ve pâdişâh-ı enâma du'â olundukdan sonra derhâl merhûm Ebûbekir Paşa-zâde Mîr-i alem Mehmed Beg vesâtetiyle Kırım hanı olan Sâhib Giray Han'a menşûruyla teşrîfât-ı hümâyûn irsâl olundı.

Ve tasdîknâmelerin mübâdele olunması içün Zi'l-ka'de'nin yirmi dördünci güni Rusya Maslahatgüzârı Kristofor Petersin kapuya da'vet olunub ibtidâ müşârün-ileyh re'îs efendiye huzûr-ı âsafîde yeşil çukaya kahlu semmûr kürk ilbâs olundukdan sonra maslahatgüzâr-ı merkûm duhûl ile resm ve âdet üzre tasdîknâmeler istibdâl olunub maslahatgüzâra ve dîvân tercümânına ve ser-kâtibine kürkler ve sâ'ir etbâ'ına hil'atlar ilbâs kılındı.

TETİMME

İşbu Tatar serbesiyyeti mâddesinde ol vakit Rusya Devleti'nin asıl emel itdigi ve aradığı Devlet-i Aliyye'nin Kırım'ın umûr-ı dâhiliyesine müdâhaleden elini kesmek ve hanlarının azl ve nasbı husûsını dâ'imâ tefrika ve ihtilâli mûcib ola geldigi der-kâr olan intihâb-ı ahâlî kânûn-ı hatar-nümûnuna bırakmak kaziyyeleridir. Zîrâ her ne vakit bir han intihâb olunmak lâzım gelse a'kâb[2]-ı Cengiziyye'den bulunanların her biri kendüsini intihâh itdirmek üzre dîger rukabâsı aleyhinde hareket ve birtakım tarafdâr peydâ idüb ve bu takrîb ile erkân ve efrâd-ı kavm beynine beynûnet[3] ve fesâd düşürüb derûn-ı memleketde ihtilâl-i mütemâdî ve hem-civâr bulunan Rusya Devleti'nin müdâhale-i kavliyye ve askeriyyesine bâdî olacağını ve hanlığa ârzû-keş olanların birini tutarak anın vâsıtasıyla nüfûzını yürütmekligini ve anı dâhilî düşmanlarından muhâfaza vesîlesiyle dâ'imâ Kırım'da asker bulundırılmasına bahâne ve bâdî olacağını ve çünki hanlar umûr-ı dâhiliyye ve mu'amelât-ı hâriciyyede müstakill ve müstebid olacaklarından muhâfaza-i zâtiyyeleriçün celb idecekleri Rusya askerinin duhûlüne Devlet-i Aliyye'nin mümâna'ata[4] bir gûne hakkı (s.7) olamayacağını ve bu hâl-i ihtilâl ve müdâhale-i fi'liyyenin netîcesi memleketin az zamânda kendü tasarrufuna girmesini teshîl[5] idecegini Rusya Devleti pek ra'nâ bildiginden ve Lehistan'ın mukâsemesine[6] dahi bu politika ile yol

1 Üserâ: Esirler, tutsaklar, kullar, köleler.
2 A'kâb: Oğullar veya torunlar.
3 Beynûnet: İki şey arasındaki mesafe, aralık. İhtilâf, anlaşmazlık, ara açıklığı.
4 Mümâna'at: Menetme, engel olma, önleme.
5 Teshîl: Kolaylaştırma.
6 Mukâseme: Taksim etme, paylaşma, bölüşme.

buldığından ve Saltanat-ı Seniyye'nin sonradan istemiş oldığı şerâ'it-i meşrûha ise şu garaza dokunur şeyler olmayub ma'neviyât kabîlinden bulundığından devlet-i müşârün-ileyhânın şerâ'it-i mezkûreye bi's-sühûle muvâfakat idişi kurdığı dolaba dokunmadıklarından başka mukaddemede beyân olundığı vechile akîb-i mesâlihde kendüsinin dahi gavâ'il-i dâhiliyesi zuhûra geldiginden neş'et eyledigine arası çok geçmeksizin Kırım'ı külliyyen istîlâ itmesi delîl-i kâfîdir.

Abdülkerîm Paşa'nın Sefâretle Rusya'ya Gitdigi

Ber-minvâl-i muharrer Kırım mâddesiyle Gürci üserâsı husûsuna beyne'd-devleteyn karâr virilüb tasdîknâmeler dahi mübâdele ile musâlaha istikrâr bulmuş oldığından taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya Devleti tarafına nâme-i hümâyûn îsâli zımnında Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan sâbıkâ süvârî mukâbelecisi Abdülkerîm Efendi Rûmili beglerbegiligi pâyesiyle büyük ilçi ta'yîn buyurulmağla mâh-ı mezkûrun yirmi altıncı Cum'airtesi güni ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda sadr-ı â'zam ve şeyhü'l-islâm hâzır oldukları hâlde müşârün-ileyh ilçi paşa huzûr-ı hümâyûna celb olunub sadr-ı â'zama ferâce semmûr kürk ve üzerine serâ-sere kablu yine semmûr kürk ve Şeyhü'l-islâm Efendi'ye beyâza kablu semmûr kürk iksâ[7] olundukdan sonra ilçi paşaya dahi fıstıkî çukaya kablu semmûr kürk ilbâs ile nâme-i hümâyûn teslîm olundı. Şehr-i Zi'l-hicceti'ş-şerîfe'nin gurresinde[8] sefir-i müşârün-ileyh debdebe ve dârâtıyla yine Sarây-ı Hümâyûna gidüb hâk-i pây-i şâhâneye yüz sürdükde avâtıf-ı aliyye-i pâdişâhîden kendüye yine fıstıkî çukaya kablu semmûr kürk giydirildikden sonra dîvân yoluyla Edirnekapusı'ndan çıkub savb-ı me'mûriyyetine azîmet itdi.

Ba'zı Vefeyât

Zi'l-hicce'nin yedinci güni Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Dürrî-zâde Mustafâ Efendi ve yine ol hilâlde Şeyhü'l-islâm-ı esbak Mirzâ-zâde Mehmed Sa'îd Efendi ve sene-i cedîde (s.8) evâ'ilinde kibâr-ı Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan meşhûr Binâ Emîni Yûsuf Efendi ve arası çok geçmeksizin Nişâncı Abdullâh Efendi ve Cidde Vâlîsi Halîl Paşa vefât itmekle terceme-i hâlleri ber-vech-i âtî[9] beyân olunur.

Dürrî-zâde Mustafâ Efendi'nin Terceme-i Hâli

Mevlânâ-yı müşârün-ileyh fuhûl-i[10] ulemâdan Şeyhü'l-islâm-ı esbak Dürrî Efendi'nin mahdûmu olub bin yüz on dört târîhinde tevellüd itmiş ve otuz üç târîhinde ibtidâ-yı hâric ile tarîk-i tedrîse duhûl ile devr-i medâris iderek ibtidâ-yı altmışlı rütbesine resîde oldukda

7 İksâ: Giydirme, giydirilme.
8 Gurre: Ayın birinci gecesi ve günü.
9 Ber-vech-i âtî: Aşağıda olduğu gibi.
10 Fuhûl: Büyük âlimlerin ileri gelenleri. Emsalinden üstün olanlar.

pederleri makâm-ı fetvâya gelmekle Galata mevleviyyetiyle bekâm ve der-akab Edirne ve Mekke pâyeleriyle ikrâm olunub pederlerinin vefâtından sonra elli iki târîhinde İstanbul kadısı ve elli dokuzda sadr-ı Anadolı ve altmış dörtde sadr-ı Rûm oldukdan sonra altmış dokuzda mükerreren sadr-ı Rûm iken ahd-i Osmân Hanî'de Şeyhü'l-islâm olub sekiz ay mikdârı makâm-ı fetvâda bulunarak azl olunmuş ve ahd-i Mustafâ Hanî'de yetmiş hilâlinde yine beş seneden ziyâde ve Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin evâ'il-i saltanatlarında def'a-i sâlise olmak üzre beş ay mikdârı revnak-bahş-ı makâm-ı fetvâ oldukdan sonra ma'zûlen Fâtih civârında vâki' sa'âdethânesinde ikâmet üzre iken vefât itdikde Fâtih Mehmed Han Câmi'i'nde namâzı edâ olundukdan sonra Edirnekapusı hâricinde La'lî-zâde Çeşmesi verâsında cadde kenârında defn olunmuşdur şekl ü şemâ'ili ve etvâr u mişvârı güzel ve kevkeb-i ikbâli müncelî ve evlâd ve etbâ' ve çerâğı çok olub vefâtına dek hüsn-i zindegânî ile imrâr-ı evkât itmişdir. Fıkıh'dan Dürr-i Beyzâ nâmında bir kitâb-ı mu'teber te'lîf ile ibkâ-yı nâm eylemişdir. Ba'zı ricâl ve kibârın vesîle-i intifâ'[1] ve temettu' idegeldikleri gibi taşra vüzerâ ve ümerâsından bir ferdi istishâb itmeyerek isbât-ı iffet ve salavât-ı hamseyi cemâ'atla edâya müdâvemet eyler ve ahşam namâzmdan sonra yatsuya kadar seccâde üzerinden kalkmayub hâlik-i bî-enbâza tazarru' ve niyâz üzre bulunur idi.

Mirzâ-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin Terceme-i Hâli

Mevlânâ-yı müşârün-ileyh ibtidâ-yı cülûs-ı Sultân Mahmûd Hanî'de Şeyhü'l-islâm olan Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmı olub yüz yirmi iki târîhinde tevellüd iderek (**s.9**) otuz dokuz târîhinde tarîk-i tedrîse dâhil ve pederleri meşîhatde bulunmak hasebiyle tayy-ı merâtib iderek hâmise-i Süleymâniyye'ye vâsıl oldukdan sonra pederleri ma'zûl olmağla beş sene kadar rütbe-i mezkûrede kalub ba'dehu İzmir ve Burusa mevleviyyetleriyle bekâm ve sonra Mekke ve İstanbul pâyeleriyle mukzi'l-merâm kılınmış ve yetmiş târîhinde sadr-ı Anadolı ve mu'ahharen üç def'a sadr-ı Rûm ve iki def'a nakîbü'l-eşrâf ve seksan üç senesi Zi'l-ka'desi'nde Şeyhü'l-islâm bulunan Pîrî-zâde Osmân Monlâ Efendi'ye hayru'l-halef olub üç buçuk sene mikdârı zîb-efzâ-yı makâm-ı meşîhat olmuş idi. Müşârün-ileyh nahîf[2] ve nazîf ve fâzıl ve afîf bir zât-ı şerîf olub hakkâniyyeti suver ve murâfa'âtda fevka'l-âde tahkîk ve tedkîk-i müdde'â eyler idi. Zâten za'îfü'l-bünye ve nahîfü't-tertîb olub ömrı ilel ve eskâm[3] ile geçdi hele za'f-ı pîrî dahi geldikde vücûdı bütün bütün mecmu'a-i ilel olub rükûb ve nüzûle ve kıyâm ve ku'ûda muktedir olamayarak bir meyyit-i müteharrik olmağla ziyâretlere gidemeyüb hattâ mu'âyededen[4] mazhar-ı afv-ı hümâyûn olmuş idi. Bu hilâlde Fâtih Câmi'-i Şerîfi civârında vâki' sa'âdethânesinde ikâmet üzre iken vefât itmegin namâzı Fâtih Câmi'i'nde ba'de'l-edâ Üsküdar'a nakl ile Karacaahmed nâm mahalde defn olunmuşdur.

1 İnfia': Fayda temin etmek. Menfaatlanmak.
2 Nahîf: Çelimsiz, zayıf, ince.
3 Eskâm: Hastalıklar, illetler, dertler.
4 Mu'âyede: Bayramlaşma.

(Vekâyi'-i Sene 1189)

Binâ Emîni Yûsuf Efendi'nin Terceme-i Hâli

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh İstanbul'da Abdullâh nâm za'îmin ferzendi[1] ve asr-ı Mahmûd Hanî ricâlinden Âmedci Süleymân Efendi'nin birâder-i ercümendi olub [bin] yüz on dört târîhinde tevellüd itmiş ve Maktûl Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın havâss-ı hüddâmı silkine duhûl ile iç çukadârlık hidmetinde bulunmuş idi mu'ahharen asr-ı Sultân Mahmûd Han vüzerâsından Sadr-ı â'zam Ahmed Paşa sadâretinde Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn adâdına dâhil olarak gâyet emîn ve mu'temed ve müstakîm ve kârgüzâr oldığından bi'd-defe'ât başmuhâsebe ve rûz-nâmçe-i evvel ve şehreınâneti ve sadr-ı âlî kethüdâlığı gibi menâsıb-ı celîlede istihdâm olundukdan sonra bulundığı hidmetlerde muvaffakiyyeti ve hüsn-i sülûk ve sîreti müsellem-i hâss ve âmm olmağla nice ebniye-i şâhâne ve kusûr ve kâşâne binâsına me'mûr ve hüsn-i ihtimâm-ı sâdıkânesiyle nice mahaller ma'mûr olmak takrîbiyle bu misillü hidemâtda hazâkati zâhir olmakdan nâşî Sultân Mustafâ Hân Hazretleri'nin mazhar-ı nazar-ı i'tibârı olmağla şehr-i yâr-ı müşârün-ileyhin muvaffak oldukları Lâleli Câmi'-i Şerîfi'ne dahi binâ emîni nasb olunmuş olmağla mezkûr câmi'-i dilârâ dahi efendi-i (**s.10**) mûmâ-ileyhin kâvış-i ihtimâmıyla resîde-i hadd-i hitâm olmuşdur. Mübtelâ oldığı ilel-i müzmine ile üç seneden berü esîr-i firâş olarak sene-i cedîde Muharrem'inin on sekizinci güni vefât itmekle Cağâloğlı kurbunda binâ itmiş oldığı mekteb sâhasında defn olunmuşdur.

Abdullâh Efendi'nin Terceme-i Hâli

Kudemâ-yı Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan hi'l-fi'l nişâncı bulunan Abdullâh Efendi dahi bir pîr-i fânî oldığı hâlde nâ-mizâc olarak iki üç aydan berü esîr-i firâş iken Saferü'l-hayr'ın yirmi yedinci güni vefât itmişdir.

Gâyet halîm ve selîm olub baba-yâne etvâr ile herkese rıfk ve mülâyemet ve tevâzu' ve meskenet izhâr iderek emîn ve mu'temed ve me'mûnü'l-gâ'ile bir zât oldığından vefâtına dek gâh vekâlet ve gâh asâlet tarîkiyle tevkî' ve riyâset gibi hâline münâsib menâsıb ile bekâm olarak imrâr-ı evkât[2] itmiş idi.

Bu etvâr ve mişvârda olanlar öteden berü zirve-i ikbâle çıkamazlar ise de bütün bütün idbâr ve in'izâle dahi giriftâr olmayub böyle ferâğ-ı bâl ile ömür süregelmişlerdir.

Halîl Paşa'nın Tercüme-i Hâli

Bu hâlde Cidde vâlîsi bulunan Halîl Paşa azl ile yerine Defterdâr Osmân Paşa ta'yîn olunub müte'âkiben Halîl Paşa'nın vefâtı haberi dahi evâhir-i Safer'de vârid oldı. Merhûm-ı müşârün-ileyh Halîl Paşa Çorlı kasabasında mütevellid ve hadâset-i sinn ü sâli hilâlinde

1 Ferzend: Oğul, çocuk.
2 İmrâr- evkât: Vakitleri geçirme.

Âsitâne-i Sa'âdet'e vârid oldukda bostâncılar adâdine lâhik[1] olarak hasekîlik rütbesine nâ'il oldukda Sultân Musta[fâ]'nın mazhar-ı nazar-ı i'tibârları olmağla tebdîl hasekîligi ile şöhret-şi'âr oldukdan sonra tarîkince odabaşı ve hasekî ağa ve ba'dehu matmah-ı nazarı[2] olan bostâncıbaşılık ile bekâm oldukdan sonra sürre emîni ve mu'ahharen kethüdâ-yı bevvâbîn-i şehr-i yârî ve mîrâhûr-ı evvel ve ba'dehu rütbe-i vezâretle Hotin muhâfızı ve Belgrad muhâfızı oldukdan sonra Karadeniz ser'askeri olub Donanma-yı Hümâyûn ile bâd-bân-küşâ-yı cihâd ve gazâ[3] olmuş idi. Andan Mısır vâlîsi ve ba'dehu Cidde vâlîsi olub orada ecel-i müsemmâsıyla[4] vefât eyledi. Âkil ve müdebbir ve umûrunda mütebassır-ı[5] iffet ve diyânetle şehîr bir vezîr-i huceste-tedbîr idi.

(s.11)

Azl ve Nasb

Çavuşbaşı bulunan Abdüsselâm Efendi hüsn-i idâreye muvaffak olamadığından Muharremü'l-harâm'ın üçüncü güni azl ile yerine bundan akdem devr-i Mustafâ Hanî'de çavuşbaşılık mansıbmda isbât-ı liyâkat itmiş olan Mehmed Sa'îd Efendi nasb olundı. Ve Silâhdâr-ı Şehr-i yârî Mehmed Emîn Ağa dahi istiklâl dâ'iyyesiyle merci'-i hâss ü âmm olmak sevdâsına düşüb taşra umûrına müdâhaleye başlayarak irtişâ[6] ile lisâna geldiginden mâh-ı mezbûrun dördünci güni uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâret ile Tırhala sancağı tevcîh olunarak Mâbeyn-i Hümâyûndan çıkarılub yerine mukarreb[7] ve manzûr-ı pâdişâhî olan Hazîne Kethüdâsı es-Seyyid Mehmed Efendi silâhdâr-ı şehr-i yârî nasb olundı.

İşbu Seyyid Mehmed Efendi sene-i sâbıka vekâyi'inde beyân olundığı vechile Dâru's-sa'âde Ağası Yazıcısı Ahmed Efendi'yi azl itdiren ve bundan dört sene sonra sadr-ı â'zam olub Kara Vezîr dinmekle şöhret-şi'âr olan Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa'dır.

Kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunan Recâ'î el-Hâc Mehmed Emîn Efendi dahi pek çok hidemât-ı celîlede müstahdem ve sıdk ve istikâmeti müsellem ise de leyyinü'l-cânib ve batî'ü'l-hareke olmak hasebiyle kethüdâlıkda kendüden ba'zı mertebe rehâvet müşâhede olunayor. Lâkin müddet-i medîde tezkirecilik hidmetinde ve aklâm-ı sâ'irede bulunarak kesb-i tefennün itmesiyle umûr-ı mâliyye uhdesinden gelür deyü kethüdâlıkdan azl ile defterdâr ve selefi Dervîş Mehmed Efendi becâyiş sûretiyle anın yerine kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunarak sadârete isti'dâd virildi.

Seferler takrîbiyle zahâ'ir bahâya çıkmış ise de lillâhi'l-hamd gâ'ile-i harb ber-taraf olmuş iken yine zahâ'irde kıllet ve galâ oldığından bunun sebebi ve sûret-i indifâ'ı lede'l-müşâvere zahîre hâsıl olan yerlerde muhtekirler[8] peydâ olarak ehl-i zirâ'atdan ucuz bahâ ile iddihâr itdikleri zahâ'irin üzerine birçok şey zaınm iderek tüccâra ve tüccâr dahi biraz şey

1 Lâhik: Yetişen, ulaşan. Eklenen. Sonradan tâyîn edilen, yenisi.
2 Matmah-ı nazar: Göz dikilen.
3 Bâd-bân-küşâ-yı cihâd ve gazâ: Gaza ve cihada yelken açmak, gitmek, katılmak.
4 Müsemmâ: İsimlendirilen, ad verilmiş olan, bir ismi olan. Muayyen zaman. Belirli vakit.
5 Mütebassır: Dikkatle bakan, ilerisini gören, iyice düşünen. Basiretli.
6 İrtişâ: Rüşvet alma, rüşvetçilik.
7 Mukarreb: Takrîbedilmiş yaklaşmış, yakın.
8 Muhtekir: İhtikâr yapan, yolsuz kazanç elde eden, vurguncu, istifçi.

zamm iderek esnâfa bey' ve fürûht[1] idegeldiklerinden zahâ'irin gâlî bahâ ile satılmasına sebeb oldığı müteyyen olmağla bu makûle muhtekirlerin men'iyle her zahîreyi ashâbı getürüb fürûht eylemek üzre her tarafa ve hattâ Mısır-ı Kâhire'ye evâmir-i aliyye ısdârıyla kârgüzâr mübâşirler irsâl olunmuş olub ancak bu husûsun pezîrâ-yı hüsn-i nizâm olması İstanbul kadısının sarf-ı dikkat ve ihtimâmına menût bulundığına ve hâlâ İstanbul kadısı olan Hayâtî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi ise ma'lûlü'l-mizâc ve meşgûl-i tedbîr ve ilâc **(s.12)** oldığına mebnî müddet-i mu'ayyenesinden iki gün mukaddem müddet-i nâkısa ile hasbe'l-maslaha mâh-ı mezbûrun on üçünci güni azl ile sâbıkan Mekke-i mükerreme kadısı olan İlmî Yegeni Alî Meşreb Efendi hüsn-i idâreye kâdir ve fatk u ratk-ı umûrda[2] istihkâkı zâbir olmakdan nâşî iki nefer eskilerine bi't-tercîh İstanbul kadısı nasb olundı. Ve eskileri olan es-Seyyid Mehmed Gânim Efendi ile fuhûl-i ulemâdan Müftî-zâde Ahmed Efendi dahi pâye i'tâsıyla tatyîb olundılar.

Ve ber-minvâl-i sâbık bu esnâda Nişâncı Abdullâh Efendi vefât itmiş oldığından yerine Şıkk-ı Evvel Defterdârı Âtıf Efendi-zâde Ömer Vahîd Efendi nişâncı nasb olundı.

Anadolı Kazaskeri Dürrî-zâde es-Seyyid Mehmed Atâullâh Efendi'nin müddet-i mu'ayyenesi hitâm bulmağla İstanbul ma'zûllerinden[3] Monlâcık-zâde İshak Efendi cümlenin akdemi ve İshak Efendi-zâde Şerîf es-Seyyid Yahya Efendi'den dahi beş gün eski bulunmuş ise de İshak Efendi-zâde'nin tarîka duhûli İshak Efendi'den üç sene mukaddem oldukdan başka Şeyhü'l-islâm-zâde bir pîr-i lâzımü't-tevkîr oldığından sadâret-i Anadolı her kangısma tevcîh olunsa taraf-ı âhar münkesir ve mugber[4] olacağma mebnî Şeyhü'l-islâm Efendi (el-akdemü fe'l-akdemü) kâ'idesine ri'âyet ve iki tarafı tatyîb[5] murâd itmekle İshak Efendi'ye Anadolı sadâreti tevcîh olunub İshak Efendi-zâde Şerîf Monlâ Efendi'ye dahi vakt-i inhilâlde arpalığı tevsî' olunmak şartıyla Anadolı pâyesi ve oğullarına nemâluca ma'îşetler virilerek ikrâm olundı.

Bu esnâda Edirne ve Mısır-ı Kâhire mevleviyyetleri dahi tevcîh olunub ancak Haleb'den ma'zûl Kethüdâ-zâde Mustafâ Sâdık Efendi'nin hasbe't-tarîk mansıb ve nevbeti gelmiş iken dîdesi alîl ve meşâgil-i hükûmete gayr-ı mütehammil[6] oldığından bilâd-ı erba'adan bir mansıb tevcîh olunamayarak pâye ile tatyîb kılındı.

Ref'-i Vezâret-i Ba'zı Vüzerâ ve Nefy-i Ba'zı Kesân

Sefer esnâsında istihdâm olunacak hademenin hücnet ve mahzûrını mülâhazaya vakit olmayub (ez-zarûrâtü tubîhü'l-mahzûrât)[7] mü'eddâsınca îcâb-ı maslahata göre hareket olunarak ricâl-i Devlet-i Aliyye ve hademe-i Saltanat-ı Seniyye'den ibrâz-ı hüsn-i hidmet idenlere hallerince mükâfât olunmak ve hidemât-ı cesîmede istihdâma liyâkat me'mûl olunan

1 Bey' ve fürûht: Alım satım.
2 Fatk u ratk-ı umûr: İşleri düzeltme, yoluna koyma.
3 Ma'zûl: Azledilmiş, görevden alınmış.
4 Mugber: Gücenmiş, gücenik, küskün.
5 Tatyîb: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.
6 Mütehammil: Tahammül eden, dayanan; yük altında bulunup ses çıkarmayan.
7 "Zarûretler mahzurlu şeyleri mübah kılar."

ba'zı (s.13) ashâb-ı şecâ'at ve celâdete menâsıb ve merâtib ihsân olunarak (el-insân abîdü'l-ihsân)[1] kâ'idesine ri'âyet kılınmak âdet-i kadîme ve umûr-ı tabî'iyyeden olmağla her tarîka duhûl ve her bir matlaba vusûl ve kolaylıkla husûle geldigine mebnî bu esnâda her tarîkın erbâbı kesret bulmuş ve husûsıyla i'lâ-yı merâtib-i insâniyye olan rütbe-i vâlâ-yı vezârete birçok mechûlü'l-ahvâl kimseler vâsıl olmuş idi. Halbûki gâ'ile-i sefer ber-taraf oldukdan sonra vüzerânın bir mahallide bilâ-mansıb ikâmeti kâ'ide-i mer'iyye-i kadîmenin hilâfı ve mevcûd olan eyâletler vüzerâ-yı mevcûdenin rub'una gayr-ı kâfî oldığından zarûrî sancak mansıbları dahi vüzerâya tevcîh olunmuş idi. Sancak mutasarrıfı olan vüzerânın vâridâtları ise kendülerine kifâyet ve eyâlet mutasarrıfları dahi vâridât-ı mu'ayyeneye kanâ'at itmeyüb sefer takrîbi ile noksân bulan esbâb ve levâzım-ı[2] vezâretleri ikmâl dâ'iyyesinde olmalarıyla bi't-tab' envâ'-ı mezâlim ve ta'addiyâta mübâderet idegeldiklerinden re'âyâ tâ'ifesi pey-der-pey rikâb-ı şâhâneye arzuhâl takdîmiyle iştikâya başladılar. Pâdişâh-ı adâlet-penâh hazretleri dahi ta'addiyât-ı vâkı'a kesret-i vüzerâdan neş'et itdigini tefekkür ve mülâhaza buyurub hem adâd-ı vüzerâyı taklîl itmek ve hem de sâ'irine ibret virmek tarîkiyle mezâlim ve ta'addiyât-ı vâkı'anın def' ve ref' olunmasına dâ'ir Bâb-ı Âlî'ye hatt-ı hümâyûn vârid olmağın sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm Efendi hazretleri Sarây-ı Âsafîde cem'iyyet ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ile vüzerâ kapu kethüdâlarını ihzâr ve da'vetle cümle muvâcehesinde hatt-ı hümâyûn okunub şefâ'at tarîkiyle veyâhûd dîger bir vesîle-i cüz'iyye ile rütbe-i vezârete i'tilâ itmiş olan vüzerâdan sekiz vezîrin vezâretleri ref' olundı ve mâh-ı mezbûrun evâsıtında ber-mantûk-ı hatt-ı hümâyûn müte'addid adâlet emirleri tahrîr olunub her tarafa gönderilmek üzre kapu kethüdâlarına teslîm ve her kazâdan vusûli müş'ir i'lâmlarının gelmesi kendülerine ekîden tenbîh kılındı.

Bu esnâda arpalıklar dahi mukâta'ât-ı mîriyye misillü iltizâm ve tama'-ı hâm ile nâ-ehil nâ'ibler istihdâm oluna geldiginden arpalık kapu kethüdâlarından beş neferi li-ecli't-te'dîb Cezâ'ir-i Balır-i Sefîd'e nefy ve tagrîb[3] ile emsâli tahvîf ve terhîb olundukdan sonra arpalık sâhiblerinin dahi ehil ve afîf nâ'ibler istihdâm eylemelerine ve nizâm-ı tarîka dâ'ir ba'zı tenbîhâtı hâvî Şeyhü'l-islâm Efendi'ye hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla mazmûnunı müşârün-ileyh dahi sudûr-ı izâm ve mevâlî-i kirâma teblîğ ve ifhâm idüb taraf taraf ref'-i mezâlim husûsuna dikkat ve ihtimâm buyuruldı.

(s.14)

Müderris Osmân Paşa'nın Katli

Vezîr-i müşârün-ileyh Sultân Mahmûd vüzerâsının meşâhirinden olan Topal Osmân Paşa'nın oğlı müteveffâ Ahad Paşa'nın ferzendi ve cümle evlâd-ı kirâmının mümtâz ve ser-bülendi olub kemâl-i muhabbetinden eslem-i turuk-ı aliyye olan tarîk-i tedrîse idhâl itmiş idi. Osmân Paşa'nın kendi birâderinden menkûldür ki pederlerinin Osmân Paşa'ya ber-vech-i muharrer kemâl-i muhabbeti olmak hasebiyle zayiçesini[4] yapdırdıkda bir kıt'ası görülmekle

1 "İnsan ihsanın (iyiliğin) kölesidir."
2 Metinde sehven "levzâm" şeklinde yazılmıştır.
3 Tagrîb: Birini gurbete gönderme, gönderilme. Memleketten çıkarma, uzaklaştırılma. Kovma.
4 Zâyiçe: Yıldızların belli zamandaki yerlerini ve durumlarını gösteren cetvel.

muhrec-i vezâret olan tarîka idhâlden tehâşî iderek tarîk-i ilmiyyeye idhâl idüb zu'munca ru'ûs-ı tedrîs ile ser-nüvişt-i kazâ ve kaderi ibtâl eyledi.

Halbûki müşârün-ileyh kat'-ı merâtib iderek mûsile-i sahn rütbesine gelüb maskat-ı re'si olan Yenişehr-i Fenar'da ikâmet üzre iken evâ'il-i sefer-i hümâyûnda Mora'da zuhûr iden ihtilâl esnâsında ebâ-an-cedd[1] mevrûs olan celâdet-i fıtriyyesi hareket itmekle ittihâ' ve müte'allikâtından cem' idebildigi kadar askerle bilâ-me'mûriyyet Mora cânibine müsâra'at idüb ol vakit Mora muhassılı bulunan sadr-ı sâbık Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın re'y ve irâdelerine ittibâ'[2] ile mesâ'î-i meşkûre ibrâzına muvaffak oldığından vezîr-i müşârün-ileyh merkûmun gayret ve şecâ'atini ve me'mûr olmadığı hâlde hidemât-ı celîleye muvaffakiyetini Dersa'âdet'e inhâ itmiş ve kendüsi dahi ümîde düşerek Dersa'âdet'e gelüb vezâretle çerâğ buyurulmasını istid'â ve niyâz eylemiş oldığına binâ'en Mora muhassılığı ihsân olundı deyü Enverî Târîhi'nde bu kadarcık tahrîr olunmuşdur.

Lâkin ba'zı târîhlerde keyfiyyet-i vezâreti bu vechile muharrerdir ki vezîr-i müşârün-ileyh merkûmı ikrâm ve inâyete şâyestedir[3] deyü tahrîrât ile Dersa'âdet'e irsâl itmekle Sultân Mustafâ Han Hazretleri tarîkince iki mertebe terfi' olunsun buyurdukda Şeyhü'l-islâm bulunan Mirzâ-zâde es-Seyyid Sa'îd Efendi tarîk-i ilmiyye cihâd-ı bi'n-nefs iden ulemânın cihâdına göre ikrâm olunmak içün vaz' olunmuş bir tarîkdir. Merkûma cihâd-ı sûrî idenlere ikrâm olunagelen tarîkden ikrâm olunmalıdır deyü zarîfâne sûret-i i'tizârda olıcak pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri dahi rütbe-i vezâret ihsân buyurub rü'esâ-yı tarîk-i ilmiyye olan sudûr-ı izâma bile takdîm itdi. Selefde müderrislikden nâ'il-i vezâret olan Fâzıl Ahmed Paşa olub müşârün-ileyh dahi ana sânî olarak Müderris Osmân Paşa dinmekle şöhret buldı. Mu'ahharen Mora cânibinde zulm ve ta'addî ile ba'zı mertebe lisâna geldiginden mansıbı Ağriboz'a tahvîl olundukdan sonra (s.15) Ordu-yı Hümâyûna me'mûr olub Silistre cânibine ser'asker ta'yîn buyuruldı bu def'a dahi izhâr-ı lâzıme-i celâdet ve şecâ'at idüb husûsıyla Silistre pîşgâhında vukû' bulan muhârebe-i meşhûrede mazhar-ı muzafferiyyet-i kâmile olarak şöhreti âlem-gîr olmağla hasretü'l-vüzerâ olan Rûmili eyâleti ile ikrâm olundı.

Hadd-i zâtında etvâr-ı kalenderâne ile me'lûf[4] ve cûd ve sehâ ile mevsûf ve cerî cesûr bir vezîr-i vakûr idi. Lâkin fart-ı iştihârı bâdî-i iğtirârı olarak büyükler hakkında en büyük kusûr olan kibr ve gurûra mübtelâ oldı.

Şöyle ki sulh akîbinde Ordu-yı Hümâyûn avdet itdikde Bender Kal'ası'nın muhâfazası mehâmm-ı umûr-ı Devlet-i Aliyye'den ma'dûd olub müşârün-ileyh ise kapusı halkı mükemmel şüc'ân-ı[5] vüzerâdan oldığı hâlde hidemât-ı sâbıkasına nazaran bundan sonra dahi mesâ'î-i meşkûre ibrâzına sa'y idecegi melhûz olmakdan nâşî bâ-emr-i hümâyûn Bender muhâfazasına me'mûr oldukda cânib-i me'[mû]riyyetine gitmeyüb doğrıdan doğrıya Rûmili tarafına azîmet ve Bender me'mûriyyetinden afvını ricâ ma'razında tahrîrât irsâline mübâderet itdi.

Ve egerçi me'mûriyyet-i mezbûreden imtinâ' itmegi kat'iyyen murâd itmiş ise dahi

1 Ebâ-an-cedd: Babadan, büyük babadan, 'dededen, kuşaktan kuşağa.
2 İttibâ': Tabi olma, uyma, ardısıra gitme.
3 Şâyeste: Yakışır, yaraşır; uygun.
4 Me'lûf: Ülfet edinilmiş, alışılmış, alışmış; huy edilmiş.
5 Şüc'ân: Cesurlar, yürekliler, yiğitler.

bârî âheste reftâr ile savb-ı[1] me'mûriyyetine azîmetle gidecek gibi görinüb de bir hüsn-i sûretle afvını tahsîl itmesi lâzıme-i şi'âr-ı sıdk ve ubûdiyyet iken böyle küstahhâne tavr ile isti'fâya cesâreti mûcib-i iğbirâr-ı[2] devlet olmuş ise de hidmet-i sâbıkasına nazaran iğmâz-ı ayn olunub mes'ûlüne müsâ'ade olundı. Bu hâlde ber-vefk-i dilhâh-ı âlî umûr-ı eyâleti hüsn-i idâreye sarf-ı himmet itmesi kendüye farîza-i zimmet iken envâ'-ı mezâlime tasaddî ve seferler esnâsında bunca tekâlîf-i şâkka ile bî-tâb olan re'âyâya zulm ve ta'addî itmege ibtidâr itmekle bi'd-defe'ât fukarâ rikâb-ı şâhâneye ref'-i ruk'a-i iştikâ[3] itdiklerinden bu makûle mezâlim ve ta'addiyâtdan ferâgat itmesiçün bâ-izn-i hümâyûn sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm taraflarından kendüye nasîhat yollu tahrîrât gitmiş iken ısgâ itmeyüb yine eski bildiginden girü durmadı.

Binâ'en-aleyh katl ve izâlesi tasmîm olunmağla salb ve izâlesi tertîbine mukaddime olmak üzre ibtidâ Rûmili eyâletinden azl ile Ağriboz'a nakl olundukdan sonra hatt-ı hümâyûn ile i'dâm ve izâlesine me'mûr olan Tebdîl Hâsekisi el-Hâc Hüseyin Ağa tebdîl-i ziyy ve kıyâfet iderek âdetâ kendi maslahatına gider bir tâcir kılığına girüb İstanbul'dan çıkdığında vezîr-i müşârün-ileyh Rûmili'den hareketle Ağriboz'a azîmet itmiş bulundığmdan esnâ-yı (s.16) râhda dâ'iresine katılub ve birkaç konak berâberce konub göçerek Ağriboz'a dört beş konak kaldıkda ilerüye ılgar ile Ağriboz'a varub yedinde olan hatt-ı hümâyûnı kadıya ve yeniçeri ağasıyla dizdâra irâ'e[4] ile ketm ve ihfâ olunmasını tenbîh itdikden sonra müşârün-ileyhin vürûdına muntazır ve lâzım gelan tedbîr ve tertîb fikriyle müştagil oldılar.

Vezîr-i müşârün-ileyh kal'aya karîb geldikde âdet-i kadîme üzre vücûh-ı belde istikbâle çıkub âlây tertîb iderek müşârün-ileyhi kal'a-i mezkûrenin ma'ber ve medhali olan Kanbur Köprü'den geçürüb kal'a kapusuna îsâl itdiler. Kal'a-i mezkûrenin köpri başında olan kapusundan başka iç tarafında dîger bir kapusı dahi olub bu iki kapu arası bir meydân olmağla köpri kaldırılub kapular dahi kapandıkda âlâyın ilerüsinde olan etbâ'-ı kal'a içinde ve girüde olanlar köprinin verâsında ve paşa dahi iki kapu arasında kalıcak hilâf-ı me'mûl bu vaz'-ı nâ-ma'kûlden bî-huzûr ve belki meslûbü'ş-şu'ûr[5] olarak sebebinden su'âl itdikde hakkında sâdır olan fermân-ı kazâ cereyân kendüye ifâde ve beyân olunub kendüsi dahi muhâlefete mecâli ve halâs ihtimâli olmadığını görmekle nâçâr esbinden nüzûl ile abdest alub iki rek'at namâz kıldıkdan sonra mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn icrâ olundı. Ve hasekî-i merkûm ser-i maktû'unı alub îsâl-i bâr-gâh-ı mu'allâ eyledikde mâh-ı merkûmun on sekizinci güni orta kapu pîşgâhında endâhte-i meydân-ı ibret ve kulûb-i nâsa ilkâ-yı dehşet kılındı.

Sâniha

Umûr-ı ma'lûme ve müsellemeden oldığı üzre mütâla'-i târîhden murâd ve fâ'ide yalnız bir mâddenin falân târîhde vukû'unı bilmek degildir. Meselâ bu Müderris Osmân Paşa'nın

1 Savb: Taraf, cihet, yön.
2 İğbirâr: Kırılma, gücenme.
3 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
4 İrâ'e: Gösterme, tâyîn etme.
5 Meslûbü'ş-şu'ûr: Şuursuz, anlayışsız.

maktûliyyetini ve zamân ve sûret-i i'dâmını ögrenmekle bir şey hâsıl olmaz. Mukaddimede dahi beyân olundığı vechile kütüb-i tevârîh[1] vukû'ât-ı sâlifenin hüsn ve kubhunı ve hakk ve nâ-hakkını ahlâfın anlayub andan ibret alması içün oldığı ve bu cihetle mü'verrihin asıl vazife-i zimmeti doğrıyı söylemek idügi der-kâr olmasıyla bu kâ'ide-i külliyyeye ittibâ'an bu arada ba'zı mülâhaza-i zâtiyyenin derc ve ilâvesine cür'et kılındı.

Şöyle ki hükkâm ve vüzerânın inân-ı ihtiyârları ıtlâk olunub ve mihver-i lâyıkında ve medâr-ı tabi'îsinde dönmesi hirçok nizâmât-ı hakîmâne ve ma'lûmât-ı kâmileye (s.17) muhtâc olan idâre-i mülkiyye cengde bahâdırlığı görinan bir âdeme mükâfât olarak i'tâ[2] kılınub sonra o âdemin mülkce adem-i ma'lûmât ve kâbiliyyetinden veyâhûd tecrübesizliginden nâşî hatâsı ve uygunsuzluğı vukû' buldığı gibi bilâ-muhâkeme katl olunması şer' ve aklın ve hakk ve insâfın hilâfıdır. İdâre-i mülk başka ve harbde yararlık başka oldığmdan bir eyü cengci gâyet fenâ vâlî olabilmek ve pek memdûh ve âkil-i müdebbir ve kâmil bir vâlî harbce hiçbir işe yarayamaınak umûr-ı tabî'iyyeden olmağla mülk me'mûriyyetiyle askerini birbirine karışdırmak iki tarafın işini dahi bozar bir büyük hatâ oldığı ve (en tü'eddü'l-emânâti ilâ ehlihâ)[3] mazmûn-ı şerîfine külliyyen mugâyir ve münâfî bulundığı der-kârdır. Ve paşa-yı müşârün-ileyhin keyfiyyet-i i'dâmı dahi eski zamânın usûl-i cârîyye-i gayrı muhikkasına mutâbık olub bir âdemin töhmeti lâyıkıyla sübût bulmaksızın ve töhmet ve terbiyyenin derecâtı mütefâvit[4] olmağla o tefâvüte dahi ri'âyet olunmaksızın hilâf-ı şer' ve insâniyyet olarak âdem öldürmekligin ve müsâdere-i emvâlin ne mertebe mazarratları çekildigi ma'lûm oldığmdan tafsîli iktizâ itmez.

İcrâ-yı Mücâzât

Şeyhü'l-islâm-ı esbak Dâmâd-zâde Feyzullâh Efendi merhûmun oğlı müderrisînden Mehmed Tâhir Mollâ Efendi Südlice nâm mahalde ikâmet üzre iken mevsim-i bahâr hulûl itmek ve kendüsi dahi genc bir mahdûm-ı bî-karâr olmak hasebiyle şehr-i Rebî'ü'l-evvel'in altıncı güni kayık ile Bahâriyye semtine geçüb âlem-i dünyâdan bî-haber oldığı hâlde ol tarafda geşt ü güzâr[5] itmekde ve yanında üç nefer hazele-i vâcibü'l-izâle ile Bahâriyye pîşgâhında olan çayır içinde bî-kaydâne geçüb gitmekde iken sultân-ı aliyyetü'ş-şân hazretleri etbâ'ı mezkûr çayırı korutmak içün bir sâyisi korıcı ta'yîn itmiş olduklarından sâyis-i merkûm çayırı çignemeyin deyü üzerlerine geldikde Mollâ gazaba gelüb yanındaki süfehâya[6] urun şunı dimekle anlar dahi derd-mend sâyisi darb ve cerh itdiklerinden ve ol esnâda sultân-ı müşârün-ileyhin başağasının yedekcisi Bostâncı Hasan Bahâriyye Sarâyı'nda bulundığından sâyis-i merkûm feryâd iderek ana gelmekle mezbûr Hasan dahi gelüb niçün bu bî-çâre sâyisi bu hâle koydınız diyeyim dir iken Mollâ daha ziyâde gazablanub yanındaki süfehâyı ana havâle itdikde anlar dahi mezbûr Hasan'ı beş yerinden yaralamış ve alâ-rivâyetin Mollâ dahi

1 Kütüb-i tevârîh: Tarih kitapları.
2 İ'tâ: Verme, verilme; ödeme.
3 "Emanetleri ehline verin." Nisâ sûresi 58. âyetten bir kısım.
4 Mütefâvit: Birbirinden farklı, çeşitli olan, aralarında fark bulunan.
5 Geşt ü güzâr: Gezme, gezip tozma, geçme.
6 Süfehâ: Sefihler.

belindeki şiş ile darb ve cerh eylemiş (**s.18**) oldığı vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olıcak ulemâdan böyle süfehâ ve evbaş ile arkadaş olub da böyle hilâf-ı şer'-i şerîf harekete tasaddî itdigiçün be-her hâl te'dîb olunması murâd-ı hümâyûnumdur deyü Şeyhü'l-islâm Efendi'ye hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olub keyfiyyet-i te'dîbi dahi efendi-i müşârün-ileyhe ihâle buyurulmuş olmağla müşârün-ileyh dahi husûs-ı mezkûr cânib-i şer'-i şerîfden ne vechile keşf olundığına vâkıf olmak içün Havâss-ı Refî'a Kadısı Mehmed Sâlih Efendi'yi da'vet ve istintâk[1] itdikde kadı-i mûmâ-ileyh dahi mecrûh-ı mezbûrun üç yerinde bıçak yarası ve iki yerinde dahi asâ-yı kebîr yarası olub beni Dâmâd-zâde Mehmed Tâhir Mollâ ile üç nefer mazbûtu'l-esâmî refîkleri darb ve cerh eyledi didigini bir kıt'a memhûr takrîr[2] ile inhâ itmegin mollâ-yı merkûm li-ecli't-te'dîb[3] Gelibolı'ya nefy ve tagrîb olundı. İki ay kadar menfâda ikâmetinden sonra iyâl ve vâlidesi ıtlâkın ricâ ve büyük birâderi olan sâbıkâ sadr-ı Rûm Mehmed Murâd Efendi dahi şefâ'at ve istid'â itdiklerinde mecrûh-ı merkûm dahi tahsîl-i bir'-i tâm itmiş oldığmdan mazhar-ı afv-ı hümâyûn ve Dersa'âdet'e avdete me'zûn olmuşdur.

Manastır'a altı sâ'at bu'dı[4] olan Filorina sükkânından olub bundan akdem hakkında bi'd-defa'ât evâmir-i aliyye sâdır olmuş olan Musli nâm şakî envâ'-ı mezâlim ve ta'addiyâta tasaddî iderek yirmi otuz aded kasabaları harâb ve ahâlîsini bî-tâb itdiginden Rûmili Vâlîsi Dağıstânî Alî Paşa uslûb-ı hakîmâneye ri'âyetle merkûmı bir bahâne ile celb idüb birkaç gün tevkîfden sonra husemâsıyla lede'l-murâfa'a dem ve diyet ve hukûk-ı sâ'ireden dolayı lüzûm-ı katli şer'an sâbit olmağla cezâsı bi't-tertîb ser-i maktû'ı vezîr-i müşârün-ileyh tarafından bârgâh-ı mu'allâya vâsıl oldı.

Bolı kasabasına dokuz sâ'at bu'dı olan Düzce kazâsı sükkânından alem-efrâz-ı bagî ve şakâvet olan Araboğlı nâm şakînin i'dâm ve izâlesine irâde-i aliyye ta'alluk itmekle Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından olub hâlâ Bolı voyvodası olan el-Hâc Ahmed Ağa bu husûsa me'mûr olub tedârükât-ı külliyye ile Bolı'dan hareket itdikde şakî-i merkûm mukâvemete kâdir olamayacağını teyakkun itdigmden ol havâlîde vâki' şevâhik-i cibâle tahassun itdikden sonra bir müddet dahi Ankara sancağında ve mahâll-i sâ'irede gezüb ve dolaşarak nihâyet yine Düzce semtine gelüb cibâl-i mezkûrede geşt ü güzâr itmekde iken ağa-yı mûmâ-ileyh bir takrîb ile ele getürüb katl ile ser-i maktû'unı İstanbul'a irsâl itmiş oldığından ser-i bürîdesi galtîde-i meydân-ı siyâset kılındı.

(**s.19**) Mar'aş eyâleti dâhilinde gerden-efrâz-ı bagî ve isyân olan Kılıclu ve Mandallu aşîretleri eşkıyâsımn te'dîbât-ı şer'iyyelerinin icrâsına dâ'ir Mar'aş Vâlîsi Abdullâh Paşa'ya hitâben sâdır olan emr-i âlî mûcebince vezîr-i müşârün-ileyh kapusı halkı ve birtakım aşâ'ir ve etrâfdan müctemi' olan asâkir ile Mar'aş'dan hareket idüb eşkıyâ-yı merkûmenin makarr[5] ve meştâları[6] olan Okcı İzzeddinlü eşkıyâsının miyânelerinde vâki' Büyük Lacân'ın cânib-i garbîsmde Gavurdağı havâlîsinde Alaca Abalu dimekle şöhret-şi'âr olan cemâ'at

1 İstintâk: Söyletmek. Sorguya çekmek.
2 Memhûr takrîr: Mühürlü resmi yazı.
3 Li-ecli't-te'dîb: Uslandırmak için.
4 Bu'd: Mesafe, uzaklık.
5 Makarr: Karar edilen, durulan yer, karargâh. Oturulan yer. Ocak, merkez.
6 Meştâ: Kışlık.

sâkin oldukları karye hudûdunda üzerlerine hücûm itdikde eşkıyâ-yı merkûme tâb-âver-i mukâvemet olamayarak ba'zıları Çobanoğlı ve Abdülfettahoğlı nâm şakîler yanına ilticâ ve anlar dahi istishâb ve ihfâ ve ba'zıları dahi Gavurdağı'nın sarb mahallerine firâr itdiler ba'zıları dahi karye-i mezbûre ahâlîsiyle bi'l-ittifâk muhârebeye tasaddî itmeleriyle üzerlerine varılub üç mahalde tecemmu' iden piyâde ve süvârîleri münhezim ve perîşân kılındıkdan sonra beş altı sâ'at kadar ta'kîb olunmuş ise de firâr itdikleri mahaller gâyet sarb oldığından vezîr-i müşârün-ileyh avdetle Kâfir Göli fevkinde vâki' Tozan merhalesine geldikde maktûl olan on dokuz nefer nâmdâr eşkıyânın ru'ûs-ı maktû'asını Dersa'âdet'e irsâl eyledi.

Gürûh-ı mütegallibeden Bergama voyvodası ve â'yânı olan Sağancılı Velî nâm şakî fi'l-asl konar ve göçer Yörük tâ'ifesinden iken kazâ-i mezbûrda vâki' Sağancı nâm karyede tavattun ve ikâmet ve kazâ-i mezbûr â'yânı olan Koca Araboğlı el-Hâc İsmâ'îl Ağa'ya intisâb ile mûmâ-ileyhin vefâtına kadar hidmet itdikden sonra oğlı Mehmed Ağa'nın dahi kezâlik hidmetinde bulunub ol dahi vefât itdikde dîger oğlı Velî Ağa dinmekle ma'rûf İbrâhîm Ağa kazâ-yı mezbûra â'yân oldukda kendi umûrını idâreye muktedir kimse olmadığından ve Sağancılı Velî dahi kapularında emekdâr bulundığından andan sadâkat ümîdiyle zimâm-ı umûrını ana teslîm idüb kendüsi hânesinde zevk ü safâsıyla meşgûl olmuş idi şakî-i mezbûr ise fürû-mâye ve nemek-be-harâm oldığından birkaç nefer erâzil eşhâs ile yek-cihet olarak â'yân-ı mûmâ-ileyhi on sekiz nefer bölükbaşılarıyla bile katl ve i'dâm itdikden sonra bî-pervâ makâmına ku'ûd[1] itdikde velî-ni'meti olan Araboğlı hânedânını müsâdere ve istîsâle[2] kıyâm eyledi. Ve husûsıyla Araboğlı Dâmâdı Abdülfettâh Ağa'nın bi'l-cümle mâ-melekini aldıkdan sonra zevcesini dahi ahz ve istifrâş itmek kasd-ı fâsidinde bulundığından ağa-yı mûmâ-ileyh hufyeten zevcesini alub İzınir'e firâr ve anda karâr itmiş iken İzmir civârında Karaburun voyvodası olan (**s.20**) şakî-i dîger İvaz Ağa tarafına mezbûr Sağancılı Velî'nin sekbânları ve mektûbı gelüb gitdigine dâ'ir ahbâr-ı muvahhişe istimâ' olunmağla derd-mend Abdülfettâh Ağa havf idüb zevcesini İzmir'de terk ile kendüsi Kütahya tarafına gitmiş idi. Bu esnâda mezbûr Sağancılı Velî merkûm İvaz Ağa'nın re'y ve ma'rifetiyle İzmir'i muhâsara ve zevcesini mütâlebe[3] itdikde İvaz Ağa dahi İzmir'e gelüb İzmir kadısını ve ahâlî-i beldeyi ihâfe itmekle nâçâr ehven-i şerrini ihtiyâr ile zevce-i merkûmeyi şakî-i mersûma teslîm itdiler. Ve her çend ki nikâh üstüne nikâh olmaz deyü kendüye hükm-i şer'î ifâde olundıysa da ısgâ[4] itmeyüb kendüye nikâh ile i'lân-ı fısk eyledikden başka ol taraflarda mezâlim ve ta'addiyâtı artırdığından i'dâm ve izâlesine Anadolı Vâlîsi vezîr-i dilîr Abdî Paşa me'mûr oldı. Vezîr-i müşârün-ileyh dahi kapusı halkı ve haylî asâkirle üzerine vardıkda şakî-i merkûm birkaç gün muhârebe üzre bulundıysa da başına cem' itmiş oldığı sekbânların ekseri re'âyâ-yı pâdişâhîden olub kendüsünün uğurunda fedâkârlık itmeyeceklerini cezm ile havfa düşmekle gayret-i câhiliyyesi üzre gûyâ düşınana kalmasun deyü zevce-i mezbûreyi katl ve i'dâm itdikden sonra birkaç nefer etbâ'ıyla firâr ve benî nev'inden olan Kebsut Kazâsı Â'yânı Sancaklıoğlı Süleymân nâm mütegallibenin yanında karâr itdi. Lâkin anda dahi ârâm idemeyüb mahall-i âhara firâr ider iken vezîr-i müşârün-ileyh tarafından ta'yîn olunmuş

1 Ku'ûd: Oturma.
2 İstîsâl: Kökünden koparıp çıkarma, çıkarılma, kökünü kurutma.
3 Mütâlebe: Talepte bulunma, hakkını isteme. Dâva.
4 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.

olan akab-girân Avniye nâm mahalde yetişüb kendüsini ve etbâ'ını katl itdiler. Ve mezbûr Sancaklıoğlı Süleymân dahi mu'âheze[1] havfıyla firâr iderken Mihalic'de tutılub katl olundı. Ve işbu şakîlerin ve müte'ayyen ve mu'teber bölükbaşılarının rü'ûs-ı maktû'ları[2] Rebî'ü'l-evvel'in evâhirinde Dersa'âdet'e îsâl kılındı.

Bosna eyâleti dâhilinde vâki' Lugoşe Kal'ası'nın dizdâr-ı sânîsi Yahyâ ve refîki Bâboğlı Zeynel nâm şakîler hadd-i şer'i tecâvüz ve ta'addî ile katl-i nüfûs ve hetk-i nâmûs gibi ef'âl-i fecî'aya tasaddî itdiklerinden hâlâ Bosna vâlîsi vezîr-i mükerrem sadr-ı esbak Halîl Paşa ikisini dahi ahz ve katl ile ser-i maktû'ların Dersa'âdet'e irsâl eyledi.

Mîrü'l-hâc Osmân Paşa bundan akdem vefât itmiş olub müşârün-ileyh ise müddet-i vâfireden berü Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâc olmağla zenginlikle şöhret bulub hattâ on bin kîselik mâl ve menâli tahmîn olunur idi. Cânib-i mîrîden ahzına mübâderet esnâsında oğlı Mehmed Paşa kendi rızâsıyla cânib-i mîrîye on bin kîse akçe virmek şartıyla pederinin eşyâsı kendüye terk olunmasını ve uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh buyurulmasını **(s.21)** niyâz ve istirhâm itmekle hânedânlarına merhameten ricâsına müsâ'ade buyurulub şart-ı mezkûr ile uhdesine bâ-rütbe-i vezâret Haleb mansıbı tevcîh olunmuş idi. Müte'ahhid oldığı meblağ-ı mezbûrdan bir haylîcesi uhdesinde bâkî kalub kendüden taleb olundukda fakr ve fâkasından bahs ile te'hîr ve ta'vîk[3] ve bu zimmetinin edâsını emîrü'l-hâclık tevcîh olunmasına ta'lîk iderdi. Hadâset-i sinni hasebiyle kendüye emîrü'l-hâclık tevcîh olunamayub fakat meblağ-ı mezbûrun edâsına medâr-ı suhûlet olmak üzre uhdesine Rakka eyâleti gibi kesîrü'l-cedvâ[4] bir mansıb olunmuş iken yine edâ itmeyüb taleb olundukca kelâm-ı evveli tekrâr itdiginden meblağ-ı mezbûrun tahsîlime Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Tayfur Beg bâ-fermân-ı âlî mübâşir ta'yîn olunmuş idi. Mübâşir-i mûmâ-ileyh bu akçenin tahsîli mümkün olamayacağından başka paşa-yı müşârün-ileyh Rakka'da oldukca emîrü'l-hâclık âvâzesiyle hıtta-i Şâm'ı dahi ihtilâle vireyor deyü tahrîr itmekle Rakka'dan azl ile Sivas'a nakl olundukda dahi yine emîrü'l-hâclık sevdâsından fârig olmayub etrâfa düşerek çâresini aramakdan hâlî olmadığından başka bulundığı mansıblarda şâyân-ı tahsîn olacak bir hidmete muvaffak olmadığına ve bi'l-farz merâmına müsâ'ade olunsa bile yine meblağ-ı mezbûrı edâ itmeyecegi etvârından anlaşıldığına binâ'en vezâreti ref'[5] olunub bi'l-cümle mâ-meleki mîrîye kabz ve kendüsi dahi Sivas Kal'ası'na vaz' olundukdan sonra mahrem-i esrârı olanlar li-ecli'l-istintâk Dersa'âdet'e celb olunmak üzre Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından sadr-ı esbak Halîl Paşa Hazînedârı Sâdık Ağa mübâşir ta'yîn olundı.

Bu esnâda vezîr-i mezbûrun kapuçukadârı İstanbul'a gelüb emîrü'l-hâclık tahsîli için devr-i ebvâb[6] iderken ol dahi tutılub başbâkî kulı ağa mahbesinde habs kılındı.

1 Mu'âheze: Azarlama, paylama, çıkışma, darılma.
2 Rü'ûs-ı maktû'a: Kesik başlar.
3 Ta'vîk: Oyalandırma, geciktirme, geciktirilme.
4 Kesîrü'l-cedvâ: Bol, çok hediyeli.
5 Ref': Lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma.
6 Devr-i ebvâb: Kapı kapı gezmek, dolaşmak.

Kâsdân-ı Tatar'ın Def'a-i Sâniye Olmak Üzre Mahzarla Vürûdları

Kırım hanı olub sene-i sâbıka vekâyi'inde beyân oldığı vechile kendüye Mîr-i alem Mehmed Beg ile menşûr ve teşrîfât gönderilmiş olan Sâhib Giray Han-ı Sânî bu sene Safer'in yirmi yedinci güni Boğaziçi'nde vâki' Büyükdere nâm mahalle gelerek oradan Makâm-ı Sadâret'e tahrîr itdigi bir kıt'a tezkiresinde Mîr-i alem Mehmed Beg Kırım'a vusûl bulub getürdigi menşûr ve teşrîfât-ı hümâyûn ta'zîmât ve ihtirâmât ile kabûl kılındıkdan sonra **(s.22)** kable'l-musâlaha ba'zı mülâhazaya mebnî Kırım cânibi ser'askeri Canikli Alî Paşa ile birlikde Kırım cânibine irsâl buyurulmuş olan sâbıkâ Kırım Hanı Devlet Giray Han-ı Râbi' bu sene ol havâlîde bulunmağla mirzâları kendiye celb ile kavm-i Tatar'ı tahrîk iderek serbesiyyet bizim matlûbumuz degildir ve sana dahi emniyyetimiz yokdur dimeleriyle ben dahi korkub der-akab âmâde bulunan bir aded sefîneye râkiben üç beş gün zarfında Boğaziçi'ne vâsıl oldum deyü sergüzeştini beyân ve inhâ[1] itmekle tezkiresi hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukda han-ı müşârün-ileyhin takrîri haber-i vâhid kabîlinden olmağla Kırım cânibinden gelecek tahrîrâta intizâr olunması fermân buyurulmuş idi.

Evâhir-i Rebî'ü'l-âhir'de Devlet Giray Han'ın kalgay nasb itmiş oldığı birâderi Şahbaz Giray Sultân ve dîger birâderi Nûreddîn Mübârek Giray Sultân ve hâlâ Kazasker-i Hanî Feyzullah Efendi ve Şîrîn Ocağı dört kabîleden ibâret olmağla her birinden birer mirzâ ve ulemâdan sâbıkâ Kadı-i Sultânî Abdurrahmân Efendi ve Kırım'ın kibâr ve mu'teberânından birçok ümerâ ve ağa ve mirzâlar ber-vech-i sefâret bir aded mahzar-ı umûmî ile Dersa'âdet'e geldiklerinde hülâsa-i takrîrleri bu vechiledir ki Mehmed Beg Kırım'a gelüb getürdigi menşûr ve teşrîfâtı Sâhib Giray Han kabûl itdikde serbesiyyet yine bâkî oldukdan başka kilid-i Bahr-i Siyâh olan Kal'a-i Cedîd ve Kerş ve Kılburun kal'aları ve Kırım'ın kara tarafmdan olan memerr ve ma'berleri Rusyalu yedinde kalacağı Kırım ahâlîsinin ma'lûmları olıcak ulemâ ve sulehâ[2] ve meşâyih ve ümerâ ve sıgâr ve kibârı bir mahall-i vâsi'de li-ecli'l-müşâvere müctemi' olub Mîr-i alem-i mûmâ-ileyhin getürdigi tahrîrâtı kabûl eyledikleri hâlde serbesiyyeti tasdîk itmiş olacaklarına binâ'en sonra def' ve ref'i mümkün olamayacağı mülâhazasıyla tekrâr Dersa'âdet'e mahzar irsâliyle arz-ı hâl itmek üzre karâr virdiklerinden sonra Mîr-i mûmâ-ileyhe âdem gönderüb cenâbınız şevketlü pâdişâhımızın mu'temed bendelerinden oldığınıza binâ'en taraf-ı hümâyûndan istirhâm içün akd olunan meclis-i müşâverede bulunmanız matlûbumuzdur deyü tahrîr ve ricâ ve Kırım Hanı Sâhib Giray Han'a dahi taraf-ı pâdişâhîden vârid olan tahrîrât ve teşrîfâtı kabz ve kabûl itmezden mukaddem derûn-ı cem'iyyetimizde bulunmağa himmet ve inâyet buyurun deyü niyâz ve istid'â eylediklerinde Mîr-i mûmâ-ileyh yedimde olan tahrîrât ve teşrîfâtı han hazretlerine teslîme me'mûrum gayrı şey'e me'mûriyyetim yokdur deyü âdemlerini i'âde itmekle ve Sâhib Giray Han dahi meclislerine varmakdan imtinâ' sûreti göstermegle kable'l-musâlaha li-mülâhazat Canikli Alî Paşa ile Kırım cânibine irsâl olunmuş olub **(s.23)** bu sene Kefe'de meştâ-nişîn-i ikâmet ve bu esnâda pâ-der-rikâb-i avdet olan Devlet Giray Han'a cenâbınız bu diyârı eyâdî-i â'dâdan[3] tahlîs içün ta'yîn buyurulmuş idiniz şimdi bizi bu hâl ile bıragub gitmeniz lâyık-ı mürüvvet degildir.

1 İnhâ: Ulaştırma, yetiştirme. Bir vazifeye tâyin veya bir maaşa terfî için yazılan yazı.
2 Sulehâ: Sâlih, iyi, yarar, salahiyetli, günah işlemeyen kimseler.
3 Eyâdî-i â'dâ: Düşman elleri.

Cümle meşâyih ve ulemâ ve ağavât ve ümerâ meclis-i müşâveremize teşrîf buyurmanızı ricâ iderler deyü tahrîr itdiler. Devlet Giray Han dahi ricâlarına müsâ'ade idüb ve gelüb cem'iyyetlerine dâhil oldukda işbu mahzar-ı umûmî tanzîm olundı deyü Der-i Devlet'e takdîm itdikleri mahzarda Sâhib Giray'ın intihâbı vakt-i zarûretde olmuş bir keyfiyyet oldığı hâlde düşmanın Kırım'a istîlâsı ve ahâlî-i Kırım'ın menfûrı olan ba'zı hâlât-ı fecî'anın zuhûrı anın hanlığı hengâmında vâki' olub husûsıyla bu def'a dahi meclis-i müşâvereye gelmediginden hakkında halkın sû-i zannı daha ziyâde oldığından başka Devlet Giray Han geldikden sonra Sâhib Giray'a kimsenin inkıyâd itmeyecegini kendüsi dahi bildirdiginden şâyed Rusyaluya mürâca'at idüb de yara üstüne yara açar deyü havf olunarak Kırım'da ikâmetinden ahâlî emîn olmadığı ve kabâ'il kendüsinden müteneffir[1] oldığı kendüye ihbâr olunmağla ol dahi hir sefîneye süvâr olub İstanbul'a gitmiş oldığını inhâ ve Devlet Giray Han öteden berü mücerrebü'l-etvâr olmağla mesned-i hanî hâlî kalmamak içün taraf-ı Devlet-i Aliyye'den semerre-i istirhâmlarının zuhûrına degin şimdilik müşârün-ileyhi hanlığa intihâb eylediklerini mutazammın ve serbesiyyet indlerinde menfûr oldukdan başka bi'l-farz andan halâs olsalar bile yalnız bununla iktifâ idemeyüb Kal'a-i Cedîd ve Kerş ve Kılburun kal'aları Rusya elinde kaldığı hâlde envâ'-ı mehâzîre mü'eddî olacağından kılâ'-ı mezkûreden birisi ve arâzî-i Kırım'ın bir hatvesi Rusyaluya terk olunmayarak vilâyetleri hâlet-i asliyyesine ircâ' olunmak ve uyamadığı hâlde ol havâlîde ikâmetleri müte'azzir olmağın memâlik-i pâdişâhîden kendülere sâkin olacak bir mahall ta'yîn buyurulmak husûslarını niyâz ve istid'â itmiş olduklarından mâh-ı mezbûrun yirmi üçünci güni devlet-hâne-i âsafîde meclis-i umûmî akd olunub lede't-tezekkür Kırımlularm istid'âları şurût-ı musâlahaya mugâyir ve husûl-i müdde'âları müte'assir ve belki müte'azzir[2] ve iştikâ itdikleri mevâdd-ı mekrûhe kendi belâhet ve rehâvetlerinim âsâr-ı muzırrası[3] oldığı mütehakkık ve mütekarrir ise de birden bire ye's cevâbı virilüb de Devlet-i Aliyye bize sahâbet itmeyor didirmemek içün Rusya büyük ilçisi gelinceye dek keyfiyyet tevkîf olunub ilçi geldikde min-külli'l-vücûh[4] murahhas olmağla iltimâslarının husûlüne bi'l-ittifâk çalışıyor ve ol vakit içlerinden söz ekleyan birkaç nefer re'îsleri (**s.24**) dahi meclis-i mükâlemeye alınur eger avn-i Bârî ile iltimâsları husûle gelürse ne güzel yok eger husûl bulmazsa hakîkat-i hâle vâkıf olub ve Kırım'a vardıklarında gördükleri gibi söyleyüb Devlet-i Aliyye'den me'yûs olmazlar ve Devlet-i Aliyye bizim işimize bakmayor dimezler deyü ittifâk-ı ârâ ile virilen karâr hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukdan sonra mâh-ı mezbûrun yirmi sekizinci güni Dolmabağçe nâm mesîrede taraf-ı sadâret-penâhîden tertîb-i ziyâfet ve rü'esâ-yı Cengiziyye da'vet olunub it'âm-ı ta'âm[5] ve îfâ-yı merâsim-i ikrâmdan sonra anda dahi husûs-ı mezkûr ba'de'l-müzâkere karâr-ı sâbık vechile Rusya murahhası büyük ilçisinin vürûdunda tesviyye-i müsted'âlarına sa'y ve ihtimâm olunacağı kendülerine ifhâm olundı ve kendüleri dahi Kabataş civârında kâ'in Mehmed Emîn-zâdeler sâhilhânesinde ikâmet itdirilüb hidmetlerine sadr-ı â'zam iç ağalarından yirmi beş ağa ve mihmândâr-ı mahsûs ta'yîn kılındı. Yalnız ta'âmlarına yevmiyye bin guruş sarf olunurdı deyü ba'zı târîhlerde görülmüşdür.

1 Müteneffir: Nefret eden, iğrenen, tiksinen.
2 Müte'azzir: Taazzür eden, özürlü, özürü bulunan. Mümkün olmayan, güç, zor.
3 Âsâr-ı muzırra: Zararlı eserler.
4 Min-külli'l-vücûh: Her veçhile, her bakımdan.
5 İt'âm-ı ta'âm: Yemek yeme.

Ve mukaddemâ ber-minvâl-i muharrer Kırım'dan gelüb de Boğaziçi'nde oturan Sâhib Giray Han'ın dahi hâtırı tatyîb olunmak üzre kangı mahalde ikâmet dilhâhı[1] idügi kendûden su'âl olundukda Tekfurdağı'na meyl ve rağbet itmekle orada ikâmete me'mûr oldı.

Enverî Târîhi'nde böylece mastûr[2] olub ammâ Gülbün-i Hanân'da bu vechile tafsîl olunmuşdur ki Sâhib Giray Han seksan dokuz senesi Saferi'nde hanlıkdan tenzîl olundukda Rûmili cânibine âzim olmağla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den çiftlik ve sâlyâne ve şehriyye ihsân olunarak Çatalca kasabasında iskân olunmuş idi. Bin iki yüz yirmi iki senesi Muharrem'inde vefât idüb mahall-i merkûmda Ferhâd Paşa Câmi' hazîresinde defn olundu.

Azl-i Sadr-ı â'zam İzzet Mehmed Paşa ve Sadâret-i Dervîş Mehmed Paşa ve Tebeddül-i Mansıb-ı Fetvâ ve Vukû'ât-ı Sâ'ire

Ber-vech-i meşrûh Kırımlulara Dolmabağçe'de ziyâfet tertîb olundığı gün ta'âm ve meşveretden sonra Şeyhü'l-islâm İbrâhîm Begefendi Sadr-ı â'zam İzzet Mehmed Paşa ile istirâhat ve sohbet esnâsında Selîm Ağa nâmmda pederinden kalma bir bendesine sene-i sâbıka üzre bir mukâta'a ricâ itdikde sadr-ı â'zam otuz kîse zamm ile tâlibi var deyü (**s.25**) i'tizâr ideyim dirken müftî-i müşârün-ileyh gazaba gelüb avâm-ı nâs ve bâ-husûs Tatar arasında gazab-nâk olarak pabucsuz çadırdan hurûc ile arabasına binüb Beşiktâş'daki yalısına gitdi.

Lâkin bu keyfiyyet sakîl bir şey olarak be-her hâl ikisinden birinin azl ve infisâli[3] lâzım gelmekle Şeyhü'l-islâm'ın tarafı gâlib ve müstahkem oldığma ve sadr-ı müşârün-ileyhin tekâsül[4] ve rehâvet-i tabî'iyyesinden başka kaynı olan Çelebi İsmâ'îl Ağa'ya küllî müsâ'ade virüb merkûm dahi dâ'iyye-i irtikâb ile müşârün-ileyhi ba'zı mertebe lisâna getürmiş oldığına mebnî mâh-ı Cumâde'l-ûlâ'nın sekizinci Hamîs[5] güni makâm-ı sadâretden azl olundı.

Ancak kendüsinin azli ber-vech-i meşrûh[6] ve hasbe'l-îcâb olub yohsa teveccüh-i şâhâneyi tagyîr idecek başluca bir hareketinden nâşî olmadığından ba'de'l-azl aslâ rencîde olunmayarak hemân uhdesine Aydın muhassıllığı tevcîh olunub dâ'iresini tanzîm ile mahall-i me'mûriyyetine gitmek üzre ferdâsı bir çekdirme ile Gelibolı'ya irsâl olundı.

Ve yerine bi'l-fi'l kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Dervîş Mehmed Ağa sadr-ı â'zam olarak kethüdâlık dahi ecille-i Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan olub bundan akdem mansıb-ı mezbûrdan munfasıl olan İbrâhîm Efendi'ye tevcîh olundı.

Ferdâsı bilâ-sebeb Çavuşbaşı Sa'îd Efendi azl ile yerine sadr-ı â'zam-ı cedîdin kayın pederi Ser-bevvâbîn-i Dergâh-ı Âlî Mehmed Ağa nasb ve ta'yîn kılındı.

Dolmabağçe kaziyyesi egerçi ber-vech-i muharrer tebeddül-i sadâreti intâc itdirdiyse

1 Dilhâh: Gönül isteği, gönül dileği.
2 Mastûr: Satırlanmış, yazılmış, çizilmiş.
3 İnfisâl: Ayrılma, yerinden ayrılma, yerini bırakıp gitme. Azledilme, çıkarılma.
4 Tekâsül: Üşenme, tembellik; ilgisizlik.
5 Hâmis: Haftanın beşinci günü, Perşembe günü.
6 Ber-vech-i meşrûh: Açıklandığı üzere.

de Şeyhü'l-islâm Efendi hakkında dahi beyue'n-nâs güft ü gûya bâ'is oldığından yirmi iki gün sonra müşârün-ileyh dahi makâm-ı fetvâdan azl olunarak yerine re'îsü'l-ulemâ ve bi'l-fi'l sadr-ı Rûm olan Sâlih-zâde Mehmed Emîn Efendi nasb olunub münhall olan Rûmili Sadâreti dahi Anadolı ma'zûllerinin akdemi ve fazl ve kemâli cümlenin müsellemi olan Es'ad Efendi-zâde es-Seyyid Mehmed Şerîf Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

İbrâhîm Begefendi meşîhatdan ba'de'l-infisâl mukaddemâ kendüsüne taraf-ı şâhâneden ihsân buyurulmuş olan Çırâğân Sâhilhânesi'nde ikâmet üzre iken iki üç ay sonra İstanbul'a nakl itmek isteyüb ancak İstanbul'daki konağı akdemce muhterik oldığından Sedefciler'de vâki' Acem Alî Konağı'nı iştirâ ile oraya nakl itmek niyyetinde oldığını halefleri Mehmed Emîn Efendi haber aldıkda azli akîbinde İstanbul'a gelüb de (**s.26**) amed ü şod züvvârıyla[1] imrâr-ı vakt itmesi münâsib degildir dimekle İbrâhîm Begefendi İstanbul'a nakilden men' kılınmışdır.

Bi'l-i'tibâr hâmise-i Süleymâniyye müderrislerinden bulunan İmâm-ı Sânî-i sâbık es-Seyyid Osmân Efendi'nin hasbe't-tarîk eskilerine olan takaddümi hadden efzûn[2] olmağın Şeyhü'l-islâm-ı sâhık zamânında cezâ-i bi't-te'hîr mu'âmelesi olundığı gibi Şeyhü'l-islâm-ı lâhikden dahi bu mu'âmeleyi göricek efendi-i mûmâ-ileyh bu mu'âmele-i gayr-ı me'mûleden[3] müte'essir olmağın hilâf-ı usûl hâk-i pây-i şâhâneye ref'-i refî'a-i iştikâ eylemekden nâşî Begkoz kasabasına nefy ve iclâ olunmuşdur.

Bu esnâda İspanyalu külliyyetlü donanma ile Cezâ'ir-i Garb üzerine gelüb taşra asker ihrâcıyla metris alarak tabyalar binâ itmiş idi. Cezâ'ir dilâverleri izhâr-ı celâdet idüb Fas Hâkimi tarafından dahi i'âne olunmağla İspanyalular münhezim[4] olub firâren avdete mecbûr ve birçok askerleri telef oldukdan başka haylî sefîneleri dahi gark ve şikest[5] oldığı mervîdir.

Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından İzmir civârında Bayındır voyvodası olan İvaz Mehmed Ağa nâm şakî fi'l-asl fürû-mâye sekbân makûlesinden olarak İzmir voyvodalarının levendlik ve bölükbaşılık hidmetinde bulunur iken bir takrîb ile Gümrükci İshâk Ağa merhûmun dâ'iresine kesb-i ta'alluk itmesi hasebiyle İzmir havâlîsinde ba'zı mukâta'alar iltizâm iderek emsâline tefevvuk itdikden sonra İzmir bâzergânlarından is[ti]krâz ile cesîm mukâta'alar iltizâm iderek dâ'iresine vüs'at virmege ve mensûb oldığı mahallere hedâyâ ve atâyâ irsâliy[l]e nâm ve şân kesb itmege başlayub müntesib bulundığı taraflara istinâden fukarâya itdigi zulm ve ta'addîlerinden dolayı kendüye vülât ve hükkâm dahi bir şey diyemez ve refte refte bulundığı mahallerde şer'-i şerîf ve hükm-i münîf icrâ idilemez oldı. Ve Aydın vâlîleri ile İzmir voyvodalarının dahi tekâsüllerinden nâşî habes ve şakâveti günden güne terakkî buldı. Ve mu'aḥharen dahi etbâ' ve havâşîsi çok bir ağa olmağla sefer esnâsında işe yarar ünîdiyle cerâyim-i sâbıkasından iğmâz-ı ayn olunarak ve kapucıbaşılık ihsân kılınarak Sakız muhâfazasına ta'yîn buyurulmuş idi.

Merkûm ise dâ'ire-i sıdk ve ubûdiyetde durur makûle olmayub yine habâset-i cibilliyyesini izhâr itmege başladı. Hattâ ol hilâlde İzmir voyvodası bulunan Kara Osmânoğlı

1 Züvvâr: Ziyâretçiler.
2 Efzûn: Fazla, çok, yukarı, aşkın.
3 Me'mûle: Emel edinilen, ümit olunan, umulan, beklenilen.
4 Münhezim: Hezimete uğrayan, bozguna uğrayan, uğramış, bozgun.
5 Şikest: Kırılmış, kırık.

el-Hâc Ahmed Ağa'yı hazm idemeyerek tazyîk içün İzmir'i basub başında olan haşerâta gâret ve yağma itdirmiş idi. Bu sûretde i'dâm ve izâlesi lâzım gelmiş iken (**s.27**) Devlet-i Aliyye harb ile meşgûl bulundığından tertîb-i cezâsı vakt-i vüs'ate bırağılmış idi. Bu def'a Kapudan-ı Deryâ Vezîr-i dilîr Gâzî Hasan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile Bahr-i Sefîd'e azîmet itdikde merkûmun tertîb-i cezâsı bâ-hatt-ı hümâyûn müşârün-ileyhe ihâle buyurulmuş olmakdan nâşî müşârün-ileyh dahi Midillü'den hareketlerinde Saruhan mütesellimi olan Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından sâlifü'z-zikr Kara Osmân-zâde el-Hâc Ahmed Ağa ve Sığla Sancağı Mütesellimi İlyas-zâde Ahmed Ağa ile bi'l-mükâtebe yevm-i ma'lûmda mütesellimân-ı merkûmânın müstevfâ[1] askerle Bayındır'a yakın Torbalı nâm karyede hâzır bulunmaları tasmîm olundukdan sonra Kapudan Paşa İzmir'e varub ve kalyoncılardan lüzûmı mikdârı işe yarar neferât intihâb ve iki kıt'a top istishâb idüb hareket-i serî'a ile mahall-i mezbûra vardıkda mütesellimân-ı merkûmân evvelce ale's-seher[2] karye-i mezbûreden hareketle mezbûrun hânesini ihâta itdiklerinde merkûm bunları mühimsemeyüb bî-pervâ muhârebeye tasaddî üzre iken Kapudan Paşa yetişüb asâkir-i vefîre ile üzerine geldigini müşâhede idicek şehrin alt tarafından firâr itmekle kapudan paşa mütesellimleri ta'kîbe me'mûr ve gerek Aydın muhassılı bulunan Vezîr Yegen Ahmed Paşa'ya ve gerek ol havâlîde bulunan â'yânlara ekîd[3] ve şedîd buyuruldılar tahrîr itmekle şakî-i merkûm her tarafı mesdûd[4] gördükde Tire kurbunda Egridere nânı karyede metris alarak akab-gîrler ile dört sâ'at mikdârı muhârebeye ibtidâr itmiş ise de Yegen Mehmed Paşa'nın inzimâm-ı i'ânesiyle şakî-i merkûm ve yegeni Kara Hasan ve on beş kadar mu'teber bölükbaşıları hayyen tutılub katl olunarak ru'ûs-ı maktû'aları Dersa'âdet'e irsâl ve elli dört nefer eşkıyâ dahi katle bedel kürege vaz' olundı.

Nazar-gâh-ı cenâb-ı mevlâ ve matâf-ı sükkân-ı mollâ-i â'lâ olan Ravza-i Mutahhara civârında bir cânavarın tevhîşi[5] lâyık degil iken Medîne-i Münevvere sâkinlerinden Kamakcı dinmekle ma'rûf nevbetciler kethüdâsı Mehmed nâm kimse ba'zı eşkıyâyı kendüye hevâdâr iderek şeyhü'l-harem-i nebevîye ve hâkim efendiye tagallüb ve tahakküm itmekle katl-i nüfûs ve ızrâr-ı fukarâ gibi fesâdâta cür'et itdiginden eşkıyâ-yı merkûmûnun Medîne-i Münevvere'den tard ve teb'îdleri husûsuna dâ'ir ısdâr olunmuş olan hatt-ı hümâyûn-ı mehâbet-makrûn ile mu'anven fermân-ı âlî Medîne-i Münevvere'de kırâ'at olundukda gerek Kamakcı ve gerek hevâ-dârları bu hilâlde bilâd-ı ba'îdeye nefy ve iclâ kılınmışdır.

Mısır Vâlîsi Arabgirli Hâcı İbrâhîm Paşa dahi bu esnâda vefât itmekle Mısır eyâleti Aydın muhassılı bulunan sadr-ı sâbık İzzet Mehmed Paşa'ya ve Aydın eyâleti mukaddemâ Özi (**s.28**) muhâfızlığında ibrâz-ı hidemât-ı meşkûre itmiş olan Mora Muhassılı Hazînedâr Alî Paşa'ya ve Mora eyâleti Kırım ser'askeri iken mukaddimede beyân olundığı vechile Rusya'ya esîr düşüb bundan akdemce Âsitâne'ye gelmiş bulunan Silâhdâr İbrâhîm Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Yenikapu hâricinde vâki' Mevlevî Dergâhı Post-nişîni es-Seyyid Ebûbekir Efendi Recebü'l-ferd'in beşinci gicesi dâr-ı fenâdan güzâr idüb müşârün-ileyh merâtib-i ünsiyye

1 Müstevfâ: Kâfi derecede, yeteri kadar, tam, mükemmel.
2 Ale's-seher: Seher vakti, gün doğmadan evvel.
3 Ekîd: Tekidli, kuvvetli, sarih, katî, sağlam, muhakkak.
4 Mesdûd: Seddolunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış, tıkalı.
5 Tevhîş: Ürkütme, ürküp kaçmasına sebebolma.

ve menâkıb-ı kudsiyye ile şöhret-şi'âr[1] oldığından cenâzesinde nice ulemâ-yı â'lâm cem' olmuş idi. Mevlevîhâne-i merkûm derûnunda medfûndurlar.

Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin hemşîre-i muhteremeleri Â'işe Sultân dahi bu avânda nâ-mizâc olub tebdîl-i hevâ zımnında Zeyrek'de vâki' sarâyından Bahâriyye Sâhilsarâyı'na nakl buyurmuş idi. Lâkin marazları günden güne iştidâd bularak çok geçmeksizin gülşen-sarây-ı fenâyı terk ile dâr-ı bekâya nakl ve irtihâl eyledi.

Sulh akîbinde tarafeynden ilçi irsâli kâ'ide-i mer'iyye-i Devlet-i Aliyye'den olmak hasebiyle bundan akdem taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Abdülkerîm Paşa büyük ilçilikle Rusya cânibine irsâl olundığı misillü buna mukâbil Rusya tarafından dahi Ceneral Nikola Rebnin murahhas büyük ilçi ta'yîn olundığı haberi bundan akdem Dersa'âdet'e vâsıl olmuş idi. Mâh-ı Şa'bân'nın on birinci güni sefîr-i mûmâ-ileyhin Çekmece-i Kebîr'e vusûli haberi mihmandâr tarafından kethüdâ bege vârid olmağın kâ'ide-i kadîme üzre fakat dîvân tercümânı Çekmece-i Sagîr'e irsâl olunub anın ma'rifetiyle Ayastefanoz çiftligine getürildikden sonra defâtir-i[2] teşrîfâtda mukayyed olan rüsûmât ile âlây tertîb olunarak Mâltepe nâm mahalle gelindikde â'dâd olunan yemeklik tenâvül olundığı akîbinde oradan dahi Galata'da tehiyye' kılınan konağına îsâl olundı. Sefîr-i mûmâ-ileyh İstanbul'a birkaç konak kaldıkda tekâlîf-i anîfeye ibtidâr ile gâh su'âl-i hâtıra dîvân tercümânı gidüb de ekâbirden birinin gönderilmedigine ve gâh Ayastefanoz çiftligine irsâl olunan ta'yînâtın ecnâsına i'tirâz itdikden başka Dîvân-ı Hümâyûn çavuşbaşısı maraz-ı mevte mübtelâ oldığından kendüsini yemeklik mahallinden Galata'ya îsâle çavuşbaşı ma'zûllerinden Sa'îd Efendi bi'l-vekâle ta'yîn buyurulmuş olmağın marazın aslını temâruza haml ile bi'l-fi'l çavuşbaşının gelmesine ısrâr itmekle nâçâr Sa'îd Efendi'ye çavuşbaşılık vekâletine ilbâs-ı hil'at olunarak ecvibe-i lâzımesi Teşrîfât Kîsedârı Mehmed Na'îm Efendi vâsıtasıyla sefîr-i mûmâ-ileyhe teblîğ kılındı. Sefîr-i mûmâ-ileyhin re's-i hudûddan sâlimen (**s.29**) Dersa'âdet'e îsâline Yenişehir Mutasarrıfı Ahmed Paşa me'mûr kılınmış olub bu def'a hidmeti hitâm bulundığından Rûmili Beglerbegiligi pâyesiyle kadri tebcîl[3] ve mansıbı Hanya muhâfızlığına tebdîl olundı.

Burusa'da hangâh-ı Kâdiriyye post-nişîni olan Eşref-zâde Abdülkâdir Efendi'nin ba'zı menâkıb-ı kerâmet-şi'ârları Şeyhü'l-islâm Efendi takrîrinden vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla isticlâb-ı[4] hayr du'âsiçün Dersa'âdet'e celb ile leyle-i Berât'da[5] huzûr-ı hümâyûna getürilüb bir mikdâr va'z ve nasîhat itdikde atâyâ-yı girân-bahâ ve kakum ve kürk iksâ ile hâtırı tatyîb kılındı.

Ba'de'l-îd[6] ba'zı resmî ziyâfetler tertîbine ibtidâr[7] olundı. Çünki sadr-ı â'zamlar gâh gâh pâdişâh-ı enâm hazretlerine îd-i fıtrda[8] tertîb-i ziyâfet ide geldiklerinden işbu îd-i fıtrın yedinci hamîs güni sadr-ı â'zamı zât-ı hazret-i zıllullâhînin Sarây-ı Âsafîye teşrîf buyurmalarını niyâz itmiş oldığına binâ'en niyâzı karîn-i icâbet olarak yevm-i mezkûrda

1 Şöhret-şi'âr: Şöhretli, ünlü, şöhret kazanmış.
2 Defâtir: Defterler.
3 Tebcîl: Ululama, ağırlama.
4 İsticlâb: Celbetme, çekme, çekilme.
5 Leyle-i Berât: Berât kandili gecesi.
6 Ba'de'l-îd: Bayramdan sonra.
7 İbtidâr: Bir işe sür'atle, çabuklukla başlama.
8 Îd-i fıtr: Ramazan bayramı.

pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri Sarây-ı Âsafîde arz odasında nefs-i nefîs-i hümâyûn için i'dâd olunmuş olan ta'âmı tenâvül ve cân-bâz ve hokka-bâz seyri gibi ba'zı temâşâlara tenezzül buyurdukdan sonra sadr-ı â'zama bir kıt'a mücevher hançerle semmûr kürk ve Şeyhü'l-islâm Efendi'ye dahi kezâlik semmûr kürk ihsân ile avdet buyurduklarında sadr-ı â'zam derziler kârhânesi muhâzâtına dek Rikâb-ı Hümâyûnda pû-yân olarak oradan avdet itdi.

Ve bu esnâda Yeniçeri Ağası Mustafâ Ağa dahi sadr-ı â'zama ziyâfet idüb bir müddetden berü metrûk olan âdet-i kadîmeyi ihyâ eyledi. Ve ilçi ziyâfetlerinde icrâsı musammem olan saz ve lu'bet-bâzlar[1] bu ziyâfetde tecrübe olundı.

Ve ba'dehu ber-minvâl-i sâbık Dersa'âdet'e gelmiş olan Rusya ilçisi resmen Bâb-ı Âlî'ye geldiginde merâsim-i mer'iyye icrâ ve kendüye semmûr kürk ve ma'iyyeti me'mûrlarına kakum kürkler ve sâ'ir etbâ'ına hil'atlar iksâ olundukdan sonra mu'ahharen tertîb-i ziyâfet ve sefîr-i mûmâ-ileyh bâb-ı âsafîye da'vet ve envâ'-ı sâz ve söz ile icrâ-ı merâsim-i mihmân-nevâzîye mübâderet olunub kezâlik hil'at-ı fâhire ilbâs olundukdan sonra altına donanmış at çekilerek konağına i'âde olunmuş ve sonra kapudan paşa tarafından dahi tersâne bağçesinde bir ziyâfet tertîb olunub cân-bâz ve parende-bâz ve hokka-bâz seyri ve âhenk-sâz istimâ'ı ile ikrâm olundukdan sonra kapudan paşa tarafından dahi kezâlik bir donanmış at ihdâ ve mu'ahharen kethüdâ beg ve yeniçeri ağası ve defterdâr ve re'îs efendiler (**s.30**) taraflarından dahi münâsib mahallerde kezâlik ziyâfetler tertîb olunarak evâhir-i sene-i hâliyyeye kadar ilçi ziyâfetleri birbirini ta'kîb eylemişdir.

Bundan akdem bakiyye-i imtihândan istihkâkı nümâyân olub da kıllet-i ru'ûs hasebiyle husûl-i matlabları mahlûl vukû'una te'hîr kılınmış olan talebe-i ulûmun iltizâm-i emr-i mesrûriyyetleri lâzımeden iken terâküm[2] iden ru'ûslardan yalnız üç beş dânesi anlara virilüb ekserîsi mehâdîm-i ulemâya tevdî' olundığından mûmâ-ileyhim mükedder ve muğber olarak Şeyhü'l-islâm Efendi'den iştikâ ma'razında ba'zı mesâvîsinden bahisle Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl takdîm itmişler idi. Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri muktezâ-yı şîme-i kerîme-i hazret-i zıllullâhîleri üzre sûret-i iltifâtda terbiyye ve tenbîh murâd idüb der-akab taraf-ı Şeyhü'l-islâmîye bir aded vaşak kürk ile bir kıt'a hatt-ı hümâyûn irsâl buyurdılar.

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

Semâhatlü efendi dâ'îmiz seni selâm-ı selâmet-encâm-ı mülûkânem ile tekrîm[3] ve taltîf eyledigimden sonra hâssaten istifsâr-ı[4] hâtırınız zımnında zât-ı hümâyûnuma mahsûs olan kürklerden sana bir vaşak nâfesi erkân kürki ihdâ ve atiyye-i hümâyûnum olmak üzre irsâl olunmuşdur.

Vusûlünde dûş-i hamiyyetimize pûş ve fî-mâ-ba'd taraf-ı hümâyûnumı da'vât-ı

1 Lu'bet-bâz: Oyuncu, hokkabaz, hayalci, kuklacı.
2 Terâküm: Birikme, yığılma, toplanma.
3 Tekrîm: Hürmet ve tazim göstermek ve görmek. Saygı göstermek, lütuf ve kerem icrasında bulunmak.
4 İstifsâr: İfade isteme. Sorma. Sorup anlama.

hayriyyeden ferâmûş itmeyüb Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn bulundığunuz makâm-ı fetvâda ahkâm-ı şer'iyyeyi icrâya mazhariyyet ile âmme-i ibâdın taraf-ı hümâyûnuma istislâb-ı da'avât-ı hayriyyesine muvaffak ve dâ'im eyliye âmîn.

Otuz kırk sene kadar vilâdet-i hümâyûn olmadığından halk mükedder ve mahzûn olub hattâ Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis Hazretleri'nin kerîme-i muhteremesi Hibetullâh Sultân tevellüd itdikde fevka'l-âde şehr-âyin ve şenlikler tertîb olunmuş idi. Bu husûs herkese dâğ-ı derûn olub fakat Sultân Ahmed Han-ı Sâlis Hazretleri'nin beş aded şeh-zâdegânı âsûde-nişîn-i kûşe-i âfiyet olmasıyla mütesellî[1] idiler. Lâkin Osmân Han-ı Sâlis Hazretleri'nin evâhir-i ahd-i saltanatlarında ekber-i şeh-zâdegân olan Sultan Mehmed ve asr-ı Mustafâ Han-ı Sâlis'de Sultân Nu'mân ile Sultân Bâyezîd ve mu'ahharen müşârün-ileyh Sultân Mustafâ Hazretleri vefât iderek şeh-zâdegân-ı müşârün-ileyhimden yalnız serîr-ârâ-yı saltanat olan Abdülhamîd Han Hazretleri kalmağla herkes zürriyyet-i pâdişâhî zuhûrına dört göz ile müterakkıb[2] ve muntazır oldığı ma'lûm-ı hümâyûnları oldığından çend mâh mukaddem (s.31) haml-i sultânî mütehakkık oldığını kâbileler haber virdikde derhâl selâtîn şeyhlerinin va'z ve nasîhat akîbinde du'âya ihtimâm eylemelerini ihtâr ve tezkîr ile nâsa tebşîr zımnında Şeyhü'l-islâm Efendi'ye hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn tasdîr buyurulmuş idi. Bu esnâda şuhûr-ı ma'dûde tamâm olarak vilâdet-i hümâyûn takarrüb itdigine ve şehr-i yâr-ı müşârün-ileyhin ibtidâki zürriyyeti oldığına mebnî bir aydan berü kemâl-i iştiyâk ile ricâl ve kibâr hânelerini ve esnâf dükkânlarını tezyîn itmege ibtidâr itdikleri hâlde Zi'l-ka'de'nin dokuzuncı güni bir şeh-zâde-i bî-rûh tevellüd itmegin sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve sâ'ir bulunması mu'tâd olan zevât-ı kirâm Mâbeyn-i Hümâyûn'a gidüb icrâ-yı resm-i ta'ziyyet itdikden sonra halka dahi ümîdvâr oldukları meserretden mahrûmiyyetleri i'lâm olundı. Lâkin iki ay sonra diğer vilâdet-i hümâyûn tahmîn olunur iken bi-mennihî Te'âlâ Zi'l-ka'de'nin yirminci güni Hadîce Sultân ni'met-i gayr-ı müterakkibe olarak tevellüd itmekle herkes fevka'l-gâye memnûn ve şâdân olarak yedi gün yedi gice fevka'l-âde şehr-âyin tertîb olundı.

Çend mâh mukaddem kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan es-Seyyid İbrâhîm Hıfzı Efendi'nin azlini mûcib ba'zı etvâr ve harekâtı meşhûd[3] olmakdan nâşî Zi'l-ka'de'nin dokuzuncı güni azl ile yirine müddet-i medîde kethüdâ kâtibi hidmetinde bulunmuş olan Defter Eminı İbrâhîm Nazîf Efendi bi'l-istihkâk kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmuş idi. Lâkin mûmâ-ileyh Nazîf Efendi zâten alîlü'l-mizâc olub bî-çârenin ekser eyyâm-ı ömri keyifsizlikle geçerek bu kerre dahi bir ay kadar kethüdâlık itdikden sonra esîr-i firâş olub mâh-ı Zi'l-hicce'nin yirmi üçüncı güni vefât itmekle yerine sâbıkâ yeniçeri efendisi olan Mustafâ Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olundı.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Ankaralı olub hengâm-ı şebâbında Dersa'âdet'e gelerek bir müddet ba'zı ricâl ve kibâra hidmet iderek kethüdâ kâtibi hulefâsı silkine münselik oldukdan sonra her hidmetde ibrâz-ı sadâkat ve herkesle hüsn-i âmîziş ve ülfet ider bir zât olmağla pek çok hidmetlerde istihdâm olunmuş idi. Nihâyet teşehhüd mikdârı kethüdâlık itdikden sonra âzim-i dâru's-selâm olmuşdur.

1 Müteselli: Teselli bulan.
2 Müterakkıb: Gözleyen, bekleyen.
3 Meşhûd: Görünen. Şehadet edilen.

Yeniçeri ağası olan Mustafâ Ağa'nın idâre-i umûr-ı Ocak-ı Âmire'de tehâvün[1] ve tekâsüli meşhûd oldukdan başka mansıbında bekâsı içün kethüdâlığa müsta'id olan ve işe yarayan kol kethüdâlarını birer bahâne ile ihrâc ve ızrârdan hâlî olmamağla evâhir-i Zi'l-hicce'da azl ile yerine bir gün mukaddem kul kethüdâlığından azl itdirüb (s.32) Rûmili eşkıyâsını teftîş bahânesiyle İncirli Çiftligi'ne ihrâc itmiş oldığı Turnacı-zâde Ahmed Ağa nasb olundı.

Ba'zı târîhlerde keyfiyyet bu kadarca mezkûr olub ammâ ba'zı müverrihînin ifâdesine göre Ahmed Ağa'nın azli Mustafâ Ağa'nın takdîm itmiş oldığı rüşvet içün olub ancak Ahmed Ağa'nin tarafdâr ve ma'iyyetleri der-akab işe nizâm virmeleriyle gice hufyeten[2] Ahmed Ağa Bâb-ı Âsafî'ye getürilerek ve bahâsı kesilerek ferdâsı yeniçeri ağası oldığından ticâret iki taraflı oldı deyü sadr-ı â'zam hakkında tefevvühâta sebeb olub henüz yeni ilçi gelmiş iken bu misillü tasarrufâtın vukû'ı sakîl göründi hakîkatini Allâhu Te'âlâ bilür. Lâkin her ne hâl ise Kaynarca Musâlahası akîbinde gice gündüz nizâmât-ı askeriyyeye sarf-ı makderet olunmak farîzadan iken menâsıb-ı askeriyyenin mezâda çıkdığı havâdisi yâr ve ağyâr nazarında bir fenâ şey olmuşdur.

Hâssa hekîmbaşısı olub akdemce İstanbul pâyesiyle kâm-revâ olan Mehmed Ârif Efendi'nin azlini mûcib ba'zı etvârından dolayı azl olunub yerine müderrisîn-i kirâmdan ve etibbâ-yı hâssadan Subhi-zâde Abdülazîz Efendi seretibbâ-yı hâssa nasb olundı.

Vekâyi'-i Mısır ve Şâm

Cild-i evvelde beyân olundığı üzre ümerâ-yı Mısriyye'den olub Rusya muhârebesi esnâsında hurûc-ı ale's-sultân itmiş olan Bulutkapan Alî Beg aktâr-ı şarkiyyeyi zabt içün memlûklerinin ser-efzârı olan Ebu'z-zeheb Mehmed Beg'i bir büyük ordu ile gönderüb Şâm-ı Şerîf'i zabt itdirdigi esnâda Akka'da bulunan mütegallibeden Tâhir Ömer dahi Alî Beg'e hevâdâr olmuş idi. Ebu'z-zeheb ise efendisinin emrine muhâlif olarak ordusuyla Mısır'a avdetinden sonra Alî Beg ile lede'l-muhârebe gâlib gelmekle Alî Beg Akka'ya gelüb Tâhir Ömer'in i'ânesiyle asker techîz iderek Mısır'a azîmet eylemiş ise de lede'l-muhârebe ahz ve nihâyet katl olundukda Tâhir Ömer vehâmet-encâmı mülâhaza ile Devlet-i Aliyye'ye arz-ı inkıyâd bu husûsda Şâm vâlîsini tevsît itdikden başka Bâb-ı Âlî'ye dahi arîzası gelmekle yüz seksan sekiz senesinden berü zimmetinde olan bakâyâyı te'diyye[3] ve her sene mâl-ı maktû'unı irsâl itmesi şartıyla cerâ'im-i güzeştesi[4] afv olunub Saydâ eyâleti yine uhdesinde ibkâ[5] olundığına dâ'ir kendüye tahrîrât ile mübâşir-i mahsûs gönderilmiş idi.

(s.33) Müte'âkiben Ebu'z-zeheb tarafından bir kâşif ile Mısır'ın irsâliyle hazînesi geldi ithiyâr olunan vakt-i mes'ûdda hazîne-i Mısriyye ber-mu'tâd-ı kadîm âlây ile mehterhâne çalınarak Bağçekapusı'ndan hazîne-i celîleye nakl olundı. Ve birkaç seneden berü hazîne-i

1 Tehâvün: Önemsememek, hakir görme.
2 Hufyeten: Gizlice.
3 Te'diyye: Eda etmek, borç ödemek.
4 Cerâ'im-i güzeşte: Geçmişteki suçlar.
5 İbkâ: Azletmeyip yerinde bırakmak.

Mısriyye âlâyı görülmediginden sinîn-i sâbıkadan ziyâde müzeyyen âlây tertîb olunmuş ve seyr ve temâşâsına pek çok halk birikmiş idi. İşte o zamân Ebu'z-zeheb'in vârid olan ma'rûzâtında Tâhir Ömer'in müstahakk-ı mücâzât oldığından ve bu inkıyâdı mücerred havfa mebnî olub fırsat bulsa yine tarîk-i isyâna sülûk ideceginden bahs iderek kendüsinin asâkir-i külliyye ile Berrü'ş-şâm üzerine hareket idüb de anı te'dîb ve terbiyye itmek ve Alî Beg'in kendüsinde kalmış olan emvâlini tahsîl eylemek emrinde istid'â-yı ruhsat eyledigine ve ber-vech-i bâlâ[1] irsâliyye hazînesinin ve Harameyn mürettebâtının tertîb ve irsâlinde ve husûsât-ı sâ'irede kendüsinin rû-nümâ olan hüsn-i hidmeti hasebiyle nazar-ı devletde mukabbel ve makbûl oldığına mebnî istid'âsına müsâ'ade olunmak lâzım gelmişdir.

Binâ'en-aleyh Ebu'z-zeheb yüz seksan dokuz senesinde altmış bin askerle Mısır'dan mülûkâne ve müte'azzimâne hareket eyleyüb ibtidâ Yâfa'yı kırk elli gün kadar hasr ve tazyîk itdikden sonra anveten istîlâ itdikde vazî' ve şerîf ve sagîr ve kebîr dimeyüb ahâlîsini katl-i âmm itmişdir.

Keyfiyyet Tâhir Ömer'in ma'lûmı oldukda telâşa düşüb ol vakit Beyrut'da bulunan Cebel-i Dürûz Hâkimi Emîr Yûsuf'dan lede'l-istimdâd Emîr Yûsuf meşâyih ve kibâr-ı memleketi cem' ile meclis-i meşveret akd itdiklerinde Ebu'z-zeheb'in sît[2] ve satveti[3] ol havâlî ahâlîsimi kâffeten dûçâr-ı dehşet ve haşyet itmiş oldığmdan i'âneye cesâret idemeyüb Tâhir Ömer'e i'tizâr ederler. Tâhir Ömer Emîr Yûsuf'dan me'yûs olıcak emvâl ve iyâliyle Akka'dan çıkub Saydâ nevâhîsine firâr ve anda dahi duramayub Anze Urbânı'na iltică eylemişdir.

Ebu'z-zeheb Akka havâlîsine geldikde herkes havfa dûçâr olub hattâ Beyrut'da ba'zı büyük hânedânlar terk-i diyâr itmiş ve Emîr Yûsuf Ebu'z-zeheb'e hedâyâ takdîmiyle tahsîl-i emân ve itmînân eylemiş idi. Tâhir Ömer tarafından Saydâ mütesellimi bulunan Denizli Ahmed Ağa dahi Ebu'z-zeheb'e miyâznâme irsâl ile arz-ı inkıyâd itdiginden Ebu'z-zeheb tarafından te'mîn olunmuş ve Benî Mütevâl meşâyihi dahi varub mülâkât itdiklerinde Ebu'z-zeheb tarafından mazhar-ı ikrâm ve iltifât olmuşlar idi. Ebu'z-zeheb'in (s.34) bu vechile muzafferiyyeti haberi Mısır'a vâsıl oldukda üç gün üç gice şenlik idilmişdir.

Ve Ebu'z-zeheb keyfiyyeti Dersa'âdet'e tahrîr ile Mısır ve Şâm tevliyyetini istid'â itmegin seksan dokuz senesi Cemâziye'l-ûlâ'sı evâ'ilinde uhdesine rütbe-i vezâretle te'bîden Mısır eyâleti tevcîh olunub semmûr kürk ve şemşîr ihsân olunarak kapucılar kethüdâsı Çerkes Mehmed Beg ile gönderilmiş idi. Lâkin Ebu'z-zeheb Akka'ya vusûlünde iki üç gün sonra ya'nî sene-i merkûme Rebî'ü'l-âhire'sinin sekizinde vefât itmiş bulundığından bi't-tab' tevcîh emirleri girü alınmak lâzım gelmiş idi. Fakat kendüsinin istid'âsına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade olunacağı haberi Akka'ya duhûli gün kendüye vâsıl oldukda pek ziyâde memnûn ve müftehir[4] olub ümerâ ve zâbitâm cümle kendülerine diyâr-ı Şâmiyye'de menâsıb tevcîh idecegini tebşîr siyâkında i'lân-ı hâl itmiş idi. Mısırlular ise îfâ-yı maslahatdan sonra Mısır'a avdet ârzûsunda olub ber-minvâl-i muharrer Berrü'ş-şâm tamâmen kabza-i teshîre girdikde cümlesi ârzû-yı vatan ile avdet ümîd ve emeline düşmüşler iken Ebu'z-zeheb'in

1 Ber-vech-i bâlâ: Yukarıda olduğu gibi.
2 Sît: Ün, iyi şöhret.
3 Satvet: Ezici kuvvet.
4 Müftehir: İftihar eden, övünen.

niyyeti aktâr-ı Şâmiyye'de dûrû-dırâz-ı meks[1] ve karâr oldığını tefattun[2] itmeleriyle bu ifâdesinden memnûn olacak bir yerde müte'ellim ve mükedder olarak herbiri çadırına gelüb fikr-i mütâla'aya kalmış oldukları mervîdir. Bu hâlde Ebu'z-zeheb'in vefâtı vukû'una mebnî asâkir-i Mısriyye perîşân ve ser-gerdân olarak Mısır'a avdet itmişler ise de dûrû-dırâz gurbet diyârında eglenmek endîşesinden vâreste olmalarıyla memnûnen Mısır'a geldiklerini Mısır müverrihlerinden ba'zıları yine kendülerinden rivâyet itmişdir.

Ebu'z-zeheb'in memâliki içinde mütehayyiz[3] ve ser-âmedleri İbrâhîm Beg'le Murad Beg uyub Mısır'dan hurûcunda İbrâhîm Beg'i yerine vekîl nasb eylemiş ve Murad Beg'i berâber almış idi. Vefâtında Mısır ordusuna pek ziyâde hayret ve ihtilâl ârız olayazınış iken Murad Beg cümlesine nüfûzını icrâ iderek ordu ile berâber Ebu'z-zeheb'in na'şını dahi alub avdet birle Mısır'da defn itmişlerdir. Andan sonra Ebu'z-zeheb yerine İbrâhîm Beg şeyhü'l-beled olub zîrde tafsîl olunacağı vechile sâ'ir akrân ve emsâli ana inkıyâd itmişlerdir.

Târîh-i Cebertî'de dir ki Ebu'z-zeheb Yâfa ahâlîsine bu gadri itmemiş olaydı hasenâtı seyyi'esine gâlib idi ammâ ba'zı Arab müverrihleri Ebu'z-zeheb diyâr-ı Şâmiyye'yi tamâmen zabt itdikden sonra Alî Beg gibi devlete isyân itmek niyyetinde idi. Lâkin inâyet-i ilâhiyye bu azmine müsâ'id olmadı deyü tasrîh[4] itmişlerdir.

(s.35) Bizce burası mechûl olub *lâ-ya'lemü mâ-fi'l-külûbi illâ allâmü'l-ğuyûb*[5] deyü kelâm eyleriz lâkin ber-minvâl-i muharrer asâkir-i Mısriyye'nin vatan ârzûsıyla gözleri arkada oldığına nazaran eger Ebu'z-zeheb Alî Beg gibi isyân itmiş olaydı o dahi Alî Beg'in yoluna gitmek lâzım gelürdi. Zîrâ Mısırlularda hubb-ı vatan ifrât üzre olub asâkir-i Mısriyye Türk askeri gibi müddet-i medîde kürbet-i gurbete[6] tahammül idemeyecekleri ahvâl-i sâbıkalarından müstedeldir.

Aktâr-ı Mısriyye egerçi âlemin en münbit ve mahsûldâr mahalli ise de diyâr-ı Şâm ve Rûm'a nisbetle pek de o kadar hırs ve inhimâk idecek arâzî-i latîfe olmadığından asâkir-i Mısriyye'nin Mısır'a bu derecelerde hubb ve hâhişlerinden ta'accüb olunur. Zîrâ Hıtta-i Mısriyye Bahr-i Sefîd'den Asvân'a kadar iki dağ arasında bir uzun vâdî olub zâten kumluk ve çölden ibâret oldığı hâlde Nîl'in cereyânı hasebiyle kürre-i arzın en münbit yeridir. Fakat inbâta sâlih olan kendi toprakı olmayub bu feyz ve bereket Nîl'in getürdigi çamurdadır. Binâ'en-aleyh arâzî-i Mısriyye sene-be-sene yükselmekdedir. Şöyle ki Yavuz Sultân Selîm'in Mısır'ı feth itdigi vakitden berü mikyâs-ı Nîl'e nazar olundığı hâlde Mısır arâzîsi pek çok irtifâ' kesb itmişdir. Bu bâle nazaran fi'l-asl Mısır'ın arâzîsi fezeyân-ı Nîl ile terâküm iden çamurdan hâsıl olmuş ve birkaç bin sene mukaddem Mısır-ı Kâhire'nin oldığı mahalle kadar deniz gelürmiş deyü hükm olunabilür. Ve kürre-i arz üzerindeki âsâr-ı kadîmenin en ziyâde yaşlısı olan ehrâmların[7] taşları Nîl'in cânib-i şarkîsindeki dağlardan kat' ve nakl olunmuş oldığı müsbet olub böyle çend sâ'atlik mesâfeden o kadar büyük taşların öte tarafına

1 Dûrû-dırâz-ı meks : Çok uzun süre bir yerde kalmak, durmak, beklemek.
2 Tefattun: Hızlıca anlama, idrak etme.
3 Mütehayyiz: Yer tutan, mühim.
4 Tasrîh: Belirtmek. Açık açık anlatmak. Zâhir ve ayân kılmak.
5 "Gönüllerde olanı ancak gaybı bilen Allah bilir."
6 Kürbet-i gurbet: Gurbet sıkıntısı, kederi, belası, vatan hasreti.
7 Ehrâm: Mısır firavunlarının piramit biçimindeki mezarlarına verilen ortak ad, piramit.

geçürilerek ehrâmların oldığı mevki'a nakl olunması aklen ba'îd görinür lâkin burada deniz oldığı hâlde bahren nakli fenn-i cerr-i eskâl ile mümkün olur. İşte bunun gibi âsâra im'ân-ı nazar olundığı hâlde Mısır'ın arâzî-i süfliyyesi ya'nî Akdeniz'le Mısır arasmdaki arâzî kurûn-ı adîde ve müddet-i medîde zarfmda feyezân-ı Nîl'den biriken çamurla hâsıl olmuş idüği ma'lûm olur. Bu sûretde aktâr-ı Mısriyye diyâr-ı sâ'ire gibi tabî'î münbit olmayub ancak Nîl'in bırakdığı çamura her ne ekilürse biter ve ne kadar emek sarf olunursa ol kadar ziyâde mahsûl alınur. Ve ahâlîsi dahi zahmet ve meşakkate ziyâde mütehammil olub gice gündüz çalışdıkdan başka şiddet-i şitâ olmayub yaz ve kış mu'attal kalmayarak zirâ'at ile uğraşurlar. Binâ'en-aleyh ahâlî-i sâ'ireye nisbetle vakt-i sa'y ve verzişleri[1] iki kat olmuş olur. Bu sûretde mahsûlât-ı arziyyesi her yerden ziyâde olmağa kâbil (**s.36**) bir memleketdir. Lâkin bâğ ve bağçelerinde ve yeşilliklerinde diyâr-ı Rûm'un çemen-zârı gibi tabî'î letâfet ve tarâvet olmayub bağçeleri toz ve toprağa düşmüş zümrüd gibi gubâr-âlûd[2] görinür. Ve mevâki'-i sâ'irede fusûlün en â'lâsı olan bahâr mevsiminde bâd-ı semûm[3] esüb cây-girîz bulmak müşkil olur. Binâ'en-aleyh diyâr-ı be-hişt-âsâr Rûm'un tarâvet ve letâfetini görmüş ve Boğaziçi'nin mesîrelerine alışmış olan kimse hakkında Mısır'da tavattun müşkil gibi görinür iken Mısır'a me'lûf olanlarda bi'l-aks hubb-ı vatan[4] ziyâde olub her ne tarafa gitseler ârzû-yı vatan ile gözleri arkalarında kaldığı mücerrebâtdandır. Binâ'en-aleyh asâkir-i Mısriyye'yi diyâr-ı uhrâya sevk idüb müddet-i medîde dolaşdırmak düşvâr[5] olayor. İşte Alî Beg'in izmihlâline[6] sebeb bu mâdde oldığı bâlâda beyân olunmuş idi. Bu kabîlden olarak Ebu'z-zeheb Berrü'ş-şâm'ı zabt itmiş iken vefâtında asâkir-i Mısriyye perîşân ve mahzûl oldukları hâlde avdet itdiklerinde mükedder ve mahzûn olacakları lâzım iken pek ziyâde memnûniyyetle Mısır'a avdet itmişlerdir. Bunun sırr-ı tabi'îsi bu vechile lâyih-ı hâtır-ı fâtır olur ki bu âleınde elezz-i lezâ'iz-i nefsâniyye[7] lezzet-i cimâ' ile halâvet-i hükûmet[8] olub bu ikisi dahi Mısır'da ifrât üzredir. Zîrâ mıntıka-i hârrede kuvve-i şehvâniyye mahâll-i sâ'ireye nisbetle ziyâde olub husûsıyla arâzî-i Mısriyye'de bu hâlet ifrât üzre oldığı mücerrebdir.[9] Hükûmet dahi her yerden ziyâde orada hükmüni icrâ idüb sahîhan Hükûmet-i Kâhire ta'bîri muvâfık-ı nefsü'l-emrdir. Çünki firâvunânın inkirâzmdan berü Hükûmet-i Mısriyye ber-minvâl-i meşrûh elden ele gezüb dâ'imâ akvâm-ı ecnebiyyeden bir kavmin hükûmet-i kâhiresi tahtında bulunarak asıl ahâlî ra'iyyete[10] me'lûf olub makhûriyyet ve mahkûmiyyet kendülerine tabî'at-ı sâniyye olmuşdur. Binâ'en-aleyh erkân ve müte'allikât-ı hükûmet olanlar istedikleri gibi ahâlîyi kahr ve tezlîl[11] ile i'mâl ve istihdâm ide gelmişlerdir. Zann-ı âcizâneme göre bu iki sebebden ümerâ ve asâkir-i Mısriyye her nereye gitseler tabî'î Mısır'ı ârzû idegelmişlerdir. Biz mâ-nahnü fîhimize gelelim.

1 Verziş: İşletme, çalışma.
2 Gubâr-âlûd: Toza bulanmış, tozlanmış, tozlu.
3 Bâd-i semûm: Sam yeli.
4 Hubb-ı vatan: Vatan sevgisi.
5 Düşvâr: Müşkil, zor.
6 İzmihlâl: Bozulup gitmek, perişan olmak.
7 Elezz-i lezâ'iz-i nefsâniyye: Nefse en lezzetli gelen, en beğendiği şey.
8 Halâvet-i hükûmet: Hükümet etme, hükmetme zevki, keyfi.
9 Mücerreb: Tecrübe edilmiş, sınanmış.
10 Ra'iyyet: Bir hükümdar idaresindeki insanlar.
11 Tezlîl: Tahkir etme, zelil ve hakir görme.

Tâhir Ömer Ebu'z-zeheb'in vefâtını duydığı anda Akka'ya gelüb kemâ-fi's-sâbık ol havâlîyi zabt eyledi. Ve kendüsinin korkusı Ebu'z-zeheb'den olub şimdi kendüsinin cihet-i ihtirâzı kalmadığından evvelkiden ziyâde şekâvet ve isyân yoluna gitmekle işbu (189) senesi hilâlinde tertîb-i mücâzatı Kapudan-ı Deryâ Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'ya havâle ve berren dahi Şâm Vâlîsi Azm-zâde Mehmed Paşa ve uhdesine ber-vech-i ilhâk Saydâ eyâleti tevcîh buyurılan İbrâhîm Paşa-zâde Adana Vâlîsi Vezîr Mehmed Paşa ve inşâallâh ba'de'l-istihlâs Akka muhâfızı olmak üzre Rûmili beglerbegiligi (**s.37**) pâyesiyle sevâhil-i Şâmiyye muhâfızı nasb ve ta'yîn buyurulmuş olan Cezzâr Ahmed Paşa ve Kudüs-i Şerîf Mutasarrıfı Mîr-i Mîrândan İbrâhîm Paşa Kapudan Paşa ma'iyyetine memur olarak berren ve bahren Tâhir Ömer'in üzerine hareketle izâle ve istîsâli fermân buyurulmuş idi.

Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile ibtidâ Yâfa'ya vardıkda Tâhir Ömer'e buyuruldı tahrîr idüb ta'ahhüd-i sâbıkı vechile zimmet-i mîriyyesini te'diye itdigi hâlde Saydâ eyâleti uhdesinde ibkâ olunacağını inhâ itmekle Tâhir Ömer oğullarını ve havâss-ı hüddâm ve etbâ'ını cümle meclis-i meşveret akd itdikde ba'zısı mâl virüb kurtulmak ve ba'zısı cevâb virüb dayanmak taraflarını tercîh ile ihtilâf-ı ârâ[1] vukû' bulmağın Tâhir Ömer tarafından Saydâ mütesellimi olan Denizli Ahmed Ağa dimiş ki bize cây-ı selâmet emr-i sultânîye itâ'atdır. Hemen biraz akçe ile kapudan paşayı irzâ idüb de ceng ü cidâl dâ'iyyesinden halâs olmalıyız. Tâhir Ömer dahi bu re'yi begenüb re'y-i sabvâb budur. Ve ben de ihtiyâr oldum artık ceng ü cidâl ile uğşaracak ve dağlarda dolaşacak vaktim kalmadı hayırlusı itâ'at-ı pâdişâhîde vefât itmekdir didikden sonra gâyet manzûrı ve her husûsda mü'temen ve müsteşârı olan Nasârâ'dan İbrâhîm es-Sabbâğ ki gerek Tâhir Ömer ve gerek evlâd ü iyâlinin îrâd ve masrafı anın elinde idi ana müteveccih[2] olub İbrâhîm bize biraz akçe tedârük et ki devletin hâtırını hoş idelim de gavgadan halâs olalım didikde Sabbâğ bakâyâ-yı emvâl-i mîriyyeye vefâ idecek kadar akçemiz yokdur bi'l-farz olub da virmiş olsak yine devlet kanâ'at itmez ve bizim yakamızı bırakmaz diyicek Denizli Ahmed Ağa i'âde-i kelâm idüb sen bana şimdi birkaç yüz kîse akçe bulıvir ben gidüb Hasan Paşa'ya vireyim elbette anı iknâ' ve ircâ' iderim üzerimizden bu isyân lekesi dahi mürtefi' olmuş olur bak İbrâ[hî]m böyle bilmelisin ki devletin kılıcı tavîl ve imdâdı hayırlıdır dimesine mukâbeleten İbrâhîm Sabbâğ Tâhir Ömer'de mâl yokdur olan barut ve askerdir deyüb dîvândan çıkmış ve maslahat bu hâl üzre kalmış olmağın Denizli zâten gücendiginden başka görmüş ki bunlar müstağrak-ı bahr-i gurûr[3] olub avâkıb-ı umûrı tefekkürle felâh bulacakları yok hemân oradan kalkub kal'a burclarında muhâfiz bulunan Mağrîbîlere ifâde-i hâl eylemiş şöyle ki Tâhir Ömer'in ve evlâdının niyyetleri asker-i sultânî ile muhârebedir bizler ise ehl-i İslâmız Sultânu'l-Müslimîn'e itâ'at cümlemize vâcibdir ve devlete isyân itmek bir Müslim'e câ'iz degildir (**s.38**) deyüb Mağribîler Denizli'den bu sözi işitdiklerinde tasdîk ve tasvîb iderek asâkir-i pâdişâhîye[4] karşu kurşun atmamak üzre karâr virmişler.

Bir tarafda Kapudan Paşa göndermiş oldığı tahrîrâtın cevâbına muntazır olub arası uzamasından Tâhir Ömer'in mesned-i şakâvetde sebâtını cezm itdiginden ve ba'zı rivâyetlere

1 İhtilâf-ı ârâ: Görüşlerin ihtilafı.
2 Müteveccih: İhsan ve iltifat üzere olmak.
3 Müstağrak-ı bahr-i gurûr: Gurur denizinde boğulmuş.
4 Asâkir-i pâdişâhî: Padişahın askerleri.

göre gizlüce Denizli ile bi'l-muhâbere vukû'-ı hâle vâkıf oldığından her ne hâl ise Saydâ havâlîsinin zabt u rabtını Adana vâlîsi sâlifü'z-zikr Mehmed Paşa'ya havâle ve teslîm ve berren me'mûr olan sâlifü'z-zikr paşalara bir ân akdem hareket itmeleri zımnında buyuruldılar tahrîr itdikden sonra kendüsi Donanma-yı Hümâyûn ile Akka pîşgâhına geldikde berren me'mûr olanlardan henüz bir hareket vukû' bulmamış idi. Tekrar Tâhir Ömer'e itâ'at itmesi içün emir gönderdikde kat'iyyen redd ile cevâb virdiklerinden Kapudan Paşa donanma ile Akka Kal'ası'nı dögmege başlayıcak Tâhir Ömer burclarda olan Mağribîlere donanmaya top atmalarını emr eylemiş ise de biz pâdişâha âsî olamayız deyü cevâb virmeleriyle Tâhir Ömer maslahatın fenâlaşdığını derk iderek hemân firâra karâr virüb şehir kapusından çıkarken Mağrîbîlerden biri ve alâ-rivâyetin merkûm Denizli Ahmed Ağa arkasından kurşun ile urdukda Tâhir Ömer orada maktûl olmuşdur. Oğulları asâkir ve zahâ'ir celbi zımnında hâricde bulunub bu haberi işitdikleri ânda etrâfa firâr eylemişlerdir.

Kapudan Paşa derhâl askerle karaya çıkub Akka'yı zabt ile Tahir Ömer'in emvâl ve eşyâsını ahz ü kabza mübâşeret[1] eyledi.

İbrâhîm Sabbâğ dahi tutılub Kapudan Paşa huzûrına getürildükde dûçâr-ı şikence olub gerek kendüsünün ve gerek kendüsünde Tâhir Ömer'in mevcûd olan emvâli ahz olundukdan sonra katl olunmuşdur.

Tâhir Ömer'den kalub da bu kerre Kapudan Paşa'nın zabt itdigi emvâl envâ'-ı tuhaf ve zî-kıyem eşyâdan başka seksan iki bin kîse akçe nakid idi deyü ba'zı müverrihler tasrîh itmişlerdir. Sübhânallâh bu kadar mâl ve menâl[2] var iken ve Denizli'nin istedigi bunun öşr-i mi'şârı[3] degil iken merkûm İbrâhîm hisset[4] idüb hem kendüsini belâya uğratdı ve hem de velî-ni'meti olan hânedân-ı Zeydân'ın imhâsına sebep oldı.

Ba'dehû Azm-zâde Mehmed Paşa ve sâ'iri dahi Akka'ya geldiklerimde işi bitmiş buldılar. Bundan sonra Kapudan Paşa Tâhir Ömer'in oğullarına buyuruldı gönderüb Akka'ya da'vet birle kendülerine emniyyet virmiş ve pederleri yerinde anları istihdâm idecegini (s.39) va'd eylemiş idi. Şeyh Alî Zâhir aslâ ısgâ itmeyüb bulundığı yerde asker cem'ine meşgûl oldı bâkî birâderleri Şeyh Osmân ve Sa'îd ve Ahmed ve Sâlih Kapudan Paşa huzûrına geldiklerinde çünki kendülerine buyuruldı vardıkda Şeyh Sa'îd'in Devlet-i Aliyye hakkında fenâ lakırdılar söylemiş oldığı Kapudan Paşa'nın ma'lûmı olmağın anı katl ve i'dâm idüb sâ'irlerine ikrâm ve ihtirâm iderek donanmada tevkîf eyledi.

Şem'dânî-zâde ve Enverî târîhlerinde mimvâl-i meşrûh üzre mastûrdur. Ammâ Tâhir Ömer'in ba'zı â'kâbından rivâyet olundığına ve Arabî târîhlerden ba'zılarının beyânına göre Tâhir Ömer'im Şâm Vâlîsi Osmân Paşa ile beynlerinde tahaddüs[5] iden münâza'adan nâşî encâm-ı kâr isyân itmekle berren ve bahren üzerine asker sevk olundukda Akka Kal'ası'nda tahassun itdigi esnâda altı yedi nefer evlâdının en büyükleri Şeyh Osmân ile Alî Zâhir ve Şeyh Ahmed Zâhir birer nâhiyyede hükûmet iderler imiş Tâhir Ömer yanında bulunan Denizli nâm ser-gerdeyi Kapudan Paşa bir takrîb ile hufyeten celb ve imâle itmiş olmağla ser-gerde-i

1 Mübâşeret: Bir işe başlamak.
2 Menâl: Nail ve sahip olunan şey.
3 Mi'şâr: Yüzde bir.
4 Hisset: Cimrilik, tamahkârlık.
5 Tahaddüs: Yok iken peyda olma, ortaya çıkma, meydana çıkma.

merkûm Tâhir Ömer'in üzerine kal'a derûnunda iken burcdan bir kurşun endahtıyla katl ve i'dâm eyledikde kal'a zabt olunub sâlifü'z-zikr Alî Zâhir bu kazıyeden haberdâr oldukda Akka'yı tekrâr almak içün bulundığı yerden asker cem' ve tedârükine mübâşeret eylemişdir.

Kapudan Paşa ber-minvâl-i muharrer Akka'ya dâhil oldukda Emîr Yûsuf takdîm-i hedâyâ ile arz-ı inkıyâd[1] ve mukaddemâ Tâhir Ömer'le beynlerinde vakit vakit münâza'alar vukû'ıyla Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâh bulundığını yâd itmekle Hasan Paşa kendüsine muhabbet eylemiş idi.

İşbu seksan dokuz senesi evâhirinde Saydâ eyâleti sâlifü'z-zikr Mehmed Paşa uhdesinden sarfla Cezzâr Ahmed Paşa uhdesine tevcîh ve müte'âkiben rütbe-i vezâret dahi ihsân buyurulmuşdur. Ancak ol havâlînin kâffe-i husûsâtı[2] Kapudan Paşa'ya muhavvel[3] iken bu azl ve nasb kendüsünün ilmi lâhik olmaksızın doğrıdan doğrıya Dersa'âdet'den icrâ idilmiş oldığı cihetle pek ziyâde cânı sıkılmışdır.

Kapudan Paşa sâlifü'z-zikr Şeyh Osmân babasının yerine şeyhü'l-beled[4] nâmıyla Akka'da bırakmış ve Şeyh Ahmed ile dîger küçük birâderlerini Donanma-yı Hümâyûnda tevkîf ile Dersa'âdet'e avdetinde berâber getürmüşdür. Bir sene sonra Şeyh Osmân dahi Akka'dan Dersa'âdet'e celb olunub hâsılâtıyla birâderlerini idâre itmek şartıyla uhdesine Hüdâvendigâr sancağı tevcîh olunub vefâtına kadar mansıb-ı mezkûrda ibkâ olunmuşdur.

(s.40) Mûmâ-ileyh Ahmed Zâhir'in oğlı olub vaktimizde meşâhir-i şu'arâdan ve terceme odası hulefâsından bulunan Yûsuf Hâlis Efendi hâlâ hayâtdadır.

Sâbıkâ dâru's-sa'âde ağası kâtibi olan Süleymân Efendi Vekîl Osmân Paşa'nın kapu kethüdâsı olub mukaddemâ anın sevkiyle Osmân Paşa Tâhir Ömer'in izâlesine[5] me'mûr kılınarak kendüsüne hazîne-i celîleden külliyetlü akçe i'tâ olunmuş idi. Osmân Paşa ise bu işin uhdesinden gelemeyüb bu kadar akçe telef oldukdan başka Tâhir Ömer'in izdiyâd-ı tuğyânına bâ'is oldığından vezâreti ref' ile Mağnisa'ya nefy idilmiş idi. Buna Süleymân Efendi sebeb olub bu cünhâsına ba'zı etvâr-ı nâ-becâsı dahi munzamm olarak hilâl-i Zi'l-hicce'de nefy olunmuşdur.

(Vekâyi'-i Sene 1190)

Levend Askerinin İlgâsı

Devlet-i Aliyye'nin levend nâmıyla başlarına büyük kalpaklar giyer bir cins askeri olub ba'zan vüzerâ kapudanlarında istihdâm olunurlardı.

Cild-i evvelin fasl-ı sâbi'inde beyân olundığı üzre levendler fi'l-asl tîmârlu asâkir-i Bahriyye iken umûr-ı Bahriyyenin ihtilâlinden sonra bunlar bir ocak şekline konmuşlar ise de taht-ı inzibâta alınamadıklarından Anadolı içine yayılub serserî geşt ü güzâr ve halkı ızrâr

1 Arz-ı inkıyâd: Bağlılık sunma.
2 Kâffe-i husûsât: Hususların tamamı.
3 Muhavvel: Havale edilmiş. Değiştirilmiş.
4 Şeyhü'l-beled: Beldenin şeyhi.
5 İzâle: Ortadan kaldırmak, gidermek.

itmekde idiler. Eyyâm-ı muhârebede taşraların ahvâline lâyıkıyla bakılamadığından birçok eşirrâ bunlara karışub Anadolı'yı tahrîb ider olduklarından geçen sene Anadolı müfettişi ta'yîn olunan Konya Vâlîsi Kuyucı Süleymân Paşa ol havâlîyi dolaşarak levend eşkıyâsının te'dîb ve terbiyyesine ikdâm itmekle şakâvetin biraz arkası kesdirilür gibi olınuş idi. Sene-i merkûme evâhirinde Süleymân Paşa ecel-i mev'ûdıyla âzim-i dâr-ı bekâ oldukda eşkıyâ meydân alarak yine fukarâyı rencîde itmege başladıklarından vülât ve hükkâm bundan böyle levend askeri kullanmayub mevcûd olanların dahi tebdîl-i câme itmeleri ve levendlik nâmı kalkarak bir başka isim ile yâd olunmaları içün işbu doksan senesi evâ'ilinde Anadolı'nın her tarafına mahsûs mübâşirler ile evâmir-i aliyye gönderildi. Ve bu vechile Levend Ocağı ilgâ idilüb her tarafda levendler üzerlerine hücûm ve iktihâm ile katl-i âmm olunarak şakâvetin[1] öni kesdirildi.

Vak'a-nüvîs Âsım Efendi dir ki selefde Anadolı'da çend def'a Celâlî tâ'ifesi ser-nümâyı sâha-i zuhûr ve aktâr ve aktânda şerer-pâş[2] şer ve şûr olub cümleden eşedd[3] (**s.41**) ve ezyedi Sultân Ahmed Han-ı Evvel zamânında zuhûr iden tâ'ife idi ki merhûm Kuyucı Murad Paşa'nın seyf-i satvetiyle mündefi' ve ırk-ı şakâvetleri munkatı' olmuş idi. İşte merhûm Sultân Abdülhamîd Han-ı Velî devrinde ref'-i livâ-yı tuğyân iden levend eşkıyâsı zikr olunan Celâliyân'dan â'dâd u idde ve atâd cihetiyle efzûn ve celâdet ve sarâmet ve savletleri havsala-i tasdîkden birûn idi. Fi'l-asl levend başağası olub ol vartadan bir takrîble tahlîs-i cân eyledikden sonra vüzerâ kapularında delibaşılıkla dâ'ir olan deyü heybet-i rüstem-i salâbet Karaca Battâl Ağa lisânından mesmû'um olmuşdur ki levendligimiz vakt-i ibâd ve bilâda îsâl eyledigimiz hasâret hadden hâric olub bi'l-âhire izâle ve i'dâmımız muktezî olmağla hakkımızda gerçi taraf taraf evâmir-i aliyye sâdır olub lâkin yüz binden ezyed ve cümlemiz ölüm eri kılıc artığı ve katl ve nehb-i gâretle velvele-sâz-ı âlem ve âlemyân olub ve her bir neferimiz yüz süvârîye at salub taburlarını perîşân eylemiş ve kulûb-ı cihânı havf ve haşyeti kaplamış bir tâ'ife oldığumuzdan nâşî kıt'â vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ mîzân-ı i'tibârımızda sencîde olmayub ve fi'l-hakîka taraflarına evâmir-i aliyye vârid olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ ketm ve ihfâ'-i me'mûriyyetden gayrı tarîk-i eslem bulmamışlar idi. Meger kaziyye sûret-i zâhire münâfî imiş Abdülhamîd Han Hazretleri'nin asker-i ma'nevîsi var imiş. Ol esnâda kırk bin kadar levend ile Sivas eyâletinde yakub yıkub tâlân ve târ-mâr iderek geşt ü güzâr itmekde iken bir gice beytûtet itdigimiz karyeye levendlere nefîr-i âmm[4] gelmiş Sivas ve Tokad ve sâ'ir ol havâlî ahâlîsi bi'l-cümle geliyorlarmış deyü bir havâdis şâyi' olmağla ale's-sabâh bi'l-cümle süvâr olmak üzre atlarımızı ihzâra ibtidâr eyledigimizde ne gördük ki mecmû'unun gözleri kör olmuş ve ayaklarında tâb ü tüvân[5] kalmayub lerzân olmakdadırlar. Bu hâleti müşâhedeye mukârin[6] derûnlarımıza vasf ve ta'rîfden hâric bir havf ve haşyet târî oldu ki bir lahza ikâmete mecâlimiz olmayub hemân piyâdece ve kimi ol kör hayvânlara süvâr olarak mecnûn gibi sersem ve serserî cibâl ve beyâbâna[7] perîşân

1 Şakâvet: Haydutluk, eşkıyalık.
2 Şerer-pâş: Kıvılcım saçan.
3 Eşedd: Çok şiddetli.
4 Nefîr-i âmm: Halktan toplanan asker.
5 Tâb ü tüvân: Güç, kuvvet, dayanma, tahammül.
6 Mukârin: Ulaşmış, erişmiş, yaklaşmış, bir yere gelmiş.
7 Beyâbân: Kır, çöl.

ve güyâ ki her birimizin ardında bin dal-kılıc musallat olmuş gibi hâ'if ve hirâsân olarak girîzân olmağla mübâderetimizde köylüler ve tarlada ekinciler ve çiftciler makûlesi tüfenk kundağı ve taş ve degnek ve nisvânlar süpürge saplarıyla bizleri yıkub sû-be-sû[1] i'dâm eylediler. Birimizde kudret-i mukâvemet şöyle dursun ikdâmımızdan kuvvet-i temâssın meslûb olub nakl-i hatveye[2] dahi mecâl muhâl oldı benim on yedi yerimde zahın[3] olmağla (**s.42**) sürinerek bir sengistânda[4] hir mağaraya düşüb çend rûz kaldıkdan sonra ol tarafda olan karye ahâlîsinden bir acûz ol mağara önünden geçer iken nâlemi gûş eylemekle[5] girüb hâle merhamet ve hezâr mihnetle evcegizine nakl ve samanlıkda ihfâ ve yârelerime tîmâr idüb ba'de'l-ifâka bir takrîble tahlîs-i cân eyledim ve'l-hâsıl yüz binden mütecâviz levend tâ'ifesinin her tarafda izâle ve i'dâmları bir gûne olub bir ay zarfında cümlesi mahv ve muzmahill oldı deyü yemîn-i mü'ekked ile tevsîk-i kelâm eyleyerek bu hakîre nakl eyledi. İşte nefes-i pâdişâhî didikleri bu nefesdir ki bir nefes ile yüz binden ezyed eşkıyânın râkib ve merkûblarının gözlerini kör ve dizlerini tutmaz eyleye rahmetullâhi aleyh intihâ.

Levend tâ'ifesinin on altı bin neferden ibâret idüği ba'zı tevârîhde musarrahdır ve egerçi ba'zan hâricden nice eşkıyânın iltihâkıyla[6] mütezâyid olmaları muhtemel ise de her hâlde Âsım Efendi'nin yüz binden ziyâde dimesi pek mübâlağalu görinür. Battâl Ağa'nın sözi ise şâyân-ı i'tibâr degildir. O zamân devletce bir tarafa sevk olunan asâkirin mikdârı bile sıhhati üzre bilinmez iken bir levend ağası etrâfa münteşir olan levend eşkıyâsının sayısını nasıl tahkîk idebilür.

Her ne hâl ise levendler istîsâl olundukda bakiyyetü's-süyûfi[7] ki cânından bezmiş ve cihândan usanmış gâyet dilîr ve bahâdır ve cündîlikde mâhir birtakım kapusuzlar Şâm diyârına düşdüklerinde Cezzâr'ın yanına ilticâ itmişler idi ki meşâhîr-i rü'esâları Büyük Abdullâh ve Uzun Alî ve Uzun İbrâhîm ve Halîl Beg idi. Cümlesi asâkir ve tevâbi'i ile Cezzâr'a kapulanmışlardır.

Bu ocakdan Kayseriyyeli Alî Ağa nâmında bir re'îs olub merkûm Büyük Abdullâh ile beynlerinde adâvet oldığından Cezzâr'ın yanına gelemedigi cihetle o dahi üç yüz nefer süvârîsiyle Şâm Vâlîsi Azm-zâde Mehmed Paşa yanmda karâr kılmış idi. El-hâsıl levendlerin en güzîdeleri Akka'da müctemi'[8] olarak Cezzâr'ın kuvveti birden bire tezâyüd ve terakkî bulmuş idi.

Ber-vech-i bâlâ Tâhir Ömer'in i'dâmmdan sonra oğlı Alî Zâhir sâlik-i tarîk-i isyân olmağla anın tertîb-i cezâsı dahi Kapudan Paşa'ya havâle olunmuş idüginden bu sene dahi Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile ol tarafa gidüb ancak Alî Zâhir sâhilde olmadığı cihetle Kapudan Paşa Cezzâr ile Şâm Vâlîsi Azm-zâde Mehmed Paşa'ya buyuruldılar tahrîr ile her tarafdan üzerine hücûm kolları tertîb itdirmiş idi. Mukaddem (**s.43**) ve mu'ahhar Cezzâr'ın askeriyle Şeyh Alî Zâhir beyninde muhârebât-ı şedîde vukû'a gelüb Alî Zâhir

1 Sû-be-sû: Taraf taraf, her tarafa, her yana, her tarafta, her yanda.
2 Nakl-i hatve: Adım atmak, yürümek.
3 Zahm: Yara. Cerîha.
4 Sengistân: Taşı çok olan yer. Taşlık yer.
5 Nâleyi gûş eyleme: İniltiyi, inlemeyi, feryadı duyma.
6 İltihâk: Karışmak, katılmak.
7 Bakiyyetü's-süyûf: Kılıç artığı.
8 Müctemi: İçtimâ eden, toplanan, toplanmış, toplu; birikmiş, birleşmiş.

mağlûb olagelmiş ise de ahz ve girifti kâbil olamayub bu dahi Şâm Vâlîsi Azm-zâde Mehmed Paşa'nın iğmâz[1] ve musâmahasından neş'et ideyor deyü Cezzâr Paşa tarafından Mehmed Paşa ithâm olunmağla Mehmed Paşa ber-vech-i bâlâ kendüsine kapulanmış olan sâlifü'z-zikr levend ağası Kayseriyyeli Alî Ağa Mehmed Paşa'nın mahremâne ta'lîmâtı üzerine Alî Zâhir'e mektûb yazub eger kabûl idersen Cezzâr'ın askeriyle muhârebe itmek üzre yanına geleyim deyü iş'âr idüb Alî Ağa ile Cezzâr Paşa'nın ma'iyyetinde olan Büyük Abdullâh Ağa beyninde adâvet oldığı ma'lûm oldığından Alî Zâhir bu iş'âra inanub ma'a'l-memnûniyye[2] kabûl itmiş oldığından Alî Ağa ber-vech-i mukâvele kendü askeriyle Alî Zâhir'in yanına geldikde fırsatı fevt itmeyüb hemân Alî Zâhir'i katl itmegin Cezzâr'ın inhâsıyla Mehmed Paşa hakkında âriz olan şübhe zâ'il oldukdan başka nezd-i devletde büyük şân ve i'timâd kazanmışdır.

İşte bu kerre hânedân-ı Zeydân bütün bütün mahv olub gitmiş ve mutasarrıf oldukları emvâl ve emlâki Cezzâr Paşa zabt itmişdir.

Cezzâr Paşa Saydâ vâlîsi olmak hasebiyle mukaddemâ Beyrut'un zabtı içün ber-vech-i bâlâ kendüsine kapulanmış olan levendleri gönderüb Emîr Yûsuf bunı lede'l-istimâ'[3] muhâfaza-i belde zımnında geçecekleri yol üzerine bir mikdâr asker gönderüb levendler ise anlara galebe iderek cümlesini kılıcdan geçürmişler idi.

Emîr Yûsuf Kapudan Paşa'ya arîza irsâl ile Cezzâr Paşa bilâdımızı nehb ve gâret idiyor bunun sebebi mücerred mâl-ı mîrîyi zât-ı devletimize virdigimizdir deyü şikâyet eyleyüb Kapudan Paşa ise ber-vech-i bâlâ kendüsmin ma'rifeti munzamm[4] olmaksızm Cezzâr'ın Saydâ vâlîsi nasb olunmasından dolayı dil-gîr olmuş idüğinden bunun üzerine pek ziyâde gazaba gelerek derhâl bir sefîneye râkiben Saydâ İskelesi'ne gelüb karaya çıkmağla Cezzâr gelüb takbîl-i dest ve dâmen[5] resmini icrâ içün segirtdikde Kapudan Paşa izhâr-ı unf ve şiddet ile andan el silkdigi esnâda hançeri dokunarak Cezzâr'ın yüzi biraz yaralanmış oldığı mervîdir. Bunun üzerine Cezzâr Paşa bu gavgaya sebeb Dürzîler oldı ben ol tarafa bir mikdâr asker göndermiş idim Dürzîler çıkub mümâna'at eylemeleriyle asâkir beyninde öyle bir uygunsuzluk olmuş bunda benim cürmüm yokdur deyü i'tizâr[6] itmiş ise de Kapudan Paşa Cezzâr hakkında izmâr-ı[7] gayz ve kin itmiş idi. Andan sonra Kapudan Paşa Beyrut'a gelüb Emîr Yûsuf'dan bakâyâ-yı emvâl-i mîrîyyeyi mütâlebe itdikde derhâl edâ itmekle evvelkiden ziyâde hoşnûd kalub Cebel Hükûmeti'ni ve Beyrut'ı **(s.44)** uhdesinde ibkâ eyledi ve Saydâ Vâlîsi'ne yalnız mu'tâd olan emvâl-i mîriyyeyi virüb sâ'ir vechile müdâhale itmemesi içün emr virdi.

Ba'dehû Akka'ya gelüb sâlifü'z-zikr Denizli Ahmed Ağa'yı katl itdi. Arab müverrihlerinden ba'zıları Denizli mazhar-ı mükâfât olmak lâzım iken hilâf-ı adl ve hakkâniyyet olarak Hasan Paşa anı katl itdi deyü i'tirâz iderler. Katlinin sebeb-i sahîhi

1 İğmâz: Müsamaha etmek, görmemezlikten gelmek.
2 Ma'a'l-memnûniyye: Memnuniyetle, seve seve.
3 Lede'l-istimâ': Duyulduğunda.
4 Munzammı: İlave edilen.
5 Takbîl-i dest ve dâmen: El, etek öpme.
6 İ'tizâr: Özür, af dileme.
7 İzmâr: Kalpte gizlemek, saklamak.

bizce mechûl olub her ne hâl ise Akka'nın sühûletle teshîrine sebeb olması kendü hakkında kâ'ideten mükâfât ve ikrâm olunmasını mûcib iken her ne sebebe mebnî ise katli Kapudan Paşa'nın cerîde-i evsâfında bir nokta-i siyâh iştibâh bırakmışdır.

Ber-vech-i sâbık[1] Kapudan Paşa'nın emri üzerine Cezzâr'ın Beyrut ve Cebel-i Lübnan'a müdâhale itmemesi lâzım gelür iken Kapudan Paşa henüz Akka'dan hareket itmeden Cezzâr Paşa Emîr Yûsuf'ı tazyîk itmege başladığından Kapudan Paşa bütün bütün ana adâvet idüb anı Saydâ'dan azl ve tenkîl[2] itdirmek niyyetiyle Dersa'âdet'e avdet eylemiş idi. Cezzâr ise ba'zı taraflardan mültezim ve müstashibb olmağla Kapudan Paşa'nın te'sîr-i adâvetinden masûn kaldığı hâlde ber-vech-i bâlâ ol asrın birinci askeri olan levendlerin en cesûr ve cengâverleri anın yanında bulunmağla pek ziyâde kuvvet alınış ve ba'dehu Akka Kal'ası'nı ta'mîr ile kendüsine bir muhkem yuva yapub yerleşmiş ve günden güne kesb-i yesâr ve iktidâr iderek artık yerinden kımıldadılamayacak dereceye gelmişdir ve Beyrut'ı eline alub Cebel-i Lübnan işlerine müdâhale iderek ve ümerâ ve meşâyihini birbirine düşürerek anlardan dahi emvâl-i kesîre ahz idegelmişdir.

Ber-vech-i meşrûh Alî Zâhir'in i'dâmından sonra iki nefer oğulları Dersa'âdet'e getürilerek Sarây-ı Hümâyûna çerâğ buyuruldılar. Biri Fâzıl Beg ve dîgeri Hasan Beg'dir. Hasan Beg sarâyda fevt olmuşdur. Fâzıl Beg devr-i Selîmî şu'arâsından dîvân sâhibi meşhûr Enderûnî Fâzıl'dır bir aralık uhdesine Rodos tevliyyeti ve hâcelik rütbesi ihsânıyla Enderûn'dan çerâğ buyurılarak ba'zı hidemâtda istihdâm olunmakda iken bir cünha ile Rodos'a uefy olunub orada ikâmeti esnâsında gözlerine amâ târî olmağla meşhûr iki gözüm gazelini nazm eylemiş oldığı mervîdir. Biz yine sadede gelelim.

Vekâyi'-i Şettâ

Bir müddet tersâne amelesine ücret virilemediginden Tersâne Emîni Selîm Sırrı Efendi **(s.45)** mâl-ı mîrîyi zimmetine geçirüb de ücret virmeyor deyü lisâna geldiginden hemân azliyle yerine Matbah-ı Âmire Emîni Mustafâ Efendi nasb olundı ancak Selîm Efendi'nin ba'de'l-azl muhâsebesi rü'yet olundukda mâl-ı mîrîden zimmetine bir akçe geçürmemiş oldığı sübût bulmuşdur.

İstanbul kazâsı ötedeu berü Harameyn-i Muhteremeyu kazâlarından birini zabt eylemiş olan zevât-ı fezâ'il-simâta tevcîh oluna gelmiş iken mürûr-ı zamân ile bu kâ'ide-i mer'iyye halel-pezîr olub şöyle ki hükûmet Harameyn nevbeti ba'zı amel-mânde pîrlere gelmekle pâye ile geçişdirilerek ve bu husûs sonraları ba'zı mahâdîme dahi sirâyet itdirilerek Harameyn-i Muhteremeyn'in kazâ-yı İstanbul'a mûsil olmak meziyet ve hâssası kalmadıkdan başka pâye alanlar pâye aldıkları gün Harameyu ma'zûli i'tibâr olunmaları hasebiyle bi'l-fi'l Harameyn mollâlarına takdîmı olunduklarmdan vaktiyle hasretü'l-mevâlî olan Harameyn-i Muhteremeyn hükûmetleri her kime teklîf olunsa rağbet itmeyüb özr-i lenk ile isti'fâ ider oldukları ma'lûm-ı hümâyûn oldığına ve sâbıkâ Harameyn kadıları Azeb-zâde Atâullâh Efendi ile Nâfi' Efendi'nin enkâzı zamân-ı hükûmetlerinden akdemce pâye ile birkaç eskiler

1 Ber-vech-i sâbık: Önceden olduğu gibi.
2 Tenkîl: Uzaklaştırmak, ibret olacak şekilde cezalandırmak.

zuhûr itdiginden Rikâb-ı Hümâyûna ref‘-i ref‘a-i iştikâ itdiklerine binâ’en mûmâ-ileyhimânın rütbeleri Harameyn tevcîhi târîhlerinden i‘tibâr olunarak bu kâ‘idenin bundan sonra sâ’irleri haklarında dahi düstûrü'l-amel[1] tutulması ve bi'l-fi‘l Harameyu kadıları mevcûd iken pâye ile tarîkleri terfî‘ olunanlara İstanbul kazâsı tevcîh olunmaması Şeyhü'l-islâm Efendi'ye hitâben bir kıt‘a hatt-ı hümâyûn ile nizâma rabt olundı. Hattâ Atâullâh Efendi'nin büyük birâderi Sâdık Efendi dahi pâye ile takaddüm[2] idenlerden olub işbu nizâm-ı cedîd mûcebince küçük karındaşının kendüye takaddüm itmesinden dolayı dil-gîr[3] olarak müddet-i medîde bu iki kardaşlar beyninde bürûdet[4] hâdis olub kalmışdır.

Mukaddemâ Rusya'dan büyük ilçilik ile gelmiş olan (Ceneral Rebnin)'in me’mûriyyeti muvakkat olmağla dâ’imî Dersa‘âdet'de kalmak üzre Rusya'dan orta ilçisi rütbesiyle İstekof nâm ceneral bu esnâda Dersa‘âdet'e gelmiş oldığından Ceneral Rebnin memleketine avdet eyledi.

Müddet-i medîdeden berü makâm-ı riyâsetde bulunan İsmâ‘îl Râ’if Begefendi hakkında teveccüh-ı sadr-ı âlî ber-kemâl ise de sadr-ı â‘zamın ba‘zı kurenâ ve müteneffizleriyle uyuşamadığından anların fesâd ve nifâklarıyla ve fi'l-hakîka devr-i sâbıkda müteneffiz bulunması mülâbesesiyle şehr-i Cumâde'l-âhire'de riyâsetden azl ile Kıbrıs Cezîresi'ne nefy olunub yerine Âtıf- **(s. 46)** zâde Nişâncı Ömer Vahîd Efendi ve nişâncılığa dahi mukaddemce kethüdâlıkdan munfasıl olan es-Seyyid İbrâhîm Hıfzı Efendi nasb olundı.

Sene-i sâbıka vekâyi‘inde beyân olundığı üzre bâ-mahzar Kırım'dan gelan rü’esâ ve mirzâların istid‘âları ahde mugâyir ve husûli müte‘azzir[5] bir keyfiyyet oldığı hâlde Rusya büyük ilçisinin gelmesine kadar Dersa‘âdet'de tevkîf olunmaları meclis-i umûmî karârı üzre kendülerine birden bire ye’s cevâbı virilmeyerek hüsn-i sûretle iknâ‘ ve i‘âdeleri maksadına mebnî idi lâkin bu kerre sefîr-i mûmâ-ileyh avdet itmekle mûmâ-ileyhe ye’s cevâbı virilmek lâzım geldikden başka bu vakte kadar Dersa‘âdet'de tevkîf olunmaları hasebiyle hazîne-i celîle haylîce masârife dûçâr oldığından vükelâ-yı devlet muztarib ve dil-gîr olmuşlar ise de bu keyfiyyet mu‘âhede-i sâbıka âsâr-ı muzırrasından olub buna bir çâre bulunamadığı misillü kimseye dahi bir diyecek olmadığından fakat tebeddül-i[6] riyâsetle bir parça tahfîf-i harâret kılındı.

Lâleli Câmi‘-i Şerîf'i Şeyhi Mardinî Efendi İhvân tarîki misillü vazîfe-i zimmeti olan va‘z ve nasîhate hasr-ı himmet ve tarîkinin vâridâtına kanâ‘at itmeyüb dâ’imâ ricâl ve kibâr konaklarına gider ve vazîfesinden hâric makâlâta ve vükelâ hakkında ba‘zı gûne tefevvühâta cesâret ider bir şahıs olmağla nâçâr ba‘zı ricâl ve kibâr lisânından kurtulmak içün du‘âsını almak sûretinde hedâyâ ve atâyâ viregeldiklerinden epeyce sermâyedâr olmuş idi lâkin gitdikce azıtdığından te’dîbi lâzım gelmiş idi bu esnâda ittifâkan Enderûn-ı Hümâyûn va‘zında dahi ba‘zı nâ-sezâ kelimât tefevvüh itdiginden meşîhati ref‘le maskat-ı re’si olan

1 Düstûrü'l-amel: Gereği gibi uygulanacak olan kanun, ilke.
2 Takaddüm: Önce gelme, ileri geçme, ileride bulunma. Protokola göre öne geçme, daha yukarı oturma.
3 Dil-gîr: Kalbe sıkıntı veren, gücenmiş olan.
4 Bürûdet: Soğukluk.
5 Müte‘azzir: Taazzür eden, özürlü, özürü bulunan. Mümkün olmayan, güç, zor.
6 Tebeddül: Değişmek.

Mardin'e nefy olunub uhdesinde olan cihetler bi'l-imtihân istihkâkı nümâyân olanlara tevcîh kılındı.

Müddet-i medîdeden berü post-nişîn-i irşâd olan Mevlânâ-zâde Çelebi Efendi memleketin ihtilâline bâ‘isdir deyü Konya Vâlîsi Çerkes Hasan Paşa inhâ itmiş oldığından bundan iki ay mukaddem Mağnisâ'ya nefy ve tagrîb olunmuş idi. Lâkin şeyh-i müşârün-ileyhin memleket umûrunda eli ve bu misillü fesâdâtda medhali olmadığı ma‘lûm-ı hümâyûn olmağla ıtlâk olunarak makâmına i‘âde kılındı.

Ve bu esnâda sultân-ı zamân Abdülhamîd Han Hazretleri ecdâd-ı izâmı eserine iktifâ’en bir câmi‘ ve imâret inşâsını tasavvur buyurub ancak ihtiyâr buyurulacak mevki‘ler cevâmi‘ ve mesâcidle ma‘mûr ve mâlâ-mâl oldığına ve Bağçekapusı'nda kâ’in Vâlide Câmi‘-i Şerîf'i civârında bir imâret binâsı lüzûm göründigine mebnî Şa‘bân-ı şerîfin yirmi üçüncü güni sadr-ı â‘zam ve Şeyhü'l-islâm hâzır oldukları hâlde mahall-i merkûm'da bir imâret binâsına vaz‘-ı esâs olundı.

(s.47) Sulb-i pâk-ı şehin-şâhîden mâh-ı Receb'in yedinci güni Sultân Mehmed dünyâya geldikde beş gün kadar halk donanma tertîbiyle meşgûl olarak bu esnâda yalnız üçer fasıl tob şenligi olunub altıncı gün berren ve bahren donanmaya bed’ ile yedi gün yedi gice şehr-âyîn tertîb olunmuş idi.

Ramazân-ı şerîfin yirmi altıncı güni kerîme-i muhtereme-i şehr-i yârî Hadîce Sultân vefât itmekle cenâzesi Yeni Câmi‘e getürilüb namâzı kılındıkdan sonra Vâlide Türbesi'nde defn olundı.

Şevvâl-i mükerremin yirmi altıncı güni Şeh-zâde Sultân Ahmed tevellüd eyledi Şeh-zâde Sultân Mehmed'in vilâdetinde etrâfa neşr olunan beşâretnâmelerin her birinde mübâşiriyye[1] ref‘ olunub bu bâbda kimseden bir şey alınmaması ve bir vechile fukarânın rencîde olunmaması derc[2] olunmuş idi bu def‘a gönderilan fermânlarda dahi bu husûs te’yîd ve te’kîd olundukdan başka mübâşir gönderilmeyüb mezkûr fermânlar tatarlar vâsıtasıyla irsâl ve tevzî‘ olundı.

İstanbul'da dahi evvelki vilâdet-i hümâyûnlarda halk melâhî[3] ve melâ‘ibe[4] ziyâde düşdüklerinden ve ifrât üzre isrâf ve tebzîr itdiklerinden ibâdullâhı bu makûle hâlât-ı muzırradan himâye içün bu def‘a lehv ve lu‘ba[5] ve şenlige bedel fukarâ ve zu‘afânın it‘âm[6] olunması fermân olunmağın Sarây-ı Âsafîde sınât-ı ni‘met küşâde kılınub her tarafdan fukarâ ve zu‘afâ ve sıbyân-ı mekâtib celb olunarak it‘âm kılındı.

Sâ’ir vükelâ ve ricâl ve kibâr dahi kezâlik mahallelerinde olan fukarâ ve zu‘afâyı it‘âm ile taraf-ı şâhâneye da‘avât-ı hayriyye isticlâbına mübâderet itdiler.

1 Mübeşşiriyye: Müjde ücreti, bahşişi.
2 Derc: İçine almak, katmak, kitaba koyulan yazı.
3 Melâhî: Oyunlar, eğlenceler, cünbüşler.
4 Melâib: Oyun oynayacak yerler. Oyunlar, oyuncaklar.
5 Lehv ve lu‘b: Oyun, eğlence, faydasız iş.
6 İt‘âm: Yemek yedirme, yemek verme, doyurma.

Vefât-ı Sadr-ı Esbak Halîl Paşa

Bundan akdem Selanik mutasarrıfı iken uhdesine Sivas eyâleti tevcîh olunmuş olan İvaz Mehmed Paşa-zâde Halîl Paşa Selanik'den Sivas'a giderken esnâ-yı râhda Kütahya muzâfâtından Na'lluhân nâm mahalde vefât eyledi.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Halîl Paşa Belgrad Fâtihi İvaz Mehmed Paşa'nın oğlu olub [bin yüz] otuz yedi târîhlerinde Dersa'âdet'de dünyâya gelerek bir müddet pederleri ma'iyyetiyle ba'zı seferlerde bulundukdan başka Sultân Mahmûd-ı Evvel asrında hayli hidemât-ı mühimmede istihdâm olundukdan sonra bir aralık mîrâhûrluk ve çavuşbaşılık ile kesb-i tahayyüz[1] itmiş idi.

(s.48) Mu'ahharen seksan iki senesi esnâsında kâ'immakâm kethüdâsı ve seksan üç senesinde mîrâhûr-ı evvel olmuş iken uhdesine rütbe-i vezâretle Rûmili eyâleti ve Hotin muhâfızlığı tevcîh olunub mahall-i me'mûriyyetine giderken esnâ-yı râhda sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem olmuş idi zamânında asâkir-i İslâm'a hasbe'l-kader perîşânlık ârız[2] olmağla bir sene sonra azl ile bir müddet ikâmetden sonra seksan yedi Şevvâl'inde Ağriboz muhâfızlığıyla vezâreti ibkâ olunarak ba'dehu Bosna ve Selanik eyâletleriyle kâm-revâ[3] kılındıkdan sonra ber-vech-i muharrer Sivas vâlîsi olub esnâ-yı râhda[4] vefât itmişdir.

Ber-minvâl-i sâbık Halîl Paşa'nın vefâtı hasebiyle Sivas eyâleti Erzurûm vâlîsi ve Kars cânibi ser'askeri olan Alî Paşa'ya tevcîh olundı ve bundan akdem[5] Üsküb ve Yanya sancakları ilhâkıyla Hotin muhâfazasına ta'yîn buyurılan İlbasanlı Süleymân Paşa'nın esnâ-yı râhda kapusı halkı perîşân olmağla mahall-i me'mûriyyetine varamıyacağı emârâtı[6] vâki' ve varsa bile bir işe yaramıyacağı hâlâtı şâyi' olub ser-hadd-i mezkûrun ise müceddeden i'mâr ve istihkâmına mübâşeret olunmuş oldığından kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin me'mûriyyetini lâzım gelmekle vezîr-i müşârün-ileyh azl olunarak Hotin muhâfızlığı ber-vech-i muharrer Yanya ve Üsküb sancakları ilhâkıyla Topal Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa'nın oğlu İnebahtı Muhâfızı Mehmed Paşa'ya ve İnebahtı muhâfızlığı dahi müşârün-ileyh Süleymân Paşa'ya tevcîh kılındı.

Tebeddül-i Meşîhat ve Sadârât ve Dîger Ba'zı Tebeddülât

Şeyhü'l-islâm Sâlih-zâde Mehmed Emîn Efendi istîlâ-yı pîrî hasebiyle etrâf ve havâşîsini lâyıkıyla zabt idemedigi cihetle kendüsini ba'zı mertebe lisâna getürdiklerinden Şevvâl'in on dokuzuncı güni azl olundı ve der-akab müte'allikân ve mensûbânının vukû'a getürmiş oldukları fâhiş işler ayân olmağla azlinden birkaç gün sonra Burusa'ya nefy ve iclâ kılındı.

1 Tahayyüz: Yer tutmak, yer almak, önem kazanmak.
2 Ârız: Sonradan olan şey.
3 Kâm-revâ: İsteğine erişen, arzusuna kavuşan.
4 Esnâ-yı Râh: Yolda.
5 Akdem: Daha önce. Daha ileri. Daha mühim.
6 Emârât: Emareler, izler, işaretler.

Azli güni ru'ûs[1] imtihânı içün birkaç yüz dânişmendânı Bâb-ı Fetvâ'ya celb itmiş idi. Azli zuhûr idicek dağılmalarıyla yerine Şeyhü'l-islâm olan Abdullâh Vassâf Efendi-zâde Mehmed Es'ad Efendi mu'ahharen dânişmendânı tekrâr cem' ile ru'ûs imtihânı icrâsına muvaffak olmuşdur.

Mehmed Emîn Efendi menfâsı[2] olan Burusa'ya vusûlünden bir ay sonra vefât idüb Hazret-i Emîr'in (s.49) câmi'-i şerîfi hazîresinde defn olunmuşdur. Merhûm müşârün-ileyh Mustafâ Hân-ı Sânî devrinde Anadolı pâyesiyle İmâm-ı evvel-i sultân olan merhûm Sâlih Efendi'nin sulbünden bin yüz on dört senesinde tevellüd idüb otuz iki senesinde müderris ve altmış senesinde Selanik ve altmış altıda Şâm ve yetmişde Medîne-i Münevvere ve yetmiş dörtde İstanbul kadısı ve seksan birde Anadolı ve seksan dörtde Rûmili ve seksan sekizde mükerreren Rûmili kazaskeri ve seksan dokuzda Şeyhü'l-islâm olarak on yedi ay kadar Makâm-ı Meşîhat'da bulunmuşdur. Ehl-i lütuf ve sehâ ve melâz-ı[3] fukarâ olub hukûk-ı kadîmeye ri'âyet eyler sâhib-i fütüvvet ve mürevvet bir zât-ı huceste-sıfât[4] imiş. Sülüs mâlından iştirâ olunacak akardan olmak üzre Murâd Mollâ Tekyesi'ne nân-bahâ ve hatm-i hâcegân içün vazîfe ve Topkapusı havâlîsimde kâ'in hânesi civârındaki Ahmed Paşa Câmi'i hüddâmının vazîfelerine beşer akçe zamîme ve medresesi hücerâtına birer pâre nân-bahâ ta'yîn itmiş idi. Rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsi'aten.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafâ Efendi bi-hasebi'l-iktizâ azl ile yerine Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Dârendeli Mehmed Efendi nasb olundı.

İşbu Mehmed Efendi mukaddemâ sefâretle İrân'a gönderilmiş olan Kesriyeli Ahmed Paşa kethüdâsı merhûm Dârendeli Abdurrahmân Paşa'nın akrabâsından olmak ve seferler esnâsında hademe-i devlet içinde ve bir müddet boğazlar muhâfazasında bulunmak takrîbiyle umûr-ı askeriyyeye kesb-i ına'lûmât eylemiş oldığından hüsn-i sîret ve sülûki sem'-i hümâyûna mün'akis olmağla karîha-i şâhâneden olmak üzre kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunmuş idügi ba'zı tevârîhde mastûr ise de ba'zı muharrerâtdan istinbât olundığına göre Kara Silâhdâr dimekle ma'rûf olan Silâhdâr-ı Şehr-i yârî Seyyid Mehmed Efendi kendüsiyle ittifâk üzre hareket idecek bir sadr-ı â'zam cüst ü cûsunda[5] olub ve ba'zıları sevkiyle müşârün-ileyh Mehmed Efendi'yi bulub sadârete isti'dâd virilmek üzre kethüdâ nasb itdirmişdir. Ve fi'l-vâki' on beş gün sonra makâm-ı sadârete getürülmüşdür.

Bundan başka sadr-ı â'zam bulunan Dervîş Mehmed Paşa ba'zı cihetlerle lisâna gelmiş oldığından azle müstahakk görülmüş idi. Hattâ ol vakit Yehûd'dan dönme Latîf nâmında bir çengî olub sadr-ı müşârün-ileyhin sû-i karînleri[6] ba'zı kibâr-ı devlete sadr-ı â'zam efendimize helvâ sohbeti tertîb itseniz ve Latîf'i dahi getürseniz güzel olur diyerek gûyâ müşârün-ileyh-i mezbûra mâ'ildir deyü efendilerini efvâh-ı nâsa[7] (s.50) düşürmüş olduklarından ba'zı zurefa helva sohbetinin zuhûrı Latîf'in şöhretine ve sâhib-i devletin zevâl-i devletine sebeb oldı

1 Ru'ûs: Atama, tayin.
2 Menfâ: Sürgün yeri.
3 Melâz: Sığınacak yer.
4 Huceste-sıfat: İyi ahlâklı, iyi huylu, uğurlu.
5 Cüst ü cû: Arayıp sorma, arayış.
6 Sû-i karîn: Kötü arkadaş.
7 Efvâh-ı nâs: İnsanların ağzına, diline.

dirlerdi.

İşte bu misillü sebeblerden ve emr-i idâre-i devletde ba'zı mertebe rehâvet ve musâmaha mahsûs oldığından dolayı Sadr-ı â'zam Mehmed Dervîş Paşa Zi'l-ka'de'nin yirmi beşinde azl ile Gelibolı'da ikâmete me'mûr kılındı.

Müşârün-ileyh mesned-i sadâretde müstakill olub eyyâm-ı sadâretinde aldığı mebâliğ on bin kîseye bâliğ imiş ancak masârifi dahi hadd-i ma'rûfı mütecâviz olmağla azlinde altı yüz kîse medyûn bulundığı ba'zı tahrîrâtda görülmüşdür.

Yerine ber-vech-i bâlâ ikdâmca kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunan Dârendeli Mehmed Ağa sadr-ı â'zam olub nasbına dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûn zeylde (2) rakamıyla kayd olunur.

Bu hatt-ı hümâyûn Dârendeli Mehmed Paşa'nın mesned-i sadâretde istiklâlini müş'ir oldığından hidemât-ı sâbıkasına kıyâsen bunda dahi muvaffak olacağını pek çok kimseler me'mûl iderdi lâkin sadârete gelmesini sâlifü'z-zikr Kara Silâhdâr'dan bilenler mâdâmki bu Kara Silâhdâr ara yerdedir bu vezîr dahi yüz ağardamaz dirler idi lâ ya'lemü'l-gaybe illallâh.

Münhall olan küthedâlık mansıbı dahi bundan akdem iki def'a kethüdâlık hidmetinde istihdâm olunmuş olan Tevkî'î es-Seyyid İbrâhîm Efendi'ye tevcîh kılındı.

Birkaç seneden berü ba'zı süfehânın yine süfehâ makûlesinden olarak tedârük ve peydâ itdikleri hademe nisvâna teşebbüh[1] iderek sıkma ve şeritli ve yakası oymalı ve yenleri sırmalı kaftân ve ana göre entârî dikdirüb yirmi otuz guruşdan mütecâviz harc-ı üstâdiyye i'tâ itmeleriyle ve sâ'ir sevbleri[2] dahi buna kıyâsen i'mâl itdiregeldikleri hasebiyle aldıkları aylık ve yıllıklar bir vechile masraflarına kifâyet itmeyüb bi't-tab' medyûn ve efendileri olacak mahdûmlar dahi nâ-meşrû' ve nâ-hakk yere dûçâr-ı efkâr-ı gûnâ-gûn olduklarından ve'l-hâsıl esâfil evâsıta ve evâsıt e'âlîye taklîd ile halk israf ve tebzîre[3] düşüb bu ise muhill-i intizâm-ı ahvâl-i enâm oldığından sadr-ı sâbıkın evâhir-i sadâretinde hademe-i saltanat-ı seniyyeden vüzerâ ve ulemâ ve ricâl ve zâbitân ve tavâ'if-i askeriyyeye başka başka kisve ve libâslar ta'yîn olunarak herkes bulundığı sınıfa mahsûs olan ziyy ve kıyâfete i'tibâr idüb de ziyâdeye tecâvüz itmemesi fermân ve hilâfında hareket idenler olur ise mücâzât olunacakları beyân kılınmış idi.

(**s.51**) Bu kerre dahi fî-mâ-ba'd etvâr-ı sefîhâne terk olunarak otuz sene mukaddem hademe makûlesi her ne giyerler ise yine ol vechile câme kesilmesi lâzım gelenlere ekîden tenbîh ve her kangısının üzerinde bu makûle esvâb bulunur ise bilâ-emân te'dîb olunacağı ve diken derzi dahi dükkânı önüne asılacağı i'lân kılındı.

Bununla berâber taşra vüzerâsı dahi birbirinin etbâ'ını almamaları ve aklâm kâtibleri dahi mu'tâd-ı kadîmden ziyâde harc talebinde bulunmamaları ekîden tenbîh olundı.

Fi'l-asl[4] Tersâne-i Âmire umûrı ehemm-i mehâmm-ı Saltanat-ı Seniyye'den iken bir müddetden berü me'mûrlarının adem-i takayyüdi[5] hasebiyle bu emr-i ehemme lâyıkıyla

1 Teşebbüh: Benzeme, andırma; kendini benzetmeye özenme, zorla benzemeye çalışma.
2 Sevb: Elbise. Giyilecek eşya. Kaftan. Bez.
3 Tebzîr: Boş yere malını sarf etmek. Dağıtmak. İsraf etmek, lâyık olmayan yere malım sarfetmek.
4 Fi'l-asl: Aslında olduğu gibi.
5 Adem-i takayyüd: Kayıtsızlık, çalışmama, uğraşmama, gayret etmeme.

ihtimâm olunamadığından edevât ve mühimmâtına küllî noksân târî olmuş ve ikmâli dahi mültezem-i âlî bulunmuş oldığından Sadr-ı â'zam bi'z-zât görüb de buna bir sûret-i hasene virmek üzre Tersâne-i Âmireye gidüb Kapudan Paşa ile buna dâ'ir müzâkere ve müşâvere itdikden sonra lâzım gelenlere tenbîhât-ı ekîde ve inzârât-ı[1] şedîde icrâ buyurdılar ve bu sene-i mübârekede müceddeden kalyonlar binâsına mübâşeret itdiler. Tersâne-i Âmire içün İzmid cibâlinden kat' ve mübâya'a olunagelan kerâstenin ekseri Tersâne-i Âmireye vâsıl oldukda Kerâste Kâtibi Ârif Efendi isti'mâle şâyân degildir diyerek kimisinin kaddi nâ-münâsib ve kimisinin arzı nâ-muvâfıkdır bahâneleriyle cânib-i mîrîye sebeb-i hasâret[2] ve bu cihetle tekrâr kesilmesi lâzım geleceğinden fukarâya bâ'is-i eziyyet oldığı bu def'a ma'lûm-ı sadâret-penâhî olmağla fî-mâ-ba'd[3] Tersâne-i Âmire içün kat' olunacak kerâste efendi-i mûmâ-ileyh ma'rifetiyle kesilüb de isti'mâle şâyân mı degil mi şübheleri ber-taraf olmak üzre yevm-i mezbûrda efendi-i mûmâ-ileyh li-ecli't-te'dîb hânesinden çıkarılub mübâşir ma'rifetiyle me'mûriyyet-i mezkûresi mahalli olan İzmid'e irsâl olundı.

Müteferrika

Zi'l-ka'de'nin on yedinci güni sâ'at yedide Anadolı kasabâtından Köpri ve Merzifon havâlîsinde hareket-i arz vukû' bularak Köpri'nin ba'zı hâneleri ve Köprülüoğlı Câmi' ve mesâcidinin sukûta müsta'id yerleri münhedim olarak yüz kadar âdem telef olmuşdur.

Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa'ya ocaklık uhdesinde oldığı hâlde vezâret virilüb ağa paşa (**s.52**) olmağla destârı huzûr-ı âsafîde tebdîl ve dârâtı debdebe-i vezârete tahvîl kılındı. İki ay sonra Tırhala sancağıyla Rûmili cânibine ihrâc ve irsâl olunmuşdur.

Hâssa hekîmbaşısı olan Subhî-zâde Azîz Efendi azl ile yerine bundan akdem hekîmbaşı olmuş olan İstanbul pâyelülerinden Ârif Efendi nabz-âşinâ ve kâr-şinâs olub vazîfesinden hâric umûra müdâhale itmeyeceği tecrübe-i sâbıka ile ma'lûm oldığından hekîmbaşı nasb olundı.

Havâdis-i Irâk ve İ'lân-ı Sefer-i İrân

Cild-i evvelde beyân olundığı üzre Irâk'da zuhûr iden tâ'ûn ile Bağdâd'ın hâli dîgergûn oldığı hâlde Bâbân Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Paşa ile Köy sancağı mutasarrıfı bulunan küçük birâderi Ahmed Paşa miyânelerind[e] bürûdet hâdis olarak müteheyyi'-i harb olmuşlar iken Kürdistân sâdât ve ulemâsı araya girüb barışdırmışlar ise de Mehmed Paşa yine Ahmed Paşa'dan emîn olamadığından bir takrîbile yanına celb ve habs eylemiş ve Ahmed Paşa ile müttehid bulunan en küçük birâderleri Mahmûd Paşa'yı dahi habs itmek iştemiş ise de Mahmûd Paşa Bağdâd'a firâr itdikde Ömer Paşa kendüsine ba'zı mukâta'ât virerek celb-i

1 İnzârât: İhtarlar, tembihler.
2 Hasâret: Hasar, sapıtmak, delalete düşmek.
3 Fimâ-ba'd: Bundan böyle, bundan sonra.

hâtırına himmet eylemiş idi. Mehmed Paşa ise fi'l-asl Ömer Paşa'ya muğberr[1] oldığından Bağdâd'ın hücûm-ı illet-i tâ'ûn ile zuhûra gelan ihtilâlini ve bu cihetle Ömer Paşa'nın za'f-ı hâlini müşâhede eyledikde bütün bütün terk-i itâ'at ve inkıyâd ve hufyeten İrân Vekîli Zend Kerîm Han'a intimâ[2] ve istinâd iderek Bağdâd'dan gelan buyuruldılara ihâle-i sem' ve i'tibâr itmez oldığından Ömer Paşa derhâl kendüsini azl ile Mahmûd Paşa'yı Bâbân mutasarrıfı nasb idüb asâkir-i kâfiyye ile irsâl eyledikde Mehmed Paşa mukâvemet idemeyeceğini cezm ile firâr itmiş oldığından Mahmûd Paşa kürsî-i livâ olan Karaçolan'a vürûd eyledikde büyük birâderi Ahmed Paşa bu kerre habsden âzâd olmuş idüginden Mahmûd Paşa kendü rızâsıyla mutasarrıflığı ana terk ve ferâğ itmegin Ahmed Paşa makâmına ku'ûd eylemiş idi.

Mehmed Paşa ise ber-vech-i bâlâ Karaçolan'dan firâr itdikde Sine'ye varub Kerîm Han'dan istimdâd[3] ve o dahi anı tesâhub[4] ile ibkâsını Ömer Paşa'ya iş'âr eylemiş ise de Ömer Paşa müsâ'ade itmediginden Kerîm Han gücenüb Mehmed Paşa'yı cebren makâmına ik'âd içün yanına asâkir-i külliyye terfîk[5] ile Karaçolan'a i'zâm itmiş idi.

(**s.53**) Mehmed Paşa asâkir-i İrâniyye ile Karaçolan'a üç sâ'at mesâfe mahalle geldikde Ahmed Paşa dahi ma'iyyetinde bulunan Osmânlu ve Kürdistân asâkiriyle mukâbele idüb asâkir-i İrâniyye egerçi Ahmed Paşa ma'iyyetindeki asâkirin ez'âf-ı muzâ'afı ise de nesîm-i zafer Ahmed Paşa tarafına vezân olarak asâkir-i İrâniyye perîşân oldığından Mehmed Paşa etbâ' ve levâhiki ile yine firâr ve Sine'de istikrâr itmişdir.

Bunun üzerine Kerîm Han hiddetlenerek birâderi Sâdık Han'ı yirmi bin askerle Basra cihetine gönderüb Kürdistân tarafına dahi yirmi bin asker göndermiş idi. Ve geçen seksan dokuz senesi Muharrem'inin evâ'ilinde Sâdık Han Basra'yı muhâsara idüb asâkir-i bakiyyesi dahi hudûdı tecâvüz ile Kürdistân'ın pek çok yerlerini gâret eylemiş idi.

Basra mütesellimi Ömer Paşa'dan istimdâd eyledikde gönderdigi asker münhezimen avdet eylemiş ve İrânîlerin Bağdâd üzerine dahi muhâcemeleri melhûz olma[sı]ndan nâşî bi'z-zat hareket idemediginden Dersa'âdet'e arz-ı hâl ile istimdâd eyledikde Kerîm Han üzerine i'lân-ı sefer idilmek yâhûd me'mûrların kusûrlarına isnâd ile geçişdirilmek şıklarından birinin tercîhi mülâhaza olunmakda iken Kerîm Han'ın Devlet-i Aliyye aleyhine bir hareketi olmayub ancak Ömer Paşa'dan müşteki[6] oldığına dâ'ir Dersa'âdet'e tahrîrâtı gelmiş idi.

İşte ol esnâda şâ'ir-i meşhûr Sünbül-zâde Vehbî Efendi sefâretle İrân'a gönderilüb Şîrâz'a vusûlünde Kerîm Han ile bî-muhâbâ görişerek hüsn-i ülfet ve âmîziş ve Kerîm Han dahi kendüsine muhabbet ve devleteyn beyninde hüsn-i vifâk husûlüne izhâr-ı hâhiş eylemiş ise de hükûmeti bir aşîret begligi tarzında olub henüz muntazam devlet hâline gelmedigi cihetle Vehbî Efendi'nin İrân'a gidüb gelmesinden bir fâ'ide görilememişdir.

Bu esnâda Bağdâd Vâlisi Ömer Paşa ile Vehbî Efendi tarafından vârid olan tahrîrât-ı müşterekede Şâh Tahmasb'ın zevâl-i saltanatından sonra İrân envâ'-ı âşûb ve fiten ile mâlâ-

1 Muğberr: Gücenmiş, gücenik, küskün.
2 İntimâ: Birine mensûbolma. İntisâb.
3 İstimdâd: Yardım istemek.
4 Tesâhub: Arkadaşlık etme, sahip çıkma, koruma.
5 Terfîk: Birinin yanına katma arkadaş etme.
6 Müşteki: İştika, şikâyet eden.

mâl olarak karîbü'l-ahdde Şîrâz havâlîsinde ref'-i livâ-yı istiklâl iden İrân Vekîli Zend Abdülkerîm Han ba'zı memâlik-i İrân'ı zabt ve teshîr ve kendüye mukâvemet idenleri keşîde-i zincîr idüb fakat ahâlî-i İrân'ın Devlet-i Aliyye'ye kadîmî adâvetleri olması ve vekîl-i mûmâ-ileyhin başına cem' itdigi hanlardan pek de emniyyeti olmamağla anları işgâl ile sûret-i emniyyet ve istirâhatimi istihsâl dâ'iyyesine düşmesi hasebiyle eczâ-yı meclisinden olan hanlara Bağdâd ve Basra havâlîsi fi'l-asl ülkâ-yı (**s.54**) İrân'dan olub şimdiki hâlde etrâf ve eknâfda bize mâni' ve müzâhim olur kimse kalmadığından anlar dahi kabza-i tasarrufa alınsa hoş bir ma'nâ olur didiginden mu'temedleri olan hanlar beynlerinde istişâre iderek Devlet-i Aliyye'nin şimdi â'dâ-yı dîn ile ceng ü cidâli oldığından bu husûs münâsib degildir dimişler ise de vekîl-i mûmâ-ileyh bundan akdem İrân ahâlîsi Afgânistân ile muhârebe iderken gûyâ Devlet-i Aliyye bilâ-mûcib Memâlik-i İrân'ı harâb eyledi deyü mu'temedlerini ba'de'l-iskât Devlet-i Aliyye ile İrânlu beyninde mün'akid olan şurût-ı mu'âhedeye münâfî hâlâta tasaddî ve birkaç koldan Memâlik-i Mahrûse'ye asker irsâliyle emvâl-i Müslimîn'e itâle-i dest-i ta'addî eyleyüb hattâ seksan dokuz Muharremü'l-harâm'ı evâ'ilinden berü karındaşı Sâdık Han ser-gerdeligi ile Basra'yı muhâsara itdikden başka bir tarafdan dahi bakiyye-i asâkiri Bağdâd havâlîsini ve husûsıyla havâs-ı etbâ'ından olan Nazar Alî Han Derne ve Mehrud ve Mendelçin ve Bedre mukâta'aları hudûdına gelince ol havâlîyi bi'l-cümle gâret ve ihrâk ve ahâlîsini katl ve iyâl ve etfâlini seby[1] ve istirkâk[2] itmiş ve mu'teber hanlarından Mehmed Şefî' Han Kürdistân sancaklarından medîne-i Kerkük'e beş sâ'at mesâfeye dek zabt ve teshîr idüb nefs-i Şehr-i Zor'da cây-gîr[3] olarak yevmen fe-yevmen[4] cem'iyyetleri tezâyüd itmekde bulunmuş ve bu cihetle derûn-ı Bağdâd'da dahi zahâ'ire kıllet gelmiş oldığından her birinin mukâbelesine küllî asker tertîb ve irsâl olundığını ve Basra'yı istîlâ itdikden sonra Bağdâd muhâsarasına kıyâm idecekleri der-kâr oldukdan başka Tiflis Hanı İrakli Han'ın Rusya ile münâsebeti ve Açıkbaş Hanı'na karâbeti olmak hasebiyle ahâlî-i İrân ve sâ'ir etrâfında olan hanân ile ülfet ve ittihâd ve husûsıyla bu esnâda diyârında zuhûr iden ma'den sebebiyle kuvvet ve mikneti ziyâdeleşerek bir günde yirmi bin asker ile her ne mahalle ister ise azîmete kesb-i iktidâr ve isti'dâd itmiş bir düşman-ı kaviyyü'l-istidrâc[5] olmağla Zend Kerîm Han ile ittifâk ve imtizâc iderek ol dahi bir tarafdan hücûm itmesi muhakkak ve mukarrer bulundığını arz ve inhâ ve Basra'nın muhâsaradan istihlâsı ve Bağdâd'ın muhâfazası içün bir sâ'at akdem külliyyetlü mühimmât ve zahâ'irin irsâl olunmasını niyâz ve istid'â itmişlerdir.

İrân mes'elesi umûr-ı cesîmeden olmak hasebiyle hâkikat-i hâle lâyıkıyla kesb-i ıttılâ' olunmak içün Kars Muhâfızı Vezîr Ahmed İzzet Paşa ile Abdülcelîl-zâdelerden Şehr-i Zor vâlisi olan Vezîr Süleymân Paşa taraflarından isti'lâm olundukda Kars muhâfızı müşârun-ileyh tarafından vârid olan tahrîrât Ömer Paşa'nın inhâsına muvâfık gelmiş ise de müşârün-ileyh Şehr-i Zor Vâlîsi tarafından vârid olan tahrîrât buna muhâlif olarak (**s.55**) hülâsası bu vechiledir ki Derne sancağı Kirmanşâh civârında olub tâ'ife-i A'câm Derne'den mürûr ile İmâm Hüseyin radiyallâhu anhü ziyâretine gidüb geldiklerinde Derne sancağı mutasarrıfları taraflarından malları gâret ve yağma ve gûnâ-gûn cevr ü ezâ olunmağla bu husûsun men'

1 Seby: Savaşta esir alma.
2 İstirkâk: Esir alınma, köle edinme.
3 Cây-gîr: Yerleşen, yer tutan.
4 Yevmen fe-yevmen: Günden güne.
5 Kaviyyü'l-istidrâc: Kuvvetli derecede, mertebede olan.

ve def' itdirilmesi bir def'a Zend Abdülkerîm Han tarafından Bağdâd vâlisi müşârün-ileyh Ömer Paşa'ya yazılmış iken ricâsına vâlî-i müşârün-ileyh müsâ'ade itmediginden ve tâ'ûn zuhûrıyla nefs-i Bağdâd ve Basra'da yedi yüz hâneden mütecâviz fevt olan Acemlerin emvâl ve eşyâsının vilâyetlerinde olan ma'lûmü'l-esâmî vârisleri tarafına gönderilmesini ber-nehc-i şer'-i[1] kavîm mütâlebe itdikde buna dahi ihâle-i sem' itmeyerek eşyâ-yı mezkûreyi kendüsi zabt ve kabz itdiginden ve İrân re'âyâsından Basra'da mutavattın Cerfeli ta'bîr olunur yüz hâneye karîb zımmî tâ'ifesinin vatan-ı aslîlerine sevk ve irsâl olunmasını ricâ idüb bu dahi nezd-i müşârün-ileyhde karîn-i kabûl olmadığından başka Bâbân Mutasarrıfı Mehmed Paşa ma'zûlen Sine kasabası taraflarına gitdikde mansıbında ibkâsını Zend Abdülkerîm Han şefâ'at itmekle sûret-i zâhirede hâtıra ri'âyet iderek ve hakîkat-i hâlde mûmâ-eliyhin küllî akçesini alarak ibkâsını müş'ir hil'at irsâl itdikden sonra der-akab el altından re'âyâyı tahrîk ile mûmâ-ileyhi tekrâr mansıbından tard[2] ve teb'îd itdikde hakîkat-i hâl Zend Abdülkerîm Han'ın ma'lûmı olıcak derhâl küllî asker ta'yîn ile perîşân olmuş olan re'âyâyı ve emîrleri olan Mehmed Paşa'yı yerlerine iskân ve tavtîn[3] itmekle miyânede ceng ü cidâl zuhûr idüb han-ı mûmâ-ileyh tarafından hükûmet-i mezkûrenin mûmâ-ileyh Mehmed Paşa'ya virilmesi iltizâm ve Bağdâd vâlîsi cânibinden dahi Ahmed Paşa'nın nasb ve ik'âdına kıyâm olunarak bi'l-âhere defe'âtla Sine ve Kirmanşâhân ve Bâbân taraflarında A'câm ile vâlî-i müşârün-ileyh beyninde muhârebe vukû'ıyla asâkir-i tarafeynin güzergâhı olan nice kasabât ve kurâ harâb oldı ve bu takrîb ile Basra cânibinden olan İrân ordusı yevmen fe-yevmen kesret buldı deyü müşârün-ileyh Süleymân Paşa bu gavganın menşe'i Bağdâd vâlîsi oldığını arz ve inhâ ve hattâ hudûda karîb olan askerlerinin girü çekilmesiçün Zend Kerîm Han tarafından emir irsâl olunmuş olmasıyla te'yîd-i müdde'â[4] eyledikden başka pederi olan Musul Vâlîsi Emin Paşa'dan rivâyetle gönderdigi evrâkında vekîl-i mûmâ-ileyh pîr ve alîl olarak memâlik-i İrân'da asâleten şâh olmayub vekâlet iddi'âsında oldığı hâlde İrân memâlikinde neşr-i adâlet iderek ba'zı emâkine mâlik ve ibtidâ-yı zuhûrundan bu âna gelince taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye izhâr-ı sıdk ve ubûdiyyet meslegine sâlik oldığı ve bu def'aki hareketi mücerred (**s.56**) Ömer Paşa'dan ahz-ı intikâma mebnî bir hâlet idügi beyân ve İrân tarafına amed-şüd iden tüccârdan bu husûsa dâ'ir alınan haberler ile ityân-ı bürhân[5] kılınmış idi.

Bâb-ı Âlî bu misillü ilkâ'âta[6] aldanarak hem İrân seferinin def'i hem de henüz Bağdâd'da kuvvet almış olan Kölemen Ocağının ref'i zımnında Ömer Paşa'nın azliyle yerine Rakka Vâlîsi Ispanakcı Mustafâ Paşa'nın nasbı husûsuna karâr virilüb ancak Ömer Paşa Kölemenlerin uzmâsından[7] ve mütegallibesinden olmak hasebiyle şâyed ki Bağdâd'dan çıkmaz mülâhazasına mebnî mukaddemâ vâki' olan inhâsı üzerine kendüsine i'âne ve imdâd içün ma'iyyetine Diyârbekir Vâlîsi Uzun Abdullâh Paşa ve Abdülcelîl-zâdelerden Kerkük vâlîsi olan Süleymân Paşa me'mûr kılındıkları sırada Mustafâ Paşa zâhiren bu vechile me'mûr kılınub kendüsünün Bağdâd vâlîligine ve Ömer Paşa'nın Diyârbekir vâlîligine

1 Ber-nehc-i şer'î: Şer'î usul veçhile.
2 Tard: Sürme, kovma, uzaklaştırma.
3 Tavtîn: Bir yerde yerleştirme, yurtlandırma.
4 Müdde'â: İddia olunan. Dâvâ olunan şey. Asılsız iddia edilen.
5 İtyân-ı bürhân: İsbat edici deliller, isbat etme.
6 İlkâ'ât: Telkinler, kusurları başkasına yükleme.
7 Uzmâ: En büyük, çok büyük.

me'mûriyyetlerine dâ'ir iki kıt'a fermân-ı âlî ısdâr[1] ve şâyed Ömer Paşa Bağdâd'dan çıkmayacak olur ise katline ibtidâr eylemek üzre hemân asâkir-i külliyye ve mühimmât-ı kâfiyye ile Ömer Paşa ma'iyyetine gider gibi serî'an Bağdâd'a azîmet eylemesi kendüsine emr ve iş'âr buyurulmuş idi. Vüzerâ-yı müşârün-ileyhim Bağdâd'a azîmetle ibtidâ Uzun Abdullâh Paşa üç bin ve müte'âkiben Mustafâ Paşa iki bin beş yüz askerle ve ba'dehu Süleymân Paşa bin kadar kapusı halkıyla Bağdâd'a varmışlar ve hâric-i şehirde orduların kurmuşlar idi. Ömer Paşa anları Basra'nın imdâdına göndermek istedikce birer sûretle ta'allül[2] idüb bu esnâda Mustafâ Paşa lâzım gelenler ile müdâvele-i efkâr iderek nihâyet işbu doksan senesi evâ'ilinde Ömer Paşa'nın Diyârbekir Vâlîligi'ne dâ'ir olan fermân-ı âlî ibrâz olundukda Ömer Paşa sem'an ve tâ'aten deyüb levâzım-ı râhın tedârük itmek üzre hâric-i şehre çıkmış ve Mustafâ Paşa dahi şehre duhûl ile makâmına ku'ûd itmişdir.

Ömer Paşa'nın azli bağteten zuhûr eylemiş oldığından yol hâzırlığı içün zarûrî çend rûz vukû'a gelan tevakkufunı ashâb-ı garaz başka ma'nâya haml ile Mustafâ Paşa'nın zihnini ihlâl itdiklerinden ve Mustafâ Paşa dahi Ömer Paşa'nın emvâline tama' eylediginden anın emriyle giceleyin kâffe-i asâkir Bağdâd'dan hurûc ile Ömer Paşa ordusı üzerine hücûm itdiklerinde Ömer Paşa tahlîs-i cân içün firâr iderken atdan düşüb boynı kırılmağla akabgîrândan bir nefer yetişerek başını kesüb Mustafâ Paşa'ya takdîm ve o dahi İstanbul'a irsâl itmişdir.

Bu sûretle Ömer Paşa mukaddemâ Alî Paşa hakkında itmiş oldığı gadrın aynıyla mücâzâtını görmüş oldı. Lâkin mîzân-ı adl-i ilâhî[3] kimesnenin hakkını zâyi' itmeyüb herkes (**s.57**) müstahakkını bulageldiginden zîrde beyân olunacağı vechile Mustafâ Paşa dahi senesi içinde Ömer Paşa'ya itdiginin cezâsını görmüşdür.

Şöyle ki: Ömer Paşa'nın i'dâmından sonra Mustafâ Paşa'nın cümle emvâlini iğtinâm[4] itdikden başka Acem seferi bahânesiyle Bağdâd'ın mütemevvilcelerini müsâdereye tasaddî itmekle ahâlî-i Bağdâd'ın kendüsinden dil-gîr oldığı resîde-i sâmi'a-i devlet olarak hakkında der-kâr olan hüsn-i zann-ı âlî mütegayyir olınuş idi. Ve bir de Kölemenler hakkında olan sû-i niyyetini ketm idemediginden Ömer Paşa Kethüdâsı Abdullâh Ağa Bağdâd'dan çıkub Deşheru'da istikrâr ve sâ'ir Kölemenler dahi takım takım anın yanına firâr itmekle hâric-i Bağdâd'da bir hey'et-i muhâlife peydâ olarak ekser mukâta'ât zabt idüb Mustafâ Paşa bu cem'iyyeti dağıtmağa çalışmış ise de çâre bulamadığına mebnî Abdullâh Kahya'dan Bâb-ı Âlî'ye iştikâ itmişdir. Bunun üzerine Mutafâ Paşa ma'iyyetinde bu kadar asker var iken bir Kahya'nın hakkından gelemedigi halde İrân Devleti'ne nasıl cevâb virecek deyü hakkında kîl ü kâl vukû' bulmuş idi. Ve selefi gibi o dahi A'câm'ın tuğyânından[5] bahisle Irâk-ı Arab havâlîsinin zabt u rabtı külliyyetlü asâkir ve mühimmât ve zahâyir irsâline ve kapusı halkı mükemmel birkaç vezîrin me'mûriyyetine mevkûf oldığını arz ve inhâ itmiş iken o esnâda Zend Abdülkerîm Han'ın sefîri gelüb ve beş mâdde üzerine musâlaha olunub Basra tarafından

1 Isdâr: Çıkarmai çıkarılma.
2 Ta'allül: Vesile ve bahane arama, yalandan bahanelerle bir işten kaçınma.
3 Mîzân-ı adl-i ilâhî: İlâhi adalet terazisi.
4 İğtinâm: Yağma etmek.
5 Tuğyân: Azgınlık, taşkınlık, devlet kuvvetlerine karşı durmak.

asâkir-i İrâniyyenin çekilmesi içün selâm ağasıyla ikinci çûkâdârını[1] sefîr-i merkûme bi't-terfîk[2] cânib-i İrân'a göndermiş ve müte'âkiben ikinci çukâdârı gelüb Basra muhâsarasında bulunan İrân askeriyle mahsûrın aralarındaki gâ'ile-i husûmet ber-taraf kılınarak hüsn-i âmîziş[3] üzre oldukları haberini getürmiş olması üzerine Mustafâ Paşa İrânluların bu misillü evzâ' ile firîbânesine aldanarak ber-vech-i bâlâ Ömer Paşa imdâdına gelmiş olan asâkiri i'âde ve Der-i Devlet'e dahi İrânlu ile sulh itdim Basra'nın hasr ve tazyîkinden vazgeçdiler deyü arz ve inhâ eylemişdir. İrânlu ise asâkirin avdetini fırsat bilerek Basra'nın muhâsarasını teşdîd eylemişdir.

Mustafâ Paşa'nın ber-minvâl-i meşrûh vukû'a gelmekde olan sû-i hâl ve hareketi üzerine azline karâr virilerek Kütahya Vâlîsi Abdî Paşa'ya Diyârbekir eyâleti bi't-tevcîh Bağdâd'a yaklaşdırılmış ve uhdesine Bağdâd eyâletinin tevcîhini hâvî bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr ile hafiyyen kendüsine gönderilmiş idi. Binâ'en-aleyh Abdî Paşa Bağdâd'a varub Irâk'ın fenâ hâle gelmiş oldığını lede't-tahkîk Bağdâd'ın kendüsine tevcîhi hakkında olan (**s.58**) fermân-ı âlîyi izhâr ile Mustafâ Paşa'yı Diyârbekir'e tesyâr ve kendüsi Bağdâd Vâlîliginde istikrâr ve Mustafâ Paşa'nın seyyi'âtını der-i devlete arz ve iş'âr itmiş idi.

Halbûki mukaddemâ Mustafâ Paşa Abdullâh Kahya'dan şikâyet eyledigi gibi Abdullâh Kahya dahi Dersa'âdet'e arîza takdîmiyle anın hıtta-i Irâkiyye'yi idâreden âciz oldığı ve bi'l-cümle Osmânlu gürûhı kendüsiyle berâber hâricde bulundukları beyânıyla Bağdâd ve Basra eyâletlerinin uhdesine tevcîh buyurulmasını istid'â idüb istid'âsını sâhikâ tersâne emîni olan Selîm Efendi dahi tervîc[4] itmekde oldığı hâlde Basra'nın istîlâ olundığı haber-i te'essüf-eser alınmağla efkâr bütün bütün tagayyür itmişdir.

Şöyle ki: Kölemenlerin meşâhîrinden Basra mütesellimi bulunan Süleymân Ağa ashâb-ı rüşd ve rü'yetden bir zât olub geçen seneden berü İrânlularm tazyîkât ve muhâcemâtına mukâvemet eylemiş ise de eyyâm-ı muhâsara bir seneyi mütecâviz olub bir tarafdan imdâd gelmedigi ve Basra'da me'kûlâta[5] dâ'ir nesne kalmadığı cihetle muzâyaka[6] son dereceye gelmiş idi. Ve mukaddemâ Ömer Paşa'dan istimdâd olundukca bu kadar asker tertîb itdim gitmek üzredir ve taraf-ı devletden şu kadar asker geliyor deyü gayret ve tesliyet[7] virmekde iken Mustafâ Paşa tarafından imdâd olunamayacağı cevâb-ı kat'îsi virilmiş oldığından ye's-i tâmm gelerek vücûh-ı belde Süleymân Ağa ile bi'l-ittihâd vire ile Basra'yı teslîm itdiklerinde İrânîler şehre duhûl ile ahâlîyi soyub uryân itmişlerdir ba'dehu Sâdık Han birâder-zâdesi Alî Mehmed Han on bin asker ile Basra muhâfazasmda bırağub kendüsi Basra'dan aldığı emvâl-i kesîre ve eşyâ-yı nefîse ile berâber Süleymân Ağa'yı ve dîger me'mûrları ve vücûh-ı beldeyi istishâb[8] ile Şîrâz'a gitmiş oldığı Dersa'âdet'e vârid olıcak meclis-i umûmî akd ile lede'l-müzâkere Zend Kerîm Han'a i'lân-ı harb olunmak üzre taraf-ı fetvâ-penâhîden fetvâ virildi. Sûret-i fetvâ zeylde (3) rakamıyla kayd olunur.

1 Çukâdâr: Padişah hizmetinde görevli yüksek dereceli bir memur.
2 Bi't-terfîk: Birinin yanına katarak, arkadaş olarak
3 Amîziş: Geçiniş, uysallık.
4 Tervîc: Revaç vermek, değerini artırmak.
5 Me'kûlât: Gıda maddeleri, yiyecek.
6 Muzâyaka: Darlık, yokluk, sıkıntı.
7 Tesliyet: Teselli verme, verilme, avutma, avutulma.
8 İstishâb: Yanına alma, birlikte götürme.

Bunun üzerine hemân tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olunmak lâzım gelmiş ise de Kölemenler hâric-i Bağdâd'da bir hey'et-i muhâlife olduklarından ibtidâ anların cem'iyyetini tefrîk idüb de ba'dehu İrân üzerine hareket olunmak lâzım gelüb bu ise îcâb-ı hâle muvâfık olmadığından Mustafâ Paşa Diyârbekir'de kal'a-bend idilmek üzre Bağdâd ve Basra eyâletleri Abdullâh Kahya'ya ve Kerkük ve Şehr-i Zor sancakları merhûm Süleymân Paşa kahyalarından olub Mardin voyvodası bulunan Hasan Ağa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyuruldı.

Abdî Paşa'nın vâlîligi bir aya bâliğ olur olmaz Abdullâh Paşa'nın fermânı vâsıl olmağla (**s.59**) Abdî Paşa Bağdâd'dan çıkub gitmiş ve Abdullâh Paşa Bağdâd'a duhûl ile makâmına ku'ûd itmişdir.

Gerek Abdullâh Paşa ve gerek Hasan Paşa İrânîlerin tecâvüzâtını def' ile hudûdun muhâfazasına me'mûr olub bu bâbda bezl-i mechûd[1] eylemeleri ikisine dahi emr ve iş'âr olundukdan başka bi'l-hâssa Abdullâh Paşa'ya Basra'nın istihlâsı[2] ve selefi Mustafâ Paşa gibi düşmanın hud'asından[3] gaflet idüb de başındaki askeri dağıtmak gibi bir hatâda bulunmaması ekîden ihtâr ve Hüseyin Paşa'ya dahi bu bâbda Abdullâh Paşa'ya mu'âvenet itmesi iş'âr ile berâber masârif-i seferiyyesine medâr olmak üzre beş yüz kîse ihsân ve iltimâs vechile Kerkük ve Erbil'de olan ashâb-ı ze'âmet ve tîmârın tevcîhâtları kendü tarafmdan icrâ olunmasını hâvî bir kıt'a fermân-ı âlî tesyâr idilmişdir.

El-hâsıl aktâr-ı Irâkiyye yine Kölemenlerin elinde kaldı. Çe-fâ'ide[4] ki Ömer Paşa vak'asından dolayı Kölemenler meslûbü'l-ümniyye oldı. Ve Abdullâh Paşa Bağdâd'da zâtını muhâfaza kaydına düşerek İrân seferinde ber-vech-i matlûb gayret ve ikdâmı görülmemişdir. Ispanakcı Mustafâ Paşa Rusya muhârebesinin evâhirinde üç dört bin askerle Ordu-yı Hümâyûna me'mûr olarak güç hâl ile Üsküdar'a gelüb Beşiktaş'a geçürüldigi esnâda Ordu-yı Hümâyûn Şumnı'da mahsûr bulunmağla alâ-cenâhi'l-isti'câl[5] imdâda yetişmesi içün mükerreren kendüsine emr ve iş'âr buyurulmuş iken yollarda ayak sürüyerek nihâyet Yanbolı ve Karinâbâd havâlîsinde geşt ü güzâr ve meccânen yem ve yiyecek içün fukarâyı ızrârdan başka bir işe yaramamış oldığı henüz hâtırlardan çıkmamış iken cünha-i sâbıkasını afv itdirecek ba'zı hidemâta sa'y ider ümîdiyle ber-vech-i sâbık Irâk-ı Arab tarafına me'mûr idilüb bu kerre dahi bir akçelik işe yaramadıkdan başka Kerîm Han'ın hud'asına aldanarak başındaki kuvve-i askeriyyeyi dağıtmış ve Basra'nın istîlâsına sebeb olmuşdur. Binâ'en alâ-zâlik Diyârbekir'de kal'a-bend idilmesine karâr virilmiş ise de Basra'nın istîlâ olunması devlete pek ziyâde te'sîr ile âteş-i gazab-ı şâhâneyi alev-gîr eylediginden sâ'ire ibret olmak üzre mu'âkaben[6] İstanbul'dan gönderilan hâseki mübâşeretiyle başı kesilmişdir.

Ber-vech-i bâlâ Devlet-i İrâniyye'ye i'lân-ı harb olunmak üzre karâr virildikden sonra araya tebeddül-i meşîhat ve sadâret ve dîger ba'zı tebdîlât girmiş ise de karâr-ı sâbıka halel gelmeyerek Dârendeli'nin sadâretinden sonra dahi gerek Bâb-ı Âlî'de ve gerek Şeyhü'l-islâm

1 Mechûd: Çalışmış, uğraşmış, didinmiş.
2 İstihlâs: Kurtarma, kurtarılma.
3 Hud'a: Hile, oyun. Aldatma. Düzen. Mekir.
4 Çe-fâide: Ne fayda var.
5 Alâ-cenâhi'l-isti'câl: En acele tarafından, aceleyle.
6 Mu'âkabe: Bir kimseyi cezalandırma. Cezaya çarpma.

konağında bi'd-defe'ât[1] meclisler akdiyle ârâ-yı vükelâ karâr-ı sâbık üzre müstekarr (s.60) olub bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin Rusyaluya Kaynarca Ahidnâmesi'ni tenkîh itdirmek gibi bir büyük mütâla'ası var iken pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri azm ve himmetine fütûr getürmeyüb mütevekkilen alallâh Kerîm Han'a i'lân-ı harb ile tedârükât-ı seferiyyeye[2] teşebbüs kılındı.

Şöyle ki mukaddemâ Bağdâd vâlîsine tahrîri irâde buyurulmuş olan beş bin neferden başka Keteş-zâde Çakır Ahmed Bey'in ve sâbıkâ Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Mehmed Paşa'nın ve Akşehir Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân İsmâ'îl Paşa'nın ve İzoli[3] Aşîreti Begi Hasan Bey'in ve Siverek Mutasarrıfı Abdülfettâh-zâde'nin beşer yüz nefer mîrî süvârî tahrîriyle Bağdâd ve Şehr-i Zor tarafına irsâl itmeleri ve Bozok Mutasarrıfı Cebbâr-zâde Mustafâ Bey'in ve Rişvan-zâde Mir-i Mîrân Ömer Paşa'nın ve Yenişehir Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Mustafâ Paşa'nın biner nefer mîrî süvâriyle ve Millü aşîreti iskânbaşısının cerâ'im-i güzeştesi afvı bedeli olmak üzre bin nefer ile ve Rakka sâkinlerinden Hammâlî-zâde Mîr-i Mîrân Ömer Paşa'nın tahrîrine me'mûr oldığı bin nefer mîrî süvârî ve kapusı halkı ile ve Anadolı ve Karaman ve Haleb ve Mar'aş ve Rakka ve Sivas ve Musul eyâletleri zu'emâ ve erbâb-ı tîmârının ve Anadolı ve Haleb ve Rakka eyâletleri kethüdâ yerlerinin beşer yüz nefer ile bi'z-zat ve bir ân akdem ol cânibe gitmeleri ve ol cânibe tertîb olunan asâkir ve zahâ'irin bilâ-tevakkuf[4] mahalline îsâli içün Rakka Vâlîsi Vezîr Mehmed Paşa'nın Musul'da bulunması ve me'mûriyyetinde isbât-ı vücûd idenlerin atîklerine terakkî ve cedîdlerine yedişer akçe imzâlu virilmek üzre mahsûs mübâşirler ma'rifetiyle Rakka ve Diyârbekir ve Harput ve Malatya ve Çermik ve Siverek ve Birecik havâlîsinden sekiz bin nefer piyâde bi't-tertîb her iki yüz neferine bir atîk ağa intihâb kılınmak ve bulunmadığı hâlde mücedded ağa ve alemdâr nasb olunmak üzre bir sâ'at mukaddem ol tarafa irsâl olunması fermân olundı. Bundan başka Cebbâr-zâde Mustafâ Beg ve Rişvan-zâde Ömer Paşa ve Diyârbekir Voyvodası İsmâ'îl Ağa ve Çapul Mukâta'ası Mutasarrıfı Bekir Ağa ma'rifetleriyle biner nefer ve Rakka â'yân ve eşrâfmdan Fîrûz Beg ma'rifetiyle beş yüz nefer mîrî ve beşer akçe terakkî ve onar akçe müceddeden yevmiyye i'tâsıyla dört bin nefer sipâh ve silâhdâr serdengeçdi ve terakkilüsi ve kâ'ide-i kadîme üzre Mısır'dan üç bin nefer kezâlik ol cânibe tertîb buyuruldı.

Ve Mardin toprağında Rakka'ya varınca yaylağa çıkan ve sâhilde kalan Karakeçilü ve Mîrveysî[5] ve sâ'ir onbeşden mütecâviz ma'lûmü'l-esâmî aşîret begleri aşîretleri askerleriyle Bağdâd'a varmaları ve Millü-yi Sagîr ile konub göçen Tavşancı ve Sincan ve Mîrdîn ve Birelli ve sâ'ir aşâ'ir begleri aşîretleri dilâverleriyle Şehr-i Zor vâlîsi müşârün-ileyh (s.61) ma'iyyetine azîmet eylemeleri ve Köysancak ve İmâdiye ve Zaho ve Cezîre sancakları hâkimlerinin hükûmetleri dâhilinde olan Şüc'ân ile Bağdâd'a serî'an azîmetleri emr ve tenbîh buyuruldı ve iktizâ iden ta'yînât-ı yevmiyyeleri içün Birecik sancağından otuz bin ve Samsad câniblerinden kırk bin ve Mardin ve Nusaybin taraflarından yirmi beş

1 Bi'd-defe'ât: Defalarca.
2 Tedârükât-ı seferiyye: Sefer hazırlıkları.
3 Metinde sehven "İbzoli" şeklinde geçmektedir.
4 Bilâ-tevakkuf: Durmadan, tereddüt etmeden.
5 Metinde geçtiği haliyle "Mîr Veysî ve Mîrvîsî" şeklinde de okunabilir. Sehven "dal" yerine "vav" harfi kullanılmış olmalıdır. Aynı bölgede yoğun yerleşimi olan aşiret "Mîrdesî (Mîrdîsî)" aşiretidir.

bin ve Rakka ve Malatya'dan elli beşer bin ve Haleb'den altınış bin ve Musul'dan iki yüz doksan dört bin kîle hınta[1] ve şa'îr[2] tertîb olunub zahâ'ir-i mezkûrenin nakliçün kerâste ve mühimmâtı Haleb ve Mar'aş havâlîsinden tedârük olunmak üzre Birecik İskelesi'nde yüz elli kıt'a sefâ'in inşâsına ol tarafların ahvâline vukûf ve ma'lûmâtı olan Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Seyyid Mehmed Ağa me'mûr ve ta'yîn kılındı ve Bağdâd vâlîsinin terfîh-i[3] hâli matlûb-ı şâhâne olmağla kendüsine Haleb'de inşâ oluna gelan mühimmât-ı hıyâmiyyeden yüz elli kubbeli hayme ve yüz elli çerke ve yirmi aded tozluklı münakkaş ve elli aded matbah çerkesi ve selefi Mustafâ Paşa eşyâsından olmak üzre bir oba ve dört yatak haymesi ve bir hâzine çerkesi ve iki sâyebân ve on zukak ve bir şemsiyye ihsân ve tahrîr eyledigi asâkirden üç bin neferin ulûfe ve bahşîşleri ile mekkârîbaşılık mutasarrıfı ifrâzından sonra kusûrı kendü masârifine medâr olmak içün beş yüz kîse akçelik altun irsâl ve Bağdâd muhâfazasında bulunan yeniçeri ve cebeci ve sâ'ir ocaklar neferâtının mevâcib-i güzeşteleri mümkün mertebe tanzîm olundı. Ve sâbıkâ Özi muhâfızı olan Hazînedâr Alî Paşa Diyârbekir ser'askeri ta'yîn olunarak kendüsine taraf-ı şehr-i yârîden hil'at ve mücevher şemşîr gönderilüb Bağdâd'a me'mûr olan asâkiri serî'an mahalline tahrîk ve îsâl itmesi ve icâb ider ise kendüsi dahi bi'z-zat gitmesi emr ve tenbîh kılındı.

Ve fi'l-asl Bağdâd ağası olub Rusya seferleri esnâsında kul kethüdâlığı rütbesini ihrâz itdikden sonra Kapucı Süleymân Paşa nifâkıyla ma'zûl olub da hâlâ Selanik'de bulunan Ocağ-ı Âmire ricâli mütehayyizânından el-Hâc Alî Ağa'nın müsellem olan kârgüzârlığı hasebiyle yeniçeri ağalığına bi'l-istihkâk mülâzım-ı evvel iken bu husûsun ehemmiyyetine binâ'en Diyârbekir ordûsuna ağa nasb olunarak ma'iyyetine Âsitâne'de mukîm ortalardan on aded yeniçeri ortası ve cebeci ve topçı ve arabacı ocaklarından ikişer üçer orta ta'yîn buyuruldı.

Azerbaycân ve Gürcistân Hanlarıyla Muhabere

Her tarafdan İrân üzerine hücûm ve iktihâm olunmak musammem[4] olub Kars kolundan (s.62) hareket idecek ordu ise evvel emirde Âzerbaycân üzerine hareket ideceginden ve Âzerbaycân hanlarının bu husûsda Kerîm Han ile müttefik olub olmadıkları geregi gibi ma'lûm olmadığından evvelce hakîkat-i hâl anlaşılmak üzre ol cihetde bulunan hanlarından isti'lâm-ı keyfiyyet zımnında kendülerine makâm-ı Sadâret'den birer kıt'a mektûb tahrîr ve Kars ser'askeri tarafından tehiyye kılman birer mikdâr hediyye ile ser-hadd-nişîn olan Ahısha ve Kars câniblerı muhâfızları vesâtetleriyle tesyîr[5] kılınmışdır. Bu mektûblardan Revân Hanı Hüseyin Alî Han'a gönderilan mektûbun sûreti zîrde (4) rakamıyla kayd olunur.

Bunun üzerine hanân-ı müşârün-ileyhim Devlet-i Aliyye'nin himâyesini istid'â zımnında ser-hadd me'mûrlarıyla mükâtebeye ibtidâr itmişlerdir.

1 Hınta: Buğday.
2 Şa'îr: Arpa.
3 Terfîh: Ferahlandırma. Refaha erdirme.
4 Musammem: Kararlaştırılmış.
5 Tesyîr: Gönderme, yollama.

Şöyle ki en meşhûrları olan Revân Hanı Hüseyin Alî Han ve Hoy Hanı Ahmed Han Kars cânibi ser'askeri olan Trabzon Vâlîsi Vezîr Hâcı Alî Paşa ile ve Tiflis Hanı İrakli Han dahi Çıldır Vâlîsi Vezîr Süleymân Paşa ile muhâbereye başlamışlardır.

Ve İrakli Han bir kıt'a Fârisüyyü'l-ibâre mektûbıyla Mirzâ Gürgîn nâm kâtibini gönderüb Çıldır vâlîsinin mühürdârıyla birlikde Dersa'âdet'e geldiler.

Mektûbunun hülâsa-i tercemesi kendüsünün ba'zı husûsât-ı vâkı'asında İrân şâhlarına mürâca'atı îcâb-ı vakt ve hâle mürâ'ât[1] için olub yoksa hâşâ ki Devlet-i Aliyye'ye muhâlefet yolunda ol tarafa sahîhan bir meyl ve irtibât ma'nâsına olmadığı ve hâl-i hâzırına mâlik olalıdan berü hidmet ve ubûdiyyet-i Saltanat-ı Seniyye'ye bezl-i iktidâr ve ser-hadd-nişînân-ı Memâlik-i Mahrûse ile hukûk-ı hem-civârîye ri'âyet bâbında sa'y-i bî-şumâr idüb bu âna dek Devlet-i Aliyye'nin husemâsıyla ittifâk ve ittihâdı vâki' olmamış ve bundan sonra dahi vâki' olmayacağı vâzıhâtdan bulunmuş oldığı hâlde mukaddemâ Devlet-i Aliyye'nin Rusya ile vukû' bulan muhârebesi eyyâmında kendüsiyle Çıldır vâlîsi beyninde vukû'a gelmiş olan hâlât-ı nâ-revânın sebebi ol vakit Çıldır vâlîsi bulunan Seyyid Nu'mân Paşa olarak hâlâ Çıldır vâlîsi olan Süleymân Paşa kendisinin cânib-i hüsrevâneye olan sadâkatini takdîr ve tasdîk ider vüzerâdan olmak hasebiyle beynlerinde kemâ-yenbağî[2] hüsn-i muvâlât ve musâfât husûle gelmiş oldığı ve kendisine medâr-ı miknet ve istizhâr olacak ba'zı vesâ'ilin icrâsına taraf-ı mülûkâneden müsâ'ade buyuruldığı hâlde Âzerbaycân hanlarının Kerîm Han ile ittifâk ve ittihâd dâ'iyyesinden (**s.63**) men'lerime ikdâm ideceği arz ve ifâdesinden ibâretdir. Mirzâ Gürgîn'in muhassıl takrîri dahi İrân Vekîli Kerîm Han'ın asâleti ve şeref-i nesebden behresi[3] olmayub fakat İrân'ın Fârs ve Irâk-ı Acem kıt'alarını hîle ile ele geçürmüş ise de tarafdârlık zımnında tevârüd[4] iden evrâkına gerek Tiflis Hanı İrakli Han'ın ve gerek sâ'ir Âzerbaycân ve Şirvân ve Horâsân hanlarının kat'â iltifât itmedikleri ve bu hilâlde Devlet-i Aliyye arâzîsine tecâvüz ve tahattîsi[5] İrân hanlarından birinin marzîsi[6] olmamağla tarafından gelan isti'ânetnâmelere bir tarafdan cevâb-ı müsâ'id virilmedigi ve mûmâ-ileyh İrakli Han'ın bendeligi nezd-i şâhânede kabûl buyuruldığı hâlde itlâf-ı hazâ'in iderek Kars ser'askerinin ikdâmına hâcet kalmaksızın hanân-ı Âzerbaycân maslahatını tesviyyeye[7] müte'ahhid oldığı ve bu tarafa olan râbıta-i ubûdiyyetini[8] takviyyet içün istenilürse Çıldır vâlîsi ma'rifetiyle Ahısha Kal'asında hıfz olunmak üzre memleketi mu'teberânından birkaç rehin virecegi ve Hoy ve Nahcivân ve Karabâğ ve Gence ve Revân ve Şirvân hanları İrakli Han'a ba'zen hediyye gönderir ve ba'zen bâc virür makûlelerden olmalarıyla fî-mâ-ba'd birisi Kerîm Han'a mu'âvenet[9] itmeyerek kendüsi gibi anlar da Devlet-i Aliyye'nin himâyetini ganîmet ve cânlarına minnet bileceklerini ve Âzerbaycân hanlarına taraf-ı pâdişâhîden ba'zı atâyâ[10] ve

1 Mürâ'ât: Riayet etmek, saygı göstermek.
2 Kemâ-yenbağî: İcabettiği gibi, uygun olduğu üzere, lâyıkı gibi.
3 Behre: Nasip, pay, hisse.
4 Tevârüd: Gelme, yetişme.
5 Tahattî: Bir şeyi atlayıp geçmek, sınırı aşmak.
6 Marzî: Rızâ gösterilmiş, beğenilmiş; hoşnutluk.
7 Tesviyye: Seviyelendirme, bir neticeye bağlama.
8 Râbıta-i ubûdiyyet: Kulluk bağları.
9 Mu'âvenet: Yardım.
10 Atâyâ: Bahşisler.

hedâyâ ile evâmir-i aliyye gönderilüb de müntesibân-ı der-i Devlet-i Aliyye'den oldukları yâr ve ağyâra gösterilür ise anların tarafından dahi hudûd-ı hâkâniyyeye tecâvüz ve ta'addî vukû' bulmayacağını der'uhde itmiş oldığı ve Devlet-i Aliyye İrakli Han'ı kendi müntesiblerinden bilerek Kerîm Han ile akd-i musâlaha itdigi sûretde mûmâ-ileyhin ve evlâdının emîn ve me'mûnü'l-gâ'ile olmaları dahi şurût-ı musâlahaya derc olunması niyâzında bulundığı ve şimdiki hâlde hıtta-i İrân silsile-i Safeviyye'den hâlî olmağla hanân-ı İrân'ın Devlet-i Aliyye gibi bir devlet-i kavî-şevkete ilticâ eylemeleri zarûriyât-ı vakt ve hâlden olub ammâ eger Safeviyye'den biri çıkub da İrân saltanatı ana intikâl itmek lâzım gelür ise han-ı mûmâ-ileyh yine ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye'den çıkmayarak ol vakit dahi emr ve irâde-i Devlet-i Aliyye'ye ittibâ' idecegi ve'l-hâsıl gerek kendüsi ve gerek evlâd ve ahfâdı sâye-i Devlet-i Aliyye'de ilâ mâşâallâh mahınî ve manzûr tutulması iş'ârâtından ibâretdir.

Gerek mektûbun me'âli ve gerek Mîrzâ Gürgîn'in mukâ[bi]li Çıldır vâlîsinin tahrîrine ve mühürdârının takrîrime muvâfık gelmekle bu husûs içün birkaç def'a Sarây-ı Âsafîde akd-i meclis-i müzâkere ve müşâvere olundukda bu husûs Devlet-i Aliyye'nin (**s.64**) tezâyüd-i şân ve şevketini mûcib oldığı hâlde dîger sûretle bir mahzûr dahi hâtırlara hutûr itmedigine ve çünki hanân-ı müşârün-ileyhimin bu sûretle taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ilticâları akdemce Kars cânibi ser'askerine gönderilmiş olan fermân-ı âlîde şimdiye kadar Âzerbaycân hanlarından husûmete dâ'ir bir hareket meşhûd olmayub bundan sonra dahi bir gûne hareket-i nâ-becâya mübâderet itmeyüb de kendü hâllerinde olurlar ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ilticâ iderlerse zarar ve hasârdan vikâye olunmaları tenbîhâtının mazmûnı ol taraflara aks itmiş olmasından nâşî bir keyfiyyet olub Revân Hanı Hüseyin Han ile Hoy Hanı Ahmed Han'ın mukaddemâ Kars ser'askeri olan Alî Paşa vesâtetiyle Der-i Devlet'e gelmiş olan mektûblarında fî-mâ-ba'd Devlet-i Aliyye'ye inkıyâd ve mutâva'at ve her ne hidmet teklîf olunursa Tiflis Hanı İrakli Han ile bi'l-ittifak icrâ ve îfâsına mübâderet idecekleri münderiç olması İrakli Han'ın iş'ârâtını te'yîd itmegin bu husûsda ittifâkları anlaşıldığına binâ'en iltimâslarına müsâ'ade olunması ittifâk-ı ârâ ile karâr-gîr olarak ol vechile iltimâslarına müsâ'ade buyuruldığına dâ'ir başka başka fermânlar ısdâr ve irsâl olundı. Ve bu sûretde eger Kerîm Han tarafından memleketlerine ta'addiyât vukû' bulacak olursa Kars cânibi ser'askeri el-Hâc Alî Paşa tarafından mu'âvenet olunacağı ve hîn-i iktizâda Tiflıs Hanı'na i'âne olunmak üzre Çıldır vâlîsi ma'iyyetinde mikdâr-ı kifâye güzîde asker mevcûd ve müheyyâ bulundığı kendülerine bildirildi ve taraf-ı şâhâneden İrakli Han'a bin altun ve bir semmûr kürk ve bir donanmış at ve Hüseyin Alî Han'a iki bin ve Ahmed Han'a bin beş yüz zer-i mahbûb ile birer semmûr kürk i'tâ ve irsâl olundı.

Zikr olunan fermânlardan hakîkat-i mâdde ma'lûm olacağından Revân Hanı'na yazılan fermân-ı âlînin sûreti zeylde (5) rakamıyla ilâve olunur.

Garîbe

Devr-i Sultân Mustafâ Hanî'de Rusya muhârebesi esnâsında İrakli Han'ın ol tarafda vukû' bulan harekâtından şâyed hudûd-ı hakaniyyeye îsâl-i mazarrat ider deyü tevahhuş

olunarak üzerine Kerîm Han'ı tahrîk ve taslît[1] zımnında mürâselât[2] ile tedbîr ve çâre aranılmış idi şimdi hod-be-hod Devlet-i Aliyye'ye ilticâ iderek Kerîm Han'ın aleyhine kullanılmasına niyâz-mend olması garâ'ib-i hikem-i ilâhiyyedendir.

(s.65)

Tetimme

Ber-vech-i muharrer Âzerbaycân hanlarına himâyet sûretinde emirler gönderilmiş ise de anların bu vechile der-i devlete dehâletleri şâyed Devlet-i Aliyye'yi iğfâl içün Zend Kerîm'in bir hîlesi olmak dahi muhtemelâtdan olarak her hâlde ihtiyâta ri'âyet lâzım gelmekle Kars cânibi ser'askerine bu dakîkalar ihtâr olunub ma'iyyetinde olan kuvve-i askeriyye ile Kars cânibine doğrı âheste âheste gitmesi ve böyle hey'et-i müselleha ile ol taraflara dehşet-endâz[3] olarak ve tarafından mahsûs âdemler ta'yîn ile hanân-ı Âzerbaycân'ın ahvâlini bi't-tahkîk kendülerinden mu'temed senedler alarak her vechile ihtiyâta ri'âyet itmesi kendüye tenbîh ve iş'âr olundı.

Bakiyye-i Ahvâl-i Hanân-ı Âzerbaycân

Ber-vech-i sâbık Âzerbaycân hanlarına menşûr ve teşrîfât-ı hümâyûn irsâl buyurulmuş idi. Bu kerre Çıldır vâlîsi tarafından vürûd iden tahrîrâtda Tiflis Hanı İrakli Han teşrîfât-ı hümâyûnı uzakdan istikbâl iderek mülâkî oldukda atından inüb ve taraf-ı şehr-i yârîden ihdâ buyurulmuş olan atın gemini öpdükden sonra üzerine binüb teşrîfât-ı hümâyûnı ilerü geçürdigi hâlde âlây ile toplar atılarak karârgâhına vâsıl oldukdan sonra tertîb-i dîvân idüb kibâr-ı kavmi huzûrunda menşûr-ı hümâyûnı kırâ'at itdirerek ve hil'at-ı seniyyeyi giyüb dâmenini kavmine öpdürerek himâyet-i Devlet-i Aliyye'yi i'lân itmiş oldığı ve Revân Hanı Hüseyin Alî Han'ın vücûh-ı kavmi bu âyin-i behîni icrâya mâni' oldukları inhâ ve iş'âr kılınmış olmağla Âzerbaycân hanlarının himâyet-i Devlet-i Aliyye'yi istihsâl husûsunda mukaddemki hâhişleri maslahatları îcâbından idügi anlaşılub ber-minvâl-i muharrer kendülerine tamâmıyla emniyyet câ'iz olmayacağı misillü Kars ser'askerinin me'mûriyyeti tevsî'-i memâlik kasdıyla olmayub muhâfaza-i hudûd içün oldığından birtakım etfâl ve nisâ ve sâ'ir fukarânın bilâ-mûcib pây-mâl olması dahi münâfî-i kâ'ide-i adl ve merhamet olacağı cihetle hemân ser'asker-i müşârün-ileyhin ber-vech-i meşrûh Erzurûm'dan hurûc ile at çayırladarak Kars taraflarına bi'l-vürûd uslûb-ı hakîmâneye ri'âyetle ol tarafın ahvâline ihâle-i nazar idüb eger Âzerbaycân hanlarından bir hareket-i hasmâne hiss iderse ol vakit mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesince üzerlerine hareket itmesi müşârün-ileyhe emr ve iş'âr kılındı.

(s.66) Lâkin bir müddet mürûrundan sonra İrakli Han'ın kâtibi merkûm Gürgîn Mîrzâ yine Çıldır vâlîsinin mühürdârıyla Dersa'âdet'e gelüb İrakli Han'ın hüsn-i tedbîriyle Hoy ve

1 Taslît: Musallat etmek.
2 Mürâselât: Mektuplaşmalar, resmi mektuplar.
3 Dehşet-endâz: Dehşet verici.

Gence ve Revân ve Karabâğ ve Şirvân hanları dahi mu'ahharen taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celb olunarak fî-mâ-ba'd anlar dahi ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye'yi iltizâm idüb hudûd-ı hakaniyyeye gec-nigâh[1] itmeyeceklerini mübeyyin[2] virdikleri senedler ile İrakli Han tarafından dahi kefâleti mutazammın[3] bir kıt'a sened-i ma'mûlün bih ve makâm-ı Sadârete ve kethüdâ bege ve re'îs efendiye olmak üzre İrakli Han tarafından ferve[4] ve akmişe[5] ve şâl misillü hediyyeler getürdükde gerek mühürdâra ve gerek Gürgîn Mîrzâ'ya hil'atlar ilbâs olundukdan sonra Çıldır vâlîsi kapu kethüdâsının konağmda ikâmet itdirilmiş ve der-akab Re'îs Efendi tarafından Beglikci Hayrî Efendi gidüb takrîrlerini kaleme almışdır.

Hülâsa-i takrîrleri İrakli Han'a menşûr ve teşrîfât-ı hümâyûn vâsıl oldığı günden berü sıdk ve ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye'yi iltizâm idüb ve kendüsinin bu vechile bendegân-ı Saltanat-ı Seniyye silkine dehâletini hakkında büyük inâyet ve bâ'is-i mefharet bilüb bundan sonra kendüsi makâm-ı sıdk ve ubûdiyyetde sâbit-kadem olacağından başka kendü gibi Âzerbaycân hanlarını dahi ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye dâ'iresine idhâl itmekle ol havâlî bütün bütün muzâfât-ı Memâlik-i Mahrûse'deu oldığı ve kimsenin mülk ve mâlında Devlet-i Aliyye'nin nazar-ı tama'ı olmayub sâyesine ilticâ idenler her ne kadar müreffeh ve kâm-rân[6] olsalar tetimmât-ı şükûh ve saltanatından add idegeldigini cezm ve tefennün itdiginden fî-mâ-ba'd Rusyaludan el çeküb tamâmıyla himâye-i Devlet-i Aliyye'ye ilticâ ve dehâlet ve südde-i seniyye-i pâdişâhîye hasr-ı teba'iyyet eylemiş idügi ifâdâtından ibâret olmağla taraf-ı şâhâneden İrakli Han'a kürk ve at takımı ve mücevher sâ'at ihsân ve irsâl buyurulmuşdur.

Vekâyi'-i Sene 1191

Ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye İrân seferiyle meşgûl iken zîrde beyân olunacağı vechile bu esnâda bir de Kırım mes'elesi zuhûr iderek Rusya Devleti'yle i'âde-i muhârebe derecesine gelmiş oldığından taraf taraf tedârükât-ı berriyyeye ikdâm olundığı hâlde tedârükât-ı bahriyyeye dahi i'tinâ olunmak lâzım gelerek müceddeden kalyonlar inşâsına ve tersânenin ikmâl-i noksânına ihtimâm kılınmakda olduğundan ve Tersâne-i Amîre kerestesi öteden berü İzmid cibâlinden kat' olunagelmiş ise de Domalic[7] havâlîsindeki cibâlde kat' olundığı hâlde naklinde daha ziyâde suhûlet[8] olacağı haber virildiginden Kapudan-ı Deryâ Gâzî (s.67) Hasan Paşa orasını bi'z-zat keşf ve mu'âyene itmek içün yirmi otuz kadar âdemiyle Üsküdar'a geçüp ılgar iderek Burusa'ya vusûlünde kereste nizâmından mukaddem bir müddetden berü Burusa Yenişehri taraflarında kökleşmiş olan Ahmed Beg nâm şakîyi i'dâm itdikden sonra on beş yirmi gün zarfında Domalic dağlarını geşt ü güzâr iderek

1 Gec-nigâh: Bakışı eğri olan, eğri bakışlı, yan gözle bakma.
2 Mübeyyin: Açıklayan. Beyan eden. Meydana koyan.
3 Mutazammın: İçine alan, kapsayan.
4 Ferve: Kürk.
5 Akmişe: Kumaşlar, yünden veya pamukdan yapılmış dokumalar.
6 Kâm-rân: Kâm sürücü, süren, arzusuna, isteğine kavuşmuş, mutlu.
7 Domalic: Domaniç.
8 Suhûlet: Kolaylık.

kereste nizâmını itmâm itdirüb Dersa'âdet'e avdetinde virdigi nizâm fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel tutulmak üzre başmuhâsebeye kayd olunmuşdur.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Seyyid İbrâhîm Efendi bi-hasebi'l-îcâb Rebî'ü'l-evvel'in sekizinci güni azl ile surre emîni olub yerine Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Süleymân Feyzî Efendi nasb olundı. Ve egerçi mektûbcılıkdan def'aten kethüdâlık râddesine çıkmak fevka'l-âde bir keyfiyyet ise de Feyzî Efendi ashâb-ı dirâyet ve ma'lûmâtdan olarak istihkâk-ı zâtisi hasebiyle bu tafraya revâ görülmüş ve mektûbcılığı dahi Küçük Evkâf Muhâsebecisi Nâmık Efendi'ye tevcîh buyurulmuşdur.

Çend rûz sonra İbrâhîm Efendi Kars ordusuna me'mûr oldığı gibi Bağdâd kapu kethüdâsı ve sâbıkâ tersâne emîni olan Selîm Sırrı Efendi dahi Bağdâd'a gönderilmiş ve Irâkca nüfûz-ı kelâmına medâr olmak üzre uhdesine rûz-nâmçe-i evvel pâyesi virilmişdir. Esbâb-ı mûcibesi tafsîlât-ı âtiyyeden ma'lûm olur.

Ahvâl-ı Irak ve İrân

Bâlâda beyân olundığı üzre Abdullâh ve Hasan paşalar rütbe-i vezâretle mesrûr ve ikisi dahi İrân seferine me'mûr olduklarından Hasan Paşa derhâl tedârükât-ı seferiyyeye ikdâm ile îfâ-yı vazîfe-i me'mûriyyetine kıyâm eylemiş ise de Abdullâh Paşa ba'zı ashâb-ı ağrâzın[1] ilka'âtına kapılarak bu bâbda ihtiyâr-ı betâ'et ve terâhî[2] itmiş idi. Hasan Paşa kendüsünün hâzır oldığını iş'âr ile irâde-i seniyye-i pâdişâhînin infâzına ibtidâr olunmasını bi'd-defa'ât ihtâr eylemiş ise de Abdullâh Paşa'da o isti'dâdı görmediginden kendü hissesine â'id olan vazîfeyi îfâ eylemek üzre Kürdistân tarafınca tedâbîr-i seferiyyeye ibtidâr eylemişdir.

Şöyle ki Köy ve Harîr sancakları Mutasarrıfı Ahmed Paşa ile Bâbân Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Paşa'yı birer takrîb ile tarafına celb ve masârif-i seferiyyelerine medâr olmak üzre kırkar bin guruş i'tâ ve birer mikdâr asker terfîk iderek Ahmed Paşa'yı Zehâb (s.68) kolundan Kirınanşâh üzerine ve Mehmed Paşa'yı Karaçolan üzerinden Sine koluna çarhacılık unvânıyla me'mûr iderek İrân üzerine sevk idüb kendüsi dahi arkadan müteheyyi'-i hareket[3] bulunmuş ise de Ahmed Paşa Hasan Paşa'nın ba'zı mu'amelâtından dil-gîr olmağla îfâ-yı me'mûriyyete çendân[4] heves ve rağbeti olmadığından Zehâb kolunda Dezger nâm mahalde ikâmet ve yalnız o semtin muhâfaza-i hudûduyla iktifâ eylemişdir.

Mehmed Paşa ise Sine'ye doğrı müteveccih olub hudûddan üç sâ'at içerüde vâkı' Bane hâkimi olan Sâlih Han'a itâ'at eylemesi içün haber gönderdikde hareket-i hasmâneyi ibtidâr itmekle üzerine varılub ve Rebî'ü'l-evvel'in dördünci Salı güni muhârebeye turuşılub üç sâ'at muhârebe oldukdan sonra İrânlular mağlûb ve münhezim olarak bir çoğı katl ve telef kılındıkdan başka on aded zenberek topları zabt olundığı ve Bane kasabası gâret kılındığı Hasan Paşa tarafından iş'âr ve muhârebede alınan ru'ûs-ı maktû'a dahi Dersa'âdet'e tesyâr kılınmış olmağın bu haber-i meserret mûcib-i inbisât ve mahzûziyyet-i pâdişâhî olarak Hasan

1 Ağrâz: Garazlar, gayeler.
2 Terâhî: Gayretsizlik, gevşeklik, ihmal.
3 Müteheyyi'-i hareket: Harekete veya gitmeğe hazırlanmış.
4 Çendân: Gerçi, her ne kadar.

Paşa hakkında nasıl nevâziş ve iltifât olunmak münâsib olacağı mülâhaza buyurulmakda iken Rebî'ü'l-âhir'in on dokuzuncı güni tatar yediyle Hasan Paşa'nın dîger tahrîrât-ı meserret-âyâtı geldi. Şöyle ki Sine Hanı Hüsrev Han Bane vak'asını istimâ' idicek hücûm asâkir-i mansûreden havf ile etrâfında vâki' Hemedân ve Merâga ve Karagözlü ve mahâll-i sâ'ireden yirmi bin Kızılbaş askeri tedârük iderek mühimmât-ı vefîre ve tedârükât-ı kaviyye ile mukâbeleye gelecegin Çarhacı Mehmed Paşa bi'l-istihbâr Hasan Paşa'dan istimdâd eyledigine ve Hüsrev Han Zend Kerîm'in mu'teber hanlarından oldığı ma'lûm oldığına mebnî Hasan Paşa dahi Mehmed Paşa ma'iyyetine asâkir-i külliyye göndermiş Hüsrev Han dahi belâsını cüst ü cû iderek gelüb asâkir-i mansûre üzerine hücûm itdikde Rebî'ü'l-evvel'in yirmi yedinci Pâzârirtesi güni asâkir-i mansûre dahi hey'et-i mecmû'alarıyla mukâbeleye kıyâm idüb dört sâ'at kadar hamlât-ı adîde ve muhârebât-ı şedîde vâki' olarak iki bin mikdârı Kızılbaş askeri telef oldukdan sonra münhezim olmalarıyla ta'kîb olunarak birçoğı dahi yetişilüb kılıcdan geçürilmiş ve bakiyyetü's-süyûf ile Hüsrev Han bir cebel-i şâhika firâr eylemiş oldığı Hasan Paşa tarafından tahrîr ve â'dânın nâm-âverlerinden iki yüz otuz üç şahsın ser-i maktû'ları İstanbul'a tesyîr olunmuşdur. Binâ'en alâ-zâlik taraf-ı zıllullâhîden Hasan Paşa'ya mücevher şemşîr ve ser-â-sere duhte ferve-i semmûr ile on bin altun ve Çarhacı Mehmed Paşa'ya bir sevb-i semmûr ile dört bin altun ihsân ve bu müjde ile gelan tatar dahi ze'âmetle şâdân buyuruldı.

(s.69) Hüsrev Han'ın mevcûd ma'iyyeti on iki bin ve mezkûr muhârebede telefâtı bin raddelerinde oldığı Gülşen-i Hulefâ zeylinde muharrerdir.

Hasan Paşa'nın bu vechile nezd-i devletde kesb-i şöhret ve i'tibâr eyledigi Abdullâh Paşa'ya mün'akis[1] oldukda o dahi mücerred sedd-i bâb-ı i'tirâz[2] içün kethüdâsı İsmâ'îl Ağa'yı Mendelcin tarafına göndermişdir.

Halbûki Hüsrev Han'ın ber-vech-i bâlâ inhizâmı haberi Kerîm Han'a mün'akis oldukda tekrâr on iki bin asker techîz ve Kelb Alî Han ser-gerdeligiyle Mehmed Paşa aleyhine tesyîr itmiş oldığından ve mukaddemâ Mehmed Paşa İrân'a ve birâderi Ahmed Paşa Bağdâd'a mâ'il ve müncezib iken bu kerre emr-i bi'l-aks olarak Ahmed Paşa dahi işbu İrân ordusıyla berâber bulundığından Mehmed Paşa mukâvemet idemiyecegini derk ile Köy Sancağı Mutasarrıfı Timur Paşa yanına çekilmege mecbûr olmağla Hasan Paşa Abdullâh Paşa'dan istimdâd eyledikde kayd itmemiş ve Mendelcin tarafındaki İsmâ'îl Kahya'nın gönderilmesini iltimâs itdikde i'tizâr ile geçişdirmişdir. İrânlular ise önlerinde kuvve-i askeriyye görmediklerinden ileriye hareket ile Kürdistân'ı gâret ve tâlân itmişlerdir.

Ber-vech-i bâlâ Kapu Kethüdâsı Selîm Sırrı Efendi'nin sevkiyle Bağdâd eyâleti Abdullâh Paşa'ya Basra'yı istihlâs şartıyla tevcîh olunmuş iken bu bâbda rû-nümâ[3] olan evzâ'-ı nâ-becâsı mûcib-i iğbirâr-ı âlî oldığı gibi Selîm Sırrı Efendi dahi bundan dolayı mazhar-ı itâb ve serzeniş olmuş idi. Ve bir de Selîm Efendi zevk ü safâya mâ'il ve münhemik[4] olarak masrafı çok bir âdem oldığı hâlde üç yüz kîse akçe sarf ile Ağayokuşu'nda bir cesîm konak inşâ idüb ol vakit yaldız altunı yüz paraya oldığından üç yüz kîse akçe o zamânın

1 Mün'akis: Geri dönmüş, akseden.
2 Sedd-i bâb-ı i'tirâz: İtiraz kapısının kapanması.
3 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
4 Münhemik: Bir işin üzerine çok düşen, çok uğraşan.

hükmünce küllî bir meblağ oldığından Selîm Efendi pek ziyâde lisâna gelmiş idi işte ol esnâda Kars cânibi ser'askeri Hâcı Alî Paşa ricâl-i Devlet-i Aliyye'den birinin ma'iyyetine me'mûr buyurulmasını iltimâs eylemiş oldığından hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de sâlifü'z-zikr İbrâhîm Hıfzı Efendi Kars ordûsuna me'mûr idilmiş idi. Halbûki o zamân Bağdâd cihetinin nezd-i devlete der-kâr olan ehemmiyetine mebnî Bağdâd vâlîsi ma'iyyetine dahi öyle bir müsteşârın ta'yînine lüzûm görüldigi sırada Selîm Sırrı Efendi bulundığı mevki'-i hatar-nâkdan[1] kurtulmak üzre kendüsini ortaya atub bu me'mûriyyetine râgıb olmağla ber-vech-i bâlâ Bağdâd'a i'zâm kılınmışdır.

Yedi ay sonra ya'nî Zi'l-ka'de'nin on yedinci güni İbrâhîm Hıfzı Efendi uhdesine rütbe-i vezâretle Erzurûm eyâleti tevcîh olunmuşdur.

(s.70) Selîm Sırrı Efendi ise Bağdâd'a vardıkda Abdullâh Paşa'nın hazînedârı olan Acemoğlı Mehmed Beg ile hem-bezm-i ünsâ-üns-i işret olub zevk ü safâya dalub vazîfe-i asliyyesi olan Basra işini ferâmûş[2] itmişdir.

Ol esnâda Hindistân tarafından bir ilçi vürûd itmekle sebeb ve keyfiyyet-i me'mûriyeti ber-vech-i âtî beyân olunur.

Vürûd-ı İlçi ez-Cânib-i Hind

Hindistân sevâhilinden Sûrât ile Bengâle iskeleleri miyânında vâki' bir asurâne otuz günlük mesâfe olan Melibar Hükûmeti sultânının Hind içerisine doğrı tûlen altmış günlük ve arzan yirmi günlük mesâfe mahallere hükmi cârî olan Sultân Alî Raca etrâfında kâ'in Mecûs tâ'ifesiyle leyl ü nehâr[3] meşgûl-i kâr-zâr olarak hazînesi dûçâr-ı muzâyaka oldığından i'âne-i nakdiyye talebi zımnında Hâcı Alî nâm sefîriyle Devlet-i Aliyye'ye bir kıt'a nâme irsâl ve ıkı aded fil ihdâ itmiş olub sefîr-i mûmâ-ileyh Süveyş ve Mısır ve İskenderiyye tarîkiyle gelürken esnâ-yı râhda filin birisi telef olmağla bir aded fil hediyyesiyle Dersa'âdet'e vusûlünde getürdigi fil manzûr-ı şâhâne buyuruldukdan sonra Fazlı Paşa Sarayı'na vaz' olundı. Sefîr-i mûmâ-ileyh dahi sadr-ı â'zam ile ba'de'l-mülâkât[4] cânib-i mîrîden müstevfâ[5] ta'yînât virilerek otuz nefer âdemiyle berâber Soğancıbaşı-zâde Mustafâ Efendi hânesinde ikâmet itdirildi. Getürdigi nâme on sekiz varakadır. Birer risâle olub üç varak mikdârı mahallinde Arabiyyü'l-ibâre olarak nesren ifâde-i müsted'â kılınmış ve yedi varak mikdârı mahalline dahi mensûr-ı mezkûr ile müttehidü'l-müfâd olarak altmış beyt mikdârı bir kasîde tahrîr olunmuş olub ancak terâkîbi halelden gayr-ı masûn ve ba'zı mahalleri dahi nâ-mevzûn oldığı hâlde asl-ı nâme memhûr olmayarak yalnız üzeri alafranga büyük mühr ile mühürlenmiş idi.

Hülâsa-i mazmûnı bundan iki yüz kırk sene mukaddem Melibar Hükûmeti müşrikînin elinden âciz olarak taraf-ı Devlet-i Aliyye'den isti'âne[6] itdiklerinde Yusuf Türkî ve Hüseyin

1 Hatar-nâk: Korkunç, korkulu.
2 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkarma.
3 Leyl ü nehâr: Gece ve gündüz.
4 Ba'de'l-mülâkât: Mülakattan, görüşmeden sonra.
5 Müstevfâ: Yeteri kadar.
6 İsti'âne: Yardım istemek.

Türkî nâm begler ma'iyyetiyle gönderilmiş olan iki sefîne askerin i'ânesiyle düşmana galebe olunarak ol vakitden bin yüz elli târîhlerine gelince râhat ve emniyyetle imrâr-ı vakt itmişler iken kırk seneden berü yine ol tarafda müşrikînin tuğyânı olmak hasebiyle seksan **(s.71)** sekiz târîhlerine gelince egerçi kendüsi muhârebe ve mukâbeleye ikdâm göstermiş ise de bi'l-âhire hazîne cihetinden dûçâr-ı muzâyaka olmağla yüz bin altun irsâl ile imdâd olunmak iltimâsından ibâret olmağla keyfiyyet tefahhus[1] ve mütâla'a olundukda dokuz yüz elli târîhlerinde fi'l-vâki' Hindistân tarafına böyle bir i'âne vukû' bulmuş olub ancak bu i'âne Gucerât Hâkimi'ne olarak Gucerât ile Melibar ise semt ve cihet ve kurbiyyet ve bu'diyyet hasebiyle bu taraflara nisbet olundukda meselâ Kudüs-i Şerîf ile İçil gibi birbirine müsâmet olmak takrîbiyle ikisi bir hükûmet olmağla haml olundığı hâlde i'âne-i husûsî mesbûk-ı bi'l-misl olsa bile ol vakit olunan i'âne ibkâ-yı nâm semeresinden başka bir fâ'ideyi müntic olmadığı Seyyid Alî târîhçesinden dahi ma'lûm ve mütebeyyen oldukdan başka ol vakti bu vakte kıyâs itmek mümkün olamayub el-hâletü hâzihî[2] Devlet-i Aliyye bir tarafdan Kırım ve bir tarafdan Irâk gâ'ileleriyle meşgûl bulundığımdan is'âf-ı mes'ûli fikr ve mülâhazaya bırakılub sefîr-i merkûm dahi virilan ta'yînât ile cevâba intizâr eyledi.

Sâniha

Dokuz yüz elli târîhlerinde olan i'âne ibkâ-yı nâm semeresinden başka bir fâ'ide itmemiş oldığı der-miyân olunarak sonraki isti'âneye nazar-ı kabûl ile bakılmamış olması azîm te'essüf olunacak mevâddandır. Mu'âvenetin bir semere-i nâfi'ası olamaması arkası aranılmamış ve i'tibâr ve dikkat olunmamış olmasından neş'et ider. Yoksa Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin Hind taraflarında dâ'imâ mutabassır[3] ve râbıtalu ilçileri bulunmuş ve mu'amelât ve muhâberât-ı mütevâliyyeye ve ol hıtta-i azîmede olan düvel-i İslâmiyye'nin himâye ve muhâfazalarına mehmâ-emken[4] sa'y ve himmet kılınmış ve Hind'in her tarafında makbûl ve revâcı olan emti'a-i arziyye ve sınâ'iyyesinin ticâreti Devlet-i Aliyye tüccârı eline geçürilmiş olsa idi şimdi Hind'in bir haylî yeri Saltanat-ı Seniyye'de olur ve düvel-i müşârün-ileyhim dahi muzmahill ve perîşân olmamış bulunur idi. Hıttâ-i merkûmenin elhâletü hâzihî[5] sülüsânı mikdârı ve belki daha ziyâdesi İngiltere Devleti'nin tasarrufunda olub orada yüz milyondan ezyed teb'ası vardır. Evvelâ Portekiz ve ikinci mertebede Felemenk ve Danimarkalular ve Fransızlar Ümîd Burnı yolını Vasko di Gama[6] nâmında bir Portekizlünün keşfinden sonra ticâretle Hind'e gidüb refte refte pek çok yerlerini zabt itmiş oldukları hâlde bundan bir yüz yetmiş sene kadar akdem İngilizler dahi bir Hind kumpanyası teşkîl birle ticârete ve zabt-ı memâlike başlayub az vakitde **(s.72)** rukabâsı olan sâ'ir Avrupaluları oralardan bayağı bütün bütün teb'îd idirek yalnız kalmışlar ve şu bulundukları hâl-i hayret-me'âli meydâna getürmişlerdir. Bunlar evvel emirde buldukları

1 Tefahhus: Bir meselenin iç yüzünü dikkatle araştırma.
2 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.
3 Mutabassır: Açıkgöz.
4 Mehmâ-emken: Mümkün olduğunca, elden geldiğince.
5 Elhâletü hâzihî: Bugünkü günde, günümüzde, halen.
6 Vasko di Gama: Vasco da Gama.

Hind tarîki ki Ümîd Burnı yolıdır gâyet uzak ve muhâtaralı[1] oldığı ve kendüleri Îsevî olub düvel-i Hindiyye'nin hiçbiri o dînde bulunmadığı ve daha nice mice esbâb-ı mâni'a oldığı der-kâr iken ikdâm ve gayret ve ma'lûmât ve sebât ile öyle münbit ve nefîs bir mülk-i cesîmi zabt itmişler ya eşref-i düvel-i İslâmiyye olan ve hilâfet-i celîle cihetiyle mülûk-i Muhammediyye-i âfâkın mâlişgâh-ı cibâh-ı diyânetleri ve Hind'in Bahr-i Süveyş ve Basra Körfezi misillü en kesdirme yolları elinde bulunan Devlet-i Aliyye anların öşr-i ma'aşları mertebede himmet buyurmuş olaydı neler olmazdı.

Ne çâre ki her devirde dürlü mâni'alar haylûletiyle[2] Devlet-i Aliyye böyle en başlu tedâbîr-i siyâsiyyeye teşebbüs idememişdir. Bu esnâda ise bir tarafdan ber-vech-i bâlâ İrân seferiyle ve dîger tarafdan zîrde beyân olunacağı üzre Kırım mes'elesiyle meşgûl iken Cezîretü'l-Arab'da bir de Vehhâbî gâ'ilesi zuhûr itmişdir.

Ahvâl-i Muhammed Bin Abdülvehhâb Necdî

Cezîretü'l-Arab nevâhîsinde Basra ile Mekke-i Mükerreme beyninde vâki' ahd-i Hazret-i Sıddîk'da küşte-i şemşîr-i şerî'at olan Müseylemetü'l-kezzâb'ın zuhûr idüb de isâre-i kizb ve fesâd[3] itdigi Necid havâlîsinde ulemâ-i Hanâbile'den Muhammed bin Abdülvehhâb nâm kimesne hudûd-ı şer'iyyeyi tecâvüz ile dalâl ve bid'at yoluna saparak başına birikdirmekde oldığı birtakım eşkıyâ ile Harameyn-i Muhteremeyn üzerine hücûm idecegi âvâzesi ahâlî-i Harameyni telâşa düşürdigini geçen sene Şerîf-i Mekke Dersa'âdet'e tahrîr idüb devr-i Mahmûd Hanî'de pederine taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den olunan i'âne misillü kendüsine dahi külliyyetlüce i'âne olunub da müfsid-i merkûmun def'i çâresine bakılmaz ise ilerüde öni kesdirilemiyecegi iş'âr olunmuş idi.

Ancak hâricî-i merkûmun böyle bir hareket-i azîmeye tasaddî idebilmesi külli tedârükâta muhtâc olub merkûmun tedârükât-ı cesîmeyi ikmâl idinceye degin böyle hareket-i bâgiyânesinin meyt ve âvâzesi efvâh-ı nâsda[4] devr iderek her tarafa münteşir olmamak muhâl oldığından mâ'adâ merkûmun fesâd ve bid'ati egerçi oralarda şöhret bulmuş ise de Harameyn üzerine hurûc mertebelerine vardığına dâ'ir Haremeyn ahâlîsinden başka kimesne (**s.73**) tarafından iş'ârât vukû' bulmadığından keyfiyyet huzûr-ı hümâyûna ba'de'l-arz Dersa'âdet'de aktâr-ı Hicâziyye ahvâline vukûfı olanlardan bi'l-istihbâr şakî-i merkûmda bu vechile dâ'iyye-i tuğyân olmadığı tahkîk olundukdan haşka Bağdâd ve Şâm ve Cidde ve Şehr-i Zor vâlîlerinden dahi husûs-ı mezkûr isti'lâm olunarak Şerîf Hazretleri'nden vürûd iden mektûbun cevâbı zikr olunan isti'lâmnâmelerin cevâbları vusûlüne ta'lîk ve te'hî kılınmış idi. Bu kerre yine hâricî-i merkûmun izâlesi zımnında mukaddemki mektûbı mü'eyyid Harameyn'den ba'zı tahrîrât vürûd eyledikde Cidde vâlîsinden dahi cevâbnâme vârid olmuş olub ancak Cidde vâlîsinin mektûbı Mekke tahrîrâtının me'âline şübhe îrâs eylediginden başka Şâm ve Bağdâd ve Şehr-i Zor tarafından henüz bu husûsa dâ'ir bir

1 Muhâtaralı: Tehlikeli.
2 Haylûlet: Araya girme, korkma.
3 İsâre-i kizb ve fesâd: Yalan ve fesadın yaygınlık kazanması.
4 Efvâh-ı nâs: Halkın ağzı, lisanı, dili.

haber gelmedigi ifâdesiyle bu husûsa dâ'ir olan kâffe-i evrâk tekrâr hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukda evrâkın bâlâsına pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri Zend Kerîm zuhûrunda dahi ibtidâları bir şey yokdur dinilerek iş bu mertebeye vardı. Hemân merkûmun hâli bir hoşca teftîş ve tahkîk olunsun deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurmağla der-akab müceddeden Şâm vâlîsi bulunan Osmân Paşa'ya mektûb-ı sâmî yazıldı.

Mu'ahharen[1] Vâlî-i müşârün-ileyh tarafından bu husûsa dâ'ir cevâbnâme vürûd itmekle hakîkat-i hâl ma'lûm olmak içün bülâsası ber-vech-i âtî îrâd olunur.

Şöyle ki: Merkûm Muhammed bin Abdülvehhâb'ın keyfiyyeti ve mezheb ve meslegi ve zuhûr ve hurûcı ne dâ'iyyeye mebnî oldığı oldukca ashâb-ı vukûfdan etrâfiyla istifsâr olundukda Basra'ya karîb ve Mekke-i Mükerreme'den takrîben on beş merhale ba'îd otuz hâneli bir karyede mütemekkin ve otuz kadar tâlibe ifâde-i ulûma müte'ayyin ve karîb ve ba'îdinde[2] ve etrâf ve enhâsında olan karyeler halkı tahmînen beş altı yüz mikdârı olub ekseri ba'zı makâlâtını tefehhüme muktedir olamadıklarından ta'n ve teşnî' üzre olduklarını ve ezcümle Kur'ân-ı Azîm tilâvetiyle takayyüd itmedigi ve Delâ'il-i Hayrât'a bu kadar tevaggul[3] neden lâzım gelür didigi cihetlerle münkir-i nübüvvet oldığı şuyû' bulmuş oldığını ve tahsîli fi'l-asl Şâm'da olub kütüb-i kelâmiyye ve hikemiyyeye tevaggul iderek tenzîh ve takdîs bahsinde akâ'id-i ehl-i sünnete muhâlif idügini beyân ve rivâyet itdiler. Ancak merkûm ashâb-ı asabiyyetden harb ve darbe kâdir bir kabîle re'îsi degil ki hattâ hurûc dâ'iyyelerini icrâya muktedir ola merkûmun tahsîli Şâm'da olmak münâsebetiyle emîrü'l-hâcc paşa ile mu'ârefesine[4] bimâ'en mahsûs âdemi gelüb Emîr-i Mekke hakkımda mahzar itdirmiş o gûne mefsedet[5] îkâ'ına adem-i isti'dâdımdan başka diyânet ve aklım mâni'dir keyfiyyet ve mâhiyyetim ma'lûmunuzdur tullâba[6] ifâde-i ulûm ile meşgûl beniın gibi bir dâ'î-i Devlet-i Aliyye hakkında (**s.74**) bu gûne müftereyâtı[7] şâyân-ı i'timâd olmaınak me'mûldür misillü makâlâtını gelan âdemi müşârün-ileyh takrîr eyledigiui kullarına ve cümleye ifâde itdikden başka o gûne bagi ve hurûca müte'allik evzâ'ını külliyyen selb ve inkâr ile matlûb-ı evliyâ-yı ni'amî oldığı hâlde ahz ve ihzâr olunarak irsâli vus'lerinde oldığını da'vâ itdiler. Merkûmun bahr-i zehâr-ı ulûm oldığını teslîm iderler lâkin hükemâ-i mütekaddimîn mezhebi muhtârı olmağla fesâd akîdesi ef'âl ve i'mâlinden mütebâdirdir dirler. Ve mübâhase-i ilmiyye da'vâsından gayrı asabiyyet ve cem'iyyetle bagi ve hurûca müte'allik bir hâli iki seneden berü burada ikâmet-i âcizânem müddetinde mesmû'-i çâkerânem olmamışdır deyü inhâ olunmuşdur.

1 Mu'ahharen: Daha sonra.
2 Ba'îd: Uzak.
3 Tevaggul: Çok uğraşma, meşgul olma.
4 Mu'ârefe: Karşılıklı görüşme, tanışma.
5 Mefsedet: Fesatlık, münafıklık, bozgunculuk.
6 Tullâb: Talebeler.
7 Müftereyât: Başkasının üzerine atılan suçlar, kabahatler, kara çalmalar.

Tetimme

İşbu Muhammed bin Abdülvehhâb Şeyh Necdî didikleri mel'ûndur ki ibdâ'[1] itdigi mu'tekadât-ı bâtılaya[2] ittibâ' idenlere Vehhâbî dinilür şeyh-i merkûm fi'l-vâki' asabiyyet ashâbından degil idi. Lâkin ol havâlîde köyden köye gezerek birtakım mu'tekadât-ı fâside ile nice Urbânı idlâl idüb husûsıyla Der'iyye ahâlîsini bütün bütün kendine tâbi' kılarak çünki sâhib-i hurûclukda asabiyyet şart oldığından ve kendüsünde asabiyyet olmadığından kendü mezheb-i batıllık neşr ve işâ'a zımnında Der'iyye Şeyhi Muhammed bin Su'ûd'ı tergîb ve iğrâ idüb ol dahi bu sûretle hurûc iderek sonraları pek büyük cem'iyyet peydâ eyleyüb Cezîretü'l-arab'da ve Harameyn-i Muhteremeyn'de itmedikleri fenâlıklar kalmamışdır.

Binâ'en-aleyh ol vakit Şerîf Hazretleri'nin telâş itmekde hakkı var idi. Ve ber-minvâl-i muharrer bunun hâli bir hoşca tahkîk olunsun deyü sâdır olan hatt-ı hümâyûn ayn-ı kerâmet kabîlinden imiş lâkin vükelâ ve sâ'ir me'mûrîn bunı bir iş yerine koymadıklarından sonradan pek büyük bir gâ'ile olmuş idi. Nihâyet Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri'nin zamân-ı kahramânîlerinde kahr ve istîsâl olundular.

Ve'l-hâsıl işbu Vehhâbîler fitnesi bir şerâre iken ol asrın vükelâsının kaydsızlığıyla sonraları bir büyük âteş olub itfâsı husûsunda pek büyük himmetler sarfına muhtâc olundı nitekim mahallinde tafsîli beyân olunsa gerekdir.

Ba'zı Tevcîhât ve Tebdîlât

Mîrâhûr-ı Evvel-i Şehr-i yârî olan el-Hâc Mustafâ Ağa nâ'il oldığı teveccüh-i şâhâneyi (s.75) hazm idemeyüb büyüklerin kadrine göre ri'âyet itmediginden başka böyle ikbâl-i nev-heveslerinin civâr-ı saltanatda bekâsı silâhdâr-ı şehr-i yârînin mütâla'asına elvirmediginden mûmâ-ileyhin emîr-i ahûrlukdan azli lâzım gelmegin Rebî'ü'l-âhir'in onuncı Cum'a güni sadr-ı â'zam huzûr-ı hümâyûna celb olunub mûmâ-ileyh Mustafâ Ağa'nın rütbe-i vezâretle bir mansıba me'mûr kılınması matlûb-ı hümâyûn olmağla hemân ol gün bilâ-te'hîr ilbâs-ı hil'at olunması sadr-ı müşârün-ileyhe fermân buyurularak ol bâbda sâdır olan hatt-ı hümâyûn îcâbınca müşârün-ileyh dahi derhâl makâmına avdet ve ağa-yı mûmâ-ileyhi da'vet itdikde mûmâ-ileyh ber-mu'tâd-ı kadîm emîr-i âhûr ağaların hilâl-i mevsim-i bahârda hidmet-i mülûkâneye tertîb idegeldikleri rûz-ı Hızır ziyâfeti tedârükâtıyla meşgûl oldığını iş'âr ile Bâb-ı Âsafî'ye yarinki gün gelecegini ihbâr eyledi. Husûs-ı mezkûrun te'hîri ise mazmûn-ı fermân-ı hümâyûna muhâlif oldukdan başka çünki öteden berü vezâret alub da konağına gidecek olan zevâtın esbâb ve levâzım-ı ihtişâm ve dârâtı cânib-i sadâret-penâhîden tertîb olunageldiginden işbu levâzım-ı vezâret ve ilbâs olunacak hil'at akdemce tehiyye kılınmış bulunmağla birtakım havâdis meraklısı olanlar dahi rütbe-i vezâreti kim alacakdır deyü tefahhus[3] ve tashîhe kalkışmalarıyla sadr-ı â'zama hayret gelüb derhâl def'a-i sâniyye olmak üzre Karaağac'a âdem irsâl idüb ba'zı mesâlih-i mezkûre olunacakdır yollu mûmâ-ileyhin

1 İbdâ': Yoktan ortaya koyma, îcad.
2 Mu'tekadât-ı bâtıla: Batıl inanışlar.
3 Tefahhus: İnceden inceye araştırma.

gelmesini isti'câl[1] itmekle nâçâr tebdîlen iki âdem ile iç oğlanları kapusundan Sarây-ı Âsafîye bi'l-vürûd taraf-ı sadâret-penâhî'den kendüye eser-i teveccüh-i şâhâne olmak üzre rütbe-i vezâretle Anadolı mansıbı uhdesine tevcîh olunması hakkında sâdır olan hatt-ı hümâyûnı ırâ'e eyledikde kabûlden imtinâ' ve tahvîlini ricâ ve istişfâ'[2] idüb sadr-ı â'zam her ne kadar iknâ'a sa'y itdiyse de müfîd olmayarak sûret-i imtinâ'da ısrâr itdi. Ahşam dahi takarrüb itmiş olmağla ahşam namâzı içün sadr-ı â'zam tecdîd-i vuzû'a[3] kıyâm itdigi esnâda nâgâh arkasından savuşub bir bârgîre süvâr oldukda her ne kadar i'âdesine ilhâh olundıysa da ısgâ itmeyüb doğrı Karaağac Sarâyı verâsında mansûb olan hayınesine gitdi.

Sadr-ı â'zam nâçâr mâcerâyı oldığı gibi hâk-ı pây-i şâhâneye arz itdikde mûmâ-ileyh hakkında ber-kemâl olan teveccüh-i şehr-i yârîye naks[4] ve zevâl gelerek ol gice bir münâsib mahalle nefy olunması fermân olunmağla gice kethüdâ beg ve re'îs efendi sâ'at beşe kadar bu meşgûliyyetle Bâb-ı Âsafî'de mübâşir ma'rifetiyle mûmâ-ileyhi Üsküdar'a imrâr itdikden sonra hânelerine gitdiler ferdâsı (ve aynü'r-rızâ min-külli aybin kelîletün)[5] (s.76) mü'eddâsınca yine mazhar-ı afv olarak uhdesine rütbe-i vezâretle Hanya tevcîh olunmuş iken yine vukû' bulan istid'âsına müsâ'ade buyurılarak me'mûriyyeti Kütahya eyâletine tahvîl kılındı. Ancak bu azl ve nasb keşmekeşiyle mizâcında inhirâf[6] ve dimâğına ihtilâl müşâhede olundığından tashîh-i mîzâc idinceye dek Burusa'da ikâmet ve ba'dehû mansıbı olan Kütühya'ya azîmet itmesi fermân olundı lâkin çok geçmeksizin me'mûriyyeti Kütahya'dan yine Hanya'ya tahvîl kılındı ve yerine kapucılar kethüdâsı olan Çerkes Mehmed Beg mîrâhûr-ı evvel ve mîrâhûr-ı sânî olan silâhdâr-ı şehr-i yârî birâderi Seyyid Mustafâ Ağa kapucılar kethüdâsı ve Şehsuvâr-zâde Hamdullâh Beg küçük emîr-i âhûr oldı.

Mustafâ Paşa ne hâl ise vezâretle Dersa'âdet'den ihrâc olundukdan sonra mîrâhûrlığı hengâmında kethüdâsı ve müsteşâr-ı umûrı olan sâbıkâ Sipâh Kâtibi Hüseyin Efendi'nin envâ'-ı irtişâ ve irtikâbâtı efendisi taşra mansıbına gitdikden sonra birer birer meydâna çıkub efvâh-ı nâsda ve mehâfil-i[7] avâm ve havâssda deverân eyledigi vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olıcak hakkında gazab-ı pâdişâhî zuhûra gelmekle ser-bostâniyân-ı hâssa tarafından habs olunub söyletmek içün ba'zı mertebe sıkışdırılmış ise de izhâr-ı huşûnet ve inâd itdiginden nihâyet katl ile mâlı müsâdere olunmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ Vehhâbîlerden havfla Mekke-i Mükerreme'den feryâdnâmeler tevârüd[8] eyledigi esnâda Medîne-i Münevvere'de dahi ceng ü cidâl eksik olmazdı.

Şöyle ki bir müddetden berü Medîne-i Münevvere'de zuhûr iden ashâb-ı şikâk beyninde bi'd-defe'ât muhârebeler vukû'a gelüb hattâ atılan tüfenk dânelerinden ba'zısı sanduka-i nebeviyye etrâfına isâbet itdigi istihbâr olunmağla cânib-i Hicaz'a yakın vilâyât mutasarrıfı olan vüzerâdan birinin Medîne-i Münevver[e]'de ikâmet itmesi münâsib görilerek Haleb Vâlîsi Ahmed İzzet Paşa'nın zahâ'ir ve levâzımı Mısır ve Şâm cânibinden havâle ve tertîb

1 İsti'câl: Acele olmasını istemek.
2 İstişfâ: Yardımını istemek.
3 Tecdîd-i vuzû': Abdest tazeleme, yenileme.
4 Naks: Noksan, kusur.
5 "Rızâ gözü, hoşnûdî gözü bütün kusurlara karşı görmez olur."
6 İnhirâf: Doğru yoldan sapma.
7 Mehâfil: Mahfiller, toplantı yerleri.
8 Tevârüd: Arka arkaya gelme, her yandan gelip birikme.

olunub yetmiş beş bin guruş dahi ihsân ve mütesellimi ile zabt idüb de hâsılatıyla kapusı halkını idâre itmesi içün uhdesine Aydın Muhassıllığı tevcîh birle ber-vech-i muharrer bir müddet Medîne-i Münevver[e]'de ikâmet eylemesi fermân buyurulmuş ve hattâ ba'zı isti'câl emirleri dahi yazılmış idi.

Binâ'en-aleyh Medîne-i Münevvere'ye takarrüb eylemişdir deyü zann olunub mu'ahharen üzerinde olan Aydın mansıbı Cidde'ye tahvîl olunarak lâzım gelan emirleri dahi tahrîr ve irsâl kılınmış idi. Müşârün-ileyh ise Şâm'dan havâle olunan akçeye dest-res olamadığından (**s.77**) Şâm'dan ilerü bir hatve gidemeyüb emîrü'l-hâcc paşa kâfile-i hacc ile Hicâz'a azîmet ve müşârün-ileyh dahi Şâm'da ikâmet eylemiş oldığı ve fi'l-vâki' sayb-ı me'mûriyyetine vusûle adîmü'l-iktidâr bulundığı ma'lûm olıcak Cidde vâlîsi olan Nablusî Mustafâ Paşa'nın Medîne-i Münevvere'de ikâmet eylemesi fermân olunub müşârün-ileyh Ahmed İzzet Paşa uhdesine dahi Kudüs-i Şerîf sancağı tevcîh buyuruldı.

Bu takrîble münhall olan Haleb eyâleti sâbıkâ Kudüs-i Şerîf Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân İbrâhîm Paşa'ya rütbe-i vezâretle tevcîh olundı.

Ve bu esnâda Diyârbekir ser'askeri tâ'ife-i askeriyye ile uyuşamadığı mesmû'[1] olmağla ser'askerlikden azl ile uhdesine Kilis sancağı tevcîh olunub ber-vech-i ilhâk uhdesinde bulunan Rakka eyâleti Vezîr Çerkes Hasan Paşa'ya ve Diyârbekir eyâletine ilhâkan Karahisâr-ı Sâhib sancağı ve Diyârbekir ser'askerligi Aydın muhassıllığı Vezîr Uzun Abdullâh Paşa'ya ve Hüdâvendigâr sancağı Mîrâhûr el-Hâc Mustafâ Paşa'ya ve andan münhall[2] olan Hanya muhâfızlığı Yazıcı-zâde Mustafâ Paşa'ya ve ber-vech-i ilhâk Kırşehir sancağı Özi Vâlisi Vezîr Yegen el-Hâc Seyyid Mehmed Paşa'ya tevcîh kılındı.

Ber-minvâl-i sâbık kılâ' ve ser-haddler ta'mîrine ve donanmâ techîzine külliyyetlü masraf oldığından işbu Şa'bân-ı şerîfin evâhirinde tavâ'if-i askeriyyeye tevzî' olunacak mevâcib tertîbinden noksân görünmekle Şıkk-ı Evvel Defterdârı Hasan Efendi sipâh ve silâhdâr ocakları mevâcibinin dört yüz kîse mikdârı noksân virilmesi husûsunı mezkûr ocaklar ricâli ile mahfîce mukâvele idüb anlar dahi mevâcib-i sâ'ire tevzî' olundukdan sonra ağa sergisinden kalkacak akçenin pusula ile beş on gün te'hîrinde be'is yokdur diyerek sızıldısızca emr-i tevzî'in idâresini ta'ahhüd itmişler iken ber-vech-i meşrûh mevâcib tevzî' olundığının akîbinde birtakım eşhâs-ı sâ'ir ocaklarm ulûfeleri tamâmen virilüb de bizim ocaklarımızın noksân virilmesine sebeb nedir deyü kîl ü kâle başladıklarında Sipâh Ağası Hatîb-zâde Ahmed Ağa mu'âhede ve mukâvelesi üzre bunı bir hüsn-i sûretle def'a çalışmayub hemân defterdâr efendi bize virsün de biz de size virelim gibi fesâdkârâne sözler söylemekle güft ü gû[3] tekessür itdiginden ve refte refte[4] cem'iyyetler kesret buldığından bir iki gün zarfında kusûr-ı mevâcibleri tedârük ve tevzî' olundığını müte'âkib Ramazân-ı şerîfin on birinci güni Ahmed Ağa Midillü Cezîresi'ne ve Silâhdâr Ocağı Başhalîfesi Hâcegândan Seyyid Halîl Efendi Limni Cezîresi'ne nefy ve tagrîb[5] kılındılar.

(**s.78**) Boğdan voyvodası olan Ligor Voyvoda fi'l-asl Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı

1 Mesmû':Dinlenilen. İşitilen. Duyulmuş. İşitilmiş.
2 Münhall: Boş, açık, çözülmüş, açılmış.
3 Güft ü gû: Dedi kodu. Kîl ü kal.
4 Refte refte: Adım adım.
5 Tagrîb: Kovma, uzaklaştırma.

olarak ni'met-i Devlet-i Aliyye ile perverde[1] olmuş iken küfrân-ı ni'met yolunı tutarak seksan iki seferi bidâyetinde Ordu-yı Hümâyûn içün kendüsine sipâriş ve tenbîh olunan levâzımâtın tedârükünde betâ'et sûretleri gösterüb mu'ahharen Rusyalu Eflâk'a müstevlî oldukda dahi Eflâk voyvodası bulunmağla müdâfa'a-i düşmana mukayyed olmayub ol tarafda olan asâkir-i İslâm'ın hezîmetine sebeb oldığından başka Devlet-i Aliyye'ye firâr idebilür iken gûyâ esîr olmuş gibi düşmana ilticâ ve dehâlet idüb üç sene kadar Rusyalular ile hem-destân oldukdan sonra hîn-i musâlahada yine Boğdan voyvodası olmağa karâr virdirmek misillü dürlü hîlekârlıklara tasaddî itmiş idi. Bu esnâda dahi cerâyın-i güzeştesinden dolayı mu'âheze olunurum deyü hîn-i hâcetde isti'âne itmek üzre Rusyalu ile gizlüce mükâtebesi vukû' buldığı ba'zı boyarlardan geregi gibi istihbâr ve tahkîk olundukdan başka ol taraflarca teşebbüs olunan ta'mîr-i kılâ'[2] mâddesinden dolayı tarafına havâle olunan maslahatları te'hîr ve ta'tîl idecek harekâta mübâderet itdiginden tertîb-i cezâsı bi't-tasmîm Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Karahisârî-zâde Ahmed Beg'e büyük mîrâhûrluk pâyesi i'tâ olunarak mukaddemâ Boğdan'dan tertîb olunub da voyvoda-i merkûma havâle kılınan zahâ'ir ve levâzım-ı sâ'irenin isti'câliyle ol tarafın serâ'ir-i ahvâline tahsîl-i vukûfa me'mûr kılındıkda bu keyfiyyet dahi sırren kendüye tenbîh ve tavsiye olunmuş idi. Mîr-i mûmâ-ileyh âhir husûsa dâ'ir olan me'mûriyyetini işâ'a iderek Yaş kasabasına takarrüb itdikde ilerüye göndermiş oldığı konakcısını voyvoda-i merkûm istiskâl itmiş ise de mîr-i mûmâ-ileyh takayyüd itmeyüb temâruz sûretiyle Yaş derûnuna dâhil ve bir hâneye nâzil olarak tabîb aratdırmak ile meşgûl oldı. Bir iki gün mürûrundan sonra hâmil oldığı menşûr-ı hümâyûnı kırâ'atle mazmûnunı re'âyâya i'lân itmek üzre akd-i dîvân eylemesi içün Ligor Voyvoda'ya haber gönderdikde voyvoda isti'lâm-ı keyfiyyet zımnında beş yüz mikdârı müsellah âdemiyle mîr-i mûmâ-ileyhin hânesine gelmek üzre oldığını mîr-i mûmâ-ileyh haber alıcak hemân şimdiden bir çâresi bulunmaz ise ilerüde tedârüki müte'assir ve belki müte'azzir[3] olacağını cezm ile der-akab voyvodanın sâkin oldığı hâneye dâhil ve yatak odasına vâsıl olub kapuları kapatdıkdan sonra tertîb itmiş oldığı kâr-şinâs âdemleriyle başını kesüb Dersa'âdet'e irsâl itmiş olmağla Ramazânı-ı şerîf evâsıtında Tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn olan Kostantin Beg Boğdan voyvodası nasb olundı.

(**s.79**) Diyârbekir ordusuna bi'l-fi'l kul kethüdâsı ve ordu ağası ta'yîn buyurulmuş olan el-Hâc Halîl Ağa'ya Zi'l-ka'de'nin on yedinci güni rütbe-i vezâretle Uzun Abdullâh Paşa mahlûlünden Diyârbekir eyâleti tevcîh kılındı.

Ba'zı Vefeyât

Bundan akdem sadâretden infisâli ile Gelibolı'da ikâmete me'mûr olan Mehmed Dervîş Paşa'ya Hanya mansıbı tevcîh buyurulmuş olmağla mahall-i me'mûriyyetine giderken sefer-i deryâ ile ülfeti olmadığından münharifü'l-mizâc[4] olarak muhâlif-i havâ ile Sakız Adası'na

1 Perverde: Terbiye görmüş, yetiştirilmiş.
2 Ta'mîr-i kılâ': Kalelerin onarılması.
3 Müte'azzir: Mümkün olmayan, güç, zor.
4 Münharifü'l-mizâc: Keyifsiz, rahatsız.

çıkdıkda Rebî'ü'l-evvel'in yedinci güni vefât eylemişdir.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh yağlıkcı esnâfından Kadri Ağa'nın sulbünden [bin yüz] kırk iki târîhinde Hoşkadem Mahallesi'nde tevellüd idüb sinn-i temyîze bülûğunda vüzerâ hidmetlerinde bulunarak Nâ'ilî ve Alî ve Sa'îd paşalara divâtdârlık itdikden sonra defterdâr kîsedârı olub o münâsebetle hâcelik rütbesine ve seksan iki seferinde mâliyye tezkireciliği mansıbına ve müte'âkiben şıkk-ı evvel defterdârlığına nâ'il ve Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'e avdetinde defterdârlıkdan munfasıl[1] olmuş idi. Mu'ahharen yine şıkk-ı evvel defterdârı ve çok geçmeyüb kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve müte'âkiben sadr-ı â'zam olub on dokuz ay sonra azl ile ber-vech-i bâlâ Hanya'ya giderken Sakız'da vefât idüb İbrâhîm Paşa hazîresinde defn olunmuşdur.

Cumâde'l-âhire'nin yirmi dördünci güni sulb-i pâk-ı şehr-i yârîden tevellüd iden Â'işe Sultân kırk gün sonra vefât itmekle Vâlide Câmi'i türbesinde defn olundı.

Bu esnâda dîger vilâdet-i hümâyûna intizâr olundığı hâlde bir müddet sonra bir şehzâde-i bî-rûh tevellüd itmekle o dahi kezâlik Vâlide Türbesi'nde defn olunmuşdur.

Tırhala sancağı mutasarrıfı iken şehr-i Saferü'l-hayr'ın on yedisinde azl ile maskat-ı re'si olan Yenişehr-i Fenar'da ikâmete me'mûr olan Sarı Mehmed Paşa-zâde Alî Paşa Zi'l-ka'de'nin on yedisinde vefât eylemiş idi. Müteveffâ-yı müşârün-ileyh sadr-ı esbak A'rac Osmân Paşa'nın oğlı merhûm Mehmed Paşa-zâde olub yüz kırk târîhinde tevellüd ile bir müddet tahsîl-i ilm ve ma'rifet ve bir müddet pederiyle berâber Rûmili ve Anadolı taraflarını geşt ü güzâr itdikden sonra pederi Saydâ'dan infisâl ile Han-ı Şeyhun nâm mahalde vefât itdikde İstanbul'a gelüb ve ba'dehû Yenişehr-i Fenar'a gidüb anda meks[2] (**s.80**) ve ikâmet üzre iken altmış sekiz senesi Zi'l-hicce'sinde Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılığı rütbesiyle mübeccel ve devr-i Mustafâ Hanî'de yetmiş dokuz senesi hilâlinde ceddinin mansıbı olan derbendât başbuğluğı uhdesine muhavvel olub hüsn-i sîret ve sülûki ma'lûm olmağla seksan bir Muharremi'nde uhdesine mîr-i mîrânlık ve seksan iki Zi'l-hicce'si evâhirinde karîha-i Mustafâ Hanî'den rütbe-i vezâret ihsân olundukdan sonra müddet-i medîde eyâlât ve elviyeyi[3] devr iderek bir def'a Varna ser'askeri olmuş idi. Nihâyet ber-vech-i meşrûh Yenişehr-i Fenar'da vefât itmekle muhallefâtı cânib-i beytü'l-mâle teslîm olunmuşdur.

Vekâyi'-i Şettâ

Dersa'âdet'de Kantarcılar tarafında sâkin sâdâtdan birinin elsiz ve ayaksız ya'nî iki eli dirseklerinden ve iki ayağı diz kapaklarından yok bir oğlı tevellüd idüb pederi Dîvân-ı Sadr-ı Âlî'ye getürdikde beytü'l-mâl-i Müslimîn'den yevmî on akçe vazîfe ta'yîn olundı.

Müddet-i medîde medrese köşelerinde ifâde ve istifâde ile meşgûl olub zamân-ı mülâzemetleri yedi seneye bâliğ olarak ru'ûs-ı tedrîse kesb-i istihkâk itmiş olan dânişmendânın icrâ-yı usûl-i imtihâniyyeleriyle istihsâl-i sûret-i mesrûriyyetlerini Şeyhü'l-islâm Mehmed Es'ad Efendi iltizâm idüb Rebî'ü'l-âhir'in ikinci güni Mutavvel'in Mesned bahsinde vâki'

1 Munfasıl: İnfisal etmiş. Birbirinden ayrılmış. Yerinden ayrılmış, fasl olmuş. İşinden ayrılmış.
2 Meks: Durma, eğlenme, bekleme.
3 Elviye: Livâlar, sancaklar, bayraklar.

(ve likevni hûma li-ta'lik emr bi-emr) terkîbinden ders gösterilerek yedi sekiz gün zarfında yüzi mütecâviz ashâb-ı dânişin imtihânları hitâm buldukda istihkâkı nümâyân[1] olan otuz nefer fudalâya ru'ûs-ı hümâyûn ihsân buyuruldı. Ru'ûs el-ân hâce efendiler li-ecli't-teşekkür huzûr-ı âsafîye dâhil olduklarında Sadr-ı â'zam Dârendeli Mehmed Paşa kendi hazînesinden olmak üzre her birine masârif-i tehniyyeye[2] medâr olmak üzre yirmişer guruş ihsân itmiş olmağla andan sonra imtihân ile müderris olanlara taraf-ı sadâret-penâhîden yirmişer guruş virilmek âdet olmuşdur.

Sadr-ı â'zam Rebî'ü'l-evvel'in on dokuzuncı güni sâ'at iki raddelerinde tebdîlen bir sâhib-i maslahat şeklinde defterdâr kapusını geşt ü güzâr iderek mevkûfât[3] kîsedârından gayrı kimse gelmemiş oldığını görüb bu ise bir nice ashâb-ı mesâlihin hân köşelerinde sefîl ve ser-gerdân olmasını îcâb itdiginden fî-mâ-ba'd me'mûrîn-i aklâm sabahleyin sâ'at birde mahall-i me'mûriyyetlerine gelüb sâ'at on buçukda hânelerine gitmeleri emr ü fermân ve müsâmaha idenler olur ise me'mûriyyetlerinin ref' ve nefyleri (**s.81**) ile iktifâ olunmayub haklarında âhar-gûne mu'âmele olunmak musammem oldığı i'lân kılındı. Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri câlis-i taht-ı hilâfet oldukları zamândan berü mu'avvecât-ı umûrun taksîm ve ta'dîli ile meşgûl bulunduklarından sayfiyye-i hümâyûnların teşrîfe fırsat-yâb olamayub bu sene-i mübârekede Rebî'ü'l-evvel'in yirminci güni Karaağac hadîkasına bi't-teşrîf bir müddet ârâm ve tenezzüh buyurdukdan sonra Cumâde'l-ûlâ'nın altıncı güni Beşiktaş Sâhilsarây-ı Hümâyûnların[a] teşrîf buyurmuşlardır.

Yirmi seneden berü Şeh-zâde Câmi'i-i Şerîfi'nde Kadı Beyzâvî Tefsîri'yle meşgûl olan Köprili Halîl Efendi tefsîr-i mezkûrı hatm itmekle Ramazân-ı şerîfin on sekizinci Pâzârirtesi güni hatm du'âsmı ref'-i bârgâh-ı Bârî kıldı.

Ulemâ-yı â'lâm ekseriyâ fünûn-ı mütenevvi'a[4] derslerini tekmîl idüb de hatm-i ders-i hayât[5] eylemeleri vakti takarrüb itdikde Kadı Beyzâvî Tefsîri'ne mübâşeret idegeldiklerinden itmâmına muvaffak olanlar nâdir bulunur. Binâ'en-aleyh ba'zı bilâdda ve husûsıyla Mısır-ı Kâhire'de Kadı Beyzâvî Tefsîri'ne mübâşeret hâce efendimin vefâtına işâretdir deyü i'tikâd olunarak ulemâdan ba'zıları Tefsîr-i Kadı okutmağa cesâret idemez. Hattâ meşâhir-i ulemâ-yı Mısriyye'den[6] Şeyh Emir bin iki yüz yirmi târîhinde Kadı Beyzâvî Tefsîri'ni hatm itdikde zunûn-ı âmmeye muhâlif bir keyfiyyet oldığından hâriku'l-âde bir hâlet addolundığı mervîdir.

Vâlide Câmi'-i Şerîfi civârında sultân-ı zamân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin binâ ve ihyâsına muvaffak oldukları imâret ve mekteb ve sebîlhâne bu esnâda hitâm bulmağla müneccimbaşı tarafından takdîm olunan ihbâr pusulası mûcebince Zi'l-ka'de'nin on dördünci Pâzârirtesi güni mahall-i mezkûra teşrîf-i şâhâne vukû' bulmağla sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve sâ'ir vükelâ-yı zevi'l-ihtirâm hâzır oldukları hâlde du'â olunub bu hidmetde bulunmuş olan me'mûrlara kürkler ve hil'atlar ilbâs olundı. Ebniyye-i mezkûrenin

1 Nümâyân: Görünen, aşikâr olan.
2 Masârif-i tehniyye: Kutlama masrafları.
3 Mevkûfât: Vakfedilmiş mal, emlak.
4 Fünûn-ı mütenevvi'a: Çeşitli bilimler.
5 Hatm-i ders-i hayât: Hayat dersinin sonu.
6 Meşâhir-i ulemâ-yı Mısriyye: Mısır alimlerinin meşhurları.

hitâmına dâ'ir inşâd[1] olunmuş olan târîhler ol vakit re'îsü'l-hattâtîn olan Mehmed Es'ad Yesârî Efendi'nin hâmesiyle yazıluh mahallerine nakş ve bakk olunmuşdur.

Havâdis-i Kırım

Seksan dokuz senesi vekâyi'î sırasında beyân olundığı üzre Kırım ahâlîsi Sâhib Giray'ı Kırım'dan tard ile yerine Devlet Giray Han'ı intihâb idüb ba'zı mes'ûlât (**s.82**) zımnında birçok mirzâları İstanbul'a göndermişler idi. Binâ'en-aleyh bu istid'âlarına dâ'ir Rusya ilçisiyle şimdiye dek pek çok mübâhese ve münâkaşalar vukû' buldı ve akdemce Karahisârî Ahmed Beg vâsıtasıyla Devlet Giray Han'a menşûr ve teşrîfât gönderildi.

Rusyalular ise seferler esnâsında Kırım ahâlîsinden birçok fesâd-pîşeleri envâ'-ı hiyel ve desâ'is[2] ile kendi taraflarına celb itmiş olub ve ba'de'l-musâlaha dahi tek durmayub ilerüde mâ-fi'z-zamîrlerini icrâya ser-rişte olacak vesâ'ili tedârük ve der-pîş itmek niyyetiyle Kırım içinde gâh arz-ı hedâyâ ve gâh suver-i âharı ile yeniden yeniye idlâl itmiş ve itmekde bulunmuş oldukları bir nice tarafdârları vâsıtasıyla ihdâs itdikleri mu'âraza ve münâza'alarda i'âne sûretiyle bir tarafı iltizâm iderek nihâyet taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye mâ'il olan Devlet Giray aleyhine Tatarlardan biraz fesâd-pîşeleri[3] tahrîk ile şikâyet itdirdikden sonra gûyâ han-ı müşârün-ileyhi tutmak bahânesiyle yeniden Kırım'a asker idhâl itmekle müşârün-ileyh dahi nâçâr Dersa'âdet'e gelmek üzre Kırım'dan hurûc ile firâr itdikde Sâhib Giray'ın karındaşı olan Şahin Giray mukaddemâ me'mûren Petersburg'a gidüb gelmiş oldığından Rusyaluların meclûbı olması hasebiyle bir tarafdan Kırım'a idhâl itdikleri kuvve-i askeriyye ile halkı ihâfe iderek ve bir tarafdan dürlü desîselere teşebbüs eyleyerek Şâhin Giray'ı Kırım Hanlığı'na intihâb itdiler ve yâver şeklinde dâ'imâ yanında bulunmak üzre bir nefer Rusyalu me'mûr itdiler. Şâhin Giray dahi anın sözine firîfte[4] olarak anın idlâl ve ilkâsıyla âbâ ve ecdâdının vatanına göz dikmiş olan Rusya İmparatoriçesi'nin nezâret ve himâyetini istid'â zımnında birkaç nefer mirzâları Petersburg'a irsâl itmekle İmparatoriçe dahi Avrupa'da mu'tâd olmayan ilbâs-ı hil'at resmini anlar hakkında icrâ ederek matlûbları olan emr-i himâyeti bi'l-memnûniyye kabûl itdigini iş'âr eyledi. Bundan başka Rusyalular bu esnâda Yeni Kal'a ile Kerş beyninde müceddeden bir binâ itdiler.

Bu haberler pey-â-pey[5] Devlet-i Aliyye'ye mün'akis oldukca sûret-i infi'âl ve tehevvürde Rusya elçisine şiddetlüce lisân kullanıldığından ve bir tarafdan dahi tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olundığmdan mukaddemât-ı mezkûre nihâyet i'âde-i harbi netîce vireceği rû-nümâ olmakdan nâşî Rusya Devleti tarafından li-ecli'l-ihtiyyât Ceneral Romançof Nehr-i Özi sevâhilinde müctemi'[6] olan Rusya askerine kumandan ta'yîn olundı. Ve egerçi Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın akl ve fikri tevsî'-i memâlik dâ'iyyesinde ve husûsuyla matmah-ı nazarı (**s.83**) Kırım'ın istîlâsmda olub mukademki seferde dahi mazhar-ı galebe olmuş ise de

1 İnşâd: Şiir okuma, şiir söyleme.
2 Envâ'-ı hiyel ve desâ'is: Hile ve desiselerin her çeşidi.
3 Fesâd-pîşe: Fesadlığı huy edinmiş.
4 Firîfte: Kandırılmış, aldanmış.
5 Pey-â-pey: Birbiri ardınca. Azar azar, Pey-der-pey.
6 Müctemi': Toplu, bir araya gelmiş.

akîb-i seferde anın dahi umûr-ı dâhiliyyesi müşevveş[1] olmak hasebiyle tedârükât-ı lâzımesi henüz derece-i kifâyede olmadığından vukû'-ı seferden muhterize ve mütehâşiye olmağla bir tarafdan dahi İstanhul'da mukîm ilçi vâsıtasıyla seferi te'hîr itdirecek sebeblere teşebbüs itmişdir.

Bu bahsin mazmûnını isbât içün dest-res oldığumuz ba'zı evrâk-ı resmiyyeden re'îs efendinin bir kıt'a takrîriyle telhîs-i sâmî ve anın üzerine şeref-sudûr buyurılan hatt-ı hümâyûn ve sûretleri (6) ve (7) ve (8) rakamlarıyla zîrde îrâd olunur.

Devlet Giray Han akdemce Dersa'âdet'e gelmiş olmağla Devlet-i Aliyye'ye der-kâr olan sadâkatine binâ'en hakkında ihtirâmât-ı lâzıme[2] icrâ olunub hattâ taraf-ı sadâret-penâhîden kendüye mahsûsan ziyâfet tertîb olundı.

Arası çok geçmeksizin dört nefer Tatar yanlarında bir de Rusyalu oldığı hâlde Dersa'âdet'e gelüb Şâhin Giray'm Kırım Hanlığı'na intihâb olundığı arz ve ifâdesiyle kendüsine menşûr ve teşrîfât gönderilmek istid'âsına dâ'ir bir kıt'a mahzar getürmeleriyle Üsküdar'da kendülerine mahall tahsîsiyle ikâmet ve iskân olundılar.

Lâkin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Şâhin Giray'ın hanlığı tasdîk ve kabûl olunmayub bi'l-cümle Kırım ahâlîsinin müntehabı[3] olan esbak Kırım Hanı Selîm Giray Han-ı Sâlis han nasb olunarak Kırım'a irsâl olundı. Devlet Giray Han dahi Rûmili cânibine gönderildi.

Sâlifü'z-zikr Devlet Giray Han-ı Râbi' memdûhü'l-hasâ'il[4] ve matbû'u'ş-şemâ'il[5] bir han-ı âlî-şân olub bin yüz seksan ikide Kırım Hanı nasb olundukda birâderi Şahbâz Giray Sultânı Kalgây ve dîger birâderi Mübârek Giray Sultânı Nûreddîn nasb itmiş idi. Seksan üç Şevvâl'inde hanlıkdan ma'zûl oldı. Ve seksan yedi senesinde Canikli Alî Paşa ile Kırım'ın istihlâsına me'mûr olub mukaddemede zikr olundığı vechile seksan sekizde musâlaha akd olunmağla Kefe'de ikâmet eyledi. Ve seksan dokuz târîhinde ahâlînin intihâbıyla Kırım Hanı olub yine Şahbâz Giray'ı Kalgây ve Mübârek Giray'ı Nûreddîn nasb eyledi.

Doksan senesinde yukaruda beyân olundığı vechile Kırım Hanlığı'ndan devr olub işbu doksan bir senesinde Rûmili cânibine irsâl olunarak Sarây-ı Vize kasabasında (**s.84**) ikâmete me'mûr kılındı. Doksan dört târîhinde orada vefât itmegin kasaba-i mezkûrede Ayas Paşa Câmi'i kabristânında defn olunmuşdur.

Biz yine sadede gelelim.

Kaynarca Mu'âhedesi'ne rabt olunmuş olan serbesiyyet-i Kırım mâddesi Kırımluların menfûrı olmağla zuhûra gelan ihtilâller devleteyu beynine bürûdet îkâ'ına bâdî ve belki bu kadar zahmetle yapılmış olan musâlahanın inhilâline mü'eddî olacağı bundan akdem Dersa'âdet'e gelüb gitmiş olan Rusya büyük ilçisine defe'ât ile ifâde olundukda gâh îrâd olunan mahzûrâtı teslîm ile tesviyye olunmasını istihsân ve gâh itmâm-ı hidınetle devletine avdet itdiginde keyfiyyet-i mezkûrenin indifâ'ına[6] sa'y idecegini beyân iderek Dersa'âdet'de iken kendüsünden serbesiyyetin def'ine dâ'ir sadra şifâ virecek bir cevâb sâdır olmayub

1 Umur-ı müşevveş: Karmakarışık işler.
2 İhtirâmât-ı lâzıme: Gerekli hürmetler.
3 Müntehab: İntihâb edilmiş, seçilmiş; seçkin.
4 Memdûhü'l-hasâ'il: Hasletleri övülen.
5 Şemâ'il: Huylar, bir kimsenin dış görünüşü.
6 İndifâ': Def etme.

fakat memleketine gitdiginde bu husûsa sa'y ider ümîdiyle kendüsüne Dersa'âdet'de iken ihtirâmât ve ikrâmâtda mübâlağa olunmuş idi. Sefîr-i mûmâ-ileyh avdet ideliden berü bu husûsa dâ'ir ol tarafdan bir eser görülmedikden başka ber-vech-i muharrer Kırım'ın ihtilâlâtı günden güne tezâyüd itmekle yine i'âde-i harb emâreleri zuhûra başladı. Ve Katerina'nın matmah-ı nazarı olan Kırım hıttasını istîlâya böyle bir ser-rişte eline girmiş iken bunı terk itmeyecegi vâzıhâtdan olub ancak mukaddemâ beyân olundığı üzre bu esnâda Rusyalu tedârükât-ı harbiyyesini henüz itmâm itmemiş oldığından bir tarafdan Kırım'da mâ-fi'z-zamîrini[1] icrâya vesîle olacak ihtilâller peydâ itmekde ve bir tarafdan dahi ilçisi va'd ve va'îd ile Devlet-i Aliyye'yi iğfâl idüb gitmekde oldığından bu gâ'ilelerle uğraşılarak ehemm-i mehâmm-ı Devlet-i Aliyye'den kılâ' ve ser-haddât istihkâmâtına dahi teşebbüs olunamamış idi. Ve şimdi ise devleteyn beyninde bürûdet peydâ olmağa başlayınca derhâl Bender ve Akkirman ve Vidin ve sâ'ir kılâ'-ı hakaniyyenin ve bi'l-cümle hudûd ve sugûrun[2] istihkâmâtına ikdâm olunarak taraf taraf me'mûrlar irsâl olundı.

Ve bir müddetden berü usûl ve nizâmı muhtell olan menzil mâddesine dahi hüsn-i nizâm virildi. Şöyle ki umûr-ı müsta'celeye me'mûr olan Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarına on ikişer ve silâhşörân-ı hâssaya yedişer ve Dergâh-ı Âlî gediklülerine beşer ve tatarlara fakat birer bârgîre tuğrâlı emr virilmek ve sâ'ir âmed-şüd idenlerin sâ'at başına yirmi akçe ücret ile bârgîr almasmı kendüye buyuruldı virilmege mevkûf kılınmak üzre nizâma rabt olundı. Bu sûretle menzilhânelere küllî kudret geldi. Ve beytü'l-mâl-i Müslimîne (**s.85**) haylî menfa'at hâsıl oldı. Ve ber-vech-i âtî mümkün mertebe nizâmât-ı askeriyyeye dahi teşebbüs olundı.

Şöyle ki Devlet-i Aliyye'de süvârî asâkiri olarak tertîb olunmuş olan zu'emâ ve erbâb-ı tîmârın bidâyet-i nizâmlarında muktedir ve müctemi' bulunmaları içün âlâybegilik erbâb-ı sancağa merbût ve ze'âmet ve tîmâr tevcîhâtı âlâybegilerinin arzlarına münhasır ve menût[3] ve zu'emâ ve erbâb-ı tîmâr bi'z-zat sancağında sâkin ve âlâybegi bayrağı altında mevcûd bulunmak üzre meşrût kılınmış olub ancak mürûr-ı zamân ile esâs-ı kavânîn ve nizâmâtları olan işbu umûr-ı selâseye ri'âyet olunmamağla bütün bütün usûl ve nizâmları muhtell olarak ve mevcûd olan zu'emâ ve erbâb-ı tîmâr dahi seferler münâsebetiyle şurada burada dolaşarak bî-vâye kalmışlar. Ve âlâybegiler dahi vülât[4] ve hükkâma medâr celb-i menfa'at olarak himâyet ve şefâ'at veyâhûd rüşvet ile hilâf-ı nizâm ba'zı nâ-ehillere me'kel olub iki üç ayda bir cerr-i menfa'at zımnında bilâ-mûcib azl ve tebdîl olunduklarından âlâybegileri dahi aslı faslı yok yalandan arzlarla ze'âmetlerden kimini ref' ve kimini ibkâ idegeldiklerine ve ba'zı vüzerâ ve ricâl-i devlet etba'larına dahi ze'âmet ve tîmâr tevcîh olunub anlar ise vakt-i hazarda sancağında sâkin olmadıklarına ve hengâm-ı seferde dahi âlâybeginin bayrağı altında mevcûd bulunmadıklarına binâ'en Devlet-i Aliyye'nin böyle mümtâz ve mu'tenâ askeri muhtellü'l-ahvâl[5] ve resîde-i hadd-i izmihlâl olmağla hîn-i iktizâda süvârî askerinin teksîriçün birçok hazîneler telef olunarak mîrî atlu askeri tedârük olunmağa mecbûriyyet hâsıl olub anlardan ise hîn-i muhârebede nice fenâlıklar görüldiğine

1 Mâ-fi'z-zamîr: Kalpte ve gönülde olan.
2 Sugûr: Düşmana yakın bududlar, serhadler.
3 Menût: Asılı, muallâk. Bağlı. Mütevakkıf. Merbut. Sonradan bir millete dahil olmuş olan.
4 Vülât: Valiler.
5 Muhtellü'l-ahvâl: Durumu bozulmuş.

binâ'en bâ-irâde-i seniyye evâ'il-i şehr-i Şa'bân'da kethüdâ beg ve re'îs efendi defter emîni ve Dîvân-ı Hümâyûn ve tahvîl ve Defterhâne-i Âmire aklâmı kîsedârları ve hulefâsı hâzır oldukları hâlde Bâb-ı Âsafî'de akd-i encümen-i meşveret olunub hülâsa-i meşveretleri olan nizâmnâmenin bâlâsına fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel[1] tutulmak üzre hatt-ı hümâyûn keşîde kılındı.

Sûret-i nizâmnâme (9) rakamıyla derc ve îrâd olunur.

Bâlâda zikr olundığı üzre Rusyalu Kırım'a asker idhâl iderek cebren Şâhin Giray'ı han nasb itdirmiş idi. Rusyalunun bu hareketi ahde mugâyir olmağla askerinin Kırım'dan ihrâcıyla ahâlîsini kendi hâline koyması bi'd-defe'ât Dersa'âdet'de mukîm ilçisine söylenmiş ve bir tarafdan takrîr dahi i'tâ olunmuş ise de bir dürlü hakka râzı olmayarak günden güne ol taraflarda fesâd ve ihtilâli ziyâdeleşdirmekde olub hattâ Kırım (**s.86**) ahâlîsinin genc evlâdlarını ahz ile başlarına şabka ve sâ'ir elbise-i Efrenciyye giydirüb ehl-i İslâm'ın bir dürlü kabûl idemeyecegi ziyy ve kıyâfete koydukdan başka bu yıl askerini ehl-i İslâm'ın iyâl ve nisvânı[2] arasında kışlatmağa karâr virdigini ahâlî göricek Kırım ve Kuban ve havâlîsinde bulunan tavâ'if-i Tatar'ın mecmû'ı bir yere gelerek dîn ve şerî'atımıza elvirmeyecek teklîfi bize itme ve Devlet-i Aliyye ile sulhda hanlar bizim intihâbımızla olmak ve sizin askeriniz bizim içimize girmemek meşrût olmağla bizler Şâhin Giray'ı hanlığa kabûl itmezüz içimizden çık ve git ve bizi hâlimize terk et deyü Rusya cenaraline haber gönderdiklerinde bir dürlü ısgâ itmeyüb askerle ahâlî üzerine hücûm itmekle Tatarlar dahi mukâbeleye kıyâm idüb azîm muhârebeler vukû'a gelerek tarafeynden haylîsi maktûl olmağın Kırım ahâlîsi Dersa'âdet'e kanlu mahzarlar irsâl ile istimdâd itdiler.

Binâ'en-aleyh şehr-i Zi'l-hicce'nin üçüncü güni meclis-i umûmî akd olunarak vukû'ât-ı mezkûre meydâna konuldukda Rusyalunun bu hareketi ahde mugâyir oldukdan başka civârımızda bulunan Kırım ahâlîsine imdâd itmek âmme-i ehl-i İslâm'ın üzerine farz oldığı kıbel-i şer'den beyân olunmağla Kırım'a i'âne içün Donanma-yı Hümâyûndan beş kıt'a kalyon techîz olunarak Kırım'a gönderilmesi ve hâlâ Sivas ve Trabzon vâlîsi ve Canik Muhassılı Vezîr el-Hâc Alî Paşa ma'rifetiyle yedi sekiz bin asker tertîb olunarak kezâlik ol tarafa irsâl kılınması ve fakat bu sûretle Rusyaluya i'lân-ı harb olunmayub belki îcâb ider ise sulha halel getürilmemek vechiyle Kırım'a i'âne olunması karâr-gîr olub ancak bu keyfiyyet i'âde-i harbi netîce virmesi akreb-i muhtemelâtdan[3] oldukdan başka Lehistân içinde hudûda karîb mahallerde Rusya askeri tecemmu' ve tekessür itmekde olmağla hâl ve hareketlerinden hudûdı tecâvüz itmek emâreleri görildiginden tedârüklü ve müheyyâ[4] bulunmak içün tedârükât-ı kaviyyeye teşebbüs olundı.

Şöyle ki: Rûmili ve Anadolı'da mevcûd olan yeniçerilerin güzîdelerinden kırk beş bin asker tertîb olunarak evvel bahârda İsmâ'îl kasabası etrâfında tecemmu' eylemeleri içün her tarafa evâmir-i aliyye gönderildi. Ve Ocâğ-ı Âmire mütehayyizânmdan[5] sürüci nâmıyla her kola birer turnacıbaşı ta'yîn olundı. Ve Kırım ser'askerligine Canik muhassılı müşârün-ileyh

1 Düstûrü'l-amel: Gereğince hareket edilmesi icap eden kanun ve kurallar, ilkeler.
2 Nisvân: Kadınlar.
3 Akreb-i muhtemelât: En yakın ihtimal.
4 Müheyyâ: Hazır, amade.
5 Mütehayyiz: Tehayyüz eden, yer tutan. İtibarlı, mühim, ileri gelen kimse.

Alî Paşa ve İsmâ'îl ser'askerligine Rûmili Vâlîsi Abdullâh Paşa intihâb kılındı.
(s.87)

Vekâyi'-i Sene 1192

Ber-vech-i meşrûh Kırım'a imdâd içün Devlet-i Aliyye'nin vukû'a gelan tedârükât-ı askeriyyesi düvel-i sâ'ireye bildirilmek lâzım gelmekle Muharremü'l-harâm'ın üçünci güni Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm süferâya hakîkat-i hâli beyân zımnında beyânnâme sûretinde birer kıt'a takrîr virilmişdir. Sûret-i takrîr zîrde (Y) işâretiyle îrâd olunur.

Mevsim-i şitâda Karadeniz'e gemi çıkmak âdet degil iken mes'elenin ehemmiyyetine binâ'en sene-i sâbıka Zi'l-hiccesi evâhirinde erba'în içinde Kırım'a beş aded sefîne irsâl olunmuş oldığı misillü bu senenin Muharremi evâ'ilinde dahi dîger iki kıt'a sefîne irsâl olunmuşdur.

Selîm Giray'ın Kırım'dan Hurûcı ve Terceme-i Hâli

Bâlâda zikr olundığı üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Şâhin Giray'ın hanlığı kabûl ve tasdîk olunamayuh Selîm Giray Han-ı Sâlis bi'l-intihâb nasb ve irsâl olunmuş idi.

Müşârün-ileyh Selîm Giray Han Kırım kudemâsından oldığı hâlde hakkında kabûl-i âmme dahi bulundığından tamâm şurût-ı mu'âhedeye muvâfık olarak han oldığına nazaran bir tarafdan i'tirâz ve müdâhale câ'iz degil iken Rusyalular matmah-ı nazarları olan Kırım istîlâsına mukaddime olmak üzre Şâhin Giray'ın hanlıkda ibkâsını iltizâm ve Kırım'da iki hanın ictiınâ'ı hasebiyle zâhir olan şikâk ve ihtilâli vesîle ittihâz iderek Şâhin Giray'ın muhâfazasiçün ma'iyyetine birtakım Rusya soltatları ta'yîn itdiler. Bu vaz'-ı nâ-hemvâr Tatarlara ağır gelmekle neferât-ı merkûmenin üzerine hücûm iderek bir çoğunı katl ve i'dâm eylediler. Rusyalu ise mâ-fi'z-zamîrini icrâya tamâm böyle bir bahâne aramakda oldığından derhâl Şâhin Giray'ın hilâfında olanları te'dîb içün Prozorofski nâm cenerali külliyetlü asker ile Kırım derûnuna idhâl idüb Tatarlar dahi mukâbeleye ibtidâr itmeleriyle beynlerinde bir haylî muhârebe ve mukâtele vukû'undan sonra Selîm Giray Han nihâyet firâra mecbûr oldı.

Bu esnâda Rusya ilçisi Şâhin Giray'ın ibkâsını iddi'â itdikce taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Selîm Giray'ın ibkâsına ısrâr olunarak ara yerde münâza'a[1] ve mübâhase çoğalub nihâyet Rusya ilçisi Kırım iklimi Rusya Devleti'nin himâyesinde oldığını tasrîh ile Şâhin Giray'dan geçmeden ise i'âde-i harbi ihtiyâr ve tercîh itmek Rusya'ya daha (**s.88**) ehven ve evlâdır dimekle bu misillü evzâ'-ı bâridesinden Devlet-i Aliyye bir kat daha müte'essir olarak seferi ihtiyâr itmek lâzım geldiginden i'âde-i harb emâreleri zuhûra başladı.

Çünki Rusyalunun serbesiyyet-i Tatarı iltizâm itmesi bu vesîle ile Kırım'ı istîlâ esbâbını tedârük itmek mülâhazasına mebnî olub Şâhin Giray ise kendinin meclûbı ve her vechile mağlûbı olmakdan nâşî Şâhin Giray Kırım'dan çıkdığı hâlde Rusyalular icrâ itmiş ve itmekde bulunmuş oldukları fesâdları bir haylî girüliyerek emelleri ta'ahhur itmek lâzım

1 Münâza'a: Ağız kavgası, münakaşa.

gelecegininden Şâhin Giray'ın ibkâsı husûsunda ısrâr itmeleri lâzım gelmişdir. Kaldı ki mâ-fi'z-zamîrlerini icrâya bahâne olmak üzre Kırım'ın dâ'imâ fesâd ve ihtilâlden hâlî kalmaması Rusyaluların muktezâ-yı maslahatlarından idi.

Selîm Giray Han akdemce Kırım'da Kalgaylık rütbesini ihrâz idüb ba'de'l-infisâl pederinden müntakil Vize kazâsında Çakallı Çiftligi'nde ikâmet itmekde iken bin yüz yetmiş sekiz senesi Safer'inde Kırım Hanı olub seksan Şevvâl'inde ma'zûl olarak yine çiftliginde ikâmet üzre iken seksan dört Şa'bân'ında yine Kırım hanı nasb olundukda Rûmili'de kâ'in bi'l-cümle Tatar sultanlarını yanına alub Ordu-yı Hümâyûna azîmet itmiş ve ol sene Ordu-yı Hümâyûn ma'iyyetinde olarak Babadağı'nda meştâ-nişîn olmuş idi. Mu'ahharen mevsimi hulûlünde Kırım'a varub ol esnâda Rusyalular Kırım'a hücûm itdiklerinden münhezim ve maglûb olmağla seksan beş senesi Rebi'ü'l-âhir'inde bir sefîneye süvâr olub Dersa'âdet'e gelmiş idi. Doksan bir senesinde tekrâr Kırım Hanlığı'na intihâb olunmuş ise de ber-minvâl-i muharrer Rusyaluların Şâhin Giray'ı iltizâm itmeleri hasebiyle bu esnâda Kırım'dan avdetle çiftliginde ikâmet eyledi. Bundan sekiz sene sonra ya'nî bin iki yüz târîhinde yetmiş üç yaşında iken vefât idüb Sarây-ı Vize kasabasında defn olunmuşdur. Pek ziyâde şecâ'at ve celâdet ile meşhûr idi. Lâkin bahtı ma'kûs oldığından bulundığı ma'rekelerde[1] muzafferiyyet ve muvaffakiyyetden dûr ve me'yûs olmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

Bâlâda zikr ve beyân olundığı üzre Kırım ahâlîsinin i'ânesine erba'în içinde yedi kıt'a sefîne irsâl olunmuş olub ancak bir müddet ol tarafdan bir haber zuhûr itmediginden Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa tersâne çavuşlarından Alî Çavuş nâm kimesneyi menzil kayığıyla ol tarafa irsâl itmiş idi. Çavuş-ı merkûm Kırım'a gidüb Safer'in on birinci güni Dersa'âdet'e vâsıl olarak mukaddemâ gönderilmiş olan (**s.89**) kalyonlar Kırım'a bi'l-vusûl Avlite Limanı'nda demir bıragub Rusyalular tarafından Donanma-yı Hümâyûna ta'arruz olunmadığını ve Şâhin Giray'ın ma'iyyetinde beş on nefer Rusyalu olub donanma kapudanlarına ve başbuğları olan Mehmed Ağa'ya tahrîrât irsâliyle devleteyn beynimde mün'akid olan sulha halel getürecek hâlâtdan ihtirâz ve Kırım gâ'ilesi ber-taraf oluncaya dek bir kapudan kalub da sâ'ir kapudanların gemileriyle oradan ric'at eylemelerini ifâde ve niyâz itmekde olduklarını ve zikr olunan Avlite Limanı[*][2] iki yüz pâre tekne alur metîn ve müstahkem ve vâsi' bir liman olub beş bin asker ile zabt ve muhâfazası âsân[3] oldığını ve Donanma-yı Hümâyûnun liman-ı mezkûrdan avdet ve insırâfı[4] lâzım geldigi halde der-akab Rusyalu tarafından tabyalar yapılarak toplar vaz' olunacak olur ise fî-mâ-ba'd kırk bin asker ve otuz kırk kıt'a sefâ'in ile zabt ve teshîr müşkil olub husûsıyla ilk bahârda tasmîm olundığı vechile Kırım'a yanaşmak pek güc olacağını takrîr ve beyân eyledi.

Binâ'en-aleyh Kırım Ser'askeri Alî Paşa'nın sekiz bin mikdârı asker imrârıyla veyâhûd bi-nefsihî mürûrıyla liman-ı mezkûrun şimdiden zabt ve muhâfaza olunması kendüsüne emr ve iş'âr olundı. Lâkin Alî Paşa'nın Makâm-ı Sadâret'e yazdığı cevâbnâmesinde Rusyalular

1 Ma'reke: Muhârebe meydanı, çarpışma yeri. Çarpışma. Kıtal. Cenk.
2 Müellif dipnotu: "[*]Avlite Limanı'nın cânib-i cenûbîsinde Akyar nâm karye olub Rusyalu Kırım'a istilâ itdikden sonra bunı bir şehr-i cesîm kılığına koyarak Sivastopol tesmiye itmiş ve limanının her tarafına metîn kal'a ve tabyalar inşâ itmekle âlemde en meşhûr ve müstahkem mevki'lerden ma'dûd olmuşdur."
3 Âsân: Kolay. Suhuletli. Yesir.
4 İnsırâf: Çekilip gitme, çekilme, geri dönme.

Donanma-yı Hümâyûna ta'arruz itmeyerek vikâye-i emr-i mısâlahada sûret-i sebât göstermeleri hîleye mebnî olub Kırım kal'alarına istihkâm virdikden sonra çünki Avlite Limanı'nın boğazı kurşun menzili kudretinin ber-mahall olmağla berren ve bahren liman-ı mezkûra hücûm idecek olurlar ise Donanma-yı Hümâyûn kendini muhâfazaya muktedir olamayacağından maâzallâhu Te'âlâ bir hatar ve kazâ zuhûrundan havf olundığını ve Tatar'ın perîşân olmalarından Devlet-i Aliyye'ye bir nakîsa tertîb itmeyüb lâkin Donanma-yı Hümâyûna ve asâkir-i mansûreye bâdî-i emrde bir zarar vâki' olacak olur ise sonra tedârük-i mâfât müşkil olacağını ve liman-ı mezkûrda zahâ''ir ve mühimmât koymak ve hîn-i muhârebede tahassun[1] itmek içün bir kal'a olmamağla böyle bir cây-ı hatır-nâkın teshîri dâ'iyyesiyle Donanma-yı Hümâyûnun mühlikeye ilkâsı câ'iz olmadığını ve mevzû'-ı mezkûr ele alındığı hâlde dahi â'dâ üzerine hareket lâzım geldikde deve ve araba misillü edevât-ı nakliyye olmaksızın kalkılmak muhâl idigini ve Kırım hıtta-i vasî'a olub her tarafını â'dânın sedd ve bend **(s.90)** idebilmesi müşkil ve inâyet-i Bârî ile mevsim-i sayfda her tarafına gemilerimizin yanaşması kâbil oldığı hâlde bir kenârını zabt ile teshîri mümkün olmayub belki tedârükât-ı kaviyye ile birkaç koldan hücûm itmege muhtâc bulundığını ve eger bu mülâhazalar lâzım gelmeyüb hemân sekiz bin askerle liman-ı mezkûrun zabt olunmasına irâde-i seniyye ta'alluk iderse bu sûretle kat'î cevâba muntazır oldığını iş'âr ve inhâ itmiş olmağla huzûr-ı âsafîde meclis-i umûmî akd olunarak müşârün-ileyhin mezkûr tahrîrâtıyla Özi Muhâfızı es-Seyyid Yegen Paşa tarafından Özi ahvâliyle Kırım havâdisine dâ'ir vürûd itmiş olan tahrîrât meydâna konılub idâre-i efkâr olundukda liman-ı mezkûrun zabtında menâfi'-i kesîre[2] oldığı gibi ser'asker-i müşârün-ileyh tarafından beyân olunan mahzûrlar dahi vârid ve melhûz[3] oldığı cümle tarafından i'tirâf ve teslîm olunarak meclis-i mezkûr karârı ve sâdır olan irâde-i şehr-i yârî iktizâsınca kapudan paşa tarafından liman-ı mezkûrda olan kapudanlar ile başbuğlarına hafî bir mektûb yazılub menzil kayığı ile irsâl olundı.

Şöyle ki: Rusyaluya dostluk yüzünden mu'âmele idüb biz Kırım'a muhârebe ve ceng içün gelmedik belki Tatar ile Rusya askeri metrisında ba'zı münâza'a ve cidâl vukû'ı Dersa'âdet'e inhâ olunmakdan nâşî bunun aslını teftîş ve tefahhusa me'mûren geldik makâlâtını işâ'a iderek Rusya tarafından ta'arruz olunmayub taşradan su almaları ve bilâ-hatar Avlite Limanı'nda oturmaları mümkün oldığı hâlde liman-ı mezkûrda ârâm ve ikâmet eylemeleri ve eger Rusyalular nihânî husûmete ibtidâr ile Donanma-yı Hümâyûnı iğfâl veyâhûd alenen bir zarar îsâl eylemek kaydında oldukları hiss olunur ise hemân sâhil-i mezkûrdan çekilüb Sinob İskelesi'ne azîmet ve her hâlde ser'asker paşanın emr ve re'yine mütâba'at itmeleri kendülerine tenbîh ve tavsiyye olundı ve ser'asker-i müşârün-ileyhe dahi bu keyfiyyet bast ve beyân olunarak cem'ine me'mûr oldığı kırk bin askerin yedi sekiz binini tefrîk ile Kırım'a irsâl itmekden ise hey'et-i mecmû'asıyla Kırım'a geçürülmeleri fi'l-vâki' münâsib olacağından hemân kusûr ve küsûrının dahi cem'ine isti'câl olunarak sevâhile indirilmesi ve bahârda gönderilecek gemilerle asâkir-i mezkûre Kırım'a geçürülmek ve ser'asker-i müşârün-ileyh ol taraftan ve kapudan paşa bu tarafdan birlikde hey'et-i mecmû'a

1 Tahassun: Bir kaleye kapanmak. Korunmak. İstihkâma çekilmek. Tahkim edilmiş bir yere sığınmak.
2 Menâfi'-i kesîre: Çok sayıda yarar.
3 Melhûz: Mülâhaza ve tefekkür olunmuş olan veya olunabilen. Düşünülebilen. Akla gelebilen. Olabilir.

ile Kırım'a gitmek üzre ser'asker-i müşârün-ileyhin kapudan paşa ile muhâbere ve mükâtebe itmesi tenbîhâtını hâvî kendüye mektûb irsâl kılındı. Ve İsmâ'îl Ser'askeri Abdullâh Paşa'ya dahi ucâleten Özi Kal'ası'na asâkir-i vâfiyye irsâl itmesi **(s.91)** tahrîr ve iş'âr olunub Özi pişgâhında bulunmak üzre iki kıt'a çekdirme gönderildi. Kapudan paşa dahi Donanma-yı Hümâyûnun tekmîl-i mühimmâtıyla meşgûl oldı.

Kırım Ser'askeri Hâcı Alî Paşa tehdîdini îkâ'a muktedir ve havza-i hükûmeti dâhilinde emri nâfiz olmağla oldukca mazbût bir ordu cem' ve sevk idebilürdi. Ammâ İsmâ'îl Ser'asker'i ma'iyyetinde müctemi' olacak ordu dirme çatma nefîr-i âmm askerinden müretteb olub halbûki geçen Rusya seferinde nâsa ye's ve fütûr gelmekle halkın ekseri sefere gitmekden ictinâb[1] ve imtinâ'[2] itmekde idi.

Hattâ İsmâ'îl ordusuna tertîb olunan asâkiri yerlerinden ihrâc ile mahallerine îsâl itmek üzre bi'l-fi'l kul kethüdâsı ve ordu-yı mezkûr ağası nasb olunan Seyyid Hasan Ağa sefere gitmekden imtinâ' iden bî-'ârların bi-hasebi'l-me'mûriyye te'dîblerine mübâşeret ve ba'zen dahi i'dâmlarına mübâderet eyleyerek Zağra-i Atîk kasabasına vardıkda kezâlik o makûlelerden ba'zıları katl ve hir nicesini habs itdikde sefere gitmek istemeyan veyâhûd gitdikleri hâlde dahi firâr itmek niyyetinde bulunan bir nice hamiyyetsizler derûn-ı memleketde ihtilâl çıkararak mahbûsların sebîllerini tahliyye itdikden başka ihtilâlin öni alınamayub nihâyet Hasan Ağa'nın konağını basmışlar. Ve katl itmiş oldığı bir âdemin ihvân ve ekâribi[3] elinde kendü dahi maktûl olmuşdur.

Hilâl-i Cumâde'l-âhire'de Bosna eyâleti Vidin muhâfızı olan sadr-ı esbak Silâhdâr Mehmed Paşa'ya ve Vidin muhâfazası celâdetle ma'rûf olan Bosna Vâlîsi Dağıstânî Vezîr Alî Paşa'ya tevcîh kılındı.

Mukaddemâ müddet-i medîde arpa emînligi hidmetinde bulunub zu'munca[4] cânib-i mîriden külliyyetlü matlûbı olmadığını rast geldigi yerlerde virdi-i zebân[5] iderek mâlen ve bedenen vukû' bulan sadâkat ve hidmet-i sâbıkasından bahisle mükâfât intizârında bulunan Alî Ağa uhdesine bu esnâda cebecibaşılık tevcîh olunmağla iddi'â-yı sâbıkma göre sâdıkâne hidmet eylemesi lâzım gelürken sene-i hâzıra hilâlinde te'sîr-i vebâdan vukû'a gelan vefeyât-ı azîmeden dolayı ocakdan külliyyetlü mahlûller zabt olundığı esnâda cebeci ocağının ekser mahlûlâtı Alî Ağa tarafından bey'-i men-yezîd ile fürûht olundığı beyne'n-nâs şâyi' oldukdan başka ba'zı etvâr-ı nâ-marziyyesi dahi vâki' oldığından bu esnâda azl ile yerine Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Süleymân Ağa cebecibaşı nasb olundı. Ba'dehu Alî Ağa İsmâ'îl ordusuna me'mûr olub ancak çok geçmeksizin ol tarafda i'dâm olundukda bin akçeye karîb mahlûl zuhûr itmekle **(s.92)** asdikâdan[6] geçinen böyle bir zâtın fukarâ-yı mücâhidîne tahsîs kılınmış olan nân-pâreye bu mertebe tama' ve tenezzüli bâdî-i ta'accüb olmuşdur.

İşte Rûmili'de Rusyaluya karşu duracak askerin ekseri ber-vech-i bâlâ maktûl Hasan

1 İctinâb: Kaçınma, sakınma, çekinme.
2 İmtinâ': Çekinme, kaçınma, geri durma.
3 Akârib: Akrabalar.
4 Zu'm: Bâtıl zan. Şübhe. Yanlış zan.
5 Virdi-i zebân: Dilden düşmeyen, sık sık tekrarlanan söz.
6 Asdikâ: Samimî dostlar.

Ağa'nın cem‘ idemedigi nefîr-i âmm[1] ve orduları idâre idecek me'mûrînin çoğı dahi bu makûle erbâb-ı tama‘-ı hâmm olub bu hâl ile Rusya'ya i‘lân-ı harb itmek muvâfık-ı hikmet degil idi.

Fakat Kırım mes'elesi efkâr-ı âmmeye pek ziyâde te'sîr itdiginden muhârebe yoluna giriliyordı. Ve Hâcı Alî Paşa mevsim-i bahârda bir büyük ordu ile Kırım'a geçmek üzre me'mûr olub bu hâlde ise Çerkesistân sevâhilinin tutulması lâzım geldigine mebnî anın iltimâsı üzerine oğlı Mehmed Mikdâd Beg Soğucak Kal‘ası muhâfazasında bulunmak üzre uhdesine Rebî‘ü'l-âhir'in on beşinci güni rütbe-i vezâretle Sivas Eyâleti bi't-tevcîh pederinin re'yiyle hareket iderek Soğucak'a güzâr idüb Kuban ve Taman taraflarında mutavattın[2] olan selâtîn-i Cengiziyye ve Nogaylu ve sâ'ir tavâ'if-i Tatar-ı diyânet-şi‘âr ve Çerkes ve Abaza begleri ile bi'l-mükâtebe taltîf ve istimâletlerine ikdâm ile ol tarafların hüsn-i muhâfazasına himmet ve îcâb iderse Kırım üzerine doğrı hareket eylemesi fermân kılındı ve ma‘iyyetine tertîb olunan askerin suhûletle cem‘ ve tedârüki içün Erzurûm eyâleti dahi pederi Hâcı Alî Paşa uhdesine tevcîh olundı. Erzurûm vâlîsi bulunan İbrâhîm Paşa dahi Kars muhâfazasına ta‘yîn idildi. Ve akdemce kul kethüdâlığından Diyârbekir vâlîsi olan Halîl Paşa bu esnâda fevt olmağla Diyârbekir Eyâleti Kudüs-i Şerîf Mutasarrıfı Gâzî Ahmed Paşa'ya tevcîh ve Kudüs-i Şerîf sancağı Şâm eyâletine ilhâken Emîrü'l-hâc Azm-zâde Mehmed Paşa'ya ihâle buyuruldı.

Kırım hâdisesi ber-vech-i bâlâ İstanbul'da mûcib-i heyecân oldığı hâlde Lehlülerin hâli dahi bâ‘is-i tekeddür-i hâtır olmakda idi. Şöyle ki cild-i evvelde beyân olundığı üzre Lehistân'ın bir kısmı düçâr-ı mukâseme olub birçok Lehlüler etrâfa münteşir oldukları sırada birtakımı dahi Memâlik-i Mahrûse'ye gelüb anları böyle perîşân hâlde görenler müte'essir ve müte'essif olmakda idi.

Ve zâhirde bakiyye-i Lehistân'ın bekâsiçün ve hakîkatde bütün bütün ifnâsiçün Rusyalular tarafından kuvve-i cebriyye ile tertîb olunmuş olan kavânîn-i mülkiyyesi iktizâsınca bî-çâre Leh Devleti'nin bütün bütün bitmesi kuvve-i karîbeye gelmiş iken akdemce ilçisi Dersa‘âdet'e gelüb istiklâl-i hükûmetini tasdîk itdirmiş idi. Ve Saferü'l-hayr'ın üçünci güni (**s.93**) ber-mu‘tâd tertîb olunan ihrâc-ı mevâcib dîvânını seyr ve temâşâ itdikden sonra huzûr-ı hümâyûna girüb çıkdıkdan sonra me'mûriyyeti hitâm bulmağla levâzım-ı râhını rü'yet eylemesi tenbîh idilmiş idi. Ber-minvâl-i meşrûh Kırım mes'elesinden dolayı Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde bürûdet peydâ oldığından Lehlülerin taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'ye celb ve imâleleri maslahat-ı Devlet-i Aliyye'ye muvâfık görülmekle mukâbele-i bi'l-misl[3] kâ‘idesince taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Kesriyeli Hafîdi Seyyid Nu‘mân Beg uhdesine başmuhâsebe pâyesi i‘tâ olunarak Lehistân tarafına ilçi ta‘yîn kılındı.

Şöyle gâ'ileli bir vakitde (zâde fi't-tanbûri nağmeten uhrâ)[4] kabîlinden olarak birde Katolik mes'elesi zuhûr itmişdir. Tafsîli ber-vech-i âtî beyân olunur.

1 Nefîr-i âmm: Halkdan toplama asker, düşmanla savaşmak için ilan edilen seferberlik.
2 Mutavattın: Yerleşmiş. Vatan eylemiş. Vatan eyleyen.
3 Mukâbele-i bi'l-misl: Misilleme, aynıyla karşılık verme.
4 "Tanburada bir nağme daha arttı."

Ermeni ve Katolik Mes'elesi

Hristiyan teb‘a-i Devlet-i Aliyye'den olan Ermeni milleti Rûm ve Katolik mezheblerinden ayrı olarak bir âyin-i mahsûsda bulunub bin kırk târîhlerine degin içlerinde başka fırka oldığı bilinmez iken Frenk râhibleri bunların içine girüb gerek Dersa‘âdet'de ve gerek Anadolı'nın ba‘zı mahallerinde birtakım Ermenileri Roma'da bulunan Papa'nın riyâset-i rûhâniyyesi tahtında olan ve mezheb-i umûmî ma‘nâsına olarak Katolik dimilan mezhebe da‘vet ve idhâl itmekde bulunmuşlar idi.

Rûmların ve Ermenilerin re'îs-i rûhânîleri olan patrikleri Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de olub Katolik kilisası ecnebî olan bir re'îs-i rûhânîye tâbi‘ oldığma ve ekser düvel-i garbiyye bu mezhebde olub o cihetle memâlik-i şarkiyyede Frenklige nisbetle şöhret-şi‘âr bulundığına binâ'en teb‘a-i Devlet-i Aliyye'den bir şirzimenin böyle ecnebî bir kiliseye teba‘iyyetlerinde fesâd-ı mülkî görüldiginden ve ta‘assub cihetiyle Ermeni'den Katolik olanlara asıl Ermeniler pek düşman olub bunların hakkında birtakım isnâdât ve azviyât ile sâmi‘a-i devleti tahdîş eylediklerinden bu keyfiyyet Sultân Murâd-ı Râbi‘ Hazretleri'ne arz olundukda bu makûle ifsâd-ı re‘âyâya cür'et idenlerin cezâsı tertîb ile ol vakit te'dîb olunmuşlar idi.

Bin yüz kırk yedi târîhlerinde bu hâdise yine avdet itmekle Hekîm-zâde Alî Paşa'nın sadâreti esnâsında bu husûsun mazarrat-ı mülkiyyesi mütâla‘a olunub da tâ'ife-i mezbûreden yine birkaçı i‘dâm olunarak te'dîh ve tehdîd olundukdan başka Ermeni patriklerini ellerine emirler i‘tâ olunub mazmûnunda Efrenc kilisalarına giden ve Katolik mezhebine (**s.94**) duhûl iden re‘âyâyı haber aldıkları hâlde hükemâ ihbâr ile bilâ-tevakkuf[1] kürege vaz‘ itdirmeleri ve mezheblerine münâfî ve nizâm-ı ra‘iyyetin hilâfı harekete cesâret idenlerin te'dîb ve terbiyyelerine dâ'ir gönderecekleri memhûr arzları reddolunmayub her vechile müsâ‘ade olunacağı derc ve tasrîh olunmuş iken bir müddetden berü bu husûsa bir tarafdan lâyıkıyla dikkat ve ihtimâm olunmadığından re‘âyânın ba‘zı zenginceleri Katolik olub anlarıu i‘ânesiyle Katolik papasları dahi Papa'dan memhûr senedler ahz ile üçer beşer kurâ[2] ve kasabâtda dolaşarak re‘âyâdan bir çoğunı aldadub kendi mezheblerine idhâl itdiler. Ve mukaddemâ Ermeni patriklerine virilmiş olan emirlerde bu vechile Katolik mezhebine girenleri zecr[3] ve inzâr zımnında mevtâları kaldırılmamak mâddesi dahi münderiç bulundığından bu esnâda vukû‘ bulan vebâ-yı azîmde Katolik cenâzelerinin kaldırılmasına Ermeni patrikleri mümâna‘at idegeldigine binâ'en Katolikler bunun sırr ve sebeb-i aslîsinden bahs itmeyerek mutlakâ mugâyeret-i mezhebiyye[4] hasebiyle bu husûsda patriklerinin isâ'et-i[5] vâkı‘asından ıştikâ sûretinde kendülere mahsûs patrik nasb olunması ricâsıyla rikâb-ı şâhâneye arzuhâl takdîm eylediler. Arzuhâlleri Bâb-ı Âlî'ye gelüb bu husûs beyne'l-vükelâ mütâla‘a ve müşâvere olundukda Re'îsü'l-küttâb Âtıf-zâde Ömer Vahîd Efendi buna dâ'ir mufassal ve meşrûh bir kıt‘a takrîr kaleme almış olmağla hülâsa vechile sûreti bu mahalle derc olundı.

1 Bilâ-tevakkuf: Durmadan, tereddüt etmeden.
2 Kurâ: Karyeler, köyler.
3 Zecr: Menetme, engel olma. Nehyetme. Zorlama, zorla yaptırma.
4 Mugâyeret-i mezhebiyye: Mezhebe aykırılık.
5 İsâ'et: Kötü iş işlemek. Kötülükte bulunmak.

Hülâsa-i Takrîr-i Re'îs Efendi

Devlet-i Aliyye re'âyâsanın ekseri Ermeni tâ'ifesi olub kendilere Ermeni tesmiyesi fi'l-asl sâkin oldukları kutr-ı İrân'dan Âzerbaycân muzâfâtından Armen zemîne nisbet kabîlinden olarak Ermeniyye ta'bîrleri dahi ol arâzînin hâkimi olan Armenyar'a makarr-ı hükûmet oldığından nâşîdir. Ve altı yüz târîhlerine gelince Ermeniyye-i Sugrâdan Antakiyye ve Van ve Erzurûm ve Sivas eyâletlerinin ve Ermeniyye-i Kübrâ'dan Âzerbaycân taraflarının müstakillen mülkleri olub pâyitahtları Konya olan Selâtîn-i Selçûkiyye'den Sultân Gıyâseddîn zamânında tedrîc[1] ile dâr ve diyârları istîlâ ve hâkimleri istîsâl ve kendileri taht-ı ra'iyyete idhâl olunmuşlardır. Mu'ahharen memâlik-i mezkûre zamîme-i Memâlik-i Osmâniyye kılındığı vakitden Sultân Murâd-ı Râbi' Hazretleri'nin asrına dek tâ'ife-i merkûmenin mezhebleri kâffe-i milel-i Nasârâ[2] âyinlerine mugâyir olarak i'tikâd-ı vâhid üzre gider ve kendi (**s.95**) hâllerinde imrâr-ı vakit ider sâde-dil bir tâ'ife oldukları hâlde efrenc tâ'ifesi Devlet-i Aliyye hakkında muzmar-ı zamîrleri olan fesâdâtı kuvveden fi'le getürecek esbâb tedârükünde olub Rusyalu hîn-i muhârebede Rûmları ifsâd ile istifâde itdigi misillü anlar dahi ber-vech-i meşrûh Ermeniler içine Katolik mezhebi ilkâ ile hem mezheblerini teksîr dâ'iyyesinden hâlî degillerdir.

Binâ'en-aleyh ber-vech-i muharrer iki def'a bu gûne ihtilâle cesâret idenler hıfzan li'n-nizâm katl ile te'dîb kılınmışlardır. Ve hâlâ Ermenilerle Katolikler beyninde birbirinin kesdigini yiyememek ve ehadü hümâ âharın izâlesini sevâb addeylemek derecelerinde münâferet olub sahîhan Ermeni olanlar Devlet-i Aliyye'nin muzafferiyyeti du'âsında ve içlerinden Katolik olanlar bi't-tab' düvel-i efrenciyyenin gâlibiyyeti temennâsındadırlar. Ve karîbü'l-ahdde Rusya seferi hilâlinde Rusyalular ile Rûmlar beyninde meşhûd ola[n] evzâ'-ı ma'lûme bu müdde'âya delîl-i kâfîdir. Ve âbâ ve ecdâdı âyininde kalan Ermeniler bî-taraf olmalarıyla Devlet-i Aliyye'ye sadâkat üzre olub ammâ Katolik mezhebine girenler Avrupa'da bir kilisa iştirâ ile zenginleri evlâd ve akâribini terbiyye zımnında ol kilisaya irsâl ve başlarına şabka ve sâ'ir elbise-i efrenciyye ilbâsıyla terbiyye-i asliyyelerini tahvîl itdikden başka ba'zıları sarrâflık ve bâzergânlık bahânesiyle ricâl ve kibârın hânelerine iktisâb-ı tereddüd ve intisâb iderek serâ'ir-i devleti istirâka[3] sa'y itmekdedirler. Ve tâ'ife-i mesfûrenin mevtâları emvâlini Katolik papasları zabt iderek be-her sâl bin kîselik mâl Frengistân'a irsâl olunmakdadır ve maâzallâh bunlara rû-yı müsâ'ade gösterilecek olursa iki yıl zarfında Rûmili'de ve Anadolı'da kâ'in re'âyâ bütün bütün Katolik olacaklarında şübhe yokdur.

Takrîr-i mezkûrun bâlâsına re'îs efendinin mülâhazâtıdır deyü şerh virildikden sonra Makâm-ı Sadâret'den hâk-i pây-i şâhâneye arz ile sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince böyle hilâf-ı nizâm-ı ra'iyyet Ermeni tâ'ifesini iğfâl ve idlâl idenler her kimler ise te'dîb olunmak üzre garaz ve nefsâniyyetinden ârî olarak bâ-arzuhâl ifâde eylemesiçün Ermeni Patriki'ne hitâben bir kıt'a buyuruldı tahrîr olunub derûnunda Katolik mürdeleri meydânda bırağılmayarak ve nizâmlarına halel gelmeyecek vechile ve uslûb-ı hakîmâne ile defn

1 Tedrîc: Derece derece ilerleme.
2 Kâffe-i milel-i Nasârâ: Hristiyan milletlerin tamamı.
3 Serâ'ir-i devleti istirâk: Devlet sırlarını çalmak.

olunarak kat'-ı nizâ' olunması dahi tasrîh ve tenbîh buyuruldı.

Hâtıra-i Sâniha

Dîn-i Îsevî firak-ı müte'addideye münkasım olub en başlıları bunlardır ki zikr olunur.

(**s.96**) Evvelâ Garb ve Latin ve Katolik Kilisası dinilan ve Roma'daki Papa'nın zîr-i riyâset-i rûhâniyyesinde[1] bulunan mezhebdir. Sâniyyen İstanbul Rûm Patrikliği'ne tâbi' olan ve Şark Kilisası dinilan mezhebdir. Sâlisen ikisine dahi muhâlif olan Ermeni mezhebidir.

Râbi'an hiçbir riyâset-i rûhâniyyeyi kabûl itmeyüb Protestanlık dinilan mezhebdir.

Dâhil-i havza-i Memâlik-i Osmâniyye olan bilâd-ı şarkiyye ve şimâliyyede vaktiyle yalnız Rûm ve Ermeni kilisaları olub bu cihetle Devlet-i Aliyye Hristiyan teb'asiçün yalnız bu iki mezhebi tanınış ve anlara birtakım imtiyâzât ihsân buyurmuşdur.

Berrü'ş-şâm'da ve Bosna'nın Nemçe hudûdı üzerinde ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'de Latin mezhebine tâbi' ba'zı re'âyâ var ise de nüfûsca pek kalîl[2] olduklarından bir başlu mezheb ve millet gibi görilmeyüb bu mezhebin papasları dahi ekseriyâ ecnebîden olmağla zâten Katolik mezhebine ecnebî nazarıyla bakılur ve Protestanlık ise buralarda hiç bilinmez idi. Her yerde ve husûsan memâlik-i şarkiyyede mezheb ile milliyyet bir nazarda bulundığından teb'adan birtakımının velev rûhânî olsun bir ecnebî hükûmet ile kesb-i ta'alluk itmesi mülkce muzırr[3] bir şey görinüb ve vâkı'â Papa Devleti evâ'ilde me'mûriyyet-i dîniyyesini âlet-i nüfûz iderek Avrupa'ca pek çok arbedelere sebeb olmuş ve nice gavâ'il[4] ve hurûb[5] îkâ' eylemiş olub fakat bir haylî zamânlardan berü ve husûsıyla bulundığımız asırda ve sâlifü'z-zikr takrîrin yazılmış oldığı esnâda Papa Devleti sırf rûhânî bir devlet olarak kalmış ya'nî hükûmet-i hâriciyyesi Katolik mezhebinin riyâset-i rûhâniyyesi dâ'iresi dâhilinde münhasır olmuş ve mezheb-i mezkûrda olan Nasârâ'nın kendüsine irtibâtı ancak dîn ve mezhebce bir keyfiyyet-i ma'neviyye bulunmasıyla bu râbıta-i mevhûmenin mülkce ve devletce korkulacak yeri kalmamışdır.

Ve Katolik mezhebine zâhib[6] olmuş olan teb'anın o mezhebde bulunan devletlerin nusretini temennî idecekleri mülâhazası ise tamâmıyla müsellem bir kaziyye degildir. Zîrâ devlet-i metbû'asından hoşnûd olan ve anın zîr-i himâyet ve adâletinde müsterîhü'l-bâl olan ve âsûde-hâl bulunan teb'a yalnız tevâfuk-ı mezhebi cihetiyle âhar devlete meyl itmek kolay degildir. Binâ'en-aleyh ba'zı Erâmine'nin Katolik mezhebine girişlerinin men'i içün şu mertebede unf ve şiddet yoluna gidilmesi muvâfık-ı hükûmet ve ma'delet olamayacağı zâhirdir. Bi'l-farz ve't-takdîr ol vakit mütâla'a olunmuş olan mahâzîr ve ordu becâ olmak lâzım gelse dahi def'i bu tarîkile müyesser olmayacağı ashâb-ı tecrübe ve hibrete ve erbâb-ı vukûf ve reviyyete ma'lûmdur ancak nâ-ma'lûm olan mezâhib-i Îseviyye'nin ahvâlini devlet

1 Riyâset-i rûhâni: Dinî liderlik.
2 Kalîl: Az.
3 Muzırr: Ziyan veren, zararlı, zarara sokan.
4 Gavâ'il: Musibetler, belâlar, dertler, sıkıntılar.
5 Hurûb: Harpler, savaşlar, muharebeler.
6 Zâhib: Giden, gidici. Bir zanna kapılan. Bir fikre uyan.

bilmedigi mezheb erbâbından tahkîk idüb anlar ise muhâliflerini nazar-ı devletde istedikleri gibi ittihâm itdiklerine (**s.97**) ve hattâ Protestanlar İncîl ve Tevrât'ın ma'nâ-yı asliyyesiyle âmil olmak i'tikâdında olub ibâdetgâhlarından tesâvîr ve esnâmı kaldırmış ve mezâhib-i sâ'irenin birçok bi'd'atlarını imhâ itmiş olmalarıyla belki asıl ehl-i kitâb sıfatını hâ'iz olmuşlar iken bunları ehl-i İslâm nazarında bütün bütün başka sûretde gösterdiklerine kıyâsen Ermeniler dahi kendülerinden ayrılub Katolik olanları ind-i Devlet-i Aliyye'de politika ve sâ'ir cihetlerle ifrât üzre ittihâm itmelerinden ve sarrâflık ve sâ'ir hidmetlerle nezd-i evliyâ-yı umûrda olan nüfûzlarını bunların aleyhine sarf eylemelerinden nâşî bu şiddetler meydâna gelmiş ve Katolikler haklarında ara sıra nâ'ire-i gazab-ı devletin iltihâbına sebeb olmuş olmak gerekdir. Lâkin her şeyde husûsan umûr-ı i'tikâdiyyede ne kadar zecr ve men' vukû' bulur ise (el-mer'u harîsun alâ mâ mene'a)[1] mü'eddâsınca ol kadar tehyîc-i hırs olunageldiginden Ermeniler tarafından vukû' bulan iz'âcât-ı müfrita müdâhale-i ecnebiyyeyi da'vet iderek doksan dört senesi vekâyi'inde beyân olunacağı vechile Patrik'in azline sebeb olmuş ve daha sonraları Katoliklerin bir mahsûs millet kılığına girmelerini mûcib ve istilzâm eylemişdir.

Mevâdd-ı Şettâ

Mukaddemce aklâma vaktiyle gelinüb vaktiyle avdet olunarak ta'tîl-i mesâlih-i ibâdı mûcib hâller vukû'a getürilmemesi zımnında Makâm-ı Sadâret'den ekîd ve şedîd buyuruldılar tastîr ile bi'z-zat taraf-ı sadâret-penâhîden tecessüs ve teftîşe dahi ibtidâr olunmuş idi. Lâkin insânın üzerinden nezâret ve siyâset mürtefi' olunca kimse hakkına râzı olmayub hareket-i mu'tedilânesini terk itmek umûr-ı tabî'iyyeden idügine mebnî tenbîh-i mezkûrdan bir ay mürûrunda tecessüs gâ'ilesi ber-taraf oldığını hiss eyledikleri ânda ketebe-i aklâm yine mizâc-ı aslîlerine rücû' ile ta'tîl-i mesâlih-i ibâdı mûcib haller vukû'ı şüyû' bulub nihâyet vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla evvelki emr ve tenbîhin mazmûnunı mü'eyyid bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmağın mûcebince yine ekîd ve şedîd buyuruldılar yazılub hilâfına hareket idenler be-her hâl te'dîb olunacağı i'lân kılındı.

Bundan yedi sekiz ay mukaddem Rûmili Kazaskeri Seyyid İbrâhîm Efendi'nin müddeti hitâmında bi-hasebi'l-münâvebe Rûmili Sadâreti Dürrî-zâde Efendi'nin büyük mahdûmı sâbıkâ Anadolı Kazaskeri Nûrullâh Efendi'ye teveccüh itmiş iken bi-hasebi't-tertîb sâbıkâ sadr-ı Rûmili olan Şeyhü'l-ulemâ Mehmed Murâd Efendi'ye tevcîh ve ihsân buyurulmuş idi.

(**s.98**) Murâd Efendi hânedân-ı kadîminden ve ashâb-ı haysiyyetden bulundığına mağrûr olarak sözini esirgemez ve vazîfesinden hâric söz söylemekden ihtirâz eylemez gâyet müte'azzım[2] bir zât oldığından bu esnâda İstanbul'dan def' ve teb'îdi lâzım gelmekle işbu doksan iki senesi Safer'inde Rûmili Sadâretinden azille nefy olunması tasmîm olunmuş olub ancak müşârün-ileyh iki def'a Rûmili kazaskerligi itmiş ve meşîhat-i İslâmiyye'yi mülâzım ve müteheyyi' bulunmuş mütehayyiz ve re'îsü'l-ulemâ oldığından Re'îsü'l-küttâb Ömer Vahîd Efendi delâletiyle azl ve nefyi husûsunda ihtiyât olunarak yetmiş beş târîhlerinde Velîyyü'd-dîn Efendi-i merhûmun kazaskerlikden azline kıyâsen Çavuşbaşı Ahmed Nazîf

1 "Kişi yasaklanan şeye karşı daha çok hırslanır."
2 Müteazzım: Taazzum eden, büyüklük taslıyan, mütekebbir.

Efendi bu husûsun tesviyyesine me'mûr olmağla ahşam ile yatsu arasında Murâd Efendi'yi hânesinden ihrâc idüb yeniçeri ağası dahi tebdîlen uzakdan muhâfaza ve nezâret iderek Topkapu hâricine îsâl itdikde mübâşir ta'yîn olunan çavuşlar kâtibine teslîm ve terfîk ile berren menfâsı olan Gelibolı'ya irsâl olundı ve yerine sâlifü'z-zikr Dürrî-zâde Nûrullâh Efendi sadr-ı Rûm oldı.

Ba'zı rivâyetlere göre Murâd Efendi'nin nefyi daha evvelce musammem olub ancak bilâ-mûcib nefyinden tehâşî[1] ve ihtirâz olundığından ihtiyata ri'âyet olunarak bir bahâne bulunub da nefy olunması tasvîb olunmağla mahzâ bir ser-rişte[2] bulunmak üzre Nûrullâh Efendi üzerine bi't-tercîh sadr-ı Rûm nasb olunmuş idi. Çünki zâten kendüsinin azametinden birçok kimseler kendüye dil-gîr olub bu kerre Nûrullâh Efendi üzerine tercîh olundığından dolayı dahi ba'zı ashâb-ı tarîk indinde bi't-tab' zemm[3] olunmağa başladıkdan başka bu vechile nümâyiş ikbâli müte'allikâtına ve dâ'iresi halkına gurûr getürüb kimisi bâlâ pervâzlığa ve kimisi irtikâb ve irtişâya başlayarak Murâd Efendi'yi lisâna getürmiş olmaları azl ve nefyine tamâm bahâne olmuşdur.

Lâkin Murâd Efendi Gelibolı'da dahi tek durmayub ana bir devletin şânına nakîsa virecek tefevvühât[4] ve harekâtdan hâlî olmamağla bütün bütün civâr-ı Saltanat-ı Seniyye'den teb'îdi matlûb ve musammem olub bu esnâda ittifâkan Otlukçı-zâde Efendi'ye Medîne-i Münevvere mevleviyyeti teveccüh itdikde pîrligini özr iderek isti'fâ ve imtinâ' itmekle Medîne-i Münevvere kazâsı Murâd Efendi'ye tevcîh olunarak mahall-i me'mûriyyetine sür'at-i îsâli zımnında der-akab[5] Şâm tarafına irsâl olundı.

Şâm'a vusûlünden altı gün sonra nâ-mizâc olub tebdîl ü hevâ[6] zımnında Şam'a bir sâ'at kadar bu'dı[7] olan Sâlihiyye nâm mahalle vardıkdan beş gün sonra vefât eylemişdir.

(**s.99**) Müteveffâ-yı mîşârün-ileyh Murâd Efendi bin yüz otuz târîhlerinde Şeyhü'l-islâm Dâmâd-zâde Feyzullâh Efendi'nin sulbünden[8] tevellüd idüb pederinin şeyhi meşhûr Şeyh Murâd Efendi'nin delâletiyle hîn-i vilâdetinde Mehmed Murâd tesmiye olunmuşdur. Kırk beş târîhinde müderris ve altmış senesinde Diyârbekir mansıbıyla rütbe-i mevleviyyete vâsıl olarak altmış sekizde Edirne mollâsı iken fermân-ı hümâyûn-ı Osmân Hanî ile def'aten Mekke pâyesine nâ'il oldukdan sonra yetmiş beş târîhinde İstanbul kadısı olub dokuzuncı ayda nâ-be-hengâm azl ile kevkeb-i ikbâli sâkıt olmuş idi. Seksan senesi evâ'ilinde Anadolı kazaskeri ve seksan yedide Rûmili kazaskeri olub tavr-ı lâubâliyâne ve vekâr-ı muhteşemânesiyle velvele-endâz-ı âfâk oldığı hâlde def'a-i sâniye olmak üzre yine sadr-ı Rûm olmuş iken bâlâda şerh ve beyân olundığı üzre azl ve nefy olundukdan sonra Hicaz'a giderken esnâ-yı râhda vefât itmekle Şâm'da medfûndur. Sultân Selîm civârında meşhûr tekyesiyle derûnunda bir kütübhâne binâ itmişdir. Mezkûr kütübhâneye Fitnat Hanım (ع) Zehî tarh-i behîn oldı * Bu nev-dârü'l-kütüb hakkâ mısrâ'ını târîh düşürmüşdür.

1 Tehâşî: Korkup çekinme, sakınma.
2 Ser-rişte: İp ucu.
3 Zemm: Birisinin ayıplarını söylemek, çekiştirmek. Kötülemek, yermek. Ayıplamak.
4 Tefevvühât: Boşboğazlıklar, dedikodular.
5 Der-akab: Hemen, derhâl, çabuk, arkasından, akabinde.
6 Tebdîl ü hevâ: Hava tebdili. Hava değişikliği.
7 Bu'd: Uzaklık. Baid olma.
8 Sulb: Sülale, zürriyet.

Ber-minvâl-i sâbık Otlukcı-zâde Efendi bâ'is-i şeref ve sa'âdet olan Medîne-i Münevvere mevleviyyetinden istinkâf[1] itdigine mücâzât[2] olmak üzre rütbesi bilâd-ı erba'aya tenzîl olundı. Ve ekâbir-i kuzâtdan Çeşmî-zâde Efendi'nin vazîfesinden hâric ba'zı tefevvühâtı şâyi' ve sâlifü't-terceme Murâd Efendi'nin beytü'l-mâl kâtibi ta'yîn itmiş oldığı Şe'mdânî-zâde ile Ağakapusı kassâmı nasb itdirmiş oldığı eniştesi müderrisînden İzzet Efendi'nin ba'zı etvâr-ı nâ-marziyyeleri vâki' oldığından Babr-i Sefîd adalarından burer mahalle nefy olundılar.

Şe'mdânî-zâde âferîn-şoden bu asra kadar bir târîh yazub bu kerre şem'-i ikbâli sönmekle terk-i dâ'iyye-i hikâyet ve tayy-ı besât-ı rivâyet eylemişdir.

Ve İstanbul ma'zûllerinden olub hânesinde mukîm olan Hayâtî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi ba'zı hem-rütbelerinden sadr-ı Anadolı olur deyü endîşe-nâk olarak Şeyhü'l-islâm Efendi'ye ifâde-i hâl itdikde niyâzı bir şey'i müntic olmayacağını cezm itmekle hilâf-ı mu'tâd olarak Cum'a güni Ayasofya Câmi'i'nde hâk-i pây-i şâhâneye arzuhâl takdîm itdiginden bu tavr ve hareketi bir reh-i nâ-refte[3] oldığı makâm-ı Meşîhat'dan ifâde olunarak sâhilhânesinde ikâmet eylemesi fermân olundı.

Ber-vech-i meşrûh Rûmili kazaskeri nasb olunan Dürrî-zâde Nûrullâh Efendi Cumâde'l-âhire'nin gurresi Cum'a güni Dîvân-ı Âsafî'de hastalanmakla âdet üzre (s.100) sadr-ı â'zam sofrasında tenâvül-i ta'âmdan istifâ idüb ve der-akab arabasına binüb konağına gitdi. Lâkin uğramış oldığı illet-i vebâdan şifâ-yâb olamayarak mâh-ı merkûmun beşinci güni vefât itdi. Müşârün-ileyhin birâderi olan Atâullâh Efendi'den istimâ' olundığına göre müteveffâ-yı müşârün-ileyh [bin yüz] otuz yedi târîhinde Dürrî-zâde Mustafâ Efendi'nin sulbünden mütevellid ve kırk sekiz senesinde müderris ve yetmiş bir hilâlinde mevleviyyetle ve seksan beşde Mekke pâyesiyle bekâm ve seksan altı senesi Receb-i şerîfi gurresinde İstanbul kadısı ve seksan yedi Rebî'ü'l-âhir'inde Anadolı kazaskeri olub doksan bir Cumâde'l-âhire'sinde Rûmili pâyesi almış ve doksan iki Saferü'l-hayr'ında bi'l-fi'l Rûmili kazaskeri olmuş ve ber-vech-i muharrer bu esnâda silsile-i ömri hitâm bulmuşdur. Yerine merhûm Şeyhü'l-islâm Es'ad Efendi-zâde Şerîf Mollâ Efendi Rûmili kazaskeri nasb olundı. Bu esnâda taşra vüzerâsından ba'zılarının dahi mansıbları tebdîl ve tahvîl kılındı.

Cumâde'l-âhire'nin yirmi birinci Pençşenbe güni şehr-i yâr-ı zamân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin sulb-i pâkinden bir duhter-i pâkize ahter-i mehd-ârâ-yı şuhûd olub Esmâ Sultân tesmiye olundı. Ve der-akab top şenligine mübâderet kılındı.

Azl ve Nasb-ı Şeyhü'l-islâm ve Ba'zı Tevcîhât-ı Uhrâ

Şeyhü'l-islâm olan Es'ad Efendi münharifü'l-mizâc olarak makâm-ı Meşîhat'a â'id olan umûr ve mesâlihi idâreden âciz olmağla mâh-ı merkûmun yirmi beşinci güni azl ile Neşâtâbâd'a muttasıl sâhilhâne ve konağından her kangısında isterse ikâmet itmege murahhas ve muhtâr oldı. Ve yerine bi'l-fi'l Rûmili kazaskeri olan Es'ad Efendi-zâde Mehmed Şerîf

1 İstinkâf: Kabul etmemek. Çekimser kalmak.
2 Mücâzât: Ceza. Suçlara karşı verilen karşılık.
3 Nâ-refte: Gidilmemiş, geçilmemiş. Kimsenin gidip geçmediği yer.

Efendi revnak-bahş-ı[1] makâm-ı Meşîhat olub münhall olan Rûmili kazaskerligi dahi Dürrî-zâde Atâullâh Efendi'ye bi't-tevcîh Rûmili kazaskerligine müteheyyi' bulunan Mollâcık-zâde İshak Efendi'ye Rûmili pâyesi ihsân olundı.

Şeyhü'l-islâm Efendi'nin konağı Çırçır'da vâki' olarak semtsiz bulundığından erbâb-ı mesâlihe gidüb gelmek husûsunda usret[2] olınak hasebiyle teshîl-i mesâlih-i ibâd içün Bâb-ı Âsafî'ye karîb bir mahalle nakl itmek tasavvurunda iken ittifâkan bu esnâda küçük mahdûmları Mehmed Es'ad Efendi dahi mat'ûnen vefât itmekle der-akab hemşîreleri şâ'ire-i meşhûre Fitnat Hanım'ın hânesine nakl buyurub çend rûz orada ikâmet esnâsında Hâce Paşa Câmi'i ittisâlinde vâki' iken Alî Paşa (s.101) Konağı'nı istîcâr[3] itmekle üç odası cânib-i miriden ferş olundukdan sonra mâh-ı mezbûrun yirminci güni oraya nakl itmişdir.

Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Mehmed Es'ad Efendi ber-vech-i muharrer meşîhatdan azlinde tedbîr-i müdâvâtla[4] meşgûl olub ancak halâsı muktezâ-yı fenn üzre muhâl oldığı ba'zı hazâk etıbbâ tarafından ihbâr olunmuş idi. Fi'l-vâki' Receb'in üçünci güni vefât eyledi.

Mevlânâ-yı müşârün-ileyh bin yüz on dokuz senesi hilâlinde müteveffâ Şeyhü'l-islâm Abdullâh Vassâf Efendi'nin sulbünden mütevellid ve kırk üç senesi esnâsında müderris ve altmış dört senesinde Galata mollâsı olmuş ve altmış sekiz hilâlinde pederiyle berâber menfiyyen Burusa'da bir müddet ikâmet iderek ba'de'l-ıtlâk pederinin halefi olan Murtezâ Efendi tarafından nişâne-i sihâm-ı cefâ olub hattâ on bir sene mikdârı İstanbul pâyesinde tevkîf olunmuş idi. Lâkin müşârün-ileyh emr-i dünyâ içün kimseye ser-fürû itmez bî-niyâz ve âlî-cenâb bir zât oldığından aslâ fütûr getürmeyerek kısmet-i ezeliyyeye rızâ-dâde oldığı hâlde hânesinde mukîm ve mütemekkin oldı. Her ne hâl ise (fe-inne'l-yüsra ye'ti ba'de'l-usri)[5] müfâdı zâhir olarak seksan iki târîhinde Anadolı kazaskeri ve seksan altı sâlinde sadr-ı Rûm ve seksan dokuz Şevvâl'inde Şeyhü'l-islâm olub iki sene yirmi üç gün mikdârı Meşîhatinden sonra inhirâf-ı mizâcı hasebiyle ma'zûl ve Neşatâbâd'a[6] muttasıl olan sâhilhânesinde müdâvât ile meşgûl iken tebdîl-i hevâ zımnında bi'l-istîzân mahall-i merkûmdan asıl kendü sâhilhânesi olan Mîrgûnoğlı Yalısı'na nakl idüb çend rûz mürûrunda salât-ı subhı[7] edâ esnâsında mindere ittikâ idüb ism-i Celâl'i ziver-i lisân iderek rûh-ı revânı vâsil-i ravza-i rıdvân oldı.

İstanbul kadılığından munfasıl ve mütâla'a-i kütüb ile müştagil olan merhûm Sadr-ı â'zam Hasan Paşa-zâde Seyyid Mehmed Sa'id Efendi bir iki ay mukaddem derûn-ı İstanbul'da zuhûr iden vebâdan havfla Rûmili Hisârı'nda vâki' sâhilhânesine firâr itdikde illet-i mezkûre ba'zı etbâ'ında zuhûr itmekle oradan dahi karşusunda vâki' Bahâyî Körfezi'ne güzâr itmiş idi. Akibetü'l-emr korkdığına uğrayub Receb'in on altıncı güni mat'ûnen vefât eyledi.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh [bin yüz] kırk yedi târîhlerinde yeniçeri ağalığından sadr-ı â'zam olan Seyyid Hasan Paşa sulbünden tevellüd iderek elli dört senesinde pederi yeniçeri

1 Revnak-bahş: Parlaklık, güzellik, tazelik veren.
2 Usret: Zorluk, güçlük, sığınılacak yer.
3 İstîcâr: Kiralamak, kiraya vermek.
4 Müdâvât: Deva arama, hastaya bakıp ilâç verme.
5 "Muhakkak ki zorluk sonrası kolaylık gelir."
6 Neşatâbâd: Kuruçeşme, Defterdarburnu'nda 1726 yılında inşa edilmiş olan sahil sarayı.
7 Salât-ı subh: Sabah namazı.

ağası oldığı hengâmda ze'âmetle bekâm kılınmış idi.

(**s.102**) Lâkin pederi sadr-ı â'zam olub kendisi dahi tarîk-i tahsîl-i ulûma sâlik oldığından elli altı senesinde müderris ve yetmiş dört senesinde Galata mollâsı ve seksan senesi evâsıtında[1] Mısır-ı Kâhire kadısı ve seksan beşde Medîne-i Münevvere mollâsı ve doksan senesinde İstanbul kadısı olub ba'de'l-azl ber-vech-i muharrer bu esnâda hatm-i risâle-i hayât idüb Göksu havâlîsinde binâ-kerdesi olan çeşmenin suffesinde defn olundı. Kelime-i Tehlîl'e dâ'ir bir risâlesi ve Sûre-i Zilzâli tefsîr sûretinde bir güzel makelesi vardır. Ve fenn-i âdâb-ı münâzaradan Gelenbevî İsmâ'îl Efendi'nin te'lîf-kerdesi olan metin üzerine muhakkikâne[2] bir şerh yazmışdır.

Pâdişâh-ı enâm hazretleri vâlide-i merhûme-i mubteremeleri Râbi'a Sultân nâmına olmak üzre Istavroz ile Çengelköyi miyânelerinde vâki' Beglerbegi Sarâyı'nın Hırka-i Şerîf odası yerinde bir câmi'-i şerîf inşâ ve ihyâsını irâde idüb doksan bir senesi Saferi'nin yirmi dördünci Pençşenbe güni vaz'-ı esâs kılınmış idi. İşbu Receb-i şerîfin beşinci Çehârşenbe güni karîn-i hüsn-i bitâm olmağla yirmi birinci Cum'a güni zât-ı hazret-i şehin-şâhî bilâ-resm salât-ı Cum'a'yı câmi'-i mezkûrda edâ idüb ba'd-ez-în Vâlide-i Şâh Cihân Râbi'a Sultân Câmi'i nâmıyla yâd olunmasını fermân buyurdılar.

Câmi'-i mezkûrun hitâmına Müverrih Enverî Efendi'nin nazm itmiş oldığı târîhdir.

Söyledi züvvâr târîhin işitdim Enverî * Oldı Hakkâ Câmi'-i Abdülhamîd Han secde-gâh

Ber-muktezâ-yı vakt ve hâl Mısır-ı Kâhire'de bir vezîr-i huceste-tedbîrin[3] bulunması mühimm oldığına ve bundan akdem riyâsetden azl ile Kıbrıs Adası'nda ikâmete me'mûr olan İsmâ'îl Râ'if Begefendi sagir sinninden berü menâsıb-ı dîvâniyyeyi devr iderek dâ'ire-i mesâlih-i mühimme içinde idâre-i umûr [ve] tedbîr-i mesâlih-i cumhûr ile neşv ü nemâ bulmuş ve nice mevâd-ı dakîkanın tanzîm ve tesviyyesine muvaffak olmuş oldığından her dürlü mesâlih-i cesîmenin hüsn-i tesviyyesine iktidârı ma'lûm ve müsellem-i şehr-i yârî bulundığına mebnî evvelce cezîre-i mezkûreden Sakız Adası'na nakl ve celb ile tatyîb ve taltîf buyuruldukdan sonra Şa'bân-ı şerîfin beşinci güni uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâretle Mısır-ı Kâhire Eyâleti tevcîh olunub iktizâ iden hil'ati mahdûm-ı mükerremleri müderrisîn-i kirâmdan İsmet Begefendi'ye vekâleten ilbâs olundı.

Tetimme

Efendi-i mûmâ-ileyh devr-i Selîm Hanî'de efâhim-i sudûr-ı izâmdan olub müddet-i medîde mecâlis-i mükâleme ve müşâverede bulunan İsmet Begefendi'dir ki vaktimizde dergâh-ı hakâyik-iktinâhı kâffe-i ashâb-ı ma'ârifin mutâf ve penâhı ve mütâla'ahânesi âlemin en büyük (**s.103**) kütübhânesi olan fezleke-i fezâ'il ve ma'ârif-mendi haber-habîr-i muhakkak ve allâme-i müdekkik Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Arif Hikmet Begefendi Hazretleri'nin pederleridir ve işbu te'lîf itdigimiz târîh-i evvel kütüphâneden cem' ve iktibâs olunmakda oldığından sırası geldikce bu hânedân-ı ma'ârif-nişânın evsâfı kemâl-i iftihâr ile zîver-i

1 Evâsıt: Vasatlar, orta hal ve vaziyetler.
2 Muhakkikâne: Hakikati arayan kişiye yakışacak surette.
3 Vezîr-i huceste-tedbîr: Tedbiri isabetli vezir.

sahâif tezkâr kılınur.

Kıt'a

Lev-kâne fî-bâbibî li'l-fazli müftehire * Ülfetün fî-medhihi'l-fâ mine'l-kütüb
Lâkinnebû'l-bahri fî-külli'l-ulûmi femâ * İhdâ'ü dürri ilâ-bahri mine'l-edeb

Tebeddül-i Sadâret ve Dîger Ba'zı Tevcîhât

Sadr-ı â'zam Dârendeli Mehmed Paşa'nın sadâretinden akdem dakîka-şinâs[1] ve kâr-güzârlık ile iştihârına mebnî Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılığından def'aten sadr-ı â'zam kethüdâlığına ve çok geçmeksizin makâm-ı Sadâret'e getürilmiş idi. Ve fi'l-vâki' pek degerli bir zât idi. Lâkin Kara Silâhdâr ile uyuşamayuh bu cibetle kendûden me'mûl olan hüsn-i hidmete muvaffak olamadığından başka çend rûz[2] mukaddem vefât iden hazînedârının sözlerine firîfte[3] olarak anın ilkâsıyla kendüsünden teveccüh-i şâhâneyi tagyîr ve tahvîl idecek ba'zı harekât-ı nâ-marziyye vukû'-yâfde oldığından Şa'bân-ı şerîfin sekizinci güni azl ile Bozcaada'da ikâmete me'mûr olarak yerine yeniçeri ağası olub öteden berü istikâmet ve dirâyetle müştehir ve bu âna dek bulundığı hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de hüsn-i sülûk ve muvaffakıyyeti zâhir olan Mehmed Ağa mesned-i Sadâret'e getürildi.

Buna dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûn Dârendeli Mehmed Paşa'nın esbâb-ı azlini mutazammın oldığından sûreti zeylde (11) rakamıyla îrâd olunur.

Müşârün-ileyh Mehmed Paşa'nın ahvâl-i sâbıkasına kıyâsen herkes kendüsinden hüsn-i hidmet me'mûl iderdi. Lâkin selefi Dârendeli Mehmed Paşa'nın sadâreti bahsinde zikr olundığı vechile anın adem-i muvaffakiyyetini îcâb iden ba'zı sebeblerden dolayı bunun dahi yüzaklığı ile hutûb-ı cesîme-i Sadâret altından çıkamayacağı vârid-i hâtır[4] idi.

Sadr-ı âlî mektûbcısı olan Nâmık Efendi'nin Sadr-ı sâbık Dârendeli Mehmed Paşa'ya kemâl-i ta'allukı oldığından hasbe'l-îcâb azl ile yerine Büyük Tezkireci el-Hâc Mustafâ Efendi-zâde Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Başhalîfesi Abdullâh Efendi mektûbcı oldı.

(**s.104**) Tersâne-i Âmire Emîni Mustafâ Efendi'nin Karademiz'e çıkarılmış olan Donanma-yı Hümâyûnun ikmâl-i levâzım ve techîzinde ve Tersâne-i Âmirenin husûsât-ı sâ'iresinde vukû'a gelan hüsn-i hidmeti nezd-i şâhânede karîn-i kabûl olarak mükâfât olunması mültezem-i şâhâne olmağla bu kerre uhdesine sadr-ı â'zam kethüdâlığı bi't-tevcîb yerine selefi Süleymân Feyzî Efendi becâyiş sûretiyle Tersâne-i Âmire emîni nasb olundı.

Hünkâr kapucılar kethüdâsı silâhdâr-ı şehr-i yârî birâderi es-Seyyid Mustafâ Ağa'nın fi'l-asl hâk-i pây-i şâhâneye hidmet-i sâbıkası olmak hasebiyle hakkında teveccüh-i pâdişâhî ber-kemâl olmakdan nâşî câlis-i serîr-i saltanat olduklarında çok geçmeksizin kendüye hâssa silâhşörlüğı ve ba'dehu kapucıbaşılık ihsân idüb kapucılar kethüdâsı itmiş idi. Bu

1 Dakîka-şinâs: İnce işleri ve nükteleri anlayan, bir işin incelikleriyle uğraşabilen.
2 Çend rûz: Birkaç gün.
3 Firîfte: Kandırılmış, aldanmış, aldatılmış.
4 Vârid-i hâtır: Akla gelen, hatıra gelen.

kerre dahi musâheret-i şâhâneleri şerefine nâ'il itmek irâde-i aliyyesiyle birâderleri merhûm Sultân Mustafâ Han Hazretleri'nin kerîme-i muhteremeleri olub resîde-i avân-ı izdivâc olan Şâh Sultân-ı aliyyetü'ş-şân hazretlerine namzed buyurduklarından Şa'bân-ı şerîfin yirmi dördünci Çehârşenbe güni ağa-yı müşârün-ileyhe huzûr-ı âsafîde[1] ibtidâ Rakka eyâletiyle rütbe-i vâlâ-yı vezâret hil'ati ilbâs olundukdan sonra sıhriyyet-i[2] seniyye içün dahi bol yenlü semmûr kürk giydirildi. Ve yerine Matbah-ı Âmire emîni olan el-Hâc Selîm Ağa kethüdâ-yı bevvâbîn-i şehr-i yârî olub matbah emâneti dahi sâbıkâ matbah emîni olan Yenişehirli İbrâhîm Efendi'ye tevcîh olundı.

Çend rûz mürûrunda müşârün-ileyh Mustafâ Paşa ubdesine nişâncılık tevcîhiyle Âsitâne-nişîn oldukdan sonra Ramazân-ı şerîfin onuncı Hamîs güni ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda Şâh Sultân Hazretleri tarafından kızlar ağası ve Dâmâd Paşa tarafından kapu kethüdâsı vekâletleriyle akd-i nikâh olundı ve bir müddet mürûrunda ya'nî Şevvâl'in on beşinci Pencşenbe güni arûs âlâyı[3] tertîb olunarak âlây-süvâr olan sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve sâ'ir vükelâ-yı fihâm ve ulemâ-yı â'lâm ve bi'l-cümle ricâl ve kibâr ve hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'un sâhib-i mansıb olanları ve kapucıbaşı ağalar Şâh Sultân Hazretleri'ni Harem-i Hümâyûn'dan alub âlây-ı vâlâ ile Cebehâne ve Soğuk Çeşme ve Şengel Hammâmı tarîkiyle Atmeydânı'ndan Peykhâne Sokağı'ndan Dîvânyolu'na ve andan Sâliha Sultân Sarâyı önünden Çığâle-zâde Konağı civârında vâki' Sarây-ı Sultânî'ye getürdiler ferdâsı Abdülhamîd Han Hazretleri salât-ı Cum'a'yı ba'de'l-edâ[4] Şâh Sultân Hazretleri'nin sarâyını bi't-teşrîf Dâmâd Paşa'ya bol yenlü semmûr kürk ilbâs ve ihsân buyurdılar. Dâmâd Paşa tarafından dahi havâss-ı hüddâm-ı şâhâneye kırk elli kadar sâ'at ihdâ (**s.105**) olundı. Ve ba'de'l-asr zât-ı hazret-i şehin-şâhî Dâmâd Paşa tarafından arz ve takdîm olunan esbâne süvâr olub Sarây-ı Hümâyûn'a avdet buyurdı.

Arası çok geçmeksizin Dâmâd Paşa hakkında teceddüd-i teveccühât-ı şâhâne âsârından olmak üzre mansıbı olan Rakka eyâleti Aydın sancağına tahvîl olunmağla münhall olan Rakka eyâleti Bender Başbuğı Vezîr Seyyid Hasan Paşa'ya ve İçil sancağı sâbıkâ-i Mısır Vâlîsi Sadr-ı Esbâk Mehmed İzzet Paşa'ya tevcîh olunmuş ve Sadr-ı sâbık Dârendeli Mehmed Paşa'nın dabi vezâreti ibkâ olunarak İnebahtı muhâfızı ta'yîn kılınmışdır.

İki seneden berü şıkk-ı evvel defterdârı olan Hasan Efendi'nin hasbe'l-îcâb[5] azli mültezem-i[6] pâdişâhî oldığından Ramazân-ı şerîfin on altmcı gicesi azl olunub yerine umûr-ı mâliyyece mebâretle şöhret-şi'âr olan es-Seyyid el-Hâc Mustafâ Efendi nasb olundı.

Ba'zı Vefeyât

Hemşîre-i pâdişâh-ı zamân Sâliha Sultân Hazretleri illet-i istiskâdan esîr-i firâş olarak

1 Huzûr-ı âsafî: Sadrazamın huzuru.
2 Sıhriyyet: Evlilik yoluyla olan akrabalık.
3 Arûs âlâyı: Gelin alayı.
4 Ba'de'l-edâ: Kıldıktan sonra, eda eyledikten sonra.
5 Hasbe'l-îcâb: Durumun gereği olarak.
6 Mültezem: Gerekli görülen.

âhir-i nefeslerinde Eyyûb'deki sâhilsarâyına nakl ile tebdîl-i hevâ itmege meyl ve rağbet idüb ancak arabaya vücûdunun tahammüli olmadığından taht-ı revân ile şehr-i Ramazân'ın on dokuzuncı Pâzâr gicesi mezkûr sâhilsarâyına nakl itdikde ol gice dâr-ı âhirete intikâl idüb vefâtı haberi sadr-ı â'zama gice sâ'at üçde vâsıl oldı ferdâsı na'şı Ebâ Eyyûb Ensârî Câmi'i'ne getürilüb Şeyhü'l-islâm Efendi fi'l-asl i'tizâr ile ma'fv olduğundan Anadolı Kazaskeri İmâm-ı Evvel Efendi imâmetiyle salâtı edâ olundukdan sonra civâr-ı Hazret-i Hâlid'de defn olundı.

Abdülhamîd Han Hazretleri'nin Sultân Ahmed nâm şehzâdeleri dahi Şevvâl'in yirmi yedinci güni vefât idüb akdemce türbe ve medrese binâsiçün taraf-ı şâhâneden yüz elli kîseye iştirâ olunmuş olan Osmân Paşa arsasında sebîlhâne-i hümâyûn hizâsına defn olunmuşdur.

Bin yüz on târîhleri hilâlinde Sultân Mustafâ Han-ı Sânî Hazretleri'nin sulbünden Edirne'de tevellüd itmiş olan Safiye Sultân'ın sinni seksanı mütecâviz oldığı hâlde bir şiddetli nevâzil[1] ile nâ-mizâc olub yedi sekiz gün mürûrunda vefât itmekle Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin câmi'-i şerîfi hazîresinde defn olunınuşdur.

Tertîb itmiş oldığı vakfın nemâsından Ayasofya-i Kebîr ve Sultân Mehmed ve Sultân Bâyezîd ve Vâlide Sultân câmi'lerine dersiyye ve va'ziyye ve du'â-gûy[2] vezâ'ifi ve fazla-i vakfından Harameyn-i Şerîfeyn'e sâl-be-sâl irsâl olunmak üzre surre ta'yîn itdikden başka Lütfî Paşa Mahallesi taraflarında müceddeden çeşme binâsıyla mâ'-i lezîz içrâ itmişdir. Rahmetullâhi aleyhâ rahmeten vâsi'aten.

(**s.106**)

Donanma-yı Hümâyûn'un Karadeniz'e Hurûcı

Bundan mukaddem beyân olundığı üzre Kırım ahâlîsine i'âne zımnında Devlet-i Aliyye harb tarîkini tercîh iderek İsmâ'îl cânibine külliyyetlü asker ile ser'asker ta'yîn buyurdukdan başka bahren dahi Canik Muhassılı Hâcı Alî Paşa kırk bin asker ile Kırım ser'askeri ta'yîn olunmuş ve kırkdan mütecâviz sefâ'in ile Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa dahi ol cânibe gitmek tedârükünde bulunmuş idi.

Binâ'en-aleyh evvel bahâr hulûlünde ya'nî Rebî'ü'l-âhir içinde Donanma-yı Hümâyûn tersâneden çıkub Karadeniz'e gitmek üzre muvâfık-ı hevâya intizâren Beşiktaş önünde lenger-endâz-ı ikâmet oldı. Lâkin politikaca hevâ degişüb vükelâ-yı Devlet-i Aliyye harbi gözlerine kesdiremez oldılar. Ve çünki Rusyalular bizim askerimizin Kırım'a duhûli mâdde-i nizâ' olan serbestiyyet ta'bîrine Tatar'ı alışdırmak içündür deyü iddi'â ile nakz-i ahdden tebri'e-i zimmet idüb akdemce mevsim-i şitâda ol tarafa gönderilmiş olan Donanma-yı Hümâyûna adem-i ta'arruzla dahi bu da'vâlarını te'yîd itmiş olduklarından eger taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gönderilecek asâkir doğrıdan doğrıya Kırım'a girüb de def'aten muhârebeye mübâşeret itseler ahâlîsi pây-mâl[3] olacağından başka hâlâ bir kıl ile merbût olan emr-i musâlahayı Devlet-i Aliyye nakz itmiş olur deyü evvel emirde Kırım ser'askeriyle kapudan paşa Kırım etrâfında kendülerine bir mahall-i murassâ ve ikâmetgâh ittihâz itdiklerinden

1 Nevâzil: Nezle.
2 Du'â-gûy: Dua eden.
3 Pây-mâl: Ayaklar altına alınmış, çiğnenmiş.

sonra ol tarafda olan Rusya ceneraline maslahat-âmîz mektûblar yazarak bilâ-muhârebe Rusya askerinin Kırım'dan çıkarılmalarına sa'y ve himmet ve nakz-ı ahd[1] töhmetini taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'ye isnâd itdirmiyecek sûretde hareket eylemelerini ve îcâb iderse ba'zı mevâdd müzâkeresine murahhas olmalarını münâsib gördiler.

Binâ'en-aleyh ikisine dahi ol vechile tenbîh ve tavsiyye olunarak yedlerine beyne'd-devleteyn düstûrü'l-amel tutılan ahidnâmenin birer sûretiyle birer kıt'a ruhsatnâme i'tâ olundı.

Devlet-i Aliyye mukaddemâ bayağı i'âde-i harb yoluna girmiş iken mu'ahharen böyle mevki'-i tereddüdde kalması bundan nâşî idi ki seksan iki seferinde Leh mes'elesinden dolayı mazarrât-ı âtiyyeyi mülâhaza ile Devlet-i Aliyye'yi muhârebeye teşvîk ve tergîb iden Fransalu bu def'a İstanbul'da mukîm ilçisi vâsıtasıyla aksini ihtâr ve her nasıl olursa olsun (**s.107**) muhârebe ve münâza'anın def'ine sa'y-i bî-şumâr idüb düvel-i sâ'ire ilçileri dahi sıkı sıkıya herbiri bir tarafı tercîh ile Devlet-i Aliyye'yi kendü garazlarına muvâfık olan sûrete tergîb[2] itdiklerinden Devlet-i Aliyye bir hâl-i tereddüdde kalmak lâzım geldi. Hattâ bu esnâda Rusya ilçisi seferi îmâ ile memleketine avdet idecegini ifâde itdikde vükelâ-yı Devlet-i Aliyye tarafından gitmesi tecvîz olunamadığı misillü lâ ve ne'am[3] bir cevâb-ı kat'î dahi virilemedi. Devlet-i Aliyye'nin bir tereddüd ve iştibâhı[4] Rusyalulara bâdî-i cesâret olub bir kat daha Kırım'da yerleşerek da'vâlarında ısrâr ve zâhir hâlde serbestligini iddi'â itdikleri Kırım içinde akçe kuvvetiyle ve gûnâ-gûn va'd ve va'îdler ile yeniden yeniye celb ve tedârük itdikleri tarafdârları vâsıtasıyla fuzûlî tahakküm ve tagallübe ibtidâr itdiler.

Ve egerçi mukaddimede beyân olundığı vechile sefer akîbinde Rusyalunun umûr-ı dâhiliyyesi müşevveş oldığından Katerina'nın dahi harb vukû'ı bir vechile marzîsi degil idi. Ancak burasını bellü itmeyerek ve aslâ sûret-i tereddüd göstermeyerek tedârükât-ı seferiyyeye mübâderet idüb hir tarafdan dahi dürlü tedâbîr ve teşebbüsât ile muhârebeyi men' ve def' itdirerek hîle ve san'at ile dilediğini icrâya çalışurdı. Lâkin çeh fâ'ide ol vakit vükelâ içinde Rusyalunun hâl ve hîlesine vâkıf olabilecek bir zât olmayub olsa bile beyne'l-vükelâ ittifâk olmadığından ve düvel-i sâ'ire süferâsı dahi ber-vech-i muharrer birer sûret ilkâ idegeldiklerinden kimesne bir tarafı tercîh ile üzerine mes'ûliyyet alamazdı bu hâllerden Rusyalular pek çok istifâde itdiler.

Ammâ Fransalunun mukaddemâ Devlet-i Aliyye'yi sefere teşvîk itmiş iken bu def'a aksini ihtâr ile te'lîf-i zâtü'l-beyne çalışması buna mebnî idi ki bir müddetden berü Rusya ile İngiltere beyninde merbût ve müstahkem olan şîrâze-i ittihâd ve muvâlâtı[5] Fransalu çekemeyüb bunı hall ve fesh idecek bir sebeb aramakda oldığından ve husûsuyla bu esnâda Amerika mes'elesinden dolayı Fransalu ile İngilterelü beyninde sefer vukû'una mebnî Fransalu hiç olmaz ise Rusyalunun kendü aleyhine hareket itmesi endîşesinden emîn olmak emelinde bulundığından Rusya'ya arz-ı hidmetle bir cemîle göstermek Fransa Devleti'nin maslahatı îcâbından olmağla Katerina'nın marzîsi olmayan Osmânlu seferinin def'ine

1 Nakz-ı ahd: Anlaşmayı bozma, muâhede hükümlerini bozma. Verilen sözde durmama.
2 Tergîb: Şevklendirme, ümidlendirme. Rağbet verdirme. İsteklendirme.
3 Lâ ve ne'am: Hayır ve evet. Hiçbir düşüncenin söylenmediğini bildirme için kullanılır.
4 İştibâh: Şüphelenmek. Şüphe etmek. Kolay fark olunmaz derecede benzemek.
5 Muvâlât: Dostluk, karşılıklı sevgi. Yardım, koruma.

dâmen-i der-miyân[1] olmuş idi.

Bu esnâda Nemçe ve Prusya devletleri beyninde dahi ceng ü cidâl vukû'a gelerek ol taraflarda dahi gâ'ile-i harbiyye zuhûr itdiginden Avrupa devletlerinin Kırım mes'elesine (**s.108**) müdâhale idecek vakitleri olmadıkdan başka herbirisi Rusyaluyı kendi maslahatlarına imâle[2] ve teşrîk içün Kırım nizâ'ı tiz elden bitüb de Rusya'nın âzâde kalmasını isterlerdi. İşte bu Avrupa karışıklığının dahi Rusya'nın usûlüne ve Devlet-i Aliyye ile olan mu'âmelesine haylî medhali olmuşdur.

Ve'l-hâsıl vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bu mes'eleye bir netîce ve karâr viremeyerek bu hâl üzre kapudan paşa Beşiktaş önünde muvâfık hevâ intizârında olub bi-hikmetillâhi Te'âlâ kırk günden mütecâviz hevâ dahi muhâlif esmekle asâkir ve mühimmât ile memlû donanmanın bu kadar müddet hevâ intizârında kalması dahi herkese başkaca bir hayret virmişdir. Binâ'en-aleyh Medîne-i Münevvere ahâlîsinin uzemâsından ittifâkan bu esnâda Dersa'âdet'e gelmiş olan Hâfız-ı Buhârî Ebu't-Tayyîb Efendi Sarây-ı Hümâyûn'a da'vet olunub altı yedi nefer refîkleriyle Hırka-i Şerîfe odasında Buhârî-i Şerîf kırâ'ate mübâşeret itdirildi. Rivâyet olundığına göre Abdülhamîd Han Hazretleri esnâ-yı kırâ'atde gâh gâh istimâ'a kıyâm idüb rûh-ı pür-fütûh-ı nebevîye salavât-ı şerîfe ihdâ iderek Cenâb-ı Hakk'a du'âlar eyler imiş henüz Buhârî-i Şerîf nısf olmadan eser-i mu'cize-i nebeviyye olmak üzre muvâfık rûzgâr esüb Donanma-yı Hümâyûn savb-ı maksûda[3] hareket eyledi.

Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile Sinob'a varub ser'asker paşa ile mülâkât itdikden sonra birlikde Sinob'dan dahi Receb'in on dördünci ve Temmuz'un yirmi yedinci günı hareket ve muvâfık-ı hevâ ile bir gün zarfında Soğucak Kal'ası ve Anapa sularına muvâsalat itdiklerinde muktezâ-yı ta'lîmâtları üzre Rusya ceneraline şu me'âlde bir mektûb yazdılar ki Tatar serbest ise Rusya askerinin Kırım'da bu cem'iyyetlerini ve Karadeniz'de donanmasının geşt ü güzârını mûcib bir şey yokdur ve eger bizi Tatar da'vet ideyor dir iseniz şimdiye dek gerek ahâlî-i Kırım'ın ve gerek Taman ve Kuban ve havâlîsinde sâkin bu kadar selâtîn-i Cengiziyye ve ümerâ ve kabâ'il ve aşâ'irin Der-aliyye'ye kırk elli kıt'adan mütecâviz mahzarları gelüb sizden ve Şâhin Giray'dan iştikâ ve feryâd ve İmâmü'l-Müslimîn ve Halîfetü'l-Muvahhidîn taraflarından isti'âne ve istimdâd ideyorlar ve tahlîslerine kıyâm vâcib olmak hasebiyle taraf-ı pâdîşâhîden asâkir ve donanma ile me'mûr olduk işte biz varmak üzreyüz ve hâl böyle iken yine maksûd-ı Devlet-i Aliyye ıslâh olmak mülâbesesiyle sizin askerinize top ve tüfenk atmaz ve lâkin yanaşacağımız yerlerde ve su alacağımız mahallerde askerinizden mümâna'at vâki' olur ise hâsıl olacak sûret-i mekrûhaya sırr-ı sebeb olmuş olursuz ve mâdemki asâkir-i İslâmiyye Rusya (**s.109**) Devleti'nim hudûdına vaz'-ı kadem itmeye memâlik-i İslâmiyye'den olub da ahidhâme-i hümâyûn ve şer'-i şerîf muktezâsınca cihet-i câmi'a-i Hilâfet takrîbiyle teba'iyyet-i ma'neviyyeleri mukarrer olan Tatar-ı diyânet-şi'ârın memleketlerine li-ecli'l-musâvât duhûlümüzden fesh-i sulh lâzım gelmez.

İşbu mektûbı götüren âdemler Kırım'a vardıklarında kırk gün karantiua beklemek lâzımdır deyü Rusya askerleri tarafından cevâb virilmekle bu sûretde su almak içün Kırım'ın her tarafına yanaşılacak olur ise bu bahâne ile Rusyalular mümâna'at edecekleri ve cebren

1 Der-miyân: Ortada olan şey, arada.
2 İmâle: Bir tarafa meylettirmek. Bir tarafa eğmek. Benzetmek.
3 Savb-ı maksûd: Kasdolunan, istenilen taraf, yön, hedef.

su almağa ibtidâr olundığı hâlde harbi müntic olacağı ma'lûm oldığından Kapudan Paşa keyfiyyeti Dersa'âdet'e tahrîr ve iş'âr idüb bu bâbda kat'iyyü'l-müfâd bir emr gönderilmesini istid'â itdiler. Ve çünki vükelâ-yı Devlet-i Aliyye harb ve sulh beyninde mütereddid görinüb bu sûretle Kapudan Paşa me'mûr ve murahhas kılınmış idi. Ammâ Rusya Devleti muhârib görinüb iç yüzünden harbi istemediginden harbsizce Kırım nizâ'mın tanzîm ve tesviyyesi mültezem idi. El-hâsıl sefer akîbi oldığından Devlet-i Aliyye seferden ihtirâz itdigi misillü bu hilâlde Katerina'nın dahi muhârebe bir vechile işine elvirmez iken sefer-i sâbıkda harben galebe itdigi misillü bu kerre dahi muhâribâne ve lâubâliyâne davranub politikaca galebe iderek tahsîl-i merâm itmişdir.

Şöyle ki Kapudan Paşa ile mükâlemeye Romancof nâm cenerali ta'yîn itmiş ise de Rusyalular desîse-kârlıkla merâmlarını icrâdan ferâgat itmeyüb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi merâmlarına mümâşât mümkün olamadığından gerek Kapudan Paşa'nın ve gerek Romancof'un me'mûriyyetlerinden bir semere görilemeyüb günden güne beynlerinde bürûdet ziyâdeleşmekle Kapudan Paşa ber-minvâl-i muharrer İstanbul'dan irâde-i kat'iyye vürûdına muntazır oldı.

Mu'ahharen ser'asker ve kapudan paşalara hitâben kat'iyyü'l-müfâd[1] bir kıt'a fermân gidüb şöyle ki doğrı Kırım'a ya Taman'a güzâr ile eger Rusya tarafından ta'arruz vukû' bulmazsa bir mahallde ordu kurub müteyakkızâne ikâmet eylemeleri ve Rusyalu tarafından mümâna'at vukû'a gelürse kat'an ve kâtıbeten endîşe ve tereddüd itmeyüb ve nakz-ı ahd Moskovludan oldığını bilüb havl ve kuvvet-i Rabbü'l-âlemîne tevekkül ve rûhâniyyet-i Peygamberîye tevessül[2] ile vardıkları mahallin feth ve teshîrine mübâşeret itmeleri fermân olundı. Lâkin kendülerine bu fermânın vusûlüne dek deryâ mevsimi dahi geçer gibi olmuş idi. Her ne hâl ise bunun üzerine Soğucak Kal'ası pîşgâhından hareketle Kırım'a azimet itdiler. Kefe havâlîsine geldiklerinde Rusya donanmasına tesâdüf olunub Rusyalular dostâne mu'âmele ile Donanma-yı Hümâyûnun verâsından[3] geçüb gitdi. Donanma-yı Hümâyûn Kefe önlerine (**s.110**) gelüb hârice asker ihrâcıyla tahassun[4] idecek bir yer teftîşinde iken Rusyalular tâ'ûn illetini bahâne iderek Kırım'a çıkdıklarından âzürde olacaklarını beyân ile bu keyfiyyetin üç konak ilerüde ikâmet üzre bulunan cenerallerine ifâde olunması lâzım gelecegini îrâd itmeleriyle Kapudan Paşa ve Ser'asker Paşa cenaralden haber vürûdına muntazır oldılar. Bu esnâda güz mevsiminin eyyâm-ı ma'dûdesinden olub Kestânekarası dimekle meşhûr olan furtuna zuhûr itmekle Donanma-yı Hümâyûn Kefe pîşgâhından açılarak hareket-i kasriyye[5] ile gurre-i şehr-i Ramazân'da Sinob Limanı'na girmege mecbûr oldı.

1 Kat'iyyü'l-müfâd: Anlamı kesin.
2 Tevessül: Başvurma, vesile kılma.
3 Verâ: Öte. Başka taraf. Arka, geri.
4 Tahassun: Bir kaleye kapanmak. Korunmak. İstihkâma çekilmek. Tahkim edilmiş bir yere sığınmak.
5 Hareket-i kasriyye: Bir haricî sebep tesiriyle meydana gelen zorunlu hareket.

Avdet-i Donanma-yı Hümâyûn

Minvâl-i meşrûh üzre Donanma-yı Hümâyûn Sinob Limanı'na lenger-endaz[1] oldığı Dersa'âdet'e inhâ olundukda çünki deniz mevsimi güzâr idüb Donanma-yı Hümâyûnun tersâneye rabt olunmak vakti geldiginden Donanma-yı Hümâyûn Dersa'âdet'e gelmege me'mûr olmağla Sinob'dan hareket idüb Ramazân-ı şerîfin yirmisinde Boğaz'a vâsıl ve âhir-i Ramazân'da tersâneye dâhil oldı.

Lâkin Rusya tüccâr sefâyimine göz alışmamış oldığı hâlde bu esnâda gûyâ bütün bütün Karadeniz'i zabt itmiş gibi gemilerinin Dersa'âdet'e pey-der-pey gelüb gitmesi ve henüz Kırım'ın serbestiyyeti hazm olunmamış iken Rusyalunun ol tarafda böyle mağrûrâne tasallut ve tagallüb itmesi millet-i İslâmiyye'ye gâyet ağır ve bi-hikmetillâhi esnâ-yı seferde vukû'a gelmiş olan hezîmetler ile Kaynarca Mu'âhedesi'nin fenâlığını muhtır oldığından Rusyaludan ahz-ı intikâma[2] halkın hırs ve hâhişi[3] ber-kemâl olmağla donanmanın böyle bilâ-muhârebe avdeti İstanbul içinde mûcib-i kîl ü kâl olub hattâ iki nefer kalyoncı Rusya ilçisini i'dâm kasdıyla üzerine hücûm itdiklerinde tutılub Kapudan Paşa tarafından te'dîb olunmuşlar idi. Halkın Rusyalu hakkmda buğz ve adâveti bâkî ve günden güne müterakkî[4] idi. Ve Kaynarca Mu'âhedesi'nce Eflâk ve Boğdan re'âyâsı hakkında ba'zı imtiyâzât virilmiş oldığı cihetden Tuna sevâhilinden birçok re'âyâ terk-i vatan iderek memleketeynden ittihâz-ı[5] mesken eylediklerinden başka memleketeynin bütün bütün serbest olmasına mukaddime olmak üzre bu esnâda Rusyalu memleketeyn beglerinin bir dürlü özr ve bahâne ile azl olunmamalarını teklîf ittiginden bu keyfiyyet dahi Devlet-i Aliyye'ye pek girân gelmekle beyne'd-devleteyn bürûdet ziyâdeleşerek yine harb emâreleri zuhûra başladı. Ve Devlet-i Aliyye iskelelerinde ne kadar Rusya tüccâr sefâ'ini bulundıysa tevkîf olundı.

(**s.111**) Binâ'en-aleyh Katerina bu esnâda İrân Vekîli Zend Kerîm Han ile muhâbere idüb Rusyalu Rûmili cânibinden ve Kerîm Han Anadolı cânibinden Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye hücûm itmek üzre ittifâk itmiş ve işte bu ittifâk Katerina'ya epeyce cesâret virmişdir. Gelelim Irâk ve İrân vekâyi'ine.

Vekâyi'-i Irâk ve Havâdis-i İrân

Geçen [bin yüz] doksan bir senesi vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Basra'nın istihlâsı emrinde Bağdâd Vâlîsi Abdullâh Paşa'nın rehâveti rû-nümâ oldığından Bağdâd Kapukethüdâsı Selîm Sırrı Efendi ordu nâzırı nasb olunarak Bağdâd'a gönderilmiş olub Selîm Efendi ise Abdullâh Paşa hazînedârı olan Acemoğlı Mehmed Beg ile zevk ü safâya koyılub Basra maslahatı unudulmuş idi. Âlem-i ebbin emvâc-ı neş'e ve neşâtı[6] arasında bir

1 Lenger-endaz: Lenger atan, demir atan. Demir atmış olan gemi.
2 Ahz-ı intikâm: İntikam alma.
3 Hâhiş: Fazla arzu, isteyiş.
4 Müterakkî: Yükselmiş, terakki etmiş, ilerlemiş olan.
5 İttihâz: Edinmek. Kabullenmek. Kabul etmek, öyle sayma.
6 Emvâc-ı neş'e ve neşât: Sevinç ve neşe dalgaları.

aralık Devlet-i Aliyye'nin Basra haberine muntazır oldığı hatırlara gelerek ba'zı hoş-me[n]dân ile bi'l-müşâvere karâr üzre Şâvî-zâde Mehmed Beg Kerîm Han nezdine gönderilmişdir.

Mûmâ-ileyh Mehmed Beg İrâniyyü'l-asl olub Kölemen ocağında perveriş[1] bulmuş ve giderek Abdullâh Paşa'ya hazînedâr olmuş idi. Ve Abdullâh Paşa'nın mahrem-i esrârı olub Selîm Sırrı Efendi'ye hedâyâ-yı girân-bahâ takdîm ve mizâcına göre meclisler tertîb iderek anı dahi celb ile nüfûzca Abdullâh Paşa kethüdâsı olan İsmâ'îl Kahya'ya galebe ve sahiyyü't-tab' oldığı cihetle Bağdâdca ba'zı tarafdârlar dahi peydâ eylemiş idi. Lâkin Bağdâdca kahyalar vâlîlige mülâzım olub Mehmed Beg dahi vezâret ve riyâset sevdâsında bulundığından kahya olmak emeline düşmüş idi. Selîm Sırrı Efendi'nin şefâ'ati üzerine Abdullâh Paşa bilâ-mûcib İsmâ'îl Kahya'yı azl ile yerine Mehmed Beg'i nasb ve hall ve akd-i umûrı yedine teslîm itmiş idi. Abdullâh Paşa maraz-ı istiskâya mübtelâ olub ve etibbâ tarafından her ne kadar tedâvîsine i'tinâ olunmuş ise de mukayyed olmayub bu esnâda vefât eyledükde muhâfaza-i âsâyiş-i belde içün cümlenin ittifâkıyla Selîm Sırrı Efendi vâlî kâ'immakâmlığına intihâb olunmuş ise de sâbık ve lâhık kethüdâlar ya'nî İsmâ'îl ve Mehmed kâhyalardan her biri vâlîlik iddi'âsma kıyâm idüb halk dahi iki taraf olarak derûn ve birûn-ı Bağdâd'da muhârebeye başladılar.

Selîm Efendi Mehmed Kahya tarafdârı ise de gavga buyurub önimi alamadığından o zamân (**s.112**) Deşheru'da bulunan Şâvî-zâde Süleymân Beg'i da'vet idüb Süleymân Beg Bağdâd'a geldikde tarafeyne nasîhat iderek âteş-i fitneyi basdırdı.

İşte bu sırada Şâvî-zâde Mehmed Beg dahi Şîrâz'dan avdet idüb Kerîm Han tarafından Haydar Han nâmında bir ilçi ile birlikde Bağdât'a geldi. Sözde emr-i musâlaha bitmiş ve Basra'nın tahliyyesi içün Şîrâz'dan emir gitmiş fakat ba'zı şurûta merbût imiş. Buna dâ'ir Haydar Han elinde bir memhûrnâme[2] olub ancak Abdullâh Paşa nâmına oldığından mührünün fekki bir vezîrin vücûdına menût imiş. Musâlahanın aslı var ise hâl-i hâzırda fâ'idesi yok. Halbûki Süleymân Beg'in himmetiyle uyumuş olan fitne üç gün sonra uyanmış ve herkes kendü başı kay[g]ısına düşmüşdür.

Abdullâh Paşa'nın vefâtmda Mehmed ve İsmâ'îl kahyâlar kendü tarafdârlarına birer kıt'a mahzar yapdırub Bâb-ı Âlî'ye takdîm eyledikleri gibi Kerkük Vâlîsi Hasan Paşa dahi Bağdâd Vâlîliği'ni istid'â itmekle Bağdâd'ın tâlibi üç ve üçünden birinin tercîhi güç olmuş idi. Nihâyet Hasan Paşa bi't-tercîh işbu doksan iki senesi Rebî'ü'l-evvel'inin beşinde Bağdâd ve Basra eyâletleri anın uhdesine tevcîh olunub müjdecisi Bağdâd'a vâsıl olduğı gibi tarafeyn çekilüb emn ü âsâyiş-i belde avdet eylemiş ise de Bağdâd yeniçeri ağası ve mataracı gibi fesâdbaşılar Deşheru'ya firâr ve Mehmed Kahyâ kolunda bulunan levendler çıkub Bakube'de hayme-nişîn olan Mehmed Halîl oğlı Ahmed Ağa yanında karâr kıldılar. Ve bu Ahmed Ağa fi'l-asl Hasan Paşa'nın başağası iken ana gücenüb yanından ayrılarak müteveffâ Abdullâh Paşa'ya kapulanmış idüginden Hasan Paşa'ya mu'ârız[3] olmağla hâric-i Bağdâd'da bir fırka-i muhâlife[4] peydâ oldı.

Bu hâlde Hasan Paşa'nın serî'an Bağdâd'a ulaşması lâzım gelürken Kürdistân cihetinde

1 Perveriş: Besleyiş, besleme; beslenme. Terbiye etme, yetiştirme. İlerileme.
2 Memhûrnâme: Mübürlenmiş, mühürlü yazı, mektup.
3 Mu'ârız: Birine veya bir şeye karşı çıkan, muhalif.
4 Fırka-i muhâlife: Muhalif grup.

zuhûr iden münâza'ât ile meşgûl oldığından Bağdâd'a vürûdı te'ehhür eylemişdir.

Şöyle ki sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Kelb Alî Han asâkir-i külliyye ile hudûd-ı hâkânîyi tecâvüz ile Kürdistân'ı tâlân itdikde Bâbân Mutasarrıfı Mehmed Paşa Köy Sancağı Mutasarrıfı Timur Paşa yanına çekilüb birâderi Ahmed Paşa İrânlular ile birlikde bulunmağla Bâbân Sancağı'nı zabt idüb asâkir-i İrâniyye İrân'a avdet eylemiş idi.

Mevsim-i şitâ çıkub da mevsim-i bahâr hulûl itdikde Mehmed Paşa yerinden hareket ile Bâbân Sancağı'na karîb mahalde nasb-ı hıyâm-ı ikâmet[1] ile Ahmed Paşa ma'iyyetinde Acem askeri kalmayub kendüsinin kuvveti dahi az oldığından üzerine hücûm itmek üzre Hasan Paşa'dan isti'âne itdikde Hasan Paşa men' itmek istemiş ise de müfîd olmadığından nâçâr ma'iyyetine (**s.113**) bir mikdâr asker gönderüb Köy Sancağı Mutasarrıfı Timur Paşa'yı dahi anın ma'iyyetine me'mûr itmekle Mehmed Paşa'nın kuvveti ziyâde olarak Karaçolan üzerine hareket itdikde Ahmed Paşa'nın askeri ana nisbetle pek az ise de lede't-tekâbül Mehmed Paşa mağlûb olarak askerinin çoğı telef ve kendüsi ve nice müteşahhıs ağaları ve Timur Paşa esîr olmağla Ahmed Paşa derhâl Timur Paşa'yı i'dâm ve birâderi Mehmed Paşa'yı Sürücek Kal'ası'nda habs itdikden sonra isti'fâ-yı kusûr yolunda Hasan Paşa'ya arz-ı hâl idüb o dahi bi-hasebi'z-zarûre[2] uhdesine Bâbân ve Köy ve Harîr sancaklarını tevcîh ile hil'atini irsâl itmişdir.

Bu sûretle Hasan Paşa Kürdistân gâ'ilesini ber-taraf itdikden sonra Kerkük'den hareket ile Rebî'ü'l-âhir'in yedinci güni Bağdâd'a vusûl bulmuşdur.

Fi'l-asl Hasan Paşa'nın başağası iken bir vesîle-i cüz'iyyeden nâşî gücenerek anın yanından ayrılub da merhûm Abdullâh Paşa'ya kapulanmış olan Mehmed Halîl oğlı Ahmed Ağa bâlâda mezkûr olan muhârebeler esnâsında hâric-i Bağdâd'da bulundığı hâlde irsâl-i asker ile Mehmed Kahyâ'ya i'âne itmiş oldığından bu esnâda Mehmed Kahyâ Bağdâd'dan firâr ile anın yanına varub ikisi bi'l-ittifâk başlarına birtakım haşerâtı cem' ile izhâr-ı bagi ve tuğyân iderek turuk[3] ve mesâliki sedd eylediklerinden Hasan Paşa bu cem'iyyet-i isyâniyyeyi dağıtmak üzre Bâbân Mutasarrıfı Ahmed Paşa'yı Bağdâd'a da'vet eylemiş idi. Ahmed Paşa'nın vürûdı te'ehhür[4] itmekle bir mikdâr asker ile kethüdâsını usât üzerine göndermiş ise de lede'l-muhârebe giden asker münhezim oldığından hemân Ahmed Paşa'nın hareketini isti'câl itmişdir.

Ahmed Paşa'nın te'ehhür-i vürûdına sebeb bu imiş ki mahbûs olan birâderi Mehmed Paşa'yı girûde bırakmağa cesâret idemeyüb katline dahi dâ'iyye-i uhuvvet[5] mâni' oldığından müteredditd[6] kalub nihâyet Mehmed Paşa'nın gözlerini çıkardıkdan sonra asâkir-i mevcûdesini istishâb ile Bağdâd'a gelürken esnâ-yı râhda fevt olmuşdur.

Bunun üzerine derhâl Hasan Paşa tarafından Bâbân ve Köy ve Harîr sancakları mûmâ-ileyhimânın küçük birâderleri olan Mahmûd Paşa'ya tevcîh ve hil'ati irsâl ile Bağdâd'a azmîmeti isti'câl olundığından Mahmûd Paşa hemen bi'l-cümle askerini istishâb ile gelmekde

1 Nasb-ı hıyâm-ı ikâmet: Kalınacak çadırların dikilmesi.
2 Bi-hasebi'z-zarûre: Zaruret sebebiyle.
3 Turuk: Yollar, tarikler. Meslekler. Usuller.
4 Te'ehhür: Gecikme. Sonraya kalma. Geriye kalma.
5 Dâ'iyye-i uhuvvet: Kardeşlik arzusu.
6 Müteredditd: Tereddüt eden, ikilemde kalan.

oldığı haberi lede'l-vusûl Hasan Paşa Bağdâd askeriyle kethüdâsı Osmân Ağa'yı çıkarub ve Şâvî-zâde Süleymân Beg dahi el-Abîd atlusıyla çıkub Mahmûd Paşa ile birleşerek usât üzerine hareket ile cem'iyyetlerini tefrîk ve bir çoğunı itlâf[1] itdiklerinden Mehmed Kahyâ ve Mehmed Halîl oğlı bâdiye-peymâ-yı firâr olmuşlardır.

(s.114) Esbâb-ı meşrûhadan[2] nâşî Basra hakkında bir tedbîr ittihâz olunamamış oldığı hâlde ber-vech-i âtî bir vak'a-i fevka'l-âde Basra'nın istihlâsına sebeb olmuşdur.

Vekâyi'-i Sene 1193

Basra'da İrân başbuğı olan Mehmed Ali Han Basra'da geregi gibi yerleşdikden sonra civârındaki aşâ'ir ve kabâ'ili dahi taht-ı tasarrufuna almak sevdâsına düşüb husûsıyla Müntefik Aşîreti Şeyhi Tamr'ı itâ'at ve inkıyâda da'vet itdikde Tamr izhâr-ı muhâlefet itmegin Alî Mehmed Han iki bin tüfenkci ile Mehmed Hüseyin Han'ı Basra muhâfazasına biragub bâkî on bin kadar asâkir-i İrâniyye ile Tamr üzerine hareket itdikde evvel emirde Tamr muhârebeden ictinâb itmek istemiş ise de Alî Mehmed Han kemâl-i kibr ve gurûr ile üzerine hücûm itdikde Müntefik halkının ekseri evlâd ü iyâlini muhâfaza kaydına düşüb Tamr'ın yanında cüz'î süvârî oldığı hâlde mukâbeleye mecbûr olmağın hemân kuvve-i mevcûdesiyle birden bire karşusına gelan Acem askeri üzerine hücûm gösterdikde İrânlular der-ceng münhezim ve perîşân olub Arab atlusının önünden kurtulmak dahi kâbil olmadığından asâkir-i İrâniyye'nim[3] kimisi Arab'ın kargılarına saplanarak ve kimisi atların ayakları altında çignenerek ve kimisi Şat'a atılub boğularak telef olub bu sırada Mehmed Alî Han ile iki birâderi dahi maktûl olub yalnız otuz beş kadar atluları firâr ile Basra'ya cân atabilmişlerdir.

Bundan sonra merkûm Mehmed Hüseyin Han ma'iyyetindeki asâkir-i A'câm ile Basra'nın muhâfazasına kıyâm itdigi haberi Şîrâz'a vusûl buldukda Sâdık Han yine asâkir-i külliyye ile gelüb Basra'yı muhâfazaya iştigâl itmiş ise de bu havâdis Zend Kerîm Han'ın pek ziyâde müte'ellim[4] ve müte'essir olmasına bâ'is olub nihâyet telâfî-i mâ-fât[5] endîşesiyle hastalanarak işbu sene-i mübâreke Saferü'l-hayrı'nın on üçünci güni vefât itdikde ümerâ ve hanân birbirine düşdüklerinden üç gün kadar cenâzesi meydânda kaldı ve Şîrâz içinde birçok kanlar döküldükden sonra Zekî Han cümleye galebe iderek Kerîm Han'ın oğlı Ebu'l-feth Han'ı pederi makâmına ik'âd eyledi. Lâkin Kerîm Han'ın birâderi Sâdık Han Basra'da mevcûd olan asâkir-i İrâniyye ile İrân'a gidüb ve Zekî Han'a galebe idüb Ebu'l-feth Han'ı üç ay hükûmet itdikden sonra hal' ve bi'l-cümle birâderleriyle berâber habs iderek kendûsi hükûmet-i İrân'ı zabt eyledikde Alî Murâd **(s.115)** Han zuhûr idüb Sâdık Han askerine galebe geldikden sonra Şîrâz'ı muhâsara eyledi. Bu muhâsara esnâsında Şîrâz içinde pek ziyâde kaht u galâ zuhûra gelüb ahâlî giriftâr-ı şiddet-i muzâyaka[6] olmalarıyla Sâdık Han

1 İtlâf: Ziyan etmek. Telef etmek. Bozmak.
2 Esbâb-ı meşrûha: Açıklanmış sebepler.
3 Asâkir-i İrâniyye: İran askerleri.
4 Müte'ellim: Elemli, kederli, mahzun.
5 Mâ-fât: Kaybolan. Fevt olan. Elden çıkan şey. Kaybedilen.
6 Müzâyaka: Sıkıntı, darlık, yokluk, parasızlık. Zorluk.

def'aten bin hâne mikdârı ahâlîyi Şîrâz'dan taşra ihrâc itdikden başka lâ-yenkat'[1] üçer beşer hâne ihrâc itmekde olub dokuz ay bu vechile muhsûr kaldıkdan sonra nihâyet Alî Murâd Han cebren Şîrâz'ı feth ile Sâdık Han'ı katl itdi. Ve Sâdık Han'ın habs itmiş oldığı Ebu'l-feth Han ile birâderlerimi kör eyledi. Bu sûretle Sâdık Han Basra ahâlîsine itdigini bulmuş ve Alî Murâd Han dahi câlis-i serîr-i hükûmet olmuşdur.

Ve İrân'ın hali yine keşmekeşde kalub taraf taraf ceng ü cidâl ve her yerinde ihtilâl zuhûr itmege başladı. Ve Nâdir Şâh'ın vefâtından Zend Kerîm Han'ın zuhûrına kadar İrân iklîmi ihtilâl üzre olub Kerîm Han'ın otuz sene kadar müddet-i hükûmetinde âsâyiş-i hâl gördükden sonra Kerîm Han'ın vefâtıyla yine ihtilâl sûretleri nümâyân olarak bir müddet bu hâl üzre gitmişdir.

Müşârün-ileyh Alî Murâd Han dört sene kadar Şîrâz'da hükûmet idüb hin yüz doksan sekiz senesinde vefât itdikde yerine ana bir karındaşı ve Sâdık Han'ın oğlı olan Ca'fer Han geçüb ol dahi beş sene kadar hükûmet itdikden sonra maktûl olmağla yerine oğlı Lütf Alî Han geçerek iki sene kadar keşmekeş üzre hükûmet itmiş ve bu sûretle Kerîm Han'dan sonra on iki sene kadar İrân'da hükûmet-i Zendiyye cârî olmuş ise de bunların birisi Kerîm Han'ın yerini tutamayub her tarafda dâ'iyye-i istiklâl ile nice hanlar zuhûr itmekden nâşî İrân'da geregi gibi nüfûz ve istiklâl kesb idememişlerdir.

Husûsıyla Kerîm Han'ın vefâtından sonra Kaçar Kabîlesinden Ağa Mehmed Han Irâk-ı Acem havâlîsinde alem-efrâz-ı istiklâl olarak Kerîm Han'ın sâlifü'z-zikr ahlâfıyla[2] ceng ü cidâl itmekden hâlî olmayub nihâyet hâtime-i hanân-ı Zendiyye[3] olan sâlifü'z-zikr Lütf Alî Han'ı bin iki yüz beş târîhinde katl itmekle İrân'da silsile-i Zendiyye bütün bütün münkarız[4] olmuşdur.

İşbu Ağa Mehmed Han hâlâ fermân-fermâ-yı diyâr-ı İrân olan Devlet-i Kaçâriyye'nin mukaddem ve mukaddimesi olub Hâdim Han dınınekle meşhûrdur ki ber-vech-i meşrûh Kerîm Han'dan sonra zuhûr ile refte refte kesb-i istiklâl iderek âkıbetü'l-emr bi'l-cümle diyâr-ı İrân'ı zabt ile Tahrân'ı kendüye ve ahlâfına pâyitaht ittihâz itmişdir.

Vekâyi'-i mezkûre Bağdâd ve Acem târîhlerinde görilüb vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'nin istiknâhına medâr olmak üzre bu mahalle derc olunmuşdur. Ammâ Enverî'nin bu mebhasda vâki' olan ifâdâtı yalnız Zend Kerîm vefâtı haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda Basra eyâletinin **(s.116)** zabtı içün Bağdâd Vâlîsi Hasan Paşa'ya kifâyet mikdârı meblağ ile mü'ekked emr-i şerîf irsâl olundığı ve mu'ahharen Basra eyâleti Bağdâd eyâletine ilhâken Hasan Paşa'ya tevcîh kılındığı beyânından ibâretdir.

Her ne hâl ise gerek Basra'yı istihlâs ve gerek Zend Kerîm Han ile Rusyalunun zikr olunan ittifâkı gâ'ilesinden halâs içün Devlet-i Aliyye hakkında bu kaziyye (mesâ'ibu kavmin inde-kavmin fevâ'idu)[5] mü'eddâsınca müntic-i hayr ve menfa'at olmuşdur. Gelelim Bağdâd ve Basra'nın ahvâline.

Basra Mütesellimi Süleymân Ağa'yı ber-minvâl-i sâbık Sâdık Han alub Şîrâz'a

1 Lâ-yenkat': Aralıksız, durmaksızın.
2 Ahlâf: Gelecek nesiller, halefler.
3 Hâtime-i hanân-ı Zendiyye: Zendiyye hanlarının sonuncusu.
4 Münkarız: Adı sanı kalmamış, yıkılmış, sonu gelmiş.
5 "Bir kavmin başına gelen musibetler diğer bir kavim için faydalı olabilir."

götürdükde ol vakitden berü göz habsinde oldığı hâlde zâten rüşd ve reviyyetle[1] mevsûf[2] ve bu vechile İrâniyyân beyninde dahi ma'rûf olarak kibâr-ı İrân ile ünsiyyet ve husûsan Zekî Han'a münâsebet ve husûsiyyet kesb itmiş idi. Ber-minvâl-i sâbık Zekî Han kesb-i nüfûz itdikde Sâdık Han'ın kendüye zıdd olması hasebiyle Basra'dan kendüye bir hayr olmayacağı âşikâr oldığı hâlde bâ-teyakkun[3] akçeyi zekâta saymak kabîlinden olarak Basra mütesellimligini Süleymân Ağa'ya tevcîh itdirüb taraflarından zabt itmek üzre mihmandâr terfîkiyle Basra'ya göndermiş idi.

Sâdık Han ise ber-vech-i meşrûh Basra'yı tahliyye ile İrân'a avdet itdikde Basra'nın vâlî ve hâkimsiz kaldığı haberi Bağdâd'a vâsıl oldukda Hasan Paşa Nu'mân Efendi nâmında birini Basra mütesellimi idüb göndermiş olmasıyla Süleymân Ağa Huveyze'ye gelüb vâkıf-ı hâl oldukda Basra mütesellimînin kendü uhdesine tevcîh buyurulmasını Hasan Paşa'ya tahrîr ve Basra vücûhuyla muhâbere itdikde Basra vücûhı Süleymân Ağa'nın Basra'ya gelmesine râzı olmuşlar ise de Tamr ile beynlerinde adâvet-i kadîme[4] oldığından Basra'ya duhûlüne Tamr mânî' olmuş ve Hasan Paşa'dan dahi cevâb-ı müsâ'id alamamış oldığından Huveyze'ye ikâmetle keyfiyyeti bir takrîble Devlet-i Aliyye'ye tahrîr ve Basra'nın muhâsarası esnâsında kendüsinin cân-siperâne vâkî' olan hidmetine mükâfât olmak üzre Basra eyâletinin uhdesine tevcîh buyurulmasını niyâz itmişi di.

Bu hilâlde Müntefik aşîretiyle Hazâ'il aşîreti beyninde vâki' olan muhârebede Tamr maktûl olub yerine geçen Müntefik Şeyhi Süveynî ile Süleymân Ağa beyninde dahi hukûk ve meveddet-i kadîme oldığından Süveynî Süleymân Ağa'yı Basra'ya idhâl ile müsellimlikde takrîr eyledi. Müte'âkiben Süleymân Ağa'nın Dersa'âdet'e gönderdigi tahrîrât mûcebince uhdesine rütbe-i vezâretle Basra eyâleti tevcîh olundığınm fermâm Dersa'âdet'den kendüye vâsıl oldukda (s.117) Hasan Paşa'nın rehâvetinden bahisle Bağdâd eyâletimin dahi uhdesine tevcîh buyurulmasını Devlet-i Aliyye'den niyâz eylemiş idi.

Bu esnâda ise Hasan Paşa'nm ber-vech-i sâbık der-kâr olan rehâvet-i fitriyyesi hasebiyle derûn ve birûn-ı Bağdâd'da zuhûra gelan ihtilâlâtın önüni kesdiremediginden ahâli kendüsinden müteneffir olarak Bağdâd'da vücûdım istiskâl ve Abdullâh Paşa merhûmun kethüdâsı İsmâ'îl Ağa'nın başına ictimâ' birle kendüsini Bağdâd'dan kaçırdıklarında Hasan Paşa Bağdâd muzâfâtından Harbu nâm mahalle gelerek Dersa'âdet'e bir kıt'a arîza yazub şöyle ki sâlifü'z-zikr İsmâ'îl Kethüdâ'nın habis tıynetinden bahisle tebdîl-i ahlâk itdirmek için ba'zı me'mûriyyetlerde istihdâm ile sûret-i nevâziş ve taltîfinden tecvîz-i kusûr itmemiş eylediğinden bu sevdâ ile dimâğı muhtell olarak (ع) hubbu'r-riyâseti dâ'ün lâ-devâ'ün lehû.[5] Mü'eddâsınca terbiyye-pezîr olmamağın nihâyet îd-i fıtr meşgûliyyetini fırsat ittihâz iderek bağteten hevâdârlarıyla kendüsinin üzerine hücûm itmekle nâçâr bir mikdâr âdemleriyle firâra mecbûr olarak Harbu'da ikâmet itmekde oldığı ve şakî-i merkûma vezâretle Bağdâd'ın virilmesinde mahzûr der-kâr idügini arz ve inhâ ve kendüsine kuvve-i kâfiyye irsâl olunarak Bağdâd'a ircâ' olunmasını niyâz ve istid'â itmekle keyfiyyet beyne'l-vükelâ tezekkür

1 Reviyyet: İyice tartıp biçerek etraflıca düşünme.
2 Mevsûf: Vasıflandırılan, vasıflandırılmış.
3 Bâ-teyakkun: Çok iyi bilmekle.
4 Adâvet-i kadîme: Eski düşmanlık.
5 "Riyaset (Başkanlık) sevdası, devâsı olmayan bir derttir."

olundukda Hasan Paşa'nın Bağdâd idâresine adem-i iktidârı tebeyyün itmekden nâşî işbu doksan üç senesi evâhirinde Bağdâd eyâleti Basra Vâlîsi Süleymân Paşa'ya istid'âsı vechile tevcîh olunub mu'ahharen Hasan Paşa'ya dahi Diyârbekir eyâleti ihsân buyurulmuş ise de çend mâh mürûrunda Diyârbekir'de vefât itmişdir. Süleymân Paşa Bağdâd vâlîsi oldukda ibtidâ eşkıyânın kahr ve tedmîrine[1] himmet iderek hüsn-i idâre-i memlekete muvaffak olmağla aktâr-ı Irâkiyye'yi yine hâlet-i evvelîsine[2] ircâ' eylemişdir.

Nitekim tafsîli sene-i âtiyye vekâyi'i sırasında beyân olunacakdır.

Kırım'a Dâ'ir Rusya Elçisiyle Vukû' Bulan Mükâlemât

Haylî vakitden berü Kırım münâza'asının bir hüsn-i sûretle bitürilmesi zımnında Rusya'nın Dersa'âdet'de mukîm[3] elçisiyle bi'd-defe'ât mükâleme[4] ve münâzara olunmuş ise de bir şey'i müfîd olmamışdır.

Bundan başka sene-i sâbıka hilâlinde sâbıkâ Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Müftîzâde Ahmed Efendi ve Re'îsü'l-küttâb-ı Sâbık İbrâhîm Efendi ve Defter Emîni el-Hâc Abdürrezzâk Bâhir Efendi (s.118) bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn bu husûsa me'mûr ve murahhas olub müte'addid mahallerde Rusya elçisiyle akd-i meclis-i mükâleme itmişler ise de cidâl ve nizâ'ın ref' ve izâlesi mümkün olamayub ve bundan dahi bir fâ'ide görilemeyüb Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde olan bürûdet bir kat daha ziyâde olmuşdur.

Lâkin bâlâda beyân olundığı vechile bu mes'elenin sulhla bitürilmesi Fransa Devleti'nin maslahatı îcâbından olmak hasebiyle Dersa'âdet'de mukîm ilçisi kemâl-i ikdâm ile tavassut itdigine ve anın ilhâh[5] ve ibrâmıyla[6] taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir parça sûret-i mülâyemet ve mümâşât gösterilmek lâzım geldigine binâ'en tekrâr Abdürrezzâk Bâhir Efendi münferiden mükâlemeye me'mûr olarak Âyînelikavak Sarâyı'nda Rusya murahhas ilçisiyle mükâlemeye mübâşeret itmişdir. Ve Fransa ilçisinin eser-i sa'y ve gayreti olmak üzre evvel emirde Devlet-i Aliyye iskelelerinde tevkîf olunmuş olan Rusya tüccâr sefînelerinin tahliye-i sebîllerine Devlet-i Aliyye müsâ'ade iderek sûret-i mülâyemet[7] gösterilmişdir.

Vilâdet-i Sultân Süleymâu

Saferü'l-hayr'ın yirmi sekizinci Çehârşenbe gicesi sâ'at üçe karîb sulb-i pâk-ı şehr-i yâriden bir şeh-zâde dünyâya gelüb Sultân Süleymân tesmiye olundı. Ve bu husûsda fukarâ ve re'âyâ rencîde ve zarar-dîde olmamak içün tekellüf olunmayarak fakat herkes du'â-yı devâm-ı Saltanat-ı Seniyye'ye müdâvemet itmesi içün vilâdetin tebşîr ve i'lân olunması

1 Tedmîr: Yok etme, mahvetme, helak etme.
2 Hâlet-i evvelî: Önceki hal.
3 Mukîm: Kalan, oturan.
4 Mükâleme: Karşılıklı konuşma.
5 İlhâh: Zorlamak. Israr etmek. Bir şeyin kabulü için son derece üstüne düşmek.
6 İbrâm: Israrla rica etmek. Usandırıncaya kadar üzerine düşmek. Usandırmak, yıldırmak.
7 Mülâyemet: Lâtife etmek, şaka yapmak. Sevinç izhar etmek. Yumuşaklık.

fermân buyuruldı. Ve medrese-nişîn olan dânişmendânın istihsâl-i memnûniyyetleri için sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm taraflarından kırkar ve sadr-ı Rûm ile sadr-ı Anadolı ve nakîb efendi taraflarından dörder ve İstanbul kadısı ve İmâm-ı evvel-i şehr-i yârî ve müneccimbaşı ve kehhâlbaşı[1] efendiler taraflarından birer mülâzemet yazılmağa ruhsat virildi.

Tanzîm-i Sened-i Der-Âyînelikavak

Abdürrezzâk Bâhir Efendi Âyînelikavak'da Rusya ilçisiyle akd-i meclis-i mükâleme mübâşeret birle vesîle-i kîl ü kâl olan mâddeler akd olunan mükâleme meclislerinde yegân yegân îrâd ve tafsîl ve sadr-ı â'zam ve sâ'ir vükelâ-yı fihâmın inzimâm-ı re'yleriyle cerh ve ta'dîl olunarak ve çünki asl-ı nizâ' sene-i sâbıka vekâyi'inde beyân olunan mülâhazâta binâ'en Rusyalu (**s.119**) Şâhin Giray'ın mü'ebbeden ya'nî kayd-ı hayât şartıyla Kırım Hanı olmasını iltizâm idüb Devlet-i Aliyye ise mü'ebbed lafzının tahtında müstetir olan mehâzîrden ihtirâz itdiginden nâşî olmağın iki tarafa muhtemel olan mahlûliyyet-i hakîkiyye ta'bîri bulunarak birkaç ay zarfında tarafeynin kabûl idebileceği bir sened tanzîm kılındı.

Sened-i mezkûr zikr olundığı vechile Âyînelikavak'da tanzîm olunmuş ve Kaynarca mu'âhedesinin ba'zı mevâdd-ı tenkîhden ibâret bulunmuş oldığından Âyînelikavak Tenkîhnâmesi deyü meşhûr olub bir sûreti zîrde (12) karamıyla îrâd olunur.

Dâhilî ve hâricî Devlet-i Aliyye'yi sulha sevk ve ilcâ[2] idecek esbâb-ı adîde olub sened-i mezkûr dahi vakt ve hâl iktizâsınca Devlet-i Aliyye'nin kabûl idebilecegi sûretde oldığı beyne'l-vükelâ tezekkür olunarak hâk-i pây-i şâhâneye arz ve istîzân olundukdan sonra Muharremü'l-harâm'ın onuncı güni Sarây-ı Âsafî'de meclis-i umûmî akd olunub sened-i mezkûr cümle muvâcehesinde kırâ'at olundukdan sonra sadr-ı â'zam hazretleri bi'l-cümle vüzerâ ve ricâl ile ocak ağalarına ve Şeyhü'l-islâm Efendi Hazretleri dahi cemî'-i sudûr ve mevâlîye hitâben bu mâddelerde muktezâ-yı vakt ve hâle göre îcâb-ı şerî'at-ı mutahharaya münâfî ve kânûn-ı saltanatın hilâfı bir şey var mıdır hâtıra hutûr iden beyân olunsun ve herkes bildigini söylesün deyü huzzâr-ı meclisden su'âl ve isticvâb itdiklerinde hâzır-ı bi'l-meclis olanlar dahi sened-i mezkûr Kaynarca Musâlahası'nda karâr virilmiş olan mâddelerden ba'zısının tahfîf ve tenkîhinden ibâret olub egerçi Kırım'ın serbestiyyetini mü'eyyed ve Şâhin Giray'ın hanlığını musaddak ise de Rusyalunun Özi kırı dimekle ma'rûf olan mer'âları Devlet-i Aliyye'ye redd ve Eflâk ve Boğdan hakkında sûret-i ifrât ve mübâlağada iddi'â itdigi ba'zı mevâddan keff-i yed itmesini mutazammın oldukdan başka Devlet-i Aliyye'yi iki seneden berü dûçâr oldığı tedârükât-ı seferiyyeden vâreste idecegi cihetle vakt ve hâl îcâbınca münâsibdir diyerek herkes bu sûretle tecdîd-i musâlahayı pesend ve tahsîn itdikden sonra me'mûr-ı tanzîm ve tesviyyesi olan zâta âferîn ve du'â-yı devâm-ı şevket-i şâhâneye âmîn didiler.

Ba'dehû Devlet-i Aliyye murahhası olan efendi-i müşârün-ileyh ile Rusya ilçisi Tersâne-i Âmire bağçesinde mülâkât idüb rûz-ı nev-rûzda temessüklerin mübâdele itdiler.

Ferdâsı Rebî'ü'l-evvel'in dördinci Pâzâr günidir. Ale's-seher efendi-i müşârün-ileyh

1 Kehhâlbaşı: Pâdişâhın baş gözhekimi.
2 İlcâ: Zorlama, mecbur etme.

huzûr-ı Âsafî'ye da'vetle kendüsine ikrâmen bol yenlü â'lâ semmûr kürk ilbâs olundı. Ve ma'iyyetinde mükâbele kâtibi olan Beglikci Seyyid Mehmed Hayrî Efendi'ye ve dîvân (**s.120**) tercümânına birer erkân kürki ilbâs ve ol gün Rusya murahhas[1] ilçisi Bâb-ı Âsafî'ye da'vet olunub müzeyyen esb[2] irsâliyle iskeleden çavuşbaşı ağa istikbâl iderek resmen sadr-ı â'zam ile mülâkât itdikde taraf-ı sadâret-penâhîden kendüsine bir erkân semmûr kürk ve bir donanmış at ihdâ ve ferdâsı mutavassıt olan Fransa ilçisine dahi bi'aynihî bu vechile merâsim-i ikrâmiyye icrâ olundı. Ve bu vechile te'kîd-i musâlaha[3] olundığmın akabinde taraf taraf cem' olunan ve cem' olunmakda bulunan asâkire dahi vatan ve memleketlerinde bast-ı besât-ı istirâhat ile du'â-yı devâm-ı şevket-i şâhâneye muvâzebet eylemeleri i'lân kılındı.

Ve Abdürrezzâk Bâhir Efendi'nin bu hidmetine mükâfât olmak üzre Rebî'ü'l-âhir'in on birinci güni re'îsü'l-küttâb nasb olunub selefi Ömer Vahîd Efendi hânesinde ikâmete me'mûr oldı.

Mübâdele-i Tasdîknâme Bâ-Devlet-i Rusya

Ber-minvâl-i muharrer senedler mübâdele olunub çend mâh mürûrunda Rusya Devleti tarafından tasdîknâme vürûd itdikde şehr-i Cumâde'l-âhire'nin yirmi ikinci Pâzârirtesi güni âdet-i dîrîne[4] üzerine gümrük emîni tarafından ihzâr olunan elli kadar üçer çifte ve çavuşbaşı ağanın yedi çiftesi ile ve çavuşbaşı ağa refâkatıyla Rusya sefîri Tophâne İskelesi'nden berü tarafa geçürildikden sonra sâ'at dörtde Bâb-ı Âlî'ye îsâl olunarak tasdîknâmeler mübâdele olundı. Ve mukaddemce temessüklerin mübâdelesi Şeh-zâde Sultân Süleymân'ın vilâdeti eyyâmına tesâdüf itmegin anın vilâdetini Katerina fâl-i hayr addiderek şeh-zâde-i müşârün-ileyhe ihdâ ve irsâl itmiş oldığı elmâs ile murassa' bir aded çelenk ve bir tulum siyâh dilkü hediyyelerini sefîri huzûr-ı âsafîye arz ve takdîm eyledi.

Ba'dehû sefîr-i mûmâ-ileyhe â'lâ semmûr ve oğlu ile on beş nefer ma'iyyeti me'mûrlarına kakum kürkler ile hil'atlar ilbâs olundukdan sonra taraf-ı sadâret-penâhîden ihzâr olunan donanmış at ile ber-vech-i meşrûh mahalline i'âde kılındı.

Sonra Abdürrezzâk Efendi ile ma'iyyetinde mükâleme kâtibi olan Beglikci Hayrî Efendi'ye semmûr kürkler Teşrîfâtcı Müverrih Enverî Efendi'ye kakum kürk iksâ kılındı. Enverî Târîhi'nde keyfiyyet bu minvâl üzre mezkûr olub ammâ ba'zı ecnebî târîhlerinde (**s.121**) mastûr oldığına göre Katerina bilâ-muhârebe Kırım hakkında olan merâmına nâ'il[5] olmağla pek ziyâde memnûn oldığından gerek zât-ı şâhâneye ve gerek vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye pek ağır hediyyeler takdîm ve irsâl itdikden başka Dersa'âdet'de mukîm ilçisine

1 Murahhas: Salâhiyyetli olarak bir yere bir vazife ile gönderilen kimse. İzin verilen. Tâlimat verilen kimse.
2 Müzeyyen esb: Zînetlendirilmiş, süslenmiş, süslü at.
3 Te'kîd-i müsâlaha: Barışı sağlamlaştırma, güçlendirme.
4 Âdet-i dîrîne: Eski adet, gelenek.
5 Nâ'il: İsteğine erişen.

mükâfât-ı hidmet olmak üzre bin nefer köleyi müştemil[1] arâzî virmiş ve Fransa ilçisine dahi bir kıt'a nişân ile elli beş bin rublelik hediyye irsâl ve senevî altı bin ruble ma'âş tahsîs iderek hakkında resm-i teşekkürî icrâ itmişdir.

Ve fi'l-vâki' bu husûsda Katerina'nın memnûniyyeti der-kârdır. Zîrâ esâs-ı münâza'a Katerina'nın Kırım istîlâsına sebeb-i müstakill ittihâz eyledigi Şâhin Giray'ın ibkâsı olub Kaynarca Mu'âhedesi'nde Kırım'ın istiklâli mezkûr ve işbu tenkîhnâmede ise hall-i hakîkî vukû'una dek Şâhin Giray'ın ibkâsı mâddesi gibi Katerina'ya bir büyük ser-rişte-i fesâd olacak şart mastûr olmağla muhârebesiz bunı ele geçürmesi Rusyaca memnûn olacak bir şeydir. Fransa Devleti dahi bu takrîble Katerina'ya çatub Rusya Devleti'yle İngiltere Devleti beyninde olan germiyyet ve muvâlâtı epeyce ihlâl iderek nâ'il-i emel olmuşdur.

Ve'l-hâsıl yukarularda beyân itdigimiz vechile gerek Lehistân kaziyyesinde ve gerek Kırım mes'elesinde vakt ve hâl Katerina'ya müsâ'id olarak düvel-i Avrupa'yı istedigi gibi kullanmış ve anlar dahi muvâzene-i düveliyyeyi[2] muhâfaza içün bu mâddeleri sâ'ir menfa'atlerine takdîm itmeleri lâzımeden iken beynlerinde olan şikâk ve nifâk hasebiyle bu mes'elelerde pek büyük hatâları vâki' olmuş idügi bî-iştibâhdır.

Musâlaha-i Nemçe Bâ-Prusya

Bin yüz doksan iki senesinde Alman ümerâsından Bavyara hükümdârı bilâ-veled[3] fevt olub taht-ı tasarrufunda[4] olan memleketlerin verâseti mâddesiçün Nemçe Devleti'yle Alman ümerâsından ba'zılarının beyuinde nizâ' zuhûr iderek Alman ümerâsı bu husûsda Nemçe'nin düşman-ı tâbi'îsi olan Prusya Devleti'ne mürâca'at idüb ol dahi beyne'd-düvel Alman nizâmına nezâret nâm ve şânını kazanmak ve Nemçe'nin dâ'ire-i mülk ve devleti Bavyara inzimâmıyla tevsî' olunmak mütâla'asını der-pîş[5] iderek bu maslahatı iltizâm ve Nemçe Devleti'yle muhârebeye kıyâm itmekle tarafeynden dört yüz bin kadar askerle muhârebeye mübâşeret itdiklerinden Alman maslahatına müdâhale itmegi Katerina dahi kendine vesîle-i tezâyüd-i şân addeylediginden ve Şâhin Giray mâddesinde Nemçe Devleti Devlet-i Aliyye'yi Rusya sefîrime teşvîk itmiş (**s.122**) olması Katerina'nın derûnunda ukde oldığından bu husûsda Prusya tarafını tesâhub[6] iderek Nemçe Devleti eger Bavyara memâlikini istîlâdan ferâgat ve Prusya ile musâlahaya rağbet itmez ise üzerine hareket idecegini i'lân itmekle derhâl Nemçe Devleti bu husûsda Fransa ve İngiltere devletlerinin tavassutlarını istid'â itmekden nâşî mahall-i mükâleme ta'yîn olunan Nemçe'ye tâbi' Teşen nâm şehirde tarafeyn murahhasları 'bi'l-ictimâ' mükâlemeye ibtidâr itdiklerinde İstanbul'da Âyînelikavak tenkîhnâmesinin imzâ olundığı haberi Teşen şehrinde olan mükâleme murahhaslarına vâsıl oldukda Nemçelüye fütûr gelmekle pek çok metâlibinden ferâgat ve hemân Bavyara memâlikinden cüz'î bir mahallin kendüye temlîkiyle ferâgat idüb işbu doksan üç senesi Şa'bânı'nın evâsıtında

1 Müştemil: Kavrayan, saran, içine alan. Büsbütün örten.
2 Muvâzene-i düveliyye: Devletler dengesi.
3 Bilâ-veled: Çocuksuz.
4 Taht-ı tasarruf: Tasarrufu altında.
5 Der-pîş: Önde olan, göz önünde bulunan.
6 Tesâhub: Sahip çıkma, benimseme. Koruma. Arkadaşlık etme.

hemân ol vechile akd-i musâlaha itmişlerdir.

Kırım Sefîrlerinin Vürûdı

Tasdîknâmeler mübâdele olundukdan sonra arası çok geçmeksizin Şâhin Giray'ın hanlığı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bi't-tasdîk menşûr ve teşrîfât irsâl buyurulmak istid'âsı ma'razında[1] bir kıt'a mahzarla beş nefer Kırım sefîrleri Dersa'âdet'e geldiklerinde Begkoz'da vâki' Sârımpaşa Yalısı'nda ikâmet itdirilüb Şa'bân'm altıncı güni huzûr-ı âsafiye celb ile hil'atlar giydirilmiş ve tenkîhnâme-i mezkûr îcâbınca Şâhin Giray'ın hanlığı bi't-tasdîk menşûr ve teşrîfât götürmek içün ashâb-ı dirâyet ve tecrübeden birinin Kırım'a irsâli lâzım gelerek bu husûsa Çavuşbaşı Süleymân Ağa münâsib görülmüş fakat böyle ashâb-ı menâsıb-ı divâniyye kibârının bu misillü me'mûriyyetle taşra gitmesi mesbûk-ı bi'l-misl degildir deyü çavuşbaşılıkdan azl ile uhdesine mîrâhûr-ı evvel-i şehr-i yârî pâyesi ihsân olunarak Kırım cânibine menşûr ve teşrîfât irsâline me'mûr buyurulmuşdur. Ve yerine sâbıkâ çavuşbaşı olan Darphâne-i Âmire Emîni Ahmed Nazîf Efendi yine çavuşbaşı ve anın yerine dahi hâcegândan Dâru's-sa'âde Ağası Yazıcısı Mehmed Begefendi Darbhâne-i Âmire emîni ve kendüsünün başhalîfesi Hâfız Ahmed Efendi yazıcı nasb olunmuşdur.

Kırım'a Dâ'ir Vâki' Olan Müzâkerât ve Tedâbîr-i Sâ'ire

Sâlifü'z-zikr Kırım mahzarcıları Bucak Tatarlarının ve Abaza ve Çerkes tâ'ifesinin Kırım Hanı tarafına teslîm olunmaları iltimâsını[2] hâvî bir kıt'a takrîr virmiş olduklarından (**s.123**) Şa'bân-ı şerîfin yirmi beşinci güni Kethüdâ Beg ve Defterdâr Efendi ve Re'îs Efendi ve Defter Emîni Recâyî Efendi ve Ömer Vahîd Efendi ve Resmî Ahmed Efendi ve Süleymân Feyzî Efendi hâzır oldukları hâlde akd olunan meclis-i meşveretde[3] ibtidâ Re'îs Efendi ile Kırım mahzarcılarının beyninde güzerân iden mükâleme mazbatası ile zikr olunan takrîrleri feth ve kırâ'at olundukdan sonra mukaddemâ Rusya ilçisiyle bu husûsa dâ'ir vâki' olan müzâkerenin ifâdesine mübâderet olundı. Şöyle ki bundan akdem Rusya ilçisi el-yevm Bucak'da mevcûd olan ahâlînin Kırım'a nakillerini îrâd idüb ancak bunların Kırım'a nakl ve irsâllerinde Devlet-i Aliyye'ye göre güclük oldığından Kırım'a da'vetlerini müş'ir Han tarafından yerliğ ya'nî emr yazılması münâsib midir deyü Re'îs Efendi'ye ifâde ve su'âl itdikde ol dahi Bucak Tatarları vakt-i seferde Kuban ve Kırım'a irtihâl ve arâzî-i Bucak'dan alâkayı kat' eylediler. Şimdi Bucak'da bulunanlar Devlet-i Aliyye itâ'atini kabûl ile Tuna'yı berü tarafa mürûr itmiş olanlardır. Bu sûretde onlara terk-i vatan itmelerini teklîf itmek Devlet-i Aliyye'ye göre emr-i müşkildir. Ve Han'ın yerliği dahi Memâlik-i Mahrûse'de câri olmaz. Fakat Devlet-i Aliyye'den bir emr ısdâr olunub sizden Kırım'a gitmek irâde idenlere kimse mâni' olmaz. Bucak'da kalanlarınız dahi fî-mâ-ba'd[4] Devlet-i Aliyye'nin

1 Ma'raz: Bir şeyin arzolunduğu yer. Göründüğü yer. Sergi, meşher.
2 İltimâs: Tavsiye. Rica. İstirham. Kayırmak, tutmak, haksız olarak yardımda bulunmak.
3 Meclis-i meşveret: Danışma meclisi.
4 Fîmâ-ba'd: Bundan sonra.

hükmünde olub ferd-i âferîdenin hükmi geçmez me'âli derc olunabilür cevâbını virmekle Rusya ilçisi dahi buna râzı olmuş ve ferdâsı Bucakludan bir kıt'a mahzar gelüb Devlet-i Aliyye teba'iyyetinden bir dürlü müfârakat eylemeyeceklerini arz ve inhâ itmiş olmalarıyla maslahat bitmiş ise de yine ber-vech-i mukâvele mazmûn-ı sâbıkda bir fermân ısdâr kılınmış idi deyü şerh ve beyân olundukda huzzâr-ı meclis Bucak gâ'ilesinin bu vechile ber-taraf kılındığını tahsîn itdiler. Abaza ve Çerkes tâ'ifelerine gelince Abaza tâ'ifesi Kırım hanlarına tâbi' olmadığı ve ahidnâmelerde dahi lisâna alınmadığı cihetle Abaza'dan bir kabîlenin Han-i Kırım ve Tatar'a ittibâ'ı[1] mümkün olmaz deyü kat'iyyen cevâb virilsün ve Çerkes kabâ'ili dahi ahidnâmede mezkûr olmadığı cihetden berü cânibe tahsîslerini iddi'â kâbil ise de serkeş ve arbedecü bir kavim olduklarından Kırım hanları ve Tatar ile refte refte muhâsame ve muhârebeden hâlî olmayacakları der-kâr olub bu sûretde ise Kırımlular Dersa'âdet'e tahrîrât gönderüb size tâbi' olan kabâ'il bizi ızrâr ideyor haklarından geliniz deyü ba'zı teklîfâta ibtidâr idecekleri ve Rusyalu dahi araya girüb dürlü gâ'ileler çıkaracakları emr-i âşikâr oldığından ve çünki mahzarcıların lisânen vukû' bulan müzâkerelerinden bunların iddi'â ve mübâhesesine me'mûriyyetleri (**s.124**) olmadığı anlaşıldığından hemân sukût ile geçüşdirilüb de eger tekrâr isticvâb ve istifâr idecek olurlar ise bundan sonra bu husûs dahi bir nizâma ratb olunur cevâbıyla mübhem olarak bıragılsun deyü ittifâk-ı ârâ ile karâr virilmiş ve bu sûretle vakit kazanılub bi-mennihî Te'âlâ mahzarcıların avdetiyle bu gâ'ile dahi ber-taraf olmuşdur.

Fakat bu esnâda bir tarafdan Süveyş Denizi'nde sefâ'in-i Efrenc'in kesret üzre amedşüdleri ve bir tarafdan dahi Mora eşkıyâsının gâ'ileleri ezhân-ı erkân-ı devleti[2] işgâl ve tahdîş eylerdi.

Şöyle ki Harameyn-i Muhteremeyn'in emniyyet ve âsâyişini muhâfaza zımnında Süveyş Denizi'nde milel-i ecnebiyye sefâini Cidde İskelesi'nden berü geçmek memnû' iken yedi sekiz sene mukaddem ümerâ'-i Mısriyye'den olub Devlet-i Aliyye'ye isyân iden Maktûl Alî Beg'in şeyhü'l-beledligi esnâsında sevâhil-i Habeş'den doğrı Süveyş İskelesi'ne gelmiş olan bir İngiliz kapudanı ba'zı hedâyâ arz iderek gemisini Süveyş İskelesi'ne rabt itmege mîr-i mûmâ-ileyh tarafından me'zûn oldukda sâ'ir tavâ'if-i efrenc bunı görünce ızn-i âmun sudûrına haml ile der-akab birkaç kıt'a sefîne ile Süveyş İskelesi'ne tevârüd itmege başlamışlar idi. Maktûl-i merkûmun halefi Ebu'z-zeheb dahi resm-i gümrük fâ'idesini mülâhaza ile sûret-i tegâfülde bulunmağla birbirini ta'kîb iderek sefâin-i efrenciyye Süveyş İskelesi'ne tevârüd itmege başlayub bi'l-âhere Süveyş'de bir hân binâsına şurû' itdikleri haber alınmış ve keyfiyyet Mekke-i Mükerreme emîri tarafından dahi i'lâm ve inhâ olunmuş olmağın Deraliyye'de mukîm İngiltere ilçisine ifâde olundukda derhâl devleti tarafına bi't-tahrîr aldığı cevâbda doksan iki senesi kânûnı hulûlünden sonra İngiltere sefâininden Süveyş Denizi'nde bulunan sefîneler emvâl ve eşyâsıyla zabt olunarak mellâhları esîr kılınmasını veyâhûd top ve humbara ile gark olunmasını bi't-takrîr Bâb-ı Âlî'ye ifâde itmiş oldığından kâffe-i ümerâ ve zâbitân ve ulemâ-i Mısır'a hitâben bir kıt'a fermân-ı âlî yazılub mazmûnunda hân-ı mezkûrun hedm olunması ve fî-mâ-ba'd tevârüd iden İngiliz gemileri devletleri tarafından memnû' olınaları hasebiyle â'sî ve bâgî ve korsan hükmünde oldukları ecilden sefîneleriyle

1 İttibâ': Tabi olma. Arkasından gitme. İtaat etme. Tebaiyyet ve imtisal etme.
2 Ezhân-ı erkân-ı devlet: Devlet adamlarının zihni.

emvâl ve eşyâları zabt olunarak kapudan ve mellâhları habs ve kal'a-bend kılınması emr ve iş'âr kılındı.

Ve Mora gâ'ilesinin def'i dahi ber-vech-i âtî Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın himmet-i sârimânesine ihâle olundı.

(**s.125**)

Me'mûriyyet-i Kapudan Paşa Be-Nizâm-ı Mora

Mora re'âyâsının dâd u sitedleri[1] öteden beri kocabaşıları ma'rifetiyle görile gelmiş iken bir müddetden berü içlerine Arnavud tâ'ifesi hulûl idüb murâbaha[2] ve selem[3] tarîkiyle akçe virerek ve re'âyâyı kendülerine medyûn itmek bahânesiyle bayağı Mora'ya tasallut ve istîlâ iderek itdikleri zulm ve ta'addîlerinden re'âyâ pek çoğı terk-i evtân idüb etrâfa perîşân olduklarından hâsılâta sekte gelüb memleketin vâridâtı muhâfazasiçün Mora vâlîlerinin besledikleri sekbânları idâre idemez oldığına ve egerçi tâ'ife-i merkûmenin Mora'dan ihrâclarına teşebbüs olunmuş ve hattâ birkaç def'a vukû'a gelan ceng ü cidâllerde tarafeynden[4] haylîce âdemler telef olmuş ise de tâ'ife-i merkûmenin tagallüb ve tahakkümleri hasebiyle vâlîler dahi ellerinden âciz kalmış idügüne binâ'en memleket-i mezkûrenin i'âde-i âsâyiş ve intizâmı Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın ol tarafa me'mûriyyet-i mahsûsasına mütevakkıf olmağın huzûr-ı âsafîye da'vet ile Mora nizâmı me'mûriyyeti içün ilbâs-ı hil'at olunub iki bin atlu ile ve ma'iyyetine müderrisînden ta'yîn olunan müvellâ[5] ve mahsûs mübâşirle savb-ı mezbûra azîmet itdi. Kapudan Paşa vekâleti içün dahi Tersâne-i Âmire Emîni Süleymân Feyzî Efendi'ye ilbâs-ı hil'at olundı.

Kapudan Paşa ol cânibe azîmetinde eşkıyâ-i merkûmenin ol havâlîde bulunan â'yân ve mütehayyizlerini birer takrîbile i'dâm ve izâle iderek Mora'ya takarrüb itdikde eşkıyâ-yı merkûmeye evvel emirde esîr-i dest-i tagallübleri olan Mora Vâlîsi Mehmed Paşa'yı ıtlâk[6] ile herbiri vatanlarına avdet ve içlerinden üç beş kimseyi tevkîl iderek ahâlî ile olan da'vâlarını taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ta'yîn buyurulmuş olan mübâşir ve müvellâ huzûrunda rü'yet eylemeleri emr ve iş'âr olunmuş ise de itâ'at itmeyerek makarr-ı hükûmet-i memleket olan Tripoliçe[7] etrâfını sedd ve bend ile muhârebeye hâzır olduklarmdan kapudan paşa derhâl ma'iyyetinde olan asâkiri birkaç kol idüb üzerlerine varmağla çend sâ'at muhârebeden sonra eşkıyâ tarafından eser-i galebe rû-nümâ olmuş iken mukaddemâ müşârün-ileyhin Manya tarafından tahrîr ve tertîb itmiş oldığı asker verâlarından zuhûr itdikde müşârün-ileyh tarafından tecdîd-i hamelât-ı dilîrâne olunmağla eşkıyâ mağlûb ve münhezim olarak üç bin kadarı katl ve i'dâm kılındı. Ve bakiyyetü's-süyûfunun mutâlebi dahi bi't-terâcî yüz yirmi bin guruşa kat' ile sulha rabt olundı (**s.126**) ve bundan sonra tâ'ife-i merkûmeden böyle bir bahâne ile Mora'ya giren olursa yedi yüz elli bin guruş ve bu sûretde eger ahâlî def'lerine

1 Dâd u sited: Alış veriş.
2 Murabaha: Malı kâr ile satma. Tefecilik, kanunen verdiği izin sınırından aşkın faiz alma.
3 Selem: Peşin para ile veresiye mal alma.
4 Tarafeyn: İki taraf.
5 Müvellâ: İhtilafı hall ya da hakem olmak üzere kadılar tarafından tayin edilen salahiyetli kimse.
6 Itlâk: Salıvermek. Bırakmak. Serbest bırakmak. Cezadan kurtarmak.
7 Tripoliçe: Tripolis.

takayyüd itmezse anlar dahi yüz elli bin guruş tecrîm[1] olunmalarına karâr virildi. Kapudan Paşa'ya mükâfât olmak üzre uhdesine Mora muhassıllığı tevcîh olundı.

Vekâyi‘-i Şettâ

Rebî‘ü'l-âhir'in üçünci Salı gicesi sâ‘at ikide iken arabacılar kârhânesi havâlîsinde harîk zuhûrıyla sabâh sâ‘at yediye dek mümted oldı.

Mâh-ı merkûmun yedinci güni dahi müddet-i vâfireden berü adem-i iltifât-ı selâtîn-i pîşîn ile mânend hâtır-ı âşık-virân ve mütezelzil olan Üsküdar'da vâki‘ Kavaksarâyı ba‘zı seyircilerin çakmak şerâresinden müşte‘il olub her kadar itfâsına sa‘y olundıysa da mukayyed olmayarak bi-tamâmihâ[2] muhterik[3] oldı.

Bir müddetden berü Dâru's-sa‘âde ağası yazıcısı olan Mustafâ Paşa Birâder-zâdesi Mehmed Efendi'nin yazıcılığı müddetinde emvâl-i evkâfm celb ve cem‘inde ve sarf ve telefinde vikâyesi emrinde hüsn-i hidmete muvaffak olarak cânib-i Harameyn'e küllî menfa‘at göstermiş oldığından bu hidmetine mükâfât olmak ve yazıcılık yine uhdesinde kalmak üzre bu esnâda sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcebince huzûr-ı âsafîde muhâsebe-i evvel pâyesi hil‘ati iksâ olundukdan sonra taraf-ı sadr-ı â‘zamîden dahi bir sevb-i erkân semmûr kürk ilbâs olundı.

Cumâde'l-ûlâ'nın on birinci güni dahi Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî el-Hâc Mustafâ Efendi azl ile hânesinde ikâmete me’mûr olub yerine seksan üç târîhinden berü sefer ve hazarda tezkire-i evvel ve sânîlik hidmetleriyle emekdâr ve hüsn-i ahlâk ile şöhret-şi‘âr[4] olan merhûm Abdî Efendi yegeni el-Hâc Mustafâ Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunarak münhall olan büyük tezkirecilik hidmeti haylî müddetden berü âmedcilik ile küllî hidmeti sebkat itmiş olan Halîl Efendi'ye tevcîh olundı. Ve âmedî odası mülâzımlarının müsta‘idd[5] ve mütehayyizi bulunan Bekir Efendi dahi âmedcilik me’mûriyyetiyle dâhil-i silsile-i hâcegân oldı.

İçil sancağı İnebahtı Muhâfızı Sadr-ı sâbık Dârendeli Mehmed Paşa'ya tevcîh olundı. Ve Trabzon eyâleti Erzurûm Vâlîsi Canikli el-Hâc Alî Paşa'ya ve Erzurûm eyâleti (s.127) müşârün-ileyhin oğlı Trabzon Vâlîsi Mikdâd Paşa'ya bi't-tevcîh baba ile oğlun becâyiş sûretiyle me’mûriyyetleri icrâ kılındı.

Bu esnâda vilâdet-i hümâyûna terakkub olunurken Cumâde'l-âhire'nin dördünci Pâzâr güni bir şeh-zâde-i bî-rûh tevellüd itmişdir.

Şeh-zâde Sultân Mehmed'in mûy-i seri uzayarak traş olmak vakti gelmiş oldığından şehr-i mezkûrun beşinci güni Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin berberbaşısı bu hidmetle müşerref oldığını makâm-ı Sadâret-i uzmâya arz ve inhâ itdikde taraf-ı Sadâret-penâhîden şeh-zâde-i müşârün-ileyh hazretlerine bir re’s donanmış midillü takdîm ve etbâ‘ıyla[6] mümâ-

1 Tecrîm: Suçlandırma. Cezalandırma. Cürüm isnad etme. Bir taifeden ayrılıp gitme.
2 Bi-tamâmihâ: Tamamıyla.
3 Muhterik: İhtirâk eden, tutuşup yanan, yanmış, yanık.
4 Şöhret-şi‘âr: Şöhretli, ünlü, şöhret kazanmış.
5 Müsta‘idd: İstidadı olan, kabiliyetli, uyanık, anlayışlı, akıllı.
6 Etbâ‘: Tâbi olanlar, bağlı olanlar, emri altında bulunanlar. Hizmetkârlar.

ileyh berberbaşıya on bir kîse akçe ile bir sevb-i semmûr ve bir re’s esb-i müzeyyen ihdâ kılındı.

Mâh-ı merkûmun on beşinci Pençşenbe gicesi sâ‘at beş buçukda iken Desterecilerbaşı'nda bir berber dükkânından harîk zuhûrıyla etrâfa sirâyet iderek yirmi sâ‘at kadar mümted olmağla pek çok zâyi‘ât vukû‘a gelmiş ve pek çok kimseler yol ve kül üzerinde kalmış oldığından harîk-zede olan fukarâya taraf-ı şâhâneden küllî i‘âneler olundı.

Beş altı gün sonra Kalıcılar Köşki havâlîsinde dahi kezâlik gice sâ‘at beşi geçerek bir büyük harîk zuhûr itmekle gerek zât-ı şâhâne ve gerek vükelâ ve me’mûrîn mahall-i merkûma giderek itfâsına[1] sa‘y olunmuş ise de kâr-ger olmayub sabâha kadar mümted oldı.

Mu‘ahharen Şa‘bân'ın ikinci gicesi dahi Küçük Pâzâr civârında bi-hikmetillâh yine böyle bir cesîm harîk[2] vukû‘ buldı.

Kul kethüdâsı olan Hâfız Osmân Ağa'nın yeniçeri ağasına vâki‘ olan mu‘âmele-i bâridesine binâ’en yeniçeri ağası azl ve nefyini iltimâs itdikden ve sâbıkâ kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Serdârlar Kâtibi Mustafâ Efendi'nin ba‘zı harekât-ı nâ-marziyyesi hiss olundığından Receb'in yirmi üçünci güni Osmân Ağa Rûmili cânibine ve efendi-i mûmâ-ileyh Midillü Cezîresi'ne nefy olundı.

Ve bundan mukaddem vukû‘ bulan harîkde Cebecibaşı Süleymân Ağa ile Topcıbaşı Karahisârî-zâde Ahmed Beg'in vukû‘ bulan tekâsül[3] ve betâ’etleri Ocâğ-ı Âmirece vâki‘ olan harekât-ı nâ-marziyyelerine ilâve olmağın mâh-ı mezbûrun yirmi üçünci güni Cezâ’ir-i Bahr-i Sefîd'den birer mahalle nefy olundılar.

(s.128) Dâru's-sa‘âde ağası olan Beşîr Ağa fart-ı belâheti hasebiyle me’mûriyyetine müteferri‘ olan mesâlihi arabsaçı gibi karma karışık itdiginden azl ile Mısır cânibine irsâl ve yerine müddet-i medîde Medîne-i Münevvere'de Harem-i Nebevî hidmetinde bulundukdan sonra bu tarafa celb ile uhdesine hazînedâr-ı şehr-i yârî rütbesi virilmiş olan Cevher Ağa Dâru's-sa‘âde Ağası nasb ve ta‘yîn olundı.

Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa'nın Sadâreti ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât ve Vilâdet ve Vukû‘ât-ı Sâ’ire

Yukarularda şerh ve beyân olundığı vechile vakt ve hâl îcâbınca Kaynarca Mu‘âhedenâmesi akd olunmağla Devlet-i Aliyye dûş-ı azamet ve şânı mütehammil olmayan böyle bir bârgân altında kalub bundan halâs bulması umûr-ı mülkiyye ve askeriyyenin hüsn-i tanzîmiyle i‘âde-i satvet ve kuvvet eylemesine mütevakkıf oldığından Sultân Abdülhamîd Hân Hazretleri buna bir tedbîr ve ilâc idebilecek bir vezîr-i hâzık[4] bulmak maksad-ı âlîsine mebnî sık sık sadr-ı â‘zamları azl ve tebdîle mecbûr olnıuş idi. Lâkin bi-hikmetillâhi Te‘âlâ mizâc-ı devlete ârız olan fenâlık bir illet-i sâriyye gibi olmağla her kim sadr-ı umûra geçürildiyse sadra şifâ virecek bir tedbîre muvaffak olamayarak makâm-ı Sadr'a gelmezden

1 İtfâ: Söndürme. Bastırma. Dindirme.
2 Harîk: Yangın.
3 Tekâsül: Üşenmek. Gevşeklik. İhtimamsız davranmak. Tembellik.
4 Hâzık: Hazâkatli, mehâretli, işinin ehli, mütehassıs.

evvel hazâkat ve mehâretle herkesin nazarında meşhûr ve makbûl olan nice zâtlar makâm-ı Sadârete geldikden sonra medhûl oldılar. Bu kabîlden olmak üzre sadr-ı â'zam olan Mehmed Paşa'nın mukaddemâ sekbânbaşılığı ve iki def'a yeniçeri ağalığı hengâmlarında muvaffak oldığı hidemât-ı mebrûre ve mesâ'î-i meşkûresinden dolayı herkes kendüsünden makâm-ı Sadârete geldigi hâlde dahi hüsn-i hidmet ve eser-i muvaffakiyyet me'mûl iderdi. Ve makâm-ı Sadârete getürilmesi dahi bu maksada mebnî idi. Halbûki sadr-ı â'zam oldukdan sonra kendüsünden me'mûl olan eser-i muvaffakiyyet husûle gelmedikden başka zamân-ı sadâretinde pekçok harîkler vukû'a gelerek İstanbul'un bayağı rub'ı[1] muhterik oldığından nâs içinde kîl ü kâl[2] tekevvün[3] itdi. Kaldı ki kendüsi ümmî oldığından ba'zı serâ'ire müte'allik hutût-ı hümâyûn dîgerlerin ellerine giriftâr olarak hetk-i perde-i esrâr itmek lâzım gelmiş idi. Binâ'en-aleyh Şa'bân'ın sekizinci güni Kethüdâ-yı Bevvâbîn-i Sultânî el-Hâc Selîm Ağa ma'rifetiyle kendüden mühr-i hümâyûn istirdâd olunarak Bozcaada'da ikâmete me'mûr oldı. Ve yerine Silâhdâr-ı Şehr-i Yârî Seyyid Mehmed Efendi Makâm-ı Sadâret'e i'tilâ[4] eyledi. Müşârün-ileyhe silâhdârlığında **(s.129)** Kara Silâhdâr dirler idi. Makâm-ı Sadârete geldikden sonra Kara Vezîr dimekle ma'rûf olmuşdur. Ve çünki müşârün-ileyh bir müddetden berü hidmet-i mahsûsa-i şâhânede ibrâz-ı liyâkat ve ehliyyet itmekle makâm-ı Sadârete müteferri[5] olan hutûb-ı cesîmede dahi muvaffakiyyeti me'mûl oldukdan başka haylî vakitden berü hall ve akd-i umûr-ı âlem yed-i istiklâline müsellem olub vakt ve hâl iktizâsınca böyle nâfizü'l-kelim[5] bir zâtın makâm-ı Sadâretde bulunması dahi ehemm ve elzem oldığından sadr-ı â'zam olması muvâfık-ı maslahat idi.

Devr-i Hamîd Hanî'de olan sadr-ı â'zamlar içinde en ziyâde nüfûz ve istiklâl kesb itmiş olan işbu Seyyid Mehmed Paşa oldığına sadâretinde sâdır olan hatt-ı hümâyûnlar dahi delâlet eyler. Bu hutût-ı hümâyûn zeylde (13) rakamıyla kayd olunur.

Şa'bân-ı şerîfin yirmi altıncı güni sulb-i pâk-ı şehin-şâhîden bir şeh-zâde dünyâya gelerek Sultân Mustafâ tesmiye olunub üç gün mikdârı top şenligi olması fermân olundı.

Yeniçeri Ağası Bekir Ağa adem-i muvaffakiyyetinden dolayı azl olunarak Burusa'da ikâmete me'mûr olub arası çok geçmeksizin uhdesine mîr-i mîrânlıkla Kars eyâleti tevcîh olundı. Ve yerine Özi Kal'ası ağası olub sadr-ı â'zamın silâhdârlığı avânında celb ve ihzârına kendü tarafından âdem gönderilmiş olan Zorlıoğlı kethüdâsı Süleymân Ağa bu esnâda Dersa'âdet'e gelmiş bulundığından yeniçeri ağası nasb olundı.

Sadr-ı â'zam ber-vech-i mu'tâd[6] Şevvâl'in dördünde tevcîhâta ibtidâr iderek ekser me'mûrîni mansıblarında ibkâ idüb ba'zılarını dahi tevcîh-i menâsıb ile memnûn eyledi. Ez-cümle tevkî'îlik mansıbını karındaşları Vezîr es-Seyyid Mustafâ Paşa'dan ahz ile kethüdâ-yı sâbık el-Hâc Mustafâ Efendi uhdesine ve Sipâh Ağalığını el-Hâc Mehmed İspir Ağa'ya ve Silâhdâr Ağalığını Genc Halîl Ağa'ya ve Ruznâmçe-i Evvelî Nâ'ilî Paşa birâderi Ebûbekr Vahdetî Efendi'ye ve Başmuhâsebeyi Alî Râ'if Efendi'ye ve Tersâne Emânetini Âtıf-zâde

1 Rub': Dörte bir.
2 Kîl ü kâl: Dedikodu.
3 Tekevvün: Meydana gelme, ortaya çıkma, oluş.
4 İ'tilâ': Yükselme, yukarı rütbelere erişme.
5 Nâfizü'l-kelim: Sözü geçen, dinlenen.
6 Ber-vech-i mu'tâd: Alışıldığı üzere.

Ömer Vahîd Efendi'ye ve Arpa Emânetini Selîm Sırrı Efendi'ye ve Anadolı Muhâsebesini sâbıkâ Çavuşbaşı Sa'îd Efendi'ye tevcîh idüb hâcegândan ve sâ'ireden nicelerini atiyye-i hümâyûn ile memnûn eyledi.

Ve sekiz gün sonra vüzerâ-yı izâm tevcîhâtına ibtidâr olunub bilâ-mûcib tebdîl-i menâsıb-ı vüzerâ ile fukarâ pây-mâl olmamak içün ekseri mansıblarında ibkâ olundı. Fakat Canikli Alî Paşa ile oğlı Mikdâd Paşa mahlûllerinden olmak üzre Trabzon eyâleti **(s.130)** Çerkes Hasan Paşa'ya ve Erzurûm eyâleti Karaman Vâlisi Dağıstânî Alî Paşa'ya ve Bosna eyâleti Aydın Muhassılı Tevkî'î es-Seyyid Mustafâ Paşa'ya tevcîh olundı. Ve Mora Vâlîsi Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın istid'âsı vechile kethüdâsı Mora muhassılı nasb olunub kendüsünün Donanma-yı Hümâyûn ile Dersa'âdet'e gelmesine müsâ'ade buyuruldı.

Sadr-ı esbak Dârendeli Mehmed Paşa ile Sadr-ı sâbık Mehmed Paşa'nın vukû'-ı ihtimâslarına binâ'en Dârendeli Mehmed Paşa'nın vatanında ve Sadr-ı sâbık Mehmed Paşa'nın Gelibolı'da tekâ'üden ikâmet ve ârâm itmelerine müsâ'ade ve müsâ'afa buyuruldı.

Sadr-ı â'zam evrâka sahh çekdigi esnâda ba'zısı kavâ'id-i aklâma ve ba'zısı zavâbıt-ı mîriyyeye mugâyir olub husûsıyla mevâdd-ı mîriyyeden bir mâddenin hem zimmet ve hem matlûb olmak üzre mütenâkız ve mütegâyir kaydları zuhûr itmekle böyle tavr-ı kadîme ri'âyet metrûk olarak ba'zı muhdesâtın zuhûrı ehil ve erbâbı istihdâm olunmamakdan veyâhûd tama'-ı hâm ile celb-i menfa'at dâ'iyyesine düşdüklerinden neş'et itmiş oldığı ma'lûm ve mütehakkık oldığından bundan böyle ehil ve erbâbı istihdâm olunarak aklâmın[1] nizâmına dikkat olunmak bâbında şıkk-ı evvel defterdârına hitâben ekîd ve şedîd bir kıt'a buyuruldı tastîr olundı. Zi'l-ka'de'nin altıncı güni sadr-ı â'zam Es'adâbâd'a giderek top ve humbara ta'lîmi itdirüb zâbitâna hil'atlar ilbâs ve neferâta beşer guruş ihsân ile san'at-ı âteş-bâzî ta'lîmine asâkiri teşvîk itdi. Umûr-ı askeriyyeye bu vechile ikdâm göstermesi mesmû' ve makbûl-i şâhâne olmağla taraf-ı şâhâneden taltîfi hâvî bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ile bir aded siyâh dilkü kürk ihsân ve irsâl buyuruldı.

Firâr-ı Alî Paşa

Canikli Alî Paşa'nın ber-minvâl-i sâbık uhdesine akdemce Kırım ser'askerligi ihâle olunub bu mûnâsebetle birçok mes'ûlâtına müsâ'ade olunmuş ve hattâ on sekiz yaşında oğlı Mikdâd Beg'e vezâret virilmiş olmasıyla kendüden her vechile hüsn-i hidmet me'mûl iken bir hidmet ibrâzına muktedir olamadığı ve ol vakit Kırım'a yedi sekiz bin asker sevk olunması kendüye emr ve iş'âr olunmuş iken bunda dahi i'tizâr ve betâ'et izhâr itmiş oldığı hâlde techîz-i asker bahânesiyle heytü'l-nâl-i Müslimînden birçok akçeler ahz ve ihfâ[2] itdikden başka bu kerre Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Bozoklı Cebbâr-zâde Mustafâ Beg hakkında olan nefsâniyyetine bimâ'en izn-i Sultânî olmaksızın üzerine **(s.131)** asker sevk itmesiyle bagi ve â'sî oldığından gerek kendüsünün ve gerek oğlı Mikdâd Paşa'nın vezâretleriyle uhdelerinde olan mukâta'aları ref' olunarak Mîr-i mûmâ-ileyh mübâşeretiyle izâle ve istîsâlleri meclis-i meşveretde karâr-gîr olmağın mûmâ-ileyh Cebbâr-zâde Mustafâ

1 Aklâm: Resmi daireler, kalemler.
2 İhfâ: Gizleme, saklama.

Beg asâkir-i vefîre[1] ile Şevvâl'in on birinci güni Canik kazâlarına dâhil oldukda Alî Paşa'nın mukâbeleye çıkarmış oldığı asâkir taraf taraf muhârebeye ibtidâr itdiler. Lâkin kendüsi büyük oğlı Mîr Battâl ile iyâl ve nefâ'is-i eşyâsını bi'l-istishâb hânesini ihrâk itdikden sonra bir sefîneye süvâr olub Kırım tarafına güzâr itmiş ve asâkiri dahi münhezim ve târ-mâr oldığından evlâd ve etbâ' ve levâhıkından hiç birisi halâs olamadığı hasebiyle emvâl ve eşyâsını zabtına me'mûrlar ta'yîn kılındı. Ve oğlı Mikdâd Paşa merfû'ü'l-vezâre[2] oldığı hâlde Burusa'da ikâmete me'mûr kılunub sâ'irlerinin ba'zı su'âl ve cevâb zımnında Dersa'âdet'e gelmeleri fermân olundı. Enverî Târîhi'nde bu minvâl üzre mastûrdır. Lâkin Alî Paşa'nın harekâtına isyân nazarıyla bakılmasının asıl sebebi bu idi ki kemâl-i servet ve sâmânı kendüye gurûr ve i'tinâ getürmekle ednâ mâdde içün nâz ve istiğnâ itmege başlayub ba'zı meş'ûlâtının te'ehhür-i husûlünden devlete devletinin olarak şedîd mektûblar yazmağa cesâret ider oldı. Ve nizâmât-ı mülkiyye ve askeriyyeye dâ'ir bir risâle te'lîf idüb derûnunda seksan iki senesi seferinde ve ber-minvâl-i sâbık Bağdâd Vâlisi Ömer Paşa'nın katli husûsunda vâki' olan hatî'âtı[3] esâs ittihâz iderek devletin kavânîn ve kavâ'idini takbîh[4] ve vükelânın me'âyıbını tasrîh eyledi. Bu etvâr ve evzâ'ından vükelâ-yı Devlet-i Aliyye dil-gîr oldukları cihetle hasmı olan mûmâ-ileyh Mustafâ Beg'e nihânî i'âne ve müsâ'ade olundukdan başka Mîr-i mûmâ-ileyh ile uğraşmakdan ferâgat itmesi içün kendüsüne birkaç def'a pend ve nasîhat siyâkında makâm-ı Sadâretden tahrîrât gönderilmiş iken ısgâ itmediginden bu hareketine isyân nazarıyla bakılarak mîr-i mûmâ-ileyh asâkir-i vefîre ile üzerine devletce me'mûr oldı. Alî Paşa bu kerre delâlet-i akl ve dirâyetle hâb-ı gaflet ve gurûrdan bî-dâr olub eger mîr-i mûmâ-ileyhe mukâbele idecek olsa sahîhan a'sî ve bâgî olacağını derk idicek ber-vech-i muharrer Kırım cânibine firâr eyledi. Yohsa Alî Paşa derhâl otuz kırk bin asker cem' ve tedârük itmege kâdir bir vezîr-i müdebbir idi. Binâ'en-aleyh bu vechile mukâbeleye ibtidâr itmeyüb de firâra karâr virmesi kendüsünün isyân lekesinden tâhiru'z-zeyl oldığına ve âkil ve dûr-endîş idügine delîl-i kavîdir.[5]

(s.132)

Vezâret-i Abdürrezzâk Efendi ve Riyâset-i Hamîd Efendi

Re'îsü'l-küttâb Abdürrezzâk Efendi'nin hidmet-i sâbıkasına mükâfât olmak üzre Zi'l-ka'de'nin selhinde uhdesine rütbe-i vezâretle Aydın eyâleti tevcîh olunub yerine Halîl Hamîd Efendi bi'l-istihkâk re'îsü'l-küttâb oldı. Çünki müşârün-ileyh Hamîd Efendi beglikci olan Mustafâ Re'fet Efendi'nin kıllet-i bidâ'asına mebnî sefer ve hazarda üç sene mikdârı beglikcilik me'mûriyyetine müteferri' olan tahrîrât-ı mühimmeyi rü'yet eyledikden sonra bir müddet dahi âmedcilik hidmetinde bulundığı hâlde ma'nâ-i riyâset itmiş ve mu'ahharen büyük tezkirecilik rütbesin ihrâz eylemiş oldığından bu sûretle riyâsete ehliyyet ve istihkâk kesb itmiş idi andan münhall olan büyük tezkirecilik dahi küçük tezkireci bulunan Bekir Paşa-zâde Atâullâh Efendi'ye ve küçük tezkirecilik Süvârî Mukâbelecisi Mehmed Nahîfî

1 Vefîre: Çok, bol.
2 Merfû'u'l-vezâre: Vezirliği son bulmuş.
3 Hatî'ât: Günahlar, suçlar.
4 Takbîh: Çirkin görme, beğenmeme.
5 Delîl-i kavî: Sağlam delil.

Efendi'ye ihsân olundı.

Süleymân Fâ'ik Efendi'nin Zeyl-i Sefîne'de tahrîrine nazaran Abdürrezzâk Efendi Âyînelikavak'da tenkîh-i mesâliha mükâlemesine me'mûriyyetinden nâşî riyâset-i sâniyyesinde nezd-i şâhânede vak' ve i'tibâr tahsîl ve sadr-ı vakt olan Kara Vezîr'in dahi kemâl-i hürmet ve i'tibârına mazhar olarak şân ve ikbâlini tekmîl itmiş iken sadr-ı müşârun ileyh müteneffizân-ı asrdan meşhûr Ahmed Nazîf Efendi'ye Aydın mansıbıyla vezâret tevcîhini Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'yle şifâhen söyleşüb ber-vech-i hafî istihsâl ve müsâ'ade keyfiyyetini re'îs-i mûmâ-ileyhe ifâde eyledikde bu misillü serâ'ir ketm olunmak lâzıme-i hâlden iken Nazîf Efendi'nin ta'allukı zevâl kabûl itmeyüb vezârete infi'âl ile âhar çârem kalmadı diyerek Âsitâne'den çıkmamak içün sadâreti tahsîl ider ise vezâretimde senin dahi ittifâkın munzammdır deyüb de beni belâya uğradır vâhimesine zâhib olub ol bâbda âhar çâre mümkün iken kadr-i hâli kendüsinin basar-ı basîretini bağlayub keyfiyyetin Ahmed Nazîf Efendi tarafına keşf ve ifşâsından gayrı tedbîre kâdir olamamağla sûret-i hâl mûmâ-ileyhe aks eyledigi gibi halîle-i celîlesi olan meşhûre âhiretlik hanımı Harem-i Hümâyûn'a gönderüb Aydın mansıbının âhare tevcîh olunmasını şâmil hatt-ı hümâyûn ısdâr itdirmiş ve sadr-ı müşârün-ileyh dahi keyfiyyetin mûmâ-ileyhe in'ikâsı re'îs-i mûmâ-ileyh tarafından oldığını hiss eylemiş oldığından muhabbeti adâvete münkalib olarak tezkire-i evvel bulunan Halîl Hamîd Efendi kalemiyle Aydın mansıbının vezâretle re'îs-i mûmâ-ileyhe tevcîhi istizânını hâvî rikâba takrîri yazdırub riyâseti dahi muharrer takrîre arz itmiş ve mûcebince **(s.133)** müsâ'ade-i seniyye-i şâhâne erzân[1] kılınmış ve ihâneten âhar erba'âda re'îs-i mûmâ-ileyhe ilbâs-ı hil'at-i vezâret olunmuşdur.

İfşâ-yı esrârda be-her hâl mazarrat ve ketmde envâ'-ı menfa'at der-kâr idügi cümleye ma'lûm ise de ihvâna yâdigâr olmak ve mücerred ifşâ-yı sırda zâten meymenet olmayub böyle mülâhaza tahtında ya'nî def'-i mazarrat içün ihtiyâr olunsa bile şe'âmeti[2] çekilmek mukarrer ve ashâb-ı tecrübe indinde bedîhî[3] ve ezher[4] idügi ihtâr olunmak garazına mebnî tafsîl-i hâle ibtidâr kılınmış ve belki müşârün-ileyh bunı ketm idüb vukû'-ı maslahatdan sonra ol vaktin usûlüne göre ba'zı delâ'il[5] ikâmesiyle tebri'e-i zimmet ile melhûz olan mazarratdan halâs olmak kâbil iken şe'âmet-i keşf-i sırr ile mazarrat kendüye âid olmuşdur. Fa'tebirû yâ ulü'l-ebsâr.

Vefât-ı Şeyhü'l-islâm-ı Esbak Mehmed Mollâ Efeudi

Şeyhü'l-islâm-ı esbak Şerîf-zâde Mehmed Mollâ Efendi fi'l-asl illet-i pîrî ile nâ-tüvân olub hezâr meşakkatle edâ-yı rükû' ve sücûd iderken nâ-mizâc olarak Zi'l-hicce'nin on altıncı Cum'a gicesi vefât itmekle salât-ı cenâzesi Sultân Mehmed Câmi'-i Şerîfi'nde cemâ'at-ı bî-pâyân[6] ile edâ olundukdan sonra Ebâ Eyyûb-ı Ensârî civârında defn olundı.

1 Erzân: Lâyık, uygun, yerinde. Ucuz.
2 Şe'âmet: Uğursuzluk, kötülük, bedbahtlık.
3 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık.
4 Ezher: Çok parlak. Pek beyaz. Ay, kamer.
5 Delâ'il: Deliller. Bürhanlar. İsbât vasıtaları.
6 Bî-pâyân: Sınırsız.

Mevlânâ-yı müşârün-ileyh mevâlî-i kirâmdan Şerîf Efendi merhûmun ferzend-i sa'îdi ve sâhib-i fetâvî Şeyhü'l-islâm Çatalcalı Alî Efendi'nin hafîdi olub bin yüz on beş târîhinde mütevellid ve otuz üç senesinde müderris ve elli dokuz târîhinde Âmid kazâsıyla dâhil-i silsile-i mevâlî ve hasbe't-tarîk Burusa ve Mekke pâyeleriyle nekâbet rütbelerine nâ'il ve yetmiş Muharremi'nde İstanbul kadısı ve seksan târîhi Muharremi'nde sadr-ı Anadolı ve seksan üç senesi Şa'bânı'nda Sadr-ı Rûmili ve seksan yedi gurre-i Cumâde'l-âhire'sinde şeyhü'l-islâm ve altı sene mikdârı ma'zûlen ikâmetinden sonra âzim-i dâru's-selâm oldı.

(Vekâyi'-i Sene 1194)

Vefât-ı Mollâ Alî Efendi

Anadolı kazaskerliginden munfasıl İlmî dâmâdı Alî Sâtı' Efendi çend mâhdan berû münharifü'l-mizâc oldığı halde Muharrem'in altıncı güni vefât eyledi.

(s.134) Merhûm-ı müşârün-ileyh Mekke pâyelülerinden Kezûbî birâderi Mustafâ Efendi merhûmun sulbünden bin yüz on târîhinde mütevellid ve otuz dokuz senesinde müderris ve altmış târîhinde Galata mollâsı ve yetmiş bir senesi Şam mollâsı ve yetmiş yedide Mekke-i Mükerreme kadısı ve seksan beşde İstanbul kadısı olmuş idi. Meded-kârî-i ömr-i dırâz[1] ile doksan senesinde sadr-ı Anadolı olub ba'de'l-azl Rûmili kazaskerligine müterakkıb ve mülâzım iken dâr-ı ukbâya âzim oldı.

Tanzîm-i Ba'zı Mevâdd-ı Ticâret Bâ-Rusya

Rusyalu ile mün'akid olan Kaynarca musâlahasında Rusya tüccâr gemileri ale'l-ıtlâk[2] Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e gelüb gitmeleri ve her dürlü emti'ayı nakl ile Devlet-i Aliyye'nin bi'l-cümle sularında ticâret itmeleri mukayyed ve musarrah oldığına binâ'en Rusya tâ'ifesi memnû'[3] ve gayr-ı memnû' zahâ'ir ve eşyâ-yı sâ'ireyi gemilerine tahmîl ve Kefe ve Kırım iskelelerinin ve belki ahidnâme şerâ'itine istinâden Karadeniz sevâhilinin ecnâs-ı zahâ'irini dahi teşhîn-i sefîne ve refte refte Bahr-i Siyâh'ın kâffe-i mahsûlâtını kendülere hasr idecekleri bedîhî ve keyfiyyet-i mezkûre Dâr-ı Saltanat-ı Seniyye'nin zerî'a-i ma'âşı olan zahîre husûsuna bi'l-külliyye îrâs-ı ihtilâl ideceği ve iğmâz-ı ayn[4] olundığı hâlde mazarrât-ı adîdeyi mûcib bir keyfiyyet olacağı emr-i âşikâr olub işte ticâret-i sefâyin mâddesi müzâkeresinde bu misillü su'ûbetler oldığına binâ'en mukaddemâ Abdürrezzâk Paşa'nın tenkîh-i mevâdd ahidnâme-i Rusya'ya mübâşeret eyledigi eyyâmda bu mâddenin müzâkeresi imtidâd-ı vakte vesîle olur mülâhazasıyla mukâleme eyledigi mevâdd-ı ma'lûme zeyline ticâret kaziyyesi bundan sonra müzâkere ve bir kalıba ifrâğ olunur deyü işâret idüb alâ-hâlihî terk eylemiş idi.

1 Ömr-i dırâz: Uzun ömür.
2 Ale'l-ıtlâk: Genellikle, ayrım yapmadan.
3 Memnû': Yasak. Menedilmiş. Mâni olunmuş.
4 İğmâz-ı ayn: Kabahate, kusura göz yumma.

Akîb-i mübâdele-i temessükâtda Rusyalunun Akdeniz'e geçmek üzre ba'zı İstanbul zahâ'iri ile meşhûn[1] bir gemileri vürûd itdikde mümâna'at olunmağla Rusya ilçisi fi'l-asl kendülere virilen sulhnâmede her dürlü emti'a ve eşyânın nakline me'zûniyyetleri musarrah bulundığını iddi'â idüb iskâtı dahi mümkün olamadığından ol vakit zarûrî izn-i sefîne hükmi i'tâ olunmuş idi. Sonra dahi mûcib-i su'ûbet[2] olur endîşesiyle bu emr-i ehemmin sûret-i nizâmı meskûtün anh kaldığından yine Abdürrezzâk Paşa'nın evâhir-i riyâsetinde sefîne-i sâlife misillü o makûle zahâ'ir emsâli eşyâ-i memnû'iyyeyi hâmil iki kıt'a Moskov (s.135) gemileri gelüb sefîr-i merkûm yine ke'l-evvel ısrâr itdigine mebnî iki kıt'a izn-i sefîne hükümleri virildigi esnâda müşârün-ileyhin hidmet-i riyâsetdeu infisâli vâki' olub halefi Halîl Hamîd Efendi bu kaziyye Âsitâne-i Devlet-i Âşiyâne'nin inhilâl-i şirâze-i râhatını ve belki gitdikce nâs beyninde İstanbul zahîresi Moskov gemileriyle gözümüz önünde diyâr-ı âhara nakl olunmağa rızâ virileyor deyü nice kîl ü kâl zuhûrıyla mehâzîr-i kaviyyeyi mûcib oldığını taraf-ı sadâret-penâhîye ba'de'l-ifâde Şeyhü'l-islâm Efendi'yi dahi âgâh[3] eyleyüb bu husûsun tanzîm ve tesviyyesine bi'l-ibtidâr gerek Rusya ilçisine ve gerek mutavassıt olan Fransa ilçisine kerrât ile Âsitâne-i Aliyye zahâ'irinin bilâd-ı[4] sâ'ireye nakl ve imrârı bir vechile olacak iş olmadığını ihbâr ile izn-i sefîne hükmi virilen sâlifü'z-zikr iki kıt'a sefînenin Der-aliyye'de tevkîfine ibtidâr itdiklerinde Rusya ilçisi huşûnet sûretini izhâr ve zahâ'irimizi tevkîf iderseniz vukû' bulacak zararı Devlet-i Aliyye tazmîn ider vâdîlerinde sefînelerinin diledikleri mahallere gitunelerine ısrâr itmegin cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den dahi her devlet nizâmât-ı mülkiyyesini halelden hıfz ve vikâye itmege mecbûr olub bu misillü nizâmât-ı mülkiyye mübâhasesine nakz-ı ahd rengi virilmez dinilerek bu bâbda bir haylî mübâhase ve münâkaşalar vukû' buldukdan sonra nihâyet mutavassıt olan Fransa ilçisi Rusya ilçisini ilzâm idüb fî-mâ-ba'd Rusya sefâyini fakat kendi vilâyetleri metâ'ını getürmeleri ve getürdikleri metâ'ın Der-aliyye'de lüzûmu olmadığı takdirde diyâr-ı âhara götürmeleri memnu' olmaya deyü taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilan takrîrin mefhûmuna mülâyim Rusya sefîrinden bir kıt'a takrîr alınub düstûrü'l-amel tutulmak üzre ahidnâme-i hümâyûn defterine kayd ve hıfz kılındı. Husûs-ı mezkûrun bu vechile tesviyye olunmasında fevâ'id-i adîde[5] vardır.

Evvelâ Rusyalular ahdimiz mutlakdır diyerek İstanbul'da ibâdullâhın yiyecekleri zahâ'iri İstanbul önünden geçürüb de âhar mahalle götüremezler.

Sâniyyen götürecekleri zahâ'ir ve eşyâ ancak Rusya memleketi hâsılâtına münhasır olmağla Devlet-i Aliyye tüccâr sefâ'ininin Karadeniz'den nakl idecekleri zahâ'ir ve eşyâ naklini giderek kendülere hasr idemezler.

Sâlîsen Karadeniz'den Akdeniz'e Akdeniz'den Karadeniz'e gelüb gecdiklerinde sefâyin hamûlesinin musahhah[6] defteri görülmek meşrût olmağla sefînelerinde her ne dürlü emti'a var ise gerek İstanbul'da alıkonulsun ve gerek alıkonulmasun Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmı

1 Meşhûn: Dolu, dopdolu.
2 Mûcib-i su'ûbet: Zorluğa, güçlüğe sebep olmak.
3 Âgâh: Haberdar olan, uyanık olan.
4 Bilâd: Beldeler, şehirler.
5 Fevâ'id-i adîde: Birçok fayfalar.
6 Musahhah: Tashih olunmuş, yanlışı düzeltilmiş, yanlışsız.

olub âlât-ı harbiyyeden ma'dûd şeyleri geçüremezler.

(s.136) Râbi'an vasat-ı takrîrinde Rusyalu Devlet-i Aliyye'nin nizâmât-ı mülkiyyesine balel virecek işde bulunmayacağını ifâde ve ikrâr itmiş olmasıyla fî-mâ-ba'd bir emr-i muzırr teklîf ider ise nizâm-ı mülkümüze mugâyirdir dinilüb takrîr-i mezkûr dahi elimizde bir sened olmuş olur.

Keyfiyyet Enverî Târîhi'nde bu vechile mastûrdır. Lâkin fevâ'id-i adîde deyü ta'dâd itdigi umûr-ı erba'adan ikincisi ticâret-i sâhiliyyenin ya'nî Devlet-i Aliyye memâliki sâhillerinden bir mahallden eşyâ alub dîgerine nakl itmek mâddesinin men'i oluyor. Bu ticâret-i sâhiliyye her devletde teb'a ve yerlüye â'id oldığından ve ticâret-i sâhiliyyeye hidmet iden sefâyin tâ'ifeleri kuvve-i bahriyye-i devletin fidânlığı makâmında bulundığından bunı muhâfazaten mâdde-i mezkûrenin men'imi tasavvurda fâ'ide-i sahîha ve teb'a-perverlik mülâhazası vardır. Ammâ üçüncisinden egerçi gümrük mu'âyenesi müstağnî ise de ol dahi fâ'ideden hâlî degildir. Ve kezâ dördüncisi dahi bir nev' fâ'idedir. Ammâ evvelki mütâla'a Devlet-i Aliyye hakkında ayn-ı mazarratdır. Zîrâ bir memleketin medâr-ı servet ve sâmânı hâsılâtının taşra çıkub da mukâbilinde içerüye akçe girmesi mâddesi olarak bir devletin bekâ-yı miknet[1] ve sâmânının şartı lâ-ekall[2] idhâlât ile ihrâcâtının muvâzin olmasıdır. Ve bir memleketden ne kadar taşra ziyâde hâsılât çıkarılursa idhâlât-ı nakdiyye dahi ol nisbet üzre olmağla ahâlînin gınâ ve serveti ve devletin sâmân ve mikneti dahi ana göre olur. İstanbul'da ibâdullâhın me'kûlâtını düşünüb de İstanbul'ı besleyan taşradaki erbâb-ı zirâ'at ve ticâretin hâlini ve husûl-i servet ve sâmânını düşünmemek ne büyük kusûrdur. Anlar Allâh'ın kulı degil midir.

İngiltere İle Fransa Devletlerinin Seferi ve Bî-taraf Devletlerin İttifâkı

Amerika'da İngiltere elinde olan eyâlât ahâlîsi ticâret mâddesinden dolayı devlet-i metbû'aları olan İngilterelüye iştikâ ve ifâde-i hâl itdiklerinde arzuhâllerine havâle-i sem' olunmadı deyü devletlerinden münkesirü'l-hâtır[3] olmuşlar idi. Fransalu bunı fırsat ittihâz iderek içlerine fitne ve fesâd ilkâ idüb dürlü desîse ve san'atlarla ahâlî-i merkûmeyi isyâna tahrîk itmekden hâlî olmadığı mülâbesesiyle bin yüz seksan yedi senesinden berü içlerinde bu ihtilâl günden güne kesb-i izdiyâd ve iştidâd iderek bi'l-âhere yüz doksan târîhinde ahâlî-i merkûme açıkdan açığa ref'-i livâ-yı tuğyân[4] ile (s.137) İngilterelünün teba'iyyetinden çıkub bir hükûmet-i müstakille teşkîline ale'l-ittifâk teşmîr-i sâk itdiler. İngiltere Devleti dahi külliyyetlü donanma ve asker irsâliyle bunların te'dîblerine kıyâm itdiyse de Fransalu dahi fenn-i harbde mâhir zâbitler ve top ve mühimmât irsâliyle hafiyyeten[5] i'ânelerine ihtimâm itmekden nâşî Amerikalular ile İngilterelü beyninde muhârebât-ı şedîde vukû'undan sonra Amerikalular cumhûriyyetlerini i'lân eylediklerinde işbu hükûmet-i cumhûriyyeti evvel-be-

1 Miknet: Kuvvet, kudret, güç.
2 Lâ-ekall: En azından.
3 Münkesirü'l-hâtır: Hatırları kırılmış, gücenmiş.
4 Ref'-i livâ-yı tuğyân: İsyan bayrağını açmak, isyan etmek.
5 Hafiyyeten: Gizlice, gizli olarak.

evvel Fransalu tasdîk iderek anlarla akd-i mu'âhede itdiginden nâşî doksan iki senesinde Fransalu ile İngilterelü beyninde sefer mütebakkık oldı.

İspanya Devleti öteden berü Fransa ile müttehid ve müttefik oldığından ve Felemenk Devleti dahi kendi tüccâr sefîneleri hakkında İngilterelü tarafından ta'arruzât vukû' bulmuş olmasıyla İngilterelüye dil-gîr bulundığından bu iki devlet dahi İngiltere aleyhine olarak Fransa Devleti'ne mülhak oldılar.

Bu vukû'ât-ın tafsîlâtı ve Amerika'nın netîce-i ahvâli inşâallâh bundan sonra zikr olunsa gerekdir. Bu makûle[1] muhârebe-i bahriyye[2] vukû'unda Bahr-i Baltık sevâhilinin ticâretini tevsî' itmek emr-i tabî'îdir. Zîrâ inşâ-yı sefîneye lâzım olan kerâste ve sâ'ir mühimmât ve zuhâ'ir oralardan nakl oluna gelmişdir. Binâ'en-aleyh Rusya İmparatoriçesi Katerina tevsî'-i ticâret dâ'iyyesiyle Bahr-i Baltık sâhilinde olan bi'l-cümle iskelelerinden zahîre ihrâcına izn-i âmm virdi. Ancak sefer-i mezkûrun zuhûrundan berü Felemenk ve Danimarka ve Bahr-i Baltık sevâhilinde iskeleye mâlik olan ba'zı ümerâ-yı Alman'ın tüccâr gemilerini Fransa'ya mal getüreyorsunuz deyü İngilterelü ahz itmekde ve aralıkda Rusya bayrağıyla geşt ü güzâr iden ba'zı sefîneleri dahi vesvese getürür deyü yoklatmak içün İngiltere tersânesime göndermekde oldığına binâ'en düvel-i mezkûre bu husûsda Katerina'ya mürâca'at eylediler. Bu keyfiyyet Katerina'nın dahi nahvet[3] ve gurûrına muvâfık geldiginden ve bu sefer Rusya tüccârına revâc vireceği mevâdd-ı müsellemeden oldığı hâlde kendi iskelesinden hamûle ile çıkan tüccâr sefâ'imine İngilterelünün ta'arruz itmesini çekemediginden bî-taraflık nâmıyla nev-zuhûr bir sûret-i ittifâkiyye tanzîmine mübâşeret eyledi.

Şöyle ki Rusya Devleti İsvec ve Danimarka devletleriyle bi'l-mukâvele bî-taraf olmak ve işbu bî-taraflık usûlüni kuvve-i kâmile irâ'esiyle tenfîz ve icrâ zımnında ve düvel-i seläseden herbiri ma'lûmü'l-mikdâr sefâyinden ibâret külliyyetlü donanma techîz ve ihrâc itmek ve tüccârlarının (s.138) gemileri mâdâmki içlerinde memnû'âtdan bir şey olmaya düvel-i mütehâribîn iskelelerine âmed-şud itdikce kimse tarafından ta'arruz itdirilmemek ve düvel-i mütehâribînden her kangısı zikr olunan tüccâr gemilerine ta'arruz idecek olursa bî-taraf devletlerin mecmû'ı birden ahz-ı intikâm eylemek üzre şurût-ı ma'lûmeyi hâvî bî-taraflı-i harbî nâmıyla bir mu'âhede akd itdiler.

Rusya İmparatoriçesi böyle mesbûk-ı bi'l-misl olmayan bir ta'bîr-i nâ-şînîde[4] ile bir sûret-i ittifâkiyye tanzîm idüb emr-i ticâretin hâmiyyesi olmak üzre bunı kendi karîhasmdan sâdır olmuş gibi mübâhât iderek i'lân eyledi. Halbûki bu husûsı kendüsine Petersburg'da mukîm İsvec ve Danimarka ilçileri bir takrîb ile arz ve ifâde itmişler idi. Anların bu husûsa teşebbüsleri dahi Petersburg'da mukîm Fransa ilçisinin bir nev' sanî'ası idi. Ve bu ittifâkı kable't-tanzîm Petersburg'da mukîm İngiltere ilçisi hiss idüb egerçi def'ine pek çok sa'y itdi ise de Fransa ilçisinin desîse ve sanî'ası[5] ana gâlib gelerek ber-vech-i muharrer bî-taraflık ittifâkı tanzîm olundı. Bundan dolayı İngilterelü ile Rusyalu beynine dahi ba'zı mertebe bürûdet girerek Fransalu bu sûretle dahi merâmına nâ'il oldı.

1 Makûle: Cins, tür, takım, çeşit.
2 Muhârebe-i bahriyye: Deniz savaşı.
3 Nahvet: Kibir, gurur, büyüklenme, böbürlenme.
4 Ta'bîr-i nâ-şînîde: İşitilmemiş, duyulmamış tabir.
5 Sanî'a: Hile ile yapılan düzmece iş, tertip, düzen.

Muhârebe Üzre Bulunan Fransa ve İngiltere Devletlerine Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Virilan Takrîr

[Bin yüz] elli dokuz târîhinde Avrupa içinde zuhûr iden muhârebe-i umûmiyye esnâsında düvel-i muhâribîn[1] sefîneleri Devlet-i Aliyye sularında birbirine ta'arruz eylediklerinden ol vakit Mora'nın nihâyetinden Girid Körfezi'nin sol tarafına doğrı iklîm-i Mısır'ın cânib-i garbîsine müntehî[2] olunacaya dek bir hatt farz olunub bu hattın içerüsinde her devletin tüccâr gemileri emniyyet üzre ticâret iderek birbirlerine ta'arruz itmemek ve hilâfına hareket idenler olursa gemileri zabt ile kapudanları habs olunmak ve her kim mütehâribîn sefînelerine eşyâ tahmîl itmek murâd iderse ma'rifet-i şer'le tahrîr ve defter olunub konsoloslardan sened alınmadıkca gemilerine bir şey vaz' olunmamak mâddeleri nizâma rabt olunarak Dersa'âdet'de mukîm süferâya birer kıt'a takrîr virilmiş idi. Bu def'a Fransa ve İngiltere beyninde vukû' bulan seferden dolayı dahi geçen sene kendi ilçilerinin iltimâslarıyla kavâ'id-i sâbıkaya ri'âyet olunmasını nâtık Donanma-yı Hümâyûn (**s.139**) başbuğuna hitâben emr-i âlî ısdâr olunmuş idi. Lâkin devleteyn-i mezkûreteyn sefîneleri şerâ'it-i mezbûreye ri'âyet itmeyerek birbirine tesâdüf eyledikleri yerlerde hücûm eylediklerinden herbiri kendi tüccâr gemilerini muhâfaza içün Devlet-i Aliyye sularına ceng gemilerini idhâl idüb kal'a topları altında ve cezîre ve limanlarda ve boğazlardan birkaç mil açıklarda birbirleriyle muhârebeye mübâşeret ve Devlet-i Aliyye ve sâ'ir bî-taraf devletlerin tüccâr sefâyinini dahi buldukları yerde sizde Fransa yâhûd İngiltere metâ'ı var deyü yoklamak bahânesiyle yollarından tevkîf ve te'hîr itmege mübâderet itdiler. Bî-taraf devletler dahi kendi tüccârını muhâfaza içün Devlet-i Aliyye sularına birer ceng gemisi idhâl eylediler. Bu sûretle Devlet-i Aliyye suları arsa-gâh-ı ceng ü cidâl oldı. Binâ'en-aleyh kavâ'id-i sâbıkaya ri'âyet olunması ve hilâfına hareket idüh de Devlet-i Aliyye sularında birbirine ta'arruz iden sefîneler olur ise bundan böyle mümâna'at kılınması kapudan paşaya ve sâ'ir lâzım gelenlere emr ve iş'âr olunacağını nâtık taraf-ı Devlet-i Aliyye'den İngiltere ve Fransa ilçilerine birer kıt'a takrîr i'tâ kılındı.

Ermeni Patriki'nin Keyfiyyet-i Azli

[Bin yüz] doksan iki senesi vekâyi'inde beyân olundığı üzre Ermenilerden Katolik mezhebine meyl idenleri Ermeni Patriki Zakarya Piskopos me'zûniyyet ve me'mûriyyeti hasebiyle men' itmekde olub egerçi bu hareketi re'âyânın teferruk ve teşübbüsden hıfz ve himâyelerine medâr ise de bu husûsda îcâbından ziyâde şiddet gösterüb hattâ Katoliklik rây ihası hiss itdigi re'âyânın defn olunmasına mümâna'at birle meyyitlerinin ta'affün[3] itmesine sebeb olacak sûretlere teşebbüs ider. Ve Avrupa cânibine gidüb gelenleri men' husûsunda pek ilerü gider idi. Bu vechile ifrâtı ba'zı mehâzîre bâdî ve husûsıyla şikâyet-i ecnebiyyeye mü'eddî oldı.

Şöyle ki bundan akdem Nemçe başvekîlinden bir kıt'a mektûb zuhûr idüb me'âlinde

1 Düvel-i muhâribîn: Savaşan devletler.
2 Müntehî: Bir yere varıp ulaşan, son bulan.
3 Ta'affün: Çürüme sonucu kokma.

münâzâ'un fîh[1] olan Katolik mâddesinden bahs iderek Ermeni Patriki bizim Trieste nâm iskelemize gelüb gitmekden tüccârı men' idiyor azl ve te'dîbi matlûbumuzdur deyü takrîr ve inhâ olunmuş olmağla ol vakit Dersa'âdet'e gelecek olan Nemçe ilçisinin vürûdunda müzâkereye ta'lîk olunarak ol vechile cevâbnâme yazılmış ve mu'ahharen Abdürrezzâk Paşa'nın riyâsetinde Nemçe ilçisi Dersa'âdet'e gelerek Ahdürrezzâk Paşa ile mülâkât idüb Ermeni Patriki'nin (**s.140**) azli devletinin matlûbı idügini beyân ile bu husûsda ısrâr idecegini ihmâ ve i'lân itdikde Abdürrezzâk Paşa dahi Patrik'in bu vechile ticârete halel virecek hareketi oldığını tahkîke muhtâcız deyü cevâba ibtidâr eylemiş idi.

Ol vakitden berü Nemçe baştercümânı iki günde bir Re'îs Efendi'ye gelüb gâh bu mâddeyi ahidnâme şurûtı üzre isteriz ve gâh dostâne mütâbele ideriz deyü tasdî'den hâlî olmayub Re'îs Efendi dahi sizin bu talebiniz bir vechile şurût-ı mu'âhedeye[2] tevfîk kabûl itmez. Ve Ermeni Patriki bu kadar bin re'âyâ-yı pâdîşâhî üzerine me'mûr olmağla ecnebî talebiyle azli umûr-ı mülkiyye ve mesâlih-i ra'iyyeye halel virir hâlâtdandır. Bir dost devlet ise dostunun nizâm-ı memâlikine îrâs-ı halel[3] idecek sûreti tecvîz ve teklîf eylemez didikce Nemçe ilçisi devletim bunı ister ve dâ'imâ emr ve tenbîh ider deyü yine evvelki kavlini tekrâr itmekle birkaç def'a keyfiyyet meclis-i vükelâda[4] der-miyân olunarak Nemçe ilçisi şayed bu keyfiyyeti Viyana'ya tahrîr itdikde bu bâbda başvekîllerinden ısrârı hâvî bir kâğıd gelür ol vakit def'an li'n-nizâ' Patrik'i azl idelim dinilür ise de Devlet-i Aliyye Patrik'i mecbûren azl itmiş deyü etrâfa havâdis münteşir olmak ve bu keyfiyyet sû'-i emsâl olarak fî-mâ-ba'd düvel-i sâ'ire ve husûsıyla re'âyâmız umûrına ve kilisaları mâddelerine müdâhale itmege vesîle arayan Rusya Devleti bu misillü husûslara karışmayub bu tarafdan dahi bi't-tab' tereddüd olundukda Nemçelünün hâtırı içün Ermeni Patriki'ni azl itdiniz diye dimek gibi mahzûrlar tekevvün idecegi emr-i âşikâr olmakdan nâşî şu aralıkda Katolik mezhebine duhûl iden Ermenilerin mu'teberânından birkaç neferi ahz ve te'dîb olunub Patrik'e dahi sen taraf-ı pâdişâhîden me'mûr oldığun vechile milletin umûrını rü'yetde taksîr ve müsâmaha itdigin içün re'âyâ umûrı muhtell oldı ve bu sebebden birçok Ermeniler Katolik mezhebine girdi dinilerek azl ile gâ'ilenin ber-taraf kılınması münâsib midir yohsa bu mâddeyi Devlet-i Aliyye'ye Nemçe Devleti nasıl teklîf idebilür bu olur iş midir deyü Fransa ilçisine hafîce haber gönderilüb ve ol dahi fî-nefsi'l-emr münâsib degildir deyü kendü karîhasından Nemçe ilçisine ifâde ve takrîr ve Viyana'da olan Fransa ilçisine tahrîr idüb andan bir haber gelinceye dek te'hîr olunmak lâzım mıdır deyü iki şıkdan birinin tercîhinde haylî bahs ve tezekkür olundukdan sonra nihâyet şıkk-ı evvel bi't-tercîh[5] Nemçelülerin mazbût ve mücerreb olan mizâc-ı musırrânelerine nazaran fi'l-vâki' ısrârı mutazammın bir kâğıd göndermeleri ağleb-i ihtimâldir. Ve anların ısrârları üzerine Patrik'in azli ber-vech-i muharrer muzırdır. Binâ'en-aleyh Re'îs (**s.141**) Efendi'nin hakîmâne müdâfa'asıyla Nemçe ilçisi Patrik'in azlinden hâzır me'yûs olmuş iken birkaç gün sonra ber-minvâl-i meşrûh Katolik mezhebine girenlerden birkaçı te'dîb olunub ba'dehu Patrik dahi bu husûsda tekâsül eylemiş bahânesiyle azl

1 Münâzâ'un fîh: Hakkında ihtilaf mevcut olan şey, münakaşa edilen mesele. Aradaki husumete sebeb olan.
2 Şurût-ı mu'âhede: Anlaşma şartları.
3 İrâs-ı halel: Bozukluğa sebep olmak.
4 Meclis-i vükelâ: Vekiller meclisi.
5 Bi't-tercîh: Tercih ile, tercih ederek.

olunması emr-i sevâbdır dinilerek ol vechile Ermeni Patriki'nin azli karâr-gîr olub bir müddetden sonra azl ve Burusa'ya nefy olunarak yerine Burusa Metrepolidi Avanis Rahib Ermeni Patriki nasb olunmuşdur.

Lâkin Avanis Patrik dahi bütün bütün selefinin aksine olarak bu bâbda pek gevşek davrandığına ve milletiyle hüsn-i imtizâc idemeyüb milleti üzerine hücûm iderek patriklikden tard eylediklerine binâ'en bir seneye varmaksızın azl ile yerine Zakarya Piskopos Burusa'dan celb olunub yine Ermeni Patriki nasb ve ta'yîn kılınmışdır.

Mevâdd-ı Şettâ

Sadr-ı cedîd işbu [bin yüz] doksan dört senesi evâ'ilinde cevâmi'-i selâtîn imâretlerine bir haylî şey zamm iderek nânlarını[1] hâss-ı şâhîye tebdîl ile mazhar-ı ed'iyye-i hayriyye-i enâm oldukları gibi makâm-ı Sadâret'e geleliden berü giceyi gündüze katub hutûb-ı cesîme-i sadâretin hüsn-i îfâsına bezl-i cehd[2] idegeldiginden du'â-yı bi'l-hayr-ı pâdişâhîye nâ'il olmakda idi. Hattâ bu hilâlde kâ'ide-i kadîme üzre ihrâc-ı mevâcib dîvânı tertîb olundukda kendüsine gâyet nevâzişli[3] bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulmuşdur.

Rebî'ü'l-evvel'in on dördünci güni sulb-i pâk-ı şehr-i yârîden bir duhter-i pâkize mehd-ârâ-yı şuhûd olub Râbi'a Sultân tesmiye olunarak pâdişâh-ı enâm hazretlerinin vâlide-i muhtereme-i merhûmeleri nâmı ihyâ buyuruldı ve üç gün top şenligi ile icrâ-yı merâsim-i şâdumânî kılındı. Lâkin sultâu-ı müşârün-ileyhâ mu'ammere olmayub altmış dokuz günden sonra vefât itmişdir. Receb'in yedinci gicesi dahi Ayn-ı Şâh Sultân tevellüd idüb ancak yirmi gün kadar mu'ammere oldukdan sonra vefât eylemişdir.

Teşrîfâtî Müverrih Enverî Efendi'nin tertîb itmekde oldığı târîhin bir cildi bu esnâda hitâm bulmağla hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukda taraf-ı sadâret-penâhîden yazılan takrîrin bâlâsına benim vezîr-i muhlisim hâlâ teşrîfâtcı efendinim bu def'a tertîb eyledigi târîh gâyet makbûl-i hümâyûnum olmağla bu hidmeti mukâbili iki bin beş yüz guruş ihsân-ı hümâyûnum olmuşdur. (Cenâb-ı Hakk Devlet-i Aliyyeme sadâret iden ricâl kullarını iki cihânda azîz ve muhterem eyleye âmîn) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyu[ru]lmuşdur.

(**s.142**) Birkaç senelerden berü Mısır'da tagallüb sûretini izhâr iden ümerâ hazîne-i Mısriyye'nin Dersa'âdet'e irsâline muhâlefet eylediklerinden başka hitâm-ı dünyâya tama'larından nâşî her sene Harameyn-i Şerîfeyn'e irsâl oluna gelan galâli[4] ecnebîlere bey' itmeleriyle Harameyn ahâlîsi kaht ü galâdan Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye'ye iştikâ itdiklerinden mezkûr ümerâ-yı Mısriyye'nin tertîb-i cezâları Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa'ya ihâle buyurulmağla Donanma-yı Hümâyûn bu sene-i mübârekede vakt-i mu'tâddan mukaddem olarak rûz-ı hızıra bir ay var iken Tersâne-i Âmire'den çıkarıldı. İstimâ' olundığına göre ümerâ-yı Mısriyye Kapudan Paşa'nın İskenderiyye'ye geleceğini işitdikleri anda anın sît-i savlet ve celâdetinden dûçâr-ı dehşet olmalarıyla derhâl hazîne-i Mısriyye'yi Dersa'âdet'e

1 Nân: Ekmek.
2 Bezl-i cehd: Olanca kuvvetiyle.
3 Nevâzişli: Gönül almalı, okşamalı, iltifatlı.
4 Galâl: Erzaklar, zahireler.

isâl ve galâl-i Harameyn'i dahi fî-mâ-ba'd vaktiyle göndermekde tekâsül itmeyeceklerini müş'ir Dersa'âdet'e dâd-hâhâne[1] niyâznâmeler irsâl itmişler iken yine Kapudan Paşa'nın ol havâlîye vürûdı haber-i dehşet-eserinden mutma'innü'l-bâl olmayarak nefâ'is eşyâlarını diyâr-ı ba'îdeye kaçırarak firâr tedârükün itmişler idi.

Mîrgûnoğlı Sâhilhânesi civârında bir câmi'-i şerîf binâsına irâde-i seniyye ta'alluk itmekle derhâl vaz'-ı esâs olunub sekiz on ay zarfında hitâm bulmuşdur. Pâdişâh-ı enâm hazretlerinin ol cây-ı ferah-fezâya bu vechile rağbeti meşhûd-ı enâm olıcak refte refte fürûn ve hammâm ve degirman ve dükkânlar ve yalılar yapılarak az vakit zarfında ma'mûr olmuşdur.

Dergâh-ı Âlî gedüklülerinden Za'îm Mustafâ Ağa bundan akdem Kırım cânibi ser'askeri ordusuna defterdâr nasb olunmuş idi. Gerek ol hidmete ve gerek Canik havâlîsinin ahvâline müte'allik ba'zı su'âl ve cevâb zımnında Der-aliyye'ye gelmesi içün kendüsine hitâben birkaç def'a evâmir-i aliyye sâdır olmuş iken ısgâ ve inkıyâd itmediginden başka bundan akdem beyân olundığı üzre mebgûz-ı[2] pâdişâhî olub Kırım cânibine firâr itmiş olan Camikli Alî Paşa ile hem-dâstân[3] oldığından sadr-ı â'zam çukadârı mübâşeretiyle ber-takrîb Dersa'âdet'e ihzâr olunub ahvâli teftîş olundukda zikr olunan kabâhatlarından başka daha nice fezâhatları ihbâr olunmağın derhâl katl olundı. Lâkin hakkında fetvâ alınub da sûret-i şer'iyyesine tatbîk olunmayarak hemân meydân-ı siyâsetde başı kesildiginden halk içiude güft ü gû peydâ olub kimisi fi'l-vâki' vâcibü'l-izâle idi. Ammâ bu busûslarda cürmi yoğidi ve kimisi aslâ cürmi yoğidi lâkin sadr-ı â'zam nâsa batş ve şiddetini göstermek içün nâ-hakk yere bi-çârenin boyuun urub kendi âhiretin vîrân etdi dirler idi.

(**s.143**) Bi'l-fi'l[4] mâliyye tezkirecisi olan esbak Yazıcı Ahmed Efendi fi'l-asl yazıcılığı hengâmında hadden büyük işlere müdâhalesinden nâşî bâlâda beyân olundığı vechile sadr-ı â'zamın Enderûn-ı Hümâyûn'da bulundığı vakit azl ile İzmir'e nefy olundukdan sonra surre emîni ta'yîn olunmuş idi. Bunun üzerine kendini toplamak lâzım gelürken mu'ahharen mâliyye tezkirecisi oldukda yine eski tavrını tutub sâhilhânesini mecma'-ı enâm[5] ve kendüsini şöhre-i eyyâm[6] itdiginden Âsitâne'den ihrâc ile iz'âc sûretinde uhdesine mîr-i mîrânlık ile Alâ'iyye sancağı tevcîh olundı.

Büyük tezkireci olan Bekir Paşa-zâde Atâullâh Begefendi'nin kesret-i hezl ve mizâha meyl ve rağbetinden ve nâ-ehiller ile ülfetinden dolayı azli lâzım gelmiş oldığı hâlde Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Nâmık Efendi'nin dahi hidmet-i sâbıkasına mükâfât olmak üzre bir â'lâ hidmetle kayırılması mev'ûd olmağla Atâullâh Begefendi büyük tezkirecilikden azl ile Mısır cizyesi ve darbhânesi me'mûriyyetiyle Mısır'a irsâl ile münhall olan büyük tezkirecilik Nâmık Efendi'ye tevcîh olundı.

Gürûh-ı mültezimînden Hâcı Nu'mân Çorlı havâlîsinde vâki' ba'zı mahalleri sene-be-sene ashâb-ı mukâta'âtdan der-uhde ve iltizâm iderek tahsîl-i servet ve sâmân itmekde olub

1 Dâd-hâhâne: Adalet isteyen bir şekilde.
2 Mebgûz: Buğzedilmiş, nefret edilmiş, sevilmemiş.
3 Hem-destân: Aynı sözleri söyleyenler, ağızbirliği edenler. Kuvvet ve kudrette beraber olanlar.
4 Bi'l-fi'l: Fiilen.
5 Mecma'-ı enâm: Halkın toplandığı yer.
6 Şöhre-i eyyâm: Devrin şöhretlisi.

Dersa'âdet'den gayrı mahalle zahîre satmak memnû'âtdan iken tama'-ı hâmına binâ'en bu kâr-ı memnû'a cesâret itdigi duyularak taraf-ı sadâret-penâhîden mücâzâtı tertîb olunacağını işitdikde derhâl Dersa'âdet'e gelüb ba'zı mahallere ilticâya mübâşeret itdiginden sadr-ı â'zam bir kat daha gazaba gelerek derhâl tutdırub sâ'ire ibret olmak üzre Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhında başını kesdirdi.

Kul Kethüdâsı Mehmed Ağa'nın Ocağ-ı Âmire usûlüne mugâyir harekâtı vukû'a geldiginden yeniçeri ağasının arz ve iltimâsına mebnî azl ve nefy olunub yerine Zağarcıbaşı Alî Ağa kul kethüdâsı ve seksoncıbaşı zağarcı ve Muhzır Mehmed Ağa hasbe'l-isti'dâd seksoncıbaşı nasb olundı.

Silâhdâr-ı şehr-i yârî Mustafâ Ağa uhdesine rütbe-i vezâretle Selanik eyâleti bi't-tevcîh[1] Enderûn-ı Hümâyûndan ihrâc olunub yerine sadr-ı â'zamın birâderi olan Hazîne-i Hümâyûn Kethüdâsı Halîl Ağa silâhdâr-ı şehr-i yârî oldı.

Şevvâl'in dokuzuncı Pâzâr gicesi sâ'at yedide iken Nişâncı tarafında harîk zuhûr itmekle pâdişâh-ı enâm hazretleriyle sadr-ı â'zam binüb tulû'-ı şems hengâmında harîk basdırılarak herkes mahalleriue avdet eyledikden sonra çok geçmeksizin (**s.144**) Cib'ali tarafında bir büyük âteş zuhûr idüb ahşam üzeri itfâ olunarak henüz me'mûrîn hânelerine avdet ve istirâhat eyledikleri esnâda gice sâ'at ikide iken yeniçeri kışlalarında harîk zuhûr idüb beş altı kışla muhterik oldı Ketühdâ-yı Sadr-ı Âlî el-Hâc Mustafâ Efendi Şevvâl'in üçüncı güni azl olunarak yerine Re'îsü'l-küttâb Halîl Hamîd Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve anın yerine Defter Emîni Süleymân Feyzî Efendi re'îsü'l-küttâb nasb ve ta'yîn buyuruldı. Münhal olan defter emâneti dahi mukademce defter emânetinden munfasıl olub da dûçâr-ı muzâyaka olan Hasan Efendi'ye merhameten ihsân idildi.

Eflâk ve Boğdan'da Rusya Tarafından Konsolos Nasbı Münâza'ası

Kaynarca Mu'âhedesi'nde Rusyalunun münâsib görecegi âmme-i mevâzı'ada konsolos nasb itmeleri câ'iz ola kelâmı musarrah olub mu'âhede-i mezkûre bir tenk vakitde yapılmış oldığından elfâz[2] ve ta'birâtına dikkat olunamayub mu'ahharen Âyînelikavak Tenkîhnâmesi'nde dahi bu kelâmın tahtında müstetir[3] olan mehâzîr-i mülkiyye der-hâtır olunmamış idi. Rusyalu ise bu misillü ser-rişteleri aslâ ferâmûş itmek ihtimâli olmayub bundan yedi sekiz ay mukaddem Halîl Hamîd Efendi'nin riyâsetinde Rusya ilçisi Eflâk ve Boğdan memleketlerine âmed şüd idecek Rusya tüccârı üzerlerine birer konsolos nasb olunmasına dâ'ir Bâb-ı Alî'ye bir kıt'a takrîr virdikde Eflâk ve Boğdan'a konsolos nasb itmek Rusya Devleti Memleketeyn'e birer nâzır nasb itmiş gibi ahâlînin ezhânını tahrîk idecek tefevvühâta sebeb olarak mazarrat-ı mülkiyyesi der-kâr olmakdan nâşî Halîl Hamîd Efendi tarafından Eflâk ve Boğdan'a konsolos nasbında olan mehâzîr-i mülkiyyeyi yegân yegân bast ve beyân zımnında Rusya ilçisine bir kıt'a takrîr virilmekle Rusya ilçisi keyfiyyeti devleti tarafına tahrîr itmiş idi. Muntazır oldığı cevâbı bu esnâda devleti tarafından vârid

1 Bi't-tevcîh: Tevcih ile, tevcih ederek.
2 Elfâz: Lafızlar, sözler.
3 Müstetir:Gizlenen, gizli saklı.

olmağla Re'îsü'l-küttâb Süleymân Feyzî Efendi ile mülâkât itdikde Rusya Devleti Konsolos mâddesinden bir vechile geçmeyecegi beyânıyla be-her hâl nass-ı ahidnâme mûcebince Eflâk ve Boğdan ve Bucağ'a konsolos nasbını iddi'â eyledi. Bunun üzerine pek çok bahisler cereyân itdikden sonra Süleymân Feyzî Efendi bi'l-âhere ahidnâme-i hümâyûn ibâresini der-piş iderek Rusya sefîrinin da'vâsını bu vechile def'a tasaddî itdi ki âmme-i mevâzı'[1] ta'bîri Rusyalıların ticâretlerine esâs ve mikyâs olacak (**s.145**) Fransa ve İngiltere devletlerinin konsolos ikâme itdikleri yerler dimekdir. Zîrâ ahidnâmede Eflâk ve Boğdan memleketlerinin şurût-ı serbesiyyetleri[2] mezkûr olan mevzu'da Memleketeyn'e müte'allik olan mesâlihin mecmû'ı zikr olunmuş ve konsolos ikâmesine kâlen ve kalemen ta'arruz olunmamış oldığından âmme-i mevâzı' ta'bîri Memleketeyn'e şâmil olmayarak kelâm-ı mezkûrun mazmûnı düvel-i sâ'irenin konsolos ikâme itdikleri âmme-i mevâzı'da Rusyalunun dahi konsolos nasb itmesi câ'iz ola dimek olur. Bu sûretde Eflâk ve Boğdan'da Rusya Devleti'nin konsolos nasb itmege hakkı yokdur. Zîrâ memleketyn-i mezkûreteynde[3] bir devlet tarafından konsolos nasb olundığı vâki' degildir. Kaldı ki konsolos ikâmesi vâlî ve hâkimü'ş-şer' olan emâkin-i meşhûreye mahsûsdır.

Süleymân Feyzî Efendi'nin bu cevâbıyla Rusya ilçisi mülzem[4] olmak lâzım gelmiş ise de tarîk-i inâd ve ısrâra sâlik olmağla bunun üzerine mecâlis-i müte'addide mübâhaseler güzerân idüb Rusya ilçisi bir dürlü kâni' olmadığından Süleymân Feyzî Efendi nihâyet Rusya Devleti'nin bu mâddede hakkı yokdur. Ancak hâtırma ri'âyeten Devlet-i Aliyye Memleketeyn'de olan tüccârına nezârete elvirir bir mahall-i mu'ayyen tahsîsiyle konsoloslarını kabûl idebilür. Ve ol dahi vâlî ve hâkimü'ş-şer' olan yer olmalıdır. Zîrâ Devlet-i Aliyye'nin kâffe-i umûrı şer'-i şerîfe merbûtdır. Vâlî ve hâkimden hâlî olan yerde konsolos ikâmesi zavâbıt-ı mülkiyye ve şer'iyyemize münâfîdir diyerek hatm-i kelâm eyledi. Ve Eflâk ve Boğdan ve Bucak'dan hâric bir mahalde konsolos ikâme itdirilmesiyle buna bir karâr virilmesi akdemce Fransa ilçisine dahi ifâde olunmuş olub anın tavassutıyla Silistre'de bir Rusya konsolosı ikâme olunmasına karâr virilerek Zi'l-hicce evâhirinde sened tahrîr ve temhîr olunub maslahata hitâm virildi. Ve ahidnâmede âmme-i mevâzı' ta'biri musarrah iken maslahatın öyle hüsn-i sûretle bitmesi re'îs efendinin umûr-ı düveliyyede ma'lûmât ve mehâretine haml olunarak mazhar-ı şâbâş[5] ve tabsîn olmuşdur.

Ba'zı Vekâyi'-i Mora

Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın Mora'da vâki' Manya beldesine anveten duhûli haberi bu esnâda vârid olarak mûcib-i meserret olmuşdur. Manyalular gâyet desîse-kâr olub yirmi yedi târîhinde Serdâr-ı Ekrem Şehîd Alî Paşa Mora'nın sarp kılâ'ını feth ve teshîr itdikde ahâlî-i merkûme tarîk-i hîleye sülûk ile rehinler arz (**s.146**) iderek ve sûret-i inkıyâd göstererek serdâr-ı müşârün-ileyhin batş ve şiddetinden kurtılub yine makâm-ı isyânda

1 Âmme-i mevâzı': Umumi yerler.
2 Şurût-ı serbesiyyet: Serbestlik şartları.
3 Memleketyn-i mezkûreteyn: Sözü edilen iki memleket (Eflâf ve Boğdan).
4 Mülzem: İlzam edilen, baskın çıkarak susturulan, susturulmuş kimse.
5 Mazhar-ı şâbâş: Takdir edilme, beğenilme.

sâbit-kadem[1] kalmışlar idi. Geçen sene Kapudan Paşa o tarafa gitdikde dahi rehine rabt ile nizâmına şurû' itmiş idi. El-hâsıl bu âna kadar Manya'ya harben girildigi vâki' olmadığından Kapudan Paşa'nın bu hidmeti gazevât-ı sâ'iresine ilâve olunarak elsine-i enâmda hayr ile yâd olundı.

Havâdis-i Irâk

Geçen sene uhdesine Basra ve ba'dehu Bağdâd Eyâleti tevcîh olunan Süleymân Paşa Basra umûrına nizâm virdikden sonra işbu doksan dört senesi Rebî'ü'l-evvelî'nde Basra'dan hareket idüb aşâ'ir ve kabâ'ilin esbâb-ı inzibâtiyyesini tertîb iderek ağır reftâr[2] ile Kerbelâ üzerinden iki ayda Bağdâd'a vâsıl olmuş ise de selefi Hasan Paşa zamânında hurûc ile Dicle'nin cânib-i şimâlîsini zabt iden Mehmed Halîloğlı ile Mehmed Kahya'nın cem'iyyetlerini dağıtmadıkca derûn-ı Bağdâd'a girmemegi tasmîm eylemiş oldığından çend rûz hâric-i şehirde hayme-nişîn ikâmet oldukdan sonra Bağdâd'a dokuz sâ'at mesâfesi olan Diyâle kenârına varub ve nehir üzerine köpri kurub öte tarafa ubûr itdikde kuvve-i mevcûdesi dört bin mikdârı süvârîden ibâret olub usâtın galabalığı ise on binden ziyâde oldığı hâlde mütevekkilen alallâh üzerlerine hücûm ve der-ceng ol çoğunı itlâf ile bâkîsini perîşân itmiş ve Mehmed Halîloğlı birçok ser-gerdeleriyle berâber maktûl olub Mehmed Kahya dahi birkaç atlısıyla firâr iderek semt-i İrân'a gitmişdir.

Süleymân Paşa cem'iyyet-i usâtı[3] perîşân iderek hâricin emn ü âsâyişini i'âde itdikden sonra gurre-i şehr-i Ramazân'da Bağdâd'a gelüb tanzîm-i umûr-ı eyâlete i'tinâ eylemiş oldığı haberi Dersa'âdet'e bi'l-vürûd mûcib-i mesârr-ı nâ-mahdûd olmuşdur.

Vürûd-ı Sefîr-i Melibar

Melibar Hâkimi merhûm Alî Raca'nın hemşîresi ve hâlâ Melibar Hâkimesi olan (Bibi) Sultân tarafından bu def'a bir ilçi zuhûr idüb Cumâde'l-ûlâ'nın üçünci güni huzûr-ı âsafîye duhûl ile hâk-i pây-i şâhâneye olmak üzre sandık derûnunda getürmüş oldığı fağfûrî ve dülbend misillü hediyyelerin takdîm eyledi.

(s.147) Mukaddemki gibi bu def'a gelişi dahi Melibar etrâfında olan â'dânın tasallutundan istimdâd maksadına mebnî olub ancak oranın buraya bu'd-ı mesâfesi oldığından ve düşmanları İngilizler ile Portekizler olduklarından fî-mâ-ba'd kendülerine ta'arruz olunmayarak refâh-ı hâllerini mûcib olacak esbâbın istihsâli husûsı İngiltere Devleti'ne takrîr ve tavsiyye olundığını müş'ir[4] nâme-i hümâyûn ile getürmiş oldığı hediyyelerine mukâbil taraf-ı şâhâneden tertîb buyurılan hedâyâ Zi'l-ka'de'nin beşinci güni sefîr-i mûmâ-ileyhe teslîm ve on üç kîse harcırâh i'tâsıyla diyârına i'âde olunmuşdur. Doksan senesi vekâyi'

1 Sâbit-kadem: Verdiği karardan ve sözden dönmeyen.
2 Reftâr: Gidiş, yürüyüş.
3 Usât: Asiler, isyan edenler.
4 Müş'ir: Bildiren, haber veren.

sırasında bu mâddeye dâ'ir ba'zı tafsîlât yazılmış oldığından tekrâra hâcet yokdur. Şu kadar var ki koyunı kurda emânet ve tavsiyye itmek misli tafsîlât-ı sâbıkaya ilâve olunmalıdır.

Vürûd-ı Sefîr-i Buhârâ

[Bin yüz] seksan dokuz târîhlerinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya'ya büyük ilçi ta'yîn buyurılan Abdülkerîm Efendi'nin Rusya'ya vusûli Buhârâ ilçisinin ol tarafa vürûdına tesâdüf itmegin orada ülfet itmeleri hasebiyle sefîr-i mûmâ-ileyh Der-i Devlet-i Aliyye'ye Mollâ Bedî' nâm bir âdemiyle bir kıt'a mektûb göndermiş idi. Ol vakit Rusyalu ile in'ikâdı der-dest olan musâlaha henüz faysal-pezîr olmamış olduğundan iklîm-i Buhârâ'da olan ulemâ ve sulehâ ve meşâyih-i makbûletü'd-du'âdan[1] isticlâb-ı da'avât-ı hayriyye zımnında cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den Buhârâ Hanı olan Seyyid Mehmed Gâzî Hân'a bir kıt'a nâme-i hümâyûn irsâl olunmuş idi. Binâ'en-aleyh Buhârâ Hanı dahi ser-âmedân ümerâsından Mehmed Ernazarî nâm zâtı büyük ilçi ve oğlı Mehmed Şerîf'i ikinci ilçi ta'yîn itmekle otuz nefer etbâ'ıyla râh-ı râstları[2] olan diyâr-ı ihtilâl-âsâr İrân tarîkini terk ile Bahr-i Hazar'dan Rusya hudûdına ubûr[3] ve çend mâh oralarda tevkîf olunduklarından sonra Kırım'a mürûr idüb andan dahi bahren Dersa'âdet'e geldiklerinde ittihâd-ı mezheb[4] hasebiyle haklarında fevka'l-âde merâsim-i ihtirâmiyye icrâ olundukdan sonra sadr-ı â'zam ile mülâkât idüb getürmiş oldukları Mushaf-ı Şerîf ve mücevher şemşîr ve şâl ve çetârî ve iki ibrik ve üç kâse ve iki çay zarfı hediyyelerin teslîm ve takdîm itdiler. Gerek sefîr-i mûmâ-ileyh ve gerek oğluna bol yenlü sincab kürk ve sekiz on nefer etbâ'ına hil'atlar iksâ olundı.

(s.148)

Ummân Hâkiminden Nâme Geldigi

Müddet-i medîdeden berü Ummân Hâkimi olan Mehmed bin Sa'îd Devlet-i Aliyye'ye sıdk ve ubûdiyyetini ibrâz ve isbât dâ'iyyesinden hâlî olmayub bu ihlâs ve taviyyetinin[5] âsâr-ı aliyyesinden olarak akdemce Bağdâd Vâlîsi Ömer Paşa'nın kendüsine vâki' olan iş'âr ve ifâdesi üzerine Basra'nın muhâfazası emrinde sefâ'in-i müte'addide ile oğlı Emîr Hilâl'i irsâl itmiş olub ancak mu'ahharen Bağdâd vâlîsi olan Mustafâ Paşa'nın etvâr-ı acîbesinden dolayı mûr-i mûmâ-ileyh münfa'ilen avdet itmiş oldığını mutazammm ol vakit vârid olan bir kıt'a ubûdiyyetnâmesine[6] cevâben bu keyfiyyet Bağdâd Vâlîsi Mustafâ Paşa'nın i'dâmına sebeb olmuş oldığı beyânıyla fî-mâ-ba'd Basra'nın istihlâsı içün Bağdâd Vâlîsi Abdullâh Paşa ile bi'l-muhâbere i'âne eylemesi zımnında doksan bir Receb'i hilâlinde hâkim-i müşârün-ileyhe nâme-i hümâyûn mûcebince mektûb-ı sâmî irsâl olunmuş idi. Mu'ahharen Zend Kerîm Han'ın vefâtını ve Acemlerden ahz-ı intikâm emrinde ibrâz-ı hidemât-ı mebrûre idecegini

1 Meşâyih-i makbûletü'd-du'â: Duası makbul şeyhler.
2 Râh-ı râst: Doğru yol.
3 Ubûr: Bir taraftan öbür tarafa geçme, geçiş.
4 İttihâd-ı mezheb: Mezhep birliği, aynı mezhepten olma.
5 Taviyyet: İnsanın gönlünde gizli olan istek veya niyet.
6 Ubûdiyyetnâme: Bağlılık mektubu.

mübeyyin tekrâr hâkim-i müşârün-ileyhden bir kıt'a arîza geldikde Zend Kerîm Han'ın vefâtı hasebiyle mukaddemâ İrânlular ile mün'akid olan emr-i musâlaha mu'teber tutılarak afv ile mu'âmele olundığı ve fî-mâ-ba'd eger İrânlulardan hilâf-ı mu'âhede bir hareket zuhûr iderse yine ahz-ı intikâma mübâderet olunacağı beyânıyla bundan böyle dahi Bağdâd vâlisiyle ittihâda ri'âyet eylemesi zımnında tekrâr hâkim-i müşârün-ileyhe fermânnâme-i hümâyûn ve mektûb-ı sâmî irsâl kılınmış idi. Hâkim-i müşârün-ileyh bu vechile hitâb-ı müstetâb-ı şâhâneye nâ'iliyyetinden dolayı arz-ı teşekkür ve mehamedet zımnında bu kerre dahi vârid olan niyâznâmesinde Bağdâd ve Basra eyâletlerinin Süleymân Paşa'ya tevcîhinden ızhâr-ı memnûniyyet[1] iderek anınla ittihâd üzre olacağı beyânıyla maksad-ı aksâsı âsitân-ı bülend-eyvân-ı Saltanat-ı Seniyye'ye iktisâb-ı tereddüd ve intisâb[2] olub ancak Ummân hüccâcından Rume nâmıyla Cidde'de beş riyâl ve Mekke-i Mükerreme'de altı riyâl ahz olunarak tâ'ife-i A'câm'a kıyâs ile hakâret olunmakda olduklarından mütâlebe-i mezkûrenin ref'i bâbında ümerâ'-i Cidde ve Mekke-i Mükerreme'ye evâmir-i aliyye ısdâr olunması iltimâsı münderic oldığından ve fi'l-vâki' Basra'nın istihlâsı husûsunda Ummânlıların i'ânesi vukû'a gelmiş bulundığmdan fî-mâ-ba'd Yemen tarafından vürûd idecek Ummân hüccâcından bir güne resm alınmaya deyü iktizâsına göre Mekke-i Mükerreme şerîfine ve Cidde vâlîsine fermânlar ısdâr olunub birer sûreti dahi Ummân hâkimine irsâl olundı. Fakat Ummân hâkiminin nâme-i hümâyûn ile muhâtabaya istîhâli (**s.149**) olmadığı Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa tarafından arz ve inhâ olunmağla bu kerre nâme-i hümâyûn ısdârından sarf-ı nazarla[3] yalnız mektûb-ı sâmî irsâl olundı.

Vefeyât-ı Â'yân

Anadolı kazaskeri olan Müftî-zâde Ahmed Efendi'nin bir müddetden berü mübtelâ oldığı ekle illetinden[4] mîzâcı muhtell[5] olmağla gâh gâh isti'fâ itınekde idi. Bu kerre illet-i mezkûre hafezanallâhu Te'âlâ etrâf-ı dimâğına sirâyet iderek reftâr ve güftâra adîmü'l-iktidâr oldığından müddet-i mu'ayyenesine bir ay var iken istid'âsına binâ'en Zi'l-ka'de'nin gurresinde azl ile yerine sâbıkâ İstanbul kadısı olub Anadolı pâyesiyle taltîf buyurulmuş olan Hayâtî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi Anadolı kazaskeri ta'yîn buyuruldı. Ve birkaç gün sonra selefi olan efendi-i müşârün-ileyh dahi vefât eyledi.

Sivas vâlîsi olan Dağıstânî Alî Paşa fi'l-asl [bin yüz] seksan ve seksan iki târîhlerinde zahîre mübâşiri bulunmak takrîbiyle kesb-i servet ve yesâr itmiş olub bir sene sonra vakt ve hâle göre yarar asker tedârük iderek ba'zı zahîre mahallerinin muhâfazasına me'mûr kılınmış ve Halîl Paşa sadâretinde vukû' bulan Kartal Vak'ası'nda hasbe'l-îcâb uhdesine vezâret ihsân olunarak sefer esnâsında istihdâm olunub andan sonra dahi uhdesine nemâlu eyâletler tevcîhiyle bekâm olagelmişdir.

1 İzhâr-ı memnûniyyet: Memnunluk gösterme.
2 İntisâb: Mensup olma, bir topluluğun içinde yer alma.
3 Sarf-ı nazar: Vazgeçmek, besaba katmamak.
4 Ekle illeti: Çok yemek yemek, oburluk, pis boğazlık.
5 Muhtell: Bozuk. Berbâd. Karışmış. İşgal ve ihlâl edilmiş. İntizamsız. Nizamsız.

Gâyet mütedeyyin ve zâhid[1] bir zât olub ancak etbâ' ve müte'allikâtının mağlûbı oldığından zabt u rabtlarına kâdir olamayarak bulundığı eyâletlerde ahâlî dâ'imâ mezâlim ve ta'addiyâtdan şikâyet iderlerdi. Bu husûs her ne kadar kendüye tenbîh ve tavsiyye kılınmış ise de dâ'iresini zabt u rabta muktedir olamayub bu def'a Sivas ahâlîsi ref'-i ruk'a-i iştikâ ile feryâd itdiklerinden mübâşir-i mahsûs ma'rifetiyle Sivas Kal'ası'nda i'dâm olunarak ser-i maktû'ı sâ'ire ibret olmak üzre nihâde-i meydân-ı siyâset kılmdı.

Bundan akdem vukû' bulan tevcîhâtda tekmîl-i müddet iderek defter emânetinden munfasıl olub hânesinde ikâmet üzre olan el-Hâc Mehmed Emîn Recâ'î Efendi Receb'in on sekizinci Cum'a güni salât-ı Cum'a'yı ba'de'l-edâ câriyelerinin karârgâhı olan ikinci hânesine gelerek istihmâm[2] ve istirâhat esnâsında birden bire kendüye bir şiddetli nüzûl isâbet itmekle çâr-ı yek sâ'at zarfında teslîm-i rûh eyledi.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh bin yüz otuz bir târîhlerinde başbâkîkulı olan merhûm (**s.150**) Borlulı Halîl Ağa neslinden tevellüd idüb sinn-i temyîze vâsıl oldukda Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi ve ba'zan kethüdâ kâtibi taraflarma mülâzemet ve birkaç sene Koca Bekir Paşa'nın hidmet-i kitâbetiyle Cidde'de ikâmet itdikden sonra Hazîne Kethüdâsı Halîl Paşa merhûmun himmetiyle İstanbul'a celh olunub ba'zı me'mûriyyetlerde istihdâm olunarak Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn silkine idhâl olunmuş idi. Mu'ahharen küçük tezkereci ve yetmiş târîhinde büyük tezkereci ve yetmiş beşde re'îsü'l-küttâb ve yetmiş altıda çavuşbaşı ve yetmiş yedide kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve yetmiş sekizde Tersâne-i Âmire emîni ve seksan senesinde arpa emîni ve seksan birde tekrâr Tersâne-i Âmire emîni ve seksan ikide yine re'îsü'l-küttâb olub birkaç sene sefer-i hümâyûnda riyâset hidmetinde hulundukda isti'fâ iderek Dersa'âdet'e avdet itdiginde mazhar-ı nazar-ı i'tibâr-ı şâhâne olarak seksan yedi Zi'l-hiccesi'nde re'îs vekîli ve seksan sekiz Muharrem'inde Rikâb-ı Hümâyûnda çavuşbaşı ve Rebî'ü'l-âhir'inde tekrâr kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve seksan dokuzda şıkk-ı evvel defterdârı ve doksan senesinde nişâncı ve doksan ikide defter emîni olub mu'ahharen ber-vech-i muharrer hânesinde mukîm iken işbu doksan dört senesinde sekte illetinden vefât eyledi.

Mütedeyyin ve perhîz-kâr olub ahz-ı rüşvet ile kimsenin minneti altında kalmamış idi. Fakat kesret-i tesrîye mecbûl[3] oldığından vefâtında sagîr ve kebîr on sekizden mütecâviz yetîmleri kaldı anlara merhameten pederlerinin ze'âmeti ale'l-iştirâk evlâd-ı zükûrına tevcîh ve duhân gümrügünden senevî on sekiz kîse akçe ta'yîn ile üzerlerine Arpa Emîni Selîm Sırrı Efendi vasî nasb olundı.

Erzurûm Vâlîsi es-Seyyid İbrâhîm Hıfzı Paşa'nın vefâtı haberi Ramazân-ı şerîfin ikinci güni Dersa'âdet'e vâsıl olmağla yerine Rakka Vâlîsi Şeyhü'l-vüzerâ Sadr-ı esbak Mehmed İzzet Paşa Erzurûm vâlîsi ve Aydın Muhassılı Abdürrezzâk Paşa Rakka vâlisi ve İçil mutasarrıfı olan Vezîr Tevkî'î Alî Paşa Kethüdâsı Hasan Paşa Aydın muhassılı nasb ve ta'yîn buyurılub müteveffâ-yı müşârün-ileyh İbrâhîm Paşa'nın esbâb-ı vezâretinden mâ'adâ emvâl ve eşyâsı veresesine ihsân buyuruldı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh bin yüz otuz beş târîhlerinde ser-hadd ağalarından diyânet ve takvâ ile meşhûr Amasyalu Seyyid Halîl Ağa merhûmun sulbünden Dersa'âdet'de tevellüd

1 Zâhid: Sofi. Müttaki. Zühd ve perhizkârlıkla muttasıf.
2 İstihmâm: Hamama girme, yıkanma.
3 Mecbûl: Yaratılmış. Yaratılışında bir hâl veya sıfat bulunan.

idüb sinn-i temyîze vâsıl oldukda Başmuhâsebe Kalemine devâm iderek kalem-i mezbûrda zimmet halîfesi olub defterdârların mazhar-ı nazar-ı i'tibârları olmağla kesb-i iştihâr (s.151) itdikden sonra Bihke'ye nefy olunmuş idi. Mu'ahharen yine zimmet halîfeligine avdet ve kâr-güzârlıkla kesb-i şöhret idüb yetmiş dokuz târîhlerinde def'aten şehremîni olarak zümre-i hâcegâna dâhil oldukdan sonra seksan iki de başmuhâsebeci ve der-akab şıkk-ı evvel defterdârı olub Ordu-yı Hümâyûn ile Rûmili cânibine gitdikde seksan üç senesi Şevvâl'inde Babadağı meştâsımda kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub senesin tekmîl itmezden mukaddem azl olunarak cânib-i mîrîden küllî emvâl mütâlebesiyle mübtelâ-yı serzeniş ve tevbîh olmuş idi. Ve mu'ahharen ba'zı mübâya'âta me'mûr olarak seksan beş senesi Babadağı sahrâsında rûznâmçe-i evvel mansıbıyla bekâm oldukdan sonra inhirâb-ı mizâcı hasebiyle Dersa'âdet'e me'zûn olub geldikde taraf-ı pâdişâhîden kendüye nişâncılık vekâleti ihsân buyurulmuş idi. Seksan sekiz hilâlinde yine Şumnı meştâsına kudûm ile rûznâmçe-i evvel mansıbında ibkâ olunub ba'de'l-musâlaha Ordu-yı Hümâyûn ile Dersa'âdet'e geldikde ma'zûlen hânesinde ikâmet üzre iken seksan dokuz senesinde yine kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub çend mâh mürûrunda azl olundı. Ve doksan senesinde bi'l-fi'l nişâncı olub çok geçmeksizin def'a-i sâlise olmak üzre yine kethüdâ-yı sadr-ı âlî oldı. Lâkin bu def'a muvaffak olamayarak birkaç ay zarfında kethüdâlığı surre emânetine tahvîl olundukda i'tizârına binâ'en birkaç gün sonra bu me'mûriyyeti dahi Erzurûm ordusı nezâretine tebdîl buyurulub ve ol cânibde iken uhdesine Erzurûm eyâletiyle rütbe-i vâlâ-yı vezâret tevcîh olunub Kars ve Rakka eyâletlerin devr itdikden sonra bi'l-âhere Erzurûm vâlîliginde vefât eyledi.

Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından sâbıkâ başbâkîkulı olan Feyzî Ağa bâlâda beyân olundığı üzre Erzurûm vâlîsi iken vezâreti ref' olunan Mikdâd Paşa'nın emvâl ve eşyâsını cânib-i beytü'l-mâle îsâle me'mûr olub bir sene kadar o tarafda tevakkuf idüb me'mûriyyetini alâ-vechi'l-ihlâs îfâ itmeyüb cânib-i mîrîye hıyânet eyledikden başka bu def'a vefât iden İbrâhîm Paşa'nın emvâl ve eşyâ-yı memhûresinin mühürlerini hod-be-hod[1] fekk ile ba'zı eşyâ gasb itmiş oldığı Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından olub husûs-ı âharla ol tarafa me'mûr olan Ni'metî-zâde tarafından iş'âr olunmağla der-akab mahallinde cezâsı bi't-tertîb[2] ser-i maktû'ı Şevvâl'in yirmi sekizinci güni Dersa'âdet'e gelmişdir.

(s.152)

Nemçe İmparatoriçesi'nin Vefâtı ve Nemçe ile Rusya'nın İttifâkı

Kırk seneyi mütecâviz Nemçe İmparatoriçesi olan (Mariya Terezya)[3] sinnı yetmişe varmış oldığı hâlde Zi'l-hicce'nin üçünci ve Teşrîn-i Sânî'nin otuzuncı gicesi fevt olmağla yerine oğlı ve bi't-tevârüs Macaristan Kralı bulundığı cihetle şerîk-i saltanatı olan İkinci Yozef[4] Nemçe İmparatorı oldı.

İmparatoriçe-i müşârün-ileyhâ bundan akdem [bin yüz] yetmiş beş yetmiş altı târîhlerinde Prusya ile muhârebe itdigi esnâda Nemçe Devleti'ne küllî za'f ve fütûr âriz

1 Hod-be-hod: Kendi başına, kimseye danışmadan, kendi kendine.
2 Bi't-tertîb: Tertip ederek, tertip ile.
3 Mariya Terezya: Maria Theresia.
4 İkinci Yozef: II. Josepb.

oldığı hâlde Prusya Devleti Devlet-i Aliyye'yi Nemçe üzerine i'lân-ı harb itmege teşvîk itmiş iken Devlet-i Aliyye isgâ itmeyerek Nemçe aleyhine kıyâm itmediginden müddet-i medîde imparatoriçe-i müşârün-ileyhâ bu gayreti güdüb hattâ Devlet-i Aliyye'nin Rusya ile vukû'bulan muhârebâtı esnâsında Devlet-i Aliyye aleyhine hareket itmedigi buna mebnî idügi ba'zı tevârîhde mündericdir. Her ne hâl ise usûl-i politikiyyesi îcâbınca dâ'imâ Devlet-i Aliyye ile ittifâk üzre idi. Oğlu Yozef bir müddet vâlidesiyle birlikde bi'l-iştirâk[1] hükûmet itdikden sonra vâlidesinin vefâtında yalnız başına kalub ve nidd-hevesligi[2] hasebiyle Rusya İmpataratoriçesi Katerina'ya kapılub beyulerinde ba'zı memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi mukâseme itmek üzre karâr virmişler idi.

Bunun üzerine Devlet-i Aliyye dahi ba'zı devletler ile akd-i ittifâk itmek lâzım gelüb meselâ Nemçe'ye mukâbil Devlet-i Aliyye dahi Prusya ile ittifâk itmiş olsaydı İngiltere veyâhûd Fransa devletlerinden biri ve Avrupa devletlerinden ba'zıları dahi mu'ahharen bi't-tab' bu ittifâka dâhil olmağa mecbûr olarak Rusya'ya karşu bir kuvvet tedârük olunmuş olurdı. Lâkin ol vakit vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'de umûr-ı hâriciyye ma'lûmâtı olmadığından Devlet-i Aliyye yalnız kalarak bundan dolayı ne kadar zarar ve ziyân görüldigi vekâyi'-i âtiyyeden[3] ma'lûm olur.

Vekâyi'-i Sene 1195

Şeh-zâde Sultân Mehmed'in ta'allüm-i Kur'ân-ı Azimü'ş-Şân'a bed'i avânı gelmiş oldığından kâ'ide-i kadîme ve dîdne-i hasene-i Devlet-i Aliyye üzre suver-i vâlâ tertîbâtı icrâ olunarak Muharremü'l-harâm'ın sekizinci ve Kânûn-ı Evvel'in yirmi üçünci güni müneccimbaşı tarafından ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda İncüli Köşki derûnunda bed'-i Besmele-i Şerîfe eyledigi akîbinde du'â-yı bekâ-yı Devlet-i Pâdişâhî ibtidâ taraf-ı meşîhat-penâhîden ve sonra Ayasofya Şeyhi tarafından edâ olundı.

(s.153)

Binâ-yı Kal'a-i İsmâ'îl

Tuna'nın öte tarafında vâki' İsmâ'îl[4] kasabasının ehemmiyet-i mevki'iyyesi sefer-i ahîrde takdîr olunmuş idüginden burada bir kal'a binâsı mühimm olmağla işbu doksan beş senesi evvel bahârında binâsına mübâşeret olunmak üzre Nigbolı Â'yânı Selîm Ağa uhdesine mîrâhûr-ı sânîlik pâyesi tevcîh olunarak binâ emîni nasb olunub kerâste ve mühimmât-ı lâzımesi Eflâk ve Boğdan memleketlerinden ve amele ve araba ve levâzımât-ı sâ'iresi Rûmili eyâletinde vâki' kazâlardan bi't-tertîb masârifine i'âne vechile mûmâ-ileyh binâ emîni cânibine Boğdan voyvodasının yüz elli ve Eflâk voyvodasının üç yüz kîse akçe irsâl eylemeleri fermân olundı.

1 Bi'l-iştirâk: İştirak ederek, katılarak.
2 Nidd-heveslik: Aynı, benzer şeylere ilgi duymak.
3 Vekâyi'-i âtiyye: Gelecekteki olaylar.
4 İsma'il: İzmail, Odessa, Ukrayna.

Vefât-ı Abdürrezâk Paşa

Bundan akdem Aydın muhassılı iken uhdesine Rakka eyâleti tevcîh buyurulmuş olan Abdürrezzâk Paşa Aydın'ın âb u hevâsından müte'essiren nâ-mizâc oldığı hâlde Rakka'ya vusûlünde çok geçmeksizin vefât eyledi.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Tavukcıbaşı Dâmâdı dimekle meşhûr iki def'a re'îsü'l-küttâb olan el-Hâc Mustafâ Efendi sulbünden [bin] yüz kırk üç senesi hilâlinde Dersa'âdet'de tevellüd idüb sinn-i temyîze[1] vâsıl oldukda tahsîl-i ilın ve ma'ârif iderek altmış beş senesi hilâlinde bâ-hatt-ı hümâyûn uhdesine ulûfeciyân-ı yesâr kitâbetiyle hâcelik rütbesi ihsân buyurulub altmış sekiz târîhi tevcîhâtında baruthâne nâzırı ve yetmiş senesi Şevvâl'inde küçük ruznâmeci ve yetmiş sekizde sadr-ı â'zam mektûbcısı ve seksan ikide küçük tezkireci ve seksan üçde yine mektûbcı ve seksan beşde Ordu-yı Hümâyûn ile Şumnı'da iken re'îsü'l-küttâb olmuş idi. Ba'de'l-infisâl bir aralık me'mûriyyetle Mısır'a gidüb geldikden sonra doksan senesinde defter emîni olub iki sene sonra azl ile hânesinde ikâmet üzre iken Rusya mükâlemelerinde sebkat iden hidmetine binâ'en doksan üç senesinde tekrâr re'îsü'l-küttâb olub çok geçmeksizin uhdesine rütbe-i vezâretle Aydın sancağı ve ba'dehu Rakka eyâleti tevcîh olunub ber-vech-i muharrer Rakka'da vefât eyledi. Gâyet fatîn[2] ve hamiyyet-kâr ve memdûhü'ş-şiyem[3] bir zât-ı mehâsin-âsâr idi.

(s.154)

Melekşâh Sultân'ın Vilâdeti ve Şeh-zâde Sultân Mehmed İle Sadr-ı â'zamın Vefâtı

Safer'in ikinci gicesi sulb-i pâk-ı şehr-i yârîden bir duhter-i sa'd-eser[4] tevellüd idüb Melekşâh Sultân tesmiye olunmuş idi. Ancak Şeh-zâde Sultân Mehmed Hazretleri Safer'in yirmi beşinci gicesi çiçek hastalığından hatm-i ders-i hayât ve yine ol gice sâ'at yedide Sadr-ı â'zam Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa dahi vefât ve pâdişâhın kederini kat kat itmekle ale's-sabâh Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa kâ'immakâm nasb olunarak kâ'immakâmlığı i'lân olundukdan sonra şeh-zâde-i müşârün-ileyhin cenâzesi hidmeti rü'yet olunub Bağçekapusı civârındaki geçen sene ihyâ buyurulmuş olan türbe-i cedîdeye defn olundı.

Andan sonra sadr-ı merhûmun defni husûsuna mübâşeret olunub sadr-ı â'zamların cenâze namâzları Sultân Mehmed Câmi'i'nde edâ oluna gelmiş ise de sadr-ı merhûmun türbe-i mezkûre civârında defn olunmasına irâde-i seniyye ta'alluk itdiginden mücerred cenâze namâzı edâsiçün Sultân Mehmed Câmi'i'ne gidilüb gelinmekde dahi su'ûbet oldığından Şeyhü'l-islâm Efendi'nin re'yi üzre merkadı civârında kâ'in Vâlide Sultân Câmi'-i Şerîfi musallâsında namâzı edâ olundukdan sonra mahall-i merkûmda defn olundı.

1 Sinn-i temyîz: İyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etme çağı.
2 Fatîn: Zekî, akıllı, uyanık, anlayışlı, kavrayışlı.
3 Memdûhü'ş-şiyem: Ahlakı övülmüş.
4 Duhter-i sa'd-eser: Uğurlu, kutlu kız.

Terceme

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Kara Vezîr dimekle şöhret-şi'âr olub fi'l-asl Nigde sancağı muzâfâtından Uchisâr kazâsı kurâsından Arabsun nâm karye eşrâfından Seyyid Alî nâm zâtın sulbünden bin yüz kırk sekiz senesinde tevellüd iderek altmış dört senesinde devr-i Sultân Mahmûd Hanî'de Dersa'âdet'e gitdikde aşcıbaşılık ile müte'âref[1] olan Surre Emîni Süleymân Ağa dâyısı olmak hasebiyle derhâl kendüsini helvahâneye çerâğ itdikden sonra terbiyyesini ehass-ı asdikâsından elli altı cemâ'ati zâbitânından Hâcı Odabaşı'ya havâle ve tavsiyye itmekle beş sene kadar anın dikkat ve nezâretiyle okuyub yazmağa sa'y itmiş idi. Ba'dehû bir müddet dahi dayısının hidmetinde bulundukdan sonra dayısı vefât itmekle teberdârân-ı hâssa zümresine dâhil olub hüsn-i hatt ve kâbiliyyet ve isti'dâdına binâ'en bir sene geçmeksizin Hazîne-i Hümâyûn'a çerâğ olundukda bahtı küşâde[2] olub az vakitde Hazîne-i Hümâyûn kâtibi ve der-akab hazîne (**s.155**) kethüdâsı ve silâhdâr-ı şehr-i yârî olmuş idi. On sekiz ay yedi gün mikdârı bi'l-istiklâl makâm-ı Sadâret'de bulunub nüfûz ve istiklâli ve her husûsda gayret ve ikdâmı olmak hasebiyle kendüden eser-i muvaffakiyyet me'mûl iken ömri müsâ'ade itmeyerek ber-vech-i muharrer sene-i hâliye Safer'inde vefât eyledi. Vezîr-i müşârün-ileyhden hüsn-i hidmet me'mûl ve her tavrı nezd-i pâdişâhânede mergûb ve makbûl oldığından vefâtı pek ziyâde mûcib-i te'essüf olmuşdur.

Gâyet dindâr ve işine mukayyed ve mukaddim bir zât-ı huceste-âsâr[3] olub ekseriyâ namâzı cemâ'atla edâ ve her maslahatı bi'z-zat rü'yet ve tesviyye itmege sa'y-i evfâ iderdi.

Rûz-ı hızırdan akdem kuzı kesmek yasağı bunun vaktinde olmuşdur. Ve maskat-ı re'si olan Arabsun karyesinde sekiz aded çeşme ve kârgîr hammâm ve hân ve dekâkîn ve câygâh-ı vilâdeti olan hâneniu civârında medrese ve dershâne ve kütübhâneyi müştemil bir câmi'-i vâlâ binâ iderek karye-i mezkûreyi i'mâr itdikden başka derbend i'tibârıyla tekâlîfini tenzîl ve müstakillen müftî ve kadı nasb itdirerek zât-ı karyeyi kazâya tahvîl eylemişdir.

Sadâret-i Mehmed İzzet Paşa ve Ba'zı Tevcîhât ve Sâ'ir Vukû'ât

Sâlifü'z-zikr Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa nâ-mizâc olub vefâtından birkaç gün mukaddem kendûde fenâ alâmetler rû-nümâ oldığı hazâk-ı etibbâ tarafından ihbâr olunmağla sadr-ı esbak ve şeyhü'l-vüzerâ[4] olan Erzurûm Vâlîsi Mehmed İzzet Paşa'nın sadâreti nezd-i hümâyûnda mukarrer[5] olub Erzurûm'dan Dersa'âdet'e celbi içün hatt-ı hümâyûn ile me'mûr-ı mahsûs gönderilmek üzre iken Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa vefât itmekle serî'an Dersa'âdet'e celb ve sadr-ı â'zam nasb olunmuşdur. Sadâretine söylenmiş olan iki yüzden mütecâviz târîhlerin en â'lâsı kuzâtdan Remzî Efendi'nin söylediği târîh olmağla bu mahalle derc olundı.

1 Müte'âref: Herkesin bildiği, ünlü. Meşhur.
2 Küşâde: Açılmış, açık, ferah.
3 Huceste-âsâr: Eseri uğurlu, isabetli.
4 Şeyhü'l-vüzerâ: Vezirlerin şeyhi, kıdemlisi.
5 Mukarrer: Kararlaştırılmış.

(Mısra‘)

Hâ’iz-i izzet-i mühr oldı Mehmed Paşa

Sadr-ı cedîd henüz Dersa‘âdet'e gelmeden Belgrad Muhâfızı Mehmed Paşa'nın vefâtı haberi gelüb ser-haddâtın me’mûrdan huluvvi[1] câ’iz olmadığından derhâl Belgrad muhâfazası merhûm sadr-ı â‘zamın birâderi Rûmili Vâlîsi Mustafâ Paşa'ya tevcîh buyurılub Rûmili eyâletinin tevcîhi sadr-ı â‘zamın Dersa‘âdet'e vürûdına tevkîf olunmuş idi.

Müteveffâ-yı müşârun ileyh sadr-ı esbak meşhûr Topal Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa'nm oğlı (**s.156**) olub bin yüz elli târîhinde tevellüd iderek asr-ı Osmân Hanî'de Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılığı ve yetmiş bir senesinde mîr-i mîrânlık ile bekâm olub on seneden mütecâviz taşra mansıblarında devr itdikden sonra seksan iki senesi seferi esnâsında Ordu-yı Hümâyûna me’mûr olmağla uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh buyurulmuş idi. Ol vakıtden berü muhâfızlık ve vâlîlik ile istihdâm olunarak hüsn-i sulûk ve sadâkatle meşhûr olmuş idi. Def‘a-i sâniyye olmak üzre Belgrad muhâfızı iken bu esnâda vefât eyledi.

Vüzerâ-yı izâm içmde fazl ve kemâl ile mümtâz ve benâm[2] olub âsaf-ı tahallüs iderek inşâ-yı şi‘re dahi rağbet buyururlar idi. Ebyât-ı[3] âtiyye âsâr-ı hâme-i belâgat-alâmelerindendir.

Şi‘ir

Her dil şarâb-ı aşkla pür-nûr olur mı hiç * Her tûde-i siyeh Cebel-i Tûr olur mı hiç

Âsaf şarâb-ı aşkı u muhabbetle mest olan * Tâ haşre dek yaşarsa da mahmûr olur mı hiç

(velehû eydan)

Düşüb hayâl-i leb-i yâre mest olub kalmış * Şarabhânede dil mey-perest olub kalmış

Biz yine sadede gelelim.

Sadr-ı â‘zam Mehmed İzzet Paşa Dersa‘âdet'e geldikde tevcîhâta mübâşeret itmekle Erzurûm eyâleti Yazıcı İbrâhîm Paşa-zâde Vezîr es-Seyyid Mustafâ Paşa'ya ve Rûmili eyâleti Silistre Vâlîsi Aydosî Mehmed Paşa'ya ve Silistre eyâleti Seyyid Hasan Paşa'ya ve Sivas eyâleti Trabzon Vâlîsi Çekres Hasan Paşa'ya tevcîh olundı.

Ve bundan akdem vezâreti ref‘ olunmuş olan Çatalcalı Alî Paşa'ya Köstendil ve Hüdâvendigâr sancakları vech-i ma‘âş tahsîs olunarak Özi muhâfazası şartıyla vezâreti ibkâ buyuruldı.

Ayıntâb ve Kilis eşkıyâsının te’dîbine me’mûr olan sâbıkâ Haleb Vâlîsi Abdî Paşa uhdesine bundan akdem Rakka eyâleti tevcîh buyurulmuş idi. Haleb'den hareketle Rakka'ya azîmet itdikde yanına tecemmu‘[4] itmiş olan asâkirin Haleb havâlîsinde fukarâya olan te‘addiyâtı Rakka ahâlîsinin mesmû‘ı olmağla Abdî Paşa'nın Rakka'ya duhûlüne mümâna‘at ile bayağı isyân sûreti gösterdiklerinden ve Abdî Paşa dahi ba‘zı mülâhazâta mebnî cebren memlekete girmekden ihtirâz itdiginden Haleb cânibine doğrı ric‘at itmiş idi. Bu kerre

1 Huluvv: Hâlîlik, boşluk, boş olma.
2 Benâm: Namlı, ünlü, meşhur.
3 Ebyât: Beyitler.
4 Tecemmu‘: Toplanma, yığılma.

mansıbı Aydın sancağına bi’t-tahvîl Rakka eyâleti Diyârbekir Vâlîsi müteveffâ Mîrü'l-Hâc (**s.157**) Osmân Paşa-zâde Mehmed Paşa'ya ve Diyârbekir eyâleti Haleb Belglerbegisi Mîr-i Mîrân Osmân Paşa'ya ve Haleb eyâleti Şâm Vâlîsi Azm-zâde Mehmed Paşa'nın büyük oğlı olub Trablusşâm Mutasarrıfı ve Cerdecibaşısı olan Mîr-i Mîrân Yûsuf Paşa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh olunub Trablusşâm mutasarrıflığıyla cerde başbuğluğı müşârün-ileyhin dîger küçük oğlına bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî ihâle kılındı.

Yeniçeri Ağası Süleymân Ağa'nın yirmi mâhdan berü ağalığı hengâmında vukû‘ bulan muhlûlâtı hazîne-mânde[1] iderek beytü'l-mâl-i Müslimîn'e hidmet eylemesi lâzıme-i zimmeti iken mevâcibden mevâcibe cüz’î mahlûlât göstererek mahlûlât-ı sâ’irenin ba‘zısmı furûht ve ba‘zısını bahş-kalenderî[2] sûretiyle diledigine i‘tâ idegeldiginden başka celb-i menfa‘at zımnında cüz’î bahâne ile ocaklusı miyânında küllî tevcîhât ihdâs itmekde olub halîlesi dahi bu husûslarda yed-i rüşvet oldığından ocaklık ahâlîsi kendüsinden dâd ve feryâd itmekde idiler. Bu esnâda dahi ocak başyazıcısıyla kulkethüdâsının azl ve tebdîllerine tasaddî itdikde hakîkat-i hâl sadr-ı â‘zaın-ı cedîdin ma‘lûmı olmağla mûmâ-ileyh Süleymân Ağa yeniçeri ağalığından azl olunub ehliyle berâber Sinob'a nefy ve iclâ ve Kul Ketühdâsı Alî Ağa yeniçeri ağalığıyla kâmurân buyuruldı. İşte bu hilâlde cânib-i Irâk'dan ba‘zı ahbâr-ı sâ[i]re alınmışdır. Şöyle ki: Bağdâd ile Basra'nın muntasıf-ı tarîkında vâki‘ Haske mukâta‘ası re‘âyâsından Hazâ’il aşîreti eşkıyâsı Zend Kerîm Han gâ’ilesini fırsat ittihâzıyla yedi sekiz seneden berü şatt ve çöl yollarını kat‘ itmeleriyle bundan mukaddem Bağdâd vâlîleri tarafından üzerlerine sevk olunan asâkiri dahi birer gûne desîse ile tefrîk idüb bâgi ve tuğyânlarını tezyîd iderek nihâyet bundan akdem zuhûra gelan Basra vak‘asında bütün bütün Acemlere mütâba‘at[3] eylemişler idi. Süleymân Paşa Bağdâd ve Basra vâlîsi oldukda ol havâlînin tathîrine[4] mübâşeret itmekle işbu tâ’ife-i bâgiyyenin te’dîb ve gûş-i mâllerini dahi iltizâm iderek geçen sene Zi'l-ka‘de içinde asâkir-i külliyye ile Bağdâd'dan hareketle ol cânibe azîmet itmiş idi. Haske menziline vâsıl oldukda Müntefik aşîretini dahi celb iderek ibtidâ usât-ı merkûmenin çöl tarafında olan güzergâhların sedd eyledi. Ve fi'l-asl Hazâ'il aşîretinden müteşa‘ib olan kabâ’ilden Âl-i Selmân kabîlesi dehâlet itmekle anlar dahi süvârî ve piyâde asâkir ile mu‘âvenet içün seyl gibi akub geldiler. Tâ’ife-i bâgiyyenin mevki‘leri Ahvâr ve Andvâr ta‘bîr olunur mahaller olub Kerme dinmekle zebânzed olan enhâr ile muhât olmağın karargâhlarına vusûl müte‘azzir olarak emr-i teshîrlerinde (**s.158**) Şatt-ı Fırat'ı sedd ve bend itmekden gayrı tarîk olmadığı lede'l-istişâre mütehakkık ve zâhir olmağla derhâl Dîvâniyye nâm mevki‘in zîrinden tûlen iki yüz arzen yüz yirmi zirâ‘ sedd inşâsına mübâşeret olunub re‘âyâ ve aşâ’irin ve ordu halkının ikdâm ve ihtimâmlarıyla seddin binâsı nısf oldukda tâ’ife-i bâgiyye izhâr-ı nedâmet ve isti‘fâya mübâderet ile mâl-ı mîrîlerin edâya ta’ahhüd eylediler. Lâkin bu husûsda kendülerinden rehn taleb olundukda virmekden imtinâ‘ itmeleriyle gelan ademleri i‘âde ve ircâ‘ olunarak yine seddin itmâmına mübâşeret olundığı esnâda Âl-i Selmân fırkası berü tarafdan yüz çevirüb Âl-i Ahmed ve Hazâ’il'e mülhak oldılar. Sedd-i mezkûr hitâm bulub eşkıyânın bulundukları mevki‘lerin suları çekilerek açıkda kaldıkları

1 Hazîne-mânde: Hazineye kalmış.
2 Bahş-i kalenderî: Cömertçe dağıtma.
3 Mütâba‘at: Birine uyup arkasından, izinden gitme, ona tâbi olma.
4 Tathîr: Temizleme, paklama.

hâlde çöl cânibinden Müntefik ve Benû Hâlid'den bir cemâ'at ve Âl-i Kaş'am ve sâ'ir aşâ'ir-i Irâk ile eşkıyânın berren[1] etrâfı ihâta[2] olunmağa mübâderet olundı.

Eşkıyâ-yı merkûme bu hâli mu'âyene idüb mukâbeleye ibtidâr idecek olsalar bi'l-cümle kılıcdan geçeceklerini akılları kesmekle nâçâr istîmân[3] ile ehl ü iyâllerin ve Âl-i Ahmed ve Âl-i Selmân'ın rü'esâları olan Hamdü'l-hamınûd ve Muhsinü'l-kâ'im ve Hammûdü'd-darnûs'un birer nefer sabî oğulların rehn olarak Ordu-yı Hümâyûna getürüb istîmân ve istirhâm[4] eylediklerinden fî-mâ-ba'd Basra'dan Hille'ye dek hiçbir ferdin helâli zâyi' olmamak ve bir vechile yolcılara ta'arruz olunmamak ve mîrîleri tamâmen edâ olunmak şartıyla kendülerine amân virildi. İşbu haber-i meserret-eser[5] Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altıncı güni Der-i Devlet'e vâsıl oldukda Süleymân Paşa'ya taraf-ı şâhâneden bir aded â'lâ semmûr kürk ile bir kabza şemşîr ihsân ve irsâl buyuruldı.

Azl ve Nasb

Üç seneye karîb şıkk-ı evvel defterdârı bulunan es-Seyyid Mustafâ Efendi kurenâ-yı sadr-ı â'zamînin si'âyet ve ilkâsıyla azl olunarak selefi hâlâ Defter Emîni Hasan Efendi'nin ma'lûmât-ı sâbıka ve liyâkat-ı tâmmesi der-kâr oldukdan başka îrâda müte'allik bir şey'i olmayub uhdesinde olan defter emâneti dahi bî-hâsıl oldığmdan dâ'iresini idâreden âciz oldığına binâ'en münhall olan şıkk-ı evvel defterdârlığı ile bekâm kılındı. Ba'de'l-azl müşârün-ileyh Mustafâ Efendi'nin bir sûretle İstanbul'dan teb'îdi dahi tasmîm olunmuş iken Ketühdâ-yı Sadr-ı Âlî Halîl Hamîd Efendi'nin sahâbeti[6] sâyesinde yalnız ba'de'l-azl biraz (s.159) müsâderesiyle iktifâ olunmuşdur. Defter emâneti dahi sadâret küthüdâlığından munfasıl el-Hâc Mustafâ Efendi'ye ihâle olundı.

Bundan mukaddem Haleb vâlîsi iken ba'zı gammâzların merhûm Sadr-ı â'zam Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa'ya gamz ve nifâk itmeleriyle vezâreti ref' ile Kudüs-i Şerîf'de ikâmete me'mûr olan Ahmed İzzet Paşa'nın esbâb-ı vezâreti cânib-i mîrîden zabt olunmuş idi. Kudüs-i Şerîf'e giderken bakiyye-i eşyâsını dahi kuttâ'-ı tarîk[7] gâret ve yağma itmekle gerek kendüsi ve gerek etbâ' ve levâhıkı uryân kalmış olduklarından ahşam yiyecekleri olmadığı hâlde bir seneden mütecâviz kendüsi Kudüs-i Şerîf'de ve evlâd ü iyâli Haleb ahâlîsinin sadaka ve ihsânlarına avuç açmış oldukları hâlde Haleb tarafında bulundukları ma'lûm-ı sadâret-penâhî olmağla merhameten uhdesine Köstendil sancağı tevcîhiyle vezâreti ibkâ buyuruldı.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Halîl Hamîd Efendi sadr-ı â'zam kurenâsından ba'zılarının ilkâsıyla yalı ve konağından her kangısını ihtiyâr eylerse orada ikâmet eylemek üzre Cumâde'l-âhire'nin yirmi yedinci güni azl olunarak yerine mukaddemâ sadr-ı â'zam kethüdâlığından munfasıl ve sâbıkâ Tevkî'î Mustafâ Efendi salâh ve perhîz-kârlığına binâ'en

1 Berren: Kara yoluyla, karadan.
2 İhâta: Çevreleme, kuşatma.
3 İstîmân: Aman dileme, aman dileyerek sığınma.
4 İstirhâm: Merhamet isteme, yalvarma.
5 Haber-i meserret-eser: Mutluluk veren haber.
6 Sahâbet: Sahip çıkma. Koruma, arka olma, yardım etme.
7 Kuttâ'-ı tarîk: Yol kesen, eşkıya.

kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olundu. Ve bi'l-fi'l tevkî'î olan Ahmed Nazîf Efendi bundan akdem iki def'a çavuşbaşılığı hengâmında hüsn-i sülûki ve hakkâniyyet üzre tesviyye-i mesâlih-i ibâda ikdâm ve ihtimâmı hasebiyle etvâr ve mişvârı makbûl-i havâss ve avâmm oldığına binâ'en Receb'in gurresinde yine bi'l-fi'l çavuşbaşı olub selefi Sa'îd Efendi uhdesine dahi becâyiş sûretiyle tevkî'îlik tevcîh kılındı.

Mora eyâleti Kapudan Paşa himmetiyle Arnavûd eşkıyâsından tathîr olunmak münâsebetiyle muhassıllığı kethüdâsına tevcîh olunmuşdı. Lâkin muhassıl-ı mûmâ-ileyh zulm ve ta'addîyâta tasaddî idüb fukarânın te'sîr-i du'âsıyla füc'eten[1] vefât itdikden sonra yerine oğlı muhassıl nasb ve ta'yîn kılınmış idi. Mûmâ-ileyh ise henüz yirmi yaşına varmamış dîvâne meşreb bir şâbb-ı emred[2] olub pederinden ziyâde zulm ve gadra tasaddî itdigi mesmû' olmakdan nâşî azl ile Mora muhassıllığı yine Bolı muhâfızı olan Vezîr Seyyid Ahmed Paşa'ya tevcîh olundı. Ve Pilân[3] ve Payâs tarîklerinin istihsâl-i emniyyetleri zımnında Adana Beglerbegiligi İçil Mutasarrıfı Bilanlı Abdurrahman Paşa'ya ve İçil Mutasarrıflığı Adana Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Kekî Abdî Paşa'ya tevcîh kılındı. Ve esbak Mora muhassılı olub eşkıyânın zîr-i dest-i tahakküm[4] ve tagallübünde kalmış olan Mehmed Paşa'nın Mora eyâleti kapudan paşa ma'rifetiyle tathîr (s.160) olundukdan sonra vezâreti ref' olunarak Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'den birine nefy olunmuş idi. Bu kerre uhdesine Karesi sancağı bi't-tevcîh vezâreti ibkâ buyuruldı.

Canikli el-Hâc Alî Paşa'nın İbkâ-yı Vezâreti

Bundan akdem beyân olundığı üzre Canikli el-Hâc Alî Paşa'nın Cebbâr-zâde vak'asında harekât-ı vâkı'ası isyân sûretini îmâ itmekle üzerine asker sevk olundukda Kırım'a firâr itmiş idi. Ancak müşârün-ileyhin ber-minvâl-i sâbık hod-be-hod Cebbâr-zâde üzerine sevk-i asker itmesi fî-nefsi'l-emr[5] bir hareket-i isyâniyye olmayub belki nezd-i Devlet-i Aliyye'de olan haysıyyet ve ikbâline iğtirârından[6] neş'et itmiş bir keyfiyyet oldığı hâlde buna bagi ve isyân rengi virilmesi ehl-i nifâkın garaz ve nefsâniyyeti eseri oldığı sadr-ı cedîdin ma'lûmı oldığından ve Dersa'âdet'e getürülmüş olub ricâl ve kibâr konaklarında misâfireten mukîm olan yüzden mütecâviz evlâd ü iyâl ve ekârib ü tevâbi' ve levâhıkının söz ve güzâr ve tazarru' ve niyâzları afv ve merhamet-i şâhâneyi celb ve da'vet itdiginden başka bu esnâda Kırım Hanı'nın dahi şefâ'atnâmesi geldiginden gerek müşârün-ileyh Alî Paşa'nın ve gerek oğlı Mikdâd Paşa'nın vezâretleri ibkâ olunarak kendü uhdesine Trabzon eyâleti ve oğlı Mikdâd Paşa uhdesine Amasya sancağı ihsân buyurnldı.

1 Füc'eten: Birdenbire, ansızın.
2 Şâbb-ı emred: Henüz sakalı, bıyığı çıkmamış genç.
3 Pilân: Belen (Hatay).
4 Zîr-i dest-i tahakküm: Tahakkümü altında, baskısı altında.
5 Fî-nefsi'l-emr: Hakikatte, gerçekte.
6 İğtirâr: Mağrur olma, gururlanma, güvenilmeyecek şeye güvenme. Aldanma. Gaflette bulunma.

Ba'zı Tevcîhât

Yedi sekiz seneden berü imâmet-i pâdişâhî ile müşerref olan Havâss-ı Refî'a Kadısı Mehmed Sa'îd Efendi bin yüz elli yedi senesi hilâlinda Dersa'âdet'de tevellüd itmişdir. Merhûm Şeyhü'l-islâm Dürrî-zâde Efendi'nin imâmı olmak hasebiyle seksan dört senesinde müderris olub sadâ-yı dil-keş edâsı[1] vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla İmâm-ı sânî ve ba'dehû İmâm-ı evvel ve Havâss-ı Refî'a Kadısı oldukdan sonra bu sene Şa'bân'ın on dördünci güni vefât itmekle yerine İmâm-ı sânî İmâm-ı evvel ve kilâr-ı hâssa ağalarından Seyyid Nûrullâh Ağa İmâm-ı sânî oldı.

Şevvâl'in dördünci güni sadr-ı â'zam tevcîhâta kıyâm ve cümle bendegânın mesrûriyyetlerini iltizâm ile kiminin mansıbını ibkâ ve kiminin mansıbını terfî' ve kimine yeniden mansıb-ı menâsıb tevcîh itdirüb şâyân-ı lütf ve iltifât olan ba'zı zevâta dahi virilecek hâlî mansıb bulunmadığından şâyeste oldukları mansıbların pâyesini i'tâ eyledi.

(s.161)

Buhârâ İlçisinin Ahvâli

Bundan akdem Dersa'âdet'e gelmiş olan Buhârâ ilçisine ziyâfetler tertîb olunarak hakkında ihtirâmât-ı lâzımenin icrâsı irâde-i seniyye iktizâsından olmağla evâ'il-i Muharremü'l-harâm'da ibtidâ kapudan paşa tarafından bir âlî ziyâfet tertîb olunmuş ve mu'ahharen hurûc-ı mevâcib-i dîvânında sefîr-i müşârün-ileyh huzur-ı şâhâneye çıkub nâmesini takdim eylemiş idi. Nâmenin hülâsa-i müeddâsı iklîm-i Buhârâ'nın ulemâ ve sulehâ ve meşâyihi devâm-ı şevket ve satvet-i Devlet-i Aliyye ed'iyye-i hayriyyesine müdâvim oldukları ifâdesiyle ilçilerinin edâ-yı hacc eylemesi husûsunda himâyet ve sıyânet-i Saltanat-ı Seniyye'nin bî-diriğ buyurulması niyâzından ibâret olmağla hacc mevsimine kadar ilçilerinin Dersa'âdet'de ikâmetle ricâl ve kibâr zifâyetleriyle evkât-güzâr olması husûsuna irâde-i seniyye müte'allik buyuruldığından Muharrem'in selhi güni şıkk-ı evvel defterdârı bulunan Mustafâ Efendi tarafından sefîr-i müşârün-ileyhe ziyâfet tertîb kılınmış idi.

Mukaddemâ Şâhin Giray'ın meb'ûsları Dersa'âdet'e gelüb huzûr-ı hümâyûna girmeleri Rusya ilçisi tarafından istid'â olundukda ol vakit re'îsü'l-küttâb bulunan Abdürrezzâk Efendi tarafından mülûk-ı İslâmiyye ilçilerinin huzûr-ı hümâyûna girdikleri yokdur deyü cevâb virilmiş idi. Mu'ahharen Buhârâ ilçisi ber-vech-i mubarrer şeref-i mülâkât ile müşerrefe oldığında kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunan Halîl Hamîd Efendi'nin fi'l-asl re'îs olması hasebiyle husûs-ı mezkûra âşinâlığı olmakdan nâşî Rusya tercümânı efendi-i müşârün-ileyhe gelüb Buhârâ ilçisinin huzûr-ı hümâyûna duhûli mukaddemâ Abdürrezzâk Efendi tarafından virilmiş olan cevâba münâfî oldığım îrâd ile istiknâh-ı hâl[2] itmekle Buhârâ Devleti Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olmadığından ilçisinin huzûr-ı hümâyûna duhûlünde bir mahzûr görülmemişdir deyü cevâb virmişdir.

İşbu Receb-i şerîfin on ikinci güni kâ'ide-i müstahsene-i Devlet-i Aliyye üzre surre-i

1 Sadâ-yı dil-keş edâ: Gönül çekici ses.
2 İstiknâh-ı hâl: Bir durumun künhünü, hakikatini, doğruluğunu araştırma.

hümâyûn ibrâc olundukda Buhârâ ilçisi dahi oğlı ve on dört nefer âdemleriyle berâber mu'azzezen ve surre emînine mashûben[1] cânib-i Hicâz-ı mağfiret-tirâza[2] i'zâm kılındı. Lâkin Karaman Ereglisi merhalesinde sefîr-i müşârün-ileyhin vefâtı vukû'unı mebnî sefâreti oğlı ve ikinci ilçi olan Mehmed Şerîf'e tebdîl ve taklîd olundığını ve pederleri hakkında tertîb olunmuş olan mekârim-i seniyye hasbe'l-irs ve'l-istihkâk kendüye intikâl eyledigini mutazammın Şâm vâlîsi emîrü'l-hâcca hitâben emirnâme irsâl olunarak hakkında taraf-ı şehr-i yârîden garîb-nüvâzlık[3] merâsimi icrâ buyurulmuşdur.

(s.162)

Vürûd-ı İlçi-i Rusya

Devlet-i Aliyye'de mukîm Rusya orta ilçisi bundan akdem azl ile yerine Zak Bulgarof yine orta ilçi ta'yîn olunub Kırım İskelesi'nden sefîneye süvâr olarak bahren gelecegi haberi akdemce vârid oldığına ve bu ana kadar Rusya ilçilerinin Bahr-i Siyâh cânibinden vürûdı vâki' olmadığına binâ'en keyfiyyet Kavakhisârı ricâline bildirilmiş idi. Şa'bân'ın on dokuzuncı güni sefîr-i mûmâ-ileyh üç kıt'a sefîne ile Karadeniz Boğazı'na geldikde Rusya gemilerinden ve Kavakhisârı'ndan toplar atılarak rüsûm-ı düveliyyeye ri'âyet olundukdan sonra Büyükdere'de istîcâr olunmuş olan mekânına îsâl olundı. Şevvâl'in dokuzunda mülâkât idüb nâmesini takdîm itdikden sonra sâbık Rusya ilçisi memleketi cânibine avdet eylemişdir.

Garbluların Zabt İtdikleri Sefâyine Dâ'ir Nemçe İlçisiyle Vâki' Olan Mükâlemât

[Bin yüz] elli üç târîhinde Devlet-i Aliyye ile Nemçe Devleti akd-i musâlaha itdiklerinde Cezâ'ir ocaklarının mugâyir-i sulh ü salâh hareket itmemeleri kendülerine tenbîh ve te'kîd olunmak ahidnâme-i hümâyûn mâddelerinden on birinci mâddeye derc olunmuş olub ba'dehû altmış bir târîhinde Nemçelüler mâdde-i ticâret içün Devlet-i Aliyye ile başkaca bir mu'âhede akd itdikleri esnâda Cezâ'irlüler dahi mükâleme iderek çend mâddeyi hâvî senedler ahz ve i'tâ itdikden sonra ol diyârda konsolos nasb itdirmişler idi. Ahâlî-i mezkûre ise dâ'imâ korsanlık iderek mâl-ı ganâ'imle ta'ayyüş ider dilîr ve bahâdır bir tâ'ife olduklarına binâ'en vaz' ve hareketlerine Nemçelüler tahammül idemeyerek yetmiş dokuz târîhinde konsoloslarını oradan kaldırub beynlerinde olan mu'âhedeyi fesh itmeleriyle ol vakitden berü Nemçe gemileri ol sularda dâ'imâ havf ü haşyet[4] üzre geşt ü güzâr iderler idi.

İşbu sene-i mübârekede evâ'il-i Nisân'da zikr olunan ocaklar ricâlinden ba'zıları Nemçe sefâyininden bir rivâyetde altı ve rivâyet-i uhrâda[5] on iki kıt'a sefînelerin zabt ile derûnunda olan emvâl ve eşyâyı yağma ve mellâhlarını esîr itmiş oldukları Nemçe Devleti'ne aks itdikde Dersa'âdet'de mukîm ilçisine iş'âr itmekle Nemçe ilçisi dahi ahidnâme şurûtından

1 Mashûben: Birlikte olduğu halde, beraberce.
2 Mağfiret-tirâz: Günahların affolunduğu yer.
3 Garîb-nüvâz: Garip, bîçare olanlara ikram eden, kimsesizleri koruyan, garîb-perver.
4 Haşyet: Korku ve dehşet.
5 Uhrâ: Başka, diğer.

edille îrâd iderek zikr olunan sefâyin ve üserânın istirdâdı zımnında Bâb-ı (**s.163**) Âlî'ye bir kıt'a takrîr i'tâ itdiginden Re'îsü'l-küttâb Süleymân Feyzî Efendi Beglerbegi nâm mahalde kâ'in sâhilhânesinde Nemçe sefîriyle bi'l-ictimâ'[1] mükâlemeye mübâderet eylediklerinde evvel emirde Nemçe ilçisi kelâma başlayub Cezâ'irlünün dört kıt'a Nemçe gemisini ahz ve zabt itdikleri sahîhan vâki' ve bu eyyâmda dîger altı kıt'a sefînelerin dahi ahz itdikleri şâyi' olmağla sefâyin-i mezkûrenin ve üç yüz mikdârı üserânın muktezâ-yı şurût[2] üzre istirdâd ve istihlâsına Devlet-i Aliyye'nin himmet eylemesi Nemçe Devleti'nin matlûb ve mültemisidir deyü muktezâ-yı şurût ibâresini îrâd iderek menvî'-i zamîrleri olan zamân tarîkiyle mütâlebe eylediklerin îmâ ve zu'munca mugâlata[3] yüzünden Devlet-i Aliyye'ye tazmîn itdirmek fikrinde olduklarını bâdî-i emrde ketm ve ihfâ eyledi.

Re'îs efendi bâdî-i emrde Nemçe ilçisinin işbu merâm-ı hafîsini anlamış ise de anladığını bildirmeyerek ve sûret-i tegâfülden gelerek cevâba ibtidâr eyleyüb Devlet-i Aliyye'nin Nemçe Devleti'yle akd itdigi ahidnâmede fakat Cezâ'ir ocaklarının mugâyir-i sulb ü salâh hareket eylemeleri cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den kendülere tenbîh ve te'kîd olunmak mâddesi münderic olmağla bu âna dek ve bundan sonra yazılmış ve yazılacak evâmir-i aliyyede bundan ziyâdesinin tahrîri nass-ı ahidnâmeden bâricdir deyü tamâm bir gün şurût-ı ahidnâme üzre mübâhase ve münâkaşa olundukdan sonra ol bâbda Cezâ'ir beglerbegisine hitâben bir kıt'a fermân-ı âlî-şân ısdâr olunarak mübâşir-i mahsûs ile tesyâr olunsun deyü tarafeynden bi't-terâzî meclis-i mükâlemeye hitâm virildi.

Ve re'îs efendi emr-i şerîfin sûret-i tahrîrine dikkat birle gerek Cezâ'irlüye yazılan ve gerek Nemçelüye virilan evâmir-i münîfede tahrîr olunagelüb zikr olunan Belgrad Mu'âhedenâmesi'nde münderic on birinci mâddenin fıkra-i ûlâsı ki Cezâ'ir ve Tunus ve Trablus ocaklarına tenbîh oluna ki min-ba'd[4] sulh ü salâhın şurûtuna ve kendülerine mahsûsan akd olunan mevâda mugâyir bir dürlü hareketde bulunmayalar ibâresidir. Bu fıkrayı derc iderek istirdâd-ı sefâyin ve emvâl ve eşyâyı hâvî bir kıt'a fermân-ı âlî-şân tesvîd eyleyüb bâlâsı hatt-ı hümâyûn ile tezyîn olundukdan sonra îsâline kapucıbaşılık pâyesi ihsânıyla gediklü zu'amâdan Karabeg-zâde Ahmed Ağa mübâşir ta'yîn olundı.

Bu sûretle mâdde-i nizâ'[5] bitdi zann olunurken Nemçe ilçisi mezkûr emr-i şerîfin ibâresine ve mezâyâ-yı münîfesine tedkîk-i nazar itdikde zikr olundığı üzre Cezâ'irlüye yazıla gelan ahidnâme-i hümâyûn ibâresi tamâmca yazıldıkdan sonra mücerred merâsim-i dostîyi îfâ ma'rızında Nemçelü içün Cezâ'irlüye müte'allik olmayarak tazmîn ve istirdâd ve ihâfe (**s.164**) ve inzâra dâ'ir istirdâd-ı sefâyin husûsunda Ülgün[6] ve Barlular'a yazılan ibârelerden daha şiddetlü tehdîdât ve te'kîd tahrîr olunarak husûl-i matlabına sa'y-i evfâ olunmuş olub ancak işbu îfâ-yı levâzım-ı dostî sûretinde yazılan tehdîdât ahidnâme-i hümâyûn ibâresinden zann olunmasun deyü ahidnâme-i hümâyûn ibâresinden ayruca olarak yazılmış oldığından Devlet-i Aliyye sefîneleri istirdâd husûsunda müsâmahaya meyl

1 Bi'l-ictimâ: Toplanarak.
2 Muktezâ-yı şurût: Şartlar gereği.
3 Mugâlata: Yanıltmak için, yanıltacak yolda söz söyleme. Ağız kalabalığı.
4 Min-ba'd: Bundan böyle, bundan sonra.
5 Mâdde-i nizâ': Anlaşmazlık konusu olan madde.
6 Ülgün: Ulcinj.

itmişdir zannına sâhib olarak Nemçe ilçisi ahidnâme-i hümâyûn ibâresi nâkısdır deyü i'âde-i da'vâ ve mezkûr ahidnâme-i hümâyûn ibâresinin zeyline Ülgün ve Bar ve sâ'ir sevâhil ve adalar ahâlîsine mahsûs olan ahidnâme-i hümâyûn ibâresinin derc ve tahrîr itdirilmesini müte'addid takrîrler i'tâsıyla iddi'â eyledi. Ve bu husûsda pek ziyâde şiddet ve huşûnet gösterdi. Mezkûr emr-i şerîfe derc ve tahrîr itdirilmesini iddi'â eyledigi ibâre ki (Ülgünlü ve sâ'ir ol tarafda olan kılâ'[1] ahâlîsi Devlet-i Aliyyeme tâbi' olan iskelelerden fî-mâ-ba'd korsanlığa çıkmayub ve tüccâr sefinelerine fî-mâ-ba'd zarar itdirilmeyüb ve o makûle gerek fırkate ve gerek sâ'ir korsan sefîneleri ref' ve kurtulmasından men' olunalar. Şöyle ki: Her ne vakit içlerinde sulh ü salâha mugâyir vaz' ve harekete cesâret ider olursa nehb ve gâret eyledikleri bi'l-cümle emvâl ve eşyâ taraflarından istirdâd olunub bu makûle eşyânın mûcib-i ibret olmak içün şer'an lâzım gelan cezâları tertîb ve muhkem haklarından geline) fıkrasıdır. İşbu fıkranın bi-tamâmihâ[2] bir târîhde Cezâ'irlülere yazılagelan evâmir-i aliyyede tahrîr olundığı gayr-ı ma'hûd[3] ve nâ-mesbûk olmağın re'îs efendi Nemçe ilçisinin mezkûr takrîrlerine cevâben Ülgünlü haklarında icrâ olunacak husûsları Cezâ'irlülerin henüz kabûl idüb itmeyeceklerini Devlet-i Aliyye sekiz sene akdem bilmez idi ki ibâre-i mezkûre ale'l-itlâk[4] Cezâ'ir-i Garb ocaklarına dahi şâmil ola. Ve eger Saltanat-ı Seniyye işbu fıkramn tamâmıyla ocaklar hakkında icrâsına müte'ahhid olmuş olsa in'ikâd-ı mu'âhededen sekiz sene sonra Nemçe Devleti'nin münferiden başkaca ocaklar ile akd-i mu'âhede itmesine ne hâcet idi. Bundan başka ibâre-i mezkûrenin Cezâ'irlüye şumûlı farz olundığı takdîrce vakt-i müstakbelde iki tarafın beyninde akd olunacak uhûd ve şurûtı ke'enne olmuş gibi kendi ahidnâmesinde sekiz sene mukaddem kendülere zamân ve tekeffül misillü vaz'ı ihtiyâr ve teklîf eylemiş olmasını iktizâ ider. Bu ise akıldan müsta'id degil midir diyerek zikr olnan fıkranın Cezâ'irlüye müte'allik fıkra olmadığını isbât ile hasmını ıskât itdikden sonra (ve câdilhum bi'l-letî hiye ahsenu)[5] fehvâsı üzre ber-muktezâ-yı vakt ve hâl uslûb-ı hakîmâne üzre bast-ı makâl idüb (**s.165**) Nemçe İmparator'unun hâtrına ri'âyeten Devlet-i Aliyye bu husûsun husûlüni fevka'l-âde iltizâm itmiş oldığından şurût ve uhûddan fazla olarak fermânda te'dîb ve tazmîn ve istirdâd ta'bîrâtını derc itmiş oldığını ifâde ve fermânda yerlerini irâ'e iderek ve maslahatınız avn-i Bârî ile karîben husûl-pezîr olur diyerek ilçiyi tatyîb ile def'-i münâza'a eylemişdir.

Vekâyi'-i Müteferrika

Fi'l-asl tütün isti'mâlinin hall ü hürmeti[6] hakkında fukahânın müte'addid risâleleri olub cevâz ve adem-i cevâzının kat'î olarak fark ve temyîzi emr-i müşkîl oldığından günden güne şuyû' ve kesret bularak bir mertebeye varmışdır ki bir meclisde bulunan on beş mikdârı zevâtın içinde tütün içmeyen ancak iki veyâhûd üç kişi bulunabilüb âlât ve edevâtının

1 Kılâ': Kaleler.
2 Bi-tamâmihâ: Tamamıyla.
3 Gayr-ı ma'hûd: Bilinmeyen.
4 Ale'l-itlâk: Umumiyetle. Mutlaka. Bir suretle kayıtlı olmayarak. Mingayri tahsis.
5 "Ve onlarla en güzel şekilde mücadele et" Nahl sûresi 125. âyetten bir kısım.
6 Hall ü hürmet: Haramlığı ve helalliği.

tanzîminde dahi herkes hâlince ihtiyâr-ı tekellüf iderek beş kîse akçeye kadar bir çubuk takımı satılmağa başladı. Nisvânın dahi giran-bahâ murassa‘ ve telli paşmaklara meyl ve rağbetleri hasebiyle bu dahi israf mertebesine vardı. Bu husûslar vâsıl-ı sem‘-i hümâyûn olmağla halkı böyle masârif-i beyhûde ve israfât-ı nâ-meşrû‘adan men‘ zımnında sadr-ı â‘zama hitâben bir kıt‘a hatt-ı hümâyûn sâdır oldı. Sûreti zeylde (14) rakamıyla îrâd olunur.

Anadolı kazaskeri olan Hayâtî-zâde Mehmed Sa‘îd Efendi dayyık-ı sadr[1] illetinden bî-zâr ve îfâ-yı me’mûriyyetde envâ‘-ı elem ve meşakkate giriftâr olub güç hâl ile müddetini ikmâl itdikde Zi'l-ka‘de gurresinde İstanbul kazâsından munfasıl Arab-zâde Atâullâh Efendi Sadr-ı Anadolı nasb olundı sekiz gün sonra müşârün-ileyh Sa‘îd Efendi dâr-ı bekâya irtihâl eyledi.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh kırk altı târîhinde re’îsü'l-etibbâ[2] iken Şeyhü'l-islâm olan merhûm Hayâtî-zâde Efendi'nin sulbünden mütevellid ve elli üç târîhinde müderris ve yetmiş bir senesinde Üsküdar mollâsı ve yetmiş yedide Burusa kadısı ve seksan ikide Mekke kadısı ve seksan sekizde İstanbul kadısı olub doksan üç senesinde Anadolı pâyesi almış ve doksan dört Zi'l-ka‘desi gurresinde bi'l-fi‘l Anadolı kazaskeri olmuş ve bir sene sonra müddet-i mu‘ayyenesiyle berâber ömri dahi hitâm bulmuşdur.

Re’îsü'l-küttâb Süleymân Feyzî Efendi'nin fıtrî ve cibillî[3] olan vekâr ve sekîneti ba‘zıları nazarında kibir ve azamete haml olunmağla huzûr-ı sadr-ı âlîde ba‘zı kabâyih[4] ve mesâvîsi[5] nakl (**s.166**) olundığından Zi'l-hicce gurresinde mansıb-ı riyâsetden azl ile Gelibolı'ya nefy olundı. Ve yerine Beglikci Mehmed Hayrî Efendi re’îsü'l-küttâb ve beglikci kîsedârı hâcegândan Râşid Efendi beglikci nasb ve ta‘yîn kılındı.

Süleymân Feyzî Efendi'min azl ve nefyine dahi kanâ‘at olunmayub bakâyâ tahsîli için serî‘an Mısır'a gitmege me’mûr oldı. Lâkin erba‘în içinde Mısır'a gitmek müşkil oldığından bundan afvını istirhâm itdikde müfîd olmayub yine cânib-i Mısır'a gitmesine ısrâr olundığı esnâda ya‘nî sene-i âtiyye evâ’ilinde Ömer Vahîd Efendi vezîr kethüdâsı olmağla îrâd itdigi kelimât-ı münsifâne ile bir müddet te’hîr olunub şiddet-i şitâ mürûr itdikde yine me’mûriyyeti tecdîd olunmağla hâh ve nâ-hâh Mısır'a gitmiş ve az vakit zarfında küllî akçe tahsîl itdikden sonra afvını niyâz itmekle yine Ömer Vahîd Efendi'nin ibrâmıyla Dersa‘âdet'e avdet ve insifâra tahsîl-i ruhsat itmişdir.

Silistre Vâlîsi Hasan Paşa'nın Vefâtı ve Terceme-i Hâli

Silistre Vâlîsi Hasan Paşa İstanköy Cezîresi'nde tevellüd idüb Dersa‘âdet'e geldikde bir müddet tahsîl-i ulûma sa‘y ve verziş itdikden sonra devr-i Mahmûd Hanî'de meşhûr Hâşım Beg'e kesb-i tereddüd ve intisâb ile ma‘rûf olmuş idi. Mu’ahharen yine ol devirde imâm-ı be-nâm olan Sarımsakcı-zâde Efendi'ye kethüdâ olarak anın himmetiyle tarîk-i kazâya dâhil

1 Dayyık-ı sadr: Astım hastalığı.
2 Re’îsü'l-etibbâ: Tabiblerin reisi, hekimbaşı.
3 Cibillî: Yaratılıştan, doğuştan gelen, fıtrî, tabiî, doğal.
4 Kabâyih: Kabahatler.
5 Mesâvî: Kötülükler, fenalıklar.

olub birkaç mansıb zabt itdikden sonra tarîk-i kazâyı terk ile avâm zümresine lâhik olarak Moldovancı Alî Paşa'ya mtisâb idüb Kütahya vâlîsi iken kethüdâlık hidmetinde bulunmuş ve ser‘askerligi hengâmında kapucıbaşılık ile başbâkîkulı olmuş idi. Çok geçmeden paşası azl olunmağla kendüsi dahi ma‘zûl olub mu’ahharen Silistre mübâya‘asma me’mûr ve elsine-i nâsda sıdk ve istikâmetle mezkûr olarak iki tuğ ile ve çok geçmeden rütbe-i vâlâ-yı vezâretle bekâm oldukdan sonra Silistre muhârebelerinde ibrâz-ı şecâ‘at ve celâdet itmekle seferlerden sonra dahi eyâlât ve elviye mansıblarından ale't-tevâlî menâsıb-ı mu‘teberelerde istihdâm olunarak bi'l-âhere Silistre vâlîsi iken bu kerre Zi'l-hicce'nin beşinci güni vefât eyledi.

Âkil ve ehl-i hüner ve bahâdır ve re‘âyâ-perver bir zât-ı huceste-eser olub ba‘zı müverrihînin kavlince ilm-i nücûma tevaggulu vâdî-i salâtda tekâsüli[1] olmasa insân-ı kâmil dinmege şâyân bir vezîr-i âlî-şân idi.

(s.167)

Vefât-ı İshâk Efendi

[Bin yüz] doksan beş senesi Receb'inde Rûmili sadâretinden munfasıl ve mübtelâ oldığı nikrîs illeti[2] müdâvâtıyla[3] müştagil olan Mollâcık-zâde İshâk Efendi Zi'l-hicce'nin on dördünci güni vefât eyledi.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh bin yüz yirmi senesi Zi'l-hicce'sinde Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Cizye Muhâsebecisi Mollâcık Mehmed Efendi'nin sulbünden tevellüd idüb mukaddemât-ı ulûm-ı âliyyeyi tahsîl esnâsındaki bin yüz otuz üç târîhinde Behcetü'l-fetâvâ[4] sâhibi merhûm Şeyhü'l-islâm Abdullâh Efendi'den mülâzım ve kırk üç senesinde Şeyhü'l-islâm Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin himmetiyle müderris ve müsâ‘ade-i rûzgâr ile yetmiş senesinde Yenişehr-i Fenar mevleviyyeti ve yetmiş üçde Edirne pâyesi ve yetmiş beşde Mekke-i Mükerreme pâyesi ile bekâm ve seksan üçde İstanbul kazâsıyla ve seksan dokuzda Anadolı sadâretiyle ve doksan dörtde Rûmili sadâretiyle be-nâm olub ba‘de'l-infisâl hânesinde ikâmet üzre iken ber-vech-i muharrer nikrîs illetiyle irtihâl itdikde Sultân Bâyezîd Han Câmi‘i civârında vâki‘ Kapudan İbrâhîm Paşa Câmi‘i hazîresinde defn olundı.

Meşâhîr-i ulemâ ve dânişmendân-ı şu‘arâdan olub her vâdîde sahn-per-dâzlığa kadar ve husûsıyla bedâheten[5] söz bulmakda emsâli nâdir bir zât-ı celîsü'l-me’âsir idi. Zâde-i tab‘ları olmak üzre seng-i mezârına tahrîr olunmasım vasiyyet itmiş oldığı kıt‘a levh-ı mezârında mastûr olub aynıyla bu mahalle derc olundı.

*** Kıt‘a ***

Encümengâh-ı fenâdan nice oldumsa nihân * Levh-i kabrimde de nâmım olur elbet pinhân

1 Vâdî-i salâtda tekâsül: Namazda ihmalkârlık.
2 Nikrîs illeti: Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık, gut.
3 Müdâvât: Hastayı tedavi etme.
4 Behcetü'l-fetâvâ: Fıkhî meselelere verilen cevaplardan oluşan fetvaların zaman zaman konu, müftü ya da kurum bazında derlenerek fetva mecmuaları haline getirilmesi.
5 Bedâheten: Birdenbire, ansızın, düşünmeksizin.

Umarım rahmet-i Settâr u Kerîm u Hay'dan * Cürm ü isyânımı da setr ide keff-i mîzân

Ferah Alî Paşa'nın Soğucak Muhâfızı Oldığı

Bu sene-i mübâreke vukû'âtındandır ki kabâ'il-i Çerâkiseyi hüsn-i terbiyye ve istimâlet ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celb ve imâle içün mîr-i mîrân-ı kirâmdan Ferah Alî Paşa Soğucak muhâfızı ta'yîn buyurılub ol tarafa i'zâm olunmuşdur. Müşârün-ileyhin keyfiyyet-i me'mûriyyet ve azîmeti ve oralarda vukû'a gelan hüsn-i hidmeti inşâallâhu Te'âlâ bundan sonra mahallinde müstakillen şerh ve tafsîl olunur.

(s.168)

Vekâyi'-i Sene 1196

Mîrâhûr-ı sânî-i şehr-i yârî olan sadr-ı â'zam mahdûmı Sa'îd Beg hakkında der-kâr olan teveccüh-i şâhâne âsâr-ı aliyyesinden olmak üzre çerâğ-efrûhte-i pâdişâhî olan civârî'-i harem-i Sarây-ı Hümâyûn'dan bir duhter-i hülend-ahter ihrâc olunarak mîr-i mûmâ-ileyhe tezvîc olundı.

Vukû'-ı İmtihân ve Tevcîh-i Ba'zı Menâsım-ı Mevâlî

Muharrem'in sekizinci güni ru'ûs imtihânı olub telhîsin (ve irtifâ'un şânü'l-kelâmi fi'l-hüsni ve'l-kahûl âh) ibâresinden ders gösterilerek iki yüz mikdârı dânişmendândan otuz kadarı bi'l-istihkâk müderris oldılar.

Bu imtihânda ders vekîli Köprülü Halîl Efendi ve Gelenbevî İsmâ'îl Efendi ve Münîb Efendi ve Abdî Efendi ve Debbâğ-zâde Mustafâ Efendi mümeyyiz olub meşâhîr-i ulemâdan Palabıyık dimekle şehîr[1] Ula Müftîsi-zâde Mehmed Efendi ve es-Seyyid İbrâhîm Kudsî Efendi ve Vefâ Şeyhi es-Seyyid Abdullâh Efendi ve sonra Şeyhü'l-islâm olmuş olan Kadı-zâde Tâhir Efendi bu imtihânda müderris olmuşlardır.

Andan sonra vakt-i tevcîhleri hulûl[2] iden Mısır mevleviyyeti Kudüs-i Şerîf'den munfasıl Fetvâ Emîni Kırımî Osmân Efendi-zâde Tatarcık Abdullâh Efendi'ye ve Şâm-ı Şerîf mevleviyyeti Mehmed Emîn-zâdelerden Hüseyin Ağa-zâde Abdurrahmân Efendi'ye ve Burusa mevleviyyeti Nâfiz-zâde Efendi'ye tevcîh olundı.

LÂHİKA

Mûmâ-ileyh Tatarcık Abdullâh Efendi ayaklı kütübhâne dimekle ma'rûf olan Antalya Müftîsi-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi'nin şâkirdânından[3] olub mevâlî içinde fazl ve kemâl

1 Şehîr: Meşhur. Şeref ve şan sahibi.
2 Hulûl: Girme. Dâhil olma. Bir şeyin içine işleme. Vuku bulmak. Zuhur etmek.
3 Şâkirdân: Öğrenciler, talebeler.

ile müştehir ve fünûn-ı şettâda mâhir bir zâtdur. Hattâ bu kerre Mısır'a gitdiginde ol cânibde fünûn-ı şettâda mehâretle meşhûr olan Cebertî ile mülâkât idüb ben Mısır'a hükûmet içün gelmedim. Ancak senin fenn-i cebr ve mukâbelede kemâl-i mehâretini işitdigimden bu fenni senden ahz ve telakkî içün geldim. Dimiş oldığı mervîdir.

Azl ve Nasb ve Ba'zı Vukû'ât

Silâhdâr-ı şehr-i yârî olan merhûm Sadr-ı â'zam Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa birâderi **(s.169)** Halîl Ağa Muharrem'in yirmi ikinci güni hânesinde ikâmete me'mûr olub yerine bir müddetden berü Şeh-zâde Sultân Mehmed merhûmun lâlâlığı ve hazîne kethüdâlığı münâsebetiyle havâss-ı hademe-i pâdişâhînin ekseriyle tahsîl-i ülfet ve imtizâc[1] itmiş olan İsmâ'îl Beg silâhdâr-ı şehr-i yârî nasb ve ta'yîn buyuruldı.

Yedi seneden berü Eflâk voyvodası olub memleketin i'mârına güzel sa'y itmiş olan Aleksandri Beg'in voyvodalık müddeti medîd oldığından ebnâ-yı cinsi hased idüb ricâl ve kibâr meclislerinde fasl ve mezemmet itdikleri kendüsinin mesmû' ve ma'lûmı olarak bir sûretle kendüsini lekedâr iderler havfıyla aralık aralık voyvodalıkdan isti'fâ itmekde idi. Bu esnâda iki nefer oğullarına ta'lîm-i elsine-i ecnebiyye iden Dubrovniklü bir Frenk hâcesi av bahânesiyle oğullarını iğfâl iderek Nemçe hudûdına idhâl ve andan hâh ve nâ-hâh Nemçenin pâyitahtı olan Bec ya'nî Viyana şehrine îsâl itmiş olub bu vak'ayı hilâf-ı girânî ser-rişte iderek hakkında dürlü makâlât ihdâs ve ibdâ' ideceklerini derk[2] itmekle derhâl İstanbul'a âdem gönderüb Fransa ilçisini tavsît[3] iderek Fransa'nın Viyana'da mukîm ilçisi ma'rifetiyle oğullarını Viyana'dan celb ile voyvodalıkdan afvını ricâ ma'razında makâm-ı Sadâret'e bir kıt'a arîza takdîm itmiş oldığına ve iltimâsına müsâ'ade olunmak vakt ve hâl îcâbından bulundığına mebnî Safer'in üçünci güni Dersa'âdet'e gelmek üzre voyvodalıkdan azl olunub yerine altı yedi seneden berü Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı bulunan Karaca-zâde Nikola Beg Eflâk voyvodası ve Drago-zâdeler neslinden Koca İskerlet Beg torunlarından Eflâk başkapukethüdâsı olan Mihalaki Beg Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı nasb ve ta'yîn kılındı.

Kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Lâleli el-Hâc Mustafâ Efendi Safer'in on birinci güni azl ile diledigi mahallde ikâmete me'mûr kılınub yerine Ömer Vahîd Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olundı.

Bu azl ve nasbın sebebini Müverrih Vâsıf Efendi bu vechile beyân itmişdir ki an-asl nesned-i kethüdâyîde sâhib-i vücûd bir zâtın bulunması kurenâ-yı sadr-ı âlînin mizâclarına muhâlif olmakdan nâşî bundan akdem Halîl Hamîd Efendi gibi liyâkat ve reviyyeti müsellem olan bir zâtı kethüdâlıkdan azl ile Mustafâ Efendi'yi nasb itdirmişler idi. Lâkin kethüdâ-yı sâbıkın umûr-ı külliyye ve cüz'iyyede bî-mâyeligi ve kâr-nâ-şinâslığı hutûb-ı cesîmenin ta'tîline bâdî olub kurenânın dahi kîse-i ümîdleri denânîr[4] ile memlû[5] ve havsala-i hırs

1 İmtizâc: İyi geçinme, uyuşma, anlaşma.
2 Derk: Anlama, kavrama.
3 Tavsît: Araya koyma, konulma, aracılık ettirme, aracı bulma.
4 Denânîr: Dinarlar, altınlar.
5 Memlû: Doldurulmuş, dolu.

ve tama'ları tabanlu oldığından Mustafâ Efendi'nin azlini dahi (s.170) tecvîz ile vakt ve hâle nazaran mutavassıtu'l-hâl additdikleri Ömer Vahîd Efendi'yi sevk itdiler. Garîbdir ki hevâlarına muvâfık ve irâdelerine mutâbık additdikleri zât az müddetde haklarında feth-i derîçe-i nemîme-sâzı[1] ve amed şüd iden züvvâra vâdî-i mesâvîlerinde izhâr-ı terk-i nâzil iderek alenen sebb ve âsâyiş ve râhatların selb[2] itmekle mukaddemâ kethüdâlığa sevk olundukda taraf-ı hümâyûndan mazbûtu'l-lisân olmadığı beyân ve âharı ihtiyâr olunmak fermân olunmuş iken hüsn-i tedbîr ile istihdâmı kâbildir deyü tercîh olunması ve sonra çok geçmeden her-vech-i meşrûh cümlesini sinân-ı lisânıyla[3] mecrûh itmesi kerâmet-i pâdişâhîye muhavvel kılınmışdır.

Beş seneye karîb Boğdan voyvodası olan Kostantin Beg hem-civârı olan Leblû ile hüsn-i imtizâc idemediginden Dersa'âdet'de ikâmet eylemek üzre azl olunub yerine Kostantin oğlı Alekstandri Beg Cumâde'l-âhire'nin yirmi yedinci güni Boğdan voyvodası nasb olundı.

Rebî'ü'l-âhir'in on birinci güni rûz-ı nevrûzda Şeh-zâde Sultân Süleymân'ın baş traşına hed' olunmağla keyfiyyeti sadr-ı â'zama i'lân ve bu vesîle ile hakk-ı sadr-ı â'zamîde olan teveccüh-i şâhânelerin beyân zımnında sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zîrde (15) rakamıyla kayd olunur.

Bundan üç dört ay sonra ya'nî yine bu sene-i mübâreke içinde vâki' Şa'bân'da Şeh-zâde Sultân Mustafâ'nın dahi traş-ı ser-i sa'âdetine bed' olunarak yine keyfiyyet hatt-ı hümâyûn ile sadr-ı â'zama bildirilmişdir.

[Bin yüz] doksan üç senesi surre emîni nasb olunub kendi mülâhazasıyla Medîne-i Münevvere'de ikâmeti ihtiyâr iden el-Hâc Tâhir Ağa fi'l-asl evhâmına tâbi' bir zât olub kendi kuvve-i mütehayyilesiyle bulundığı mevâddı[4] mahâll-i âliyyeye ilkâ ile kendi hakkında mazarratı celb idegelmiş hir zât idi. Hattâ Râgıb Paşa sadâretinde merhûm Sultân Mustafâ Han Hazretleri'ne fâ'ide ve menfa'at sûretinde âkıbeti vahîm ba'zı mevâdd-ı kerîhe[5] arz eyledigi Râgıb Paşa mesmû'ı oldukda hak Tâhir Ağa ben seni katl itmem ammâ âkıbetü'l-emr benden sonra gelenler seni katl iderler deyü arz odasmda muvâcehe-i nâsda kendüsüne söyledigi tevâtüren istimâ' olunmuşdur. Doksan iki târîhi hilâlinde İsmâ'îl ordusı ser'askeri olan Silâhdâr Ahdullâh Paşa'ya ba'zı dahi kelimât-ı gâfil-i karîb ilkâ iderek ordu-yı mezkûrun nüzûl emîni olan yazıcı-i esbak Süleymân Efendi merhûmun kazâya uğramasına bâ'is oldığı dahi ordu-yı mezkûrun esrârına vâkıf olanlardan (s.171) rivâyet kılınmışdır. (el-uhdetü ale'r-râvî)[6] El-hâsıl hulundığı işlerde fikr ve cerbezesine tâbi' olarak ba'zı umûr-ı vahîme ihdâs idegeldigi şâyi' ve vâki'dir. Bu kabîlden olmak üzre ahd-i karîbde Mekke Şerîfi'nin hilâf-ı âde Medîne-i Münevvere'ye gelüb de ahâlî-i Ravza-i Mutahhara ile îkâ' eyledigi harb ve cidâlde Tâhir Ağa'nın dahi i'ânesi vâki' oldığı şâyi' olub Şâm vâlîsi tarafından keyfiyyet Dersa'âdet'e inhâ olundukda hakkında gazab-ı pâdişâhî zuhûra gelerek katline fermân kazâ-i cereyân sâdır olmağla Şâm vâlîsi ma'rifetiyle Şâm-ı Şerîf'de i'dâm olunub Rebî'ü'l-âhir'de

1 Feth-i derîçe-i nemîme-sâz: Dedikoduculuk kapısını açmak.
2 Selb: Zorla alma, kapma, soyma. Nefy ve inkâr etme. Kaldırma, giderme, izale.
3 Sinân-ı lisân: Mızrak gibi sivri keskin dil.
4 Mevâdd: Hususlar, meseleler, işler, konular.
5 Kerîhe: Nefret edilecek, iğrenç şey.
6 "Mesuliyet rivayet edene aittir."

ser-i maktû'ı Dersa'âdet'e vârid oldı.

Ve bu esnâda Cebbâr-zâde Mustafâ Beg'in maktûl oldığı haberi dahi alındı. Şöyle ki: Devr-i Sultân Mustafâ Hanî'de Bozok Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Cebbâr-zâde Ahmed Paşa Abaza Mehmed Ağa mübâşeretiyle vilâyetinde katl ve i'dâm olundukda oğlı Mustafâ Beg yerine kâ'immakâm olub ve babasından ziyâde mezâlim ve ta'addîyâta mühâşeret ve babasının katlinde ahâlîden mübâşir-i merkûma i'âne itmiş olanlardan ahz-ı intikâma mübâderet idüb vakit vakit kimisini evlâd ü iyâliyle ihrâk-ı bi'n-nâr iderek ve kimisini kavm ve kabîlesiyle kılıcdan geçürerek ol havâlînin halkını hayâğı esîr hükmünde kullanurdı lâkin (mısrâ') Çok görmüşüz zevâlini gaddâr olanların * mü'eddâsınca kendi âkibeti dahi fenâ olacağını mülâhaza ve endîşe iderek herkesden emniyyet ve i'timâdı meslûb olub hattâ kendi peder-mânde etbâ'ından dahi şübhe itmekle otuzdan mütecâviz köleler iştirâ ve îcâbında kendüyi muhâfaza iderler mülâhazasıyla cümlesinin isti'mâl-i esliha[1] ta'allüm eylemelerine ihtimâm ve i'tinâ iderdi. Bu esnâda dâ'iresinden bir gümüş şem'dân sirkat olunmağla alanı buldırub i'dâm itdikde kölelerden bir ikisi biz bunı bilürdik lâkin bir şem'dân içün bir âdemin şem'-i hayâtı söndürülmesün deyü ketm[2] itmiş idik didiklerinde kölelerine dahi gazab idüh siz benim memlûk-i müşterâm[3] oldığunuz halde benim mâlıma hıyânet iden kimseyi benden ketm iderek ecnebîler ile hem-zâr olmanız küfrân-ı ni'met degil de nedir deyü şetm ve ser-zeniş itmege mübâşeret itmekle köleler hu gaddâr herif bizi de telef eyler akdemce biz bunı i'dâm itmenin bir çâresine hakalım deyü beynlerinde istişâre ve ittifâk itmişler ve ol aralık Mustafâ Beg tüfenk ta'lîmi içün kölelerle berâber şehirden taşra çıkub köleleri âdet-i dîrîneleri üzre metrisler tertîb iderek birkaç def'a tüfenkleri imtihân itdikden sonra cümlesi birden tüfenklerin ağzını kendüsine çevirüb ve def'aten âteş virüb kendüyi itlâf itdikleri haberi Dersa'âdet'e vârid (s.172) oldukda Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından olub müddet-i vâfireden berü Dersa'âdet'de mukîm olan karındaşı Süleymân Beg cânib-i mîrîye üç bin beş yüz kîse virmek üzre karındaşının kâffe-i emvâl ve mukâta'âtı kendüye ihsân olunarak karındaşı yerine Bozok'a irsâl olundı.

Yukarularda beyân olundığı vechile merhûm-ı maktûlün Canikli Hâcı Alî Paşa ile beyninde mâcerâ olub vezîr-i müşârün-ileyhe andan ahz-ı intikâma leyl ü nehâr bir vesîle aramakda olduğundan ba'zılar bu vak'a-i müşârün-ileyhin ta'lîmiyle olmuş bir keyfiyyetdir dirler. Ve kâtillerin bu kerre müşârün-ileyhe firâr ve ilticâsı dahi müşârün-ileyhin bu mâddede eli oldığına delîl-i celîdir.[4] Ve'l-ilmu indallâh.[5]

Bu sene-i mübârekede Beşiktaş Sâhilsarây-ı Hümâyûnı civârında vâki' hâs bağçenin arzan seksan zirâ'dan mütecâviz mahalli asl-ı sarâya ilhâk olunarak müte'addid kasırlar ile bir â'lâ havuz inşâ olundukdan başka sarâyın ekser mahalli dahi tecdîd sûretinde ta'mîr olunmuş olub pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri Cumâde'l-âhire'nin yedinci Pâzârirtesi güni Sarây-ı Cedîd'den mezkûr Beşiktaş Sarây-ı Hümâyûnlarına nakl ve mu'tâd-ı mülûkâneleri oldığı üzre Receb'in on altıncı Pençşenbe güni dahi Kuleli mesîresine ve andan civârında

1 İsti'mâl-i esliha: Silah kullanımı.
2 Ketm: Gizleme.
3 Memlûk-i müşterâ: Satın alınmış köle.
4 Delîl-i celî: Açık, belli belirgin deliller.
5 "Gerçek bilgi Allah katındadır."

vâki‘ Çavuşbaşı Ahmed Nazîf Efendi'nin yalısı verâsında kâ'in kasrına teşrîf birle ahşama kadar orada tenezzüh[1] buyurmuşlardır.

Kasr-ı mezkûr Çengelköyi üstündeki kasr-ı hümâyûndur ki ol vakit Nazîf Efendi'nin yalısının köşki olub aralıkda Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri oraya teşrîf ile tenezzüh buyururlar idi.

Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa etbâ‘ından ba‘zıları sayd ve şikâr ârzûsıyla kırlarda geşt ü güzâr iderken dört ayaklı muhîbb ve acîb bir hayvâna tesâdüf itdiklerinde hayyen[2] tutmağa sa‘y itmişler ise de mümkün olamadığından tüfenk ile urub Süleymân Paşa'ya getürdiler. Fi'l-vâki‘ ne görülmüş ve ne de işidilmiş seyre şâyân bir hayvân oldığından derisini yüzdirdüb Dersa‘âdet'e irsâl eyledi Dîvân-ı Âsafîye getürildükde burada dahi bir isim tesmiye olunamayub ve ne nev‘ hayvân oldığı bilinemeyüb hemân Enderûn-ı Hümâyûn'a irsâl olundı.

Zikri sebkat iden Buhârâ İlçisi Mehmed Şerîf Hacc-ı Şerîf'den avdet itmiş olub Kırım ve Rusya içinden memleketine gönderilmesini istid‘â itdiginden Buhârâ Hanı Ebu'l-gâzî Seyyid Mehmed Bahâdır Han'a taraf-ı şâhâneden hediye olmak üzre gümüş kabâreli kesme (**s.173**) ve gümüş üzengi ile bir â‘lâ at bisâtı ve nefîs hatla birer cild dürer ve Tarîkat-i Muhammediyye ve Şifâ-yı Şerîf ve Tefsîr-i Mollâ Gürânî ve bir aded mücevher sâ‘at ve dört kıt‘a musanna‘ tüfenk ve bir musanna‘ kemân ve bir mücevher tîr-keş ve beş aded Cezâ'ir ihrâmıyla İstanbul-kârî birçok emti‘a-i nefîse tertîb ve cevâbnâmesi dahi lisân-ı Fârisî üzre Bâb-ı Âsafî'de tahrîr olunmuş ve Kırım'a gönderilmek üzre lâzım gelan sefîne dahi hâzırlanmış olmağla Şa‘bân'ın beşinci güni dîvân kurulub sefîr-i müşârün-ileyh huzûr-ı hümâyûna bi'l-müsûl cevâhnâme-i hümâyûnı Mîr-i Alem Ağa yedinden ahz ile me’mûlünden ziyâde iltifât-ı hümâyûn ile meşmûl[3] oldukdan sonra kendüsine ve etbâ‘ına yirmi kise akçe mikdârı harcırâh virilüb diyârına i‘âde olundı.

Müte‘âkiben akdemce Boğdan voyvodası nasb olunub savb-ı me’mûriyyetine gitmek üzre bulunan Aleksandri Beg dahi huzûr-ı hümâyûna idhâl olunarak mültefet[4] ve memnûn kılındı.

Vukû‘-ı Harîk

Receb'in yirmi dokuzuncı Çehârşenbe gicesi Samatya havâlîsinde vâki‘ harâbâtlar civârında olan kerâsteciler dükkânlarından sâ‘at yedide iken âteş zuhûr idüb derhâl sadr-ı â‘zam ve der-akab pâdişâh-ı cem-haşem hazretleri ve sâ’ir me’mûrîn yetişüb itfâsına sa‘y olunmuş ise de etrâfa sirâyet iderek binden mütecâviz hâne ve dükkân muhterik oldukdan sonra Koca Mustafâ Paşa âsitânesi civârında şiddeti munkatı‘ olarak sâ‘at üçde müntefi ve mündefi‘ olabildi.

1 Tenezzüh: Uzaklaşmak. Gezinti. Bağ ve bahçe gibi yerlere gam ve kederi izale için çıkma.
2 Hayyen: Canlı olarak.
3 Meşmûl: Kaplanmış, şümullenmiş, etrafı çevrilmiş. Bir şeyin içinde bulunan.
4 Mültefet: Kendisine iltifat edilmiş olan. Güler yüz gösterilmiş ve hoş davranılmış. Ehemmiyet verilmiş.

Ve yine Şa‘bân'ın on üçüncı Çehârşenbe güni ahşama yarım sâ‘at var iken Balat cânibinde bir harîk-i kebîr zuhûr itdikde fi'l-hâl pâdişâh-ı âlem ve sadr-ı â‘zam ile me’mûrîn-i sâ’ire yetişüb itfâsına sa‘y ve ikdâm olunmuş ise de kârgir olmayub ol gice ve ferdâsı imtidâd ve iştidâd bularak Sultân Selîm Câmi‘-i Şerîfi ile civâr kal‘a beyninde olan hâneler hâk ile yeksân oldukdan sonra Karagümrük'i ve Hırka-i Şerîfe mahallelerin devr ile rivâyet olundığına göre yedi bin mikdârı hâne muhterik olub nihâyet Yenibağçe kazâsında intihâ buldı.

Hırka-i Şerîfe mahalli fi'l-asl Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin pederi Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî Hazretleri'nin binâ-kerdesi olmağın derhâl i‘mârına kıyâm ile bir ân akdem itmâm olunması iltizâm olundı.

(**s.174**) Yeniçeri ağası olan Alî Ağa menâfi‘-i zâtiyye dâ‘iyye[sine] düşerek me’mûriyyetine müteferri‘ olan mesâlihi rü’yet ve tesviyyede tekâsül ve müsâmaha itmekde bulundığından başka sâlifü'z-zikr harîkde dahi küllî tehâvün[1] ve kusûrı zuhûra geldiginden memleketinde ikâmet eylemek üzre azl olunub yerine Kul Kethüdâsı Mehmed Ağa yeniçeri ağası nasb olundı. Ve Cebeci Süleymân Ağa'nın dahi tama‘[2] ve irtikâbından[3] dolayı ba‘zı harekât-ı nâ-marziyyesi şüyû‘ buldığına bina’en azl olunub yerine birkaç def‘a ağalık itmiş olan Kürd Mehmed Ağa ta‘yîn kılındı.

Vukû‘-ı Harîk-i Kebîr

Ramazân-ı şerîfin on üçüncı Pençşenbe gicesi sâ‘at üçde iken Cibâli derûnunda vâki‘ Horoslı Degirman ittisâlinde kâ'in Ma‘ûnacı Alî nâm kimsenin hânesinde bi-kazâillâhi Te‘âlâ bir âteş-i cihân-sûz def‘âten şerâre-efrûz[4] olub egerçi derhâl pâdişâh-ı âlem ve sadr-ı â‘zam ve sâ’ir vükelâ ve me’mûrîn yetişüb itfâsına ihtimâm olunmuş ise de kâr-ger olmayub etrâfa sirâyet ve an-be-ân kesb-i şiddet itmekle tûlen mahall-i mezkûrdan Yedikuleler derûnunda olan büyût[5] ve kusûrı[6] sûzân iderek hâric-i kal‘adan ve Narlıkapu ve Samatya ve Dâvudpaşa ve Langa Yenikapusu'ndan bahre ve Topkapusu'ndan ve Mevlevîhâne Kapusı etrâflarından Silivri Kapusı civârına kadar hemân yirmi bin mikdârı hâne necât bulub kal‘a dîvârıyla yine Yedikule Kapusı'ndan bahre müntehî oldı.

Arzen dahi Odun Kapusu'ndan kal‘a dîvârının iç tarafından Ayakapusu'nı bir mikdâr mütecâviz ve Ağakapusı'ndan Sultân Selîm Câmi‘i'ne karîb Sakızağacı nâm mahaller miyânı ve Hasanpaşa Hânı kurbı ile Emîr Buhârî ve Latîfpaşa ve Kazasker Câmi‘i mâ-beynı ve Koska'da muhterik olan Sa‘dîler Tekkesi civârında vâki‘ Sadr-ı esbak Dârendeli Konağı önüyle Havuzlı Hammâm ve Musli ve Langa Yenikapusı ve hâricinde olan büyût ve kusûr ve dekâkîn[7] ile Mevlevîhâne Yenikapusı aralıklarında bulunan yerler ve Aksaray

1 Tehâvün: Ehemmiyet vermeme, önemsememe, ağır davranma, hafifseme.
2 Tama‘: Hırsla istemek. Doymazlık. Aç gözlülük. Çok isteme
3 İrtikâb: Kötü iş yapma, rüşvet alma.
4 Şerâre-efrûz: Kıvılcım saçan.
5 Büyût: Beytler, evler.
6 Kusûr: Kasırlar, saraylar.
7 Dekâkîn: Dükkânlar.

ve Cerrâhpaşa ve Avratpâzârı ve Mollâ Gürânî ve Yüksekkaldırım ve Dâvudpaşa Câmi'i havâlisi ve Yeniodalar ve Hekimoğlı Alîpaşa Câmi'i ve etrâfı ve Kocamustafâpaşa âsitânesi etrâfı misillü emâkin-i meşhûre ve cevânibindeki mahallâtda vâki' ebniyeden eser kalmayub elli sâ'ata karîb zamânda bi-esrihâ muhterik olmuşdur.

Âteş-i harîkin deverân eyledigi mahallerden ihrâc olunub da Sultân Mehmed Câmi'i'ne ve At (s.175) Meydânı'na ve Lâleli Câmi'i'ne ve Hekimoğlı Câmi'i'ne ve sâ'ir bostânlar ve hâlî arsalara nakl olunan eşyânın ekseri muhterik ve hebâ olub hattâ mallarından müfârakat idemeyen ashâb-ı hırs ve tama'dan pek çok kimseler Lâleli Câmi'i'nde mallarıyla bile yanmışdır.

Ve bu vechile muhterik olan eşyânın alevinden Sultân Mehmed Câmi'i ile Lâleli Câmi'i'ne ve Şeh-zâde Câmi'i'nin minâreleriyle Cerrâhpaşa ve Hekimoğlu Alîpaşa Câmi'i'nin ekser mahallerine küllî zarar isâbet itmekle birkaç gün sonra ta'mîrleri içün binâ eminleri nasb olunarak az vakit zarfında ta'mîrleri hitâm bulmuşdur.

Harîk-i mezkûrda âteş-i harîk ber-minvâl-i meşrûh Cibâli'den Yedikule'ye güzâr itdikde Müneccimbaşı Mûsâ-zâde Abdullâh bin Abdullâh Efendi'nin hânesi işbu âteş-i tûfân içinde nihân oldığı hâlde ba'de zamân hıfz-ı Samedânî ile masûn[1] olub kaldığı görilince bazıları efendi-i mûmâ-ileyhin ihtirâk-ı kevkeb-i ömrine zâhib olmuş idi. İki ay sonra ya'nî Zi'l-ka'de'nin on sekizinci güni yürek ağrısından vefât eylemişdir. Vilâdeti [bin yüz] otuz târîhlerinde olarak Dâmâd-zâde kazaskerliginde tarîk-i kazâya duhûl ile bir müddet tahtabaşılık[2] ve bir müddet müneccimbaşılık itmiş ve ilm-i nücûmda mâhir oldığı gibi ilm-i fıkha dahi intisâbı olmağla pederinin cem' eylemiş oldığı sukûk-ı şer'iyyeyi tertîb ve tedvîn[3] ve matmah-ı enzâr-ı hükkâm-ı şer'-i mübîn idüb gitmişdir.

Sadr-ı â'zam Mehmed İzzet Paşa'nın Azli ve Yegen Mehmed Paşa'nın Sadâreti

Sadr-ı â'zam Mehmed İzzet Paşa'nın sükûnet ve rehâvetine ve ba'zı fenâ kimselere meyl ve i'tibâr itdigine ve kurenâ ve akrabâsına ziyâde yüz virdigine mebnî vakt ve hâl îcâbınca azli lâzım gelmekle Ramazân-ı şerîfin on altıncı güni irâde-i seniyye iktizâsından olan ba'zı menâsıb-ı âliyye tebdîliyle meşgûl iken kendüsinden mühr-i hümâyûn istirdâd olundı.

Şöyle ki: Hânesi muhterik olmak hasebiyle ol gice Sarây-ı Âsafî'de beytûtet itmiş olan Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Ömer Vahîd Efendi'ye istîcâr eyledigi Yûsuf Kethüdâ Konağı'nı bakmak bahânesiyle varub orada ikâmet eylemesiçün şukka gönderüb akdemce da'vetleriyle Sarây-ı Âsafî'de mevcûd bulunan Tersâne-i Âmire Emîni Halîl Hamîd Efendi'yi Ömer Vahîd Efendi'nin yerine kethüdâ nasb itmek içün huzûrına getürtmek üzre iken dîger tarafdan Kethüdâ-yı Bevvâbîn-i Şehr-i yârî (s.176) Hamdullâh Beg içerü girüb mühr-i hümâyûn almağa tarfetü'l-aynda[4] hâkim iken mahkûm ve âmir iken me'mûr olarak bulundığı Fıskıyeh

1 Masûn: Korunan, mahfuz, emin, muhafaza olunan. Sâlim, sağlam.
2 Tahtabaşı: Kazaskerlik danışmanlığı görevi.
3 Tedvîn: Kitap haline getirme.
4 Tarfetü'l-ayn: Bir kerre göz açıp kapayıncaya kadar olan an.

Köşk'den kalkub Çenberlioda içinden geçerken kethüdâ nasb idecek oldığı Halîl Hamîd Efendi'ye âşinâlık resmini icrâ ve yanında bulunan ba'zı irâdeli evrâkı i'tâ ve du'âsını istid'â itdikden sonra Hamdenlillâh Beg ile berâber Soğukçeşme Kapusı'ndan Sarây-ı Hümâyûn'a ve andan Balıkhâne civârında ta'yîn buyurılan mahalle azîmet itdi.

Andan sonra Hamdenlillâh Beg yine Sarây-ı Âsafî'ye avdet idüb taraf-ı şâhâneden olmak üzre Halîl Hamîd Efendi'ye kethüdâlık kürki ilbâs eyledi. Ve ikindiye kadar sadr-ı â'zam-ı cedîd Bâb-ı Âlî'ye geleceğini söyledi.

Rûmili Vâlîsi es-Seyyid el-Hâc Yegen Mehmed Paşa bu âna kadar bulundığı elviye ve eyâlâtda hüsn-i hidmete muvaffak olarak sît ve şân kazanmış vüzerâdan olmak hasebiyle makâm-ı Sadâret'e getürülmesi nezd-i hümâyûnda musammem olmağın sadârete da'vetini mutazammın bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurılub bostâncıbaşı ağa vesâtetiyle[1] hâssa hasekîlerinden Kuşcı Mehmed Ağa'ya teslîm olunmağla Mehmed Ağa dahi Ramazân-ı şerîfin ikinci gicesi İlçi Hân'ı pîşgâhında vâki' Tahta Hân'dan tebdîlen süvâr olarak Ramazân'ın sekizinci sebt güni[2] ale's-seher Manastır'a vâsıl olub keyfiyyeti mahfiyyen Mehmed Paşa'ya ifâde ve hatt-ı hümâyûnı irâ'e itdikde derhâl Mehmed Paşa havâss-ı etbâ'ından altı nefer kimse istishâbla Dersa'âdet'e azîmet idüb Ramazân'ın on altıncı güni Ebû Eyyûb Ensârî civârında vâki' Topçılar nâm mahalle gelerek orada silâhdâr-ı şehr-i yârî ile mülâkât itdikden sonra sandala süvâr olub Beşiktaş Sâhilsarây-ı Âlîsi'ne vâsıl ve ikindi üstü huzûr-ı hümâyûna dâhil olarak sâ'at ondan sonraca Bâb-ı Âlî'ye avdet ve muvâsalat[3] eyledi. Ramazân-ı şerîf olmak münâsebetiyle ol gice sâ'at ikide umûm hil'ati merâsimi icrâ ve îfâ olundı. Ve ferdâsı Pâzârirtesi güni Sadr-ı sâbık Mehmed İzzet Paşa'nın emvâl ve eşyâsı cânib-i mîrîden zabt olunub kendüsinin Filibe'de ikâmet eylemesi fermân olundı.

Azl ve Nasb

Şıkk-ı Evvel Defterdârı Hasan Efendi'nin azli fi'l-asl musammem oldığına mebnî Ramazân'ın on yedinci Pâzârirtesi gicesi azl olunarak hânesinde ikâmete me'mûr olub yerine bi'l-fi'l defter emîni bulunan Defterdâr-ı sâbık el-Hâc Mustafâ Efendi yine defterdâr nasb olundu (s.177) ve harîk-i kebîrde[4] hâneleri muhterik olanların münâsib vechile kayırılmaları matlûb ve mültezem-i pâdişâhî olmağın defter emâneti Âtıf-zâde Ahmed Efendi'ye ve tersâne emâneti bi'l-fi'l başmuhâsebeci olan Selîm Sırrı Efendi'ye ve muhâsebe-i evvel dahi kudemâ-yı hâcegândan Kesriyeli-zâde Ebûbekir Begefendi'ye tevcîh ve ihsân buyuruldı.

Çavuşbaşı Ahmed Nazîf Efendi Ramazân'ın on yedinci güni kendi isti'fâ ve istid'âsıyla hânesinde ikâmet itmek üzre azl olunub yerine müddet-i medîde mürâhûr-ı evvellik itmiş olan Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Çerkes Mehmed Beg nasb olundı. Çünki ber-minvâl-i muharrer Ömer Efendi ile Hasan Efendi'nin hasbe'l-îcâb infisâlleri vukû' buldığından Ahmed Nazîf Efendi'nin azlini mûcib bir hâlet yoğiken mücerred me'mûriyyetinde bekâsı

1 Vesâtet: Vâsıta olma, araya girme, aracılık yapma.
2 Sebt güni: Cumartesi günü.
3 Muvâsalat: Bir yere ulaşma, varma, varış.
4 Harîk-i kebîr: Büyük yangın.

sûret-i mahsûsada intisâb ve ihtisâsına haml olunmamak irâdesiyle ma'zûl oldığı ba'zı tevârîhde musarrahdır.[1]

Nazîf Efendi'nin zevcesi Dürr-i Şehvâr Hanım'dır ki Ahdülhamîd Han Hazretleri'nin kerîmesi olub ancak şeh-zâdeliginde bir câriye-i müstefreşesinden[2] ziver-i mehd-i şuhûd olmağın sultân deyü resmen i'lân olunmayarak âhiretlik hanım dimekle ma'rûf oldığı mervîdir. İşte Nazîf Efendi'nin taraf-ı saltanata ihtisâsı bu vechiledir.

Şehr-i Şevvâl'in on üçünci güni sadr-ı â'zam tevcîhâta mübâşeret idüb ekser me'mûrini ibkâ itmiş iken Müverrih Enverî Efendi'yi teşrîfâtcılıkdan azl ile üç ay sonra zabt itmek üzre mevkûfâtcı nasb itmekle dil-gîr eyledi. Yerine Mehmed Şerîf Efendi teşrîfâtcı oldı. Ferdâsı eyâlât ve elviye mansıblarının tevcîhâtına kıyâm olunub fi'l-asl sadr-ı â'zam vüzerâyı izâmm bir mansıbdan mansıb-ı âhara varınca ne makûle meşakkatlere dûçâr ve ahâlinin ne ziyânlara giriftâr olduklarını tecrübe ve müşâhede itmiş oldığından hemân Rûmili eyâleti Belgrad Muhâfızı Mehmed Paşa'ya ve Belgrad muhâfızlığı çend mâh mukaddem Mısır'dan ma'zûl olub Rûmili câniblerine gelmege me'mûr olan Melek Mehmed Paşa'ya ve Mora muhassılığı Girid Vâlîsi İsmâ'îl Râ'if Paşa'ya ve Girid eyâleti Seyyid Ahmed Paşa'ya ve Haleb eyâleti Hazînedâr Alî Paşa'ya ve Kars eyâleti Haleb Vâlîsi İbrâhîm Paşa'ya ve Rakka eyâleti Kars Vâlîsi Yazıcı-zâde Mustafâ Paşa'ya ve Adana eyâleti Rakka Vâlîsi Osmân Paşa-zâde Mehmed Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

(s.178)

Azl-i Şeyhü'l-islâm Mehmed Şerîf Efendi ve Nasb-ı Nakîbü'l-Eşrâf İbrâhîm Efendi ve Ba'zı Tevcîhât-ı İlmiyye

Dört buçuk seneye karîb mesned-ârâ-yı[3] meşîhat-ı İslâmiyye olan Es'ad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi'nin müddeti medîd olmak hasebiyle kûşe-i inzivâyı[4] mesned-i iftâya bi't-tercîh isti'fâ itmekde idügine hinâ'en Şevvâl'in beşinci Penşşenbe güni hâne ve sâhilhânesinden kangısında ister ise istirâhat itmek üzre azl olunmağla birkaç gün kadar konaklarında ikâmet itdikden sonra Bebek'deki sâhilhânelerine nakl buyurmuşlardır.

Yerine müddet-i vâfireden berü nakîbü'l-eşrâf ve iki def'a Rûmili sadâretiyle şeref-yâb olan Re'îsü'l-ulemâ es-Seyyid İbrâhîm Efendi Şeyhü'l-islâm nasb olundı.

Nekâbet-i eşrâf ile dahi İstanbul kazâsından munfasıl Dürrî-zâde Ârif Efendi müşerref kılındı.

Akdemce Medîne-i Münevvere kadısı olan Topkapulı merhûm Şeyhü'l-islâm Sâlih Efendi-zâde akrabâsımdan Seyyid Tâhir Efendi Şâm'a vusûlünde vefât itmiş oldığı ifâde ve inbâsıyla Medîne-i Münevvere mevleviyyetinin Şâm kadısı olan Mehmed Emîn-zâdelerden Abdurrahman Efendi'ye tevcîh ve ihsân buyurulması istid'âsı zımnında Şâm vâlîsi tarafından bu esnâda tahrîrât gelmiş ise de Mısır kadısı olan Osmân Efendi-zâde Tatarcık Abdullah

1 Musarrah: Açık açık söylenmiş, açıkça anlatılmış.
2 Câriye-i müstefreşe: Odalık.
3 Mesned-ârâ: Bulunduğu makamı süsleyen.
4 Kûşe-i inzivâ: Köşeye çekilme.

Efendi'nin fazîlet ve dâniş cihetinden mûmâ-ileyhe rüchân[1] ve meziyyeti zâhir ve dekâyik-i umûra âşinâ oldığı meşhûr ve mütevâtir[2] oldığından Medîne-i Münevvere kazâsı kendüsine bi't-tevcîh bir ân akdem Mısır'dan Ravza-i Mutahhara'ya azîmet itmesi fermân olundı.

Şevvâl'in yirmi ikinci güni Kudüs pâyesiyle Galata mevleviyyeti Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Mehmed Şerîf Efendi'nin mahdûmı es-Seyyid Atâullâh Efendi'ye ve Selanik kazâsı merhûm Hattât Şeker-zâde'nin oğlı Sermedî Efendi'ye ve Haleb kazâsı Beg-zâde es-Seyyid Abdurrahmân Efendi'ye tevcîh kılındı.

Mu'ahharen evâhir-i Zi'l-hicce'de dahi fi'l-asl vezîr kethüdâsı iken hakkında * Bir dikiş kaldı ki terzi Hüseyin ola vezîr * mısrâ'ı inşâd olunmuş olan Terzi Hüseyin Ağa'nın mahdûmı Mahmûd Efendi'ye Kudüs-i Şerîf kazâsı ve fudalâ-yı asrdan Kastamonılı el-Hâc Halîl Efendi'ye Üsküdar kazâsı tevcîh buyurulmuşdur.

(s.179)

Vilâdet ve Vefeyât

Geçen sene dünyâya gelmiş olan Melekşâh Sultân işbu [bin yüz] doksan [beş] senesi Muharremi'nin sekizinci güni vefât itmekle Bağçekapusı civârında vâki' türbe-i cedîdede defn olunmuşdur.

Şevvâl'in on ikinci Cum'a güni sâ'at on bir buçukda iken bir şeh-zâde tevellüd idüb Sultân Mehmed tesmiye kılınmışdır.

Yine Şevvâl'in yirmi beşinci güni doksan beş Şa'bân'ında dünyâya gelmiş olan Râbi'a Sultân vefât itmekle türbe-i cedîdede defn idilmişdir.

Hotin Muhâfızı Ahmed İzzet Paşa'nın evâ'il-i Şevvâl'de vefât eylemiş oldığı haberi Zi'l-ka'de'nin üçünde Dersa'âdet'e vusûl bulmağla Sinob'da menfiyyen mukîm olan Zorluoğlı Kethüdâsı Süleymân Ağa'ya Rûmili beglerbegiligi pâyesiyle mîr-i mîrânlık ihsân buyurularak Hotin muhâfızı ta'yîn kılındı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Kütahyalı olub silsile-i nesebi Germiyanoğullarına müntehî oldığını gâh gâh ma'raz-ı iftihârda yâd ve tezkâr[3] eylermiş. Unfuvân-ı şebâbında[4] Dersa'âdet'e gelüb bir mikdâr tahsîl-i ma'ârife sa'y itdikden sonra müddet-i medîde Teşrîfâtcı Âkif Beg'in hidmetinde bulunarak devr-i Mahmûd Hanî'de teşrîfât kalemi sertalifesi ve mu'ahharen Âkif Beg'in üzerine teşrîfâtcı ve çok geçmeden kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmuş idi. Sonra hakkında ba'zı gûne isnâd vukû'ıyla Limni Cezîresi'ne nefy ve ba'dehû afv ve itlâk ile Dersa'âdet'e getürildiginden bir müddet tersâne emânetinden sonra darbhâne emânetiyle Mısır-ı Kâhire'ye irsâl olunmuş idi. Haylî vakit ol hidmetde bulunub seksan dört senesi hilâlinde yine Dersa'âdet'e avdet ve cüz'î meks ve ikâmet itdikden sonra me'mûren Ordu-yı Hümâyûn cânibine azîmet ve ba'zı Ordu-yı Hümâyûn serâ'irine kesb-i vukûf ile Dersa'âdet'e ric'at itdiginde def'a-i sâniye olmak üzre kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunarak Ordu-yı Hümâyûna irsâl kılınmış idi. Ol esnâda Ruscuk'da ahâlî ve askerî yedinde maktûl

1 Rüchân: Üstün olma, üstünlük.
2 Mütevâtir: Ağızdan ağıza dolaşan, herkesin söylediği.
3 Yâd ve tezkâr: Hatırlatma, anma.
4 Unfuvân-ı şebâb: Gençlik çağı.

olan Bükreş Ser'askeri Mehmed Paşa'ya kâ'immakâm olmak üzre uhdesine rütbe-i vâlâyı vezâret tevcîh olunmağla seferler hitâmına dek ol havâlîde bulunarak izhâr-ı şecâ'at ile iktisâb-ı şân ve şöhret[1] itmegin ba'de'l-musâlaha Vidin ve Erzurûm ve Haleb mansıbların devr itdikden sonra cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den yüz elli kîse akçe ile Aydın mansıbı ihsân olunarak Medîne-i Münevvere muhâfazasına me'mûr oldukda doksan bir senesi vekâyi'inde beyân olundığı üzre ba'zı a'zâr serdiyle Şâm'dan ilerüye (**s.180**) hareket itmediginden me'mûriyyet-i sâbıkasından azl ile uhdesine Kudüs-i Şerîf sancağı tevcîh olunmuş ve bu azl ve nasb kendü hakkında alâmet-i iğbirâr[2] olmuş idi. Doksan üç senesinde Haleb vâlîsi iken mâlı cânib-i mîrîden zabt olunarak azl ile Kudüs-i Şerîf'de ikâmete me'mûr olub Kudüs'e giderken bakiyye-i eşyâsını dahi kuttâ'-ı tarîk almağla iki seneye karîb zarûret-i hâl ile imrâr-ı evkât itdikden sonra doksan beş senesinde vezâreti ibkâ olunarak bir müddet Silistre'de ikâmet idüb ba'dehû Hotin muhâfazasına ta'yîn olunmuş ve orada vefât eylemişdir.

Sâbıkâ Anadolı kazaskeri ve imâm-ı evvel-i şehr-i yârî olan Mehmed Emîn Efendi bu esnâda isâbet-i nüzûl ile ma'lûl olub bir iki gün sonra ya'nî Zi'l-ka'de'nin on yedinci günı fevt olmuşdur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Dîvân-ı Hümâyûn çavuşlarından bir zâtın oğlı olub [bin] yüz kırk târîhi Şa'bân evâsıtında Dersa'âdet'de tevellüd ve sinn-i temyîze resîde oldukda tahsîl-i Kur'ân'a sa'y idüb fart-ı zarûretle ta'ayyüş[3] itmekde iken hüsn-i sadâsına[4] mebnî Sultân Osmân-ı Sâlis Hazretleri'ne imâm-ı sânî olmağla müderris olub yetmiş bir hilâlinde vekâleten ve yetmiş iki hilâlinde asâleten imâm-ı evvel olmuş idi. Seksau dört senesi Zi'l-ka'de'sinde Selanik mollâsı olub seksan sekizde Edirne pâyesi ve müte'âkiben Mekke pâyesi ve seksan dokuz Şa'bân'ında İstanbul pâyesi almış ve doksan bir Zi'l-hiccesi gurresinde Anadolı kazaskeri olmuş idi. Doksan dört Şa'bân'ında imâmetden infisâl ile Rûmili sadâretine intizâr üzre iken ber-vech-i muharrer mansıb-ı hayâtdan munfasıl olub Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi kurbunda defn olunmuşdur.

Vekâyi'-i Şettâ

Akdemce Tersâne-i Âmire emîni olan Selîm Sırrı Efendi'nin bir müddetden berü inhirâf-ı mizâcı hasebiyle tab'ında hiddet peydâ olarak bir tarafdan dahi uhdesinde bulunan Şâm ve Trablusşâm ve Bağdâd ve Basra ve Cidde ve Aydın ve Erzurûm ve Rûmili eyâletleri kapu kethüdâlıkları mesâlihiyle meşgûl olub kesret-i meşgûliyyet dahi hiddet-i mizâcına şiddet virmekle birkaç aydan berü e'âlî-i hademe-i devletden[5] ba'zılarını gücendirmiş idi. Bi-hasebi't-tesâdüf tersâne emîni oldığı gün bir sâl nizâ'ı zuhûr idüb Fransalıya gemi kerâstesi satılub satılmamak husûsunda Fransa tercümânıyla beynlerinde uzun uzâdı (**s.181**) münâkaşalar vukû'a geldikden başka Re'îsü'l-küttâb Hayrî Efendi'ye dahi ba'zı mertebe

1 İktisâb-ı şân ve şöhret: Şan ve şöhret kazanma.
2 Alâmet-i iğbirâr: Darılma belirtisi.
3 Fart-ı zaruretle ta'ayyüş: Aşırı zorluklarla sıkıntılarla, yaşama, geçinme.
4 Hüsn-i sadâ: Güzel ses.
5 E'âlî-i hademe-i devlet: Büyük devlet görevlileri.

dokunaklı sözler söylemiş olmağla egerçi hüsn-i sûretle geçişdirilmesi mümkün ve münâsib ise de Sadr-ı â'zam Yegen Mehmed Paşa'nın Selîm Sırrı Efendi hakkında kadîmî buğzı ve kîni oldığından bu vak'aya şâh ve berk virerek kapu kethüdâlık umûrıyla husûsât-ı sâ'iresini kapu çukadârı rü'yet itmek üzre tersâne emânetinden azl ile Şevvâl'in onuncı güni Burusa'ya nefy itdirdi. Ve bundan akdem bir iki def'a defterdârlık itmiş olan Hasan Efendi tersâne emîni nasb olundı.

Sadr-ı â'zam Yegen Mehmed Paşa'nın Selîm Sırrı Efendi'ye sebeb-i adâveti bu vechile menkûldür ki Yegen Mehmed Paşa mukaddemâ Anadolı eyâletinden munfasıl olarak maskat-ı re'si olan Alâ'iyye'ye me'mûr oldukda yerine Sadr-ı esbâk Silâhdâr Mehmed Paşa Anadolı vâlîsi olub Selîm Sırrı Efendi dahi kapu kethüdâsı bulunmak hasebiyle kapucıbaşılardan Kütahyalı Abbâs Ağa'yı mütesellim nasb itdirmiş idi. Abbâs Ağa ol vakit Yegen Mehmed Paşa'nın me'mûr oldığı Alâ'iyye semtine bir ân akdem hareketini te'cîl[1] ve bunun gibi ba'zı mâddelerde iz'âc[2] ve tazyîk itmiş oldığından Yegen Mehmed Paşa buna dil-gîr olub Abbâs Ağa'nın kendüye musallat olması gûyâ Selîm Sırrı Efendi'nin ta'lîmiyle olmuş ve Silâhdâr Mehmed Paşa'nın Anadolı vâlîligi dahi kezâlik anın sa'y ve gayretiyle husûl bulmuş idügüne zâhib olarak andan ahz-ı intikâma fırsat arardı. İbtidâ-yı sadâretinde tersâne emîni itdirmesi dahi bu takrîb ile işbu niyyetini icrâya bir ser-rişte bulmak maksadına mebnî idi. Hasbe'l-kader vak'a-i mezkûre der-akab zuhûr itmekle anı ser-rişte iderek kapu kethüdâlıklarını dahi âhara tevcîh itmek dâ'iyyelerine düşmüş ise de her nasılsa ol derecelerini yürüdemeyerek bir takrîble kapu kethüdâlıkları ibkâ olunub yalnız Tersâne-i Âmire emânetinden azl ve nefy itdirmekle:

*** Beyt ***

Gayrı cinnî ve ene'l-mu'âtebü fî-küm * Fe-ke-ennenî sebâbetü'l-müteneddim

Me'âli efendî-i müşârün-ileyhin mâsadak-ı hâli oldı. Lâkin bu keyfiyyet ber-vech-i meşrûh ağrâz-ı zâtiyyeden neş'et itmiş bir hâlet oldığı tebeyyün iderek Selîm Sırrı Efendi'nin şâyân-ı âtıfet-i seniyye oldığı ma'lûm oldukdan başka ba'zı mahallere icrâ itdigi cûybâr-ı hidmet ve ubûdiyyetle nâmı bütün bütün temyîze çıkarılarak bir ay zarfında şüfe'â vâsıtasıyla afv ve ıtlâk olunmağla Dersa'âdet'e avdet ve sâhilhânesinde istirâhat eylemişdir.

(**s.182**) Akdemce Erzurûm eyâleti Anadolı vâlîsi Sadr-ı esbak Silâhdâr Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuş idi. Kütahya'dan mansıbı olan Erzurûm'a teveccüh ve azîmet eylediginde sâlifü'z-zikr Abbâs Ağa'yı dahi istishâb ile Erzurûm mütesellimi ta'yîn eyledi. Abbâs Ağa ise zâten gaddâr ve zâlim bir kimse olmağla esnâ-yı râhda ve husûsıyla havâlî-i hükûmetinde fukarâyı rencîde ve tecrîm ve gaddârlığı ba'zı hânedân-ı ilme dahi ta'mîm[3] eyledigi mesmû' olub bu harekât-ı nâ-marziyyesi efendisine azv ve isnâd oldığından ve ikisine dahi ber-minvâl-i muharrer sadr-ı â'zamın kadîmî buğz ve adâveti oldığından Silâhdâr Mehmed Paşa'nın vezâreti ref' olunub Abbâs Ağa'nın dahi katline fermân-ı âlî-şân ısdâr olunmuşdur. Andan sonra Erzurûm eyâleti Van Muhâfızı Mîr-i Mîrân Timur Paşa'ya bâ-rütbe-i vezâret

1 Te'cîl: Erteleme, sonraya bırakma.
2 İz'âc: Rahatsız etmek. Bunaltmak.
3 Ta'mîm: Umuma yayma, genelleştirme. Herkese bildirme.

tevcîh kılınmışdır.

Ve akdemce Eflâk Voyvodalığından isti'fâ ile Dersa'âdet'e gelmiş olan Aleksandri Beg gâh Arnavudköyü'nde ve gâh Tarabya'da oturub semmûr kalpaklı hademe ve dört çifte kayık ile Boğaziçi'nde geşt ü güzâr ve Felemenk ilçisi gibi arz-ı ihtişâma ibtidâr iderek lisâna geldikden başka Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Mihalaki Beg ile ittihâd idüb milletinin umûr-ı mezhebiyyelerine müdâhale itdiginden Şevvâl'in yirmi sekizinci güni kendüsi ve dîvân tercümânı Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'den birer cezîreye nefy olundılar.

Sadr-ı sâbık Mehmed İzzet Paşa infisâlinde mâ-meleki[1] cânib-i mîrîden zabt olunub ba'zı su'âl ve cevâb zımnında yegeni olan sâbık Arpa Emîni İsmâ'îl Ağa bostâncılar mahbesinde tevkîf olunmuş ve mu'ahharen hafî ve celî bir şey kalmadığı mütehakkık oldukda efendisinin borclarını iskât itmek şartıyla habsden ıtlâk kılınmış idi. Mu'ahharen ashâb-ı matlûbât alacaklarının tahsîli içün arzuhâller takdîm itdiklerinden ve Müverrih Enverî Efendi'nin rivâyetine göre bu malûbâta taraf-ı sadâretden matlûb-ı âhar dahi ilâve olundığından tekrâr bostâncılar mahbesine idhâl olunub artık bundan sonra leyte ve la'alle[2] ile imrâr-ı vakit olunamayacağı mütehakkık olmağla bir gün evvel bu matlûbâtın kendi tarafından edâ olunmasına ta'ahhüd ile habsden halâs oldı. Lâkin çok geçmeksizin zîrde beyân olunacağı vechile sadr-ı â'zam azl olunub İsmâ'îl Ağa dahi peksimât tabhı mübâşeretiyle Sofya cânibine me'mûr olarak bu misillü keşmekeşlerden[3] emîn olmuşdur.

[Bin yüz] doksan senesi vekâyi'inde beyân olundığı üzre maktûl Tâhir Ömer'in oğlı Alî Tâhir katl olundukda karındâşları Dersa'âdet'e getürilmiş idi. Bunların büyükleri Şeyh Osmân (**s.183**) olub altı seneden berü Bâb-ı Âlî'de ikâmet itmekle kendüsi (yahricu'l-hayyi mine'l-meyyit)[4] kabîlinden olarak hâl ve tabî'atca bütün bütün pederinin aksine oldığı cihetle şâyân-ı âtıfet-i seniyye oldığına herkes tahsîl-i ıttılâ' itmekden nâşî hakkında zuhûra gelan teveccüh-i şâhâne âsârından olmak üzre bir iki ay mukaddem otuzdan mütecâviz evlâd ü iyâli mübâşir ta'yîniyle Saydâ'dan Burusa'ya nakl ve îsâl olunmuş idi. Bu kerre dahi bir hidmet-i pâdişâhî zuhûrunda bezl-i makderet[5] eylemek şartıyla uhdesine mîr-i mîrânlık ile ber-vech-i te'yîd Hüdâvendigâr sancağı ihsân buyurulub tayyârâtıyla def'-i zarûret eylemesi ve fazla-i nemâsından birâderi Şeyh Ahmed'e senevî üç bin guruş virmesi emr olundı. Bu hilâlde Müneccimbaşı Mûsâ-zâde Abdullâh Efendi'nin vefâtı hasebiyle münhall olan müneccimbaşılık müneccim-i sânî bulunan Müneccimbaşı-zâde Mehmed Sâdık Efendi'ye müneccim-i sânîlik mehere-i müneccimînden Hâcı Yakûb Efendi'ye tevcîh olunmuşdur.

Ve birkaç aydan berü kul kethüdâsı bulunan Süleymân Ağa Zi'l-ka'de'nin on dokuzuncı güni azl ile yerine Zağarcıbaşı Mehmed Ağa nasb olunub zağarcıbaşılık dahi sâbık Edirne Ağası Mahmûd Ağa'ya bi't-tevcîh Dersa'âdet'e celbiçün da'vetci gönderilmişdir.

Evâsıt-ı Zi'l-hicce'de Kethüdâ Kâtibi Mustafâ Reşîd Efendi dahi kitâbetden azl ve İstanköy Cezîresi'ne nefy olunub yerine karîbü'l-ahdde teşrîfâtcı olmuş olan Mehmed Şerîf

1 Mâ-melek: Elinde bulunan şeyler, sâhib olduğn şeyler. Nesi var ise, hepsi.
2 Leyte ve la'alle: Bakalım, bugün, yarın gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.
3 Keşmekeş: Çekişme, kavga; mücâdele.
4 "Ölüden diri çıkarmaya kâdirdir."
5 Bezl-i makderet: Elinden geldiği kadar yapma.

Efendi kethüdâ kâtibi nasb olunarak teşrîfâtcılık dahi teşrîfât odası emekdârlarından Kîsedâr Mehmed Na'îm Efendi'ye tevcîh kılınmışdır.

Enverî Efendi'nin yazdığı târîh eczâsının hâmişine[1] Re'îsü'l-küttâb Mehmed Hayrî Efendi'nin kendi kalemiyle tahrîr itmiş oldığı fıkraya nazaran Mustafâ Reşîd Efendi'nin sebeb-i azli bu imiş ki sadr-ı â'zamın mukaddemâ kapu kethüdâsı olub makâm-ı Sadâret'e geldikden sonra çavuşbaşı nasb eyledigi Abdülbâkî Ağa bir mukâta'a husûsı içün Mustafâ Reşîd Efendi'ye infi'âl itmiş olmasıyla derd-mendi sadr-ı â'zama gamz[2] ve mifâk iderek ve senin hakkında şöyle söylemiş böyle söylemiş diyerek iğzâb[3] itdiginden nâ-hakk yere azl ve nefy itdirdi. Ba'zı rivâyâta göre kethüdâ kâtibi olmak içün bu husûsda Şerîf Efendi'nin dahi i'ânesi var idi. Her ne hâl ise Mustafâ Reşîd Efendi sadâkat ve istikâmet yolunda belâya uğrayub (el-muhlisûne alâ hatarin azîm)[4] mazmûnuna mazhar oldı. Lâkin zâten leyyinü'l-cânib[5] ve rızâ-cûy[6] olmak hasebiyle herkesin sevdigi bir zât oldığından böyle ehl-i ağrâzın nifâkıyla tekdîr olunması sadr-ı â'zam hakkında kîl ü kâli da'vet iderek efkâr-ı umûmiyyenin tahvîline bu dahi bir sebeb olmuşdur.

(**s.184**) El-hâsıl zîrde iş'âr olunacağı vechile bu esnâda Kırım mes'elesi ezhân-ı erkân-ı devleti tahdîş itmekde iken sadr-ı â'zamın nişâne-i kîn ve gazabı olanlar hakkında icrâ-yı garaz sevdâsıyla uğraşması herkesin nazarında çirkin görinerek hakkında kulûb-ı enâm mütegayyir olmuş idi.

Müddet-i medîdeden berü İspanya mes'elesiyle uğraşılarak güc hâl ile bu esnâda karâr bulmuş oldığından ber-vech-i âtî tafsîline ibtidâr olunur.

İspanya Devleti'yle Mu'âhede Akd Olunmasına Dâ'ir Vâki' Olan Mükâlemât ve Müzâkerât

İspanya Kralı Don Karlos mukaddemâ Siçilyateyn kralı iken Devlet-i Aliyye ile akd-i mu'âhede itmiş olub mu'ahharen bi't-tevârüs[7] İspanya kralı oldukdan sonra devr-i Sultân Mustafâ Hanî'de Râgıb Paşa sadâretinde Devlet-i Aliyye ile İspanya Devleti içün dahi akd-i mu'âhede istid'â itdikde merâmlarına sûret-i müsâ'ade gösterilüb hattâ ekser mevâddı kaleme alınmış iken Râgıb Paşa'nın vefâtı hasebiyle öyle yüzi üstine kalmış idi.

Mu'ahharen bin yüz doksan üç târîhinde Abdürrezzâk Efendi'nin riyâsetinde Siçilyateyn mu'âhedesinin aynı olarak yine bir mu'âhede-i ticâret akd olunması istid'âsını hâvî bir kıt'a nâmesiyle Covande Polini nâm ilçisi vârid oldukda vükelâ-yı Devlet-i Aliyye akd-i mu'âhededen istinkâf[8] ve imtinâ' idüb ancak kat'iyyen redd cevâbı virilmesini dahi

1 Hâmiş: Bir mektubun altına eklenen not, kitap sayfalarının kenarlarına eklenen notlar. Hâşiye.
2 Gamz: Gammazlık, münafıklık etme, koğulama.
3 İğzâb: Çok kızdırma, gazaba getirme.
4 "İhlas sahipleri büyük tehlikededirler."
5 Leyyinü'l-cânîb: Görüşülmesi kolay, mütevâzi, kibirsiz kimse. Kanı sıcak insan.
6 Rızâ-cû: Razı etmeyi gaye edinen, Allah'ın rızâsını arayan.
7 Bi't-tevârüs: Miras alarak.
8 İstinkâf: Kaçınma, geri durma.

tecvîz itmeyerek hüsn-i sûretle def'ini iltizâm eylediklerinden nâşî bu maslahat ol vakitden berü sürünüb güç hâlle bu esnâda bir sûret virilebilmiş ve bu aralıkda pek çok müzâkerât ve mübâhasât[1] vukû'a gelmiş olub egerçi maslahatın o kadar ehemmiyeti yok ise de bu vukû'ât ol vaktin ahvâl-i cârîyyesini bildireceginden ba'zı mertebe tafsîline mübâderet olunmak münâsib görülmüşdür.

Şöyle ki: Abdürrezzâk Bâhir Efendi Polini ile mülâkât itdikde hakîmâne müdâfa'a kasdıyla Devlet-i Aliyye aleyhine Bahr-i Muhît sevâhilinde bulunan devletlerden biri Memâlik-i Mahrûse sularına donanma gönderecek olur ise Sebte Boğazı'ndan mürûrlarına mümâna'at itmek şartına İspanyalu müte'ahhid olur ise merâmlarına mümâşât olunabilecegini îrâd itmiş ise de çünki Sebte Boğazı'nın muhâfazasına İspanya Devleti muktedir olamayacağından Polini aslâ oralara yanaşmamış oldığına binâ'en Abdürrezzâk Efendi yine def'-i hakîmâne kasdıyla İspanya'da (**s.185**) olan üserâ-yı Müslimînin ıtlâkına İspanya Devleti'nin mümâşât itmesini teklîf itmiş idi. Halîl Hamîd Efendi'nin riyâsetinde Polini Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr virüb mazmûnunda mukaddemâ matlûbumuz olan akd-i mu'âhede maslahatı ıtlâk-ı üserâ mâddesine ta'lîk[2] olunmuş oldığından ben ol vakit keyfiyyeti devletime yazmış idim cevâbı geldi. Devletim buna mümâşât itmiş ve bir hayli üserâ-yı Müslimîn Dersa'âdet'e gönderilecek imiş. Binâ'en-aleyh temşiyyet-i[3] maslahata himmet buyurulmak matlûbdur deyü ifâde ve inhâ itmekle doksan üç senesi Şa'bânı'nda kethüdâ beg ve defterdâr efendi ve re'îs efendi ve Recâyî Efendi ve Ömer Vahîd Efendi ve Resmî Ahmed Efendi ve Süleymân Feyzî Efendi hâzır oldukları hâlde Kırım'a dâ'ir akd olunan meclis-i meşveretde bu husûs dahi der-miyân olunmuş idi.

Şöyle ki: İspanya murahhası her ne kadar def'-i leyyin ile def' olunmağa sa'y olunmuş ise de hüsn-i müdâfa'ayı kabûl itmeyüb kat'î cevâb istediginden matlûbuna müsâ'ade olunmak mı münâsibdir yohsa kat'iyyen redd olunmak mı îcâb ider deyü isticvâb olundukda huzzâr-ı meclis[4] bizler bir re'y ihtiyâr eylesek lâ-muhâle sudûr-ı kirâmın re'yleri munzamm olmağa muhtâcdır. Binâ'en-aleyh ibtidâ bir kerre sudûr-ı kirâma mükâleme kâğıdı arz olunsun bu bâbda re'yleri nedir zâhire çıkdıkdan sonra bizler dahi bildigimizi ifâde ideriz deyü hatm-i kelâm itmişler idi.

Polini ise bir cevâb-ı kat'î isteyüb ve bu husûsda ta'cîl ve ısrâr eyleyüb tekrâr Re'îs Efendi ile mülâkât taleb itdikde Re'îs Efendi maksûdı ne ise lisânen veyâhûd tahrîren bildirsün sonra lâzım gelür ise görüşilür deyü Dîvân-ı Hümâyûn tercümânıyla kendüsine haber göndermekle Polini Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr gönderüb bu esnâda İspanya Devleti küllî kuvvet ile Sebte Boğazı'nda vâki' Cebelü't-târık'ı muhâsara itmişdir. İngilterelüden alabildigi halde çünki mevki'-i mezkûr Akdeniz'in kilidi mesâbesinde[5] oldığından fi-mâ-ba'd Bahr-i Muhît cânibinden Devlet-i Aliyye â'dâsı donanmasının Akdeniz'e salıvirilmemesine İspanya Devleti müte'ahhid olmak ve bunun mukâbilinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Cezâ'ir-i Garb ocaklarından İspanya gemilerine zarar isâbet itdirilmemek üzre akd-i

1 Mübâhasât: Karşılıklı konuşmalar.
2 Ta'lîk: Bir şart ile bağlama.
3 Temşiyyet: Yürütme, ilerletme.
4 Huzzâr-ı meclis: Mecliste hazır bulunanlar.
5 Mesâbe: Derece. Menzile. Rütbe.

ahidnâmeye tâlib oldukların ifâde ve inhâ itmekden nâşî bu keyfiyyet huzûr-ı âsafîde akd olunan meclislerde kirâren der-miyân olunarak İspanya Devleti'nin sulh istid'âsından asıl maksûdı Garb ocaklarının şiddet ve sûretini kesr ile zararlarından halâs olmak mâddesi olub ocaklar ahâlîsi ise bir kavm-i ser-keş olduklarından bu husûsda cebr olunamadıkdan başka bu mahzûr hâsıl (**s.186**) olacak menâfi'a sadd[1] mertebe gâlib oldığından ve muhâsara itmiş oldukları Cebelü't-târık üzerine mukâvele itmek elde olmadık sayd üzerine akd-i bey' ve şirâ dimek olacağından ve'l-hâsıl şu avânda İspanyalu ile akd-i mu'âhede Devlet-i Aliyye'ye bir fâ'ide tasavvur olunmadığından hüsn-i müdâfa'a ile geçişdirilmesi münâsib idi. Lâkin Polini mâdâmki bu husûsda ısrâr ideyor ve kat'iyyen cevâb-ı redd virildigi sûretde dahi İspanya Devleti Devlet-i Aliyye'den me'yûs olarak Rusyalu ile akd-i ittifâk itmek ihtimâli melhûzdır. Polini'nin kelâmından anlaşılan dahi budur. Bundan başka Devlet-i Aliyye'nin Nemçelü ile muhârebesi vukû' bulacak olur ise İspanyaluların dahi bahren Nemçelüye i'âne itmesi vârid-i hâtır olur.

Binâ'en-aleyh İspanyaluları gücendirmeyerek hüsn-i müdâfa'aları lâzım gelüb ancak Sicilyateyn'le virilmiş olan ahidnâme şurûtına râzı olduklarından ve buna dahi vaktiyle rızâ gösterilmiş oldığından şimdi bu mu'âhededе bizce zarar vardır deyü bir bahâne bulunamaz. Ve bir müddet ta'yîn olunacak olur ise vakt-i mev'ûd[2] hulûlünde incâz[3] va'd olunmak lâzım gelecegi cihetle bu sûret dahi münâsib olmaz. Ve çünki temşiyyet-i maslahatları mukaddemâ ıtlâk-ı üserâ kaziyyesine muvkûf kılınmış oldığından eger İspanyalular hemân bu esnâda üserâ-yı Müslimîni ıtlâk ile Dersa'âdet'e gönderecek olurlar ise Devlet-i Aliyye'ye hulf-i va'd nakîsası elvirmeyecegi cihetle nâçâr merâmlarına müsâ'ade olunmak lâzım gelerek ol vakit ocaklar kaziyyesi lisâna alınmayub hemân Râgıb Paşa merhûmun vaktinde karâr virildigi üzre fakat sâdece ticâret şerâ'itinin te'sîsi lâzım gelür. Lâkin şimdilik oralardan sukût olunarak hemân Devlet-i Aliyye ile Don Karlos'un Siçilyateyn krallığı esnâsında beynlerinde mün'akid olan râbıta-i ihlâs ve safvet ferâmûş olunur hâlâtdan olmadığına binâ'en İspanya Devleti'yle mu'âhede itmek Devlet-i Aliyye'nin dahi dilhâhı olub ancak sizе dâ'ir olmayarak Devlet-i Aliyye'nin bu bâbda ba'zı mevâni'i olmağla inşâallah bu mevâni' mürtefi' oldukda biz size haber virириz yollu hüsn-i müdâfa'ası ittifâk-ı ârâ[4] ile karâr-gîr oldığından bu me'âlde makâm-ı Sadâret'den İspanya kralı ile başvekîline birer kıt'a mektûb-ı sâmî yazılub murahhas Polini'ye teslîm olunmuş olmağla Polini daha ol vakit memleketine avdet itmişdir deyü zann olunuyor idi. Yedi sekiz ay sonra yanı doksan dört senesi Şevvâl'inde Polini'nin tavsiyyesine dâ'ir Siçilyateyn ilçisi tercümânı ile Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr gönderüb Polini mukaddemki cevâbnâmeleri İspanya'ya gönderüb kendi ol vakitden berü Galata'da sâkin oldığını ve bu def'a (**s.187**) kendüsiyle berâber tesviyye-i maslahata me'mûr kılındığını ihbâr idicek re'îs efendi Polini'nin bu me'mûriyyeti acabâ yine evvelki me'mûriyyeti midir yohsa başka mıdır deyü mütecâhilâne[5] su'âl itdikde tercümân buna dâ'ir ma'lûmâtı olmadığını beyân ile ilçisinden sorub da haber getürecegini ifâde eylemiş oldığını müte'âkib murahhas Polini Bâb-ı Âlî'ye iki kıt'a takrîr virüb bundan akdemce

1 Sadd: Örten, kapayan, engel olan, seddeden.
2 Vakt-i mev'ûd: Vaat edilen zaman.
3 İncâz: Yerine getirme.
4 İttifâk-ı ârâ: Görüş birliği.
5 Mütecâhilâne: Bilmemezlikten gelerek, bilmez görünerek.

aldığım cevâbnâmeleri devletime göndermiş idim. Şimdi vusûl-i cevâbı geldi. Bunun üzerine devletim gerek şimdi ve gerek bundan sonra şurût-ı musâlahaya dâ'ir artık lisânına bir harf almayacakdır. Ancak İspanya gemileri Devlet-i Aliyye sefâ'iniyle müsâdefe[1] itdiklerinde birbirine dostâne mu'âmele mi itsünler yohsa birbirinden ittikâ mı itsünler veyâhûd yek-dîgere muhâceme[2] mi itmek lâzım gelür. Dostâne mu'âmele itmeleri ihtiyâr buyurulduğı sûretde nasıl alâ'im[3] ile birbirini temyîz ve teşhîs itmek münâsibdir. Devletim ihlâskârları burasının şerh ve tafsîlini ister deyü inhâ ve dîger takrîrinde dahi İspanya Devleti Cezâ'ir-i Garb ocağıyla akd-i musâlaha itmek üzredir. Fakat bu husûs Devlet-i Aliyye'nin müstahsen ve marzîsi oldığına dâ'ir ber-mu'tâd virile gelan bir kıt'a fermân-ı âlî ısdârına muhtâc oldığmdan bu me'âlde Cezâ'ir-i Garb beglerbegisine ve ricâline hitâben bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr buyurulmasını istid'â itmekden nâşî keyfiyyet lede't-tezekkür[4] gemilerin birbirine olacak mu'âmelesi zâten kapudan paşanın bilecegi mevâddan olub garblıların bu vechile sulha râzı olduklarınm tahkîki dahi ana havâle olunmak lâzım geleceginden ve kapudan paşanın ol vakit Dersa'âdet'e avdeti mevsimi takarrüb itmiş oldığından müzâkere-i maslahat anın gelmesine ta'lîk olunarak Polini'ye dahi ol vechile cevâb virilmiş ve sonraları Polini pey-der-pey Bâb-ı Âlî'ye tercümânını gönderüb Cezâ'ir-i Garb'a gönderilecek fermân-ı âliyi su'âl itdikce Cezâ'ir'den cevâb gelmedi cevâbı virilmekde bulunmuş idi.

Doksan beş senesi Recebi'nde Süleymân Feyzî Efendi'uin riyâsetinde Polini yine Bâb-ı Âlî'ye iki kıt'a takrîr virüb birinde tekrâr fermân-ı mezkûrun ısdâr buyurulmasını istid'â ve dîgerinde dahi Don Karlos Siçilyateyn kralı iken Devlet-i Aliyye ile akd itmiş oldığı ahidnâmenin birinci, mâddesinde bu musâlaha fî-mâ-ba'd iki devletin taht-ı tasarrufuna dâhil ve lâhik olması mutasavver[5] olan memâlik ve tevâbi'-i cedîdeye[6] dahi şâmil ve râci'[7] ola deyü tasrîh olunmak mülâbesesiyle İspanya kralı oldukdan sonra dahi buna rı'âyet itmekde ise de tarafeyn re'âyâsı buna muttali' ve âşinâ olmak içün alenî bir mu'âhedenin (s.188) tarafeynden imzâ olunması îcâb-ı hâlden oldığına binâ'en akdemce muhlislerini bu husûsa murahhas ta'yîn itmekle bunca zamândan berüdür burada meks ve ikâmet itmekdeyim hâlâ gemiler birbirine tesâdüf itdiklerinde ne gûne mu'âmele olunmak lâzım gelecegine dâ'ir bir karâr virilemedi. Eger Devlet-i Aliyye'nin akdemce îrâd itmiş oldığı mevâni' ber-taraf oldıysa hemân mu'âhedenin imzâ olunması ve illâ şâfîce ve kat'îce bir cevâb virilmesi şıklarından birine muntazır oldığını inhâ iderek bu kerre matlûbları olan mu'âhedenin imzâ olunması bayağı ahid îcâbından oldığını işrâb itmekden nâşî Süleymân Feyzî Efendi mufassal ve meşrûh bir kıt'a takrîr kaleme alub hülâsa-i mü'eddâsında bu esnâda Nemçelünün tavr ve tarzma nazaran refte refte nakz-ı ahd idecegi gelüb görineyor. Rusyalu ile bir nev' hafî ittifâkı oldığı dahi ba'zı âsârdan anlaşılılur. Binâ'en-aleyh İspanyalu bu kadar akd-i musâlahaya hâhiş gösterir iken redd olundığı sûretde anlarla ittifâk iderek şâyed bu ikisiyle Devlet-i Aliyye beyninde muhârebe tahakkuk idecek olur ise İspanyalu

1 Müsâdefe: Tesadüf etme, rastgelme.
2 Muhâceme: Hücum etme, saldırma.
3 Alâ'im: Alametler, nişanlar.
4 Lede't-tezekkür: Hatıra getirilip, konuşulup, görüşüldükten sonra.
5 Mutasavver: Tasarlanan, zihinde belirlenen.
6 Tevâbi'-i cedîde: Yeni tabi olanlar.
7 Râci': Geriye gönen.

alenen donanmasını anların donanmasına ilhâk iderek Akdeniz adalarına îsâl-i hasâr itmesi mülâhazadan ba'îd degildir. Ammâ akd-i musâlaha olundığı takdîrce alenen anlara i'âne idemez. Kaldı ki şurût-ı musâlahanın müzâkeresi esnâsında İspanya Devleti Devlet-i Aliyye aleyhine hiçbir devlet ile ittifâk itmemesi şartı dahi derc olunabilür. Ve eger buna muvâfakat itmiyecek olur ise maslahatın imhâli[1] tabî'atıyla hâsıl olmuş ve hem de yine külliyyen redd olunmamış olur. Yok eger yine müzâkere-i maslahata girişilmeyerek imrâr-ı vakt olunmak îrâde buyurulur ise Polini'nin mezkûr takrîrlerine cevâben Don Karlos Siçilyateyn kralı iken akd itmiş oldığı musâlahanın mu'ahharen ol hükûmeti terk ile dest-res oldığı daha büyük bir hükûmete şâmil olmasına nass-ı ahidnâme delâlet itmeyüb bu iddi'â sonradan hâtıra gelmiş bir nev' safsata olmağla şartca bu iddi'âya İspanya Devleti'nim salâhiyyeti yokdur. Halbûki Devlet-i Aliyye İspanya Devleti'yle akd-i mu'âhededen imtinâ' itmiyor. Fakat akdemce yazılmış olan cevâbnâme mü'eddâsınca Devlet-i Aliyye'nin ba'zı mevâni'-i mülkiyyesi olmak hasebiyle vakt-i merhûnuna muntazırdır. Cezâ'ir-i Garb mâddesi Kapudan Paşa ma'rifetiyle isti'lâm olunmuşdur. Fakat mesâfe-i ba'îde oldığından cevâbı te'ehhür eyledi. Bir kerre daha isti'câl emri yazılsun donanma mâddesine gelince Devlet-i Aliyye ile mu'âhede-i sarîhası olmayan bir devletin donanması Devlet-i Aliyye sularında gezmek usûl ve kavâ'id-i[2] düveliyyeden degildir. Husûsıyla İspanya sefâ'ini Devlet-i Aliyye sularında gezdigı yokdur ammâ furtınaya tesâdüf idüb de bir iki kıt'a gemileri (s.189) zuhûrunda eger dostâne mu'âmele iderler ise Devlet-i Aliyye'nin Don Karlos ile der-kâr olan safvetine binâ'en süfun-ı Devlet-i Aliyye dahi dostâne mu'âmele iderler. Ve eger hasmâne mu'âmele iderler ise Devlet-i Aliyye gemileri dahi bi'z-zarûre mukâbele-i bi'l-misl tarîkine giderler deyü kendüsüne bir kıt'a takrîr virilmek lâzım gelür. El-hâsıl ya mükâleıneye mübâşeret idilmek veyâhûd ber-ınınvâl-i muharrer takrîrlerine cevâb yazılarak yine imrâr-ı vakt yoluna gidilmek lâzıme-i hâldendir deyü arz ve ifâde itdikden sonra hâtıme-i takrîrinde bu iki şıkdan birinin tercîhini re'y ve irâde-i ulyâ-yı umûra bırakılmağla gerek Feyzî Efendi'nin işbu takrîri ve gerek İspanya ilçisinin mezkûr takrîrleri hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukda işbu mâdde a'zam-ı umûrdan olmağla etrâfıyla ve dikkatlice mülâhaza ve ba'dehu hüccetleri zuhûra gelmeyecek vechile bir kalıba ifrâğ oluuması husûsı Şeyhü'l-islâm Efendi'ye ve ba'dehu nakîb efendiye ve sadâret-i Rûm'dan munfasıl Dürrî-zâde ve Mollâcık-zâde efendilere irâ'e olunarak bi'l-ittifâk iktizâsına göre nizâm virilsün ve âkıbet hâliyle mülâhaza iderek Devlet-i Aliyye'ye vaktiyle bir rahne olan işden gâyetü'l-gâye hazer itdiresin ha'zan iş olur ki hemân evvel emirde nizâm bulsun dinür encâm-kârane hasârete dûçâr olur deyü hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla evrâk-ı mezkûre takımıyla bir kıt'a tezkire-i sâmiyyeye leffen ol vakit şeyhü'l-islâm bulunan Mehmed Şerîf Efendi'ye irsâl olundukda tezkire-i sâmiyyenin bâlâsına taraf-ı şeyhü'l-islâmîden işâret olunau hâmişde bu mâddede redd ve sadd münâsib olmadığı gibi bu mertebeye dûr ü dırâz[3] te'hîr ve ta'vîk dahi nâ-çesbân[4] görinür. Hemân şurût-ı nâfi'aya rabt olunmak üzre haftada bir gün mükâleme-i te'sîs-i müsâlemeye[5] şurû'[6] olunsa ne be's

1 İmhâl: Mühlet verme.
2 Kavâ'id: Kaideler.
3 Dûr ü dırâz: Uzun uzadıya.
4 Nâ-çesbân: Uygunsuz, yakışıksız.
5 Müsâleme: Barış, huzur ve güven içinde olma durumu.
6 Şurû': Başlamak.

var. Ya sûret bulmayub alâ-hâlihî[1] kalur. Ve hüve'l-matlûb veyâ ber-vech-i müstahsen üzre sûret bulur. Bâkî cenâb-ı devletleri a'lemdir deyü ifâde olunmağın Süleymân Feyzî Efendi haftada bir gün mükâlemeye me'mûr buyurulmuş idi.

Binâ'en-aleyh doksan beş senesi Receb'inin yirmi ikinci güni mükâlemeye mübâşeret olunub berü tarafdan Feyzî Efendi ile Beglikci Hayrî Efendi öte tarafdan dahi Polini ile tercümânı ve İsveç baştercümânı hâzır oldukları hâlde vâki' olan mükâlemelerinin keyfiyyet ve hülâsası zîrde beyân olunur.

Çünki ol vakit bu makûle vukû'âtın beyne'n-nâs şuyû'undan tevakkî olunageldigine bimâ'en bu mükâlemenin dahi mektûm tutulması iltizâm olunarak yevm-i mezkûrda İspanya ilçisi ve mezkûr tercümânlar ale's-seher tebdîlen ard kapudan Re'îs Efendi'nin sâhilhânesine **(s.190)** gelüb ruhsatnâmeler mübâdele olundukdan sonra Re'îs Efendi kelâma ağaz idüb akd olunacak mu'âhedenin mebnâsı olmak üzre bir esâs vaz'ına muhtâcız. Evvelâ ana karâr virelim didikde İspanya ilçisi Kralım Siçilyateyn kralı iken Devlet-i Aliyye ile akd-i mu'âhede itmiş idi. Ol vakit esâs ne ittihâz olunmuş ise yine ol vechile te'sîsinden imtinâ' olunmaz dimekle Re'îs Efendi ezmine ve emkine nesek-i vâhid üzre olmayub emzice-i düvel dahi tekallüb-i edvâr ile tagayyür idegelmişdir. Ol vaktin hâli başka bu vaktin hâli başkadır. Husûsuyla İspanya Devleti Siçilyateyn Devleti gibi olmayub zâtında bir cesîm devlet olmağla anınla akd-i mu'âhededen elbette bir semere-i mülkiyye ve fâ'ide-i zâ'ide husûli matlûbdur dimegin İspanya ilçisi bundan ziyâde fâ'ide olur mı ki iki devlet birbirini kazanacak ya'nî ma'nevî dostluklarını zâhirde dahi senede rabt ile te'yîd ideceklerdir. Bundan başka menfa'at-ı ticâret dahi mukarrerdir didi. Re'îs Efendi buna mukâbeleten Devlet-i Aliyye tüccârının vücûd ve ademini müsâvî addider. Ve yalnız menâfi'-i ticârete nef'-i mülkî dimez esâs didigimiz mesâlihin asıl illet-i gâyesi ya'nî nihâyetinde görilecek fâ'ide-i mülkiyyedir ki İspanya Devleti'nin hâlen ve istikbâlen Devlet-i Aliyye'ye dostluğunun kuvvet ve derecesi bilinmek lâzımdır dimekle İspanya ilçisi ibtidâ akd-i mu'âhede olunur sonra menâfi'-i mükliyye didiginiz şeyler ana teferru' ider didikde Re'îs Efendi yine esâs-ı musâlahaya atf-ı kelâm idüb bu musâlahadan bir menfa'at-ı zımniyye-i mülkiyye husûli Devlet-i Aliyye'nin matlûbıdır. İbtidâ bu esâs beynimizde tezekkür ve vaz' olunmak lâzımdır. Zîrâ dünya hâlidir. Devlet-i Aliyye aleyhine düvel-i sâ'ireden biri hareket itmek ihtimâli olub bir sûretde İspanya Devleti dostluğunda sâbit olarak Devlet-i Aliyye'nin o makûle hasmına i'âne itmeyeceği der-miyân ve temhîd olunmalıdır deyü esâs vaz'ında ısrâr itmekle bunun üzerine tarafeynden birçok bahisler îrâd olunarak nihâyet Re'îs Efendi işte ruhsatnâmelerimizi mübâdele eyledik bu günlük bu kadar ile iktifâ idelim böyle şeyler te'emmül[2] götürür ta'cîl ile olmaz didikde ilçi benim devletim Siçilyateyn'e virilmiş olan ahidnâme şurûtuna râzıdır. Ve anın in'ikâdını[3] ister anda kâl ü kîl götürür hâlet yokdur dimekle Re'îs Efendi Siçilyateyn ahidnâmesin biz henüz mütâla'a itmedik bir kerre gözden geçürmege muhtâc ve ihtimâl ki ba'zı mâddelerin tenkîhine muhtâc oluruz hele siz şu esâs husûsunı mülâhaza idiniz ve devletinize dahi yazınız biz dahi bir eyüce mutâla'a idelim deyü kat'-ı kelâm idicek ilçi muztarib olub yedime ruhsatnâme virileli üç seneyi mütecâvizdir. Bir

1 Alâ-hâlihî: Bu hal üzerine.
2 Te'emmül: İyice, etraflıca düşünme.
3 İn'ikâd: Akdetme, akdedilme.

senesi yollarda geçdi iki seneden ziyâde dahi burada kaldım **(s.191)** matlûbumuz Siçilyateyn şurûtu üzre akd-i musâlaha idi. Lâ ve ne'am[1] bir cevâb alamadım geçenlerde devletimden bana bir kâğıd geldi. Bir kerre daha arz ile yine imrâr-ı vakit iderler ise avdet et dimişler sekiz aydır Devlet-i Aliyye Cezâ'ir'den bir cevâb getürdemedi ben şimdi Devlet-i Aliyye şu zeminde bir esâs ister deyü devletime yazsam Devlet-i Aliyye'nin merâmı adem-i müsâ'ade oldığı anlaşıldı diyecekleri ve ara yerde bana dahi itâb idecekleri mukarrerdir dimek gibi ba'zı kelimât îrâdıyla işi uzatmak istemedigini iş'âr eyledi.

Bu mükâlemât[2] kaleme alınarak hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukda âkıbet-i kârda Devlet-i Aliyye'ye bir halecân virmemek şartıyla evvelen Allâhu Te'âlâ'nın rızâsiçün sâniyen Devlet-i Aliyye'ye sıyânet içün bir hüsn-i sûret ve kalıba ifrâğ olunması cümlenize farz-ı ayn makâmındadır. Her umûr ittifâkı oldukda nizâm bulmaz bir şey yokdur hemân sadâkat ittifâkdır deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmuş idi. Şa'bân-ı mu'azzamanın ikinci Pâzârirtesi güni yine kimse vâkıf olmamak mülâhazasına mebnî herkes işine gücüne çekilüb gitdigi esnâda sâ'at yedi sularında İspanya ilçisi Re'îs Efendi'nin yalısına gelüb def'a-i sâniye olmak üzre mükâlemeye mübâşeret olunarak evvel gün dahi sâ'at on bire kadar beynlerinde cereyân iden mübâhasâtın hülâsası zîrde beyân olur.

Yevm-i mezkûrda ibtidâ İspanya ilçisi kelâma bed' idüb işbu Pençşenbe güni Beç ulağı ya'nî Viyana postası çıkacak mâdde-i sulha ne gûne karâr virilecegini yazsam gerek bir cevâb kerem edin dimekle Re'îs Efendi evvelki meclisde îrâd olunan esâs mâddesine karâr virildikden sonra kusûr mevâddı hemân Siçilyateyn şerâ'itine tatbîkan tanzîmine mübâşeret eyleriz didikde ilçi Siçilyateyn ahidnâmesinde Devlet-i Aliyye ile musâlaha-i mü'ebbede ve dâ'imî dostluk ahdi musarrah olub bunun ma'nâsı Devlet-i Aliyye aleyhine vaz'-ı hasmâneye ibtidâ ve â'dâsına i'âne ile ızrâr itmemek mazmûnundan ibâretdir. Bu ibâre bizim ahidnâmemizde dahi yazılacak olmağla mütâlebe itdiginiz merâm anın mefhûmundan hâsıl olur dimesine cevâben Re'îs Efendi Devlet-i Aliyye ile düvel-i sâ'iredeu birinin muhârebesi vukû' bulmak mülâhazadan ba'îd degildir. Şâyed bu makûle husemâmızla[3] İspanya Devleti'nin ittifâkı bulundığı hâlde ana mu'âvenet itmesi melhûzdur. Bu sûretde sizin dostluğunuzdan ne fâ'idemiz olur mâdde-i ticâretin Devlet-i Aliyye indinde vücûd ve ademi müsâvîdir. Mülkce bir fâ'ide hâsıl olmadıkca bu merâma niçün müsâ'ade olunsun didi.

(s.192) Bunun üzerine ilçi devletimin Devlet-i Aliyye hakkında sıdk-ı niyyetini ya'nî â'dâsına mu'âvenet itmeyecegini cezmen ve yakînen bilürüm ve akd-i musâlahadan garaz dahi tarafeyn birbirini ızrâr kaydında olmamakdan ibâret olmağla bunı şifâhen tasdîk iderim devletime yazsam sened virilmesine dahi ruhsat virecekleri egerçi meczûmumdur[4] lâkin ruhsatım Siçilyateyn mu'âhedesine münhasır oldığından andan hâric sened i'tâsına cesâret idemem didikde Re'îs Efendi bunı şifâhen tasdîk iderim diyorsın sonra dönüb tahrîren sened virmekden ictinâb ideyorsın bu sözün şekk îrâs ider. İngilterelü ile sizin mu'âhedemiz var idi ammâ Fransalu ile başka ittifâkınız oldığından İngiltere aleyhine Fransaluya mu'în

1 Lâ ve ne'am: Evet ve hayır.
2 Mükâlemât: Müzakereler, konuşmalar.
3 Husemâ: Muhalifler, karşı taraflar, hasımlar. Adüvler, düşmanlar.
4 Meczûm: Kesin karara bağlanan.

oldınız söz torbaya girmez dirler meşhûr meseldir deyü mukâbele eyledi. Ve bunun gibi pek çok münâza'a ve mübâheseler cereyân iderek nihâyet matlûb olan esâs çünki Siçilyateyn ahidnâmesinde münderic olan musâlaha-i mü'ebbede[1] ve dâ'imî dostluk ibâresinin şerh ve tafsîlinden ibâret olmağla bu me'âlde birer sened imzâ olunarak vaz'-ı esâs kılınmağa karâr virilüb bu meclis dahi bu sûretle hitâm-pezîr[2] olmuş idi. Üçünci def'aki mükâlemede yine maslahat bu derecesinden alınub esâs temessükünün tanzîmine mübâşeret oldukdan sonra İspanya ilçisi işbu bî-taraflık esâsına mukâbil İspanya Devleti'nin dahi bir şey kazanması lâzım gelür. Ve egerçi mülken bir fâ'ide olmaz ise de lafzan olsun bir i'tibâr olmak üzre Fransa ve İngiltere devletleri hakkında câri oldığı misillü İspanya kralına dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den pâdişâh unvânı virilsün didikde Re'îs Efendi tarafından Fransa Devleti hakkında bu unvânın virilmesi ibtidâ akd-i mu'âhede olundığı avânda olmayub belki Devlet-i Aliyye Fransa Devleti'nin pek çok dostluğını gördükden sonra vukû' bulmuşdur. Biz şimdi size şu kadar gemi ile bize mu'âvenet idiniz dimeyoruz belki şimdiye kadar tabî'î câri olan bir hâlin devâmı ki düşmanlarımıza mu'âvenet olunmamakdan ibâretdir. Anı teklîf ideyoruz. Bu husûs mukâbele ve mükâfât iktizâ ider mevâddan degildir deyü mukâbele olundukdan sonra mevâdd-ı uhrâ ki tarafeynden üserânın ıtlâk olunması ve Garb ocakları İspanya Devleti'yle akd-i mu'âhede idecek olur ise rızâ-yı âlî munzamm oldığını hâvî birer kıt'a fermân-ı âlî-şân virilmesi ve Malta ve sâ'ir tavâ'if-i harbiyye korsanlarının Devlet-i Aliyye sularından def'-i mazarratlarına İspanya Devleti'nin sa'y itmesi gibi dîger ba'zı mâddeler mezkûr esâs mâddesine ilâve olunarak mevâdd-ı adîdeyi hâvî bir esâs temessüki tanzîm olunub tarafeynden temhîr **(s.193)** olunmak husûsı karâr bulmuş ve maslahat biter gibi olmuş ve hattâ Süleymân Feyzî Efendi izhâr-ı sebât ve metânet iderek maslahatı bu derecelere îsâl itdiginden dolayı devletden âferînler almış iken sonradan ba'zı ta'bîrâtda münâza'a zuhûr itdi. Şöyle ki İspanya Devleti tarafından Devlet-i Aliyye'nin hasmı olan devletlere i'âne olunmaması fıkrasına karşulık Devlet-i Aliyye tarafından dahi İspanya Devleti'nin hasmı olan devletlere i'âne olunmaması ta'ahhüd olunmak husûsını İspanya ilçisi teklîf eyledi. Buna ise taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mümâşât mümkün olamayub çünki Garb ocaklarına egerçi devlet ıtlâk olunamaz ise de şimdiki hâlde ha'zı cihetle müfrez[3] olduklarından şâyed ilerüde İspanyalu ile muhârebeleri vukû'unda İspanyalu bunı ser-rişte iderek ocaklara i'âne olunmamasını iddi'âya kalkışur. Bu ise Devlet-i Aliyyece mümkün olamaz. Zîrâ Garb ocakları tevâbi'-i Devlet-i Aliyye'den oldukları cihetle be-her hâl mu'âvenet olunmak lâzım gelür. Bundan başka Fas Hâkimi gibi mülûk-ı İslâmiyye'den biri İspanyalu ile muhârebeye mübâşeret idüb de Devlet-i Aliyye'den istimdâd idecek oldığı hâlde ehl-i İslâm'a i'âne farz olmak hasebiyle ve cihet-i câmi'a-i hilâfet takrîbiyle Devlet-i Aliyye'nin i'âne itmesi farîzadan[4] olur. Binâ'enaleyh bu sûret taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kabûl olunamayub tarafeynden bî-taraflık mâddesi ta'ahhüd olunmak lâzım geldigi hâlde husemâ yerinde düvel-i Nasârâ lafzı kullanılmak ya'nî tarafeynden biri düvel-i Nasârâdan biriyle muhârebe itdigi hâlde taraf-ı âharın bî-taraf olması ta'bîri yazılmak husûsunda Re'îs Efendi ısrâra mecbûr ve bu keyfiyyet tezkire-i sâmiyye ile

1 Mü'ebbede: Sonsuz, ebedî, dâimî.
2 Hitâm-pezîr: Sona eren, son bulan.
3 Müfrez: Ayrılmış.
4 Farîza: Farz, Allah'ın emri, lâzım, vacip, gerek.

makâm-ı Meşîhat'a inhâ olundukda çünki ehl-i İslâm mine'l-maşrık ile'l-mağrib[1] birbirinden istinsâr[2] eyledikde mu'âvenet farz oldığı cihetle husemâ veyâhûd düvel-i uhrâ ta'bîrleri kabûl olunamayub hasren[3] düvel-i Nasârâ ta'bîrine mümâşât olunsun deyü taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden işâret buyurulmağla Re'îs Efendi Nasârâ ta'bîrinde mahsûr olarak esâs-ı musâlaha keşmekeşde kaldı. Bundan başka mukaddemâ İspanya ilçisi Cezâ'ir-i Garb Ocağının bizimle musâlahaya isti'dâd-ı tâmmı var hemân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den rızâ ve ruhsatı hâvî bir kıt'a fermân i'tâ buyurulmasına muhtâcız dir idi. Müzâkere-i maslahat dahi anın sözi üzerine bınâ olunmuş idi. Halbûki bu husûsun tahkîki içün Kapudan Paşa tarafından Cezâ'ir-i Garb'a gidüb gelan âdemin Cezâ'ir beglerbegisinden getürdigi tahrîrâtda Cezâ'ir Ocağı'nın İspanyalu en büyük düşmanı olmağla musâlaha ve musâfâtları[4] mümkün olamayacağı ve hattâ çend mâh mukaddem ocaklar korsanları İspanyalunun **(s.194)** dokuz kıt'a gemilerini almış oldığı münderic olmağla ocaklara virilecek ihbâr emirleri esâs-ı temessüke derc olunamayacağı Re'îs Efendi tarafından İspanya ilçisine beyân olundı. Ve bu aralık İspanya ilçisi dahi tercümânını Bâb-ı Âlî'ye gönderüb beynimizde karâr virdigimiz esâs temessüki ukde-i işkâle[5] dûçâr oldı. Zîrâ bu def'a bana tahrîrât geldi. Mazmûnunda Devlet-i Aliyye ile Siçilyateyn Krallığımızda râbıta virdigimiz şerâ'it misillü şurût-ı müsâlemeye seni me'mûr itmiş idik. Şerâ'it-i merkûmeden zâ'id bir şey idhâl itmeyesin dimişler. Eger bu tahrîrât gelmezden evvel esâs-ı temessüki temhîr olunmuş olaydı devletime i'tizâr mümkün olurdı. Lâkin bundan sonra Siçilyateyn şurûtundan ziyâde bir harf katmağa kudretim yokdur deyü inhâ ve ihbâr ile bu husûsda bir cevâb-ı kat'î istedi. Bunun üzerine bir kerre dahi Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı me'mûren İspanya ilçisiyle mülâkât idüb karâr-ı sâbık üzre münâza'un fîhâ olan ba'zı ta'bîrâtın ıslâh ve tenkîhiyle ilçiyi irzâ'[6] itmege sa'y itmiş ve hele sen şu esâsı bir kerre devletine yaz ve bir cevâb gelince bu tarafda ikâmet et dimiş ise de bu def'a dahi İspanya ilçisi istiğnâya mübâşeret ve izhâr-ı huşûnet[7] idüb Siçilyateyn şurûtı üzre akd-i mu'âhedede ısrâr eyledikden başka akdemce esâs temessüküne derc olunmak üzre tasdîk ve kabûl itmiş oldığı ba'zı mevâddı inkâr ile sûret-i tecâhülden gelmege ibtidâr eyledi. Ve hattâ esnâ-yı mükâlemede bu kadar vakitden berü Dersa'âdet'de oturub da musâlahanın avk ve te'hîr olunmasından dolayı iştikâ iderek bu musâhabet fesh olunur ise bi'l-cümle Burbon familyası ya'nî Fransa ve İspanya ve Siçilyateyn kralları hânedânı Devlet-i Aliyye dostluğundan yüz çevirirler didikden başka beyne'd-devleteyn[8] dostâne muhâbere emri İspanya Devleti'nden ise Devlet-i Aliyye'ye daha ziyâde ehemdir[9] deyüb bu me'âli derc ile memleketine avdet itmege mecbûr oldığını beyân zımnında Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a şiddetlü takrîr i'tâ itdi.

Bunun üzerine artık fesh-i mükâleme olunmak lâzım gelmiş ise de günden güne Rusya

1 Mine'l-maşrık ile'l-mağrib: Doğudan batıya.
2 İstinsâr: Yardım isteme.
3 Hasren: etrafını kuşatarak, çemberleyerek.
4 Musâfât: Samimî ve hâlis dostluk.
5 Ukde-i işkâl: Çözülemez düğüm, kördüğüm.
6 İrzâ': Razı etme, gönlünü yapma.
7 İzhâr-ı huşûnet: Sertlik gösterme.
8 Beyne'd-devleteyn: İki devlet arasında .
9 Ehemm: Çok mühim olma, daha mühim. Çok kıymetli, çok lüzumlu.

ile Nemçe Devleti'nin Devlet-i Aliyye aleyhine olan ittifâklarının alâmetleri belürmege başlamış oldığından ve İspanya ilçisi dahi bu sûretde devletinin anlarla ittifâk idecegini işrâb eylediginden İspanyaluyı gücendirmekden ve husûsıyla fesh-i mükâleme nakîsasını (**s.195**) Devlet-i Aliyye'ye azv ve isnâd itdirmekden vükelâ-yı Devlet-i Aliyye havf ve ihtirâz itdiklerine binâ'en bir hâl-i tereddüdde kaldılar.

Bunun üzerine birçok müzâkerât vukû'undan sonra nihâyet Devlet-i Aliyye zât-ı musâlahayı kabûl itmiş ve münâza'a yalnız ba'zı ta'bîrâtda kalmışdır. Ve Devlet-i Aliyye İspanya musâlahasına müsta'idd ve müteheyyi'dir. Ta'bîrât-ı münâza'un fihâyı veyâhûd anlara mümâsil[1] ba'zı ta'bîrâtı senede derc itmege İlçi Beg devletinden celb-i ruhsat eyledigi anda tasdîknâmeler mübâdele olunur ve maslahat bu derecede bıragılur ise mükâlemeyi İlçi Beg dostumuz fesh itmiş olur deyü İspanya ilçisine bir kıt'a takrîr virilmiş idi. Bunun üzerine İspanya ilçisi memleketine avdet idemediyse de Re'îsü'l-küttâb Süleymân Feyzî Efendi dahi ibtidâları maslahatı i'zâm ile ba'zı cemîleler göstererek âferînler almış iken neticesi böyle keşmekeşde kalıcak haylîce muztarib ve mütehayyir[2] olmuşdur. Fakat çok geçmeksizin azl olunmağla halâs bulmuşdur.

İspanya Devleti'yle akd-i mu'âhede itmemek ve husûsıyla Siçilyateyn Devleti hakkında akdemce tecviz ve kabûl kılınmış olan şerâ'it-i ahdiyyenin bir aynını dahi İspanya'ya virmemek içün bu kadar tekellüf olunması umûr-ı acîbedendir. Zîrâ bu vechile sulh istid'âsında bulunan bir devletim silm[3] ve musâlahasına (ve in cenehû li's-selmi)[4] âyet-i kerîmesi mü'eddâsınca meyl ve mümâşât itmek lâzım gelüb İspanya gibi Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olmayan ve tabaka-i sâniyye-i düveliyyede bulunan bir devletle ticâret ve dostluğa dâ'ir bir mu'âhede yapılmasında aklen dahi ne zarar olmak ihtimâli vardır. Lâ siyemmâ[5] ki arz itmiş oldığı şerâ'it evvelce kabûl olunmuş şeyler imiş ve bu tekellüfât bütün bütün abese iştigâl ve belki da'vet-i mazarrat kabîlinden idügi ber-vech-i muharrer netîce-i maslahatın keşmekeşde ve vükelânın bir hâl-i tereddüdde ve re'îs efendinin hicâb ve ıztırâbda kalmasıyla subût bulmuşdur. Ve emr-i ticâret cism-i devletin rûhı mesâbesinde oldığı hâlde bir devletin dîger bir devlet ile sulh ve ticârete dâ'ir ahdi olması tarafeynin teb'a ve tüccârı içün azîm fâ'ideyi mûcib oldığı müsellemâtdandır. Ve egerçi bir devletin dîgeriyle akd-i mu'âhede eyledigi vakit mülkce politikaca menâfi'-i hâliye ve âtiyesini der-pîş ve mütâla'a itmesi lâzımeden oldığı cihetle İspanyalular ile akd-i mu'âhede husûsunda İspanya Devleti'nin mü'ebbeden bî-taraflığının şerîta-i ahde rabt ve tevsîk[6] eylemek fenâ mütâla'a degil ise de İspanyolların istedikleri ticâret ve münâsebet mu'âhedesi olub işbu bi-taraflık sûreti ise ittifâk mu'âhedesi dimek oldığından ana ihtiyâc var ise başkaca söyleşilüb (**s.196**) yapılmak iktizâ iderdi. Ve böyle ittifâk mu'âhedeleri dâ'imâ sûret-i mahsûsa ve muvakkatede olmak îcâb itdiginden ve menâfi'-i mütekâbile[7] üzerine te'sîs olunageldiginden

1 Mümâsil: Benzeyen, benzer. Gibi.
2 Mütehayyir: Şaşmış, hayrette kalmış.
3 Silm: Barışmak, sulh, barışıklık.
4 "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa" Enfâl sûresi 61. âyetten bir kısım. Devamı; "sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." şeklindedir.
5 Lâ siyemmâ: Hele, en çok. Herşeyden önce, bâhusûs.
6 Tevsîk: Sağlamlaştırma, belge ile kanıtlama.
7 Menâfi'-i mütekâbile: Karşılıklı menfaatler.

bir mu'âhede-i dâ'imeye ittifâk-ı mahsûs eseri olan bî-taraflık kâ'idesini derc itmegi istemek muvâfık-ı usûl degildir. Ve İspanya'nın teb'asından olmayan Malta ve sâ'ir tavâ'if-i harbiyye korsanlarının def'-i mazarratlarını İspanyaluya teklîf idüb de tevâbi'-i Devlet-i Aliyye'den olan ocaklar korsanlarının def'-i mazarratından bi'l-külliye iğmâz olunmak ve minvâl-i meşrûh üzre bî-taraflık ittifâkını te'sîse çalışmak kânûn-ı münâzaradan hâricdir. Hele Garb Ocakları halkının yolsuz hareketlerinden bütün bütün iğmâz olunmuş ve düvel-i ecnebiyye taraflarından şikâyet olundukca anlar ser-keş âdemlerdir. Devlet-i Aliyye anlara karışamaz deyü birer hükûmet-i müstakille hükmine konılarak bir şey yapılmamış ve bir çâresi aranılmamış olmasının netîce-i vahîmesi meydanda olmağla tafsîlden müstağnîdir. Fakat şu mâddenin asıl cây-ı i'tirâz olacak ve belki ta'accüb olunacak yeri re'îs-i vakt olan zâtın mükâleme meclislerinde Devlet-i Aliyye fevâ'id-i[1] ticâretin vücûd ve ademini müsâvi addider ve asıl mülkce fâ'ide arar dimesidir. Acabâ bir devlet içün tevsî'-i dâ'ire-i ticâretden büyük ve dâ'imî ne fâ'ide-i mülkiyye olabilür. Ve İspanyalular ile yapılacak mu'âhede musâlaha-i dâ'imiyye dimek oldığından ana ri'âyet olundukca matlûb olan bî-taraflık mâddesi tabî'atıyla hâsıl olmuş olurdı. Bunun içün beyhûde uğraşılacak yerde Devlet-i Aliyye'nin ticâretince fâ'ideli şeyler istihsâl olunmuş olaydı şübhesiz daha hayırlu olurdı. Bu makûle mu'amelât-ı düveliyyede asıl lâzım olan ve vükelâ-yı devletin dikkat ve gayretine muhtâc bulunan mâddeler imzâ olunacak mu'âhedenin ahkâm-ı münderecesi berü tarafın teb'a ve tüccârı hakkında hayırlu ve politika ve hukûk-ı devlete dokunmayacak sûretde olması kaziyyeleridir. Yohsa in'ikâd-ı uhûdı gecikdirmek veyâhûd geçişdirmek degildir. Lâkin ezmine-i sâlifede[2] böyle beyhûde mübâhasât ile re'îs efendiler devletden âferînler kabub sonra iş mevâdd-ı ahdiyye müzâkeresine geldigi gibi berü taraf tüccâr ve teb'asının menâfi'ine hiç bakmamış ve hele rûh-ı kalb-i devlet olan ticâret husûslarının lakırdısını lisâna almağa bile tenezzül itmemiş ve asıl matlûb olan usûl-i mutekâbiliyye emr-i ehemmine kat'â dikkat eylememiş ve düvel-i sâ'ire kendi tüccâr ve teb'aları içün Memâlik-i Mahrûse'de her dürlü imtiyâzât ve menâfi'i istihsâl idüb ve dünyânın hiçbir yerinde olmadığı halde burada her sefâret ve her konsolos kendi devlet-i metbû'ası teb'asının hâkimi (**s.197**) olmak ve kavânîn-i Devlet-i Aliyye anlar haklarında cârî olamamak mehâzîrini kolayca tasdîk ve ihtiyâr eylemiş olduklarından dolayı Devlet-i Aliyye'nin pek kavî vakitlerinde gâlibâne yapılmış olan mu'âhedâtda dahi fevâ'id-i ahdiyyeyi münhasıran ecnebîler istihsâl idüb zamânımızda teb'a-i Devlet-i Aliyye'nin ticâretinde görilan tedennîler[3] ve mu'amelât-ı sâ'irede çekilen zahmetler bunların eseri olmağla te'essüf itmemenin çâresi yokdur.

İşte İspanya mâddesi dahi böyle beyhûde mübâhasât ile ber-minvâl-i muharrer keşmekeşde kalmış oldığından Süleymân Feyzî Efendi azl olunub da yerine Hayrî Efendi re'îsü'l-küttâb oldukdan sonra dahi İspanya İlçisi Polini bu husûsa dâ'ir tercümânıyla Bâb-ı Âlî'ye haberler ve müte'addid takrîrler göndermekden hâlî olmamışdır. Hattâ işbu doksan altı senesi evâ'ilinde tercümânnı Hayrî Efendi'ye irsâl ile esâs ittihâz olunan mâddeleri bir kâgıda tahrîr idüb bana gönderin mütâla'a ideyim düvel-i Nasârâ ta'hîrinin kabûlüne belki çâre bulabilürüm mevâdd-ı sâ'irenin dahi nizâmına bakalım deyü haber göndermiş idi. Ve

1 Fevâ'id: Faydalar. Faydalı şeyler.
2 Ezmine-i sâlifede: Geçmiş zamanlar.
3 Tedennî: Aşağı düşme. Aşağı inme. Tenezzül etme. Maddi ve mânevi gerileme.

çünki maslahat bu dereceye getürilmiş oldığından Hayrî Efendi bu husûsda kendi re'y ve meslegi üzre yürüyemeyüb ol yapılan dahme-i eşkâlde mahsûr ve maslahatı buldığı derecede yürütmege mecbûr idi. Ve bu esnâda Rusyalular bir konsolosluk münâza'ası çıkarub böyle bir telâş-ı dil-hırâş[1] arasında böyle beyhûde mübâhasât ile erkân-ı devleti işgâl ve tasdî' itmekden dahi ittikâ ve ihtirâz iderdi. Ve Süleymân Feyzî Efendi'nin zamânında esâs ittihâz olunan mâddelerde asıl Devle-i Aliyye'ye nâfi'[2] görinen şart bî-taraflık mâddesi olub ol dahi ber-minvâl-i meşrûh ukde-i eşkâle dûçâr olmuş ve mevâdd-ı mezkûreden biri dahi ıtlâk-ı üserâ[3] mâddesi olub bu dahi ibtidâları Siçilyateyn musâlahasına kıyâsen İspanya Devleti üserâ-yı Müslimîni hediyye olmak üzre ıtlâk ve Dersa'âdet'e irsâl itmek üzre söyleşmiş iken mu'ahharen tarafeynden ıtlâk-ı üserâ kaziyyesine karâr virilmiş olub halbûki Hayrî Efendi Kapudan Paşa'nın ziyâretine gitdikde Kapudan Paşa İspanya mâddesini der-miyân idüb İspanyollu ile musâlaha husûsunda mâdâmki Cezâ'ir ve Tunus ve Trablus ocaklarına elbette siz dahi İspanya Kralı ile sulh idin deyü cebr vâki' olmaya ve kaziyye-i sulh ocakların kendi irâdelerine tefvîz oluna bunda bir mazarrat yokdur ammâ ocaklar musâlahaya icbâr olunsalar mümâşât eylemeyeceklerinden başka eger sulh itseler ta'ayyüşleri İspanya'dan aldıkları ganâ'ime münhasır olmağla hâlleri müşkil olur. Lâkin Re'îs-i sâbık Süleymân Efendi Der-aliyye'de olan (s.198) İspanya esîrlerinin ıtlâkını şart-ı kayd eyledigi mesmû'um oldı. Bu bir dürlü câ'iz degildir. El-ân Tersâne-i Âmirede çekdirmelerde istihdâm eyledigimiz esîrlerimiz bi-ecma'ihim[4] İspanya üserâsıdır. Girüye virildigi hâlde Tersâne hâlî kalur. Sonra bu kadar esîrleri nereden bulalım İspanyalu yedinde el-hâletü hâzihî kayd-ı esre giriftâr olan ehl-i İslâm yüz elli ve nihâyet iki yüze ancak bâliğ oldığı Fas Hâkimi tarafından gelan âdemin ve ıtlâk itdirüb de Dersa'âdet'e gönderdigi esîrlerin takrîrlerinden ma'lûm olmuşdur. İki nefer ehl-i İslâm esirleri mukâbilinde bir nefer Nasârâ esîri virilüb mübâdele olunmak ocakların kavâ'id-i mer'iyyesinden olmağla ocaklar halkı be-her hâl üserâ-yı Müslimîni istibdâl iderler ve esîrlikde bırakmazlar. Böyle oldığı takdîrce şu lüzûmlı vakitlerde Tersâne-i ma'mûreyi tahliyye lâyık degildir deyü ifâde itmekle Hayrî Efendi bir kat daha mütehayyir olmağla Kapudan Paşa ile vâki' olan mükâlemeyi bast iderek selefim Süleymân Feyzî Efendi'nin zamânında söyleşilen mâddeler henüz tarafeynden kabûl ve imzâ olunmamışdır. Anın yazdığı gibi mi kalsun yohsa üserâ mâddesini Siçilyateyn ahidnâmesine tatbîkan icrâya İspanya ilçisi ilzâm ve iskâta mı sa'y olunsun deyü şıkkeynden birinin tercîhini evliyâ-yı umûr-ı devletin re'y ve irâdelerine tefvîz ve ihâle itmege mecbûr olmuş idi. Arası çok geçmeksizin İspanya ilçisi Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm ile istedigi ta'bîrâta mümâşât olunmak veyâhûd Siçilyateyn ahidnâmesi aynıyla imzâlanmak husûslarında bir cevâb-ı kat'î isteyüb müsâ'ade buyurulmadığı hâlde memleketine avdet[5] idecegini ve böyle bir fırsat oldığı hâlde Devlet-i Aliyye bir daha bu ser-rişteyi ele geçüremiyecegini ifâde ve inhâ eyledi.

Bu esnâda İsvec maslahatgüzârı dahi Hayrî Efendi'ye bir kıt'a takrîr gönderüb hülâsa-i mü'eddâsında bî-taraflık mâddesi yalnız Devlet-i Aliyye'nin düvel-i Nasârâ'ya dâ'ir olan

1 Telâş-ı dil-hırâş: Yürek parçalayan bir telaş.
2 Nâfi': Faydalı, kârlı.
3 Itlâk-ı üserâ: Esirlerin serbest bırakılması, salıverilmesi.
4 Bi-ecma'ihim: Onlarm hepsiyle birlikte.
5 Avdet: Dönüş, geri gelme, dönme. Rücu.

maksad ve merâm-ı hafîsini mükemmil[1] olub İspanya'ya nâfi' bir keyfiyyet degildir. Ve Devlet-i Aliyye Malta ve Ceneviz gibi serbesiyyet ve müstakill olan memleketler korsanlarının def'-i mazarratlarına İspanyalunun gayret itmesini teklîf idüb kendünün bir uzuvı mesâbesinde olan ocaklar korsanlarının def'-i mazarratları husûsunda dirîğ-i himmet ideyor. Hâlbûki İspanyalu bu husûsda kefâlet istemeyüb yalnız kendisiyle ocaklar mısâlaha idecek oldukları hâlde Devlet-i Aliyye'nin inzimâm-ı rızâsını ve hüsn-i himmetini istiyor. Ve'l-hâsıl esâs ittihâz olunan cemî'-i mevâdda Devlet-i Aliyye müsâvâta ri'âyet itmediginden İspanya Devleti gibi Avrupa'da mu'teber bir devletin şânına ri'âyet (s.199) itmemiş olayor. Buraları mîzân-ı hakkâniyyetle muvâzene olunmalıdır. Üç seneden berü İspanya ilçisi burada oturub bunca müzâkere ve mükâlemeler olunarak maslahat hitâma karîb olmuş iken maâzallâhu rişte-i müzâkere ve mu'âhede kat' olunmak lâzım gelür ise İspanyalunun Devlet-i Aliyye hakkında olan hulûs ve meveddeti adâvet ve nefrete mütehavvil olacağından cihet-i ticârete mebnî degil belki vakt ve hâle nazaran politikaca dahi fenâlık getürebilecek ve Devlet-i Aliyye'nin dostı olan bi'l-cümle düvel tarafından ta'accüb ve istiğrâb idilecek bir keyfiyyet-i mükeddere olub bundan tevellüd idecek mahzûrlar münâza'un fîh olan mâddelerin teshîl ve ta'dîl sûretinde mevhûm ve muhtemel olan mehâzîrden eşedd oldığı müdîrân-ı devlet ve müdebbirân-ı saltanat indlerinde müsellemâtdandır deyü ifâde ve inhâ itdikden başka tercümânı vâsıtasıyla dahi devletimin Devlet-i Aliyye'ye ne derecelerde hayırhâh oldığını ta'rîf abes kabîlindendir. Zîrâ Rusyalulardan gördigimiz zarar ve ziyân herkese ma'lûmdur. Devletim dâ'imâ Devlet-i Aliyye'nin gâlibiyyetini temennî ider ki kendüye dahi nâfi'dir. İspanya Kralı mülûk-i Nasârâ içinde mu'teber ve zî-miknet bir hükümdâr olub husûsıyla yüz elli kıt'a kalyona mâlik ve Sebte Boğaz'ı yed-i tasarrufunda oldığı hâlde fesh-i mükâleme olunub da Devlet-i Aliyye'den me'yûs olacak olursa be-her hâl Rusyalu ile ittifâk ideceği gün gibi âşikârdır. Amân böyle münâza'ât-ı lafziyye ile vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bu ser-rişteyi elden çıkarmasunlar sonunda vehâmet mukarrerdir deyü Hayrî Efendi'ye haberler gönderdi. Ve mukaddemâ İspanya Devleti'nin Devlet-i Aliyye ile sulh istid'âsında oldığını İsvec Kralı istimâ' itdikde İstanbul'da mukîm mûmâ-ileyh maslahatgüzârına ne yapar isen yab Devlet-i Aliyye'yi İspanya musâlahasına tergîb et zîrâ İspanya Devlet-i Aliyye'den kat'-ı ümîd eyler ise be-her hâl Rusyalu ile akd-i ittifâk eyler ol vakit iş pek müşkil olur deyü emr ve iş'âr itmiş oldığına binâ'en maslahatgüzârı dahi tercümânını tercümânlık bahânesiyle mükâleme meclislerinde İspanya murahhası ma'iyyetine terfîk itmiş idi.

Hayrî Efendi buralarını şerh ve îzâh iderek mufassal bir kıt'a takrîr kaleme alub makâm-ı Sadârete takdîm itmekle bunun üzerine beyne'l-vükelâ pek çok müzâkerât ve İspanya ilçisiyle birçok mükâlemât vukû'undan sonra bi'l-âhere bî-taraflık mâddesinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den cihet-i vahdet-i diyânet hasebiyle Fas ve Yemen hâkimleri istisnâ buyurulmak ve müsâvâta[2] ri'âyeten İspanya Kralı tarafından dahi uhûd[3] ve mevâsîk[4] iktizâsınca akrabâsından olan Fransa Kralı ve oğlı ve velî'ahdı olan Siçilyateyn Kralı istisnâ olunmak üzre karâr virilüp Devlet-i Aliyye'nin nihâyetü'n-nihâye[5] kabûl idebilecegi esâs

1 Mükemmil: İkmal eden, tamamlayıcı, tamamlayan.
2 Müsâvât: Denklik, beraberlik. Müsavilik, eşitlik.
3 Uhûd: Ahidler, yeminler, peymanlar, anlaşmalar, sözleşmeler.
4 Mevâsîk: Mevsuk şeyler. Misaklar. Ahd ü peymanlar. Yeminler. Sözleşmeler.
5 Nihâyetü'n-nihâye: Akıbet, en sonunda.

temessüki (**s.200**) beş mâddeye hasr olunarak mâh-ı Cumâde'l-âhire'de devletine göndermek üzre mevâdd-ı mezkûre bir kıt'a takrîr ile Polini'ye i'tâ olunmuşdur. Mevâdd-ı mezkûre zîrde derc ve tahrîr olunur.

(Mevâdd-ı Hamse-i Mezkûre)

Mâdde-i Ûlâ

Devlet-i Aliyye ile haşmetlü İspanya Kralı miyânelerinde mün'akid olan işbu musâlaha-i mübâreke ba'de't-tasdîk[1] Devlet-i Aliyye muktezâ-yı ittihâd-ı dîniyye üzre mülûk-ı İslâmiyye'den Fas ve Yemen hâkimlerinden gayrı düvelden birisiyle İspanya Devleti beyninde muhâsame vukû'unda kat'an ve kâtıbeten bir bahâne ve illet ile hiçbir vakitde İspanya Devleti'nin hasmı olanlara sırrî ve cehrî i'ânet ve müzâheret eylemeyüb kâmilen bî-taraf ola. İspanya Devleti dahi müsâvât bulunmak üzre uhûd ve mevâsiki iktizâsınca Fransa ve Siçilyateyn devletlerinden mâ'adâ düvelden birisiyle Devlet-i Aliyye beyninde muhâsame vukû'unda kat'an ve kâtıbeten bir bahâne ve illet ile Devlet-i Aliyye'nin hasmı olanlara sırrî ve cehrî i'ânet ve müzâharet eylemeyüb kâmilen bî-taraf ola.

Mâdde-i Sâniyye

Devlet-i Aliyye ile İspanya Devleti beyninde râbıta-pezîr-i hüsn-i hitâm olan işbu musâlaha-i müteyemmene[2] Cezâ'ir-i Garb ve Tunus ve Trablus ocakları beglerbegilerine ve halkına ihbâr olunub zikr olunan ocaklar Saltanat-ı Seniyye'nin cemî'-i düvel ile olan mu'âhedât ve musâlahalarında müstesnâ ve sulh husûsunda irâdeleri kendü yedlerinde olmakdan nâşî mezkûr ocaklar İspanya Devleti'yle akd-i muhâdeneye tav' ve rızâ gösterdikleri hâlde Devlet-i Aliyye mahzûz ve musâlahaları makbûl olacağını hâvî ve musâlahaya tergîbi mutazammın evâmir-i şerîfe İspanya ilçisi tarafından istid'â olundukda her bir ocağa başka başka evâmir-i aliyye ısdâr ve teslîmi câ'iz ola.

Mâdde-i Sâlise

Esîrler mâddesi Küçük İspanya ya'nî Siçilyateyn ahidnâmesinde mezkûr oldığı vechile zikr oluna.

Mâdde-i Râbi'a

İspanya Devleti Malta ve Ceneviz korsanlarının hasbe'l-imkân Devlet-i Aliyye

1 Ba'de't-tasdîk: Onaylandıktan sonra.
2 Müteyemmen: Meymenetli, uğurlu, mübarek, kutlu.

sularından def'-i zararlarına himmetini dirîğ itmeye.
(**s.201**)

Mâdde-i Hâmise

İki devlete nâfi'-i iktizâ iden hayırlu mâddelerin tarafeynden bi'l-müzâkere[1] işbu ahidnâmelere tezyîli câ'iz ola.

İSTİTRÂD

Siçilya[,] Sakliya didikleri cezîre olub Napoli Kralı'nın zîr-i hükmünde[2] olmağla Napoli ile cezîre-i mezkûreye şâmil olarak Siçilyateyn Hükûmeti ta'bîr olunmuşdur.

Bâlâda zikr olundığı vechile Don Karlos mukaddemâ Siçilyateyn Kralı iken bi'l-irs İspanya Kralı oldukda bu tarafca İspanya'ya büyük İspanya ve Siçilyateyn'e Küçük İspanya ta'bîri câri olmuşdur.

Mu'ahharen İspanya Murahhasıyla Vukû' Bulan Münâza'ât

Mezkûr mevâdd-ı hamseyi İspanya ilçisi devletine gönderüb henüz bir cevâbı vürûd itmeksizin ben devletimin re'yini bilirüm şöyle dinilsün ve maslahata böyle nizâm virilsün vâdîlerinde Bâb-ı Âlî'ye haberler ve takrîr göndermekden hâlî olmamışdır.

Ve bu esnâda bir def'a Dîvân-ı Hümâyûn tercümânıyla mülâkât idüb yine usûl-i düveliyyeden hâric birtakım sözler söylemekle Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı dahi Devlet-i Aliyye nihâyetü'n-nihâye diyecegini mevâdd-ı hamseye hasr ile devletine göndermek üzre sana i'tâ eyledi. Henüz devletden bir cevâb-ı resmî gelmeden şimdi Re'îs Efendi tarafından sana ne dinilebilür deyü mukâbele itdikde ben Re'îs Efendi'nin sözünden metânetinden ve devletce olan mu'âmelesinden müteşekkirim ancak garazım iki devlet beyninde kabûle şâyân bir musâlahanın hayırlu vechile in'ikâdına âlet olmakdır. Zîrâ me'mûriyyetim ancak ıslâh içündür. Ve bu vechile ta'cîzden maksadım budur ki korkarım mevâdd-ı mezkûreyi Kralım mütâla'a itdikde bağteten avdetime dâ'ir bir mektûb göndere ol vakit ben burada üç günden ziyâde tevakkuf idemem. Bâri öyle bir kâğıd gelmeksizin kuvve-i karîbeye gelmiş böyle bir maslahat-ı hayriyyeyi bir an akdem temhîr idelim deyü birçok beyhûde sözler söylemiş ve bunun üzerine kendüsiyle haylî mükâlemât ve beyne'l-vükelâ birçok müzâkerât vukû' bulmuşdur.

(**s.202**) Bu esnâda Rusya ilçisiyle pey-der-pey mükâleme ve münâza'alar olunub böyle gavâ'i'l-i kesîre[3] arasında İspanya mes'elesi dahi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye bir büyük meşgûliyyet olmuşdur. Her ne hâl ise Devlet-i Aliyye'nin birçok meşâgili arasında İspanya

1 Bi'l-müzâkere: Müzâkere ile.
2 Zîr-i hükm: Hüküm altında.
3 Gavâ'i'l-i kesîre: Bol, sık, çok fazla dertler, sıkıntılar, felâketler, musibetler, belâlar.

ilçisiyle dahi pey-der-pey münâza'a ve mübâhaseler olunub nihâyet mevâdd-ı hamse-i mezkûreye Kralı'nın mümâşât itmiş idügini ve fakat otuz güne kadar ahidnâmeler imzâ olunmadığı sûretde avdete me'mûr oldığını evâhir-i Ṣa'bân'da bir kıt'a takrîr ile Bâb-ı Âlî'ye bildirdi.

Bunun üzerine tanzîm-i mevâdd-ı musâlahaya mübâşeret olunub hitâmı kuvve-i karîbeye gelmiş iken Polini ba'zı husûslarda lakırdıyı uzadarak henüz ahidnâme imzâ olunmaksızın otuz gün tamâm olmağla maslahatın bu vakte dek te'hîrine kendüsi sebeb olmuş iken bunı bahâne iderek Ramazân-ı şerîfin yirmi altıncı gicesi Bâb-ı Âlî'ye gönderdigi takrîrinde me'mûr oldığum otuz gün tamâm oldı. Devlet-i Aliyye müddet-i mezkûrede sulhı kat' itmeyüb imrâr-ı vakt[1] itdi. Ve ahidnâmeleri matlûbuna tatbîk itmedi deyü bî-taraflık mâddelerine dâ'ir akdemce kabûl itmiş oldığı sûretlerden nükûl[2] ile bî-taraflık mâddesinden ittihâd-ı dîniyye ta'bîrini tayy idüb ve ocaklara virilmek üzre tanzîm olunmuş olan fermân sûretlerinin altını üstüne getürüb Devlet-i Aliyye bu vechile imzâ iderse fe-bihâ ve illâ altı nefer âdemlerimle avdetim içün bana bir kıt'a yol hükmi virilsün mazmûnını derc ile izhâr-ı televvüne[3] ibtidâ eyledi.

Ve'l-hâsıl Polini'ye vakt ve hâl îcâbınca ba'zı mâddelerde sûret-i mümâşât ve müsâ'ade gösterildiginden ve kendüsi vukû'ât-ı hâzıradan dolayı Devlet-i Aliyye'nin İspanyaluyı gücendirmekden kocundığını anladığından isti'fâya başladı. Pollini'nin bu vechile şımarub da televvüne başlamış oldığı bî-taraflık mâddesinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den teklîf olunub da akdemce kendüsinin dahi kabûl itmiş oldığı sûretde İspanya Devleti Fransa ve Siçilyateyn devletleriyle beynlerinde olan uhûd ve mevâsîk muktezâsı üzre anları istisnâ itmek ve Devlet-i Aliyye'nin dahi ittihâd-ı dîniyye-i lâzımesince Fas Pâdişâhı ile Yemen İmâmı'nı istisnâ itmek mastûr olmağla bu def'a ittihâd-ı dîniyye ta'bîrini tayy ile anın yerine kendülerinin Fransa ve Siçilyateyn devletleri istisnâsında derc itmiş oldukları uhûd ve mevâsîk ta'bîrinin dercini isteyüb bundan garazı bir vakitde İspanyalu Fas veyâhûd Yemen hâkimlerinden biri üzerine varub anlar dahi Devlet-i Aliyye'den istimdâd ve isti'âne itdiklerinde Devlet-i Aliyye i'âne kaydında olursa uhûd ve mevâsîk muktezâsı meşrûtdur.[4] Devlet-i Aliyye'nin anlar ile mu'âhedesi yokdur.

(s.203) Ve bu i'âne ahde muhâlif dimege bir sened ittihâz idebilmeleri fikrinden ibâretdir. Buna ise mesâğ-ı şer'î olmadıkdan başka bu sûretde Devlet-i Aliyye derece-i müsâvâtdan sukût itmek lâzım geleceği ve ocaklar mâddesini tagyîrden merâmı ocaklar hakkında taraf-ı Devlet-i Aliyye'den cebr ve ısrâr olunmak sûretini istihsâl olub bu ise muhâl idügi Re'îsü'l-küttâb Hayrî Efendi'nin bu husûsa dâ'ir kaleme almış olduğı takrîrinde şerh ve îzâh kılınmış olmağla bu keyfiyyet bi'd-defe'ât mansûb ve ma'zûl e'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye ile müzâkere ve şeyhü'l-islâm ve sudûr-ı kirâm ile muhâbere olundukdan sonra nihâyet Polini'ye bu husûsda cevâb-ı kat'î virilüb bu sûretde eger avdet idecek olursa kendünün televvün-i mizâcı hasebiyle akdemce kabûl itmiş oldığı ba'zı mevâddan mu'ahharen udûl itdigini müsbit kâğıdlar ile şimdiye kadar vâki' olan ahvâlin hakîkatini mübeyyin der-dest olan

1 İmrâr-ı vakt: Vakit geçirme.
2 Nükûl: Vazgeçme, kaçınma, geri dönme, cayma.
3 Televvün: Renkten renge girme, döneklik, kararsızlık.
4 Meşrût: Şart koşulmuş, şarta bağlı.

evrâkı bir zarfa vaz' idüb tatar ile İspanya Kralı'na tesyâr ve bu husûsda ba'zı süferâyı dahi ışhâd ile ahidnâmelerin adem-i temhîrine sebeb kendi ilçisi oldığını ve li-ecli't-temhîr ne vakit sâdıku'l-kavl[1] bir murahhas gönderirler ise temhîrlerinde[2] dakîka fevt olunmayacağını iş'âr itmek üzre karâr virilüb irâde-i seniyye dahi bu merkezde sâdır oldı. Polini bu sûreti müşâhede idicek ısrârından ferâgatla karâr-ı sâbık vechile bâlâda mezkûr olan mevâdd-ı hamseyi tasdîk idüb Re'îs Efendi ile beynlerinde senedler mübâdele olundukdan sonra mevâdd-ı sâ'ire dahi Siçilyateyn ahidnâmesine kıyâsen tanzîm olunarak bin belâ ile emr-i musâlaha Şevvâl'in ibtidâlarında hitâm bulabilmiş ve esâs mâddesi müstakill fermâna derc ile şurût-ı sâ'ire yirmi bir mâdde ve bir hâtime üzerine tanzîm olunmuşdur ki bir sûreti zîrde (16) rakamıyla ityân olunur.

İşbu [bin yüz] doksan altı senesi evâhirinde[3] yine Kırım mes'elesi hâdis ve Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde bürûdet-i vukû'una bâ'is olub hattâ ihtiyatan Kapudan-ı Deryâ Gâzi Hasan Paşa'nın Dersa'âdet'de bulunmasına lüzûm görünmekle vakt-i mu'tâddan mukaddem Akdeniz'den avdet ile Dersa'âdet'e gelmesi içün kendüsine emir gitmiş oldığından hemân Limni'de bahre ilkâ eylemiş oldığı Polad-ı Bahrî nâmında elli bir buçuk zirâ' iki sefîneyi istishâb ile akdemce Dersa'âdet'e gelmiş idi. Şimdi bu mes'elenin tafsîlâtına ibtidâr idelim.

Bahâdır Giray'ın Kırım Hanlığı'na İntihâb Olundığı

Kırım Hanı Şâhin Giray gâyet safdil ve Rusyaluların hîle ve desîselerinden gâfil **(s.204)** oldığı hâlde âdât ve usûl-i efrenciyyeye meyl ve rağbet ile hinto[4] kullanmak ve alafranga sofrada ta'âm ve alenen işret itmek ve genc çocukları cebren asker yazub i'râz idenleri i'dâm eylemek ve ahâlînin iktidârından ziyâde virgü tarh ile Kırım'da olan evkâfı külliyyen kaldırmak gibi şer'-i şerîfin kabûl ve ahâlî-i Kırım'ın tahammül idemeyecegi evzâ'-ı nâ-sezâ ve harekât-ı nâ-becâya mübâderet itdikden başka Rusya İmparatoriçesi Katerina'dan bir rütbe-i askeriyye istid'â itmekle Petersburg'da mukîm bir mu'teber âlâyın mîrâlâylığı pâyesi ve bu rütbeye mahsûs bir kat libâs bir aded kavalyerlik nişânı İmparatoriçe tarafından kendüye gönderilmiş idi.

Bu husûslar ahâlî-i Kırım'a bâdî-i nefret[5] olmağla Şâhin Giray'ın hanlık mesnedimden tenzîli husûsunda ittifâk iderek Şâhin Giray'ın karındaşları olan Bahâdır Giray ve Akgöz dimekle ma'rûf Arslan Giray sultânları önlerine katub Şâhin Giray'ın sarâyına hücûm itdiklerinde Şâhin Giray nâçâr bir sefîneye süvâr olub Yenikal'a ve Kerş tarafına firâr itmekle Kırım ahâlîsi Bahâdır Giray'ı hanlığa intihâb itdiler. Arslan Giray Sultân dahi Kalgay nasb olundı. Ve Kırım ahâlîsi vâki' hâli arz ve inhâ ile Bahâdır Giray Han'a menşûr ve teşrîfât gönderilmesini istid'â ma'razında mahzar tertîb idüb Dersa'âdet'e tesyâr ve keyfiyyeti

1 Sâdıku'l-kavl: Sözünün eri.
2 Temhîr: Mühürleme.
3 Evâhir: Sonlar, ayın veya senenin son günleri.
4 Hinto: Yaylı, kapalı at arabası.
5 Bâdî-i nefret: Nefret sebebi.

dostâne Rusya ceneraline dahi iş'âr itdiler. Binâ'en-aleyh akdemce Kırım mahzarcıları Dersa'âdet'e gelerek emti'a gümrükcisinin hânesinde ikâmet itdirilmişler idi.

Ammâ Şâhin Girây'ın ol tarafdaki hâl ve hareketi bu vechiledir ki mukaddemâ Kırım'da on iki nefer şîrin mirzâlarından mürekkeb bir meclis tertîb olunmuş ve Dersa'âdet'e bir şey tahrîri lâzım geldigi hâlde anların mühürlerine i'tibâr olunmak şart kılınmış idi. Şâhin Giray bu kerre Kırım'dan firârında işbu on ikilerden çend neferini istishâb ile Yenikal'a ve Kerş câniblerine giderek Rusya cenerali ile mülâkât idüb anın i'ânesiyle ke'l-evvel[1] makâmına ric'at eylemek levâzımını tedârüke teşebbüs eyledi. Rusya cenerali derhâl sagîr ve kebîr[2] on iki kadar sefîne techîz iderek âriyet[3] yâhûd hediyye olmak üzre Şâhin Giray'a teslîm itdi. Ve Şâhin Giray'ın etbâ'ından olmak üzre sefînelerin herbirine Tatar kıyâfetinde altışar yedişer âdem koyub Kırım'ın ma'mûr ve mahall-i mürûr ve ubûr olan sevâhilinde dolaşdırarak biz Şâhin Giray'ı isteriz yollu mühürli senedler tertîbine mübâderet ve amed-şüd iden sefâ'in-i tüccâra mümâna'at itmege tasaddî eylediler.

(**s.205**) Mu'ahharen bu vukû'ât dahi Dersa'âdet'de istimâ' olunub bu keyfiyyet Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde münâferet ve adâvet hudûsuna sebeb olmağın Re'isü'l-küttâb Mehmed Hayrî Efendi Âsitâne'de mukîm Rusya ilçisiyle birkaç def'a mülâkât itdikde fi'l-asl umûr-ı Tatar'a Allâhu Te'âlâ'dan başka kimse inüdâhale itmemek şerâ'it-i musâlahadan iken Rusyalunun bu derecelerde Şâhin Giray'ı tesâhub ve iltizâm itmesi âkıbetü'l-emr[4] beyne'd-devleteyn münâfereti müntic bir kaziyye-i ma'kûse[5] oldığı takrîr ve ifhâm itmiş olub ancak Re'îs Efendi bu vechile Şâhin Giray mes'elesine sevk-i kelâm itdikce Rusya ilçisi mübâheseye girişmeyüb bu mâddeye dâ'ir tekellüme devletimden murahhas degilim. Lâkin keyfiyyet bir kerre devletim tarafına tahrîr olunsun ne gûne cevâb gelürse yine devleteyn beyninde müzâkere olunarak münâsib olan vechile bir sûrete ifrâğ olunur deyü keyfiyyetin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya cânibine tahrîr olunması husûsunda ısrâr eyledi.

Binâ'en aleyh Rusya ilçisine ne cevâb virilmek ve Kırım mahzarcılarına ne dinilmek lâzım gelecegi tezekkür olunmak üzre evâsıt-ı Şa'bân-ı şerîfde Şeyhü'l-islâm ve sudûr-ı izâm ile ol vakit kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunan Ömer Vahîd Efendi ve defterdâr bulunan Hasan Efendi ve Esbak Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Ahmed Resmî Efendi ve Kethüdâ-yı Sâbık Hâcı Mustafâ Efendi ile Çelebi Hâcı Mustafâ Efendi ve Tersâne-i Âmire emîni bulunan hâlâ Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Halîl Hamîd Efendi ve Ahmed Nazîf Efendi ve ocak ağalarıyla mütehayyizân-ı ricâlden yedi sekiz nefer efendiler ale's-seher huzûr-ı âsafîye celb ile akd olunan meclis-i meşveretde ibtidâ Re'îs Efendi Kırım mahzarlarıyla vukû'ât-ı mezkûreye dâ'ir olan takrîrleri ve Rusya ilçisi ile olunan mükâleme kâğıdlarını kırâ'at itdikden sonra sadr-ı â'zam bulunan İzzet Mehmed Paşa ile şeyhü'l-islâm bulunan Mehmed Şerîf Efendi taraflarından hâzır-ı bi'l-meclis olan zevât-ı kirâma hitâben işte keyfiyyet cümlenizin ma'lûmı oldı. Hülâsâsı bu ki Kırım ahâlîsi Şâhin Giray'ı Kırım'dan tard ve teb'îd ile Bahâdır Giray'ı intihâb idüb menşûr ve teşrîfât gönderilmesini istid'â ideyorlar. Rusyalular dahi Şâhin Giray'ı iltizâm

1 Ke'l-evvel: Önceki gibi.
2 Sagîr ve kebîr: İrili ufaklı, küçük büyük.
3 Âriyet: Ödünç, eğreti.
4 Âkıbetü'l-emr: İşin sonunda.
5 Kaziyye-i ma'kûse: Uğursuz iş, talihsiz mesele.

ile şurût-ı serbestiyyetin hilâfı olarak yine cebren hanlıkda îfâ itmek dâ'iyyesinde oldukları hâlde Âsitâne'de mukîm ilçisi Şâhin Giray'ı ahâlî-i Kırım'dan istemeyenler var ise İstanbul dahi vardır. Ve hakk Şahin Giray'ındır diyerek keyfiyyetin bir kerre imparatoriçesi tarafına yazılmasını iş'âr ve teklîf ideyor. Bu bâbda herkes re'yini meydâna koysun didiklerinde ba'zıları biz dahi tedârükâtımıza bakub îcâb ider ise mukâbele-i bi'l-misil kâ'idesince hareket eyleriz (**s.206**) didi. Ba'zıları dahi Rusyalunun birkaç kıt'a sefîne ihrâc itmesi fakat bir karaltı göstermekden ibâret olmak ihtimâlden ba'îd degildir. Zîrâ mugâyir-i şurût harekete ibtidâr ile Şâhin Giray'ın ibkâsında ısrâr itmege bahâne idecek bir sözleri yokdur dimekle Halîl Hamîd Efendi Âyînelikavak tenkîhnâmesinde olan hâl-i hakîkî ta'bîri bahâne olmak gerekdir deyü cevâb virdi. Bunun gibi bir haylî mübâhase ve münâkaşalar cereyân itdikden sonra bi'l-âhere Rusyalunun Şâhin Giray'ı istishâb itmesi şurût-ı serbestiyyete münâfi olmak hasebiyle devleteyn beyninde münâfereti mûcib bir hâlet olacağı mazmûnunda devleti tarafına göndermek üzre Rusya ilçisine Re'îs Efendi tarafından mufassal[1] ve meşrûh bir kıt'a takrîr virilmesi ve Kırımluların cevâbı dahi Rusya Devleti tarafından takrîr-i mezkûrun cevâbı gelinceye dek te'hîr ile mahzarcıların ol vakte dek Dersa'âdet'de ikâmet itdirilmesi husûsları karâr-gîr olarak ol vechile Rusya ilçisine bir kıt'a takrîr virilmiş idi.

Enverî ve Vâsıf târîhlerinde keyfiyyet bu vechile mastûr olub lâkin erbâb-ı dâniş[2] ve bîniş indlerinde vâzıh ve âşikâr oldığı üzre şu hâl Rusyalunun mukaddem kurmuş oldığı dolabı işlederek târ ve pûd-ı fesâd ile tokuyub meydâna çıkardığı kumaşdır. Şöyle ki Katerina'nın Memâlik-i Devlet-i Aliyye hakkında olan sû-i kasdine Kaynarca Mu'âhedesi ma'nevî bir mütâreke oldığı misillü binâ-yı istîlâsının dahi esâsı olub Kırım'ın temellüki kendüsünün ümniyye-i asliyyesine vusûl içün bir tarîk oldığından bunı ele getürmege çalışması emr-i tabî'î olarak seksan ikide ibtidâ eylemiş olan muhârebâtın netîcesinde kazandığı galebât ile ihtimâl ki hıtta-i Kırım'ı unveten zabt ve teshîr idebilür iken bir tarafdan Kırım ahâlîsinin Rusyaluya olan muhâsamet-i asliyyeleri iktizâsınca kolaylıkla ribka-i hükûmetlerine gerden-dâde[3] teslîm olmazlar mütâla'ası ve bir tarafdan dahi Avrupalular def'aten Rusyalunun böyle kesb-i vüs'at-i kâmile[4] eylemesini nazar-ı bî-kaydî ile göremeyüb müşkilât çıkarabilmeleri ve husûsan ol vakit Nemçe İmparatoriçesi bulunan Mari Tereza Katerina'yı ohşamakla berâber ihtiyât-kârâne hareket idüb Nemçe Devleti'nin fer-i şükûh ve şevketini izâle idecek sûretle Rusyalunun kesb-i nüfûz ve satvet eylemesine mâni' oldığından anın tarafından dahi rû-yı muhâlefet gösterilmesi mülâhazası seylü'l-arim[5] hırs ve tama'ına sedd-i tevakkuf olarak te'ennî ile harekete mecbûr eylemiş idi. Bunun içün Avrupa'nın bir sûretle meşgûl veyâ kendüsine müsâ'id olacağı vakte kadar hem Avrupa'yı ve hem Devlet-i Aliyye'yi oyalamak (**s.207**) ve hem Tatarları kendü ayaklarıyla dama düşürmek içün Kaynarca Mu'âhedesi'nin in'ikâdında Kırım'ı zabt ve temellük dâ'iyyesinde bulunmayub zamîr-i mâye-i fesâd olan hükûmet-i intihâbiyye sûretiyle Kırım'ın serbestî ve istiklâlini ve bununla ma'nî-i zevâl ve izmihlâlini istihsâl eylemiş idi. Katerina'nın hesâbı doğrı çıkub ibtidâ Şâhin Giray ilçilik nâm

1 Mufassal: Uzun uzadıya anlatılan.
2 Erbâb-ı dâniş: Bilgi sahipleri.
3 Gerden-dâde: Boynu bağlı, boyun eğmiş.
4 Kesb-i vüs'at-i kâmile: Olgun bir fırsat ele geçirme.
5 Seylü'l-arim: Sebâ şehrini batıran meşhur sel âfeti.

ve unvân-ı zâhirîsiyle Rusya'dan nezdine gönderilmiş olan câsûsun firîb[1] ve âline aldanarak birtakım ihtirâ'ât ve Rusyaluya arz itdigi tebasbusât ile halkı kendüsinden tenfîr ve dil-gîr idüb ve ham böyle düşüren vâsıta-i fesâd ise halka başka yüzden görünerek mîrzâların ve ahâlînin han aleyhinde olan gazab ve şikâyetlerini tehyîc ile bundan zuhûra gelan âsâr-ı ihtilâl ve fitne Rusyaluya Kırım'a asker idhâliyle müdâhaleye bir büyük kapu açub diğer cânibden dahi Amerika'da olan İngiltere ma'mûrelerinin zuhûr iden ihtilâli mâddesine Fransa ve İspanya devletleri karışarak bu cihetle düvel-i garbiyye meşgûl bulundığı misillü gâh Fransalu ve gâh İngilterelü Katerina'yı kendü tarafına celb eylemege çalışub bu cihetle Katerina'nın şarkca olan menviyât ve efkârına her biri bir aralık müsâ'id görinerek ve Nemçe İmparatoriçesi Mari Terez ise vefât idüb câ-nişîni[2] olan oğlı Jozef vâlidesinin Rusyalu hakkında tutdığı meslek-i ihtiyât-kârîden[3] bütün bütün ayrılarak birtakım evhâm ve hayâle düşdiginden Rusyalu tarafından buna müsâ'ade gösterilecegi mülâhazasından gayrı Katerina memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi taksîmde kendüsini hissedâr idecegi mevâ'idine aldanarak bu sûretle Rusyalunun Avrupaca aradığı vakt-i müsâ'id zuhûra gelüb binâberîn[4] vakt-i sulhda hilâf-ı uhûd ve şurût olarak bir koca memleketi zabt ve istîlâ eyledi. Bu bâbda Avrupa târîhlerinin yazdığı sûretin dahi ber-vech-i hülâsa iş'ârı münâsib görülmüşdür.

Şöyle ki: Rusya İmparatoriçesi Katerina memâlik-i Devlet-i Aliyye hakkında sû-i kasdını icrâya medâr olacak kâffe-i tedâbîre sarf-ı efkâr[5] itmekden hâliye olmadığı hâlde kendünün manzûr ve mu'teberi ve mahrem-i hâssü'l-hâssı olan Ceneral Potemkin[6] evvel emirde Kırım istîlâsını der-miyân idüb ancak bu bâhda Nemçe İmparatorı Jozef"in tahsîl-i rızâsı lâzımeden olmağla anınla akd-i ittifâk olunmasını ihtâr ve beyân itdikde Potemkin'in bu tasavvurı Katerina'nın tamâm-ı mizâcına muvâfık gelmekle akd-i meclis-i müşâvere eyledi. Bu keyfiyyet meclislerinde der-miyân olundukda çünki Rusya Başvekîli Panin[7] Prusya ittifâkını levâzım-ı umûr-ı mülkiyyeden additmekde oldığına ve Prusyalunun adüvv-i ekberi (**s.208**) olan Nemçelü ile ittifâk itmek buna halel virecegine binâ'en bu mütâla'ayı redd ve cerh itmiş ise de keyfiyyet ber-vech-i muharrer Katerina'nın mizâcına muvâfık idüginden Başvekîl'in re'yi kabûl olunmayub Potemkin'in mütâla'ası tasdîk oldığından Başvekîl infi'âl idüb hattâ kederinden mizâcı muhtell ve bir müddet me'mûriyyetine müdâvemetden mu'attal olmuş idi. Binâ'en alâ-zâlik Katerina niyyet-i fâsidesini şifâhen müzâkere zımnında mukaddemâ Rusyaluya terk ve ferâğ olunan Leh kıt'ası'nda kâ'in Mohilo nâm mahalle azîmet ve Nemçe İmparatorı'nı dahi da'vet idüb orada bi'l-mülâkât hirkaç meclis-i mahremâne[8] müzâkerelerinde birden bire memâlik-i Devlet-i Aliyye üzerine hücûm ile ba'zı yerlerini beynlerinde mukâseme itmek ve ba'zı yerlerinde dahi kadîmî Yunan cumhûrlarını uyandırmak ve Nemçelünün Felemenk yedinde olan ba'zı memâliki istibdâl ile Bahr-i Baltık taraflarında donanma tedârük itmesine Katerina i'âne eylemek gibi birtakım evhâm-ı bâtıla

1 Firîb: Aldatan, aldatıcı.
2 Câ-nişîn: Birinin yerine geçen, birinin yerine oturan; vekil.
3 Meslek-i ihtiyât-kârî: Sakınma yolu.
4 Binâberîn: Bundan dolayı, bunun üzerine, bu sebepten.
5 Sarf-ı efkâr: Düşünme.
6 Potemkin: Grigoriy Aleksandroviç Potyomkin.
7 Panin: Kont Nikita İvanoviç Panin.
8 Mahremâne: Gizli.

üzre mukâvele ve mu'âhede idüb buna dâ'ir heyrılerinde gâyet hafî olarak bin yüz doksan beş senesi evâ'ilinde bir ahidnâme-i ittifâk imzâ itmişler imiş. Katerina işte bu sû-i niyyeti icrâya mukaddeme olmak ve hiç olmaz ise elde bulunmak içün evvel emirde Kırım'ın zabt ve istîlâsı esbâbının tedârüküne teşebbüs birle Şâhin Giray'a fevka'l-âde mülâyemet ve iltifât sûretleri gösterüb Şâhin Giray dahi hamâkati[1] muktezâsınca Rusyalunun böyle sûrî-i nevâziş ve ikrâmına aldanarak Kırım ahâlîsini kendüsinden bütün bütün nefret itdirecek hâlât ve harekâta cesâret itmiş idi. Rusyalu ise ber-vech-i meşrûh sû-i niyyetini icrâ içün Kırım derûnuna asker idhâl itmege bir bahâne aramakda iken bu vechile tarîk-i hîle ve hüd'aya sulûk itmişdir ki Kırım içinde gâyet hafî olarak birkaç müfsid tedârük ve ta'yîn ile pek çok akçeler sarf iderek halkı ihtilâle teşvîk ve Şâhin Giray aleyhine tahrîk ve bir takrîbile ber-vech-i sâbık iki karındaşını birden kendü üzerine taslît iderek ol tarafda bulunan Ceneral Potemkin'den istimdâd itmege mecbûr eyledi. Ve Şâhin Giray varub Potemkin'den istimdâd eyledikde çünki Rusyaluların aradığı dahi burası oldığından derhâl çend kıt'a sefîne ile i'âne sûreti gösterdikden sonra zâhir hâlde Şâhin Giray'ın ibkâsını iddi'â ve hakîkat-i hâlde Kırım'ı istîlâ itmek üzre Kırım derûnuna bir haylî asker sokub ve akîbinde bi'n-nefs Potemkin dahi gelüb Şahin Giray'ı cebren hanlık mesnedine ik'âd ve ibkâ itmişdir. Bu sûretle Şâhin Giray hilâf-ı şurût-ı ahidnâme[2] Kırım hükûmetini zabt itdikde bâgî addeyledigi karındaşı Bahâdır Giray Han'ı habs eylemişdir. Bunun üzerine Rusyalu yine tek durmayub hudûddaki (**s.209**) askerini teksîr ve mühimmâtını tekmîl itdikden sonra zîrde şerh ve tafsîl olunacağı vechile uhûd ve şurûtdan hâric nice tekâlîf-i anîfeye mübâşeret itdikden başka Şâhin Giray'ı tahrik ile Özi Kal'ası fi'l-asl Kırım mülhakâtındandır deyü taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Kırım Hükûmeti'ne terk ve ferâğ olunması[nı] istid'â itdirmişdir.

Nemçelü dahi Katerina ile olan ittifâkı hasebiyle bu esnâda hudûd-ı hakaniyye karşularına mühimmât göndermek ve Macar ve Erdel içlerinde taraf taraf asker göstermek gibi harekâta başlamışdır.

Anların bu bareketleri Devlet-i Aliyye'ye hadşe ve halecân virmekden nâşî ihtiyâta mü'âyetle tedâbîr-i lâzımeye teşebbüs itmek ve ser'askerlige liyâkati olan vüzerâyı şimdiden intihâb ile taraf taraf yerleşdirmek lâzımeden görilerek Aydoslı Vezîr Seyyid Mehmed Paşa lede'l-hâce Eflâk cânibi ser'askeri ta'yîn olunmak üzre şimdiden Özi vâlîsi ve Çatalcalı Alî Paşa dahi Vidın muhâfızı ta'yîn olundı. Anadolı tarafı içün dahi Canikli Hâcı Alî Paşa tasavvur olunub ancak Alî Paşa'nın akdemce vezâreti ref' ve emvâl ve eşyâsı müsâdere olunmuş idüginden eski servet ve ikdârı kalmadıkdan başka henüz kendüsine tamâmıyla emniyyet gelmemiş olmasıyla ana dahi emniyyet-bahş olabilecek sûretle tahrîrât yazılurdı. Lâkin Rusyalunun harekât-ı sâbıka ve lâhikasına nazaran dakîka fevt itmeksizin başluca tedârükâta ibtidâr olunmak farîzadan iken böyle bir hareket-i ihtiyâtiyye ile iktifâ olunması Rusyalunun Kırımca olan fesâd niyyetini icrâya haylîce meydân virmişdir.

1 Hamâkat: Ahmaklık.
2 Hilâf-ı şurût-ı ahidnâme: Anlaşma şartlarının aksine.

LÂHİKA

Katerina mukaddemâ İngiltere ve Prusya devletleriyle mütefettî iken mu'ahharen cild-i evvelde beyân olundığı üzre Fransalu kendüye hulûl iderek İngiltere Devleti tebrîd ve teb'îd olundığı misillü Nemçelü dahi ittifâk itdiginden Prusyaluya zıd olmak lâzım gelmişdir.

Kırım'a Dâ'ir Rusya İlçisiyle Vâki' Olan Mükâlemât

Re'îsü'l-küttâb Mehmed Hayrî Efendi Rusya ilçisiyle mükâlemeye me'mûr olmakdan nâşî Beglerbegi'nde vâki' sâhilhânesinde Rusya ilçisiyle mülâkât itdikde ibtidâ Rusya (**s.210**) ilçisi söze başlayub Yeni Kal'a kumandanından geldigini beyân ile bir kâğıd ibrâz itdi. Hülâsa-i me'âli Mehmed Giray[1][1] nâmında bir kimse sekiz dokuz ay mukaddem Devlet-i Aliyye tarafından Soğucak'a ve Anapa'ya varmış ve yanında beş kıt'a tüccâr gemileri ve bir nefer sadr-ı â'zam çukadârı var imiş ve bu gemileri Nogay ve sâ'ireden Akkirman ve Bucak'a geçmek isteyenleri nakl içün Devlet-i Aliyye ta'yîn itdi ve cümle kabâ'ile ben başbuğ oldum ve Kabartay'ı dahi berü tarafa celb itsem gerek ve sadr-ı â'zam çukadârını Kabartay içine göndermek isterim. Ve Soğucak Muhâfızı Alî Paşa bu taraflara gelüb yine avdet idecekdir. Bu havâlî bi'l-cümle bana tefvîz[2] olundı diyerek fitne ve fesâd çıkaracak sözler söylemiş deyü ifâde ve inhâ olunmağla murâdım bu mâddeyi sizden dostâne su'âldir didikde Re'îs Efendi cevâba ibtidâr idüb Devlet-i Aliyye'nin kâffe-i harekâtı ahde mebnîdir. Ve şimdiye dek ahdin hilâfı aslâ bir hareketi vukû' bulmamışdır Kuban Nehri'nin berü giçesinde Anadolı tarafından vâki' Abaza ve Çerkes kabâ'ili ve Soğucak ve Anapa'nın arazi ve cibâli Devlet-i Aliyye'nin mülki ve sükkânı kendü tevâbi'i ve halkı olmalarıyla Mehmed Giray didiginiz ümerâ-yı Çerâkiseden Zan kabîlesi begidir. Dokuz ay mukaddem mîr-i merkûm ve Abaza beglerinden el-Hâc Hasan Beg ve kabâ'i'l ihtiyârlarından birkaç kimseler Dersa'âdet'e gelüb kal'a-i pâdişâhînin mevâcib-i askeriyyesini ve nizâm-ı memlekete dâ'ir işlerinin tesviyye ve temşiyyetini ricâ ma'razında Dersa'âdet'e mahzar getürmiş idiler. Devlet-i Aliyye dahi fikr ve mülâhaza idüb birkaç yüz bin nüfûsdan ibâret kabâ'il şâyed hilâf-ı mu'âhede bir hareket iderler deyü taraf-ı şâhâneden bir âkil ve müdebbir paşanın Soğucak'a muhâfız nasbı lâzım gelmekle hâlâ Ankara Mutasarrıfı Alî Paşa Soğucak'a muhâfız nasb olunmuş olub ancak mansıbından gelüb ve tedârükâtını görüb de Soğucak'a varıncaya dek oranın muhâfazasından hâlî kalması câ'iz olmadığından Mehmed Giray Beg muhâfız kâ'immakâmı nasb olunarak bir kıt'a Çamlıca kayığına irkâb ile Soğucak'a gönderildigi ve çünki ol esnâda Nogaylu miyânelerinde ba'zı ihtilâl vukû'ı mesmû' oldığından bi'l-cümle Abaza ve Çerâkise kabîlelerine hitâben iki kıt'a emr-i âlî ısdâr olunub mazmûnunda Tatar halkı serbest ve sizler Devlet-i Aliyye'ye tâbi' ve ahidnâme mantûkınca[3] Devlet-i Aliyye'nin

1 Müellif dipnotu: "[1] Merkûm Mehmed Giray ümerâ-yı Çerâkisenin ser-amedânından Zanoğlu Mehmed Beg'dir ki mahdûmı Sağır Paşa bizim zamânımızda ya'ni işbu bin iki yüz yetmiş senesinde Çerkesistân cânibine me'mûr olub gitmişdir."
2 Tefviz: Birisine bırakma, havâle etme. Sipariş ve ihâle etme.
3 Mantûk: Söz, mana, mefhum.

halkı olmanız mülâbesesiyle zinhâr ahdin hilâfı Nogaylunun ve Tatar'ın umûrına müdâhale itmeyüb Soğucak muhâfızı varıncaya dek (**s.211**) edebiniz ile yerlerinizde oturınuz deyü emr ve tenbîh buyuruldığı vâki'dir. Bundan gayrı tarafınıza tahrîr olunan mâddelerin aslı yokdur diyerek meclise hitâm virildi.

Dîger meclisde yine Re'îs Efendi kelâma mübâşeret iderek Devlet-i Aliyye ahdimde sâbit-kadem oldığı cihetle Kırım'da vâki' olan ihtilâle dâ'ir her ne ki mesmû'ı oldıysa vikâyeten li'l-ahd sizden ketm itmez deyüb Şâhin Giray'dan şer'a münâfî ve ahdin hilâfı zuhûr iden etvâr ve harekâta dâ'ir Kefe kadısının ve sâ'irlerinin vürûd iden tahrîrâtları me'âlini mufassalan ifâde eyledikde Rusya ilçisi Devlet-i Aliyye'nin ahdinde sebat ve vefâsını i'tirâf ve ikrâr ile bu mâddede taraf-ı Devlet-i Aliyye'den şurût-ı ahde lâyıkıyla ri'âyet oldığım devleti tarafına tahrîr itmiş oldığını beyân ve Şâhin Giray mâddesi ahidnâmelere mürâca'atla tanzîm olunacağın ifâde itmekle bu meclis dahi bu sûretle hitâm buldı.

Dîger meclisde yine Re'îs Efendi kelâma ağâz idüb geçen meclisde Soğucak muhâfızı kâ'immakâmı olan mûmâ-ileyh Mehmed Beg Nogaylu arasına ihtilâl bırakıyor deyü Yeni Kal'a kumandanı size tahrîr itmegin dostâne bize ifâde itdiginizde biz dahi bu keyfiyyet Devlet-i Aliyye'nin hilâf-ı irâdesi oldığını tefhîm[1] ve ifâdede kusûr itmemiş idik. Ancak Devlet-i Aliyye Rusyalu ile akd-i sulh eyledigi günden berü ahd ü peymânında[2] Cebel-i Râsih gibi sâbit-kadem ve pây-dâr oldığını isbâta medâr olmak üzre bu def'a Taman ve Kuban'a müte'allik muttali'[3] oldığı ahvâli resmen sana ifâdeye beni me'mûr itmişdir. Şöyle ki: Pâdişâhım Efendim Halîfetü'l-mü'minîn ve İmâm-ı Müslimîn olmak mülâbesesiyle akvâm-ı Tatar'ın mesâlih-i dîniyye ve mezhebiyyelerine nezâret-i şâmile-i şer'iyyesi olub bu avânda Taman ve Kuban etrâfında mutavattın Nogay ve sâ'ir kabâ'il-i Tatar ile Şâhin Giray'ın birâderleri tarafından Dersa'âdet'e tahrîrât geldi me'âlinde Şâhin Giray'ın diyânet ve şerî'ata münâfî harekât ve mu'âmelâtına ve han oldığı esnâda beynlerinde karâr ve râbıta virilmiş olan uhûdı îfâ itmeyerek vâki' olan mezâlim ve ta'addiyâtına tahammül ve tâkatları kalmadığını arz ve iş'âr itmişler. Tavâ'if-i merkûmeye şer'an ve ahden zât-ı hilâfet-penâhînin ber-vech-i muharrer şâmil ve mebsût[4] olan nezâret-i hakîkiyyesi muktezâsınca üzerlerinden hilâf-ı şer' ta'addiyâtın def'ine ikdâm itmek Devlet-i Aliyye'nin hakk-ı sarîhi iken içlerine asker idhâl itmek ve mu'âvenet sûretinde me'mûrlar göndermek misillü mûcib-i şikâk olur tavr ve harekete cevâz virilmeyüb ancak şer'-i şerîfe muhâlif vaz' ve hareketin indifâ'ı esbâbına bakılmak Saltanat-ı Seniyye'nin murâdıdır. Ve hıfz-ı şurût tarafeyuden mer'î tutulmak lâzım gelüb mukaddemlerde vukû' buldığı gibi Rusyalu bunlara i'âne veyâhûd âhar sûretle habersiz nizâ'larına müdâhale eyler ise (**s.212**) ahdini şikest itmiş olur. Ve bu nizâ'ın zuhûrı ve cumhûrun hücûmı Mehmed Giray Beg'in Soğucak'a vusûlünden akdem vukû' bulmağla Yeni Kal'a kumandanınm size tahrîr ve iş'âr itmiş oldığı mâddeler bî-ma'nâdır dimekle Rusya ilçisi bu ifâdâtı istimâ' itdikde teşekküre başlayub ahde ri'âyet ancak bu kadar olur ve devletim dahi ahde muhâlif bir vaz' ve hareket ihtiyâr itmez egerçi bu mâddeye dâ'ir devletimden bana tahrîrât gelmedi lâkin efvâh-ı nâsdan işitdigime göre

1 Tefhîm: Bildirme, anlatma.
2 Peymân: Yemin, ant.
3 Muttali': Bir işi haber almış olan, bilen.
4 Mebsût: Açılmış. Yayılmış. Açıklanmış, ayrıntısıyla anlatılmış.

Şâhin Giray birâderlerine ma'âş ve vâridât tahsîs itmiş ol tarafda olan kumandanlarımızın tarafeyne nush ü pend[1] itmekden gayrı işleri yok imiş ve Tatar beyninde endîşe idecek nizâ'-ı küllî olsa elbette devletim tarafından bana yazarlar idi diyerek lakırdıyı kapatdı.

Birkaç gün sonra Rusya ilçisi tekrâr mülâkât içün birkaç def'a haber göndermekle yine Re'îs Efendi ile görüşdiklerinde kelâma ibtidâr idüh Şâhin Giray ile görüşe giden kumandanımızdan hir kâğıd geldi mefhûmunda Zanoğlı Mehmed Beg Âsitâne-i Sa'âdet'den avdetinde Tatar beynine ilgâ-yı erâcîf[2] eyledigine binâ'en Şâhin Giray'ın birâderleri ve Taman ahâlîsi Şâhin Giray'ın kâ'immakâm ve sekbânlarını tard ve ihrâc idüh ba'dehu Devlet-i Aliyye'ye arz ve mahzar gönderdikleri Han'ın ma'lûmı olunca ahâlî-i Kırım'ı cem' ile kaziyyeyi su'âl itdikde âgâh ve haberdâr olmadıkları bâbında yemîn itmeleriyle der-akab Han ve konsolos ahâlî ve sultânlara nasîhatnâme tahrîr ve bir nefer Rusyalu ile irsâl eylediklerinde sultânlar tahrîrâtı getüran şahsı halk ile mülâkât ve ihtilâtdan men' ile bize devleteyn-i musâlahasına zârarımız yokdur Han'ın âdemlerimin zulm ve ta'addilerine adem-i tahammülümüzden nâşî memleketden def' itdik ve Devlet-i Aliyye'ye hâlimizi mübeyyin arz ve mahzar takdîm eyledik cevâbına muntazırız[3] didikleri ve sultânlar yanında bir mikdâr Abaza ve Çerkes askeri olub Zanoğlı kendü karyesinde sâkin oldığı ve Kerş kazâsında sâkin Halîm Giray Sultân mahallî ahâlîsine Devlet-i Aliyye Yeni Kal'a ve Kerş'i Rusyaludan istirdâd idecekdir yollu sözler neşr ve işâ'a[4] ve Şâhin Giray'ın ba'zı husemâsıyla muhâbere iderek Kefe'ye hücûm itdikde Han'ın yanında bulunan murahhas mirzâlar ve Kırım'ın küberâsı[5] fitnenin indifâ'ı bir tarafa savaşmanıza mevkûfdur deyü Şâhin Giray'a ifâde itmeleriyle Şâhin Giray ve konsolos bir sefîneye ve memleket murahhasları bir sefîneye duhûl ile Kefe'ye vusûllerinde Şâhin Giray bu ahvâli Dersa'âdet'e ve Rusyaluya tahrîr itdikden sonra Rusya memâlikinden kendüye ikâmet idecek bir mahall tahsîs olunmasını iltimâs eyledigi ve Kırımlu Bahâdır Giray'ı hanlığa kabûl idüb mahzar gönderecekleri ve bu hareketleri ancak Devlet-i Aliyye'den ümîdvâr olduklarına mebnî idügi (**s.213**) tahrîr ve iş'âr olunmuş didikde Re'îs Efendi mukâbele idüb şimdiye dek Devlet-i Aliyye'nin muhâfaza-i uhûdda olan metâneti ve Kırım'da tekevvün iden hâlâta min-gayr ımüdâhale sebâtı husûsları kirâren[6] ifâde olundı. Zanoğlı ve Abaza ve Çerâkise halkı bunların münâza'alarına karışmadıkları ve Zanoğlı Taman vak'asından üç gün sonra vürûd itmiş oldığı Soğucak Muhâfızı Ali Paşa tarafından tahrîr ve iş'âr olunmuşdur. Ve bir seneden berü Şahin Giray ile Nogaylu beyuinde olan münâferet Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmı oldukda tevâbi'i olan Çerâkise ve Abaza kabîlelerine evâmir-i aliyye gönderüb sulh ü salâha mugâyir umûr-ı Tatar'a müdâhale itmemeleri tenbîh olundığı meydânda iken bâlâda bast eylediginiz mukaddemât gayr-ı müselleme ile tervîc-i da'vâya ikdâmınız cây-ı ta'accübdür[7] dimekle Rusya ilçisi Devlet-i Aliyye'nin bu mâddede sun'ı[8] olmadığını ikrâr ile devleti tarafina bu minvâl üzre tahrîr

1 Nush ü pend: Nasihat, öğüt.
2 Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar.
3 Muntazır: Bekleyen, gözleyen.
4 İşâ'a: Yayıp herkese duyurma.
5 Küberâ: Büyükler, ileri gelenler, ulular.
6 Kirâren: Tekrar tekrar, çok sefer, tekrar suretiyle.
7 Ta'accüb: Şaşma, hayret etme.
8 Sun': Yapış, yapma, eser. Tesir, kudret.

idecegini ihbâr eyledi. Bu meclis dahi böyle hitâm buldı.

Mu'ahharen Zi'l-ka'de'nin on dördünci Pâzârirtesi güni yine mülâkât itdiklerinde Re'îs Efendi söze başlayub Devlet-i Aliyye'nin uhûd ve şurûtda olan metânetinden ve konsoloslarının nasihatnâme yazmış deyü iddi'â eyledigi kâğıdın şurûta muhâlefetinden bahisle bu aralıkda Rusyalunun hilâf-ı mu'âhede Devlet-i Aliyye tüccârı sefinelerime ta'arruz ve hasâretleri ve keyfiyyet-i Kırım'a dâ'ir kendü vâsıtasıyla akdemce devletine gönderilmiş olan takrîrin te'ehhür-i cevâbı ve han-ı mahlû'a Rusyalunun i'âneti ne garaza mebnî idügini su'âl itdikde Rusya ilçisi cevâba mübâderet idüb takrîr-i mezkûrı devletime irsâl itdim. Ancak cevâbı gelecek kadar vakit olmadı. Birkaç gün zarfında haberi gelmek me'mûldür lâkin bu esnâda devletim tarafından bir kâğıd zuhûr itdi. Terceme itdirdikden sonra tercümanımız ile Bâb-ı Âlî'ye göndermiş idim. Ol kâğıd takrîr-i mezkûrun her mâddesine cevâb olacağı meczûmumdur. Şâhin Giray iki devletin nasb-kerdesi olub bu esnâda zuhûr iden ihtilâl ancak asât makûlesinden neş'et itmekle tarafeynden bu misillülere i'tibâr olunmamak lâzım gelür. Şâhin Giray'dan şer'e münâfî bir hâlet sâdır olmayub ancak hâkim-i müstakill olmakdan nâşî memleketine nizâm virmek irâdesiyle topcı asker tanzîmi ve levâzım-ı harbiyye tedârüki ile iştigâli töhmet addolunarak hal'ini îcâb ider mi dimesine mukâbeleten Re'îs Efendi gerek asker ve gerek levâzım-ı sâ'ire tedârükünde eslâfı gibi hareket itse mâni' degil idi lâkin eslâfı isrine gitmeyerek hilâf cinsi olan tâ'ifeyi takrîb (**s.214**) ve istihdâm ile ehl-i İslâm'dan yazdığı asâkire Rusya soltatı kıyâfeti teklîf ve ibrâm[1] itmesi mugâyir-i şi'âr-ı İslâm[2] oldığından bu hareket-i nâ-marziyyesi hal'ini îcâb ile mûcib-i mâdde-i intihâb olmuşdur dimekle Rusya ilçisi buna cevâben ecnebî istihdâmı düvel-i sâ'irede âdetdir. Ve hattâ bu devletde dahi Tot Beg-zâde[3] istihdâm olunmakda ve tersânede bu kadar hilâf-ı cins âdemler kullanılmakdadır didikde Re'îs Efendi Tot Beg-zâde ne hidmetde kullanıldığı ma'lûm ve mütebeyyin[4] degildir. Ve tersânede istihdâm olunanların kimisi esîr ve kimisi ecîrdir ve Şâhin Giray'ın Rusyalu ile olan mu'âmelesi güneş gibi zâhirdir. Hâl böyle iken ma'raz-ı istidlâlde[5] îrâd olunan sözler mahall-i ta'accüb ve muhayyir-i ukûldür didi. Rusya ilçisi yine kelâma ağâze idüb devletimin ahde ri'âyeti Şâhin Giray'ın hanlıkda bekâsına mevkûfdur çünki birtakım ehl-i isyânım fesâdı sebebiyle devletime ilticâ itmiş olub mültecîleri redditmek dahi şân-ı düvele mûcib-i nakîsadır. Ve müntehabları olan han üzerine o makûle âsîlerin bu hareketlerini devletim tecvîz itmeyüb men' ider didikde Re'îs Efendi Hakk Te'âlâ'dan gayrı umûrlarına kimse müdâhale itmesün kaydıyla mukayyed olan mâddeye bu kadar ta'arruz ve ısrâr itmek mugâyir-i şart degil midir deyü mukâbele idicek Rusya ilçisi âhar sadede sarf-ı kelâm idüb Bahâdır Giray'ın intihâbından sonra devletimden bir tahrîr geldi intihâb kaziyyesi devletimin mesmû'ı olıcak Kırım usâtını def' ve te'dîb ile Şâhin Giray'ı ibkâ idecegi tasrîh olunmuş zîrâ Âyînelikavak musâlahasının esâs ve mebnâsı Şâhin Giray'ın ibkâsıdır anın hanlıkdan hal' ve azli musâlaha-i mezkûrenin feshini îcâb ider. Ve'l-bâsıl Şâhin Giray'ın hanlıkda sebâtı devletimin indinde şerâ'it-i musâlahadan başluca bir şart-ı

1 İbrâm: Bıktırıncaya kadar üstüne düşme.
2 Mugâyir-i şi'âr-ı İslâm: İslam usulüne aykırı.
3 Tot Beg-zâde: François Baron de Tott.
4 Mütebeyyin: Meydana çıkan, belli olan.
5 İstidlâl: Bir delîle dayanarak bir husus hakkında hükme varma.

kavî[1] gibidir. Devletim anın infisâhını[2] tecvîz itmez didi. Bunun üzerine Re'îs Efendi yine mukâbele idüb hem Şâhin Giray'ı ibkâ dâ'iyyesinden fârig olmazsınız ve hem de ahdimizde sâbit-kademiz dirsiniz bu iki kelâm beyninde tebâyün ve te'âruz[3] oldukdan başka Şâhin Giray'ın ik'âd ve ibkâsı dâ'iyyesi giderek nakz-ı musâlahayı mûcib olursa Rusya Devleti anı dahi kabûl idecek mi didikde Rusya ilçisi işi Allâhu Te'âlâ o derecelere îsâl itmesün diyerek Şâhin Giray'ı ik'âd ve ibkâdan fârig olmayacaklarını ve iktizâ iderse sulhdan dahi geçüb harbi ihtiyâr edeceklerini iş'âr eyledi.

Tetimme

Rusyalıların Mehmed Giray Beg'den bahs açub da aslı yok yere ser-rişte-i şikâyet (s.215) aramaları buna mebnî olmak gerekdir ki Kırım'ın zabt ve istîlâsı husûsunda vakt ve hâli kendülerine müsâ'id görüb politikaları iktizâsınca kendülerinin ihdâs itdirmiş oldukları ihtilâli taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye azv itmek üzre Mehmed Giray Beg'i ortaya atmışlardır. Ve eger Mehmed Beg olmasaydı cüz'î şeyleri i'zâm iderek başka bahâneler bulub ser-rişte-i şikâyet idecekleri bî-iştibâh idi. Kırım'dan sonra en ibtidâ tırnak ilişdirecekleri yerler Çerkesistân havâlîsi olmağla Devlet-i Aliyye'nin oralarda te'ekküd-i nüfûzını[4] istemezlerdi. Devlet-i Aliyye ise orada kuvve-i kâfiyye tedârüküyle Rusyalunun önüne bir sedd yapmak üzre kabâ'il-i Çerâkisenin bu tarafa olan revâbıt-ı asliyyelerini te'kîd ve tevsîk esbâbına teşebbüs buyurmuş oldığuna mebnî cild-i sâlisde tafsîl olunacağı vechile Ferah Alî Paşa Soğucak muhâfızı nasb olunub akdemce Dersa'âdet'e gelmiş olan mûmâ-ileyh Mehmed Giray Beg ve Hasan Beg ve sâ'ir ümerâ-yı Çerâkise ve rü'esâ-yı Abaza haklarında hüsn-i iltifât ve ikrâm ile te'lîf-i kulûblarına ihtimâm olundukdan sonra memleketlerine i'âde ve Alî Paşa'nın Soğucak'a vusûlüne dek Mehmed Giray Beg muhâfız-ı vekîl ta'yîn olunmuş ve müte'âkiben Alî Paşa dahi kalyon-ı hümâyûn ile Soğucak'a irsâl kılınmış olmağın Rusyalular Devlet-i Aliyye'nin bu niyyetini hissidicek icrâ-yı fi'liyyâtını te'hîr ve tevkîf itdirmek içün dürlü desîselere teşebbüs itmişlerdir. Ve Rusyalular ber-minvâl-i muharrer Kırım'ın istîlâsından sonra atın dizgini Çerkesistân hudûdunda çekmek ve ba'dehu orasını dahi çigneyüb geçmek dâ'iyyesinde bulunduklarından şimdiden bunun tarîkini teshîl içün kabâ'ilden şikâyetler iderek Devlet-i Aliyye'yi anların terbiyyesine mecbûr ve bu vechile anları dahi Devlet-i Aliyye'den tebrîd[5] ile devr itdirecek vesâ'ilin[6] i'mâl ve icrâsından hâli olmazlardı. İşte Mehmed Giray Beg'e töhmet isnâd eylemeleri bu mülâhazaya mebnî olmak mülâhazadan ba'îd degildir. Yohsa Kırım'ın ihtilâlden muhâfazası matlûb ve mültezemleri olaydı evvel emirde def'ine muktedir idiler. Zîrâ bu ihtilâlin menşe'i Şâhin Giray'ın Abaza içinde mütemekkin[7] olan büyük birâderleri Bahâdır Giray Sultân ve Arslan Giray Sultân

1 Şart-ı kavî: Kuvvetli şart.
2 İnfisâh: Bozulma, hükmi kalmama.
3 Te'âruz: Muâraza. Birbirine zıt olma.
4 Te'ekküd-i nüfuz: Nüfuzunun sağlamlaşması, kuvvet bulması.
5 Tebrîd: Soğutma.
6 Vesâ'il: Vesileler. Sebebler.
7 Mütemekkin: Yerleşmek, güç ve saygınlık kazanmak.

olub ibtidâ Taman'a ve andan bir mikdâr Tatar ve Abaza ve Çerâkise ile Kırım tarafına mürûr itmişlerdir. Bu akvâm-ı muhtelife Rusyalıların gözleri önünden Kırım cânibine fevc fevc[1] güzâr iderken iğmâz ile bî-taraf turduklarından başka Bahâdır Giray ile Arslan Giray sultânlar Kırım'a güzâr itmezden mukaddem bizim Han karındaşımızla mükâleme ve muhâveremiz var siz ne dirsiniz deyü Yeni Kal'a ceneraline haber gönderdiklerinde (s.216) Tatar kavmi müstakill ve serbest ve han intihâbı kendü re'ylerine müfevvez[2] olmak meşrûtdur. Bizim tarafımızdan işlerine müdâhale olunmaz deyü redd-i cevâb itmiş iken tamâm-ı âteş-i ihtilâl alev-gîr olub da Şâhin Giray kendülerine dehâlet ve mürâca'ata mecbûr oldukda anın istid'âsını vesîle iderek taraf taraf Kırım ve Taman askerlerini sevk ve idhâl eylediler. Ve illâ Kerç Limanı'nda âmâde olan donanmalarından geçid mahalline iki sefîne getürmiş olaydılar berü tarafa kuş uçurmazlardı.

Kırım ihtilâline Mehmed Giray Beg'in sebeb oldığı Trabzon vâlîsi ve Canik muhassılı bulunan el-Hâc Alî Paşa'nın tahrîrâtında dahi münderic bulunmuş ise de bu dahi Rusyalıların neşr itmiş oldukları havâdisden olmak gerekdir. Ve egerçi cild-i evvelde iş'âr olundığı vechile Alî Paşa mukaddemâ iki def'a Kırım cânibi ser'askeri olub etrâfa gitmiş ve mu'ahharen vezâreti ref'le i'dâm içün üzerine sevk-i asker olundukda Kırım'a firâr ve Şâhin Giray'a dehâletle iki seneye karîb orada meks ve karâr itdikden sonra Şâhin Giray'ın şefâ'atıyla afvolunub mansıb ve rütbesi ibkâ olunarak eski hâline avdet itmiş olmasıyla ol havâlî ahvâline haylî ma'lûmât tahsîl eylemiş ise de Kırım mes'elesi bâlâda iş'âr olundığı vechile Rusyalıların politika manevraları tabir olunur desâ'is-i hafiyyelerinin eseri olarak bunı hakîkati üzre idrâk ve teşhîs eylemek zâten düşvâr[3] oldukdan başka çünki insân her husûsda sevdigini bâdî-i nazarda suçsuz ve muhâlefeti haksız görmek emr-i tabî'î olub Alî Paşa dahi ber-minvâl-i muharrer Şâhin Giray'dan levâzım-ı ihtirâm ve mihmân-nüvâzî[4] görmüş oldığından bi't-tab' anın tarafına meyl ile hilâf-gîrlerini cerh ve tezyîf dâ'iyyesine düşmesi kendüsine maslahatın künhüni[5] tezekkür ve teftîşe mâni' olabilür bir hâletdir. Ma'a-hâzâ Alî Paşa ol vakitde bulunan taşra vüzerâsının en be-nâmlarından ve sâdık ve müstakîm zevâtdan ma'dûd idügine ve lede'l-iktizâ[6] ol havâlî ser'askerligine andan gayrı münâsibi olmadığına mebnî mes'elenin bidâyetinden berü gerek İzzet Mehmed Paşa ve gerek Yegen Mehmed Paşa ve gerek Halîl Hamîd Paşa sadâretlerinde kendüsiyle muhâbere olunarak re'y ve tedbîri sorılur ve hakkında sebkat iden mu'âmele-i gayr-ı lâyıka sadr-ı esbak Silâhdâr Mehmed Paşa'yı ba'zı ashâb-ı ağrâzın iğfâliyle vukû' bulmuş bir keyfiyyet idügi beyânıyla bundan dolayı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den izhâr-ı nedâmet[7] olunarak kendüsine emniyyet bahş olacak sûretde nevâzişli mektûblar yazılur idi. Alî Paşa dahi pey-der-pey Kırım havâdisi ve bu mes'eleye dâ'ir olan tedâbîr ve efkârını tahrîr ve iş'ârdan hâlî olmazdı. Fakat (s.217) mukaddemleri Canik'de oturub da mesâlih-i Saltanat-ı Seniyye'ye müdâhale ideyor deyü hakkında pek çok sözler söylenmiş ve bundan dolayı kendüsine pek çok kimseler

1 Fevc fevc: Dalga dalga.
2 Müfevvez: Sipariş ve ihale olunan.
3 Düşvâr: Güç, zor.
4 Mihmân-nüvâz: Misafire ikram eden, misafir ağırlayan, misafir perver.
5 Künh: Bir şeyin aslı, cevheri, mikdarı. Özü, nihâyeti, vechi.
6 Lede'l-iktizâ: İktiza edip gerektiği zaman.
7 Nedâmet: Pişmanlık.

gücenmiş oldığından her mektubunda iş'ârâtın mektûm tutulmasını inhâ ve tavsiyye eylerdi. Ve bu mes'eleye dâ'ir olan muhâberât evrâkını cem' ile bir kitâb şeklinde tertîb itdirmiş oldığı defteri mütâla'a-güzâr-ı fakîrânem olmuşdur. Binâ'en-aleyh yukarudan berü bast ve beyân olunan mevâddın isbât ve îzâhâtı zımnında bidâyet-i mes'eleden[1] berü anınla olunan muhâberâtın ber-vech-i âtî beyân-ı icmâlîsine ibtidâr olunmak münâsib görülmüşdür. Kırım'ın bu def'aki ihtilâli İzzet Paşa sadâretinde vukû' bulub ibtidâ Şâhin Giray Han'ın karındaşları sâlifü'z-zikr Bahâdır Giray ve Arslan Giray sultânlar Abaza içinden Taman'a güzâr ve Şâhin Giray'ın sekbanlarını Kırım tarafına tard ve imrâr itmeleriyle beynlerinde münâferet peydâ oldığı ve Soğucak Begi Mehmed Giray Beg ve sâ'ir ümerâ-yı kabâ'il bizler hudûd-ı mülk-i pâdişâhî sekenesiyüz hilâf-ı mu'âhede vaz'dan ictinâba me'mûruz diyerek nizâ'-ı mezkûre karışmamış oldukları havâdisi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda işbu doksan altı senesi Cumâde'l-ûlâ'sının evâhirinde İzzet Mehmed Paşa tarafından Alî Paşa'ya bir kıt'a mektûb-ı sâmî yazılub Kırım cânibinde fi'l-vâki' ihtilâl var mıdır ve oldığı sûretde ne sebebe mebnîdir deyü istifsâr ve fî-mâ-ba'd ol havâlîye nezâret ve ihâle-i enzâr-ı teyakkuz ve basîret birle vâkıf oldığı âsâr ve ihbârı pey-der-pey bu tarafa ihbâr itmesi ve bu mes'eleye dâ'ir olan tedâbîr ve efkârını tahrîr eylemesi emr ve iş'âr buyurulmuş oldığından ana cevâben Alî Paşa'nın Cumâde'l-âhir'i evâ'ilinde muharrer olan cevâbnâmesinde ve Kethüdâ-yı Sadr-ı Alî Ömer Vahîd Efendi'ye mahremâne olarak yazmış aldığı tahrîrâtında Şâhin Giray'ın taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye sadâkatinden bahisle karındaşlarının kendü aleyhine kıyâm itmeleri Mehmed Giray Beg'in tahrîkiyle olmuş bir keyfiyyet idügini bu esnâda Taman'dan gelmiş olan Kırımlu Sefer Alî Re'îs'den rivâyet ve höyle olmayacak münâza'alarla âsâyiş-i âmmeyi meslûb idecek bir hâl-i vehâmet me'âlin vukû'una sebebiyyet virilmek münâsib olmadığını işrâb[2] ve işâret eylemiş ve hu ifâdâtı gûş-ı kabûl ile istimâ' olunub gerek İzzet Paşa ve gerek Ömer Vahîd Efendi taraflarından kendüsine nevâzişli mektûblar yazılub Soğucak'a muhâfız nasbı mebâdâ ki[3] kabâ'il halkı ahd ve şarta mugâyir bir hareket itmeyeler deyü mücerred emr-i musâlahayı muhâfaza maksadına mebni olmağm gerek Mehmed Giray Beg ve gerek sâ'iri bâ'is-i fesâd olacak hâl ve hareketden men' ve tahzîr olunurlar yollu cevâb yazılmışdır.

(**s.218**) Kabâ'il halkı fi'l-vâki' vahşî âdemler olmalarıyla râhat durmayub ve mehâzir-i mülkiyyeyi mülâhaza itmeyüb ba'zı tahrîkâta tasaddî idebilürler ise de Mehmed Giray Beg'in Soğucağ'a vusûli ber-minvâl-i muharrer Taman vak'asından sonra idügi tahkîk olunmağın re'îs-i merkûmun havâdisiyle Rusya ilçisinin rivâyeti bir ağızdan yayılmış sâhte bir söz oldığına vicdân-ı sahîh şehâdet eyler. Ve Rusyalularm zîr-i zemîn-i ihtilâlîde kurmuş oldukları dâm-ı ihtilâlden[4] Kırım'ın halâsı egerçi düşvâr idi. Lâkin Şâhgin Giray dahi anlarm desîselerine aldanub ellerine pek çok ser-rişteler virirek ağrâz-ı fâsidelerine küllî hidmet itmiş oldığı inkâr olunur mevâddan degildir.

İzzet Mehmed Paşa azl ile Yegen Mehmed Paşa sadârete geldikde dahi yine Alî Paşa'nın Soğucak ve Kırım taraflarma göz ve kulak olub vâkıf oldığı havâdisi tahrîr ve iş'âr eylemesi zımnında mektûb-ı sâmî ve bu me'âlde kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Halîl Hamid

1 Bidâyet-i mes'ele: Meselenin başlangıcı.
2 İşrâb: Bir maksadı açıktan değil de, dolayısıyla gösterme. Kapalı surette anlatma.
3 Mebâdâ: Sakın, olmaya ki...
4 Dâm-ı ihtilâl: İhtilal tuzağı.

Efendi tarafından dahi muhlisâne ve nevâziş-kârâne mektûblar tahrîr ve irsâl olunmuşdur. Ve çünki Kırım mes'elesi günden güne fenâlaşub egerçi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin sefer açmak niyyetleri yok ise de şâyed ki Rusyalular Kırım'ı istîlâ itdikden sonra nakz-ı ahdi mûcib harekâta tasaddî idecek olurlar ise Alî Paşa'nın bir tarafa ser'asker nasb olunması ve bi-hasbe'l-iktizâ[1] Soğucak tarafma bir mikdâr asker sevk olunacak oldığı hâlde anın ma'rifetiyle tedârük ve irsâl kılınması îcâb-ı hâl ve maslahatdan olub hattâ Alî Paşa'nın ber-minvâl-i sâbık rütbesi ref' olundığı vakit herşey'î müsâdere olunmak hasebiyle el-hâletü hâzihî[2] esbâb-ı vezâretinde bile noksân olmağın hakkında böyle bir me'mûriyyet zuhûrunda küllî mebâliğ istemesi melhûz olub muzâyaka-i mîrî ise her-kemâl oldığından lede'l-îcâb bu makûle teklîfât kaydında bulunmaya deyü kendüsinin Kapu Kethüdâsı İbrâhîm Efendi tarafından hayr-hâhâne nasîhat siyâkında yazılmış olan mufassal ve meşrûh tahrîrâtda İbrâhîm Efendi bu vechile bast-ı makâl[3] itmişdir ki Sadr-ı sâbık İzzet Mehmed Paşa sadra geldikde huzûr-ı hümâyûnda zikriniz güzâr idüb kulunuz yalanı irtikâb itmem el-Hâc Alî Paşa her vechile işe yarar ve fukarâ ve ehl-i ırz haklarında mürüvvet ve sıyâneti der-kâr ve asker cem'ine kâdir zabt u rabta muktedir bendeniz olub vâki' olan kusûrının hüsn-i terbiyye ile def'i kâbil iken bu sûreti kesb itdirdiler. Böyle şân kesb eylemiş bir nâmdâr[4] vezîri o havâlîden tard eylemek lâyık degil idi dimek gibi huzûr-ı hümâyûnda serd itmiş oldığı sözleri derûn-ı pâdişâhîye te'sîr itmegin beni iğfâl itdiler ve hayf oldığı ma'lûmum oldı. Hattâ haremlerini Âsitâne'ye nakl idelim deyü (**s.219**) istîzân itdiklerinde nakllerine rızâ virmiş iken anda dahi iğfâl eylediler. Kırım'dan bu tarafa celb olunması husûsunda sa'y ider isek mahzûz[5] olurum deyü buyurmuşlar ve Canik tarafına güzârınızdan berü her ne vakit huzûr-ı hümâyûnda nâmınız yâd olunmuş ise İzzet Paşa bu veçhile medh ve senânızda bulunmuş olduğu tahkik-gerde-i acizânemdir. Ve hakkınızda sû-i kasd idenlerin her biri birer gûne mücâzât ile diyâr-ı ademe gidüb kalanlar var ise de nâdir ve anların dahi hasedleri meydâna çıkarak kelâmlarına i'timâd olunur makûleden olmadıkları zâhirdir. Ve el-yevm ser-kârda bulunan ve ser-kârlık kisbiyle munfasıl olan ricâl-i Devlet-i Aliyye sevb-i devletinize müteveccih olub hakkınızda zuhûr itmiş olan kazâyâdan müte'essifdirler. Ale'l-husûs Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Halîl Hamîd Efendi ve Re'îsü'l-küttâb Hayrî Efendi gayret-keşiniz oldukları yakînen ma'lûmumdur. Ve hâlâ sadr-ı â'zam olan Yegen Mehmed Paşa Efendimize vardıkca sizi su'âl buyururlar ve Alî Paşa Devlet-i Aliyye'nin müntehab veziridir. Vaktiyle umûr-ı cesîmede istihdâm ile şân-ı Saltanat-ı Seniyye'yi ikmâl itmek kendülerinden me'mûldür ve şevketlü efendimiz dahi anlardan sadâkat ve istikâmet ümîdindedir diyorlar. Kulunuz dahi Alî Paşa'nın rızâ-yı Devlet-i Aliyye'yi tahsîlden başka zikr ve fikri yokdur cevâbını vermekdeyim. Fakat dünyâda hasûd[6] eksik olmayub Alî Paşa egerçi işe yarar ve nâmdâr vezîrdir. Lâkin hîn-i iktizâda kendüsine teklîf olunan umûrda a'zâr-ı vâhiye serdeylemek ve küllî masârif göstermek mezâklarıdır diyanlar dahi bulunıyor. Bendeniz ise nihâyet kârda hicâb altında kalmakdan ihtirâz ile ihtiyâta ri'âyet

1 Hasbe'l-iktizâ:Gerektiğinden dolayı, gerektiği için.
2 El-hâletü hâzihi: Henüz, şimdi, hâlâ, bugün, bugünkü günde, şimdiki zamanda, şimdiye kadar.
3 Bast-ı makâl: Söz açma.
4 Nâmdâr: Ünlü, meşhur.
5 Mahzûz: Hoşlanmış, zevk almış.
6 Hasûd: Hasetçi, kıskanç, çekemeyen.

idegeldigimden karîha-i âcizânemden olarak ba'zı mevâddın ifâdesine mecbûr olmuşumdur. Şöyle ki: Bu esnâda Moskovlu tarafından Şâhin Giray'a külliyyetlü askerle i'âne olundığı akdemce gerek tarafınızdan ve gerek Özi taraflarından tahrîr ve iş'âr olunmuş idi. Devlet-i Aliyye egerçi emr-i musâlahayı muhâfaza kaydında ise de Rusyalunun hâl ve hareketine nazaran vehâmet-i encâmı mülâhazasıyla vükelâ-yı Devlet-i Aliyye mahfîce müşâvere ve müzâkereler iderek ser'askerler intihâbıyla sâ'ir tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye teşebbüs ideyorlar zann iderim. Binâ'en-aleyh bir aralık meselâ yirmi bin askerle bir tarafa gitmeniz veyâhûd Faş ya Soğucak taraflarına beş yüz ya bin kadar asker irsâl itmeniz içün irâde-i seniyye ta'alluk itmek ihtimâlden ba'îd degildir. Bu sûretde çünki perîşânlığınız cümle indinde müsellem oldığından elbette çadır ve mühimmât-ı sâ'ire dirîğ buyurmazlar akçe husûsunda dahi i'âne olunur. Lâkin muzâyaka-i mîrî ma'lûm-ı âsafânenizdir vüzerâ-yı sâ'ire misillü taharrımülden hâric teklîfât ile veyâhûd özr-i âhar irâ'esiyle hilâf-ı (**s.220**) me'mûl bir cevâb virecek olur iseniz inkıbâz-ı şâhâneye bâdî ve gayretinizi çekmekde olan ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin fütûrını mü'eddî olmuş ve eyâdî-i hasâda ser-rişte-i şemâtat virilmiş olur. Geçende Şeyhü'l-islâm Efendimiz ile müzâkere-i müşîrâneniz sebkat itdikde ol tarafda akrabâ ve ta'allukâtımız olmak hasebiyle paşa hazretlerinin fukarâ hakkında sıyânetleri ve umûr-ı me'mûrelerinde hüsn-i hidmet ve muvaffakiyyetleri ma'lûmun olmuşdur. Ancak kusûrları Der-aliyye'ye ve etrâfa olan tahrîrâtlarında hazın olunmayacak sûretle yazdıkları bârid kelâmlarıyla â'dâları ellerine ser-rişte virmekdir. Yohsa gayrı gûne sun'ı yokdur. Devlet-i Aliyye cümlenin veli-ni'metidir. Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendülerine ihâle olunan mevâddın icrâsına bezl-i makdûr[1] buyursunlar ammâ vüs'-i beşerden hâric şey teklîf olunursa yine ricâ ve niyâz sûretinde tahrîr ve istid'â eylesünler. Bu esnâda Bâb-ı Âlî'ye ve tarafımıza olan tahrîrâtları pek hoşdur. Ammâ kendüsinden sefer ve hazarda pek çok hidmetler me'mûl eyleriz. Lede'l-iktizâ kendülere havâle olunacak umûrda öyle bezl-i iktidâr[2] itmelidirler ki mukaddemki kazâyâyı ferâmûş itdirecek hidmetler ibrâzıyla beyne'n-nâs böyle bir nâmdâr vezîri bühtân ile tekdîr idenler Allâh'dan bulsun ve buldılar didirtmelidir. Bizim tarafımızdan olarak böylece yazıyor didiler. Bu tafsîlâtdan garaz mücerred hakkınızda def'aten bir me'mûriyyet zuhûrunda her vechile irâde-i Devlet-i Aliyye'ye imtisâl[3] ve istid'âsı lâzım gelan mâddeleri hüsn-i ta'bîr ile niyâz eylemeniz lâzıme-i hâlden idügini evvelce ihtârdır.

İbrâhîm Efendi'nin bu tahrîrâtına cevâben Alî Paşa'nın evâhir-i Zi'l-hicce'de tahrîr ve irsâl itmiş oldığı bir kıt'a tahrîrâtında her ne gûne irâde-i seniyye ta'alluk eyler ise imtisâl idecegini beyân ile evvelki servet ve iktidârı olmadığı bahsini dahi ityân eylemiş ve diger bir kıt'a tahrîrâtında Şâhin Giray Han külliyyetlü Rusya askeriyle gelüb Kırım'ı zabt itdigini ve Bahâdır Han tarafı mağlûb ve asâkiri perîşân oldığını ve Arslan Girây Sultân mukaddemâ Kuban taraflarından Kırım yakasına geçmiş olan ba'zı Çerâkise ve Abaza ve Kırımlulardan bir mikdâr askerle yine Kuban tarafına ubûr itmek üzre Kerş havâlîsine vardıklarında Rusya asâkiri berren ve bahren her tarafı muhâsara itmiş bulunduklarından Kuban tarafına mürûr idemeyerek girü avdete mecbûr oldukları hâlde asâkir-i merkûmeden her biri birer

1 Bezl-i makdûr: Elden geldiği kadar yapma.
2 Bezl-i iktidâr: Yönetme, iktidar etme.
3 İmtisâl: Bir örneğe göre hareket etme. Nümune kabul etme. Uymak.

tarafa firâr itmekde bulunduklarını bast ve temhîd[1] itdikden sonra bu vechile teşrîh-i makâl itmişdir ki evvelki hâl ve şânım üzre olsaydım Alî Paşa'nın kalyon ile Soğucak'a gitmesini münâsib görmez idim. Zîrâ anın (**s.221**) varmasında Devlet-i Aliyye'ye fâ'ide mi oldı zarar mı bundan fehm idersiz ki Şâhin Giray Han bir müddetden berü Rusyalıların evzâ' ve etvârından biraz dil-gîr olarak taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye meyl itmiş idi. Ve adını nevâziş ve taltîf ile eslâfı misillü sıdk ve ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye'de sâbit-kadem olması melhûz idi. Rusyalular burasını cezm ve teyakkun itmeleriyle derûn-ı Kırım'a idhâl-i asker itmege bahâne olabilecek bir mugâlata çıkarmak fikrinde iken Alî Paşa'nın Soğucak'a varması ve mübâlât-ı dîniyyeden bî-behre ve öteden berü kizb ve dürûğ ile şöhret-şi'âr olan Mehmed Giray Beg nâm mefsedet-pîşenin geçen sene Âsitâne-i Sa'âdet'e varub ba'zı ricâl-i devlete tahsîl-i intisâb ile iğfâl iderek Soğucak Begligini alub avdet ve mahalline vardıkda Şâhin Giray Han'ın Kırım'dan def'i Devlet-i Aliyye'nin aksâ-yı merâmıdır. Ve lede'l-iktizâ donama ve asker ile imdâd idecekdir. Ve bunı kendi karîhamdan söylemeyüb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ifâdesine me'mûrum deyü neşr-i erâcîf ile Bahâdır Giray'ı ve birâderini ve hayır ve şerri fark itmez ve dîn ve mezheb bilmez birtakım Abaza ve Çerâkise'yi iğfâl ve tahrîke mübâderet itmesi Bahâdır Giray'ın bir mikdâr Abaza ve Çerâkise'yi istishâb ile berü tarafa mürûrına ve nihâyet bu gûne hâlât-ı hâtır-hırâşın zuhûrına bâdî olarak Rusyalıların aradıkları sûret-i mekrûhenin vukû'ıyla husûl-i hâhişlerine vesîle ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye mûcib-i nakîsa olmakdan başka neyi müfîd oldı. Alî Paşa'nın Soğucak muhâfazasına me'mûriyyeti ve Mehmed Giray'ın keyfiyyeti nihâyet bu makûle hâlât-ı nâ-marziyyenin hudûsuna bâ'is olacağı egerçi meczûmum mesâbesinde idi. Ancak çekdigimiz seyyi'eler bu makûle ihtârât-ı hayr-hâhâneden[2] neş'et idegelmiş olmasıyla nâçâr ihtiyâr-ı sükûnet olunmuş idi. Rusyalularm Kırım'a asker idhâline hâhiş-ger[3] olub da böyle bir bahâne aramakda bulunduklarına ibtidâ-yı mes'elede bî-taraf durub da sonradan Şâhin Giray'ı sahâbete kalkışınaları delîl-i vâzıhdır.[4] Ve Bahâdır Giray'ın hanlık dâ'iyyesiyle Kırım'a ubûrı ve Şâhin Giray'ın Kerş cânibine nakli dört beş ay olmuş iken ibtidâ-yı emrde Şâhin Giray'a sâhib çıkmamak ve Kırım mâddesine karışmamak gibi harekât ile imrâr-ı evkât idüb de sonradan asâkir-i külliyye sevk itmeleri her tarafı iğfâl ile tedârükât-ı lâzımelerin ikmâl itmek ve mevsim-i deryâ güzâr idüb de Kırım'a gelüb gidenlerin inkıtâ'ıyla her ne iderler ise havâdisi taşra çıkmamak merâmına mebnî ve kemâl-i hîlelerinden nâşî idügi emr-i celîdir. Her ne hâl ise Rusyalular bu bahâne ile Kırım'a asâkir-i külliyye idhâl eylediler. Bir dahi kolaylıkla çıkmazlar ammâ Şâhin Giray Han sûret-i zâhirede tekrâr mesned-i hanîyi zabt (**s.222**) itmiş gibi bir ma'nâ oldığına nazaran taraf-ı Devlet-i Aliyye'den anın hanlığını tasdîk zımnında müceddeden menşûr ve teşrîfât irsâliyle def'-i mugâlata[5] eyleriz mülâhazasını der-hâtır iderler ise fî-mâ-ba'd bu tarîk ile def'-i mugâlata olunub da Rusyalıların Kırım'dan ihrâcı kâbil degildir. Megerki avn ü inâyet-i Bârî[6] ve kuvve-i kâhire-i cihan-dârî ile ola. Hâsılı Şâhgin Giray'ın hanlığı zâhirde

1 Temhîd: Düzeltme, düzenleme. Döşeme, yayma.
2 İhtârât-ı hayr-hâhâne: İyilikseverlikle yapılmış hatırlatmalar.
3 Hâhiş-ger: Arzulayan. İsteyen. İstekli.
4 Delîl-i vâzıh: Açık delil.
5 Mugâlata: Karşısındakini yanıltmak için söz söylemek. Doğruya benzer yanlış sözler. Safsata. Demagoji.
6 Avn ü inâyet-i Bârî: Allah'ın yardımı.

bir âlet-i mülâhaza kabîlinden olub fî-mâ-ba'd suhûletle Rusyaluların Kırım'dan hurûcları nâ-kâbil ve tedârükât-ı kaviyyeye muhtâc ve işler tavrından hâric idügi ezber-i mine'ş-şems[1] iken bu def'a vürûd iden mufassal kâ'imenizde Soğucak muhâfazı ma'iyyetine beş yüz yâhûd bin âdem tarafımızdan irsâl olunmak husûsı istimzâc buyurulmuş. Ve emr ü irâde-i şâhâne ne gûne zuhûr eyler ise mazmûn-ı münîfinin infâzına bezl-i makderet ideceğim mukarrer olmağla imtisâlen li'l-emri'l-âlî emr ü fermân buyurılan mahallere asker irsâl idelim ammâ devlete sûd ve ziyânı mülâhaza olunursa bir mahalle asker ta'yîn olundukda bi-hasebi'l-iktizâ girüde istinâd ve istimdâd idecek tedârükât-ı kaviyye müheyyâ bulundığı sûretde fe-bihâ asker irsâli belki bir işe yarar ola ve illâ girüde tedârükât-ı ihtiyâtiyye olmaksızın meselâ Soğucak tarafına bir mikdâr asker gönderilmesi mukaddemâ Alî Paşa'nın muhâfazaya me'mûriyyeti ve Mehmed Giray Beg'in keyfiyyeti Kırım mugâlatasına bâ'is oldığı gibi bunda dahi Devlet-i Osmâniyye'nin bir merâmı vardır. Binâ'en-aleyh bizler evvelce davranub da Kuban gâ'ilesini ber-taraf idelim deyü Rusyaluların asâkir-i külliyye ta'yîniyle Çerâkise ve Abaza'yı bir sâ'at akdem istîlâ itmelerine bâdî olmakdan gayrı neyi müfîd olur. Fakat vaktiyle bu misillü ihtârâtdan dolayı ziyân-dîde oldığımuz hasebiyle işbu tahrîrât-ı mufassalamızın irsâli Bâb-ı Âlî'ye irâ'e ma'nâsına olmayub yalnız size ihtâr maksadına münhasır olmağla artık bu mevâddın sizinle müzâkeresine girişildigi sûretde kendi karîhanızdan olarak mı ihtâr idersiz yâhûd tarafımızdan îmâ olundığmı izhâr ımı eylersiz yohsa hayır ve şer' her ne ise sukût ihtiyâr itmekligi mi münâsib görürsünüz ol bâbda siz â'lemsiniz[2] deyü hatm-i kelâm eylemişdir.

Alî Paşa'nın bu tahrîrâtını İbrâhîm Efendi mahremâne olarak Halîl Hamîd Efendi'ye ve ba'delıu Şeyhü'l-islâm Efendi'ye arz idüb ikisi dahi Alî Paşa'nın ifâdâtını kabûl ve tasdîk itmiş oldukları beyânıyla İbrâhîm Efendi'nin tahrîrât-ı merkûmeye cevâb olmak üzre doksan yedi senesi evâ'ilinde Alî Paşa'ya tahrîr ve irsâl itmiş oldığı mektûbunda Mehmed Giray nâm şahıs Dersa'âdet'e gelmiş idi. Kabâ'ilden bu misillü Devlet-i Aliyye'ye **(s.223)** gelenlere hâl ve istihkâkına göre inâyet ve ihsân eylemek Devlet-i Aliyye'nin kavâ'id-i mer'iyyesinden idügi nezd-i âsafânede zâhirdir ammâ o misillü mechûl şahsı mahrem ittihâzıyla izhâr-ı mevâdd-ı mülkiyye itmiyecekleri ma'lûm-ı âlînizdir. Soğucak Kal'ası'nın i'mâr ve muhâfazasına âdemler ta'yîni lâbüdd[3] idügi mukaddemâ cenâb-ı devletinizle kapudan paşa karındaşınızın doksan iki senelerinde ol havâlîye me'mûriyetinizde bi'l-iştirâk der-i devlete takdîm itmiş oldığınız tahrîrâtınızda re'y ve iş'âr olundığına mebnî Devlet-i Aliyye küllî masârif ihtiyârıyla i'mârına ibtidâr olunarak muhâfazası lâzım gelmekle mîr-i mîrândan Alî Paşa ancak kal'a muhâfazasına me'mûr kılınub başka mülâhazaya mebnî[4] degildir zanniderim. Ve Devlet-i Aliyye şurût-ı musâlahayı vikâye ile kendi tarafından nakz-ı ahde sebeb virmemege dikkat ve ri'âyet eylemektedir. Fakat Rusyalular Şâhin Giray'ı vesîle iderek hilâf-ı mu'âhede hareket idecekler gibi zannolunur. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye dahi lede'l-icâb gâfil bulunmamak içün hafîce tedârükât-ı kaviyyeye mübâşeret eylemek lâzım gelür. Kethüdâ Beg buyurdular ki Hâcı Alî Paşa Devlet-i Aliyye'nin sâdıkı ve vüzerânın müntehabı oldığı

1 Ezher-i mine'ş-şems: Güneşten daha açık.
2 A'lem: Daha âlim. Daha iyi bilen.
3 Lâbüdd: Çok lâzım. Elzem. Gerekli. Her halde. Mutlaka. Muhakkak
4 Mebnî: Yapılmış. Kurulmuş. Bir şeye dayanan. Nazar ve itibâr ve isnad olunarak. -den dolayı. -e binâen.

müsellemdir hîn-i iktizâda[1] ne tarafdan hareket olunmak lâzım gelür. Ve kendüleri ser'asker ta'yîn buyuruldukda kangı cânibden hücûmı münâsibdir ve kaç koldan hücûm lâzım olur ve ne mikdâr asker tedârükine mubtâcdır. Ve kendüleri ser'askerlik ile hareketlerinde elbette sefâ'in lâzım olur berrî ve bahrî tedâbîrleri nedir bu bâbda mîrînin hâlini dahi mülâhaza iderek re'y ve tedbîrleri ne ise tahrîr ve iş'âr buyursunlar hafîce bizler Şeyhü'l-islâm Efendi ile birlikde olarak mütâla'a idüb kendi karîhamızdan olmak üzre icraâtına ibtidâr eyleriz. Ve buralarını müzâkereden garaz hemân sefer açmak ve Rusya tarafından i'lân-ı muhârebe olunmadıkca hareket-i hasmâne göstermek olmayub belki hâzır ve münteheyyi' bulunmak içündür deyü tafsîl-i makâl[2] itmiş oldığından bunun üzerine Alî Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtın hülâsa-i mü'eddâsında bu senelik müdârâ[3] ve iğfâl yoluna gidilerek ve Rusyalunun ba'zı harekâtından iğmâz-ı ayn olunarak muhârebenin küşâdından ihtirâz olunub zahâ'ir ve mühimmât cem' ve iddihârına ve hudûd ve sugûrun muhâfazasına mübâderetle sefer açılmak lâzım gelür ise ekalli üç sene vâfî olacak kadar zahâ'ir ve mühimmât mevcûd bulunmadıkca i'lân-ı harb olunmamak ahrâ[4] zann olunur. Zîrâ böyle tedârükâtda noksân ve muhâfazası elzem olan mahallerde perîşânlık der-kâr iken muhârebeye mübâşeret olundığı sûretde farz idelim ki yek hamlede Kırım'ın fethine muzaffer olduk Rusyalu bir kerre inhizâm ile keff-i yed itmeyüb **(s.224)** tekrâr tedârükât-ı kaviyye ile müdâfa'aya ibtidâr idecegi der-kâr olmağla bu sûretde bir gûne perîşânlıkla avdet olunmak lâzım gelürse şân-ı Devlet-i Aliyye'ye küllî nakisayı mûcib olmakdan havf olunur deyü inhâ ve iş'âr olunmuşdur.

Halîl Hamîd Efendi Alî Paşa'nın bu ifâdâtını tamâmıyla kabûl idüb zîrde beyân olunacağı vechile sadârete geldikde dahi yine anınla muhâbere ve müşâvere iderek işe mübâşeret eylemiş ve hattâ ibtidâ-yı sadâretinde Alî Paşa'ya tahrîr ve irsâl olınnan mektûb-ı emînin hâmişinde kendü kalemiyle Mehmed Giray'ın begligi ve kalyon irsâli misillü ba'zı mevâdda kusûr ve gaflet olundığını i'tirâf ve el-hâletü hâzihî Rusyalu nakz-ı ahd itmedikce taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ahde münâkız[5] bir hareket zuhûr itmeyecegini tasrîh ve beyân itmişdir.

Alî Paşa'nın tedârükât-ı seferiyyece olan ihtârâtı muvâfık-ı maslahat görinüb ammâ Devlet-i Aliyye'nin Çerkesistânca olan teşebbüsâtını bütün bütün çürütmesi hakk ve savâb degildir. Çünki Çerâkise'yi taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celble orada bir kuvvet tedârük olunmasını doksan iki senesinde Alî Paşa fi'l-vâki' Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa ile müttefikan inhâ ve iş'âr itmiş olduklarından bu niyyet-i sahîha üzerine Ferah Alî Paşa Soğucak muhâfızı nasb ve irsâl olunmuş ve Rusyalu Kırım'dan sonra Çerkesistân'a destdirâzlık idüb anda dahi Mehmed Giray Beg mâddesi gibi olmayacak bahâneler bularak icrâ-yı mefsedete[6] mübâderet idecekleri usûl-i politikaları iktizâsından oldığına mebnî bu bâbda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den her ne kadar irkence davranılur ise o kadar fâ'idelü olacak idügi der-kâr bulunmuş iken şimdi Hâcı Alî Paşa'nın bu maslahatı bu kadar çüridüb de Mehmed Giray Beg mâddesinde Rusyalulardan ziyâde da'vâcı olması bu garaza mebnî olmak gerekdir

1 Hîn-i iktizâ: Gerekli olduğu zaman.
2 Tafsîl-i makâl: Ayrıntılı açıklama.
3 Müdârâ: Yüze gülme, dost gibi görünme.
4 Ahrâ: Daha lâyık, daha münasib, en elverişli.
5 Münâkız: Birbirini tutmayan, zıt olan, nakzeden. Başka kelâmın mânasına muhalif olan.
6 Mefsedet: Bozukluk, fenâlık, fesatçılık. Münâfıklık.

ki Alî Paşa Çerkesistân'ı kendü i'mâr idüb de ol havâlîde bir kat daha şân ve istiklâl kesb itmek emelinde bulunub hattâ doksan iki senesinde oğlı Mikdâd Paşa'yı Soğucak muhâfızı nasb itdirmiş idi. Şimdi Ferah Ali Paşa Dersa'âdet'den Soğucak muhâfazasına irsâl olunub da kabâ'il-i Çerâkise'nin doğrıdan doğrıya Devlet-i Aliyye'ye celb ve istimâletlerine[1] teşebbüs olunmağın bu sûretde Hâcı Alî Paşa'nın mülâhaza-i zâtiyyesine muhâlif düşdiginden bu bâbda ziyâdece mübâlağalar eylemişdir zann iderim.

Husûsât-ı meşrûhayı ziyâde îzâh içün zikr olunan muhâberât evrâkından ba'zılarının aynıyla bu cildin zeylinde (17) işâretiyle derc ve tastîri münâsib görülmüşdür.

(s.225)

Vukû'-ı Meşveret-i Berây-i Kırım

Zi'l-ka'de'nin yirmi dördünci Pençşenbe güni ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat bir yere gelüb Rusya ilçisiyle vâki' olan mükâlemâtın netîce ve hülâsası ve etrâfdan alınan havâdis-i evrâkı der-miyân olunarak akdemce Kırım'a dâ'ir Rusya ilçisine virilmiş olan takrîre nasıl cevâb gelecegi ya'nî Rusyalu Şâhin Giray'ı alenen istishâb ve ma'iyyetine asker ta'yîn ile cebren ve kerhen Hanlığa ik'âd idecegi bu evrâk ve ihbârdan nümâyân oldı. Ancak Rusyalu yalnız Şâhin Giray'ı Kırım'a idhâl ile kanâ'at itmeyüb belki nakz-ı ahd ile hudûdumuza tecâvüz itmesi muhtemel oldığından Devlet-i Aliyye'ye göre ne sûretde davranmak lâzımdır. İki kıt'a Çamlıca kayıkları hâzırlanmış ve dîger iki kıt'ası dahi hazırlanmakda bulunmuş olub bunlarla berâber iki kıt'a kalyon-ı hümâyûn dahi kerâste nakli ve liman tathîri bahânesiyle Sinob'a îsâl ile orada kışlamaları fermân olunsun mı dinildikde zikr olunan kalyonlar Karadeniz'e gönderildigi hâlde be-her hâl Kırım imdâdına gitdiler dinilecegi zâhir ise de herkes kendü mülkini muhâfaza itmek lâzımeden oldukdan başka Rusyalunun Kırım sevâhilinde[2] bu kadar gemileri geşt ü güzâr[3] itmekde oldığına nazaran bu makûle kelimâta ihâle-i sem' ve i'tibâr olunmayarak gemilerin Sinob'a irsâli ihtiyâta ri'âyet kabîlindendir. Lâkin içlerine konılacak neferât gezinmek bahânesiyle taşra çıkarlarsa ve şimdiye dek tecrübe ve müşâhede olundığı üzre mühimmât ve takımları dahi nâkıs olursa maâzallâhu Te'âlâ Sinob gibi yıldız rûzgârına karşu bir limanda gemilere bir mazarrat isâbet eylemek mülâhazası vârid-i hâtır oldığından levâzımât ve mühimmâtları tamâm olub Sinob'a vardıklarında neferâtı dahi bir an içlerinden ayrılmamaları vesâ'ilinin istihsâline i'tinâ ve ihtimâm olunmak vâcibâtdandır dinildikden sonra söz i'âde olunub Rusyalu gerek yalan ve gerek gerçek bir Rûm devleti ihtirâ'ıyla[4] şimdi Kırım üzerine göndermiş oldığı Potemkin nâm cenerali Rûm kralı nasb itmek niyyetinde oldığı mukaddemâ işidilmiş idi. Bu def'a Potemkin'in Kırım'a irsâl olunması bu haberi tasdîk ider gibidir. Ve Kırım'dan başka Rusyalunun Krallık i'tibâr idecek yerleri olmamağla Kırım'ı istîlâ ile Potemkin'i kral nasb itmek niyyetleri olması alâmât ve âsârdan istidlâl olunayor bu sûretle Rusyalu ol taraflara istîlâ ve Şâhin Giray'ı def' ve izâle ile bütün bütün Kırım'a tasarruf eyledigi takdîrce karadan Özi Kal'ası ve Bucak taraflarına ve denizden sevâhil-i

1 İstimâlet: Avutmak. Meylettirmek. Cezbettirmek. Gönül almak. Çok mal sahibi olmak.
2 Sevâhil: Sahiller.
3 Geşt ü güzâr: Gezme, gezip tozma. Geçme.
4 İhtirâ': Vücuda getirme, icat etme.

Bahr-i Siyah'a yürüyüb de (**s.226**) taraf taraf îkâ'-ı hasâr[1] itmesi ihtimâlden ba'îd degildir. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye'ye göre bir vechile emniyyet câ'iz olmadığından şimdiden ser'askerlige muktedir bir vezîrin intihâbıyla Tuna sevâhiline takrîb olunması lâzım degil midir dinildikde Rusyalunun hareketine nazaran bu mefsedeti îkâ' itmesi melhûz olmağın hemân tehiyye' ve techîz olunmakda olan on yedi kıt'a kalyonların serî'an mühimmât ve levâzımâtı tekmîl olunarak müheyyâ bulunsun ve bir tarafdan dahi yeniden mükemmel donanma tedârüki tedâbîrine teşebbüs olunsun ve vüzerâdan biri Tuna'yı imrâr olunsa kîl ü kâl tekevvün[2] iderek ser-haddlere îrâs-ı vahşet idecegi mukarrer olmakdan nâşî bu def'a Özi vâlisi nasb olunan Seyyid Mehmed Paşa oldukca âkil ve müdebbir ve harb ve darbe kâdir bir zât anlaşılıyor Özi dahi kendü mansıbıdır bu kış Silistre'de ikâmet ve bahârdan bir ay evvel Özi muhâfazasına azîmet eylemesi tenbîh buyurulsun ol vakte dek eger düşmandan mu'âmele-i hasmâne zuhûr ider ise hemân kendüsine ser'askerlik emri ve ma'iyyetine asker gönderilür. Fakat şimdiki hâlde Özi Kal'ası ağızda bulunmağla asker ve mühimmât ile istihkâmına bakılsun didiler müte'âkiben ba'zılar zimâm-ı kelâmı semt-i âhara atf ve imâle idüb Rusya ilçisi meclis-i mükâlemede Şâhin Giray'ı Tatar kavmi isterler ana adâvet iden yalnız husemâsından biraz mirzâlardır lakırdısını birkaç def'a îrâd itmiş idi bir kerre mülâkât olunub da senin devletin Şâhin Giray'ı Tatar Kavmi ister ve anı istemiyenler fakat birkaç mirzâdır iddi'âsında oldığını beyân ideyorsun burası bizim mechûlümüzdür ve bizim yedimizde bu da'vâya muhâlif mahzar vardır halbûki sizde sened yokdur bari bir mu'teber ve mütehayyiz âdem bizim tarafımızdan ve bir mümâşâtlı âdem sizin tarafınızdan ihtiyâr ve intihâb olunub Kırım'a gönderilsün Kırım ahâlîsi Şâhin Giray ile Bahâdır Giray'dan her kangısını isterler ise ibkâ olunsun ve ikisini dahi istemedikleri hâlde bir âharını intihâb itsünler iki devletin re'yiyle mâdde tanzîm olunur. Ve uhûd ve şurûtumuz dahi halelden vikâye kılınmış olur deyü kendüsine îrâd ve ifâde olunmak ve egerçi ilçi bu sûreti kabûl itmeyecegi der-kâr ise de nakz-ı ahd eyledikleri sûretde biz size bu derecelere kadar mümâşât itdik dinilmek içün bir kerre bu sûret dahi icrâ kılınmak münâsib olmaz mı ve ilçi buna mümâşât iderse âdem irsâlinde ve mümâşât itmeyüb de muhâlefeti hâlinde Devlet-i Aliyye'nin şânına nakîsa virir bir şey var mıdır didikde ne mâni' bu söz dahi söylenmiş olsun hiç olmazsa hîn-i hâcetde Devlet-i Aliyye muhâfaza-i uhûd[3] içün her dürlü sûret ve tedâbîre teşebbüs itmiş oldığı bilinmiş olur dinilmekle meclise hitâm virildi.

(**s.227**) Binâ'en-aleyh Re'îs Efendi tekrâr Rusya ilçisiyle mülâkât idüb mübâhasât-ı kesîre vukû'undan sonra Rusya ilçisi münâsib gördigünüz âdem ta'yîni husûsunun vakti geçdi. Zîrâ Bahâdır Giray Sultân Kırım'a girdikden sonra be-her hâl ahâlî anı isterler. Mevtden kinâye olan mahlûliyyet-i hakîkiyye ta'bîri Âyînelikavak Tenkîhnâmesi'nde musarrah iken Şâhin Giray'ın hal'i nice câ'iz olur didikde Re'îs Efendi buna cevâben mahlûliyyet-i hakîkiyyenin ma'nâsı farz-ı muhâl ile mevte masrûf olsa bile cünûn getürmek veyâhûd ta'tîl-i umûra mü'eddî olur bir illete dûçâr olmak nev'-i beşerin şânından degil midir. Bunların biri zuhûr itmiş olsa intihâb mâddesi der-miyân olunmayakcak mıydı diyerek hasmının usûl-i münâzara üzre iskâtına muvaffak olub ancak çeh fâ'ide fi'l-asl garaz başka

1 İkâ'-ı hasâr: Hasar verme.
2 Tekevvün: Var olma, meydana gelme.
3 Muhâfaza-i uhûd: Anlaşmaların korunması.

oldığından Rusyalular lakırdı bulamadıkları hâlde semere-i galebe diyerek izhâr-ı unf ve ru'ûnet[1] itmeleriyle bu meclis dahi bu vechile tamâm oldı.

Ba'zı Tahkîkât

Âdâb-ı medeniyye ve kavânîn-i siyâsiyye bu çerâgâh-i âlemde zâten ve tab'an serbest ve mutlaku'l-inân gezmek dâ'iyyesinde olan nev'-i beşeri kayd ve bend idecek ve hudûd-ı mu'ayyeneyi tecâvüz ve ta'addî itdirmeyecek birtakım revâbıt ve kuyûddan ibâret olub insân ise bir vakitde hakkına râzı olmaz bir hayvan ve bu misillü peyvend-i kuyûd ve şurût şikest itmege dâ'imâ bahâne cûyân oldığı hâlde bu usûl ve kavâ'idin bekâsı yalnız hâfız ve hâmîsi olan hâkim-i adl semere-i nezâret ve vikâyesidir. Ve ednâ müsâmaha olundığı hâlde bu ukûd-ı kuyûdun inhilâli hezâr-bâr[2] tecrübe olunmuş mevâddandır. Kezâlik uhûd ve şurût-ı düveliyye dahi iki devlet beyninde lafzı murâd bir mukâvele olub iki taraf dahi bunı fesh ile ilerüsine geçmek isteyeceği emr-i tabî'îdir. Ancak bunun verâsında der-kâr olan baraka-i kâr-zâr ve ma'reke-i mehâlik-âsâr korkusı her tarafı hadd-i mu'ayyeninde durmağa mecbûr ider ammâ bir tarafda kuvvet ve galebe eseri görüldigi hâlde ol taraf bi't-tab' bu ukûd-ı uhûdı şikest ile ilerüye gitmek ister ve nakz-ı mu'âhedenin sebeb-i hakîkîsi kuvvet ve galebe dâ'iyyesi oldığı hâlde yine kendüsünün bir mütâla'a-i mahsûsasına veyâhûd beyne'd-düvel[3] örf ve âdet olmasına binâ'en doğrıdan doğrıya bunı fesh idecegim dimeyüb de envâ'-ı te'vîlât ile ahdnâme ta'bîrâtından ba'zı mahrecler arayarak dürlü bahâneler bularak feshine sûret-i lüzûm gösterir (**s.228**) ve meclis-i mükâlemede bayağı haklı çıkmağa çalışur. Ve egerçi usûl-i münâzaraca taraf-ı âharın haklı oldığı tebeyyün iderse de çünki mahkeme-i düveliyyenin hâkimi kabza-i şemşîr oldığından ana dayanan be-her hâl (el-hükmü li-men galebe)[4] kâ'idesince da'vâsını kazanur ve imzâsı taklîb ve i'mâl-i sinân ile çekilen senedin hükmi nâfız olub ve mücerred hâme-i şikeste-zebân ile yazılan takrîrin te'sîri görülmeyüb sahâ'if-i evrâkda yazıldığı gibi kalur.

* Kıt'a *

Es-seyfü asdaku enbâ'i mine'l-kütübi * Fî-haddihi'l-firaki beyne'l-ceddi ve'l-lu'bi
Beyzu's-safâ'ihi li-esvedi's-sahâifi fî * Mütevnehhüne celâ'i'ş-şekki ve'r-rîb

Bu cihetle devletlere göre a'zam-ı vezâ'if ve ehemm-i ferâ'iz[5] hengâm-ı sulh ve âsûdegide boş durmayub ve sefâhet ve mâlâya'nî ile meşgûl olmayub ve vakt-i âsâyiş her dakîkasını gâyet girân-kadr tutarak zâyi' itmeyüb hemân teksîr-i miknet ve kuvvete çalışmak mâddesidir. Lâkin bu matlab-ı â'lânın husûli dahi tahammülünden ziyâde mülke yük yükletmek ve mikdâr-ı nüfûs ve servetinin i'tâ ve idâresine muktedir olamayacağı derecede

1 İzhâr-ı anf ve ru'ûnet: Şiddet ve kötü hareketler sergileme.
2 Hezâr-bâr: Bin defa.
3 Beyne'd-düvel: Devletler arası.
4 "Hüküm galibindir."
5 Ehemm-i ferâ'iz: Farzlar, yapılması gereken önemli şeyler.

asker cem' eylemek ile degildir. Zîrâ bu sûret kuvvet-i sahîha olmayub bi'l-aks mûcib-i za'f ve perîşânîdir. Asıl kuvveti menba'-ı tekessür-i ahâlî ve mâl olan ma'mûriyyet-i mülkiyyede aramak lâzım gelür. Ve bunun istihsâl-i esbâb-ı lâzımesine hakîkaten vukûf ve ma'lûmât-ı sahîha üzerine sa'y ve gayret eylemek lâzım olur. Ve emr-i ma'mûriyyet-i mülkiyye ise düvel ve milel-i sâ'ireden ibret almamış ve perde-i cehl ve nâdânî[1] basar-ı basîretini istî'âb eylemiş olanların zann-ı vâhîleri vechile devletin halkdan az para almasıyla veyâhûd hiçbir şey almamasıyla hâsıl olamayub belki ahâlînin devlete virdigi virgüyi suhûletle ve kendülerine bir güne ağırlık olmayacak takrîb ve sûret ile te'diyye itmelerinin yolını bulmak ve alınan şey lokma-i dehân-ı tama' ve azz-i me'mûrîn olmayarak her akçesi mülk ve teb'anın sahîhan müstefîd olacağı yerlere sarf olunmak ile olur. Bir tarlaya ne kadar ziyâde tohum ekilebilür ise mahsûli o kadar ziyâde olacağı umûr-ı ma'lûmedendir. İşte mülk dahi aynıyla bunun gibidir. Teshîl-i nakl-i mahsûlât içün muntazam yollar ve mu'âmelât ve mufâvazâtda herkese emniyyet bahş olacak kavânîn ve nizâmlar yapılarak ticâret ve hiref ve zirâ'atin tevsî' ve tervîcine leyl ve nehâr dikkat olunmalıdır. Ve bu mâddelere vüs'at geldikce teb'anın yesâr ve serveti mütezâyid ve binâberîn (**s.229**) devletin vâridâtı dahi mütekâsir ve mütevâfir olur. Ve vâridât çoğaldıkca devlet istihkâmâtını itmâma ve askerini terbiyye ve tevkîre kesb-i iktidâr ider. El-hâsıl lede'l-îcâb çiftci ve çoban makûlesi birtakım âdemleri toplamağla kuvvet hâsıl olamayub devletlerin şevket ve bekâsı muntazam ve müretteb ordulara ve bu dahi pek çok masraflara ve bu masrafların tesviyyesi dahi ber-vech-i meşrûh mülkün ve ahâlîsinin intizâm ve ma'mûriyyetine menûtdur. Devletce pek aşırı i'tinâ olunacak mâddelerin biri dahi mu'amelât-ı ecnebiyye olub vükelâ-yı devlet ol bâbda dahi ifrât ve tefrîtden mücânebet[2] eylemelidir. Ya'ni ne izhâr-ı azamet ve bürûdet-i beyhûde ile düvel-i sâ'ireyi kırmalı ve ne de lüzûmundan ziyâde temelluk ve tekâpû[3] iderek nâmûs ve istiklâl-i devleti pây-mâl itmek vâdilerine gitmeli belki dâ'imâ mümkün mertebe ve şân-i istiklâle dokunmayacak derece cümlesiyle hüsn-i mu'âmeleden hâlî olmamağla berâber her devletin menâfi'-i mahsûsası ve usûl-i politikası ne merkezde ise anımla işini ve mu'âmelesini o usûle nazarla kullanarak menâfi' ve politikası beri tarafın menâfi' ve politikasına tevâfuk iden devletlerle hakîkaten müttefik olmalıdır. Zîrâ zamânımızda bir devletin ne mertebelerde miknet ve kudreti olsa yalnız bir iş göremedigi ve müttefike muhtâc oldığı bi't-tecrübe ma'lûm olan hâlâtdandır. Ve işbu Kırım mâddesinde Katerina'nın evvel emirde Avusturya imparatorunı ele almağa ve sâ'ir Avrupa devletlerini dahi iğfâl itmege çalışmasıyla merâmına vâsıl olmuş olması ve bizim bu şeylerden gafletimiz ve Avrupa'nın politikasına kesb-i vukûf iderek Rusyalunun iğfâl itmiş oldığı devletleri îkâza adem-i gayretimizden bunca mazarratlar görülmesi dahi bu müdde'âya delîldir. İmdî Devlet-i Aliyye'nin ol zamânın hükmünce gerek tertîbât-ı askeriyyesi ve gerek nizâmât-ı mülkiyye ve mu'âmelât-ı hâriciyyesi bâlâda beyân olunan kavâ'idin hiçbirine muvâfik olmayub her şeyde gaflet-i tâmme ve noksânı ve teferruka-i kâmile der-kâr oldığı ve Rusyalunun tedârükât-ı küllîyye-i harbiyyesine karşu ittihâz olunan tedâbîr ancak bir Özi ser'askeri nasbına münhasır bulundığı hâlde Re'îs Hayrî Efendi'nin Rusya ilçisiyle vâki' olan mükâlemâtı sırf abese iştigâl kabîlinden oldığında şübhe yokdur. Bizim bu tedârüksizlik

1 Nâdânî: Cahillik, bilgisizlik.
2 Mücânebet: Sakınma, çekinme.
3 Tekâpû: Telâş ile koşarak araştırma, dalkavukluk.

ve tedbîrsizligimize mukâbeleten Rusya İmparatoriçesi bu kaziyyeyi şu kadar seneden berü mülâhaza ve der-pîş ve mukaddemât ve vesâ'ilini mütâla'a ve teftîş idüb akdemce bast ve beyân olundığı vechile bu mütâla'a üzre Nemçe İmpatorıyla akd-i peyvend-i[1] ittifâk itdigi zamândan berü tedârükât-ı harbiyyesini ikmâl ve îfâya îcâbı vechile i'tinâ itdikden başka revâbıt-ı düveliyyece bu husûsda (**s.230**) lâzım gelan tedâbîre teşebbüs itmişdir. Hattâ Kırım münâza'asından dolayı Devlet-i Aliyye tarafından harb emâresi görülmemiş iken Katerina âkibetü'l-emr Devlet-i Aliyye ile bir sefer açmak niyyetinde olub ancak seferin tahakkuku takdîrinde Rusya askerinin mesâfe-i ba'îdeden meşgûliyetlerini İsvec Devleti fırsat ittihâz iderek ahz-ı intikâma kıyâm itmesi muhtemelâtdan olmağla burasını dahi mütâla'a iderek bi'd-defe'ât İsveclü ile gizlüce akd-i rişte-i ittifâk itmege çalışub nihâyet bu esnâda ana dahi dest-res olmuşdu. Şöyle ki: Re's-i hudûdda tahsîs itdigi bir mahalde İsvec Kralı ile mülâkâta tâlibe olub İsvec Kralı egerçi evvel emirde elindeki ağrıyı bahâne ve temâruz[2] iderek mülâkâtdan imtinâ' sûreti göstermiş ise de Katerina bununla fârig ve mündefi' olmayub kendüsi gelemedigi hâlde ben İstokolm şehrine varub görüşürüm deyü ısrâr itmekle nâçâr İsvec Kralı dahi rızâya mecbûr olub zikr olunan mahall-i mev'ûdda mülâkât itdiklerinde Rusyalu ile Devlet-i Aliyye beyninde i'lânı mütehakkık[3] olan seferde İsveclü bî-taraf olmak ve seferin hitâmında İsveclünün Danimarka Devleti'ne tâbi' olan Norvecya kıt'asını zabt itmesi husûsunda Rusya Devleti tarafından i'âne olunmak sûretleri beynlerinde hufyeten mukâvele ve tasmîm olundukdan sonra İsvec Kralı'nın mahall-i mülâkâta vürûdıyla vâki' olan yol masrafını bahâne iderek kendüsine Katerina tarafmdan iki yüz bin ruble ihdâ ve hakkında merâsim-i ihtirâma bâliğan mâ-belağ îfâ kılınmışdır. Ve çünki Avrupa'nın bundan akdem beyân olundığı vechile vâki' olan hâl-i ihtilâli Katerina'nın icrâ-yı sû-i niyyetine müsâ'id olub hemân İsvec husûsı kendüye mûcib-i endîşe idi. Bu sûretle ol gâ'ileyi dahi ber-taraf eyledi. Ve'l-hâsıl maddî ve ma'nevî bi'l-cümle vesâ'il ve mukaddemâtını der-pîş[4] ve mütâla'a itdikden sonra Kırım mübâhasesine başlamışdır. Devlet-i Aliyye ise henüz bundan sonra tertîb-i mukaddemât ve îfâ-yı tedârükât idecegi cihetle meclis-i mükâlemede Hayrî Efendi her ne kadar kânûn-ı münâzaraca da'vâsını isbât ve hasmını iskât itmiş ise de encâm-ı kâr[5] da'vâyı Rusyalu kazanmış oldığı vekâyi'-i âtiyyeden ma'lûm ve âşikâr olur.

Kırım Mes'elesi Üzerine Rusya ve Nemçe İlçilerinin Mevâdd-ı Selâseyi Hâvî Takrîr Virdikleri

Bâlâda beyân olundığı vechile Kırım mâddesine dâ'ir akdemce Rusyaluya bir kıt'a takrîr (**s.231**) i'tâ olunarak cevâbma intizâr olunmakda idi. Rusyalu ise ber-vech-i meşrûh envâ'-ı letâ'ifü'l-hiyel[6] i'mâliyle hakîkaten kendüsi ihdâs itmiş oldığı ihtilâli bahâne iderek askerini Kırım derûnuna idhâl ve tedârükât-ı seferiyyesini ikmâl itdikden sonra çünki

1 Peyvend: Ulaşma, varma, bağ, ilgi.
2 Temâruz: Kendini hasta gibi gösterme.
3 Mütehakkık: Doğruluğu meydana çıkan.
4 Der-pîş: En önde, gözönünde bulunan.
5 Encâm-ı kâr: İşin sonu.
6 Letâ'ifü'l-hiyel: Kurnazca oyunlar, hileler.

Devlet-i Aliyye aleyhine Nemçe Devleti'yle dahi akd-i ittifâk itmiş oldığından ikisinin dahi Dersa'âdet'de mukîm ilçileri mevâdd-ı selâseyi ya'nî me'kûlât ve mühimmât ve sefâ'in ve hâsılât-ı sâ'irenin Devlet-i Aliyye memâlikinden nakl ve imrâr olunmalarına ba'd-ez-în mevâni'[1] îrâd olunmayub ticâret-i sefâ'inin serbestiyyet üzre seyr itmelerine dâ'ir nizâmât tanzîm olunmak ve Devlet-i Aliyye tarafından min-ba'd hufyeten[2] ve alâniyyeten umûr-ı Tatar'a müdâhale olunmamak ve Eflâk ve Boğdan memleketleri hakkında Kaynarca Musâlahası muktezâsı üzre mu'âmele olunub bu bâbda her dürlü mübhemâtı[3] ber-taraf itmek içün ba'd-ez-în virecekleri cizyeye ve tekâlîf-i muhdesenin[4] ref'ine dâ'ir müzâkereye ibtidâr kılınmak mâddelerini mutazammın Bâb-ı Âlî'ye birer kıt'a takrîr virdiler ki sûret-i tercemeleri zeylde (18) rakamıyla tahrîr olunur.

Vekâyi'-i Sene 1197

Rusya ve Nemçe ilçilerinin bâlâda mezkûr olan takrîrlerinden bu iki devlet beyninde bir müddetden berü meşhûd olan âsâr-ı ittihâd ve ittifâk Devlet-i Aliyye aleyhine oldığı ma'lûm ve taleb-i cevâbda ısrârlarından me'mûllerinin hilâfı ednâ bir vaz' ve hareket müşâhede itdikleri gibi nakz-ı ahde idecekleri emr-i meczûm olmakdan nâşî takrîrlerine ne sûretle cevâb yazılmak lâzım gelecegini tezekkür ve mütâla'a zımnında Muharrem'in sekizinci Cum'a güni akd olunan meclis-i meşveretde mezkûr takrîrleri ve bu iki devletin Devlet-i Aliyye aleyhine olarak vâki' olan ittifâklarına ve sâ'ir niyyât-ı fâsidelerine dâ'ir etrâfdan alınan havâdis kâğıdları kırâ'at ve te'emmül olundukdan sonra huzzâr-ı meclis cümleten kelâma mübâşeret idüb Rusya ile Nemçe'nin ittihâd ve ittifâkları mâddesi tahakkuk itdi. Ve şimdiye kadar meclis-i mükâlemelerde bunca edille-i kat'iyye[5] ve ecvibe-i müskite îrâd olunub hakk-ı Devlet-i Aliyye'nin yedinde idügi meydânda iken galebe-i istidrâciyyelerine iğtirâr ile adem-i kabûlde inâd ve ısrâr eyledikleri mevâdd-ı ma'lûmeden olub bu kerre dahi i'tâ-yı cevâbda tereddüd mu'âmelesi olunacak olursa ikisi birden nakz-ı ahd ile memâlik-i İslâmiyye'ye ta'arruz ve ta'addî itdikden başka nakz-ı ahd nakîsasım dahi Devlet-i Aliyye'ye avz ve isnâd ideceklerinde şübhe yokdur. Ve ikisinin dahi tedârükât-ı harbiyyeleri mükemmel (**s.232**) ve müheyyâ olub bizim ise henüz ser-haddlerimiz asâkir ve zahâ'irden hâlîdir. Bu takdîrce takrîrlerine Devlet-i Aliyye ahidnâmelerde mastûr ve mazbût olan mâddelerde mümâna'at göstermeyüb şikâyet olunan husûsları dahi şerâ'it-i uhûda tatbîk ile tanzîmde tereddüd itmez yollu cevâb virmekden başka çâre yokdur. Fakat bu vechile cevâb virildikden sonra bir tarafdan akd-i mecâlis-i müşâvereye mübâşeret ve bir tarafdan dahi dakîka-i vâhide[6] fevt ve imrâr olunmaksızın tedârükât-ı seferiyyeye sarf-ı makderet olunmalıdır. Bu bile bir hüsn-i sûretle mündefi' oldı ne â'lâ olmadığı sûretde bu aralıkda tedârük olunabilecek kuvvet ile mütevekkilen alallâh müdâfa'aya kıyâm olunur

1 Mevâni': Engeller, özürler.
2 Hufyeten: Gizlice .
3 Mübhemât: Belirsiz durumlar.
4 Tekâlif-i muhdes: Sonradan meydana gelmiş, eskiden olmayan vergiler.
5 Edille-i kat'iyye: Kesin deliller.
6 Dakîka-i vâhide: Bir tek dakika.

deyü hatm-i kelâm eylediler.

Meclis-i karârın müzâkerâtı hâk-i pây-i şâhâneye arz ve istîzân olundukdan sonra Rusya ve Nemçe ilçilerinin takrîrlerine cevâben vech-i meşrûh üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den birer kıt'a takrîr i'tâ olunmuşdur ki sûreti zîrde (19) rakamıyla ilâve olunur.

Zikr olunan mevâdd-ı selâse ile uğraşıldığı esnâda Rusyalu Kaynarca Mu'âhedesi'ne istinâden diğer ba'zı mevâdd ile dahi Devlet-i Aliyye'yi tazyîkde aslâ müsâmaha itmezdi. Hattâ meclis-i mezkûr müzâkerâtından biri dahi Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd Konsolosluğı mâddesidir ki Kaynarca Ahidnâmesi'nde Rusya Devleti tarafından münâsib görülecek âınme-i mevâki'de konsoloslarının ve konsolos vekîllerinin ta'yînine Devlet-i Aliyyemiz cânibinden ruhsat virilüb dost olan sâ'ir düvelin konsolosları i'tibâr olundukları gibi mu'teber tutulalar deyü tasrîh olunmuş oldığını sened ittihâz iderek Rusya ilçisi bu esnâda bir kıt'a takrîr virüb mazmûnunda devleti tarafından Akdeniz adalarına amed-şûd iden Rusya tüccâr gemilerinin umûrlarını rü'yet zımnında Miknoz Cezîresi'nde[1] ikâmet itmek ve istedigi sâ'ir adalara gelüb gitmek şartıyla Covanni nâm Rusyalu umûm konsolosı nasb olunmuş oldığından Eflâk ve Boğdan ve Bucak konsolosuna virildigi gibi buna dahi bir kıt'a konsolosluk berâtı i'tâ olunmasını istid'â eyledi. Miknoz Cezîresi ise hâkim ve zâbitden hâlî olmağla konsolosunuz düvel-i sâ'ire konsoloslarının oturdığı hâkim ve zâbiti olan ma'mûr ve cesîm adaların birinde otursun deyü Re'îsü'l-küttâb Mehmed Hayrî Efendi tarafından Rusya ilçisine tercümânı vâsıtasıyla haber görderildikde bir vechile kâni' ve râzı olmayub benim devletim şurût-ı ahidnâme mûcebince Miknoz'ı münâsib görmüş ya bu vechile berât virilür ve yâhûd konsolosı devletime i'âde iderim dimiş oldığına ve bunların Miknoz gibi ehl-i İslâm'dan hâlî bir adaya konsolos (**s.233**) ta'yîn itmeleri ne niyyete mebnî idigi ma'lûm ve âşikâr olub ancak müsâ'adesi müşkil oldığı misillü zikr olunan ahidnâme fıkrasına ve reviş-i hâle[2] nazaran reddi dahi düşvâr idügine binâ'en keyfiyyet Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa'ya ifâde olunarak bu bâbda melhûz olan mehâzîrin indifâ'ı çâresini mülâhaza ve iş'âr itmesi taraf-ı Sadâretden kendüye tenbîh ve irâde olunmağla Kapudan Paşa lede'l-mülâhaza tahrîr ve irsâl itdigi takrîrinde Miknoz Adası iki yüz re'âyâ hânesinden ibâret kal'a ve zâbit ve hâkimsiz bir cezîre olub re'âyâsı gemicilik ve ticâret ile meşgûl oldukları ecilden içinde aceze-i nisvândan gayrı kimse yokdur. Ve bunda Moskov konsolosunun ikâmetinde der-kâr olan dürlü dürlü mehâzîrden fazla Cezâ'ir-i Garb Ocakları Moskovlunun düşmanları olmalarıyla bir iki sefîne donadub bir gice ale'l-gafle konsolosı ahz ve esîr iderler. Sonra Moskovlu bunı Devlet-i Aliyye'ye azv ider. Bu özr ilçiye beyân olunsun dinlemedigi takdîrde sonra ocakludan böyle vaz'-ı nâ-becâ sudûrunda Devlet-i Aliyye'ye tahmîl[3] olunmasını müş'ir yedinden bir sened alınsun deyü ifâde ve inhâ eylediginden Re'îs Efendi tekrâr Rusya tercümânını celb ve ihzâr ile bu özri beyân idüb kabûl itmedikleri hâlde sonra Devlet-i Aliyye'ye bahâne bulunmamak üzre bir sened matlûb idügi ifâdesiyle ilçisine gönderdi. Tercümân yine avdet idüb biz cezîre-i mezbûrede konsolos ikâmetini şart-ı ahidnâme üzre isteriz. Konsolos ve tüccârımızın Memâlik-i Mahrûse'de himâyeleri Devlet-i Aliyye'nin vâcibe-i zimmet-i adâletidir. Mülk-i mahrûs-ı pâdişâhîde bu kadar düvelin konsolosları

1 Miknoz Cezîresi: Mikonos (Mykonos) Adası.
2 Reviş-i hâl: Halin gidişi, durum.
3 Tahmîl: Yüklemek. Taşıtmak. Bir kimse üzerine bir işi bırakmak.

vardır. Ocakludan zarar isâbet ider ise mâni' degildir mefhûmunda kangı devlet sened virmişdir ki biz dahi virelim. Ve ahidnâmelerde böyle saded yokdur. Yarın veyâhûd ferdâsı gün Akdeniz'e gidecek sefînemiz vardır. Konsolos anınla gidecekdir. Matlûbumuz olan berât virildi ne â'lâ virilmedigi sûretde kat'îce olmaz cevâbı virilsün kelâmını ilçi tarafından iblâğ[1] ve îrâd eyledi. Rusya ilçisinin akdemce Nemçe ilçisiyle bi'l-ittifâk virdigi takrîrde Eflâk ve Boğdan konsolosı kaziyyesini hilâf-ı ahd olarak Devlet-i Aliyye hakkında bir mâdde-i mahsûsa şekline koymuş idi. Şimdi bu konsolos husûsunda tereddüd sûreti gösterildigi hâlde tamâmca bunı nakz-i ahde ser-rişte ittihâz idecegi ve belki bu mâddeyi meydâna koymaları dahi i'lân-ı harbe bir bahâne aramak niyyetine mebnî idügi ihtimâliyle bu bâbda meşveret muktezıyât-ı hâlden[2] olmağın bâlâda mezkûr mevâdd-ı selâsenin kabûl ve adem-i kabûli içün akd olunan meclis-i mezkûrda (**s.234**) işbu konsolosluk mâddesi dahi der-miyân olunub buna dâ'ir der-dest olan evrâk ile Kapudan Paşa'nın takrîri ve ahidnâmenin buna dâ'ir olan bendi kırâ'at olundukda ahidnâmeye nazaran istedikleri berât virilmese bunı nakz-ı ahde vesîle ittihâz iderler. Ve bu aralıkda konsolosluk nizâ'ını çıkarmaları dahi bu merâma mebnîdir. Ve her hâlde nakz-ı ahdi Devlet-i Aliyye'ye isnâd itdirmemege sa'y olunmak elzemdir. Hemân bundan dahi muhâlefet olunmayub Akdeniz cezîrelerine kuzât ve nüvvâb ve ehl-i İslâm'dan mu'temed voyvodalar ve zâbitler ve neferât ta'yîni ile muhâfazalarının ilâcına bakılmalıdır deyü karâr virildi. Akdemce Şeyhü'l-islâm ve Kapudan Paşa ve sudûr-ı kirâm huzûr-ı hümâyûna dâhil olduklarında bu mâdde tezekkür[3] olunmuş olub bu kerre ricâl-i[4] şûrânın hülâsa-i müzâkerâtı dahi hâk-i pây-i şâhâneye arz olunmağla sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcebince zikr olunan konsolosluk berâtı i'tâ olunmuşdur.

Azl ve Nasb

Silâhdâr-ı Şehr-i yârî İsmâ'îl Beg'in mugâyir-i tab'-ı hümâyûn ba'zı evzâ'ı vâki' olmağın Muharremü'l-harâm'ın dördünci güni hânesinde ikâmete me'mûr olarak yerine çukadâr-ı şehr-i yârî olan Mehmed Ağa silâhdâr ve anın yerine Şîrîn Hüseyin Ağa çukadâr oldı. Hazîne Kethüdâsı Mehmed Ağa dahi tevcîhâtda zabt eylemek üzre başmuhâsebeci nasb olunmağla hazîne kethüdâlığı dahi Ser-kâtibî İsmâ'îl Efendi'ye ve rikâbdârlık Emîn Ağa'ya ihsân buyuruldı.

Vidin Muhâfızı Alî Paşa'nın Vefâtı

Muharrem'in yirmi dördünci güni Vidin Muhâfızı Çatalcalı Alî Paşa'nın vefâtı haberi gelmişdir. Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Rusya seferleri esnâsında Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın Mora ser'askeriliginde ol havâlîde vâki' olan muhârebelerde izhâr-ı celâdet

1 İblâğ: Bildirmek. Yetiştirmek. Haberdar etmek. Göndermek.
2 Muktezıyât-ı hâl: Durumun gereği.
3 Tezekkür: Zikretmek. Bir şeyi ders gibi tekrar ile ezbere almak. Birkaç kişi toplanıp iş üzerine görüşmek.
4 Ricâl: Erkekler, er kişiler. Mevki sahibi kimseler, devlet adamları. Yaya olanlar.

itmekle Mehmed Paşa sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem oldukda anı dahi binbaşılıkla Ordu-yı Hümâyûna me'mûr itmiş idi. Ve fi'l-asl derece-i isti'dâdı kendüsinin ma'lûmı oldığından def'aten uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh ile Balya muhâfazasına me'mûr ve çok geçmeden Mora muhassıllığıyla mesrûr eyledi. Ve Mora havâlîsi hasâr ve istîlâ görmüş yerler oldığından Ordu-yı Hümâyûnda iken ahâlîsine rıfk ve mülâyemetle mu'âmele itmesimi tenbîh (s.235) eylemiş ve Alî Paşa ise Mora câmbine vâsıl oldığı gibi mezâlim ve ta'addîyâta başlayub bayağı Haccâc-ı zâlime-i sânî olmuş idi. Sonra Rûmili ve Anadolı câniblerinde eyâlât ve elviyye mansıblarını devr ile vardığı yerlerde zulm iderek nihâyet Haleb vâlîsi iken fevka'l-âde ba'zı mezâlim ve ta'addîyâtı istimâ' olundığından i'dâm ve izâlesi husûsına fermân-ı kazâ-cereyân sâdır olmuş iken ba'zı şüfe'â[1] tavassutıyla katîlden halâs olarak fakat ref'-i vezâretile iktifâ[2] olundı. Ba'dehu tekrâr vezâreti ibkâ olunub bir müddet mürûrunda yine muktezâ-yı cibilliyyeti olan zulm ve gadra mübâderet itmekle Rodos Cezîresi'ne nefy olunarak bir buçuk seneden ziyâde menfiyyen orada ikâmet eyledikden sonra elbette bu kerre terbiyye olub tabî'at-ı sâbıkasından[3] vaz' geçmişdir ümîdiyle yine vezâreti ibkâ olunarak Özi vâlîsi nasb olundı. Ba'dehu Dobrice eşkıyâsını teftîşe me'mûr olub andan Vidin muhâfızı oldı ve çok geçmeksizin öldi (tecâvezellâhu an seyyi'âtihî) ekser eyyâmda sâ'im ve salât-ı teheccüd i'tiyâdıyla giceler kâ'im olub meşâyih-i kirâma dâ'imâ i'tibâr ve hürmet ve her birinden başka başka evrâd ve ezkâr ahz ve telakkîsine rağbet itmekle kesb-i şöhret itmiş iken zulm ve i'tisâfı âlem-gîr ve vâlî oldığı memleketlerde ganî olanlar fakîr ve katl-i nefs mâddesi indinde zerreden hakîr olmağla birbirine uymaz muhayyir-i ukûl vaz' ve hareketleri olub

Beyt

Bâtıl hemîşe bâtıl ve beyhûdedir velî * Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr ide.

mefhûmuna mâsadak idi deyü Enverî Târîhi'nde bu vechile mufassal ve mastûrdır. (El-ahdü ale'r-râvî) Bu vakitlerde ser-haddlerin muhâfızdan huluvvı câ'iz olmadığından Alî Paşa'nın ber-vech-i bâlâ vefâtı haberi alındığı gibi vüzerâdan birinin Vidin muhâfızı nasb olunması sadr-ı â'zam tarafından arz ve telhîs olundı. Meger bu mansıb kendüsi içün münhall ve dîvân-ı kadrden kendü uhdesine muhavvel imiş ki tevcîhi erteye te'hîr olunsun deyü taraf-ı pâdişâhîden kendüye emr geldi. Ve ferdâsı tebdîl-i sadâret vukû' buldı

Azl-i Sadr-ı â'zam Yegen Mehmed Paşa ve Sadâret-i Halîl Hamîd Paşa

Bir müddetden berü vakt ve hâlin nezâketine binâ'en Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri müdîr ve idâre-i umûr-ı hâzıraya muktedir birini bulmak ümniyyesiyle bir haylî sadr-ı â'zamlar azl (s.236) ve nasb idüb Yegen Mehmed Paşa fi'l-asl bir vezîr-i nâ-medâr oldığından hutûb-ı cesîme-i sadâret uhdesinden gelür zannıyla akdemce sadr-ı â'zam

1 Şüfe'â: Şefaatçiler. Şefaat edenler, bir suçun bağışlanması için aracılık yapanlar.
2 İktifâ: Fazla istemeyiş. Yeter bulmak. Kâfi görmek. Var olanı yeter saymak.
3 Tabî'at-ı sâbıka: Eski huylar.

nasb olunmuş idi. Halbûki makâm-ı Sadârete geleliden berü ber-vefk-i dil-hâh-ı âlî bir işe muvaffak olamadıkdan başka Enverî Efendi'nin tahrîrine göre gâyet kindâr bir zât olub vaktiyle ednâ mertebe gücenmiş oldığı kimselerden hakk ve nâ-hakk yere ahz-ı intikâm sevdâsına düşerek birçok emekdârân-ı Devlet-i Aliyye'yi dil-gîr itmişdir. Halbûki bu misillü nâ'il-i câh ve ikbâl olanlara göre muğber[1] oldukları nâsın hakkında (el-afvu zekâtü'z-zafer)[2] mü'eddâsına ri'âyetle lütf ve iltifât yüzünden mu'âmele itmek lâzımeden idügi müsellemâtdandır.[3] Bundan başka mizâha mâ'i'l olması hasebiyle zamânında ba'zı esâfil yüz bulub bilâ-pervâzlık sevdâsına düşdiler. Binâ'en-aleyh azli lâzım gelerek Muharrem'in yirmi beşinci güni azl ile yerine e'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Ketühüdâ-yı Sadr-ı Âlî Halîl Hamîd Efendi sadr-ı â'zam nasb olundı. Buna dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zîrde (20) rakamıyla îrâd olunur.

Kethüdâlık dahi Şıkk-ı Evvel Defterdârı es-Seyyid el-Hâc Mustafâ Efendi uhdesine tevcîh ve defterdârlık umûr-ı defterîyyede mehâret ile şöhret-şi'âr olan Zimmet Halîfesi Vekîli Feyzî Efendi'ye ihsân buyuruldı ve Sadr-ı sâbık Mehmed Paşa Vidin Vâlîsi ta'yîn kılındı.

Vukû'ât-ı Şettâ

Muharremü'l-harâm'ın altıncı güni sulb-i pâk-i şehr-i yârîden bir duhter-i bülend-ahter dünyâya gelüb Fâtma Sultân tesmiye olundı.

Sadr-ı cedîd makâm-ı Sadârete geldigi gibi derhâl Sadr-ı esbak Silâhdâr Mehmed Paşa'nın vezâretini ibkâ itdirmekle uhdesine Nigde sancağı ilâvesiyle Faş muhâfızlığı tevcîh olundı. Lâkin Faş muhâfazasına gitmekden i'tizâr ve isti'fâ itmekle mu'ahharen uhdesine Resmo sancağı bi't-tevcîh Faş muhâfazası dahi yedi sekiz sene akdem vezâreti ref' olunmuş olan İspanakcı Mustafâ Paşa'nın Kethüdâsı Halîl Paşa'ya ibkâ-yı vezâretle tevcîh olunub birkaç gün sonra Çorum sancağı dahi ilâve-i me'mûriyyeti kılınmışdır. Ve kezâ Sadr-ı esbak Mehmed Paşa'nın vezâreti ibkâ olunarak uhdesine Belgrad muhâfızlığı tevcîh buyuruldı.

Safer'in ikisinde hünkâr kapucılar kethüdâsı olan Sadr-ı sâbık Yegen Mehmed Paşa-zâde (s.237) Yûsuf Beg azl olunub yerine Muhsin-zâde Dâmâdı Abdullâh-zâde Sa'îd Beg nasb olundı. Ferdâsı Çavuşbaşı Abdülbâkî Ağa azl olunub Misivri Kal'ası ta'mîrine me'mûr oldı. Ve yerine yeniçeri kışlaları binâsıyla meşgûl olan Cebecibaşı sâbık Süleymân Ağa çavuşbaşı ta'yîn kılındı.

Mukaddemâ Rusya seferleri esnâsında beş altı yıl mikdârı Özi muhâfazasında isbât-ı vücûd itmiş olan Haleb Vâlîsi Hazînedâr Alî Paşa uhdesine Aydın sancağı ilhâkıyla Özi muhâfızlığı tevcîh olunub Haleb eyâleti dahi Karaman Vâlîsi Mustafâ Paşa'ya ve Karaman eyâleti Çorum Mutasarrıfı Vezîr Mikdâd Paşa'ya tevcîh olundı.

Yaşyemiş gümrükcisi dimekle meşhûr olan sâbıka Surre Emîni Hâcı Halîl Ağa eskiden berü âdeti oldığı üzre Nigbolı harâcını iltizâm iderek Arnavud tâ'ifesinden bir gaddârı

1 Muğber: Gücenmiş, gücenik, küskün.
2 "Af zaferin zekâtıdır."
3 Müsellemât: Meydanda olan meseleler.

muhassıl nasb idüb merkûm dahi re'âyâya dürlü gadr ve zulumler itmekde oldığından keyfiyyet mesmû'-ı sadr-ı âlî[1] oldukda muhassıl-ı merkûmı tebdîl itmesi içün Halîl Ağa'ya bi'd-defe'ât tenbîh itmiş iken gâh fermân efendimin diyerek ve gâh efendim iftirâdır deyü sadr-ı â'zamı iğfâl iderek muhassılının zulm ve gadr itmesine mu'în[2] oldığı tahakkuk itmekle ikisi dahi ibreten li's-sâ'irîn katl ve i'dâm olundılar.

Rebî'ü'l-evvel'in yirmi üçünci güni Şıkk-ı Sânî Defterdârı Hayrullâh Efendi vefât itmekle yerine başmuhâsebeci olan Kesriyeli-zâde Bekir Beg nasb olundı. Başmuhâsebecilik dahi mükerreren çavuşbaşılık ile meşhûr olan Ahmed Nazîf Efendi'ye ihsân buyuruldı.

Birkaç seneden berü â'yân-ı ulemâ içinde vukû' bulan kesret-i vefeyât[3] hasebiyle sudûr-ı kirâma kıllet geldiginden Anadolı pâyelülerinden ba'zılarına Rûmili pâyesi ve İstanbul pâyelü[leri]nden ba'zılarına Anadolı pâyesi ihsân ve inâyet buyurulmuşdur.

Ba'zı Tedâbîr-i Seferiyye

Halîl Hamîd Paşa fatîn[4] ve ehl-i dâniş ve dekâyık-ı umûr-ı mülkiyyeye[5] vukûf-ı tâmm kesb eylemiş bir zât olub ancak sadâreti gâyet tenk ve nâzik bir vakte tesâdüf itmişdir. Şöyle ki: Dâhilî ve hâricî pek çok müşkilât meydânda iken günden güne fenâlaşmakda olan Kırım gâ'ilesi cümlesini unutdırmış idi. Binâ'en-aleyh evvel emirde çâresini taharrî ve teftîş ve egerçi Devlet-i Aliyye sefer îkâ'ından müctenib ise de Rusyalunun (**s.238**) etvârına nazaran nakz-ı ahdi mûcib hareketlere ibtidâr idecek gibi göründiginden bu sûretde bâb-ı muhârebe küşâd olunmak lâzım gelürse ne yapılmak ve ne tarafdan hücûm olunmak îcâb ider ve mâdde-i nizâ' olan Kırım'ın istihlâsı ne vechile kâbil olur mütâla'asını der-pîş iderek ol havâlî ahvâline vukûf-ı tâmmı olan Canikli Hâcı Alî Paşa'dan isti'lâm-ı hâl itmekle evâ'il-i Safer'de Alî Paşa takdîm itmiş oldığı cevâbnâmesinde bu vechile ıtlâk-ı inân beyân eylemişdir ki: Kırım'ın istihlâsı irâde buyuruldığı takdîrce evvelâ külliyyetlü Donanma-yı Hümâyûn ile Yeni Kal'a Boğazı tutılub Azak Denizi'nden Karadeniz'e Rusya donanmasının mürûrı külliyyen men' olunmak lâzım gelür. Zîrâ burası sedd ve bend olunmadığı takdîrce Kırım'ın bir tarafına yanaşılub da karaya asker çıkarılursa verâdan Rusya donanması gelüb ve sefâ'inimizi ihrâk idüb de bizi hasr ve tazyîk ider vâhimesi asâkire mûcib-i inhizâm olmakdan havf olunur. Ammâ boğaz-ı mezkûr tutılub da Kerş Kal'ası zabt ü teshîr ve Taman yakasına asker imrârıyla muhâfazasına ihtimâm olundığı sûretde Rusyalunun Bahr-i Azak'dan Bahr-i Siyah'a ikı kürekli bir kayığı bile mürûr idemez bu sûretde Kırım'm her tarafına yanaşılub karaya asker çıkarılmak kâbil olur. Sâniyyen Özi Boğazı'nı sedd ü bend ve Kılburun palankasını zabt eylemek lâzım gelüb bu sûretde Gözleve[6] ile Kılburun arasındaki Kırım iskelelerine asker imrârı âsân oldukdan başka bu tarîkle berren dahi Ur Kal'ası tarafına hücûm olunabilür. İşte bu iki boğazlar ber-minvâl-i meşrûh sedd ve bend olundığı takdîrce sefâ'in-i İslâmiyye içün

1 Mesmû'-ı sadr-ı âlî: Sadrazam tarafından işitilmiş.
2 Mu'în: Yardım eden, yardımcı.
3 Kesret-i vefeyât: Ölümlerin çokluğu.
4 Fatîn: Zeki, akıllı, uyanık.
5 Dekâyık-ı umûr-ı mülkiyye: Devlet işlerinin incelikleri.
6 Gözleve: Kezlev, Kobleve.

Karadeniz'de emniyyet-i kâmile hâsıla olarak sagîr ve kebîr sefâ'in ile Kırım'ın her tarafına asâkir ve mühimmât imrâr ve ihrâcı kâbil olub bu sûretde Anadolı cânibinden nakl ve imrâr olunacak asâkir hevâsına göre Avlite ve Balaklava ve Balta taraflarına çıkarsa berren sebükbarca Bağçesarây'a ve eger Gözleve havâlîsine çıkar ise Akmescid ve Karasu taraflarına ve eger Kefe'ye çıkarlar ise kezâlik Karasu ve ana semt olan mahallere hareket idebilürler. Ve Kırım ahâlîsi böyle her tarafdan berren ve bahren kuvvetlü hücûm olundığını gördüklerinde anlara dahi kuvvet-i kalb gelerek taraf taraf varan asâkire lühûk[1] ve mütâba'at[2] iderler. Bu vechile Kırım'ın istihlâsı me'mûl oldukdan başka Rusyalular böyle berren ve bahren hücûmât-ı kaviyyeye tâb-âver-i mukâvemet olamayacaklarını derk ile bilâ-muhârebe Kırım'ı terk itmeleri dahi mülâhazadan ba'îd degildir. Efendim bu tedâbîr egerçi zâhiren mugâlatalu ve su'ûbetlü[3] görinür. Ancak böyle kuvvet-i külliyye ile yapışılmayub da (**s.239**) vâdî-i hoş-âmedîye sulûk ile âsân sûreti arz ve irâ'e ve ol vechile bareket olunacak olursa zann-ı gâlib-i âcizâneme göre bir netîce-i nâfi'ayı müfîd olmayacağından başka maâzallâhu Te'âlâ varan askerin münhezimen avdetine bâ'is ve şân-ı Devlet-i Aliyye'ye şe'n ve nakîsayı mûris bir hâl-i vehâmet me'âlin vukû'undan havf iderim. Alî Paşa'nın bu tedbîri egerçi ol vaktin hâline göre fenâ mütâla'a degildir. Lâkin bu iki boğazın zabtı derece-i kifâyede zâbıtalu ve râbıtalu askere ve külliyyetlü ince donanmaya mevkûf oldığı hâlde bunlar mevcûd ve müheyyâ olmadıkdan başka pek kolaylıkla tedârükine dahi vakt ve nakd müsâ'id olmayub Rusyalunun ise kâffe-i tedârükât-ı seferiyyesi mükemmel ve müheyyâ oldukdan başka külliyyetlü ince donanması var idi. Kaldı ki ol vakit Nemçelü dahi Katerina ile olan ittifâkı hasebiyle seferde müşârik[4] olacağından sefer açıldıkda Nemçe tarafma başluca bir ordu sevk olunmak lâzım gelüb bu sûretde Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bakiyyesi ancak Tuna sevâhilini muhâfaza idebilecegine nazaran hareket-i tecâvüziyyeye ibtidâr olunamayacağından Nemçelüye mukâbil Avrupa devletlerinden biriyle ittifâk olundukdan sonra Rusya üzerine ağırca ve kuvvetlüce yüklenilüb de Kırım'ın istihlâsı husûsuna mübâşeret olunmak lâzım gelürdi. Ol vakit ise bu makûle tedâbîr-i hâriciyye henüz hesâba dâhil kılınmamış idi. Binâ'en-aleyh Kırım'ın istihlâsı kaziyyesi yalnız hulyâda tasavvur ile geçişdirilmek lâzım gelüb fakat Rusyalu şimdilik Kırım'ın zabtıyla iktifâ eyler mi yohsa dîger bir niyyet-i fâsidesi var mı işte bu mülâhazalar hâtır-hırâş ve mûcib-i telâş olmakdan nâşî Devlet-i Aliyye vikâye-i abdinde sâbit-kadem ise de Rusyalular şurût-ı musâlahaya ri'âyet dâ'iyyesinde bulundukları hâlde bir tarafdan dahi ba'zı harekât-ı nâ-hem-vâre tasaddî itmekde olduklarından bu misillü hâl ve hareketlerine nazaran nihâyetinde bir gûne mekir ve hud'a tarîkiyle rekîz-zamîrleri olan ifsâdâtı izhâra ibtidâr itmeleri melhuz mıdır ve merâmları ne gûne fehm olunur bu husûsda hâtırınıza lâyıh olan nedir deyü bu esnâda Halîl Hamîd Paşa tarafından Alî Paşa'ya bir kıt'a mektûb-ı sâmî tahrîr ve irsâl olunmuş oldığından cevâbı da Alî Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtın hülâsası budur ki: Rusyalunun kârı öteden berü mekir ve hud'adan ibâret olmağla hîlesine firîfte olmak kat'â câ'iz degildir. Kullarının delâlet-i karâ'in-i ahvâl ile zannıma göre Kırım gâ'ilesini ber-taraf iderler ise Şâhin Giray Han'ı tahrîk ve itmâ' ile Bucak ahâlîsi dahi tavâ'if-i Tatar'dandır. Ve bi'l-cümle tavâ'if-i Tatar ber-vech-i serbestiyyet Kırım hanlarının

1 Lühûk: Ulaşmak. Yaklaşmak. Sonradan yetişmek.
2 Mütâba'at: Birine tâbi olmak, uymak. Birini takib etmek.
3 Su'ûbetlü: Güç ve müşkil. Çetin.
4 Müşârik: Ortak, bir iş beraberliğinde bulunan.

zîr-i dest-i hükûmetlerinde olmak şurût-ı serbestîdendir.

(s.240) Ve Yalı ve Tombasar dahi ez-kadîm Kırım hanlarına mahsûsdur diyerek buralarını hana istid'â itdirüb kendüleri dahi tavassut[1] iderek bu husûsda Devlet-i Aliyye'nin müsâ'adesini tahsîle sa'y itmek gerekdirler. Bu sûrete taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade buyuruldığı hâlde Rusyalular Hanı âlet iderek Kırım gibi Bucak'ı dahi ellerine alub Aksu Nehri'nin berü taraflarına ve Balta ve Tombasar havâlîlerinde kal'alar ihdâsıyla ba'dehû Boğdan'ın ihlâl ve ifsâdına mübâşeret iderler. Ba'de zamân bu hareketleri mugâyir-i şurûtdur deyü muhârebeye tasaddî olunursa çünki bu hâlde Özi ve Bender ve Hotin içerüde kalmış olacağından artık bu ser-haddlerden fâ'ide olmaz. Bir tarafdan dahi Abaza ve Çerâkise kabâ'ili te'dîb olunmadıkca Kırım bir vechile ihtilâlden halâs bulamaz deyü bunların te'dîblerini hafiyyen hana istid'â itdirüb kendüleri dahi bunların te'dîbleri miyâneden kîl ü kâlin indifâ'ıyla sulhun bekâsına vesîle olur yollu Devlet-i Aliyye'den istid'â iderler. Bundan garazları bir takrîble Abaza ve Çerâkise'ye dahi musallat olmakdır. Çünki Abaza dağlarında rutûbetlü ma'denler olub Rusyalular bir takrîbile anlardan numûme getürderek mu'âyene itmişler. Lâkin Abaza halkı garazlarına vâkıf olarak ma'deni setr ile fî-mâ-ba'd kendü beynlerinde dahi i'mâlini yasâğ itmiş olduklarından bu dâ'iyye Rusyaluların derûnlarında çây-gîr olub kalmışdır. Bundan başka Rusyalular oralarda yerleşerek Gürcistan'ı dahi kendülerine bey'at itdirdikden sonra kâffeten ol havâlîyi zabt idüb bu tarîkle dahi Devlet-i Aliyye'yi tahdîş itmek fikrinden hâlî olmazlar ammâ Devlet-i Aliyye'nin Abaza ve Çerâkise kavimlerinden ne menfa'ati var bunlar içün Rusyalu ile bozuşub da birtakım gâ'ilelere dûçâr olmakdan ise bu bâbda olan istid'âsına müsâ'ade olunmakda ne ziyân var deyü müsâ'ade ve mümâşât tarafını istisvâb iden olursa ana bu vechile cevâb virilür ki: Gerçi şimdiki hâlde sûd ve ziyânı nümâyân degil ise de nihâyetinde Devlet-i Aliyye'ye ne mazarrat ve Rusyaluya ne menfa'at olacağına Kabartay mâddesi delîl-i kavîdir. Çünki Abaza ve Çerâkise kabâ'ilinden cânib-i mîrîye bir para menfa'at olmayub ahâlîsi dahi fırka fırka ve kabâ'i'l-i müteferrikadan ibâret olmalarıyla ikisinin cevâbı bir yere gelmez ve bir vechile ittihâdları ve bir ferde inkıyâdları[2] kâbil olmaz. Ve kavl ve ahdlerinde bî-sebât ve bir kavim olduklarından kendülerinden bir gûne hidmet me'mûl olunmaz. Lâkin ülkâları düşman eline geçecek olursa maâzallâhu Te'âlâ Karadeniz sevâhilinden aslâ hayır kalmaz. Rusyaluların keyfiyyet-i mekir ve desîseleri ta'rîfden müstağnîdir. Sayyâd-ı mürgânın[3] dâme dâne dökdükleri gibi on beş yirmi (s.241) sene sonra melhûz olan menâfi'in istihsâli içün mebâliğ-i külliyye sarfıyla sayd-ı merâma ihtimâm iderler ve tarîk-i desîseyi i'lâ buyururlar. Mukaddemâ Kabartayların dahi hazîne-i devlete bir fâ'ideleri olmadığı hâlde Kırım hanlarıyla beynlerinde münâferet vukû'unda Rusyalular gûyâ miyâneye tavassut sûretinde Kabartay ahâlîsi beyne'd-devleteyn[4] serbest ve müstakill olub bir tarafdan kendülerine müdâhale olunmamak şartıyla def'-i gâ'ile olunması Rusyalu istid'â ve teklîf iderek her nasılsa bunı bir aralık Devlet-i Aliyye'ye kabûl itdirüb bu sûretle Kabartayları Kırım hanlarının zîr-i hükmünden ve sâye-i Devlet-i Aliyye'den fekk ve teb'îd itdikden sonra dâm-ı hîlesine düşürmüşdür. Şöyle ki: Zâhiren beglerine in'âm ve

1 Tavassut: Ara bulma için araya girmek. Aracılık. Vasıtalık.
2 İnkıyâd: Boyun eğme. Muti olma. Teslim olma. İtaat etme. İmtisal.
3 Sayyâd-ı mürgân: Kuş avcıları.
4 Beyne'd-devleteyn: İki devlet arasında.

ikrâm iderek ülkâları içine mütte'addid kal'alar ihdâs ve asker vaz'ıyla metânet virdikden sonra tamâmıyla zabt ve teshîr ve ahâlîsini kendü re'âyâsı silkine idhâl eylemişdir. Ve bu kadar menâfi'a otuz sene zarfında dest-res olmuşdur. Alî Paşa'nın bu mülâhazâtı dahi vakt ve hâle muvâfık ve Rusyaluların âdet-i câriyye ve etvâr-ı mücerrebelerine mutâbık görinüb her cihetle Devlet-i Aliyye'ye göre ihtiyâtlu bulunmak lâzıme-i hâlden olmağın evvelkiden ziyâdece esbâb-ı seferiyyenin ikmâline mübâşeret olunmağa karâr virilmişdir. Fakat bu bâbda en evvel düşünülecek mâdde Tuna yalısında ser'askerlige liyâkatli bir zâtın bulunması husûsı olub akdemce bu mülâhazaya mebnî Aydoslı Mehmed Paşa Silistre cânibiue nakl olunmuş idi.

Bu esnâda o dahi ağırca hasta olmağla eger vefât eyler veyâhûd amel-mânde olur ise derhâl yerine dîger münâsibi irsâl olunmak üzre şimdiden intihâb olunması îcâb-ı maslahatdan oldığına mebnî huzûr-ı sadr-ı âlîde akd olunan meclis-i mahsûsda keyfiyyet der-miyân olundukda bu makûle umûr-ı cesîme-i ser'askerîde istihdâma Bosna Vâlîsi Abdullâh Paşa müstahakk görülmüş ise de Bosna ser-haddinde dahi öyle bir vezîrin bulunması ehemm olmakdan nâşî anın Bosna'dan hareket itdirilmesi tecvîz olunmayarak Kütahya Vâlîsi Abdî Paşa'nın Tuna yalısına nakli tasvîb olunub ancak Anadolı eyâletinde dahi zabt u rabta kâdir ve tehdîdini îkâ'a muktedir bir vezîrin bulunması vâcibât-ı umûrdan olmağın Kütahya mansıbı dahi sâlifü'z-zikr Hâcı Alî Paşa uhdesine bi't-tevcîh Trabzon ve Canik dahi kendü re'yi üzre oğullarına ihâle buyurulması tensîb olunmuş ise de Alî Paşa müddet-i medîdeden berü Trabzon ve Canik tarafında kesb-i nüfûz[1] ve mekânet eylemiş ve fi'l-asl ol havâlî hânedân-ı kadîminden bulunmuş olmasıyla dîger mahalle nakl ve hareketden mahzûz olmadığına mebnî Kütahya'yı kabûl idüb itmeyecegi henüz (s.242) ma'lûm olmadığından evvel emirde kendüsinden bir kerre istimzâc olunmak lâzım gelmegin buna dâ'ir kendüsine Halîl Hamîd Paşa tarafından pek ziyâde iltifât ve taltîfâtı hâvî tahrîrât gönderilmiş ve cevâbında Alî Paşa dahi deve ve katır ve çadır misillü esbâb-ı vezâretinin noksânından bahs ile berâber her ne tarafa emr ü fermân buyurulur ise sür'at-i imtisâl idecegini arz ve inhâ eylemiş idi. Ancak karîben Aydoslı Mehmed Paşa'ya birr ü tâmm gelmiş oldığı haberi Dersa'âdet'e vâsıl olmağla tevcîhât-ı melhûzanın icrâsına hâcet kalmamışdır. Fakat sefer alâmetleri günden güne ziyâdeleşmekde olmasıyla vakt-i harbde işe yarayacak vüzerânın te'lîf ve taltîfleri muktezâ-yı hâlden oldığına mebnî Halîl Hamîd Paşa yine Alî Paşa'yı te'mîn ve taltîf siyâkında gâyet beliğâne ve nevâziş-kârâne tahrîrât irsâlinden hâlî olmamışdır. İzâh-ı mâdde içün bunlardan birisi zeyl-i kitâba (21) rakamıyla derc ve tastîr olunur.

Ba'zı Nizâmât-ı Asriyye ve Tedârikât-ı Sâ'ire

Bundan akdem vâki' olan Rusya seferinde Ordu-yı Hümâyûnun râbıta ve nizâmsızlığı hasebiyle Şumnı'da mahsûr olmağla nâçâr Kaynarca Musâlahası gibi bir mesâliha-i mekrûheye karâr virilüb bir işdir oldı bâri bir zamân mütâreke sûretinde Devlet-i Aliyye askeri istirâhat eyler ve fî-mâ-ba'd hâb-ı gafleti[2] ve ten-perverligi fedâ ile mühimmât-ı

1 Kesb-i nüfûz: Güç kazanma.
2 Hâb-ı gaflet: Gaflet uykusu.

seferiyye ikmâl ve îfâ ve nizâmât-ı askeriyyeye i'tinâ olunub fi'l-cümle kuvvet ve istimdâd hâsıl oldukda düşmandan ahz-ı sâre ibtidâr olunur ve Devlet-i Aliyye boyar-girân altından halâs bulur ümîdleri medâr-ı teselliyet idi. Binâ'en-aleyh Abdülhamîd Han Hazretleri makâm-ı Sadârete gelan vüzerâ-yı izâmı bu dakîkadan âgâh ve haberdâr idüb itmâm-ı mehâmm-ı seferiyyeye[1] dâ'ir ısdâr buyurdukları müte'addid hatt-ı hümâyûnlar mahallerinde mahfûzdur lâkin makâm-ı Sadârete gelenler bu emr-i lâzımu'l-i'tinâya bakmayub herkes vaktimiz hoş geçsün dâ'iyyelerine düşdiginden ele geçmiş olan vakit ve fırsatı fevt itmeleri düşmanın bir kat daha şımarmasına bâdî oldığı ma'lûm-ı pâdişâhî oldukda bi'z-zât tanzîm ve tesviyye-i umûra mecbûr olarak bu esnâda haylîce nizâmât-ı askeriyye ve mülkiyyeye teşebbüs olunmuşdur.

Şöyle ki: Zîrde şerh ve beyân olunacağı vechile Rusyalu Kırım'ı istîlâ itdiginden nizâmât-ı askeriyenin te'kîd ve tevsîkine ve mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesince nev-îcâd toplar ve iki bin neferden ibâret Sür'atciyân Ocağı ihdâs ve tanzîmine ve ba'zı nizâmât-ı (**s.243**) mülkiyyeye himmet buyuruldı. Ve an-asl bir mâdde-i cesîme müzâkeresiçün Bâb-ı Âlî'de veyâhûd şeyhü'l-islâm kapusında tarh-ı encümen-i meşveret olunmak âdet gibi olub ancak hasbe'l-vakt müte'âkiben ve alenen vâki' olacak meşveretler zâhir-bînân-ı avâm beyninde hudûs-ı erâcîfe sebeb olacağından başka ketmi vâcib olan ba'zı serâ'ir-i[2] devletin intişârına vesîle olacağı cihetle fi-mâ-ba'd â'yân-ı devlet ve erkân-ı saltanat Neşatâbâd'da hey'et-i mütenekkire ile hâzır oldukları hâlde akd-i meclis-i meşveret itmeleri fermân olundı. Ve daha bu misillü ba'zı nizâmâta teşebbüs ve ibtidâr kılındı.

Vâsıf Efendi'nin bu vekâyi'a dâ'ir kaleme aldığı târîhin Mâbeyn-i Hümâyûna takdîm itmiş oldığı nüshasında bast ve beyân eyledigi makâlâtının hülâsası işte bu vechiledir. Lâkin Halîl Hamîd Paşa nâmına yazdığı nüshasında bu nizâmât ve tedârükâtı Halîl Paşa'nın medh ve senâsına girizgâh itmişdir. Ve kezâ Enverî Efendi dahi bu vechile Halîl Hamîd Paşa'nın medh ve senâsından bahs eylemişdir. Ancak her gûne muhassenât-ı asriyye evvelâ ve bi'z-zât tarh-ı saltanata â'id olub sâniyyen icra'âtında bulunan me'mûrîn dahi hadd ve hidmetlerince hissedâr-ı medh ve sitâyiş olagelmiş olmasıyla iki kelâmın beyni tevfîk olunabilür.

Her ne hâl ise bu esnâda ber-vech-i meşrûh ba'zı nizâmâta teşebbüs olundukdan başka reviş-i hâle nazaran ser-haddlerin takviyye ve istihkâmı dahi lâzımeden olmağla Rûmili cânibinde vâki' kal'alara ve Soğucak ve Abaza ve Çerâkise taraflarına mikdâr-ı kâfi asâkir ve zahâ'ir ve mühimmât-ı sâ'ire irsâl ve Edirne ve Sofya misillü emâkin-i mühimmede dahi li-ecli'l-ihtiyât bir haylî zahâ'ir cem' ve iddihâr[3] olundı. Ve Kütahya Vâlîsi Vezîr Abdî Paşa kapusı halkıyla Tuna sevâhilinde ikâmet ve müteyakkızâne hareket itmek üzre Ismâ'îl cânibine me'mûr kılındı. Lâkin buraları vaktiyle tasavvur olunub da nizâmât-ı lâzıme ve tedârükât-ı sâ'ireye sekiz sene akdem mübâşeret olunmak gerek idi. Yohsa iş başına ve baş telâşa düşdükden sonra vâki' olan teşebbüsâtın müfîd olmadığı vukû'ât-ı âtiyyeden ma'lûm ve müstebân olur. Zîrâ â'dâ tarafı müheyyâ ve müttefik bulunduklarından bu hilâlde Rusyalular pey-der-pey tahammül olunmaz mâddeler teklîfinden hâlî olmayub Nemçelu dahi bâ'is-i münâza'a olacak bir mâdde arayub ortaya koymak dâ'iyyelerine teşebbüs itmiş idi.

1 İtmâm-ı mehâmm-ı seferiyyeye: Seferin mühim işlerinin tamamlanması.
2 Serâ'ir: Gizli şeyler, sırlar.
3 İddihâr: Biriktirme, biriktirilme, toplayıp saklama.

Hattâ bu hilâlde Bosna ahâlîsinden ba'zıları bir müddetden berü Bosna vâlîlerinin adem-i takayyüdlerinden nâşî hilâf-ı mu'âhede hudûdı geçüb memâlikimize ta'arruz idiyorlar deyü bi'd-defe'ât Nemçe ilçisinin vukû' bulan şikâyâtına binâ'en fî-mâ-ba'd böyle hilâf-ı mu'âhede (**s.244**) harekete ibtidâr olunmamak içün Bosna Vâlîsi Silâhdâr Abdullâh Paşa'ya ve bi'l-cümle kuzât ve zâbitâna ve beglerine hitâben bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr olunub mübâşir-i mahsûs ile irsâl olundı. Fermân-ı şerîfin ol tarafa vusûlünde Abdullâh Paşa bi'l-cümle Bosna â'yân ve eşrâfını cem'le irâde-i seniyyeyi teblîğ itdi. Ve fî-mâ-ba'd bu misillü harekât-ı nâ-marziyye vukû'a getürülmemesi husûsunı cümlesine ta'ahhüd itdirdi.

Sür'at Topcılarının Tertîb ve Tanzîmi

Akdemce nev-îcâd sür'at topları tanzîmine mübâşeret olunarak Tophâne-i Âmire Ocağına zamîme[1] ve ilâve olmak üzre iki yüz elli nefer sür'atci topcısı tertîb ve tanzîm olunmuş idi. Bu kerre neferât-ı merkûmenin bin yedi yüz elli nefer ilâvesiyle iki bin nefere iblâğ olunmaları husûsuna dâ'ir ta'lîmlerine me'mûr ve nâzır ta'yîn buyurulmuş olan Sâbık Kethüdâ Kâtibi Mustafâ Reşîd Efendi ile Tophâne-i Âmire Nâzırı Emîn Ağa'ya hitâben şurût ve kuyûd-ı adîdeyi hâvî bir kıt'a fermân-ı âlî sâdır oldı. Ve esnâf-ı askerin âhâd-ı nâsdan fark ve temyîzi lâzımeden olmağla başlarına yeşil püsküllü on iki terekden dikilmiş beyâz çukadan tâkye giymeleri nizâma rabt olundı. Ve cânib-i mîrîden ta'yîn olunan iki kantar barut ile Begoğlu'nda veyâhûd Kağıdhâne'ye haftada üç gün sür'at ta'lîmi idüb evkât-ı sâ'irede dahi ta'lîm ve idmân ile fenlerinde meleke ve mehâret kesb eylemeleri fermân buyuruldı. Ve iskânları içün Tophâne-i Âmire kışlaları civârında bir â'lâ kışla binâ kılındı.

Bu sûretle az vakit zarfında bir dakîkada sekiz on def'a top atmağa kâdir haylî mu'allem ve mâhir topcılar peydâ olmuşdur. Bu nizâmâta dâ'ir sâdır olan mezkûr fermân-ı âlîmin hâvî oldığı şerâ'it zîrde (22) rakamıyla îrâd olunur.

Ve sür'atci neferâtının keyfiyyet-i i'mâl ve istihdâmına dâ'ir Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa bir aded risâle te'lîf itdirüb birer sûreti topcıbaşılara i'tâ olunmuşdur.

Risâle-i mezkûrenin hülâsası sür'atci neferâtının i'mâl ve istihdâmları keyfiyyeti ve sür'at toplarının mühimmât ve levâzımâtının kemiyyeti ve humbara endahtı ve saff cenginde sür'at toplarının vaz'iyyeti ve çünki piyâdenin top ve tüfengi ziyâde oldığından piyâde üzerine süvârî hücûm itdirilmeyüb ve belki düşman tarafından süvârî çıkar ise bizden dahi çarhaya süvârî çıkarılmak lâzım gelüb ol vakit süvârî (**s.245**) ortasında sür'at toplarının bârgîrleriyle bile sûret-i isti'mâli ve gerek çarha ve gerek metris ve saff cenginde sür'at topcılarının harekâtı ve topcı zâbitlerinin ve ser'askerlerin düvel-i sâ'irede tecrübe olundığı vechile farîza-i zimmetleri ve harekât ve sekenât-ı lâzımeleri ifâdâtından ibâretdir.

Mevsim-i bahâr hulûl itmegin Cumâde'l-âhire'nin beşinci güni Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa ber-mu'tâd Akdeniz'de dolaşmak içün birkaç kıt'a sefîne tecbîz ve irsâl itdikden sonra gâh Akdeniz'e ve gâh Karadeniz'e irsâl-i sefâ'in ile istıtlâ'-ı ahbâr[2] ve ahvâl itmek üzre Ortaköy'de vâki' Âyşe Sultân Sâhilsarâyı'na nakl itdi. Birkaç gün sonra Sultân Abdülhamîd

1 Zamîme: Ek, ilâve. Artırma, katma, ekleme.
2 İstıtlâ'-ı ahbâr: Haberleri öğrenmeye, anlamaya çalışma.

Han Hazretleri dahi Beşiktâş Sâhilsarây-ı Hümâyûnu'na nakl buyurdı.

Bu esnâda bi-hasebi'l-iktizâ[1] teşebbüs olunan nizâmât-ı askeriyye sırasında elbise nizâmı dahi icrâ olunmuşdur. Şöyle ki: Bir müddetden berü herkes birbirine bakarak elbise tekellüfâtına düşüb beyhûde masârif-i kesîreye giriftâr olduklarından ve erkân-ı Saltanat-ı Seniyye zümre-i hidmete ve âhâd-ı nâsdan fark olunmaz mertebeye geldiginden bu husûsda herkes haddince hareket itmek tenbîhâtını hâvî Cumâde'l-âhire'nin on dördünci güni bir kıt'a fermân-ı hümâyûn ısdâr buyuruldı. Sûreti zîrde (23) rakamıyla îrâd olunur.

Bu hülâsa İsmâ'îl Ser'askeri Abdî Paşa ve Akkirman ve Yanık Kal'a Muhâfızı İsmâ'îl Paşa taraflarından tahrîrât gelüb hülâsa-i me'âllerinde Kırım'da kalan sultânlardan müteveffâ Arslan Giray Han'ın oğlı Gâzî Giray Sultân Kırım'dan hurûc ile Bucak'a gelüb mahall-i mezbûrda vâki' Baht Giray Sultân'ın çiftligine müsâfereten nüzûl itmiş ve Şâhin Giray el-ân Moskovlu ile müttehid ve Abaza ve Çerâkise üzerine hücûm içün Moskov tarafından gelecek askere müterakkıb[2] oldığını Gâzî Giray'ın hazînedârı haber virmiş oldığı inhâ ve iş'âr olunmuş olmagın Gâzî Giray Sultân oldığı mahallden serî'an kaldırılub Rûmili tarafında olan ebnâ-yı cinsi yanlarına îsâl olunmak bâbında Abdî Paşa'ya hitâben fermân-ı âlî gönderildi.

Rusyalunun Kırım'ı İstîlâ ile Beyannâme Neşr Eyledigi

Bâlâda beyân olundığı vechile Rusyalular Kırım'a duhûl ile Bahâdır Giray'ı hanlıkdan tenzîl ve cebren Şâhin Giray'ı yine mesned-i hanîye ik'âd itmişler iken ba'zı esbâba binâ'en taraf-ı Devlet-i Aliyye'den alenen tedârükât-ı külliyyeye teşebbüs olunmayub yalnız Özi tarafına (**s.246**) bir mikdâr muhâfız askeri irsâl ve Taman cânibinin emr-i muhâfazası dahi Soğucak Muhâfızı Alî Paşa'ya ihâle buyurulmuş idi. Rusyalunun hod-be-hod han intihâbına kalkışması ahde mugâyir ise de bi-hasebi'l-iktizâ iğmâz-ı ayn olunarak mukaddemâ Kırım'a gelüb ve Şâhin Giray'ı cebren makâmına ik'âd idüb de avdet itdigi misillü bu kerre dahi yine Şâhin Giray'ı ibkâ ider ve nihâyet kendüsince daha ziyâde menfa'at bahş olacak sûretde ba'zı mevâdd icrâ idüb gider zann olunıyordı. Fakat evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir'de Şâhin Giray isti'fâ itmiş ve Kuban'da inşâ itdirdigi Eke nâm kal'ada ikâmet idecek imiş gibi ba'zı havâdis alınmağa başlamış idi. Rusyalu ise bu kerre Hanlığı ilgâ ile bütün bütün memleketi zabt itmek dâ'iyyesine düşerek buna cüz'î bahâne arardı. Bu hilâlde Soğucak Muhâfızı Alî Paşa'nın kethüdâsı bir mikdâr askerle Taman cânibinde bulunub cild-i sâlisde tafsîl olunacağı vechile Şâhin Giray'ın kendüsine göndermiş oldığı âdemi katl eyledikde Rusyalular bunı bahâne ve taraf taraf sevk-i asâkir iderek Kırım ve Taman ve Kuban'ı zabt ve istîlâ eylediler.

Ba'zı ecnebî târîhlerinde muharrerdir ki Taman cânibine ta'yîn olunmuş olan başbuğ ol cânibe vusûlünde ol taraflarda ikâmetine cevâz virilmeyecegi haberiyle Şâhin Giray'ın göndermiş oldığı âdemi hemân katl ve i'dâm itmekle Rusyalu bu husûsı tamâm-ı ser-rişte ittihâz idüb ve gûyâ ahz-ı intikâm içün askerlerini Taman cânibine geçürmege resmen Şâhin Giray'dan ruhsat alub derhâl Kuban ve Kefe ve Taman cânibilerine kol kol ceneralier

1 Bi-hasebi'l-iktizâ: Gerekli olması sebebiyle.
2 Müterakkıb: Bekleyen, gözleyen, uman.

ma'iyyetleriyle asâkir-i vefîre sevk eyledikden sonra Şâhin Giray'ın işini görecek iken nâgâh[1] vücûh-ı Tatar'ı cebr ve tazyîk ile İmparatoriçe'ye bey'at ve teba'iyyet itdirdiler. Şöyle ki: Meşhûr Potemkin nâm Rusya büyük ser'askeri işbu doksan yedi senesi Şa'bânı'nın yirminci güni ordusunı Kırım'ın vasatında vâki' Karasu nâm mahalle kurub ve Kırım'ın kâffe-i ulemâ ve ümerâsını cem' idüb siz bir müfsid[2] kavimsiz bize çok zahmet virdiniz sizden çekdigimizi bir milletden çekmedik fesâdınızdan kurtulmak içün Devlet-i Osmâniyye dahi sizden el çekerek serbestliginize karâr virilmiş idi. Halbûki bu esnâda dahi Devlet-i Osmâniyye ile aramızı bozmak istediniz lâkin iki devlet hâlâ sulh üzredirler. Ancak sizler nice bin askerimi katl itdiniz ve bu uğurda bu kadar akçe sarf eyledim. İşte bunlara mukâbil Taman ve Kuban ve Kırım iklimini mülküme zamm itdim deyü İmparatoriçesi Katerina tarafından Kırım ahâlîsine tahrîr olunan beyannâmesini kırâ'at itdirmişdir.

(**s.247**) Kuban Nehri iki büyük şu'beye bölünerek biri Karadeniz'e ve dîgeri Azak Denizi'ne insibâb ile ihdâs itdigi adaya Taman dinilüb andan Kuban boyından Kabartay'a kadar olan vâsi' sahrâlara dahi Kuban memleketi ta'bîr olunmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ Potemkin beyannâmeyi kırâ'at itdirdikden sonra Kırım ahâlîsine hitâben artık serbestliginiz ref' oldı. Bundan böyle Rusya re'âyâsı gibisiniz ammâ giderim diyenlere emvâl ve eşyâsı ile çıkub gitmege ruhsat vardır. Kalanlara dahi mâni' ve müzâhim[3] yokdur. Dîn ve mezhebinize bir vechile müdâhale olunmaz. Fakat her vechile siz dahi İmparatoriçemizin emrine inkıyâd ideceginize yemîn idiniz diyicek Tatarlar neye uğradıklarını anladılar ammâ çeh fâ'ide iş işden geçmiş oldığından Rusya ra'iyyetine boyun egenler Kırım'da karâr ve terk-i vatan itmege karâr virenler memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye mürûr ve güzâr itmişlerdir. Lâkin Nogay ve kabâ'il-i sâ'ireden on bin hâneden mütecâviz Tatarlar def'aten Kırım'dan hareketle Özi'ye geçmek üzre Kılburun'a gelince haylî perîşânlık gördüklerinden başka bu kadar âdemi eşyâ ve hayvânâtıyla berü tarafa nakle kifâyet idecek kadar sefîne o sevâhilde mevcûd olmadığından bî-çâreler haylî zahmetler çekmişlerdir.

Hazîne-i evrâkda mahfûz olan tahrîrâtdan istinbât[4] olundığı üzre bir tarafdan dahi ol havâlîde bulunan Rusya zâbitânı bu Tatarlar buraya gelinceye kadar şu kadar otlarımızı hayvanlarına yedirdiler. Ve bu kadar ağaçlarımızı kesdiler tazmîn iddi'â idecegiz vâdîlerinde Özi muhâfızı bulunan Vezîr Alî Paşa'ya şikâyetnâmeler tahrîrinden hâlî olmazlardı. Bir kavmin bi-gayr-ı hakk memleketlerini ellerinden alub da henüz geregi gibi yerleşmeksizin bi't-terâzî terk-i diyâr idenleri hârice çıkıncaya dek memleketlerinin Hüdâ-yı nâbit olan mahsûllerinden isti'mâle mecbûr oldukları hâlde bizim mahsûlâtımızı telef ideyorsunuz deyü ta'arruz itmek artık ne derecelerde insâfsızlık ve nasıl gaddârlık oldığı ta'rîf ve îzâha muhtâc degildir.

Şâhin Giray'ın dahi bu kerre ayakları suya erdi lâkin kendüsinin hamâkat ve hamiyyetsizligi eseri oldığından garîk-i bahr-i nedâmet[5] olmakdan başka bir çâresi kalmadı. Fakat Rusyalular bir müddetcik daha kendüsini iğfâl içün senevî sekiz yüz bin ruble ma'âş

1 Nâgâh: Birdenbire, ansızın, hemen.
2 Müfsid: İfsat eden, bozan.
3 Müzâhim: Zahmet ve sıkıntı veren. Zıt gelen.
4 İstinbât: Bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma.
5 Garîk-i bahr-i nedâmet: Pişmanlık denizinde boğulmuş.

tahsîsini va'd itdiler. Şâhin Giray Rusyaluların muzâheretiyle han oldığından anlara meylı der-kâr oldukdan başka tâ'ir-i fikr-i hâsırı evc-i iddi'â-yı istiklâlde pervâz itmekle Kırım Hükûmeti revâbıtının bütün bütün Devlet-i Aliyye'den inkıtâ'ını isteyüb (s.248) hattâ cild-i evvelde beyân olundığı vechile Kırım'da sikke ve hutbe pâdişâhân-ı Âl-i Osmân nâmına olmak beyne'd-devleteyn mukarrer ve meşrût iken Şâhin Giray'ın Bağçesarây'da kat' eylediği sikkeler nâm-ı Abdülhamîd Hanî ile muvaşşah[1] degil idi. Halbûkî Kırım Hükûmeti bunca senelerden berü hümâ-yı himâyetinde yaşamış oldığı Devlet-i Aliyye'den ayrıldığı gibi Rusyalunun dâm-ı desîse-kârî-i istîlâsına giriftâr olub kendüsi dahi âşiyânından atılan yavrı gibi hâk-ı mezelletde sürinerek telef olacağını vaktiyle Şâhin Giray mütâla'a idemedikden mevrûs-ı ecdâdı olan vatanınm giriftâr-ı pençe-i istîlâ-yı â'dâ olmasına sebeb oldı. Rusya İmparatoriçesi Katerina böyle usûl ve kavâ'id-i düvelin hilâfı ve âdâb-ı kâffe-i milele[2] münâfı vaz' ve harekete tasaddî itmiş ve ahz-ı intikâma dâ'ir taraf-ı Devlet-i Aliyye'den henüz bir hareket zâhir olmamış iken mücerred düvel-i sâ'ire nazarında bu hareket-i kabîhasını setr içün işbu Cumâde'l-ûlâ'nın evâsıtında fesh-i şurût nakîsasını Devlet-i Aliyye'ye azv ve isnâd zımnında gâyet müzevvir ve safsatalu bir kıt'a beyannâme neşr eyledi. Tercümesi zîrde (24) rakamıyla tahrîr olunur.

Katerina bu beyannâmesinde va'd itdigi üzre evvel emirde Tatar'ı kendine ısındırmak içün umûr-ı dîmiyyece ruhsat-ı kâmile i'tâsıyla taltîf ve terfîh kaydına düşdi. Lâkin tâ'ife-i Tatar bu vechile esîr olduklarını görünce dil-gîr ve mütevahhiş olarak taht-ı esâretden halâs içün müteheyyi'-i hareket oldukları Potemkin'in ma'lûmı oldukda zükûr ve inâsdan otuz bin mikdârı Tatar'ı bilâ-terahhum[3] katl ve i'dâm itdirmişdir. Rusyalunun bu beyannâmesi Fransa Kralı'na vardıkda Kırım istîlâsını tasdîk itmeyüb Âyînelikavak Ahidnâmesi'ne tatbîkan kendü tavassutıyla Kırım mâddesine nizâm virilmesi zımnında Rusya'ya bir kıt'a takrîr göndermiş oldığı ve bu esnâda Rusyalunun beyannâmesine karşu reddiyye olmak üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi beyannâme neşr olunmak münâsib midir degil midir deyü beyne'l-vükelâ tezekkür olundukda beyannâme neşr itmek hasma meydân okumak dimek olub Devlet-i Aliyye'nin henüz tedârükât-ı seferiyyesi derece-i kifâyede olmadığından şimdilik te'hîr olunub da hasma ser-rişte[4] virilmeyerek hufyeten itmâm-ı edevât-ı seferiyye ikdâm olunmak üzre ahd ve peymân olundığı Vâsıf Târîhi'nde musarrahdır.

Yukaruda beyân olundığı üzre vaktiyle tanzîm-i umûr-ı mülkiyye ve askeriyyede ve mu'âmelât-ı hâriciyyede vukû' bulmuş olan ve afvı kâbil olmayan gaflet ve teseyyübâtın[5] netîce-i fecî'ası olmak üzre bu mâdde-i müstehcene zuhûra gelmiş olub egerçi mes'ele bu dereceye resîde oldukdan sonra lakırdı ile def'i mümkün olamaz idi. Lâkin Katerina'nın (s.249) esnâ-yı sulh ü salâhda hilâf-ı uhûd ve şurût olarak ve âdetâ kat'-ı tarîkin bir nev'i ve belki ifhâşı olmak üzre irtikâb itmiş oldığı gâsıblığın üzerine yavuz hırsız ev sâhibini basdırır fehvâsınca beyannâme nâmına nesc-i destgâh-ı ihtiyâl itmiş oldığı nesîc-i târ u pûd-ı kizb ü dürûğı ve kumâş-ı habâ'is-bâf-ı müftereyât-i bî-fürûğı vaz'-ı sandûkçe-i

1 Muvaşşah: Süslenmiş, tezyin edilmiş.
2 Âdâb-ı kâffe-i milel: Milletlerin bütün adabı.
3 Bilâ-terahhum: Merhametsizce, acımadan.
4 Ser-rişte: İp ucu. Emâre, delil. Vesile.
5 Teseyyübât: Kayıtsızlıklar, üşenmeler, tenbellikler.

sükût itmek ahkâm-ı münderecesini bir nev' tasdîk ve i'tirâf dimek olmasıyla hemân bir cevâb virilmiş ve Rusyalunun işbu hareket-i gâsıbânesi aleyhinde protesto olunmuş ya'nî hasbe'l-vakt Rusyaluya meydân okumakdan korkulmuş ise virilecek cevâb da nâmûsuna ve kibr ve nahvetine pek de dokunmayacak ta'bîrât ile fakat Devlet-i Aliyye hakkında isnâd eylediği ahd-şikenlik ve ifsâd mâddelerinin aslı olmadığı ve bilâ-muhârebe Kırım'ı istîlâları kabûl olunmayacağı düvel-i sâ'ireye etrâfıyla i'lân kılınmış olaydı pek çok muhassenâtı görilür. Ve belki sonradan Rusya Devleti'nin bayâğı cebren istihsâl eylediği tasdîk senedinin virilmemesine bir mukaddime yapılmış olur idi. Doğrısı bunda ol vaktin kâr-güzârânı bir büyük hatâ itmişlerdir.

El-hâsıl Katerina'nın hareket-i gâsıbânesine bir şey dinilmedikden başka beyannâmesine karşulık bir reddiye dahi i'lân olunamayub fakat ol esnâda mezkûr beyannâmeye reddiye olmak üzre İngiltere tüccârından biri Rusya tüccârından birine bir kâğıd yazmış olub kâğıd-ı mezkûr Rusyalunun beyannâmesini cerh ve tezyîfe[1] kâfî oldığından ve ba'zı düvel tarafından müretteb ve musanna' bir şey olması dahi vârid-i hâtır idüginden tercemesi zîrde (25)[2] rakamıyla tahrîr olunur.

Bahâdır Giray ile Şâhin Giray'ın Terceme-i Hâlleri

Bahâdır Giray Şâhin Giray'ın büyük birâderi olub akdemce beyân olundığı vechile Şâhin Giray Kırım'dan firâr itdikde ahâlîsinin ittifâkıyla han olub yedi ay hükûmetden sonra ber-minvâl-i meşrûh Şâhin Giray Rusyaluların i'ânesiyle cebren Kırım Hükûmetini zabt itdikde müşârün-ileyhi habs itmiş idi. Bu kerre Rusya Kırım'ı bütün bütün istîlâ itdikde Bahâdır Giray habsden halâs ile tahlîs-i cân[3] içün Kuban cânibine firâr ve ol taraflarda karâr eyledi. Bundan yedi sene sonra ya'nî bin iki yüz dört senesinde Dersa'âdet'e celb olunub Tekfurdağı kazâsında kendüye çiftlik ihsân olunarak iki yüz altı senesinde ecel-i mev'ûdıyla orada vefât (s.250) itmişdir. Ammâ Şâhin Giray Rusyaluların eser-i fesâdı olmak üzre bin yüz doksan bir senesinde muktezâ-yı şurût-ı serbestiyyet üzre Kırını hanı olub doksan altı senesinde ahâlîsinin ittifâkıyla Kırım'dan tard ve def' olundukda Rusyalunun i'ânesiyle tekrâr cây-ı kadîmine avdet itmiş idi. İşbu doksan yedi senesinde bütün bütün Kırım eyâdî-i â'dâya geçmesine sebeb-i müstakill oldı. Bundan sonra Rusyalular kendüye bir mikdâr ma'âş tahsîs ile bir mahallde iskân idüb üç dört sene sonra istiskâl itmeleriyle biu iki yüz bir senesi hilâlinde diyâr-ı İslâmiyye'ye çıkdıkda Rodos Cezîresi'ne nefy ile orada katl ve i'dâm olunub müstahakkını bulmuşdur. Def'a-i ûlâ[4] hanlığı beş sene ve def'a-i sâniyyesi[5] bir sene kadar olub hülâsa-i ahvâli (ع) hadîs-i zülfüni anma yılan hikâyesidir. Me'âlinden ibâretdir.

1 Tezyîf: Züyûfa çıkarma, kalp, sahte, değersiz olarak gösterme.
2 Metinde sehven "5" şeklinde geçmektedir.
3 Tahlîs-i cân: Canını kurtarma.
4 Def'a-i ûlâ: Birinci defa.
5 Def'a-i sâniyye: İkinci defa.

Şeyhü'l-islâm İbrâhîm Efendi'nin Vefâtı ve Atâullâh Efendi'nin Meşîhatı

Şeyhü'l-islâm es-Seyyid İbrâhîm Efendi sinni doksanı mütecâviz bir pîr-i sâl-hûrde oldığı bâlde bir iki ay mukaddem intılâk-ı batna mübtelâ olub etibbâ-yı hâssadan Hâfız Hayrullâh Efendi'nin tedbîriyle bir parça kesb-i sıhhat ve bu esnâda Hayrullâh Efendi hekîmbaşı olub yine müdâvât ve mu'âlecelerine ihtimâm iderek bütün bütün birr'ü tâmm gelmiş idi. Bir müddet mürûrunda illetleri yine nüks idüb Cumâde'l-âbire'nin on yedinci güni mebtûnen vefât eyledikde namâzı Fâtih Câmi'i'nde edâ olundukdan sonra Sultân Selîm civârında vâki' Begcegiz nâm mahalde defn olundı. Yerine Re'îsü'l-ulemâ Dürrî-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi Şeyhü'l-islâm oldı.

Terceme

Mevlânâ-yı müşârün-ileyh eşrâf-ı kuzâtdan Osmân Efendi nâm zâtın oğlı olub Karahisâr-ı Şarkî kasabasında tevellüd itmişdir. [Bin] yüz yirmi yedi târîhlerinde Dersa'âdet'e geldikde ammîsi ve kayınpederi olub mükerreren Rûmili kazaskeri olmuş olan Zeynelâbidîn Efendi'nin hidmetinde bulunarak otuz târîhinde mülâzım olmuş idi. Otuz yedi târîhlerinde Zeynelâbidîn Efendi ma'iyyetiyle Mekke-i Mükerreme'ye gidüb geldikden sonra kırk üç senesi müderris ve altmış sekizde Selanik kadısı olub yetmiş dörtde Şâm mollâsı iken Mekke pâyesi almış ve seksan ikide İstanbul kadısı ve seksan üçde nakîbü'l-eşrâf iken Anadolı pâsesiyle sâniyyen İstanbul kadısı ve seksan dörtde **(s.251)** Anadolı kazaskeri ve seksan yedide sâniyen nakîbü'l-eşrâf ve doksan üç târîhlerinde mükerreren Rûmili kazaskeri ve re'îs-i ulemâ-yı a'lâm olmuş idi. Doksan altıda müftîü'l-enâm olub sekiz ay sonra ber-vech-i muharrer vefât eyledi.

Vukû'ât-ı Şettâ

Bu esnâda Hekîmbaşı Hayrullâh Efendi'yi Selanik mevleviyyeti tevcîh ve inâyet buyurulmuşdur. Dâru's-sa'âde Ağası Cevher Ağa vazîfesinden hâric umûra müdâhale idegeldiginden azl ile yerine İdrîs Ağa nasb olundı.

Musul eyâleti Yazıcı-zâde Vezîr Mustafâ Paşa'ya ve Rakka eyâleti Musul vâlîsi sâbık Abdülcelîl-zâde Vezîr Süleymân Paşa'ya tevcîh kılındı.

Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa mahlûlâtı hazîne-mânde itmek sûretiyle beytü'l-mâl-i Müslimîne hidmet ve sadâkat husûsunda taksîr itdikden başka etvâr[1] ve harekâtını avâm ve havâss zemm ve tezyîf idegeldiklerinden azl ile yerine kul kethüdâsı olan Gürcü Mehmed Paşa Yegeni Mahmûd Ağa nasb olundı. Çünki bu esnâda teşebbüs olunan ba'zı tedârükât-ı ihtiyâtiyyeden nâşî Hazîne-i Celîlenin der-kâr olan muzâyakasına mebnî îrâd ve masraf husûsuna ziyâdece dikkat olunageldiginden yine bu mahlûlât kaziyyesinden dolayı

1 Etvâr: Tavırlar, haller, davranışlar.

Cebecibaşı Kürd Mehmed Ağa dahi Şa'bân'ın gurresinde azl ile Bozcaada'ya nefy olunub yerine Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Sâbıkâ Surre Emîni İsmâ'îl Ağa ta'yîn kılındı.

Eflâk Voyvodası Karacabeg-zâde Nikola Beg dahi Eflâk re'âyâsına zulm ile ittihâm olunarak bu hilâlde azl ile yerine akdemce Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı iken azl ve nefy olunmuş olan Mihalaki Beg Eflâk voyvodası nasb olunmuşdur.

Bir müddetden berü biraz kimseler mâl-ı mîrîyi zimmetlerine geçürerek ve her biri bir cânibe istinâd iderek kimisi iflâs sûreti irâ'e ve kimisi sâ'ir gûne â'zâr-ı vâhiyye ile zimmetini edâda ta'allül[1] idegeldiklerinden emvâl-i mîrîye vakt ve zamânıyla tahsîl olunamayarak böyle bir tenk vakitde Hazîne-i Celîle muzâyaka çekmekde olmasıyla fî-mâ-ba'd hâtıra ve gönüle bakılmayarak matlûbât-ı hazînenin vakt ve zamânıyla tahsîl olunması bâbında fermân-ı hümâyûn sâdır oldı. Sûreti zîrde (26) işâretiyle îrâd olunur.

Fas Hâkimi'nin Dersa'âdet'e İlçi Gönderdigi

Fas Hâkimi Mevlâ Muhammed bin Abdullâh bin İsmâ'îl tarafından bu esnâda Südde-i Seniyye-i Hilâfet-penâhîye **(s.252)** mu'temedü'd-devle ve müsteşâr-ı evvel pâyesiyle büyük ilçi ta'yîn itmiş oldığı Mollâ Seyyid Tâhir ve ma'iyyetinde defterdârlık pâyesiyle ikinci ilçi Mollâ Seyyid Muhammedü'l-Arabî vesâtetleriyle mükemmel Mağrib takımıyla Mahmûdî ta'bîr olunur bir re's ve yelken-dest olmak üzre beş re's Mağrib atları ve altı nefer zencî köle ve iki aded memhûr sandık ve bir sandık fağfûrî evânî hedâyâsıyla Arabiyyü'l-ibâre bir kıt'a ihlâsnâmesi vârid olub hülâsa-i mü'eddâsında mukaddemâ Tunus Beglerbegisi Alî Paşa vesâtetiyle atabe-i aliyye-i hüsrevânîye takdîm itmiş oldığı hedâyânın telakkî-i bi'l-kabûl buyuruldığını lede'l-istihbâr memnûn oldığı ve mu'ahharen Cezâ'irlüler vâsıtasıyla yine ba'zı hedâyâ tertîb ve irsâl itdikde redd ve i'âde olundığından münkesirü'l-hâtır[2] olmuş ise de sonradan bu keyfiyyet Devlet-i Aliyye'nin emriyle olmayub Cezâ'irlülerin sû-i sanî'ası oldığına kesb-i vukûf idildigi ve bu def'a dahi â'lâ atlardan altı re's at ve pederi merhûm Abdullâh el-Hüseynî Hazretleri'nin süyûfundan teberrük kasdıyla aslâ kabzası tezyîn olunmayub hâli üzre ibkâ olunarak bir kabza-i seyf ile hedâyâ-yı sâ'ire irsâl itdigi beyân olunmuş olub ancak ilçilerinden ba'zı mevâddın su'âl olunması lâzım gelmekle istintâk olunduklarında virdikleri cevâblar zîrde ale't-tertîb su'âl ve cevâb tarîkiyle bast ve îrâd olunur.

(Su'âl) Fas Hâkimi'nin vesâtetlerinizle göndermiş oldığı mücevher takımlu donanık bir re's ve yelken-dest beş re's ki cem'an altı re's at hediyeleri lede'l-arz makbûl-i hümâyûn buyurılacağı bî-iştibâhdır.[3] Ancak hâkim-i müşârün-ileyh hazretlerinin Nemçe Kralı tarafına altı re's esb gönderdigi ve altısının dahi mücevher takım ile donanık oldığı istimâ' olundı. Hâşâ ki tercîhden nâşî ola elbette bir sebebi vardır ol sebeb nedir ifâde buyurıla.

(Cevâb) Hâkimimiz Mevlânâ Muhammed bin Abdullâh gerek kendü memâlikinden ve gerek memâlik-i sâ'ireden düvel-i Nasârâ yedlerinde olan üserâ-yı Müslimîni akçe ile

1 Ta'allül: Vesile ve bahane arama. Bir işten kaçınma. Mâzeret.
2 Münkesirü'l-hâtır: Hatırı kırılmış.
3 Bi-iştibâh: Şüphesiz.

tahlîse ikdâm ve ihtimâm itmekde oldığı hâlde memâlik-i Fas sefînelerinden olub seksan yedi senesinde Nemçe iskelelerinden Alikorniş[1][1] iskelesi tarafında ahz ve girift olunmuş olan el-Hâc Hâşim el-Mesîrtî nâm kapudanın ve râkib oldığı bir kıt'a bergendi[2] sefînesinin ve derûnunda mellâhîn ve eşyâ-yı sâ'irenin akçe ile tahlîsi me'mûriyyetiyle hâkim-i müşârûn-ileyhin mukaddemâ ta'yîn itmiş oldığı ilçisi sâlifü'z-zikr Alikorniş İskelesi'ne ba'de'l-vürûd keyfiyyet-i me'mûriyyetini orada bulunan Nemçe vekîline ifâde idüb ol dahi Kral tarafına (**s.253**) tahrîr itdikden sonra Kral'dan gelan cevâbnâme mûcebince sefîne-i merkûmeyi kapudan ve mellâhîn ve eşyâ-yı sâ'iresiyle redd ve teslîm itdikden başka beş altı yüz kadar ehl-i İslâm esîrlerini alâ-tarîkü'l-hediyye ilçimize i'tâ iderek düvel-i sâ'ire-i Nasârâ misillü Nemçe Devleti dahi akd-i musâlaha istid'âsında oldığını beyân eyledigine mebnî Mevlânâ Muhammed bin Abdullâh Hazretleri dahi iltimâsları vechile Fas cânibinde konsolos ve birkaç Nemçe tüccârı ikâmesine müsâ'ade itdigini inhâ ve ifâde siyâkında Nemçe Kralı'na gönderdigi atlar rikâb-ı şâhâneye takdîm itdigi atlar gibi nefs-i hâkime mahsûs olan atlardan olmayub bayâğı ve âdî bayvânlardan idi. Ve mücevher takımlu olmayub ancak sırma takım ile donanık idi. Bundan başka hâkim-i müşârün-ileyhe pey-der-pey üserâ-yı Müslimîni tahlîse teşmîr-i sâk-i iktidâr idüb âsâr-ı gayret-i İslâmiyyeyi izhârdan bir an hâlî degildir. Hattâ İspanya Kralı vesâtetiyle Maltalu ile mukâvele eyledigi üzre iki bin yüz otuz nefer üserâ-yı İslâmiyye'nin her birine beşer yüz riyâlden ya'nî biner guruşdan îcâb iden kıymetlerin tamâmen edâ ve teslîm itdikde üserâ-yı merkûmeden bin dört yüz sekiz neferini tahlîs idüb bâkî yedi yüz on nefer içün sefînelerimiz hoşalarak istihdâma âdemlerimiz kalmayacak deyü Maltalu hilâf-ı mukâvele özr ve bahâne îrâd itmiş ise de bu özürlerine kanâ'at ve i'âde itdikleri akçelere rağbet itmeyüb yine İspanya Kralı vâsıtasıyla bakiyye-i üserâyı dahi tahlîs kaydındadır.

(Su'âl) Fas Hâkimi Siçilyateyn Kralı ile akd-i musâlaha itmiş deyü istimâ' olundı sahîh midir.

(Cevâb) Geçen sene Trablusgarb tarafında kaht ü galâ olmak hasebiyle beglerbegisi olan paşanın akçesiyle mikdâr-ı zahîre iltimâsını nâtık Fas Hâkimi'ne bir kıt'a tahrîrât geldikde hâkim-i müşârün-ileyhe derhâl iki kıt'a sefîneyi zahîre ile yükledüb hamûleleriyle[3] bile sefineleri alâ-tarîkü'l-hediyye paşa-yı mûmâ-ileyhe irsâl itmiş idi. Bir kıt'ası sâlimen mahalline vâsıl olmuş olub dîger bir kıt'ası yolda gelürken Siçilyateyn korsanları tarafından ahz ve girift olunarak Siçilyateyn'e îsâl olundukda Siçilyateyn Kralı[,] Babam İspanya Kralı Faslular ile dostdur ben dahi anlar ile dost olmak isterim deyü der-akab mezkûr sefîne-i me'hûzeyi hamûlesiyle ve yedi nefer Fas esîrleri ilhâkıyla Fas cânibine i'âde itmekle bu hareket-i dostânesi mûcib-i memnûniyyet olub egerçi biz çıkıncaya dek henüz akd-i musâlaha vâki' olmamış idi lâkin vukû'ı me'mûldür.

(Su'âl) Hedâyâ îsâlinden başka bir me'mûriyyetiniz var mıdır.

(s.254) (Cevâb) Rusya Devleti'yle Nemçe Devleti ittifâk idüb Dâru'l-hilâfetü'l-aliyye'ye sû-i kasd itmek zu'm-ı fâsidesiyle tedârükât-ı seferiyyeye ikdâm ve ihtimâm itmekde olduklar

1 Müellif dipnotu: "[1] (Alikorniş) Toskana Hükûmeti'nin iskelelerinden ticâretgâh-ı meşhûr olan Ligorne şehridir."
2 Bergendi: Pergende. Çekdiri cinsinden 18-19 oturaklı bir harp gemisi.
3 Hamûle: Yük. Yük taşıyan nakil vasıtalarının yükü.

dost olan konsoloslar tarafından Fas Hâkimi'ne ifâde olunmağla bu keyfiyyet kendüsine mûcib-i elem-i azîm olub ba'debû Devlet-i Aliyye'nin dahi kılâ'-ı İslâmiyyeye asâkir ve mühimmât irsâliyle istihkâmâta ve tecbîz ve tevkîr-i donanma misillü tedârükâta teşebbüs buyurdığını yine ol konsoloslar baber virüb Devlet-i Aliyye'nin bu tedârükâtı egerçi â'dâya fütûr-ı küllî îrâs itdiginde şübbe yokdur. Ancak bu haberlerin hakîkatini tashîh ve isti'lâm ve çünki bu haberler istimâ' olundukda Fas Hâkimi tertîb-i dîvân idüb Devlet-i Aliyye'den mâl ve sâ'ir bir şey dirîğ itmek muhâl[1] ve evlâdım matlûb olsa dirîğ hâlâtı adîmü'l-ihtimâldir. Hakk Te'âlâ Devlet-i Aliyye'ye zevâl virmeye deyü da'avât-ı hâlisâne ile umûmen erkân-ı dîvâna hitâb idicek cümlesi farîza-i zimmetleri oldığı üzre du'â-yı devâm-i dîn ve devlete kıyâm itmeleriyle Fas Hâkimi'nden isti'âne buyuruldığı hâlde vüs'ı mertebe i'ânede kusûr itmeyecegini arz ve i'lân zımnında hâssaten bizi südde-i seniyye-i bilâfete göndermişdir.

Bu vechile sebeb-i vürûdları ve keyfiyyet-i istintâkları huzûr-ı hazret-i hilâfet-penâhîye arz ve istîzân olundukdan sonra Şa'bân-ı şerîfin yirmi ikinci güni akd olunan mevâcib-i askeriyye dîvânına huzûr-ı feyz-nüşûr-ı pâdişâhîye duhûl ile nâ'il-i eltâf-ı nâ-mütenâhî[2] oldılar. Ve egerçi Fas ilçilerinin huzûr-ı pâdişâhîye duhûllerinin kayd-ı sâbıkı yok ise de cihet-i câmi'a-i İslâmiyye hasebiyle akdemce Dersa'âdet'e gelüb gitmiş olan Buhârâ ilçilerine kıyâsen bunların hakkında dahi merâsim-i ihtirâmiyye icrâ buyurulmuşdur. Anlardan sonra Dubrovnik ilçisiyle akdemce Eflâk voyvodası nasb olunmuş olan Mihalaki Beg dahi çehre-sây-ı huzûr-ı hümâyûn olmuşlardır.

Şa'bân-ı şerîfin yirmi yedinci Pâzâr gicesi huzûr-ı âsafîde Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa ve Re'îsü'l-küttâb Mehmed Hayri Efendi hâzır oldukları hâlde Fas İlçisi Mollâ Tâhir ve ser-kâtibi ile olunan mülâkât zîrde beyân olunur.

(İlçinin Takrîri) Fas ve Mağrib mülki oğlum Mevlâ Muhammed ve âbâ ve ecdâdı Devlet-i Aliyye'nin hayr-hâh ve muhibb-i hâlisleri[3] olduklarından hüdâvendigâr-ı sâbık cennet-mekân Sultân Mustafâ Han Hazretleri'nin zamânlarında Moskov ile vukû' bulan muhârebe avânında müşârün-ileyh Mevlâ Muhammed teberrük kasdıyla birkaç kahza seyf ve ba'zı hedâyâ tertîb ve bir kıt'a ihlâsnâme tahrîr idüb Tunus Beglerbegisi Alî Paşa vesâtetiyle Der-aliyye'ye göudermiş idi. Müddet-i medîde vusûl-i cevâbı gelmediginden Alî Paşa'dan istifsâr olundukda zamân-ı vâfir lâ ve ne'am bir haber (**s.255**) göndermeyüb bi'l-âhere hedâyânızı Âsitâne-i Sa'âdet'e gönderdim. Vâsıl oldığının haberi dahi geldi. Saltanat-ı Seniyye'de bu makûle şeylerin cevâbı kabûl olunmasıdır. Cânib-i Pâdişâhî'den cevâbnâme tahrîri âdet degilmiş deyü tahrîr eyledi. Mevlâ Muhammed bundan şikeste-hâtır[4] olub lillâhi'l-hamd biz dahi bir iklîmin hâkimi oldığımuzdan başka sülâle-i Hazret-i Risâlet-penâhî'den bulunduk rütbemize i'tibâr buyurulmadığı sûretde neslimize hürmeten Sultânü'l-Müslimîn Hazretleri'nden arîzamızın cevâbını me'mûl[5] iderdik deyü ol vakit bana ifâde itmiş idi.

(Kapudan Paşa'nın İfâdesi) Ben Boğaz'da iken bu hedâyâyı Tunus Beglerbegisi tarafıma göndermiş idi. Ol esnâda Ruscuk'a me'mûriyyetim zuhûr itmekle hedâyâ-yı mezkûreyi

1 Muhâl: İmkânsız, vukuu mümkün olmayan. Bâtıl, boş söz.
2 Nâ'il-i eltâf-ı nâ-mütenâhî: Sonsuz lütuflara ulaşan.
3 Muhibb-i hâlis: Gerçek sevenler.
4 Şikeste-hâtır: Hatırı kırık.
5 Me'mûl: Umulan, beklenen.

memhûren[1] Dersa'âdet'e irsâl itdim. Müddet-i vâfire mürûrunda Tunus Beglerbegisi'nden bir kâğıd gelüb Mevlâ Muhammed hedâyâsının vusûli cevâbını istiyor ve dâ'imâ su'âl ideyor deyü iş'âr itmiş oldığından ben dahi keyfiyyeti Dersa'âdet'e bildirdigimde bir kıt'a defter gelüb mazmûnunda hedâyânın mikdâr ve adedi mastûr ve hedâyâ-yı mezkûre yed-i hüsrevâneye vusûl buldı cevâbı dahi bundan ibâretdir deyü mezkûr olmağla aynıyla Tunus Beglerbegisi'ne gönderdim. İlçinin takrîri sahîhdir.

(Tekrâr İlçinin Takrîri) Melik Hazretleri bu mâddeden sonra Devlet-i Aliyye'nin sefâ'in husûsunda muzâyakasını ve Moskovların Akdeniz'e tasallutunı işitmekle mücerred emr-i cihâda i'âne zımnında dört kıt'a cenk gemisi ifrâz ve içlerine mühimmât ve külliyyetlü hedâyâ vaz' ile Tunus Beglerbegisi'ne bir kâğıd yazub bu gemiler ve içlerindeki mühimmât ve eşyâ şevketlü kerâmetlü Abdülhamîd Han Hazretleri'ne teberrük ve hediyemizdir. Âmînen ve sâlimen Âsitânelerine îsâle i'ânetinizi ricâ eyleriz deyü inhâ ve iş'âr itdikde Cezâ'ir Beglerbegisi giden âdemleri tahkîr ile gemileri redd ve i'âde ve sizin gemilerinize Devlet-i Aliyye'nin ne ihtiyâcı vardır kelâmımı işâ'a itmekden nâşî Melik Hazretleri â'dâya karşu bu mu'âmele-i bârideyi görüb ve bu mu'âmele Devlet-i Aliyye'nin ilmiyle vukû' bulmuşdur zannına düşüb kederinden hasta oldı. Lâkin geçen senelerde Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa merhûmun sadâretinde Dubrovnik re'âyâsının gemilerine ta'arruz olunmamasını hâvî yazılmış olan Arabiyyü'l-ibâre[2] bir kıt'a mektûb-ı âsafî vârid olub sûret-i ifâde ve mezâyâsına nazaran Devlet-i Aliyye'nin bu işlerden haberi olmadığı zâhir ve nümâyân olmağla Melik Hazretleri pek ziyâde memnûn olub Dubrovnik gemileri garb sularında sâ'ir milelden ziyâde mu'teber tutulmalarını tenbîh ve (tehâddû tehâbbû)[3] hadîs-i şerîfine ri'âyeten bizi dahi hedâyâ (s.256) ve nâmesiyle Dersa'âdete irsâl eyledi. Şifâhen bana tenbîhi budur ki İngiltere Kralı Moskovluya mu'âvenet itmekle ümmet-i Muhammed'e bu kadar hasâretlere sebeb oldı. Biz mülûk-ı İslâm'dan iken niçün birbirimizle ittihâd ve i'tizâd itmeyelim. Şevketlü Pâdişâh-ı Âlem-penâh Hazretleri mülk-i Mağrib'i kendülerinin bilsün asker ve mâmelekim anlarındır nükûd ve mühimmât-ı harbiyye her ne kim bizde bulunur ise cümlesini uğûr-ı şâhânelerinde bezl itmek bâ'is-i iftihârımdır böylece ifâde idesin deyü azîm te'kîdler itmişdir.

(İfâde-i Sadr-ı âlî) (te'âvenû ale'l-birri ve't-takvâ)[4] nass-ı mübîni mübtegâsınca[5] mülûk-ı İslâmiyye ve ümmet-i Muhammediyye birbirleriyle karîb ve ba'îd ittihâd ve i'tizâd eylemek muktezâ-yı diyânetdir. Şevketlü adâletlü velî-ni'metim efendim hazretleri Melik-i Mağrib Hazretleri'nim nâme ve hedâyâsından memnûn oldılar. Kaldı ki Devlet-i Aliyye'nin lillâhi'l-hamd ve'l-minne mülki vâsi' ve askeri ve mühimmâtı vâfir olmağla şimdiki hâlde bir nesneye ihtiyâcı yokdur. Lâkin sefer-i sâbıkda umûr-ı muhârebâta yalnız hazînemizden iki yüz bin kîseye karîb nakid çıkdı. Bu mülâbese ile hazînemize biraz nakîsa geldi. Rabbü'l-âlemîn'e hamdolsun otuz bin kîse nakdimiz vardır. Ceng avdet ider ise daha bir otuz bin kîseye muhtâcız çünki Melik cenâbları sizi me'mûr itmişler. Lede'l-hâce istikrâz idecek olur isek ne kadar nükûd virebilürler.

1 Memhûren: Mühürlenerek.
2 Arabiyyü'l-ibâre: Arapça yazılmış.
3 "Hediyeleşin ki (birbirinizi) sevesiniz."
4 "İyilik ve takva üzere yardımlaşın" Mâide sûresi 2. âyetten bir kısım.
5 Mübtegâ: İstenen, arzu edilen şey.

(İlçinin Cevâbı) Beş bin kîse akçe virir bundan başka her vechile kudretini sarf eyler.

(Tekrar İfâde-i Sadr-ı âlî) Sâye-i şâhânede beş bin kîse akçeyi bu hakîr ve işbu kapudan paşa karındaşımız virebilüriz.

(İlçinin Cevâbı) Melik-i Mağrib'in merâmı mâmeleki bu hânedân uğurına fedâ itmekdir. Her ne zamân ister iseniz varını dirîğ itmez.

(Tekrâr İfâde-i Sadr-ı âlî) Lâ-ya'lemu'l-gaybe illâllâh işlerin gelişine bakılur ise sene-i âtiyyede â'lâ-yı i'lâm cihâd ve gazâya kıyâmımız lâzım gelür. Bu sûretde ihtiyatan biraz nükûd isteyelim ve anı sizin re'yinize ihâle idelim Melik Hazretleri'ne tahrîr iderek idâne idebilecekleri nükûdun senedini kendülere îsâl eyleriz. Mühimmât nev'inden sizlerde barut ve güherçile var ise akçemiz ile virmenizden memnûn oluruz.

(İlçinin Cevâbı) Bizde güherçile ma'denleri çokdur. Hattâ be-her sene gemi gemi İngiltere'ye giderdi. Mu'ahharen İngiltere Kralı Moskov'a i'âne itmiş oldığı Melik Hazretleri'nin ma'lûmı oldukdan sonra güherçile ihrâcını yasâğ itdi. Şimdi (s.257) tiz elden iki gemi yüki barut ve sekiz gemi güherçile virirız ve bundan bir dürlü su'ûbet yokdur. Ancak İspanya ilçisine haber gönderilüb Melik-i Mağrib tarafından Der-aliyye'ye mühimmât nakliçün istendigi kadar sefîne virin ocaklar korsanlarından zarar olmayacağma müte'ahhid oluruz dinilsün ve küçük İspanya ilçisine dahi böylece tenbîh olunsun biz nakid husûsunı yazarız barut ve güherçile mâddesi taraf-ı âsafâneden başkaca iş'âr kılınsun ben üç nefer rüfekâm ile hâcca gidecegim fakat iki nefer âdemlerim ile karındaşımı nâme-i hümâyûn ve tahrîrâtım ile gönderirim.

(İlçinin Dîger İfâde ve İltimâsı) Melik Hazretleri'nin ceddi ve pederi Ravza-i Mutahhara'da tilâvet içün cevâhir ile murassa' birkaç Mushaf-ı Şerîf göndermişler. Mesâhif-i mezkûre tilâvet olunmayub mu'attal[1] kaldığı mesmû'ları olmağla üzerlerinde bulunan cevâhir fekk ve fürûht olunub da esmânı Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere'de sâkin fukarâ-yı eşref-i Hasaniyye ve Hüseyniyye'ye taksîm olunarak Mushafların tilâvet itdirilmesi husûsunun surre emînine tenbîh buyurulmasını Melik Hazretleri ricâ eyler. Dahi Sultanü'l-Müslîmin Efendimiz Hazretleri'nin irâdelerine müfevvezdir.

(Cevâb-ı Âsafî) Hazîne-i Hazret-i Nebevî'de selâtîn-i mâziyye efendilerimizin ve sâ'ir mülûk-i bî-nihâye cevâhir ve tuhaf hediyeleri vardır. Andan bir habbelik şey ihrâcı sû-i edeb oldığından bu husûs tecvîz olunmaz. Fakat Melik Hazretleri'nin cedleri ve pederleri ve kendüleri içün nefîs hatla birkaç Mushaf-ı Şerîf ve Delâ'ilü'l-hayrât tedârük olunub tilâvetine muvazzaf kimseler tertîb ile sevâbını anlara ihdâ olunmasına müsâ'ade-i hümâyûn der-kârdır.

Sadr-ı â'zamın bu cevâbından Fas ilçisi pek memnûn olub azîm teşekkürler eyledi. Ve fi'l-vâki' Medîne-i Münevvere'ye üç aded Mushaf-ı Şerîf ile üç aded Delâ'il gönderilüb sevâbı Fas Hâkimi'nin âbâ ve ecdâdı ervâhına hîbe olunmak üzre tilâvet hidmetine Medîne-i Münevvere sâkinlerinden üç nefer mütedeyyin kimesne tahsîs ve üçüne yirmişer akçeden altmış akçe havâlî-i Şâm'dan vezâ'if ta'yîn buyuruldı. Ve melik-i müşârün-ileyhin göndermiş oldığı sâlifü'z-zikr hedâyesine mukâbeleten taraf-ı pâdîşâhîden mücevher olarak bir kabza-i murassa' kılıç ve hançer ve bıçak ve bir aded murassa' tîr-keş ve kemân ve yedi aded müzeyyen ve

1 Mu'attal: Tatil edilmiş. Kullanılmaz olmuş. Battal edilmiş. Terkedilmiş

â'lâ şeşhâne tüfenk ve bir aded sîm yaldızlı gaddâre ve kezâ müzeyyen[1] ve â'lâ rahtü rikâb ve eger takımı ve Memâlik-i Mahrûse ma'mûlâtından olmak üzre kumaş hedâyâsı tertîb olunub cevâbnâme-i hümâyûn ile berâber ilçilerine teslîm ve irsâl (**s.258**) buyurulmuşdur. Mezkûr cevâbnâme-i hümâyûnun sûreti aynıyla zîrde (27) rakamıyla îrâd olunur.

Bundan birkaç ay sonra Fas Hâkimi tarafından sâlifü'z-zikr hedâyâsına ilâve olunmak üzre mücevher bendlü bir kabza kılıç ve bir aded imcü tesbîh ve bir mücevher sâ'at ve elmas ve yâkût ile tersî'[2] olunmuş bir kıt'a tâc ve bir gerdanlık ve bir çift zümrüd küpe ve altı re's zencî cârîye ve bir re's tavâşî[3] hedâyâsıyla el-Hâc Mekkî nâm sefîri Dersa'âdet'e gelmekle anın hakkında dahi sâbıkları misillü merâsim-i ihtirâmiyye icrâ olunmuşdur.

Rusyalu İle Ticâret Mu'âhedesininin Tanzîm Olundığı

Bundan akdem beyân olundığı vechile Rusya ve Nemçe ilçilerinin bi'l-ittifâk virmiş oldukları takrîrlerinde münderic olan mevâdd-ı selâsenin biri ticârete ve biri Kırım mes'elesine ve dîgeri Eflâk ve Boğdan'a dâ'ir olub bu takrîrlerine cevâben taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi birer kıt'a takrîr virilmiş idi. Lâkin mu'ahharen Rusyalu Kırım'ı istîlâ ile ber-mînvâl-i sâbık beyannâme neşr itmekle Kırım mes'elesi henüz meydânda sürünüb durur iken Dersa'âdet'de Rusya ilçisi seksan bir mâddeyi hâvî ticâret mu'âhedesini imzâ itdirmekde aslâ tereddüd itmemişdir.

Şöyle ki: Mevâdd-ı ticâret müzâkeresi içün akdemce Re'îsü'l-küttâb Hayrî Efendi mükâlemeye me'mûr oldukda bu misillü umûr-ı cesîmede ve husûsıyla böyle bir vakt-i nâzikde hod-be-hod mes'ûliyyeti üzerine almakdan ictinâb ile birkaç zâtın dahi mükâlemeye me'mûriyyetini istid'â itmekden nâşî ulemâ-yı â'lâmdan İstanbul Kadısı Müftî-zâde Ahmed Efendi ve ricâl-i Devlet-i Aliyye'den merhûm Resmî Ahmed Efendi ve kethüdâ-yı sâbık el-Hâc Mustafâ Efendi mükâlemeye me'mûr kılınmışlar idi. Rusya ilçisiyle mülâkât itdiklerinde Rusya ilçisi şurût-ı ticâreti mutazammın[4] olarak seksan bir mâddeyi hâvî biraz mütercem evrâk ibrâz eyledi. Evrâk-ı mezkûreyi Devlet-i Aliyye murahhasları kırâ'at idüb ba'zı mevâddına i'tirâza mübâşeret itdiklerinde Rusya ilçisi cevâba âğaz idüb sâlifü'z-zikr mevâdd-ı selâse teklîfi zuhûr itmezden mukaddem ticâret mâddelerinden lâzım gelan mahv ve isbâta devletim tarafından me'zûn ve murahhas oldığum hasebiyle tarafeynden bi'l-mukâvele ba'zı mâddelere karâr virilmiş idi. Mevâtt-ı ticâret hitâm bulmaksızın işbu mevâdd-ı selâse teklîfi zuhûrunda ticâret nizâmını dahi ol tarafda seksan bir mâddeye rabt ile bu tarafa irsâl itmişler. Tebdîl (**s.259**) ve tagyîrine ruhsatım olmadığı cihetle ma'zûrum eger tabi'at-ı mâddeye halel getürmeksizin ba'zı elfâz tebdîli irâde olunursa kâbildir. Ve illâ tagyîr-i tâmm kasd olunur ise vechen mine'l-vücûh[5] mümkün olmayub vürûd iden evrâk-ı ticâretî takımıyla devletim cânibine irsâl iderim dimekle maslahat-ı mülâhazaya ta'lîk

1 Müzeyyen: Bezenip süslenmiş, ziynetli.
2 Tersî': Elmas vb. değerli taşlarla süsleme.
3 Tavâşî: Hadım ağası. Harem ağası.
4 Mutazammın: İçine alan, tazammun eden. Üstüne alan. Tazmini kabul eden. Muhit ve müştemil olan.
5 Vechen mine'l-vücûh: Herhangi bir şekilde.

olunarak meclis-i âhara te'hîr olunmuş idi.

Mevâdd-ı mezkûrenin ba'zısında zarar-ı mu'accel[1] ve ba'zısında hatar-ı mü'eccel[2] melhûz olmakdan nâşî bundan sonra vâki' olan mükâleme meclislerinde mükâleme fesh olunacak derecelerde Devlet-i Aliyye murahhasları tarafından sebât ve tecellüd gösterilmiş ise de bahâne cûy-ı ceng ü cidâl olan Rusyalu inâd ve ısrârından dönmek ihtimâli olmadığından nâçâr mazarratı eşedd addolunan ba'zı mevâddın tenkîh ve tagyîri ve elfâzında sû-i îhâm olan bu'zı mâddelerin ıslâh-ı ta'bîri irâdesiyle Rusya ilçisine cevâb-ı kat'î virildikde egerçi kabûl ve tasdîk eylemiş ise de karâr virilan mevâdd ile tenkîhî irâde olunan mevâdd ale'l-infirâd[3] tahrîr ile devleti tarafına görderilmesine râzı olmuş ve bu sûreti devletine etrâfıyla yazub da kabûl itdirmege sa'y idecegini va'd eylemiş oldığından kabûl olunan mevâdd ile tenkîh ve tashîhi irâde olunan mevâdd yegân yegân tahrîr olunub hâk-i pây-i şâhâneye arz ve istîzân olundukdan sonra Cumâde'l-ûlâ'nın dokuzunda mevâdd-ı merkûmeden yetmiş beş mâdde kabûl olunarak tenkîh olunan bâkî altı mâddenin Rusya Devleti tarafından cevâbı geldigi gibi bilâ-tevakkuf karâr virilecegini ve mevâdd-ı selâse-i sâbıkadan Kırım mâddesiyle Eflâk ve Boğdan mâddesinin dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilan takrîr muktezâsı üzre tanzîmlerine mübâderet olunacağını mübeyyin olarak Rusya ilçisine bir kıt'a sened i'tâ olunmuşdur ki sûreti zîrde (28) rakamıyla îrâd olunur.

Bir müddet mürûrundan sonra mevâdd-ı ticâretin Devlet-i Aliyye tarafından tenkîh olundığı vechile Rusya Devleti'nin kabûl itmiş oldığı ilçisi tarafından ihbâr olunmağla Receb'in yirmi birinci güni Re'îsü'l-küttâb Hayrî Efendi'nin sâhilhânesinde Rusya ilçisiyle mülâkât olunub bu vechile tanzîm olunan mu'âhede-i ticâret senedleri mübâdele ve Rusya Devleti tarafından tasdîknâme vârid oldukda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi tasdîknâme virilmek üzre mukâvele olundı. Sûret-i ahidnâme zîrde (29) rakamıyla ilâve olunur.

Bir zamân mürûrunda tasdîknâmesi dahi geldiginden Şevvâl'in yirmi birinci güni Hayrî Efendi ile Rusya ilçisi Beglikci Râşid Efendi'nin Mîrgûnoğlu'nda vâki' bâğ köşkünde lede'l-mülâkât tasdîknâmeleri dahi mübâdele olundı.

(**s.260**) Mevâdd-ı selâseden Eflâk ve Boğdan'ın şerâ'it-i himâyelerine dâ'ir Moskov ilçisi mukaddemâ bir mufassal tesvîd[4] göndermiş idi. Tesvîd-i mezkûrun ba'zı ta'bîrâtı muzırr olmakdan nâşî Bâb-ı Âlî'de ta'dîl ve tesviyye olundukdan sonra Rusya ilçisine irsâl olunub ol dahi ba'zı mahallerine i'tirâz iderek hülâsa gönderüb birkaç def'a tarafeynden tashîh ve tenkîh ile âhara irsâl ve i'âde olunarak bir kalıba ifrâğ olundukdan sonra Rusya ilçisi işbu Eflâk ve Boğdan şerâ'itine dâ'ir devletim tarafından ta'lîmâtım olmadığından nâşî tarafeynden karâr virildigi vechile kat'ına muktedir olamayub be-her hâl bu sûreti devletime irsâl itmege muhtâcım dimekle sûret-i mezkûre devletine göndermek üzre yedine teslîm olunmuşdur.

Eflâk ve Boğdan mâddesi böyle netîcesiz kalub Kırım mâddesi dahi meydânda oldığından bu hilâlde Devlet-i Aliyye tedârükât-ı ihtiyâtiyyeden hâlî degil ve bu hâlde sadr-ı

1 Mu'accel: Acele olunmuş, tacil edilmiş, mühletsiz.
2 Mü'eccel: Ertelenmiş. Mühletli. Sonradan yapılmak üzere vakti belli olan. Tecil edilmiş olan.
3 Ale'l-infirâd: Birer birer.
4 Tesvîd: Müsvedde halinde yazma.

â'zam ber-vech-i âtî def'-i rukebâ[1] zımnında ba'zı tebdîlât ile müştagil idi.

Ba'zı Tevcîhât ve Tebdîlât ve Dîger Ba'zı Vukû'ât

Zi'l-ka'de'nin on dokuzuncı güni hazîne kethüdâlığı ile manzûr-ı şehr-i yârî[2] olan İsmâ'îl Ağa uhdesine rütbe-i vezâretle İnebahtı mansıbı bi't-tevcîh Mâbeyn-i Hümâyûndan ihrâc olunub yerine Miftâh Ağası Yahyâ Ağa hazîne kethüdâsı nasb olundı. İsmâ'îl Ağa'nın civâr-ı saltanatdan teb'îd olunmasının sebebi bu vechile menkûldür ki: Yevm-i mezkûrda Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa'nın tebdîlen Topkapu'ya varub huzûr-ı hümâyûna çıkdıkda vâki' olan ilhâh[3] ve ibrâmına mebnî hemân ol gün huzûr-ı hümâyûnda İsmâ'îl Ağa'ya hil'at-ı vezâret iksâ buyurulmuş ise de bu ısrârından dolayı Halîl Hamîd Paşa hakkında dahi ba'zı mertebe iğbirâr vukû'a gelmiş oldığı beyânıyla çünki akdemce Halîl Hamîd Paşa'nın makâm-ı Sadârete getürilmesinde İsmâ'îl Ağa'nın vesâtet-i sa'y ve gayreti vukû' bulmuş oldığından bu kaziyyenin aks-i me'mûl zuhûr itmesinden ta'accüb olunur deyü ba'zı tahrîrâtda görülmüşdür. El-uhdetü ale'r-râvî. Sadr-ı â'zam'ın ısrârı zîrde beyân olunacağı vechile istirkâb[4] dâ'iyyesi olub nat'-ı şatranc-ı menâsıbda bu makûle mansûbeler olağandır ta'rîz ve ta'accüb iktizâ itmez. Zi'l-ka'de'nin yirminci güni Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî el-Hâc Mustafâ Efendi azl ile Erzurûm cânibinde vâki' ba'zı umûr-ı mühimmeye nezâret itmek üzre ol tarafa (**s.261**) ta'yîn buyurulub yerine Re'îsü'l-küttâb Mehmed Hayrî Efendi nezd-i sadr-ı âlîde mücerreb olan etyâr-ı makbûlesine ve zâten dahi der-kâr olan liyâkat ve istihkâkına mebnî kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olundı. Mesned-i riyâset dahi mukaddemâ kethüdâlıkdan munfasıl olub du'â-yı Devlet-i Aliyye ve hidmet-i Saltanat-ı Seniyye'yi nev'-i ibâdetden add iden Tevkî'î el-Hâc Mustafâ Efendi'ye ve tevkî'îlik dahi Sultân Kethüdâsı Mehmed Efendi'ye tevcîh kılındı.

Vâsıf merhûmun beyanına göre müşârün-ileyh Mustafâ Efendi'nin sebeb-i azli budur ki: İşbu Mustafâ Efendi sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa'nın sadâret-i sâniyyesinde defterdâr bulunub nazar-ı hâss ve avâmda vak'-ı şânı ber-kemâl oldığı hâlde İzzet Mehmed Paşa'nın kurenâsı sevkiyle defterdârlıkdan azl olunmuş ve İstanbul'da dahi vücûdı istiskâl olunub uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî ile Trabzon tevcîhi tasmîm kılınmış iken hâlâ Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa ol vakt sadr-ı â'zam kethüdâsı bulunmağla ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin kadrini muhâfaza içün bu husûsa mümâna'at birle bu vechile kelâma mübâşeret itmiş idi ki bu makûle emekdâr-ı devlet olub kesb-i ta'yîn ve imtiyâz iden ricâl-i Saltanat-ı Seniyye'den mâdâmki dîn ve devlete mûcib-i nakîsa-i şân olur bir vaz' ve hâlet zuhûr itmeye Âsitâne-i Sa'âdet'den teb'îd olunmak lâyık degildir. Ve zarar ve ziyânı Devlet-i Aliyye'ye râci'dir. Zîrâ bu misillü erkân-ı devletden olan zevâtın bir vakit olur ki devletde vücûdları lâzım olub meleke ve kâbiliyyetleri ve tefennün ve mehâretleri hasebiyle tekrâr hidemât-ı Saltanat-ı Seniyye'de istihdâm ile re'y ve tedbîr-i dil-pezîrlerinden istifâde olunur deyü bast-ı makâl

1 Def'-i rukebâ: Rakiplerin kovulması.
2 Manzûr-ı şehr-i yârî: Padişah tarafından görülen.
3 İlhâh: Zorlamak. Israr etmek. Bir şeyin kabulü için son derece üstüne düşmek.
4 İstirkâb: Birine karşı rekabette bulunma. Çekememe.
5 Bast-ı makâl: Sözü uzun uzun anlatma.

itmekle bu kelimât-ı hâlisânesi te'sîr idüb tasmîm-i sâbık tagyîr olunarak yalnız bir mikdâr müsâdere ile bu beliyye geçişdirilmiş idi. Mu'ahharen kendüsi dahi kethüdâlıkdan azl olunmuş ise de İzzet Paşa'nın azliyle Yegen Mehmed Paşa'nın sadâreti esnâsında mükerreren kethüdâ olmağla defterdârlık kime münâsibdir deyü su'âl olundukda yine mûmâ-ileyh Mustafâ Efendi'yi sevk ve ta'rîf itdikden başka câh-ı vâlâ-yı sadâret kendüye teveccüh itdikde anı kethüdâ nasb itdirdi. Hakkında bu kadar lütuf ve sahâbeti sebkat itmekden nâşî hulûs-ı taviyyetle hidmetde bulunması me'mûl iken Mustafâ Efendi hilâf-ı me'mûl ba'zı mükâlâta ictisâr itmişdir. Şöyle ki: Bu esnâda tertîb ve tehyî'esi farz-ı ayn mesâbesinde olan mühimmât ve levâzımât-ı seferiyyede Halîl Hamîd Paşa'nın vâki' olan sa'y ve himmet-i aliyyesine i'tirâz ile bu tedârükâtın aslâ lüzûmı yokdur. Beyhûde beytü'l-mâl-i Müslimîn izâ'a ve itlâf olunıyor. Ve â'dânın kat'â hareketi ve Devlet-i Aliyye'ye zarar ihtimâli yokdur (**s.262**) erâcîfini ismâ'a cesâret eyledi. Ma'a-hâzâ ki Kırım'da Moskovlunun cem'iyyeti ve neşr-i beyannâme keyfiyyeti ve Nemçelü ile ittifâkı ve ikisinin dahi pey-der-pey virdikleri takrîrlerin te'sîrâtı âmmenin ma'lûmı iken Mustafâ Efendi'nin böyle i'tirâz-ı nâ-becâsı hakkında hüsn-i zannı olan nâsı müstağrak-ı hayret[1] eylemişdir. Fi'l-hakîka â'dâ bir mahalden rû-nümâ olmasa dahi ihtiyâta ri'âyet erkân-ı devlete farîza-i zimmetdir. Hattâ vakt-i musâlahada tertîb-i esbâb-ı sefere ibtidâr ve hengâm-ı muhârebede levâzım-ı musâlahaya rağbet ve i'tibâr hikmet-i ameliyyenin mesâ'il-i mu'teberesindendir. Bu Devlet-i Aliyye'nin ise â'dâ ve rukabâsı kesîr oldığından gerek sulh ve gerek cenk mâddelerinin temşiyyet ve teshîli zımnında dâ'imâ hâzır bulunmak lâzımedendir. Ve cemî'-i zamânda gafletde bulunmak bâ'is-i nedâmet ve teşcî'-i hasma[2] illet olageldigi mücerreb-i erbâb-ı basîretdir. Hâl bu minvâl üzre iken mücerred muzmer-i zamîri olan ba'zı ağrâz-ı zâtiyyeye vesîle-i husûl olmak mülâhazasıyla ba'zı zâhir-binân avâmın mizâcına muvâfık mukaddemât-ı akîmetü'l-intâc ile zebân-ı i'tirâzı dırâz itmek noksân-ı akl ve şu'ûra mahmûldür. Binâ'en-aleyh kethüdâlıkdan azl ile ber-minvâl-i muharrer Erzurûm cânibine irsâl kılınmışdır.

Vâsıf Efendi'nin hülâsa-i makâlâtı bu vechile olub ancak bundan sonra Halîl Hamîd Paşa'nın terceme-i hâlinde yazacağımız tafsîlâtdan müstefâd olacağı vechile işbu Mustafâ Efendi ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin ukalâsından olub pek de öyle ratb ü yâbis[3] söz söyler bir zât degildir. Fakat Halîl Hamîd Paşa'nın akrânından olub tebeddül-i sadâret îcâb itse ya anın veyâhûd sâbıkâ hazîne kethüdâsı olan sâlifü'z-zikr İsmâ'îl Paşa'nın sadr-ı â'zam olmaları vârid-i hâtır ve ikisinin dahi sadârete liyâkatları zâhir olmağla hasbe'l-beşeriyye[4] sadr-ı â'zam ikisini dahi istirkâb iderek ikisini dahi civâr-ı saltanatdan mehcûr[5] itmegi lâzıme-i maslahat addeylediginden müşârün-ileyh İsmâ'îl Paşa'yı vezâretle ve Mustafâ Efendi'yi Erzurûm cânibi me'mûriyyetiyle Dersa'âdet'den teb'îd itmiş oldığı ba'zı muharrerâtdan istinbât[6] olunub vukû'âtın revişi dahi bu rivâyeti tasdîk ider.

1 Müstağrak-ı hayret: Hayrete gark olmuş.
2 Teşcî'-i hasm: Düşmanı gayretlendirme.
3 Ratb ü yâbis : Kurudan yaştan, münâsebetli münasebetsiz söz. Yanlış doğru ağza geleni söyleme.
4 Hasbe'l-beşeriyye: İnsanlık gereği.
5 Mehcûr: Terk olunmuş, bırakılmış, kullanılmaz olmuş, unutulmuş. Uzaklaşmış, ayrılmış.
6 İstinbât: Bir söz veya bir işten gizli bir mânâyı meydana koymak.

Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Murâd

Zi'l-ka'de'nin yirmi beşinci ve Eylül'ün on birinci gicesi Şeh-zâde Sultân Murâd dünyâya gelüb vilâdetine söylenmiş olan târîhlerden ba'zıları bi'l-intihâb zîrde tahrîr olunur.

(Halebli Âdem Efendi'nin târîhi) * Şükru'l-kadd menhu'l-mu'azz murâdanâ

(s.263)

(Müderrisînden Mustafâ Sâlim Efendi'nin târîhi) * Gülzâr-ı saltanatda açıldı gül-i Murâd

(Müverrih Vâsıf Efendi'nin târîhi) * Kâmurân ola kemâl-i ömr ile Sultân Murâd

Ba'zı Tedârikât-ı Seferiyye

Ahd-i karîbde epeyce tedârükâta teşebbüs olunmuş olub ez-cümle Süvârî Ocaklarından beşer akçe ile üç bin nefer terakkîlü tahrîr olunub İsmâ'îl'e me'mûr olan Anadolı Vâlîsi Abdi Paşa ve Rûmeli Vâlîsi Sâbıkâ Karadeniz Kapudanı Mehmed Paşa ve Silistre'ye me'mûr Aydoslı Mehmed Paşa ma'iyyetlerine biner nefer olmak üzre tevzî' buyurulmuşdur. Ve Boğdan'ın münâsib mahallinde ikâmetle etrâf ve enhâya medd-i nigâh-ı basîret eylemek üzre Ohrili Ahmed Paşa uhdesine rütbe-i vezâretle Boğdan başbuğlığı tevcîh ve ma'iyyetine bin nefer süvârî eyâlet askeri ve dört bin piyâde yeniçeri ta'yîn ve on kıt'a top ile mühimmât-ı kâfiyye irsâl olunmuşdur. Ve Tombasar'da ikâmetle etrâfı muhâfazaya dikkat eylemek üzre Arslan Mehmed Paşa uhdesine rütbe-i vezâretle Bucak ve Tombasar başbuğluğı bi't-tevcîh ma'iyyetine beş yüz nefer süvârî eyâlet askeri ve üç bin nefer piyâde yeniçeri ve sekiz kıt'a top gönderilmişdir. Yanık Palanka muhâfızlığı İsmâ'îl Paşa'ya ihâle buyurılarak ma'iyyetine bin nefer yamakla altı kıt'a top virilmişdir.

İngilterelünün Kırım Mes'elesi'ne Tavassutı

İngiltere ilçisi Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr gönderüb Devlet-i Aliyye'ye devletim tarafından ba'zı husûs ifâdesine me'mûriyyetim vardır deyü Re'îs Efendi ile mülâkât taleb eylemiş oldığından keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûna arzla istîzân olundukdan sonra Re'îs Efendi'nin Ayazma'da vâki' sâhilhânesinde İngiltere ilçisiyle mülâkât olundukda İngiltere ilçisi Rusya ile Nemçe'nin ittifâkından bahs iderek bu iki devlet ile muhârebe itmek vakt ve hâle nazaran münâsib degildir. Ve İngiltere Devleti Devlet-i Aliyye'nin sâdık dostı olmağla ıslâh-ı cânibeyn içün tavassut[1] itmek ister ve tarafeynden hudûda karîb mahallere sevk-i asker ve tedârük-i mühimmât ve zahâ'ir gibi vukû' bulan ba'zı hareketler bir fenâlık çıkarmak ihtimâli karîbdir didi. Re'îs Efendi mukâbele idüb Devlet-i Aliyye'nin

1 Tavassut: Ara bulma için araya girmek. Aracılık. Vasıtalık.

tedârükâtı fesh-i sulh kasdına mebnî degildir. Belki (s.264) hem-civârlarının tedârüklerini müşâhede itmekle ihtiyaten hıfz-ı sugûr[1] ve ser-haddâta kıyâm itmişdir didikden sonra tavassutunun vechini ve derece-i ruhsatını su'âl itdikde İngiltere ilçisi Devlet-i Aliyye Kırım'dan ferâgat itmek ve mevâdd-ı sâ'ire Âyînelikavak Tenkîhnâmesi'ne tatbîkan tanzîm olunmak üzre tavassut itdiklerini ifâde eyledikde Re'îs Efendi keyfiyyet ulyâ-yı umûr-ı devlete arz ve ifâde olunmağa mevkûfdur. Ancak Devlet-i Aliyye'nin dost-ı kadîmi ve bu makûle mevâdd-ı lâzımede sadâkati samîmî olan Fransa Devleti'nin dahi tavassutda iştirâki lâzımdır dimekle İngiltere ilçisi Fransalunun tavassutda iştirâkini devletimin kabûl idecegi meczûmdur. Lâkin Rusyalunun râzı olacağını bilmem deyü hatm-i kelâm[2] itmekle meclise hitâm[3] virildi. İngilterelünün sûret-i tavassutı ma'lûm olub ilçisine bir cevâb virilmek iktizâ itmekle kefiyyet tezekkür ve mütâla'a olundukda Devlet-i Aliyye ahdinde sâbit-kadem olub Kaynarca ve Âyînelikavak musâlahaları şurûtının vikâyesiyle[4] İngilterelünün tavassutı Devlet-i Aliyye'nin makbûli oldığı cevâbı ilçisine i'tâ olunmak ve bu meclisde Kapudan Paşa dahi bulunmak üzre karâr virildiginden Zi'l-hicce'nin üçünci güni Kapudan Paşa ve Re'îs Efendi Âyînelikavak Sâhilsarâyı'nda İngiltere ilçisiyle ictimâ' ve mülâkât ile ber-vech-i muharrer karâr-gîr olan cevâb-ı mezkûr ilçiye ifâde olundukda İngiltere ilçisi kelâma âğaz idüb Rusyalu Kırım'ı zabt itmiş bulunmasıyla tekrâr reddi ve hâlet-i ûlâsına i'âdesi mümkün olmaz. Gâyetün mâ-fi'l-bâb Devlet-i Aliyye'nin irâdesi devletim tarafına ifâde olunub sa'y ve gayretde kusûr olunmaz. Ve çünki Fransalunun emr-i tavassutı dahi Devlet-i Aliyye'nin matlûbıdır. Anın tervîcine dahi gayret olunur dimekle bu meclis dahi böylece hitâm bulub İngiltere'den gelecek cevâba intizâren Kırım mâddesi şimdilik bu hâl üzre mevkûf kalmışdır. Bir müddetden berü Fransa ilçisi Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâhlık yüzünde Katerina'nın Kırımca olan metâlib-i muzırrasını[5] tervîc itmekde olub ancak vükelâ-yı Devlet-i Aliyye henüz hakîkat-i hâlden bî-haber olduklarından Fransa ilçisinin tavassutundan fâ'ide görmek temennîsinde bulunmuşlardır. Ammâ İngilterelüler bir vakitden berü egerçi Rusyalu aleyhinde idiler ancak Amerika mes'elesinden dolayı dûçâr oldukları zâyi'âtdan başka gâ'ile-i harbiyyeden henüz bu esnâda halâs olabilüb politikaları îcâbınca şimdi anlar dahi Fransalunun meslegine sâlik olmağa mecbûr olarak ber-minvâl-i sâbık tavassuta ibtidâr itmişlerdir. Bu cihetlerle Amerika mes'elesi Rusyalunun Kırımca olan mu'âmelesime (s.265) müdâhale ve mu'âvenet itmiş olub bu vak'a ise bizim târîhlerimizde bulunmadığından Avrupa târîhlerinden istihrâc[6] ile bu makâmda ba'zı mertebe tafsîline mübâderet olunmak münâsib görülmüşdür.

Amerika Cumhûriyeti'nin Teşekküli

Yeni dünyâ el-ân Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika dinilan cumhûrun bulundığı arâzî

1 Hıfz-ı sugûr: Sınırı koruma.
2 Hatm-i kelâm: Söze son verme.
3 Hitâm: Son, nihayet.
4 Vikâye: Koruma. Koruyuculuk. Sahib olma. Arka çıkma. Kayırma.
5 Metâlib-i muzırra: Zararlı istekler.
6 İstihrâc: Sonuç ve anlaın çıkarma. Bir mânâyı istidlâl etmek. Meydana ve harice çıkarmak.

ibtidâ mîlâdın bin beş yüz seksan dört târîhinde ya'nî dokuz yüz doksan iki sene-i hicriyyesinde İngilterelü tarafından keşf ve zabt olunub tevârîh-i muhtelifede ba'zı kumpanyalara ve mütehayyiz kimselere tefvîz ve temlîk olunagelmiş ve İngiltere'de ihtilâf-ı mezhebden dolayı vukû'a gelan ta'addîyâtın eseri olmak üzre pek çok kimseler muhâceret iderek Avrupa'nın sâ'ir mahallerinden dahi pek çok âdemler nakl eyleyerek kesb-i ma'mûriyyet eylemişdir. Arâzî-i mezkûrede teşekkül ve te'essüs iden memleketlerin her birisi birbirinden farklı olarak ba'zı şerâ'it-i imtiyâziyyeye nâ'il olub İngiltere Devleti'ne tâbi' oldukları hâlde idârelerinde müstakill sûretde bulunmuşlar idi ahkâm-ı kânûniyyeleri İngiltere krallarının nâmına tasdîr olunur ve şerâ'it-i tâbi'iyyetleri ba'zı vezâ'if ile îfâ kılınur ise de İngiltere Parlamentosunun ya'nî meclis-i milliyyesinin hükmi işbu ma'mûrlar hakkında doğrıdan doğrıya cârî ve nâfiz değil idi. A'sâr-ı muhtelifede İngiltere hükümdârânı ve mecâlisi zikr olunan ma'mûreleri zîr-i hükûmet ve tagallübe almak istemişler ise de ahâlîsi usûl-i mütecebbire[1] aleyhine kıyâm ile muhâfaza-i imtiyâzları üzre ihtimâm göstermişlerdir. Fakat ümmü'l-vatanları olan İngilterelü işbu ma'mûrelerin kesb-i kuvvet-i müfrite eylemesini nazar-ı bî-kaydî ile göremediginden ve hattâ ba'zı seferlerde kendüsine haylî i'âneleri olmuş iken müteşekkir olacak yerde bu keyfiyyet kendüsine bâ'is-i hadşe ve telâş oldığından bunların ma'nâ hâ'iz oldukları istiklâl-i dâhilîyi imhâ ile İngiltere mecâlisinin hükmüne tâbi' itmege karâr virüb evvel emirde esâs-ı servet-i millet olan sanâyi' ve ticârete ba'zı mertebe sedd ve pend-i mümâna'at yapmak ve İngiltere'ye muhtâc hâlinde tutmak içün kendülerine lâzım olan ba'zı eşyânın mahallinde i'mâlini men' ile İngiltere kârhânelerimden celb eylemelerine mecbûr idilmesi yetişmeyüb hem bunları İngiltere kavânînine ittibâ' itdirmek ve hem de yeni birtakım vâridât bulmak içün memâlik-i mezkûreye tekâlîf tarhını İngiltere Meclisi re'y ve hükm itmekle bu keyfiyyet memâlik-i mezkûrenin ihtilâline ve bi'l-âhere istiklâline sebeb olmuşdur. Şöyle ki: Sâlifü'z-zikr sefer-i heft-sâlede (**s.266**) İngiltere Devleti'nin düyûnı[2] çoğaldığından ba'zı tedâbîr-i mâliyyeye teşebbüs olundığı sırada Amerika'da dahi damgalı kâğıd resmi îcâd olunub bunun üzerine ahâlî tarafından zuhûra gelan âsâr-ı fitne ve fesâda karşu rüsûmât-ı mezkûre ilgâ olunmuş ise de bin yüz seksan bir sene-i hicriyyesinde billûr ve kâğıd ve çay üzerine ba'zı rüsûmât[3] konulmuş olmağla halkın şikâyet ve muhâlefeti evvelkiden ziyâde zuhûr idüb Boston şehrinde gümrük me'mûrları tarafından usûl-i mezkûrenin icrâsına mübâderet olundukda halk üzerlerine hücûm ile sû-i mu'âmeleye ibtidâr itdiler. Usûl-i mezkûrenin icrâ itdirilmesiçün Avrupa cânibinden asker geleceği havâdisi münteşir olmasıyla seksan altı şehrin vekîllerinden mürekkeb olmak üzre Boston şehrinde bir konvansiyon ya'nî mu'âhede nâmıyla bir cem'iyyet teşkîl olunmuş ise de işbu cem'iyyet zikr olunan şehirlerin nâmına olarak emr-i istiklâl tasavvurı meydâna çıkmayub yalnız tekâlîf-i vâkı'a aleyhinde iddi'â ve iştikâ eylediler.

Fi'l-hakîka bunun üzerine İngiltere'den asker gönderilmiş ise de emr-i muhârebe daha zuhûra gelmeyüb ve bir sene müddet kîl ü kâl ve şikâyet ve arzuhâl ile vakit geçüb asıl cenk İngiltere emti'asının men'-i isti'mâliyle ibtidâ eyledi. Bu hâl İngiltere ticâretine haylîden haylî tenezzül ve nakîsa getürmekle tüccârın söz ve güdâzı üzerine Amerika'da vaz' olunan

1 Usûl-i mütecebbire: Zorlama usulü.
2 Düyûn: Borçlar.
3 Rüsûmât: Vergiler.

rüsûmât ve tekâlîf ilgâ[1] olunub fakat çayın rüsûmâtı az bir şey oldığından yalnız o mâdde ibkâ olunmuş idi. Lâkin Amerikalular bununla dahi İngiltere Parlamentosunun tahakkümüni tasdîk itmiş olacaklarından tâ ki rüsûmât-ı mevzû'a kâmilen kaldırılmaya karâr-ı sâbıklarında devâm ideceklerini iddi'â ve i'lân eylediler.

Bu sûretle maslahat günden güne kesb-i şiddet idüb vaktâki Boston şehrine Hind'den gelmiş olan bir gemi hamûlesi çayı ahâlî denize atdıklarında İngiltere Devleti bin yüz seksan sekiz sene-i hicriyyesinde Boston şehrinin ticâretini yasâğ idüb her nev' eşyâ ve emti'anın duhûli ve hurûcını men' eyledi. İngiltere Boston şehri hakkında bu vechile mu'âmele-i şedîde icrâsıyla sâ'irlerine misâl göstermek emelinde olub bundan başka hudûd ve mezheb ve milliyyet ile birbirlerinden ayrı olan birtakım memleketlerin ictimâ'ıyla kendüsine karşu bir kuvvet-i müttehide[2] hâsıl olacağını hiç ummaz idi. Lâkin ma'mûrelerin cümlesi yek-diğerin menâfi'ine müşârik olub bir familya â'zâsından olduklarını hiss itmeleriyle Boston şehrinin düçâr oldığı felâketden müte'essir olarak cümlesi şehr-i mezkûra icrâ-yı i'âneye bi'l-ibtidâr Boston şehri hakkında (**s.267**) yapılan yasâğ kaldırılmadıkca İngiltere ile her nev' ticâretden ictinâb ideceklerine yemîn iderek beynlerinde ittifâk ve mu'âhede eylediler.

Sene-i mezkûre de Filadelfiya nâm şehirde mün'akid olan meclis-i umûmî-i memleket işbu karârı tahsîn ve tasdîk ile Amerika İngilizlerinin hukûk ve şikâyetlerini şâmil ve mazhar-ı adl ü hakkâniyyet olmak içün en sehl ve serî' tarîk İngiltere'den bu gûne eşyâ almayub Amerika'dan dahi eşyâ irsâlinin men'i sûreti oldığını müş'ir bir beyannâme yapılub cümleten vükelâ-yı millet bu karâr üzerine ahd ve mîsâk itdiler. Fakat bununla beraber İngiltere Kralı'na bir arzuhâl takdîm ve irsâl olunub hükümdâra olan sadâkat ve ümmü'l-vatanlarına olan mütâva'atlarından bahisle sulh ve serbestiyyetden başka bir şey istemediklerini i'lân eylediler.

İngiltere vükelâsı ise usûllerinde ısrâr idüb Amerikalıları dâ'ire-i itâ'ate koymak için daha ziyâde asker irsâline ve ecânib ile olan ticâretlerinin men'ine karâr virilmişdir. İngiltere'de pek çok kişi ve husûsau erkân-ı memleket olan lordlar ma'mûreler ahâlîsini bir iki alay asker ile taht-ı zâbıtaya koymak iddi'â ve efkârında olub eger iş böyle tutulmayub da mebde'-i maslahatda külliyyetlüce asker gönderilerek bir tarafdan kuvve-i kâfiyye-i cebriyye ve bir tarafdan dahi ba'zı müsâ'adât ile usûl-i adliyye ve rıfkiyye irâ'e olunmuş olaydı işbu nâ'ire-i isyân bu kadar alevlenmeyerek belki daha şerâre iken münteffî olabilür idi her ne ise Amerikalular Kral'a gönderdikleri arzuhâlin reddolunacağını teyakkun[3] itmeleriyle memleket askeri cem'ine ve mühimmât-ı harbiyye celbine teşebbüs idüb târîh-i İseviyyenin bin yedi yüz yetmiş beş Nisanı'nın on dokuzunda ya'nî bin yüz seksan dokuz sene-i hicriyyesi hilâlinde Leksto[4] nâm şehirde İngilizler bir bölük Amerika askerine tesâdüf iderek üzerlerine âteş itmeleriyle etrâfda bulunan Amerika askeri imdâda yetişüb haylî şiddetli bir muhârebe vukû'ıyla iki yüz kadar âdem telef olmuş ve netîce-i muhârebe Amerikalular tarafında kalmışdır.

1 İlgâ: Kaldırmak. Hükümsüz bırakmak. Lağvetmek.
2 Kuvvet-i müttehide: Birleşik kuvvetler.
3 Teyakkun: İyiden iyiye araştırıp şüphesiz tam olarak bilmek.
4 Leksto: Lexington.

İşbu vak'a mebde'-i harb ve aşûb[1] olub bundan sonra nâ'ire-i dâr ü gîr her tarafda alev-gîr olmuşdur. Sevdâ-yı serbestî dimâğ-ı ahâlîye sarmış oldığından her memleket kudreti mertebe asker ve sâ'ir şeyle hidmet-i umûmiyyeyi îfâya ibtidâr idüb bundan başka kavâ'im-i nakdiyye çıkarılarak ve zâbitân ve neferât-ı askeriyyeye ma'âşlar ta'yîn olunarak idârece bir istiklâl rengi alınmış ve bin yüz doksan sene-i hicriyyesinde Virçinya eyâleti ahâlîsinden ve ashâb-ı servetden Jorj Vaşinkton[2] nâm kimse bin yüz yetmiş sene-i **(s.268)** hicriyyesinde İngiltere ile Fransa devletleri arasında vukû' bulan muhârebâtda istihdâm olunub izhâr-ı besâlet ve dirâyet itmiş oldığından bütün Amerika askerine ser'asker nasb olunarak anın tedâbîr-i vâkı'a ve harekât-ı şecî'ânesiyle ekser muhârebâtda Amerikalular galebe yüzünde bulunmuşlar ise de henüz İngiltere'den bütün bütün ayrılmak sûretine karâr virilmemiş idi. Lâkin muhârehâtın âsâr-ı tabî'iyyesinden olan ba'zı hâlât İngilizler aleyhinde Amerikaluların tehyîc-i buğz ve adâvet ve tezyîd-i isyânlarına sebeb olub nihâyetü'l-emr bin yüz doksan senesi Haziran'ında cem'iyyet-i umûmiyye Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika nâmıyla memleketlerinin istiklâlini i'lân eylemişlerdir.

Bunun üzerine artık ihtimâl-i te'lîf ber-taraf oldığından iki taraf dahi pek büyük hâzırlıklarla yek-dîgere mukâbeleye kalkışub egerçi İngilterelüler bu sene Amerikalulara gâlib gelmişler ise de Amerikalular ikdâm-ı tâm ile cây-ı mukâvemetde sebât eylediklerinden başka hâricen dahi esbâb-ı iktidârı taharrîye teşebbüs ile düvel-i ecnebiyyeden istimdâd eyledikleri sırada Fransa Devleti'nim İngilterelü hakkında olan efkâr-ı rekâbet-kârîsini bildiklerinden Fransa'ya bir me'mûr-ı mahsûs gönderilüb ilerüde mu'âvenet-i aleniyyeye intizâr ile ibtidâ-yı emirde hufyeten silâh ve sâ'ir mühimmât ile i'âne olunmasını istid'â eylemişler idi. Giden me'mûr ba'zı kumpanya ve mütecâsir âdemleri celb ile bir haylî esliha ve mühimmât irsâline ve birtakım âdem isbâline[3] dest-res olmuş idi. Çünki Fransızlar öteden berü İngilizlere düşman oldukdan başka Amerikaluların efkâr-ı serbestîlerinden hazz itdikleri cihetle imdâda âmâde iseler de Fransa Kralı'nın öyle bir cumhûr ile ittifâkı yolsuz görüldigi gibi muzâyaka-i mâliyyesi dahi ziyâde oldığından evvel emirde Fransa Devleti bir hâl-i tereddüdde kalmış idi. Lâkin Fransa asil-zâdegânından (Lafayet)[4] ile Amerika'ya bir mikdâr gönülli asker gitmiş idi.

Bin yüz doksan bir senesi içinde vukû' bulan muhârebâtda İngilizler münhezim ve Amerikalular gâlib ve muzaffer olmağla bu keyfiyyet Fransa Devleti içün Amerikaluları açıkdan açığa tarafdârlık izhârına hâdî-i cür'et olub bin yüz doksan iki senesinde Fransa Devleti Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika istiklâlini tasdîk ile Fransa Devleti'yle cumhûr-i mezkûr beyuinde muhâdene ve ticârete dâ'ir bir mu'âhede akd olunub yevm-i mezkûrda ilerüde Fransa ve İngiltere devletleri beyninde muhârebe zuhûr eyler ise yek-dîgere tahaffuzi ve tedâfü'î mu'âvenet eylemek şerâ'itine mu'allak olarak Cumhûr ile Fransa beyninde bir ahidnâme dahi imzâ olundı.

(s.269) Fransa Devleti'nin dûçâr oldığı muzâyaka hâlinde muhârebeyi taharrî degil mümkün mertebe def' eylemek lâzım iken bir devlet-i mütecâvire-i rakîhenin tenezzüli hâlini

1 Mebde'-i harb ve aşûb: Savaş ve kargaşanın başlangıcı.
2 Jorj Vaşinkton: George Washington.
3 İsbâl: Yollama, gönderme.
4 Lafayet: Lafayette. Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier.

görmek lezzet ve ârzûsı Fransa'yı bir mertebe firîfte[1] eylemişdi ki bayağı Amerikalulardan ziyâde Fransaluların şu mu'âhededen dolayı izhâr-ı memnûniyyet eylemeleri ve Amerika'da zuhûr eylemiş olan bir ihtilâli bu sûretle himâye iderek Fransaluların böyle sermest-i sülâfe-i serbestî olan Amerikalular ile ihtilât ve idâre-i kü'ûs-i efkâr itmelerinde envâ'-ı hatar der-kâr iken buna Fransa Kralı gibi müstakill ve mutlak bir hükümdârm müsâ'ade göstermiş olması şey'-i acîbdir.

Amerikalu tarafından görilan şiddet ve mukâvemet ve İngilizlerin mevki'ce dûçâr oldukları müşkilât ile muhârebece bir hüsn-i netîce hâsıl olmaması üzerine Fransalunun Amerikalular ile akd-i ittifâk ve mu'âhede eylemeleri keyfiyyetleri İngiltere vükelâsma hayret-bahş olub tedâbîr-i askeriyyeye kuvvet virilmesiyle berâber Amerikaluların da'vâ itdikleri imtiyâzât ve müsâ'adâtın i'tâsına izhâr-ı muvâfakat iderek işbu doksan iki senesinde müceddeden gönderilen cenerallerine hu müsâ'adât ile Amerikaluları celb ve te'mîn içün me'mûriyyet-i mahsûsa dahi virilmiş idi. Lâkin maslahat bu mertebeye varmış iken Amerikaluları tekrâr dâ'ire-i teba'iyyete almanın imkânı olmadığından tarafeyn yine kâr-zârda ısrâr itdiler.

İşbu sene içinde vukû' bulan muhârebâta berren ve bahren Fransa donanması ve gönülli askeri şerîk olarak egerçi İngilterelüler tarafından fevka'l-gâye[2] çalışılmış ve izhâr-ı besâlet kılınmış ise de Fransaluların i'ânesiyle Amerikalularda esbâb-ı mukâvemet tezâyüd iderek fevâ'id-i harbiyye yine Amerikalular tarafından kalmış idi.

Bir müddetden berü Fransalu İspanya Devleti'ni Amerika'ya mu'âvenet emriude dâ'ire-i ittifâka almağa çalışub İspanyaluların dahi yeni dünyâda birçok ma'mûreleri olub bir tarafında zuhûra gelan sevdâ-yı istiklâlin sâ'ir taraflarına dahi sirâyet idecegi der-kâr oldığından İspanyaluların Memâlik-i Müctemi'a ahâlîsine i'âne eylemeleri şöyle dursun belki İngilterelüler ile birlikde olarak bu nâ'ire-i ihtilâlin itfâsına çalışmaları menâfi'-i asliyyeleri iktizâsından olmağla bu mütâla'a Fransalunun tahrîkâtına bir zamân mukâbil olmuş ise de nihâyet İngiltere'nin Amerika'da olan kuvvet ve miknetinin izâ'ası[3] İspanya'nın menâfi'ine muvâfık olacağına dâ'ir Fransalunun îrâd itdigi mülâhazâta firîfte olarak evvel emirde yine İngiltere Devleti'yle Amerikalular beyninde mutavassıt olmaklığı arz idüb **(s.270)** İngiltere vükelâsı bununla ma'nen Amerika ma'mûrelerinin istiklâlini tanımak çıkacağından redd ile mu'âmele itmeleriyle İspanyalular dahi bin yüz doksan üç târîhinde Fransalular ile dâ'ire-i ittifâka dâhil olub bu cihetle sene-i mezkûre muhârebesinde anlar dahi birlikde bulunmuşlardır.

Fransalu ve İspanyalu ve Amerikalular bir tarafdan ve İngilterelüler dîger cânibinden olarak bu sene ve sene-i âtiyyede vukû' bulan muhârebât yalmz Amerika'nın berr ve bahrine münhasır olmayub sâ'ir taraflarda ve husûsan Hind cânibinde yek-dîgerin memâlikine hücûm ile egerçi Amerika'da İngilterelüler fevâ'id-i harbiyyeyi zâyi' itmek hâlinde bulunmuşlar. Ve bu hâlde İngilterelüler Rusya Devleti'ni kendülerine celb içün bir haylî çalışmış ve Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın ha'zı efkâr-ı tama'-kârı ve mükâbiresini ohşayarak imâleye dahi muvaffak olmuş iken birden bire Rusya Devleti tebdîl-i efkâr iderek silâh-ı der-dest bî-

1 Firîfte: Kandırılmış, aldanmış, aldatılmış.
2 Fevka'l-gâye: Son derecede.
3 İzâ'a: Açığa vurma, belli ve âşikâr etme.

taraflık unvânıyla bir usûl-i ittifâk çıkarub muhârib olmayan devletlerin ekseri bu ittifâk dâ'iresine girdigi misillü Felemenklüler dahi bu ittifâka dâhil olub çünki esâs-ı mâdde İngilterelüye muhâlif oldığından Felemenklünün bunı kabûl itmesi üzerine İngilterelüler bunlara dahi i'lân-ı harb idüb bu cihetle adâd-ı husemâsı tekessür ile müşkilâta dûçâr olmuşlar ise de Fransalu ve İspanyalu ve Felemenklülerin Amerika ve Hind taraflarında olan arâzî ve cezâ'irlerinden bir haylîsini kabza-i tasarrufa geçürüb ve bin yüz doksan beş ve doksan altı muhârebeleri dahi bu sûretle geçüb bi'l-âhere İngilterelülerin Amerika'da olan zâyi'âtlarına mukâbil mükâlemede mübâdeleye sâlih birçok yerler ellerinde bulunmuş ise de masârifât-ı seferiyyeden dolayı duyûnı ziyâdesiyle tekessür idüb bu cihetle sulha mâ'il oldığı misillü Fransalu dahi İngilterelünün Amerika'da olan ma'mûrelerini kendüsinden tefrîk eylemek ümniyyesine nâ'il oldığından ve İspanyalıların ise bu muhârebeye şurû'da asıl maksadları olan şike Cebel-i Târık Kal'ası'yla Çamayika Cezîresi'nin[1] İngilterelüden nez'i mâddesidir. Ana muktedir olamayacaklarını anlayub cehren ellerine geçmiş olan Minorka ve ba'zı Amerika arâzîsinin yedlerinde kalacağına emniyyet hâsıl eylediklerinden ve Felemenklüler dahi Fransa'nın eser-i himmetiyle ba'zı yerlerin tasarrufına nâ'il olub bu cihetle anın sözünden çıkamayacağından her tarafca emr-i musâlahaya meyl-i tâmm gösterilerek Rusya İmparatoriçesi ve Nemçe İmparatorı arz-ı tavassut[2] eylediklerinden bin yüz doksan altı senesi evâhirinde her tarafdan tehâlük ile Paris'de mükâlemâta ibtidâr olundı.

(s.271) En ibtidâ İngiliz ve Amerikalular birbirine yaklaşub sene-i mezkûre Kânûn-ı Sânîsi'nde Memâlik-i Müctemi'a'nın saltanat ve istiklâlinin tasdîkiyle bir mu'âhede akd ve imzâ olunub tasdîk mâddesi Fransa ile İngiltere devletleri beyninde olan münâza'anın fasl ve tesviyyesine kadar muvakkat addolunub andan sonra i'lân olunmasına ve mer'iyyü'l-hükm tutulmasına karâr virildi. Bu iki devlet beyninde dahi bin yüz doksan yedi senesi hilâlinde Amerika'da Sen Piyer ve Mikelon ve Senlos cezîrelerini[3] redd ve Tobago Cezîresi'ni Fransaluya terk ile Grenar ve Grenarin ve Dominik ve Sonsin ve Sen Kristof ve Lof ve Nesra cezîreleri İngiltere tasarrufuna geçmek ve Hind'de Fransa'nın kable'l-muhârebe elinde bulunan yerlerine kendüsine virilmek ve bin yüz yirmi altı sene-i hicriyyesinde Utrek şehrinde yapılan mu'âhedeye[4] Fransaluya nâfi' ba'zı ta'dîlât idhâl olunmak şerâ'itiyle Verselya şehrinde bir mu'âhede akd ve imzâ olundı. Bununla berâber İspanyalular ile dahi akd-i mu'âhede olunuh Amerika'da Bahama Adaları'nın İngilterelüye terkiyle ana mukâbil Minorka Adası'yla Amerika'da Florin Adaları'nın İspanya elinde kalması meşrût oldı. Ve Felemenklüler dahi ba'zı mühâdelât-ı cüz'iyye[5] ile akd-i musâlaha ve mu'âhede eylediler. Amerika sebebiyle zuhûra gelmiş olan işbu muhârebât bu sûretle hitâm ve vüs'at ve feyz ve bereket-i arâzîsi ile gün-be-gün ilerülemekde olan bir yeni devletin zuhûrıyla encâm bulmuşdur.

Amerika'da ser'asker olan Vaşinkton âsar-ı dirâyet ve besâleti ile esnâ-yı harbde memâlikine hidmet eyledigi misillü ha'de'l-harb[6] asâkir-i mevcûdenin birçok ma'âşları

1 Çamayika Cezîresi: Jamaika Adası.
2 Arz-ı tavassut: Aracılık etme.
3 Sen Piyer ve Mikelon ve Senlos cezîreleri: Saint Pierre ve Miquelon ve Saint Lois adaları.
4 Utrecht Antlaşması. (1713)
5 Mübâdelât-ı cüz'iyye: Ufak değişiklikler.
6 Ba'de'l-harb: Harpten sonra.

tedâhülde olub meclis-i memleket tarafından bunlara ruhsat virilmekde acele gösterildiginden asâkir semere-i mesâ'îlerini zâyi' idecekleri havfıyla hareket ve kıyâm itmege ramak kalmış iken Vaşinkton araya girüb meclis-i memleketin hükûmetine ve askerinin hidmetine ri'âyet itdirmege muvaffak olarak henüz meydâna çıkmış olan vatanını bir muhârebe-i dâhiliyye beliyyesinden kurtarmak hidmetine mazhar oldukdan sonra vedî'a-i dest-i emâneti olan riyâset-i askeriyyeyi meclise terkle kendüsi hâl-i sâbıkıyla Virçinya memleketinde olan arâzîsine çekilmiş ve fakat nâmını memleketinde ibkâ eylemişdir.

Bu muhârebede İngiltere Devleti elden bir haylî teb'a çıkarub yüz milyon lira masrafa dahi girmişdir. Fransa Devleti bundan bir fâ'ide görmedikden başka Amerika sularında donanması külliyyen mağlûb olmuş ve düyûnı bir mertebe daha terakkî bulmuş idi. Ve bir de Amerika seferi münâsebetiyle Fransa'da efkâr-ı serbestî bir mertebe daha terakkî iderek **(s.272)** İngiltere'deki hükûmet-i meşrûta ârzûsunda bulunan Fransızların haylîcesi cumhûriyet efkârına dönülmege başlamışlardır.

Rusya İmparatoriçesi Katerina ise düvel-i Avrupa'nın bu meşgûliyyetlerini fırsat ittihâz iderek Kırım'ı zabt ile Karadeniz'e donanma tedârîkine başladığından mîzân-ı politika[1] bir rudde daha cânib-i şimâle ağmış idi.

Havâdis-i İrân

Mukaddemâ Deli Petro ba'zı gûne hîleler ile Derbend ve Bakü kal'alarıyla Geylân memleketini Acemlerin elinden ahz ve zabt itmiş idi. Lâkin mu'ahharen Nâdir Şâh zuhûr itdikde Rusyalunun zabt itmiş oldığı memâliki nez' ve istirdâd itdikden başka İngiliz kapudanlarından birini Müslümân idüb ve Cemâl Beg tesmiye eyleyüb anın ma'rifetiyle tedârük itmiş oldığı donanmasının Bahr-i Hazar'da nüfûz ve istiklâlini Rusya'ya ikrâr itdirmiş idi. Binâ'en-aleyh Rusyalular asâkir-i İrâniyye beynine fitne ve fesâd ilkâsıyla Nâdir Şâh'dan ahz-ı intikâm sevdâsına düşdüklerini Nâdir Şâh hiss itmekle Rusya üzerine hareketе müteheyyi'[2] iken mukaddemede zikr olundığı üzre katl olunub andan sonra Acem'de zuhûr iden ihtilâlât-ı mütevâliye hasebiyle Bahr-i Hazar maslahatına bakılamadığından donanma-yı mezkûr itlâf ve ifnâ olunarak bahr-i mezkûrda nüfûz ve istiklâl yine Rusya yedinde kaldı. Ve Rusya İmparatoriçesi Katerina bahr-i mezkûrda bir haylî sefâ'in ve çend kıt'a büyük ve küçük sefînelerden mürekkeb bir donanma tedârük iderek oraların ticâretini hayâğı Rusyalulara hasr itdikden başka Leh ve Kırım taraflarında vesîle-i tahsîl-i merâm idegeldigi fesâdâtı emsâl ittihâz iderek Acem diyârında dahi dâ'ima za'îfi iltizâm ile kavîyi izrâr ve tehvîne ikdâm itmek ve bu takrîbile ilkâ-yı fesâd ve şikâkdan[3] hâlî olmamak hususunı donanmâ-yı mezkûr amiraline tenbîh ve sipârişden hâliye degil idi. Husûsuyla Bahr-i Hazar'ın Acem elinde olan sâhil-i garbîsinde ba'zı memalik zabt itmek sevdâsına düşüb buna mukaddeme olmak üzre ol tarafda Rusya tüccârı içün bir hân ihdâsı misillü ba'zı gûne alâka peydâ itmege sa'y itmesini amiral-i merkûma ekîden tenbîh itmiş idi. Doksan üç

1 Mîzân-ı politika: Politika terazisi.
2 Mütcheyyi': Hazırlanmış, hazır. Hazırlanan.
3 Şikâk: Nifak, ikilik, ittifaksızlık.

senesi vekâyi'inde beyân itdigimiz vechile ol taraflarda alem-efrâz-ı istiklâl ve istibdâl olan Ağa Mehmed Han'ın aleyhine üvegi karındaşlarında Murtezâ Kulı Han Rusyalu tarafından tesâhub[1] olunmuş (**s.273**) ise de Ağa Mehmed Han gerek Murtezâ Kulı Han'a ve gerek Şîrâz'da hükûmet iden hanân-ı Zendiyye'ye galebe iderek Geylân ve Mâzenderân ve Şirvân eyâletlerini ve sâ'ir nice memleketleri zabt ve teshîr itmekle Rusyalu Esterâbâd Limanı sâhilinde bir bâzergânhâne binâsına kendüsinden ruhsat alarak mahall-i merkûmda metîn ve müstahkem bir kule inşâ ile derûnuna on sekiz kıt'a top vaz' eyledi.

Ağa Mehmed Han bu keyfiyyetden münfa'il olmağla işbu doksan yedi senesi hilâlinde mûmâ-ileyh amirali ve ma'iyyetinde bulunan Rusya zâbitânını ziyâfet bahânesiyle da'vet idüb cümlesini habs itdikden sonra kal'a-i mezkûreyi hedm ile Rusyalu hakkında hayli unf[2] ve şiddet eyledi. Lâkin Rusyalular bu esnâda Kırım istîlâsıyla meşgûl olduklarından zâhir-i hâlde Ağa Mehmed Han'a bir şey diyemeyüb Potemkin tarafından arz-ı hulûs ve muhabbet zımnında mahsûs âdem irsâliyle iğfâline ikdâm olundı. Ve egerçi iç yüzünden tekrâr Geylân'ı zabt içün Murtezâ Kulı Han'ı tahrîs ve teşvîkden hâlî olmamışlar ise de sa'y ve ikdâmları müfîd olmayub doksan üç seuesi vekâyi'inde beyân olundığı üzre Ağa Mehmed Han bi'l-cümle husemâsına galebe birle refte refte kâffe-i memâlik-i İrân'ı kabza-i tasarrufuna aldıkdan başka sonraları Rusya memâlikine hücûm itmek sevdâsına bile düşmüşdür. Lâkin bu merâmının icrâsı Devlet-i Aliyye'nin inzimâm-ı himem-i celîlesine mütevakkıf olub taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi akd-i revâbıt-ı ittifâka sûret-i tenezzül ve iltifât görmediginden bu merâmmı icrâya muvaffak olamamışdır.

İrakli Han'ın Rusya Himâyesine Girdigi

Rusyalıların himâyeti ne derecelerde muzır ve hatar-nâk[3] oldığı Şâhın Giray mâddesinden âmmenin ma'lûm ve meczûmı olmak lâzım gelür iken akdemce Devlet-i Aliyye himâyetine girmiş olan Gürcistân hanlarından Kartalya ve Kaget hâkimi olan Tiflis (Herakliyus) Hanı İrakli veled-i Tahmurs Han ki doksan senesi vekâyi'inde Devlet-i Aliyye himâyesine keyfiyyet-i dehâlet ve teba'iyyeti zikr olunmuş olan İrakli Han'dır. Potemkin'in hedâyâsına dayanamayarak işbu doksan yedi senesi Ramazânı'nın evâsıtında Rusya himâyesine girmiş ve Katerina'ya bir kıt'a sened virmiş olub derûn-ı senedde fî-mâ-ba'd âhar bir devlete teba'iyyetden ferâgatla lede'l-îcâb Rusyaluya mu'âvenet itmek ve Rusyalu dahi anın memleketlerini hıfz ve sıyânet itmege zâmin ve mütekeffil olmak ve bundan sonra (**s.274**) bi'l-verâse[4] ahlâfından han olacak şahıs evvel emirde Rusyaluya keyfiyyeti ihbâr idüb Rusyalu tarafından kendüye ruhsatnâme ve bandıra ve kılıc haftan giydirüb ba'dehu Rusya tarafından kendüye telkîn olunacak vechile Rusyalunun taht-ı himâye ve hükmünde oldığını i'tirâf ile yemîn eylemek ve gerek hudûdda bulunan Rusya kumandanının ve gerek ilçisinin haberi olmadıkca han-ı mûmâ-ileyh civârda olan hükkâm ile muhâbere itmek ve

1 Tesâhub: Sahip çıkma, benimseme. Koruma. Arkadaşlık etme.
2 Unf: Kabalık. Sertlik. Cebir ve zor.
3 Hatar-nâk: Korkunç, korkulu.
4 Bi'l-verâse: Miras yoluyla.

Rusyalunun Devlet-i Aliyye ve sâ'ire ile mün'akid olacak mu'âhedesi İrakli Han'ın ahâlî ve memâlikine dahi âmm ve şâmil olmak ve mârrü'z-zikr[1] Kartalya ve Kaget memleketlerinin başpiskoposı Rusyalunun sekizinci derecede olan metropolidiyle hem-rütbe i'tibâr olunmak ve bu mu'âhede ile'l-ebed cârî olmak şurûtı derc olunmuşdur.

Ve egerçi İrakli Han Rusyalunun yalnız himâyetine dâhil olub mülküni ferâğ itmiş degil ise de vefâtından sonra Rusyalular bu himâyeyi ser-rişte iderek bundan on yedi sene sonra İrakli Han'ın zîr-i tasarrufunda bulunmuş olan memâliki zabt ile kendü memleketlerine ilhâk itmişlerdir.

Rusyalular bunun gibi Mengril yani Açıkbaş hanı olan Saloman Han'ı dahi zîr-i himâyeye almak istediklerinde han-ı mûmâ-ileyh zâtmda bir merd-i bâlâ-pervâz oldığına binâ'en tiz elden Rusyaluya serfürû bürde-i rağbet ve iltifât oldıysa da Rusyalular dahi arz-ı hedâyâ ve taltîfât ile celb ve teshîri esbâbına teşebbüsden hâlî olmadılar.

Akdemce Rusyaluların İrakli Han ile Saloman'ın celb ve te'lîflerine çalışmada oldukları havâdisiyle berâber Revân tarafına göndermiş olan Rusya mühendisleri ol havâlîyi geşt ü güzâr ile Revân Kal'ası'nı keşf itdikleri ve Revân Hanı Hüseyin Han tarafından Rusya'nın âdemleri memnûniyyetle kabûl olundukları ser-haddât vâlîlerinden Dersa'âdet'e tahrîr olunmuş ve Rusyalu Devlet-i Aliyye ile nakz-ı ahd eyledigi takdîrde İrakli Han ve Saloman delâletleriyle ol tarafdan dahi hudûd-ı hâkânîyyeye tecâvüz itmek ve eger Devlet-i Aliyye ile olan musâlahası ber-karâr ise Geylân ve Mâzenderân taraflarını zabt eylemek ve belki bu esnâda Acem'in der-kâr olan ihtilâli hasebiyle bütün bütün İrân'ı kabza-i tasarrufa getürmek fikr-i fâsidinde[2] oldığı ol tarafların tecessüs-i ahvâline me'mûr olan câsûslardan haber alınmış oldığından ser-haddât-ı şarkiyyenin istihkâmâtına ibtidâr ve ser-hadd vâlîlerinin teyakkuz ve basîret üzre bulunmaları taraf-ı sadâretden mahsûs kâ'imeler yazılarak kendülerine emr ü iş'âr (**s.275**) buyuruldukdan başka bu hâlin vehâmet-i me'âlinden İrân hanlarının habîr ve âgâh kılınmaları Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'ya tahrîr buyurulmuş ve ehl-i İslâm'dan olan ba'zı Dağıstân hanlarına dahi mektûblar yazılub eger Rusyalu diyâr-ı İrân'a tahattî idecek olursa askerlerini cem' ile merdâne mukâbele eylemeleri ve keyfiyyeti der-akab Dersa'âdet'e i'lâm eyledikleri hâlde ittihâd-ı diyânet hasebiyle mu'âvenetde tecvîz-i kusûr olunmayacağı tasrîh ve Ereglili Halîl Paşa'nın vezâreti ibkâ olunub Faş havâlîsi muhâfazasına ta'yîn kılınmışdır.

Ve çünki İrakli Han'ın mukaddemâ himâyet-i Devlet-i Aliyye'ye dehâleti Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa vâsıtasıyla vukû'a gelmiş oldığından ve hâlâ Rusya himâyesine girdigi bu tarafca geregi gibi subût bulmamış idüginden maslahatın ehemmiyyetine binâ'en Süleymân Paşa'ya yazılmış olan kâ'imeye taraf-ı sadâret-penâhîden yazılan hâmiş-i mahsûsda İrakli Han hakkında her ne kadar îrâs-ı zann ider hâlât cevânib ve etrâfdan ihtiyâr olunmakda ise de Devlet-i Aliyye'ye râbıta-i ubûdiyyeti vesâtet-i sa'âdetleri ile olub ve bu vakte kadar dâ'ire-i rızâ-şinâsîde bulundığını çekemeyan ba'zın mu'alleletün bi'l-ağraz olan ülkâlarından ihtizâ eylemek mülâhazası der-kârdır. Zîrâ Han-ı mûmâ-ileyh hemân Moskovluya mutâba'at ve Devlet-i Aliyye veyâhûd İrân hudûdlarına Moskovlunun tecâvüz ve tahattîsine[3] delâlet

1 Mârrü'z-zikr: Yukarıda şözü edilen.
2 Fikr-i fâsid: Bozucu, ifsad edici fikir.
3 Tahattî: Bir yeri aşıp geçme, saldırma.

idecegi ayâna çıksa Han-ı mûmâ-ileyhin İrân tarafında el-hâletü hâzihî mahkûmı misillü Revân Ham ve Şuş[a] tarafı irâ'et-i rû-yı muhâlefet idemedikleri hâlde sâ'ir hanân ve ahâli-i İrâniyyân âkıbet-kârı derk idüb bâ-husûs mesmû' oldığına göre İmâm Kulı Han ve sâ'ir kudreti olan rü'esâ-yı İrâniyyân peşince İrakli Han ile mukâvemet ve müdâfa'a kaydına mübâşeret eylemeleri iktizâ ider idi. Hâsılı geregi gibi im'ân ve İrakli Han'ın her hâline her zamân kesb-i vukûf ve îkân[1] ve bu esnâda İrakli Han'ın şöhret bulan Moskovluya mutâba'atı ve ma'an İrân memâlikine tecâvüzî kaziyye-i gayr-ı marziyyesi her ne kadar me'mûlden hâric ise de Âzerbaycân hanlarının mesmû'ları olmamak ve mesmû'ları oldığı sûretde mukâvemet ve muhâfazat kaydına düşmemek muhâl kabîlinden olmağla buna dâ'ir İrân hanları miyânelerinde olan akvâl ve ef'âl ne gûnedir taraf taraf tecessüs itdirerek isticlâb olunan âsâr-ı sahîhayı iş'âra mubâderet ve İrakli Han'ın hakkında cevânib-i sâ'ire akvâli mu'teberimiz olmayub her hâlde tahrîrâtları mu'teberimiz olmağla her ne kadar mümkün ise Han-ı mûmâ-ileyhin Devlet-i Aliyye'ye eyledigi bendeliginin istihkâmı mukteziyâtına sa'y ve himmet buyurmaları ve kılâ'ın ta'mîri ve mühimmâtları levâzımını muktezâ-yı taharrîmiz üzre bi't-taharrî ve ifâdeye müsâra'atları[2] me'mûl-i hâlisânemizdir deyü tahrîr olunmuş idi.

(s.276) Vech-i meşrûh üzre İrakli Han'ın celb ve istimâletiyle taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye olan revâbıt-ı sâbıkasının te'kîd ve tevsîkine teşebbüs olunmuş ise de arası çok geçmeksizin Rusya himâyesine girdigi ve ber-minvâl-i sâbık sened virdigi Eflâk voyvodası Mihal Beg tarafından Der-aliyye'ye tahrîr ve iş'âr olunmuşdur.

Tedârikât-ı Seferiyye İçün Meclis-i Meşveret Akd Olunduğı

Şeyhü'l-islâm konağında Sadr-ı â'zam ve Kapudan Paşa ve sudûr-ı kirâm ve İstanbul pâyesinde bulunan ulemâ-yı â'lâm ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ve cümle ocak ağaları hâzır oldukları hâlde Rusya ile Nemçe'nin sû-i niyyetlerine dâ'ir ba'zı es'ileden[3] ibâret kaleme alınmış olan kâğıd der-miyân olundı.

Es'ile-i mezkûreden biri budur ki kış içinde â'dâmn hudûda hücûmları etrâfından tevârüd iden ahbâra nazaran muhtemel olmağla müretteb olan asâkir hudûdlara sevk olunsun mı yohsa şitâ tedârüküyle iktifâ kılınsın mı.

Bu su'âlin cevâbında sâbıkâ İstanbul Kadısı Arab-zâde Sâdık Efendi feth-i kelâm idüb şitâ içün tedârük ancak bu kadar olabilür. Ancak askerin zâbıta ve sebatları dahi vâcibdir. Zîrâ ta'yîn olunan asâkirin ba'zısı bu tarafda bî-edeblige mübâşeret itmekle bunların te'dîbleri elzem ve zâbitlerinin takayyüdleri ehemdir didikde Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa kelâma âğaz idüb tertîb-i asâkir ve cem'-i zahâ'ir ve tedârük-i mühimmât ve takviyye-i serhaddât bizim vazîfemiz oldığma binâ'en tavk-ı beşer mütehammil oldığı derecelerde bezl-i makderet olunub bundan sonra dahi sa'y ve gayretde tarafımızdan tecvîz-i kusûr olunmaz lâkin ocaklunun te'dîb ve terhîbleri uhdemizden hâric olub bi-hasebi'l-kânûn[4] ocakları

1 Îkân: İyi ve yakînen bilmek.
2 Müsâra'at: Teşebbüs, girişme. Sürat ve acele etme.
3 Es'ile: Sualler. Bir şey istemeler. Sorular.
4 Bi-hasebi'l-kânûn: Kanun gereğince.

ağalarına müfevvez[1] olmağla ruhsat-ı kâmile virilmek bizden ve icrâsına ikdâm olunmak anlardan olmak lâzım gelür. Ve bu mâddeye dâ'ir yeniçeri ağasına tenbîh ve te'kîdden hâlî oldığumuz yokdur deyü yeniçeri ağasına imâle-i nazar ve teveccüh idüb şimdiye dek bu bâbda sana ruhsat i'tâsına kusûr olundı mı dimekle yeniçeri ağası hayır kusûr olunmamaşdır ve benim tarafımdan dahi kusûr olunmaz. Ve bi-avnihî te'âlâ[2] bu husûs dahi bir râbıta tahtma idhâl olunur deyü hatm-i kelâm eyledi.

Su'âl-i sâbık yine îrâd ve i'âde olunub bu tertîbât kâfî midir deyü istifsâr olundukda Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Süleymân Feyzî Efendi bed'-i makâl idüb Devlet-i Aliyye'nin tertîbât-ı (s.277) askeriyyesi sayfî ve şitâ'î olub tertîbât-ı sayfiyyeye vakit müsâ'id olmadığından tertîb-i şitâ ile iktifâ evlâdır dimekle Sadr-ı â'zam ocaklar ağalarına bakub sâlifü'z-zikr tertîbâtdan Boğdan ve Tombasar muhâfazları ma'iyyetlerine tertîb olunan yeniçeri neferâtı mahallerine vâsıl oldılar mı ve ser-haddât-ı İslâmiyye'de olan asâkirin mikdârı ne mertebelere müntehîdir ve sipâh ve silâhdâr ocaklarından taleb olunan üç bin nefer serdengeçdi tahrîri hitâm buldı mı deyü isti'lâm idicek bir mâha degin yeniçeri neferâtı me'mûr oldukları mahallere vusûl bulacakları me'mûldür. Ve Bender'de on bin ve Hotin'de beş altı bin kadar asker vardır deyü yençiri ağası takrîr ve sipâh ve silâhdârdan şimdilik bin nefer yazılub el-yevm hâzır ve âmâdedir bâkîsi dahi birkaç gün zarfında ikmâl ile mahallerine irsâl olunacaklardır deyü ifâde eyledi.

Ba'dehû Belgrad'daki asâkirin keyfiyyet ve mikdârını Sadr-ı â'zam istifsâr itdikde Belgrad Muhâfızı İzzet Mehmed Paşa'nın vârid olan tahrîrâtında Rûmili eyâleti ve yerli yamakları otuz bine karîb oldığı mezkûrdur dinildi. Lâkin Sadr-ı â'zam bunı mübâlağaya haml ile Belgrad'ın mecmû'-ı asâkiri ancak beş bin nefere bâliğ oldığı indinde musahhah olan mevâddan idügini beyân itdikden sonra Özi Kal'ası'nın sâbıkda mevcûd olanları ve sonradan irsâl olunanları dokuz bine karîbdir ve Faş ve Sohum ve Batum kal'alarına ve ol havâlîye ba'zı mahallerden tedârük olunan neferâtdan başka Soğucak Kal'ası'na dahi mukaddem ve mu'ahhar bin iki yüz nefer tertîb ve irsâl olunmuş idi ancak Soğucak Kal'ası Abaza ve Çerâkise'nin sedd-i sedîdi ve belki ol havâlînin kilidi olub be-her hâl takviyye ve istihkâmı lâzım oldığından Donanma-yı Hümâyûn neferâtından dahi bir mikdâr asker ifrâz ve irsâl olunmak mukaddemâ cümle tarafmdan ve bâ-husûs[3] Kapudan Paşa tarafından tergîb ve teşvîk ile Donanma-yı Hümâyûnun içerüye girmesine tevkîf ve ta'lîk kılınmış idi el-yevm Donanma-yı Hümâyûn içerüye dâhil oldı ve askerinin işi kalmadı bir mikdâr asker ifrâz ve irsâl olunmanın vakti geldi mi deyü su'âl itdikde Kapudan Paşa kelâma âgâz idüb bu esnâda Donanma-yı Hümâyûndan asker ifrâzı münâsib olmadığını beyân eyledi.

Andan sonra yine asker mâddesi i'âde olunub bunların taht-ı zâbıtaya idhâlleri ehemm-i umûrundandır dinildikde Sadr-ı â'zam yine kelâm-ı evveli tekrâr ile asker ve mühimmât tedârüki bizim vazîfemizdir ammâ askerin emr-i sebâtları ve râbıta-i intizâmları zâbitlerinin vazîfesidir biz vazîfemizi îfâ itdik fî-mâ-ba'd sebât ve intizâmları husûsunda zâbitleri her ne (s.278) gûne re'y ve tedbîr iderler ise tarafımızdan ruhsat-ı kâmile virilür dimekle ocak ağaları inşâallâh bu dahi bir sûret bulur deyü kat'-ı kelâm eylediler.

1 Müfevvez: Sipariş ve ihâle olunmuş.
2 Bi-avnihî te'âlâ: Allah'ın yardımıyla.
3 Bâ-husûs: Bilhassa, özellikle.

Ba'dehû Rusyalunun beyannâmesine reddiye olarak beyannâme neşr itmek husûsı der-miyân olunub Kapudan Paşa neşr olunması tarafını tercîh ile şimdiye kadar te'hîri münâsib degil idi dimekle ana cevâben çünki garazımız düşmana ser-rişte virmeyerek bahâra dek ihtilâs-ı vakt[1] ile tedârükât-ı seferiyyemizi ikmâl eylemek mütâla'ası olub beyannâme neşr itmek ise düşmanı cenge da'vet dimek olacağına ve â'dânın asâkir ve mühimmâtı hâzır ve müheyyâ olmağla bize vakit virmeyüb nâ-be-hengâm hudûdumuza hücûm iderler mülâhazasına mebnî geçen meclisde cümle ittifâkıyla te'hîri tensîb ve tasvîb olunmuş idi dinildikde Kapudan Paşa gerçi öyle münâsib görülmüş idi lâkin bu sûretde Devlet-i Aliyye Kırım istîlâsını hazm itdi dimek Rusyaluya mümkün olur didi.

Bunun üzerine İstanbul Kadısı Müftî-zâde Ahmed Efendi tekrâr cümleye hitâb idüb beyannâmenin neşri ve adem-i neşri şıklarından birinin tercîhinde herkesden re'y istedikde Tersâne-i Âmire Emîni Selîm Efendi beyannâme neşri hasmı cenge da'vet kabîlinden degil midir deyü kavl-i sâbıkı tekrâr eyledi. Şeyhü'l-islâm Efendi ana mukâbele idüb Moskovlu Kırım'ı açıkdan açığa zabt itdi sukût mı idelim diyicek Sadr-ı â'zam cevâba ibtidar idüb gice gündüz ikdâmımız tedârükât-ı seferiyyemizi ikmâl ile â'dânın Kırım mâddesinde nakz-ı ahdi mûcib olan harekât-ı mağrûrânesi intikâmını alub şân-ı Devlet-i Aliyye'yi yerine getürmekdir ve burası cümle muvahhidînin farîza-i zimmetidir diyerek tekrâr ehad-ı şakînin tercîhinde herkesden re'y istedikde şimdiden neşri münâsibdir deyü ittifâk-ı ârâ ile karâr virilüb bu karâr üzre meclis hitâm buldı.

Vâsıf'ın mütedâvil[2] olan nüsha-i târîhinde keyfiyyet bu siyâk üzre muharrerdir. Halîl Hamîd Paşa nâmına yazmış oldığı nüshası dahi böyledir ancak Donanma-yı Hümâyûndan asker ifrâzı mâddesinde Kapudan Paşa'ya ta'rîz vardır. Şöyle ki: Kapudan Paşa kelâma âgâz idüb bu esnâda Donanma-yı Hümâyûn askerinden asker ifrâz itmek bir vechile münâsib degildir deyü kavl olundukdan nükûl[3] ile televvün izhâr itmesi mevâciblerine altı yedi yüz kîse akçe sarf olunan kalyoncıların sefînelerde mefkûd olduklarına delîl-i kâfi ve bu takrîble sarf olunan mebâliğin ekserîsi gem-gerde-i bî-insâfı oldığı hârice çıkmışdır deyü musarrahdır.

Beyândan müstağnî oldığı vechile asâkir-i bahriyye berriye gibi kolaylıkla meydâna gelmeyüb (**s.279**) bir kalyoncı neferinin nefer olması bile haylî vakte mütevakkıf oldığından böyle vakitde asâkir-i bahriyyeyi kal'a bekcisi itmek bahrî ve berrî fark itmemek dimek oldığından Kapudan Paşa'nın bu esnâda donanmadan asker ifrâz ve ihrâcı münâsib degildir dimesi kalyoncılar tahsîsâtının hora geçirilmiş olmasına delâlet itmeyüb belki ma'lûmât-ı sahîha-i askeriyyesi oldığına şehâdet eyler. Ve ol vaktin muttali' oldığumuz ahbâr-ı sahîhasına nazaran işhu Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa sahîhan gâzî ve medh ve senâya şâyân bir zât-ı mehâsin-simât olub dîn ve devlete unudulmayacak sûretde hidmetleri çokdır ve ol asırda Devlet-i Aliyye'ye anın kadar büyük hidmetler itmiş kimse yokdur. Hele sefer akabinde Akdeniz sevâhilinin ve husûsıyla Berrü'ş-şâm ve Mora taraflarının i'âde-i nizâm ve âsâyişleri anın semere-i savlet-i dilîrâne[4] eser-i himmet-i sâdıkânesi oldığı yukaruda bast ve

1 İhtilâs-ı vakt: Zaman kazanmak.
2 Mütedâvil: Tedavülde bulunan, elden ele gezen; geçen, kullanılan.
3 Nükûl: Vazgeçme, geri dönme, cayma.
4 Semere-i savlet-i dilîrâne: Mertçe saldırmanın faydası.

beyân olunmuşdur. Böyle zâtın hakkında sû-i zann ile aleyhine söz söylemek insâfsızlıkdır. Ve egerçi Vâsıf ol vakte yetişmiş ve bizler yetişmemişizdir. Lâkin mu'âsırların sözleri ekseriyâ garaz ve mudâheneden ârî olmayub ve Vâsıf-ı merhûmun böyle mütehâlifü'l-mazmûn[1] iki nüsha yazısı iki yüzlü oldığına şâhideyn olub bizler ise bu husûsda bî-garaz ve bî-taraf olarak vukû'ât-ı sahîhanın hükm-i muvâzenesine tâbi' oldığumuzdan bizim mütâla'amız sıhhate karîbdir. Kaldı ki bin iki yüz senesinde Mora Vâlîsi Yûsuf Paşa sadr-ı â'zam nasb olundukda Kapudan Paşa def'a-i sâlise olmak üzre kâ'immakâm olub Vâsıf Efendi ol vaktin vukû'âtını bast ve beyân sırasında Kapudan Paşa'nın medh ve senâsına dâ'ir mufassal ve meşrûh bir makâle yazmışdır ki cild-i âtîde aynen derc olunacakdır. O makâlede Vâsıf Efendi Hasan Paşa'nın kerâmetinden bahs ider bu makâmda dahi kalyoncı tahsîsâtını bî-insâfâne itlâf ve izâ'a nakîsasını azv-ı isnâd eylemişdir. Bu iki kaziyye zâten mecrûh ve memnû' oldukdan başka birbirine münâkız sözlerdir ba'zı şu'arânın kelâmlarında bu misillü tenâkuz vukû'unda kendülere i'tirâz olunsa (efsahu'ş-şi'r ekzebühâ)[2] mukaddimesiyle cevâba tasaddî idebilürler ammâ müverrihîne göre bu misillü televvünât bir vechile yakışmaz ve belki böyle müverrihlerin sebîke-i kelâmları fenn-i târîh muvâzenesince kazâ-yı şi'riyyeden ma'dûd olub artık sözlerine i'timâd ve emniyyet olunmaz. İşte vak'a-nüvîslerin ekseri fenn-i târîhin mevzû'unı tagyîr ile sahâ'if-i tevârîhi mecmu'a-i eş'âr ve hayâlâta döndürmüş olduklarından tashîh-i mâdde husûsunda haylî zahmetler çekilür. Bi-hasebi'l-îcâb ba'zı vukû'âtı ketm itmege mecbûr olduklarını teslîm idelim lâkin li-garazin muhtere'ât ve müftereyât isnâdıyla böyle çürük sözler îrâdında aslâ ma'zûr olamazlar.

(**s.280**) Sözün sâğı budur ki Gâzî Hasan Paşa'nın velâyet ve kerâmetine ma'lûmâtımız yokdur. Lâkin ol vaktin en büyük ve en memdûh âdemi oldığına delâlet ider pek çok ahbâr-ı sahîha vardır. Ve ol vakit beyne'l-vükelâ asker-perverlik fikri metrûk ve mensî[3] olmuş iken müşârün-ileyhin müddet-i medîde kapudanlık mesnedinde ibkâsı Abdülhamîd Han Hazretleri'nin kadr-şinâslığına delîldir. Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa dahi idâre-i umûr-ı devlete muktedir ve mukaddim ve fatîn ve mütemekkin bir zât olub lâkin nasıl ise vukû'âtın siyâk ve sibâkına ve ba'zı rivâyât-ı mevsûkaya nazaran Kapudan Paşa ile uyuşamayub beynleri şeker-âb[4] imiş. İşte te'essüf olunacak yeri burasıdır. Zîrâ vükelânın böyle ittihâdsızlığından Devlet-i Aliyye'nin gördigi hasâr ve ziyân kâbil-i ta'dâd ve beyân degildir.

Neşr-i Beyânnâme Husûsunun Yine Te'hîr Olundığı

Sâlifü'z-zikr meclis-i umûmîde beyannâme neşr olunması egerçi karâr-dâde-i huzzâr ve savâb-dîde-i sıgâr ve kibâr olmuş idi. Ancak tertîbât-ı Devlet-i Aliyye tekmîl ve esbâb-ı isti'dâd geregi gibi tabsîl olunmadan neşr-i beyannâmede cüz'î ve küllî fâ'ide olmadığından başka maâzallâhu Te'âlâ mazarrat ve hasâr muhtemel ve melhûz oldığı hayr-hâhân-ı

1 Mütehâlifü'l-mazmûn: Anlamı birbirini tutmayan.
2 "En güzel şiir, en yalan olanıdır."
3 Mensî: Unutulmuş, hatırdan çıkmış.
4 Şeker-âb: Dostluk arasına giren soğukluk, kırgınlık. Şekerle su gibi uyuşmazlık, tezatlık.

Devlet-i Ebed-müddet taraflarından arz ve telkîn olunmağla şimdilik te'hîr olundı deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir.

Vukû'âtın gelişine ve ecnebî târîhlerinin gidişine nazaran hayr-hâhlık sûretinde bu misillü ihtârâta ibtidâr iden bir müddetden berü Devlet-i Aliyye hayr-hâh görinan Fransa ilçisi idi ki bu tarafa hayr-hâhlık yüzünde görinerek Âyînelikavak Tenkîhnâmesi'ni imzâ itdirüb de Katerina'ya pek büyük hidmet itmiş oldığı doksan üç senesi vekâyi'inde zikr olunmuşdur. Bu kerre dahi beyannâme neşr olunmasun ve Rusya'nın gazabını teskîn içün mülâyimâne ve nâzikâne hareket olunarak alenen tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs kılınmasun gibi ihtârâtdan hâlî olmamışdır. Beyannâme neşri Katerina'nın hareket-i mağrûrânesine sedd-i mümâna'at olamayacağı misillü Kırım zâyi'âtından ziyâde bir fenâlık dahi getürmezdi. Fakat Katerina'nın Avrupa nazarında pek haksız oldığını i'lân idüb Katerina ise enzâr-ı umûmiyyede bütün bütün haksız görünmekden bi't-tab' ihtirâz itmesi lâzım geldigine ve çünki Kırım'ı istîlâ ile Karadeniz'in en güzel limanlarına mâlik olarak Karadeniz'de kesb-i nüfûz idecegi kaziyyesi Avrupa'da dâstân olup da (**s.281**) meseleye ehemmiyyet virilmesini dahi istemedigine mebnî beyannâme neşrine mümâna'atla Fransa ilçisi Katerina'ya bu kerre dahi ma'nevî himmet itmişdir. Alenî tedârükât olunmasun bir vakitden berü iğfâl itmekle dahi maddî hidmet eylemişdir. Zîrâ Rusya Devleti egerçi Nemçe ile ittifâk itmiş ise de ol vakit bir tarafdan Prusya Kralı meşhûr Frederik hayâtda olub Nemçelüye mukâbil ve belki ana gâlib ve Devlet-i Aliyye ile akd-i ittifâka hâhiş-ger ve tâlib idi. Bir tarafdan dahi bu esnâda İrân'da alem-efrâz-ı dâ'iyye-i istiklâl olan Ağa Mehmed Han Rusya aleyhine Devlet-i Aliyye ile ittifâk itmegi canına minnet bilürdi. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye'ye göre husemâsıyla uğraşabilmege vesâ'il-i mümküne var idi. Lâkin bu sûretde Devlet-i Aliyye pek küllî tedârükâta muhtâc olub hufyeten görilan tedârükât-ı cüz'iyyenin ise böyle mâdde-i cesîmeye bir fâ'idesi olamayacağı emr-i âşikârdır. Kaldı ki â'dâya ser-rişte virilmeyerek tedârükât-ı seferiyye mümkün olabilür mi. Zehî gaflet zehî batâ'et[1] ki bu kadar ziyân ve zarar çekilmiş ve bunca eser-i zarûret görülmüş iken mu'amelât-ı düveliyyeye vâkıf bir zât tedârük olunamamış ve Fransa ilçisinin ne tarafa hidmet itdigini vükelâ bu âna kadar duyamamışdır. Bundan başka bir müddetden berü millet-i İslâmiyye'ye ârız olan rehâvet ve râhat dâ'iyyesinden dolayı sükûn ve sekînete dâ'ir olan ihtârât mizâclara muvâfik gelmekle pek kolaylıkla kabûl olunarak vaktiyle tedârükât-ı lâzımeye bakılamamışdır. Her ne hâl ise seyf ile mükâfa'aya davranılamadıkdan başka bir reddiyye neşr olunub da bari sinân-lisân ile mukâbeleye bile cesâret olunamamışdır.

Ba'zı Avrupa târîhlerinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den belîğâne[2] bir reddiyye neşr olundığı mezkûrdur. Husûsiyle Katerina târîhinde Rusyalunun sâlifü'z-zikr beyannâmesini derc itdikden sonra ol esnâda cânib-i Devlet-i Aliyye'den her hâlde îfâ-yı ahd ve şurûta dikkat olundığını hâvî ve Rusyalunun fesâd ve hıyânetini muhtevî Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm İngiltere ilçisinin tesvîdiyle müdellel[3] ve müberhen[4] bir kıt'a beyannâne kaleme alınub egerçi isdâd olundı lâkin devletlerin da'vâları kuvvet-i seyf ile kat' ve fasl olunur

1 Zebî gaflet zehî batâ'et: Ne güzel gaflet, ne güzel tenbellik.
2 Belîğâne: Beliğcesine, düzgün ve fasih olarak.
3 Müdellel: Delilli ve isbatlı olan. İsbat ve tasdikine delil gösterilmiş olan. İsbatlı.
4 Müberhen: Delilli, belgeli, bürhanlı. İsbatlı. Delillerle sâbit olmuş.

geldigine nazaran bu makûle tahrîrâtın fâ'idesi olmadığı der-kârdır ve millet-i İslâmiyye bir müddetden berü ol kuvvetin izhârına himmet ve husûsıyla Rusyalu üzerine lâyıkıyla i'mâline gayret itmedigi âşikârdır deyü mastûrdur. Halbûki ber-minvâl-i muharrer bu âna kadar beyannâme neşr olunamayub bundan sonra dahi ana vakit müsâ'id olmamışdır. Fi'l-vâki' Rusyalu aleyhine bir reddiyye münteşir olmuş idügi bâlâda tahrîr olunmuşdur. Lâkin zikr olunan (**s.282**) reddiyye İngiliz tüccârından birisi tarafından yazılmış bir mektûb idi. İhtimâl ki Avrupa müverrihleri andan ya gelmiş veyâhûd kaleme alınub da neşr olunmadan kalmış olan beyannâmenin sûretini ba'zı süferâ min-gayr-ı resm almış olub da müverrihler dahi neşr olundı zu'muna zâhib olmuş olalar.

Hazîne-i Evrâk'da mahfûz olan tahrîrâtda dahi Rusyalunun beyannâmesine mukâbil taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a beyannâme kaleme alınmış oldığı muharrer ise de neşr olunub olunmadığına dâ'ir bir sarâhat bulunamamışdır. Şöyle ki: Bu esnâda Rusyalular gûyâ ki Devlet-i Aliyye Kırım memâlikini ve Çerkesistân'ı ve Bucak'ı Rusya Devleti'ne ferâğ ve kasr-ı yed itmiş yollu ba'zı erâcîf neşr itdikleri istimâ' olunmağın bu havâdis-i kâzibe[1] şâyed ki Bucak havâlîsinde intişâr ile bir fenâlığa sebeb olur deyü İsmâ'îl Cânibi Ser'askeri Abdî Paşa'ya ve Tombasar Voyvodası'na ve Özi Muhâfızı Alî Paşa'ya mezkûr beyannâmelerin bir sûreti irsâl birle ol tarafda bulunan ümerâ ve mirzâlara vâki' hâlin tefhîm ve i'lânı emr ve tenbîh buyurulmuş oldığından vusûli hâvî Alî Paşa ile Abdî Paşa'nın 29 Z[i'l-hicce] sene 1197 târîhiyle müverrahan vârid olan cevâbnâmeleri ve Tombasar Voyvodası'nın Abdî Paşa'ya ve anın işbu cevâbnâmesine melfûfen[2] makâm-ı Sadârete takdîm olunan tahrîrâtı ve bunlara dâ'ir Mâbeyn-i Hümâyûna arz olunmak üzre makâm-ı Sadâretden yazılan telhîs-i âlî takımıyla manzûr-ı fakîr olmuşdur. Evrâk-ı merkûmede beyannâmelerin kendülerine vusûli mübeyyin olub ancak Abdî Paşa ile Tombasar Voyvodası'nın tahrîrâtında zikr olunan erâcîf bu âna kadar oralarda mesmû' olmadığından beyannâmeler neşr olunsa şâyed bir başka havâdise bâdî olur deyü tevkîf olundığı ve fakat ümerâ ve mîrzâlara bi'l-münâsebe şifâhen vâki' hâlin ifâdesinde be'is olmadığı muharrerdir. Ve egerçi Tombasar Voyvodası'nın tahrîrâtında bu def'a sâhib-i devlet[1][3] efendimiz tarafından bir kıt'a mektûb-ı sâmîlerine melfûf Rusyalunun Kırım'ı zabt itdigini hâvî düvel-i sâ'ireye irsâl eyledigi beyânnâmesinin sûreti ve ba'dehu Devlet-i Aliyye tarafından düvel-i sâ'ireye neşr olunan beyannâme sûreti taraf-ı çâkerîye vürûd itdi deyü tahrîr olunmuş ise de telhîs-i âlîde neşr olunan ta'bîri olmayub şöyle ki: Rusyaluların etrâf-ı düvele neşr itdikleri beyannâme sûreti ile bu mukâbelede taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yazılan (**s.283**) beyannâme sûreti deyü mastûr oldığına ve ber-minvâl-i muharrer beyannâmenin bu târîhlere kadar neşr olunamadığı mükâleme mazbatalarında mazbût ve mukayyed bulundığına nazaran Tombasar Voyvodası'nın tahrîrâtında neşr olunan ta'bîri mezkûr beyannâmenin o dahi neşr olunmuşdur deyü zannitdigine mebnî olmak gerekdir. Her ne hâl ise Rusyalunun beyannâmesine reddiyye olmak üzre bir kıt'a beyannâme kaleme alınmış ise de neşrine cesâret olunamayub bu vakte dek tereddüdât ile tevâr-ı evkât olunmuşdur.

1 Havâdis-i kâzibe: Yalan, uydurma haber.
2 Melfûfen: Melfuf olarak. Leffen, ekli olan şey.
3 Müellif dipnotu: "[1] Sâhib-i Devlet sadr-ı â'zamlara diniltürdi."

Nemçe Tüccâr Sefînelerinin Karadeniz'de Geşt ü Güzâr İtmelerine Ruhsat Virildigi

Bundan akdem Nemçe tüccârından biri sefînesine kerâste yükledüb Tuna'dan Bahr-i Siyâh'a ve andan Dersa'âdet'e gelmek murâd itmekle murûr ve ubûrına mümâna'at olunmamak bâbında bir kıt'a emr-i âlî sudûrını Nemçe ilçisi istid'â itmiş idi. Düvel-i Nasârâ'nın bu makûle müsted'ayâtı[1] şurûta muvâfık oldığı hâlde müsâ'ade olunmak de'b-i kadîm-i Saltanat-ı Seniyye'den oldığına binâ'en ahidnâme-i hümâyûn şurûtına mürâca'at olundukda Nemçe tüccârı Memâlik-i Mahrûse'de berren ve bahren ticâret itmeleri mukayyed bulunmuş ise de Karadeniz'de ticâret tarîkiyle seyrleri vâki' olmamış ve hattâ Pasarofça[2] Musâlahası'nda Nemçe tüccârı emti'alarını Tuna iskelelerine ihrâc ve Devlet-i Aliyye sefînelerine tahmîl ile Dersa'âdet'e getürmeleri lisâna alınmış iken hükmi mensûh[3] kalmış oldığından bn mukaddimeler ile egerçi Nemçe ilçisini ilzâma çalışıldı lâkin ilçi bununla mülzem olmayub bahren ve berren ticâret ahdı mantukınca sefine-i mezkûrenin be-her hâl Dersa'âdet'e geleceğini îmâ eyledigine ve çünki Rusya ile müttefik olduklarından ikisi birden bu husûsı îrâd ve ısrâr idecekleri der-kâr oldığına binâ'en ihtilâs-ı vakt itmek mülâhazasıyla bu mâddeye dahi müsâ'ade gösterilüb sefîne-i merkûmenin mürûrına dostâne ruhsat virildi mazmûnunda bir kıt'a emr-i âlî ısdâr olundı.

Nemçe Gemilerinin Cezâ'irlüden İstirdâdıyla Buna Dâ'ir Sened Virildigi

Bundan akdem Cezâ'ir-i Garb korsanları Nemçelüden birkaç kıt'a tüccâr sefînelerini ahz eylediklerine binâ'en fî-mâ-ba'd Garb Ocaklarının Nemçe sefînelerine olan ta'arruz ve ta'addîleri men' olunmak ve ahz olunan yedi kıt'a sefîneler ile eşyâ ve üserâsı istirdâd kılınmak (**s.284**) zemîninde Nemçe ilçisi devleti tarafından me'mûren Bâb-ı Âlî'ye çend kıt'a takrîr takdîm idüb iddi'âları her ne kadar nass-ı ahidnâme-i hümâyûna muvâfık degil ise de bu esnâda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mülâyemet sûreti gösterilmek îcâb-ı vakt ve hâlden oldığına binâ'en bundan akdem Dergâh-ı Âlî Gediklülerinden Bekir Ağa bu mâddeye dâ'ir sâdır olan evâmir-i aliyye ile Cezâ'ir-i Garb'a gönderilmiş idi. Avrupa'ya vusûlünde evâmir-i aliyyeyi lâzım gelenlere irâ'e eyledikde Nemçelünün yedi kıt'a sefîne deyü iddi'â eylediginin aslı yokdur ahzolunan beş kıt'a sefînedir anların dahi biri telef oldı ve biri bozuldı bâkî üç kıt'ası mâl-ı ganîmet oldığından reddi Ocağımızın kâ'idesine muhâlifdir lâkin mahzâ[4] emr-i ulü'l-emre inkıyâd kasdıyla el-yevm mevcûd olan üç kıt'a ve telef olanlara bedel geçende Felemenk'den alınan bir kıt'a ki cem'an dört kıt'a sefîneleri redd eyleriz didiler. Hamûleleri taleb olundukda zahâ'irden ibâret olan hamûleleri mukaddemâ beyne'l-guzât[5] taksîm olundı maâzallâh istirdâdı husûsunı kâle degil hayâle getürmek fesâd ve ihtilâle bâ'is olur deyü

1 Müsted'ayât: İstenilen, dilenen şeyler. Dilekçe ile talebedilen şeyler.
2 Metinde "Pojrokça (Pojrevakça)" şeklinde geçmektedir. Sırpça: Požarevac.
3 Mensûh: Hükmü kaldırılmış. Nesholunmuş. Hükümsüz bırakılmış.
4 Mahzâ: Yalnız, ancak, sadece.
5 Beyne'l-guzât: Gaziler arasında.

cevâb virmeleriyle Bekir Ağa hemân zikr olunan dört kıt'a sefîneler ile âhar cinsden olmayub sırf Nemçelü olmak üzre istirdâd olunan esîrleri alarak Dersa'âdet'e avdet itmiş idi.

Nemçelü bununla iktifâ itmek lâzım gelür iken bu esnâda Rusyalu ile vukû' bulan ittifâkı hasebiyle her mâddede âdet idindigi huşûneti bu husûsda dahi izhâr idüb ilçisi telef olan sefîneler ile hamûlelerinin tazmîninde ısrâr itdikde bir zamân la'alle ve asâ ile imrâr-ı subh ve mesâ[1] olunarak ve Nemçe ilçisi mükâleme istid'â itdikce bu makûle umûr-ı cüz'iyyenin mükâlemeye tahammüli yokdur dinilerek vakit kazanmağa i'tinâ olunmuş idi. Nemçe ilçisi ısrârını ziyâdeleşdirüb nihâyet tazmîn-i sefâyin mâddesinden bir vechile fâriğ olmayacaklarını ba'zı ta'bîrât-ı mekrûhe ilâvesiyle bâ-takrîr Bâb-ı Âlî'ye iş'âr itmekle nâçâr Kapudan Paşa vâsıtasıyla bir mikdâr bedel-i sulh virilerek ağzı kapadıldı.

Lâkin arası çok geçmeden Ocaklar gemilerine dâ'ir be-her hâl mükâleme lâzım oldığını bir kıt'a takrîr ile beyân itmekden nâşî lede'l-istîzân Re'îs Efendi mükâlemeye me'mûr oldı. Hîn-i ictimâ'larında[2] Nemçe ilçisi fî-mâ-ba'd Cezâ'ir-i Garb Ocakları korsanlarından Nemçe tüccâr sefînelerine zarar vukû' bulmaması ve vâki' olan zarar ve ziyânı Devlet-i Aliyye'nin tazmîn itmesi mâddelerini müş'ir taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a memhûr sened virilmesini ve sened-i mezkûrun hâtimesinde Ocakların gasb eyledigi sefâyin ve emvâli (**s.285**) Devlet-i Aliyye tazmîn eylemedigi sûretde Nemçelüler hudûdda kâ'in ba'zı arâzî-i Devlet-i Aliyye'den mukâbele eylemeleri peşince tasdîk ve i'tirâf olunmak husûsunun derc idilmesini teklîf itdikde Re'îs Efendi mukâbele idüb taleb itdiginiz takrîr mülâhazât-ı kesîreye tevekkuf idüb bilâ-te'emmül[3] cevâb virilemez ancak def'-i zarar zımnında Devlet-i Aliyye müsâ'ade-i külliyyesini sarf idüb ez-cümle vâki' olan zarar ve ziyân Hazîne-i Hümâyûn'dan i'tâ olunmak ve mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesinin icrâsı mültezem oldığı sûretde bahren icrâ kılınmak vâdîleri irtikâb olundukdan sonra dostluğa münâfî ve rüsûm-ı musâfâtın[4] hilâfı bu makûle bârid ta'bîrin senede derci bir vechile münâsib olmamak gerekdir diyince Nemçe ilçisi benim me'mûriyyetim kat'îdir bir iki gün zarfında bir cevâb-ı kat'î isterim deyüb sûret-i ısrâr göstermekle bu vechile serî'an bir cevâb-ı kat'î virilmek mukâvelesi üzre müfârakat[5] idiler.

Bunun içün meclis-i meşveret akd olunub Nemçelünün evvel ve âhir virdikleri takrîrler ve Devlet-i Aliyye tarafından virilan cevâblar ve sûret-i mükâleme bi-tefâsilihâ der-miyân olundukda cümle huzzâr yek-zebân ittifâk olarak Devlet-i Aliyye tazmîn mâddesini birkaç vechile kabûl itmiş iken adem-i i'timâd sûretinde bu vechile ısrârları niyyet-i fâsideden hâlî degildir. Şer'an ve aklen bu mâddeye mümâşât câ'iz degildir ve bunlar bu teklîfi ahidnâme mûcebince mi ideyorlar yohsa dostâne veyâhûd mütegallibâne mi ideyorlar dimeleriyle ahidnâmeye yâhûd dostluğa mebnî olmayub belki Rusyalu ile müttefik olduklarından Rusya ekser ağrâz-ı fâsidesini icrâ eyledi biz de bu garazımızı icrâ idelim deyü sûret-i zâhirde dostâne ve ma'nen mütegallibâne ve mağrûrâne teklîf iderler dinildi.

Bunun üzerine İstanbul Kadısı Müftî-zâde Efendi bast-ı makâle mübâderet idüb

1 Subh ve mesâ: Sabah ve akşam.
2 Hîn-i ictimâ': Toplantı zamanı.
3 Bilâ-te'emmül: İyice, etraflıca düşünmeksizin.
4 Musâfât: Samimi ve halis dostluk.
5 Müfârakat: Ayrılma, ayrılık.

Nemçelülerin Akdeniz'de geşt ü güzâr iden tüccâr sefînelerine Garb Ocağı korsanlarından zarar irişmemesi ve irişdigi sûretde ziyânlarının tazmîn olunması ber-vech-i meşrûh ta'ahhüd olunub sened i'tâsına dahi karâr virilmiş iken mu'âhedeye adem-i i'tibâr ile Memâlik-i Osmâniyye arâzîsinde mukâbele i'tirâf olunmak sözinin senede dercinde ısrârları fesâda mebnî oldığı der-kârdır. Meselâ bu ibâreyi mutazammın senedi der-dest itdiklerinden sonra Garb Ocakları ne makûle milletden olur ise olsun bir sefîne ahz itseler Nemçelü mücerred hudûd-ı İslâmiyye'den matmah-ı nâzarı olan arâzîye ahden dest-res olmak irâde-i fâsidesiyle bu sefîne bizim idi diyecegi ve ocaklar dahi âhar milletin (**s.286**) sefînesi oldığı sûretde virmekde tereddüd eyledikleri gibi arâzî-i İslâmiyye'den diledigi yerleri zabt idüb ve bu hareketimiz hilâf-ı ahd degildir belki virdiginiz senede mebnîdir deyüb nakz-ı ahd nakîsasını üzerinden def'a bunı bir âlet idecekleri emr-i âşikârdır. Usûl-i şerî'at-ı mutahharadandır ki: Şart bir hükmün tahakkuk-ı vukû'ıyla rabt olunur. Devlet-i Aliyye tazmînî ta'ahhüd itmiş iken kable'l-vukû'[1] hilâf-ı şer' olarak i'tirâf şartını tahrîr itmek mütenâkızîni cem' dimek oldığından bu sûreti kabûl ber-minvâl-i muharrer hilâf-ı şer' ve belki bizden sudûrı nakz-ı ahdi mu'terif olmakdır Nemçelünün merâmı gasb-ı arâzî oldığı takdîrde böyle sened virilse de virilmese de ircâ ider. Bu sûretde böyle sened i'tâsıyla ahden icrâ itdirmekden ise bu mâddeye kat'îce cevâb virilmek evlâdır. Allâhu Te'âlâ'nın mâyetiyle bir halt idemezler idecek olurlar ise de ihtiyârlarıyla nakz-ı ahd itmiş olub (kem min fi-etin kalîletin galebet fi-eten kesîraten)[2] nass-ı şerîfi mü'eddâsınca inşâallâh nesîm-i fevz ve zafer-i cünûd-ı İslâmiyye'ye vezân olub Devlet-i Aliyye'nin bed-hâhları karîn-i haybet ve hüsrân olacağı bî-iştibâhdır[3] didikde sâ'ir huzzâr dahi bu kavli tasdîk ve tercîh ederler.

Bundan başka Fransa Devleti Devlet-i Aliyye'nin dostı oldığı gibi Nemçelü ile dahi musâlaha oldığına mebnî Fransa baştercümânı Bâb-ı Âlî'ye ihzâr olunub Devlet-i Aliyye'nin Nemçelü ile olan münâza'ası ve tazmîn mâddesinde olan müsâ'ade-i külliyyesi etrâfıyla ifâde ve iş'âr olunarak ale't-tafsîl ilçisine teblîğ itmesi tenbîh olunmuş ve Fransa ilçisinin Devlet-i Aliyye tarafından ta'ahhüd olundığı sûrete Nemçe ilçisini irzâya çalışması ve iktizâ ider ise tekeffül itmesi husûsuna ruhsat virilmiş idi. Henüz bir haber gelmedi. Fransa ilçisi dahi ilzâm idilmedigi sûretde Devlet-i Aliyye'ye göre ne vechile hareket itmek hayırlu ve müfîddir deyü hâzır-ı bi'l-meclis olanlardan istifsâr olundukda cümlesi evvelki kelâmı tercîh ve ihtiyâr itdiler ancak ihtilâs-ı vakt ve zamân irâdesiyle ceffü'l-kalem[4] Nemçelüye cevâb virilmek dahi münâsib olmayub belki Devlet-i Aliyye'nin merzâsı olan sûretin teklîfiyle tatvîl-i müddet ve der-akab ser-haddâtın tekmîl-i levâzımâtına himmet olunmalıdır didiler bu karâr üzre meclise hitâm virildi.

Ale's-sabâh[5] Nemçe tercümânı Bâb-ı Âlî'ye gelüb nihâyetü'n-nihâye cevâb talebinde ısrâr eyledikde meclis-i mezkûr karârı üzre izhâr-ı rıfk ve mülâyemet olunarak senede derc olunmasını taleb eyledikleri ta'bîr münâfî-i resm-i dostî ve safvetdir deyü cevâb virildi. Nemçe (**s.287**) tercümânı bunun üzerine derhâl izhâr-ı huşûnet idüb ilçi begin murâdı devleteyn

1 Kable'l-vukû': Olmadan önce.
2 "Büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır." Bakara sûresi 249. âyetten bir kısım.
3 Bî-iştibâh: Şüphesiz.
4 Ceffü'l-kalem: Düşünmeksizin, birden, hemen.
5 Ale's-sabâh: Sabahleyin, erkenden.

beynine ilkâ-yı musâfât ve muhabbet idi bilinmedi o da yarınki gün ibâre-i matlûbenin senede yazılmayacağını tatar ile devletine bildirir devleti dahi Memâlik-i Osmâniyye'nin bir mahallini zabt ider kelâm-ı bâridini[1] tefevvüh itdi. Ve der-akab yıkılub gitdi.

Bir gün sonra Fransa tercümânı gelüb Devlet-i Aliyye tanzîm-i umûrına vakit kazanmak içün birçok şeylere tahammül itdi. Bu husûsa dahi bir hüsn-i sûret virmesi lâzım idi deyü ilçisinden cevâb getürdikde ilçi beg Devlet-i Aliyye'nin hayr-hâhı oldığında iştibâhımız yokdur ve Devlet-i Aliyye'nin Nemçelü hakkında safvetinden gayrı bir maksûdı olmamağla şân-ı devlete mûcib-i nakîsa olmayacak sûreti ilçi beg mülâhaza itsün biz dahi râzı olalım deyü Fransa tercümânı i'âde olundı. Leylen yine Re'îs Efendi'nin hânesine gelerek ilçi beg mahsûsen Nemçe ilçisine varub bu mâddeyi der-miyân eyledikde Nemçe ilçisi benim bu mâddede me'mûriyyetim munkatı' oldı. Zîrâ Devlet-i Aliyye kat'îce cevâb virmekle devletime yazdım. Ve ba'de'l-yevm[2] tanzîm-i maslahatdan me'yûs oldum deyü her ne kadar redd ile mukâbele eylemiş ise de ilçi beg yine ilhâh ve ibrâmdan[3] hâlî olmamağla bi'l-âhere Nemçe ilçisi me'mûriyyetimin inkıtâ'ından sonra bu husûsa tasaddî elimden gelmez meger senin ibrâmını hâvî elime bir sened viresin deyüb ilçi beg dahi sened virecek oldığından mevâdd-ı erba'a kâğıdı meydâna getürilüb cerh ve ta'dîline kıyâm ve şân-ı Devlet-i Aliyye'nin vikâyesine ihtimâm olunarak hudûdda mukâbele-i bi'l-misl icrâsı vukû' hasârın tebeyyününden üç mâh mürûrına dek te'hîr ve icrâ olunacak oldukda dahi akdemce Nemçe ilçisi tarafından Devlet-i Aliyye'ye ihbâr olunmasını hâvî ve ba'zı ibârelerin derciyle tanzîmine güç hâl ile karâr virilebildigini ve bu vechile Devlet-i Aliyye râzı oldığı takdîrde tekrâr Viyana'ya âdem gönderilecegini ve yarınki gün cevâba intizâr olundığını ifâde itmekle keyfiyyet Şeyhü'l-islâm Efendi'ye ve Kapudan Paşa'ya ve sudûr-ı kirâma ve e'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'ye yegân yegân ifâde ve tefhîm olundukda Fransalunun vesâtetiyle mâdde-i mezkûrenin böyle tanzîm olunması tensîb olunmağla hâk-i pây-i şâhâneye arz ve istîzân olundukdan sonra ol vechile Nemçelüye sened virilerek ihtilâs-ı vakt[4] olundı.

Tezyîl

Vukû'ât-ı sâbıkanın muhâkemesine dâ'ir Vâsıf Efendi bir mütâla'a beyân itmiş oldığından aynıyla zîrde tahrîr olunur.

(**s.288**) Nemçelünün mâdde-i mezkûrede olan ru'ûnet ve huşûnetlerine nazaran ednâ bahâne ile kat'-ı habl-i ahd eyleyerek irtikâb-ı kâr-ı mezbûm ve ser-haddât-ı İslâmiyye'ye def'aten hücûm itmeleri inde'l-ukalâ emr-i meczûm olub tedârükât-ı Devlet-i Aliyye henüz tekmîl olunmadan muhârebede bi-hasebi'z-zâhir hatar ve âfet-i ezhâna mütebâdir olub binâ'en-aleyh mahzâ istihsâl-i vakt ve zamân irâdesiyle bu nâr-ı sûzânın[5] şimdilik bu vechile intifâsı[6] tedâbîr-i hasene ve ârâ-i müstahseneden oldığı muhakkak ve bî-garaz kimseler

1 Kelâm-ı bârid: Soğuk, sert sözler.
2 Ba'de'l-yevm: Günün ardından.
3 İlhâh ve ibrâm: Üzerine düşme, zorlama. Israr etme, direnme.
4 İhtilâs-ı vakt: İşler arasında vakit bulabilme, zaman kazanma.
5 Nâr-ı sûzân: Yakıcı ateş.
6 İntifâ: Fayda te'min etmek. Menfaatlanmak.

indinde müsellemü's-subûtdur.

* Kıt'a *

Hüsn-i tedâbîri âkılın gâhî * İş görür tîğ u nîzeden efzûn
Tîğı da kullanur mahallinde * Küllü şey'in bi-vaktihi merhûn

Vâsıf'ın kelâmı burada hitâm buldı. Bundan maksûdı çünki meclis-i meşveretde kat'iyyen reddolunan sûret ile Fransa ilçisi bi't-tavassut güç hâl ile tanzîm idebildik dimiş oldığı sûretde beyninde bir fark olmayub ta'yîn olunan üç ay mühlet dahi Nemçelünün merâmına zarar virecek bir keyfiyyet olmayarak belki icrâ ideceği fesâda tedârük ve tehiyye-i esbâb[1] içün îcâb idecek bir müddet dimek oldığından burasını ta'mîr dâ'iyyesi olmak gerekdir. Halbûki Fransa ilçisi kangı tarafın işini tervîc itmekde oldığı bilinmeyerek hâlâ tamâmıyla ana teslîmiyyetde bulunmak vükelânın fart-ı gafletlerine[2] delâlet eyler. Ve egerçi zarûretin ilcâ itdigi fenâlığa râzı olmamak daha büyük bir fenâlığa sebeb olageldiginden (ez-zarûrât tübîhu'l-mahzûrât)[3] muktezâsınca eser-i zarûret hiss ve müşâhede olunmazdan akdem îcâb-ı vakt ve hâle göre avâkıb-ı muhtemelenin ehveni aranmak ve zarûrât-ı vâkı'a geçüşdirildikden sonra fırsatı fevt itmeyerek müteyakkızâne davranmak kâr-ı ukalâdır.[4] Lâkin Kaynarca Mu'âhedesi'ne dahi bu sûretle rızâ gösterilüb hattâ bunun çâresine bakılmak içün taraf-ı şâhâneden tenbîhât-ı mütevâliyye vâki' oldığı yukarularda mebsût ve mastûrdur. Mu'ahharen Fransa ilçisinin tavassutıyla tenkîhnâme deyü yapılan sened ahidnâme-i mezkûrdan daha fenâ ve mülevves oldı. Ol vakitden bu vakte kadar vükelâ-yı devlet ağrâz-ı şahsiyye ile uğraşub nizâmât-ı mülkiyye ve askeriyye hâtırlara gelmedi. Ve henüz ol dâ'iyye ber-taraf olmayub nihâyet iş başa ve baş taşa geldikden sonra güç hâl ile Halîl (s.289) Hamîd Paşa sadâretinde bundan akdem beyân olundığı üzre biraz top ve topçı tedârükâtına teşebbüs olunabildi. O dahi bir işe yaramadı.

Sâniha

Umûr-ı ma'lûmeden oldığı üzre Avusturya teb'a ve ahâlîsi milel-i muhtelifeden mürekkeb olub Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olan memâlikinin ve Bohemya eyâletinin sekenesi Hırvat ve Sırp ve Boşnak ve Bulgar kavimlerinin asılları olan İslav kavminden olub Rusya Devleti'nin lisân ve kavmiyyeti dahi bu cinsden oldığı cihetle anların üzerine icrâ-yı nüfûz iderek gerek Devlet-i Aliyye'yi ve gerek Nemçe Devleti'ni za'îflandırmak ve belki fırsat elvirdigi hâlde başka sûrete koymak devlet-i müşârün-ileyhânın emeli oldığı âşikârdır. Binâberîn Rusya Devleti bu iki devletden kangısına gâlib olsa dîgeri bi't-tab' mutazarrır olacağı ve ikisinin dahi kocunacakları mahall bir ve yek-dîgeri muhâfaza kaydında bulunmaları menâfi-i mahsûsaları iktizâsından idügi bedîhî ve bâhir iken ol vakit Avusturya İmparatorı bulunan İkinci Jozef'in gencligi ve tecrübesizligine munzamm olan hırs-ı şöhret

1 Tehiyye-i esbâb: Sebeplerin hazırlanması.
2 Fart-ı gaflet: Gaflette aşırılık.
3 "Zaruretler, haramları mubah kılar"
4 Kâr-ı ukalâ: Akıllı insanların yapacağı iş.

ve hubb-ı müfrit-i şânı[1] kendüsini bu dakîkaları mütâla'adan men' iderek Devlet-i Aliyye ile ittifâk idecegi yerde Katerina'nın âl ve firîbine[2] aldanub ve kurdığı dâm-ı tezvîre tutılub anınla ittifâk ve ittihâd birle Devlet-i Aliyye'yi bu sûretle tazyîk eylemesi hatâ-yı azîm oldığını sonradan kendüleri dahi derk eylemiş ve âhirü'l-emr[3] hem kendi mutazarrır ve hem Devlet-i Aliyye zarar-dîde ve müte'essir olmuşdur. Az tama' çok ziyân getürir dirler sahîhdir. Umûr-ı devletde ne kadar tahkîk ve ta'mîk olunmak lâzım oldığına delâ'il-i gayr-ı ma'dûde olub bu dahi o cümleden ma'dûddur. Tuna ve Arnavudluk sevâhilinde Devlet-i Aliyye'nin düşmanı Avusturya Devleti'nin dahi düşmanı dimek olmağla ya'nî Hüdâ-nekerde sevâhil-i mezkûrede bir hey'et-i müstakille olsa veyâhûd ol havâlî bir İslav Devleti eline girse ahâlînin hem-cinsleri olan Avusturya teb'ası bi't-tab' ol hey'et ve ol devlete meyl idecekleri der-kâr bulunmağla burası evâ'ilde iki tarafdan dahi takdîr olunmuş olsa Eflâk ve Boğdan ve Sırbistân ve Tuna'nın medhali bu hâle girmemiş ve devlet-i müşârün-ileyhâ dahi gördigi zararları çekmemiş ve Rusya bu kadar ta'azzum itmemiş olur idi. Çeh fâ'ide ki ol vakitlerde bu şeyleri bilür ve anlar âdemlerin fıkdânı[4] (s.290) cihetiyle Devlet-i Aliyye düvel-i Avrupa'dan külliyyen bî-gâne durmuş ve düşmanları aleyhinde istedikleri gibi alub satmışdır. Çünki Devlet-i Ebed-müddet-i Osmâniyye'nin mevki'-i coğrâffîsi Buhârâ ve Hokand misillü kürre-i arzın bir köşesinde olmayub bayâğı merkez-i âlem hükmünde oldığından ve her tarafdan birtakım düvel-i ecbeniyye ile muhât ve teb'ası akvâm-ı muhtelifeden mürekkeb bulundığından ve husûsıyla pâyitaht-ı âlîsi Bahr-i Sefîd ve Siyâh'ın boğazları ağzında bulunmasıyla memerr-i enâm[5] ve ticâretgâh-ı cihân idüginden yalnız hem-civârlarıyla degil bütün Avrupa Devletleri'yle ihtilâta mecbûr ve hasbe'l-mevki' mu'amelât-ı yevmiyyesi olan milel ve düvelin ahvâl ve keyfiyyâtını ve menâfi' ve politikasını lâyıkıyla bilmesi ve lede'l-îcâb def'-i mazarrat ve celb-i menfa'at itmesi farîza-i zimmeti oldığı ve Avrupa'nın külliyyât-ı umûrunda re'y ve medhali olması lâzım geldigi hâlde ihtilâfât-ı mezhebiyyeleri ve menâfi'-i mütehâlifeleri cihetle beynlerinde husûmet der-kâr olan düvel-i Nasârâ'yı cümleten ehl-i İslâm aleyhine müttefik zannidüb ve bu zannı i'lân iderek bütün devletleri şübheye düşürüb şu görilan netâyic-i vahîme vücûda getürilmişdir. Ve Avrupa'nın umûrına müdâhale şöyle dursun umûrumuzı anlar mütâla'a ve müzâkere eyledikleri esnâda meclis-i müzâkereye bizi dâhil itmemeleri derecelerine kadar gelinmişdir.

Meselâ ol zamânlarda Devlet-i Aliyye'nin düvel-i mu'azzama-i Avrupa indlerinde hakîkaten ilçi dinmege şâyân sefîrleri bulunmuş ve ba'zı mertebe masrafdan kaçılmayarak meddâhlar kazanılmış ve Rusyalunun efkâr-ı sahîhası ve Saltanat-ı Seniyye'nin niyyât-ı hâlisası bi'l-etrâf anlaşılmış olsa netâyic-i merkûmenin adem-i zuhûrı me'mûl-i kavî idi. Şimdi bu lakırdılara cevâben kader böyle imiş ne yapalım dineyor. Lâkin her dürlü tedbîrde kusûr idüb de meydâna gelan fenâlıkları kadere yükletmek lâyık ve câ'iz olmadığı erbâ[bı]nın ma'lûmudur. Katerina İmparator Jozef'i iğfâl iderek Avusturya menâfi'i aleyhine hareket itdirmiş ve ol vakit Avrupa'da meşhûr olan Volter ve sâ'ir ana mümâsil âdemleri celb ve imâle birle halka kendüsini ahsen-i mülûk tanıtmış iken Devlet-i Aliyye anın itdigi himmetin

1 Hubb-ı müfrit-i şân: Şan ve şöhret sevgisi.
2 Âl ve firîb: Hile ve kandırma.
3 Âhirü'l-emr: En nihâyet, sonunda.
4 Fıkdân: Yokluk, bir şeyin belirsiz olması.
5 Memerı-i enâm: Ana yol. Halkın yolu.

öşr-i mi'şârını[1] itmiş olsa Nemçe İmparatorını îkâz ve bed-hâhân-ı Devlet-i Aliyye'nin millet-i İslâmiyye hakkında Avrupa halkının zihinlerine yerleşdirmiş oldukları merdüm-hârlık[2] ve gaddârlık i'tikâd-ı bâtılını izâle idemez mi idi. El-hâsıl gerek Avusturya devleti ve gerek düvel-i sâ'ire-i Avrupa bi'l-münâvebe[3] Katerina'nın mekir ve tezvîrine firîfte olarak merâınını icrâya âlet olmuş oldukları ve şimdi cümlesinin nedâmetini çekdikleri âşikârdır. Ve hundan kendüleri bir vechile tebri'e-i zimmet idemezler. Fakat çünki (s.291) müşârün-ileyhâ Katerina'mn asıl matınah-ı nazarı Memâlik-i Mahrûse ve cümleden ziyâde hedef-i tîr-i taına' ve ihtiyâli Devlet-i Aliyye oldığı ma'lûm imiş sâ'ir devletleri hakîkat-i hâlden âgâh itmege ve müşârün-ileyhânın netîce-i âmâli ne oldığını anlara tefhîm eylemege çalışarak mehmâ emken önüni kesdirmek bizim tarafa düşer idi zannolunur.

Nemçe Tarafından Eflâk ve Boğdan Konsolosı Nasbına Ruhsat Virildigi

Nemçelünün Raicevic nâm ser-kâtibleri iki sene mukaddem Eflâk ve Boğdan memleketlerine gelüb Nemçe tüccârının mesâlihini rü'yet zımnında ınek ve ikâmet me'mûriyyeti olmak sûretlerini iş'âr itmekle redd ve kabûli şıklarından kangısının ihtiyâri münâsib idügini Eflâk ve Boğdan voyvodaları ol esnâda Der-aliyye'ye tahrîr itdiklerinde memleketeyn-i mezbûreteyne şurût-ı ahidnâme-i hümâyûn muktezâsı üzre bu kadar Nemçe tüccârı amed-şüd itmekde iken merkûınun ikâmetine cevâz gösterilmeyerek redd ile cevâb virilse şimdilik böylece gelıniş iken sûret-i reddi müşâhede eyledikleri gibi Nemçelüler ısrâr ile Rusyalu misillü konsolosluk berâtı talebine ibtidâr iderler mülâhazasıyla voyvodalar ınerkûmı redd itmeyüb ve sûret-i me'mûriyyetini dahi tanımayub ticâret içün eglenür mu'âmelesi itmeleri ol vakit voyvodalara tahrîr ve tenbîh olunmuş idi. Bu esnâda Nemçe ilçisi devleti tarafından me'mûren bir kıt'a takrîr virüb mü'eddâsında merkûm Raicevic müddet-i vâfireden berü rü'yet-i umûr-ı ticâret[4] içün memleketeyn-i mezbûreteynde ikâmet itmekle ber-mûceb-i ahidnâme-i hümâyûn hegler tarafmdan himâyet ve sıyânet olunması bâbında başka başka emirnâmeler ısdâr olunmasını istid'â eyledi. Merkûmun memleketeyne duhûlünden berü Rusyalu misillü Nemçelüler tarafından dahi anın konsolos nasb olunması iltimâs olunur deyü terakkub[5] ve intizâr olunmakda idi. Bu def'a konsolos olmasiçün berât istemeyüb hemân ber-minvâl-i muharrer ahidnâme-i hümâyûn mûcebince voyvodalar tarafından himâyet ve sıyânet ve umûrında mu'âvenet olunmak içün birer fermân istid'â itmeleri melhûzdan daha hafîf zuhûr itdikden başka Fransa ve İsvec ve bunlar emsâli Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâh görinen düvelden ba'zıları Devlet-i Aliyye olur olmaz şey içün Nemçelüyi tenfîr[6] itmeyüb ba'zı umûrına mümkün mertebe müsâ'adeyi dirîg itmese hoş olur ve bu mu'âmelede nice fevâ'id der-kâr olub helki giderek Nemçelünün Rusya'dan tebrîd ve tefrîki mümkün olabilür idi hâsılı Devlet-i Aliyye'ye göre âkilâne hareket böyle

1 Öşr-i mi'şâr: Yüzde bir.
2 Merdüm-hâr: İnsan yiyen vahşi. Yamyam.
3 Bi'l-münâvebe: Nöbetleşe olarak.
4 Rü'yet-i umûr-ı ticâret: Ticaret işlerinin görülmesi.
5 Terakkub: Bekleme, ümit etme. Muntazır olma.
6 Tenfîr: Ürkütme, korkutma. Nefret ettirme.

mu'âmelelerle Nemçelüyi kavlehü'l-mukadder didiklerine nazaran Nemçelü konsolosluk berâtı istememiş olsa bile mâdâmki (s.292) Rusyaluya mukaddem virildi anlara dahi virilmek lâzım gelür idi ma'a-hâzâ konsolosluk berâtı istemeyüb fermân-ı âlî istiyorlar eger bu istid'âları redd olunacak olsa Rusyalu umûrında anlara teşrîk idegeldigi gibi anlar dahi bu husûsda Rusyaluya teşrîk ile ısrâr idecekleri ve ol vakit hasbe'l-îcâh[1] olunacak müsâ'ade dostluğa rı'âyeten olmayub Rusya şirketiyle ibrâma mebnî olacağı mülâhazâtına binâ'en bu istid'âları redd olunmayub Devlet-i Aliyye'nin Nemçe Devleti hakkında safveti der-kârdır diyerek keyfiyyet müşâvere ve istîzân olundukdan sonra istid'âsı vechile iki kıt'a emr-i âlî ısdâr olundı.

Ba'zı Vukû'ât-ı Bahriyye

Akdeniz muhâfazasına me'mûr olan kapudanlardan Ahmed Kapudan tarafından Zilhicce'nin on ikisi târîhiyle Kapudan Paşa'ya bir kıt'a mektûb gelüb mefhûmunda râkih oldığı kırk kıt'a top çeker bir kıt'a şehtiye ile Mekri ve Litdoz beyninde geşt ü güzâr iderken Malta korsanlarıkorsanlarından bir fırkateye tesâdüf idüb iki sâ'at mikdârı muhârebeden sonra râkib oldığı şehtiye cemî'-i mühimmâtıyla giriftâr-ı dest-i â'dâ[2] ve kendüsi dahi esîr oldığını iş'âr eylemiş olmağla keyfiyyet hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukda sefîne-i mezkûrenin bi-eyyi vechin kân tahlîsiyle ırz ve nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyye'nin tekmîl kılınması bâbında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla Sadr-ı â'zam tebdîlen Tersâne-i Âmire'ye vardıkda Kapudan Paşa'yı mu'âheze sûretinde Malta ve sâ'ir harbî gemilerinden Devlet-i Aliyye sularını muhâfaza zımnında mikdâr-ı kâfî tertîb olunan bergendi ve fırkatelere be-her sene cânib-i mîrîden bu kadar akçe sarf olunurken sefâ'in-i merkûme yerlü yerinde istihdâm olunmayarak şân-ı Devlet-i Aliyye'ye nakîsa virecek hâlât vukû'a getürilmek yakışıyor mı dimekle Kapudan Paşa bu sene-i mübârekede hasbe'l-iktizâ Akdeniz'e çıkmadığını ve Donanmâ-yı Hümâyûn sefînelerinin nakl-i mühimmât içün etrâfa me'mûriyyetlerini illet-i i'tizâr eyledikde Sadr-ı â'zam mukâbele idüb geçen sene cenâbınız Donanmâ-yı Hümâyûn ile Akdeniz'e çıkmış iken bir kıt'a Arnavud gemisiyle bir kıt'a Hâcı gemisini â'dânın zabt eylediği ma'lûmunuzdur diyicek Kapudan Paşa sukût ile mukâbeleye mecbûr olmuşdur.

Ba'dehû Sadr-ı â'zam sâlifü'z-zikr hatt-ı hümâyûnun muktezâsını Kapudan Paşa'ya ifâde eyledikde Kapudan Paşa şimdilik Bahr-i Sefîd'e ihrâc olunacak iki kıt'a kalyonların asâkir ve mühimmâtı bâliğan mâ-beleğa tekmîl ve yanlarına iki kıt'a kırlangıc gemisi terfîk (s.293) olunarak şehtiyeyi alan korsan taharrî olunur ele girmedigi sûretde baharda Hakk Te'âlâ mevâni'den emîn eylediği hâlde donanmâ-yı hümâyûn ile Akdeniz'e çıkub ve Malta sularına dek varub bi-tevfîkillâhi Te'âlâ ahz-ı sâra[3] bezl-i ikdâr iderim deyü ta'ahhüd eyledi. Ve ahz olunan şehtiyeden üç gün evvel müfârakat ve alâ-rivâyetin görüb de âr-ı firârı irtikâb iden Çelikoğlı'nın râkib oldığı fırkate cânib-i mîrîye zabt olunarak ve kendüsi dahi Mağosa'da kal'a-bend kılınarak sâ'ire ibret gösterildi.

1 Hasbe'l-îcâb: Durum dolayısıyla, durum icabı olarak.
2 Giriftâr-ı dest-i â'dâ: Düşman elinde tutulmuş.
3 Ahz-ı sâr: İntikam alma.

Vefeyât-ı Â'yân

Yetmiş sekiz târîhinden berü Tâhir Ağa Tekyesi'nde post-nişîn-i irşâd olan Salâhaddîn Abdî Efendi illet-i sadra mübtelâ olmağın Muharrem'in dokuzuncı güni vefât idüb mezkûr tekyede defn olundı. Azîz-i müşârün-ileyh Abdülazîz Efendi nâm zâtın sulbünden Gölikesri kasabasında bin yüz on yedi târîhlerinde mütevellid ve yirmi yaşına bâliğ oldukda Dersa'âdet'e vârid olub Tahvîl Kalemine çerâğ olmuş idi. Kırk gün mikdârı kaleme müdâvemet[1] ve ba'dehu Hekîmoğlı Alî Paşa dâ'iresine mülâzemet eyleyüb bir müddet Masraf kitâbeti ve mektûbcılık hidmetlerinde bulunmuş ve hattâ Banaluka muhârebesinde vezîr-i müşârün-ileyh ma'iyyeti ile hidemât-ı mebrûreye[2] muvaffak olmuş idi. Mu'ahharen yine vezîr-i müşârün-ileyh ile Mısır'a azîmet idüb andan Dersa'âdet'e avdetinde meşâyih-i Uşşâkiyye'den Kutbü'l-âfâk Cemâlî Efendi âsitânesine inâbetle nâ'il-i mertebe-i hilâfet oldukdan başka Mürşid-i Tarîkat-ı Nakşîbendiyye eş-Şeyh Emîn Efendi'ye dahi münîb[3] olub ba'dehu refte refte her tarîkatdan me'zûn-ı hilâfet olmuş ve bu minvâl üzre müterakkî-i medâric-i kemâl oldığını şerh ve beyân zımnında işbu beyti inşâ eylemişdir.

*** Beyt ***

Halvetî Bektâşî Bayrâmî ve Sa'dî Kâdirî * Nakşibendî Mevlevî ve Gülşenî Uşşâkiyüz

Enverî Efendi'nin şifâhen kendüsinden istimâ' ile rivâyetine göre azîz-i müşârün-ileyh ulûm-ı âliyyeden olarak yalnız sarf ve nahivden birer nüsha okuyub andan başka kimseden bir şey ta'allüm ve tederrüs itmedigi hâlde âlem-i menâmda Şeyh-i ekber Hazretleri'ni görüb pîş-gâh-ı ifâde-i ma'neviyyelerinde zânûzede-i telemmüz oldukda rûhâniyyet-i şeyhden dört mısra' mikdârı hâlet-yâb-ı tederrüs olub hâbdan bî-dâr olmasıyla berâber çeşm-i basîretden perde-i gaflet çekilmiş ve günden güne keşfi açılmış olmağla az vakit zarfında yüzden mütecâviz (**s.294**) kütüb ve risâ'il te'lîfine muvaffak olmuşdur. Te'lîfâtından beyne'n-nâs mütedâvel olan Terceme-i Şâfiyye ve Şerh-i Mevâki'n-nücûm ve Şerh-i Makâmât-ı Hamîdî ve Terceme-i Mesnevî-i Şerîf kendünün fazl ve irfânına şahâdet eyler.

Seksen altı tevcîhâtında süvârî mukâbelecisi olan Mehmed Nûri Begefendi Muharrem'in yirmi sekizinci güni vefât itmekle yerine meşhûr Ahmed Resmî Efendi nasb olundı. Merhûm-ı mûmâ-ileyhe beg unvânı virilmesi Sultân Mahmûd Han-ı Gâzî Hazretleri'nin lâlâlığından kapucıbaşılık ve beglerbegiligi rütbelerin ihrâz itmiş olan Osmân Paşa'nın kerîme-zâdesi oldığına mebnîdir. Vilâdeti kırk dört evâ'ilinde olub bir müddet tahsîl-i ma'ârife sa'y itdikden sonra Defterdâr Memiş Efendi'nin himmetiyle Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Odasına me'mûr olmuş idi. On sene kadar oda-i mezkûra müdâvemet itdikden sonra pederi Dergâh-ı Âlî gedüklülerinden Güğümbaşı-zâde Lâlâ Mustafâ Ağa Sultân Mustafâ merhûmun lâlâsı olmak takrîbiyle Sultân Mustafâ'nın cülûsunda ya'nî yetmiş bir târîhi tevcîhâtında bölük-i erba'a kitâbetinin biriyle Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûna mülhak ve yetmiş iki târîhinde cizye

1 Müdâvemet: Devamlılık. Bir işte devamlı çalışmak. Aralıksız bir işe devam etmek.
2 Mebrûre: Hayırlı. Makbul. Beğenilmiş. Sadık olmakla makbule geçmiş olan.
3 Münîb: İnâbe eden, asilliği, azgınlığı bırakarak Allah'a yönelen.

muhâsebecisi olub çok geçmeden Âyşe Sultân kerîmesini tezevvüc itmekle mükerreren Harameyn muhâsebecisi ve süvârî mukâbelecisi olarak tevsî'-i dâ'ire itdi. Ve birkaç sene kadar bu hâl üzre gitdi. Mu'ahharen ba'zı etvâr-ı nâ-becâsından dolayı yine devr-i Mustafâ Hanî'de ikbâli sönüb hâli dîger-gûn ve giderek müstağrak-ı düyûn oldığı hâlde sâlifü'z-zikr merhûm Salâhî Efendi'ye mürîd olub anın zülâl-i himmetiyle tehzîb-i[1] ahlâk itmekle vakûr ve sabûr ve bâtını ma'mûr bir zât olmuş idi. Hattâ vasiyyetleri hasebiyle na'şı yirmi dört sâ'at kadar tevkîf olunub irtesi şeyhi dahi vefât itmekle şeyhden sonra defn olunmuşdur.

Rûmili kazaskeri olan Ser-etibbâ-yı Hâssa Mehmed Arif Efendi yüz on üç senesi Receb'inde tevellüd idüb üvegi pederinin hacr-ı terbiyyesinde neşv ü nemâ buldukdan sonra bir müddet müderrisî[n]den Kırımî Efendi merhûmun dâ'iresinde müstahdem olmuş ve ba'dehu Şeyhü'l-islâm Paşmakcı-zâde Seyyid Abdullâh Efendi'nin hidmetinde bulunmak mülâbesesiyle andan mülâzemet tahsîl itmiş olub müşârün-ileyhin vefâtında Süleymâniyye'de vâki' tıbb medresesi müderrisi olan Vâsıf Efendi merhûmun himmetiyle dâbil-i hücre olarak bir mikdâr ilm-i tıbb okumuş idi. Mu'ahharen Safiye Sultân'ın dâ'iresine intisâb ile iki sene kadar hidmet iderek kesb-i i'tibâr itdigi esnâda Sultân Mahmûd Han Hazretleri hemşîreleri olan sultân-ı müşârün-ileyhânın sarâyların teşrîf buyurmağla sultân şefâ'atıyla beş (**s.295**) Zi'l-hicce'si selhinde müderris olmuş idi. Yetmiş bir senesi esnâsında vâki' cülûs-ı Mustafâ Hanî'de Zeyneb Sultân iltimâsıyla mûsile-i sahn müderrisi iken re'îsü'l-etibbâ nasb olunub ancak altı ay olmadan azl ve ceriyyü'l-lisân olması hasebiyle beş on gün sonra Gelibolı'ya nefy olunmuş ve yine sultân-ı müşârün-ileyhânın şefâ'atıyla on bir ay sonra kimse ile ihtilât itmemek üzre afv ve ıtlâk kılınmış ve kat'-ı tarîk iderek seksan üç senesinde Üsküdar mollâsı olmuş idi. Ba'dehû Bilâd-ı Erba'a'ya müterakkıb oldığı hâlde seksan yedi senesinde vâki' cülûs-ı hümâyûnda hekîmbaşı olub seksan dokuz Zi'l-hicce'sinde yine ma'zûl olmuşdur. Doksan senesi Zi'l-hicce'sinde sâlisen re'îsü'l-etibbâ olarak bir def'a Anadolı kazaskeri ve iki def'a Rûmili kazaskeri olub def'a-i sâniyyesinde vefât itmekle Rûmili kazaskerligi akdemce Rûmili pâyesi almış olan sâbıkâ Anadolı kazaskeri Arab-zâde Atâullâh Efendi'ye tevcîh olundı. Hekîmbaşılık dahi müddet-i medîdeden berü dâ'ire-i hümâyûn tabâbetiyle avân-güzâr[2] ve fenn-i tabâbetde hazâkat[3] ve fart-ı reviyyet ve istikâmet ile şöhret-şi'âr olan kibâr-ı müderrisîn-i kirâmdan etibbâ-yı asrın ser-bülendi Hâfız Hayrullâh Efendi uhdesine inâyet ve ihsân buyuruldı.

On iki seneden berü Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâcc olan Azm-zâde Mehmed Paşa Cumâde'l-ûlâ'nın on üçüncü güni vefât idüb servet ve gınâ ile meşhûr vüzerâdan olmağla emvâl ve eşyâsının zabtına mahsûs mübâşirler ta'yîn ve irsâl olundı. Ve meşhûr Emîrü'l-hâcc Osmân Paşa-zâde Adana Vâlîsi Mehmed Paşa Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâcc nasb olunub birâderi mîr-i mirândan Dervîş Mehmed Paşa dahi mu'ahharen cerde başbuğı ve Trablusşâm mutasarrıfı olmuşdur. Adana eyâleti dahi akdemce vezâreti ibkâ olunmuş olan İçil Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya tevcîh kılındı. Müşârün-ileyh Mehmed Paşa müddet-i medîde emâret-i hacc arkası sıra dolaşub ve adenı-i neyl-i merâm ile nice zamânlar telh-kâm olub

1 Tehzîb: Düzeltme, ıslah etme.
2 Avân-güzâr: Zaman geçirme, uğraşma.
3 Hazâkat: İhtisas. Meharet peyda etmek. Üstad olmak.

*** Beyt ***

Sunar bir câm-ı memlû bin tehî-peymâneden sonra * Felek dil-şâd ider ehl-i dili ammâ neden sonra

Mü'eddâsınca bu kerre tahsîl-i murâd ile dil-şâd[1] olmuş ise de Şâm'a gidüb henüz levâzım-ı haccı tedârük itmek üzre iken bundan birkaç ay sonra vefât itmekle emâret-i hacc ile Şâm eyâleti müceddeden rütbe-i vezâretle müşârün-ileyh Dervîş Mehmed Paşa (**s.296**) uhdesine tevcîh ve cerdecibaşılık ile Trablusşâm mutasarrıflığı Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından birâderi Hasan Beg uhdesine ihâle buyurulmuşdur.

Sâbıkâ Kethüdâ-yı Sâdr-ı Âlî Ömer Vahîd Efendi öteden berü hafakân ve nikrîs illetlerine mübtelâ olmağla ekser eyyâmı inhirâf-ı mizâcından şikâyetle güzerân iderdi. Bu esnâda illet-i istiskâ âsârından olmak üzre ayaklarında şiş peydâ olub bacaklarına doğru sirâyet itmege başladıkda teşhîs-i illetde etibbâ hatâ iderek istiskâya nikrîs olmak zannıyla ilâc itdiklerinden illetin tezâyüdine[2] bâdî ve egerçi istiskâ oldığı sonradan ma'lûm oldıysa da iş işden geçdigimden nihâyet vefâtına sebeb-i âdî olub Cumâde'l-ûlâ'nın on üçünci günü dâr-ı bekâya irtihâl eyledi.

Merhûm-ı müşârün-ileyh otuz altı senesinde Defterdâr-ı esbak Âtıf Efendi merhûmun sulbünden tevellüd idüb sinn-i temyîze bülûğunda bir mikdâr tahsîl-i kemâlât[3] itdikden sonra yüz elli üç senesinde Küçük Kal'a mansıbıyla silk-i hâcegâna münselik olub altmış târîhinde bir sene kadar Tophâne nâzırı olmuş ve ba'dehu azl ile on iki senesine kadar kûşe-i hamûl ve inzivâda kalmış idi yetmiş üç senesinde mevkûfât mertebesin ihrâz ile beyne'l-akrân kesb-i imtiyâz idüb yetmiş beş de sipâh kâtibi ve yetmiş yedide Tersâne emîni ve yetmiş dokuzda Haffâfhâne ve Mercân Sokağı binâlarına me'mûr ve seksan senesinde Anadolı muhâsebecisi ve seksan birde çavuşbaşı ve seksan ikide Ordu-yı Hümâyûn ile gitmek üzre defterdâr olmuş idi lâkin Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'den hareketinden mukaddem ma'zûl ve seksan üç ve seksan altı senelerinde mükerreren Rikâb-ı Hümâyûn defterdârı olmak hasebiyle mukabbil ve makbûl olub seksan yedide Rikâb-ı Hümâyûn çavuşbaşısı ve seksan sekizde yine vekâleten ve der-akab asâleten defterdâr ve doksan târîhinde nişâncı ve doksan bir târîhinde re'îsü'l-küttâb ve doksan üç senesinde yine Tersâne-i Âmire emîni ve doksan beş senesi tevcîhâtında nişâncı ve doksan altıda kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub ba'dehu ma'zûlen hânesinde ikâmet üzre iken vefât eyledi darb-ı nutka mâlik ve pederinin meslek ve sîretine sâlik ve her umûrunda müteyakkız ve Mukaddime-i İbn-i Haldûn'un ekser mahallini hâfız oldukdan başka gâyet sâdık ve doğrı bir zât olub ashâb-ı hall ve akd olanlar lisânında havf ve ihtirâz iderlerdi ve ashâb-ı servet ve sâmândan iken atiyye ve hediyye virmegi sevmez ve harc ve sarfında tesbîb itmez ve etbâ' ve müte'allikâtı kânî' ve kendüye muhlis oldukdan başka tâli'i dahi küşâde oldığından her bulundığı mansıbda makbûl ve memdûh olub aslâ leke-dâr olmaz idi. Ba'zı târîhlerde işte bu minvâl üzre muharrer bulunmuşdur ammâ (**s.297**) Süleymân Fâ'ik Efendi Zeyl-i Sefîne'de sâhib-i tercemenin nâ-becâ[4] harekât ve etvârından bahisle riyâsetinde makdûh oldığını ve zamânında cerbeze ve sâhte ikbâl ile şöhret

1 Dil-şâd: Sevinmiş. Kalbi hoş olmuş.
2 Tezâyüd: Ziyadeleşme, artma, çoğalma. Söz ve sair şeyleri tekellüfle çoğaltma.
3 Tahsîl-i kemâlât: Olgunluk kazanmak.
4 Nâ-becâ: Yersiz, yolsuz, yerinde değil, münasebetsiz, uygunsuz.

bulundığını beyân eylemişdir hattâ zeyl-i mezkûrda muharrer oldığuna göre sâhib-i terceme Kara Vezîr dimekle şehîr Silâhdâr Mehmed Paşa'nın sadâretinde Tersâne emîni bulunub ol vakit ise Tersânede şimdiki nizâm cârî olmayub emânet-i mezkûre ekseriyâ mütemevvilîn ağavâta ihâle oluna gelmiş ve ricâl-i devletden tahkîri iktizâ iden mütemevvilîn[1] dahi düşdükce emîn nasb olunmak âdet hükmüne girmiş oldığından sâhib-i tercemeye mücerred akçesi sarf itdirmek içün Tersâne emâneti virilmiş olub mûmâ-ileyh zâtında şiddet-i lisân eshâbından olmak cihetiyle hazm idemeyüb bizi Tersâne küregine virdiler sözini evliyâ-yı umûra işitdirmiş ve ba'dehu resm günlerinin birinde sadr-ı müşârün-ileyh resmen Tersâne-i Âmire'ye gitdikde mu'tâd üzre mahzenleri gezmege başlayub mahzen-i çupa (ya'nî kerâste mahzenine) gelindikde sâhib-i terceme âdet oldığı vechile kerâste ecnâsını ta'dâda şurû' ile bu falân bu filân bu da karasığır[1][2] deyüb ve ta'dâdı kesüb sadr-ı müşârün-ileyhin yüzine bakmış olmağla ol dahi biz her ne kadar Enderûn-ı Hümâyûn'dan çıkmış isek de kerâstenin ecnâsını bilmeyecek kadar celeb degiliz didikde bunları saymak ve göstermek me'mûriyyetim müteferri'âtındandır anın içün ta'dâd iderim gibi cevâb virmiş ise de berâber bulunanlar ziyâde hacîl olmuş ve ol vechile münâfese-i hafiyye[3] meydâna çıkmış olmakdan nâşî bir müddet sonra azli vukû'ıyla hânesinde mukîm iken mücerred kibir ve gurûrına mücâzât içün hahambaşının takrîriyle Tersâneden pay-zenler[4] ta'yîn olunarak birkaç senede bir tathîr oluna gelan Balat lağımlarının üzerine Tersâne emîni ma'zûllerinden biri ta'yîn olunmak lâzımdır ki pay-zenleri kullansun didiklerinden sâhib-i tercemeyi ta'yîn itmişler ol dahi Balat'da bir tabîbin dükkânını cây-gâh[5] ittihâz ile hidmet-i mezkûreyi nâçâr edâ idüb ba'd-ez-în hıfz-ı lisân ile yelkeni suya indirmişdir deyü Fâ'ik Efendi tahrîr eyledikden sonra sâhib-i tercemenin dil-şikenligini ve mu'âsırı bulunan vüzerâ ve ricâl nefyine ve belki katline teşne iken kuvvet-i bahtla zikr olunan tahkîrden başka keder görmedigini beyân eylemişdir. Fakat ba'zı rivâyât-ı mevsûkaya nazaran Fâ'ik Efendi'nin ifâdât-ı meşrûhası karîn-i sıhhat olmamak lâzım gelür. Cülûs-ı Abdülhamîd Hanî'de Sultân Mustafâ ricâlinin (**s.298**) devr-i ikbâli bitüb Râ'if İsmâ'îl Efendi vezâretle taşraya me'mûr idilerek Dersa'âdet'den dûr ve diğerleri dahi böyle birer sûretle mevki'-i ikbâlden mehcûr olduklarında Ömer Vahîd Efendi dahi bunlara pey-rev[6] olmak emr-i tabî'î iken her nasıl itdiyse idüb ve pek ziyâde havf ve ihtirâz eyledigi vezâret rütbe ve menâsıbından yakayı kurtarub Dersa'âdet'de müreffehü'l-hâl ve hisse-yâb-ı nisâb-ı ikbâl olarak kalmışdır. Ve bu dahi Kara Vezîr'in himmetiyle oldığı mervîdir. Ve çünki ol vakit zimâm-ı umûr-ı saltanat Kara Vezîr'im gerek silâhdârlığına ve gerek sadâretinde müfevvez-i dest-i ikbâl ve istiklâli oldığmdan anın vesâtet-i sahâbeti olmamış olsaydı Vahîd Efendi'nin şu hâlde devâmı kâbil olamaz idi zannolunur. Ve Tersâne emâneti dahi şöylece bir vakit geçürmek üzre bir mansıbda bulundırılmak maksadına mebnî olması yakışık alur.

1 Mütemevvilîn: Mal mülk sâhibleri. Zenginler.
2 Müellif dipnotu: "[1] Karasığır bir nev' kerâstedir celeb ba'zı beldelerin ıstılâhınca hayvân tüccârı demek olub Enderûn ağaları meyânında dahi hayvân ve ahmak ma'nâsına müsta'meldir."
3 Münâfese-i hafiyye: Gizlice benlik davası gütme.
4 Pây-zen: Payzan. Ayağına pranga vurulmuş. Forsa, deniz esiri. Suçlu. Esir. Hizmetçi, uşak.
5 Cây-gâh: Mevki, makam, rütbe. Yer, mekân.
6 Pey-rev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.

Ruznâmçe-i Evvel Alî Hâşim Begefendi müddet-i medîdeden berü maraz-ı sille[1] ibtilâ ile esîr-i firâş olub evâsıt-ı şehr-i Ramazân'da vefât itmekle mansıbı el-Hâc Resmî Ahmed Efendi'ye i'tâ olundı. Lâkin çok geçmeden Resmî Ahmed Efendi dahi habs-i bevl illetine mübtelâ olub beş on gün kadar âlât-ı cerr ile idrârına tedbîr olunmuş ise de herm ve pîrî hasebiyle devâ-pezîr olamayub îd-i fıtrın ikinci güni vefât ve yine ol gün Haremeyn Müfettişi Musullı es-Seyyid Behcet Efendi dahi mat'ûnen[2] tayy-ı tomâr-ı hayât eylemişdir. Büyük tezkereci olan Mehmed Nâmık Efendi dahi Ramazân'ın yirmi yedinci güni kezâlik mat'ûnen vefât itmekle Küçük Tezkereci Mehmed Nahîfî Efendi büyük tezkereci ve Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi Kîsedârı Mehmed Dürrî Efendi küçük tezkereci nasb olundı. Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin terceme-i hâlleri zîrde tahrîr olunur.

(Hâşim Beg) merhûm Şehîd Alî Paşa'nın yegenligi ile meşhûr olub altmış senesi Şevvâl'inde kâğıd-ı enderûn emânetiyle hâcegân zümresine dâhil oldukdan sonra birkaç vezîr kapu kethüdâsı olmak takrîbiyle bağteten kevkeb-i ikbâli pertev-endâz olmuş ve bir müddet devr-i münâsib eyleyerek haylîce ta'yîn bulmuş idi. Lâkin Müverrih Enverî Efendi'nin rivâyetine ve Vâsıf Efendi'nin tafsîlâtına nazaran mağrûr ve mütekebbir ve harîs ve hasûd oldığından dâ'ire-i ikbâle takrîb-i murâd olundukca teb'îd[3] olunur idi. Ve her ne vakit akrân ve emsâlinden biri nâ'il-i câh-ı refî' olsa hâtırı şikeste ve belki kederinden hasta olub hânesi ta'dâd-ı mesâvî-i devleti kâr idinmiş olan derbederlere me'vâ ve dehliz-i idbârda kalub sâ'id-i sadr-ı emel olamayan birtakım nâ-ehillere mahall-i bess-i **(s.299)** şekvâ oldığından fazla ittifâk-ı ârâ ile karâr virilan umûrun kâffesini cerh ile serkârde olanları tezyîf iderdi. Binâ'en-aleyh akrân ve emsâli gibi kat'-ı merâtib-i sâmiyye idemeyüb sipâh ve silâhdâr ve yeniçeri kitâbeti ve başmuhâsebe ve rûz-nâmçe-i evvel menâsıbını devr iderek terk-i âlem-i gurûr eylemişdir. Tecâvezallâhu an seyyi'âtihî.

(Nâmık Efendi) kırk dört târîhlerinde Dârende kasabasında tevellüd idüb altmış dört senesi esnâsmda Dersa'âdet'e geldikde vezîr kethüdâsı mühürdârı ve ba'dehu defterdâr kalemi başhalîfesi olarak kesb-i tahayyüz itdikden sonra ba'zı mansıblarda istihdâm olunub nihâyet büyük tezkereci iken ber-minvâl-i muharrer vefât eylemişdir. Fi'l-cümle inşâ-yı şi're dahi muktedir olmağla âsâr-ı kaleminden bir beyti zîre tahrîr olunur.

Beyt

Olur hemcinse şevk-i visâl-i cinsi bâis-i efgân * Eder seyl-i sebük-rev bahre dûrâdûrdan feryâd

(Behced Efendi) Musul Müftüsi meşhûr Fahreddîn-zâde akrabasından olub Musul ve Bağdâd havâlîsinde tahsîl-i ulûm ve fünûn itdikden sonra yetmiş bir târîhlerinde Dersa'âdet'e bi'l-vusûl Râgıb Paşa himmetiyle birkaç ay zarfında mülâzım olduktan sonra müdderis olub ba'dehu ba'zı sudûra kesb-i intişâb ile hidemât-ı şer'iyyede istihdâm olunurdu. Elsine-i selâsede[4] nazmen ve neşren tahrîr ve takrire muktedir olmağla etrâf ve âfâkda hâylice

1 Maraz-ı sill: Verem.
2 Mat'ûnen: Veba hastalığına tutularak.
3 Teb'îd: Uzaklaştırma. Bir yerden bir yere sürme, kovma.
4 Elsine-i selâse: Üç dil. Türkçe, Arapça ve Farsça.

müştehir olmuş idi. Asâr-ı tabî'atından çend beyti zîrde tahrîr olunur.

Şi'ir

Görünmez oldı bana sensiz ey gözüm nûrı * Ne necm-i sa'dî sipihrin ne mihr ü mahî dahi
Sakın nukûşına aldanma çetr-i ikbâlin * Tezelzül üzredir eyvân ve bârgâhı dahi
Aman efendim aman afv ile mu'âmele kıl * Ne denlü bedter ise Behcetin günâhı dahi

(Resmî Ahmed Efendi) istimâ' olundığı üzre on iki târîhlerinde Girid Cezîresi'nde tevellüd idüb geregi gibi tahsîl-i ma'ârif itdikden sonra kırk altı târîhinde Dersa'âdet'e gelüb birkaç sene tahsîl-i ulûma iştigâl itmiş ve elli bir senesinde Tavukcı Re'îs Mustafâ Efendi'ye müntesib ve bi'l-âhere dâmâd olarak elli dokuzda Burusa mukâta'asıyla dâhil-i silsile-i hâcegân olmuş idi. Ahd-i Mustafâ Hanî'de Râgıb Paşa'nın mazhar-ı nazar-ı i'tibârı olarak müte'âkiben Nemçe ve Prusya sefâretleri ve aralıkda vezîr mektûbcılığı ve çavuşbaşılık ile kesb-i imtiyâz idüb seksan ikide Tersâne-i Âmire emîni iken büyük **(s.300)** rûznâme ile sefere me'mûr oldı. Ve anda mükerreren kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve seksan sekiz senesinde mün'akid olan Rusya musâlahasında murahhas olub kethüdâ oldığı hâlde Ordu-yı Hümâyûn ile Dersa'âdet'e avdet eyledi. Lâkin Ordu-yı Hümâyûn Dâvûd Paşa sahrâsında iken azl olunub hânesinde ikâmet üzre iken matbah emîni ve ba'dehu şıkk-ı sânî defterdârı ve büyük rûznâmeci olmuş idi. Evâhir-i ömrinde pesmândelik[1] sûretine gelmiş iken Halîl Hamîd Paşa sadârete geldikde ta'zîm ve ihtirâma kıyâm idüb ber-minvâl-i sâbık evvelâ sûvârî mukâbeleciligi sâniyyen rûznâmçe-i evvel ile cebr-i hâtırına himmet eylemiş ise de andan sonra çok mu'ammer olmamışdır. Devlet-i Aliyye'de güzerân iden dâru's-sa'âde ağalarının terceme-i hâllerini cem' idüb Hamîletü'l-Kübrâ ile benâm bir risâle te'lîf itmişdir. Ve re'îsleri câmi' Sefînetü'r-rü'esâ nâmı dîger bir risâlesi vardır bunlardan başka seksan iki senesi seferine dâ'ir kaleme almış oldığı Hülâsatü'l-i'tibâr nâm risâlesi şâyân-ı mütâla'adır.

Müverrih Subhî merhûmun oğlı Abdülazîz Efendi bin yüz kırk sekiz senesi hilâlinde mütevellid olub sinn-i temyîze bülûğunda fenn-i tıbb tahsîline verziş[2] eylemiş ve çok geçmeden Kâtib-zâde himmetiyle etibbâ-yı hâssa silkine münselik olub yetmiş bir târîhinde müderris ve seksan dokuz Zi'l-hiccesi'nde hekîmbaşı olub bu münâsebetle otuz kırk kadar eskilerine takaddüm itdirilmiş ve doksan senesi Şevvâl'inde hekîmbaşılıkdan ma'zûl ve doksan yedi Muharremi'nde bi-hasebi't-tarîk Kudüs pâyesiyle Üsküdar mollâsı olmuş idi. (El-belâ müvekkilün bi'l-mantık) mes'elesini tasavvur ve teşhîs itmeyüb ve lisânına aslâ perhîz idemeyüb iltizâm-ı mâlâ-yülzem kabîlinden olarak ittifâk-ı ârâ ile karâr-gîr olan ba'zı umûr-ı devlete i'tirâz eylemege ve erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'den ba'zıları hakkında hadd ve vazîfesinden hâric nâ-becâ sözler söylemege mübâderet ve bu me'âlde ba'zı mahallere tezkere tahrîriyle bayağı teferruka-i kulûb-ı Müslimîn'e[3] sebeb olacak hareketlere cesâret itdiginden bu esnâda İstanköy Cezîresi'ne nefy ve iclâ olundı. Lâkin an-asl nâz ve na'îm ile perverde olmuş ve refâh-ı râhatla neşv ü nemâ bulmuş oldığından mizâc-ı tena'um-

1 Pes-mânde: Geri kalmış, geride bulunan. Artık, artmış.
2 Verziş: Çalışma. Çalışmış.
3 Teferruka-i kulûb-ı Müslimîn: Müslümanların kalplerinin ayrılığı, dağılması.

imtizâcı[1] rûzgârın germ ve serdîsine ve diyâr-ı gurbetin derdine tahammül idemeyerek çok geçmeksizin cezîre-i mezkûrede vefât itmişdir.

İlm-i tıbda ve fünûn-ı sâ'irede behresi olub Alâ-i Buhârî dimekle ma'rûf olan Müneccim Alîşâh Harzemî'nin Şemseddin Hoca Mehmed nâmına te'lîf itmiş oldığı Eşcâr-ı Esmâr ve Mehmed Şerîf Bekrî'nin Bürhânü'l-kifâye nâm Fârisiyyü'l-ibâre kitablarını Türkce'ye terceme idüb Hüdâvendigâr-ı sâbık Sultân Mustafâ Hazretleri'ne takdîm itmiş ve ahlâkından bir güzel risâle te'lîf eylemişdir. Fârisî ve Türkî iş'âr-ı inşadan da tarz-ı nâdîdesi olub birkaç beyti zîrde tahrîr olunur.

(s.301)

Şi'ir

Yek câm-i vâjgûn ile çarh-ı desîse-kâr * Mest-i harâb-ı gaflet eder ehl-i devleti
Etdik o yâre gerçi hakîmâne intisâb * Lâkin bir özge derde düşürdük tabâbeti

Velehû

O tîr-i gamzeye hâtır-nişân olur var ise * Kemânı âşık-ı zârın kadd-i hamîdesidir

Velehû

Tut ki âlem gülistân imiş neylesin sensiz gönül * Hande-i gül nâle-i zincirdir dîvâneye

Rûznâmçe-i Evvel Mehmed Sa'îd Efendi devr-i Mahmûd Hanî'de dâru's-sa'âde ağası kâtibi olan Hâcegândan İsmâ'îl Efendi'nin oğlı olub bin yüz yirmi altı târîhinde mütevellid ve sinn-i temyîze[2] bülûğunda mektûbî-i sadr-ı âlî kalemine me'mûr olmuş idi. Mu'ahharen Selanikli Seyyid Nu'mân Paşa'ya dîvân kâtibi olub bir müddet sonra Dersa'âdet'e avdetle ihtiyâr-ı kûşe-i uzlet[3] eylemiş ve bir müddet mürûrunda ya'nî altmış dokuz senesi avânında kethüdâlıkdan vezîr olan Kâmil Ahmed Paşa merhûma Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi ve kethüdâ ve Mısır'da Darbhâne emîni olmuş idi. Yetmiş beş senesinde paşası tarafından bir husûs zımnında Âsitâne-i Sa'âdet'e geldikde dâmâdı olan Hâfız Ahmed Ağa silâhdâr-ı şehr-i yârî bulunmak münâsebetiyle masraf kitâbetiyle hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûna mülhak[4] ve ba'dehu Darbhânede sâhib-i ayâr ve seferler esnâsında Rikâb-ı Hümâyûn çavuşbaşılığı ile mazhar-ı nazar ve i'tibâr ve sonra mükerreren bi'l-asâle çavuşbaşı ve Anadolı muhâsebecisi ve rûznâmçe-i evvel ve süvârî mukâbelecisi ve tevkî'î olub bu esnâda mükerreren rûznâmçe-i evvel iken Zi'l-hicce'nin altıncı güni vefât eyledi.

Ve rûznâmçe-i evvel mansıbı Başmuhâsebeci Bekir Paşa-zâde Süleymân Beg'e ve

1 Tena'um-imtizâc: Nîmet içinde, bolluk içinde bulunarak rahat etmeye alışık.
2 Sinn-i temyîz: İyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etme çağı.
3 İhtiyâr-ı kûşe-i uzlet: Yalnızlık köşesini seçme.
4 Mülhak: İlhak olunmuş. Sonradan katılmış, zam ve ilâve olunmuş, eklenmiş.

muhâsebe-i evvel dahi Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Süleymân Feyzî Efendi'ye tevcîh olundı.

Ve ol gün vak'a-nüvîslik dahi Vâsıf Efendi'ye tevcîh olundı. Çünki seksan iki târîhinden berü vak'a-nüvîs bulunan sâbıkâ teşrîfâtcı Enverî Efendi geçen Şevvâl tevcîhâtında büyük tezkereci olub bu iki me'mûriyyetin ictimâ'ı ise ehadühümânın taksîrini mûcib olacağından doksan altı senesi vekâyi'i bekâsından bed' eylemek üzre vak'a-nüvîslik Vâsıf Efendi'ye ihâle idilmişdir.

(s.302)

*** Tezyîl ***

(Suver-i Evrâk)

(1)

Kaynarca Mu'âhedesi'nin Ba'zı Mevâddını Şerh ve Îzâh Zımnında Rusya'ya Virilan Takrîr Sûreti

Bundan akdem Devlet-i Aliyye-i dâ'imü'l-karâr ile Rusya Devleti tarafından akd-i râbıta-i musâlaha-i mübârekeye me'mûr olan murahhaslar ma'rifetleriyle Küçük Kaynarca nâm mahalde tanzîm ve tensîk olunan şurût-ı musâlahadan tasdîknâmede münderic üçünci mâddede tasrih ve beyân olunan Kırım serbesiyyetîde tavâ'if-i Tatar haklarında bast ve temhîd eyledikleri şurût mer'î ve mu'teber tutılub ancak pâdişâh-ı İslâ[m]'a İmâmü'l-müslimîn ve Halîfetü'l-muvahhidîn olmak cihetiyle kavm-i Tatar umûr-ı mülkiyyelerime halel getürmeyerek umûr-ı mezhebiyyelerini Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri hakkında şerî'at-i İslâmiyye muktezâsınca tanzîm ideler deyü mastûr ve mukayyed olub lâkin umûr-ı mezhebiyyelerini ne vechile şerî'at-i İslâmiyye'ye tatbîk ve tanzîm idecekleri tavzîh ve tebyîn olunmakdan nâşî devleteyn beynini dâ'imâ tebrîd ve ifsâda mutarassıd olan ba'zı ashâb-ı ağrâz ve nifâk bu husûsı ser-rişte ittihâzıyla devleteyn heynine ilgâ-yı bürûdet ve şikâk idecekleri bedîhî oldığından başka tebeddülât-ı mütenevvi'a hasebiyle beyne'd-devleteyn bu bâbda vukû'ı muhtemel olan sûretler ve avârızın def'i ve şerî'at-ı garrâ muktezâsınca ictimâ'-i halîfeteyn mahzûrının indifâ'ı zımnında mâdde-i merkûmenin tavzîh ve tebyîni mühimm ve muktezî oldığına binâ'en husûs-ı mezbûr şu vechile şerh ve tafsîl olunur ki: Kırım ve Kuban tarafında mutavattın bi'l-cümle kabâ'il-i Tatar umûr-ı hâriciyyelerinde ve kendü memleketleri mesâlihinde müstebidd-i bir-re'y oluh a'kâb-ı Cengiziyye'den nasb ve ihtiyâr idecekleri hanlarıyla mahkûm oluh âharın taht-ı hükûmetinde olmayalar ve umûr-ı mülkiyyelerine Devlet-i Aliyye cânibinden ve kezâlik Devlet-i Rusya tarafından bir dürlü müdâhale olunmaya ve bi'l-cümle tavâ'if-i Tatar'ın intihâb ve ihtiyârlarıyla nasb olunacak Kırım Hanı ecânibden olmayub Sülâle-i Cengiziyye'den ola ve Tatar kavmi bi'l-ittifâk bir hanı intihâb eylediklerinde Hâdimü'l-harameyni'ş-şerîfeyn ve İmâmü'l-müslimîn olan Pâdişâh-ı Âl-i Osmân hazretlerine ber-muktezâ-yı hilâfet-i uzmâ arz ve inhâ ve Sultânü'l-müslimîn Hazretleri dahi hir gûne ta'lîl ve ta'vîk itmeksizin der-akab nişân-ı şerîf-i hilâfet-penâhî i'tâ ve teşrîfâtını (**s.303**) irsâl eyliye ve Cum'alarda ve îdlerde Kırım hıttasında vâki' kâffe-i mesâcid ve me'âbidde hutbe ve revâc-ı sikke nâm-ı nâmî-i Âl-i Osmân ile olarak

hıtta-i merkûmede icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye idecek kuzât-ı Kırım ulemâsından olub Âsitâne-i Aliyye'den kazasker efendi tarafından bilâ-semen meccânen cümlesinin hükûmetlerine izn-i şer'î murâselesi i'tâsıyla iktifâ ve Kırım hanı tarafına tesyîr oluna ve Devlet-i Aliyye mücerred şer'-i şerîfe mutâbakat bulunmak içün taraf-ı pâdişâhîden han nasbına nişân-ı şerîf ve teşrîfât i'tâsı ve Cum'a ve i'yâd ve revâc-ı sikke nâm-ı Pâdişâh-ı Âl-i Osmân ile mu'anven olub ve Kırım kuzâtına ve Devlet-i Aliyye'nin hükkâm-ı şer'î tarafından mürâsele virilmekden gayrı Tatar umûr-ı sâ'irelerinde bi'l-istiklâl serbest olalar. Nişân-ı şerîf ta'bîrinden maksûd-ı mu'tâd üzre hanân hazerâtının azl ve nasblarında yazıla gelan tevcîh-i berât-ı âlî-şânı olmayub şerî'at-ı garrâ muktezâsınca Pâdişâh-ı İslâm Hazretleri Halîfetü'l-uzmâ'ü'l-müslimîn ve İmâmü'l-muvahhidîn olmak cihetiyle ictimâ'-ı halîfeteyn mahzûrim def' ü izâle zımnında kavm-i Tatar a'kâb-ı Cengiziyye'den intihâb ve ihtiyâr eyledikleri hanın nasbma izn-i sultânî lühûkunı müş'ir hanân hazerâtının şânlarına lâyık elkâb yazılacak nişân-ı mülâtafet-unvân-ı pâdişâhîden ibâret oldığı beyânıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a vesîka i'tâsını istid'â ider.

Gürci Mâddesidir

Tasdîknâmelerde muharrer ve mastûr Gürcistân üserâsı mâddesinin Devlet-i Aliyye'ye bârgirân-ı ıztırâbı olub muhârebeden evvel eyâdî-i nâsda olan Gürci esîrlerine dahi sirâyet ve ba'zılarının dâhil-i firâş ve adâd-ı iyâllerinden ma'dûdlara tecâvüzini müstelzim ve gûnâ-gûn halel mülkî ve nizâmı tetarrukunı müstevcib olub bu makûle umûr içün Devlet-i Aliyye'nin mazhar-ı haml-i saklîl-i ıztırâb olmasını Rusya devleti tecvîz eylemeyeceği muktezâ-yı muvâlât ve safvetden olmağla Devlet-i Aliyye Devlet-i Rusya'dan hâlisâne ve dostâne iltimâs ider ki işbu Gürcistân üserâsı mâddesi tasdîknâmelerden tenzîl ve imâte olunmadığı sûretde üzerine varılmayub gerek bu esnâda ve gerek büyük ilçisinin vürûdundan sonra alâ-hâlihâ terk ve iğmâz oluna.

(2)

Dârendeli'nin Sadâretine Dâ'ir Sâdır olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlakımsın seni selâm-ı selâmet-encâm-ı mülûkânem ile taltîf (**s.304**) eyledikden sonra ma'lûmun ola ki selefin Mehmed Paşa tanzîm-i umûr-ı Devlet-i Aliyye ve tensîk-i mehâmm-ı Saltanat-ı Seniyyemde sûret-yâb-ı zuhûr olan tekâsül ve tesâmühi ve makâm-ı vâlâ-yı Sadâret-i uzmâya nâ-revâ etvâr ve harekâtdan adem-i ictinâb ve mübâlâtı iğbirâr-ı tab'-ı ilhâm-neb'-i mülûkâneme bâ'is ve bâdî olub kendüye bi'd-defe'ât tenbîh ve te'kîd olunmuş iken sûd-mend olmadığından azli iktizâ idüb sen ricâl-i Devlet-i Aliyyemin emekdâr ve sadâkat-kârı ve zâtında merkûz olan cevher-i hamiyyet ve fütüvvet ve lem'a-i kiyâset ve dirâyet lâzımesince öteden berü me'mûr oldığun azâyim-i umûr-ı devlet rûz-ı efzûnumda cilve-ger-i sâha-i şuhûd olan harekât-ı pesen-dîdenden başka be-tahsîs bu esnâda kethüdâlık rütbesini ihrâz ideliden berü sâlik-i mesâlik-i sadâkat ve istikâmet ve istihsâl-i rızâ-yı meyâmin-irtizâ-yı şâhânemde hâ'iz-i kasabü's-sabk aksâ-

yı metâlib ve ümniyyet olub fî-mâ-ba'd dahi senden her hâlde dîn ve Devlet-i Aliyyeme lâyık ve nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyyeme muvâfık hidemât-ı sa'îde ve me'âsir-i pesen-dîde ve hamîde me'mûl ve melhûz tab'-ı ilhâm-âsâr-ı hüsrevânem olmakdan nâşî hakkında âfitâb-ı âlem-metâb-ı inâyet-i tâcdârânem pertev-rîz-i zuhûr olub ber-vech-i istiklâl-i hil'at-ı mevrisü'l-behcet vezâret-i uzmâ dûş-i hamiyyet-pûş-i kifâyet ve sadâkatine ilbas ve iksâ ve mühr-i vekâlet-i kübrâ yed-i ihlâs-ı peyvendine ihsân ve i'tâ olunmağla imdî her hâlde ef'âl ve akvâlini şer'-i şerîf ve kânûn-ı münîfe tatbîk ile uhde-i reviyyet ve dirâyetine müteretteb olan kâffe-i umûr ve husûsun vech-i vecîh-i hüsn ve tavr-ı mergûb ve müstahsen üzre icrâ ve temşiyyetine şurû' ve kıyâm ve hakkında olan i'timâd-ı mülûkânemi te'kîd ve tevsîka ikdâm-ı tâmm iderek vedî'a-i Hâliku'l-berâyâ olan zîr-i destân-ı ra'iyyet ve ahâlî-i Memâlik-i Mahrûsetü'l-mesâlik-i ebed-müddet üzerine hafz-ı cenâh-ı re'fet ve neşr-i me'âsir-i şefkat ve bâ-husûs sekene-i dâr-ı Saltanat-ı Seniyyemin terfîh-i hâl ve ârâmiş-i bâllerini müstelzim esbâbın istihsâliyle cânib-i feyz-câlib-i Saltanat-ı Seniyyeme isticlâb-ı da'avât-ı hayriyyeye mübâderet ve taraf-ı Devlet-i Ebed-müddetime izhâr-ı adâvet ve ehl-i Sünnet ve cemâ'at ile şikâk ve nifaka cür'et iden hû'ne-i dîn ve Devlet-i Aliyyemin tenkil ve tedmîrlerini mûceb esbâb ve hâlâtın istihsâliyle tekmîl-i nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyyeme âkilâne ve müdebbirâne teşmîr-i sâ'id-i gayret ve kimesnenin tarafını himâyet ve hâtırına ri'âyet eylemeksizin ricâl-i Devlet-i Aliyye ve hademe-i Saltanat-ı Seniyyemi isti'dâd ve istîhâlleri derece-i istihdâm ve sadâkat ve istikâmetleri zâhîr ve nümâyân olanlara lâyık üzre nevâziş ve ikrâm iderek rızâ-yı pâdişâhânemi tahsîl ile mazhar-ı hayr-du'â-yı tâcdârânem olmağa sarf-ı mâ-hasal-i kudret iyliyesin Cenâb-ı Hakk kâffe-i umûrımızı tevfîkât-ı aliyyesine muvaffak eyleye âmîn.

(**s.305**)

(3)

Zend Kerîm Han Hakkında Virilen Fetvâ-yı Şerîfe

Memâlik-i Acem ahâlîsinden zeyd-i şakî vekâlet iddi'âsıyla bir mikdâr eşkıyâyı başına cem' ile mezbûrlara re'îs olub mezbûrlar ile ittifâk ve ittihâd ve bilâd-ı İslâmiyye'den bir kal'ayı istîlâ ve ahâlîsinden nice kimselerin mallarını nehb ve gâret ve pâdişâh-ı enâm hazretlerinin itâ'atinden hurûc idüb bâgî olsalar mezbûr Zeyd'in ve ana tâbi' oluh anınla ittifâk ve ittihâd idüb mu'în olanların (fe-kâtilû'l-letî tebğî hattâ tefî'e ilâ-emri'l-lâh) nass-ı kerîmi mantûkınca kıtâlleri helâl ve farz olub kal'a-i mezbûreyi istihlâs lâzım olur mı (el-cevâb) olur.

Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Hazretleri sâye-i merâhil-vâye-i Pâdişâh-ı İslâmı mefârık enâm üzre ber-devâm ve bedhâhân-ı dîn ü devlet olanları makhûr ve kem-nâm eyleye âmîn.

(4)

Revân Hanı Hüseyin Alî Han'a Tahrîr ve İrsâl Olunan Mektûb Sûretidir

Merhûm Nâdir Şâh'ın hâl-i hayâtında Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ile ahâlî-i İrân beyninde te'sîs ve temhîd olunan musâlaha ve musâfâtın tesviyye ve tanzîminden berü

şerâ'it-i silm ve muhâdenenin ârıza-i tagayyürden vikâyesi emri cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den kemâl-i ihtimâm ve dikkat ile mer'î ve mu'teber tutılub şâh-ı müşârün-ileyhin dâr-ı bekâya rıhletinden sonra aktâr-ı İrâniyye'de vukû' bulan şûriş ve ihtilâl ve teceddüd-i hükkâm ve infisâm-ı şîrâze-i nizâm sebebiyle tekevvün ve tahaddüs iden hurûb ve kıtâl esnâlarından berü tarafeyn vüzerâ ve vükelâ ve ser-hadd-nişînân ve asâkir-i zafer-iktirân cânıblerinden havâlî-i merkûmeye münâfî rüsûm-ı dostî zerre kadar gezend ve zarar isâbeti meşhûd ve mahsûs olmayub ser-haddât-ı mansûre muhâfazasına mensûb ve müte'ayyen vülât-ı fihâm ve vükelâ-yı kirâmın menşur-ı nasb ve me'mûriyyetlerinin herbirinde ibtidâ tavsiyye ve te'kîd olunan husûs münâfî-i muvâlât ve muhabbet hudûd-ı İrâniyye'ye celî ve hafî tecâvüz hudûsundan ictinâb ve mübâ'adet mâddesi olub cenâb-ı mekremet-nisâblarının mutasarrıfı oldukları Revân eyâleti Kars ve Erzurûm ser-haddlarıyla câr ve mülâsık oldığına binâ'en ilâ-yevminâ hâzâ komşuluk ve hem-civârlık hukûkuna ne vechile ri'âyet olundığı ve kalem-rû hükûmetlerine ol cânıblerin askeri ve sekenesinden ser-i mû mazarrat îrâsı şöyle dursun iğbirâr-ı hâtırı mü'eddî olur **(s.306)** hâlet mu'âyene olunmadığı ma'lûm-ı hakâyik-mersûmlarıdır. Devlet-i Aliyye-i ebed-müddet muhâfaza-i şerâ'it-i ahd ve peymânda dakîka fevt eylemeyüb arâzî-i mülk-i mahrûse-i tâcdârîye iyâb ve zehâb iden hüccâc ve züvvâr ve tüccâr-ı İrân haklarında her dürlü adâlet-i kâmile ve sıyânet-i şâmilesi masrûf ve der-kâr oldığı hâlde İrân Vekîli Zend Kerîm Han Şirâz'a civârîyyeti sebebi ile Bağdâd vâlîsi esbak müteveffâ Ömer Paşa'nın ba'zı evzâ'ından dil-gîrlik izhâr ve müteveffâ-yı müşârün-ileyhden muhâlif-i ihlâs cânibeyn bir tavr-ı nâ-revâ berâber zuhûr itmiş olsa dahi keyfiyyeti der-bâr-ı şehr-i yârîye kâ'ide-i dîrîne-i düvel muktezâsınca ibtidâ-yı emirde ifâde ve i'lâm elzem ve ehemm iken kat'â mükâtebe ve mürâsele vâdîlerine inâle-i licâm-ı i'tibâr itmeksizin karındaşı Sâdık Han ve akrabâsından Nazar Alî Han ve Şefîk Han'ı asâkir-i vâfire ile ale'l-gafle Bağdâd ve Basra eyâletlerine taslît ve tesâdüf eyledikleri kasabât ve kurâ ve aşâ'ir ve kabâ'il mallarını gâret ve etfâl ve nisvân-ı ümmet-i Muhammed'i seby ve istirkâka mübâderet iderek taraf taraf îsâl-i hasâr ve mezbûr Sâdık Han Basra Kal'ası'nı muhâsara ve etrâf ve eknâfını tahrîbe ibtidâr (vel-bâdî ızlâm) ma'nâsını izhâr eyleyüb taht-ı âlî-baht-ı kişveristâniye cülûs-ı şevket-me'nûs-ı şehin-şâhî ihbârını mutazammın vekîl-i mûmâ-ileyhe ısdâr olunan nâme-i hümâyûn-ı iltifât-meşhûn-ı dâverâneyi îsâl içün Hâcegân-ı Dîvân-ı Mu'allâ erkânından Muhammed Vehbî Efendi bu vak'a hudûsundan evvel kâ'ide-i mülûk-ı sutûde-sülûk üzre tarafına sefâretle ta'yîn olunmuş oldığına binâ'en sefîr-i mûmâ-ileyhin Şirâz'a vürûdı hâdise-i merkûmeye müsâdife itmekle bu mertebelerde izhâr-ı buğzâ ve adâvet eyledikden sonra ve zu'munca telâfî-i mâ-fât kaydına düşüb nakz-ı ahd nakîsasını üzerinden def' fikri belki rekîz-i zamîri olan merâmını îfâ mülâhazası ile Ömer Paşa'dan iştikâyı ve sebeb-i muhâsame add eyledigi birkaç bî-esâs mâdde beyânını mutazammın iki kıt'a arîzasıyla südde-i ma'delet-penâha mahsûs âdemi gelüb muktezâ-yı adl-i vedâd üzre mücerred beyne'l-muvahhidîn şakk-ı asâ ve sefk-i dimâ ve zuhûr-ı fiten münâfî-i âdâb-ı adl ve şefkat addolundığından merâmına müsâ'ade ve mültemisâtının is'âfını mutazammın îcâb idenlere ahkâm-ı celîle neşr ve ib'âs ve ba'zıları te'dîb ve vekîl-i mûmâ-ileyh temşiyyet-i mesâlih-i matlûbesi zımnında Bağdâd'a süferâ tesyîr ve yine bir cânibden Basra'ya gönderdigi Sâdık Han'a el altından haberler irsâl ve Basra'yı tazyîk eylemesini te'kîd ve Devlet-i Aliyye dahi vekîl-i mûmâ-ileyhin dostluk izhârında ikdâmını hakîkate haml ve itlâf-ı nüfûsdan tenezzühen Basra ındâdına müretteb asâkiri tevkîf eylediginden ber-takrîb Basra'ya istilâ ve

derûnunda mevcûd tüccâr ve ahâlînin ve fukarâ ve zu'afânın hilâf-ı şer' ve mugâyir-i diyânet emlâlını gâret **(s.307)** itdikleri haberi vürûd ve fî-mâ-ba'd vekîl-i mûmâ-ileyhin nakz-ı ahdi irtikâb eylediginde şübhe kalmayub Devlet-i Aliyye bu bâbda ma'zûr ve hasmının def'-i zararı emrinde mecbûr oldığından kıbel-i şer'-i enverden virilan müte'addid fetâvâ-yı şerîfe mûcebleri nce Kerîm Han'ın üzerine sefer-i hümâyûn mukarrer oldığına binâ'en Basra üzerine hâlâ Bağdâd vâlîsi olan Vezîr-i Mükerrem Abdullâh Paşa ve Kirmanşâhân taraflarına Şehr-i Zor Vâlîsi Vezîr-i Mükerrem İzzetlü Hasan Paşa ve Kars cânibine dahi hâlâ Erzurûm Vâlîsi Vezîr-i Mükerrem İzzetlü Yegen Alî Paşa hazerâtı ser'asker ta'yîn ve sâ'ir vüzerâ-yı izâm dahi iktizâ iden mahallere asâkir-i vefîre-i encüm-şumâr ile tesyâr olunub bu tertîbât-ı Saltanat-ı Sermediyyü'l-karâr-ı Osmâniyye'nin hasmı olan Kerîm Han'm ve anınla bu bâbda ittifâk ve ittihâd ile il ve kal'a-i pâdişâhîye ta'arruz idenlerin te'dîb ve gûş-mâllerine mahsûr olub vekîl-i mûmâ-ileyhe mu'âvenetden izhâr-ı berâ'et-i zimmet ve taraf-ı vâzıhü'ş-şeref-i hüsrevâneye izhâr-ı hulûs ve mutâva'at eyleyen hanân ve uzemâ-yı ahâlî-i İrân'a vechen mine'l-vücûh sû-i kasd ve ızrâr ve vilâyetlerime ve müte'allikât ve re'âyâlarına îsâl-i hasâr endîşesi havâlî gerd-i zamîr olmayub bu husûslar ser'asker tahsîs olunan vüzerâ-yı izâm hazerâtına te'kîd ale't-te'kîd tavsiyye ve telkîn olundığından başka Kars ser'askeri vezîr-i müşârün-ileyh hazretleri dahi sizinle dostâne muhâbere ve mâdâmki sizin tarafınızdan ve havza-i eyâletiniz sükkânından münâfî-i sulh ü salâh düşmanlık ve mu'âdât vukû' bulmaya tarîka-i enîka-i vedâd ve husûsdan udûl eylememesi kendülere ifâde ve iş'âr olunmuşdur. Zât-ı diyânet-simât-ı hanîleri hüküm-dârî-i kutr-ı Revân'a kâ'id oldukları günden berü Devlet-i Aliyye-i muhalledü'l-erkâna ibrâz itdikleri safvet ve sadâkat ve bedîdâr olan dostluk ve meveddetleri rüşd ve reviyyet ve akl ve dirâyetlerine delîl ve hüccet olub Vekîl Kerîm Han bu bâbda mürtekib oldığı şikest-i ahd ve peymân ve seby ve istirkâk-ı ehl-i İmân mâddesi nice kanlar dökülmege ve belki netîcesinde kendüsünün indirâs-ı kasr-i ikbâlini müntic olacağında iştibâh olmayub be-her hâl i'lâm-ı sipâh-ı nusret-penâh-ı cihan-dârînin memâlik-i İrâniyye'ye hareketi mukâbele idenlerin tedmîrini müstelzim olmakdan nâşî Kerîm Han'ın Devlet-i Aliyye ile muhâsameyi ihtiyârı kaziyyesine her ne kadar ceuâblarının rızâsı olmadığı mütebeyyin ise de âteş-i hurûb işti'âli esnâlarında maâzallâhu Te'âlâ temyîz-i imkânda olmamak hasebiyle hayta-i hükûmetleri isâbet-gezend-i leşker-i deryâ heyecândan vikâye zımnında huzûr-ı fâ'izu'n-nûr-ı hilâfet-penâhîde vekîl-i mûmâ-ileyh ile muvâfakatdan tebri'e-i zimmetlerini tahkîk idecek esbâbın temhîdine mübâderetleri elzem olmağın zâhirî **(s.308)** ve bâtınî dûdmân-ı muhalledü'l-erkân-ı şehin-şâhîye hulûs-ı taviyyetleri ve Vekîl Kerîm Han'ın irtikâb itdigi etvâr-ı şemî'adan münâferetleri fî-nefsi'l-emr muhakkak oldığı sûretde ser'asker-i müşârün-ileyh hazretlerine mu'temed ve sâdık âdemlerini tesyîr ve tevsîk-i râbıta-i ittihâd birle iktizâ iden tedâbîri irâ'et ve cünûd-ı zafer-vüfûd-ı şehr-i yârîye lüzûmı olan zahâ'ir makûlesinin bahâsıyla ülkâ-yı Revân'dan i'tâsına himmet ve rüsûm-ı tevâfuk ve yek-cihetîyi icrâya ihtimâm ve dikkat iderek istihsâl-i rızâ-yı meyâmim-iktizâ-yı gül sitâniye bezl-i cell-i miknet buyurmaları me'mûliyle mektûb-i muhâlasat-uslûb tahrîr ve (tehâdû tehâbbû) mefhûmı üzre su'âl-i hâzırları zımnında tebrîken dahi mehdâ-yı nâdî-i sa'âdet-semîrleri kılınmışdır. Uzmâ-yı selâtîn ve kübrâ-yı havâkîn-i kişver ve memleket ve kılâ' ve vilâyetleri serâ-perde-i harîm-i sa'âdet hadîmleri mesâbesinde olub Vekîl Kerîm Hân tarafına devlet-i kavî-şevket-i Osmâniyye cânibiuden mürüvvet ve inâyetden gayrı tavr hudûs itmiş degil iken hod-be-hod hedm-i bünyân-ı sulh ü salâha cesâret ve bender-i Basra'ya

istîlâ ile ibrâz-ı adâvete mübâdereti havsala-i hamiyyet ve übbehet-i saltanata gencîde olup kazâyâdan olmayub fe-hamden sümme hamden Devlet-i Aliyye'nin bu makûlelerden ahz-ı intikâmda aczi olmadığı mânend-i âfitâb-ı dırahşân zâhir ve ıyân ve vekîl-i mûmâ-ileyhin irtikâb eylediği misillü taht ve târaç-ı memâlik mâddesini tecvîz birle asâkir-i nusret-me'âsir kutr-ı Acem'e hücûm zımnında taraf-ı şehin-şâhîden tahrîk-i ebrû-yı işâret vâki' olmak lâzım gelse lûtf-ı Bârî ile Isfahân'a müntehî oluncaya dek mülk-i İrân cereyân-ı seylâb-ı ketâib-i merîh-menâkıb ile harâb ve vîrân olmak vâzıh ve nümâyân iken zât-ı kudsî-simât-ı dâverânede mevdû' mâye-i şefkat ve merhamet ve diyânet kable'l-istihbâr kaziyyede medhal ve alâkası olmayan ve ittihâd-ı dîniyyeleri olan bu kadar sâdât ve ulemâ ve sulehâ ve fukarâ ve zu'afâ ve muvahhidînin sefk-i dimâ ve hetk-i a'râz ve tahrîb-i hânümân ve seby-i iyâl ve evlâdlarını revâ görmeyüb bu vakte dek ihtiyâr-ı sükût Kerîm Han'a intibâh gelmekle pây-ı tecâvüzî zîr-i kelîm-i edebe çeküb aralıkda ittihâd-ı dîniyye ve milliyyeleri sükkân-ı diyâr-ı Acem'in kanları dökülmek ve zerrinden ictinâb fikrine mebni oldığı ve ba'd-ez-în vukû'a gelecek mukâtele ve peykâr ve intihâb-ı dâr ve diyâra sebeb mûmâ-ileyh idügi indallâh ve'r-Resûl ve inde'n-nâs bedîdâr olub evzârı ana râci' oldığı ecilden üzerine sû-be-sû sevk-i leşker-i cerâ'ir-zimmet-i ma'delet-i şehr-i yârîye lâzım geldigi ve cenâb-ı asâlet-me'âb-ı hanîleri mâdâmki dosluk ve ihlâsda sebât-kadem göstereler il ve vilâyetlerine ecnâd-ı vegâ-i'tiyâd Devlet-i Aliyye'den zerre kadar mazarrat **(s.309)** isâbete rızâ-yı hüsrevâne olmadığı ve eger hilâf-ı me'mûl nakz-ı ahd husûsunda taraflarından dahi vekîl-i mûmâ-ileyhe mümâşât ve hudûd-ı Memâlik-i Mahrûse'ye tecâvüz ve asâkir-i pâdişâhî ile muhârebe ve düşmanlık vukû' bulmak lâzım gelür ise ol vakit ser'asker-i müşârün-ileyh me'mûriyyetini icrâ ile verâ-yı perde-i kaderde mestûr olan keyfiyyât-ı müdhişe zuhûra gelmek iktizâ idecegi ma'lûm-ı hakâyik-mersûmları buyuruldukda dünyâ ve âhiretlerine nâfi' olan nehc-i esleme sulûk ile irâde eyledikleri şıkkı vezîr-i müşârün-ileyh ucâleten ve musâra'aten tahrîr ve i'lâmına himmet buyurmaları me'mûldur. Bâkî hemîşe kevkevb-i baht-ı sa'îd-i lâmi' ve dırahşân-bâd.

Revân Hanı'na Yazılan Fermân-ı Âlî Sûreti

Mesâbîh-i ef'ide ve kulûb-ı azvâ-i fehm ü dirâyet ve envâr-ı hûş ve kiyâset ile münevver olanlara hafî degildir ki (ve kezâlike ce'alnâ fî-külli karyetin ekâbire mücrimîhâ li-yemkürû fîhâ ve mâ-yemkürûne illâ bi-enfüsihim)[1] nazm-ı kerîmi muktezâsınca her bir belde ve kavmin hakîkî ve mecâzî ezimme-i hükûmet ve tasarruflarını kaziyye-i kader birer mütemeyyiz ve mütehayyizin müsellem-i dest-i re'y ve tedbîri kılub anların dahi evzâ' ve etvârlarında hayran ve şerren ihtiyâr eyledikleri sûret-i nîk ve bedin mükâfât ve mücâzâti nefs ve kavimlerine râci' olagelmişdir.

Mukaddeme-i mezkûreyi îrâddan maksad oldur ki Nâdir Şâh zamânında Devlet-i Aliyye-i Ebed-müddet'le Ahâlî-i İrân beyninde dest-i yârî-i tedbîr-i ukalâ ile te'sîs ve temhîd

1 "İşte böyle, her memlekette günahkârları oranın ileri gelenleri kıldık ki oralarda hilekârlık etsinler. Hâlbuki onlar hilekârlığı ancak kendilerine yaparlar." En'am sûresi 123. âyetten bir kısım.

olunan cidâr-ı üstüvâr-ı silm ve musâfât-ı tarafeynden bir geşte-sâz-ı hânümân-ı fukarâ ve zu'fâ olan seylâb-ı kazâ cereyân-ı harb ve kıtâle sedd-i metîn ve hâciz-i hasîn ittihâz olundığı günden berü sükkân-ı kişver-i İrân haklarında bu cânibden izhâr-ı hulûs ve safvet ve îfâ-yı rüsûm-ı yek-cihetî ve muvâfakatdan gayrı münâfî-i ahd ü peymây ser-i mû vaz'-ı nâ-cesbân zuhûr eylemeyüb dâhil-i Memâlik-i Mahrûseme iyâb ve zehâb iden hüccâc ve vüzerâ ve ümerâ-ı Acem'in te'mîn-i bâl ve refâh-ı hâllerinde dakîka fevt olunmayub hattâ Âzâd Han-ı Afgânî ve anın emsâli heves-kârân-ı saltanat ve ülkâ-yı mezkûrda îkâd-ı nevâ'ir-i ceng ü peykâra kıyâm eyledikleri avânda Devlet-i Aliyyem cânibine kâğıdlar tahrîri ile mülâsık ser-haddât-ı mansûrem bulunan kılâ' ve bikâ'ın zabt ve teshîri zımnında asker ta'yîni sevk ve ta'rîf eylediklerinde mu'âhede ve peymâna ri'âyeten tahrîk-i ebrû-yı rızâ münâsib görülmeyüb vüzerâ-yı izâm ve ümerâ-yı kirâmıma evâmir-i aliyye neşr ve muhâlif-i sulh **(s.310)** ü salâh İrân toprağından şibr-i vâhide ta'arruzı irtikâbdan ittikâ eylemeleri tenbîh olunarak hukûk-ı hem-civârîye ne derecelerde mürâ'ât olundığı zâhir ve hüveydâ ve el-hâletü hâzihî eyâlet-i Fâris ve Irâk-ı Acem'e iddi'â-yı vekâlet müzevvire-i şâhî ile müstevlî olan Zend Kerîm Han tarafına dahi vükelâ-yı fihâm ve asâkir-i zafer-iltizâmım taraflarmdan kat'â bir zarar ve hasâr îrâsı sebkat eylemediginden başka oranın saltanat ve cihan-dârîye bi'l-irs ve'l-istihkâk cülûs-ı hümâyûn-ı meyâmin-makrûnum vukû'unda vekîl-i mezbûr hitâb-ı şeref-nisâb-ı dâverâneme sezâ görilüb taht-ı vâlâ-baht-ı hilâfet-i uzmâya ku'ûd-ı kerâmet-nümûd-ı dâverânem peyâmmı müş'ir misâl-i bî-misâl iltifât-me'âl-i hüsrevânemle kendüsine mahsûs nâme-res irsâliyle tevâfuk-ı mezheb ve millet hakkında ri'âyet olunmuş iken fıtrat-ı reddiyyesinde merkûz levm ve mefsedet-i lâzımesince hilâf-ı sevgend ve muhâdene sâbıkâ Bâbân Sancağı Mutasarrıfı Kürd Mehmed Beg'e tarafdârlık dâ'iyyesiyle Bâbân üzerine asker tesyîr ve (el-fitnetü nâ'imetün la'anallâhu men-eykazâhâ)[1] va'îd-i şedîdinin netîcesini adem-i mülâhaza ile nakz-ı ahde ictisâr ve iş'âl-i âteş-i fesâda ibtidâr eylediginden kat'-ı nazar Bağdâd ve Basra vâlîsi esbak müteveffâ Ömer Paşa'dan izhâr-ı şikâyet mevhûme ma'razında karındaşı Sâdık'ı Basra'ya taslît ve muhâsara ve Ömer Paşa'nın halkı Vezîr Mustafâ Paşa'yı euvâ'-ı hüd'a ve desîse ile iğfâl ve hîle ile Bender-i Basra'ya istilâ ve bu kadar Ümmet-i Muhammed'in mallarını yağma ve seby-i zarârî-i muvahhidîn evzâr-ı azîmesine ictirâ ve Hâfız Mustafâ Paşa dahi hîle-kâr-ı mezbûrun firîb ve tezvîrine aldanub ma'iyyetine müretteb vüzerâ ve cünûd-ı meb'ûseyi girüye i'âde ve ekîl-i nâ-asîl fırsatı ganîmet ittihâz ile fesâdât-ı gûnâ-gûne tasaddî eyleyüb fî-mâ-ba'd mel'anet-şi'âr-ı mezbûrun kat'-ı müdde'â-yı husûmeti hâkim-i hâsım-şemşîr-i adüvv-tedmîre havâle birle aktâr-ı Memâlik-i Mahrûsetü'l-mesâlikime ba's ahkâm ve erkâm ile müsta'înen billâhi Te'âlâ cüyûş-ı deryâ-hurûş-ı Devlet-i Aliyyem Şehr-i Zor ve Bağdâd taraflarına sevk ve tesbîl ve birkaç koldan hareket ve Basra'nın istihlâsına ve Zend Kerîm'e tâbi' olan bilâd ve aksâ'-i İrâniyye'nin feth ve teshîriyle mu'âmele-i bi'l-misl ve muhîl-i mezbûr hakkından gelinmege irâde-i kâtı'a-ı şâhânem ta'alluk eyledigi ecilden bundan akdem li-ecli'l-ihtiyât Kars cânibi kolunu dahi cünûd-ı mürettebe ile bir ser'asker nasbı mühimm ve muktezî oldığından sâbıkâ Erzurûm Vâlîsi Vezîrim Yegen Alî Paşa edâmallâhu Te'âlâ iclâlehû ol havâlîye sipehsâlâr ta'yîn ve kendüye yazılan fermân-ı cihân-mutâ'ımda Âzerbaycân hanlarının henüz muhâsameye dâ'ir bir reftâr-ı nâ-bercâları meşhûd olmamak hasebiyle evvel emirde anların

1 "Bîne uykudadır, onu uyandırana Allâh lanet etsin."

il ve memleketlerine hücûm itmeyüb içlerinden ashâb-ı ta'yîn olan hanâna mektûblar tastîr ve Zend Kerîm ile mümâşâtdan men' ve tahzîr ve kendü (s.311) hâlleriyle ikâmet ve bu tarafa irâ'et-i sûret-i buğzâ ve adâvetden mübâ'adet ve itâ'at-güzârî-i Saltanat-ı Seniyyeme müsâra'at eyledikleri takdîrde zinhâr ve zinhâr tekdîr ve ızrârlarını tecvîzden mücânebet eylemesi tavsiyye ve telkîn ve dekâyik-i mezkûre tebyîn olunmuş idi.

Sen ki han-ı mûmâ-ileyhsin sana ve Tiflis Hanı İrakli Han'a dahi sadr-ı â'zam ve vekîl-i mutlak-ı sadâret-şiyem tarafından iş'âr olundığma bimâ'en mukaddem ve mu'ahhar ve bu def'a ser'asker-i sâbık müşârün-ileyhe ve Der-aliyyeme gönderdigin tahrîrâtında ve Hoy Hâkimi Ahmed Ağa'nın ve senin âdemlerinizin takrîrlerinde atabe-i aliyye-i hüdâvendigârâneme arz-ı bendegî ve ubûdiyyet ve inkıyâd ve mutâva'atı medâr-ı mefâharat add eylediginiz ve her ne ki emrim olur ise hidmetde kusûr itmeyeceginiz ve Tiflis Hanı İrakli Han ile bi'l-ittifâk uğûr-ı hümâyûnumda cân-feşânlık merâsimini infâz ideceginiz ve teşrîfât-ı hümâyûnum ricâlinde oldığmuz derc ve tastîr olunmuş bu avânda Tiflis Hanı mûmâ-ileyh İrakli Han'ın dahi hâlâ Çıldır Vâlîsi Vezîrim Süleymân Paşa edâmallâhu Te'âlâ iclâlehûnun mühürdârına murâfa'aten mu'temedlerinden nüvîsendesi Mirzâ Gûrgîn yediyle dergâh-ı sipihr-iştibâh-ı mülûkâneme zarî'a ve arzuhâli gelüb mefhûmunda der-i adâlet makarrım bendeligini samîmî kabûl ve senin ve Hoy Hanı ve sâ'ir hanân-ı Âzerbaycân'ın Âsitân-ı âsuman-şân-ı tâcdârâneme derûnî ihlâs ve râbıtanızı ve kendüsiyle bi'l-muvâfaka münkâd-i emr ü irâde-i pâdişâhânem olub Zend Kerîm'den ve ana taraf-gîrlikden ibrâ-yı zimmet ideceginizi beyân eyledigi cihetden sizler ile muhâbere ve müttehidü'l-fu'âd olarak mutâva'at-ı bâb-ı ma'delet-me'âbıma sür'ât ve ibrâz-ı mesâ'î-i mebrûreye bezl-i mikner eylemesini muhtevî han-ı mûmâ-ileyhin teşrîfât-ı mevâhib-gâyât-ı tâcdârânem ihsanıyla merâmına müsâ'adeyi müş'ir emr-i şerîfim i'tâ olunub sen ki han-ı sadâkat-nişân-ı mûmâ-ileyhsin fî-nefsi'l-emr sinîn-i adîdeden berü Revân Hükûmetiyle evkât-güzâr olalı senin tarafından derbâr-ı atûfet-karârıma ve Kars ve Erzurûm ser-haddlerinde vüzerâ-yı izâmıma hulûs-ı taviyyet ve nihâyet dostî ve muhabbetin kerrât ile mücerreb olub be-tahsîs Zend Kerîm-i âkıbet-vahîm cibillet-i fâsidesini izhâr eyledikden sonra muhâlefet âdâb-ı ubûdiyyet bir hâlet-i nâ-revân müşâhede olunmadığı ecilden kavl ve fi'line i'timâd-ı dâverânem der-kâr ve hanân-ı İrân miyânelerinde ırâkat ü asâlet ve akl ü kifâyetin nezd-i hümâyûnumda vâzıh ve nümûdâr olmağla iltimâsın huzûr-ı fâ'izu'n-nûr-ı mülûkânemden karîn-i is'âf ve ba'd-ez-în intisâb-ı atabe-i bülend-mertebe-i hüdâvendigârânem şerefiyle teşerrüfüne müsâ'ade birle bu def'a dahi i'lâ-yı kadr ve şânın zımnında hazîne-i avârif-defîne-i şâhânemde atiyye-i hümâyûnum olmak üzre sana iki bin aded sikke-i hasene ve hal'-ı hâssa-i dâverânemde semmûr-ı fâ'izi's-sürûra (s.312) duhte bir sevb hil'at-ı mevrûsü'l-behcet inâyet ve ihsân-ı cihandârânem olub hâlâ Erzurûm ve Trabzon Vâlîsi ve Kars Cânibi Ser'askeri Vezîrim el-Hâc Alî Paşa vesâtetiyle irsâl olunmağın işbu fermân-ı celîlü'ş-şânım dahi ısdâr ve ba's ve tesyâr olunmuşdur. Seninle ve sâ'ir tereddüd ve ihtisâs-ı Devlet-i Aliyyemi ihtiyâr iden hanân ile mükâtebe ve mâdâmki tarafınızdan ta'ahhüdünüze rüsûm-ı sadâkat ve istikâmete münâfî bir vaz'-ı nâ-bercânız sudûr itmeye kat'â ülkâ ve arâzînize ta'arruz eylemeyüb Zend Kerîm tarafından iz'âc ve tekdîrinize cesâret vâki' olur ise himâye ve i'ânetinize sarf-ı mechûd eylemesi ser'asker-i müşârün-ileyhe tenbîh olundığı ve müte'ahhid oldığınız rasd ve ubûdiyyetinizde sebât-kadem izhâr eyledikce bu âna dek eyâlet-i hükûmetinizde ne güne mutasarrıf ve müstebdel ola gelmiş iseniz yine ol vechile me'mûnü'l-bâl ve müreffehü'l-hâl

ve masûn olmanıza taraf-ı hümâyûnumdan müsâ'afa der-kâr olacağı ve Hoy Hanı Ahmed Han'a dahi atiyye ve hil'at-ı hüsrevânem ihsânıyla bu dekâyik-i emr-i münîfimle beyân olundığından başka Tiflis Hanı İrakli Han'a dahi sen ve sâ'ir Âzerbaycân hanlarıyla bi'l-ittifâk ibrâz-ı bidemât-ı meşkûreye ihtimâm eylemesi tavsiyye ve telkîn olundığı ma'lûmun oldukda atiyye-i behiyye-i mülûkânemi nihâde-i ceyb-i teberrük ve hil'at-ı fâhire-i şâhânemi kemâl-i ta'zîm ve tekrîm ile ziver-i kâmet-i sadâkat eyledikden sonra bundan böyle sâye-i adâlet-vâye-i hidîvânemde istizlâl ve ihtimâye kabûl olundıgmı muhakkak bilüb sâ'ir hanlar haklarında sünûh iden merâhim-eşfâk-ı şehr-i yârânemi işâ'a ve i'lân ve hevâcis-i nefsâniyye ve iğvâ-yı eşrâra ittibâ' ile hilâf-ı rızâ etvâra ictisâr birle il ve memleketlerini pây-mâl-i ecnâd itdirmekden ittikâ eylemelerini te'kîd ve Tiflis Hanı ile bi'l-muhâbere merâsim-i vifâk ve ittifâka ri'âyet iderek muktezâ-yı ta'ahhüdünüzi îfâya mübâderet ve Kars ser'askeri vezîr-i müşârün-ileyhe dahi umûr ve husûsunı tahrîr ve iktizâ-yı vakt ve hâl neyi îcâb ider ise i'âne ve isti'âne levâzımına ri'âyet eylemen bâbında.

(6)

Re'îs Efendi'nin Makâm-ı Sadârete Olan Bir Kıt'a Takrîrinin Sûretidir

Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde bu def'a mün'akid olan musâlahanın şartları hükm-i kazâ ve kader sebebiyle esfâr-ı sâbıka netîcelerinde mün'akid olan şurûta benzemeyüb lâ-cerem herbirisinin zımnında gerek 'âcilen ve gerek âcilen nice mahzûrlar oldığı zâhir ve âşikâr olub bu ana gelinceye dek şurût-ı mezkûrenin ba'zıları icrâ ve ba'zıları (s.313) dahi henüz ibkâ olunub Rusyalu tarafından bakiyye kalan şartların ahidnâme-i hümâyûn mûcebince başka başka tenfîz itdirilmesine ve devlete muzırr ve kendülere nâfi' cümlesini dilhâhları üzre tanzîm ve derûnlarında muzmar olan fâsid garazlarını birer birer yerleşdirmege sa'y ve ikdâmda dakîka fevt itmeyecekleri gelüb görinüyor. Ve ol mâddelerden birisi tazmîn husûsıdır ki iki aydan berü Rusya ilçisi tazmînden bâkî kalan mebâliğin tahsîl ve ahzını akdem-i umûr addidüb selefimiz İsmâ'îl Râ'if Beg'e merreten ba'de uhrâ gâh takrîr irsâli ve gâh tercümânını tesyîr ile mütâlebe zımnında ibrâm ve ilhâh eylediginden ma'dâ riyâset hidmeti kullarının uhde-i âcizâneme ihâle buyuruldukda Rusya tercümânı ilçisi tarafından taleb-i tazmînde ısrâr mertebelerinde sözler îrâd itmekle kavl-i leyyin ile def' olunmuş idi. Birkaç gün mürûrunda tekrâr gelüb ta'cîze mübâşeret idecegi der-kâ[r] dır. Ve bundan maksad tazmînin bi'l-külliye virilmemesi ile şurûta mugâyir hareketi ihtiyâr degildir belki sâ'ir maslahatları teshîl mülâhazasıyla uslûb-ı hakîme ri'âyet olunarak vakit tahsîs olunmaksızın tedrîcî edâ irâdesine mebnîdir. Bu husûs ve sâ'ir mevâdd bundan sonra elbette müzâkere olunacağı âşikâr olmağla iktizâ-yı vakt ve hâl ve mıcâz-ı zamâna göre işlerin teshîli içün esnâ-yı müzâkerede gâh mülâyemet ve mülâtafet göstermek ve bazan iktizâ-yı vakt ve hâl üzre serdce söylenmek lâzım gelür. Ve Nasârâ devletlerinin öteden berü defe'ât ile tecrübe olunageldigi vechile bir âdetleri vardır ki âdet-i mezbûreyi kâffe-i umûrda maslahatlarının suhûletine vesîle add itmişlerdir. Farazâ böyle mevâdd-ı cesîmede veyâhûd âhar cüz'î umûrda hattâ rüsûmı ülfete dâ'ir keyfiyyetlerde su'ûbeti ve husûle gelmeyecegı meczûmları iken bir maslahatı teklîf idüb be-ber hâl olmasını ibrâm ve talebde musırr olurlar. Ve karşularında olan muhâtaba bin dürlü mugâlata gösterüb ilzâm ve ıskâtına

ve merâmlarının tahsîline bezl-i kudret iderler. Muhâtabları bulunan kimesne mugâlatalarından dinlemeyüb sebât izhâr ile iki cânibden dahi ye's hâletleri zuhûr eyledigi sûretde yelkeni suya indirüb inâddan fârig olurlar.

Bu keyfiyyet Devlet-i Aliyye ile Avrupa devletlerinin evâ'ilde geçen sulh ve mükâlemelerinde nice def'a vâki' olmuşdur. Bunların tabî'atları böyle mazbût ve mücerrebdir.

İşte Rusyalu dahi cârî olagelen âdetleri üzre envâ'-ı mugâlatayı ele alurlar. Berü tarafdan mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesine ri'âyet olunmasa gûnâ-gûn mazarratları Devlet-i **(s.314)** Aliyye'ye ihtiyâr itdirmek îcâb ider. Bu sûretde meclise ve muktezâ-yı maslahata göre dikce ve huşûnetlüce vaz' ve hareketle mukâbele olunmak vâcibâtdandır.

Ancak düvel ilçilerinin hidmetlerinde istihdâm eyledikleri tercümânlarının ekseri devlet re'âyâsı ve ra'iyyeti oğullarından olub ekser ricâl-i devlet ve ekâbir ile ihtilâtları olmak mülâbesesiyle tabîblik bahânesi ve vücûh-ı âhar ile konaklarına girüb çıkmadan hâli degillerdir husûsan Frenk tâ'ifesinden katî vâfir etibbâ İslambol derûnunda e'âzım-ı ricâle müntesib geçinüb dâ'irelerine duhûl ile âmme-i esrârlarına vâkıf olmağla ilçilerinden birisi Devlet-i Aliyye'ye bir teklîf-i bârid idüb müsâ'ade olunmasa ve bir mikdâr ru'ûnet gösterilse der-akab tercümânlarına ve cinslerinden olan Frenk tabîblerine aslı ve faslı yok bir âlây-ı erâcîf ta'lîm idüb anlar dahi vardıkları yerlerde şâh ve berk virerek hakkâniyyet yüzünden tahdîş-i sâmi'a idecek havâdisi büyük yerlere ilkâ itmeleriyle işidenler tâ'ife-i mesfûrenin hâllerini bilmediklerinden şöyle olacakmış ve böyle hâdise vukû' bulacakmış deyü erâcîf-i mezkûreyi mevzû'-ı bahs eyleyüb refte refte sâmi'a-i hümâyûn-ı cihândârîye vâsıl olmağla bu tavrı işlerinin bitmesine zerî'a ittihâz eylediklerinden kat'-ı nazar alimallâhu Te'âlâ serâ'ir-i devletin küllîsine ilçiler kesb-i vukûf ve ıttılâ' ideyorlar.

Şimdi Rusya ilçisi tazmîn mâddesi olsun vesâ'ir söyleşilecek işler olsun birisinde kullarıyla müzâkereye şurû' eyledikde bâlâda îrâd olunan âdet-i kadîmelerini ele alub ısrâra mübâderet ve çâkerleri dahi mücerred teshîl-i maslahat zımnında mukâbele ve ilzâmına ibtidâr eylesem bilâ-tevakkuf tercümân ve tabîb ve kuyumcı ve kumaşcı makûlelerini yanlarına çağırub kulûb-i nâsa îrâs-ı hadşe idecek müdhiş sözler telkîn ve mesfûrlar dahi iblîs gibi girdikleri dâ'irelerde Rusya ilçisini kapuda tekdîr itmişler. Gâlibâ bunun sonu fenâya varacak falân âdemden sahîh olarak mesmû'um oldı. Acabâ Devlet-i Aliyye'nin bir hayr-hâhı yok mıdır ki efendilerimizi âgâh eyleye ve bunun emsâli musanna' ve sâhte kelâmlar ile tamâmca mefsedetlerini icrâ iderler. Ve bu haber şevketlü adâletlü kerâmetlü velî-ni'metimiz efendimiz hazretlerinin sem'-i hümâyûnlarına vâsıl olmağla (men-yesme'u yahilü) kâ'idesi üzre taraf-ı âsafânelerine hatt-ı hümâyûn vürûd idüb sûret-i mülâyemet ihtiyâr olunmasına irâde-i hüsrevâneleri ta'alluk eylemek mülâhazadan ba'îd degildir. Böyle oldığı hâlde murâd-ı hazret-i hilâfet-penâhînin hilâfı hareket münâfî-i resın-i ubûdiyyet ve mugâyir-i meslek-i diyânet **(s.315)** olmağla zarûrî ilçinin kelimâtına mümâşât olunub vesâ'il-i husûl-i maslahatdan olan tedâbîr-i nâfi'aya teşebbüs ve tevessülden sukût olunmak ve Devlet-i Aliyye cümle metâliblerinin tesviyyesini iltizâm itmek muktezî olur. Bunun ilâcı bu vechile mümkün olabilür ki yukarıda beyân olundığı vechile ilçilerinin i'tizârlarına müte'allik bir söz mesmû'-ı hümâyûn oldukda şöyle bir keyfiyyet işidileyor aslı ve hikmeti ve sebebi nedir pâye-i hüsrevâneme etrâfıyla ifâde oluna deyü cânib-i velî-ni'amânelerinden istis'âl buyurulsun hakîkati ve sırrı ve söylenen maslahatın neye mebnî oldığı arz ve takdîm

olunur. Bu kulları ebâ an-ceddin Devlet-i Aliyye-i ebed-müddetin ve şevketlü kerâmetlü efendimizin abd-i memlûk ve mevrûsı ve âzâdsız kulı olub zikr ve fikrim velî-ni'metime sadâkat ve dîn ve devletlerine hayırlu hidmet ibrâzından ibâret olmağla bu dakîkacıklara ri'âyet buyuruldığı sûretde yümn-i himmet-i aliyyeleriyle vüs'-i âcizânem ihâta eyledigi kadar kullukda ve lâzıme-i istikâmeti îfâda sarf-ı mechûd iderim. Ve Devlet-i Aliyye'ye maâzallâh sümme maâzallâh zerre kadar hadşe ve keder virecek hâlet vukû'a gelmemesiçün nakdine-i ömr ve hayâtımı fedâ ider kullarından oldığum Allâhu Zü'l-Celâl'e ma'lûmdur sermâye-i iftihârım sadâkat ile hidmetdir. Rusyalu tazmîn akçesini suhûletle husûle getürmek ve kusûr-ı maslahatlarını dahi ber-vefk-i dilhâh gördürmek içün etrâfa vâfir akçe sarfına karâr virdikleri ve el-yevm Der-aliyye'de taraf taraf el altından müte'allikleri gezüb itmâ' ile kapu yapmak irâdesinde oldukları egerçi meczûm-ı çâkerânemdir. Lâkin sâye-i mekârim-vâye-i Devlet-i Aliyye'de şöyle me'mûl iderim ki inşâallâhu Te'âlâ kimse böyle şey'i irtikâb itmez. Ekser umûr-ı Saltanat-ı Seniyye'ye halel viren mahzûrât Hüdâ göstermesün tama'dan hudûs idegeldigi ve nizâm-ı mülk ve devlet dahi ketm-i esrâra menût oldığı ve yalnız Rusyalu degil cümle Avrupa devletlerinin revâc-kârları başdan aşağa hîle ile vücûd buldığı nezd-i âlîlerinde beyân ve ta'rîfe muhtâc degildir. Rabbü Müste'ân şevketlü kerâmetlü efendimizi serîr-i saltanat ve übbehetlerinde tûl-i ömr ile mekîn ve seyf-i şecâ'atların kilid-i ebvâb-ı feth-i mübîn idüb devletlü inâyetlü efendime ve cümlemize tevfîkini refîk ve şerr-i â'dâdan emîn eyleye âmîn bi-hürmeti Tâhâ ve Yâsîn.

(7)

Telhîs-i Sâmî Sûreti

Ramazân-ı şerîf duhûlünden berü Kırım serbestiyyetinin ref'i ve Rusyaluya teslîm olunan **(s.316)** kılâ'ın istirdâdı kavm-i Tatar'ın matlûbı olmakdan nâşî muktezâ-yı şer'-i kavîm üzre bu emrin temşiyyeti husûsunda Devlet-i Aliyye mecbûr olmağın be-her hâl kavm-i Tatar'ın matlûbları üzre husûsât-ı merkûmenin bi'l-külliyye hey'ât-ı asliyyesine rücû'ı adîmü'l-imkân oldığı sûretde dahi mesâğ-ı şer'î mertebesi Tatar tâ'ifesine medâr-ı tesellîyet ve te'mîn olacak vechile sûret-i haseneye ifrâğı mâddelerini Re'îs Efendi kulları Rusya Devleti'nin ser-kâtibi ile bi'd-defe'ât müzâkere ve mükâleme eylemekden hâlî olmayub mesfûr dahi ilçisine ba'de't-teblîğ altı sene devleteyn beyninde vâki' olan cidâl ve husûmet ve tarafeynin mübtelâ oldığı envâ'-ı mihnet ve hasâret ancak zikr olunan mevâdd zımnında olub nihâyetü'n-nihâye Şumnı cânibinde Rusya Devleti'nin zafer-yâb oldığı galebesi hasebiyle Devlet-i Aliyye tarafından ta'yîn olunan murahhaslar mevâdd-ı mezkûreyi hüsn-i kabûl ile kabûl idüb şurût-ı ma'lûme üzerine akd-i musâlaha olunub tarafeynden ahidnâmeler ahz ve i'tâ olunmuş iken ve husûsan Rusya Devleti'nin matlûbı min-külli'l-vücûh Kırım'ın serbesiyyet-i mutlaka ve müstakillesine maksûr iken taraf-ı Devlet-i Aliyye'den â'zâr-ı şer'iyye beyânıyla işbu akd olunan şurûtun şer'-i şerîfe mutâbakatını îrâd ve bunun mugâyiri akd-i musâlaha vüs'-i Devlet-i Aliyye'de olmayacağını tasrîh eylediklerine binâ'en mücerred te'sîs-i mebânî-i musâleme ve muvâlât ecli içün Rusya Devleti iddi'âsmdan rücû' ve şer'-i şerîfe mutâbık olmak üzre işbu şurûta rızâ-dâde olmuş idi.

Şimdi bu gûnâ teklîf-i mâ-lâyutakı îrâd eylemek ahd ve mîsâkın mugâyiri olmagla ilçi beg bu emirde Devlet-i Aliyye'nin rızâsını tahsîlden âcizdir deyü rıfk ve mülâyemet vâdîlerinde bast-ı mukaddemât-ı â'zâra mübâderet ve Re'îs Efendi kulları dahi mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesiyle rıfk ve nevâziş sûretleriyle ecvibe-i münâsibe ve müskite beyânıyla ilzâm ve iskâtları ve dilhâh-ı Devlet-i Aliyye üzre tenkîh-i şurût-ı musâlahaya irzâları husûsunda gerçi dakîka fevt itmeyüb ba'zan dîvân tercümânı kullarını dahi ilçiye irsâl ve kendi lisânları üzre delâ'i'l-i akliyye îrâdıyla Devlet-i Aliyye'nin bu bâbda mecbûriyyetini ve bu teklîfâtda min-külli'l-vücûh ma'zûr oldığmı dostâne ve hayr-hâhâne nesâyih-i hakîmâne ile memzûcen tefhîm birle bi-mennihî Te'âlâ mümkün oldığı mertebe hüsn-i temşiyyeti esbâbına teşebbüsde kusûrları olmayub lâkin Rusya tâ'ifesi ez-kadîm hayyâl ve mekkâr bir tâ'ife olub ve mizâc-ı Devlet-i Aliyye'ye vâkıf olmalarıyla sefer esnâsında ekser mahallerde icrâ-yı envâ'-ı hiyel ve desâ'isile bilâ-muhârebe zafer-yâb oldığı galebe misillü kâffe-i umûrlarında ibtidâ letâ'if-i hiyel icrâsıyla kârlarına revâc virmek âdet-i müstemirreleri olmağın bu bâbda dahi Devlet-i Aliyye'nin (**s.317**) evzâ' ve etvârına im'ân-ı nazar-ı dikkat ve bir tarafdan ba'zı erâcîf-i [i]şâ'ası ve belki Kırım cânibi veyâhûd sâ'ir hudûd-ı İslâmiyye'ye karîb mahallere âdet-i Frengiyye üzre asker ta'lîmi nâmıyla bir mikdâr hareket sûretini ibrâz eylemek akıldan ba'îd olmayub her ne kadar fesh-i sulh eylemek muhâlât kabîlinden ise de beyne'n-nâs Rusyalu fesh-i sulh idecek imiş falân semte asker sevk eylemiş deyü erâcîf hudûsı içün bir güne hiyel tertîbi ile Devlet-i Aliyye'yi ihâfe kaydma düşdükde bu çâkerlerinin ve Re'îs Efendi kullarının sehv ve kusûrumuza haml olunmayub hükm-i takdîre havâle ile işin nizâmına ikdâm olunmak mı fermân buyurulur yohsa vakt-i iktizâsına ri'âyet ile hakîmâne mu'âmele mi fermân buyurulur bu bâbda ve her hâlde emr ü fermân.

(8)

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

Benim Vezîr-i Sadâkat-semîrim

Bu def'a Rusyalu ile Devlet-i Aliyyem beyninde olan Kırım serbestiyyeti husûsuna dâ'ir Rikâb-ı Hümâyûnuma arz ve takdîm eyledigin telhîsin manzûr ve ma'lûm-ı hümâyûnum olub serbesiyyet mâddesi Rusya ilçisine ifâde olundukda ısrâr ve inâd eyledigi beyân olunmış kaldı ki cümleden başka Kırım'ın serbestiyyeti ref'i matlûb-ı hümâyûnum olmağın Re'îs Efendi ile ittifâk idüb bu husûsun vücûd bulmasına ihtimâm-ı tâmm eyleyesiz nihâyetü'l-emr ilçi-i mesfûr inâdında sebât-kadem gösterirse dahi hükm-i takdîre havâle olunub her ne ki zuhûr ider ise ana göre işin nizâmına ikdâm olunur Allâhu Te'âlâ encâmını hayr eyleye âmîn.

(9)

Sûret-i Nizamnâme-i Tîmâr ve Ze'âmet

Fî-mâ-ba'd âlâylar beglerbegileri içün ma'iyyetlerine me'mûr bulundukları vüzerâ-

yı izâm cânibinden arz akçesi ve sâ'ir avâ'id ve fevâ'id nâmı ile bir akçe ve bir habbe alınmamak şartıyla âlâybegilik her sancağın zu'amâ ve erbâb-ı tîmârından hidmetkâr ve vakâr sâhibi i'mâl-i neferâta ve tesviyye ve temşiyyet-i umûra kâdir sadâkat-kâr ve mu'temed ve müstakîmü'l-etvâr ve sâhib-i nüfûz ve kaviyyü'l-iktidâr olub zümresinin müstahakk ve gayret-şi'ârı ve bi'l-ittifâk müstasveb ve muhtârı olub ehl-i hakk ve âlâybegilige her vechile ehakk ve elyak her kim ise geregi gibi tefahhus ve ziyâde taharrî ve tecessüs olunarak sancaklusının bi'l-ittifâk re'y ve istisvâbları ve taleb ve istihsânları ve cümlesinin garazdan hâlî ihbârlarıyla o makûle (**s.318**) kimesneler eyâlât vâlîlerinin veyâhûd bi-hasebi'l-iktizâ ma'iyyetlerine me'mûr bulundukları vüzerâ-yı izâmın arzları ve sancaklusının dahi bi'l-ittifâk mahzar-ı sadâkat-eserleriyle âlâybegi nasb oluna.

Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr dahi garazlarına teba'iyyet ile filanı âlâybegi isteriz dimeyüb ve iki fırka olmayub cümlesi birden zikr olunan evsâf ile âlâybegilige müstahakk olan kimesneyi ihtiyâr ve kemâl mertebe itâ'at ve inkıyâd ideler.

Ve vâlî-i vilâyet dahi bir tarafa himâyet itmeyüb sancaklunın muhtârı olub mahzar virdikleri kimseye arz vire.

Ve âlâybegileri hidmet-i lâzımesinde kusûr ve tekâsüli ve tevcîhât mâddesinde gadr ve himâyet gibi sû-i hareket ve irtikâbı zuhûr itmedikce ve bu misillü keyfiyyâtda dahi kavl-i vâhide amel olunmayub istiknâh-ı hâle takayyüd birle geregi gibi resîde-i rütbe-i sıhhat ve yakîn olmadıkca azl olunmaya.

Ve bu makûle harekât-ı nâ-marziyyesi zuhûrunda yalnız azl ile iktifâ olunmayub ibreten li's-sâ'irîn katl ile mücâzât olunacakları her birine tefhîm oluna.

Ve âlâybegileri dahi cadde-i hakkdan udûl ve inhirâf ve tarîk-i istikâmetden nukûl ve insirâf ile nâ-hakk yere ba'zı kimesnelere gadr ve ba'zılara himâye vechî üzre ze'âmet ve tîmâr ve ref' ve ibkâsını mutazammın hilâf vâki' birbirine muhâlif çatâl arzlar virmeyeler ve vakt-i hazarda kânûu-ı kadîm üzre ceng ve harbe yarar askeri ve ocak-zâdelerden her sancağın kaydının öşri mikdârı mülâzımlar intihâb ve sefer ve hazarda sancağıyla bulunmak şartıyla eşkâllerini ve ism ve resm ve şöhretlerini arzında tahrîr ve beyân iderek yedlerine mülâzemet emr-i şerîfi virilmek içün arz eyleyeler.

Ve âhar mahallde sâkin olanlara ve arzuhâl ile taleb idenlere ve esâfil ve re'âyâ makûlesinden olanlara mülâzemet virilmeye.

Ve mülâzemet hükmi virildikden sonra âhar mahallde sâkin olub ze'âmet ve tîmâr mahlûl düşdükde ben mülâzım-ı evvelem deyü taleb ve iddi'â ider ise o makûle bayrağı altında hidmetde bulunmayan ve sancağmda sâkin olmayan mülâzımlara ze'âmet ve tîmâr virilmeye ve kavl-i mücerred ile iddi'âları isgâ olunmaya.

Hemân mülâzım olanlar âhar sancakda sâkin olub bayrağı altmda mevcûd bulunmaz ise yedinden mülâzemet emri alınub âhara arz oluna.

Ve seferde mülâzımlardan gayrı hâricdeu bir kimesnenin yararlığı zâhir oldukda o makûle şuc'ân tard olunmayub vakt-i hazarda mülâzimîn mahlûlâtından hadd-i mu'ayyene tenzil olunmak (**s.319**) şartıyla eşkâl ve isim ve resm ve şöhretini derc iderek mülâzemet arzı virile.

Ve mülâzımînden birine bast olunan kânûn üzre ze'âmet ve tîmâr arz olunmak iktizâ

itdikde yedinde olan mülâzemet emri âlâybegi arzıyla ma'ân gelüb kalemde battâl olmak üzre hıfz oluna.

Ve âlâybegiler her ne makûle arz virmek iktizâ ider ise her bir nâhiyenin çeribaşıları ve müstakîm ve dindâr birkaç nefer zu'amâ ve erbâb-ı tîmârıyla müzâkere ve müşâvere itmedikce arz virmeyeler.

Ve kimler ile müşâvere ve müzâkere iderler ise derûn-ı arzda isim ve resmleriyle ze'âmetinin başkalemini tahrîr ve tasrîh ve arzlarda târîh tahrîr eyleyeler.

Târîhsiz arz viren âlâybegi te'dîb oluna ve ze'âmet ve tîmâr mutasarrıflarının birisi gerek seferde ve gerek hazarda fevt olub gerek kılıca kâdir ve gerek sabî olan evlâd-ı zükûrı var ise kebîrleri olan üç nefer oğulları rağbet iderler ise iştirâken virile üçden ziyâde müşterek virilmeye ve bir oğlı var ise tamâmen sinni tasrîhiyle arz oluna.

Kânûnî evlâddan mâ'adâsı âhara virilmek kat'â câ'iz olmayub evlâda münhasır olmak kânûn-ı kavî ola ve eger evlâd-ı zükûrı olmayub seferde fevt olmuş ise ve ol seferde yanında mülâzemet ile mevcûd karındaşı bulunur ise karındaşına virile ve eger karındaşı seferde bulunmaz ise âhar mahallde bulunan karındaşına virilmeyüb seferde mevcûd sancağının mülâzım-ı evveline arz ideler.

Ve eger hazarda fevt olub veled-i zükûrı yoğise mülâzemeti olan karındaşına ve karındaşı yoğise mülâzım-ı evveline tamâmen arz ideler mülâzım-ı evvel rağbet itmez ise sânîye ve sânî itmez ise sâlise bu siyâk üzre virile.

Aceze ve mesâkîn ve ırgâd ve nâ-müstahakkîn re'âyâ ve etbâ' velev ehakk makûlesinden olanlara zinhâr mugâyir-i kânûn mülâzemet ve ze'âmet ve tîmâr arz eylemeyeler. Ve babası fevt oldığı vakitde vâlidesi karnında bulunan evlâda ze'âmet ve tîmâr olmaya meger merhameten ola.

Ve babası fevtinde oğlı üzerinde âhar dirlik bulunur ise dirligi olan oğluna virilmeyüb karındaşma ve karındaşı yoğise mülâzımına virile ve babası fevtinde âhar diyârda bulunan oğluna haber görderilüb gelinceye dek te'hîr ve geldikde arz oluna ve gelinceye dek mahsûlüne vukûfcı ta'arruz itmeye.

Ve eyyâm-ı hazarda mahsûlüni yiyüb sefer oldukda terk-i hidmet idenlerin tîmârı ref' olunmağla kanâ'at olunmayub cezâ tertîb oluna.

(s.320) Ve şimdiye dek iğmâz sebebiyle ba'zı kimesnelerin me'kel idindikleri sebt tîmârlarını âlâybegiler ve sancaklunun zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ketm ve ihfâ itmeyüb mülâzımînden rağbet idenlere arz ideler ba'd-ez-în kılıc cem'i câ'iz olmayub ve bundan mukaddem cem' olanlar dahi tefrîk olunmaya.

Ve işbu bin yüz doksan bir senesi Şa'bânı târîhinden sonra tevcîh olunacak ze'âmet ve tîmâr ashâbı sancağında sâkin olmazlar ise ze'âmet ve tîmârları mülâzımîne arz oluna.

Bu mâddeler yoklamalar ile ve dâ'imâ tefahhus ile haber alınub ve mülâzımlar gelüb Âsitâne'de Dîvân-ı Hümâyûn'a arzuhâl idüb bu şurûta mugâyir oldığı zuhûra gelür ise âlâybegilere ve sancakluya cezâ tertîb oluna.

Ve sancağında şöyle mevcûd bulunalar ki bir mahalle me'mûr oldukları vakitde yirmi güne dek âlâybegisi bayrağı altına gelüb at ve âlât ve besâtile mahall-i me'mûra azimet itmege kâdir olalar. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı sancağında sâkin olmaları fevâ'id-i kesîre

müstelzim oldığından gayrı i'mâr-ı memleket ve himâyet-i ra'iyyete vesîle olacak hâlet-i mergûbeden olmağla fî-mâ-ba'd herkes sancağında sâkin olmak mâddesine âlâybegileri ve sancaklunun zu'amâ ve erbâb-ı tîmârları ve mülâzımları gâyetü'l-gâye ihtimâm ve ketm ve himâyeden ihtirâz ideler.

Ve eyâlet askerini muhârebe ve mukâbeleye teşvîk ve iğrâlarına sebeb-i küllî olmak için ze'âmet ve tîmârlarına ilhâk bi'l-külliyye men' olunmayub sefere me'mûriyyetleri evkâtında ve muhârebe ve muhâsaralarda içlerinde şecâ'at ve yararlığı zâhir ve nümâyân olub dil ve kelle getürenlere isti'dâd ve istihkâkına göre bin akçeden altı bin akçeye ve dahi ziyâdeye varınca yedlerine terakkî emirleri virilüb ve virilan emr-i âlî mikdârı ilhâka müsâ'ade olunub kânûn-ı kadîm üzre icmâllüsi ve müşterekine ilhâk oluna.

Ve bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr beyninde bi't-terâzî kasr-ı yed câ'iz olub âlâybegiler arz vireler. Lâkin kasr-ı yed dahi sancağında kâ'in tuvânâ evlâdına ve akrabâsına ve mülâzıma câ'iz ola yoğise hâricden olan kimesnelere ze'âmet ve tîmâr kasr-ı yedi zinhâr ve zinhâr olmaya. Kasr-ı yed idenlere tekrâr mahlûlden ze'âmet ve tîmâr virilmeye.

Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan biri mecrûh ve pîr ve amel-mânde olub rükûb ve nüzûle iktidârı olmadığı zâhir ve mütehakkık ve rüşvet ile birisi tekâ'üd arzı virilmeye.

Eger bu şurûta mugâyir himâye ve şefâ'at ve rüşvet ile birisi tekâ'üd olur ise mülâzımlardan biri haber virüb sıhhati ma'lûm oldukda o makûle hilâf-ı şurût tekâ'üd ihtiyâr idenlere ve arz iden âlâybegilere cezâ tertîb olunub ze'âmet ve tîmârı haber viren mülâzıma **(s.321)** ve henüz ceng ve harbe yarar iken himâye ile bundan akdem mütekâ'id olmuş var ise eşkinci olmak üzre arz ideler.

Tekâ'üd olanlar fevt oldukda evlâd-ı zükûrı var ise iştirâken ve bir oğlı var ise tamâmen arz olunub evlâdı yoğise karındaşına virilmeyüb sancağında mülâzım olana virile.

Ve âlâybegilerin masârîflerine medâr ve istikâmetlerine vesîle olmak içün fevt ve ref' ve kasr-ı yed ve'l-hâsıl mülâzemet arzından gayrı her ne makûle virirler ise her ze'âmet ve tîmârın sancaklusı beyninde meşhûr ve mütevâtir olan hâsılının öşri mikdârı arz akçesi alalar. Meselâ beş yüz guruş hâsılı meşhûr ise elli guruş arz akçesi alınub bu siyâk üzre mürâ'ât oluna.

Ve fî-mâ-ba'd hâcc-ı şerîfe gidenlerden ve umûr-ı mühimme içün âhar mahalle emr-i şerîf ile me'mûr olanlardan mâ'adânın kaydına şerh virilmeye.

Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan birisi kendi maslahatları içün Âsitâne-i Sa'âdet'e ve âhar mahalle gitmek iktizâ eyledükde âlâybegiden izni müş'ir arz olmadıkca gitmek câ'iz olmaya ve âlâybegiler bu makûle arzlardan bir akçe harc almayalar. Ve vüzerâ-yı izâmın kadîmî üzre beş nefer defterlüsi olub ziyâde olmaya ve kendü arz olunmasıyla ola ricâ ve şefâ'at ile zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın kaydlarına şerh virilmeye.

Ve Dergâh-ı Âlî müteferrika ve çavuş gediklüleri ikişer yüzden dört yüz kayda münhasır olmağla bunlara dahi şu vechîle kânûn olunur ki zikr olunan müteferrika ve çavuş gediklülerinden birisi sefer ve hazarda fevt oldukda kat'an âhara virilmek câ'iz olmayub evlâd-ı zükûrı var ise ze'âmeti iştirâken ve gedigi müstahakk olan büyük oğlına virilüb gediksiz kalan oğullarının hisseleri birkaç sancakda bulunur ise tefrîk câ'iz olmayub didikleri sancağın birinde sâkin olalar eger sancağında sâkin olmağa rağbet itmezler ise

hisseleri gediklü olan müşterek karındaşına virile. Ve sabî ise cebelü vire ve eger fevt olan gediklünün veled-i zükûrı yok ise ze'âmeti her kime fermân-ı hümâyûn buyurılur ise ana tevcîh oluna.

Dîvân-ı Hümâyûn küttâbı gediklülerine elli kitâbet ve yirmi şâkirdlik gedigi ve kırk mülâzemet ve Defterhâne-i Âmire küttâbı gedüklülerine on beşer küttâb ve on beş şâkirdlik gedigi ve otuz mülâzemet ki minhissü'l-tecemmû' Dîvân-ı Hümâyûn küttâbına yetmiş gedik ve kırk mülâzemet ve Defterhâne-i Âmire küttâbma otuz gedik ve otuz mülâzemet ta'yîn ve tahsîs olunmağla bu mikdârdan ziyâde ve noksân kabûl itmeye.

(**s.322**) Ve zümre-i küttâb eşref-i hademe-i devlet ve e'azz-i ricâl-i saltanatdan olmağla zikr olunan gediklüler ve mülâzımlar katında mâhir ve hatt ve nişân ve umûr-ı mühimme tahrîrıne kâdir olub gice ve gündüz kaleme müdâvemet ve mülâzemet eyledikce kadr ve i'tibârları mültezim ve kânûn-ı tevcîhâtları bu vechile râsih ve müstahkem ola ki küttâbın biri fevt birkaç oğlı olub cümlesi kitâbete kâdir ise babaları ze'âmeti iştirâken ve gedigi gedige müstahakk olan oldukda büyük oğluna virilüb gediksiz kalan oğlı gedik idininceye dek kaleme mülâzemet itmek şartıyla sancağında olmak teklîf olunmaya.

Ve eger oğullarının içinden biri kitâbete kâdir ve sâ'iri âhar san'atla meşgûl bulunur ise kitâbete müsta'idd olan oğluna ze'âmeti ve gedigi virilüb kitâbet bilmeyen oğluna müşterek olmak ve müstakillen virilmek câ'iz olmaya.

Ve eger veled-i zükûrı sabî bulunur ise cebelü virilüb kitâbet ve ma'rifeti kesb ve ta'allüm itmek şartıyla yine ze'âmeti tevcîh oluna.

Ve eger evlâd-ı zükûrı yoğise kâtib ve şâkird ve küttâb-ı mülâzımînin ze'âmet ve tîmârları kat'an hâricden olan kimesnelere virilmeyüb mülâzımlardan tâlibi zuhûr ider ise ve tâlib olan mülâzımın kitâbet ve ma'rifeti ricâl-i kalem beyninde müsellem ve mu'teber ise o makûle mülâzıma virilüb ve ol mülâzımın üzerinde bulunan ze'âmet ve tîmâr ru'ûsları şâkirdlerden kaleme müdâvemet üzre olub müsta'idd ve ehakk her kim ise ana virile. Ve eger mülâzımlardan tâlib zuhûr itmez ise yine kaleme müdâvemet iden müstahakk ve müsta'idd ru'ûslı şâkird olanlara virile.

Vechen mine'l-vücûh kâtib ze'âmet ve tîmârı âhara virilmeyüb kâtib-zâdelere ve müdâvemet iden ma'rifetlü mülâzımîne ve ru'ûslı şâkirdâna virile.

Ve gediklü kâtibler ze'âmet ve gedigi müdâvemet ve rağbet iden mülâzımînden müsta'iddine virile. Ve küttâb içün bast olunan şerâ'it geregi gibi vikâyet olunub mu'teber olmuş ricâl kaleminin garazdan ârî ahbârlarıyla bi'l-cümle tevcîhâtları ve sâ'ir nizâmları re'îsü'l-küttâbların ve defter emînleri bulunanların re'y ve arzına mevkûf ola ancak kaleme emegi sebkat ve müdâvemet itmiş küttâbdan birisi ihrâz-ı rütbe eylemek ve pîr ve amel-mânde olmak takrîbiyle ve ba'zı umûr-ı mühimmeye me'mûr olmak hasebiyle müdâvemet itmeyüb hânesinde ve âhar mahalde sâkin olur ise sebkat iden emegine ikrâmen o makûle küttâbın ze'âmet ve gedigine dahl ve ta'arruz olunmaya.

Bâlâda tahrîr olunan kavânîn ve şerâ'it min-evvelihî ilâ-âhirîhî Dîvân-ı Hümâyûn ve Defterhâne-i Âmire defterine sebt ve tahrîr ve işbu şurût ilâ-mâşâallâhu Te'âlâ düstûrü'l-amel olmak (**s.323**) üzre mukaddem olan tevcîhât fesh ve tagyîr olunmayub fî-gurre-i Ş[a'bân] sene 1191 târîhinde mu'teber ve mer'î tutılub âlâybegilerinden arz gelüb defterhâneye der-

kenâra vardıkda Defterhâne-i Âmire küttâbı nazar-ı tedkîk ile bakub bâlâda bast olunan şerâ'ite mugâyir bir hâlet fehm iderler ise der-kenâr itmeyüb şerâ'ite mugâyir deyü defter eminine telkîn iderler.

Ve defter emîni dahi ol vech ile re'îsü'l-küttâb efendiye ol arzı teblîğ eyleye ve re'îsü'l-küttâb dahi sadr-ı â'zama arz ve ifâde eyleye ve eger âlâybegi arzının hatâsı defterhânede fehm olunmayub sehven der-kenâr olunub buyurılur ise buyuruldı tahvîle vardıkda Dîvân-ı Hümâyûn kîsedârı dâ'imâ dikkat ve taharrî idüb şurûta mugâyir olan hâlâtı re'îsü'l-küttâba tefhîm ve re'îsü'l-küttâb vezîr-i â'zama arz idüb o makûle âlâybeginin cezâsı terdîb oluna bu nizâm hüsn-i avn ve inâyet-i Rabbü'l-İzze ile â'dâ-yı dîn ve Devlet-i Aliyye'ye olan düşmanlara galebe itmek esbâbından oldığından mâ'adâ mahzâ dîn ve devletin takviyyeti ve askerin tezâyüd-i miknet ve kuvvetiçün ihtiyâr olunmuş bir emr-i müstahsen ve menâfi' ve fevâ'id-i kesîresi zâhir ve müberhen oldığına binâ'en sebât ve istimrârı ve devâm ve istikrârı husûsuna irâde-i râsiha-i hümâyûn ta'alluk itdügi vechile vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin bu mühimm-i celîl-i vâcibü'l-ihtimâmın infâz ve icrâsına dâ'imâ vikâyet ve sıyânetine sa'y ve ikdâmları farîza-i zimmet-i sadâkat ve diyânetleri iken maâzallâhu Te'âlâ tama'-ı hâmm-ı vehâmet-encâma meyl ve teba'iyyet ve özr ve himâyet vechlerini irtikâba cevâz ve cesâret ile mikdâr-ı zerre hilâfına tasaddî ve bu kavânîn ve şerâ'it-i mu'teberenin bozulmasına sa'y ve tasaddî ider ise (fe-men beddelehû ba'de mâ-semi'ahû fe-innemâ ismuhû ale'l-lezîne yubeddilânehû inna'l-lâhe semî'un alîm)[1] nass-ı kerîminde münderic olan vebâl-i azîm ve vizr-i cesîme mübtelâ olsun.

Ve bu şurûta mugâyiri bundan sonra inkılâbât hasebiyle yâhûd ricâ ve şefâ'at ile âlâybegi arzı olmaksızın mahlûl ze'âmet ve tîmâr alan her kim olur ise olsun ba'de-zamân o makûlelere vekîl-i mutlâkım bulunanlar cezâ tertîb itmek vâcib olub o makûle hükkâm ve kibâr irâdesi ve himâyesiyle şurûta mugâyir âlâybegi arzı olmaksızın mahlûl ze'âmet ve tîmâr arzuhâl ile âhara tevcîh olunur ise tahvîli yazılmayub şurût üzre âlâybegi arzı ile evlâda veyâhûd karındaşa veyâhûd mülâzıma virilmekde sonradan gelan hükkâm ve vülât ve âlâybegiler ve sancaklu ve mülâzımlar ısrâr ve ittifâk idüb tevcîh itdirdeler.

(**s.324**) Bu şerâ'it-i mu'teberenin birer sûreti yazılub re'îsü'l-küttâbın ve defter emîninin hatmleriyle mahtûm kılındıkdan sonra âlâybegilerin yedlerine virilüb selefden halefe teslîm olunarak hıfz ve zabt oluna kazâ'en zâyi' olur ise tekrâr sûret ihrâcına tâlib olalar.

Gerek vülât ve vükelânın ve gerek âlâybegilerin sırren ve alenen ahvâlleri tecessüs ve tefahhus ve der-i devlet-medâra vârid olan arzları dahi dâ'imâ nazar-ı taharrî ve basîret ile tedkîk olunub mugâyir-i tavr-ı istikâmet hıyânetleri meşhûd olur ise vebâllari boyunlarına haklarında cezâ tertîbi ile lâyıkları icrâ olunacağı musammem ve mezcûmdur.

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûu

Bu şurût-ı hasene ve zâbıta-i müstahsene dîn ve Devlet-i Aliyyeme hayr-ı mahz olub Hakk Te'âlâ'nın tevfîki ve inâyeti ile ecdâd-ı izâmımın tertîb eyledikleri gâzî ve mücâhid

[1] "Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." Bakara sûresi 181. âyet.

erbâb-ı süyûfun ihyâ ve teksîrine murâd-ı hümâyûnum ta'alluk itmekle bundan sonra ilâ-mâşâallâhu Te'âlâ işbu kavânîn ve şerâ'it-i müstahsene düstûrü'l-amel tutılub vükelâ-yı devletim ve hayr-hâhân-ı saltanatım dâ'imâ ri'âyet ve nezâret idüb zerre mikdârı bu nizâma mugâyir vaz' ve hareket idenlerin başları kesilsün ve inkılâbât ve tebdîlât hasebiyle vükelâ-yı devletimden birisi fesh ve nesh itmek murâd ider ise Dîvân-ı Hümâyûnum kaleminden mugâyir-i nizâm ve muhâlif-i mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn oldığı sırâhaten tahrîr ve re'isü'l-küttâb olanlara kalemlü ifâde ve ol dahi sadr-ı â'zam bulunanlara bi'n-nefs ifhâm ve dâ'imâ nezâret ideler ve eger bundan sonra hâtıra ve gönüle veyâhûd tab'a mebnî ednâ mertebe bir nizâmın feshine her kim cür'et ider ise dîn-i mübîne ve Devlet-i Aliyyeme hıyânet itmiş olur Allâhu Azîmü'ş-şânın ve Resûl-i Ekrem'in la'netine mazhar ve rûz-ı kıyâmetde yüzi kara olsun el-hazer sümme'l-hazer min-hilâfihî

(Y)

Kırım Mes'elesi'ne Dâ'ir Sefâretlere İ'tâ Olunan Takrîrin Sûreti

Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde akdolunan musâlaha-i mü'ebbede şurûtunun pek a'zamı olan kavm-i Tatar'ın serbesiyyetleri mâddesinde fî-mâ-ba'd içlerine iki devletin dahi askeri girmemek ve Âl-i Cengiziyye'den Kırım hanını kavm-i Tatar mecmû'unun ittifâklarıyla kimsenin cebr ve ibrâmı bulunmaksızın kendü rızâlarıyla intihâb idüb şevketlü kudretlü mehâhetlü Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Efendimiz Hazretleri İmâmü'l-müslimîn ve Halîfetü'l-mü'minîn olub Tatar halkı ehl-i (s.325) İslâm'dan olmaları mülâbesesiyle umûr-ı mezhebiyyelerini müşârün-ileyh efendimiz hakkına şerî'at-ı Muhammediyye muktezâsınca tanzîm eylemek mastûr ve muharrer ve Rusya maslahatgüzârı Peterson'un devleti tarafından olarak işbu nass-ı ahidnâme olan lafz-ı mücmel-i şerî'atın tafsîl ve tavzîhi irâdesine mebnî virdigi senedde beyân olundığı vechile muvâfakat-ı şer'-i şerîf bulunmak içün Tatar'ın müntehabları olan han-ı Kırım'a taraf-ı şâhâneden menşûr ve teşrîfât gönderilüb hutbe ve sikke nâm-ı mülûkâneye kırâ'at ve darb ve Kırım ulemâsından nasb-ı kuzât zımnında Devlet-i Aliyye kazaskeri semâhatlü efendi tarafından mürâsele i'tâ olunmak husûsları tevâfuk-ı devleteyn ile nizâma rabt olundığına binâ'en Devlet-i Ebed-müddet şart-ı mezkûra kemâl mertebede ri'âyet idüb hilâfına cevâz göstermiş degil iken Rusya Devleti henüz musâlaha rabt olundığı esnâda kavm-i Tatar'ın içlerinden avân-ı muhârebede tard eyledikleri Şâhin Giray'ı taraflarına celb ve Şerbin ve Dulgorof ve sâ'ir esâmîleri mazbût ceneralleri ve bir gadîr ve zâbitleri vesâtetiyle mezbûrı tahrîk ve teşvîk ve Kuban tarafına varub Yedisan ve Nogay ve Çerâkise ve sâ'ir kabâ'il-i Tatarı idlâl itmek içün irsâl ve yanına âdemler terfîk ve kabâ'ile bedel-i rüşvet zımnında hazîne i'tâ ve mezbûr dahi Rusya Devleti'ne istinâden Kuban tarafına güzâr ve Tatar halkını iğvâ-ı irâde eyledikde kendüye bir kimse ittibâ' itmeyüb hattâ bir iki def'a katlini irâde ve yedlerinden halâs olmuş iken Rusya Devleti bu bâbda ısrârını izhâr ve hilâf-ı ahd ve şart menfûr-ı Tatar olan mezbûrun yanına on beş nefer Kazak ve katana koşub bir tarafdan dahi Kinaz Bozoroski nâm ceneralleri ma'iyyetine otuz beş bin asker ta'yîn ve top ve cebehâne ile Ur'dan içerü duhûl ve Şâhin Giray yanındaki asker muhârebe iderek Taman ve Temrek'e hücûm ve iki tarafdan zor ile Şâhin Giray'ı Kırım'a idhâl ve muhtâr-ı kavm-i Tatar olan Celâdetlü Devlet Giray'ı tard ve

teb'îd ve ekser ricâl-i Kırım etrâfa firâr ve bakiyye kalanların etrâfını asker ile ihâta ve işte siz Şâhin Giray'ı hanlığa kabûl idersiz itmediginiz sûretde cümlenizi katl idüb nisvân ve etfâlinizi esîr ideriz diyerek tazyîk ve yedlerinde mühürlerini ahz ve intihâb mahzarı nâmıyla istedikleri gibi bir kâğıd tastîr ve temhîr ve mazmûnunda pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri hakkında icrâ olunacak umûr-ı mezhebiyye ve mutâbakat-ı şer'iyye mâddesini külliyyen ilgâ ve dört nefer eşhâsı intihâb ve ma'iyyetlerine Rusyalu terfik ve bareberce Devlet-i Aliyye'ye irsâl ve Kırım'ın me'âbir ve mesâlikini asker ile sedd ve bend ve ahâlînin hurûc ve duhûllerini men' ve Devlet-i Aliyye dahi bu ne keyfiyyetdir. Han intihâbı Tatar'ın rızâları ve cebirsizce irâdeleriyle olması ve bizim ve sizin (s.326) askeriniz Kırım'a girmemesi ahidnâmelerimizde mastûr iken bu kadar bin asker ve top ve mühimmâtla Kırım Cezîresi'ne duhûl ve Şâhin Giray'ı cebren hanlığa ik'âd ahd ü peymânımızda var mıdır. Hilâf-ı ahd ve hareketin encâmı vahîmdir. Ma'a-mâ-fîh bu evzâ'dan fâriğ olun ve askerinizi Kırım'dan çıkarub Tatar'ı kendü hâline terk idin bilâ-cebr kimi isterler ise hanlığa intihâb itsünler ba'dehû müntehabları tasdîk olunsun cevâbları Der-aliyye'de mukîm ilçileri İstakiyef'e ifâde ve hattâ bu mazmûnda devletine göndermek içün bir kıt'a takrîr dahi i'tâ olundukda birkaç mâh evvel virilen takrîrin ecvibesini göndermeyüb ve cevâb virmemeleri dahi Kırım'da işlerini tamâmca görerek merâm-ı aslîleri olan istîlâ-yı Kırım mâddesinde kurdukları mukaddemâta bir iyüce nizâm virmek fikriyle oldığını bildigi hâlde Devlet-i Aliyye safvetde olan metânetini zerre kadar bozmayub ve mukâbele-i bi'l-misl ve musâvât tedârükâtına kıyâm eylesin işte Osmânlu asker çekiyor deyü kendi amel-i nâ-münâsiblerini Devlet-i Aliyye'ye azv iderek mukaddemâ hilâf-ı vâki' etrâf-ı düvel-i Avrupa dostlarımıza beyânnâmeler neşriyle ba'zı suver-i nâ-mülâyim azv ve nisbet eyledikleri misillü fî-mâ-ba'd Devlet-i Aliyye dahi işbu tavr-ı hilâf-ı me'mûlden adem-i emniyyetine binâ'en mücerred hıfz-ı sugûr ve hudûd zımnında bi'z-zarûre asker tedârüküni sû-i niyyete haml ile vâki'in hilâfı düvel-i müşârün-ileyhime bir dürlü beyannâmeler ve haberler dahi neşr itmeleri tasavvur olunmağla Devlet-i Aliyye'nin sebât-ı ahdi ve Rusya Devleti'nin dahi savfetine muhâlif olan niyyeti tabî'at-ı umûr iktizâsıyla cümle âlemlere şâyi' oluncaya dek yine Devlet-i Aliyye sebât üzre sabr ve sukût ihtiyâr idüb ve bir tarafdan ilçi İstakiyef'e bu kadar devletimden nizâm-ı umûra murahhasım dirsin ruhsatım var ise hemân beyhûde kâl ü kîli aralıkdan kaldıralım diyerek mükâleme ve müzâkere ile def'-i gavgaya dâ'ir vesâ'ilin cümlesi serd ve îrâd olunmakda iken ne devleti serbestce ve âşikâr ahde mugâyir vaz'dan ferâgat ve ne ilçileri nizâm ve maslahata dâ'ir kelime-i vâhide beyânına mübâderet idüb mücerred Kırım'ı istîlâ fikriyle bir tarafdan Tatar'ın üzerlerine tasallutlarını ziyâde itmeleriyle ve âhir-i Ramazân'da Rusya cenerali Şâhin Giray'ı âlet iderek Kırım ahâlîsinden ümmet-i Muhammed'in evlâdlarını zor ile asker tahrîr ve cem' ve tamâmca Şerî'at-ı Muhammedî'ye mugâyir olan şabka ve soltat ve katne libasları giydirüb kendü askerleri hey'etine koymak murâd itdiklerinden başka Kırım'ın kazâ ve kurâsında ehl-i İslâm'ın iyâlleri arasına askerlerini işlamak üzre vaz' ve ırzlarını hetk-i irâde itmeleriyle Kuban geçesinde ve Kırım'da bulunan âffe-i kabâ'il-i Tatar ayağa kalkub fevc fevc ictimâ' ve ibtidâ-yı emrde (s.327) Kinaz Yozoski'ye haber gönderüb Şâhin Giray bizim müntehab hanımız ise anı ve yanında olan birkaç mirzâları memleketimizde terk ile ve senin dahi bu kadar asker ile içimizde ikâmetin muhâlif-i musâlahadır Kırım'dan çık ve git didiklerinden mesfûr bir dürlü ısgâ eylemeyüb ahâli ve kavm-i Tatar'ın üzerlerine top ve tüfenk çevirüb katî vâfir-i Müslîmini şehîd

eyledikden sonra Tatar halkı dahi vikâye-i ırz ve mallariçün müdâfa'aya kıyâm ve aralıkda muhârebe âteşi müşta'il olub el-yevm Kuban ve Kırım'da umûmen kabâ'il-i Tatar Şâhin Giray'ı adem-i kabûl ve Rusya askeriyle muhârebeye ikdâm üzrelerdir. Ve ahâlî ve kabâ'il-i Tatar'ın Devlet-i Aliyye'ye istigâse ve istimdâdı hâvî kanlu mahzarları vârid olmağla ahidnâmede mastûr mâdde-i şerî'at ki mürâdif-i dîn ve İslâm'dır ve bu mâdde-i şerî'atda ve umûr-ı dîniyye tahtında i'âne ve imdâd eylemek münderic oldığmdan Rusya ilçisine ahvâl tefhîm ve bu mertebeden sonra Devlet-i Aliyye'nin sabra tahammüli kalmadığı ve murâdları ahidlerini şikest itmek degil ise bârî sefk-i dimâ vukû' bulmaksızın askerlerini Kırım'dan ihrâc ve dostâne bunun bir ilâcına teşebbüs olunması beyân olundukda benim devletim Şâhin Giray'ı han ider ve Tatarları kırâr ve Kırım'ı hâk ile yeksân ider deyü nusûs-ı ahidnâme ve kavâ'id-i düvelden hâric mu'âmeleden gayrı cevâb virmemekligi her ne kadar Devlet-i Aliyye sıdk niyyetiyle cengi sulh üzerine tercîh itmeyecegi vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye indlerinde ve sâ'ir dost-ı muhibb olan devletler nezdlerinde âşikâr ve celî ise dahi memâlikinden olan sekene ve acezeye tahsîl-i emniyyet ve ser-haddlere bâ'is-i itmînân ve sükûnet olmak içün Devlet-i Aliyye dahi zarûrî tedârükâtına dikkat ve Kırımlu ve kabâ'il-i Tatar dahi Rusyaludan bi'l-külliyye selb-i emniyyet birle hanânın akdem ve esinni olan Celâdetlü Selîm Giray Han Hazretleri'ni alenen tahrîrât ve âdemlerini içlerine da'vet ve teba'iyyet eyledikleri avânda mukaddemâ Devlet-i Aliyye tarafından virilan takrîre cevâb olarak birkaç mâh mürûrundan sonra Rusya ilçisi bir takrîr arz idüb mefhûmı cümlenin merkûm Şâhin Giray'ı tasdîka ilhâh sûretini beyândan ibâret olmağla İlçi İstakiyef'e eger Devlet-i Rusya sulha râzı ise Selîm Giray Han'ı Tatar intihâb ve bey'at itmişler tamâmca intihâb yerini bulmuş ve iki devlete bundan eyü maslahat olmaz fî-mâ-ba'd kîl ü kâli mûcib bir nesne kalmadı ve sırâhaten ahdin hilâfı olan mâddede ilhâh ve ısrârından iktizâ ider biz ahdimizi her vechile muhâfazada kusûr itmeyüb niçün siz vikâye-i ahde rağbet itmezsiz dinildikde yine devletimin cevâbı budur ve Şâhin Giray'dan devletim geçmez ve bundan ziyâde bir şey bilmem (**s.328**) ve ruhsatım yokdur ve nihâyet devletime Şâhin Giray kabûl olunmadığını yazayım dimekle Rusya Devleti'nin devletlere lâyık olmayan vechile bu güne ahde muhâlif hareketi ve açığdan açığa menfûr-ı âmme olan Şâhin Giray'a sâhib çıkub Devlet-i Aliyye'ye sıgâr iş oldığı ve şer' ve ahde muhâlif idügi yukarudan aşağı beyân eyledigimiz hâlât ki Devlet-i Aliyye'nin ahdinde metânetini ve Rusya'nın muhâlif evzâ' ve harekâtını mübeyyin ve müş'irdir cümlesinde Hakk Te'âlâ Hazretleri Devlet-i Aliyye'yi tasdîk idüb âmme-i âlemiyâna ma'lûm olmuş iken el-yevm Devlet-i Aliyye sabr ve tahammül vâdîlerinde olarak belki Rusyalu haklarına râzı olub bu fitne ber-taraf olur mülâhazasıyla bu âna dek Devlet-i Aliyye dost-ı sâdıkları olan devletlere bu hâlâtı ifâde itmemiş idi lâkin Rusyalunun merâmları ahdlerinde sebât olmayub avân-ı muhârebede olan galabelerine iğtirâren kudret-i kâhire-i Rabbü'l-âlemîn'i külliyyen ferâmûş ve tarîk-i insâfdan udûl oldığı tafsîl olunan delâ'ilden müstebân olmağla hem-civâr ve mu'âhid dostlarımız olan düvel-i Avrupa'nın Dersa'âdet'de mukîm ilçilerine lisânen Rusya Devleti'nin harekât ve evzâ'ını ve ilâ-yevminâ hâzâ Devlet-i Aliyye'nin ahdinde metânet üzre olmağla bu derecelerden sonra dahi Devlet-i Rusya icrâ-yı şurûta hâhiş-ger olub hilâf-ı ahd teklîfâtdan fâriğ oldığı hâlde Devlet-i Aliyye te'yîd-i sulha râzı oldığını ifâdeye mecbûr olmuşdur ve akab-i sulhda Rusya Devleti'nin Şâhin Giray'ı tahrîke dâ'ir ceneraller ve zâbitânı vesâtetiyle yazdıkları kâğıdlar Kırım'da zuhûr iden ihtilâl esnâsında kavm-i Tatar'ın ellerine girüb Der-aliyye'ye

göndermeleriyle ma'mûl ve mu'teber mühür ve imzâlarıyla hâlâ Devlet-i Aliyye'de mevcûd ve mahfûz olmağla lede'l-hâce aynları ibrâz ve mefhûmları cümle dostlarımıza işâ'a olunacakdır.

(11)

Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'nın Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki Vezîr-i â'zam ve Vekîl-i Mutlakım Mehmed Paşa'sın

Selefin sadr-ı sâbık Mehmed Paşa'nın tama' ve rehâvet ve betâ'eti umûr-ı mühimme-i Devlet-i Aliyyemin te'hîrine bâdî ve hazînedârı ve ba'zı akrabâ ve müte'allikâtı vazîfeleri olmayan mâddelere ahz-ı rüşvet ve müdâhale ile idâre-i umûra muvaffak olamadığından azli lâzım gelüb ve senin sefer ve hazarda hüsn-i sîtin mesmû'-ı hümâyûnum oldığından gayrı iki def'a Dergâh-ı Mu'allâm yeniçerileri ağalıklarında rızâ-yı hümâyûnuma muvâfık etvâr-ı memdûha (**s.329**) ve harekât-ı sa'îdin ma'lûm-ı mülûkânem oldığı ecilden bi-inâyetillâhi Te'âlâ bundan sonra dahi dîn ve Devlet-i Aliyyeme hayırlu ve şer' ve kânûna muvâfık harekâta sa'y ideceginiz melhûz-ı şâhânem olmağın bu evkâtda seni intihâb ve vekâlet-i kübrâ ile mümtâz idüb göreyin seni askerî ve gayr-ı askerînin ve taşraların ve vüzerâ ve ricâl-i devletimin hâllerine vukûfun oldığma binâ'en emânetullâh olan re'âyâ ve berâyânın def'-i mezâlimlerine ve herkesin isti'dâd ve istihkâkına göre i'mâl ve istihdâmına ale'l-husûs â'zam-ı umûrdan olan mühimmât-ı cebehâne ve tophâne ve tersâne ve baruthânelerin tekmîl-i levâzımına ve tetmîmlerine ve gerek Âsitâne ve gerek sefer tertîbâtından olan ecnâs-ı zahâ'irin cem' ve iddihârlarına ve ser-haddâtın asker ve mühimmât ve zahîre ile istihkâmlarına ve İsmâ'îl ve Kırım ordularının ve meşta askerlerinin tanzîmlerine dikkat ve erbâbı ile müzâkere ve müşâvere iderek tesviyye ve temşiyyetlerine mübâderet eyleyesin Hakk Te'âlâ Hazretleri umûrunuzı her hâlde tevfîke mukârin eyleye âmîn.

(12)

Âyînelikavak Tenkîhnâmesi

Birinci Mâdde işbu mu'âhede-i cedîdenin mâddelerinde tasrîhan ta'yîn ve tavzîhen tefsîr ve tebyîn olunan mevâddan mâ'adâ Kaynarca'da akd olunan musâlaha-i mü'ebbede ahidnâmesi bu mu'âhede-i cedîdede lafzan be-lafz ale't-tafsîl münderic i'tibâr olunarak zikr olunan Kaynarca Ahidnâmesi'ni başka iki kıt'asında mastûr iki mâdde-i münferidesiyle ma'an tamâmen kuvvet-i kâmilesinde bi-ibâretihâ nassı üzre işbu mu'âhede-i cedîde ile tasdîk ideriz. Binâberîn iki devlet-i fehîme miyânında sulh ü salâh ve hüsn-i muvâlât ve hem-civârî halel ve infisâmdan berî ve ârî vechile ile'l-ebed düstûrü'l-amel tutılub işbu mu'âhede-i mübârekeye muhill ve muzırr olur hâlâtı tarafeyn re'âyâsından ferd-i vâhidin îkâ' ve icrâ degil tasaddîsine dahi cevâz virilmemege kemâl-i teyakkuz ve basîret üzre iki devlet dahi ikdâm ideceklerini te'kîden ve alâniyyeten ta'ahhüd iderler.

İkinci Mâdde Kaynarca'da mün'akid ahidnâmenin üçünci mâddesi mazmûnunı ziyâde

îzâh ve tasrîh zımnında Rusya Devleti beyne'd-devleteyn pâyidâr ve üstüvâr olan hüsn-i musâfât muktezâsınca hâtır-ı Devlet-i Aliyye'ye ri'âyeten rızâ-dâde olur ki cümle Tatar tâ'ifesinin serbesiyyet üzre ittifâk-ı ârâlarıyla müntehab Tatar hanları intihâb (**s.330**) ve makâm-ı hanîye terfî' olundukdan sonra gerek kendü taraflarından ve gerek zîr-i hükûmetinde olan tavâ'if câniblerinden fi-mâ-ba'd ale'd-devâm düstûrü'l-amel tutulmak üzre bu def'a karâr-gîr olan senedim ta'bîrâtına mutâbık mahzarlar ile Devlet-i Aliyyeme meb'ûslar tesyâr idüb mazmûnunda zât-ı ma'delet-simât-ı hazret-i cihân-dârînin İmâmü'l-mü'minîn ve Halîfe-i Â'zam-ı Muvahhidîn oldığını sarâhaten i'tirâf ve kabûl ve ehl-i İslâm'dan olan bir hükümdâr-ı müstakbel-i serbest makâmına lâyık misâl-i bî-misâl takdîs-i iştimâlin irsâliyle gerek han-ı müşârün-ileyh ve gerek tâ'ife-i Tatar takdîs-i şer'îsini istid'â eyleyeler ve bundan mâ'adâ Rusya Devleti yine hüsn-i muvâlâta mürâ'aten ve hâtır-ı Devlet-i Aliyye'ye ri'âyeten diyânetlerinin muvâfakatini lâ-mahâle muktezî ve râci' olan mevâddan hiçbir nesneye muhâlefet itmeyecegine ta'ahhüd ider.

Ve Devlet-i Aliyye dahi alâniyyeten ahd ü peymân ider ki:

Evvelâ muvâfakat-i mezheb ve te'sîr-i diyânet bahânesiyle rû-yi arzda hiçbir devlete hesâb virmeksizin umûr-ı dünyeviyyede devletlerini bi'l-istiklâl idâreye müstakill olan Tatar hanlarının umûr-ı mülkiyye ve devletleri istiklâline bir dürlü halel getürmeyüb tazyîk eylemeye:

Sâniyyen mesnet-i hakanî mahlûliyyet-i hakîkiyye ile mahlûl oldukca kavm-i Tatar'dan serbesiyyet üzre bu makâma intihâb ve terfî' olunan her bir hanlarına cenâb-ı zilliyyet-penâh hazretleri Halîfe-i Âzam-ı Muvahhidîn olmak mülâbesesiyle misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâlin i'tâsı husûsunda hiçbir gûne özr ve bahâne ve su'ûbet izhâr ve îrâd olunmaya.

Sâlisen fi-mâ-ba'd kâ'ide-i lâ-yetegayyer makâmında düstûrü'l-amel tutulmak üzre bu def'a Devlet-i Aliyye'nin kavl-i karâr eyledigi misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâli sûretinden hiçbir vakitde Devlet-i Aliyye bir lafz ve bir kelime tagyîr veyâhûd terk ve tefvîz itmeye.

Râbi'an Kaynarca'da mün'akid ahidnâmede Devlet-i Aliyye bi'l-cümle kabâ'il ve tavâ'if-i akvâm-ı Tatar'a dâ'ir kâffe-i hukûk-ı dünyeviyyesinden kasr-ı yed eyledigine binâ'en hukûk-ı mezkûresini bir dürlü bahâne ile kâ'inen mâ-kâne hiçbir târîhde tecdîd itmeyecegini işbu nıu'âhede-i cedîde ile müceddeden müte'ahhid olub zikr olunan ahidnâmenin üçüncı mâddesi mantûkunca tavâ'if-i merkûmeyi müstakill ve serbest bir kavnı i'tibâr idecegini ta'ahhüd ider:

Zikr olunan üçüncı mâdde dahi işbu mâddede tasrih ve beyân olunan ibâratında mâ'ada bu mahalde lafzen be-lafz tecdîd ve tekrîr ve tezkîr olunınuş gibi i'tibâr oluna:

Hâmisen tavâif-i Tatar'a dâ'ir gayr-ı müterakkıbe ve bu mu'âhedede hâtıra gelmemiş hâlât ârız ve vâki' olur ise iki devlet dahi dostâne muhâbere itmeksizin bir nev' tedbîre mübâşeret itmemelerini ta'ahhüd ider.

(**s.331**) Üçüncı Mâdde müceddeden hanân-ı Tatar intihâb olundukca kavm-i Tatar tarafından ihbârını hâvî mahzarların ve cânib-i Hilâfet-penâhî'den i'tâ buyurulacak misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâlin ibâretine ve merkûm kavm-i Tatar ehl-i İslâm'dan olmagla şerî'at-ı Muhammediyye muktezâsınca Halîfetü'l-muhavahhidîn'e i'tibâren fî-mâ-ba'd hıfz ve vikâye ve muvâfakat ve iktizâ ideceği rüsûm-ı sâ'ireye müte'allik işbu mu'âhedenin

ikinci mâddesinde meşrûh nizâm ve râbıta bir cânibden Devlet-i Aliyye'den ve bir tarafdan dahi müdebbir-i umûr-ı Tatar'dan musarrah ve müttefekun aleyh sened üzre tekmilen pezîrâ-yı hitâm oldığı birle ve bundan mâ'ada Tatar halkının istiklâl ve serbestiyyetinin tabî'at ve sâretini fi-mâ-ba'd evzah ve isr[â]h vechile ta'yîn ve takrîr zımnında zeyl-i temessükde vaz'-ı imzâ iden cânibeyn murahhaslarının tanzîm ve imzâ ve kendü mühürleriyle hatm ve temhîr ıdikleri nass-ı mazmûna mümâsil ve muvâfık alenen beyânnemeler iki devlet-i müşârün-leyhimâdan i'lân olundığı akabinde Rusya Devleti dahi cümle asâkirini işbu mu'âhede temessüki târîhinden i'tibâr ile Kırım ve Taman'dan üç ay zarfından ve Kuban'dan bu'd mesâfesi sebebiyle üç ay yirmi günde gâyetün mâ-fi'l-bâb mümkün olur ise dahi mukaddem celb ve ircâ' ve bir dürlü bahâne ile bir dahi mahâll-i mezbûreye idhâl itmeyecegini ta'ahhüd idüb Devlet-i Aliyye kezâlik kendü tarafından dahi bu ta'ahhüdi kâmilen mürâ'ât idecegini ta'ahhüd ider.

Dördüncı Mâdde asâkir-i mezkûre fi'l-vâki' Ur kapusını mürûr eyledigi haberi Devlet-i Aliyye'ye hükûmet-i Kırım'dan ihbâr olunub karâr-dâde oldığı ibâret ve sûret üzre mahzarlar ile Devlet-i Aliyye gerek Şâhin Giray Han ve gerek kavm-i Tatar taraflarından müceddeden meb'ûsları vârid oldukda cânib-i Hazret-i Hilâfet-penâhî'den mukaddemce Devlet-i Rusya'ya tahrîren ta'ahhüdleri mûcebince Celâdetlü Şâhin Giray'ın hanlığı kabûl ve makâmını i'tirâf ile karâr-gîr olan siyâk üzre misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâl ile müşârün-leyhi tevşîh buyurmalarıyla terâzî-i devleteyn üzre Tatar mesâlihine dâ'ir bi'l-cümle me'âsir kat' ve hasm oluna.

Beşinci Mâdde Rusya Devleti Devlet-i Aliyye'ye îrâs-ı mevânî' murâd itmedigi hakîkatini tasdîk ve isbât içün Buğ ta'bîr olunur Aksu ve Leh hudûdı ve Dinyester ta'bîr olunur Turla Nehri ve Karadeniz sâhili beyninde kâ'in Özi nâhiyesine tâbi'dir deyü cânib-i Devlet-i Aliyye'den iddi'â olunan arâzînin kavm-i Tatar'a terkinden nükûl itmege rızâ-dâde olur ancak âti'l-beyân şurût ile ki evvelâ arâzî-i mezkûre ahidnâmenin (**s.332**) üçüncı mâddesi üzre kavm-i Tatar'a tahsîs olundığından Devlet-i Aliyye bu bâbda Kırım hanı ve sâdîri ile muhâbere ve mukâvele eyleye ve arâzî-i merkûmenin han ve hükûmeti tarafından hüsn-i rızâlarıyla terk ve kasr-ı yedine rızâ virilmesi husûsuna Rusya devleti hüsn-i vefâ ve ihtimâm ile bezl-i himem-i hasene idecegini ta'ahhüd idüb tavâ'if-i Tatar'ın serbesiyyetine hîn-i te'sîsinde halel tatarruk ider sûretini kesb itmemek içün ibtidâ Devlet-i Aliyye'deu bu mâddede merkûmûna îrâd olundığı takdîrde hüsn-i hitâm bulacağı Rusya Devleti'nin ber-vech-i peşîn me'mûlidir.

Sâniyyen Devlet-i Aliyye dahi zikr olunan arâzîye hem-civâr olan üç devletin âsâyiş-i hâlleri içün Özi nâhiyesini Devlet-i Aliyye'nin akreb olan memâlikine hatt-ı müstakîm üzre tahsîs zımnında kifâyet mikdârı arâzî alındıkdan sonra bâkîsini yine Devlet-i Aliyye'nin tasarrufunda olarak âsâr-ı binâdan ve âhar gûne kâ'inen mâ-kâue imrân ve iskândan hâliyetün hâliyye terkini müte'ahhid olub fakat mahall-i merkûmu el-hâletü hâzihî mevcûd olub Devlet-i Aliyye ism ü resm ve aded ü mikdâr ve nev'-i ahâlînin defterini Rusya Devleti'ne virmesini müte'ahhid oldığı kurâ ve mesâkinden gayrı yeniden bir nev' imrân ve iskân-ı cedîdi ve nâ-ma'lûm kisânın iskânını tecvîz itmemek şartıyla istisnâ olunur lâkin Rusya ilçisi kurâ-yı mezbûrenin el-hâletü hâzihî bulundukları hâlde hıfz ve bekâsını ancak devletinin rızâsı buna munzamm olmak me'mûliyle müte'ahhid olur.

Sâlisen beyne'd-devleteyn her dürlü münâza'âtın def'i içün ahidnâmenin ikinci mâddesi mantûkunca Zapur ve Kazaklarının reddi husûsuna dâ'ir Devlet-i Aliyye mesfûr Kazaklara haşmetlü bi'l-cümle Rusyalunun Pâdişâh ve İmparatoriçe'si tarafından şefkat-i cibiliyyesi hasebiyle cürmleri afv olundığını ifâde ve rızâlarıyla Rusya memâlikine giderler ise insirâf itdirdüb tereddüd eyledikleri hâlde Tuna'nın berü cânibinde taraf-ı berride Bahr-i Siyâh'dan ba'îd bir mahalle imrârlarını ta'ahhüd ider.

Altıncı Mâdde sefînelerin geşt ü güzârı husûsunda fî-mâ-ba'd bi'l-cümle hilâf-ı inhâları ve ebhâs ve kîl ü kâl miyâneden izâle ve ib'âd zımnında beyân olunur ki tavâ'if-i sâ'ire ve ale'l-husûs Devlet-i Aliyye'den emr-i ticâretde milel-i sâ'ireden ziyâde haklarında müsâ'ade olunan Rusyalunun emr-i ticâret ve iyâb ve zehâb-ı sefâyinine müte'allik musâlaha ahidnâmesinin mâddesinde numûne menzilesinde ittihâz olunan Françe ve İngiltere tâ'ifelerinin mahmiyye-i Kostantiniyye'ye ve Memâlik-i Osmâniyye'nin sâ'ir limân ve iskelerine isti'mâl eyledikleri sefînelerinin tamâmen şekil ve cesâmetine müşâkil ve müşâbih Rusya tüccâr sefînelerinin Bahr-i (**s.333**) Siyâh'dan Akdeniz'e ve Akdeniz'den Bahr-i Siyâh'a serbesiyyet üzre mürûr ve ubûrlarına Devlet-i Aliyye ruhsat ve icâzet virür ve bu bâbda tahkîk olundığı üzre Akdeniz tarafından mahmiyye-i Kostantiniyye'ye iyâb ve zehâb idegelen gerek Françe ve İngiltere ve gerek tavâ'if-i sâ'ire tüccâr sefînelerinin en büyügü on altı bin kîle ki Rusyalunun bes ta'bîr olunan kemiyyetinde bil-mukâyese yirmi altı bir dört yüz bota bâliğ olur hamûleyi tahmîl ve isti'âb idüb bu takdîrce Rusya sefînelerinin ale'd-devâm mer'î ve düstûrü'l-amel tutulmak üzre bu def'a şekil ve cesâmetlerini ta'yîn ve tahsîs içün işbu mikyâs ittihâz olunub sefînelerin en küçügi bin kîle ve en büyügi on altı bin kîle ki sekiz bin kantar hamûleyi mütehammil ola. Rusya Devleti işbu takrîb ile dahi safvet ve zamâir-i dostânesini Devlet-i Aliyye'ye isbât ve tahkîk murâd itmekle kendü re'âyâsı tarafından bundan sonra Devlet-i Aliyye limanlarına tesyâr olunacak sefînelerin mikyâs-ı mezbûrı tecâvüz itmeyüb takım ve mellâhlarının techîzi dahi zikr olunan iki milletin sefâyinine mümâsil ve mutâbık olmasını mesfûrûna tenbîh itmeklige râzı ve müte'ahhid olur. Ve dahi zikr olunan sefînelerde Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsını meger bir hâcet mess idüb Devlet-i Aliyye'nin ilmi ve rızâsı munzamm olmadıkca istihdâm itmemek va'dini Rusya Devleti ta'ahhüd eyledigi misillü işbu va'd-i mezbûr Devlet-i Aliyye tarafından dahi ta'ahhüd olunub Kaynarca Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesinde meşrûh cümle uhûdun bilâ-tagyîr ve dikkat ile nıer'î tutılacağı ve bâ-husûs Fransa ve İngiltere tâ'ifelerinin tâze idecekleri rüsûm ve levc ve hurûcdan gayrı bir nev' resm Rusya re'âyâsından mütâlebe olunmayacağı Devlet-i Aliyye tarafından ta'ahhüd olunur. Ve iki devlet beyninde emr-i ticâret husûsunda her dürlü hilâf-ı inhâları ber-taraf itmek zımnımda bi'l-müzâkere ve'l-mükâleme şerh ve tavzîh ve Fransa ve İngilterelüye i'tâ olunan ahidnâmelerin mefhûmunı esâs ittihâz birle anlara ittibâ'en ve muvâfakaten Rusya tüccârının tabî'atına tatbîki hadd-i imkânda oldığı derecelere dek tevfîk iderek emr-i ticârete dâ'ir bir kıt'a mukâvele-i münferide tertîb ve tanzîmine mübâderet olunmak iki taraf beyninde kavl ve karâr olundı.

Yedinci Mâdde ahidnâmenin Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarına müte'allik olan on altıncı mâddesi muvâfık-ı zamân-ı sâbık olmağla bu def'a mizâc-ı vakt ve hâle tatbîk içün mâdde-i mezkûre ba'zı tebeddülât ve tenkîhâta muhtâc oldığı ecilden beyne'd-devleteyn şu vechile mukâvele olunub Devlet-i Aliyye müceddeden ahd ü peymân ider ki: (**s.334**)

Evvelâ Hristiyan mezhebinin serbesiyyet-i kâmile ile te'ârüf ve icrâsına ve müceddeden kilisa ihdâsına ve atîklerinin ta'mîr ve termîmine ahidnâmenin bâlâda mezkûr mâddesinin mantûk-ı aslîsi üzre bi'l-mu'âhede nizâm virildigi üzre cânib-i Devlet-i Aliyye'den vechen mine'l-vücûh mümâna'at ve mu'âraza olunmaya:

Sâniyyen İbrâ'îl ve Hotin ve Bender kal'alarının etrâfında ve mahâll-i sâ'irede vâki' olub el-yevm re'âyâ emlâkı ismiyle müsemmâ olan arâzî ve emlâk-ı manastır ve sâ'ir eşhâsın mülkleri olmak cihetiyle Belgrad musâlahasının in'ikâdı târîhi olan bin yüz elli târîhinde vâki' milâd-ı Hazret-i Îsâ'nın bin yedi yüz otuz dokuz senesinden i'tibâr olunarak zabt olunmuş arâzî ve emlâk girü manastır ashâbına redd oluna ve memleketeyn-i merkûmeteynde vâki' bundan akdem Rusyalu mevcûd olub müdîr-i umûrı oldığı esnâda ahâlî-i memleketden ba'zı kisânın isbât zımnında îrâd itdikleri edille tefahhus olundığuna binâ'en muktezâsınca dedelerinden mevrûs olub taraflarından zabtına hükm olunan emlâk bundan böyle bilâ-istiza' ve ta'arruzdan ârî vechile eşhâs-ı mersûmûna temlîk ve ibkâ olunmasında Rusya Devleti'nin şefâ'atına Devlet-i Aliyye müsâ'ade eyleye:

Sâlisen cânib-i Devlet-i Aliyye'den memleketeyn-i mezbûreteynin tâ'ife-i rehâbînine imtiyâzât-ı lâyıka ile i'tibâr ve rağbet oluna:

Râbi'an memleketeyn-i mezkûreyeteyne cizye teklîfi husûsunda izhâr-ı âsâr-ı i'tidâl ve merhamet olunub ve mâl-ı cizye-i mezkûreyi iki senede bir def'a başka başka iki memleketin tarafından Âsitâne-i Sa'âdet câmbine tesyâr olunacak yerlü meb'ûsların yedinden Devlet-i Aliyye ahz ve kabûl eyleye ve bu def'a tanzîm ve tahsîs kılınan cizye-i mezkûrelerini memleketeyn-i merkûmeteyn mâdâmki vakit ve zamânıyla edâ ve îfâ ideler vülât ve yâbitân ve zevât-ı sâ'ire taraflarından kâ'inen men-kân teklîf ve virgü nâmıyla yâhûd ism-i diğer ve âhar bir gûne bahâne ile nesne mütâlebesiyle memleketeyn-i mezkûreteyne cefâ ve ezâ çekdirilmeyüb mukaddemâ memleketeyn-i mezkûreteyn Devlet-i Aliyye'nin taht-ı tasarrufuna ircâ' olundığı akabinde cânib-i seniyyü'l-menâkıb-ı hazret-i cihandârîden i'tâ ve ihsân buyurılan hutût-ı şerîfeyi re'âyânın emn ve refâhiçün kemâl-i dikkat üzre kuvvet-i asliyyelerinde hıfz ve ri'âyet ideceğimi Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ider:

Hâmisen memleketyen-i merkûmeteynden her biri Âsitâne-i Aliyye'de Rûm mezhebinde Hristiyan olarak birer nefer maslahatgüzârı ikâmet ve ibkâ idüb mesfûrların hakkında Devlet-i Aliyye (**s.335**) her hâlde âsâr-ı inâyet ve merhametini bezl eyleye. Şöyle ki: Mesfûrlar tena'um-ı ahkâm-ı milele müstahakk ya'nî her dürlü ta'arruz ve müftereyâtdan mahmî ve mestûr i'tibâr olunalar:

Sâdisen Rusya Devleti dahi kendü tarafından ilçisi vesâtetiyle memleketyn-i mezbûreteyn içün musâlaha ahidnâmesinde kendüye tecvîz ve tahsîs kılınan hakk-ı şefâ'ati fakat işbu mâddede mübeyyen ve meşrûh şurûtun halelden sıyânet ve vikâyesi zımnında isti'mâl eylemege va'd ve ta'ahhüd ider.

Sekizinci Mâdde Mora sükkânının müsâdere olunan arâzî ve emlâkları cevâmi' ve evkâf ve sâ'ir bu makûle hayrâta rabt olunmuş oldığmdan Kaynarca Ahidnâmesi mûcebince ashâbına reddi muktezî olan arâzî ve emlâk-ı mezbûre mukâbelesinde arâzî-i sâ'ire ta'yîni veyâhûd hayf ve ziyânlarına mu'âdil menâfi'-i âharı i'tâsıyla tamâmen vech ve hakkâniyyet ve ma'delet üzre re'âyâ-yı mesfûrenin ziyânlarını tazmîn ideceği Devlet-i Aliyye ta'ahhüd itmekle Rusya Devleti Devlet-i Aliyye'nin kavl ve ahdine i'timâden ferah-ı bâl ile rızâ-dâde

olur.

Dokuzuncı Mâdde işbu mu'âhede Kaynarca Musâlahası ahidnâmesinin mülhakı ve şurûh ve tavzîhi makâmında olmağla ahidnâme-i mezkûrenin icrâsından bir cüz'i menzilesinde ahd ve i'tibâr ve tarafeynden kavl-i ahd olunan mu'âhedât kuvvet te'kîdi üzre ile'l-ebed mer'î ve mu'teber tutulmak vâcib olmağla gerek şevketlü kerâmetlü adâletlü merhametlü velî-ni'metim efendim pâdişâhını hazretlerinin taraf-ı hümâyûnlarından ve gerek haşmetlü miknetlü bi't-tamâm cümle Rusyaluların Pâdişâh ve İmparatoriçesi'nin tarafından kendü imzâlarıyla alenen tasdîknâmeler ile işbu mu'âhede te'yîd ve zikr olunan ahidnâmeler siyâk ve ibâreleri vech-i mu'tâd üzre olarak mümkün mertebe bir kadem akdem ve gâyetün mâ-fi'l-bâb işbu mu'âhedenin akdi târîhinden dört ay zarfında mahmiyye-i Kostantiniyye'de mübâdele olunmak üzre cânibeyn murahhasları beynlerinde kavl ve karâr ve mefâhîm ve mezâmîni muvâfık ve mutâbık iki nüshasını tertîb ve terkîm ve ziyâde te'mîn ve temtîn içün Rusya Devleti'min Der-aliyye'de mukîm fevka'l-âde orta ilçisi ve murahhası ve devletinin müsteşârı ve San İstanislas tarîkinin kavalyeri rağbetlü menziletlü Aleksandır İstakiyef dostumuz ile beynimizde kavl ve karâr ve kendü imzâ ve mühürlerinimiz ile hatm ü temhîr eyledik.

(s.336)

(13)

(Kara Vezîr'e Hitâben Sâdır Olan Hutût-ı Hümâyûn)

Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn

Siz ki vezîr-i â'zam-ı bi'l-istiklâl ve vekîl-i mutlak-ı hamîde fa'âlimsiz.

Sizi ve umûrunuzı mehlü's-sa'âb celle ani't-tahavvül ve'l-inkılâb hazretlerinin tevfîkât-ı celîlesine bâ-hulûs-ı bâl vedî'a eyledigimden sonra ma'lûm-ı irfân-melzûmunuz ola ki selef-i hayrü'l-halefiniz ümmî olmak hasebiyle serâ'ir-i irâdât-ı aliyyemi muhtevî hutût-ı şerîfem eyâdî-i bî-gâneye zarûrî giriftâr ve bu vechile mektûmât-ı umûr-ı ecânibede dahi emr-i vâzıhu'z-zuhûr olması rû-nümûn olmağla azli îcâb idüb siz hâssaten tertîb-kerde-i yed-i mü'eyyed-i mülûkânem ve gars-ı yemîn-i bâ-temkîn-i hüsrevânem olub min-külli'l-vücûh zâtınıza vüsûk ve i'timâd zâ'id ez-mu'tâd oldığından başka zâtınıza vedî'a-i Sübhâniyye ve müzeyyenât-ı Rahmâniyye olan hali rüşd ve sedâd ve veşâhu's-sadr kemâl-i isti'dâd-ı Hüdâ-dâd meşhûd-ı müdrike-i râsiha-i şâhânem oldığından emânet-i kübrâ olan makâm-ı vâlâ-yı Sadâret ve mesned-ulyâ-yı vekâlet bi'l-istikbâl ve'l-istihkâk ceınî'-i zimâm-ı mehâmm-ı umûr bilâ-şürekâ pîçîde-i benân-ı sadâkat bünyânınız olarak hakkınızda sezâ-vâr ve erzân kılınmağla mühr-i hümâyûn-ı meyâmin-nümûnum size ihsân-ı şâhânem oldığından istiklâl lafzî kabîlinden olmayub fi'len dahi cümleye nev-be-nev tenbîhi irâde-i hayriyyet-ifâdem oldığını bilüb cerh ve ta'dîl-i umûrdan bilâ-tevakkî sadâkat-ı mücerrebenizi vüs'at-i bâl ile icrâya ruhsat-ı tâmm-ı hüsrevânem erzân buyurulınuşdur. Cenâb-ı muvaffak-ı külli umûr kudûmunuzı vesîle-i hubûr idüb mukârenet-i Hızır-tevfîk ile zâtınızı mazhar ve masdar-ı ef'âl-i cezîle eyliye âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

Dîger Hatt-ı Hümâyûn

Çerâğ-ı Hâsım-ı Nizâm-ı Devletim Vezîr-i Bî-nazîrim

Lillâhi'l-hamd ve'l-minne Sadârete teşrîfinden berü devletim nizâm buldığından size du'â-yı hayrım indallâh makbûldür hemân Rabbü Te'âlâ her umûrunda tevfîkler kerem eyleye ve ideceğine iştibâhım yokdur. Bu gün Sa'dâbâd'da teşrîfiniz ma'lûm-ı hümâyûnum oldığından kadr ve şânını terfî' içün hıfz-ı vücûd-ı şâhâneme mahsûs olan kürklerimden siyâh dilkü bir kürk hâss odabaşı knlum ile gönderdim. Kürki ilbâs ve du'â-yı hayrım üzre olub seni Cenâb-ı Hayru'l-hâfızîm'e vedî'a ve kâffe-i ibâdullâhı size emânet eyledim.

(s.337)

İhrâc-ı Mevâcib Hakkında Hatt-ı Hümâyûn

Benim Vezîrim Muhlis ve Çâker-i Mütehassısım

Hakk Te'âlâ'ya ma'lûm ve ayândır ki cemî'-i ef'âl ve harekâtından ve dîn-i devlet-i aliyyem hidemâtında nümâyân olan sa'y ve gayretinden râzıyım ve şâkirim her hâlde muvaffak-ı bi'l-hayr olasın ale'l-husûs vakit ve zamânı ile emvâl-i mîriyyeyi tahsîl ve mevâcibi tekmîl ve tevzî' mâddesinde zuhûr iden dikkat ve ihtimâmın makbûl-i hümâyûnum olmağla bilâ Hazîne-i Hümâyûnum kethüdâsı ağa kulum ile hâss kürklerimden bir semmûr kürk ve bir kabza mücevher hançer irsâl ve ihsânıyla tevkîr ve tekrîm olunmuşsundur. Göreyim seni kâffe-i Devlet-i Aliyyemi kemâl-i istiklâl üzre idâre ve rü'yet ve râhat-ı ibâda dâ'ir hâlâta kemâ-kân bezl-i makderet eyleyesin inşâallâhu Te'âlâ her husûsda hayra muvaffak olacağında ve nizâm-ı devlet ve memleket esbâbında dakîka fevt itmeyerek ikdâm-ı tâmm eylediginde ve ideceginde zerre kadar şübhem yokdur. Cenâb-ı Hakk seni ve senin emr ve rızân üzre dîn ve devlete sâdıkâne hidmet idenleri dâreynde mesrûr eyleye âmîn.

(14)

Sadr-ı â'zam İzzet Paşa'ya Hitâben Hatt-ı Hümâyûn

Ecdâd-ı izâmım ve eslâm-ı kirâmım zamânlarında vâki' olmayan ve cevâz virilmeyen muhaddesâtın revâcına zamân-ı hilâfetimde bir dürlü rızâ-yı hümâyûnum yoğiken birkaç seneden berü duhân çubukları imâmelerine altun kakma ve envâ'-ı cevâhir taşlarıyla tersî' ve üçer beşer yüz guruşa alınub satıldığı ve kezâlik nisvân tâ'ifesinin tahtına papuşlarına dâhi kabara ve sırma vaz' ve isti'mâl olundığı yakînen ma'lûm-ı hümâyûnum olub bu misillü hilâf-ı şer'-i şerîf israfât-ı beyhûdenin i'mâl ve isti'mâli hilâf-ı irâde-i tâcdârânem olmağla min-ba'd çubuk imâmelerine altun kakılmamış ve envâ'-ı cevâhirden bir dâne cevher taş vaz' olunmayub satılmamak ve isti'mâl olunmamak üzre yasâğ ve tahta papuşları dahi kabarasız ve sırmasız sâde i'mâl olunmak vechile men' ve iktizâ idenlere tenbîh ve mütenebbih olmayanları te'dîb ve terbiyye eyleyesin.

(15)

Yine İzzet Paşa'ya Hitâben Hatt-ı Hümâyûn

Benim Vezîr-i Hâlis-Sadîkım

Bi-inâyeti'l-Meliki'l-Mecîd Oğlum Şeh-zâde Sultân Süleymân bu gün traşa bed' ve şurî' olundığı (**s.338**) teşekkürini hâvî ve senim kadr ve şânını terfî' zımnında hâssa kürklerimden kendi isti'mâl eyledigim siyah dilgü culkafası kontuş ferve-i â'lâsını berberbaşı kulum ile gönderdim. Vusûlünde kürki iktisâ ve da'avât-ı hayriyyeme müdâvemet ve muvâzabat üzre kâffe-i umûr-ı devlet ve saltanatımın tanzîmine ve cemî'-i ibâdullâhın işlerine sa'y ve ihtimâm eyleyüb gayret ve ikdâm eyleyesin cem'-i ibâdullâhı sana ve seni hayru'l-hâfizine vedî'a itdim.

(16)

İspanya Devleti'yle Akd Olunan Ahidnâmenin Sûretidir

Birinci Mâdde Devlet-i Aliyye ile İspanya Devleti beyninde inşâallâhu Te'âlâ tasdîknâme vürûdundan sonra sâ'ir dost olan Fransa ve Siçilyateyn ve İngiltere ve İsveç devletleri misillü vaz' ile sulh ü salâh mün'akid olmuşdur. Binâberîn Devlet-i Aliyye'ye tâbi' memâlik ve eyâlât ve ülkât ve cezîrelerin ahâlîleriyle İspanya Devleti'ne tâbi' olan hükûmetler ve mülhakâtları olan arâzî ve cezîreleri ve şehirleri ve kastelleri ve bundan sonra vaktiyle tarafına tâbi' olacak memâlik ve hükûmâtının re'âyâları beyninde işbu sulh ü salâh mürâ'ât olunub ve emr-i ticârete dahi sâ'ir düvele müsâ'ade olundığı üzre berren ve bahren cevâb virilüb ve emti'alarının fürûhtı ve karantina ve avârız-ı sâ'ireden mutazarrır olan sefâyinin ta'mîri ve kifâf-ı nefsleri içün iktizâ iden nesnenin akçeleriyle iştirâsı tarafeynden câ'iz ola.

İkinci Mâdde Devlet-i Aliyye'nim bi'l-cümle iskele ve gümrüklerinde kral-ı müşârün-ileyhin sefâyinlerimden ve re'âyâlarından resmî yüzde üç ve sâ'ir dost olan düvel taraflarından virilan rüsûmât edâ olunub mukâbilinde Devlet-i Aliyye'nin sefâyini ve re'âyâsı dahi İspanya'ya tâbi' olan yerlere vardıklarında bu kıyâs üzre sâ'ir dost olan düvel misillü rüsûmâtlarını edâ ideler.

Üçünci Mâdde Devlet-i Aliyye'de kral-ı müşârün-ileyhin ikâmet idecek vekîli vesâtetiyle Devlet-i Aliyye'nin münâsib olan bi'l-cümle iskelelerinde ve sevâhillerinde konsolosları ikâmet itdirilüb azl ve nasblarında ve vekîl-i mûmâ-ileyh rütbesine göre evâmir ve berevât ihsân olunmasında ve konsoloslarının ve türcümân ve etbâ'larının husûslarında sâ'ir dost olan düvel ilçileri ve tercümân-ı konsolos ve etba'larına olan müsâ'ade misillü mu'âmele oluna.

Dördünci Mâdde kral-ı müşârün-ileyhin re'âyâları mezhebi husûsunda ve Kudüs-i (**s.339**) Şerîf ve sâ'ir yerlere varan seyyâhlariçün sâ'ir dost olan düvele mürâ'ât olundığı üzre ınüsâ'ade oluna ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin her kangı mahallinde tüccâr ve re'âyâlarının ve bayrağı altında olan biri vefât ider ise muhallefâtı hükkâm ve zâbıtalar

taraflarından müsâdere olunmayub ve bu gûne muhallefât mâl-ı gâ'ibdir deyü vaz'-ı yed ve istishâb olunmaksızın vekîline veyâhûd konsaloslarına vasiyyeti üzre ashâbına virilmek içün teslîm oluna ve eger bilâ-vasiyyet vefât ider ise muhallefâtı vekîline ve konsoloslarına veyâhûd vefât itdigi mahalde olan şerîklerine teslîm oluna ve vefât eyledigi mahalde konsolosı veyâ şerîkleri bulunmadığı hâlde ol mahallin kadı ta'bîr olunur hâkimi şer'an muhallefâtını defter eyleyüb bir emîn mahalle vaz' ve hıfz oluna resm-i kısmet didikleri virgü taleb olunmaksızın Der-i Devlet'de mukîm olan vekîli tarafından ta'yîn olunan âdeme bilâ-bahâne def' ve teslîm oluna ve Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsına ve tüccârına kral-ı müşârün-ileyhin memâlik ve ülkâsında kezâlik mu'âmele oluna.

Beşinci Mâdde kral-ı müşârün-ileyhin konsolos ve tercümânlarıyla da'vâ zuhûr ider ise dört bin akçeden ziyâde da'vâ oldığı hâlde da'vâları sâ'ir mahallerde istimâ' ve fasl olunmayub Âsitâne-i Sa'âdet'e havâle oluna ve kezâlik kral-ı müşârün-ileyhin tüccâr ve sâ'ir re'âyâları ve himâyesi altmda olanlar ile Devlet-i Aliyye re'âyâsı bey' ve şirâ ve ticâret husûslarıyla ve sâ'ir bahâne ile da'vâ ve kadıya vardıklarında tercümânlarından biri bulunmadıkca da'vâları istimâ' ve fasl olunmaya ve borcları ve kefâletleri ma'mûlün bih senedât ve defter olmadıkca da'vâ olunan deyn içün hilâf-ı adâlet müdâhale olunmaya ve tüccârı beyninde da'vâ zuhûr eyledükde bu makûle olan da'vâları konsolos ve tercümânları vesâtetleriyle şurût ve kâ'ideleri üzre görülmesi câ'iz ola ve bu mu'âmele hîn-i iktizâda müşârün-ileyhin memleketleriude bulunan Devlet-i Aliyye'nin tüccâr ve re'âyâsı haklarında dahi bu vechile mer'î tutıla.

Altıncı Mâdde Devlet-i Aliyye'nin hükkâm ve zâbitânı kral-ı müşârün-ileyhe tâbi' olanlardan her kim olursa olsun bir ferdini bilâ-vech ta'addî ve tahkîr ve habs eylemeyeler ve re'âyâlarından bir kimse ahz olundukda vekîli ve konsolosı tarafından taleb olunur ise teslîm olunub töhmetlerine göre te'dîb oluna.

Yedinci Mâdde Devleti Aliyye'nin re'âyâ ve tüccârı emîn ve müsterîh olmak içün taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kral-ı müşârün-ileyhin kürsî-i memâliki olan Alikatne'de ikâmet üzre şehbender ta'yîn olunması câ'iz ola ve bu vechile işlerini rü'yet idüb Devlet-i Aliyye cânibinden müsâ'ade olunan serbestiyyet bunların hakkında dahi cârî ola.

(**s.340**) Sekizinci Mâdde fenn-i mellâhîde mâhir olanlardan tarafeyn limanlarında fırtınadan tazyîk olunan sefâyine i'ânet oluna ve şikest olan sefâyin ve derûnlarında bulunan emti'a ve sâ'ir eşyâları bulundukları üzre sâhiblerine teslîm olunmak içün akreb olan konsoloslara redd oluna.

Dokuzuncı Mâdde tarafeyn sefâyini asker ve cebehâne naklinde ve sâ'ir hidmetde istihdâm olunmak üzre cebr olunmayalar.

Onuncı Mâdde Devlet-i Aliyye'nin sefâyini Memâlik-i Osmâniyye'den dostluk üzre olub kral-ı müşârün-ileyhin memâlikine sâ'ir dost devletlerin sefâyini gibi mu'tâd olan tezkeredan sonra kabûl olunalar.

On Birinci Mâdde Devlet-i Aliyye'nin ceng sefâyini rû-yı deryâda kral-ı müşârün-ileyhin ceng sefînelerine müsâdefe eyledükde bayraklarını dikûb ve karşudan top ile selâmlayub dostluk izhâr eyledikde Devlet-i Aliyye'nin ceng sefîneleri dahi kezâlik dostâne mu'âmele idüb ve yine tarafeynin tüccâr sefâyini dahi birbirlerine bayraklarını açub dostâne mu'âmele ideler ve işbu tarafeynin ceng sefîneleri birbirlerinin tüccâr sefâyinine müsâdefe eyledükde

sebîllerin tahliyye ve iktizâ iden mu'âvenet ile i'ânet olunub ve ceng sefâyini iktizâ iden filükacılardan mâ'adâ filüka ile tüccâr sefînesine iki nefer âdem irsâl ve tâcir sefînesinin senedini ve yol kâğıdını görüb ma'mûlün bih oldığını bildikde kendü sefînelerine avdet ideler ve sefînelerin bayrak ve senedâtları ma'lûm olmak içün birer sûreti ve bayraklarına dahi resmleri tarafeynden virile.

On İkinci Mâdde kral-ı müşârün-ileyhin re'âyâsından ve ana müte'allik olanlardan biri İslâm'a gelüb ve geldigini konsoloslarından veyâhûd tercümânlarından birisinin muvâcehesinde mukırr olur ise bu sûretde borcını virmek ve kendü eşyâsından mâ'adâ sâ'irlerin emti'alarında yedlerinde bulunan eşyâ dahi ba'de's-subût ashâbına virilmek üzre vekîline ve konsoloslarına teslîm oluna.

On Üçünci Mâdde kral-ı müşârün-ileyhe tâbi' olub himâyesinde ve bayrağı altında olan re'âyâ ve tüccâr ve tâ'ifesi mâdâmki Devlet-i Aliyye düşmanlarından olan korsan tâ'ifesiyle îsâl-i mazarrata sâ'î ve mezbûrelere askerî yazılmış olmayalar o makûlelerin emvâl ve eşyâlarına ta'arruz ve kendülerine ta'addî olunmayub eşyâlarıyla tahliyye-i sebîl olunalar ve kral-ı müşârün-ileyhin bayrağı ve patentesiyle olan sefâyininden biri Devlet-i Aliyye'nin korsanları tarafından istirkâk olundukda sefîne-i merkûme ve derûnunda olan tüccâr (s.341) ve re'âyâ ve eşyâ ve andan mâ'adâ devleteyn düşmanlarından ahz olunan tarafeyn sefâyini ve içinde olan tüccâr ve re'âyâsı mukarrer olan dostluk istihkâmı içün mümkün mertebe tahsîl ve tarafeyne virilmege sa'y oluna.

On Dördünci Mâdde bu iki devlet taraflarında bulunan cânibeyn üserâsı bu husûsa me'mûr olanların ma'rifetleriyle münâsib ve mu'tedilün bihâ ile veyâhûd mübâdele olunalar ve ıtlâk ve yâhûd mübâdele olununcaya dek ashâbından lütf ile mu'âmele olunmak üzre tenbîh olunalar.

On Beşinci Mâdde kral-ı müşârün-ileyhin re'âyâlarından biri gümrükden eşyâ kaçırmış bulunur ise dost olan düvelin re'âyâsından ziyâde bir vechile te'dîb olunmaya ve tüccârları her ne mezhebden diler ise simsâr alub istihdâm ideler ve ticâretleri husûsunda hilâf-ı mu'tâd bir kimse cebren müdâhale eylemeye ve idenlerin muhkem haklarından gelinc Devlet-i Aliyye'nin iskele ve liman ve seddü'l-bahrına ve sâ'ir yerlerine gelan sefâyinleri dost olan düvelin sefâyini misillü yoklama olunalar.

On Altıncı Mâdde Devlet-i Aliyye'nin sefâyini kral-ı müşârün-ileyhin hükûmetinde olan sevâhilde sefîne seçildigi ve sefâyinden dahi kara göründigi mahalle degin düşman tarafından ta'kîb ve ta'addî olunmasına kral-ı müşârün-ileyh tarafından cevâz virilmemek ve kezâlik Devlet-i Aliyye'nin sefâyini dahi mınvâl-i muharrer üzre anlar ile dost olan sefâyine hadd-i merkûm dâhilinde ta'arruz itmemek husûsları kendüler dost bulunanları ihbâr olunub rızâ-dâde oldukları hâlde keyfiyyet Der-i Devlet-i Aliyye'ye tahrîren ifâde olunub ve minvâl-i muharrer üzre karâr-dâde ola.

Onyedinci Mâdde Devlet-i Aliyye re'âyâsından ve husûsan Ülgünli ve Arnavudluk'da olan korsan makûlesinden ve sâ'ir bu yolda yürüyanlardan bir ferd bi'l-cümle kral-ı müşârün-ileyhin sefâyini ile husûmet itmemek husûsı ve iskelelerine ve memleketlerine vardıklarında dostâne kabûl ve sâ'ir dost olan düvele mu'tâd olan i'ânetler bunların haklarında dahi icrâ olunmak hâleti emr ve tenbîh oluna ve zikr olunan tavâ'if kral-ı müşârün-ileyhin tahtı hükûmetinde olan arâzî ahâlîsine serbestiyyet ve kendü hâlleri üzre ticâret içün varub

gelmeleri câ'iz ola ve işbu akd olunan mevâdda muhâlefet iden var ise te'dîb ve tarafeyne bu makûlelerden olan fi'l-cümle zarar ve ziyân sâ'ir dost olan düvel-i müsâ'ade olundığı üzre tazmîn itdirile ve Devlet-i Aliyye'nin emr ü fermânına muhâlefet ve kral-ı müşârün-ileyhin re'âyâlarına ta'addî ider olur ise ya'nî (s.342) korsanlık mu'âmelesini ider ise o makûleye deryânın açığında müsâdefe olunur ise ve olundığı hâlde akd olunan mevâdda halel gelmeksizin hakkından gelinmesi câ'iz ola ve kezâlik Devlet-i Aliyye sefâyini dahi bu vech üzre hareket eylemek câ'iz ola Devlet-i Aliyye-i Ebed-kıyâm ile İspanya Devleti beyninde râbıta-pezîr-i hüsn-i hitâm olan işbu musâlaha-i müteyemmene Cezâ'ir-i Garb ve Tunus ve Trablus ocaklarına ihbâr olunub zikr olunan ocakların musâlaha husûsunda irâdeleri kendü yedlerinde olmakdan nâşî anlar dahi zikr olunan İspanya Devleti'yle başkaca akd-i musâlaha eylediklerinde Devlet-i Aliyye mahfûz ve musâlahaları makbûl olacağını müş'ir te'kîden dostluğı tavsiyye birle musâlahaya tergîbi hâvî evâmir-i şerîfe İspanya ilçisi tarafından istid'â olundukda her bir ocağa başka başka üç kıt'a evâmir-i aliyye ısdâr ve teslîmi câ'iz ola.

On Sekizinci Mâdde Devlet-i Aliyye'nin iskele ve limanlarında ve kezâlik kral-ı müşârün-ileyhin taht-ı hükûmetinde olan iskelelerinde ve limanlarında tarafeynin düşmanlarına ceng sefâyini techîz olunmasına cevâz virilmeye ve düşman bayrağıyla gelan sefâyinden tarafeynin sefâyinine her vechile mu'âvenet olunub tarafeynin sefîneleri limanlardan çıkdıklarında yirmi dört sâ'at mürûrundan sonra zikr olunan ceng sefâyininin ihrâcına cevâz ve lâkin düşmanlık hîlesiyle bir sefîne istirkâk olunub ve istirkâk olunan sefîneye i'ânet olunması mümkün olmadığı hâlde bulunan devletin limanında bu makûle avârız zuhûrı töhmet addolunmaya tarafeynin re'âyâ ve tüccâr sefâyini düşman bayrağı ve düşmandan yol kâğıdı almağa cevâz virilmeye ve bu makûle ahz olundukda sefîne zâbiti ihreten li'l-gayr sefînesinin diregine salb olunub ve sefîne ve etbâ'ı ve eşyâsı ahz idenin esîr ve ganîmeti ola ve tarafeynin re'âyâsına ve memleketlerinde süknâsı karâr-dâde olanlardan mâ'adâsına ol kâğıdı ve bayrak virilmesine cevâz virilmeye.

On Dokuzuncı Mâdde kral-ı müşârün-ileyhin tarafından ta'yîn olunan vükelâ ve konsoloslardan bayrağı altında olanlar ticârete müte'allik eşyâlarıçün gümrüklerini virdiklerinde sâ'ir dost olan düvelden tahsîl olunan konsolata resmi alınmasına cevâz virile ve kral-ı müşârün-ileyhin re'âyâlarmdan bir kimseye barut ve top ve silâh ve sâ'ir memnû'âtdan olanlardan mâ'adâ ticârete müte'allik olan eşyâyı sefâ'ine tahmîl itmege mümâna'at olunmaya.

(s.343) Yirminci Mâdde kral-ı müşârün-ileyhin re'âyâsına ve taht-ı himâyesinde olan kimselere ticârete müte'allik bey' ve şirâlarında sâ'ir dost olan düvel misillü mu'âmele oluna ve ale'l-ıtlâk cârî olan sikkeden gayrı sikke teklîfiyle ta'addî olunmayalar ve getürdükleri sikkeden hilâf-ı mu'tâd bir dürlü resm taleb olunmaya.

Yirmi Birinci Mâdde azîmet üzre olan sefîne hudûs iden da'vâ bahânesiyle alıkonulmayub da'vâ ve nizâ'ı konsolos vesâtetiyle bilâ-te'hîr fasl oluna ve kral-ı müşârün-ileyhin müte'ehhil ve mücerred olan re'âyâlarından cizye ve tekâlîf-i saire taleb olunmaya ve re'âyâlarının birinin üzerinde şer'an mâdâmki katl ve cerh keyfiyyetleri sâbit olmaya kendü hâlinde oldukca ta'addî olunmaya ve işbu musarrah olan mâddelerde ve bunlardan hâric ve tasrîh olunmayan husûslarda sâ'ir dost olan düvele mu'âmele olundığı vech üzre

müsâ'ade oluna ve devleteyne fâ'idelü ve lâzım addolunan sâ'ir mevâdd-ı nâfi'anın dahi işbu akd olunan şerâ'ita derci tarafeynden münâsib görilür ise anlar dahi îrâd ve müzâkere ve tertîbden sonra zamm ve derc olunmak câ'iz ola.

HÂTİME

Şevketlü kudretlü kerâmetlü Âl-i Osmân Pâdişâhı Hazretleri ile haşmetlü miknetlü mekremetlü İspanya Hükümdârı ve Kralı beyninde mün'akid olan müsâleme mevâddı bilâhalel mer'î ve mahfûz tutıla ve hüsn-i mu'âmele ve musâfât-ı mâbeynin delâ'ilini tebyîn ve isbât zımnında bu günki gün bed' olunarak cânibeyn memâlikinin sekenesine i'lân oluna ve işbu musâlaha abidnâmesi tasdîk olununcaya degin bu esnâda re'âyâ-yı tarafeyn haklarında muhtemelü'l-hudûs hasârât tazmîni îrâd olunmaya ve ahidnâme-i mezkûre sekiz ay zarfında veyâhûd daha evvelce tasdîk oluna ve Maltız ve Roma ve Ceneviz serbestiyyet-i hükûmetleri olmak hasebiyle kral-ı müşârün-ileyh mersûmûnun Akdeniz'den korsanlıkları def'ine hüsn-i himmeti bî-dirîğ eyleye ve bu husûsun keyfiyyet ve karârı taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye tahrîren beyân oluna.

(s.344)

İzzet Mehmed Paşa Sadâretinde Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Bulunan Ömer Vahîd Efendi'ye Olmak Üzre İşbu Doksan Altı Senesi Cumâde'l-âhiresi'nin Yedisi Târîhiyle Müverrah Olarak Canikli Alî Paşa'nın Bir Kıt'a Kâ'imesiyle Berâber Vârid Olan Meşrûh ve Mufassal Takrîrinin Sûretidir

On bir günde Taman cânibinden vürûd iden Kerşî Sefer Alî nâm re'îs der-akab celb ve istintâk olundukda Soğucak Begi Zanoğlı Mehmed Giray ol havâlîye vürûdunda şehâmetlü Şâhin Giray Han Hazretleri'nin birâderleri Bahâdır Giray Sultân ve Arslan Giray Sultân ile mülâkât ve çend def'a mükâleme ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Donanma-yı Hümâyûn ile paşa ve asker gelecekdir kelâmını beyne'n-nâs işâ'a ve teşhîr ve sultânân-ı mûmâ-ileyhimâyı dahi bu makûle cevâblar ile tahrîk ve tagrîr idüb binâ'en-aleyh sultânlar dahi Taman'a gelüb han hazretlerinin âdemlerini Kırım yakasına mürûr itdirdiler. Ve han hazretleriyle miyânelerinde mükâleme ve münâkaşaları var idi ben ol hâl üzre bırakdım sonra neye müncer oldığı ma'lûmum degildir deyü takrîri bir kıt'a kâ'ime-i sâdıkamız ile sadr-ı â'zam ve efham devletlü merhametlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretlerine arz ve takdîm olunmağla tafsîl-i keyfiyyet kâ'ime-i mezbûremizden karîn-i ilm-i şerîfleri buyurılur.

Kaldı ki benim mürüvvet-kârâ sultânım hazretleri han-ı müşârün-ileyhin def'a-i sâniyyede Rusya tarafına gitmesi ve ba'dehû Rusya askeriyle gelmesi taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye hıyânet ve münâferetden nâşî olmayub seksan beş senesinde ber-muktezâ-yı takdîr Kırım istîlâya dûçâr ve derûnunda bulunan han ve selâtîn sefînelere süvâr olmalarıyla hayret ve ıztırâbları vaktinde ahâlî-i Kırım bi'l-ittifâk han-ı müşârün-ileyh hazretleri ile birâderleri Sâhib Giray Han Hazretleri'nin dâmenlerine yapışub böyle perîşâniyyet-i hâl ile bizleri

terk itmeyiniz başlarımıza ne gelür ise hayren ve şerren berâber görelim deyü niyâz ve istirhâmlarına binâ'en Rusya'ya gidüb geldikden sonra henüz mükâfât iktizâ ider iken aksü'l-melhûz cânib-i müşârün-ileyhe itdikleri mu'amelât-ı nâ-marziyyeden başka müşârün-ileyb Sâhib Giray Han Hazretleri'ne bâ-teşrîfât-ı hümâyûn haniyyet ibkâ ve ihsân buyurulmuş iken bi-tarîki't-tagallüb müşârün-ileyhi mesned-i bakanîden tard ve izâle ve merhûm Devlet Giray Han'ı intihâb ve mütâba'atlarına kemâl-i infi'âl ve nefsâniyyete mebnîdir.

(s.345) Ber-muktezâ-yı sırr-ı bikmet-i hulûs-kâr bî-mürâlarının bir müddet cânib-i Kırım'da meksim iktizâsı meczûmum olmuşdur ki han hazretlerinin Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâra sadâkatdan gayrı bir gûne fikri yokdur. Hattâ bundan akdem Rusyalunun hileye mebnî tahrîkiyle Tombasar ve Yalı taraflarına irsâl eyledikleri âdemleri taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mukâbele ile def' ve girüye i'âde olundukda tekrâr bir dahi lisâna bile almayub hâli üzre terk eyledikleri mahzâ Devlet-i Aliyye'yi sıyâneten icrâsı dâ'iyyesine düşdükleri sûretde beyne'd-devleteyn nizâ' vukû'ıyla belki encâmı Devlet-i Aliyye'ye bir gûne zarar terettübüne ben sebeb olmuş olurum mülâhazasıyla min-ba'd kâle getürmedim deyü bi'l-münâsebe îrâd buyurmalarıyla bu dahi devlete hayr-hâh ve sadâkat-kâr olduklarma dâldir.

Lâkin Rusyalunun öteden berü mekir ve hüd'a-âlûde ve derûnlarında fesâd ve Kırım'ı ber takrîb küllıyyen zabt itmek dâ'iyyesinde oldığı bî-iştibâhdır. Ancak kendüsi bu esnâlarda fesh-i musâlaha itmemek gerekdir imkânını bulur ise Nemçelüyi tahrîk ve Devlet-i Aliyye ile beynlerinde adâvet ve muhârebe ilkâsına müterakkıb oldığından başka bir tarafdan Gürcistân'ı dahi tahrîk ve iğvâdan hâlî olmayub hattâ bundan akdemce Soloman tarafına mahsûs bir kapudanı gelüb ba'de'l-mükâleme avdet eyledigi ve keyfiyyât-ı sâ'ireleri gâliben Sa'âdetlü Süleymân Paşa Hazretleri tarafmdan ifâde ve ma'lûm-ı Devlet-i Aliyye olmak gerekdir. Hâsılı Rusyalunun merâmı şebb ve rûz etrâfi tahrîk ve envâ'-ı mekir ve hîle tertîb idüb ber takrîb Kırım'ı müstakillen zabt eylemekdir.

Ve şimdiye degin dahi belki bir hîle ve bahâne ile zabtı tedârükine teşebbüs itmeleri melhûz idi. Ancak han hazretlerine mâdâmki mesned-i haniyyet sendedir Kırım'a tarafımızdan müdâhale olunmaz deyü va'd ve mukâveleleri sebkat eylediginden nâşî bilâsebeb sözlerinden nükûli irtikâb idemezler. Binâ'en-aleyh şâyed tahammül idemeyüb zâhiren irâdesiyle Kırım'dan keff-i yed itmiş olur mülâhazasıyla dâ'imâ han hazretleri tarafına sabr ve tahammül olunmayacak gibi gûnâ-gûn teklîfât-ı reddiyye ve mu'amelât-ı bâride izhâr itmekdedir.

Han Hazretleri dahi gerek Rusyalunun bu gûne fevka't-tahammül eyledikleri mu'âmele ve teklîfât-ı nâ-marziyyelerinden ve gerek ibtidâ-yı haniyyetden berü derûn-ı Kırım'da tekevvün iden vekâyi'-i keder-âmîzden îrâdıyla masârifini idâreden acz ve usreti hasebiyle haniyyetden degil belki cânından dahi usanmışdır. Lâkin kendi Kırım'dan keff-i yed itdigi sâ'at Rusyalunun zabt idecegi meczûmı oldığından nâşî bir tarafdan sekene-i Kırım'ın **(s.346)** hâllerine merhamet ve bir tarafdan âr ve hamiyyet sâhibi bir zât olmağla bir işe mübâşeret idi de netîce-pezîr idemedi kelâmı tefevvüh olunmakdan ihtirâz-ı dâmen-i sabra teşebbüs birle gâh bir eyyâm temâruz ve gâh sayd ü şikârı vesîle iderek geşt ü güzâr ile imrâr-ı vakt itmekdedir.

Kaldı ki Kırım'ın tasfiyye ve istihlâsı zımnında zuhûr-i inâyet-i Rabbâniyye'ye terakkub ve vakt-i merhûnuna ta'lîk olunarak şimdilik külliyyen Rusyalunun dâhil-i kabza-i dest-i

tasallutı olmayub bir müddet bu hâl üzre durmaları muktezâ-yı vakt ve hâl oldığı sûretde zuhûr iden münâza'a ve fesâdın indifâ'ıyla han hazretlerinin mesned-i haniye iclâsı ve istikrârı zann-ı gâlib-i sâdıkâneme göre bu merâmın husûlüne medâr-ı küllî olmak gerekdir. Ve illâ vakt-i âhara te'hîri iktizâ itmeyüb tiz elden istihlâs ve nizâm-ı aslîsine irca'ları irâde-i aliyye buyuruldığı takdîrce fe-lehü'l-hamd ve'l-minne şevketlü kudretlü velî-ni'metimiz pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin kuvve-i kâhire-i cihândârîlerine hâ'il yokdur. Ve avn ü tevfîk-i Bârî ve yümn-i himmet-i kûh-efken-i şehin-şâhîlerine bu merâmın husûlü dahi akreb-i me'mûldür.

Bu takdîrce bâlâda bast ve beyân olunan Taman vak'ası îrâs-ı münâza'aya bir mukaddime-i kaviyyedir zîrâ Rusyalu bu makûle keyfiyyât vukû'una müterakkıbdır. Bu sûretde münâza'a îrâsıyla muhârebe ve fesh-i musâlahaya mübâşeret olundığı hâlde han-ı müşârün-ileyh hazretleri Rusyaluya muvâfakat birle Devlet-i Aliyye ve asâkir-i İslâmiyye ile muhârebe ve mukâbeleyi irtikâb itmeyecekleri egerçi ezher-i mine'ş-şemsdir. Ancak zikri sebkat itdigi vech üzre haniyyetden bîzâr olmağla Kırım'da dahi meks itmeyüb kable'l-muhârebe Kırım'a terk ve haniyyetden ferâgat birle bir mikdâr etbâ'-ı mahsûsıyla sâhil-i Bahr-i Azak'a karîb Aye nâm mevzi'de ihdâs eyledigi kasabasına nakl ve ikâmet Rusyalunun dahi Kırım'ı zabt ve min-evveli'l-emr ahâlîsini derûnundan ihrâc ve kendi memleketlerine sevk ve nakl ve Kırım'a asâkirini idhâl idüb dâ'iren mâ-dâr zabt ve muhâfaza idecekleri mülâhazadan ba'îd degildir. Bu takdîrce maâzallâhu Te'âlâ Kırım'da mevcûd bu kadar ibâdullâhın pâ-zede-i hasâr olacaklarından başka sevâhil-i Bahr-i Siyâh'ın küllîsinden emniyyet meslûb olur. Kaldı ki encâm-ı kâr nizâ' ve ihtilâl zuhûr itmemek emr-i muhâldir. Ancak delvetlü merhametlü sâhibü'd-devlet ve kesîrü'l-lutf ve'l-mürüvvet efendimiz hazretleri bu kullarını mürde iken ihyâ ve Kırım gibi mahall-i mekrûhdan halâs ve hâkdan ref' buyurmalarıyla hâssaten efendim ve velî-ni'met-i bî-minnetimizdir. Ömrüm oldukca du'â-yı bekâ-yı eyyâm-ı ömr ve devlet (**s.347**) ve ikbâlleri farîza-i zimmet ve vâcibe-i uhde-i sadâkatim oldığundan gayrı cenâb-ı mekârim-nisâblarıyla dahi hukûk ve muvâlâtımız kadîm ve hem-rütbe-i derece-i uhuvvet olmakdan nâşî devletlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretlerinin ve gerek mürüvvet-kârâ siz sultânımın zamân-ı sa'âdet-iktirânınızda bu güne vahîmü'l-âkıbe olan emr-i mekrûhun adem-i zuhûrı merâmına mebnî mücerred îkâz ve ihtâr zımnında bast-ı makâle ibtidâr olunmuşdur.

Hâşâ sümme hâşâ ki iki yüz seneden mütecâviz müddetden berü ebâ an-cedd perverdesi oldığım nân ve ni'met-i Devlet-i Aliyye üzerine han-ı müşârün-ileyhin iki senelik in'âmını tercîh ve bu takrîrden merâm mücerred müşârün-ileyhi sıyânete mebnî ola ancak aksâ-yı merâmım hâssaten efendilerimizi îkâz ve âgâh zımnında olub lâkin mukaddemâ dahi ba'zı mevâdda vukûfum hasebiyle her çend vazîfemden hâric ise de sadâkatime mağrûren mücerred âgâh iderim mülâhazasıyla vâki' olan ba'zı tahrîrât-ı hayr-hâhânemi hilâf-ı mülâhazalara hamlen taşradan vazîfesi olmayan umû[r]a müdâhale ideyor deyü başımıza gelan seyyi'elerin ekserîsine illet-i müstakille oldığına mebnî devletlü merhametlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretleri zînet-efzâ-yı sadr-ı vâlâ ve cenâb-ı mekârım-nisâbları kethüdâ-yı uluvvü'l-kadr-i me'âlî-pîrâları olmayub âharı olmak lâzım geleydi. Bu makûle mevâdd zımnında kat'â harf-i vâhid dahi tahrîr itmiyecegim vâreste-i rayb ve riyâ olmağla kerem ve mâyet buyurub işbu takrîr-ı sâdıkânemizi meclis-i kübrâda izhâr buyurmayarak

re'y ve istisvâb buyurılur ise bir vakit tenhâ-yı merâhim-nümâ-yı veliyyü'n-ni'amânelerinde merhametlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretlerine arz ve takdîmi re'y ve inâyet-i aliyyelerine vâbestedir.

Evâhir-i Cumâde'l-âhire'de Ömer Vahîd Efendi Tarafından Alî Paşa'ya Cevâben Yazılan Mektûb Sûretidir

Zât-ı hamiyyet-sıfât-ı âsafânelerine olan râbıta-i ihlâs ve zâbıta-i ihtisâsım muktezâsınca leyl ve nehâr neşr-i ezkâr-ı cemîleleriyle evkât-güzâr oldığum kalb-i âgâhlarına âşikârdır ve miyânede tekellüf ber-taraf ve nezd-i evliyâ-yı ni'amîde ale'd-devâm sebeb-i irtifâ' kadr ve şânları olacak vesâ'il ve esbâbı istihsâle bezl-i mechûd bu bendelerine müsteclib-i iftihâr ve şerefdir. Cenâbları misillü ashâb-ı arâkat ve asâlet hasbe'l-kadr cânib-i Devlet-i Ebed-müddet'den mazhar-ı sitem ve keder olsalar dahi meftûr oldukları cevher-i sadâkat ve mâye-i istikâmet lâzımesince hanedân-ı veliyyü'n-ni'mete âriz olacak bâridenin indifâ'ına (**s.348**) ser ve cânlarını siper idecekleri bî-iştibâhdır. Binâ'en-aleyh bu def'a Kırım havâdisi istis'âl olunmak zımnında savb-ı vâlâlarına ric'at iden Tatar bendeleri yediyle abd-i mütehassıslarına hafîce tastîr buyurılan kâ'ime ve takrîr mine'l-matla' ile'l-makta' mütâla'a ve mefhûm ve mü'eddâlarına iktisâb-ı vukûf ve ıttılâ' olundukdan sonra ferd-i âferîdeye ifşâ olunmayub derhâl bi'n-nefs huzûr-ı fâ'izu'n-nûr-ı veliyyü'n-ni'amîye azîmet ve nezd-i âlîlerinde ibtidâsından âhirine dek kırâ'at olundı. Fî-nefsi'l-emr henüz bezâr tekellüfât ihtiyârıyla ibâd ve bilâd üzerlerinden def' olunan şûriş ve ihtilâl ve âşûb ve cidâlin ıyâzen billâhi Te'âlâ i'âdesini mûcib olur ednâ vaz' ve hâleti ve hilâf-ı ahd ü peymân reftâr ve hareketi devlet-i kavî-şevket tecvîz eylemeyeceği ve bu gûne münâza'a ve şikâka sebeb olanları zecr ve terbiyyede dakîka fevt olunmayacağı güneş gibi zâhir keyfiyyâtdandır. Kaldı ki Kuban Suyı'nun berü geçesinde Soğucak ve Abaza ve Çerâkise'nin sâkin oldukları arâzî ve emâkin ve bikâ' ve Tatar halkından hâric içlerinde sâkin akvâm ahidnâmeler mantûkunca Devlet-i Aliyye'ye tâbi' ve mülk-i mevrûs-ı cihandârîde dâhil olub her devlet kendi memleket ve ülkâsında mutasarrıf oldığı kılâ'ını tahsîn ve istedüği yerlere kal'alar binâ ve asâkirini tanzîm ve ahâlîsini zabt u rabt eylemek hakk-ı sarîhi oldığı ve hattâ Rusyalu ile akd olunan musâlaha şerâ'itinde bu mâdde sırâhaten mezkûr ve Rusyalu Herson Kal'ası'nı ve anın emsâli kendi hudûdlarında nice kal'a ve palangalar ve kasaba-i sâ'ire ihdâs eyledikleri muhakkak ve Saltanat-ı Seniyye dahi husûn-ı İslâmiyye'den Soğucak Kal'ası'nı termîm ve etrâfıuda istihkâmına dâ'ir ba'zı ma'âkıl ve mevâzi'in tecdîdini irâde ve geçen sene Çerâkise ve Abaza kabâ'ilinin Zanoğlı Mehmed Giray ve Hâcı Hasan Beg ve el-Hâc Alî ve Mehmed Efeudi ile Dersa'âdet'e mahzarları vürûd ve hülâsa-i me'âlinde kal'a-i mezkûrenin kusûrının ve küsûr tekmîli ve neferât mevâcibi ve zahîrelerini ve kendülerinin nizâm-ı hâllerini istid'â ve ol esnâda Kubau'ın öte yakasında Nogaylu beynlerinde ba'zı ihtilâk ve ihtilâfât zuhûr itdigi mesmû' oldığı ecilden erkân-ı devlet mülâhaza ve mütâla'a ve yüz elli binden ziyâde Çerâkise ve Abaza kavmi başsız ve buğsuz Soğucak ve havâlîsinde mevcûd ve Devlet-i Aliyye'ye müttebi' olmalarıyla şâyed Nogay'ın umûrına müdâhale ve bir gavga ihdâs ideler mukaddemâ tenbîh-i vâcibâtdandır diniîub nass-ı ahidnâmenin hâresini derc ile iki kıt'a fermân-ı âlî-şân tasdîr ve me'âllerinde umûmen Tatar halkı serbest

oldukları Kırım ve Kuban taraflarında Rusya askerinin istîlâ eyledikleri kılâ' ve arâzî Tatar'a terk olundukları ve Çerâkise ve Abaza kabâ'ili Tatar'dan hâric ve isimleri ahidnâmede gayr-ı mezkûr ve Kuban'ın beri yakasında Anadolı geçesinde vâki' arâzîye (s.349) hilâl-i muhârebede Rusya askeri istîlâ eylemek şöyle dursun ayak dahi basmadıkları nümâyân olub siz ki Çerâkise ve Abaza begleri ve sipâhîleri siz bu sûretde sizler Devlet-i Aliyye'ye tâbi' ve sâkin oldığunuz yerler Memâlik-i Mahrûse muzâfâtından oldığı cihetden kendi ız ve edebiniz ile ikâmet ve iki devletin sulhuna mugâyir etvârdan ve han hazretlerine tâbi' tavâ'if-i Tatar'ın umûrlarına müdâhaleden mücânebet eyleyesiz te'kîdâtını tasrîh ve tastîr ve evvel bahârda Soğucak Muhâfızı Mîr-i Mîrân Alî Paşa ol tarafa varınca Zanoğlı Mehmed Giray Beg Soğucak Kal'ası'nı muhâfaza eylemesi tavsiyye ve telkîn ve kabâ'il-i mezkûreyi mugâyir-i ahd ü peymân hareketden men' ve üzerlerine nezâret ve her husûsı kânûn-ı akli ve sadâda tatbîk ile der-adâlet-i makarra i'lâm eylemek üzre mûmâ-ileyh Alî Paşa'ya ber-vech-i te'bîd Ankara sancağı tevcîh ve hâss ta'yîni ile Soğucak Muhâfızlığı uhdesine ihâle ve otuz beş gün mukaddem bâ-sefine Soğucak'a ib'âs olunmağla şimdiye dek vürûdı melhûzdur. Bu tekellüfleri ihtiyârdan merâm cümlenin insilâb-ı âsâyişini müstelzim bir münâferet vukû' bulmamak ve maslahatı idügi mukarrer iken Mehmed Giray ve sâ'irlerinin muhâlif-i mu'âhede vaz'a tasaddîlerine cevâz gösterilmek nice olur. Husûsan şehâmetlü Şâhin Giray Han Hazretleri'nin fi'l-hakîka Devlet-i Aliyye-i Ebediyyü'l-istimrâr'ın güceneceği bir tavrı olmayub rûz-be-rûz âmme haklarında hayr-hâhlıkları müşâhede olunmakda iken karındaşları ile miyânelerinde tekevvün iden şikâka efendilerimiz bir gûne cevâz virmeyüb iki tarafa dahi pend ve nush ile aralarını tasfiyyeye sa'y ve ikdâm buyuracakları bedîhîdir. Bu âna dek Taman mâddesine dâ'ir han-ı müşârün-ileyh hazretlerinden bir kâğıd ve bir haber vârid olmadı öyle bir tahrîrâtları vürûd ider ise be-her hâl karındaşlarına nasâyihi mutazammın kâğıdlar yazılacağından başka gerek Mehmed Giray ve gerek sâ'irleri bâ'is-i fesâd olacak harekâtdan men' ve tahzîr olunurlar Devlet-i Aliyye'nin ahdini vikâyeden gayrı bir fikri ve bu husûslardan ser-i mû haberi ve âgâhı olmamağla hemân mecbûr oldukları gayret ve âkıbet-endîşi muktezâsınca Kırım taraflarına ve Soğucak canibine göz ve kulak olub iktizâsınca hakîmâne celb-i havâdise sarf-ı himmet buyurmaları matlûb-ı veliyyü'n-ni'amîdir. Çünki beyuimizde bu gûne serâ'irin mükâtebesi karâr buldı. Bendeleri ne kadar rûhum gibi yazılan esrârı ketm ve ihfâ iderim ancak cenâb-ı devlet-me'âbımızdan dahi rıcâ-yı senâverânem oldur ki tahrîr buyurılan havâdis ve abbâr gayrı mahalle iş'âr buyurılmaya ve bir elden çıka zîrâ serâ'ir-i mezkûreye âhar muttali' olub münteşir oldığı sûretde hâtır-ı şerîflerine (s.350) bizim tarafımızdan faş olmak ihtimâli hutûr itmekle i'timâd münselib olmak iktizâ ider ihfâ-yı esrârda olan fevâ'id nezd-i vâlâlarında ta'rîfden müstağnî idügi ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda emr ü fermân devletlü inâyetlü sa'âdetlü re'fetlü atûfetlü efendim sultânım hazretlerinindir.

(17)

Evâhir-i Mâh-ı Zi'l-ka'de'de Sadr-ı â'zam Bulunan Yegen Mehmed Paşa Tarafından Alî Paşa'ya Yazılan Mektûb-ı Sâmî Sûretidir

Cenâb-ı izzet-me'âb-ı müşîrâneleriyle miyânemizde ihlâs ve muhabbetden gayrı bir

hâlet olmayub husûsan zâtları misillü Devlet-i Aliyye-i Ebed-kıyâm'ın umûr-ı mu'tenâ-bihâsına yarar ve nâmdâr vüzerânın himâyet ve sıyânetleri Saltanat-ı Seniyye'ye râci' ve nâfi' mesâlihden oldığına binâ'en zerre kadar tekdirinizi mûcib olur hâdise zuhûr eylememesine ve huzûr-ı fâ'izu'n-nûr-ı hazret-i tâcdârîde terakkî-i kadr ve i'tibârınızı müsteclib olacak mukaddemât-ı hayriyyenin temhîdine ikdâm ve dikkat vâcibe-i zimmet-i diyânetimiz oldığı Hüdâ'ya ayândır. Zîrâ vüzerâ ve vükelâ bünyâd-ı saltanatın de'âyimi menzilesinde olub sizin gibi asîl ve hânedân-zâde ve uhdesine ihâle kılınan hidmeti ber-vefk-i merâm tesviyyeye muktedir vezîrin tedârüki zamân-ı medîdeye muhtâc ve iyâzen billâhi Te'âlâ fikdânınız sûretinde der-kâr olan zarar devlet-i ebed-kıyâma â'iddir. Bu takdîrce şart-ı insâf ve hakkâniyyet itikâf-ı kulûb ile velî-ni'metimiz olan Devlet-i Seniyye'nim umûr-ı mülkiyyesinde sâdıkâne bezl-i mechûd eylemekdir. Kaldı ki bu def'a kethüdâmız izzetlü ağa bendelerine ib'âs buyurılan kâ'ime-i müşîrâneniz manzûrımız oldı.

Beyt

Dervâze-i şehr mî tevân best * Ne-tevân dehen-i muhâlifân best[1]

Müfâdı üzre nâsın setr-i dehân kâl ü kîlleri emr-i müstahîl oldığı meczûmunuzdur lillâhi'l-hamd ve'l-minne ibtidâ-yı neş'etinizden berü cânib-i celîlü'l-menâkıb-ı tâcdârîden size her gûne maslahat ihâle olunmuş ise mâlen ve bedenen temşiyyetinde taksîriniz olmayub gerdiş ve rûzgâr hilâfına devr ile mukaddemâ vezâretiniz ref'iyle bu kadar mihan ve meşâkka mazhariyyetinize illet-i müstakille olanlardan birisi kalmayub netîce-i kârda (en-necâtü fi's-sıdki)[2] mefhûmı hakkınızda rû-nümâ ve cevher-i sadâkatinize tetarruk iden a'râz-ı tasnî'ât ehl-i ağrâzdan oldığı (s.351) huzûr-ı fâ'izu'n-nûr-ı şâhânede nümâyân oldığı ecilden yine rütbe-i ûlânıza is'âd buyuruldığunuzdan mâ'adâ tarafınıza olan vüsûk ve i'timâd-ı mülûkâne evvelkiden birkaç kat ziyâdedir ve ebâ an-ceddin nân ve ni'met-i Devlet-i Aliyye ile perverde olmuş sizin gibi asîl ve hânedân bir vezîr hâşâ sümme hâşâ ni'am-ı tâcdârîyi ferâmûş ile âhara meyl eylemek ihtimâli hâtıra gelür nesnelerden degildir. Hakkınızda kelimât-ı nâ-lâyıka tefevvüh idenlerin kelâm-ı bî-mesâslarına havâle-i sem' ve ısgâ şöyle dursun lutf-ı Bârî ile o misillüler yanımızda feth-i dehân-ı bî-edebîye cesâret dahi idemezler ve el-hâletü hâzihî serkâr-ı umûr-ı Saltanat-ı Seniyyede bulunanların cümlesi sizin hayr-hâh ve sâdıklarınız oldukları celî ve hafî tahkîk-kerde-i muhibbânem olmuş bu sûretde Amr ve Zeyd kelâmına i'tibâr-ı hâtır-ı düstûrânenize tagayyür ve tekeddür getürmeyüb Kırım taraflarına dâimâ havâle-i çeşm ve gûş-i ihtimâm iderek isticlâb olunan âsâr ve havâdisi peyâ-pey tarafımıza tahrîr ve sizden me'mûl-i hüdâvendigârî olan fetânet ve dirâyet ve gayret ve sadâkat muktezâsınca her hâlde rüsûm-ı teyakkuz ve basîrete mürâ'âta himmet buyurmanız me'mûliyle kâ'ime-i ihlâs müfâd-ı tahrîr ve firistâde-i nâdî-i izzet-semîrleri kılınmışdır. İnşâallâhu Te'âlâ lede'l-vusûl muhât-ı ilm-i dakîka-dânları buyuruldukda ber-vech-i muharrer Kırım mâddesi bir sûret-i nizâm iktisâb idinceye kadar ol havâlîlerin ahvâline havâle-i enzâr-ı nezâret ve bir ucdan alınan havâdisi lâ-yenkatı' savb-ı hâlisânemize iş'âr ve

1 "Şehrin kapısını kapatmak mümkün, muhaliflerin (düşmanların) ağzını kapatmak mümkün değil."
2 "Kurtuluş, doğruluktadır."

teyakkuz ve basîret merâsimini icrâya himmet buyurmaları me'mûldür.

Sâlifü'z-zikr Mektûb-ı Sâmî Mûcebince Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Halîl Hamîd Efendi Tarafından Müşârün-ileyh Alî Paşa'ya Yazılmış Olan Mektûbun Der-kenârıdır

Alimallâh bilerek hidmet-i devlet ve sadâkatde kusûr itmek ihtimâlimiz olmayub devletlü veliyyü'n-ni'am efendimizin taraf-ı âlîlerine teveccüh-i tâmmesi ânen-fe-ânen meşhûdum oldığı ve Kırım mâddesine dâ'ir evvel ve âhir bi'l-cümle ifâdeleri müsellem ve bu hâlde isâbet-i re'y-i dâverî cezm-kerde oldığı ve işbu kaziyyede Devlet-i Aliyye'nin irâde ve medhali olmayub iki tarafdan birisi mültezimi olmadığı ve merâm-ı Devlet-i Aliyye şurût-ı uhûdı muhâfazadan ibâret olmağla Cenâb-ı Hakk'dan sûret-i hayriyyesi me'mûldür halbûki efendim hazretleri kâffe-i umûra müşâhede ve tecrübetle vâkıf olmalarıyla devletlü efendimizin me'mûl ve matlûb-ı (**s.352**) devletleri buyuruldığı üzre ol taraflara dâ'ir ahvâlin ve muktezâ-yı vakitden olan harekâtın Devlet-i Aliyye'ye nâfi' olacak vech üzre beyân-i hakâyikini efendimden me'mûl buyurduklarına ve erbâb-ı buğz kelâmı nezd-i devletlerinde bir dürlü mesmû' ve mültefit olmak ihtimâli olmadığına i'timâd buyurub izzetlü İbrâhim Efendi bendeleri öteden berü karındaşımız mesâbesinde ve muhabbetimiz kadîm olmağla kendüsiyle müzâkeremiz üzre sa'âdetlü kapudan paşa hazretlerine mu'accele deyminizi edâya himmet buyurmaları vücûhla münâsib görilür inşâallâhu Te'âlâ refte refte anlar dahi savb-ı devletinize kemâ-fi'l-evvel müncezib olurlar her hâlde Hüdâ'ya emânet ve mazhar-ı tevfîk olmaları müsted'âdır.

Halîl Hamîd Paşa'nın İbtidâ-yı Sadâreti'nde Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmîye Kendü Kalemiyle Yazmış Oldığı Hâmişdir

Bundan akdem Devlet-i Aliyye tarafından ba'zı tedbîrde adem-i tedkîk vukû' bulmuş ise de ya'nî Mehmed Giray'ın begligi ve kalyon irsâli misillü lâ an-kasdin keyfiyyetlerin zuhûrı olmuş ise de alimallâh Devlet-i Aliyye'nin Şâhin Giray Han'ın karındaşlarının ve gayrînin Kırım'a dâ'ir vukû' bulan işlerine kat'â rızâ olmadığı yakînen ma'lûm ve şimdi ber-muktezâ-yı takdîr bu hidemât-ı celîleye me'mûriyyetimize bimâ'en bi-kadri'l-iktidâr umûr-ı devlet uhdemizde olmağla mâdâmki fî-mâ-ba'd Rusyalu ahdine râzı ola Devlet-i Aliyye tarafından ahde münâkız bir hâlet zuhûr itmemesi meczûmum oldığı ve eger anlar hedm-i bünyân-ı müsâfât iderler ise ol vakit muhâsameyi lâzım görmek merâm-ı sahîh idüğü ma'lûm-ı müşîrîleri buyuruldukda ol bâbda Rusyalunun merâm ve maksûdlarını tashîh ve işin muktezâsını bi'l-ittisâl tahrîr ve tavzîhe himmet ve dikkatleri me'mûlümüzdür.

(18)

Rusya İlçisinin Virdigi Takrîr Tercemesi

Birinci Mâdde me'külât ve mühimmât-ı sefâ'in ve hâsılât-ı sâ'irenin Devlet-i Aliyye

memâlikinden nakl ve imrâr olunmalarına ba'd-ez-în mevâni' irâd olunmaya ve ticâret-i sefâ'inin serbestiyyet üzre seyr itmelerine dâ'ir iki devlet-i imparatoriyyeden ve ekser Avrupa milelinden i'tirâf ve tasdîk olunan bî-taraflığın nizâmı usûlüne muvâfık nizâmât tanzîm oluna. Ve işbu mâdde Rusya Devlet-i İmparatoriyyesi'nin muvâfakat itmiş oldığı ri'âyât-ı hâtıra (**s.353**) nazaran ehemm-i mevâddan olmağla degme hâl ile ferâgat olunamaz. Ve işbu mâddeyi alâ eyyi-hâl onsuz olmaz kabîlinden bir şart idecekdir.

İkinci Mâdde Devlet-i Aliyye min-ba'd hufyeten ve alâniyyeten umûr-ı Tatar'a müdâhale itmeye ve hanı gayr-gûne görmeyüb ancak mülk-i müstakill ve serbest görüb bir dürlü mahkûmı olmadığını ve bir gûne kendüye virecek hesâbı olmadığını bilüb binâberîn aleyhine bir dürlü şikâyâtı ve bâ-husûs el-hâletü hâzihî mâ-nahnü fîh olanları külliyyen kizbe mebnî olub kurb ve civârına dahi min-külli'l-vücûh râci' olmadıklarından kabûl itmeye.

Üçünci Mâdde Eflâk ve Boğdan memleketleri hakkında bin yedi yüz yetmiş dört senesi musâlahası muktezâsı üzre mu'âmele olunub bu bâbda her dürlü mübhemâtı ber-taraf itmek içün ba'd-ez-în virecekleri cizyeye ve hilâf-ı kâ'ide cebren ihdâs olunan ahmâlin ref'ine dâ'ir müzâkere oluna.

Nemçe İlçisinin Takrîrinin Tercemesi

Kırım cânibinde Rusya ser-haddlerinin zarar virebilür ihtilâlât-ı mütevâliyyenin vukû'una bâdî ve masârif-i kesîreyi istilzâm iden harekât-ı askeriyye hasebiyle bilâ-fâsıla istilâb-ı âsâyişe mü'eddî olub doğrıdan doğrıya uhûd ve şurûtına mugâyir ve dostluğa münâfî olan Devlet-i Aliyye'nin vaz' ve hareketine dâ'ir Rusya Devlet-i İmparatoriyyesi'nin ale'l-ıtlâk şikâyetini vech-i meşrûh üzre ba'de'l-beyân arz-ı merâma bu vechile mübâderet olunur ki cümle Rusyalıların pâdişâhı olan imparatoriçesi mülâhazât-ı münsıfâne ve niyyât-ı muslihhânesi delâletiyle Devlet-i Aliyye ile olan umûrının kat'î vech üzre tanzîmi hususunda kendüsince bâkî kalan ve maslahatın derece-i intihâsı olan vesîleyi fi'le çıkarmağa karâr virüb ve bu husûsda dost-ı ehabbı ve müttefik ve vefâdârı olub ser-haddâtın kurb ve civârîyyetine ve iki devlet-i imparatoriyyenin beyninde müstahkem ve pây-dâr olan ittihâd-ı kâmileye nazaran işlerin bu hâle gelmesine bî-taraflık nazarıyla bakamıyacağı meczûm olan Roma imparatorıyla ittifâk idüb işbu takrîri imzâ iden muhlislerinin ve pâdişâh-ı müşârün-ileyhâ ilçisinin bi'l-ittifâk vesâtetleriyle pâdişâh-ı müşârün-ileyhânın bâlâda mezkûr şikâyâtı üzerine ri'âyet-i hâtır ve tenezzülünün nihâyet-i derecesini hâvî olan irâdesi vech-i mü'essir ile Devlet-i Aliyye'ye arz olunur şöyle ki:

Evvelen me'kulât ve mühimmât-ı sefâ'in ve hâsılât-ı sâ'irenin Devlet-i Aliyye Memâliki'nden (**s.354**) nakl ve mürûrlarına ba'd-ez-în mevâni' gösterilmeye ve ticâret sefâ'inin serbestiyyet üzre seyrlerine dâ'ir Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmı oldığı üzre iki devlet-i imparatoriyye taraflarından ve ekser Avrupa milletleri câniblerinden i'tirâf ve tasdîk olunan bî-taraflık usûlüne muvâfık nizâmât tanzîm oluna. İşbu mâdde mukâvele-i ticâret kân terîb olunub vaktinde taraf-ı muhlisîden Devlet-i Osmâniyye vükelâsına arz olunacak cihetden müstebân olacağı vechile Rusya Devlet-i İmparatoriyyesi'nin muvâfakatine mevsûl idecegı ri'âyet-i hâtıra nazaran ehemm-i mevâddan olmağla devlet-i imparatoriyye-i

müşârün-ileyhânın fârig olmayacağı bir mâdde olub işbu mâdde alâ-eyyî hâl onsuz olmaz kabîlinden bir şart olacakdır.

Sâniyyen Devlet-i Aliyye min-ba'd hufyeten ve alâniyyeten umûr-ı Tatar'a müdâhale eylemeye ve hanı gayr-gûne görmeyüb illâ bir mülk-i müstakill ve serbest nazarıyla bakub bir dürlü mahkûmı olmadığını ve bir gûne kendüye virecek hesâbı olmadığını bilüb binâberîn aleyhine bir dürlü şikâyâtı ve bâ-husûs el-hâletü hâzihî vukû'a gelenleri kabûl eylemeye.

Sâlisen Eflâk ve Boğdan memleketleri hakkında bin yedi yüz yetmiş dört senesi musâlahası muktezâsı üzre her dürlü mübhemâtı ber-taraf itmek içün ba'd-ez-în virecekleri cizyeye ve hilâf-ı kâ'ide cebren ihdâs olunan ahmâlin ref'ine dâ'ir müzâkere oluna Devlet-i İmparatoriyye-i Rusya'dan Devlet-i Osmâniyye'ye arz olunan işbu irâdâtın kabûli adem-i kabûlünün müstetbi' olabilecegi ve vukû'ât-ı gayr-ı matbû'anın indifâ'ına vesîle-i müstakilledir. Ve bu bâbda vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'den bir cevâb-ı kat'î terakkub ve intizâr olunur.

(19)

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya ve Nemçe İlçilerine Virilan Takrîr Sûreti

İlçi begler dostlarımızın devletleri câniblerinden me'mûren takdîm eyledikleri iki kıt'a takrîrleri Devlet-i Aliyye'nin manzûrı olmuşdur. Dostluk ve ıslâha sa'y ve ihtimâmlarından Devlet-i Aliyye'nin memnûn oldığından iştibâh olunmaya kaldı ki Rusya Devleti'nin iştikâ eylediği mâddeleri iki cânibden alınub virilan ahidnâme şerâ'itine tevfîk ve tatbîk iderek hall ve tanzîm husûslarında Devlet-i Seniyye'nin bir dürlü tereddüd ve muhâlefeti olmadığı ve safvet-i kâmile ile vikâye-i şurût-ı silm ve musâfât emrinde dakîka fevt itmediği ve itmeyecegi ilçi begler dostlarımızın ma'lûmları olmak içün taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den işbu takrîr-i dostâne virilmişdir.

(s.355)

(20)

Halîl Hamîd Paşa'nın Sadâretine Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlakımsın seni selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhânemle taltîf ve teşrîf eyledigimden sonra ma'lûmun ola ki selefin Yegen Mehmed Paşa'nın hâl ve etvârı me'mûle muvâfik zuhûr itmediginden ve senin iki def'a küthedâlığında ve riyâset ve sâ'ir bulundıgın hidemâtda mesâ'î-i cemîlen nümâyân oldığından mühr-i hümâyûnumı yed-i istiklâline teslîm eyledim. Göreyim seni kemâl-i istiklâl ile umûr-ı dîn ve Devlet-i Aliyyemi rü'yet ve ocaklarım ağavâtı ve ricâl-i devletimden herkesi istihkâkına göre istihdâma ri'âyet ve îrâd ve masârif nizâmıyla beytü'l-mâl-i Müslimînin kuvveti esbâbına ziyâdesiyle dikkat ve ser-haddât-ı İslâmiyye'nin neferât ve mühimmâtları tekmîline ve levâzımât-ı sâ'ireden tanzîm ve tetmîmine ve mezâlim ve ta'addîyâtın def' ve ref'i hâlâtına kemâl-i sa'y ve gayret idüb dâreynde azîz ve muhterem olasın ve metâlib-i şâhânem icrâsında ve kâffe-i umûr-ı Devlet-i Aliyyemde müstakill oldığını bilesin cenâb-ı muvaffiku'l-umûr me'mûriyetine

bâ'is-i yümn-i mevfûr idüb her hâlde tevfîkât-ı aliyyesiyle şimdiye dek kesb eyledigin memdûhiyyetin ez'âf-ı muzâ'afına mazhar ve dîn ve devletime yarar âsâr-ı haseneyi masdar eyleye âmîn.

Müşârün-ileyh Halîl Hamîd Paşa'nın sadâretine dâ'ir üç yüzden mütecâviz târîh söylenmiş olub içlerinde mevâlîden Tevfîk Efendi'nin târîhi müstesnâ ve latîf olmağla bu mahalle kayd olundı.

*** Mısra' ***

(Vezîr-i Şeh Hamîd oldı Hamîd Paşa-yı Âsaf-câh)

(21)

Yüz Doksan Yedi Senesi Rebî'ü'l-evvel'i Evâ'ilinde Halîl Hamîd Paşa'nın Canikli Hâcı Alî Paşa'ya Tahrîr ve İrsâl İtmiş Oldığı Tahrîrât Sûretidir

Muhlislerinin Anadolı eyâleti uhdelerine ihâle tasmîm eylememiz cenâblarının terfîh-i hâl ve nizâm dâ'irelerine vesîle olmak ve maâzallâhu Te'âlâ bir hareket-i zarûriyye zuhûr eyledigi takdîrce cem'-i asker ve tedârükât-ı sâ'ireye medâr bulunmak irâdesine mebnî idi.

(s.356) Zîrâ bu kadar vüzerâ beyninde lede'l-hâce fazl-ı Hakk ile Devlet-i Aliyye'nin düşmanlarına mukâbele idecek ve ârây-ı sâ'ibesiyle sefer ve hazarda şân ve nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyye'yi tekmîl eyleyecek şunda birkaç zâtsız ve cümleden â'lâ addeyledigim cenâbınız ve bir de hâlâ Anadolı Vâlîsi Abdî Paşa Hazretleri'dir. Müşârün-ileyh hazretlerinin dahi egerçi cevher-i zâtları muhtâc-ı beyân degil ammâ bir mahalle me'mûriyyet ve azîmetlerinde zabt u rabt-ı dâ'ireye dikkatleri olmadığı ve hattâ bulundukları menâsıbı derûnunda fukarâ ve zu'afânın sıyânetlerine çendân ikdâmları olmaması hasebiyle selefimiz vaktinde bu hareketlerin şuyû'ı beynlerinde olan mugâyeret-i sâbıkalarına ilâve ile dâ'ire-i huzûrdan mehcûr olmalarına bir ramak kalmış idi lâkin her ne hâl ise söz dinlemez makûlesi olmayub def' olundı. Ve şimdilik dâ'iresi zabtına dikkati müteyakkınımız olmağla dânende-i serâ'ir hazretlerine âşikârdır ki ben sizin ve müşârün-ileyhin kadrinizi bilüb zâtınızı kendi nefsim gibi himâyeyi üzerime farz addidenlerdenim ve Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Hazretleri'nin avn ve inâyet-i ezeliyyesiyle idâre-i asâkir ve icrâ-yı tedâbîr-i mülkiyyede hâssaten sizi kendime tercîh iderim ve bunda riyâ ve semi'am olmayub sözüm hakk oldığına Rabbü'l-âlemîn'i işhâd eylemişimdir. Kaldı ki zarûrî sefer vukû' buldığı takdîrce sizin Rûmili tarafına me'mûriyyetiniz lâzım gelse be-her hâl bi'n-nefs Kütahya'ya gelmeniz iktizâ iderdi. Lâkin sefer zuhûrı lâzım gelse sizin me'mûriyyetiniz Kırım tarafına olmak hülâsa-i mevcûdâtdan oldığına binâ'en bu sûretde sizin Kütahya tarafına bi-nefsihî gelmeniz iktizâ eyleyüb Anadolı'nın üzerinizde olması ber-vech-i muharrer Kırım câniblerine ve müdâfa'a-i vilâyâta tertîb olunacak asâkiri isticlâba zerî'a-i kaviyye olacağı bedîhîdir. Ve sizin gibi zâtı kayırmak Devlet-i Ebed-müddete sadâkat ve hilâfını tecvîz ayn-ı ihânet idügi âşikârdır. Ve mukaddemâ tarafınıza olan hasâret ma'lûmunuz oldığı üzre iki nefsânî şahsın Silâhdâr Mehmed Paşa merhûmı iğfâl ve iğzâblarından neş'et eyledigi cümleden â'lâ ma'lûmum olmağla mâdâmki şu hidmetimde kâ'im ve cânım tende dâ'im ola üzerinizden sâye-i mürg-i

mürûr itdigine rızâ-dâde olmayub sermâye-i hayâtım gibi muhâfazanıza dikkat vâcibe-i uhde-i diyânetimdir. Şimdilik Devlet-i Aliyye'nin muhârebe niyyeti olmadığı her ne kadar meczûm ve nümâyân ise de â'dâ nakz-ı ahdi irtikâb ile ebvâb-ı muhârebe meftûh olur ise lâ-muhâle yine Anadolı eyâleti dûş-i ehliyyetinize tefvîz olunmak vâcibâtdan olur işte bunları böylece bilüb avâkib-i kâra intizâr ile şimdiki hâlde Soğucak ve sâ'ir sevâhil ve hudûd-ı Devlet-i Aliyye'nin iktizâ iden umûr-ı muhâfazalarına nezâret ve Rusyalu ve Kırım'a dâ'ir ahvâl (**s.357**) ve âsârın bi-dekâyikihâ isti'lâm ve i'lâmına gayret iderek her hâlde müteyakkız bulunmanız lâzımdır. Yazdığınız tedbîrim cümlesi yolunda ve isâbet-i mahz olmağla bu bâbda dahi îfâ buyurdığınız hayr-hâhlık muhabbetinizi birkaç kat ziyâde taraf-ı sa'âdetinize müncezib eylemişdir. Hakk Te'âlâ sizin gibi gayret-keşân-ı dîn ve devleti eksik eylemeye âmîn. Bu nizâz-mend-i dergâh-ı Hüdâ'nın cerr-i menfa'at ve bir kimseye sû-i garaz ve nefsâniyyet fikrim olmayub zâtınız misâli sadâkat-şi'ârân-ı Saltanat-ı Seniyye ile hükm-i ittihâdda velî-ni'metimiz hânedânına ve ibâdullâha hidmetden gayrı maksûdum yokdur. Cenâb-ı müshilü's-su'ubâtdan niyâz iderim ki niyyet-i hayriyyemizi müsmir eyleyüb size ve bize tevfîk-i Rabbâniyyesini yâver eyleye. Vüzerâdan birinin Faş muhâfazasına ta'yîn olunması mukaddemâ savb-ı sa'âdetinizden iş'âr olunmuş idi. Selefimiz Yegen Mehmed Paşa Hazretleri'nin sadâretinde sâbıkan Erzurûm vâlîsi Sadr-ı esbak Silâhdâr Mehmed Paşa Hazretleri'nin vezâreti ref' ve emvâli mîrîye zabt olunmak üzre fermân olunmuş iken hâmil-i mühr olmuş böyle bir vezîrin müsâderesi ve merfû'ü'l-vezâre bir mahallde mahzûn durması revâ görilmeyüb hidmet-i vekâlet-i kübrâ uhdemize emânet kılındığı gün müşârûn-ileyhin vezâreti ibkâ ve kâffe-i emvâli kendüye redd ve Faş muhâfazasına me'mûr kılınub kezâlik sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa pederimiz hazretlerinin dahi ibkâ-yı vezâretleriyle Belgrad Muhâfızlığı tevcîh olunmuşdur. Mukaddem ve mu'ahhar bi'd-defe'ât yazıldığı vech üzre dâ'imâ Kırım taraflarına ve etrâf ve eknâfa ihâle-i enzâr-ı basîret ve Rusyalunun harekât ve sekenâtından istidlâl kılınan hâlâtı ve isticlâb olunan havâdisâtı ve muktezâ-yı vakt ve hâle göre lâyiha-i hâtır-ı vezîrâneleri olan tedâbîri mahfîce taraf-ı hâlisânemize ifâde buyurmaları siyâkında kâ'ime-i meveddet tahrîr kılmmışdır.

(22)

Sür'atci Neferâtının Şurût-ı Nizâmı

Şart-ı Evvel mukaddemâ yirmişer akçe ile tahrîr olunan iki yüz elli nefer atîk sür'atci bahâdırları mehâret kesb idüb üsdât olmalarıyla müceddeden on beş akçe ile tahrîr olunan bin yedi yüz elli nefere ta'lîm-i fenn-i sür'at eyleye.

Şart-ı Sânî müceddeden on beşer akçe ile tahrîr olunan neferât-ı merkûme güçlü ve kuvvetli azâde ve mücerred yigitlerden olub dâ'imâ kışlalarında ikâmet ve ehliyyet iktisâbiçün haftada üçer gün ta'lîm mahalline müdâvemet ile üç sene hidmet eyledikden sonra bunların (**s.358**) yevmiyyeleri dahi beşer akçe terakkî ile yirmişer akçeye iblâğ olunub tevcîhleri gününden mevâcibleri virile.

Şart-ı Sâlis içlerinden Âsitâne'de alîl ve ihtiyâr ve mecrûh olanların emekdârlığına ve illet ve cerâhatine göre Tophâne-i Âmire Ocağı mahlûlâtından otuz akçe ve bu hâlet eğer

seferde vâki' olursa kırk elli akçe ile ve sadr-ı â'zamlar irâde eyledikleri sûretde daha ziyâde ile kezâlik ocakları mahlûlünden veyâhûd takâsan tekâ'üdlük virilüb ol vechile amel-mânde olanların ma'an ağa ve nâzırları arzıyla esâmîleri bir âhar müsta'idd tuvânâ yigide virile.

Şart-ı Râbi' fevt ve târik-i hidmet olanların esâmîleri dahi ma'an mûmâ-ileyhimâ arzıyla topcı mülâzımı olan esâmîsiz mücerred yigitlere virilüb ve senedlerinin ismine tashîh ve i'tâsında bir dürlü ta'allül olunmayub be-her esâmeye bir guruşdan ziyâde harc-ı kalem alınmaya.

Şart-ı Hâmis neferât-ı mezkûrenin mücerred olmaları meşrût olmağın mütekâ'id olmadıkca evlenmege izin virilmeyüb irsâl-i lâyiha eylemeye tâlîb olanlara mümâna'at olunmaya.

Şart-ı Sâdis neferât-ı mezkûre başka ocak farz olunmayub sefer ve hazarda topcı ocağının dâhilinde ve zabt ve i'mâlleri ağa ve zâbitân ocağının taht-ı idârelerinde olmağla ser'asker ma'iyyetine me'mûr olub ve böyle me'mûriyyetlerde dokuz nefere bir üstâd ta'yîn olunub üstâdlarına ikişer akçe terakkî virilmek câ'iz ola.

Şart-ı Sâbi' her bir topun altı nefer ile idâresi her ne kadar mümkün ve müyesser ise dahi hîn-i muhârebede mecrûh ve şehîd olmak dahi ihtimâle karîb olmağın dörder nefer ziyâde ile her biri topa on nefer ta'yîn ve tahsîs kılına.

Şart-ı Sâmin neferât-ı merkûmeye sefer ve hazarda esâmîsini terk itmege ruhsat virilmeyüb murâd iden olur ise te'dîb oluna ve ol bâbda ricâ ve şefâ'atine i'tibâr olunmaya.

Şart-ı Tâsi' neferât-ı merkûmenin ta'lîm ve nizâmlarma nezâret itmek üzre dâ'imâ Devlet-i Aliyye hademesinden biri nâzır bulunacağı cihetle mevâciblerini şahısları ma'lûm olarak nâzırları hâzır oldığı hâlde ağaları sergisinden hi'n-nefs ashâb-ı esâme alub pusula ile virilmeye.

Şart-ı Âşir neferât-ı merkûme bir senelik dört kıst mevâcibleri yetmiş yedi bin dört yüz otuz yedi bucuk guruşa bâliğ olub meblağ-ı mezkûr mîrîyi sıyâneten bu def'a Dergâh-ı Âlî yeniçerileri ve Cebeci ve Topcı ve Arabacı ve Sipâh ve Silâhdâr Ocaklarından (**s.359**) ahz olunacak mahlûlâtdan takâs olunarak kusûrı dahi sadr-ı â'zam ve kedhüdâ ve defterdâr ve re'îsü'l-küttâb ve çavuşbaşı olanlara mu'ayyen olan cem'an yüz otuz dört bin guruş mevkûf akçelerinden ifrâz ve ilâve ile itmâm olundukdan sonra fazlası neferât-ı merkûmenin ba'de't-tahrîr iktizâsına göre tertîb olunacak etmek ve et bahâları masârifine mahsûb olmak üzre Hazîne-i Âmire'de mevkûfen hıfz olunub bir guruşı âhar mahalle sarf olunmaya ve bu vechile vâki' olacak masraflarının fazlası dahi bundan böyle sür'atci neferâtı îcâbı kadar artırılmak veyâhûd bu misillü zuhûrât-ı mühimmeye sarf olunmak üzre kemâ-kân Hazîne-i Âmire'de tevkif oluna bu def'a nâzır nasb olunacak zâta dahi dört taksît ile almak şartıyla mevkûf akçesinden senevî üç bin guruş ma'âş tahsîs oluna.

(23)

Elbise Nizâmına Dâ'ir Fermân-ı Âlî Sûreti

Bir müddetden berü etbâ' ve hademe ve ehl-i sûk ve erbâb-ı hiref makûlelerinin elbise

husûsunda eyledikleri tekellüfât ve sefâhâtın men‘ ve def‘i emrinde vukû‘ bulan tesâhül ve iğmâza binâ’en yevmen fe-yevmen bu gûne israfâtları mütezâyid olarak ricâl-i Devlet-i Aliyye'ye mahsûs olan giran-bahâ envâ‘-ı kürk ve çiçekli kaftan ve entâri ve şâl ve sâ’ir elbise-i Hindiyye telebbüsiyle tekellüfâtları nihâyete resîde olub bu sebebden kazandıkları mebâliğ esbâb-ı tecemmülâta vefâ itmeyüb zarûrî cerr-i menâfi‘ zımnında hilâf-ı rızâ harekât-ı nâ-bercâya ictisâr ve hademe gürûhı müntesib oldukları zevâtı ta‘cîz ve tasdî‘a ibtidâr ve esnâf zümresi dahi mekâsib ve menâfi‘lerini bu makûle tecemmülâta sarf ile ekseri düyûna giriftâr olub âmme-i nâsa zararı âşikâr oldığından başka bu vechile Dâru's-saltanati'l-aliyye'den iklîm-i Hindistân'a ve etrâf ve enhâya be-her sene katî vâfir mâl gidüb ve bu cihetden Devlet-i Aliyye'ye dahi zararı bedîhî oldığına binâ’en bu makûle mazarrât-ı âmmeyi mûcib olur esbâbın külliyyen men‘ ve def‘ine irâde-i kat‘iyye-i cihândârî ta‘alluk idüb fî-mâ-ba‘d bol yenli erkân kürki giyen erbâbdan olmayan gerek vüzerâ ve sudûr ve ulemâ ve ricâl dâ’irelerinde olan çukadâr ve Enderûn ağaları ve gerek hademe-i sâ’ire ve esnâf makûlelerinden ferd-i âferîde semmûr ve kakım ve vaşak ve nimteni semmûr nâfesi ve çiçekli Hind metâ‘ından entâri giymeyüb ve rehâbî ve çiçeklü ve bayağı kangı nev‘den olur ise olsun mutlak Hind şalı kuşanmayub fakat İstanbul'da ve Memâlik-i Mahrûse'de (s.360) çıkan İstanbul ve Engüri şâlîsi ve Burusa kutnısı ve Şâm alacası giyüb ve kuşakları dahi basma ve Hama kuşağı ve puşîden olmak bunlardan mâ‘adâ nisvân tâ’ifesinin meyl ve rağbet eyledikleri Galata işi ta‘bîr olunur tel ve sırma ve kılâbdan işleme ve sûzenî şeyler bey‘ ve şirâ ve isti‘mâl olunmamak ve işbu tarîhden sekiz gün mürûrunda zümerât-ı merkûmeden her kimin üzerinde bu şeylerden biri bulunur ise bilâ-te’hîr te’dîb olunmak ve Galata işi tel ve sırma ve kılâbdandan sûzenî işleme şeylerden dahi el-yevm mevcûd olanlar seri‘an sarf ve def‘ olunub ve bir aydan sonra her kimin hâne ve dükkânında bu makûle sûzenî işlemeden bir şey bulunur ise ve her kim nesc ve i‘mâl eylemiş ise ve kangı derzi biçmiş ise bilâ-emân ahz ve dükkânı önünde salb ile tenkîl olunmak bâbında mübârek hatt-ı hümâyûn-ı mehâbet-makrûn şeref-rîz-i sudûr olmağla imdî bu husûs umûr-ı uhrâya kıyâs olunmayub alâ eyy-hâl infâz ve icrâsına ve devâm ve bekâsı kat‘an matlûb-ı hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhi idüği ma‘lûmunuz oldukda bu keyfiyyeti ocaklarınızın kethüdâ ve sâ’ir zâbitân ve neferâtına ve bölükât-ı erba‘a ağavât ve kethüdâ ve neferâtına i‘lâm ve işâ‘asına ve mugâyir-i hatt-i hümâyûn hareketden be-gâyet hazer eylemelerini te’kîde mübâderet ve siz dahi bu emr-i ehemme nezâret ve ri‘âyet ve hilâfından tehâşî ve mücânebet eyleyesiz.

(24)

Kırım'ın İstîlâsında Katerina Tarafından Neşr Olunan Beyannâme Sûreti

Mu’ahharen Devlet-i Aliyye ile vâki‘ olan seferimiz esnâsında mazhar olduğumuz galebe-i cesîmeye nazaran kılıcımız ile zabt eyledigimiz Kırım Cezîresi'ni memâlik-i sâ’iremize ilhâk itmege bilâ-şekk istihkâkımız var iken âsâyiş-i âmmenin muhâfazasına ve Devlet-i Aliyye ile beynimizde olan hüsn-i vifâk ve muhabbetin müstahkem ve ber-kemâl kalmasına der-kâr olan iştiyâkımıza mebnî gerek Kırım'ı ve gerek kabza-i tasarrufumuza giren nice nice memleketleri fedâ itmekde tecvîz-i tereddüd itmiş degiliz ve harben dâ’ire-i itâ‘at idhâl itdigimiz kavm-i Tatar'ın istiklâl ve serbestiyyetini mukaddemâ şart itmekden garaz

ancak Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Rusya Devleti beyninde fî-mâ-ba‘d sebeb-i münâfese ve bürûdet olacak bir hâlet kalmamak mülâhazası olub bu maksadın husûli zımnında her ne kadar tarafımızdan mice mevâdd-ı cesîme terk ve fedâ kılınmış ise de sa‘yimiz abes idügi az vakit zarfında ma‘lûm ve meşhûdumuz olmağla bâdî-i te’essüf olmuşdur. Tatar kavminin tabî‘i der-kâr olan sebatsızlıklarından nâşî (s.361) meşî-i ma‘lûmumuz olan mahalden vâki‘ olan tahrîkâta firîfte ve tâbi‘ olarak ol mahall-i ma‘lûmun yed ve ma‘rifetiyle kurılan dâme kolaylıkla giriftâr olub intihâb-kerdeleri olan hanın sâye-i hükûmetinde serbesiyyet üzre âsûde-nişîn-i emn ve refâh olmaları içün hayr-hâhâne kurdığımız binâyı hod-be-hod hedm ve tahrîbe sa‘y itmişlerdir. Şöyle ki: İşbu usûl-i cedîde üzre hanları henüz istikrâr bulmuş iken tavâ’if-i Tatar'ı lutfen tahlîs itdigimiz dâ’ire-i rıkkiyyet ve ra‘iyyete müceddeden idhâl itmek niyyetiyle bir ehl-i hurûc zuhûr itdikde tavâ’if-i merkûmenin ekseri ana teba‘iyyet itmekle Sâhib Giray Han hükûmet ve memleketini terk itmege mecbûr olmuş idi. Ol esnâda hükûmet-i cedîdenin kadr ve kıymetini bilüb de mecbûren ol ehl-i hurûca izhâr-ı inkıyâd ve teba‘iyyet itmiş olanları eger zîr-i himâyemize almamış olaydık Tatarların ekseri nâdân oldığından kimisi cehâletinden ve kimisi mecbûriyyetinden nâşî bî-iştibâh ale'l-umûm yine rıkkiyyet ve ra‘iyyet tahtına girecekleri cihetle zafer ve galebemizin semeresi ve hîn-i musâlahada itdigimiz fedâkârlıkların bedel-i tazmîni az kaldı ki zâyi‘ olayazdı ancak merkûmları himâye iderek Sâhib Giray'ın karındaşını nasb ve intihâb içün îcâb iden kuvve-i askeriyyeyi anlara irsâl ve i‘mâl ile âsâyişleri i‘âde kılınmış idi ve ol aralık Rusya ile Devlet-i Aliyye beyninde fesh-i musâlaha husûsı kuvve-i karîbeye gelmiş oldığı âmmenin ma‘lûmıdır lâkin biz maslahatı öyle hüsn-i idâre ve tesviyye itdik ki Devlet-i Aliyye dahi müceddeden Kırım'ın serbestiyyetini ve kânûn üzre olan hanın istihkâkını kabûl ve i‘tirâf itmişdir bu cümle ile bile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hukûk-ı hem-civârîye lâzım olan hâl ve hareketin husûli me’mûlümüz olub bu me’mûlümüzün inkıtâ‘ına degin hiz Cezîre-i Kırım'ı her vechile serbest hir memleket bilerek ihtimâm ve ikdâmımız def‘ ve ref‘-i ihtilâle münhasır oldığı hâlde her ne kadar masârif-i kesîreye dûçâr olmuş isek de sulh ü salâh kaziyyesine olan meyl ve muhabbetimizin ibrâz ve izhârma medâr olmak ma‘nâsı indimizde tazmîn-i kâfi addolunurdı geçen sene yine ol mahall-i ma‘lûmun tahrîkiyle Kırım'da yeniden zuhûr iden fesâd bizi âgâh idüb bu mülâhazada hatâ itmiş oldığımızı anladık ve egerçi Devlet-i Aliyye'nin Kırım'da hükûmeti iki devlet beyninde münâfese ve bürûdet vukû‘una bâdî idi ancak Tatar'ın serbesiyyeti andan daha ziyâde münâza‘a ve münâfeseye mü’eddî bir hâlet oldığı bi't-tecrübe ma‘lûmumuz oldı ve çünki Tatar tâ’ifesinin müddet-i medîde rakabeleri ribka-i rıkkiyyete merbût ve me’lûf olmak hasebiyle ekserîsi hükûmet-i cedîdenin muhassenâtını fehimden kâsır olarak hayr-hâhâne i‘mâl itdigimiz askerimiz âsî (s.362) ve bedhâhların nişâne-i harb ve darbı olmuş ve bu def‘aki fesâd dahi sinîn-i sâbıkada oldığı gibi ber-vech-i muharrer yine ol mahall-i ma‘lûmun tahrîkât ve teşcî‘âtıyla husûle gelmiş idüginden civârda bulunan memleketlerin âsâyiş ve nizâmını muhâfaza zımnında Kırım ve Kuban taraflarına zarûriyyü'l-lüzûm olan askerin irsâliyle tedârükât-ı cesîmeye mühâderet olunmak ve levâzım-ı seferiyyemiz dâ’imâ âmâde durmak îcâb iderek masârif-i kesîreye muhtâc oldığumuzdan başka asâkirimiz dahi lâ-yenkatı‘ mütâ‘ab-ı seferiyyeye dûçâr olmak lâzım geldi hele bu yolda telef olan nüfûs ta‘dâd ve hesâba gelmez nakden vâki‘ olan hasâr ve ziyânımız lede't-tahmîn on iki milyon ruble ki otuz bin kîse akçeden ziyâdedir devletimizin musâlaha-i asliyyesine zarar terettüb itmemek ümîdleri nev‘imâ tahlîde bâkî oldığı vakte

kadar bu hâlâta tahammül olunub ancak hukûk-ı müştereke-i insâniyye hasebiyle beyhûde yere re'âyâmızın bu kadar hasâra dûçâr olmasından kalben müte'essir oldığımızı müte'âkib ehemmiyet virilecek bir vak'a dahi zuhûr itdi şöyle ki: Devlet-i Aliyye Tatar eyâletlerinin hükûmetini kendüye tahsîs itmek üzre Taman Cezîresi'ne hir bölük askerle bir zâbit gönderüb Şâhin Giray Han dahi ol tarafa vürûdının sebebini isti'lâm zımnında tarafından göndermiş oldığı âdemini ol zâbit alâ-mele'i'n-nâs katl itmiş olmağla bu keyfiyyet bize ihbâr olunub ol zâbitin Taman ahâlîsine Devlet-i Aliyye re'âyâsı nazarıyla bakdığı meydâna çıkarak ne ma'nâya mebnî gönderilmiş oldığı zâhiren ve bâtınen tebeyyün eyledi ve böyle musammem bir hareket-i gayr-ı me'mûle hîn-i musâlahada itdigimiz fedâkârlıkların beyhûde idügini bize isbât ve ifhâm idüb bu sûretde Tatar'ın serbestiyyeti hakkında akd eyledigimiz şurût dahi hebâ oldığı mütehakkık olarak galebemizle bi'l-istihkâk bize â'id olmuş olan hukûkı tahsîle kendümüzi murahhas ve müstahakk gördük kaldı ki devleteyn beyninde emr-i musâlahanın istihkâm ve istikrârı vesâ'ilinin bakiyyesi ancak bu mâddedir. Ve'l-hâsıl Kırım'a dâ'ir lâ-yenkatı' zuhûra gelan münâfeselerin indifâ'ını ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile mu'ahharen akd olunan musâlahanın te'kîd ve istikrârı matlûb-ı hâlisânemiz oldığına binâ'en mücerred devletimizin emniyyet-i hâlini vikâye ve vâcibe-i zimmetimizi te'diyye zımnında fî-mâ-ba'd iklîm-i mezkûrun indifâ'-i ihtilâline medâr olacak bir dahi yorulmağa hâcet kalmayacak vechile kat'iyyen bir karâr virilmek lâzımeden addolundı. Binâ'en-aleyh vikâye-i sulh ü salâh irâdesine mebnî bu ana degin vâki' olan bu kadar masârif ve telefâtın tazmînine medâr olmak içün Cezîre-i Kırım ile Taman ve Kuban memleketlerini mülk-i kadîmimize zamm ve ilhâk eyledik. İşbu beyânnâmemiz ile (s.363) tarafımızdan ve ahlâfımız taraflarından memâlik-i mezkûre ahâlîsine va'd olunur ki haklarında bizim re'âyâ-yı kadîmemiz misillü mu'âmele olunacağı ve bizim himâyemizde olınaralıyla nefsleri ve malları ve ma'bedleri ve dînleri sıyânet kılınacağı ve rüsûm-ı dîniyyeleri ve alenen icrâ-yı âyîn eylemeleri husûsunda aslâ tazyîk olunmayarak umûr-ı dîniyye ve mezhebiyyede tamâmıyla serbest ve her biri bizim re'âyâ-yı kadîmemizin nâ'il oldukları fevâ'id ve imtiyâzâtda müşterek olacakları emr-i mukarrerdir. Lâkin biz dahi işbu re'âyâ-yı cedîdemizden me'mûl ideriz ki çünki biz anları zîr-i himâyemize alarak hâlet-i ıztırâb-ı şikâk ve ihtilâlden halâs idüb hâl-i emniyyet ve istirâhata îsâl eyledik anlar dahi bu hayırlu tebeddül cihetiyle haklarında zuhûra gelan inâyetlerimizin kadrini bilüb bizim bahtiyâr ve sadâkat-kâr olan re'âyâ-yı kadîmimizin eserine iktifâ ideler.

(25)

Katerina'nın Sâlifü'z-zikr Beyannâmesine Reddiyye Olmak Üzre İngiltere Tüccârından Birinin Bir Kıt'a Mektûbı

Rusya İmparatoriçesi İngiltere Devleti'nin i'ânesi olmadıkca bahren icrâsını tasavvur eyledigi hutûb-ı cesîmenin uhdesinden gelemeyecegini ve hakkında İngiltere Devleti'nin infi'âli ne derecelerde muzırr ve hatır-nâk oldığını ra'nâ bildiginden bu def'a Kırım'a dâ'ir neşr itdigi beyannâmenin bir sûretini devletiınize irsâlde müsâra'at itmiş olmasıyla sûreti manzûrumuz olub cümlemize hayret virmişdir. Şimdiye dek sizin dahi manzûrunuz olmuşdur i'tikâdında bulundığımdan tarafınıza sûreti gönderilmedi. Mezkûr beyannâmeyi kırâ'at ve

mütâla'a itdikce âdemi hayret istî'âb ider.

Mîlâd-ı Îsâ'nın bin üç yüz târîhine gelince Karadeniz'in cümle limanları Ceneviz cumhûrının elinde ve Timur Han'dan sonra Kırım iklîmi Tatar hanlarının zîr-i hükmünde idi. Ba'dehu üç yüz seneye karîb Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olub eczâ-yı Memâlik-i Osmâniyye'den ma'dûd oldığı hâlde tavâ'if-i Tatar Kaynarca Musâlahası'nda serbestlige nâ'il olmayub belki vücûd-ı devletden munfasıl ve aslâ alâkası yok bir cezîre şekline girdi Rusyalu mîlâd-ı Îsâ'nın bin yedi yüz otuz beş senesinde henüz Kırım'ı tanımağa başlayub yetmiş birinde Kerş ve Yeni Kal'a'yı zabt ile cezîre-i merkûmeye bir ayak basdı ve seksan üç senesinde tavâ'if-i Tatar'ı han intihâbından mahrûm (s.364) idüb Kırım'ı kendi memleketine ilhâk itdi. Rusya İmparatoriçesi bu misillü harekât-ı mütegallibânesine bâri oldukca medâr-ı i'tizâr olabilecek ba'zı vesâ'ile teşebbüs itmeyüb iddi'â itmiş oldığı aslı yok bir serbesiyyet-i zâhirenin imhâsını Kırım'ı zabt içün sarf itmiş oldığı akçeye binâ eyledi. Tavâ'if-i Tatar Rusya hudûdına hücûm itdilermiydi ki Rusya asâkiri harekete mecbûr olub bu kadar akçe sarfına muhtâc oldı. Devlet-i Aliyye'uin Kırım'da hükûmeti iki devlet beyuinde mûcib-i şikâk idiyse de serbestiyyet-i Tatar daha ziyâde münâza'âtı müntic oldığı bi't-tecrübe ma'lûmumuz oldı deyü beyannâmede mastûrdur bu sûretde Rusya Devleti memâlik-i ecnebiyyenin umûr-ı dâhiliyesine müdâhale eyler ve vâki' olan ihtilâli fırsat ittihâz idüb memleketin zabtına sa'y ider dimek olub bunun üzerine Rusyalunun sadmesinden kangı devlet ve kangı memleket emîn olabilür kavâ'id-i düvele ri'âyet olunmaksızın bundan akdem mücerred sefk-i dimâdan ihtirâza binâ'en Kırım'da olan hukûk-ı sarîhasından keff-i yed itmiş olan devletin aleyhinde olmak hukûk-ı milele mutâbık mıdır bu def'a Amerika ahâlîsi serbest olub ibtidâlarında vâki' olan ihtilâli Fransalu bahâne iderek zabt-ı memleket kaydına düşerse İngiltere ve İspanya'ya elvirir mi imdi ey Rusyalular şi'âr-ı hüd'a ve riyâyı terk eyleyüb de Karadeniz'de ve Akdeniz'de kesb-i nüfûz ve hükûmet itmek hırsıyla bu hareketi itdik diyiniz ve sizin ef'âliniz âmmenin insilâb-ı emniyyetine sebeb oldığını mülâhaza ile avâkıb-ı muhtemeleden havf ve ihtirâz idiniz Fransa Kralı Amerikalıların hasbî olarak serbestliklerini fi'le çıkardı anın tavr-ı pesen-dîdesine iktidâ lâzım degil mi altun hırsı ve akçe da'vâsı meslek-i germâ degildir siz Taman'da bir zâbitin vâki' olan hareketinden şikâyet ideyorsunuz Şâhir Giray bunı da'vâ ve tazmîn ve tarziye istid'â idüb de Devlet-i Aliyye tarafından reddolundı mı reddolunsa bile ol vakit Han'a tesâhub itmek lâzım gelüb yohsa Kırım'ın zabtı lâzım gelmezdi Deli Petro vaktinde İsvec Kralı Leh'i zabt itdikde İstanisla nâm krala bahş eyledi. Ve merâmı üzre Moskov memleketinin zabtına fırsat-yâb olaydı anı dahi dostlarından birine virecegi mukarrer idi. Vâkı'â beyannâmeniz gâyet mugâlatalu bir şey olub bunun netîce-i mü'eddâsı herkes yapabildigini yapsun dimekden ibâretdir. Ancak ef'âl ve harekâtınız âmme-i mülûke mûcib-i endîşe olub burasından ihtirâz iktizâ itmez mi. Merâmınız Eflâk ve Boğdan'ın ba'zı hâlâtını dahi karîben vesîle iderek Tuna'yı sınûr kesdikden sonra Mora ve Bahr-i Sefîd'in sade-dil re'âyâsını tahrîk ve idlâl (s.365) ile zabt-ı memâlik ve tevsî'-i mesâlik iderek Cermanya ve İtalya ve Fransa ve İspanya'ya ve andan İngiltere'ye hücûm itmekdir. Lâkin bu hulyânız fırsat-ı vakte mevkûfdur. Halbûki hareket-i cebbarânemize sedd-i mümâna'at bulunur ve hırsınız kadar kuvvetiniz dahi olsa bi'l-cümle Avrupa içinde iş'âline âmâde oldığınız harîk-i umûmînin def' ve itfâ-yı şirâresine tedbîr olunacağında iştibâh yokdır.

(26)

Zimemât-ı Mîriyyeniu Tahsîline Dâ'ir Fermân-ı Âlî Sûreti

Devlet-i Aliyye-i Ebed-Müddet'in ez-kadîm mevâcib-i mu'ayyene ve masârif-i mu'tâde ve gayr-ı mu'tâdelerinin te'diyye ve rü'yetleri be-her hâl vâridât-ı mukarreresinin vakt ve zamânıyla yerlü yerinden ve îcâb ve iktizâ idenlerden tahsîline mütevakkıf ve menût ve ashâb-ı mukâta'ât ve mültezimînin dahi uhdelerinde olan mâl-ı mîrî ve Harameyn ve sâ'ir emvâl-i mîriyyeye dâ'ir her ne var ise bir akçesi girüye kalmaksızın senesi içinde bi't-tamâm mahallerine edâ ve teslîm eylemeleri lâzıme-i hâl ve muktezâ-yı vakt ve ahvâlden iken el-hâletü hâzihî o makûle ashâb-ı mukâta'ât ve mültezimînin edâ-yı zimmetleri husûsunda ihmâl ve tesâmühleri sebebiyle mîrî ve Harameyn mukâta'âtı mallarından katı küllî bakâyâları olmakdan nâşî zarûrî idâre-i umûr-ı beytü'l-mâl-ı Müslimîn'de usret-i küllî der-kâr olmağla binâberîn gerek mîrî ve gerek Harameyn mukâta'âtının ulemâ-i izâm ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ve gayrîlerde İstanbul ve taşralarda her kimlerde malı var ise ve ne mikdâr kalmış ise bu falândır ve filana müte'allikdir dimeyüb be-gâyet ikdâm ve ihtimâm olunarak ve muhâlefet idenlerin mâlikâneleri mezâda virilecegi ve mallarından tahsîl olunacağı ve'l-hâsıl bundan böyle zimmetleri edâsında tereddüdi zuhûr idenler haklarında fermân-ı hümâyûn muktezâsı üzre mu'âmeleye mübâderet olunacağı iktizâ idenlere ifâde ve telkîn olunarak tahsîl ve tekmîlleri husûsunda zerre kadar müsâhale olunmaksızın ale'd-devâm dikkat-i tâmm olunmasiçün fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i cihandârî şeref-bahş-ı sudûr oldığını mutazammın mahsûs fermân-ı âlî sâdır olmağla imdî gerek mîrî ve gerek Harameyn mukâta'aları ve cizye ve avârız ve emvâl-i mîriyye-i sâ'ireden her ne mikdâr bakâyâ var ise şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı hümâyûn ve sâdır olan fermân-ı âlî mûcebince doksan beş senesinden birer atîk ve cedîd kaydlarını kemâl-i tedkîk ve taharrî birle tetebbu' ve istikrâ iderek ve hâtıra ve gönüle bakılmayarak ne mikdâr bakâyâ var ise bir akçesi girüye kalmaksızın serî'an ve âcilen min-gayrı noksân emvâl-i mîriyyeye müte'allik olan mukâta'ât (**s.366**) ve cizye ve avârız ve sâ'irenin bakâyâlarının başka ve Harameyn mukâta'âtının başka li-ecli't-tahsîl alâ-vechi's-sıhha defterlerimi tahrîr ve takdîme müsâra'at ve gâyetü'l-gâye ihtimâm ve dikkat eyleyesiz.

(27)

Fas Hâkimine Yazılan Nâme-i Hümâyûnun Sûreti

Ba'de'l-elkâb ve'd-du'â. Kad-vesale ileynâ mufâvazatikümü'l-seniyye ma'a-hediyetikümü'l-behiyye bi-eydi sefirikümü'l-mükerrem min-e'azzi huddâmı cenâbikümü'l-efhami fehrü'l-emâcid ve'l-ekârim es-Seyid Tâhir zîde mecdühû fe-tekebbelnâ hadâyâkümü'l-esnâ bi-kabûlin husûnin kemâ-hiye fi'l-İslâmi mine's-süneni ba'de-mâ hasale lenâ an-hâ hubûrü ve behctüne fe-innehâ li-beyâni hulletiküm mine'l-mehceti lühce ve ta'llakanâ nazara'l-es'âdi ve'l-encâdi alâ-sahifetikümü'l-vedâdi ve ektehlenâ min-sevâdi medâde ani'l-ittihâdi fe-vecednâhâ. Kitâbün yuhâki'l-virdi min-nefehâtihî. Ve yezhiru ravzu'l-rûhi min-nesmâtihî tattali'u an-metâli'i ma'ânîhâ akmâru'l-ihlâs fe-tencelâ anhâ

ayuni'l-ayâni ve tenbe'u an-menâbi'i mabânîhâ enhâru'l-ihtisâsi fe-tertevu'l-atşâni mine'l-hulsân. Me'anü bedî'a'tü'l-nizâmi yuhâluhâ. Zü'l-fazli derâ fi'l-ukûdi munzammen. Tekâdü ma'ânîhi hilâli sutûrihî. Li-hüsni mebâni'l-lafzi en-tetekellemâ te'emmeltü fi-terkîbi eşkâli hattihî. Ra'eytü zalâmen an-ziya'in tebessemen. Ve kad-zekertüm fihî-mine'l-mesâhifi'l-murassa'ati bi'l-yevâkiti ve'l-lüli'l-letî ürsilet ve uhdiyet fi-zamânikümü'l-âlî ve fi-evkâti âbâ'ikümü ve ecdâdikümü'l-avâlî ila'r-ravzati'l-mutahharati ve't-türbeti'l-mukaddeseti'l-münevvereti'l-letî hiye hazînetü'l-envâri ve defînetü'l-esrâri alâ-sahibihâ salavâti'l-meliki'l-gaffâr bi-tarîki't-teberrüki ve'l-hediyeti taleben bi-kira'atihi'l-merzâti'l-rahmâniyyeti ve'l-mesûbâti'l-uhreviyyeti menâfi'uhâ el-ân mevkûdetün li-ademi kira'atühâ ve hiye'l-maksûdeti ve ba'zu'l-cevâhir aleyhâ mine'r-resâyi'i'l-cevhari ve'l-huliyyi anhâ ve yübâ'a ve yu'tâ esnâmuhâ li'ş-şerefâi'l-lezîne hümü'l-edhâri ve'n-nücebâ'i bi'l-icmâ'i ve'l-mesâhifi'l-müntezi'ati mine'l-cevâhiri'l-murassa'ati li-sukkâni tayyibeti't-tayyibe ve tullâbihâ li-ecli'l-intifâ'i bi-şarti en-yukra'a külle yevmin velâ-yu'tilü ve yuhdâ sevâbuhû ilâ-ervâhi âbâ'ikümü ve ecdâdikümü ve cenâbi'kümü'l-mübeccel. Ve mâ-re'yinâ ihrâcü'l-mesâhifü'l-mutahharati min-hazîneti'l-Medîneti'l-Münevvereti ve intiza'u'l-cevâhiri ve'l-huliyyi anhâ ve ibtiyâ'ihâ halîkan bi-halîkatikümü'l-kerîmetü ve hakikân bi-hakikâtiküm'l-fahîmeti velâ li-şâni âbâ'ikümü'l-kirâmi cedirâ ve ahrâ ve li-mekâni ecdâdikümü'l-fihâmi münâsiben ve muktazâ li-ennehâ teberrükü ve bediyyetü li-sultani'l-enbiya'i hayru'l-beriyyeti aleyhi ve alâ-âlibi's-salavâti's-seniyyeti velâ-şekke innehû hayyün fi-kabrihî velâ-yankati'u'r-recâ'i li-külli kesrin min-cebrihî ve ihrâcü'l-hediyyeti (**s.367**) ve ehazebâ ani'l-hizâneti'l-nebeviyyeti ve-in-lem-yekün fi-nefsihâ seyyi'etin reddiyetin mâ-kâne de'ben li'l-mülûki ve'l-ümerâ'i'l-İslâmiyyeti. Ve muntekişün fi-sakfi tabî'atikümü's-seniyyeti inne'l-hazînte'n-nebeviyyeti fi-tayyibeti'l-tayyibeti'l-aliyyeti meşhûnetün bi-tuhafi's-selâtini ve'l-ümerâ'i'l-mâziyyeti ve hedâya'l-havâkîni ve'l-hulefâ'i'l-münkaziyyeti mine'l-cavâhiri ve't-trâ'ifi min-teberrükâti âbâ'inâ ve âbâ'ikümü'l-emcâdi zevi'l-a'vârifi ve ecdâdinâ ve ecdâdikümü'ş-şarâ'ifi ve sâirü'l-mülûki's-sevâlifi ve'l-halâ'if ve-lem-yeka'u min-eslâfine'l-kirâmi ihrâcü şey'in min-hızâneti seyyidü'l-enâmi ve-lem yüsma' min-âbâ'ikümü'l-fihâmi ke-vukû'i hâza'l-merâmi havfen ani'l-kusûri fi'l-edebi ve'l-ihtirâmi fe-li-zâlike ta'alleka irâdetüne'l-âliyyeti bi-husûli metâlibikümü's-seniyye alâ-vechi la'ikın lâ-yenticü hazihi'l-kaziyye bi-enne ahaznâ selsete delâ'ilün ve selâsete mesâhifün hattuhâ fi'l-hüsni ve'l-letâfeti min-eltafi'l-letâ'ifi ve erselnâ-hâ ilâ'r-Ravzati'l-mu'attarati bi-fevahâti'l-fazli ve'l-ihsâni ve't-türbeti'l-münevverati bi-işrâfâti'l-irfân ve'l-îkâni elletî hiye ravzatün min-riyâzi'l-cinâni ve firdevsi min-ferâdîsi'r-rıdvâni bi-şarti en-yukra'a külle yevmi ve leyâlin ve yuhdâ sevâbühâ ilâ-hazretikümü'l-mufdâl ve hazarâti âbâ'iküm ve ecdâdikümü'l-ebtâl ve'l-efdâli ve vecehna'l-vazâ'ifü bi-kıra'ati hâzihi'd-dela'ili ve'l-masâhifi li-keylâ yebkâ mu'tala velâ-yekûn ecruhe'l-cezîlü ve sevâbühâ'l-cemilü bi-sebebi't-ta'tîli ve ademü't-tertîli gayr-ı hâsılun leküm ve li-âbâ'ikümü'l-ecille. Ve erselnâ suferâ'ikümü'l-kirâmi min-e'azzi huddâmiküm zevi'l-ihtirâm li-tavâfi beytu'l-lâhi'l-ulyâ ve ziyâretün ravzati sultâni'l-enbiyâ aleyhi ve alâ-âlihî efdalü't-tahâyâ kemâ-hüve'l-maksûdi min-küm ve'r-recâ ve ehâta ilmüne's-sâmî fi-mâ evda'tüm şifâhen li-sefîrikümü'n-nâmî mine'l-i'âne ve'l-imdâd izâ-urîdü'l-gazve bi-ehli'l-küfri ve'l-inâdi bi'n-nükûdi ve'l-iddeti ve'l-atâdi ve sâ'ir muhimmâtü'l-cihâdi kemâ-kân hâza mine'l-ferâ'izi'l-ilâhiyye li-mülûki'l-İslâmi şerkan ve garben ve mine's-süneni'l-haseneti'l-Mustafaviyyeti ve'ş-şenşenetü'l-müstahseneti'l-İslâmiyyeti bu'den ve kurben ve inne'l-Mü'minîne ke-bünyânün mersûs

yüşeyyedü ba'dahum ba'zan ve kâne't-te'âvüni ale'l-birri ve't-takvâ farzan ve'l-kelimâtü'n-nebeviyyetü şâhidetün ve muhakkakatün li-mâ karrernâ ve'l-âyâti'l-Kur'âniyyeti vâridetün ve natıkatün bi-mâ harrarnâ fi-mevâzi'i adîde ve mevâkı'i sedîde fe-tale'a aleynâ bi-devri'l-infitâhi ve'l-hubûri ve't-temme'u fi-sudûrinâ nûru'l-inşirâhi ve's-sûrûr kemâ-kân şartu'l-uhuvveti'd-diniyyeti beyne's-selâtîni'l-İslâmiyyeti ve li-ecli-hâzihi'ş-şerâ'iti kânet imdâdiküm ve i'ânetiküm dâhilün tahte'z-zavâbiti ve'r-ravâbiti vefa'en bi-ahdinâ ve müvâlâtini'l-mu'ekkedetü beynenâ ve beyneküm ve beyne âbâ'inâ ve âbâ'ikümü'l-ecelli ve te'kîden li-de'â'imi'ş-şer'i'l-mübecceli ve-a'taynâ sefîrikümü'l-muhteremi sûreti ahdinâ bi-devleti İspanya li-en-yekûne ma'lûmükümü'l-mufahhami ve te'ârüfi'l-ihvâni bi-ahvâlihim fi-küli ânin vâcibün li-ehli'l-imâni lâsiyyemâ fi-âhiri'z-zamâni li-ennehû vakti zuhûri'l-fiteni ve'ş-şedâ'idi fi'l-büldâni ve inkitâ'u evtâru'l-edvâri ve'l-ahyân fe-yûcebü ma'rifetühum bi-hâlihim li-key yete'âvenü inde-ıttılâ'ı ahvâlihim ve sehhele'l-lâhu le-nâ ve le-küm bi-mâ entaknâ meni't-tekâ ve ce'alnâ ve ce'aleküm mine'l-lezîne yete'âvenûne ale'l-birri ve't-takvâ (s.368) ve'l-lezî kultüm bil-i'âneti mine'n-nükûdi ve sa'iri'l-mühimmâti ve hiye mahmûlün alâ-fütüvvetikümi'l-hâşimiyyeti ve mürüvvetikümi'l-razviyyeti bi-muktazâ vüs'atikümü's-seniyyeti ve mübteğa miknetikümü's-seyyi'e ve in-kâneti's-si'ati ve'l-yesâri fi-devletine'l-aliyyeti fe-inne ada'enâ müte'adidehû ve mekâyidühâ ve mefâsidühâ mütehaddisetün ve müteceddidetün fe-nercû tevcihâtikümü'l-kalbiyye ve da'avâtikümü'l-hayriyye ve i'ânetikümü's-suveriyyeti ve'l-ma'neviyyeti müzekkiren bi-kavli'n-nebiyyi'n-nebiyye kâna'l-lâhü fi-avni âbdihî madâme fi-avni ahîhi ve ısdarnâ hâzihi'l-kıbâleti'l-ma'nûneti bi-ünvâni'l-hubbi ve'l-velâmi'u'l-hedâye'l-münbi'eti ani's-sıdkı ve'l-vefâ mümtesilen bi-emri fahrü'l-enbiyâ â'leyh'i ve a'lâ alihî afdalü't-tahâyâ tehâdû tehâbû kemâ küntüm bi-imtisâli hâzihi's-sâbık aleynâ ve mütekaddim ve-lâ şekke inne'l-fazla li'l-ınutakaddimi ve nahmidü'l-lâhe alâ-ma-en'ame.

(28)

Mevâdd-ı Ticârete Dâ'ir Rusya İlçisi'ne Virilan Senedin Sûreti

Rağbetlü Rusya ilçisi ve murahhas dostumuzun hürmetlü Nemçe ilçisi muhibbimiz ile iştirâken mîlâd-ı Hazret-i Îsâ aleyhi's-selâmın bin yedi yüz seksan iki senesi Teşrîn-i Sânî'nin dördünci güni târîhiyle müverrehan Kaynarca ve Âyînelikavak ahidnamelerine mebnî olarak devletleri taraflarından me'mûren takdîm eyledikleri takrîrlerinde mastûr mevâdd-ı selâsenin ahidnâme şurûtı müktezâları üzre icrâsına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ta'ahhüd ve ber-vech-i meşrûh kabül olundığını hâvî hicret-i nebeviyye aleyhi's-salâtü ve's-selâmın bin yüz doksan yedi senesi Muharrem'min yirmi üçünci güni ilçiyân-ı mûmâ-ileyhimâ dostlarımıza kâ'ide-i devlet üzre cevâb olarak başka başka iki kıt'a takrîr i'tâ olunmuş idi. Mevâdd-ı selâse-i mezkûrenin biri zikr olunan ahidnâmeler muktezâsı üzre mevâdd-ı mu'âhede-i ticâret oldığından mevâdd-ı mezkûre seksan bir mâdde olarak Rusya ilçisi ve murahhas-ı mûmâ-ileyh beynlerinde ba'de'l-müzâkere zikr olunan üç mâddesi ve ba'zan bunlara râci' olan iki mâddesi ve korsanlar nizâmına dâ'ir olub kaydı bulunmayan bir mâddesi ilçi bey dostumuz tarafından devleti tarafına arz olunmak üzre olmağla cevâbı vürûdına intizâr olunub zikr olunan yetmiş beş mâdde imzâ olunmuş gibi kâmilen Devlet-i Aliyye'nin makbûli olub

mantûklarının ve ale'l-husûs mevâdd-ı mezkûrede münderic ve mastûr oldığı üzre Rusya hâsılâtı olan ve Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olmayan düvel memâlikinden alınan me'kûlât ve mühimmât-ı sefâyin ve hâsılât-ı sâ'irenin Devlet-i Aliyye memâlikinden imrâr ve nakillerine ba'de'l-yevm mevâni' (s.369) îrâs itmemek husûsunun bu günki günden icrâsına mübâşeret ve Rusya tüccâr sefînelerinin ve ticâretlerinin serbestiyyetlerini i'lân ve işâ'at birle Akdeniz ve Karadeniz ve Nehr-i Tuna ve Devlet-i Âliye'nin sâ'ir memâlik ve limanlarında ticâre-i mezkûre serbestiyyet-i sefâyin-i merkûmeye su'ûbet îrâs itmemesini tenbîh ve te'kîde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ahd olundığı ve mârrü'z-zikr altı mâddenin cevâbı geldigi gibi bilâ-tevakkuf karâr virildigi üzre mevâdd-ı ticâretin mecmû'unı hâvî iktizâ iden senedin temhîr ve mübâdelesine Devlet-i Aliyye'nin müteheyyi' oldığını ve mevâdd-ı selâsenin mâ'adâsı olan Kırım ve Eflâk ve Boğdan mâddelerinin dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilan bâlâda mastûr takrîr muktezâsı üzre bi'l-müzâkere tanzîmlerine mübâderet olunacağını beyân zımnında mühür ve imzâmızla memhûr ve mümzâ işbu sened Rusya ilçisi ve murahhası dostumuza i'tâ olundı.

(29)

Rusya İle Akd Olunan Ahidnâme-i Ticâret

Birinci Mâdde Devlet-i Aliyye'nin bi'l-cümle memâlikinde gerek berren ve gerek bi'l-cümle denizlerinde ve sularında ve Nehr-i Tuna'da Rusya re'âyâlarına seyr-i sefâyin ve icrâ-yı ticâret el virecek her mahalde serbestiyyet üzre sefîneleriyle geşt ü güzâr ve ticâret itmege ale'l-ıtlâk bi'l-cümle Rusya re'âyâsına Devlet-i Aliyye tarafından kâmilen ruhsat virilüb binâberîn Rusya tâcirlerinden her biri Devlet-i Aliyye'nin cümle memâlikinde ve hükûmetinin zîr-i himâyesinde olarak seyr ve tevakkufa ve nef'-i ticâretlerine her ne kadar müddet lâzım olur ise ikâmete me'zûn olalar.

İkinci Mâdde cânibeynden karâr virildigi üzre tarafeyn re'âyâsı gemileriyle ve sefîneleriyle veyâhûd araba ve sâ'ir nakl-i ahmâl içün münâsib olan merâkibiyle tarafeyn limanlarına ve mevâki' ve şehirlerine her vakitde duhûl ve icrâ-yı ticâret ve ittihâz-ı mesâkin idebileler gerek Devlet-i Aliyye'nin ve gerek Rusya Devleti'nin gemicileri ve yolcıları ve gemileri velev tâ'ifesinde ecnebî milletden birkaç nefer bulunur ise dahi dostâne kabûl olunub gemicileri ve yolcıları bu dürlü bahâne ile hüsn-i irâdetlerime mugâyir tarafeynden cebren istihdâm olunmayalar lâkin bu cümle ile cânibeynin re'âyâları kendü pâdişâhlarının hidmetinde müstahdem olmak lâzım oldukları takdîrde müstesnâ olalar. Eger etbâ'ından veyâhûd mellâhlardan biri bulundığı hidmetinde yâhûd gemiden firâr ider ise mekse (s.370) tâlib oldığı vilâyetde ağleb olan mezhebi ya'nî Memâlik-i İslâmiyye'de dîn-i İslâm'ı kabûl ve Rusya memâlikinde tenassur itmez ise derhâl reddoluna kezâlik dahi tarafeyn re'âyâsı zikr olunan mahallerde semen-i hakîkîyi ba'de'l-edâ her ne kendülerine lâzımlu olur ise iştirâsma ve gemilerini ve sefînelerini ve arabalarını ta'mîr ve kalafat itmege ve ma'îşetleriçün ve yolcılariçün lâzım olan zahâyiri mübâya'a itmelerine ve mahall-i mezkûrda bir dürlü muhâlefet ve tazyîk olunmayarak re'y-i müstakilleriyle ikâmet ve azîmet itmege müstakil olalar. Lâkin bulundukları mahallerde işbu mu'âhede-i ticâretde başkaca tanzîm olunmamış

keyfiyyetin vukû'unda devleteyn memâlikinin nizâmât ve kavâ'idine bilâ-tereddüd muvâfakat eyleyeler.

Üçünci Mâdde tüccâr tâ'ifesi ve ale'l-ıtlâk bi'l-cümle Rusya re'âyâsı Rusya memâlikinde yedlerine virilen mürûr kâğıdıyla Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde geşt ü güzâr idebileler. Ve eger bundan başka Rusya ilçisi veyâhûd konsolosunun biri mesfûrlar içün veyâhûd hâssaten mesfûrların birisiçün Devlet-i Osmâniyye'nin mürûr kâğıdlarını taleb ider ise bu maslahata mensûb kalemler tarafından bilâ-te'hîr i'tâ oluna ve Rusya re'âyâsına ziyâde bir nef' olmak içün her biri kendü diyârında şimdiki elbise ile gitmege me'zûn olub Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de bilâ-muhâlefet mesâlihlerini tervîc eyleyeler ve kezâlik kendülerinden harâc tesmiye olunan virgü ve âhar bir gûne teklîf mütâlebe olunmaya ve ma'iyyetlerinde bulunan emti'alarının işbu ahidnâme muktezâsınca karâr virilan rüsûm-ı gümrüklerini edâ eyledikden sonra vâlîler ve kadılar ve sâ'ir zâbitler bilâ-muhâlefet mürûr ve umûrlarına cevâz vireler. Devlet-i Aliyye re'âyâsının dahi Rusya memâlikinde bu gûne emti'alar içün ve kendülerine umûr-ı ticâretleriçün ve yollariçün lâzım olan mürûr kâğıdları ve şahâdetnâmeler i'tâ olunub şöyle ki Devlet-i Aliyye'nin tüccâr ve re'âyâsı ma'iyyetlerinde olan emti'alarının ta'rifeler mûcebince tahsîs olunan rüsûmunı edâ eyledikden sonra bilâ-muhâlefet istedikleri mahallere râhî olalar.

Dördünci Mâdde bin yedi yüz yetmiş dört senesi Kaynarca'da in'ikâd-pezîr olan musâlahadan berü Rusya re'âyâları musâlahanın metânet ve emniyyetine istinâden Memâlik-i Osmâniyye'nin şehirlerine ve limanlarına duhûl ve hurûc idegelmeleriyle Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ider ki rû-yi deryâda mutazarrır ve mu'âvenete muhtâc olabilür gemilerine karîb bulunan beglik gemilerinden ve sâ'irden i'ânet-i lâzıme virilüb kezâlik dahi işbu gemiler zâbitânı Rusya re'âyâsının nef' ve i'ânetinde kusûr eylemeyeler ve mesfûrlar lâzım olan dehâyirin dahi akçe ile el virmede sa'y ve ihtimâmlarını bezl ideler. Ve eger şiddet-i furtunadan gemileri (**s.371**) kumsal olan bir sığ yere veyâhûd sâhil-i deryâya ilkâ olunur ise vâlîler ve kadılar ve sâ'ir zâbitân anlara i'âne ve kazâ-zede olan sefîneden halâs bulan bi'l-cümle emvâl ve eşyâları anlara bilâ-muhâlefet redd ve teslîm eyleyeler. Kezâlik bi'l-mukâbele Rusya Devleti tarafından dahi ta'ahhüd olunur ki kendü beglik sefînelerinden ve sâ'irden Devlet-i Aliyye'nin sefînelerine i'ânet ve re'âyâsı hakkında işbu mâddede Rusya re'âyâsı hakkında karâr bulan husûslara mürâ'ât olunalar.

Beşinci Mâdde eger kazâ'en Rusya sefîneleri Devlet-i Osmâniyye sevâhiline düşer ise Devlet-i Aliyye tarafından emvâllerinin aranması ve kazâ-zede olan sefînelerinin ta'mîri husûsunda vücûhla lâzım olan i'ânet olunub ba'de't-tahlîs mahall-i maksûda nakl içün âhar sefîneye tahmîl olunan emti'adan mâdâmki evvelki mahallde bey' olunmayalar bir dürlü resm ve bir gûne virgü mütâlebe olunmaya ve bi'l-mukâbele Rusya Devleti tarafından ta'ahhüd olunur ki eger Osmânlu gemilerinden biri bir nev' kazâya uğrayub veyâhûd fenâ-pezîr olur ise vücûhla i'ânet olunub ale'l-ıtlâk Devlet-i Aliyye'nin ticâret iden re'âyâsı hakkına bu gûne hâletde lâzım olan ihtimâm i'mâl oluna.

Altmcı Mâdde tüccâr ve tercümânlar ve ale'l-ıtlâk cümle Rusya re'âyâsı Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde serbestiyyet üzre berren ve bahren varub gelüb bey' ve şirâ ve tüccâr ve tercümânlar ve ale'l-ıtlâk cümle Rusya re'âyâsı Devlet-i Aliyye'nin zâbitân-ı deryâ ve sâ'ir askerî taraflarından esnâ-yı râhda alıkonulmayub bir dürlü illet ve bahâne ile

rencîde olunmayalar ve bi'l-mukâbele Rusya Devleti dahi Devlet-i Aliyye re'âyâsına va'd ider ki Rusya memâlikinde alış veriş ve umûr-ı ticâretleriçün berren ve bahren serbestiyyet üzre varub gelüb resm-i gümrüklerini Rusya ta'rîfesi üzre ba'de'l-edâ esnâ-yı râhda hiçbir mahalde tevkîf olunmayalar.

Yedinci Mâdde Rusya tüccârı hüsn-i irâdetlerine mugâyir ba'zı Müslim olan esnâfa yâhûd sâ'ir bir nev' şirketlere ve muhtekirlere emti'a ve eşyâ fürûht itmek yâhûd anlardan iştirâ eylemek husûsunda Devlet-i Aliyye tüccâr-ı mesfûreyi icbâr itmeyecegini ve bu bâbda ticâretleri emrinde bu gûne ârıza ve tazyîka tâbi' itmeyecegini müte'ahhid olur. Kezâlik Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı Rusya memâlikinde serbestiyyet-i mezbûre ile mütemetti' olalar.

Sekizinci Mâdde eger Rusya re'âyâsından biri Memâlik-i Osmâniyye'de medyûn olur ise düyûnunun edâsı bi'z-zat borclu olandan mütâlebe olunub bir vechile âhar bir Rusya re'âyâsından iddi'â olunmaya ve mâdâmki âharı borçluya kefîl olmamış ola mahkemeye da'vet olunmayub ancak borclu olan kimseden mütâlebe oluna. Ve kezâlik (**s.372**) Rusya memâlikinde Devlet-i Aliyye re'âyâsı hakkında böylece mu'âmele oluna Rusya re'âyâsından biri mürd oldukda emvâl ve eşyâsını hiçbir kimse müdâhaleye cesâret itmeksizin vâsîlerine teslîm ve eger vâsîsiz mürd olur ise metrûkâtı Rusya konsolosunun vesâtetiyle hemşehrilerine emâneten virilüb bu bâbda kassâmlar ve beytü'l-mâlciler bir dürlü muhâlefet ve bir vechile müdâhale eylemeyeler.

Dokuzuncı Mâdde Rusya tüccârı ve tercümânları ve konsolosları Devlet-i Aliyye re'âyâsıyla bey' ve şirâ ve ticâret ve kefâlet ve sâ'ir umûr-ı şer'iyyeleri vâki' oldukda kadıya tahriren mukâvelelerini tertîb ve tescîl idüb ba'dehû bir nizâ' vâki' olur ise muktezâsını tebliğ ile bu gûne münâza'un fîh olan husûslar fasl oluna binâberîn bu gûne delâ'il ve senedât-ı şer'iyyesi olmayan bir kimse Rusya re'âyâsından birinin aleyhine da'vâya mütasaddî olur ise ancak şâhid-i zûr ikâmetle olan bu gûne tezvîrât tecvîz olunmayub hakka mugâyır iddi'âlar istimâ' olunmayalar kezâlik eger bir kimse akçe celb itmek sevdâsıyla Rusya re'âyâsı üzerine bu gûne isnâdât ve tekdîrâtın tasaddîsi men' oluna ve eger düyûnı veyâhûd âhar töhmeti sebebiyle gâ'ib olur ise bu husûsda bî-günâh olub kefîli olmayan âhar bir Rusya re'âyâsına vechen mine'l-vücûh ta'rîz ve bir dürlü rencîde itdirilmeye ve Devlet-i Aliyye memâlikinde ticâret iden Rusya re'âyâsının emniyyetiçün her ne ki bu mâddede karâr bulmuş ise bi'l-müsâvât Rusya Devleti tarafından Rusya diyârında ticâret iden Devlet-i Aliyye re'âyâsı hakkında mer'î tutılub icrâ-yı ticâretlerine her dürlü su'ûbetin indifâ'içün emr-i ticârete dâ'ir Rusya re'âyâsıyla vâki' olan mukâveleleri ve müte'ahhidât-ı sâ'ireleri tescîl olunub beynlerinde vukû' bulacak nizâ'ları fasl ve ref' oluna.

Onuncı Mâdde Devlet-i Aliyye memâlikinde ticâret iden Rusya re'âyâsından bir esîr bulunub esîr-i mesfûr fi'l-vâki' Rusya re'âyâsından oldığını Rusya konsolosı beyân ider ise mesfûrun keyfiyyeti etrâfıyla tefahhus olunmak içün konsolos tarafından tevkîl olunan âdemle Der-aliyye'ye ihzâr ve ba'dehû konsolos-ı mezbûrun iltimâsına ri'âyeten teslîm oluna ve kezâlik Rusya memâlikinde dahi Devlet-i Osmâniyye re'âyâsından bulunur ise delâ'il-i lâzımeyi beyân eyledikden sonra bilâ-muhâlefet Devlet-i Aliyye'ye reddolunalar lâkin fakat şol kimseler ki bulundukları memleketlerde ağleb olan diyâneti kabûl itmemiş olub tarafeynden redd olunalar ve kabûl itmiş olanların reddi iktizâ eylemeye ve Memâlik-i

Osmâniyye'de ba'd-ez-în Rusya re'âyâsından ikâmet ider olur ise kendülerinden harâc ta'bîr olunur virgü taleb olunmamasına Devlet-i Aliyye müte'ahhid olur.

(s.373) On Birinci Mâdde Devlet-i Aliyye'nin gemileri ve kadırgaları ve bahrî askeri deryâda Rusya gemilerine mütesâdif olduklarında ve kezâlik Rusya'nın beglik gemileri ve sâ'irleri ve bahrî askerleri deryâda Devlet-i Aliyye'nin gemilerine tesâdüf eyledikde tarafeyn re'âyâsına bir dürlü ziyân ve zarar terettüb itmemesine intibâh üzre olmaları lâzım geldiginden başka tarafeynden müsâvî bir dostluk âsârının dahi icrâsı muktezî ola ve eger Rusya re'âyâları hüsn-i irâdetleriyle Devlet-i Aliyye re'âyâsına bir hediyye virmezler ise bu bâbda rencîde olunmayub kendülerinden edevât ve esvâb ve'l-hâsıl bir şeyleri cebren alınmaya ve bi-aynihî Rusya re'âyâları dahi Devlet-i Aliyye re'âyâsından bir dürlü hediyye taleb eylemeyeler.

On İkinci Mâdde Memâlik-i Osmâniyye'ye Rusya bayrağı altında gelan gemileri ve sefîneleri kabûl ve himâyet ve sıyânet eylemek ve emniyyet-i kâmile ile avd ve insirâflarını tecvîz itmek Devlet-i Aliyye'den ta'ahhüd olunur. Ve eger edevât ve eşyâlarından bir şey alınur ise âdemlerin ve eşyânın buldurılmasına derece-i imkânda olan sa'y ve ihtimâm olunacağından gayrı gayret olunacağı vech üzre bu gûne ef'âle mütecâsir olanların her ne rütbeden olur ise olsun cezâları icrâ oluna ve bi'l-mukabele Rusya Devlet-i İmparatoriyyesi dahi işbu uhdenin Rusya diyârına gelüb gidecek Devlet-i Aliyye'nin gemileri ve sefîneleri hakkında ri'âyetini ve bir tarafdan edevât ve eşyâlarının derece-i imkânda olan emniyyetini tahsîle ve bir tarafdan dahi Devlet-i Aliyye re'âyâsına bir gûne rencîde olmamak husûsuna dikkat itmege müte'ahhid olur.

On Üçüncü Mâdde Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı icrâ-yı ticâretleri zımnında Devlet-i Aliyye'nin ilmi olmaksızın azîmet itmeleri içün mukaddem müdîr-i umûr-ı Devlet-i Aliyye'den haber virilüb taleb olunmadıkca Rusya ilçisi tarafından kendilerine bu bâbda lâzım olan mürûr kâğıdı virilmemek üzre karâr virilüb bi-aynihî Rusya re'âyâları dahi Hükûmet-i Osmâniyye'nin dâhilinde olan şehirlerde icrâ-yı ticâretleri içün kendülerine lâzım olan fermânları Devlet-i Aliyye'den istihsâle muhtâc olub Devlet-i Aliyye işbu mâddelerin muktezâsınca Rusya Devleti'nin ilçisinden iltimâs olundukca i'tâsını ve konsolosları Devlet-i Aliyye memleketlerinin paşalarından ve zâbitânından taleb itdikce virilmesini tenbîh idecegini ta'ahhüd ider.

On Dördünci Mâdde Rusya gemilerinin kapudanları veyâhûd sefînelerinin sâhibleri gemilerini kalafat ve yağlamak ve ta'mîr itmek lâzım oldukda Devlet-i Aliyye'nin (s.374) bi'l-cümle şehirlerinde ve kal'alarında ve limanlarında zâbitân taraflarından mesfûrûna lâzım olan yâğ ve zift ve katrân ve amele ve âlât mikdârının akçe ile virilmesine mümâna'at olunmayacağından gayrı derece-i imkânda dahi mu'âvenet oluna ve ez-kazâ' Rusya sefînesinin edevâtına âfet terettüb ider ise techîzi içün iktizâ iden lengerler ve yelkenler ve sâ'ir kerâstelerinin iştirâsına me'zûn olub bu bâbda Rusya re'âyâsından hediyye taleb olunmaya ve Rusya'nın bayrağı altında olan sefîneler bir iskelede bulunduklarında mültezimler ve mütesellimler ve sâ'ir zâbitler ve cizyedârlar taraflarından içlerinde bulunan yolcılardan cizye virgüsini tahsîl itmek bahânesiyle tevkîf olunmayub hemân bilâ-muhâlefet râhî oldukları mahalle getüreler ve eger içlerinden Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsından bulunur ise bunlar râhî oldukları mahalle vusûllerinde zikr olunan virgüyi edâ eyleyeler buna mukâbil

vech üzre Rusya Memleketi'nde Devlet-i Aliyye sefâyinine imdâd ve i'ânet olunub akçe ile yâğ ve zift ve katrân ve amele ve âlât ve kazâ vukû'unda sefînenin techîzine lâzım lenger ve yelkenler ve kerâsteler bilâ-muhâlefet alıvirile.

On Beşinci Mâdde Rusya ceng gemileri yâhûd tüccâr sefâyini Devlet-i Osmâniyye'nin ceng gemilerine veyâhûd sâ'ir sefâyinine müsâdif olduklarında kapudan paşa ve ceng gemilerinin kapudanları ve çekdiri begleri ve fırkate ve sâ'ir Devlet-i Aliyye sefînelerinin zâbitânı zikr olunan Rusya gemilerini ve sefâyinini tevkîf itmeyeceklerinden başka sıklet dahi virmeyüb hiçbir gûne bahâne ile kendilerinden hedâyâ taleb itmeyeler. Ve beyne'd-devleteyn pâyidâr olan hüsn-i müvâlâta mümâsil bir müsâvî dostluğun âsârını dahi izhâr eyleyeler. Buna mümâsil vech üzre Devlet-i Aliyye'nin gemileri hakkında Rusya'nın ceng gemileri ve bayrağı altında olan sâ'ir sefîneleri ve zâbitânı hîn-i tesâdüflerinde mu'âmele idüb Devlet-i Aliyye Rusya sefînelerinin hakkında ne gûne mu'âmeleye ri'âyet itmek ta'ahhüd itdiyse anlar dahi o misillü mu'âmeleyi Devlet-i Aliyye sefîneleri haklarına icrâ eyleyeler.

On Altıncı Mâdde Rusya bayrağı altında olan tüccâr sefîneleri Devlet-i Aliyye'ye müte'allik olan beglik gemilerine ve kadırgalarına ve sâ'ir sefînelerine müsâdif olub mu'tâd olan ikrâm rüsûmunı icrâ itmek niyyetinde iken ba'zen sandalı sür'at ile denize ilkâ eylemek mümkün olmamak sebebiyle Devlet-i Aliyye'nin beglik gemileri yanına varmadıkları takdirde mu'tâd olan âdetin îfâsiçün lâzım olan tedârükâtın icrâsı müşâhede olundığı birle Rusya tüccâr sefînesinden Devlet-i Aliyye'nin beglik sefîneleri üzerine gelmesi te'hîr olundı bahânesiyle rencîde olunmayalar Rusya Devleti tarafından dahi Devlet-i Osmâniyye'nin (s.375) tüccâr sefâyini hakkında bu vech üzre ri'âyet olunacağı ta'ahhüd olunur. Ve Devlet-i Aliyye kendüye müte'allik olan iskelelerde bi'l-cümle Rusya bayrağı altında olan sefîneleri birer dürlü bahâne ile tevkîf itmeyecegini ve sandal ve mellâhları almayacağını ta'ahhüd ider. Ve bâhusûs emti'a ile mahmûl olan sefînelerin tevkîfinden bir küllî zararın terettübi mümkün olmakdan nâşî tarafeynden bi'l-mukâbele biri birininki tevkîf eylememek üzre mukâvele olundı. Ve Devlet-i Aliyye'nin beglik sefîneleri kapudanları Rusya re'âyâları ticâretleriçün mukîm oldukları Memâlik-i Osmâniyye iskelelerinin birine vardıklarında Rusya re'âyâsı hakkına gemide bulunan neferât ve âdemlerden icrâsı muhtemel olan bir dürlü rencîde vukû' bulmamak içün yanlarına zâbitândan mikdâr-ı kifâye tevkîf itmeksizin zikr olunan neferât ve âdemleri karaya çıkartmayub ve Rusya re'âyâsının ve tüccârlarının emniyyeti içün kolluklar vaz' eyleyeler. Ve Rusya re'âyâları karaya vaz'-ı kadem eyledikde leb-i deryâda olan kılâ' ve bilâdın muhâfızları ve sâ'ir kara zâbitânı bir vechile anları tekdîr itmeyeler. Bu şarta mugâyir vaz' ve hareket olunduklarına binâ'en şikâyet olundukda keyfiyyeti ba'de't-tahkîk müstehem olanlar şiddetle te'dîb olunalar. Ve kezâlik Rusya re'âyâsından Rusya Devleti'yle Devlet-i Aliyye beyninde müstahkem olan hüsn-i muvâlât ve musâfâta mugâyir bir dürlü vaz' ve hareketin icrâsı tecvîz olunmaya.

On Yedinci Mâdde Fransa ve İngiltere tâ'ifelerinin cümleden ziyâde haklarına müsâ'ade oluna geldigine binâ'en bunlar misillü bi'l-musâvât Rusya tâ'ifesi dahi Devlet-i Aliyye memâlikinde i'tibâr olunmak vâcib olmağla Devlet-i Aliyye gerek zikrolunan ve gerek sâ'ir müste'men-i mülk haklarına icrâ olunan cümle müsâlemât ve ri'âyâtı Rusya re'âyâları hakkında dahi icrâ ve ri'âyet eylemesini işbu mâdde ile müte'ahhid olur kezâlik

bi'l-mukâbele Rusya Memleketi'nde Rusya Devleti'nin indinde ziyâde dost ve müsâ'ade olunan mülk-i mütemetti' oldukları müsâlemât-ı Devlet-i Aliyye re'âyâsının hakkında dahi ri'âyet oluna.

On Sekizinci Mâdde Rusya bayrağı altında olan gemiler Memâlik-i Osmâniyye iskelelerine vardıklarında dostâne kabûl olunub akçeleriyle kendülerine lâzım olan bi'l-cümle me'kulât ve meşrûbâtı iştirâ ve bey' ve nakline kimse tarafından mümâna'at olunmayub bu gûne me'zûniyyetleri içün bir dürlü resm ve hediyye kendülerden mütâlebe olunmaya kezâlik Devlet-i Osmâniyye'nin gemileri dahi Rusya memâlikinde dostâne kabûl olunub kendülerine lâzım olan bi'l-cümle me'kulât ve meşrûbâtı iştirâya me'zûn olalar.

On Dokuzuncı Mâdde Rusya memâlikinden veyâhûd sâ'ir Avrupa memleketlerinden **(s.376)** Devlet-i Aliyye memâlikine ve Devlet-i Aliyye memâlikinden Rusya memâlikine veyâhûd sâ'ir düvel memleketlerine emr-i ticâretleriçün berren varub gelan Rusya re'âyâsı ve tüccârı Rusya re'âyâları olduklarını mübeyyin yedlerinde pasaport ta'bîr olunur mürûr kâğıdları oldukdan sonra Devlet-i Aliyye'nin vülât ve kuzât ve sâ'ir zâbitânı ve hiçbir ferd tarafından cizye ve sâ'ir tekâlîf edâsına icbâr ve rencîde olunmayub haklarında dostâne mu'âmele eyleyeler. Ve işbu mu'âhede-i münferide lâzımesince gerek Rusya memleketinden ve gerek sâ'ir düvel memâlikinden Devlet-i Aliyye memâlikine getürecekleri ve gerek Devlet-i Aliyye'nin memâlikinden alub Rusya memleketine ve sâ'ir düvel memâlikine göterecekleri emti'a ve eşyânın bir def'a ve bir mahallde resm-i gümrükleri alındıkdan sonra mürûr ve ubûr eyledikleri mahallerin gümrükcileri zikrolunan tâcirânı mükerrer resm-i gümrük alunur ise ahz idenlerden mütâlebesiyle tüccâr-ı mesfûrûna cebr itmeyeler. Ve eger işbu nizâma muğayir mesfûrlardan mükerrer resm-i gümrük alınur ise ahz idenlerden girüye redditdirile. Bâ-husûs Boğdan ve Eflâk memleketlerinde cümle nizâm ve kavâ'ide mugâyir gümrükciler ve sâ'ir zâbitler ol mahallerden mürûr iden Rusya tüccârlarını gûnâgûne tesmiyeler ihdâsıyla rüsûmât-ı mütenevvi'a-i mürûriyye edâsına icbâr eylemeyeler. Ve tüccâr-ı merkûme Rusya memâlikinden yâhûd âhar düvel memâlikinden zikr olunan iki memleketlere ve Devlet-i Aliyye'nin sâ'ir mahallerine getürecekleri emti'a ve eşyânın gümrügini yüzde üç hesâbı üzre ve ancak bir def'a emti'a-i merkûmelerini fürûht eyledikleri mahallere virüb ve kezâlik zikr olunan tâcirler memleketeyn-i merkûmeteynden ve Devlet-i Aliyye'nin mahâll-i sâ'iresinden işbu mu'âhede-i münferide muktezâsı üzre Rusya memâlikine yâhûd âhar düvel memleketlerine nakl içün alub götürecekleri emti'a ve eşyânın gümrügüni ancak bir def'a yüzde üç hesâbı üzre emti'a-i merkûmelerini iştirâ eyledikleri mahalde edâ idüb işbu nizâm ve kâ'ideye mugâyir her ne tesmiye ile olur ise bir dürlü resm ve ihtirâ' olunmuş virgü mesfûrdan mütâlebe ve tahsîli memnû' olub gümrügi edâ eyledikleri mahallde yedlerine edâ tezkiresi virilüb bu makûle kendülerine virilecek edâ tezkireleri memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin cemî' mevâki'inde mu'teber tutıla.

Yirminci Mâdde Devlet-i Aliyye musâlaha ahidnâmesinin on birinci mâddesiyle ve Âyînelikavak Mu'âhedesi'nin altıncı mâddesiyle kendü memâlikinde Rusya re'âyâsının icrâ itdikleri ticâretlerine Fransa ve İngiltere misillü haklarına ziyâde müsâ'ade olunan tavâ'ifin mütemetti' oldukları menâfi'i tahsîs itmek ve mesfûrlardan zikr olunan iki tâ'ifenin **(s.377)** virdükleri rüsûmâtdan gayrı rüsûmı mütâlebe eylememek üzre müte'ahhid oldığun binâ'en işbu mâddede şu vechile mukâvele olundı ki Rusya re'âyâları Devlet-i Aliyye

memâlikine emti'a ve eşyâ götürdiklerinde Devlet-i Aliyye'nin memâlikinden emti'a ve eşyâ alub Rusya memleketine götürdüklerinde zikr olunan Fransa ve İngiltere tâ'ifelerinin virdikleri rüsûmâtın aynını edâ idüb ya'nî yüzde üç vireler. Ve ma'lûm ola ki Rusya tüccâr sefâyini bir def'a rüsûm-ı gümrügi edâ eyledikden sonra bir dahi Devlet-i Aliyye'nim taht-ı hükûmetinde olan âhar bir mahallinde edâsına mecbûr olmayalar. Ve Rusya re'âyâsının zikr olunan iki tâ'ifeden virilen rüsûmâtın aynı olmak üzre virecekleri rüsûmı ziyâde tasdîk içün Rusyaluya bilâ-hasr ve min-evvelihî ilâ-âhirihî mikyâs olacak tâ'ifeteyn-i merkûmeteynin Devlet-i Aliyye ile olan ahidnâmelerinin mevâdd-ı âti'z-zikri bu mahalle derc olunur. Zîrâ Fransa ahidnâmesinde Fransa tüccârı memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye getürdikleri ve alub götürdükleri emti'adan kadîmden bu ana degin yüzde beş virüb lâkin Devlet-i Aliyye'nin kadîmi dostlarından olmağla yüzde üç gümrük virmek üzre müceddeden ahidnâmelerine ilhâk olunmak istid'â itmeleriyle ricâları hayyiz-i kabûlde vâki' olub vech-i meşrûh üzre kendülerinden yüzde üçden ziyâde taleb olunmaya. Ve gümrüklerini edâ eylediklerinde memâlik-i Devlet-i Aliyye'de cârî olan nükûd ile Hazîne-i Âmire'ye alındığı mînvâl üzre almub noksân ve ziyâde talebiyle rencîde olunmayalar deyü mastûr olub ve kezâlik İngiltere ahidnâmesinde dahi Haleb ve Mısır ve sâ'ir Memâlik-i Osmâniyye'nin beldelerinde bulunan İngiltere tüccârı ve İngiltere bayrağı altında gelenler bilâ-tehlike alış veriş idüb kemâ-fi's-sâbık emti'alarının kıymetlerine nazaran ancak yüzde üç hesâbı üzre gümrügüni virüb ziyâde bir akçe virmeyeler deyü muharrerdir. Ve kezâlik Rusya memâlikine emti'a götürecek Devlet-i Aliyye re'âyâsı Rusya'da i'lân olunan ta'rifelere mütâba'at ile Rusya Devleti'nden ziyâde müsâ'ade olunan dost tavâ'ifinin virdikleri rüsûmâtın aynını vireler.

Yirmi Birinci Mâdde Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde ticâret iden Rusya re'âyâları Rusya memâlikinden veyâhûd sâ'ir düvel memâlikinden Devlet-i Aliyye memâlikine getürdükleri ve kezâlik Devlet-i Aliyye'nin memâlikinden Rusya memâlikine alub gönderdikleri emti'a ve eşyâ içün ancak yüzde üç resm-i gümrük virmeleri gerçi meşrût olub lâkin emti'a ve eşyânın kıymetini takdîr husûsunda tüccâr ve ümenâ beynimde vukû'ı muhtemel olan her gûne münâza'ayı ber-taraf itmek içün memâlik-i Devlet-i Aliyye'de Rusya tüccârına ve gümrük ümenâsına ba'd-ez-în ve ile'l-ebed kâ'ide-i mer'iyye **(s.378)** tutulmak üzre bir ta'rifenin tanzîmi lâzım göründigine binâ'en ta'rife-i merkûmenin tanzîmini icrâya taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Emîn-i Gümrük-i Âsitâne el-Hâc Mehmed Ağa ve Rusya ilçisi tarafından Baştercümân Denadir Novi Savink Nikola Pezani me'mûr kılınub ta'rife-i merkûme mûmâ-ileyhimâ ma'rifetleriyle kat'î vech üzre ve tamâmen tanzîm ve emîn-i mûmâ-ileyh tarafından bin yüz doksan altı senesi mâh-ı Şevvâl'in dokuzuncı güni ya'nî târîh-i Îseviyye'nin bin yedi yüz seksan iki senesi mâh-ı Eylül'ün beşinci güni imzâ ve temhîr olunub zikr olunan Şevvâl'in on birinci güni Devlet-i Aliyye'den dahi kabûl ve Rusya ilçisine virilmişdir. Binâ'en-alâ-zâlik Devlet-i Aliyye zikr olunan ta'rifenin ma'mûlün-bih bir sûretini ol vakitde Rusya ilçisine virmiş olmağla bu def'a dahi işbu mâdde ile ta'rife-i merkûmeyi tamâmen tasdîk ve ticâret iden Rusyalu hakkında bilâ-istisnâ bi'l-cümle memâlikinde düstûrü'l-amel edilmesini alenen müte'ahhid olur. Binâberîn Devlet-i Aliyye zîr-i bükmünde olan bi'l-cümle gümrüklerin defterlerine ve mahkemelerin sicillâtına kayd ve tescîl olunmak içün zikr olunan ta'rifenin sahîh sûretlerini irsâl ve kemâl-i ri'âyet olunmasını ve zikr olunan ta'rifede zikr olunmamış emti'a ve eşyâ vülûc ve hurûcdan gümrük ümenâsı kıymetleri üzerine yüzde üçden ziyâde iddi'â ve ahz eylememelerini tenbîh eyleye ve gümrük ümenâsı ta'rifede zikr

olunmamış emti'â ve eşyâya kıymet-i hakîkiyyelerinden ziyâde bahâ takdîr itmek murâd eylediklerinde Rusya tüccârı nükûd akçe yerine yine yüzde üç besâbı üzre emti'a ve eşyânın aynını virmege müstakill olalar. Ve Rusya re'âyâları Bahr-i Siyâb yolundan veyâhûd sâ'ir tarîklerden Rusya memâlikine getürmek üzre memâlik-i Devlet-i Aliyye'de veyâhûd Bahr-i Sefîd'de iştirâ eylemedikleri hamr içün hamrı iştirâ eyledikleri mahallde yüzde üç hesâbı üzre resmini edâ idüb bir dürlü tereddüd olunmaksızın te'diyyesi lâzım gelan edâ tezkiresini aldıkdan sonra İstanbul Boğazı memerrinden mürûrlarında bitirme ve sâ'ir bir dürlü resm virmege mecbûr olmayalar. Ve Bahr-i Sefîd'de vâki' cezîrelerin gümrükcileri ve voyvodaları ekseri re'âyâdan olmağla mesfûrların tezkireleri eger Rûmî ibâresinde ise dahi bilâ-muhâlefet ma'mûlün-bih i'tibâr ve amel oluna.

Yirmi İkinci Mâdde kezâlik dahi mukâvele olundığı üzre Devlet-i Aliyye'nin limanlarında bey' ecliçün tahliyye olunan Rusya metâ'larının resmi alınub ve leb-i deryâda olan âhar bilâda götürülmek üzre olan emti'adan rüsûm taleb olunmaya. Ve bu bâbda bir dürlü mümâna'at olunmayub emti'a-i merkûmenin bey' ecliçün götürilüb tahliyye olunacak mahallerde resmi edâ oluna.

(s.379) Yirmi Üçüncü Mâdde Rusya re'âyâlarından muhdes olan kasâbiyye ve reftiyye ve bâc ve yasâk kulı tesmiye olunur tekâlîf mütâlebe olunmaynb ve her bir sefîneden selâmetlik resmiçün üç yüz akçeden ziyâde alınmaya.

Yirmi Dördünci Mâdde Rusya tüccârının ve Rusya'ya müte'allik olanların Rusya memâlikinden Memâlik-i Osmâniyye'ye getürecekleri ve Memâlik-i Osmâniyye'den alub kendü vilâyetlerine götürecekleri emti'a ve eşyânın rüsûmı fakat yüzde üç hesâbı üzre virilmesi bahâsı bâlâda mastûr yirminci mâddede karâr virildigine binâ'en işbu ahidnâmede tahsîs olunan rüsûmı edâ eylediklerinden sonra vilâyetlerine alub götürecekleri cümle emti'a ve eşyâyı tahmîl ve nakl eylemeleri husûsunda kendülere bir dürlü muhâlefet eylemeyeceğini Devlet-i Aliyye müte'ahhid olur.

Yirmi Beşinci Mâdde Rusya tüccârı işbu ahidnâmenin muktezâsı üzre yüzde üç resmini edâ idüb mu'tâd üzre edâ tezkiresini aldıkdan sonra zikr olunan edâ tezkiresi ibrâz olundukda mu'teber tutulub Memâlik-i Osmâniyye'nin kangı mahalline emti'alarını götürürler ise bu vechile kendülerinden mükerrer resm iddi'â olunmaya. Ve eger mukâvele olunan ta'rifeye nazaran emti'aya kıymetlerinden ziyâde bahâ takdîr olundığı zâhir olur ise Rusya re'âyâsından fi'l-vâki' yüzde üçden ziyâde resm taleb olunmamak içün zikr olunan ta'rifeyi mümkün olan tenzîl ile tebdîl itmek Devlet-i Aliyye'den va'd olunur. Ve Rusya tüccârı getürdükleri emti'a ve eşyâlarını Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsından ba'zılarına fürûht itmek murâd eylediklerinde kimse tarafından bize iştirâsına istihkâkımız ve şurût-ı mahsûsamız vardır bahânesiyle nizâ' ve mümâna'at olunmayub Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde ticâret iden Rusyalular bu bâbda tamâmen müstakill ve serbest olub ve Müslim olan bi'l-cümle esnâfların ve muhtekirlerin ta'arruz ve tasallutlarından tahlîs ve emîn kılınalar.

Yirmi Altıncı Mâdde Rusya tüccârı ve Rusya'nın zîr-i himâyesinde olanlar Memâlik-i Osmâniyye'ye getürecekleri ve alub götürecekleri nükûd-ı sîm ve zer içün bir dürlü resm ve virgü virmeyeler nükûdlarını Osmânlu akçesi kat' itdirmege icbâr olunmayalar.

Yirmi Yedinci Mâdde Rusya re'âyâları getürdükleri guruşların resminden mu'âf olmak muktezî oldığına binâ'en darbhâne nâzırları ve hazînedârlar taraflarından guruşların

Devlet-i Osmâniyye'nin sikkesiyle meskûk itmek iddi'âsıyla icbâr ve rencîde olunmayalar.

Yirmi Sekizinci Mâdde gerek fürûht ve gerek iştirâ olunan Rusya emti'a ve eşyâsının resm-i masdariyyeden mu'âfiyyetlerini Rusya Devleti Devlet-i Aliyye'den taleb eyledigine (s.380) binâ'en Devlet-i Aliyye Fransaluya müte'allik emti'a ve eşyâya kıyâsen anları mu'âf idüb zikr olunan resmden mu'âf olmaları bâbında bir kıt'a fermân ısdâr itmekle Devlet-i Aliyye tekrâren işbu mâdde ile ba'd-ez-în Rusya limanlarında kendü malları oldığını müş'ir defter ile Rusya bayrağı olan sefînelere tahmîl olunub belde-i Kostantiniyye'ye getürilecek ve kezâlik Rusya memleketine götürülmek içün belde-i Kostantiniyye'de Rusya sefâyinine tahmîl olunacak emti'a ve eşyâdan fakat işbu ahidnâmede karâr virilan rüsûmâtdan gayrı bir nesne mütâlebe olunmayacağını ta'ahhüd ider.

Yirmi Dokuzuncı Mâdde Rusya re'âyâları Devlet-i Aliyye'nin dost-ı ehabbı ve baklarına ziyâde müsâ'ade eyledigi Fransa ve İngiltere tâ'ifeleri misillü Devlet-i Aliyye memâlikine getürecekleri ve Devlet-i Aliyye memâlikinden alub götürecekleri emti'a ve eşyâ içün yüzde üç virmek ve Devlet-i Aliyye re'âyâları Rusya memâlikine götürecekleri ve andan alub getürecekleri emti'alariçün ve sâ'ir dost olan tavâ'ifin tâbi' oldukları ta'rifelerde mukannen olan rüsûmâtın aynını Rusya limanlarında edâ itmek husûsı gerçi işbu ahidnâmenin yirminci mâddesinde tarafeynden kavl ve karâr olunmuş olub lâkin bu cümle ile tarafeynin re'âyâları eânibeynin memâlikinde bâlâda mezkûr dost ve haklarına ziyâde müsâ'ade olunan işbu sened-i alâniyye mugâyeretleri olmayan derecelerde ri'âyet ve mütâba'at eyleyeler.

Otuzuncı Mâdde bin yedi yüz yetmiş dört senesi Kaynarca'da in'ikâd-pezîr olan musâlaha ahidnâmesinin on birinci mâddesinde ve bin yedi yüz yetmiş dokuz senesi Mart aynın onuncı gününde akd olunan tenkîh ahidnâmesinin altıncı mâddesinde Rusya bayrağı altında olan bi'l-cümle tüccâr sefâyini Kostantiniyye Boğazı memerrinde Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e serbestiyyet üzre mürûr ve ubûr eylemeleri ve yine mu'âhede-i mezkûrenin zikr olunan altıncı mâddesinde işbu zikr olunan sefînelerin hey'ât ve tahammülleri Devlet-i Aliyye'nin dost-ı ehabbı haklarına ziyâde müsâ'ade eyledigi tavâ'ifden olan Fransa ve İngilterelü sefînelerine kıyasen ta'yîn ve tahsîsi meşrût olmakdan nâşi bu bâbda her gûne hilâf-ı inhâyı def' içün Rusya tüccâr sefâyini küçükden büyüge degin hey'etleri bi-aynihî zikr olunan Fransa ve İngiltere tavâ'ifinin tüccâr sefâyini hey'âtına mümâsil olmalarını te'yîd ve işbu mâddede kavl ve karâr olunub ve mütehammil olacakları hamûleyi ta'yîn ve takdîr içün sefâyin-i merkûmenin en küçügi bin ve en büyügi on altı bin kile veyâhûd sekiz bin kantâr ki pot ta'bîr olunur. Rusya'nın veznine kıyâsen yirmi (s.381) altı bin dört yüz pota tâbi' olur hamûleyi mütehammil olmaları karâr virilmişdir. İşbu mâddede Devlet-i Aliyye tarafından ta'ahhüd olunur ki Rusya bayrağı altında olacak o misillü sefînelerine bir dürlü mümâna'at olunmayacağından başka Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde fürûht olunmayacak emti'a ve eşyâ ile mahmûl olduklarında Devlet-i Aliyye'nin memâlikine uğramaksızın doğrı Karadeniz'den zikr olunan memerden ubûr ile Bahr-i Sefîd'e ve Bahr-i Sefîd'den ötesinde vâki' Mediterrane ta'bîr olunur denizde kâ'in Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olmayan vilâyetlere varmak üzre olmalarıyla hamûleleri her ne emti'a ve eşyâdan olur ise olsun bu vechile yoklanmaları ve te'hîrleri iktizâ itmeye ve Devlet-i Aliyye sefâyin-i mezkûrenin mürûrına beyne'd-devleteyn teyemmünen müstahkem olan dostlukdan me'mûl olunabilür her dürlü suhûletleri icrâ ve îfâ idecegini dahi müte'ahhid olur.

Otuz Birinci Mâdde Rusya memâlikinde Bahr-i Sefîd'e ve Mediterrane ta'bîr olunur deniz ve zikrolunan iki denizden Bahr-i Siyah'a mürûr iden Rusya tüccâr sefâyini hamûlelerinden gümrük ve bir dürlü resm iddi'â eylememek ve bir kimseye aldırmamak ve sefâyin-i merkûmenin mürûrlarında Kostantiniyye'de ve hiçbir mahallde hamûlelerini ihrâca icbâr olunmamak husûslarını Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ider.

Otuz İkinci Mâdde Karadeniz'den gelüh Kostantiniyye'nin memerrinden mürûr iden Rusya bayrağı altında olan gemiler ve sefîneler hamûlelerini mübeyyin Rusya ilçisi tasdîkiyle ibrâz olunacak defterlerine ba'de'n-nazar bilâ-te'hîr izn-i sefîneleri i'tâ olunub bir dürlü tevkîf olunmayacaklarını ve sefâyin-i merkûmenin Akdeniz Boğazı'ndan taşra mürûrlarında izn-i sefînelerini ba'de'l-ibrâz diledikleri mahalle bilâ-tevakkuf seyr itmege me'zûn olacaklarını Devlet-i Aliyye müte'ahhid olur. Kezâlik dahi memâlik-i sâ'ireden Bahr-i Sefîd Boğazı'ndan duhûl ile Bahr-i Siyâh câmbinde vâki' Rusya limanlarına avdet idecek ve Rusya bayrağı altında olan sefînelerinden dahi Rusya ilçisi tasdîkiyle ibrâz olunacak defterlerine ba'de'n-nazar bilâ-te'hîr izn-i sefîneleri i'tâ olunub Karadeniz Boğazı'ndan hîn-i hurûclarında izn-i sefîneleri boğaz-ı mezkûrda ba'de'l-ibrâz mın-gayr tevkîf-i mürûr eylemeyeler.

Otuz Üçüncü Mâdde vech-i meşrûh üzre Kostantiniyye Boğazı'ndan mürûr ile uğramaksızın mahall-i ba'îdeye râhî olmak üzre bi'l-cümle Rusya bayrağı altında olan gemiler ve sefîneler zikr olunan boğazdan mürûrlarında hamûlelerini mübeyyin Rusya ilçisinin tasdîkiyle ibrâz olunacak defterlerine kâmilen i'tibâr ile otuz ikinci mâddede heyân olundığı üzre izn-i sefîneleri i'tâ olunub eger Devlet-i Aliyye'ye bir sefînenin tâ'ifesi (s.382) edâsında kendü re'âyâsından oldığına bir şübhe âriz olur ise Rusya Devleti bir gûne sefînenin tâ'ifesinin yoklanmasına rızâ-dâde olur. Lâkin bâlâda beyân olundığı üzre zikr olunan sefîneye mahmûl olan emti'a ve eşyâya dokunulmaya ve bu bâbda kemâl-i ihtiyât ile hareket olunub sefînenin kapudanına ve sâhibine bir dürlü ta'rîz olunmayub ba'zan bu gûne beyhûde yoklamalar ile musâlaha ahidnâmesinde meşrût olan geçid ticâretine su'ûbetler irâe olunmaya.

Otuz Dördünci Mâdde kezâlik hemân Devlet-i Aliyye'nin memâlik ve denizlerinden mürûr ile Rusya limanlarına avd ve insirâf idecek o makûle sefîneler hakkına dahi kâ'ide-i merkûmeye ri'âyet olunub sefîne tâ'ifesinin yâhûd âdemlerinin yoklamasından gayrı âhar bir dürlü yoklamaya tâbi' olmaya.

Otuz Beşinci Mâdde eger zikr olunan sefîneler Rusya memleketinden Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olmayan sâ'ir memâlike götürülmek içün zahâ'ir ve me'kûlât ile mahmûl olub veyâhûd zikr olunan memâlikden Rusya memleketine zahâ'ir ve me'kûlât nakl iderler ise mâdâmki Devlet-i Osmâniyye'nin zîr-i hükmünde olan memleketlerden olmayalar. Zikr olunan sefîneler Devlet-i Osmâniyye'nin hiçbir mahallinde tevkîf itmediklerinden hiçbir gûne nizâm-ı mülkiyyeye tâbi' olmayuh işbu ticâret ahidnâmesinin otuz birinci mâddesi muktezâsınca serbestiyyet üzre Kostantiniyye Boğazı'ndan mürûr ve ubûr eyleyeler.

Otuz Altıncı Mâdde Devlet-i Aliyye'nin işbu ta'ahhüdlerine mukâbeleten Rusya Devleti dahi Rusya dostluğunun bir eserini ibrâz içün Bahr-i Siyâh cânibinde vâki' Rusya limanlarından bir bahâ-yı mutlaka ile hınta ve sâ'ir lüzûmları olan zahâ'irin iştirâsına Kostantiniyye'ye naklini Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsma tecvîz ideceğini ve kendülerine bu bâbda bir dürlü mümâna'at itmeyüb Rusya memâlikinde ticâretlerinin inbisâtına cümle

vesâ'il-i mümküneyi i'mâl idecegini va'd ider.

Otuz Yedinci Mâdde Devlet-i Aliyye re'âyâları Memâlik-i Osmâniyye'nin bir limanından bir limanına nakl içün emti'alarını sefîne sâhibinin veyâhûd kapudanının ıtzımâm-ı re'yiyle ve mukâvele olunan mınvâl ile Rusya sefâyinine tahmîl eylediklerinde kendülerine bir dürlü mümâna'at olunmaya ve sefînelerin müste'cirleri mukâvele olunan ücretini tamâmen sefînenin kapudanına veyâhûd sâhibine edâya icbâr eyleyeler.

Otuz Sekizinci Mâdde eger Devlet-i Aliyye içün Rusya sefâyininden birini istîcâra me'mûr olan vâlîler veyâhûd sâ'ir zâbitler Rusya ilçisine veyâhûd konsolosı (s.383) bulunan mahallerde konsolosuna haber idüb bunlar husûs-ı mezbûra münâsib olan sefîneyi inbâ eyleyeler. Ve Rusya konsolosı bulunmayan mahallerde zikr olunan sefîneler kapudanlarının veyâhûd sâhiblerinin hüsn-i rızâlarıyla îcâr olunub ve mukâvele olunan ücret muktezâsı üzre bilâ-te'hîr kendülerine edâ oluna. Ve böyle bir hâcet mess eyledikde Devlet-i Aliyye Rusyalunun sefâyinini hüns-i rızâlarıyla mukâvele olunmadıkça istîcâr eylemeye. Ve istîcâr olunmamış ve bâ-husûs bir mikdâr emti'a ve eşyâ ile tahmîl olunmuş olan sâ'ir sefîneler alıkonulmayub hamûlelerini tahliyyeye bir vechile icbâr olunmayub bir dürlü rencîde ve tekdîr olunmayalar.

Otuz Dokuzuncı Mâdde Rusya re'âyâsından bir harbî olan bir memleketde kendi sefînesini zahâ'ir ile yâhûd emti'a-i sâ'ire ve eşyâ ile tahmîl idüb yine harbî olan âhar bir memlekete naklider iken Devlet-i Osmâniyye'nin sefînelerine tesâdüf ider ise düşmana emti'a ve eşyâ ve zahâ'ir götürür deyü sefînesini veyâhûd hamûlesini ahz itmeyüb derûnunda olan âdemleri dahi esîr itmeyeler.

Kırkıncı Mâdde işbu devleteyn-i müte'ahhideyn birisi âhar bir devlet ile muhârebe üzre oldukda ol birinin re'âyâları mâdâmki mühimmât ve zahâ'ir-i harbiyye ta'bîrinden addolunacak eşyâ bunlardır top ve havân ve âlât-ı sâ'ire ve pıştov ve humbara ve fişenk ve gülle ve kurşun ve tüfenk ve çakmak taşı ve fitil ve barut ve güherçile ve kükürd ve zırh ve mızrak ve kılıc ve kılıc kolanı ve fişenklik ve eger ve gem dâ'imâ sefînenin ve âdemlerinin muhâfazasına lâzım olan mikdâr istisnâ oluna. Ve bu mahalde zikr olunmamış eşyâ mühimmât ve zahâ'ir-i harbiyye ve mühimmât-ı sefîne kahîlinden addolunmayalar.

Kırk Birinci Mâdde Devlet-i Aliyye re'âyâsından biri Devlet-i Aliyye memâlikinden alub âhar yerlere me'kulât ve zahâ'ir götürürler iken ihrâcı memnû' oldığından esnâ-yı râhda ahz olunsa bu makûle Devlet-i Aliyye re'âyâsının sefîneleri derûnunda hidınet iden Rusya re'âyâları ahz olunmayub te'dîb olunmaya.

Kırk İkinci Mâdde Rusya re'âyâları Devlet-i Aliyye'nin sefînelerinden me'kulât ve zahâ'ir iştirâ ve kendüleri vilâyetlerine avdet üzre olub Devlet-i Aliyye'nin düşmanı olmayan veyâhûd dostı olmayan bir devletin memâlikine gitmez iken Devlet-i Aliyye'nin sefâyinine müsâdif oldukları takdîrde Rusya sefîneleri müsâdere olunmayub hâl ve tahmîlât ve âdemleriyle sebîlleri tahliyye olunalar. Ve eger bu şarta mugâyir zikr olunanların biri ahz olunur ise sebîli tahliyye oluna ve eşyâsı dahi tamâmen kendüye reddoluna.

(s.384) Kırk Üçünci Mâdde Devlet-i Aliyye bir düşman sefînesi derûnunda bulunan Rusya tüccârının emvâlini müsâdere itmeyecegini ve harb zımnında olmayub umûr-ı ticâret için bulundukları takdîrde kendülerini dahi esîr itmeyecegini ta'ahhüd ider.

Kırk Dördünci Mâdde devleteynin re'âyâsına cânibeynin memleketine emti'a ve eşyâlarını götürmege ruhsat virilmekle tarafeynden kavl ve karâr olundığı üzre emti'alarına vaz' ve hıfz içün münâsib mahaller ve mahzenler ve sâkin olmak içün hâneler isti'mâline me'zûn olalar ve müte'ahhid olan tarafeynin müdîr-i umûrı cânibeynin re'âyâları beyninde hâneler ve mahzenler îcâr ve istîcâr senedâtının akdime ve akd eyledikleri senedât ve mukâvelelerinin ibkâsına nezâret ve ihtimâm idüb işbu serâ'itin adem-i ri'âyetine dâ'ir şikâyet olunur ise her vechile i'ânet ve icrâ-yı hüsn-i mu'âmele eyleye. Böylece Rusya Devleti Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı hakkına ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye memâlikinde temekkün iden Rusya tüccârı hakkına ta'ahhüd itmişlerdir.

Kırk Beşinci Mâdde Rusya re'âyâları İzmir'den ve İskenderiyye'den ve Devlet-i Aliyye'nin Kostantiniyye'den mâ'adâ mahall-i sâ'iresinden harîr ve pirinç ve Yemen kahvesi ve revgan-ı zeyt iştirâ idüb bilâ-mürnâna'at Rusya memâlikine nakl itmege me'zûn olmaları mukâvele olundı.

Kırk Altıncı Mâdde kezâlik Rusya re'âyâları Devlet-i Aliyye'nin memâlikinden penbe-i hâm ve rişte-i penbe ve sahtiyânlar ve bâlmumı ve gönler iştirâ ve ihrâc ve diledikleri mahallere getürebileler.

Kırk Yedinci Mâdde Memâlik-i Osmâniyye'de meyvenin kesreti vakitlerde Rusya sefâyini gelüb incir ve üzüm ve fındık ve sâ'ir bu makûle meyvenin iştirâsına me'zûn olub işbu ahidnâmenin muktezâsı üzre resm-i gümrüklerini edâ eylediklerinden sonra tahmîl ve nakl eylemelerine bir dürlü mümâna'at olunmaya.

Kırk Sekizinci Mâdde Rusya bayrağı altında yürüyen tüccâr sefâyininden bir güne sû-i isti'mâl vukû'unun indifâ'içün Rusya Devleti Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye hakkına dostluğunı izhâr içün Devlet-i Aliyye'de mukîm olan ilçisi bayrağının mütekeffili olmağa rızâ-dâde olur.

Kırk Dokuzuncı Mâdde Rusya ilçileri gerek hediyye içün ve gerek kendülerinin melbûsât ve mefrûşât ve envâ'-ı me'kûlât ve meşrûbât zahîreleriçün getürdükleri eşyâdan bâc ve sâ'ir bir dürlü resm mütâlebe olunmayub mu'âf olalar.

(**s.385**) Ellinci Mâdde Rusya ilçilerinin ve konsoloslarının hidmetinde tercümânlar ve resm-i kassâbiyyeden ve sâ'ir tekâlîf-i örfiyye ta'bîr olunur bi'l-cümle teklîflerden mu'âf ve müsellem olalar.

Elli Birinci Mâdde Rusya re'âyâları hakkında ri'âyet olunan bi'l-cümle mu'âfiyyât ve müsâlemet ile Rusya ilçisinin ve konsoloslarının hidmetinde olan tercümânlar ve sâ'ir âdemler dahi mütemetti' olalar.

Elli İkinci Mâdde Rusya Devleti Kaynarca Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesi muktezâsı üzre Memâlik-i Osmâniyye'nin cemî' mahallerine ve Rusya'nın umûr-ı ticâretiçün diledikleri yerlere konsoloslar nasb itmege hakkı olmağla Devlet-i Aliyye işbu mâddede Rusya konsolosları ve dost ve ziyâde müsâ'ade olunan tavâ'ifden olan Fransa ve İngiltere konsolosları bulunmadığı maballerde dahi kendülerine râci' ve hakları olan bi'l-cümle müsâlemât ve imtiyâzât ile mütemetti' olacaklarını ta'ahhüd ider.

Elli Üçünci Mâdde Memâlik-i Osmâniyye'de konsolos ve konsolos vekîlleri kendi pâdişâhlarının alâ'im ve bayraklarını dikmege vâlîler ve kadılar ve sâ'ir zâbitân taraflarından

bir dürlü mümâna'at olunmaya.

Elli Dördünci Mâdde konsoloslar sâkin oldukları hâneleri muhâfazasiçün istedikleri yasakcıları yanlarına alub zikr olunan yasakcılarını odabaşılar ve sâ'ir zâbitler himâyet ve siyânet idüb bunlar bu bâbda mezbûrlardan bir dürlü teklîf ve in'âm mütâlebe eylemeyeler.

Elli Beşinci Mâdde Rusya konsolosları ve tercümânlar ve tâcirler misillü ma'iyyetleri kendi masrûfları içün evlerinde şıra sıkub ve taşradan dahi hamr getürüb kendülerine bu bâbda kimse tarafından bir dürlü mümâna'at olunmaya.

Elli Altıncı Mâdde Rusya Devleti'nin konsolosları ve tercümânları ve sâ'ir müte'ayyen kimselerinin kendi zahîreleri içün evlerine şıralık üzüm gönderildikde veyâhûd evlerine hamr gönderildikde yeniçeri ağası ve bostâncıbaşı ve topcıbaşı ve voyvodalar ve sâ'ir zâbitân taraflarından zikr olunan üzüm ve hamrın nakl ve vülûciçün bir dürlü resm ve bahşîş mütâlebe olunmaya.

Elli Yedinci Mâdde umûr-ı ticâret içün mukîm olan konsolosların aleyhine bir kimse da'vâ ider olur ise kendülerini ahz itmeyüb ve evlerini temhîr eylemeyüb da'vâları Devlet-i Aliyye'ye ifâde oluna ve eger işbu ahidnâmenin in'ikâdından evvel veyâhûd sonra (**s.386**) sudûr bulub işbu nizâma mugâyir olau evâmir ibrâz olunur ise amel olunmayub terk olunalar ve bu husûsda işbu mâddenin muktezâsınca amel ve hareket oluna.

Elli Sekizinci Mâdde Rusya konsolosları ve tâcirleri ve sâ'ir Nasrânî tâ'ifesinin konsolosları ve tâcirleriyle nizâ'ları oldukda eger tarafeynin rızâsı olur ise Devlet-i Osmâniyye'de mukîm olan Rusya ilçisi yanında da'vâlarını görebileler ve eger iki taraf dahi da'vâlarının Devlet-i Osmâniyye'nin vâlîlerinden ve kadılar ve zâbitler ve gümrükcilerinden görülmesine tâlib olmaz ise münâza'ada olan iki cânibin rızâları olmadıkca zikr olunan vâlîler ve sâ'irler bir vechile mesfûrûna cebr itmeyüb umûrlarına müdâhale eylemeyeler.

Elli Dokuzuncı Mâdde Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de hiçbir kimse Rusya konsoloslarını tercümânları var iken asâleten mahkemelere ihzâra cebr itmeyüb ve hîn-i hâcetde Devlet-i Aliyye'nin re'âyâlarını kendü mesâlihlerini konsoloslar tarafından gönderilecek tercümânlarıyla müzâkere ideler.

Altmışıncı Mâdde deryâda Rusya sefîneleri Mağrib Ocakları korsanlarının tasallutlarından sıyânet içün ve zikr olunan korsanların lenger-endâz olabildikleri limanlarda Rusya konsoloslarını ve tüccârlarını rencîdelerinden himâyet itmek içün Memâlik-i Osmâniyye'de vâlîler ve paşalar ve sâ'ir zâbitân Rusya konsoloslarını ve tüccârını himâyet ve siyânet itmeleri husûsuna Devlet-i Aliyye dikkat-i tâmm ve ihtimâm mâlâ kelâm ile nezâret ideceğini ta'ahhüd ider. Devlet-i Aliyye'ye müte'allik olan limanlara ve kal'alara tevârüd iden sefîneler fi'l-vâki' Rusya bayrağının zîr-i himâyesinde olduklarını Rusya ilçisi ve konsolosları şahâdetleriyle lede't-tahakkuk zikr olunan limanların bi'l-cümle vâlîleri ve zâbitânı ve mezbûr korsanlardan Rusya sefâyini ahd olunmamak ve bâ-husûs kal'aya karîb bulunan sefîne alınmamak husûslarına vücûhla sa'y ve ikdâm itmek vâcibe-i zimmetleri ola ve vülât ve zâbitân bulunan Hükûmet-i Osmâniyye mevâki'inde korsanlardan Rusya re'âyâlarına zarar ibrâz olunur ise zikr olunan vülât ve zâbitân tekâsüllerinden neş'et itmiş cümle zararların tazmînine mecbûr olalar.

Altmış Birinci Mâdde Rusya re'âyâlarından biri Cezâ'ir ve Tunus ve Trablusgarb

ocakları korsanına tesâdüf idüb bunlardan birisi seby ve istirkâk olunur ise veyâhûd zikr olunan korsanlar Rusya tüccârının sefînesini veyâhûd malını alurlar ise Devlet-i Aliyye zikr olunan ocakların üzerinde olan iktidârını i'mâl ile bu vechile (**s.387**) esîr olunmuş Rusya re'âyâlarını tahlîs ve ahz olunmuş sefînelerini ve emvâl ve eşyâlarını istirdâd itmege müte'ahhid olurlar.

Altmış İkinci Mâdde korsanlar veyâhûd Devlet-i Aliyye'nin düşman-ı sâ'iresi kendû memâliki sevâhiline korsanlık icrâ eylediklerinde bu bâbda Rusya konsolosları ve tüccârı rencîde olunmayub bir dürlü kendülerinden bir şey lâzım gelmeye lâkin cânibeynin emniyyetiçün izbandid ta'bîr olunur korsanların herkese ma'lûm olmak içün temyîzleri muktezî oldığundan hükûmet iden zâbitân taraflarından korsan ve ocaklu sefîneleri Devlet-i Aliyye'nin limanlarına geldiklerinde pasaportlarına ya'nî mürûr kâğıdlarına vaktiyle nazar ve tefahhus olunub haklarında muktezâ-yı kavânîn üzre amel ve hareket oluna lâkin bu şart ile ki Rusya konsolosları dahi bayrağı ile tevârüd iden cümle sefâyini sıhhat ile tefahhus idüb Devlet-i Osmâniyye zâbitânına ifâde ve bunlar ile Rusya konsolosları muhâbere ve ünsiyyet idüb beynlerinde şifâhen veyâhûd tahrîren cânibeynin emniyyetini mûris olabilûr ve sâ'ir esbâbı müzâkere ve muhâbere eyleyeler.

Altmış Üçünci Mâdde Memâlik-i Osmâniyye'de ticâret iden Rusyalulara dâ'ir böylece karâr virilmişdir ki eger Rusya tüccârından biriyle nizâ' vâki' olub bu bâbda kadıya şikâyet olunur ise kadı Rusya tercümânı hâzır olmadıkca da'vâyı istimâ' eylemeye. Ve eger tercümânları âhar bir mühimm işde meşgûl bulunur ise gelinceye degin te'hîr oluna ve Rusya re'âyâları dahi tercümânları hâzır degildir vesîlesini sû-i isti'mâl itmeyüb bilâ-te'hîr huzûr-ı şer'e ihzâr eyleyeler ve eger Rusya re'âyâlarının biri biri beyninde münâza'a vâki' olur ise Devlet-i Aliyye'de mukîm olan ilçileri veyâhûd konsolosları da'vâlarını görüb Rusya'nın kavânîn ve kavâ'idi üzre fasl ve muktezâsını hükm eylemelerine hiçbir kimseden bir dürlü mümâna'at ve muhâlefet olunmaya.

Altmış Dördünci Mâdde dört bin akçeden ziyâde olan da'vâlar Der-aliyye'de istimâ' olunub âhar yerde istimâ' olunmayalar.

Altmış Beşinci Mâdde Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsından gerek tüccârından ve gerek sâ'irden birinin Rusyalu üzerine tahrîr olunmuş poliçe kâğıdı alub bu zikr olunan Rusyalu veyâhûd ana tâbi' olan âdemi poliçeyi kabûl eylemedigi takdîrde bilâ-sebeb-i şer'î edâsına icbâr olunmayub poliçeyi gönderen âdemden mütâlebe olunmak içün kabûl olunmadığını müş'ir bir kâğıd alına ve Rusya ilçileri ve konsolosların makbûl olan poliçelerin akçesini edâ itdirmek husûsuna iktidârlarını i'mâl eyleyeler.

(**s.388**) Altmış Altıncı Mâdde Rusya tüccârından biri âhar mahalle azîmet murâd idüb konsolos vekîli oturur ise düyûnunı edâ itdirmek bahâsına azîmetine mümâna'at olunmaya ve dörd bin akçeden ziyâde olan da'vâlar işbu ahidnâmenin altmış dördünci mâddesinde karâr virildigi üzre Dîvân-ı Âlîde istimâ' olunalar.

Altmış Yedinci Mâdde Devlet-i Aliyye'nin mahkeme âdemleri ve zâbitân ve sâ'irleri Rusya re'âyâsından meskûn olan bir hâneye cebren duhûl eylemeyeler ve bir hâcet-i azîme mess ider ise mukaddem Rusya ilçisine veyâhûd konsolos bulunan mahallerde konsolosa haber virilüb ba'dehû taraflarından bu husûsa ta'yîn olunacak âdemleriyle mahallerine varıla ve eger bunun hilâfı vâki' olur ise hilâfına hareket idenleri kavânînin şiddeti muktezâsınca

te'dîb olunmalarını Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ider.

Altmış Sekizinci Mâdde Rusya re'âyâsıyla sâ'ir âdemler beyninde olan da'vâlar bir def'a şer'an fasl ve hüccet ile kat' olundukdan sonra tekrâr istimâ'ı câ'iz olmaya ve eger bir def'a dahi tefahhus olunmak iktizâ ider ise Rusya ilçisine haber vermeksizin veyâhûd konsolosun tarafından mâddenin etrâfıyla tafsîl ve beyânı gelmeksizin müdde'î ve müdde'â aleyh olanların huzûr-ı şer'e varmaları tecvîz olunmayub ahzına dahi çavuş ve mübâşir gönderilmeye ve bu bâbda mâddenin etrâfıyla vukûfunı tahsîl itmege kendülerine bir müddet-i kâfiyye virile ve eger bir def'a fasl olunmuş da'vâ tekrâr istimâ' buyurulmak vâki' olur ise bir gayrı yerde görilmeyüb ancak Dîvân-ı Âlîde görülmek üzre mukâvele olundığı bu takdîrce Rusya re'âyâları ve anlara müte'allik olanlar asâleten huzûr-ı şer'e varub veyâhûd vekîl-i şer'îlerini gördereler ve Devlet-i Aliyye re'âyâları Rusya re'âyâsı üzerine da'vâ ider ise mâdâmki yedlerinde ma'mûlün bih senedât veyâhûd hükkâm taraflarından i'lâmları olmadıkca istimâ' olunmayalar.

Altmış Dokuzuncı Mâdde Rusyalu bir tâcirin veyâhûd Rusya'ya müte'allik bir âhar kimsenin iflâsı zuhûr ider ise kalan eşyâsından ashâb-ı duyûnun akçesi virile ve eger ashâb-ı düyûn taraflarından Rusya konsolosı veyâhûd tercümânı veyâhûd âhar bir Rusyalu iflâs iden âdeme kefîl oldığı bir şehâdet-i hakîkiyye ile isbât olunmadıkca zikr olunan konsolosların ve tercümânın ve hiç âhar Rusya re'âyâsınm üzerine bir dürlü da'vâ olunmayub düyûna kefîl oldılar bahânesiyle bir vechile tevkîf ve evleri temhîr olunmayub kendülerine bir dürlü ezâ olunmaya.

Yetmişinci Mâdde eger ba'd-ez-în tüccârının nef'içün Fransalunun Memâlik-i Osmâniyye'de (**s.389**) i'mâl eyledikleri misillü dellâllar nasb itmek iktizâ ider ise tüccârdan intihâb ve istihdâm olunacak dellâllar her ne milletden olur ise hidmetlerinin icrâsında kendülerine bir vechile ta'rîz ve rencîde olunmayub bir dürlü cebr olunmayalar ve Rusya tüccârı her ne milletden ve bilâ-istisnâ Yehûd milletinden dahi dellâllar istihdâm itmek dilerler ise intihâbları re'y-i mutlakalarına menût ola ve zikr olunan dellâllar tard veyâhûd mürd olurlar ise gedik hakkı bahânesiyle haleflerinden hiçbir şey iddi'â olunmaya.

Yetmiş Birinci Mâdde Memâlik-i Osmâniyye'de sâkin olan gerek evlü ve gerek bîkâr Rusya re'âyâlarından her ne rütbeden iseler dahi cizye mütâlebe olunmaya.

Yetmiş İkinci Mâdde eger Rusya re'âyâlarının biri biri beyninde katl veyâhûd âhar fesâdları vâki' olur ise Rusya ilçisi yâhûd konsolosları mâddeyi görüb kavânîn ve kavâ'idleri muktezâsınca hükmi icrâ idüb Devlet-i Aliyye'nin zâbitânından hiçbir ferd müdâhale ve mümâna'at eylemeye.

Yetmiş Üçünci Mâdde Rusya re'âyâları bulundığı mahallerde katl vâki' olur ise üzerlerine sâbit itmege bir delîl olmadığı sûretde bu bâbda istintâk ile bir dürlü tekdîr olunmayub cerîme mütâlebesiyle rencîde olunmayalar.

Yetmiş Dördünci Mâdde Rusya re'âyâsından biri veyâhûd Rusya himâyesinde olanlardan bir kimse katl veyâhûd âhar bir töhmet idüb memleketinin zâbitine ihbâr olundukda Devlet-i Osmâniyye'nin kadıları ve sâ'ir zâbitânı bu gûne mâddeleri ancak konsolos yâhûd ilçi veyâhûd konsolos her nerede iseler dahi taraflarından bu husûsa me'mûr olunan âdemlerinin muvâcehesinde göreler ve bu gûne vukû'âtın vukû'unda kâmilen ve tamâmen adâlete ri'âyet olunmak içün müte'ahhidinin yek-dîgerinden matlûbdur ki mâddenin tefahhusı ve faslına

müsâvâtla ihtiyât ve dikkat olunmasına intibâhla nezâret eyleyeler.

Yetmiş Beşinci Mâdde devleteyn beynimde müstahkem ve pâyidâr olan bünyân-ı silm ve musâfâtın karîn-i tezelzülden ve indirâs olması bi-mennihî Te'âlâ adîmü'l-ihtimâl oldığı her ne kadar meczûm ise de ba'zı vakitlerde hilâf-ı vâki' ba'zı havâdis-i ercûfe tekevvün idüb tarafeyn tüccârının adem-i emniyyet ve tevahhuşlarını mûcib oldığından işbu mu'âhede-i münferideye tüccâr-ı mezkûrenin indifâ'-ı vahşetlerini mûcib bir münâsib şartın derci lâzım geldigine binâ'en şu vechile beyân olunur ki ba'zı ahidnâmelerde mastûr oldığı üzre maâzallâhu Te'âlâ (**s.390**) Rusya Devleti'yle Devlet-i Aliyye beyninde der-kâr olan müsâleme ve vifâk mübeddil-i muhâsame ve şikâk olur ise cânibeynin memâlikine ticâret iden devleteyn re'âyâları vukû'-ı muhâsame târîhinden altı ay müddete dek emti'a ve eşyâ ve mülklerini fürûhta ve cümle mallarıyla bilâ-muhâlefet vatanlarının hudûdı dâhiline avd ve insirâfına me'zûn kılınub tarafeynden te'mîn ve himâyet oluna ve iktizâ iden mu'âvenet ve himâyetlerinde cânibeynden tecvîz-i kusûr olunmaya.

Yetmiş Altıncı Mâdde tarafeyn re'âyâsının ticâretini teshîl me'âlinde Devlet-i Aliyye cânibinin mükâtebe ve muhâberesini teshîl içün Rusya'nın re's-i hudûdına âmed-şüd iden ulakların ve menzillerinin esbâb-ı sür'at ve levâzım-ı emniyyet ve istirâhatlarının îfâsını ta'ahhüd ider bu husûsı Rusya Devleti kezâlik kendü tarafından îfâsını müte'ahhid olur.

Yetmiş Yedinci Mâdde gerçi Kaynarca Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesinde ve tenkîhnâmesinin altıncı mâddesinde Fransa ve İngiltere ahidnâmelerinin hâvî oldukları cümle mu'âfât ve müsâlemât Rusya tüccârı hakkında düstûrü'l-amel tutulması meşrût olub ve egerçi işbu ahidnâmede zikr olunan ahidnâmelerin bir mikdârı Rusya ticâretine râci' oldukları mertebe derc olunmuş ise dahi yine devleteyn-i müte'ahhideyn-i fehîmeteyn Rusya re'âyâsının nef'içün zikr olunan ahidnâmelerin bu mahallde derc olunmamış olan mevâdd-ı sâ'iresini dahi kâmilen hıfz ve ri'âyetini ta'ahhüd iderler. Binâ'en-alâ-zâlik Devlet-i Aliyye Venediklü ile olan ahidnâmesinde münderic her ne mevâdd var ise anları Fransalunun hakkında Devlet-i Aliyye ile olan ahidnâmenin tahsîs olunmaları hasebiyle Rusya re'âyâsı hakkında tahsîs ve ibkâ idüb işbu Rusya Devletiyle olan ahidnâmenin icrâsına bir dürlü mevâni' ve su'ûbet îrâsını cümleye ve herkese men' eyleye.

Yetmiş Sekizinci Mâdde cümle vâlîler ve kapudan paşalar ve kâ'immakâmlar ve kadılar ve gümrükciler ve der-bânları ve ale'l-ıtlâk bi'l-cümle Devlet-i Osmâniyye'nin sükkânı ve kezâlik her dinden olan bi'l-cümle Rusya re'âyâları bir dürlü nakîsa îrâs itmeksizin ve bilâ-kusûr ve tamâmen ve kâmilen işbu ahidnâmeyi îfâ ve icrâ itmek vâcibe-i zimmetleri ola ve eger bir kimse icrâsına mümâna'at veyâhûd adem-i isti'dâd izhâr ider ise âsî ve müttehem bilinüb böylece addolunarak ibreten li's-sâ'irîn bilâ-te'hîr cezâsı icrâ oluna.

Yetmiş Dokuzuncı Mâdde kezâlik devleteyn-i müte'ahhideyu dahi işbu ahidnâmeye mugâyir hareket itmemelerini ta'ahhüd ider. Ve Memâlik-i Osmâniyye'de bulunan vâlîler ve paşalar ve kadılar ve gümrük ümenâsı ve voyvodalar ve mütesellimler ve zâbitler ve sâ'ir me'mûr kimseler işbu ahidnâmeye (**s.391**) mugâyir vaz' ve hareket eylemeyeler. Ve eger tarafeynden kavlen yâhûd fi'len bir kimseyi rencîde ile fesh ider olur ise işbu ahidnâmenin muktezâsmca Rusya re'âyâları konsoloslarından veyâhûd zâbitlerinden te'dîb oluna. Ve kezâlik Devlet-i Aliyye dahi kendü re'âyâsını ve tevâbi'ini Rusya ilçisinin veyâhûd konsoloslarının maruzâtına nazaran ve iktizâ ider ise kifâyet mikdârı ba'de tahsîlü'l-vukûf

te'dîb itdirmek husûsuna ihtimâm idecegini ta'ahhüd ider.

Seksanıncı Mâdde Rusya Devleti dahi Devlet-i Aliyye hakkına olan dostluk mahsûsunu izhâr me'âlinde işbu mâdde ile Rusya limanlarında Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsına ve umûr-ı ticâretlerine dâ'ir her hâlde ve tarafeyn ticâretinin inbisâtına her vechile i'ânet idecegini va'd ider.

Seksan Birinci Mâdde ve'l-hâsıl Rusya Devleti işbu ticâret mu'âhedesinde Devlet-i Osmâniyye'nin memâlikinde ticâret iden Rusya re'âyâlarının rüsûm-ı gümrük ve menfa'atlarına râci' şerâ'it-i sâ'ireyi mukâvele ider iken bundan akdem Devlet-i Aliyye'den Kaynarca Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesi ve tenkîhnâme mu'âhedesinin altıncı mâddesiyle ta'ahhüd olunmuş Memâlik-i Osmâniyye'de haklarında ziyâde müsâ'ade olunan milelin mütemetti' oldukları mu'âfât ve menâfi'inden ve anlar ile bir müsâvât-ı tâmmeden gayrı bir şey mütâlebe eylemediginden Devlet-i Aliyye re'âyâları dahi Rusya limanlarında ticâretlerine dâ'ir Rusya memâlikinde ziyâde haklarına müsâ'ade olunan milel ile bir müsâvât-ı tâmmeden gayrı bir şey iddi'â idemeyüb Rusya memâlikinde İngilterelü ve sâ'ir ehabb olan milelin Rusya'da mukarrer olan ta'rifeler mücebince virdikleri rüsûmâtın aynını edâ eyleyeler.

İntihâ

Dersa'âdet

(Matba'a-i Osmâniyye)

1309

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

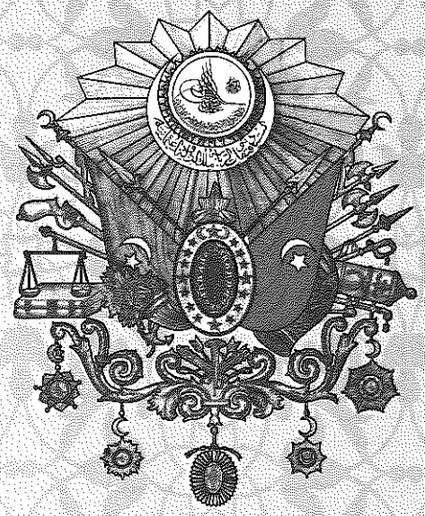

1783-1786 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte başlıca, Rusya, Avusturya, İspanya ve Fransa devletleriyle yapılan görüşmeler ve perde arkasında cereyan eden olaylar geniş yer tutar. Kırım ve Kafkas bölgelerinde yaşanan gelişmelerin de ağırlıklı olarak yer aldığı ciltte, bölgenin günlük yaşamına dair önemli detaylar yer alır.

03 CİLT

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ SÂLİS

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet
Matba'a-i Osmâniyye
1309

ترتیب جدید

جلد ثالث

(از)

تاریخ جودت

معارف نظارت جلیله سنك رخصتنامه سیله

(ایکنجی طبع)

درسعادت
(مطبعهٔ عثمانیه)
۱۳۰۹

(s.2)

FİHRİST-İ CİLD-İ SÂLİS

	Sahîfe [Sayfa]
Vekâyi‘-i Sene 1198	2 [631]
Kalyoncı Kışlası'nın İnşâsı	2 [631]
Sofya Vak‘ası	3 [631]
Katl-i Mîr-âlây-ı Sivas	4 [632]
Kassâbbaşının Azli	7 [635]
Prusyalunun Takrîri	10 [637]
Akd-i Meclis-i Meşveret	16 [642]
Kapudan Paşa'nın İngiliz İlçisiyle Mülâkâtı	25 [649]
Rusya İlçisinin Kırım'a Dâ’ir Sened İstedigi	26 [650]
Tezyîl	29 [652]
Kırım'a Dâ’ir Ricâl-i Devletin Takrîrleri	30 [653]
Rusya İlçisinin İsti’câli	35 [657]
Meclis-i Umûmînin Müzâkeresi	37 [659]
Tezyîl	47 [667]
Meşveret-i Havâss	53 [672]
Kırım Senedinin Mübâdelesi ve Eflâk ve Boğdan'a Dâ’ir Sened İ’tâsı	56 [674]
Fezleke	60 [678]
Masdariyye Resminin İngilizlerden Afvı. Cezâ’ir-i Garb Ocağı'nın Nemçelü İle Sulha Râzı Oldukları	62 [680]
Nemçelünün Tekâlif-i Vâkı‘ası	63 [680]
Ba‘zı Tahkîkât	65 [682]
Garîbe	72 [688]
Tezyîl	73 [689]
Nemçe İlçisiyle Mükâleme ve Şeyhü’l-islâm Konağında Meşveret	74 [690]
Fransa'nın Tavassutı	76 [692]
İspanya Kumandanının ve Fransa İlçisinin Sadr-ı â‘zam'la Mülâkâtları	77 [692]
Tekemmüle. İspanya ve Fransa İlçilerinin Mülâkâtları	80 [695]
Havâdis-i Garîbe	81 [696]
Ba‘zı Islâhât ve Nizâmât-ı Askeriyye	83 [697]
(s.3) Ta‘lîm-i Askere Dâ’ir Fransa'dan Mektûb	85 [699]
Ba‘zı Tedâbîr-i İhtiyâtiyye Zımnında Müşâvere	96 [708]
Umûr-ı Mâliyyeye Dâ’ir Ricâl-i Devletin Hülâsa-i Tekârîri	99 [711]
Ahvâl-i Berrü’ş-şâm	103 [714]
İzzet Mehmed Paşa'nın Vefâtı	107 [718]
Vefât-ı Re’îsü'l-küttâb Mustafâ Efendi	109 [719]
Dârendeli Mehmed Paşa'nın Vefâtı. Süleymân Paşa'nın Zelzeleden Helâkı	110 [720]
Nâfi Efendi'nin Vefâtı	112 [722]
Vekâyi‘-i Mütenevvi‘a. Nakş-i Kadem-i Nebevî'nin Dersa‘âdet'e Celbi	113 [723]
Tevcîhât ve Te’dîbât	114 [724]
Müsâdere Bahsi	117 [727]
Ba‘zı Ahvâl-i Bahriyye	119 [728]
San‘at-ı Tab‘ ve Temsîlin İhyâsı	120 [729]
Ferruh Alî Paşa'nın Vezâreti. Alemşâh Sultân'nın Vilâdet ve Vefâtı. Vekâyi‘-i Sene 1199	122 [731]
İspanya İlçisiyle Mükâleme ve Boğdan Voyvadasının Azl ve Tebdîli	123 [732]
Karadeniz Boğazı'nın İstihkâmı	125 [733]
Sinob'daki Rusya Konsolosu'nun Firârı	126 [734]
Selîm Sırrı Efendi'nin Vezâreti. Abdullâh Paşa'nın Vefâtı	127 [735]
Ba‘zı Vefeyât ve Tevcîhât	128 [736]
Sadr-ı â‘zam Halîl Hamîd Paşa ile Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi'nin Azilleri ve İsmâ‘îl Râ’if Paşa'nın Ref‘-i Vezâreti	129 [737]
Halîl Hamîd Paşa'nın Müsâdere ve Katl Olundığı	133 [740]
Atâullâh Efendi'nin Nefy ve Vefâtı	136 [743]
Râ’if Paşa'nın Terceme-i âliHâli	137 [744]
Ba‘zı Vukû‘ât	138 [745]
Sadr-ı Cedîd'in Dersa‘âdet'e Vürûdı ve Ba‘zı Tevcîhât	139 [746]
Ahvâl-i Ser-haddât. Ahvâl-i Donanma	141 [748]
Tatar Hanlığına Dâ’ir Müzâkerât	142 [749]
Tebeddül-i Meşîhat ve Ba‘zı Tevcîhât	143 [749]
(s.4) Hâcı Alî Paşa'nın Vefâtı	144 [750]
Şeh-zâde Sultân Mahmûd'un Vilâdeti	146 [752]
Bosna Vâlîsinin Vefâtı	147 [753]
Yûsuf Ağa'nın Vezâreti ve Tevcîhât-ı Âheri	148 [754]
Vefât-ı Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi	149 [755]
Şeyhü'l-islâm-ı Esbak İbrâhîm Beg'in Nefyi	150 [756]
Cezzâr'ın Emîrü'l-hâclığı	151 [757]
Ba‘zı Havâdis-i Arabistân	157 [762]
Ba‘zı Havâdis-i Hindistân	158 [763]
Ba‘zı Vefeyât	159 [764]
Vekâyi‘-i Çerkesistân	160 [765]
Ferah Alî Paşa'nın Mütâla‘ât	164 [768]
Ferah Alî Paşa'nın Soğucak'a Azîmeti	166 [770]
Tertîb-i Dîvân-ı Soğucak	169 [773]
Şabsıh Kabîlesi'nin Celb ve Teshîri	170 [773]
Teshîr-i Kabâ’il-i Sâ’ire	172 [775]
Soğucak'ın Ma‘mûriyyeti	173 [776]
Asâkir Beyninde İhtilâl Vukû‘ı	174 [777]
Kabâ’ilin İslâm İle Müşerref Oldukları	175 [778]
Tebdîl-i Esâmî-i Kabâ’il	179 [781]
Men‘-i Haçapa. Gelincik Limânı'nın İ‘mârı	180 [782]
Nogayların İskânı	181 [783]
Anapa'nın İnşâ ve İ‘mârına Mübâşeret Olundığı	182 [784]
Anapa'nın Keyfiyyet-i Ma‘mûriyyeti	184 [786]
Muhâkeme-i Acîbe	189 [790]
Hacılar Kal‘ası'na Top ve Mühimmât Gönderildigi. Fesâd-ı Bahâdır Giray ve Şâhin Giray	192 [793]
Kaderün Çukadârıyla Gümrük Kâtibinin Esâreti	197 [797]

Nogayların Nizâmı 198 [797]
Çinganelerin Nizâmı 199 [798]
(s.5) Ermeni Mahallesi Yapıldığı. Anapa'da Kuyular Hafr Olundığı 200 [799]
Ferah Alî Paşa'nın Ba'zı Âsâr-ı Muvaffakiyyeti 201 [800]
Mansûr Nâm Zâtın Keyfiyyet-i Hurûc ve Zuhûrı 209 [807]
Fezleke-i Ahvâl-ı Mansûr 216 [812]
Anapa'da Ziyâfet-i Vilâdet Tertîbi 221 [816]
Ferah Alî Paşa'nın Kendi Türbesini Binâ İtdigi 222 [817]
Ferah Alî Paşa'nın Vakfiyyesi 224 [819]
Ferah Alî Paşa'nın Keyfiyyet-i Vefâtı 225 [820]
Merhûmun Terekesi 227 [821]
Garîbe 228 [822]
Vekâyi'-i Sene 1200 230 [824]
Bîcânoğlu'nun Anapa Muhâfızı Oldığı 233 [826]
Mustafâ Paşa'nın Muhâfızlığı 236 [829]
Ba'zı Ahvâl-i Gürcistân ve Dağıstân 251 [841]
Vekâyi'-i Şettâ 254 [844]
Ma'denin Hakîkat ve İ'mâlinin Evveliyyâtı 256 [845]
Azl ve Nasb 257 [846]
Azl-i Sadr-ı â'zam Alî Paşa ve Sadâret-i Yûsuf Paşa ve Mehâsin-i Kapudan Paşa 261 [850]
Azl-i Şeyhü'l-islâm Ârif Efendi 262 [851]
Vürûd-ı Sadr-ı â'zam ve Tevcîhât 267 [855]
Abdürrezzâk Paşa'nın Katli 268 [856]
Defterdâr Efendi'nin Azli ve Ba'zı Nizâmât-ı Mâliyye 270 [858]
Düvel Tercümânlarının Nizâmı 271 [859]
Abdülgaffâr Ağa'nın Katli 272 [859]
Azl ve Nasb 273 [860]
Ba'zı Vefeyât 274 [861]
Prusya Kralı'nın Vefâtı 275 [862]
Ahvâl-i Irâk 277 [864]
Vekâyi'-i Sene 1201 286 [871]
Vekâyi'-i Mısriyye 292 [876]
(s.6) Yegen Mehmed Paşa'nın Mısır Vâlîsi Oldığı 293 [877]
Hüccâc-ı Mısır'ın Ahvâli 298 [881]
Mısır'a Dâ'ir Cezzâr'ın İnhâsı 300 [883]
Kapudan Paşa'nın Mısır'a Me'mûriyyeti 323 [901]
Adana Havâlîsinin Ahvâli
Tezyîl: Sûver-i Senedât ve Sâ'ir Evrâk 327 [905]
Prusya İttifâkına Dâ'ir Abdürrezzâk Efendi'nin Takrîri 332 [908]
Ketm-i Esrâr Husûsuna Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn
Kırım İçün Meclis Akdîne Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn. Kırım'ın Tasdîkine Dâ'ir Sened 333 [909]
Eflâk ve Boğdan'a Dâ'ir Sened 334 [910]
Kırım'a Dâ'ir Fransalunun Muhâberâtı 337 [913]
Sardunyalunun Kırım Mes'elesine Dâ'ir Evrâk-ı Resmiyyesi 364 [933]

Nemçe'ye Verilen Ahidnâme-i Ticâret 383 [948]
Nemçe İlçisinin Senedi. Halîl Hamîd Paşa'nın Azline Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 386 [950]
Kâ'immakâm Paşaya Hitâben Hatt-ı Hümâyûn. Sadr-ı Cedîd'e Hitâben Hatt-ı Hümâyûn 387 [951]
Ferah Alî Paşa'nın Buyruldısı 388 [952]

CİLD-İ SÂLİS
(EZ)
TÂRÎH-İ CEVDET

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Vekâyi'-i Sene 1198

Cild-i sânîde beyân olundığı üzre Rusyalu Kırım'ı zabt eylemiş olmasından dolayı Devlet-i Aliyye tedârükât-ı seferiyyeye kıyâm eylediginden bu esnâda sefer vukû'ı melhûz[1] olmakdan nâşî esbâb-ı zahîreye teşebbüs olundığı gibi ba'zı vesâ'il-i rûhâniyyeye tevessül olunmak dahi hâtır-güzâr-ı evliyâ-yı umûr oldığına ve Buhârî-i Şerîf ile Şifâ-i Şerîf'in ba'zı emâkin-i müteberrikede[2] kırâ'at olunması sebeb-i fevz ve nusret ve medâr-ı teshîl-i umûr-ı devlet idügi mervî idügine mebnî Haremeyn-i Şerîfeyn ve Şâm ve Mısır ve Bağdâd'da bulunan mücâvirîn ve zühhâda atiyyeler virilerek ve üzerlerine nezâret olunarak Buhârî ve Şifâ okutdırılmak ve ulemâ ve sulehâyı cem'le asâkir-i İslâmiyye'nin mansûriyyet ve muzafferiyyeti ed'iyye-i hayriyyesi tezkâr ve tekrâr itdirilmek bâbında eyâlât-ı mezkûre vâlilerine mahsûs kâ'imeler tahrîr ve irsâl olunmuşdur.

Kalyoncı Kışlası'nın Binâsı

Öteden berü kalyoncı zümresine mahsûs bir kışla olmadığından Kâsımpaşa'da ve Galata'da bîkâr[3] odaları ta'bîr olunur büyûtda ikâmet iderek tav'an ve kerhen şurada burada (s.3) girîbân-gîr-i nisvân ve gılmân olmak gibi edebsizliklere tasaddî idegeldiklerine binâ'en bir dâ'ire-i zabt u rabta konulmaları niyyet-i hayriyyesiyle bunlara mahsûs olmak üzre bir kışla binâsı Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın müddet-i medîdeden berü hâtır-nişânı olub ancak mazhar-ı me'âl-i (fî kulûbihim marazun) olan ashâb-ı hased ve garaz Kapudan Paşa'nın böyle eser-i hayra mazhariyyetini çekemeyerek bu husûsda ba'zı mevâni' îrâdıyla fesh-i azîmet itdirmege sa'y ve verzişden hâlî olmamışlardır. Kapudan Paşa ise re'y ve azminde sâbit bir zât oldığından nihâyet izn-i ulü'l-emri istihsâl ile kendü mâlından olmak ve cânib-i mîrîden bir akçe almmamak üzre Tersânede vâki' anbârlar kurbunda bir güzel kalyoncı kışlası binâ ve inşâ eylemişdir.

---

1 Melhûz: Mülâhaza ve tefekkür olunmuş olan veya olunabilen. Düşünülebilen. Akla gelebilen. Olabilir.
2 Emâkin-i müteberrike: Mübarek yerler, mekânlar.
3 Bîkâr: Bekâr, işsiz.

Sofya Vak'ası

Ağribozlı İbrâhîm Paşa-zâde Vezîr Mehmed Paşa asâleti ve dâniş ve ma'rifeti hasebiyle nezd-i devletde manzûr ve mu'teber vüzerâdan olarak bir vakt-i tengde işe yarar mütâla'asıyla dâ'imâ uhdesine nemâlı mansıblar tevcîh olunmakda olub bir aralık Mora'ya istîlâ itmiş olan Arnavud tâ'ifesinin hüsn-i tedbîr ile ol havâlîden mazarratlarını def' itmek şartıyla uhdesine Mora muhassıllığı tevcîh olunmuş idi. Mora'ya vusûlünde insâfı elden bıragub itdigi zulm ve i'tisâf sebebiyle Mora'ya müstevlî olmuş olan Arnavud tâ'ifesine rahmet okutdırdıkdan başka vâki' olan sû-i tedbîri sebebiyle tâ'ife-i merkûmeye mağlûb ve makhûr olub yukarularda zikr olundığı vechile eger ol vakit Gâzî Hasan Paşa yetişmemiş olaydı kendüsünce necât[1] mutasavver degil idi.

Bu sebebden dolayı tuğları ref' le Bozcaada'ya nefy ve iclâ kılınmış idi lâkin harekât-ı vâkı'ası hadâset-i sinne mahmûl[2] ve menfâda hüsn-i terbiyyetle tebdîl-i ahlâk itmiş olması me'mûl olmakdan nâşî mu'ahharen[3] yine vezâreti bi'l-ibkâ devr-i menâsıb iderek Rûmili eyâleti gibi hasretü'l-vüzerâ olan bir mansıb-ı kesîrü'l-cedvâ ile kâm-revâ kılınub bu esnâda Nemçelünün fesâd niyyeti ve Rusya ile olan ittihâdı hasebiyle hudûd başlarında teksîr-i cem'iyyeti zihn-i devleti tahdîş itdiginden hîn-i iktizâda bi-keremihî Te'âlâ mukâbele ve lâzım gelan mahallere imdâd ve i'âne itmek üzre Sofya'da başbuğluk ile ikâmet eylemesi fermân buyurulmuş idi. Belgrad'dan Sofya'ya gelinceye degin re'âyâya itdigi bunca mezâlim ve ta'addiyyâtdan başka Sofya'ya vürûdundan sonra dahi ahâlîyi ve mübaşirlerle etrâfı iz'âc[4] idüb bu keyfiyyetler şâyed ahâlî tarafından İstanbul'a arz ve ifâde olunur efkârıyla (s.4) ebnâ-yı sebîli ve ashâb-ı mesâlihi Dersa'âdet'e gelüb gitmekden men' itmek dâ'iyyesine düşmüş ve hattâ Kurşunlı â'yânı ba'zı iltizâmât ve cizye almak niyyetiyle İstanbul'a gelür iken kendüsünden şikâyete geliyor zu'mıyle esnâ-yı tarîkde tutdırub bilâ-emân ol bî-çâreyi katl ile böyle bir hânedânı söndirmişdir. Bu misillü harekât-ı nâ-marziyyesine nazaran bir fitne zuhûr idecegi fikriyle Sofya ahâlîsinin emniyyetleri meslûb[5] oldığı esnâda kendü çukadârlarından biri bir fâhişenin hânesinde maktûl bulunub kâtilleri beher-hâl bulunmalıdır deyü Sofya serdârını tazyîk ve haklarında sû-i zan vâki' olan birkaç yeniçeriyi ahz ve habs ile katl ve i'dâmlarını tasmîm itdikde bir fitne zuhûr ider havfıyla Sofya'nın vücûh ve ihtiyârları memleket sarâyına varub cümlesi birden şer'an katlleri lâzım gelmeyen bir takım bî-günâh kimselerin i'dâmları lâyık degildir deyü şefâ'at itmişler ise de ısgâ itmeyüb katllerinde ısrâr iderek muhâlefet olundığı hâlde bi'n-nefs mahbese varub katl iderim dimekle şefâ'atciler me'yûsen avdet itdikleri avânda Sofya'ya gönderilen miyâneler ve sür'atciler dahi ol tarafa vâsıl olmuş bulunmalarıyla gayret-i cinsiyyet damarları hareket iderek ahâlî ile berâber paşanın def'-i ta'addiyâtına akd-i ittifâk eylediklerinde Sofya'da bulunan rü'esâ-yı asker Mehmed Paşa'ya haber gönderüb mahbûsların ıtlâkıyla def'-i gâ'ile olunmasını nasihat yolunda ihtâr itmişler ise de yine ısgâ itmediginden ahâlî ve askerî bi'l-ittifâk sarâyını ihâta

1 Necât: Kurtulma, kurtuluş.
2 Mahmûl: Hami olunmuş, yüklenmiş. Bir şey üzerine kurulmuş.
3 Mu'ahharen: Muahhar olarak, sonradan.
4 İz'âc: Yerinden koparma. Rahatsız etme, can sıkma, baş ağrıtma, tedirgin etme, bunaltma.
5 Meslûb: Selbolunmuş, soyulmuş, alınmış, giderilmiş.

itdiler. Mehmed Paşa dahi yanında mevcûd olan etbâ'ıyla mukâbele ve birkaç sâ'at mukâtele[1] itdikden sonra sür'atciler sarây mukâbiline top çeküb sarâya âteş virmekle hezâr su'ûbet[2] ve meşakkatle paşa firâr itmiş ve bunca zamândan berü eşk-i çeşm-i fukarâ ile iddihâr itmiş oldığı nukûd ve eşyâ ve esbâb-ı vezâreti muhterik olmuş oldığı haberi Dersa'âdet'e vârid oldukda Mehmed Paşa'nın hareket-i nâ-becâsı ve ahâlî ve askerînin evzâ'-ı nâ-revâsı iki tarafın dahi te'dîb olunmalarını müstelzim iken îcâb-ı vakt ve hâle nazaran iğmâz-ı ayn olunarak ıslâh-ı cânibeyn kasd olunub ancak Rûmili eyâletinin ekser halkı kendüsünden dil-gîr[3] ve mutazarrır ve askerî tâ'ifesi dahi hâtır-mânde ve müteneffir oldığından orada ibkâsı dahi uyamayacağı mülâhazasıyla azl olunub ve yine şâyân-ı merhamet görilüb uhdesine Ağriboz muhâfızlığı tevcîh buyurulmuşdur.

Katl-i Mîr-âlây-ı Sivas

Bundan mukaddem Anadolı ve Sivas eyâletlerinin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı vâlîleri ma'iyyetlerinde (s.5) olmak şartıyla İsmâ'îl ve Bender'e me'mûr olmuşlar idi Anadolı eyâleti takımı vaktiyle mahallerine vâsıl olub Sivaslular henüz yerlerinden hareket itmedikleri vâsıl-ı sem'-i devlet oldukda isti'câl[4] emirleri irsâl olunarak güc hâl ile yerlerinden hareket idüb bir merhale ayrıldıkdan sonra yine Sivas'a avdet itdikleri ma'lûm olıcak tekrâr tehdîdâtı hâvî emr-i âlî ısdâr ve bu def'a dahi kendülerinden sûret-i inâd ve muhâlefet görilür ise icrâ-yı emr-i siyâsetlerinde kat'an kusûr olunmayacağı iş'âr olundığından azîmet-i sâdıka ile yerlerinden hareketle İstanbul'a vürûdlarında âlâybegileri olan Sarıoğlu Mehmed Emîn Beg isti'fâ-yı me'mûriyyet zımnında haylî mahallere va'd-i nukûd ile bezl-i mechûd itdiyse de müfid olmadıkdan başka çünki mukaddemleri Gürcistân ve Bağdâd seferlerinde bu misillü evzâ'ı vukû'a gelmiş oldığından bu kerre dahi eyâletlünün böyle müttereddidâne hareketlerine sebeb kendüsi oldığı ma'lûm oldığına nazaran tertîb-i mücâzâtı îcâb ider iken merhameten bu def'a dahi iğmâz-ı ayn[5] olunarak ba'zı gûne tehdîdât icrâsıyla me'mûr oldığı mahalle irsâl olunub (şi'r) men cerebe'l-mücerrebi hallet bihi'n-nedâmet[6] * kâ'idesine ri'âyet olunmamış idi. Tuna sevâhiline vardıkda münferiden karşuya geçerek Abdî Paşa ile bi'l-mülâkât eyâletlüsünün Bender'e gitme degil Tuna'yı karşuya geçmeyeceklerini ifâde itmekle eyâletlünün bu vaz' ve hareketleri muhâlif-i tavr-ı edeb olub mahall-i me'mûriyetlerine azîmetden gayri kendülerine sûret-i selâmet mutasavver olmadığı Abdî Paşa tarafından kendüye ifâde ve irâde olunarak i'âde olunmuş ise de yine kendüsünün sırren vâki' olan telkîn ve ifsâdı eseri olmak üzre eyâletlü inâd idüb karşuya mürûr itmediler ve sonra dahi her ne kadar te'kîd olundıysa da müfîd olmayub nihâyet müteferrik oldukları ve âlâybegilerini dahi gûyâ cebren yanlarına aldıkları haberi Dersâ'âdet'e vâsıl oldukda der-akab[7] sevâhil-i

1 Mukâtele: Birbirini öldürme, vuruşma. Savaş; kavga.
2 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.
3 Dil-gîr: Kalbe sıkıntı veren gönül tutan, gücenmiş olan, kırgın.
4 Isti'câl: Tecîl edilmesini, sonraya bırakılmasını isteme.
5 İğmâz-ı ayn: Kabahate, kusura göz yumma, görmezden gelme.
6 "Tecrübe edileni, tekrar denemek nedâmet (pişmanlık) getirir."
7 Der-akab: Hemen arkasından.

Bahr-i Siyâh'a ve mesâlik ve me'âbir-i sipâha emirler neşr olunub mürûrlarına mümâna'at olunması te'kîd olundı. Âlâybegine dahi bir mahalden olmak üzre bir musanna' mektûb yazdırılub mazmûnunda eyâletlünün bilâ-sebeb müteferrik olmalarını Devlet-i Aliyye sana isnâd iderek zannıma [göre] hakkında esbâb-ı mücâzât tedârük olunmak üzredir nefsinin selâmetini ister isen hîç durmayub hemân Dersa'âdet'e gelerek dâmen-i afva teşebbüs idesin deyü inhâ olunmağla bu mektûb kendüsüne vâsıl oldukda buna firîfte olmağla eyâletlüden ayrılub birkaç âdemiyle berâber Dersa'âdet'e azîmet iderek Bergos'a altı sâ'at mahalde vâki' bir karyeye vârid oldığı mukaddemâ i'dâmına me'mûr olub da Bergos'da müterakkib-i fırsat olan Mustafâ Hasekî'ye ihbâr olundukda hâseki (**s.6**) hemân ale'l-gafle karye-i mezkûreyi basub ve âlâybegini tutub yedinde olan emr-i âlîyi ibrâz eyledi. Âlâybegi dahi kendüye Dersa'âdet'den gelan mektûba binâ'en sûret-i itâ'atde doğrı Âsitâne'ye azîmet itdigini ifâde itmekle şâyed mâdde tarz-ı âhar kesb eyledi deyü hâseki iştibâha düşerek merkûmı habsde alıkoyub keyfiyyeti taraf-ı devlete inhâ itdikde mektûb-ı mezkûr bâ-irâde müretteb ve musanna'[1] bir şey oldığı beyânıyla i'dâmı içün tekrâr ısdâr-ı fermân olunarak katl ile sâ'ire ibret gösterildi. Eyâletlünün dahi ze'âmet ve tîmârları hâssa çalınmak ve kendüleri te'dîb olunmak üzre Edirne bostâncıbaşısı ve sâ'iri me'mûr olduklarını eyâletlü haber aldıkda afv ve emân istid'âsına mecbûr oldılar.

Terceme

Maktûl-i mezbûr Mehmed Emîn Beg seksan üç târîhinde Bender muhâfızı iken vefât iden mîr-i mîrândan Sarıoğlu Mehmed Paşa'nın oğlu ve Zaralı-zâde Vezîr Mehmed Paşa'nın hafîdi olub pederi Mehmed Paşa fi'l-asl Sivas âlâybegisi iken â'yânın cümlesine fâ'ik ve gâlib ve ba'zan Sivas'a mütesellim olmak takrîbiyle muhâfaza-i memlekete muvaffak olmış ve bâ-husûs ol esnâda ahâlîye cevr ve ta'addî[2] iden kapusuz eşkıyâsının üzerine me'mûr oldukda kahr ve tedmîrleri husûsunda izhâr-ı celâdet ve merdânegî[3] itmiş olmasına mükâfaten uhdesine mîr-i mîrânlık inâyet buyurulmuş idi. Ol esnâda mûmâ-ileyh Mehmed Emîn Beg on üç yaşında bir tıfl-ı sebük-hân iken uhdesine âlâybegilik tevcîh olunub çok geçmeden Gürcistân seferi zuhûr itmekle sâ'ir eyâletler asâkiriyle berâber Çıldır vâlîsi ma'iyyetine bi't-ta'yîn ol sene ol havâlîde meştâ-nişîn olmağa me'mûr olmuş idi. Mîr-i merkûm ise henüz hadd-i bülûğa irmiş ve germ ve serd rüzgârı tecrübe itmemiş oldığından ârzû-yı vatan ile avdete bahâne-cû oldığını eyâletlüsi his itdiklerinde der-akab Çıldır cânibi ser'askeri üzerine hücûm iderek cebren bu tarafda lüzûmunuz yokdur me'âlinde buyuruldı tahsîline cesâret itdikleri ma'lûm-ı devlet-ebed-müddet oldukda Mehmed Emîn Beg Sekson'da[4] kal'a-

1 Musanna': Tasnî edilmiş, sanat eseri olarak meydana getirilmiş, usta elinden çıkmış, düzmece uydurulmuş.
2 Ta'addî: Geçme, öteye geçme, saldırma. Zulmetme; adaletsizlik. Örf, âdet ve kanunların sınırını aşma.
3 Merdânegî: Mertlik, yiğitlik, cesurluk.
4 Sekson: Eski ve yeni harfli sözlüklerde bu kelime; sanson, sansun ve sekson olarak geçmektedir. "Cenk köpeği" anlamında kullanılır ve bunlardan sorumlu olan birime Seksoncubaşılık denirdi. Kelimenin aslının samson ya da samsun olduğu ve Samsun şehrinin adının da buradan gelmiş olabileceği hazı kaynaklarda yer almaktadır.

bend kılınmış ve eyâletlünün ba'zıları dahi te'dîb olunmuş idi. Bir müddet sonra pederinin iltimâsıyla afv ve ıtlâk olunub ve Rusya seferinde meşhûd olan vaz'-ı nâ-becâsı sâ'ir asâkir ile kader-i müşterek oldığından göze görünmeyüb ba'de's-sefer Bağdâd'a ta'yîn olundukda Bağdâd'a bi'l-vusûl[1] hâric-i sûrda bir müddet meks ider itmez yine eski âdeti üzre savuşmuş ve bu hareketi nihâyet bu def'a (**s.7**) katl ve i'dâmına sebeb olmuşdur. Zâtında âkil ve edîb ve kâmil ve necîb ve hânesi açık ve cûd ve sehâ ile meşhûr oldukdan başka eyâletlünün ekserîsi kendüsünün ve babasının çerâğları olmak hasebiyle kendüsüne mutî' ve münkâd iken hazar ve istirâhate me'lûf olub sefer ve harekete yüzi olmadığından dâ'imâ böyle fesâdlara sebeb olmasıyla nihâyet dünyadan kâm almadan i'dâm olundı.

Beyt

Bekâ mümkün degildir gerçi mihnetgâh-ı fânide * Velî olmak dahi müşkildir eyyâm-ı civânîde

Kassâbbaşının Azli

Kassâbbaşılar tarafından ber-mu'tâd[2] celb oluna gelan ağnâmdan mâ'adâ Eflâk'dan yüz altmış bin re's ganem voyvadası ma'rifetiyle tedârük ve tehyi'e ve yetmiş bin re'si rûz-ı Kâsım'dan on gün mukaddem ve elli bin re'si Kânûn-ı Evvel'in yirmisinde ve kırk bin re'si Kânûn-ı Sânî'nin onuncı gününde Dersa'âdet'e vâsıl olmak ve her def'ada gelecek ağnâmın mikdâr ve ecnâsı ta'yîn olunarak voyvada tarafından celble yedlerine memhûr tezkereler i'tâ ve evkât-ı mezkûre-i mu'ayyenede kassâblara tevzî' olunmak ve kezâlik Boğdan'dan müretteb olan yüz yirmi beş bin re's ganemin dahi elli beş bini Kâsım'dan on gün mukaddem ve kırk bini Kânûn-ı Evvel'in yirmisinde ve otuz bini Kânûn-ı Sânî'nin onuncı gününde Dersa'âdet'e îsâl kılınmak üzre mukaddemâ nizâma rabt olunmuş idi. Kassâbbaşı olan Mehmed Ağa tama'-ı hâma teba'iyetle evkât-ı mu'ayyeneden evvel koyunların Dersa'âdet'e götürülmesi husûsunda celeblere ruhsat virmiş ve anlar dahi birbirine müsâbakatla vakt-i mu'ayyenî hulûlünden akdem bu esnâda Dersa'âdet'e birçok koyun getürdüklerine ve etrâf-ı İstanbul dahi mer'â ve otlakdan hâlî oldığına mebnî ber-vech-i tahmîn seksan bin mikdârı koyunun telef olmasına sebeb olmağın ağa-yı mûmâ-ileyhin bu sû-i sanî'ine cezâ olmak ve nizâm-ı mü'essesi muhâfaza olunmak üzre azl ve tenkîl olunub kassâbbaşılık Cebecibaşı İsmâ'îl Ağa'ya ber-vech-i ilhâk ihâle buyuruldı. Mûmâ-ileyh Mehmed Ağa mukaddemâ kassâbbaşı iken yine bu vechile vâki' olan eser-i hırs ve tama'ından dolayı azl olunub hesâbı rü'yet olundukda zimmetinde külliyyetlü mîrî akçesi zuhûr itmekle hengâm-ı tahsîlde füls-i ahmere[3] muhtâc görünmüş idi. Bunun üzerine yine terbiye-pezîr[4] olmaması mahall-i ta'accüb-i ehl-i ukûldür deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir. Lâkin sâbıkalı zâtın yine ke'l-evvel me'mûriyeti anın adem-i terbiyyetinden daha ziyâde mahall-i ta'accüb olmak gerekdir.

1 Bi'l-vusûl: Bir yere ulaşma, varma.
2 Ber-mu'tâd: Alışıldığı, âdet olduğu, her zaman olduğu üzere.
3 Füls-i ahmer: Kızıl mangır, bakır sikke.
4 Terbiye-pezîr: Terbiye olan, terbiye bulan.

(s.8)

Kırım'ın Tasdîkine Dâ'ir Rusyalunun Sened İstedigi

Cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre Rusya İmparatoriçesi Katerina Kaynarca Mu'âhedesi'nde Devlet-i Aliyye'yi ızrâr[1] idecek pek çok ser-rişteler ele geçürmiş idi. Andan sonra bir tarafdan Gürcistân'ı ifsâda ve Eflâk ve Boğdan umûrına müdâhaleye mübâşeretle berâber bir tarafdan dahi Karadeniz'de kuvve-i bahriyyesini tezyîd ile Kırım'ı istîlâ efkârına düşmüş ve bu bâbda Avrupaluları aldadub avudarak merâmını tahsîl itmişdir.

Şöyle ki: Öteden berü müttefiki olan İngilterelüyi bir yana bıragarak anın yerine Fransa Kralı'yla ittifâk idüb Âyînelikavak Tenkîhnâmesi'nin merâmına muvâfik vechile tanzîm ve tesviyyesi gibi mevâdd-ı mühimmede Fransa'nın Dersa'âdet'de bulunan ilçisini istedigi gibi kullanmışdır. Ve Lehistânca olan ba'zı ağrâzını tahsîl itdikden sonra Prusyaluya ihtiyâcı kalmayub anı dahi terk ile İstanbul'a yaklaşmak üzre Rûmili tarafına el atmak içün henüz taht-ı imparatorîye ku'ûd[2] ile nev-câh ve nev-heves olan Avusturya Hükümdârı Jozef'in zihnini ifsâd ve anınla Devlet-i Aliyye aleyhine ittihâd eyledigi esnâda Amerika mes'elesinden dolayı Fransa ve İngiltere devletleri mütehârrib ve dîger düvel-i Avrupa'dan ba'zıları Fransa ile müttehid ve ba'zıları bî-tarafî-i harbî usûlüni muhâfaza zımnında yek-dîgeriyle müttefik olduklarından şark tarafını düşünmege vakitleri olmadığını Katerina fırsat ittihâz ve ba'zı bahâneler ihdâs ile Kırım ve Kuban memleketlerini gasben istîlâ itdikde Devlet-i Aliyye yalnız ve tedârüksüz bulundığından nâ-çâr bu husûsda sükûtı ihtiyâr itmiş idi.

Katerina ise şımarub her husûsda Devlet-i Aliyye'yi ihâfe[3] ile tahsîl-i merâma ibtidâr ider oldığından böyle eyyâm-ı müsâlemede iki büyük vilâyeti gasb itdigine kanâ'at eylemeyüb seksan bir mâddeyi hâvî bir kıt'a ticâret mu'âhedenâmesini ve Eflâk ve Boğdan senedini Devlet-i Aliyye'ye imzâ itdirdikden başka işbu doksan sekiz senesi evâ'ilinde Kırım ve Kuban'da vukû' bulan hareket-i gâsıbâne ve mütehakkimânesini tasdîk zımnında Devlet-i Aliyye'den sened istemege mübâderet[4] eylemişdir.

Şöyle ki: Rusya ilçisi bu esnâda tercümânını Bâb-ı Âlî'ye irsâl idüb devleti tarafından me'mûriyet-i cedîde zuhûr itdigini ifâde ve inhâ ve Re'îs Efendi ile mülâkât istid'â itmekden nâşî sâbıkâ İstanbul Kadısı Ahmed Efendi ve Re'îsü'l-küttâb el-Hâc Mustafâ Efendi mükâlemeye me'mûr olmağla Âyînelikavak Sâhilsarâyı'nda Rusya ilçisiyle bi'l-mülâkât (s.9) mükâlemeye mübâşeret eylediklerinde Rusya ilçisi söze başlayub Kırım mâddesinden dolayı tarafeynin meşhûd olan tedârükât-ı seferiyyesi üzerine izhâr-ı mâ-fi'z-zamîr[5] itmek lâzıme-i hâlden oldığma binâ'en devleti tarafından mülâkâta me'mûriyyetini iş'âr akabinde terceme olunmuş birkaç parça kâğıd çıkarub Re'îs Efendi'ye arz ve irâ'e[6] itdi.

1 Izrâr: Zarara sokma, ziyana uğratma.
2 Ku'ûd: Cülus. Oturmak.
3 İhâfe: Korkutmak. Havf ettirmek.
4 Mübâderet: Bir işe hemen girişme, başlama.
5 Mâ-fi'z-zamîr: Kalbde ve gönülde olan.
6 İrâ'e: Göstermek, göstererek öğretmek. Göz önüne koymak. Gösteriş.

Re'îs Efendi dahi evrâkı mütâla'a ve kırâ'at eyledi. Hülâsa-i mü'eddâsı Kırım ve Taman ve Kuban Rusyalu yedinde kalmak ve Nehr-i Kuban hadd-ı fâsıl olarak Soğucak Kal'ası'ndan ve ol havâlîden Rusyalu keff-i yed[1] idüb Devlet-i Aliyye hükmünde olmak üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bi'l-i'tirâf sened virilmesi teklîfini tekellüfsüzce ifâdeden ibâret oldığı ma'lûm oldukda Re'îs Efendi ve Ahmed Efendi maslahatı mülâhazaya ta'lîk zımnında bu teklîf-i anîfe hod be-hod cevâb virmek hayyiz-i imkânda olmayub erkân-ı Saltanat-ı Seniyye ile müşâvereye mevkûf oldukdan başka bu mes'elenin şân ve nâmûs-ı Devlet-i Aliyye'ye dokunmayacak vechile tanzîm ve tesviyyesi içün mukaddemâ İngiltere ve Fransa devletleri tavassuta hâhiş-ker[2] olarak Dersa'âdet'de mukîm ilçileri bu husûsa murahhas olduklarını takrîr ve ifâde itmişler idi. Binâ'en-aleyh anların tavassut ve ma'rifetleriyle tanzîm ve tesviyyesine mübâderet olunmak resm-i musâfât ve dostîye muvâfik ve ri'âyet-i hâtır kaziyyesine mutâbık olur didiklerinde Rusya ilçisi bu mâddenin bilâ-tavassut husûli matlûb oldığı hâlde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kabûl olunub da sened i'tâsı devletinin meczûmı olub ancak bu mâdde içün ahidnâme mi virilür yohsa makâm-ı Sadâret-i uzmâdan memhûr sened mi virilür şübhesi burada oldığını ifâde itdikden sonra kendüsünün me'mûriyyeti kat'î idügini ve iddi'â olunan senedin sûretini arz ve takdîm idüb bir harfi tagyîr[3] ve tenkîh olunmak mümkün olmayacağını ve bu senedin mazmûnı akdemce neşr itmiş oldukları beyânnâme me'âline muvâfik oldığını tasrîh ve beyân eyledi. Re'îs Efendi yine evrâkın mütâla'a ve müzâkere idilmesi ve mutavassıtmın terfîk ve teşrîk itdirilmesi vâdîlerine sevk-i kelâm itdikde Rusya ilçisi Fransa ve İngiltere devletlerinin asıl mâddeye tavassutlarının aslı olmayub anlar hemân bu husûsda muhârebe mınnâsib olmadığını hayr-hâhâne ifâde ile Devlet-i Aliyye'yi bu mâddenin kabûlüne tergîb ve ilzâm itmege mecbûr olduklarını tasrîh[4] ile (ilâc-ı vâkı'a pîş ez-vukû' bâ-yed-kerd)[5] mazmûnunı ışrâb itdi. Bunun üzerine Devlet-i Aliyye murahhasları hemân evzâ'-ı felekiyye ve vukû'ât-ı kevniyyeyi kadere havâle ile tayy-ı bisât-ı mükâleme eylediler.

(s.10)

Prusyalunun Takrîri

Prusya ilçisinin bu def'a devleti tarafından me'mûren virdigi takrîrin hülâsa-i mü'eddâsında ahd ve şartın hilâfı olarak Rusyalunun Kırım ve Taman ve Kuban memleketlerini zabt itmesine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sûret-i kabûl ve rızâ gösterilmesi emr-i zarûrî ise de sened i'tâsı gâyet muzırr ve Memâlik-i Mahrûse'nin kilidini yedlerine teslîm kabîlinden oldığı zâhirdir ve tarîk-i müvâzeneye i'tibâren müttefiki olan Nemçelü dahi Memâlik-i Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a arza tâlib olub mümâna'at olundığı sûretde (kâr be-nevbet est) mü'eddâsınca Rusyaluyı ısrârda teşrîk ile husûl-i matlabına âlet idecegi ihtimâl-i gâlibdir. Binâ'en alâ-zâlik Devlet-i Aliyye'ye göre bu hilâlde ba'zı devletlerle ittifâk ve hasmıyla muhârebeye teşmîr-i sâk itmek mesâlih-i mülkiyyesi îcâbından oldığı hayr-hâhâne ifâde

1 Keff-i yed: El çekme, vazgeçme, karışmama.
2 Hâhiş-ker: İsteyici, istekli.
3 Tagyîr: Başkalaştırma. Değiştirme. Bozma. İyiden kötüye değiştirme.
4 Tasrîh: Açık açık söyleme, söylenme, açıktan açığa bildirme, bildirilme, belirtme, belirtilme.
5 "Olayın olmadan önce tedbirine bakmak gerekir."

olunur ve Macar ile Eflâk beyninde olan alâ'im dahi ref' olunmuşdur deyü takrîr ve inhâ olundukdan başka sened i'tâsının min külli'l-vücûh[1] mahâzîr-i külliyyeyi müstelzim oldığı ba'zı edille ile isbât olunmuşdur.

Tezyîl

Prusyalunun takrîri üzerine Müverrih Vâsıf Efendi bu makâmda muhâkeme zımnında bir mütâla'a bast ve beyân itmiş oldığından hülâsa vechile zîrde tahrîr ve îrâd olunur.

Prusyalunun böyle harb-i mechûlü'n-netîceye Devlet-i Aliyye'yi teşvîk ve tahrîk itmesi her ne kadar ağrâz-ı hafiyyeden ârî degil ise de fâ'ideden dahi hâlî degildir. Devlet-i Aliyye bi'l-farz i'tâ-yı sened husûsunda ehven-i şerrini bi'l-ihtiyâr der-akab cümle ile ittifâk ve kasem-i mü'ekked[2] ve iktizâ eyler ise icrâ-yı siyâset ile miyâneden ref'-i şikâk ve nifâk iderek askerine kemâ-yenbagî[3] nizâm ve ikmâl-i mühimmâtına alâ vechi'l-ihtimâm kıyâm ve husemâsına ekallî birkaç sene cevâb virebilecek derecede berren ve bahren tertîbâtını itmâm itmeyüb de kemâ-fi's-sâbık[4] encâm-ı kâr mülâhazası metrûk ve zuhûl ve gaflet vâdîsi meslûk olur ise maâzallâhi Te'âlâ Prusya Kralı'nın mülâhazası vârid ve civârda leyl ve nehâr müntehiz-i fırsat olan â'dânın memâlik-i İslâmiyye'ye hırs ve tama'ları müterakkî ve mütezâyid olacağı beyândan müstağnîdir ammâ bu gaflet mürtefi' olub da bir seneden berü vukû' bulan himmet-i âlem-pesend misillü umûr-ı Devlet-i Aliyye'ye i'tinâ olunarak ve me'mûr-ı nizâm olan zevâta istiklâl-i tâm virilüb de ashâb-ı hased ve garazın kelâmları mesmû' ve mu'teber tutulmayarak (s.11) hîn-i mübâşeret-i umûrda ba'zı mekkâre görünür ise dahi sûret-i tesebbüt ve tecellüd[5] izhârıyla olur olmaz mugâlata ve erâcîfe havâle-i sem' ve i'tibâr olunmadığı takdîrde Mora Cezîresi'ne zafer müyesser oldığı gibi iklîm-i Kırım'a ve inşâallâhu Te'âlâ Kırım'dan mâ'adâ nice memâlike dest-res olmak eltâf-ı ilâhiyyeden müsteb'id degildir. (ع) ve me'n-nasrü min sun'i illâlehu garîbâ * ve Nemçelü mukaddemâ garazlarını tahsîl itmiş olmasıyla şimdilik sükût idecegi akla karîb oldukdan başka İngiltere ilçisi dahi adem-i taleb-i arz husûsuna ta'ahhüd eylemiş olmasına nazaran sefîr-i mûmâileyh tarafından bu esnâda müşâhede olunan sûret-i nifâk ve televvün tekrâr ta'yîn itmeyüb de ahdinde sâbit ve pây-dâr olur ise bu mahzûr dahi bi-avnihi Te'âlâ ber-taraf olacağı ve Prusyalunun sevk ve ta'rîf eyledigi mâdde-i ittifâk tecvîz-i ehl-i şer'e mevkûf ve misli gayr-i mesbûk bir keyfiyyet oldığından gayri nizâmı dahi beher-hâl müsâ'ade-i vakt ve zamâna muhtâc olub husemâ[6] ise bir lahza fâsılaya râzı olmadığı muhtâc-ı ta'rîf ve beyân degildir ve Nemçelü tarafından ref'-i alâ'im husûsı bundan akdem mesmû' olmakdan nâşî lede'l-istihbâr hilâf-ı vâki' oldığı tahkîk olunmuş idi. Bu def'a vukû'ı tahakkuk itse külle yevm hâllerini tecessüs ve tefahhusa me'mûr olan Eflâk ve Boğdan voyvodaları taraflarından lâ-mahâle

1 Külli'l-vücûh: Her yönden, her cihetle.
2 Mü'ekked: Tekidli, kuvvetli, sağlamlaştırılmış, kuvvetlendirilmiş. Tekrar edilmiş.
3 Kemâ-yenbagî: Gereği gibi; lâyık olduğu gibi, uygun şekilde.
4 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
5 Tecellüd: Tekellüfle celâdet göstermek. Kendini şecaatli ve cesâretli göstermeğe çalışmak. Serkeşâne inad etmek.
6 Husemâ: Muhalifler, karşı taraflar, hasımlar. Adüvler, düşmanlar.

tahkîk olunacağı meczûm olub ma'a hazâ voyvodalardan bu makûle ihbâr-ı muvahhişa tevârüd[1] itmedigi ve bu sûretde Prusya Kralı'nın garazı âteş-i muhârebeyi iş'âl ve kendü menâfi' ve fevâ'idini istihsâl oldığı mücerreb olan etvâr ve evzâ'mdan istidlâl olunur. Nahnü nahkümü bi'z-zâhir vallâhü a'lem bi-serâ'iri'z-zamâ'ir.[2]

Vâsıf'ın kelâmı burada hitâm buldı. Bundan maksûdı vükelânın Kırım mes'elesinde vâki' olan kusûrlarını setr ve tagtiye olub ancak bu misillü â'zâr-ı vâhiyye ile afv itdirilebilecek mâdde olmadığı cihetle serd itdigi makâlât-ı i'tizâriyyenin her fıkrası (ع) bâng-i isyân mîzend nâkûs-ı istiğfâr mâ * me'âline muvâfikdır.

Evvelâ eldeki sermâyeyi ricâ idemeyüb de kesb-i cedîd ümîdine düşmek tesliyyet-i müflis kabîlindendir. Husûsiyle Kırım gibi Karadeniz'in en güzel limanlarına mâlik olan bir iklîmi â'dâya terk ve ferâğ idüb de makâm-ı i'tizârda yeniden temellüki temenniyâtmı îrâd itmek ta'accüb olunacak şeydir. Egerçi cenâb-ı vâcibü'l-vücûdun cûd ve lütfuna ve ceberut ve kudretine nazaran insânın nice mahâl ad itdigi şeyler sehlü's-istihsâl oldığında şübhe yokdur ve hâyâl ve hâtıra gelmez ve belki zihinler almaz mevâddın mahzâ eser-i hikmet-i bâliğa-i samedâniyye olmak üzre vukû'ı dahi çokdur. Binâ'en-aleyh sun'-ı garîb-i (s.12) samadânîden bu misillü umûr-ı müşkilenin husûli müsteb'id degildir. Ancak bunlar vîrânede hazîne bulmak gibi vukû'ı nâdir ve âdet-i cârîyyeye mugâyir olmak hasebiyle bu misillü re'y ve tedbîr mebhasında medâr-ı i'tizâd olamaz ve vukû'âtın esbaba irtibâtı âdât-ı cârîyye-i ilâhiyyeden olmasıyla bu misillü temenniyât-ı esbâb-ı âdiyede vâki' olan taksîrâtı afv itdiremez.

Sâniyyen İngiltere ilçisine isnâd itdigi sûret-i televvün vâki'dir. Zîrâ doksan dört senesi vekâyi'inde zikr olundığı vechile Amerika mes'elesinden dolayı İngiltere ile Fransa beyninde vukû' bulan seferde Rusya İmparatoriçesi Kateriua'nın ihdâs itdigi bî-tarafî-i harbî ittifâkından dolayı İngilterelü Katerina'ya münfa'il[3] oldığından bu def'a Kırım mâddesinden dolayı İstanbul'da mukîm İngiltere ilçisi Devlet-i Aliyye'yi sefere teşvik itmiş oldığı ba'zı ecnebî târihlerinde musarrahdır[4] hâlbuki mu'ahharen en ibtidâ Devlet-i Aliyye'ye Kırım'dan ferâgat idiniz de mevâdd-ı sâ'irenin tanzîm ve tesviyyesine bakalım deyü tavassuta ibtidâr iden İngiltere Devleti idi ve egerçi bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin Kırım'daki hukûk-ı sahîhası Rusyalu tarafından istîlâ olundığı gibi İngilterelü dahi Amerika'daki hukûkunı zâyi' itmiş oldığından Devlet-i Aliyye ittifâkında sebât itmesi îcâb iderdi lâkin mu'ahharen Katerina'ya müdâhene itmegi kendüsünce mukrezâ-yı maslahat gördiginden veyâhûd evvelki teşvîkâtının bir semeresini göremeyüb maslahat bitmiş ve iş işden geçmiş oldığından evvelki politikasını değişdirmesi lâzım gelmişdir. Zîrâ bu esnâda Rusyalunun Kırım hudûdunda Potemkin'in zîr-i idaresinde olarak yetmiş bin ve lede'l-hâce[5] Potemkin'e imdâd yetişdirilmek üzre Rebnin nâm ceneral ma'iyyetinde kırk bin nefer askeri âmâde oldukdan başka Özi Suyı kenârında vâki' Kibu havâlîsinde Romancof ma'iyyetinde dîger bir ihtiyât ordusı ve bahren dahi gerek Karadeniz'de ve gerek Akdeniz'e çıkarılmak üzre Bahr-i Baltık'da tedârükât-ı kesîresi olub

1 Tevârüd: Arka arkaya gelme, her yandan gelip birikme.
2 "Biz dış görünüşe göre hükmederiz. Muhakkak ki Allah içlerindeki sırlarına vakıftır."
3 Münfa'il: İnfial eden, gücenen, gücenmiş, yüreğine işlemiş, alınmış.
4 Musarrah: Tasrîh olunmuş, açık söylenmiş, belirtilmiş, apaçık.
5 Lede'l-hâce: İhtiyaç görüldüğü zaman. Hacet ânında.

vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ise Fransa ilçisinin sözlerine aldanarak henüz alenen tedârükâta teşebbüs idemeyüb gûyâ Rusyalu haber almayacak sûretde hafiyyeten tedârükât görüyoruz lakırdılarıyla vakit geçürmekde olduklarından maslahatı fi'l-vâki' çâresi bulunmayacak dereceye getürmüşlerdir.

Sâlisen Prusya Kralı olan meşhûr Frederik Nemçelünün düşman-ı tabî'îsi oldığından anın aleyhine Devlet-i Aliyye ile ittifâk itmegi cânına minnet bilmekle öyle umûr-ı düveliyyede yektâ ve hiyel-i harbiyyede bî-hemtâ[1] olan bir hükümdârı böyle ittifâka (s.13) tâlib olmuş iken redd itmek şöyle dursun vaktiyle anı ele almak Devlet-i Aliyyece en büyük hud'a-i harbiyye ve tedârükât-ı cesîmeye teşebbüs makamına kâ'im olurdı ve ol vakit İngilterelünün dahi Devlet-i Aliyye ittifâkında sebât itmesi agleb-i me'mûl[2] idi.

Râbi'an bu keyfiyyet ehl-i şer'in tecvîzine mevkûfdur deyü gûyâ bu misillü mesâlih-i müllkiyeye ehl-i şer' mâni' olayor yollu ta'rîz ile sâ'ir mülkiyye me'mûrlarını ma'zûr ve suçsuz göstermek ister hâlbuki şer'-i şerîfin i'lâ-yı şeref ve şânı içün lâzım gelan tedâbîre ehl-i şer'in mümâna'at[3] itmesi hilâf-ı vâki' olub hele tarîk-i ilmiyyeye olan intisâbım cihetiyle bunı bir vechile kabûl idemem ve eger fi'l-vâki' ba'zı sebük-magzânın böyle nâ-becâ men' ve müdâhalesi vâki' olmuş ise ehl-i şer' ile ehl-i şerri fark ve temyîz itmemek dahi yine Vâsıf'ın iltizâm ve tesâhüb itdigi zevâta â'itdir. Ve zîrde nakl idecegimiz meclis-i meşveretin sûret-i müzâkeresini bast ve beyân sırasında Rûmili kazaskeri Prusya Kralı'nın re'yini ihtiyâr ve tercîh itmiş oldığını Vâsıf Efendi nakl ve rivâyet itmiş ve burada ehl-i şer'a ta'rîz eyleıniş oldığından iki kelâmı beyninde te'âruz vardır.

Hâmisen misli gayr-i mesbûk dimesi müverrihîne yakışmaz bir sözdür. Zîrâ Devlet-i Aliyye vaktiyle i'âne sûretiyle bile Fransa ve Macar krallarıyla akd-i ittifâk itmiş olduğı tevârîhde mufassalan mastûrdur. Kaldı ki bir devlet mesâlih-i mülkiyyesince hayr ve menfa'at gördigi sûretde emsâl aramak neden lâzım gelür. Böyle bir zî-şevket ve kudret olan devleti dîvân kaleminden kayd-ı istid'âsında olan ashâb-ı hukûk ve da'vâya teşbîh ile emsâl aratmak emsâlsiz bir hatâdır.

Sâdisen Prusya Kralı'nın maksûdı âteş-i harbi iş'âl ile kendü menâfi'ini istihsâldir dimesi sahîhdir. Zîrâ ittifâkât-ı düveliyye dâ'imâ menâfi'-i mütekâbile üzerine mü'essesdir ve revâbıt-ı düveliyye iki şahıs beyninde olan râbıta-i hukûk ve meveddete makîs olmayub çünki kendi fâ'idesini terk ile mahzâ mürüvvet ve insâniyyet zımnında bir şahsın dîger şahıs hakkında fedakârlık itmesinin subûtı olsa bile isbâtı müşkil bir mes'ele oldığı hâlde her ne ise nâdiren vukû'ı melhûz ve me'mûl ve örfen memdûh ve makbûl bir haslet oldığından aralıkda bundan bahs olunur ve pek çok kimseler dahi bu da'vâda bulunur ammâ bir devletin dîger hir devlete olan dostluğı buna kıyâs olunaınaz. Zîrâ her devlet kendi mülk ve milletinin menâfi'ini tahsîl ve tervîce mecbûr ve medyûn[4] olub kendi mülk ve milletince fâ'ide-bahş olmayacak sûretde hareketle (s.14) asker ve akçe telef itse kendi millet ve teb'asına ihânet itmiş olur. Binâ'en-aleyh her devletin bir dîger devletle akd-i ittifâk itmesi ve ana i'ânesi beher-hâl kendi menâfi'-i mülkiyyesi mülâhazasıyla olmak emr-i zarûrîdir fakat bir devlete

1 Bî-hemtâ: Eşsiz. Dengi olmayan. Benzersiz.
2 Agleb-i me'mûl: Galibiyeti umulan, kuvveti ümit olunan.
3 Mümâna'at: Menetme, engel olma, önleme.
4 Medyûn: Borçlu. Vereceği bulunan.

göre kangı devletin ittifâkı nâfi' ve kendi fâ'idesi kangı devletin menâfi'ine muvâfık idügini bilûb de anınla akd-i ittifâk iderek hem ana müfîd ve hem de kendüsi müsteffd olmak mesâlih-i mülkiyye îcâbındandır. Husûsiyle kurûn-ı âhîrede revâbıt-ı düveliyye günden güne tezâyüd ve teşa'ub[1] idegeldiginden burası devletce en ziyâde düşünilecek ve geregi gibi ehemmiyyet virecek mevâddandır. İşte Prusya Kralı'nın Devlet-i Aliyye'yi ittifâka tergîb itmesi bu kabîlden olarak ve kendüsi Rusyalunun büyümemesini ve Avusturya Devleti'yle olan ittifâkının bozulmasını bi't-tabi' mütemennî olub bu ise Saltanat-ı Seniyye'nin tamâm aradığı şey ve ittifâk ma'rûz-ı ez-her-cihet muvâfık-ı kâ'ide ve usûl bulunarak eger vaktiyle anınla bi'l-ittifâk maslahata teşebbüs olunmuş olaydı hem Prusya Devleti kendi politikasınca fâ'ide görür ve hem de Devlet-i Aliyye'nin Kırım'daki hukûkı zâyi' olmamış ve bunca ehl-i İslâm kayd-ı esâretde kalmamış olur idi. Lâkin Devlet-i Aliyye hem tedârüksüz ve hem de husemâsına karşu yalnız kaldığından nihâyet ba'zı hukûkundan ferâgat itmege mecbûr olmuşdur. İngilterelünün Amerika'daki memleketleri zâyi' itmesi dahi bu sebebden neş'et itmişdir. Şöyle ki: Kuvve-i bahriyyesine istinâden düvel-i berriyye ittifâkından kendüsini müstağni tutarken Amerika'da zuhûr iden âteş-i ihtilâlin bidâyet-i işti'âlinde[2] müşâhede itdigi bir hâl-i vehâmet-me'âl kendüsüne ba'zı devletlerle ittifâk itmenin şiddet-i lüzûmunı hiss ıdirdikde Rusyalu ile akd-i ittifâk itmek üzere Petersburg'a bir sefîr-i mahsûs göndermiş idi. Sefîr-i mûmâ-ileyh Petersburg'a vürûdunda Rusyalunun Devlet-i Aliyye ve husûsiyle Kırım hakkında akdem-i âmâli olan ba'zı niyyât-ı fâsidesine İngilterelünün mümâşât ve mu'âvenet idecegini işrâb[3] iderek Potemkin'e çatmış ve anın tavassut ve tavsiyyesiyle Katerina dahi bayağı İngilterelüye mu'âvenet itmek üzre ittifâka meyl göstermiş ise de Fransalu bu husûsda ana müsâbakat idüb şöyle ki Petersburg'da mukîm Fransa ilçisinin hud'ası ve Rusya başvekîlinin te'sîr-i ifâdesi ile bî-tarafî-i harbî ittifâkı Katerina'ya daha şânlu gösterilerek ve bu sûret Katerina'nın dahi kibir ve nahvetine muvâfık gelerek İngilterelünün infi'âl ve iğbirârını mûcib olacak vechile bundan akdem zikr olundığı üzre bî-taraflık ittifâkı ihdâsına karâr virilmekle İngilterelü meydânda tek ve tenhâ kaldığından Amerika'daki hukûkunı gâ'ib itmişdir.

(s.15) Sâbi'an bir seneden berü tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olundığını Vâsıf Efendi beyân ideyor ve Rusya ile Nemçe'nin keyfiyyet-i ittifâkları andan dahi mukaddem hiss olunmuş idi. Bu kadar müddetde Kırım senedini virmeyecek kadar kuvvet ve isti'dâd tahsîl olunabilmek lâzım gelürdi. Ve eger bu müddet kifâyet itmez dir ise ya medâr-ı tesliyyet ittihâz eyledigi fütûhât-ı cedîde içün ne kadar vakit müsâ'ade ister idi ve bi'l-farz istedikleri kadar vakt-i ferâgat bulaydılar evvelki gibi ferâğ ve rehâvet dâ'iyyesi tezâyüd ve terakkî bulmayacak mıydı bunların cümlesi çürük sözler ve vâhî özürler olub lakırdının sağlam ve sahîhi budur ki vükelâ Fransa ilçisiuin sözine aldanarak vaktiyle ve alenî tedârükâta teşebbüs idemeyüb gûyâ Rusyalu duymayacak sûretde tedârükimizi görüyoruz deyü ya kendü kendülerini aldadırlar veyâhûd sâ'irini aldatmak isterler idi bu sûretle ol vakte göre a'zam hiyel-i harbe ve ehemm-i tedârükât-ı seferiyyeden olan ittifâk mâddesine dest-res[4]

1 Teşa'ub: Şûbelenme. Perâkende ve kol kol olup bölükler ve şûbeler sahibi olma. Iraklaşmak.
2 İşti'âl: Şulelenme, tutuşup yanma, parlama, alevlenme.
3 İşrâb: Bir maksadı, kapalı olarak anlatma. İçirme, içirilme.
4 Dest-res: İsteğine ulaşan, elini yetiştiren, kudret, zenginlik, iktidar.

olamamışlardır.

Bu tafsîlâtdan garaz dâ'imâ Devlet-i Aliyye Prusya ittifâkını iltizâm itsün dimek olmayub belki ol vaktin îcâbına göre Devlet-i Aliyye'ye Prusya ittifâkı menfa'atlü ve Fransa ilçisinin nesâyihi mazarratlu idi dimekdir. Zîrâ ahvâl ve ağrâz-ı düveliyye dâ'imâ tagayyür[1] ve teceddüd idegeldiginden bir asırda bir devletin ittifâkı fâ'idelü iken vakt-ı âharda bir dîgerinin ittifâkında fâ'ide görilür. Ve her devrin mizâcına göre davranmak ve her vak'anın îcâbına göre vaktiyle çâre aranmak lâzım gelür. Katerina mukaddemâ İngiltere ve Prusya ile eyü iken muktezâ-yı vakt ve hâl üzre anları terk ile mu'ahharen Fransa ve Nemçe ile akd-i ittifâk itmiş ve hîlekârlıkla pek çok niyyât-ı fâsidesini kuvveden fi'le getürmüşdür. Buraları gâyet dakîk ve devletce i'tinâya hakîk bir fenn-i mahsûs olub ol asrın ekser vükelâsı bundan gâfil ve oldukca vukûfı olanlar dahi ya işden âtıl veyâhûd eksere teba'iyyetle[2] mütegâfil bulunduklarından ahlâfa bir kurı temenniyât ile te'essüf olunacak ba'zı hâlâtdan başka bir eser bıragamamışlardır.

Hâlbuki Prusya Kralı bundan çend sene mukaddem Rusyalu ile ittifâk üzre bulundığı vakit dahi Nemçe aleyhine olmak üzre mükerreren Devlet-i Aliyye'yi dâ'ire-i ittifâka da'vet itmiş ve ol vakit re'îsü'l-küttâb bulunan Abdürrezzâk Bâhir Efendi ittifâk-ı ma'rûzun kabûl buyurulmasını tervîc[3] zımnında atebe-i ulyâ-yı Saltanat-ı Seniyye'ye arz olunmak üzre 1193 senesi Şevvâli'nde mufassal ve meşrûh lâyiha gûne bir kıt'a takrîr kaleme alub ba'zı düvel ile ittifâkın lüzûm ve fâ'idesini ve mesbûkun bi'l-emsâl oldığını isbât ve beyân (s.16) eylemişdir. Lâkin ol vakit Âyînelikavak Tenkîhnâmesi bi't-tanzîm def'-i gâ'ile olunmuş ve gûyâ bir dahi sefer zuhûr itmeyecek ve bu misillü ittifâklara hâcet görünmeyecek gibi tutılub Abdürrezzâk Efendi'nin uhdesine dahi rütbe-i vezâret tevcîh ile Dersa'âdet'den teb'îd kılınmış olmasıyla takrîr-i mezkûrun aslâ fâ'idesi görülmemişdir. Fakat îzâh-ı mevâd zımnında bir sûreti zîrde (1) rakamıyla ilâve olunur.

Takrîr-i mezkûr ba'zı düvel-i Nasârâ ile ittifâkın lüzûm ve fâ'idesini müsbet olub hâlbuki çok zamân geçmeksizin Nemçe İmparatoriçesi vefât idüb oğlı sandâlî-i imparatoriye ku'ûd eyledikde Rusyalu ile Devlet-i Aliyye aleyhine ittifâk itmiş olmasıyla bu def'a Prusya Kralı ile akd-i ittifâk derece-i vücûba resîde olmuş idügi mütehakkıkdır.

Şeyhü'l-islâm Konağında Meclis Akdi

Bâlâda zikr olundığı vechile Rusyalunun sened istid'âsı ve Prusyalunun takrîr virmesi üzerine Muharrem'in dördünci Cum'airtesi güni Şeyhü'l-islâm konağında sadr-ı â'zam ve kapudan paşa ve sadreyn ve nakîbü'l-eşrâf ve sâ'ir ulemâ-yı â'lâm ve yeniçeri ağası ve mütehayyizân-ı ricâl hâzır oldukları hâlde meclis-i meşveret akd olunub mezkûr kâğıdlar ile mevâdd-ı mezkûreye dâ'ir kaleme alınmış olan varaka kırâ'at olundukdan sonra Rusyalunun mezkûr teklîfi ve Prusyalunun takrîri ve asâkir-i İslâmiyye'nin bi-takdîrillâhi Te'âlâ meşhûd olan adem-i intizâm ve sebâtları der-miyân olunarak bu husûsda ne vechile hareket olunmak

1 Tagayyür: Değişme, başkalaşma. Rengi değişme. Bozulma, kokma.
2 Teba'iyyet: Uyma, tabi olma. İtaat, inkıyad ve imtisal etme.
3 Tervîc: Kıymet ve itibârını artırma, geçirme. Tutma, destekleme.

münâsib idügini huzzârdan istifsâr[1] zımnında Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa kelâma ibtidâr ile Devlet-i Aliyye cümlemizin velî-ni'meti ve bâ'is-i âsâyiş ve emniyyeti olub anın intizâm ve istikrârı sâyesinde cümlemiz müreffeh ve mütena'im ve envâ'-i fevâ'id ve menâfi'ine meyl-i vusûl ile münbasit ve muğtenem oldığımız misillü maâzallâhi Te'âlâ ednâ bir hâdise ile bünyân ve sebât ve intizâmı rahnedâr olacak olsa zarar ve ziyânı ale'l-umûm â'lâ ve ednâya âmm ve şâmil olacağında şübhe olmamağla bu bâbda îfâ-yı hakk-ı nân ve nemek ve velî-ni'mete farîza-i sadâkati edâ eylemek üzre hakkı ketm itmeyerek doğrucasını söylemek herkese farz-ı ayn ve medâr-ı sa'âdet-i dâreyn[2] oldığından ve herkesin kendi aklına göre bir re'y ve tedbîri olabileceginden eyü ve fenâ hâtıra her ne hutur ider ise söylesün ve mâ fi'z-zamîrini izhâr eylesün aslâ mu'âhaze eylemem ve kimseye gücenmem diyerek yemîn ve kasemler itdikden sonra belki hakîkat-i mâdde lâyıkıyla anlaşılmamışdır (s.17) kâğıdlar bir kerre daha okunsun şübhesi olanlar def'-i şübhe itsünler ve mehâbet-i meclis düşünmege ve söylemege mâni' olur ise herkes bu evrâkı hânesinde kemâ-yenbagî mütâla'a eylesün ve netîce-i fikrini söylesün deyü birkaç def'a huzzârdan isticvâb[3] ve istifsâr eyledikde bâdî-i emirde cümlesi garîk-i bahr-i tahayyür ve ser-fürû-bürde-i sükût ve tefekkür oldılar.

Ba'dehu Müftî-zâde Ahmed Efendi kelâma bed' idüb Rusya ilçisiyle vâki' olan mukâleme meclisinde bi'l-ma'iyye bulundığından keyfiyyet ayniyle bu vech üzre olub cümlesi ma'lûmumdur ancak bu müdde'â ahde mebnî degildir ki ulemâ efendiler bir sûrete tevfîk ideler bu husûs ashâb-ı seyfe müte'allikdir diriken Rûmili Kazaskeri Arab-zâde Ahmed Atâullah Efendi Müftî-zâde Efendi'nin kelâmını ta'kîb ile bizim re'yimiz şimdi kırâ'at olunan Prusya Kralı'nın takrîri gibidir dimekle sadr-ı â'zam söze mübâşeret idüb şimdiye kadar â'dânın vukû' bulan tekâlîfi üzerine başka başka meclisler akd olunub cümlenin tensîb ve tasvîbiyle tekâlîf-i vâkı'aya mümâşâtımız mücerred tedârükât-ı seferiyyemizi ikmâle ihtilâs-ı vakt içün idi ve bu dakîka beynimizde mektûm ve mestûr kalsun ve zinhar â'dâya ser-rişte virilmesün deyü her ne kadar akîb-i mecâlisde ahd ü peymân olundıysa da bu râzımız meydâna çıkmağla sa'yimiz hebâ oldı. Çünki ihtiyât zımnmda olan tedârükâtımızın netîcesi ne irâdeye mebnî oldığı hasmımız tarafından geregi gibi teyakkun[4] olunmağla mahzâ ikmâl-i tedârükâta vakit virmemek içün bu teklîf-i anîfi meydâna koydı. El-ân merâmımız hiç olmaz ise bahâra kadar vakit kazanmanın çâresini bulmakdır. Yohsa Kırım eyâdî-i ehl-i İslâm'dan müntezi'[5] olub da Rusyaluda kalsun sûret-i kerîhası nasıl hâtıra gelür biz makâm-ı Sadârete geleli bir sene olmadı. Şimdiye dek terk-i hâb ve râhat ve ihtiyâr envâ'-ı meşakkat ve zahmet iderek hezâr su'ûbetle ser-haddât-ı pâdîşâhîden mâ'adâ birkaç mahalle mikdâr-ı vâfî mühimmât tedârük idebildik ve nasb olunan ser'askerlerin ve başbuğların ma'iyyetlerine şitâ tertîbi olmak üzre ta'yîn olunan asâkirin defteri birkaç meclisde kırâ'at ve i'lân olundukda şimdilik tertîb ancak bu kadar olabilür ve kifâyet ider deyü her tarafdan istihsân[6] olunmuş idi. Eslâfımız vaktinde ise aslâ bu makûle levâzımât-ı mülkiyyeye bakılmayub eslâfın kusûrı ahlâfa mahmûl olamaz ve vaktimizde ancak bu kadarca tedârük olunabilüb ziyâdesi tavk-ı beşerden hâricdir bu

1 İstifsâr: İfade isteme. Sorma. Sorup anlama.
2 Medâr-ı sa'âdet-i dâreyn: İki cihanda (dünya ve ahiretde) saadete kavuşma.
3 İsticvâb: Sorup cevâp alma, cevap alma maksadıyla söyletme.
4 Teyakkun: İyiden iyiye araştırıp şüphesiz tam olarak bilmek. Tam yakınlık hâsıl etmek.
5 Müntezi': Bir şeyi söken, yerinden çekip koparan.
6 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.

mahalde sözün doğrıcası söylenmek gerekdir Rusyaluya cevâb-ı redd virilür ise Akdeniz'de ve Karadeniz'de mükemmel donanmaları olub be-her-hâl taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mukâbele-i bahriyyeye zarûret mess ideceginden gayri sevâhil[7] muhâfazasına (s.18) ve Gürcistân ve memâlik-i Îrân ser-hadlerine külliyyetlü asâkir ta'yîn olunmak ve kezâlik müttefiki olan Nemçelünün hudûdı İbrâ'îl'den Bosna nihâyetine dek olub bunun içün dahi asâkir-i vâfire tertîb kılınmak lâzım gelür. Bir sene zarfında vücûda gelebilecek tedârükât ise işbu ta'dâd olunan mahalleri ihâta idemez ve kifâyet idecek derecelerde tertîbâtın tedârükine vaktin müsâ'adesi yokdur binâ'en-aleyh askerin hâl ve keyfiyyetine ve düşmanların tedârük ve kuvvetine nazar ve dikkat olunarak re'y ve tedbîr ne ise bu meclisde îrâd olunsun didikde Müftî-zâde Efendi kelâma ibtidâr idüb bu zikr olunan mevâddın cümlesi takrîr-i âlîleri gibi vâkı'a mutâbık oldığı herkesin ma'lûmıdır. Rusya ilçisine şimdilik kaleme alındığı vech üzre Devlet-i Aliyye muhâfaza-i ahdinde ve merâsim-i dostî ve safvete ri'âyetde sâbit-kadem olub bu esnâda cüz'iyyât makûlesinden olan tedârükâtı dahi Rusya Devleti'nin küllî tedârükinden ve niyyeti ne oldığı bilinmediginden neş'et itmişdir. Ve Kırım hıttasına Rusyalunun istilâsı münâfî-i şurût-ı mu'âhede iken Devlet-i Aliyye yine muhâfaza-i sulh ve musâfât niyyetinde olarak bu mâddenin İngiltere ve Fransa Devletleri tavassutlarıyla bir sûret-i haseneye rabt olunmasına müsta'id ve mâ'ildir. Ve eger Rusyalu bu sûrete kanâ'at itmeyüb de bâb-ı muhârebeyi küşâd[8] eyler ise Devlet-i Aliyye dahi mukâbeleye mecbûr olub ol vakit takdîr-i ilâhî ne ise âşikâr ve nakz-ı ahdi ihtiyâr iden kim ise mazhar-ı gazab-ı kahhâr olacağında şübhe yokdur cevâbı virilüb ba'dehu tedârükâtın ikmâl ve itmâmına ikdâm olunsun didi.

Taraf-ı Sadâret-penâhîden yine i'âde-i kelâm olunub bu maslahat başka şey'e benzemez her mâdde alâ vechi'l-îzâh ma'lûm olmağa muhtâcdır. Rusya ilçisine virilecek cevâb bir kerre daha kırâ'at olunsun buyurmağla cevâb-ı mezkûr tekrâr kırâ'at ve kimsenin şübhesi kalmayacak sûretle ifâde-i merâma mübâderet olundı.

Sadr-ı â'zam yine kelâma mübâşeret idüb cevâb-ı mezkûrda devleteynin tavassutıyla[9] Kırım mâddesi bir sûret-i haseneye rabt olunmak ta'bîri münderic olub bundan garaz eger Rusyalu devleteyn tavassutlarını kabûl idübde ânlar dahi bi't-tavassut Rusyaluya tarafdâr olur ve anın merâmını tervîc[10] iderler ise biz mukaddem virdigimiz cevâbda bir sûret-i hasene ta'bîri itmiş idik sûret-i hasene bu degildir şu veçhiledir dimlerek oldukca ahidnâmelere tatbîk ve devleteynin kelâmlarına tevfîk olunmağa ser-rişte bulmak ve çünki devleteyn ilçilerinin ve düvel-i sâ'irenin didikleri gibi Kırım'ı Rusya şimdi zabt itmedi belki Âyînelikavak'da vâki' olan musâlahada Şâhin Giray'ın hanlığı kabûl (s.19) olundığı hengâmda zabt itdi ancak şimdi hiç olmaz ise Kırım halkı üzerine bir han nasb itdirmek maslahatına vesîle olmak mütâla'asıdır deyü ta'bîr-i mezkûrı tefsîr itdikden sonra bu re'y-i savâb mıdır deyü huzzâra hitâb eyledikde Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Süleymân Feyzî Efendi kelâma âğâz idüb işbu Rusya ilçisine virilecek cevâb muvâfık-ı vakt ve hâl oldığı bî-irtiyâbdır ancak bu cevâb virildikden sonra bahâra sefer olacak mı olmayacak mı o dahi ma'lûm olmak lâzımdır dimekle sefer olacak gibi tedârükde kusûr olunmasun ammâ seferin vukû' ve adem-i vukû'ını Allâh bilir

7 Sevâhil: Sahiller, yalılar. Deniz veya ırmak kenarları.
8 Küşâd: Açış. İlk açılış merasimi. Açma, fethetme.
9 Tavassut: Yardım amacıyla araya girme, aracılık etme, ara bulma, aracılık.
10 Tervîc: Revaç vermek. Değerini arttırmak. Müsait karşılamak. Kabul ettirip, geçerli kılmak.

dinildi.

Süleymân Efendi yine i'âde-i kelâm idüb herkes hâtırına hutur ideni söylemege me'mûr olmuş idi. Hâtıra bir şey sünûh[1] itdi çünki Rusya ilçisine virilecek cevâbdan lâ ve ne'am bir şey istinbât olunmamak ve ihtilâs-ı vakt zımnında mübhem bıragılmak mültezemdir bu sûretde Kırım Devlet-i Aliyye'nin mülki degildir ki size sened virelim ta'bîri ve şimdiye kadar tarafınızdan hilâf-ı ahd pek çok hareketler meşhûd oldı mefhûmı ve bunlar emsâli ta'bîrât-ı bâride tayy olunarak hemân ma'rûzâtın evliyâ-yı umûr-ı devlete gösterildi Devlet-i Aliyye'nin Rusyalu hakkında merâmı silm ve safvet oldığından fazla işbu Kırım mâddesinde Fransa ve İngiltere ilçileri devletleri tarafından tavassutlarını mukaddemâ beyân itmişler idi. Devlet-i Aliyye dahi Kırım mâddesinin bir sûret-i haseneye rabt olunmasına râzı oldığını anlara ifâde ve iş'âr ve anlar dahi devletlerine tahrîr itdiler ve henüz haberleri gelmedi bu sûretde size bir cevâb virilse devleteyn-i mezkûreteynin iğbirârına[2] vesîle olur anlardan bir cevâb gelinceye dek te'hîr olunub da Kırım ne makûle sûret-i hasene kabûl ider ise anların ma'rifetleriyle tesviyye olunur ve Rusyalu cenge mübâşeret itmedikce Devlet-i Aliyye seferi tecvîz ve ihtiyâr itmez hudûddaki asâkir-i İslâmiyye'ye dahi bu vech ile tenbîh olunmuşdur yollu cevâb virilse münâsib olur didikde Defter Emîni Ahmed Nazîf Efendi Re'îs Efendi'ye hitâben Rusya ilçisi bu cevâb ile mülzem[3] ve mücâb olur mı diyicek Re'îs Efendi bu bizim beynimizde bir mülâhaza olub karâr buldukdan sonra ilçiye ifâde ve iş'âr olunur kabûl idüb itmeyecegi umûr-ı mechûledendir deyü redd-i cevâb eyledi. Süleymân Efendi'nin takrîri mukaddemâ kaleme alınmış olan cevâbın mugâyiri olmayarak belki anın müfessiri gibi oldığından ve mukaddemâ kaleme alınmış olan cevâbın dahi ba'zı mahalleri meclis-i mezkûrda mahv ve isbât olundığından mükerreren kırâ'at olunub da bu vechile cevâb virilmek (s.20) münâsib midir deyü taraf-ı âsâfîden huzzâra birer birer hitâb olundukda cümlesi cevâb-ı mezkûrun virilmesini istihsân ve istisvâb eylediler.

Abdülkerîm Efendi mukaddemâ sefâretle Rusya'ya azîmet itmiş oldığına mebnî (ع) mâ nîz ez în nemed kulâhî dârîm[4] * mefhûmı üzere feth-i kelâm idüb Kırım'a Allah'dan gayri bir ferd müdâhale itmemek ahidnâmelerde meşrûtdur. Hattâ Rusya memleketinde iken Devlet-i Aliyye ile Kaynarca Musâlahası yirmiden ziyâde mevâd ile râbıtagîr-i karâr olmuş idi ve hilâf-ı mu'âhede Devlet-i Aliyye tarafından bir vaz' müşâhede itmedikce Rusyalu ahdini bozmaz deyü Moskovların sebât-ı ahdlerini min haysü lâ-yüş'arü iş'âr idince efendi sen ne diyorsun Kaynarca Musâlahası'nın birkaç şartı Âyînelikavak mükâlemesinde mülgâ oldukdan başka el-hâletü hâzihî Rusya ilçisinin işbu kırâ'at olunan takrîrinde Kaynarca ve Âyînelikavak musâlahalarının çend mâddeleri dahi lağv ve mahv olub bâkîleri tasrîh olunmuş dinildikde efendi-i mûmâ-ileyh mahcûb ve henüz mâddeyi anlayamamış oldığını i'tirâf itmege mecbûr oldı.

Andan sonra zâbıta-i askeriyye mâddesi der-miyân olunub kırâ'at olunan hülâsa kâğıdında beyân olundığı üzre piyâde ocaklarından mutasarrıf vazîfe olanların şahısları ve

1 Sünûh: Çok düşünmeden akla ve kalbe gelen mânâ.
2 İğbirâr: Kırılma, gücenme.
3 Mülzem: İlzam edilen, baskın çıkarak susturulan, susturulmuş kimse. Lüzumlu görülmüş, gerektirilmiş.
4 "Bizim de bu kumaştan külahımız var (Biz de bunda pay sahibiyiz)."

müte'allik oldukları mahaller ile sâkin oldukları semtleri ulûfe esnâsında bi't-tashîh hîn-i hâcetde sefere gidin dimek içün esâmeleri bâlâsına isim ve resimleri tasrîh[1] olunmak üzre ocaklara hitâben buyuruldılar ısdâr olunarak levâzım-ı zâbıta-i askeriyyeye ibtidâr olunmuş iken ba'zı ashâb-ı ağrâz dâ'irelerde olan vezâ'if şâyed bir hâl olur deyü bu niyyeti vesîle-i kîl ü kâl iderek nice dil-hırâş[2] havâdisin şüyû'una iştigâl itmişler idi el-yevm ser'askerler ma'iyyetlerine hezâr su'ûbet ve tekellüfât ile tedârük ve irsâl olunan ortalar ellişer nefer ile düşe kalka revân olabildiler ise ekserînin vazîfesi olmadığından ba'zısı esnâ-yı tarîkde ve ba'zısı mahallinde perîşân olub niçün dağılıyorsunuz deyü su'âl olundukda müddet-i medîdeden berü vazîfe-hâr olanlar hânelerde zevk ü safâ idiyorlar bizler bundan sonra virilecek vezâ'ifin tasarrufuna ne zamân kudret-yâb olabilecegiz deyü cevâb virmeleriyle bu makûle kendü ihtiyâriyle gitmeyüb de azîmetleri ıztırârî olan askerin hîn-i hâcetde dîn ve devlete nâfi' hidmete muvaffak olamayacakları agleb ihtimâldir ocaklardan miyâneler neferâtı su'âl olunsa sûret-i tecâhülden gelürler ve ilâcına şurû' olunsa bir alây hasûdlar aslı faslı yok bir takım erâcîf işâ'asıyla nizâm kaydma düşenlerin himmet ve gayretlerine fütûr (s.21) getürürler ve bi'l-farz bundan sonra ittifâk-ı derûn ile bir râbıta virilmek kaydına düşülse bî-vakt nizâm-ı askere mübâderet[3] itmek dahi hatar ve tehlikeyi da'vet dimekdir (kîle min-fesâdin umûri'l-cündi'l-istiksâ'i aleyhim vaktü'l-hâceti ve'l-muhâseneti lehüm zamânü'l-muhâsebeti ma'ahüm)[4] bu esnâda ihrâcı gâyet mühim olan topcı ortalarının tertîb ve tedârük-i neferâtmda ağaları âciz ve mütehayyir[5] olarak bi'l-âhire yevmiyelü bir mikdâr esâme defteri tahrîr idüb getürmüş ve bu esâmeler tefrîk ve tagyîr ve neferât tanzîm ve tahrîr olundığı takdîrde vâfir topcı peydâ olacağını ifâde eylemiş idi lâkin mukaddemâ bu misillü nizâmâta mübâşeret olundukda güft-gû tekevvün idegeldiginden def'aten mümâşât olunamayub hele birer kerre sâhiblerine bu kaziyyeyi ihbâr idiniz şâyed içlerinde sefere ihtiyâr iden bulunur dimilmişdi. Binâ'en-aleyh ağa-yı mûmâ-ileyh ashâb-ı esâmeyi ihzâr itmek niyyetiyle taraf taraf âdemler ta'yîn eyledikde kimi sefere azîmetden havf ve hirâs ve kimi efendisini lisâna getürmekden ihtirâz dâ'iyyesiyle zikr olunan esâmeleri istishâbdan imtinâ' ve kimisi mahallerini ketm ve ihfâ içün gûnâ gûn hîleler ihtirâ'[6] itmeleriyle bu bâbda âciz ve hayrân kaldım deyü sadr-ı â'zam yanub yakılarak ifâde-i hâl idicek Anadolu Kazaskeri Dürrî-zâde Ârif Efendi ve sâbıkâ İstanbul Kadısı Sâdık Mollâ Efendi müttehiden kelâma mübâderet idüb umûr-ı nizâm üss ü esâs-ı mülk ve milletdir bu makûle dâ'irelerde bulunan ashâb-ı esâme tesâhüb olunmayarak kîl ü kâl ihdâsına cür'et idenler te'dîb olunmak ve mugâlatalarına havâle-i sem' ve i'tibâr olunmamak üzre hemân şimdiden nizâmına mühâşeret olunsun dimeleri üzerine sadr-ı â'zam çeh fâ'ideki vakt-i nizâm fevt oldı bâri bundan sonra çâresine bakılsun mu'âmelesiyle yeniçeri ağasına teveccüh idüb bu umûr-ı lâzımetü'l-i'tinâya ihtimâm ve dikkat cümleye farîza-i zimmetdir. Husûsiyle yeniçeri ağası olanlara göre şerîta-i sıdk ve istikâmetdir zemînimde bast-ı mukaddime itdikden sonra ei-

1 Tasrîh: Açık açık söyleme, söylenme, açıktan açığa bildirme, bildirilme, belirtme, belirtilme.
2 Dil-hırâş: Yürek parçalayan, tırmalayan.
3 Mübâderet: Bir iş yapmaya girişme.
4 "Denir ki: Askerlerin bozulma nedeni muhasebe edilirken, onlara iyi davranmak ve gerektiğinde soruşturmaya tabi tutmak gerekir."
5 Mütehayyir: Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.
6 İhtirâ': Benzeri görülmemiş bir şey îcâdetme, vücûda getirme, getirilme.

ân ocakda ne mikdâr esâme mevcûddur deyü isti'lâm buyurdukda yeniçeri ağası esâmeler mâddesine bir sûret virilecegini ba'de'l-ifâde[1] ocakda mevcûd olan esâmelerin mikdârını ocağımıza birkaç def'a kâtib olan Süleymân Beg bilür dimekle keyfiyyet Süleymân Beg'den isti'lâm olundukda mütekâ'id esâmeleri yevmiyelü olarak kırk bine karîbdir ve eşkünci yedişer sekizer akçeden ancak beş bine bâliğ olabilür didi. Ve nefer esâmesinin kânûnı nedir deyü yeniçeri ağasından lede'l-istifsâr yedi ve sekiz akçe oldığm iş'âr itdikde sadr-ı â'zam bu makûle cüz'î şey ile neferât sefere gitmek ve küllî vezâ'ife mutasarrıf olanlar hânelerinde zevk ü safâ (s.22) itmek lâyık mıdır deyü i'tirâz itdikden sonra mütekâ'idînin ne mikdârı ocaklarda ve ne mikdârı kapulardadır deyü su'âl itmekden nâşî mîr-i mûmâ-ileyh sülüsi mikdârı ancak ocaklarda oldığım ifâde eyledi. Yeniçeri ağası dahi işbu mütekâ'idîn esâmeleri ashâbından nez' ve tahlîs ile ocakluya tahsîs olunsa yirmi bin nefer hâsıl olacağını beyân itdi. Buna cevâben sadr-ı â'zam teşrîh-i mâddeye mübâşeret idüb bundan mukaddem ashâb-ı esâmenin isim ve resimlerini ve yerlerini zabt ve ta'yîn irâdesine mebnî vâki' olan teftişde ne kadar güft [ü] gû oldı cümlenin ma'lûmıdır. Bundan sonra bu sûret ne vechile istiyâr olunur didiginde Yeniçeri Ağası ocaklu bu keyfiyyet kendülerine fâ'ide-bahş olacak bir sûret oldığını idrâk itmeleriyle cümleten icrâsını tasvîb ve istihsân[2] eylediklerinden gayri ocakludan vechen mine'l-vücûh dahl ve i'tirâz sudûr itmedigi muhakkak olub bu makûle erâcîf[3] ancak kapulı olanlardan zuhûr idiyor ki müstahak olmadıkları vazîfelerini muhâfaza içün böyle mugâlatalar çıkarıyorlar dimekle Sadr-ı â'zam i'âde-i kelâm idüb mevâcib mâddesine beher-hâl bir nizâm virilmek lâzımdır. Zîrâ ser-haddâta ve ser'askerler ma'iyyetlerine müceddeden bu kadar esâmi tahrîr olundı. Anlar dahi mevâciblerine müstahak oldukları hâlde el-ân edâ-yı mevâcibde çekilen su'ûbete nazaran ol vakit ne derecelerde zahmet ve meşakkat çekilecegi zâhirdir dimesinin üzerine cümle huzzâr fî nefsü'l-emr bu mâddenin nizâmına bakılmak ve aslâ kîl ü kâle kulak asılmamak lâzımdır didiler.

Ba'dehu Rûmili Vâlîsi Mehmed Paşa'nın Sofya'da vâki' olan kaziyyesine nazaran azli lâzım gelüb Anadolı Vâlîsi Abdî Paşa'ya İsmâ'îl ser'askerligiyle Rûmeli eyâleti ve Aydoslı Mehmed Paşa'ya Sofya'da ikâmet itmek şartıyla Belgrad ser'askerligi ve Anadolı eyâleti tevcîh olunmak ve Özi eyâleti ser'askerligi inzimâmıyla bâ-rütbe-i vezâret mîr-i mîrândan Bekir Paşa'ya tefvîz kılınmak husûsları bundan akdem müzâkere olunmuş idi ancak Aydoslı Mehmed Paşa bundan akdem Rûmili vâlîsi iken envâ'-ı zulm ve ta'addî itmiş olub bu kerre egerçi Anadolı vâlîsi olacak ise de asker ihrâcı ve sâ'ir bahâneler ile yine Rûmili'de ba'zı gûne ta'addiyâta tasaddî itmesi ve Bekir Paşa ashâb-ı servetden olmadığına binâ'en muhavvel-i uhdesi olacak umûrun idâresinde âciz ve mütehayyir olması vârid-i hâtır oldığına binâ'en zikr olunan tevcîhâtın icrâsı husûsunda te'ennî[4] olunub binâ'en-aleyh Aydoslı Mehmed Paşa'nın Rûmili uhdesinde olmayarak Sofya'da ikâmeti zulmüne mânî' olabilür mi ve Bekir Paşa'nın za'f-ı hâl ve kıllet-i mâlı hasebiyle andan sarf-ı nazar olunarak Silistre ser'askerligi (s.23) merfû'ü'l-vezâre olan Ruscuklı Hasan Paşa'ya ibkâ-yı vezâretiyle tevcîh olunmak münâsib mi ve Hasan Paşa ol havâlîden neş'et eyledigine binâ'en hîn-i iktizâda asker

1 Ba'de'l-ifâde: İdafe ettikten sonra.
2 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.
3 Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar, düzmeler.
4 Te'ennî: İhtiyatlı ve akıllıca davranma. Bir işte acele etmeyip bir düşünce dairesinde hareket etme.

ihrâcında ve sâ'ir husûslarda Bekir Paşa'ya müreccah mı ve bu mülâbese[1] ile inhilâl kabûl iden ser-haddâta kimin ta'yîn olunması lâzım gelür bunlar dahi bu meclisde karâr bulsun dinildikde Müftî-zâde Ahmed Efendi bâdî-i emirde Aydoslı Mehmed Paşa'nın zulmünden bahs ile dîgerinin nasbım îrâd eyledi Süleymân Feyzî Efendi ile Ahmed Nazîf Efendi dahi Ruscuklı Hasan Paşa'nın adem-i ehliyyet ve istihkâkını tasrîh ve Lâleli Mustafâ Efendi Bekir Paşa semtini tercîh itdiler Kapudan Paşa dahi Çerkes Hasan Paşa'nın rükûb ve nüzûle iktidârını ve asker-perver ve fenn-i harbe vâkıf oldığını beyân ile Silistre ser'askerligine şâyândır didikde Süleymân Feyzî Efendi mukâbele idüb ser'askerlik cündîlige mütevakkıf olmayub ser'askerlere lâzım olan hüsn-i tedbîr ve tasarrufdur Çerkes Hasan Paşa çarhacı olabilür deyü (ع) er-re'yü kable şecâ'etü'ş-şece'ân*[2] mazmûnını işrâb itmekle Sadr-ı â'zam dahi Kapudan Paşa kavlini ta'mîr içün Çerkes Hasan Paşa'nın bahâdırlığı herkesin müsellemidir lâkin mesâfe-i ba'îdede bulunmak hasebiyle me'mûr olacağı mahalle vusûli vakt ve zamâna muhtâcdır ser'asker nasbının ise şimdi lüzûmı oldığından kurb ve civârda bulunan vüzeradan birinin intihâbı lâzım gelür didigi akabinde Şeyhü'l-islâm Efendi Çerkes Paşa'nın vusûli altı aya mevkûfdur ve ana hasr-i vakt itmek maslahata su'ûbet[3] virir hemân başkası nasb ve ta'yîn olunmalıdır didi Süleymân Feyzî Efendi Özi Vâlîsi Alî Paşa'nın Sofya ser'askerligine ve Aydoslı Mehmed Paşa'nın Özi muhâfazasına nasb olunmalarını ihtâr eyledikde Alî Paşa'nın Özi ahâlîsiyle hüsn-i imtizâc ve mu'âşeretine binâ'en Özi'den infikâkını[4] gerek Sadr-ı â'zam ve gerek huzzârdan ba'zıları tecvîz itmeyüb şâyed Özi'ye dahi bir ser'asker nasbı lâzım gelürse ol vakit Alî Paşa ser'asker nasb olunub yerine dahi diger biri muhâfız ta'yîn olunur didiler.

Tevkî'î Çelebî Mehmed Efendi Livâdiyeli Hasan Paşa'nın kapu kethüdâsı olmak hasebiyle (ع) herkesî râ rûy der-ta'mîr-i dîvâr-i hod est[5]* me'âlini iltizâm ile paşasının ser'askerlige ehliyyet ve istihkâkını beyân itdikden sonra dâ'iresi halkının kesretinden bahisle hayme ve hargâh ve sâ'ir levâzımât-ı râh îsâlinde giriftâr-ı zahmet ve meşakkat oldığını ifâde eyledikde Şeyhü'l-islâm Efendi an-asl bu makûle hidemâtda müstahdem olmuş mıdır deyü su'âl idicek mukaddemâ Vidin muhâfazasında bulunmuş idi deyü her şeyde edna mülâbese (**s.24**) şart oldığını zımnen iş'âr eyledi ancak huzzâr-ı meclis birbirine kaş ve göz işâretleriyle Mehmed Efendi'nin esresine ve noksân fikir ve mülâhazasına îmâ itmeğe başlamalarından efendi-i mûmâ-ileyhe ârız olan hicâbı ref' ve izâle itmek kasdıyla Sadr-ı â'zam hemân kelâma mübâderet idüb bunların birisi bu makûle umûr-ı cesîme-i ser'askeride müstahdem oldukları yokdur hemân eslah mevcûddur deyü sevk ve ihtiyâr olunuyorlar buyurdı. Ba'dehu hâlâ Belgrad muhâfızı olan Sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa'nın Sofya ser'askerligi dahi kâle alındı lâkin gâlibâ betâ'et-i zâtiyyesi hasebiyle ser'askerligi huzzâr tarafından tecvîz olunmayub yine muhâfazada istikrârı istisvâb[6] olundı.

Meclisin sûret-i müzâkerât ve karârı Vâsıf Târîhi'nde bu minvâl üzre muharrerdir. Ve

1 Mülâbese: Karışma. Münâsebet. Ülfet ve ihtilât etmek. Benzer iki şeyin karıştırılarak birbirine benzetilmesi.
2 "Fikir bildirmek yiğidin cesurluğundan evladır."
3 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.
4 İnfikâk: Yerini terk etme. Yerinden ayrılma. Ayrı düşme. Çözülme.
5 "Herkes kendi duvarını onarmaya yönelir."
6 İstisvâb: Sevap, doğru, mâkul görme, beğenme; beğenilme.

yine târîh-i mezkûrda tasrîh olundığı üzre bu esnâda Sofya'da kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin bulunması lâzım olub ancak Rûmili eyâleti uhdesinde olsa kurbiyyet[1] hasebiyle mezâlim ve ta'addiyâta tasaddî idecegi ve mübâşirleri kazâ be-kazâ akın iderek eyâlet harâb olacağı melhûz olmakdan nâşî Muharremü'l-harâm'ın altıncı güni Rûmili eyâleti İsmâ'îl cânibinde ikâmet itmek şartıyla Anadolı Vâlîsi Koca Abdî Paşa'ya ve Anadolı eyâleti Sofya'da ikâmet itmek üzre mukaddemâ Hazîne kethüdâlığından nâ'il-i vezâret olan İnebahtı Vâlîsi İsmâ'îl Paşa'ya tevcîh olundı ve Silistre'de mukîm olan Özi Vâlîsi Seyyid Mehmed Paşa mukaddemâ Deliorman ve ol havâlî nizâmına me'mûr olub icrâ-yı me'mûriyyet esnâsında ahâli kendüsünden dil-gîr oldığından ednâ bahâne ile ihdâs-ı fitneye mutarassıd oldukları ba'zı karâ'in-i hâliyyeden müstebân oldığına binâ'en Silistre'den teb'îdi muvâfık-ı maslahat olmakdan nâşî Bender Kal'ası muhâfazası şartıyla uhdesine Sivas eyâleti tevcîh olunub Bender muhâfızı mîr-i mîrândan Bekir Paşa'nın hüsn-i sulûk ve sîretine mebnî Silistre'de ikâmet itmek üzre uhdesine rütbe-i vezâretle Özi eyâleti ve Ağriboz Muhâfızı Emîn Paşa'ya İnebahtı sancağı ihsân buyuruldı. Ağriboz muhâfazası dahi akdemce beyân itdigimiz vechile sâbıkâ Rûmili Vâlîsi Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuşdur ve hîn-i hâcetde lâzım gelenlere virilmek üzre Abdî Paşa ve İsmâ'îl Paşa ve Bekir Paşa'ya otuzar hil'atle[2] üçer yüz çelenk gönderilmişdir.

Bahren dahi el-yevm Devlet-i Aliyye'nin sagîr ve kebîr mevcûd olan sefâ'ini ne mikdâra bâliğdir ve emsâl-i sâbıkası vechile tüccâr gemilerinden alınub da kullanılabilecek kaç kıt'a olabilür ve Akdeniz'le Karadeniz'in emr-i idâre ve muhâfazası kaç kıt'a gemiye muhtâcdır deyü mufassal ve meşrûh defterinin tanzîm olunması Kapudan Paşa'ya ifâde ve tenbîh olunarak tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs kılınmışdır.

(**s.25**)

Kapudan Paşa'nın İngiltere İlçisiyle Mülâkâtı

Kalyoncı zümresine mahsûs olmak üzre bundan mukaddem binâ ve inşâ olunmuş olan kışlanın seyr ve temâşâsı zımnında İngiltere ilçisi mahall-i merkûma gelerek Kapudan Paşa ile mülâkât itdikde icrâ-yı merâsimden sonra kelâma âğâz idüb Ömer bin el-Hattâb radiyallâhü te'âlâ anh hazretlerinin zamânından berü düvel-i İslâmiyye ile safvet üzre olduklarından ve husûsan Devlet-i Aliyye ile müddet-i medîdeden berü musâlih ve mu'âhid bulunduklarından bahisle Rusyalunun bu kerre vukû' bulan teklîfine müsâ'ade Devlet-i Aliyye'ye göre hayırlu olur zîrâ hudûd başlarında ve bahreynde asâkir ve donanmaları mükemmel ve müheyyâ olub takrîrine redd ile cevâb virildigi takdîrde muhârebeye kıyâm idüb müttefiki olan Nemçelü ile berâber memâlik-i İslâmiyye'ye hücûm idecekleri der-kârdır bu sûretde ikisine birden mukâbele ve müdâfa'a müşkil ve düşvârdır bir kerre dahi bâb-ı muhârebe küşâd olundukdan sonra çâresine kıyâm olunsa da ol vakit Rusyalu şimdiki matlûbâtına kanâ'at itmeyüb âhar teklîfler ilâve idecegi ve Nemçelü dahi ittihâd iktizâsıyla merâmını izhâr eyleyecegi mülâhazadan ba'îd degildir ve el-hâletü hâzihî İngilterelünün tavassutı dahi mücerred Devlet-i Aliyye ile olan hukûk-ı kadîme-i musâfâtına ve Devlet-i

1 Kurbiyyet: Yakınlık kazanmak. Yakınlık. Bir şeye kendi gayretiyle yakınlaşmak.
2 Hil'at: Takdir edilen zevata giydirilen kıymetli, süslü elbise. Kaftan.

Aliyye'ye hayır olmak mülâhazasına mebnîdir ve devletimizin tavassutı kabûl olunur ise maslahat nizâm ve hitâm buldukdan sonra Nemçe Devleti tarafından bir nesne mutâlebe[1] olunmayacağına ve Şâhin Giray'ın Kuban'm berü tarafında olan Tatar ve Çerâkise ve Abaza ve Soğucak ve ol havâlîye melhûz[2] olan dest-dırâzlığı vukû'unda Rusyalu tarafından vechen mine'l-vücûh mu'âvenet olunmayacağından başka def' ve mümâna'at olunacağına devletimiz dahi ta'ahhüd ve tavassut ider ve bu nizâmın zamânı şimdidir yohsa bir müddet mürûr ider ise Nemçelünün tedârükât husûsunda şu kadar masârifim oldı deyü taleb-i ta'viz ve tazmîn gibi ba'zı metâlibe âğâz itmek ihtimâli vardır murâdım ancak dostluk ve fukarâyı pâymâl olmakdan ricâdir kaldı ki bundan sonda Devlet-i Aliyye her dürlü levâzımât ve tedârükâtını ma'a ziyâdeten ikmâl ve her taraf ile mukâvemet ve müdâfa'a esbâbını istihsâl itdikde Mora Cezîresi'ni tahlîs itdigi gibi bu merâmını dahi tahsîl idebilür didi. İlçinin bu ifâdâtı Kapudan Paşa tarafından Bâb-ı Âlî'ye takdîm olundı.

İngiltere ilçisinin bu takrîri her ne kadar mizâc-ı vakt ve zamâna muvâfık ise de Rusyalunun tahsîl-i ağrâzında sa'y ve ceddi ber-kemâl oldığından bir bahâne ile sâmi'a-i **(s.26)** devleti tahdîş[3] zımnında bir nev' hud'a ve desîse dimek oldukdan başka Devlet-i Aliyye muhârebeyi ihtiyâr itmeksizin Kırım'ı Rusyaluya terk eyleyecegine devleti ta'ahhüd itmiş ve sened virmiş oldığı dahi mesmû'[4] olmuşdur deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir.

Akdemce beyân itdigimiz vechile bir müddetden berü İngilterelü yalnız kalarak Amerika'daki hukûkını zâyi' itmiş oldığından ba'zı devletlerle ittifâk iderek politikasını yürütmek ve devletlerce umûr-ı tabî'iyyeden oldığı vechile kendü menâfi'ini tahsîl itmek dâ'iyyesine düşmüşdür. Lâkin akdemce Devlet-i Aliyye ba'zı devletlerle ittifâk itmiş bulunaydı İngilterelünün dahi bu dâ'ire-i ittifâka girmesi ve belki Devlet-i Aliyye'ye fi'len icrâ-yı mu'âvenet itmesi me'mûl idi.

Rusya İlçisinin Kırım'a Dâ'ir Cevâb-ı Kat'î İstedigi

Rusya ilçisinin bundan akdem virmiş oldığı takrîrine meclis-i meşveretde karâr virilan vechile cevâb i'tâ olunmak üzre Kapudan Paşa ve sâbıkâ İstanbul Kadısı Müftî-zâde Ahmed Efendi ve Re'îs Efendi Muharrem'in yirminci güni Âyînelikavak Sâhilsarâyı'nda Rusya ilçisiyle mülâkât itdiklerinde Re'îs Efendi kelâma âgâz idüb bundan akdem vukû' bulan mükâlemede güzerân[5] iden ebhâs ile hülâsa-i me'mûriyyetiniz ma'rûz-ı evliyâ-yı devlet kılındı ve bi-etrâfihâ mülâhaza olundı. Devlet-i Aliyye Rusyalu ile olan musâlahasında sâbit-kadem olub muhârebe efkârında olmadığından gayri Kırım mâddesinin dahi Fransa ve İngiltere devletleri müte'ahhid oldukları hâlde bir râbıta-i haseneye rabt olunmasına râzîdir didikde Rusya ilçisi mukâbele idüb devleteyn-i mezkûreteyn bu mâddeye tavassutı mukaddemâ devletime tahrîr itdiklerinde kabûl olunmayub Devlet-i Aliyye'yi fakat bu

1 Mutâlebe: Talepte bulunma, hakkını isteme.
2 Melhûz: Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen; olabilen.
3 Tahdîş: Kurcalamak. Tırmalamak. İncitmek.
4 Mesmû': İşitilmiş, duyulmuş, baber alınmış.
5 Güzerân: Geçen, geçici. Geçme. Geçiş.

mâddenin husûlüne tergîb[1] iderseniz siz bilürsiniz dinilmiş idi. Eger ilçileri mâddeyi tergîb ve teşvîki arz itmediler ise me'mûriyyetlerini îfâ itmemişler dimek olur ve tavassuta dâ'ir bir şey olmadığı geçen meclisde dahi tarafımdan söylenmiş idi didi.

Re'îs Efendi kelâmını tekrâr idüb ilçiler ifâde-i hâl ve îfâ-yı me'mûriyyetde kusûr itmediler. Ancak mâddenin kat'ını îrâd eylediklerinde mücerred Devlet-i Aliyye'ye itmînân[2] gelmek içün bu mâddenin kabûl idecegi hüsn-i sûret anların tavassut ve ta'ahhüdleriyle olmak irâde olunub bu irâdeyi devletlerine tahrîr itmeleriyle haber vârid olmaksızın nizâm-ı **(s.27)** mâddeye mübâşeret münâsib olmadığından gayri bu mâddenin hod be-hod kat'ında Devlet-i Aliyye'ye itmînân-ı tâm hâsıl olmayacağı zâhirdir didikde Rusya ilçisi tavassut mâddesini devletim kabûl itmeyecegi meczûmumdur. Ancak hüsn-i sûret ta'bîrinden merâm nedir benim me'mûriyyetim evvelki meclisde ve takrîrde beyân ve tasrîh[3] olunan lâ ve ne'am cevâblarının birini tahsîl itmekdir. Ve tavassut ta'bîrinin ba'dinde mezkûr ta'ahhüd kelimesinden garaz nedir dimekle Re'îs Efendi hüsn-i sûret ta'bîrinden merâm tavassutlarını irâde eyledigimiz devleteyn ilçileri ve biz ve siz bir mahalle gelüb mâddeyi der-miyân iderek anların inzimâm-ı tavassutlarıyla bir sûret-i haseneye rabt itmekdir. Ve ta'ahhüd ta'bîrinden garaz dahi tanzîm olunacak sûret-i hasene i'timâda şâyân olmakdır didi.

Rusya ilçisi yine i'âde-i kelâm idüb me'mûriyetinin kat'î oldığını ve tavassut mutâlebesi ve tagyîr irâdesi ile te'hîr-i maslabat abes olub redd ile cevâb dahi cengi îcâb idecegini ifâde itdikden sonra mukaddemâ virdigi takrîrin nihâyetinde bu ma'nâyı müfîd olan mahalli tercümânına tekrâr kırâ'at itdirdi.

Kapudan Paşa dahi mâddenin kat' olunması mukaddemâ ilçilerin devletlerine irsâl itmiş oldukları tahrîrâtın vürûd-ı cevâblarına te'hîr olunmak münâsibdir didikde Rusya ilçisi bundan garaz tavassut mâddesi ise muhâldir. Zîrâ devleteyn emr-i tavassutı devletimize tahrîr itdiler kabûl olunmadı tekrâr tahrîr itseler kendülere mûcib-i nakîsa-i şân olur anın içün yazmazlar ve fi'l-asl mâdde-i tavassut hâhiş-i tarafeyn ile olmalıdır. Ma'a-hazâ devletim tavassut kabûl itmez ve eger birkaç gün te'hîr matlûb ise Devlet-i Aliyye takrîrimizde mezkûr oldığı vech üzre mâddeyi kat' idüb nizâmma şimdi ta'ahhüd itsün mâni' degil beş on gün te'hîr idelim ve illâ mâddenin kat'î cevâbını virmege bir gün ta'yîn idin ve cevâbınız ne ise virin. Zîrâ me'mûriyyet-i kat'iyyem size arz olunalı otuz günden mütecavizdir devletim habere muntazırdır bâ-husûs bizim ve menfa'atimizin asâkirimiz hudûdlarda âmâde olub külle yevm bu kadar masârifi mûcib oluyor havfım budur ki devletim tarafından bir bârid[4] haber zuhûr ide ya'nî fesh-i sulh idüb de bu tarafa gel haberi gelmek endîşesindeyim sonra elimden ser-rişte gidüb iş müşkil olur didi.

Devlet-i Aliyye murahhasları tekrîr-i makâl idüb devleteyn tarafından haber vürûdına ta'lîk-i maslahat başka irâdeye mebnî olmayub garaz ancak husûl-i tavassutdur. Çünki anlar tavassut kaziyyesinde[5] devletinizden cevâb-ı redd almalarıyla tekrâr haber göndermeleri mümkün **(s.28)** degildir. Bu sûretde Rusyalu anlara haber gönderüb egerçi tavassut emrinde

1 Tergîb: Şevklendirme, ümidlendirme. Rağbet verdirme. İsteklendirme.
2 İtmînân: Emîn olma. Birine inanma, güvenme. Kesin olarak bilme. Kararlılık.
3 Tasrîh: Açık açık söyleme, söylenme, açıktan açığa bildirme, bildirilme, belirtme, belirtilme.
4 Bârid: Soğuk, bürudetli. Hoş olmayan.
5 Kaziyye: Hüküm. Bir hükmü ifâde eden kelâm. Karar. Fikir. İfâde. Mesele. Dava.

mukaddemâ sizlere cevâb-ı redd virilmiş idi. Ancak Devlet-i Aliyye husûl-i hüsn-i sûret maslahatını sizin tavassutunuza ta'lîk ideyor tarafımızdan dahi rızâ virildi dise ne olur murâd husûl-i mâdde ise bundan â'lâ tarîk mi olur didiklerinde Rusya ilçisi tavassut mutâlebesi abes ve emniyyet didikleri şey devleteyn beyninde olan ahd ve mîsâkdır dimekle garaz münâkaşa degildir ancak ve vefâdârlık rüsûmuna ri'âyetiniz olsa Kaynarca Musâlahası'nda sebât idüb Âyînelikavak şurûtuna hâcet kalmaz idi dinilince Rusya ilçisi Âyînelikavak şerâ'ini Kaynarca Musâlahası'nı fesh itmeyüb belki müfessiri olarak o zamân ol vechile mün'akid' olmasa i'âde-i harb lâzım gelür idi. Hattâ bu mâdde dahi böylece kat' olunmadığı takdîrce muhârebe tahakkuk idecegini iş'âr ile beher-hâl bir cevâb-ı kat'î virilsün deyü ısrâr eyledi.

Devlet-i Aliyye murahhasları tarafından ser-rişte kat' olunmamak irâdesiyle çünki tavassut kabûli mümteni' olub sizin dahi cevâb-ı kat'î ahzında ısrârdan ferâgat idemeyeceginiz bu kerre ma'lûm ve müte'ayyen oldı. Gayri bundan sonra bu keyfiyyet ma'rûz-ı evliyâ-yı devlet kılınur ne vechile irâde-i aliyyeleri ta'alluk ider ise birkaç gün sonra yine bir mahalde bi'l-ictimâ' îfâ-yı me'mû[r]iyyet olunur dinildikde Rusya ilçisi mülâkât-ı sâniyye uzadılmamak ve anda tekrâr bir mülâkâta daha bıragılmamak üzre iki üç gün zarfında cevâb-ı kat'î virilsün ve illâ muktezâ-yı me'mûriyyetim üzre hâzırladığım takrîri takdîm iderim dimesine cevâben beher-hâl bu mâdde etrâfıyla mülâhazaya muhtâc olub ba'de'l-mülâhaza cevâbı virülür denildikden sonra mülâkât içün bir gün ta'yîn olunmasında ısrâr itdikde mülâkât vakti şimdi ta'yîn olunmak mümkün olmayub gâye-i mâ fi'l-bâb işbu meclisin müzâkerâtı hâk-i pây-ı evliyâ-yı ni'amîye arz olunur mülâkât vakti taraflarından ta'yîn olundukda tercümân vâsıtasıyla tarafınıza ihbâr kılınur dinildi.

Rusya ilçisi yine kelâma âğâz idüb kavm-i Tatar ehl-i fesâd bir tâ'ife olub devleteyn beynine ilkâ-yı şikâkdan hâlî olmadıklarına mebnî serbestiyyet ile şâyed bu gâ'ile ber-taraf olur zann olunub Kaynarca Musâlahası'nda serbestliklerine karâr virildi. Ma'a-hazâ[2] bu dahi müfîd olmayub gûnâ gûn hâlât-ı tekevvününe bâ'is oldılar. Bi'l-âhire Kırım'ın sekenesi devletimize tâbi' olub hanları dahi kasr-ı yed itmekle fî-mâ-ba'd mûcib-i nizâ' olur beyne'd-devleteyn bir şey kalmamak içün devletim dahi zabt ile memleketine zam eyledi.

Devlet-i Aliyye böylece kabûl idüb de matlûb[3] olan senedi virdikden sonra devletimin bir matlûbı kalmayacağını ve mugâyir-i ahd bir gûne hâlete teşebbüs itmeyüb ahdinde sâbit ve pây-dâr[4] (**s.29**) olacağını Devlet-i Aliyye'ye ifâde ve her vechile te'mîn itmeğe me'mûrum ve ta'ahhüd iderim didi. Bu mükâlemât esnâsında Kapudan Paşa beş altı def'a ber-vech-i ilhâh İngiltere ve Fransa devletlerinin tavassutlarını îrâd ve nice delâ'il ile ilçinin ilzâmını murâd eylediyse de müfîd olmayub ilçi yine bir ân akdem bir cevâb-ı kat'î virilmesi ve meclis-i sânînin iki üç güni tecâvüz itdirilmemesi bâbında kemâl mertebe ısrâr ve ibrâm[5] iderek bu vechile meclise hitâm virildi.

1 Mün'akid: İki taraf arasında resmî olarak kabul olunmuş. Teşkil olunmuş. Kurulan, içtimâ eden.
2 Ma'a-hazâ: Böyle iken, bununla beraber.
3 Matlûb: Talebedilen, istenilen, aranılan şey.
4 Pây-dâr: İyice yerleşmiş, sağlam, devamlı, sürekli.
5 İbrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.

Tezyîl

Vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bu münâza'ayı evvel emirde doksan bir ve doksan iki târîhlerinde vâki' olan münâza'aya kıyâsen ol vakit Âyînelikavak Tenkîhnâmesi'yle geçüşdirildigi gibi bu kerre dahi uzun uzadıya mübâhaseye duruşularak ve nihâyet Kırım'daki hukûkdan bir pârça şey terk olunarak mutavassitîn tavassutuyla bir hüsn-i sûret virilür zann itdiler. Hâlbuki ol vakit ile bu vaktin pek çok farkı vârdır. Zîrâ ol vakit Rusyalu sefer vukû'ını istemeyüb fakat desîsekârlıkla merâmını tahsîl sevdâsında idi. Ammâ şimdi tedârükâtı mükemmel ve hemân sefere müteheyyi'[1] ve müsta'id ve lâzım gelenler ile müttefik ve müttehid oldığından ve Devlet-i Aliyye ise yalnız ve tedârüksüz bulundığından Rusyalunun öyle az bir şeyle kanâ'at itmeyecegi umûr-ı tabî'iyyeden olub ancak burası pek çok sonra anlaşılabildi.

Vâsıf Efendi rivâyet ider ki Rusya ilçisi bu kerre mahall-i mükâlemeye vârid olmazdan mukaddem Kapudan Paşa ve Müftî-zâde Efendi ve Re'îs Efendi beynlerinde işbu sened mâddesini tezekkür idüb Müftî-zâde Efendi kelâma ibtidâr birle bu kâfirler Kırım'ı ahden ve seneden zabt itmediler belki açıkdan açığa fuzûlî istîlâ ile nakz-ı ahd itdiler benim bildigim bu bâbda dahi bunlara mümâşât bir dürlü yakışmaz hemân halt itmişsiz Devlet-i Aliyye ahde mugâyir vaz'ınıza tahammül itmez bildiginizden kalmayasız dinilüb de kat'îce cevâb virilse ne lâzım gelür sefer iderler ise Allâh'dan isti'âne[2] ile mukâbele ideriz işin doğrıcası böyledir lâkin öteden berü işlerin içinde bulundığımıza binâ'en mizâc-ı Devlet-i Aliyye ma'lûmdur anın içün mükâlemelerde sükûtdan gayri elimizden bir şey gelmez yohsa ilçinin sözlerine mukâbil sözmi bulunmaz diyecek Kapudan Paşa belî hakîkat-i hâl böyledir lâkin düşman bir degil ikidir ve ikisi dahi kuvvetlüdür bizim askerimizde ise râbıta ve sebât olmadığı muhakkakdır ceng ise üç şey'e tevakkuf ider biri asker dîgeri hazîne ve âharı bu asker ile ı'mâle kâdir vüzerâdır devletimizde şimdiki hâlde bunların birisi yok İngiltere (**s.30**) ilçisi ile geçen gün Kalyoncı Kışlağı'nda mülâkât olunub fî nefsü'l-emr beni ilzâm itdi böyle bî-râbıta muhârebeye bed' olunsa maâzallâhi Te'âlâ netîcesi vahîm olur bu bâbda Devlet-i Aliyye'ye sadâkat şimdiki hâlde bir iş çıkarmayub oluıyla bu işi kapatmak ve ba'dehu tedarikimize bakub kesb-i kuvvet[3] itmekdir sonra her iş âsân olur Fransa ile İngiltere beyninde olan muhârebe bize numûne yeter mukaddemâ Fransalu mağlûb oldukda sulhı oluıyla tanzîm idüb ba'dehu kendüye nizâm virmekle bak şimdi ne vechile gâlib oldı dimekle Müftî-zâde Efendi fî nefsü'l-emr buyurdığınız gibidir dimiş ve mülzem[4] olmuş deyü Vâsıf Târîhi'nde musarrahdır.

Müftî-zâde Efendi'nin ibtidâki çıkışına göre böyle bir sözle birden bire kanâ'at idişi cây-ı ta'accübdür zannıma göre evvelki parlayışı Kapudan Paşa'ya bir gösteriş idi. Çünki Kapudan Paşa'nın salâbet-i[5] zâtiyye ve istikâmet-i müsellemesi hasebiyle böyle mâddelerde dayanur ve harb tarafını ele alur deyü andan çekinilür ve hem de ba'zı kimselerin ağızlarını

1 Müteheyyi': Hazırlanan, hazırlanmış, hazır.
2 İsti'âne: Avn, yardım isteme.
3 Kesb-i kuvvet: Kuvvet kazanma, güçlenme, kuvvetleşme.
4 Mülzem: Susturulmuş, ilzam ve iskât olunmuş, sükûta mecbur olmuş. Lüzumlu görülmüş.
5 Salâbet: Peklik, katılık, sağlamlık. Manevî kuvvet, dayanma.

kapatmak içün mükâlemelerde ilerü çekilür imiş yohsa Kapudan Paşa gavga adamı olub politika me'mûrı degil idi.

Kırım'a Dâ'ir Ricâl-i Devletin Takrîrleri

Bi-hasebi'l-iktizâ mün'akid olan mecâlis-i umûmiyyede müctemi' olanlara vükelâ-yı devlet tarafından bir mâddenin beyân-ı hüsn ve kubhı teklîf olundukda ba'zısı lâ-nüsellim[1] ve ba'zısı ve le'in selleme edâlarıyla efkârını söyleyüb ve ba'zıları dabi cümûd-ı karîha ve belâhet-i sarîha sebebiyle sükût eyleyüb sonra birbirleriyle mülâkât itdiklerinde hayfâ ki mâ fi'z-zamîri izhâr idemedik zîrâ efendilerimiz kimsenin isti'dâd-ı mâder-zâdını[2] çekemeyüb eger bir güzelce mütâla'a îrâd olunsa istiksâr ve belki bir belâya giriftâr idecekleri emr-i âşikâr oldığıçün (men samet necâ)[3] vâdîsini ihtiyâr eyledik deyü müfâhire[4] ve mübâhât yolunda ashâb-ı hâl ve akd-i umûrı kadh ve tezyif idegeldiklerinden Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa geçen meclis-i meşveretde herkes hatırına hutur ideni serbest ve bî-pervâ söylesün ve mehâbet-i meclis mâni' olur ise birkaç gün zarfında düşünüb hülâsa-i efkârını Kethüdâ Beg ve Re'îs Efendi'ye arz eylesün deyü emr ve tenbîh buyurmuş idi.

Binâ'en-aleyh bu esnâda Muhâsebe-i Evvel Süleymân Feyzî Efendi Kethüdâ Beg'e gelüb Kırım mâddesine (**s.31**) dâ'ir müzâkere hilâlinde Kapudan Paşa'nın İngiltere ilçisiyle Kalyoncılar Kışlası'nda vâki' olan mükâlemesi kendüsüne irâ'e olundukda kelâma mübâşeret idüb bu mükâlemeye nazaran Moskov ilçisi virilecek cevâb ile mülzem olmayacağı ta'ayyün[5] itmekle yevm-i mülâkâtda bu cevâbı ısgâ itmeyerek devletime avdet iderim deyü ısrâr ider ise avdet-i harb tahakkuk ider hazînenin fıkdânı[6] ve askerin râbıtasızlığı ve düşmanın ta'addüdi ve Karadeuiz'de Moskovlunun sagîr ve kebîr yüz elli pâre gemisi oldukdan başka Akdeniz'de dahi müttefiklerinden küllî donanma peydâ idecegi ve Moskov ve Nemçe askerleri hudûd başlarında müheyyâ olub def'aten hücûm idecekleri ve mukâbeleye kâfi askerimiz olmadığı hâtıra geldikce ârâm ve râhatı selb ideyor bunların teklîflerini kabûl müşkil oldığı gibi ve katî mütâla'a ile ebvâb-ı cengin küşâdı dahi müşkil oldığı bî-iştibâhdır. Hoşmedî gayri çâre nedir meclis-i meşveretde karâr bulan cevâb bir kerre ilçiye virilsün lâkin kabûl itmeyüb de devletine avdet idecegi ma'lûm oldukda Re'îs Efendi kendüye hitâb idüb senin böyle devletime avdet iderim diyecegini bilmez idik çünki me'mûriyyetin böyle imiş sûret-i hâli bir kerre efendilerimize ifâde idelim ne gûne re'y buyururlar ise sana beyân ideriz kelâmını edâ ile hakîmâne meclisi vakt-i âhara ta'lîk[7] eylesün yine bir yere gelinüb bir kerre daha müzâkere ve müşâvere olunsun zîrâ avâkıb-ı kârı mülâhaza lâzımdır didi.

Ba'dehu mükâleme-i mezkûre Defter Emîni Ahmed Nazîf Efendi'ye gösterildikde ilçiye îrâd olunacak cevâb Kırım keyfiyyeti Fransa ve İngiltere devletleri tarafına ilçileri tarafından

1 Lâ-nüsellim : Kabul etmiyoruz.
2 İsti'dâd-ı mâder-zâd: Anadan doğma istidadlar, yetenekler, kabiliyetler.
3 Men samet necâ: Dilini tutan kurtuldu.
4 Müfâhir: Fahreden, övünen.
5 Ta'ayyün: Meydana çıkma, aşikâr olma; belli olma; belirme.
6 Fıkdân: Yokluk, darlık, bulunmazlık, kıtlık.
7 Ta'lîk: Geciktirme, askıda bırakılma. Belli bir zamana bırakma.

yazıldı. Anların cevâbları gelmedikce Devlet-i Aliyye buna lâ ve ne'am diyemez kelâmından ibâret olacak idi işbu mükâlemenin mefhûmuna nazaran beher-hâl İngiltere ilçisi Kapudan Paşa ile mülâkâtını ve sûret-i mükâlemesini Rusya ilçisine söylemişdir. Bu sûretde virilecek cevâbı ısgâ eylemeyüb İngiltere Devleti'nin vürûd idicek haberini ilçisi size ifâde itdi. Ve Fransa Devleti'ne dahi devletimiz mukaddemâ kat'îce cevâb virdi diyecegi mukarrerdir. Ve istimâ' olundığına göre Rusya ilçisi bu tarafdan adem-i mümâşât sözini aldıkda avdet idecek imiş meclis-i mülâkâtda avd[1] ve insirâfını beyân ve ısrâr eyledigi ve bu tarafdan dahi sen bilürsin mu'âmelesi gösterildiği gibi muhârebe kapuları açılacağı ve Nemçe ve Rusya ikisi birden müheyyâ olmalarıyla ser-haddâta hücûmları bedîhîdir. Hudûdlarımızda mukâbeleye kâfi asâkirimiz ve Karadeniz sevâhilini muhâfazaya vâfî sefâ'inimiz olmadığı cümleye ma'lûmdur bu bâbda zihinlere hayret ârız olayor (**s.32**) Kırım mâddesini kabûl müşkil ve reddinde dahi hudûs-ı ceng muhakkak ve ser-haddâtın muhâfazaya kâfi asâkirden huluvvi[2] mukarrer ve celb ve tedârüki zamâna muhtâc olub â'dâ ise vakit virmeyecegi nümâyân olmagın Re'îs Efendi ile mülâkâtında mücâb olmayub avdete ısrâr idecegini gördigi hâlde hakîmâne ne işler ise işleyüb cevâb-ı kat'îyi meclis-i âhara ta'lîk eylemesi ve ba'dehu bir yere gelinüb tekrâr Bâb-ı Âsâfî'de bir meşveret-i umûmiyye akd olunarak çâresi müşâvere olunması münâsib mülâhaza olunur deyü takrîr eyledi.

Tevkî'î Çelebî Mehmed Efendi dahi mükâleme-i mezkûreyi kırâ'at eyledikde mukaddemâ tasmîm olunan cevâbı Rusya ilçisinin kabûl itmeyecegi zâhir oldı buna cevâb-ı kat'î virildigi sûretde beher-hâl feth-i ebvâb-ı cidâl itmek lâzım gelür â'dâ eyyâm-ı şitâ dimeyüb hücûm idecekleri der-kârdır. Bizim mukâbeleye kâfi kuvve-i mevcûdemiz olmayub husûsiyle eyyâm-ı şitâda istediğimiz gibi asker ihrâc ile düşman mukâbiline sevk ve îsâl idemeyiz bundan başka Tiflis Hanı Moskovluya teba'iyyet itmiş olmasıyla Moskovlu Ananur tarikiyle Tiflis ve Gürcistân'a araba yolları açmış oldığı ve taburının ucı Tiflis'e geldiği bundan akdem Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa'nın benim yedimle vürûd iden tahrîrâtında ve gönderdiği havâdis evrâkında muharrer olmagla ebvâb-ı ceng açıldığı gibi Tiflis hanı ma'iyyetinde olan Moskov askeriyle Çıldır ve Kars taraflarına ve Açıkbaş Hâkimi Saloman dahi bir tarafdan Çıldır ve Fâş ve Anakara'ya sû-be-sû[3] tecâvüz ve ta'addî idecekleri mukarrerdir henüz Çıldır kilâ'ını ta'mîr içün ta'yîn olunan me'mûrlar mahalline varalı iki ay oldı ve gönderilan top ve mühimmât Trabzon'dan nakl olunamadı ol taraflar dahi müte'addid ser'askerlere ve külliyyetlü mühimmât ve asâkire ve akçe ve zahâ'ire muhtâcdır şîrâze söküldigi hâlde â'dâ bizi her tarafdan işgâl içün taraf taraf baş gösterecekdir. Buraları etrâfıyla mülâhaza olunub da Moskov ilçisine meclis-i mülâkâtda kat'î cevâb virilmekden ise hakîmâne meclis-i âhara ta'lîk ile tekrâr bir meşverete ta'vîk olunmak re'y-i savâb zann olunur. Zîrâ avâkıb-ı kârı ve ta'addüd-i husemâyı ve ahvâl-i Devlet-i Aliyye'yi mülâhaza ve müvâzene lâzımdır deyü ifâde eyledi. Rûznâmçe-i Evvel Bekir Paşa-zâde Süleymân Begefendi'ye dahi sûret-i mükâleme irâ'e olundukda Tersâne'ye me'mûriyyetim sebebiyle bu mükâlemeyi Kapudan Paşa bana tamâmca ifâde eyledi. Ve şifâhen bana söylediği kelimâtında Kırım mâddesi sened virilmeksizin bir sûret-i kabûl (**s.33**) idecegini ve Nemçelü tarafından bir teklîf vukû'a

1 Avd: Geri gelme, dönme, lehine veya aleyhine dönme.
2 Huluvv: Hâlîlik, boşluk, boş olma.
3 Sû-be-sû: Taraf taraf, her tarafa, her yana, her tarafta, her yanda.

gelmeyecegini İngiltere ilçisi ta'ahhüd idecegini dahi söyledi. Kapudan Paşa'nın didigi gibi İngiltere ilçisi sened i'tâ olunmaksızın Kırım husûsunda Devlet-i Aliyye'nin sükûtıyla işe râbıta virüb Nemçelünün dahi bir gûne teklîfleri olmayacağını tanzîm eyledigi sûretde kendü akl-ı kâsırıma göre sekiz dokuz senedir sükût olundığı gibi birkaç sene dahi iğmâz mu'âmelesini tecvîz iderim. Zîrâ ceng tahakkuk eyledikde ibtidâ an-ekall otuz bin kise nakde ve asâkirin itâ'at ve sebâtlarına ve berren ve bahren tedârükât-ı külliyyeye muhtâc oluruz askerimizin adem-i zâbıtaları hasebiyle Allâh'a sığındık â'dâ taraf taraf hücûm itdigi hâlde vüzerâ ve zâbitâna adem-i inkıyâd ile perîşânlık göstermeleri Sofya'da vukû' bulan hâdiseden ve altı yedi aydır leylen[2] ve nehâren[3] bu kadar emirler ısdâr ve mübâşirler tesyîr olunmuş iken henüz ser-haddâta ve İsmâ'îl ve Silistre ve Sofya'ya ve husûsan düşmanın muvâcehesinde kâ'in Ada Kal'ası'na bi-ecma'ihâ beş altı bin yeniçeri îsâl olunamadığından istidlâl olunur kuvvet ve kudret Cenâb-ı Hakk'ın olub âciz ve mazlûma mu'ayyen olacağında egerçi şübhemiz yokdur. Lâkin âdet-i ilâhiyye her şey'i esbâb ile halk idegeldigi dahi inkâr olunmaz. Havâdis-i âtiyyenin netâyicini bilmek Hakk Te'âlâya mahsûs olmağla esbâb-ı zâhirede min-külli'l-vücûh fıkdân der-kâr iken nusret-i gaybiyyeye istinaden böyle kavi düşmanlar ile ebvâb-ı harbi açmak tiryâkın hâssiyet-i mechûlesine igtirâr[4] birle semm-i kâtil içmek gibidir.

(Şi'r) lâ-teşrebü's-semme alâ-cur'atin * Ve in-te'eddâ leke tiryâkuhu * Hûdâ göstermeye bâdî-i emirde perîşânlık olur ise Devlet-i Aliyye'ye yazık olur muhassıl-ı kelâm Re'îs Efendi ilçi ile mülâkâtda mülzem olmayub da elbetde devletime avdet iderim dir ise hakîmâne ıskât ile bu emr-i pür hatarı tekrâr müşâvere içün cevâb-ı kat'îyi meclis-i dîgere ta'lîk eylemesi münâsib olmak gerek deyü beyân-ı mütâla'a eyledi.

Matbah-ı Âmire Emîni Süleymân Penâh Efendi'ye dahi mezkûr mükâleme sûreti gösterilüb hülâsa-i fikr ve mutalâ'ası istifsâr olundukda bu sefer evvelki seferlere kıyâs olunamaz Karadeniz'in sâhilleri Rusyalıların yed-i tasarruflarında ve istimâ' olundığına göre yüz elli pâre sagîr ve kebîr gemileri Azak Denizi ve Kerş ve Yeni Kal'a ve Özi Suyı içinde mevcûd ve askerleri hudûd başlarında ve taburları ser-hadler karşılarında işârete muntazır olmalarıyla Moskov ilçisine cevâh-ı kat'î virilüb de devletine avdet eyledigi gibi harb tahakkuk eyleyecegi zâhirdir düşman gemileri Bahr-i Siyâh'a ve askerleri ser-hadlerimize cerâd-ı münteşir[5] gibi hücûm itdiklerinde hâl neye varır bu şehre otuz kırk gün zahîre ve levâzım-ı (**s.34**) zarûriyye gelmese başımıza kıyâmet kopar ve kendü derdimize düşeriz henüz bir gâ'ile yoğiken ekmekler siyâhdır ve odun ve kömür bulunmuyor deyü halk neler söyleyorlar Karadeniz'de düşman gemilerinin önüne çıkacak bir gemimiz yoğiken ale'l-gafle[6] â'dânın birkaç teknesi boğazdan taşralarda birkaç top atsa İstanbul'a gulgule düşüb ahâlîsi birbirine girerek cümlemizi şaşırırlar. İşte bu sefer evvelki ile kıyâs olunmaz didigimin sırrı budur geçen seferde ve eslâfda Karadeniz'de Moskov'un donanması yoğidi

1 İğmâz: Göz yumma, görmezlikten gelme.
2 Leylen: Geceleyin, gece vakti.
3 Nehâren: Gündüzün, gündüz vakti.
4 İgtirâr: Mağrur olma, gururlanma, güvenilmeyecek şeye güvenme. Aldanma, gaflette bulunma.
5 Cerâd-ı münteşir : Yayılmış yağmacılar güruhu, çekirge sürüsü.
6 Ale'l-gafle: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.

benim akl-ı kâsırıma kalur ise def'aten ceng kapuları açılmamağa sa'y olunmak vâcibdir ve mükâleme meclisinde Rusya ilçisine cevâb-ı kat'î[1] virilmeyerek tekrâr bir müşâvereye bırağılmak lâzımdır deyü kat'-ı kelâm eyledi.

Kethüdâ-yı esbak Lâleli Mustafâ Efendi dahi karîha-i ba'îdetü'l-gavra gavs ve mürâca'at ile sâhil-res-i sunûh olan tedbîrini lisânen ifâde itmeyerek Re'îs Efendi tarafına sâde bir takrîr irsâline mübâderet itmiş olub me'âli mâddeyi tavassut-ı devleteyne ta'lît ve hasmı ityân-ı delîl ile semt-i sulha teşvîk itmek husûslarından ibâretdir. Zikr olunan mükâleme sûreti hâlâ Şeyhü'l-islâm Mehmed Atâullâh Efendi'ye irsâl olunub mâddeye ba'de'l-ıttılâ'[2] sudûr-ı kirâma dahi irâ'e olunması re'yine havâle buyuruldukda gerek İngilterelü ve gerek sâ'iri (el-küfrü milletün vâhidetün)[3] mü'eddâsınca yek-dîgerle muhâbere ve Devlet-i Aliyye'yi ihâfe ve tevhîş ile Nemçelü ve Moskovlunun merâmlarını kabûl itdirmege ittifâk itdiklerinde şübhe yokdur. Lillâhi'l-hamdü ve'l-minne[4] Sadr-ı â'zam Hazretleri tedârükât-ı seferiyye ve tedâbîr-i mesâlih-i cihâdiyyede tavk-ı beşerden ziyâde sa'y ve ikdâm ideyorlar Rabbü'l-âlemîn muvaffak ide bizler Moskovlu ve Nemçelü ile muhârebeyi istemeyüb ahdimizde ber-karâr oldığımızı beyân iderken anlar ısgâ itmeyüb üzerlerimize gelürler ise Hüdâ kerîmdir hemân meclis-i meşveretde bi'l-ittifâk karâr hulan cevâb Moskov ilçisine virilür görelim Hakk Te'âlâ ne gösterir ve bu mükâlemeyi sudûr-ı kirâm efendilere göstermek lâzım gelmez cevâbını re'îs kîsedârı vâsıtasıyla Bâb-ı Âlî'ye ifâde ve îsâl buyurdılar. Ba'dehu Sadr-ı â'zam Tersâne'ye geçüb Defterdâr Efendi ve sâ'ir kapu ricâli ve Tersâne-i Âmire emîni hâzır oldukları hâlde meclis tahliye olunarak i'âde-i muhârebe husûsı ve tedârükât-ı bahriyyenin çâresi der-miyân olundukda Kapudan Paşa kelâma âğâz idüb ceng avdet eyledigi hâlde yalnız donanma masârifi olarak on iki bin kîseye muhtacız bu dahi tahmînidir on beş bin kîse gitmek mukarrerdir bundan başka kebîr ve sagîr sefâ'inimizin mükemmel takımını mülâhaza itdim otuz altı bin asker iktizâ idiyor evvel emirde bu kadar nakde (**s.35**) ihtiyâc der-kârdır mebâliğ-i mezkûre hâzır ve âmâde midir ibtidâ[5] anı su'âl iderim ve sâniyyen otuz altı bin asker ne mahallerden ihrâc olunacakdır. Deryâ askeri gemi ahvâlini bilür tâ'ifeden olmak lâzımdır. Meclis-i meşveretde ulemâ efendilerin münâsib gördükleri vechile Moskov ilçisine kat'î cevâb virilüb devletine avdet eyledigi ânda sefâ'inini çıkarub zahîre ve mühimmât gemilerimize hücûma başlayacak olursa muhâfazasız Tuna ve Karadeniz'den sefînelerimiz âmed şüd idemez olur tiz elden ceng gemileri techîz ve askeriui tekmîl ve ihrâc irâdesiyle her ne kadar sa'y iylesek üç aya tevakkuf ider düşman ise vakit virmez hâsıl-ı kelâm donanmanın hâli böyle bir düşmana mukâbil olacak asâkir ve tedârükât-ı sâ'ire dahi buna kıyâs oluna benim bildigim ebvâb-ı kıtâli küşâd itmek hatarı mûcibdir didi.

1 Cevâb-ı kat'î: Kesin cevap.
2 Ba'de'l-ıttılâ': Bilgi sahibi olduktan sonra.
3 "Küfür tek millettir."
4 Lillâhi'l-hamdü ve'l-minne: Tüm hamd ve minnetler Allah'a mahsustur.
5 İbtidâ: Başlama. Başlangıç. İlkin, en önce, başta.

Rusya İlçisinin İsti'câli

Rusya ilçisi tarafından baş tercümânı Bâb-ı Âlî'ye gelüb Kırım mâddesinin cevâbı hâzır mıdır ve kangı gün mülâkât olunacakdır deyü su'âl ve lâ ve ne'am[1] cevâblarından birinin bir ân akdem virilmesinde isti'câl[2] itdikden başka Kırım mâddesine cevâb olarak Devlet-i Aliyye bir sûret tanzîm ve ihzâr itmiş oldığını ilçi beg işitmiş olub ancak kendüsünün me'mûriyyeti cevâbeyn-i mezkûreynden birini istihsâlden ibâret olmağla gayri kelâm ile mülzem olmayacağını ve başka bir tarîki olmadığını mahsûs yemîn ve kasemler ile te'kîd iderek bu sûretde Devlet-i Aliyye izâ'a-i vakt itmeksizin matlûb olan cevâbından birini virsün zîrâ vaktin müsâ'adesi yokdur bu bâbda te'hîr ve terâhî[3] mûcib-i zarar ve hatardır ve kendüsünün me'mûriyyeti kat'î olmağla eger virilecek cevâb istenilen cevâbından başka bir sûret ise tekrâr mülâkâtın dahi fâ'idesi yokdur deyü takrîr ve inhâ eyledi.

Tezyîl

(İste'înû alâ umûriküm bi'l-kutmân)[4] hadîs-i şerîfine ittibâ'an her meclis-i meşveret akîbinde serâ'ir-i devletin ketm olunması taraf-ı sadr-ı â'zamîden tenbîh ve tavsiyye olunur ve ba'zan dahi yemîn itdirilür iken yine içlerinden ba'zı boş boğazlar ketm-i esrâr[5] ideıneyerek sûret-i müşâvereyi şuna buna nakl ve izhâr idegeldiginden devletin rûh-ı izâfisi makâmında olan merâm-ı mektûmı â'dânın ma'lûmı olub işte Rusya ilçisinin mücerred tedârükâta meydân virmemek içün ber-minvâl-i muharrer bir iki gün zarfında cevâb-ı kat'î **(s.36)** istemesi dahi ba'zı ehl-i meşveretin keşf-i râz[6] itmesiyle Devlet-i Aliyye'nin maksad-ı hafîsi şâyi' olmakdan neş'et itmiş bir keyfiyyet oldığı taraf-ı Sadr-ı Âlî'den ma'rûz atebe-i ulyâ-yı şehr-i yârî kılınmağla ol bâbda sâdır olan hatt-ı hümâyûn zeylde (2) rakamıyla kayd olunur.

Bu vukû'ât-ı mükedderenin sebeb-i aslîsi Devlet-i Aliyye'nin tedârüksüz bulunması olub bu dahi ol vakit Devlet-i Aliyye'nin dûçâr oldığı nizâmsızlık kaziyye-i muzırrasının netîcesidir ve egerçi vükelâ ve me'mûrîn içinde menâfi'-i şahsiyesinden başka bir şey düşünmez ve uğûr-ı devletde hâb ve râhatını terk ve fedâ itmek şöyle dursun dâğ-ı derûn olur deyü râz-ı devleti[7] ketm itmek zahmetini bile ihtiyâr itmez şahıslar var ise de beher-hâl içlerinde devlet ve milletini sever ve bu yolda cân fedâ ider zâtlar dahi olmamak olmaz ancak hey'et-i idâre nizâmsız oldığı sûretde fenâlar yüze çıkub ehil ve erbâb olanlar meydân bulamaz meydân bulsa dahi ashâb-ı ağrâzın tezâhümünde[8] istediği gibi at oynadamaz ki hattâ vaktiyle davranub da çevgân-ı fikr ve reviyyetle gûy-kâr ve maslahatı der-dest ideler

1 Lâ ve ne'am: Hayır ve evet.
2 İsti'câl: Te'cîl edilmesini, sonraya bırakılmasını istemek.
3 Terâhî: Gevşetme, gevşeklik gösterm. Geri çekilme, geri durma. Gecikme.
4 "Görevlerinizi gizlilikle yapın."
5 Ketm-i esrâr: Sırları saklama.
6 Keşf-i râz: Gizli bir şeyi meydana çıkarmak, açıklamak. Sır toplamak, casusluk etmek.
7 Râz-ı devlet: Devlet sırrı.
8 Tezâhüm: Kalabalıktan sıkışma; toplanma, yığılma, etrafını kalabalıkla çevirme.

bundan başka maslahatın hüsn-i nizâmı iltizâm olunub da herkes müsta'id ve müstahak oldığı işde istihdâm olunur ise fâ'ide görilür yohsa mücerred ba'zı ehl ve erbâb olan zevâta mükâfât sûretiyle kayrılmalarına kıyâm olunur ise anların ehliyyetinden bir fâ'ide görülmez zîrâ ne Eflâtun'un başbuğ olmasından mukaddime-i zafer umulur ve ne de Ferîdun'un rahle başına geçmesinden bir netîce hâsıl olur. Meselâ bir geminin bütün takımı ehil ve erbâb olub da topcılar yelkende ve yelkenciler dümende bulunsa gerek furtuna vukû'unda ve gerek â'dâ hücûmunda âdemlerinin ehliyyetinden ne fâ'ide görilür.

İşte Gâzî Hasan Paşa gibi merd-i meydân-ı gavgâ olan bir zâtın bezm-i rezm ve vegâ idâresine me'mûr olacak yerde ilçi mükâlemesine me'mûriyyeti dahi bu kabîlden olarak mücerred nizâmsızlık âsârındandır bunun hülâsası ve (en-tu'eddü'l-emânâti ilâ ehlihâ)[1] emrine imtisâl olunamamak mes'elesi olub çünki şîrâze-i nizâm-ı devlet âyet-i mezkûrenin mazmûnuna imtisâlden[2] ibâret olarak bu şîrâze ne kadar sökülürse nizâm-ı devlet dahi ol kadar bozulur ve ana göre dahi perîşânlık ve dürlü fenâlık vukû'a gelür.

Ânifen zikr olundığı vechile Rusya baş tercümânı birkaç def'a Bâb-ı Âlî'ye gelerek cevâb-ı kat'î istid'â ve maslahatın te'hîri i'âde-i harbi mûcib olacağını ifâde ve inhâ itmekden nâşî umûm meşvereti lâzım gelüb ehl-i meşveretin ba'zısı henüz tafsîl-i mâddeye vâkıf olmadıklarından Kırım'a dâ'ir mutâlebe olunan sened mâddesine ve düşmanın ta'addî[3] ve hazînenin fıkdânı ve askerin râbıta ve zâbıtasızlığı husûsâtma ve esbâb ve avârız-ı **(s.37)** sâ'ireye dâ'ir kable'l-meşvere okunmak üzre tahrîr olunan hülâsa kâğıdı istîzân sûretinde atebe-i ulyâ-yı şehr-i yârîye arz olundukda meclis-i meşveret akdine ve herkes doğrıcasını söylemesi emrine dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûn sûreti zîrde (3) rakamıyla tahrîr olunur.

Meclis-i Umûmînin Sûret-i Müzâkere ve Karârı

Muharrem'in yirmi üçüncü Pençşenbe güni Şeyhü'l-islâm Efendi ve Kapudan Paşa ve Seyyid Mustafâ Paşa ve sudûr-i kirâm ve Mekke ve Medîne ma'zûllerine gelince ulemâ-yı a'lâm ve Haremeyn muhâsebecisine dek ma'zûl[4] ve mansûb-ı ricâl-i devlet ve ocak ağaları ve kâtibleri ale'l-umûm Bâb-ı Âlî'de huzûr-ı âsâfîde müctemi'[5] olub ibtidâ sâlifü'z-zikr hülâsa kâğıdıyla mezkûr hatt-ı hümâyûn ve Rusya ilçisiyle mu'ahharen vâki' olan mükâleme mazbatası ve taleb eyledigi sened sûreti ve akdemce ricâl-i Devlet-i Aliyye'den bu'zılarının kaleme alınmış olan sâlifü'l-beyân takrîrleri ve me'mûrların kazâlardan celb-i mâl ile asker ihrâc itmediklerine ve askerin azlıklarına ve nizâmsızlıklarına ve husûsiyle Bender'de ziyâde kılletlerine ve on üç bin guruş Bender topcılarının mevâcibleri nakden ve havâleten irsâl olunmuş iken fakat dört bin guruş vâsıl olub mâ'adâsı ocaklusı yedlerinde kaldığına dâ'ir Abdî Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtın hülâsası ve Rûmili eyâletinin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı Belgrad cânibinde kışlamak üzre fermân olunmuş iken kulübelerini

1 "Emanetleri ehline verin." Nisâ sûresi 58. âyetten bir kısım.
2 İmtisâl: İcâb edeni, gerekeni yapma; bir örneğe göre hareket etme. Alman emre boyun eğme.
3 Ta'addî: Geçme, öteye geçme, saldırma. Zulmetme; adaletsizlik. Örf, âdet ve kanunların sınırını aşma.
4 Ma'zûl: Azledilmiş, işin azledilmiş, işinden çıkarılmış.
5 Müctemi': İçtimâ eden, toplanan, toplanmış, toplu; birikmiş, birleşmiş.

yakub bizler Belgrad etrâfında vâki‘ karyelerde kışlayacağız şâyi‘asıyla vilâyetlerine azîmet itmiş olduklarını ve Ada-i Kebîr'den altmış nefer yamakların firâr itdiklerini müş‘ir Eflâk voyvadasının vârid olan tahrîrâtı kırâ’at ve mefâhîmi cümleye i‘lân ve işâ‘at[1] olundı.

Ba‘dehu Sadr-ı â‘zam kelâma mübâşeret idüb vâki‘-i hâl cümlenizin ma‘lûmı oldı. Devlet-i Aliyye'nin hayr-hâh kullarısız hâtırınıza gelan her ne ise ya‘nî Devlet-i Aliyye'ye göre ceng itmek ve yâhûd sened-i mezkûrı virmek şıklarından kangısı hayırlu ise ketm itmeyüb söyleyiniz bu iş devletimizin işidir bir dürlü vesvese itmeyiniz falân şöyle söyledi ve filân böyle söyledi deyü kimseye gücenmek yokdur eger ben bu meclisde söylenen söz içün gücenüb de söyleyen kimseye nefsâniyyet eyler isem Allah'ın kılıcına uğrayayım hakkı ketm idüb söylemeyen mu’âhaze-i ilâhiyyeye mazhar olur cümlemiz indillâh rûz-ı cezâda mes’ûl olacağız huzûr-ı hakkda ne şekil söyeleyecek **(s.38)** iseniz bu meclisde dahi öl vechile söyleyiniz bunda büyüklük ve küçüklük olmaz sened mi virilecek ceng mi açılacak bu meclisde kat‘ olunmalıdır meclis-i âhara ta‘lîk olunması veyâhûd iki cevâbın birinden başka dîger bir cevâb virilmesi mümkün degildir deyü (ع) yâ seferdir yâ tahammül ikiden hâlî degil* me’âlini takrîr ve tefsîr itdikde cümle huzzâr-ı meclis başlarını önlerine egüb efkâr-ı mülâhazaya vardılar.

Ba‘dehu Sadr-ı â‘zam ile Şeyhü'l-islâm müttefikan huzzâra hitâb idüb niçün sükût idiyorsunuz hak ne ise söylemelisiniz diyerek ulemâya teveccüh itdiklerinde esbak İstanbul Kadısı Arab-zâde Sâdık Mollâ Efendi cevâba ibtidâr idüb za‘f-ı devlete dâ’ir îrâd olunan â‘zâra nazaran şimdiki hâlde musâlaha muhârebeye râcih[2] ve re’y-i savâb görinür dimesi akabinde sâbık İstanbul Kadısı Müftî-zâde Ahmed Efendi bizler emîrü'l-mü’minîn olan pâdişâhımızın re’y ve emrine zâhiren ve bâtınen mutî‘ ve münkâdız bu mâdde niçün böyle oldı deyü bizlerden ta‘rîz vukû‘ı mümkün degildir diyerek Sadr-ı â‘zama teveccüh birle sa pâdişâhımızın vekîl-i mutlakısız bu bâbda re’y-i pâdişâhî ne ise buyurun bizler dahi semi‘nâ ve ata‘nâ[3] diriz zemîninde bir mukaddime-i garibe tertîb idicek Sadr-ı â‘zam mukâbele idüb efendi bu söz söz degildir bu mâdde re’y-i vâhid ile yürimez cümleye râcih bir maslahat-ı cesîmedir eger pâdişâhın ve benim re’yimizle kat‘ olunacak mevâddan olsa sizlerin bu meclise da‘vetiniz lâzım gelmez idi bu maslahat ne vechile kat‘ olunacak ise ulemâ efendiler ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ve ocaklar ağaları ve zâbitleri ittifâklarıyla kat‘ olunmalıdır tabî‘at-ı mâdde böyle oldukdan başka şevketlü pâdişâhımızın dahi murâdı budur dimekle huzzâra ekseri anı tasdîk idüb fi'l-vâki‘ cümle ittifâkıyla olmalıdır didiler.

Ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ba‘zılarının akdemce kaleme alınmış olan sâlifü'z-zikr[4] takrîrleri bu aralık kırâ’at olunub tamâm oldukdan sonra Sadr-ı â‘zam yine kelâma mübâderet idüb işte bu efendilerin re’yi budur lâkin işbu re’yler maslahatı kat‘ itmeyüb bu hâl ile seferin adem-i cevâzına dâ’ir bir mukaddimedir netîce degildir netîce bu meclisde virilecekdir bakalım bi'l-ittifâk re’y nedir didikde Kapudan Paşa cevâba ibtidâr idüb ceng esbâb ile olmalıdır henüz esbâb-ı ceng olan hazîne ve asker keyfiyyeti herkesin ma‘lûmidir esbâbsız muhârebeye tasaddî hatar ve tehlikeyi mûcibdir evvel emirde bunı mülâhaza

1 İşâ‘at: Haber yayma, herkese duyurma.
2 Râcib: Evlâ ve makbul olan taraf. Değerinden evvel, üstün, önce.
3 Semi‘nâ ve ata‘nâ: İşittik ve kabul ettik, itaat ederiz. Baş üstüne.
4 Sâlifü'z-zikr: Zikri geçen, bildirilen.

itmelidir İngiliz ilçisiyle mülâkâtımda Kırım mâddesini taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sened virilmeyerek hemân Rusyaluda kalmasını ikrâr ile tanzîm itmek mümkündür dimiş idi dir iken Müftî-zâde Efendi ta‘kîb idüb ben meclisde berâber idim Moskov ilçisine her **(s.39)** dürlü söz söylendi lâkin mücâb[1] olmayub sened virilmemek şöyle dursun belki senedin elfâzını[2] bile tagyîre râzı olmayacağı muhakkakdır Kapudan Paşa Fransa ve İngiltere'den gelecek habere ta‘lîkan beş on gün te’hîr olunmasını birkaç def‘a îrâd eyledikde üç günden ziyâde te’hîr idemeyecegini beyân eyledi bi'l-âhire pek güzel beş on gün sabr idelim va‘de hulûlünde senedi istedigim gibi virecegimize şimdi ta‘ahhüd idin didi düşmanın gurûrı bu derecelerdedir deyü sözi kesdirmekle Rûmili Kazaskeri Arab-zâde Ahmed Atâullâh Efendi bed’-i kelâm idüb bu sened Moskovluya virildigi sûretde fî-mâ-ba‘d bir âhar teklîfe mübâşeret itmeyecegine bir âhar devleti kefîl virir mi dimesine cevâben kefâlet şöyle dursun henüz Fransa ve İngiltere devletlerinin tavassutlarını kabûl itmedi dinildikde ya sözünde sebât ve adem-i sebâtı[3] neden ma‘lûm olmalı diyecek şimdiki hâlde iddi‘âsı böyledir ve bundan sonra bir matlabım yokdur diyor ve kendisi ta‘ahhüd idiyor lâkin sözünde durur mı durmaz mı Allâh bilür dinildi.

Kapudan Paşa'nın İngiltere ilçisinden rivâyet itmiş oldığı sûret esâssız bir söz olmamak gerek idi Prusyalunun ihtârı dahi bunı te’yîd iyler lâkin Müftî-zâde'nin münâsebetsiz sözleri arasında bu dakîka aralığa gitdi hâlbuki şâyân-ı müzâkere bir bahis idi ve bu bahsin sened virilmeyerek sükût ile geçişdirilmesi me’mûl-i kavî idi artık vükelânın gafletlerinden yâhûd teğâfüllerinden[4] ve her neden ise burasının teşrîhine girişilmeyüb söz kefâlet bahsine intikâl itmekle Kazasker Efendi yine i‘âde-i kelâm idüb siz Kaynarca ve Âyînelikavak ahidlerinde darmadınız şimdi bize ne vechile i‘timâd gelebilür senedi size virelim lâkin bize bir kefîl virin deyü ilçiye bir def‘a söylense diyecek Müftî-zâde Efendi mukâbele idüb efendi sen ne söyliyorsun herîf üç güne dek ya sened ya cevâb virin diyor hattâ işbu Pençşenbe güni cevâba muntazır olacak idi bugün dört gündür sabrına ben ta‘accüb[5] idiyorum didikde Sadr-ı â‘zam ve Re’îs Efendi ilçinin sabr itdigi yokdur mükâlemenin irtesi Salı güni tercümânını gönderüb su’âl ve isti‘câlde kusûr itmedi didiler.

Kapudan Paşa sözi kesdirüb düşman iki degildir üç dörtdür zîrâ Venedik dahi müteheyyidir Gürcistân meliki dahi Moskovlı'ya teba‘iyyet eyledi. Bu sûretde Anadolı'dan ve Rûmili'den berren ve bahren hücûma hâzır dört düşmanımız vardır didi.

Süleymân Penâh Efendi söze başlayub işte düşmanlar böyle ve Devlet-i Aliyye'nin za‘f-ı hâli meydânda iken bunlara cevâb virildigi hâlde adem-i mukâvemet ve sâ’ir gavâ’il **(s.40)** şöyle dursun maâzallâhi Te‘âlâ düşmanın birkaç kıt‘a gemisi Karadeniz Boğazı'nın haricine gelüb birkaç top atsa ve İstanbul ahâlîsinin zahîresi Karadeniz'e münhasır olmağla zahîremizi kat‘ itseler İstanbul'un hâli neye müncer olur böyle vakt-i hazerde zahîre pey-â-pey[6] gelmekde iken ekmekler siyâh idi şöyle idi böyle idi deyü İstanbullı dürlü dürlü kîl

1 Mücâb: Cevabı verilmiş olan. Kabul cevabı almış olan. Duası, istediği kabul edilen.
2 Elfâz: Lafızlar. Sözler. Lügatlar.
3 Adem-i sebât: Karasızlık, Sabit olamama.
4 Teğâfül: Anlamamazlıktan gelme. Bilmez görünmek.
5 Ta‘accüb: Şaşakalma. Hayret etme.
6 Pey-â-pey: Birbiri ardınca, birbirinin arkasından. Azar azar, tedricen, peyderpey.

ü kâl[1] ihtirâ' ideyorlar iyâzen billâhi Te'âlâ ol vakit gavâ'il-i seferiyyeyi bıragub İstanbul zahîresini fikr itmeli benim bildigim bunun hayırlusı bu işi sulhla bitürmekdir didi.

Sadr-ı â'zam tekrâr kelâma ibtidâr idüb benim murâdım sefer olmasun dimek veyâhûd muhârebeden kaçmak degildir bir cânım var uğûr-ı dîn ve devletde fedâ iderim cihân kimseye bâkî degildir esbâb ve tedârükât mükemmel olsa bir gün durmayub ne olmak ihtimâli vardır diyerek heman mütevekkilen alallâh ceng kapularını küşâd iderdim lâkin esbâb mükemmel degil ben şu mesnede geleli bir sene ancak oldı. Benden evvel gelenler tahsîl-i esbâb ve tekmîl-i tedârükât-ı seferiyyeye kat'â mübâşeret itmediler sâ'ir esbâb şöyle dursun ihtiyât içün zahâ'ir-i seferiyye nâmıyla bir dâne zahîre dahi tedârük eylemediler cümleniz bu meclisdesiz öyle degil midir benim me'mûr oldığım vakitlerde bir habbe zahîre bir mahalle tehyi'e[2] olunmuş mıydı diyecek cümle huzzâr tasdîk ve ikrâr eylediler Sadr-ı â'zam yine i'âde-i makâl idüb me'mûr oldığım günden berü boş durmadım leyl ü nehâr sarf-ı iktidâr iderek cümlenizin ma'lûmı olan mertebe esbâb-ı seferiyyeyi tedârük ve tehyi'e idebildim hâlâ ser'askerlerin bulundukları mahallere ve sâ'ir ol etrâfa ve sefer olur mülâhazasıyla Ordu-yı Hümâyûn mürûr idecek yerlere vâfir[3] zahâ'ir cem' olundı ve ser'askerler ve başbuğlar ma'iyyetlerine ve lâzım gelan mahallere gönderilmek içün Varna'ya top ve mühimmât gönderildi hattâ bir mikdârı ser'askerlere ve mevâzi'-i sâ'ireye îsâl olundığı cümlenin ma'lûmıdır Sadr-ı â'zama bârid[4] söz söylenmez dimeyüb imkân-ı âdîsi olan tedârükâtda kusûr itdim ise söyleyin bana şöyle söylediler deyü nefsâniyyet icrâsı kaydına düşer isem Allâhü Te'âlâ belâmı virsün didikde cümle huzzâr yek-zebân-ı vifâk[5] olarak sizin aslâ kusûrınız olmadı ve az vakitde bundan ziyâde himmet ve ikdâm olamaz didiler Sadr-ı â'zam yine kelâma ibtidâr idüb işbu vakitde tedârükâtımız ancak bu rütbeye resîde[6] olub lâkin mukâbele-i düşmana kâfi degildir ve kâfi olmadığını cümleye iş'âr itmek dâhi üzerime lâzımdır küllî tedârük gördüm deyü lâf u güzâf idüb iftihâr itmem doğrıcasını söylerim bakın görün meclisi buna göre kat' idin didi.

(**s.41**) Muhâsebe-i evvel Süleymân Feyzî Efendi kelâma mübâşeret idüb sız her şey'i doğrıca ve güzelce söylediniz devletimiz şerî'ate bağludur muktezâsını ulemâ efendiler beyân buyursunlar diyecek Müftî-zâde Efendi ve Tevfîk Efendi mukâbele idüb muhârebe ve musâlahanın cevâzı evvelâ Devlet-i Aliyye'nin za'f ve miknetini ma'lûm olmağa mevkûfdur bu mâdde ise ulemânın ma'lûmı degildir didiklerinde Sadr-ı â'zam cevâba mübâşeret idüb za'f ve miknete dâ'ir husûsât yegân yegân beyân olundı ve mübhem bir şey kalmadı evvelâ hazîne husûsı ki â'zam esbâb-ı kudrettendir işte Defterdâr Efendi su'âl olunsun dimekle Defterdâr Efendi şimdiki hâlde sefer yoğiken Devlet-i Aliyye'nin masârifi îrâdına gâlibdir didi Sadr-ı â'zam yine i'âde-i kelâm idüb darbhâneyi dirseniz işte Darbhâne Emîni Efendi dahi bundadır söylesün darbhânede el-yevm mevcûd olan akçe ancak yedi bin kîseye bâliğ olabilür ol dahi Kapudan Paşa'nın ifâdesine göre yalnız donanma masârifinin ancak nısfına karşuluk olur. Gelelim asker husûsuna işte ocaklar ağaları bundadır henüz şitâ askerini ihrâca

1 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.
2 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
3 Vâfir: Çok, bol.
4 Bârid: Soğuk, bürudetli. Hoş olmayan.
5 Vifâk: Bir fikir üzerinde birleşmek. Samimi anlaşmak. Barış. Uygunluk.
6 Resîde: Erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.

me'mûr olanların askere ve arabaya bedel akçe aldıkları ve on üç bin guruş Bender topcılarının mevâcibi gönderilmiş iken kal'aya dört bin guruş varub mâ'adâsı ekl olundığı şimdi okunan kâğıddan münfehim[1] oldı asker bedeli alan ocak mübâşiri kim ise elbette cezâsı icrâ olunur. Ve bunlar lütf-i Hakk ile nizâm bulmaz degil bulur. Lâkin vakte muhtâc düşmanlarımız ise hudûdlarda hâzırdır didikden sonra topcıbaşıya hitâben ağa bu on üç bin guruş niçün noksân gitdi kusûrını kim aldı diyecek bu akçe benim vaktimde gönderilmedi habîr ve âgâh degilim tashîh idüb hâk-i pâya ifâde iderim didikde Sadr-ı â'zam yine kelâma ibtidâr idüb bunlar ne işlesünler nice müddetden berü zâbıta-i askeriyye fâsid olmuş bunlar ne şekil buldılar ise öylece kullanurlar nizâmına sa'yları yok degil gerek yemiçeri ağasının ve gerek sâ'ir ocak ağaları ve zabitlerinin gayretleri var lâkin vakte muhtâc bunları nıu'âhazenin ne fâ'idesi var meselâ ocağın niçün böyle ve bu mübâşir nice cesâret itdi deyü yeniçeri ağasını mu'âheze[2] itsem ağa olalı üç ay oldı ne bilsün ne yapsun darılub azl itsem yerine olacak âdemin hâlini ne bileyim tecrübeye muhtâc şimdiki hâlde bunı tecrübe idelim inşâallâh sa'y ider ve illâ bunı azl itmek bir şey degildir lâkin kable't-tecrübe[3] azlin ma'nâsı ve fâ'idesi yokdur kusûrı dahi buna kıyâs oluna işte askerin hâli dahi böylecedir esbâb-ı seferiyyenin biri dahi başbuğ olacak vüzerâ ve ümerâdır eslah (**s.42**) mevcûd olmak üzre ser'askerlige intihâb itdigimiz vüzerânın selef ve haleflerinin hâlleri cümlenizin ma'lûmıdır devletin derece-i za'f ve mikneti işbu tafsîlâtdan zâhir oldı virilecek cevâb-ı şer'î buna nazaran virilsün didigi esnâda ricâl-i Devlet-i Aliyye'ye ve ocak ağalarına hitâb idüb ağalar efendiler işbu beyân olunan hâlât böyle degil midir ziyâde ve noksânı var mıdır düşmanlarımıza mukâbele idebilecek asker tedârük itmek mümkün midir didikde ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ba'zıları memâlik-i mahrûse-i İslâmiyye'de asker çok lâkin zâbıta ve râbıtaları ve hîn-i iktizâda sebât ve metânetleri yok didikleri akabinde Nakîbü'l-eşrâf Efendi yeniçeri ağasına hitâben ağa ne dirsin asker ihrâc idebilür misin didiklerinde sa'y iderim mümkün olabildigi mertebe çıkarırım didikde yine Nakîb Efendi mukâbele idüb mümkün olabildigi mertebe didigin düşmanlara vâfî olur mı ve ihrâc idebilecegin asker mukâbele-i â'dâda sebât iderler mi ve sebât ve metânetlerine müte'ahhid olur mısın dimekle tela'süme[4] başladı.

Der-akab Cebecibaşı Hâcı İsmâ'îl Ağa kelâma mübâderet idüb didi ki ben seferlerin ekserisinde bulundum bâ-husûs geçen ki seferde her mahalde ve husûsıyla Şumnı'da berâber idim sefer gayri şey'e benzemez ol vakit bir düşmana cevâb viremedik ne hâletlere uğradık ben sağdan sağa söylerim böyle işde sükûtun ma'nâsı yokdur dîn ve devlete hayırlu olanı söylemelidir cebehâneden dört ortayı çıkarıncaya dek dünyâ kadar akçe harc itdim bizim askerde iş yok egüb bükınenin ma'nâsı yokdur hâllerimiz bes bellü hemân musâlahaya karâr ile bu meclisde bunı kat' buyurun ve illâ mukâvemet mümkün degildir.

Tevki'î Çelebi Efendi kelâma âğâz idüb Çıldır vâlîsinin tahrîrâtında Moskovlı'nın Gürcistân meliki ile ittihâdı ve müceddeden ol taraflara araba yolları açdığı ve bir haylî asker gönderdigi ve müteheyyi'-i ceng idikleri tafsîlen muharrer olmağla huzûra takdîm olunmuş idi. Düşmanın ol taraflarda oldığı mahall Ahısha'ya üç dört sâ'at mesâfede maâzallâh ceng

1 Münfehim: İnfihâm eden, anlaşılan, kavranılan.
2 Mu'âheze: Azarlama. Çıkışma. Darılma. Küçümseme. Tenkid.
3 Kable't-tecrübe: Tecrübeden önce, tecrübe öncesi.
4 Metinde sehven "ta'lesüme" şeklinde geçmektedir.

kapusı açılmak lâzım gelür ise Çıldır ve Kars ve Erzurûm ve bunlar emsâli beldelerden hayır yokdur Anadolı'dan asker îsâli mümkün degildir didi. Lâleli Mustafâ Efendi dahi anı tasdîk itdi.

Tersâne Emîni Sırrı Efendi kelâma âgâz idüb emr itmiş oldığınız tertîbâtı Kapudan Paşa ile bi'l-müzâkere defter idüb takdîm eyledim masârif ne derecelere müntehî[1] oldığı zâhir olur bundan fazla Bağdâd vâlîsi tarafından gelan tahrîrâtda Moskovlunun Mazenderân taraflarından Acem'e el uzatdığı münderic olmağla bu sûretde sefer açmak (**s.43**) nice elvirebilür işte Kapudan Paşa cümleden ziyâde cenge harîs[2] bir vezîr iken ol dahi tecvîz itmeyüb münâsib görmeyor didikde Kapudan Paşa dahi anı tasdîk idüb ben böyle vakıtde ceng münâsibdir diyemem maâzallâhi Te'âlâ sonı fenâ olur bu bâbda sulhdan gayri Devlet-i Aliyye'ye hayırlu iş yokdur didi.

Sadr-ı â'zam sâ'ir huzzâra hitâb idüb bu bâbda her birinizin re'yi ne ise söyleyin şimdi sükût idüb de sonra hânelerinizde akd-i meclis ile Zeyd ve Amr'a ta'rîz itmeyin işte şevketlü pâdişâhımız hatt-ı hümâyûnlarında söylenmek vâcib olan meclisde söylemeyüb sonra nifâk-âmîz[3] kavl ve fi'le mübâderet idenlerin hakkından gelürim deyü beyân buyurmuşlar sözüniz ne ise şimdi bu meclisde beyân idin ve bu meclisde söylemeyüb de mâdde ne vechile kat' olunacak ise kat' olundukdan sonra hânesinde ve mecâlis-i uhrâda ta'rîz gûne bir ferdin söz söylediğini istimâ' eyler isem vallâhü'l-azîm büyük ve küçük dimeyüb ve hâtır ve gönüle bakmayub evlâdım dahi olursa mücâzât[4] iderim gözinizi açub merâmınız ne ise şimdi ifâde idin didikde Sipâhîler Ağası Hâcı Selim Ağa cevâba ibtidâr idüb Moskovlu Kırım'ı şimdi mi zabt itdi on seneden berü zabtındadır hanın ismi var idi şimdi on seneden berü zabtında olan yerden Moskovluya çık diyebilür miyiz ve disek çıkar mı ve bu hâl ile mukâvemet mümkün mi sefer açılsa ıyâzen billâh rüsvâylıkdan gayri neyi müfîd olur bu bâbda musâlahadan ahsen sûret mi olur didi.

Sadr-ı â'zam Şeyhü'l-islâm Efendi'ye teveccüh idüb de'âvî-i şer'iyyede müdde'â lâzım oldığı gibi istifâda dahi müdde'â lâzımdır. Ve hakîkat-ı da'vâ müftîye takrîr olunmalıdır ki fetvâya muvâfık ola fetvâyı endîşeye göre virirler ta'bîri meşhûr meseldir. İşte tefâsîl hall-i sûret-i da'vâda takrîr olundı. Cenâbınız ve sâ'ir ulemâ efendiler cevâb-ı şer'îsini beyân buyurun didikde Şeyhü'l-islâm Efendi ve Nakîb Efendi ve Müftî-zâde Efendi beynlerinde ba'de'l-müzâkere Müftî-zâde Efendi cevâba tasaddî idüb çünki mâddenin cevâb-ı şer'îsini taleb ve devletin â'zârını beyân eylediniz şerî'at-i mutahharanın iktizâsı budur ki şerînin ictimâ'ında ehvenini ihtiyâr vâcibdir. Meselâ bir mü'min namâz kılacak olsa ve esvâbı münecces olub gayri esvâbı olmasa uryânen kılmak yâhûd ol münecces esvâb ile kılmak şıklarından kangısı lâzım gelür. Elbette uryân kılmayub münecces esvâb ile kılmak lâzım gelür. Bu mes'ele ma'lûmunuzdur. Bu bâbda dahi sefer vukû'unun şerri sulh şerrine gâlib oldığı hâlde ehven olan sulhı ihtiyâr lâzım gelür dimekle (**s.44**) Defterdâr Efendi kelâma ibtidâr idüb vukû'unda der-kâr olan mahâzîr[5] ta'dâd olundı. Ve her husûs cümlenin ma'lûmı

1 Müntehî: Nihayet bulan, sona eren, biten.
2 Harîs: Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzumundan fazla istekli.
3 Nifâk-âmîz: Nifak saçan.
4 Mücâzât: Karşılık. Bir suça karşı ceza çektirme.
5 Mahâzîr: Hazer olunacak, sakımlacak, korkulacak şeyler, engeller, sakıncalar.

oldı sefer olmayub da Moskovluya sened virildigi hâlde devlete ve hazîneye mahzûrı nedir ol dahi beyân buyurulsun ve cümlenin ma'lûmı olsun deyüb ancak Defterdâr Efendi ba'îdce bulundığından kıbel-i Sadr-ı â'zamîden efendi söylediğin nedir deyü su'âl olundukda Kethüdâ Beg karîb bulunmağla efendi kulunuz şöyle söylüyor deyü kelâmını i'âde ve ifâde idicek Sadr-ı â'zam ve huzzârdan ba'zıları cevâba ibtidâr idüb didiler ki Moskov'un Kırım'ı zabt itmesi evvelâ ahidnâmeye mugâyirdir sâniyyen Kırım ve Taman ve Kuban'da bu kadar Müslimînin vardır. Sened virildigi halde düşmanın hilâf-ı ahd-ı hareketini ve bu kadar Müslimînin ra'iyyetmi kabûl itmiş oluruz zâhir hâlde işte bu mahzûrlar var bunlardan başka ne mahzûr oldığını ve ne olacağını Allâh bilür.

Kazasker Efendi kelâma âgâz idüb şu kadar var ki Karadeniz Moskovlunun elinde olacak ve belki bir mikdâr zahîreden sıklet[1] çekilecek lâkin Kırım serbest iken dahi Karadeniz Moskovlunun elinde idi inşâallâh ol sıklet dahi çekilmez dimişdir. Düşmanın hilâf-ı ahd hareketini ve bunca Müslimîmin esâretini i'tirâf ve kabûl mâddeleri mahâzîr-i şer'iyyeden olmak hasebiyle bunları Kazasker Efendi beyân itmeli iken aksi kaziyye zuhûr iderek anları başkaları beyân idüb mülkiyye me'mûrlarının mülâhaza idecekleri Karadeniz'in Rusyalu elinde kalması mâddesini dahi Kazasker Efendi beyân itmişdir. Ve egerçi Devlet-i Aliyye şer'-i şerîfe mürtebit[2] oldığından bi'l-cümle vükelâ ve me'mûrînin ibtidâ mahâzîr-i şer'iyyeyi düşünmesi farîzadan oldığı misillü aksâ-yı merâtib-i ilmiyyeye vâsıl olan zevât dahi erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'den ma'dûd olmalarıyla anların dahi mahâzîr-i mülkiyyeyi bilüb de söylemesi lâzımedendir. Ancak beher-hâl beyân olunan mütâla'anın tamâmiyyeti şartdır. Bu bâbda beyân olunan mahzur-ı mülkî ise pek nâkısdır[3]. Çünki Karadeniz'in Rusyalu elinde kalması mülkce ve devletce pek büyük zâyi'âtdandır. Lâkin ahâlînin zahîre sıkındısı içün degil belki Karadeniz'in en güzel limanları Kırım'da oldığından anı zabt ile Rusyalunun Karadeniz'de nüfûz ve istiklâl kesb itmesi ve bu vechile İstanbul'ı göz habsine alması husûsıdır ki zahîre sıkındısına nisbetle sad çendân eşedd bir mahzûrdur. Zîrâ Memâlik-i Mahrûse'nin bi-hamdillâh der-kâr olan feyz ve bereketi hasebiyle emr-i zirâ'ate ihtimâm olundığı hâlde İstanbul'ı degil nice memâliki besler ammâ Karadeniz'de Devlet-i Aliyye donanmasına mu'ârız bir donanma zuhûrı pek büyük bir mahzûr olmuşdur. Kırım'ın böyle mevki'ce olan ehemmiyyetini eger huzzâr ale'l-umûm (**s.45**) bilmiyorlar ise zihi gaflet ve eger garaz-ı tegâfül ise fenâ hasletdir lâkin bu husûs mevâdd-ı mülkiyyeden olmak hasebiyle fi'l-asl Kazasker Efendi'nin vazîfe-i meslek ve me'mûriyyeti olmadığından bu mes'elede vâki' olan noksân mütâla'a sâ'ir ricâle azv olunmak lâzım gelür. Her ne hâl ise sened virilmek şıkkında re'yler ber-minvâl-i meşrûh karâr kılar gibi oldıysa da henüz takrîr olunmayub bahisler müteşettit[4] olmağla Kethüdâ Beg kelâma âgâz idüb şimdiki hâlde meclis neyi müntic oldığını birimiz bilemedik eger ittifâk-ârâ ile Moskovluya istedigi gibi sened virilmesi karâr-gîr olur ise sened virilmesi ile maslahatın tekmîli mülâhaza olunmayub teksîr-i hazîne ve tanzîm-i asker ve takviyye-i ser-haddât ve tedârükât-ı külliye-i seferiyyeye leyl ve nehâr ikdâm olunmak vâcibdir. Zîrâ bizi â'dâ tedârüksüz ve kuvvetsiz ve askerimizi

1 Sıklet: Sıkıntı. Ağırlık, yük.
2 Mürtebit: İrtibat eden, bağlanan. İlgili, bağlantılı.
3 Nâkıs: Noksan, eksik; tam olmayan. Kusuru olan, kusurlu.
4 Müteşettit: Dağılan, dağınık olan. Karışan, karışık bulunan. Perişan olan.

râbıtasız gördükce bundan sonra dahi nice nice teklîfâta mübâşeret iderler cümlemiz sa'y itmeliyiz ola ki â'dâmıza mukâvemet idebilecek kuvvet istihsâl idelim senedin virilmesi karârında bu kaziyye dahi meşrût olmalıdır ve bunı sulh-ı mü'ebbed zann itmemelidir didi. Şeyhü'l-islâm Efendi acaba şu Moskovlu ile bir mütâreke tanzîmi kâbil degil midir didiginde müdde'âsının verâsı olmayub matlûbı olan senedin i'tâsı ve cevâb-ı redd virilmesi şıklarından gayri şık kabûl itmez dinildigi sırada Sadr-ı â'zam didi ki buyurdığınız mütâreke ma'nî olmalıdır meselâ şimdi cümlenin ittifâkı sened virilmekde karâr eyler ise sened virildikden sonra şimdi söylendigi gibi tedârükâtımıza bakılub kâffe-i esbâb-ı seferiyye mükemmelen müheyyâ[1] oldukdan sonra sefer îkâ' olundukda şimdilik virilen sened mütâreke sûretinde olmuş olur ammâ böyle olmayub da Moskovluya mütâreke teklîf olunsa ahidnâmeler yalnız Kırım mâddesinden ibâret olmamağla şerâ'it-i sâ'ire dahi muvakkat[2] olmak lâzım gelür.

Rûmili Kazaskeri Efendi şu sened bir dahi kırâ'at olunsun dimekle mükerreren kırâ'at olunur iken sûret-i senedin bir fıkrası Kuban Nehri'nin berü tarafı olan Soğucak ve sâ'ir ol havâli Devlet-i Aliyye yedinde kalmak mâddesine dâ'ir oldığından Kazasker Efendi bu ne dimekdir deyü su'âl idicek Sadr-ı â'zam ana cevâben bu mahaller hâlâ Devlet-i Aliyye'nin tasarrufundadır lâkin mebnî aleyhi vardır Kethüdâ Beg bilür söylesün didikde Kethüdâ Beg tafsîl-i hâle mübâderet idüb çünki Kaynarca Mu'âhedesi'nde kavm-i Tatar serbest olmak üzre mastûrdur Şâhin Giray'ın hanlıkda ibkâsını hâvî Ömer Vahîd Efendi merhûmun riyâsetinde gelan mahzarcılar içinde kapu halkından İsmâ'îl Ağa nâmında Şâhin Giray'ın bir âdemi var idi mahzarcıları istintâk içün kulunızı göndermeleriyle esnâ-yı musâhabetde merkûm İsmâ'îl Ağa ve bir def'a dahi Moskov (**s.46**) ilçisi sâbık Senakyef Kırım hanları ale'l-umûm kalbak giyen tavâ'ifin hanlarıdır bu sûretde Kuban'ın berü giçesinde olan Abaza ve Çerâkise ve sâ'ir bi'l-cümle tavâ'ife Kırım hanının hükmi câri ve şâmil ve tavâ'if-i merkûmenin sâkin oldukları Soğucak ve sâ'ir arâzî serbestiyyete ve hanm havza-i hükûmetine dâhil olmağla bu mahaller han tarafından zabt olunub Devlet-i Aliyye'nin müdâhalesi lâzım gelmez deyü da'vâ itdiler ba'dehu bu husûs taharrî[3] olunarak Râşid Târîhi'nde bulundı. Şöyle ki bir vakitde Abaza tâ'ifesinin şekâvet ve tuğyânlarından ve berü tarafda vâki' memâlik sekenesine ta'addîlerinden şikâyet olunmağla ol vakit bunların ref'-i mazarratları Kırım hanı bulunan Hâcı Giray Han'a Devlet-i Aliyye tarafından tahrîr olundukda han-ı müşârün-ileyh Kuban'ın Anadolı giçesi bizim hükûmetimize dâhil olmayub Devlet-i Aliyye'nin bilâd-ı sâ'iresi gibidir ahâlîsinin def'-i ta'addî ve te'dîbleri Devlet-i Aliyye cânibinden olmak lâzım gelür deyü tahrîr itmiş olmağla keyfiyyet mezkûr târîhde bulundığı gibi merkûmlara beyân ve i'lâm olunarak ilzâm olunmuşlar idi şimdi mahâll-i mezbûre Devlet-i Aliyye tasarrufunda kalsın deyü sened-i mezkûrda tezkîr itmeleri bu illete mübeyyindir ve el-hâletü hâzihî mevâzi'-i merkûme Devlet-i Aliyye tarafındadır didi.

Ber-vech-i meşrûh hu misillü mübâhasât[4] ve makâlât ile meclis uzayub mâdde bir karâr ve netîce bulmadığından Sadr-ı â'zam ve Nakîb Efendi tekrâr huzzâra hitâb idüb efendiler ağalar söyleyin sened mi virilsün ceng mi olunsun sükût câ'iz degildir şimdi sükût

1 Müheyyâ: Hazırlanmış olan. Hey'et-i mecmuası tertib ve tesviye olunmuş olan.
2 Muvakkat: Tevkît edilmiş olan, muayyen bir vakite mahsus, süreksiz, geçici, eğreti.
3 Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma; aratma.
4 Mübâhasât: Bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasında edilen sözler, konuşmalar.

idüb de sonra ta'rîz idenler haklarında akdemce beyân olundığı üzre mücâzât olunacakdır diyerek Süleymân Feyzî Efendi'ye teveccüh birle efendi ne dirsin didiklerine cevâben Süleymân Feyzî Efendi deminden güzel söylendi muktezâ-yı hâli şerî'at-i garrâya tevfîk ile ulemâ efendiler cevâb virsün diyecek ulemâ efendiler beynlerinde birâz söyleşdiler bi'l-âhire Şeyhü'l-islâm Efendi Fetvâ Emîni Efendi'ye hitâb idüb ne dirsin didikde Fetvâ Emîni Efendi Devlet-i Aliyye'nin za'fı ve esbâb-ı seferiyyenin derecesi böyle oldığı takdîrde şer'an musâlaha tecvîz olunur didi Müftî-zâde Efendi dahi Fetvâ Emîni'ni tasdîk idüb benim didigim mes'ele dahi böyle degil mıdır didikde Fetvâ Emîni dahi anı tasdîk itdi ve hâl böyle oldukda musâlaha câ'izdir didi.

Ba'dehu Sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâm huzzâra birer birer hitâb ve su'âl idüb ne dirsiniz cümleniz bu senedin Moskovluya virilmesine râzılar mısınız didiklerinde cümlesi başka başka râzıyız didiler ve yine tekrâr olunub doğrıca söyleyin sonra şöyle (**s.47**) ve böyle dimen dinilmekle huzzârın cümlesi bi'l-ittifâk böylece münâsibdir sonra diyecek söz yokdur söz budur didiler bu su'âl ve cevâblar akîbinde Lâleli Mustafâ Efendi söze başlayub işte bu mâdde cümle ittifâkıyla böylece karâr kıldı ancak sened-i mezkûrun i'tâ olunacağı meclisde Rusyalunun Gürcistân tarafına yol açması ve asker göndermesi münâsib olmamak hasebiyle bu iddi'âdan fârig olması ilçiye îrâd olunub da şu mâdde def' olunsa güzel olurdı diyecek pek güzel bir kerre îrâd olunsun kabûl ider ise vâkı'â güzel olur dimilüb sened virilmesine karâr virildi.

Ba'dehu Sadr-ı â'zam cümleye hitâb idüb işte cümle ittifâkıyla bu sened Moskovluya virilecek lâkin bugün yarın on gün sonra virilür her ne vakit virilür ise virilür ol vakte dek şu meclisi şu odadan taşra mahalde her kim tefevvüh ider ise hakkında kazâsı vardır. Zîrâ şimdiye dek vâki' olan mecâlisi irtesi gün ecnebîlerden işidiyoruz bu lâyık-ı hak degildir diyecek cümlesi tefevvüh itmemege ta'ahhüd eylediler. Topcıbaşı Ağa dahi her kim bu meclisi gayri meclisde lisâna alur ise Allâh kahr eylesün deyü inkisâr[1] eyledi. Ba'dehu fâtiha okunub meclise hitâm virildi.

Tezyîl

Müverrih Vâsıf Efendi bu meclisin muhâkemesine dâ'ir ba'zı makâlât tahrîr itmiş oldığından hülâsa vechile zîrde tahrîr olunur.

Ma'lûm ola ki muhâfaza-i memleket hazâ'in[2] ve asâkire ve zahâ'ire münhasır olub bu umûr-ı selâseden birine noksân ârız olursa emr-i muhâfaza dûçâr-ı ukde-i eşkâl olmak emr-i zarûridir bundan akdem zuhûr iden seferin imtidâdı[3] hasebiyle usûl-i zavâbit-i mülkiyyeye halel-i küllî ârız oldığından ve akîb-i seferde dahi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ihmâli sebebiyle bu mehâmm-ı lâzımü'l-i'tinâya takayyüd ve ihtimâm olunamadığından hazînenin killeti ve mühimmâtın adem-i kifâyeti ve husûsiyle asâkirin cübn[4] ve rehâveti â'dâya

1 İnkisâr: Beddua ve lânet okuma.
2 Hazâ'in: Hazîneler.
3 İmtidâd: Uzanmak. Uzayıp gitmek. Gerilip ve çekilip uzanmak.
4 Cübn: Ürkeklik. Korkaklık. Korkak olmak

vesîle-i husûl-i merâm olarak ma'lûm olan hâlât-ı müdhişe vâki' ve dâ'ir-i mâ-dâr[1] havâlî-i memâlik-i Devlet-i Aliyye husemâ taraflarından ihâta olunarak ednâ bahâneye mutarassıd oldukları dahi şâyi' olub bu mülâbese ile cism-i gayr-ı mahfûz mülke maraz-ı agâh isâbet itmekle derhâl tedbir-i dil-pezîr ile izâlesine takayyüd olunmadığı takdîrde cemî' â'zâya sirâyet ile maâzallâhi Te'âlâ telef-i nefs-i mülke sebeb ve illet olmak hâletleri gelüb göründi. Binâ'en-aleyh sâ'ir â'zânın selâmeti içün bir uzvun kat'ı bi-hasebi'l-kânûn iktizâ itdigine **(s.48)** nazaran el-hâletü hâzihî mesâğ-ı şerî'at-i garrâ ve ittifâk-ârâ ile nizâm-gîr-i karâr olan keyfiyyet mizâc-ı vakte nisbetle ehven-i şerrini ihtiyâr kabîlinden olub zât-i mülke isâbet iden avârız-ı fâsidenin derk ve fehminden kâsır olan ba'zı sâde-dilân-ı ekâbirin i'tirâz sevdâsıyla bu hâletin kabûlüne ne zarûret mess itdi deyü leb-i cünbân-ı hezeyân oldukları dahl-i gayr-i müveccihleri bu vechile redd olunur ki Resûl-i ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine sulh-i Hudeybiye'de sanâdîd-i Kureyş tarafından şurût-ı sahîfe ve tekâlif-i anife serd olundığından gayri Urve bin Mes'ûd es-Sakafî'nin bî-edebâne tavr ve mu'âmelesine ve nüvişte-i hâme-i Hazreti Alî olan sulhnâmenin imzâsını tagyîr itdirmesine taraf-ı Risâlet-penâhîden rû-yı tahammül gösterilmiş ve ba'de's-sulh[2] Medîne-i Münevvere'ye avdet buyuruldukda Utbe bin Esîd dahi İslâm ile müşerref olub Mekke'den Medîne'ye hicret itdigini müte'âkib istirdâd[3] ve istircâ'ı zımnında cânib-i Kureyş'den vârid olanlara merkûmun Müslim oldığı hâlde redd ve teslîmi bir emr-i düşvâr iken li-maslahatin ihtiyâr buyurulmuş ve yevmü'l-ahzâbda dahi tâ'ife-i Kureyş ile rabt-ı vesîka-i ittihâd iden Gatafân ve Fezâre kabîlelerinin tefrîk-i cem'iyyetleri zımnında hâric-i Medîne-i Münevvere'de olan nahîlin[4] sülüsünün kabîleteyn-i merkûmeteyne beher sâl ber-vecb-i maktû' i'tâsına taraf-ı Nebevî'den rızâ virilmiş olmasına kıyâsen bu def'a Devlet-i Aliyye'nin bi'z-zarûre ihtiyâr eylediği keyfiyyet esâssız olmadığı fenn-i siyer mütetebbi'lerine ezbarü mine'ş-şems ve ebyenü mine'l-emsdir.

Bu keyfiyyâtın vukû'ı ashâb-ı kirâmın mın haysü'l-aded kılleti ve hıtta-i İslâmiyye'nin adem-i vüs'ati zamânına müsâdife itmekden nâşî ihtiyârı zarûrî idi deyü i'âde-i i'tirâz olunursa cem'iyyet-i Kureyş dahi mütekessirü'l-a'dâd olmayub hîn-i istinfârda[5] ma'a mülhakâtihim ancak on bine müntehî olmağla teşettüt-i cem'iyyetleri sell-i seyf-i şerî'ate muhtâc olmaksızın ednâ teveccüh-i Hazret-i Riselet-penâhî ile muzmahill[6] olabilecekleri bedîhi ve zâhir ve ale'l-busûs taraf-ı muvahhidînde çehâr yâr-ı güzîn ve eyyâm-ı câhiliyyetde her biri bin nefere mu'âdil mice ebtâl-i Müslimîn[7] hâzır iken ta'lîm-i ümmet maslahatına binâ'en ol vechile sulha meyl ve rağbet buyurulmuşdur.

Vâsıf'ın hülâsa-i makâli burada tamâm oldı. Ahkâm-ı şer'iyye kudret ve istitâ'at üzerine mebnî olmağla böyle iki emr-i müşkil arasına düşüldigi hâlde ehveni ihtiyâr olunmak lâzım gelecegine zikr olunan rivâyât-ı sahîha dahi şahâdet eyler.

1 Dâ'ir-i mâ-dâr: Çepeçevre.
2 Ba'de's-sulh: Barıştan sonra.
3 İstirdâd: Geri alma, alınma. Verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme, geri isteme.
4 Nahîl: Hurma ağaçları, hurmalık.
5 İstinfâr: Ürkme, ürküp kaçma.
6 Muzmahill: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş.
7 Ebtâl-i Müslimîn: Yiğit Müslümanlar.

Devletin derece-i kuvvet ve kudretini dahi ulemâ bilemeyüb burası ehl-i hibrenin haber vireceği mâdde oldığından harb ve ceng husûsunda virilecek fetvâ serâ'ir-i **(s.49)** devlete vâkıf ve kuvvet ve istitâ'at-ı devletin keyfiyyet ve kemmiyyetini ârif olanların ihbârına binâ olunmak lâzım gelür o esnâda dahi Devlet-i Aliyye'de der-kâr olan nizâmsızlık hasebiyle kudret ve istitâ'atca görilan noksâna nazaran musâlaha tarafı tercîh olunmak lâzım gelmişdir fakat ba'zı emsâline kıyâs ile aklımızın irdigine ve ba'zı fenn-i politika ashâbının haber virdigine nazaran ol vakit Kırım mâddesi sened virilmeyerek sükût ile geçüşdirilmesi kâbil olmak gerek idi zîrâ Rusyalunun bu teklîfi harb akîbinde bir keyfiyyet olmayub belki eyyâm-ı sulhda bir koca memleketi zabt idüb de sükût ile sûret-i rızâ gösterilmişken bu hareket-i gaddârâne ve mağrûrânesini sûret-i meşrû'aya koymak içün sened istemiş oldığından sened virilmedi deyü hemân i'lân-ı harb itmesi Avrupa'ya karşu kendüsünce gâyet güc bir şey idi. Binâ'en-aleyh İngiltere ilçisinin sened virilmeksizin maslahatın tanzîmi mümkündür didigini Kapudan Paşa meclisde rivâyet eylemiş iken o şıkka iltifât olunmaması ve belki akdemce buna bir çâre aranılmaması ahlâfın harîta-i hayâlinde bir nokta-i iştibâh[1] bırakmışdır hele yukarularda beyân itdigimiz vechile Rusya ile Nemçe'nin ittifâkları akdemce hiss olunmuş iken buna mukâbil ba'zı devletlerin celb ve istimâletine bakılmaması ol vaktin evliyâ-yı umûrı hakkında bir büyük kusûrdur.

Ve ol esnâda Devlet-i Aliyye'ye ârız olmuş olan kudretsizlik dahi iki mukaddime-i muzırranın netîce-i mükedderesi oldığında iştibâh yokdur biri nizâmsızlık beliyyesi ve dîgeri gerek tedâbîr-i mülkiyye ve gerek mu'âmelât-ı hâriciyyede îcâb-ı asrın sevk ve nasîhat itdigi yola gidilmeyüb de bu bâbda olan kusûrı vükelâ-yı asrın himmet-i kaviyyeleri olsa def'i ellerinde olan ba'zı mevâni'[2] haml ve istinâd ile tebri'e-i zimmet hâlinde bulunmaları kaziyyesidir.

Ammâ Vâsıf Efendi'nin askere cübn ve rehâvet isnâd itmesi mecrûh bir sözdür zîrâ ol vakitde bulunan asâkir-i İslâmiyye Prut kenârında Deli Petro'yı muhâsara iden bahâdırların evlâd ve ahfâdı ve zamânımızda süngülü tüfenkler ellerinde semender gibi âteşlere saldıran asâkir-i muntazamânın âbâ ve ecdâdıdır asâkir-i İslâmiyye'nin iki tarafı dahi böyle isbât-ı vücûd eyledigi hâlde ortada bulunanların cübn ve rehâvetine akıl ve insâfı olanlar nice kâ'il olabilür ve egerçi Dâmâd İbrâhîm Paşa devrinden berü fi'l-vâki' millet-i İslâmiyye'ye bu sıfat-ı mükeddere ârız olmuş ise de asâkirde olmayub belki kibâr-ı milletdedir ki ten-perverlik[3] dâ'iyyesi zuhûr ile asker-perverlik sıfat-ı memdûhası metrûk olmuşdur bu sûretde kıyâs-ı nefs idüb de efrâd-ı asâkire dahi cübn ve rebâvet isnâd itmek iftirâ-yı sarfdır.

(s.50) Osmânlu milleti askerlige lâzım olan kâffe-i sıfâtı câmi' olub askerimizin celâdet ve şecâ'atleri pek ziyâde ve sür'at-i cevelân ve hareketleri ve iktisâb-ı fünûn-ı barbiyyede olan isti'dâd ve kâbiliyyetleri fevka'l-âde oldığı yâr ve ağyâr nazarında müsbet ve müsellem[4] olan mevâddan olub belki ifrât-ı cesâret ve celâdetlerinden başka i'tirâz olunacak bir şey bulunamaz ammâ asâkir nizâmsız ve zâbitânı ehliyyetsiz oldığı hâlde askerin şecâ'at ve

1 İştibâh: Şüphelenmek. Şüphe etmek.
2 Mevâni': Mâni'ler. Engeller. Mâni olanlar. Mâniâlar.
3 Ten-perver: Rahatına düşkün. Temhel. Vücudunu beslemek telâşesinde olan.
4 Müsellem: Teslîm edilmiş, verilmiş. Su götürmez, doğruluğu, gerçekliği herkesçe kabul edilmiş olan.

celâdetinin dahi bir semeresi görilemez lâkin bununla asâkir müttehem olmayub bu kusûr müdîrân-ı devlet ve müdebbirân-ı umûr-ı saltanat olan zevâta râci'dir. Her ne hâl ise sened virilüb virilmemek mâddesi başka ancak koca bir iklîm-i Kırım'ı Rusyalu pek bâd-ı hevâ[1] olarak almışdır bunda Devlet-i Aliyye'nin zâyi'âtı ve mevki'-i Kırım'm derece-i ehemmiyyeti Vâsıf'ın hafîfce gösterdigi gibi bir uzvun kat'ı mesâbesinde yalnız bir kıt'a-i memleket zâyi' itmek sûreti olmayub belki Karadeniz'de â'dâ donanmasının zuhûrına illet olmak hasebiyle cism-i mülke bir nezle-i şimâliyye isâbet itmek menzilesinde büyük bir mazarrat olmuşdur.

Kânûnî Sultân Süleymân asırlarında Devlet-i Aliyye'nin sît-i satvet[2] ve galebesi velvele-endâz-ı çâr-ı aktâr olub ol vakit Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i berriyyesi sâ'ire gâlib oldığı misillü Akdeniz'in nüfûz ve istiklâli dahi Saltanat-ı Seniyye donanmasında oldukdan başka Hind taraflarının tanzîm ve ıslâhiçün ol sularda dahi ayruca donanma tehyi'e[3] ve tedârük olunmuş ve Karadeniz Devlet-i Aliyye'nin bir havzı mesâbesinde oldığı hâlde ba'zı nehirlerin açılmasıyla Azak Denizi'nden Bahr-i Hazar'a gemiyle gidilmesi esbâbına teşebbüs kılınmış idi sonra bi-hikmetihi Te'âlâ bu mütâla'alar ber-taraf kılınarak Hind'in yolı ve Bahr-i Hazar'ın adı unudulduktan başka donanma umûrına takayyüd olunmayarak Devlet-i Aliyye'nin Akdeniz'de olan nüfûz ve istiklâli tenâkus[4] ve tedennî bulmuş ise de kuvve-i berriyyesi ber-kemâl oldığından ve Karadeniz'de bir dîger devletin donanması bulunmadığından bir haylî vakit şark ve şimâlde olan nüfûz ve istiklâlini muhâfaza itmiş idi mu'ahharen düvel-i Nasârâ nizâm-ı askeri îcâd idüb mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesince Devlet-i Aliyye dahi muntazam asker yazmak lâzım gelürken asâkir-i İslâmiyye'nin eski nizâmları dahi halel-pezîr[5] oldığından vâki' olan muhârebelerde mağlûbiyyet ve inhizâm[6] sûretleri görünmege başladı. Bu kerre Kırım'ın Rusyalu eline geçmesiyle Karadeniz'de â'dâ donanmasının peydâ olmasından Devlet-i Aliyye'ce pek büyük zâyi'ât vukû'a gelmiş oldı.

Hâsılı şimdi vukû'ât-ı meşrûhayı mütâla'a idenlere göre ol vaktin vükelâsına kusûr bulmamak ve meydânda olan âsâr-ı gaflet ve hatâlarını i'tirâf itmemek kâbil degildir. **(s.51)** Lâkin anların biri kalkub da bize mülk ve askerin hüsn-i tanzîmine ve mu'âmelât-ı hâriciyye-i Devlet-i Aliyye'nin kavâ'id-i düveliyye ve usûl-i hikemiyyeye tatbîkan idâresine sa'y ve gayret itmemiş oldığımızdan düşmanlarımız fırsat bulub Saltanat-ı Osmâniyye'yi bu rütbe rahnedâr itmişler deyü ta'n ideyorsunuz bunda hakkınız yokdur dinilemez ancak bidâyet-i zuhûr-ı Devlet-i Aliyye'de rü'esâ-yı askerî ve kâfil-i mehâmm-ı ra'iyyet-perverî olan vüzerâ ve ümerâ-yı devlet yüz elli iki yüz seneden berü Memâlik-i Mahrûse'de her biri bir sûretle istibdâd[7] ve iş'âl-i nâ'ire-i zulm ve bî-dâd idüb mülki harâb ve teb'ayı matbû'ları olan devletden tenfîr itmiş ve her zamânın hükm ve îcâbına göre tenkîh ve ıslâhı lâzıme-i umûr-ı mülkiyyeden olan nizâmâtın ittihâzına ve lede'l-ittihâz icrâsına hafî ve celî mümâna'at itmegi menâfi'-i mahsûsaları iktizâsından add eylemiş olduklarından ve asker nâmına olan

1 Bâd-ı hevâ: Hevâ ve heves. Eğlence. Bedava. Boş.
2 Satvet: Ezici kuvvet. Hışım ve şiddetle kavrayıp almak. Birisinin üzerine şiddetle sıçramak ve hamle etmek.
3 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
4 Tenâkus: Noksanlaşmak. Azalmak. Eksilmek.
5 Halel-pezîr: Bozulan, Halel bulan. Eksik. Fesad kabul eden. Bozuk.
6 İnhizâm: Basılıp ezilme. Bozulma. Askerin bozulup dağılması.
7 İstibdâd: Başlı başına olmak. Keyfî idare sistemi. Zulüm ve tahakküm.

yeniçeri ve sipâh ve tavâ'if-i sâ'irenin olanca nizâm-ı kadîmleri dahi bozılub agreb-i garâ'ib olmak üzre muhassesât-ı askeriyyeden olan vezâ'if ve ulûfe ve ta'yînât-ı zâbitân şu bu beyninde eshâm ve mukâta'a gibi alınub satılmak derecesine gelmiş ve bu hâller milletin hasâis-i hamiyyet-perverî ve salâbetine halel getürmüş olmasıyla kâ'imen ta'mîr mümkün ve müyesser olmadığından devr-i Mahmûd Han-ı Sânî aleyhi rahmetü'l-bârîde oldığı misillü usûl-i atîka-i askeriyyenin esâsından hedm ve imhâsı ve asr-ı hümâyûnunda bulundığınız cihetle bahtiyâr ve mes'ûd ve eslâfa mahsûd[1] oldığınız sultân-ı celîlü'ş-şân Abdülmecîd Han Hazretleri'nin te'sîs buyurdukları Tanzîmât-ı Hayriyye ve tensîkât-ı askeriyye gibi himmet-i külliyyeye muhtâc idi hâlbuki daha ol vakitlerde bu şeylerin lüzûmunı ancak birkaç kişi tasdîk ve takdîr idebilüb anlar dahi cân korkusundan keşf-i mâ-fi'l-bâl[2] idemezler idi zîrâ bizim vaktimizde sizin zamân-ı cennet-nişânınız gibi emniyyet-i cân ve mâl olmayub cüz'î bir hatâya ve belki sırf iftirâya mebnî bilâ-tahkîk âdemi sefer-i âhirete me'mûr idivirirler idi işte bu emniyyetsizlik her şey'i fenâlaşdırdı ve bendegân-ı Devlet-i Aliyye'nin huzûr-ı kalb ile işe yapışmalarına mâni' olarak devletin başına bunca felâketler gelmesine sebeb oldı ve Devlet-i Aliyye'nin düvel-i sâ'ire üzerine bir aralık hâsıl olmuş olan galebe-i tâmmesinden sonra evliyâ-yı umûr-ı devlete bi't-tabi' gurûr gelerek ve tabî'at-ı beşeriyye îcâbı üzre galebât-ı müstahsile dâ'imâ bâkî kalur zann olunarak şöylece oturulmuş ve düvel-i Avrupa'nın ahvâl ve terakkiyâtına[3] tahsîl-i vukûf itmek ve efkârlarını celb eylemek ve lede'l-iktizâ ba'zısıyla ittifâk yapmak şöyle dursun lakırdılarını kâle almağa bile tenezzül olunmamak ve ahvâl-i Avrupa'ya kesb-i ma'lûmât birle ba'zı umûr-ı nâfi'ada ya'nî umûr-ı mülkiyye **(s.52)** ve mâliyye ve askeriyyede anlarm bâ'is-i necât[4] ve kuvvetleri olmuş olan nizâmâtdan şerî'at-i İslâmiyye ve usûl-i Devlet-i Aliyye'ye tevâfuk idenlerin ahzı mûcib-i menâfi'-i azîme ve belki müstelzim-i hayât-ı Devlet-i Aliyye olacağını îmâya cesâret idenlere bayağı dînsiz nazarıyla bakılmak raddelerine gelinmiş idi ve ol vakit külliyyât-ı umûrda sâhib-i fatk u ratk[5] olan kibâr-ı ulemâ ise eslâf-ı izâmları[6] misillü dakâik-i ahvâl-i âleme tamâmıyla vâkıf olmadıklarından ve devletce ma'lûmâtlarının dâ'iresi nâ'il oldukları hey'et-i azîme-i nüfûz ve kudreti ihâtaya kâfi bulunmadığından başka ekserîsinin ulûm ve fünûnda olan derece-i ma'lûmâtları hakîkaten âlem-i ıtlâkına bile medâr olamaz idüginden biraz da anlar tas'îb-i mesâlih iderler idi bu mahâzîri niçün ref' itmediniz ya'nî yeniçeriyi kaldırub nizâm askeri niçün yapmadınız ve tanzîmât-ı mülkiyyeyi niçün düşünüb icrâ itmediniz dinür ise bu i'tirâza dahi şu vechile mukâbele ideriz ki bizler dünyâda vükelâ oldığımız târîhlerde Devlet-i Aliyye'de bu şeyleri bilür pek az âdem oldığını ve anların dahi söylemege cesâret idemediklerini beyân itmiş idim vâkı'â sonradan mevâdd-ı merkûmenin cümlesi hamd olsun yapıldı fakat sebebi Devlet-i Aliyye'nin işbu Kırım mâddesi ve daha sonraları Yunan keyfiyyeti ve Edirne Musâlahası gibi birbirini müte'âkib giriftâr oldığı mazarrât-ı azîme herkesin gözini açub tecdîd-i usûl olunmadıkça bekâ mümkün olmadığını artık havâss ve avâmın i'tirâfa mecbûr olması kaziyyeleri oldığı erbâbının ma'lûmıdır el-hâsıl bizlerin şu

1 Mahsûd: Hased edilmiş, hased edilen.
2 Mâ-fi'l-bâl: Gönülde olan maksad ve meram.
3 Terakkiyât: Terakkiler. Yükselişler. İlerlemeler.
4 Bâ'is-i necât: Kurtuluş sebebi.
5 Fatk u ratk : Noksanları düzelterek idare etme. Ayırmak ve bitiştirmek. İyi idare etme.
6 Eslâf-ı izâm: Evvelce gelmiş olan büyük zatlar.

uygunsuzlukları ihtiyârımızın esbâbı işte bunlar ve daha nice ta'dâdı mümkün olmayan şeylerdir sizler bu mevâni'i görmediğinizden lâyıkıyla takdîr idemezsiniz fakat sizlere lâzım olan oldur ki bizim metrûkâtımız olan tecârüb[1] ve emsâlden ve o zamâna nisbetle sâye-i adâlet-vâye-i Hazret-i Abdülmecîd Hani'de nâ'il oldığmız emniyyet ve suhûletden istifâde idüb mehmâ-emken[2] cebr-i mâ-fât[3] ve ta'mîr-i hatî'ât eyleyesiz zîrâ siz de kusûr ider ve Devlet-i Aliyye'yi Hüdâ-nekerde mutazarrır eyler iseniz ahlâfınız indinde bizim kadar da ma'zûr olamazsınız deyü cevâblar virecek olsa pek de mukâbele olunamaz biz yine sadede gelelim.

Ber-minvâl-i muharrer Rusyalunun iddi'â itdigi senedin i'tâsı karâr-gîr olub ancak Rusya ilçisinin virdigi sûret-i senedin mukaddimesi ta'bîrât-ı gayr-i müsta'mele ve kelimât-ı bâride ve mühmele ile mahlût ve müşevveş[4] olduktan başka mezkûr sûretde Âyînelikavak Tenkîhnâmesi'nin Tatar'a müte'allik olan ikinci ve üçünci ve dördünci mâddeleri ve Kaynarca Ahidnâmesi'nin üçünci mâddesi ilgâ olunmak münderic olub Kaynarca Mu'âhedesi'nin (**s.53**) üçünci mâddesinde ise Özi Kal'ası kadîmî ülkâsıyla Devlet-i Aliyye'nin tasarrufunda bâkî kala şartı musarrah olarak mâdde-i mezkûrenin ilgasıyla bu şart dahi ilgâ olunmak lâzım gelecegine nazaran Rusyalu bir aralık bunı ser-rişte[5] iderek Özi'yi ahden iddi'âya kalkışması vârid-i hâtır olmakdan nâşî zikr olunan elfâz-ı mübheme ve gayr-i müstakîmenin tagyîri ve bu mâddelerin îzâh ve tefsîri Rusya tercümânı vâsıtasıyla ilçisine ihbâr ve ifhâm olundukda sûret-i senedin tagyîr ve tenkîhi uhde-i iktidârından hâric oldığını ve fakat devletinin mâdde'i ilgadan dîger bir maksad-ı hafîsi olmadığını ifâde zımnında tercümânını i'âde idüb ve bu sûretle bi'l-vâsıta birkaç def'a muhâbere olunub ara yerde bir haylî münâza'a ve münâkaşalar vukû'undan sonra nihâyet Özi ibâresinin ibkâsıyla def'-i nizâ' olunabildi.

Meşveret-i Havâss

Sened-i mezkûr tenkîh olundukdan sonra sûreti mütehayyizân-ı ashâb-ı meşverete irâ'e olunmak zımnında Defterdâr Feyzî Efendi ve Başmuhâsebeci Süleymân Feyzî Efendi ve Süleymân Penâh Efendi Kethüdâ Beg'in odasında ictimâ' iderek sûret-i sened kırâ'at olundukda Süleymân Feyzî Efendi sebkini istihsân akabinde Kırım ve Kuban taraflarında bu kadar muvahhidîn var hâlleri neye müncer[6] olacakdır deyü su'âl itmekle bu husûs sened i'tâsı tahakkukunda Rusya ilçisine tercümânı vâsıtasıyla ifâde olunur deyü cevâb virilüb müte'âkiben Kırım ve Kuban'da mütemekkin olanlar ehl-i İslâm'dan olmağla hicret ihtiyâr idenlerine mümâna'at olunmamak husûsı derc ve ilâve olunmak lâzımdır dimesine cevâben dinildi ki Rusyalu Kırım'ı zabt itdiginde Avrupa'ya ve Kırım'a beyânnâme neşr eyledikden sonra tekrâr Kırım'a bir beyânnâme gönderüb hicret idecek olanlara bir mâh mühlet virerek müddet-i mezkûre zarfında emvâl ve eşyâ ve ıyâllerini diledikleri mahallere nakl ve îsâl

1 Tecârüb: Denemeler, deneyişler, tecrübeler.
2 Mehmâ-emken: Mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar.
3 Cebr-i mâ-fât: Kaybedilen bir şeyin yerine başka bir şey bularak, onunla avunma.
4 Müşevveş: Karmakarışık, anlaşılmaz, düzensiz.
5 Ser-rişte: İpucu, tutamak.
6 Müncer: Nihâyet bulmak. Bir tarafa çekilmek. Sürüklenme. Sona eren, neticelenen.

eylemelerine ruhsat virmiş idi tavâ'if-i Tatar'ın ba'zıları hicret ve ba'zıları ihtiyâr-ı ikâmet idüb muhâcirînden ba'zılar dahi peşîmân olub tekrâr vatanlarına avdet eylediler hunun üzerine kayd-ı mezkûrun senede derc itdirilmesi kâbil olamaz bundan başka vakt-i mev'ûd[1] hulûl itdi fi-mâ-ba'd[2] bu makûle îrâdât ile izâ'a-i evkât olunmasun deyü Rusya ilçisi tercümânıyla haber göndermişdir.

Süleymân Feyzî Efendi yine i'âde-i kelâm idüb didi ki bunların muktezâ-yı meşrebleri iddi'âlarında ısrâr iderler ise dahi ba'zı matlabları husûl buldukda sâ'ir garaz-ı cüz'îlerinde tenezzülleri mücerrebdir. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye matlûbunuza mümâşât itdi (**s.54**) lâkin ihtiyârlarıyla hicret itmek isteyenlere mümâna'at olunmamak ve bundan sonra bu husûsun müzâkeresi câ'iz olmak mâddeleri senede derc olunsun dinilse çünki garaz-ı aslîleri hâsıl olmuş bulundığından bu mâdde içün ihtiyâr-ı ceng itmeyecekleri ve beher-hâl bir çâresine bakacakları agleb-i ihtimâldir hattâ riyâsetimizde konsolos mâddesinde dahi dürlü tavr ve vaz'lar gösterdiklerinde Devlet-i Aliyye konsolos nasbını kabûl itdi ve eskâl ancak mahall tahsîsinde kaldı sonra bir çâresine bakılur dinilmekle çünki mâdde-i asliyyede kabûl bulunmak hasebiyle müdde'âmızı Devlet-i Aliyye redd itdi diyemediler gâyeten mâ-fi'l-bâb konsolosun makarrında[3] ısrâr itdiler.

Buna cevâben dinildi ki Rusya ilçisi her gün muvahhiş[4] haberler gönderüb sened husûsunda ta'cîl zımnında hudûd başlarında rûz-merre Rusya ve müttefiki asâkirine iki yüz bir guruş sarf olundığını îrâd ile te'ehhür-i mâddenin netîcesi nedâmetdir deyü kat'-ı kelâm itmiş iken kayd-ı mezkûrun senede dercini tekrâr itmek bir şey'i müfîd olmadıkdan başka Devlet-i Aliyye'ye bir nev' züll[5] olur.

Süleymân Penâh Efendi kelâma mübâşeret idüb didi ki bu mâdde fi'l-asl Rusya ilçisine ifhâm olunmuş ve ol dahi redd ile cevâb virmiş olmağla fi-mâ-ba'd tekrâr olundığı sûretde yine evvelki cevâb alınacağı der-kâr olub bu ise Devlet-i Aliyye'ye nakîsa-i şân olacağından rezâleti irtikâb itmekden ise hemân işbu kırâ'at olunan senedi virmek evlâdır zîrâ Tatar kavmi mukaddemâ serbest olub umûrlarına müdâhalemiz yoğidi. Şimdi Moskov'a teba'iyyet eylemişler Allâh belâlarını virsün bir mütelevvin[6] tâ'ifedirler fi'l-asl bu serbestlik beliyyesini dahi kendileri kesb eylediler bu kaydın redd ve kabûlünde tarafeynden ısrâr olundığı hâlde mukâbele lâzım gelür mukâbeleye ise şimdilik kudret yokdur ma'a-hazâ cihâdın farziyyeti imkân ile meşrûtdur imkân olmadığı hâlde ma'zûruz.

Süleymân Feyzî Efendi derhâl buna dahi mukâbele idüb merâm bu busûs beher-hâl bu minvâl üzre hitâm bulsun dimek degildir garaz mukaddem ve mu'ahhar zuhûrı melhûz olan bir mazarrat var ise beyân olunub meydâna çıksun dimekdir. Ve bu mâdde şer'-i şerîfe müte'allik olmağla bir kerre sûret-i şer'iyyesi dahi tahkîk olunsun zîrâ bu kadar Müslimînin ra'iyyetini tecvîz itdiler deyü güft [ü] gû olması ve me'mûrların sihâm-ı ta'na nişâne kılınması

1 Vakt-i mev'ûd: Verilmiş zaman, vade.
2 Fi-mâ-ba'd: Bundan böyle, bundan sonra, bundan itibaren, bir daha.
3 Makarr: Karar yeri. Karargâh. Kararlı yer. Merkez.
4 Muvahhiş: Vahşet veren. Vahşileştiren. Korkutan. Korkutup ürküten.
5 Züll: Alçalma, horluk, hakirlik, zillet.
6 Mütelevvin: Renkten renge giren, bir halde durmayan, sebatsız, kararsız.

der-kârdır[1] dimekle huzzâr-ı meclis dağılmamak üzre bahs-i mezkûr Sadr-ı â'zam'a arz olundukda taraf-ı Sadr-ı â'zamî'den bu vechile cevâba ibtidâr olundı ki lev-ferazna Kırım'da olan tavâ'if Devlet-i Aliyye'den isti'âne itdiler (**s.55**) şimdilik i'âneye kudret var mıdır ve mukaddemâ isti'âne itdiklerinde i'âneleri vâcib oldığına dâ'ir sûret-i fetvâ çıkarılmış iken i'âne olunabildi mi ve teşebbüs olunmuş olan tedârükât-ı berriyye ve bahriyyeden Şâhin Giray'ın mahlûliyyet-i hakîkiyye şartının ilâvesiyle hanlıkda ibkâsmdan başka bir fâ'ide görüldi mi bu def'a dahi Tatar Şâhin Giray hal' ile Bahâdır Giray'ı Kırım hanlığına intihâb idüb menşûr ve teşrîfât istid'âsıyla Dersa'âdet'e mahzar gönderdikleri hengâmda Bahâdır Giray'ın hanlığı tasdîk olunub da menşûr göndermek mümkün oldı mı buraları etrâfıyla müzâkere olunsun.

Sadr-ı â'zam'ın bu irâdesi huzzâra ifâde olundukda Süleymân Feyzî Efendi bahsi i'âde idüb didi ki vâkı'â bunlar variddir i'ânede imkân şartdır olmadığı sûretde ne çâre lâkin murâd-ı i'âne ve isti'âne[2] bahsi degildir. Tatar tâ'ifesi bir kavm-i garîbü'l-etvâr olub ale'l-husûs Rûmili cânibinde bu kadar hanân ve selâtîn ve Bucak ve sâ'ir mahallerde pek çok sunûf-ı Tatar mevcûd oldukdan fazla bu esnâda Kırım'dan hicret itmiş bu kadar nüfûs vardır ebnâ-yı cinsimizi küffâra virdiler âvâzesini işâ'a itmeleri ve Devlet-i Aliyye ahâlîsinden ba'zı hâli'z-zihn[3] kimseler dahi bu kadar ehl-i İslâm'ın ra'iyyetini tecvîz itdiler deyü me'mûrlar hakkında ihdâs-ı kîl ü kâl eylemeleri melhûz olmakdan nâşî mücerred bu misillü mâkâlatın önüni kestirmek üzre Moskovluya bu kaziyyeyi defa'ât ile îrâd eyledik lâkin ısgâ itmeyüb ısrâr eyledi dimek içün bir kerre ilçiye îrâd olunsa hiç olmaz ise mükâleme mazbatasında bulunur ve vaktiyle me'mûrlar zâhir-bînân-ı avâm lisânından kurtılur ve eger kabûl idecek olursa dîn-i mübîne[4] bir hidmet olmuş olur muhâcirîne bir ay kadar mühlet virdikleri kendülerinden menkûl ve sıhhat ve hakîkati mechûl degil midir hele bu husûsun vech-i şer'îsi dahi ma'lûm olmak içün Müftî-zâde Efendi ihzâr ile bu keyfiyyetin müzâkeresine ibtidâr olunsun.

Buna cevâben dinildi ki eger düşmana söz anlatmak mümkün olsa bu kadar Müslimînin taht-ı ra'iyyetde kalmasını kim tecvîz iderdi lâkin hâl ma'lûmdur.

Moralı Süleymân Efendi didi ki böyle umûrda imkân şartdır ve imkân olmadığı hâlde özürler inde'ş-şer' makbûldür meselâ Malta'da ehl-i İslâm'dan bu kadar üserâ vardır lâkin tahlîslerinin imkânı olmadığı gibi bunlar dahi öyledir hemân Cenâb-ı Hakk Devlet-i Aliyye'ye kuvvet ve miknet virinceye dek mümâşât olunmak evlâdır fakat mükâlemeye me'mûr olan zevât taraflarından min gayri me'mûriyyete ba'zı mukaddimât-ı dostâne serdiyle ilçiye îrâd olunsa şâyed ki vesîle-i husûl-i murâd olur olmadığı sûretde dahi me'mûrlar tarafından dostâne der-miyân (**s.56**) olunmuş olacağına binâ'en adem-i kabûl sûretinde terettüb idecek rezâlet Devlet-i Aliyye'ye â'id olmamış olur.

Buna dahi mukâbele olunub dinildi ki bu mâdde tekrâr ilçi ile müzâkere olunacak degil belki tercümânı vâsıtasıyla mümkün olabildigi kadar bi'l-muhâbere sûret-i sened

1 Der-kâr: Mâlum, âşikâre olan. İçinde olan. İçte bulunan.
2 İsti'âne: Avn, yardım isteme.
3 Hâli'z-zihn: Boş kafalı, akılsız.
4 Dîn-i mübîn: Hak ve hakîkatı apaçık izâh eden İslâm dini.

karârlaşdırılub ba'de't-tebyîz' ilçi ile mübâdele olunmak içün akd-i meclis olunacakdır. Zîrâ bu Pâzârtesi sened mübâdele olunmaz ise me'mûriyyetim tamâmdır deyü muvahhiş ve bârid haberler gönderüb tahdîş-i ezhân[2] ideyor. Binâ'en-aleyh vaktin bu misillü mübâhasâta müsâ'adesi kalmamışdır.

Süleymân Feyzî Efendi yine i'âde-i bahs idüb kayd-ı mezkûr senede sürhle[3] derc olunub ilçiye tercümânıyla gönderilsün kabûl ider ise ni'me'l-matlûb[4] itmedigi hâlde bu da'vâdan dahi keff-i yed[5] olunarak i'tâ-yı sened olunsun deyüb sâ'iri dahi anı tensîb ile meclise hitâm virildi.

Ba'dehu Rusya tercümânı getürdilüb husûs-ı mezkûr kendüye ifâde ve re'y olundığı üzre kayd-ı mezkûr sürhle sûret-i senede işâret olunarak ilçi tarafına gönderildiyse de evvelki gibi yine kabûli mümkün olamayacağı haber-i bârid ile avdet itdiginden vâki' olan bahsin tafsîli ve ilçinin â'râz-ı küllîsi sadreyn-i muhteremeyne Cum'a güni Bâb-ı Âlî'ye virüdlarında ifâde olundukda kudret olmadığı hâlde senedin ol vechile i'tâsına rızâ-dâde olmalarıyla kayd-ı mezkûr lağv olunarak senedin i'tâsı karâr buldı. Ve kethüdâ begin odasında vâki' olan mezkûr mübâhasâtın cüz'î ve küllî bir fâ'idesi görülmeyüb beyhûde yere isrâf-ı kelâm olunmuş oldı. Fakat Allâh içün Süleymân Feyzî Efendi merhûmun mütâla'ası pek yolunda imiş Rusya devleti hengâm-ı musâlahada hilâf-ı ahd ve şurût olarak Kırım gibi bir hıtta-i azîmeyi gasb itmiş oldığı ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bu hareket-i hayret-efzâya bi'z-zarûre sükût ile mukâbele olundukdan başka bir de tasdîk-i gasb ve sirkati hâvî sened virilmesine de muvâfakat eyledigi hâlde ol senedin ba'zı ibâresinin ıslâhına bile cesâret olunamamış olması doğrısı azîm te'essüf idicek şeydir ve mâdâmki sened virilerek matlûbları tamâmıyla hâsıl olmak üzere karâr verilmişdir. Artık efendi-i müşârun-ileyhin ifâde-i âkilâne ve hamiyyet-kârânesi vechile Rusya ilçisinin fakat zararsız birkaç lafz içün mükâlemeyi kırmayacağı ve kıramıyacağı der-kâr idi.

Kırım Senedinin Mübâdele Olundığı ve Eflâk ve Boğdan'a Dâ'ir Sened Virildigi

Rusya ilçisiyle mezkûr senedin mübâdelesine Kapudan Paşa ve Müftî-zâde Ahmed Efendi (**s.57**) ve Re'îs Efendi bâ-ruhsat-nâme-i hümâyûn me'mûr olmalarıyla işbu şehr-i Safer'in on beşinci güni Âyînelikavak Sâhilsarâyı'nda ictimâ' ve mülâkât olunub Kapudan Paşa'nın kudûmuna intizâr olundukda yevm-i mezkûrda Kapudan Paşa nâ-mizâc ve meşgûl-i tedbîr ve ilâc olub meclise gelemeyecegini haber virilmekle senedi Ahmed Efendi ile Re'îs Efendi temhîr idüb Kapudan Paşa'ya dahi temhîr itmek üzre Beglikci Râşid Efendi ile irsâl idiler.

1 Ba'de't-tebyîz: Temize çektikten sonra.
2 Tahdîş-i ezhân: Zihinleri kurcalamak, tırmalamak.
3 Sürh: Kırmızı, kızıl. Kırmızı mürekkep. Bab veya fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olan yazma.
4 Ni'me'l-matlûb: Tam aradığımız. İsteyip aradığımızın en âlâsı.
5 Keff-i yed: El çekme, vazgeçme, karışmama.

Râşid Efendi müşârün-ileyhin konağına gidüb fi'l-vâki' haremde müdâvât[1] ile meşgûl bulmuş ve senedi mühürledüb Âyînelikavak'a avdet itdikde Rusya ilçisiyle senedler mübâdele ve şimdilik def'-i mücâdele kılınmışdır. Sûret-i sened zîrde (4) rakamıyla îrâd olunur.

Kapudan Paşa senedi temhîr ider iken Râşid Efendi'ye hitâben dimiş ki bu sulh sulh degildir â'dâ bizim hâlimizi böyle gördükce buna kâni' olmayub envâ'-i teklîfâta âgâz ve Memâlik-i Mahrûse'ye dest-i tama'ı dırâz idecekleri ve hiç olmaz ise Tuna hudûd olsun diyecekleri bî-iştibâhdır bize göre hemân başımızın çâresini görmek ve ahz-ı intikama medâr olacak esbâbın tekmîline bakmak lâzımdır sonra nedâmet fâ'ide virmez.

Ve yine bu esnâda Eflâk ve Boğdan mâddesi içün dahi makâm-ı Sadâret'den Rusya ilçisine bir kıt'a sened i'tâsıyla def'-i gâ'ile olunmuşdur. Çünki mukaddemâ Rusya ve Nemçe ilçilerinin bi'l-iştirâk virmiş oldukları takrîrlerinin mutazammın oldığı mevâdd-ı selâseden ikisi ki ticâret mâddesiyle Kırım mes'elesidir ber-minvâl-i sâbık hitâm bulub dîgeri ki Eflâk ve Boğdan mâddesidir bu ana kadar te'ehhür itdigine ve bunun tesviyyesine dahi Rusyalu tarafından ısrâr olundığına binâ'en ba'zan mükâleme ve ba'zan muhâbere ile bu mâdde dahi tanzîm olunmuş olmağla bu kerre ber-vech-i sâbık senedi i'tâ ile def'-i gâ'ile olunmuşdur sûret-i sened zîrde (5) rakamıyla muharrer olmağın keyfiyyet ana mürâca'atla ma'lûm olur.

İşte bu sûretle mevâdd-ı selâse kâmilen Katerina'nın dil-hâhı[2] üzre karâr-gîr olmuşdur. Bundan sonra Kırım senedinin Rusya Devleti tarafından tasdîknâmesi gelerek Cumâde'l-ûlâ'mn on üçünde tasdîknâmeler dahi yine Âyînelikavak'da mübâdele olunmuş olmağla keyfiyyet-i mübâdelesi zîrde beyân olunur.

Mâh-ı merkûmda Rusya ilçisi tasdîknâmenin gelmiş oldığını inhâ ve Bâb-ı Âlî'de mübâdele olunmasını ve Âyînelikavak Musâlahası akîbinde mübâdele olunan tasdîknâmeye kıyâsen bu def'a dahi rüsûm-ı âdiye icrâ kılınmasını istid'â zımnında tercümânını Re'îs Efendi'ye gönderdikde Re'îs Efendi bu mâddenin tasdîknâmesi murahhaslar[3] beyninde mübâdele olunmak lâzım gelür diyerek tercümânı i'âde idüb çok geçmeksizin tercümân yine avdet iderek merâsimin (**s.58**) icrâsıyla mübâdele olunmak mûcib-i tezâyûd-i safvet-i muhabbet olub merâsimin terki takdîrinde igbirâr[4] ve bürûdet[5] sûreti gösterilmiş olacağından başka ilçinin selefi icrâ buyurılan merâsime bu def'a kendü hakkında müsâ'ade buyurulmamak kendüsünün inhitât-ı i'tibârına sebeb olacağını ilçi tarafından beyân ve iblâğ itmekle mâddenin hüsn ve kubhı müvâzene olunmak lâzın gelüb çünki rüsûm-ı mezkûrenin alenen icrâsı takdîrinde egerçi sefer ber-taraf oldı deyü asâkir-i mansûreye rehâvet ve fütûr ve ser'askerlerin himmetine kesel ve kusûr ârız olmak mahzûrı der-kârdır. Lâkin bu mahzûr sırren mübâdelesi takdîrinde dahi lâzım gelür. Zîrâ ba'de'l-mübâdele beher-hâl ser-hadlerdeki asâkir hâlleri üzre ibkâ olunsa Rusyalu dahi hudûddaki askerini ibkâ idüb pey-der-pey sebeb-i cem'iyyet nidügin su'âl ve istiksâdın hâlî olmayacağı cihetle ser-hadlerdeki asâkir-i mansûreye bir sûret ve râbıta virilmek lâzım gelüb binâ'en-aleyh hem teşettüt-i askerîye ser-rişte virilmemek ve hem de taraf-ı hasmdan vârid olacak su'âle cevâb

1 Müdâvât: Deva arama, hastaya bakıp ilâç verme.
2 Dil-hâh: Gönül talebi, gönül arzusu.
3 Murahhas: Salâhiyyetli olarak bir yere bir vazife ile gönderilen kimse.
4 İgbirâr: Kırılma, gücenme.
5 Bürûdet: Soğukluk.

hâzırlamak üzre Rûmili vâlîsi ve İsmâ'îl ser'askeri olan Abdî Paşa kalem-rev-i hükûmetinde vâki' olan Sofya'da ikâmet ve Sofya'daki askere başbuğ olan İsmâ'îl Paşa mansıbı olan Anadolı eyâletine mürûr ve azîmet ve Özi Vâlîsi Bekir Paşa Silistre'de ve Arslan Mehmed Paşa Bucak'da meks[1] ile etrâfa ihâle-i çeşm-i basîret itmeleri ve bu sûretle ser-haddâta nizâm ve takviyyet virilmesi ve hasm tarafından su'âl vârid olacak olursa herkes kalem-rev-i hükûmeti dâhilinde mukîm olub tagyîr-i makarr ve câygâhdan[2] dahi Devlet-i Aliyye'nin bir garaz-ı âharı yokdur dinilmesi tedâbîri rikâb-ı şâhâneye arz olundukda bu ilçinin selefi dahi Âyînelikavak Musâlahası'ndan sonra devletimin cüz'î ve küllî bir garazı kalmayub ilâ yevmi'l-kıyâm safvet ve muhabbetde ber-devâm olacağı muhakkakdır dimiş iken bir müddetden sonra zühre terâk-ı ashâb-ı idrâk olan işbu mâdde-i hatır-nâk zuhûr itmekle â'dânın bast eyledikleri mukaddimât-ı mümevveheleri hakîkatine haml ile mesmû'[3] olmayarak ihtiyâta mü'âyeten asâkir-i mansûre ser-hadlerde ibkâ ve adem-i teferruklarına i'tinâ olunmak ve tasdîknâmeler murahhaslar beyninde mübâdele kılınmak üzre irâde-i mülûkâne sâdır olmuş ise de Âyînelikavak Musâlahası'na kıyâsen bu def'a dahi rüsûm-ı âdiyye icrâsında Rusya ilçisinin ısrâr itmesi ve Devlet-i Aliyye'nin Moskovlu hakkında gâlibâ nihânî[4] bir fikr ve mülâhazası var diyerek bir vaz'-ı bârid göstermesi mülâhazadan ba'îd olmamağla ber-mûceb-i irâde-i seniyye asâkir-i müctemi'a ser-hadlerde ve ser'asker ve başbuğlar kezâlik me'mûr oldukları yerlerde müstekarr ve mütemekkin olmak şartıyla yine rüsûm-ı âdiyyenin icrâsıyla tasdîknâmelerin (**s.59**) mübâdele olunması tekrâr istîzân olundukda vech-i ensebi üzre amel ve harekete ibtidâr olunmak bâbında izn-i hümâyûn şeref-yâfte-i sudûr olub keyfiyyet Şeyhü'l-islâm Efendi'ye ifâde olundukda terk-i rüsûm ile ilçi tarafından ısrâr olunmak mahzûrı melhûz oldığı misillü ma'a icrâ'i'r-rüsûm mübâdelede dahi çünki ilçiye mihmândâr ta'yîni ve hânesine bir orta neferâtıyla bir çorbacı irsâli levâzım-ı rüsûmdan olub bu ise şüyû'-i sulhı îcâb iderek ser-hadlerde müctemi' olan tavâ'if-i askeriyyenin teferruk ve teşettütlerine sebeb olacağından mihmândâr ve orta ta'yîn olunmaksızın mübâdele olunarak bu bâbda bir hadd-i evsat bulunmasını tensîb ve istihsân[5] itmegin ber-vech-i muharrer orta ve mihmândâr ta'yîn olunmayarak Bâb-ı Âlî'ye getürilüb kendüye kürk ve mensûbâtına hil'atler ilbâsıyla iktifâ olunmak sûreti Rusya ilçisine teklîf olundukda ednâ rüsûmun terkine râzı olmayacağını ve râzı oldığı sûretde devleti tarafından mazhar-ı serzeniş[6] ve itâb olacağını iş'âr ile sûret-i infi'âlde murahhaslar beyninde mübâdeleyi ihtiyâr itmekden nâşî mâh-ı merkûmda Kapudan Paşa ve Müftî-zâde Ahmed Efendi ve Re'îs Efendi Âyînelikavak Sahilsarâyı'nda Rusya ilçisiyle bi'l-mülâkât tasdîknâmeler mübâdele olunmuşdur.

Öteden berü mübâdele-i senedât akîbinde yek-dîgere hediyye virmek mesbûkun bi'l-misl olmakdan nâşî bu kerre Rusya ilçisi devleti tarafından Makâm-ı Sadâret'e ve Kapudan Paşa'ya ve Kethüdâ Beg'e ve Müftî-zâde Efendi'ye ve Re'îs Efendi'ye ve Beglikci Efendi'ye ve Divân-ı Hümâyûn tercümânına olmak üzre ba'zı mücevherât ile kürk ve çay ve râvend[7]

1 Meks: Durma, bekleme, bir yerde kalma, eğlenme.
2 Câygâh: Yer. Mevki, rütbe.
3 Mesmû': İşitilmiş, duyulmuş, haber alınmış.
4 Nihânî: Gizlilik, saklılık.
5 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.
6 Ser-zeniş: Başa kakma, sitem.
7 Râvend: Kökleri ve sapları ilâç olarak kullanılan karabuğdaygillerden bir nebat.

misillü birer mikdâr hediyye tertîb ve arz itdikde çünki mübâdele-i tasdîknâmede rüsûmâtın terk olunmasından dolayı ba'zı mertebe münfa'il[1] olmağla hediyyesi kabûl olunmasına buna dahi bir ma'nâ virüb tevahhuş[2] itmesi vârid-i hâtır oldığından def'-i vahşet zımnında hedâyâsı kabûl olunub mukâbilinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi gerek kendüsüne ve gerek ser-kâtibine ve baş tercümânına münâsibi vechile hediyyeler tertîb ve i'tâ kılınmışdır.

Lâkin vükelâ-yı Devlet-i Aliyye hedâyâsını dahi kabûl itmemiş olaydılar haklı bulunurlar idi. Zîrâ Rusya Devleti harbsizce bir buçuk milyon nüfûsı câmi' olan bir iklîmi gasb ve istîlâ itmesiyle vesîle-i tezâyüd-i müvâlât olan merâsime ri'âyet ister ammâ Devlet-i Aliyye vakt ve hâlin îcâb ve ilcâsıyla bu kadar hukûk-ı sarîha ve sahîhasından ferâgat itmege mecbûr olmağın bi't-tabi' münfa'il ve dil-gîr oldığına nazaran bu kadarcık olsun eser-i infi'âl göstermekde vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin hakkı var idi.

(**s.60**) Ne çâre ki Devlet-i Aliyye'nin dûçâr oldığı hâl-i za'f iktizâsınca hukûk-ı ahdiyyesini istihsâl idemedikden başka kâlen[3] ve hâlen bir eser-i infi'âl bile gösteremedi.

Katerina ise andan sonra Memâlik-i Mahrûse'yi benimseyüb mütehakkimâne mu'âmelâta ve taraf be-taraf ilkâ-yı fesâdâta ve her işe müdahaleye ictisâr[4] ider oldı.

Fezleke

Bu hengâmelerde düvel-i Avrupa hâb-ı gafletden uyanub Rusya'nın niyyât-ı muzmire ve harekât-ı muzırrasın neyi intâc idebilecegini anlamış ve bunı en ibtidâ Fransalu hiss eylemiş ise de düvel-i Avrupa miyânında Katerina'nın hırs ve tama'ına hâ'il olacak bir ittifâk hâsıl olmadığından Katerina Kırım'da yerleşerek İstanbul'ı göz habsine almış ve anları dahi dâ'imî vechile bu tarafın ahvâline ihâle-i nazar-ı im'ân ve intibâh itmege mecbûriyyet hâlinde bulundurmuş oldı. Şöyle ki Fransa Kralı Onaltıncı Luyi[5] 1191 târîhinde câlis-i serîr-i kraliyyet oldığı vakitden berü Rusya Devleti'nin böyle meydâna çıkar çıkmaz milel-i sâ'irenin memâlikine ta'arruza başlamasından ürküb li-maslahatin Katerina ile vedâd ve ittihâd üzre iken Rusya'nın bu vechile terakkiyâtından endîşe-nâk olmağla Katerina'nın hâl ve harekâtına ihâle-i nazar-ı dikkat itmekde oldığı hâlde bu kerre Kırım mes'elesi üzerine Katerina ile Nemçelünün bi'l-ittifâk vâki' olan tedârükât-ı harbiyyeleri kendüsüne mûcib-i telâş olarak ber-minvâl-i sâbık bu esnâda Katerina ile beynlerinde ittihâd ve meveddet der-kâr olmağın anın hâtırına ri'âyet itmekde olmasıyla berâber böyle tevsî'-i iktidâr eylemesinden karîbü'l-ahdde[6] Saltanat-ı Seniyye ve bütün Avrupa hakkında hudûsı melhûz olan hatar ve tehlikenin def'i çâresine bakmağı ehemm ve akdem umûrdan add iderek İngilterelü ile musâlahayı ta'cîl[7] itmiş ve musâlahanın in'ikâdı akîbinde mes'ele-i şarkiyye üzerine İngilterelünün nazar-ı dikkatini celb ile Katerina'ya Kırın'dan keff-i yed itdirmek

1 Münfa'il: İnfial eden, gücenen, gücenmiş, yüreğine işlemiş, alınmış.
2 Tevahhuş: Korkmak, ürkmek, yadırgamak, emin olamamak.
3 Kâlen: Söylemek suretiyle. Söyleyerek.
4 İctisâr: Cür'et ve cesâret göstermek.
5 Onaltıncı Luyi: Louis Capet.
6 Karîbü'l-ahd: Yakın zamanda.
7 Ta'cîl: Acele ettirme, çabuklaştırma.

için muslihâne sûretle ifâdât-ı ekîde[1] teblîğ itmek üzre İngiltere ve Prusya ve İspanya ve Sardünya devletlerini ittifâka da'vet ve Nemçelüyi bu husûsda Katerina'dan ayırmağa gayret itmiş ise de İngilterelü bu esnâda ittihâz eylemiş oldığı meslek-i politika îcâbınca Katerina'yı gücendirmek istemediginden ve Fransa'nın yüzünden Amerika'daki bunca memâliki zâyi' idüb henüz acısını unutmamış olmasıyla miyânelerinde ulüvv-gîr olmuş olan âteş-i buğz ve rekâbet pek kolaylığla muntafi[2] olabilecek mevâddan olmadığından Fransaluya takarrüb ile akd-i ittifâk idemeyerek (**s.61**) *Ey Sezâyî ister imiş yıkılanı yıkılan* tarîkasınca bu bâbda bi-taraf durdı.

Prusya Kralı dahi İngiltere tarafına müstenid olmadıkca kendüsini meydâna atmağa cesâret idemediginden ve yâhûd cild-i sânîde tafsîl olundığı üzre Devlet-i Aliyye'ye vâki' olan ifâdâtına münâsib cevâb alamadığından ve yâhûd Fransa Kralı'yla Nemçe İmparatorı'nın beynlerinde der-kâr olan meveddet ve müvâlâtdan emîn olamadığından veyâhûd bir dîger mütâla'a-i hafiyyesinden nâşî Devlet-i Aliyye'nin istiklâlini muhâfaza zımnında Fransalu ile bir mukâveleye girişemedi. Nemçe İmparatorı ise Prusyaludan bir vechile emîn olamadığı hâlde anı Katerina'dan ayırmağa zafer-yâb oldukdan sonra tekrâr Katerina'yı gücendirüb de Prusya ittifâkına mecbûr itmek endîşesini bahâne iderek ve hakîkat-i hâlde muvâzene-i bi'l-misl kâ'idesince o dahi Sırbistân ve Bosna taraflarında ba'zı mahaller zabt itmek sevdâsına düşerek Katerina ile ittifâka karâr virüb İmparator'un bu niyyeti Venediklü hakkında vahîmü'l-âkıbe oldığından Venedik Cumhûrı Devlet-i Aliyye ile bir ittifâk mu'âhedesi yapmağa mecbûr olmuş ise de iki devlet-i imparatoryaya karşu yalnız Venediklünün ittifâkı mîzân-ı maslahatı imâle idecek bir kuvvet degil idi.

Sardunyalu dahi ikinci derecede bulunan devletlerden ma'dûd oldığı hâlde ibtidâ-yı emrde Avrupa politikasının ne merkezde karâr kılacağına ve düvel-i sâ'irenin ve husûsiyle İngilterelünün ne tarafa meyl idecegine intizâr üzre bulundı.

Bînâ'en alâ-zâlik Fransa Kralı müşârün-ileyh Luyi yalnız İspanya ile kalub sözi nâfiz olmadığından ve Kırım'ın terki Devlet-i Aliyye'ce müşkil olmağın tedârüksüzligiyle berâber i'lân-ı harb sûretini gözine kesdirmesi vârid-i hâtır oldığından bu sûretde dahi iki devlet-i kaviyyenin pençe-i istîlâsına giriftâr olmak tehlikesinden olsun halâs bulması içün Fransa Kralı musâlahanın imtidâdı[3] çâresini arayub bir tarafdan Devlet-i Aliyye'yi muhârebeden men'e ve bir tarafdan dahi derece-i sâniyyede Katerina'yı Kuban boyunda olan Nogay vilâyetini zabt ile kanâ'ate icbâr içün tekrâr İngilterelüyi dîl yardımı itmek üzre ittihada da'vet eylemiş ise de yine İngilterelü muvâfakat itmediginden Katerina Kırım ve Taman ve Kuban memleketlerini kâmilen gasb eyledikde hiç olmaz ise bâri Rusya'nın Karadeniz'deki kuvve-i bahriyyesini tahdîd içün Nemçe İmparatorını ittifâka da'vet eylemiş ise de bu dahi husûl-pezîr[4] olmayub Katerina kâmilen merâmına nâ'il oldukdan sonra Karadeniz'de tahakküm iderek Devlet-i Aliyye hakkında olan agrâz-ı kâmilesinin vesâ'ilini[5] ilerületmekde bulunmuşdur. El-hâsıl Fransa ve İngiltere devletlerinin yek-dîger hakkında olan adâvet ve

1 İfâdât-ı ekîde: Sağlam ve sarih ifadeler.
2 Muntafi: İntifa eden, sönen; sönük.
3 İmtidâd: Uzama, uzanma; uzun sürme.
4 Husûl-pezîr: Hâsıl olmuş, husul bulmuş.
5 Vesâ'il: Vesileler. Sebebler.

rekâbetleri (**s.62**) Rusyalunun kesb-i vüs'at ve cesâmet eylemesine ve nihâyet kendülerine karşu böyle bir büyük rakîb peydâ olmasına bâdî olmuşdur.

Husûsât-ı meşrûhayı îzâh ve isbât içün Fransa ve Sardunya devletlerinin Kırım mes'elesine dâ'ir olan evrâk-ı resmiyyelerinin suver-i tercemeleri zîrde (6) ve (7) işâretleriyle tahrîr olunur.

Masdariyye Resminin İngiltere Tüccârından Afv Olundığı

Fransa ve Nemçe ve Rusya tüccârı resm-i masdariyyeden mu'âf oldukları misillü İngiltere tüccârı dahi bu imtiyâzdan hisse-mend olmak içün Dersa'âdet'de mukîm İngiltere ilçisi devleti tarafından me'mûren Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm idüb vakt ve hâle nazaran celb-i hâtırları îcâb-ı maslahatdan oldığına binâ'en sahîh İngiltere tüccârının kendü memleketlerinden Der-aliyye'ye getürdükleri ve memnû'âtdan mâ'adâ Der-aliyye'den alub götürdükleri emti'a ve eşyânın ahidnâme-i hümâyûn mûcebince iktizâ iden rüsûmunı edâ itdikden sonra sâ'ire sirâyet itmemek şartıyla resm-i masdariyyeden mu'âf olmaları zımnında Cumâde'l-âhire evâhirinde İstanbul kadısına ve Galata mollâsına ve gümrük emînine hitâben emr-i âlî ısdâr[1] olundı.

Cezâ'ir-i Garb Ocağının Nemçelü İle Akd-i Musâlahaya Râzı Oldukları

Cezâ'ir-i Garb Ocakları taraflarından Nemçe sefâ'inine ta'rîz olunmamak ve ta'arruz vukû'a geldigi takdîrde redd ve tazmîn olunmak ve olunmaz ise vâki' olan hasârın kıymeti vukû'ı gününden altı aya kadar Devlet-i Aliyye hazînesinden virilmek ve virilmedigi sûretde memâlik-i Devlet-i Aliyye'de Nemçelüye mukâbele-i bi'l-misl icrâsı câ'iz olmak şurûtı bundan akdem nizâma rabt olunub tarafeynden senedler mübâdele olunmuş idi. Ve bu husûsa dâ'ir ocaklara hitâben evâmir-i aliyye ve mûciblerince Kapudan Paşa tarafından dahi tahrîrât tastîr ve irsâl kılınmış idi. Ocaklar tarafından bu esnâda vârid olan cevâbnâmelerde ocakluların netîce-i fikirleri â'dânın kesr-i serveti ve medâr-ı ma'îşetleri gazâ mâlı oldığından düvel-i Nasârâ kendülerine düşman olub hattâ bu esnâda taraf taraf üzerlerine gelmişler ise de hamden lillâhi Te'âlâ nesîm-i zafer[2] taraf-ı İslâmiyyâna vezân oldığı fakat bu sûretle telef olan nüfûsdan başka mühimmât ve cebehânelerine naks ve tedennî geldigi ve pâdişâh-ı İslâm halledallâhü mülkehu ilâ yevmi'l-kıyâm hazretlerine herhâlde mutî' ve münkâd oldukları da'vâsını te'yîd zımnında Nemçe ile akd-i musâlahaya râzı olub ancak bilâ-bedel musâlaha idemeyeceklerini ba'zı delâ'il ile isbât iderek bedel ve avâ'id ile sulh içün Nemçelü bir işgüzâr (**s.63**) âdemini konsolosı ile berâber ocağa gönderüb de mu'âhede husûsını âdetleri üzre söyleşmelerini şart kılmış oldukları arz ve ifâde olunmuş oldığına ve çünki kapudan paşa tarafından giden tahrîrâtda Nemçelü ile akd-i musâlaha itdikleri sûretde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendülerine edevât-ı harbiyye ve mühimmât-ı sâ'ire irsâliyle i'âne ve imdâd

1 Isdâr: Sudur ettirme, ettirilme, çıkarma, çıkarılma.
2 Nesîm-i zafer: Zafer rüzgârı.

olunacağı va'd olunmuş idüginden bu vechile mu'âhedeye rızâları dahi Devlet-i Aliyye'nin va'dine igtirâren[1] olacağını iş'âr zımnında beher sene taraflarına irsâl olunmasını istid'â itdikleri mühimmâtın defterini Dersa'âdet'e gönderdiklerine binâ'en keyfiyyet rikâb-ı şâhâneye arz olundukda mes'ûllerine müsâ'ade buyuruldı fakat istedikleri mühimmât hesâb olunub otuz yedi bin bu kadar guruşa bâliğ olmağla ber-muktezâ-yı vakt ü hâl birazı hatt ve tenzîl kılındı.

Nemçelünün Tekâlîf-i Vâkı'ası

Rusyalu ile olan ittifâkının semeresi olmak üzre Nemçelü bundan akdem ba'zı tekâlîfini yürütdürmüş idi bu kerre Rusyalu aksâ-yı emeli olan Kırım mâddesini kazanmış olmağın Nemçelü dahi hu nuvâzene üzre ba'zı şeyler kazanmak dâ'iyyesiyle[2] ibtidâ ticâretce ba'zı müsâ'adât istid'âsıua ve sâniyyen Bosna tarafında ba'zı arâzi iddi'âsına mübâderet itmiş olmağla tafsîlâtı ber-vech-i âtî beyân olunur.

Bu esnâda Nemçe ilçisi Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr virüb mazmûuunda Rusyalu misillü serbestiyyet üzre bihâr ve enhârda ve Prut Nehri'nde tüccâr sefînelerinin geşt ü güzâr[3] itmesi ve emr-i ticâretce ba'zı mertebe müsâ'adât gösterilmesi ifâde olunmuş olmağla vakt ve hâl icâbınca anların dahi bu istid'âlarına müsâ'ade olunmak lâzım gelüb ancak enhâr lafzının bi-hasebi'l-vaz' cemî' efrâdına şumûli var iken Prut Nehri'nin tahsîs-i bi'z-zikr olunmasında bir ma'nâ olmadığından kayd-ı mezkûr tayy olunarak ve sâ'ir mevâdd-ı ticâret dahi mehmâ-emken ta'dîl ve tesviyye kılınarak istid'âları vechile ticârete dâ'ir sekiz mâddeyi hâvî bir kıt'a sened tahrîr ve imzâ olunarak virilmişdir ki sûreti zîrde (8) rakamıyla kayd olunur. Mezkûr senedin Nemçe ilçisine virilmesi karâr-gîr oldukda kable'l-i'tâ Devlet-i Aliyye tüccârının dahi Nemçe diyârında bu vechile nâ'il-i müsâ'adât olmaları Nemçe ilçisine teklîf olundukda bilâ-tereddüd devleti tarafından bu husûs kabûl kılınacağını müş'ir[4] bir kıt'a sened virmiş olmağla sûreti zîrde (9) rakamıyla îrâd olunur.

Bundan sonra Nemçelünün iddi'â eyledigi arâzi mübâhasâtına girişilmemişdir. Şöyle ki Nemçe ilçisi tercümânıyla Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a harîta irsâl iderek devleteyn beyninde mûcib-i (**s.64**) nefret ve bürûdet ve bâ'is-i ihtilâl-i memleket olan ba'zı vesâ'il ve gavâ'ilin izâle ve ber-taraf kılınması devletinin mültezemi olub ez-cümle bu vesâ'ilden olan iki mâddenin tanzîm ve tesviyyesi matlûbları idügini ihbâr eyledi.

Mâdde-i Ulâ Bosna hudûdunda vâki' Nemçe memâlikinde Hırvadlık ve sâ'ir arâzî-i Nemçe Nehr-i Una ve Nehr-i Sava ile tahdîd ve tarafeynden zikr olunan nehirler tecâvüz ve tahattî olunmamak takyîd[5] olunmuş iken Bosnalu tarafından mugâyir-i ahidnâme ve hudûdnâme tecâvüz ve tahattî ve Hırvadlık eyâletinden vâfir arâzi zabt olunub el-yevm tasarruflarında olmağla işbu zabt olunan arâziyi Devlet-i Aliyye Bosnalu yedinden nez' ile

1 İgtirâren: Mağrur olarak, güvenerek.
2 Dâ'iyye: İçten gelen bir duyguyu teşvik edici hal. Mücib ve sebep. Dava.
3 Geşt ü güzâr: Gezme, gezip tozma, geçiş.
4 Müş'ir: İş'âr eden, haber veren, bildiren.
5 Takyîd: Kayıt ve şarta bağlanma. Şart koşma. Bağlama.

Nemçelüye istirdâd ve def' itmesidir.

Mâdde-i Sâniyye Nehr-i Tuna'nın sâhil-i yesârında Ada Kal'ası mukâbilinde vâki' olan İrşova kasabasının tarafeyn memâlikine irtibât ve ihtilâtı hasebiyle Nemçelünün karantina ve gümrük nizâmlarına halel virüb def'an li'l-ihtilâl kasaba-i merkûmeden ve ana muttasıl arzan bir kurşun menzili ve tûlen meşy-i mu'tedil[1] ile üç çâr-yek mikdârı olan arâziden Devlet-i Aliyye'nin keff-i yed eylemesidir. Ve çünki mukaddemâ bir sene zarfında Rezne Nehri'nin icrâsı meşrût iken icrâ olunmayub kalmış oldığından arâzî-i mezkûrenin zabtına Devlet-i Aliyye'nin istihkâkı sâkıt ve mefkûd olmuşdur deyü bu iddi'âları ahde mebnî oldığını isbâta ibtidâr itdikden sonra şîve-i ıtmâ' ile maslahatca sûret-i teshîl göstermek zımnında bir nev' san'at ihtirâ' itmişdir.

Şöyle ki istirdâdı iltimâs olunan arâzi müddet-i vâfireden berü ehl-i İslâm tasarruflarında olmak mülâbesesiyle sekenesinin ba'zısı binâlar ve bağlar ve sâ'ir emlâk peydâ itmiş olub arâzi istirdâd olundığı hâlde bunların mutasarrıf oldukları emlâkdan mahrûm olmaları lâzım gelür Nemçe İmparatorı'nın ise maksûdı mâddenin ber-vech-i suhûlet husûli oldığına binâ'en sekene-i merkûmenin hırmânını tecvîz itmeyerek farazâ arâzî-i mezkûrede sâkın olanlar mülklerinden dûr ve vilâyetlerinden mehcûr[2] olmak istemeyüb de kemâkân vatanlarında ikâmete hâhiş-ker olurlar ise cevâmi' ve ibâdetlerine ve kesb ü menfa'atlerine kat'â ta'arruz ve mümâna'at olunmayub mu'âf ve müsellem olalar ve eger ikâmet murâd itmeyüb de sâ'ir bilâd-ı İslâmiyye'ye hicret arzusunda olurlar ise kendülerini zarardan sıyânet içün emlâk ve arâzîlerine terâzî-i cânibeyn ile takdîr olunan kıymet ve bahâsı der-akab teslîm oluna deyü teshîl-i maslahat sûretinde tercümân-ı mûmâ-ileyh bu tekâlif-i anîfeyi[3] devleti tarafından teblîğ itdikden sonra iltimâs olunan arâzi işbu harîtadan ma'lûm olur deyüb ve harîtayı bırakub avdet eyledi. Birkaç gün sonra yine (**s.65**) Bâb-ı Âlî'ye gelüb mâddeteyn-i mezkûreteynin tanzîm ve tesviyyesi zımnında devleti tarafından ilçisine ruhsatnâme geldigini ihbâr ve tercemesi olarak bir kıt'a kâğıd takdîm ile bunun üzerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi murahhaslar ta'yîni lâzım geldigini iş'âr itdi.

Birkaç gün mürûrunda Rusya ilçisi dahi gelüb Nemçe mes'elesinden bahs açarak bu mâddeler bizim Kırım mâddelerimizin ibtidâlarında oldığı gibi sûret-i tereddüd gösterilerek uzadılmasa münâsib olur ve egerçi bunı resmen ve me'mûren söyleınem lâkin giderek me'mûr olacağım der-kârdır deyü Nemçelü ile müttefik olduklarını ve bu husûsda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Nemçelünün merâmına müsâ'ade olunmadığı hâlde bi'l-ittifâk asker idhâliyle arâzî-i mezkûreyi zabt ideceklerini telmih[4] ve belki tasrîh eyledi.

Ba'zı Tahkîkât

Müdîrân-ı devlet ve müdebbirân-ı umûr-ı saltanat olanlar idâre-i umûr-ı memleketde

1 Meşy-i mu'tedil: Ortalama hızla yürüyüş.
2 Mehcûr: Hecrolunmuş, terk olunmuş, bırakılmış, kullanılmaz olmuş, unutulmuş. Uzaklaşmış, ayrılmış.
3 Tekâlif-i anîfe: Yukarıda geçen teklifler.
4 Telmih: Söz arasında kastedilen bir şeyi manâlı olarak söyleme, açık söylememe, îmâlı konuşma.

cism-i vâhid gibi müttehid ve yek-cihet olub bi-hasebi'l-beşeriyye beynlerinde zâten ba'zı mertebe tebâguz[1] ve tenâfüs olsa bile bunı maslahata sirâyet itdirmeyerek mesâlih-i devleti menâfi'-i zâtiyye ve agrâz-ı şahsiyyelerine takdîm ve tercîh itmek ve yalnız kendi asırlarının salâh ve âsâyişini endîşe itmeyüb belki tabîb-i hâzık[2] gibi hâlen ve istikbâlen cism-i devlete ârız olabilecek ilel ve halelin ilâc ve çâresini tefekkür ve der-pîş[3] eylemek devlet-bendeliginin şerâ'it-i lâzımesinden olarak hu iki kaziyyeye ri'âyet itmiş olan eslâf-ı sıdk-ı ittisâf âlemde güzel nâm almışlardır ammâ agrâz ile velî-ni'metleri olan devletin maslahatını muhtell idenler veyâhûd vaktimiz hoş geçsün dâ'iyye-i mezmûmesine düşüb ve yalnız kendi asırlarının salâh-ı hâlini düşünüb de netâyic-i mükedderesi sonra gelenlere â'id olacak ba'zı mukaddimât-ı muzırra terk idüb gidenler ahlâfın enzârında dâmen-i haşre dek müttehem ve lekedâr kalmışlardır.

İşte bu kabîlden olmak üzre Nemçe ile Belgrad altında elli üç târîhinde vâki' olan musâlahada dâ'imâ güft [ü] gû olagelmiş olan hudûd keyfiyyeti kemâ-yenbagî müzâkere ve tahkîk olunmayub gûyâ bir bahs-i heyyin ve emr-i leyyin gibi vakt-i âhara ta'lîk idilmiş ve birkaç def'a bu mevâddın müzâkeresi sebkat iderek bir haylî mu'âraza ve münâkaşalardan sonra ba'zı mevhûm ve tarafeyne ihtimâllü ibârât-ı rekîke[4] ile sened alınub virilmiş oldukdan başka Bosna cânibine ta'yîn olunan muhaddidler[5] şâyed bir gâ'ile-i harbiyye çıkarılur havfiyle hemân oldığına göre kat'-ı hudûd bahsinde ta'cîl iderek bir gün Bosna'da ikâmet idemeyüb (**s.66**) firâr sûretiyle avdet itmiş oldukları Bosna ahâlîsinin ha'zı müsinn ve ihtiyârlarının ma'lûmlarıdır deyü Vâsıf Efendi rivâyet ider ve dir ki işte min gayri te'emmül kat' olunan hudûdun nihâyeti ve senede derc olunan kuyûd-ı meşkûkenin mazarratı şimdi gelüb görüldi Bosna hudûdı bâlâda zikr olunan nehirler ile mahdûd oldığı hudûdnâmelerde musarrah oldığına nazaran Nemçelünün iddi'â eyledigi arâzi Bosnalunun tecâvüziyle zabt olunmuş ise da'vâları bî-ma'nâ degildir lâkin bu kadar müddetden berü derûnunda tavattun ile alâka ve emlâk tedârük iden ehl-i İslâm'ı yerlerinden ihrâc ile iz'âc gâyetü'l-gâye müşkil ve meşakkate muhtâc olub husûsiyle hakîkat-i mâddeden gâfil ve Devlet-i Aliyye'nin gavâmız-ı ahvâlinden bî-haber ve zâhil olan ba'zı eclâf-ı nâsın sihâm-ı ta'n ve dahline nişâne olmak der-kârdır. Hakk Te'âlâ me'mûrlara mu'în olsun ve i'tirâ-ı nâ-becâ ile jajhâ olan eşhâs-ı kâsırü'l-ukûle insâf virsün.

Vâsıf Efendi'nin bu vechile eslâfdan şikâyet itmesinde hakkı yokdur diyemeziz lâkin onun asrından bizler şikâyet itmege daha ziyâde haklıyız zîrâ şikâyeti hudûdun mübhem bırağılması mâddesi olub bulundığı asırda ise hudûd-ı ma'lûme muhâfaza olunamamışdır ve bundan sonra zikr idecegimiz meclisde dahi fi'l-vâki' evâ'ilin hu mes'eleyi mübhem bırakmış olduklarına ta'rîz vardır lâkin şimdiye kadar zikr itdigimiz ve bundan sonra zikr idecegimiz mecâlis-i meşveretin müzâkerâtma dikkat olunsa ol asırda dahi â'zâ-yı meclisin tanzîm-i mesâlihde aradıkları en kesdirme tarîk maslahatı ibhâm ile vakt-i âhara ta'lîk dâ'iyyesi oldığı meydâna çıkar ve fi'l-vâki' bir asırda kusûr add olunan keyfiyyet bir dîger asırda

1 Tebâguz: Gizli düşmanlık besleme.
2 Tabîb-i hâzık: Üstad, işinin ehli usta tabip.
3 Der-pîş: En önde, gözönünde bulunan.
4 İbârât-ı rekîke: Aksak, kusurlu, tutuk ibareler.
5 Muhaddid: Tahdideden, sınır çizen, sınırlayanlar.

eser-i muvaffakiyyet oldığı bu âlem-i tagayyürde hezâr-bâr vukû‘ bulmuş mevâddandır lâkin ol asırlar esnâsında erbâb-ı meşveretin arayub da ucunı bulmakda zahmet çekdikleri ve bulabildikleri hâlde eser-i muvaffakiyyet ittihâz itdikleri ibhâm-ı maslahat mâddesini kusûr deyü seleflerine isnâd ile ta‘rîz itmeleri emr-i acîbdir fakat kusûrı kimse üzerine almayub böyle herkes birbirine ve halef selefe azv ve isnâd idegelmişdir ve egerçi bu asırlarda dahi ba‘zı fenâlıklar evâ’ilden mîrâs kalmış ise de bu asırların bize terk itdigi mevâdd-ı muzırra sad çendân ziyâdedir biz yine sadede gelelim.

Nemçelünün dîger matlûbı olan İrşova Kal‘ası ol tarafların metîn ve müstahkem bir kapusı olmağla bunun terk ve ferâğı lakırdısı dahi vükelâ-yı asrı dâğ-ı ber-dil itmiş tahammül-sûz ve tâkat-güdâz[1] bir teklîf-i anîfdir ancak bu dahi selefden halefe mîrâs kalmış bir münâza‘adır şöyle ki Rusya seferinde asr-ı Mustafâ Hanî’de Nemçelü Rusyaluyı harben **(s.67)** ve silmen ilzâm itmek ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendüye ma‘lûmü'l-mikdâr meblağdan başka Boğdan'ın bir kıt‘ası virilmek üzre Devlet-i Aliyye ile Nemçelü beyninde bir mu‘âhede-i ittifâk yapılmış ve Nemçelü Leh derûnuna asker idhâl iderek harb ve kıtâle müteheyyi’ ve hâzır gibi görünmüş ve hâlbuki ol vakit Leh mukâsemesi karâr-gîr olarak bundan Nemçelü dahi hissedâr olub bir tarafa çekilmiş iken yine masârif-i kesîreye dûçâr oldum diyerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den îfâ-yı va‘d olunmak husûsunda ısrâr itdigi esnâda bu İrşova mâddesini dahi der-miyân itmiş idi ve egerçi ol vakit sadr-ı â‘zam ve re’îsü'l-küttâb bulunan İzzet Mehmed Paşa ve İsmâ‘îl Paşa ve sâ’ir erkân-ı devlet taraflarından şartın adem-i îfâsı illet ittihâz olunarak Nemçelünün iddi‘âsını def‘e çalışılmış ise de müfîd olmayub iddi‘âsında ısrâr itmekle ve henüz Rusyalı ile akd-i musâlaha olunmuş iken dîger tarafdan âteş-i harbin iş‘âlinden havfla nâ-çâr ehven-i şerrini ihtiyâr kabîlinden olmak üzre incâz-ı va‘d[2] olunub İrşova mâddesi dahi gümrük ve karantina nizâmlarına halel viren mevâni‘in def‘i ve ta‘arruzları iddi‘â olunan İrşova ahâlîsinin te’dîbleri şartıyla meskûtün-anh kalmış idi. Bu def‘a Nemçelüler yiue münâza‘a-i mezkûreyi tazelediler. Her ne hâl ise Bosna'dan matlûbları olan arâzinin ber-mûceb-i ahidnâme-i hümâyûn nizâmı va‘d olunarak İrşova mâddesinden keff-i yed[3] itdirilmek mâddesi egerçi vükelâ-yı devletin hâtırlarına lâyıh olmuş idi. Lâkin hasmın râzı olub olmayacağı ma‘lûm olmayub farazâ râzı olsa arâzî-i Bosna içün sened virilmek lâzım gelür.

Bu tarafda sened virilüb de ba‘dehu Bosna vâlîsine keyfiyyet ifâde olundığı hâlde mahâll-i mezkûrede mukîm olan ser-hadlünün îkâ‘-ı fitne ve fesâd idecekleri hâtırası der-kâr olmağla bu hücnetim[4] indifâ‘ı içün dahi arâzî husûsunun müzâkere ve tanzîmi Bosna vâlîsine bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn havâle ve ol cânibden dahi hudûd cenerali yâhûd bir âharı murahhas kılınarak murahhaslar beyninde mukâvele ve mükâleme ile maslahatın tesviyyesi münâsib gibi tasavvur olunmuş ise de bu sûrete kat‘î vechile karâr virilmek arîz ve amîk[5] mütâla‘a ve müzâkereye mütevakkıf mevâddan olmağın bunun içün mahsûs

1 Tâkat-güdâz: Takati, gücü eriten, yakan mahveden.
2 İncâz-ı va‘d: Va‘dini, sözünü yerine getirme.
3 Keff-i yed: El çekme, vazgeçme, karışmama.
4 Hücnet: Ayıp, noksan, kusur. Sözdeki ayıp. Bayağılık, soysuzluk, karışıklık.
5 Arîz ve amik: Enine ve boyuna, genişliğine ve derinliğine, tafsilâtlı şekilde.

meclis-i meşveret akdi bi't-tasmîm meclise hâzır olacak zevât bunı lâyıkıyla mütâla‘a idüb de hülâsa-i efkârlarını meclisde söylemek içün bu husûsa dâ’ir lâyiha kılıklı bir şey kaleme alınub â‘zâya irâ’e olundukdan sonra müzâkere ve müşâvereye mübâşeret olunmuşdur ki sûret-i müzâkerât ve keyfiyyet-i karârı ber-vech-i âtî beyân olunur.

Receb-i şerîfin on dokuzuncı güni sâhilhâne-i Şeyhü’l-islâmîde Sadr-ı â‘zam ve Şelanik **(s.68)** Mutasarrıfı Vezîr Silâhdâr Mustafâ Paşa ve sudûr-ı kirâm ve Defterdâr Efendi ve Re’îs Efendi ve Çavuşbaşı Ağa ve Tevkî‘î Çelebi Mehmed Efendi ve Defter Emîni Hasan Efendi ve Rûznâmce-i Evvel Süleymân Begefendi ve Muhâsebe-i Evvel Süleymân Feyzî Efendi ve Lâleli Mustafâ Efendi ve Abdülkerîm Efendi ve Süleymân Penâh Efendi hâzır oldukları hâlde akd olunan meclis-i meşveretde Sadr-ı â‘zam feth-i kelâm idüb Nemçelü tarafından zuhûr iden matlûbât ve ana müteferri‘[1] olub da vakt ve hâl iktizâsına tevfikan îrâd olunan mülâhazât mukaddemâ kaleme alınub cümleye gösterilmiş ve herkes hânesinde okuyub da mütâla‘asmı beyân itmesi tenbîh idilmiş idi. İşte bu mâddelerin redd ve kabûlünde der-kâr olan mahâzîr-i adîde ve âcilen ve âcilen tekevvüni melhûz belki meczûm olan harb-i mechûlü'n-netîce zikr olunan sûretden her birinizin ma‘lûmı olub ancak ber-vech-i muharrer kaleme alınmış olan mâddeler levâyih ve havâtır-ı zihniyye kabilinden olub bir mâddesine hükm-i kat‘î müterettib olmamağla sizin dahi hâtırınıza hutûr iden sânihât ne ise beyân idiniz ve bu mâddeler cümleye râci‘ mesâlihden olmağla bir ferd mülâhazasını ketm ve pinhân[2] itmesün buyurdığında Defter Emîni Hasan Efendi ba‘zı vesâ’il ile kavl-i a‘dâyı ta‘lîl idüb de vakit kazanmanın çâresine bakılmasını re’y itdi.

Süleymân Feyzî Efendi dahi anı ta‘kîb idüb mütâla‘a olunan hudûdnâmelerde hudûd-ı Bosna'nın cümlesi nehreyn[3] ile mahdûd olmak lâzım geldiginden gayri hudûd nizâ‘ı oldığına binâ’en mahallinde rü’yet olunması münâsibdir dimekle Sadr-ı â‘zam mukâbele idüb ahidnâme nassına nazar olunsa Nehr-i Sava ve Nehr-i Una hudûd olmağı iktizâ ider.

Musâlahadan sonra muhaddid ta‘yîn olunmuş olan Sa‘îd Paşa'nın mübâdele eyledigi hudûdnâme ibârelerinden hudûd-ı tarafeyn kemâ-yenbagî temyîz olunabilür. Kaldı ki cizâ‘-ı mezkûr elli altı târîhine dek sürinüb Râgıb Paşa merhûm re’îs iken Nemçe kapu kethüdâsıyla bu mâddeyi müzâkere idüb gerçi sened mübâdele olunmuş lâkin def‘-i dağdağa dâ‘iyyesiyle mâdde muğlak ve mübhem bırağılmış oldığından sened-i mezkûr dahi ihticâca[4] sâlih degildir. Ve bu tarafda kat‘-ı mâdde içün dahi sûret-i imkân yokdur didikden sonra Re’îs Efendi'ye teveccüh birle re’y olarak kaleme alınan şukka huzzâra kırâ’at olunsun diyecek şukka-i mezkûrenin kırâ’atına şurû‘ olundı.

Me’âl-i şukka husûs-ı mezkûr içün bu tarafda murahhas ta‘yîn olunmaksızın bir kerre Nemçe ilçisiyle mülâkât olunarak bu husûsların bu tarafda kat‘ı mümkün degildir. İrşova mâddesi bâlâda zikr olundığı vechile def‘-i mevâni‘ ile kemâ-fi's-sâbık meskûtün-anh kalsun Bosna mâddesi dahi çünki ahden taleb olunayor. Devlet-i Aliyye tarafından **(s.69)** Bosna vâlîsi ve Nemçe tarafından dahi hudûd cenerali yâhûd dîgeri terhîs olunub re’s-i

1 Mülteferri‘: Dallanan, bir kökten ayrılan. Bir kökle alâkalı olan.
2 Ketm ve pinhân: Saklı ve gizli.
3 Nehreyn: İki nehir.
4 İhticâc: Delil, vesîka, şahit, tanık gösterme.

hudûdda yolıyla müzâkere ve kat‘ birle tarafeyne i‘lâm olunsun deyü kendüsüne bi'l-ifâde ne mu‘âmele eyler ise tekrâr istişâre ve iktizâsına göre hareket olunmak ifâdâtından ibâret olmağla cümle huzzâr bundan â‘lâ re’y[1] olmaz didiler.

Sadr-ı â‘zam i‘âde-i kelâm idüb ilçinin bu sûrete râzı olacağı mechûl olmağla şâyed adem-i rızâ ile mevâddın kabûl olunmadığını devletine ifâde ve devleti dahi esbâb-ı seferi hâzır ve âmâde ide dimesi akîbinde Süleymân Feyzî Efendi ne mâni‘ bir kerre ilçiye tefhîm olunsun görelim ne cevâb ider didigi esnâda Re’îs Efendi Râgıb Paşa riyâsetinde virilen senedin sûreti hâzır oldığın beyân ile kırâ’atini istîzân eyledikden sonra evvelinden âhirine kadar kıra’at itdikde akdemce Sadr-ı â‘zam'ın söyledigi gibi musanna‘ bir sened olub ihticâca salâhiyyeti olmadığını huzzâr-ı meclis ikrâr itdiler.

Ba‘dehu Süleymân Feyzî Efendi İrşova mâddesini der-miyân idüb icrâsı meşrût olan nehir icrâ olunmuş ise hudûdnâmelere nazaran Nemçelünün da‘vâsı lağv olmak lâzım gelür. Binâ’en alâ-zâlik nehr-i mezkûr icrâ olundı mı mahallinden isti‘lâma[2] ta‘lîk olunmak ensebdir didikde Sadr-ı â‘zam mukâbele idüb didi ki sulh akîbinde nehrin icrâsıyla îfâ-yı şart olundığı mütevâtir ve ayân iken ve Nemçelü bu da‘vâyı ahden itmiş olsa nehr-i mezbûrun icrâ olundığı kendülerini ilzâma bir kavî burhân iken isti‘lâma ta‘lîk husûsı şüpheden neş’et eyledigini Nemçelü bahse medâr ve belki da‘vâlarına başluca bir delîl i‘tibâr ideceklerinden gayri bu kaziyyeyi Devlet-i Aliyye'nin gafletine haml idecekleri âşikârdır.

Feyzî Efendi kelâmı i‘âde idüb merâmım hak kimin yedinde oldığı ma‘lûm olmak içün mâddeyi tahkîk ve tefsîrdir diyecek Re’îs Efendi mukâbele idüb Nemçelü bu mâddeyi ahden da‘vâ itmez ki bu tekellüfler lâzım gele hemân açıkdan dostluğa binâ’en isterim dir dimekle Feyzî Efendi evvelki sözünden udûl[3] ile hasma ye’s ile ümîd beyninde bir mübhem söz îrâd olunmak ma‘kûldür dimesine mukâbeleten[4] Sadr-ı â‘zam kelâm-ı vâhî ile hasm mülzem olmaz olsa işbu iki mâddenin â‘zamı ki Bosna mâddesidir. Mahalline havâle ile nizâm buldukdan sonra İrşova mâddesi ki bu mâddeye nisbetle cüz’îdir. Ol dahi sûret-i hasene ile bir kâlıba ifrâğ[5] olunsun dinilmeli didiginde Şeyhü'l-islâm Efendi ve sâ’ir huzzâr bu sûreti istisvâb eylediler.

Bu aralıkda Lâleli Mustafâ Efendi izhâr-ı mâ-fi'z-zamîr idüb Nemçelüye çünki İrşova mâddesini dostâne taleb ideyorsunuz dostluğa mebnî olan maslahat başkadır dinilmekle te’hîr-i maslahat (**s.70**) kâbil olur didikde Sadr-ı â‘zam bundan Nemçelüye va‘d-ı zımnî[6] çıkar deyü mukâbele eyledi.

Sâbıkâ Rûmili Kazaskeri Atâ Efendi Sadr-ı â‘zam'a hitâben bu husûslarda Nemçelüye cevâb-ı redd virilse cengi ihtiyâr ider mi ve iderse nakz-ı ahd itmiş olmaz mı ve Moskovlunun i‘ânesi melhûz mıdır ve i‘ânesi tahakkukunda o dahi ahdini nakz itmiş olmaz mı ve dûvel-i sâ’ire bunların bu hareketlerine râzı olurlar mı deyü isticvâb itdikde Şeyhü'l-islâm Efendi

1 Re’y: Görme, görüş.
2 İsti‘lâm: Yazı ile bilgi isteme.
3 Udûl: Sapma, yoldan çıkma. Geri dönme, vazgeçme.
4 Mukâbeleten: Karşılık olarak; karşılık vererek; karşılaştırılarak.
5 İfrâğ: Bir halden başka bir hale sokma. Kalıba dökmek. Şekil vermek.
6 Va‘d-ı zımnî: Üstü kapalı, dolaylı, gizli vaadler.

mukâbele idüb nakz-ı ahd ve rızâ-yı düvel ne dimekdir düvel-i efrencin â‘zamı Fransa Devleti degil midir İngilterelü ile Kırım mâddesine tavsît murâd olunduklarında râzı oldılar mı cümlesi bir millet degil mi hepsi Devlet-i Aliyye'nin bed-hâhlarıdır[1] didi. Lâkin Atâullah Efendi mülzem ve mücâb olmayub kelâmını i‘âde ile yine Sadr-ı â‘zam'ı muhâtab iderek esnâ-yı kelâmda her levâzımımız müheyyâdır buyurmuş idiniz Nemçelü ile ceng mi idecegiz diyecek Sadr-ı â‘zam cevâba mübâderet idüb didi ki biz Nemçelü ile ceng ideriz dimedik her şey’imiz hâzırdır didigimiz zahîre ve mühimmâtdır ki lillâhi'l-hamd her mahalde bu levâzımât mükemmeldir. Ancak levâzımı i‘mâl ve mühimmâtı isti‘mâl idecek askerdir. Askerin hâli ma‘lûm ve her ne kadar zâbıta ve nizâmlarına sa‘y olundıysa dahi ber-vefk-i matlûb nizâmları müyesser olmuyor. Haşmedî ümîdimiz munkati‘ degil şimdiki hâlde oldukca nizâm bulmadadır bi-mennihî Te‘âlâ giderek bir râbıta tahtına idhâl olunmaları me’mûldür.[2] Zamânımızda lillâhi'l-hamd cem‘-i zahâ’ir ve tertîb-i mühimmâtda kusûr olunmadı. Defterdâr Efendi dahi bu sözi tasdîk itdi. Ve şübhesi olanlara defterini göstermege me’mûr oldı.

Ba‘dehu Sadr-ı â‘zam yine sevk-i kelâm idüb levâzımât-ı mezkûrenin cem‘ ve tehyi’esinde Devlet-i Aliyye'ye sıklet virmedigini ibhâm zımnında didi ki Kırım'ın def‘a-i ûlâsında yalnız İsmâ‘îl'de pek çok masârifât ile mîrîye rahne gösterildi husûsiyle İsmâ‘îl Ser‘askeri Abdullâh Paşa'ya harclık nâmıyla birçok mebâliğ virilüb ma‘a-hazâ bu rütbe cem‘iyyet ve mühimmât ve levâzımâtda bu derece kesret ve külliyyet yoğidi ve el-ân müte‘addid ser‘askerler var iken harclık nâmıyla mebâliğ virilmeyüb hakîmâne idâre olundı. Ve Ser‘asker Abdullâh Paşa vaktinde virilen nukûd ale'l-amyâ[3] virilüb el-yevm mikdâr ve kemmiyyeti hakîkati üzre ma‘lûm olmakdan başka gâh münâkaşa ve mu‘âraza ve gâh muhâsede[4] ve mübâgaza ile imrâr-ı evkât idildi ve ale'l-husûs düşmanın etvâr ve evzâ‘ı düşünülmeyüb ve müteyakkızâne hareket olunmayub düşmanın tezyîd-i tama‘ına dürlü ser-rişteler virildi. Ve hâlâ mecâlis-i meşveretde ruhsatnâme virilüb ve herkes hatırına geleni söylesün dinilüb kayd-ı mu’âhaze ber-taraf oldığı îmân-ı galîza ile te’kîd (**s.71**) olunur iken bir takım kimseler meclislerde sükûtı ihtiyâr ve hânelerine vardıklarında her biri mütekellim-i vahde olarak eczâ-yı meclisleri olan erâzil-i eşhâsa[5] keşf-i esrâr[6] eyleyerek ve îcâb-ı hâl ve hükümden hâric ba‘zı tedâbîr-i sakîme ve tasarrufât-ı akîme söyleyerek her birisi Eflatun-ı dehr ve allâme-i asr olurlar. Hâlbûki i‘tirâz ittikleri mevâddın birine çâre ve ilâc teklîf olunsa ve nizâm-ı umûr-ı devlete dâ’ir bir re’y sorulsa kimi hükm-i takdîr ve kimi muktezâ-yı devr çarh-ı pîr diyerek izhâr-ı acz ve hayret iderler ve beyân-ı mütâla‘a itseler re’y ve fikirleri sahîf[7] ve mecrûh oldığı meydâna çıkar ve'l-hâsıl cism-i devletin â‘zâ-yı re’îsesi hükmünde olan erkân-ı devletin ârıza-i nefsâniyyet ve muhâsedeleri tab‘iyyet-i mülki ifsâd ile buhrân hâline getürdi hemân edviyye-i nâfi‘a makâmında olan ârâ-yı sahîha ile ilâcına bakılmak vâcibât-ı umûrdandır.

1 Bed-hâh: Her işin fenalığını isteyen.
2 Me’mûl: Emel edinilen, ümit olunan, umulan, beklenilen.
3 Ale'l-amyâ : Ale'l-amiyyâ. Körü körüne, görmeden, bilmeden.
4 Muhâsede: Hasedleşme; birbirini çekememe.
5 Erâzil-i eşhâs: Rezil şahıslar, namussuz şahıslar.
6 Keşf-i esrâr: Sırları açmak, açıklamak, belirtmek.
7 Sahîf: Zayıf, hafif. Gevşek, boş.

Halîl Hamîd Paşa'nın bu nutkı pek hakîmâne bir sözdür. Çünki bir mâddenin yalnız mahâzîr-i melhûzasını beyân itmek i'tirâz-ı sahîh olmayub belki cerh ile berâber ilâcını dahi göstermek lâzım gelür meselâ fenn-i tıbb muktezâsınca bir marîzden[1] kan alınmak lâzım geldigi hâlde kan almak bedene za'f getürür deyü i'tirâz itmek kânûn-ı münâzara ve âdâbdan hâric olub kan alınmayub da şu sûretle mu'âlece[2] olunsa hem hastalık mündefi' olur ve hem de za'f ârız olmaz dinilmek lâzım gelür. Mesâlih-i düveliyyede ve husûsiyle böyle evkât-ı nâzikede[3] ise tanzîm-i maslahatda mahzûrsuz bir yol bulunamayub ancak ehven ve ahsen sûret aranur. Ve bir mâddenin mahzûrını tanımak kolay olub bunı pek çok kimseler bulur ve beyân idebilür ammâ ednâ mahzûrun def'i bahsine gelince pek çok müşkilât görilür. Lâkin her devirde böyle lâf-zen pek çok şahıslar bulunur ki bir şey bilmez ve umûr-ı beytiyyelerinin nîk ü bedini[4] temyîz ve teşhîs itmek ellerinden gelmez iken söze gelince Eflatun geçinür ve fenn-i siyâset-i medeniyyede hakîm-i zû-fünûn görinür bu makûlelerin sözleri egerçi nezd-i ukalâda mesmû' degildir. Lâkin belâ bundadır ki ba'zı asırlarda yine vakt ve hâlin nizâmsızlığı eseri olmak üzre bu misillülerin sözlerine vücûd virilmek ve i'tirâzlarına cevâb bâzır idilmek lâzım gelür. Ve bunların sözlerine ne kadar vücûd virilürse mesâlih-i devlete ol kadar sekte getürülmüş olur. Biz yine mâ-nahnü fîhimize[5] gelelim.

Sadr-ı â'zamın bu nutkundan sonra Süleymân Penâh Efendi sevk-i kelâm idüb Bosna arâzîsine bedel âhar mahall virilse olmaz mı diyecek Şeyhü'l-islâm Efendi mukâbele idüb her (s.72) kangı mahall bedel virilse Nemçelü yine bir aralık Bosna arâzîsini dahi taleb ider bedel mâddesini kâle getürmek aslâ münâsib degildir didi.

Bundan sonra Sadr-ı â'zam huzzâra ihâle-i nazar idüb hülâsa-i tedâbîr ne oldu deyü su'âl itdikde cümlesi maslahatın mahalline havâlesini tensîb itdiler.

Ba'dehu Re'îs Efendi'ye hitâb idüb meclis-i mükâlemede Nemçe ilçisine ne cevâb vireceksin didikde Re'îs Efendi arâzi mâddesi bu meclisde karâr buldığı üzre ilçiye îrâd olunub İrşova mâddesi dahi ye's ve ümîd beyninde Bosna mâddesinin hitâm-ı nizâmına ta'lîk olunacağını beyân eyledi.

Ba'dehu Yeniçeri Ocağından bin nefer topcı tertîb olunarak el-yevm ta'lîm-i fenne iştigâl itdikleri ve fî-mâ-ba'd ne mikdâr taleb olunur ise i'tâ eyleyecekleri ve Karadeniz Boğazı'ndan hâric binâ olunacak kal'alar ve Karataş altında yapılacak tersâne ve dâr ağacı mâddeleri der-miyân ve şiddet-i lüzûmları ve mikdâr-ı masrafları ve bakâyâ mâlından tesviyye olunacakları beyân olunub lüzûm ve iktizâsını ehl-i meşveret teslîm ve tahsîn akabinde Sadr-ı â'zam bir mukaddime-i belîğa temhîd idüb ketm-i meclis husûsunı te'kîd itdikde huzzârın cümlesi ifşâ-yı esrâr itmemek üzre ahd ve yemîn itmeleriyle meclise hitâm virildi.

1 Marîz: Hasta. İlletli. Dertli.
2 Mu'âlece: İlâç yapma, ilâç kullanma. Bir işe teşebbüs, bir işe girişmek.
3 Evkât-ı nâzik: Hassas zamanlar, nazik vakitler.
4 Nîk ü bed: İyi ve kötü.
5 Mâ-nahnü fîh: Üzerinde konuşulan, konu edilen şey.

Garîbe

Ber-minvâl-i muharrer hâtime-i meclisde ketm-i esrâr üzre ta'ahhüd olunmuş iken yevm-i meşveretin ferdâsı Nemçe ve Rusya tercümânları kapuya gelüb kendülerine Re'îs Efendi tarafından bir def'a Nemçe ilçisiyle mülâkât lâzım oldığı ifâde olundukda mülâkâta hâhiş[1] hikmete mebnî oldığı ma'lûm oldığına binâ'en taraf-ı Devlet-i Aliyye'den murahhaslar ta'yîn olunmadıkca mülâkâtın imkânı olmadığını beyân içün ilçiler bizi gönderdiler dimeleriyle emr-i mülâkât henüz şimdi zikr ve îrâd olunuyor ilçilerin ıttılâ'ları ne takrîb ile oldığı Re'îs Efendi tarafından istiş'âr olundukda âsârdan istidlâl eylediklerin tasrîh ve karâr-ı meclise vâkıf oldukların telmih[2] eylediler.

Müverrih Vâsıf Efendi vukû'-ı hâli ber-minvâl-i muharrer tahrîr itdikden sonra bunun esbâb-ı hakîkiyyesini beyân zımnında bir makâle-i mufassala yazmış oldığından hülâsa vechile bu mahalle kayd olunur.

Ma'lûm ola ki meclis-i meşveretde müctemi' olan ba'zı zevâtın kiminin havîş ve tebârı ve kiminin zu'munca sıddîk ve yâr-gârı olub hitâm-ı meclisde birer takrîb ile mahsûl-i meşvereti tashîh içün her biri bir gûne rîş-hand[3] ve müdâhene mukaddimâtını (s.73) bast ve takdîm ile bu meclisde mecbûl oldığınız şîme-i sadâkat ve hâssa-i lâzıme-i insâniyyet olan cevher-i istikâmet ve dirâyet muktezâsı üzre Devlet-i Aliyye'ye hayırlu olan mesâlihi sevk ve ta'lîm ve kendüyi bilmez ba'zı cedel-kârân-ı şûrâyı kânûn-ı münâzaraya nâzır ebhâs-ı amîka ve müşkât-ı akl-ı küllden müstefâd olan tedâbîr-i dakîka ile ser-fürû-bürde[4] ilzâm ve teslîm eylediginiz zâhir olub serâ'ir-i devlete ıttılâ' her ne kadar vazîfemizden hâric ise dahi cenâbınızın herhâlde râz-dân[5] ve hayr-hâhı ve mülhem oldığınız ba'zı ârâ-i hasenenin istimâ'iyla müftehir[6] ve mübâhî olacağımız da'vâsının mir'ât-ı nükûş-ı mugayyebât olan kalb-i enverleri âdil-i gevâhîdir deyü sayd-ı kebûter-i merâm içün nasb-ı dâm-ı ihtiyâl ederler ve o makûle memkûr-i müdâhane olan zevât-ı kâsretü'l-ukûl dahi bî-ihtiyâr nakl-i meclise şurû' ve tertîb-i usûl ve fürû' ile hetk-i serâ-perde-i esrâr-ı devlet iderek cân gibi nihân olan irâde ve râz-ı saltanat giderek bir tarîk ile sâmi'a-zed-i â'dâ olur. Bundan başka erbâb-ı şûrânın ba'zıları hidmetlerinde olan sarrâfların zebun-i dest-i imtinânları olub sû'âmelelerine medâr olmak zannıyla mâ-hasal-ı meclisi mesfûrlara takrîr ve anlar dahi ümmü'l-habâ'is[7] ve nihânî ba'zı bevâ'is ile mâddeyi teşhir idegeldikleri erbâb-ı tecrübenin ma'lûmı ve ecnebîlerin el-yevm bu mülâbese ile vâkıf oldukları serâ'ir-i devlete olur olmaz rical vâkıf olmadığı ezhân-ı müstakîme ashâbının meczûmıdır ve meclis akabinde vâki' olan tenbîh-i ekîd aksi kaziyyeyi mûcib oldığından me'mûrlara hayret târî ve himmetlerine fütûr-ı küllî müstevlî olub hattâ bundan sonra vukû' bulan meclis-i meşveretin âhirinde Sadr-ı â'zam bu mâdde içün gâh ta'rîz ve gâh tasrîh sûretinde izhâr-ı te'essür ve ıztırâb

1 Hâhiş: Fazla istek, arzu, isteyiş.
2 Telmih: Söz arasında kastedilen bir şeyi manâlı olarak söyleme, açık söylememe, îmâlı konuşma.
3 Rîş-hand: Bıyık altından gülme, alay.
4 Ser-fürû-bürde: Baş eğmiş. Düşünceye dalmış.
5 Râz-dân: Sırrı bilen, sırra ortak olan dost.
6 Müftehir: İftihar eden, övüne. Şanlı şerefli.
7 Ummü'l-habâ'is: Kötülüklerin anası.

eyledi. Vâsıf'ın kelâmı burada hitâm buldı.

Fenn-i siyâset-i medeniyyenin esâsı ukalânın tecrübe ve ma'lûmât-ı müktesebesi olmağla müşavereden maksad akıl ve tecrübe ve ma'lûmât-ı târîhiyye ashâbının ârâ ve efkârından istifâde itmek dimek oldığından sahîhan re'y ve mütâla'a beyân idebilecek zevât ile istişâre olunmak lâzım gelmekle bu sadedden çıkılub da kimi rütbesine ve kimi hâtırı kalmasun veyâhûd meclisin aleyhine söz söylemesün mütâla'asma binâ'en meclise dolduruldığı hâlde çünki tertîb-i meclis-i meşveret idenler meşveretden maksûd-ı aslî olan esâsa ri'âyet idemediklerinden meclise gelenler dahi meşveretin şurût ve teferru'âtından olan ketm-i esrâr kaziyyesine ri'âyet itmeyecekleri emr-i tabî'îdir.

Tezyîl

Meclis-i meşveretde zikri sebkat iden bin nefer sür'atci keyfiyyetinin tafsîli budur ki **(s.74)** Hotin ve Belgrad ve Vidin ve bunlar emsâli yirmi kadar kılâ' neferâtından mahlûl olmak üzre Yeniçeri Ocağından hakîmâne ahz olunan on beş bin iki yüz yetmiş altı akçenin cümlesi hazîne-mânde[1] olunub mukâbelesinde on beş bin akçe yevmiyye ile bin nefer topçu sür'atcisi Yeniçeri Ocağmdan tertîb ve sür'atci ocağına ilâve olunmuşdur.

Vukû'-ı Mükâleme bâ-İlçi-i Nemçe

Nemçe tercümânının bâlâda mezkûr vaz'-ı bâridine bakılmayub mülâkâtın îcâb ve iktizâsı tekrâr muhâbere olunarak Receb'in yirmi altıncı güni Müftî-zâde Ahmed Efendi ve Re'îs Efendi ve Süleymân Feyzî Efendi ve Süleymân Penâh Efendi Âyînelikavak Sâhilsarâyı'nda Nemçe ilçisiyle mülâkât idüb meclis-i meşveretin karârı üzre Devlet-i Aliyye tarafından Bosna vâlîsinin ve Nemçelü cânibinden hudûd ceneralinin ve yâhûd bir dîgerinin terhis olunması husûsunı îrâd itdiklerinde Nemçe ilçisi bir vechile mülzem[2] olmayub murahhasların bu tarafda ta'yîniyle mâddenin nizâmına mübâşeret olunmak ve tekınîl maslahat akabinde kezâlik bu tarafda sened virilüb de senedin mazmûnunun icrâsı Bosna vâlîsine havâle kılınmak vâdîlerinde gâyetü'l-gâye ısrâr birle izhâr-ı huşunet[3] eyledi ve Devlet-i Aliyye me'mûrları tarafından mükâleme mazbatasmda tafsîl olundığı vech üzre her ne kadar ecvibe-i mülzime ve edille-i müskite[4] îrâd olundıysa da müfîd olmayub bi'l-âhere Devlet-i Aliyye ahden ve şartan vâki' olan metâlibimizin tesviyyesine ve Bosna vâlisinin terhîsine rızâ-dâde olub bu sûretin tarafınızdan kabûl olunmasını me'mûl[5] ıderdi çünki sûret-i mezkûrenin kabûli dâ'ire-i me'mûriyyetinizden hâric oldığı nihâyet mükâlemede tarafınızdan iş'âr olundı bir kerre evliyâ-ı Devlet-i Aliyye'ye arz olunsun ne gûne irâde buyururlar ise yine tarafınıza ifâde olunur cevâbı me'mûrlar tarafından i'tâ birle meclis

1 Hazîne-mânde: Şahsı üzerinden kaydı silinerek devlete kalan mal, para.
2 Mülzem: İlzam edilen, baskın çıkarak susturulan, susturulmuş kimse.
3 Huşunet: Sertlik, kabalık, katılık, inatçılık.
4 Edille-i müskite: Susturucu, ikna edici deliller.
5 Me'mûl: Emel edinilen, ümit olunan, umulan, beklenilen.

hitâm virildi.

Şeyhü'l-islâmın Konağında Meclis-i Meşveret Akd Olundığı

Şehr-i Şa'bân-ı mu'azzamın ikinci güni Sadr-ı â'zam ve evvelki meclisde bulunan ulemâ ve ricâl ve mukaddemâ Bosna cânibine vukû'-ı me'mûriyyeti basebiyle ba'zı ahvâle vukûfi olan Kapucıbaşı Çayır-zâde İbrâhîm Ağa hâne-i Şeyhü'l-islâmîde hâzır oldukları hâlde akd olunan meclis-i meşveretde Nemçe ilçisiyle vâki' olan mükâlemenin bülâsası ve da'vâsında olan ısrâr ve ru'ûneti der-miyân idilüb Çayır-zâde dahi istintâk birle Nemçelünün taleb itdigi Hırvadlık arâzîsi kıt'ası ve İrşova mâddesi içün Devlet-i Aliyye'ye ne gûne hareket enfa'dır deyü huzzâra su'âl olundukda mazbatada mukeyyed oldığı üzre **(s.75)** bir buçuk sâ'at kadar bahs ve müzâkere cereyân itdikden sonra Nemçelüye bu mâddeler içün kat'î cevâb virilmek lâzım gelse def'aten arâzî-i mezkûreyi zabt idecekleri ve merâmları üzre murahhas ta'yîn olunmak lâzım gelür ise Devlet-i Aliyye mültemisâtımıza mümâşât idi. Zu'muna düşecekleri vârid-i hâtır olmakdan nâşî elli dört senesi hudûdnâmesi iktizâsı üzre arâzî-i mezkûre Devlet-i Aliyye'nin mülki oldığmdan tegâfül birle murahhas ta'yîn olunmayarak Devlet-i Aliyye ahidnâme ve hudûdnâmelerin mûcib ve muktezâlarına râzı olmağla Bosnalıların mugâyir-i abidnâme ve hudûdnâme tahattî ve tecâvüzleri vâki' ise nizâmına bakılmak üzre mahall-i nizâ' olan mevâzi'i mu'âyene ve tahkîk içün Devlet-i Aliyye tarafından âdem ta'yîn olunarak elli altmış güne dek haberi geldikden sonra muhâbere ve murahhas ta'yîniyle mükâleme ve müzâkere olunur me'âlinde bir takrîr yazılub da ilçiye gönderilmek ve eger ilçi ısrâr idecek olursa işte böylece olur dîger sûreti yokdur dinilmek ve fi-nefsü'l-emr mahalline me'mûr ta'yîn ve irsâl idilmek münâsibdir deyü bi'l-ittifâk karâr virildi. Ve böylece hareket olundığı sûretde Nemçelü arâzî-i mezkûreyi zabt ile muhârebeye tasaddî[1] itmek ihtimâli dahi beyne'l-huzzâr zebân-güzâr oldukda Nemçelü harbi ihtiyâr ile nakz-ı ahd ider ise o zamân Mevlâ kerîmdir dinildi. Ve ser'asker ve ser-hadd muhâfızları egerçi akdemce îkâz olunmuş ise tekrâr mutabassır ve mütenebbih bulunmaları için kendülerine ihtâr ve tenbîh olunmak münâsib görüldi. Ve bu vechile hareket olunacağı beyâniyle meclis hitâm-pezîr[2] oldı.

Karabeg-zâde'nin Bosna Cânibine Gönderildigi

Meclis-i mezkûr karârı Nemçe ilçisine bildirildikde hezâr gûne tereddüd izhârından sonra güc hâl ile sûret-i mezkûreye râzı oldığına binâ'en tahkîk-i mâdde içün Karabeg-zâde el-Hâc Ahmed Ağa tahrîrât-ı mufassala ile Bosna cânibine gönderildi. Bosna'ya vusûlünde hâmil oldığı hudûdnâme ve senedât sûretlerini Bosna vâlîsine virüb ol dahi der-akab umûr-ı ser-hadde vâkıf kapudanlar ve memleket vücûhunı ihzâr ve istintâk birle cümlesinin takrîrleri Saray Bosna kadısı tarafından bir kıt'a i'lâma derc ile Dersa'âdet'e gönderdi. Zikr olunan

1 Tasaddî: Bir işe başlamak. Taarruz etmek. Yüz döndürmek. Tesadüf etmek. Vuku bulmak.
2 Hitâm-pezîr: Nihayete, sona eren.

i'lâmda Nemçelünün iddi'â itdigi arâzî dâ'iren-mâdâr[1] yüz sâ'at mikdârı olub bu arâzî dâhilinde yirmi bir kal'a-i cesîme ve dört kule mevcûd olub el-yevm tasarruf ehl-i İslâm'da bulundığı ve Nemçelünün iddi'âsı ahidnâme-i hümâyûn şurûtuna ve hudûdnâme nusûsuna muhâlif oldığı muharrer ve Karabeg-zâde'nin (**s.76**) vârid olan tahrîrâtında Nemçelüye terk-i arâzî husûsunun o tarafda bir ferde ifşâsı mümkün olmadığı ve ifşâsında fitne hudûsı ve mahâzîr-i adîde tekevvüni[2] bedîhî idügi musarrahdır arâzî-i mezkûrenin tanzîmi husûsı bervech-i suhûlet görilüb işâ'ası lâzım olmadığı mükâlemeler de Nemçe ilçisiyle müzâkere olunmuş idi. Hâlbûki Nemçe hudûdunda vâki' olan Nemçe re'âyâsı bile bu hâle âşinâ olub civâriyyet takrîbiyle mâdde Bosnalunun mesmû'ı[3] olmuş ve arâzî virmemek husûsunda sebât ve metânet olunmak sûreti beynlerinde kat'iyyen karâr bulmuş olmağla def'an li'l-ihtilâl mâdde-i mezkûre bir müddet meskûtün-anh kalmak lâzıme-i vakt ve hâl idügi Nemçelüye iş'âr ve te'hîr-i maslahat zımnında böyle bir zemîn ihtiyâr olundı.

Fransa'nın Tavassutı

Bâlâda mezkûr olan arâzî münâza'asından dolayı Fransa Devleti Devlet-i Aliyye ile Nemçe Devleti beynine tavassut itmek isteyüb buna dâ'ir Fransa ilçisi Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm iderek Re'îs Efendi ile mülâkât istid'â itdigine ve Belgrad altında Nemçelü ile mün'akid olan musâlahada Fransalu mutavassıt bulunmuş oldığından bu def'a tavassutunun kabûl olunması lâzım göründigine binâ'en mülâkât husûsuna karâr virilerek Zi'l-ka'de'nin beşinci güni Müftî-zâde Ahmed Efendi ve Re'îs Efendi Âyînelikavak Sâhilsarâyı'nda Fransa ilçisi ile mülâkât itdiklerinde arâzî-i mezkûrenin Nemçelüye terk ve ferâğı husûsunda sefîr-i mûmâ-ileyh Devlet-i Aliyye'yi teşvîk idüb buna dâ'ir bir haylî mübâhasât güzerân itdikden sonra bi'l-âhire Bosna cânibine giden mübâşirin bu cânibe avdetiyle hakîkat-i mâdde meydâna çıkdıkda îcâbına bakılmak husûsı ilçiye îrâd olunarak bahse hitâm virildi.

Bundan sonra Fransa ilçisi Karadeniz ticâretinin Rusyaluya inhisârından[4] bahisle Fransızların dahi bu imtiyâzdan hissedâr olmalarını istid'â zımnında bu inhisârın Devlet-i Aliyye'ye muzırr oldığını ve Fransa tüccâr sefâ'ini dahi Karadeniz'de geşt ü güzâr itdigi hâlde hem Devlet-i Aliyye hakkında nâfi' ve hem de emr-i tavassuta lâzım gelan mükâfât bununla hâsıl olacağını ve bed-hâh olan devletler hakkında tecvîz olunmuş olan bir imtiyâzın dost olan düvel hakkında tecvîz olunması evlâ olub şurûtun dahi buna müsâ'adesi der-kâr idügini îrâd eyledikde bu keyfiyyet evliyâ-yı umûr-ı devlete arz ile ne vechile irâde buyurılur ise kendüye ifâde olunacağı cevâbıyla meclise hitâm (**s.77**) virildi. Ba'dehu keyfiyyet beyne'l-vükelâ der-miyân olundukda ber-vech-i muharrer Rusya ve Nemçe sefâ'ininin Bahr-i Siyâh'da geşt ü güzârları Devlet-i Aliyye'ye muzırr olmağla sâ'irlerinin dahi teşrîkinde[5] Fransalunun

1 Dâ'iren-mâdâr: Çepeçevre.
2 Tekevvün: Var olma, meydana gelme, oluş.
3 Mesmû': İşitilmiş, duyulmuş, haber alınmış.
4 İnhisâr: Bir şeyi, maddeyi, işi, başkası yapmamak üzere, yalnız bir kişiye, bir müesseseye verme. Tekel.
5 Teşrîk: Şerik etme, ortak etme.

ifâde itdigi vechile sûrî ba'zı fevâ'id[1] melhûz ise de böyle birer sebeb ile düvel-i Nasârâya nuhsat ve müsâ'ade virildigi hâlde Bahr-i Siyâh ticâretini müste'men[2] tâ'ifesine hasr itmek misillü bir hâlet olacağından başka müste'men tâ'ifesinin ekserîsi masdariyye ve gümrük ve cihât-ı sâ'ireden mu'âf olduklarından mellâhân[3] zümresi fâ'ide-i zâ'ide mülâhazasıyla ol tarafa mâ'il ve Devlet-i Aliyye re'âyâsı dahi bi'z-zarûre anların bayrak ve patanteleri ile geşt ü güzâra muhtâc olarak birkaç sene mürûr itmeden İslâm sefâ'ini bi'l-külliyye metrûk ve muzmahill olacağı ve ne'ûzü-billâh mülâhaza olunan mahâzîr o zamân zuhûr idecegi der-kâr olub ancak bu husûsda Fransaluya cevâb-ı redd virilmek dahi münâsib olmayacağı cihetle beyne'l-ikrâr ve'l-inkâr bir cevâb virilmek münâsib görüldi. Şöyle ki: Devlet-i Aliyye Fransalunun sadâkat ve istikâmetini tecrübe itmiş oldığından istihsâl-i imtiyâz ve menâfi'ini nâ-becâ görmeyüb ancak Karadeniz ticâretine teşrîkde melhûz olan ba'zı mevâni'den kat'-ı nazarla Fransaluya müsâ'ade virdigi hâlde sâ'ir dost olan düvel dahi bu imtiyâzdan hissedâr olmağa hâhiş-ker olarak Devlet-i Aliyye'yi tasdi ve ta'cîz idecekleri der-kârdır. Anlara dahi müsâ'ade virilmekde Devlet-i Aliyye'ce bir fâ'ide melhûz olmadığından cevâb-ı redd virilmek lâzım gelüb bu sûretde ise Devlet-i Aliyye'ye dil-gîr ve mugberr olurlar anların bu sûretle Devlet-i Aliyye hakkında mugâyeret ve mübâyenetlerini da'vet idecek sûreti dahi Fransa Devleti tecvîz itmez ammâ eger miyânede tasvîr olunan ittifâk kaziyyesi karâr ve nizâm bulursa sâ'ir talebkârlara cevâb virilmesi kolay olur ve eger anlar dahi ittifâka dâhil olurlar ise o zamân yine müzâkere olunur dinilmek tensîb olunub ol vechile Fransa ilçisine cevâb virildi. Ve bu sûret Fransa Pâdişâhı'nın bu husûsa dâ'ir gelmiş olan nâmesine yazılan cevâbnâme-i hümâyûnda dahi bast ve beyân[4] olundı.

İspanya Kumandanının ve Fransa İlçisinin Sadr-ı â'zam'la Mülâkâtı

Bu esnâda hedâyâ sefîneleriyle Der-aliyye'ye gelmiş olan İspanya kumandanı Sadr-ı â'zam'la görüşmek isteyüb ancak resmen Bâb-ı Âlî'ye gelmesi mugâyir-i kâ'ide oldığından min gayri resmin mülâkâta müsâ'ade olunarak bir münâsebet düşmesine tarassud ve intizâr olunuyordı. Bu günlerde Sadr-ı â'zam'ın Fransa ilçisiyle görüşmesi lâzım geldigine binâ'en seheri tebdîlen (**s.78**) Kâğıdhâne'ye azîmet idüb ve İspanya kumandanı Fransa ilçisinden birkaç sâ'at mukaddem temâşâ tarîkiyle mahall-i mezkûra götürilüb tesâdüf kabîlinden olmak üzre mülâkât olundukdan sonra humbaracılar ile sür'atcilerin usûl-i ta'lîmiyyeleri icrâ olundukda her def'ada atılan humbaralar nişâhgâha isâbet ve sür'atciler dahi dakîkada onardan ziyâde top atmağla izhâr-ı mahâret eylediler. İspanya kumandanı sefînelerinde olan topcı ve humbaracıların mâhirlerini berâber getürmüş olmağla kendüliginden olarak humbaracılarının ve topcılarının izhâr-ı ma'lûmât itmelerini iltimâs iderek humbara atmağa mübâşeret itdiklerinde nişangâha isâbet itdiremediklerinden ve topcıları dahi dakîkada dört top atabilüb bu aralıkda ba'zılarının elleri dahi yaralandıgından bi't-tabi' kendülerine ârız olan hicâbı ref' zımnında taraf-ı Sadr-ı â'zamî'den kendülere resmî âferînler ile atiyyeler

1 Fevâ'id: Menfaatler, faydalar, kârlar, kazançlar.
2 Müste'men: Kendisine aman verilmiş olan. Ecnebî tebaasından olan kimse.
3 Mellâhan: Gemiciler, kaptanlar, denizciler.
4 Bast ve beyân: Açığa vurma, açıklama, ortaya koyma.

virildikden sonra avdet itdikleri Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir. Bundan sonra Fransa ilçisi gelüb Karadeniz'de Fransa tüccâr sefînelerinin geşt ü güzâr itmeleri ruhsatını iltimâs zımnında kralından gelan nâmesini ihrâc ve takdîm itmekle mukaddemâ bu husûsı îrâd eylediginizde bi'l-istimâ'[1] cevâbı virilmiş idi deyü taraf-ı sadâret-penâhîden cevâb virildikde Fransa ilçisi mukaddemâ virilan cevâbda müsâ'adeye bir vakit ta'yîn olunmaması tekrâr nâmenin vürûdına sebeb oldı Sadr-ı â'zam buna mukâbele idüb her şey kadere merhûndur vakt-i mukadderi geldikde olur didikde ilçi mukadder hemân Devlet-i Aliyye'nin ve sizin müsâ'adenizdir diyerek lakırdıyı uzatmak istediginden Sadr-ı â'zam her şey Hakk Te'âlâ'nın takdîriyle olur takdîri inkâr câ'iz degildir ve bu husûs çünki taraf-ı pâdişâhîye Fransa Kralı tarafından arz olunmuş oldıgmdan manzûr-ı hümâyûn olmaksızın buna dâ'ir bahs itmek resm-i edebe muhâlifdir deyü sözi kesdirdi.

İlçinin dahi bu mülâkatdan asıl maksûdı Nemçelünün arâzî keyfiyyeti müzâkeresi oldığından hemân mâdde-i mezkûreyi der-miyân idüb giden mübaşirden ne haber geldi deyü su'âl itdikde Sadr-ı â'zam bu vechile cevâba mübâderet[2] itdi ki hudûdnâmeler cemî' düvelde ahidnâmeler gibi mu'teberdir Belgrad Musâlahası'nda Nemçelü bizim me'mûrları aldaduh ahidnâmeye kendi merâmlarını derc itmişler ba'dehu mâddenin zîr ve bâlâsı mülâhaza olunub yazdırdıkları ibâreye göre Devlet-i Aliyye'nin Bosna fethinde mâlik oldığı kılâ'[3] ve bikâ'ın Nemçelüye terki lâzım gelecegi hatâ-yı fâhişi idrâk olundukda derhâl ol vakit tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn bulunan Yanaki katl olundığından gayri Bosna (s.79) muhaddidi bulunan Sa'îd Paşa'yı dahi ahâli kaçırub ve Nemçelü dahi bu hîlenin hazm olunmıyacağını ya'ni Devlet-i Aliyye gâlibâne akd-i musâlaha itmiş iken fi'l-asl yedinde olan arâzî ve kal'aları virmeyecegini teyakkun[4] idüb hâlâ bulundığı hey'et üzre kat'-ı hudûda râzı olmuş ve ol vakit tarafeynden bu vechile temessükler mübâdele olunmuşdur işte hâl böylecedir yohsa Nemçelünün dört devlet ile münâza'ası var idi anın içün sükût itdi kelâmının ma'nâsı nedir Nemçe ilçisi devletinin şerâ'it-i ma'kûdesinden çıkmayarak benimle munsıfâne[5] bahs itsün beni ilzâm idebilür ise sened vireyim sizin takrîrinizden Nemçe hemân bu yerleri şöylece taleb ider dimek anlaşılıyor Nemçe Devleti bu sadedi re'âyâsına varınca neşr itmiş Bosna halkı henüz mübâşirimiz varmadan ahâlî-i Nemçe'nin işâ'alarıyla ahvâle vâkıf olub bayağıca ayaklanmışlar Bosna vâlîsinden gelan kâğıdlarda ben mübâşiri taharrî ve teftîş-i hudûda göndersem bilâ-şübhe bir fitne zuhûr idecek buna binâ'en halkı iskât içün bir müddet te'hîrini münâsib gördüm dimiş ve fi'l-hakîka keyfiyyet yazdığı gibidir bana kalsa bunı bir zamân terk idelim dir idim Nemçe Devleti'nin iddi'âsı iki devlet beyninde vukû' bulan münâfereti def' itmek dâ'iyyesi iken mâddeyi işâ'a itmeleri ser-hadlüyi ayaklandırmağla bu hâlde işe nizâm virmek âteş-i fitneyi iş'âlden ibâretdir şimdilik mübaşirden sadra şifâ virecek cevâb yok ve eger gelecek cevâb Bosna vâlîsinin tahrîri gibi ise şu mâddenin bir zamân metrûk kalması ve sonra bir çâresine bakılması tarafeynin hâl ve âsâyişime evfakdır[6] ammâ Nemçelü eger ıslâh kaydında olmayub da yine ısrâr idecek olur ise nakz-ı ahdi irtikâb itmiş olur Bosnalı

1 Bi'l-istimâ': Dinleyerek kulak vererek.
2 Mübâderet: Bir iş yapmaya girişme.
3 Kılâ': Kaleler, surlar.
4 Teyakkun: İyiden iyiye araştırıp şüphesiz tam olarak bilmek. Tam yakınlık hâsıl etmek.
5 Munsıfâne: İnsaflılıkla.
6 Evfak: Daha muvafık. En uygun. En muvafık.

ashâb-ı ru'ûnetden bir tâ'ifedir hîn-i fethden berü ellerinde olan vatanlarını suhûletle terk itmeyüb elbette müdâfa'a iderler o zamân iş dâ'ire-i tedbîrden çıkar geçen sene altı yedi bin kadar Nemçe askeri hudûdı tecâvüz ile ba'zı kılâ'-ı Bosna'ya tasallut itdiklerinde ser-haddlü karşulayub Nemçe asâkiri münhezimen[1] avdet eyledi ve imparator bunı ketm idüb hârice çıkarmadı deyü bast-ı kelâm itdikde Fransa ilçisi hücûm-ı mezkûrdan haberdâr olmadığını bi'l-ifâde ihtiyâr-ı sükût itdi.

Ba'dehu sohbet esnâsında Nemçelü ile Felemenklünün münâza'aları nede karâr eyledi deyü Sadr-ı â'zam mütecâhilâne su'âl itdikde Fransa ilçisi cevâba ibtidâr idüb Nemçe İmparatorı cümle da'vâlarından geçdi fakat bir nehir var anda Nemçe gemileri ticâret eylemek üzre râzı oldı lâkin Felemenklü ana dahi mümâşât göstermiyor dimesine mukâbeleten Sadr-ı â'zam ta'rîz yolunda didi ki Felemenk Cumhûrı İngilterelüyi fedâ ve Fransa (s.80) Devleti'yle ittifâk itmiş iken lâzım idi ki Fransalu Felemenklüye tarafdâr olub Nemçelünün ta'arruzını def' eyleye Fransa ilçisi buna mukâbele idemeyüb ihtiyâr-ı sükût itmekle meclise hitâm virildi Vâsıf Târîhi'nde bu minvâl üzre muharrerdir.

Tekemmüle

Nemçe ile Felemenklünün bu münâza'alarına sebeb bu idi ki Nemçe Devleti'nin Patzybasi eyâletinden cereyân iden Esko nâm nehr-i kebîrde tüccâr gemilerinin âmed şüdi tecvîz olunmamak husûsı Nemçe ile Felemenk devletleri beyninde mün'akid olan mu'âhede şurûtundan Nemçe İmparatorı Jozef bu şartın fesh ve ilgâsını iddi'â idüb bunı yürütmek içün tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs itmekden nâşî Felemenklü Prusya Kralı Frederik'e müracca'at ve bu husûsda andan isti'âne itdigi mütehakkık olıcak Rusya İmparatoriçesi Katerina müttefiki olan Nemçe İmparatorını tesahub ve iltizama mecbûre oldığını resmen i'lân eyledi Felemenklüler ise bu sûretde Rusya Devleti'yle fesh-i sulh itmek lâzım gelse kendülerince menâfi'-i kesîreyi mutazammın olan Bahr-i Baltık ticâretinden mahrûm olacaklarını mülâhaza birle müdâfa'adan ferâgat ve mâdde-i münâza'un-fîhâyı hüsn-i sûretle tanzîme arz-ı hâhiş ve rağbet itdiklerine binâ'en Nemçe İmparatorı'na tazmîn-i masârif nâmıyla Felemenklü tarafından bir mikdâr akçe virilerek ve ba'zı mes'ûlâtına müsâ'ade idilerek iskât olunmuşdur.

İspanya ve Fransa İlçilerinin Mülâkâtı

Zi'l-ka'de'nin on sekizinci güni galebe dîvânı olub te'yîd-i ahd-i cedîd zımnında akdemce İspanya cânibinden gelmiş olan ilçi huzûr-ı hümâyûna müsûl[2] ile nâmesini ve bir kıt'a musanna'[3] hayme ve beyâz atlas üzerine işleme bir oda takımı ve bir kıt'a elmaslı

1 Münhezimen: Münhezim olarak, bozularak, bozguna uğrayarak.
2 Müsûl: Hürmet ve saygıdan dolayı ayakta durma.
3 Musanna': Tasnî edilmiş, sanat eseri olarak meydana getirilmiş, usta elinden çıkmış. Çok süslü. Yaldırılmış.

sorguc ve sâ'ir hedâyâsını takdîm eyledikde huzûr-ı hümâyûnda kendüsüne semmûr kürk ve ma'iyyetinde olan beg-zâdelere hil'atler iksâ olundı bundan başka Cezâ'irlüler ile beynlerinde vukû' bulan muhârebelerde Cezâ'ir'de mütemekkin olmayuh sâ'ir bilâd-ı pâdişâhî ahâlîsinden ellerine giriftâr olan altmış nefer üserâ-yı Müslimîni taraflarından iksâ ve ihdâ sûretinde Bâb-ı Âlî'ye takdîm eylediklerinde üserâ-yı merkûme merhameten huzûr-ı hümâyûna ihzâr olunub taraf-ı hümâyûndan bin beş yüz guruş ve Dârussa'âde Ağası tarafından bin guruş ihsân ile mesrûr[1] kılındıklarından sonra tekrâr Bâb-ı Âlî'ye i'âde olunduklarında taraf-ı âsafîden dahi bin guruş i'tâ olundı.

Beş altı seneden berü Dersa'âdet'de mukîm olan (Lö Kont dö Sen Perri)[2] nâm Fransa (**s.81**) ilçisi azl ile yerine (Kont dö Şovazoy Gufiye)[3] ta'yîn olunarak bu kerre Dersa'âdet'e gelmiş olmağla Zi'l-hicce'nin on sekizinci güni huzûr-ı hümâyûna müsûl ile nâmesini takdîm idüb selefinin avdetine ruhsat virilmişdir.

Havâdis-i Garîbe

Bundan mukaddem Devlet-i Aliyye ile İspanya Devleti beyninde akd-i musâlaha olundukda Cezâ'ir-i Garb Ocaklarının dahi sulhda iştirâkleri husûsı irâdelerine tefvîz olunarak kendülerine hitâben ısdâr[4] olunan evâmir-i aliyye İspanya ilçisine teslîm olunmuş idi mezkûr emirnâmeleri İspanyalular ocaklara irsâl ile harb ve sulh şıklarından birinin ihtiyâr olunmasını teklîf itdiklerinde ocaklar ahâlîsi cevâb yerine kılıc gösterdiklerinden cebren sulha ırzâ içün İspanyalular külliyyetlü donanma ve asâkir ile def'aten Cezâ'ir'e hücûm eyleyüb ve guzât-ı İslâm dahi mukâbele idüb bir haylî muhârebe vukû'undan sonra nesîm-i nusret taraf-ı İslâmiyyâna vezzân olmağla İspanyalular münhezimen memleketlerine avdet itmiş oldukları haberi Dersa'âdet'e vâsıl olmuş idi bundan sonra İspanyalular birkaç def'a dahi hücûmlarında yine evvelki gibi mağlûb ve münhezim olageldiklerinden Malta ve Portekiz ve Anapoli harbîlerini ve deryâ cenginde mâhir daha nice hem-cinslerini teşvîk ile kendülerine hem-pâ[5] idüb ve beynlerinde bir râbıta-i kaviyye olmak üzre Papa'dan dahi bir papas alub küçük ve büyük cem'an yüz otuz altı pâre ceng gemileriyle Cezâ'ir'e hücûm itmek üzre olduklarını Cezâ'irlüler haber aldıklarında beynlerinde müşâvere[6] ve mukâbele-i â'dâ husûsunda bi'l-ittifâk sâbit-kadem olmak üzre mukâvele ve mu'âhede birle çünki geçen senelerde vukû' bulmuş olan muhârebelerde vâfir[7] büyût-ı Müslimîn münhedim olmuş ve birçok zâyi'ât vücûda gelmiş oldığından bu def'a ihtiyâta ri'âyetle Cezâ'ir'i tahliyye ve emvâl ve ıyâllerini bağçelere nakl ve ta'biye ve emr-i muhâfazalarına sipâhîler ile azab ağasını ta'yîn idüb ve kendüleri dahi muhâfazalarına nâmzed oldukları kule ve burclarda durub vürûd-ı â'dâya muntazır oldılar.

1 Mesrûr: Sürurlu, memnun, sevinmiş; meramına ermiş.
2 Lö Kont dö Sen Perri: Guignard (François-Emmanuel, Saint-Priest Kontu)
3 Kont dö Şovazoy Gufiye: Choiseul-Gouffier (Marie-Gabriel-Florent-Auguste, Kont)
4 Isdâr: Sudur ettirme, ettirilme, çıkarma, çıkarılma.
5 Hem-pâ: Arkadaş, ayaktaş, omuzdaş.
6 Müşâvere: Danışma, bir iş üzerinde konuşma.
7 Vâfir: Bir çok, bol, çok.

Şa'bân-ı mu'azzam'ın yirmi beşinci Cum'a güni düşman donanması zuhûr idüb Hmis nâm mahalden Bâbü'l-vâd'e gelince Cezâ'ir'in etrâfını dâ'iren-mâdâr ihâta itdiler Cezâ'irlüler dahi şecâ'at[1] ile mevsûf ve beynlerinde isâbet-i re'y ve tedbîr ile ma'rûf olan Selâmi el-Hâc Muhammed nâm kimseyi bi'l-ittifâk kapudan nasb idüb mukaddemâ altışar ve yedişer oturaklı olmak üzre inşâ eyledikleri elli kıt'a sandala (**s.82**) top ve mühimmât ve tahammüllerine göre içlerine mücâhidîn-i İslâmiyye vaz' ile â'dâyı beldeye yaklaşdırmamak içün burcların bir mil kadar açığında durdılar ve kapudanın râkib oldığı filikaya birkaç dürlü alâmet vaz' ile levâzım-ı harbden olan ikdâm ve ihcâm ve hücûm ve ârâm keyfiyyetleri alâmât-ı mezkûreden ma'lûm olmak üzre karâr virilüb birbirine ifâde ve işâ'a eylediler bu esnâda â'dâ iki gün kadar ârâm[2] itdikden sonra üçünci gün ale's-sabâh hareket idüb sedd-i râh[3] olan sandalları lâ-şey mesabesine koyarak doğrı burcların altına duhûl ile şehri tahrîb itmek kasdında oldukları dilâverân-ı İslâm'ın meşhûdları olıcak ihtiyârları elden gidüb ve hemân (velâ-tahsebenne'llezîne kutilû fî sebîlillâhi emvâten bel ahyâ'un inde rabbihim yurzekûn)[4] nass-ı celîlinden müstefâd olan simât-ı ni'meti birbirine tebşîr ile beynlerinde ma'kûd ve ma'hûd olan alâmetlere dahi bakmayub düşman donanmasına sokularak sandallarda mevcûd olan toplara bir fitîlden âteş virdiklerinde tarafeynden atılan topların duhânı rû-yı deryâyı kaplamağla sâhilde bulunan muvahhidîn rû-yı deryâda âteş içinde semender gibi şinâverlik iden mücâhidînin hâlinden bî-haber ve nâ-ümîd oldukları hâlde iki sâ'at kadar bu vechile tarafeynden iş'âl-i nâ'ire-i harb ve kıtâl olundukdan sonra taraf-ı İslâmiyyâna müsâ'id bir rüzgâr çıkub sandallar sâğ ve sâlim mukâbele-i â'dâda saff-beste-i sebât oldukları ve iki üç sandal Malta'nın dört kıt'a büyük çekdirisini muhâsara idüb dîgerleri dahi sâ'ir sefâ'in-i â'dâya gülle yağdırmakda bulundukları meydâna çıkmağla zümre-i muvahhidîn eşk-i şâdî dökdiler bu esnâda düşman donanmasından atılan gülle ve humbaralar sandalları tutmayub ve sâhile dahi irişmeyüb hem sandallar ve hem de Cezâ'ir gezend-i â'dâdan sâlim kalarak taraf-ı İslâmiyyâna pek cüz'î hasâr irişebilmişdir. Ammâ sandalların dâneleri tamâmen düşman donanmasına isâbet iderek taraf-ı â'dâda küllî hasâr vukû'undan başka işbu çıkan rüzgâr dahi düşmana muhâlif gelmekle â'dâ donanması âteş ve âb ve bâd arasında bî-mecâl ve ber-bâd olarak perîşân ve her biri birer tarafa gürîzân[5] oldılar rüzgâr sukûnet buldukdan sonra yine biraz düşman gemileri hücûm itmişler ise de ke'l-evvel münkesir ve mağlûb olduklarından ve bu vechile yedi sekiz def'a gelüb münhezimen avdet eylediklerinden nihâyet nâ-ümîd olub hâ'iben ve hâsiren memleketlerine avdet itmiş oldukları haberi bu esnâda alınmağla kesb-i meserret olundı.

Hâlâ Fas Hâkimi Mevlâ Muhammed bin İsmâ'îl el-Hüseynî Hazretleri'nin bu esnâda ilçisiyle rikâb-ı hümâyûna bir kıt'a nâmesi gelüb hülâsa-i mü'eddâsında Maltalu yedine giriftâr olmuş (**s.83**) olan üserâ-yı Müslimînin tahlîs olunmaları aksâ-yı emeli olarak tarafından Malta'ya mahsûs âdem irsâl idüb mevcûd olan altı yüz on iki nefer üserâ-yı

1 Şecâ'at: Yiğitlik, yüreklilik.
2 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karar kılma.
3 Sedd-i râh: Gediği kapama, tıkama.
4 "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar." Âl-i İmrân sûresi 169. âyet.
5 Gürîzân: Kaçıcı, kaçan.

Müslimîni iki yüz yetmiş bin üç yüz elli sekiz riyâle kat‘ itmekle derhâl meblağ-ı mezkûru îsâl itmiş ise de Maltalular bu mukâveleyi fesh ile gönderilan mebâliği redd ve i‘âde itmiş olduklarından ve bu esîrler an-asl Memâlik-i Mahrûse ahâlîsinden olduklarına binâ’en Devlet-i Aliyye'den bu husûsa sarf-ı himmet olunmak lâzım gelüb hâlbuki Devlet-i Aliyye'nin mülûk-i Nasârâ indinde azam-ı vak‘ ve şânı olmakdan nâşî bu husûsda ednâ bir himmet buyursa maksûd hâsıl olacağı der-kâr oldığından meblağ-ı mezkûr Dersa‘âdet'e gönderilüb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den işbu ıtlâk-ı üserâ mâddesine sarf olunması ve eger üserânın tahlîsi mümkün olmayacak olur ise meblağ-ı mezkûrun Haremeyn ahâlîsine tevzî‘ kılınması arz ve niyâz olunmuş olmağla hâkim-i müşârün-ileyh tarafına yazılan cevâbnâmede tahlîs-i üserâ husûsuna her-bâr taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sa‘y-ı bî-şumâr olunageldigi misillü bu kerre dahi bezl-i iktidâr olunacağı ve ammâ eger ilzâm-ı hasm mümkün olmaz ise çünki Haremeyn-i şerîfeyn ahâlîsi sâye-i Saltanat-ı Seniyye'de ihtiyâcdan vâreste ve müstağni olmalarına nazaran bu akçenin oraya gönderilmesi bir nev‘ seref ve telef dimek olacağı beyân ve ifâde olundukdan sonra meblağ-ı mezkûrun Darbhâne-i Âmire'ye vaz‘ ile hıfz olunması beyne'l-vükelâ tensîb olunmuşdur sefîr-i mûmâ-ileyh hakkında dahi merâsim-i mihmân-nevâzî icrâsı irâde-i seniyye iktizâsından olmağla üçer dörder gün fâsıla ile ibtidâ Kethüdâ Beg ba‘dehu Yeniçeri Ağası ve Defterdâr Efendi ve Re’îs Efendi ve Çavuşbaşı ve Gümrükci Ağa taraflarından mükemmel ziyâfetler tertîb olundukdan başka sâhilhânelerde olan bağçe ve mesîreler temâşâ itdirildikden sonra avdeti vaktinde münâsib hediyyeler dahi virilerek mutayyeben[1] memlekete i‘âde kılınmışdır. Gelelim vekâyi‘-i dâhilliyyeye.

Ba‘zı Islâhât ve Nizâmât-ı Askeriyye

Bir müddetden berü esnâf ve sâ’ir eşhâs-ı askerî esvabına taklîd iderek yek-dîgerden fark ve temyîz olunamayacak mertebeye geldiginden (enzilü'n-nâse menâzilehüm)[2] mısdâkı üzre fî-mâ-ba‘d her sınıf kendüye mahsûs olan libâs ile mütemeyyiz[3] ve ma‘lûm olmak için hilâl-i Rebî‘ü'l-evvel'de etrâf ve eknâfa[4] evâmir-i aliyyeler ısdâr ve irsâl kılındı.

Bir vakitden berü askere tahsîs kılınmış olan ma‘âş esâmeleri beyne'n-nâs alınub satılagelmiş ve bu hâlet-i muzırra refte refte ser-hadlere dahi sirâyet eylemiş oldığına (s.84) binâ’en fî-mâ-ba‘d esâmelerin bey‘ ve şirâsı ve bir mahalden mahall-i âhara nakl olunması memnû‘ olub bu kâr-ı nâ-hemvâre[5] fî-mâ-ba‘d cür’et ider olur ise şefâ‘at ve recâ mesmû‘ olmayarak mücâzât olunması bâbında evâmir-i ekîde ısdâr olunub ocakların müte‘allik oldukları aklâma kayd olundı.

Rükn-i rekîn-i bünyân-ı devlet olan tavâ’if-i askeriyyenin umûr-ı mevâcibleri bir müddetden berü ihmâl-i vükelâ ile muhtell ve müşevveş olarak şuna buna me’kel olmuş ve ale'l-husûs leyl ve nehâr hudûd ve sügûrun muhâfazasına kıyâm iden ser-haddât neferâtının

1 Mutayyeben: Gönlü hoş edilerek, sevindirilerek.
2 “Herkesin konumlarına göre yer veriniz.”
3 Mütemeyyiz: Temeyyüz eden, seçilen, seçkin.
4 Eknâf: Canipler, yanlar, nahiyeler, taraflar, sığınacak yerler.
5 Nâ-hemvâr: Çarpık, eğri, düz olmayan. Dâima.

vaktiyle erzâk-ı mu‘ayyeneleri ellerine girmiyerek mûcib-i fütûrları olmakda bulunmuş olub bu sûretde bir mahalle neferât ta‘yîni lâzım geldikde sâhib-i esâme olarak tertîb olunabilan neferât ednâ selmenin seddine kifâyet itmeyerek nâ-çâr müceddeden esâme i‘tâsıyla neferât tahrîrine mecbûriyyet hâsıl olub bu keyfiyyet devr ve teselsül iderek çok geçmeksizin yine müceddeden esâme i‘tâsına lüzûm göründiginden ve mahlûlât-ı vâkı‘adan dahi cüz’î şey meydâna çıkarılub ekserîsi ketm olunageldiginden mutlakâ nizâmı çâresine bakılmak lâzım gelmekle burası ocak bâzergânı olan Yehûdîye taraf-ı sadr-ı âlîden ifâde buyuruldukda çünki bâzergân-ı merkûm beher sene bu nizâmsızlıkdan küllî istifâde idegeldiginden bu nizâmın imkânı olmadığını îrâd ile geçüşdürmek dâ‘iyyesine düşdiginden bâzergânlıkdan tard ve ihrâc ile Rodos'a nefy ve ba‘dehu katl olunub hesâbı rü’yet olundukda üç bin kîse akçe kadar itlâfâtı meydâna çıkmışdır. Bundan sonra umûr-ı mevâcibin nizâmına mübâşeret olunub evvel emirde iki bin beş yüz kîse akçe kadar cânib-i mîrîye fâ’ide görünmüş ve yeniçeri ile topcı ocaklarının nizâm-ı mevâciblerine dâ’ir tanzîm olunan defter fî-mâ-ba‘d iktizâsıyla amel olunmak üzre aklâm-ı hümâyûna kayd olunmuşdur. mu’ahharen bunlara kıyâsen cebeci ocağının hesâb ve nizâmına dahi mübâşeret olunarak cânib-i beytü'l-mâle üç bin sekiz yüz bu kadar kîse akçe nef‘ hâsıl olmuşdur.

Yeniçeri Ağası Mahmud Ağa'nın seferlerde vukû‘ bulan yararlığına mebnî mazhar-ı nazar-ı devlet olarak akrânı beyninden bi'l-intihâb yeniçeri ağası nasb olundukda ağaların hîn-i nasbında sadr-ı â‘zamlar birkaç yüz kîse akçe almak mu‘tâd iken taraf-ı Sadâret-penâhî'den bir akçe alınmamış ve kendüsünün dahi ser-hadd ağalarından ve sâ’ir mahallerden rüşvet almaması ve hidmetinde sıdk ve istikâmet üzre bulunması kendüye tenbîh olunmuş idi. Ağa-yı mûmâ-ileyh ise mahlûlât husûsunda yalnız ser-hadlere hasr-ı himmet idüb Âsıtâne'den ber-vech-i matlûb mahlûl göstermedi. Ve bir ser-hadd ağalığı mukaddemâ üç kîse câ’ize ile tanzîm (s.85) olunagelmiş iken on kîse ahzıyla ser-hadd ağalarını fakr u fâkaya mübtelâ iderek anları dahi ser-hadlere vusûllerinde virdiklerini çıkarmak içün mezâlime mecbûr eyledi. Hidemât-ı sabıkasına ri‘âyeten evvel emirde kendüsüne nasîhat olunarak terbiyyesine çalışılmış ise de bu sû-i hareketinden ferâgat itmedigine mebnî Şa‘bân'ın on beşinci güni azl ile yerine Kul Kethüdâsı Yahyâ Ağa ve anın yerine zağarcıbaşı ve anıu yerine seksoncıbaşı ve anın yerine turnacı nasb olunub turnacılık dahi İzmîd ağasıua ihâle olundı.

Lağımcıların Nizâmı

Lağımcı ocağına hîn-i tertîbinde sâ’irden ziyâde i‘tinâ olunarak mahsuldâr tîmârlar tevcîh olunmuş ve içlerinden biri fevt oldığı hâlde mahlûl olan tîmârı ecnebîye virilmeyüb fenn-i lağım tahsîline hâhiş-ker olan mübtedîlere[1] virilmek usûlünden ittihâz kılınmış iken bir müddetden berü bu kâ‘ideye ri‘âyet olunmamağla üstâd lağımcılar bulunmaz oldığından sâ’ir ocakların nizâmlarına ibtidâr olundığı misillü anların dahi te’kîd-i nizâmâtına mübâderet ve tahsîl-i ma‘lûmât itmelerine pek ziyâde himmet olunarak bu esnâda tecrübeleri matlûb olmakdan nâşî Sa‘dâbâd Kasr-ı Hümâyûnı pîşgâhında olan cebelin zirvesinde vâki‘ bir mahall-i sengistânda lağım hâzır itdirilüb ve derûnuna sekiz kantâr barut vaz‘ ile bâlâsına

1 Mübtedî: Yeni başlayan, acemi. Yeni talebe.

ahşâbdan bir kal'a şekli binâ olunub Ṣa'bân-ı şerîfin yirmi yedinci güni Abdülhamîd Han Hazretleri Sa'dâbâd'a teşrîflerinde ibtidâ top ve humbaralar endâht[1] olundukdan sonra mezkûr lağıma âteş virilerek lağımcılar dahi san'atlarını icrâ itmekle der-akab topcıbaşıya ve sür'atciler nâzırına ve ağasına ve çavuşuna ve humbaracıbaşıya ve lağımcıbaşıya huzûr-ı hümâyûnda hil'atler ve lağım atanlara atiyyeler[2] ihsân buyurulmuşdur.

İşte o zamân vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin askerlikce yapabildikleri ıslâhât bundan ibâret olub bu ise ol vakte göre kâfî degil idi. Zîrâ Avrupa'da fünûn-ı harbiyyenin pek ziyâde ilerülemiş oldığından düvel-i Avrupa'da oldığı gibi asâkir-i mu'alleme tedârük itmek ve fünûn-ı harbiyyeyi ilerületmek ferâ'iz-i hâliyyeden idi.

Ta'lîm-i Askere Dâ'ir Fransa'dan Mektûb Geldigi

Fransa Kralı'nın akrabâsından Dük Mon Muye Ensi Luk Benorg nâm ceneral bu hilâlde devleti cânibinden me'zûnen ser-kâtibi ile Devlet-i Aliyye'ye bir kıt'a takrîr gönderüb me'âlimde Devlet-i Aliyye husemâsının Memâlik-i Mahrûse'ye tecâvüz ve ta'addîleri mücerred asâkir-i İslâmiyye'nin (**s.86**) tahsîl-i fünûn-ı harbiyyeye adem-i mübâlât[3] ve iştigâllerimden neş'et itmekle â'dâlarına mukâbeleten asker-i cedîd îcâd itmedikce ve fenn-i harbde cârî olub i'mâl-i hendese-kârî ile vücûda getürülmüş olan ba'zı sanâyi'in tahsîline himmet eylemedikce Devlet-i Aliyye â'dâsına cevâb virmekden âciz olacağı ve Fransa Devleti'nin ez-kadîm Devlet-i Aliyye'ye der-kâr olan safvet ve ihlâsına binâ'en ceneral-i merkûma nihânî izin ve ruhsat virilmiş olmağla Fransa'dan bir mikdâr mu'allim-i asker getürüb düvel-i Nasârâ'nın medâr-ı galebe ve kuvveti olan âteş-bâzlık san'atını ve kılâ' ve saff cenglerinde iktizâ iden vesâ'il-i metânet ve istikrârı ve bi'l-cümle sanâyi'-i harb ve darbı ögretmege ve nev-îcâd toplar ve musanna' hâvan ve humbaralarm tarîk-i isâga ve isti'mâlini göstermege ta'ahhüd ve tekeffül idüb bu keyfiyyet egerçi Nemçelü ile asâleten ve Moskovlu ile vesâteten karâr-gîr olan ittihâdlarına mugâyir ise de mücerred Devlet-i Aliyye'ye kadîmi ve samîmi olan safvet ve muhabbetlerine binâ'en ihtiyâr olunacağı ve Devlet-i Aliyye'ye gâyet menfa'atlü olan işbu maslahata rağbet buyuruldığı hâlde bi'l-ma'iyye getürecegi Fransızların îcâb iden masrafları ve cây-ı ârâm ve mevkifleri bundan sonra müzâkere olunmak lâzım gelecegi tafsîl ve tasrîh olunmuş olmağla Avrupa asâkirinin evvel emirde keyfiyyet ve hakîkatleri bilinmek ve ba'dehu bunun üzerine tefrî'-i mesâ'il idilmek münâsib olacağı cihetle Müverrih Vâsıf Efendi bu makâmda bir makâle-i mufassala bast ve temhîd itmiş oldığından hülâsa vechile zîrde tahrîr olunur.

Ma'lûm ola ki mülûk-i Nasârâ zâhirde kan dökmekden dâmen-keş-i ihtirâz ve bâtında bir menfa'at-i azîmenin her-vech-i suhûlet husûlüne çâre-sâz olmuşlardır. Şöyle ki: Kalem-rev-i hükûmetlerinde birer mahall-i mahsûs binâ ve derûn ve bîrûnını[4] levâzımât-ı zarûriyye ile teşhîn ve imlâ ve zükûr ve inâsdan müstevfî hidmetciler ta'yîn ve â'dâd ve rûz ve şeb

1 Endâht: Atma, atış; atılma. Silâh atma, boşaltma
2 Atiyye: Hediye; bahşiş.
3 Mübâlât: Kayırma. Dikkat, îtina.
4 Bîrûn: Dışarı, dış, haricî, fazla, dışarıda, hâriçte.

dürûd-ı revâzesin feth ve küşâd idüb erbâbı taraflarından vaz' ve ilkâ[1] olunan veled-i zinâları terbiyye iderek büyüdüklerinde anlara vaz'-ı cedîd üzre fenn-i harbi ta'lîm ve askerlerinin bir mikdârını bunlardan tanzîm iderler memleketlerinde olan re'âyâ dahi abd-i müşterâları[2] hükmünde olarak lede'l-iktizâ[3] anlardan âdemler devşirüb ta'lîm ve terbiyye eylerler böyle erâzil-i eşhâs makûlesinden olan tavâ'if istenildigi usûl üzre tahte'l-kahr istihdâm olunabilecegi müsellemdir. Ammâ şeref-i İslâm ile müşerref olub da (el-muminûne ihvetün)[4] şerefini ihrâz idenlerin inân-ı ihtiyârları egerçi emr ve nehy-i şer'-i şerîfe muvâfık olan mülûk-i İslâmiyye'ye müsellem ise de unf ve şiddet ve zor-ı bâzû-yı satvet ile zabt u rabtları muhâl ve mümteni' ve cihâd ve gazâda ancak teşvîk ve iğrâ (**s.87**) ve mevâ'id ve atâyâ ile istihdâm olunabileceklerinde erbâb-ı ukûl müttefik ve müctemi' oldığma nazaran millet-i İslâmiyye bir def'a mağlûb olmağla me'lûf olmadıkları fünûn-i harbiyyeyi yine â'dâları cinsinden ta'allüme ser-fürû ve tekâpû[5] itmeyecekleri emr-i bedîhîdir. Ve geçen seferde Devlet-i Aliyye askerinin mağlûbiyyetleri berr ve bahrde kerr ü fer-i düvel-i İslâmiyye'nin şânlarından oldığına mebnî ve â'dânın kuvve-i istidrâciyyelerinden nâşî olub istidrâcın hükmi ise kalîl ve her zamân ameli cârî olmak müstahîldir. Ve asâkir-i İslâmiyye'nin gâlib oldukları hengâmlarda dahi â'danın edevât-ı harbiyyeleri âhar gûne olmayub el-yevm isti'mâl eyledikleri edevât-ı ma'rûfe olmağla lev-sellimnâ tertîbleri kavâ'id-i harbe mutâbıkdır içlerine suyûf-i İslâmiyye duhulünde mecmû' tertîb ve tedbîrleri şaşub münhezim olageldiklerini inkâr nice mümkündür nükte irâde-i Hakk ta'allukundadır. Zîrâ nusret ve adem-i nusret mevkûf-i meşiyyet-i Cenâb-ı Ehadiyyetdir milel-i Nasârânın ise i'tikâdları buna muhâlifdir. Şu sebebden ki bunlar hukemâdan bir fırkanın meslegine zehâb[6] ile Cenâb-ı Bârî'nin umûr-ı cüz'iyyede hâşâ medhali olmamak zu'munda olduklarına ve ahvâl-i harb dahi umûr-ı cüz'iyyeden bulundığına mebnî tedârük-i esbâb-ı muhârebede kangı taraf kavî bulunur ise hasma gâlib olur dirler. Hâlbûki Egri senesi yer gök götürmez askerle Sultân Mehmed Han Hazretleri â'dâya mukâbil oldukda bi-irâdetillâhi Te'âlâ müretteb ve mu'tenâ bahâ olan asâkiri perîşân olmuş ve â'dâ askeri ordu-yı İslâm'ın ekser mahallerini zabt eylemiş iken nizâmsız ve silâhsız karakullukcı mukûlesi harbe mübâşeretle Nemçe ordusunı perîşân itdikleri ve karîbü'l-ahdde vâki' olan Hisarcık cenginde dahi Devlet-i Aliyye askeri fevc fevc bilâ-tertîb hücûm ile nusret-i azîmeye muvaffak oldukları ma'lûm iken galebeyi esbâb-ı cengin kemâline ve mağlûbiyyeti edevât-ı seferiyyenin noksânı ihtimâline azv itmek nice câ'iz olabilür. Gâyeti mâ-fi'l-bâb bahsimize de esbâba teşebbüs illeti kalur. O dahi lillâhi'l-hamd âmâde ve gitdikce kemâle resîde olmakdadır. El-hâletü hâzihî kâr-ı fermâyân-ı saltanat olanlar sâ'ir mevsimlerde bulunanlar misillü yek-dîgere (isnâ aleyhi ve yüsnâ alâ-vefiyyi'l-kulûbi zağâ'in)[7] mu'âmelesi itmeyüb bir taraf-sâz-ı mevâdd-ı tebâguz[8] ve tebâyün olarak

1 İlkâ: Bırakma, bırakılma, terk, atma.
2 Müşterâ: İştira olunmuş, satın alınmış kullar, köleler.
3 Lede'l-iktizâ: Gerektiği zaman.
4 "Müminler kardeştir."
5 Tekâpû: Telâş ile koşarak araştırma. Dalkavukluk, kavuk sallama.
6 Zehâb: Gitme. Bir fikre, düşünceye uyma; sapma, kapılma.
7 "Kalplerde kin var ama hiri diğerini övüyor."
8 Tebâguz: Gizli düşmanlık besleme.

temşiyyet[1] ve te'diyye-i mehâmm-ı Devlet-i Aliyye'de müttefik olub ve ale'l-husûs sadr-ı â'zam taraf-ı hümâyûndan me'mûr oldığı vech üzre leyl ve nehâr tekmîl-i levâzım-ı harb ve peykâr ve teksîr-i ecnâd-ı zafer-şi'âr ve taklîl-i masârif-i devlet-i ebed-karârda dakika fevt itmeyüb bi-inâyetillâhi Te'âlâ bir müddet umûr-ı devlete bu vechile takayyüd ve ihtimâm olundığı takdîrde esbâb bi-kemâlihâ vücûda gelecegi bî-irtiyâbdır[2] (reca'nâ ilâ mâ-nahnü fîhi) Fransalunun sûret-i zâhirde (**s.88**) dostâne sevk itdigi keyfiyyet-i acîbeye mümâşât 'âcilen ve âcilen müstelzim-i mahâzîr ve âfât oldığından gayri bu mâddede garazları sırf dostluk olmayub beher-hâl bir maksad-ı hafîleri oldığı der-kâr idigüne ve düvel-i Nasârâ'ya hiçbir vakitde i'timâd câ'iz olmadığına mebnî ceneral-i mûmâ-ileyhin takrîrine Tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn lisânından olmak üzre ye's ile ümîd beyninde bir cevâb tahrîr ile ser-kâtibi i'âde kılındı. Fransalunun bu vechile sûret-i hayr-hâhîde vâki' olan garaz-ı hafîsine ıttılâ' zımnında mu'allim-i asker olan şahsın ve ma'iyyetinde bulunacakların mahall-i ikâmetleri neresi tasmim olunmuş oldığı Fransa ilçisinden su'âl olundukda Girid Adası'nı tahmîn itdiklerin ve böyle bir vüs'atli mahalle muhtâc oldukların beyân itmekle beynlerinde gâfil-i zu'm eyledikleri Devlet-i Aliyye'yi iğfâl iderek yirmi yedi senede bu kadar mâl ve cân itlâf olunub da feth ve teshîr olunabilmiş olan Girid Adası'nı bu vesîle ile zabt idüb de zamîme-i memleketleri kılmak niyyetinde oldukları nümâyân oldı. Ve bu mâddeden hayr-hâhân-ı Devlet-i Aliyye geregi gibi pend-pezîr ve hisse-mend[3] olub umûr-ı mülkiyye ve nizâmât-ı askeriyyeye ez-dil ve cân kemer-beste-i takayyüd ve ihtimâm ve tahsîl-i esbâb-ı cihâda ber-çîde-i dâmen-i ikdâm oldılar. Vâsıf'ın hülâsa-i ifâdâtı burada hitâm bulub işbu makâle-i mufassalası mukaddimât-ı za'îfe ve kazâyâ-yı sahîfe ile meşhûn bir makâledir.

Evvelâ Avrupaluların asâkir-i muntazamayı pîç-hânelerde yetişdirmiş oldukları ve mechûlü'n-neseb haşerâtdan ve merkez-i esâretde olan teb'alarmdan terkîb eyledikleri dâ'iyyesi Vâsıf Efendi gibi sefâretle Avrupa'ya gitmiş ve Devlet-i Aliyye'de umûr-ı hâriciyye nezâreti itmiş ve her şey'e vukûf ve ma'lûmât da'vâsında bulunmuş olan zâta gâyet ayb îrâs idecek ve umûr-ı hâriciyyede cehl-i tâmmını isbât eyleyecek bir mâddedir zîrâ pîç-hâne didigi yerler ba'zı gurebâ ve bî-kes sıbyânı alub muhâfaza ve terbiyye itmege mahsûs mahaller olub mahâll-i merkûmenin asker içün oldığının kat'an aslı yokdur. Tutalım ki merhûmun tahkîk-i gayri sahîh ve zann-ı bî-esâsı üzre bunlarda büyüdilen etfâl cünûd-ı mürettebeye mahsûs olsun meselâ Fransa gibi otuz beş milyon nüfûsı câmi' olan bir memleketde öyle fakr u zarûret-i ebeveyn cihetiyle veyâhûd efendi-i müşârün-ileyhin beyân eyledigi sûret-i kerîhadan hâsıl olarak sadedinde oldığımız sabî hânelere terk ve idhâl olunan etfâlin aded-i senevîsi farz-ı muhâl olarak nihâyetü'l-nihâye sekiz on bine bâliğ olabilüb hâlbuki Fransa Devleti'nin hengâm-ı sulhda asâkir-i mevcûdesinin mikdârı beş yüz bini mütecâviz oldığından (**s.89**) ve bir nefer yedi sene hidmet eylediginden yılda on bin çocukla böyle bir hey'et-i cesîme-i askeriyyenin idâresi kâbil olabilir mi. Gelelim düvel-i Avrupa teb'asının hâl-i esâretde olmaları bahsine merhûm bu mütâla'ası ile kendisinin yalnız Rusya Devleti'nin usûl-i idâresine ba'zı mertebe vâkıf ve sâ'irlerinden külliyyen gâfil oldığını meydâna koymuşdur. Vâkı'an devlet-i müşârün-ileyhâmn kavânîn-i dâhiliyyesi

1 Temşiyyet: Yürütme, yürütülme. Meydana gelmesini kolaylaştırma.
2 Bî-irtiyâb: Şüphesiz.
3 Hisse-mend: Hissesi olan. Pay alan. İbret alan.

iktizâsınca ekser arâzî ve üzerinde sâkin olan köylüler asil-zâdegân-ı milletin mülk ve esîri olub arâzi ile berâber anlar dahi bey' ve şirâ ve haklarında köle mu'âmelesi icrâ olunur. Lâkin ibtidâ asâkir-i nizâmiyyeyi îcâd iden Avrupa devletlerinin usûl-i idâresi bu yolda olmayub bizde bir vakit mevcûd oldığı misillü oralarda dabi eski zamânlarda ferce-yâb olmuş olan derebegligi usûli bundan birkaç yüz sene mukaddemlerde ref' ve def' olundukdan sonra ahâlî cümleten dâhil-i dâ'ire-i hürriyyet olmuşdur. Ve hidmet-i askeriyye devlet ve millet ve vatan muhâfızlığı ve binâ'en-aleyh bir hidmet-i fâhire ve muhtereme olmağın hey'et-i mecmû'ası her yerde güzîde-i ahâlîden terekküb idüb öyle veled-i zinâ ve üserâ takımına kat'â ihtiyâc yokdur.

Sâniyyen asâkir-i İslâmiyye şiddet ile kullamlmaz belki teşvîkât ve hedâyâ ile kullanılabilür deyü millet-i İslâmiyye'ye ser-keşlik ve itâ'atsizlik isnâd itmiş olayor. Ve fi'l-vâki' yeniçeriler sonraları Vâsıf Efendi'nin pesend[1] ve tahsîn sûretinde îrâd eyledigi hâle girmişler idi. Lâkin böyle nizâmâtı muhtell[2] olmuş ve çend def'a hurûc-ı ale's-sultân kaziyye-i fazîhasıyla lekelenmiş bir tâ'ifenin ahlâk-ı zemîmesini ale'l-umûm millet-i İslâmiyye'ye azv[3] itmek hamiyyet-i dîniyyeye elvirmez (eşiddâu ale'l-küffâri ruhamâü beynehum)[4] âyet-i kerîmesi îcâbınca millet-i İslâmiyye'nin fıtrat-ı tâhirelerinde merkûz ola[n] batş ve şiddet a'dâya masrûf ve münhasır olub beynlerinde ol şiddetden aslâ eser göstermezler degil ki ulü'l-emre itâ'atsizlik sûretin göstereler. Kelime-i şahâdet telkînininden sonra millet-i İslâmiyye'de telkîn olunacak mes'ele ulü'l-emre itâ'at kaziyyesidir. Zîrâ millet-i İslâmiyye bir hey'et-i askeriyye olub i'lâ-yı kelimetullâh içün bezl-i cân itmege me'mûrlardır zafer ve galebenin esâsı ise ittifâk üzre hareketden ibâret olub şu kadar bin âdemin bi'l-ittifâk hareketi dahi beher-hâl zabitlerine itâ'at ve inkıyâd itmege mütevakkıf ve münhasırdır. Binâ'en-aleyh fenn-i ta'lîm-i askerînin birinci mes'elesi zâbitâna itâ'at ve inkıyâd bahsidir şöyle ki: Takaddüm[5] ve te'ehhür[6] ve tevakkufun ve bi'l-cümle harekât-ı harbiyyenin esbâb-ı hakîkiyyesi zâbitânın bilecegi şey olub efrâd-ı asâkirin vazîfesi ancak me'mûr oldukları vechile sebât ve hareketdir ve nat'-ı şatranc-ı vegâda nice mansûbeler (**s.90**) olur ki zâhirin hilâfına hareket olunarak fedakârlık sûreti göstermek lâzım gelür bu misillü dekâyik-i harbiyyeyi dahi ancak ser'asker olan zât bilüb sâ'irin ıttılâ'ı mümkün olamaz bu dakîkaları düşünüb de icrâ itmek mutlakâ asâkirin ulü'l-emre tamâmıyla inkıyâdına tevakkuf ider. İşte asâkir-i muntazama emîrlerinin emrine inkıyâd-ı tâmm ile yek-dîgerden ayrılmıyarak ve birbiriyle ittihâd ve i'tizâd iderek hareket iden asâkir dimek olub (el-muminûne ihvetün)[7] hadîsinin ma'nâsı ve millet-i İslâmiyye'nin hasâ'il-i hamide-i asliyyesi dahi budur yohsa ser-keşlik ve itâ'atsizlik sûretiyle tefarruk-ı kelime ve teşettüt-i kulûba bâdî ve fitneye mü'eddî[8] olmak şi'âr-ı İslâm'a bir vechile yakışmaz fakat teceddüd-i edvâr ile âlât ve edevât-ı harbiyye tebeddül itdigi misillü asâkirin esbâb ve vesâ'il-i intizâm ve irtibâtı dahi tebeddül

1 Pesend: Beğenmek, kabul eylemek. Beğenici. Muvâfık.
2 Muhtell: Bozuk. Berbâd. Karışmış. İşgal ve ihlâl edilmiş. İntizamsız. Nizamsız olmuş.
3 Azv: İftira. Birisine bir şey isnad etme. Nisbet etme.
4 "İnkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler" Fetih sûresi 29. âyetten bir kısım.
5 Takaddüm: Önde bulunma. İleri geçme. Zaman veya mevki bakımından ileride olma.
6 Te'ehhür: Sonraya, geriye kalma, gecikme.
7 "Müminler kardeştir".
8 Mü'eddî: Eda eden. Te'diye eden. Ödeyen. Sebep olan. Meydana gelmesine vesile olan.

idegelmişdir. Ashâb-ı kirâm ibtidâları Cezîretü'l-arab'da âdet-i kadîmeleri oldığı vechile kerr ü fer[1] usûli üzre muhârebe idegelmişler iken Şâm taraflarına azm-i cihâd itdiklerinde â'dâlarına mukâbeleten saff-ı harb üzre harekete me'mûr olub evvel emirde böyle me'lûf olmadıkları vechile muhârebe pek çoğuna güc gelmiş idi. Fakat görerek olmuşdur deyü eski âdetlerimde ısrâr itmeyüb saff cengini iltizâm ve i'tiyâd ile az vakit zarfında zihinler almaz derecelerde memâlik fethine muvaffak ve muzaffer oldılar ve ol vakit asâkir-i İslâmiyye'nin medâr-ı zabt u rabt ve intizâmı kelime-i îmâniyye olub işte asıl asâkir-i muntazama anlar idi lâkin asr-ı sa'âdet uzadıkca bu ittifâk ve ittihâd azalmağa başladığından asâkir-i İslâmiyye'yi ittihâd ve intizâm üzre tutmak içün her asırda bir dürlü vesâ'ile teşebbüs olunagelmişdir. Netekim Devlet-i Aliyye'nin evâ'ilinde Yeniçeri Ocağı tertîb ve tanzîm ve müte'addid ortalara taksîm olunarak ve beynlerine râbıta-i uhuvvet bırağılarak kavânîn-i adîdeye rabtla ittihâd ve intizâmın vesâ'il-i lâzımesi tedârük olunmuş ve mukaddimede beyân itdigimiz vechile ol vakit düvel-i Avrupa'da asâkir-i muntazama olmadığından böyle muntazam askerle Devlet-i Aliyye bi'l-cümle Avrupa'ya ve belki dünyâya satvet-i seniyye ve galebe-i kâmilesini teslîm itdirmiş idi. Mürûr-ı zamân ile bu kavânîn bi'l-külliyye muhtell olarak yeniçerilerin intizâm ve ittihâdı kalmayub ve ahyânen[3] ittihâd itseler bile bunı â'dâ karşusunda harc itmeyüb velî-ni'metleri olan devlet aleyhine sarf ider oldılar ve Avrupalular ise öteden berü asâkir-i İslâmiyye'nin ittihâd ve intizâmına bakub kendilerini tehlike hâlinde bularak muntazam asker îcâdına mecbûr olmuşlar idi.

Anlar günden güne fenn-i harbi ilerületdiklerine nazaran Devlet-i Aliyye dahi mukâbele-i bi'l-misl[4] kâ'idesince daha ol vakit bu nizâm-ı cedîde teşebbüs itmek lâzım iken asâkir-i İslâmiyye (**s.91**) eski intizâmlarını dahi gâ'ib itdiklerinden ve en evvelki dersleri olan itâ'at ve inkıyâd mes'elesini unutduklarından ve ol vakitde ser-kârda bulunanların ekserîsi Vâsıf Efendi aklında bulunduklarından bunca hezîmetler vukû'a gelmişdir.

Prut senesinde Deli Petro'nun mağlûbiyyeti dahi bu sebebden nâşî idi ki ol vakit Rusyalu henüz nizâm-ı cedîdi kemâle irişdirememiş ve asâkir-i İslâmiyye dahi bütün bütün eski nizâmlarını gâ'ib itmemiş olmak hasebiyle galebe bizim tarafımızda rû-nümâ[5] olmuş idi. Andan sonra â'dâmız fünûn-ı harbiyyeyi ilerületdiklerinden ve bizim zâbıta-i askeriyyemiz ise refte refte tenezzüle başladıkdan başka çok geçmeksizin Dâmâd İbrâhîm Paşa devrinin haylûletiyle millet-i İslâmiyye'nin salâbet-i asliyyesi tenâkus ve tedennîye yüz tutub sıfat-ı asliyyeleri olan askerlik efkâr ve dâ'iyyesini zâyi' itdiklerinden asâkir-i İslâmiyye'de hezîmet sûretleri rû-nümâ olmağa başladı. Hattâ seksan iki senesi muhârebesinde İsakcı karşusunda Kartal Sahrası'nda Rusya Cenerali Romancof'un ma'iyyetinde on yedi bin asker oldığı hâlde bir tarafdan serdâr-ı ekrem ve dîger tarafdan Tatar Han'ı anı dahi ayniyle Petro gibi hasr ve tazyik itdiklerinde Romancof kendüsini tehlike hâlinde göricek hemân süngülü tüfenkler ile asâkir-i İslâm üzerine hücûm itmekle yüz elli bin askerden mürekkeb olan Devlet-i Aliyye ordusı münhezim[6] ve perîşân olub bunca levâzımât ve mühimmâtdan

1 Kerr ü fer: Savaşta, bir aralık geriledikten veya geriler gibi göründükten sonra tekrar saldırma.
2 Me'lûf: Ülfet edinilmiş, alışılmış, alışmış; huy edilmiş.
3 Ahyânen: Ara sıra, vakit vakit.
4 Mukâbele-i bi'l-misl: Misilleme, yapılan muameleyi aynen tekrarlama.
5 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
6 Münhezim: İnhizâm eden, hezimete uğrayan, bozguna uğrayan, uğramış, bozgun.

başka yüz kırk aded top dahi Rusyaluya bırakdılar hâlbuki yüz elli bin asker birer tüfenk atsalar ve bırakdıkları topları birer kerre boşaltsalar on yedi bin Rusya askerinin ordu-yı İslâm üzerine hareket idecek hâlleri kalmazdı lâkin askerin nizâm ve zâbıtası olmadığından kesretleri müfîd olmadı Petro'nun asâkiri ise otuz beş bin olub Baltacı Mehmed Paşa'nın ma'iyyetinde olan asâkir-i İslâmiyye dahi yüz yirmi bin kadar idi buna kıyâsen eger Petro dahi böyle hücûm sûretine cesâret itmiş olaydı mağlûbâne sulh ve emân talebine muhtâc olmayarak muhârebeyi kazanacak imiş deyü Avrupa müverrihlerinden ba'zıları Petro'ya i'tirâz itmişlerdir. Ancak Petro'nun muhârebesiyle Romancof'un muhârebesi beyninde altmış sene müddet olub Petro'nun asrında Devlet-i Aliyye'nin yeniçeri dinilan askerinin henüz bütün bütün nizâmâtı muhtell olmamış oldığından ol vakti bu vakte kıyâs câ'iz degildir deyü Fransa müverrihlerinden Ezno nâm müverrih i'tirâz-ı mezkûra cevâb virmişdir. Ve'l-hâsıl zafer ve galebenin en büyük sebebi asâkirin intizâm ve zâbıtası olub fe-lillâhi'l-hamd zamânımızda muntazam silk-i nizâm-ı cedîd olan asâkir-i muntazamanın her biri arsa-i heycâda[1] birer arslan iken zâbitleri (**s.92**) huzûrunda kuzı gibi münkâd ve mülâyim olarak bir güne ser-keşlikleri görülmemişdir.

Sâlisen Vâsıf'ın asâkir-i İslâmiyye â'dâsı cinsinden ta'allüm-i fünûna tenezzül ve ser-fürû[2] itmez dimesi dahi vâki'in hilâfı ve şe'â'ir-i İslâmiyye'ye münâfîdir zîrâ (el-hikmetü dâlletün el-mü'minü ehazühâ eynemâ vecede)[3] hadîs-i şerîfi muktezâsınca işine yarayacak ve i'lâ-yı kelimetullâha medâr olacak bi'l-cümle esbâbı cem' ve iddihâr itmek mü'min ve muvahhid olanların farîza-i zimmetleridir Hendek vak'ası bu bâbda bize bir büyük delîldir ki Medîne-i Münevvere'nin etrâfına hendek çevrilmek husûsunı Selmân-ı Fârisî radiyallâhü Te'âlâ anh hazretleri hâk-i pây-ı hazret-i risâlet-penâhîye arz ve ihtâr itdikde bu keyfiyyet Arabistân'da meşhûd olmamış ve Mecûsî olan ehl-i Fars'dan rivâyet olunmuş iken buna taraf-ı Nebevî'den müsâ'ade buyurulmak ümmete bir büyük dersdir buna tenezzül itmeyenler ancak muhassasât-ı askeriyyeyi me'kel ittihâz itmiş olan bir takım ashâb-ı kibr ve nahvet idi ki bi-hamdillâhi Te'âlâ Sultân Mahmûd-ı Sânî Hazretleri'nin tîğ-ı kahramânîleriyle levs-i vücûdlarından riyâz-ı devlet tathîr[4] olundı. Bu makûle kendüyi bilmez ve dîn ve devletin hayır ve menfa'atini düşünmez kimselerin sıfât-ı zemîmesine hüsniyyât rengi virüb de dâmen-i İslâmiyyânı bulaşdırmak mahzâ ifk ve iftirâ oldığı vaktimizde her biri bir arslan iken meydân cenginde dîvâr-ı müşeyyidü'l-erkân gibi saff-beste ve (keennehüm bünyânün mersûs)[5] medîhasına şâyeste olan dilâverân ile dahi müsbetdir.

Râbi'an millet-i İslâmiyye'nin gâlib geldikleri vakitlerde dahi â'dânın âlât ve edevâtları şimdiki gibi idi dimesi dahi ahvâl-i âleme adem-i vukûfundan nâşîdir. Zîrâ emr-i muhârebenin oldukca itmâm-ı usûl ve edevâtı pek yakîn vakitlerdedir. Hattâ pek çok noksânını ol asırda henüz hayâtda olan Prusya Kralı Meşhûr Frederik ıslâh itmişdir. Ve hâlâ bir tarafdan dahi eksikleri itmâm olunmakdadır. Zîrâ fenn-i harb şimdiki hâlde fünûn-ı kesîreye muhtâc bir büyük fenndir ve her kangı fenn olursa olsun günden güne mesâ'ili tezâyüd itmekde

1 Heycâ: Cenk, cidal, vuruşma, birbirini öldürme, kıtal.
2 Ser-fürû: Baş eğme. Söz dinleme. İtaat, inkıyad.
3 "İlim (hikmet) müminin yitik malıdır. Nerede bulursa alsın."
4 Tathir: Temizleme, paklama.
5 "Kenetlenmiş sağlam bir duvar gibi."

oldığı beyne'l-ulemâ müsellem olan mevâddandır vâkı'â gâh gâlib ve gâh mağlûb olmak cem'iyyet-i beşeriyyenin şânındandır. Lâkin bir düziye mağlûbiyyet mütemâdî ve müte'âkib olunca esbâbın noksânından nâşî oldığı sâbit olur.

Hâmisen[1] içlerine süyûf-i İslâmiyye girdigi hâlde â'dânın tedâbîri şaşub münhezim olurlar dimesi sahîh ve vâkı'a mutâbıkdır. Zîrâ millet-i İslâmiyye'nin cevher-i celâdet ve sür'at-ı hareketleri hasebiyle top ve tüfenk âteşini geçişdirüb de â'dâ ile pençe pençeye geldiklerinde beher-hâl gâlib olacakları müsellemâtdan ve hezâr-bâr tecrübe olunmuş mevâddandır. Lâkin â'dâ âteş-bâzlık san'atını icrâ ile içine sokmaz ki hattâ (**s.93**) ibrâz-ı celâdet oluna ve eger bir san'atla bu dereceye gelinsün dinilürse bu dahi intizâma tevakkuf ider ve eger nasıl olursa olsun hemân âteşe girilsün deyü asâkire teklîf olunursa (ve lâ tulkû bi-eydîkum ile't-tehluke)[2] mü'eddâsını işrâb ile inkıyâdsızlık meslegine sülûk idegeldikleri mücerrebâtdandır bi'l-farz böyle sağını ve solını tanımayarak def'aten hücûm idecek olsalar beyhûde yere bunca yigitlerin âteşlere yanmasını istilzâm eyler bu makûle hareketler inâd ve mükâbere[3] ile olmaz nâdiren olsa dahi â'dânın bir takımı bozulmağla maslahat bitmeyüb pek çok def'alar mukâbele olunmak lâzım gelür bu sûretde nihâyet netîce-i harbiyye â'dâ tarafında kalur buraları dahi tecrübe olunmuş kazâyâdandır.

Sâdisen yazdığı mes'ele-i hikemiyye dahi yerinde degildir. Zîrâ esbâbın kâmileten vücûdı indinde müsebbebâtın husûl bulması beyne'l-ukalâ müttefikun-aleyh bir mâdde olub ancak hükemâ cenâb-ı vâcibü'l-vücûd ef'âlinde mûcib ve muztardır ve halk ve tekvin-i ilâhi bu âlem-i kevn u fesâdda[4] vâki' olub gitmekde olan isti'dâdâta tâbi'dir deyü zu'm iderler ammâ şer'an Cenâb-ı Hakk fâ'il-i muhtâr oldığmdan ekser ulemâ-yı şerî'at indinde esbâbın ictimâ'ında Cenâb-ı Hakk'm bir şey'i halk itmesi kendi irâde-i ilâhiyyesine menûtdur fakat âdet-i ilâhiyyesi esbâbın akîbinde müsebbebâtı halk itmek üzre câri olmuşdur. İmâm Fahr-i Râzî'nin dahi bu bâbda bir meslek-i mahsûsı vardır. Şöyle ki: Cenâb-ı Hakk fi'l-vâki' fâ'il-i muhtârdır fakat bir şey'i halk itmemek murâd buyurdığı hâlde evvel emirde esbâbını halk itmez ammâ esbabına müsâ'ade buyurdığı akîbinde müsebbib olan şey'i halk itmesi dahi lâzım gelür dimişdir. Meselâ terâküm-i esbâb ve isti'dâdât-ı unsuriyye hasebiyle buhâr yukaru su'ûd idüb de yağmur buludı oldukda hükemâca beher-hâl Cenâb-ı Hakk'ın yağmur yağdırmasmı îcâb ider ammâ ekser ehl-i şer' indinde bu hâlde yağmurun yağması irâde-i ilâhiyye iledir fakat bu derecede yağmur yağdırmak âdât-ı câriye-i ilâhiyyeden olmuşdur. İmâm Fahreddîn Râzî indinde hâl bu dereceye geldikde yağmurun yağmasını îcâb ider ammâ Cenâb-ı Bârî bunı yağdırmamak murâd buyurdığı hâlde buhârın su'ûdına veyâhûd sehâb-ı mümtır olmasına müsâ'ade itmezdir. Ve hukemânın külliyyât ile cüz'iyyât beynini fark itmesi ilm-i ilâhîye nisbetledir. Şöyle ki: Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd Te'âlâ hazretleri külliyyâtı bilüb cüz'iyyâta ilm-i ilâhîsi ta'alluk itmez zîrâ cüz'iyyâtı idrâk ve teşhîs itmek â'zâ-yı cismâniyyeye mütevakkıfdır Cenâb-ı Bârî ise cism ve cismâniyyetden münezzehdir[5] dirler ammâ ehl-i şerî'at indinde Allâhü Te'âlâ Hazretleri cüz'î ve küllî her şey'i (**s.94**) görür ve

1 Hâmisen: Beşinci olarak, beşincisi.
2 "Kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın." Bakara sûresi 195. âyetten bir kısım.
3 Mükâbere: Haksız yere, ağız kalabalığı ile karşısındakini susturmaya çalışma; kendini büyük görme.
4 Âlem-i kevn u fesâd: Var olma ve bozulma dünyâsı.
5 Münezzeh: Tenzîh edilmiş, temiz, arı; uzak.

bulur. Burası ehl-i şerî'at ile ehl-i hikmet beyninde bir bahs-i dîgerdir. El-hâsıl Cenâb-ı Hakk müsebbibü'l-esbâb olub esbâbın akabinde ef'âli halk idegelmişdir ve kulda irâde-i cüz'iyye oldığından esbâba teşebbüs itmege me'mûrdur ve esbâbda kusûr idüb de kadere bahâne bulmak câ'iz degildir. Meselâ feyz ve bereketi ihsân iden vâcibü'l-vücûd Te'âlâ bazretleri olub ancak tarlaya tohumı eküb de Cenâb-ı Hakk'ın ihsânına müterakkib olmalıdır yoksa terk-i zirâ'at idüb de oturmak tarîk-i betâlet ve müstelzim-i mahrûmiyyetdir işte muhârebe mâddesi dahi böyle olub zafer ve galebe bir inâyet-i ilâhiyye oldığmda şübhe yokdur ve pek cüz'î ve hafî sebeplerle pek büyük nusret-i ilâbiyye vukû'a geldigi çokdur fakat kâffe-i esbâbına teşebbüs itmek lâzımeden olub esbâbda kusûr olundığı sûretde tebriyye-i zimmet kâbil degildir. Lâkin kusûrı kimse üzerine almayub ol asrın vükelâsı birbiri üzerine atardı Vâsıf dahi cümlesini tesâhub[1] ile takdîre bühtân itmişdir.

Sâbi'an Egri senesinde nusret-i azîmenin sebebi bu idi ki mukaddimede beyân eddigimiz vechile Nemçe askerleri Ordu-yı Hümâyûn yağmasına yayıldıklarında tabî'atiyle sâbıta ve intizâmları bozulmağla aşçı ve çadırcı makûlelerinin hücûmlarıyla avdete mecbûr olduklarını müte'âkib münhezim[2] olan asâkir-i İslâmiyye dahi avdet ile üzerlerine hücûm itdiklerinde Nemçe'nin bozgun askeri ordusı üzerine düşüb asâkir-i İslâmiyye dabi akablarınca ordularına hücûm idince Nemçe ordusı perîşân olmuş idi. Hattâ Nemçelüler bunı kasden yapılmış bir sanî'a[3] idi deyü zu'm itdiklerinden ol vak'adan sonra pek çok def'a asâkir-i İslâmiyye münhezim oldukda şâyed evvelki gibi bir hîle olmasun deyü ta'kîbinden ihtirâz itdikleri kütüb-i tevârîhde mezkûrdur hâlbuki bu keyfiyyet kasden yapılmış bir sanî'a olmayub fakat Hâce Sa'deddîn Efendi'nin teşvîkâtıyla Sultân Mehmed-i Sâlis Hazretleri'nin fart-ı sebâtları semeresi olmak üzre tabî'atiyle vücûda gelmiş bir hâlet oldığı hâlde nizâmda ne derece kuvvet oldığına bir delîl-i kavîdir ki yüz bu kadar bin asâkir-i İslâmiyye'ye gâlib olan Nemçe asâkiri yağmaya yayılarak fesh-i nizâm itdiklerinde aşçı ve sâ'ire makûlelerine mağlûb olmuşlardır.

Sâminen Vâsıf Efendi babsimiz esbâbda kalur o dahi âmâde ve tamâm olmakdadır deyü esbâba teşebbüsün lüzûmını i'tirâf idüb esbâbın istikmâlini iddi'â ideyor fi'l-vâki' ol esnâda bir haylî zahâ'ir ve mühimmât cem' ve iddihâr olunmuş idi. Lâkin esbâb-ı seferiyye yalnız bunlarla ikmâl olunmuş sayılmaz. Zîrâ sefer her asra göre pek çok sebeblere mütevakkıf[4] olub bu asırlarda mühendislerin pergârı dahi esbâb-ı seferiyyedendir (**s.95**) ve vakt ve hâlce ne ki esbâb-ı seferiyyeden ma'dûd[5] ise cem' ve tedârük olunması lâzımedendir.

Vaktiyle Mısır atlusı her tarafın süvârîsine fâ'ik olub ancak Mısırlular bu vechile fürûsiyyetlerine[6] mağrûr olarak ol vakitce lâzım gelan âlât ve edevât ve sanâyi'-i harbiyyeye bundan takayyüd itmezlerdi üzerlerine Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri vardıkda ibrâz etmiş oldukları şecâ'at ve bahâdırlıkları bir vechile inkâr olunamaz. Lâkin âteş-bâzlık san'atı ve fenn-i harb ma'lûmâtı ol vakit Osmânlu askerinde pek ziyâde ilerülemiş oldığmdan

1 Tesâhub: Arkadaşlık etme. Sâhib çıkma, koruma.
2 Münhezim: İnhizâm eden, hezimete uğrayan, bozguna uğrayan, uğramış, bozgun.
3 Sanî'a: Düzme, uydurma iş, tuzak, hîle.
4 Mütevakkıf: Tevakkuf eden, duran, bekleyen, eğlenen. Bir şeye bağlı olan, ancak onunla olabilen.
5 Ma'dûd: Sayılı, sayılmış.
6 Fürûsiyyet: Süvarilik, binicilik. At yetiştirme bilgisi.

Mısırlular pek fenâ hâlde münhezim olub Haleb ve Şâm havâlîsini terk ile Mısır'a avdet itdiklerinde barudun muhassenâtını i'tirâf itmişlerdi. Lâkin Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri yakalarını bırakmayarak Mısır üzerine azîmet birle Mısırluların büyük ordularına karşu biraz karaldı gösterüb dîger tarafdan külliyyetlü asker ile Sinân Paşa'yı nefs-i Mısır üzerine sevk itmekle pek kolaylıkla Mısır'ı zabt itdi. Ve Mısırlulara (el-harbü hud'atün)[1] hadîs-i şerîfinin ma'nâsını ögretdi. Ve egerçi Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri bir sâ'ika-i âteş-bâr olub ögüne durulmak kâbil degil idi. Lâkin Mısırlular ol vakitce lâzım olan silâh ve mühimmâtı tedârük ve sanâyi'-i harbiyyeye takayyüd ve ihtimâm itmiş bulunaydılar hiç olmaz ise Mısır hudûdı dâhilinde bir müddet dayanabilürdiler.

Tâsi'an devletlere emniyyet câ'iz olmamak mâddesi inkâr olunamaz. Zîrâ bundan mukaddem bast ve beyân itdigimiz vechile devletce olan dostluk menâfi'-i mütekâbile zımnında oldığından her devlet kendi menfa'atini arar ve bir tarafda ziyâde fâ'ide gördigi hâlde dîger tarafı fedâ eyler. Binâ'en-aleyh devletce vefakârlık aranmaz ve bir vakitde bir devletin dîger bir devlete tamâmıyla emniyyeti câ'iz olmaz fakat menâfi'-i mütekâbile ve müşterekeyi gözetmek lâzım gelür Kırım münâza'alarında[2] bir müddetden berü Fransalunun hayr-hâhlık sûretinde olan nasîhatlerine aldanmak lâyık degil idi ki nihâyet Rusyalunun suhûletle Kırım'ı zabt ve istîlâ itmesine sebeb oldı. Lâkin Fransalunun bu husûsda olan ihtârâtı muzırr oldı deyü cemî' ihtârâtını redd itmek lâzım gelmez belki ihtâr itdigi mâddeyi müvâzene birle muzırr ise redd itmek veyâhûd cihet-i mazarratını def' eylemek lâzım gelürdi. Ve Fransalunun bu def'a ki ihtârı Devlet-i Aliyye'ce pek menfa'atli ve lüzûmlı bir mâdde olub ammâ Girid'in tehlikesi hayâl ve hâtıra gelmez bir vehimdir. Zîrâ ta'lîm olunacak asker ve vâlî ve sâ'ir me'mûrîn bizim olub da çend aded Fransız mu'allimlerinin Girid'de bulunmalarıyla Girid'in zabtına yol bulmaları ne vechile olabilür. Her ne hâl ise çünki hâtıra böyle bir ma'nâsız hâtıra gelmişdir. Ta'lîm için başka bir mahall tahsîsi (s.96) veyâhûd dîger sûretle mazarrat-ı melhûzanın def'i çâresine bakılması lâzım gelürdi. Yohsa Devlet-i Aliyye'ye rûh virecek nizâm-ı cedîd mâddesini bütün bütün cerh ve redd itmeleri Kırım mâddesinde Fransızların sözine aldanmaları kadar bir büyük hatâdır.

Ve'l-hâsıl Fransalunun gâyet muzırr olan ihtârâtı bi'l-memnûniyye kabûl olunub da Devlet-i Aliyye hakkında nef'i zâhir olan böyle bir ihtârının kat'iyyen redd olunması cây-ı ta'accübdür. Sonradan nizâm-ı cedîdin muhassenâtı[3] bilinerek îcâd olunmuş ve bi-hamdillâhi Te'âlâ pek çok fevâ'idi müşâhede kılınmış ise de daha ol vakit îcâd olunub da bunca fenâlıkların öni kesdirilememiş oldığına doğrısı te'essüf olunur. Vâsıf Efendi seksan iki seferinde bi'z-zât muhârebede bulunmuş iken muntazam askerin muhassenâtını derk ve teyakkun[4] idememesi ta'accüb olunacak bir hâletdir ve eger anlamışdır fakat vakt ve hâl îcâbınca doğrısını söyleyemez dinilürse vukû'-ı hâli beyân ile sükût idüb de muhâkemeye girişmemelidir.

Hâsıl-ı kelâm Vâsıf merhûmun bu husûsda her ne sebebe mebnî ise kaleme almış oldığı mülâhazât-ı meşrûhasının gerek cihet-i şer'iyyece ve gerek cihet-i akliyye ve mülkiyye

1 "Harp hiledir."
2 Münâza'a: Ağız kavgası, çekişme.
3 Muhassenât: Güzel, faydalı, hayırlı işler.
4 Teyakkun: Tam olarak, iyiden iyiye bilme; iyi, tam bilinme.

ve hâriciyyece butlânı[1] Devlet-i Aliyye'nin hamden sümme hamden yeniçeri tâ'ifesinden tahlîs-i girîbân[2] idüb de asâkir-i muntazama tertîbine muvaffak oldığı târîhden berü gördigi muhassenât ve bâ'is-i necât-ı devlet ve millet olan nizâmat-ı askeriyyeye ve mülkiyyeye mültezimin meşhûd olan meyl ve muhabbet inkıyâd ve mutâva'at-ı âkılâne ve vatan perverânesi ile dahi sâbit oldığı cihetle mülâhazât-ı mezkûrenin cerh ve ibtâli zımnında bundan ziyâde tafsîlâta hâcet görülmez.

Ba'zı Tedâbîr-i İhtiyâtiyye Zımnında Müşâvere

Vakt ve hâl iktizâsınca hudûd ve sügûrı muhâfaza ve lede'l-îcâb hasma mukâbele için iki seneden berü berrî ve bahrî tedârükât-ı küllîyyeye teşebbüs olunarak bir tarafdan dahi zîrde beyân olunacağı vechile Çerkesistân'ın ıslâh-ı ahvâli içün bir haylî akçeler sarf itmek lâzım gelüb bu kadar mühimmât ve levâzımât hâricde vücûdı olmayan tasarrufât-ı akliyye ile ve zuhûrât[3] ve irâdâtından ve aralıkda Darbhânenin mebâliğ-i müddaharasından sarfla husûle getürülmüşdür. Fakat Darbhânenin sermâyesinden bin üç yüz kîse sarf olunmuş olmağla bundan sonra hâcet ve zarûret mess itmedikce yine bu sermâyeden sarf olunmak lâzım gelürse umûr-ı Darbhâne mu'attal[4] olacağına ve el-ân Devlet-i Aliyye'nin vâridât-ı mu'ayyenesi masârif-i mukannenesine vâfî olmadığına binâ'en vaktiyle bunun bir çâresi aranmak ve Sofya Ser'askeri Vezîr İsmâ'îl Paşa'nın rehâveti hasebiyle beyne'l-asâkir nüfûzı kalmayub hâlbuki (s.97) tabî'at-ı maslahata nazaran Nemçelü nakz-ı ahd[5] eyledigi takdîrde müttefiki olan Rusyalu derhâl Memâlik-i Mahrûse'ye hücûm itmeyerek bir karaltı göstermekle iktifâ itmesi muhtemel oldığından (takdîmü'l-ehemmi ale'l-mühim)[6] kâ'idesince Sofya tarafına takviyyet virilmek lâzım geldiginden şimdiden oraya idâre-i askeriyyeye muktedir bir vezîrin ser'asker nasb olunması lâzım geldigine mebnî mehâbet ve şecâ'at ile meşhûr olan Abdî Paşa mansıbı olan Rûmili eyaletiyle Sofya ser'askeri ve İsmâ'îl Paşa'nın yâhûd bir digerinin İsmâ'îl ser'askeri nasb olunması ve ser'askerler ma'iyyetlerine mukaddemâ ta'yîn olunmuş olan terakkîlü ve sâ'ir sunûf-ı asâkir vaktimiz tamâm oldı deyü me'zûn ve gayr-i me'zûn alâ-ihtilâfi'r-rivâyeteyn ba'zılarının avdet itdikleri ve avdet idecekleri mesmû' ve ma'rûf ve cebr ile tevkîfleri müşkil ve belki memnû' olmağın tekrâr sipâh ve silâhdârdan birer mikdâr cedîd terakkîlü yazılması münâsib midir ve Bosna ahâlîsi zâhirde eşkıyâdan şikâyet ve zımnen vâlîlerinin zabt u rabtına muktedir olmadığını hikâyet iderek Dersa'âdet'e arz-ı hâl göndermiş olmalarıyla şimdilik müvellâ ve mübâşeret ta'yîniyle ıslâh-ı zâtü'l-beyyine egerçi ihtimâm olundı. Lâkin iltiyâm[7] kabûl idüb itmeyecegi mechûl olmağla iltiyâm ve imtizâc mümkün olmadığı takdîrce lâ-ilâc vâlînin tebdîli lâzım gelür bu sûretde mevcûd olan vüzerâdan Bosna'ya kangısı münâsibdir buraları dahi lâyıkıyla mütâla'a olunmak lâzım

1 Butlân: Haksızlık. Bâtıl olma. Boş ve abes olmak. Hak olmamak.
2 Tahlîs-i girîbân: Yakayı kurtarma, kurtarılma.
3 Zuhûrât: Birden oluveren şeyler. Hesapta olmayan umulmadık hâdiseler.
4 Mu'attal: Tatil edilmiş, bırakılmış; kullanılmaz, battal. Boş, işsiz.
5 Nakz-ı ahd: Anlaşmayı bozma, bir sözleşmeyi yok sayma.
6 "Pek mühim olanı mühim olandan üstün tutma. Ehemmi mühimme tercih etmek."
7 İltiyâm: Kaynaşma. Yara kapanma, onulma.

geldigi ecilden işbu Şevvâl-ı şerîfin yirmi beşinci güni Bâb-ı Âlî'de Kethüdâ Beg dâ'iresinde meclis-i meşveret akd olunub Defterdâr Efendi ve Çavuşbaşı Ağa ve Süleymân Feyzî Efendi ve Hasan Efendi ve Hâcı Selîm Ağa hâzır oldukları hâlde ibtidâ zaruret-i mâliyye mâddesi der-miyân[1] olundukda evvelâ Hasan Efendi Defterdâr Efendi'ye hitâben tahsîlâtınız ne vechiledir dimesine cevâben Defterdâr Efendi didi ki Diyârbekir taraflarında olan bakâyânın ba'zısı tahsîl ve ba'zısı havâle olunmakdadır. Ancak cüz'iyyât makûlesinden olmağla mîrînin yarasına merhem olamaz. Hasan Efendi su'âlini tekrâr ile Haleb gümrügünün nef'i kesir oldığına mebnî muhassıllığa merbût olan mukâta'aları tâliblerine virilse mu'accelelerinden vâfir şey hâsıl olur dimesine mukâbeleten Hâcı Selîm Ağa[1][2] didi ki Haleb muhassıllığının nemâsı kalîl oldığına muhassıllarının ikide birde iflâsa çıkdıkları delîldir fakat Memâlik-i Mahrûse'de ehl-i zimmet re'âyâdan i'tibârât-ı selâse ile el-yevm alınan dört ve iki ve bir altun yüz onar para hesâbıyla olub İstanbul hesâbıyla üçer guruş olunursa ve buna müsâ'ade ve mesâğ-ı şer'î var ise mecmû'undan mâl-ı vâfir hâsıl olur. **(s.98)** Çavuşbaşı Ağa buna mukâbele idüb ehl-i zimmetden tahsîl olunan cizye bildigimiz gibi olmayub cevâ'iz ve huddâmiyye ve vücûh-i sâ'ire ile olan masârife medâr olmak içün hâlâ Edirne'de â'lâdan yirmi ikişer guruş alımyor kaldı ki vakt ve hâle göre celb-i kulûb-ı re'âyâ lâzım geldiginden bu sûretle iz'âc olunmaları münâsib degildir. Ancak Atıf Efendi defterdârlığında oldığı gibi be-her sene cizye boğçaları birer ikişer mâh mukaddemce küşâd olunur ise altı yedi senede başkaca bir senelik cizye tahsîl olunabilür didikde Defterdâr Efendi mukâbele idüb bu didiginiz fâ'ide hâsıl olabildigi hâlde dahi ba'de zamân vücûda gelecek menâfi'den olub devletin matlûbı ise nakd-i vakitdir didi.

Süleymân Feyzî Efendi kelâma âgâz idüb mâliyye mâddesi arîz ve amîk mütâla'aya muhtâcdır herkes bunı hânesinde tefekkür iderek re'yini beyân itsün dimekle huzzâr-ı meclis bu sûreti istihsân[3] eylediler.

Ba'dehu Sofya ser'askerligi kâle gelüb Defterdâr Efendi Bosna vâlîsinin ser'askerligini tercîh eyledikde Süleymân Feyzî Efendi mukâbele idüb didi ki vaktin adem-i müsâ'adesi hasebiyle hudûdda bulunan vüzerâyı yerlerinden oynatmak çendân münâsib degildir. Kaldı ki müşârün-ileyh Bosna vâlîsi mukaddemâ İsmâ'îl ser'askeri iken mişvâr[4] ve hareketi ve zabt u rabt-ı asâkire adem-i kudreti ma'lûm olmuş idi. Hattâ zamânında kul kethüdâsı kazâya uğramış ve askerî tâ'ifesi meslek-i isyâna sulûk ile dağılmış ve bu sebeblerden dolayı azliyle yerine Abdî Paşa'nın nasbı tasmîm olunmuş iken o esnâda ser'askerlige dâ'ir maslahat kalmadığından meskûtün-anh kalmış idi. Ve Bosna'nın askerîsi eyâlet yerlüsi oldığından vâlîleri muhâfız gibi olub tebdîllerinde ta'cîl ve te'hîr siyyân olmağla tenbîh ve terbiyye ile ıslâh-ı tarafeyne sa'y olunmak hüsn-i tedbîrdir.

Ba'dehu İsmâ'îl cânibi ser'askerligi der-miyân olunub Aydoslı Mehmed Paşa'nın veyâhûd Sofya ser'askerinin İsmâ'îl cânibine ser'asker ve vüzerâdan veyâhûd mîr-i mîrândan biri muhâfız-ı Bender nasb olunmak ve Bosna vâlîsinin azli lâzım geldigi

1 Der-miyân: Ortada, arada.
2 Müellif dipnotu: "[1] Selîm Ağa Ahmed Nazîf Efendi'nin pederi olmak hasebiyle mazhar-ı nazar-ı i'tibâr-ı şehr-i yârî olan zevâtdandır."
3 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.
4 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.

hâlde kurb mesâfe münâsebetiyle Râ'if İsmâ'îl Paşa Bosna'ya ve Bosna Vâlîsi Abdullâh Paşa Belgrad'a gönderilmek üzre karâr virildi. Çünki Râ'if İsmâ'îl Paşa'nın dahi ser-hadd vâlîsiyle imtizâc[1] idemedigi mesmû' olub bu sûretde Belgrat'da tevkîfi ihtilâlin tezâyüdine ve gitdikce nüfûzının tenâkusuna sebeb olacağından âhar mahalle nakli kendü hakkında dahi hayırlu tasavvur olundı.

Bundan sonra terakkîlülerin inkizâ-yı müddetleri hasebiyle bir mikdâr cedîd terakkîlü tahrîri mâddesi kâle getürilüb Hâcı Selîm Ağa kelâma âgâz ile sipâh ağalığı hengâmında tahrîrine **(s.99)** me'mûr oldığım neferâtın tekmîlinde azîm meşakkat çekdim mukaddemâ yazılan terakkîlülere şimdi müceddeden terakkî virilmek üzre kemakân[2] tevkîfleri irâde olunur ise daha güzel olur ve neferât-ı merkûme me'mûr oldukları mahallerde tahrîr olundukları kadar degillerdir. Ser'askerlerin dahi zabitlere müsâ'adesi li-garaz olagelmişdir. Abdî Paşa Rûmili ser'askeri oldığı takdîrde iki üç ayda bir alâ-tarîki'l-münâvebe kazâlardan asker celb ve istihdâm eylemenin semt-i suhûletini bulabilür ve İsmâ'îl ser'askeri nasb olunacak Aydoslı Mehmed Paşa dahi bu vechile harekete me'mûr olsa münâsib olur dimekle bu husûs Abdî Paşa ile imtizâca muhtâcdır deyü bi'l-mükâtebe muhâbere ve müzâkere olunmak üzre tevkîf olunmuş iken Hâcı Selîm Ağa evvelki sözünden nükûl ile muvazzaf asker gayr-i muvazzafdan evlâ olub herhâlde ser'askerlere münkâd ve kuvvet-i kalb olacakları cihetle yine terakkîlü yazılmak münâsib olur. Ancak su'ûbet ve meşakkatden hazeren nısf mertebesi tahrîr olunsa suhûlet der-kârdır didikde nısf tertîbde çendân fâ'ide yokdur cevâbı virildi. Bu esnâda Açıkbaş Hâkimi Saloman'ın vukû'-ı vefâtına mebnî Livanoğlı Keyhüsrev ol tarafa irsâl olunub bu meclisde ana dâ'ir bahisler dahi vâki' olmuşdur tafsîli zîrde beyân olunacaktır.

Umûr-ı Mâliyyeye Dâ'ir Ricâl-i Devletin Hulâsa-i Tekârîri

Def'-i muzâyaka-i mâliyye mâddesi meclis-i sâlifü'z-zikrde te'emmül[3] ve mülâhazaya bırağılmış idi. Huzzâr-ı meclis hânelerinde sarf-ı efkâr ile netîce-i mülâhazâtmı birer kıt'a takrîr ile beyân itmiş olmalarıyla birer birer zîrde nakl ve îrâd olunur.

Buna dâ'ir Süleymân Feyzî Efendi'nin virdigi takrîrin hülâsası düvel-i Nasârâ'dan istidâne zarûret-i devleti işâ'a idüb ve istikrâz olunan devlet tarafmdan kabûl olunamayacak ba'zı teklîfât vukû'una sebeb olması muhtemel olub ancak mehl ile virilmek şartıyla ba'zı mühimmât talebinde be's[4] olmadığı ve istikrâz mâddesi istihsân olundığı hâlde cihet-i vahdet-i diyânet münâsebetiyle Fas Hâkimi'nden istikrâz olunması ve sâbıklarda mîrîlü eyâletler vüzerânın kudretlilerine mu'accelât-ı mu'ayyene ile virilegelmekle eyâlâtın menâfi' ve fevâ'idi evvelki gibi ise ve vüzerâda sâhib-i kudret kimseler var ise bu sûretin tanzîmi vücûhla menâfi'i mûcib olacağı ifâdâtmdan ibâretdir.

(İ'tirâz) Cemî' devletler hîn-i muhârebede yek-dîgerinden istikrâz idegelmişlerdir.

1 İmtizâc: İyi geçinme; uyuşma. Karşabilme. Birbirini tutma, uygunluk.
2 Kemakân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.
3 Te'emmül: İyice, etraflıca düşünme.
4 Be's: Zarar, ziyan. Zahmet, zorluk. Azap, şiddet, korku. Fenalık.

Hattâ Rusyalunun Felemenk Cumhûru'ndan kırk elli bin kîse istidâne itdigi mütevâtirdir[1]. (**s.100**) Devlet-i Aliyye dost olan devletlerin birinden istikrâza karâr virdigi hâlde Devlet-i Aliyye'den rehn ve güzeşte talebi muhtemeldir mülâhaza olunacak olursa ancak burası mülâhaza olunmalıdır. Ve mîrîlü eyâlâtın vüzerâya ber-vech-i mâlikâne virilüb mu'accelâtı alınmak mâddesi hâricde vücûdı olmayan ma'ânî-i ma'kûleden istinbât-ı[2] ahkâm itmek gibidir ya'nî muhâli temennîdir zîrâ asrımızda mevcûd olan vüzerâda yesâr[3] ve servet mefkûd olub el-ân ağniyâlarından ma'dûd olan Cezzâr Ahmed Paşa'ya Saydâ eyâleti ber-vech-i mâlikâne virilmek mümkündür. Ancak bu tasarrufdan fakat yüz veyâhûd iki yüz kîse hâsıl ve o dahi lâ-tâ'il[4] kabîlinden olub Devlet-i Aliyye'nin ednâ bir selemesine hâ'il olmayacağı zâhirdir kaldı ki Fas Hâkimi'nin mukaddemâ vürûd iden ilçilerine barut ve güherçile ve karz olmak üzre dört bin kîse akçe sipâriş olunub bu esnâda haberi gelmekle efendi-i mûmâ-ileyh ya'o dereke bu keyfiyyetden bî-haber olarak kevkeb-i re'yini almağ veyâhûd (ع) * Berf râ dîd u goft bâred berf[5] * mefhûmı üzre Fas'dan gelan tahrîrâtın mefhûmını istimâ' itmiş ola. Vâsıf Târîhi'nde bu minvâl üzre muharrerdir.

Müverrih-i fakîr dir ki bu makûle küllliyyetlü istikrâzlar birkaç vezîr ve ricâl ile husûle gelemeyüb umûmî bir mâdde olmak lâzım gelür. Şöyle ki: Her devirde hîn-i hâcetde harc itmek üzre pek çok kimselerin sanduka-i kitmânında[6] birer pârça şey bulunub ehvence güzeşte ile bunlar toplanmış olsa kolaylıkla hem devlet def'-i muzâyaka itmiş ve hem de halk intifâ idüb bu sûretle servet ve gınâ-yı memleket kaziyyesine dahi bir mukaddime olmuş olur idi zîrâ bir mülkün imâr ve serveti akçenin kesretiyle husûle gelemeyüb belki mevcûd olan akçenin ta'addüd ve tekessür-i devriyle vücûda gelür. Çünki ma'mûriyyet dinilan şey ahâlînin emegi semeresi olarak ahâlînin boş durmayub dâ'imâ çalışmasıyla husûl bulur bir keyfiyyettir buna dahi akçenin devri sebeb-i âdî olageldiginden devlete ehemm olan mâdde akçenin ziyâde devr itdirilmesiyle ahâlîyi tenbellikden teb'îd[7] itmek nüktesi olub bu sûret ilerüledikce mülkün servet ve gınâsı artar ve devletin dahi vâridâtı terakkî bulur ve hîn-i hâcetde böyle fevka'l-âde bir masraf vukû'unda devlet istedigi kadar akçeyi kendü ahâlîsinden pek kolaylıkla cem' ve tedârük idebilür. Ancak işbu akçenin devri mes'elesi pek dakîk ve amîk mütâla'âta ve halka emniyyet-bahş olacak kavânîn ve nizâmâta tevakkuf ider ve doğrıdan doğrıya halkdan akçe cem' itmek mümkün olamayub çünki akçe dâ'imâ ketm[8] olunageldiginden nereden alınmak lâzım gelecegi bilinmez ve bilinse de cebren alınmaz belki usûl-i hakîmâne ile memleketde mevcûd olan akçeyi meydâna (**s.101**) çıkardub da devr itdirmek lâzım gelür. İşte asıl ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat dinilmege şâyân buralarını bulabilecek zevâtdır ki bunları bulmak bir devlete göre defîneye mâlik olmakdan yegdir. Zîrâ defînenin hâsılâtı tükenür ammâ böyle müdekkik[9] ve maslahat-şinâs zâtların

1 Mütevâtir: Tevatür eden, ağızdan ağıza dolaşan, halk arasında söylenilen.
2 İstinbât: Bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma, zımnen, açık olmayarak, dolayısıyla anlama.
3 Yesâr: Varlık, zenginlik. Sol, sol taraf.
4 Lâ-tâ'il: Faydasız, boş, mânâsız, abes.
5 "Karı gördü ve dedi, kar yağıyor."
6 Sanduka-i kitmân: Gizli, saklı sandık veya sandığında gizli.
7 Teb'îd: Uzaklaştırma. Bir yerden bir yere sürme, kovma.
8 Ketm: Saklamak. Gizlemek. Sır tutmak. Söylememek.
9 Müdekkik: İnceden inceye dikkatle araştıran.

bulacağı vâridât tükenmez her ne hâl ise bu tarîk-i savâb ve sahîha gidilemeyüb de hâricden istikrâza lüzûm göründigi hâlde fi'l-vâki' Vâsıf'ın didigi gibi asıl düşünilecek mâdde rehn ve güzeşte husûslarıdır. Ve belki fakîre kalursa mes'elenin asıl sarf-ı efkâr olunacak ciheti alınacak akçenin sûret-i sarfıdır. Zîrâ Devlet-i Aliyye'nin Avrupaca olan şân ve i'tibârına nazaran rehne hâcet olmayarak istikrâz mümkün olub güzeşte husûsı dahi korkulacak bir mâdde degildir. Fakat akçenin sarfı husûsı gâyet müdekkikâne düşünilecek bir şeydir zîrâ bir devletin istikrâzı bir şahsın istikrazına kıyâs olunabilür. Şahıs hakkında olan istikrâzın hüsn ve kubhı ise cihet-i sarfıyla mütemeyyiz olur. Meselâ kâr-güzâr[1] ve müdebbir olub da sermâyesi olmayan bir tâcir istikrâz eyledigi akçeyi hüsn-i sûretle i'mâl eyledigi hâlde hem güzeştesini edâ ider ve hem de kendi geçinür ve belki bu sûretle dahi borcunı te'diye idüb de sâhib-i sermâye olabilür ammâ sefâhatle sermâyesini tüketmiş olan bir mîrâsyedi istikrâz itmiş olsa bu akçeyi dahi beyhûde harc idecegi cihetle yalnız medyûn olmakdan başka bir şey hâsıl idemez. İşte bir devletin istikrâzı dahi buna makîs olub alacağı akçeyi sahîhan istifâde idecegi yere sarf eyledigi hâlde bu istikrâz kendü hakkında fâ'ide-bahş olur ammâ eger nâ-be-mahal harc idecek olursa hiç güzeştesiz bile istikrâz itmiş olsa hakkında muzırr olacağı bî-iştibâhdır. Biz yine sadede gelelim.

(Defter Emîni Hasan Efendi'nin Me'âl-i Takrîri) zevâ'id-i taklîl ile Devlet-i Aliyye'nin îrâd ve masrafını ta'dîl mümkün degildir. Zîrâ ser-hadler mevâcibinden bâz-be-hazîne kılınan mebâliğ ve matbah ve arpa emânetlerinden tenzîl ile hâsıl olan menâfi' nihâyet dereceye gelmiş olub fî-mâ-ba'd tasarrufa tahammüli yokdur kaldı ki teksîr-i îrâd irâdesiyle fâ'izi küllî olan cizyeler ve Haleb günrügi eshâm i'tibâr olunur ise bir mikdâr şey husûle gelmesi egerçi mümkün olub ancak bundan hâsıl olacak meblağ Devlet-i Aliyye'nin def'-i zarûretine kâfi olmayarak zarûrî istidâneye ihtiyâc mess itmekle mümkün oldığı hâlde Felemenk ve Fransa ve İspanya devletlerinden ceste ceste edâ olunmak üzre beş on bin kîse akçe istikrâz kılınmak husûsuna nizâm virilürse münâsib olmak gerekdir ifâdâtından ibâretdir.

(**s.102**) Bu takrîrin redd ve kabûli bahsinde Müverrih Vâsıf Efendi dir ki eshâm olunacak cizyelerden ancak bir iki cizyenin eshâma tahammüli olub anlardan dahi şifâ-yı sadr[2] hâsıl olmayacağı ve Haleb muhassıllığı gümrükden ibâret ve sâ'ir mülhakâtı bî-menfa'at oldığına binâ'en Haleb gümrügi muhassıllıkdan ifrâz olundığı sûretde muhassıllığa vehn-i küllî[3] ârız olub mâlı hebâ ve zararı fâ'idesinden ziyâde olacağı zâhirdir. Ancak mâdde-i istikrâzın suhûleti bulundığı hâlde tanzîminde be's olmadığı müsellemdir. Vasıf'ın bu sözi teslîme şâyândır ancak şimdi beyân itdigimiz mütâla'âta binâ'en istikrâz olunacak akçenin mahalline sarfı lâzım olub ol vakit alacakları akçeyi sahîhan devletin istifâde idecegi sûretle harc idebilecekler miydi burası bizce mechûl oldığından lâ ve ne'am diyemeyiz.

El-Hâc Selîm Ağa'nın müfâdd-ı takrîri bu veçhiledir ki cümlemiz Devlet-i Aliyye'nin perverde-i[4] nân ve ni'meti ve kalîl ve kesîr neye mâlik olduk ise bu devletin semere-i birr ve inâyeti olub vakt-i vüs'atde edâ olunmak şartıyla ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanatdan tahammüllerine göre birer mikdâr meblağ istikrâz olunur ise vâfir şey hâsıl olacağı ve

1 Kâr-güzâr: İş beceren, elinden iş gelen becerikli.
2 Şifâ-yı sadr: Gönlü, yüreği rahatlatmak, ferahlatmak.
3 Vehn-i küllî: Büsbütün, çok fazla gevşeklik, kuvvetsizlik.
4 Perverde: Beslenmiş, terbiye edilip yetiştirilmiş, büyütülmüş.

Memâlik-i Mahrûse'de hâsıl olan penbe[1] ve duhân[2] dönümlerine nizâm virildigi gibi taraf taraf tashîh ve taht-ı râbıtaya idhâl birle ber-vech-i mâlikâne fürûht olunur ise yedi sekiz bin kîse hâsıl olması me'mûl olub ancak sûret-i tefhîmi muhtâc-ı tafsîl olmağla irâde buyuruldığı hâlde tafsîl olunacağı ve Aydın muhassıllarına muhassas olan hazariyye ve mübâşiriyye-i hazariyye ve hâss ve zahîre bahâ ve sâ'ir vâridât-ı mu'ayyene cem' olunsa külliyyetlü şey hâsıl olub bir mikdârı mâl ve kusûrı fâ'iz farz olunarak münâsib vüzerâdan ifrâz ve muhassıllık i'tibâriyle erkân-ı saltanatdan ma'lûmü'l-esâmî kimselere mu'accelât-ı mukadderesiyle ber-vech-i mâlikâne tevcîh olunur ise bundan dahi birkaç bin kîse husûle gelecegi mevâridâtdan ibâretdir.

Bu takrîrin sûret-i muhâkemesinde dahi Vâsıf Efendi dir ki Devlet-i Aliyye ricâlinden lev-faraznâ istikrâz murâd olundı ricâl beyninde mütemevvil[3] ancak üç beş kimse bulunub kırkar ellişer kîse alınsa devletin ne derdine dermân olabilür. Ancak dönüm-i penbe erbâb-ı vukûfdan tahkîk ve cihet-i nizâmı tedkîk olunub imkânı bulundığı sûretde fevâ'id-i kesîreyi müstelzimdir[4] lâkin nizâm bulacağı mahall-i te'emmüldür. Ve Aydın eyâleti ifrâz ve vâlilere mahsûs olan vâridât-ı mu'ayyenesi eshâm vechile ber-vech-i mâlikâne fürûht olunur ise birkaç bin kîse akçe hâsıl olacağına ve refte refte mahlûlâtından dahi küllî fâ'ide melhûz[5] oldığına nazaran sûret-i tanzîmi akla mülâyimdir.

(**s.103**) İşbu keyfiyyât bi-tefâsilihâ rikâb-ı hüsrevâneye arz olundukda Aydın mâddesi muvâfık-ı re'y-i hümâyûn olmağla etrâfıyla mülâhaza olunarak nizâmı virilmek bâbında hatt-ı hümâyûn sâdır oldı.

Ahvâl-i Berrü'ş-şâm

Saydâ Vâlîsi Cezzâr Ahmed Paşa bin yüz doksan üç târîhinde Akka'da ikâmete niyyet idüb etrâfına müceddeden hendek çevirmiş ve bütün ahâlî-i kurâyı cem'le bu hidmetde angarya itdirmiş oldığından doksan dört senesinde kendüsünden şikâyet olunmağa başlamış ise de Akka Kal'ası'na geregi gibi istihkâm virüb temelleşmiş oldığından şikâyât-ı vâkı'a bir şey'i müfîd olmamışdır.

Bu esnâda Cebel-i Lübnan hâkimi olan Emîr Yûsuf kendi birâderlerini istirkâb[6] ile gadr sevdâsına düşüb hattâ ba'zılarını katl itmiş ise de birâderi Emîr Ahmed meşâyih-i Canbolatiyye'ye ilticâ ve dehâlet ve anlar dahi himâyeye mübâderet itmekle Deyrü'l-kamer'i basmak üzre asâkir-i külliyye cem' itdikleri haberi Emîr Yûsuf'a vâsıl olıcak Cezzâr'den isti'âne itmek üzre Deyrü'l-kamer'den hurûc ile Akka'ya vâsıl oldukda Cezzâr kendüye ikrâm ve iltifât itmişdir. Berü tarafda Amîr Ahmed ile meşâyih-i Canbolatiyye Deyrü'l-kamer'e gelüb ekâbir-i beldelerini cem' ile emâret-i Cebel'in Emîr Ahmed'e tevcîh olunması

1 Penbe: Pamuk.
2 Duhân: Tütün.
3 Mütemevvil: Temevvül eden, mal sahibi; zengin.
4 Müstelzim: İstilzam eden, gerektiren; gereken.
5 Melhûz: Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen; olabilen.
6 İstirkâb: Rakabette bulunma, rakîb görme, çekememe.

istid'âsıyla Cezzâr'a bir kıt'a mahzar takdîm itmişler ise de Cezzâr Emîr Yûsuf'ı iltizâm idüb ma'iyyetine mikdâr-ı kifâye asker terfîkiyle Cebel'e irsâl itmegin tarafeynden muhârebeye kıyâm olunub asâkir-i Cezzâr gâlib ve muzaffer olmağla Emîr Ahmed ile meşâyih-i Canbolatiyye mağlûben Bekâ'a cânibine ric'at[1] ile Şâm vâlîsi bulunan Azm-zâde Mehmed Paşa'dan taleb-i mu'âvenet eylediler. Mehmed Paşa ile Cezzâr beyninde dahi fi'l-asl bürûdet oldığından bu istid'âlarını kabûl ile kendülerine bir mikdâr asker gönderdi keyfiyyet Emîr Yûsuf'un ma'lûmı oldukda ma'iyyetinde bulunan asâkir-i Cezzâr'ı Bekâ'a tarafına sevk itmekle tekâbül-i ferîkayn[2] vukû'unda iki tarafdan dahi küllî nüfûs telef oldukdan sonra asâkir-i Cezzâr gâlib gelmekle Emîr Ahmed Vâdî-i Teym'e azîmet ve asâkir-i Şâmiyye Şâm'a ric'at itmege mecbûr oldılar Emîr Yûsuf dahi asâkir-i Cezzâr ile mansûr ve muzaffer olarak Deyrü'l-kamer'e gelüb bilâ-mezâhim[3] hükûmet-i Cebel'i zabt eylemişdir.

Bu muhârebedeki asâkir-i Cezzâr'a başbuğ olan mîr-i mîrândan Selîm Paşa'dır ki Mısır'dan kendüsiyle berâber firâr iderek ol vakitden berü kendü yanında bulunmağla indinde makbûl ve mu'teber olub kethüdâlık hidmetinde kullanur ve ekseriyâ asâkire başbuğ idüb oralarda olan muhârebelere anı gönderir idi. Bu sûretle ol havâlîde pek çok hânedânları bitürüb emvâl ve emlâklarını zabt itmiş ve [1]197 senesine degin hâl bu minvâl üzerine gitmişdir.

(**s.104**) Ve egerçi kendüsünün bu derecelerde kesb-i kuvvet[4] itmesinden erkân-ı devlet endîşe-nâk iseler de oradan kaldırmağa dahi cesâret idemezlerdi ve vükelâdan ba'zıları kendü aleyhinde bulunmuşlar ise de taraf-gîrleri dahi eksik degil idi. Binâ'en-aleyh Hazîne-i Evrâk'da dest-res olabildigimiz ba'zı telhîsâta[5] nazaran bu hilâlde Cezzâr Paşa'ya Bosna eyâleti tevcîh ile Saydâ eyâletinin âdemlerinden birine ihâlesi ve evvel bahârdan mukaddemce hareketle Bosna cânibine azîmet itmesi zımnında kendüsüne irsâl buyurulmuş olan tahrîrât-ı sâmiyyeye cevâben [1]197 senesi Muharrem'inin on yedisi târîhiyle müverrahan vârid olan ka'imesinde bast-ı â'zâr[6] ile Bosna vâliliginden isti'fâ itmişdir. Şöyle ki: Dürzî Dağı'nın bu esnâda vukû' bulan ihtilâlinden bahisle te'mîn-i bilâd ve terfih-i ibâd içün buranın nizâmına dâ'ir kullarına hitâben emirnâme vürûdına muntazır iken ber-minvâl-i muharrer[7] Bosna eyâletinin tevcîhine dâ'ir tahrîrât-ı sâmiyye vürûd eyledi hâlbuki maktûl Tâhir Ömer'in levâhık ve etbâ'ı ne kadar bin nüfusa bâliğ oldığı ma'lûm olub sekiz sene zarfında bunlardan itlâf olunabilenler pek cüz'î olarak bakiyyesi birer köşede müterakkıb-ı fırsat olduklarından Hakk alîm ve dânâdır ki bu havâlîye gelileden berü üzerimden silâh çözmeyüb gice gündüz hâb ve râhatı terk ile bir tarafa mümkün mertebe nizâm virüb gâ'ilesimden beri oldum tasavvurunda iken bir tarafdan böyle şûriş ve ihtilâl zuhûra geliyor kulları bu havâlînin tanzîm-i umûrunda bu kadar ta'ab ve meşakkat çeker iken hazînedâr ve sâ'iri nasıl uhdesinden gelebilürler ve mukaddemleri buralara mutasarrıf olan vüzerâ ve mîr-i mîrânların

1 Ric'at: Geri dönme, gerileme, çekilme; geri kaçma.
2 Tekâbül-i ferîkayn: İki tarafın (düşman), fırkanın karşılaşması.
3 Bilâ-mezâhim: Zahmetsizce, sıkıntısızca, uğraşmadan.
4 Kesb-i kuvvet: Kuvvet kazanma, kuvvetleşme.
5 Telhîsât: Hülâsalar; sadrâzam tarafından pâdişâha yazılacak şeylerin kısaltması veya bu yolda kısaltılmış yazı.
6 Bast-ı â'zâr: Bahaneler, özürler bildirme, beyan etme.
7 Ber-minvâl-i muharrer: Yazılışı gibi; yazılı olduğu gibi.

idâreleri ne vechile oldığı dahi efendilerimizin ma'lûmlarıdır ve'l-hâsıl bu sûretde sekiz sene çekilen ta'ab ve meşakkat ve dûçâr oldığımız masârif-i kesîre hiçe sayılmak lâzım gelûb egerçi bu ana kadar kesb ve iddihâr eyledigim şân ve i'tibâr ve servet ve iktidâr eser-i teveccühât-ı hazret-i zıllullâhî olarak uğûr-ı hümâyûnlarında dünyâ mâlı degil cânımı dahi fedâ idecegim bî-iştibâhdır. Ancak bu havâlînin şekâvet-pîşeleri fırsat bulub da meydâna çıkacak olurlarsa Tâhir Ömer'in vaktinden daha fenâ olub efendilerimize bir büyük baş ağrısı olacağı zâhirdir bu hâle nazaran buraların tesviyye ve tanzîmi Bosna umûrundan ehemm ve akdem idügi emr-i müberhendir[1] kaldı ki külliyyetlü kapu halkıyla Bosna'ya gitmek emr-i asîr oldukdan başka esnâ-yı râhda olan bunca kurâ ve kasabât dahi harâb olmak lâzım gelûb azlıkla gidildigi sûretde dahi nazar-ı evliyâ-yı na'îmde mahcûb olmak mukarrerdir deyü arz ve inhâ itmiş oldığından Bosna'dan sarf-ı nazarla Saydâ havâlîsinin tanzîm-i kâffe-i umûrı kendüsüne havâle buyurulmuşdur. Gelelim Cebel-i Lübnan vukû'âtına Cezzâr Paşa [1]197 ve [1]198 senelerinde meşâyih-i Benî Mütevâl (**s.105**) ve Emîr Yûsuf ile pek çok muhârebeler idüb ve nihâyet cümlesini tenkil ve tezlîl itmiş olub bu vekâyi'in keyfiyyet ve hakîkati ol tarafda yazılmış olan ba'zı Arabî târîhlerde mastûr ise de bu tarafca olan ma'lûmât Cezzâr'ın tahrîrâtından müstenbat olarak maslahat başka renge konulmuş ve Vâsıf Târîhi'nde dahi bu vechile tahrîr olunmuş olmağın ibtidâ Vâsıf'ın rivâyetini tahrîr itdikden sonra vukû'-i hâlin beyanına mübâderet idelim.

Vâsıf'ın hülâsaten tahrîrâtı hu vechiledir ki Dürzî Hâkimi Emîr Yâsef Şehâbî tarîk-i isyâna sulûk ile uhdesinde olan mukâta'ât-ı mîriyyeden îcâb iden mebâliği havâle olunan sâlyânecilere edâ itmeyüh tehi-dest[2] i'âde eylediginden başka ol havâlîde mütemekkin olan evbâş-ı Kızılbaş'dan iki bin mikdârı ve sâ'ir Dürzî ve Kesrevân nasârâsından bir haylî eşkıyâyı başına cem' ile müsta'idd-i harb ve peykâr olub bir mikdârını Vâdî-i Hammâm üzerinden Saydâ'ya ve bir mikdârını Ba'albek ve Bekâ'u'l-Azîz ve Cibâ' üzerlerine ve Haydar Fâris'i Şakîf mukâta'asına ve Ukaylî Beşâre mukâta'asına ve sâ'ir rü'esâ-yı Dürzîyânı birer mukâta'aya tertîb ve nâmzed iderek her birine hil'atler ilbâs itmiş idi.

Merkûm Ukayl başındaki usât ile bağteten Beşâre mukâta'ası üzerine hücûm idüb Saydâ Vâlîsi Cezzâr Ahmed Paşa'nıu silâhdârı ve mukâta'a-i mezkûrenin mütesellimi olan Süleymân Ağa'yı ma'iyyetinde bulunan piyâdegân ve etbâ'ıyla şehîd itdiklerinde mahall-i merkûm re'âyâsını dahi kendülerine teba'iyyet itdirerek teksir-i cem'iyyet itdikleri ve sâ'ir eşkıyâ dahi taraf taraf nâmzed oldukları mukâta'âtın zabtına mübâşeret eyledikleri Cezzâr'ın ma'lûmı olıcak dâ'iresinde mevcûd olan askeriyle Kethüdâsı Selîm Paşa'yı bindirüb eşkıyâ üzerine i'zâm itmekle Selîm Paşa ibtidâ Beşâre mukâta'asında mücteme' olan eşkıyâ üzerine varub lede't-tekâbül birkaç sâ'at kadar iş'âl-i nâ'ire-i harb ve peykâr olunarak gürûh-i eşkıyânın bir nicesi kantara-i seyfden güzâr ve bakiyyetü's-suyûfi firâr eylemiş ve mukaddemâ Sûr üzerine gelmiş olan Hamza Ahmed dahi tutılub derhâl cezâsı tertîb olundukdan sonra Selîm Paşa Şakîf mukâta'asını zabt itmiş olan Haydar Fâris nâm şakînin üzerine hareket idüb birkaç sâ'at muhârebe vukû'undan sonra anı dahi münhezim ve perîşân itmiş oldığı ve bundan sonra Cezzâr Dürzî Dağı'na nizâm virmek kaydında bulundığı ifâdâtıyla berâber mezkûr muhârebelerde kat' olunan rû's-ı eşkıyâ bâ-defter bu esnâda taraf-ı

1 Müberhen: Vesika, delil ile ispat edilmiş. Aşikâr, belli.
2 Tehî-dest : Eliboş, züğürt.

müşârûn-ileyhden Dersa'âdet'e irsâl olunmuş olmağla ibreten li's-sâ'irîn Sarây Meydânı'na ilkâ[1] olundı ve Cezzâr'ın bu hidmeti nezd-i evliyâ-yı umûrda meşkûr[2] olarak ol havâlînin kâffe-i nizâmâtı hasran kendüsünden matlûb idügi beyânıyla tarafına ısdâr-ı menşûr kılındı.

(**s.106**) İşte Vâsıf Târîhi'nde [1]198 senesi vekâyi'i hilâlinde bu vechile mastûr olub ammâ ol tarafda yazılmış olan ba'zı târîhlerde böyle tahkîk-i mâdde olunmuşdur ki Cezzâr Safed gibi Bilâd-ı Beşâre'yi dahi zabt itmek fikrine düşüb ol havâlîde bulunan meşâyih-i Benî Mütevâl bu kasdını ihsâs itmeleriyle kılâ' ve bikâ'a tahassun birle müteheyyi'-i kıtâl olmuşlar idi.

Meşâyih-i Benî Mütevâl üç hânedândan ibâret olub biri Alî Sagîr'in hânedânıdır ki Şeyh Nâsıf ile karındaşlarından ibâretdir. İkincisi hânedân-ı Münkir ki Şeyh Mehmed ile kabilesidir. Üçüncisi Şeyh Haydar Fâris ve müte'allikâtıdır. İşte Cezzâr'ın asâkiri bunların üzerine hücûm itdikde beyinlerinde ol kadar muhârebât-ı şedîde vukû' bulmuşdur ki istimâ'ı nev-civânları pîr-i nâ-tüvân ider zîrâ Cezzâr'ın askeri kesret üzre oldukdan başka şu'le-i cevvâle gibi âteş-feşân[3] idiler Şeyh Nâsıf ise gâyet fâris[4] ve bahâdır ve karındaşı Şeyh Ahmed dahi ma'reke-gâhda yüz atluya mu'âdil olduklarından başka kâffe-i fürsân-ı Benî Mütevâl'i cem' itmiş olduklarından ber-vech-i meşrûh gâyet hûnrîzâne[5] mukâteleler vukû'undan sonra Şeyh Nâsıf ile Şeyh Ahmed kurşun ile urılub katl olunmağın asâkir-i Benî Mütevâl münhezim olub her biri birer köşeye firâr ve ihtifâ[6] itmege mecbûr olmalarıyla asâkir-i Cezzâr Bilâd-ı Beşâre'yi ve ol havâlîde olan kılâ' ve bikâ'ı zabt itmişler ve Şeyh Haydar Fâris'in mütahassın oldığı Şakîf Kal'ası'nı dahi muhâsara idüb bir müddet sonra anı dahi teshîr eylemişlerdir.

İşte bu sûretle Alî Sagîr ve Münkir hânedânları mahv olub rû-yı arzda isimleri dahi unudulmuşdur ve bu vechile Cezzâr Sûr şehrine ve ol havâlîde olan bi'l-cümle bilâd ve emsâra mâlik ve mutasarrıf olmuşdur.

Ve bundan sonra Emîr Yûsuf'la muhârebesi vukû' bulmuşdur. Şöyle ki: [1]198 senesinde Emîr Yûsuf'un dayısı olub Vâdî-i Teym hâkimi olan Emîr İsmâ'îl Cezzâr'a arîza yazub Dürzî Dağı'nın hükûmeti kendüsüne virilürse Cezzâr'ın dâ'iresine üç yüz bin guruş virmek üzre müte'ahhid oldığını iş'âr itdikde derhâl Cezzâr dahi şartnâmeyi kendüsüne gönderdigine binâ'en Emîr İsmâ'îl Akka'ya gelüb Cezzâr ile mülâkât itdikde kendüsüne ikrâm ve iltifât idüb ma'iyyetine dahi bir haylî asker terfîk ile Deyrü'l-kamer'e irsâl eylemiş ve Emîr Yûsuf'un birâderi sâlifü'z-zikr Emîr Ahmed dahi Emîr İsmâ'îl ile birleşerek hükûmetde kendüye müşterek olmuş idi. Emîr Yûsuf vâkıf-ı hâl oldukda cem'-i asâkir ile mukâbeleye kıyâm itmiş ise de Dürzîler iki fırka olmak hasebiyle Cezzâr gâlib geldiginden Emîr Yûsuf kibâr-ı memleketiyle bir tarafa çekilmege mecbûr olmağın Emîr İsmâ'îl Deyrü'l-kamer'e gelerek zabt-ı hükûmet idüb Cezzâr'a va'd ve ta'ahhüd itmiş oldığı meblağı tahsîl dâ'iyyesiyle ahâlî ve fukarâyı tecrîm itmege başlamışdır.

1 İlkâ: Bırakma, bırakılma, terk, atma.
2 Meşkûr: Ükre, teşekküre değer, makbul, beğenilmiş, övülmüş.
3 Âteş-feşân: Ateş saçan.
4 Fâris: Atlı. Binici, ata binmekte maharetli. Ferasetli, anlayışlı.
5 Hûnrîzâne: Kan dökücülükle, zalimce, insafsızca.
6 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.

(s.107) İşte Cezzâr bu vukû'âtı başka renge koyarak Dersa'âdet'e tahrîr ile Cebel-i Lübnan'ın kâffe-i umûrını kendüye havâle itdirmiş ve Berrü'ş-şâm'da ikmâl-i dâ'iyye-i nüfûz ve istiklâl içün kendüsünün ihdâs idegeldigi vukû'âtı Bosna vâliliginden isti'fâya medâr ittihâz eylemişdir. Hâlbuki Cezzâr'ın merâmı Berrü'ş-şâm'da kesb-i istiklâl ile Cebel-i Lübnan'dan bir haylî akçeler cem' itmekden ibâret olarak Emîr İsmâ'îl'in ibkâsını dahi istemeyüh tagyîr-i hâl[1] murâdı oldığından ol vakit dâ'iresinde nâfizü'l-kelim bulunan Mihail es-Sekruc tarafından Emîr Yûsuf'a hafîyyeten bu vechile bir mektûb yazılmış idi ki eger dayının virecegi meblağı virmege ta'ahhüd ider isen hükûmetin sana tevcîh olunacağına ben kefîlim hemân durmayub Akka'ya gelerek Cezzâr ile mülâkât idesin deyü tahrîr olunmuş oldığından Emîr Yûsuf dahi mendîl-i re'y ve emân boynunda oldığı hâlde Akka'ya gelüb Cezzâr ile mülâkât itdikde üç ay zarfında Cezzâr'ın hazînesine iki yüz bin guruş teslîm olunmak üzre bir sened virdikden sonra ma'iyyetine Cezzâr tarafından terfîk[2] olunan asâkirle alâ cenâhi'l-isti'câl Dürzî Dağı'na gidüb ve kimse haberdâr olmaksızın sabahleyin Deyrü'l-kamer'i asâkirle kuşadarak dayısını tutub habs itmiş ve Cezzâr'a ta'ahhüd itdigi meblağ içün o dahi ahâlîden külliyyetlü akçe cem' ile irsâl eylemişdir. İşte vâki'-i hâl bu vechile olub Vâsıf Efendi mâddeyi tahkîk itmeksizin târîhce bir şey istifâde olunmayacak sûretde keşîde-i silk[3] inşâ eylemişdir.

Belgrad Muhâfızı İzzet Mehmed Paşa'nın Vefâtı

Belgrad Muhâfızı Sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de vefât idüb bu esnâda Belgrad muhâfazasına bir vezîr-i rûşen-zamîrin me'mûriyyeti lâzımeden oldığına binâ'en Belgrad muhâfızlığı hâlâ Mora muhassılı olan Vezîr Râ'if İsmâ'îl Paşa'ya tevcîh ile hir ân akdem mahall-i me'mûriyyetine vusûli emr ve iş'âr olunub bu takrîb ile münhall olan Mora muhassılığı Kandiye Muhâfızı Vezîr Melek Mehmed Paşa'ya ve Kandiye muhâfazası Ağriboz Muhâfızı Vezîr Genc Mehmed Paşa'ya tevcîh olundı.

Terceme

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Rûm Mehmed Paşa'nın ahfâdından Hüseyin Beg nâm kimsenin oğlı olub bin yüz otuz altı târîhinde Bolı sancağı muzâfâtından[4] Çehârşenbe kazâsına mülhak Beglik nâm karyede tevellüd iderek sinn-i temyîze vusûlünde (şi'r) Tenekkalü'l-mer'i fi'l-âfâkı yeksibuhû * Mehâsinen lem-yekün minhâ bi-beldetihî * Ammâ terâ heydaku'ş-şatranci iksibuhû * Hüsnü't-tenakkalü fîhâ fevka rütbetuhû * mazmûnına tevfîk-i hareketle Dersa'âdet'e geldikde ba'zı nâfizü'l-kelim kimselere (s.108) kesb-i ta'alluk idüb ol takrîble teberdârân zümresine mülhak oldı ba'dehu tahsîl-i ma'ârife sa'y ve verziş idüb muktezâ-yı isti'dâd-ı mâder-zâdı hasebiyle az vakit zarfında tahsîl-i bizâ'a-i ilm ve

1 Tagyîr-i hâl: Başkalaştırılmış durum; değiştirilmiş durum; bozulmuş durum.
2 Terfîk: Arkadaş etme, birinin yanına katma, katılma.
3 Keşîde-i silk: Yazıya çekilmiş.
4 Muzâfât: Bir şeyin ilâveleri, ekleri; bir merkezin şubeleri, kolları.

ma'rifet iderek Dâru's-sa'âde ağası hulefâsına mülhak ve çok geçmeden kapu hâsekisi ve bir müddet sonra bi-hasebi't-tarîk baş halîfe olub ağalar vaktinde beg halîfe dinmekle kesb-i şöhret itmiş idi. Baltacılar Ocağı'nın ilgâsı hasebiyle ağaların inkılâb devrinden bi-hasebi't-ta'alluk kendi hakkında mu'âhazeden havf olunur iken bây ü gedâ' ile olan hüsn-i ülfeti ve bi-çârelere hasbî i'âneti kendisinin bu mu'âhaze-i melhûzadan halâsına ve belki kesb-i ikbâl itmesine sebeb olarak Dâru's-sa'âde ağası yazıcılığıyla kesb-i temeyyüz ve şân itdikden sonra isâbet-i ayn ile ikbâli karîn-i zevâl oldı. Şöyle ki: Teberdârân zümresinin ref'inde hüdâvendigâr-ı sâbık hazretlerine mümâşât itmeyerek men' ve mukâbeleye ictisâr itmesi muharrik-i gazab-ı pâdişâhî olub hattâ hakan-ı müşârün-ileyh hazretleri arkasından hançer atdığı mervîdir[2] bu sûretle ma'zûl oluh müddet-i kitâbeti kalîl oldığından kesret-i deyne mübtelâ oldığı hâlde kayınpederinin hânesinde tufeylî[3] sûretinde ikâmete mecbûr ve ekârib-i akârib-i münşânın zehr-i imtinâniyle telh-gâm ve bî-huzûr olmuş iken sâkin oldukları hâne dahi muhterik olıcak mâl ıtlâk olunur her neye mâlik ise muhterik ve telef oldukdan başka sâhib-i hâne bu kazâyı müşârün-ileyhin şe'âmet-i kademine haml ile mukaddemâ telmih sûretinde itdikleri ta'rîzâtı bu def'a tasrîh itmege başladılar bu esnâda merhûm Sultân Mustafâ Hazretleri muhterik olan mahalleri geşt ü güzâr iderken müşârün-ileyhin hey'et-i mütenekkire[4] ile vîrânede ekser topladığını görüb hâl-i perîşânına kesb-i ıttılâ' itdikde şefkat buyurub hâtırını tatyîb itdikden sonra tekrâr yazıcı nasb itmişler idi bundan sonra yevmen fe-yevmen ikbâli müterakkî olarak seksan iki târîhinde Darbhâne-i Amire Emîni ve Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin cülûsunda şehremînî ve ba'dehu uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh buyurılarak İstanbul kâ'immakâmı ve Muhsin-zâde Mehmed Paşa vefât itdikde sadr-ı â'zam olmuş idi. Yukaruda zikr itdigimiz vechile ol asırda Şeyhü'l-islâm bulunan İbrâhîm Begefendi ile beynlerinde vâki' olan mu'âraza ve münâkazadan dolayı sadâretden azl olundukda Aydın muhassılı ve sonra Mısır-ı Kâhire vâlîsi ve ba'dehu Rakka ve Sivas ve Erzurûm eyâletlerine ale't-tevâlî vâlî ondukdan sonra Silâhdâr Mehmed Paşa'nın vefâtında mükerreren sadr-ı â'zam olub ancak müşârün-ileyh betâ'et ve rehâvet üzre mecbûl olarak zimâm-ı umûrını kaynı İsmâ'îl Ağa'ya teslîm itmesiyle lisâna geldiginden haşka zamân-ı sadâretinde bi-hikmetillâhi Te'âlâ kesret üzre harîklerin vukû'ı bir takım erâcîfin (s.109) şüyû'una sebeb olarak hattâ bazı harîklerde hakkında halk şetm ve düşnâma ibtidâr ider oldılar binâ'en alâ-zâlik sadâretden azl ile Filibe'de ikâmete me'mûr olmuş idi mu'ahharen Belgrad muhâfızı ta'yîn buyurılub bir müddet mürûrundan sonra terk-i gâ'ile-i dâr-ı fenâ idi.

Mütemekkin ve vakûr ve sâhib-i akl ve şu'ûr ve hüsn-i halk ve tahâret-i zeyl ile meşhûr ve devlete sâdık ve hayr-hâh ve mazbûtü'l-lisân ve ketm-i esrârda yegâne-i zamân ehl-i hüner ve fukarâ-perver olub bulundığı eyâletler ahâlîsi bi'l-cümle kendisinden hoşnûd ve müteşekkir idi kimse hakkında ızmâr-ı kin itmediginden gayrı kemlik gördigi kimselere hüsn-i mükâfât iderdi. Hattâ karîb ve karîni bulunmuş ve kendisini lisâna getürmüş olan şahsa ma'lûm-ı enâm oldığı üzre irhâ-yı inân itmesi eyyâm-ı nikbetinde kendüden

1 Bay ü gedâ: Zengin ve fakir.
2 Mervî: Rivayet olunan, birinden işiterek söylenen, sağlam olarak bilinmeyen.
3 Tufeylî: Dalkavuk, çanak yalayıcı. Başkasının sırtından geçinen. Asalak.
4 Mütenekkir: Kıyafet değiştiren, tanınmayacak kılığa giren; kendini tanıtmak istemeyen.

müşâhede eyledigi cevr ve ezânın mücâzâtı oldığı mahremleri rivâyet ider ve cüst-cû-yı ma'âyib ve mesâlib dâ'iyyesinde olanlar betâ'etinden gayrı hakkında isnât eyleyecek bir şey bulamayacakları ittifâk-gerde-i erbâb-ı nasafetdir deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir.

Vefât-ı Re'îsü'l-küttâb Mustafâ Efendi

Birkaç günden berü illet-i mesâne ve ırku'n-nesâ[1] ile esîr-i firâş olan Re'îsü'l-küttâb Hâcı Mustafâ Efendi'nin yevmen-fe-yevmen marazı müştedd olarak (mısra') Vedâ'ü'l-mevti leyse lehû devâ'ün * me'âlinden gafletle ba'zı huzzâk etibbâ cûyende-i çâre ve devâ olmuşlar ise de müfîd olmayub şehr-i Cumâde'l-ûlâ'nın on beşinci güni menşûr-ı hayâtı dest-i ecel-nâke resîd ile pîçîde-i kîse-i inkızâ olarak irci'î emrine gerden-dâde-i tav' ve rızâ olmağla münhall olan riyâset hidmet-i celîlesi Şıkk-ı Evvel Defterdârı Feyzî Efendi'ye ve defterdârlık dahi mukaddemâ üç def'a çavuşbaşılık itmiş olub hâlâ defter emîni bulunan meşhûr Ahmed Nazîf Efendi'ye ve defter emâneti sâbıkâ Tersâne-i Âmire Emîni Hasan Efendi'ye tevcîh buyurulmuşdur.

Terceme

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Mukâbele-i Süvârî İkinci Halîfesi Süleymân Efendi'nin oğlı olub bin yüz otuz târîhinde tevellüd itmişdir.

Nazm

* İkbele ale'n-nefsi ve istekmele fezâ'ilühâ * Fe-ente bi'n-nefsi lâ-bi'l-cismi insân

Mü'eddâsınca tehzîb ve istikmâl-i nefse gayret ve * El-veledü'l-hurri yektafî bi-âsârı âbâ'ihi'l-garr * mantûkunca tahsîl-i ma'ârife himmet iderek altmış altı târîhinde bi'l-istihkâk arabacılar kitâbetiyle def'aten (**s.110**) hâce-gânlık rütbesine ve ba'dehu baş mukâta'a mansıbına nâ'il ve dayısı merhûm Abdî Efendi nişâncı oldukda tuğrâ-keş ve defterdâr oldukda kîsedâr ve yetmiş altı ve yetmiş sekizde bir sene fâsıla ile mükerreren sipâh kâtibi olarak vasat-ı tarîke vâsıl olmuş idi. Seksan ikide Ordu-yı Hümâyûnda sâlisen sipâh kâtibi ve Hantepesi ve Bender avdetinde küçük tezkereci oldığından gayri riyâset vekâletiyle merâtib-i âliyyeye tahsîl-i isti'dâd eylemiş idi Ordu-yı Hümâyûn Dersa'âdet'e geldikde ordu ricâlinin ekserîsi azl olunmuş iken hasâ'il-i hamîde ve ef'âl-i ber-güzîdesi kendisinin mansıbında bekâsına bâdî olarak doksan üç târîhinde kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve doksan dört senesinde kethüdâlıkdan ma'zûl olmuş iken defter emânetiyle hâtırı tatyîb[2] olunub doksan yedide tevkî'î ve der-akab re'îsü'l-küttâb olmuş ve bu sene vefât iderek civâr-ı Hazret-i Hâlid'de defn olunmuşdur. Afif ve âkıl ve edîb ve ba'zı meşâyih-i Halvetiyye'den mümtâz ve sâlik-i meslek (kün fi'd-dünyâ ke-enneke garîbün)[3] olarak nev-hevesân-ı zamân misillü elbise-i fâhireye meyl itmez ve kelâm-ı hakkı söylemekden çekinmez bir zât-ı huceste-

1 Irku'n-nesâ: Siyatik.
2 Tatyîb: İyi davranma. İyi muâmele etme. Hoş etme. Gönlünü hoş etme.
3 "Bu dünyada bir garip gibi yaşa."

sıfât olub ashâb-ı mesâlihe rû-yı dil ve mülâyemet göstermek meşrebi oldığından herkes kendüden hoşnûd ve râzı idi.

Dârendeli Mehmed Paşa'nın Vefâtı

Sadr-ı esbak Dârendeli Mehmed Paşa fi'l-asl Dârende'de Cebeci-zâdeler dimekle ma'rûf olan hânedândan olub Dârendeli Sarı Abdurrahmân Paşa'nın akrabâlarından olmak münâsebetiyle kapucıbaşı ve Kesriyeli Ahmed Paşa'ya kethüdâ olarak nice hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de bi'l-istihdâm kesb-i şöhret eylemiş ve [bin yüz] seksan bir senesinde mîrâhûr-ı evvel ve [bin yüz seksan] ikide Boğaz muhâfızı olmuş idi. Ol vakit silâhdâr-ı şehr-i yârî bulunan Kara Vezîr'in sevkiyle doksan senesi Zi'l-ka'desi'nde kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve on altı gün sonra sadr-ı â'zam olub doksan iki Şa'bânı'nda azl ve mu'ahharen İnebahtı muhâfızlığı ile vezâreti ibkâ olundukdan sonra doksan üç Şevvâli'nde mütekâ'iden Dârende'de ikâmete me'mûr kılınmış ve işbu doksan sekiz Rebî'ü'l-evveli'nde yine vezâreti bi'l-ibkâ Erzurûm vâlisi nasb olunmuş idi mansıbına vâsıl olmazdan mukaddem vefât eylemişdir.

Sinni derece-i seb'îne[1] varmış ve felegin germ ü serdini[2] görmüş memdûhu'l-me'âsir ve tehdîdini ikâ'a kâdir bir vezîr-i vakûr olub ancak silâhdâr-ı müşârün-ileyh Mehmed Efendi'nin mizâcına tevfîk hareket idemediginden selefi gibi azli îcâb itmişdir. Dârende'de câmi' ve hammâm ve hân ve medrese ve köpri ve çeşme binâ ve ihyâsına ve ba'zı turukun tesviyyesine himmet eylemişdir.

Süleymân Paşa'nın Zelzeleden Helâki

Ber-vech-i meşrûh Dârendeli Mehmed Paşa'nın vefâtı haberi evâhir-i Cumâde'l-ûlâ'da Dersa'âdet'e (**s.111**) vâsıl oldukda müddet-i medîde Erzurûm'da ikâmeti hasebiyle ol havâli ahvâline kesb-i vukûf itmiş olan ve hâlâ çavuşbaşı bulanan Süleymân Ağa'ya rütbe-i vezâretle Erzurûm eyâleti bi't-tevcîh çavuşbaşılık dahi Tersâne-i Âmire Emîni Selîm Sırrı Efendi'ye ve Tersâne Emâneti Arpa Emîni Atâullâh Begefendi'ye ihâle buyurulmuş idi. Süleymân Paşa zâten mümsik[3] ve dâ'iresi mazbût olub ancak kendüsünde cem'-i mâl hırsı oldığından mansıbına azîmeti hengâmında fukarâyı rencîde itmemesi kendüye tenbîh olunmuş iken güyâ varub da memâliki gâret ve yağma et dinilmiş gibi yola çıkdığında uğradığı kazâları haklayarak ve cevânib-i erba'asına mübâşirler irsâliyle fukarâyı soyarak Ramazân-ı şerîf içinde Erzincan kasabasına vardıkda yirmi beş kîse zahîre bahâya kat' ile ahâlîsini tazyîka mübâşeret idüb müftîsi bir mütedeyyin ve mutasallib[4] kimse oldığına binâ'en fukarâ bu mikdâr meblağı viremez ve bu derece zulm ve cevr câ'iz degildir deyü ricâ sûretinde nasîhate ictisâr itdikde paşa gazaba gelüb mübârek günde müftîyi habs ve tazyîk itmekden nâşî ahâlî

1 Seb'în: Yetmiş.
2 Germ ü serd: Sıcak ve soğuk. Darlık genişlik, iyilik kötülük, acı tatlı.
3 Mümsik: İmsak sahibi, cimri, eli sıkı.
4 Mutasallib: Salabetli, din işlerinde gayret gösteren. Sert, sağlam.

bütün bütün me'yûs[1] oldukları hâlde min-tarafillâh kasaba-i mezkûrede bir şiddetlü zelzele vukû'ıyla paşanın mukîm oldığı hâne münhedim[2] olarak kendüsi ve etbâ' ve havâşîsi yıkılan sakf[3] ve dîvârlar altında helâk olub egerçi birkaç âdemi halâs bulmuş ise de anların dahi â'zâsı şikest olarak hayâtlarından ümîd kalmamış ve müşârün-ileyhin şe'âmet-i kudûmi âsârından olmak üzre işbu zelzelede ahâlîden dahi pek çok kimseler telef olmuş oldığı bu esnâda Dersa'âdet'e inhâ ve i'lâm olundı (ε) ez-tîr âh-i mazlûm zâlim emân nedâred[4] * müşârün-ileyhin bu kadar hırs ve tama'la cem' ve iddihâr eyledigi emvâlin birâzı mâl-i Kârûn gibi yer altında ve birâzı Kürd hırsızlar elinde kalarak ne kendüsi hayrını gördi ve ne de hânedânına yaradı (el-mer'ü yecma'u ve'z-zamânü yefraku)[5]

Garîbe

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh birkaç sene mukaddem Bağdâd'a me'mûr olub hîn-i vusûlünde ma'ârif-i cüz'iyyede mâhir bir şahsa mukârin olarak keyfiyyet-i müstakbelini istihrâc emelinde olmağla rütbe-i vezârete nâ'il olub ba'dehu hâ'iz-i rütbe-i şehâdet olacağını mutazammın merkûm dahi bir zâyice[6] yapub kendüsüne virmiş oldığından zâyiceyi hırz-ı cân gibi saklayub ba'zan mahrem-i esrârı geçinen kimselere gösterdigi menkûldür bu takdîrde merkûmun bi-hasebi't-takrîb tertîb itmiş oldığı zâyicenin ahkâmı zâhir olmuş dimek olayor ammâ şehâdet mertebesi zâhir hâlinden bahs olunmıyarak mü'min-i muvahhid hakkında hüsn-i zann mu'âmelesi olundığı hâlde abd ile ma'bûd arasına girilmez meselince (ve lâ-recefne li-ibâdî fî-hayrin leyâlin fe-men-kabzatühû fîhâ (s.112) kâfiren kânet meniyyetuhû elletî kudretün aleyhi ve men-kabzatühû fîhâ mü'minen kânet şahâdeten) hadîs-i kudsîsi üzre sahîh olabilüb zelzele-i mezkûre Ramazân-ı şerîfde olub hadîs-i şerîfde dahi hayrün leyâl kaydı cây-ı ta'accüb ve ibretdir.

Müşârün-ileyh Süleymân Paşa'nın vefâtı hasebiyle münhall olan Erzurûm eyâleti Trabzon Vâlîsi Vezîr el-Hâc Alî Paşa'ya ve Trabzon eyâleti oğlı Mikdâd Paşa'ya ve İçil sancağı ilhâkıyla Karamân eyâleti Vezîr Çerkes Hasan Paşa'ya ve Adana eyâleti Gönye sancağı mutasarrıfı ve hâlâ Faş muhâfızı olan Halîl Vezîr Paşa'ya ve Musul eyâleti Vezîr Timur Paşa'ya tevcîh buyurılub ve sâbıkâ Musul Vâlîsi Yazıcı-zâde Vezîr Mustafâ Paşa Sivas'a doğrı geldikde hâlıme çesbân[7] bir mansıb ile mesrûr kılınmak va'd olunub Kayseriyye sancağı mîr-i mîrân-ı kirâmdan Kili muhâfızı olan Hâmid Hüseyin Paşa'ya ve Akşehir sancağı Abdülcelîl-zâde Mehmed Paşa'ya ve Çorum sancağı ber-vech-i ilhâk Kars Beglerbegisi Mustafâ Paşa'ya işbu Ramazân-ı şerîfin yirmi ikinci güni tevcîh buyuruldı.

1 Me'yûs: Yeise düşmüş, ümîdi kesilmiş, ümitsiz.
2 Münhedim: Yıkılmış, inhidam olmuş, harab olmuş.
3 Sakf: Tavan, çatı, dam.
4 "Mazlumun ah okundan zalim güvende değildir."
5 "İnsanoğlu toplar birleştirir, zaman ayırır."
6 Zâyiçe: Yıldızların belli zamandaki yerlerini ve durumlarını gösteren cetvel.
7 Çesbân: Lâyık, münâsip, yakışır, uygun.

Sadr-ı Rûm Nâfi' Efendi'nin Vefâtı

Rûmili kazaskeri bulunan Re'îsü'l-ulemâ Atâullâh Efendi müddet-i örfiyyesini ikmâl itmekle Rûmili kazaskerligi bâ-pâye-i Rûmili sâbıkâ Anadolı kazaskeri olan Seyyid Mehmed Nâfi' Efendi'ye Rebî'ü'l-âhirin yirmi dördünci güni tevcîh olunmuş idi. Birkaç ay sonra ya'nî işbu Ramazân-ı şerîfin yirmi altıncı güni Nâfi' Efendi merâk ve dîk-i sadr[1] illetlerinden vefât itmekle Rûmili sadâretine egerçi kâ'ide-i tekrâr üzre selefi müşârün-ileyh Ahmed Atâullâh Efendi müteheyyi' ise de mansıb-ı mezkûrdan infisâli birkaç ay mukaddem oldığına ve kuzât-ı asâkirin bu hilâlde kılletine[2] ve çünki (ε) bîhased neboved berâder ger peyember-zâde est[3] * mefhûmı üzre mukaddemâ pâye mâddesimden dolayı Atâullâh Efendi ile birâderi Mehmed Sâdık Efendi'nin beynlerinde münâfese-i azîme tekevvün itmiş oldığından keyfiyyet gitdikce kesb-i izdiyâd[4] iderek bayağı bir meclisde adem-i ictimâ'larını mûcib olacağı mülâhazasına binâ'en Rûmili kazaskerligi hâlâ Anadolı kazaskeri ve nakîbü'l-eşrâf olan Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi'ye ve Anadolı kazaskeligi dahi müşârün-ileyh Mehmed Sâdık Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Nâfi' Efendi Sultân Mustafâ Han-ı Sânî devrinde müfti'l-enâm olan Şehîd es-Seyyid Feyzullâh Efendi'nin mahdûmı Çelebî Mehmed Efendi'nin oğlı olub bin yüz otuz yedi târîhinde mütevellid ve elli bir târîhinde müderris ve yetmiş altı târîhinde Üsküdar mollâsı (s.113) ve seksan üçde Edirne kadısı ve seksan sekizde Medîne-i Münevvere mollâsı olub ve doksan dörtde İstanbul pâyesi alub doksan altıda Anadolı kazaskeri olmuş ve yine târîh-i mezkûrda Rûmili pâyesi almış idi işbu doksan sekiz senesinde fî'l-fi'l Rûmili kazaskeri olub ikmâl-i müddet itmeden ber-minvâl-i muharrer vefât itmişdir.

Vukû'ât-ı Mütenevvi'a

Dımaşk-ı Şâm eyaletine tâ'bi Havran nâhiyesinde Eski Şâm dimekle ma'rûf Busrâ nâm kal'ada mevcûd eser-i kadem-i muhterem Hazret-i Nebevî olan hacer-i i'câz-eseri Şâm vâlîsi esbak Azm-zâde müteveffâ Vezîr Mehmed Paşa mahall-i mezkûrdan kal'la müteveffâ Es'ad Paşa'nın hânesine nakl ve vaz' itmiş oldığını ve hacer-i mes'ûd-ı mezkûrun Câmi'-i Emeviyye'de vâki' merkad-i Hazret-i Yahyâ aleyhi's-selâmda müceddeden bir mahall binâsıyla oraya vaz' ve ikâmesi ve yâhûd Dersa'âdet'e celb olunması münâsib idügini hâlâ Şâm Vâlîsi Dervîş Mehmed Paşa bu def'a arz ve inhâ itmekle dârü'l-hilâfeti'l-aliyyede bu misillü teberrükât-ı seniyyenin vücûdı mahz-ı hayr ve bereket ve vesîle-i yümn ve sa'âdet oldığı vârid-i hâtır ilhâm-ı mezâhir-i şehr-i yârî oldığma binâ'en zikr olunan hacer-i şerîfin bu tarafa gönderilmesi bâbında Şâm vâlîsine hitâben ısdâr-ı fermân kılınmış olmağla birkaç ay mürûrunda ya'nî sene-i hâliye Receb'inin beşinde Dersa'âdet'e gelerek âlâ-yı vâla[5] ve

1 Dîk-i sadr: İç darlığı, kaygı, tasa, kuruntu ve nefes darlığı.
2 Killet: Azlık, kıtlık.
3 "Kardeş, peygamber oğlu olsa da hasetsiz olmaz."
4 Kesb-i izdiyâd: Ziyadeleşme, artma, çoğalma.
5 Alâ-yı vâla: Hep beraber, hep birlikte, cümbür cemaat.

ihtirâmât-ı lâ-tuhsâ ile Abdülhamîd Han Hazretleri'nin Bağçekapusı civârında müceddeden ihyâ buyurmuş oldukları türbe-i mu'attaraları içine vaz' olundı hacer-i mezkûr kâfile-sâlâr-ı enbiyâ aleyhi efdalü't-tahâyâ efendimizin kable'l-ba'se Şâm-ı Şerîf'e ticâret tarîkiyle teşrîflerinde mahall-i merkûmda inüb de en ibtidâ kadem-i sa'âdetlerinin basdığı taşdır deyü ahâlî-i Şâın beyninde mervî ve meşhûr olub ancak kadem-i şerîf-i Nebevî'nin zikr olunan hacere te'sîri keyfiyyetine tahsîl-i ıttılâ' içün tetebbu'-i kütüb-i magâzî ve siyer ve istintâk-ı ehl-i hadîs ve eser kılındıkda Halebî'nin İnsânü'l-uyûn nâm siyer-i makbûlünde İmâm Sebkî'nin meşhûr kasîde-i tâ'iyyesinden (şi'r) Ve eserün fi'l-ahcâri müşeyyekün sümme lem Yü'serü fî-remli bathâ-i Mekketün beyti ve İmâm Süyûtî'nin Hasâ'is-i Suğrâ nâm kitâb-ı müstetâbında (ve lâ-vaty-i alâ-haceri'l-evkadi esrün fîhi) ibâresi bulunub kabûl-i eser iden hacer ale'l-ıtlâk zikr olunmuş ve husûsiyle vukû'-i esere delâlet ider bir ibâre-i sarîha ve bir rivâyet-i sahîhaya zafer ınümkün olmamış ise de (lev-i'tekadtüm alâ-hacerin li-nef'ikûm) mefhûmı üzre nakş-ı kadem-i fahr-i kâ'inât aleyhi ekmelü't-tahiyyât i'tikâdiyle celb ve i'zâzı müstetbi'-i yümn ve bereket oldığı bî-iştibâhdır.

Özi Kal'ası'nın kilidi ve ol havâlînin sedd-i sedîdi mesâbesinde olan Pirezen Adası'nın emr-i muhâfazası mühimm olmakdan nâşî sâbıkâ Akşehir mutasarrıfı mîr-i mîrândan İsmâ'îl Paşa kapusı (**s.114**) halkından başka yetmiş nefer tâmmü's-silâh piyâde ile inşâallâh evvel bahârda varub muhâfaza itmek şartıyla Safer'in beşinci güni uhdesine Kocaili sancağı tevcîh olunmuşdur.

Rebî'ü'l-evvel'in beşinci güni Şeh-zâde Sultân Süleymân ile Sultân Mustafâ'nın bed'-i besmele cem'iyyetleri tertîb ve icrâ buyurulmuşdur.

Hazîne vekîli olub bundan akdem si'âyet-i rukabâ ile der-i devletden dûr ve Medîne-i Münevvere alâ-sâkinihâ efdalü't-tahiyyede güzârende-i eyyâm ve şuhûr olan Beşîr Ağa akdemce hazînedâr-ı şehr-i yârî ta'yîn buyurılarak Dersa'âdet'e da'vet olunmuş idi bu esnâda gelüb yine hidmet-i mahsûsa-i şâhâne şerefini ihrâz[1] itmişdir.

Cumâde'l-ûlâ'nın beşinci güni Hekîmbaşı Hâfız Hayrullâh Efendi uhdesine Mekke pâyesi inâyet buyuruldı.

Delvine sancağı mutasarrıfı olan mîr-i mîrândan Mustafâ Paşa'nın hânesine leylen ba'zı eşkıyâ duhûl idüb kendüsini katl ile zî-kıymet eşyâsını nehb ve gâret eyledikleri Dersa'âdet'e i'lâm olunmuş oldığından bu makûle şekâvete cür'et idenler buldırılub da te'dîb olunarak sâ'ire ibret gösterilmesi zımnında Avlonya Sancağı Mutasarrıfı Kurd Ahmed Paşa'ya ve Rûmili kâ'immakâmına ısdâr-ı fermân olunmuş ve münhall olan Delvine sancağı Aydonatlı Abdurrahmân Paşa'ya tevcîh kılınmışdır.

Erzurûm vâlîsi olan Tımur Paşa'nın mîr-i mîrânlığı hengâmında âfâk-gîr[2] olan şöhretine binâ'en uhdesine rütbe-i vezâretle Erzurûm eyâleti tevcîh buyurulmuş idi bu vechile kendüsüne teveccüh iden ikbâle mağrur olarak ümerâ-yı Ekrâd ile mu'âmele-i bi'l-mücâleme kâ'idesini terk itdikden başka tavr-ı vezârete münâfî ba'zı ahvâle mesmû' olmakdan nâşî Erzurûm'dan azl ile İçil sancağı mutasarrıflığına me'mûr ve ikbâl-i sabıkından mehcûr[3]

1 İhrâz: Alma, kazanma, elde etme, erişme.
2 Âfâk-gîr: Ufukları tutmuş, dünyâya, her tarafa yayılmış.
3 Mehcûr: Terk olunmuş, bırakılmış, kullanılmaz olmuş, unutulmuş. Uzaklaşmış, ayrılmış.

kılınmak hasebiyle münhall olan Erzurûm eyâleti sadr-ı esbak Dârendeli Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuşdur.

Ve İnebahtı Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Silâhdâr Emîn Paşa ve Azm-zâde kethüdâlığından neş'et iderek bir takrîb ile nâ'il-i vezâret olan İbrâhîm Paşa'nın bu ana dek bulundukları eyâlât ve elviyede harekât-ı pesendîdeye muvaffak olamadıkları cihetle vezâretleri ref' olunarak Emîn Paşa Filibe'de ve İbrâhîm Paşa Nigde'de ikâmete me'mûr kılındılar. Bu cihetle münhall olan İnebahtı sancağı Resmo Mutasarrıfı İnebolılı İbrâhîm Paşa'ya inâyet buyuruldı.

Begşehri sancağı mutasarrıf mîr-i mîrândan Memiş Paşa-zâde Bekir Paşa tesvîlât-ı şeytâniyyeye[1] ve ba'zı eşkıyânın mekir ve âline ittibâ' ile müftî-i belde olan Mahmûd Efendi'yi bi-gayri hakkın katl ve i'dâm itmekle mübâşir-i mahsûs gönderilerek ibtidâ paşa-yı mûmâ-ileyh Konya'da kal'a-bend (**s.115**) kılınub çok geçmeksizin katl olundı ve bu husûsda eli ve medhali olan eşkıyâ firâr itmiş bulunduklarından anların dahi ele getürülmesi emr ve tenbîh buyuruldı.

Mustafâ Paşa hazîne kâtibi iken bir takrîbile nâ'il-i rütbe-i hâcegânî olan Yûsuf Efendi hâline çesbân-ı menâsıb ile kayrıla gelmiş iken süfliyyet-i cebeliyyesi hasebiyle azl ve nasbında rızk-ı maksûm-ı ezelîye adem-i kanâ'atle dâ'imâ dîk-i îşden[2] şikâyet yolunda ba'zı eshâb-ı câh ve servet olanlara arz-ı keşkûl-i deryûze-gerî[3] iderek tahsîl itdigi sîm ve zeri memkûr oldığı ahz ve ıtlâk-ı nisvân beliyyesine sarf ve istihlâk eyledikden başka mansûb[4] iken bir kılıklu hidmetkâr kullanmak ve ma'zûl iken hânesinde horâsânîyi giyüb münferiden ve mâşiyen[5] Bâb-ı Âlî'ye gelmek âdeti olub tarîkinin kadr ve şânını muhâfaza itmedigiçün te'dîbine çokdan lüzûm görülmüş iken bu ana kadar iğmâz olunıyordı bu esnâda zarûretinden bahisle birkaç def'a rikâb-ı hümâyûna arz-ı hâl takdîm itdigine kanâ'at itmeyerek huzûrı sadr-ı â'zamîye varub fakr u fâkadan şikâyet ve cerr-i menâfi'den başka devlete küllî ve cüz'î bir hidmeti sebkat itmemiş iken emekdârlık iddi'âsıyla hâric ez-hadd tasdî'a mübâderet itmekden nâşî bu makûle semt-i hırs ve tama'a sâlik ve rezâlet ile celb-i menâfi'a mütehâllik olanlardan tarîki tathîr ve tenkîh lâzım gelerek ismi hâcegân defterinden hakk ile Burusa'da ikâmete me'mûr kılınarak ta'ayyüşüne medâr olmak üzre Burusa mîzân-ı harîrinden yevmî altmış akçe vazîfe ihsân olundı.

Târîh dinilan şey vukû'ât-ı külliyye ve mühimmeyi alâ-vukû'ihâ ifâde ve muhâkemeden ibâret olmağla mâye-i asliyyesine bu makûle havâdis-i cüz'iyyenin dahi tahlît[6] ve mezci hakîkatde bî-lüzûm ve bî-ma'nâdır. Zîrâ bir vakit Yûsuf Efendi nâmında hâcegândan hasîs ve denî[7] bir âdem var imiş. Evliyâ-yı umûrı tasdî'den hâlî olmadığından Burusa'ya nefy olunmuş deyü târîhde okumakdan zerre kadar bir fâ'ide ve ibret terettüb itmez ve belki bu misillü cüz'îyyât umûr-ı külliyyât-ı vekâyi'in arasına girerek silsile-i vukû'âtı bozar

1 Tesvîlât-ı şeytâniyye: Fena bir şeyi güzel göstererek yapılan hileler.
2 Dîk-i îş: Geçim sıkıntısı, zorluğu.
3 Keşkûl-i deryûze-ger: Dilenci çanağı.
4 Mansûb: Nasbolunmuş, konmuş, dikilmiş. Me'mûriyete konulmuş, me'mûriyette bulunan.
5 Mâşiyen: Yürüyerek, yaya olarak.
6 Tahlît: Karıştırma, karıştırılma. Bir şeyin, hâlisliğini giderecek şekilde, içine başka şeyler karıştırma. Bozma.
7 Denî: Alçak, rezil, soysuz.

ve kâri-i müdekkikin[1] esnâ-yı mütâla'ada zihnini taglît ider. Lâkin ne çâre ki eslâfımız olan müverrihîn cüz'î ve küllî her şey'i târîhlerine derc itmiş olduklarından şimdi anların meslûk-i kıdem-i i'tihârları olan tarîkden hütün bütün çıkılsa zâhir perestân-ı ihvânın ta'n ve temzîklerinden kurtulunamıyacağı mülâbesesiyle târîhimizde ba'zan böyle lüzûmsuz mâddelerin dahi bulunması şu zarûret ve mecbûriyyete mebnîdir. Fakat erbâb-ı dikkate göre bu Yûsuf Efendi fıkrasından dahi bir nef'i fâ'ide olarak istinbât olunur ki ol zamânın kibârı uşaksız gezen hâcegânı ya'nî nâ'il oldığı rütbenin hükmüni virmiyan rütbedârânı ve bilâ-zarûretin mu'cizligi ihtiyâr iyleyan bendegânı te'dîb ve terbiyye birle rüteb-i Devlet-i Aliyye'yi i'zâz ve halkı vâdî-i kanâ'at ve edebe igrâ iderler imiş rahimehumullâh.

(s.116) Mukaddemâ Hamîd sancağında mânende sü'bân-ı zehr-efşân-ı bagî ve tuğyân olmuş olan Beylânlı Mûsâ'nın oğulları Kör Hasan ve Deli İsmâ'îl (Mısra') âkıbet gerek zâde gerek şüd* müfâdınca pederlerinin eserine iktifâ ile emânetullâh olan fukarâyı rencîde eylediklerinden başka katl-i nüfûs ve hetk-i perde-i nâmûs[2] idegeldikleri cihetle icrâ-yı mücâzâtları zımnında Karamân Vâlîsi Vezîr Mikdâd Paşa ile Kütahya ve Hamîd mütesellimlerine başka başka evâmir-i aliyye ısdâr buyurulmağla Mikdâd Paşa bi'n-nefs Konya'dan hareket ve Kör Hasan ile Deli İsmâ'îl Alâ'iye sancağında vâki' Manavgat kazâsında mütehassın olmalarıyla doğrı üzerlerine varub hasr ve tazyîke mübâderet itdikde birkaç def'a eşkıyâ takımı mütehassın oldukları mahalden hurûc ile muhârebeye tasaddî idüb bi'l-âhire rü'esâ-yı eşkıyâdan birkaç neferi hayyen ahz ve katl ile rû's-ı maktû'aları Dersa'âdet'e gönderildi dîger eşkıyânın dahi ahz ile icrâ-yı mücâzâtları husûsı Mikdâd Paşa'ya tekrâr emr ve iş'âr olundı.

Bundan akdem zikr itdigimiz vechile Şâm vâlîsi iken vefât iden Azm-zâde Mehmed Paşa'nın zâhirde mevcûd olan mâlı tahmîn olundığı dereceden pek dûn göründüginden mâl-ı mektûmunun meydâna çıkarılması zımnında etbâ' ve hüddâmı ve ale'l-husûs bir müddetden berü cerdecibaşı[3] olub min-haysü'l-mecmû'[4] oğullarının e'azz ve akdemi ve esrarının mahremi olan Mîr-i Mîrân Abdullâh Paşa ile Dâmâdı Nasûh Beg ki Vezîr Sa'deddîn Paşa merhûmun oğlıdır Dersa'âdet'e ihzâr ve gûnâ gûn va'd ve va'îdler ile istintâk olunduklarında mâl-ı mevcûddan ziyâdesine vâkıf olmadıklarını müttehidü'l-mazmûn takârîr ile ifâde eylediler. Bunun üzerine egerçi pek çok tazyik olunmuşlar ise de yine evvelki takrîrlerinde sâbit olarak bundan böyle ilâ-yevmi'l-kıyâm mukayyed ve mahbesde mü'ebbed olsalar bir şey'i müfid olmayacağı tebeyyün itmekle me'mûrlara hayret ve fütûr ârız olub nihâyet cânib-i mîrîye küllî hidmet itmeleri şartıyla sebîlleri tahliyye olunacağı kendilere iş'âr olundukda Devlet-i Aliyye tarafından bir nev' iltifâta mazhar olmadıkca matlûb olan hidmetin uhdesinden gelemeyeceklerini ve eger uhdelerine rütbe-i vezâretle birer eyâlet ihsân ve inâyet buyurılur ise takâsît ile cânib-i mîrîye üç bin kîse akçe edâ ve teslîm ideceklerini beyân itmeleriyle fi'l-hakîka bu mes'ûllerine müsâ'ade olunmakda menâfi'-i adîde tasavvur olunub (evvelâ) yedlerinde mâl-ı mektûm[5] var ise dahi ancak üç bin kîseye bâliğ olabilecegi zâhir olarak

1 Müdekkik: İnceden inceye dikkatle araştıran.
2 Hetk-i perde-i nâmûs: Namus perdesini yırtma, ırza saldırma.
3 Cerdecibaşı: Mekke'de hacılara eşlik eden atlı muhafız birliğinin komutanı.
4 Min-hays-i mecmu: Hepsi, topu, tamamı.
5 Mâl-ı mektûm: Gizli, saklı mal.

işte anı teslîm itmiş olacakları (sâniyyen) bunlara vezâret virilmesi rekâbet hasebiyle Şâm vâlisinin daha ziyâde hüsn-i hareket ve me'mûriyyetini îfâda dikkat itmesine sebeb olacağı (sâlisen) Azm-zâde neslinden şimdiye kadar otuzdan mütecâviz vüzerâ ve mîr-i mîrân zuhûr **(s.117)** idüb cümlesi Devlet-i Aliyye'ye mutî' ve münkâd olarak birinden şâ'ibe-i isyân hiss olunmamış oldığı hâlde Şâm havâlîsinde şân ve şöhretleri vüzerâdan ziyâde olub (ç) niçe bâzîcesi var dünyanın* medlûli üzre lede'l-iktizâ istihdâm içün elde bulunmaları muhassenâtı[1] etrâfıyla rikâb-ı hümâyûna arz olundukda istid'âlarına müsâ'ade buyurılarak ikisine dahi rütbe-i vezâret virilüb ancak Şâm havâlîsinin ihtilâlinden vikâyesi irâdesiyle en ziyâde mültemisleri[2] olan Haleb eyâletinden sarf-ı nazarla oldukca Şâm'a bu'di olan Rakka eyâleti Abdullâh Paşa'ya ve Diyârbekir eyâleti Nasûh Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Nevbet-i zindegânîmiz cenâb-ı perverdekâr-ı ilâ intihâ'i'l-edvâr adâlet-bahş-ı teb'a-i sadâkat-kâr ve şükrâniyyet-şi'âr ve mâye-i tezâyüd-i şevket ve şân-ı devlet-i ebed-karâr buyursun velî-ni'met-i hikmet-i girdâr ve pâdişâh-ı nasafet-âsâr Abdülmecîd Han Efendimiz Hazretleri'nin asr-ı ma'delet-hasr-ı mülûkânelerine müsâdif olmasıyla bu makûle seyyi'ât[3] ve münkirâtı mesel gibi târîhlerde okumak ve dünyâda şöyle ters ve nâmûs-ı devlet ve millete dokunur ve mülki kalemrev-i harâb-ı âbâda yetürür ve şer' ve akl ve hikmetin külliyyen öte tarafında bulunur işlerde olur imiş deyü ta'accüb itmek sa'âdetine mazhariyyetimizden dolayı Cenâb-ı Hakk'a her ne denlü teşekkür itsek hakk bu ki azdır bu ne olmaz şeydir ki müsâdere usûl-i kerîhe ve muhribesinin icrâsiçün müte'allikât-ı müteveffâyı müddet-i medîde habs ve tazyik idüb me'mûl olundığı derece mâl çıkardılmakdan me'yûs olundukdan sonra herîflerin küllî hidmet-i şart-ı garîb ve fâhişi ile sebîlleri tahliye oluna ve anlar taraflarından dahi hidmet-i matlûbenin îfâsı vezâret ve eyâlet tevcîhine ta'lîk olundukda üç bin kîse virmek üzre uhdelerine rütbe-i mezbûre ile birer mansıb dahi virile fe-sübhânallâhi'l-meliki'l-allâm bu âdemlerin cânlarını pençe-i sicn[4] ve şikenceden tahlîs içün böyle bir sûrete teşebbüs itmeleri o kadar müsteb'id degildir. Lâkin kâr-güzârân-ı zamânın merkûmların bu parayı ma'a ziyâdetin me'mûr olacakları eyâletin halkından çıkaracakları ve binâberîn pâdişâhın mülk ve teb'ası harâb ve halka zulm ve ta'addîye birer ruhsat-ı resmiyye ve aleniyye virilmiş olacağı ve bundan vedî'atullâh[5] olan ve devletin kuvvet ve şevketi mücerred anların refâh ve ma'mûriyyetine merbût bulunan ahâlînin pâ-zede-i gadr ve hasâr olmasıyla terettüb idecek mazarrât-ı azîmeden fazla ahâlî-i merkûmenin cânına kâr idüb de bir fesâda cür'etleri takdîrinde def'içün devletin şu alacağı akçenin ez'âf-ı muzâ'afı[6] masraf itmege ve bir takım bî-cürm ve günâh aceze-i ra'iyyetin kanını dökmege ve bi'l-âhire buna sebeb olanları dahi öldürmege mecbûriyyet hâlinde bulunacağını mülâhaza idemeyüb istid'âlarının icrâsında tice muhassenât bularak huzûr-ı hümâyûna arz itmiş **(s.118)** olmaları doğrısı afvı kâbil olmayacak ve mes'ûliyyet-i dâreyni mûcib olacak kabahatlerdendir. Ve enzâr-ı erbâb-ı insâf ve insâniyyetde vâsıl-ı gâyetü'l-gâyât-ı istikbâh olacak böyle bir hareket-i garîbeyi egerçi vazîfe-i müverrih vekâyi'i doğrıca yazmak olmasa ve Devlet-i Aliyye'nin çekdigi seyyi'eler

1 Muhassenât: Güzel, faydalı, hayırlı işler.
2 Mültemis: İltimas eden, kayıran.
3 Seyyi'ât: Fenalıklar, kötülükler. Suçlar, günahlar. Kötülüğe karşılık çekilen sıkıntılar.
4 Sicn : Hapishane, cezaevi, mahbes, zindan.
5 Vedî'atullâh: Allah'ın emaneti.
6 Ez'âf-ı muzâ'af: Kat kat, pek çok.

bu misillü mekârih[1] ve hatî'ât-ı eslâfın netâyic-i tabî'iyyesi oldığını ahlâfın bilüb de öyle şeylerden istinkâf birle tarîk-i şer' ve akldan ayrılmaması içün her mâddeyi alâ-vukû'ihâ anlaması ve ibret alması fâ'idesi görülmese kaleme almakdan hicâb olunur ve fâ'illerini ta'n ve ta'rîzden vikâye zımnında ihtiyâr-ı sükût kılınur idi hele müsâdere-i emvâl mâdde-i kerîhesinin bu devletde bırakdığı âsâr-ı muzırra hadd ve hesâba gelmez ve bunun fenâlıklarını zevi'l-ukûldan[2] bir ferd inkâr itmez ve binâ'en-aleyh ol bâbda tafsîlât-ı cedîdeye dahi hâcet görünmez fakat mâdde-i müstekrehe-i merkûmenin cereyânı avânında tarafdârı bulunan dîn ve dünyâdan gâfil ukalâ-yı rüzgâr-ı devletin şunun bunun hayâtında veyâhûd ba'de vefâtihî zabt ve müsâdere eyledigi emvâl-i devlet sâyesinde iddihâr[3] olunmuş ve mülk ve teb'adan çıkmış oldığından bi't-tabi' devlete â'iddir ve ol pârelerle devletin bir takım masârif-i mühimmesi rü'yet olunur dirler imiş bu efkâr-ı bâtılada olanlara şu vechile cevâb virilür ki (evvelâ) usûl-i müsâdere yalnız hademe-i devlet haklarında cârî olmayub tüccârdan ve sâ'ir tavâ'ifden her kimde azacak kudret-i mâliyye hiss olunsa bu deve derhâl anın kapusuna çöker idi (sâniyyen) hademe-i devletin cümlesi mâlını devletden veyâhûd mülkden sirkat ve gasb itmiş olmadığından mevcûd olan mâllarından evlâd ve vereselerini mahrûm itmek Hakk Te'âlâ Hazretleri'nin rızâsına ve peygamberimizin şerî'at-i mutahharasına ve insâf ve insâniyyete bir vechile elverir şey degil idi (sâlisen) vüzerâ ve me'mûrîn-i devlet ve memleketden topladılar deyü mâllarını zabt itmeyüb devletce lâzım olan anlara o meydânı virmemekdir (râbi'an) emvâl-i mazbûtanın yüzde biri hazîne-i devlete girmeyüb kabzına me'mûrların eyâdî-i irtikâbında[4] telef olarak bu cihetle dahi devletin temettu'ı olmadığından başka ara yerde sâhib-i mâlın evlâd ve müte'allikâtı dahi harâb ve dûçâr-ı fakr ve ızturâb olarak devlete bir takım inkisârcı peydâ olunur idi biz yine sadede gelelim.

Karesi sancağı mutasarrıfı olub bir müddetden berü Âsitâne-nişîn olan Vezîr Seyyid Mustafâ Paşa'ya Sivas eyâleti tevcîh olunarak bir ân akdem mansıbı semtine azîmeti tenbîh olundı.

Haleb Vâlîsi Vezîr Silâhdâr Mustafâ Paşa dahi Âsitâne-nişîn olmak üzre uhdesine Karesi ve Sultânöni sancakları bi't-tevcîh Dersa'âdet'e da'vet kılınub Haleb eyâleti dahi Ohri sancağı mutasarrıfı olan Boğdan Başbuğı Ohrili Ahmed Paşa'ya ve Ohri (**s.119**) sancağı mîr-i mîrândan İskenderiyyeli Mahmûd Paşa-zâde Ahmed Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis Hazretleri'nin kerîme-i muhteremeleri Beghan Sultân ile Hadîce Sultân'ın vakt-i tezevvücleri idrâk iderek birer vezîr-i rûşen-zamîre akd ve tezvîc olunmaları lâzım gelmekle Beghan Sultân'ın Silâhdâr Mustafâ Paşa'ya akd ve tezvîci ve Hadîce Sultân'ın dahi es-Seyyid Ahmed Paşa'ya şimdilik nâmzed buyurulması bi't-tasmîm akdemce Mustafâ Paşa Dersa'âdet'e da'vet olunmuş ve Ahmed Paşa'ya dahi nâmzedlik beşâretiyle âdem gönderilmiş idi. Mustafâ Paşa Haleb'den fekk-i tınâb-ı ikâmetle bu esnâda Dersa'âdet'e muvâsalat itdikde (el-hayrü lâ yu'ahharu)[5] mefhûmı üzre işbu Cumâde'l-âhire'nin sekizinci Çehârşenbe güni resm-i mu'tâd üzre akd olunub şehr-i mezkûrun on

1 Mekârih: Tiksinilecek şeyler; dertler, sıkıntılar.
2 Zevi'l-ukûl: Aklı olanlar, insanlar; tas. Halkı zahiren, hakkı bâtınen görenler.
3 İddihâr: Biriktirme, biriktirilme, toplayıp saklama. Kıtlıkta yüksek fiatla satmak için zahîre toplama.
4 Eyâdî-i irtikâb: Bir makamı âlet ederek, hakkı olmayan para veya malı hile ile almak.
5 "Hayır geciktirilmez."

beşinci Çehârşenbe güni cehâz[1] takımı sultân-ı müşârün-ileyhâ hazretlerinin sarâyına nakl olundı ve ferdâsı sultân-ı müşârün-ileyhâ âlâ-yı vâlâ ile sarây-ı sultânîlerine teşrif itdikde erbâb-ı âlây avdet eyledi ancak Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve Kapudan Paşa sarây-ı sultânîde kalub ve ba'de'l-mağrib dârü's-sa'âde ağası dahi gelüb Dâmâd Paşa ba'de'l-işâ' harâm-sarây-ı sultânîye duhûl iderek anlar dahi avd ve kufûl[2] eylediler seheri Dâmâd Paşa Bâb-ı Âlî'ye geldikde taraf-ı sadâret-penâhîden kendüye â'lâ ferve-i semmûr iksâ kılındıkdan sonra sarâyına avdet itdi ve ba'de'l-cum'a Abdülhamîd Han Hazretleri ber-mu'tâd sarây-ı sultânîye gelüb dâ'ire-i harem-i sultânîde ahşama kadar şeref-bahş-i ikâmet oldukdan sonra Sarây-ı Hümâyûnlarına avdet buyurdılar bu esnâda Dâmâd Paşa'nın kapu kethüdâsı Mustafâ Ağa hidmetde bulunmağla uhdesine kapucı başılık rütbesi ihsân buyurulmuşdur.

Bu sene-i mübârekede her seneden ziyâde donanmanın ikmâl-i edevât ve levâzımâtına takuyyûd ve ihtimâm buyurılub Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa şehr-i Cumâde'l-âhire'nin yirmi ikinci güni Tersâne'den hareket ile ber-mu'tâd Yalı Köşki pîşgâhında âlây gösterdikde mukaddemâ Maltalu yedine giriftâr olmuş olan şehtiyyenin istihlâsıyla â'dâdan ahz-ı intikâm husûsı taraf-ı tâcdârîden kendüye ekîden fermân buyurulmuşdur. Ve bu sene bahreyne çıkarılan donanmalar gibi birer kat daha Tersâne'de muvcûd bulunmak üzre şimdiden Âsitâne-i Sa'âdet'de kalan sefîneler ta'mîr ve termîm ve levâzımâtı tekmîl ve tetmîm olunarak sene-i âtiyye bahârına kadar iki kat donanma tehyi'e ve tanzîm olunması husûsuna irâde-i seniyye müte'allik buyurulmağla icrâ-yı îcâbına teşebbüs olunmuşdur.

Bu hilâlde Malta sefâ'in-i harbiyyesinden bir kıt'a büyük gemiye iki kıt'a küçük Cezâ'ir gemisi bi't-tesâdüf bir iki sâ'at kadar muhârebe itdiklerinden sonra Cezâ'irlüler gâlib ve muzaffer olarak sefîne-i merkûmeyi ahz idüb derûnundaki begzâdeler ile bin kadar neferâtını esîr itmiş oldukları haberi bu esnâda Dersa'âdet'e vâsıl olmağla bu keyfiyyet bundan akdem Maltalularm ahz itmiş oldukları şehtiyyeye bedel-i intikâm ittihâz olundı.

(**s.120**) Mukaddemâ vukû' bulan Varna cenginde yararlığı hasebiyle kesb-i şöhret eylemiş olan Ohrili Ahmed Paşa şöhret-i sâbıkasına binâ'en bu hilâlde baht ve ikbâli küşâde olarak rütbe-i vezârete su'ûd itdikden başka Halebü'ş-şehbâ eyâleti ve Boğdan başbuğluğı ile kesb-i tahayyüz ve imtiyâz itmiş ise de meslek-i insâf ve istikâmete sâlik olmayub ziyâdesiyle mezâlim ve ta'addiyâta[3] mübâderet itdikden başka te'sîr-i sû-i tedbîri hasebiyle ma'iyyetine müctemi' olan asâkir müteferrik ve perîşân oldığından hakkında gazab-ı pâdişâhî müteheyyic[4] olmağla der-akab uhdesine Yanya sancağı ilhâkıyla Hotin muhâfazası tevcîh olunub muhâfaza-i mezkûre sırren dahi Dukakin Sancağı Mutasarrıfı Keko Alî Paşa-zâde İsmâ'îl Paşa'ya tevcîhiyle Ahmed Paşa'nın i'dâm ve izâlesi İsmâ'îl cânibi ser'askeri olan Vezîr Abdî Paşa'ya ihâle olunmağın Abdî Paşa ordusı muhzırını irsâl ile Hotin ağasına ve kâtibine ifâde-i hâl iderek vezîr-i müşârün-ileyh katl olunmağla ser-i maktû'ı Ramazân-ı şerîfin ikinci güni Dersa'âdet'e îsâl olundı.

Cild-i evvelde beyân olundığı üzre İstanbul'da ibtidâ san'at-ı tabâ'ati vücûda getüren

1 Cehâz: Cihaz. Çeyiz. Takım; âlet.
2 Kufûl: Seferden, yolculuktan dönme.
3 Ta'addiyât: Saldırganlıklar, baskı altında ezmeler, haksızlıklar, zulümler.
4 Müteheyyic: Teheyyüc eden, heyecana gelen, coşan, coşkun.

İbrâhîm Müteferrika'nın vefâtında yerine halîfesi Kadı İbrâhîm Efendi kâ'im[1] olub o dahi vefât eyledikde san'at-ı mezkûre metrûk ve mensî olmuş idi. Ve Târîh-i Vâsıf'da muharrer oldığı üzre egerçi amelesinden ba'zı magşuş zâtlar mevcûd ise de anların da buna lâyıktıyla vukûfları nâ-ma'lûm idi. İşbu doksan sekiz senesinde tab'hâne[2] tekrâr tecdîd ve ihyâ olunub nezâreti beglikci Râşid Efendi ile Vak'a-nüvîs Vâsıf Efendi'ye ihâle buyurulmuşdur. Bu makâmda Vâsıf Efendi dir ki bu esnâda san'at-ı mezkûrenin âlât ve edevâtını ba'zı Fransızlar merhûm İbrâhîm Efendi'nin terekesinden iştirâ itmek dâ'iyyesine düşdükleri istimâ' olundukda hezâr[3] tekellüfle vücûda getirilmiş olan böyle bir san'at-ı cemîlenin ecânib eline geçmesi nâ-revâ oldukdan başka fi-zamânınâ hâzâ istiktâb-ı kütüb-i kusûr himemle müte'assir ve erbâbına zafer bulmak müte'azzir ve lev-feraznâ nüsâh-ı kütüb bulunmuş cevr ve eziyyetlerine tahammül hâric ez-tavk-ı beşer ve yazdıklarını tashîh es'abü min-nakli'l-hacer olmağla kütüb-i mütedâvileye kıllet târî olarak mukaddemâ semen-i kalîl ile iştirâ olunan kitâblar el-ân iz'âfıyla fürûht olunageldiginden bu san'atın tekrâr ihyâsı Devlet-i Aliyye'ye bir hidmet-i cemîle olacağını cezmen Beglikci Râşid Efendi ile bi'l-müzâkere cânib-i mîrîye sıklet virmeyerek masârifi tarafımızdan virilmek ve ba'zı şurût ile Evkâf-ı Hümâyûna rabt olunarak san'at-ı mezkûre yine meydâna getürülmek üzre beynimizde karâr virüb Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîmiyle tahsîl-i ruhsat itdikden sonra âlât ve edevât-ı mezkûreyi bi't-terâzî tereke-i mezkûreden iştirâ ile i'mâl ve icrâsına mübâşeret itdik intihâ.

(s.121) İkisinin de sa'yleri meşkûr olsun ki böyle bir emr-i hayrın ihyâsına himmet eylemişlerdir. Lâkin işbu tab'hâne şirketi sonra ikisinin arasında bürûdeti mûcib olmuşdur.

Dercü'l-Vekâyi' nâm târîhceden istinbât olundığına göre Râşid Efendi'nin Vâsıf Efendi hakkında der-kâr olan hüsn-i nazar[4] ve i'timâdına binâ'en tab'hâne hâsılâtına şerîk olmak üzre idâresini anın nezâretine havâle eylemiş ise de Vâsıf Efendi tab' olunacak kitâbların tashîhine bâ-fermân-ı âlî me'mûr olan Gelenbevî İsmâ'îl Efendi'yi beyhûde münâkaşât ve mücâdelât ile bî-huzûr ve Râşid Efendi'nin hukuk-ı şirketine ri'âyet-i lâzımeyi îfâda tecvîz-i kusûr itdikden başka zimmetine bir haylî akçe dahi geçürmüş oldığından Râşid Efendi'nin mûmâ-ileyh hakkında der-kâr olan muhabbeti mübeddel-i adâvet olarak mu'ahharen tab'hâne nezâretini mûmâ-ileyh uhdesinden nez' itdirmiş ve bu cihetle miyânelerine ziyâde bürûdet girmiş oldığı mervîdir. Biz yine sadede gelelim.

Bir müddetden berü Dersa'âdet'de harîkin adem-i zuhûrı halkın mâye-i emn ve huzûrı iken Ramazân-ı şerîfin on dokuzuncı Pençşenbe güni Kiremit Mahallesi'nde kâ'in bir bâneden âteş zuhûr ile etrâfa sirâyet iderek yirmi yedi sâ'at kadar harîk mümtedd olub birçok mahaller muhterik olmuşdur.

Vâsıf'ın rivâyetine göre İstanbul kadısı olan Mustafâ Begefendi'nin ba'zı i'lâmları müşevveş oldığından infâz ve icrâları ta'vîk ve te'hîr olunub ve bu sebebden dolayı ba'zı ashâb-ı de'âvînin mesâlihi tarafına havâle olunınaz olub bu husûslar kendü hakkında hakîmâne bir nev' hüsn-i mu'âmele iken dîvân yerinde bunları medâr-ı bahs iderek çavuşbaşı ağaya ve tezkireci efendilere izhâr-ı gazab ve şiddet ve vazîfe-i zimmeti olan narh ve es'ârda

1 Kâ'im: Birinin yerini tutan, birinin yerine geçen.
2 Tab'hâne: Matbaa. Tab' işleri yapılan yer.
3 Hezâr: Bin. Pek çok.
4 Hüsn-i nazar: Teveccüh, iltifat.

rehâvet ve lisânını tutmayub vazîfesinden hâric ba'zı tefevvühâta cesâret idegeldiginden li-ecli't-te'dîb müddet-i örfiyyesinin hitâmına otuz dört gün var iken Ramazân-ı şerîfin yirmi sekizinci güni azl ile yerine sâbıkâ Medîne-i Münevvere Kadısı Mekkî Mehmed Efendi nasb olundı. Şevvâl'in beşinci güni vukû' bulan tevcîhâtda Beglikci Râşid Efendi mektûbî-i sadr-ı âlî ve esbak Mektûbî Abdullâh Efendi beglikci ve Lâleli Mustafâ Efendi tevkî'î ve Âtıf-zâde Ahmed Beg defter emîni ve Seyyid Abdülkerîm Efendi büyük rûznâmeci ve Sultân Kethüdâsı Osmân Ağa matbah emîni ve Mâbeyinci Mustafâ Beg sipâh kâtibi ve sâbıkâ Mektûbî-i Sadr-ı âlî Nahîfî Mehmed Efendi cizye muhâsebecisi ve esbak Yazıcı Ahmed Efendi mâliyye tezkirecisi olub kalyoncılar defterdârlığı dahi muvakkaten Vak'a-nüvîs Vâsıf Efendi'ye ihâle buyurulmuşdur.

Doksan beş seneden berü müntehâ-yı ser-hadd-i İslâm'da vâki' Soğucak Kal'ası muhâfızı (s.122) olan Mîr-i Mîrândan Ferah Alî Paşa zîrde mufassalan beyân olunacağı vechile ol havâlînin i'mârına ve kabâ'ilin[1] zabt u rabt ve hüsn-i idâresine ikdâm ve ihtimâm üzre olmağla mazhar-ı mükâfât olması lâyıh-ı kalb-i pâdişâhî olmakdan nâşî bu kerre uhdesine rütbe-i vezâret tevcîhiyle mutasarrıf oldığı Ankara sancağı ber-vech-i te'bîd inâyet buyurulmuşdur.

Sarây-ı Âsâfî'nin Âlây Köşki mukâbilinde vâki' olan kapusunun pîşgâhı teng[2] oldığı ve tarafeynde olan dükkânların yek-dîgere kurbiyyeti[3] takrîbiyle avâm-ı nâs hâneleri tavrından farkı olmadığı cihetle infisâh ve ittisâ'ı ve mürûr ve ubûr iden nâsın çekdikleri zahmetin indifâ'ı lâzıme-i şân ve devlet iken masârifden ictinâb ile bu âna dek tevsî'ine ikdâm olunmamış idi. Ve ale'l-husûs sadr-ı â'zamların enderûn ağalarına meydân-ı âzmâyiş ve ta'lîm olan Kum Meydânı'nın dahi kemâ-yenbagî[4] vüs'ati olmayub cirîd-endâzân ve nîze-bâzâna[5] göre cündîlik meşk ve ta'lîmi müşkil oldığından gerek enderûn ağalarının ve gerek sâ'irlerinin harb u darb ve gazâ u cihâd kavâ'idini tahsîl itmeleri niyyet-i hayriyyesine binâ'en fezâ-yı merkûmun dahi tevsî'i husûsuna meyl ve rağbet-i sadâret-penâhî nümâyân olmağın hemân lüzûmı olan mahaller sâhibleri irzâ olunarak iştirâ akîbinde mi'mâr ve amele ihzâr olunarak az vakit içinde tevsî'-i tarîk ve meydân kılınub Bâb-ı Âlî köşesinde bir de sebîl binâsıyla mâ-i lezîz icrâ olundı deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir.

Zi'l-ka'de'nin yirmi altıncı Pâzârirtesi güni sâ'at sekizde iken sulb-i pâk-i şehr-i yârîden bir duhter-i pâkîze-nihâd dünyâya gelüb Alemşâh Sultân tesmiyye olunarak ber-mu'tâd üç gün top şenligi ile icrâ-yı resm-i şâdumânî kılındı on yedi ay mu'ammere oldukdan sonra vefât itmişdir.

1 Kabâ'il: Kabileler, boylar.
2 Teng: Dar, sıkıntılı, küçük.
3 Kurbiyyet: Yakınlık kazanmak. Yakınlık. Bir şeye kendi gayretiyle yakınlaşmak.
4 Kemâ-yenbagî: İcâbettiği gibi, uygun şekilde. (Metinde sehven "kemâ-yaktazî" şeklinde geçmektedir.)
5 Nîze-bâz: Mızrakla oynayan, mızraklı.

Vekâyi'-i Sene 1199

Sâl-ı târîhî olmak üzre hâlâ İstanbul Kadısı Mekkî Efendi (senetün bereketün illâ lehu) terkîbini ve Müverrih Vâsıf Efendi (asallâhü en-ye'tiye bi'l-fethi) âyetini bulmuşdur.

Sebte Boğazı'nın hâric ve dâhilinde ba'zı muhâlifîn külliyyetlü donanma tedârük iderek ba'zı cezâ'ir ve sevâhil-i İslâmiyye'ye ve bâ-husûs Cezâ'ir-i Garb Ocağı tarafına hücûm kasdında oldukları işidilmiş idügüne ve haylî vakitden berü Donanma-yı Hümâyûnun seyr ve hareketi hemân adalar arasına münhasır bulundığına binâ'en geçen sene-i mübârekede Mora ve Girid verâlarına açılarak â'dâya irâ'e-i şevket-i İslâmiyye olunmuş idi hulûl-i mevsim münâsebetiyle bu esnâda Donanma-yı Hümâyûn avdet itmiş bulundığından işbu sene-i cedîde Muharrem'inin gurresinde Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa **(s.123)** Yalı Köşki pîşgâhında âlây göstererek Donanma-yı Hümâyûnı Tersâne-i Âmire'ye idhâl eyledi.

İspanya ilçisinin vukû' bulan istid'âsına mebnî Muharrem'in on birinci güni Re'îs Efendi'nin hânesine gelerek mükâlemeye mübâşeret birle Devlet-i Aliyye Malta korsanlarıyla mütâreke murâd eyledigi hâlde İspanyalunun tavassutıyla nizâmı kâbil olub ancak bu mukâbelede kendülerinin dahi Cezâ'irlüler ile araları bulunmasını arz ve ifâde itdikden sonra İspanyalu ile vukû' bulan musâlaha iktizâsınca husemâsına i'ânet münâfî-i şart-ı safvet iken Devlet-i Aliyye Cezâ'irlüye alenen imdâd eyledi. Ve mukaddemâ İspanya'dan vürûd iden barut ticâret mâlı iken taraf-ı Devlet-i Aliyye'den rağbet ve iştirâ olunmadı. Ve Cezâ'irlü ile vukû' bulan muhârebede ahz eyledikleri üserâ-yı İslâmiyye İspanya tarafından elbise ile takdîm olunmuş iken Tersâne-i Âmire'de olan İspanya esîrleri bulundukları hey'et ile virildi deyü ta'dâd-ı mevâdd[1] idüb bu me'âlde bir kıt'a takrîr dahi i'tâ itmekle Re'îs Efendi mukâbele idüb didi ki Maltalu korsan makûlesinden ve deryâ sârıklarından[2] olmalarıyla Devlet-i Aliyye'nin anlarla muhâdene[3] sûretine meyl ve rağbet itmesi şânına şâyân degildir ve Devlet-i Aliyye ber-mûceb-i şurût Cezâ'irlüyi silm ve harb beyninde muhtâr tutub bi-hasebi's-şurût ancak bir fermân ısdârı lâzım gelür anı dahi îfâ itdiginden gayrı teshîl-i mâdde zımnında sa'y ve himmetini bî-dirîğ itmişdir Cezâ'irlüye i'âne deyü iddi'â olunan levâzımı anlar akçeleriyle iştirâ itmişlerdir. Bu mu'âmele ise beyne'd-düvel câ'iz ve cârî olagelmiş mevâddandır fakat Cezâ'irlü ile İspanyalunun beyninde tekevvün iden münâfese ve muhârebenin temâdîsi[4] miyânede mün'akid olan bünyân-ı sulh ve musâfâtın hedmine sebeb olmak mülâhazadan ba'îd[5] degildir ve levâzım-ı seferiyyeden olan barutun lüzûmı vakt-i cihâdda olub ancak isti'mâle salâhiyyeti dahi şartdır hâlbuki bu def'a vürûd iden barut tecrübe olundukda yanmadığı ve işe yaramadığı ma'lûm olmuşdur yohsa İspanya'dan gelan barut İngiliz barutı gibi oldığı takdîrce derhâl iştirâ birle bahâsı edâ olunur ve iksâ-yı üserâ mâddesi kânûn-ı Devlet-i Aliyye'den hâric olub her devlet ise kavâ'id-i mer'iyyesini muhâfaza idegelmişdir cevâblarını mutazammın Re'îs Efendi tarafından dahi İspanya ilçisine bir kıt'a takrîr virilmişdir.

1 Ta'dâd-ı mevâdd: Maddeler halinde saymak.
2 Sârık: Çalan, hırsızlık eden.
3 Muhâdene: Dostluk, yakın ahbaplık. Barışma.
4 Temâdî: Sürme, sürüp gitme, uzama, devâmedegelme.
5 Ba'îd: Uzak, ırak.

Sâbıkâ Delvine mutasarrıfı Mîr-i Mîrândan Selîm Paşa Arnavud eşkıyâsını başına cem' ve mâl-ı mîrîyi ekl ü bel' itdikden başka ol taraflarda olan fukarâya cevr ve ta'addîye tasaddî itdiginden nâşî katl ve i'dâm ile icrâ-yı mücâzâtı hâlâ Delvine Mutasarrıfı Mîr-i Mîrândan Velî Paşa-zâde Alî Paşa'ya akdemce ihâle buyurulmuş oldığından mûmâ-ileyh Alî Paşa Selîm Paşa ile hevâsına tâbi' olan eşkıyâdan Bekir Kukaoğulları dimekle ma'rûf Hasan ve İbrâhîm nâm şakîleri katl ile rû's-ı maktû'aların bu esnâda Dersa'âdet'e îsâl itmişdir.

(s.124) İki üç seneden berü Boğdan voyvadası olan Aleksandır Beg ba'zı nâ-cins eşhâsa mukârenetle meslek-i nâ-müstakîme sapub Boğdan re'âyâsına zulm ve ta'addî ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendüye havâle olunagelan umûr-ı lâzımeden taksir ve tehâvüne tasaddî itmekle sû-i karinden ictinâb ile ıslâh-ı meslek itmesi her çend kendüye emr ve iş'âr olunmuş ise de müteyakkız ve mütenebbih olmadığından azl ile yerine Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı olan Aleksandır Beg nasb olunub Eflâk kapu kethüdâsı olan Sarı Begzâde dahi dîvân tercümânı ta'yîn kılındı.

Rişvân aşâ'iri mâl-ı mîrîlerini edâ itmez olduklarından başka fukarâya zulm ve ta'addî ve tüccârın yollarını kat' itmege tasaddî idüb günden güne fesâd ve şekâvetlerin müzdâd[1] iderek hattâ mukaddemce bir azîm İzmir kârvânını yağma ve târâc[2] ve Bağdâd kadısını katl ile tekmîl-i tarîk istidrâc itmişler idi bunlar bu hâl üzre terk olundukları takdîrce Anadolı'yı harâb idecekleri zâhir olmağla te'dîb ve gûşmâlleri[3] ve el-yevm içlerinde mevcûd olub da bu misillü şekâvet ve hasârete cesâret iden ma'lûmü'l-esâmî eşhâsın ahz ve istîsâlleri ve fî-mâ-ba'd[4] bir mahall-i ma'lûmede iskânlarıyla bir râbıta-i kaviyye tahtına idhâlleri kat'an ve cezmen matlûb-ı pâdişâhî oldığına binâ'en Anadolı'da vâki' vüzerâ ve mîr-i mîrânın ekseri bu husûsa me'mûr kılınmışlardı aşâ'ir-i mezkûre hâlâ Rakka Vâlîsi Vezîr Kiki Abdî Paşa ve Rişvân-zâde Mîr-i Mîrândan Ömer Paşa ma'rifetleriyle Urbân Ovası dimekle meşhûr olan mahallde ihâta ve tazyik olunduklarında dehâlet ve istîmâna mecbûr olmalarıyla fî-mâ-ba'd bir mahallde iskân kabûl iderek fukarâ ve ebnâ-yı sebîle ta'arruz itmemek ve zimmetlerinde olan doksan sekiz senesi virgülerini mâlikâne mutasarrıfı olan Rişvân-zâde Ömer Paşa'ya te'diyye eylemek ve İzmir kârvânının emvâl-i magsûbesine bedel olmak üzre cânib-i mîrîye bin beş yüz kîse akçe virmek şurûtıyla istîmânları kabûl olunub bu şurûtun birinden nükûl itmemeleri içün ağır nezrlere rabt olundılar ve ta'ahhüd olunan emvalden yamakların hisseleri tefrîk olundığına binâ'en tahsîli içün ve akçeye bedel virecekleri hayvânât ve eşyânın revâcı olan mahallerde fürûhtiçün vülât-ı etrâfa evâmir-i şerîfe irsâl olundı ve aşâ'ir-i mezkûrenin iskân olunacakları mahallin ta'yîni ve vezîr-i müşârün-ileyh ile ma'iyyetinde bulunan mîr-i mîrânlara ikrâmiyye nâmıyla virecekleri iki yüz kîse akçenin beynlerinde taksîmi husûslarına dâ'ir dîger emr-i âlî ısdâr kılındı.

Vaktiyle Karadeniz Devlet-i Aliyye'nin bir havzı mesâbesinde iken Rusyalu Kırım'ı istîlâ ile Karadeniz'in en güzel limanlarına mâlik olarak günden güne donanmasını teksîr itmekde olub bu hilâlde ise devleteyn beynindeki bürûdet nihâyet müntic-i sefer olacağı gelüb **(s.125)** göründiginden Karadeniz Boğazı'nın istihkâmı emr-i ehemm olmağla dâhil

1 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
2 Târâc: Yağma, çapul, talan.
3 Gûşmâl: Yola getirme, tedib etme, kulak bükme, ihtar etme.
4 Fî-mâba'd: Bundan sonra, bundan böyle, bir daha.

ve hâricinde vâki‘ kılâ‘-ı cedîde ve kadîmenin ta‘mîr ve termîmi ve muhâfızlarının tertîb ve tanzîmi husûsuna bu esnâda mübâşeret ve ihtimâm olunmuşdur. Şöyle ki: Mukaddemâ müstahfız nâmıyla ta‘yîn olunmuş olan şâhinci ve çakırcı neferâtının emr-i muhâfazada lâyıkıyla işe yaramayacakları lede't-tecrübe[1] ma‘lûm oldığından cümlesi ihrâc ve hidemât-ı sâbıkalarına i‘âde ve ircâ‘ ile anların yerine kâr-güzâr neferâtın ta‘yîni irâde olunmağla Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa tarafından tanzîm olunan defter mûcebince hâric-i boğazda Anadolı cânibinde vâki‘ Fenar ve Revâncık ve Rûmili Boğazı'nda vâki‘ Cedîd Fenar ve Garîbce ve Anadolı cânibinde boğaz dâhilinde vâki‘ Poyraz Limanı kal‘alarına vezâ'if-i mu‘ayyene ile birer nefer dizdâr ve kethüdâ ve lüzûmı kadar müstahfız ve topcı ve cebehâneci neferâtı ta‘yîn olunub Rûmili ve Anadolı Kavakları bostâncılar ocağından ustalık olarak neferâtı dahi bostâncı olmak hasebiyle yalnız noksânlarının ikmâliyle nizâm virildi. Ve her gice nöbet beklemeleri fermân olunub hâricden bir sefîne zuhûrunda en ibtidâ Rûmili Fenarı Kal‘ası'ndan meşhûd olacağı cihetle der-akab kal‘a-i mezkûre bekcileri hâric-i boğazda olan Revâncık Kal‘ası'nın dizdâr ve müstahfizânmı âgâh itmek üzre barut kaldırması havâyî fişenk atması ve bu işâretler vukû‘unda sâ'ir kılâ‘ müstahfızları dahi yek-dîgere işâretler ile i‘lâm-ı keyfiyyet eylemeleri ve Rûmili ve Anadolı Kavağı kal‘alarında olanlar fetîl der-dest hâzır ve müterakkıb olub o makûle bir sefîne geçmek murâd eyledigi hâlde ancak bu iki kal‘adan toplar atılarak mürûrına mümâna‘at kılınması ve dinlemeyüb de ısrâr idecek olur ise gülle ile gark ve şikest olunması ve eger geçmek murâd itmeyüb de Karataş altında tevakkuf eyler ise gaflet olunmayub hemân fetîl der-dest bulunulması ve müstahfızlar biz müstahfızız top umûrına karışmayız dimeyüb lede'l-iktizâ topcılara i‘âne ve ittihâd-ı derûn ile topları i‘mâle gayret itmeleri ve bu cihetle müstahfızlar topcılarla hidmetde müşterek olacaklarından iki fırkanın dahi yevmiyyelerinde tesâvî[2] bulunması nizâma rabt olunarak îfâ ve icrâsı kapudan paşalara ihâle birle her on beş günde kendüleri ve mevsim-i sayfda vekîlleri bulunan Tersâne-i Âmire emînleri kılâ‘-ı mezkûreye varub yoklama usulüni icrâ itmek bâbında kapudan paşaya hitâben bâlâsı hatt-ı hümâyûn ile müzeyyen bir kıt‘a fermân-ı celîlü'l-unvân ısdâr olundı.

Rusyalunun ilhâh ve ibrâmına mebnî akdemce Sinob'a Rusya konsolosı nasb olunub ahâlîsi ise şimdiye dek memleketlerinde konsolos görmediklerinden konsolosluk levâzımmdan olan bayrak ve sâ'ir keyfiyetlerinden tevahhuş[3] itmeleriyle beynlerinde ba‘zı gûne şikâk (**s.126**) ve nizâ‘ tekevvün itmekden nâşî Rusya ilçisinin istid‘âsıyla muktezâ-yı uhûd üzre hareket olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı âlî ile ocakdan bir mübâşir ta‘yîn olunarak ve çünki Kastamonı sancağı mülhakâtından olub livâ-i mezkûr dahi ber-vech-i mâlikâne kapudan paşa uhdesinde bulundığından anın tarafından dahi bir mukaddem mübâşir terfik kılınarak Sinob'a irsâl olunmuş idi. Konsolos ise tekevvün iden kîl ü kâlden havfa tâbi‘ olarak Sinob İskelesi'nde mevcûd olan bir kıt‘a Rusya sefînesine râkiben Kırım cânibine güzâr idüb ba‘dehu berren Dersa‘âdet'e gelerek hânesinde terk eyledigi emvâl ve eşyâsıyla râkib oldığı sefîneniu ve ihrâc eylemiş oldığı hamûlesinin muhâfazasını istid‘â itmekle Rusya ilçisinin takrîr ve inhâsı üzerine eşyâ-yı mezkûrenin muhâfazası ve

1 Lede't-tecrübe: Deneme ile, tecrübeyle.
2 Tesâvî: Bir ve müsâvî, eşit olma, beraber ve bir derecede bulunma. Eşitlik.
3 Tevahhuş: Korkma, ürkme. Emin olmayarak bakma.

mukaddemâ sâdır olan emr-i âlînin infâzını isti‘câl zımnında dîger bir kıt‘a fermân-ı âlî-şân ısdâr olunub henüz irsâl olunmak üzre iken Rusya ilçisi Sinob mâddesi içün Re'îs Efendi ile mülâkât istid‘â itmekden nâşî işbu Rebî‘ü'l-evvel'in selhi güni Re'îs Efendi'nin konağında mülâkât eylediklerinde Rusya ilçisi işbu Sinob mâddesini i‘zâm iderek bu keyfiyyetin vukû‘ı şurûta mugâyirdir[1] ve şikâk ve nizâ‘a bâ‘is olan kadı ve müftî ve cizyedârın cezâları tertîb olunmalıdır dimekle Re'îs Efendi mukâbele idüb didi ki Devlet-i Aliyye düvel-i Nasârâ ile akd eyledigi şurût ve uhûdun halelden muhâfazasına ihtimâm idegelmişdir. Ve bu vak‘anın hîn-i hudûsunda kaziyyede medhali olanlar lâyıkları üzre te'dîb ve hilâf-ı şurût hareket idenler tahvîf[2] olunmak bâbında bâ-emr-i âlî mübâşir gönderildi. Ammâ kadı ve müftî bulunan zâtlar avâm-ı nâs misillü olmadıklarmdan ıslâh ve ta‘zîrleri şânlarma göre olmak ve her devletin bir kâ‘ide ve kânûnı olub muhâfazasına ikdâm itmek vâcibât-ı umûrdandır. Re'îs Efendi'nin bu cevâbı üzerine Rusya ilçisi tertîb-i cezâ sadedinden nükûl idüb bir nev‘ te'dîb îkâ‘ında ısrâr ve bu ticâret mâddesi devletin aksâ-yı emeli olmağla bunlar bu def‘a te'dîb olunmadıkları takdîrce konsoloslarının ikâmet eyledikleri sâ'ir bilâda dahi sirâyet iderek şurût-ı mu‘âhedenin ihlâline sebeb olacağını tasrîh ve iş‘âr itdikde Re'îs Efendi mukâbele idüb konsolosun firârı kendi ihtiyârîyle olub egerçi memleket içinde ba‘zı mertebe kîl ü kâl[3] tekevvün itmiş ise de ahâlî bu bâbda ma‘zûrdur. Çünki bu vakte dek konsolos bayrağı görmediklerinden bundan mütevahhiş olmaları emr-i ba‘îd degildir kaldı ki istid‘â olunan kadı ve müftî ve cizyedârın te'dîbleri mâddesinde şer‘-i şerîf ve kânûn-ı münîfin mesâğı derecesi icrâ olunur deyüb bunun üzerine (**s.127**) bir haylî mu‘âraza ve münâkaşalar vukû‘undan sonra konsolosun zâyi‘ olan eşyâsı tahsîl ve te'dîbi lâzım gelenler te'dîb ve konsoloslarına bir müte‘ayyin kimse terfîkiyle kemakân[4] Sinob'a irsâl ve iskân olunmak ve sâ'ir müste'men konsoloslarına vâki‘ olan müsâ‘adât bunun hakkında dahi icrâ ve îfâ kılınmak üzre karâr virilüb îcâbı icrâ ve Sinob kadısı azl ile Burusa'ya nefy ve müftîsi fetvâdan hacr[5] ile Kastamonı'ya iclâ olundı.

Ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin ecille ve ağniyâsından Çavuşbaşı Selîm Sırrı Efendi mazbûtü'l-lisân olmayub ba‘zı havâss-ı vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye hakkında öteden berü zebân-dırâzlık[6] idegeldiginden bu vaz‘ı kendüsünün dârü's-surûr-ı İstanbul'dan mehcûriyyetini müstelzim olmağla civâr-ı saltanatdan teb‘îdi musammem oldığı hâlde Râ'if İsmâ‘îl Paşa Belgrad'a kable'd-duhûl[7] def‘-i vücûdları lâzımıeden olan ba‘zı fitne-kârân-ı ser-haddi üslûb-ı mergûb üzre tahvîf idüb ancak emniyyeti meslûb olan ba‘zı mahâzîl-i eşhâs kendüsünden ahz-ı intikâm içün bir dar vakit gözetmekde olmalarıyla zuhûrı melhûz olan fitnenin def‘i içün Belgrad'dan azl ile Silistre veyâhûd İsmâ‘îl cânibi ser‘askerligine nakli dahi tasmim olunmuş idi. Bimâ'en-aleyh Selîm Sırrı Efendi'nin dahi Belgrad cânibinde mukâta‘âtı ve ser-haddlü ile mu‘ârefe ve ihtilâtı olmak münâsebetiyle uhdesine rütbe-i vezâretle Belgrad muhâfızlığı tevcîh buyurulmak müstasvib oldığı birkaç def‘a taraf-ı sadr-ı

1 Mugâyir: Aykırı, uymaz, başka türlü.
2 Tahvîf: Korkutma, korkuya düşürme.
3 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.
4 Kemakân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.
5 Hacr : Men etmek. Birini, malını kullanmaktan menetme, birine bir şeyi yasak etme.
6 Zebân-dırâz: Dil uzatan, atıp tutan.
7 Kable'd-duhûl: Girmezden önce.

â'zamîden rikâb-ı hümâyûna arzla tahsîl-i izn ve ruhsat kılınmış olub ancak Dersa'âdet'de iken vezâret virilse İstanbul'a ilişigi ve dolaşığı ziyâde olmak hasebiyle tîz elden fezleke-i hesâbı bulunmak müte'assir ve beş altı aya kadar hareket idemeyecegi ve belki böyle arası uzarsa İstanbul'dan çıkarılmak su'ûbetlü olacağı zâhir olmakdan nâşî Rebî'ü'l-evvel'in ikinci güni çavuşbaşılıkdan azl olunub nefy sûretiyle Edirne cânibine gönderilmiş idi. Karışdıran menziline vâsıl oldığı gün arkasından rütbe-i vezâretle Belgrad muhâfızlığı emri yetişüb kendüsünün Belgrad'a vusûl buluncaya dek selefi Râ'if İsmâ'îl Paşa dahi kemakân Belgrad muhâfazasında bulunması ve ba'dehu sûret-i me'mûriyyeti kendüye ifâde olunacağı zemîninde ana hitâben dahi bir kıt'a emr-i âlî ısdâr ve irsâl olundı. Münhall olan çavuşbaşılık Silâhdâr Ağası Şehsüvâr-zâde Hamdullâh Begefendi'ye ve silâhdâr ağalığı sâbıkâ mîr-âhûr-ı evvel olan Hüseyin Ağa'ya tevcîh buyuruldı.

Silâhdâr Abdullâh Paşa'nın Vefâtı

Bosna Vâlîsi Silâhdâr Abdullâh Paşa kürsî-i eyâleti olan Travnik'de işbu Rebî'ü'l-evvel'in yirmi dokuzuncı gicesi füc'eten[1] vefât itmiş oldığı haberi Dersa'âdet'e vâsıl (s.128) oldukda Bosna eyâleti egerçi müşârün-ileyh İsmâ'îl Râ'if Paşa'ya tevcîh olundı. Ancak iki gün sonra ba'zı mülâhazâta mebnî eyâlet-i mezkûre anın uhdesinden sarfla Bender muhâfızı olan Hasekî Mehmed Paşa'ya tevcîh olunub Râ'if İsmâ'îl Paşa'ya dahi Ağriboz muhâfızlığı ve Bucak muhâfızı olub ber-vech-i arpalık Tırhala sancağına mutasarrıf olan Arslan Paşa'ya ber-vech-i ilhâk Bender muhâfızlığı tevcîh kılmdı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Abdullâh Paşa Hekîmbaşı-zâde Sadr-ı esbak Alî Paşa'nın enderûn ağalarından hazîne baş yamağı ve ba'dehu Bosna defterdarlığıyla çerâğ itmiş oldığı Boşnak İsmâ'îl Ağa'nın oğlı olub bin yüz otuz beş târîhinde mütevellid[2] ve sinn-i temyîze[3] bülûğunda Dersa'âdet'e vârid oldukda Sarây-ı Hümâyûna çerâğ olub nısf-ı ikbâl add olunan ve câhet ve cesâmet-i vücûdı hasebiyle zümre-i çukadârân-ı şehr-i yârîye ba'de'l-luhûk çok geçmeksizin başçukadâr olarak Sultân Mustafâ merhûmun mazhar-ı nazar-ı i'tibârı olmuş ve bu münâsebetle def'aten hazîne kethüdâlığıyla ve bir müddet mürûrunda Enderûn ricâlinin müntehâ-yı merâtibi olan silâhdârlık ile dil-şâd buyurulmuş idi. Cülûs-ı Abdülhamîd Hanî'de silâhdâr bulunmak münâsebetiyle manzûr ve mültefet-i pâdişâhî olub ol esnâda Dersa'âdet'de kâ'immakâm bulunan Süleymân Paşa'nın hiddet-i tabî'ati ve şiddet-i hareketi mizâc-ı asra muvâfık gelmediginden azl olunub sâhib-i tercemeye vezâret virilerek kâ'immakâm nasb olunmuş ise de umûr-ı vezâretde mübtedîligi[4] ve emr-i hükûmetde tecrübesizligi hasebiyle hilâf-ı rızâ-yı âlî vukû' bulan ba'zı etvâr ve harekâtına binâ'en azl ile Karahisâr-ı Sâhib'e nefy olunmuş idi. Çok geçmeden vezâreti ibkâ olunub Mar'aş vâlîsi ve ba'dehu cesîm eyaletlere vâlî ve bir aralık İsmâ'îl cânibi ser'askeri olmuş ve ba'dehu memleketi olan Bosna'ya vâlî olub birkaç sene orada icrâ-yı hükûmet itdikden sonra bu esnâda ber-minvâl-i muharrer

1 Füc'eten: Birdenbire, ansızın.
2 Mütevellid: Tevellüdeden, doğan, dünyâya gelen. Meydana gelmiş, doğmuş.
3 Sinn-i temyîz: Hak ile bâtılı farketme yaşı.
4 Mübtedî: Bir işe yeni başlayan, acemi.

vefât itmişdir. Cesûr ve dilîr[1] ve sâbit-kadem ve bahtı küşâde bir vezîr idi.

Doksan yedi senesinde zîver-i mehd-i şuhûd olan Şeh-zâde Sultân Murâd işbu doksan dokuz senesi Rebî'ü'l-âhiri'nin onuncı güni dâr-ı ukbâya rihlet eylemişdir.

Ba'zı Tevcîhât

Yeniçeri Ağası Yahyâ Ağa'nın zabt u rabta adem-i ihtimâmından nâşî bu esnâda hırsızlar kesret ve ferce bulub vâfir dükkânlar ve hâneler soyulmağa başladığından ve bundan akdem mecâlis-i müte'addidede istisvâb[2] olunub nizâmı menvî olan esâmeler mâddesi henüz kâle gelmiş degil iken buna dâ'ir tahaddüs iden ba'zı erâcîf dahi ağa-yı müşârün-ileyhin (s.129) hamâkatine ve ehliyyetsizligine mahmûl oldığından işbu Cumâde'l-ûlâ'nın dördünci güni ağalıkdan azl ile yerine Kul Kethüdâsı Ahmed Ağa nasb olundı.

Akdemce tasmim olundığı vech üzre İsmâ'îl cânibi ser'askeri ve Rûmili vâlîsi olan Abdî Paşa Sofya ser'askerligime ve Sofya ser'askeri ve Anadolı vâlîsi olan İsmâ'îl Paşa İsmâ'îl cânibi ser'askerligine nakl olunub Silistre Ser'askeri Vezîr Bekir Paşa Vidin muhâfızı nasb olundı ve Vidin muhâfızı olan es-Seyyid Ahmed Paşa uhdesine dahi Silistre ser'askerligiyle Özi eyâleti tevcîh kılındı.

Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa ile Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi'nin Azli ve İsmâ'îl Râ'if Paşa'nın Ref'-i Vezâreti

Cumâde'l-ûlâ'nın on sekizinci güni kul tâ'ifesinin bir kıst mevâcibleri ber-mu'tâd kubbe altında tevzî' olunub henüz Bâb-ı Âlî'de devr olmadan mâh-ı merkûmun yirminci Pençşenbe güni ale's-sabâh Mîr-âhûr-ı Evvel Abdî Beg vâsıtasıyla Halîl Hamîd Paşa'dan mühr-i sadâret ahz ve istirdâd olunarak Balıkhâne'ye îsâl ve birkaç sâ'at mürûrundan nefy tarîkiyle Gelibolı cânibine irsâl kılmdı. Ve mühr-i sadâret Haleb vâlîsi ve Özi muhâfızı olan Şâhin Alî Paşa'ya silâhdâr-ı şehr-i yârî vâsıtasıyla irsâl olunub Dersa'âdet'e vusûlüne dek Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa kâ'immakâm nasb olundı.

Ve yevm-i mezbûrda Şeyhü'l-islâm bulunan Dürrî-zâde es-Seyyid Mehmed Atâullâh Efendi dahi azl ile sâhilhânesinde ikâmete me'mûr olub İvaz Mehmed Paşa-zâde Şeyhü'l-islâm-ı esbak İbrâhîm Begefendi Ser-kâtibi Bekir Efendi vesâtetiyle[3] Mabeyn-i Hümâyûna celb ve da'vet olunarak Şeyhü'l-islâm nasb ve ta'yîn buyuruldı.

Ve yine ol gün Ağriboz Muhâfızı Râ'if İsmâ'îl Paşa'nın vezâreti ref' olunarak Lefkoşa'ya nefy ve iclâ[4] olunub yanında mevcûd olan emvâl ve eşyâsının kabziçün Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Genc Osmân Ağa ve menfâsına[5] îsâl içün gediklülerden Feyzî Ağa

1 Dilîr: Yürekli, cesur, yiğit.
2 İstisvâb: Sevap, doğru, mâkul görme, beğenme; beğenilme.
3 Vesâtet: Araya girme, vâsıta olma, aracılık etme.
4 İclâ: Uzaklaştırma, sürme.
5 Menfâ: Nefyedilen, sürülen yer, sürgün yeri.

ta'yîn ve yevm-i mezkûrda ihrâc ve irsâl olunduklarından başka Dersa'âdet'de olan hânesiyle Kuzguncuk'daki yalısı temhîr olunub münhall olan Ağriboz sancağı Livadyalı Vezîr Hasan Paşa'ya tevcîh kılındı. Fakat birkaç gün sonra evlâd ü ıyâline merhamet olunub konak ve yalıda olan emvâl ve eşyâsı sadaka ve ihsân olundı. Halîl Hamîd Paşa'nın azline dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zîrde (ى) işâretiyle îrâd olunur.

Devr-i mevâcib akîbinde sadr-ı â'zamlara hatt-ı hümâyûn ile teşrîfât-ı seniyye gelmek mu'tâd-ı **(s.130)** kadîm olub bu def'a her-minvâl-i sâbık kable'd-devr Halîl Hamîd Paşa azl ile kapudan paşa kâ'immakâm olmağla ber-mu'tâd teşrîfât-ı hümâyûnun vürûdını ba'zı nâs ümîd ve ba'zılar teb'îd iderler iken bir gün sonra ya'nî Cum'airtesi güni Bâb-ı Âlî'de devr vukû' bulub akîbinde kâ'immakâm paşaya hitâben hatt-ı hümâyûn ile teşrîfât-ı seniyye vârid olmağın bu hatt-ı hümâyûn sûreti dahi zîrde (11) rakamıyla ilâve kılınur. Evvelki hatt-ı hümâyûnun siyâk[1] ve sibâkından[2] ve Müverrih Vâsıf'ın ifâdesinden müstefâd oldığına göre Halîl Hamîd Paşa'nın azli hırs ve tama'a düşmesinden ve ser-hadlerden suhûletle hâsıl olan nef'-i mîrîye kanâ'at itmeyüb de muhâtarası der-kâr olan Âsitânelü esâmelerine ta'arruz ve müdâhale itmesi sebebiyle nâsın halecân-ı kulûbuna bâ'is olacak sûretde ocaklu beyninde güft-gû hâdis olmasından nâşî olub Şeyhü'l-islâm'ın azli dahi ana mümâşât ve müdârâ iderek hıfz-ı mesned dâ'iyyesiyle ihtârât ve vesâyâ-yı lâzımeyi edâ eylemedigine ve makâm-ı meşîhâte müteferri' kelâm-ı hakkı söylemedigine mebnîdir İsmâ'îl Râ'if Paşa hakkında dahi sebeb-i hafî ile tab'-ı şâhâne mütegayyir olub ancak Halîl Hamîd Paşa tarafından nihâni himâye olunarak şimdiye dek şöylece geçüşdirilmekde idügüne akdemce uhdesine Bosna eyâleti tevcîh olunmuş iken iki gün sonra tahvîl-i me'mûriyyeti dahi delîldir binâ'en-aleyh Halîl Hamîd Paşa'nın azli güni anın dahi ber-vech-i sâbık vezâreti ref' olunmuşdur.

Lâkin ber-minvâl-i muharrer mevâcib tevzî' olunub da henüz devr vukû' bulmadan ve rivâyet olundığına göre henüz sabâh olmadan ale'l-acele mühr-i sadâretin istirdâd olunması mîzân-ı fikre urulsa fevka'l-âde ve ehemmiyyet virilecek sûretde bir hâdisenin netîcesi olınak lâzım gelür ve bu hâtırayı ba'zı rivâyât-ı mevsûka dahi tasdîk eyler.

Şöyle ki: Bu kerre terakkîlülerin zamm-ı ma'âşı ki dört yüz bu kadar kîse akçedir ilgâ[3] ve tenzîli karâr-gîr olarak işbu mevâcib tevzî'inde icrâ olunmağla ezhâna[4] helecân virecek fitne ve fesâd havâdisi yeniçeriler beyninde tekevvün itdiginden Yeniçeri Ağası Defterdâr Ahmed Nazîf Efendi'ye mahremâne ifâde-i hâl itdikde efendi-i mûmâ-ileyh dahi hemân giceleyin vukû'-ı hâli serî'an Sarây-ı Hümâyûna iblâğ itmekle Sadr-ı â'zam'ın gafleti veyâhûd tegâfüli eseri olmak üzre böyle bir fenâlığın kuvve-i karîbeye getürülmesi gazab-ı pâdişâhîyi tahrîk itdiginden ber-minvâl-i muharrer henüz sabâh olmadan mühr-i sadâret istirdâd olunmuşdur ve mezkûr dört yüz bu kadar kîsenin hemân ashâbına tevzî' olunması husûsuna irâde-i seniyye ta'alluk itmekden nâşî derhâl bu akçenin sarrâflardan ahz ve tedârükiyle tevzî'inde Ahmed Nazîf Efendi haylî sıkındı çekdim didigi rivâyet olunur hatt-ı hümâyûnda olan helecân ta'bîri dahi bu rivâyeti te'yîd ider.

(s.131) Ve bir de cild-i evvelde iş'âr olundığı üzre Devlet-i Aliyye'nin tanzîm-i askere

1 Siyâk: Sözün gelişi, ifâde şekli.
2 Sibâk: Bir şeyin üst tarafı, geçmişi. Bağ, bağlantı.
3 İlgâ: Lağvetme, kaldırma, bozma, yürürlükten kaldırma, hükümsüz bırakma.
4 Ezhân: İnsanda akıl, fikir, zekâ, hafıza, anlayış, kavrayış kudretleri.

ihtiyâcı müsellem oldığı cihetle Halîl Hamîd Paşa evvel emirde Tophânece Sultân Mustafâ-yı Sâlis asrında başlanmış olan ba'zı ıslâhâtın itmâmına teşebbüs idüb â'dâsı ise bunı Sultân Mustafâ usûlüne meyl ile ya'nî oğlı Sultân Selîm'in tarafdârlığı ile ithâma vesîle ittihâz eyledikleri esnâda bir gün meclis-i meşveretde muzâyaka-i mâliyye bahsi der-miyân olundukda ba'zılar tarafından şu İstanbul'un masârif-i zarûriyye-i fevka'l-âdesinden halâs[1] zımnında (şevket-me'âb efendimiz bir müddet Burusa'da yâhûd Edirne'de ihtiyâr-ı ikâmet buyursalar) deyü izhâr olunan temenniyâta cevâben Hamîd Paşa'nın (evet lâkin efendimiz pek ihtiyâr) dimesine gûyâ ki Şeh-zâde Sultân Selîm'in iclâsını temennî[2] ma'nâsı virilerek derhâl Sultân Abdülhamid'e îsâl ile gazab-ı şâhâne tehyîc[3] olunmuşdur.

Dercü'l-Vekâyi''de derc ve îrâd olundığına nazaran Halîl Hamîd Paşa ile bi'l-cümle ocakları tashîh ve nâ-müstahakların esâmîsini terkîn birle vezâ'if-i askeriyyeyi ehl ve erbâbına tevcîh itmek gibi bir emr-i hatîr ve hatarnâke mübâderet idüb bu bâbda bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr itdirmiş idi ancak yeniçeri ulûfelerini me'kel itmiş olan ocaklılar bu sûretden dil-gîr olarak taraf taraf neşr-i erâcîf idüb Halîl Hamîd Paşa'nın â'dâsı dahi bunı fırsat ittihâz iderek müşârün-ileyhin dimâğında fesâd var merâmı degil illâ Şeh-zâde Sultân Selîm'i iclâs dâ'iyyesidir deyü sem'-i hümâyûna ilkâ itdirmeleriyle müşârün-ileyhin azline müsâra'at ve ba'dehu katline mübâderet olunmuşdur.

Kethüdâ Sa'îd Efendi Târîhi'nde tahrîr olundığına göre Halîl Hamîd Paşa abes-hârân-ı vezâ'ifin nâmların defterden terkîn ile vezâ'if-i askeriyyeyi yeniçeri neferâtına tevcîh içün kışlalardan resîd defterlerini celbe ikdâm ve ulûfe mutasarrıflarından nâ-müstahaklara vâkıf olmağa ihtimâm eylemesi ocak ihtiyârlarının renciş-i hâtırlarına bâ'is ve ocağımızın ırzını şikest ve kuvve-i zahrını pest itmekdir diyerek ekl-i beytü'l-mâle me'nûs[4] ocak kokonosları beynlerinde yer yer güft-gû hâdis olmağla Şeyhü'l-islâmlıkdan ma'zûl İvaz Paşa-zâde İbrâhîm Beg bu mâddeyi i'zâm ve belki kendüsüne vesîle-i tahsîl merâm iderek hemşîre-i Hamîd-i zamân Büyük Esmâ Sultân'a bir tezkire ile ifâde eyledigi esnâda pâdişâh-ı kalem-rev-i safvet Abdülhamîd Han-ı Bâyezîd-fıtrat hemşîrelerini ziyâret kasdıyla tahrîk-i rikâb-ı satvet buyurduklarında ale'l-amyâ çâk-ı girîbân-ı vâveylâ iderek nakl-i mâcerâ idicek hüdâvendigâr-ı sâf-dil hakikate haml ile münfa'il olub hilâf-ı gîrân-ı vezîr-i âsaf-dirâyet bu ser-rişte-i kîl ü kâli pîçîde-i enâmil-i fırsat idüb müşârün-ileyhin adüvv-i ekberi[5] Cezâ'irli **(s.132)** Hasan Paşa Nazîf Efendi ile i'tizâd ve tab'-ı mülûka muharrik-i gazab-ı zarûrî olan kabâhat-i ma'hûdeyi isnâd itmeleriyle mühr-i hümâyûn ahz ve Bozcaada'ya nefy olundı.

Zeyl-i Sefînetü'r-rü'esâ'da Süleymân Fâik Efendi dahi Halîl Hamîd Paşa'nın terceme-i hâlini beyân siyâkında müşârün-ileyhe azv olunan töhmetden berî'ü'z-zimme[6] idügi sonra ma'lûm olmuşdur deyü tahrîr eylemişdir. Doksan sekiz senesi Receb'inde Cidde Vâlîsi Yegen Alî Paşa'nın vefât eylemiş oldığı Şâm vâlîsi tarafından inhâ ve iş'âr olunmağın akdemce Cidde sancağıyla Habeş eyâleti bâ-rütbe-i vezâret sâbıkâ kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub Halîl

1 Halâs: Kurtulma, kurtuluş.
2 Temenni: Dileme, dilek, istek.
3 Tehyîc: Heyecanlandırma, coşturma.
4 Me'nûs: Ünsiyet olunmuş, alışılmış; alışık.
5 Adüvv-i ekber: En büyük düşman.
6 Berî'ü'z-zimme: Zimmeti temiz olan, aklanmış.

Hamîd Paşa'nın istirkâbına mebnî ser-haddâta nezâret unvânıyla Erzurûm'da mukîm olan el-Hâc Mustafâ Efendi'ye tevcîh ve Şâm'da dâ'iresini tanzîm idüb hüccâc[1] ile mansıbına azîmet eylemesi emr ve tenbîh olunmuş idi. Müşârün-ileyh ise bir iki seneden berü Erzurûm cânibinde ikâmet ve mükteseb ve müddehârı ne ise sarf ile ifrâğ-ı enbân-ı servet eylemiş oldığı hâlde masârif-i kesîreyi müstelzim olan Cidde mansıbının uhdesine tevcîh olundığı ma'lûmı oldukda an-asl haml-i sakil-i vezâreti tahammülden havf ve ihtirâz idegelmiş iken ânsızın zuhûrım mukadderât-ı ilâhiyyeye haml ile sûret-i teslîm ve rızâ gösterüb ancak esbâb-ı lâzımeyi tanzîm idüb de şân-ı vezâreti muhâfaza iderek Cidde'ye muvâsalat külliyyetlü nukûda tevakkuf itdigine ve kendüsi ise kudretsiz bulunub böyle perîşân ve bî-ser ü sâmân[2] ol cânibe azîmet itmesi rezâlet ve nakîsayı[3] mûcib bir hâlet dimek olacağına binâ'en Cidde mansıbı vüzerânın muktedirlerinden birine tevcîh olunub da kendü uhdesine bir sancak inâyet buyurulmasını hezâr sûz ve güzâr ile ricâ ve niyâz itmiş ise de Halîl Hamîd Paşa ile beynlerinde kadîmî der-kâr olan rekâbet ve adâvet hasebiyle â'zâr-ı mebsûtası kabûl kılınmıyarak beher-hâl Cidde'ye lüzûm-ı azîmeti mü'ekked tahrîrât-ı sâmiyye ile kendüye emr ve iş'âr olunub hâlbuki ol cânibe hareket itmege kuvve-i mâliyyesi vefâ itmediginden bi-çâre Mustafâ Paşa emreyn beyninde müttereddid ve mütehayyir[4] iken Halîl Hamîd Paşa'nın infisâli anın hakkında mahz-ı inâyet olarak mansıb-ı mezkûr üzerinden ref'le uhdesine Edirne eyâleti tevcîh olundı ve Cidde mansıbı dahi Halîl Hamîd Paşa'ya bi't-tevcîh Bozcaada'ya varub kapusını tanzîm ile oradan bahren mansıbına gitmesi fermân buyurulmağla (el-cezâ'ü min cinsi'l-amel) sırrı zâhir oldı lâkin çok geçmeksizin Cidde mansıbı dahi uhdesinden sarf ve tahvîl ile İstanköy Cezîresi'nde ikâmeti ve bundan sonra sâdır olacak emr-i âlî muktezâsı üzre hareketi tarafına emr-i âlî ile bildirildi ve münhall olan Cidde mansıbı Cumâde'l-âhire'nin on beşinci güni Kandiye Muhâfızı Vezîr Ağribozlı Mehmed Paşa'ya ve Kandiye muhâfazası Karamân Vâlîsi Vezîr Çerkes Hasan Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

(s.133)

Sadr-ı Sâbıkın Müsâdere ve Katl Olundığı

Sadr-ı sâbık Halîl Hamîd Paşa'nın hîn-i infisâlinde hazînesinde mevcûd ve müddahar olan ve ba'zı mahallerde ber-vech-i emânet vaz' olunan altı yüz kîseye karîb nukûd ve sâ'ir emvâl ve eşyâsı cânib-i mîrîden zabt olunub îrâdına henüz müdâbale olunmamış idi birkaç gün sonra hırs ve tama'a dâ'ir ba'zı ahvâl ve âsârı resîde-i sem'-i hümâyûn olarak hakkında zuhûra gelmiş olan tagayyür ve iğbirârın tezâyüdine sebeb olmağla yalnız sadâreti hengâmında ber-vech-i suhûlet mâlik oldığı mukâta'alar uhdesinden ifrâz ile tâliblerine fürûht olundukda hâsıl olan mebâliğ-i vefîre Hazîne-i Âmire'ye idhâl olundukdan başka mukâta'ât-ı mîriyyeden külliyyetlüce fâ'iz ile meşhûr Karaburun mukâta'asının nısfını Kassâbbaşı-zâde mahlûlünden bilâ-mu'accele ve nısf-ı âharını Behcet-zâde kasr-ı yedinden alub mukâta'ayı şirketden halâs itdikden sonra vakfına tashîh itmiş idi. Bu makûle

1 Hüccâc: Hacılar, hac yolculuğunu yapmış olanlar.
2 Bî-ser ü sâmân: Sefil ve perişan.
3 Nakîs: Başını dâima öne eğen. Alçak, adî, bayağı.
4 Mütehayyir: Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.
5 Müddahar: Biriktirilmiş, toplanıp saklanmış.

mukâta'ât-ı mîriyyenin bilâ-mu'accele ahz ve tasarrufı ise nizâmın hilâfı oldığına ve çünki vakfa tashîh olunan mukâta'âtın min-ba'd[1] fürûhtı mümkün olmadığından tedâvül-i eyâdî-i nâs ile mîrîye melhûz olan menfa'atin inkıtâ'ına sebeb olacağma ve hâlbuki tanzîm itmiş oldığı vakfın müsakkafâtı[2] ta'yîn olunan vezâ'ife kâfi ve vâfî idügüne binâ'en cânib-i mîrîyi siyânet ve nizâm-ı mü'essesini vikâye maksadıyla mukâta'a-i mezkûre vakf-ı mezbûrdan ifrâz ve hey'et-i ûlâsına ircâ' ile mezâda çıkarılarak bey' olundı.

Akdemce müşârün-ileyhin azli ile iktifâ olunmuş iken mu'ahharen hu misillü zuhûr iden ba'zı hâlâtını â'dâsı ser-rişte iderek ve bu dahi te'dîb olunmadığı hâlde artık mücâzât kalkdı deyü herkesden havf ve haşyet zâ'il olur diyerek hakkında gayz ve gazab-ı pâdişâhîyi tehyic itmeleriyle derhâl hâseki ta'yîn olunub ve arkasından dahi Kapudan Paşa'nın dâ'iresi mensûbâtından cesâret-i müfrite ile meşhûr olan Kara Kethüdâ-zâde Kara Alî Ağa me'mûr kılınub müşârün-ileyhi Bozcaada'da katl eylediler.

Halîl Hamîd Paşa'nın terekesi ne mikdâr oldığı sahîhan ma'lûm degil ise de hîn-i katlinde kendüsünde bir defter bulunuh mantûkunca otuz bu kadar bin kîse akçeye bâliğ oldığı rivâyeti Dercü'l-Vekâyi''de mündericdir.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Halîl Hamîd Paşa Hamîd sancağında Burdur kasabasında tevellüd idüb pederi Çelik Mehmed Paşa kethüdâsı İrânî Mustafâ Efendi hengâm-ı sabâvetinde[3] Âsitâne'ye getürmekle Dîvân-ı Hümâyûn Kalemine devâm ve tahsîl-i ma'ârife kıyâm itmiş ise de zaruret-i hâli hasebiyle Eflâk Kapu Ketbüdâsı İstavrakioğlu'nun kitâbet hidmetini ihtiyâr ve anın fevtinden sonra yine kaleme mülâzemet eyledikde Râ'if İsmâ'îl Paşa'nın himmetine mazhar olarak Âmedî Odasına nakl ile **(s.134)** kesb-i i'tibâr idüb liyâkat ve isti'dâdı yevmen fe-yevmen müzdâd[4] ve âmedcilik ile ber-murâd olmuş ve sıdk ve istikâmet ile mevsûf ve haylî vakit Bâb-ı Âlî'de istihdâm olunmağın serâ'ir-i devlete ve kavânîn-i saltanata vukûf ile ma'rûf olub bu hâlde Ser-kâtibî İsmâ'îl Ağa'nın hüsn-i tavsiyyesiyle Sadr-ı esbak Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa'nın mazhar-ı nazar-ı i'tibârı olmağla âmedcilikden büyük tezkireci ve çok geçmeden re'îsü'l-küttâb ve yedi sekiz ay sonra kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmuş idi. Sadr-ı müşârün-ileyh vefât idüb de İzzet Mehmed Paşa sadârete geldikde sâhib-i tercemenin tahayyüz ve ta'ayyününi çekemediginden ve husûsıyla kurenâsı makâm-ı kethüdâyîde öyle müteşahhas bir zâtın bulunmasını istemediklerinden ve'l-hâsıl Seyyid Mehmed Paşa'nın vefâtı kendüsünün mûcib-i inhitâtı oldığmdan kethüdâlıkdan azl ile bir müddet ma'zûlen[5] hânesinde ikâmet itdikden sonra Tersâne emîni nasb olunmuş idi. İzzet Paşa'nın azli güni mükerreren kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub ol hilâlde sadr-ı â'zam bulunan Yegen Mehmed Paşa'nın evzâ' ve etvârı mugâyir-i rızâ-yı şehr-i yârî oldığına binâ'en azl ile mühr-i sadâret sâhib-i tercemeye i'tâ olundukda defterdâr bulunan Hâcı Mustafâ Efendi mukbil ve beyne'n-nâs[6] meşhûr ve makbûl bir zât oldığından ve beynlerinde kadîmî muvâfakat ve ittihâd bulundığından anı sadâret kethüdâlığıyla dâ'ireye takrîb ve

1 Min-ba'd: Bundan böyle, bundan sonra.
2 Müsakkafât: Müsakkaf olan, üzeri dam ile örtülü olan ev, han, dükkân gibi yerler.
3 Sabâvet: Sabîlik, çocukluk.
4 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
5 Ma'zûlen: Çıkarılmış, azledilmiş olarak.
6 Beyne'n-nâs: Halk arasında.

birlikde umûr-ı Devlet-i Aliyye'yi rü'yet idelim deyü evnâ'-ı nevâziş-i mekir-âmîz ile tatyîb itmiş olub ancak Mustafâ Efendi kendüsüne mu'âdil ve akrânından olmak hasebiyle çok geçmeksizin istirkâb[1] itmege başlayub bâlâda zikr olundığı üzre Erzurûm cânibine me'mûr ve bir müddet sonra uhdesine rütbe-i vezâret ile Cidde mansıbını tevcîh itdirdi.

Rivâyet olunur ki sâlifü'z-zikr Sadr-ı esbak Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa muhtazır[2] iken Abdülhamîd Han hazretleri ıyâdetine vardukda ben vefât ider isem Kethüdâ Hâlî Hamîd Efendi'yi yâhûd Defterdâr Hâcı Mustafâ Efendi'yi sadr-ı â'zam idiniz ikisi dahı ehl ve şâyân-ı sadâretdir. Ve egerçi Hâcı Mustafâ Efendi müsinn ve ihtiyârdır. Lâkin Halîl Efendi mütemekkin ve dirâyet-kârdır deyü pâdişâh-ı enâm hazretlerine vasiyyet eylemiş oldığını sâhib-i terceme istimâ' eylemiş oldığına ve Hazîne kethüdâsı olan sâlifü'z-zikr İsmâ'îl Ağa'nın dahi ehliyyetini tahkîk eyledigine binâ'en ikisini dahi istirkâb iderek Mustafâ Efendi'yi ber-minvâl-i muharrer Erzurûm cânibi me'mûriyyetiyle ve İsmâ'îl Ağa'yı dahi vezâretle kurb-i saltanatdan mehcûriyyetleri esbâbını tefekkür idüb sadr-ı â'zam oldığı gibi Mustafâ Efendi'yi kethüdâlıkla işgâl eyledi.

Beyt

Küllü'l-adâveti kad-türcâ izâletühâ * İllâ adâvetün min-âdâke bi'l-hasedi

Mazmûnunca nihânî sadârete çalışub bâ'is-i ihtilâl-i umûr olayorlar deyü inhâ ve civâr-ı saltanatdan (s.135) teb'îdlerini istid'â idüb mebde'-i sadâreti olmak hasebiyle istid'âsına müsâ'ade olunarak ber-minvâl-i muharrer ikisi dahi Dersa'âdet'den ihrâc olundılar. Bundan başka Enderûn ve Bîrûnda olan sâ'ir zevât-ı müteşahhısanın kimini tahvîf[3] ve kimini teb'îd ile kesb-i teferrüd ve istiklâl eyledi. Bu vechile teferrüd dâ'iyyesine düşmesi serlevha-i bayâl-i hümâyûnda bir nokta-i iğbirâr bırakmış idi. Ve bidâyet-i hâlinde bi-hasebi'l-beşeriyye biriyle beyninde mücâdele ve münâfese[4] vâki' olmuş ise mezâ mâ-mezâ[5] kavliyle amel iderek ahz-ı intikâm dâ'iyyesinde olmamak ve umûr-ı devleti lâyıkı üzre rü'yet ve temşiyyet[6] birle câdde-i sıdk ve istikâmetden ser-i mû ayrılmamak üzre huzûr-ı hümâyûnda mü'ekked yemîn idüb egerçi ibtidâlarında bu tarîka-i enîka[7] üzre izhâr-ı sebât eylemiş ise de ba'zı müverribînin ifâdesine nazaran sonraları tarîk-i nâ-hemvâr-ı irtikâb ve irtişâya sapmış ve barekât-ı nâ-becâya başlamış idi.

Müverrih Vâsıf'ın tahrîrine göre vikâye-i mesned garazıyla ve azamet-i vak'-ı sadâret hasebiyle bu ahdinde duramayarak müsâdere-i ağniyâ-yı ricâl ve cem'-i tuhaf ve emvâl dâ'iyyesi veyâhûd istirkâb beliyyesi ile ızrâr-ı nâsa başlamış ve busûsıyla Yegen Paşa'yı teksîr-i îrâd ile ta'yîb ve ittihâm itmiş iken kendüsi bu bâbda ana tevaffuk eylemiş ve imtidâd-ı sadâreti takrîbiyle pek çok îrâda nâ'il olub zu'munca kayd-ı zarûretden halâs bulmuş ve

1 İstirkâb: Rakabette bulunma, rakîb görme, çekememe.
2 Muhtazır: İntizar hâlinde bulunan, can çekişen.
3 Tahvîf: Korkutma, korkuya düşürme.
4 Münâfese: Haset, kin, çekeme-mezlik, gizli düşmanlık.
5 Mezâ mâ-mezâ: Geçen geçti, olan oldu.
6 Temşiyyet: Yürütme, yürütülme. Meydana gelmesini kolaylaştırma
7 Tarîka-i enîka: İyi, güzel yol, istikamet.

hâce-i bender-gâh-ı servet ve gınâ olmuş idi. Bu vechile tama' ve hırsı ve mebâliğ-i kesîreye mütehammil olan mukâta'ât-ı mîrîyi cüz'î mu'accele ile etbâ' ve levâhıkına virmesi ise zevâl-i ikbâline sebeb-i âdî oldı. Bundan başka Kırım'ın tasdîk-i senedi virilmesi gibi enzâr-ı enâmda vükelâ-yı asrı müttebem gösterecek bir vak'a-i kerîhe zamân-ı sadâretinde vukû' buldığından enzâr-ı umûmiyyede eski revnak ve i'tibârı kalmamış idi. Bunun üzerine Âsitânelü esâmelerine dahi ta'arruz ve müdâhalesi hasebiyle yeniçeriler beyninde fitne havâdisi zuhûr itdiginde ber-minvâl-i muharrer azl ve nihâyet katl olundı.

Müşârün-ileyh erbâb-ı zihn-i çâlâk ve ashâb-ı akl ve idrâkden oldığı hâlde ahvâl-i âtiyyesini tehlikeye koyacak bu misillü harekâtın kendüden sudûrı müste'id ise de (inne'l-insâne leyatgâ)[1] mü'eddasınca âkıl ve ille her kim olursa olsun mey-i ikbâl ile mest olub da aşırub taşırmayan pek nâdir olur. Kaldı ki ol vakit ikbâlin inhitâtı katli müntic olmağla muhâfaza-i nefs içün ba'zı nâ-becâ harekâta tasaddîlerinde pek de ma'zûr olamazlar diyemeyiz.

Fi'l-vâki' sâyesinde sadr-nişîn-i mazbata-i emn ü emân oldığımız Snltân Abdülmecîd Han Efendimiz Hazretleri'nin zamânındaki gibi çâr-tâk-ı ikbâlden kûşe-i in'izâl[2] ve idbâra sâkit olanlar mansıbda olanlardan daha ziyâde emîn ve müsterihu'l-hâl[3] olub da yalnız câb[4] ve ikbâllerini muhâfaza kaydıyla (s.136) böyle etvâr-ı nâ-hemvâra tasaddî itmiş olaydılar dâreynde ma'zûr olamazlar idi. Bu cümle ile berâber müşârün-ileyhin muhassenât-ı zâtiyye ve hasenât-ı fi'liyyesi dahi inkâr olunamaz zâtında hande-rû[5] ve latîfe-gû mütemekkin ve mühîb ve sahâ ve erîb[6] tehdîdini ikâ'a kâdir ve fünûn-ı aklâmda mâhir ma'ârif-perver terhunde-eser olub şâ'ir-i meşhûr Vehbî Efendi'nin tuhfesi anın nâmınadır. Ve ihtiyâta ri'âyet eder bir zât olmağla ser-haddâtı zahâ'ir ve mühimmât ile meşhûn itmiş olub hattâ bundan iki üç sene sonra ki iki yüz iki senesinde vâki' olan seferde bir haylî vakit orduları anın cem' ve iddihâr itmiş oldığı zahâ'ir ile idâre itdikleri ve o seferde serdâr-ı ekrem bulunan Yûsuf Paşa sefere ben gitmiyorum Halîl Hamîd Paşa gidiyor didigi mervîdir.

Ve Memâlik-i Mahrûse'de emti'a-i Himdiyye'nin revâcı hasebiyle sene be-sene memâlik-i Hind'e hazîneler taşınub Hindlülerin ise bu diyâr emti'asına adem-i ihtiyâclarından nâşî mu'âveze ve mühâdele vukû' bulmayarak Devlet-i Aliyye'ye min-ciheti'n-nukûd za'f-ı küllî târî olmağla bu fesâdın indifâ'ı içün emti'a-i Hindiyye'den ragabât-ı nâsın[7] inkıtâ'ı ve Memâlik-i Mahrûse'de nesc ve i'mâl olunan akmişenim revâcı husûsuna çâre bulmak niyyet-i hayriyyesiyle mahsûsen Bengâle ve Sûrat ve Bender-i Abbâsî taraflarından üstâd-ı mâhir nessâclar celbi içün âdemler ta'yîn itmiş idi. Ve fi'l-hakîka eger sûret-i mezkûre vücûd bulsa idi derâhim-i meşkûke ecnebi memleketlere gitmeyerek bu diyâr halkı arasında tedâvül ve te'âmül olunub Devlet-i Aliyye'ye menâfi'-i kesîre hâsıl olurdı.

Dâvudpaşa İskelesi'nde tarîk-i Sa'diyye'den kadem-i şerîf şeyhine bir tekye ve

1 "İnsan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder" Alak sûresi 6. âyetten bir kısım.
2 Kûşe-i in'izâl: Bir yana, köşeye çekilme, tek başına kalma.
3 Müsterihu'l-bâl: İçi, gönlü rahat.
4 Câh: Makam, mansıb. Kadr, itibar.
5 Hande-rû: Güler yüzlü.
6 Erîb: Akıllı, zekî, olgun.
7 Ragabât-ı nâs: İnsanların istedikleri, rağbet ettikleri.

Bâb-ı Âlî ittisâlinde bir sebîl binâ ve Topkapu hâricindeki kaldırımları tecdîd eylemişdir. Tecâvezallâh an seyyi'âtihi.

Şeyhü'l-islâm-ı Sâbıkın Nefy ve Vefâtı

Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Dürrî-zâde Atâullâh Efendi sadr-ı maktûle gaflet veyâhûd ittihâd hasebiyle mümâşât ve müdâhene itmekle müttehem oldığından anın hakkında zuhûra gelan şerâre-i gayz ve gazab-ı pâdişâhî bunun hakkında dahi müşta'il oldığından ulemâya eşedd-i cezâ[1] olan nefy ve tagrîb mu'âmelesi hakkında zuhûra gelerek kethüdâsı Osmân Efendi ile berâber varub iskât-ı fariza-i Hâcc itmek içün bahren cânib-i Hicâz'a gitmek üzre Cumâde'l-âhire'nin yirmi ikinci güni Gelibolı'ya irsâl olundı.

Sebeb-i gayr-i hafî ile tedrîcî vücûdına müstevlî olan sû-i kınye[2] ve istiskâ illetleri bu def'a zuhûr iden hareket-i kasriyye ile mütezâyid[3] ve müterakki olmağla belde-i merkûmede vefât eyledigi haberi Receb'in altıncı güni Dersa'âdet'e vâsıl oldı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Devlet-i Aliyye'de üç def'a Şeyhü'l-islâm olan Dürrî-zâde Mustafâ Efendi merhûmun mahdûmı olub bin yüz kırk iki senesinde mütevellid ve kırk sekiz (**s.137**) senesinde müderris ve yetmiş iki senesinde Selanik mollâsı ve yetmiş sekizde Mekke pâyesini hâ'iz ve seksan târîhinde bi'l-fi'l İstanbul kadısı ve seksan dokuzda sadr-ı Anadolı ve doksan ikide sadr-ı Rûmili olmuş idi doksan yedide mükerreren sadr-ı Rûmili olub sene-i mezkûre hilâlinde Şeyhü'l-islâm olarak iki seneye karîb makâm-ı meşîhatde bulundukdan sonra ber-minvâl-i sâbık Gelibolı'da vefât eylemişdir. Halîm ve mütevâzi' ve celb-i kulûb-i nâsa mâ'il ve hâtırı gıll ü gışdan[4] hâlî ve mütehayyizler hakkında mürüvveti vâfir ve himmeti âlî idi.

İsmâ'îl Râ'if Paşa'nın Terceme-i Hâli

Ber-minvâl-i muharrer İsmâ'îl Râ'if Paşa Lefkoşa'ya nefy olunmuş idi. Menfâsına gider iken Kara Kethüdâ-zâde Kapucıbaşı Alî Ağa bâ-fermân-ı âlî esnâ-yı râhda yetişüb katl itmişdir. Müteveffâ-yı müşârün-ileyh devr-i Sultân Mahmûd Hanî'de yeniçeri ağalığından vezâretle çerâğ olan Kürd İbrâhîm Paşa'nın mahdûmı olub bin yüz otuz sekiz târîhinde pederi Bağdâd ağası iken nefs-i Bağdâd'da tevellüd itmiş ve sinn-i temyîze vusûlünde tahsîl-i ma'ârif iderek pederiyle berâber pek çok yerleri dolaşmış idi daha gencliginde müdekkik ve idârelü bir zât oldığından pederi vezâretinde kendüsüne kethüdâ itmiş ve o dahi idâre-i umûr ve mesâlihde yed-i tûlâ[5] göstermiş idi ba'dehu Dersa'âdet'e gelerek dâ'ire-i hâcegâna luhûk ile ba'zı menâsıba nâ'il olmuş idi. Lâkin îrâdı ve müddahar mâlı olmadığından muzâyaka

1 Eşedd-i cezâ: Şiddetli ceza, ağır ceza.
2 Sû-i kınye: Umûmî halsizliğe yol açan, ishal ve benzerleri gibi hastalık.
3 Mütezâyid: Tezâyüd eden, ziyâdeleşen, çoğalan, artan.
4 Gıll ü gışş: Kin ve hîle.
5 Yed-i tûlâ: Tam, çok geniş bilgi.

ve usrete dûçâr olub bir müddet bu vechile imrâr-ı evkât iderken tâli'inde olan nuhûset[1] ve idbâr-ı sa'âdet ve ikbâle münkalib olub ba'zı mukarrebînin sevkiyle Sultân Mustafâ Hazretlerine kesb-i takarrüb iderek Darbhâne emîni oldığı hâlde kevkeb-i ikbâli pek ziyâde dırahşân olub merci'-i havâss ve avâm olmuş idi seferler evâ'ilinde vekâlet-i riyâset ile müdîr ve müdebbir-i umûr-ı cumhûr ve seferler hitâmına dek müsteşâr ve mü'temin cüz'îyyât ve külliyyât-ı umûr olub cülûs-ı hümâyûn vukû'unda vekâlet-i riyâsetden azl olunarak kevkeb-i ikbâli sâkıt[2] olmuş iken Ordu-yı Hümâyûn avdetinde asâleten re'îs olarak yine mukbil ve makbûl oldı Dervîş Paşa sadâretinde riyâsetden azl ve nefy olunub bir müddet sonra vezâretle Mısır vâlîsi olmuş ve sonra Kandiye ve Belgrad misillü menâsıbı devr iderek nihâyet Ağriboz muhâfızı iken ber-minvâl-i sâbık azl ve nefy olunub menfâsına gider iken katl olunmuşdur.

İsmâ'îl Râ'if Paşa hakan-ı merhûm Sultân Mustafâ'nın mazhar-ı nazar-ı mahsûsı oldığına mebnî devr-i Hamîd Hanî'de kevkeb-i ikbâli sâkıt olmak lâzım gelmişdir ammâ katli Halîl Hamîd Paşa'ya isnâd olunan cünhada[3] teşrîk olunmasından nâşîdir.

(**s.138**) Süleymân Fâik Efendi Zeyl-i Sefînetü'r-rü'esâ'da Râ'if Paşa merhûnıun terceme-i hâli siyâkında dir ki Halîl Hamîd Paşa'nın evâhir-i sadâretinde Rûmili eyâleti tevcîhi musammem iken müsâ'ade-i seniyye-i şâhâne buyurılub ba'zı kibâr isâ'etiyle Halîl Paşa merhûmun cünhasına teşrîk olunmuş ve mütercim-i müşârün-ileyh dahi Belgrad'dan azl ile mansıb emri gönderilür dinilerek Rûmili taraflarına çıkarılmış olmağla esnâ-yı râhda Petriç kazâsına duhûlünde i'dâm eylediler müteveffâ-yı müşârün-ileyh münşi ve sâf-kalem ve debîr-i utârid rakam ve hüsn-i ahlâk ve etvârı müsellem ve bulundığı menâsıbda sıdk ve istikâmeti âşikâr ve isnâd olunan cünhadan berî'ü'z-zimme idügi erbâb-ı vukûf indinde bedîdâr[4] ve bâ-husûs neşr-i livâ-yı hükûmet eyledigi memâlikde iffet ve re'âyâyı sıyânet ve himâyeti meşhûr ve Mora'ya seyâhatiın esnâsında ol cânibde hüsn-i sulûk ve harekâtı bi'd-defa'ât sâmi'a-güzâr-ı abd-i pür-kusûr olmuşdur. İntihâ.

Ba'zı Vukû'ât

Şeyhü'l-islâm Efendi'nin mahdûmı Mustafâ Begefendi'ye sadâret-i Anadolı pâyesi ile Güzelhisâr ve Tire arpalıkları ihsân buyuruldı.

Be-her sene mevsim-i hâcc hulûlünden birkaç mâh mukaddem Dersa'âdet'de surre emîni nasb olunmak kâ'ide-i kadîme-i Devlet-i Aliyye'den iken sadr-ı sâbık Halîl Hamîd Paşa'nın vâlidesi hâcc-ı şerîfe gitmek niyyetinde olmağla esbâb-ı râhatını tasavvur birle hazînedârı olan Bekir Ağa'nın surre emîni nasb olunmasını tefekkür idüb o esnâda ba'zı avârız zahûrı azîmet-i mezkûreyi fesh itmiş ve mevsim-i hâcc dahi takarrüb iderek vaktiyle surre emîni nasb olunamaması müşârün-ileyhi ınuztarib eylemiş idi. Binâ'en-aleyh azlinden beş on gün mukaddem surre emîni nasb itmek üzre Filibe nâzırına âdem gönderüb Dersa'âdet'e

1 Nuhûset: Uğursuzluk.
2 Sâkıt: Hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz.
3 Cünha: Ufak cürüm, küçük kabahat, küçük suç.
4 Bedîdâr: Meşhur; görünür; açık, meydanda.

gelmesini isti'câl itmekle nâzır-ı mûmâ-ileyh müşârün-ileyhin sadâretden infisâli akîbinde Dersa'âdet'e geldikde hidmet-i mezkûrenin uhdesinden gelemeyecegini etrâfa işâ'a[1] idüb keyfiyyet vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olıcak bu makûle mâldâr olmayan kimsenin rü'yet-i umûr-ı hüccâcda acz ve tahayyüri der-kâr olmağla başkasının surre emanetine nâmzed ve ta'yin olunması husûsuna irâde-i seniyye ta'alluk itmekden nâşî bir ferde tahsîs olunmayarak dört beş kimsenin surre emâneti idâresine istitâ'a ve liyâkati kâ'immakâm paşa tarafından rikâb-ı hümâyûna arz olundukda arz olunan kimselerden nazarı kat' ile Şehremîni İsmetî İsmâ'îl Efendi muktedir ve mâldâr olmak hasebiyle surre emîni nasb olunmak üzre hatt-ı hümâyûn sâdır oldığından efendi-i mûmâ-ileyh kapuya getürdilüb keyfiyyeti hiss itdekde hidmet-i mezkûreden (**s.139**) istinkâf ve hil'ati teklîf olundukça i'tizâr ve adem-i kabûlde ısrâr itdi ise de sarf-ı mâl havfından nâşî itdigi ceza' ve feza'ına bakılmayarak nihâyet ilhâh ve ibrâm[2] ile icrâ-yı me'mûriyyet kılınmış idi. Lâkin kendüsünde bir hâzırlık alâmetleri olmadıkdan başka isti'fâ kasdıyla erkân-ı saltanatı ta'cîze başladıkda her ne kadar kendüye nush u pend olundıysa da ısgâ itmeyüb hattâ bu ısrârı hakkında bâ'is-i nedâmet olacağı tasrîh olunmuş iken yine muntasıh olmayarak hidmet-i mezkûrenin kabûlüui sehl-i mümteni' kabîlinden olan ba'zı mes'ûlâta ta'lîk ile taraf-ı mîrîden yetmiş bin guruş iddi'â idüb anınla berâber üç senelik mukâta'aları fâ'izi nakden Darbhâne-i Âmire'den virildigi takdîrde surre emânetini kabûl idecegiui ve illâ her ne gûne ukubet hayyiz-i imkânda ise bilâ-tereddüd tahammül idecegimi beyân eylemiş ve hâlbuki mîrîde olan matlûbâtı tefakkud olundukda iddi'âsı sahîh olmayub fakat muhâsebesi rü'yet olunur ise taraf-ı mîrîde cüz'î matlûbı çıkacağı defterdâr efendi tarafından ifâde olunmuş ve keşmekeş ile mevsim-i hâcc dahi geçeceği der-kâr bulunmuş olmağla keyfiyyet rikâb-ı hüsrevâneye arz olundukda ulü'l-emre adem-i itâ'atinden nâşî sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince hâceliği ref'le Soğucak Kal'ası'na nefy ve def' olundı.

Bu esnâda Pankuduz-zâde Lütfullah Ağa Dersa'âdet'e gelmiş bulunub kâ'immakâm paşa tarafından ihzâr ve bu âna dek hakkında envâ'-i kîl ü kâl hudûsıyla magdûb-ı devlet oldığı ve eger surre emânetini kabûl ider ise zellât ve seyyi'ât-ı sâbıkası ma'füvv[3] mensî kılınacağı ve fî-mâ-ba'd kendüsünün dahi ehass-ı mensûbâtından ma'dûd[4] olacağı kendüsüne ifâde ve iş'âr olundukda bi'l-memnûniyye kabûl ile uğûr-ı pâdişâhîde bezl-i makdûr[5] idecegini beyân itmekden nâşî keyfiyyet rikâb-ı kâm-yâba arz olundukda mûmâ-ileyhin vâki' olan vaz'-ı edîbâne ve tavr-ı sâdıkânesi mûcib-i inbisât-ı tab'-ı hümâyûn olarak bâ-irâde-i seniyye uhdesine surre emâneti tevcîh buyuruldı.

Sadr-ı â'zam'ın Dersa'âdet'e Vürûdı

Akdemce uhdesine sadâret-i uzmâ tevcîhiyle Dersa'âdet'e da'vet olunmuş olan Şâhin Alî Paşa işbu Cumâde'l-âhire'nin selhi güni Dersa'âdet'e muvâsalatla müneccimbaşı

1 İşâ'a: Haber yayma, herkese duyurma.
2 İbrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.
3 Ma'füvv: Affolunmuş, suçu bağışlanmış. İstisna edilmiş, müstesna, ayn tutulan.
4 Ma'dûd: Sayılı, sayılmış.
5 Bezl-i makdûr: Elden geldiği kadar yapma.

tarafından ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda huzûr-ı hümâyûna duhûl ve ba'dehu âlâ-yı vâlâ ile sarây-ı âsafîye vusûl ile ber-mu'tâd sâdır olan hatt-ı hümâyûn zîrde (12) rakamla kayd olunur.

Kethüdâ kâtibi olan Nu'mân Beg sadr-ı sâbıka istinâd ile andan başka kimseye ser-fürû itmeyüb kendü kendüye bir merd-i müte'azzım ve hod-kâm[1] oldığından yevm-i mezkûrda ol dahi azl ile yerine sâbıkâ silâhdâr kâtibi ve Sür'atciyân Ocağı nâzırı olan Çelebî Mustafâ (**s.140**) Reşîd Efendi nasb ve ta'yîn kılındı. Lâkin Mustafâ Efendi'nin dahi harekâtı begenilmeyüb bir hafta sonra o dahi azl ile yerine müddet-i medîde çavuşbaşılara kîsedârlık iderek hüsn-i sulûki ma'lûm olan Ömer Sâhib Efendi kethüdâ kâtibi olmuşdur.

Darbhâne emîni ve sultân kethüdâsı olan Mehmed Beg'in dahi sadr-ı sâhıka olan karâbet-i sıhriyye[2] ve mensûbiyyet-i kâmilesi mûcib-i idbârı olmağla istikâmet üzre hidmet itmek şartıyla kendüye yalnız sultân-ı aliyyetü'ş-şân kethüdâlığı ibkâ olunarak uhdesinde bulunan Darbhâne emâneti ile Evkâf-ı Hümâyûn kâ'immakâmlığı üzerinden ref' olunarak Anadolı Muhâsebecisi Arnavud Mehmed Efendi'ye ve Anadolı Muhâsebeciligi Penâh Süleymân Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Receb'in dördünci güni Bâb-ı Âlî'de vukû' bulan tevcîhâtda Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mehmed Hayrî Efendi ve Çavuşbaşı Hamdullâh Beg ve Mektûhcı Mehmed Râşid Efendi azl olunub Defterdâr Ahmed Nazîf Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Süleymân Feyzî Efendi defterdâr ve Koca Bekir Paşa-zâde Süleymân Beg çavuşbaşı ve Mektûbî Ser-halîfesi İbrâhîm Efendi mektûbcı nasb olundı.

Sadr-ı sâbık taşralarda dirâyet ile kesb-i şöhret itmiş olan â'yânlardan ba'zılarını Dersa'âdet'e celb ve terbiyye ile âdem yetişdirmek dâ'iyyesine düşerek Varnalı-zâde Selîm Ağa'yı ve İznikli Alî Beg'i Dersa'âdet'e getürdüb Selîm Ağa'yı topcıbaşı ve Alî Beg'i başbâkîkulı nasb itmiş idi. Dersa'âdet mansıbları ise Âsitâne-i Sa'âdet'de meks ve ikâmetle emekdâr bulunan bendegâna münhasır ve mahsûs olageldiginden bu kerre mûmâ-ileyhimâ azl ile Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Genc Halîl Ağa başbâkîkulı ve Sâbıkâ Topcılar Kethüdâsı Alî Ağa topcıbaşı nasb olundı. Çend mâh mürûrunda mûmâ-ileyh Alî Ağa dahi azl ile yerine ocak kethüdâsı dîger Alî Ağa topcıbaşı olub çend rûz mürûrunda o dahi azl olunarak Selîm Ağa'dan akdem topcıbaşı olan Mehmed Ağa nasb olunmuşdur.

Ve yine Receb'in dördünci güni Bosna eyâleti Sofya cânibi ser'askeri İsmâ'îl Paşa'ya ve mezkûr ser'askerlik dahi Anadolı Vâlîsi Süleymân Paşa-zâde Vezîr es-Seyyid Ahmed Paşa'ya ve Özi eyâletiyle Silistre cânibi ser'askerligi sâbık Bosna Vâlîsi Hasekî Mehmed Paşa'ya tevcîh huyuruldı.

Konya'da seccâde-nişîn-i tarikat-i Mevleviyye olan Çelebî Efendi'nin vefâtı hasebiyle evlâd-ı Hazret-i Mevlânâ'dan küçük ve büyük cemm-i gafîr[3] Dersa'âdet'e gelerek iki fırka olub tarafeynin iknâ'ı kâbil olmadığına mebnî bir müddetden berü leyte ve la'alle[4] ile imrâr-ı evkât olunmakda idi. Sadr-ı cedîd Dersa'âdet'e vusûl buldukda çünki Konya'nın her hâline

1 Hod-kâm: Kendini beğenmiş, bencil.
2 Karâbet-i sıhriyye: Kız alıp vermekle meydana gelen akrabalık, yakınlık, hısımlık.
3 Cemm-i gafîr: Büyük cemaat, insan kalabalığı. Ekseriyet.
4 Leyte la'alle: İşi savsaklama; bugün, yarın gibi sözlerle zaman geçirme, sürüncemede bırakma.

vukûf-ı tâmmı oldığına binâ'en (**s.141**) tarafeynin istid'âsına[1] müsâ'ade itmeyerek yine evlâd-ı zükûrdan kurb-i neseb ve tahâret-i hasbî-i beyn olan İsmâ'îl Çelebî-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi'ye meşihat-i mezkûre münâsib idügüni arz ve telhîs itmekle mûcebince hatt-ı hümâyûn sâdır olarak îcâbı icrâ buyuruldı. Bu hilâlde taşra vüzerâsından dahi ba'zılarının me'mûriyyetleri tebdîl ve tahvîl olunmuşdur.

Ahvâl-i Ser-haddât

İsmâ'îl cânibi ser'askeri ma'iyyetine me'mûr olan Anadolı cânibi zu'amâ ve erbâb-ı tîmârının İsmâ'îl'de tûl-i ikâmetleri hasebiyle hâlleri perîşân ve bâ-husûs ser'askerleri Abdi Paşa'nın Sofya'ya nakli bekâ ve sebâtlarına tezelzül-i resân olarak teferruk ve teşettüte ibtidâr itdiklerinde ol tarafın askerden hulüvvi câ'iz olmadığına binâ'en tehdîd ve tahvîf[2] olunarak ve yerlerine serî'an cedîd asker tertîb olunub anlar geldiklerinde memleketlerine gitmelerine ruhsat virilecegi va'd kılınarak her ne hâl ise şimdilik tevkîf olunmalarıyla eyâlet-i mezkûreye bedel olmak üzre Rûmili cânibinde bulunan â'yân-ı memleket ve zâbitân-ı vilâyet taraflarından tahammüllerine göre piyâde ve süvârî asker tertîb olunarak İsmâ'îl câmibine gönderilmek ve Karaman eyâletinin bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı dahi kezâlik İsmâ'îl cânibi ser'askeri ma'iyyetine ta'yîn idilmek fermân olundı.

Ve Trabzon eyâleti mukaddemâ Soğucak'a me'mûr olub el-ân[3] hareket itmedikleri ma'lûm olmağla isti'câllerini hâvî emr-i âlî gönderildi.

Ve Sivas eyâleti dahi bir müddetden berü Bender'de emr-i muhâfazaya kıyâm idüb Anadolı eyâleti gibi anların dahi hâlî perîşân olmağla Akkirman Kal'ası'nı ve hendeklerini tathîr[4] idüb ba'dehu Ramazân gurresinde vilâyetlerine avdetleri içün emr-i âlî gönderilecegi va'd olundı.

Ahvâl-i Donanma

Rusyalıların müceddeden binâ itdikleri Gerson Kal'ası pîşgâhında ve Kırım limanlarında sagîr ve kebîr otuz kırk pâre sefîneleri ve Azak câniblerinde dahi beher-hâl donanmaları oldığından gayri Leh derûnunda ve Kiyev havâlîsinde taburları oldığı istimâ' olunub ve Alikurna taraflarında egerçi birkaç gemileri bulunmak âdet gibi olmuş ise de bu esnâda Bahr-i Baltık'dan on altı kıt'a büyük ceng sefîneleri Sebte Boğazı'ndan içerü duhûl idecegi ve şimdiye dek Alikurna'ya vusûlleri muhtemel bulundığı havâdisi alınub Rusyalunun gerek Akdeniz'de ve gerek Karadeniz'de bu tedârükâtı dîger bir devlet aleyhine olmayarak beher-hâl Devlet-i Aliyye aleyhine oldığı ve bâb-ı muhârebe açılacak olur ise korsan ve tüccâr sefînelerinden bir haylî sefâ'in-i harbiyye anlara munzamm olacağı der-kâr

1 İstid'â: Rica ile isteme. İstidâ, dilekçe.
2 Tahvîf: Korkutma, korkuya düşürme.
3 El-ân: Şimdi, şimdiki halde; henüz, hâlâ, daha, bu âna kadar, şu anda.
4 Tathîr: Temizleme, paklama.

oldığına (**s.142**) ve Devlet-i Aliyye donanması düşman donanmasına nisbetle ekall-i kalîl[1] bulundığına mebnî donanmanın teksîrine himmet olunmak lâzım geldigi beyne'l-vükelâ tezekkür olunub nice kîl ü kâlden sonra el-yevm Devlet-i Aliyye'nin mevcûdı olan kırk kıt'a kalyon ba'zı tasarrufât ile yüze iblâğ ve gâyet çok görilan masârifi dahi bir kâlıba ifrâg[2] olunub mühimmât ve edevâtı şimdiden ihzâr ve tetmîm ve askerîsi ahvâl-i deryâya âşinâ olan yeniçerilerden tanzîm olunmak tasmim olundı.

Tatar Hanlığına Dâ'ir Olan Müzâkerât

Receb'in yirmi altıncı güni meclis-i hass akd olunub ibtidâ mes'ele-i Mısriyye'ye dâ'ir idâre-i efkâr olundukdan sonra Tatar bahsine nakl-i kelâm olunmuşdur. Mısır maslahâtının tafsîlâtı ba'dehu irâd olunur. Ammâ Tatar bahsi bu vechiledir ki Bucak arâzîsi ve Tombasar havâlîsi kable's-sefer tavâ'if-i Tatar'a makarr olub selâtîn-i Cengiziyye'den biri Kırım hanları tarafından Bucak ser'askeri nâmıyla üzerlerine me'mûr ve ta'yîn kılınarak kendi usûl ve âdetleri üzre umûrlarını rü'yet[3] ve üzerlerine icrâ-yı lâzıme-i hükûmet iderdi Kırım ülkâsı memâlik-i mahrûseden munfasıl olalıdan berü bu tarafda bulunan Tatar tâ'ifesi başsız kalub el-yevm Bucak'da sâkin ve bir tarafdan fevc fevc vârid ve müctemi' olan tavâ'if-i Tatar'ın üzerlerinde bir hâkim-i müstakill olmadığından hergele-i güsiste-mehâr[4] gibi geşt ü güzâr itmekde olmaları cihetle âdâb-ı itâ'ati ferâmûş[5] iderek lede'l-iktizâ ve istihdâmları müşkil ve düşvâr olacağı ve Kırım'ın istîlâsı hasebiyle kesb-i ta'yîn ve tahayyüz itmiş olan hanân ve selâtîn dahi mübtelâ-yı ye's ve hıramân olarak bu hâl ile hîn-i îcâbında Tatar'ı i'mâl ve istihdâm idemeyecekleri der-kâr olmakdan nâşî kavm-i merkûmun ahvâli akdemce Tombasar voyvadalarından isti'lâm olundukda el-yevm mevcûd olanlara rû-yi dil gösterilürse vaktiyle anlardan bir asker-i kesîf tertîb olunabilür deyü i'lâm olundığına mebnî istimâle ve isticlâb-ı hâtırlarına mübâderet olunmuş idi. Mukaddemâ Selîm Giray Han dahi birkaç def'adır devlete tahrîrât gönderüb selâtîn-i Cengiziyye'nin ba'zıları hilâf-ı rızâ-yı âlî harekete cesâret ve zimâm-ı hükûmetleri bir şahs-ı mütesallit ve kâsirin elinde olmadığından yek-dîgere izhâr-ı nahvet ve etrâfa îsâl-i hasâr ve mazarrat itmeleriyle bunları zabt itmek ve lede'l-iktizâ bir hidmetde bulunmak şartıyla kendüsünün ser-gerde nasb olunmasını istid'â ve selâtîn-i Cengiziyye'nin mütehayyiz ve ihtiyârlarından ba'zıları dahi bu imtiyâzın kendülerine tahsîs buyurulmasını niyâz ve ricâ itmişler idi ancak ol vakit beyt-i ankebûtdan evhen olan serbestiyyet-i Tatar şurûtı henüz pây-dâr oldığından vikâyeten li'l-ahd iğmâz olunub yalnız selâtîn-i Cengiziyye'nin def'-i tecâvüz ve ta'addîleri zımnında cümlesinin esenn ve akdemi[6] olan müşârün-ileyh Selîm Giray Han'a mektûb-i sâmî irsâl kılınmış idi.

(**s.143**) Bu kerre meclis-i sâlifü'z-zikrde husûsât-ı meşrûha bast ve îrâd olundukdan sonra el-hâletü hâzihî Moskovlunun Kırım'ı istîlâsı hasebiyle serbestiyyet mâddesi lağv

1 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
2 İfrâg: Kalıba dökme. Şekillendirme, bir şekle sokma.
3 Rü'yet: Görme, bakma, görülme.
4 Güsiste-mehâr : Yuları kopmuş, başıboş, kayıtsız.
5 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkma.
6 Esenn ve akdem: Daha yaşlı, dalıa eski, kıdemli.

olunmuş oldığına mebnî hânedân-ı Cengiziyye'nin ihyâsı ve sâ'ir mahallerde tecemmu' iden kabâ'il-i Tatar'ın vaktiyle i'mâl ve istihdâmları irâdesiyle Selîm Giray Han veyâhûd selâtinden bir dîgeri Tatar'a ser'asker nasb olunub Bucak'da ikâmet itdirilmek ve medâr-ı ma'îşet olmak üzre tarafına Tombasar hâssı ta'yîn olunmak husûsı egerçi zebân-güzâr-ı erbâb-ı meşveret olmuş ise de Tatar'a ser'asker ta'yîninde Rusyaluların ne makûle mevâni' îrâd idecekleri mechûl olub mümâna'at[1] kaydında oldukları takdîrce ahden cevâb-ı ma'kûl virilmek mümkün ise de mukâbele-i bi'l-misl ameli muktezâ-yı tabî'atları olmağla Şâhin Giray'ı yâhûd Bahâdır Giray'ı veyâhûd selâtîn-i Cengiziyye'den bir dîgerini ikdârıyla Kırım'dan Anadolı tarafma müteferrik olan kabâ'ile han nasb itmeleri veyâhûd adem-i iltizâm sûretinde bir cânibe taslît[2] eylemeleri vârid-i hâtır oldukdan başka Tatar tâ'ifesi fettân ve bir şey'in sonını saymaz bir kavm-i nâdân olduklarından üzerlerine ser-gerde nasbıyla nâ'il-i şeref ve i'tibâr oldukları hâlde çapul ve sirkat misillü harekât-ı nâ-becâya ibtidâr ile münâza'aya bâ'is olarak şurût-ı musâlahanın infisâhiyle tahte'r-remâd-ı pinhân[3] olan âteş-i muhârebenin işti'âline sebeb olabilmeleri dahi melhuzdur kaldı ki Bucak arâzîsi Boğdan ile hem-hudûd olmağın böyle istiklâl virilüb de yüz buldukları hâlde Boğdan re'âyâsına cevr ve ta'addî ve ba'zı emlâk ve arâzî zabtına tasaddî itıneleri melhûz olub bu sûret ise Rusyalu ile memleketeyn ahvâline dâ'ir mün'akid olan ahd iktizâsınca bâ'is-i kîl ü kâl ve belki müntic-i ceug ve cidâl olması mülâhazadan ba'îd degildir ve Rusyalunun serbestiyyet-i Tatar husûsunda vukû' bulmuş olan ısârı men'-i fesâd-ı Tatar'a binâ olunmuş iken bekâ-yı ahd esnâsında tâ'ife-i mezkûreye bu vechile istiklâl virilmek hasmın Tatar bahsinde sebkat iden da'vâsını hatırına getürmek dimek olur deyü beyne'l-huzzâr[4] haylî bahisler cereyân iderek nihâyet mâdde-i mezkûrenin icrâsı müsta'cel bir keyfiyyet olmadığı ve Cenâbı Hakk Devlet-i Aliyye'ye kudret ve tevfîk ihsân buyurub da â'dâ ile muhârebeye isti'dâd-ı tâm geldikde o zamân nizâmı sehl oldığı cihetle şimdilik hâli üzre bırağılması emrinde ittifâk-ârâ bulunmağla mahsul-i meşveret rikâb-i hümâyûna arz olundukda Tatar'a ser-gerde nasbı şimdilik te'hîr ile lüzûmı vaktinde icrâ olunmak münâsib olub ancak â'dânın bu sırra vukûfı muzırr olmakdan nâşî bu tasavvurâtın ketm ve ihfâ olunması sâdır olan hatt-ı hümâyûnda mündericdir.

Şeyhü'l-islâm İbrâhîm Begefendi'nin Azliyle Ba'zı Tevcîhât Vukû'ı

Sâniyyen Şeyhü'l-islâm olan İbrâhîm Begefendi'nin bu kerre dahi ba'zı etvârı mizâc-ı (**s.144**) mülûkâneye mugâyir geldigiuden bu def'a ki müddet-i meşîhati üç aya resîde[5] olmaksızın Şa'bân-ı mu'azzamın on dördünci güni azl ile İstavroz'daki sâhilhânesinde ikâmete me'mûr kılınub Arab-zâde Re'îsü'l-ulemâ Ahmed Atâullâh Efendi Şeyhü'l-islâm nasb olundı.

Şeyhü'l-islâm-ı cedîdin birâderi ve hâlâ Anadolı kazaskeri olan Mehmed Sâdık

1 Mümâna'at: Menetme, engel olma, önleme.
2 Taslît: Musallat etme, sataştırma, sataştırılma.
3 Tahte'r-remâd-ı pinhân: Külün altında gizli.
4 Beyne'l-huzzâr: Hazır olanlar arasında, huzurda ve gözönünde bulunanlar arasında.
5 Resîde: Erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.

Efendi'ye ve ilm ve fazl ile müştehir olan Müftî-zâde Ahmed Efendi'ye Rûmili sadâreti pâyesi tevcîh kılındı ve bir hafta sonra Yenişehir-i Fenar kadısı olan mahdûm-ı meşîhat-penâhî Mehmed Ârif Efendi'ye Mekke-i Mükerreme pâyesi ihsân buyurulmuşdur.

Defterdâr Süleymân Feyzî Efendi'nin re'y-i hodına i'tinâsı ve her husûsda enâniyyet[1] da'vâsı olmağla vükelâ-yı devlet ile hüsn-i imtizâca muvaffak olamadığından Şa'bân'ın on beşinci güni azl ile mâlikâne halîfesi olan Süleymân Râşid Efendi defterdâr nasb olundı.

Mudanyalı-zâde'nin Itlâkı

Bundan akdem sebeb-i ma'lûm ile vükelâ-yı devlet hakkında itâle-i lisân[2] itmekden nâşî evlâd ü ıyâliyle Mudanya'ya nefy ve tagrîb olunan Hüdâyî Tekyesi Şeyhi Mudanyalı-zâde Rûşen Efendi'nin Şeyhü'l-islâm efendiye kıdem-i ta'allukı ve müderrisînden olan oğlı Mehmed Sa'îd Efendi'nin mukaddemâ müşârün-ileyhe mektûbcılığı olmak hasebiyle afv ve ıtlâkı[3] öteden berü emeli olmağla bu kerre makâm-ı meşîhate gelüb şeyh-i mûmâ-ileyhin ibkâ-yı meşîhatle ıtlâkını bâ-telhîs niyâz itdikde çünki şeyh-i mûmâ-ileyhin hîn-i nefyinde Hüdâyî Tekyesi zâhir ve bâtını ma'mûr ve hâl ü vecd[4] ile meşhûr olan Dülger-zâde Efendi'ye ihâle olunmuş olub şimdi tekyeden tahrîk ve iz'âcı inkisâr-ı derûnuna bâ'is olacağından telhîs-i mezkûra taraf-ı şâhâneden müsâ'ade buyurulmayub te'hîri irâde olunmuş ise de ibtidâ takdîm itdigimiz telhîsdir redd olunması sükût-ı i'tibâra bâ'is olur deyü niyâzda ısrâr itmekle bi'l-âhire şeyh-i merkûmı ıtlâk ve tekyeyi dahi uhdesine tevcîh itdirüb Âsitâne'ye geldigi gibi büyük kavuklardan birini Dülger-zâde'ye irsâl ile Beşiktaş'da olan zâviyelerine ricû' itmesini tenbîh itdikde ol vechile Dülger-zâde Beşiktaş'a nakl itdi ve Mudanyalı dahi Hüdâyî Tekyesine gelüb mu'âmele-i sâbıkasıyla meşgûl oldı Dülger-zâde Efendi Hüdâyî Tekyesinden hareket idecegi esnâda bizi bir dahi bu tekyeye şeyh iderler lâkin kabûl itmezüz didigini işitenlerden Vâsıf Efendi rivâyet itmişdir.

Erzurûm Cânibi Ser'askeri Hâcı Alî Paşa'nın Vefâtı

Erzurûm vâlîsi ve ol havâlî ser'askeri el-Hâc Alî Paşa birkaç aydan berü münharif (**s.145**) ü'l-mizâc olub bu esnâda vefâtı haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda etbâ'[5] ve levâhıkı kesîr bir vezîr olub hânedânının sönmemesi ve bu cem'iyyetin dağılmaması içün oğlı Kapucıbaşı Battâl Hüseyin Beg uhdesine Şa'bân'ın yirmi dördünci güni rütbe-i vezâretle Erzurûm eyâleti ve ol tarafın ser'askerligi tevcîh olundı.

1 Enâniyyet: Kendini beğenme, bencilik.
2 İtâle-i lisân: Dil uzatma, sövüp sayma.
3 Itlâk: Salıverme, koyuverme.
4 Hâl ü vecd: Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalma hali, durumu.
5 Etbâ': Birinin sözüne, işine, mesleğine uyanlar. Hizmetçiler, uşaklar.

Terceme

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Fa[t]salı Ahmed Ağa'nın oğlı olub bin yüz otuz üç târîhinde İstanbul'da tevellüd itmişdir gencliginde Canik tarafına azîmet birle riyâset ve siyâsete müte'allik olan umûrda kesb-i meleke idüb ve birâderi Süleymân Paşa'dan sonra Canik muhassılı olub mehâbet ve siyâsetinden ol havâlîde bulunan eşkıyâ ve ser-keş makûleleri kûşe-i ihtifâya[1] çekilmiş ve o hilâlde Gürcistân'a ta'yîn olunub me'mûriyyet-i mezkûrede izhâr-ı sebât ve temkîn eylemiş idi ve seferler esnâsında dahı askeriyle Hotin tarafına me'mûr olub ve Rizvance[2] cenginde berâber bulunub â'dâ ile rû be-rû keşâ-keşde[3] iken â'dâ tarafı gâlib geldigi esnâda atdan düşüb esîr olmağa az kalmış oldığı hâlde merhûm Abaza Mehmed Paşa yetişüb tahlîs itmekle semt-i selâmete çıkabilmiş ve Halîl Paşa ma'rekesinde dahi Ordu-yı Hümâyûnda mevcûd bulunub kudreti kadar izhâr-ı metânet eylemiş ise de bi-takdîrillâhi Te'âlâ Ordu-yı Hümâyûn münhezim oldığı esnâda İsmâ'îl'e gelüb ve â'dâ oraya gelmezdem akdem Tulça semtine geçüb bilâ-istîzân[4] vilâyeti tarafına azîmet itmiş idi sonra bahtı küşâde olarak rütbe-i vezârete nâ'il olub Canik tarafında olan mu'ârızlarının ba'zılarını muzmahill ve ba'zılarını bir takrîble kendüye meclûb ve mütemâyil itdikden sonra ba'zı şurût ile Trabzon'ı dahi ber-vech-i mâlikâne uhdesine kayd itdirüb hıtta-i mezkûreyi geregi gibi eşkıyâdan tathîr ve tasfiyye iderek nizâm-ı memleketde yed-i tûlâ göstermiş idi ve sonra Kırım ser'askeri ta'yîn olunub ve Karadeniz donanması ma'iyyetine virilüb Kırım iklîmine vürûdunda hakk budur ki ibrâz-ı celâdet ile azîm hidmetlere muvaffak olarak â'dâya birkaç def'a galebe eyleyüb o hilâlde sulh vukû' bulmayaydı Kırım'ı istihlâs[5] ve istirdâd iderdi deyü ba'zılar iddi'â ider Dârendeli Mehmed Paşa'nın sadâretinde sâniyyen Kırım ser'askeri nasb olunub Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa ile birlikde ol cânibe gitdiler ise de mahallinde zikr itdigimiz vechile bilâ-muhârebe avdet itdiler.

Yüz doksan senesinde bir risâle te'lîf idüb der-i devlete takdîm itmişdir risâle-i mezkûrede seksan iki senesi seferinde vâki' olan hatî'âtı ve Kırım vukû'âtını ve Bağdâd Vâlîsi Ömer Paşa'nın katli hatâ olub bundan neş'et iden fenâlıkları ve sâ'ir bu makûle mevâddı (**s.146**) medâr-ı bahs iderek Devlet-i Aliyye'ye lâzım gelan nizâmât-ı askeriyye ve mülkiyyeyi kabaca ta'bîrât ve sebk ü rabtı[6] yok ibârât ile efkâr-ı âmiyâne üzre beyân itmişdir lâkin bu sırada vükelâ-yı devletin ma'âyib[7] ve mesâlibi mezkûr olmağla erkân-ı devlete girân gelerek ol esnâda Cebbâr-zâde Mustafâ Beg ile beynlerinde vukû' bulan gavgâya İstanbulca isyân rengi virilüb üzerine doksan üç senesinde mîr-i mûmâ-ileyh taslît olundukda mukâbeleye ibtidâr itmeyüb Kırım cânibine firâr itmesiyle egerçi bunca senelerden berü cem' ve iddihâr itdigi emvâl ve eşyâsı yağma olundı. Lâkin hakkında tasavvur oluuan bagî ve isyân dâ'iyyesinden berî'ü'z-zimme oldığı dahi bilindi ve İzzet

1 Kûşe-i ihtifâ: Saklanılan yer, gizlenilen köşe.
2 Rizvance: İzvance.
3 Keşâ-keş: Münâkaşa, çekişme, mücadele. Keder, hüzün, tasa, gam. Sıkıntı, felâket, ıztırab.
4 Bilâ-istîzân: Hiç danışmadan, sormadan.
5 İstihlâs: Bir şeyi kendine mahsus kılmaya çalışma. Kurtarma, kurtarılma.
6 Sebk ü rabt: İfâdede tutarlık, cümlenin düzgün oluşu.
7 Ma'âyib: Ayıp sayılan şeyler, kusurlar, lekeler.

Mehmed Paşa'nın sadâretinde vezâreti ibkâ ve zabt olunan emvâl ve mukâta'âtı redd ve i'tâ olunub yine hey'et-i ûlâsına i'âde kılındı fakat Cebbâr-zâde'den ahz-ı intikâm dâ'iyyesiyle leyl ve nehâr idâre-i pergâr-ı efkâr itmekde olub ol esnâda mîr-i mûmâ-ileyh köleleri yedinde maktûl olmağla kölelerin ifsâd olunması müşârün-ileyhin tedârük ve i'mâl itdigi vesâ'it-i letâ'ifü'l-hıyel ile hâsıl olmuş bir keyfiyyet idügüne zâhib olmuşlardır. Ol vakitden bu ana kadar Erzurûm cânibi ser'askerligiyle bi'l-istiklâl ol havâlîde kâr-fermâ olub bu esnâda ber-minvâl-i muharrer vefât eyledi. Zabt ü rabt-ı asâkire muktedir ve umûrunda mutabassır müsâ'ade-i baht ile her müşkilât kendüye sehl ve yesîr[1] ve şiddet-i batş ve siyâsetle şehîr bir vezîr-i huceste-tedbîr olub bir mahallden bir mahalle azîmetinde asâkirden biri ehl-i ra'iyyetin hilâline vaz'-ı yed itmek muhâl ve mehâbetinden gürûh-i zaleme hâ'if ve bî-mecâl oldığı hâlde beş on gün zarfında otuz kırk bin asker cem' idebilür ve zâtiyle iftihâr olunur ve hele Devlet-i Aliyye'niu rükn-i rakîni ve şark cânibinin bir sedd-i metîni idi. Fakat terk-i salât[2] ve sefk-i dimâ'[3] ile şöhret bulmuş idi. Tecâvezallâhü Te'âlâ an seyyi'âtihi.

Şeh-zâde Sultân Mahmûd'un Vilâdeti

İşbu Ramazân-ı mübârekin on üçünci Çehârşenbe güni sulb-i pâk-i şehr-i yârîden lâyık-ı tâc ve taht bir şeh-zâde-i cüvân-baht zîver-i mehd-i vücûd olub Sultân Mahmûd tesmiye[4] olundı. Mu'tâd üzre top şenligi ve sâ'ir levâzım-ı şâdî icrâ buyuruldukdan sonra üç gice ale't-tevâlî deryâ donanması tertîb kılındı. Şeh-zâde-i müşârün-ileyh hazretleri bin iki yüz yirmi üç senesinde câlis-i taht-ı Osmânî olan Sultân Mahmûd Han-ı Sânî'dir ki gürûh-ı eşkıyâ ve serkeşânı kahr ve tedmîr ile devleti tecdîd ve kavâ'id-i bekâ-yı saltanatı temhîd[5] itmişdir.

Soğucak ve Anapa kal'alarının i'mârı içün nefy ve te'dîbi lâzım gelenlerin ol tarafa irsâl (**s.147**) olunmasını Ferah Alî Paşa tahrîr itmiş oldığından akdemce İsmâ'îl İsmetî Efendi Soğucak'a nefy olunmuş idi. Bu kerre Alî Paşa egerçi husûs-ı mezkûrı istid'â itmiş idim ancak ba'zılarının mâl ü ıyâl ve ırz ü vakarıyla gönderilmesi matlûb idi. İsmâ'îl Efendi'nin ise mâlı ahz ve müsâdere olunarak yalnız bir cânı bu tarafa gönderilmiş olmağla bana bu tarafda o dahi bir sıklet olayor afv ile ol tarafa celbi niyâz olunur deyü tahrîrâtı vârid oldığı esnâda Şeh-zâde Sultân Mahmûd'un vilâdeti vukû' bulmak hasebiyle İsmâ'îl Efendi'nin şüfe'âsına bâ'is-i cesâret oldığma binâ'en mûmâ-ileyhin vâki' olan zellesinin afvını niyâz itmeleriyle afv ve ıtlâk ile Dersa'âdet'e gelmesine ruhsat buyuruldı.

Bosna Vâlîsi'nin Vefâtı

Akdemce Bosna vâlîsi olan Vezîr İsmâ'îl Paşa mahall-i me'mûriyyetine vâsıl olmadan

1 Sehl ve Yesîr: Kolay. Sade. Az şey.
2 Terk-i salât: Namazı terk eden, namaz kılmayan.
3 Sefk-i dimâ: Kan dökme, kan dökücülük.
4 Tesmiye: Ad verme, adlandırma.
5 Temhîd: Yayma; döşetme. Düzeltme; düzenleme.

mat'ûnen vefât itdigi haberi Ramazân'ın on sekizinci gicesi Dersa'âdet'e vârid olmağla Bosna eyâleti İnebahtı muhâfızı olan Morevî Ahmed Paşa'ya ve İnebahtı Karaman Vâlîsi Vezîr Defterdâr el-Hâc Mustafâ Paşa'ya ve Karamân eyâleti Musul Vâlîsi Vezîr Timur Paşa'ya ve Musul eyâleti Bağdâd vâlîsinin arz ve niyâzı üzre akdemce mîr-i mîrân olan Abdülbâki Paşa'ya tevcîh olundı. Müteveffâ-yı müşârün-ileyh ehl-i hirfetden bir şahsın oğlı olub bin yüz elli iki târîhinde Dersa'âdet'de tevellüd itmişdir. Sinn-i temyîze su'ûdunda Galata Sarâyı'na çerâğ olarak tahsîl-i ma'ârif itmiş ve husûsiyle hüsn-i hattın envâ'ını ögrenmiş idi. Birkaç nev' yazusını Sultân Mustafâ merhûma arz itdiklerinde derhâl Sarây-ı Cedîd'de vâki' hazine huddâmına ilhâk olunub çok geçmeden bahtı-yâr[1] ve sa'âdet-i tâli'i kendüye kafadâr olarak Sadr-ı esbak Silâhdâr Mehmed Paşa'ya kesb-i ta'alluk ve intisâb birle bir zamân tütüncilik ve haftâncılık hidmetlerinde bi'l-istihdâm ba'zı umûr-ı mu'azzamada mahremâne[2] istişâre iderek re'y ve tedbîrini isti'lâm eylerdi.

Müşârün-ileyhe bu derece takarrübüni birâderleri çekemeyüb dâ'ireden vücûdun istiskâl ve def'i bâbında tertîb-i envâ'-i mekir ve âl eyledikleri esnâda ser-kâtibî yamaklığı mahlûl olmağla derhâl sâhib-i tercemeye ihâle olunub bir müddetden sonra müşârün-ileyhin i'âne ve imdâdıyla ser-kitâbetini ihrâz itmiş idi. Rüşd ve reviyyet-i fıtriyye ve cevdet-i re'y ve karîhası[3] hasebiyle günden güne kesb-i i'tibâr ve imtiyâz iderek Hazîne kethüdâsı olub mâhiyyet ve isti'dâdı Halîl Hamîd Paşa'nın ma'lûmı olmağla istirkâb iderek rütbe-i vezâretle Enderûn-ı Hümâyûndan ihrâc ve uhdesine İnebahtı mansıbı tevcîh ve henüz İnebahtı'ya vusûl bulmadan me'mûriyyetini (**s.148**) Sofya ser'askerligine ve bir müddet sonra İsmâ'îl ser'askerligine tahvîl itdirmiş idi. Mu'ahharen Bosna vâlîsi olub ber-minvâl-i muharrer henüz kürsî-i memlekete vusûl bulmadan vefât eyledi. Hezâr-fen[4] ve etvârı müstahsen[5] bir vezîr-i rûşen-zamîr olub eger ömri müsâ'ade idüb de taşralarda dahi geşt ü güzâr ile ahvâl-i âlemi tecrübe itmiş olaydı Devlet-i Aliyye'nin pek çok işine yarayacağı der-kâr idi.

Yûsuf Ağa'nın Vezâreti ve Tevcîhât-ı Âherî

Kapudan Paşa Kethüdâsı Yûsuf Ağa'nın rüşd ve reviyyeti nezd-i pâdişâhîde ma'lûm oldukdan başka sadr-ı â'zama dahi münâsebet-i tâmmesi olmak hasebiyle Şevvâl'in on yedinci güni uhdesine müceddeden rütbe-i vezâretle Mora muhassıllığı tevcîh ile kadri tevkîr[6] ve tenvîh kılındı.

Mâh-ı Şevvâl'in üçünci güni vâki' olan tevcîhâtda sâbıkâ kethüdâ-yı sadr-ı âlî es-Seyyid Mehmed Hayrî Efendi çavuşbaşı ve Çelebî Mehmed Efendi nişâncı ve Süleymân Feyzî Efendi defter emîni ve sâbık çavuşbaşı Süleymân Begefendi büyük rûznâmeci ve Defterdâr-ı esbak Hasan Efendi baş muhâsebeci ve Hâcı Selîm Ağa Tersâne emîni ve mahdûm-ı sadr-ı âlî Atâullâh Begefendi sipâh kâtibi olub ferdâsı ba'zı mansıbların mübâdelesine irâde-i seniyye

1 Bahtı-yâr: Bahtlı, iyi tâli'li; mesut, mübârek, kutlu.
2 Mahremâne: Mahrem olarak, gizlice.
3 Karîha: Fikir kabiliyeti. Zihin kudreti. Düşünme istidadı.
4 Hezâr-fen: Çok bilen, elinden çok iş gelen, usta.
5 Müstahsen: İstihsân edilmiş, güzel sayılmış, beğenilmiş.
6 Tevkîr: Güzel karşılama, ağırlama; ululama, yüceltme.

ta'alluk itmekle nişâncılık Süleymân Begefendi'ye ve rûznâmçe-i evvel Çelebî Mehmed Efendi'ye tevcîh olundı. Sâbıkâ kulkethüdâsı olub bir müddetden berü Özi ağası olan Sivaslı Mehmed Ağa Dersa'âdet'e celble yeniçeri ağası nasb olunub selefi Ahmed Ağa uhdesine dahi rütbe-i vezâretle Hotin muhâfızlığı ihsân buyuruldı.

Akdemce İnebahtı muhâfızı ta'yîn buyurulmuş olan Defterdâr Hâcı Mustafâ Paşa'ya Halep eyâleti ve Özi Muhâfızı Çerkes Hasan Paşa'ya Adana eyâleti ve Nasûh Paşa'ya İçil Sancağı ve Mîr-i Hâc sâbık Dervîş Mehmed Paşa'ya Nigde Sancağı ve mîr-i mîrândan Şâhim-zâde Mustafâ Paşa'ya Trabzon eyâleti ve sâbıkâ Tırhala Mutasarrıfı Arslan Paşa'ya İnebahtı ve sâbıkâ Hotin muhâfızı mîr-i mîrândan Keko Alî Paşa-zâde İsmâ'îl Paşa'ya Tırhala Sancağı Zi'l-ka'de'nin on birinci güni tevcîh buyurulmuşdur. Ve sâbıkâ silâhdâr-ı şehr-i yârî olub da ber-vech-i tekâ'üd hânesinde ikâmet üzre bulunan Halîl Ağa uhdesine mâh-ı merkûmun yirmi dördünci güni rütbe-i vezâret tevcîh ve inâyet kılınmışdır.

Kıbrıs ile İzmir'in Mukâta'a ve Eshâm Oldığı

Seferler mütemâdî olmak hasebiyle Devlet-i Aliyye'nin masrafı îrâdına gâlib geldikden başka li-ecli'l-ihtiyât nasb ve ta'yîn olunagelan ser'askerlerin masârifâtı ve â'dânın Akdeniz'de (**s.149**) ve Karadeniz'de olan kuvve-i bahriyyesine mukâbeleten külliyyetlü donanma tertîbi ve silâhazâtı ba'zı tasarrufât-ı akliyyeden fazla vâridât bulmağı îcâb itmekle akdemce akd olunan mecâlis-i meşveretde Aydın muhassıllığı ber-vech-i eshâm tâliblerine fürûht olunub hâsıl olan mebâliğ bir mahalde hıfz ile lede'l-iktizâ donanma umûrına sarf olunmak husûsı geçerçi karâr-gîr olmuş idi. Ancak Aydın sancağının etrâf ve eknâfında mütegallibeden[1] birçok müfsideler olub bir vâlî-i kâsirden hâlî olmadığı takdîrce velev-ba'de zamân bu makûlelerin tuğyânları muhtemel bulundığına mebnî re'y-i mezkûrdan udûl olunarak sadr-ı â'zamlara bâs kayd olunan İzmir ve Kıbrıs hâsılâtı gayr-i ez-mîrî eshâm i'tibâriyle fürûht olanarak Aydın muhassıllığı kezâlik gayr-i ez-mîrî Kıbrıs'a ve Yenişehir Cezîresi câ'izesi İzmir'e tahsîl olmak üzre sadr-ı â'zamlara müceddeden hâs ta'yîn kılındı. Ve Kıbrıs yüz yirmi yedi buçuk ve İzmir elli üç buçuk sehm i'tibâr olunub nizâm bulan şurûtı derciyle kâ'imeleri bi't-tahrîr tâliblerine fürûht olundukda hâsıl olan dört bin yedi yüz altı kîse lede'l-iktizâ umûr-ı devlete sarfolunmaya harc olunmak üzre emâneten Darbhâne'de hıfz olundı.

Vefât-ı Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi

Şeyhü'l-islâm Arab-zâde Ahmed Atâullâh Begefendi mâh-ı Şevvâl-i mükerremin on üçünci Pâzârirtesi gicesi vefât itmekle namâzı mu'tâd üzre Fâtih Câmi'-i şerîfiude ba'de'l-edâ Sadefciler içinde ihzâr itmiş oldığı hazîreye defn olundı. Ve sâbıkâ Rûmili kazaskeri ve nakîbü'l-eşrâf olan Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi'ye mâh-ı merkûmun on yedinci Salı günü meşîhât-i İslâmiyye tevcîh olunub nekâbet-i eşrâf câh-ı vâlâsı hâlâ İstanbul kadısı olan Seyyid es-Seyyid Mehmed Efendi'ye tevcîh kılındı.

1 Mütegallibe: Zorba takımı, derebeyi.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh asr-ı Sultân Ahmed Hanî'de yirmi bir sene kadar imâmet ve ta'lîm-i şeh-zâdegân hidmet-i celîlesiyle kesb-i şeref ve izzet itmiş ve elli dokuz Receb'inde sadr-ı Rûm iken vefât eylemiş olan Abdurrahmân Efendi'nin oğlı olub bin yüz otuz iki senesi Şevvâli'nde mütevellid ve elli târîhinde müderris olarak on yedi sene mikdârı Ahî Çelebi ve Üsküdar ve Güzelhisâr ve Gelibolı ve Tırnova niyâbetlerinde[1] bulunmuş ve yetmiş târîhinde Haleb mollâsı olmuş ve ba'de'l-azl[2] Edirne pâyesi almış idi seksan üç Receb'inde Şâm ve sekizde Mekke kazâsı ile bekâm ve doksan üçde bâ-arz-ı hâl pâye erbâbına takaddüm ile İstanbul kadısı ve doksan beşde sadr-ı Anadolı olub ve infisâllerinin beşinci güni Rûmili pâyesi alub birkaç gün sonra bi'l-fi'l sadr-ı Rûm olmuş idi. İşbu doksan dokuz senesi (s.150) Şa'bânı'nda şeyhü'l-islâm olub bir müddetden berü vücûdına müstevlî olan hastalıkdan bî-tâb oldığı hâlde lâzıme-i mâhiyyet-i insâniyyeden olan hubb-i câh iktizâsıyla rüsûm-i mu'tâdeyi terk itmeyerek altmış üç gün kadar makâm-ı meşîhatde bulundukdan sonra sinni altmış yedi seneye bâliğ oldukda vefât eyledi. Munsıf[3] ve müteverri'[4] halîm ve mütevâzi' kibr ve gurûrdan sâlim lisân-ı asra âlim bir zât-ı memdûhu's-sıfât idi.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Ahmed Nazîf Efendi'nin Azli

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Ahmed Nazîf Efendi'nin hakkında teveccüh-i mahsûs-ı şâhâne ber-kemâl[5] ise de Devlet-i Aliyye'de emekdâr bulunmuş birçok zevâtın önüne geçerek müntehâ-yı menâsıb-ı ricâl-i devlet olan kethüdâlık mesnedine su'ûdını halk çokça gördükleri hâlde bu esnâda Okcılarbaşında zuhûr iden harîkin itfâsında tekâsül ile tulumbacılara bahş ve in'âm itmedi deyü alenen yüzine karşu sebb ü şetm[6] itdiklerini bi'n-nefs pâdişâh-ı âlem hazretleri istimâ' itdigine mebnî Zi'l-ka'de'nin altıncı güni kethüdâlıkdan ve pederi el-Hâc Selîm Ağa dahi Tersâne emanetinden azl ile sadr-ı esbak Divitdâr Mehmed Paşa-zâde hâlâ mîr-âhûr-ı evvel Abdî Beg ashâb-ı ta'ayyün ve tahayyüzden bulundığına ve şimdiye dek bir husûsda beyne'n-nâs mevzû' bahis olmadığı ma'lûm-ı şehr-i yârî idügine binâ'en kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Mehmed Hayrî Efendi Tersâne emîni ve Lâleli Mustafâ Efendi çavuşbaşı nasb olundı. Ve Büyük Tezkereci Enverî Efendi'nin ba'zı harekâtından sadr-ı â'zam mahzûz olmadığına mebnî azl ile sâbıkâ Cizye Muhâsebecisi Mehmed Nahîfî Efendi büyük tezkereci oldı.

Şeyhü'l-islâm-ı Eshak İbrâhîm Begefendi'nin Nefy Olundığı

Şeyhü'l-islâm-ı esbak İbrâhîm Begefendi'nin etbâ' ve levâhıkı kesîr olub meşîhatden

1 Niyâbet: Nâiblik, vekâlet, vekillik.
2 Ba'de'l-azl: Azl edildikten sonra.
3 Munsıf: İnsaf eden, insaflı.
4 Müteverri': Dînin emrettiği şeylere sımsıkı bağlı kalan.
5 Ber-kemâl: Mükemmel.
6 Sebb ü şetm: Sövüp sayma.

infisâli hasebiyle me'lûf[1] oldukları fevâ'id ve avâ'idden mahrûm olduklarından dolayı mahal be-mahal mesâvî[2] ve ma'âyib-i devleti mevzû' bahs itmege mübâşeret itdiklerine ve kendüsi dahi müte'azzım bir zât oldığı hâlde ikbâl-perest olan bir takım ihtiyât-kârların ihtilâtından ihtirâz itmeyerek lisânından ba'zı dokunaklı sözler sâdır olageldiğine mebnî dârü's-safâ-yı İstanbul'dan teb'îdi lâzım gelmekle Zi'l-ka'de'nin dokuzuncı güni arpalıkları olan Engüri'ye nefy ve iclâ olundı. Müddet-i meşihat-i sâniyyeleri seksan üç gün olub ba'de'l-azl tamâmca seksan üç gün ikâmetden sonra nefy ve iclâsı vukû'ı ittifâkiyyât-ı garibedendir.

Bu esnâda mahdûmları Mustafâ Beg'in dahi bir zamân kûşe-gîr-i inzivâ olması lâzım gelmekle İncirköy'ünde îcâr ile sâkin olmakda oldığı sâhilhânede ikâmetle halkla ihtilâtdan uzlet[3] ve ihtirâz eylemesi irâde buyuruldı.

(s.151) Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Karahisârî Ahmed Ağa dahi müşârün-ileyh İbrâhîm Begefendi'nin mensûbâtından add olunarak yevm-i mezkûrda maskat-ı re'si olan Karahisâr'a nefy ve tagrîb olundı.

Silâhşörân-ı hâssadan Sârbân Alî Ağa hâl-i hâzırına kâni' ve râzı olmayub ve kendüye ta'yîn ve vücûd virüb de gûyâ kadri bilinmiyor ve hakkına ri'âyet olunmuyor yollu hâlinden arz ve şikâyet siyâkında ricâl ve kibâr-ı devletin fasl mezemmetini şurada burada vird-i zebân idegeldiginden ol dahi der-akab Sakız Cezîresi'ne nefy ve iclâ olundı.

Cezzâr'ın Emîrü'l-hâc Oldığı

Ümerâ-yı Mısriyye'nin sû-i sanî'ları eseri olarak mürettebât-ı Haremeyn'in tesviyye ve îfâsında vâki' olan taksîrlerinden nâşî hüccâc-ı Mısır bu sene Ravza-i Mutahhara ziyâretinden mahrûm ve mahzûn ve dûçâr-ı mesâ'ib-i gûnâ gûn ve bu ise Saltanat-ı Seniyye'ye dâğ-ı derûn[4] oldukdan başka doksan yedi senesinde Azm-zâde Mehmed Paşa'nın vefâtı hasebiyle esbak Şâm Vâlîsi Osmân Paşa-zâde Dervîş Paşa Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâc olarak doksan sekiz senesinde mahmil-i Şâm'ı o götürüb getürmüş ise de rehâveti ve kudretsizligi hasebiyle Şâm hüccâcı dahi dûçâr-ı mesâ'ib ve sene-i âtiye içün emniyyet münselib[5] olmakdan nâşî Devlet-i Aliyye Rusya ve Nemçe münâza'âtıyla uğraşub dururken bu dahi bir gâ'ile-i uzmâ olmuşdur. Şöyle ki hüccâcın selâmet haberini îsâle me'mûr olan müjdecibaşı işbu bin yüz doksan dokuz senesi Rebî'ü'l-evveli evâ'ilinde Dersa'âdet'e vâsıl olarak ber-mu'tâd-ı kadîm evvel emirde Dâru's-sa'âde ağasıyla mülâkât idüb kendüsünden hüccâcın çi-gûnegî-i ahvâli su'âl olundukda Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâc olan Dervîş Mehmed Paşa'nın zâten belâhet ve rehâveti ve idâre-i umûrda kudretsizligi âsârından olarak tarîk-i hâcda vâki' olub hüccâcın kilârı mesâbesinde olan kılâ'dan Hediyye Eşmesi ve Cehîmen ve Tâbût Korısı kal'alarını Urbân eşkıyâsı urub bekcilerini katl itmişler ve meşâyih-i Urbân surrelerimiz noksân virildigi hâlde gâfil olmasunlar deyü Medîne-i Münevvere ahâlîsine

1 Me'lûf: Ülfet edinilmiş, alışılmış, alışmış; huy edilmiş.
2 Mesâvî: Fenalıklar, kötülükler.
3 Uzlet: Bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama, yalnızlık köşesine çekilme.
4 Dâğ-ı derûn: İç yarası, gönül acısı.
5 Münselib: İnsilâb eden, kaçmış, kaçırılmış, kalmamış.

haber göndermişler ve her menzilde emîrü'l-hâc haymesine kapanub hâl-i kavâfilden gâfil ve hâb-ı râhata[1] mâ'il olmağın emvâl-i hüccâcın ekseri nehb ve sirkat olunmuş oldığından hilâl-i tarîkde cümlesinin emniyyetleri meslûb olub gelecek sene de hâcca azîmet mümkün olmayacağı beyâniyle etrâfa mektûblar neşr eylemişler ve Şâm-ı Şerîf'e vusûllerinde â'zam-ı levâzımdan olan çadırlar muhterik ve cerdenin bî-vakt hareketinden zahâ'ir telef ve zâyi' olarak ordu-yı hüccâca kaht ve zarûret târî olub sene-i âtiyede hüccâcı kaldırmak nakden iki bin kîse akçe tedârükine muhtâc ve paşanın hisseti[2] hasebiyle matâyâ-yı[3] hüccâc **(s.152)** olan develerin ekvâtı kıllet üzre virilmiş oldığından develer za'îf ve zebûn[4] düşmekle fî-mâ-ba'd amelden kalub gelecek sene ekallî on bin deve tedârüki emr-i zarûrîdir ve ân-be-ân mutarassıd-ı fırsat olan Muhammed Harfân dahi vâlînin acz ve hayretini müşâhede birle haddini tecâvüz iderek Hama ve nevâhîsini yağma ve târâc ve mütesellim ve âdemlerini katl ve iz'âc itmekden nâşî ol havâlîden dahi emniyyet meslûb olarak fukarâ ve zu'afâ bi'z-zarûre terk-i vatan itmege müteheyyi' olmuşlar ve Harb Şeyhi Şeyh Mahmûd Devlet-i Aliyye'ye sadâkat ve şerîf tarafına husumet üzre olarak egerçi hüccâcın mutazarrır olmaması husûsuna sa'y eylemiş ise de emîrü'l-hâccın kıllet-i askeri ve dâ'iresinin perîşânlığı Urbân'ın bâ'is-i cesâreti olmağla istedikleri gibi hüccâca îsâl-i zarar idüb ve bu hâlet hırs ve tama'larına küllî medâr olub maâzallâh sene-i âtiyede bundan ziyâde fesâda cesâret idecekleri der-kârdır deyü merkûm müjdecibaşı takrîr idüb Dâru's-sa'âde ağası dahi takrîrini huzûr-i hümâyûna arz itmekle Şâm Vâlîsi'nin azli lâzım gelerek yerine vüzerâ-yı izâmın müştehir ve muktedirlerinden Cezzâr Ahmed Paşa veyâhûd Azm-zâdelerden biri cümle ittifâkıyla intihâb olunub Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâc nasb olunmak bâbında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla müjdecibaşı Bâb-ı Âlî'ye ihzâr ve istintâk olundukda yine evvelki takrîrini îrâd eyledi.

Ve ahvâl-i hüccâca vâkıf ve Şâm havâlîsinin hâlini ârif olan ba'zı zevâtdan bu husûsda re'y ve mütâla'a soruldukda çâdırların yanması ve develerin zebûn düşmesi ve esbâb-ı sâ'ire takrîbiyle paşanın azli lâzım gelüb Cezzâr Ahmed Paşa'nın servet ve miknetinden[5] başka şecâ'ati beyne'l-aşâ'ir ma'lûm ve meşhûr olınağla sâ'ire rüchânı ve emîrü'l-hâclığa liyâkati der-kârdır deyüb şeyhü'l-haremin hazînedârı Necâb Ahmed dahi bu keyfiyyetleri tasdîk birle mezâhib-i erba'a müftîleri gelecek sene Dervîş Paşa emâretde ibkâ olunur ise hatar ve zarar mülâhazalarıyla mahmil-bend-i azîmet olan hüccâca emniyyet câ'iz olmaz deyü fetvâlar virdiklerini tefevvüh[6] eyledi ve müjdecibaşı dahi bu sözi tasdîk itdi.

Binâ'en-aleyh Rebî'ül-evvel'in on altıncı güni Şeyhü'l-islâm konağında meclis-i meşveret akd olunuh husûsât-ı mezkûre der-miyân olunarak huzzârdan taleb-i re'y olundukda Süleymân Feyzî Efendi kelâma mübâşeret idüb Cezzâr'ın hâlinden ve sâ'ir vüzerânın kudretsizliginden bahisle Receb-i şerîfe dek maslahat te'hîr olunub ba'dehu Canikli Hâcı Alî Paşa nasb olunmak münâsibdir didi Kapudan Paşa dahi bunı istihsân[7] itdi. Sadr-ı â'zam

1 Hâb-ı râhat: İstirahat için uyku.
2 Hisset: Cimrilik, tamahkârlık, nekeslik.
3 Matâyâ: Binek hayvanları.
4 Zebûn: Zayıf, güçsüz, âciz.
5 Miknet: Kuvvet, kudret, güç, zor.
6 Tefevvüh: Ağza alma, söyleme. Münasebetsiz söz söyleme, dil uzatma.
7 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.

Halîl Hamîd Paşa mukâbele idüb emîr-i hâccın cümle mühimmâtı müheyyâ[1] oldığı sûretde Receb'e ve belki **(s.153)** Ramazân'a dek te'hîr-i maslahatda be's yokdur ancak mühimmâtın fikdânı ve i'âne-i külliyyenin lüzûmı hasebiyle evvelâ ta'cîl ve te'hîr-i maslahat ne makûle fâ'ide ve zararı îcâb idecegini mülâhaza idüb de ba'dehu beyân-ı mütâla'a itmelidir didikde Re'îs Efendi kelâma ibtidâr idüb Alî Paşa'nın ûlûvviyyeti teslîm olundığı hâlde bile mîrîden akçe istiyecegi der-kârdır diyecek Defterdâr Efendi akçenin tedârüki müşkil ve mîrînin hâli herkesin ma'lûmıdır dimekle Şeyhü'l-islâm Efendi kelâma şurû' idüb didi ki Alî Paşa'dan istimzâca bırağılsa vakit mürûr idüb sonra tedârük-i mühimmât mümkün olamayacağı cihetle Cezzâr gibi bir muktedir vezîre Şâm'ın tevcîhinde vücûh-i menâfi' vardır ve bâ-husûs i'âne istemeyecegi cihetle mîrîce suhûlet[2] der-kârdır. Feyzî Efendi Cezzâr'a ba'zı hâller isnâdıyla mu'ârazaya ibtidâr idüb yine Alî Paşa'yı tervîc itmekle Sadr-ı â'zam mukâbele idüb Alî Paşa'nın ma'iyyetinde el-ân altı yedi bin kadar asker olub Erzurûm ve Karahisâr ve Trabzon ve havâlîsi taht-ı tasarruf ve idâresinde olarak orada ibkâ ve istikrarından mahzûz iken ihtiyâr-ı külfet ile Şâm'a azîmeti me'mûl[3] olmadığından fazla o kadar askerle Şâm'a vusûli vakte muhtâcdır didikde Süleymân Feyzî Efendi i'âde-i kelâm idüb Alî Paşa tarafından adem-i kabûl sûreti nümâyân olursa ısrâr ve ilhâh ile mu'âmele olunsun dimesine cevâben Sadr-ı â'zam didi ki cebr ve ısrâr ile emâret-i hâccı kabûl itse dahi birkaç def'a mükâtebe vukû'ıyla mevsim-i hâcc güzerân ideceginden başka ceffü'l-kalem[4] cevâb virmesi dahi muhtemel olub böyle itâ'atsizlik sûretinde bir vaz'-ı nâ-bercâ zuhûrunda hıfzan li'n-nizâm çâresi görülmek lâzım gelerek mâdde bir iken iki olmak lâzım gelür bu sûretde ısrâr abese iştigâl kabîlindendir.

Kapudan Paşa dahi kelâma ibtidâr ile Cezzâr'ın emîrü'l-hâc olmasını men' ve cerh ile Alî Paşa'nın rüchânı[5] bahsinde haylî mukaddimât serd eyledi. Defter Emîni dahi anı tasdîk idüb Cezzâr'dan Şerîf-i Mekke'nin vahşeti ve Mısır emîrü'l-hâccının vesvese ve haşyeti cihetleriyle Alî Paşa olmadığı sûretde bâri Sadr-ı sâbık Yegen Mehmed Paşa nasb olunsun didikde Alî Paşa'da tasavvur olunan terâhî-i zamân ve mehâzîr-i âharı tekrâr der-miyân olub Yegen Paşa'nın dahi adem-i kudretinden bahisle Cezzâr'ın fevka mâ-yetesavver esbâb-ı sâmân ve serveti ve Şerîf-i Mekke'nin tevahhuşı teslîm olunsa bile Cezzâr'ın fart-ı kuvvet ve mikneti sebebiyle küllî ve cüz'î bir mahzûrı müstelzim olamayacağı der-kârdır. Ve Azm-zâdelerden dahi mukaddemâ müsteş'ir ve mütevahhiş olub kuvvetleri mefkûd[6] iken yine tarafından bir hâlet-i müstekreh zuhûr itmemiş idi dinildikde Müftî-zâde Ahmed Efendi sözi kesdirüb bu makûle ihtimâlât-ı akliyyeye nihâyet yokdur hemân mütevekkilen alallâh Cezzâr'a Şâm ve emâret-i hüccâc tevcîh olunsun didi. Ve huzzârın ekserîsinde **(s.154)** dahi buna muvâfakat görüldi ancak Şeyhü'l-islâm Alî Paşa ile imtizâc olunmak husûsunı der-miyân idüb kabûl eyledigi sûretde matlûb hâsıl olur ve i'tizârât-ı müveccehe ile isti'fâ itdigi sûretde fakat bu senelik Cezzâr'ın emîrü'l-hâcc nasb olunması münâsib görinür dimekle derhâl hulâsâ-i ârâ-i ehl-i meşveret Rikâb-ı Hümâyûna arz ve telhîs olundukda umûr-ı

1 Müheyyâ: Hazır, hazırlanmış.
2 Suhûlet: Kolaylık, incelik, yumuşaklık, naziklik.
3 Me'mûl: Emel edinilen, ümit olunan, umulan, beklenilen.
4 Ceffü'l-kalem: Düşünmeksizin, birden, hemen.
5 Rüchân: Üstünlük, yeğlik.
6 Mefkûd: Kaybolmuş. Kayıb, yok, olmayan, bilinmeyen.

hâcc te'hîr kabûl ider mevâddan olmayub teshîlen li'l-ınaslaha bir ân mukeddem emîrü'l-hâcc nasb olunmak lâzım gelür ve tercîh ve intihâb husûsı garazdan sâlim olarak vüzerâ-yı izâmın münâsib ve muktedirlerinden biri emîrü'l-hâclığa intihâb ile arz olunsun ve Alî Paşa'ya emîrü'l-hâclığın inhisârı ittifâkî midir yohsa ba'zıların re'yi midir ve bu'd mesâfe takrîbiyle zamân mürûrı ve özr irâdı melhûz degil midir Azm-zâdelerden birine virilse Es'ad Paşa'nın azlinde vâki' olan keyfiyyet hâtıra gelmez mi deyü sâdır olan hatt-ı hümâyûn Şeyhü'l-islâm Efendi'ye irâ'e olundukda fevt-i vakt mülâhazasıyla re'y-i evvelinden udûl ile Cezzâr ve sâ'irlerin ahvâli hâricden tashîh olunarak hemân birkaç gün zarfından sûret virilmek fi'l-vâki' lâzım idügi mazmûnunda irsâl eyledigi şukka rikâb-i hüsrevâneye arz olundukda çünki Cezzâr'ın emâretine meclis-i meşveretde karâr virilemedigi ve Alî Paşa'nın emâreti dahi ba'zı ilel zımnında câ'iz olmadığı cihetle Azm-zâdelerin müte'alliklerinden ve işe yarar kethüdâlarından Şâm havâlîsinde kimesne var mıdır deyü tekrâr hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla keyfiyyet tekrâr der-miyân olundukda havâlî-i Şâm'da umûr-ı hüccâcı idâre idebilecek sâhib-i re'y ve tedbîr kimesne olmayub ve Cezzâr'ın Şâm'a kurbiyyeti[1] ve bâ-husûs fart-ı kuvvet ve mikneti hasebiyle emâret-i hâcc inhisâr-ı aklî ile kendüye münhasır olub bu husûsda muhâlefet idenlerin kelâmları dahi garazdan sâlim olmayarak birer sebebe mebnî oldığı emr-i meczûm ve kendüsünden bu âna dek isâ'ete[2] dâ'ir bir vaz'-ı nâ-hemvâr zuhûr itmedigi herkese ma'lûm olmağla bu delîller ile Süleymân Feyzî Efendi dahi mülzem ve Cezzâr'ın emîrü'l-hâclığma velev bir senelik olsun kâ'il olub Hasan Efendi'den gayrı mu'ârız kalmadı.

Ve bir de Alî Paşa'nın kapu kethüdâsı ile husûs-ı mezkûr müzâkere olundukda emîrü'l-hâclık kuvve-i mâliyyeye ve ale'l-husûs[3] vakt ve hâle nazaran masârif-i küllıyyeye mütevakkıf olub Alî Paşa mukaddemâ hasâret-dîde olmak takrîbiyle emîrü'l-hâclık idâresine muktedir olamayub yâ isti'âne veyâhûd isti'fâ itmege mecbûr olacağı cihetle ta'cîli ehemm olan maslahatın te'hîrine bâdî olmuş olur didi. Bundan sonra Kapudan Paşa'nın emîrü'l-hâclığa ehliyyeti ve kendüsünün şevk ve rağbeti mezkûr olub ancak vakt ve hâle nazaran bu esnâda kapudanlıkdan azli uyamayacağından başka Cezzâr ile beyinlerinde der-kâr olan münâfeseden dolayı Cezzâr'ın tevahhuş itmesi îrâd olundı. Ve mukaddemâ dahi (s.155) Kapudan Paşa'ya emîrü'l-hâclık münâsib görülmüş iken bu mahzûr mûceb-i terk ve te'hîr olmuş idi. Bu mukaddimât-ı müselleme ile cümlenin re'yi Cezzâr'ın emîrü'l-hâclığına meyl itdi. Ve surre emîninden bu keyfiyyet mukaddemâ istihbâr olunmuş oluh egerçi henüz cevâbı vârid olmamış ise de gelecek cevâbı müjdecibaşının ve sâ'ir erhâb-ı vukûfun takrîrine muvâfık olacağı bî-iştibâh[4] oldığından ve Cezzâr'ın kapu kethüdâsı bu esnâda Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a memhûr takrîr virüb mazmûnunda kendüsüne bu def'a Cezzâr tarafından vârid olan tahrîrâtda intifâ' dâ'iyyesi ber-taraf olarak mahzâ[5] dîn ve Devlet-i Aliyye'ye bir hidmet kasdıyla emîrü'l-hâclık talebinde oldığı ve zahâ'ir ve levâzımât-ı sâ'ire tedârükine medâr olmak içün kethüdâsına Saydâ eylâleti tevcîh olundığı hâlde mu'ayyen olan emvâl-i kilâr-ı hâccdan mâ'adâ umûr-ı hâcc içün Devlet-i Aliyye'den bir gûne i'âne istid'âsında olmayacağı

1 Kurbiyyet: Yakınlık. Bir şeye kendi gayretiyle yakınlaşmak.
2 İsâ'et: Bir işte ihmal ile zarar verme. Kötü iş işlemek.
3 Ale'l-husûs: Hususiyle, özellikle, hepsinden önce olarak.
4 Bî-iştibâh: Şüphesiz.
5 Mahzâ: Ancak, yalnız, tek, sâde. Hâlis, katkısız, tam.

ve hüccâcı bi-meşiyyetillâhi Te'âlâ âminen ve sâlimen götürüb getürecegi ve Urbân'ın surrelerini vaktiyle virüb hüccâca zaruret çekdirmeyecegi ve Trablusşâm irâde-i Devlet-i Aliyye'ye ta'lîk olunub münâsibine tevcîh olunması husûsâtı münderic oldığın arz ve inhâ itdiginden keyfiyyât-ı meşrûha yine rikâb-ı hümâyûna arz olundukda minvâl-i muharrer üzre amel olunmak bâbında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla maslahatın ehemmiyetine binâ'en âdet-i kadîme üzre Cumâde'l-ûlâ'nın gurresi olan Cum'airtesi güni ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda Şâm eyâleti ve emâret-i hâcc Cezzâr Ahmed Paşa'ya ve Saydâ eyâleti kethüdâsı Mîr-i Mîrândan Selîm Paşa'ya ve Trablusşâm ile Cerde Başbuğluğı Vezîr Mikdâd Paşa'ya tevcîh olundı.

Çünki Cezzâr'ın emîrü'l-hâclığında melhûz olan mahâzîrin başlucası ol havâlîde eyâletleri birer âdemîsine arz ve tahrîr idüb îcâb-ı vakt ve hâl budur diyerek hâh ve nâ-hâh[1] garazını yürütmesi ve bu sûretle ol havâlîyi nefsine ve dâ'iresi halkına tahsîs itmesi vâhimesi olmağın cerde başbuğluğunun kaviyyü'l-iktidâr bir vezîr-i nâm-dâra ihâlesiyle bu mahzûrun def'i tasavvur olunarak ber-minvâl-i muharrer Mikdâd Paşa'ya ihâle olunub bir ân akdem savb-ı me'mûriyyetine azîmeti kendüye emr ve iş'âr kılındı. Ancak pederinin emîrü'l-hâclığı kâle gelmiş oldığına ve zâten meşhûr ve sâhib-i vücûd zevâtdan hulundığına mebnî kendüsünün Trablusşâm vâlîsi olmasından Cezzâr mütevahhiş olarak miyânelerinde âdem-i imtizâc hâleti tekevvün itmek mülâhazadan ba'îd olmamağla Trablusşâm eyâleti ve cerde idâresi me'mûnü'l-gâ'ile bir vezîre tevcîh olunmak münâsib oldığını müte'âkiben vürûd iden i'tizârnâmelerinde tasrîh ve beyân itmiş ise de özri kabûl olunmayarak beher-hâl savb-ı me'mûriyyetine azîmeti isti'câl olunmuş oldığından nâ-çâr[2] Mikdâd Paşa dahi ister istemez sâkin oldığı mahallden harekete mecbûr olmuşdur.

Bu hâlde Halîl Hamîd Paşa'nın azli vukû'ıyla Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa kâ'immakâm nasb olunmuş (s.156) olub Mikdâd Paşa mahallinden hareket itdigi beyanıyla bile â'zâr-ı sâbıkayı tekrâr iderek kendüsünün cerde başbuğluğı münâsib-i vakt ve hâl olmadığını ifâde ma'razında makâm-ı kâ'immakâmîye feryâdnâme takdîm eyledi ancak üzerinden Trablus'un sarf ve tahvîli ile dîgerine tevcîhinde şimdiki hâlde usret der-kâr oldığından fakat bu senelik semt-i müdârâya zehâb[3] ile hidmet-i lâzımeye ihtidâr itmesi zımnında cânib-i kâ'immakâmîden kendüsüne tesliyyetnâme tahrîr ve tesyâr olunmuş iken bağteten bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olub mazmûnunda Trablusşâm eyâleti Cezzâr Paşa müte'allikâtından birine virilmeyerek Mikdâd Paşa'ya ihâlesi egerçi hüsn-i tedbîr olub ancak adem-i imtizâcları dahi melhûz olmağla tarîk-i hâcda bir hâdise zuhûr itmemek içün âhar birinin cerdeci nasb olunması ve Azm-zâdelerde mahzûr-ı mezkûr der-kâr ve Cezzâr'ın müte'allikâtına virilmekde dahi mazarrat bedîdâr[4] olmağla hîn-i tercîhde bunların istisnâ olunmaları derc ve tastîr buyurulmuş bulundığına ve Anadolı'da umûr-ı cerdeyi kemâ hüve hakkihi[5] idâreye muktedir vüzerâ olmayub her kime teklîf olunacak olsa taraf-ı mîrîden küllî akçe talebinde olacağı erkân-ı devletin ma'lûmı oldığına ve Azm-zâdelerin birkaç seneden

1 Hâh ve nâ-hâh: İster istemez.
2 Nâ-çâr: Çaresiz, ister istemez, zavallı.
3 Zehâb: Gitme. Bir fikre, düşünceye uyma; sapma.
4 Bedîdâr: Meşhur; görünür; açık, meydanda.
5 Kemâ-hüve hakkihi: Gereği gibi, hakkıyla.

berü delîlbaşıları olub Urbân ve sâ'ir ahâlî ile hüsn-i imtizâc ve ihtilâtı mesmû' ve şecâ'at ve celâdeti meşhûr olan Uzun İbrâhîm Ağa uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîh buyuruldığı hâlde menzil ile sebük-bârca[1] gidüb bilâ-i'âne umûr-ı cerdenin idâresini ta'ahhüd ve iltizâm ve an-asl Cezzâr dahi kendüsüne müteveccih olub bu sûretden mahzûz[2] olacağını ifâde ve ifhâm eyledigine mebnî Trablusşâm eyâleti ve Cerde başbuğlugı İbrâhîm Ağa'ya bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh ile cânib-i me'mûriyyetine irsâl olunub ancak Dersa'âdet'den henüz birkaç merhale ayrıldıkda Sadr-ı cedîd Alî Paşa Dersa'âdet'e vârid olub İbrâhîm Paşa'yı kudret ve âhâd-ı nâsdan ma'dûd bir şahs-ı bî-şöhret oldığından başka müddet-i medîde Azm-zâdelere hidmeti olmak hasebiyle Trablus'a vardıkda Azm-zâdeler takımı başına tecemmu' iderek ol havâlîyi ifsâddan hâlî olmayacaklarını serd ve îrâd ile cerdecilik Cezzâr'ın re'yine havâle olunmak sûretini istihsân itdigine binâ'en İbrâhîm Paşa bulundığı mahallde tevakkuf itmesi içün kendüsüne emr-i âlî gönderilüb bu mazmûnda Cezzâr'a dahi kâ'ime-i sadâret-penâhî irsâl kılınmış oldığından buna cevâben Cezzâr'ın vârid olan tahrîrâtında kendüsünün hazînedârı olub hâlâ Hama mütesellimi bulunan Süleymân Ağa'nın umûr-ı cerdeyi idâreye liyâkati der-kâr oldığı arz ve inhâ olunmağla Trablus eyâletiyle cerdecilik Süleymân Ağa uhdesine bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh olundı. Ve Mikdâd Paşa ber-minvâl-i sâbık hâzırlanmış ve mahallinden hareket itmiş olmasıyla masârif-i külliyyeye dûçâr ve bu cihetle muzâyakaya giriftâr oldığından bahisle hâline cesbân bir mansıb (s.157) ihsân buyurulmasını niyâzını hâvî bu esnâda makâm-ı sadârete niyâznâmesi gelmegin işbu doksan dokuz senesi Şa'bânı'nın altıncı güni ana dahi Sivas eyâleti ve selefi Abdülcelîl-zâde Süleymân Paşa'ya Kayseriyye sancağı tevcîh olunmuşdur. Lâkin yukaruda beyân olundığı üzre Mikdâd Paşa'nın pederi merhûm Alî Paşa ile Bozoklı Cebbâr-zâde Süleymân Beg'in birâderi Mustafâ Beg beynindeki mâcerâlardan dolayı tahaddüs[3] iden adâvet[4] Mikdâd Paşa ile Süleymân Beg'e mevrûs olmağın yek-dîgere sû-i hareket isnâdıyla birbiri aleyhine icrâ-yı nefsâniyyete ibtidâr iderek ol tarafın âsâyişine halel virdiklerinden beş altı ay sonra Mikdâd Paşa'nın me'mûriyyeti Haleb eyâletine tahvîl ile Sivas eyâleti Azm-zâde Vezîr Abdullâh Paşa'ya tevcîn olunmuşdur.

Ba'zı Havâdis-i Arabistân

Ber-minvâl-i meşrûh aktâr-ı Hicâziyye'nin ıslâhât-ı dâhiliyyesiyle uğruşılur iken Portekizlülerin sevâhil-i Hicâziyye'ye sû-i niyyetleri oldığı havâdisi dahi işbu doksan dokuz senesi hilâlinde şâyi' olmağla bu dahi Devlet-i Aliyye'yi ba'zı tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye mecbûr eylemişdir. Çünki mukaddemleri Avrupa'dau Hind'e gidilecek tarîk Mısır yolı olub bundan birkaç yüz sene akdem Avrupalular Ümîd Burunı yolunı keşf itmekle Afrika'yı dolaşarak bahren Zengibâr ve sevâhil-i Habeş ve Yemen önlerinden mürûr ile Hind'e gidüb gelerek ekâlîm-i Hindiyye'den vâfir mahallere Portekiz ve İngiliz ve Fransızlar tasallut ve istilâ itmişler idi.

1 Sebük-bâr: Yükü hafif, eşyası az olan. Çabuk, çabucak.
2 Mahzûz: Memnun. Hazetmiş, hoşlanmış.
3 Tahaddüs: Yok iken peyda olma, ortaya çıkma, meydana çıkma.
4 Adâvet: Düşmanlık.

Bu esnâda Portekizler tevsî'-i dâ'ire-i ma'îşet fikriyle sevâhil-i Hicâziyye'ye ta'arruz itmek üzre donanma tertîb ve techîz itmekde oldukları şâyi' olub egerçi hu haber sıdk ve kizbe muhtemel ise de ihtiyâta ri'âyetle sevâhilin istihkâmı ve me'mûrlarının vaktiyle âgâh ve müteyakkız bulunmaları lâzımeden oldığına binâ'en Basra Körfezi'nde vâki' oluh Devlet-i Aliyye'nin zabt ve hükmünde olan sevâhil ve iskeleleri hıfz ve hirâset[1] bâbında Bağdâd vâlîsine ve Süveyş İskelesi'nin te'mîni içün Mısır vâlîsine ve şeyhü'l-beledine evâmir-i aliyye ısdâr ve irsâl olundı. Ve Şâm Vâlîsi Cezzâr Ahmed Paşa inşâallâh kâfile-i hüccâc ile Mekke-i Mükerreme'ye vârid oldukda Cidde vâlîsi ve Şerîf hazretleri ve sâ'ir erbâb-ı vukûf ile birlikde Cidde'nin esbâb-ı muhâfazasını müzâkere ve müşâvere idüb iktizâ iden tedâbîr-i lâzımeyi icrâ ve Şâm'dan azîmetinde âdetden ziyâde top ve cebehâne ve levâzımât-ı sâ'ire istishâbıyla tiz elden istihkâmı lâzım geldigi hâlde müstashibi olan mühimmâtdan lüzûmı mikdârını ifrâz ile Cidde'ye îsâl ve ba'dehu ne lâzım ise tahkîk itdikden sonra arz ve tahrîr itmesi kendüye emr ve iş'âr kılındı.

Ve bu senelik Cidde'nin istihkâmı bu kadarca olabilüb kal'asının ta'mîri mühimm görüldigi hâlde bundan sonra ta'mîr olunmak üzre şimdiden toprak kal'a yapılması ve ber-minvâl-i muharrer (s.158) emîrü'l-hâc ordusundan lüzûmı mikdârı mühimmât alınması bâbında Cidde Vâlîsi Mustafâ Paşa'ya ve emr-i muhâfazada anınla yeksâk-ı ittifâk olmak içün Şerîf hazretlerine tahrîrât gönderildi.

Bir müddetden berü Basra'nın ihtilâli hasebiyle nizâm ve muhâfazası ehemm olmağın mikdâr-ı kifâye sefâ'inin ol tarafda vücûdı elzem görülmüş idigine mebnî mukaddemâ Basra'da mukîm[2] İngiliz konsolosu ma'rifetiyle İlgiltere'den altı aded sefâ'inin i'mâl ve irsâli sipâriş olunmuş ve hattâ elli bin guruş bahâları virilmiş idi. Bir kıt'ası akdemce İngilizlüler tarafından teslîm olunmuş olub bu def'a dahi ikişer direkli şapar ta'bîr olunur iki kıt'a sefîne vürûd itmiş ve nefs-i Bağdâd'da dahi bir kıt'a baştarda ve bir kıt'a kebîr şapar ve dîger birkaç kıt'a sefîne inşâ olunmuş olmağla el-yevm mevcûd olan sefîneler emr-i muhâfazaya kâfi oldığı bu kerre Bağdâd vâlîsi tarafından vârid olan tahrîrâtda münderic olmağla Portekiz havâdisi üzerine Bağdâd vâlîsinden bu vechile iuhâ vukû'ı ittifâkât-ı haseneden sayıldı.

Ba'zı Havâdis-i Hindiyye

Cild-i sânîde beyân itdigimiz vechile doksan bir ve doksan dört senelerinde Melibar Hükûmeti Devlet-i Aliyye'den isti'âne itmiş idi. İşbu doksan dokuz senesi hilâlinde dahi Melibar Hâkimesi yime Devlet-i Aliyye'den isti'âne itmiş olub Devlet-i Aliyye ise ber-minvâl-i meşrûh dâhilî ve hâricî bir takım gâ'iler ile meşgûl bulundığından ve vakt ve hâlin i'âneye tahammüli olmadığından keyfiyyetin Bağdâd vâlîsinden isti'lâmıyla[3] iktifâ olunmuşdur. Keyfiyyetin Vâsıf Târîhi'nde mastûr oldığı vechile ber-vech-i âtî tafsîl ve izâhına ibtidâr olunur. Şöyle ki: Memâlik-i Hindiyye'den Bahr-i Hind'de vâki' Seylan Adası ya'nî Serendib mukâbilinde kâ'in Melibar iklîminde hâkime olan Bibi Sultân tarafından bu

1 Hıfz ve hirâset: Saklama, koruma ve muhafaza etme.
2 Mukîm: İkamet eden, oturan.
3 İsti'lâm: Yazı ile bilgi isteme.

def'a dahi Dersa'âdet'e vârid olan tahrîrâtda kadîmü'l-eyyâmda Malabar bilâdında (Şekrevat Farmas)[1] nâmında bir melik-i hûşmend olub bi'set-i nebeviyyeden akdem mu'cize-i inşikâk-ı kameri[2] vâkı'asında görmekle eyyâm-ı bi'set-i hazreti risâlet-penâhîde Mekke-i Mükerreme'ye gelerek şeref-i İslâm ile müşerref oldukdan sonra memleketine avdet idüb esnâ-yı râhda vâki' bilâd-ı Arab'dan Zafâr nâm memleketde âzim-i dâr-ı âhiret olmuşdur.

El-ân Melibar hâkimesi olan Bibi Sultân işte anın ahlâf[3] ve veresesinden olub ol havâlîde bulunan ehl-i İslâm'a hükûmet iderek bu âna gelince memleket ve hükûmet ve diyânetleri tagayyür ve tebeddülden sâlim iken bin yüz doksan yedi senesinde üzerlerine âteş-perestler hücûm idüb bir sene kadar miyânelerinde muhârebe vukû'unda zümre-i muvahhidîn mansûr ve muzaffer ve â'dâları makhûr ve müdemmer oldukdan bir sene sonra zikr olunan Mecûsîler İngilizlerden isti'âne ve anların i'âneleriyle fırka-i Müslimîn üzerine muhâceme[4] itdiklerinde (**s.159**) tarafeynden birçok nüfûs zâyi' ve telef oldukdan sonra zümre-i muvahhidîne isâbet-i ayn vâki' olub bir büyük kal'alarını â'dâ zabt ile derûnunda olan ehl-i İslâm'a emân virmiş iken mu'ahharen nakz-ı ahdi irtikâb iderek nâsın emvâl ve eşyâsını yağma idüb bu sûretle hırs ve tama'ları ziyâdeleşerek sâ'ir kal'alara dahi tasallut ve ekserini zabt eylediklerinden gayri hâkime-i müşârün-ileyhâyı birkaç gün kal'a-bend ve kâffe-i emvâlini yağma ve târâc idüb buna dahi kanâ'at itmeyerek vâfir şey talebiyle iz'âc eylediklerinde el-ân İngilizlerin zîr-i dest-i tasallut ve tahakkümlerinden bî-çâre kaldığı ve ezmân-ı sâlifede[5] mülûk-ı Melibar â'dâdan rencîde olduklarında Devlet-i Aliyye'den istimdâd ve isti'âne idegelmiş ve hattâ Sultân Murâd Hazretleri'nin vaktinde olan imdâd sebebiyle â'dâya gâlib olmuş olmalarıyla bu kerre müşârün-ileyhâ dahi Pâdişâh-ı İslâm Hazretleri'nden isti'âne ve istimdâda mecbûr oldığı arz ve ifâdesiyle keyfiyyet cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den İngiliz Kralı'na tahrîr olunarak İngilizlülerin Melibar iklîminden ahz eyledikleri husûn ve kılâ' ve emlâkın ve hüccâc-ı Hindî nakl içün â'dâd olunub bu def'a anların zabt itdikleri sefînelerin istirdâd olunması derc ve tastîr olunmuşdur.

Müşârün-ileyhâ Bibi Sultân Alî Race'nin hemşîresi olub karındaşının vefâtında makâmına câlis olmuşdur. Gerek karındaşının ve gerek kendüsünün vakitlerinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den istimdâd itmişler ise de berrî ve bahrî i'âne olunamayub ve keyfiyyetin bu kerre İngiliz ilçisine ifâdesinde dahi bir fâ'ide görilemeyüb alâ-hâlihâ[6] terki ehven görülmüşdür. Fakat hâkime-i müşârün-ileyhâ ehl-i İslâm'dan olmak hasebiyle imdâd ve i'ânenin sûret-i imkânını aramak dahi îcâb itdiginden imkânı var mıdır deyü Bağdâd vâlîsinden isti'lâm ile iktifâ kılındı deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir. Maslahat bu kerre fi'l-vâki' çâresiz dereceye gelmişdir. Lâkin Hind hükûmetlerinin böyle izmihlâlleri[7] iftirâk-ı kelimeden nâşî olub taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bunların ittifâk üzre bulundırılmalarına vaktiyle himmet olunmuş olaydı hem Hindistân'da bulunan hükûmât-ı İslâmiyye münkarız olmaz ve hem de Devlet-i Aliyye'nin aktâr-ı Hindiyye'de nüfûzı olur ve pek büyük fâ'ideler

1 Şekrevat Farmas: Chakrawati Farmas.
2 İnşikâk-ı kamer: Ay'ın ikiye ayrılması.
3 Ahlâf: Birinin yerine geçenler gelecekler, halefler.
4 Muhâceme: Hücum etme, saldırma, her taraftan birden saldırma.
5 Ezmân-ı sâlife: Geçmiş zamanlar.
6 Alâ-hâlihâ: Olduğu gibi.
7 İzmihlâl: Yok olma, yok olup bitme.

görilür idi. Mukaddem ve mu'ahhar[1] bu bâbda olunan taksîrâtdan dolayı doğrısı ziyâdesiyle te'essüf olunur.

Ba'zı Vefeyât

Nişâncı Süleymân Begefendi îd-i adhâda[2] illet-i mesâneden fevt olmağla nişancılık Defter Emîni Süleymân Feyzî Efendi'ye ve defter emâneti Hasan Efendi'ye ve baş muhâsebe Rif'at Ahmed Beg'e ve Anadolı muhâsebesi sâbıkâ Büyük Tezkireci Enverî Sa'dullâh Efendi'ye tevcîh olundı.

Vâsıf Efendi'nin tahrîri üzre merhûm Süleymân Beg bin yüz otuz târîhinde Vezîr (**s.160**) Koca Bekir Paşa'nın sulbünden tevellüd idüb elli üç târîhinde küçük evkâf muhâsebecisi olmuş ve temâdî-i zamân takrîbiyle pek çok mansıblar devr ile ihtiyârlık vaktinde çavuşbaşı olub an-asl selisü'l-bevl illetine mübtelâ olmağla Dîvân-ı Hümâyûnda bi-hasebi'l-iktizâ vukû' bulan tûl meks ve tevakkufdan nâşî zarûrî vâki' olan ihtibâs-ı bevlden dolayı eczâ-yı reşâşiye tahaccür iderek illet-i mesâneye tahavvül idüb tevcîhâtda eger rûznâmçe-i evvel ve ba'dehu nişâncı olmuş ise de mübtelâ oldığı illeti izdiyâd[3] bularak bayrâm güni vedâ'-ı mansıb-ı fenâ eyledi. Halîm ve selîm sâdık ve müstakîm dîndâr ve sâhib-i vakâr bir zât olub kimseyi incitmez mekârih-i umûra aslâ tasaddî itmez idi.

Doksan altı senesi Şevvâli'nde dünyâya gelmiş olan Şeh-zâde Mehmed Nusret bu sene Zi'l-hicce'nin on dokuzuncı güni vefât idüb Bağçekapusu'nda vâki' türbe-i cedîdede defn olundı. Soğucak muhâfızlığı ve Anapa'nın bânîsi[4] olan Ferah Alî Paşa'nın vefâtı haberi evâ'il-i Zi'l-hicce'de Dersa'âdet'e vârid olmağla Soğucak muhâfızı ve Ankara sancağı ber-vech-i te'bîd Acaralı Alî Paşa uhdesine tevcîh kılındı.

Ferah Alî Paşa Çerkes ve Abaza tavâ'ifinden pek çoğunı İslâm ile müşerref itmiş oralarca büyük işler görüb vefâtından sonra Anapa'da türbesi ziyâret-gâh-ı enâm olmuşdur. İcrâ'ât-ı hasenesinin icmâli ve Çerkesistân'ın garâ'ib-i ahvâli ber-vech-i âtî beyân olunur.

Vekâyi'-i Çerkesistân

Kûh-i Kâf'ın bir büyük ve mühim kıt'ası olan Çerkesistân'ın fâtih-i ma'nevîsi ve Anapa Kal'ası'nın bânîsi Ferah Alî Paşa'dır ki bin yüz doksan beş senesi evâhirinde[5] Soğucak muhâfızı nasb olunarak kalyon-ı hümâyûn ile oraya gönderilmiş idi. İşbu doksan dokuz senesi evâhirine kadar ol havâlîde dîn-i İslâm'ı neşr ile kabâ'il-i Çerâkise ve Abaza'ya devlet ve millet ne oldığını ögretmiş ve metbû'-i şer'îleri olan Halîfe-i İslâm'ı kendülerine tanıtmışdır. Ol vakitden berü cibâl-i Çerâkise halkının Rusya'ya karşu gösterdikleri harekât-ı fedâkârâne

1 Mu'ahhar: Te'hîr edilmiş, sonraya, geriye bırakılmış; sonraki.
2 Îd-i adhâ: Kurban bayramı.
3 İzdiyâd: Ziyadeleşme, artma, çoğalma.
4 Bânî: Bina eden, yapan, kuran, kurucu.
5 Evâhir: Sonlar; ayın son günleri.

ve itdikleri gazavât-ı salâbet-şi'âraneleri Alî Paşa'nın ol arâzîde ekdigi tohm-ı terbiyyenin semere-i hayriyyesi olub dört sene zarfında kullandığı tedâbîr-i hakîmâne ve ibrâz eyledigi hidemât-ı hamiyyet-kârânesinin tefâsîline bu tarafca lâyıkıyla ma'lûmât olmadığından buraları bizce mevâdd-ı mechûleden ve bu kabâ'ilin Devlet-i Aliyye'ye ne vakit ne sûretle meclûb[1] ve merbût oldukları fenn-i târîhce mesâ'il-i mübhemeden ma'dûd oldığı hâlde Ferah Alî Paşa'nın kâtibi Mehmed Hâşim Efendi Alî Paşa'nın ol tarafa me'mûriyyet ve azîmetinin bidâyetinden vefâtma değin hidmet ve ma'iyyetinde bulunub ve ba'dehu Mustafâ Paşa'nın vâlîliginde dahi yine hidmet-i kitâbetde istihdâm olunub (**s.161**) Rusya seferine kadar ol tarafda ikâmetle ol havâlîmin vekâyi'-i acîbesine ve Ferah Alî Paşa'nın tedâbîr ve harekât-ı vâkı'asına dâ'ir kesb itdigi ma'lûmâtını tahrîr ile yapmış oldığı mecmû'ayı Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Ârif Hikmet Begefendi Hazretleri'nin kütübhânesinde buldığımda fenn-i târîhce bir büyük mes'elenin hall ve keşfine muzafferiyyetle defîneye mâlik oldum dir idim. Lâkin mecmû'a-i mezkûrenin mündericâtı[2] târîhe kayd olunacak vechile müretteb ve müzehheb olmayub hemân mevâdd-ı şettâ olarak kayd-ı cerîde-i tesvîd[3] olunub kalmış oldığından münsif-i hayâl ile haylîce kâviş-i zemîn ve zamân esâlîb-i terâkîb olınub ve hâricden celb olunan ma'lûmât ile mezc olunarak pûte-i müfekkirede âb u tâb tensîk ve tertîb virilüb de inbîk-i hâmeden bir kâlıb-ı müstahsene ifrâğ olunmağa muhtâc oldığına nazaran bir ma'den-i bî-hemtânın keşf ve i'mâline muvaffak oldum deyü da'vâ idebilürüm. İşte bu mecmû'a hülâsa ve tenkîh olunarak ve defâtîr-i aklâmda ve Hazîne-i Evrâk'da mahfûz olan suver ve evrâkdan ve ba'zı coğrafya risâlelerinden ve ol tarafı görmüş ba'zı kesânın ifâdât-ı şifâhîlerinden ikmâl-i noksân kılınarak Çerkesistân'ın vekâyi'i ve Ferah Alî Paşa'nın ahvâli bu makâmda beyân olunacakdır.

Çerkesistân iki üç yüz yıldan berü egerçi Devlet-i Aliyye yedinde idi. Lâkin Kırım'ın mülhakâtından add olunmağla ne Devlet-i Aliyye Çerkeslerin hâlini bilür ve ne de anlar doğrıdan doğrıya Devlet-i Aliyye'yi tanur idi. Ve cild-i evvelde beyân olundığı üzre hanân ve selâtîn-i Cengiziyye çocuklarını kabâ'il içinde terbiyye itdirmek mu'tâdları olmağın Çerkesistân Kırım hanlarının çiftligi mesâbesinde tutılub kabâ'il begleri dahi anların atalıkları ya'nî süd babaları olmak hasebiyle Tatarlar ile âmîzeş ve ülfet idüb anlardan başkasıyla ihtilâtları olmadığından ve üzerlerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zâbit ve vâlî nasb olunmadığından dîn ve devleti tanımaz ve belki rû-yı arzda Tatarlardan başka âdem oldığını bilmezler idi. İstanbul'a ve Mısır'a ve sâ'ir mahallere celb olunan Çerkes ve Abaza köle ve câriyeleri ise memleketlerinden küçük iken çıkdıkları cihetle vardıkları yerlerin halkına karışarak vatanlarını hâtıra bile getürmezlerdi.

Rusyalu Kabartay havâlîsini zabt idüb refte refte berü tarafa ta'arruza başlamalarıyla kabâ'il-i Çerâkise vehâmet-i encâmı mülâhaza birle istiklâl ve hürriyyetlerini muhâfaza içün doksan bir senesi hilâlinde aralık aralık Rusyalu ile muhârebeye mübâşeret idüb ve günden güne beynlerinde adâvet ziyâdeleşüb ol vakitden bu âna kadar pey-der-pey muhârebeden hâlî olmamışlardır. Ve ol esnâda Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde bürûdet vukû'una mebnî cild-i sânîde beyân olundığı üzre Canikli Hâcı Alî Paşa Kırım cânibi ser'askeri

1 Meclûb: Celbolunmuş, başka yerden getirilmiş olan. Tarafdardığı kazanılmış bulunan. Tutkun.
2 Mündericât: İçimdekiler, içerik.
3 Tesvîd: Müsvedde yapma, karalama yapma, müsvedde.

nasb olunub doksan (**s.162**) iki târîhinde Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa ile berâber ol havâlîye giderek Soğucak Limanı'na vaz-ı lenger[1] itdikden sonra Soğucak Kal'ası pîşgâhına ordu kurub sefâ'ine su almak bahânesiyle birkaç gün ârâm[2] ve ikâmetle safâya dalmak fikrinde iken cibâl-i Çerâkise'nin Çopsun ta'bîr olunan tarafından şenlik toplarının sadâsını işiden Narçu Mehmed Giray ve Hajun ve Haprak ve Hapak nâm begler vâfir sipâh ve toka ve neferâtıyla süvâr olarak ordu kenârına gelmişler. İşte kabâ'il-i Çerâkise'nin en ibtidâ Devlet-i Aliyye askerini ve ordu şeklini gördükleri bu def'a vukû' bulmuşdur.

Kabâ'il-i Çerâkise böyle görmedikleri eşkâl ve kıyâfetleri birden bire görüb hayme ve hargâhın eşkâline ve orduda bulunan sipâhın ahvâline nazaran dürlü hayâlâta dalarak hayrân olmuşlardır. Şöyle ki mecmû' kabîle halkının libâsına vâfî kumâş-ı kirbâsî[3] birbirine diküb ve hâne şekline koyub içine girmişler ve bir torba derûnuna vâfir penbe vaz' ile üzerine iki gömleklik bezi bağlayub başlarına bâr itmişler ve iki âdeme vâfî libâsı israf ile bol ve uzun kaftân kesdirüb bir âdeme giydirmişler. Ve kürklerinin bahâsından ziyâde zağra ve yakasına akçe harc eylemişler ve on âdeme taksîm olunabilecek tütün çubuğunı bir âdem zabt idüb başına bir esîr bahâsı ider kehrübâr ve sîm ve zer ile zînet[4] virmişler. Ve birkaç at takımı olabilecek kadar sahtiyânı[5] israf idüb çîzme deyü ayaklarına giymişler deyü zihinlerinde tahayyül idüb ve sâ'ir bunun gibi medeniyyetin ve şehrîligin levâzım ve teferru'âtından olarak kabâ'il-i halkın görmedigi ve işitmedigi ve hâtırlarına getürmedigi tekellüfât ve tecemmülâtı görüb mütehayyirâne ve müte'accibâne temâşâ ile meşgûl oldukları esnâda ordu halkından ba'zıları anları görüb her ne kadar hüsn-i sûret ve endâmları müsellem ise de üzerlerinde muhteşem libâs olmadığından fakîr zannıyla yoğurt ve yumurta getürmek içün akçe virdiklerinden akçeyi ellerine alub vâfir temâşâdan sonra nedd ile zemîne bırağur ve lisânları üzre (ne yaşar) ya'nî ne işe yarar bunlar bir parça ma'denden ibâretdir deyü i'tibâr itmezler imiş ve çünki kendüleri sebük-bâr ve sebük-sîr olub ordu halkı ise tecemmülâta[6] müstağrak oldığından kaçub koğmakda bî-mecâl ve kendülerine nisbetle firâr ve necâtları muhâl oldığını teyakkun itmeleriyle hemân ol gice sâ'at ikide derûn-ı orduda olan âdemlerden vâfirinin başlarına tulum geçürüb sessizce esîr ve çâdırlardan vâfirini ordu halkının üzerinden ahz ve sirkat idüb gitmişler ve (menem dîger nîst) zu'munda olan nice bahâdırları cibâl-i mezkûrede birer öküz bahâsına fürûht itmişler.

Ordu halkı uyanub ceng-âver yiğitler ve yola sığmayan nice âdemler ile çâdır ve çergelerin bir haylîsi nâbûd oldığını gördüklerinde keyfiyyet zâbitânın ma'lûmı olıcak kemâl-i ta'accüb (**s.163**) ve istiğrâb ile mahall-i mezkûrdan hareket ile karârı firâra tebdîl eyledikleri rivâyet-i sahîha ile menkûldür. Bu hengâmda Kupadan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın etbâ'ından ba'zıları dahi esîr düşüb orada kalmışdır.

Çerkesistân memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin bir büyük pârçası oldığı hâlde bu kadar senelerden berü ahâlîsinin hâlini hilmemesi ve arayub sormaması bir emr-i acîb görinür

1 Lenger: Gemiyi yerinde mıhlamak için denize atılan zincir ve bu zincirin ucundaki çapa.
2 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karar kılma.
3 Kumâş-ı kirbâs: Keten veya pamuk kumaş.
4 Zînet: Süs, bezek. Kıymetli eşya.
5 Sahtiyân: Boyanmış, cilâlanmış deri. Tabaklanmış deri.
6 Tecemmülât: Eşya, levâzım. Tetümmat.

ise de çünki Devlet-i Aliyye vaktiyle birdenbire az vakit zarfında tevessû‘ itmiş oldığından memâlik-i fesîhatü'l-mesâlikinin her köşesine teftîş ve tefahhusa[1] ibtidâları vakit olmayub kuvve-i mevcûdesi derece-i kifâyede olmak hasebiyle ihtiyâcı dahi olmadığından ve sonraları vakit vakit pek çok gavâ'il-i mülkiyyeye uğradığından bunun gibi memâlikinin pek çok kûşelerini teftîş idememiş idi. Vaktâ ki seksan iki seferinde vukû‘a gelan hâlât-ı müdhişe bu misillü dekâyik-i mülkiyyeye sarf-ı efkâr itmenin lüzûm-ı hakîkî ve ihtiyâc-ı sahîhini Devlet-i Aliyye'ye hiss itdirdi ise buralara sarf-ı efkâr olunmağa başladı. Kaldı ki ber-minvâl-i sâbık Çerkesistân havâlîsi Kırım Hanlığı levâhıkından ma‘dûd oldığından Devlet-i Aliyye doğrıdan doğrıya buraların ahvâlini cüst ü cû[2] eylemezdi.

Kaynarca Musâlahası'nda Kırım hükûmeti ibtidâ serbest olmak üzre zîr-i tasarruf-ı Devlet-i Aliyye'den gitmekle Karadeniz'de Benderekli ile Sinob'dan başka Donanma-yı Hümâyûna vaz‘-ı lenger idecek bir liman kalmadı. Ve refte refte Rusyalu Kırım ve Taman ve Kuban taraflarına asker sevk itmekden hâlî olmanıağla ve bir tarafdan dahi Dağıstân ve Gürcistân taraflarına dest-dırâzlığa başlamağla Anadolı tarafından dahi havf olunmağa başladı. Çerkesistân halkı ise celb ve terbiyye olundukları hâlde işe yarayacaklarını Canikli Alî Paşa ile Kapudan Paşa ber-minvâl-i sâbık doksan iki senesinde bi'l-müşâhede müştereken der-i devlete arz ve inhâ itmiş olduklarından hem Kırım limanlarına bedel ittihâz olunmak ve hem de Anadolı tarafında Rusyalıya bir sedd-i sedîd olmak üzre bu havâlînin i‘mârı dâ‘iyyesi erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'nin cây-gîr-i zamîrleri oldığı cihetle doksan beş senesinde keyfiyyet beyne'l-vükelâ tezekkür ve der-miyân olundukda fi'l-vâkı‘ Çerâkise kabâ'ilinde gayr ez-pîr ve sabî seksan bin[,] başı taslı ve âhen-pûş[3] harb ve darba yarar bahâdırân mevcûd olub ancak ber-minvâl-i muharrer bunlar tâğî[4] ve vahşî âdemler oldukları hâlde Devlet-i Aliyye'yi tanımaz ve hüsniyyât-ı dîn-i İslâm'ı bilmez bir halk olmağın el-hâletü hâzihî vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve zu‘amâ ve ekâbirden yeni dünyâ mesâbesinde olan işbu cibâl-i hatar-nâke gidüb de peşt ü pâ uracak ve bu akvâm-ı acîbeyi tedâbîr-i garîbe ile Devlet-i Aliyye'ye bend ve teshîr[5] idebilecek kimler vardır **(s.164)** deyü idâre-i pergâr-ı efkâr olundığı sırada vezîr-i bî-hemtâ[6] Koca Abdî Paşa'nın sinn-i sıgarından berü dâ'iresinde dîvân kitâbeti hidmetinde istihdâm olunub İsmâ‘îl ve Tulça ve Babadağı ve Pâzârcık ve Kozlıca nâm mahalleri Rusyalu ahz ve istîlâ ve Şumnı'da sancağ-ı şerîf üzerine hücûm ve İstanbul tarafına gidilecek geçîd ve memerri[7] kat‘ ve tazyîk eyledigi hengâmda serdâr-ı ekrem muztarib ve guzât-ı muvahhidîn me'yûs ve mükedder oldukları avânda Şumnı etrâfma hendek hafriyle şaranpo ve kapu ihdâs ve tanzîmine bâ‘is olan Ferah Alî Paşa ki mukaddem ve mu'ahharenin tedbîriyle Abdî Paşa kesb-i nânı ve şân eylemiş ve nice def‘a udûsuna zafer bulmuşdur. Ve dervîş-nihâd[8] ve sâhib-i hâl ve temkin bir âdemdir ve hâlâ Kocaili mutasarrıfı olmağla İzmid'dedir. İşte oranın tamâm ehlidir deyü bu memâlikin hall ve

1 Tefahhus: İnceden inceye araştırma.
2 Cüst ü cû: Arayıp sorma, araştırma.
3 Âhen-pûş: Demirler giymiş, demir kuşamış, zırh giymiş, zırhlı.
4 Tâğî: Azgın, isyan eden, dağlı.
5 Teshîr: Zaptetme, hâkim olma. Kendini bağlama.
6 Vezîr-i bî-hemtâ: Eşsiz, dengi olmayan vezir.
7 Memerr: Mürur edilecek, geçilecek yer, yol, geçit, cadde, sokak.
8 Dervîş-nihâd: Derviş ruhlu, alçak gönüllü kimse.

keşfi ana havâle olunmak sûreti ittifâk-ârâ ile karâr-gîr olmağla ba‘zı husûs müzâkeresiçün birkaç nefer âdemleriyle Der-aliyye'ye bâ-emirnâme-i sâmî celb ve da‘vet olunub geldikde husûs-ı mezkûrun husûli hâsseten kendüsünden matlûb-i tâcdârî idügi ifâde olundukda Alî Paşa dahi buna lâzım olan vesâ'ilin ikmâl ve îfâsını der-miyân eyledi. Şöyle ki: Soğucak Kal‘ası ta‘bîr olunan yer Kız Kulesi'nden büyücek iki kapulı bir palankadır ve derûnunda mevcûd ağa ve nefer ve imâm ve mü'ezzin cem‘an yirmi dört âdemden ibâretdir anların dahi kendülere ta‘yîn olunan vazîfe ile senede bir def‘a virilan ta‘yînâtına kanâ‘at idüb de orada tevakkufları kemâl-i fakrlarından bî-mecâl olmaları hasebiyle bir cânibe nakl ve hareketleri muhâl oldığındandır. Bu sûretde muhâfaza ve yanında olan sunûf-ı askeriyyenin ikâmetleri içün evvelâ bir sarây ve müceddeden kışla inşâsına muhtâc olub farazâ bin neferin ikâmetiçün inşâ olunacak kışlaya vâfî kerâste ve ekser ve kiremîd ve tuğla Der-aliyye'den ve Sinob'dan mübâya‘a birle Soğucak'a nakl olunmağa ve bin neferin bir senelik me'kûlâtı içün Der-aliyye'den tuz ve dakîk ve hidmet-i matlûbeyi te'diyye ve îfâ içün zirâ‘at ve harâset[1] ta‘lîmi lâ-büdd olub tohumluk bir mikdâr buğday virilmege ve orada un ögütmek içün degirmen olmadığından cebehâneden yüz çift el degirmeni i‘tâ itmege muhtâcdır. Sâniyyen Soğucak Kal‘ası'nda işe yarar top ve cebehâne olmadığından cebehâne arabası ve koşumı ve sâ'ir mühimmâtı ve her takımı ile altı kıt‘a balyemez ile hâvan ve humbara ve bir nefer üstâd sûr‘atci kalfası ve iki bin kazma ve kürek ve kûfe ve ip ve mühimmât-ı sâ'ire cebehâneden ve mahâll-i âhardan virilmege ve ma‘lûmü'l-mikdâr neccâr ve dîvârcı ve amele ile iki ocak demürci gönderilmege muhtâcdır. Sâlisen el-yevm dâ'ire-i âcizânemde yedi yüz kadar ferah ve izturâbımda berâber ve refîk olacak âdemim **(s.165)** mevcûd olub ancak kavm-i mezkûra gâlib olmak içün pey-der-pey asker irsâli lâzım gelür. Bu sûretde Tokat ve Sivas ve Amasya ve Gerze ve Sinob etrâfmdan bin nefer esâmilü âdem tertîb ile bir senelik ulûfeleri geldikleri anda peşîn virilmek ve tîz elden Der-aliyye'den bir evsata ile bir yeniçeri ağası vekîli ta‘yîn olunmak lâzım gelüb o dahi bu fakîrin hidmetimde olan mataracımıza turnacıbaşılık ile yüz yirmi akçe hasbe'l-maslaha in‘âm[2] buyurulmak ve hâssa silâhşörlerinden İhtiyâr Gürci Süleymân Ağa binâ emîni olub hâlâ mevcûd olan askerim ile verâdan gelecek askere ta‘yînât virmesiçün âdeten nüzûl emâneti ilâve-i me'mûriyyeti kılınarak bunun içün dahi başka akçe virilmek lâzım gelür râbi‘an inâyet-i bârî ile savb-ı maksuda ba‘de'l-vusûl (el-insânü abîdü'l-ihsân)[3] mefhûmı üzre tarafımıza gelenlere nevâziş[4] olunmak lâzım gelüb akçeye i‘tibârları olmamağla celb-i kulûbları içün mizâclarına muvâfık hediyye virilmek lâzım geleceginden lüzûmı mikdârı Tatar yayı ve altun ve sîm kakma Abaza tüfengi ve kirbâs ve kaba boğası ve Ladik basması ve meşîn va sahtiyân ve sîm ve kılâbdân ve terzi yüksügi ve igne ve tarak ve çubuk kurşunı ve çakmak taşı cânib-i mîrîden mübâya‘a ve tarafımıza i‘tâ olunmak lâzım gelür.

Hâmisen bi'l-cümle vârım sâye-i hümâ-vâye-i hümâyûnda kazanılmış olub cümlesi bu yolda fedâdır. Ancak Der-aliyye'den fekk-i lenger eyledigim ândan itmâm-ı umûra kadar kimesneden bir para alınmayub virilmege muhtâcdır. Bu sûretde muvcûdumdan

1 Harâset: Ekincilik, çiftçilik, tarım.
2 İn‘âm: Nîmet verme, iyilik etme.
3 "İnsan iyiliğin (ihsanın) kölesidir.
4 Nevâziş: Okşama, gönül alma, iltifat.

mâ'adâ Hazîne-i Âmire'den beş yüz kîse akçe dahi inâyet kılınmak ve celb-i askere vesîle-i suhûlet olmak içün Ankara sancağı ber-vech-i arpalık ve Tombasar voyvadalığı hâss ihsân buyurulmak ve Devlet-i Aliyye'ye ref'-i ruk'a eyledigimde bâlâ-yı tahrîrâta keşîde olunan işbu O işâretin derûnunda nokta oldığı hâlde müsâ'ade olunmayub bir tarîk ile hâmili her kim olur ise olsun def' olunmak ve nokta olmadığı hâlde müsâ'ade kılınmak niyâz olunur. Sâdisen[1] ber-vech-i bâlâ matlûb olunan zahâ'ir ve mühimmât ve top ve cebehâne ve hedâyânın tahmîli içün mevcûd-ı Tersâne-i Âmireden bir kıt'a kebîr kalyon Begkoz pîşgâhında âmâde olarak askerim ile geldigim ânda ayağı tozı ile irkâb olunmak ve lâzım gelenlere ilbâs içün hal'-ı mütenevvi'a mübâya'a ve tehyi'e kılınmak îcâb-ı maslahatdır didi.

Alî Paşa bu mukaddimâtı bast ile takrîrine netîce virdikde bu ifâdâtına nazaran kendüsünden iş me'mûl olmağın işbu mes'ûlâtına müsâ'ade erzân buyurılarak doksan beş senesi hilâlinde Rûmili beglerbegiligi pâyesiyle Soğucak muhâfızı nasb ve ta'yîn buyurılub hemân Tersâhe-i Âmire mevcûdundan bir kıt'a kalyon techîz birle Begkoz açığında hâzır ve âmâde idildi.

(**s.166**) Ve çünki Abaza ve Çerâkise rü'esâsı Rusyalıların Kabartayları istîlâlarından ve mu'ahharen Kırım ve Kuban taraflarına ta'arruz eylemelerinden mütenebbih olarak nevbet kendülerine gelecegini cezm eylediklerinden ve merkez-i idâreleri olan Kırım hükûmetinden münfasıl olduklarından metbû'-i şer'î ve aslîleri olan Devlet-i Aliyye'nin doğrıdan doğrıya sâye-i hıfz ve hırâsetine ilticâ sûretiyle Der-aliyye'ye tereddüd itmege başlamış olmalarıyla bu hilâlde Dersa'âdet'e gelmiş olan Zanoğlı Mehmed Giray Beg ve Hasan Beg ve rü'esâ-yı kabâ'ilden ba'zılarına i'zâz ve ihtirâm olunarak mutayyiben[2] memleketlerine i'âde ve Ferah Alî Paşa Soğucak'a vâsıl oluncaya dek ol havâlînin muhâfazası Mehmed Giray Beg'e sipâriş buyuruldı.

Rusyalular ise bu hengâmda Kırım'ı zabt idüb de ba'dehu Çerkesistân havâlîsine destdırâzlık itmek niyyetinde bulunduklarından Devlet-i Aliyye'nin hu tedâbîrine karşu icrâ-yı fesâdâta ve Mehmed Giray Beg'den şikâyâta mübâşeret itmiş oldukları cild-i sânîde beyân olunmuş idi.

Ferah Alî Paşa'nın Soğucak'a Azîmet ve Muvâsalatı

Müşârün-ileyh İzmid'e varub âdemlerini cem' ve avdet birle geldigi ânda re'yi üzre sefîneye irkâb olundı müsâ'id rüzgâr ile İstanbul Boğazı'ndan hurûc ve salimen Sinob Limanı'na vülûc[3] ile vaz'-ı lenger idüb zikr olunan kerâste ve levâzımât-ı sâ'ireyi aldıkdan sonra doksan altı senesi Cumâde'l-ulâ'sının evâ'ilinde savb-ı me'mûriyyetine bâdbân-gûşâ-yı azîmet olub Soğucak Limanı'na vusûlünde top endâht[4] itdikde mukâbeleten kal'adan top endâht olunmayub resm-i ser-hadd icrâ olunmadığının sebebini anlamak içün kendi tertîb-gerdelerinden birini birkaç refîk ile kal'aya gönderdi derûn-ı kal'aya gitdiklerinde

1 Sâdisen: Altıncı olarak, altıncı olmak üzere, altıncı derecede.
2 Mutayyiben: Gönlü hoş edilerek, sevindirilerek.
3 Vülûc: Girme, sokulma.
4 Endâht: Atma, atış; atılma. Silâh atma, boşaltma.

görmüşler ki kal'a mustahfızlarının Der-aliyye'den müretteb ve mu'tâd olan zahîreleri bu sene gönderilmediginden fıkdân-ı zahâ'ir ve illet-i cû'dan mecmû'ı hânelerinde teslîm-i cân idüb bâkî kalan bir neferin avratı müteveffâların hânelerinde olan un çuvallarını cem' iderek bir tekne içinde su ile dakîkden bâkî olan gubârı ahz ve mezc ile ba'zan çorba gibi kendülere beş gün mikdârı sedd-i ramak idecek nafaka hâsıl idüb ber-hayât kalmışlar iken bir gün evvel o dahi nihâyet bulub ve er ve avrat ümîdlerini kat' idüb müterakkib-i irtihâl olmuşlar anları bu hâlde görüb ve takrîrlerinden hâllerini anlayub sefîneye avdet birle vâkıf oldukları hâli paşaya beyân itdiklerinde çünki kimseye keşf-i râz[1] itmemek üzre mukaddemce dahi ta'lîm ve terbiyye olunmuşlar idi gemi halkına evvel emirde bir vahşet gelmemek içün bu esrârın ketmi husûsı kendülere (**s.167**) tekrâr tenbîh ve tavsiyye olundukdan sonra yine kal'aya i'âde olunub çıkdıklarında kal'ada bir ser-hadd-i cesîm gibi şenlik var zann ve tahyîl[2] itdirilmek üzre hâzır ve âmâde olan toplardan birkaç dânesine âteş idüb sefîneden tarafa velvele virdiler ve tekrâr gemiye avdet ve paşa ile halvet itdiklerinde kapu halkı her ne kadar mahakk-zede-i imtihân iseler de her biri merâtibde müsâvî olmadığından ol gün taşraya hurûca bir ferde ruhsat virilmeyüb mevcûd-ı ma'iyyeti olan neferât birden bire karaya çıkarılmıyarak kal'ayı mu'tâd tarzında görmeleri içün ahşama yakîn müntahabı olan heş on nefer çıkub ve kal'ada açlıkdan derece-i helâke resîde olan zevc ile zevceye bir mikdâr yiyecek yetişdirüb ol gice âheste âheste çorba ve nân-ı azîz[3] tenâvül itdirerek tîmâr eylediler ve beş altı sâ'atden sonra diger müntahabı rüfekâ terfîkiyle hurûc ve anlar dahi kal'ada ikâmet itdiler bu aralıkda kabâ'ilden dahi vâfir âdemler gelüb lisânları üzre (Hoşabesu tağabesu) ya'nî hoş geldiniz deyü mihmân-nevâzlık merâsimini icrâya mübâderetleri[4] esnâsında tamâm vakt-i fırsatdır deyü mecmû'unun hurûclarıçün izin virildi.

Bu hâlde paşa dahi çıkmış olub kal'a sâkinlerinden esîr-firâş-ı cû' olan bî-çârelere irsâl olunan âdemler it'âm-ı ta'âm iderek akılları başlarına geldigini kendüye ihbâr itmeleriyle zevc-i merkûmı huzûrına ihzâr birle halvet idüb kabâ'il-i mezkûrenin mizâclarını ve teshîrlerinin sûret-i suhûletini lede's-su'âl takrîrinde kal'a içinde feth olunur me'âlince ibtidâ lisânlarına âşinâ olmak içün sâdık bir tercümân tedârük eylemek sâniyyen Şabsıh ta'bîr olunan kabîle ümerâsından birinin kerîmesini zât-ı düstûrânelerine akd ve tezvîc zımnında mebâliğ-i vâfire sarf itmek lâzım gelüb şöyle ki bi'l-mukâvele duhtere râbıta virdikden sonra kethüdâ begi vekîl nasb ve tuğ ve sancak ve tabl ve alem ihrâcıyla mehâbet göstermek ve Şabsıh kabîlesi derûnuna varıncaya dek beş vakit ezân-ı Muhammedî i'lân olunub cümlesi namâz akîbinde Kur'ân-ı azîmü'ş-şân tilâvetle kabâ'ile ismâ'[5] itdirilmek ve kabâ'ile huşûnet ve ru'ûnet göstermeyüb kangı rütbede ise tercümândan tashîh ve yay ve meşîn ve tüfenk gibi bir şey virmek ve bu iyâb ü zehâbda[6] âdemlerinizden birini cem'iyyetden hâlî bulub ahz ve esîr iderler ise esîr olan âdem karşu durmayub teslîm olmak ve âdeminizi esîr iden kimse tarafından esîr haber virınek içün âdem geldikde tehevvür itmeyüb âferîn sen benim dostum ve bundan böyle ziyâde yakînimsin deyü ri'âyet ve iltifât ve sârıkdan gelene hediyye

1 Keşf-i râz: Gizli bir şeyi meydana çıkarmak, açıklamak. Sır toplamak, casusluk etmek.
2 Tahyîl: Akla, fikre getirme, getirilme.
3 Nân-ı azîz: Ekmek.
4 Mübâderet: Bir iş yapmaya girişme.
5 İsmâ: İşittirme, dinletme.
6 İyâb ü zehâb: Gidip gelme.

virüb esîri zâyi‘ itmeyesiz deyü ricâ itmek ve ba‘dehu sârıkı ırzâ ve esîrin bedelini virüb ahz itdikden sonra sârıka dahi ziyâde muhabbet göstermek lâzımdır ve bu çile-i mihnet çok zamân (**s.168**) sürmeyüb tevâbi‘ât dahi esrârlarına vâkıf oldukda cümleye galebe olunur ancak şimdiki hâlde işbu şerâ’it üzre amel olunmak re’y-i savâbdır deyü ifâde ve tebyîn birle kelâmına hitâm virdi.

Alî Paşa pesend ve âferîn idüb miyânelerinde vâki‘ olan şu re’yi kimseye ifşâ itmemesini tavsiyye birle eger bundan bir ser-rişte virilür ise vehâmet çekilecegi ve ketm olunub da maslahat yoluna girdigi hâlde hakkında ziyâdesiyle ihsân ve ikrâm olunacağı ifâdesiyle halvet tamâm oldı.

Kırım ve Taman Muhâcirlerinin Soğucak'da İskân Olundukları

An-asl Taman sâkinlerinden Mehmed Ağa serdengeçdi ağası iken Rusyalu Kırım'ı ve Taman'ı istîlâ itdikde necâtı içün lisân-âşinâ oldığından âdet üzre ümerâ-yı kabâ’ilden Âzad Beg'in ardına düşerek ve ana konak ve besleme olarak def‘-i zarûretiçün Dersa‘âdet'den celb idebildigi hurdevâtın fürûhtı zımnında derûn-i cibâlde devân ve pûyân oldığı Alî Paşa'ya haber virilmekle ihzârı içün (Şağrı) irsâl olunub geldikde kendüsünden kabâ’ilin keyfiyyet-i teshîri lede's-su’âl takrîri sâlifü'z-zikr ihtiyârın kelâmına mutâbık gelmekle va‘d ve va‘îd ile tercümânlık hidmetine istihdâm olunacağı beyâniyle hil‘at ilbâs olundı. Ve hemân evlâd ü ıyâlini ve derûn-i cibâlde râst geldigi Kırım ve Taman muhâcirlerini alub Soğucak'a getürmesi fermân ve geldiklerinde araba kirâları ve et ve ekmek ta‘yînâtları virilecegi beyân kılmdı.

Mehmed Ağa dahi derhâl kendü evlâd ü ıyâlini ve yirmiden mütecâviz muhâcirini kânûn üzre Abaza'dan istihlâz idüb evlâd ü ıyâlleriyle berâber cümlesini Soğucak Kal‘ası'na getürdükde birer top kirbâs araba kirâları virildikden sonra cânib-i nüzûlden cümlesine et ve ekmek ta‘yînâtı virilmek emr olundı ve çünki bî-çâreler istîlâ görmüş ve uryân kalmış olduklarından her birine donluk bez virildi bunı görerek ol havâlîde bulunan muhâcirîn pey-der-pey Soğucak'a gelmege başlayub ve Alî Paşa cümlesine bu vechile iltifât ve inâyetler ve fi'l-asl vilâyetinde hatîb ve imâm ve mü’ezzin ve tabya ağası olanlara dahi inşâallâh çok geçmez yine eski hidmetlerinizde istihdâm olunursunuz deyü teselliyyetler eyleyüb cümlesi şâd ve bir vakitden berü giriftâr oldukları mihan[1] ve meşakkatden ve dağlar başında çekdikleri sefâletden âzâd olarak dîn ve merhamet sâhibi geldi ve dîn kuvvet buldı deyü istıbşâr[2] ve Alî Paşa'nın muvaffakiyyeti du‘âsını tekrâr ider oldılar. Bu vechile etrâfdan müctemi‘ olan muhâcirîn iskân olunarak müddet-i kalîle zarfında kal‘anın hâric ve dâhilinde ihdâs olunan mahaller dolub beytûtet-i nisvâna mahall bulunmaz oldı.

1 Mihan : Sıkıntılar.
2 İstibşâr: Müjde alma, hayırlı bir haber alıp sevinme, ferahlama.

(s.169)

Tertîb-i Dîvân-ı Soğucak

Kal‘anın derûn ve bîrûnunda[1] bulunan halkın cümlesine ahşâmdan tenbîh olunub yarınki gün hâric-i kal‘ada hazînedâr çeşmesi pîşgâhında dîvâna hâzır olalar deyü emr olundı. Bi-hasebi'l-emr çukadârlar ve derûn ve bîrûn mehterleri ve enderûn ağaları ve deli ve tüfenkci ve kavvâsân ve tatarân ve bîrûn ağaları ma‘a kethüdâ beg ve âgâz ve boları ya‘nî etbâ‘ın etbâ‘ı mahall-i merkûma gelüb başka başka saff bağlayub âmâde olduklarında Ferah Alî Paşa şeyhâne ve vezîrâne nutka âgâz idüb ey benim kafadâr ve vefâdârlarım benimle yaşıt olanlarınız hakîkaten karındaşım ve mâ‘adânız evlâdımsmız. Resûlü's-sakaleyn ve ceddü'l-haseneyn aleyhi's-selâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri min-kıbeli'r-rahmân meb‘ûs olub âlem-i cehâletde hicâb-ı zulmetde kalmış olan mice kimseleri da‘vet ve irşâd ile berzah-ı dûzahdan[2] halâs itmişdir. Ol vakit mâl ve cânlarını fedâ iderek hidmet iden ashâb-ı kirâmın ism-i şerîfleri yâd olundukca Allâhu Te‘âlâ hoşnûd ve râzı olsun deyü du‘â idüb rûz-ı cezâda şefâ‘atlerin ricâ ve temennî itmekde oldığımız takrîr ve beyâna muhtâc degildir. Cenâb-ı Hakk'a çok şükürler olsun ki bu cibâle dahi bizler taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gönderilüb dîn ve îmân teklîfi bizim hissemize ve sizin kafadârlığınıza isâbet eyledi şu âleme gelmekden maksûd sermâye-i âhiret tedârük idüb gitmekdir. Fakat gidecegimiz vakit nâ-ma‘lûm oldığından dâ’imâ tedârükli bulunmak lâzımdır ve çünki kiminiz ile kardaş ve kiminiz ile baba ve oğul oldum her birinizin me’kûlât ve melbûsâtınıza ve harclığınıza dikkat ve ihtimâm itmek borcumdur ammâ sizin dahi sadâkat üzre hidmet itmeniz vâcibe-i zimmetinizdir Cenâb-ı Hakk burada karîbü'l-ahdde[3] cümlenizi ber-murâd itmege kâdirdir fevt olanlarınız dahi âhiretde me’cûr olacağı zâhirdir ve eger re’y ve tedbîrime ya‘nî emrime muhâlefet idecek var ise ve kangı zümreden ise hemân şimdi saffından ayrılsun deyü her saffa birer birer hitâb itdikde efendim baş ve cânımız fedâ eylemek murâdımız olmasa sizi Der-aliyye'de terk ve fedâ idüb bunca denizleri geçerek böyle korkulı dağlarda hidmet-kârlığı ihtiyâr itmez idik aç ve muhtâc ve uryân kalmaklık ile efendimizin bir kılını terk eylemek hâtırası hatırımıza gelse dînden çıkmış gibi istiğfâr ve isti‘âze[4] eyleriz ve bizler hidmet-kârlıkda makbûl olanlar zümresine idhâl olunduk deyü iftihâr iderken henüz bizden şübheniz olub imtihân idiyorsunuz diyerek feryâd eylediler. Müte‘âkiben paşanın huzûrına bir kıt‘a en‘âm ve bir kılıc getürilüb ibtidâ kethüdâ beg ki esnâf-ı askeriyyeyi yek-vücûd etmek için bir sâ‘at mukaddem ketlıüdâ nasb olunarak hil‘at ilbâs olunmuş olan Delibaşı Hâcı Hasan Ağa ellerin seyf ve en‘âm üzerine koyub efendim yolunda (**s.170**) baş ve cân fedâ eylemek üzre şimdi yemîn eyledim ve ikrâr[5] virdim Cenâb-ı Hallâk-ı Âlem ve bu kadar âdem şâhiddir eger bu sözümden bir tarîk ile rucû‘ idersem cümlesi bana da‘vâcı olub bu kılıcla boynumı ursunlar deyü yemîn eyledi. Ba‘dehu her saffın ser-gerdeleri gelüb birer birer bu vechile ahd ü peymân eylediler.

1 Derûn ve bîrûn: İçerisi ve dışarısı.
2 Dûzah: Cehennem.
3 Karîbü'l-ahd: Yakın zamanda.
4 İsti‘âze: Allah'a sığınma.
5 İkrâr: Saklamayıp söyleme. Dil ile söyleme, bildirme. Tasdîk, kabul.

Bundan sonra Alî Paşa nesâih ve tenbîhâta mübâşeret birle ibtidâ enderûn ağalarına ve sâniyyen sâ'irlerine hitâb idüb gice gündüz silâhlarınızı yanınızdan ayırmayınız ve birbirinize karındaş mu'âmelesi idiniz ve yalan söylemeyiniz ve zinâ ve livâta eylemeyiniz ve bir vakit namâzı kazâya bırakmayınız ve kimseden bir para istemeyüb îcâbında benden başkasına keşf-i râz itmeyiniz ve benden işitdiginiz sözi odadan taşra çıkarmayınız ve kabâ'ilin cümlesine ihtirâm idüb içlerinden birisi edebsizlik idüb de birinizi döger yâ söger veyâhûd ahz ve esîr ider ise el kaldırmayub hemân teslîm olarak bulundığınız mahallden eşyâ va'diyle haber gönderesiz işte bu ahd ve mîsâkın hilâfında hareket iden olur ise bir vechile afv olunmayub birbirinizin miyânında cezâsı tertîb olunsa gerekdir didikde cümlesi bu nesâih ve ta'lîmâtı kabûl itdiklerini tasrîh ve beyân itmeleriyle paşa dahi cümlesine du'âlar iderek fâtiha ile dîvâna hitâm virildi. Ba'dehu ber-vech-i âtî kabâ'ilin teshîrine mübâşeret olundı.

Şabsıh Kabîlesinin Celb ve Teshîr Olundığı

Cibâlî tabî'at olan kabâ'ili dîne da'vete medâr-ı suhûlet olmak üzre ber-minvâl-i sâbık her sınıfdan kız alarak takarrüb[1] itmek lâzım olmakdan nâşî Ferah Alî Paşa tercümânı vâsıtasıyla ibtidâ kabâ'il miyânında hamiyyet ve sadâkati zâhir olan Kublı tohumundan Şabsıh Kabîlesi Beglerinden Hâcı Hasan Beg'in iffet ve ismet[2] ile ma'rûf olan kerîmesini kendüye akd ve tezvîç husûsunı bi'l-mukâvele karârlaşdırdıkdan sonra ta'yîn olunan yevm-i mes'ûdda tabl ve alemini kethüdâ bege teslîm ve âdet-i kabâ'il üzre mecmû' etbâ'ını ve atlarını libâs-ı ceyyid[3] ve zeyyin-i cedîd ile tezyîn ve kabâ'il içün hazînede mevcûd ve müretteb olan tüfenk ve yay ve meşîn ve sahtiyân ve kılâbdân ve kumâş ve bez envâ'ından birkaç araba eşyâ tahmîl idüb mâ-fi'z-zamîrinden âgâh olan enderûn ağalarından birini yol hazînedârı nasb ve ta'yîn ve sâlifü'z-zikr dîvânda inâbet[4] ve birlik ile dîrlik itmege ta'ahhüd ve bey'at itmiş olan kapu halkına eyyâm-ı vedâ'da tekrâr dîvân idüb maksûd kız almak degildir. Belki kabâ'ili teshîr zımnında gönül almakdır. İmdi kal'adan bir mil ba'îd[5] hilâl-i tarîkde tesâdüf olunan kabâ'ilden biri eşyânızdan ve üzerinizde mevcûdunuzdan her neyi begenür ise bilâ-taleb viresiz ve kethüdâ begin hazîne mevcûdundan virecegi atâyâ ve hedâyâya bakmayub ve her (**s.171**) birinizin hegbelerinizde olan yüksük ve tarak ve igne ve kurşun ve barutdan misâfir olduğunuz karyelerde avrat ve kız ve sâ'ir sıbyâna birer igne olsun bilâ-taleb virüb izhâr-ı muhabbet idesiz ve mukaddemâ tenbîh olundığı üzre beytûtet olunan karyelerde avrat ve kız ve oğlana vâlide ve hemşîre ve karındaş nazarıyla bakub hilâfından hazer eyleyesiz. Ve mukaddemâ bizim ile vâki' olan ahd ve mîsâkı hâtırdan ferâmûş itmeyüb ibrâz-ı ihlâs ile dünyevî ve uhrevî mesâ'î-i meşkûre ibrâzıyla da'vât-ı hayriyyeme mazhar olmak husûsuna gayret idesiz deyü tekrâr pend ve nasîhat ile vedâ' idüb müretteb âlây ile asker yola çıkarıldı.

1 Takarrüb: Yaklaşma, yanaşma. Vakti yakın olma.
2 İsmet: Ma'sumluk, günahsızlık, temizlik.
3 Libâs-ı ceyyid: Yeni, iyi, güzel elbiseler.
4 İnâbet: Günahlara tövbe edip Hak yoluna dönme.
5 Ba'îd: Uzak, ırak.

Kethüdâ beg [,] Paşa'nın debdebe ve dârât-ı vekâletiyle konub göçdügi karyelerin bây ve gedâsına atiyyeler i'tâ ve ihsân ve etbâ'dan her birisi dahi hâlince bezl-i hedâyâ-yı firâvân iderek yola revân olduklarının haber-i meserret-eseri kabâ'il âdeti üzre (kışkırık) ta'bîr olunur ses ile birbirine poliçe-i peyâm idilerek mesmû'ı olanlar der-akab süvâr olub yemîn ve yesârdan binden mütecâviz zerre-pûş mîr ve sipâh ve özden ve tukağı cem' olarak asâkir-i firâvân ile mahall-i matluba vâsıl oldılar.

Te'âmül-i kadîm ve âyîn-i nüstedîm-i kabâ'il üzre kayınpederleri Hasan Beg evvelce bir iki bin âdeme vâfî pasta ile boza ve meze âmâde ve sebze tenâvülüne i'tibârları olmadığından vâfir koyun ve kuzı ve inek tedârük ve tehyi'e itmiş oldığına mebnî üç gün üç gice ziyâfet olunub meş'aleler firûzân ve âdetâ îd[1] misillü her gün toplar atılarak âsâr-ı sürûr ve şâdmânî i'lân ve i'lâ-yı dîn-i Muhammedî içün yemîn ve yesâr-ı orduda kırâ'at-i ezân ve cemâ'at ile edâ-yı salât akabinde tilâvet-i Kur'ân-ı azîmü'ş-şân ve ahşama karîb tabl ve sûrnâ ile tertîb-i dîvân olundığını kabâ'ilin sıgâr ve kibârı müşâhede eylediklerinde an-asl tâhir ve müsta'id olduklarından derûnları rûhâniyyet-i Muhammediyye ile dolub doyarak hemân tahvîl-i tabî'at ve dîn-i İslâm'a meyl ve muhabbet eylemişler. Ve ancak âdetleri üzre bu cem'iyyete dâhil olan Çerkes kızlarını ortaya alub tevhîd-i dervîşân sûretinde lisânları üzre şâ'irleri gazeliyyât inşâ ve nakarâtında iki yüzden mütecâviz bâkire kızlar (varada varada) deyü izhâr-ı savt ve sadâ iderek oyuarlarmış serdengeçdi ağası sâlifü'z-zikr Tercümân Mehmed Ağa dahi bu mel'abede[2] (tamatalık) ya'nî papazlık idüb (hakostaş) ve (veşbele) ya'nî bende-i kıtmîr ve yıldırım olanlara böyle gerekdir deyü mihr ve muhabbet bahş iderek aralıkda dahi inşâallâh yakîn vakitde bu gafletden âgâh olub geçmişe peşîmân olursunuz kıtmîrler deyü düşnâm[3] idermiş.

(**s.172**) Vaktâ ki eyyâm-ı ziyâfet sûr-ı tamâm olub avdet lâzım geldikde kethüdâ beg mevcûd-ı hazîne olan sâlifü'z-zikr eşyânın cümlesini meydâna koyub devletlü inâyetlü Soğucak Kal'ası Muhâfızı ve Çerkez ve Abaza ve Abazıh ve Natuhac kabîlelerinin vâlî ve zâbiti ve şevketlü kudretlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin vezîri velî-ni'metimiz Şeyh Ferah Alî Paşa Hazretleri'nin Şabsıh kabîlesi akrabâlarına şimdilik irsâl ve inâyet buyurdukları (savkasıdır) ya'nî armağânıdır taksîmi kayınpederlerine müfevvezdir[4] ahz ve kabûl ile matlûbı üzre taksîm eylesün deyü tercümân vâsıtasiyle ifâde itmegin kayınpeder beg dahi kemâl-i memnûniyyetle ahz ve kabûl iderek kabâ'ili saff saff idüb kardaş payı itmiş fakat bir nefer hâric kalub ana virilecek bir şey kalmadığından başındaki mutallâ[5] kalpağını herîfe virüb anın köhne kalpağını kendü başına giymişdir. Çünki ümerâ ve sipâh cümleden büyük oldukları hâlde böyle taksîmlerde sâ'irini nefsleri üzerine bu vechile takdîm ve tercîh idegeldiklerinden kabâ'il halkı dahi emirlerine mutî' ve münkâd olagelmişlerdir.

İşbu orduda mevcûd olan etbâ' dahi menâzil ve merâhilde kabâ'ilden yanlarına gelenlere tüfenk ve kılıc ve raht ve libâs ve bisâtdan ve sâ'ireden her ne begendiler ise hemân ellerine teslîm idüb şöyle ki semmûr ve sincâb ile müzeyyen olan ağalar efendilerinin

1 İd: Bayram.
2 Mel'abe: Oyun.
3 Düşnâm: Sövme, sövüp sayma.
4 Müfevvez: İhale ve sipariş olunmuş.
5 Mutallâ: Yaldızlanmış, yaldızlı.

tahsîl-i rızâsı uğûrunda uryân kalarak güleşciler tekyesinde soyunmuş pehlüvâna döndükleri hâlde inşâallâh bu hâlimiz Paşa efendimizin manzûr-ı âlîleri oldukda sitâyiş ve du'âsına mazhar oluruz deyü ferah-ı kalb ile cümlesi sâff ve memnûn idiler. Bu hâl üzre merâsim-i sûr tamâm olub kayınpeder begin hânesinde harem kapusı etrâfına sokaklar çekilerek mahremleri ma'rifetiyle arûs[1] ihrâc ve koçi şeklinde mestûr olan arabaya gülbâng-i tekbîr ile vaz' ve araba yerinden bir hatve hareket eyledigi ânda sür'at toplarına işâret olunub kırk kadar top endâht olundukdan sonra avdet birle esnâf-ı askeriyye takım takım âlây bağlayub tabl ve sûrnâ-yı sûr ve kudûm tarb ve sürûr çalınarak Soğucak Kal'ası'na muvâsalatlarında kal'anın burç ve bârûlarından vâfir toplar atılarak arûsı sarâya îsâl eylediklerinde Alî Paşa el kaldırub cümle etbâ'ına du'â ve her birine hil'atler iksâ eylemiş ve işte bu sûretle Şabsıh kabîlesi celb ve teshîr idilmişdir.

Teshîr-i Kabâ'il-i Sâ'ire

Ber-minvâl-i meşrûh Şabsıh Kabîlesi celb ve teshîr olundığı misillü kabâ'il-i sâ'ireye dahi tahsîl-i karâbetle takarrüb lâzıme-i hâlden olmağın Alî Paşa cümle dâ'iresi halkını ihzâr idüb masârifi kendü hazînesinden virilerek ve âdet-i belde üzre kızı görüb (s.173) ve tercümân vâsıtasıyla görişüb her hâlini begenerek her birisini birer kabîleden kız almağa tergîb[2] ve teşvîk itdikde böyle göz görerek ve begenerek kız almakdan â'lâ alış viriş olmaz bu pâzârlık esîr pâzârında bile olamaz zîrâ esîrciler hiç olmazsa hîle-bâzlık itmek ihtimâlleri vardır ve burada kızlar yedi yaşına girince hadd-i hüsn ve i'tidâli tecâvüz itmemek için kayışla miyânelerin bende çekiyorlar ve hüsn-i endâmlarına halel ve gılzet[3] gelmemek için vakt-i kemâline dek doyunca nân tenâvül itdirmiyorlar ve tendürüstî-i vücûdları[4] için döşek ve yorgan ile yaturtmayub kendü libâslarıyla bir hasır üzerinde uyudayorlar ve zülüflerinin tezyîn ve terbiyyeleri egerçi tâgî ise de İstanbul nâzenînleri bunların tabî'î müşgîn müc'id olan kâküllerine belki taklîd itmiş olalar perveriş-i vücûdlarına bu kadar sa'y ve himmet olunan ve yaradılışda nâzik ve hûrî gibi hüsn ve ana mâlik olan kızları bizler şu dünyâda bulmak ve ele getürüb mûmiyânını kuçmak[5] emr-i muhâldir. Husûsıyla böyle reviş ve reftârını[6] ve hüsn ve etvârını görerek ve begenerek almak bizlere nerde müyesser olabilür. Hele masrafsızca ve meşakkatsizce hemân Paşa efendimizin sâyesinde kâm-kâr olmak bizlere ne devletdir. Ve bu himmeti redd itmek ayn-ı hatâdır deyü cümlesi yek-dîgeri teşvik iderek kemâl-i iştiyâk ve iştehâ ile Alî Paşa'nın emrine râm olacaklarını müteşekkirâne arz ve beyân itmeleriyle birer birer kabâ'il içine gönderilerek minvâl-i meşrûh üzre her biri birer kabîleye dâmâd olub bu vesîle ile kabâ'il-i sâ'ire dahi celb ve teshîr olunmuşdur.

1 Arûs: Süslenmiş gelin, güveyi.
2 Tergîb: Arzu ettirme, istek verme, isteklendirme.
3 Gılzet: Galizlik, kalınlık, kabalık, sertlik.
4 Tendürüstî-i vücûd: Vücut sağlığı, sağlamlık, kuvvetlilik.
5 Kuçmak: Kucaklamak, sarmak.
6 Reftâr: Gidiş, yürüyüş, hareket; salınarak edalı yürüyüş.

Soğucak'ın Kesb-i Ma'mûriyyet İtdigi

Anadolı'dan tertîb olunmuş olan yamaklardan beş bayrak mükemmel ve müsellah ve güzîde ve müntahab[1] ve tuvânâ[2] Türk dilâverleri sefâ'in ile Soğucak Limanı'na vaz'-ı lenger eylediklerinde sandallar ile sâhile çıkarılmağa mübâşeret olunub her sandal çıkdıkca tabyalardan toplar atılarak ve ağa ve bayrakdârlarına hil'atler ilbâs olunarak enzâr-ı kabâ'ilde şân ve azamet-i Devlet-i Aliyye i'lâ ve i'lân olundı.

Ve çünki akdemce Dersa'âdet'den ve Sinob'dan ahz ve istishâb olunan mühimmât ve kerâste ile Soğucak'a muvâsalat olundığı günden berü bir câmi'-i şerîf ile medrese şeklinde bir sarây binâsına mübâşeret olunmuş idi. Paşa ve etbâ'ı dülger ve amele ile yek-dest olub gönül birligiyle çalışarak bu esnâda hitâma resîde olmuşdur.

Rûmili ve Anadolı taraflarına gidüb gelan vüzerâ ve vülât beytûtet eyledikleri kasabât ve kurâyı ve hükûmet eyledikleri yerleri hedm ve harâb idegelmiş ve bu def'a Soğucak'a (s.174) vürûd iden yamaklar vilâyetlerinden mürûr ve ubûr iden vülât ve vüzerâyı bu hâlde görmüş olub bu kerre Alî Paşa'nın böyle amele ve dülgerler içine girüb de işlerine mu'âvenet ve cümlesine nevâziş ve iltifât itdigini müşâhede itdiklerinde sâ'ir vâlîlerin etvârına mugâyir bir güzel tavr-ı garîb oldığından hemân anlar dahi tebdîl-i hâl ve tabî'at ve paşadan tahsîl-i ruhsat birle hammâm ve dekâkîn[3] inşâsına mübâşeret itmeleriyle müddet-i kalîle zarfında kal'anın derûn ve bîrûnı şen ve âbâdân olarak âdet-i kadîmden ma'mûr bir şehre mu'âdil olmuşdur.

Asâkir Beyninde Fitne ve İhtilâl Vukû'ı

Hengâm-ı şitâ gelüb zâten mevki' dahi menba'-i bürûdet olmak hasebiyle Soğucak tabîrinin ma'nâsı nümâyân oldığına ve menhiyâta[4] dahi ruhsat olmayub askerî beyninde eglence ve kazanc yalnız ticâretden ibâret bulundığına binâ'en ba'zı ser-pîşeler muhtârlarını ya'nî baş eskilerini iğfâl itmege başlamışlar. Şöyle ki: Dünyâdan hâric âhiret misâli böyle bir mahall-i teng-nâke senede bir kerre kazârâ ekser kâzâlara muhâlefet-i hevâ ile bir seffine buralara düşer ise dâr ve diyârımızdan belki haber alabileceginiz şu dünyâda ömrümüz oldukca bir lokma nân kısmetimiz sâye-veş[5] kande gider isek bizim ile berâber gidüb inâyet-i Hakk ile buluruz bu paşaya müddet-i vâfireden berü hidmet-kâr olub da yoluna cân ve baş fedâ iden bir takım pîr ve cüvân ağalar semmûr ve sincâb ve atlas ve dîbâ[6] ile mülebbes iken anın lâf ü güzâfına i'tikâd ve îmân idüb aldanarak âhiret hevesiyle uryân ve cigerlerin püryân itmeleri kemâl-i hamâkatlerindendir. Cân tende ve kuvvet bedende iken virilan

1 Müntahab: İntihâb edilmiş, seçilmiş; seçkin.
2 Tuvânâ: Güçlü, kuvvetli.
3 Dekâkîn: Dükkânlar.
4 Menhiyât: Dînin yasak ettiği şeyler.
5 Sâye-veş: Gölge gibi.
6 Dîbâ: Renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş.

ulûfe ve rûz-merre[1] ta'yînât anların olsun hemân bi'l-ittifâk silâhlarımızı alub ve limanda merbût iki kıt'a tombaz sefînelerini zabt ile süvâr olub deryâya çıkdığımızda elbette rüzgâr bizi semt-i selâmete îsâl ider ve eger re'îs ve mellâhlar paşadan korkub da dâhil-i sefîne olmazlar ise cümlemiz gemicilik fennine birer pârça âşinâyız hevâmızı bulub gideriz deyü birbirlerin iğfâl eylediklerini gediklüler duyub paşaya ihbâr eylediklerinde derhâl gemilerin dümen ve yekelerinin alınmasını emr idüb tedbîr-i hafîsini dahi kethüdâ bege ve yeniçeri zâbitine sipâriş birle kendüsi sulhcı baba sûretinde araya girüb asâkirin baş eskilerine ve zâbitlerine şeyhâne nasîhat virmege başladığı esnâda askerin bir mikdârı sefînenin birine doldı bâkîsi dahi bir tarafdan sandallar ile getmekdedir deyü haber virilmekle hemân Topcıbaşı Hezârfen Hüseyin Ağa'yı sefîneye nâzır tabyaya ihzâr idüb şu sefîneye dâhil olan şakîlerin tertîb-i cezâları şer'an lâzımdır. Ancak şâyed ki tevbe ve rucû' iderler ibtidâ sefînenin sütununı ve sâniyyen dümenini şikest[2] et deyü emr itdikde Hüseyin Ağa dahi imtisâlen li'l-emr top (s.175) atmağa mübâşeret idüb eşkıyâ-yı merkûmenin birkaç neferi sütun şikesteleriden mecrûh olarak necât bulamayacakların derk ve teyakkun[3] itmeleriyle hemân cerâim-i güzeştelerinden isti'fâ ve istîmân itmege mecbûr olmuşlar ise de karaya çıkub da birleşdiklerinde mâdâmki paşa hayâtdadır bize necât yokdur hemân yek-cihet olub da paşayı ve etbâ'ını i'dâm eylemek tarîk-i savâb ve felâhdır[4] deyü paşa kapusuna yürüyüş itdiklerinde artık bunların nasîhat kabûl itmiyecekleri paşanın yakînen ma'lûmı olmağla kapu halkının mevcûdlarına bu eşkıyânın birkaç neferini i'dâm idiniz ammâ inkıyâd iderler ise rahne virmeyesiz deyü tenbîh itmegin enderûn ağaları ve sâ'iri gülbâng-ı tekbîr ile sarây kapusundan çıkub önlerine gelenleri katl ve i'dâm eyledikleri ol Etrâk-i bî-idrâkin manzûrları olıcak re'y ve emân dilemeleriyle tenbîh buyuruldığı üzre emân virilüb fi'l-hâl[5] dükkânlar küşâd olundı.

Ba'dehu bu fesâda bâ'is kimlerdir deyü kethüdâ beg tecessüs iderek dokuz nefer şerpîşe ve şekâvet-endîşeler tutılub ve bir deste tamâm olmak içün bî-günâh bir bî-çâre dahi anlara ilâve olunub cümlesi bir ipe dizilerek onı birden bir top ile i'dâm olunmasını emr eyledi. Bu aralık mu'ahharen tutılan âdem bî-cürm ve günâhdır ve şâyân-ı merhametdir deyü paşaya ifâde ve hüsn-i hâline şahâdet eylediklerinde paşa dahi kethüdâsına ricâ yollu üç def'a haber göndermiş ise kethüdâ beg ben paşa efendimizin başına yemîn eyledim necâtın imkânı yokdur elbetde katl iderim ve bu bâbda paşa efendimize de muvâfakat eylemem deyü dokuz nefer eşkıyâ ile berâber o bî-çâreyi dahi minvâl-i meşrûh üzre katl eylemişdir. Çünki Ferah Alî Paşa gâyet halîm ve selîm bir zât olub etbâ'ı kendüye gâyet sâdık ve mutî' oldukları hâlde bir kerre kılıc kından çıkdıkdan sonra maslahat bitinceye dek paşa ricâ itse dahi kabûl itmezler ve husûsıyla kethüdâsı bahâdır ve silâhşörlükde mâhir şedîdü'ş-şekîme[6] bir âdem olub efendisinin rızâsından ednâ mertebe tecâvüz idenin küstâhlığını min-ba'd afv itmeyüb ve aslâ hâtır ve gönüle bakmayub hemân kahr ve tedmîr idegeldiginden herkes kendüsünden lerzân ve hirâsân olarak zarûrî emrine inkıyâd iderler imiş. Hâşim Efendi'nin

1 Rûz-merre: Her günkü, günlük.
2 Şikest: Kırma, kırılma.
3 Teyakkun: Tam olarak, iyiden iyiye bilme; iyi, tam bilinme
4 Felâh: Kurtuluş, selamet.
5 Fi'l-hâl: Bu anda, hemen, şimdi.
6 Şedîdü'ş-şekîme: Başkasına kolay kolay boyun eğmeyen, inatçı.

tahrîrâtından bu vechile istinbât[1] olunub her ne hâl ise kethüdâ beg fi'l-vâki' silâhşör ve bahâdır ve işe yarar bir zât olub ancak gâyet ser-keş ve tîtîz bir âdem imiş ki mu'ahharen Şâhin Giray'ın âdemini dahi katl iderek Rusyalularm yedine bir büyük ser-rişte-i şikâyet virmişdir.

Kabâ'ilin İslâm İle Müşerref Oldukları

Ber-vech-i sâbık Soğucak'da câmi' ve hammâm ve dekâkîn binâ olunarak bayağı hir şehr-i cesîm mesâbesinde olub kabâ'il halkı dahi karâbet kesb itdikleri cihetle şehre gelüb gitmege (s.176) başladıklarında böyle görmedikleri ve işitmedikleri şeyleri görüb ve işidüb içlerine dürlü havâdis yayılmış ve husûsıyla minârede ezân okundığını hiç görmediklerinden istiğrâb idüb buna dürlü ma'nâlar virmege başlamışlar ve egerçi öteden berü ümerâ-yı Çerâkise yukaruda beyân olundığı vechile Kırım kibârının çocuklarını terbiyye münâsebetiyle câ-be-câ Kırım'a gidüb gelürler imiş lâkin henüz şe'âir-i dîn-i İslâm'ı lâyıkıyla öğrenmediklerinden ve âhâd-ı ahâlî bütün bütün gâfil bulunduklarından ber-vech-i sâbık her biri bir dürlü bâtıl i'tikâdlarda bulunurlar ve dürlü efsanelere inanur imişler bu kerre Soğucak'a gidüb gelerek görmedikleri bir takım âsâr ve alâ'im-i temeddün[2] ve i'mârı birden bire gördüklerinde her hirine kendü efkâr-ı efsâne-kârîlerince birer ma'nâ virmege başlamışlar fakat paşaya ve gediklülere virmiş oldukları kızlar şeref-i İslâm ile müşerref olub bu vesîle ile anlar dahi az vakit zarfında bu şerefe nâ'il olmuşlardır. Şöyle ki gediklülerden birinin kayınana ve kayınatası ve kayınbeg ve bâldız-ı tûtî ve süt vâlide kâkül ustası ve komşı vâlide Kazak mâriyesi ya'nî câriyesi kızlarını görmek ve şehri temâşâ itmek ve âdet üzre diş kirâsı olan hediyyelerin kapmak ve ellerine hına yakmak üzre kasabada hammâm ta'bîr olunur bir garîbe nakl idiyorlar ne makûle dâmdır gidüb görelim ve derûnı mücevvef[3] bir seng-i amûdî[4] içimden günde beş kerre bi-kudretillâhi Te'âlâ bir âdem zuhûr idüb ve ellerini kulağına koyub bir acîb sadâ ile döne döne feryâd ider ve sonra taş anı yutar ve hemân gâ'ib olur imiş varub seyr ve temâşâ idelim deyü Soğucak'a geldiklerinde fi'l-hakîka görürler ki (ع) İrdi âlemde külâhiyle minâre şerefe * mü'eddâsınca kal'anın orta yerinde başı külâhlı bir yüksek seng-i amûdî oluh ammâ sahîhen nakl olundığı gibi içimden âdem çıkar mı deyü gözlerini dikülb bakarlar iken mü'ezzin çıkub da ezân virmege başladıkda kulaklarına ezân-ı Muhammedî sadâsı vâsıl olıcak bu işâret-i pür-beşâretim[5] te'sîrinden mettü'essir ve vücûdları lerzân[6] olmağla hemân kerîmelerine müteveccih olub bunun hikmetinden su'âl eylediklerinde kerîmeleri bu vechile cevâba ibtidâr itmiş ki buna ezân-ı Muhammedî dirler münâdî-i ehl-i îmândır egerçi ben dahi bir iyüce bilemiyorum ancak bunı ağama ya'nî zevcine su'âl itdigimde bu haber yerleri ve gökleri ve âdemleri ve sâ'ir şeyleri yokdan var iden Allâh'ın tarafından me'mûr habîbi Muhammed aleyhi's-selâmın

1 İstinbât: Bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma, zımnen, açık olmayarak, dolayısıyla anlama.
2 Temeddün: Medenîleşme, medenî olma, uygarlaşma.
3 Mücevvef: Tecvîf olunmuş, oyuk, içi boş.
4 Seng-i amûdî: Dikey taş.
5 İşâret-i pür-beşâret: Müjde dolu işaret.
6 Lerzân: Titrek, titreyen.

vâsıtasıyla gönderdigi emri hâtırlarından çıkarmayub îcâbı üzre amel ve hareket ve habîbi Muhammed aleyhi's-selâmın rızâsına muvâfakat eylemek husûslarını hâtıra getürmek içündür deyü cevâb virdi ve bu ses işidildigi ânda herkes su ile âb-dest ta'bîr olunur bir nef'i tahâret itdikden sonra gün batdığı tarafı sağ koluna ve doğdığı tarafı sol koluna alub ve gönlüni ol hâlık-ı (**s.177**) yektâya tevcîh idüb ve yüzini Arabistân'da mukaddemâ bu cihâna gelüb gitmiş olan İbrâhîm Peygamber'in binâ eyledigi Beytullâhi'l-harâma çevirüb Cenâb-ı Hakk varlığını isbât içün peygamberine gönderdigi Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın bir mikdârını kırâ'at iderler ve egerçi bu söz ne oldığını bilmez isek de kalb-i mü'min anın sırr-ı rûhâniyyetine şahâdet eyler ve bu şahâdet-i musaddak[1] hâce efendiler hazerâtının ta'lîm eyledikleri resm üzre baş egüb secde itmek ve inanmak farz-ı ayndır deyü kerîmeleri lisânları üzre takrîr itdikden sonra işte ağamın ögretdigi vechile size sûret-i icrâsını göstereyim siz dahi bakub yahşî ise tapınız yamân ise eski hâlinizde kalınız deyü âb-dest alub ve seccâdesini kıbleye doğruldub ve başına pâk dülbend örtüb tîz vakitde tahsîl itmiş oldığı Rabbi yessir ve lâ-tu'assir rabbi temmim bi'l-hayr[2] du'âsını okuyarak ta'lîm olundığı üzre namâz kılmış ve ba'dehu bildigi kadar şurût-ı İslâm'ın beyânına mübâderet itmişdir şöyle ki: Her neye el uzadılursa bismillâh dinmek ve ba'de'l-cimâ' hammâma gidüb gusl itmek ve bizi yaradanı hiç hâtırdan ferâmûş[3] itmeyüb ni'met-i behişt ve azâb-ı cehîmi der-hâtır eylemek şurût-ı İslâm'dan olub sâ'ir otuz iki şurûtı ve şu'abât-ı kesîresi var imiş benim ağam bana şimdilik birazını ögretdi ammâ paşa efendimiz hazretleri tevâbi'âtı hatunlarının cümlesini birer birer getürdüb (tanık) ya'nî bir iki hatun muvâcehesinde kerîme-i dünyâ ve âhiret olmak üzre evlâdlığa kabûl buyurdı sûret-i zâhirede sizler sebeb olub bu bi-çâreyi peydâ ve vakt-i kemâlde Allâh'ın emri ve Resûlü'nün kavli üzre ağamın hidmetine virdiniz ammâ hâlâ biriniz Allâh'dan âgâh degilsiniz benim bilüb âgâh oldığım gibi siz dahi cehâletden rucû' idüb de âgâh olur ve îmân iderseniz ne güzel ve eger evvelki cehâlet ve dalâlet üzre giderseniz anam ve babam var dimeyüb Allâh konuğı ya'nî misâfiri olmak üzre gelüb gitmenize dahi mâui' yokdur fakat kızımdır dimeyesiz ben bâtıldan rucû' itdim ve ben beg kızı olub ağam paşa babamın bir ednâ hidmetkârı oldığı hâlde özini paşa babama âzâd kabûl itmez sûretde kul eyledigi gibi bu bî-çâre dahi zevcesi hanım hazretlerinin cârîyeligini ve hidmetkârlığını hüsn-i rızâ ve ihtiyârımla kabûl eyledim kalkın sizin ile hanım efendimizin hidmetine varalım belki paşa babam hareme teşrîf buyururlar ise sebeb-i takviyyet-i İslâm ve îmân ve sermâye-i dünyâ ve âhiretimiz olur sözler istimâ' idüb de âmil oluruz deyü vâlideynini ve akrabâsını alub hanım huzûrına vardıklarında çünki münâsebet-i kabâ'il üzre eskiden hanımı bilenler bu kerre görürler ki reviş ve reftârı ve her bir kelâm ve etvârı degişüb ve makâm-ı Fâtımatü'z-zehrâ'da ibâdet ve tesbîh ve ezkâr ile evkât-güzâr (**s.178**) olub kemâl-i nezâfet ve tahâretle zühd ve salâha takviyyet virmekden hâlî olmayor hanımm bu hâline hayrân olub durdukları esnâda Şeyh Alî Paşa dahi dâhil-i harâm oldukda mâni' degildir oturun ancak şu ve şu kadınlar zevcem ve kerîmelerimdir anlardan mâ'adâsını görmek bana harâmdır deyü setr ve hicâbların emr itmiş olub hâlbuki kabâ'il halkı birbirine âdıge ya'nî hem-şehri ta'bîriyle karındaş ve hemşire deyü yek-dîgerin mahremi add olunarak

1 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkarma.
2 "Allah'ım kolaylaştır, zorlaştırma, Rabbim hayırla tamamına erdir."
3 Musaddak: Tasdîk olmuş.

kânûnlarınca yek-dîgerden yedi batın ba'îd olmadıkca nikâh câ'iz olmadığından birbirlerinden kaçmazlardı. Ve miyân-ı kabâ'ilde harâm ta'bîri ise merdûd[1] ve matrûd[2] dimek olub biri harâm kılındığı sûretde usûllerince rû-be-rû söyleşmek dahi mugâyir-i kânûn-ı edeb olmağla bir ilçi nasb idübde muhâbere itmek kânûn-ı kabâ'il oldığından misâfir hatunlar derhâl odanın sofasına çıkarak hanımı ihzâr ile ilçi nasb idüb Paşa hazretleri cümlemizin babası ve mecmû' kabâ'ilin konağı iken kendüsüne henüz konuk ya'nî misâfir olduk bizleri niçün harâm etdi aslını ayân ve hikmetini beyân eylemek matlûbumuzdur deyü Paşaya irsâl ve hanım dahi gelüb ifâde-i hâl itdikde bu mahalde harâm ve helâl ta'bîrinin ma'nâsı o dimek olmayub ve bunda ilçi dahi lâzım gelmeyüb belki Hakk celle ve alâ hazretlerinin rızâsı üzre amel ve hareket ve nehyinden hazer ve mücânebet birle huzurumuzda cân kulağıyla istimâ'-ı nasihat itmek üzre içerü gelsünler deyü kadınları ihzâr idüb iki cihânın sâhibi birdir ve mekândan münezzeh[3] oldığı hâlde hâzır ve nâzırdır Müslümân olanlar evlâd ü ıyâlinden mâ'adâ nisvâna takarrüb idüb görmekde hatar ve günâh vardır ve Müslümân olanlar bir ân emr-i Bârî'den tecâvüz ider ise günah-kâr olub cehennem azâbına giriftâr olur ve yedi yaşında sünnet olub sünnetsiz avrat yanına varır ise büyük günâh olmağla bilenler haber virmese ve işidenler amel itmese ve avratlar bu husûsda zevclerine cebr ve zor ile gayret virmese hemân Allâhü Te'âlâ Hazretleri yarın âhiretde melek ta'bîr olunur kullarına emr idüb (yaman) ya'nî fenâ olan Moskovları yakdığı ocağa ilkâ birle yaksa gerekdir ammâ bunı aslından bilmeyenlerin suçlarını Allâh afv itmişdir ve ben dahi ([dedi]kodı itdim) ya'nî min-ba'd[4] sen aslından şöyle idin ve böyle idin dimemek üzre karâr virmişimdir deyü avratlara dîn-i İslâm'ı ta'rîf ve teklîf itdikde darb-ı nutk-ı Alî te'sîr idüb efendim evlâdımıza ta'lîm olunan usûl her ne ise yahşîdir bizlere dahi ta'lîm buyurmanızı ricâ eyleriz şimdiye dek bilmeyerek itdigimizi bir dahi itmemek üzre kabûl itdik ammâ bu kadar mâh ve sâl geçdi şimdi âgâh olduk lâkin hall-i müşkil içün hâce lâzımdır ki kabîle kabîle gezüb Allâhü Te'âlâ Hazretleri'nin ihsân buyurmuş oldığı Kur'ân du'âlarını bize ögretsün (**s.179**) fakat şu murdâr Tatar hâceleri makbûlümüz degildir. Zîrâ cânları istedigi vakitde Müslümân olub başları sıkıldıkda ıyâl ü evlâdının selâmetiçün Müslümân olan başına şabka giyse ve boynuna hac assa dînine zarar virmez deyü fetvâ vireyorlar biz egerçi kitâb bilmeyiz ammâ efendimizin takrîr-i âlîleri üzre Müslümân olub da küfr ve dalâletden kurtuldukdan sonra bir dahi mukallid-i küfr olmakdan ise ölümi ihtiyâr idüb de sözünde durdı deyü sonra gelenlerin memdûhı olmak daha evlâ oldığını aklımız ile idrâk idiyoruz bu sebebden biz yaman ta'bîr ideni bende çeküb esîr ideriz beher-hâl Türk hâceye muhtâcız ve kocalarımıza dahi cebr ve zor idüb sünnet olmadıkca yanlarma varmayız şol şartla ki sünnetci dahi Türk ola deyü niyâz itdikleri akîbinde âdet üzre (savkasız) ya'nî tehi-dest[5] olarak i'adeleri ayb oldığından kızları içün kırmızı kalpaklık çuka ve kılâbdan ve erkeklerine meşîn ve sahtiyân i'tâ olunub meclis hitâm buldı.

Ve istid'âları vechile her tarafa hâceler ve imâmlar gönderilüb ve kabâ'ile telkîn-i dîn olunmağa mübâşeret olunub hattâ bu seneyi Çerâkise târîh i'tibâr itmeleriyle andan sonra

1 Merdûd: Reddolunmuş, kovulmuş, geri döndürülmüş, geri çevrilmiş.
2 Matrûd: Tardolunmuş, kovulmuş.
3 Münezzeh: Tenzîh edilmiş, temiz, arı; uzak.
4 Min-ba'd: Bundan böyle, bundan sonra.
5 Tehi-dest: Eliboş, züğürt.

bir müddet Dersa'âdet'e gelan köle ve câriyelere sinninden su'âl olundukda imâm senesinde yâhûd andan şu kadar sene sonra doğmuşdur deyü sinlerini ta'yîn idegeldikleri meşhûrdur.

Ve karıların cebr ve ilhâhıyla Çerkesler sünnet-i seniyye-i hitânı[1] icrâ itmege başlayub hitân olanlarına Kırım ve Taman muhâcirlerinden ve Temrek ve Açu kal'aları ahâlîsinden dahi kız virilmege başlayınca ale'l-umûm emr-i mesnûn-ı hitâna heves-kâr olarak Der-aliyye'den bir sünnetci celble Çerkes esvâbı giydirilüb birkaç gün kadar kabâ'ilin âdâb ve usûli ta'lîm olunduktan sonra tîz elden kendüye Şabsıh kabîlesinden bir kız virilüb kabîle miyânında iskân olunmuş ve yanına (şağrı) ya'nî delîl ve rehber ta'yîn olunarak kânûn-ı Alî Paşa üzre on âdemden bir öküz alarak deste deste hitân itmege mübâşeret eylemişdir.

Ve'l-hâsıl Ferah Alî Paşa hâb ve râhatı ve ihtişâm ve saltanatı terk ve fedâ iderek ve etbâ'ı dahi anın yoluna giderek az vakit zarfında da'vet olunanlar İslâm ile müşerref olub dîn-i İslâm'ın ol havâlîde intişârına bâ'is olmalarıyla dîn ve devlete pek büyük hidmet itmişlerdir.

Tebdîl-i Esâmî-i Kabâ'il

Kabâ'il-i Çerâkise çocuklarına yek-dîgerden fark ve temyîz olunacak sûretde birer isimle tesmiye idegeldiklerinden acîb ve garîb isimleri vardır. Şöyle ki: İbtidâ çocuk doğdukda (tamata) ya'nî papaz mesâbesinde biri gelüb nazar idicek çünki (hâ) Çerkesce köpek dimek olub anı isti'mâl ile (hâpâk) ya'nî bahtlu köpek ya (hâprak) (**s.180**) ya'nî yöğrük köpek ya (hâpiç) ya'nî kıvrık köpek ya (hâvjo) ya'nî keskîn köpek deyü tesmiye eyler ve ba'zılarına dahi arslan ve kaplan ve sâ'ir hayvân isimlerini vaz' idüb birinin nîk ü bedini[2] fark itmezlerdi.

Bu kerre İslâm ile müşerref olduklarında birer isim tesmiyesi lâzım gelerek Alî Paşa yanına gelenlere münâsibi vechile Mehmed Alî ve Hasan Hüseyin deyü isimler vaz' idüb lâkin böyle işitmedikleri isimlere birden bire ta'accüb iderek belliyemediklerinden Alî Paşa her biririn ismini birer pârça kâğıda yazub ellerine teslîm eyler ve def'a-i sâniyyede gelüb isimleri su'âl olundukda ceyblerindeki varak-pâreyi çıkarub işte ismim budur dirler idi. Bir zamân isimleri böyle kâğıdla ceyblerinde mazbût olub ancak hulus-ı taviyyet-i fıtriyyeleri hasebiyle İslâmları kuvvet bularak çok geçmeksizin Hâpiç ve Hâprak olanlar sahîhen İbrâhîm ve İshâk olmuşlardır.

Men'-i Haçapa

Kabâ'ilin sâhil tarafında bulunanları ma'une şeklinde yirmi beş arşun kaddinde haçapa ta'bîr olunur kayıklar inşâ idüb Sohum[3] ve Batum taraflarında râst geldikleri küçük

1 Hitân: Sünnet, sünnet etme.
2 Nîk ü bed: İyi ve kötü.
3 Metinde "Zohum" şeklinde geçmektedir.

kayıkları ahz ile içinde olan emvâli nehb ve gâret[1] ve âdemlerini esîr ve sefîneyi ihrâk[2] itmek âdetlerinden olub bu keyfiyyet Alî Paşa'nın ma'lûmı oldukda pâdişâh halkı olub ikrâr virenler fî-mâ-ba'd haçapaya binüb de ibâdullâhın cânını ve mâlını talamasun pâdişâh tarafından bi'l-vekâle bunı harâm ve yasağ eylerim deyü kendülerine mübâşir gönderüb giden mübaşire ve istishâb itdigi şağrıya ya'nî delîle ve haçapa sâhiblerine başka başka hediyyeler virdikde ibtidâ Tokrayoğullarından kendi babalığı olan (Hajon) ve (Boganat) emre imtisâl idüb haçapalarını Alî Paşa'nın huzûrunda gark ve şikest itmeleriyle anlara bakarak sâ'irleri dahi haçapalarını gark ve ihrâk itmege mübâşeret itmişlerdir ve egerçi ekserîsi hayrı ve şerri temyîze muktedir degil ise de Tokrayoğulları Allâh'a bakub ya'nî rızâ-i Bârî içün haçapaları terk itmişler deyü korsanlıkdan fârig[3] olmuşlardır. Ve bu esnâda Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın etbâ'mdan mukaddemâ doksan iki târîhinde bu tarafda esîr olub kalmış olan âdemlerini mahall ve mevlâları[4] haber alınub bahâları virilerek âdet-i kabâ'il üzre istihlâs olunmuşdur.

Gelincik Limanı'na Vaz'-ı Esâs Olundığı

Soğucak'ın Anadolı tarafında bir mil ba'îd Gelincik Limanı ki berber âyînesi şeklinde bir liman olub Çerkesistân sevâhilinde olan limanların en â'lâsıdır çünki Rusyalular (**s.181**) taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ahz ve istihsâl-i ruhsat birle Karadeniz'in her tarafını cüst ü cûdan hâlî olmayub şâyed ki bir aralık bir sûretle bu limanı gemilerine makarr ve mersâ[5] iderek zabt idecek olurlarsa Devlet-i Aliyye'ye bir büyük rahne olur deyü emr-i muhâfazası esbâbının istihsâline teşebbüs olunmak lâzım geldiginden Ferah Alî Paşa delibaşısını envâ' mevâ'id ile oraya ağa nasb idüb ikâmetiçün odalar ve tabyalar ve bir câmi'-i şerîf inşâ ve içine top ve cebehâne vaz' iderek ağayı ve ma'iyyetinde olan neferâtı Çopsun beglerinden Kırım hanı meşhûr Şâhin Giray'ın süt karındaşı olan on dört on beş yaşında (Narçu Mehmed Giray) Beg'e (konak) ya'nî ırz ve nâmûsuna emânet idüb keyfiyyeti ale't-tafsîl Dersa'âdet'e tahrîr ve iş'âr eylemişdir.

Nogay Tatarlarının İskân Olundığı

Seksan iki seferinde Rusyalu İsmâ'îl ve Babadağı'na istîlâ itdikde Nogay Tatarları Rusyaluya teba'iyyet ve i'ânet ve gûyâ dîn karındaşlarımızın mâlı â'dâya kalmasun diyerek Babadağı ordusunı yağma ve gâret ile millet-i İslâmiyye'ye ihânet idüb ba'de hitâmü'l-maslaha Rusya'ya dahi itâ'at itmeyerek ve kırk bin nüfûs oldukları hâlde evlâd ü ıyâlleriyle

1 Nehb ve gâret: Çapulculuk etmek, yağmalamak.
2 İhrâk: Ateşe vermek, yakmak.
3 Fârig: Vazgeçmiş, çekilmiş. Rahat, asude. Boş, boş kalmış, işini bitirmiş, işsiz.
4 Mevlâ: Efendi, sahip, malik.
5 Mersâ: Liman, geminin demir attığı yer.

Heyhât sahrâsından mürûr ve tuğyân[1] ve Azak taraflarını devr ile Ten Nehri'ni[2] ubûr iderek Kabartay'a geldiklerinde Ferah Alî Paşa'ya bir ilçi göndermişler ilçileri Hâcılar Kal'ası ma'berinden Kuban nehrini ubûr ile Soğucak'a gelüb Alî Paşa ile lede'l-mülâkât Çerkesistân'ın bir tarafında Nogay Tatarlarının iskân olunmalarını ricâ ile müsâ'ade buyurulmadığı hâlde Mâverâü'n-nehre[1][3] azîmet ideceklerini beyân itdikde Alî Paşa fikr ve mütâla'a idüb böyle ordu-yı İslâm'ı yağma ve gâret ve sonra Rusyalu gibi zî-miknet bir devlete muhâlefet iden böyle hâ'in ve zabt u rabtı gayr-i mümkün olan bir tâ'ifeyi ne yapmalı ve ne hidmetde istihdâm itmeli fakat sûretde Müslümân olub savm ve salâtdan[4] dahi hâlî degillerdir.

Ve kabâ'il halkı yevmiyye ile hidmet eylemez ve a'şâr-ı şer'iyye virmez ve yağ ve bâl cem' ve fürûhtuna sa'y itmezler. Binâ'en-aleyh bunlar iskân olunsa tamâm bu maküle işlere yararlar ve şimdiki hâlde Rusyaluya adâvetleri ve kabâ'il-i Çerâkise'ye bi't-tabi' muhâlefetleri olmak hasebiyle iki zıddın arasında iskân olundukları hâlde îcâbında iki tarafın aleyhine dahi kullanılmaları mümkün (**s.182**) olmağla düşman zuhûrunda ibtidâ bunları öne sürüb istedigim gibi i'mâl iderim mütâla'âtını der-pîş[5] idüb istid'âları mûcebince on bini Hâcılar Kala'ası'nda ve on bini Labe nâm nehrin önünde ve on bini Hatukay'da ve bâkî on bini dahi Anapa Kal'ası'nın liman başında ve kal'aya iki sâ'at bu'dunda neft yağı çıkan derenin öte tarafında iskân olunmaları husûsuna şurût-ı âtiye ile müsâ'ade eyledi. Şöyle ki: Sâkin oldukları mahallerde hâne ihdâsıyla fi-mâ-ba'd bir tarafa hareketden ve geşt ü güzârdan fâriğ olarak zirâ'at itmeleri ve kendülerinden bir gûne resm mutâlebe olunmayub fakat a'şâr-ı şer'iyye virmeleri ve kabâ'il-i Çerâkise mugâyir-i rızâ hareket idecek olur ise vâlîden tarafa olub emri üzre hareket ve eger Rusya ile ceng iktizâ ider ise evvel be-evvel izn-i vâlî ile çapul idüb âdetleri üzre memâlik-i Rusya'yı gâret eylemeleri şurûtı tevsît olunarak bu dört mahalle vâlî tarafından birer mütesellim nasb olunub mütesellime ve âdemlerine yalnız rûz-merre[6] me'kûlât virmeleri nizâma rabt olunmuşdur.

Anapa'nın Binâ ve İ'mârına Mübâşeret Olundığı

Asıl Çerkesistân'a merkez-i idâre olabilecek ve Rusya'ya sedd olmak üzre istihkâm virilecek yer Anapa'nın mevki'i olub ancak ba'zı coğrafya risâlelerinden istinbât olundığına göre ol vakit Anapa harâbe-zâr ve mesken-i mûr ü mâr[7] olub yıkılmış kal'a dîvârlarının taşlarından başka alâim-i i'mâr yok imiş işbu doksan altı senesi hilâlinde Ferah Alî Paşa buralarının takviyyet ve istihkâmını niyyet idüb ancak nühüfte-i zamîrini kimseye ifşâ

1 Tuğyân: Zulüm ve küfürde çok ileri gitmek. Azgınlık, taşkınlık.
2 Ten Nehri: Don Nehri.
3 Müellif dipnotu: "[1] Mâverâü'n-nehr Memâlik-i Tûrân'ın bir kıt'a-i cesîmesidir ki Nehr-i Ceyhun'un öte tarafında vâki' oldığından bu vechile tesmiye olunmuşdur. Ve bir müddet Özbekler tavattun itdiginden Özbekistân dahi dinilmişdir ve kezâ Tataristân ve Türkistân dahi dinür kadîmi payitahtı Semerkand olub şimdi Buhârâ payitaht ittihâz olunmuşdur hudûd-ı cenûbîsi Nehr-i Ceyhun ve Belh ve hadd-i şimâlîsi Deşt-i Kıpcak'dır."
4 Savm ve salât: Oruç ve namaz.
5 Der-pîş: En önde, gözönünde bulunan.
6 Rûz-merre: Her günkü, her günlük.
7 Mesken-i mûr ü mâr: Karınca ve yılan yuvası.

itmeyerek kalem-rev-i hükûmetini seyr ve temâşâ itmek bahânesiyle devr-i eyâlete çıkub ve ibtidâ sâhil taraflarını görmek üzre Soğucak'dan hurûc ile cânib-i şimâle doğrı azîmet idüb dört sâ'at mesâfe gidildikde sedd-i ye'cûc mesâbesinde bir dağ tarîki kat' itmiş olmağla toplar güc balle geçürilebilmişdir.

Bu dağın tahtında Tokrayoğulları (Boganat) ve (Hajon) nâm kimseler sâkin olub hîn-i iktizâda eger bir tarîk ile infi'âl idüb de tarîki kat' idecek olsalar bin neferle geçilmek kâbil olmayacağı cihetle bunun bir çâresine bakılmak îcâb-ı maslahatdan olmağın Alî Paşa mukaddemâ Rûmili kâ'immakâmlığı hengâmında Selîm nâmında bir Arnavud çocuğunı merhameten alarak hazînedârının terbiyyesine virmiş olub hâlâ dâ'irede evlâd makâmında mahrem-i her umûrî olmağla anı hafiyyeten ihzâr iderek bu karyeden pek hazz itdim ve bunların konağı oldum buraya gelüb gitdigimde bir mahremim bulunmasını isterim bunlarının kangısının kerîmesini begenür isen sana alıvireyim râzı olur isen sana çok ikrâm itdikden başka (**s.183**) Devlet-i Aliyye'den dahi derbend ağalığı nâmıyla nân-pâre getürdirim deyü ırzâ itmiş ve Boganat'ın dahi bir güzel kızı olub Selîm'in tab'ına muvâfik gelmiş olmağın hemân ol gice kızı ana akd ve tezvîc eylemişler.

Bu sûretle derbend-i mezkûr ele alındıkdan sonra oradan hareket ve Çerâkise karye ve nehirlerini temâşâ iderek Anapa yurdına inüb Buhur Nehri'nin Karadeniz'e munsabb[1] oldığı mahalle gelmişler ki sığır dili resminde bir körfez olub Taman ile hem-hudûd olmak hasebiyle Rusya sınırına karîb oldığından şâyed Rusyalu burasını bir takrîble zabt iderse Soğucak ve Gelincik ve Sohum kal'alarının Rusya'ya sedd olmak maksadı müşkilâta dûçâr olacağını Ferah Alî Paşa zihnince mütâla'a ve müvâzene iderek re's-i limana vardıkda üzerinde Ceneviz vaktinden kalma âsâr-ı kal'a ve ebniye oldığı müşâhede olunmağla hemân orduyı oraya ihzâr ile nasb-ı hiyâm olunub fakat haylî vakitden berü oralardan nev'-i benî âdem geçmedigine mebnî mâr ü mûr temekkün itmiş oldığından beytûtet ve ârâm[2] olunamayacağı ve cevf-i leylde[3] eşkıyâ-yı kabâ'ilden ba'zıları gelüb de esb ve âdemîye ta'arruz itmek ihtimâli mülâhazadan ba'îd olmadığı ecilden fi-mâ-ba'd hitâm-ı maslahata degin tâ-be-sabâh fişenk ve humbara endâht olunmasını emr itmiş ve Soğucak cebehânesinden bin kazma ve bin kürek ve levâzım-ı sâ'ire ihrâc ile alâ-cenâhi'l-isti'câl Anapa yurdına îsâl olunmasını hâvî buyuruldılar ve mübâşirler irsâl eylemişdir. Ve ol havâlîde iskân olunmuş olan Nogay Tatarlarının her sınıfından ikişer yüz delikanlu yevmiyye onar para ücret virilmek üzre orduya gönderilmeleri içün ulemâ ve mîrzâlarına hitâben buyuruldılar gönderilerek celb olunub geldiklerinde öküz dili gibi olan mezkûr limana nâzır olan mahall ki Anapa'nın mevki'idir. Üç tarafı bahr ile muhât[4] olub cânib-i berrîsinde iki bin iki yüz yirmi iki zirâ' olmak üzre Mühendis Hüseyin Ağa ma'rifetiyle resm-i kal'a üzre tabyalar resm olunarak bendekin hafrına mübâderet ve az vakit zarfında atludan emîn olacak kadar himmet birle [1]197 senesi hilâlinde Anapa'ya vaz'-ı esâs olunmuşdur.

Ve çünki Anapa kurbunda Buhur çayının öte tarafında dahi Nogaylar içün bir kal'a binâsına kethüdâsını me'mûr itmiş olub anı dahi isti'câlden hâlî olmaz. Ve buna dâ'ir

1 Munsabb: Bir denize veya nehire dökülen, karışan.
2 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karar kılma.
3 Cevf-i leyl: Gece yarısı.
4 Muhât: İhata olunmuş, etrafı çevrilmiş, kuşatılmış.

kabâ'ilin Türkce deyü Çağatayca ile mürekkeb kendü ta'bîrleri üzre buyuruldılar ve dîvân tezkireleri yazılur ınış. Bunlardan bir buyuruldı ki mezkûr Nogay Kal'ası hendeginin sekiz gün zarfında itmâmına dâ'irdir. Sû[r]eti zîrde (13) rakamıyla kayd olunur.

İşbu Nogay Kal'ası hendegi on bin Nogay Tatarları ale'l-umûm işledilerek sâlifü'z-zikr buyuruldı mûcebince ta'yîn olunan vakitden bir gün akdem hitâm bulmuşdur. **(s.184)** Hâlâ mahall-i merkûma Nogay Hendegi dirler. Bu istihkâmâtın hitâm buldığı haberiyle kethüdâ beg tarafından Alî Paşa'ya âdem gönderilmekle derhâl Paşa dört yüz mikdârı süvâri ile hareket idüb önünce sür'at topları çekdirilerek ve bir dakîkada on dört on beş top endâht itdirilerek izhâr-ı azamet ve mehabet[1] ile kal'a pîşgâhına geldiklerinde kethüdâ beg ve sâ'iri istikbâl idüb âlây ile kal'aya dâhil oldılar. Ancak kal'anın her kapusunda ikişer âdem salb[2] olunmuş olmağın Paşa kal'aya girer iken görüb sebebini kethüdâ begden su'âl itdikde akdem şer'an i'dâmları lâzım gelüb der-zincîr idiler. Teşrîf ve kudûmünüz[3] şükrânesi olmak üzre kurbân mübâya'asına kudretim olmadığından efendimin başına kurbân eyledim deyü cevâb virmişdir.

Anapa'nın Keyfiyyet-i Ma'mûriyyeti

Cild-i sânîde şerh ve tafsîl olundığ üzre Kırım'da vukû' bulan ihtilâlden nâşî Şâhin Giray'ın karındaşı Bahâdır Giray Han Taman cânibinden Kırım'a imrâr ile hanlığa intihâb olundukda Şâhin Giray Rusyaluya mürâca'at itmekle Rusya tarafından kendüye terfik olunan kuvve-i askeriyye ile gelüb doksan altı senesinde tekrâr Kırım'ı zabt itmiş idi. Mu'ahharen Taman'a dahi bir mikdâr Rusya asâkiri imrâr ve irsâl eyledikde Şâhin Giray on iki bin Moskovlu ile geliyor deyü Taman ahâlîsi Ferah Alî Paşa'dan istimdâd itmeleriyle Alî Paşa dahi kapusı halkıyla kethüdâsını göndermiş olub Taman'a dâhil olduklarında ahâli ile mukâvele ve ahd ü mîsâk[4] olundığı esnâda Şâhin Giray zuhûr iderek mukâbele olunub sanâyi'-i garîbe ile Şâhin Giray ma'iyyetinde olan taburlar târ-mâr[5] idildikden sonra Taman ahâlîsi ele gelan mâlları ve evlâd ü ıyâlleriyle Anapa'da iskân olunmak üzre Kuban Nehri'nin berü tarafına imrâr olunmuşlardır. Ukalâ-yı kabâ'il Anapa ihyâ ve i'mâr olunursa kimler sâkin olacakdır deyü mütehayyir idiler. Bu yüzden Taman ahâlîsi iskân olunub hattâ bir günde beş yüzden mütecâviz hâne gelüb Anapa'da ittihâz-ı mesken itdiklerinde cümlesine mûcib-i ta'accüb olmuşdur.

Lâkin kethüdâ beg Taman'da girü kalub askerinin arkasını almak üzre iken Şâhin Giray'ın ilçisi gelüb Taman'ı Osmânlu Rusya'nın himâyesine terk itmişdir deyü Rusya İmparatoriçesi'nin medhine mübâşeret eylemiş ve ol vakit Alî Paşa Devlet-i Aliyye'nin hâl-i hâzıra göre ittihâz buyurmuş oldığı politikasına vâkıf olmayuh Kırım'a dâ'ir Rusya ilçisiyle olunan mükâlemâtın netîcesini Bâb-ı Âlî'den isti'lâm ve istifhâm eylemiş ise de buna

1 Mehabet: Heybet, azamet, ululuk, korkunçluk; büyük görünme.
2 Salb: Asma, daracağına çekme.
3 Kudûm: Uzak bir yoldan, uzak bir yerden gelme; ayak basma.
4 Ahd ü mîsâk: Yemin, anlaşma, sözleşme.
5 Târ-mâr: Karmakarışık; dağınık; perişan.

dâ'ir beyne'l-vükelâ[1] henüz bir karâr ve netîce virilememesiyle kendüsüne bir cevâb-ı şâfî yazılamadığından ve kethüdâsı **(s.185)** ise bu makûle mülâhazâtdan bütün bütün bî-haber ve gâyet tîtîz bir âdem oldığından hemân urun şu mürtedî deyü merkûm ilçiyi pâre pâre itdirmişdir Rusyalular ise Kırım'ın zabtına bahâne olabilecek böyle cüz'î vesîle aramakda olduklarından bu mâddeyi ser-rişte-i şikâyet iderek cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre hemân her tarafdan askerlerini Kırım'a ve Taman'a ve Kuban boyına sevkle buralarını zamîme-i memâlikî itdigini i'lân zımnında doksan yedi senesi evâsıtında[2] bir kıt'a beyânnâme neşr itmiş idi.

Bu vak'adan mukaddem Rusyaluların hudûddaki askerlerini teksîr itmeleri kabâ'il halkına bâdî-i endîşe olmağla Zane ile Hatukay kabîleleri miyânında olan Antehir ta'bîr itdikleri sahrâya cem' olub Alî Paşa'yı dahi oraya da'vet ile Rusyalu yâhûd Şâhin Giray berü tarafara tahattî[3] idecek olursa merdâne müdâfa'a itmek üzre ahd ve yemîn itdiklerinden sonra Alî Paşa Soğucak'a avdet eylemiş idi. Bu hilâlde Şâhin Giray Taman'dan hareketle Kızıltaş civârında Korkoy ta'bîr olunan Kuban ma'beri üzerine gelerek nasb-ı hiyâm-i ikâmet ve Abaza ve Çerâkise'den mukaddemâ ikrâmını görmüş olan birkaç kişilere haber gönderüb ben Rusyaludan keff-i yed eyledim sizlere konak olacağım deyü mahall-i merkûma da'vet eyledigi esnâda ba'zı kimselerde Rusya rublesi müşâhede olundığından rü'esâ-yı kabâ'ile şübhe ârız olub Şâhin Giray içimizden ba'zılarını akçe ile ıtmâ' ve iğfâl ve beyuimize ilkâ-yı teferruka ve ihtilâl iderek bilâd-ı Tatar gibi bizim dahi dâr ve diyârımızı pây-mâl itmek niyyetinde oldığı bî-iştibâhdır deyü da'vet olunanları salıvirmediklerinden başka ba'zı Tatar sultânlarıyla dahi ittihâd ve ittifâk iderek Şâhin Giray üzerine hücûma müheyyâ olduklarında şâyed ki Şâhin Giray'ı urub da eşyâsını gâret iderler ise bende Rusyalunun şu kadar mâlı var idi dimek ki bir da'vâ açub da Devlet-i Aliyye'ye bir gâ'ile çıkara deyü Alî Paşa muztarib olarak bu dâ'iyyeden vaz geçmeleri içün tarafından ba'zı nâfizü'l-kelim[4] kimseler irsâliyle kabâ'ile nasîhat itdirdigi esnâda Şâhin Giray dahi Taman'a avdet itmiş olmasıyla gâ'ile bertaraf idilmiş ise de Şâhin Giray tek durmayub ve akçe kuvvetiyle kabâ'il içine ilkâ-yı fitne ve fesâddan hâlî olmayub kabâ'ili ihlâl ise pek kolaylıkla olabileceginden şâyed içlerine bir gûne fitne ve teferruka bırağur ise ittihâd ve ittifâkları içün sarf olunmuş olan bunca emekler zâyi' olur veyâhûd anlar hudûdı tecâvüz birle hilâf-ı mu'âhede harekete cesâret idecek olurlar ise Devlet-i Aliyye'ye bir gâ'ile çıkar deyü Alî Paşa dûçâr-ı fikr ve ıztırâb olarak bu husûsâtın bast ve temhîd ile bu diyârın zabt u rabt ve idâresi Rûmili ve Anadolı vâlileri gibi kapusı **(s.186)** halkı mükemmel bir vezîre mütevakkıf iken benim gibi bir mîr-i mîrân pârçası nasıl idâre idebilür. Ve ber-minvâl-i muharrer Şâhin Giray'ın üzerine hücûm içün cem'iyyet itdiklerinde mümâna'at kaydmda oldığım sûretde göz göre yurdımızı â'dâya virelim mi iki yüz çürük âdeminle mi bizi muhâfaza ideceksin diyecek olurlar ise ne cevâb viririm ve kangı kuvvet ile bu makûle hareketlerini men' idüb de taht-ı zabıtaya koymağa kâdir olurum ammâ elde kuvvet olsa zabt u rabtları kâbil olmağla bâri bu taraf için müretteb olan asâkirin bir ân akdem îsâline himmet buyurulsun herhâlde asker ve

1 Beyne'l-vükelâ: Vekiller arasında.
2 Evâsıt: Ortalar, orta-dakiler, ortada bulunanlar; orta günler, orta zamanlar.
3 Tahattî: Saldırı. Bir şeyi atlayıp geçmek. Sınırı aşmak.
4 Nâfizü'l-kelim: Sözü geçen.

akçeye şiddet-i ihtiyâcımız vardır deyü Bâb-ı Âlî'ye ve kapu kethüdâsına doksan yedi senesi evâ'ilinde tahrîrât göndermiş ise de bu hilâlde muzâyaka-i mîrî[1] ber-kemâl oldığından başka ber-minvâl-i sâbık kethüdâsının Şâhin Giray'ın âdemini katl itmesinden dolayı bu hilâlde Rusyalular neşr itmiş oldukları beyânnâmelerinde bess-i şekvâ[2] idüb Kırım'ın istîlâsını buna bimâ itdiklerinden beyânnâmenin bir sûretiyle kethüdâsının Dersa'âdet'e ihzârı veyâhûd katl ile ser-i maktû'unun irsâli içün emr-i âlî ve mübâşir-i mahsûs gönderilüb Anapa'ya vâsıl oldukda mübâşirin yanında bu vechile fermân oldığı kethüdâ begim ma'lûmı olıcak mübâşiri dahi katl itmege ibtidâr itmekle hezâr niyâz ve ricâ ile Alî Paşa mübâşiri elinden istihlâs itdikden sonra ben gitmedikce kethüdâmı Dersa'âdet'e gönderemem deyü i'tizâr zımnında bir arîza ile mübâşiri i'âde itmişdir. Biz yine sadede gelelim.

Ber-minvâl-i muharrer Taman ahâlîsi Anapa'ya hicret itdiklerinde derhâl Buhur Nehri'nden vâfir kamış sazı kat' ile zemnikler[3] yapılub bu hâl üzre mevsim-i şitâ geçürildi evvel bahârda tahtânî ve fevkânî yirmi dört kebîr odalu ve dört mahzenlü iki kapulı bir hân ve kurbunda gümrük inşâ olunub çârşu yeri tarh ile yamaklara dükkân ve hâne yerleri olmak üzre hâllerine göre arâzî virildi ve bir büyük yeniçeri kışlası ve ağa kapusı ve iki câmi' ve iki hammâm binâ kılındı ve liman başında iç kal'a şeklinde tabyalar yapılub ve bir kütübhâne ve câmi' ve sarây ve sâ'ir ebniyye-i mîriyye inşâ olunub ba'de zamân şehr içinde isyân zuhûr idecek olursa ıslâh ve te'dîb-i usât[4] içün işbu tabyalara şehir hânelerine nâzır olarak mikdâr-ı vâfî toplar vaz' olundı.

İşte bu sûretle Anapa az vakit zarfında ma'mûr olub hattâ bin yüz doksan sekiz senesi hilâlinde çârşuda mevcûd olan dükkân ve tüccâr odalarının ta'dâdı emr olundukda üç câmi' ve üç hammâm ve ebniyye-i mîriyyeden başka beş yüz elli bâb dükkân ve kahvehâne mevcûd bulunmuşdur. Ve cedîd açılan gümrügün ibtidâki senesinde on bir bin bu kadar guruş hâsıl olub (**s.187**) ikinci senesinde gayr-i ez-masârifât ve itlâfât yirmi beş bin guruş resm alındığının defteri virilmişdir.

Ve Alî Paşa'nın istid'âsına mebnî Trabzon eyâletinin alâybegileri ma'a tevcîhât Anapa'ya me'mûr olub yüz elli kadar zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ikişer üçere nefer harb ü darba yarar mülâzım ve hidmetkârlarıyla Anapa'ya geldiklerinde çünki libâs-ı ceyyid ve cedîd ile gelmiş olub dîvân günleri mevcûd bulunduklarından paşanın etbâ'ı zann olunarak enzâr-ı kabâ'ilde vezîrâne unvân ve saltanat gösterilürdi ve yeni belde olınak hasebiyle iskânlarına vâfî hân ve konak olmadığından kendü iskânları içün hâne ve zemînin ve dükkân inşâ itdiklerine ve anların sebebiyle haylîce alış viriş oldığına mebnî beldenin i'mârına küllî sebeb olmuşlar ve müddet-i vâfire ikâmet edeceklerini teyakkun itdiklerinde nısfı mikdârı te'ehhül[5] ve teserrî[6] idüb bayağı yerlü hükmüne girmişlerdir.

Ve top altı öşri ya'nî tabyalardan menzil topları atılub güllelerin düşdigi yere dek mümtedd olan arâzînin hâsılât-ı öşriyyeleri yerlü neferâtına tahsîs kılınmışdır.

1 Müzâyaka-i mîrî: Devletin Sıkıntısı, darlığı, yokluğu.
2 Bess-i şekvâ: Şikâyeti meydana çıkarma.
3 Zemnik: Yanları açık, üstü çalıyla örtülmüş çardak.
4 Te'dîb-i usât: âsîleri uslandırma.
5 Te'ehhül: Evlenme, ehlîleşme.
6 Teserrî: Odalık edinme, câriye alma.

Ve çünki Anapa Kal'ası ihyâ olunub da içine top ve asâkir-i vâfiye vaz' olundukda paşa bizden virgü ister deyü ukalâ-yı kabâ'il tezekkür birle şâyed ki kal'anın binâ ve i'mârına mâni' olurlar deyü içlerinden ba'zı söz sâhiblerini celb içün doksan yedi senesi hilâlinde beş on kadar yine gümrük mâlından maktû'an[1] yüz elliden üç yüze kadar esedî guruş virilmek üzre akdemce mukâvele olundığı vechile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ismi açık berâtları getürdülmüş oldığmdan yedlerine virilmiş olub ber-minvâl-i sâbık gümrük hâsılâtı dahi günden güne terakkî bulmakda oldığı hâlde kendülerine vazîfeleri virilerek celb ve te'mîn kaziyyesine[2] kuvvet ve istihkâm virildikden sonra fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel tutulmak üzre kânûn nasb olunmuşdur. Şöyle ki: Müslümân olan kabâ'ilin mecmû'ı a'şâr-ı şer'iyyelerini cânib-i beytü'l-mâla tamâmen virüb kendülerinden hâricen ve dâhilen sâ'ir güne resm ve virgü mutâlebe olunmaya ve şimdiye kadar hâric-i kal'ada karîb ve ba'îd mahallerde zirâ'at olunan arâzî bilâ-sened sâhibleri yedlerinde ibkâ olunub hâlî olan arâzîde tâ'ife-i Nogay'ın zirâ'atlerine kabâ'il tarafından fî-mâ-ba'd ta'arruz olunmayub umûrları başbuğları ma'rifetiyle tanzîm oluna ve Nogay'dan alınan esîrler âzâd olunub min-ba'd esîr olunmayalar ve bundan böyle Rusyalular her ne kadar ziyâde bahâ virseler dahi anlara kız virmeyeler ve Rusya'ya pâdişâh dost oldığı vakitde kabâ'il halkı dahi dost olub ceng açıldıkda ehl-i İslâm'a yardım ideler deyü nizâma rabt olunmuşdur.

İşte bu sûretle hem kabâ'il-i Çerâkise taht-ı zabt u rabta idhâl olunmuş ve hem de Anapa (**s.188**) nizâmına girmiş olub paşa dahi anda sâkin oldığından günden güne ma'mûriyyet ve cesâmet kesb iderek her tarafdan nakl ve hicret ile Anapa'da ikâmet itmege halk heves-kâr olub bu sûretle Soğucak Kal'ası boşulmasun deyü Soğucak'dan Anapa'ya nakl ve hicret itmek men' ve yasağ olunmuş idi.

Ve Taman ulemâsından İhtiyâr Osmân Efendi Anapa ve Soğucak kal'alarına ve inhâsına nâ'ib nasb olunub Dersa'âdet'den mürâselesi getürdülmüşdür. Fakat kendüsi an-asl Taman Tatarlarından olub Türk olmadığından pek de kendüye i'timâd olunmayub mevâdd-ı mühimmeye dâ'ir Dersa'âdet'e bir şey yazılmak lâzım geldikde kendüsüne gösterilmeyerek mührî getürdilüb temhîr[3] olunur ve esrâr-ı hükûmete ketebeden başka kimse vâkıf olmaz idi.

Beyt

Hıfz-ı esrâra kişi gizli kapalı lâzım * İ'tibârı ola tâ kîseli mektûb gibi

Ve Şabsıh ve sâ'ir kabâ'il ihtiyârları cem' olub egerçi şimdiye dek kabâ'il içinde mahallât îcâd ve teşkîl olunmamış ise de bundan sonra bir yere cem'le mahalle teşkîl ve mescid ve dershâne inşâ itmek ve öşr virmek üzre Ferah Alî Paşa'ya gelerek imâm istid'â itmeleriyle istid'âlarına müsâ'ade olunub hattâ der-i Devlet-i Aliyye'den berât getürdilerek Cum'a namâzı kılmalarına dahi izin virilmişdir.

Ve egerçi Anapa'da ibtidâları biraz su sıkındısı görülmüş ise de zîrde tafsîl olunacağı vechile kuyular hafr[4] olundukdan başka mu'ahharen doksan dokuz senesinde Anapa'ya bir

1 Maktû'an: Götürü olarak, toptan.
2 Kaziyye: İş, husus, madde, mesele; dâva.
3 Temhîr: Mühürleme.
4 Hafr: Kazma, kazılma.

çâr-yek olan Buhur Nehri'nin tarîki sedd ve bend olunarak Anapa'nın Şeğake kapusı önünden icrâ itdirilüb ahâlî şadmân ve mâlik-i âb-ı hayvân[1] olmuşlardır. Ve Taman muhâcirleri ta'lîm olunarak ve bağçeler yetişdirilmiş ve bostânlar ekdirilmiş olub hattâ gâyet büyük ve çok karpuzlar hâsıl olmağın arabası on paraya kadar satılmışdır ve ba'zıları dahi kaynadub pekmez yaparlar imiş.

Ve Anapa ile Soğucak beyninde güzel kerâstelik ağaç hâsıl olmağla ümerâ-yı Çerâkise'den meşhûr Zanoğlu Mehmed Giray pek teşvîk olunarak sefîne inşâsına mübâşeret itdirilüb hattâ Anapa İskelesi'nde gümrük önünde yirmi dokuz arşun mikdârı üç direkli bir kıt'a sefîne inşâ itdirilmişdir.

Ve Anapa'nın ticâreti yevmen fe-yevmen kesb-i terakkî iderek Dersa'âdet'den ve sâ'ir mahallerden vâfir tüccâr gelüb gitmege başlamış olub hattâ doksan dokuz senesi evâ'ilinde revgan-ı sâde[2] ve bal mumı ve öküz derisi gibi hamûlelerle[3] dokuz kıt'a büyük ve küçük gemiler birden tahmîl ile Dersa'âdet'e gönderilmiş oldığını Hâşim Efendi tahrîr itmişdir.

(**s.189**) Ber-minvâl-i meşrûh Anapa i'mâr olundukdan başka bu aralıkda refte refte kabâ'il dahi taht-ı zâbıtaya idhâl olunmuş ve Kızıltaş Boğazı'nda Cemti sahrâsmda bir karye-i cedîde dahi binâ itdirilüb Ada karyesi dinilmişdir şöyle ki: Alî Paşa etbâ'ından Kadıoğlu Mehmed Ağa nâm zâta bir bayrak asker virüb mahall-i merkûmda zirâ'at itmek üzre me'mûr itmekle o dahi paşa efendimiz beni emsâlim beyninden intihâb ve hidmete tahsîs ile mümtâz eyledi deyü cümle mâ-melekini[4] sarf iderek mahall-i merkûm harâbe-zâr ve hatar-nâk[5] bir cezîre iken az vakit zarfında haylî âdemler celbiyle bir karye teşkîl itmişdir.

Muhâkeme-i Acîbe

Kabâ'il-i Çerâkise'nin kendülerine mahsûs usûl ve kânûnları olub bir da'vâ zuhûrunda (kob) dirler ki ihtiyârlar cem' olub kânûn üzre fasl-ı müdde'â iderler bir def'a Hâşim Efendi'nin Anapa'ya bir buçuk sâ'at mesâfede kâ'in karyede mütemekkin olan ümerâ-yı Çerâkise'den sâlifü'z-zikr Zanoğlu Mehmed Giray Beg ile bir muhâkemesi vukû' bulub ayniyle tahrîr itmiş oldığından kabâ'ilin usûl ve âdâtını bilmege medâr olur mütâla'asına binâ'en sûret-i muhâkeme zîrde beyân olunur.

Çünki konukluğa ya'nî misâfirlige gitmek ümerâ-yı Çerâkise'nin âdetlerinden olub şöyle ki ümerâdan birisinin cânı sıkılub da tebdîl ve tecdîd-i âb-ı hevâ ile kesb-i safâ zımnında geşt ü güzâr itmek murâd itdikde etrâfda olan kardaşlarımı haylî vakitdir görmedim inşâallâh doğan ayın ya'nî yeni ayın ortasında konukluğa gidecegim deyü kışkırık usûlüyle cümlesine irsâl-i poliçe-i peyâm eyler ve her işden yârân ve ahbâbı vedâ' itmek üzre gelüb kendüye birer hediyye getürürler resm-i vedâ' tamâm oldukda gerek kendüsünün ve gerek etbâ'ının esvâblarını ve at takımlarını tecdîd idüb ve gelan hedâyâyı dahi istishâb eyleyüb yola revân

1 Âb-ı hayvân:Ab-ı hayat, ölümsüzlük suyu. Efsaneye göre içen kimseye ebedî hayat veren su.
2 Revgan-ı sâde: Sâde yağ.
3 Hamûle: Gemi yükü.
4 Mâ-melek: Elinde bulunan şeyler, sâhib olduğu şeyler. Nesi var ise, hepsi.
5 Hatar-nâk: Tehlikeli, korkulu, korkunç.

olur. İbtidâ misâfir oldığı hâneden seheri gitmege hâzırlanur iken hâne sâhibi âdetlerince beyân-ı teşekkür ve memnûniyyet zımnında taşra çıkub ve bir âdemi ilçi nasb idüb bu misâfir karındaşımızın teşrîflerinden pek memnûn ve mahzûz[1] oldum ve haylî vakitden berü iştiyâkında[2] idim ve pederleri pederim ve vâlideleri vâlidem makâmında oldığından asıl karındaş muhabbeti ider idim ve benden cümle varımı taleb eylese dirîğ[3] itmeyüb virir idim ve indimde hâtır-ı şerîfleri şu derecelerde mer'îdir ki Kûh-i Elbruz ve Dağıstân gibi bilâd-ı ba'îdede bir işi olsa varub ve işini görüb geldigimde ben senin içün bu kadar bilâd-ı ba'îdeye varub zahmet çekdim dimez idim (Allâh'a bakub) ya'nî Allâh'ı sevüb şu benim köhne kalpagımı alsun ve başındaki mutallâ kalpagını bana virsün deyü ilçi ile misâfire haber gönderir misâfir olan beg dahi derhâl yeni kalpagını virüb (**s.190**) eskisini alur ba'dehu hâne sâhibi misâfirin yanına girüb resm-i mihmân-nevâzîyi[4] edâ ve îfâ itdikden sonra misâfirle berâber ata süvâr olub bir sa'ât kadar berâber gitdikden sonra yolun sağ tarafına durup yahşî yola varasız deyü vedâ' ve avdet eyler.

Bu resm üzre her misâfir oldığı hânede birer şey virerek kendüsünde ve etbâ'ında ve atlarının üzerinde virecek bir şey kalmadıkda girü avdet eyler ve mukaddemâ misâfir olub da eşyâ virdigi hânelere uğrayarak (kâr-ı be-nevbet-est) me'âlince bu kerre o dahi beyân-ı teşekkür ve arz-ı muhabbet zımnında bir ilçi nasb idüb mukaddime-i sâbıkayı tarîk-i âharla bast ve temhîd itdikden sonra meselâ dört karış bir esîre konak oldum deyü hâne sâhibine haber gönderir. Çünki kız ve oğlan ve güzel ve çirkin ta'bîri olmayub mu'âmeleleri karış hesâbıyla oldığından hâne sâhibinde hâzır nasıl esîr var ise hemân karış hesâbıyla memnûnen virir ve eger mevcûd yok ise aşurı muztarib oldığı hâlde doğacak yeni ayın ortasında virmek üzre ricâ ve niyâz iderek mutayyeben[5] misâfirini i'âde eyler. İşte bu sûretle eşyâ virmiş oldığı hânelere tekrâr misâfir olub her birinden esb yâhûd esîr olarak kendü hânesine karîb oldukda mukaddemâ kendüsüne hediyye getürmüş olan ehibbâsı[6] gelüb istikbâl eyler. Ve her biri getürdigi esb ve esîrlerden birine baş urub yağma iderler sonra gelenler mahrûm kalub birâder niçün evvelce teşrîf itmedin deyü beg dahi i'tizâr iderek hânesine getürüb bunlar dahi girûden gelecek esb ve esîrlere mülâzım olurlar. Merkûm beg hânesine gelüb birkaç gün akrabâ ve yârânıyla resm-i hoş-âmedî icrâsından sonra girüde mev'ûd olub mehl[7] ile kalmış olan esb ve esîrlerin tahsîli içün bir tahsîldâr nasb ve irsâl ider. Ve çünki kânûn-ı kabâ'il üzre va'd-i deyn[8] sahîh oldığından tahsîldâr gitdikde va'd itmiş olanlar eger tedârük idememişler ise çalub çarpub ve her ne vechile ise bir yerden tedârük idüb va'dini îfâya mecbûr olur bu vechile tahsîldâr bakâyâ olan esb ve üserâyı tahsîl birle gelüb efendisine teslîm itdikde hânesinde mülâzım olanlar anları dahi yağma idüb bî-çâre bege yol zahmetinden başka bir şey kalmaz.

Hâşim Efendi dir ki Zanoğlu Mehmed Giray Beg'le hüsn-i ülfetimiz olub zevcesi han

1 Mahzûz: Memnun. Hazetmiş, hoşlanmış.
2 İştiyâk: Fazla arzu ve şevk. Tahassür. Hasret çekmek. Özlemek.
3 Dirîğ: Menetmek, korumak, esirgemek. Eyvâh, yazık.
4 Mihmân-nevâz: Misafire ikram eden, misafir ağırlayan.
5 Mutayyeben: Gönlü hoş edilerek, sevindirilerek.
6 Ehibbâ: Dostlar, sevgililer, tanıdıklar, bildikler.
7 Mehl: Vâde, vakit verme, bir işi muayyen bir zamana kadar bırakma.
8 Va'd-i deyn: Borç senedi, borç vaadi.

kerîmesi olan sultân ile dahi âhiret karındaşı olmak üzre ahd olunmuş idi. Mîr-i merkûm konukluğa gidecekdir deyü resmen tarafımıza ihbâr olundukda nâ-çâr beş guruşluk bir top Haleb çiçeklisi mübâya'a idüb beg karındaşım sağlık ile avdet itdikde beş buçuk karış bir câriyeye konak olmak üzre kendüsüne bu hediyyeyi gönderdim deyü bir âdem gönderdim (**s.191**) varub ifâde eyledikde inşâallâh geldigimde viririm dimiş idi. Ba'de zamân geldiginden iki gün mürûrunda va'di üzre deyn-i sahîhi olan câriyemi göndersün deyü tahsîldâr gönderdigimde belî va'd itmiş idim lâkin mâlik oldığım esîrleri ibtidâ gelan ehîbbâ yağma eyledi. Bakalım bir çâresini buluruz cevâbıyla tahsîldârı tehî-dest[1] olarak i'âde itmekle elbette tahsîli matlûbumdur deyü ilhâh ile tekrâr mübâşir ta'yîn eyledim. Bi-çâre Mehmed Beg gûyâ karzen almış gibi muztarib olub tekrâr mübâşiri tehî-dest olarak i'âde idemediginden fikr ve telâş iderek böyle bir çâre der-hâtır eylemiş ki Bahâdır Giray Han'ın karındaşı Akgöz Sultân bundan akdem Kazâklarından birini avratı ve kızı ile bana bahş ve ihsân itmiş olub hâlâ hidmetimde idiler meger bir târîhde bu Kazâk Zanoğlu'nun karyesinde ikâmet itmiş imiş. Bu sûretde hâkimi ve efendisi ben iken Akgöz Sultân vâsıtasıyla (Tikilt Paşamı) ya'nî paşanın kâtibi benim üç aded esîrlerimi zabt itmiş olayor tamâm fırsatdır bunları matlûbı olan bir esîre takâs ve mahsûb eylerim deyü evvelki da'vâyı çüridecek bir da'vâ açmak üzre mübâşiri alub Anapa'ya geldi ve paşaya arz-ı hâl takdîmiyle şer'an terâfu'[2] isteyüb paşa dahi beni çağırub keyfiyyeti ifâde eyledikde resm ve kânûn-ı kabâ'ile vukûf tahsîl itmiş oldığımdan ben da'vâmı şer'le görmeyüb kânûn-ı kabâ'il üzre ihtiyâr komşular muvâcehesinde da'vâmızın fasl olunması matlûbumdur didim paşa dahi müsâ'ade itmekle ber-vech-i meşrûh muhâkemeye duruşduk. Şöyle ki: Bir vâsi' meydâna çıkub tarafdârlarım ile bir tarafda durdum Mehmed Beg dahi kendü tarafdârları ile iki tarafın sesi işidilmeyecek ve sözi anlaşılmayacak kadar ba'îd bir tarafda durdılar mücerrebim[3] olan birini ilçi nasb idüb ve yanına iki mu'temed koşub Mehmed Beg va'd ve ikrâr itmiş oldığı esîrimi virsün isterim deyü anların tarafına gönderdim ol tarafdan dahi bir gûne cevâbla i'âde itdirildi. Berü tarafdan yine irsâl olunub bu vechile iki sa'ât kadar ilçi âmed[4] ve reft[5] itdirilerek mükâleme olunub nihâyet iki taraf ihtiyârları bu mâddeye emsâl îrâd iderek bu üç aded esîrlerde Mehmed Beg'in kat'an alâkası yokdur ve matlûbı mahsûb itmek câ'iz degildir. Bu cihetle mev'ûd olan esîr Mehmed Beg'in deyn-i sahîhidir fakat Kâtib Efendi dahi Mehmed Beg'in karyesinde kıyâm ve ârâm itdigi esnâda Mehmed Beg anı muhâfaza eylemiş oldığına binâ'en anın dahi Mehmed Beg'e bir top Haleb çiçeklisi virmesi lâzım gelür deyü hükm itmeleriyle mev'ûd olan câriyemi alub ben dahi Mehmed Beg'e bir top Haleb çiçeklisi virdim bî-çâre begin bir söz ile medyûn[6] olub da telâş ve ıztırâba düşmesi rüsûm-ı garibe-i kabâ'ildendir.

1 Tehî-dest: Eliboş, züğürt.
2 Terâfu': Duruşmaya girme.
3 Mücerreb: Tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış, güvenilir.
4 Âmed: Gelme, geliş.
5 Reft: Gitme, gidiş.
6 Medyûn: Borçlu, verecekli.

(s.192)

Hâcılar Kal'ası'na Top ve Mühimmât Gönderildigi

Hâcılar Kal'ası ma'berinin karşusunda Kabarta içine ikide birde birer bahâne ile Rusya taburları gelüb top tüfenk atarak Hâcılar Kal'ası'nın mütesellimi ve ol havâlîde bulunan Nogay Tatarlarının başbuğı olan Alî Ağa'ya gözdağı ve ba'zı mertebe fesâdı mü'eddî[1] olmağla tahsîl-i emniyyet içün birkaç kıt'a top ile mikdâr-ı kâfî mühimmât gönderilmek ve Anapa'da yapıldığı gibi orada dahi hendek hafrıyla tabyalar inşâ itdirilmek lâzım gelmiş ise de o esnâda âdet-i kabâ'ilin hilâfı bir mâddeden dolayı ahâlî-i Anapa ile kabâ'il miyânında adâvet oldığından kal'a mahsur olub kâ'ide üzre fasl-ı da'vâ olunmadıkca kal'a ahâlîsinden bir ferdin taşra hurûcı mümkün olmayub hitâm-ı da'vâya kadar maslahatın te'hîri dahi câ'iz görülmediginden ber-minvâl-i meşrûh Hâcılar Kal'ası'nda dahi istihkâmât yapılması ve Nogaylarla akd olunan şurûta ri'âyet itmeyerek içlerinden hâne ihdâs itmeyenlere bir ay mühlet virilüb yine muhâlefet iden olur ise haklarından gelinmek üzre ism ve şöhretleri Anapa'ya tahrîr idilmesi zımnında merkûm Alî Ağa'ya bir kıt'a buyuruldı yazılub ve Abaza kabîlesi Özdenlerinden Âbâd Kırım Giray'ın nâ-bâliğ sagîr oğlı getürdilüb kendüsüne bir kat â'lâ ve cedîd libâs giydirildikden sonra gönderilecek top ve mühimmât ve topcı ve cebeci neferâtı mîr-i merkûma teslîm ve asl ve neslin ve anan ve atan konağıdır deyü emânet idilerek kal'a kapusundan ihrâc birle henüz top menzili ayrılınadan Abaza eşkıyâsı hücûm itmeleriyle mîr-i merkûm ağırlığı meydânda terk ile ilerüye üzengileyüb ol harâm-zâdelere mukâbil oldukda bu kadar mâl ve cânı paşa babam bana konak itdi ben ki Âbâd evlâdındanım işte mâl meydânda hâlinize el virirse alınız diyecek eşkıyâ bir tarafa çekilerek mîr-i merkûm ağırlığı alub yola revân olmuş ve karye be-karye mihmân olub yem ve yiyeceklerini bâliğan mâ-belağ[2] ahâlî-i kabâ'ilden alarak eşyâyı âminen ve salimen[3] mahalline îsâl ve teslîm itdikden sonra ilmuhaberini alub Anapa'ya avdet itmişdir lâkin kendüsüne ilbâs olunan esvâb-ı cedîdeden ve esbinin yeni takımından bir eser kalmayub başında post kalpak ve dûşunda koyun postundan bir köhne kürk oldığı hâlde gelmişdir çünki büyüklerden biri böyle bir emr-i mühimme ta'yîn olundukda kendüsünün ve hidmet-kârlarının elbisesini ve at takımlarını tecdîd itmek âdet oldığı misillü misâfir oldığı hâne sâhibinin eger misâfirine muhabbeti var ise eşyâsının köhnesini virüh de ceyyid[4] ve cedîdini almak dahi âdet-i kabâ'il oldığından bî-çâre ma'sûm ber-minvâl-i meşrûh uryân kalmışdır.

Fesâd-ı Bahâdır Giray ve Şâhin Giray

Şâhin Giray'ın birâderi Bahâdır Giray Han ki Kırım'ın istîlâsına sebeb olmasıyla kabâ'il miyânında (**s.193**) Bâtıl Giray deyü telkîb[5] olunmuş idi kabâ'ilden ba'zılarına dahîl

1 Mü'eddî: Tediye eden, eda eden. Sebebolan, doğuran, meydana getiren.
2 Bâliğan mâ-belağ: Ziyadesiyle, ferah ferah, bol bol.
3 Aminen ve salimen: Sağlıkla, esenlikle, emin olarak, korkusuzca.
4 Ceyyid: Taze, hoş, iyi, saf.
5 Telkîb: Lâkaplandırma, lâkap takma.

düşerek ve tarafdârlar peydâ iderek nihânî fesâddan hâlî olmazdı ve oğlı Rusya'da binbaşı olmağın pederi tarafına âdemi gelüb gider idi ve çünki miyân-ı kabâ'ilde karındaş ittihâz oldığımdan mâddeyi gizlemek gâyet ayıb olmağla su'âl idenlere fakîr oldığımdan oğlum sultân Rusyaludan tapdığı mâldan harclık göndermiş deyü cevâb virdi hâlbuki bana şu kadar akçe virilürse bî-ceng ve cidâl kabâ'ili Rusya Devleti'ne bend ve teshîr iderim hemân söz anlar bir âdem gönderilsün deyü mukâvele birle ale'l-hesâb olarak vâfir akçe dahi ahz olunmuş ve Rusya tarafından gönderilen âdem hâlâ yurd içinde imiş deyü haber alınmağla derhâl Şabsıh kabîlesine âdem gönderilüb ve giden âdem dahi ta'lîm olundığı vechile yollarda râst geldigine Rusya'nın âdemini ahz ve esîr itdirmek içün kabîleye gidiyorum deyü ifade ve işâ'a iderek Rusya'nın âdemini kaçırmışdır. Bahâdır Giray bu yüzden zafer bulamayınca ben hanım ve Nogay Tatarları benim halkımdır Alî Paşa ne karışur diyerek kendü tarafdârlarını celb ve iğfâl idüb yedi sekiz bin piyâde ve süvâri ile Nogay Kal'ası üzerine hücûm idecegi ol havâlîde bulunan Nogayların başbuğı olan kethüdâ begin ma'lûmı olmağın âgâh bulunarak top atılmadıkca bir ferd yerinden hareket itmesün deyü cümleye tenbîh itmiş idi Bahâdır Giray dahi ma'iyyetinde bulunan Tatar usâtıyla gelüb kal'a içinde asker ve top oldığını bilürler ise dahi bir hareket görmediklerinden kal'aya tekarrüb idüb lâubâliyâne esîr bağlayacak kayış ve kemendlerini hâzırlayub orta kapudan yürüyüş itmek üzre kapuya yirmi hatve[1] mahalle gelinceye degin barut zâyi' olmasun deyü içerüden hareket olunmayub tamâm ol mikdâr karîb geldiklerinde kethüdâ begim tenbîhi üzre sür'at toplarına âteş virilüb hirkaç yüz dânesi galtîde-i hâk olmağla bakiyyesi yüz çevirüb firâra mecbûr olmuşlardır. Bu âna kadar kılıc kından çıkdığı vâki' olmayub enzâr-ı kabâ'ilde hükûmet tarafı za'f ve mağlûbiyyet hâlinde görinüyordu ammâ bu hengâmeden gözleri ürküb şân-ı hükûmet-i Devlet-i Aliyye'yi tanımağa başlamışlardır. Ve çünki kabâ'il âdeti üzre sehven yâhûd hatâ'en bile bir âdem birini katl itse diyet-i girânını virmege kâdir olamadığından beynlerinde kıtâl olmayub yek-dîgeri esîr itmekle iktifâ iderler idi bu kerre başı kesilmiş ve fenâ hâlde yaralanmış bunca lâşeleri meydânda yatur gördüklerinde içlerine havf düşüb ağlayan çocuklarını Türk geliyor (kâb hasâb) ya'nî katl ider deyü ihâfe[2] ider oldılar lâkin Bahâdır Giray dahi Abaza içinde bulundukca fesâddan hâlî olmıyacağından Rûmili cânibine imrâr ile ikâmet itdirmesine lüzûm görünmegin keyfiyyet Alî Paşa tarafından Dersa'âdet'e inhâ ve iş'âr olunmağla gerek kendüsünün (**s.194**) ve gerek karındaşı Akgöz Sultân'ın bu tarafa celb ve istimâletlerine ibtidâr olunub hattâ Rûmili cânibinde kendülerine çiftlikler va'diyle harc-ı râh ve müstakillen sefîne ve mübâşir gönderilmiş ise de ikisini dahi â'zâr-ı vâhiye serdiyle gelmekden imtimâ' itmeleriyle bî-çâre Alî Paşa bu kadar gavâ'il[3] ve müşkilât ile berâber bunların fesâdâtını def' iderek kabâ'ilin nizâmât-ı mü'esseselerini halelden vikâye dâ'iyyesiyle dûçâr-ı efkâr-ı dil-figâr[4] olmakdan hâlî olamamışdır.

Bir tarafdan dahi Şâhin Giray mehcûr oldığı Kırım hükûmetine bedel berü tarafdaki kabâ'ilin riyâsetine dest-res olmak dâ'iyyesiyle fesâddan hâlî olmazdı. Kuban Nehri'nin öte tarafı ise bu hâlde tarz-ı âhar olmağla kabâ'ilin dahi emniyyetleri münselib olarak kendü

1 Hatve: Adım. Bir adım atışta iki ayak arasındaki mesafe.
2 İhâfe: Korkutma, korkutulma.
3 Gavâ'il: Dertler, sıkıntılar, felâketler, musibetler, belâlar.
4 Dil-figâr: Gönlü yaralı olan.

ricâlarıyla Alî Paşa kethüdâsını Anapa'da terk ile kendüsi doksan sekiz senesi evâhirinde Hablî nâm mahalle varub cümle kabâ'il ukalâ ve rü'esâsı ve ihtiyârları orada bi'l-ictimâ'[1] cümlesi emr-i müdâfa'ada yek-vücûd olmak üzre ahd ve yemîn itdikden başka ol havâlîde bulunan on beş bin mikdârı Nogay Tatarlarıyla dahi ittihâd ve ittifâkları maslahatı tanzîm ve tesviyye olundukdan sonra dört bin kadar kabâ'il rü'esâsı ve ihtiyârları Murâd Giray Sultân ile Anapa tarafına gelerek ol havâlîde bulunan Nogay ile Natuhac kabîlelerinin te'lîflerime dahi mübâşeret olunmuş idi. İşte bu hilâlde Şâhin Giray ümerâ-yı Çerâkise'den kendüsünün meclûbı[2] olan Tamganoğlunı Taman'a celb idüb bem içinize alınız hen artık Rusyaludan keff-i yed itdim dimesiyle Tamganoğlı dahi alub da kendü yurdına götürmek üzre iken akvâm-ı Abaza ve Çerâkise feryâd iderek Anapa'ya gelüb ve Alî Paşa'nın kethüdâsıyla görişüb Şâhin Giray dek ile Kırım'ı Rusya'ya virdi içimizden bir kabîlenin konak itmesine rızâmız yokdur konak iden kabîleleri dahi urub yağma eyleriz eger Rusya'dan keff-i yed itmiş ise sen bu tarafda paşanın vekîlisin varub ve anı Taman'dan alub doğrı kal'aya getürürsin biz dahi bi'l-ittifâk Devlet-i Aliyye'ye mahzar göndeririz didiklerinde kethüdâ-yı merkûm dahi dört yüz kadar yamaklar ve iki top ile Cemti Boğazı'na varub Şâhin Giray'ı berü tarafa celb ve imrâr itmek üzre birkaç gün orada meks ve ikâmet itmiş ise de yeni kal'a cenerali gelüb ve Taman'dan Şâhin Giray'ı alub Rusya içerüsüne gitmiş oldığı istimâ' olunmağla Kethüdâ Beg yine Anapa'ya avdet eylemiş ve Şâhin Giray giderken eger sağ kalursam iki üç ay zarfında külliyetlü asâkir-i Rus ile gelüb Çerkes ve Abaza'yı bir hâl iderim dimiş oldığını Tamganoğlu'nun ba'zı âdemleri Kethüdâ-yı merkûma söylemişdir. Binâ'en-aleyh Şâhin Giray hakkında olan emniyyetsizlik bir kat daha ziyâde olmuşdur. Fakat Şâhin Giray dahi Tamganoğlu'nun vâsıtasıyla Anapa tarafına ilkâ-yı fesâddan hâlî olmamağla anın hakkında olan (**s.195**) kîn ve adâvet Tamganoğlı hakkına nakl itmek lâzım gelmişdir. Ve Tamganoğlı Şâhin Giray'ın taraf-gîrligi dâ'iyyesiyle Anapa ahâlîsine îsâl-i mazarratdan hâlî olmamağla ber-vech-i âtî tertîh-i mücâzâtına Alî Paşa tarafından sarf-ı himmet olunmuşdur.

Merkûm Tamganoğlı Narçu Mehmed Giray Beg ber-minvâl-i meşrûh Şâhin Giray'ın iğfaliyle ikide birde Çerkes serserilerinden hevâsına tâbi' olanları istishâbla Anapa Kal'ası pişgâhında kal'alı hayvânâtını ahz ve gasb idüb âşinâsı olanlarının bir mikdâr şeylerini alarak girüye redd iderdi akçe kuvvetiyle egerçi çâresi âsân[3] idi ammâ mîrîden vaktiyle akçe virilmediginden maslahat kesb-i te'ehhür itmiş idi. Lâkin bu hâl sâ'ire dahi sirâyet iderek digerleri dahi böyle meslek-i tuğyana sulûk itmege başlarsa hâl müşkil olacağı mütâla'ası dahi tahdîş-i ezhân eylerdi her ne hâl ise Anapa'nın hendek ve tabyaları tekmîline kadar tahammül olunub tabyalar tanzîm ve köpriler tarh ile kapulara kilid vaz' olunarak istihkâm emri tetmîm olundukda şakî-i merkûmun def' ve te'dîbi çâresine hakılacak vakit hulûl itdigi hâlde yine bir gün âdet-i müstemirresi[4] oldığı üzre gelüb ve top altından hayvânları alub gitmek kaydında iken kal'a ahâlîsi hurûc ile tûr ve tüfenk atarak kaçırdıkları akabinde Ferah Alî Paşa derhâl şecâ'at ile meşhûr olan Tamanlu Velî Cân Ağa nâm kimesneyi hafiyyeten ihzâr ile âdet-i kabâ'il üzre yemîn itdirüb i'timâd hâsıl itdikden sonra çünki Paşa'nın mâl

1 Bi'l-ictimâ': Toplanma, toplantı.
2 Meclûb: Celbolunmuş, başka yerden getirilmiş olan. Tarafdardığı kazanılmış bulunan. Tutkun.
3 Âsân: Kolay. Suhuletli.
4 Müstemirre: Devamı eden, sürekli, arasız. Sağlam, muhkem, kavi, metin.

ıtlâk olunur bir nesnesi olmadığından der-dest olan tirkeşini[1] ana virmek ve sonra hakkında pek çok himmet ve inâyetler itmek gibi va'dler ile Velî Cân Ağa'yı kandırub bir gice Anapa civârındaki karyelerin birinde Narçu Mehmed Giray'ı yataklandırub ve gice gelüb haber virmek üzre karâr virmişler Paşa kaziyyeden kimseyi âgâh itmeyüb ancak Velî Cân Ağa her ne vakit gelürse kal'a kapusını açmak üzre yeniçeri zâbitmi vâkıf idüb ketmini tenbîh ve te'kîd itmişdir. Ber-minvâl-i meşrûh Velî Cân Ağa Mehmed Giray'ı yataklandırub ve gice gelüb haber virmekle tahmînen gice sâ'at altıda Paşa'nın kavâsbaşısı Kürd Ömer ve başçavuş konakları gezüb falân gelsün ve falân kalsun deyü âdem intihâb itdiklerinden cümle kapu halkı Paşa'nın yine bir garîb işi vardır acaba nedir deyü merâk idüb Paşa kapusına geldiklerimde intihâb olanları Paşa hemân kethüdâ begin konağına îsâl itmekde olub Kethüdâ Beg ise cümlesinin menfûrı[2] oldığından intihâb olunmayanlar gitmege heveskâr olmamışlar ancak ne olacağını dahi bilmeyüb merâkda kalmışlar tertîb olunan fedâyîler tamâm oldığı Paşa'ya ihbâr olundukda Kethüdâ Beg'i ihzâr ve emrini kulağına tevdî' ile du'â itdikden sonra arada bî-gâne olmasun deyü sâ'ir (**s.196**) etbâ'ıyla kal'a kapusına varub küşâd ile gidecek olanlara zinhar Kethüdâ Beg'in re'yine muhâlefet itmeyesiz deyü tenbîh ve ihrâc idüb verâdan bir ferdin gitmesine ruhsat yokdur deyü kal'a kapusını kapatdıkdan sonra büyük tabyaya çıkub etrâfa nazar-endâz iken cânib-i şimalden Çerkes karyesi içinden âteş şu'lesi görünmekle der-akab[3] dokuz tabyanın her birinden toplar endâht itdirmegin yamaklar ve ahâlî uyanub ve silâhlanub tabyalara geldiklerinde kal'a kapularını açdırub şu âteş görinen karyede Kethüdâ Beg Tamganoğlı'yla ceng ediyor beni seven imdâd itsün deyü herkese nutk itdikde kemâl-i muhabbet ile birbirini ta'kîb iderek kal'adan hurûc idüb ale'l-fevr[4] yetişerek şakî-i merkûmun etbâ'ı firâr itmişler ise de kendüsi ve altı nefer beg-zâde tutılub tulû'-ı fecr[5] ile berâber kal'aya getürülmüşlerdir.

Alî Paşa'nın ol vakit bir aded kürki bâkî imiş derhâl kethüdâsına iksâ ve Velî Cân Ağa'ya dahi va'di üzre tirkeşini ve beden kürküni i'tâ idüb kendüsi hırka-pûş[6] olmuşdur.

Eşkiyâ-yı merkûme Paşa'nın huzûrına getürdilüb katl ve i'dâmları emr olunmağla libâs ve zırhları kana bulaşmasun deyü uryân idilmege başlanmış iken yine Narçu Mehmed Beg'e aslâ havf ve telâş ârız olmamış ve hattâ bir dânesi uryân idilürken zâr ve lerzân oldukda Narçu Mehmed Beg gazaba gelüb ayıbdır niçün böyle telâş idiyorsm şekâvetin nihâyeti budur bunı ibtidâ der-pîş itmek lâzımdır deyü düşnâm eylemişdir bu vechile bir neferi muvâcehelerinde katl olunub sâ'iri dahi ber-minvâl-i muharrer katl olunmak üzre uryân idilürken Paşa'nın ta'lîmât-ı hafiyyesi üzre Tercümân Mehmed Ağa ağlayarak efendim Mehmed Giray'ın hüsnüne ve bahâdırlığına merhamet buyur ve esîr idüb Dersa'âdet'e irsâl ve deger bahâsını ahz ile sâ'ire ibret olur deyü ricâ ve şefâ'at itdigine mebnî afv olunarak gûyâ İstanbul'a irsâl olunmak üzre limanda mevcûd olan sefîneye gönderildikde mecmû' ümerâ ve sipâh özdenleri gelüb fî-mâ-ba'd gerek merkûmlardan ve gerek sâ'irlerden bu makûle harâmzâdelik vâki' olmamak ve iden olursa cümlesi da'vâcı olub hakkından gelinmek şartıyla

1 Tirkeş: Sadak, ok kuburu, ok çantası, ok mahfazası.
2 Menfûr: Nefret edilen, iğrenç.
3 Der-akab: Hemen arkasından.
4 Ale'l-fevr: Derhal, defaten, birden.
5 Tulû'-ı fecr: Tan atması, güneşin doğması.
6 Hırka-pûş: Hırka giyen fakîr, derviş.

merkûmların afv ve ıtlâklarını ricâ ve şefâ'at itmeleriyle gemiden çıkarılub Paşa'nın huzûrına ihzâr olunduklarında âdet üzre yemîn itdirilerek sebîlleri tahliyye olunmuşdur lâkin yemîn husûsunda Narçu Mehmed Giray'ın haylî münâkaşası vâki' olmuşdur. Şöyle ki: Fî-mâ-ba'd kal'alının ve kal'anın hâricinde vâki' Nogay Kal'ası ahâlîsinin ve Ada karyesi halkının emvâl ve evlâd ü ıyâllerine yamanlık ve bir gûne zarar ve ziyân itmeyecegine ve Paşa (**s.197**) tarafından her ne vakit istenilür ise gelüb dostuna dost ve düşmanına düşman olacağına ve Şâhin Giray'a gitmeyecegine ve yurda dâ'ir söz söylemeyecegine şu kitâb üzre el koyub yemîn eyle deyü kendüye teklîf olundukda ibtidâ istignâ[1] itmiş ve ikide birde senin kanını bağışladım deyü imtinâmzı çekmekden ve yalancı defterine geçmekden ise ölmek bence hayırlıdur Şâhin Giray süt karındaşımdır hedâyâsını almak içün elbette kendüsüne giderim buna yemîn idemem dimiş olmağın sâ'iri tavassut iderek maslahatın ortası bulunmuşdur. Şöyle ki: Şâhin Giray mâddesi müstesnâ tutulmak fakat her ne vakit giderse Paşa'ya haber virmek şartıyla mevâdd-ı sâ'ire üzre yemîn itmiş ve fi'l-vâki' andan sonra yemîninde sebât eylemiş oldığını Hâşim Efendi rivâyet ider.

Enderûn Çukadârıyla Gümrük Kâtibinin Esîr Oldığı

Bir enderûn çukadârıyla gümrük kâtibi Sakızlı Ahmed Efendi'yi Zanoğlı Mehmed Giray Beg'in kabîlesinden ba'zıları ahz ve esîr itmiş oldığını ilçi gelüb haber virdikde Alî Paşa kâ'ide üzre hediyyesimi virüb i'âde itdikden sonra Kethüdâ Beg'i ihzâr birle kulağına bir şey söylemegin derhâl Kethüdâ taşra çıkub konağına vardıkda hemân yamaklardan bir haylîsini yanına cem' ile toplarına nizâm virmege mübâşeret itdi ve ölüm eri olub esîr ve mâl ganîmet isteyenler yanıma gelsün deyü nidâ itdirdi ve gâret olunacak ne mahalldir deyü su'âl idenlere Zanoğlı Mehmed Giray'ın karyesini basub hânesini harâb ve mâl ve ıyâl ve eşyâsını yoldaşlarıma bahş itsem gerekdir zîrâ iki nefer gediklüyi tutdırub esîr itmiş deyü i'lân-ı keyfiyyet itmekle Mehmed Giray'ın tarafdârları ucâleten[2] Paşa'ya gelüb amân efendim Mehmed Beg kurb ve civâr-ı kal'adadır varalım ifâde idelim anda ise esîrleri alalım Kethüdâ Beg'e ricâ buyurınız dursun deyü niyâz itdiklerinde Paşa her ne kadar Kethüdâsına ricâ yollu haber göndermiş ise de müfîd olmayub tedârükât-ı kaviyyeye ihtimâmdan hâlî olmadığına ve fi'l-hakîka bu hâl-i infi'âl ile kal'adan taşra çıkdığı hâlde her ne mahalle teveccüh iderse ber-bâd ve harâb idecegi ef'âl-i sâbıka-i mütecâsirânesinden ma'lûm ve mücerreb oldığına mebnî kal'a ihtiyârları ve ocaklusı Zanoğlu tarafına hafî ve celî haberler gönderüb esîrler her ne mahallde ise bulub serî'an kal'a tarafına gönder işte deli geliyor amân isti'câl lâzımdır ahvâli sonra tarafınıza ifâde eyleriz dimeleriyle bî-çârenin zâten medhali olmayub ancak kabîlesi eşkıyâsından ba'zılarının işi oldığı hâlde çünki Kethüdâ gelürse karyesinin harâb olacağını cezm itdiginden yarınki gün (**s.198**) efendimiz esîrleri benden alsun deyü bir gün mehl[3] ile re'y ve amân dilemiş oldığından kendüsüne ol vechile mehl virilüb yurd âdeti üzre esîrleri muhâfaza iderek ferdâsı kal'aya getürüb teslîm eylemişdir. Ferah Alî Paşa her

1 İstignâ: Aza kanaat etme, tokgözlülük. İhtiyaçsızlık. Nazlanma; ağır davranma. Çekinme.
2 Ucâleten: Aceleyle, acele olarak, çabuk çabuk.
3 Mehl: Vâde, vakit verme, bir işi muayyen bir zamana kadar bırakma.

işini işte böyle letâ'ifü'l-hiyel-i hakîmâne ile tanzîm ve tesviyye iderdi deyü Hâşim Efendi rivâyet eyler.

Nogay Tatarlarının Nizâmları

Anapa kurbunda iskân olunmuş olan Nogaylar mahsûlleri olan revgan-ı sâde ve sayd itdikleri balıkları fürûht itmek ve ba'zan yevmiyye ile amelelik eylemek üzre Anapa'ya gelüb gitdiklerinde mukaddemâ Babadağı ordusını yağma idüb de almış oldukları raht ve sîm rikâb ve sâ'ireyi bâzâra getürüb cüz'î bahâ[1] ile fürûht iderlerdi bir gün elmas köstekli bir aded altun sâ'ati on iki guruşa satmalarıyla ağalardan biri alub Alî Paşa'ya gösterdikde böyle â'dâya mu'în ve mü'minîne mühîn[2] olub sonra Rusyalu gibi zorlu ve desîse-kâr bir devlete dahi itâ'at itmeyerek Heyhât sahrâsından şedd-i rihal[3] ile bu kadd-i enhârı bilâ-cisr ubûr iden perî-sîret halkın zabt u tasarrufı ve itâ'at itmeyenlerinin te'dîb ve terbiyesi nasıl olabilür deyü Alî Paşa fikre dalmış ve zihnince bu sûreti bulmuş ki Tatar tâ'ifesi fi'l-vâki' ele avuca sığar bir tâ'ife degildir lâkin sultânlarına ve mirzâlarına inkıyâdları ziyâde olub şöyle ki: Sultân ve mîrzâlarından biri boza keyfiyle Tatarlardan birine silâh çekse üç kerre urmadıkca eger Tatar el kaldıracak olursa katli vâcib olmak ve eger üçden ziyâde urub da yine herif bâkî kalursa ol vakit o dahi sultâna ve mîrzâya el kaldırabilmek kânûn-ı kadîm-i Cengiziyyân'dan imiş bu sûretde kendü içlerinden zâbit nasb olundığı hâlde zabt u rabtları kâbil olabilecegini mütâla'a birle mîrzâlarından otuz dânesi ağa ve otuz kethüdâ ve alemdârlar nasb olub Kuban muhâfazası nâmıyla ağalara kırkar ve kethüdâlara otuzar ve alemdârlarına yirmişer ve neferâtına yedişer akçe i'tâ buyurulmak üzre Dersa'âdet'den berâtları getürdilüb her Cum'a güni bin nefer ile dîvân-ı Anapa'da mevcûd bulunmaları nizâma rabt olunarak mezkûr mîrzâlara berâtları i'tâ ve hil'atleri ilbâs olunub da ba'dehu yerlü yerlerine gönderildiler. Çünki otuz nefer mîrzâ mîrzâlıkdan çıkub ağa olmalarıyla mücâzât ve mükâfât bahsinde sâ'ir sunûf-ı askeriyye gibi şurût ve kânûn tahtına girmiş oldılar ve me'mûr oldukları vechile her Cum'a üç ve ba'zan dört bin süvâri ile dîvân-ı Anapa'da mevcûd bulunurlar idi. Bu sûretle Nogaylar dahi taht-ı tasarrufa idhâl olunub egerçi kem (**s.199**) mikdâr iselerde ba'dehu Rusya seferinde bayraklarıyla kal'aya gelüb şerbet-i şehâdeti nûş[4] idinceye degin fedâkârâne muhârebe itmeleri bu tedbîr ve tasarrufun semeresidir.

Çinganelerin Nizâmı

Her kavim miyânına bir takrîble dâhil olub cizyedârlar tarafından tecessüs olunmayarak nesli mensî ve kem nâm olan çingane tâ'ifesini miyân-ı kabâ'il ve Tatardan tefrîk ile zâhire ihrâc olunmasının çâresini Alî Paşa tasavvur idüb kapucılar kethüdâsı böyle mesâlih-i

1 Cüz'î bahâ: Düşük fiyat, ucuz.
2 Mühîn: İhanet eden, hor gören. Hor, hakir, alçak.
3 Şedd-i rihal: Hayvanın semerini bağlama, hayvana semer vurma.
4 Şerbet-i şehâdeti nûş etmek: Şehadet şerbetini içmek.

mühimmenin[1] icrâsına muktedir oldığından anı ihzâr ile keyfiyyeti nihânî ifâde ve cizyedâr nasb itmegin o dahi ta'lîmât-ı hafiyyesi üzre İstanhul'dan gelmiş olan demürci çinganeyi celb ile pâdişâhımızın çingane kullarına vüzerâ ve mîr-i mîrân ve mîr-livâ ve zâbitân-ı askeriyyeden bir ferd ta'arruz ve müdâhale itmeyüb kâffe-i umûrları cizyedâr ve çeribaşıları ma'rifetleriyle görülmek üzre müte'addid batt-ı hümâyûnlar ısdâr buyurulmuş oldığına nazaran çinganelerden serbest bir millet yoğiken böyle ayaklar altında sürünmeleri lâyık degildir. Sana Paşa efendimizin huzûrunda bir al çuka biniş ilbâs ile çeribaşı nasb itdirsem ve et ve ekmek ta'yînâtı virdirsem şimdi ne mikdâr çingane bulabilürsin didikde bu ihsâna mazhar olursam bin çinganenin defterini virir ve vücûdını gösteririm dimekle derhâl bir arz-ı hâl yazdırub dîvâna takdîm et bizler dahi şefâ'at ile yürüdirüz dimegin demürci çingane ol vechile bir arz-ı hâl yazdırub dîvâna takdîm itdikde sûret-i resmiyyede Paşa'nın yanında bulunan ağalar dahi tavsiyye birle paşanın tasmîn-gerdesi oldığı üzre müsâ'ade olunarak çeribaşı nasb olunub kapucılar kethüdâsının dahi cizyedârlığı icrâ olunarak doksan yedi senesi Muharrem'inden cibâyet[2] olunmak ve yüz paradan ziyâde harâc alınmamak ve çingane fukarâlarına harclık lâzım geldikde ağaları tarafından virilmek vesâyâsı çeribaşılarına tenbîh olundı. Ve meydânda çingane mefkûd[3] iken hadden ziyâde çinganeler zuhûr eyledi deyü Hâşim Efendi rivâyet ider.

Çingane tâ'ifesi aslâ medeniyyet tahtına girmez bir millet dimek olub Avrupa ve Asya'da bunca milel-i mütemeddine içinde bulundukları hâlde yine temeddüne meyl itmezler bunların aslı lisânlarının müşâbehetine ve hâllerinin müşâkeletine nazaran Hind'de mütemekkin bir tâ'ifeden müteşa'ib ve müteşettit[4] oldukları mukaddimede beyân olunmuşdur.

Alî Paşa'nın bunları meydâna çıkartması çünki mukaddime-i kitâbda beyân olundığı üzre bir mahallde tavattun ve temeddün iden millet sınıf sınıf ayrılarak her biri bir güne işde kullanılmak lâzım gelüb Anapa'da bulunan ehl-i İslâm ise tavâ'if-i askeriyyeden ibâret (**s.200**) oldığından cüz'î ve hakîr işleri gördürmek ve bu sûretle esbâb-ı i'mâr ve medeniyyeti teshîl itmek efkârına mebnî olmak gerekdir zîrde beyân olunacağı vechile Ermenilere ayruca bir mahalle teşkîl itdirmesi dahi kezâlik şehirce lâzım olan umûrun teshîl-i mütâla'asına mebnîdir.

Ermeni Mahallesi Yapıldığı

Tarîk-i hakîmâne çinganelerin nizâmı sûret bulub nevbet Nasârâ'ya geldikde ba'zı gediklüler paşanm ta'lîmât-ı hafiyyesi üzre terzi ve kürkci ve sarrâfbaşıları ihzâr idüb hiç sizde dîn gayreti yok mıdır çinganelerden âr itmez misiniz Paşa efendimize bu kadar hidmet itdiniz burası bir yeni vilâyetdir siz dahi cem' olub da hâric-i kal'ada bir müstakill mahalle binâ ve bir kilisa inşâsına ruhsat istid'â itseniz biz de tavsiyede kusûr itmez idik efendimiz dahi müsâ'ade buyurur idi dimeleriyle derhâl Ermeniler dahi biriküb arz-ı hâl

1 Mesâlih-i mühimme: Önemli işler.
2 Cibâyet: Vergilerin ve başkaca devlet gelirlerinin tahsili, câbîlik.
3 Mefkûd: Kayıb, yok, olmayan, bilinmeyen.
4 Müteşettit: Teşettüt eden, dağılan, karışan, perişan olan.

takdîmiyle ruhsat istihsâl itdikden sonra ber-minvâl-i meşrûh bir Ermeni Mahallesi ve kilisa binâ itmeleriyle günden güne Anapa'nın şenligi terakkî bulmuşdur. Ve mâdâmki bir kal'a varoşunda Hristiyan re'âyâ olmaya o makûle ser-haddin hidmetini rü'yetde zahmet çekilür deyü bu husûsun sûret bulmasından Alî Paşa memnûn ve müteşekkir oldığını Hâşim Efendi rivâyet itmişdir.

Anapa'da Kuyular Hafr Olundığı

Anapa'da hân ve hammâm ve dekâkîn binâ olunub şen ve âbâdân[1] olmağla ziyâde su harc olunmağa başlayub hâlbuki mâ-i lezîz hâric-i kal'ada cârî olan Buhur Nehri'nden isticlâb olunmağa muhtâc idi. Bu sûretde ba'zan kabâ'il halkı ile bi-hasebi'l-maslaha adâvet vâki' oldukda sakaları ahz ve esîr idüb ba'de's-sulh bedel-i matlûb ne ise mübâdele oluna geldiginden bu tekellüfden vâreste[2] olmak içün herkes hâneleri önünde kuyu hafr itsün deyü emr olunub ibtidâ Paşa'nın etbâ'ı şurû' birle mâ-i lezîz[3] zuhûrunda kurbânlar zebh[4] iderek ve fenâ bulmaz bir hayra mâlik oldum diyerek izhâr-ı meserret ve mübâhât itdiklerini görenler dahi birbirini müte'âkib kuyu hafrına mübâşeret itmeleriyle bir ay zarfında otuzdan ziyâde ikişer üçer kulaç umkunda[5] mâ-i lezîz kuyuları peydâ olmuşdur. Garâbet bunda ki ba'zılarının eser-i ihlâsı olmak üzre an-asl kuyu olan mahalle tesâdüf iderek bir ve bir buçuk kulaç aşağıda mermer kuyu bilezigi üzerine isâbet itmekle ez-kadîm bir şehr-i azîm olub çok zamân harâb kalmağla gâh ve giyâh[6] çürüyüb hâk olarak esâsı böyle yer altında kalmış oldığı tebeyyün itdiginden ve tüccârdan biri dahi gümrük altında deniz kenârında bir iki aded Seylân (s.201) taşı bulmuş oldığından der-akab antikacılar peydâ olub çapa ve tekne tedârük iderek yerleri hafr ile tecessüse başladılar ve her gün birçok şeyler çıkarılub ve üzerinde kuş sûreti hakk olunmuş mühür taşları gibi âsâr-ı atîka bulunub tâ'ife-i Nasârâ her dânesini beşer guruşa ve ba'zan daha ziyâdeye ahz ve mübâya'a iderdi deyü Hâşim Efendi rivâyet ider.

Ferah Alî Paşa'nın Ba'zı Âsâr-ı Muvaffakiyyeti

Bâlâda beyân olundığı üzre Çerkesistân'da tuz bulunmadığından ibtidâları Anapa'da tuz sıkıntısı çekilmiş idi ve kabâ'il halkı sebzeye i'tibâr itmediginden büber ve pirinç ve bakla ve mercümek ve fasulye envâ'ını İstanbul'dan celb itmege muhtâc oldukdan başka degirmen dahi olmadığından dakîk dahi hâricden celb olunurdı. Mu'ahharen Anapa'nın ticâreti tevessü' itdikde her şey kesret üzre bulunurdı ise de ibtidâları haylîce zahmet çekilüb hattâ bir def'a Dersa'âdet'den gelmiş olan un katılaşarak zarfından çıkarılamayacak

1 Âbâdân: Şen, mâmur, bayırdır.
2 Vâreste: Kurtulmuş. Serbest, rahat. İlişiksiz.
3 Mâ-i leziz: Temiz, lezzetli su, içme suyu.
4 Zebh: Boğazlama, kesme, keserek öldürme. Kurban kesme.
5 Umk: Derinlik. Kuyu veya denizin derinliği.
6 Giyâh: Nebat, bitki, taze ot.

dereceye geldiginden ufaklanub ve tuz dahi bulunmadığından deniz suyı ile yoğrılub tabh[1] olundukda kerpiç şeklinde bir ekmek hâsıl olub sofraya getürüldükde acabâ Paşa Efendimiz içün başka nân-ı hâs bulunamaz mı deyü ağalar birbiriyle söyleşürler iken bir ağa birkaç âdemleriyle berâber kapudan içerü girüb hemân sofra başına gelüb didi ki Kayseriyye mansıbında idim oradan azl ile uhdenize Nigde tevcîh olunmuşdur me'âlinde bir kıt'a kapu kethüdâsı mektûbıyla çukadâr gelmegin andan hareket idüb mansıbımıza bir merhale kaldıkda arkadan dîger çukadâr gelüb mansıbınız Rûmili'de Köstendil'e tahvîl olundı deyü tarîkimizi tahvîl itmekle oradan dahi atf-ı inân[2] ile Gelibolı pîşgâhma yakîn geldigimizde kezâlik mansıbınız Kars cânibine tahvîl olundı deyü i'âde olunduk el-hâsıl kâmilen bir sene at üzerinde mansıb arayub bulamadıkdan başka Türklere mashara olduk ve ba'zan çoban kulübesine râzı oldum ise de anı dahi bulamayub işbu gördiginiz kafadârlarım ile şiddet-i şitâda kûh ve beyâbânda[3] ac ve muhtâc geşt ü güzâr iderek ve ey rezzâk-ı âlem bundan sonra her ne dürlü ekle sâlih ni'met ihsân buyurur isen şudur dimeyüb yer ve teşekkür iderim deyü ta'ahhüd itmişimdir Cenâb-ı Bârî'ye çok şükür olsun bugün bu ni'meti ihsân eyledi buyurun ta'âm idelim kafadârlar deyü nân-ı azîzi yüzine gözine sürerek ekle mübâşeret itmişdir. Bu keyfiyyet Anapa'da ba'zı mertebe zahmet çeken mücâhidîne bir büyük ders olmuşdur.

Mu'ahharen Anapa'da yel degirmenleri ihdâs olunub zarûretden halâs[4] olunmuş ve çârşu (s.202) furunlarında ve mahallât hânelerinde (kolaç) ta'bîr olunur Ayasofya çöregi resminde gâyet hâss ve çâşnili ve beyâz nân tabh olunub bir kıyyesi iki paraya fürûht kılınmışdır degirmen ihdâs olundığını kabâ'ilden işidenler fevc fevc gelüb un ögüdülmesine hayrân olurlardı.

Bu sûretle ekmek ve un kesret üzre bulunub ancak pirinç ve fasulye envâ'ının bir seneligi Dersa'âdet'den celb olunagelürdi.

Doksan sekiz senesi içün Dersa'âdet'den tahmîl ile Anapa'ya gönderilmiş olan sefînenin Sinob'a vâsıl oldığı haberi Anapa'ya vârid olmuş ise de hevâların muhâlefetiyle henüz gelüb çıkmadığından ve egerçi Alî Paşa ve etbâ'ı pasta yimege dahi me'lûf olmuşlar ise de ahşamları sofrasında yüz ve yüz elli kadar misâfir bulunub kilârda ise envâ'-ı zahâ'irden eser kalmadığından Alî Paşa haylîce sıkılmış idi anın bu hâlini enderûn ağaları müşâhede idiklerinde cümlesi ittifâk idüb efendim min-ba'd me'kûlât husûsunda bizim içün gam-nâk olmayın kabâ'il dahi pasta ekline me'lûf ve mu'tâd olmuşlardır misâfir zuhûrunda cümlemiz ma'iyyet idüb pasta yeriz efendimiz içün dahi başkaca nân-ı kolaç hâzır ideriz didiklerinde Alî Paşa mesrur olub ve etbâ'ına du'âlar idüb kolaç tedârükine hâcet yokdur ben kendimi aslâ kayd itmem siz kafadârlarım her ne ekl iderseniz bana dahi kâfidir dimekle etbâ'ı dahi el-hamdü-lillâh velî-ni'met efendimizin ed'iyye-i hayriyyesine mazhar olduk deyü teşekkür iderek hemân mâ-hazar[5] olan daruyı terbiyye ile pasta tabh ve tenâvülüne mübâşeret olunmuşdur. Lâkin bu kadar etbâ' ile yek-vücûd olarak serden geçmiş ve tamâm fedâyilik hâlinde bulunmuş iken zahâ'ir-i lâzımenin vaktiyle Dersa'âdet'den îsâli husûsunda ba'zı

1 Tabh: Pişirme, pişirilme.
2 Atf-ı inân: Dizginleri çevirme.
3 Beyâbân: Çöl, kır, yaban.
4 Halâs: Kurtulma, kurtuluş.
5 Mâ-hazar: Daha önceden hazır olan, hazır bulunan şey, hazır olarak her ne varsa.

mertebe taksir olundığından ve bir tarafdan dahi rüzgâr gec reftâr-ı muhâlefet eylediginden müte'essir ve kalbi münkesir[1] oldığı hâlde vekîl-harcını ihzâr idüb çârşu bâzergânlarından bir mikdâr akçe istikrâz ile bu ahşam ağalara vâfî helvâ pişür ammâ zinhâr hazînede ve etbâ'da akçe olmadığını kimseye duyurma deyü tenbîh ve te'kîd itmekden nâşî vekîl-harc dahi hezâr meşakkatle biraz akçe istikrâz idüb helvâ tabh ve âmâde eyledigini Paşa'ya ihbâr itdikde ervâh-ı güzeşte-gânı şâd idelim sarây derûnunda olan câmi'-i şerîfe hâzır olun deyü cemâ'ati da'vet zımnında çavuşlar midâ itmekle herkes gelüb helvâ tenâvülünden sonra câmi'-i mezkûrda namâzlar kılınub ve ba'dehu Alî Paşa posta geçüb şeyhâne zikre bed' ile yetmiş bin kelime-i tevhîd çekildikden sonra Fâtiha dimilüb münâcât[2] ve teveccühât ile hatm olundı. Ve şehr içinde gülbâng-ı tekbîri (**s.203**) işidenler yine Şeyh Baba Efendimiz Hazretleri yarınki gün bir kerâmet göstereceklerdir deyü seheri ba'zıları iskele başına inüb ve ba'zıları deryâya nâzır Dervîş Tepesi ta'bîr olunan tabyanın firâzına çıkub elbette bugün zuhûrât[3] olmamak muhâldir[4] deyü intizâr üzre bulundılar. Hâşim Efendi dir ki bu hâlde Paşa beni dahi yanına ihzâr idüb Sinob tarafından sefînemiz geliyor hattâ mukaddemâ bize vezâret tuğı getürdükde virilan sancak göründi deyü dûr-hîni[5] elime virdi ancak bakub bir şey göremedim ise de Paşa'nın eser-i kerâmeti olmak üzre elbette gelecegi meczûmum idi. Ve fi'l-vâki' ol gün sâ'at dokuz sularında Paşa'nın işâret buyurmuş oldığı kerteden sefîne zuhûr itmekle binden mütecâviz mücâhidîn ve murâbitîn iskele başına tecemmu' idüb sefîne geldikde fi'l-hakîka matlûb ve muntazır olan sefîne idügi ma'lûm olub re'îs ve mellâhîne[6] keyfiyyet-i vürûdları su'âl olundukda ol gice sâ'at ikideki Fâtiha-i tevhîdin hâtimesidir müsâ'id rüzgâr zuhûrıyla Sinob'dan hareket olunarak âminen ve salimen gelmiş oldukları cevâbı alınmağla bu keyfiyyet dahi Alî Paşa'nın cümle-i kerâmâtından ma'dûd olmuşdur ve sâ'ir kerâmât-ı hafiyye ve celiyyesi kaleme alınmak lâzım gelse kimse inanmayacağından beyân olunmayub ammâ bu mâdde cümle tevâbi'inin ve ahâlînin ma'lûmları olmağın isbâtı âsân oldığmdan sebt-i cerîde kılındı.

Ve böyle âhiret mesâbesinde ve düşman muvâcehesinde ve acemî kabâ'il ortasında olan hatırlı bir yerde oturub da zevk ü safâdan el çekmesi ve etbâ'ı dahi dâr ve diyârını terk idüb ve atlas ve dîbâlar[7] ile mülebbes iken efendi uğûrına uryân kaldıkları hâlde cân ve başlarını dahi ortaya koyub da mevki'-i sıdk ve ubûdiyyetde sebât itmeleri Şeyh Ferah Alî Paşa'nın kerâmât-ı bâhiresinden oldığmda şübhem yokdur deyü Hâşim Efendi tahrîr ve tasrîh itmişdir.

Kerâmet gâh ibâda nümâyân ve gâh zîr-i kabâda pinhân[8] olub (evliyâ'î tahte kabâbı lâ-ya'rifühüm gayrî)[9] hadîs-i kudsîsi müfâdmca hakikat-i hâl ilm-i ilâhîye müfevvez oldığı hâlde Alî Paşa'nm bu hidmetleri pek büyük muvaffakiyyet ve belki ayn-ı kerâmetdir. Zîrâ kendüsi

1 Münkesir: Kırılan, kırılmış, kırık. Kırgın, gücenmiş.
2 Münâcât: Allah'a dua etme, yalvarma.
3 Zuhûrât: Hesapta olmayan, umulmadık hâdiseler, rastlayış.
4 Muhâl: Mümkün olmayan, olamaz, olmaz, olmayacak.
5 Dûr-bîn: Dürbün.
6 Mellâhîn: Gemici, kaptan.
7 Dîbâ: Renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş.
8 Pinhân: Gizli, saklı. Gizlenmiş.
9 "Evliyalarım kubbeler altında saklıdır. Onları benden başkası bilmez."

dervîşligi ve devlet ve vatanı hakkında olan gayret-keşligi hasebiyle netâyic-i sahîhaya tevessül içün bu kadar mihan ve meşâkı ihtiyâr itmiş olsun ammâ etbâ' sınıfının hengâm-ı gınâda bile imtinân itmek âdetleri iken böyle fakr ü fenâ içinde bi'l-cümle kapusı halkı kendüsüne mu'tekid olarak acaba efendimizi ne sûretle hoşnûd idüb de âferîn ve sitâyişine ve du'â ve senâsına mazhar oluruz deyü sa'y itmeleri ve fevka'l-âde sadâkat ve fedakârlık göstermeleri işidilmemiş bir keyfiyyetdir. Ve derece-i sadâkatlerini beyân makâmında Hâşim Efendi bir hikâye nakl idüb dir ki Paşa bir gün birlikde ta'âm itmek üzre bana emr itmekle ba'de't-ta'âm enderûn çavuşı huzûrda kıyâm et deyü (**s.204**) cehren söyledigine ta'accüb iderek her ne hâl ise kemâl-i hicâb ile zarûrî kıyâm eyledim çavuş hemân kahv[e] fincânlarını alub taşra gitdi Paşa dahi letâ'if-i gûn-â-gûn ile beşâşet[1] izhârında iken sükût idüb murâkabe yollu fikre daldı ben dahi belki bir düşünecegi vardır meşgûl itmeyeyim deyü taşra çıkmış idim dâ'imâ müsellah olarak hidmetde bulunan enderûn ağaları ta'âm itdikden sonra Paşa'nın yanına girüb yalmz oturdığını gördükleri ânda girüye avdetle hu ahşam efendimizin muhâfazasına kimler ta'yîn olunmuş idi deyü başçavuşa su'âl itdiler o dahi beni göstermekle derhâl yakamdan tutub meydâna ihzâr ile birbirine çağrışarak fakîri katl ve i'dâm itmek dâ'iyyesinde iken sâ'ir yârân yetişüb bu âdem kaziyyeye vâkıf degildir bu kerre afv olunsun ve keyfiyyet kendüye söylensün de sonra kusûr iderse mücâzât olunur diyerek güc hâlle fakîri ellerinden halâs itdiler. Ve fî-mâ-ba'd silâhını yanına alub ve Paşa efendimiz ruhsat virirse de ana bakmayub bizlerden birimiz bulunmadığı sûretde huzûrundan dûr olmamak üzre ahd ü peymân itdirdiler meger ki bir tarafımız Taman Tatarları ve bir tarafımız yemi Müslümân olmuş kabâ'il olub Rusya dahi yakîn olmağla şâyed ki biri gelüb de efendimize zarar irişdirir havfıyla hâb ve râhatlarını terk idüb Paşa'nın muhâfazasına kıyâm itmişler ve beyinlerinde bu vechile ahd ve mîsâk itmişler imiş garâbet bunda ki Paşa hakîkat-i hâle vâkıf ve fakîre muhabbeti dahi ber-kemâl iken yakamdan tutdukları hâlde bir şey diyemeyüb karşudan temâşâ[2] iderdi.

İşte Alî Paşa bu vechile pek çok çileler çekmiş ise de büyük hidmetlere dahi muvaffak olmuşdur ki ber-minvâl-i meşrûh Soğucak'ı i'mâr itdikden sonra Anapa'yı müceddeden binâ ve te'sîs itdikden başka kabâ'ili dahi celb ile düşman karşusunda hîn-i iktizâda işe yarayacak bir kuvve-i kâfiye dahi tedârük eylemişdir.

Hâşim Efendi Alî Paşa'nın bu bâbda olan tasavvurâtını bu vechile nakl ider dir imiş ki inşâallâh vaktiyle Rusya seferi açılub da tarafıma ihbâr olundığı ânda bir dakîka tevakkuf itmeyüb çünki gerek ben ve gerek etbâ'ım pasta yimege mu'tâd ve me'lûf olduk (gumul) ki bal ile yoğrulmuş darı unundan ibâret olarak bir kıyyesi bir âdeme bir ay kâfidir. Bununla idâre olunub başka zahâ'ir nakline muhtâc olmayız bu sûretde top ve cebehânesiz cerd atlu olmak ve her nefer lâ-ekall dört bârgîre mutasarrıf bulunmak üzre kal'a ve yurd muhâfazasından başka etbâ' ve etbâ'ımın ve evlâd ve akrabâ ve müte'allikât-ı sâ'iresinden başı bağlu ve mu'allem on bin nefer ve akrabâmız olan Şabsıh ve sâ'ir kabîlelerden yirmi bin ve kavm-i Tatar'dan on bin güzîde süvârî intihâb ile Anapa'ya dört sâ'at olan Taman Cezîresi (**s.205**) sunurı olan Nehr-i Kuban'a vardığımda çünki kabâ'ilin egerleri kurı kaltakdır altma bir iki kat keçe koyub üzerine bir keçi tulumı vaz' iderler. Bu makûle seferlerde ol tulumı

1 Beşâşet: Güler yüzlülük; güler yüz.
2 Temâşâ: Bakıp seyretme, gezme.

üfürüb üzerine binüb nehirleri mürûr iderler. İşte böyle tulum ile Nehr-i Kuban'ı mürûr ve Temrek ve Acu kal'alarının ve Ekepâzârı ve Köm Kal'a ve Kızlar Kal'ası'nın varoş ve karyelerini tahrîb ile aslâ esîre i'tibâr olunmamak ve mâl-ı ganâ'ime bakmamak ve tabur önüne durmamak üzre Nehr-i Taygan'a gidüb kamış kal'aları ta'bîr olunan mahalleri ihrâk itdikden sonra Taygan'm yukaru tarafından mürûr ile Kive ve Braşov nâm kal'a ve şehirleri ve etrâf ve enhâlarını harâb ve yebâb iderken iklim-i Kırım yüz elli sâ'at verâmızda kalur. Ve Rusyalu istîmân ile cünûd-ı zafer-nümûdımızın ric'atlerini niyâz itmege mecbûr olur. Ancak zabt itmiş oldığı memâliki redd ile Devlet-i Aliyye'ye eyledigi rahneye mükâfât itmedikce bir adım girü atmamak tasavvurâtı zamîrimde cevelân[1] ider. Hemân Cenâb-ı Hakk me'mûr oldığım hidmetin hitâmını müyesser eyleye deyü du'â idermiş ve kabâ'il-i Çerâkise şimdiye kadar ceng ü kıtâl hengâmesi görmediklerinden bu bâbda Türk askerini kavl-i hodları üzre kendülerinden ziyâde begenürler. Binâ'en-aleyh Türk askeriyle mahlût olarak terbiyyeye muhtâcdır. Fakat vâlî muktedir olub şöyle ki: Müddet-i yesîre zarfında Trabzon'dan istedigi kadar asker celb idebilecegini kabâ'il bilerek nazarlarında sûret-i galebede görünmelidir ki dil-hâh-ı âlî[2] üzre hidmet husûle gele ve bu siyâk üzre üç seneye kalmaz bilâd-ı sâ'ire misillü râbıta tahtına girüb a'şâr-ı şer'iyye ve rüsûmât-ı sâ'iresiyle bir vezîr-i mükemmel dâ'iresi halkıyla kendüsini idâre itdikden başka Devlet-i Aliyye'ye haylîce îrâd hâsıl olur. Ve Dağıstân tarafına yol açılub etrâfında olan kabâ'il dahi kabza-i teshîre alınarak ve memâlik-i mahrûseye ilhâk ile tevsî' olunarak Devlet-i Aliyye külliyyetlü yağma ve çapul askerine mâlik olmuş olur.

Bu sûretde Rusyalu fesh-i sulh itdikde bir tarafdan Ordu-yı Hümâyûn ve bir tarafdan bunlar saldırılarak bi-mennihî Te'âlâ galebe olunur. Ve ol vakte kadar kabâ'il halkı terbiyye olunarak tabur cengine dahi kesb-i isti'dâd ve iktidâr iderler dirmiş lâkin zîrde tafsîl olunacağı vechile vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin mu'âmelâtı bu tedâbîrin icrâsına mâni' olmuşdur. Şöyle ki: Ferah Alî Paşa dîn ve devlet uğûrına bütün varını virmiş ve emvâl ve eşyâsından başka kâffe-i esvâb ve ridâsı dahi bu yolda fedâ olarak kalenderân kıyâfetine girmiş iken

Beyt

Şeb-i târîk u bîm-i mevc u girdâbî çonîn hâ'il * Kocâ dânend hâl-i mâ sebuk-bârân-i sâhilhâ[3]

Vefkince kûşe-i âsâyiş ve istirâhatde müttekî' ve sâde-i nâz ve ni'met olub da Anapa gibi bir cezîre-i (**s.206**) pür-hatarda çile-güzîn olan mücâhidînin bâlinden bî-haber olan ba'zı ricâl-i devlet Alî Paşa iki kal'anın muhâfızı ve koca bir Çerkesistân hıttasının serdârı olmak hasebiyle der-dest itmiş oldığı bu kadar güzel köle ve câriyelerden başka genc-i bî-kerâna mâlik olmuşdur. Hayâl-i hâmına zâhib olarak esîr takaddümesi ümîdinde bulundukları hâlde bir hediyyesine nâ'il olamadıklarından Alî Paşa'ya gücenüb hakkında fesâd itmege başlamışlar idi ve bu havâlî Trabzon vâlîsi bulunan Cauikli Hâcı Alî Paşa'nın zîr-i nezâretinde olub müşârün-ileyh ise bu taraflar kâffeten kendü oğulları ve âdemleri elinde olub da anın

1 Cevelân: Dolaşma, dolanma, gezinme.
2 Dil-hâh-ı âlî: Büyük gönül talebi, gönül arzusu.
3 "Karanlık gece, dalga korkusu ve böyle korkunç bir girdap... Nereden bilecek halimizi sahillerdeki gamsızlar."

ma'rifetiyle i'mâr olunmasını istediginden Ferah Alî Paşa'nın çendân muvaffakiyyetini çekemezdi. Ve egerçi Halîl Hamîd Paşa gibi ba'zı erkân-ı Devlet-i Aliyye'nin Ferah Alî Paşa hakkında hüsn-i zanları ber-kemâl olub cild-i sâbıkda beyân olundığı vechile doksan sekiz senesinde kendüsüne rütbe-i vezâret dahi tevcîh olunmuş ise de hilâfında olanlar ana sahâbet idenleri dahi bir vechile müttebem itmege başlayub Der-aliyye'ye tahrîr itmekde oldığı ba'zı ma'rûzâtına müsâ'ade itdirmez olmuşlardı. Hattâ Kuban Nehri'nde mersîn ve sâ'ir nev' balık çıkub ve pek çok havyar hâsıl olub nehr-i merkûmun egerçi nısfı bizim ve nısfı Rusyalunun ise de Rusyalular kabâ'ilden havf itdiklerine mebnî gelüb sayd-ı mâhî idemezler idi. Ve Taman muhâcirleri Anapa'dan gidüb sayd iderler ise de usûlüni bilmediklerinden mâhir-i sayyâda muhtâc olmağın bir sefîne tuz ile balıkhâne ocağı hâsekilerinden umûr-dîde[1] bir âdeme emâneten tefvîz ile Anapa'ya irsâl buyuruldığı sûretde ibtidâki sene yirmi bin guruş hâsıl olur deyü Dersa'âdet'e arz ve telhîs itdikde aleyhinde bulunanlar Ferah Alî Paşa ol tarafa gitdigi târîhden berü balık sayd itdirerek rüsûmâtını ahz ve iddihâr ile gerek Anapa gümrügünden ve a'şârından ve gerek bu makûle rüsûmâtdan mâl-ı Kârûn'a mâlik oldığını setr içün şimdi bast-ı mukaddime iderek mültezim talebinde olayor yollu Alî Paşa hakkında sû-i zannı da'vet idecek sözler ile Devlet-i Aliyye'ye mahz-ı hayr olan tedbîr ve ihtârına müsâ'ade itdirmemişlerdir.

Ve Kuban sevâhilinde Labe nâm mahallde birbirine karîb sîm ve zer[2] ma'denleri olub Rusyalular Azak'ı istîlâ itdikden sonra Abaza'ya mizâclarına muvâfık hediyyeler virerek beşer onar Rusyalu gelüb ve mahall-i merkûmdan cevher ahz idüb giderler iken nevbet be-nevbet ziyâde neferât ile gelüb gitmege başladıklarında âkibet-endîşân kabâ'il Rusyalunun hîle ve desîse-kârlıklarını der-pîş iderek eşyâ ve âdemlerini ahz ve esîr itmege başladıklarından Rusyalular oradan keff-i yed itmege mecbûr olmuşlardı deyü Alî Paşa'ya haber virildikde (**s.207**) mezkûr ma'denlerden birer mikdâr cevher getürdüb lede'l-mu'âyene çünki ma'denler kurb-i cibâlde ve Kuban sâhilinde bulunmak hasebiyle odun ve kerâste çok oldığından kayıklar inşâ olunarak Kuban ile Anapa'ya nakli âsân olacağına mebnî Devlet-i Aliyye'ye bir hidmet olur mütâla'asıyla Darphânede çâşnî tutulmak üzre bir mikdâr cevher irsâl itmiş idi. Dersa'âdet'e vürûdunda hilâf-ı me'mûl ve aks-i ma'kûl mütâla'alar hâtıra gelüb şöyle ki: Alî Paşa'nın tahrîrâtında şimdiye kadar hazîne-i vâfire sarf olundıysa da bi-hamdillâhi Te'âlâ yüz elli bin harb ve darbe yarar kabâ'ili şevketlü efendimize hende ve müsahhar eyledim deyü müftehirâne yazdığı kaziyye vâkı'a mutâbık ise şimdi ma'denin i'mâline ruhsat virilüb ve üstâd gönderilüb de hazâ'ine mâlik oldığı hâlde ednâ bir infi'âl ile bagî ve isyân idecek olursa nasıl mukâvemet olunur ve ne vechile çâresi bulunur dinilmekle maslahat meskûtün-anh kalarak Alî Paşa'ya cevâb dahi yazılmamışdır. Hâşim Efendi dir ki buna müsâ'ade olunmayacağı akdemce Alî Paşa'nın hatırına lâyık olub egerçi müsâ'ade olunmaz ise de bâri ma'lûm-ı evliyâ-yı ni'amî olsun diyerek arz itmiş idi.

Alî Paşa bu gûne mu'âmelelerden dil-gîr olub çünki ma'rûzatıma müsâ'ade olunmuyor Devlet-i Aliyye'nin emniyyet itdigi bir zât muhâfız ta'yîn ve yâhûd bir sâdık bendeleri binâ ve nüzûl emîni nasb ve irsâl buyurulsun ve eger buna dahi müsâ'ade olunmazsa kal'ayı tahliye birle ahâlîsini Anadolı'ya imrâr idecegimi ve kendim dahi kabâ'il içine gidecegimi

1 Umûr-dîde: İşten anlar, tecrübeli.
2 Sim ve zer: Gümüş ve altın.

muhakkak bilesin deyü kapu kethüdâsına tahrîr itdikde Şâtır Hüseyin Ağa kapucıbaşılık rütbesiyle binâ ve nüzûl emîni nasb olunub Anapa'ya irsâl olunmuş idi. Lâkin eline yirmi beş kîse akçe virilüb ve bu akçeden yevmî yirmi guruş dahi kendüsüne ma'âş tahsîs olunmuş olub bu sûretde bir senelik ma'âşı meblağ-ı mezbûrdan tenzîl olundukda me'mûriyyetinin idâresi içün bâkî beş bin üç yüz guruş sermâye kalmış olub bununla bir sene zarfında Anapa'nın kangı maslahatı tesviyye olunabilür deyü ta'accüb ve istigrâb[1] olunarak tekrâr arz ve istid'â ile beş bin guruş dahi i'tâ itdirilmiş idi. Ma'a-hazâ bilâd-ı Çerâkise'de egerçi her ne kadar koyun ve keçi çok ise de kabâ'il halkı ber-minvâl-i meşrûh sebzeye i'tibâr itmediklerinden et yerler ve misâfirlerine dahi et yedirirler. Binâ'en-aleyh mahsulleri olan ağnâmı ve ashâb-ı zirâ'at olanları dahi işe yarar öküzlerini fürûht itmediklerinden Hüseyin Ağa nüzûl-i idâresinde zahmet çeküb dâ'imâ lâgar[2] ve amel-mânde öküzleri tedârük itmege muhtâc olmuşdur. Ve bir öküz lâ-ekall yirmi beş guruşa alınub zebh ve vezn olundukda yüz kıyye gelse ve derisi beş guruşa bey' olunsa anın her kıyyesi sekiz paraya (**s.208**) gelüb bu vechile sâdıkâne bir senelik defteri tanzîm ile Der-aliyye'ye takdîm olundukda Rûmili ve Anadolı mevâki'ine kıyâsen mîrî fî'ât ile kıyyesi dörder paraya hesâb olunub âdet üzre ondalığı dahi tenzîl olundukdan sonra dörder paradan dahi tenezzül iderek bu vechile sûreti Anapa'ya irsâl olunmağın sene-i âtiyede Hüseyin Ağa dahi mîrîye ihânet ise de zarûrî bir müzevir defter tanzîm ve bir güzel câriye hediyesiyle berâber defterdâr efendiye takdîm iderek maslahatını tesviye itmiş oldığını Hâşim Efendi rivâyet itmişdir. Merkez-i hükûmetde olan sû-i idâre böyle nice emînleri mühîn idegelmiş oldığından bu keyfiyyet (evvel kârûreti kesreti fi'l-İslâm) degildir lâkin erkân-ı devlet içinde olan ağrâz-ı şahsiyyenin böyle yeni açılmış bir memleket hakkında îkâ' itdigi sû-i te'sîre te'essüf olunur zîrâ yalnız Ferah Alî Paşa'nın sarf itdigi nakdîne-i himmetin ol tarafda bırakdığı te'sîrât hâlâ bâkî olub bunca senelerden berü Rusyalu ol havâlîyi dâ'iren mâdâr ihâta ile zabt u rabt dâ'iyyesine düşmüş iken bir yol bulamadığı hâlde yine Çerkesistân'm kapuları ma'nevî Devlet-i Aliyye'nin yüzine açıkdır vaktiyle ve ittifâk-ârâ ile buralara geregi gibi himmet olunmuş olaydı maslahat başka sûret kesb itmiş olurdı. Ve'l-hâsıl Ferah Alî Paşa hakkında ba'zı ashâb-ı ağrâzın îkâ' itdigi sû-i zann ile bi'l-îcâb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gösterilan emniyyetsizlikden dolayı pek sür'atle ilerülemekde olan bir maslahat kesb-i te'ehhür ve betâ'et[3] itmek lâzım gelmiş ve çünki bu sûretde Anapa'da bulunanların dahi itmînân ve emniyyetleri bi't-tab'[4] meslûb olmakdan nâşi nice mesâlih-i cesîme girü kalmışdır.

Hâşim Efendi rivâyet ider ki Bahr-i Azak'da esb-i bahrî olub bir gün bir deniz aygırı karaya çıkarak sahildeki kısraklardan birini eşmiş oldığını çoban görerek gelüb Şâhin Giray'a haber virdikde ol kısrağı getürdüb bir mahallde hıfz ve hırâset itdirmiş ve zamânı geldikde yele ve kuyruk ve sâ'ir mû[y]ları manda mûyî tarzında bir tay zuhûr ile bir müddet süt ve şekerle beslendikden sonra muhâfaza ve terbiyye olunmak üzre bir âdemi ile Taman'a göndermiş imiş bu esnâda Şâhin Giray'ın kendü sû-i harekâtı cezâsına dûçâr oldığı merkûm âdeminin mesmû'ı olmağın tayı alub Kuban'ı mürûr ile Anapa'ya getürdi zâtında görülmüş

1 İstigrâb: Şaşırmak, garib bulmak, taaccüb etmek, tahayyür.
2 Lâgar: Arık, zayıf, cılız.
3 Betâ'et: Oturma.
4 Bi't-tab': Tabiatıyla, tabîî olarak.

mahlûk olmayub üzerine âdem bindirilerek ve dizgin itdirilerek tecrübe ve imtihân olundı. İbtidâ çıkdığı gibi mahall-i maksûda varıncaya dek bir karârda segirdüb her ne kadar kaçak at olsa irişmek kâbil olmadığı ve miyân-ı âdem tahammül itmeyecek sûretde koşub üstünde durabilmek haylî cündîlige muhtâc idügi ayne'l-yakîn[1] (**s.209**) görüldi Istabl-ı Âmire için Dersa'âdet'e irsâli tasavvur olunduysa da şâyed ki bir dânesi dahi mutâlebe olunarak sıkışdırılur ve Şâhin Giray'ın böyle nâdirü'l-vücûdâtı oldığı sûretde elbette ol tarafda külliyyetlü emvâl ve eşyâsı dahi olmak gerekdir deyü îrâd olunacak su'âllere her ne kadar doğrıcası tahrîr olunarak cevâb virilür ise de vükelâ ve ricâlin sû-i zanlarından kurtulmak müşkil olur deyü terk olunub i'tibâr olunmadı. Hâşim Efendi'nin bu hikâyesini hüsn-i misâl olmak üzre bu makâmda îrâd eyledim zîrâ emniyyetsizlik hasebiyle Istabl-ı Âmire bu atdan mahrûm kaldığı misillü sâ'ir mesâlih-i cesîmede dahi emniyyetsizlikden tekevvün idecek zarar ve ziyân devlete â'id olacağından nizâmât ve mu'âmelâtca emniyyet rûh-i cism-i hükûmet oldığı ma'lûm ve sâbit olur.

Bu esnâda Mansûr mes'elesi zuhûr idüb bu mâddede dahi Alî Paşa merâmını ismâ' ve ifhâm idemediginden haylîce dîl-gîr olmuşdur. Nitekim tafsîlât-ı âtiyyeden ma'lûm olur.

Mansûr Nâm Zâtın Keyfiyyet-i Hurûc ve Zuhûrı

Pey-der-pey Kırım tarafından havâdis-i istirâk ile Dersa'âdet'e tahrîr itmek üzre Ferah Alî Paşa'ya Halîl Hamîd Paşa sadâretinde mektûb-ı sâmî gönderilmiş oldığından tecessüs-i ahbâr içün iki âdem intihâb idüb birini baharât almak bahânesiyle Kırım içine ve dîgerini Kuban tarafında Ekepâzârı tarafına göndermiş olmağla gidüb geldiklerinde vâki' olan takrîrleri ayniyle zîrde tahrîr olunur.

(Kırım'a giden câsûsun takrîri) Kırım'a vardım İmparatoriçe gelecekdir deyü tedârük göreyorlar lâkin aslı yokdur garazları bu bahâne ile teksîr-i asker olub kimse âgâh olmasun deyü böyle havâdis itmişlerdir zîrâ Rûmili'de bî-kâr ta'bîr olunan zümreden vâfir Arnavud celb ile sâhillerin muhâfazasını anlara teslîm eylemişler ve mukaddemâ Hotin Kal'ası muhâfazasiçün Kahramân Paşa'nın tahrîr itmiş oldığı mîrîlü altı bin güzîde askerin ma'âşları virilememiş oldığından Rusya tarafına ubûr ile be-her mâh ulûfeleri virilmek üzre hâlâ orada istihdâm olunayorlar ve Gerson sâhilinde tersâne kurub vâfir sefîneler inşâ ideyorlar ve Avlota[1][2] ve Yalota ve Aybo ve Kefe ve Yeni Kal'a ve Kamış Burunı nâm limanların onar mil açıklarında mükemmel ceng gemileri ursa alabanda idüb sekiz gün ve sekiz gicedir yelken üstünde durayorlar ve Kırım Müslümânlarının büyüklerine ve şîrîn mîrzâlarına nişân virüb ulûfe ta'yîn itmişler ve Gerson'da müceddeden binâ (**s.210**) ve inşâ itmiş oldığı kal'aya pey-der-pey mühimmât nakl idiyorlar el-hâsıl tedârükât-ı harbiyyelerinde ihtimâmları olub birazını ayne'l-yakîn gördüm ve mâ'adâsını sahîhan işidüb tahsîl-i vukûf eyledim deyü takrîr olunmışdır.

(Ekepâzârı tarafına giden câsûsun takrîri) Gûnâ gûn bahâneler serd iderek Ekepâzârı nâm mahalle vardım kavm-i Tatar'ın vâfiri ra'iyyeti kabûl itmiş gördüm Rusyalu Nehr-i

1 Ayne'l-yakîn: Gözüyle görmüş gibi, kat'î.
2 Müellif dipnotu: "[1] Avlota didigi Sivastapol'dur."

Taygan'da bir liman yapub ve Bahr-i Azak'dan ince donanmasını getürüb orada ta'mîr ve tecdîd idermiş ve Rusyalunun Kızlar Kal'ası ve Köm Kal'a nâm mahaller pîşgâhından Tiflis cânibine açdığı Ananur tarîki kesret-i emtâr ile seyl[1] gelüb bozulmuş ve Azak Kal'ası önünde üç dört mil açığında bir âdem yerde durur gibi rû-yı deryâda ayak üzerinde durub bülend-âvâz[2] ile ezân-ı Muhammedî okudığını Rusyalular işitdiklerinde üzerine vâfir top atub isâbet itmeyicek kayık donadub üzerine varacak olduklarında bi-hikmetillâhi Te'âlâ deryâda zuhûr iden şiddet-i telâtum[3] ile kayık zîr ü zeber[4] olub içinde olan Rusyalular helâk olmuş ve Dağıstân'da vâki' Çeçen memleketinde nâm-ı kadîmî Uşurman ve şimdi İmâm Mansûr dinilan bir çoban zuhûr idüb halkı dîne da'vet idermiş Rusyalular bundan vehme düşüb ve haylî telâş idüb üzerine külliyyetlü asker göndereceklermiş ve yine ol havâlîde bir ma'sûm zuhûr idüb kendüye mahsûs bir lisân-ı garîb ile îsâl-i savt itmekle su'âl olundukda Kur'ân-ı Kerîm'dir ve falân âyetdir ve ma'nâsı budur dir ve takrîri tefsîrlere mutâbık gelür imiş deyü rivâyet olunub ancak bu dahi Mansûr'un hakk imâm oldığına şahâdet idiyor deyü her nasıl ise Tatarlar bu ses mâddesini dahi şu'belendirmiş olduklarını işitdim deyü takrîr eylemişdir.

Alî Paşa Kırım havâdisi tecessüsünde iken işbu Mansûr mes'elesi dahi zuhûr ile merâk virdiginden müstakillen bunun tecessüsi dahi lâzım gelmekle Kadıoğlu Mehmed Ağa'nın yanına bir kılavuz terfik[5] ve yolda Kabartay mîrzâlarına virmek üzre bir haylî hedâyâ tertîb iderek Çeçen cânibine irsâl itmiş idi. Mehmed Ağa gidüb geldikde bu vechile takrîr itmişdir ki Çeçen'de Mansûr'un hânesine vardım bir garîb kendüye ma'iyyet eylemiş andan ve ıyâliyle sabî çocuğundan başka yanında kimse görmedim fi'l-asl meczûbü'ş-şekl bir ma'sûm iken sıgar-ı sinninde kaz çobanı ve ba'dehu kuzı ve sonra koyun çobanı olub şimdi egerçi ben câhilim ancak ümmet-i Muhammed'e nasîhat itmege me'mûr oldum deyü yalnız nasihat idiyor ve ityân-ı delîlden âciz olmağla bu mâddede şübheniz var ise ulemâdan tashîh idiniz diyor ammâ garâbet bunda ki hilekâr Tatarlar Dağıstân fakîhlerini dahi (**s.211**) iğfâl idüb kâfire müdârâ harâmdır ve Müslümân olan kâfiri urub mâlını yağma ve evlâd ü ıyâlini esîr itmelidir. Mukaddimesini serd ile Arabiyyü'l-ibâre istedikleri gibi mürâseleler yazub etrâfa neşr idiyorlar ve öküz boynuzundan bir mühür peydâ idüb üzerine (innehu min-İmâmü'l-Mansûr ve innehu bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm) deyü hakk ile dürlü şa'yia ve safsatalar buyuruldı şeklinde kâğıdlar yazarak bâlâsına bu mühri basub etrâfa neşr ile Mansûr'a bayağı bir sâhib-i hurûc hey'eti virmişler. Ve Mansûr nâmına hutbeler inşâ idüb beynlerinde kırâ'at idiyorlar. Mehmed Ağa'nın bu takrîrinden Mansûr'un hakikat-i hâli ma'lûm olub ancak Tatarların bu desîse-kârlıkları tahdîş-i ezhân itdigi hâlde maslahat günden güne büyüyüb dürlü havâdis-i garibe münteşir olmağa başlamış ve o esnâda Mansûr'un Rusya ile muhârebesi havâdisi alınmışdır. Şöyle ki: Hâcılar Kal'ası Mütesellimi Kaftânî Alî Ağa tarafından Anapa'ya biraz Rusya esîrleri gelüb hattâ bunları Alî Paşa gediklülerine taksîm itdikde bir neferini dahi bana virmiş idi deyü Kâtibi Hâşim Efendi rivâyet ider bunların ifâdâtına göre Rusyalu Mansûr'dan vehm idüb yedi bin nefer soltat ta'yîn itmekle üzerine vardıklarında

1 Seyl: Sel. Şiddetle gelen şey.
2 Bülend-âvâz: Yüksek ses, haykırma.
3 Şiddet-i telâtum: Şiddetli dalgalar.
4 Zîr ü zeber: Altüst.
5 Terfik: Arkadaş etme, birinin yanına katma, katılma.

Mansûr yerden bir kabza toprak alub üzerlerine saçmağla bir duman zâhir olarak Rusyalular birbirine girmişler bu aralıkda bir mikdârı kendülerini Sunç Nehri'ne atarak oradan firâr ile Türk bizi öldürmez esîr ider deyü Hâcılar Kal'ası'na gelmişler Mütesellim Alî Ağa dahi birazını Anapa'ya göndermiş olmağla bu havâdis alınmışdır.

Ber-vech-i muharrer Mehmed Ağa gidüb bi'z-zât tahkîk-i mâdde itmiş oldığmdan bâ-tahrîrât Dersa'âdet'e gönderilmek üzre iken Dağıstân hüccâcı ile Mansûr'un akrabâsından Pulut Han nâm bir âdem Anapa'ya gelmiş oldığını Ferah Alî Paşa'ya haber virdiklerinde derhâl celb ile taltîf ve nevâziş[1] itdikden sonra çünki Der-aliyye'ye gideceksin benim âdemim ile berâber git Mansûr hürmetine sana orada ikrâm ve ihtirâm iderler deyü Mehmed Ağa ile birlikde İstanbul'a göndermiş ve hakkında mu'âmele-i nevâziş-kârâne buyurulmasını iş'âr eylemiş Dersa'âdet'e geldikde kimse iltifât itmeyüb hattâ avdetde Anapa'ya uğrayub Alî Paşa ile lede'l-mülâkât İstanbul'da sana ikrâm itdiler mi deyü Alî Paşa su'âl itdikde yüzime bile bakmadılar yaman ya'nî fenâ kişiler imiş deyü düşnâm itdigini Hâşim Efendi rivâyet idüb li-maslahatin Pulut Han'a ikrâm olunmasını Alî Paşa niyâz itmiş iken istid'âsına müsâ'ade olunmadı hâl böyle iken bir tarafdan dahi uhdesine umûr-ı cesîme tahmîl ile tesviyyesini ibrâm iderlerdi deyü ol vaktin vükelâsına ta'rîz itmişdir ve fi'l-vâki' ol havâlîde Tatarların îkâ' itdikleri nâ'ire-i kîl ü kâlin şerâresi[2] kabâ'il-i Çerâkise içine dahi sirayetinden (**s.212**) havfla Mansûr tarafının celbi Alî Paşa'ca muktezâ-yı hâl oldığına nazaran bu inhâsına müsâ'ade olunmak muvâfık-ı maslahat idi lâkin Alî Paşa'nın metâlibine ehemmiyyet virilmediginden ve belki ba'zılar tarafından hilâfı mültezem idüginden Pulut Han hakkında dahi ri'âyet olunmamışdır. Bu hâle nazaran eger Pulut Han Ferah Alî Paşa tarafından tavsiyye ile gelmeyüb de şikâyet yolunda gelmiş olaydı haylîce mükrim olmak lâzım gelürdi.

Ağrâz-ı şahsiyye ilerüledikce maslahat ne derecelerde pesmânde-i dehlîz terk ve nisyân olageldigi böyle mevâdd-ı cüz'iyyeden dahi müstebân[3] olur (Mâ bâz be-kıssa-i hod âyîm)[4] berü tarafda Tatarlar ise azıdub Mehmed Ağa ile Pulut Han henüz İstanbul'a irsâl olundukları akabinde maslahat ulüvv-gîr[5] olmuşdur. Şöyle ki: Tatarların ulemâsı nâmında bir takim sebük-mağazlar[6] Mansûr lisânından ihtirâ' itdikleri Arabiyyü'l-ibâre kâğıdları sâlifü'l-beyân mühr-i masnû'larıyla temhîr idüb berren ve bahren ba'zısı Anadolı'ya ve ba'zısı Hicâz'a giderek bu kâğıdları neşr ile cihâna velvele virmege başlamışlar ba'zıları dahi kabâ'il-i Çerâkise içine girüb imâm şöyle didi imâm böyle buyurdı deyü hîlelerine revâc virecek sözler neşr idüb kabâ'il halkı dahi sâf-dil olduklarından ve Tatarların ihtârâtı[7] anların dahi mizâclarına muvâfık geldiginden ikide birde Kuban'ı mürûr ile Rusya memâlikini nehb ve gâret itmek gibi hilâf-ı mu'âhede harekâta ibtidâr itmeleriyle Rusya'nın hudûdda bulunan me'mûrîn ve zâbitânı tarafından Ferah Alî Paşa'ya şikâyetnâmeler vârid olmağa ve bu kadar emekler virüb ve bunca zahmetler çeküb de Çerkesistân'a virmiş oldığı şirâze-i nizâm

1 Nevâziş: Okşama, gönül alma, iltifat.
2 Şerâre: Kıvılcım.
3 Müstebân: Vâzıh, âşikâr, beyanı açık olarak anlaşılan, açıklanmış.
4 "Biz tekrar hikâyemize dönelim."
5 Ulüvv-gîr: Büyüklük, yükseklik.
6 Sebük-mağaz: Beyinsiz, akılsız. Ahmak.
7 İhtârât: Hatırlatmalar, dikkati çekmeler, tenbihler.

bozulmağa başladığını göricek dil-gîr ve müte'ellim[1] olub Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa'ya bir kıt'a arîza yazmışdır. Şöyle ki: Mansûr'ı bir takrîble yanıma celb itmedikce bu dağdağa ber-taraf idilemeyecek lâkin evvel emirde kabâ'ilin öte tarafa tecâvüz ve ta'addîlerini men' itmek üzre şimdilik biraz hedâyâ ve atâyâ virilmek lâzım gelmekle şu kadar kumâş ve meşîn ve bu kadar yay ve tüfenk irsâl buyurulmasını niyâz eylerim deyü tahrîr itmiş oldığı arîzasına Tatarların Mansûr lisanından olmak üzre neşr itdikleri kâğıdlar ile Rusya me'mûrlarından gelmiş olan şikâyetnâmeleri dahi leff idüb göndermiş idi.

Taraf-ı hilâfda bulunan ricâl-i Devlet-i Aliyye Halîl Hamîd Paşa kendi hud'asına revâc virmek içün tarafdârı olan Ferah Alî Paşa ile muhâbere iderek böyle bir dağdağa çıkardılar ve şimdi bu eşyâyı göndermek hazîne itlâfından ibâretdir gibi sözlerle maslahatı bulandırmışlar fakat eşyâ ahz ve irsâl olunmadığı sûretde şayet maslahat bir fenâ sûret kesb idüb de kendüleri buna sebebiyyetle müttehem olurlar deyü havf itdiklerinden (**s.213**) bu sözleri esnâsında Alî Paşa'ya eşyâ-yı matlûbe virilmedigi sûretde dahi çünki iki yüz bin askeri hâzır ve âmâdedir infi'âl idüb de tuğyân idecek olursa bu dahi Devlet-i Aliyye'ye bir dağdağa-i uzmâ[2] olur zarûrî müsâ'ade olunmak lâzımdır gibi kelimâtı dahi tezyîl-i beyânnâme-i tezvîrât eyledikleri̇nden bu mütâla'a üzerine eşyâ-yı matlûbe Alî Paşa tarafından gelan defter mûcebince mübâya'a ve irsâl olunmuşdur her ne hâl ise eşyâ-yı mezkûre Anapa'ya vârid oldukda Alî Paşa tarafından kabâ'il ümerâ ve ihtiyârlarına hitâben (Allâh'a bakasız tohtayasız) ya'nî Allâh'ı seversenız râhat durınız (Pâdişâh Rusya ile yaraşmışdır) ya'nî barışıkdır ol tarafa varmayasız deyü buyuruldı tahrîr olunub mübâşere ve kulavuzına ve sâmi'îne atiyyeler ve hediyyeler virilerek fesâdın öni kesdirilüb kabâ'ilin Rusya'ya olan tahattî ve ta'addîleri def' olunmuşdur.

Lâkin beyne'l-vükelâ der-kâr olan ittihâdsızlıkdan dolayı her taraf eline geçen mâddeyi taraf-ı âharın hilâfmda i'mâl itmege âlet-i fesâd idegeldiklerinden Mansûr mes'elesini dahi bu vechile birbirinin aleyhinde vesîle-i fesâd itmeleriyle İstanbul'da güft-gû çoğaldığından ve ber-minvâl-i meşrûh Tatarların ba'zı fesâd-kârânı dahi her tarafa desîse-kârâne dürlü havâdis neşr ile cihâna velvele virdiklerinden tahkîk-i mâddeye lüzûm görünmekle Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa tarafından bir çavuş ile söz anlar bir çukadâr intihâb ve bir kırlangıc sefînesine irkâh ile irsâl olunub beş günde Anapa'ya gitmek ve beş günde Çeçen'e varub gelmek ve beş günde Dersa'âdet'e avdet itmek üzre emr ve irâde buyurılarak hilâfı zuhûr iderse geminin cundasına[3] salb olunacakları beyânıyla tenbîh ve te'kîd olunmuş lâkin rüzgâr-ı gec-reftârın müsâ'adesiçün dîvân-ı kazâ ve kaderden fermân alınmamış oldığmdan İstanbul Boğazı'ndan çıkdıkları gibi muhâlif rüzgârlara tesâdüf iderek ve şuraya buraya düşerek beş mâh zarfında Anapa'ya vâsıl olabilmişler ve Kapudan Paşa'dan havf ile her ne mahallde lenger-endâz olmuşlar ise memleketin hâkim ve zâbitinden ihticâca[4] sâlih i'lâm ve senedât almışlar Anapa'ya geldiklerinde bu kâğıdlar manzûrum oldı deyü Hâşim Efendi rivâyet ider. Her ne hâl ise Anapa'ya vusûllerinde Çeçan'a gidüb de Mansûr ahvâlini tahkîk itmenin tarîkini sorub aradıklarında Anapa'dan Hâcılar Kal'ası'na gidüb de Kahartay'a ubûr itdikden sonra Çeçan'a gitmek lâzım gelerek Hâcılar Kal'ası Anapa'ya

1 Müte'ellim: Teellüm eden, elemlenen, içi sızlayan, acı duyan.
2 Dağdağa-i uzmâ: Çok büyük gürültü, patırtı, beyhude telâş ve ızdırab.
3 Cunda: Geminin en uzun direğinin en uç noktası.
4 İhticâc: Delil, vesîka, şahit, tanık gösterme.

yüz sâ'at mesâfe olub oradan dahi Mansûr'un oldığı mahalle varınca yüz sâ'at sürdiginden ve âdet-i kabâ'il üzre oraya varınca pek çok hedâyâ virmege mevkûf oldığından ikınâl-i me'mûriyyet idemeyeceklerini cezm itdiklerine ve Ferah Alî Paşa tarafmdan hiç olmazsa (**s.214**) kendülerine beşer onar esîr bahş olunur ümîdiyle Anapa'ya gelmişler iken Alî Paşa'yı ne üstde var ne başda var cümleden ziyâde palaslara[1] gark olmuş ve etbâ'ı dahi efendilerinin uğurunda her şeylerini fedâ iderek uryân kalmış gördüklerinde bî-çâre çavuş ile çukadâr bu ümîdlerinden dahi me'yûs olduklarına binâ'en hemân Anapa'nın sıgâr ve kibârmdan su'âl ile Mansûr'un ahvâline dâ'ir tahkîk idebildikleri kadar mevâddı kaleme alarak Dersa'âdet'e avdet itmişler gelüb Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa'nın huzûrına çıkdıklarmda tahrîrâtlarını takdîm ve görüb işitdikleri gibi şifâhen dahi takrîr itdikleri esnâda Ferah Alî Paşa'nın hâlinden su'âl buyuruldukda Ferah Alî Paşa'nın sırtındaki entârisi ne renk oldığı bellü olmayub fakat üç beş mahallinde çuka ve boğasi yaması oldığını gördük dimeleriyle Halîl Hamîd Paşa rahm ve şefkatinden bükâ idüb Alî Paşa'ya hediyye olmak üzre kendü melbûsâtından bir kat esvâb ile bir aded kontuş nâfesi kürk irsâl itmekle Alî Paşa'ya vusûlünde memnûn olub Halîl Hamîd Paşa'ya du'â itmiş idi ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir me'mûr geldikde bunları giyüb evkât-ı sâ'irede sâdece Çerkes kalpağı ve Abaza çarığı giyerdi deyü Hâşim Efendi rivâyet ider.

Bu keyfiyyet akdemce Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa'dan dahi isti'lâm buyurulmuş oldığından doksan dokuz senesi hilâlinde müşârün-ileyh tarafından vârid olan cevâbnâmede Şeyh Mansûr sâhib-i cem'iyyet olmayub Lezgilerin takrîrlerine göre izhâr-ı kerâmât ile Dağıstân ahâlîsine muharremât ve mekrûhâta tevbe itdirüb kendü hâlinde oturayormuş bunda kat'an bir gâ'ile olmayub sıhhati bu veçhiledir deyü tahrîr olunmuşdur ve fi'l-vâki' ol tarafca bir gâ'ilesi olmayub ancak berü tarafda kabâ'il-i Çerâkise bum bahâne iderek mâl-ı ganâ'im almak içün hareket itmekde olmalarıyla Rusyalular ile bir gâ'ile çıkarabilmeleri mülâhazası der-kâr oldığı yine bu târîhde Ferah Alî Paşa tarafmdan inhâ ve iş'âr kılınmışdır.

Ve bu hilâlde Ferah Alî Paşa'nın kaftâncısı ve Hâcılar Kal'ası Muhâfızı Alî Ağa dahi Dersa'âdet'e gelerek virdigi takrîrinde Mansûr iki def'a Rusya ile muhârebe idüb gâlib olmuşdur kendüsünün ehl-i İslâm'a sû-i kasdı olmayub hattâ bu muhârebelerde aldığı on kıt'a topları Rusyalular istirdâd itmek istediklerinde size virmem bana da lâzım degil Soğucak'dan Âl-i Osmân Pâdişâhı tarafmdan vekîl olan paşaya gönderdim deyü cevâh virmiş fakat Kuban'ın berü geçesinde olan kabâ'il âmâde olub Mansûr'un hareketine müterakkiblerdir Kabartay içine gelür ise cümlesi karşu geçüb mugâyir-i musâlaha Rusyalu ile âğâz-ı ceng idecekleri der-kârdır bu emr-i müşkilin iktizâsı efendilerimizin irâdesine menûtdur (**s.215**) Kabâ'ilin nizâmı ise Bahâdır Giray'ın ol havâlîden def'ine mütevakkıfdır deyü arz ve ifâde eylemişdir. Bahâdır Girây'ın Rûmili cânibine nakli içün akdemce Anapa'ya fermân-ı âlî getürmüş ve bu esnâda avdet eylemiş olan Tatar dahi bu vechile takrîr virmişdir ki Bahâdır Giray'ı Devlet-i Aliyye Rûmili cânibine nakl itmek içün götürdigim emri kendüye gönderdim oğlum Rusya diyarındadır ben gidemem deyü cevâb eyledi ve beni yanına kabûl itmedi karındaşı Akgöz'e emri gönderdim baş üzre giderdim lâkin büyük karındaşım gitmedikce hareket münâsib olmaz didi Bahâdır Giray bu paşadan ne öğreneceksiniz deyü kabâ'il

1 Palas: Eski kilim, keçe. Aba, pelîd, çul.

halkını ifsâd ile Ferah Alî Paşa'dan tebrîd[1] itmek sûretinden hâlî olmuyor fi'l-vâki' oradan kaldırılmadıkca oranın nizâmına halel virmeden hâlî olmaz muhâfız-ı müşârûn-ileyhin çekdigi meşakkete tahammül olunmaz kulunuz ol tarafda iken binâ emîni gelüb Anapa'yı keşf itdiler iç kal'asını taşdan yapmak ve dış kal'ası hendeklerini amîk itmek ve etrâfına şaranpo çevirmek üzre karâr virdiler ve hendeklerine mübâşeret itdiler ve bir hammâm ve bir hünkâr câmi'i binâ ideceklerdir İmâm Mansûr'ı görmüş yokdur Çeçen Soğucak'a yirmi konak mesafedir Osmânludan ve Çerkes'den kimse görmemişdir yılda bir kerre gelen birkaç hâcılar İmâm Mansûr diyorlar on bin gâvur kırmış ve şu kadar kefere Müslümân olmuş ve bir tablı var imiş üç günlük yola sadâsı gidermiş ve sâ'ir bu gûne kelâmlar söyleniyor aslı yokdur hattâ kulunuz ol tarafın hâcılarından su'âl itdim bir çoban idi bir müddet gâ'ib oldı sonra İmâm Mansûr deyü zuhûr itdi bakdık bizim çoban şarâb ve duhân içmeyin gibi nasîhatler idiyor didi Tatar'ın takrîri dahi burada hitâm buldı.

El-hâsıl her tarafdan mütehâlifü'l-ahkâm[2] havâdis alınub Mansûr'un velvele-i şöhreti ise bundan sonra daha ziyâde etrâf ve âfâka münteşir olarak lâyıkıyla hâli henüz Dersa'âdet'ce kanâ'at viricek sûretde bilinemediginden erbâb-ı vukûfdan biri varub ve re'yü'l-ayn[3] görüb de ifâde itmesi irâde olunarak keyfiyyet Sohum Muhâfızı Keleş Beg'e ihâle olunmuş ve o dahi Hasan Efendi nâm bir zâtı hedâyâ ile ol tarafa göndermiş olmağla Hasan Efendi gidüb Mansûr ile mülâkât iderek ahvâline tahsîl-i vukûf itdikden sonra İstanbul'a geldikde vâki' olan takrîri Vâsıf Târîhi'nde münderic olmağla ayniyle bu mahalle kayd olundı.

Merkûm Hasan Efendi dir ki Mansûr'un aslı Çeçen kazâsı kurâsından Aldân[4] nâm karyeden olub sabâveti[5] hâlinde ra'y-i ganem ve ba'dehu zirâ'at ile meşgûl olub emr-i ticâretde dahi eli oldığı hâlde bu esnâda Resûl-i ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem Hazretlerini âlem-i ma'nâda bi'l-müşâhede yâ Mansûr erbâb-ı gabâvet ve dalâleti tarîk-i müstakime da'vet et deyü kendüye (**s.216**) taraf-ı Risâlet-penâhîden hitâb-ı müstetâb buyuruldukda ilm ve ehliyyetim ve bu emr-i celîlin uhdesinden gelmege kudretim yokdur deyü i'tizâr itmiş ise de taraf-ı Nebevî'den sen hemân da'vet ile meşgûl ol sende ilm ve kudret hâsıl olur deyü buyurulmağla hemân bu hâl üzre bî-dâr ve müstağrak-ı efkâr olarak bir müddet bu keyfiyyeti izhara ictisâr idemeyüb sonra bir def'a dahi Hazreti Resûl-i ekremi gördükde yine teblîğ-i evâmir ve nevâhîye me'mûr olub uyandıkda derhâl âbdest alub namâza şurû' ve ümmî-i dihkânî iken icrâ-ı usûl ve fürû' itdikden sonra halkı da'vet ile ulemâyı âgâh idin kitâbullâh iktizâsı üzre emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkere iştigâl eylesünler didikde halka hayret gelüb ve keyfiyyet şâyi' olub hadîs-i şerîfde mezkûr olan Mansûr budur deyü i'tikâd olunarak bu vechile etrâfa kâğıdlar neşr itmişler ba'dehu Mansûr Kumuk begleriyle ittifâk idüb Moskovlunun Kızlar Kal'ası üzerine azîmet ile bir palankasmı feth ve teshîr ve zükûr ve inâsını esîr itmiş ise de Kızlar Kal'ası metîn ve Mansûr'un askeri kalîl[6] oldığından kal'anın fethi müte'assir olmağla aldığı ganâ'ime kanâ'at iderek avdet ve ba'dehu Kumuk tâ'ifesi tekrâr kendüsini kal'anın fethine teşvîk ile yine kal'anın fethine azîmet itmişler ise

1 Tebrîd: Soğutma, soğutulma, ara açılma.
2 Mütehâlifü'l-ahkâm: Birbirine uymayan, farklı.
3 Re'yü'l-ayn: Kendi gözüyle görerek.
4 Farklı kaynaklarda aynı köyün adı; "Aldi, Aldı, Alda, Elda" gibi değişik şekillerde geçmekedir.
5 Sabâvet: Sabîlik, çocukluk.
6 Kalîl: Az, çok olmayan.

de Moskovlu Kumuk beglerini akçe ile itmâ' iderek içlerine teferruka bırakmağla bâkî asker kal'anın fethinden me'yûs olduklarından hemân â'dânın bâğ ve tarlalarını tahrîb ve ihrâk iderek girü gelmişler. Ol vakitden berü Mansûr'un muhârebe zımnında bir azîmet-i cedîdesi olmayub şimdilik emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker ile meşgûl olarak Kumuk ve ol havâlîde bulunan akvâm-ı muhtelifeden pek çoğunı şeref-i İslâm ile müşerref eylemiş ve büyük Kabartay Rusya elinde ise de ahâlîsi ehl-i İslâm olmak hasebiyle Pâdişâh-ı İslâm Hazretlerine mâ'il ve münkâd olub bu esnâda Kuban Nehri'nin berü geçesinde olan akvâmdan ba'zıları aralık aralık Rusya tarafına geçerek gârete ve iğtinâma[1] ibtidâr itdiklerinde Kabarta[y] ulemâsı pâdişâh ile el-yevm Moskovlu musâlaha üzre oldığından böyle bilâ-izn ve ruhsat muhârebe sahîh degildir. Ve iğtinâm olunan mâllar helâl olmaz dirlermiş fakat îd-i adhâdan sonra Mansûr Kabartay'a geçüb anları dahi cenge teşvîk idicek imiş deyü yanında olan ulemâsından işitdim ammâ kendüsi ben hadîsde vârid olan Mansûr'um deyü da'vâ itmeyüb yalnız nush u pend[2] ile meşgûl olayor. Ve cenge gidelim diyenlere sabr idin benim elimde bir şey yokdur benden sonra gelecek bir zât vardır. İşi o görecekdir dir imiş.

Fezleke-i Ahvâl-i Mansûr

Hurûcı muntazar olan İmâm Muhammed Mehdî'nin â'vân ve ensârından olmak üzre Hâris (**s.217**) ve Mansûr nâmında iki zâtın zuhûr idecegine dâ'ir bir hadîs-i şerîf rivâyet olunur. Nitekim Mişkât'da dir ki (an-Alî radıyallâhü anhü innehû kâle kâle Rusûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem yahrucü raculün min-verâ'ü'n-nehri yukâlü lehû el-Hârisü harrâsün alâ-mukaddimetihî raculün yukâlü lehû el-Mansûrü yuvattınü ev yümkinü li-âli Muhammedin kemâ-mikneti Kureyşin li-Resûli'l-lâhi sallallâhü aleyhi ve sellem vecebe alâ-külli mü'minin nasarahû ev kâle icâbetuhû) revâhu Ebû Dâvud nasarahû ev icâbetuhû zamiri Hâris'e yâhûd Mansûr'a veyâhûd makâm-ı karînesiyle Mehdî'ye râci'dir. Mazmûn-ı hadîs Mâverâ-i Nehr-i Ceyhûn'dan yani Maverâü'n-nehr dinilan Buhârâ ve Semerkand vilâyetleri tarafından Hâris nâmında ehl-i harâset ve zirâ'atden bir zât hurûc ider ki mukaddimetü'l-ceyşî üzerinde biri olub ana dahi Mansûr dinilür Ehl-i Beyt-i Muhammedî'yi ve husûsan Mehdî'yi takrîr ve tesbît ve emr-i hilâfeti te'yîd eyler nitekim Kureyş kabîlesi ya'nî İslâm ile müşerref olanları Resûl-i ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem Hazretlerine temekkün ve istikrâr virdikleri gibi anın da'vetine icâbetle mu'âvenetine[3] kıyâm itmek ana müdrik ve mülâkî olan her mü'min üzerine vâcibdir dimek olub ba'zılar Mansûr'dan murâd usûl-i akâyidde imâm olan Ebû Mansûr Mâturîdi'dir ve ba'zılar Hazreti Hızır'dır didiler. Hadîs-i mezkûrı Ebû Dâvud Bâbü'l-Mehdî'de Hazreti Alî'deu rivâyet idüb isnâdında inkıtâ' bulunmasıyla hadîs za'îf olarak ehâdîs-i sahîhadan degildir. Fakat bu kerre sâlifü'z-zikr Uşurman nâm çoban halka pend ü nasîhat yüzünde zuhûr itdikde her nasıl ise Tatarlar kendü kârlarına revâc virmek içün bu mâddeye şâh ve berk virerek ve mev'ûd ve muntazar olan Mansûr budur diyerek âleme velvele virmeleriyle Kafkas kabâ'iliuden başka Anadolı ahâlîsinden

1 İğtinâm: Ganimet suretiyle alma, yağma ve talan etme. Zahmetsiz bir kazanç gözüyle bakma.
2 Nush u pend: Nasihat, vaaz, öğüt.
3 Mu'âvenet: Yardım, yardım etme; yardımcılık.

dahi nice kimseler Mansûr'un zîr-i livâsında bulunmak üzre ol cânibe azîmet idüb hattâ Ayıntâb ulemâsından Seyyid Halîl Efendi iki yüz kadar talebesiyle Dağıstân'a gitdigi mervîdir kabâ'ili-i Çerâkise ise pey-der-pey Kuban'ı mürûr iderek Rusya memâlikine akın itmeleriyle Rusyalıların şikâyetlerini da'vet idüb egerçi Ferah Alî Paşa bunun biraz önüni kesdirmiş ve bâlâda iş'âr oldığı üzre Kabartay ulemâsının Moskovlu el-yevm sultânü'l-müslimîn ile sulh üzre bulundığından böyle hod-be-hod muhârebe câ'iz degildir deyü fetvâ virmeleri Mansûr'un cem'iyyetine ba'zı mertebe teferruka düşürmüş ise de kabâ'il halkı bir kerre harekete gelmiş olduklarından yine Rusya hudûdına tahattî ve ta'addîden ve Rusyalular dahi teşekkîden[1] hâlî olmamalarıyla zîrde iş'âr olunacağı vechile birkaç sene daha bu keşmekeşler mümtedd[2] olarak Mansûr hakkında dürlü masallar ihtirâ' olunub yed-i mübârekiyle tabh itdigi ta'âm-ı kalîl nice bin asâkire kifâyet idermiş gibi nice kerâmetler elsine-i nâsda deverân[3] idegeldiginden ba'zılar şâyed ki ziyâde kesb-i kuvvet iderek vukû'ât-ı cesîmeye sebeb ola deyü it'âb-ı efkâr ve ba'zılar dahi (**s.218**) anınla Rusyaludan ahz-ı sâr olunmasına intizâr itmekde iken [1]201 senesinde Rusya seferi tahakkuk eyledigi esnâda kendüsünden halkın me'mûl mertebe kerâmetler görilemedigi cihetle eski i'tibârından sâkıt[4] oldığı havâdisi Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa tarafından tahrîr olunmuşdur.

Ba'zı müverrihîn kabâ'il ulemâsının ber-vech-i meşrûh terk-i cihâd ile fetvâ virmelerini Rusya'nın desîsesi olmak üzre tahrîr idüb Şeyh Mansûr başında olan guzât ile memâlik-i Rusya'ya hücûm iderek dâr ve diyârlarını âşiyâne-i bûm[5] idecegi meczûm oldukda Moskovlu mu'tâdı olan tarîk-i hîleye sâlik olub bizler pâdişâh-ı İslâm ile musâlaha vechile memâlik-i İslâmiyye hakkında terk-i mükâfaha itdigimizde sizlere göre bizimle harb ve kıtâl e'imme-i dînimizden birinin kavline tatbîk olunmak emr-i muhâl iken kangı şerî'ate i'timâd ve kangı kavl-i za'îf ile ictihâd idersiz diyerek ilçiler irsâliyle i'mâl-i sanâyi'-i hadî'a ve su'âline cevâb husûsunı havâle-i âlimân-ı kütüb-i şerî'a iderek sûretâ istiftâ[6] ve kitâb-ı desâ'is-i intisâbın fasl-ı füsûn ve fitnesinden iftâ itmekle sâde-dilân-ı ulemâ-i kabâ'il mes'ele-i terk-i cihâd ile kâ'il oldukları kabâ'il halkına ve asâkir-i müctemi'aya fütûr[7] virmekle ber-muktezâ-yı kader Moskovlunun hîlesi kâr-ger olarak şeyh-i takvâ şi'âr-ı tenhâ-nişîn peygûle-i inzivâ olmağı ihtiyâr eyledi deyü beyân eyledi. Müverrih-i merkûmun böyle silâh ve bisâtdan ve sâ'ir esbâb-ı lâzıme-i harb u darbdan mu'arra dirindi makûlesi bir takın yağmacı asker ile Rusya Devleti'ni imhâ itmek ârzû ve hulyâsına zehâbı bu âlemin âlem-i esbâb oldığından gaflete mebnîdir. Hâlbuki Mansûr mes'elesi Rusya seferini da'vet itmekden başka bir şey'i müfîd olmadığı vekâyi'-i âtiyyeden ma'lûm olur. Lâkin her ne hâl ise ol vakit sâlifü'z-zikr hadîs-i za'îf ile nice ezhân-ı za'îfe ashâbı taglît olunarak her yerde Mansûr havâdisi söylenür olub müte'âkiben Mehmed Rızâ nâmında dîger biri dahi zuhûr ile bu efkârı te'yîd iderek bütün bütüu âleme velvele virmişdi.

Bunun tafsîliui Ahmed Câvîd Beg târîhinde bu minvâl üzre tahrîr ider ki tantana-i

1 Teşekkî: Şikâyet etme, sızlanma.
2 Mümtedd: İmtidâd eden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.
3 Deverân: Dönüp dolaşma, dolanma
4 Sâkıt: Hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz.
5 Âşiyâne-i bûm: Baykuş yuvası.
6 İstiftâ: Fetva almak isteme; müftüye müracaat etme.
7 Fütûr: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. Keder, ümitsizlik.

kâzibesi âleme münteşir olan Şeyh Mansûr mürdesini başına cem' idüb bin iki yüz târîhinde Kırım'ı almak niyyetiyle Çeçen'den Soğucak'a gelmiş idi fakat mürdesi başından dağılarak kendüsi orada ikâmet eyledigi esnâda Şirvân tarafında Mehmed Rızâ nâmında biri zuhûr itmekle işte muntazır oldığım zât-ı şerîf zuhûr eylemiş oldığı haberi tarafımıza vâsıl oldı deyü Soğucak'dan hareketle ol cânibe azîmet itmiş idi. Bunun üzerine havâdis çoğalub kimi sâhib-i hurûc imiş ve kimi dimâğı fesâdda ve niyyeti başka imiş deyü Âsitâne-i Aliyye ve sâ'ir memâlik-i İslâmiyye Mansûr ile Mehmed Rızâ'nın debdebe-i kâzibesiyle dolub taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Soğucak nâ'ibi Mansûr'un ilm ve faziletini (**s.219**) ve miknet ve kudretini istihrâc içün gönderilmiş idi vardıkda şöhreti kadar fazl ve kemâli olmayub ancak tarîk-i Nakşibendî'ye sülûkı olmağla safâ-yı kalbe mâlik bir zât dinilse şâyeste olarak halkın havâdis itdigi hulyâları îkâ'a mukaddem ve muktedir âdem olmadığı ma'lûm olmağla Devlet-i Aliyye o dağdağadan tahliyye-i dimâğ iderek kendü hâline bıragılub metrûk kılınmış idi. Ammâ Mansûr'un muktedâsı[1] olan merkûm Mehmed Rızâ tefsîr ve hadîsde ve ilm-i kelâm ve edebiyyâtda mâhir oldukdan başka fünûn-ı garîbeye mâlik olarak celb-i kulûba dâ'ir vefkler ile uğradığı yerlerin halkını celb ile kendüsüne meftûn idegeldiginden pek çok mürdesi olub leyl ve nehâr hidmetinde kâ'im olurlardı hattâ beş on sene mukaddem İrân'da şâhlık sevdâsıyla zuhûr iden Zend Kerîm Han'a mektûb gönderüb Isfahân'a gidecegini bildirdikde Kerîm Han kazaskerini istikbâle gönderüb geldiklerinde kendüsi dahi nerdübân[2] başından karşulamış idi ba'dehu Mehmed Rızâ bir sene kadar Isfahân'da neşr-i ulûm idüb revâfızın ekserini tarîk-i hakka ihdâ ile sebb ve la'n-ı ashâb-ı dâ'iyyesini terk itdirerek beyza-i İslâm'a revnak virmiş idi. Bu sûretle cümle halk kendüsüne mu'tekid[3] oldığından Kerîm Han'ın oğulları bunı çekemez olub pederimiz pîr-i fânîdir vefât iderse ahâlî-i Isfahân bunı şâh itmek dâ'iyyesine düşer ve nâsın çoğı tarafında olmağla devletimiz elden gider deyü bir güne tedârük kaydına düşdükleri Şeyh Mehmed Rızâ'ya aks itdikde Isfahân'dan çıkub Bahr-i Hazar kenârında konar göçer Türkmân kabâ'iline gelerek anları dahi tarafına celble bed-mezheb olanlarım tarîk-i hakka ric'at itdirmekle haylî şân kesb itmiş idi kendüsünden başka üç birâderleri daha olub anlar dahi birer semtde bu vechile hareket eyledikleri sikadan menkûldür bunlar Hazret-i Abdülkâdir evlâdından olub Mehmed Rızâ'ya irsen intikâl iden bir sahîfe cedd-i â'lâlarının hatt-ı latîfi olmak üzre kendüsünde mahfûz olarak bu târîhlerde ehl-i İslâm'a küllî i'âne idecegi derûnunda muharrer olmağla bu kerre bir kıt'a tahrîrâtına leffen Dersa'âdet'e göndermiş ise de sahîfe-i merkûme kimsenin bilmedigi bir takım hurûfât[4] ve rumûzât[5] ile yazılmış oldığından Âsitâne'de kimse okuyamayub tahrîrâtının cevâbnâmesine leffen tekrâr kendüsüne i'âde ve irsâl olundı.

Merkûm tahrîrâtının hülâsası budur ki Devlet-i Aliyye mü'eyyed ve azîmü'ş-şân bir devlet olub haşre dek bâkîdir eslâfda meşâyihden zuhûr iden nâ-şâyeste hareketler ma'lûm-ı devletdir lâkin bu dâ'îleri li-merzâtillâh gazâ ve cihâddan gayrı murâdımız olmadığı indallâh zâhirdir eger Halîfetullâh Hazretleri tarafından izn-i hümâyûn buyurılur ise biz dahi âmâde oldığımız hasebiyle bu tarafdan â'dâya hücûm idelim mü'eyyed min-indillâh oldığımız

1 Muktedâ: İktidâ edilen, uyulan; örnek tutulan. Önde bulunan, kendisine uyulan.
2 Nerdübân: Merdiven.
3 Mu'tekid: İtikad eden, inanan, dîni bütün.
4 Hurûfât: Harfler. Matbaa harfleri.
5 Rumûzât: Rumuzlar, işaretler.

ecilden (**s.220**) inşâallâh nusret tarafımıza â'id olur. Eger Rûmili'ye geçüb Tuna'dan ubûr ile cihada me'mûr olur isek başımıza cem' olacak mürdemiz ve yüz bine karîb ehl-i İslâm askerinin uzun uzadıya meşy ü hareketleri kuvâlarına za'f ve himmetlerine fütûr getürecegi ve yâd illerde Devlet-i Aliyye'ye zahîre tedârüki bâr olacağı der-kârdır lâkin bu tarafdan Dağıstân hudûdunda Terek Nehri'ni ubûr ile sâhil-i nehrde olan kal'a ve palangalarını ba'de'l-ahz Kızlar Kal'ası ve andan çöl geçilüb Ejderhân[1] fethi müyesser olarak Rusya'ya haylî rahne virecegini arz ve beyân itmekle taraf-ı hümâyûndan dahi ber-minvâl-i sâbık Abdülkâdir Hazretleri'nin hattı yine kendüsüne i'âde olunarak cihâd ve gazâ Cenâb-ı Hakk'ın emri olmağla senin re'yine havâle olunmuşdur nasîrin Rabb-i izzet olsun deyü hükm-i hümâyûn gönderilmiş ve kangı taraf âsân ise taraf-ı hümâyûnumuzdan izin vardır dinilmiş idi bundan sonra Anapa ser'askeri olan Battâl Paşa'ya tahrîrâtı gelüb bu hilâlde yüz bin âdem ile iki üç ay zarfında Anapa'ya gelecegini tahrîr ile va'd itmiş iken bir eser ve haber zuhûr itmeyüb va'dı hilâf çıkdı deyü Câvîd Ahmed Beg [1]204 senesi vekâyi'i sırasında tahrîr itmişdir.

Ba'zı kütüb-i Fârisiyye'den ve ale'l-husûs Ruşeniyye tarîkinin Nûrbahşiyye kolı kibâr-ı meşâyihinin ahvâlini beyân zımnında mu'ahharen İrân'da kaleme alınmış olan bir risâleden istinbât olındığına göre Hind tarafından gelüb Şirâz havâlîsinde başına yirmi ve otuz bin kadar avâne toplamış olan Mîr Ma'sûm Alî Şâh Sûfî nâm şeyhin nakîblerinden[2] biri dahi işbu Seyyid Mehmed Rızâ idi ki Şeyh Ma'rûf-ı Kerhî'ye intisâb da'vâsında olub fi'l-asl Dağıstân ahâlîsinden ve hir rivâyetde Isfahân'da Abbâs Dost dinilan çingane tâ'ifesinden imiş Mîr Ma'sûm'un Safaviyye gibi tarikat dâ'iyyesiyle tahsîl-i mülk ve devlet sevdâsında oldığı ma'lûm olmağla Kirmân'a ve andan Horâsân'a nefy olunarak Herat cânibine firârında birkaç bin Afgân askerinin mukâvemetiyle yine Kirmân'a avdete mecbûriyyetinden sonra cem'iyyetimin dağıdılması zımnında Şirâz ve Isfahân ve Kirmanşâh'da bulunan birkaç bin mürdesinin burnı kesilerek ha'zı nukabâ-yı mu'teberesi Kerbelâ ve Musul cânîblerine firâr itdikleri hengâmlarda işbu Mehmed Rızâ dahi Dağıstân ve Gürcistân taraflarına yol bularak Kerîm Han'ın ve ahlâfının ta'kîbâtmdan kurtulmuş ve sonra tarîkinin müsâ'adesi cihetiyle kendini başka libâsda gösterüb ber-vech-i meşrûh bizim taraflarda cem'iyyet peydâ itmege çalışmış ise de bu tarafdan bir şey ögrenemeyecegini cezm ile yine öte tarafa mürâca'atında nihâyet Kerîm Han'ın ahlâfı elinde katl olunmuşdur. (**s.221**) Bu rivâyât-ı sahîhaya nazaran Mehmed Rızâ dahi şeyhliği şâhlığa bozmak sevdâsında ve evvel ve âhir İrân ve sâ'ir memâlik-i şarkiyye taraflarından Dersa'âdet'e gelüb dürlü ağızlar satmış ve kendülerine bir çıkar yol aramış olan derbederlerin yolunda bâtıniyyeden bir müteşeyyih[3] oldığı sâbit olur. Ancak Hind ve İrân havâdisi bu tarafda garâ'ibden olmak üzre kabûl olunageldiginden eslâf-ı vekâyî'-nüvîsân târîhlerinde nice erâcîf münderic bulunub işte bu kabîlden olarak Mehmed Rızâ'nın desâ'isine dahi nice zâhir-bînler aldanmış ve Câvîd Ahmed Beg dahi bu makûlelerin ol vakit neşr itmiş oldukları havâdisi tahkîk ve taharrî itmeksizin hemân târîhime derc eylemişdir. Yohsa İrân'ın binâları eski Arab ebniyesi[4] tarzında bir kat olarak nerdübânları olmadığı misillü muktezâ-yı mezhebleri üzre hidmet-i şer'iyyede bulunan

1 Metinde "Ajerderhân" şeklinde geçmekdedir.
2 Nakîb: Bir kabilenin reisi veya vekîli. Bir tekkede, şeyhin yardımcısı olan en eski derviş.
3 Müteşeyyih: Teşeyyüh eden, şeyh gibi görünen, şeyh tavrı takınan, sahte şeyh veya ihtiyar.
4 Ebniye: Binalar, yapılar.

ulemâsı hükûmet ashâbıyla ihtilâtdan müctenib olmaları hasebiyle Kerîm Han'ın kazaskeri yâhûd ulemâdan kazasker makâmında biri olmadıkdan başka kendüsi gâyet câhil olub hattâ bir def'a kaç yaşındasın deyü kendüsünden su'âl olundukda monlâ ne hestem ki hesâb-ı sâlrâ dânem ya'nî mollâ degilim ki sene hesâbını bileyim dimiş oldığı mervîdir. Binâ'en-aleyh hiçbir vakitde böyle takdîr ve temyîz-i ulemâ ve fudalâ sevdâsında bulunmamışdır.

Bu sûretde Câvîd Ahmed Beg bu husûsa dâ'ir masal gibi her istedigini yazmış dimek olarak fenn-i târîhce i'tibârdan sâkıt olmasıyla rivâyâtını cerh itmege hâcet dahi yok ise de her asrın âsârı ol asrın derece-i ma'lûmât ve terbiyyesine mîzân oldığından müverrih-i merkûmun akvâli dahi bu makâmda îrâd-ı vird ile tatvîl-i kelâma mübâderet olunmuşdur.

El-hâsıl Mansûr ile Mehmed Rızâ havâdisi bu vechile cihâna velvele virüh ancak ikisi dahi halkın me'mûl itdigi melhûzât-ı cesîmeyi icrâdan âciz olarak netîcesinde Rusyalu ol havâlîye haylî hasâret virmişdir. Biz yine sadede gelelim.

Anapa'da Ziyâfet-i Vilâdet Tertîb Olundığı

Ferah Alî Paşa'nm yüz doksan dokuz senesinde bir kızı dünyâya geldigi kayınpederi olan Şabsıh Kabîlesi begi Hasan Beg'e tebşîr olundukda Hasan Beg'le kabîlesi tarafından Alî Paşa'ya ilçi gelüb falân gün hafîdimizin tehniyet-i[1] kudûmiçün vâfir süvârî ile ziyâret-i aliyyelerine gitmemiz musammemdir.[2] Ancak vardığımız günden üç güne kadar derûn ve bîrûn-ı kal'ada mevcûd olan ahâli ve ocaklu ve yamaklardan bir ferd tabh-ı ta'âm itmeyüb ve sâ'ir me'kûlât ve meşrûbât tedârükinde olmayub bütün kabâ'ilin velî-ni'meti ve müceddid-i (**s.222**) dîni ve efendisi olan dâmâdımız ve efendimize muhabbet ve kulluk da'vâsında olanlar bizim tabh idecegimiz et'ime ve eşribemizden[3] tenâvül eylemek ve hattâ efendimizin matbah-ı sa'âdetlerinde dahi ta'âm pişürülmemek üzre cümleye i'lân olunması niyâzlarımızdır deyü ifâde itmekle keyfiyyet münâdîler vâsıtasıyla herkese i'lân ile vürûdlarma intizâr olundığı hâlde yevm-i mev'ûd ve mu'ayyende Şabsıh kabîlesi âlây bağlayub ve gül-i revgân ve asel ve kuzı ve koyun ve tencere ve eşrihe ve levâzım-ı sâ'ire istishâb eyleyüb kemâl-i sürûr ve ibtihâc[4] izhâr iderek Anapa'nın hâricinde nasb olunan hayme-gâha vârid olduklarında derhâl âdetleri üzre gencleri hidmet iderek tabh-ı ta'âma müsâra'at itmişler ve ibtidâ sarây takımına ve ba'dehu sâ'irine ta'âm virmişler bu minvâl üzre üç gün üç gice ziyâfet itdikden sonra dördünci gün bakiyye kalan zahâ'iri dahi orada bulunanlara bahş-ı kalenderî vechile taksîm eylemişler. Ve müteheyyi'-i azîmet oldukları esnâda Alî Paşa tarafmdan dahi envâ'-ı akmişe ve sîm ve kılabdân ve meşîn ve sahtiyân hazîneden ihrâc ile kabîle halkına taksîm olunmak üzre kayınpederine teslîm olundukda derhâl o dahi kâffesini resm-i kabâ'il üzre tevzî' idüb kendüsüne bir şey kalmamış ve tehî-dest olarak avdet eylemişdir. Ve eger tekrâr kendüsi içün bir şey virilecek olsa anı dahi âdetleri îcâbınca elinden alacaklarmdan kendüsüne mahsûs olmak üzre bir şey virilmemişdir.

1 Tehniyet: Tebrik etme, kutlama; hoş geldin deme.
2 Musammem: Tesmîm olunmuş, kat'î olarak karar verilmiş.
3 Et'ime ve eşribe: Yenilecek ve içilecek şeyler, yemekler, içkiler.
4 İbtihâc: Sevinç, sevinme, gönlü açılma, sürûr.

Bu vechile izhâr-ı sürûr ve şâdmânî olundığından çend rûz mürûrunda Alî Paşa'nın işbu kerîmesi vefât itmekle bunca efkâr ve âlâm-ı gûnâ-gûn üzerine Alî Paşa'ya bu dahi başkaca bir dâğ-ı derûn olmuşdur.

Ferah Alî Paşa Kendü Türbesini Binâ İtdigi

Ferah Alî Paşa ehl-i hâl ve sâhib-i fazl ve kemâl bir zât olub etbâ' ve levâhıkı kendüsünün kerâmetine kâ'il ve mu'tekidler idi. Hele yeni dünyâ mesâbesinde olan bir diyâra gidüb de acemî kabâ'ili dîne ve pâdişâh ubûdiyyetine celb ve da'vet ve Anapa gibi arâzî-i hâliyede kal'a ve karye binâ ve inşâ ile vaz'-ı esâs-ı imâr ve medeniyyet itmesi haylî muvaffakiyyet ve bu yolda hâb ve râhatını ve bi'l-cümle vârını terk ve fedâ itmesi pek büyük hidmetdir. Lâkin köle ve câriye hedâyâsı irsâlinde zarûrî taksîr[1] idegeldiginden kâtibi Hâşim Efendi'nin tahrîrât-ı şettâsından istinbât olundığma göre ba'zı ricâl-i devlet kendüsünün aleyhinde bulunarak Ferah Alî Paşa'nın kalem-rev-i hükûmetinde olan yüz elli bin harb ve darb ashâbı dilâverler efendilerine birer guruş virseler senevî bu kadar hazîneye mâlik olmak lâzım gelürken hâlâ ta'yînâtı cânib-i nüzûlden alıyor ve kabâ'ile virecegim deyü (**s.223**) doksan beş târîhinden işbu doksan dokuz senesine gelince Hazîne-i Hümâyûndan beş bin kîselik nukûd ve eşyâ alub telef itdi ve bundan sonra dahi bu makûle istid'âlarına zarûrî müsâ'ade olunmak lâzım gelür. Zîrâ ednâ bir infi'âl ile isyân idüb de hayme ve har-gâh ve zahâ'ir ve giyâh ihtiyâcından biri olan asâkir-i bî-şumârıyla[2] Demirkapu taraflarına atf-ı inân[3] idecek olursa Devlet-i Aliyye'ye bir dağdağa-i uzmâ olur deyü bir takım kelimât-ı fesâd-kârâne ile evliyâ-yı ni'am hazerâtının mesâmi'-i aliyyelerini teşnîf ve tahvîf idegeldikleri kendüsünün mesmû' ve ma'lûmı olmağın tabî'î fütûr getürmüş ve bu misillü gönül özendileri arasında arınağân-ı Hüdâ olan kerîmesinin vefâtı dahi heves ve hâheşini gidermiş oldığından tahvîl-i hâl idüb âhirete dâ'ir nasîhatlar söylemege ve tedârükât-ı uhreviyyeye müte'allik hareketler eylemege başlayub hattâ (el-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn) nazm-ı celîlinde vâki' Rabb lafzı iki yüz iki adedine mutâbık olmağın bundan ahvâl-i istikbâliyyeye dâ'ir ahkâm-ı cifriye istihrâc ve ifâdesine ibtidâr itmiş imiş.

Ve çünki kendüsi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ziyâdesiyle ehemmiyyet virilerek sarf-ı nakdîne-i himmet olunmağa mütevakkıf bir maslahat-ı cesîmenin tesviyyesine me'mûr olub o esnâda ise beyne'l-vükelâ der-kâr olan garaz ve nifâk hasebiyle ismâ'-ı merâm[4] idecek bir cihet-i vahdet-i ittifâk olmadığı hâlde ber-minvâl-i meşrûh ba'zıları hakkında fesâddan hâlî olmadıklarına mebnî hâlinden me'yûs olmağla

Beyt

Yâ kasr-i vucûdem beşiken * Yâ kufl-i murâdem begoşâ[5]

1 Taksîr: Bir işi eksik yapma, kusurda bulunma, kusur işleme.
2 Asâkir-i bî-şumâr: Sayısız asker.
3 Atf-ı inân: Dizginleri çevirme, yönelme.
4 İsmâ'-ı merâm: İşittirmek, sesini duyurmak, bir sözü istenilen yere ulaştırmak.
5 "Ya varlık sarayımı yık, ya muradımın kilidini aç."

Diyerek dergâh-ı hakka ref'-i dest-i du'â iderek işbu doksan dokuz senesi mâh-ı Şevvâlî evâ'ilinde mevcûd olan neccâr ve dîvârcıları ale's-sabâh ihzâr idüb ve kendüsi dahi ameleye ma'iyyet eyleyüb sarâyın bulundığı tabya içinde mukaddemâ müceddeden binâ olunub da Cum'a namâzı ve zikr ve tevhîd mukâbelesi edâ ve icrâ olunagelan câmi'-i şerîfin kapusı dibinde vâki' arsada bir türbe tarh ile burası medfenimizdir[1] ve göc tedârükindeyiz artık vakt-i vedâ'dır didikden sonra işbu

Kıt'a

İki âlemde tasarruf ehlidir rûh-ı velî * Dime kim bir mürdedir bundan nice dermân ola
Rûh şemşîr-i hüdâdır ten gılâf olmuş ana * Dahi â'lâ kâr ider bir tîğ kim uryân ola

Nazmını levha idüb türbeme ta'lîk et deyü kâtibi Hâşim Efendi'ye emr itmekle Hâşim Efendi (**s.224**) dir ki emri üzre kıt'a-i mezkûreyi bir tahtaya tahrîr ile türbesine ta'lîk itmiş idim ancak Paşa'nın ol gün bu nutkundan müte'essir olarak kendimi tutamayub ağladığımı kemer-beste-i dîvân[2] olanlar dahi gördüklerinde zâr ve giryân[3] olmağa başladılar Anapa ahâlîsi bu hâli görüb sübhânallâh kayd-ı hayâtda iken bu ne hâletdir deyü mütehayyir ve Paşa'nın vefât idecegi şâyi'asıyla cümlesi müte'ellim ve müte'essir olarak yâs ve mâtem itmege mübâşir oldılar.

Ferah Alî Paşa'nın Vakfiyye Tanzîm İtdigi

Hâşim Efendi dir ki Alî Paşa türbesini binâ itdikden sonra ihyâ buyurmuş oldığı iki aded câmi'-i şerîflerin imâm ve mü'ezzin ve hademe-i sâ'irelerini ve hâkim efendiyi celb idüb vakfını tanzîm eyledi ferdâsı hüccetlerini kendüye getürdüklerinde ben gerçi vakf itdim idi ammâ bugün nâdim olub rücû' eyledim didikde siz dünki gün huzûr-ı şer'-i enverde bu vechile vakf idüb hüccetleri tanzîm olunsun didiniz deyü cemâ'at da'vâcı olub hâkim efendi dahi hükm eyledi ve tekrâr keyfiyyet şerh ile vakfiyyeye kayd olundı ikrâr ve inkârın sebebini sû'âl itdigimde te'kîd-i maslahat-ı merâmım olub bu dahi vakf kâ'idesindendir deyü cevâb virdi.

Hâşim Efendi bu kadarcık tahrîr itmiş olmağla ilm-i fıkha iştigâli olmayan ba'zı zevât bu bahsi mütâla'a iderken merâkda kalmamaları içün şu ikrâr ve inkârın sır ve hikmeti ne oldığının şerh ve tafsîli münâsib görülmüşdür. Şöyle ki: Vakf lügatde habs ma'nâsına olub istılâh-ı şer'de İmâm-ı â'zam Hazretleri'nin kavline göre bir şey'i sâhibinin mülki olmak üzre habs idüb de menfa'atini gayre sarf itmekdir. Ammâ imâmeyn kavline göre bir şey'i Cenâb-ı Hakk'ın mülki olmak üzre habs idüb de menfa'atini gayre sarf itmekdir. Bu sûretde İmâm-ı a'zam kavlince mâl-ı mevkûf âriyet[4] hükmünde olmağla âriyet olan şey'in istirdâdı câ'iz oldığı misillü vâkıf dahi hayâtında vakfından rücû' idebilür. Ve vakfiyyesi tescîl olunmadan

1 Medfen: Defnolunacak yer, mezar, kabir.
2 Kemer-beste-i dîvân: Divanda kemer, kuşak bağlamış, belini bağlamış; işe, hizmete hazır bulunan kimseler.
3 Zâr ve giryân: İnleyen, ağlayan, yaş döken.
4 Âriyet: Ödünç, eğreti.

vefât ider ise mîrâsa dâhil olur imâmeyn kavline göre mâl-ı mevkûf[1] mülkullâh olmak üzre mahbûs olmağla bey‘ ve hibesi câ’iz olmaz ve vâkıf eyyâm-ı hayâtında andan rücû‘ idemez vefâtında dahi vereseye kalmaz. Ancak bu bâbda imâmeyn dahi ihtilâf idüb İmâm Ebû Yûsuf indinde yalnız vakf itdim dimekle vakf hükmi sâbit olur ammâ İmâm Muhammed indinde dâ’imî pây-dâr[2] olacak bir cihet-i hayr içün mu‘ayyen olmak ve mütevellîye yâhûd mütevellî makâmında olan birine teslîm olunmak gibi ba‘zı şurût ile meşrût[3] oldığından kable't-teslîm[4] vefât iderse (**s.225**) hükm-i vakf sâbit olmaz. El-hâsıl İmâm-ı â‘zam vakf husûsunı tazyîk ve İmâm Ebû Yûsuf tevsî‘ itmekle fukahâ evâsıt-ı umûr olan İmâm Muhammed kavlini tercîh idüb anınla fetvâ virdiler. Ammâ şâyed ki kadı İmâm-ı â‘zam mezhebine binâ iderek vakfı ibtâl ider deyü vâkıf havf itdikde vakfını tescîl itmek lâzım gelür. Şöyle ki: Vakfı mütevellîye teslîm idüb sonra rücû‘ eyler mütevellî dahi da‘vâ idüb hâkimin hükmüni taleb eyler bu sûretde hâkim dahi muhtâr olan kavl-i Muhammed'le hükm itdikde bilâ-hilâf hükmi nâfiz[5] olub bir dahi nakz ve fesh olunamaz. Zîrâ bir mes’ele-i hilâfiyyede hâkimin hükmi hilâfı ref‘ idüb emr-i müttefakun-aleyh[6] hükmüne götürür.

Ferah Alî Paşa'nın Keyfiyyet-i Vefâtı

Ferah Alî Paşa ber-minvâl-i muharrer türbesini binâ ile vakfını tanzîm itdigi gün kâtibi Hâşim Efendi'ye dimiş ki vefât idecegimizi Devlet-i Aliyye'ye iş‘âr birle vaktiyle Anapa muhâfazasına bir ehliyyetlü zâtın intihâb ve irsâl olunmasını ihtâr lâzım geldiginden kütübhâne içinde bir kâğıd tesvîd eyledim hemân şimdi tebyiz et ki yarın İstanbul'a âdem çıkarub beyân-ı keyfiyyet idelim ve hem de bi'l-mürâsele[7] veliyyü'n-ni‘am efendilerimiz ile vedâ‘ itmiş olalım. Hâşim Efendi dahi emri üzre hemân tahrîrât-ı mezkûreyi tebyiz ve âmâde itmiş idi o esnâda sadr-ı â‘zam çukadârlarından Semmurkâş Süleymân Ağa hidmet-i me’mûriyyetle Anapa'da bulunub âdet üzre kendüsüne hidmeti virilmek lâzım geldigi hâlde Alî Paşa'da ana virilicek bir şey bulunmadığından kapu kethüdâsı tarafından te’diye[8] olunmak üzre yedime hidmeti tahvîlini i‘tâ itdikden sonra Süleymân Ağa işte merkadimizi inşâ itdik da‘vet-i Hakk'a muntazırız İstanbul'da bizi su’âl idenlere selâm ve du‘âmızı tebliğ eyle ve görüb işitdigim gibi söyle deyüb tahrîrât-ı mezkûre ile Dersa‘âdet'e gönderilecek âdemiyle berâber avdet ve azîmetine ruhsat virmiş idi.

Ve türbe binâsı hitâm buldukda ol gice ehlî hanım ile berâber türbesi içinde beytûtet idüb ibâdât ve teveccühât ile meşgûl ve müstağrak oldığı esnâda bî-çâre hanım bir aralık bî-dâr olub gâh kendüsüne havf ve dehşet gelür ve gâh paşasını yanında görüb müteselli olur imiş kırk gün mürûrına dek bu minvâl üzre giceleri türbesi içinde beytûtet idüb gündüzleri

1 Mâl-ı mevkûf: Vakfedilmiş mal.
2 Pây-dâr: İyice yerleşmiş, sağlam, devamlı, sürekli.
3 Meşrût: Şart koşulmuş, şartlı, şarta bağlı.
4 Kable't-teslîm: Teslimden önce.
5 Hükm-i nâfiz: Tesir edici hüküm.
6 Müttefakun-aleyh: Üzerine ittifak edilmiş, anlaşılmış olan.
7 Bi'l-mürâsele: Haberleşerek, mektuplaşarak.
8 Te’diye: Ödeme; ödenilme.

levâzım-ı hükûmetin îfâsına iştigâl ider ve her gün nevbet urulsun ve şân-ı dîn ve devlet i‘lâ ve i‘lân olunsun deyü emr eyler idi.

Kırk gün hâl bu minvâl üzre cârî olub bir gün seheri haremden hurûc birle artık vakitler tamâmdır ancak birkaç gün esîr-firâş olarak mihmân olmak lâzım gelürse (**s.226**) etbâ‘ ve ahbâb bir bir gelerek tasdî‘ iderler hiffet[1] içün kan almak münâsibdir deyü cerrâh taleb eylemiş ve cerrâh geldikde üç kerre neşterin urub kan zuhûr itmediginden elvirir âdet ve maksûd[2] yerin buldı deyü cerrâhı def‘ itmiş idi bir sâ‘at mürûrunda Kuban başında mukîm tarikat-i aliyye meşâyihinden birinin Halîl Efendi nâm oğluna kendüsüne Paşa çok ihtirâm eylerdi telâş ile Paşa'nın yanına gelüb efendim vâlidem rü’yâsında efendimizin üzerine mesâ’ib-i semâviyye nâzil oldığını görüb rü’yâsında pederimden ta‘bîrini su’âl itdikde bensiz bir siyâh koçı Paşa'nın beytûtet eyledigi odanın eşiginde zebh ve kurbân itsünler deyüb vâlidem bu hâl ile bî-dâr olıcak beni çağırub oğlum Allâh ve Resûlullâh aşkına ucâleten var efendimize ifâde ve ricâ ile bu vechile bu koçı kurbân itsünler deyü beni gönderdi didikde sebeb-i hayât-ı veliyyü'n-ni‘amî çünki böyle bir koç olacakdır hemân tedârük idelim deyü anlar dahi bu husûsda Halîl Efendi'ye hem-zebân olmalarıyla Ferah Alî Paşa çâre yokdur fakat hâtırınız hoş olsun bulub zebh idiniz deyü buyurmuş idi. O gün etbâ‘ı bensiz koç tedârük itmek kaydına düşüb ancak bulunmadığından nâ-çâr bulabildikleri bir re’s benli siyâh koyunı zebh ve kurbân itmişlerdir.

Andan sonra iki gün iki gice Ferah Alî Paşa âdeten ku‘ûd ve zikrullâha müdâvemet idüb ve dördünci gice vakt-i vedâ‘dır diyerek pâ-der-i rikâb-ı rıhlet olmağla el kaldırub cümle etbâ‘ına du‘âlar itmiş ve gelüb vedâ‘ itmelerine ruhsat virmiş oldığından anlar dahi âdeten mu‘âyede misillü takım takım gelüb birer birer vedâ‘ ile taşra çıkdıkları esnâda sarây içinde kıyâmetden bir nişâne-i vâveylâ olmuş idi. Bu esnâda mukaddemâ kendüsünün nazîf şâtırı olub da mu’ahharen Anapa'ya binâ ve nüzûl emîni nasb ve ta‘yîn buyurulmuş olan Kapucıbaşı Hüseyin Ağa'yı ve nakîbü'l-eşrâf vekîlini ve imâm efendileri ihzâr birle Hüseyin Ağa'yı kâ’immakâm bırakub vâlî-i cedîd gelinceye degin buldığı nizâma halel getürmeyerek idâre-i umûr-ı memlekete himmet itmesini tenbîh ve sâ’ir vesâyâsını[3] tekmîl itdikden sonra miyân-ı türbeye bir seccâde ferş[4] itdirüb üzerine ku‘ûd ile ism-i celâle iştigâl ve hüve hâtimesiyle irci‘î emrine imtisâl itmişdir (kaddese'llâhu sırrahü'l-azîz).

Keyfiyyet zevcesi hanımm ma‘lûmı olıcak ayaklarına yüz sürmege segirdüb egerçi bundan sonra o sana harâm oldı ve sizce muvâsalat artık rûz-ı cezâya kaldı dinilerek men‘ olunmak istenilmiş ise de girîbânın çâk[5] iderek kendüsüni helâk idecegi der-kâr olmağla men‘i kâbil olmadığından nâ-çâr ilişilmeyüb bî-çâre hezâr sûz ve güdâz ile mersiyye-gûyân ve efendim senin zevceliginle câriyen olub zâhir ve bâtında mahrem-i hüdâ oldığına (**s.227**) âgâh oldum bundan sonra kendime bir ferdi mahrem itmek muhâldir. Allâh ve Resûlullâh aşkına ve pîrân ve e’izze-i kirâm hürmetine dört gün evvel türbe içinde nasıl birlikde

1 Hiffet: Hafiflik. Rahatlamak.
2 Maksûd: Kasdolunan, istenilen şey, istek.
3 Vesâyâ: Vasiyetler, bir kimsenin, öldükten sonra yapılmasını istediği şeyler.
4 Ferş: Döşeme, yayma, açma. Halı, taş ve şâire döşetme. Yayılan şey, yaygı, şilte, halı, seccade, hasır.
5 Çâk-i girîbân (etmek): Sıkıntısından yakasını yırtmak.

beytûtet olunuyorduysa yine bu fakîreyi yanına al deyü zâr ve giryân olarak merhûmun ayaklarına yüz sürdükden sonra derhâl kabîlesi tarafına âdem gönderüb pederini celb ile vedâ‘ itmiş ve üçünci güni o dahi vâsıla-i ilallâb olub vasiyyeti üzre merhûm Paşa'nın yanına defn olunmuşdur.

Alî Paşa'nın yevm-i vefâtında ayaklarını takbîl ile mevtini temenni ve niyâz itmiş olan anahdâr ağası ve yamakları dahi birbirinin ardı sıra vâsıl-ı rahmet-i rahmân olmuşlardır.

Sâ'ir etbâ‘ ve levâhıkı dahi i‘mâr-ı bilâd ile meşgûl iken bu vak‘a-i elîmeden müte'essir ve müte'ellim olub bizim sa‘y ve gayretimiz efendi rızâsını tahsîl idi. Çünki efendimiz bizi terk itdi dünyâ bize artık harâmdır deyü ta‘tîl-i umûr[1] itdiklerimi ahâlî görüb eger bu beldenin ma‘mûriyyeti ve bu muhâcirînin necât ve selâmeti murâd-ı ilâhî olaydı Ferah Alî Paşa bir müddet daha sağ olurdı. Dünki gün vefât itdi bugün etbâ‘ı i‘mâr-ı bilâd emr-i ehemminden keff-i yed eylediler deyü anlar dahi me'yûs olub terk-i mesâlih eylemişler.

Merhûm-ı Müşârün-ileyhin Terekesi

Merhûm Ferah Alî Paşa vefâtı gicesi ber-minvâl-i sâbık Kapucıbaşı Hüseyin Ağa'yı ihzâr ile yerine vekîl nasb idüb vesâyâsını takrîr ve ta‘dâd itdigi sırada etbâ‘ıma olan düyûnum yedlerinde olan sahlı tahvîlim mûcebince sekiz kîse bu kadar guruşa hâliğ olub hıfz ve ihfâ idebilmiş oldığım gümüş takım dahi şu kadar kıyyedir hesâb itdim defteri ceybimdedir tamâm bu düyûnuma vefâ ideyor andan başka mâl ıtlâk olunur nesnem yokdur ale's-sabâh Hüseyin Ağa gelüb düyûnumı îfâ itdikden sonra bâki tabl ve surnâ ve pelâsamı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gelecek mübaşire cevâb virmek üzre kabz itsün ve hâkimin mührıyle mühürletsün ancak taraf-ı Devlet-i Aliyye'den vârid olmuş olan evrâk kimsenin ma‘lûmı degildir. Küşâd ve mütâla‘asında hatar vardır. Hemân mühri üzerine mühr urılub gelecek mübaşire teslîm olunsun deyü huyurmuş idi. Fi'l-vâki‘ hazînesi küşâd olundukda mezkûr sîm takım ile bâd-zehr kîsesinde bir aded yaldız altunı ve iki altmışlık ile bir guruş çıkub düyûnı îfâ ve şeyhinin yâd-gârı[2] olub hazînesinde hıfz oluna gelan tâc ve hırkası vasiyeti üzre başkaca hıfz olunub müte‘âkiben Görice'den gelan Dervîş Mustafâ'ya i‘tâ olunmuşdur.

(**s.228**) Ve'l-hâsıl mâl ıtlâk olunur bir terekesi kalmayub ancak ol havâlîde nice hazînelere bedel olahilecek usûl ve nizâmât hırakmışdır ki muhâfız-ı cedîd gelinceye dek Hüseyin Ağa dahi vasiyeti üzre muhâfaza ve hüsn-i idâreye muvaffak olmuşdur.

Terceme

Merhûm-ı müşârün-ileyh an-asl Gürci kölesi olub isti‘dâd-ı mâder-zâdı hasebiyle tahsîl-i hüner ve ma‘ârif iderek bir müddet meşhûr Koca Abdî Paşa'nın dîvân kitâbetinde bulunub bâlâda zikr olundığı üzre pek büyük hidmetlere delâletle kesb-i şöhret itmiş ve hayli vakit taşra me'mûriyyetlerinde dolaşarak nâm almış idi ve rehberî-i tevfîk-i Bârî ile tarîkat-i

1 Ta‘tîl-i umûr: İş bırakma, tatil etme.
2 Yâd-gâr: Bir kimseyi veya nesneyi hatırlatacak şey.

aliyye meşâyihinden Yenibağçe'de Takyeciler Câmi‘i'nde kâ'in tekyede post-nişîn-i irşâd olan Mahmûd Efendi nâm pîr-i kâmla inâbet ve zikrullâha müdâvemet[1] ile me'zûn-ı hilâfet olmağla taşra me'mûriyyetlerinden Dersa‘âdet'e geldikce mezkûr tekyeye gidüb gelürmiş ve dûçâr-ı ıztırâb[2] oldukda şeyhinin yâd-gârı olan sâlifü'z-zikr tâc ve hırkasını giyüb ve halvethânesinde murâkabeye varub Cenâb-ı Hakk'a arz-ı niyâz idegeldigini vefâtında zevcesi hanım girye-nâk[3] olarak kendüsünden meşhûdı olan ba‘zı esrâr-ı rûhâniyyeyi ta‘dâd sırasında takrîr ve îrâd itdikde Hâşim Efendi işidüb hikâyet itmişdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre Kocaili sancağı mutasarrıfı iken Soğucak muhâfızı nasb olunub orasını şen ve âbâdân itdikden sonra Anapa'yı binâ ve kabâ'ili celb ve teshîr idüb dîn-i İslâm'ı ol havâlîde neşr eylemiş ve bi'l-cümle Kafkas dağının celb ve teshîriyle Devlet-i Aliyye'ye bir büyük kuvvet tedârük itmek esbâbına teşebbüs itmiş ve maslahatı kuvve-i karîbeye getürmüş ise de ba‘zı vükelâ ve ricâl-i devletin mu‘âmelât-ı garaz-kârâneleri bu tedâbîrin itmâm-ı icrâ'âtına mâni‘ olmağla hî-çâre derdinden terk-i gâ'ile-i fenâ idüb gitmişdir. Fakat türbesi ashâb-ı hâcâta ziyâretgâh ve te'sîs itmiş oldığı nizâmâtın âsârı bâkî kalmışdır ki o hızla hâlâ kabâ'il-i Çerâkise Rusya'ya karşu muhârebe ve mukâbelede der-kâr olub ma‘nevî Devlet-i Aliyye'ye olan revâbıt-ı asliyyeleri pây-dâr kalmışdır.

Garîbe

Anadolı'dan gelan yamakların ser-gerdelerinden Dervîş nâmında sâz çalar ve şarkı okur bir şakî olub vakit vakit yamakları iğfâl[4] eyledigi ecilden celb ve teshîri lâzım olmağın bir gün sâzını alsun da gelsün deyü merhûm Ferah Alî Paşa kendüsüni celb idüb birçok iltifât ve âşinâlıklardan sonra sâzını getürdüb ve bir fasıl (**s.229**) itdirüb hazz itdim diyerek birkaç guruş bir mahalden istikrâzla kendüsüne i‘tâ eylemiş ve bu vechile birkaç def‘a celb ve taltîf ile ele alınmış olub bir takrîb te'ehhül itmekle

Beyt

Ey giriftâr-i pây-bend-i iyâl * Dîger âzâdegî mebend hiyâl[5]

Mazmûnunca nâ-çâr Paşa'ya boynı egri olub beher-hâl Paşa'nın tahsîl-i rızâsına mecbûr olmağla mazarratı def‘ idilmiş idi. Bu esnâda izhâr-ı hulûs zımnında on paraya almış oldığı bir tekeyi Paşa'ya ihdâ[6] eyleyüb ve o dahi mezbûr keçiyi beglik idüb istedigi yerde geşt ü güzâr itmesine kimesne tarafından mümâna‘at olunmasun deyü tenbîh itmiş oldığından her yerde gezer ve Paşa'nın hâtırı içün ahâlî dahi yem ve yiyecekden ne istese virirler ve giceleri nevbet mahalline gelüb nevbetci ağalara ma‘iyyet eyler imiş.

1 Müdâvemet: Devamlılık. Bir işte devamlı çalışmak.
2 Düçâr-ı ıztırâb: Sıkıntıya uğramış, sıkıntıya düşmüş.
3 Girye-nâk: Ağlayıcı, ağlayan.
4 İğfâl: Gaflete düşürüp, yanıltıp yanlış bir iş yaptırma. Aldatma, aldatılma.
5 "Ey aile ayakbağına giriftar olan, artık bür yaşama hayali kurma."
6 İhdâ: Hediye verme, hediye etme, hediye gönderme, armağan yollama.

Hâşim Efendi dir ki bir gün Paşa'nın yanında idim kapu yoldaşları ben efendimin begligi olub her gice ağalara ma'iyyet ve vüs'um derecede hidmet idiyorum bana ta'yîn virmiyorlar inâyet ve ihsân efendiniizindir deyü bir arz-ı hâl yazdırub boynuzına asmışlar ve Paşa'nın yanına salıvirmişler içerü girdikde çünki boynuzları gâyet uzun oldığından urmasun deyü herkes savuşmağla doğrı huzura gelüb arz-ı hâli irâ'e[1] eyledi Paşa dahi bana hitâben al ve yevmî bir çift nân vekîl-harcımız tarafından virile deyü buyur didikde latîfe zann itdim tekrâr emr itmekle bi-hasebi'l-işâre buyurdum alub sahh itdikden sonra tekrâr boynuzına asub haydi var vekîl-harca vir ta'yînini virsün deyü buyurdukda doğrı avdet birle vekîl-harcın yanına gidüb arz-ı hâli irâ'e eyledi o dahi yer göstermekle her gün gelüb oradan ta'yîni alur idi.

Paşa vefât idüb ne olacağını hiss ve idrâk idemeyerek bakardı lâkin türbeye defn olundığını göricek gözleri yaş ile dolub üç gün üç gice feryâd iderek yiyüb içmedi ve dördünci gün helâk oldığını görüb kapucıbaşı Hüseyin Ağa elbette ben bunı techîz ve tekfîn ile defn iderim deyü ibrâm[2] itdiyse de aceıni halka bu da mâdde olur deyü men' olunarak yalnız tabyada defn ve bir nişân vaz' ile iktifâ olundı. Bu keyfiyyet Ferah Alî Paşa'nın kerâmâtından ma'dûd olmak üzre ol havâlîde meşhurdur.

Alî Paşa'nın ol havâlîde bunun gibi ba'zı kerâmâtı nakl ve rivâyet olunub hattâ Çehârşenbe güni ale's-sabâh güneş doğmazdan mukaddem türbesinden bir mikdâr toprak alınub da sıtma tutanlara içürüldükde şifâ bulurmuş deyü rivâyet olunur.

(s.230)

(Vekâyi'-i Sene 1200)

Bîcânoğlu'nun Anapa Muhâfızı Oldığı

Ber-minvâl-i meşrûh Ferah Alî Paşa vefatından kırk gün mukaddem türbesini inşâ idüb âmâde-i irtihâl oldığını Dersa'âdet'e tahrîr itmiş idi müte'âkiben vefâtı haberiyle bir muhâfız istid'âsı zımnında Anapa'dan arz ve mahzar dahi gelmekle mîr-i mîrândan Acaralı Bîcânoğlı Alî Paşa Soğucak ve Anapa muhâfızı nasb ve irsâl olunmağın bin iki yüz senesi Muharremü'l-harâm'ının on ikinci güni Anapa'ya vusûlünde Ferah Alî Paşa'nın âdemlerine evvel emirde sûret-i nevâziş ve istimâlet göstermiş ise de çok geçmeksizin kethüdâsı Hasan Ağa'yı katl ve i'dâm ve sâ'irini perîşân eylemişdir.

Ve akdemce Ferah Alî Paşa tarafından bir kıt'a mektûb ile İmâm Mansûr'a gönderilmiş olan âdem bu hilâlde Anapa'ya avdet iderek Mansûr'un lede'l-iktizâ Anapa'ya gelüb de Devlet-i Aliyye'ye imdâd idecegini müş'ir iki kıt'a mektûbunı getürmüşdür ki birini sadr-ı â'zama olmak üzre tahrîr idüb hülâsa-i mü'eddâsı bu hakire Allâhü zü'l-celâl Resûl-i ekrem vâsıtasiyle ümmet-i Muhammed'i şer'-i şerîfe da'vet ve gazâya müdâvemet ile emr eyledi deyü ifâde-i hâl ile beraber ba'zı nesâyihden ibâretdir dîger mektûbı dahi Ferah Alî Paşa'ya olub hülâsa-i mazmûnunda Anapa tarafından irsâl olunan mektûbun kendüye vusûlünden izhâr-ı memnûniyyet ve teşükkürle sadr-ı â'zama olan mektûbunun bir ân akdem

1 İrâ'e: Gösterme, tâyîn etme.
2 İbrâm: Israrla rica etmek. Usandırıncaya kadar üzerine düşmek.

Dersa'âdet'e îsâl olunmasını ricâ ve Dağıstân asâkiri cem' olub â'dâ[1] üzerine gideceklerinden muzafferiyyet istid'âsında bulundığını beyân eylemişdir. Mezkûr mektûblar kaba Türkce ve râbıtasızca olarak yazılmış ve buyuruldı şeklinde üst tarafları Mansûr'un dört köşeli mühriyle mühürlenmiş olub aynıları Hazîne-i Evrâk'da mahfûz olmağla manzûr-ı fakîr olmuşdur.

Ve ol esnâda kabâ'il-i Çerâkise'nin hudûdı tecâvüz birle Rusya memâlikini gârât itdikleri beyânıyla Rusya'nın hudûdda bulunan zâbitân ve me'mûrları tarafından şikâyetnâmeler ve zâyi'âtın mikdârını mübeyyin bir kıt'a meşrûh ve mufassal defder dahi Anapa'ya vârid olmuş oldığından Bîcânoğlı Alî Paşa Mansûr'un zikr olunan mektûblarıyla Rusya zâbitânının bu tahrîrâtını leff[2] iderek iki yüz senesi Muharrem'inin yirmi beşi târîhiyle müverrahan Dersa'âdet'e irsâl ve takdîm itmiş oldığı tahrîrâtında sâlifü'z-zikr Hasan Ağa'nın keyfiyyet-i i'dâmını dahi bu vechile beyân itmişdir ki Ferah Alî Paşa'nın irtihâli akîbinde müddet-i vâfireden berü tuğyân üzre olan kethüdâsı Hasan Ağa kabâ'ilden ba'zılarını iğfâl ve mühimmât ve cebe (**s.231**) hâneyi ahz ve ehl-i ırzı ta'cîz ve Çeçan'da zuhûr eyleyan İmâm Mansûr'un tarafına firâr eylemek üzre iken bu tarafa vusûlümüz müyesser oldukda ber-üslûb-ı sâbık kethüdâlık hidmetinde olmak üzre istimâlet virildikden sonra hüsn-i tedbîr ile bilâ-hengâme bir ferde zararı olmaksızın ve tarafdârları duymaksızın i'dâm olunarak şer ve mazarratı def' olundı ve hemân ümerâ-yı kabâ'ilin celb ve istimâletlerine mübâşeret kılındı ancak kendülerine atâyâ[3] ve hedâyâ virilmek üzre Dersa'âdet'den birçok eşyâ gönderilmek îcâb ider ve illâ mahcûbiyyet mukarrerdir ve gümrügün hesâbı görüldi dört yüz bu kadar guruş mevcûdı bulundı ve mukaddemâ biuâ ve nüzûl emâneti içün kapucıbaşılık pâyesiyle bu tarafa irsâl olunub hâlâ Anapa'da mukîm olan Hüseyin Ağa kullarının bir kıt'a kebîr yamak hânı ve kâr-gîr tabya kuleleri ve zahîre kuyuları ve mühimmât mahzeni inşâsında kusûrı yokdur fakat akçe içün akdemce vukû' bulan istid'âsına müsâ'ade buyurulmamış oldığından tehi-dest[4] kalmasıyla me'mûriyyetden keff-i yed idüb Der-aliyye'ye azîmet itmek istedikde evliyâ-yı ni'am efendilerimize ifâde-i hâl[5] eylerim deyü tevkîf[6] eyledim. Binâ'en-aleyh Sohum tarafındau veyâ taraf-ı âhardan şaranpo ve nüzûl içün ale'l-hesâb bir mikdâr akçe ihâle ve i'tâ buyurulması niyâzımdır ve ümerâya hediyye virilmek üzre eşyâ gönderilmezse ednâ bir hidmete muvaffak olamayacağım meczûmdur deyü tahrîr ve inhâ eylemiş ve târîh-i merkûm ile müverrah olarak sâlifü'z-zikr Hüseyin Ağa'nın dahi Der-aliyye'ye bir kıt'a arîzası gelüb Bîcânoğlu'nun tahrîrâtını tasdîk ve hüsn-i imtizâc ile idâreye muvaffak olacağını beyân itmişdir.

Lâkin Bîcânoğlı idâre-i memlekete muvaffak olamayub çok geçmeksizin Anapa'da ihtilâl zuhûr itmekle firâra mecbûr olmuşdur Anapa'ya keyfiyyet-i vusûlî ile encâm-ı hâlini Hâşim Efendi mufassalan tahrîr eylemiş oldığmdan hülâsa vechile ber-vech-i âtî beyâna mübâderet olunur şöyle ki: Acaralı Bîcâuoğlı Alî Paşa mukaddemâ yeniçeri mütekâ'idlerinden olarak Faş'da sâkin iken iktisâb-ı nâm ve tahsîl-i kâm dâ'iyyesine düşüb bir takrîbile Faş muhâfızını i'dâm itdikden sonra ba'zı mahallere rüşvet olarak birkaç esîr irsâliyle muhâfız-ı maktûlün

1 Â'dâ: Düşmanlar.
2 Leff: Sarma; dürüp bir zarf içine koyma; ekleme.
3 Atâyâ: Hediyeler, armağanlar; bahşişler.
4 Tehi-dest: Eliboş, züğürt.
5 İfâde-i hâl: Durumu vaziyeti anlatmak.
6 Tevkîf: Durdurma, durdurulma. Alıkoyma. Tutuklu hâlinde bekletme.

gûyâ müstahakk-ı i'dâm oldığı ve kendüsünün muhâfızlığa müstahak idügi hâletlerini yakışdırarak kendüsüni rütbe-i mîr-i mîrânî ile Faş muhâfızı nasb itdirüb Alî Beşe iken Alî Paşa olmuşdı. Lâkin ahâli ile imtizâc idemeyerek üzerine hücûm itdiklerinde İstanbul'a firâr ile esîr pâzârında kesb ü kâra iştigâl itmekde iken Soğucak ve Anapa muhâfızlığının mahlûl oldığını esîrcilerden haber alarak ve her nasılsa yolını bularak muhâfızlığı kapub kendüsi ve oğulları ve etbâ'ı cem'an dokuz nefer oldukları (**s.232**) hâlde esîr ticâretine gelür gibi Anapa'ya geldiklerinde beyne'l-ahâlî Anapa'nın i'mârı murâd-ı ilâhî olaydı bir müddet daha Ferah Alî Paşa bâkî ve mu'ammer[1] olurdı gibi güft-gûlar alenen söylenmege başladı ammâ ne çâre

Beyt

Tekye-i sıdk u rızâda kıl makâm * El-mukadder lâ-yugayyer ve's-selâm

Vefkince dilerse harâbeyi i'mâr ve isterse ma'mûreyi harâbe-zâr[2] eyler deyü takdîr-i Hüdâya kerden-dâde-i teslîm ve rızâ olmuşlardır. Fakat geldigi gün sefîneden hurûcuna ocaklu râzı olmayub ol gice sefînede beytûtet itdirilerek sabâha bir sâ'at kaldıkda âlây tertîb olunub ve merhûm Ferah Alî Paşa'nın vezâret takımı hâric-i kal'aya çıkarılub ve ba'dehu kendüsi dahi sefîneden ihrâc olunub enzâr-ı kabâ'ilde mümkün mertebe nâmûs-ı Devlet-i Aliyye'nin ikmâl ve itmâmına ihtimâm ile kal'aya getürdiler ve Ferah Alî Paşa etbâ'ının yine istihdâm olunmalarını ricâ itmeleriyle üç gün istihdâm itdikden sonra bunların şehriyyesi[3] ne mikdârdır deyü kâ'immakâm-ı sâbık Hüseyin Ağa'ya su'âl itdikde o dahi üç ayda ber-âdetim yirmi beş guruşdur dimekle ta'accüb idüb yirmi beş guruşa ben bir âdemi bir sene istihdâm iderim ve hem de hırsızlık itdirüb elinden senede haylî mâl peydâ eylerim didigini Ferah Alî Paşa etbâ'ı istimâ' idicek bunun usûli çıkar yol olmayub encâmı vahîm olacağını teyakkun[4] itdiklerine Ferah Alî Paşa'nın vefâtında kendülerine ye's ve fütûr gelerek i'mâr-ı bilâd maslahatını terk itmişler iken tahrîb-i bilâda bâ'is ve merhûm efendimizin rızâsına muhâlif olur deyü nush u pend idilerek bir pârça te'lîf olunub henüz yine yeniden ebniyye inşâsına başlatdırılmış oldukları hâlde Bîcânoğlu'nun bu misillü mu'âmelâtını gördüklerinde ye's-i tâmm getürdüklerine mebnî hemân bir sefîneye râkiben[5] evlâd ü ıyâlleriyle Anapa'dan çıkub gitdiler fakat enderûn ve bîrûn çavuşları ve mehterhâne takımının nısfı mikdârı Bîcânoğlu'na tâbi' olub kaldılar deyü hikâye itdikden sonra Hâşim Efendi kendi hâlini dahi bu vechile beyân ider ki Ferah Alî Paşa'nın vefâtında Anapalu tecemmu' idüb Devlet-i Aliyye ile olan umûr-ı tahrîriyye birimizin ma'lûmı degildir bir muhâfız zuhûr idinceye dek maâzallâhi Te'âlâ Rusya tarafından bir hâlet-i muvahhişa zuhûra gelecek olursa Der-aliyye'ye ifâde-i hâl idebilecek kimsemiz yokdur deyü fakîri alıkoduklarından sonra Bîcânoğlı geldikde ana dahi bu mukaddimeyi serd itmeleriyle o dahi hidmet-i kitâbetde ibkâ itmiş oldığından bânî-i kal'a ve fâtih-i Anapa Ferah Alî Paşa şöyle iderdi ve Devlet-i Aliyye'ye böyle hidmet ve sadâkat (**s.233**) itdi deyü kendüsüne oldığı gibi

1 Mu'ammer: Ömür süren, yaşayan, yaşamış.
2 Harâbe-zâr: Viranelik.
3 Şehriyye: Aylık, aya mensup, ayla ilgili.
4 Teyakkun: Tam olarak, iyiden iyiye bilme; iyi, tam bilinme.
5 Râkiben: Binerek.

ahvâl-i güzeşteyi nakl ve ifâde eyledigimde bana virmek tarafını gösterüb almak tarafını ketm ve ihfâ idersin dimekle pend ü nasîhat kabûl itmiyecegini ve Ferah Alî Paşa usûlünün hilâfı hareketde hatar ve hatâ zuhûr idecegini teyakkun itmediginden hemân tahsîl-i ruhsat birle Dersa'âdet'e avdet eyledim İstanbul'a vusûlüm akîbinde Anapa'dan dahi arz ve i'lâm gelüb hülâsa-i me'âlinde muhâfız ta'yîn olunan Bîcânoğlı Alî Paşa esîr ticâretine kalkışub ellerimizde bulunan esîrlerimizi alınan bahâ ile bâ-temessük[1] bana viriniz deyü mâllarımıza ta'arruz ve mugâyir-i kânun-ı Ferah Alî Paşa harekâta tasaddî birle her birimize ta'addî itmegin söz ayağa düşüb i'dâm içün halk üzerine hücûm itdiklerinde bir takrîb ile kal'a kapusundan çıkub firâr ile Çular nâm kabîle begine dahîl düşerek tahlîs-i cân eyledi hâlâ ol begin hânesinde olub kal'aya gelecek olursa necât bulmak ihtimâli yokdur mücerreb[2] ve umûr-dîde[3] bir muhâfız gönderilmesi niyâz ve istid'â olunur deyü tahrîr ve inhâ itmişler.

Mustafâ Paşa'nın Muhâfızlığı

Ber-minvâl-i muharrer Anapa'dan vârid olan arz ve mahzar mûcebince Anapa ma'a Soğucak hâlâ Çorum sancağı mutasarrıfı mîr-i mîrândan İpeklioğlu Mustafâ Paşa'ya tevcîh buyuruldı bu esnâda ise Ferah Alî Paşa'nın teşettüt[4] iden etbâ'ından birisi Çorumlı olub hâlâ hânesinde ikâmet üzre bulunmağla Mustafâ Paşa Anapa muhâfızı oldığının haberini aldığı anda merkûmı celb ile Anapa'nın ahvâlini su'âl itdikde hakîkat-i hâl kâtiblerin ma'lûmıdır dimekle derhâl Ferah Alî Paşa'nın kâtiblerinden birisi her nasıl olursa olsun celb ile doğrı Anapa'ya irsâl olunmasını kapu kethüdâsına tahrîr itmiş oldığından ve Hâşim Efendi dahi ol vakit âmedî bulunan Tosyavî Şeyh Alî Efendi-zâde Râtıb Ebûbekir Efendi'ye müte'allik ve müntesib bulundığından kapu kethüdâsı hemân Âmedî Râtıb Efendi'ye gelüb ve Hâşim Efendi'nin Anapa'ya gönderilmesini ricâ itmegin Râtıb Efendi dahi Hâşim Efendi'yi Bâb-ı Âlî'ye ihzâr ile dünyevî ve uhrevî bir hidmetdir deyü teşvîk ve iknâ' itmekle Hâşim Efendi dahi kabûl itmiş ise de âdet-i kabâ'il üzre hedâyâ virilmek içün şu kadar akmişe ve sahtiyân ve esliha alınub irsâl olundukdan başka cânib-i nüzûlden virilmek üzre dört yüz harca bir kıt'a fermân virilmek dahi lâzım gelecegini arz itdikde Bâb-ı Âlî'den buna dahi mûsâ'ade olunarak virdigi pusula mûcebince cânib-i mîrîden alınub virilan eşyâyı istishâb[5] ile bir sefîneye râkiben (**s.234**) Anapa'ya azîmet itmişdir keyfiyyet-i vusûlüni kendüsi bu vechile tahrîr ider ki Anapa'ya karîb oldığımızda şâl ve kuşâkdan beş altı sancak şeklinde alâmet gösterilüb top atarak limana dâhil oldığımızda henüz Mustafâ Paşa gelmemiş idi meger ki ahâlî-i kal'a ile Abaza beyninde husûmet oldığından üç gün imiş ki ceng ve cidâl olunub kal'a mahsûrdur deyü haber virdiklerinde dokuz tabyadan onar top atılması içün kâ'immakâm bulunan Hüseyin Ağa'ya haber gönderdim derhâl ol kadar top endâhtıyla

1 Bâ-temessük: Borç senediyle.
2 Mücerreb: Tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış.
3 Umûr-dîde: İşten anlar, tecrübeli.
4 Teşettüt: Birçok şubelere ayrılma; çatallaşma; dağılma, perişan olma.
5 İstishâb: Yanına alma, yanına alınma; beraber götürme.

şenlik izhâr olundukda kabâ'il tarafından ilçi zuhûr idüb selâmlarını ba'de't-tebliğ[1] bu günlük ceng te'hîr olunsun top atarak İstanbul'dan çok bayraklu bir sefîne ile gelan kimdir ve sebeb-i izhâr-ı sürûr nedir bilüb ba'dehu lâzım gelürse ceng-i hâzırımızdır deyü kal'aya girmege ruhsat istemişler kânûn-ı kabâ'il üzre cânib-i kâ'immakâmîden dahi ruhsat virilmiş oldığından fakîr iskeleye çıkdığımda kabâ'il halkından birkaç bin âdem istikbâl birle (hoşabesu tagabesu derpeşi zerpeşi) ya'nî hoş geldiniz safâ geldiniz yümn-i kademler getürdiniz deyü âşinâlıklar ve muhabbetler arz idüb ve kimi binişime ve kimi küreklerime baş urub almak istediklerinde size İstanbul'dan bir paşa getüreyorum bnnlar anın bende emânetidir deyü redd-i matlûb eyledim zîrâ kâ'ide-i kabâ'il bndur veyâhûd virmek gerekdir. Müte'âkiben paşa sefînesi dahi görinüb limana dâhil oldukda sefîneye vardım gördüm ki bu bî-çâre dahi Bîcânoğlu'ndan üç âdem fazla olarak on iki çıblak âdemiyle gelmiş mütehayyir[2] oldum ve bir sûret-i hasene tasavvur idüb kendüsüne didim ki efendim bu diyârı selefiniz cennet-mekân firdevs-âşiyân[3] Ferah Alî Paşa kuddise sırruhü'l-â'lâ hazretleri feth ve ihyâ itmişdir hemân şimdi paşa tabyası altından kayık ile tebdîlen çıkub ve doğrı müşârün-ileyhin türbesine varub Fâtiha okudukdan sonra efendim sen benim karındaşımsın mülk ve etbâ' ve seni velî-ni'met bilenler bana mîrâs kalmışdır elden geldigi kadar himmet ve gayretde kusûr itmem deyü alenen söylediginiz hâlde bu sözi yerlü tarafından vâride olan câsûsların işitmesi kâfidir ve avdetde köşe başlarında kaputlı olanlar yeniçeri sergerdeleridir anlara birer ikişer altun virüb sefîneye avdet buyurmalısınız ve sefînede kaç âdem oldığı bî-gânelerin ma'lûmı olmamak içün ifşâ-yı râz[4] olunmamasını lâzım gelenlere tenbîh buyurasız bizler dahi âlây tertîbiçün bir yere gelelim deyüb bâlâda beyân olundığı vechile âlây tertîb olunarak derûn-ı kal'ada paşa sarâyı ta'bîr olunan damlara îsâl olundı ki taş ve kerpic ile yapılmış olub câm ve kafesleri ve sıvaları olmadığından toz ve toprakdan ibâret odalardır. Mustafâ Paşa fi'l-asl Anadolı cânibinde isyân itmiş olan Kadıoğlı nâm şakînin bölükbaşısı ve çerâğ ve terbiyet-kerdesi olub ancak nice mehâlik[5] ve mesâ'ib-i **(s.235)** siyâsetden kurtulmuş ve her mahlûkun hâl ve mişvârına[6] kesb-i vukûf itmiş bahâdır ve müdebbir ve ihtâr olunan mukaddemâtın netîcesimi müdrik bir âdem oldığından sarâya vusûlünde resmen dîvân idüb me'mûriyyet emrini kırâ'at itdirdikden sonra benim usûlüm ayniyle karındaşım Ferah Alî Paşa'nın kânûn ve usûlidir eger sehven hilâfı zuhûr iderse ihtâr idesiz zemîninde dîvâna lâyık hitâb ile meclise hitâm virmekle herkes memnûnen avdet eylemişdir.

Bundan sonra Mustafâ Paşa Bîcânoğlu'nı cebelden celble mahalline i'âdesi zımnında bir tedbîr itmişdir. Şöyle ki: Yeniçeri ortalarından dokuzuncı cemâ'atin odabaşısını leylen ihzâr ile yarın gelüb selefim Alî Paşa'nın kal'aya gelmesini ve geldikde kendüye bir zarar irişdirilmemege tekeffül[7] birle sâlimen i'âdesini bana ricâ et deyü ta'lîmât-ı hafiyye virüb ve o dahi bu vechile hareket iderek Bîcânoğlı Alî Paşa kal'aya getürilüb bir

1 Ba'de't-tebliğ: Tebliğ ettikten sonra.
2 Mütehayyir: Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.
3 Firdevs-âşiyân: Cennetlik, merhum.
4 İfşâ-yı râz: Sırrı açığa vurma.
5 Mehâlik: Helak olacak yerler, tehlikeli yerler veya işler.
6 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.
7 Tekeffül: Birine kefil olma, kefalet etme veya verme.

sefîneye irkâb ile salimen Sinob'a îsâl olunmuşdur. Lâkin eşyâsı sefîneye nakl olunurken kal'a mühimmâtından dahi ba'zı şeyler aşırub Sinob'a çıkdıkda birazını fürûht ve bâkîsini memleketine nakl itmiş oldığı sefîne re'îsinin ifâdesinden ve mu'ahharen cebecibaşı ile görilan muhâsebede ibrâz eyledigi buyuruldılardan ma'lûm ve meşhûdumuz olmuşdur. Bu zât-ı muhtereme ba'dehu Gâzî Hasan Paşa ile Yûsuf Paşa ihtirâm idüb hengâm-ı seferde üç tuğ ihsânıyla Ada Kal'ası'nı muhâfazasına ta'yîn itdiler. Lâkin sefer hitâmında vezâreti ref' ile Burusa'ya nefy olunmuşdur deyü Hâşim Efendi tasrîh itmişdir.

Hâşim Efendi'nin Bîcânoğlı hakkına bu kadar yürimesi beynlerinde bürûdet oldığından mübâlağadır diyelim lâkin Bîcânoğlı bu işin recüli[1] olmadığı dahi siyâk-ı hâlden müstebân olayor böyle yeni terbiyye tahtına konulması matlûb olan bir hıtta-i cesîmenin öyle olmayacak bir herife tefvîz ve teslîm olunması ve hnsûsıyla Rusya seferi küşâd olunmak üzre iken öyle bir mühim ve mu'tenâ ser-hadde birer râbıtalı me'mûr irsâline ihtimâm olunmaması pek acîb ve ol vaktin vükelâsı hakkında ilâ-kıyâmü's-sâ'a mûcib-i ta'n ve teşnî'[2] olacak ziyâdesiyle ayıb bir keyfiyyet oldığında iştibâh[3] yokdur.

Ammâ Mustafâ Paşa oldukca aklı başında bir âdem olub ber-minvâl-i muharrer ahâlî ve ocakluyı hoşnûd itdikden sonra kabâ'il beglerini dahi da'vet idüb ahâlî-i kal'a ile miyânelerinde olan adâvet ferâmûş olunarak fî-mâ-ba'd lisâna alınmamak ve tarafeynden birinde taksîrât zuhûrunda kânûn mûcebince hakkından gelinmek üzre tarafeynden senedler mübâdele olunub bu vechile memleketin nizâmını te'yîd iderek ve atâyâ ve hedâyâ virerek kabâ'ili dahi meclûb ve memnûn itmiş ve üç dört ay zarfında Çokular kabîlesinden kız alub ba'dehu bi-hasebi'l-iktizâ Anapa **(s.236)** kurbunda olan Nogay kabîlesinden dahi kız alarak hem Çerkese hem Tatar'a dâmâd olmuşdur. Ancak kendüsi bî-vâye[4] olub mansıbı olan Ankara'nın bir senelik vâridâtı dahi ancak bir mâh dâ'iresi masârifine vefâ idebildiginden ve bu târîhde Anapa gümrügünün senevî hâsılâtı elli bin guruşdan ziyâde olursa da ancak altı ay işleyüb işbu altı ayın dört ayı Bîcânoğlı zabtında geçmekle Mustafâ Paşa'nın eline ancak iki aylık hâsılat geçdiginden ve Dersa'âdet'den virilan mîri hediyyeler dahi ilk ağızda gelan kabâ'ile virilüb tükendiginden Mustafâ Paşa dahi nâ-çâr Ferah Alî Paşa usûlüne yatub pasta-hârlığa karâr virmişdir.

El-hâsıl Çerkesistân maslahatı Devlet-i Aliyyece en mühimm mevâddan olmağla ibtidâ-yı emrde buna pek ziyâde germiyyet[5] ile teşebbüs olunmuş ise de az vakit zarfında ehemmiyyeti hâtırlardan çıkub Anapa maslahatı bu tarafda angarya gibi görilüb Mustafâ Paşa dahi Anapa'da der-dest idebildigi kadar darı unuyla kendüsüni idâreye çalışurken cild-i âtîde beyân olunacağı vechile Rusya seferi zuhûr itmişdir. Böyle bir emr-i ehemme en mühimm vakitde ehemmiyyet verilmemesi ol vaktin en ziyâde te'essüf olunacak hâlâtındandır.

1 Recül: Ehli, adamı.
2 Teşnî': Çok ayıp ve çirkin bulma; ayıplama.
3 İştibâh: Şüphelenme, şüphe etme.
4 Bî-vâye: Behresiz, nasipsiz, mahrum.
5 Germiyyet: Hararet, sıcaklık; ateşli çalışma.

Ba'zı Ahvâl-i Gürcistân ve Dağıstân

Nâdir Şâh'dan sonra İrân'ın ibtilâli dûbâlâ olmağla ba'zı eyâlât-ı İrâniyye Devlet-i Aliyye'ye ilticâ idüb binâ'en-aleyh Sultân Mahmûd-ı Evvel asrında Dağıstân'ın zabtı tasavvur olunmuş ve bu tasavvurât devr-i Hamîd Hani'ye kadar zihinlerde cevelân itmekde bulunmuş ve mukaddem ve mu'ahhar bi'l-cümle kabâ'il-i Kafkas'ı celb ile Rusya'ya karşu bir kuvvet tedârüki tezekkür kılınmış ise de vakt ve hâl buna müsâ'id olmadıkdan başka ol vaktin vükelâsında gerek ma'lûmâtca ve gerek icrâ'âtca böyle bir niyyet-i cesîmeyi vücûda getürebilecek hâl ve iktidâr yok idi. Bu da'vâyı isbât içün Hazîne-i Evrâk'da dest-res oldığımız muharrerâtdan istinbât olunan ba'zı fıkralar bu mahalle derc olunur.

Şöyle ki: Kırım'dan dolayı Rusyalu ile vukû' bulan münâza'ât esnâsında Kabartay ahâlîsinin celb ve te'lîfleri irâde buyurulmuş olmasıyla Küçük Kabartay fi'l-asl Rusya'ya tâbi' olub Büyük Kabartay dahi Kaynarca Musâlahası'nda Kırım hükûmetinin re'yine tevkîf ile terk ve ferâğ olunmuş idi. Kırımlular Kabartayları Rusya'ya terk idüb itmedikleri ma'lûm olmadığından ve henüz Rusya ile Devlet-i Aliyye musâlih[1] bulundığından eger Kabartayların celb ve istimâletlerine ibtidâr eylesek nakz-ı ahd itmiş oluruz ammâ sefer açılacak olur ise ol vakit istimâletlerine ibtidâr olunur deyü Abdülhamîd Han Hazretleri'ne arz olunan bir telhîsde muharrer bulunmuşdur.

(s.237) Zihî gaflet ki bi-hasebi'l-iktizâ cism-i devletden munfasıl olan bir uzvun kangı köşede ve kimin elinde kaldığı tahkîk olunmaya ve Rusyalu ol vakitden berü Kabartay taraflarına yerleşdikden başka berü taraflara tahattîye başlamış iken vükelâ-yı devlet nâmına olan zevâtda buna dâ'ir ma'lûmât bulunmaya. Yine bir garîb fıkra dahi budur ki Rusyalular Kabartay'a istîlâ itdiklerinden berü tarafda bulunan Çerkes kabâ'ili bu hâl kendülerine dahi sirâyet ider havfıyla Devlet-i Aliyye'nin himâyet ve sıyânetine ilticâya mecbûr olmalarıyla Besni Kabîlesi Begi Kızıl Beg'in âdemi Hâcı İsmâ'îl ile Timurköy Kabîlesi Begi Arslan Beg'in âdemi Hâcı Mehmed Dersa'âdet'e gelerek bu vechile ifâde-i hâl[2] itmişlerdir ki gerek Kabartaylar ve gerek sâ'ir kabâ'il-i Çerâkise kadîmî Devlet-i Aliyye'nin hidmet-kârları olub Sultân Bâyezîd-ı Velî asrına gelince bunlara süvârî asker ta'bîr olunarak sefer ve hazerde müstahdem idiler ba'dehu Koca Hâcı Giray Han Bâyezîd Han ile mülâkât itdikde kabâ'il-i merkûmenin kendü hidmetinde bulunmalarını ricâ itmekle mes'ûlüne müsâ'ade olunmağın ol vakitden berü kabâ'il-i merkûme Kırım hanları hidmetinde bulunmuşlardır mukaddemâ Rusyalu Küçük Kabartay'ı bir takrîble tarafına celb idüb sonra dahi cebren zabt ve istîlâ eyledi Çerkeslerin havfı budur ki bu hâl anlara dahi sirâyet itmeye binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye'nin sıyânetini isterler ve bir vechile Rusya'ya tâbi' olmazlar ve Kabartay'a dört günlük mesâfede olan Dağıstân muzâfâtından[3] Çeçen ahâlîsi dîndâr olub hâlâ Rusya ile muhârebe itmekdedirler ve içlerinde yüz bin kadar eli silâh tutar âdem çıkar bunlara taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir gûne iltifât olunsa kul ve köle olurlar deyü takrîr itmeleriyle takrîrleri zabt ile hâk-i pây-ı şâhâneye arz olunan telhîsde Çeçen ahâlîsi Kabartaylardan olmayub Dağıstân ahâlîsinden olmalarıyla Faş ve Soğucak muhâfızları ve Çıldır vâlîsi taraflarından

1 Musâlih: Sulh yapan, barışan.
2 İfâde-i hâl: Durumu vaziyeti anlatmak.
3 Muzâfât: Bir şeyin ilâveleri, ekleri; bir merkezin şubeleri, kolları.

istimâletlerine ibtidâr olunmak lâzım gelmekle bunlar ne makûle kavim oldukları ve kime tâbi' idikleri geregi gibi gelan âdemlerden ve sâ'irlerinden su'âl ve tahkîk birle nizâmına bakılmak iktizâ ider deyü tahrîren makâm-ı Sadâret'den beyân-ı re'y ve mütâla'a olunmuşdur. Hâlbuki ol havâlî ahâlîsi Devlet-i Aliyye nâmına bu kadar kanlar dökmüş iken anları ferâmûş ve Devlet-i Aliyye'ye olan revâbıt-ı kadîmelerinin târîhini yine anlardan gûş[1] itmek ne büyük gaflet oldığı beyâna muhtâc degildir.

İşte vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bir müddetden berü böyle hâb-ı gaflete[2] dalmış ve ma'lûmât-ı melekiyyece râcil kalmış oldukları hâlde Rusyalular ol tarafda adım adım ilerüleyerek Kabartayları zabt itdikden sonra Anadolı cânibine dest-dırâzlıkdan ve bi'l-cümle hudûd-ı Devlet-i Aliyye'de icrâ-yı fesâddan hâlî olmamalarıyla devleteyn beyninde münâza'a münkatı' olmayub nihâyet cild-i sânîde beyân olundığı vechile Rusyalu Kırım ve levâhıkını gasb itdikden başka (s.238) Tiflis hanını dahi iğfâl ve dâ'ire-i himâyelerine idhâl idüb anın vâsıtasıyla bir tarafdan İrân hanlarını ve bir tarafdan dahi Açıkbaş Han'ı Saloman'ı celb ve teshîr itmek esbâbına teşebbüs eylediler. Devlet-i Aliyye ise Anadolı hudûdının sûret-i emniyyetini Cebel-i Kafkas ahâlîsini celb ve istimâletle Rusya'ya karşu bir kuvvet tedârükinde gördigimden bir tarafdan Çerkesleri ve bir tarafdan dahi Dağıstân ahâlîsini ele almak tedbîrlerine teşebbüs olunarak Çerkesistân taraflarında epeyce bir güzel hâl yapılmış ise de vükelâ-yı asrın ittifâksızlığı hasebiyle maslahatın ehemmiyyetine göre sarf-ı himmet olunamayub bâlâda beyân olundığı vechile bu iş dahi nâ-tamâm bıragılmışdır. Berü tarafda dahi asâkir ve me'mûrînin ba'zı harekât-ı nâ-mülâyimâneleri Açıkbaş'ın Rusyaluya meyl itmesine sebeb olmuşdur.

Ve egerçi Açıkbaş hâkimi olan Saloman bir merd-i bâlâ-pervâz[3] olub birden bire Rusyaluya inkıyâd itmemiş ise de Rusya İmparatoriçesi Katerina ve Ceneral Potemkin pey-der-pey hedâyâ irsâlinden hâlî olmayub husûsıyla bir kıt'a altun kemer ve tâc misillü hedâyâ-yı girân-bahânın te'âkubiyle[4] nihâyet anın dahi bünyân-ı sebâtı mütezelzel olmağa başlayub bir müddet sonra fevt oldukda oğlı David Han babasının âhir ömründe sapmış oldığı meslege sulûk ile Rusya himâyesine meyl itmişdir deyü ba'zı Avrupa târîhlerinde muharrerdir. İrakli Han'ın doksan yedi senesinde Rusyaluya keyfiyyet-i meyl ve teba'iyyeti mürûr eyledi. Bir sene sonra fi'l-vâki' Saloman dahi Rusya'ya ba'zı mertebe meyl göstermiş ve oğlı bütün bütün meyl itmiş idi ancak bizim târîhlerimize nazaran Rusya'ya meyl itmelerinde Devlet-i Aliyye ile olan mu'âmelelerinin dahi haylî dahli olmuşdur. Nitekim vekâyi'-i âtiyeden ma'lûm ve müstebân olur.

Çünki bâlâda beyân olundığı vechile bu esnâda Çeçen'de Mansûr nâmında biri sâhib-i hurûclukla zuhûr itmegin kabâ'il halkı cûş ve hurûşa gelerek Rusya memâlikine ve Gürcistân'a ta'arruza başladıklarından Rusyalular bess-i şekvâ idüb bu keşmekeşle uğraşılurken bir tarafdan dahi Lazlar ile Gürciler beyninde ceng ve cidâl vukû' bularak başkaca bir dağdağa olmuşdur şöyle ki: Vâsıf'ın doksan sekiz senesi vekâyi'i hilâlinde tahrîr

1 Gûş: Kulak, işitme, dinleme.
2 Hâb-ı gaflet: Gaflet uykusu.
3 Bâlâ-pervâz: Yüksekten uçan, palavracı
4 Te'âkub: Birbiri arkasında gitme, birbirini takîbetme.

itdigi üzre Çıldır eyâletinde vâki‘ Acara ahâlîsi öteden berü batş u şiddet[1] ve sebât u cesâret ile mevsûf bir kavim olub hem-hudûd oldukları Gürcistân'a câ-be-câ[2] akın idegeldiklerinden sâlifü'z-zikr Saloman arasıra Çıldır vâlîsine şikâyetnâmeler irsâliyle def‘-i mazarratlarını ricâ itmekden hâlî olmazdı lâkin kavm-i merkûmun bulundukları mahaller sa‘bü'l-mesâlik oldığından dâ'ire-i zabt u rabta alınmaları emr-i düşvâr oldukdan başka ziyân ve hasârları memâlik-i İslâmiyye'ye â'id olmadığından ve bey‘ ve şirâ-yı üserâ ile berü tarafca menfa‘at tasavvur olundığından biraz da (**s.239**) iğmâz-ı ayn olunub ancak vakt ve hâle nazarân Saloman'ın dahi ba‘zı mertebe celb ve istimâleti matlûb olmakdan nâşî Çıldır vâlîsi fakat sûret-i zâhirde Acara ahâlîsini tecâvüz ve ta‘addîden men‘ iderdi. Ahâlî-i merkûmenin bu vaz‘-ı hânemân-sûzlarına Saloman dil-gîr ve mugber olub ahz-ı intikâm içün Memâlik-i Mahrûse'ye ta‘addî kasdında oldığı ser-hadlülerin ma‘lûmı olıcak Faş Muhâfızı Vezîr Ereglili Halîl Paşa'ya ve sâbıkan Gönye muhâfızı olub ol havâlînin kâffe-i hakâyık ve dekâyıkına vukûf ve ma‘lûmâtı olan mîr-i mîrândan Abaza Mehmed Paşa'ya ifâde-i hâl idüb anlar dahi i‘âne ve imdâd ideceklerini ta‘ahhüd birle uzakdan fark olunabilecek bir nev‘ alâmet ile yek-dîgere i‘lâm-ı hâl itmek ve Faş'dan top atmak misillü mukâveleler olunmuş idi. Acara ahâlîsi şecâ‘at-i fıtriyyeleri hasebiyle düşmandan bir vechile yüz çevirmeyecekleri der-kâr oldukdan başka böyle müteyakkızâne bulundukları Saloman tarafından haber alınmağla Saloman anların üzerine şebîhûn[3] itmege cesâret idemeyerek Gönye muzâfâtından olan Çako kasabası üzerine gelmek tasavvurunda oldığı tahakkuk itmekle ahâlî-i kasaba evlâd ü ıyâl ve nefâ'is-i emvâllerini dağlara kaçırdıkdan sonra Saloman dahi bir haylî askerle doksan sekiz senesi Cumâde'l-âhiresi'nin on yedinci güni kasaba-i mezkûreye gelüb buldığını yağma ve memleketi ihrâk itmege tasaddî eyledikde akdemce vaz‘ olunan alâmetler ile ve Faş Kala‘ası'ndan toplar atılmağla etrâfa i‘lân-ı keyfiyyet olundukda civârda bulunan mücâhidîn ve ale'l-husûs birkaç yüz nefer-i şece‘ân ile Abaza Mehmed Paşa yetişüb â‘dâya mukâbele ve bir dar mahalde güzergâhlarını kat‘ itmeleriyle Gürci asâkiri münhezim ve perîşân ve Saloman'ın kethüdâsı maktûl olub bu hezîmet-i fâhişeden Saloman kalben pek ziyâde müte'essir ve münkesir olmağla geçen doksan sekiz senesinde kahrından helâk oldığı Çıldır vâlîsi tarafından Dersa‘âdet'e tahrîr olunmuş ve muhârebenin keyfiyyeti Faş muhâfızı tarafından tafsîl ve îzâh kılınmışdır.

Binâ'en-aleyh Dersa‘âdet'de müsâfereten mukîm olan Livanoğlı Keyhüsrev ve Açıkbaş hâkimi nasb olunmak üzre ol vakit Erzurûm vâlîsi bulunan Canikli Hâcı Alî Paşa tarafına irsâl ile makâmına ik‘âdı husûsı ana havâle kılınmış oldığından Alî Paşa dahi sekiz bin askerle kethüdâsını Keyhüsrev ma‘iyyetine bi't-terfîk[4] Açıkbaş'a göndermiş idi.

Bu esnâda Tiflis'e dâ'ir ehemmiyyet virilecek ba‘zı keyfiyyetler dahi vukû‘ bulmuşdur. Şöyle ki: Tiflis hâkimi olan İrakli Han haylî vakitden berü diyâr-ı Îrân'a istîlâ fikrinde oldığı hâlde ibtidâ Faş ve Batum'ı zabt itmek dâ‘iyyesine düşmüş oldığı ser-hadlerde olan hükkâm ve zâbitân taraflarından Der-aliyye'ye arz ve inhâ olunmuş (**s.240**) ve Erzurûm cânibinde nezâret-i umûr-ı hudûd ve sügûr unvânıyla mukîm olan sâbıkâ Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî el-

1 Batş u şiddet: Zor veşiddetle yakalayış, sertlikle tutuş.
2 Câ-be-câ: Yer yer. Ara sıra. Yerden yere. Bazı yerlerde.
3 Şebîhûn: Gece baskını.
4 Bi't-terfîk: Birinin yanına katarak, arkadaş olarak.

Hâc Mustafâ Efendi tarafına Çıldır vâlîsinin vârid olan kâ'imesinde İrakli Han zikr olunan garazını teshîl içün ba‘zı va‘dler ile Faş Kal‘ası'nda mütemekkin olan bir şahs-ı müte‘ayyini celb itdigi münderic bulunmuş olmakdan nâşî ol havâlînin istihkâm ve takviyyesi ve husûsiyle Faş ve Batum taraflarına birer mikdâr asker gönderilmesi Canikli Hâcı Alî Paşa tarafına emr ve iş‘âr olunmuş idi.

Müşârün-ileyhin buna dâ'ir vârid olan cevâbnâmesinde İrakli Han'ın dimâğmda sevdâ-yı bagî[1] ve ta‘addî oldığı vâki‘ ve tarafına celb itdigi şahsın keyfiyyeti şâyi‘ olmağla tevkîr-i mühimmât ve asâkir ile kılâ‘ ve hudûdun muhâfazası ehemm olub ancak akçesiz ve ta‘yînâtsız Faş ve sâ'ir mahallere asker gönderildigi hâlde mukaddemâ gönderilmiş olan yamaklar misillü bunlar dahi sâbit olmayub perîşân olacakları ve akçe ile asker techîz olunacak olsa sâ'ir hudûd ve sügûrda olan asâkire sirâyet iderek taraf-ı mîrîye mûcib-i hasâr olacağı cihetlerle emr-i muhâfazanın semt-i suhûletini tasavvur ve tefahhus zımnında Gönye sükkânından olub kesret-i etbâ‘ ve havâşî ile şöhret-şi‘âr olan Hâcı Şâhin-zâde Osmân Paşa'nın oğlı Mustafâ Beg'i ihzâr ve ol havâlînin keyd-i düşmandan[2] vikâyesi çâresini istihbâr itdikde kendüsüne mîr-i mîrânlık ile bir mikdâr meblağ i‘tâ buyuruldığı hâlde tiz elden beş yüz nefer ceng-âver asker ile Faş Kal‘ası'na dâhil olub emr-i muhâfazaya ihtimâm idecegini ve ol taraflarda olan nüfûzı hasebiyle hîn-i iktizâda etrâfdan dört beş bin âdem celb ve cem‘ ile â‘dâya mukâbele eyleyecegini ta‘ahhüd itmiş oldığı Alî Paşa tarafından arz ve inhâ olundığına ve fi'l-vâki‘ hâricden asker irsâl olunmakdan ise medâhil ve mahâric-i memleketi bilür böyle yerlü asker kullanmak daha münâsib olacağına binâ'en mûmâ-ileyh Mustafâ Beg'e doksan sekiz senesi Receb-i şerîfinin on dördünci güni mîr-i mîrânlık rüthesi tevcîhiyle on beş bin guruş i‘tâ ve irsâl olunmuş ve İrakli Han'ın celb itdigi rivâyet kılınan şahs-ı sâlifü'z-zikrin hakikat-i hâli garazdan hâlî olarak teftîş ve tefahhus[3] birle hakkında isnâd olunan hıyâneti sâbit olursa ahz ve habs ile keyfiyyetin Dersa‘âdet'e bildirilmesi bâbında Faş Muhâfızı Vezîr Halîl Paşa'ya hitâben ısdâr-ı fermân kılınmışdır.

Ber-minvâl-i meşrûh İrakli Han ile Rusyalunun ittifâk ve mu‘âhedeleri îcâbınca Tiflis'de bulunan Rusya Cenerali dahi bu esnâda Îrân ve Dağıstân hanlarına mektûblar gönderüb mazmûnlarında Rusya Devleti Devlet-i Aliyye ile müceddeden akd-i sulh idüb İrakli Han dahi ahdini (**s.241**) tecdîd ve oğullarını rehn tarîkiyle Rusya'ya irsâl ile müdde‘âsını te'kîd itmişdir. Sizler dahi İrakli Han'a itâ‘atle evlâd ve akâribinizden[4] birkaç kimseyi tarafma irsâl idesiz deyü inhâ ve iş‘âr itmekle bu bârid ve muvahhiş haberden hanân-ı müşârün-ileyhim dil-gîr ve müteneffir olınuşlar. Ancak el-yevm memâlik-i Îrân'da bir şâh-ı müstakill olmamağla Îrân hanlarından her biri taht-ı tasarruflarında olan memleketleri alâ-hiddetin zabt ile takayyüd idüb mukâbele-i â‘dâya ise bir hey'et-i ictimâ‘iyye olmak lâzını geleceginden cihet-i vahdet-i İslâmiyye muktezâsı üzre mücerred Devlet-i Aliyye'ye istinâden merkûm Rusya Cenerali'nin tahrîrâtına redd ile cevâb virmişler ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendülerine i‘âne buyuruldığı takdîrce bir ferd kalıncaya dek mukâbele-i â‘dâda bezl-i cân[5]

1 Sevdâ-yı bagî: İsyan hevesi, başkaldırı arzusu.
2 Keyd-i düşman: Düşmanın hîle ve oyunu.
3 Tefahhus: İnceden inceye araştırma.
4 Akârib: Akrabalar.
5 Bezl-i cân: Canını esirgemeden vermek.

ideceklerini arz ve beyân ma'razında Devlet-i Aliyye'ye ma'rûzât ile mahsûs bir âdemlerini gönderüb Çıldır vâlîsine geldikde o dahi merkûmı Dersa'âdet'e îsâl eylemiş idi.

Rusyalu Şâhin Giray'ı âlet-i fesâd iderek Tataristân'a istîlâ itdigi misillü Dağıstân ve Gürcistân'ı dahi İrakli Han'ı iğfâl ile zabt itmek dâ'iyyesinde oldığı zâhir olub bu sûretde ol tarafda bulunan bunca ehl-i İslâm'a i'âne şer'an farîzadan oldığı misillü Rusyalunun ol havâlîye el uzatması mülkce dahi Devlet-i Aliyye hakkında muzırr olacağından ve belki hudûd-ı şarkiyye-i hakaniyyeyi bir tehlike hâline koyacağından bu bâbda bezl-i makdûr[1] itmek her vechile Devlet-i Aliyye'ye göre lâzımeden olmak hasebiyle ser-hadlerde bulunan vâlî ve muhâfız ve zâbitler bu keyfiyyetden âgâh ve haberdâr kılmarak müteyakkızâne hareket itmeleri emr ve iş'âr buyurulmuş ve İrân ve Dağıstân hanlarına dahi â'dânın bâdi-i emrde şîrîn ve encem-ı kârda[2] zehr-ekin olan sözlerine vücûd virmeyüb ve Tatar ile Leh ahâlîsine itdiklerinden ibret alarak zinhâr bir vechile hud'a ve desîselerine aldanmayub îcâbında ittifâk-ı tâmm ve kemâl-i ikdâm ile mukâbelede sebât göstermeleri ve â'dâyı İrân ve Dağıstân havâlîsine uğratmamaları ve Devlet-i Aliyye herhâlde ve her vechile zümre-i muvahhidîne mu'în ve zahîr olacağı zemîninde evâmir-i aliyye ısdâr ve tesyâr olunub celb ve istimâletleri zımnında her birine Sultân Ahmed ve Sultân Mahmûd Hazretleri'nin zamânlarında vukû' bulan irsâlâta kıyâsen münâsib hediyyeler gönderilmişdir.

Devlet-i Aliyye'nin bu teşebbüsâtı Rusya'nın kurdığı dolabın idâresine mâni' olacağı der-kâr olub bu esnâda Dağıstân ahâlîsinin dahi Tiflis tarafına ta'arruzları vukû' buldığından Rusyalular bunı vesîle iderek şikâyete ibtidâr eylemişlerdir. Şöyle ki: Rusya ilçisi Re'îs Efendi ile mülâkât idüb Gürcistân tarafına ta'arruz olundığını medâr-ı bahs (**s.242**) itdikde Re'îs Efendi mukâbele birle Gürci ve Megril tâ'ifeleri Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı olub her devlet ise tanzîm-i umûr-ı re'ayâsında müstakill olmağla Rusyalu tarafından bunların istishâb olunması fuzûlî hareket kabîlindendir dimiş ise de keyfiyyet bir kerre de erbâb-ı şûrâ ile tezekkür olunmak lâzımeden idügüne mebnî üç dört gün sonra ya'nî yüz doksan dokuz senesi Saferi'nin onuncı güni mes'ele-i Mısrıyye'ye dâ'ir akd olunmuş olan meclis-i meşveretde bu mâdde dahi der-miyân olunarak Rusyalunun Gürcistân mâddesine ahden müdâhaleye hakkı olmayub ancak ba'zı bahâneler ile îrâd-ı kîl ü kâl idecegi cihetle Rusya ilçisinin ba'zı tarafların tahrîkâtıyla[3] Dağıstân halkının Tiflis tarafına ta'arruzları ne ola yollu vâki' olan su'âline ne cevâb virilmek ve Açıkbaş mâddesine ne dinilmek münâsibdir deyü huzzârdan isticvâb olundukda Tiflis Hanı'nın Rusyaluya tabi'iyyeti kat'â teslîm olunmayarak Devlet-i Aliyye re'âyâsı olan Gürci tâ'ifesine ve memâlik-i Müslimîne ve bâ-husûs hem-mezhebimiz olan Dağıstân halkına mâdâmki Tiflis Hanı ta'arruz ve müdâhale itmeye Devlet-i Aliyye dahi kadîmden berü cârî olan mu'âmelesini tagyîr itmez ve Megril tâ'ifesi sâ'ir re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye misillü olub âsâyişleri matlûb idügüne mebnî mukaddemâ nasb ve ik'âdı musammem[4] olan Keyhüsrev'i kabûl itmedikleri hâlde ibrâm olunmayub David'in nasbı matlûbları olursa kadîmden olageldigi üzre ik'âd olunarak Devlet-i Aliyye tarafından yedine menşûr i'tâ olunur ve bunı dahi ahâlî istemedikleri sûretde dîgerinin nasbına karâr virilür ve

1 Bezl-i makdûr: Elden geldiği kadar yapma.
2 Encem-ı kâr: İşin neticesi, amelin sonu.
3 Tahrîkât: Kışkırtmalar.
4 Musammem: Tesmîm olunmuş, katî olarak karar verilmiş.

keyfiyyet bu husûsun tesviyyesine me'mûr olan zevâta bu vechile beyân kılınur deyü Rusya ilçisine cevâb virilmek üzre ittifâk-ârâ ile karâr virilüb ol vechile îcâbı icrâ kılınmışdır.

Ancak Keyhüsrev maslahatına sûret virilemeyerek hükûmeti David Han zabt itdigi sırada da Rusyalular ol havâlîde müdâhale-i umûra cüz'î vesîleler[1] aramakda olduklarından bu hâlden dahi istifâde iderek David Han'ı kendü taraflarına celb ve imâle itmişlerdir. Ve egerçi gerek İrakli Han ve gerek David Han memleketlerini Rusyaluya terk ve ferâğ itmeyüb yalnız bir himâye tahtına girmişler ise de Rusyalu bir yere bu kadarcık tırnak ilişdirdikden sonra bir dahi pençesinden halâs bulmak ihtimâli olmadığından ikisi dahi esâs hükûmetlerini kendü elleriyle yıkmış oldılar.

Lâkin Devlet-i Aliyye Kafkas ahâlîsini celb ile Rusya'ya karşu bir kuvvet tedârüki emel ve tasmîminde bulundığı ve Açıkbaş Hükûmeti Memâlik-i Mahrûse'den add olundığı hâlde orasını memâlik-i İslâmiyye'den hâric tutub ve Acara ser-keşlerinin mazarratlarına takayyüd (**s.243**) itmeyüb de İrakli Han gibi David Han'ı dahi Rusyaluya dehâlete[2] mecbûriyyet hâlinde bulundurmasında ol vakitde bulunan vükelâ ve sâ'ir me'mûrların taksîrât-ı vâkı'ası dahi afv olunamaz sûretde kabâhatdir her ne hâl ise Rusyalular bütün Gürcistân'da el peydâ iderek İrân'a dahi dest-dırâzlığa başlamışlar idi.

Çünki doksan üç senesi vekâyi'inde beyân olundığı üzre İrân'da Hükûmet-i Zendiyye'ye za'f ve fütûr gelüb taraf taraf hanlar zuhûr ile istiklâl dâ'iyyesine düşmüş ve günden güne kesb-i kuvvet itmekde olan Ağa Muhammed Han'ın hükûmeti dahi henüz geregi gibi takarrür itmemiş oldığından memâlik-i İrân karîn-i ihtilâl olmuş idi.

Bu esnâda Zendiyye'den İrân vekîli olan Alî Murâd Han etrâf-ı İrân'da olan hanların kuvvet ve sûresini kesr ile kesb-i istiklâl itmek dâ'iyyesine düşüb Tiflis Hanı vâsıtasıyla bu bâbda Rusyaludan isti'âne itmiş ve Rusyalu ise İrân'a el uzatmağa vesîle aramakda oldığından ba'zı şerâ'it ile i'âneyi va'd eylemiş olub hattâ Alî Murâd Han tarafından sefâretle Rusya'ya gönderilmiş olan Mîrzâ Muhammed'e Rusyalular bir mu'teber âdemlerini terfîkan ba'zı hedâyâ-yı girân-bahâ[3] ile i'âde ve irsâl itmişler idi. Ancak Rusya sefîri Şirâz'a vâsıl olmazdan mukaddem Alî Murâd Han'ın vefâtıyla Ca'fer Han'ın hükümrân-ı İrân oldığı haberi kendüye vâsıl olmağla edâ-yı sefâret itmeksizin Tiflis'e avdet eylemişdir.

İrân hanlarından oldukca kuvvetli ve Devlet-i Aliyye'ye mâ'il olan Hoy Hanı Ahmed Han'ın işbu doksan dokuz senesi hilâlinde dîvân kâtibi ile Erzurûm vâlîsi bulunan Hâcı Alî Paşa'ya irsâl itdigi mektûbunda bu vukû'âtı bast ve beyân itdikden sonra Moskovlunun İrânlular ile akd-i sulha rağbeti hudûdlarına yakın ba'zı mahallerde dest-res olmak ve ba'dehu Âzerbaycân taraflarına asker ta'yîn iderek Lehlüye itdigi gadr ve hîleye kıyâsen hatta-i İrân'ı bi'l-külliye[4] istîlâ ve giderek memâmalik-i Devlet-i Aliyye'ye tecâvüz ve ta'âddî ile mâ-fi'z-zamîrlerini icrâ itmek kasd-ı fâsidinden ibâret oldığını tahrîr ve dîvân kâtibi dahi cihet-i vahdet-i İslâmiyye iktizâsınca İrânluların taraf-ı Devlet-i Aliyye'den himâye ve sıyânet olunmalarını niyâz ile ricâ olunmadıkları takdîrce hadd ve kıyâsdan hâric ehl-i

1 Cüz'î vesîle: Küçük sebepler, sudan bahaneler.
2 Dehâlet: Birinin merhametine ve bimayesine sığınma.
3 Girân-bahâ: Pahası ağır, kıymetli, değerli.
4 Bi'l-külliye: Büsbütün, tamamen, bütün bütüne

İslâm'ın pâ-mâl-i â'dâ[1] olacaklarını ve el-yevm Moskovlunun Tiflis'de vâfir âdemleri mevcûd oldığına mukâbeleten taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir iki bin âdem ve top ve bir mikdâr mühimmât Ahmed Han tarafına gönderilür ve sâ'ireden imtiyâz içün kendüsüne bir rütbe virilür ise cânib-i Devlet-i Aliyye'den böyle mültefet[2] ve manzûr oldığı hâlde ahâlî-i İrân'a itmînân-ı kalb geleceğini ve â'dâ zuhûrunda Ahmed Han (**s.244**) dahi merdâne mukâbele ve mübâreze idecegini şifâhen takrîr itmiş olmağla vukû'-i hâli Alî Paşa Dersa'âdet'e inhâ ve iş'âr itmişdir.

Rusyalunun İrân hakkında sû-i niyyeti mevâdd-ı ma'lûmeden olub hattâ bundan akdem İrân hanlarına tesliyyetnâmeler ve Ahmed Han'a teşrîfât ve hedâyâ-yı mülûkâne gönderilerek i'âne va'd olunmuş ve bu va'din mehmâ-emken[3] incâzı dahi lâzımeden bulunmnuş olub ancak kable'l-lüzûm asker gönderilmek ve pâye virilmek ba'zı mahzûrı müstelzim olur mülâhazasına mebnî şimdilik Ahmed Han'ı me'yûs itmemek içün yalnız top ve ba'zı mühimmât göndermek ve herhâlde vakt ve hâle göre ihtiyât-kârâne hareket eylemek bâbında Alî Paşa'ya emr-i âlî irsâl olunmuşdur.

Bu sûretle İrân ve Dağıstân hanları ile İrakli Han beyninde adâvet peydâ olarak bu dahi Devlet-i Aliyye ile Rusyalılar beyninde olan bürûdetin tezâyüdine sebeb olmuşdur. Şöyle ki: Halîl Hamîd Paşa sadâretinde Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa'dan vârid olan tahrîrâtda Tiflis Hanı İrakli Han'ın tarîk-i cedîdi tevsî' ve ta'mîr ile üç bin Rusya askeri celb itmiş oldığı arz ve inhâ olunmağla İrakli Han'ın bilâd-ı İslâmiyye'ye hücûmı melhûz olmakdan nâşî Süleymân Paşa'nın rûz ve şeb[4] mütabassırâne hareket itmesi ve salâbet ve diyânet ve fart-ı şecâ'at[5] ile şöhret-şi'âr olan ahâlî-i Dağıstân'ın hâtırları celb olunmak irâdesiyle ahâlî-i merkûmenin rü'esâsına virilmek üzre Âsitâne-i Sa'âdet'den tertîb olunmuş olan atâyâ-yı mülûkâne ve in'âmât-ı pâdişâhâne ile ahâlî-i mezkûreye gazâ ve cihâda teşvîk zımnında ısdâr buyurulmuş olan evâmir-i aliyyeyi kendülerine îsâl ve ahâlî-i merkûmeden Çıldır tarafına vârid olan guzât ve mücâhidîni atâyâ ve ta'yînât ile taltîf idüb de lede'l-hâce i'mâl eylemesi husûsları Süleymân Paşa'ya emr ü fermân buyurulmuş oldığına mebnî o dahi ber-minvâl-i muharrer hareket itmekle tâ'ife-i merkûme bu nevâziş ve iltifât ile mesrur oldukları hâlde fevc fevc Çıldır diyârına vürûd itdiklerinde iksâ ve iskânlarında dahi kusûr itmemiş ise de tâ'ife-i merkûme vakt-i merhûnun hulûlüni beklemeyerek an-asl me'lûf oldukları nehb ve gâret dâ'iyyesiyle leyl ve nehâr bî-karâr olub bunlara mümâna'at müşkil ve müte'azzir ve müsâ'ade sûreti göstermek dahi şurût-ı musâlahaya mugâyir oldığından Süleymân Paşa bu iki sûret beyninde mütereddid ve mütehayyir oldığını mu'ahharen Dersa'âdet'e tahrîr itdigi esnâda Halîl Hamîd Paşa azl olunub Sadr-ı cedîd Alî Paşa dahi henüz Özi'den hareket itmek üzre bulundığından cevâbnâmesi Alî Paşa'nın Dersa'âdet'e gelmesine tevkîf olunmuş idi.

(**s.245**) Müte'âkiben Batum tarafından bir kıt'a sefîne gelüb Çıldır ve Tiflis havâdisi alınmak içün kapudanı Bâb-ı Âlî'ye celb ve istintâk[6] olundukda Ahısha'da terâküm iden

1 Pâ-mâl-i â'dâ: Düşmanların ayakları altında kalmış, çiğnenmiş.
2 Mültefet: İltifat edilmiş, bakılmış. Güler yüz gösterilmiş, hoş davranılınış. Ehemmiyet verilmiş.
3 Mehmâ-emken: Olabildiğince. Mümkün mertebe.
4 Rûz ve şeb: Gündüz ve gece.
5 Fart-ı şecâ'at: Büyük yiğitik göstermek, aşırı yüreklilik, gözüpeklik.
6 İstintâk: Birini söyletmek isteıne. Sorguya çekme.

Lezgi tâ'ifesinden ve o cânîblerde bulunan ehl-i İslâm'dan beş bin mikdârı âdem biriküb Nasârâ'nın kırmızı yumurta günlerinde Tiflis ülkâsına azîmet ile bir haylî emvâl-i ganâ'im almışlar ise de avdetlerinde güzergâhlarına â'dâ vâfir asker ve top vaz' itmiş olub bağteten asâkir-i İslâmiyye üzerine hücûm itmeleriyle ehl-i İslâm'ın ba'zısı şehîd ve ba'zısı esîr ve birazı dahi kendülerin orada cereyân iden çaya atarak gark olub bakiyyesi muhârebe iderek Ahısha'ya gelmiş olduklarını takrîr ve ba'zı taraflardan alınan havâdis dahi bu takrîri te'yîd idüb egerçi buna dâ'ir Süleymân Paşa'dan henüz bir gûne iş'âr vukû' bulmamış oldığına nazaran mâddenin sıdk ve kizbe ihtimâli var ise de Tiflis Hanı'yla Rusyaluların beyninde der-kâr olan ittifâk ve ittihâd îcâbınca ilçileri bu hâdiseyi su'âlden hâlî olmıyacağı cihetle hakîkat-i hâli bilüb de hasma cevâb hâzırlamak üzre keyfiyyet Süleymân Paşa'dan isti'lâm olunmağın Süleymân Paşa'nın buna cevâben vârid olan tahrîrâtında vukû'ât-ı sâbıkayı ve mukaddemki tahrîrâtının cevâbı ber-minvâl-i meşrûh te'ehhür itmiş oldığını bast ve temhîd itdikden sonra vak'a-i mezkûreyi bu vechle beyân ve iş'âr eylemişdir ki bu esnâda Çıldır hudûdına karîb olan kazâlarda mukîm Lezgi askerinden bin kadar ve Erzurûm ve Kars havâlîsinde bulunan kapusuz ve Ekrâd makûlelerinden ve sâ'ir emâkin ve esâmîsi mechûl eşhâsdan bir mikdâr süvârî-i nihânî ittihâd iderek izin ve ruhtsatsız yek-dîgere iltihâk ile Tiflis ülkâsına gidüb vâfir ganâ'im ve üserâ alarak avdetlerinde zu'afâ-yı nâs ile emvâl ve eşyâyı ilerü sevk idüb harb ve darbe yarayanları âheste reftâr[1] ile girüden gelürler iken reh-güzerlerinde vâki' bir ma'ber-i mazîkde Gürci ve Rusya asâkiri toplarıyla pusuda bulunub ale'l-gafle emvâl ve üserâyı nakle me'mûr olan zu'afâ-yı kavm üzerine hücûm itmeleriyle tarafeynden muhârebeye mübâşeret olunub ancak â'dânım kesretine binâ'en asâkir-i İslâmiyye'nin bir mikdârı şehîd ve birazı suya gark ve bir takımı dahi esîr olmuş ise de esîr olanlarını â'dâ mahall-i ma'rekeye yakın Sürüm nâm mahalle sevk eyledigi esnâda girüden gelan fırka-i İslâmiyye yetişüb ve cümlesi birden sell-i seyf iderek â'dâyı münhezim ve kırk elli kadarını esîr itdikden sonra ma'ber-i mezkûrdan mürûr idüb gelmişlerdir. Bu muhârebede ehl-i İslâm'ın mikdâr-ı zâyi'âtı Lezgilerin ser-gerdesi olan şahısdan su'âl olundukda gerek Lezgi ve gerek sâ'ir ecnâsdan telef ve esîr olanlar ancak kırk elli nefere bâliğ oldığını beyân itmişdir ve asâkir-i muvazzafa-i şâhâneden bu muhârebede bir ferd bulunmamışdır Âsitâne-i (**s.246**) Sâ'âdet'de şöhret bulan havâdis egerçi helecân-ı kulûba bâ'is olmuş ise de neşr-i erâcîfe[2] mübtelâ olan ba'zı zâhir-bînân avâmın i'zâm-ı mâdde itmesinden neş'et idüb hattâ vak'a-i mezkûrenin hîn-i vukû'unda derhâl tafsîl-i mâcerâ olunmaması dahi umûr-ı cüz'iyyeden olmağla arz ve takdîme tahammüli olmadığına mebnîdir. Ancak Lezgi tâ'ifesinin sâ'ir tavâ'if-i askeriyye gibi dâ'ire-i intizama idhâl ile zabt u rabtları müşkil olub hülâsa-i fikr ve tedbîrleri nehb ve gâret olmağla câ-be-câ bu makûle evzâ'-ı müdhişeye tasaddî itmekden hâlî olmayacakları cihetle bu hareketleri bir hâdise-i azîmeyi intâc itse gerekdir.

Çıldır vâlîsinin bu tahrîrâtı üzerine keyfiyyet beyne'l-vükelâ tezekkür olunub Tiflis Hanı'nın vaz' ve hareketinden hiss olunan sû-i niyyetine nazaran pey-der-pey Çıldır'a vürûd iden asâkir-i Dağıstân'ın tefrîki ihtiyât kâ'idesine mugâyir oldığı misillü Rusyalu ile akd itmiş oldığı ahd-i cedîde göre â'dâsı zuhûrunda Rusyaluların i'âne ve memâlikini muhâfaza

1 Âheste reftâr: Yavaş yürüyüş, ağırağır , yavaş yavaş.
2 Neşr-i erâcîf: Yalan sözler yaymak.

itmeleri cümle-i şurûtlarından olub asâkir-i Dağıstân'ın bu vechile Tiflis ülkâsına hücûmlarını Rusyalular Devlet-i Aliyye'ye isnâd ve nakz-ı ahd da'vâsını pîş-nihâd[1] idecekleri vârid-i hâtır olmağla te'lîf-i cünûd ve hıfz-ı uhûd beyninde iki taraflı bir usûl ittihâz olunması karâr-gîr olarak bu me'âlde ta'lîmât ve tenbîhâtı hâvî Çıldır vâlîsine tahrîrât-ı sâmiyye gönderilmiş idi. Bu aralıkda Rusya ilçisi tâlib-i mükâleme olub Neşâtâbâd'da Re'îs Efendi ile mülâkât itdikde Tiflis Hanı'yla olan mu'âhedelerini tezkâr ve Çıldır vâlîsi Dağıstânluları tahrîk ve Tiflis diyârına taslît itmekde oldığını iş'âr ile lüzûm-ı azlini iddi'â ve tâ'ife-i merkûmeyi Devlet-i Aliyye istishâb itmeyerek Tiflis diyârından def'-i mazarratlarını istid'â eyledikde Re'îs Efendi cevâba mübâderet idüb Lezgi tâ'ifesi öteden berü Tiflis hanıyla muhârebe idegeldiklerinden bu esnâda kemâ fi's-sâbık vukû' bulan muhârebelerini Çıldır vâlîsine isnâd itmek bî-ma'nâdır. Ve Tiflis Hanı fi'l-asl tek durmayarak fırsat buldukca Lezgileri urub yağma ve târâc ve İrân ahâlîsini tazyîk ve iz'âc itmekden hâlî olmuyor. Husûsıyla Âzerbaycân ülkâsında vâki' olan Gence memleketini hasr ve tazyîk itmekde oldığı mütehakkıkdır. Hâlbuki gerek Dağıstân'da ve gerek İrân'da mütemekkin olanlar ehl-i İslâm olduklarından i'âneleri halîfe-i Müslimîn olan pâdişâhımız hazretlerine lâzımdır deyüb bu vechile bir haylî mübâhaseler cereyân itdikden sonra meclise hitâm virilmiş ve bunun üzerine Çıldır vâlîsine tekrâr şurût-ı musâlahaya mugâyir vaz' ve hareketden ictinâb itmesi makâm-ı Sadâretden tahrîr olunmuş idi. Hâlbuki müte'âkiben Dağıstânluların Tiflis üzerine hareket itmiş olduklarına dâ'ir Çıldır vâlîsinin bir kıt'a tahrîrâtı vârid olmuşdur.

(s.247) Şöyle ki: İrân'ın ba'zı mahallerini zabt itmek Rusyalıların aksâ-yı emeli olmağla buna dest-res olınak içün Tiflis Hanı'nı ele alub ve ol dahi Rusyalıların hîle ve desîselerine aldanub Rusya himâyetini kabûl iderek envâ'-ı mevâ'id ve atâyâ ile Dağıstân ve Âzerbaycân hanlarını dahi Rusya tarafına celb itmege sarf-ı nakdîne-i iktidâr eylemiş ise de zikr olunan hanlar ehl-i İslâm olduklarından ve Rusyalunun fesâd niyyetini idrâk eylediklerinden aslâ ol tarafa iltifât itmiyerek kat'iyyen cevâb-ı redd virmeleriyle Tiflis Hanı celb ve istimâlet sûretlerinden me'yûs olub Rusyalunun i'ânesiyle anları cebren ve harben dâ'ire-i inkıyâda idhâl itmek esbâbına teşebbüs itdigimden anlar dahi Devlet-i Aliyye'ye iltica[2] ve isti'âne itdiklerinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi akdemce kendülerine va'd-i i'âne olunub hattâ ba'zı mütehayyiz[3] ve kârgüzârlarına avâmir-i aliyye ısdâr ve bâ-husûs Dağıstân ahâlîsine atâyâ-yı seniyye dahi tesyâr buyurulmuş ve keyfiyyet ol havâlîde bulunan vüzerâ-yı izâma bildirilmiş idi.

Dağıstânlular ol havâlîde bulunan tavâ'ifin en ziyâde cengâverleri olub zâten gavgaya harîs ve hâhiş-ger[4] oldukları hâlde â'dânın böyle azar azar diyâr-ı İslâmiyye'ye tahattîleri giderek kendülerine dahi sirâyet idecegini cezm itdiklerinden ve Tiflis Hanı'nın kendülerine teklîf itmiş oldığı meyl ve itâ'at sûreti ırk hamiyyetlerini tahrîk eylediginden bu mazarrat-ı melhûzaya âlet olan Tiflis Hanı'nı aralıkdan ref' ve izâle itmek üzre cümlesi ahd ve mîsâk idüb en eşca' ve erşedleri[5] olan Avar Hâkimi Umme Han umûm asâkir-i Dağıstân'a

1 Pîş-nihâd: Temel, usul, kanun.
2 İlticâ: Sığınma, barınma.
3 Mütehayyiz: Yer tutan. İtibarlı, mühim, ileri gelen.
4 Hâhiş-ger: İsteyici, istekli.
5 Erşed: Her hali daha iyi olan. Doğru yola diğerlerinden daha yakın olan.

başbuğ olarak mâh-ı Haziran'da yerlerinden hareket ve doğrı Tiflis üzerine azîmet itmek üzre olduklarını Arabiyyü'l-ibâre bir kıt'a mektûblarıyla Çıldır vâlîsine ifâde itdiklerinde Tiflis Hanı tarafından henüz memâlik-i İslâmiyye'ye tahattî ve tecâvüz vukû' bulmazdan mukaddem berü tarafdan harb ve darbe mübâşeret hasmın makâle ve i'tirâzına vesîle olacağı mülâhazasıyla vezîr-i müşârün-ileyh muztarib olub derhâl tavâ'if-i mezkûrenin başbuğuna hitâben ma'rûzâtınız ile mukaddemâ Âsitâne'ye gönderdiginiz Cengetay Hâkimi Ahmed Han irâde-i devlet ile avdet idinceye degin bulunduğunuz mahallerde meksiniz münâsibdir deyü tahrîrât göndermiş oldığını ve tahrîrât-ı mezkûre vâsıl olmazdan mukaddem eger tavâ'if-i mezkûre hareket itmiş bulunurlar iseler Çar ve Tale nâm mahalle nüzûl ile muhâbereden hâlî olmayacağını ve bu bâbda ne gûne hareket lâzım gelür ise emr ü fermâna muntazır idügini bu kerre Çıldır vâlîsi Dersa'âdet'e arz ve inhâ eyledikde asâkir-i mezkûrenin musâlaha esnâsında Tiflis diyârına hücûmları münâsib (s.248) olmayacağından i'âdeleri lâzım idügi vezîr-i müşârün-ileyhe tahrîr olunmak üzre iken Dağıstânluların Kanık Nehri'ni ubûr ile Tiflis üzerine hücûm itdiklerine dâ'ir Erzurûm ve Çıldır vâlîlerinin tahrîrâtı vürûd idüb tafsîlâtı bu veçhiledir ki Dağıstânlular nehr-i mezkûrı ubûr ile bir yerde ârâm itmeyerek doğrı Tiflis diyârma hücûm itdikleri hasebiyle Tiflis Han'ı ve ma'iyyetinde olan Rusya sergerdesi mevcûd olan asker ve toplarını bi'l-istishâb mukâbele itmek üzre Kaht taraflarına şitâb[1] eylediklerinde Dağıstânluların seyl gibi akub geldiklerini müşâhede birle mukâvemet idemeyeceklerini cezm idüb hemân metîn ve müstahkem kal'alara tahassun itmeleriyle Dağıstânlular doğrı Tiflis üzerine hücûm itmişler ise de yanlarında teshîr-i kal'aya lâzım gelan top ve mühimmât bulunmadığından Tiflis Kal'ası semtine uğraınayarak hemân Tiflis kurbunda vâki' gümüş ma'denlerini zabt ve teshîr fikriyle ol cânibe azîmet idüb mukâbeleye duran â'dâyı hamle-i vâhidede istîsâl ve tedmîr ve ma'âdin-i mezkûreyi teshîr ve birçok nisvân ve sıbyânlarını esîr itdiklerinden başka bir fırkası Tiflis'e dört sâ'at mesâfe olan Lori Kal'ası'nı hasr ve tazyîke mübâşeret itdikde ale's-seher kal'adan küllî Gürci askeri çıkub ve Dağıstânluların içine girüb pençe pençeye geldikleri hâlde tarafeynden i'mâl-i esliha-i cânsitân olunarak pek şiddetlü bir muhârebe vukû'a geldikden sonra nihâyet Dağıstânlular gâlib ve muzaffer olmuşlardır.

Bu muhârebede yalnız Dağıstânlular'dan dört yüz mikdârı şehîd ve yedi yüz mikdârı mecrûh[2] olub â'dânın telefâtı ise ta'dâd ve ve ihsâdan hâricdir. Bu vak'a-i hâ'ileden Tiflis hanı muztaribü'l-hâl olmağla nefâ'is-i emvâlini Taht Kal'ası'na îsâl ile muhâfaza-i memleket zımnında askerini iktizâ iden mahallere vaz' ve ta'yîn itmiş ve kendüsi bi'n-nefs Tiflis Kal'ası'nı muhâfazaya kıyâm eylemiş idi.

Dağıstânlular dahi Tiflis Kal'ası'nı zabt ve teshîr itmek dâ'iyyesiyle Ahılkelek sahrâsında istikrâr ve Çıldır vâlîsine top ve mühimmât göndermesi içün pey-der-pey haberler göndermege ibtidâr itdiklerinde Çıldır vâlîsi telâş idüb böyle devletin izn ve ruhsatı olmaksızın Tiflis'e hücûmları sebebiyle kendüsi mu'âhaze olunmakdan havf iderek bi'n-nefs Çıldır'dan hareket ve ol sahrâya azîmet idüb eyyâm-ı şitâ takarrüb itdi. Kal'anm teshîri ise vakte muhtâcdır. Ve Tiflis'in fethi el-hâletü hâzihî Devlet-i Aliyye'nin murâdı olmamağla simdilik vatanlarınıza avdetiniz münâsibdir deyü her ne kadar iknâ'a çalışmış ise de kâr-ger

1 Şitâb: Acele, sürat, çabukluk.
2 Mecrûh: Cerholunmuş, yaralanmış.

olmayub eyyâm-ı şitânın te'âkubı ve hasta ve mecrûhlarımızın kesreti hasebiyle diyârımıza avdetimiz müşkildir. Bu sene imâmü'l-müslimînin memleketinde kışlarız deyü ısrâr itmişler bu sûretde (**s.249**) ise fukarâ ve zu'afâ pâ'-zede-i hasâr olacağından başka memâlik-i pâdişâhîde zahâ'ire kıllet ve havâyic-i zarûriyyeye nedret gelerek meşakket çekilecegi der-kâr olmağla her ne hâl ise vâlî-i müşârün-ileyh tarafından ba'zı hedâyâ ve hil'atler virilerek ser-gerdeleri beynine tefrika bıragılub Akkuşa kadısı ve Çartala rü'esâsı dört beş bin askerle müfârakat ve vilâyetlerine avdet eylemişler.

Ammâ Umme Han ve Alî Sultân mücâb ve mülzem olmayub ancak hezâr zahmetle memâlik-i hâkânîden tebâ'üd itdirilerek Tiflîs ve Açıkbaş hudûdunda vâki' Dahan nâm Gürci kal'asının feth ve teshîri niyyetiyle hemân oldukları mahallden hareket ve kemâl-i sür'atle ol cânibe azîmet itmiş olmalarıyla şimdiye kadar kal'a-i mezkûreyi feth itmiş olmaları agleb-i ihtimâldir. Ve Tiflis Hanı'nın güzîde askeri müteferrik olub bu sûretle kendüye za'f ve telâş ârız olmağla Tiflis re'âyâsı Revân ve Karabağ taraflarına dağılub gitmişler. Ve dört bin hâneden mütecâvizi Kars hudûdına nakl itmiş ise de hayvânâtlarını ol havâlîde bulunan aşiretler gasb ve gâret itdiklerinde orada dahi duramayub Kars hudûdundan hareketle Çıldır tarafına gelmişlerdir deyü Çıldır vâlîsi ifâde-i hâl ile bu yıl külliyyetlü masârife dûçâr oldığından taraf-ı devletden külliyyetlüce isti'âne itmiş ise de hazînenin muzâyakasına nazaran matlûbuna tamâmıyla müsâ'ade mümkün olmayarak hemân şimdilik sadr-ı â'zam bulunan Alî Paşa tarafından olmak üzre kendüye beş bin guruş nakden harclık ve bir mikdâr elbise ve bu husûsa dâ'ir Rusya ilçisiyle vâki' olan mükâlemenin sûreti ve şurût-ı musâlahanın muhâfazasıyla berâber asâkir-i Dağıstân'ın tenfîr[1] ve tebrîd[2] olunmamaları tenbîhâtını hâvi emr-i âlî gönderilmiş idi.

Müte'âkiben Çıldır vâlisinin bir kıt'a tahrîrâtı gelüb mazmûnunda bundan akdem memâlik-i hakaniyyeden ihrâc ve i'âde kılınan Avar Hâkimi Umme Han ve Alî Sultân hilâl-i tarîkde vâki' Dahan Kal'ası'nı muhâsara birle feth ve teshîr ve derûnunda bulunan â'dâyı kahr ve tedmîr itmişler ise de muktezâ-yı kâ'ide-i harb üzre kendülerinin dahi pek çok yaralıları olub memleketlerine îsâl itmek muhâl oldukdan başka mevsim-i şitâ hulûl itdiginden ve Rusya ve Gürci askerleri toplarıyla yolları sedd itdiklerinden zarûrî Çıldır'a avdet ile bahâra dek müsâfereten ikâmet istid'âsında olduklarını ve asâkir-i mezkûrenin tard ve teb'îdleri müşkil olub ancak bu kadar asâkirin müddet-i medîde[3] ikâmetlerine dahi ser-hadd re'eyâsının tahammül idemeyeceklerini arz ve inhâ itmiş oldığından keyfiyyet yine erbâb-ı şûrâ beyninde tezekkür olundukda bahâra kadar ikâmetleri tensîb olunub fakat fukarâya (**s.250**) bâr-girân olmamak içün şimdilik Erzurûm vâlîsinin Darbhâne'ye olan deyninden elli bin guruş havâle olunarak üç beş gün zarfında irsâl ve îsâli zımnında Çıldır vâlîsine emr-i âlî gönderilmişdir.

Bundan sonra Alî Paşa azl ile Yûsuf Paşa Sadârete geldikde bin iki yüz senesi evâsıtında yine Çıldır vâlîsinin bir kıt'a mektûbı gelüb Dağıstân askerinin bundan akdem Tiflis eyâletine hücûmları Rusyaluya mün'akis oldukda bu vukû'ât ser-hadlerde olan me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye'nin musâmaha ve tahrîklerine haml ile Tiflis'e top ve asker tertîb itmiş oldığı arz

1 Tenfîr: Ürkütme, korkutma. Nefret ettirme, ettirilme, iğrendirme.
2 Tebrîd: Soğutma, soğutulma, ara açılma.
3 Müddet-i medîde: Uzun zaman.

ve inhâ olunmuş ve Fransa'nın Petersburg'da mukîm ilçisimden Dersa'âdet'de mukîm olan ilçisine bu esnâda vârid olan kâğıdda sefîr-i mûmâ-ileyh Rusyaluların Tiflis cânibine top ve asker gönderdiklerini hiss idüb derhâl Rusya başvekîli ile mülâkât iderek Devlet-i Aliyye ile musâlaha üzre iken Tiflîs cânibine asker ve mühimmât irsâli neden lâzım geldigini su'âl itdikde başvekîl aslı yokdur deyü sefîr-i mûmâ-ileyhden mâddeyi ketm eyledigi yazılmış oldığından ve Rusyalunun evzâ' ve harekât-ı kadîmesine nazaran mütabassırâne[1] hareketle ihtiyâta ri'âyet olunmak lâzım geldiginden derhâl Çıldır vâlîsine ve ol havâlîde olan aşâ'ir ve kabâ'ile ve Erzurûm vâlîsine evâmir-i aliyye yazılarak Çıldır vâlîsinin eyâlet-i mezkûreden dört bin asker tedîb ile âmâde bulunması ve Erzurûm vâlîsi müteyakkızâne bulunarak memâlik-i hakaniyyeye taraf-ı â'dâdan tecâvüz ve tahattî vukû' bulacak olur ise hemân Erzurûm'dan hareket ve me'mûrlar ile muhâbere eyleyerek def'-i mazarrat-ı â'dâya gayret eylemesi emr ü fermân buyuruldı ve Kastamonı Mütesellimi Altıkulaç-zâde eger beş yüz nefer piyâde ile Batum Kal'ası'nı muhâfazaya ta'ahhüd idicek olur ise uhdesine kapucıbaşılık ihsân buyurılacağı siyâkında kendüye tahrîrât-ı mahsûsa gönderildi. Ve Faş Kal'ası'nın muhâfazası içün Trabzon havâlîsinden beş yüz nefer piyâde techîz olunub lede'l-iktizâ asâkire virilmek içün bundan akdem cem' olunan zahîreden mâ'adâ dahi bu def'a bir mikdâr zahîre tertîb ile mecma'-i asâkire irsâl olundı. Ve ol havâlîde vâki' olan kal'alar neferâtının bir senelik mevâcibleri nakd hükmünde olan Erzurûm gümrügi mâlından havâle kılındı.

Rusyalular Dağıstânlıların bu harekâtını Çıldır vâlîsinin tahrîkâtına isnâd ile geçen seneden berü azlini istid'â idüb şöyle ki: Rusyalular Tiflis Hanı'nı erkân-ı devletlerinden ve memâlikini zamâ'im-i memleketlerinden add itmeleriyle vukû' bulan zarar ve hasârı kendülerine â'id olacağından Çıldır vâlîsinim te'dîbinde iğmâz-ı ayn olundığı hâlde mukâbeleten anlar (**s.251**) dahi Çıldır eyâletine hücûm ideceklerini Rusya ilçisi mükâlemelerin birinde re'îsü'l-küttâb olan Atâullâh Efendi'ye telmîh eyledi ve bu zemînde bir kıt'a takrîr dahi virmiş idi. Mükâleme meclisinde Atâullâh Begefendi dahi buna mukâbele idüb gerek Çıldır vâlîsinin ve gerek sâ'ir hudûd muhâfızlarının şurût-ı musâlahaya mugâyir vaz' ve hareketleri vukû'unda âharın sevk ve ilkâsına hâcet mess itmeksizin te'dîb ve mu'âhazede Devlet-i Aliyye tecvîz-i tereddüd itmez ammâ Dağıstânlular ile Gürciler beyninde husûmet şimdi peydâ olmuş bir mâdde olmayarak bunlar öteden berü birbirini urub yağına itmekden hâlî olmamışlardır ve Rusyaluların Tiflis hakkında itdikleri himâyet da'vâsını Devlet-i Aliyye teslîm ve kabûl itmez ammâ bi'l-farz Rusyalular kibr ve gurûrlarmdan nâşî âharın memleketinde vâki' olan fitneyi bahâne iderek hücûm idecek olurlar ise Devlet-i Aliyye dahi mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesine ri'âyet idüb bu takdîrce nakz-ı ahd nakîsası Rusyaludan zuhûr iderek beyne'd-düvel ma'yûb ve mezmûm olur ve evvel ve âhir nakz-ı ahd idenlerin âkibet-i umûrları vahîm olagelmişdir deyüb bu me'âlde Rusya ilçisine bir kıt'a takrîr dahi verilmişdir. Ancak Rusyalunun işbu hücûm mâddesini fi'le çıkarması veyâhûd Dağıstân ahâlîsini dahi kavm-i Tatar gibi evvel emirde ba'zı mevâ'îd ile firîb[2] ile celb idüb de sonra dâr ve diyârlarını gasb itmesi vâridât-ı hâtırdan ve tecrübesi sebkat itmiş mevâddan olmak hasebiyle işbu bin iki yüz senesi evâhirinde tahrîrât-ı sâmiyye ile Dağıstân ahâlîsine iş'âr-ı keyfiyyet olunmuş

1 Mütabassırâne: İyice düşünerek, basiretle, ileriyi görerek.
2 Firîb: Aldatan, aldatıcı.

ve celb ve istimâletleri zımnında rü'esâlarına atâyâ-yı mülûkâne irsâl kılınmış ve ser-hadd me'mûrları dahi âgâh ve müteyakkız bulunmak içün cümlesine müceddeden tenbîhâtı hâvî evâmir-i aliyye gönderilmişdir. Bundan sonra Rusyalular Gürcistân mâddesini ser-rişte-i şikâyet iderek bunun üzerine Rusya ilçisiyle haylî münâkaşalar vukû' bulub zîrde beyân olunacağı vechile i'lân-ı harbin başluca bir sebebi işbu Gürcistân mes'elesi olmuşdur ki Rusyalular ol tarafda olan tecâvüzât ve tahattiyâtın ref'iyle üserânın reddi ve fî-mâ-ba'd alınub satılmaması da'vâsında olub Devlet-i Aliyye ise ibtidâ Rusyaluların İrakli Han hakkında iddi'â itdikleri himâye kaziyyesini teslîm ve kabûl itmediginden münâza'a kat' olunamayub nihâyet şemşîr-i tîz-i te'sîrin[1] hükm-i kat'îyyesine havâle olunmuşdur.

Vekâyi'-i Şettâ

(El-hamdülillâhi rabbi'l-âlemîn) âyet-i kerîmesiyle (zahre'd-dîn) terkîbinin bi-hesâbi'l-cemel bin iki yüz senesi adedine tevâfuk itmesiyle sene-i mezkûre hulûlünde tefâ'ülen Vâsıf Efendi terkîb-i mezkûrı mezc[2] ile şu kıt'a-i latîfeyi nazm itmiş idi.

(s.252)

Kıt'a

Tîğü'l-islâm ile bi-avnillâh * Kat' olur şâh-ı düşmenim bîhi
Bu nevîn-i sâl-i ferrûhun zîrâ * Zahre'd-dîn geldi târîhi

İşbu sene-i cedîdde Muharremü'l-harâm'ın evâ'ilinde Mutavvel'in (el-fennü's-sânî âh) ibâresinden ders gösterilerek ru'ûs imtihânı icrâ olunub altmışdan ziyâde mülâzımlar bi'l-istihkâk müderris oldılar â'lâ okuyanlardan biri meşhûr Çehârşenbevî Mehmed Efendi idi ki mu'ahharen ders vekîli ve daha sonraları sudûrdan olmuşdur.

Karaman eyaletine mülhak Begşehri sancağında Bozkır ve Nigde sancağında Bereketlü ma'denleri birkaç sene mukaddem zuhûr idüb o mevsimde ricâl-i devletden ba'zıları i'mâllerini tervîc itmekle teshîlen[3] li'l-maslaha civârda vâki' ba'zı kurâ zikr olunan ma'denlere rabt ve ilhâk olunarak birer ma'den emîni nasb ile hâsılât-ı cüz'iyye ahz olunurdı. Ancak bu takrîble ol karyeler ahâlîsi zirâ'atden mahrûm kaldıklarından başka tekâlif-i şâkkaya[4] dûçâr olmalarıyla kendülerinden zarûrî ba'zı harekât-ı isyâniyye hiss olunmağa başladı. Binâ'en-aleyh zikr olunan ma'denlerin i'mâli ilgâ olunarak mezkûr karyeler dahi evvelki hâllerine redd ve ircâ' ile fukarâ ve zu'afânın sûret-i âsâyiş ve refâhları istihsâl olundı.

Müverrih Vâsıf Efendi bu vukû'âtı beyân itdikden sonra sâniha-i mübeşşire deyü bir fıkra tahrîr itmişdir. Hülâsası bu ki Rûmili vâlîleri kudûmiyye nâmıyla eyâlet-i mezkûreye iki yüz elli kîse akçe tarh idegeldiginden ve bunı vesîle iderek kuzât ve â'yân dahı kendüleri içün meblağ-ı mezkûrun bir mislini ilâve eylediklerinden her vâlî Rûmili eyâletine müstevlî

1 Şemşîr-i tîz-i te'sîr: Çabuk etki, tesir eden kılıç.
2 Mezc: Katma, karıştırma.
3 Teshîl: Kolaylaştırma.
4 Tekâlif-i şâkka: Ağır vergiler.

oldukca fukarâ-yı memleket beş yüz kîse tecrîm olunmakda olduklarını ba'zı hayr-hâhlar Muhsin-zâde merhûma Ordu-yı Hümâyûnda bi'l-iş'âr (şerrü'l-umûri muhdesâtühâ)[1] mefhûmuna mâ-sadak olan işbu kudûmiyye beliyyesinin fukarâ üzerinden ref'i bâ'is-i nusret olacağını ihtâr itdiklerinde merhûm-ı müşârün-ileyh bu nasîhat-i nâfi'ayı bilâ-tereddüd kabûl iderek derhâl kudûmiyyenin ref'iyle takayyüd idüb hattâ o mevsimde Rûmili vâlîsi bulunan Müderris Osmân Paşa nakd-i gîrân-ı asra ba'zı şeyler va'd ile zulmiyye-i mezkûrenin bekâsını iltizâm itmiş iken sadr-ı müşârün-ileyh tarafından sebât gösterilerek kudûmiyye-i mezkûrenin ref'i akîbinde Silistre fütûhâtı gibi bir nusret-i gaybiyye zuhûra gelmiş idi. Bu ma'âdin-i muhdesenin ref'iyle dahi etrâf ve eknâfda başkaldıran eşkıyânın kesr-i savlet ve def'-i mazarratları ve bâ-husûs pîrâmen-i güzâr-ı gülzâr-ı saltanat olan hâr-ı zâr-ı â'dânın eşi'a-i **(s.253)** süyûf-i Müslimîn ile sûziş-pezîr-i in'idâm[2] ve izmihlâl[3] olmaları eltâf-ı ilâhiyyeden me'mûl ve muntazardır. Vâsıf'ın hülâsa-i tahrîrâtı hitâm buldı.

Mezâlimin ref'ine derecelerde câlib-i nusret-i gaybiyye ve mûcib-i te'yîdât-ı ilâhiyye oldığı müsellemâtdandır fakat ma'den i'mâlini kudûmiyye gibi bir zulm-i sarîha kıyâs nice kâbil olabilür. Fi'l-vâki' ol vakitlerin âdât-ı kabîhasından olan angarya ma'den i'mâlinde dahi icrâ olundığı hâlde fukarâ hakkında bir zulm-i sarîh olur ancak bundan ma'denin ref'i îcâb itmeyüb belki angaryanın def'i lâzım gelürdi zîrâ ol havâlîde zirâ'at itmeyüb de boş gezen pek çok kimseler oldığı ve ehl-i zirâ'at olanlar dahi senenin pek çok vakitlerinde boş durdukları mâ'lûm ve hâlbuki ma'mûriyyet dinilan şey bundan akdem beyân itdigimiz vechile ahâlînin elleri emegi olarak ahâlî ne kadar ziyâde işletdirilür ise ol kadar memlekete ma'mûriyyet ve ahâlîsine servet ve miknet gelecegi emr-i meczûm olub bu ma'denler dahi zulm tarîkiyle olmayarak yolıyla işletdirildigi hâlde ahâlî-i dâ'imü'l-evkât işden hâlî olmamış ve elleri emegi olan hâsılâtın mukâbilinde oralara bi't-tabi' gelüb de devr idecek akçe mûcib-i servet ve ma'mûriyyet olmuş olur. Ve bu ma'mûriyyetden hazîne-i devlet külliyyetlü istifâde eyler ve devletce vâridât-ı sahîha[4] işte bu misillü şeylerdir. Binâ'en-aleyh bu keyfiyyetin cihet-i mazarratını def' itmek lâzım gelürken külliyyen ref' itmeleri bi-ma'nâ olub yâ o dereke âdât-ı müstahsenelerinden oldığı vechile birinin kurdığı binâyı digerleri ikmâl itmek lâzım iken icrâ-yı garaz zımnında esâsından yıkmışlardır. Veyâhûd nefslerini düşünmekden münâfi'-i mülkiyye düşünmege vakit bulamamışlardır. Bu ma'denin i'mâl ve adem-i i'mâlinde tevakkuf olunacak yeri ol ma'denin zenginligi bahsidir ki i'mâli sûretinde amelesinin masârifini virdikden sonra fazla temettü'[5] bırakmak lâzım gelür ve devlet ve milletce fâ'idesi bu sûretde olur. Ammâ eger hâsılâtı masârifini kurutmaz ise i'mâlinde fâ'ide olmayub ve angarya dahi kudûmiyye mesâbesinde bir zulm-i sarîh olub bu sûretde terki lâzım gelür. Lâkin buralarının fark ve temyîzi ve ma'denin fâ'ide-bahş[6] olacak sûretde i'mâl itdirilmesi bu fence ma'lûmâta tevakkuf eyler bunun üzerine mukaddem ve mu'ahhar pek çok kitâblar te'lîf olunmuş olub ancak (tezâyüdi'l-ulûmi bi-telâhuki'l-efkâr)[7]

1 "İşlerin en fenaları sonradan çıkarılanlarıdır."
2 Sûziş-pezîr-i in'idâm: Yanarak yok olma.
3 İzmihlâl: Yok olma, yok olup bitme.
4 Vâridât-ı sahîha: İşe yarayan gerçek gelirler.
5 Temettü: Kâr etme, kazanma. Kâr, fayda.
6 Fâ'ide-bahş: Fayda veren, faydalı.
7 "Fikirlerin birbirine eklenmesi ile ilim artar."

kâ'idesince ma'den bahsi şimdi müstakill ve cesîm bir fenn olarak ehl ve erbâbı çokdur ve buna dâ'ir burada bahs itmege hâcet yokdur. Fakat Vâsıf Efendi vazîfeden hâric oldığı hâlde bu makâmda hakîkat-i ma'dene dâ'ir bahs itmiş oldığından ve eslâfımız olan müverrihîne teba'iyyet dâ'iyyesi ise ba'zan pergâr-ı hâme-i fakîri (**s.254**) dâ'ire-i maksad ve vazîfeden taşra çıkarageldiginden bu makâmda dahi kudemâ-yı hukemânın ma'deniyyât hakkında olan ba'zı mütâla'alarının ber-vech-i âtî beyânına ibtidâr olundı.

Ma'denin Hakîkati ve İ'mâlinin Evveliyyâtı

Kudemâ-yı hukemânın ekser-i muhakkikîni[1] altun gümüş bakır demir kurşun kalay civa ma'denlerinin cinsleri müttehid ve nev' ve hakîkatleri yek-dîgere muhâlif ve mübâyindir dirler ve ba'zıları dahi ma'âdin-i mezkûrenin nev' ve hakîkatleri müttehid olub avârız hasebiyle muhteliflerdir deyü iddi'â iderler. Ve çünki hikmetce kalb-i hakâyık muhâl oldığından kavl-i evvele göre fenn ve san'atla altun ve gümüş yapmak mümkün olamayub binâ'en-aleyh Ebû Alî bin Sînâ gibi bu kavle kâ'il olan hukemâ altun ve gümüş yapmak ma'nâsınca olan ilm-i kimyâyı inkâr ve ibtâl itmişlerdir. Ammâ kavl-i sânîyye zâhib olanlar indinde ma'âdin-i mezkûrenin yek-dîgere inkılâbı mümkün olmağla bunun çâre ve ilâcını teftîşe ibtidâr itdiklerinden bu sûretde ameliyyât-ı kimyâviyye ile altun ve gümüş yapmak san'atından ibâret olan fenn-i kimyâ zuhûr iderek buna dâ'ir pek çok kitâblar yazılmış ve nice kimseler bunı tecrübe sevdâsıyla hazîneler telef iderek müflis olmuşdur. Ve bu meslege sülûk idenler bunun vukû'unı da'vâ idüb sûret-i imkânını isbât bahsinde böyle dirler ki fi'l-asl rahm-ı ma'den olan ka'r-ı arzda heyûlâ-yı ma'deniyyet sûret-i kemâliyyesi olan zehebiyyet kesb itmek üzre tevellüd idüb dühûr-ı mütetâvilede neşv ü nemâ[2] bulur ve mizâcına muvâfik derece-i harâretle zeheb[3] olur ve eger mevki'in harâreti i'tidâl-i matlûh derecesinde olmaz ise i'tidâl-ı mizâc-ı ma'denîden inhirâfına göre harâret ve yübûset[4] ve bürûdet ve rütûbetin ifrât ve tefrîti gibi bir ârıza sebebiyle kemâle vâsıl olamayub ve zehebiyyet derecesini bulamayub gümüş yâhûd kalay veyâ sâ'ir bir ma'den olur. Şöyle ki: Derece-i harâretin tenâkus yâ tezâyüdi cihetiyle olan inhirâfına göre yâ adem-i nazc[5] veyâhûd şiddet-i ihtirâk sebebiyle zâten müste'id oldığı kemâline irişemeyüb bürûdet-i mu'tedile müstevlî olur ise fıdda[6] olur ve bürûdet ve yübûset-i müfrite ile kurşuu olur. Ve kesret-i rütûbet-i dühniyyeye ihtirâk-ı harâret müstevlî olursa nühâs olur. Ve hâkezâ bu makûle i'tidâle mugâyir avârız-ı târiye sebebiyle dürlü dürlü sûretlere girüb hadîd ve kalay ve cîva olur. Bu sûretde altun ve gümüş cevf-i ma'dende harâret-i tabî'iyye ile tekevvün itdigi gibi sınâ'at-i hikemiyye ile dahi vücûda gelebilür. Zîrâ ebdân-ı hayvâniyyede sınâ'at-i tıbbiyye ile gûnâ gûn tasarrufât olunub ârız olan envâ'-ı maraz ref' ve izâle ve nebâtâtda felâhatnâme kâ'idesi üzre aşı ve sâ'ir gûne terbiyye ile ezhâr ve eşcâr ve esmâr (**s.255**) bir bâlden dîger hâle nakl ve

1 Muhakkikîn: Muhakkiklar, hakîkati, gerçeği bulup meydana çıkaranlar.
2 Neşv ü nemâ: Büyümek ve gelişmek.
3 Zeheb: Altın.
4 Yübûset: Kuruluk, kuraklık.
5 Adem-i nazc: Olgunlaşmama, pişmeme, kıvama gelememe.
6 Fıdda: Gümüş.

ihâle olunayor bunun gibi ma'den-i nâkısa dahi ilâc olunarak tekevvünde inhirâf-ı mevki' hasebiyle ârız olan illeti izâle birle sûret-i kemâliyyesini buldırmak mümkün olur ve esrâr-ı hikmete ve muhâkât-ı tabî'ate müte'allik müdâvât[1] ve tedbîrât bu kârbâne-i kevn ve fesâdda vâki'dir nitekim decâcenin harâret-i bâzınasıyla beyzeden decâce peydâ olmak[2] fi'l-i tabî'î iken diyâr-ı Mısriyye'de furunlar içinde decâce peydâ itdikleri fi'l-i tabî'îye şebîh bir fi'l-i sınâ'îdir ma'âdinde dahi fi'l-i tabî'î ile mütekevvin olan olan zeheb ve fidda fi'l-i sınâ'î ile dahi vücûda gelmek kâbildir ve mübdi'-i acâyib-i tekâvîn ve mevâlîd-i Te'âlâ şânuhu ane't-tanzîr[3] ve't-taklîd hazretleri zeheb ve fıdda olmağa müsta'id olan mâdde-i tâhireyi ve anı tedbîr ve tekmîl iden mâdde-i fâ'ileyi ma'âdin beyninde alâ-ekmeli'l-vücûh halk ve îcâd idüb fi'l-i tabbî'îye muhâkât ile zamân-ı kalîlde ma'den-i nâkısın illet-i noksânını izâle idecek ilâcı havâss-ı ibâdına bildirmişdir ki buna iksir tesmiyye olunur ve cemî' fünûn-ı hikemiyye mukaddemât kabîlinden olub semere ve neticesi bu san'atdır ki fenn-i kimyâ dinilür.

Bu fırkanın hülâsa-i edillesi bunlar olub sıhhati teslîm olunsa bu san'atın imkânını isbât ider ammâ anlar vukû'ını dahi da'vâ ve gûyâ beynlerinde bir sırr oldığını iddi'â idüb bu fennde neşren ve nazmen yazdıkları kitâblar ilgâz[4] ve ta'miye[5] sûretinde olmağla birinden hakîkat-i mâdde istifâde olunamaz ve bu san'atın vukû' ve sıhhatine dâ'ir nakl ve rivâyet oluna gelan ba'zı hikâyât-ı gayr-i mevsûkadan başka bir delîl bulunamaz. Kavl-i evvele zâhib olanların ekserî ise bu san'atı muhâl gördüklerinden bu rivâyâta aslâ ihâle-i sem' ve i'tibâr itmezler ve ba'zıları dahi bu rivâyâtı cerh itmeyüb ancak sihr ile olmuşdur zîrâ kalb-i hakâyık bir fenn ve san'atla mümkün olmayub ancak kuvve-i rûhâniyye ile olabilür dirler ve bu ma'nâca olan kimyâgerlere sâhir[6] nazarıyla bakarlar. Her ne hâl ise bu zu'mda olanlar san'at-ı mezkûrenin sıhhatini iddi'â iderler Lâmiyyetü'l-Acem sâhibi Tuğrâî[7] dahi bu da'vâda idi ve nice kimseler buna birçok emekler sarf idüb hâ'ib ve hâsir kalmışlardır fakat böyle uğraşmalarıyla eczâ-yı mütenevvi'anın yek-dîgerle keyfiyyet-i imtizâcından bahs iden asıl fenn-i kimyanın kemâle gelmesine sebeb olmuşlardır ki el-hâletü bâzihî bermünvâl-i muharrer başlu ve gâyet fâ'idelü bir fenn-i azîmdir.

Evveliyyât kitâblarında yazıldığı üzre ibtidâ ahcarı yakub filizzât-ı ma'deniyyeyi istihrâc itmek Cemşîd'in îcâdı ola ba'zılar Ferîdûn'a ve ba'zıları İdrîs aleyhis-selâma nisbet itmişlerdir ve ba'zılar dimişdir ki ma'âdin-i seb'a vücûd-ı arz ile mevcûd olub dâ'imâ neşv ü nemâdadır ve arzdan istihrâcı dahi hazreti Âdem aleyhi's-selâm vaktinde olmak lâzım gelür ve ba'de't-tûfân Yâfes bin Nûh aleyhi's-selâm ma'âdini istihrâc ile darb-ı sikke itdigi tevârîh-i kudemâda mastûrdur. Biz yeni sadede gelelim.

(**s.256**) Seksan sekiz târîhinde vefât iden Ca'fer Paşa'nın terekesinden alınub mîrî için zabt olunan sefâ'inden Mürg-i Bahrî nâm otuz yedi zirâ' firkateyn techîz ile Hasan Kapudan'ın kumandasına virilerek bahârda sefâ'in-i sâ'ire ile berâber Akdeniz'e çıkarılmışdı Donanma-yı Hümâyûndan devr olarak İstanköy verâsında vâki' Amorgos Adası açığında

1 Müdâvât: Deva arama, hastaya bakıp ilâç verme.
2 Beyzeden decâce peydâ olmak: Yumurtadan tavuk oluşması.
3 Ane't-tanzîr: Benzetme. Benzetilme. Nazire yapma.
4 İlgâz: Maksadı gizleme, bilmece hâline sokma.
5 Ta'miye: Körletme, kör etme. Kapalı şekilde anlatma.
6 Sâhir: Büyücü, büyü yapan, sihir yapan.
7 Tuğrâî: "Lâmiyyetü'l-Acem" adlı eseriyle tanınan Arap şairi, kâtip ve kimya âlimi.

furtunaya tesâdüf idüb ve gâyet eski oldığından şiddet-i telâtuma[1] dayanamayub başındaki arslan sûreti iki parça olarak ve bir parçası denize düşerek dîger parçası mu'allak kaldıkda deryâ ahvâline vâkıf olanlardan ba'zılar ol mu'allak parçanın dahi koparılub atılmasını ihtâr itmişler ise de Hasan Kapudan gice karanlığı mündefi' ve rüzgâr munkati' oldukda mahalline vaz' olunmasını münâsib görüb bu sûretle zikr olunan parça denize mümâs[2] olarak sabâha dek taht-ı sefîneyi döğmekle sefînede ferceler açub ve ol fercelerden su dolub sefine ile berâber kapudan ve mülâzım ve neferât gark olmuşlar fakat güverte üzerinde olan köşk hey'etiyle gemiden ayrılarak dalgalar ile sâhile çıkmış ve üzerinde bulunan yedi sekiz nefer kalyoncı dahi bu sûretle halâs bulmaşlardır.

Sultân Ahmed Han-ı Sâlis Hazretleri'nin bin yüz otuz beş târîhinde müceddeden binâ buyurmuş oldukları bendler mürûr-ı zamân ile rahnedâr olarak vakt-i hâcetde su sıkıntısı çekilmege başladığından ve bend-i kebîr ve çifte havzlar üzerinde mebnî olan kasırlar harâbe-müşrif[3] olduklarından gerek bendlerin ve gerek kasırların ta'mîri husûsuna irâde-i seniyye ta'alluk itmekden nâşî ta'mîrlerine mübâşeretle birkaç ay zarfında hitâm bulmuşdur.

Buna dâ'ir müderrisînden ve efâhim-i ulemâdan meşhûr Münîb Efendi'nin nazm itdigi mısrâ'-ı târîhi teberrüken bu makâmda kayd olundı. (Târîh) Subaşıdır ki çekmiş bende bu sedd-i âb-ı hayvânı.

Azl ve Nasb-ı Ba'zı Ricâl-i Devlet

Teşrîfâtcı Na'îm Mehmed Efendi ve Telhîsci Mustafâ Ağa irtişâ[4] ile müttehem olduklarından Muharrem'in yirmi birinci güni ikisi dahi azl olunarak Topcılar kâtibi olan Halîmî Dâmâdı Şehrî Mehmed Efendi teşrîfâtcı ve mehter gediklülerinden Velî Ağa telhîsci nasb olundı. Çavuşbaşı Hâcı Mustafâ Efendi dahi irtikâb ile lisâna geldiginden Safer'in altıncı güni azl ile Rikâb-ı Hümâyûn Kapucılar Kethüdâsı Muhsin-zâde Dâmâdı Sa'îd Beg çavuşbaşı ve Mîrâhûr-i Sânî İzzet Paşa-zâde dîger Sa'îd Beg kapucılar kethüdâsı ve Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Mehmed Ağa mîrâhûr-i sânî nasb olunub ancak Mehmed Ağa Tekfurdağı'nda fevt olan Şahân-zâde'nin muhallefâtına me'mûr oldığından me'mûriyyetinin (**s.257**) hitâmına dek yerine Başsilâhşör Durak Paşa-zâde Sa'îd Beg vekîl nasb olunmağla cem'iyyet-i su'adâ havâdisi halka eglence oldı.

Rebî'ü'l-evvel'in on birinci güni dahi re'îsü'l-küttâb olan es-Seyyid Feyzullâh Efendi azl olunarak Tersâne Emîni es-Seyyid Mehmed Hayrî Efendi re'îsü'l-küttâb ve Atâullâh Begefendi Tersâne-i Âmire emîni nasb olundı.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Abdî Beg'i sadr-ı â'zam istirkâb ile serâ'ir-i umûrını andan ketm itmege başlayub ve ol dahi kendi istikâmetine iğtirâren re'yine muhâlif düşen ba'zı umûrda sadr-ı â'zama mümâşât itmediginden başka kendü hakkında sadr-ı â'zamın hased

1 Şiddet-i telâtum: Şiddetli dalgalar, dalgaların şiddeti.
2 Mümâs: Temas eden, dokunan, ilişen.
3 Müşrif: Yıkılmaya yüz tutmuş.
4 İrtişâ: Rüşvet alma, rüşvetçilik.

ve nefretini hiss iderek fütûr getürüb binâ'en alâ-zâlik[1] maslahatlara sekte geldigi ma'lûm-ı şehr-i yârî olıcak Rebî'ü'l-evvel'in yirmi ikinci güni müşârün-ileyh Abdî Beg kethüdâlıkdan azl olunub yerine me'mûn-i ilgâ'ile birinin kethüdâ nasb olunması lâzım gelmekle şıkk-ı sânî defterdârı olan Kesriyeli-zâde Bekir Beg'in kethüdâ ve esbak Yazıcı İzmirli Ahmed Efendi'nin şıkk-ı sânî defterdârı nasb olunmaları bi't-tasmîm ikisine dahi birden da'vetci gönderildikde Ahmed Efendi der-akab icâbet itdi ise de Kesriyeli-zâde rükûb ve nüzûle adem-i kudretinden ve cümleye ma'lûm oldığı vechile vesvese mısillü ba'zı illetinden bahs iderek bu mesnedin recüli olmadığını ifâde ile da'vetciyi i'âde eyledi. Lâkin özri kabûl olunmayarak tekrâr da'vetci ircâ' ile gelmesinde isrâ' olundukda efendi-i mûmâ-ileyh evvelki i'tizârını tekrâr ve adem-i kabûlden neş'et idecek envâ'-ı ukubete muntazır oldığını iş'âr itmekle der-akab keyfiyyet rikâb-ı hümâyûna arz olundukda kethüdâlık hâlâ Tevkî'î Süleymân Feyzî Efendi'ye tevcîh olunmak bâbında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla derhâl Bâb-ı Âlî'ye celb ve da'vet olunarak îcâbı icrâ ve tevkî'îlik dahi sâbıkâ Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Ahmed Nazîf Efendi'ye tevcîh olunub İzmirli Ahmed Efendi bu mülâbese ile sıfıru'l-yed[2] muhammirü'l-hadd oldığı hâlde hânesine avdet eyledi.

Azl-ı Sadr-ı â'zam Alî Paşa ve Sadâret-i Yûsuf Paşa

Sadr-ı â'zam Alî Paşa zâten sâlih ve âdil ve hayr-hâh[3] bir zât olub öteden berü muhâfız ve vâlî oldığı mahallerde hüsn-i hidmete muvaffak olmağla ba'zı hayr-hâhân-ı devlet tarafından câ-be-câ sadârete sevk olunageldiginden akdemce makâm-ı Sadâret'e getürülmüş idi lâkin İstanbul'un usûl ve rüsûmuna vâkıf olmayub ba'zı husûsâtın taşralara kıyâsen doğrıdan doğrıya temşiyyetine ibtidâr idegeldiginden ve İstanbul ise sâ'ir yere (**s.258**) makîs olmadığından başka okuyub yazması olmadığına mebnî ketmi lâzım gelan ba'zı umûrun dîgere ifşâsını[4] iktizâ eylediginden Rebî'ü'l-evvel'in yirmi üçüncü güni azl olundı. Ancak hüsn-i sît ve salâhına hürmeten emvâl ve eşyâsına ta'arruz edilmeyerek hemân uhdesine Selanik mansıbı ile İsmâ'îl cânibi ser'askerligi tevcîh kılındı. Ve mesned-i sadâret akdemce uhdesine rütbe-i vezâret tevcîhiyle Mora vâlîsi nasb olunmuş olan Yûsuf Paşa'ya ihsân buyurılub Dersa'âdet'e gelinceye dek Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa kâ'immakâm oldı. Ve mâh-ı merkûmun yirmi sekizinci güni Mehmed Râşid Efendi'ye beglikcilik ve selefi Abdullâh Efendi'ye sadr-ı âlî mektûbcılığı tevcîh buyuruldı.

Cild-i sânîde beyân olundığı üzre Vâsıf Efendi Târîhi'nin ba'zı mebâhisinde Gâzî Hasan Paşa'yı zemm ve kadh[5] idegeldigi hâlde bu makâmda anın fevka'l-âde medh ve senâsına dâ'ir bir mufassal makâle yazmışdır ki ber-vech-i âtî burada aynen tahrîr olunur.

1 Binâ'en alâ-zâlik: Bunun üzerine, bundan dolayı.
2 Sıfıru'l-yed: Eli boş; mahrum.
3 Hayır-hâh: Herkesin iyiliğini isteyen, iyiliksever.
4 İfşâ: Gizli bir şeyi yayma; ortaya dökme, açığa vurma.
5 Kadh: Zemmetme, çekiştirme.

Zikr-i Mehâsin-i Kâ'immakâm-ı Mekârim-intimâ ve Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa

Müşârün-ileyh hazretlerinin peder-i sâmî-i vücûdları ufk-ı imkândan tulû' itdikde

Nazm

El-mer'ü leyse bi-bâliğin fî arzihî * Ke'l-sakri leyse bi-sâ'idin fî-vekrihî

Medlûli üzre seyr ve harekete meyl ve rağbet ecimme-i şîr-i dilân-ı zamân ve gâbe-i bi-berri jiyân-ı merdân olan mahrûse-i Cezâ'ir'e azîmet idüb zât-ı fütüvvet-simâtında vedî'a-i dest-i meşiyyet olan şecâ'at-i müfrite hasebiyle az vakit içinde kesb-i nâm ve şöhret ve zûr-ı bâzû-yı celâdet ile ihrâz-ı rütbe-i emâret idüb heybet ve salâbeti kulûb-i a'dâya mâye-i havf ve hirâs ve mücmere-i celâdet ve besâleti ârzû-keş-i germiyyet-i fürûsiyyet olan dilâverlere vesîle-i iktibâs oldukdan başka etrâfda vâki' olan eşrâr-ı Urbân şiddet-i savlet ve siyâsetinden mânend-i berk-i hazân-ı lerzân olub ne mahalle azîmet ider ise Hızır tevfîk-i refîk ve yâveri ve avn-ı Hakk mu'în ve rehberi ve sı'âb-ı umûr-ı müşkilât-ı cumhûr bilâ-ta'ab meysûr ve musahharı olmağla ol havâlîde sît ve şânı aksâ-yı derecât-ı iştihâra müntehî ve ta'ayyün ve teferrüd kasdıyla hâhiş-ger-i mukâra'a ve musâra'ası olan tîre-bahtân-ı rüzgâr kuvvet-i batşını tahkîk ile her biri gûyâ-yı mâ-ena bi'l-mevti iştihâ olarak bir zamân bu hâl üzre imrâr-ı vakt ve nâm-âverân-ı cezâ'irî zebûn-ı ser-pençe-i saht ve makt eyler iken (ع) vây na'îm lâ-yekdürühü'd-dehr *[1] mefhûmı üzre Cezâ'ir'den rihlet[2] iktizâ idüb darb-ı dest ile mâlik oldığı tarif ve telîd bi'l-cümle emvâl ve eşyâsı yağma-zede-i kazâ olarak ferîd ve şerîd Âsitâne-i Sa'âdet'e pâ-nihâde-i meymenet[3] ve hâl ve şâm ma'lûm-ı erkân-ı saltanat oldukda (s.259)

Beyt

Pâk-ı tıynet kûşe-i gurbetde hâr olsun mı hîç * Gevher âgûş-ı sadefden dûr olur kıymetlenür

Mü'eddâsmca yevmen fe-yevmen nevâziş ve iltifât-ı devlet-i ebed müddete mazhar ve ümerâ-yı bahriyyeye iltihâk ile şems-i mahcûb-ı ikbâli müceddeden ziyâ-güster[4] olub seferler vukû'unda deryâ ve sahrâda mu'âyene olunan cesâret ve dilâverligi kıssa-i Rüstem ve Sâmı unutdurmuşdur. Bâ-husûs Limni Cezîresi'ni â'dâ ihâta ve muhâsara itdigi avânda cezîrede mühimmât ve zahâ'irin nedreti[5] ve asâkirin gâyet kılleti hasebiyle ehl-i İslâm me'yûs olub taraf-ı â'dâdan teklîf olunan ba'zı şurût ile kal'ayı teslîm itmegi tasmim itmişler iken (غ) fî ezyaki'l-vakti ye'tillâhü bi'l-ferec *[6] medlûli üzre müşârün-ileyh tedârük idebildigi sefâ'in-i sagîre ve fi'e-i kalîle[7] ile cezîreye vusûl bulub

1 "Hangi nimet zamanla kaybolmaz."
2 Rihlet: Göç, göçme, ayrılma.
3 Pâ-nihâde-i meymenet: Uğurlu ayak basışı, gelişi.
4 Ziyâ-güster: Ziya saçan, ışık yayan.
5 Nedret: Azlık; seyreklik, az bulunma.
6 "En zor zamanlarda Allah bir kurtuluş yolu gösterir."
7 Fi'e-i kalîle: Az cemâat.

Beyt

El-harbü inne bi-eşirretihî * Helâ yekün fîke'l-feşil
Isbir alâ ehvâlihâ * Lâ-mevte illâ bi'l-ecel

Me'âlini tefsîr ile asâkir-i İslâmiyye'yi gazâya teşvîk itdikden başka bi'n-nefs azm-i meydân-ı rezm idüb yirmi â'dâyı îsâl-i dârü'l-bevâr itdikde sâ'ir guzât-ı Müslimîn dahi kemâl-i gayret ve ikdâm ile iş'âl-i nâ'ire-i kâr-zâr idüb meydân-ı harbde â'dânın başlarmdan peşteler peydâ itdiler bakiyyetü's-süyûfi dahi sahildeki sefînelerine firâr iderken asâkir-i İslâmiyye ta'kîb itmekle âteş ve âb arasında telef oldılar bundan sonra donanma-yı â'dânın kuvvetü'z-zahrı[1] şikest ve istidrâcları hasebiyle beyne'd-düvel[2] tahsîl itmiş oldukları şöhret-i kâzibeleri pest olub bu feth-i celîl ve cedîd fırka-i nâciye-i muvahhidîne îd-i ber-bâlâ-yı îd olmağla ba'de-ez-în müşârün-ileyhin ism-i sâmîlerine lafz-ı azîz-i Gâzî ilhâk olunarak Devlet-i Aliyye'de şöhret-i sâbıkası intişâr bulub hüner ve hüsn-i eser ile nâ'il-i rütbe-i vezâret ve bi'l-fi'l deryâ kapudanlığı ile mazhar-ı nazar-ı devlet olmuş idi gavâ'il-i sefer ber-taraf oldukdan sonra bir zamândan berü Akka ve Yâfa ve Saydâ ve Beyrut ve nice memâlik-i pâdişâhîyi tagallüben zabt iden Tâhir Ömer nâm bâgî üzerine kerrâtla sevk-i asâkir olunmuş ise de giden asâkir münhezimen avdet idegeldigimden def'-i vücûd-ı bî-sûdı mümkün olmayub bu sûretlerle dahi birçok esliha ve mühimmât ele geçürerek tuğyânı müştedd ve Memâlik-i Mahrûse'ye hırs ve tama'ı evvelkiden müzdâd[3] olmuş iken üzerine müşârün-ileyh Kapudan Paşa me'mûr oldukda merkûmun mümteni'u't-tecezzî olan cem'iyyetini tefrîk ve mütehassın oldığı kal'ayı darabât-ı top-ı ra'd-âşûb ile tahrîb idüb suhûletle ser-i bî-devletini bedeninden cüdâ ve mazarratını (s.260) ol havâlîden imhâ eyledikden sonra Mora'ya müstevlî olan Arnavud tâ'ifesini oralardan ref' ve izâle ile eyâlet-i mezkûrenin dahi âsâyiş ve istirâhatini i'âde eylediginden gayri sehy ve hayrâta sâ'î ve ahlâk-ı zemîme-i hıkd[4] ve hasedden berî ve kâffe-i umûrında zeyl-i tevekküle teşebbüs-i âdeti ve kelâm-ı hakkı kabûl muktezâ-yı tabî'ati ve âmmenin mecbûr ve mübtelâ oldukları huzûzât-ı nefsâniyyeden âzâde ve sahâ'if-i a'mâli mûceb-i gazab-ı ilâhî olan nükûş-ı muharremât ve menhiyyâtdan[5] sâde ve herhâlde havf-ı Bârî-i yâr-gârî ve taleb-i ecr-i mesûbât-ı nuhbe-i efkârı ve bâ-husûs tahsîl-i rızâ-yı şehr-i yârî be-heme-hâl semîr-i zamîr-i bâhirü'l-envârı olub kendüsi gâyet sâdık ve müstakîm oldığından umûr-ı devletde kusûr idenleri sevmez ve levm-i lâ'imden[6] adem-i ictinâb ile dâ'imâ kelâm-ı hakkı söylemekden sakınmaz ve hulûs-ı akîdet ve safâ-yı taviyyetinden nâşî min-tarafillâh düşmanları makhûr ve mümteni' ve muhâl add olunan işler kendüye sehl ve yesîr olub def'a-i sâlise kâ'immakâmlıklarında Cum'a güni mu'tâd üzre rikâb ağaları nezd-i müşîrîlerine gelerek (küllün yebhasü ammâ şugule bih)[7] kâ'idesi üzre

1 Kuvvetü'z-zahr: Arkayı tutan, arkada bulunan, icâbında yardıma yetişecek, imdada hazır olan asker.
2 Beyne'd-düvel: Devletlerarası.
3 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
4 Ahlâk-ı zemîme-i hıkd: Kötü ahlâk. Dînin ve aklın beğenmediği huylar.
5 Menhiyyât: Dînin yasak ettiği şeyler.
6 Levm-i lâ'im: Çekiştiricinin kınaması, dedikodu.
7 "Herkes kendi meşgul olduğu konuyu anlatır."

â'lâ at lakırdısı açıldıkda ağalar zîr-i rân-ı mülûkâneye şâyân atların kıllet ve nedretinden bahs itmeleriyle Kapudan Paşa bir küheylân atım vardır lâkin halebetü'l-kemmiyyeti ikbâl ve cevelan-gâh-ı semend-i iclâl olan sâha-i felek-misâha-i hüsrevâneye takdîm olunmağa lâyık olub olmadığı ma'lûmum degildir eger sezâ-yı nîm-nigâh-ı mülûkâne olacağını bilsem el-abdü ve mâ-yemlikuhu kâne li-mevlâhu[1] fehvâsı üzre hezâr şerm ve hicâb ile arz ve takdîme şitâb iderdim didi anda rikâb ağaları rü'yetine tâlib olmalarıyla derhâl ihzârını ba'zı hademesine îmâ eyledi ağalar dahi Kum Meydânı'na ihâle-i nazar itmişler idi ol esnâda arz odası kapusunda bir arbede ve tarrâka zâhir ve herkes verâsma nâzır oldukda esb-i mezkûrun arz odası vasatında cilve-ger-i cevelân oldığını görünce vâleh ve hayrân oldılar ve bu âna kadar vâki' olmamış bir keyfiyyet oldığına ve esb-i mezkûr uyûbdan ârî ve Ebû Ubeyde'nin Kitâbü'l-hıyel'de beyân itdigi muhassenât-ı hayliyyeyi hâvî olarak tamâm ihdâ ve takdîme lâyık ve ahrâ idügüne şahâdet itmeleriyle der-akab tezyîn olunub rikâb-ı hümâyûna takdîm olundı nazar-ı insâf ile bakılsa esb-i mezkûrun otuz kırk kademe nerdübândan bilâ-tekellüf çıkması ve ba'dehu bilâ ta'ab avdet itmesi semere-i azîmet-i sâdıka ve eser-i âdet-i hârika oldığı zâhirdir bundan başka an-asl arslan yırtıcı hayvânların eşeddi iken el-yevm dâ'irelerinde mevcûd olan arslan kayd ve zincîrsiz zât-ı âlîlerine musahhar ve huzûr-ı âsafânelerinde mânend-i gorbe-i muhakkar olub sâ'ir iddi'â-yı secâ'at idenler mukayyiden gördüklerinde havf-i hirâs ile uzakdan merhabâ iderlerdi Cenâb-ı Hakk'dan ziyâde havf iden mahâbîb-i (s.261) ilâhiyyeye kâffe-i enâm ve belki sübbâ' ve hevâmm zarar ve ziyân ideмeyeceklerini tâ'ife-i sûfiyye mebhas-i havf ve ricâda tahrîr itdiklerine binâ'en bu makûle hayvânâtın hâ'if minallâh olan vezîr-i müşârün-ileyhden mısirâf-ı mazarratları istib'âd olunur umûrdan degildir Cenâb-ı Hakk hayr-hâhân-ı dîn ve devleti dâ'imâ bu makûle hârikâde umûra muvaffak idüb vüzerâ ve vükelâsını hayra masdar ve rızâ-yı pâdişâhîye muvâfık harekete mazhar eyleye âmîn. İntihâ

Vâsıf'ın ber-vech-i bâlâ Halîl Hamîd Paşa'ya müdâhene içün Gâzî Hasan Paşa'yı irtikâb ile ittihâm eylemiş olması ve bu makâmda dahi kerâmet isnâd idercesine medhinde ıttırâ eylemesi tenâkus-ı sarîhdir Gâzî Hasan Paşa'nın arz odasına at çıkarması ve hayvânât-ı muzırrayı kendüsüne alışdırması cündîligine ve cür'etine delâlet idecek hâlâtdandır. Ve sahîhan şüce'ân-ı asrdan bir zât-ı sütûde-sıfât idi bu yolda müşâhid olan ahvâli kerâmet derecesine vardırmak mübâlağa oldığı gibi devlete bu kadar hidmeti sebk itmiş olan zâtı fasl ve mezemmet eylemek dahi revâ degil idi.

Azl-i Şeyhü'l-islâm Ârif Efendi

Rebî'ü'l-âhir'in onuncı güni Şeyhü'l-islâm Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi azl olunarak Rûmili pâyesiyle Anadolı kazaskeri olan Müftî-zâde Ahmed Efendi Şeyhü'l-islâm nasb olunub Anadolı kazaskerligi sâbıkâ İstanbul Kadısı Mehmed Mekkî Efendi'ye tevcîh ve Rûmili pâyesiyle dahi manzûme-i ikbâli tezyîl kılındı.

1 El-abdü ve mâ-yemlikuhu kâne li-mevlâhu: Kul ve onun sahip olduğu şeyler efendisine aittir.

Doksan yedi senesi Muharrem'inde dünyâya gelmiş olan Fâtma Sultân ile ba'zı şehzâdegân hazerâtı çiçek çıkarub Muharrem'in onuncı güni Fâtma Sultân illet-i mezkûreden vefât eylemiş ise de şeh-zâdeler bi-lütfihî Te'âlâ ifâkat[1] bulmağla Hekîmbaşı Hayrullâh Efendi'ye İstanbul pâyesi ihsân buyurulmuş idi. Mu'ahharen Şeh-zâde Süleymân dahi illet-i mezkûreye uğrayub Rebî'ü'l-evvel'in on sekizinci güni vefât eyledi.

Hayrullâh Efendi'nin Enderûn-ı Hümâyûnda olan ba'zı â'dâsı ise bu kerre kendüsüne şe'âmet[2] isnâd eyleдiklerine mebnî hekîmbaşılıkdan azl ile Gelibolı'ya nefy ve iclâ olunub müderrisînden Gevrek-zâde Hasan Efendi hekîmbaşı nasb olundı. Birkaç ay mürûrunda müşârün-ileyh Hayrullâh Efendi Gelibolı'da dahi bıragılmayub Tâ'if'e nefy olunmuş ve anınla berâber mevâlî ve kuzâta kapu kethüdâlık takrîbiyle hulûl iderek ba'zı mezâlime vesîle olan Kâsım Efendi dahi nefy tarîkiyle Cidde'ye gönderilmişdir.

Hayrullâh Efendi'nin bu derecelerde tekdîr olunmasının sebebi bu vechile menkûldür ki ziyâdece mazhar-ı nazar-ı i'tibâr-ı şehr-i yârî olması bi't-tabi' ba'zı mukarrebînin istirkâbını da'vet itdikden (s.262) başka bir gün huzûr-ı hümâyûnda oturur iken Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri Dâru's-sa'âde ağasına emr ile Hayrullâh Efendi'ye kahve virdirmiş olub ol vakit ise hekîmbaşılar Dâru's-sa'âde ağasının ma'iyyeti takımmdan ma'dûd olmasıyla bu keyfiyyet ağaya girân gelerek aleyhine kıyâm eyledigi sırada Hayrullâh Efendi Demirkapu'da beden üzerinde olan konağmı ta'mîr iderken süpürün'i dökmek üzre kal'a dîvârından bir kapu açmış ve ol vakitler ise kal'a dîvârının delinmesi memnû'âtdan ve pek çirkin mevâddan bulunmuş olmasıyla ol vaktin hükmünce kendüsünün fasl ve mezemmeti bahsinde â'dâsına bir bâb-ı vâsi' açılmış oldığmdan ve zannıma bu esnâda Enderûn-ı Hümâyûnda ba'zı vefeyât vukû'ı dahi ber-vech-i meşrûh kendüsünün şe'âmet-i kademine azv ve isnâd oldığından berminvâl-i muharrer Tâ'if'e kadar teb'îdine yol bulmuşlardır. Bu esnâda Hayrullâh Efendi'nin hânesi dahi muhterik olmağla isâbet-i ayna[3] haml idilmişdir.

Şeyhü'l-islâm-ı esbak İbrâhîm Begefendi menfâsı olan Ankara'nın hevâsıyla imtizâc idemeyerek Burusa'ya nakl ve tahvîlini ricâ itmekle Burusa'da ikâmete me'mûr ve oğlı Mustafâ Begefendi dahi İncîr köyünden kalkub İstavroz'da vâki' sâhilhânesinde ikâmete me'zûn kılındı.

Sadr-ı â'zamın Dersa'âdet'e Vürûdı ve Ba'zı Tecîhât Vukû'ı

Sadr-ı Cedîd Yûsuf Paşa Mora'dan hareketle Rebî'ü'l-âhir'in yirmi dördünci güni Dersa'âdet'e vusûl bulmuşdur. Rûmili cânibinden makâm-ı Sadâret'e gelan vüzerâ-yı izâm ibtidâ İncîrli nâm çiftlige gelerek ferdâsı Dâvud Paşa'da cüz'î ârâm[4] ile yemeklik mahalli olan Bahâriye'ye nüzûlleri egerçi mu'tâd ise de kıllet-i me'vâ[5] ve şiddet-i şitâ sebebiyle

1 İfâkat: Hastanın iyi olması, iyiliğe dönme.
2 Şe'âmet: Uğursuzluk.
3 İsâbet-i ayn: Göz isabeti, göz deymesi, nazar.
4 Cüz'î ârâm: Az durma, az eğlenme, az dinlenme.
5 Kıllet-i me'vâ: Mesken, sığınacak yer azlığı, darlığı.

mezkûr çiftlikde beytûtet olunacak olsa dâ'ire halkı ve müstakbelîn gürûhı[1] meşakkate dûçâr olacaklarından nâşî bu kerre sadr-ı müşârün-ileyh İncirli'yi geçüb doğrı Dâvudpaşa'ya nüzûl eyledi. Ve oradan dahi hareket ve âheste reftâr[2] ile mahall-i mu'tâdda kâ'immakâm paşa ile mülâkât itdiklerinde beynlerinde übüvvet ve bünüvvet mesâbesinde olan hukûk-ı kadîme iktizâsıyla yek-dîgere izhâr-ı beşâşet iderek ve hem-inân-ı murâfakat olarak resm-i mu'tâd icrâsından sonra sadr-ı müşârün-ileyh yemeklik mahalline ve andan Mâbeyn-i Hümâyûna ve ba'dehu Bâb-ı Âlî'ye bi'l-vusûl icrâ-yı levâzım-ı me'mûriyyete ibtidâr eylemiş ve çend rûz mürûrunda dâhilen ve haricen ba'zı tevcîhât vukû'a gelüb bu sırada Sadr-ı sâbık Alî Paşa'ya Özi eyâleti tevcîh buyurulmuş ve hâlâ yeniçeri ağası bulunan Sivaslı Mehmed Ağa bundan akdem Özi muhâfazasında ağalık ile mukîm olması münasebetiyle sadr-ı sâbıka kesb-i tereddüd itmiş oldığma binâ'en Sadârete geldikde anı dahi Dersa'âdet'e celb ile yeniçeri ağası itdirmiş idi. Bu kerre Sadâretden infisâli hasebiyle (**s.263**) Mehmed Ağa'nın dahi necm-i ikbâli sâkıt olmağın Cumâde'l-ûlâ'nın ikinci güni azl ile Dimetoka'ya nefy olunub yerine Kul Kethüdâsı Yûsuf Ağa yeniçeri ağası nasb olunmuşdur.

Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Rahneli Hasan Ağa zengînlikle meşhûr oldığından ser'askerler taraflarından teshîl-i maslahat yâhûd celb-i menfa'at kasdıyla gâh ordu defterdarlığına ve gâh kılâ' ta'mîrine sevk olundığını duyub bu sûretde beher-hâl bir güne ınasraf gördirilmekden halâs bulınayacağını cezm ile bâri böyle bir masraf-ı zarûrî gördigi hâlde hiç olmaz ise bunun mukâbilinde nezd-i Devlet-i Aliyye'de bir tahayyüz ve i'tibâr kazanmak ve bu sûretle hakkında diş bileyenlere gâlib gelmek mülâhazasına binâ'en surre emânetine tâlib olmuş idi. Ba'zı tarafların himmetiyle istid'âsı karîn-i kabûl kılınarak kudûmiçün kendüsüne haber-i meserret[3] irsâl olunub vâkıf-ı hâl oldığı anda yola çıkarak sür'at-i hareketle Dersa'âdet'e vusûl buldukda Rebî'ü'l-âhir'in yirmi sekizinci güni uhdesine surre emâneti tevcîh olundı.

Ağribozlı İbrâhîm Paşa-zâde Cidde Vâlîsi Vezîr Mehmed Paşa Cebel-i Arafât'a su'ûd hilâlinde tevbe ve istiğfâr idüb Arafât'dan inileceği vakit yâ-Rabb bu günâhkâr kulını afv eyle ve yeniden günâha girmemek içün rûhını kabz eyle deyü zâr ve giryân olarak mahall be-mahall el kaldırub dergâh-ı ilâhîye arz-ı du'â ve niyâz eylemiş ve hattâ etrâfında bulunan hüccâca rikkat gelerek anlar dahi berâber ağlamış ve du'âsı karîn-i icâbet olarak Arafât'dan nüzûl eyledigi ânda cebel-i mezkûr eteginde kelime-i şehâdet getürerek teslîm-i rûh eylemiş oldığı haberi bu esnâda Dersa'âdet'e vâsıl oldukda Cidde eyâleti Bolılı el-Hâc Ahmed Ağa uhdesine bâ-rütbe-i vâlâ-yı vezâret tevcîh olundı tafsîli zîrde gelür.

Şeh-zâde Sultân Mustafâ bu esnâda Kur'ân-ı Kerîm'i hatm eylemiş oldığından Cumâde'l-ûlâ'nın gurresi olan Pençşenbe güni vükelâ ve ricâl-i devlet Ayasofya Câmi'-i Şerîfi'nde salât-ı zuhrı ba'de'l-edâ' Sarây-ı Hümâyûna gidüb hâk-pây-ı şâhâneye rû-mâl[4] oldukdan sonra hatm du'âsı edâ olunmuşdur.

Baru Adası[5] ahâlîsinden olub bir takrîble Donanma-yı Hümâyûn tercümânı olan

1 Müstakbelîn gürûhı: Karşılamaya gelenler.
2 Âheste reftâr: Yavaş, ağır yürüyüş, hareket.
3 Haber-i meserret: Mutlu haber, sevinçli haber.
4 Rû-mâl: Yüz süren, yüz sürücü.
5 Baru Adası: Paros Adası. (Kiklad Adaları)

Nikola Mavroyani Eflâk voyvadalığı tahsîline düşüb husûl-i matlabı ba'zı taraflardan dahi kendüye va'd olundığı hâlâ Eflâk Voyvadası Mihalaki Beg'e ba'zı mahallerden ihbâr ve şâyed bir gûne azviyyât[1] ile ittihâm olunarak azl olunmakdan ise isti'fâ itmesi hakkında hayırlu olacağı ihtâr olunmağla Mihalaki Beg telâş idüb derhâl illet-i vücûdundan bahisle isti'fâ itdigine binâ'en Cumâde'l-âhire'nin yedinci güni azl olunub merkûm Nikola (**s.264**) Mavroyani Eflâk voyvadası nasb olundı deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir. Maksad-ı hafî bu imiş ki bu esnâda Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beynindeki bürûdet günden güne kesb-i şiddet itmekde oldığından Eflâk'da sahîhan işe yarayacak bir voyvada bulunmak lâzım gelüb Mavroyani buna ehil görilüb Kapudan Paşa tarafından dahi müstashib olmağla ber-vech-i muharrer Eflâk voyvadası nasb olunmuşdur. Lâkin voyvadalıklar münhall oldukda Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı voyvada olub Tersâne tercümânı dahi Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı olmak usûl-i mer'iyyeden oldığı cihetle Mavroyani'nin Tersâne tercümânlığından voyvada olması Fenarluların igbirârına bâdî olmağla Mavroyani hakkında ızmâr-ı gayz ve kîn itmişlerdir.

Darbhâne sarrâfı olan Bedros vaktiyle fevt olan İstefan'ın hidmetkârı iken envâ' evzâ'-ı müzevvirâne ve etvâr-ı hîle-kârânesiyle ana kesb-i takarrüb iderek hod be-hod umûr-ı Darbhâne'yi rü'yet itmege başlayub ve ol hilâlde Darbhâne emîni bulunan Sıdkı Mustafâ Efendi'yi dahi ba'zı evzâ'-ı ebleh-firîbânesiyle firîfte[2] eyleyüb ol dahi kârgüzârlığını ba'zı mahallere teşhir ve işâ'a itmekle giderek İstefan'ın yerine bi'l-istiklâl Darbhâne sarrâflığını istihbâl itdikde ümenâ ve sâ'ir hademeyi birer takrîble ihâfe ve tarafına imâle itdiginden anlar dahi ba'zı seyyi'âtını görseler bile mecbûren ketm ile hüsn-i mu'âmele ider oldılar bu sûretle kesb-i tahayyüz ve ikbâl idüb vazîfesinden hâric ba'zı umûra müdâhale itdiginden gayri sunûf-ı re'âyânın evlâdına tasallut ile hetk-i perde-i nâmûs eylemege ve kuvve-i mâliyyesiyle ıtmâ' iderek kâle gelmeyecek hıyânetler işlemege ve ba'zı serâ'ir-i devleti nâdân[3] ve bed-hâhlara söylemege başlamış oldığı meşhûr ve elsinede mezkûr olmağla derhâl ahz ve habs olunub ve muhâsebesine Defter Emîni Hasan Efendi me'mûr kılınub Tarabya'daki yalısının verâsında müceddeden inşâ itmiş oldığı kilisası yıkıldıkdan sonra kendüsi dahi Cumâde'l-âhire'nin on dokuzuncı güni katl olundı. Bunun katlinde Mavroyani Beg'in eli oldığı mervîdir. Çünki Mavroyani daha evvel voyvada olacak iken Bedros mâni' olmuş idi.

Doksan dokuz tevcîhâtında Tütün Gümrükcisi Mehmed Emîn Ağa başbâkî kulluğı mansıbını istid'â idüb ancak zu'afâ-yı ricâlin hücûmı mülâbesesiyle istid'âsına müsâ'ade olunamayacağından uhdesinde bulunan hidmetlerle iktifâ itmesi ba'zı taraflardan kendüye ifâde olunmuş ise de herkesin mübtelâ oldığı hubb-i câh[4] ve riyâsetden fâriğ olamayub bu derdin ilâcını şerbet-i dînâra havâle iderek mansıb-ı mezkûr kendüye ihâle buyuruldığı takdîrce câ'ize-i mu'ayyenesinden başka taraf-ı mîrîye yedi bin beş yüz guruş virecegini (**s.265**) arz ve ta'ahhüd itmekle nef'-i mîrî içün ber-vech-i muharrer sene-i mezkûre tevcîhâtında mansıb-ı mezkûr muvakkaten uhdesine tevcîh olunub müte'ahhid oldığı meblağ

1 Azviyyât: İftiralar, isnatlar.
2 Firîfte: Aldatılmış, kandırılmış, aldanmış.
3 Nâdân: Bilmez, nobran, kaba, terbiyesi kıt.
4 Hubb-i câh: Yer, mevki, rütbe sevgisi.

Hazîne-i Âmire'ye teslîm itdirilmiş idi. Mansıb-ı mezkûrun zabtı evâ'il-i Receb'de olub vakti bulûlünden bir iki gün mukaddemce istîzân itdikde müsâ'ade gösterilüb hattâ zabtı güni bermu'tâd hazîneye gitmiş ise de der-akab Bâb-ı Âlî'ye da'vet olunub ma'zûliyyeti kethüdâ beg tarafından kendüye ifâde olunarak başbâkî kulluğı sâbıkâ mutasarrıfı olan Halîl Ağa'ya ibkâ olundı. Zâten ve zamânen kesb olunan haysiyyetle kazanılan rütbe ve mansıbın hayr ve meymeneti olub ammâ böyle aykırıdan bir illet ile der-dest olunan câh ve riyâset öteden berü mûcib-i mahcûbiyyet ve nedâmet olagelmişdir.

Mûmâ-ileyh Emîn Ağa ile Tophâne ve Midillü nâzırı olan Süleymân Ağa'nın beyninde fi'l-asl münâfese ve muhâsede oldığından Emîn Ağa'nın başbâkî kulluğundan infisâl ile infi'âlini işiterek Süleymân Ağa kemâl-i inbisâtından terâne-sâz-ı sürûr olub bu şemâteti Emîn Ağa'ya mün'akis[1] oldukda azlinden ziyâde anın mesrûriyyetinden mükedder oldı. Lâkin bu esnâda Süleymân Ağa'nın Midillü'deki vekîli ecnebîlere zeytûn yağı fürûhtiyle ittihâm[2] olundığına binâ'en kendüsi Midillü'ye varub da nezârete dâ'ir olan umûrı bi'z-zât görmek üzre Tophâne Nezâreti'nden azl ile Midillü'ye irsâl olunmağla itdigi şemâtetin cezâsını bulmuş ve bu sûretle Emîn Ağa dahi memnûn olmuşdur. (Lâ-tuzhirü'ş-şemâteti bi-ahîke fe-yü'âfiyebullâhü ve yebtelîke) Bundan akdem Garb Ocaklarıyla Venediklüler beyninde tekevvün iden mücâdele ve münâza'a taraf taraf istimâ' olunub Ülgün ve Bar kapudanlarından Alî Re'îs nâm kimse dahi buna vâkıf olmağla gûyâ ocaklara i'âne sûretiyle bergendisinin levâzımâtını bi't-tertîb Antalya sularında tesâdüf itdigi bir kıt'a Venedik tüccâr gemisini hilâfı-ı şurût-ı mu'âhede gasb itmiş ve bu hareket-i fezîhası duyulmamak içün derûn-ı sefînede bulunan eşyâyı ahz ile âdemlerini katl ve sefîneyi gark eyledigi mesmû' oldığma mebnî derbâl Kapudan Paşa tarafından merkûmı tutub İstanbul'a getürmek içün Daman Kapudan me'mûr kılındı. Merkûm Alî Re'îs taraf-ı devletden üzerine sefîne ile bir kapudan ta'yîn olundığını hiss eyledigi anda oralarda duramayub firâr eylemiş ve egerçi Daman Kapudan arkasına düşmüş ise de aralarında bu'd mesâfe oldığından yetişemeyüb Alî Kapudan Tunus Ocağına dahîl düşmüş oldığına binâ'en dehâleti hasebiyle ocaklar tarafından yalnız nefsi şefâ'at olunub râkib oldığı bergendisi Daman Kapudan'a teslîm ile Tersâne'ye îsâl kılmdı.

(s.266) Rusyalu bir müddetden berü hanân ve selâtîn-i Cengiziyye'ye sûret-i nevâziş göstermekde iken şimdi bütün bütün Kırım mülhakâtını zabt ile artık anlara müdâhenesi kalmadığından cümlesine istiskâl[3] itmekle her biri birer tarafa firâr itmege mecbûr olub bu sûretle Bahâdır Giray Han ile karındaşı Arslan Giray Sultân Abaza içine dahîl düşerek orada ikâmet üzre olub bu ise o havâlînin şirâze-i nizâmına halel vireceginden celb ve istimâletleri îcâb-ı maslahatdan olmağın kendülerime beş bin guruş harc-ı râh irsâl olunub ve te'mîn ve te'lîf siyâkında emr-i âlî yazılub Rûmili cânibinde kendüleri içün tahsîs olunan çiftliklerine nakl ve azîmet itmeleri akdemce emr ü fermân buyurulmuş ve müstakil bir kıt'a sefîne dahi gönderilmiş idi. Ancak mukaddemâ kendüleri Rusya'mn iğfâliyle Devlet-i Aliyye aleyhinde hareket itmiş bulunduklarına mebnî bu tarafa gelmege cesâret idemediklerinden işbu iki yüz senesi Receb-i şerîfinin evâ'ilinde dahi artık bu husûsda mecâl-i i'tizâr olmadığından beher-

1 Mün'akis: Yansıyan, yansımış.
2 İttibâm: Suç altında bulunmak. Suçlamak. Töhmet altında olmak.
3 İstiskâl: Yüz vermeme, koğarcasına muamele etme dolayısıyla kovma.

hâl hanân-ı müşârün-ileyhimâyı te'mîn ile bu tarafa nakl ve îsâl eylemesi zımnında Soğucak ve Anapa muhâfızlığına emr-i âlî yazılmışdır.

Receb'in on birinci gicesi Galata'da harîk zuhûr idüb itfâsı içün me'mûrîn tecemmu' itdikleri esnâda sadr-ı â'zam dahi âteşe karîb bir hânenin tabaka-i ulyâsına su'ûd idüb etrâfda bulunanları bezl-i atâyâ ile çalışdırmakda iken ziyâde izdihâmdan nâşî hâne-i mezkûrun tabaka-i ulyâsı çökmekle alt katda bulunan vâfir kimseler mecrûh ve telef oldı. Sadr-ı â'zamın dahi yukarudan aşağıya düşmesiyle ba'zı â'zâsı incindi ise de küllî zarar isâbet itmedi. Fakat bostâncıbaşı ziyadece zedelendi harîk dahi üç sâ'at kadar mümtedd oldukdan sonra söndi Topçıbaşı Mehmed Ağa'nın bu harîkde tesâmuh[1] ve tekâsüli[2] vukû'a geldiginden ve harîk mahalline vakt ve zamânıyla yetişmediginden ferdâsı güni azl ile Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Genc Osmân Ağa topcıbaşı nasb olundı.

Bu esnâda Saydâ beglerbegisi olan Selîm Paşa vefât itmekle Saydâ eyâletinin Hama mütesellimi olan Selîm Ağa'ya bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh olunması Cezzâr Ahmed Paşa tarafından istid'â olunub ber-muktezâ-yı vakt ve hâl inhâsma müsâ'ade olunmak lâzım gelmekle Receb'in yirmi ikinci güni Saydâ eyâleti mîr-i mîrânlık ile mûmâ-ileyh Selîm Ağa'ya tevcîh kılındı.

Vefât iden Selîm Paşa Cezzâr'ın memâlikinden olub kendüsiyle Mısır'dan berâber çıkarak ol vakitden berü ferah ve ıztırâbında kendüsünden müfârakat[3] itmemiş oldığından en ziyâde mu'temed ve mü'temeni idi vefâtında diger Selîm Ağa'yı anın yerine geçürmişdir ki o dahi kendü kölelerindendir.

(s.267) Sâbıkâ Burusa Kadısı Müftî-zâde Abdullâh Efendi'ye ve müddet-i medîdeden berü Dersa'âdet'de ifâde ve tedrîs ile meşgûl olan zevât-ı fezâl-i simâtdan Köprülü Halîl Efendi'ye ve mevâlîden ve meşâhîr-i ulemâdan Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi'ye ve fuhûl-i fudalâ-yı kirâmdan Müftî-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi'ye Mekke pâyeleri ihsân olundı.

Rûmili ve Anadolı cânibinde cesîm kısmetler vukû'unda kazaskerler taraflarından muharrir gönderilmek usûlden oldığına mebnî akdemce Kudüs-i Şerîf'de fevt olan tüccâr Kosti nâm zımmînin[4] İstanbul'da olan hânesini Rûmili kazaskeri temhîr itdigi gibi Kuzguncuk'da olan hânesini dahi Anadolı kazaskeri temhîr itdikde Üsküdar Kadısı Kebîrî-zâde izhâr-ı hiffet iderek mühri fekk[5] ile me'mûrları tard itdiginden Anadolı kazaskeri derhâl kısmeti tefrîk iderek bâ-işâret-i aliyye Üsküdar'a kassâm nasb eyledi Kebîrî-zâde dahi bu hakâretden münfa'il ve dil-gîr olub mahkemeyi kapatdığı ma'lûm-ı evliyâ-yı umûr oldukda azl ve nefyime egerçi karâr virildi ancak bunca senelerden berü imtizâr ile nâ'il oldığı mansıbının nemâsından[6] mahrûm olması dahi revâ görülmeyerek mansıbı niyâbete zabt ile hâsılâtı tarafma virilmek üzre Burusa'ya nefy ve iclâ kılındı.

1 Tesâmuh: Dikkatsiz, kayıtsız davranma.
2 Tekâsül: Üşenme, tenbellik; ilgisizlik, ihmal.
3 Müfârakat: Ayrılma, uzaklaşma. Bir yerden ayrılma.
4 Zımmî: İslâm Devleti tebaasından olan gayr-ı müslimler.
5 Mühri fekk: Bir şeyin mühürünü bozarak açmak.
6 Nemâ: Gelirler, kazanç. Artma, çoğalma. Büyüme, uzanma.

Abdülbâkî Paşa'nın Maktûl Oldığı

Paşa-yı mûmâ-ileyhin Bağdâd vâlîsine sâbıka-i hidmeti olub bi-hasebi't-ta'alluk uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîh buyurulmasını birkaç def'a inhâ itdigine binâ'en akdemce iki tuğ ile memnûn kılınmışı idi bir müddet sonra Bağdâd vâlîsi kutr-ı Irâk'ı ecânibden tahlîs ve kendi âdemlerine tahsîs dâ'iyyesiyle Musul vâlîsi olan Abdülcelîl-zâde'den şikâyet ile sû-i hâlini inhâ ve kendü çerâğı olan mûmâ-ileyh Abdülbâkî Paşa'nın Musul beglerbegisi nasb olunmasını küstâhâne istid'â zımnında pey-der-pey tahrîrât irsâl itmekden nâşî ber-muktezâ-yı vakt ve hâl inhasına müsâ'ade olunarak Musul eyâleti Abdülbâkî Paşa'ya tevcîh buyurulmuş idi Musul'a gelüb ikâmet itdigi gibi celb-i mâl ve tanzîm-i hâl sevdâsıyla ahâlîden gasb ve nehb itdigine kanâ'at itmeyüb ve iştiharına illet olan şahsa dahi muhâlefet eyleyüb Bağdâd muzâfâtından İmâdiye üzerine hareket birle ahâlî-i İmâdiye gâfil bulunduklarından vâfir emvâl ve hayvânâtlarını ahz ve gâret ve fukarâ ve zu'afâya îsâl-i mazarrat itdikden sonra avdet itdigi hâlde ahâlî-i İmâdiye'den hâzır olmayanlar bu musîbeti istimâ' ve derhâl ictimâ' ile paşa-yı mûmâ-ileyh yetişüb istirdâd-ı emvâl zımnında ifâde-i hâl itdiklerinde Paşa gazaba gelerek derhâl mübâşir-i harb ve kıtâl[1] olmağla ve ahâlî dahi mukâbele itmekle esnâ-yı muhârebede Paşa katl olunub hevâdârları perîşân olnıağın ahâlî (**s.268**) emvâl-i mağsûbelerini istirdâd ile avdet itmiş oldukları haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda Musul eyâleti Kars muhâfızı olan Abdülcelîl-zâde Süleymân Paşa'ya ve Kars muhâfızlığı bundan akdem Payas tarafında ikâmeti menvî olan mîr-i mîrândan İbrâhîm Paşa'ya tevcîh olundı.

Müverrih Vâsıf Efendi bu vukû'âtı minvâl-i meşrûh üzre yazdıkdan sonra dir ki Bâb-ı Âlî tarafından bu mâddeye egerçi vukûfumuz vech-i muharrer üzre olub ancak kâ'ide-i müverrihîn üzre bu mâdde sâ'ir erbâb-ı vukûfdan ve bâ-husûs Âsitâne'de müsâfereten mukim olan Musul tüccârından geregi gibi tefahhus olundukda bu vechile bast-ı makâl ve ifâde-i hâl eylediler ki Abdülbâkî Paşa Musul'a mutasarrıf olalıdan berü ve hâric ve dâhil-i beldede haber aldığı eşkıyâmn ve ihâfe ve izâlesi lâzım gelan ehl-i zulnı ve fesâdın cezâlarını tertîb idüb ve bu mülâbese ile aceze-i re'âyâ sâyesinde müstezill-i emn ve refâh ve eyâdî-i mütetâvele-i bugât zamânında kasîr ve kütâh olub hattâ Musul'a dokuz sâ'at mesâfede mütemekkin Yezîd tâ'ifesinden Zenadî aşîretinin bu esnâda ta'addî ve tecâvüzleri ve ebnâ-yı sebîle[2] ta'arruzları tahakkuk eyledigine binâ'en ref'-i mazarrat ve hasâretlerine niyyet ve Musul askerini ma'iyyetine celb ile yerinden hareket itdigini leyl ve nehâr intihâz-ı fırsat ile îkâ'-ı ihtilâle müteheyyi' olan Abdülcelîl-zâde tarafdârları hiss idüb derhâl aşiret-i mezkûreye kaziyyeyi ihbâr ve fırsat buldukları hâlde Paşa-yı merkûmun i'dâmını ta'lîm ve ihtâr itmeleriyle zikr olunan aşîret dahi cengâverlerin mevâki'-i ma'lûmede pusuya koyub Paşa ol taraflara geldikde ahâlî emvâl ve eşyâlarını alâ-hâlihâ terk ile firâr sûretini izhâr itmeleriyle Paşa gelüb ve aşiret-i mezkûrenin nütemekkin oldukları mahalle hücûm idüb askerden hulûbını havfdan firâra haml ile yağma-girân[3] askere i'tâ-yı ruhsat ve tekmîl-i maslahat akabinde avdet ve mahall-i ma'rekeye iki sâ'at ba'îd olan mevki'de vaz' ve sâde-i istirâhat itdikde pusuda olan aşiret askerleri taraf taraf bedîdâr ve hamlât-ı pey-der-peye ibtidâr itmeleriyle

1 Mübâşir-i harb ve kıtâl: Harbe ve muharebeye girişme, başlama.
2 Ebnâ-yi sebil: Yolcular, seyahat edenler, seyyahlar.
3 Yağma-girân: Yağmacılar, çapulcular, zorbalar.

berü tarafdan mâl-ı ganâ'imle meşgûl olan asker-i bî-gayret vâkıf-ı keyfiyyet oldukları gibi her biri birer semte firâr ve Paşa ise hezîmetden âr idüb mahall-i ma'rekede pây-dâr olarak celâdet-i kâmilesin izhâr idüb tâ'ife-i Yezîd mütekessir olduklarına binâ'en Paşa-yı şehîd ve birâderi Abdurrahman Ağa ile etbâ'ını nâ-bedîd[1] eylediler.

Defterdâr Efendinin Azli ve Ba'zı Nizâmât-ı Mâliyye

Bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin küllî masârifi olmak hasebiyle kısteyn mevâcibinde noksân görünmekle (**s.269**) bunun çâresini bulmak efkârıyla defterdâr-ı vakt olan Reşîd Süleymân Efendi mütehayyir ve muztarib oldığı hâlde Defter Emîni Hasan Efendi ba'zı tasarrufât-ı akliyye ile min-gayr-i ta'vîz mevâcib-i nâkısayı tekmîl itmegi ta'ahhüd eyledigine ve fi'l-hakîka mukaddemâ iki def'a defterdâr olub her def'asında birer gûne eshâm ihdâsıyla hazîneye ba'zı mertebe vüs'at[2] virmiş idügünden başka zâten mehîb[3] ve vakûr mâl tahsîlinde mâhir zevâtdan bulundığına binâ'en Receb'in onuncı güni uhdesine defterdârlık mansıbı tevcîh olunub münhall olan defter emâneti dahi Lâleli Mustafâ Efendi'ye ihâle buyuruldı.

Hasan Efendi'nin evvelki defterdârlığında ihdâs eyledigi eshâm ile ol vakt der-kâr olan muzâyaka-i mîrî ber-taraf olmuş ise de refte refte mahlûlât az vuku' bulmağa başladığından ve der-uhde[4] idenler kesb-i ta'ayyün garazıyla her sene sâliflerinden birkaç sehm ziyâdesiyle kabûl iderek derecesini aşub taşmış oldığından sonraları bu eshâmı ilzâm idecek kimesne bulanmaz olmasıyla Hasan Efendi'nin bu defterdârlığında dahi bu makûle eshâm-ı muhdesenin kasr-ı yedine bir şey dinilemeyüb ancak mahlûl vukû' buldukca fî-mâ-ba'd kimesneye virilmeyerek bi't-tedrîc ref'leri husûsuna karâr virilmiş oldığı Dercü'l-Vekâyi'de mündericdir.

Haleb muhassıllığı öteden berü mâl me'mûrlarına mahsûs olan menâsıbın güzîdelerinden oldığına mebnî kırk elli sene mukaddem ba'zı mâl-dâr kimseler birçok hidmet ve ubûdiyyetler arzla ve haylî akçe sarfıyla Haleb muhassıllığını tahsîl ve haylî akçeler kazanarak esbâb-ı ihtişâmlarını tekmîl idüb giderek ba'zıları vezîr ve ba'zıları mîr-i mîrân olagelmişlerdir mîr-i mîrândan Ahmed Paşa dahi bu sûretle tuğ ve alem alarak kesb-i şöhret eylemişdir mezkûr muhasssıllık bir müddet sonra asrın bî-insâf mürtekiblerinin[5] vâsıtalarıyla bey' men-yezîd ve hel min-mezîd kâlıblarına ifrâğ olunub ve giderek nakd-i mağşuş gibi revâcdan mu'attal ve ashâb-ı i'tibâr nazarlarında köhne takvîm gibi mensûhü'l-amel[6] olub ağniyâ-yı nâs tahsîline i'tibâr itmez oldılar binâ'en-aleyh ba'zı müflisler der-uhde iderek ibtidâ müte'ahhid oldukları rüşveti serî'u'l-husûl ve nakd hükmünde olan gümrük mâlından edâ ve fazlasını müştehiyât-ı nefsâniyyelerine sarf idüb sâ'ir emvâl-i mirîyi bakâyâ nâmıyla terk ve ibkâ idegeldiklerinden ekserîsi habslerde yaturlar ise de taraf-ı devletden tahsîl-ı bakâyâ unvânıyla be-her sene birkaç kapucıbaşı ve isti'câl zemîninde birkaç sadr-ı â'zam

1 Nâ-bedîd: Görünmez. Bellisiz, kayıp.
2 Vüs'at: Genişlik, bolluk. Para durumu. Boş meydan, fırsat.
3 Mehîb: Azametli, heybetli; korkunç.
4 Der-uhde: Üstüne alma, yüklenme.
5 Mürtekib: İrtikab eden, kötü, yakışıksız iş yapan; rüşvet alan, rüşvet yiyen.
6 Mensûhü'l-amel: Nesholunmuş, hükümsüz hırakılmış, hükmü kaldırılmış işler, ameller.

çukadârları müte'âkiben gönderilüb ve rü'yet-i masraflariçün hâl ve rütbelerine nazaran ta'yîn olunan yevmiyyeyi dahi vilâyetli çeküb mübâşirler dahi mâl-ı mîrîyi istirbâh ile hâsıl olan mtifâ'a tama'an Haleb'de ikâmeti ihtiyâr itmeleriyle Haleb ahâlîsi her sene külliyyetlü masârife dûçâr olurlardı.

(s.270) Müverrih Vâsıf Efendi nakl ve rivâyet ider ki yirmi beş sene mukaddem Vanlı Selîm Ağa nâmında bir kapucıbaşıya Haleb'de tesâdüf itdim Haleb'de te'ehhül idüb müte'addid evlâdı olmuş ve an-asl Âsitâne'de giriftâr-ı düyûn-ı kesîre iken hâsılât-ı âti'l-beyân ile düyûnı hiffet bulmuş âzâd-ı ser oldığı hâlde Haleb'de ikâmet idiyordı. Müddet-i ikâmetini su'âl itdigimde on seneye karîb oldığını haber virdi Dersa'âdet'e gelmediginin sebebini sordığımda didi ki menâsıb-ı devletde istihdâm olunmakdan me'yûs olub Haleb'de yevmiyye nâmıyla ta'yîn olunan kırk guruşun bir mikdârını havâyic-i zarûriyyeme ve kusûrını istirbâh[1] iderek mâl cem' ve iddihârına[2] düşdüm ve bundan haylî fâ'ide-mend[3] oldum. İstanbul'da bu ticâreti bulamam ki oraya azîmete heves ideyim. İşte Haleb mübâşirlerinden hevâ ve hevesine gâlib olanların hâli bu minvâl üzre olub ba'zılar dahi tesvîlât-ı nefsâniyyelerine teba'iyyetle ceste ceste[4] der-dest itdikleri emvâli fısk ve fücura harc ile batânet-i hâlleri zâhir oldukda kimisi bilâd-ı ba'îdeye rıhlet ve kimisi ârından azm-i diyâr-ı âhiret idegelmişlerdir bu sûretlerle mâl-ı mîrîyi telef ve müstevfî-i mâl olanlar telâfî-i mâ-fâtın imkânını bulamayarak dûçâr-ı ser-pençe-i endîşe ve esef olub gitmekde olduklarını karîben defterdâr olan Hasan Efendi tezekkür ve mâl-ı mîrînin böyle ashâb-ı iflâs ve yağmagerân elinden tahlîsi çâresini tefekkür birle gümrügi ba'zı şurût ile muhassıllıkdan tefrîk ve eshâm i'tibâriyle tâlibleriçe fürûht ve muhassıllığa tâbi' olan emvâl-i mukâta'ât hazîneye irsâliyye kayd itdirüb bu sûretle hazîneye bir haylî menâfi' buldı.

Düvel Tercümânlarının Nizâmâtı

İlçilerin ve konsolosların bâ-berevât-ı aliyye ma'dûd ve mu'ayyen tercümânları olub dâ'imâ yanlarında ikâmetle hidmet-i lâzımelerinden gayrı umûra müdâhale itmemeleri şurût-ı mu'ahededen iken bir müddetden berü re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'nin agniyâ've akviyâsından[6] ba'zılar ilçilere intisâb ve kuvve-i mâliyyeleriyle tercümânlık mu'âfiyetini iktisâb idüb hâric-i Âsitâne'de bulunan konsoloslar dahi o makûleleri istishâb itmekle anlar dahi hirer mahallde ikâmet iderek tagallüben umûr-ı beldeye müdâhale idegeldiklerinden buna bir nizâm virilmedigi sûretde umûr-ı re'âyâ muhtell olacağına mebnî fî-mâ-ba'd tercümânlar belde ve re'âyâ umûrına ta'arruz itmeyüb hemân ilçilerin ve konsolosların yanlarında bulunarak hidmet-i lâzımelerini edâ itmeleri ve itmedikleri hâlde hıfzan li'n-nizâm te'dîb olunacakları Re'îs Efendi vâsıtasıyla ilçilere ifâde olundakda kabûl iderek lâzım gelenlere mektûblar yazdılar.

1 İstirbâh: Fâize para yatırma, fazla faizle verme.
2 İddihâr: Biriktirme, saklama. Kıtlıkta yüksek fiatla satmak üzere zahîre toplayıp saklama.
3 Fâ'ide-mend: Menfaat elde eden, kârlı.
4 Ceste ceste: Yavaş yavaş; kısım kısım, parça parça, azar azar.
5 Agniya: Zenginler, ganiler.
6 Akviyâ: Sağlam ve kuvvetli olanlar.

(s.271)

Abdülgaffâr Ağa'nın Katli

Mübâya'acı Abdülgaffâr Ağa an-asl zümre-i kuzâtdan olub Karînâbâd'da mutavattın iken hubb-i câh ve riyâset belâsıyla tebdîl-i tarîk dâ'iyyesine düşüb bunun çâresini teftîş ider iken Silistre Muhârebesi akabinde Balya Boğazı'nın tiz elden muhâfazası lâzım geldigini hiss idüb iki yüz nefer piyâde ile muhâfazaya şitâb ve cânib-i mîrîye yirmi kîse teslîm idecegini işrâb ile kapucıbaşılık rütbesi istid'â ve bu bâbda Baht Giray Sultân'a dahi ilticâ itmekle nef'-i mîrî mülâhazasıyla kendüye kapucıbaşılık virilmiş ve müte'ahhid oldığı askeri Karînâbâd kazâsından taleb ile ahâlîyi hâh ve nâ-hâh bedel i'tâsına mecbûr idüb kendüsi bi'n-nefs hânesinde istirâhat eylemiş idi bir müddet sonra ol havâlîden dakîk mübâya'asına me'mûr olub cem' itdigi dakîki der-anbâr itdikden sonra naklini istîzân ve nakl olunmadığı sûretde acılık kesb idecegini beyân idüb ve tarafına bir cevâb-ı şâfî gönderilmedigimden telâşa düşüb nâ-çâr bir kerre dahi hakîkat-i hâli ihbâr eyledikde dakîk-i mezkûr beksimad[1] tabh olunmak irâde buyurulmuş ise de tûl zamân ile acımış oldığından beksimad tabhına elvirmeyecegimi ifâde itdikde ihzarına mübâşir ta'yîn olunub Âsitâne-i Sa'âdet'e vürûdunda geregi gibi arz-ı merâma kâdir olamadığmdan ve eceli dahi gelmiş bulundığından bu esnâda alâ-mele'i'n-nâs[2] Sarây Meydânı'nda başı kesildi Vâsıf Târîhi'nde bu vechile muharrerdir. Abdülgaffâr Ağa memleketinde müsterihü'l-bâl oturur ve ol vakit kabâhatli kabâhatsiz bir takım âdemlerin boynı urılub durur iken rütbe ve mansıb dâ'iyyesine düşmesinde kabâhatsizdir dinilemez lâkin parasına aldanub ana rütbe ve me'mûriyyet virenlerin kabâhati andan daha ziyâdedir zîrâ (en-te'üddü'l-emânâti ilâ-ehlihâ)[3] nass-ı celîli îcâbınca merâtib ve menâsıbı ehline tefvîz itmek bu sûretde maslahat içün îcâbına göre rütbe ve me'mûriyyet virilmek lâzım gelür ve nef'-i mîrî dahi erbâbını intihâb ile hâsıl olur işte rüşvetin harâm olması bu emr-i vâcibü'l-imtisâli ihlâl itdigi içündür. Binâ'en-aleyh rüşvet alub da nâ-ehle tefvîz-i umûr idenler ile rüşvet almayub da dîger esbâb ile nâ-ehle rüthe ve me'mûriyyet virenlerin devlete zarar ve ziyânları seyyândır hazîneye para alub virmek dahi bu bâbda medâr-ı i'tizâr olamaz zîrâ bu akçeyi viren kimse beher-hâl anın birkaç mislini fukarâdan veyâhûd mîrîden ahz ve sirkat idecegi bî-iştibâh olub nâ-ehl olmasıyla devlete â'id olacak mazarrât-ı külliyye fazla kalur.

(s.272)

Azl ve Nasb

Anadolı pâyesiyle İstanbul kadısı ve nakîbü'l-eşrâf olan Dervîş Mehmed Efendi mazbûtü'l-lisân olmayub ittifâk-ârâ ile karâr-gîr olan ba'zı mevâdda i'tirâz ile erkân-ı devlete harf-endâz-ı dahl ve ta'rîz oldığı sem'-i hümâyûna ilkâ olunmağla Şa'bân'ın on dokuzuncı güni müddet-i nâkısa ile azl olunub Gelibolı'ya nefy ve iclâ kılındı. Ve sâbıkâ Mekke-i Mükerreme kadısı olub hüsn-i sülûk ve mu'âşeretle meşhûr olan Re'îs-zâde Âşir Mustafâ Efendi İstanbul kadısı ve İstanbul pâyelülerinden Kâmil Efendi nakîbü'l-eşrâf nasb

1 Beksimad: Katı ekmek, peksimet, pesmet.
2 Alâ-mele'i'n-nâs: Göz önünde, herkesin önünde, açık.
3 "Emanetleri ehline verin." Nisâ sûresi 58. âyetten bir kısım.

olunub Velî Efendi-zâde'ye dahi İstanbul pâyesi virildi. Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Süleymân Feyzî Efendi'ye sadr-ı sâbıkın nazarı oldığından Bekir Beg kethüdâlığı kabûl itmedigi esnâda kethüdâ nasb olunmasını telhîs itdikde etvâr-ı sâbıkasından ferâgat ve â'lâ ve ednâ ile hüsn-i mu'âşeret itmesi şartıyla kethüdâ nasb olunmasına müsâ'ade-i seniyye buyurulmuş idi karîben sadr-ı sâbık ma'zûl olub sadr-ı cedîd Dersa'âdet'e geldikde egerçi kethüdâlıkda ibkâ itmiş ise de Süleymân Feyzî Efendi müstebid-i bi'r-re'y[1] olub sadr-ı cedîde bu misillü evzâ'ı ağır geldiginden Şa'bân'ın yirminci güni kethüdâlıkdan azl olunarak Re'îsü'l-küttâb es-Seyyid Mehmed Hayrî Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Çavuşbaşı Atâullâh Begefendi re'îsü'l-küttâb ve Süleymân Rûhî Ağa çavuşbaşı nasb olundı. Mu'ahharen Şevvâl'de vukû' bulan tevcîhâtda Süleymân Feyzî Efendi nişâncı ve Ahmed Nazîf Efendi Tersâne-i Âmire emîni olmuşdur. Ve mu'ahharen Tersâne-i Âmire emîni sâbık Mehmed Beg uhdesine rütbe-i vezâretle Hanya mansıbı tevcîh buyurulmuşdur. Ve arası çok geçmeksizin Yeniçeri Ağası Yûsuf Ağa azl olunarak Kul Kethüdâsı Hasan Ağa yeniçer[i] ağası nasb olunmuşdur.

Ba'zı Vukû'ât

Akdemce Fas Hâkimi tarafından ulemâ-yı mağrib miyânında makbûl ve tehlîl ismiyle meşhûr olan küttâbın beş kıt'a elmas ile müzeyyen bir cild nüshası ve bir sagîr sâ'at ve birkaç sandık fağfûrî ve billûr evânî ve bir sandalye ve bir araba ve otuz beşer zirâ' olmak üzre iki kıt'a mükemmel sefîne ve kırk elli pâre demir top hedâyâ ve nâmesiyle Dersa'âdet'e gelmiş olan Hâcı Tâlib Abbâs nâm ilçisi bu kerre tertîb olunan dîvânda huzûr-ı hümâyûna çıkub nâme ve hedâyâsını arz ve takdîm itdikde huzûr-ı hümâyûnda hil'at ilbâs olundı. Ve zîrde tafsîl olanacağı vechile bir gice akdem (s.273) Mısır'dan ihbâr-ı sâre gelmiş oldığından bu dîvânda sadr-ı â'zama hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ile bir kabza hançer dîvân mahalline şeref-bahş-i vürûd oldı.

Nemçe tüccârından birisinin Belgrad'da vâki' olan harekât-ı nâ-becâsından nâşî kal'a yamakları merkûmun hânesini basub izhâr-ı unf ve şiddet itdiklerinde yeniçeri ağası vâkıf-ı hâl olarak yetişüb ve merkûmı ellerinden alub da habs itmek istemiş ise de dinlemeyüb tâcir-i merkûmı i'dâm itdiklerinden Nemçelüler şikâyet itdiklerine ve egerçi merkûmun te'dîbi lâzım gelmiş ise zâbitâna haber virilmek îcâb iderken yamakların hod be-hod bu misillü haraketleri taht-ı dâ'ire-i zabt u rabtda olmadıklarından nâşî olub bu râbıtasızlıkları dahi vâlîsi olan Vezîr Mahmûd Paşa'nın idaresizligine virildigine mebnî Zi'l-ka'de'nin sekizinci güni def'an li'n-nizâ' Belgrad'dan azl ile Silistre muhâfazası şartıyla Sivas vâlîsi nasb olunub Belgrad dahi Abdî Paşa'ya tevcîh buyuruldı. Ve bu esnâda Ağriboz Muhâfızı Vezîr Seyyid Halîl Paşa'nın vefâtı haberi vürûd itmekle Ağriboz muhâfızlığı Ohri Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Çerkes Hasan Paşa'ya tevcîh olundı.

Akdemce tafsîl ve beyân olundığı vechile esbak Şâm Vâlîsi Azm-zâde müteveffâ Mehmed Paşa'nın oğlı Abdullâh Paşa ve akâribinden Nasûh Beg uhdelerine rütbe-i vezâret tevcîh olunub cânib-i mîrîye üçer bin kîse akçe virmegi ta'ahhüd itmişler idi. Ol vakitden

1 Müstebidd-i bi'r-re'y: Hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve hareket serbestliği vermeyen; despot.

berü vâlî bulundukları mahallerde fukarâya zulm ve ta'addî itmekden gayri biri bir işe yaramadıklarından ve müte'ahhid oldukları akçeden yalnız Nasûh Paşa pek az şey teslîm idüb bakiyyesini edâ idemeyecekleri ma'lûm oldığından ikisinin dahi vezâretleri ref' olunarak Abdullâh Paşa Rodos'a ve Nasûh Paşa İstanköy'e nefy ve iclâ[1] olundı.

Ve Arabistân taraflarında bu esnâda kapusı halkı mükemmel vüzerâdan birinin bulunması lâzım gelüb husûsiyle Millî Timur'un tuğyânı dahi der-kâr oldığından vüzerâ miyânında kuvve-i askeriyye ile şöhret-şi'ar olan merhûm el-Hâc Alî Paşa-zâde Battâl Hüseyin Paşa'ya Haleb eyâleti ve selefi Hâcı Mustafâ Paşa'ya dahi becâyiş[2] sûretiyle Erzurûm eyâleti tevcîh buyuruldu.

Ba'zı Vefeyât

Rûmili Kazaskeri Arab-zâde Mehmed Sâdık Efendi Cumâde'l-âhire'nin on dördünci gicesi vefât itmekle Rûmili sadâreti Anadolı kazaskeri olan Mehmed Mekkî Efendi'ye ve Anadolı sadâreti Birâder-zâde Ya'kûb Efendi'ye tevcîh olundı.

Merhûm-ı müşârün-ileyh bin yüz otuz senesinde mütevellid ve elli târîhinde müderris ve yetmiş târîhinde İzmîr ve seksan ikide Mısır mollâsı ve seksan sekizde Mekke pâyesiyle bekâm (s.274) ve doksan beşde İstanbul kadısı ve sekiz ay sonra azl ile telh-kâm ve doksan sekizde Anadolı ve doksan dokuzda Rûmili kazaskeri ve sekiz ay mürûrunda fevt olmuşdur. Âlî-cenâb ve hâzır cevâb dervîş meşreb ve mütevâzi' ve mü'eddeb bir zât olub pederinin vefâtında sahn müderrisi bulunmağla bir haylî vakt niyâbetlerde dolaşdığından mu'âmelât-ı nâsa dâ'ir olan mesâ'il-i şer'iyye mazbûtı olmağın sadâretinde vekâyi' kâtibine muhtâc olmayarak hod be-hod fasl-ı da'vâya muktedir ve tıbb ve nücûm gibi ba'zı cüz'iyyâta vâkıf idi. Anadolı Muhâsebecisi Süleymân Penâh Efendi Zi'l-ka'de'nin on ikinci güni mat'ûnen[3] vefât itmekle mansıbı sipâh kâtibi olan Şehrî Mehmed Efendi'ye tevcîh olundı.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Mora Cezîresi'nde vâki' Traboliçe kasabası sükkânından İsmâ'îl Efendi nâm kimesnenin oğlı olub bin yüz otuz beş târîhinde tevellüd itmişdir. Ba'de zamân Küçük Mustafâ Paşa merhûma dîvân kâtibi olub anın iltimâsına mebnî uhdesine hâcelik ihsân buyurulmuş idi sadr-ı esbak Mustafâ Paşa sadâretinde küçük tezkereci ve ba'dehu kethüdâ kâtibi olub müşârün-ileyh mağdûben sadâretden munfasıl oldukda o dahi tarafdârlık töhmetiyle kitâbetden ma'zûl ve üç gün Yedikule'de mahbûs oldukdan sonra Mağosa Kal'ası'na nefy olunub dokuz ay sonra Burusa'ya nakl olunmuş ve Burusa'da dahi dokuz ay ikâmetden sonra afv ve ıtlâk buyurulınuş idi ve bir müddet sonra mâliyye tezkerecisi olub o esnâda sefer vukû' bulınağla Ordu-yı Hümâyûna irsâl kılınmış idi sonra iki sene sipâh kâtibi ve üç sene ale't-tevâlî[4] başmuhâsebeci olub bu hâl ile Dersa'âdet'e geldiginde iki def'a şehremîni ve süvârî mukâbelecisi ve iki def'a Anadolı mukâbelecisi olub bu tevcîhâtda tekrâr Anadolı muhâsebecisi olmuş iken dest-i ecel defter-i ömrini şakk

1 Becâyiş: Değişme, karşılıklı yer değiştirme.
2 İclâ: Sürme, nefyetme, sürgün etme.
3 Mat'ûnen: Taûn'a, vebaya tutularak.
4 Ale't-tevâlî: Arası kesilmeksizin, arka arkaya, birbiri ardınca.

eyledi turuk-ı aliyye intisâbı olub manzûm ba'zı ilâhiyyâtı vardır.

Prusya Kralı'nın Vefâtı

Büyük Frederik dinmekle şöhret-şi'âr olan Prusya Kralı İkinci Frederikus Ağustos'un on beşinde terk-i ta'limhâne-i fenâ itmiş oldığı haberi bu esnâda Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur. Her fennden bahse kâdir ve husûsiyle fünûn-ı hendeseye[1] ve sanâyi'-i harbiyyede mâhir olub el-yevm her devletin kuvvetü'z-zahrı olan mu'allem asker ol vakitlerde henüz daha bu kadar ilerülemiş degil iken birçok noksânlarını ikmâl iden budur. Umûr-ı mülkiyye ve nizâmât-ı askeriyyeden başka bir merâkı olmayub gice gündüz bunlar ile meşgûl olageldiginden andan evvel Prusya Devleti ikinci derecede ve bayağı Nemçelünün taht-ı (**s.275**) nezâretinde bir hükûmet oldığı hâlde kırk altı sene müddet-i kraliyyetinde tertîb ve tanzîm-i askere gayret ve mukaddemâ vukû' bulan sefer-i heft-sâlede[2] def'aten aleyhinde olan Nemçe ve Fransa ve Rusya devletleri ve Alman ümerâsının ekserîsi ile sefer eyledikde külliyyen muzmahill[3] olma merkezine gelmiş iken nihâyetü'l-emr gâlibâne def'-i husemâya dest-res oldukdan fazla tevsî'-i dâ'ire-i memleket ve Avrupa devletlerine îkâ'-ı tehdîd idecek derecede tahsîl-i dest-mâye-i miknet eyledikden sonra tertîb ve icrâ-yı nizâmât-ı mülkiyyeye ikdâm ve dikkat iderek devletini en büyük devletler derecesine îsâl itmişdir. Ve Rusya İmparatoriçesi Katerina dahi idâre-i memleket ve tanzîm-i asker ve envâ'-ı desîse derslerini bundan ahz ve istirâk eylemişdir. Katerinâ ile Nemçe İmparatorı'nın bir müddetden berü ittifâkları gerek PRusyaluya ve gerek sâ'ir Alman hükümdârlarına mûcib-i hadşe ve endîşe olmakdan nâşî Frederik hîn-i hâcetde yek-dîgere mu'âvenet itmek şartıyla bi'l-cümle Alman hükümdârlarını ittifâka da'vet ve anlar dahi icâbet itmekle geçen bin yüz doksan dokuz senesinde Berlin şehrinde sened-i ittifâkı imzâ itmişler idi. Devlet-i Aliyye egerçi bu ittifâka dâhil olmamış ise de kendü düşmânlarına karşu bir ittifâk oldığından Devlet-i Aliyye hakkında dahi bu mu'âhede bi't-tabi' hayırlu bir mâdde olmuş idi. Ve Frederik akdemce Kırım mes'elesinde Devlet-i Aliyye'ye dahi arz-ı ittifâk idüb ve Rusya ile Nemçe'nin ittifâklarına karşu Devlet-i Aliyye'ye dahi ba'zı düvel-i Avrupa ile ittifâkın lüzûmını ihtâr eyleyüb evvel emirde vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bu sûrete rağbet itmediler ise de mu'ahharen bunun lüzûm ve fâ'idesini derk[4] ile anın ihtârı üzre hareket itmege temâyül itdikleri esnâda vefâtı Devlet-i Aliyyece bayağı bir nev' zâyi'ât kabîlinden add olunmağla câ-nişîni[5] olan birâder-zâdesi Frederik Gilyom'un taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celb ve istimâletinde menâfi' tasavvur olundığından haber-i mezkûr Dersa'âdet'e vusûl buldığı ânda İstanbul'da mukîm Prusya maslahatgüzârına istifsâr-ı hâtır zımnında dîvân tercümânı irsâl olundı. Ba'dehu maslahatgüzâr dahi Bâb-ı Âlî'ye gelüb buna dâ'ir kendüye gelmiş olan tahrîrâtı resmen sadr-ı â'zama takdîm eyledi. Ve cild-i âtîde beyân olunacağı vechile mu'ahharen Devlet-i Aliyye Rusya ve Nemçe devletleri aleyhinde olmak üzre Prusyalu ile akd-i ittifâk itmiş ise de Frederik ber-hayât

1 Fünûn-ı hendese: Geometri, matematik bilimleri.
2 Sefer-i heft-sâle: Yedi yıl savaşları.
3 Muzmahill: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
4 Derk: Anlama, kavrama.
5 Câ-nişîn: Birinin yerine geçen, birinin yerine oturan; vekil.

bulunmamışdır. Ve'l-hâsıl işbu Frederik Avrupaca ol asrın büyük âdemi oldığından vefâtı vukû'ât-ı cesîmeden ma'dûddur.

Ahvâl-i Irâk

Doksan dört senesi vekâyi'i sırasmda beyân olundığı üzre Bâbân Sancağı Mutasarrıfı Mahmûd Paşa oğlı Osmân Beg'i Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa hidmetine göndermiş ise de bi'z-zât (**s.276**) varub görüşmediginden Süleymân Paşa dil-gîr olmuş idi. Hâlbuki Bâbân beglerinden merhûm Ahmed Paşa'nın oğlı olub haylî müddet Bağdâd'da mukîm olan İbrâhîm Beg Süleymân Paşa'nın manzûrı[1] ve hazînedârı olan Alî Beg'e çatmış oldığından anın tavsiyyesiyle Bâbân mutasarrıflığına nasbı tasmîm olunub hattâ doksan beş senesinde Süleymân Paşa Kürdistân'a sefer idecek olmuş ise de Hazâ'il Seferi zuhûr ile girü kalmış ve doksan altı senesinde Süleymân Paşa ordu ile Kerkük'e kadar varmış iken Mahmûd Paşa ba'zı eşrâf-ı ulemâyı irsâl ve tavsît ile isti'fâ-yı kusûr itdigine binâ'en afv ve ibkâ idilmiş idi lâkin Mahmûd Paşa yine ser-keşâne davrandığından doksan yedi senesimde Süleymân Paşa ordu ile ol tarafa hareket iderek harben Mahmûd Paşa Karaçolan'dan kaçırılmış ve Bâbân sancağı bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî İbrâhîm Beg'e tevcîh idilmişdir.

Bunun üzerine Mahmûd Paşa İrân'a firâr ile Isfahân'da sâhib-i ihtiyâr-ı İrân olan Alî Murâd Han'dan istimdâd idüb o dahi Mahmûd Paşa'ya medâr-ı ta'ayyüş olmak üzre Savukbulak ülkâsını tevcîh ile rakam ya'nî fermân göndermekle Mahmûd Paşa Savukbulak'ın teslîmi içün hâkimi bulunan Budak Han'a haber göndermiş ise de Alî Murâd Han'ın evâmiri henüz İrân'ın her tarafında câri ve nâfiz olmayub ale'l-husûs Âzerbaycân hanları muhâlefet üzre bulunduklarından Budak Han anlardan istimdâd eyleyüb anlar dahi küllî asker göndermiş olduklarından vukû' bulan muhârebe esnâsmda Mahmûd Paşa maktûl[2] olarak oğlı Osmân Beg bir takrîble tahlîs-i cân idüb Bağdâd'a gelmiş ve hakkında Süleymân Paşa tarafından lütf ü nevâzîş ile mu'âmele idilmişdir.

Bu cihetle İbrâhîm Paşa bilâ-mâni' ve mezâhim[3] Bâbân mutasarrıflığında istikrâr bulmuşdur ve anın mutasarrıflığı avânında Derne ve Dertenk sancağı ya'nî Zehâb arâzîsi ve Kasr-ı Şîrîn sancağı ya'nî Hanekin arâzîsi dahi Karaçolan hükûmetine ilhâk olunmuşdur. Ve hâlâ Süleymâniye dinilan kasaba ki eyyâm-ı sâlifede Şehr-i Zor Kal'ası'nın vâki' oldığı Serçınâr Ovası'nm bir tarafında bir cesîmce kasabadır anı dahi işbu İbrâhîm Paşa binâ idüb Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'nın ismine mısbet eylemiş ve makarr-ı livâ Karaçolan iken oraya nakl itmişdir. Çünki İbrâhîm Paşa gencliginde müddet-i medîde Bağdâd gibi bir şehr-i şîrînde ikâmetle teşehhür itmiş oldığından Karaçolan gibi kartal yatağı olan bir mahallde bast-ı kalîçe-i temekkün idemeyüb Bâbân mutasarrıfı oldukda işbu Süleymâniye kasabasını inşâ ile makarr-ı livâ ittihâz eylemişdir. Lâkin vahşet ve bedâvet üzre bulunan Kürdler anın etvâr-ı medeniyyesinden mahzûz[4] olmamışlar idi.

1 Manzûr: Gözde olan, beğenilen. Nazar olunan, bakılan, bakılmış, görünen, görülmüş.
2 Maktûl: Katledilmiş, vurulmuş, öldürülmüş.
3 Mezâhim: Zahmetler. Sıkıntılar. Belâlar.
4 Mahzûz: Hazetmiş, hoşlanmış, memnun.

(s.277)

Vekâyi'-i Sene 1201

Binâ'en-aleyh Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa tarafından Şâvî-zâde üzerine sevk-i asker olundığı sırada İbrâhîm Paşa azl ile yerine sâlifü'z-zikr Mahmûd Paşa-zâde Osmân Beg paşalık unvânıyla Bâbân mutasarrıfı nasb olunmuşdur lakîn İbrâhîm Paşa Hazînedâr Alî Beg indinde müstashib oldığmdan mu'ahharen yine mutasarrıf olmuşdur. Biz gelelim Şâvî-zâde vak'asının tafsîlâtına.

Süleymân Paşa iki yüz târîhine kadar gâh aşâ'ir-i Urbân'ı terhîb ve gâh ümerâ-yı Kürdistân'ı te'dîb içün taraf taraf ordular sevk idegelüb hâlbuki Kölemenlerin fürce-yâb[1] oldukları zamânlardan berü Bağdâd hânedân-ı kadîmleri muhakkar ve menâsıbdan mahrûm kalmışlar iken bu ahvâl-i ihtilâliyye esnâsında yine ba'zı hânedânlar ve husûsiyle Şâvî-zâdeler meydân alarak bu iki fırka beynine rekâbet girmekle pek çok ceng ve cidâle bâ'is olmuşdur.

Şöyle ki: Süleymân Paşa'nın zamânında vukû' bulan seferlerde ve gerek esfâr-ı sâbıkada Şâvî-zâde Süleymân Beg'in meşhûd olan hidemât-ı mebrûresine mebnî enzâr-ı enâmda müteşahhıs ve mütehayyiz ve Süleymân Paşa nazarında mukbil ve makbûl oldığı misillü Süleymân Paşa'nın mühürdârı Ahmed Ağa dahi küçüklükden berü kendüsünün perverde-i dest-i ihtimâm ve i'zâzı ve cür'et ve cesâret ve rüşd ve dirâyetce memâlik-i mevcûdenin mukaddem ve mümtâzı bulunmağla hall ve akd-i umûrı yed-i istiklâline almak isteyüb Süleymân Beg ise ana ser-fürû itmegi kendi asil-zâdeligime nazaran küçüklük add eyledigine mebnî beynlerinde bürûdet tekevvün iderek yek-dîgerin zevâline[2] sa'y itdiklerinden başka Süleymân Beg fevkal-âde kesb eyledigi tahayyüz ve temeyyüzden nâşî yüze çıkarak Paşa'ya karşu serdce mu'âmeleler eylemeğe ve serbest ve dikçe sözler söylemege cesâret ider oldığından bu evzâ'ı Süleymân Paşa'ya dahi girân gelürdiyse de çünki bu ikisinin her kangısı ku'ûd eylese tahakküm ve tagallüb dâ'iyyesine düşeceginden Süleymân Paşa ıslâh-ı zâtü'l-beyne sa'y ile tarafeyni musâvât üzre tutarak bu iki kuvve-i mütekâbile beyninde kendü istiklâl ve nüfûzını muhâfaza eylerdi lâkin refte refte tarafeynin yek-dîgere husûmeti ziyâdeleşerek nihâyet bir tarafın def'ine zarûret mess eyledikde Ahmed Ağa tarafını bi't-tercîh Süleymân Beg'e Bağdâd'da durmasun da varsun nereye giderse gitsün dimege mecbûr olmağın bin iki yüz senesi hilâlinde Süleymân Beg itbâ' ve levâhıkıyla Bağdâd'dan çıkub Hor-ı Akarkof'un öte başında istikrâr ve el-Abîd aşâ'iriyle ol havâlîde bulunan kabâ'il-i sâ'irenin ba'zı eşrârını tarafına celb ve cem' itmege ibtidâr eyledigi ma'lûm olıcak derhâl üzerine Ahmed Ağa ma'iyyetiyle asâkir-i Bağdâd ve ba'zı ümerâ-yı ekrâd sevk ve irsâl olundığını Süleymân (**s.278**) Beg istihbâr eyledigi anda mukâbele kasdıyla berü tarafa hareket eylemiş ise de henüz tekâbül-i ferîkayn vukû' bulmadan üzerine gelan askerin kesretine câsûslar vâsıtasıyla kesb-i ıttılâ' eylediginden hemân ağırlığını terk ile Habur tarafına firâr

1 Fürce-yâb: Fırsat, imkân, yer bulan.
2 Zevâl: Yerinden ayrılıp gitme. Zail olma, sona erme.

itmegin ihmâl ve iskâlini[1] tavâ'if-i askeriyye gâret ve iğtinâm iderek mansûren[2] Bağdâd'a avdet idüb geldiklerinde Ahmed Ağa kethüdâ olub Bağdâdca kethüdâlık ise mahrec-i vezâret ve mahsûdü'l-akrân[3] bir hidmet olarak her mansıbdan mu'tenâ ve mu'teber tutulmağla dil-hâhı üzre nâ'il-i merâm ve Bağdâd'da merci'-i havâss ve avâm olmuş ve nüfûz ve istiklâl Kölemenler'de karâr bulmuşdur.

Lâkin Süleymân Beg çend mâh zarfında yine cem'iyyetini teksîr itmekle ve ibtidâ birâderleri Habîb ve Mehmed ve Abdülazîz beglerden birisi kendüsüne teba'iyyet itmeyerek Bağdâd'da ihtiyâr-ı ikâmet itmişler iken mu'ahharen anlar dahi bavfa tâbi' olarak Bağdâd'dan çıkub Süleymân Beg'in yanına gitmekle kesb-i kuvvet itmegin iki yüz bir senesinde hemân âzim-i Bağdâd olub gelmekde oldukların Süleymân Paşa istihbâr eyledikde kethüdâ-yı bevvâbîn[4] Hâlid Ağa ma'iyyetiyle üzerine bir mikdâr asker sevk eylemiş ise de bu kerre Süleymân Beg tarafı gâlib gelerek paşa ordusu pek fenâ hâlde münhezim ve perîşân olmakdan nâşî Süleymân Beg hemân Bağdâd üzerine yüriyüb bağteten Hallâcü'l-Mansûr tarafına nüzûl idicek mukâbelesine Süleymân Paşa külliyyetlü piyâde sevk itmekle Süleymân Beg anların âteşine dayanamadığından Şâmiye yakasına güzâr itmege mecbûr olub derhâl külliyyetlü süvârî ile dahi ta'kîb olunmağın artık oralarda duramadığından hemân tahlîs-i cân içün Müntefik Şeyhi Süveynî dahîl düşüb âdet-i aşâ'ir üzre o dahi kabûl itdikden sonra Hazâ'il Aşîreti Şeyhi Hamd el-Hammûd'ı dahi dâ'ire-i ittifâka idhâl ve üçi birden isyân ve ol havâlîde bulunan kabâ'ili başlarına cem' ile cem'iyyetlerin teksîr itdikden sonra Basra'ya dahi tasallut iderek Basra Mütesellimi İbrâhîm Efendi'yi ahz ve emvâl ve eşyâsını gasb ve kendüsini Maskat ya'nî Mesket tarafına tard ve teb'îd itmeleriyle Süleymân Paşa hemân techîz ve tertîb-i asâkire ibtidâr ve bu avânda Bâbân ve Köy ve Harîr sancakları mutasarrıfı bulunan merhûm Ahmed Paşa-zâde İbrâhîm Paşa ile Derne ve Baclan Mutasarrıfı Abdülfettâh Paşa'ya dahi asâkir-i Ekrâd ile gelüb bu seferde bulunmalarını tahrîr ve iş'âr itmekle anlar dahi tedârüklerin görüb azm-i sûy-ı Bağdâd itmişler ise de betâ'et üzre hareket eylediklerinden Süleymân Paşa kendülerine mugberr[5] olub bu bahâne ile Bağdâd'a geldiklerinde ikisini dahi azl ile Bâbân ve Köy ve Harîr sancaklarını sâlifü'z-zikr merhûm Mahmûd Paşa'nın oğlı Osmân Paşa'ya ve Derne ve Baclan (**s.279**) sancaklarını Abdülfettâh Paşa'nın ammi-zâdesi olan Abdülkâdir Paşa'ya tevcîh itmişdir. Her ne hâl ise tamâm kuvve-i kâfiyye mevcûd ve müheyyâ oldukda Bağdâd'dan hurûc ve ibtidâ Hazâ'il üzerine hücûm ile cem'iyyeti târ-mâr ve dâr-ı diyârları târâc idilmiş ise de Hamd el-Hammûd Müntefik'e varub Müntefik şeyhi ve Şâvî-zâde ile birleşerek cem'iyyet-i muhâlifîn kesret ve kuvvet bulmuşdur.

1 İskâl: Ağırlıklar, yükler.
2 Mansuren: Allah'ın yardımıyla galib, üstün gelerek.
3 Mahsûdü'l-akrân: Akranlarınca hased olunan, hased edilen.
4 Kethüdâ-yı bevvâbîn: Kapı kethüdası.
5 Muğberr: Gücenmiş, kırılmış.

Hindistân Sefîrlerinin Keyfiyyet-i Vürûdları İle Vâki‘ Olan Mükâlemeleri Ve Ba‘zı Havâdis-i Hindiyye

Bin iki yüz senesi Zi'l-hiccesi evâhirinde Bağdâd ve Basra Vâlîsi Süleymân Paşa'dan bir kıt‘a tahrîrât gelüb hülâsa-i mü'eddâsı budur ki Kampaya memâlikinden Peten[1] vilâyetinin hükümrânı olan Tipu Sultân'm ba‘zı hedâyâ ile ilçileri Der-aliyye'ye varmak üzre yedi kıt‘a gırab ta‘bîr olunur sefîneler ile Şevvâl'in yirmi sekizinci güni Basra'ya vusûl bulmuşlardır. Ve Basra'ya üç menzil mesâfede vâki‘ olan Devâser mukâta‘ası mukâbilinde âdetleri üzre istinâre[2] ve istizâ'e kasdıyla eczâ-yı kibrîtiyyeden masuû‘ mâhtâb ta‘bîr itdikleri âleti iş‘âl itdiklerinde şerâresini[3] bâd-ı muhâlif süvâr oldukları sefâ'inin birine îsâl itmekle derûnunda bulunan emvâl ve rihâli ihrâk eylemiş ve muhterik olan sefînede üç kıt‘a mücevher çelenk ve üç kıt‘a mücevher sorguç ve üç kıt‘a kılâdeli[4] mücevher tılsım ve üç kıt‘a mücevher bâzû-bend egerçi zâyi‘ olmuş ise de sefîrlerin melbûsât-ı dîvâniyyelerinden olmak üzre işbu zâyi‘ olan mücevherâtm aynıları yanlarında mevcûd oldığından Devlet-i Aliyye tarafından kabûl buyuruldığı hâlde arz ve takdîm ideceklerini ve bunlardan ma‘lûmü'l-mikdâr hedâyâ-yı mütenevvi‘aları ve taraf-ı âsafîye olmak üzre ayruca takaddümeleri ve Devlet-i Aliyye'de üç vezîr olmak zu‘muyla anlara dahi üçer takım hediyyeleri oldığım ve Tipu Sultân'ın murâdı taraf-ı hilâfet-penâhîye rabt-ı rişte-i ihtisâs olub te'kîden li'l-hâl Peten benderlerinden Mangrur nâm benderi cümle mahsûlât ve emvâli ile pâye-i serîr-i â‘lâya ihdâ itmekle taraf-ı hümâyûndan zabt ve tasarrufuna bir vâlî gönderilmek istid‘âsında bulundığını ve umde-i tüccâr-ı Hind'den Sâlih Çelebî nâmında bir şahsı Basra'ya göndermek üzre olub tavâ'if-i efrenc misillü yüzde üç gümrük virmesini iltimâs ve numûne içün nev-zuhûr Frenk-kârı tüfenk ve piştov ve on iki sâ‘at suda kaldıkdan sonra yâbis[5] hükmünde müşta‘il olur barut getürmeleriyle iktizâ iderse bu edevâtın irsâl olunacağını ve Bağdâd etrâfında vâki‘ merâkıd-ı enbiyâ ve evliyâ mücâvirlerine ba‘zı tasaddumât ve nüzûrât gönderdiginden gayrı (s.280) Hille kasabası ittisâlinde nehr-i Fırat'dan cârî Nehr-i Şâhî'den Necef-i Eşref kasabasına su icrâsiçün elli bin kebîr rub‘iyye gönderüb bundan başka Haremeyn-i Şerîfeyn ve sâ'ir âsitânelerin ta‘mîr ve termîmine ve rabt-ı vezâ'if misillü hidemâta mücâz ve me'zûn olmak bâbında arz-ı niyâz itdigini ve sefîrlerin müstashibleri olan yirmi aded mürg-i tâvûsun[6] on beşi ve üç dâne tûtî-i sefîd ve mürg-i sürh-i nûrînin üçi ve yirmi siyâh meymûnun on beşi ve iki re's sefîd ve siyâh fîl esnâ-yı râhda mürde olub fillerin mislini celb içün iki mâh mukaddem Mesket'den âdem ihrâc itdiklerini ve üç mâh zarfında vürûd ideceklerini sefîrân-ı mûmâ-ileyhimâ Bağdâd vâlîsime olan tahrîrâtlarında beyân eylediklerini vâlî-i müşârün-ileyh tahrîr ve iş‘âr eylemişdir.

Binâ'en-aleyh Dersa‘âdet'den mihmândâr ta‘yîn olunarak sefîrlerin bu tarafa celb olunmaları tensîb olunub ancak yanlarında vâfir âdemler oldığından yalnız üç yüz mikdârı

1 Peten: Nehrevâle, Patan (Gujarat).
2 İstinâre: Parlak ve aydınlıklı olmak. Işıklandırma, parlatma.
3 Şerâre: Kıvılcım.
4 Kılâde: Gerdanlık. Boyna takılan kıymetli şey. Metinde sehven "kılâveli" şeklinde geçmektedir.
5 Yâbis: Kuru.
6 Mürg-i tâvûs: Tavus kuşu.

âdem ile Âsitâne'ye gelmeleri tasvîb[1] olundığı Bağdâd vâlîsine tahrîr ve iş‘âr olunmuş ve hilâl-i râhda levâzımâtlarının hüsn-i tesviyyesi defterdâr efendiye tenbîh buyurulmuş ve egerçi beyne'd-düvel hedâyâ irsâli mu‘tâd olub ancak böyle memleket ihdâsı vukû‘ bulmamış bir keyfiyyet oldığından bu merâk ile ilçilerin vürûdına intizâr üzre bulunulmuş idi.

Vâsıf Efendi dir ki tekâvîm-i buldân ve sâ'ir esmâ-i memâlikde Mangrur ismiyle müsemmâ memleket bulunmayub gâlibâ Manglor'dan muharrefdir[2] Manglor[3] kenâr-ı bahrde bir bender şehridir bundan Somnat bir merhale şarka düşer hubbü's-seyrde Manglor Biçanger ser-haddinde bir bender olmak üzre muharrer olub bu şehre iki fersah karîb murabba‘ bir büthâne vardır ki her dıl‘ı onar zirâ‘ ve irtifâ‘ı beş zirâ‘ cümle dîvârları tu[n]ç safhalarla kaplıdur içinde dört sofası vardır kapusı önünde olan sofada bir âdem sûreti resm olunub gözleri yâkûtdan terkîb olunmuşdur. Üstâdı gâyet dikkatle izhâr-ı mahâret eylemişdir deyü rivâyet iderler Vâsıf Efendi'nin sözi burada hitâm buldı.

İki yüz otuz târîhlerinde Hind'den İrân'a ve Arabistân'a seyâhat iden Hâdim Âbâdî Fârisiyyü'l-ibâre seyâhatnâmesinde bahren Mesket'e gelürken Melibar'dan sonra Ma[n]grur'a vusûlüni ve bu iki memleket fi'l-asl Tipu Sultân'ın memâliki muzâfâtından iken İngilizler yedine geçmiş oldığını tahrîr idüb Melibar'ı mîm'in fethi ve lâm'm kesr ve meddi ile ve Ma[n]grur'ı mîm'in fethi ve kâf-ı Fârîsî'nin sükûnı ve râ'nın zammı ve meddi ile zabt eylemişdir.

Ber-minvâl-i muharrer Tipu Sultân'ın sâlifü'z-zikr sefirleri ki Seyyid Gulâm Alîhân ve Şâh Nûrullâh Han ve Lutf Alîhân ve Ca‘fer Han nâm dört nefer ilçiler Dersa‘âdet'e vârid olub (s.281) işbu bin iki yüz bir senesi Rebî‘ü'l-âhiri'nin yirmi birinde Re'îsü'l-küttâb Süleymân Feyzî Efendi ile bi'l-mülâkât vâki‘ olan mükâlemeleri garâ'ibden olmak üzre mükâleme mazbatalarından bi'l-istihrâc ber-vech-i âtî beyân olunur. Şöyle ki: Bir mikdâr âfâkî sohbetden sonra ilçilerin vâki‘ olan takrîri Hindistân bir iklîm-i vâsi‘ ve azîm olmağla içinde nice han ve hükümrân olub ahd-ı ba‘îdden berü istiklâl üzre evlâd-ı Timur Hindistân'da cümle hükkâm ve havânîne fermân fermâ idiler Dehli[4] nâm mahall pây-ı tahtları olub kendüleri anda erîke-nişîn[5] ve vekîl-i mutlakları mesâbesinde olan vezîrleri ki nizâmü'l-mülk ıtlâk iderler ol dahi Dekken vilâyetine mutasarrıf olurlar idi. Dekken dâl'ın ve kâf'ın fethalarıyla Hindistân'da bir memleket olub nizâmü'l-mülk olan zevâtın arpalığı mesâbesinde mansıbdır bundan kırk sene mukaddem evlâd-ı Timur'dan Şâh-ı Hindistân olan Mehmed Şâh vâsıl-ı rahmet-i ilâh oldukda ol vakit nizâmü'l-mülk olan Gıyâseddîn dahi âzim-i huld-i berîn olmuş idi. Mehmed Şâh'm fevtinden sonra Ahmed Şâh yedi sene hükûmet idüb ba‘dehu evlâda inkırâz gelerek Devlet-i Timuriyye birâder-zâde ve hâher-zâde[6] misillü akrabâya intikâl idüb ancak ol vakitden berü mülûk-i Timuriyye'den istiklâl

1 Tasvîb: Doğru bulma, uygun görme.
2 Muharref: Tahrif edilmiş, değiştirilmiş, kalem oynatılmış.
3 Vasıf Efendi'nin bahsettiği yer bugün; "Mangrol, Kathiawar, Gujarat" olarak geçmektedir. Bugün "Mangrol" olarak anılan kasabanın adı, "Mangrur"dan muharref olup "Manglor" ya da "Manglur" ile aynı yerdir. Bkz. Pollet G., Eggermont P., Van Damme G., "Corpus Topographicum Indiae Antiquae: Archaeological sites II," Departement Orientalistiek, Leuven,1990. p.43.
4 Dehli: Delhi.
5 Erîke-nişîn: Tahtta oturan.
6 Hâher-zâde: Hemşîre-zâde, yeğen.

mürtefi‘ olarak her eyâlet ve her mülkde hâkim olan kendü kendüye istiklâl da‘vâsiyle zabt-ı memâlik ve teksîr-i câh ve celâl ve tevfîr-i hazâ’in ve emvâl sevdâsına düşmekle evlâd ve akrabâ-i Timur'un za‘f ve rehâvetlerini ve hükkâm ve havânîn-i Hindistân birbiriyle şikâk ve muhâlefetlerini gerek Hindistân'da olan abede-i nâr ve esnâm[1] ve gerek İngiliz ve Fransız ve Portekiz misillü ticâretle Hindistân'a âmed ü şüd iden Hırıstiyanlar müşâhede iderek benâdir-i Hind'i istîlâ idüb Bengale ve Sûrât ve Gucerât ve bunların emsâli nice eyâlât-ı cesîme ve bilâd-ı azîmeyi teshîr ve zükûr ve inâsını esîr eylediklerinden başka mesâcid ve mekâbiri deyr ve kenîsaya tagyîr eylediler. Dekken ülkâsında ve sâ’ir ülkâ-yı Hind'de abede-i esnâmdan el-hâletü hâzihî hâkim-i kaviyyü'l-iktidâr ve fi'l-asl saltanat-ı Timuriyye tevâbi‘âtından olub Dehli nâm mahalde taht-nişîn olan ve Hindistân şâhlarına tâbi‘ bulunan Maharta[2] didikleri kavmin hâkimleriyle İngilizler fitne ve fesâdda hem-zebân-ı ittifâk ve ittihâd olub memâlik-i Hindistân'da olan hükümdârânın cümlesine galebesi izhâr ve hattâ Bengale gibi senede yirmi kürûr ve kernâtın misillü senevî üç kürûr rub‘iyye ve Sûrât ve Gucerât misillü sâl-be-sâl üç kürûr rub‘iyye vâridâtı olan memâlik ki cümlesinin senevîsi yirmi altı kürûr rub‘iyyeye bâliğ olur bu diyârı kâffeten dâhil-i kabza-i iktidâr eylediler didiklerinde Feyzî Efendi kürûr nedir ve rub‘iyye Osmânlu akçesi hesâbıyla kaç para ider deyü su’âl itmekle rub‘iyye anda guruş makâmında kırk para üzerine râyic olub yüz bin birlik ve beşlik bir kürûrdur. Hind'de (**s.282**) rub‘iyye didikleri altun Macar altununa mu‘âdil olur. Ve Tipu Sultân hâlâ Peten vilâyetini makarr-ı hükûmet idinüb işte sikkesi budur bundan biraz numûne-i Hindiyye gelmişdir deyü iki nev‘ altun ve iki nev‘ sîm rub‘iyye irâ’e ve altunun bir nev‘ on beş rub‘iyye ve bir nev‘ dört rub‘iyye hesâbıyla ve rub‘iyyenin dahi bir nev‘ kırk para ve nev‘-i dîgeri seksan para hesâbıyla râyic oldığını iş‘âr eylediler sikkelerinin bir tarafında dîn-i Ahmed der-cihân ez-feth-i Haydar rûşenest darebe Peten sâl-i cülûsiyye (1199) hicrî deyü mestûr ve dîger tarafında dahi hüve's-sultân el-vahîdü'l-âdl sevm-i bahârî sâl-i cülûsiyye deyü mezkûrdur.

Ba‘dehu ilçilerine takrîre ibtidâr idüb didiler ki Hindistân'da İngilizlerin cümle Nasârâ hükümdârlarına galebesi âşikâr olub hattâ Fransız gibi azîm ve kavîm ve fatîn ve fehîm bir kavî devletin benâdir-i Hindiyye'den bu kadar müddet yedlerinde bulunan yerleri dahi zabt ve teshîr eylediler. Tipu Sultân'ın pederi Alî Haydar Han bunların iklîm-i Hind'de böyle istîlâlarına tahammül idemeyüb gerek anlar ile ve gerek müttefikleri olan Maharta kavmiyle sefer açmış oldığından gerek kendüsünün eyyâm-ı hayâtında ve gerek ba‘de vefâtihi Tipu Sultân'ın zamânında haylî vakt şiddetlü muhârebeler olub istîlâ itmiş oldukları pek çok yerler ellerinden ahz ve istirdâd olundukdan sonra encâm-ı kâr İngilizler âciz kalarak Peten vilâyetine mu‘teber vekîllerini gönderüb sulha taleb-kâr oldılar. Fransa Devleti öteden berü Alî Haydar Han ile ve ba‘dehu oğlı Tipu Sultân ile kemâl-i ittifâk ve dostî üzre olub İngiltere dahi Maharta kavminin Pute[3] memleketinde olan hâkimleriyle müttefik olmalarıyla Fransızlar Tipu Sultân ile İngiliz ve Maharta cenglerinde berâber ve her gûne şedâ’idde kendü ile yek-dil ve hem-ser[4] olub İngiliz ile sulha karâr virdigine binâ’en anın hâtırına

1 Abede-i nâr ve esnâm: Ateşe ve putlara tapanlar.
2 Maharta (Meherte): Maharaştra.
3 Pute: Pune.
4 Hem-ser: Arkadaş, kafadar. Erkek ve kadın eşlerden her biri

ri‘âyet için İngilizin sulh için olan ricâsına mûsâ‘id olunmuş ise de yalnız İngiliz ile sulh olunub henüz Maharta tâ’ifesiyle ceng-i dergâh olmakdan nâşî bizler Bağdâd'a vusûlümüzde Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'ya ve bizlere tahrîrât gelmiş idi ki Maharta kavminin mahall-i hükûmeti olan Pute hâkimi üzerine tâht ve târâc olunub yedi bin esb ve on bin kâv ve dokuz bin esîr zabt ve yüz yirmi deveye mahmûl hazînesini ve yirmi iki büyük topı ve yedi bin tüfenk âlât-ı harbiyyesi ahz ve iğtisâb olundukdan başka asâkirimiz dahi başkaca ganâ’im-i bi-şumâra dest-res oldukları tahrîr olunmuş idi. Tipu Sultân'ın mâl ve asâkir ve hazâ’in ve memâlik ve bilâd cihetiyle bir şey’e ihtiyâcı yokdur hazâ’in ve asâkir ve edevât-ı harbiyye bisyâr ve kendüye mu‘âdil Hind'de ehl-i İslâm'dan bir hâkim olmadığı ol havâlîye vukûfı olanlara âşikârdır. Ancak vilâyetimizde barsât[1] dirler bir yağmur olur üç dört (**s.283**) mâh belki altı mâh muttasıl yağar andan metâ‘ımızı muhâfaza içün bir mahallde kâr-gîr hânlar ve mahzenler ve mağzalar inşâsına ihtiyâcımız olmağla Tipu Sultân'ın taraf-ı şâhâneden ricâsı oldur ki icâre[2] ile Basra'yı taraflarına i‘tâ ideler. Ve anın ivazı olarak taraflarında ve taht-ı tasarruflarında olan Hind'de vâki‘ benâdirden[3] her kangı bendere nazar-ı i‘tibâr-ı hüdâvendigârîleri ta‘alluk buyurıla hâzır olmağla bî-tekellüf teslîm idecekleri mukarrerdir didiklerinde kaziyye ma‘lûm olub lâkin mâddeyi etrâfıyla tahkîk ve mâ-fi'z-zamîrlerini istikşâf zımnında Re’îs Efendi cevâba ibtidâr idüb didi ki bu Basra'yı icâre ile talebi bir hoşca fehm idemedim afv buyurursuz gerçi bizler eyyâm-ı sabâvetde bir mikdâr Fârisî ta‘allüm itmişidik ve lâkin her zamân lâzım olmadığından tekellüm olunmamağla merâmı tefehhümde usret[4] der-kârdır. Binâ’en-aleyh Basra'nın icâre ile virilmesi ta‘bîrini bir eyüce fehm idemedim bundan murâd Basra'da maslahatgüzâr veyâ vekîl tarzında birisi durmak mıdır garaz ve maksûdı iz‘ân idemedigimden küstâhâne su’âle cesâret eyledim. Lisân-ı Acem'de bizim acemîligimizi afv ile îzâha himmet buyurun deyü nâzikâne ve hakîmâne istikşâf-ı mâ-fi'z-zamîrlerine ibtidâr itmekle Acemî mazmûnundan ilçiler izhâr-ı beşâşet idüb birbirine bakarak biraz Hindîce tekellüm itdikden sonra şehbender ve vekîl ve maslahatgüzâr ik‘âdı Bağdâd ve sâ’ir mahallerde olmak murâdımızdır. Basra'yı icâre ile bize i‘tâ idin didigimiz hâlâ Basra'da mütesellim oturub hâsılâtını ahz ile Bağdâd vâlîsine irsâl ideyor ol mütesellim oturacağına bizim bir âdemimiz otursun sâl be-sâl hâsılât ve avâ’id-i mukannenesini taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye irsâl eylesün didiler. Re’îs Efendi Basra'ya vaz‘ ideceginiz âdem ne makûle âdem olacakdır didiginde işte bu Ca‘fer Han ta‘yîn olunacaktır deyü dördünci ilçiyi işâret eylediler. Re’îs Efendi bunlar aslında ne hidmetde idiler rütbeleri nedir deyü istifsâr eyledikde bunlar Manglur didikleri benderde hâkim ve serdâr ve ol benderde fatk u ratk-ı umûr[5] kendüye müsellem idi bizler bu tarafa me’mûriyyetimizde bender-i mezkûra haber gönderilüb bunlar dahi ihzâr ve karındaşları anda vekîl olub bunlar hizimle ma‘an me’mûriyyete ihtiyâr olundılar deyü cevâb virdiler. Re’îs Efendi tekrâr su’âl idüb acaba Basra'dan Patan diyârına karadan gidilmek imkânda mıdır ve gidilse kaç ayda varılur ve denizden i‘tidâl-i hevâ ile kaç günde gidilür ve sizin benderlerinizden kangısı Basra'ya karîbdir didikde Bender-i Nadrî Patan memleketine yakındır ve Basra'dan Mesket benderine

1 Barsât: Muson yağmurları.
2 İcâre: kira, îrat, gelir.
3 Benâdir: Benderler, ticâret yerleri, ticâret iskeleleri
4 Usret: Zor, güçlük, zahmet, sıkıntı, zorluk.
5 Fatk u ratk-ı umûr: İşleri düzeltme, yoluna koyma.

yedi yüz elli sâ'atdir ve Mesket'den Nadrî'ye dokuz yüz sâ'atdir Basra'dan karayolıyla Patan vilâyetine gitmek (**s.284**) gâyet düşvârdır gidildigi sûretde dahi yedi sekiz mâha muhtâcdır. Zîrâ Basra'dan Şirâz'a ve andan Hindistân'a gidilüb Patan vilâyetine öyle varılur. Yolları mahûf ve milel-i muhtelife sâkin olmağla içlerinden mürûr müşkildir ancak i'tidâl-i hevâ ile Basra'dan Bender-i Mesket'e otuz kırk günde ve andan Nadrî'ye dahi otuz kırk günde vusûl mümkündür ve andan iki günde işte bu Ca'fer Han'ın âmil oldığı Manglur Benderi'ne varılur.

Re'îs Efendi'nin dûr u dirâz böyle mükâlemeye irhâ-yı inân[1] itmesi Basra'yı talebden garazları ne oldığını anlamak mâddesi olub ilçiler dahi sözi dâ'imâ Basra'ya bedel virmek istedikleri Manglur bahsine sevk eylediklerine binâ'en Re'îs Efendi bundan sonra dahi bahsi haylî uzadarak ve âfâkî sözler karışdırarak bu hilâlde tamâm münâsebet düşmekle Manglur Benderi'nin âb u hevâsı ne şekildir ve metâ'ı nedir deyü su'âl itdikde âb u hevâsı â'lâ ve kenâr-ı deryâda bir bender-i müstesnâ pirinç ve fülfül[2] ve besbâse[3] ve darçın ve karanfil çıkar etrâfı kûhistân ve âb-ı revân ve her dürlü emti'a nesc olunur. Senede on ikilik rub'iyye hâsılâtı olur didiklerinde Re'îs Efendi masârifiyle berâber midir deyü su'âl itdi dörtlük rub'iyye masârifi olub sekizlik hazîneye â'id olur deyü haber virdiler ve Devlet-i Aliyye tama' eylesün deyü mübâlağa eylediler.

Re'îs Efendi didi ki bu Ca'fer Han'ı Basra'ya ik'âd ile gâlibâ bunun amel ve hükmünde olan Manglu[r] Benderi'ni Devlet-i Aliyye tarafına ivaz olmak üzre vireceksiz didikde birbirine bakub tebessüm ve biraz Hindîce tekellüm itdikden sonra belî murâdımız budur dimeleriyle Re'îs Efendi sübhânallâh sizler Basra'dan İstanbul'a gelince kaç günde geldiniz ve kaç hanlık ve şâhlık yerleri mürûr eylediniz aslından Basra ve Kûfe dârü'l-emâre degilmiydi ve Bağdâd Hulefâ-yı Abbâsiyye'ye dârü'l-hilâfe olmadı mı Musul ve Şehr-i Zor ve Diyârbekir ve Sivas ve Konya ve Kütahya ve Tokat emsâli bilâd-ı cesîme ki kütüb-i tevârîh mütâla'a itmiş iseniz bunların her birisi ezmine-i sâlifede tavâ'if-i mülûkun makarr-ı hükûmeti oldığına şübhe buyurmazsız halîfetü'l-müslimîn efendimiz hazretleri ednâ bir bendesini bir günde âlî-şân ve âlî-câh[4] idüb böyle bir mülki inâyet ider. İşte Bağdâd ve Basra ve Şehr- i Zor ve Musul ve Diyârbekir ve sâ'iri hep pâdişâhımızın zîr-i hükmündedir iki senede dolaşılamaz memâlik-i pâdişâhînin ta'dâdı mümkün degildir bu tafsîlden sizi tasdî'a bâ'is budur ki pâdişâhımız memleket ve bilâd ve bendere muhtâc degildir bî-nihâye benderleri ve kılâ' ve memâliki vardır ve azîmü'ş-şân ve celîlü'l-ihsândır bir kulunı bir sâ'atde vezîr ve han ider ve memleket bahş eyler ve inâyeti ivaz zımnında degildir sizlere idecegi ikrâm ve ihsânın ivaz ve mukâbelesinde (**s.285**) sizlerden memleket istemez ve hem şânına dahi düşmez deyü mukâbele itmişdir.

Ancak vezîr ta'bîri Hindîlerin ıstılâhlarında kethüdâ dimek oldığına ve herkes dâ'iresine birer kethüdâ nasb idüb ana dahi vezîr dinildigine mebnî makâm-ı temeddühde vezîr iyidir ta'bîri küçük kalub yâ vezîrin bizim ıstılahımızca olan ma'nâsım Hindîlere tefsîr ve tefhîm itmek veyâhûd anın yerinde paşa veyâ dîger bir lafz îrâd eylemek münâsib idi.

1 İrhâ-yı inân: Dizginleri salıverme, işine devam etme.
2 Fülfül: Karabiber.
3 Besbâse: Küçük Hindistan cevizi (Myristica fragrans). Portakal ağacına benzeyen tropik ağaç cinsi.
4 Âlî-câh: Yüksek rütbeli.

Ve Hind iklîmi bu tarafa nisbetle pek vâsi' olub şöyle ki Basra'dan tâ Sivas'a kadar olan ârâzî Bengale'den bir zemîndârlık ya'nî bir ze'âmet yer olamaz fakat o vakitler Hind tarafı ihtilâlde ve pek fenâ hâlde bulundığından kıymet ve ma'mûriyyetce Rûm diyârının cüz'î mahalli Hind'in bir haylî vâsi' kıt'asına nisbetle fâ'ik[1] ve gâlib idügünden Feyzî Efendi memâlik-i mahrûsenin cihet-i ma'mûriyyetinden ve makbûliyyetinden bahs itmek münâsib idi fakat tarafeynde yek-dîgerin hâline vukûf ve ma'lûmât-ı sahîha olmadığından iki taraf dahi karanlıkda nişân alur gibi birbiriyle mutârede ve mukâbele eylemişlerdir.

Bundan sonra Feyzî Efendi isti'lâm ve istiknâh-ı maslahata atf-ı inân idüb sizin getürdiginiz nâmede İngiliz ve Fransız ile olan cengler tahrîr ve sizin üçünüzün ismi tasrîh olunmuş ve lâkin Ca'fer Han'm ismi mezkûr degildir ve sizin bize takrîr ve tahrîr eylediginiz vechile Basra husûsı nâmede tahrîr olunmamışdır didikde ilçiler belî böyledir lâkin nâmede bu mâddelerin tafsîli bizlerin uhdemize muhavvel[2] olmağla bizlerin bu husûslara lisânen ve tahrîren me'mûriyyetimiz olmak hasebiyle ifâde ideriz ve hem Bender-i Manglur sâ'ir benderlerden ziyâde Basra'ya semt oldığından bu mülâhaza ile Ca'fer Han sonradan verâmızdan me'mûr olmuşdur bizlere başkaca Tipu Sultân'ın tahrîri vardır deyü cevâb virdiler.

Buna cevâben Re'îs Efendi inşâallâh bu takrîrlerinizi vükelâya arz iderim başka ifâdâtınız var ise mâni' degil söyleyin didiginde ilçiler didiler ki Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Necef-i Eşref ve Kerbelâ-i Mu'allâ ve Meşhed-i İmâm Alî Murtazâ ve hângâh-ı Pîr Abdülkâdir Ceylânî'de gümüş kapular nasb ve anın berâberinde birer misâfirhâne ve üzerinde birer nevbethâne ya'nî mehterhâne vaz' olunub darb-ı tabl ve kös olunmasına müsâ'ade-i şâhâne der-kâr buyurılub ol tarafda Bağdâd vâlîsine ve sâ'ire emr-i âlî isdâr buyurulmasını Tipu Sultân iltimâs ider ve egerçi bizim top ve humbara ve tüfenk misillü edevât-ı harbiyye san'atı işler üstâdlarımız ve kârhânelerimiz vardır lâkin dîn-i mübînin takviyyeti içün bunların teksîr ve tevfîri lâzım olmağla Devlet-i Aliyye tarafından top ve humbara ve tüfenk ve sâ'at ve şîşe ve zarf ve çini (**s.286**) ve âyîne yapan üstâdlardan birkaç üstâd dahi gönderilürse Tipu Sultân be-gâyet mahzûz olur.

Re'îs Efendi tekrâr su'âl idüb Basra'yı bu vechile talebden murâdınız bizlere takrîriniz üzre ve nâmenizde mastûr oldığı vechile muhâfaza esbâbına mebnî tüccâr ve resul ve resâ'ilin âmed ü şüdleri vesâ'ilini tahsîl ve teshîle mübtenî ise bunun âhar gûne tarîkleri olmağla bu tekellüflere hâcet yokdur zann iderim bunda bir dakîka var ise ifâde buyurun veliyyü'n-ni'am efendilerimize ifâde idelim didikde bunda ne zarar var bizler Basra'yı emânet tarîkiyle isteriz ve ivazında size Bender-i Manglur'ı emâneten virecegiz ne zamân isterseniz Manglur'ı teslîm idüb Basra'yı alursuz ve hem bahâr ve metâ' ve kumâş çok gelür tarafeynin tüccârı intifâ' ider ve bundan mâ'adâ ikide birde Basra'ya Acem ve Arab tasallutundan hâlî olmuyor hattâ mukaddemâ Sâdık Han gelüb zabt eyledi ve mu'ahharen Urbân'dan Müntefik Şeyhi gelüb girdi ve şimdi Şâvî-zâde isyân itdi Basra biz de oldığı vakit içine asker ve top ve mühimmât vaz' ideriz ve pek çok sefîne ve gırâblar getürüb muhâfaza eyleriz tüccâr emn ve emân üzre olur didiklerinde Re'îs Efendi tebessüm idüb bunı sizin ferâsetinize düşüremedim ya bizim cebehânemiz ve top ve mühimmât ve askerimiz yok mıdır biz anı muhâfazaya kâdir degil

1 Fâ'ik: Fevkinde bulunan, manevî olarak üstünde olan.
2 Muhavvel: Havale edilmiş, gönderilmiş; ısmarlanmış, bırakılmış.

miyiz ve masrafından kaçar mıyız şimdiye dek Bağdâd ve Basra'yı zabt idenlerden kangısının yedinde kaldı avn-ı Hakk ile hasmımız ile mukâbele itmedik mi Şâh Abbâs Bağdâd'ı aldı sonra elinde kaldı mı. Acem şâhlarından ve hanlarından ol havâlîye ta'arruz idenlerin kangısı pây-dâr oldı. Müntefik Şeyhi ve Sâdık Han ve Şâvîoğlı kimdir. Âl-i Osmân'ın Arab ve Acem'den öyle (nice nökerleri) ya'nî uşakları ve hidmetkârları oldığı inkâr olunur mı. Anların sohbeti mi olur. Ammâ mülkde hâricî eksik olmaz yarın pâdişâh emr ider hakkından gelinür. Devlet-i Aliyye kimesneden ve bâ-husûs öyle nice Arab ve Acem'den havf itmez didikde cümlesi bozulub bizim murâdımız o dimek degildir deyü i'tizâra başladılar. Bunun üzerine meclise hitâm virildi. Bu esnâda ise Rusya mes'elesi zuhûr itmekle artık süferâ-yı merkûmemin öyle bî-ma'nâ sözlerine kulak asılmamışdır. Müte'âkiben ilçilerin ikisi vefât itmiş ve birisi dahi hüccâc ile Cidde'ye ve andan Hindistân'a gitmişdir.

Vekâyi'-i Mısriyye

Cild-i sânîde beyân olundığı üzre Ebu'z-zeheb Mısır'da kesb-i istiklâl itdikde bir müddet hıtta-i Mısriyye sükûnet üzre kalub halk bu âsâyişle müstebşir[1] olmuşlar (**s.287**) idi. Hâmil-i mevâlîd-i fiten olan ümm-i dünyâ ise her kurunda bir dürlü garîbe tevlîd eylemekden hâlî olmayub o sükûneti dahi mu'ahharen intâc idecegi kazâyâ-yı ihtilâliyyeye mukaddime oldığı seksan dokuz senesinde Ebu'z-zeheb'in vefâtından sonra tebeyyün itmişdir.

Çünki ümerâ-yı Mısriyye an-asl köle cinsinden olub akâyid-i dîniyyeyi ve ulü'l-emre itâ'at kaziyyesini tefehhümden ol cündîlik ta'allüm iderek efendilerinin himmetleriyle ümerâ silkine idhâl olunageldiklerinden terbiyyesiz kaldıkları cihetle dâ'imâ yek-dîgerle ceng ve cidâlden hâlî olmayub gâlib olanlar bi'l-ittifâk istedikleri vakit vâlî-i Mısrı hükûmetden tenzîl idegelmişlerdir. Fakat içlerinde ba'zan oldukca ma'ârif-âşinâ ve muhibb-i ulemâ ve müdebbir ve emrini infaza kâdir ümerâ zuhûr iderek ser-rişte-i umûr-ı hükûmeti der-dest idüb eknini bellü itmezlerdi. Bu misillü kibâr-ı ümerânın hâtimesi Ebu'z-zeheb olub ve yerine anın ka'bında biri kalmayub ümerâ-yı Mısriyye'nin yek-dîgerle vâki' olan ceng ve cidâlleri aktâr-ı Mısriyye'nin harâb olmasına ve vâridât-ı Devlet-i Aliyye'nin küllî noksân bulmasına sebeb olmuşdur. Mısır'ın bunlardan tasfiye ve tathîri egerçi lâzımeden ise de burası masârif-i külliyeye ve vakt-i müsâ'ide mütevakkıf idügünden gâh taltîf ve gâh tahvîf ile kullanılarak hezâr meşakketle mürettehât-ı Devlet-i Aliyye'den cüz'î şey tahsîl olunabilürdi. Hele bir müddetden berü Devlet-i Aliyye'nin başka umûr ile meşgûliyyeti oldığından üzerlerine asker sevk olunacağını me'mûl itmediklerine mebnî ser-keşlik meslegine sülûk ile be-her sene Âsitâne-i Sa'âdet'e irsâl oluna gelan irsâliyye hazînesini birer gûne mevâni'[2] izhâr iderek irsâl itmez ve Haremeyn-i Şerîfeyn'e müretteb olan galâl ve vezâ'ifi gâh noksân gönderir ve gâh bütün bütün göndermez oldılar ve kezâlik Donanma-yı Hümâyûn mürettebâtını ve Haremeyn'de câ-he-câ zuhûra gelan ta'mîrât içün vâridât-ı mu'ayyene-i Mısriyye'den havâle

1 Müstebşir: İstibşâr eden, müjdeleyen, müjde ile sevinen
2 Mevâni': Manîler, engeller

olunan mebâliği göndermeyüb leyte ve la'alle[1] ile imrâr-ı evkât itmek dâ'iyyesine düşdiler ve bu sûretle iddihâr idegeldikleri emvâli hevâ ve heveslerine sarf idüb ve ulemâ ve sulehâya ihânetleri hadden aşub (helâki ümmetî alâ eydî ağîlemtü süfehâ')[2] hadîs-i şer'-i şerîfinin mazmûnuna mâ-sadak[3] oldukların isbât itmeleriyle bu misillü evzâ'-ı fezîhadan ferâgat (ve men-harece mine's-sultâni şibran mâte miyteten câhiliyyeten)[4] müfâdına ri'âyetle ulü'l-emre itâ'at itmeleri siyâkında kendülerine nasihat olundukca ahkâm-ı şer'iyyeyi tahfîf ve câ-be-câ ısdâr buyurılan hutût-ı hümâyûnı ısgâ itmeyerek evâmir ve tenbîhât-ı Devlet-i Aliyye'yi tezyif[5] itmegi âdet idindiler.

İrsâliyye hazînesi dinilen Hazîne-i Mısriyye Haremeyn mukannenâtından ve mürettebât-ı sâ'ireden başka senevî Dersa'âdet'e irsâl oluna gelan vâridât-ı Mısriyye'dir ki her sene vürûdunda âlây tertîb olunarak Hazîne-i Mâliyye'ye teslîm olunmak mu'tâd idi. İrsâliyye hazînesi (**s.288**) devr-i Selîm Hanî'de ibtidâ-yı vaz' ve tahsîsinde altı yüz bin Flori idi ki şimdiki hesâb ile altmış bin kîse akçe imiş çünki Flori fi'l-asl ol vakitlerde dînâr deyü her tarafda tedâvül iden Venedik altunıdır ki yaldız altununa mu'âdil olub mu'ahharen sikkelerin tagayyurıyla Flori ta'bîri tagyîr olunarak şimdi on bu kadar guruşa ıtlâk olunursa da ol vakte göre ber-minvâl-i muharrer yaldız altunı dimek oldığından bu vaktin hesâbıyla otuz milyon guruş ider ki altmış bin kîse olur. Mürûr-ı evkât ve tevâlî-i fiten ve ihtilâlât ile vâridât-ı Mısriyye'ye naks ve tedennî ârız olarak bin yüz altmış sekiz senesinde vârid olan irsâliyye hazînesinin başmuhâsebede bulunan hülâsa defteri mûcebince iki bin bu kadar kîseden ibâret bulunmuşdur ki vaktimizde olan guruş hesâbıyla takrîben yirmi bu kadar bin kîse akçe dimek olur. Sefer esnâsında ber-minvâl-i sâbık Alî Beg'in isyânı hasebiyle bir müddet bu hazîne Dersa'âdet'e gönderilmez olmuş ve birkaç sene taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Mısır'a vâlî dahi irsâl olunmamış idi. Hattâ mu'ahharen bin yüz seksan sekiz senesi vekâyi'inde beyân itdigimiz vechile Ebu'z-zeheb'in şeyhü'l-beledliginde işbu irsâliyye hazînesi Dersa'âdet'e gönderildikde azîm âlây olmuş idi. Andan sonra ümerâ-yı Mısriyye'nin şekâvet ve ser-keşlikleri yevmeu fe-yevmen[6] tezâyüd itdikce vâridât-ı Mısriyye'ye kesr ve tedennî ârız olarak Devlet-i Aliyye'nin böyle başluca vâridâtı çüridikden başka ol havâlî harâb ve ahâlî bî-zâr ve bî-tâb olarak ümerânın te'dîb ve terbiyyeleri lâzım gelüb nihâyet tertîb-i cezâları bin iki yüz senesi hilâlinde Kapudan-ı Deryâ Cezâ'irli Hasan Paşa'ya havâle buyurulmuşdur.

Bu vukû'âta dâ'ir Vâsıf Târîhi'nde ba'zı tafsîlât var ise de bu mevâddın asıl tafsîlât ve izâhâtı Mısır târîhlerinde mebsût[7] olmağın gerek Vâsıf Târîhi'nde ve gerek Arabî târîhlerde bu vukû'âta dâ'ir vâkıf oldığımız vekâyi'-i târîhiyye cem' ve hülâsa olunarak ümerâ-yı Mısriyye'nin icmâl-i ahvâliyle Kapudan Paşa'nın Mısır'a me'mûriyyetinden sonra vukû'a gelan hâlâtın tafsîlâtı beyânına ber-vech-i âtî mübâderet olunur.

1 Leyte ve la'alle: "Keşke" ve "ola ki" gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.
2 "Ümmetimin helakı sefih gençler eliyle olacaktır."
3 Mâ-sadak: Tasdik edilen, olunan husus, uygun, tıpkı.
4 "Kim ki ulûl-emre isyân hâlinde vefat ederse mevt-i câhiliyetle vefat eder."
5 Tezyîf: Çürütmek. Küçük düşürmek. Eğlenmek, alaya almak
6 Yevmen fe-yevmen: Günden güne.
7 Mebsût: Bastolunmuş, yayılmış, açılmış, açıklanmış.

Ber-minvâl-i sâbık Ebu'z-zeheb Muhammed Beg'in vefâtında Mısır'ın nüfûz ve idâresi anın memâliki yedinde kalmış idi. Ve bunlara Muhammediyye dinilürdi ki Muhammed Beg memâliki dimek olub Mısır'ın menâsıb ve menâfi'ini kendülerine hasr[1] itmişler idi. Ve re'îsleri ve şeyhü'l-beled egerçi İbrâhîm Beg idi ancak Murâd Beg kendüsünün şerîk-i nüfûzı oldığından anınla müşâvere ve ittihâd[2] itmedikce başlubaşına bir şey yapamazdı.

Bunlara muhâlif dîger bir takım ümerâ olub anlara dahi Aleviyye dinilürdi ki Alî Beg memâliki (**s.289**) dimek olur. Anların re'îsleri dahi Büyük İsmâ'îl Beg ile Cedâvî Hasan Beg idi. Lâkin Muhammediyye'nin tagallübi hasebiyle anların elinde bir şey kalmamış idi. Binâ'en-aleyh İsmâ'îl Beg kendü îrâdına kanâ'at iderek kûşe-i inzivâyı ihtiyâr ile bir işe karışmazdı ve kendüsi Ebu'z-zeheb'le kapu yoldaşı ve anın akrânından oldığı hâlde bi't-tabi' anın memâlikinin tagallübi kendüye güc gelerek hiç olmazsa hakkında bir hürmet-i suveriyye olunmak lâzım gelürken Murâd Beg'in der-kâr olan ru'ûnet ve huşûneti hasebiyle İsmâ'îl Beg'e bârid mu'âmeleler itdiginden artık tahammül idemeyüb doksan bir târîhinde Mısır'dan hurûc itdikde sâ'ir ümerâ-yı Aleviyye dahi ana pey-rev[3] olub hâric-i Mısır'da cem'iyyet peydâ itmeleriyle İbrâhîm Beg ve Murâd Beg dahi asâkir-i vefîre ile üzerlerine varmışlar ise de mağlûb ve münhezim olduklarından İsmâ'îl Beg Mısır'a girüb dîvâna çıkdıkda Mısır vâlîsi bulunan İzzet Mehmed Paşa derhâl kendüsüne hil'at ilbâs ile şeyhü'l-beled ve müdir-i umûr-ı devlet olmuş ve bu sûretle hükûmet-i Mısriyye Aleviyye eline geçmişdir ve İbrâhîm Beg'le Murâd Beg dahi tek durmayub tekrâr Mısır'a hücûm ve pek şiddetli bir muhârebe itmişler ise de yine mağlûb olduklarından İsmâ'îl Beg şeyhü'l-beledlikde istikrâr bulmuşdur ancak İbrâhîm Beg ve Murâd Beg dahi Cerce'den yukarusını zabt ile sefâ'ini aşağa inmekden men' itmeleriyle zahâ'ire nedret gelerek ahâlî giriftâr-ı zarûret olduklarından İsmâ'îl Beg asâkir-i vefîre ile üzerlerine hareket itdikde yukaru doğrı firâr itmişler ise de bu yolda vâki' olan masârifin tesviyesiçün İsmâ'îl Beg dahi kurâ ahâlîsine müceddeden virgüler tarh iderek fukarâyı haylî rencîde eylemişdir.

Ve İbrâhîm Beg ile Murâd Beg yine yukaru taraflarda fesâddan hâlî olmadıklarından İsmâ'îl Beg bi'l-cümle ümerâ-yı Muhammediyye'yi kahr ve tedmîr içün kâffe-i Aleviyye'yi istishâb ile Mısır'dan hurûc itmiş ise de Cedâvî Hasan Beg'in kendüsünden iftirâk ve Muhammediyye ile ittifâk itmesi hasebiyle Aleviyye'nin ekseri İbrâhîm Beg ve Murâd Beg tarafına mülhak[4] olmağın doksan iki senesi evâ'ilinde İsmâ'îl Beg za'f-ı hâl ile Mısır'a avdet itdikde derhâl Murâd ve İbrâhîm Begler dahi Mısır'a hücûm itmeleriyle İsmâ'îl Beg Şâm tarafına firâr eylemişdir bu sûretle İbrâhîm Beg ke'l-evvel[5] şeyhü'l-beled ve Murâd Beg mâlik-i zimâm-ı nüfûz ve hükûmet olmuşdur lâkin mukaddemâ hall ve akd-i umûr kendü yed-i istiklâllerinde iken bu kerre Mısır'a duhûl ve istikrarlarına Aleviyye'nin inzimâmı sebeb olmağla anların zîr-i bâr-ı imtinân ve tahakkümlerinde kaldıklarından bu keyfiyyet Muhammediyye'ye girân gelüb ve husûsıyla Murâd Beg anların etvâr-ı mütehakkimânesini bir vechile çekemeyüb nihâyet bu iki fırka beyninde harb tahaddüs iderek Muhammediyye

1 Hasr: Mahsus kılma, kılınma. Vakfetme, tahsîs etme.
2 İttihâd: Bir olma, birleşme, aynı fikirde olma, birlik.
3 Pey-rev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.
4 Mülhak: İlhak edilmiş, sonradan takılmış, katılmış.
5 Ke'l-evvel: Evvelki gibi, eskisi gibi.

tarafı gâlib gelmekle Mısır'ın menâfi' ve menâsıbı yine münhasıran anlarda kalmışdır. Müte'âkiben ümerâ-yı Mısriyye'min âdet-i kabîha-i mütegallibâneleri oldığı (**s.290**) üzre İzzet Mehmed Paşa'yı vâlîlikden azl ile kal'adan tenzîl eylemiş olduklarından İsmâ'îl Paşa Mısır vâlîsi olub doksan üç senesi Muharrem'inde Mısır'a dâhil olmuş ise de doksan dört senesi Receb'inde anı dahi azl ve tenzîl itmişlerdir.

İşbu Murâd Beg fi'l-asl İsmâ'îl Râ'if Paşa'nın kölelerinden olub tüccârdan birine bey' itmekle Mısır'a götürilüb fürûht olunmuş ve mürûr-ı zamân ile ümerâdan olub ve Mısır'ın nüfûz-ı idâresini eline alub bu kerre efendisini vâlîlikden azl ve tenzîl eylemişdir. Fakat İsmâ'îl Paşa'nın kendü efendisi oldığını i'tirâf ile yine huzûrunda te'eddüb eyler ve münâsib hedâyâ irsâliyle hatırına ri'âyet ider imiş.

Bu esnâda Aleviyye'den Cedâvî Hasan Beg ve Rıdvân Beg Sa'îd içinde cem'iyyet peydâ idüb İsmâ'îl Beg'in takımından dahi birçok ümerâ anlara katılub cem'iyyetleri kesb-i kuvvet itmekde oldığından kahr ve izâleleri kasdıyla techîz olunan askere Murâd Beg başbuğ olarak üzerlerine vardıkda anlar girü çekildiklerinden ve Murâd girü çekildikce anlar ilerüledíklerinden bi'd-defa'ât bu hâl cârî olarak muhârebe olunamayub nihâyet Murâd Beg dahi sulha râzı olarak tarafeyn sulhla münâza'ayı ber-taraf itmişler ise de kirâren[1] tedârükât-ı askeriyye bahânesiyle Murâd Beg ba'zı bid'atler ihdâs iderek ve dürlü vesîlelerle tüccârdan ve sâ'ireden nice kimselerin mâlını müsâdere eyleyerek ve sefâ'ini bu yolda kullanarak birçok vakit esbâb-ı seyr ve ticâreti ta'tîl eyleyüb bu sûretle ahâlî beyhûde yere bu kadar belâlara uğramış ve tüccâr işlerinden ve misâfirîn dahi nakl ve hareketden alıkonulmuşdur.

Doksan sekiz senesine kadar hâl bu minvâl üzre cârî olub arada bir iki vâlî degişmiş ise de vâlîler dahi anların giriftâr-ı pençe-i tasallutları olduklarından ümerâ-yı Mısriyye mezâlim ve ta'addiyâtdan hâlî olmamışlardır hattâ doksan yedi senesi hilâlinde dahi ba'zı ümerâ Sa'îd içinde tecemmu' idüb yine Murâd Beg üzerlerine asker tertîb itmiş ve sonra maslahat yine sulhla bitmiş ise de Murâd Beg bu kerre dahi tedârükât-ı seferiyye bahânesiyle çok kimselerin mâlını müsâdere iderek hadd ve kıyâsdan hâric mâl cem' eylemişdir. Müte'âkiben bir takım ümerânın Sa'îd cânibinde cem'iyyetleri haber alınmağla bu kerre dahi İbrâhîm Beg tedârükât-ı seferiyye bahânesiyle nice kimselerin mâlını alub ve sefâ'ini cem'le esbâb-ı seyr ve ticâreti ta'tîl idüb bu dahi ahâlî ve fukarâ hakkında bir fenâ vak'a olmuşdur ve çok geçmeksizin İbrâhîm Beg husemâsıyla musâlaha idüb berâber Mısır'a getürdükde bu hareketini Murâd Beg begenmiyerek kendüye dil-gîr olub egerçi İbrâhîm Beg Murâd Beg'le anların arasını bulmağa haylî çalışmış ise de müfîd olmayub Murâd Beg anlara emniyyet itmeyerek etbâ' ve levâhıkıyla (**s.291**) Mısır'dan çıkub Benî Süyûf tarafında karâr ve ikâmet ve sefâ'inin mürûrına mümâna'at idüb bu sene zâten Nîl'in feyezânında[2] dahi noksân oldığından ve ümerânın mezâlim ve ta'addiyâtı ise hadden aşub taşdığından işbu doksan yedi senesi pek şedâ'id ile mürûr eylemişdir doksan sekiz senesinde gerek vâlî ve gerek ulemâ ve meşâyih taraflarından Murâd Beg'le İbrâhîm Beg'in musâlahalarına çalışılmış ve İbrâhîm Beg tarafından sûret-i muvâfakat gösterilmiş ise de musâlahada kimseniu Mısır'dan tard ve teb'îdi husûsı Murâd Beg tarafından teklîf olunmaması şart idilmiş olub Murâd Beg ise İbrâhîm Beg'in sulhla Mısır'a getürdigi ümerâdan emniyyetsizlik izhâr itmekle araları

1 Kirâren: Tekraren, bir daha.
2 Feyezân: Suyun taşması, coşması.

bulumayub maslahat keşmekeşde kalmışdır hattâ bir kerre Murâd Beg Cize'ye kadar gelüb Nîl'in öte tarafını zabt itmekle tarafeynden karşu karşuya tüfenkler atılarak yirmi gün kadar bir tarafdan dîger tarafa geçilmek kâbil olamayub berren ve bahren turuk ve mesâlik mesdûd ve galâl ve zahâ'ir nâ-bûd[1] olmağla ahâlî pek ziyâde dûçâr-ı muzâyaka ve meşakkat olmuşdur husûsıyla Murâd Beg'in cemâ'ati Cize tarafında yeşil yaprak bırakmamış ve fukarâya itmedikleri zulm ve cefâ kalmamışdır ve Murâd Beg gâlib gelecek ve İbrâhîm Beg firâr idecek imiş gibi zanniyyât[2] ve havâdis tekevvün iderek Mısır'daki ümerâya bile havf târî olub nihâyet İbrâhîm Beg karşuya asker imrâr itdikde Murâd Beg mezrû'âtı itlâf iderek yukaru doğrı firâr itmekle bu kadar gürüldüye göre ne muhârebe vâki' olub da yek-dîgere galebe itmiş ve ne de sulhla maslahat bitmiş ve beyhûde yere halk bu kadar sıkındılar çekmiş iken Murâd Beg yine turuk ve mesâliki kat' idecegi cihetle âlem yine kaht ü galâ[3] telâşında kalmışdır. Çok geçmeksizin Murâd Beg husemâsına galebe iderek yine Mısır'a dâhil olub İbrâhîm Beg ve tarafdârları firâr itmişdir. Ve'l-hâsıl doksan sekiz senesi sene-i sabıkadan daha ziyâde mihan ve mesâ'ib[4] ile geçmişdir. Şöyle ki: Nîl'in noksân-ı feyezânı ve mezâlim ve ta'addiyâtın ifrât üzre vukû'ı hasebiyle ahâlî eşyâsını ve evlerini ve fellâhlar[5] hayvânâtını fürûht itmege mecbûr olub diriler de tâb ve tâkât kalmayacak ölülere tasaddî ve ta'arruz olunmağa mübâşeret birle her kim vefât iderse vârisi olsun olmasun terekesini mîrîye zabt ider oldılar ve nâsın mizâcına dahi fenâlık târî olub fesâd çoğalmış ve herkes birbirinin aleyhine düşmüş idi ve bu sûretle memleket harâb ve emniyyet-i turuk münselib olmuş idi hattâ fellâhların birçoğı mezâlim ve ta'addiyâtdan şehre firâr idüb evlâd ü ıyâlleriyle sokaklarda açlıkdan sayha[6] iderek düşen karpuz ve kavun kabuklarını ve ba'zan hayvânât lâşelerini ekl itdikleri ve bu sûretle pek çok kimseler açlıkdan helâk oldukları ve zahîre bulunmaz olub herkesin mahâfil (**s.292**) ve mecâlisde lakırdısı yiyecek tedârükinden ibâret oldığı ve eger ol sene Şâm ve Rûm diyârından zahîre gelmemiş olaydı bütün Mısır ahâlîsi helâk olmak mukarrer idügi Abdurrahman Cebertî'nin Mısır Târîhi'nde mündericdir ve bu sûretle mâl-ı mîrî ve mürettebât-ı Haremeyn dahi zâyi' olmağla cânib-i Hicâz'dan dahi Mısır'a şikâyetnâmeler gelmişdir.

Yegen Mehmed Paşa'nın Mısır Vâlîsi Oldığı

Murâd Beg ber-minvâl-i meşrûh husemâsına galebe birle Mısır'a dâhil oldukdan sonra Silâhdâr Mehmed Paşa'yı azl ve tenzîl ile kendüsi kâ'immakâm olub eşrâf-ı kuzât-ı Mısriyye'den Necmüddin Efendi'yi Dersa'âdet'e irsâl ile Devlet-i Aliyye'ye herhâlde mutî' oldığını ve umûr-ı Mısriyye'yi dil-hâh-ı Devlet-i Aliyye üzre tesviyye ve tanzîm idecegini ve Mısır vâlîsi olan Sadr-ı esbak Silâhdâr Mehmed Paşa'nın rehâvetine binâ'en azlile yerine

1 Nâ-bûd: Mâdum, yok olan, bulunmayan. İflas etmiş. Perişan olmuş.
2 Zanniyyât: Asılsız şüpheler, tereddütlü sanmalar.
3 Kaht ü galâ: Yokluk. Kıtlık. Fakirlik. Pahalılık.
4 Mihan ve mesâ'ib: Sıkıntılar, felâketler, belalar.
5 Fellâh: Ekinci, çiftçi, ekin eken ve biçen, rençber. Zencî, siyah Arap.
6 Sayha: Bağırma, nâra, inleme.

kaviyyü'ş-şekîme[1] bir vezîrin nasb ve ta'yîn ve berren Mısır'a irsâl buyurulmasını inhâ ve istid'â itmiş oldığına ve egerçi bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin gâ'ilesi ber-kemâl ise de mesâlih-i Mısriyye'nin tanzîm ve tesviyyesi dahi öteden berü matlûb ve mültezem-i âlî bulundığına mebnî zîr ve bâlâsı geregi gibi mülâhaza olunarak bir kâlıba ifrâğ olunmak zımnında bin yüz doksan dokuz senesi Saferü'l-hayr'ın onuncı güni Şeyhü'l-islâm konağında Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa ve sudûr-ı izâm ve ahvâl-i Mısır'a vâkıf olan ricâl-i devlet ve sâ'ir erbâb-ı meşveret hâzır oldukları hâlde akd olunan meclis-i müşâverede[2] bir iki sâ'at kadar bahs ve müzâkere cereyân idüb her tarafdan birer vezîrin Mısır'a ehliyyet ve liyâkati der-miyân kılınarak ve dîger tarafdan cerh olunarak nihâyet İnebahtı muhâfızı Sadr-ı esbak Yegen Mehmed Paşa'nın zâten liyâkati der-kâr oldukdan başka kendüsi Alâ'iyeli olub Mısır'da dahi Alâ'iyelülerin kesreti oldığından hem-şehrîlik münâsebetiyle tarafına meclûb[3] ve müncezib olacaklarına ve kendüsi ocakdan neş'et itme olmak hasebiyle ocaklu dahi kendüsüne meyl ideceklerine binâ'en kendüsünün mehmâ-emken[4] ikdâriyle[5] Mısır'a irsâl olunması karâr-gîr olarak Saferü'l-hayr'ın evâsıtında Mısır eyâleti müşârün-ileyh uhdesine tevcîh olunmuş ve kendüsünün nizâm-ı dâ'iresi matlûb olub hâlbuki İnebahtı cânibinde tanzîm-i dâ'ire kâbil olamayacağından bahren Alâ'iye'ye ve yâhûd ol havâlîde vâki' sevâhilden birine çıkub dâ'iresini tanzîm ile ba'dehu berren cânib-i Mısır'a azîmet itmesi fermân kılınmışdır. Ve Murâd Beg'in vâlî-i cedîd taleb itmesi vusûl-i vâlîye dek kendüsi kâ'immakâm ve şeyhü'l-beled bulunarak bu müddet içinde Mısır Darbhânesi'ni zabt ile celb-i menfa'at itmek dâ'iyyesine (**s.293**) mebnî oldığı mülâhazasıyla Yegen Paşa Mısır'a vardıkda bi-hasebi'l-îcâb tarafından şeyhü'l-beledligi ana tevcîh itmesi tensîb olunmuşdur.

Hüccâc-ı Mısır'ın Ahvâli

Mısır'ın ber-minvâl-i meşrûh vâki' olan ihtilâli hasebiyle Medîne-i Münevvere ahâlîsinin akvât-ı yevmiyyelerine medâr olmak üzre ez-kadîm cânib-i Mısır'dan tertîb ve irsâl oluna gelan zahâ'ir-i mu'ayyene ve vezâ'if-i mukannene birkaç seneden berü ve Medîne-i Münevvere'ye vürûd itmekden başka Mısır Emîrü'l-hâccı Mustafâ Beg geçen sene lâzımü'l-edâ olan surrenin sülüsi mikdârını i'tâ birle sülüsânını edâ edemeyüb Mısır'a vardığı gibi bahren irsâl itmek ta'ahhüdiyle deyn-i bâkîye vefâ idecek kadar eşyâyı alâ-tarîki'r-rehn hücre-i mu'attaraya vaz' idüb bu sûretle ahâlîyi irzâ itmiş ise de sonra va'dine vefâ itmediginden fazla işbu doksan dokuz senesinde dahi râhile-i kalîle ile Mısır'dan hareket ve Ka'be-i Mükerreme'ye azîmet idüb avdeti esnâsında illet-i sâlifeye bimâ'en Medîne-i Münevvere'ye uğramaksızın nısf-ı tarîkden cânib-i Mısır'a sür'at itmekle ma'iyyetimde olan hüccâcı Ravza-i Mutahhara ziyâretinden mahrûm eylemiş ve kâfilede kaht ü galâ olmak hasebiyle pek çok insân ve hayvân açlıkdan helâk olarak ve hüccâcın bir haylîsi dahi sefâ'ine rükûb ile Süveyş'e ve Kusayr'a gelerek emîrü'l-hâcc yanında etbâ'ından başka

1 Kaviyyü'ş-şekîme: Çok mukavemeti, dayanması olan.
2 Meclis-i müşâvere: Önemli ve olağan üstü konularm görüşüldüğü danışma meclisi.
3 Meclûb: Celbolunmuş, başka yerden getirilmiş olan. Tarafdarlığı kazanılmış bulunan.
4 Mehmâ-emken: Mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar.
5 İkdâr: Kudret verme, kudretlendirme, gücünü arttırma. Birini kayırma. Geçimini temîn etme.

kimse kalmayub böyle der-beder[1] Mısır'a gelmişdir. Vukû'-ı hâl bu def'a vârid olan Şeyhü'l-Harem Hazînedârı Necâb Ahmed yediyle vürûd iden tahrîrâtdan ma'lûm olub bu keyfiyyet şimdiye dek vukû' bulmamış bir hâlet-i garîbe olmağla bunun sebebi mîr-i hâcc-ı merkûmun ihâneti ve Mısır'da tefer'un[2] iden ümerânın tertîb ve irsâl-i mu'ayyenâtda müsâmahaları olmağın ber-minvâl-i muharrer geçen seneden bâkî ve bu sene-i mübârekede aslâ virilmeyüb tamâmıyla der-zimmet kalan cem'an iki yük elli iki bin beş yüz guruşun tahsîl ve irsâli ve Harem-i Şerîf levâzımâtından olan revgan-ı zeyt[3] ve şem'-i asel[4] ve kandîl ve hasır ve sâ'irenin ve ta'mîr-i Haremeyn-i Şerîfeyn içün havâle olunan mehlağın îsâli ile sene-i âtiyye tedârükâtının şimdiden bilâ-noksân görülmesi hâlâ Mısır Vâlîsi Sadr-ı esbak Yegen Mehmed Paşa'ya ve Mısır kadısına ve şeyhü'l-beledine ve emîr-i hâccına ve defterdâr ve sâ'ire hitâben ekîd[5] ve şedîd emr-i âlî ısdâr olunub Mehmed Paşa henüz Mısır'a vâsıl olmamağla bunun tesviyyesini Mısır'a duhûlüne kadar tevkîf itmeyerek bundan akdem tevcîh fermânını îsâle me'mûr Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Çakırcıbaşı Mehmed Emîn Ağa'yı İskenderiyye'ye çıkdığı gibi Mısır'a irsâl ile tenbîhât-ı mülûkânenin infâz (**s.294**) ve icrâsına sa'y itmesi ve bundan sonra eger bu bâbda ümerâ-yı Mısriyye tarafından taksir ve müsâmaha zuhûr eyler ise mazhar-ı gazab-ı şehr-i yârî olacaklarını ifâde ve iş'âr eylemesi fermân olundı.

Ahvâl-i Mısır'a Dâ'ir Dersa'âdet'e Vârid Olan Tahrîrât İle Olunan Müzâkerât

İşbu doksan dokuz senesi evâ'ilinde İbrâhîm Beg yine şeyhü'l-beled olmak üzre Murâd Beg'le akd-i musâlaha itmekle gâ'ile ber-taraf olmuş ise de bu sene dahi illet-i tâ'ûn ve emrâz gûnâ-gûn hudûsuyla Mısır ahâlîsine kaht ü galâ gâ'ilesini unutdurmuşdur. İbrâhîm Beg'in şeyhü'l-beledlige kabûl olundığı beyânıyla mevâdd-ı sâ'ireyi hâvî Dersa'âdet'e irsâl ve takdîm olunan arz ve mahzarda birkaç seneden berü Mısır'da zuhûr iden kaht ü galâ ahâlîyi fakr u fâkaya mübtelâ itmiş oldığı hâlde sâbıkâ Mısır Vâlîsi Sadr-ı esbak Silâhdâr Mehmed Paşa'nın İskenderiyye'ye vürûdundan berü bu beliyye iştidâd bulmak hasebiyle esâfil-i nâs içinde anın şe'âmet-i kademi şâyi' oluh nâsın ağzını tutmak dahi kâbil olmadığından bi'l-itifâk müşârün-ileyh mesned-i hükûmetden tenzîl olunmuş idügi ve şeyhü'l-beled İbrâhîm Beg mukaddemâ inkılâbât-ı Mısriyye iktizâsiyle Sa'îd cânibine çekilmiş idiyse de bu esnâda bi'l-ittifâk Mısır'a da'vet olunub vürûdunda vâlî-i cedîd gelinceye degin kâ'immakâm nasb olundığı ve Reşîd ile İskenderiyye arasında olan sedd-i kebîr telâtum-ı bahr[6] ile harâbe müşrif olarak muhtâc-ı ta'mîr olmağla lede'l-keşf keyfiyyet der-i devlete arz ve tahrîr olunmuş iken şimdiye dek haberi zubûr itmeyüb maâzallâb eyyâm-ı feyezân-ı Nîl'e dek ta'mîre mübâşeret olunmaz ise hasâret-i azîmeye bâ'is olacağından başka Bubeyre iklîminin karyeleri külliyyen gark olacağı ve Bender-i Reşîd ve İskenderiyye harâbe-zâra[7] döneceği

1 Der-beder: Perişan, dağınık.
2 Tefer'un: Firavunlaşma. Zâlimlik etme, zulüm yapma. Çok fazla kibirlenme.
3 Revgan-ı zeyt: Zeytinyağı.
4 Şem'-i asel: Bal mumu.
5 Ekîd: Tekidli, kuvvetli, sarih, katî, sağlam, muhakkak.
6 Telâtum-ı bahr: Deniz dalgası.
7 Harâbe-zâr: Viranelik.

muhakkak olmağla sedd-i mezkûrun ta'mîri içün bir ân akdem binâ emînî nasb olunması ve aktâr-ı Mısriyye ahâlîsi el-yevm Bahr-i Sefîd cânibinden vürûd iden zahâ'ir ile sedd-i ramak cû' eylediklerine mebnî sene-i âtiyede Mısır emîr-i hâccına ve Haremeyn-i Şerîfeyn taraflarına i'tâ ve irsâl oluna gelan zahâ'irin tedârüki vechen mine'l-vücûh[1] mümkün olmayub si'r-i râyici[2] üzre Bahr-i Sefîd iskelelerinden zikr olunan zahâ'irin İskenderiyye ve Dimyât iskelelerine nakl ve fürûhtı içün evâmir-i aliyye ısdâr buyurulması ve Mısır'da vâki' olan kaht ü galâ takrîbiyle sene-i sâbıkada techîz-i mîr-i hâcc mutasavver degil iken mahzâ tahsîl-i rızâ zımnında envâ'-i meşakketle mîr-i hâcc nasb olunub hubûbât ve zahâ'ir tertîb ve surre-i şerîfe tahsîl ve vakt ve zamânıyla irsâl olunmuş idi. Ancak tarîk-i hâcc'da vâki' olan Urhân'ın cem'iyyetleri ve hüccâcı nehb ve gâret itmek niyyetinde bulundukları ma'lûm oldukda câddeden (**s.295**) udûl ile tarîk-i âhardan azîmet olundığı ve harb-i Urbânî tarafından Mekke-i Mükerreme'de sâkin olan mu'teberân-ı kabîle ile Şerîf-i Mekke ve mîrü'l-hâcc akd-i meclis itmek ve beyne'l-Haremeyn vâki' olan aşâ'irin mu'ayyenâtı virilüb te'mîn-i hüccâc zımnında virile gelan rehinleri Mekke-i Mükerreme'de alıkonulmak mu'tâd iken bu âdetin metrûkiyyeti hüccâcın insilâb-ı emniyyetlerine bâ'is olmağla bu keyfiyyete dahi bir nizâm virilmesi ve bu sene-i mübârekede hüccâc-ı Mısır'ın Mekke'den hareketi hilâlinde eşrâr-ı Urbân Yenbu' Kal'ası'nı istîlâ ve askerini ifnâ ile hüccâcı gâret itmek sevdâsında oldukları ihbâr olunmağla doğrı yoldan gidilmekde hatar vukû'ı melhûz oldığına binâ'en Şerîf-i Mekke ile ba'de'l-meşvere Medîne-i Münevvere'ye uğramaksızın mahfil-i şerîf semt-i selâmete bi'l-îsâl Medîne-i Münevvere halkının matlûbları olan surreler Şerîf-i Mekke ma'rifetiyle mevcûd olanlara ve olmayanların vekîllerine virilüb ve vekîlleri olmayanların surreleri Mısır'a götürilüb Şerîf-i Mekke vâsıtasiyle kal'a-i mezkûre Urbân tasallutundan tahlîs olundukda işbu bakâyâ-yı surre ashâbına irsâl ve kal'a-i mezkûre tahlîs olunamadığı hâlde sene-i âtiyyede îsâl olunacağı ve Cidde yoluyla berren azîmet esnâsında Urbân eşkıyâsı Mısır hüccâcına haylî sıklet[3] virüb hattâ Mağrib hüccâcı mîr-i hâccın ve sâ'ir ashâb-ı tecrübenin nasihatlerini adem-i ısgâ ile Medîne-i Münevvere'ye âzım ve Medîne'den cüz'î ba'îd olduklarında mutarassıd-ı fırsat olan Urbân ansızın üzerlerine hücûm ile emvâl ve eşyâlarını yağma itdikleri ve tarîk-i bâccda mahâzin-i zahâ'ir olan kal'alar mürûr-ı eyyâm ile harâb olub ta'mîr ve termîmleri Devlet-i Aliyye'nin himmet-i celîlesine mevkûf olmağla bu garazın husûliçün â'idât-ı mu'ayyeneden mâ'adâ fakat bu sene-i mübârekede bin yüz kise i'âne olunmak lâzım gelüb olunmadığı sûretde Mısır mîr-i hâccının azîmeti mümkün olamayacağı arz ve inhâ olunmuşdur.

Mısır mîr-i bâccının reh-i râstdan[4] adem-i avdeti ne hikmete mebnî oldığı ve galâl ve mu'ayyenât-ı sâ'irenin irsâlinde zuhûr iden ihânetleri mukaddemâ Medîne-i Münevvere'den vârid olan tahrîrâtda tafsîl olundığına binâ'en mevâdd-ı mezkûreye dâ'ir Mısır tarafına mü'ekked evâmir-i aliyye irsâl olunmuş idi. Husûsât-ı mezkûre umûr-ı cesîmeden olmağla ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat ile birkaç meclis-i meşveret olunarak vech-i lâyıkı üzre nizâmı matlûb-ı hümâyûn oldığından doksan dokuz senesi Recebi'nin yirmi altıncı güni

1 Vechen min-el-vücûh: Her ne suretle olursa olsun.
2 Si'r-i râyic: Konulmuş, belirlenmiş bedel, narh.
3 Sıklet: Ağırlık, yük. Sıkıntı.
4 Reh-i râst: Doğru yol.

Bâb-ı Âlî'de kethüdâ beg dâ'iresinde meclis-i hâssü'l-hâss tertîb olunub Mısır ahâlîsinin ma'rûzâtı ve vâlî-i sâbıkın bu ma'rûzâtı cerh ve ilgâ iden tahrîrâtı huzzâra kırâ'at olundukda Mısır hüccâcını Medîne-i Münevvere ziyâretinden mahrûm itmege sebeb olanlar beher-hâl taraf-ı (**s.296**) Devlet-i Aliyye'den mu'âhaze olunacağı meczûm oldığından Mısırlular mukaddemce ba'zı maglatalar ile tahdîş-i ezhân itmek vâdîlerine düşdükleri ve masârif-i hâcc deyü istid'â itdikleri meblağ taraf-ı devletden virildigi sûretde tertîb-i kadîmi ahz ve gasb itmiş olacakları ve virilmedigi sûretde maâzallâh mîr-i hâccın hareket idemedigini Devlet-i Aliyye'ye isnâd idecekleri vâzıhâtdan ve sedd-i kebîr ta'mîri dahi mugâlata kabîlinden olub ancak istid'âlarına adem-i mümâşât sûreti dahi Mısırluların mecbûl oldukları huşûnetlerine[1] nazaran müstelzim-i mahâzîr olmağla zikr olunan sedd-i kebîrin bundan akdem ne vechile ta'mîr olundığınm kaydları tetebbu' ve istikrâ olunarak sâbıklarda oldığı misillü irsâliyye hazînesinden ta'mîr kılınmak ve mübtelâ oldukları kaht ü galânın mümkün mertebe izâlesine sa'y idilmek lâzım gelmekle ba'zı sevâhil ve cezâ'irden tüccâr zümresi sefâ'in-i İslâmiyye'ye zahâ'ir vaz' ve îsâl ile râyici üzre ahâlî-i Mısır'a fürûht itmeleri bâbında taraf taraf evâmir-i aliyye neşr olunmak ve hüccâc-ı Mısır'ın esnâ-yı râhda zahmet çekmeleri hırs ve tama' belâsı oldığı hâlde istid'â itmiş oldukları bin yüz kîse hîn-i feth-i Mısır'da i'âne-i masârif-i mîr-i hâcc nâmıyla kahve ferdelerine tarh olunan meblağdan havâle oluuarak vefâ itmedigi sûretde kusûrının dahi çâresi bulunmak münâsib-i vakt ve hâl olub ancak aksi kaziyyede ba'zı mahzûr zuhûrı mütebâdir-i ezhân olundığına biuâ'en bundan cem'iyyetlü bir meclis tertîb olunub da tekrâr bu mevâddın müzâkeresi istisvâb olundığından sene-i merkûme Şa'bân-ı şerîfinin altıncı güni Şeyhü'l-islâm kouağmda Sadr-ı â'zam Şâhin Alî Paşa ve kuzât-ı asâkir ve uzmâ-yı ricâl-i devlet hâzır oldukları hâlde meclis akd olunub tahrîrât-ı Mısriyye ve sâlifü'z-zikr meclis-i hâssda güzerân iden mübâhasât ve mülâhazât der-miyân olundukda meclis-i mezkûrun sedd-i kebîr ta'mîrine ve münâsib olan sevâhilden zahîre irsâline dâ'ir olan karârı tahsîn olundı ammâ Yenbu' İskelesi'ne Urbân-ı harbin istîlâsı takrîbiyle hüccâc-ı Mısır Medîne'ye azîmet idemeyüb fî-mâ-ba'd şerîf hazretlerine aşîret-i mezbûrenin rehn virmeleri bâbında Mısırluların istid'âları maglata kabîlinden oldığı Medîne ahâlîsinin ve Harb şeyhinin vârid olan kâğıdlarından ma'lûm oldığından Mısırlularıu bundan maksûdları çend seneden berü vâridât-ı Mısriyye'yi ümerâ-yı mütegallibe ekl ve bel' idegeldikleri misillü hâcc masârifini dahi tedrîcî[2] Devlet-i Aliyye'ye tahmîl ile buuun içün muhassas olan vâridâtı hora geçürmek dâ'iyyesi oldığı zâhir olmağla bunlara bu def'a dahi şu zemînde bu zemînde evâmir tahrîrinden ise mütevekkilen alallâh[3] üzerlerine hareket olunmak Devlet-i Aliyye'ye mahz-ı hayrdır kelâmını (**s.297**) nakîbü'l-eşrâf bulunan Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi sevk ve îrâd itmekle sâ'ir huzzâr dahi bunı tasvîb itdikleri sırada Defterdâr Süleymân Feyzî Efendi bu re'yi tensîb siyâkında kelâma mübâşeret idüb fi'l-hakîka galâl ve mâl-i kilâr ve irsâliyye ve sâ'irenin tanzîmi içün Mısır'a me'mûr oldığımda hâmil oldığım evâmir-i aliyyede bu def'a dahi iğmâz-ı ayn idersemiz berren ve bahren üzerinize hareket olunur yollu tehdîdât-ı şedîde tasrîh olunmuş iken tehdîdin fi'len icrâsı meczûmları olmadığından kâr-gîr olmadı bundan böyle dahi tahvîf ve tehdîdin fâ'idesi olmayacağı der-kâr olmağla hemân

1 Huşûnet: Sertlik, kabalık, katılık, inatçılık.
2 Tedrîc: Derece derece, basamak basamak ilerleme, ilerletme; azar azar hareket.
3 Mütevekkilen alallâh: Allah'a tevekkül ederek, Allah'a sığınarak.

nakîb efendinin didigi gibi üzerlerine hareket lâzımdır. Ve ahâlî-i Mısır Koca Abdî Paşa ve Hâcı Alî Paşa ve Kapudan Paşa'dan gayri vüzerânın birinden havf itmedikleri mukaddemâ tashîh olunmağla Kapudan Paşa birkaç sefîne ile bahren ve bir muktedir kimesne dahi asâkir-i vefîre ile berren ta'yîn olundukları hâlde çünki ulemâ ve ocaklu zâten ümerâdan dil-gîr ve müteneffîr ve zevâllarini mütemennî olmalarıyla katar-ı Mısır'ı memâlikden tasfiyye idecekleri der-kârdır.

Ancak ibtidâ-yı emirde kaviyyü'l-iktidâr bir zâtın İskenderiyye'de bulunması lâzımdır. Zîrâ İskenderiyye Mısırlular yedinde oldukca sefîneleri limana vusûl ve duhûlden men' iderler didikde Şeyhü'l-islâm Efendi vüzerâdan birinin İskenderiyye'ye ta'yîn olunmasını ve Sadr-ı â'zam Alî Paşa Dimyât'ın muhâfazası lâzım idügini îrâd itdiler ise de umûr-ı Mısriyye'nin minvâl-i muharrer üzre nizâmı vakt-i âsâyiş ve ferâğa mevkûf oldukdan başka bu sâlin hükm ve mevsimi dahi geçmekle şimdilik mes'ûllerine sûret-i müsâ'ade gösterilüb ve seddin ta'mîri içün mübâşir ta'yîn olunub umûr-ı Mısriyye'nin temşiyyetinde fî-mâ-ba'd terâhî[1] ihtiyâr olundığı sûretde bilâ-tereddüd üzerlerine hareket olunacağı emr-i meczûmdur mazmûnunda evâmir-i ekîde ve şedîde ısdârı ve bundan sonra Mısır'ın esbâb-ı nizâmı o tarafların ahvâline vukûf-ı tâmmı olan Cezzâr Ahmed Paşa'dan isti'lâm ile askere lâzım olacak zahâ'ir ve mühimmâtın şimdiden iddihâr ve itmâmı münâsib görülmekle keyfiyyet şimdilik te'hîr olunarak ber-vech-i meşrûh Cezzâr Ahmed Paşa'ya hitâben isti'lâmnâme tahrîr olundı.

Ve beher sene irsâl oluna gelan surre ve ta'yînât-ı sâ'irenin vaktiyle tahsîl ve irsâli içün Ağribozlı İbrâhîm Paşa-zâde Başbâkî Kulı Bekir Beg cânib-i Mısır'a mübâşir ta'yîn olunub bu me'mûriyyeti mukâbelesinde uhdesine sipâhîler ağalığı tevcîh oluudı. Ve sedd-i kebîr binâ emâneti dahi Doğramacı-zâde Kalyonlar Kâtibi Abdullâh Efendi'ye teklîf olundukda bi'l-memnûniyye kabûl idüb uhdesine emânet-i mezkûre ihâle olunarak bu mukâbelede ana dahi süvârî mukâbeleciligi pâyesi ve bi'l-fi'l mevkûfât mansıbı ve beş bin guruş nakden harc-ı râh[2] (**s.298**) ve Mısır'ın cizye evrâkından hâsıl olan menâfi' dahi ilâveten ihsân olunmuş iken bir gün sonra Bâb-ı Âlî'ye gelerek fesh-i azîmet itdigini inhâ ve ba'zı â'zâr îrâdıyla afvını istid'â itmekle hakkında âteş-i gazab-ı âsafî ulüvv-gîr olarak der-akab Bozcaada'ya nefy ve iclâ olunub Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûudan Hulûsî Alî Efendi'ye mevkûfât mansıbı ve zikr olunan harc-ı râh ve Mısır'ın evrâk boğçası hidmeti virilüb sedd emâneti unvânıyla Mısır'a gönderildi üç dört ay sonra mûmâ-ileyh Abdullâh Efendi dahi afv ve ıtlâk olunarak yine Dersa'âdet'e gelmişdir.

Umûr-ı Mısriyye Dâ'ir Cezzâr'ın İnhâsı

Ber-minvâl-i meşrûh Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâcc olau Cezzâr Ahmed Paşa'ya akdemce Mısır'ın nizâmına dâ'ir tahrîr ve irsâl olunmuş olan evâmir-i aliyyeye cevâben Ahmed Paşa'dan gelan tahrîrâtın hülâsa-i mü'eddâsı budur ki mahrûse-i Mısır'ın cüz'iyyât ve külliyyât-ı ahvâline ve ulemâ ve ümerâ ve ocaklu ve sâ'ir zevât-ı müteşahhısanın evzâ'

1 Terâhî: Gevşetme, gevşeklik gösterme. Geri çekilme, geri durma. Gecikme.
2 Harc-ı râh: Yol harcı, yol masrafı.

ve keyfiyyâtına vukûf-ı tâmmı olub kendüsünden dâ'imâ endîşe-nâk ve mütevehhim ve şâyed ki Mısır'a me'mûr olur havfıyla muhteriz ve müte'ellim oldukları ve alenen nizâm-ı Mısır'ın tehyi'e-i esbâbına ve elzem-i levâzımâtdan olan zahâ'ir tedârükine şurû' olundığı takdîrde tedârükât-ı mezkûre Mısır üzerine oldığını ümerâ tahkîk birle der-akab birbiriyle rişte-i ittihâdı tevsîk idüb üzerlerine me'mûr olan ser'askerin hâline nazaran mukâbele idebileceklerini akılları keserse Urbân ve sâ'ir erâzil eşhâsı celb ile mübâşir-i harb ve darb olacakları ve mukâvemetden me'yûs oldukları takdîrce tüccârın ve sâ'ir ashâb-ı servet ve yesârın mâllarını yağma iderek Sa'îd taraflarına firâr ile zahîre vürûd idecek yolları kat' idüb ve bu sûretde Mısır'ın kaht u galâsı dü-bâlâ olarak ahâlî beyninde fitne hudûsiyle ser'askerin üzerine hücûm itmeleri muhtemel oldığından maâzallâhi Te'âlâ ser'askere za'f ve inhizâm ârız olacak olursa Mısır'ın ihtilâli evvelkiden ziyâde olub hâlet-i ûlâsına ircâ'ı tedârükât-ı kaviyyeye muhtâc olacağı ve çünki nefîr-i âmm sûretinde etrâfdan isticlâb oluna gelan asâkirin gözleri arkada kalacağmdan mahzûrı zâhir olmağla Mısır'a ta'yîn olunacak ser'askerin askeri muvazzaf ve mücerreb ve dâ'iresi halkından müretteb olmak lâzım gelecegi ve nizâm-ı mezkûr külliyyetlü askere muhtâc olmayub hüsn-i tedbîr ile husûl-pezîr olabileceginden hâl ve şânı zikr itdigimiz vech-i vecîh üzre olan ser'asker-i Reşîd'in Mısır'a azîmeti mütehakkık oldukda zahîre ve mühimmât-ı sâ'ireyi alâ-vechi'l-ikmâl ihzâra himmet birle verâda (s.299) gâ'ile kalmamak içün Gazze ve Remle'den hareket itdigi gibi ol havâlîde mukîm olan Urbân'a iltifât ve nevâziş iderek celb ve te'mîn itmek ehemm idügi ve Mısır gibi bir iklim-i kesîrü'l-cedvâ ümerâ nâmında olan bir takım eşkıyâ elinde kalub da menâfi' ve hâsılâtını nefslerine tahsîs ve hevâlarına sarf ve itlâf ve â'zâr-ı vâhiye serdiyle âdâb-ı ubûdiyyeti terk itmeleri sabr ve tahammülüni sûzân[1] idüb egerçi tarafına irsâl olunan tahrîrâtda nizâm-ı Mısır'a me'mûriyyetine dâ'ir sarâhat yoğise de Devlet-i Aliyye'ye olan fart-ı ihlâs ve ubûdiyyeti iktizâsınca bu kâr-ı düşvârın vech-i eshel üzre tesviyyesini müte'ahhid oldığı ve bu sâl-i huceste-fâlde[2] kasd-ı iğfâl ile Mısırluların mes'ûlüne sûret-i müsâ'ade gösterilmesi isâbet olub bi-meşiyyetillâhi Te'âlâ nizâm-ı Mısır'a me'mûr oldığı hâlde sâ'ir vüzerâ gibi akçe ve metâlib-i uhrâ ile Devlet-i Aliyye'yi ta'cîz itmeyeceginden gayri nizâm-ı Mısır'a muvaffak oldığı hâlde vilâyet-i Mısır'a hasr-ı matlab itmeyüb Şâm ve Saydâ ve Mısır mansıblarının her kangısı uhdesine tevcîh buyurılur ise ser-be-zemîn-i itâ'at ve inkıyâd[3] olacağı ve Mısır'ın ulemâ ve ocaklusı ile kadîmî ülfet[4] ve ihtilâtı olmakdan nâşî tarafına meyl ve muhabbetleri nümâyân ve ümerâdan ahâlî fi'l-asl dil-gîr olmağla zevâl ve izmihlâllerini cûyân olub kaldı ki hâric-i Mısır'da olan ümerânın ednâ va'd ve va'îd ile celb ve istimâletleri mümkün oldığına binâ'en bu makûle tedâbîr-i dil-pezîr ile Mısır'da el-yevm sâlik-i meslek-i muhâlefet olan eşkıyâ ve erâzilin tefrîk-i cem'iyyetleri eltâf-ı ilâhiyyeden mes'ûl ve me'mûl bulundığı ve Gazze ve Remle beyâbân-ı Mısır'ın[5] ibtidâ-yı hudûdunda vâki' olub Mısır'a lâzım olan mühimmât dahi zikr olunan mahallerde tertîb olunmak lâzım gelecegi cihetle sâhiblerinden iltizâm ile tarafından birer mütesellim nasb olundığı takdîrce maslahatın nısfı tanzîm olunmuş sayılacağı Cezzâr Paşa tarafından arz ve inhâ olunmuş olub

1 Sûzân: Yakan, yakıcı. Yanan, yanıcı.
2 Huceste-fâl: Falı uğurlu.
3 Ser-be-zemîn-i itâ'at ve inkıyâd: Başı yere eğilmiş, itaat altına alınmış olan.
4 Ülfet: Alışma, kaynaşma.
5 Beyâbân-ı Mısır: Mısır çölleri.

serd itdigi işbu mukaddemât vakt ve hâle muvâfık ve mülâhazât-ı vükelâ-yı devlete mutâbık geldigine mebnî ol vechile harekete himmet eylemesi tensîb olunub fakat Gazze ve Remle'nin ashâbı müteferrik oldığı cihetle iltizâm temessüklerinin birer birer alınub da bedellerinin virilmesi vakte muhtâc oldığından ba'de edâ'i'l-hâcc[1] bu mâddenin tanzîmine mübâderet olunacağı tarafına tahrîr olundı. Lâkin mu'ahharen Cezzâr'ın vilâyet-i Şâm ve emâret-i hâcc ile meşgûl ve mukayyed olması mülâhazasından mı veyâhûd Mısır eyâletini ana teslîm itmege cesâret olunamadığından mı her ne sebebe mebnî ise anın me'mûriyyetinden sarf-ı nazarla zîrde beyân olunacağı vechile Kapudan Paşa'nın me'mûriyyetine karâr verilmişdir. (s.300)

Kapudan-ı Deryâ Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın Nizâm-ı Mısır'a Me'mûriyyeti ve Azîmeti ve Kölemenlerle Vâki' Olan Muhârebâtı

Ber-minvâl-i sâbık Mısır ahâlîsi cânlarından bezmiş ve usanmış oldukları hâlde re's-i mi'ete sâliseten aşere olan bin iki yüz senesi Muharrem'i ibtidâlarında Mısır vâlîsi olan Yegen Mehmed Paşa dâhil-i Mısır oldukda anın kudûmiyle memnûn ve müstebşir olmuşlar ve fi'l-vâki' zîrde beyân olunacağı vechile kapudan paşanın kudûmuna mukaddime olmak hasebiyle kudûmı müteyemmin olmuşdur.

Müte'âkiben hüccâc-ı Mısır'ın müjdecisi gelüb Mısır hüccâcı bu sene dahi mîr-i hâccın tama'ından nâşî ravza-i mutahhara ziyâretinden mahrûm oldukları haber-i hüzn-eserini Mısır'a getürmüşdür.

Şöyle ki: Emîrü'l-hâcc olan Mustafâ Beg Urbân'ın avâ'idini virmemek içün Medîne'ye uğramayub egerçi Şâm Vâlîsi ve Emîrü'l-hâccı Cezzâr Ahmed Paşa kendüsüne akçe ve zâd ve zahîre virüb Medîne-i Münevvere'ye gitmesini te'kîd itmiş ise de Mısır'da olan ümerâ gerek geçen sene ve gerek bu sene avâ'id ve surreyi bana tamâmen virmediler deyü inâtına itmiş olub hattâ bir kerre Şerîf-i Mekke Server Efendi'nin huzûrunda dahi Cezzâr ile mülâkât itdiklerinde takrîr-i sâbıkı i'âde itmekle Şerîf Hazretleri dahi çünki hâl böyledir sen vâki' hâli Devlet-i Aliyye'ye tahrîr eyle andan sonra emr ü fermân hazreti sultânındır didikde Mustafâ Beg dahi bu vechile bir arz yazub temhîr itdikden sonra doğrıdan doğrıya diyâr-i Mısır'a azîmet itmekle Mısır hüccâcı Ravza-i Mutahhara ziyâretinden mahrûm olacaklarını anladıkları anda feryâd ve vâveylâ iderek bu hâl-i te'essüf-iştimâl ile Mısır'a azîmet itmişler.

İbrâhîm Beg ve Murâd Beg vâkıf olduklarında gazab-nâk[2] olub Mustafâ Beg Mısır'a geldiginde bizi diyâr-ı Mısır ve Şâm'da ve Hicâz ve Rûm'da rezil itdin deyü tevbîh ve itâb itdikden sonra muhâsebesini rü'yet zımnında çend-rûz habs dahi eylemişlerdir.

Bundan sonra ümerâ-yı Mısriyye taraf taraf kazâlara dağılub mezâlim ve ta'addiyâta mübâşeret itdiler husûsiyle Murâd Beg gûyâ ba'zı kuttâ'-i tarîki[3] tutmak hahânesiyle aşağı taraflara çıkub ve bu vesîle ile ba'zı kurâyı ihrâk ve ahâlîsini istirkâk[4] idüb keşşâfları dahi taraf taraf dağılarak kurâya ağır ve akıldan ba'îd virgüler tarh ile fazla olarak hidmet-i

1 Ba'de edâ'i'l-hâcc: Hac eda edildikden sonra.
2 Gazab-nâk: Gazaplı, öfkeli, dargın; kızgın.
3 Kuttâ'-i tarîk: Yol kesenler, haydutlar.
4 İstirkâk: Muharebede düşmandan esir alma. Birini kendine köle etme.

mübâşiriyye dahi mutâlebe idüb virmeyanların beldelerini sûzân ve mâllarını yağma ve tâlân eylediler. Murâd Beg bu savtla Reşîd'e vardıkda ahâlîsine tahammülden hâric virgüler tarh idüb kâşiflerinden birini dahi İskenderiyye'ye ta'yîn ve beş bin riyâl (**s.301**) hidmet-i mübâşiriyyesini kat' ile kendüsi içün dahi ahâlîden yüz bin riyâl almasını ve kilisaları hedm[1] itmesini emr ve tenbîh itmekle kâşif-i merkûm İskenderiyye'ye vusûlünde ahâlî ve re'âyâdan olan tüccâr takımı ve Nasârâ'nın ekserî gemilere firâr eylediler.

Bundan sonra Murâd Beg şark tarafına atf-ı inân ile Garbiyye ve Menûfiyye'de yapdığım orada dahi icrâ eyledi. Mısır'da bırakmış oldığı etbâ' ve levâhıkı dahi ahâlîye musallat olarak nice kimselerin emvâlini müsâdere eyleyüb ve itmedikleri zulm kalmayub nihâyet ahâlî ayaklanmağla Mısır'da fitne peydâ olarak güç hâl ile basdırılmışdır. Bir tarafdan dahi İbrâhîm Beg'in kâşifleri tüccâra ağır rüsûmât tarh ile soymakdan hâlî olmamışlardır. Nitekim Târîh-i Cebertî'de mufassalan mastûrdur.

Ve'l-hâsıl mezâlim ve ta'addiyât ile memleketi harâbe-zâr ve halkı cânlarından bi-zâr itdikden başka çünki İngilizler mukaddemâ tüccârlarının Süveyş'e emti'a-i Hindiyye nakl itmelerini iltimâs itdiklerinde ba'zı mahzûr mülâhazasıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade buyurulmamış idi. Fransız dahi bu ticârete hâhiş-ger olub ancak İngilizlere ruhsat virilmedigine nazaran kendülerine dahi müsâ'ade olunmayacağını cezm ile Mısır'ca buna bir sûret virmek üzre ba'zı gûne mevâ'id ile ümerâ-yı Mısriyye'yi ıdlâl ve ifsâd idüb anlar dahi diyâr-ı Mısır'ı gûyâ mülk-i mevrûsları gibi tahayyül iderek ve hükûmet-i cumhûriyye gibi bir yere gelerek hufyeten bu husûsı istişâre ve Fransızların taleb-kâr oldukları ticâret mâddesinden Süveyş gümrügi haylî fazla bulacağını ve Devlet-i Aliyye tarafından üzerlerine sevk-i asker olunacak olur ise Fransaludan istimdâd ideceklerini müzâkere birle husûs-ı mezkûrun icrâsma karâr virüb Fransalu ile çend mâddeyi müştemil bir nev' mu'âhede bi't-tanzîm[2] tarafeynden sened alub virmişler.

Memâlik-i Şâhâne'de Fransaluların bu misillü tasarrufât-ı fâsideleri egerçi kâ'ide-i silm ve musâfâtdan hâric ise de bu fenâlığın asıl sebebi ümerâ-yı Mısriyye'nin mümâşâtları kaziyyesi olub hattâ İskenderiyye'de mütemekkin olan müste'men tâ'ifesi üzerine bundan akdem Murâd Beg'in kâşif ta'yîn itmesi bu makûle ağrâz-ı hafiyyeye mebnî oldığı nezd-i Devlet-i Aliyye'de meczûm olarak artık Mısır'ın nizâmına mübâşeret lâzım geldigine ve Mısır'ın ulemâ ve sulehâsı ümerâ ve hevâdârlarının cevr ve ta'addîlerine tahammül idemez olub taraf-ı pâdişâhîden icrâ-yı mücâzâtlarına dört gözle muntazır bulunduklarına binâ'en derhâl tedârükât-ı berriyye ve bahriyyeye mübâşeret birle bu emr-i cesîmin temşiyyet ve icrâsına Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa alâ-vechi'l-istiklâl me'mûr oldı ve Işkodra Mutasarrıfı Mahmûd Paşa'nın müte'ahhid oldığı bin nefer piyâdenin Donanma-yı Hümâyûna ilhâk[3] ve îsâl olunmaları fermân (**s.302**) buyuruldı. Ve berren Mısır'a hareket itmek üzre Rakka Vâlîsi Kiki Abdî Paşa me'mûr olub Kapudan Paşa ile bi'l-muhâbere mükemmel kapusı halkından başka iki üç bin süvârî tahrîr ve ma'iyyetine me'mûr olan tavâ'if-i askeriyye ile Mısır üzerine hareket itmesi bâbında kendüsüne nihânî emr-i âlî gönderildigine binâ'en muktezâ-yı me'mûriyyeti üzre hufyeteu asker tahrîrine mübâşeret itdikde ol

1 Hedm: Yıkma, harâbetme.
2 Tanzîm: Düzeltme, düzenleme, düzen verme, yoluna koyma.
3 İlhâk: Katma, katılma; karışma; katıştırma.

havâlîde bulunan Fîrûz Beg ve Millî Aşîreti Begi Timur Beg Abdî Paşa'nın bu tedârükâtını duyub (el-hâ'inü hâ'ifün)[1] hükmünce kendü aleyhlerine yapılıyor zannıyla derhâl ittifâk iderek Rakka'yı muhâsara itmiş oldukları haberi sem'-i devlete vâsıl olmağla Abdî Paşa'nın me'mûriyyeti anların haklarında olmayub cânib-i âharadır deyü egerçi evâmir-i aliyye irsâl olundı ise de Abdî Paşa'nın bu gâ'ile ile şâyed bir müddet te'ehhüri lâzım gelür deyü Çapan-zâde tarafından bin nefer süvârî tahrîr itdirilüb ulûfeleri edâ ve Gazze Mütesellimi Dervîş Beg'e mîr-i mîrânlık i'tâ olunub asâkir-i mezkûreyi tedârük idebildigi süvârîye zamın ile berren cânib-i Mısır'a azîmet ve Kapudan Paşa'nın re'y ve tedbîriyle hareket itmege ve Abdî Paşa dahi bu gâ'ileyi ber-taraf itdikden sonra arkadan gitmege me'mûr oldılar ve çünki Devlet-i Aliyye'nin bu hareket-i hâlisası ahâlî-i Mısır'ın âsâyiş ve emniyyeti ve fukarâ-yı Haremeyn'in refâh ve istirâhati maksad-ı sahîhine[2] münhasır oldığından ahâlî tarafından ümerâya cüz'î ve küllî i'âne olunmayarak me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye ile bi'l-ittifâk hareket itmeleri zımnında Mısır'ın ulemâ ve sulehâ ve vücûhuna ve Urbân meşâyihine hitâben istimâletnâmeler yazılub hufyeten irsâl kılındı ve ümerâyı iğfâl kasdıyla sâbıklarda oldığı gibi ba'zı tenbîhât ve tehdîdâtı hâvî kendülerine dahi evâmir-i aliyye gönderildi.

Bu hâl üzre Kapudan Paşa ol cânibe azîmet ve bin iki yüz senesi Şa'bân-ı şerîfinin onuncı günü İskenderiyye'ye muvâsalatla ol taraflara dehşet virmişdir. Keyfiyyet-i vusûli bahsini ba'zı Mısır müverrihleri bu vechile tahrîr itmişlerdir ki Receb-i şerîf evâ'ilinde İskenderiyye Limanı'na bir beglik sefîne gelüb hâlbuki rûz-ı Hızır'dan evvel begliklerin taşra çıkmak âdetleri degil iken böyle vakitsiz beglik gelmesi ba'zı mertebe havâdis tekevvününe[3] sebeb oldı. Müte'âkiben dîger bir kıt'a kalyon gelüb Cidde vâlîsi olan Ahmed Paşa'yı getürdi. Ve der-akab zahâ'ir ile memlû dîger bir beglik gelüb limana vusûlünde derhâl beksimad tabhına mübâşeret olunmağla Mısır'da havâdis çoğalmağa başladı. Bu esnâda berren bir tatar ve bahren dahi bir me'mûr gelüb galâl-i Haremeyn'in tertîb ve irsâlinde taksir olundığından dolayı tevbîhâta dâ'ir ve ma'lûmü'l-mikdâr bakâyânın otuz güne kadar tahsîl ve tedârük olunmasını âmir tahrîrât getürmeleriyle Mısır içinde kîl ü kâl tekessür iderek halk bu havâdis ile (**s.303**) meşgûl oldığı esnâda Kapudan Paşa'nın Donanına-yı Hümâyûn ile İskenderiyye'ye geldigi ve ma'iyyetinde külliyyetlü asâkir bulundığı şüyû' buldı. Bunun üzerine ümerâ-yı Mısriyye cem'iyyetler idüb metâlibin tesviyyesini müzâkere itmekde iken Ramazân-ı şerîfin beşinci güni diyâr-ı Rûm'dan bir ağa gelüb metâlib-i merkûmenin tesviyyesini hâvî evâmir-i aliyye getürmekle derhâl ümerâ-yı Mısriyye ol gice kal'aya çıkub Paşa ile bi'l-mülâkât haylî bahisler olundukdan sonra Murâd Beg Paşa'ya hitâb idüb bizden yalnız bir hesâb sormak hakkınız vardır bundan başka size verecegimiz yokdur Ramazân'ın sonuna dek bize mühlet virin ve sonra hesâbınızı görün ve İskenderiyye'ye gelenler dahi geldikleri gibi avdet itsünler yohsa ne surre ve hâcc tedârükin görürüz ve ne de metâlib-i devletden bir şey viririz işte lakırdının bitmişi budur didigi esnâda İbrâhîm Beg ana nisbetle leyyinü'l-cânib[4] oldığından tarafeyne mülâyemet izhâr iderek latîfeye bulaşdırdı ve nihâyet ulemâ ve sulehâ ve ocaklı tarafından olmak üzre üç kıt'a arzuhâl yazılub ümerânın mezâlim-i vâkı'a ve ef'âl-i

1 "Hain korkak olur."
2 Maksad-ı sahîh: Gerçek niyet.
3 Tekevvün: Var olma, meydana gelme, oluş.
4 Leyyinü'l-cânîb: Yumuşak tabiatlı, kanı sıcak kimse.

sabıkalarından tevbe ve rücû‘ itdiklerini ve bundan sonra tarîka-i enîka-i inkıyâd ve itâ‘ate sülûk ideceklerini derc ve beyân ile birini Devlet-i Aliyye'ye ve birini Dersa‘âdet'den cevâb gelinceye dek mühlet virmek üzre Kapudan Paşa'ya ve dîgerini İskenderiyye'de bulunan Cidde Vâlîsi Ahmed Paşa'ya irsâl ve takdîm itmek üzre karâr virdiler. Ferdâsı Cezzâr Ahmed Paşa'dan İskenderiyye'ye ve Dimyât'a donanma vürûdıyla ümerâyı tahvîf zımnında Mısır'a bir tahzîrname gelmekle güft-gû çoğaldığına binâ'en İbrâhîm Beg ve Murâd Beg Mısır'da bulunan Rûm tüccârının ve Türk kalyoncılarının üç güne kadar Mısır'dan çıkmalarını tenbîh ile bu müddetden sonra anlardan her kim bulunursa katl olunacağını i‘lân eylediler ve Laçin Beg'le Mustafâ Beg'i Hanâdî Urbân'ıyla bi'l-ittifâk Reşîd muhâfazasına gönderdiler ve Ramazân'ın onuncı gicesi kal‘aya çıkub ulemâyı celb ile mezkûr arz-ı hâlleri tahrîr itdirdiler fakat bu gice Murâd Beg evvelki huşûnetini terk ile Yegen Mehmed Paşa'ya pek çok tezellül ve tevâzu‘ iderek etegini ve dizlerini öpüb yâ sultânım arzındayız bu hâlin teskînine himmet et de artık bi'l-ittihâd mesâlihi kavânîn-i atîka[1] üzre tanzîm idelim deyü ricâ itdikde Paşa dahi pek â‘lâ ammâ bu husûsda size kim kefîl ve müte‘ahhid olacak dimekle Murâd Beg buna ben kefîlim bana dahi ihtiyârlar kefîl olur didi ba‘dehu şifahen ifâde-i hâl itmek üzre ulemâdan Şeyh Ahmed el-Arûsî'yi ve Şeyh Muhammed Emîrî ve Şeyh Muhammed Harîrî'yi ve ocaklıdan İsmâ‘îl Efendi ile İbrâhîm Efendi'yi ve anlar ile berâber Nişâbûrî Süleymân Beg'i envâ‘ hedâyâ ile Kapudan Paşa'ya irsâl eylediler. Kapudan Paşa'nın ahvâline gelince İskenderiyye'ye vusûlünde Urbân-ı Hanâdî ve Buheyre meşâyihi gelüb arz-ı itâ‘at itmeleriyle Kapudan Paşa tarafından kendülerine hil‘atler ilbâs ile (s.304) ikrâm olundı ve kezâ Demenhûr ahâlîsi dahi arz-ı inkıyâd eylediler ammâ zikr olunan arz-ı hâller İskenderiyye'ye vardıkda Kapudan Paşa ben düstûr-ı mükerremim kâffe-i umûr-ı Mısriyye bana müfevvezdir[2] deyüb Devlet-i Aliyye'ye takdîm olunacak arz-ı hâlin irsâline müsâ‘ade itmedi. Ve kalyoncıları Mısır'dan tard ve teb‘îd ile ümerâ-yı Mısriyye mukâbele kaydında oldukları haberi Kapudan Paşa'ya vâsıl oldukda ırk-ı hamiyyet ve gayreti heyecân itmekle derhâl Reşîd'in muhâfazasiçün leylen bir mikdâr asker irsâl eyledi müte‘âkiben ümerâ-yı Mısriyye tarafından Laçin Beg ve Mustafâ Beg Reşîd'in zabt ve muhâfazasına me'mûr oldukları haberi şüyû‘ bulmağla der-akab Cidde Vâlîsi Ahmed Paşa'yı bir mikdâr askerle İskenderiyye muhâfazasına bıragub kendüsi kırlangıc sefînelerini bi'l-istishâb asâkir-i bâkiyye ile Reşîd'e vusûl buldı. Mısır'dan gönderilmiş olan sâlifü'z-zikr ulemâ ve ocaklular Kapudan Paşa ile mülâkât itdiklerinde kendülerine ziyâdesiyle ikrâm ve ihtirâm idüb ve ümerânın mesâvîsine dâ'ir ba‘zı mükâlemeler olunub bu esnâda Şeyh Arûsî kelâma mübâderet birle efendim Mısır ahâlîsi fukarâ ve zu‘afâdan olub ümerânın konakları dahi ahâlînin hâneleriyle mahlûtdur[3] diyicek Kapudan Paşa bir şeyden korkmayın zîrâ şevketlü efendimiz bana en ibtidâ fukarâyı tavsiyye ve tenbîh idüb fukarâ bana emânetullâhdır[4] ben de sana emânet eyledim deyü buyurdı didikde cümlesi Kapudan Paşa'ya du‘âlar itdiler Kapudan Paşa ahâlîye buyuruldılar yazayım gidüb Câmi‘-i Ezher'de alâ-mele'i'n-nâs[5] kırâ'at idiniz didikde şimdiki hâlde buna muktedir olamayacaklarını beyân ile i‘tizâr eylediler Paşa dahi

1 Kavânîn-i atîk: Eski kanunlar.
2 Müfevvez: İhale ve sipariş olunmuş.
3 Mahlût: Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık.
4 Emânetullâh: Allah'ın emâneti.
5 Alâ-mele'i'n-nâs: Herkesin içinde, herkesin karşısında.

özürlerini kabûl idüb kendülerini mu‘azzezen Mısır'a i‘âde eyledi.

Kapudan Paşa Bender-i Reşîd'e vusûlünde lisân-ı ahâlî üzre buyuruldılar yazdırub etrâfdaki şeyhü'l-beledlere ve meşâyih-i Urbân'a irsâl eyledi ve ol vakitler böyle emirleri götürenlere külliyyetlü hidmet-i mübâşiriyye virilmek mu‘tâd iken bu def‘a buyuruldıları götüren mübaşirlere on beş guruş hidmet-i mübâşiriyye kat‘ idüb andan ziyâde alınmasını yasağ itdi. Ve mezâlim ve ta‘addiyât ref‘le Sultân Süleymân kânûnı tamâmıyla icrâ olunacaktır ve her vechile kâ‘ide-i adl ve hakkâniyyete ri‘âyet kılınacaktır gibi kelimât-ı adliyye neşr idüb egerçi ahâlî Sultân Süleymân kânûnunun ahkâmı ne oldığını bilmez idi ancak ümerânın zulmünden bî-zâr ve bî-tâb olduklarından bî-çâreler böyle adâlet sözlerini işitdiklerinde sürûrlarından ne yapacaklarını bilmezler idiler bu sûretle kâffe-i ahâlî Kapudan Paşa'ya mâ'il ve müncezîb olub ümerâ-yı Mısriyye'den inhirâf ile sür‘at-i zevâllerini temenni ider oldılar. Zikr olunan buyuruldılardan birinin sûreti bu mahalle (s.305) derc olunmak münâsib görülmekle Evlâd-ı Habîb'e irsâl buyurulmuş olan buyuruldı sûreti ayniyle zîrde îrâd olunur.

Buyuruldı Sûreti

Sadr-ı hâze'l-fermânü'ş-şerîf el-vâcibü'l-kabûl ve't-teşrîf min-dîvân-i hazretü'l-vezîrü'l-mu‘azzam ve'd-düstûri'l-mükerrem âli'l-himem ve nâsıru'l-mazlûm âla-men zaleme mevlânâ el-azîz Gâzî Hasan Paşa ser-askerü's-seferi'l-bahri'l-mansûri hâlen eyyedet sîyâdetühü's-seniyyeti ve zâdet rütbetühü'l-âliyyeti ilâ-meşâyihi'l-Arab evlâd-ı habîb bi-nâhiyeti Decve vekkafehümü'l-lâhü nu‘rifeküm innehû kad-beleğa mevlânâ es-sultân nasarahu'l-allâh mâ-vaka‘ bi'l-Kutri'l-Masrî mine'l-cevri ve'z-zulmi li'l-fukâra'i ve kâffetü'n-nâsi ve inne-sebebün hâzâ hâ'inîne'd-dîn İbrahim Beg ve Murat Beg ve etbâ‘uhumâ fe-te‘ayyenâ bi-hâtti şerîfi min-hazreti mevlânâ es-sultân eyyeda'l-lâhü bi-asâkiri mansûre bahren li-def‘i'z-zulmi ve li-îka‘i'l-intikâmi mine'l-mezkurîne ve te‘ayyene aleyhim asâkir-i mansûre berren bi-ser-askeri aleyhim min-hazreti mevlânâ es-sultân nasarahu'l-lâhü ve kad-vâsalnâ ilâ-İskenderiyye sümme ilâ-Reşîd fî-sâdis aşer Ramazan fe-herrernâ le-küm hâza'l-feremâni li-tehzarû tukâbilûnâ ve terce‘û ilâ-evtaniküm mecbûrîn mesrûrîn in-şâallâhu fe-hîne vusûlihî ileyküm ta‘melû bihî ve te‘temidûhu ve'l-hazer sümme'l-hazer mine'l-muhâlefeti ve kad-arafnâküm.

Buyuruldının hülâsa-i tercemesi budur ki Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa dîvânından Evlâd-ı Habîb'e işbu buyuruldı ısdâr olunmuşdur ma‘lûmunuz olsun ki kutr-ı Mısır'da fukarâ ve kâffe-i nâs hakkında zulm ve cevr vukû‘ı ve bunun sebebi İbrâhîm Beg ve Murâd Beg nâm iki hâ'iu-i dîn ile anların etbâ‘ı idügi vâsıl-ı sem‘-i sultânî olmağın zulmi def‘le anlardan ahz-ı intikâm içün taraf-ı şehr-i yârîden sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcebince bahren asâkir-i mansûre ile ta‘yîn olunduk ve berren dahi üzerlerine bir ser‘askerle asâkir-i mansûre ta‘yîn olundı işte biz İskenderiyye'ye ve ba‘dehu Ramazân'ın on altısında Reşîd'e vâsıl olduk ve sizler buraya hâzır olub da ba‘de'l-mülâkât memnûn ve mesrûr oldığınız hâlde vatanlarınıza avdet itmeniz zımnında size işbu emri tahrîr eyledik vusûlünde amel ve i'timâd ve muhâlefetden hazer ve ictinâb[1] idesiz.

1 İctinâb: Sakınma, çekinme, uzaklaşma.

Husûsât-ı meşrûhaya ümerâ-yı Mısriyye vâkıf olduklarında bu keyfiyyet öyle lakırdı ile def‘ olunabilecek mevâddan olmadığını iz‘ân ile beynlerinde meşveret idüb ba‘dehu muhâlefetlerini i‘lân ile muhârebeye azm itdiler. Ve Târîh-i Cebertî'de mezkûr oldığı vechile bir ordu teşkîl idüb ve Murâd Beg'i başbuğ nasb eyleyüb Fuvva tarafına hareketle Kapudan Paşa'nın gelecegi yolı kat‘ itdikden sonra Kapudan Paşa'ya hesâbı rü'yet (**s.306**) ile zâhir olan metâlib ne ise alub avdet itmesi ve eger ısgâ itmez ise muhârebeye kıyâm olunacağı ve sözün nihâyeti işte bundan ibâret idügi siyâkında haber gönderilmek üzre beynlerinde ittifâk eylediler ve kemâl-i telâş ile tedârükâta teşebbüs idüb ancak müddahar ve mahfûzları olan zahâ'iri fürûht itmege başladıklarından Mısır'da zahâ'irin narhı ucuzlayub *mesâ'ibu kavmin inde kavmin fevâ'idu*[1] mü'eddâsınca fukarâ ve ahâlî bu ucuzlukdan müstefîd oldılar ve bir tarafdan dahi nefâ'is-i eşyâlarını ba‘zı mahallere nakl ve ihfâ etmekden hâlî olmayub bu hareket-i mütelâşiyâneleri kendülerinin nazar-ı enâmda olan azametlerine halel îrâs idüb yüzlerinde âsâr-ı hizlân[2] müşâhede olunmağa başladı. Bu sûretle Murâd Beg asâkir-i vefîre istishâb idüb Mısır'dan çıkdı ve ma‘iyyetinde dahi ümerâ-yı Mısriyye'nin nâm-dârları berâber azîmet eyledi. Ancak kendülerinden ahâlî dil-gîr oldığına ve husûsıyla bu esnâda Kapudan Paşa'nın neşr itdigi adâletnâmelerin havâdisi halk içine yayıldığına binâ'en Mısır ahâlîsinden dahi mutma'inü'l-kalb olamayarak bir büyük muhârebe olub Murâd Beg galebe itmiş ve Fuvva kasabasını zabt eylemiş gibi havâdis-i kâzibe neşr itmekden hâlî olmazlar idi ve yine bu mütâla‘aya mebnî İbrâhîm Beg mu‘âyede bahânesiyle Şeyh Bekrî'nin ve ba‘dehu Şeyh Arûsî'nin ve Şeyh Derdîr'in hânelerine varub kendülerine pek ziyâde tevâzu‘ ve telattuf[3] izhârından sonra ahâlîyi ayaklanmak ve bir gûne fitne ihdâs eylemek gibi hareketlerden men‘ ve muhâfaza eylemelerini tavsiyye eyledi.

Berü tarafda Kapudan Paşa karadan gelecek askerin vürûdına intizâren Reşîd'de tevakkuf itmiş iken ümerânın bu tedârükâtı kendüsüne mün‘akis olub şöyle ki Vâsıf'ın tahrîr itdigi üzre ümerâ-yı Mısriyye'den dokuz dânesi külliyyetlü asâkir ve mühimmât ile Mısır'dan çıkub ve bir takım Urbân'ı dahi başlarına cem‘ idüb Reşîd'i basmak fikrinde oldukları Kapudan Paşa'ya haber virilmekle artık asâkir-i herriyyenin gelmesine vakit kalmayub hemân müceddeden tahrîr itmiş oldığı bin nefer Mağribî ve bin nefer havârî ve sâ'ir tavâ'if-i askeriyyenin bir mikdârını mukaddemce hafr olunan metrislere vaz‘ itdikden sonra asâkir-i bâkiye ile sefâ'ine süvâr olarak Ramazân-ı şerîfin selhinde sû-yı usâta hareket birle Laçin Beg ile Mustafâ Beg'in sâhil-i Nîl'de Rahmâniyye kasabası kurbunda vâki‘ ordularına hücûm ve gülle ve humbara yağdırmağa mübâşeret itdikden sonra bir mikdâr cengâver askerle sâhile çıkub ve içlerine girüb toplarını zabt ile kendü üzerlerine havâle iderek cem‘iyyetlerini perîşân eyledigini girüde duran Murâd Beg istimâ‘ itdikde yanına sekiz bin asker alub ve kemâl-i kibr ve gurûr ile gelüb Kapudan Paşa üzerine hücûm itdikde beş altı sâ‘at kadar muhârebe mümtedd olub âkibetü'l-emr nesîm-i fevz ve zafer Kapudan Paşa (**s.307**) cânibine vezân olmağla gürûh-ı eşkıyâ bi'l-cümle mühimmâtlarını terk idüb firara mecbûr olmalarıyla nefâ'is-i eşyâlarını asâkir-i pâdişâhî iğtinâm idüb nakli mümkün olmayanları ihrâk ve ifnâ ve yedi sekiz kıt‘a topları suya ilkâ olunmuşdur. Ba‘dehu Kapudan Paşa mahall-i muhârebeye

1 "Bir kavmin başına gelen musibetler diğer bir kavim için faydalı olabilir."
2 Hizlân: Muâvenetsiz, yardımcısız; kimsesiz, yalnız başına kalıp sefil, zelîl olma.
3 Telattuf: Nazikâne muamelede bulunma.

karîb olan Fuvva kasabasına bir mikdâr asker ve mühimmât bırağub istihkâm virdikden sonra gâlib ve muzaffer oldığı hâlde Reşîd'e avdet eylemişdir. Bu muhârebeden dört sâ‘at sonra asâkir-i Mısriyye yine tecemmu‘ idüb hareket-i mezbûhâne[1] ile hücûm itdiklerinde asâkir-i sultânî mukâbele ve yürüyiş tarîkiyle üzerlerine hamle itmeleriyle Mısırlular bu kerre dahi pek fenâ hâlde münhezim olub bütün bütün girü çekilmişlerdir.

Bundan sonra ümerâ içine havf ve haşyet düşüb ve artık bir yerde cem‘iyyet idemeyerek Mısır'a doğrı ric‘at-i kahkariyye[2] ile hareket idüb Memlûklardan ba‘zı mecrûhlar Bulak İskelesi'ne çıkdıklarında Mısır'da güft-gû çoğalub ahâlî birbirine geçdi.

Binâ'en-aleyh İbrâhîm Beg kal‘a kapularını zabt itmek dâ‘iyyesine düşdi ise de muktedir olamadı. Zîrâ Vâlî Paşa vakt-i gurûbda garb kapusına inüb kadıyı ve ulemâ ve meşâyihi dahi avdet itmiş ve fakat ba‘zıları yarına kalmış idi. Hattâ Şeyh Bekrî o gice garb kapusunda Paşa ile berâber sabahlamış oldığından Paşa'nın indinde pek memdûh[3] olmuş idi.

Sabâh oldukda ale'l-umûm ulemâ ve meşâyih ve ocaklı kal‘aya gelüb ve Paşa hemân garb kapusuna sancâk dikûb Allâh'a ve pâdişâha mutî‘ olanlar sancâk altına gelsünler deyü nidâ itdirmekle esnâf-ı ahâlî fevc fevc gelerek Remîle ve Kara Meydân nâs ile doldı ümerâdan bir haylîsi dahi taleb-i emân ile kapuya gelüb emân virilerek silâhsız kal‘aya alınurdı ahşâm oldukda Vâlî Paşa hîn-i iktizâda yine gelmek üzre herkesin yerlü yerine gitmesine izin virdi bu hâlin üzerine Vâlî Paşa hemân vâki‘ hâli beyân ile Kapudan Paşa'ya haber gönderüb bir ân akdem Mısır'a gelmesini ihtâr ve istid‘â eyledi.

Binâ'en-aleyh Kapudan Paşa ma‘iyyetinde olan asâkir-i mansûreyi sefâ'ine imlâ ile Reşîd'den hareket ve etrâf ve eknâfı gözederek cânib-i Mısır'a azîmet eylemiş idi. Bu esnâda ümerânın bir takımı İbrâhîm Beg ile Murâd Beg'in hükümleri yine kesb-i kuvvet eyledi. Artık Paşa'nın hükmi battâldır deyü sokaklarda dellâllar nidâ itdirerek Remîle Meydânı'na gelmeleriyle bundan halk içine fenâlık düşüb ahâlî mükedder olmağa başladılar. Ve çünki Murâd Beg münhezim oldukdan sonra Cezîretü'z-zeheb'e gitmiş olub İbrâhîm Beg'le dahi araları bozuk idi. Bu kerre berr-i şarkîye geçüb İbrâhîm Beg'i da‘vet (**s.308**) itdikde İbrâhîm Beg dahi gelerek orada buluşub barışdılar. Sebeb-i adâvet bu idi ki İbrâhîm Beg'in garazı muhârebe itmek olmayub ve belki toplıca bir yerde durarak ve Kapudan Paşa ile mükâleme iderek her nasılsa maslahatı gavgasızca bütürüb avdet itdirmekden ibâret olub re'y-i sahîh dahi bu idi. Lâkin Murâd Beg bu sûret ayn-ı cübn[4] ve rehâvetdir diyerek buna imtisâl itmeyüb muhârebe tarafını tercîh eyledi. Ve hareketi bunca mâl ve eşyâ izâ‘asından sonra hezimet ve perîşânlıkdan başka bir şey'i müntic olmadı. Vaktâ ki İbrâhîm Beg'le Murâd Beg barışdılar ise ikisinin cemâ‘atleri dahi taraf taraf dağılub buldukları emvâl ve eşyâ ve cimâl ve biğâli[5] ve husûsıyla mîr-i hâcc içün tehyi'e[6] ve tedârük olunmuş olan hayvânât ve levâzımâtı nehb ve gâret itmege başladılar. Ve Mısır'ı tazyîk içün suyollarını ve zahîre gelecek yerleri sedd ve bend idüb ba‘dehu Bulak ve sâ'ir mahalleri gâret ve yağmaya ibtidâr

1 Mezbûhâne: Çırpınarak. Son ümit ve son kuvvetle.
2 Ric‘at-i kahkariye: İntizamsızlık ve başarısızlıkla geri dönme.
3 Memdûh: Medholunmuş, övülmüş.
4 Cübn: Korkaklık.
5 Cimâl ve biğâl: Develer ve katırlar.
6 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.

itmişlerdir. Vâlî Paşa ile erkân-ı Mısriyye'den ba'zıları ise kal'ada mütehassın olub taşra çıkamadıklarından Şevvâl'in on birinci güni ki eşkıyâ fırka fırka olub Mısır'a en ziyâde şiddetle hücûm itdikleri gün idi. İşte ol gün Kapudan Paşa'nın vusûli haberi şüyû' bulmağla nâs memnûn olub minârelere ve yüksek mahallere çıkarak Nîl'e nazar itdiler ise de bir şey göremeyüb ve intizârları mümtedd ve müştedd olub gözler kamaşdı.

İkindi üsti uzakdan toplar atılmağa ve kal'adan dahi mukâbele olunmağa başlandıkda nâs ferah-yâb[1] ve müstebşir olarak derhâl yine minârelere ve mürtefî' mahallere çıkub nazar itdiklerinde çend kıt'a süfün-i hümâyûn Bulak sâhiline karîb geldigini gördüklerinde nâs içinde o kadar ferah ve sürûr peydâ oldı ki halk birbirine geçdi. Ve egerçi Murâd Beg ve yanmda olan ümerâ akdemce Bulak'da metris yapmağa şurû' itmişler idi ancak henüz ikmâl itmeden Donanma-yı Hümâyûn gelüb de lenger-endâz-ı dehşet olıcak derhâl oradan firâr ile Cezîretü'z-zeheb nâm mahalde karâr itmege mecbûr oldılar. Ve ol gün ümerâ tâ'ib ve mutî' olduklarına dâ'ir kal'aya tahrîrât göndermişler idi. Vâlî Paşa'nın huzûrunda kırâ'at olundukda sübhânallâh bu ne bitmez ve tükenmez tevbedir deyüb Kapudan Paşa'nın huzûrına ta'lîkan cevâb yazılmış idi.

Kapudan Paşa gice yatsu namâzında Bulak İskelesi'ne vâsıl olub kudûmuna toplar endâht olundukda gûyâ mehdî-i zamân gelmiş gibi nâs memnûn oldılar. Kapudan Paşa ol gice donanmada giceleyüb ferdâsı âlây-ı vâlâ ile Mısır'a duhûl ve İbrâhîm Beg'in konağına nüzûl eyledi. Vâlî Paşa dahi kal'adaki sarâya gidüb kal'ada mütehassın **(s.309)** olanlar hânelerine dağıldı. Ve nâs mutma'in olub herkes yerlü yerine yerleşdi. Ve ümerâ-yı Mısriyye'nin yukarı doğru firârlarını Kapudan Paşa'ya haber virdiklerinde on beş kıt'a kırlangıc sefînesiyle kırlangıc başbuğunı ta'kîbe me'mûr itmekle ümerânın müstashibi olan zahâ'ir ve mühimmât cerîmelerine yetişüb on kıt'asını zabt ile Mısır'a i'âde itmişlerdir.

Kapudan Paşa'nın Mısır'a Duhûlünden Avdetine Dek Zuhûra Gelan Vukû'ât

Kapudan Paşa Mısır'a duhûlünde ber-minvâl-i sâbık bir müddetden berü Mısır'dan matrûd[2] olub da etrâfda geşt ü güzâr itmekde olan İsmâ'îl Beg ile Cedâvî Hasan Beg'in bir ân akdem Mısır'a gelmeleri zımnında kendülerine tahrîrât gönderdi. Ve bir gün sonra Şeyh Sâdât ile Şeyh Bekrî'yi ve Câmi'-i Ezher ulemâsını ve sâ'ir vücûh-ı beldeyi celb ve ihzâr ile tertîb-i dîvân ve cümlesini telettufât-ı vezîrâne ile mültefet ve şâdân itdikden sonra tarh-ı encümen-i meşveret idüb şimdilik cümle ittifâkıyla defterdârlık ve mîr-i hâclık İsmâ'îl Beg ile Hasan Beg'e mev'ûd olub anlardan başka altı nefer ümerâya ve ocakludan lâzım gelanlara hil'atlar ilbâs iderek fî-mâ-ba'd eşkıyânın meslek-i nâ-hemvârlarından mücânebetle[3] tarîk-i müstakîme mülâzemet ve ocaklu dahi fî-mâ-ba'd kânûn-ı kadîmleri üzre hareket itmeleri tenbîhâtını icrâ ve îfâ eyledi ba'dehu mîr-i hâclık mâddesi der-miyân olundukda zamân-ı hareketine on iki gün kaldığı ve hareketi yedi yüz kîse-i Mısriyye'ye muhtâc idügi mütehakkık

1 Ferah-yâb: Şenlenmiş, sıkıntıda olmayan.
2 Matrûd: Tardolunmuş, kovulmuş, vazifesinden çıkarılmış, kovuntu.
3 Mücânebet: Sakınma. Çekinme. İnsanlardan uzağa bir tarafa çekilme.

ve fikdân-ı vakt ve nakd[1] ile ehl-i şûrâya hayret-i lâ-hakk olub bi'l-âhire Kapudan Paşa'nın ta'ahhüd ve kefâletiyle meblağ-ı mezkûr tüccârdan istidâne olunarak mîr-i hâccın levâzımı tehyi'e kılındı. Ve şeyhü'l-beledlik an-asl i'tibârât-ı muhdiseden olub vücûd ve ademi berâber ve beyhûde itlâf-ı mâldan başka bir şey'i müfîd olmadığı ezher olmağla külliyyen terk olunması beyne'l-huzzâr tasvîb olundı. Ve çünki defterdârlık ve emâret-i hâcc İsmâ'îl Beg'le Cedâvî Hasan Beg'e mev'ûd ve musammem olub sâ'ir ümerânın nasbları dahi anların vürûdlarına ta'lîk olundığından Mısır'a gelmege isti'câl itmeleri ve el-yevm firârîlerin verâlarından bahren kırlangıc gemileri irsâl olunmuş ise de gelürken berren tesâdüf mümkün oldığı hâlde izâle ve istîsâllerine sa'y ve ikdâm eylemeleri kendülerine tahrîr olundı lâkin anların te'ehhür itmeleri hasebiyle defterdârlık İsmâ'îl Beg memâlîkinden Alî Beg uhdesine ihâle olunarak hall ve akd-i umûr-ı Mısriyye yedine teslîm olunmuş ve emâret-i hâcc dahi Mehmed Beg'e bi't-tevcîh vakti geçmeksizin mahmil-i Mısır'ın ihrâcına himmet olunmuşdur. Ve bu hilâlde askerîden bir fırka ba'zı ümerânın hânelerini açub içinde olan eşyâyı **(s.310)** yağmaya koyuldukları Kapudan Paşa'ya ihbâr olundukda derhâl te'dîb ve terbiyyeleri içün Mısır Vâlîsi Mehmed Paşa'yı irsâl itdikden sonra kendüsi dahi binüb sokâka çıkdıkda ellerinde mâl-ı menhûb[2] bulunan altı neferi katl idüb ba'dehu Meşhed-i Hüseynî-yi ziyâret ve andan Şeyh Bekrî'nin hânesine azîmet ile bir sâ'at kadar musâhabetden sonra avdet itmiş ve İbrahîm Beg'in ve sâ'ir firâr iden ümerâmn hânelerini temhîr itdirmişdir. Çünki bâlâda beyân olundığı vechile ulemâ ve meşâyih kal'aya da'vet olundukları gice Şeyh Bekrî Vâlî Paşa ile berâber kal'ada gicelediginden Vâlî Paşa dahi kendüsünden mahzûz olarak Hasan Paşa Mısır'a geldikde Şeyh Bekrî'nin sadâkatini ifâde ve tavsiyye itmekle o dahi bu kerre hânesine teşrîf ile emsâli beyninde kendüsüne ihtisâs ve imtiyyâz virmiş oldığı ba'zı tevârîh-i Mısriyye'de mastûrdur. Bundan sonra askerîden birazı dahi ba'zı dükkânlardan eşyâ ahz ve gasb eylemeleriyle anlar dahi te'dîb ve tahvîf olunmuşlardır ve yeniçerilerin âdet-i kadîme-i kabîhalarından[3] oldığı vechile tâ'ife-i askeriyye Mısır içine yayılub ve her biri ne san'atda ise ol san'at ashâbından birinin dükkânına girüb ve ahşama kadar oturub ol günki ticâretini hesâb iderek temettu'una şerîk olduklarında Mısır ahâlîsinin görmedikleri bir bid'at[4] oldığından şikâyet itmeleriyle derhâl bu şirket yasağ olunub her kimin dükkânına askerîden biri gelürse tard ve darb itmesi ve alub hâkim ve vâlîye getürmesi i'lân olundı. Bu sûretle ahâlî-i Mısriyye Kapudan Paşa'nın vaz' ve harekâtından ziyâdesiyle memnûn ve müteşekkir olub ümerâ vaktinde çekdikleri sıkıntılar yâd olundukca Allâh yensabiru's-sultân du'âsını tekrardan hâlî olmamışlardır. Ancak bu hilâlde İbrâhîm Beg'in mâl-ı mektûmını meydâna çıkarmak içün zevcesi sıkdırılmış ve gerek anın ve gerek firâr itmiş ümerânın câriye ve köleleri ve eşyâ-yı sâ'ireleri bi'l-müzâyede fürûht itdirilmege mübâşeret idilmiş oldığından

Beyt

Doyulmaz lütf ü ihsâna kanâ'at gelmez insâna * Kerem gördükce ey bâkî gedâlardan ricâ artar

1 Fıkdân-ı vakt ve nakd: Zaman ve para yokluğu.
2 Mâl-ı menhûb: Yağma, talan edilmiş mal.
3 Kabîha: Yakışıksız, çirkin şey, çirkin davranış, ayıp şey.
4 Bid'at: Sonradan meydana çıkan şey.

mü'eddâsınca bu husûsun terk olunması dahi ulemâ-yı Mısriyye tarafından Kapudan Paşa'ya ifâde olundukda böyle her mâddeye müdâhale itmelerinden ve ümerâ vaktinde çekmiş oldukları bunca tahammül-güdâz[1] hâlâtı unudub da her husûsda şikâyete ibtidâr eylemelerinden cânı sıkılub hemân hiç yüz virmeyerek izhâr-ı igbirâr ile tekdîr mu'âmelesi itmişdir. Maslahat bu dereceye geldikde henüz asâkir-i berriyyeden bir eser zuhûr itmemiş idi tertîbât-ı berriyyeye ve Arnavud askerine hâcet kalmaksızın Kapudan Paşa yalnız donanma askeriyle (**s.311**) böyle bir gâ'ile-i cesîmenin uhdesinden gelmekle senânâme-i ser-güzeştine yine hârıkâde[2] bir melhame-i kübrâ[3] kayd itdirmiş ve çünki düvel-i Nasârâ bir zamândan berü Devlet-i Aliyye'yi meyyit-i müteharrik[4] ismiyle tesmiyye idüb berren ve bahren sevk ve tertîb-i askerden âcizdir deyü i'tikâd itmişler iken ednâ himmetle bu vukû'ât-ı cesîmeyi vücûda getürmekle Devlet-i Aliyye'nin kemâ-kân[5] hayât-ı hakîkiyye ve kudret-i sahîhiyyesi oldığını enzâr-ı ecnebiyyeye göstermiş oldı.

Bu ihbâr-ı sârre Dersa'âdet'e vâsıl oldukda Kapudan Paşa'nın hidmeti nezd-i mülûkânede mebrûr ve meşkûr olarak mîrâhûr-i sânî vesâtetiyle kendüye teşrîfât-ı seniyye ve sâ'ir me'mûrîne dahi kürkler ve hil'atler ihsân ve irsâl buyuruldı. Ve ber-minvâl-i muharrer ümerâ-yı Mısriyye'nin firârları tahakkuk itmekden nâşî mahlûl olan mukâta'alarının fürûhtı ve çend seneden berü der-i devlete göndermemiş oldukları irsâliyye hazînelerinin tahsîli ve cibâyet-i cizye ve mürettebât-ı sâ'irenin tanzîmi zımnında Bodrum'da inşâ olunmakda olan sefâ'ini ikmâle me'mûr olan Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Feyzullâh Efendi Kapudan Paşa'nın emr ve re'yine teba'iyyetle husûsât-ı merkûmeyi rü'yet eylemek üzre cânib-i Mısır'a me'mûr ve ma'iyyetine başmuhâsebe kâtiblerinden bir kâtib dahi ta'yîn ve irsâl olundı.

Kiki Abdî Paşa'nın havâyic ve levâzım-ı seferiyyesini tanzîm ve ahvâl-i Mısriyye'ye dâ'ir lâzım gelan husûsâtı kendüye telkîn ve tefhîm birle Mısır'a i'zâm olunması husûsı akdemce Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâcc olan Cezzâr Ahmed Paşa'ya tahrîr olunmuş idi. Bu esnâda anın dahi Dersa'âdet'e tahrîrâtı gelüb Abdî Paşa'nın levâzım-ı zarûriyyesini ba'de't-tanzîm kendüye birkaç katar katır ve on kıt'a zenberek ve iki donanmış at virdikden başka Dersa'âdet'den tertîb buyurulmuş olan hazîne vaktiyle kendüye vâsıl olamayub dûçâr-ı muzâyaka ve ıztırâb oldığını bi't-tahkîk derhâl maslahatını teshîl zımnında elli kîse akçe virdigini ve bu mâddenin arkası alındığı anda kendüsi dahi kâfile-i hüccâc ile azm-i cânib-i Hicâz idecegini tahrîr eylemiş olub mîr-i hâclık masârif-i kesîreye muhtâc iken bu hâlde vâki' olan işbu himmeti hakkında tahsîn ve âferîni da'vet itmişdir. İki yüz senesi Zi'l-ka'desi'nin gurresinde Abdî Paşa ve Dervîş Paşa dahi asâkir-i berriyye ile Mısır'a vâsıl olub çadırlarda ikâmet eylediler.

Bu esnâda bir mikdâr sefâ'in ile Kapudan Paşa Kethüdâsı İsmâ'îl Ağa yukarı doğrı gidüb verâlarından dîger bir fırka dahi anlara mu'âvin olmak üzre sûy-ı usâta irsâl olunmuşdur.

Ve bu hilâlde Mısır Vâlîsi Yegen Mehmed Paşa ile tüccârın muhâkemelerine dâ'ir

1 Tahammül-güdâz: tahammülü eriten, yok eden.
2 Hârikâde: Adetin dışarısında, harikulade.
3 Melhame-i kübrâ: Büyük kanlı savaş.
4 Meyyit-i müteharrik: Hareket halindeki ölü. Sağ olup gayret sahibi olmayanlara da söylenir.
5 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.

mahkemede bir büyük (**s.312**) cem'iyyet olmuşdur tafsîli bu veçhiledir ki geçen sene Mehmed Paşa İskenderiyye'de iken İbrâhîm Beg ve şeyhü'l-beled ve kâ'immakâm-ı vâlî oldığı hâlde Paşa'nın hesâbına mahsûb olmak üzre tüccârdan kırk dört bin riyâl-i Fransa alub Paşa Mısır'a geldikde tüccârın zimmetinde bâkî olan mikdârı dahi ana virdiklerinde Paşa üst tarafını mutâlebe idüb tüccâr ise hakikat-i hâli ifâde idemeyerek gemilerimiz gelsün de ol vakit viririz deyü te'hîr itmişler evâ'il-i Ramazân'da sefîneleri gelmekle Paşa tüccârı ihzâr ile akçeyi istedikde İbrâhîm Beg'in havfından yine hakîkat-i hâli söyleyemeyüb leyte ve le'alle ile savuşdırarak İbrâhîm Beg'e geldiklerinde İbrâhîm Beg âdet-i kadîmesi oldığı üzre tüccâra mülâtefe ve müdâheneler iderek ve amân beni rezil itmeyin diyerek ve bir tarafdan dahi Paşa akçe içün tüccârı sıkıştırarak bu hâlde tüccâr müştereddid ve mütehayyir olub ve bu sûretle vakitler geçüb ber-minvâl-i sâbık İbrâhîm Beg firâr ile Kapudan Paşa Mısır'a gelmiş ve bu gürüldiler ile maslahat meskûtün-anh kalmış idi vaktâ ki ortalık düzelüb Vâlî Paşa dahi mutma'in olduysa meblağ-ı mezkûr içün tüccârı sıkdırdıkda hakîkat-i hâli ifâde eylediler Paşa gazaba gelüb size kim emr itdi ki virdiniz bana orası lâzım degildir ben elbette avâ'idimi kâmilen isterim dimekle tüccâr dahi Kapudan Paşa'ya mürâca'at itdiklerinde şer'an murâfa'a olunmalarını emr itmekle mahkemede lede't-terâfu' İbrâhîm Beg'e meblağ-ı mezkûrı virdiklerini mübeyyin İbrâhîm Beg'in mührüyle memhûr ve anın kâ'immakâmlığında Şa'bân'ın on ikisi târîhiyle müverrah sened ibrâz itdiklerinde keyfiyyet ulemâdan lede's-su'âl çünki Paşa İskenderiyye'den İbrâhîm Beg'e kâ'immakâmlık buyuruldısı yazmış olub bu sûretde İbrâhîm Beg Paşa gelinceye dek anın vekîli oldığından vekîllik fi'li dahi asıl gibi olmagın Paşa'nın tüccârdan da'vâya hakkı olmayarak matlûbını İbrâhîm Beg'den mutâlebe itmesi lâzım gelür kaldı ki bu bir hakk-ı şer'î olmayub resmî ve âdî bir matlûbdur dimeleriyle hâkim efendi dahi bu vechile i'lâmını yazub Paşa'ya göndermişdir.

Ve bu esnâda İsmâ'îl Beg'le Cedâvî Hasan Beg Cerce taraflarına gelüb egerçi Mısır'a gelmeleri zımnında birkaz def'a emir gönderilmiş ise de Ordu-yı Hümâyûn vürûd idinceye degin cem'iyyetleriyle yukarı tarafda bulunub ol havâlîyi muhâfaza kaydında olmaları husûsını istîzân zımnında Kapudan Paşa'ya âdem göndermişlerdir.

Bundan sonra Abdî Paşa Ordu-yı Hümâyûn ile usât üzre hareket idüb ve İsmâ'îl Beg ve Hasan Beg ile dahi buluşub usât üzerine müteheyyi'-i azîmet olmuşlardır. Bu hilâlde donanma askeriyle eşkıyâ beyninde bir muhârebe vukû' ile bi-hikmetillâhi Te'âlâ tarafeyn (**s.313**) perîşân olub ve gâlib ve mağlûb ma'lûm olmayub ümerâ çadırlarına ve asker-i sultânî dahi gemilere çekilmiş oldığı haberi Kapudan Paşa'ya vâsıl oldukda çünki kendüsi bir ayak evvel maslahatı bitürüb de İstanbul'a avdet itmek emelinde olub hu sûretle maslahatın uzayacağından cânı sıkılmışdır. Bunun üzerine ümerâ tarafından Abdî Paşa'ya bir mektûb gelüb oldahi Kapudan Paşa'ya göndermişdir. Mektûbun hülâsa-i mü'eddâsı budur ki siz bize kâfir ve müşrik ve zâlim ve âsî deyü hitâb idiyorsunuz biz ise el-hamdü lillâh muvahhidiz ve İslâmımız sahîhdir ve Beytullâh'ı dahi ziyâret itmişizdir âsî ve şakî degîliz ve Mısır'dan hurucumuz aczimizden ve muhârebeden korkdığımızdan nâşî olmayub belki sultâna ve vekîline itâ'ate mebnîdir ki bize Mısır'dan hurûc ile emr itdi biz dahi fitne ve fesâd basılub da kan dökülmesün deyü çıkdık ve size teşhir-i silâh[1] itmegi tecvîz itmedik ve iyâllerimizi ırz-ı sultâna bırakdık siz ise anlara itmediginiz kalmadı. Mâllarımızı gâret ve

1 Teşhir-i silâh: Silâh çekme.

ırzlarımızı şikest itdiniz ve câriyelerimizi evlâdlarıyla berâber fürûht eylediniz bunlar kangı diyârda olmuş ve nerede işidilmiş işlerdir bu itdikleriniz yetişmeyüb de şimdi arkamızdan dahi asker gönderüb bizi Allâh'ın bilâdından tard ve ihrâc itmek istersiniz çokluğunuz ile bizi ihâfe idiyorsunuz (kem min fi-etin kalîletin galebet fi-eten kesîraten)[1] kaldı ki asâkir-i Mısriyye'nin şecâ'atleri ve muhârebede mahâretleri her diyârda meşhûr ve ma'rûfdur size lâzım olan Kırım gibi küffâr eline geçmiş olan memâliki istihlâs ve istirdâd itmekdir bunun gibi gâh mülâyemet ve gâh şiddet sûretinde mütenâkızü'l-me'ânî tahrîrâtları geldikde Abdî Paşa kelâmlarını redd ve cerh ile cevâb virmişdir.

Bin iki yüz bir senesi Muharrem'inin üçünci güni Ordu-yı Hümâyûn Cerce'ye karîb mahallde eşkıyâya mukâbil oldukda ümerâ-yı Aleviyye ki İsmâ'îl Beg ile Hasan Beg'in takımıdır ibtidâ anlar muhârebeye bed' idüb hasm-ı tabî'îleri olan Muhammediyye gürûhuna hücûm ile âteş-i harb ve vegâ iş'âl ve her tarafdan seyf ve tüfenk i'mâl olunarak gâyet hasmâne bir muhârebe vukû'unda berü tarafdan Osmânlu takımı dahi bahr-i mevvâc[2] gibi eşkıyâ üzerine hücûm eyledikleri sırada Abdî Paşa'nın zuhûra gelen şecâ'at ve besâletini iki taraf dahi zikr ve tasdîk itmişler idi deyü Târîh-i Cebertî'de mezkûrdur. Bu sûretle eşkıyâdan külliyyetlü telefât vukû' bulmuş ise de berü tarafdan dahi İsmâ'îl Beg'in bir kurşun ağzından girüb yanağmdan çıkmış ve Hasan Beg dahi yanağından kılıc ile yaralanmış ve Abdî Paşa'nın birâder-zâdeleri şehîd olmuş oldığından yine gâlib ve mağlûb lâyıkıyla mütemeyyiz olmayarak eşkıyâ takımı Cerce'ye ve asâkir-i pâdişâhî dahi Mısır'a doğrı çekilmiş (s.314) ve bu sırada Abdî Paşa'nın dahi ba'zı eşyâsı eşkıyâ tarafından nehb ve gâret idilmişdir.

İsmâ'îl Beg ber-minvâl-i meşrûh mecrûh oldığı anda bir kancaya binüb derhâl Mısır'a gelerek Kapudan Paşa ile görüşmüşdür ki ibtidâki mülâkatı bu idi ancak mecrûh oldığından çok duramayub Kapudan Paşa tarafından hil'at ilbâs olunarak kendüsüne müdâvât itmek üzre kölesi defterdâr olan Çerkes Alî Beg'in hânesine gitmişdir. Ve çünki İsmâ'îl Beg yârelendigi anda Mısır'a gelüb andan sonra ma'rekede[3] ne oldığını bilmediginden ordu bozulmuş deyü Mısır içinde havâdis tekevvün idüb hattâ Kapudan Paşa dahi telâş iderek İskenderiyye'deki askerin celbi içün emir göndermişdir. Hasan Beg dahi mecrûhan gelüb ba'dehu Abdî Paşa ve sâ'iri dahi birbirini ta'kîb iderek Mısır'a geldiler. Bundan sonra yine eşkıyâ üzerine hareket lâzım gelmiş ise de bu muhârebede gerek nüfûsca ve gerek mühimmâtca haylî telefât vâki' olub muzâyaka-i mâliyye dahi ber-kemâl oldığından Kapudan Paşa dîvân idüb İsmâ'îl Beg'i şeyhü'l-beled ve Hasan Beg'i emîrü'l-hâcc nasb ile ikisine dahi hil'atler ilbâs eyledi. Ba'dehu cümle ümerâya hitâben İsmâ'îl Beg'i cümlenizin büyügi bilin ve eşkıyâ ile muhârebeye âmâde olun ve herkes mâlen ve bedenen bu bâbda hidmet ve sadâkat itmelidir didikde içlerinden ba'zısı masrafsız nasıl harb olur insâna etbâ' ve hadem ve haşem lâzımdır. Bunlarsız muhârebe olur mı dimekle Kapudan Paşa herkes bir günlük yiyecegini iki güne taksîm ile devleti uğrına fedakârlık eylesün deyüb bu hâl ile meclis dağıldı. Müte'âkiben eşkıyâ gürûhı var kuvvetlerin bâzûya getürüb ve iddihâr itmiş oldukları mâl-i firâvânı eclâf-ı Urbân'a ve ser-serî geşt ü güzâr iden Cündî ve Mağribîlere tevzî' idüb külliyyetlü asâkir tedârükiyle

1 "Büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır." Bakara sûresi, 249. âyetten bir kısım.
2 Bahr-i mevvâc: Çok dalgalı deniz.
3 Ma'reke: Savaş meydanı. Cenk.

Mısır'a hücûm itmek üzre mukaddimetü'l-ceyşleri Benî Süyûf'a doğrı gelmiş oldığı haber virildikde Kapudan Paşa derhâl kalyoncıları sefâ'ine irkâb ile Deyrüttîn nahiyesine geçürüb metris ve hendek hafrına mübâşeret ve bir haylî toplar nakl olunub istihkâm ve takviyyete mübâderet olundı.

Bu hilâlde Kapudan Paşa ümerâ ve â'yân-ı memleketi cümle dîvân idüb İbrâhîm Beg ve Murâd Beg tarafından gelan tahrîrâtı kırâ'at eyledi. Hülâsa-i mü'eddâsı taleb-i sulh ile Abdî Paşa'nın mahall-i ma'reke'de nehb ve gâret olunmuş olan eşyâsını tamâmen redd idecekleri ifâdesinden ibâret olub Abdî Paşa Cedâvî Hasan Beg'e bu husûsda sen ne dirsin didikde Hasan Beg dahi anlar bu eşyâyı bizden nasıl kılıcla aldılar ise biz dahi anlardan kılıcla aluruz dimekle Abdî Paşa işte benim de cevâbım budur didi. Bundan sonra anlara bir cevâb yazılmağa karâr virildi. Şöyle ki eger maksûdları sulh ve emân ve tevbelerinin (s.315) kabûli ise bu mes'ûllerine müsâ'ade olunur. Şol şartla ki İbrâhîm Beg ve Murâd Beg buraya gelüb ve Kapudan Paşa dahi anlara taraf-ı sultânîden afv ve emân tahsîl idüb ba'dehu iklîm-i Mısır'dan mâ'adâ neresini isterler ise kendülerine evlâd ve etbâ'larıyla geçinebilecek sûretde birer mansıb tahsîl eyleye ammâ sâ'ir ümerâ eger isterler ise Mısır'a gelüb ikâmet itsünler ve asâkir-i pâdişâhîden ma'dûd olsunlar ve eger isterler ise anlara Sa'îd taraflarında birer mahall ta'yîn olunub orada ikâmet eyleyeler ve illâ muhârebeye hâzır olsunlar. Bu tahrîrât ile Kapudan Paşa'nın mektûbcısı Mehmed Efendi ol tarafa gidüb keyfiyyeti ifâde itdikde Mısır'dan çıkmak mâddesinden mâ'adâ her emirlerine imtisâl ve cümle şurûtuna inkıyâd eyleriz ammâ vatanımızı terk itmek bize güc gelür. Ve asıl gücümüze gelan bilâdımızı düşmanlarınız olan İsmâ'îl Beg ile Hasan Beg'e terk itmek mâddesi olub işte asıl muhârebeye kıyâm itmekligimize sebeb dahi budur eger bu vechile tevbeleriniz kabûl olunmazsa asâkir-i Osmâniyye karışmıyarak bizi yalnız düşmanlarımızla bırağınız muhârebe idelim eger anlar galebe iderlerse emârete müstahak olurlar. Ve eger biz galebe idersek emr ve irâde sizindir dilerseniz afv idüb mansıblarımızı virirsiniz ve dilerseniz birer yer gösterirsiniz biz dahi her sûrete itâ'at ve inkıyâd eyleriz deyüb bu sûretle redd-i cevâb eylediklerinde Kapudan Paşa Defterdâr Alî Beg'e didi ki ben anların akl-ı hodlarıyla iş görmege gelmedim belki dil-hâh-ı âlî üzre burasının nizâmına geldim emr-i pâdişâhîye itâ'at iderlerse fe-hihâ[1] ve eger itâ'at itmezlerse vebâlleri boynuna bu sûretle kendülerine tahrîrât yazıldıkda biz afv ricâ eyledik siz kabûl itmediniz bundan sonra ya size ya bize deyü haber gönderüb berü taraflara doğrı hareket itmege başladılar bu tarafdan dahi karşu tarafa haylî asker geçürilüb ve Cîze'nin dâ'iren mâ-dâr etrâfma hendek ve metris hafr itdirilüb istihkâm-ı tâm virildi.

İki yüz senesi evâhirinde Yegen Mehmed Paşa Mısır vâliliginden azl ile Diyârbekir vâlîsi nasb olunarak Mısır eyâleti Kiki Abdî Paşa uhdesine tevcîh oldığmına dâ'ir bu hilâlde Dersa'âdet'den tahrîrât gelmiş olub ancak Abdî Paşa âdet-i belde üzre âlây ile kal'aya çıkmakdan imtimâ' ile Kapudan Paşa'nın yanına gidüb bu hâlde debdebe ve dârât[2] göstermek benim işim degildir ya ölürüm veyâhûd â'dâdan intikâm alurum deyüb bostânlara çıkarak çadırlarda ikâmet eyledi.

Yegen Mehmed Paşa'nın sebeb-i azlini Vâsıf Târîhi'nde böyle tahrîr ider ki ümerâ-yı

1 Fe-bihâ: Ne âlâ, ne güzel; öyle olsun.
2 Dârât: Debdebe, şan, büyük gösteriş.

Mısriyye'nin yeniden yeniye tarh ve tahmîl idegeldikleri tekâlîf-i şâkkanın tahfîfi matlûb-ı şâhâne olub hattâ akdemce ahâlî-i Mısır bu inâyet-i seniyye ile tebşîr[1] olunmuşlar iken Yegen Mehmed Paşa'nın (**s.316**) tama'a dâ'ir ba'zı hareketleri zâhir olub aks-i me'mûlleri meşhûdları olmağla bâ-arz ve mahzar azlini istid'â itmiş olduklarından azl ile yerine Abdî Paşa ta'yîn olunmuşdur. Lâkin ba'zı Mısır târîhlerinden istinbât olundığına göre sebeb-i azli Kapudan Paşa olmak gerekdir.

Bundan sonra fevc fevc karşu tarafa askerler imrâr olunmakda olub ancak me'kûlâta nedret gelerek ahâlî bir parça dûçâr-ı muzâyaka olmuşdur. Ve mîrînin muzâyakası olub Dersa'âdet'de ise muzâyaka ber-kemâl olarak oradan dahi i'âne olunamadığından tüccâra ba'zı gûne rüsûmât tevzî'ime mecbûriyyet hâsıl oldığına ve bir tarafdan dahi İsmâ'îl Beg tâ'ife-i tüccârı ba'zı mutâlebât ile iz'âc itdigine mebnî tüccâr haylî sıkılmış ve ahâlî ümerânın ta'addiyâtından halâs ile henüz bir parça teneffüs itmiş iken yine bu makûle tekâlif vukû' bulmağa başladığından halk ürkmege başlamışdır.

Bir tarafdan dahi Rusyalular İskenderiyye'de mukîm konsolosları vâsıtasıyla ümerâyı ıdlâl ve ifsâd itmekden hâlî olmayub hattâ İbrâhîm Beg'le gizlü muhâberesi oldığına dâ'ir ba'zı tahrîrât ele geçmişdir hâlbuki bu misillü sebeblerden dolayı bu esnâda Rusya sefîri açılmak üzre olub bu sûretde Kapudan Paşa'nın avdeti lâzım gelerek Mısır böyle müşevveş hâlde bırağılursa hâlet-i sâbıkasından daha fenâya müncer[2] olmak mülâhazâtı dahi tahdîş-i ezhân eylerdi. Hattâ Dersa'âdet'de burası tezekkür olunarak Kapudan Paşa'nın avdeti lâzım geldigi hâlde ahvâl-i Mısriyye'ye vâkıf kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin civâr-ı Mısır'da bulunmasıyla ol havâlînin takviyyesi lâzımdır deyü Mısır'a semt olan Saydâ eyâleti işbu iki yüz bir senesi Muharrem'inde yine Cezzâr Ahmed Paşa'ya ve Şâm eyâleti ile emâret-i hâcc merhûm Hâcı Alî Paşa-zâde Battâl Hüseyin Paşa'ya ve Haleb eyâleti mîr-i mîrânın şüce'ânından İbrâ'îl Muhâfızı Osmân Paşa'ya ve Mar'aş eyâleti Adana nizâmına me'mûr olan Zülkadir-zâde Ömer Paşa'ya ve Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Azm-zâde Vezîr Yûsuf Paşa'ya tevcîh olunub Trablusşâm eyâletiyle cerde başbuğluğı dahi havâlî-i Hicâziyye'ye vukûfı olan mîr-i mîrândan İbrâhîm Paşa'ya ihâle olunmuşdur.

Her ne hâl ise tedârükât görilüb Cîze taraflarına külliyyetlü asker sevk olundı. Ve Kapudan Paşa dahi bi'n-nefs mürûr eyledi ve gerek İsmâ'îl Beg ve gerek Hasan Beg ve sâ'ir ümerâ dahi fevc fevc mukâbele-i â'dâya hareket itdiler. Eşkiyâ dahi yakîn gelüb Ehrâmlara[3] doğrı yayıldılar. Ancak bu hilâldeki Safer'in on birinci güni idi ansızın hüccâc pek fenâ hâlde Mısır'a vâsıl oldılar. Şöyle ki: Zîrde beyân olunacağı vechile Urbân kâfile-i hüccâcı urub ekserîni katl ve emvâl ve eşyâyı yağma ve mahmili ahz itmekle (**s.317**) hüccâc-ı Mısriyye böyle uryân ve perîşân hâlde Mısır'a geldiler ferdâsı emîr-i hâcc dahi bu hâl ile Mısır'a dâhil olmuşdur. Ol gice ki Safer'in on üçünci gicesidir. Bu tarafda emîrü'l-hâcc gâ'ilesiyle iştigâl olundığını gürûh-ı eşkıyâ fırsat add iderek seher vakti Cîze'ye şeb-hûn eylediler.

Kapudan Paşa ise egerçi ol gün emîrü'l-hâccı istikbâle gitmiş idi. Ancak hiç tevakkuf itmeyüb otağına gelmiş ve metrislerde bulunan asâkir dahi mütenebbih ve müteyakkız bulunmuş oldığından tulû'-i âfitâba dek gülle yağdırub gürûh-ı eşkıyâ münhezimen avdet

1 Tebşîr: Müjde verme, müjdeleme, müjdelenme.
2 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.
3 Ehrâm: Mısır'da Firavunların piramit şeklindeki mezarları.

itdiler. Ol gün bir kerre dahi hücûm idüb bir haylî muhârebe vukû'unda yine eşkıyâ münhezim olmalarıyla ferdâsı ahmâl ve eskâli nakl ile yukaru doğrı gitmege mecbûr oldılar. Ve bir mikdârı gelüb istîmân ile berü tarafa dehâlet itdiler. Ve altı bin kadar asker ta'kîbe me'mûr olub bütün bütün eşkıyânın kutr-ı Mısır'dan ihrâc olunmaları esbâbı taharrîsine ibtidâr olundı. Bu kerre dahi İbrâhîm Beg ve Murâd Beg tarafından taleb-i emân ile âdem gelüb Sa'îd içlerinde kendülerine mahall tahsîs olunmasını istid'â itdiklerinde mes'ûllerime icâbet birle istedikleri yerde ikâmetlerine ruhsat virilecegi ifâde olunub ancak başlarından galabalığı dağıdub da cemâ'at-ı kalîle ile oturmaları ve bâkî ümerâ ve asâkirin Mısır'a gelmeleri şart kılınmış olub anlar ise birbirinden iftirâk idemeyerek kemâ-fi's-sâbık[1] isyânları üzre ısrâr ile Benî Yûsuf nâhiyesinde karâr kıldılar. Ve ma'iyyetlerinde bulunan ba'zı Urbân dahi anlardan ayrılarak cem'iyyetlerine kıllet ârız oldı.

İstanbul'da bir müddetden berü te'ehhür-i ihbâr-ı Mısriyye'den dolayı halkın ezhânında ıztırâb ve halecân oldığı hâlde bu ihbâr-ı sârre vâsıl oldukda herkes telâş ve ıztırâbdan halâs[2] olmuşdur. Bu esnâda hüccâc-ı Mısır'ın ber-minvâl-i meşrûh perîşânlıkları dahi Cezzâr Ahmed Paşa tarafından Dersa'âdet'e tahrîr olunmuş olub tafsîl-i keyfiyyet bu vechiledir ki Harameyn-i Şerîfeyn beyninde mütemekkin olan Urbân'ın cânib-i Mısır'dan mu'tâd olan surreleri birkaç seneden berü tama'a mebnî virilmediginden mîr-i hâcc-ı Mısır olanlar be-her sene mürûr ve ubûrda azîm zahmetler çeküb hattâ bir iki def'a Medîne-i Münevvere'ye uğramaksızın turuk-ı mechûleden câmih-i Mısır'a azîmet itmişler idi. Bu yıl dahi ne hâl ise Mekke-i Mükerreme'ye geldiklerinde ihtiyâten tarîk-i şarkîden hüccâc-ı Şâm'a pey-rev olarak avdetleri tenbîh olunmuş iken ısgâ itmeyerek tarîk-i fürû'dan azîmet idüb Medîne-i Münevvere'ye üç konak kaldıkda mutarassıd-ı fırsat olan Urbân yemîn ve yesârlarından[3] nümâyân olub güzeşte-i surrelerini mutâlebe ve giderek âğâz-ı muhârebe itmeleriyle Urbân'm kesreti ve mîr-i hâcc-ı Mısır'ın kudretsizligi (**s.318**) mülâbesesiyle Urbân galebe iderek livâ mahmil-i Mısır'ı ahz ile hüccâcı gâret itmiş olduklarından hüccâc-ı Mısır bu hâl ile Medîne'ye avdetlerinde Cezzâr Ahmed Paşa âdem ta'yîn idüb livâ ve mahmil-i Mısır'ı tahlîs ve mîr-i hâcc-ı Mısır'a teslîm itdi ise de Mısır hüccâcı bu kazâ-i nâgeh-i zuhûr hasebiyle Medîne'den bir hatve[4] ilerü harekete kudret-yâb olamadıklarını ve mîr-i hâcc-ı Mısır dahi bundan sonra emâret-i hâccı idâre idemeyecegini beyân akîbinde Cezzâr Paşa tarafından levâzımât-ı zarûriyyeleri görilüb Beyârü'l-ganem nâm mahalle dek istishâb olunmuşlar. Kesret-i nüfûs ve hayvânât-ı sebîle me'kûlât ve meşrûbâta kıllet-i tareyânını[5] müşâhede ile Mısır hüccâcı menzil-i mezkûrdan müfârakata hâhiş-ger olmalarıyla Mısır Yeniçeri Ocağı'ndan Yûsuf Âğa nâm şahsı vâfir asker ile Cezzâr Paşa kâfile-i hüccâc-ı Mısır'a serdâr idüb lâzım gelan mühimmât ve zahîrelerin tertîb ve cânib-i Mısır'a irsâl itmişdir.

Cezzâr Ahmed Paşa'nın bu def'a Dersa'âdet'e vârid olan tahrîrâtında keyfiyyet bu vechile mastûr olub ancak birkaç gün mürûrunda Kapudan Paşa'nın Mısır'dan vârid olan tahrîrâtında dahi hüccâc-ı Mısır'a isâbet iden hasâret Şâm vâlîsinin iğmâzından neş'et

1 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
2 Halâs: Kurtulma, kurtuluş.
3 Yemîn ve yesâr: Sağ ve sol.
4 Hatve: Adım.
5 Tareyân: Geliverme, oluverme, birdenbire çıkma.

eyledigi inhâ ve iş'âr buyurulmuşdur ve'l-ilmü indallâh biz yine sadede gelelim.

Eşkiyânın külliyyen kahr ve tedmîrleri kasdıyla tedârükâta şurû' olunub ancak muzâyaka-i mâliyyeden dolayı bir haylî sıkındılar çekilerek şuradan buradan akçe celbine cüz'î vesîleler aranur idi. Hattâ Yegen Mehmed Paşa dahi zimmetine geçen meblağdan dolayı haylî sıkışdırılmışdır. Şöyle ki: Azlinden sonra muhâsebesi rü'yet olub zimmetinde bin iki yüz yirmi beş kîse akçe zuhûr itmekle kendüsünden mutâlebe olundukda ber-minvâl-i sâbık ümerânın uhdesinde kalan bâkî avâ'idinin ve sâ'ir bakâyâsının buna mahsûb olunmasını istemiş ise de Kapudan Paşa kabûl itmeyüb kimde alacağı varsa varsun alsun bana para lâzımdır. Şimdi ben böyle vakt-i muzâyakada mîrînin alacağmdan geçmem dimekle Mehmed Paşa nâ-çâr meblağ-ı merkûm içün bir sened yazub Reşîd'e azîmet eyledi. Lâkin Reşîd'e vardıkda dahi bunun içün sıkıştırılarak bütün emti'a ve levâzımâtı fürûht itdirilmişdir. Hâlbuki Kapudan Paşa'nın Mısır'a vürûdıyla maslahatın bu dereceye gelmesinde Mehmed Paşa'nın pek çok teshîlâtı[1] vukû' bulmuş idi şöyle ki: Ümeraya maslahatı i'zâm idüb ulemâ ve meşâyihi ve sâ'ir tahvîf ile zinhâr muhârebeye ibtidâr idüb de memleketin harâbına sebeb olmayasız zîrâ tahkîk eyledim Kapudan Paşa'nın ma'iyyetinde falân cins askerden şu kadar bin ve falân dürlü askerden şu kadar bin me'mûr olub takım takım ve fevc fevc akub gelmekde ve kezâlik Şâm tarafından dahi bî-nihâye asâkir ta'yîn olunub seksan bin öküz ve yüz bin manda ile toplar çekilüb (**s.319**) götürülmekde imiş ve toplarm içinde elli öküzle çekilür büyük toplar var imiş gibi ekâvîl[2] ile içlerine havf ve haşyet bırağub ve bir tarafdan dahi adl ve emniyyet sözleriyle celb-i kulûb idüb maslahatı pek ziyâde teshîl itmiş idi bu kadar himmeti bilinmeyüb hakkında bunca hakâretlerin vukû'ı lâyık degil ve Kapudan Paşa'ya yakışmaz idi deyü Târîh-i Cevdet'de muharrerdir ancak Mehmed Paşa'nın bu gûne himmetleri me'mûriyyeti müteferri'âtından[3] olub matlûb-ı mîrî ise beytü'l-mâlın hakkı olmağla bunun mutâlebesine pek de kabâhat dinilemez fakat anın dahı hakk-ı âdîsi olan meblağın haylîsi beglerin zimmetinde kalub anlar ise hâlâ isyân üzre bulundığına nazaran zimmetinin İbrâhîm Beg zimmetinde olan metâlibine mahsûbiyyeti istid'âsında Mehmed Paşa haklı olub bunun içün taraf-ı devletden kendüye müsâ'ade olunmak lâzım gelürse de zurûret-i mâliyyeden nâşî mi yohsa esbâb-ı sâ'ireden dolayı mı her nasıl ise Kapudan Paşa tarafından ziyâde sıkışdırılarak hakkında lâyık olmayacak mu'âmeleler vukû' bulmuşdur.

Bu esnâda Mısır ahâlîsi es'ârın galâsından şikâyet idüb Şeyh Arûsî Kapudan Paşa'ya ifâde-i hâl zımnında ümerâ vaktinde parasız halkın eşyâsını alub nehb ve gâret iderlerdi el-hamdülillâh sâyenizde bu zulümler Mısır'dan mürtefi' oldı bu hâl ile es'ârın galâsı ne sebebe mebnî oldığını bilemiyoruz didikde Kapudan Paşa dahi ben sizin beldemzin âdet ve usûlüni bilmem bunun içün bir meşveret idelim deyü bir meclis-i meşveret akd idüb virilan karâr üzre zahâ'ir ve me'kûlâta narh[4] virilüb muhtekirler tahzîr olundı.

Bundan sonra ümerâ ve asâkir-i pâdişâhî takım takım cihet-i Garbiyye'ye mürûr itmege haşlayub en evvel mürûr iden Defterdâr Alî Beg idi ki ahmâl ve eskâli ile geçüb sâ'ir ümerâ

1 Teshîlât: Kolaylıklar.
2 Ekâvîl:. Sözler, lakırdılar. Kaviller.
3 Müteferri'ât: Ayrıntılar.
4 Narh: Çarşıda, pazarda satılan şeyler için resmî makamlarca gösterilen fiat.

dahi pey-der-pey ana pey-rev[1] olmuşlardır ve Kapudan Paşa Abdî Paşa'yı â'dâ üzerine gitmege me'mûr ve ma'iyyetine dahi kalyoncılar neferâtıyla kethüdâsı İsmâ'îl Ağa'yı ve asâkir-i Mısriyye ile itâ'atde bulunan ümerâyı ta'yîn idüb iktizâ iden top ve mühimmâtlarm ikmâl itdikden başka hengâm-ı muhârebede fâ'idesi meşhûd olan çarh-ı felek inşâsını dahi re'y idüb az vakitde anı dahi ikmâl ile isti'mâlimi Abdî Paşa'ya tenbîh eylemişdir. İşbu çarh-ı felek ba'zı Mısır târîhlerimde beyân olundığı üzre bir nev' ahşâb metrisden ibâretdir ki parça parça makaslar üzerine mümtedd olan ahşâbdan masnû' olarak süvârî hücûmuna mâni' olmak üzre üzerlerinde uçları sivri harbeleri vardır ve aralarma toplar vaz' olunur mesâhası dahi dört yüz elli arşun kadar olub müdevver ve murabba' olarak hey'ât-ı muhtelife üzre vaz' ile içinde asker tahassun (**s.320**) eyler. Ol vakitler süvârî hücûmundan tahaffuz içün bu çarh-ı felek kullanılur idi ve çünki Mısır'ın atlusı sâha-i gabrâda birinci süvârî olmağla bunan i'mâl ve isti'mâli lâzım gelüb zîrde beyân olunacağı vechile fâ'idesi dahi müşâhede olunmuşdur ammâ zamânımızda olan muhârebelerde bunun fâ'idesi olamayub şimdi çarh-ı felek saltâtlardan teşkîl olunan bir nev'-i münevveredir.

Asâkir-i mansûre bu vechile Mısır'dan hurûc idüb Cerce'ye vusûl bulduklarını usât tahkîk itdiklerinde işbu iki yüz bir senesi Rebî'ü'l-âhiri'nin yirmi sekizinci güni cem' itdikleri bir takım evbâş-ı nâsı cenge teşvîk ve mukâbeleye mübâşeret itmeleriyle asâkir-i tarafeyn muhârebeye kıyâm idüb evvel emirde asâkir-i pâdişâhînin çarhacıları sûret-i ker ü fer kâ'idesi üzre izhâr-ı şîve-i inhizâm itdiklerinden eşkıyâ buna mağrur olarak piyâde asâkirin üzerine hücûm itdiklerinde verâyı çarh-ı felekde fitil der-dest olan asâkir-i mansûre birden bire âteş itmeleriyle gürûh-ı eşkıyâ müteferrik ve perîşân ve kuvvetü'z-zahrları olan Laçin Beg ile ağa-yı sâbık Alî Ağa ve üç yüz mikdârı usâtın lâşeleri meydânda kaldıkdan başka anlara havâdâr olan Urbân'ın ekserîsi maktûl ve bâ-husûs asâkir-i mansûrenin çarhacılarını tazyîk iden fırkasının her tarafları mesdûd[2] oldığından bi-tarîki'l-istîmân orduya mülhak olmuşlardır.

Bu muhârebede asâkir-i pâdişâhînin erbâb-ı ta'ayyününden yalnız Alî Beg ayağından mecrûh olmuş ve Zülfikâr Kâşif birkaç zahm[3] ile ölmüşdür. Vâsıf Târîhi'nde muhârebe-i mezkûre bu vechile mastûr olub ancak ba'zı Mısır târîhlerinde böyle muharrerdir ki eşkıyâ iki def'a süvârîyi bozub çarh-ı felek üzerine hücûm itdiklerinde Lâçin Beg çarh-ı felek yanında katl olunmuş ve Hanâdi Urbânı'nın çoğı maktûl ve bir haylîsi dahi esîr olmuşdur. Ordu-yı Hümâyûnda olanlardan dahi Zülfikâr Ağa ve ocaklıdan bir cemâ'at katl olunmuşdur. Ve bu muhârebe altı sâ'at mümtedd olarak bir melhame-i kübrâ olub tarafeynden hesâbsız âdemler telef olmuşdur. Her ne hâl ise eşkıyâ takımı münhezim olub verâlarından dahi ta'kîb olunmağla Bender-i İsnâ'ya ve andan dahi Asvân'a firâr itdiklerinde asâkir-i mansûre arkalarını boşlamayub ta'kîb itmeleriyle gürûh-ı eşkıyâ mürg-i nîm-i bismil[4] gibi tekrâr hareket ve ıztırâba başlayub kasd-ı ızrâr dâ'iyyeleriyle iki tarafdan asker-i pâdişâhî üzerine gelmek tasavvurunda oldukları tahkîk olunmağla derhâl Kapudan Paşa'nın kethüdâsı İsmâ'îl Ağa mevcûd-ı ma'iyyeti olan kalyoncılar ile nehren sedd-i râh-ı â'dâya müsâra'at ve nehri

1 Pey-rev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.
2 Mesdûd: Seddolunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış, tıkalı.
3 Zahm: Yara.
4 Mürg-i nîm-i bismil: Yarı boğazlanmış hayvan.

ubûr ile ızrâr ve mümâna'at kaydında olan (**s.321**) usâtı nişâne-i top ve tüfenk eylediğine mebnî ekserîsi maktûl olub kasd-ı ubûr ile â'dâd itmiş oldukları zevrakları[1] dahi gark ve şikest olunmuşdur. Bu hengâmda Murâd Beg eğersiz ve yularsız bir esbe süvâr ve hevâdârı olan İbrâhîm Beg'e kafadâr olarak beş altı yüz kadar bakiyyetü's-süyûf[2] ile Ebrîm ve Karalar tarafına firâr itmişlerdir.

Bunun üzerine artık eşkıyâ tekrâr cem'iyyet idüb de avdetleri müstahîl[3] görünmüş ise de henüz hayâtda oldukları hasebiyle ihtiyâta ri'âyetle güzergâhlarında vâki' olan Asvân Kal'ası'nm zabtı ve li-ecli'l-muhâfaza bir mikdâr asker ile cer'î ve cesûr bir şahsın ta'yîni lâzım geldigine binâ'en ümerâ-yı Mısriyye'nin şüce'ânından Emîrü'l-hâc Cedâvî Hasan Beg'in bu hidmete ta'yînini rü'esâ-yı asker münâsib gördüklerini ve bundan sonra fazl-ı Hakk ile bir gâ'ile-i hâ'ile kalmayub bâkî askerin avdeti lâzım geldigini Kapudan Paşa'ya tahrîr ve inhâ itmeleriyle sûret-i mezkûre Kapudan Paşa indinde dahi tasvîb olunmağla sunûf-ı askeriyyeden bin altı yüz nefer mîr-i mûmâ-ileyh ma'iyyetine tertîb olunub masârif ve ma'âşına medâr olmak mülâhazasıyla ol tarafa semt olan Cerce begligi dahi mîr-i mûmâ-ileyhe tefvîz ve el-yevm Cerce begi olan Kâsım Beg'e bir şey'-i âhar tefvîz olunarak bu sâl-i meymenet-iştimâlde Mısır Mîr-i Hâcclığı Rıdvân Beg'e ihâle olunacağı Kapudan Paşa tarafından rü'esâ-yı askeriyyeye işâret olundukdan sonra bi-avnihi Te'âlâ usâtın izmihlâlleri ta'ayyün idüb medâr-ı kibr ve nuhûvetleri olan ümerâ ve kâşiflerin ba'zıları istîmân ile dâhil-i mecma'-ı asker-i devlet ve ba'zısı geşte-i şemşîr-i kahr ve mezellet[4] oldığından gayri bakiyyetü's-süyûf olan bâgîlerin adedleri ancak beş altı yüze müntehî olub geşt ü güzâr itdikleri mahallerde me'kûlâtın gâyet kılletî olmak hasebiyle mübtelâ-yı maraz-ı cû' ve mahrûm-ı râhat ve hücû'[5] olarak meyl-i necât ile i'tirâf-ı hatî'ât idenleri Cedâvî Hasan Beg'e iltică ve teba'iyyet idecekleri hüveydâ oldığını Kapudan Paşa Dersa'âdet'e tahrîr itmekle mûcib-i memnûniyyet olmuşdur.

Târîh-i Cebertî'de tahrîr olundığı vechile Receb'in on birinde Abdî Paşa ve İsmâ'îl Beg ve Defterdâr Alî Beg ve sâ'ir ümerâ Mısır'a gelüb emr-i muhâfaza zımnında Cedâvî Hasan Beg Kanâ'da ve İsmâ'îl Beg memâlîkinden Osmân Beg ile Selîm Beg İsnâ'ya ve Çerkes Alî Beg Ermenet'de ve Hasan Beg memâlikinden Osmân Beg'le Şâhin Beg ve sâ'ir ümerâ dahi böyle müteferrik olarak birer beldede kalmışlardır. Abdî Paşa ile İsmâ'îl Beg ocaklıdan bir tâ'ife ile bir mikdâr asker ibkâsını emr itmişler idi. Ancak biz Mısır'a gidüb de kendümüze bir çekidüzen virmedikce kalamayız deyü imtinâ' itmişlerdir.

(**s.322**) mu'ahharen gürûh-ı eşkıyâ yine cem'iyyet idüb İsnâ'ya geldiklerinde Hasan Beg girüye çekilmekle Cerce'ye kadar geldikleri istimâ' olunmağın bunun içün mecâlis-i meşveret akd olunub yine üzerlerine ordu sevk olunmak üzre şehr-i Şa'bân'da tedârükâta şurû' olunmuş ise de Kapudan Paşa ile ümerâ beyninde ihtilâf vukû'ıyla mu'ahharen İbrâhîm ve Murâd Begler takımına ba'zı beldeler tahsîs olunarak ve rehinler alınarak maslahatın sulhla bitürülmesi husûsuna karâr virilüb bu sûretle kendülerine tahrîrât gönderildi. Ve

1 Zevrak : Kayık, sandal.
2 Bakıyyetü's-süyûf: Kılıç artığı, ölümden kurtulmuş.
3 Müstahîl: İmkânsız, mânâsız, boş, saçma şey.
4 Mezellet: Zelillik, horluk, hakirlik; alçaklık, itibarsızlık.
5 Hücû': Az uyku. Gece uykusu.

birkaç def'a mürâselât vukû' bulub İbrâhîm Beg ve Murâd Beg ba'zı ümerâyı rehn olarak Mısır'a gönderüb ancak tahsîs olunan beldeler bize kifâyet itmez Hilvân'ı dahi ilhâk itsünler deyü istid'â eylediklerinde çünki bu hilâlde Rusya seferi tahakkuk iderek Kapudan Paşa'nın Deryâ-i Rûm'a avdeti lâzım gelmiş oldığından nâ-çâr maslahatın her nasıl olursa olsun bitürülmesi lâzım gelerek istid'âlarına müsâ'ade olunmuşdur.

Lâkin bu hilâlde muzâyaka-i mâliyye ber-kemâl olub hazîne-i Mısriyye'nin dahi cem' ve tedârük olunarak İstanbul'a îsâli vakt ve hâl îcâbından olmağın mukaddemâ Kapudan Paşa'nın ref' ve ilgâ itmiş oldığı tekâlîf ve rüsûmât İsmâ'îl Beg'in ihtâr ve işâretiyle yine takrîr olunmağla ahâlînin Kapudan Paşa hakkında olan meyl ve incizâb-ı[1] derûnîleri mütegayyir olmuşdur.

Şehr-i Zi'l-hicce'de Hasan Paşa'nın avdeti takarrür itmekle İsmâ'îl Beg'e bir haylî top ve humbara ve sâ'ir âlât-ı harbiyye teslîm ve Mısır'da ikâmet itmek üzre ma'iyyetine bin beş yüz kadar asker ta'yîn itdikden sonra şehr-i merkûmun dördünci güni dîvân idüb Dersa'âdet'den gelan evâmir-i aliyyeyi kırâ'at itdirdi. Tahrîrât-ı mezkûrede Hasan Paşa'nın İstanbul'a da'veti ve Rusya'nın Memâlik-i Mahrûse'ye sû-i niyyeti[2] ve İbrâhîm Beg ile Murâd Beg afv olunub ancak İbrâhîm Beg Kanâ'da ve Murâd Beg İsnâ'da ikâmetle Mısır'a gelmemeleri mevâddı münderic idi.

Bundan sonra Kapudan Paşa bakâyâ-yı mîrîyi tahsîl içün kethüdâsı olan Trablûsî İsmâ'îl Ağa'yı Mısır'da bırağub ve İbrâhîm Beg ve Murâd Beg taraflarından rehn olarak gönderilmiş olan Abdurrahman ve Osmân ve Hüseyin begleri istishâb[3] idüb şehr-i merkûmun yirmi üçünci güni Mısır'dan hareketle İstanbul'a avdet ve azîmet eylemişdir. Bu sûretle Kapudan Paşa Mısır'ı yine eski hâlinde bırakmış olub fakat İbrâhîm ile Murâd yerine İsmâ'îl ile Hasan ber-murâd olmuşlardır. Binâ'en-aleyh Mısır müverrihleri Kapudan Paşa'ya ta'rîz[4] makâmında Hasan Paşa'nın Mısır'a gelüb gitmesinden ahâlîce bir semere hâsıl olmayub ve bir bid'at ref' olunmayub belki mukaddemâ ref' ve ilgâ itmiş oldığı mezâlimi İsmâ'îl (**s.323**) Beg'in işâretiyle yine takrîr ve ibkâ itmiş olmasıyla mukaddemâ ümerânın Devlet-i Aliyye duyar deyü sirkat gibi havf ve ihtirâz iderek aldıkları mebâliğ-i zulmiyye takrîr ve ref'-i mezâlim deyü tesmiyye olunarak serbestce alınmağa başladı bu cihetle ahâlî Hasan Paşa hakkında olan hüsn-i zanlarını tagyîr eyledi. Ve eger Hasan Paşa Mısır'a gelmezden mukaddem İskenderiyye'de veyâhûd Reşîd'de vefât itmiş olaydı bu diyâr ahâlîsi gam ve kederlerinden helâk olurlar ve anın kabrine kubbe yapub ziyâretgâh idinürler idi deyü tahrîr iderler. Lâkin ol vaktin hâline nazaran ahâlînin istedigi gibi bütün bütün bu tekâlîfden halâs bulmak vechile Mısır'ın nizâmı kâbil degil idi. Fakat mümkün mertebe ıslâhı lâzım gelerek bu dahi nâkıs bırağılmış ve bir nizâmın noksânı ise müntic-i zarar ve ziyân olageldigi mücerrebâtdan[5] bulunmuşdur. Ancak bunda Kapudan Paşa'nın taksîrâtı olmayub fıkdân-ı vakt ve nakd ile zarûreten vukû' bulmuş bir keyfiyyet idügi müsellemâtdandır ammâ hükûmetce bu hidmeti pek ziyâde mûcib-i menâfi' olmuşdur ki Mısır'ı yeniden Devlet-i Aliyye'ye kazandırmış ve

1 İncizâb: Çekme, çekilme. Cazibeye çekilme, kapılma.
2 Sû-i niyyet: Kötü niyet, inanç.
3 İstishâb: Yanına alma, yanına alınma; beraber götürme.
4 Ta'rîz: Sözle dokundurma, dokunaklı söz söyleme, taş atma, taşlama, taş.
5 Mücerrebât: Tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış şeyler; görgü.

bu kerre yirmi dört bin kîse mâl-ı mîrî tahsîl itmekle sefer masârifine küllî medâr olmuşdur.

Adana Havâlîsinin Ahvâli

Ber-vech-i bâlâ Mısır'da Kölemenler ile uğraşılur iken Adana cihetinde dahi bir gâ'ile zuhûr itmiş idi. Şöyle ki: Adana eyâletinde Rişvân aşâ'iri kol kol olub her biri bir tarafı zabt ve arasıra girîve-i isyâna sülûk ile tarîk-i hâccı sedd idegeldiklerinden gâh lütf ve nevâziş ile istimâletlerine ihtimâm olunur ve gâhîce[1] birbiri üzerine saldırılarak iki başlı iş görülmüş olur idi.

Ber-vech-i meşrûh Devlet-i Aliyye Mısır'daki ihtilâlâtın def'iyle uğraşur iken Adana eyâleti dâhilinde tarîk-i hâccda vâki' Payas kazâsında tagallüb iden Küçük Alî oğlı Halîl Beg izhâr-ı isyân itmiş oldığından i'dâm ve izâlesiyle[2] tarîk-i hâccın tathîr ve tasfiyyesi husûsuna iki yüz senesi hilâlinde Haleb Vâlîsi Mustafâ Paşa me'mûr ve ma'iyyetine ol havâlî ümerâsından Daltabanoğlı ile Beylânlı Abdurrahmân Paşa ve Üzeyir Begi İmâm Ağa ve Adana Mütesellimi Abdullâh Ağa ve sâ'irleri ta'yîn buyurılarak cem'iyyeti tefrîk idilmiş ise de tahassun itdigi yerler sarp oldığından üzerine varılamayub hemân her tarafdan hasr ve tazyîke mübâşeret olunarak sevâhili abluka itmek üzre ümerâ-yı bahriyye beyninde cesâret-i fitriyye ve ma'lûmât-ı bahriyye ile şöhret-şi'âr[3] olan Dâmân Kapudan çend kıt'a sefîne ile ol tarafa gönderilmiş ve Adana tarafından hareket itmek üzre Azm-zâde Vezîr Yûsuf Paşa me'mûr ve ta'yîn buyurulmuş idi.

El-hâsıl gavâ'il-i Mısriyye arasında bu dahi bir mes'ele-i müstakille olub haylîce tahdîş-i (**s.324**) ezhân[4] itmişdir. Hattâ bâlâda beyân olundığı üzre bu hilâlde Cidde Vâlîsi Mehmed Paşa vefât itmegin bir münâsibinin nasb ve irsâli lede't-te'emmül Azm-zâdelerden birinin nasbı tezekkür[5] olunmuş ise de Azm-zâdelerin ol havâlîde sît ve şöhretleri gâlib oldığından şâyed ki Cezzâr Ahmed Paşa'nın vehm ve vahşetine sebeb olur deyü me'mûnü'l-gâ'ile bir zâtın ta'yîni lâzım geldigine ve ol havâlîde Mustafâ Paşa'dan başka münâsibi olmayub ve o dahi ber-vech-i meşrûh Payas üzerine me'mûr bulunub ol tarafdan kaldırıldığı sûretde pey-der-pey ma'iyyetine ictimâ' itmekde olan tavâ'if-i askeriyyenin tefarruk ve teşettütleri hâtırası bâ'is-i tereddüd ve endîşe oldığına mebnî erkân-ı devlet bu bâbda izhâr-ı ıztırâb ve hayret itmişler iken hele bir müddetden berü Bolı'da mütemekkin oldığı hâlde ricâl-i devlet beyninde kesb-i nâın ve şân itmiş olan Ahmed Ağa ittifâken âlemin gâ'ilesinden usanarak

Beyt

Olayım kayddan âzâde diyin kayda düşür * Delîden uslı haber nâle-i zincîr virür

Me'âlinden gâfil oldığı hâlde âzâdelik âlemine nakl ve rihlet itmek ârzûsıyla bakiyye-i

1 Gâhî: Bâzan, arasıra.
2 İzâle: Giderme, giderilme; yok etme.
3 Şöhret-şi'âr: Şöhretli ünlü.
4 Tahdîş-i ezhân: Zihinleri kurcalama.
5 Tezekkür: Hatıra getirme. Bir meseleyi konuşma, bir mesele konuşulma.

ömrini Mekke ve Medîne'de geçürmek dâ'iyyesine düşüb bu takrîble Dersa'âdet'e gelerek surre emânetine tâlib olmuş ve bu tarîhlerde dahi surre emânetine böyle kendüliginden akçe harc idecek zâtlar aranılagelmiş ise de birkaç gün mukaddem surre emâneti Zihneli Hasan Ağa'ya tevcîh olunmuş idügi kendüye ifâde olundukda hasran câmib-i Hicâz'a tasmim-i azîmet itmiş bulundığından bu niyyet-i kat'iyyesinden ferâgat idemeyecegini iş'âr eylemiş olmasıyla uhdesine Cidde eyâletinin tevcîhi husûsı beyne'l-vükelâ karârlaşdırılub der-akab[1] Bâb-ı Âlî'ye celb ile Cidde eyâleti teklîf olundukda cevâ'iz[2] ve avâ'id-i resmiyyesiz kabûl idebilecegini arz ve ifâde itmegin hemân ol vechile uhdesine rütbe-i vezâretle Cidde eyâleti tevcîh olunmuşdur. Arûs-i dehr-i desîse-kâr[3] öteden berü harîs-i câh[4] ve i'tibâr olanlara sûret-nümâ-yı nâz ve bî-niyâz ve müstağnî bulunanlara sâye gibi pey-rev-i niyâz olageldigi bu vak'a ile dahi sâbit olur.

Li'l-mü'ellifi'l-fakîr

Hûbân-ı bî-vefâ gibi dehr-i desîse-bâz * Nâz ehline niyâz ider ehl-i niyâza nâz

Bu sûretle Ahmed Paşa'nın Mısır yoluyla Cidde'ye azîmeti ber-minvâl-i sâbık Gâzî Hasan Paşa'nın ümerâ-yı Mısriyye üzerine hareketi eyyâmına tesâdüf itmesiyle meşâgil-i harbiyye ile uğraşarak güc hâl ile Cidde'ye vâsıl oldukda çok geçmeksizin bütün bütün gâ'ile-i dünyâdan geçüb dâr-ı bekâya göçmüş oldığı haberi iki yüz bir senesi Receb'i (**s.325**) evâ'ilinde Dersa'âdet'e vârid olmağla Cidde eyâleti İçil Mutasarrıfı İzzet Mehmed Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

Minvâl-i meşrûh üzre her tarafdan Küçük Alîoğlu'nun üzerine hücûm olunarak cümleden evvel Daltaban-zâde dağ yolundan yetişüb ve cüz'î muhârebeden sonra şakî-i merkûm firâr ile Karbeyaz nâm mahalle karâr itmiş oldığından Daltabanoğlı kal'a-i pâdişâhîyi zabt ve teshîr ve merkûmun mütehassın oldığı kuleyi ihrâk-ı bi'n-nâr[5] itdigi beyânıyla Haleb vâlîsinin şimdilik Payas'da meksi münâsib olacağını ve kendüsi şakî-i merkûmı ta'kîb ve buldığı mahallde cezâsını tertîb idecegini tahrîr ve iş'âr itmekle bu hidmeti makbûl olarak taraf-ı sadr-ı â'zamîden kendüsüne semmûr kürk gönderilmiş ve Haleb vâlîsine dahi kezâlik semmûr kürk ile bu gâ'ile ber-taraf oluncaya dek Payas'da ikâmet ve ol havâlînin nizâmına bezl-i makderet eylemesi bâbında emr-i âlî irsâl buyurulmuş ve Daltaban-zâde'nin dahi tıbkı tahrîri üzre hareket ve sefînelerin avdet eylemesi fermân olunmuş ve Payas ve Kurd Kulağı ve Üzeyir ve sâ'ir mahûf ve muhâtaralu[6] olan mahallerin fî-mâ-ba'd muhâfazası îcâb itmekle bundan akdem şecâ'at ve cesâretiue binâ'en uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîh buyurulmuş olan Uzun İbrâhîm Paşa zikr olunan mahallerden hâsıl olan mâl-ı vakf ve sâ'ir mu'ayyenâtı vakt ve zamânıyla ashâbına teslîm ve edâ itmek şartıyla ol havâlîye muhâfız ta'yîn kılınmış idi.

Bu esnâda Şâm Vâlîsi Cezzâr Ahmed Paşa tarafından li-ecli'l-maslaha Dersa'âdet'e

1 Der-akab: Hemen arkasından.
2 Cevâ'iz: Verilen bahşişler, armağanlar.
3 Desîse-kâr: Hîle eden, hîleci, oyuncu.
4 Harîs-i câh: Mevki, rütbe düşkünü.
5 İhrâk-ı bi'n-nâr: Ateşe verme, yakma.
6 Muhâtara: Tehlike. Zarar. Ziyan. Korku.

gelmiş olan çukadâr ol havâlîden mürûr eylediğine mebnî lede'l-istintâk Payas'da olan askerin perîşân oldığını ve Küçük Alîoğlu'nun yine gelüb ke'l-evvel[1] Payas'da ikâmet eylediğini ihbâr itmekle derhâl avdet itmiş olan gemilerin yine ol cânibe i'âde olunması irâde buyuruldı ve Karaman Vâlîsi Vezîr Timur Paşa sâ'ir me'mûrîn ile bile Payas'a varub şakî-i merkûmı istîsâl ve hücâc-ı Müslimîni semt-i selâmete îsâl itmege me'mûr olub kendüye taraf-ı sadr-ı â'zamîden dört bin fındık altını irsâl olundı. Ancak bundan sonra ol tarafdan vârid olan tahrîrât ile isticlâb olunan havâdisât çukadârın virdigi havâdisin ba'zısını cerh ve ba'zısını te'yîd itmekle ber-vech-i âtî tafsîl olunur. Şöyle ki: Şakî-i merkûm ile Daltabanoğlu'nun beyninde fi'l-asl karâbet olmakdan nâşî Payas'dan firârını ba'zı karâ'in-i hâliye ile rü'esâ-yı asker Daltabanoğlu'nun ta'lîmine isnâd itdiklerinden ve bir def'a mûmâ-ileyhin Kilîs tarafından zahîresi gelür iken merkûmun pusuda olan âdemleri ahz ve zabt itmekle Daltaban (**s.326**) oğlı düşmana gizlüce i'âne idiyor havâdisi şüyû'[2] buldığından gerek vâki' ve gerek gayri vâki' hakkında bu gûne kîl ü kâlin şüyû' bulması ve Dersa'âdet'den vürûdına muntazır oldığı cevâbının te'ehhür itmesi mûmâ-ileyhin vehmine dokunmağla âdet-i eşkıyâ üzre ruhsatsız Kilîs cânibine çekilmiş ve bu hareketi sâ'ir me'mûrlara dahi sirâyet idüb ez-cümle Bilânlı Abdurrahman Paşa askerini sefînelere vaz'la firâr eylemiş oldukları Haleb vâlîsinin ma'lûmı oldukda i'âdeleri içün âdemler göndererek temhîd-i mukaddimât itmiş ise de netîce-pezîr-i te'sîr[3] olmadığından nâ-çâr etbâ'-ı mevcûdesiyle Payas kasabasını makarr ve zımâm-ı umûrını teslîm-i dest-i kazâ ve kader eylemiş ve çünki vezîr-i müşârün-ileyhin başında yüz bayrakdan ziyâde muvazzaf asker olub fi'l-asl zahîre tedârüki ise bu ikisinin ikdâmlarıyla husûle gelürdi bu kerre anların mecma'-i askerden gaybûbetleri zahîrece müzayakaya bâdî ve askerin tezelzül-i ikdâm-ı gayretlerine sebeb-i âdî olarak artık bu hâl ile ol havâlîde durılamayacağı tebeyyün itmekden nâşî Hâcı Mustafâ Paşa derhâl Üzeyir begi olan İmâm Ağa'yı üç yüz piyâde ile Payas muhâfazasına ta'yîn ve lâzım gelan altı bin guruş ulûfelerini ber-vech-i peşîn edâ ve teslîm idüb istikbâl-i hüccâc sûretiyle Adana'ya azîmet itmiş oldığı tahakkuk itmekle Timur Paşa'ya gönderilan meblağ bi'l-istirdâd[4] Hâcı Mustafâ Paşa'ya virilmesi ve buna ilâveten bir aded semmûr kürk gönderilmesi tensîb buyurılarak bunun içün der-akab tatar çıkarılub ol havâlînin tasfiyyesi ve hüccâcın selâmetle imrâr[5] olunmaları husûsı yine ana havâle buyuruldı. Ve mukaddemâ Uzun İbrâhîm Paşa'ya tasmîm olunan Üzeyir ve Kurd Kulağı ve Payas muhâfazası el-yevm Adana mütesellimi olan Abdullâh Beg'e bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh kılmdı.

Daltabanoğlı ve Abdurrahman Paşa sâbıkalı âdemler olduklarından Küçük Alîoğlı'nın gâ'ilesi ber-taraf oldığı hâlde nevbet kendülerine geleceğini mülâhaza birle biri berren ve dîgeri bahren vilâyetlerine azîmetle bekâ-yı nefslerine vesîle-cûyân olmuşlardır deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir. Hakikat-i hâlde bu makûle fenâlıklar askerin nizâmsızlığından ve usûlün uygunsuzluğundan neş'et ider keyfiyetlerdir. Çünki mesâlih-i devletin netîce-pezîr-i hüsn-i temşiyyet olması mükâfât ve mücâzât mukaddimelerinin icrâsına mütevakkıf oldığından bunların her kangısında taksir olunur ise envâ' mazarratları intâc idecegi müsellemâtdandır.

1 Ke'l-evvel: Evvelki gibi, eskisi gibi.
2 Şüyû': Duyulma, yayılma, bilinme; dağılma.
3 Netîce-pezîr-i te'sîr: Etkili şeklide neticelenmiş, son bulmuş.
4 Bi'l-istirdâd: Geri alarak, geri almayı isteyerek.
5 İmrâr: Geçirme, geçirilme.

Ancak her husûsda garaz ve nefsâniyyet ber-taraf kılınarak emr-i muhâkemeye geregi gibi dikkat olunmalıdır ki nâ-hak yere gadr vukû'a getürülmeyüb de herkese emniyyet-i külle ve eger bunun üzerine dahi ser-keşlik iden olur ise nefsü'l-emrde mühîn olacağından anı mahkeme-i hakkâniyyet te'dîb ideceginde şübhe yokdur ammâ emniyyet olmadığı hâlde muhâfaza-i cân kasdıyla insân pek çok fenâlıklara tasaddî[1] idegelmişdir.

(**s.327**) Bundan sonra ber-minvâl-i sâbık ol havâlînin muhâfazasına me'mûr olan Adana mütesellimi sâlifü'z-zikr Abdullâh Paşa ile Adana ahâlîsi beyninde tekevvün iden nizâ' ve cidâl müntic-i kıtâl olarak tarafeynden birkaç âdem telef oldukdan başka Abdullâh Paşa takımı dükkânları yağma ve gâret ve fukarâ ve zu'afâya îsâl-i mazarrat itdiklerinden Adana ahâlîsi arz ve mahzarla iştikâ[2] ma'razında beldenin müftîsini birkaç nefer kimse ile Dersa'âdet'e irsâl itmeleriyle Abdullâh Paşa'nın rütbesi ref' olunarak Mağosa Kal'ası'na nefy ile Adana eyâleti Yûsuf Paşa'ya tevcîh olunmuş ve ahâlînin da'vâsı Abdullâh Paşa'nın Adana'da bırağacağı vekîli ile şer'an rü'yet olunmak fermân kılınmış idi. Ancak Abdullâh Paşa menfâsına gitmekden imtinâ' idüb bu vaz'ından ise bir hareket-i isyâniyye hiss olunmağın bu hâl üzre terki mûcib-i fitne olur ihtimâliyle Yusûf Paşa hemân müşârün-ileyh Abdullâh Paşa'yı ve havâdârlarından Çopuroğlı Mehmed Ağa'yı katl ile ser-i maktû'ların Dersa'âdet'e irsâl eyledi.

Bu minvâl üzre Adana havâlîsinin ıslâh-ı umûrına iştigâl olunurken Rusya seferi zuhûr itmekden nâşî ol tarafın asâkiri Rûmili cânibine imrâr olunmak lâzım gelerek ol havâlî bütün bütün hâlî kalmağla eşkıyâ meydâna çıkub re'âyâ ve berâyâyı[3] nehb ve gârete ibtidâr itdikleri sırada Küçük Alîoğlı Halîl Beg hüccâcı âmennâ semt-i selâmete îsâl itmek üzre isti'fâ-yı kusûr itmegin uhdesine mîrlivâlık ve ba'dehu mîr-i mîrânlık tevcîhiyle celb ve istimâlet yoluna gidilmek lâzım gelmişdir.

Tezyîl

(Suver-i Senedât ve Sâ'ir Evrâk)

Prusya İttifâkına Dâ'ir Abdürrezzâk Efendi'nin Takrîri

Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâm ve Saltanat-ı Seniyye-i sermediyyü'd-devâmın müstağrak-ı ni'am-i bî-pâyân ve perverde-i havân-ı inâyet ve ihsân olan bendegân-ı sadâkat-nişânı üzerlerine velî-ni'meti hânedânına 'âcilen ve âcilen müsteclib-i nef' ve miknet ve müstelzim-i def'-i mazarrat olan hâlâtı leyl ü nehâr fikr ve mülâhaza ve te'emmül ve mütâla'a vâcibe-i zimmet-i ubûdiyyet ve râtibe-i uhde-i hayr-hâhî ve rıkkiyyet oldığı muhtâc-ı îrâd-ı delîl ve hüccet olmayub bu kulları şevketlü adâletlü mehâbetlü velî-ni'metimiz efendimiz hazretlerinin bende ve bende-zâdesi oldığımdan kat'-ı nazar-ı hakk-ı âcizânemde sünûh iden mevâhib-i celîle-i dâverâne ve avârif-i cemîle-i şâhânelerinin îfâ-yı şükr ü sipâsı zımnında uğûr-ı hümâyûn-ı tâc-dârânelerinde nakdîne-i hayâtı sarf iderek sâdıkâne hidmet ve bu

1 Tasaddî: Bir işe başlamak. Taarruz etmek.
2 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
3 Reâyâ ve berâyâ: Bütün halk.

dûdmân-ı şevket-bünyânın zerî'a-i tezâyüd-i şân ve şevket ve vesîle-i terâkkî-i (s.328) şeref ve şehâmeti olabilür menâfi' ve fevâ'idin istihsâline bezl-i kudret zimmetime farz-ı ayn oldığı ve gice ve gündüz endîşe ve efkârım bu ma'nâlara masrûf idügi dânende-i serâ'ir-i zamâ'ir-i celle ve celâluhu hazretlerine âşikâr ve zâhirdir Prusya Kralı'nm Dersa'âdet'de maslahatgüzârı tarafından bundan akdem be-gâyet nihânî olarak tercümânı vesâtetiyle savb-ı çâkerâneme bir haber vürûd idüb hülâsa-i mazmûnunda Kral-ı mersûmun devlet-i kavî-şevket ile akd-i ittifâk irâdesinde oldığı ve müsâ'ade ve meyl ve rukûn buyuruldığı sûretde şerâ'it ve zavâbitinin müzâkere ve tanzîmine şurû' olunacağı mezkûr olub Avrupa devletleri miyânelerinde işbu ittihâd ve ittifâk kaziyyesi istikrâr-ı nizâm-ı mülkîlerinin â'zam esbâbından add olundığı ve bir devlet devlet-i uhrâ ile musâlaha eylediklerinde mün'akid olan sulh ve safvetlerinin tatarruk-ı halelden vikâyesine ve husûmet ve münâza'asında emîn olamadıkları dîger devletlerin gâ'ile-i muhâcemesinden emn ü âsâyişe rabt-ı ittifâk mâddesini sebeb-i akvâ add idüb işbu râbıtaya beynlerinde kâ'ide-i müvâzene tesmiyye ve kâ'ide-i mezbûreye be-gâyet ri'âyet üzre oldukları etvâr ve harekâtlarına âşinâ olanlar indinde emr-i vâzıh ve ezher ve fi'l-vâki' Prusya ve Rusya ve İngiltere ve Felemenk devletlerinin başka ve Nemçe ve Fransa ve İspanya devletlerinin dahi başka birbirleriyle müttefik ve müttehid olmaları kendülere nice nice fevâ'idi câlib ve hattâ Bavyera Hersekligi zımnında Prusya ve Nemçelü müddet-i medîde itfâsı imkânda olmayacak âteş-i harb ve kıtâli iş'âle ibtidâr itmişler iken bu def'a müttefiklerinin ikdâm ve himmetiyle az vakitde muhâsamaları musâfâta mübeddel oldığı beyândan müstağni ve bu takdîrce Devlet-i Aliyye'ye tahaffuzî ve tecâvüzî nef'i tahakkuk idecek vech-i vecîh üzre Prusya Kralı'yla akd-i ittifâk müyesser oldığı hâlde Rusyalu dahi ittifâk-ı mezkûra dâhil olacağı evvelâ ve bi'z-zât Moskov ile nizâm-pezîr olan silm ve safvet şurûtuna velev ba'de zamân tagayyür-i halecânı bi'l-külliye ber-taraf ve musâlaha-i merkûme bi-avnihî Te'âlâ tanzîm-i mehâm-ı saltanat matlûb üzre düşman ve dosta reşk idecek sûrete himem-i evliyâ-yı ni'am ile ifrâğ olununcaya dek müstahkem ve üstüvâr olacağından fazla tecâvüz ve tasallutları ma'dûm hükmüne girecegi bî-iştibâhdır maslahatgüzâr-ı mersûmun bu îrâdı redd olunmayub menâfi'-i mülkiyyeyi şâmil şurût ile ittifâka Kral cenâbları ve Rusya Devleti tâlib iseler devlet-i ebed-müddet dostlığı mü'eyyed ittihâddan imtinâ' eylemez me'mûlündeyim cevâbı havâss-ı vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ile bi'l-müzâkere ve't-tecvîz virilmiş idi. Bu def'a merkûm Prusya maslahatgüzârı Kral cânibinden me'mûr oldığı vechile tercümânı yediyle efrenciyyü'l-ibâre bir kıt'a mümzâ ve memhûr takrîr arz ve takdîm ve lede't-tercüme m[e']âl ve mazmûnunda Kral-ı mûmâ-ileyh devlet-i kavî-şevket (s.329) ile kendüsünün ve Rusya Devleti'nim miyânelerinde akd-i zâbıta-i ittihat ve ittifâka tâlib ve husûsun tanzîm ve tensîki aksâ-yı âmâli oldığı ve bu bâbda irâde ve merâm-ı Saltanat-ı Seniyye ne ise hufyeten kendüye ifâde olunması münderic ve mastûr olmağın takrîr-i mezkûrun tercümesinden tafsîli müstebân olur zikr olunan takrîrde aralığa ilkâ-yı şikâka mutarassıd-ı fırsat olan devletin bir mahallde ism ve resmiyle yâd ve îrâd olunması abesdir didigi Nemçe Devleti'dir ki vâkı'â Devlet-i Seniyye'nin ızrârına muntazır oldığı bedîhîdir yukaruda bast ve beyân olundığı üzre Avrupa devletlerinin mesâlih-i mülkiyyelerinde cüz'-i a'zam istihkâm ve metânet ve esâs metîn-i emniyyet ve râhat ittihâz eyledikleri yek-dîgerlerle ittihâd kazıyyesidir. El-hâletü hâzihî memâlik-i Avrupa'da düka ve herseklere varınca ittifâka dâhil olmamış bî-taraf hükûmet be-gâyet nâdirdir bundan fâ'idelerinin birisi müttehid oldukları devlet ile akd itdikleri dostluğun

adem-i tagyîri ve birisi dahi üzerlerine hasm hücûmunda müttefiklerinin asker ve vücûh-ı uhrâ ile i'ânetleri ve dîger müddet-i medîde hurûb ve kıtalden vâreste olmaları mülâbesesiyle vakitlerini ancak umûr-ı derûnî-i memleketlerine sarf birle vilâyetlerinin imârı ve mâlen ve ra'iyyeten ve askeren kesb-i miknet ve iktidâr itmeleridir. Ve Fransa Devleti mukaddemlerde İngilterelü ile vukû' bulan muhârebelerinde kerreten ba'de uhrâ Fransa donanması mağlûb olub bir vakitde İngilterelüye gâlib olmuş degiller iken bu esnâlarda İspanya Kralı ile akd-i ittifâk itmiş olmalarıyla Amerika ya'nî yeni dünyâ sevâhilinde ve nev-be-nev ba'zı mahallerde Fransalunun galebesi işidilmekdedir sebebi İspanyalu ile ittifâkları husûsıdır istimâ' oldığına göre İngilterelünün müttefiki olan Prusya ve Rusya devletleri bunların dahi aralarını bulmak ve husûmet ve şikâklarını müvâlât ve safvete tahvîl itmek kaydında imişler müttefikleri himmetiyle musâlaha olduklarında semere-i ittifâk olarak miyânelerimden fitne ber-taraf olmuş olur Prusya ve Rusyalu ile Devlet-i Aliyye'ye menâfi' ve fevâ'idi muhakkak şurût üzerine akd-i ittifâk olundığı sûretde Rusyalu ile olan musâlaha mütegayyir olmak mülâhazası merfû' ve Nemçelünün kezâlik zamîrlerinde merkûz hiyânet ve mefsedetden dahi avn-i Hakk ile ferâğ hâtıra gelmekle Devlet-i Aliyye me'mûnü'l-gâ'ile ferîh ve âsûde ve tesviyye-i zavâbit-i mülkiyyesiyle iştigâl idecegi bî-şübhe olmağın husûs-ı mezbûrun gerek şimdi ve gerek in'ikâdından sonra dahi gâyetü'l-gâye muhteffi ve mastûr tutulması vâcibâtdan oldığı cihetden ricâl-i Devlet-i Seniyye'den mahremiyyeti iktizâ iden ba'zı zevât-ı ma'dûde ile hafâsı te'kîd olunarak müzâkere muktezî oldığından huzûr-ı âlîlerine arza cesâret olundı akd-i ittifâk ne gûne şartlar ile rabt olunacağı ba'de'l-müşâvere söyleşilmesine irâde-i sâmiyye ta'alluk eyledigi takdîrde (s.330) ale't-tedrîc mükâleme ve zâhire ihrâc ve kable't-tanzîm ibtidâ-yı emirde zîr ve bâlâsı mütâla'a olunsa gerekdir me'mûlümüz veçhi üzre Prusya ve Rusya devletleri devlet-i kavî-şevkete tahaffuzî ve tecâvüzî menâfi' ve fevâ'idi â'id olacak şerâ'it ile akd-i ittifâka karâr virirler ise yine zevât-ı ma'lûme ile istişâre ve rabt ve akdine ve şurûtını tevsîk ve temhide mübâşeret ve nef' hâsıl olmayacak sûret ise hakîmâne def'ine müsâra'at olunmak münâsib görinür hâsılı bu ittifâkda Devlet-i Aliyye'ye teşrît olunacak mevâdd iktizâsıyla su'ûbet ve suhûleti ve nef' ve zararı ve hücnet ve fevâ'idi ba'de't-ta'yîn ve'l-im'ân hücnetden vâreste ve suhûlet ve menâfi'e makrûn ise kabûl ve tanzîm ve illâ hakîmâne müdâfa'ası emr-i mümkün olmağla bu bâbda ve her hâlde re'y ve ferman efendimizindir.

Gelelim Nemçelünün ahvâl ve keyfiyyâtına: Nemçelünün Pozorofca Musâlahası'nda uhûd-ı kaviyye ve şurût-ı müte'addide tahtında Devlet-i Aliyye ile akd-i muhâdene idüb bu tarafdan hilâf-ı sükûned ve eymân-ı zerreten-mâ bir hâlet zuhûr itmiş degil iken bin yüz kırk sekiz târîhinde Moskov ile devlet-i ebed-müddetin muhârebesi vukû'unda nakz-ı ahdi irtikâb ve ale'l-gafleten Niş ve Vidin ve Bosna ve ser-haddât-ı sâ'ireye müte'addid tabur-ı makhûrı ile hücûm ve bi'l-âhire mürtekib oldığı şikest-i ahd-i evzârı ayaklarına dolaşub hazreti müntakim-i kahhâr celle celâluhu Saltanat-ı Seniyye'ye tevfîk ve nusret ihsân itmekle itâle-i pây-ı tecâvüz itdikleri mahallerde mağlûb ve makhûr ve elviye-i dîn-i mübîn gâlib ve mansûr olarak Ada ve Belgrad Kal'aları ve Krayova ve Fethü'l-islâm kazâları ve nice arâzî ve bikâ' kabza-i tasarruf-ı devlet-i kavî-şevkete duhûl eyledigi ve Belgrad altında tekrâr dâmen-i isti'fâ ve istîmâne teşebbüs ile tecdîd-i ahd-ı peymân itdikleri ma'lûm ve hattâ Râgıb Paşa merhûmun sadâretinde Prusya Kralı Nemçelüyi ber-bâd ve perîşân eyledigi hilâlinde Devlet-i Aliyye'ye haber irsâl ve Nemçelünün aleyhinde ittifâka tâlib olub ol

vakit Saltanat-ı Seniyye Kral-ı mersûmun merâmına müsâ'id ve Zemun taraflarına yirmi otuz bin asker imrâr itmiş olsa Macar ve Erdel ve sâ'ir nice bilâd ve husûnı teshîr eylemek ve Nemçe Devleti hasmı elinde bi'l-külliye mağlûb ve belki devletleri ber-geşte olmak imkânda iken zebûn-keşlik vâdîsi ihtiyâr olunmayub Prusya Kralı'nın iltiması redd olundığı çok zamân degildir Nemçelü Devlet-i Aliyye'nin kendü haklarında eyledigi merdânegî ve inâyeti mülâhaza ve bu hânedânın aleyhine vaz'ı tecvîz eylememesi muktezâ-yı hakk-ı hem-civârı iken Moskovlu ile muhârebe esnâlarında Devlet-i Seniyye yirmi dört bin kise akçe i'tâ ider ise akd-i ittifâk ve Moskovlu ile muhâsamaya kıyâm iderim deyü ilçileri De Togof vâsıtasıyla haber irsâl ve vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye dahi kelâmlarına i'timâd ve mebâliğ-i mezbûreyi ta'ahhüd **(s.331)** ve sened ahz ve i'tâ ve altı bin kîsesini ale'l-hesâb kabz eyledikden sonra hufyeten Rusyaluya keyfiyyeti işrâb ve kemâl-i tama'ından Leh memleketini mukâsemeye Moskovluyı irzâ ve ümîd-vâr oldığı nef'i lede't-tahsîl Devlet-i Aliyye'ye hasbayağı yukarudan aşağı mu'âmele iderek virilan altı bin kîseyi bâd-ı hevâ ekl ü bel' ve buna dahi kanâ'at itmeyüb Allâhü Te'âlâdan havf ve cemî' düvelden hayâ itmeden Moskov ile henüz Devlet-i Aliyye sulhı rabt ve bi-kâzâ'illâhi Te'âlâ giriftâr oldığı şevâgilin indifâ'ına meşgûliyyeti vaktinde açıkdan bir millete câ'iz olmayan nakz-ı ahdi irtikâb ve Boğdan memleketinden bu kadar arâzî-i mahdûdeyi ne gûne gasb eyledikleri âmmeye zâhirdir. Âsitâne-i şevket-âşiyânede mukîm maslahatgüzâr ve ilçilerinin tarz ve tavırlarını ve hâric-i ez-uhûd ve şurût gûnâ gûn bahâneler ile nev-be-nev olan tekâlîf-i bâridelerini tahrîr-i edebe münâfî olmağla sükût olundı. Ermeni Patriki yedine virilan evâmir-i pâdişâhî mûcebince re'âyâ-yı Erâmine'den Katolik mezhebine girenleri millet kâ'idesi üzre mu'âhaze ve men' eyledikde mukaddemâ Nemçe'ye tâbi' Trieste nâm mahalle Devlet-i Aliyye re'âyâsından celb ve iskân eyledikleri mel'ûnların bu tarafda bulunan akrabâ ve müte'allikâtlarını ve mezheb-i efrence duhûl kasdında olanları patrîk-i mersûm men' eyledigini Bec'de istimâ' ve elbette Ermeni patriki azl ve te'dîb olunmalıdır teklîf-i bâridine şurû' ve bu def'a gelan ilçilerine bu husûsı tavsiyye itmeleriyle el-yevm iddi'â ve ısrâr itmekdedir. Ve bunlardan mâ'adâ geçen sene Prusya ile muhâsamaları vukû'unda kendü vilâyetleri gibi Karadağ'a âdemler ve akçe irsâl ve re'âyâ-yı Saltanat-ı Seniyye'den asker tahrîr itdikleri tahkîk olunub kezâlik Mora re'âyâsını ıdlâl ve Nemçe memleketine isticlâb siyâkında Platin nâm şahsı intihâb ve getürecegi re'âyâya istimâleti ve şurûtı hâvî yedine sened i'tâ ve mesfûr ve refiki ahz ve virdikleri zâhire çıkmakdan nâşî tercümânları getürdilüb buna mülâyim vaz'ları îrâd olundukca kat'â müfîd olmadığından gayri ibrâz eyledikleri harekât-ı mefâsid-i bâtınalarını iş'âr itmegin Devlet-i Aliyye şimdi nizâm-ı mülk ile meşgûl olub fiten-i hurûbdan bir müddet vâreste olması muktezâ-yı hazm ve ihtiyâtdan olmağla üzerlerine varılmayub alâ-hâlihâ terki vakt-i iktizâsı mülâhazasıyla ihtiyâr ve hazm olundı. Hâsılı bunlardan emniyyet bir dürlü câ'iz olmayub dâ'imâ reftârları hıyânet ve fesâd-ı zamîrlerini îmâ itmekdedir. Hâlâ Nemçe İmparatorı[*][1] olah mahzûlün **(s.332)** istimâ' olunan evzâ'ı muktezâsınca zikr ve fikri Devlet-i Aliyye'yi ızrara mahsur oldığı vâreste-i şekk ve raybdır anası olan Nemçe İmparatoriçesi âkile ve munsife ve ceng ü cidalden mücteneibe avrat olmağla oğlı mesfûrı

1 Müellif dipnotu: " [*] Bu takrîr yazıldığı vakit Maria Treze hayâtda olub oğlı Jozef henüz imparator olmamış idi ancak Nemçe Hükûmeti dâhilinde bulunan Macar Krallığı zükûra mahsûs oldığından Jozef anasının hayâtında Macar Kralı olmak hasebiyle hem velî'ahdi ve hem de şerîk-i saltanatı oldığından kendüsüne imparator ta'bîr olunmuşdur."

Devlet-i Aliyye ile muhâsamadan egerçi men' ve tahzîrden hâliye olmadığı vâzıhdır lâkin anası mesfûre hâlike oldığı gibi bu oğlan tek durmayub bir fesâd çıkaracağını vâkıf-ı mezâyâ olanlar söylemekdedir. Ber-minvâl-i muharrer Prusya ve Rusyalu ile bunların tergîm-i ânif-i huşûnetlerine zerî'a olacak şurût-ı nâfi'a ile akd-i ittifâk müyesser oldığı hâlde eyledikleri evzâ'dan ferâgat ve mârr-ı derbân-dîde gibi girîzende-i sürâh-ı sükûnet olacakları bi-mennihî Te'âlâ âşikârdır. Devlet-i Aliyye Nemçe'nin aleyhinde Erdel ve Macar krallarıyla kerreten ba'de uhrâ ittihâd eyledigi ve hattâ Gâzî Sultân Süleymân Han eskenehullâhü Te'âlâ fî gurefi'l-cinân Macar hâkimlerine asker virüb ve lede'l-hâce anlardan asker alub Nemçe bilâdına havâle itdigi kütüb-i tevârîhde mastûr ve Prut senesinden mukaddem İsvec Kralı ile dahi Babadağı Ser'askeri Vezîr Yûsuf Paşa vesâtetiyle akd-i ittifâk olundığı Târîh-i Râşid'de musarrah ve mezkûr olmağla milel-i Efrenciyye ile Saltanat-ı Seniyye'nin rabt-ı ittihâdı kazâyâ-yı mesbûkadandır. Ve geçen senelerde Nemçelünün altı bin kîseyi kapub neticede hîle ve hud'aya sulûk itdigi dahi cevâz-ı ittifâka delîldir. Ve Prusya Kralı Râgıb Paşa zamânında bu ittifâka hâhiş-i tâmın ile taleb-kâr ve ol vakit Devlet-i Aliyye'nin bir âhar gâ'ilesi oldığından merâmı karîn-i is'âf buyurulmadı lâkin zamân zamâna uymayub el-hâletü hâzihî ittifâk-ı mezbûrun şurût-ı nâfi'a ile rabtı müstelzim-i fevâ'id oldığı ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

(2)

Ketm-i Esrâr Husûsuna Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn

Benim Vezîrim

Gayri bu düşmanın cevâbına mümâşât mahzûrı der-kâr ve olmaz dinildikde dahi sefer tahakkuk ider ne tedbîr olunur ise yine arz idesin ben size hezâr be-hezâr kerre yazdım olur olmaz makûlesini dâhil-i meşveret itdirmeyin deyü âhir-kâr iş ayân oldı bizim devletimizin yâd-gârları düvel-i Nasârâ'nın ricâlleri gibi devletimize hayırlu degillerdir zâhirde meclis-i şûrâda olan cevâbları mecmû'ı şâyi' itmişdir şimdi ne gûne tedbire muhtâc ve mersûm ilçiye ne cevâb virilmelü iş bundadır ve haberi matlûbumdur.

(s. 333)

(3)

Kırım Mâddesiçün Meclis Akdine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn

Benim Vezîrim

İşbu manzûr-ı hümâyûnum olan hülâsayı meclise cem' olunacak erbâb-ı meşverete ifâde eyleyesin hazîne ahvâlini ve sâ'ir lâzım olan her ne ise cümlesini mülâhaza lâzımdır sefer bunlara tevakkuf ider gayri şerî'atimizin iktizâsı ve cümle ittifâkıyla ve meşveretleri karârıyla amel olunsun ammâ şu şey bilinmedi ve söylenmedi deyü kimse kimseye bahâne bulur ise ve meclisden sonra şöyle mülâhaza gerek idi deyü i'tirâz gûne söz söyler olur ise söylemesi vâcib olan vakitde sükût idüb sonra böyle nifâk-âmîz fi'l ve hareket kimden sudûr ider ise Kur'ân-ı Münzil hakkıçün o makûle kimse cezâsın bulur ona göre hâlimizi ve

vaktimizi ve tedârükâtımızı eyüce fikr eylesünler iki kavî düşmandan her hâlimiz ve her tarafı geregi gibi mülâhaza ve kimse hakkı ketm itmeyüb cümlenin ittifâkı taraf-ı hümâyûnuma arz oluna Cenâb-ı Hakk tevfîk vire âmîn.

(4)

Kırım'ın Tasdîkine Dâ'ir Rusyalu İle Mübâdele Oluuan Sened Sûreti

Bi-ismihî sübhânehu ve Te'âlâ bâ'is-i tenmîk-i hurûf oldur ki Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Rusya Devleti İmparatoryası beyninde der-kâr olan hüsn-i müvâlât ve musâfâtın tezâyüd ve istikrârına bâdî olur vesâ'ilin istihsâli tarafeynden matlûb ve mültezem oldığından bu def'a Kırım ve Taman ve Kuban'da tekevvün iden hâlât beyne'd-devleteyn mevrûs-i kîl ü kâl ve belki mûcib-i infisâh-ı sulh u salâh olabildigi mülâhaza olundığından husûs-ı mezbûrun tarafeyuden dostâne müzâkeresini işbu iki devlet ihtiyâr ve geregi gibi mütâla'a eylediklerinden sonra beyne'd-devleteyn min-ba'd bir dürlü mevâdd-ı bahs-i kîl ü kâl kalmamak irâde-i câzimesiyle ba'de-zîn musâlaha-i kaviyye-i ferhunde-fâlin ve hüsn-i hem-civârînin ve ticâret-i ma'kûdenin menâfi'iyle tarafeynden temettu' olunmak içün husûs-ı mezbûrun birer râbıta-i kaviyyeye rabtını muktezî gördüklerine binâ'en işbu iki devlet bu husûsı ba'de'l-müzâkere bu senedin tamâmen ve kâmilen ri'âyet ve îfâsını alenen ahd ü peymân iderek akd ve tanzîmini murâd eylediklerinde taraflarından murahhaslar intihâb ve ta'yîn ve yedlerine ruhsatnâmeler i'tâ ya'nî Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye tarafından bu niyâz-mendân-ı dergâh-ı âlihe devlet-i kavî-şevket vüzerâ ve ulemâ ve ricâli derûnlarında hâlâ bi'l-fi'l deryâ kapudanlığı ve Anadolı kazaskerligi pâyesiyle sâbıkâ İstanbul kadılığı ve riyâset-i küttâb (s.334) hidemât-ı celîle-i refî'alarıyla şeref-yâb olub şehr-yâr-ı dârâ-derbân ve Hüsrev-i ma'delet-nişân dâver-i devrân-ı şehinşâh-ı cihân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü adâletlü velî-mi'metimiz Pâdişâhımız efendimiz cânib-i hümâyûnlarından yedlerimize ihsân buyurılan ruhsatnâme-i sâmiyyeleriyle haşmetlü miknetlü bi't-tamâm Rusyaluların pâdişah ve imparatoriçesi cenâbları tarafından Der-aliyye'de mukîm fevka'l-âde orta ilçisi ve murahhası ve devletinin müsteşârı ve San Vlademir ve İstanislas tarîkinin kavalyeri rağbetlü menziletlü Yakuda Bulcakof dahi ruhsatnâme ile terhis olunub lâyıkı ve iktizâsı vechile yedlerimize virilan ruhsatnâmelerimizi beyuimizde ba'de'l-mübâdele mevâdd-ı âtiyetü'z-zikri imzâ ve temhîr itmişizdir.

Birinci Mâdde Bin yüz seksan sekiz senesinde akd olunan musâlaha ahidnâmesinin ve bin yüz seksan dokuz senesinde tanzîm olunan hudûdnâmenin ve bin yüz doksan üç senesinde mün'akid olan tenkîhnâmenin ikinci ve üçünci ve dördünci mâddeleri istisnâ olub işbu mâddeler ba'de-zîn devleteynden bir vechile i'tibâr olunmayub amel olunmaları iktizâ itmeye lâkin Özi Kal'ası kadîmî ülkâsıyla Devlet-i Aliyye'nin taht-ı tasarrufunda bâkî kala ibâresi bâlâda mastûr seksan sekiz senesi ahidnâmesinin zikr olunan üçünci mâddesinde musarrah olmağla ibâre-i mezkûre kemâ-kân ma'mûlün-bih ve mer'î tutıla.

İkinci Mâdde Rusya Devleti İmparatoryası Tatar hanları tarafından Soğucak Kal'ası'nın nâhiyesi üzerlerine iddi'â olunan mülkiyyet hukûkunı hiçbir vakitde der-miyân ve iddi'â eylemeyüb kal'a-i mezkûre külliyyen Devlet-i Osmâniyye'nin mülki oldığı i'tirâf

ider.

Üçünci Mâdde Kuban'da Kuban nehri hudûd i'tibâr olunmağla zikr olunan devlet-i imparatorya nehr-i mezbûrun berü yakasında ya'nî nehr-i Kuban ve Karadeniz beyninde mütemekkin olan tavâ'if-i Tatardan dahi keff-i yed ider. İşbu senedin gerek şevketlü kerâmetlü adâletlü merhametlü velî-mi'metimiz efendimiz pâdişâhımız hazretlerinin taraf-ı hümâyûnlarından ve gerek haşmetlü miknetlü bi't-tamâm Rusyaluların pâdişâh ve imparatoriçesi cenâbları tarafından kendü imzâlarıyla ve vech-i mu'tâd üzre muharrer alenen tasdîknâmeler ile te'bîd ve tasdîk ve zikr olunan tasdîknâmeler işbu senedin akdi gününden dört ay zarfında ve mümkün olur ise dahi mukaddem Kostantiniyye'de mübâdele olunmak üzre karâr virilüb cânibeyn murahhasları mefâhim ve mezâmîni muvâfık ve mutâbık iki nüshasını tertîb ve terkîm idüb kendü imzâlarımız ve mühürlerimiz ile hatm ve temhîr eyleyüb beynimizde mübâdele eylemişizdir.

(5)

Eflâk ve Boğdan'a Dâ'ir Rusya'ya Virilan Senedin Hülâsası

Bin yüz seksan sekiz senesinde Eflâk ve Boğdan'dan vürûd iden boyarların iltimâslarıyla (s.335) hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ile muvaşşah inâyet ve ihsân olunan evâmir-i aliyyenin icrâsı ta'ahhüd ile Eflâk'dan altı yüz on dokuz kîse ve Boğdan'dan yüz otuz beş kîse ve dört yüz kırk dört buçuk guruşdan ziyâde be-her sâl cizye mutâlebe olunmayub zikr olunan mebâliği getürüb Âsitâne-i Sa'âdet'de teslîm ideler. Ve müceddeden nasb olunan beglerden cevâiz taleb olunmayub anlar dahi re'âyâdan bu bahâne ile akçe tahsîl itmeyeler ve Eflâk memleketinden îdiyye nakd ve eşyâ doksan bin ve rikâbiyye kırk bin ve Boğdan'dan îdiyye doksan bin ve rikâbiyye yirmi beş bin guruş alınub ibkâ'iyyesini memleketeyn begleri re'âyâya tevzî' itmeyüb kendülere â'id olan menâfi' ve rüsûmât ve gümrük ve sâ'ir vâridât-ı mu'ayyenelerinden edâ ideler ve ol havâlîde olan vülât ve hükkâm iddi'â-yı hâs ve zararı re'âyâya râci' avâ'id taleb itmeyüb ve mücerred akçe ve hediyye celbi içün mübâşirler göndermeleri Devlet-i Aliyye tarafmdan tecvîz olunmamak ve Devlet-i Aliyye'de birisi mansıb oldukda memleketden avâ'id ve cevâiz virilmeyüb hubûbât ve zahâ'ir ve sâ'ire dahi ahâlîye mûcib-i muzâyaka olmayacak derecelerde ahz ve iştirâ olundukda mîrîden an-nakd akçesi edâ ve nakliyyesi ahâlîye tahmîl olunmaya ve tüccâr tarafından alındığı hâlde râyic oldığı vech üzre alınub ta'yînât-ı mîriyye ve sekene-i İstanbul içün fürûht olunacak ağnâmı si'r-i râyiciyle tüccâr ve celeblere voyvodalar nezâretleriyle fürûht ideler Devlet-i Aliyye'ye lâzım olan kerâste sâ'ir ve levâzım-ı ebniyye mukaddemce beglere ihbâr ve kat'iyye ve nakliyyeleri re'âyâya aluvirecek vechile nakden edâ ve hudûddan hâric mahallere nakl ıdirilmek bâbında cebr olunmamak ve memleketeyn-i mezkûreteynden araba ve amele mutâlebe olundukda ücret-i âdiyelerini tenkîs ve te'hîr câ'iz olmayub fermânlu tüccârdan gayri yamakân ve etrâfdan ızrâr dâ'iyyesiyle bir ferd geşt ü güzâr ve topraklarında hars ve zirâ'at ve ra'y-i hayvânât itmeyeler.

(6)

[1]197 Sene-i Hicriyyesi Hilâlinde Zuhûra Gelan Kırım Mes'elesine Dâ'ir Fransalunun Ba'zı Evrâk-ı Resmiyyesinin Tercemeleri

(1783 Sene-i Mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî'sinin Altısında Ya'ni 1197 Sene-i Hicriyyesi Safer'inde Viyana'da Mukîm Fransa İlçisi Baron Bretoy Tarafından Fransa Umûr-ı Ecnebiyyesi Nâzırı Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesidir)

İngiltere Devleti'yle musâlahamızın sür'at-i husûli hakkında olan kâffe-i temenniyâtım sizinki gibi Çariçe İkinci Katerina'nın Devlet-i Aliyye aleyhinde olan niyyât-ı mütekebbirânesi üzerine vâki' (s.336) olacak te'sîrâtına mebnîdir ben dahi sizin gibi çariçe-i merkûmenin evzâ' ve etvârını bizce tahammülgüzâr sûretde buldığımdan evzâ'-ı mezkûrenin imtidâdıyla sâhibesenin cür'et ve cesâretine bir faysal virmekligin esbâb ve vesâ'ilini te'emmül vaktidir zann iderim bizim muhârebemizin bekâ ve imtidâdına çariçe-i merkûmenin Devlet-i Aliyye aleyhinde rekîz-i zamiri olan ağrâz-ı cesîinesine müsâ'id bir vakt-i fırsat nazarıyla bakmakda oldığına dâ'ir aldığınız haberlere kaviyyen zann ve i'timâd idüb musâlaha-i mezkûrenin in'ikâdı haberi çariçe-i merkûmenin şiddet-i âmâlini bir mikdâr teskîn ve ta'dîl idebilür cezm-i kavîsindeyim.

Kezâlik kendüsünün niyyât-ı muzmiresine Avusturya İmparatorı İkinci Jozef'in derece-i ifrâtla der-kâr olan temâyülât-ı müsâ'ade-kârâne ve hatır-nâkından ve İmparator-ı merkûmun kuvve-i mümeyyize ve muvâzene-i zihniyyesine meydân virmeyan hırs ve tama'ından Çariçe-i merkûme istifâde ider zannındayım. Ancak me'mûl idebildigimiz te'sîrât yalnızca musâlaha-i mezkûrenin in'ikâdıyla hâsıl olamaz ise bu musâlaha bir kerre in'ikâd-pezîr oldığı gibi Çariçe'nin Devlet-i Aliyye hakkında sû-i kasdını icrâ husûsunda olan hırs ve tehâlüküni men' itmek içün İngiltere Devleti'ni bizimle hem-zebân itmege ırzâ itmekligin imkânını gördiginizden pek memnûn oldum.

Yine Sene-i Merkûme Şubat'ının Biri Târîhiyle Müverrahan Sefîr-i Mûmâ-ileyh Bretoy Tâ'ifesinden Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesidir

İmparatorla üç sâ'at mikdârı vukû' bulan mükâlemenin bir faslı Rusya İmparatoriçesi'nin Devlet-i Aliyye aleyhinde olan niyyâtı bahsine hasr olundı. İşte bu mükâlemeden eger Saltanat-ı Seniyye iki devlet-i imparatoriyye tarafından tanzîm olunan i'lânnâmede münderic metâlibi icrâdan istinkâf itmiş olaydı Avusturya İmparatoru İmparatoriçe-i merkûmenin niyyâtını kaviyyen tervîc idecek idügüne cezm ve yakîn hâsıl eyledim ba'dehu İmparator-ı müşârün-ileyh eger Saltanat-ı Seniyye'nin ısrârı Rusya Devleti'yle inkıtâ'-ı münâsebâtı müntic olaydı memleketeyni istîlâ iderdim ve bu misillü bir teşebbüs Devlet-i Aliyye'nin başlıca kuvvetini da'vet idecegini hiss itmiş oldığına mebnî buna mukâbil bir kuvve-i külliyye ile bulunmak içün tedâbîr-i lâzımeyi ittihâz eylemiş idim ve bu sefer içün yüz kırk beş bin asker sevk idecek idim ve bi'z-zât kendü taht-ı kumandamda bulunacak büyük ordu seksan hine bâliğ olub küsûrı îcâb iden yerlere tevzî' olunacak idi didikden sonra Saltanat-ı

Seniyye aleyhine yüz kırk beş bin kişi sevk itmekle berâber Prusya Kralı veyâhûd Kral-ı müşârün-ileyh bu mes'elede ittifâk ve ittihâd itmek isteyecekler taraflarından en cüz'î bir hareket vukû'unda yürimege hâzır daha yüz (s.337) altmış bin askeri bulunacak idügini dahi söyledi ma'a-mâ-fîh kendüsünün berüde kazanmış olacağı menâfi'in kâffesi öte tarafda Prusya Kralı'nın kuvvetini tezyîd idecek her mâddeye mukâbil tutılamayacağından burası kendüsünce mûcib-i te'essüf bir şey olmağla Prusya Devleti'nin niyyâtını icrâya meydân virmemek içün varta üzerine elli bin kişi sevk itmesinin lüzûmunı İmparatoriçe'ye iş'âr ve inhâ itdigini ilâve-i kelâm eyledi bundan sonra imparator-ı müşârün-ileyh Mısır üzerine bana ba'zı efkâr virmege çalışdı ve sonra ekseriyâ serbest ve lâubâliyâne söylenegeldiği bir cem'iyyetde işbu tedbîr-i mahâret-kârânesinden tefahhür eylemiş

Sene-i Merkûme Nisân'ının Yirmi Yedisinde Viyana'da Mukîm Fransa Maslahatgüzârı Mösyö Bartelmi Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesidir

Saltanat-ı Seniyye üzerime darbe-i mühlikesini icrâ itmekden Rusya Devleti'ni hiçbir kuvve-i beşeriyyenin men' idemeyecegi ve Avusturya Hükûmeti Rusya'ya yapışub durmadıkca Prusya Devleti'nin gıbta ve hasedinden emîn olamayacağı ve Avusturya İmparatorı Çariçe İkinci Katerina'yı Prusya Kralı'nın ittifâkından ayırmağa muvaffak oldukdan sonra bulundığı mesleki terk idebilmesi Çariçe ile bozışub da anı yeniden Prusya Kralı'nın rişte-i ittifâkına düşürmek muhâtara-i azîmesine Avusturya Devleti'ni uğratmağa menût olmasıyla bu meslegini terk idemez deyü burada zann olunmakdadır.

Sene-i Merkûme Mayıs'ının On Biri Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Sâlifü'z-zikr Mösyö Bretoy Cânibine Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Avusturya İmparatorı'yla vukû' bulan mükâlemâtınızın tafsîlâtı fevka'l-gâye şâyân-ı dikkat mevâddandır. Ve tafsîlât-ı merkûme Rusya İmparatoriçesi'nin Saltanat-ı Seniyye aleyhine olan tasavvurâtına ve Avusturya İmparatorı İkinci Jozef'in İmparatoriçe-i merkûmeye izhâr-ı mu'âvenete der-kâr olan temâyülâtına bir delîl-i cedîddir. Binâberîn şimdiki hâlde asıl bilinmesi lâzım gelecek mes'ele acaba Devlet-i Aliyye tarafından bunca müsâ'adât-ı müfrite izhâr olundığı hâlde bile İmparatoriçe niyyet-i iktihâmında musırra mıdır. İşte bu bâbda bizler pek ziyâde endîşedeyiz zîrâ bir tarafdan Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde bâ'is-i münâza'a olacak (s.338) en cüz'î hir sebeb göremiyor isek de diğer tarafdan Katerina'nın serî'an harekât-ı hasmâneye mübâşeret itmek için tedârükât ve tehyi'ât-ı lâzımeye bakdığına dâ'ir haberler alıyoruz. Binâ'en-aleyh Kral cenâbları Avusturya Başvekîli Prens Kavnic ile mükâleme itmege ve İmparatoriçe-i merkûmenin tasavvurâtı hakkında efkâr ve mütâla'ası ne idügini ve fi'l-vâki' tasavvurât-ı mezkûre didikleri gibi ise bunun men' ve te'hîrine ne tedbîr düşündigini bize doğrıca ve mahremâne sûretle beyân itmesini mûmâ-ileyhden ekîden iltimâs eylemege sizi me'mûr eylemişdir işte bu keyfiyyetler Kral cenâblarının en mültezem hidmetlerinden oldığını ve Avusturya İmparatorı'nın niyyât-ı

hafiyyesine dâ'ir dahi ma'lûmât istihsâline muvaffak oldığınız hâlde Kral cenâbları bundan dolayı sizden ayruca memnûn olacağını beyân ve ihtâr ile iktifâ iderim bu vesîle ile Prusya Kralı'ndan bahs açacaklarında ve Kral-ı müşârün-ileyhden korku izhâr ve kendüsüne tevsî'-i memâlik itmek tasavvurı azv ve isnâd ideceklerinde iştibâh yokdur vâkı'â Prusya Kralı'nın esrârına vâkıf degil isek de ma'a-mâ-fîh müşârün-ileyhi Almanya İmparatorluğu'nun ref'ini tervîcden ziyâde men' eylemege mâ'il zann ideriz her ne hâl ise esnâ-yı musâhabetde lüzûmunı hiss itdiginiz hâlde bu bâbda Prusya hükûmetini yoklamaklığı bi'l-memnûniyye der-uhde idecegimizi ve bu teşebbüsümüze Viyana'da Kralımızın hâl-i âsâyiş-i Avrupa'yı muhâfazaya der-kâr olan ârzûsuna ibrâz itmek istedigi bir delîl-i cedîd nazarıyla bakılacağı meczûmumuz oldığını Prens mûmâ-ileyhe ifâde idebilürsiniz.

Sene-i Merkûme Mayıs'ının Biri Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Londra'da Mukîm Fransa İlçisi Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Avusturya İmparatorı'nın bize kullanmakda oldığı lisân kendüsüne tasavvurât-ı hasmâne azv ve isnâdına mâni' olmak lâzım gelür ise de kendüsünün temâyülât-ı zâhiriyyesi te'mînât-ı vâkı'ası hakkında olan emniyyetimizi bir mikdâr izâle idebilür. Bir de kâffe-i tasavvurâtı en şiddetlü bir usûl-i idâre ve tasarrufa ma'tûf olan bir hükümdârın hiçbir temettu'-i ümîdi olmadığı hâlde Macaristân'da gâyet masraflu tedârükât-ı harbiyye icrâsına girişmesini güçce akıl kabûl ider. Bu bâbda hatâda olmaklığı temenni ider isem de Rusya Devleti'yle Avusturya Devleti miyânesinde bir ittifâkın mevcûd oldığına dâ'ir efkârı ta'dîl itmek içün pek çok şeyler yapılmakda ve dimilmekde oldığı hâlde ittifâk-ı mezkûrun pek kavî olarak mevcûd oldığında iştibâhım yokdur. Fakat şu kadar fark olabilür ki Avusturya İmparatorı eyü nasihat alursa Devlet-i Aliyye'nin gasb-ı memâliki husûsuna başka (s.339) kıyâfetler giydirebilür. İngiltere vükelâsının bu teşebbüs hakkında mütâla'a ve mülâhazaları ne idügini ve buna ne dereceye kadar hasr-ı nazar-ı dikkat itmek niyyetinde bulunduklarını bilmeklik ziyâdesiyle şâyân-ı dikkat bir keyfiyyetdir. Bir devletin izmihlâli keyfiyetine düvel-i sâ'irenin hiçbirisi tarafından nazar-ı bî-kaydî ile bakılması mümkün olamaz gibi görinür ise de ma'a-mâ-fîh İngiltere'nin ahvâl-i dâhiliyyesinin ve ale'l-husûs vükelâsının bulundukları mevki'-i müşkilin bu mâddeye cüz'îce bile atf-ı nazar-ı dikkat itmege müsâ'adesi olurmı her ne hâl ise İngiltere umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı bulunan Mösyö Foks'a bu husûsı kendüsini tahrîk ile merâmımıza celb itmek sûretinde görünmeyerek ifâde itmekliginiz eyü olur zann iderim. Eger devlet-i müşârün-ileyhâ ile müttehid bir lisân kullanmağa karâr virebilür isek böyle iki devlet-i mu'azzamanın nüfûzı te'sîr idebilecegi der-kârdır.

Sene-i Merkûme Mayıs'ının Otuz Birinde Maslahatgüzâr-ı Merkûm Mösyö Bartelmi Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesidir

Rusya Devleti'nin kâffe-i şikâyâtına Devlet-i Aliyye tarafından i'tâsına müsâra'at olunan tarziyye-i kâmile ve serî'a ve bi'z-zât Rusya Devleti tarafından teklîf olunmuş olan

ticâret mu'âhedesinin kaleme alınması içün devleteyn-i müşârün-ileyhimâ miyânesinde icrâsına başlanılmış olan mükâlemât-ı muslihâne mu'âhede-i mezkûrenin devleteyn-i müşârün-ileyhimâ hakkında bir musâlaha-i dâ'imiyyenin râbıta ve emniyyeti olacağını ümîd itdireyor idi. Ancak Rusya Çariçesi'nin birden bire ve bilâ-sebeb zâhirî Devlet-i Aliyye'ye bir takım metâlib ve müdde'ayât-ı cedîde der-pîş itmege karâr virmiş oldığı ve müdde'ayât-ı mezkûrenin bi't-tabi' harbi intâc idecek sûretde Devlet-i Aliyye'ce mümteni'ü'l-kabûl oldığı istihbâr kılınmışdır.

Sene-i Merkûme Haziran'ının On Sekizi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Berlin'de Mukîm Fransa Sefîri Mösyö Esterno'ya Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Kralımız bir sûreti işbu tahrîrâta melfûf bulunan takrîr-i şifâhîyi Marki Verak'a tebliğ itmişdir. Takrîr-i mezkûrı Prusya ministrosuna kırâ'at ve medlûlüni Prusya Kralı cenâblarına ifâde itmesini kendüsünden ricâ eylemeniz mültemisdir Kralımız insâniyyet ve hakkâniyyet ve sulh ve müsâlemete der-kâr olan muhabbetinden nâşî vâki' olan şu teşebbüsünün müşârün-ileyh Prusya Kralı cenâbları tarafından takdîr olunacağını cezm ve teyakkun itmiş ve kendüsi (s.340) Saltanat-ı Seniyye'nin izmihlâli husûsuna ziyadesiyle muhâlif bulunmasına mebnî İkinci Katerina'nm Devlet-i Aliyye'den ba'zı şikâyât-ı cedîdesi oldığı hâlde vesâ'il-i muslihâneyi tarîk-i harb ve peykâra tercîh itmesini istihsâl zımnında Petersburg'da olan nüfûzını sarf itdirmekde tereddüd itmeyecegi bî-iştibâh bulunmuşdur. Ve matbû'um Kral-ı müşârün-ileyh cenâblarının zikr olunan teşebbüsi hakkında Prusya Kralı'nın efkâr-ı mütâla'ası ve bu bâbda ittihâz idecegi karârı ne merkezde olur ise olsun müşârün-ileyh kendüsüne îfâya me'mûr oldığınız teblîgâta Kralımızın efkâr-ı dostî ve i'timâd-kârîsinin bir nişâne-i mahsûsı nazarıyla bakacağı ve Avrupa'yı ihâfe itmekde olan tezelzülât muvâcehesinde ihtiyâr itmiş oldığı meslek ve hareketin sebeb-i ittihâzını takdîr idecegi Kralımızın meczûmı bulunmuşdur.

Yine Sene-i Merkûme Haziran'ının On Sekizinde Mösyö Verjen Tarafından Sâlifü'z-zikr Mösyö Bartelmi'ye Yazılan Ta'lîmât Tercemesidir

Leffen gönderilan varaka Kont dö Mersi tarafından bana kırâ'at olunmuş olan tahrîrâtın hülâsasını ve tahrîrât-ı mezkûre dahi Rusya'nın teşebbüsâtı hakkında Avusturya İmparatorı'nın ittihâz idebilecegi suver-i selâse hakkında ba'zı mütâla'ât ve tedkîkâtı hâvî bulunmuşdur. Suver-i selâse-i mezkûreden bî-taraflık sûretine İmparator-ı müşârün-ileyhin nâmûs ve şân ve menâfi'-i politikasına münâfî ve muhâlefet sûretine mümteni'ü'l-icrâ nazarıyla bakılmakda oldığına nazaran Rusyalu tarafından vukû' bulacak gasb ve istîlâya imparator-ı müşârün-ileyh tarafından mu'âvenet ve müdâhale olunmak sûreti hafiyyen intihâb olunmuş oldığı anlaşılıyor ve şu sûretin intihâbı her ne kadar sarahaten beyân olunmamış ise de bir derecede vuzûhla işâret olunmuşdur ki bunı müşâhede itmemeklik a'mâlığın derece-i nihâyeti dimek olacağında şübhe yokdur. Binâ'en-aleyh İmparator-ı müşârün-ileyh Saltanat-ı

Seniyye'nin mukâseme ve iğtinâmı husûsuna müdâhale itmege karâr virmiş oldığı mukarrer bir keyfiyyetdir vâkı'â Saltanat-ı Seniyye tarafından Kırım Cezîresi'yle Kuban memleketinin gasb ve istîlâsı husûsuna sükûnetle izhâr-ı tahammül olundığı hâlde İmparator-ı müşârün-ileyh tarafından bunun bir misline nâ'iliyyetden sarf-ı nazar olunmuş gibi görünmekde ise de evvelâ ahvâli bir mu'âhede-i aleniyye ile ta'yîn olunmuş ve mevki'i Dersa'âdet hakkında korkulı bulunmuş olan iki eyâleti Rusyalunun zabt ve teshîr eylemesine Devlet-i Aliyye nazar-ı bî-kaydî ile bakar zann ve tahmîn olunamayacağı sâniyyen imparator-ı müşârün-ileyhin izhâr itmekde oldığı efkâr-ı bî-garazânesi muvâza'adan ibâret oldığı ve Rusyalu gasbını icrâ ve ikmâl eyledigi gibi İmparator-ı müşârün-ileyh dahi (**s.341**) Eflâk ve Boğdan'ı istîlâ iderek kendü gasb ve istîlâsını icrâya teşebbüs eyleyecegi bî-iştibâhdır. İşte Saltanat-ı Seniyye Kırım ile Kuban'ın gasbına râzı oldığı hâlde İmparator-ı müşârün-ileyhin icrâ itmek niyyetinde bulundığı tasavvurı bundan ibâret bulundığında şübhe yokdur zîrâ imparator-ı müşârün-ileyhin daha bî-garazâne ve Kralımızın niyyâtına daha muvâfık bir tasavvurı olmuş olaydı kralımıza keyfiyyeti ihbâr itmek ve kendüsiyle müzâkereye girişmek içün Mösyö Kavinic'in didigi gibi iş işden geçecek dereceye gelmesini beklemezdi ancak Kralımız hiç olmaz ise şimdilik İmparator-ı müşârün-ileyhin niyyât-ı hafiyye ve harekât-ı muzmeresi hakkında vârid olan şu mütâla'ayı ketm itmekligi lâzımeden ve izhâr itmekde oldığı efkâr-ı bî-garazânesine i'timâd ve emniyyet göstermegi ve Çariçe İkinci Katerina'nın icrâ-yı muzmerâtını men' ve te'hîr içün kendüsüne kabûlüni teklîf idecegi meslek ve harekete esâs ittihâz itmekligi münâsib add eyledi vâkı'â bizim mütegâfilâne sûret-i ifâdemiz mûmâ-ileyh Prens Kaviniç'i şaşaladacak bir keyfiyyet olacağı der-kâr ise de İmparator-ı müşârün-ileyhin ihtiyâr idecegi karârı kable'l-vukû' farz ve tahmîn itmeklik emr-i muhâldir İmparator-ı müşârün-ileyhin bir tarafdan şiddet-i âmâl-i kisbiyyesi ve dîger tarafdan dahi idâre ve tasarruf ile birikdirmiş oldığı kuvve-i mâliyyesini tükedecek olan ve avâkıb ve netâyici fevka'l-gâye meşkûk bulunan bir muhârebe havfı arasında müttereddid kalacağı bî-iştibâhdır ancak İmparator-ı müşârün-ileyhin ittihâz idecegi karârı ne merkezde olur ise olsun müşârün-ileyh bunı açıkdan beyâna mecbûriyyet hâlinde bulunacakdır zîrâ i'tizârât-ı bâtıla artık kabûl olunur mevâddan degildir İmparator-ı müşârün-ileyh Saltanat-ı Seniyye'nin izmihlâline mi ve yohsa selâmetine mi mu'âvenet idecek burasını serî'an bilmeklik Kralımızm vazîfesindendir mûmâ-ileyh Prens Kaviniç'in sizinle olacak mu'âmelesinde ittihâz idecegi kâ'ide emsâl-i sâbıkasına kıyâs olundığı hâlde her dürlü îzâhâtdan ictinâb itmekden ibâret olacağını zann ve tahmîn iderim bu hâlde mûmâ-ileyhin emniyyet ve i'timâdını celbe sa'y itmeklik cehede-bih fâ'ide olacağmdan sizin dahi kendü tarafınızdan sûret-i kayd-ı ihtârîzede bulunmaklığınız daha münâsib olur şu kadar ki Prens-i mûmâ-ileyh Kont dö Mersi'ye olan tahrîrâtında münderic i'tirâzât-ı muhtelifeyi size dahi tekrâr itmegi lâzımeden add itmek ihtimâli oldığından i'tirâzât-ı mezkûreyi hall itmege ve hiç olmaz ise kendüsünün farz idecegi gibi kuvvetlü zann itdigimizi prens-i mûmâ-ileyhe tefhîm ve işrâb itmeklige sâlih görinan esbâb ve vesâ'ili ihtiyâten size tedârük itmekligi lâzımeden add eyledim şöyle ki: zikr olunan i'tirâzât evvelâ imparator-ı (**s.342**) müşârün-ileyhin kendüsini bî-taraflık sûretine hasr itmesi şân ve nâmûsuna mugâyir düşecegi ve sâniyyen mümâna'at ve muhâlefet sûretini ittihâz itmekligin vakti gecikmiş oldığı ve sâlisen bu iki sûretde dahi İmparator-ı müşârün-ileyhin Rusya ve Prusya devletlerinin birbirlerine takarrüblerini teshîl itmiş olacağı husûslarından ibâret bulunmuşdur i'tirâzât-ı mezkûrenin evvelkisi kelimâtı

sû-i isti'mâlden ibâretdir zîrâ şân ve nâmûs hakîkî vüs' ve iktidâr oldığı hâlde mugâyir-i hâkkâniyyet olan bir harekete mümâna'at itmekden veyâhûd emr-i mümâna'at beyhûde veya adîmü'l-imkân derecesinde oldığı takdîrde hiç olmaz ise hareket-i mezkûreye müdâhale eylememekden ibâretdir Prens-i mûmâ-ileyhin ikinci i'tirâzı işbu sûret-i âhireden ibâret ise de mûmâ-ileyhin bum ciddî sûretle ve bize kabûl itdirmek ümîdiyle der-pîş itmiş olması adîmü'l-imkândır zîrâ Rusyalunun kuvve-i askeriyyesinin Saltanat-ı Seniyye ile Avusturya Devleti'nin birleşmiş olan kuvve-i askeriyyesine fâ'ik olacağım ve İkinci Katerina'nın işbu iki devlet tarafından ihâfe olundığı hâlde şân ve şöhreti ve belki emniyyet-i zâtiyyesi hakkında en muhâtaralı olan inhizâma giriftâr olmak muhâtarasını ihtiyâr iderek usûl-i iğtisâbiyyesinden fâriğ olmayacağı bize nasıl kabûl itdirilebilir fi'l-hakîka Prens-i mûmâ-ileyh Prusya Kralı'ndan havf izhâr itmekde ise de mûmâ-ileyhin böyle havf izhârı ca'lî olub Prusya Kralı'nın mukâseme-i Saltanat-ı Seniyye'ye muhâlif bulundığı ve devlet-i müşârün-ileyhânın muhâfaza-i tamâmiyyetine mu'âvenetden başka bir emel ve ârzûsı olmadığı Viyana'da cümlenin pek eyü ma'lûmıdır. Her ne hâl ise Avusturya Devleti tarafından Prusya Kralı'nın temâyülât-ı hakîkiyyesi hakkında olan kâffe-i şübehâtı izâle itmekligi Kralımız teklîf ider Avusturya vükelâsı tarafından ne cevâb ve ne de şart ve istisnâ kabûl eyler.

Sene-i Merkûme Haziran'ının Yirmisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Rusya Çariçesi'nin görülmekde olan tedârükât-ı cesîmesiyle berâber memâlik-i Saltanat-ı Seniyye'ye tasallut ve hücûm itmege ciddî sûretle niyyet itmiş oldığına gerek burada ve gerek İngiltere'de şübhe izhâr olunmakda idi hâlbuki bu bâbda her tarafdan izhâr olunmakda olan şübehât zâ'il olmuş ve çariçe-i merkûmenin Kırım ve Kuban memleketlerini zabtla memâlikine ilhâk itmege der-kâr olan azm ve niyyet-i kaviyyesi kuvveden fi'le ihrâc olunmamış ise bile ihtimâlât ve farziyyât hükmünden çıkmışdır bu misillü bir hareket-i iğtisâbiyyenin netâyicini tahmîn itmeklik umûr-ı müşkileden degildir. Rusyalu bayağı İstanbul'dan görinür (**s.343**) derecede bulunan Kırım'a yerleşdigi gibi şehr-i mezkûrı bir havf-ı dâ'imîde tutacak ve fırsat buldığı hâlde zabt ve teshîri vesâ'ilini hâzırlayacakdır. Her kangı vakitde olsa Devlet-i Aliyye'nin Avrupa'da izmihlâli keyfiyyetine hiçbir devlet Rusya Devleti'yle rişte-i râbıtası aldığı hâlde bile husûsiyle İngiltere Devleti'nin nazar-ı bî-kaydî ile bakacağını ummam müvâzene-i Avrupa'yı ziyâdesiyle ihlâl idebilan her bir mâdde menâfi'-i umûmiyye-i mahsûsaya dokunacağı der-kâr olub Avusturya ve Rusya devletleri ise memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi beynlerinde taksîm itdikleri hâlde muvâzene-i mezkûrenin ziyâdesiyle ihlâl olunmuş olacağı ketm olunamaz İngiltere'nin menâfi'-i zâtiyye ve mahsûsası hakkında vârid olub devlet-i müşârün-ileyhâ umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Foks'a te'sîr idecegi lâzımeden bulunmuş olan bir mütâla'a dahi hiçbir yeni devlet-i bahriyye zuhûr itmemesi husûsı devlet-i müşârün-ileyhânın mültezemi bulunması kaziyyesidir. Hâlbuki biri Karadeniz Boğazı'nı yed-i tasarrufuna geçürdigi ve dîgeri dahi Venedik Körfezi'yle Yunan Denizi'nde limanlar küşâd eyledigi sûretde ikisinin dahi düvel-i bahriyyeden olacaklarında iştibâh yokdur Avrupa'yı ihâfe itmekde olan işbu beliyyenin menâfi'-i umûmiyyeyi ne sûretle ihlâl idecegini mülâhaza ve te'emmül eyledigimiz hâlde bunun bizim menâfi'imize

dahi vâki‘ olacak te’sîrini kendü kendümüze ketm itmemekde ve Kralımız dahi vakt ve hâlin müsâ‘ade idebilecegi derecede bu husûsla meşgûl olmakdadır. Sandâlî-i kraliyyete ku‘ûdundan berü Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti miyânesinde serzede-i zuhûr olmak derecesine gelmiş olan bir inkıtâ‘-ı münâsebeti iki def‘a ber-taraf itmege muvaffak olmuş olan Kralımız şimdiki hâlde adîmü'l-imkân derecesinde görman müşkilât-ı hâzırayı men‘ ve ber-taraf itmek olmaz ise de devleteyn-i müşârün-ileyhimânın beynini kaviyyen ıslâha sa‘y itmek içün gerek Dersa‘âdet'de ve gerek Petersburg'da en mü’ekked sûretle mesâ‘î-i cemîlesini sarf iderek müşkilât-ı mezkûrenin bâri hiç olmaz ise te’sîrâtını ta‘dîl ve tahdîde bir kerre dahi sa‘y itmesi mütâla‘a-ı mezkûreye mebnîdir. Binâ’en-aleyh Kralımız böyle bir niyyet-i nâfi‘aya Avusturya İmparatorı'nın dahi bezl-i bimem-i hasene ile izhâr-ı mu‘âveneti redd itmeyecegini ümîd eylemekdedir. Fakat İngiltere Kralı cenâbları metbû‘umuzun kendü menâfi‘-i mahsûsasından ziyâde kâ‘ide-i insâniyyetin menâfi‘inde ittihâzına mecbûr oldığı lisâna muvâfık bir lisân kullanmağa izhâr-ı meyl idebildigi hâlde teşebbüsâtının te’sîrâtına bir kat daha te’mîn olunmuş nazarıyla bakacakdır. Miyânede musâlaha olalı pek az vakit oldığından ziyâdesiyle şâyân-ı ârzû olan i‘timâd ve emniyyet-i mütekâbile ve müşterekenin henüz kâmilen hâsıl olamadığı cihetle Kralımız İngiltere Kralı'na bir ittifâk-ı lisânî ve samîmî teklîf itmez ise de (**s.344**) ma‘a-mâ-fîh emniyyet ve i‘timâd-ı mezkûrun husûlüni teshîl zımnında harekâtının istikâmetine ve niyyâtının safvetine istinâden Petersburg'a göndermeğe beni me’mûr itmiş oldığı ta‘lîmâtın bir sûretini dahi size irsâl itmekligimi emr itmiş ve ta‘lîmât-ı mezkûrenin sûretini virmeyerek yalnız müfâdını nâzır-ı mûmâ-ileyhe ve görebildiğiniz hâlde İngiltere Kralı cenâblarına mahremâne sûretle teblîğ ve ifâde itmege sizi terhis eylemişdir. Binâ’en-aleyh müşârün-ileyh İngiltere Kralı'nın dahi Avrupa'nın bekâ-yı âsâyişi ve her bir devletin mutasarrıf oldığı memâlikin muhâfazası hakkında olan efkâr ve kâ‘idesi bizim efkâr ve kâ‘idemiz merkezinde oldığı zann ve me’mûlünde bulundığımızdan işbu teblîgâtımızın Kral-ı müşârün-ileyhe bir kat daha mûcib-i mahzûziyyet olacağını ümîd idebilürüz ve müşârün-ileyhin musâlahadan me’mûl itmekde oldığı mevâdd-ı hayrıyyenin biri Fransa ile İngiltere miyânesinde hüsn-i vifâkın i‘âdesi Lehistân'ın giriftâr oldığı mukâsemeye mümâsil her dürlü mukâsemenin vukû‘ını men‘ idecegi mâddesi oldığını mukaddem Mösyö Rinval'e beyân itmiş olması bu ümîdimizi te’yîd ider.

Sene-i Merkûme Haziran'ının Yine Yirmisinde Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Dîger Ta‘lîmâtın Tercemesidir

Bugünki dîger tahrîrâtım mesâlih-i şarkiyye üzerine size iş‘âr idecegim kâffe-i ma‘lûmâtı şâmil bulundığından Rusya İmparatoriçesi'nin Kırım ve Kuban üzerine olan tasmîmâtını Prusya ve Danimarka vükelâsına beyân itdirmiş oldığını iş‘âr itmekden başka ilâve idecek bir şey’im yokdur İmparatoriçe-i merkûmenin hakîkaten mûcib-i havf ve hirâsı olan işbu hareketi hakkında İngiltere vükelâsının mütâla‘a ve efkârı ne idügini bilmekligi kemâl-i adem-i ıstıbâr ile beklemekdeyiz hareket-i mezkûreyi anlar dahi hakîkatı üzre mütâla‘a iderler ise bizim gibi tevahhuş idecekleri der-kârdır Londra'da bulunan Prusya sefîrinin mesâlih-i şarkiyye üzerine İngiltere umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Foks ile mükâleme itmesi mümkünâtdan ve belki dahi umûr-ı tabî‘iyyedendir mesâlih-i mezkûre

Prusya Kralı'nı bi't-tabi‘ işgâl itmekde oldığından Kral-ı müşârün-ileyhin Saltanat-ı Seniyye'yi ihâfe itmekde olan beliyye üzerine gerek İngiltere'nin ve gerek bizim nazar-ı dikkat ve teyakkuzumızı celb ve da‘vete sa‘y idecegi meczûmumdur. Binâ’en-aleyh eger İngiltere Devleti Avrupa'nın mevki‘-i politikası hakkında mutlakâ bir meslek-i bî-kaydî ittihâzına hasr-ı efkâr ve niyyet itmemiş oldığı hâlde mecâlis-i süferânın daha sıkca ve ciddî sûretle vukû‘ bulacağı muhtemeldir.

(**s.345**)

Sene-i Merkûme Haziran'ının Yirmi Altısı Târîhiyle Müverrahan Sâlifü'z-zikr Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesidir

İngiltere Umûr-ı Ecnebiyyesi Nâzırı Mösyö Foks'ı Avrupa'yı ihâfe itmekde olan münâza‘a bahsine getürerek tahrîrâtımızda münderic kâ‘ide ve esâs üzerine mü’esses olan edille-i mahsûsamı mûmâ-ileyhe ber-tafsîl îrâd eyledim mûmâ-ileyh edille-i mezkûreyi yolunda ve haklı bulmuş ise de hiçbir cevâb virmemişdir bunun üzerine kendüsüne söyledigim şeyleri tasdîk idüb de bir hareket-i müttehidâne ittihâz itmediginden dolayı ta‘accüb eyledigimi ve Rusya İmparatoriçesi'uin kâffe-i ahvâlde İngiltere Devleti'ne der-kâr olan ri‘âyet ve hürmetine mebnî İngiltere tarafından kendüsüne vâki‘ olacak teblîgâtı be-heme-hâl sem‘-i kabûl ile dinleyecegini ve Kralımız dahi mesâ‘î-i cemîlesiui İngiltere Devleti tarafından vâki‘ olacak himem-i haseneye zamm iderek bu tarîk ile sefk-i dimâ’ mâddesinden ictinâb olunmuş olacağını ilâve-i kelâm itdim nâzır-ı mûmâ-ileyh dâ’ire-i sükûtdan çıkmıyarak yalnız lâ ve ne‘am kelimâtından başka bir şey tefevvüh eylemez idi hülâsa-i kelâm şu muhârebe-i hâzıra hakkında efkâr ve mütâla‘ası ne idügini ve bundan kendülerine bir fâ’ide ve giriftâr olacağımız zarar ve fenâlıkdan bir menfa‘at ve temettu‘ hâsıl olub olmayacağını su’âl itdigimde işbu ibâre-i ahîre şark ticâretine dâ’ir beynimizde cüz’î bir mübâhaseyi mûcib oldı ve bir devlet-i bahriyyenin teşekkülüui teshîl iderek kendü kendülerine hakîkaten îrâs-ı mazarrat eyleyeceklerini ilâve-i kelâm eyledim mûmâ-ileyh bu husûsdan dolayı korkusı olmadığını beyân eyledi pek yakîn vakitlerde zuhûra gelan ahvâlden nâşî lâzım gelan emniyyet-i kâmile ile miyânemizde te’sîsi mümkün olamayan bir lisân kullanmak ve bunun üzerine hem-meslek olmak ittifâkını teklîf itmez isek de mâdâmki esâs-ı mes’ele hakkında miyânemizde ittifâk-ârâ hâsıl olmuş ve esâs-ı mezkûre İmparatoriçe-i merkûme tarafından kabûl olunacak sûretde bulunmuşdur bâri hiç olmaz ise herbirimiz kendü tarafımızdan bu esâs üzre söz söyleyelim ve İugiltere Devleti gibi akl ve hikmetle mevsûf olan bir devlet-i mu‘azzama vükelâsının harekât-ı hod-serâne hakkında musâmaha izhâr idecegini me’mûl idemem ve bu misillü bir musâmaha emsâline nazaran kendü aleyhine silâh virmek olur dinildikde mûmâ-ileyh bunda dahi hak virerek sû-i emsâl virmekden ziyâde hiçbir şey menfûrı olmadığını ve hâlbuki musâmaha-i mezkûrenin müstekreh bir sû-i emsâl olacağını i‘tirâf eyledigi hâlde ne çâre ki iş işden geçmiş ve Rusya ordusı harekât-ı harbiyyesini icrâ itmekde ve İmparatoriçe-i (**s.346**) merkûme Kırım'ı istemekde bulunmuş oldığını der-miyân eyledikde Lehistân'ın mukâsemesi aleyhinde bunca sözler söyledikden sonra Avrupa'nın daha mu‘tenâ bir mukâseme ile böyle ihâfe olundığı bir vakitde ne dürlü adem-i ıttırâd-ı efkâra mebnî bir vâdî-i bî-kaydîde bulundığı nâzır-ı mûmâ-ileyhe mevki‘-i ta‘rîzde der-pîş olunmağla mûmâ-ileyh Prusya Kralı izhâr-ı rızâ ve

muvâfakat eylemeyecegini ve Fransa Devleti'nin dahi be-heme-hâl mümâna'at idecegini ümîd itmekde oldığından bu mukâseme kuvveden fi'le çıkar zann itmedigini mevki'-i cevâbda beyân eylemişdir işte mûmâ-ileyhin ümîdi bundan ibâret oldığını anladım binâ'enaleyh kendüsünde gördigim temâyülâta nazaran Petersburg'a gönderilmek üzre kaleme alınub mûmâ-ileyhe kırâ'at itmege me'mûr olmuş oldığım takrîrin mefhûmını kendüsüne beyân itmegi lâzımeden add eyledim.

Sene-i Merkûme Temmuz'unun Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Âsâyiş-i umûmîyi kâ'ide ve esâs ittihâz iderek İngiltere Devleti umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Foks'a îrâd ve der-pîş itmiş oldığınız mütâla'âtın fevka'l-gâye kuvvetli ve mü'essir bulundığı der-kârdır ancak mütâla'ât-ı mezkûreden kat-ı nazar Kırım'ın mevki'-i coğrâfîsiyle limanlarının suhûletli ve emniyyetli ve vüs'atli olması ve'l-hâsıl Halîc-i Kostantiniyye'ye yirmi dört sâ'atde vusûlün imkânı mülâhazalarını nâzır-ı mûmâ-ileyh hiçbir şey yerine saymayacak mıdır.

Muhârebeden ictinâb itmek içün mu'tedilâne fedâkârlıklar icrâsına Devlet-i Aliyye'yi teşvîk idebilecegimiz der-kâr ise de Kırım'ın terkine teşvîk eyledigimiz hâlde devlet-i müşârün-ileyhânın bize olacak emniyyet ve i'timâdını nâfile yere sû-i isti'mâl itmiş olacağımız bî-iştibâhdır. Bizim elimizden gelan devlet-i müşârün-ileyhâ Kırım'ı terke kendü ihtârıyla râzı oldığı hâlde bu husûsa mâni'olmakdan ibâretdir. Kaldı ki nâzır-ı mûmâ-ileyh Prusya Kralı'nın açıkdan açığa bir mümâna'at-ı kaviyye ile Saltanat-ı Seniyye'nin inkırâzını men' idecegini me'mûl itmekdedir. Vâkı'â Kral-ı müşârün-ileyhin şöyle bir ârzûsı olması melhûz ise de bu misillü niyyât-ı fütüvvet-kârâneyi icrâya muktedir olabilür mi eger Kral-ı müşârün-ileyh tarafından İngiltere Devleti'nin müzâheretine istinâd olunabilse Kral-ı müşârün-ileyh o tarafdan mutma'in olarak kendüsüne başka tarafdan dahi mu'âvenet tedârükini ümîd idebilür. Ve bu sûretde nâzır-ı mûmâ-ileyhin zikr olunan ümîdi becâ olabilür idi. Ancak mûmâ-ileyh size gönderdigi gibi sâ'irlerine de öyle kaydsız görinür ise Kral-ı müşârün-ileyh âsâyiş-i umûmînin muhâfazası gayretiyle fedâ olmak muhâtarasını ihtıyâr idecek yerde Avusturya ve Rusya devletlerinin Devlet-i Aliyye'yi ızrâren tevsî' idecekleri (s.347) kuvvet ve memâlike mukâbil Lehistân'dan bir hisse-i münâsebe kesb ve istihsâliyle ibrâz olunan emsâlden istifâde itmegi tercîh idecekdir. Bu takdîrce tarîk-i muhâcemât ve igtisâb yavaş yavaş açılarak az vakit içinde Avrupa'nın bir meydân-ı nehb ü gâret hey'etine döneceği bî-iştibâhdır. Bizim asıl temenni ve ârzûmuz Devlet-i Aliyye'yi ve netîcesinde Avrupa'yı ihâfe itmekde olan beliyyeyi def' itmekdir. İşte Kralımızın Rusya Devleti'ne ihtârât ve teblîgât-ı dostâne ve Devlet-i Aliyye ile Avusturya Devleti nezdinde mesâ'î-i cemîle icrâ itdirmege karâr virmiş olması bu niyyete mebnîdir. Kral-ı müşârün-ileyh eser-i harekât-ı müstakîmânesi olmak üzre teşebbüsât-ı vâkı'asını Avrupa'nın başlıca devletlerine ve ale'l-husûs İngiltere'ye bildirmişdir.

Mevâdd-ı meşrûha Rusya Devleti'ne irsâl olan takrîrimiz me'âlini teblîğ itmekligde melhûz olan mahâzîri ber-taraf ideceginden Kralımız takrîr-i mezkûrun me'âlini ilk

görüşde nâzır-ı mûmâ-ileyhe beyân ve ifâde eylemekliginizi ârzû eylemekdedir işte bu me'mûriyyeti îfâ eyledikden sonra vükelâdan ülfet ve ihtilâtınız olanlara ve belki İngiltere Kralı cenâblarına mahremâne sûretle ifâde ve beyân itmekliginiz pek fâ'ideli olur. Mevzû'-bahs idilen şu mes'ele gâyet cesîm ve mu'tenâ oldığından hâriciyye kaleminde mensî kalması câ'iz olamaz. Zîrâ mesle'e-i mezkûre bi'l-âhire meclis-i müzâkereye konulmak lâzım geleceğinden efkâr ve harekâtımıza â'zâ-yı meclisin dahi kesb-i ıttılâ' eylemeleri bî-fâ'ide degildir. Kaldı ki şâyân-ı bahs ve dikkat olan dîger bir mâdde dahi külleyyetlü bir Rusya donanmasının Akdeniz'e irsâli keyfiyyetidir. Devlet-i Aliyye ile Rusyalu miyânesinde zuhûra gelan muhârebât-ı ahîre hengâmında ticâret-i bahriyyemizin Rusyalunun Akdeniz'de vukû' bulan gârât ve târâcından pek çok zarar-dîde olması cihetiyle mâdde-i mezkûrenin ziyâdesiyle dikkatimizi celbe şâyân oldığı bî-iştibâhdır. Vâkı'â bu husûsdan dolayı şikâyât-ı lâzıme icrâ olunarak tazmînât-ı mukteziyyenin îfâsı va'd olunmuş ve muhâsebesi dahi rü'yet idilmiş ise de te'diyyesi bahsine girildigi gibi avk ve te'hîr içün birçok bahâneler serd ve ityân olunmuş ve bu bâbda mu'ahharen bir kerre daha vukû' bulan istid'âmıza cevâb olarak muhâsebe defterlerinin zâyi' oldığı ifâde kılınmışdır. İhkâk-ı hakk husûsunda bu misillü bir imtinâ'ın vukû'ı Kralımızı Akdeniz'de teb'asının ticâretini Rusya zâbitân ve ashâb-ı sefâyinin hırs ve tama'ına bırakmamak ve ticâret-i mezkûreyi muhâfaza ve himâye eylemek içün bir donanma techîzîne mecbûr idecegi der-kârdır.

Sene-i Merkûme Temmuz'unun On Sekizinde Mösyö Dadmar tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesidir

(s.348) Mu'ahharen mesâlih-i şarkiyye bahsinde vâki' olan ifâdâtım musâlahayı te'yîd ve ahkâm idecek olan husûsa açıkdan açığa ve bi'l-ittifâk teşebbüs itmek ümniyyesine mebnî oldığından bahisle âteş-i harb ve kıtâlin müşta'il olmasını mı yohsa intifâ bulmasını mı istiyecegini İngiltere Umûr-ı Ecnebiyyesi Nâzırı Mösyö Foks'a su'âl eyledigimde mûmâ-ileyh muhârebeyi men' itmek ârzûsunda bulundığını îrâd itmekle bu ârzûsunun husûli esbâb ve vesâ'ilini arz ideyim diyerek himem-i cemîle ve hayr-hâhîsi nâdirü'l-emsâl olan Kralımız Petersburg'a bir takrîr irsâl itdirmiş ve çünki İngiltere Devleti ile açıkdan açığa hareket itmek ve devlet-i müşârün-ileyhâya izhâr-ı emniyyet ve i'timâdda müsâbakat eylemek istedigimden takrîr-i mezkûrun müfâdını kendüsüne tebliğe me'mûriyyetim oldığını beyân iderek takrîr-i mezkûrı nâzır-ı mûmâ-ileyhe kıra'ât eyledim ve ba'dehu efkâr ve mütâla'amızı işitdiginden böyle bir teblîgât-ı dostâne ve istikâmet-kârâneden Fransa'ya müteşekkir olmaları lâzım gelecegini ve bu bâbda kendü efkâr ve mütâla'ası ne idügini beyân itmesini ricâ eyledigimde mûmâ-ileyh Rusyalunun bu husûsa dâ'ir hiçbir i'lânı vukû' bulmadığını îrâd iderek bir takım ibârât-ı mübheme îrâdına girişdiginde birbirleriyle ittifâka meyl itmekde olan iki büyük milletin bu sûretle mükâleme itmesi yakışmaz şey ve Rusyalunun muzmerrât ve niyyâtı pek â'lâ ma'lûmı oldığını ve hattâ bu husûsı şimdicek kendüsüne ifâde eyledigimi ityân itdigimde mûmâ-ileyh hakîkaten bundan haber ve ma'lûmâtı olmadığını tekrâr ve ben dahi ma'lûmât ve dirâyeti hakkında olan efkâr-ı fâ'ikaına nazaran Avrupa'nın dikkatini celb iden bir büyük vak'a üzerine bir karâr ittihâz itmamış olmasını hiçbir vechile zann ve me'mûl eylemedigimi ve me'âlini kendüsüne teblîğ itmiş oldığım takrîrde Kralımızın ne vechile ifâde-i merâm

eyledigini ve takrîr-i mezkûrun gerek siyâk ve sibâkı ve gerek mazmûn ve müfâdı mukârın-i hakkâniyyet ve nasafet oldığından bunda Rusya'ya dokunabilür hiçbir şey olmadığını ve binâ'en-aleyh İngiltere Devleti'yle Rusya Devleti miyânesinde der-kâr olan rişte-i alâka ne merkezde olur ise olsun devlet-i müşârün-ileyhâ muvâcehesinde İngiltere Devleti'ni müşkilâta bırakmak ihtimâli olmayan şu lisânı ittihâzdan sebeb-i mübâ'adet ne oldığını ve çünki İngiltere Devleti tarafından devlet-i müşârün-ileyhâya teklîf olunacak mevâdd-ı ihtârât-ı dostâne ve nazar-ı dikkatine arz ve havâle kılınacak şeyler mütâla'ât-ı hakîmâneden ibâret bulunacağını tezkâr eyledigimde mûmâ-ileyh bu şeylerde kâmilen hakkım oldığını fakat İngiltere Devleti'nin Rusya Devleti'yle cârî olan münâsebâtı devlet-i müşârün-ileyhâya bu bâbda teblîgât-ı mukteziyyenin icrâsına mâni' olacağını ve belki de şimdiki hâlde bu husûsun vakti savuşmuş oldığını mevki'-i cevâbda îrâd eylemesi üzerine eyülük itmenin hiç (s.349) bir vakitde vakti savmıyacağını ve kendüsüne ifâde olundığı vechile karârımız kat'iyyen ittihâz olunmuş oldığını ve lüzûmı takdîrinde Kralımızın menvî-i zamîri olan niyyetinin icrâsına bilâ-mu'âvenetin teşebbüs olunacağını ve doğrıcası bu hâl-i bî-kaydî ve müsâ'ade-kârânenin İngiltere Devleti'ne yakışmaz şey oldığını ve serbest ve hakîm olan İngiliz milletinin kendüsini Avrupa'ya hükûmet-i cebriyye ve hod-serânenin mu'înı sıfatında göstermek istemeyecegini serd ve ityân eyledigimde nâzır-ı mûmâ-ileyh husûsât-ı mezkûreyi mülâhaza ve te'emmül itmege vakti olmadığını ve nâddenin ehemmiyyet ve cesâmetine nazaran bunu yalnız başına kat'iyyen hall itmege muktedir bulunmadığını ve fakat bu bâbda müzâkere-i lâzımeyi icrâ ile berâber Rusya Devleti nezdinde vukû'a gelmiş olan harekât ve mu'âmelâtından ric'ate sa'y idecegini ifâde eylemişdir.

Bundan sonra mûmâ-ileyh Mösyö Dadmar İngiltere Kralı'nı görerek müşârün-ileyh ile vukû' bulan mükâlemesini dîger tahrîrâtında ber-vech-i âtî beyân itmişdir. Şöyle ki Kral-ı müşârün-ileyh beni kemâl-i dikkat ile istimâ' ve bu vesîle ile Kralımız tarafından kendüsüne izhâr olunan delâ'il-i dostîden memnûn oldığını beyân ile berâber bu bâbda külliyyen kralımız efkârında bulundığını ve Avrupa kıt'ası harâmî yatağı bir orman hey'etine girerek hiç kimse de emniyyet kalmayacağını fakat Fransa Devleti'yle ittifâk eyledigi hâlde bu misillü şeylerin men'ine dâ'ınâ muktedir bulunacağını ilâve-i makâl eylemişdir.

Sene-i Merkûme Temmuz'unun Yirmi İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Turin'de Mukîm Fransa Sefîri Şövazol Cânibine Göndrerilan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Agleb-i ihtimâle nazaran Avrupa'nın yalnız cihet-i şarkiyyesini iz'âc itmeyecegi der-kâr olan sebeb-i muhârebenin mümkün mertebe mahv ve izâlesi hakkında Fransa Kralı'nın der-kâr olan niyyetini Sardunya Kralı cenâblarına bildirmek lâzımdır. Turin şehri her ne kadar merkez-i havâdisât ve mükâlemât degil ise de Sardunya hükûmetinin Devlet-i Aliyye mesâlihi ve husûsıyla Avusturya Devleti'nin bu bâbda vukû' bulacak müdâhalesi ile kaviyyen meşgûl olacağı muhtemel olmağla Sardunya Kralı hakkında bu mu'tenâ olan bir mâddede ittihâz idecegi harekât ve mişvârına rekz-i nazar-ı dikkat itmenizi tavsiyye iderim İkinci Katerina'nın tama' ve hırsının sebeb olabilecegi tebeddülât ve inkılâbâta dâ'ir Sardunya umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Kont Dö Puro'nun Fransa Kralı'nın bi'l-cümle vesâ'il-i mümküne

ile muhârebeyi men' itmege sa'y idecegi (s.350) husûsunı metbû'ı Kral-ı müşârün-ileyh tarâfına beyân ve ifâde eylemesi vesâ'ilini tedârük itmeniz mercû ise de ancak muhârebe-i mezkûrenin vukû'ı takdîrinde bunun kısa olması ve dünyâyı alt ve üst idebilmemesi içün Fransa Kralı'nın esbâb-ı kâfiyyesi mevcûd oldığını dahi bildirmeniz münâsibdir.

Sene-i Merkûmenin Temmuz'unun Yirmi Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Gönderilan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Şehr-i hâlin on sekizi târîhiyle müverrah olan tahrîrâtınız me'âlini meclisde Kral'a beyân itdim ve müşârün-ileyh mukaddem gönderdiğim ta'lîmâtı icrâ itdiginiz sûretden memnûn oldılar Mösyö Foks'ı mesâlih-i mühhimme-i şarkiyye üzerine olan efkârını beyâna pek mahâretle icbâr itmişsiniz bunun netâyici ârzû idecegimiz mertebede kat'îce degil ise de ilerüde olacak harekâtımıza yarayacak ma'lûmâtı kazanmış olduk asıl bilmemiz lâzım olan nokta İngiltere Devleti Rusya İmparatoriçesi'nin usûl ve tedâbîrini takbîh itdigini anlamak idi ve bundan istintâc olunacak mâdde şudur ki eger İngiltere Kralı ol tedâbîre muhâlefet itmez ise de tervîcinden ictinâb eyleyecekdir. İşte bu mütâla'âta kanâ'atle İngiltere vükelâsına işrâbı lâzım gelecek ihtârât-ı cedîdeyi ana göre tertîb ideriz iki sûret tasavvur iderim birincisi İngiltere vükelâsı harb her ne tarafdan gelebilecek olsa def'ine ârzû-keş olurlar ikincisi Rusya'ya hasmâne sûretle görünmekden teneffür iderler Kralımızın dahi harbin men'ine İngiltere Kralı kadar ârzûsı olub mesâlih-i şarkiyye sebebiyle nihâyet cenge bulaşma derecesine varmağa samîmî hâhiş-gerdir bu cihetle kopma derecesinde olan boranın men'ine münâsib görilan kâffe-i vesâ'il-i müsâlemet-kârîyi kemâl-i memnûniyyetle kabûl idecekdir ve Katerina'ya tavassut-ı dostânesini bu niyyetle teklîf idüb İngiltere Devleti'nin ikâz ve celb-i dikkatine sa'y dahi başka ma'nâya haml olunamaz esâs-ı mâddede İngiltere Devleti bizimle muvâfakat eyledikde netîceye vâsıl olacak turuk-ı münâsebenin mülâhazası kalur bu bâbda tavassut-ı müttehidimizin Rusya'ya teklîfinden hafif yol göremeyiz ve şu sûret Mösyö Foks'a nâ-münâsib gelmeyüb yalnız Dersa'âdet'den en sonra aldığım tahrîrâta göre Saltanat-ı Seniyye çariçenin niyyâtından henüz şübhelenmege başlamış olmağla bu sulh bâbında ibrâzına râzı veya muktedir olacağı fedâkârlığın derecesinde Mösyö Foks tereddüdde kalmışdır bunda dahi ma'lûmât-ı kat'iyye fıkdânından Saltanat-ı Seniyye'nin mevki'ini hesâb ile keşf iderim zann itdirmege hedefi oldığı hücûma mukâvemetden âciz bulunmağla müdâfa'aya ısrâr ider (s.351) ise kendi hâline kalub elbette mağlûb ve hiç olmaz ise Avrupa Kıt'ası'nda olan hükûmeti ber-geşte olur bundan kıyâs iderim ki Osmânlular tahlîs-i girîbân içün ba'zı fedâkârlığa râzı olmaludırlar ancak bu fedakârlık neden ibâret olabilür Kırım Cezîresi Rusya'nın Karadeniz'de bütün bütün tahakküm itmesini ve Devlet-i Aliyye'yi gice ve gündüz havf ve haşyetde tutmağa lâzım gelecek vesâ'ili kesb eylemesini teshîl idecek bender ve limanları cihetiyle pek mu'tenâca bir mevki' oldığından terki mümkün görinemez bu cihetle imparatoriçeyi Kırım'dan vaz geçmege tergîb itmelidir Kuban ülkâlarında bu kadar mazarrat olmadığından oraların Rusya'ya bıragılması mümkün olub böyle iktisâb-ı mülk itmesi hem Katerina'nın kibr ve gurûrına medâr olur ve hem de Rusya hudûdım ol tarafda müstahkem idüb Devlet-i Aliyye'ye dahi pek aşırı havf ve telâşı mûcib olmaz işte bu teklîfi Mösyö Foks'a açmanızı ricâ iderim eger esâsını tahsîn ider ise fi'le getürülmesi

sûretini bi's-suhûle karârlaşdırırız Kuban ülkâlarını İmparatoriçe'ye müttehiden veya ayru ayru teklîf ideriz kendi i'tikâdımca birlikde hareket olunması daha te'sîrlü göründiginden elbette müraccahdır eger Katerina teklîfimizi kabûl ider ise Dersa'âdet'de yine bu mişvâr üzre hareket ideriz ancak çariçe muhâlefetde bulunur ise İngiltere vükelâsının merâmı Devlet-i Aliyye'yi düşmanlarının bildiginemi bırakmakdır eger İngilterelü Katerina'nın hakîkat-i hâlde korkulacak ağrâz-ı tama'kârîsini bir kât daha tezyîd itmek niyyetinde degil ise de iki tarîkin ittihâzında muhayyerdir birisi bizimle berâber hareket itmek ve ikincisi bî-taraf durmakdır ancak siz de bilürsiniz ki birinci sûret bizim işimize daha muvâfıkdır ikinci sûretin mazarratı mutlakâ İngiltere'nin mu'âvenet-i mâddiyyesine ihtiyâcımızdan neş'et itmeyüb belki bî-taraflığında pây-dâr olacağına rehn-i i'timâd bulamadığımızdandır fakat şimdilik burasının bahsine hâcet olmayub yalnız Mösyö Foks'a Devlet-i Aliyye'nin inhidâmını men'e şiddet-i ârzûmuzla berâber bu mâddeyi yalnız kendü kuvvetimizle icrâya muktedir olamadığımızı ve eger müttefik bulamaz isek hiç olmaz ise sa'yımızla îfâ-yı vecîbe-i zimmetden girü kalmadığımızı ve bizim sükûnetimiz ilerüde yalnız müttefik bulamayarak münferid bulanmamızla ma'füvv olacağını anlatmanızı iltimâs iderim işbu îmâmız bizim pek ilerüsini düşünmeksizin bir muhârebeye girişmemize dâ'ir Mösyö Foks'ı şübehâta düşmekden ve bu zann-ı fâsid üzerine devletinin şân ve menâfi'ine münâsib olan yoldan ayrılacak evhâma giriftâr olmakdan men' içün pek lâzım görinür eger İngiltere Devleti Devlet-i Aliyye'nin mukâsemesine muhâlif bulunur ise bizimle olacak teblîgât-ı mü'ekkedesi devleteyn-i imparatoriyyetini (s.352) ürküdüb belki fenâlığı esâsından kam' idebilürüz. Ve bi'l-akis devleteyn-i mezkûreteyn bunun üzerine dahi tevakkuf itmezler ise zann ideriz ki pek masârife giriftâr olmaksızın anları böyle bir işe mülâhazasızca girişdiklerine peşimân idebilürüz.

Sene-i Merkûme Temmuz'unun Otuzı Târîhiyle Müverrahan Mösyö Şövazol Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesidir

Kont Dö Puro'nun zannına göre Almanya İmparatorı Eflâk ve Boğdan eyâletlerini istîlâ eyledigi hâlde şimdilik Flandro Milan eyâletlerini terk ideceginden ve bu hâlde Sardunya Kralı bizim müttefikimiz oldığı hâlde zikr olunan Milan eyâletini istîlâ iderek memleketin sırtından geçinerek orada temekkün itmesi ziyâdesiyle işine gelür ve sonra İmparator'un Memâlik-i Mahrûse'de işi dil-hâhına muvâfık sûretde râst gelse bile gelüb Kral-ı müşârün-ileyhi oradan çıkaramaz zannı iderim. İşte Rusya ve Avusturya devletlerinin tasavvurâtına muhâlefet içün bir ittifâk mevcûd oldığı hâlde Sardunya Devleti'nin bu ittifâkdan temettu' ve intifâ' itmek niyyet ve ümîdinde oldığı ma'lûmunuz olmak içün mükâlemât-ı vâkı'amızın bu vechile hülâsasını arz ve iş'âr ile kesb-i fahr iderim.

Sene-i Merkûme Ağustos'unun Altısı Târîhiyle Müverrahan Kont Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesidir

Burada ahvâl külliyyen tebeddül ve tagayyür eyledi ve Mösyö Foks'ı geçen gün bırakdığım efkârda bulamadım ki musâhabete başlar başlamaz mesâlih-i Devlet-i Aliyye'ye

karışmanın imkânını görmedigini ve mutlakâ bir cevâb virmesi lâzım geldigi hâlde Fransa ile bi'l-ittifâk hareket idemeyeceklerini açıkdan açığa ikrâr ve i'tirâf idecegini ve yapmak istemedikleri şey'i va'd iderek bizi aldatmak istemedigini beyân ve ifâde eyledi.

Sene-i Merkûme Ağustos'unun On İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Şövazol'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Kralımız tarafından Viyana ve Petersburg ve Dersa'âdet'de icrâ olunan teşebbüsâtdan hiçbir şey ümîd olunub olunamayacağını bilmekligin vakti takarrüb idiyor şimdiden o zamâna kadar Kralımızın size emri Avrupa'nın müdde'âsını terk itmeyecegi ve düvel-i Avrupa miyânesinde her dürlü emniyyete ve bunları zabt u rabt iden müvâzeneye muhill olan tasavvurâtın icrâsına (s.353) mevâni' izhâr itmek lüzûm ve mecbûriyyet-i mükedderesi zâhir oldığı takdîrde bu bâbda olan niyyâtını evvel emirde efkâr-ı hakkâniyyet-kârî ve mu'tedilesini tasdîk iden hükümdârâna teblîğ eyleyecegi husûslarında Sardunya Kralı'nın cezm ve i'tikâdını te'yîd ve muhâfaza itmekliginizi tavsiyye ve sipâriş eylemekden ibâretdir. İşbu mutâlebe ve efkâr o misillü ahvâl-i mükedderede Kalımızın en ibtidâ Sardunya Kralı'yla akd-i encümen-i müzâkere ve ittifâk eylemege sa'y idecegine bir damân-ı kâfi olabilür.

Yine Sene-i Merkûme Ağustos'unun On İkisi Târîhiyle Müverrahan Avusturya İlçisi Kont dö Mersi Tarafından İ'tâ Olunan Takrîrin Tercemesidir

Avusturya İmparatorı Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti miyânesinde cârî olan mesâlihin ahvâl-i hâzırasını dostâne iş'âr iderek ve bununla berâber işbu ahvâl-i buhrâniyye üzerine beyân-ı efkâr ve bunun mukâbilinde devleteyn beyninde teyemmünen mevcûd olan rişte-i dostî ve müzâheretin netîcesi olmak üzre işbu ahvâl-i cedîde hakkında Fransa Devleti'nin efkâr ve mütâla'ası ne idügini ve bu ahvâlin intâc idebilecegi her dürlü vukû'âtda niyyâtı ne merkezde oldığını su'âl ve istifsâr eyleyerek kendüsüne izhâr itmiş oldığı emniyyet ve i'timâddan dolayı Kral cenâblarının vâki' olan te'mînât-ı menûnîyyet-kârîsini İmparator cenâbları kemâl-i hoşnûdî ve mahzûziyyetle istihbâr eylemişdir. Şimdiye degin İmparator cenâbları Avrupa'nın bir tarafında ihâfe olunmakda olan âsâyiş ve istirâhatin muhâfazası zımnında der-kâr olan ârzû ve temenniyyâtının hulûs ve safvetine dâ'ir ta'rîz kabûl itmez delâ'il ibrâz ve izhâr itdi ve bu bâbda gerek Petersburg'da ve gerek Dersa'âdet'de elinden gelan her dürlü teblîgât ve ihtârât-ı dostâneyi kemâl-i gayretle icrâ eyledi emr-i sulhun muhâfaza ve ibkâsına medâr ve mu'âveneti olabilan en masraflu tedâbîri dahi ittihâzda tereddüd itmediginden bu vesîleler ile niyyâtını şübhe kabûl itmez sûretde isbât eyledi zann olunur kaldı ki niyyât-ı mezkûre dâ'imâ o merkezde oldığından işbu kâ'ide-i muslihânede sebât ve devâm olunması külliyyen derece-i muhâle varmadıkca İmparator cenâbları kuvve-i mütehayyilesini niyyât-ı mezkûrenin icrâsına sarf ideceginde iştibâh yokdur. Ancak mesâ'î ve ikdâmât-ı vâkı'ası gayri müsmir olarak Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde âteş-i harb ü kıtâlin müşta'il olması ve bu takdîrde muhârebenin netâyicini be-heme-hâl bir sûretle kendüsi hakkında musîbetlü veyâhûd hiç olmaz ise gâyet muzırr olabilecek olan

vukû'ât-ın ahkâm-ı ittifâkiyyesine bırakmaması muhtemel olmağla bu misillü ahvâlde kendü emniyyet-i mahsûsa-i hâliyye ve istikbâliyyesi içün (**s.354**) vukû'ât-ı mezkûreye müdâhale itmege mecbûr olabilecegini dost ve müttefiki bulunan kral cenâblarına ketm itmemegi lâzımeden add eyledi işte bu misillü ahvâl zuhûra geldigi takdîrde imparatorun başka sûretle hareket idemeyecegine ve böyle hareket itmesi mücerred bir emr-i zarûrî olacağına binâ'en kendü yerinde başka her kim olur ise olsun ihtiyârına mecbûr olacağı meslegi ister istemez kendüsünün dahi ittihâz idecegini Fransa Kralı'nın hiss ve teferrüs idecegi der-kârdır.

Sene-i Merkûme Ağustos'unun Yirmi Birinde Avusturyalunun Takrîrine Cevâben Fransa Devleti Tarafından Rusya ve Avsturya Devletlerinin Devlet-i Aliyye Hakkında Olan Niyyât-ı Muzırra ve Muzmerrelerine Ta'rîz Zımnında Mahâretle Kaleme Alınmış Olan Takrîrin Tercemesi

Geçen şehr-i Haziran'ın on dördi târîhinde Kont dö Mersi'ye icrâ ve ba'de Viyana'da mukîm Fransa maslahatgüzârı vâsıtasıyla Prens Kaviniç'e teblîğ olunan mukaddemât-ı dostâneden sonra Kral cenâbları beyân ve iş'ârına müsâra'at itmiş oldığı karâr ve temâyülâtına şehr-i cârînin on iki târîhinde Kont dö Mersi vâsıtasıyla i'tâ olunan takrîrde münderic bulunan îzâhâtdan ziyâde ifâdât-ı muvâfıka ve müşabiheye muntazır olabilür idi ise de ma'a-mâ-fîh usûl-i hakkâniyyet-kârî ve İmparator hakkında olan efkâr-ı dostî ve beynlerinde mevcûd olan her dürlü ravâbıta müvâfakaten mübâhis-i sâbıkaya mürâca'atda ve mâddenin vahâmet ve abvâlin buhrâniyyetinden nâşî derece-i lüzûmda görinen tafsîlâta girişmekde tereddüd eylemez Kont dö Mersi vâsıtasıyla i'tâ olunan varaka üzerine mütebâdir-i hâtır olan mülâhazât ve mütâla'ât Kral'ın İmparator'a arz itmesi bu sebeblere mebnîdir. İmparator'un temenniyyâtı Avrupa'nın şark taraflarını ihâfe itmekde olan muhârebenin men'i sadedinde oldığını ve bu bâbda Petersburg'da ve Dersa'âdet'de elimden gelebilan teblîgât ve ihtârât-ı dostânenin hiçbirini fevt itmemiş olacağını Kral cenâbları ümîd itmekdedir ve mücerred Devlet-i Aliyye aleyhinde olarak Rusya Devleti ile Avusturya Devleti miyânesinde bir ittifâk-ı kavînin akd ve teşkîl olunmakda oldığına dâ'ir şüyû' bulan tevâtürlere Kral cenâblarının müddet-i medîde havâle-i sem' ve i'tibâr itmemesi İmparatorun safvet-i niyyâtı hakkında der-kâr olan işbu emniyyet ve i'timâdına mebnî idi bir de Avusturya İmparatorı ile Rusya İmparatoriçesi miyânesinde hüsn-i vifâkın i'âdesi mâddesinden (**s.355**) hâsıl olabilecek ta'ahhüdâtın her dürlü niyyât-ı muzırradan kâmilen berî oldığından dolayı Kral cenâbları bir kat daha mutma'innü'l-bâl idi. Ve tarafeyn-i mu'âhedeyn ol vakit akd ve te'sîs olunmuş olan ittifâklarında istikrâr iderek esâs-ı musâlahaları sâdece bir ahdnâme-i dostî olmalu idi. Binâ'en-aleyh mu'ahharen i'lân olunmuş ve daha ziyâde kesb-i vüs'at idebilmesi melhûz oldığından birkaç devletlere hakîkaten bâ'is-i havf ve endîşe olmuş olan ta'ahhüdât-ı kadîmenin tecdîdini hiss itdirir hiçbir emâre yoğidi tarziyye-i matlûbesinin tetimme-i serî'asi olmak üzre Rusya Devleti tarafından teklîf olunmuş olan ba'zı mevâddın kabûlüne Devlet-i Aliyye'yi teşvîk ve imâle itmek içün geçen kış kendüsüne iltihâk itmege İmparator tarafından da'vet olundığı vakit Kral cenâblarının emniyyeti bir kat daha takviyyet bulmuş idi Kral'ın bu husûsa ne derece gayretle teşebbüs itdigi ve mesâ'î-i cemîle-i müttehidânelerinden hâsıl olan netîce-i hasene İmparator'un ma'lûmıdır geçen şehr-i Haziran esnâsında

Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde akd ve imzâ olunan ve te'mîn olundığına göre Rusya Devleti hakkında be-gâyet fâ'idelü olan ticâret mu'âhedesi tarziyye-i matlûbenin mütemmimi bulunmuşdur Avusturya İmparatorı tarafından istid'â olunmuş olan tavassut Rusya Devleti'nin tarziyye-i matlûbesinden olan mevâddın busûlüni te'mîn itmekde oldığı esnâda Kral-ı müşârün-ileyh Rusya Devleti'nin hakîkaten hadden mütecâviz sûretde dermiyân itmiş oldığı iddi'âlara İmparator'un cüz'î bir vukûf ve ıttılâ'ı oldığını hâtıra getürdigi hâlde İmparator'un nezâketi hakkında der-kâr olan emniyyet ve i'timâdını tekzîb itmiş olur zann ider ve Rusya İmparatoriçesi beyânnâmesinde mezkûr ve münderic bulunan esbâbın muhâkemesine girişmez ise de mâdâmki İmparator Rusya Devleti'nin niyyât-ı âtîyesinden hiç ma'lûmâtı yokdur bu cihetle kendüsini niyyât-ı mezkûreye revâc virmege ve müsellaban izhâr-ı mu'âvenete mecbûr ider hiçbir şey olmadığını İmparator-ı müşârün-ileyhe ihtâr itmekligi lâzıme-i dostî ve meveddetden add eyler devleteyn-i imparatoriteyn miyânesinde teceddüd itmiş olan ta'ahhüdât i'lân olundığı vechile mücerred tahaffuzî olub İmparator cenâbları ise Devlet-i Aliyye ile tecdîd-i musâlahasının mütemmimi ve muhâfaza-i sulh ve âsâyişin damânı mesâbesinde add olunan tarziyye-i kat'iyyeyi Rusya Devleti'ne istihsâl iderek ta'ahhüdât-ı mezkûrenin kâffe-i vezâyifini îfâ ve ikmâl itmiş oldığından bunun daha ilerüsüne gitmeklik ta'ahhüdât-ı mezkûreye uymayan bir sıfat-ı tecâvüziyyeyi virmek ve ortalığa bir havf-ı umûmî îrâs itmekden ibâretdir bir de İmparator muhârebeye müdâhale itmege mecbûr olacağı hâli hiss ve teferrüs itmekde oluyor hâlbuki Kral cenâbları bu misillü bir mecbûriyyeti (**s.356**) istilzâm idecek hiçbir şey gömediginden İmparator'un Rusya Devleti ile olan rişte-i râbıtasıyla mukayyed bulunarak ve Devlet-i Aliyye'nin muhâfızı hey'etinde görünemeyerek inhidâmına vaz'-ı yed itmek istemesini ve devlet-i müşârünileyhâ tarafından bir takım abvâl-i gaflet-engîz esnâsında emr-i musâlahaya kaviyyen ri'âyet olundığı hâlde inhidâmını mûcib olur hareketi icrâ itmek ve metrûkâtından hisse almak içün Saltanat-ı Seniyye'nin bulundığı hâlet-i za'fdan istifâde idecegini bir vechile me'mûl idemez Rusya Devleti ber ne kazanabilürse Avusturya Devleti'nin dahi o kadar kesb-i tevessü' eylemesi hânedân-ı imparatorînin menâfi'inden oldığına dâ'ir îrâd olunan mütâla'a dahi hatâ-yı fâhiş ve belki yüz sene muhârebe ile ıslâb olunamayacak olan bir emsâl-i vahîmetü'l-âkıbedir Avusturya Devleti'nin bî-cürm olan dîger bir devleti ızrâren iktisâb-ı menâfi' itmesine Rusya Devleti'nin birgün Avusturya Devleti üzerine abanması havfı bir sened-i kâfi add olunabilür ise düvel-i sâ'irenin dahi o derece haklu olarak Avusturya Devleti'nin kendi devletleri üzerine abanmasından havf iderek iktizâ iden devleti ızrâren kesb-i tevessü' ve cerr-i temettu' itmek içün devleteyn-i imparatoriyyenin virmiş oldukları emsâle mütâba'at idecekleri kıyâs olunmak lâzımedendir maâzallâhi Te'âlâ bu misillü bir kâ'ide-i vahşiyyâne i'tibâr buldığı hâlde Avrupa'nın ne hâle girecegi ya'nî kâffe-i revâbıt-ı politikanın münhall ve emniyyet-i umûmiyye mün'adim ve Avrupa'nın dahi az vakit içinde bir meydân-ı şûriş ve ihtilâl olacağı âşikârdır. Kral cenâbları imparatorun etkâr-ı fütüvvet-kârîsi hakkında olan emniyyet ve i'timâdında dâ'imâ sâdık oldığından beynlerinde teyemmünen mevcûd olan ittihâdın esâsı yalmz kalem-rev-i hükûmetleri olan memâlikin degil belki bi'l-cümle memâlik-i Avrupa'nın muhâfazası kaziyyesinden ibâret oldığını İmparator'un dâ'imâ tahattur idecegi Kral-ı müşârün-ileyhin kaviyyen meczûmı oldığına binâ'en ahvâl-i meşrûhayı İmparator'un enzâr-ı dikkatine arz itmekden aslâ havf itmez ve ahvâl-i hâzıranın müşkilâtından neş'et iden hissiyyât ve ihtirâzâtını İmparator'a mu'tâdı üzre açıkdan açığa

ve istikâmetle arz ve beyân iderek akrabâsmdan bir muhibb ve sâdık müttefikine ve sulh ve intizâmın tarafdâr-ı hâlisine müterettib olan ferâ'izi icrâ ve îfâ eylemiş oldığını me'mûl ider ve teblîgât ve ihtârât-ı vâkı'asının müsmir olacağını ümîd ile berâber egerçi hilâf-ı me'mûl işbu ümîdi hayyiz-i husûle gelmez ise menâfi'-i umûmiyye ve mahsûsasını düstûrü'l-amel ittihâz itmekden başka bir şey yapamaz ve Prusya Kralı'nın ittihâz idebilecegi meslegin henüz meşkûk bulunması husûsunun Avusturya İmparatorı'nın karâr ve niyyâtı üzerine te'sîri olabilecegini cezm eylediginden memâlik-i Devlet-i Aliyye'de muhârebeye başlanıldığı (s.357) hâlde Avrupa'yı ihâfe idecek olan mesâ'ibi def' itmek üzre bir ittihâd akdini Prusya Kralı'na dahi teklîf itmekde hiçbir vakit fırsatı fevt eylememekdedir. Bu misillü bir himmet-i bî-garazâneye İmparator'un dahi müşâreket eyledigini görmeklik Kral-ı müşârün-ileyhin mûcib-i mahzûziyyeti olacağı der-kârdır ancak mütâla'ât-ı mahsûsası bu husûsa mâni' olabilecegi melhûz olmağla bu takdîrce İmparator'un bilâ-vesvese sulh ve müsâlemet ve hakkâniyyetin menâfi'inde hareket idebilmesi içün mukâvelesi muvâfık-ı nasafet ve hakkâniyyet olan herbir şey'inin damân ve kefâletini bi'l-ihtiyâr der-uhde idecekdir.

Sene-i Merkûme Ağustos'unun Yirmi İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Bartelmi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesi

İmparator'un izhâr-ı nedâmet eylemesini görmekligimiz ümîdi pek za'îfdir zîrâ İmparator kendüsini Rusya Devleti'ne kâmilen teslîm itmiş ve ta'ahhüdât-ı vâkı'ası devlet-i müşârün-ileyhânın icrâsını münâsib add eyleyecegi her dürlü tahrikâta mutâba'at itmege kendüsini mecbûr itmekde bulunmuşdur. Ma'a-mâ-fîh İkinci Jozef bize mu'âvenet itmek istedigi hâlde muhârebenin önüni almak ve Saltanat-ı Seniyye'yi inhidâmdan muhâfaza idebilmek husûslarından henüz me'yûs degiliz işte bu netîce-i hayriyyeyi istihsâle sâlih görinan tedbîr dahi hülâsatü'l-hülâsada Karadeniz'de kuvve-i bahriyyesi olmamak veyâhûd cüz'î mikdâr yirmi toplu süfün-i harbiyyeden mâ'adâ bulunmamak şartıyla Kırım ve Kuban ülkâlarının tasarrufını Rusya Çariçesi'ne te'mîn itmek olabilür.

Sene-i Merkûme Ağustos'unun Yirmi Beşi Târîhiyle Müverrahan Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesi

Mesâlih-i şarkiyyeye dâ'ir olan harekât ve teblîğâtımın sür'atini ta'lîk ve te'hîr itdiginizden memnûn oldum vâkı'â İngiltere'den hiçbir şey istid'â itmeksizin yalnız niyyâtımızı bildirmekle iktifâ itmeklik kâfidir ve İngiltere'nin hize takarrüb itmesinin vakti gelecekdir zann iderim devlet-i müşârün-ileyhâyı bu husûsa karâr verdirmeğe hemân başlamak üzre olan muhârebe hakkında izhâr-ı bî-kaydî itmek ve muhârebe-i mezkûreye müdâhalemiz olmadığını kaviyyen isbât eylemekden eslah tedbîr olamaz.

(s.358)

Sene-i Merkûme Eylül'ünün Beşi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesi

Ahidnâme-i kat'iyye-i sulhiyyemizin imzâ olunmasından dolayı kendüsiyle kendümi tebrîk zımnında Mösyö Foks'a yazdığım mektûbı tarafınıza gönderdim mektûb-ı mezkûrı mûmâ-ileyhe i'tâ ve teslîm itmenizi ve iki millet beyninde i'âde olunmuş olan hüsn-i vifâkı te'yîd ve nakz olunmaz derecede ahkâm itmek husûsunda elimden gelan mu'âvenet ve ikdâmâtı sarf itmege der-kâr olan emel ve ârzûmun te'mînât-ı tasdîkiyyesini ilâve-i kelâm eylemenizi ricâ iderim Mösyö Foks'un ma'lûmât ve istikâmet-i niyyâtı indimde be-gâyet müsellem bulundığından bu bâbda bir mu'âmele-i kâmile-i mütekâbileye mazhariyyetimizi me'mûl eylerim Fransa ile İngiltere devletleri miyânesinde ittifâk hâsıl oldığı hâlde bunların nüfûz-ı müttehidleri gerek sa'âdet-i umûmiyye ve gerek kendü sa'âdet-i mahsûsaları hakkında ziyâdesiyle mü'essir olacakdır ve eger devleteyn-i müşârün-ileyhimânın miyânesine teferruka düşer ise bunlar ağrâz-ı dîgere bi'l-fi'l âlet olacaklar ve nihâyetü'l-emr eser-i nüfûz ve kuvvetine giriftâr olacakları bir takım rakîbler peydâ itmek içün kendülerini it'âb ideceklerdir.

Yine Sene-i Merkûme Eylül'ünün Beşi Târîhiyle Müverrahan Kont Desterno Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesi

Prusya vükelâsına icrâsına me'mûr oldığım teblîgât-ı mühimmeye Prusya Kralı'nın virdigi cevâbı tarafınıza iş'âra ibtidâr iderim. Şöyleki: Fransa Kralı'nın hakkımda olan i'timâdından dolayı ziyâdesiyle memnûnum ve kendüsiyle mesâlih-i hâzıra üzerine birlikde hareket itmege hâzırım bu husûsda bana mâni' olur hiçbir sâbıka-i ta'ahhüdüm yokdur benim Rusya Devleti'yle olan ittifâkım yirmi senelik ise de bu ittifâk İkinci Katerina'nın Avusturya Devleti ile akd itmiş oldığı ittifâkla bozulmuş oldığından ittifâk-ı mezkûrı ben terk itmiş olmam Fransa ve İspanya ve Sardunya devletleriyle Prusya Devleti'nin menâfi'i birbirlerine mutâbık oldığını tasdîk ve i'tirâf eyledigim misillü İngiltere Devleti kendüsüne Rusya Devleti'nin ittifâkını tahsîl itdirmek içün bana çok ilhâh eylemiş oldığını dahi Fransa Kralı'ndan saklamam ancak Avusturya ve Rusya devletleri beyninde mu'âhede akd olunalıdan berü bu husûsdan bahs olunmadığından İngiltere ile Rusya Devleti'nin kâmilen müttefikü'r-re'y bulunduklarını ve bu ittifâkın te'kîdini istihsâl zımnında Mösyö (s.359) Harris'in Viyana'ya gideceğini bilürim binâ'en-aleyh bu bâbda teşkîli lâzımeden olan tedâbîr eyüce müzâkere olunmaludur zîrâ Avusturya ve Rusya ve İngiltere ve belki İsvec devletlerinden mürekkeb bir ittifâk aleyhinde cenge girişmek küçük bir şey degildir Fransa Kralı kendüsünün Avusturya Devleti ile olan ittifâkına bozulmuş nazarıyla mi bakıyor yohsa henüz ba'zı cihetle bâkî kalmış sûretinde mi tutuyor burasını mümkün mertebe sür'atle bana beyân ve i'lân ve İsveçya Kralı mu'âvenet-i nakdiyyesiz hareket idemeyeceginden ve asıl mâdde bu mu'âvenet kimin tarafından icrâ olunacağını bilmek oldığından bu bâbda dest-res olabildigi vukûf ve ma'lûmâtı lütfen tarafıma iş'âr eylemesini Kral-ı müşârün-ileyhden taleb ve iltimâs iderim.

Sene-i Merkûme Eylül'ünün Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesi

Ağustos'un yirmi beşi târîhiyle müverrahan bana yazmış oldığınız mektûbı ahz ile müftehir oldum ba'zı vukû'ât vardır ki insân ne kadar tayakkuz ve basîret üzre bulunsa ne hiss ve ne de men' idebilür bu misillü vukû'ât düvel-i mu'azzamanın harekâtını mukâvemet olunamaz sûretde ta'yîn ider işte Saltanat-ı Seniyye'yi ihâfe itmekde olan dâhiyyeye dahi bu nazarla bakmakdayım dâhiyye-i mezkûre bir derecededir ki Kralımızın emr-i sulh ve müsâlemete ziyâdesiyle meyl ve ihtiyâcı oldığı hâlde i'tibârına ve belki memâlikinin emniyyetine ta'mîr kabûl itmez halel ve nakîsa getürmeksüzün dâhiye-i mezkûreye nazar-ı bî-kaydî ile bakamaz ve mesâlih-i şarkiyye hakkında şu re'y ve mütâla'ası meclis-i vükelânın re'y ve mütâla'a-i kat'iyyesi oldığından pek çok mülâhazât-ı amîka ve kâmileden sonra ihtiyâr olunmuş oldığında iştibâh yokdur Kralımızın emniyyet ve i'timâdına mazhariyyetle müftehir olan zevâtın akl ve dirâyeti meczûm ve müselleminiz olacağından bunların Fransa'yı havf itmekde gördiginiz muhâtaraya ilkâ idecek olan nasâyihe havâle-i sem' ve i'tibâr ideceklerini farz ve me'mûl itmezseniz zann iderim bir muhârebe-i cedîdenin mahâzirini cümlemiz bi'l-ittifâk müşâhede itmekde isek de ma'a-mâ-fîh bir vakit olur ki Kralımız böyle bir cenkden ictinâb idemez kaldı ki hükümdârlar ekseriyyâ idâresine muktedir olamadıkları vukû'âta tâbi' olagelmişlerdir.

Sene-i Merkûme Eylül'ünün On İkisi Târîhiyle Müverrahan İspanya'da Mukîm Fransa İlçisi Kont Mon Moren Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesi

Müfâd-ı tahrîrâtınız üzerine kendüsiyle bir uzun mükâleme vukû' bulan Kont Florida **(s.360)** Biyanka Avusturya İmparatorı'nın cevâbına virilan takrîri Kralı gibi kendü dahi ziyâdesiyle medh ve senâ itmiş ve Prusya Kralı'nı devleteyn-i imparatoriyyenin dâm-ı ilkâ'âtına giriftâr olmakdan îkâz ve ihtâr içün Berlin'de bulunan Fransa ilçisini me'mûr itmiş oldığımıza gâyet esâslı bir hareket nazarıyla bakmakda bulunmuşdur Sardunya Kralı'nı kendümüze celb ve te'mîn itmek içün ittihâz itmiş oldığımız tedâbîr-i ihtiyât-kârâneyi kezâlik tahsîn eylemiş ve birçok vakitden berü İspanya Kralı Sardunya Kralı'nın dostluğunı istihsâle müdâvemet itmekde ve Kral-ı müşârün-ileyhin kâ'ide-i politikası hakkında emniyyet olunabileceğini zann eylemekde ve Avusturya İmparatorı'nın terakkî-i kuvvetinden korkulacak mevâddı derk itmekde oldığını ifâde eylemişdir ancak ahvâl ve vukû'âtın muhârebeden ictinâb olunamayacak bir sûret ve hey'et kesb itdigi hâlde İspanya Devleti'nin ittihâz idecegi hareket ve mişvâr hakkında benimle açıkdan sohbet itmege mûmâ-ileyhi da'vet itmek istedigim ânda şehr-i Temmuz'un on beşi târîhiyle müverrah olan tahrîrâtımda iş'âr itmiş oldığım mevâddı aynıyla tekrâr itdi ve egerçi biz İngiltere Devleti'nin bî-taraflığından emîn olmuş olsaydık Devlet-i Aliyye'yi ihâfe itmekde olan inhidâmı men' idecek harekâtın tasavvurâtını birlikde teşkîl idebilecegimizde şübhesi olmadığını îmâ eyledi.

Sene-i Merkûme Teşrîn-i Evvel'inin Üçi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Kont Desterno'ya Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesi

Şehr-i sâbıkın yirmi ikisi târîhiyle müverrah olan tahrîrâtıma melfûf olan üç kıt'a evrâk müfâdının teblîği üzerime Prusya Kralı'nın virdigi cevâbı Kralımıza tamâmen arz ve ifâde itmiş oldığımdan Kral-ı müşârün-ileyh cevâb-ı mezkûrı dikkat-i kâmile ile mütâla'a eylediginden sonra size ta'lîmât-ı âtîyenin i'tâsını emr eyledi. Şöyle ki: Kral cenâbları hakkâniyyet ve intizama der-kâr olan muhabbet-i kâmilesi ve kâffe-i milelin sa'âdet-i hâllerini te'mîn iden esâs ve kâ'idelere olan kemâl-i ri'âyeti ve umûmen Avrupa'nın ve husûsan herbir devletin âsâyiş ve istirâhati kaziyyesinin indinde aşurı ehemm ve mu'tenâ bulunması cihetlerle Prusya Kralı'nın Rusya Çariçesi'nin Devlet-i Aliyye'yi ızrâren ittihâz itmiş olabilmesi melhûz olan kâ'ide-i istîlâ-kârâneye mu'âvenet itmege kendüsini mecbûr ider hiçbir ta'ahhüd altında olmadığını aşurı derecede bir memnûniyyetle ihtibâr eylemişdir işte şu mevki' Kralımızı Prusya Kralı'yla açıkdan açığa ve kemâl-i serbestî ile istîzâhâta ve Saltanat-ı Seniyye'nin ihâfe olunabilmesi melhûz olan ihtilâlin te'sîrâtını **(s.361)** izâleye veyâhûd hiç olmaz ise azaltmağa sâlih görinan vesâ'il ve tedâbîrin müzâkeresine girişmege ikdâr eyledi Prusya Kralı'nın birinci endîşesi Fransa Kralı ile Avusturya İmparatorı miyânesinde mevcûd olan ittifâk mâddesidir vâkı'â ittifâk-ı mezkûr hâsıl olalıdan berü dâ'imâ Prusya Kralı'na Burbon hânedânının nazariyyât ve tasavvurât-ı politikası hakkında adem-i emniyyet emâresi îrâs itmiş ve hattâ Kral-ı müşârün-ileyh gerek Fransa Devleti ve gerek düvel-i sâ'ire muvâcehesinde olan harekât-ı politikasını bu efkâr ve mütâla'a üzre idâre eylemişdir Kralımızın hükûmetinden mukaddem olan vekâyi'in bahs ve imtihânına girmeyecek midir zîrâ vakt ve hâl degişmiş oldığından işbu mübahasenin aşurı zâ'id ve bî-lüzûm olacağı cihetle Kral cenâbları sandâlî-i hükûmete ku'ûdunda hakkâniyyeti kendüsüne tahallüf itmez bir düstûrü'l-amel ittihâz ve istirâhat-ı umûmiyyenin muhâfazasına elinden geldigi mertebe mu'âvenet itmekligi bir farîza add itmiş ve en evvelki işi kemâl-i hüsn-i vifâk üzre yaşamağa der-kâr olan ârzû-yı kavîsinden dolayı bi'l-cümle düvel-i Avrupa'yı ilzâm itmege sarf-ı mesâ'î eylemekden ibâret bulunmuş idügini ifâde ve ihtâr ile iktifâ eylerim işte Kral cenâbları hırs ve tama'ı olmadığından ve herbir millet mutasarrıf oldığı memâliki muhâfaza iderek hey'et-i istiklâliyyesini muhâfaza eylemesi temennîsinde bulundığından hükümdârân-ı Avrupa'nın hiçbirine aslâ havf ve şübhe îrâs itmeyecegini ümîd iderek işbu maksad-ı ahîrimi istihsâle bir kat daha suhûletle muvaffak olacağını me'mûl eylemekde idi. Ve Kral-ı müşârün-ileyh Avusturya İmparatorı'yla olan ittihâdı esâs ittihâz olunmuş olan mâddenin husûlüni te'mîn eyledikçe ittihâd-ı mezkûrun indinde gâyet zî-kıymet olacağını i'tirâf ve ikrârda tereddüd eylemez ve Prusya Kralı'nın akl ve dirâyeti ve tecrübe-i azîmesi indinde be-gâyet müsellem bulundığından kendüsünün bu bâbda olan efkâr ve mütâla'asını Kral-ı müşârün-ileyhin dahi tasdîk ve tasvîb eyleyeceginde ve Prusya Devleti'nin her vechile muhâfazası temenniyyât-ı politikasının başlucalarında bulundığını ve bulunması lâzım geldiğini cezm eylediginde iştibâh itmez. Ancak Kralımızın Avusturya İmparatorı'yla akd-i rişte-i ittifâk itmiş ise de İmparator-ı müşârün-ileyhin aslâ taht-ı teba'iyyetinde degildir Pusya Kralı'na teblîğ itmiş oldığınız cevâbda Kralımızın zikr olunan ittifâka za'f ve halel târî olabilecegini bi'z-zât İmparatora bile ketm itmemiş oldığını Kral-ı müşârün-

ileyhin görmüş olacağı der-kârdır. Kaldı ki Kralımız Avusturya hânedân-ı imparatorisiyle olan ittifâkına bâkî ve müstemirr nazarıyla bakdığı hâlde bile devleteyn-i imparatoriyye miyânesinde vukû‘ bulmuş olan meveddet-i gayri melhûzaya ve bunun netîcesi olan harekât-ı harbiyyeye imâle-i nazar-ı dikkat itmekden hâlî (**s.362**) bulunmadığı ve bu ittifâkını Avrupa'nın serbestiyyet ve istirâhatine lâzım gelan dikkat ve ihtimâmıyla te'lîf ve tevfîka muktedir bulundığı bedîdârdır. İşte Kralımız tasavvurât ve teşebbüsât-ı vâkı‘asını beyân iderek Prusya Kralı'na izhâr-ı emniyyet ve i‘timâd ve Kral-ı müşârün-ileyhi kendü muvâcehesinde bu vechile hareket itmege da‘vet eylemesine bâdî olan sebebler bunlardan ibâretdir. Kaldı ki Prusya Kralı İmparator'un müttefiki nazarıyla bakmaklığı lâzımeden add eyledikce Kralımıza açılmakdan ibâ ve istinkâf ider ise de Kral-ı müşârün-ileyh bu ittifâkın yalnız tahaffuzî oldığını ve Prusya Devleti'nin muhâfaza ve ibkâsı mâddesi dahi zımnen ittifâk-ı mezkûrun mebâdî-i asliyyesinden bulundığını mütâla‘a itmek istedigi hâlde efkârını tebdîl itmesi lâzım gelecegi bî-iştibâhdır.

Sene-i Merkûme Teşrîn-i Evvel'inin Otuzı Târîhiyle Müverrahan Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercemesi

Mösyö Foks Dersa‘âdet'de bulunan İngiltere sefîrinin mektûbını bana kırâ‘at eyledi. Mûmâ-ileyh tâ‘ûnun Dersa‘âdet'de müştedd oldığını ve bu hâl emr-i muhâbere ve mükâlemeye îrâs-ı müşkilât ve muhâtarât itmekde bulundığını ve vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ulemâdan vâki‘ olan istiftâları üzerine Saltanat-ı Seniyye'nin yalnız Kırım Cezîresi'ni terk itmemesi degil belki nakz-ı ahd itmiş olan Rusyalulara hücûm eylemesi bile lâzım gelecegine karâr virildigini devletine iş‘âr eylemişdir. Londra'da mukîm Rusya sefiri bana gâyet endîşelü göründiginden mûmâ-ileyhin korkularını tasdîk ve te'yîd itmekde ve bu korkularını vukû‘ât-ı âtiyye ihtimâlât-ı müdhişesiyle tezyîd eylemekde tecvîz-i kusûr eylemedim. İşte bu musâhabet esnâsında ve birkaç mübâhaseden sonra tahrîrâtınızın bana ilkâ itdigi şeyleri mûmâ-ileyhe söyledim. Şöyle ki: Asıl cây-ı bahs-i muhârebe itmekde Saltanat-ı Seniyye'nin haksız veyâhûd haklı olacağı kaziyyesi olmayub ibtidâkı tüfenk patlayışı bu muhârebeye sebeb olacağı ve hâlbuki İmparatoriçe ile bizim muhârebe-i mezkûreden ictinâb itmek istedigimiz mâddesi der-pîş-i mütâla‘a olunmalıdır. Bu sûretde dahi vesâ'iline teşebbüs olunmak lâzım gelür. Ve bu vesâ'il dahi Rusya Devleti'nin emr-i musâlaha ve memâlik-i İslâmiyye'yi te'mîn içün virebilecegi bir nev‘ damân ve kefâletden ibâretdir didigimde mûmâ-ileyh metbû‘asınm her dürlü i‘lânâtı icrâ ve tahrîren münâsib add olunacak her dürlü te'mînâtı i‘tâ idecegine dâ'ir birkaç def‘a bana îrâd itmiş oldığı kelimâtı der-akab tekrâr eylediginde vâkı‘â bunlar temâyülât-ı te'mîniyyeden ma‘dûd ise de İmparatoriçe i‘tâ itmek niyyetinde bulundığı (**s.363**) damân ve kefâletin fi‘liyyâtına ne vechile teşebbüs ve mübâşeret idecegini îzâh itmedi mi zîrâ Karadeniz sevâhilinde çok asker bıragarak ve sevâhilde ve limanlarda kal‘alar bimâ iderek ve bahr-i mezkûrda bir kuvve-i bahriyye teşkîl iderek mevâ‘id-i vâkı‘a harekât-ı halîfe ile mahv olunmuş dimek oldığından bu misillü hareketler sulhdan bahs iderek temâyülât-ı hasmâne göstermek dimek olur didigimde mûmâ-ileyh işbu i‘tirâzâtıma kat‘iyyen cevâb virmekde birâz izhâr-ı acz itmiş oldığından kuvve-i bahriyyeden bahs iderek maslahatın nâzik yerine dokunmuş oldığını

müşâhede eyledim. Bunun üzerine mûmâ-ileyh emniyyet-i zâtiyye içün lâzıme-i basîret ve ihtiyâtdan olan şeylere ve Osmânlıların defa‘âtle tasallut kasdmda bulunmuş olduklarına ve dâ'imâ emr-i müdâfa‘a ve tahaffuzîye muktedir bulunmak lâzıme-i akl ve hikmetden oldığına dâ'ir umûmî ve âdî şeyler ile cevâb virdiginde soyulmakda olan ve kendülerinden taleb olunan azîm fedâkârlıkları ihtiyâr iden âdemlerini pek etvâr-ı hasmânede görünmediklerini ve bu esnâda za‘fı gün gibi âşikâr olan bir düşman aleyhinde müdâfa‘a itmekligin vesâ'il ve tedâbîriyle uğraşmaklık tayakkuz ve basîreti ukûl-i beşeriyyenin nasîhat itdigi dereceden ziyadeye vardırmak dimek olacağını ve hülâsa-i kelâm bizim mesâ‘î-i cemîlemiz sarf olunmakda oldığından sizin mu‘âvenetinizin dahi hakîkî olması lâzımeden oldığını îrâd eyledim. Mûmâ-ileyhi tekrâr mâ-nahnü fîhimize getürerek ve dâ'imâ Çariçe'nin icrâ idecegi va‘dlerinden bahs itmekde ısrâr eyledigini görerek Osmânluların bi-hakkın der-kâr olan i‘timâdsızlıklarını teskîn içün daha ziyâde kâtı‘ göriman bir vâsıtayı sefîr-i mûmâ-ileyhe ilkâ itmekligin mes'ûliyyetini üzerime aldım ve bu vâsıtanın dahi Çariçe tarafından Karadeniz'de kuvve-i bahriyye teşkîlinden sarf-ı nazar olunmak derecesinde izhâr-ı fütüvvet ve i‘tidâl olundığı hâlde husûle gelecegini kendüsüne söyledigimde mûmâ-ileyh bu husûsun teklîfi gâyet nâzik bir şey oldığı cevâbını i‘tâ ve İmparatoriçe'nin şân ve nâmûsuna muvâfık olan her dürlü temenniyyâtı i‘tâ eyleyecegini bana tekrâr ve îmâ itmekle ben dahi sa‘âdet-i hâl ve kuvvet ve miknet hengâmında sarf ve isti‘mâl olunan i‘tidâlden ziyâde muvâfık-ı şân ve nâmûs bir şey olmadığını mûmâ-ileyhe tefhîm ve işrâb idecek sûretde i‘âde-i kelâm ve îrâd-ı delâ'il eyledim ve kendüsüne der-pîş eyledigim işbu mukaddimâtın mücerred efkâr-ı zâtiyyemden ibâret oldığını ve çariçenin müsellem olan akl ve dirâyetiyle bulacağı tedâbîr ve vâsıtayı ilkâya hiçbir ta‘lîmâtım olmadığını ve fakat yalnız tedâbîr ve vâsıta-i mezkûrenin neden ibâret oldığını su'âl ve harekât ve teşebbüsâtımızın kuvvet ve te'sîrine medâr olmak üzre Devlet-i Aliyye'ye kat‘î bir şey arz ve ibrâz olunmasını taleb itmege (**s.364**) me'mûriyyetim oldığına nâmûsum üzre yemîn itdim ve vakt ve fırsatı kaçırmamak içün şu mes'elede müşkilimizi halle murahhas bulunmuş olmanızı ârzû ider idik didim mûmâ-ileyh gerek Mösyö Foks ve gerek kendüsi Çariçe'nin muhâfaza-i sulh ve âsâyişi kemâl-i kerâmiyyetle ârzû eyledigini ve ârzû olunabilecek ve şân ve nâmûsuna elvirecek olan her dürlü ta‘ahhüdâtı icrâ eyleyecegine dâ'ir mükâleme-i ahîremizde sarf ve isti‘mâl itmiş oldığı murahhasiyyetinden başka me'zûniyyetleri olmadığını mevki‘-i cevâbda beyân eyledi.

(7)

Sardunyalunun Kırım Mes'elesine Dâ'ir Bin Yüz Doksan Yedi ve Doksan Sekiz Sene-i Hicriyyelerinde Muharrer Olan Ba‘zı Evrâk-ı Resmiyyelerinin Tercemeleri

(Sene-i Mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî'sinin Dördünde Ya‘nî 1197 Sene-i Hicriyyesinin Rebî‘ü'l-Evveli hilâlinde Sardunya Kralı Üçünci Viktor Amedeo'nun İmzâsı ve Hâriciyye Nâzırı Kont Purone'nin Sahhı ile Paris'de Bulunan Sardunya Sefîri Kont Sakarnafi'ye Yazılan Ta‘lîmâtın Tercemesidir)

Ufk-i şimâlîden belüren bulutlar ilerüde mühim vukû‘âtın mukaddimesi oldığına gün-

be-gün ziyâde i'timâd geliyor. Kırım Hanı Şâhin Giray her ne kadar Tatarlar tarafından mukâvemet ve Osmânlu cânibinden kat'iyyen muhâlefet görmeksizin makâm-ı hükûmete i'âde olunabilmiş ise de Viyana'dan mu'ahharen alınan mektûblardan müstebân oldığı üzre İmparator açıkdan açığa harbe hâzırlanub iki devlet-i imparatoriyyeye çokdan berü azv olunan niyyâta ittibâ'an memâlik-i Osmâniyye'yi iktihâmdan başka niyyeti olmadığı bedîhîdir. Bu takdîrce o makûle niyyâtın icrâsına Fransa Devleti'nin nazar-ı musâmaha ile bakması me'mûl olmadığmdan ve böyle bir bareketin avâkıbı ma'lûm şeyler olub Devlet-i Osmâniyye'nin şimdiki za'f-ı hâline nazaran üzerine iki devlet-i imparatoriyye böyle bir ittifâk üzre idecekleri harbde öyle Avrupa hükûmetleri muvâzenesinde mevcûd olan derece-i nüfûzlarını cüz'îce ta'dîl idecek ufak tefek şeyler iddi'âsıyla kanâ'at itmeyecekleri der-kâr oldığından Fransa Devleti muhârebe-i bahriyyesini bir ayak evvel bitürüb enzâr-ı dikkatini şerh eyledigimiz mevâdd-ı mu'tenâ-bihâya havâle eyleyecegi me'mûlümüzdür. Belki Fransa Devleti'nin hâl-ı hâzırı İmparator'un Rusya Devleti'yle bi'l-ittifâk meydâna koydığı niyyâtı men' itmege müsâ'id degil ise de hele bu ittifâkın aleyhine Prusya Kralı'nı tahrîk içün vüs' ve makdûrını dirîğ (**s.365**) itmeyerek bununla veya daha başka bir sûretle devleteyn-i imparatoriyyetini merâmlarını kâmilen icrâsından men'a sa'y idecegi zâhirdir. Böyle ahvâlde nezdinde bulundığınız devletin niyyâtını ve memâlik-i Osmâniyye serhaddâtında İmparator'un tehyi'e itdigi levâzımât-ı harbiyyeye dâ'ir olan efkârını derk ve tefattun eyleyüb bize bildirmenizin derece-i lüzûmı beyândan müstağnîdir. Prusya Kralı'nın niyyâtına dâ'ir ma'lûmât-ı sahîhamız olmayub ba'zı rivâyâta göre devleteyn-i imparatoriyyeyn ile uyuşub ol yüzden kendi çıkarına bakması dahi mütebâdir-i hâtır oldığından şimdilik Kral-ı müşârün-ileyh ile Fransa arasında bir emâre-i irtibât ve muvâfakat olub olmadığını keşf ve tahkîk zımnında mümkün mertebe sarf-ı dikkat eylemeniz veyâhûd mesâlih-i hâzırada Kral-ı müşârün-ileyhin ittihâz idecegi meslegi Fransa Devleti bilerek Lehistân'ın hîn-i mukâsemesinde ibtidâr eyledigi harekâta yine teşebbüs idecek ise burasmı anlamınız ehemm-i umûrdandır geçen hafta İmparator'un an-karîb İtalya tarafına gelecegi haber virilmiş ise de şimdi bu seyâhatden aslâ bahs olmayub Viyana'da Macaristân tarafına gideceği şöyle bulmakda idügini ve keyfiyyet dahi tehyi'ât-ı vâkı'aya derece-i nihâyede i'tinâ eyledigini ifâdeye ibtidâr ideriz.

Yine Sene-i Merkûme Kânûn-ı Sânî'sinin On Birinde Ber-vech-i Meşrûh Yazılan Dîger Bir Kıt'a Ta'lîmâtın Hülâsası Tercemesidir

Şâhin Giray Kırım hükûmetini bilâ-mücâdele der-dest eylemiş iken yine Cezîre-i Kırım tarafına Rusya asâkiri kol kol inmekde olub meşy ve hareketde olan külliyyetlü tophânesine dahi mürâca'at emri virilmemişdir bunun gibi daha nice hâlâtdan Rusya ile Devlet-i Aliyye miyânesinde an-karîb velvele-i harb kopacağına şübhe yokdur şöyle bir mevki'de Fransa Devleti muhârebe vukû'unı bir emr-i ba'îd gibi tutmakda bulunması tasvîb olunamaz. İmparator'un bu kadar hâzırlık üzerine bir niyyet-i mukarreresi olmaması bizce muhâl kabîlindendir. Ale'l-husûs ki mesmû'âtımıza göre İmparator Devlet-i Aliyye ile cengi vukû'unda Venedik Cumhûrı'nın tasmîm eyleyecegi harekâtı tefahhus itdirüb Venediklünün bî-taraflık sûretinde bulunmasını tahsîn idemeyecegini îmâ eylemiş ve bu ilkâ'ât üzerine

meclis-i cumhûr hâl-i tereddüd ve su'ûbetde bulunmuşdur bir tarafdan dahi Viyana'da bulunan Fransa sefiri (Baron Bretoy) ile anın ağzına bakanlar İmparator'un Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı barb itmeyecegini açıkdan açığa söylemekde iken Venedik Cumhûrı sefîrine cenk vukû'unda Fransa ile Prusya devletlerinin Devlet-i Aliyye husemâsına bi-eyyi-hâl mukâbele ideceklerini te'mîn itdigi haber alınabilmişdir.

(s.366)

Yine Kânûn-ı Sânî'nin On Sekizinde Vech-i Meşrûh Üzre Yazılan Bir Kıt'a Ta'lîmâtın Tercemesidir

Devleteyn-i imparatoriteynin Devlet-i Aliyye aleyhinde olan niyyâtı Dersa'âdet'de mukîm bulunan sefîrlerinin vukû'a gelan teblîgât-ı müşterekelerinden sahîhan ma'lûm olmağa başlayor Rusya sefîri Avusturya ilçisinin muvâfakatıyla üç mâdde teklîf eyleyüb bunlara kat'iyyen cevâb isteyerek haylî galeyân-ı efkârı mûcib oldığı bir taraf-ı mevsûkdan ma'lûmumuz olmuşdur mevâdd-ı selâsenin birincisi mu'âhede-i ahîre tasdîk olunub Karadeniz'de her nev' Rusya sefâ'ininin serbesiyyet üzre geşt ü güzârları ikincisi Kırım Hanı büsbütün müstakill olub her istedigi devletle akd-i mu'âhedeye haklı olması üçüncüsi Eflâk ve Boğdan virgüsi maktû' olub dîger bir şey istenilmemesi husûslarından ibâret olub bu teklîfâta Dîvân-ı Hümâyûnun ne cevâb virecegi ma'lûm degilse de zanniyyâta göre muvâfakatdan istinkâfa cür'et idemeyüb vakit geçürmek üzre mübâhaseye girişecegi veyâhûd devletin şân ve menâfi'i ne sûretde rahne-dâr olacağını halk derk eyleyerek belki vükelâyı cenge icbâr idebilecegi melhûzdur herhâlde devleteyn-i imparatoriyye miyânelerinden muvâfakat-ı tâmme oldığı ve ilerüde bu teklîfâta dahi kanâ'at itmeyecekleri cây-ı iştibâh degildir.

Sene-i Merkûme Mart'ının Yirmi Dokuzunda Vech-i Meşrûh Üzre Yazılan Ta'lîmâtın Hülâsa-i Tercemesidir

İmparator Fransa Devleti'nin şübehâtını tezkînle iki tarafı birden kullanmağa sa'y ideyor ise de Rusya ile olan mukâvelâtını henüz izhâr itmemiş oldığı ve Fransa Devleti İngiltere ile akd-i musâlaha mâddesine takviyyet virdikde Avusturya Devleti'nden keyfiyyetin tafsîlâtını istı'lâmda ısrâr idecegi muhtemeldir ve Fransa'nın bu mâddeye ihâle-i nazar-ı dikkat eylemesi Çariçe'nin bi-eyyi-hâl ihlâl-i sulha hâzırlandığını te'yîd ider zîrâ Devlet-i Aliyye teklîfât-ı sâbıkayı kabûl eylemiş iken yine Petersburg'da harbin vukû'ı mukarrer gibi tutılub Prens Potemkin haylî galabalıkla Muhliyef'e gidüb Mayıs'ın on ikisinde orduda bulunmasına emr virildigi ve Kırım'la Kuban ülkâsını zabt itmege me'mûr olub Dersa'âdet'de bulunan Rusya sefîri memâlik-i mezbûrenin bir daha terk olunmayacağını i'lân birle bunun mukâbilinde bir sulh-i mü'ekked ve mü'ebbed teklîf idecegi bize bir tarafdan iş'âr olunmuşdur. Şu haberler sahîh oldığı hâlde artık Devlet-i Aliyye böyle teklîfâtı kabûl (**s.367**) idemeyüb mükâlemât-ı mu'âdâta tahvîl olunacağı ve Rusya harekât-ı iktihâmiyyesine Özi tarafından bed' idüb niyyât-ı kadîmesini istihsâle çalışacağı bedîhîdir.

Sene-i Merkûme Nisan'ının Yirmi Altısında Viyana'da Bulunan Sardunya Sefiri Kont Graneri'ye Gönderilan Ta'lîmâtın Hülâsasıdır

İş'ârât-ı sâbıkanızdan dahi ma'lûm oldığı vechile Avusturya Başvekîli Prens Kavinic İmparator'un Çariçe ile olan münâsebât ve mukâvelâtını tahsîn idemeyüb Avrupa politika-i hâzırasını ibkâ sadedinde bulundığı bilinmiş ise de İmparator bu kadar masârife giriftâr olarak niyyâtını meydâna koydukdan sonra anın söziyle efkâr-ı sulha rucû' eylemesi emr-i ba'îddir. Ve bir de Çariçe harbe mübâşeret itdiginde İmparator ta'ahhüdâtından döner ise Rusya'da olan nüfûzı mahv olub bu husûsdan derhâl Prusyalu istifâde idecegi der-kârdır.

Sene-i Merkûme Haziran'ının Yigirmi Sekizinde Yine Kont Graneri'ye Yazılan Ta'lîmâtın Hülâsasıdır

Felemenk'de mukîm Fransa maslahatgüzârından işidilan ba'zı kelimâta nazaran Devlet-i Aliyye'ye yalnız Rusya hücûm iderse Fransa Devleti Bahr-i Baltık'dan Rusya donanmasının çıkmasını Felemenk Devleti'ne men' itdirüb kendüsi dahi Akdeniz'e bir donanma gönderecek ve İmparator Rusya ile bi'l-ittifâk hareket iderse devleteyn-i imparatoriteynin ağrâzını imhâ içün Prusya Devleti'ni tahrîk ve iğrâya çalışub İsveç Devleti'ni dahi dâ'ire-i ittifâka da'vet idecek oldığı melhûzdur.

Sene-i Merkûme Temmuz'unun Yirmi Altısında Kont İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Hülâsasıdır

Rusya asâkirinin Kırım'ı zabt itmesiyle berâber Devlet-i Aliyye yine Çariçe'nin teklîfâtına muvâfakat gösterdiğinden Dersa'âdet'de der-miyân-ı mübâhase olan ticâret mu'âhedesi imzâ ve tasdîk olundığı Viyana'dan gelan tahrîrât-ı ahîreden ma'lûmumuz oldı. İşte burası cây-ı ta'accüb bir keyfiyyet olub hattâ Fransa Devleti ihtilâs-ı vakt ile Rusya'nın niyyâtı aleyhinde tedârük görmek içün Devlet-i Aliyye'yi böyle bir şey'in kabûlüne tergîb eyleyecegi hâtıra gelmese mu'âhede akdine ne dürlü ma'nâ virecegimizi bilemezdik belki Rusya Kırım'ın memâlik-i sâ'iresine ilhâkını Şâhin Giray'ın isti'fâsının bir netîce-i tabî'iyyesi gibi tutub hanın (s.368) istiklâli Kaynarca Mu'âhedesi'nde tasdîk olunmuş bulundığından husûs-ı mezkûrun Osmânluya dokunur yeri olmadığını inandırmak sıralarında bulunayor bundan sonra Rusya'nın Devlet-i Aliyye ile hiçbir mu'ârazası kalmayub miyânede mu'âhede-i ticâret akdiyle musâfâtın i'âde olundığını irâ'e birle Çariçe Fransa'nın tavassutunı def' ve men'e hâhiş-ger oldığı âşikârdır. Ancak böyle esâssız bahâneler Fransa Devleti'ni iknâ' idemeyüb Pâdişâh dahi Kırım üzerinde olan ve mu'âhede-i mezkûrede mezkûr bulunan hukûk-ı rûhâniyyesinin büsbütün imhâ olundığını kayd itmemek muhâldir. Bu avânda Rusyalu İngiltere vükelâsını kendü tarafına celb itmege ve Fransa ile mu'âhedesinin akdini te'hîr itdirmege çalışdığmdan gün-be-gün daha ziyâde delâ'il bulunub hattâ Fransa ile akd olunacak mu'âhede-i kat'iyyenin bir müddet daha te'bîr-i ikmâlinde

İngiltere'ye pek çok fâ'ide olacağını işrâb eyledigi dahi der-miyân kılınmakdadır. Ancak İngilterelünün mesâlihi pek aşurı hâl-i muzâyaka ve işkâlde bulundığından yeniden bir cengi gözine alması emr-i asîrdir. Fakat eski usûl-i politikasının teceddüdi me'mûliyle İngiltere Devleti buna da bakmayub Çariçe'nin merâmına muvâfakat iderek bu çâre ile zâyi'âtının istidmânına yol araması dahi pek ba'îd degildir. Mösyö Foks ile mu'âhede tanzîmi husûsunda görilan su'ûbâta dâ'ir Kont Verjen'in ba'zı süferâya söylediği kelâmlar Çariçe Fransa ile olan mu'âhedesinin imzâsını te'cîl itmeme bâbında İngiltere'ye ibrâm ve iltimâs itdigine dâ'ir aldığımız haberlere munzamm oldukda İngiltere vükelâsı Rusya donanmasının Akdeniz'e girmesine Fransa'nın muhâlefet sadedinde bulundığı sûretde Rusya Devleti'yle bir muvâfakata girişmiş bulunmasına dâ'ir şimdiden vâki' olan işrâbâta havâle-i sem' ve i'tibârdan pek de müctenib olmadığını alenen isbât ider. Ancak ahvâlin şimdiki bulundığı mevki'le berâber İngiltere Devleti hâ'inlik ile ittihâma giriftâr olmaksızın Fransa'ya virdigi sözden rucû' itmesi müşkildir. Lâkin zâyi'âtının tekrâr yerine i'âdesi ve usûl-i kadîme-i politikanın teceddüdine mübâderet eylemesi emelleri yine mülâhazât-ı sâ'ireye karşu gelebileceginden işte bu mâddeye pek çok dikkat ve intibâh üzre bulunmanız ve vaktiyle bize ma'lûmât virmeniz ehemm ve elzemdir. Zîrâ bir muhârebe-i umûmiyye farz olundukda İngiltere Devleti devleteyn-i imparatoriyye ile birleşürse mesâlihin çehresi bütün bütün degişür.

Ve Prusya ve Fransa politikasının açığa varmasına muntazır olub vâkı'â kendüsüne senevî kırk milyon Frank'a i'âne-i nakdiyye virilür ise be-heme-hâl Fransaluya muvâfakat ider. Lâkin her nasıl olsa Prusyalunun menfa'atlü çıkacağı âşikâr olub ya Fransa Avusturya ile bütün bütün bozuşarak Prusya'ya iki el ile yapışmağa mecbûr bulunur veyâhûd (s.369) Avusturya Fransa'yı kullanmağa lüzûm görür ise Çariçe münfa'ile olub yine Prusya ile revâbıt-ı kadîmesini i'âdeye muhtâc olur. Prusya Kralı kendüsünün ahvâl-i hâzırada büsbütün bî-taraflığı iltizâm itmesi münâsib oldığını Fransa ilçisi Kont Desterno'ya beyân itmiş diyorlar ise de manzûr-ı hakîkisi bu oldığını kabûl idemeyiz şu kadar ki işini pek eyü bildiginden sonunı düşünmedikce ve Fransa ile ta'ahhüdât-ı kaviyyesi olmadıkca hiçbir harekete girişmiyecegi âşikârdır.

Sene-i Merkûme Ağustos'unun İkisinde Paris'de Mukîm Sardunya Sefiri Kont İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Hülâsasıdır

Devleteyn-i imparatoriteynin netîce-i ağrâzını keşf ve tahmîne İtalya hükûmetlerinin içinde en ziyâde Venedik Cumhûrı mecbûriyyet görüb tahmînimize göre Fransa Devleti zemânede îcâb idecek ilkâ'âtı hükûmet-i mezkûreye îsâlde kusûr itmemişdir. Ve Venediklünün kuvve-i bahriyyesini tezyîd eylemesi bundan neş'et idüb Fransa Devleti'yle bi'l-iştirâk tavassutunı Rusya'ya teklîf eyleyecegini rivâyet olunmakdadır bundan pek fâ'ide görilemeyüb bununla Çariçe niyyâtından dönmez olsa nâ'ire-i harb müşta'il oldukda Venediklünün bî-taraflıkda duramaması bir fâ'ide-i zâ'ide olur. Ancak şu mâddeler yakinen ma'lûm olmadığından lâyıkıyla tahkîki uhde-i ikdâmınıza muhavveldir. Eger illet-i vebâ müştedd olur ise Rusyalu Kırım'da işini ilerüledemez. Ma'a-mâ-fîh İmparator durmayub Macaristân'daki ordusuna gün-be-gün kafileler göndermekdedir ve ba'zı nev' tedârükâtından

kışın cenk açacağı anlaşılabilür. İngilterelünün döneklik idüb Fransa ile akd-i mu'âhededen ferâgat itmesi devletce yakışık almaz bir şey ise de Rusya'nın iğvâsına ba'zı mertebe Mösyö Foks'un kapıldığı mervî oldığından ve İngiltere Devleti o tarafa geçerse harb esnâsında mesâlihin çehresi büsbütün degişeceginden şuralarına kemâl-i tayakkuz üzre im'ân-ı nazar itmeniz lâzımdır. İmparator'un Çariçe ile bi'z-zât akd eyledigi mu'âhede i'lân olundı üçünci bendinde Osmânlunun badd-i i'tidâlde zabt olunmasına ve teb'asından olan Tatarların men'-i târâc ve hasârına dâ'ir mukâvelât-ı mahsûsa vardır.

Sene-i Merkûme Ağustos'unun Dokuzunda Yine Sefîr-i Mûmâ-ileyhe Yazılan Ta'lîmâtın Hülâsasıdır

Rusya Devleti Devlet-i Aliyye aleyhinde olan ağrâzını izbâr eyledigi mu'âhedeyi Prusya (**s.370**) ve Danimarka devletlerine bildirdikden sonra Fransa'ya dahi teblîğ eylemişdir. Bu hareketi akîbinde Fransa'nın tavassut teklîfini ve ol teklîfi redd iderse Fransa sefîrinin teblîğe me'mûr oldığı i'lânı nasıl kabûl idecegi istihbâra şâyân bir mâddedir. Zîrâ Fransa'nın tutacağı yol ol vakit açığa urur hele Rusya'nın mu'ahharen İngiltere ile olan harb esnâsında ittihâz eyledigi bî-taraflık usûlüni sâbıka göstererek bu eyyâmda Fransa'dan bî-taraflık me'mûlünde bulunması agreb-i garâ'ibdendir ve böyle ma'nâsız bir bahâneyi Fransa Devleti dinleyemez. Zîrâ Çariçe'nin bî-taraflıkda bulunması mahzâ menâfi'-i ticâretden istifâde eyleyüb bir yandan dahi Devlet-i Aliyye aleyhinde hâzırlık görme kasdından ibâret idi mu'âhedenin müdâfa'a niyyetinde yapılmış olması dahi i'tibâra şâyân bir mülâhaza olamayub Devlet-i Aliyye şimdiki hâlinde iki devlet-i imparatoriyye aleyhine kendi istegiyle harbe kalkışacağı hâtıra gelür hulyâlardan degildir. Hâsılı bu gidişle Fransa'nın Avusturya ile olan münâsebât ve musâfât-ı dostânesi an-karîb mübeddel-i adâvet olacakdır.

Yine Ağustos'un On Altısında Sefîr-i Mûmâ-ileyhe Yazılan Ta'lîmâtın Hülâsasıdır

Çariçe Fransa'nın tavassutunı kabûlden ictinâb idecegi me'mûli vâkı'â tahakkuk eyleyüb Fransa sefîrine cevâb-ı redd virmemiş ise de Paris'de olan sefîrinin teblîgât-ı vâkı'asına mürâca'at eylemesi o dimek olmuşdur. Bakalım Fransa'nın şu cevâb akîbinde Viyana'ya gönderdigi isticvâbnâmeden ne zuhûr ider herhâlde İmparator ne bahâne der-miyân iylese Fransa Devleti devleteyu-i imparatoriyye miyânelerinde bir mu'âhede-i hafiyye daha oldığını haber almış bulundığından ve tedârükât-ı harbiyye içün gün-be-gün Avusturya masârifât-ı azîmeye girdiginden netîce-i mâdde ne olacağı âşikârdır. Ve Fransa'nın i'lân-ı harb itmemesi muhâl olur zîrâ Çariçe Kırım'ı zabt idüb de İmparator Fransa ile böyle bozuşma derecesine gelmiş iken o dahi bir yer almaması akla sığmaz mesmû'âta göre Venedik Cumhûrı Devlet-i Aliyye ile bir ittifâk senedi imzâ eyleyüb hîn-i harbde i'âne i'tâsını müte'ahhid olmuşdur. Geçenki bî-taraflık iddi'âsı üzerine Venedik Cumhûrı'nın bu hareketinin esbâbı ne idügi tecessüs olunmak elzem ve ehemmdir dîger rivâyete göre cumhûr-ı mezkûr şimdiden harb tedârüki görmege başlamışdır.

Yine Ağustos'un Yirmi Üçünde Sefîr-i Merkûma Yazılan Ta'lîmâtın Hülâsasıdır

Çariçe İsvec Kralı ile mülâkâtmda dostluk ve hürmet izhârından sonra Danimarka (**s.371**) Devleti'yle birlikde bir ittifâk akdini teklîf eylemiş ise de Kral-ı müşârün-ileyh şu teklîfi geçişdirüb ancak hiçbir vakitde Rusya aleyhinde bulunmayacağına dâ'ir te'mînât-ı kaviyye i'tâ itmiş bulundığından bu sûretle olsun Rusyalu ol tarafdan emîn olayor ma'a-hâzâ ki Fransa Devleti İsvec Kralı'na hiç olmazsa kelimât-ı mübheme isti'mâl itdirme ve Çariçe'yi emniyyetsizlikde bırakma ârzûsunda oldığından elbette burasını pek begenemez.

Yine Târîh-i Mezkûrda Viyana'da Mukîm Sardunya Sefîri Kont Graneri'ye Yazılan Ta'lîmâtın Hülâsasıdır

Fransa'dan dünki gün alınan tabrîrâtların me'âllerinden Avusturya Devleti Bosna ve Sırbistân ve Hersek taraflarında ba'zı yerler zabtıyla Tuna ticâretinin serbestligini istihsâl emelinde oldığı ve Fransa'da dahi şu havâdisin şüyû' buldığı müstebân olmuşdur. Vâkı'â Avusturya Devleti bu taraflarda cerr-i menfa'at eyleyüb Eflâk ve Boğdan eyâleti cânibinde Rusya hudûdına pek yaklaşmaması menâfi'-i mahsûsasına muvâfıkdır. Venedik Cumhûrı şu mâddeye vâkıf olması cihetiyle geçen şehr-i Haziran'da Devlet-i Aliyye ile ittifâk mu'âhedesi imzâsına isti'câl ve şimdi Fransa Devleti'ne muvâfakat eylemesi akla karîbdir Viyana'da bulunan Venedik sefîri akd-i ittifâk mâddesini imparatora bildirüb cumhûrla Avusturya miyânesinde olan münâsebât-ı câriyye-i musâfâta mebnî İmparator'un dahi cumhûrla berâber tavassutlarını Rusya'ya teklîf itmesini der-miyân itdiginde imparator bir takım başı örtilü cevâblar virerek fakat cumhûrun Hristiyan dîni düşmanlarıyla birleşmesini tasvîb idemedigini i'lân eyledigi mesmû' olmuşdur.

Sene-i Merkûme Eylül'ünün Yirmi Dokuzunda Berlin'de Mukîm Sardunya Sefîri Kont Konnaue'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Avrupa'nın şu hâl-i buhrânında me'mûriyyet-i sefîrâneniz gitdikce kesb-i ehemmiyyet itmekde oldığından ahvâl ve avârız-ı âtiyyede murâdımıza tevfîk hareket itmeniz ve ana göre lisân kullanabilmeniz içün el-hâletü hâzihî meydânda olan umûr ve mesâlih üzerine vâki' olan ârâ ve efkârımıza dâ'ir size ma'lûmât-ı sahîha i'tâsını tensîb itmişizdir miyâne-i halkda kesb-i intişâr iden sözler her ne merkezde olsa bizim şimdiye kadar hiçbir ta'ahhüd tahtına girmedigimiz muhakkakdır. Avrupa devletlerinden Devlet-i Aliyye hilâfına müsta'id-i zuhûr gibi görinan bora ve furtunayı ber-taraf itmegi ve iki devlet-i imparatoriyyenin (**s.372**) ağrâz-ı kâminesine vaz'-ı hudûd eylemegi iltizâm iden ba'zı düvel mesâlih-i vâkı'anın ne renk kesb idecegini müşâhede itmek içün vakit virmeksizin bizim bir tarafa meyl ve kesb-i alâka itmemizi ta'cîl itmeleri melhûz bulundığından birkaç mâh mukaddem asâkir ve tersâne ve mahzenlerimiz sefere evvel emirde yirmi beş bin kişi çıkarabilecek sûretde

tanzîm olunub mezkûrü'l-mikdâr asâkiri ihtiyâcât-ı hâliyyeye göre bilâ-te'hîr tezyîd itmege muktedir olmak içün lâzım gelan tedâbîrin icrâsı zımnında evâmir ve tenbîhât-ı kat'iyye îfâ olunmuş idi. İşte bu suver-i ihtiyâtiyyeden sonra Avrupa'nın başluca devletleri neye karâr vireceklerine ve bunlar Rusyalu ile Avusturyalıların Devlet-i Aliyye'yi muzmahill itmelerine müsâ'ade idecekler mi yohsa Avusturya ile Rusya devletlerinin derece-i nâ-mütehammilede kesb-i tevassu' itmelerini men' itmek içün ittihâd eyleyecekler mi şu iki sûretin her nasıl ise tebeyyün ve ta'ayyün itmesine intizâr itmemiz kâ'ide-i ihtiyâtiyye iktizâsından olub herhâlde iki devlet-i imparatoriyye kendü mülklerini geregi gibi tevsî' iderek memâlik-i şarkiyye ticâretini ve hiss itdirmeyerek refte refte Hindistân ahz ve i'tâsını kâmilen ve külliyyen zabt ve gasb itmekden gayri şey'e nasb-ı nigâh-ı intibâh itmedikleri umûr-ı vâzıhadandır buna binâ'en mecmû' düvel-i sâ'ireden kiminin ticâretini mahv idecek ve kiminin muvâzene-i düveliyyede kadr ve haysiyyetini izâle eyleyecek ve bir takımının dahi istiklâline dokunacak bu makûle sû-i niyyâta arz-ı mevâni'-i kaviyye itmeleri kendülerinin en ziyâde mültezem olan menâfi'-i mahsûsaları îcâbından bulunmuş ise de Avrupa'nın şu aralık kesb itdigi ahvâlin muhtâc oldığı ittihâd ve ittifâkın akdi müzâkeresini kaviyyen îmâ ider şimdiye kadar hiçbir delîl görilememişdir. Vâkı'an Fransa Devleti bir müddetden berü mesâlih-i câriyye-i şarkiyyeye enzâr-ı müte'âkıbe-i i'tinâsını nasb itmişdir.

Lâkin Prusya Kralı devlet-i müşârün-ileyhâ ile ittifâk itse pek çok fâ'idelü çıkacağı âşikâr oldığı hâlde fi'len hiçbir meyl irâ'e ve ibrâz itmemekde ve İngiltere Devleti'nin iltizâm idecegi taraf ise merkez-i iştibâhdan henüz ayrılamamakdadır. Şu hâl-i tereddüd ve tezebzübde bizim tarafdan vukû'a gelecek teşebbüsâtın muhâtaradan hâlî olmadığı ma'lûm-ı sefîrâneleri olub bu cihetle kendümüz aranılıncaya kadar şimdi râhat durmakdan gayri şey hâlimize elvirmez. Binâ'en-aleyh bâlâda beyân olunan ittihâd ve ittifâka dâ'ir henüz bir şey'e karâr virilmemiş oldığı takdîrde Avrupa'nın bir muhârebe-i cedîde ile rehîn-i tehdîdât oldığına keder ve esef itmekde oldığımızı ve bekâ-yı sulh ve âsâyişi an-samîm-i ârzû ve emel itmekle berâber müsta'id-i zuhûr olan harb ü cidâl kesb-i umûmiyyet itdigi takdîrde menâfi' ve mesâlih-i mahsusamızı vikâye ve sıyânet itmek içün ba'zı suver-i tanzîmiyyeye (s.373) teşebbüs itdigimizi Prusya Kralı'na ve vükelâsına te'mîn ile kâffe-i ahvâlde Kral-ı müşârün-ileyhin meveddet ve müvâlâtına tamâmıyla istinâd itmekde oldığımızı ve kendüsünün i'tibâr ve nesâyihi ile tarafımıza mu'âvenet itmekden hasbe'l-hulûs istinkâf itmeyecegini dâ'imâ ve müstemirren ümîd ve me'mûl eyledigimizi beyân ve ifâde idesiniz ancak Prusya Kralı'nı Fransa Devleti'yle bi'l-ittifâk iki devletin niyyâtına muhâlefet itmege karâr virmiş hükmünde gördiginiz hâlde Avusturya ve Rusya devletlerinin gerek Avrupaca ve gerek bizce netâyic-i hırs ve tama'ını bildigimizden netâyic-i merkûmenin men'-i husûlüne nazar-ı meınnûniyyet ile bakdığımızı ve bununla berâber Devlet-i Aliyye aleyhinde ağrâzını başa çıkardıkdan sonra bizim sâ'ir tarafdan i'âne görmedikce mukâvemete muktedir olamayacağımız asâkir-i külliyye-i gâlibesini İtalya'ya sokmağa muktedir olacak İmparator'un aleyhinde bir ittifâka girmemizin avâkıb-ı vahîmesini bilmez degil idügimizi ve bir tarafdan dahi Devlet-i Aliyye'yi hâl-i hâzırmda hıfz ve ibkâ itmegi vücûh ile iltizâm iden Fransa ve İspanya devletleri mâl ve nüfûsca hâ'ib ve hâsir bulunduklarını ve ma'a-mâ-fîh devleteyn-i müşârün-ileyhimâ Prusya Kralı'yla müttehid oldukları takdîrde berren muhârebe itmege muktedir iseler de İngiltere Devleti İmparator ve Çariçe ile akd-i ittifâk itdigi hâlde icrâsına mecbûriyyet hâsıl olacak muhârebe-i bahriyyeye mukâvemet itmeleri

pek müşkil olacağı ve bu hâl ise şu aralık İngilterelünün Fransalu ile birleşmesi muhâl göründigi ve bî-taraflığı ihtiyâr itse bile hasârât-ı vâkı'a def' olunabilecek vakt-i müsâ'id mürûr idinceye kadar usûl-i bî-tarafîde kalacağı cihetle bir kat daha müstelzim-i esef ve keder oldığını Prusya Kralı'ndan ve bunun ziyâde emniyyete mazhar olan vükelâsından ketm itmeyesiniz işbu mütâla'ât Prusya Kralı'nın muzafferiyyet-i me'mûle ile muhârebe idebilmemiz içün iktizâ iden mu'âvenet-i mü'essireyi ve bize vukû' bulacak mevâ'idin müstakîmen incâz ve îfâsını te'mîn idecegine ve lede'l-musâlaha bizim menâfi'imizi iltizâm eyleyecegine mutma'in oldığımız ve mücerred işbu itmînâna mebnî bir tarafa meyl itmege karâr virebilecegimiz ifâdesiyle itmâm eyleyesiniz.

Sene-i Merkûme Teşrîn-i Evvel'inin On Biri Târîhiyle Müverrahan Pâris'de Sardunya Sefîri Bulunan Kont İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmât Tercemesidir

Rusya Çariçesi tesviye-i ihtilâfât-ı mevcûde zımnında icrâsına bed' olunacak mükâlemâtda memâlikine zamm ve ilhâk itmiş oldığı ülkâlardan külliyyen kat'-ı nazar olunması talebinde bulundığına nazaran ihtilâfât-ı mezkûrenin tesviyesiçün Fransa Devleti tarafından vâki' olan mesâ'î-i cemîle teklîfâtına dâ'ir devlet-i müşârün-ileyhâya virmiş oldığı cevâbı esâsen pek de (s.374) sûret-i muslihânede degil ise ma'a-mâ-fîh iş'ârınız vechile Fransa vükelâsının pek hoşnûd görünmüş olmaları umûr-ı tabî'iyyedendir zîrâ vükelâ-yı mûmâ-ileyhimin niyyâtı bahâra degin maslahatın tedâbîr-i hakîmâne ile dostâne tesviyyesine muvaffak olmak veyâhûd hiç olmaz ise ol vakit devleteyn-i imparatoriyyeye birçok düşmanlar peydâ iderek niyyâtına kaviyyen mümâna'at izhâr idebilmek ümîdiyle vakit kazanmakdan ibâretdir Viyana'dan tevârüd iden ihbara ba'zı mertebe i'timâd itmekligimiz lâzım geldigi hâlde havf olunmakda olan bir muhârebe-i umûmiyyeyi mümkün mertebe men' itmek husûsunda Fransa'nın menvî-i zamîri olan niyyâtının icrâsına mâ'il ba'zı mükâlemâtdan bahs olunmakda oldığı maznûn-ı kavîdir zîrâ devlet-i müşârün-ileyhâ Çariçe'nin iddi'âları Kırım ve Kuban ülkâlarını kolayca zîr-i tasarrufuna geçürmekden ibâret olacağına emniyyet izhâr eylediginden Avusturya'nın menâfi'ine muvâfık şeylerin istihsâl ve tedârükinde vüs'i mertebe mu'âvenet idecegini İmparator'a va'd eyleyerek mes'ele-i mevcûde hakkında efkârını izhâr ve niyyâtının ne merkezde olabilecegini i'lân eylemege İmparator-ı müşârün-ileyhi da'vet itmiş oldığı rivâyet olunmakdadır ve bu hareketden murâd dahi menâfi'ini ellerine teslîm idecek derecede İmparator'un Fransa vükelâsına emniyyeti olub olmadığını anlamakdan ibâret oldığı zâhir ve nümâyândır İmparator-ı müşârün-ileyh bu husûsa karâr virdigi hâlde hayırlusıyla hitâm virmiş oldığı muhârebe-i ahîresi masârifiyle harâb olmuş olan umûr-ı mâliyyesini ıslâh ve tanzîm zımnında âsâyiş ve istirâhatden başka bir şey'e muhtâc olmadığı avânda kendüsüne ziyâdesiyle bâr-girân olacak olan bir muhârebeyi men' itmegi kemâl-i keremle ârzû eyleyan Fransa Devleti'nin her dürlü vesâ'il-i muslihâne sarf ve isti'mâl ve Devlet-i Aliyye'yi infi'âlini izhâr itmemege ve belki Kırım ve Kuban ülkâlarının Rusyalu tarafından zabt ve istîlâsına izhâr-ı muvâfakatla berâber İmparator-ı müşârün-ileyh dahi ba'zı fedâkârlıklar icrâsına da'vet itmege sa'y idecegi muhakkakdır ancak bir muhârebenin netâyicini tefattun itmekde olan vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'yi bu husûsa ırzâ itmek Fransa Devleti'ne suhûletli ise de Kırım ülkâsını

Rusyalunun pençe-i zabt ve tasarrufuna bırakmamaklığı mes'ele-i dîniyyeden add eyleyan umûm millet-i İslâmiyye hakkında keyfiyyet o merkezde degildir İstanbul'da bu mes'ele hakkında ezhân-ı nâsın gâyet heyecân üzre bulundığı ve zât-ı hazret-i mülûkâne muhârebe istiyanlara muhâlefet itmek istedigi hâlde heyecân-ı mezkûrun karîben hal'-ı pâdişâhî vukû'ını intâc idecegi te'mîn olunmakdadır. Binâ'en-aleyh her ne kadar Fransa Devleti tarafından her dürlü harekât-ı lâzıme icrâ olunmuş oldığı (s.375) ve Çariçe'nin dahi yalnız Kırım ülkâsının yed-i tasarrufuna geçmesiyle iktifâ eyledigi hâlde bile Osmânluların en cüz'î bir harekât-ı hasmâneye mübâşeret iderler ise devleteyn-i imparatoriyye tasavvurâtlarının icrâsını ilerületmek içün Fransa'nın havf eyledigi derecede ârzû itmekde oldukları şu hâli fırsat intihâz ideceklerinde şübhe olmadığından mes'elenin dostâne tesviyye-pezîr olacağı hiçbir vechile ümîd olunamaz mes'elenin bulundığı hâl-i buhrân hakkında Prusya Kralı'nın harekât ve efkâr ve mütâla'âtına dâ'ir istidlâl itmiş oldığımız tahmînâtınız bu bâbda olan efkârımızla tevârüd iden ihbâra aslâ tevâfuk itmez zîrâ Kral-ı müşârün-ileyh kâmilen bir meslek-i bî-tarafî ittihaz itmek şöyle dursun Fransa ile akd-i ittihâd zımnında ıslâh-ı zâtü'l-beyn ümîdinin munkati' olacağı vakte dîde-dûz-ı intizâr olmakdadır fi'l-hakîka meslek-i politikası derece-i mütesâviyede tevsî'-i kuvvet itmedikce Avusturya Devleti'nin kesb-i tevessü' itmesine mâni' olınak kaziyyesinden ibâret olan Kral-ı müşârün-ileyh bî-taraflığın ne fâ'idesi olabilür.

Yine Sene-i Mezbûre Teşrîn-i Sânî'sinin Biri Târîhiyle Kont İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Rusya Devleti istîlâ itmiş oldığı ülkâların münâza'asızca yed-i tasarrufunda kalmasından başka bir şey istemez ve buna muhâbere ve mükâleme vâsıtasıyla muvaffak olabildigi hâlde niyyeti harbe girişmek degildir ve tahrîrâtınızda ihtâr itmiş oldığınız vechile beyânnâmesini henüz Devlet-i Aliyye'ye teblîğ itmemesinin sebebi dahi bundan ibâretdir istîlâsına kendüsini haklu add eyledigi memleketler dostâne terk olunmak istenilür ise Avusturya İmparatorı dahi bu efkârda olmalıdır ki bu niyyet bu efkâra mebnî memâlikinden hiçbir yeri kuvve-i harbiyye ile alınmadıkca şer'an terk idebilmesi mümkün olmayan Devlet-i Aliyye'den ba'dehu terk ve ferâğını istihsâl idebilmek içün İmparator-ı müşârün-ileyh Eflâk ve Boğdan memleketlerine bir kolordu idhâl itdirmegi kurmuşdur ancak vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin bu misillü fedâkârlık icrâsına umûm ahâlî-i İslâmiyye tarafından görecegi muhâlefet ve mukâvemetden kat'-ı nazar Fransa Devleti'nin yeni bir cenge mübâşeret itmesinin rivâyet olunan adem-i imkânıyla berâber Saltanat-ı Seniyye'yi devlet-i imparatoriyyenin iddi'âlarına muvâfakat itdirerek kendü menâfi'-i mahsûsasına her vechile muzırr olan böyle bir külliyyetlü terakkî-i kuvvete mu'âvenet idecegine bir vechile i'timâd idemeyiz.

(s.376)

Yine Sene-i Mezbûre Teşrîn-i Sânî'siniu On Beşinde Ya'nî 1198 Sene-i Hicriyyesinin Muharrem'i Evâ'ilinde Kont İska[r]nafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Dersa'âdet'de bir meclis-i vükelâ akd olunmuş ve bu meclisin kâffe-i â'zâsı sulha mâ'il zevâtdan ibâret bulunmuş oldığından meclis-i mezkûrda şu mes'elede muvâfakat izhâr iderek şân ve nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyye'yi vikâye ve muhâfaza itmekligin tedâbîr ve vesâ'ilinden başka bir şeyden bahs olunmamış oldığı Viyana'dan alınan mektûblardan istinbât olunmuşdur.

Binâberîn Osmânluların ceng istemek husûsunda kavânîn-i şer'iyyeleri üzerine mü'esses olan ısrârları kendülerinin harâbiyyetini ve bundan hâsıl ve be-heme-hâl Avrupa'da bir muhârebe-i umûmiyyeye sebeb olacak olan netâyici men' ve ber-taraf itmegi iltizâm itmiş olan devletlerin mesâ'î-i cemîlelerine mâni' olmasından dâ'imâ havf olunmuş oldığı cihetle bast olunan mükâlemât ve müzâkerâtın bir sûret-i müsâ'ade kesb itmiş oldığı âşikârdır ve buna dostâne bir ıslâh-ı zâtü'l-beyn hakkında hâsıl olan ümîdlere takviyyet virir bir keyfiyyet ilâve olunmakdadır bu keyfiyyet dahi Rusya Devleti yed-i tasarrufuna geçürdigi memleketlerden hoşnûd oldığından Fransa Devleti'nin ilkâ'ât-ı muslihânesini te'yîd ider sûretde görünmekde olmasıdır Avusturya İmparatorı'na gelince üzerine bora kopacağını hiss iderek kendüsüne ba'zı mertebe terk-i arâzî olunmasını istihsâl idemedigi hâlde icrâ itmiş oldığı tederikât-ı külliyye-i harbiyyesinden dolayı tazmînât-ı nakdiyye ile iktifâ iderek iddi'âlarını ta'dîl itmekligin lüzûmunı görmege başlamışdır. Hattâ bu bâbda şimdiye kadar vukû' bulan masârifin muhâsebesine Viyana'da umûr-ı harbiyye nezâretinde çalışılmakda oldığı te'mîn olunmakdadır.

İşbu ihbâr-ı muhtelifenin cümlesi üç devlet-i imparatoriyye miyânesinde te'lîf-i menâfi' husûsunun der-kâr olan müşkilâtı hakkında tasavvur itmiş oldığımız efkârınızı yavaş yavaş mahv ve izâle idecek gibi görünmekdedir. Emr-i mükâlemeyi lağv ve ta'tîl idebilecek olan mevâni' hakkında mütâla'ât-ı cedîdeye girişmegi zâ'id add eyleriz. Zîrâ bu bâbda der-miyân olunabilan farziyyât ve mülâhazâtı tahrîrât-ı sâbıkamızda tüketmişizdir. Şu kadar var ki Fransa ve İngiltere devletlerinin ilkâ'âtına Osmânluların muvâfakat idebilmeleri hakkında mevcûd olan şübehâtımızın mü'esses ve gayri mü'esses oldığını yalnız vekâyi' isbât ider. Her ne kadar Prusya Kralı'nın ahvâl-i buhrâniyye hakkında ta'yîn-i meslek ve kâ'ide itmemiş oldığı meczûm bulunmuş ise de ma'a-mâfîh ilkâ'ât vâsıtasıyla kendü (s.377) menâfi'ine yarayacak herbir husûsda izhâr-ı mu'âvenet iderek Fransa politikasını tervîce sa'y itmekde oldığı ihtâr olunmakdadır.

1784 Sene-i Mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî'sinin Otuz Birinde Ya'ni 1198 Sene-i Hicriyyesi Rebî'ü'l-evvel'inin Evâsıtında Kont İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Dersa'âdet'den Viyana'ya vârid olub Kont Graneri'nin bize iş'âr itmiş oldığı ihbârât-ı

ahîre üç devlet-i azîme miyânesinde harb ve sulhdan kangısı ihtiyâr olunacağı husûsunı ta'yîn itdirecek olan vakt-i buhrânın takarrüb eyledigi hakkında hiç eser-i şübhe bırakmıyor ise de mîzânın kangı tarafa meyl idecegi hakkında dâ'imâ mevcûd olan eser-i şekk ve iştibâhı büsbütün izâle itmiyor vâkı'â Rusyalunun taleb-i kat'îsine bir cevâb virmek üzre geçen Kânûn-ı Evvel'in on ikisi ve on dördi târîhlerinde akd olunan meclis-i vükelâda birkaç mübahaseden sonra bu bâbda külliyyen zât-ı şâhâne ve sadr-ı â'zamın akl ü dirâyetine mürâca'at olunmuş ve binâberîn bunlar dahi Osmânlıların en kadîm mutasarrıf oldukları emlâklarından add eyledikleri Taman Adası'nın reddi şartıyla sulhun tervîci tarafında olarak Kırım ve Kuban memleketlerinin terkine râzı olacaklarını Fransa ilçisi vâsıtasıyla Rusya sefîrine îmâ itdirmişlerdir. İşbu teklîf her ne kadar muvâfık-ı nasafet ve hakkâniyyet ise de Rusya ilçisi tarafından külliyyen veyâhûd devletine arz ve mürâca'at itmek üzre kabûl olunmak şöyle dursun ta'lîmâtına muhâlifdir deyü redd olunmuş ve birkaç gün sonra Çariçe'nin iddi'âlarına bir kat'î ve son cevâb i'tâsı talebini hâvî Avusturya ve Rusya sefîrleri şedîd ve ekîd birer lâyiha i'tâ itmişlerdir. Ancak zât-ı hazret-i mülûkâne ile sadr-ı â'zamın bu bâbda kendüliklerinden bir karâr ittihâzına murahhas bulunmuş oldukları der-kâr ise de kendüleri elden gitmek havfıyla ittihâz-ı karâra cesâret idemedikleri cihetle bu mes'ele-i mühimmenin karârı Saltanat-ı Seniyye'nin her tarîki erbâbından mürekkeb olmak üzre şehr-i cârînin ikisinde akd olunacak meclis-i umûmîyye ta'lîk olundığı tarafımıza iş'âr olunmuşdur. Bu meclisin ne netîceyi müntic olacağı intizâr olunmakda ise de Pâdişâh'ın bu bâbda fedâkârlığı gözine aldığı umûmen zann olunayor. Meclis-i vükelâda dahi re'y ve efkâr-ı şâhâne tervîc ve tercîh olundığı hâlde mutlakâ harb isteyen ahâlî ve ulemâ arasında mevcûd olan heyecân-ı ezhâna nazaran işbu meslek-i muslihânenin taraf-ı pâdişâhîye vahîmü'l-âkıbe olmasından havf olunur.

(s.378) Bu havâdisin Mösyö Verjen'e dahi tevârüd itmiş olması melhûz oldığından mûmâ-ileyh ile vukû' bulacak mükâlemelerinizde Dersa'âdet'de cereyân iden vukû'ât hakkında îrâd-ı delâ'ile ve bu bâbda bize tarafınızdan daha ziyâde ma'lûmât i'tâsına muktedir olmaklığınız içün tafsîlât-ı meşrûhaya girişmegi lâzımeden add eyledik her ne kadar agleb-i ihtimâl ceng tarafında ise de Fransa Devleti'nin epeyce sükûnet ve istirâhat üzre oldığını görerek devlet-i müşârün-ileyhânın yeniden bir muhârebe idâresine muktedir olmak ve harekât-ı harbiyyenin netîcesini görerek devleteyn-i imparatoriyyenin tasavvurâtına hitâm virmek içün ittihâzını lâzımeden add eyleyecegi tedâbîri daha eyüce tertîb idebilmek üzre ibtidâki muhârebelerde Osmânluları yalnız başına hareket itmege [mecbûr] bırakacağı hâtıra gelür.

Yine Sene-i Mezbûre Şubat'ının On Dördi Târîhiyle Müverrahan Mösyö İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Geçen Çehârşenbe güni Viyana'dan gelan mektûblar ile berâber Saltanat-ı Seniyye ile Rusya Devleti beyninde ıslâh-ı zâtü'l-beyni hâvî imzâ olunan ahidnâmenin bir sûretini ahz itmişidik. Ve ahidnâme-i mezkûrda İmparator'un iddi'âlarına dâ'ir hiçbir şart derc olunmadıkdan başka devleteyn-i imparatoriyye tarafından ilerüde der-pîş olunabilecek iddi'âlardan Osmânluları muhâfaza idebilecek hiçbir zamân ve kefâletden bahs olunmamış

oldığını müşâhede itmiş oldığımızdan bu husûs İmparator'un kendüsi dahi ayruca harekete kıyâm idecegi hakkında olan efkârımızı daha ziyâde tasdîk ve sizin bu bâbda Kont Puron'a olan mektûbunuzun hâvî oldığı iş'ârâta külliyyen tevâfuk eyler. Akd ve tanzîmine medhal-i küllîsi olan Kont Verjen'in efkârı üzerine ahidnâme-i mezkûr haberinin me'mûl olunan te'sîrât-ı haseneyi müstelzim olmadığına aslâ ta'accüb eylememişizdir. Zîrâ mûmâ-ileyhin der-kâr olan ma'lûmât ve dirâyeti cihetiyle iki devlet-i imparatoriyyenin merâmlarını istihsâl içün ittihâz eylemiş oldukları reviş ve hareketi hiss ve tefattun itmiş ve emr-i sulhun kaviyyen te'sîs olunmuş olmasını göremeyüb evvelce tesviyyesi en müşkil olan mâddenin hâlâ mevcûd oldığını tanımış olacağı der-kârdır. Vâkı'â Fransa'nın bir muhârebe vukû'unı men' itmekde der-kâr olan menâfi'i Saltanat-ı Seniyye ile İmparator miyânesinde dahi vâsıtasıyla bir ıslâh-ı zâtü'l-beyni istihsâl itdirmek içün mesâ'î-i cemîlesini bir kerre daha tavsît idecegini bize zann itdirmekde ise de imparatorun iddi'âları külliyyen başka ve muvâzene-i Avrupa'ya doğrıdan doğrıya dokunur sûretde (s.379) oldığına binâ'en nesâyihin Rusyalu muvâcehesindeki gibi muslihâne olamaması veyâhûd henüz icrâ itmiş oldığı fedâkârlıklar ile geregi gibi giriftâr-ı hasâr olan Saltanat-ı Seniyye'nin zikr olunan iddi'âları ol vechile ri'âyetle dinlemek istemeyecegi vârid-i hâtırdır. Prusya Kralı devleteyn-i imparatoriteyn miyânesinde mevcûd olan revâbıtın netâyicinden ne derece havf eyledigini evvelkiden ziyâde müşâhede itdirir temâyülât izhâr itmekde oldığı bize Berlin'den pey-der-pey iş'âr olunmakdadır. Kral-ı müşârün-ileyh Çariçe ile tecdîd-i vifâka ümîdi kalmadığını görerek Versalya Mu'âhedesi revâbıtını kat' ve kesr idebilecek vukû'âtın zuhûrını kaviyyen temenni eylemekdedir. Binâ'en-aleyh iddi'â olundığına göre eger kral-ı müşârün-ileyh Çariçe'nin metâlibine muvâfakatdan Saltanat-ı Seniyye'yi men' itmek içün kâffe-i mesâ'îsini sarf itmiş ise İmparator'a hiçbir şey fedâ itmemege Osmânluları teşvîk ve teşcî' itmek içün daha ziyâde mesâ'î-i kaviyye icrâ idecegi meczûmumuzdur. Ancak Kral-ı müşârün-ileyh şu aralık Fransa Devleti'nden başka medâr-ı kuvveti olmadığını i'tirâf eylemekde ise de bir ittifâk içün Fransa tarafından bast-ı mukaddemât olundığı hâlde daha fâ'idelü şerâ'it istihsâl idebilmek içün ba'zı mertebe kayd-ı ihtirâzı gözetmekdedir. Her ne hâl ise İmparator'un Fransa'ya olan müdârâsı devlet-i müşârün-ileyhâ ile Prusya Devleti miyânesinde bir ittifâk havfına mebnîdir. Prens Kaviniç'in Viyana'da eski usûli meydâna çıkarmak efkârında bulundığını zann itdirebilecek herbir şey'i mahv ve izâleye dikkat idüb bu bâbda şüyû' bulan kelimâta takviyyet virmemek içün musâhabetinde gâyet ihtiyâtlu davranmasını Prens-i mûmâ-ileyh Baron Rayzbah'a tavsiyye eylemişdir. İsvec Kralı'nın devleteyn-i imparatoriteyn ile ba'zı mertebe ittifâka girişmiş olabilmesi hakkında dâ'imâ zannîyyât-ı kaviyye mevcûddur. Şu efkârın bî-esâs oldığını isbât içün pek çok delâ'il îrâd olunabilür ise de ma'a-mâ-fîh de Markof'un İtalya'ya seyâhati semt-i maksûdına giderken İsvec Kralı'nı görmek niyyetine mebnî oldığına nazaran Kral-ı müşârün-ileyh ile Çariçe miyânesinde bast olunmuş ba'zı mâddeler mevcûd olması yakışık alur.

Sene-i Mezbûre Şubat'ının Yirmi Biri Târîhiyle Müverrahan İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Bize vâki' olan bi'l-cümle iş'ârâtınızdan sizin dahi bizim gibi Çariçe ne istihsâl itmiş

ise Avusturya Devleti tarafından dahi ana mu'âdil şeylere dest-res olunmak için karîben Devlet-i Aliyye (s.380) aleybinde iddi'âlar der-pîş olunacağı efkârında oldığınızı müşâhede eyledik bayağı umûmen münteşir ve mütevâtir olan şu efkârda bizi te'yîd ve tasdîk iden mevâddın biri dahi İmparator-ı müşârün-ileyhin Prens Kauniç tarafından derbâl kendüsüne çıkarılmış olan posta vâsıtasıyla Saltanat-ı Seniyye ile Rusya Devleti beyninde ıslâh-ı zâtü'l-beyni hâvî ahidnâme imzâ olundığı havâdisini istihbâr eyledigi gibi evvelkiden ziyâde mütefekkir ve meşgûl görinerek şehr-i cârînin on dokuzunda vusûl bulmuş oldığı istihbâr kılınan ve oradan dahi Viyana'ya avdet itmek üzre der-akab hareket idecegi zann olunmakda bulunan Milan'a gitmek üzre Toskana'dan bareketini ta'cîl eylemesi keyfiyyetidir. Memâlik-i Osmâniyye hudûdundan asâkirini girü çekmek için İmparator'un Viyana'da bulunması bize pek lüzûmlı görünmedigimden keyfiyyât-ı meşrûba İmparator-ı müşârün-ileyhin tasavvurı ba'zılarının iddi'â itdikleri gibi asâkir-i mezkûreyi yalnız hudûd-ı memâlik-i Osmâniyye'den girü çekmek niyyetinden ibâret olmadığını îmâ ider ancak İmparator-ı müşârün-ileyhin henüz gâyet müsteb'id görinen tasavvurât için bu kadar masârif ihtiyârına karâr virmemiş oldığını zann itmege meyl itmekde isek de ma'a-mâ-fîh bize bu zannımıza taban tabana muhâlif görinen haberler tevârüd eylemişdir. İmparator-ı müşârün-ileyh hakkında temâyülât-ı hasenesinden bir başka vesîle ile istifâde itmek üzre şimdiki hâlde Osmânlular'dan kendüsüne fevâ'id-i külliyye istihsâl eylemesini taleb itmedigini Çarîçe'ye i'lân eylemiş oldığı bize te'mîn olunmakdadır bu misillü bir hareket-i bî-garazâne hakîkaten şâyân-ı istiğrâb olacağından netâyic-i ahvâl dahi buna tevâfuk eyledigi hâlde bu vâsıtalar ile İmparatorun Silezya'nın feth ve teshîrine mübâşeretine ahvâl ve vukû'âtın müsâ'ade idecegi vakit Rusya Devleti'nin mu'âvenetinden kendüsini te'mîn itmek ve Almanya İmparatorlığı tâcının irsen Avusturya hânedânında bulunmasını Prusya Kralı'nın çekemedigi cihetle Toskana Prensi'nin Romalular Kralı intihâbına dahi îkâ'-ı mevânî' zımnında Kral-ı müşârün-ileyh tarafından icrâ olunabilmesi me'mûl olan mesâ'îye rağmen intihâb-ı mezkûrun icrâsına Rusyalunun müzâhereteni istihsâl eylemek için Çarîçe'yi bütün bütün kendü tarafına celb itmek istedigi zâhir ve âşikârdır intihâb-ı mezkûrun vukû' bulub bulmamasında Fransa Devleti'nin olabilecek menâfi'i hakkında efkârınızı bize beyân eylemenizi isteriz biz bu husûsun devlet-i müşârün-ileyhâ nezdinde mesâvî bulundığı efkârında isek de gerek kendüsi ve gerek müttefikleri için ba'zı fevâ'id cerri zımnında intihâb-ı mezkûra bi'l-vâsıta ba'zı mevânî' îkâ' idebilmesi mümkünâtdandır Avusturya İmparatorı'nın Napoli'ye seyâhatine azv olunan sâ'ir sebeplerden kat'-ı (s.381) nazar bu sebeblerin başlıcalarının biri Akdeniz'e gelecek olan Rusya donanmasına Brend Limanı'nı tahsîs itmege Siçilyateyn Kralı'nı da'vet eylemekden ibâret oldığı iddi'â kılınmakdadır.

Sene-i Mezbûre Şubat'ının Yirmi Sekizinde Viyana'da Mukîm Sardunya Sefîrine Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Tevârüd iden iş'ârâta nazaran Avusturya İmparatorı'nın Saltanat-ı Seniyye aleyhinde şimdilik hiçbir iddi'â der-pîş itmek niyyetinde olmadığım gördigimiz cihetle üç devlet-i mu'azzama miyânesinde mevcûd olan ihtilâfâta hitâm-pezîr olmuş nazarıyla bakılabilür şu kadar var ki İmparator-ı müşârün-ileyhin esâs tasavvurât-ı politikasını istiknâh itmeklik

umûr-ı müşkiledendir zîrâ müşârün-ileyhin muhârebât-ı ahîrede bilâ-fâ'ide İngiltere'nin düşmanlarını tervîc itdigi ta'accüble görülmüş idi hâlbuki Rusyalu birkaç cihetle kendüsini ızrâra meyyâl oldığı hâlde yalnızca bunun kesb-i tevassu' itmesiçün bu def'a ihtiyâr itmiş oldığı masârif-i azîme daha mûcib-i ta'accüb ve istiğrâb oldığı der-kârdır ancak İmparator-ı müşârün-ileyh Çarîçe uğûrunda vâki' olan fedâkârlıklarının Prusya Kralı aleyhinde bir muhârebeye girişmege mecbûr oldığı vakit tazmîn olunacağı ümîdiyle mütesellî olmakda ise de bu ümîdin hiçbir mu'âhede üzerine mü'esses olub olmadığı mechûl oldukdan başka Kral-ı müşârün-ileyh İmparator'un niyyâtını şimdi daha ziyâde vuzûh ve sarâhatle görerek kendü aleyhinde olabilecek tasavvurâtını tervîcden müttefiklerini men' veyâhûd te'hîr itmege ve lede'l-hâce Avusturya Devleti'nin teşebbüsâtına mukâvemet itmek için kendüsüne başka kuvvetli müttefik tedârük eylemege ba'd-ezîn daha ziyâde ihtimâm ve dikkat ile çalışacağı cihetle ümîd-i mezkûrun birkaç ârıza-i ittifâkiyye ile mahv ü zâ'il olacağı âşikârdır Paris'de mukîm Prusya ilçisinin harekât ve makâlâtı devletinin tasavvurı bundan ibâret oldığını geregi gibi îmâ itmekdedir her ne kadar şu aralık Avusturya ve Fransa devletleri ittihâdlarının derece-i kemâlde devâm eyledigini müştereken izhâr eylemekde iseler de İmparator'un Prusya Devleti'ne terk itmiş oldığı memâliki istirdâd husûsunda Fransalu i'âne degil müsâ'ade bile eylemez.

Yine Sene-i Mezbûre Mart'ının Yirmisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Bundan evvelki tahrîrâtımızda iş'âr itmiş oldığımız vechile Avusturya sefîrinin vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ile sıkca vukû' bulmakda olan mükâlemesi İmparator'un Devlet-i Aliyye'den hiç (s.382) bir tazmînât taleb itmemege ısrâr itmekde oldığı hâlde Rusyalunun Kırım'ı zabt iderek ittihâz itmiş oldığı meslek ve hareketi taklîden sonra bir aralık kabza-i tasarrufuna geçürebilmek için Eflâk ve Boğdan memleketlerinin istiklâllerini i'lân itdirmege çalışmakda oldığına delâlet ider her ne hâl ise İmparator'un Osmânlular aleyhinde hiçbir iddi'â der-pîş itmemiş olması sırf bir efkâr-ı bî-garazâneye mebnî olmayub mücerred 1765 senesinde tecdîd olunan Belgrad Mu'âhedesi'nin müddeti henüz münkaziye olmadığından müddet-i mezkûrenin hitâmına degin hiçbir şey'e teşebbüs itmemekligi lâzımeden add eyledigine mebnîdir işte ol vakit Saltanat-ı Seniyye aleyhinde İmparator'un tevsî'-i memâlik tasavvurâtının meydâna konılacağı iddi'â kılınmakdadır.

Yine Sene-i Mezbûre Mayıs'ının Biri Târîhiyle Müverrahan Kont İskarnafi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercemesidir

Ticâretce Rusyalulara müsâ'ade olunan imtiyâzâtın aynı imtiyâzât i'tâ ve bundan fazla Avusturya Devleti teb'asının eşyâlarını çıkarub vaz' itmek için Tuna boyunda ve Boğdan hudûdı üzerinde anbârlar ittihâz idebilmeleri i'lân olunmak şartıyla Karadeniz'de serbestce seyr-i sefâyin mâddesine dâ'ir Avusturya sefîrinin vâki' olan matlûbunun vükelâ-yı Devlet-i Aliyye tarafından is'âfına karâr virilmiş oldığı Dersa'âdet'den Felemenk'e

tevârüd iden mektûblardan istinbât olunmuşdur bu mektûblardan Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde hâsıl olan ıslâh-ı zâtü'l-beyn husûsunda İmparatorun zann olundığı [gibi] bî-garaz bulunmadığını müsbit bir mâdde dahi ilâve-i makâl idilmişdir ve bu mâdde dahi iddi'â olundığına göre Saltanat-ı Seniyye'nin Avusturya Devleti'yle hudûdını Pozorofça Mu'âhedesi'ne tatbîkan tecdîd ve tanzîm ve Belgrad'ı devlet-i müşârün-ileyhâya redd ve i'âde ile berâber Eflâk ve Boğdan memleketlerinin kâmilen istiklâlleri olamadığı hâlde hiç olmaz ise beglerinin te'yîdlerine müsâ'ade eylemegi bir bend-i hafî ile Devlet-i Aliyye Rusya Çariçe'sine va'd itmiş olmasıdır vâkı'â bu keyfiyyet her ne kadar ihtimâl-i ba'îd degil ise de İmparator tarafından işbu bend-i hafînin kuvveden fi'le ihrâcına teşebbüs olunarak keyfiyyet-i mezkûre hakkında eser-i şübhe kalmayıncaya degin bu bâbda her dürlü hükm ve re'yimizi ta'lîk eyleriz kaldı ki vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye tarafından Fransa ilçisinin haberi olmayarak bu misillü bir va'd icrâ olunmuş olması husûsunda kendümizi bir vechile ilzâm idemeyecegimizden bu husûsa dâ'ir bi's-suhûle ba'zı ma'lûmâta dest-res olabileceğinizi me'mûl eyledigimiz cihetle bu bâbda (**s.383**) vâki' olacak himmet ve ikdâmınız rehîn-i takdîr olacakdır Kont Puron tarafına gelan mektûbunuzda iş'âr itmiş oldığınız vechile Karadeniz'de seyr-i sefâyin serbestiyyetini Devlet-i Aliyye'den İngiltere Devleti'nin [taleb] itmiş oldığı havâdisi yalnız Paris'de tevâtür bulmayub Dersa'âdet'den tevârüd iden iş'ârâtda dahi havâdis-i mezkûre kat'î sûretde beyân olunmuş oldığı misillü devlet-i müşârün-ileyhin işbu telebine vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye'nin kat'iyyen imtinâ' gösterilmiş oldukları te'mîn olunmakdadır.

(8)

Nemçe'ye Virilan Ahidnâme-i Ticâret

Bi-ismihî sübhânehu ve Te'âlâ bâ'is-i tenmîk-i hurûf oldur ki Nemçe ilçisi dostumuzun devleti tarafından takdîmı itdigi bir kıt'a takrîrinde Nemçe Devleti Belgrad Ahidnâmesinin on birinci mâddesinde şurûta müsteniden taht-ı hükûmet-i Devlet-i Aliyye'de olan memâlikde Nemçe re'âyâsı ve tüccârı hakkında ba'zı râbıta ve nizâm tertîbini iltimâs eyledigi münderic olub takrîr-i mezbûrun mazmûnı mütâla'a olundukda zikr olunan on birinci mâdde Nemçe Devleti'nin bu bâbda olan ma'rûzâtına esâs oldığını mübeyyin olmakdan nâşî emr-i ticârete dâ'ir en müsâ'ade olunan milletin hakkında cârî olan ve dahi ziyâde mu'âfiyyât ve müsâlemât bi'l-cümle memâlik-i imparatoriyyede berren ve bahren ve nehren geşt ü güzâr ile ticâret iden Devlet-i Aliyye tüccâr sefîneleri ve re'âyâları hakkında dahi ale'd-devâm cârî olacağını ilçi-i mûmâ-ileyh bâlâda zikr olunan takrîrinde tasdîk ve tahkîk eyledigine binâ'en cânib-i Devlet-i Aliyye'den ahidnâmelerin îcâb itdigi mu'âhedât ale'd-devâm sıdkla ibkâ ve kadîmî dost ve hem-civâr olan Nemçe Devleti'ne der-kâr olan muhâlasat ve müvâlât-ı kâmilenin âsâr-ı hakîkiyyesi ibrâzına sâlih olur vesâ'ile ihtimâm ve i'tinâ olunagelmekle fi-mâ-ba'd Nemçe re'âyâsının hakkında icrâ olunacak mu'amele tagayyürden masûn ve düstûrü'l-amel olub Devlet-i Aliyye tarafından zikr olunan Belgrad Ahidnâmesi gibi kavî ve müstahkem i'tibâr olunacak mevâdd ve kuyûdât-ı âtiyyetü'z-zikre mürâ'ât olunması işbu sened ile vech-i mansûs üzre ta'ahhüd ve iltizama karâr virilmişdir.

Birinci Mâdde Bin yüz otuz iki senesinde Pozorofça'da imzâ olunub mârrü'z-zikr Belgrad Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesine esâs ittihâz olunan ticâret mu'âhedesi muktezâsı bi'l-cümle memâlik-i Devlet-i Aliyye'de Nemçe Devleti'nin tüccâr ve re'âyâsı hakkına mer'î ve mu'teber tutıla bu bâbda ednâ mertebe inhirâf veyâhûd mugâyeret vukû'una cânib-i Devlet-i Aliyye'den ruhsat ve cevâz gösterilmiye.

İkinci Mâdde Nemçe tüccârı ve re'âyâsı tarafından edâsı lâzım gelan resm-i gümrük (**s.384**) husûsunda Devlet-i Aliyye mu'âhedât-ı kadîmesini bu def'a müceddeden beyân ider ki Nemçe tüccârının memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye bey' içün idhâl idecekleri bi'l-cümle emti'alarının ya idhâli veyâhûd nakli mahallerinde yalnız bir def'a yüzde üçden ziyâde resm-i gümrük edâ itmeyeler ve kezâlik Devlet-i Aliyye'den iştirâ ve ihrâc idecekleri memnû'âtdan olmayan emti'a içün yalnız bir def'a ve bir mahallde yüzde üç resm-i gümrük edâ ideler. Şöyle ki: Nemçe tüccârının vech-i meşrûh üzre gerek idhâlen ve gerek ihrâcen olan ticâretleri her ne gûne sâ'ir teklîfden ve ale'l-husûs masdariyye ve kassâbiyye ve bid'at ve resm-i huddâmiyye ve reft ve bâc ve yasâk kolı ve sâ'ir teklîfden sâlim ola mârrü'z-zikr Pozorofça Ticâret Ahidnâmesi'nde bunlara dâ'ir tertîbât gerçi tavzih ve tasrîh olunmuş bulunub ancak mürûr-ı ezmân ile işbu nizâma memâlik-i Devlet-i Aliyye'de ve ale'l-husûs Eflâk ve Boğdan memleketlerinde âdet-i müstakirreden hâric nice hâlât ârız oldığı ilçi-i mûmâ-ileyh tarafından beyân olunmak hasebiyle nizâm-ı mezbûrun memâlik-i Devlet-i Aliyye'de ba'd-ezîn kâmilen mer'î tutulmasiçün Devlet-i Aliyye bu mahalde nizâm-ı mezbûrı resmen te'yîd ider.

Üçünci Mâdde Nemçe re'âyâsı ve tüccârı cemî' emti'anın idhâlinde bâlâda zikr olundığı vech üzre memnû'âtdan olmayan emti'anın ihrâcında ve bey' ve şirâsında serbestiyyet-i tâmm ile serbest olub hirfet ve şirket erbâbı ve muhtekir ve sâ'irleri her kim ise alenen ve hakîkaten ednâ mertebe mevâni' îrâsı ve bey' ve şirâ husûsunda tevâbi'-i Devlet-i Aliyye'den ta'zîb ve ta'addî vukû'ı kezâlik Devlet-i Aliyye tüccâr ve re'âyâsından biri Nemçe tüccârından ba'zı emti'a ve eşyâ iştirâ eyledikde bu bahâne ile esnâf ve muhtekirler taraflarından kat'â dahl ve ta'arruz zuhûrı tecvîz olunmaya ol ecilden bi'l-cümle memâlik-i Devlet-i Aliyye'de âmed-şüd veyâhûd meks iden Nemçe re'âyâsı hakkında ne vechile mu'âmele iktizâ eyledigini beyân siyâkında eyâlât ve bihâr ve sevâhil hükkâmına ve zâbitânına ve gümrük ümenâsına hitâben işbu senedin icrâsı kat'iyyü'l-müfâd evâmir-i aliyye-i ekîde ile tenbîh oluna ve Nemçe Devleti'nin ilçi ve konsolosı ve kârgüzârları ve hudûd kumandanları âgâh olub muktezâsı üzre âmil olmalarıçün evâmir-i aliyye-i mezkûrenin sûretleri Nemçe Devleti'ne i'tâ oluna.

Dördünci Mâdde nehren ve bahren ticâret husûsunda eyâlât vâlîleri ve hükkâm ve zabitânına bir gûne şekk ve şübhe ârız olmamasiçün Devlet-i Aliyye beyân ider ki ahidnâmeler mübtegâsınca Nemçe re'âyâsı ve tüccârının bi'l-cümle memâlik ve eyâlât-ı Devlet-i Aliyye'de pasaportalarıyla bahren ve nehren serbestiyyet üzre geşt ü güzâr ve ticâret eylemeleri ve karada ve bahr ve nehirde münâsib gördükleri mahallde yanaşub lâzım gelan rüsûmâtı edâ ile emti'alarım ihrâc ve memnû'âtdan olmayanlarını tahmîl itmeleri câ'iz ola.

(**s.385**) Beşinci Mâdde sâ'ir müste'men tâ'ifelerinin ve ale'l-husûs Fransa ve İngiltere ve Nederlande ve Rusyalunun ve ziyâde müsâ'ade olunan sâ'ir milelin bu ana dek ve bundan böyle mütemetti' oldukları müsâ'adât ve müsâlemât ve menâfi'-i ticâreti bilâ-istisnâ Nemçe Devleti'nin dahi Belgrad Ahidnâmesi ve Pozorofça Ticâret Mu'âhedesi muktezâları ve iki

devlet beyninde der-kâr olan safvet-i kâmile lâzımesince kendü re'âyâsı ve tüccârı haklarında iddi'âya istihkâkını Devlet-i Aliyye te'yîd ider.

Altıncı Mâdde mârrü'z-zikr Pozorofça Ticâret Ahidnâmesi'nde münderic olan istisnâ mâni' olmayarak Nemçe re'âyâsı ve tüccârının nehirden bahre ve bahrden nehre Nemçe bayrağı ve sefîne ve tâ'ifesiyle li-ecli't-ticâre serbestiyyet üzre mürûrları câ'iz ola ve bâlâda zikr olundığı üzre idhâl ve ihrâc idecekleri eşyâ içün bir def'a lâzım gelan resm-i gümrükden gayri bir nesne edâsına mecbûr olmayalar.

Yedinci Mâdde Nemçe diyârından düvel-i sâ'ireye ve düvel-i sâ'ireden Nemçe diyârına Nemçe bayrağıyla bahren ve nehren gelüb giden Nemçe re'âyâsı ve tüccârının Devlet-i Aliyye'ye tâbi' sevâhil ve boğâz ve halîclerden ve bâ-husûs Bahr-i Siyâh Boğazı'ndan her gûne rüsûmdan mu'âf olarak serbestiyyet üzre mürûrları ve emti'alarını ihrâcları cebr ve cefâ ve ezâdan ve hüsn-i rızâlarıyla esnâ-yı râhda bey' içün çıkardıkları emti'anın resm-i gümrügünden mâ'adâ her ne gûne teklîfden sâlim ola ve zikr olunan tüccâr sefîneleri Rusya tüccârına ruhsat virilan sefînelerden kebîr olmaya ve zikr olunan Nemçe tüccâr ve re'âyâsı Devlet-i Aliyye'nin dost ve ehabbı olan Nemçe Devleti'ne tâbi' olmalarıyla eyâlât-ı Devlet-i Aliyye'den hîn-i mürûrlarında haklarında dostâne mu'âvenet ve müzâheret oluna ancak nehren seyr iden Nemçe tüccâr sefînelerinin bahrde seyr ve güzâra ekseriyyâ sâlih olmayacakları mülâhaza olunmağla zikr olunan sefînelerin bahre yakîn mahallere vusûllerinde derûnlarında bulunan emti'anın Bahr-i Siyâh'a işleyegelan âhar sefînelere vaz' ve tahmîli câ'iz ola ve emti'anın bu vechile âhar sefinelere vaz' ve tahmîli içün bir dürlü resm mutâlebesinden bahs olunmaya.

Sekizinci Mâdde işbu senedin mâddelerinden bir mâddesinin ve bâ-husûs memnû'âtdan olan emti'anın veyâhûd Pozorofça ve Belgrad ahidnâmelerinde münderic ticâret şerâ'itinin muktezâları icrâsı husûsunda bir su'ûbet ârız oldığı takdîrde bu gûne su'ûbetin terâzî-i cânibeyn ile dostâne ve muhıkkâne tesviyyesine devlet tarafından rızâ-dâde oluna kaldı ki bu vechile faysal virilmesi kâbil olmadığı sûretde geçen sene Rusya Devleti ile akd olunan ticâret mu'âhedesinin tertîbâtına tatbîkan ve Nemçe ticâretine tevfîkan zikr olunan su'ûbetin dahi dostâne tesviyye ve fasl ve hasm olunmasına Devlet-i Aliyye râzı olur.

(s.386)

(9)

Ticârete Dâ'ir Nemçe İlçisinin Virdigi Sened Sûreti

Roma İmparatorı ve Nemçe Memâliki'nin Kralı cenâblarının zîrde mumzâ ve murahhas orta ilçisi dâ'îleri işbu sene-i mübâreke Rebî'ü'l-âhir'inin ikinci güni târîhiyle müverrah bi'l-cümle memâlik-i Osmâniyye'de Nemçe tüccâr ve re'âyâsı hakkında icrâsı lâzım gelan mu'âmeleye dâ'ir taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilan senedi bilâ-avk ve te'hîr devleti cânibine îsâle müsâra'at itmişdir. Bu def'a irsâl olunan ulağımızın avdetinde devlet-i imparatoriyyenin kabûlüni müş'irdir. Devlet-i Aliyye'ye arz ve takdîm idecegim takrîrde sened-i mezkûrun dîbâcesinde münderic olub Devlet-i Aliyye'nin tüccâr ve re'âyâsı ve sefâyini bi'l-cümle memâlik-i imparatoriyyede mütemetti' olacakları müsâlemât ve menâfi'âta dâ'ir olan husûsların cümlesi tasdîk ve te'yîd olunacaklarını bu dâ'îleri resmen tahkîk ider. Ve bu

vechile bi'l-cümle memâlik-i imparatoriyyede en müsâ'ade olunan milletin hakkında câri olan mu'âmele bi'l-mücâmele ve dahi ziyâde Devlet-i Seniyye tüccârı ve re'âyâsı ve tüccâr sefâyini haklarında dahi câri olacağı bî-iştibâhdır.

Ve bu vechile hem-civâr olan işbu iki devlet-i fehîmenin beynlerinde adîmü'l-misâl olan kırk beş seneden berü bilâ-infisâm ve lâ-inkıtâ' câri ve pây-dâr olan musâlaha-i mübârekenin esnâsında vâki' olub tarafeynden râbıta-bend-i nâzm olan bi'l-cümle umûr ve mesâlih devleteyn miyânelerinde olan tehâbb-ı sâdıka ve tevâdd-ı hâlisa-i lâ-yeteğayyirenin takviyye ve istihkâmına vesîle-i sâbite olmuşlardır. Ve zîrde mumzâ dâ'îleri işbu iki devlet-i fehîmenin zamâir-i safvet-i semîrlerinin birinin mü'evvil ve müfessiri ve birinin dahi re'yü'l-ayn ile şâhidi bulunmak hasebiyle kendüsini sa'îd ve müteyemmin add birle hulûs ve hayr-hâhlık ikmâlinin tasdîk ve tahkîk-i hâlisânesi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den karîn-i kabûl buyurulmasını hassaten ricâ ve niyâz ider.

(ى)

Halîl Hamîd Paşa'nın Azline Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki Kapudan-ı Deryâ ve Kâ'immakâm-ı Sadâret-i Uzmâ Vezîrim Gâzî Hasan Paşa'sın seni selâm-ı şâhânemle teşrîf eyledigimden sonra ma'lûmun ola ki Vezîr-i â'zam Halîl Hamîd Paşa ocaklu kullarımın hayâtda olanlarının esâme husûsı ve ba'zı nâ-hemvâr harekât ve sekenâtı tab'-ı şâhâneme helecân virdiginden azli iktizâ itmekle hâlâ Özi muhâfızı olub Haleb Vâlîsi Hazînedâr Alî Paşa taşra ve ser-hadler ahvâline vâkıf ve sefer ve hazerde gayret-i dîni oldığı nezd-i mülûkânemde ma'lûm-ı hümâyûnum oldığından nâşî mühr-i sadâretim (**s.387**) irsâliyle vekâlet-i mutlakam hidmetine ta'yîn eyledigime binâ'en bi-mennihi Te'âlâ gelüb dâhil oluncaya dek kâ'immakâmlık vechile idâre-i umûr-ı ibâd içün sen kâ'immakâm ta'yîn olunmuşdur. İmdi göreyim seni hayr-hâhân-ı devlet ve vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyyem'le bi'l-ittifâk kâffe-i umûr-ı mühimme-i Devlet Aliyyem'e ihtimâm ve rikâb-ı hümâyûna arz ve i'lâmı muktezî husûsları i'lâın iderek kat'ân bir mâdde ve mesâlih-i ibâddan bir maslahat mu'attal kalmamasına iktizâ-yı gayret ve sadâkatiniz üzre me'mûl-i hümâyûnumdan ziyâde dikkat ve bezl-i kudret ve vüs'-i tâkat eyleyesin Hüdâ-yı lem-yezel her kim ki niyyet-i hayr ile dîn ve devletim hidmetine kıyâm ve ikdâm ider ise dâreynde mes'ûd ve makbûl eyleye âmîn.

(11)

Kâ'immakâm Paşa'ya Gelan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki Kapudan-ı Deryâ ve Kâ'immakâm-ı Sadâret-i Uzmâ Vezîrim Gâzî Hasan Paşa'sın seni selâm-ı selâmet-encâm-ı dâverânemle teşrîfden sonra ma'lûm ola ki bu def'a ihrâc olan kapum kulları mevâciblerinin tevzî'i münâsebeti ile mahzâ avârif-i behiyye-i dâverânemden nâşî taltîfen hâssa kürklerimden sana bir sevb semmûr-ı mevrûsü's-sürûr ve bir kabza murassa' hancer ihsân-ı hümâyûnum olub kilâr kethüdâsı ağa kulumla irsâl

olunmuşdur i[m]di göreyim seni sadr-ı â'zamım vürûdına dek umûr-ı devletimi sâdıkâne rü'yet emrinde bezl-i mechûd idesin Cenâb-ı Hazret-i Rabbü'l-izze sana ve seninle bile sadâkat idenlere dâreynde mu'în ola âmîn.

(12)

Sadr-ı Cedîde Hitâben Hatt-ı Hümâyûn

Ve mâ-tevfîkî illâ billâh benim vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlakım seni tahiyye-i şâhânem ile taltîf eyledigimden sonra ma'lûm olsun ki selefin makhûr Halîl Hamîd Paşa hevâsının galebesiyle salâh tarafına meyl itmeyüb ve celb-i mâl sevdâsıyla taşralara bakmayub zu'afâ ve ağniyânın ıztırâblarına ve devletimin emekdâr hademelerine mahsûs menâfi'i kendü etrâfına tahsîs ile harmânlarına ve umûr-ı devletimi temşiyyetde hod-re'ylik ile hilâf-ı rızâ-yı mülûkânem nice etvâr-ı nâ-şâyesteye cesâreti hasebiyle ulemâ ve ricâl ve ocaklularımın tenfîrlerine bâ'is oldığından tama'-ı hâmı ve hâyin-i dîn ve devlet ve ezlam-ı ibâd olmağla tebdîli ve izâlesi îcâb itmişdir ve sen vüzerâ-yı izâmım beyinlerinde salâh ve diyânet ve hazer ve seferde re'âyâ ve asker-perverlik ile muvsûf ve devletime sadâkat ile hidmet idecegin me'mûl oldığından vekâlet-i mutlakam hidmet-i celîlesi uhde-i liyâkatime taklîd olunmuşdur imdi umûr-ı cüz'iyye ve külliyyede (ve şâvirhüm fi'l-emri fe-izâ-azemte fe-tevekkel alallâh)[1] nass-ı kerîmiyle amel ve ibâd (s.388) ve bilâdın himâyetlerine ve zalemenin ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf cezâ-yı lâyıklarının icrâsına ve ser-hadlerin nizâmlarına ve envâ'-i mühimmât-ı lâzımenin tedârük ve tesviyyesine ve Âsitâne'nin gerek kal'alarının ve gerek sâ'ir kifâyet mertebesinde iktizâ iden zahîrelerinin vakt ve zamânıyla tedârük ve ihzârlarına ve te'lîf-i kulûba sa'y ve ictihâd eyleyesin sen ve tarîk-i sedâdda seninle bile olub devletime sadâkat idenler haklarında du'â-yı hüsrevânem bile olmağla Rabbi zü'l-celâl hayırlu işlere muvaffak eyleye âmîn.

(13)

Ferah Alî Paşa'nın Nogay Kabâ'iline Hitâben Bir Kıt'a Buyuruldısı

Hâlâ Cemti Nehri pîş-gâhında kâ'in tış kolı ve bütün pâdişâh halkının başbuğı kethüdâmız el-Hâc Hasan Ağa ve ulemâları efendiler ve kart ve yaş mîrzâları ve sâ'iri inhâ olunur ki Allâhü Te'âlâ Hazretleri'nin inâyetiyle az günde kişilerinizin yardımlarıyla Anapa Kal'ası yurdunda tohtayacak toğan ve çovuklarımızın harâmîden sâğ olmaları içün hendekini bu yıllık bu kadarca yapub yardımcılarm kullarına günlügi virilüb kabaklarına sâlındı inşâallâh kış gelüb yer katığan bulmadan mâl ve baş ve otaklarınız içinde tohtamak üzre sen ki başbuğ-ı mûinâ-ileyhsin cümle halk ile kulunı bir salub bulundığın yerin etrâfına üç kapu ve üç tabya resm olundığı üzre bu günden sekiz güne kadar hafr ve kapularının ve cisrinin vaz' olundığını görmek içün tarafımıza ilçi salasın bundan bir gün iş girü kalmakdan

1 "Onlara danış. Fakat bir kere karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven)" Âl-i İmrân sûresi 159. âyetten bir kısım.

başından ziyâde korkasın. İntihâ

(Tış kolı) dış kolı ki dışarıdaki fırka dimekdir (kart) ihtiyâr (yaş) delikanlu (yurd) memleket ve ülkâ (tohtamak) tevakkuf ve ârâm itmek (toğan ve çovuk) büyük ve küçük (kabaklarına salındı) yol virildi (katıgan) donmak (otak) hâne dimekdir.

(İntihâ el-Cildü's-Sâlis)
Dersa'âdet
(Matba'a-i Osmâniyye)
1309

AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET

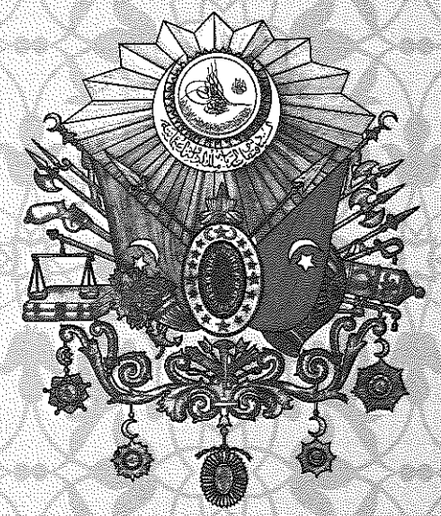

1786–1789 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte Ruslar ve Nemçeliler ile yapılan muharebe ve müzakerelerin detayları, I. Abdülhamid'in vefatı, III. Selim'in tahta çıkışı ve I. Abdülhamid döneminin genel bir değerlendirilmesi gibi konular geniş yer tutmaktadır.

04. CİLT

ترتيب جديد

جلد رابع

(از)

تاريخ جودت

معارف نظارت جليله‌سنك رخصتنامه سيله

(ايكنجى طبع)

درسعادت

(مطبعهٔ عثمانيه)

١٣٠٩

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ RABİ‘

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab‘ı)

Dersa‘âdet

Matba‘a-i Osmâniyye

1309

(s.2)

FİHRİST-İ CİLD-İ RABİ‘

	Sahîfe [Sayfa]
Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1201	2 [961]
Ba‘zı Vefeyât	3 [961]
Vekâyi‘-i Şettâ	4 [962]
Rusya ve Nemçe Muhârebelerinin Mukaddemâtı	7 [965]
Rusya'ya İ‘lân-ı Harb Olundığı	25 [979]
Devlet-i Aliyye'nin Tedârükât-ı Seferiyyesi	28 [982]
Mustafâ ve Battâl Paşalar ile Şahbâz Giray Han'ın Me’mûriyyetleri	29 [983]
Kılburun Vak‘ası. Vekâyi‘-i Sene 1202	32 [985]
Rusya'nın Tedârükâtı ve Nemçe'nin Nakz-ı Ahd Eyledigi	35 [987]
Tebdîl-i Meşîhat ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât	38 [990]
Ordu-yı Hümâyûnun Dersa‘âdet'den Hurûcı	39 [991]
Ordu-yı Hümâyûnun Edirne Cânibine Hareketi ve Ba‘zı Havâdis	41 [993]
Hurûc-ı Donanma-yı Hümâyûn	47 [997]
Fas ve İspanya İlçilerinin Avdetleri ve Ordu-yı Hümâyûnun Vidin Cânibine Hareketi Esnâsında Ba‘zı Vukû‘ât	51 [1001]
Ordu Kadısının Azl ve Nasbı	58 [1007]
Mehâdiye Havâlîsinin Ahvâl-i Coğrafiyyesi	63 [1011]
Lazârethânenin Zabtı	65 [1012]
Feth-i Mehâdiye ve İnlik	68 [1015]
Sebeş Muzafferiyyeti ve Fütûhât-ı Sâ’ire	75 [1021]
Fezleke	88 [1031]
Vefeyât	89 [1032]
Vefât-ı Esmâ Sultân	91 [1034]
Vekâyi‘-i Şettâ	92 [1035]
Vekâyi‘-i Sene 1203. Vekâyi‘-i İşkodra	95 [1037]
Vekâyi‘-i Irâk	101 [1043]
Vekâyi‘-i Mısriyye	104 [1045]
(s.3) Nemçelülerin Ba‘zı Kılâ‘ ve Bikâ‘ı İstirdâd ve İstîlâ Eyledikleri	110 [1050]
Ordu-yı Hümâyûnun Ruscuk'da Meştâ-nişîn Oldığı	118 [1056]
Ahvâl-i Ser-hadd-i Rusya	119 [1057]
Donanma Muhârebesi ve Özi'nin Mahsûriyyeti	121 [1058]
İstîlâ-yı Özi	140 [1073]
Rusya İle İsvec'in Muhârebesi	145 [1077]
Ahvâl-i Mülkiyye ve Mâliyye	150 [1082]
Harb ve Sulha Dâ’ir Müzâkerât ve Mükâlemât ve Dîger Ba‘zı Vukû‘ât	160 [1090]
Kâ’immakâm Paşanın Tebdîli ve Dîger Ba‘zı Vukû‘ât	221 [1137]
Vefât-ı Sultân Abdülhamîd ve Cülûs-ı Sultân Selîm-i Sâlis	234 [1147]
Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin Terceme-i Hâli	238 [1150]
Şeh-zâdegân ve Selâtîni	242 [1154]
Devr-i Abdülhamîd Hanî'de Sadâret'e Gelmiş Olanlar	243 [1155]
Meşâyihü'l-islâm	251 [1161]
Mesned-i Kapudanî'ye Nâ’il Olanlar ve Meşâhîr-i Ulemâ ve Şu‘arâ ve Sâ’irî	253 [1163]
Resm-i Taklîd-i Seyf ve Dîger İcrâ’ât	265 [1173]
Küçük Alioğlu'nun Ahvâli. Gâzî Hasan Paşa'nın Ser‘askerligi ve Giridli Hüseyin Paşa'nın Kapudanlığı	274 [1181]
Kalas Vak‘ası	279 [1185]
Ba‘zı Ahvâl-i Askeriyye	284 [1188]
Ahvâl-i Mülkiyye	285 [1189]
Huzûr-ı Hümâyûn'da Meşveret	289 [1192]
Ba‘zı Nizâmât-ı Cedîde	291 [1194]
Umûr-ı Mâliyye	295 [1197]
Ba‘zı Süferâ ile Mükâleme	296 [1198]
Rusya İlçisinin Itlâkı	298 [1200]
İsvec ile Akd-i Mu‘âhede-i İttifâk Olundığı	303 [1204]
Yûsuf Paşa'nın Azli ve Kethüdâ Hasan Paşa'nın Sadâreti	306 [1206]
Kara Mahmûd Paşa'nın Vezâreti ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât	308 [1207]
(s.4) Meşîhat ve Kâ’immakâmlık Tebeddüli ve Ba‘zı Vukû‘ât-ı Mütenevvi‘a	310 [1209]
Fokşan Vak‘ası	311 [1210]
Ordu-yı Hümâyûn'un İbrâ’îl Tarafına Ubûrı	314 [1212]
Vekâyi‘-i Sene 1204	317 [1215]
Boze Bozgunluğı	319 [1216]
İsmâ‘îl Muzafferiyyeti	326 [1221]
Hayrî Efendi'nin Terceme-i Hâli	328 [1223]
Akkirman ve Belgrad ve Semendire ile Fethü'l-islâm'ın İstîlâ Olundukları	330 [1225]
Abdî Paşa'mn Terceme-i Hâli	337 [1231]
Zeyl	339 [1232]
Rusya Seferine Dâ’ir Hatt-ı Hümâyûn	
Rusya'ya İ‘lân-ı Harbi Mutazammın Beyânnâme	340 [1233]
Avusturya Ceneralinin İ‘lânnâmesi ve Boğdan Voyvodasının Nasîhatnâmesi	342 [1235]
Nemçe Seferine Dâ’ir Beyânnâme	343 [1235]
Sefâretnâme-i Vâsıf	348 [1239]
İşkodra Mutasarrıfının İstirhâmnâmesi	
Ketm-i Esrâra Dâ’ir Hatt-ı Hümâyûn. İsvec İttifâknâmesi	358 [1246]
Sûret-i Nutk-i Pâdişâhî	363 [1250]
Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn	364 [1251]

CİLD-İ RABİ‘

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1201

İşbu bin iki yüz bir senesinin ibtidâsı fasl-ı hazâna tesâdüf itmekle Muharrem'in ikinci güni Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri Boğaziçi'nden Topkapu Sarây-ı Hümâyûnlarına nakl buyurub egerçi sefer endîşesi zihinleri işgâl itmekde ve bu hilâlde Dersa‘âdet'de kesb-i şiddet eyleyan tâ‘ûn illetinden nice kimseler sefer-i âhirete gitmekde ise de mukaddemâ cennet-mekân Sultân Mustafâ Han Hazretleri'nin kerîmesi Hadîce Sultân Anadolı Vâlîsi Seyyid Ahmed Paşa'ya nâmzed kılınmış oldığından (el-hayrü lâ-yü'ahhar)[1] müfâdınca Muharrem'in onuncı güni akd-i nikâh olunarak altıncı Cehârşenbe güni cihâz-ı âlây[2] bi't-tertîb ferdâsı sultân-ı müşârün-ileyhâ hazretleri âlây ile Sarây-ı Hümâyûn'dan alınub kendü sarâyına nakl ve îsâl olunmuşdur.

Muharrem'in on sekizinci güni ru'ûs imtihanı küşâd olunub telhîsde vâki‘ (el-fennü's sânî ilmü'l-beyân) terkîbinden ders gösterilerek isbât-ı istihkâk idenlere ru'ûs-ı tedrîs virilmişdir.

Bir Fransız mi‘mârı ma‘rifetiyle Tersâne'de der-dest i‘mâl olan elli dokuz zirâ‘ bir kıt‘a kalyon bu esnâda hitâm bulmağla Mukaddime-i Zafer tesmiye olunmuşdur.

Def‘a-i sâlisede defterdâr bulunan Hasan Efendi Safer'in on ikinci güni azl ile yerine (s.3) Tersâne Emîni Ahmed Nazîf Efendi defterdâr olub Devlet-i Aliyye'nin fi'l-asl masrafı îrâdına gâlib iken bu esnâda fevka'l-âde zuhûr itmekde olan masârif-i zarûriyyeye karşuluk olmak üzre gayri ez-eshâm-ı atîk olan mukâta‘âtdan binde yüz elli ve atîk olmayanlarından binde yüz guruş ahz ve istîfâya karâr virildi. Ve Tersâne emâneti ashâb-ı servet ve yesârdan Kassâbbaşı Hâcı İsmâ‘îl Ağa'ya ilâve-i me'mûriyyet olarak tevcîh buyuruldı. Nazîf Efendi şunun bunun yanında akçenin kılletinden ve masârifin kesretinden bahisle izhâr-ı acz ve fütûr itmekle selefi Koca Hasan Efendi kaç def‘adır defterdâr oldı ve pek müzâyakalı[3] vakitlerde bulundı üslûb-ı hakîmâne ile idâre iderek böyle şikâyât-ı beyhûde ve makâlât-ı bî-ma‘nâ ile şân-ı devlete nakîse[4] virecek ve kendü vakârma halel getürecek emr-i münkere[5] masdar olmadı deyü Nazîf Efendi'nin faslı mahâfil ve mecâlisde söylenmekde oldığı hâlde Nazîf Efendi dahi Hasan Efendi'yi müttehem göstermek üzre Hasan Efendi'nin defterdârlığında

1 "Hayır tehir olunmaz."
2 Cihâz-ı âlây: Çeyiz alayı.
3 Müzâyaka: Sıkıntı, darlık, yokluk, parasızlık.
4 Nakîse: Kusur, ayıb, eksiklik, kabahat, noksanlık.
5 Emr-i münker: İnkâr edilmiş, edilen, kabul ve tasdik edilmeyen, reddedilen işler.

vukû‘ bulan tevcîhât mahzâ hasâr-ı mîrîdir deyü cümlesinin ref‘ini telhîs ile hatt-ı hümâyûn keşîde itdirüb tevcîhât-ı merkûme ise işden gücden kalmış ba‘zı bî-çâregâna tekâ‘üdiyye ve ba‘zı zu‘afâya sadaka-i şâhane olmak üzre tahsîs olunmuş cüz’iyyât makûlesi ma‘âşlardan ibâret olmağla şurada burada Nazîf Efendi'nin fasl-ı mezemmeti bahs-i inkisâr ve bed-dû‘â ile tezyîl olunmakda ve bu vechile mûmâ-ileyhimâ miyânelerinde peydâ olan bürûdetden[1] nâşî yek-dîgeri alenen kadh ve zemm itmekde idi.

Rebî‘ü'l-âhir'in on ikinci güni Re’îsü'l-küttâb Bekir Paşa-zâde Ahmed Atâullâh Begefendi azl ile yerine Tevkî‘î Süleymân Feyzî Efendi re’îsü'l-küttâb ve Defterdâr-ı sâbık Hasan Efendi tevkî‘î olub iki gün sonra Hâcı İsmâ‘îl Ağa uhdesine rütbe-i vezâretle Anadolı eyâleti bi't-tevcîh İsmâ‘îl cânibi ser‘askeri Sadr-ı sâbık Alî Paşa ma‘iyyetine ta‘yîn olunmağla Tersâne emâneti esbak Hazîne Kethüdâsı Râ’ik Alî Efendi'ye ihâle olunmuşdur.

Atâullâh Beg Sadr-ı â‘zam Koca Yûsuf Paşa'nın küllî ve cüz’î umûrunda müsteşâr ve mü’temeni oldığına nazaran kethüdâ olmasına intizâr olunurken ikbâline mağrur olarak kimesneyi saymaz oldığından herkes etvârından dil-gîr olarak her tarafda musâvîsi söylenür oldığına ve bu cihetle müstenidi olan zâtı dahi lisâna getürmüş idügüne mebnî Bâb-ı Âlî'den def‘ini Yûsuf Paşa îcâb-ı hâlden görmekle hilâf-ı me’mûl olarak böyle menkûben azli vukû‘ bulmuşdur.

Ba‘zı Vefeyât

İşbu iki yüz bir senesi Safer'inin beşinci güni tevellüd itmiş olan Sâliha Sultân altı ay kadar mu‘ammere oldukdan sonra vefât eylemişdir.

(s.4) Receb'in ikinci güni dahi sudûrdan olub akdemce uhdesine sadâret-i Rûmili pâyesi tevcîh olunan Birâder-zâde Yakûb Efendi fevt oldı. Müşârün-ileyh nesl-i Âl-i Hasancân'dan Birâder-zâde Mustafâ Efendi'nin mahdûmı olub asîl ve hasîb ve sûfî-nihâd[2] ve edîb bir zât idi.

Rusyalu Şâhin Giray'ı iğfâl ile Kırım'ı gasben istîlâ itdikden sonra Şâhin Giray'a ma‘âş tahsîs ile bir mahallde iskân itdiklerinde Şâhin Giray'ın aklı başına gelmiş ise de çe-fâ’ide ki iş işden geçüb Rusyalu Kırım'da geregi gibi yerleşdikden sonra artık anın te’lîf ve tatyîbine hâcet görmediginden âdeten kendüsüne sûret-i istiskâl göstermege ve eger memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye gider isen sana ruhsat virilür dimege başlamalarıyla Şâhin Giray dahi işbu iki yüz bir senesi evâ’ilinde bir âdemini Dersa‘âdet'e irsâl ile memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye güzâr itmege ruhsat istedikde te’mîn ve istimâlet yolunda kendüsüne tahrîrât gönderilerek ve mahsûs mihmândâr ta‘yîn idilerek bu tarafa celb ve imrâr olundukdan sonra Rodos Cezîresi'ne nefy ile orada müstahak oldığı cezâyı görmüşdür.

1 Bürûdet: Soğukluk. Soğuk olmak. Münasebetteki soğukluk.
2 Sûfî-nihâd: Sufi yaradılışlı, tabiatlı.

Vekâyi‘-i Şettâ

Ağribozlı merhûm İbrâhîm Paşa'nın oğlı olub başbâkî kulluğı ve sipâhîler ağalığı itmiş olan Bekir Begefendi'nin hüsn-i sülûk ve sîreti ve liyâkat ve sadâkati ve ma‘ârif-mendligi[1] müsellemâtdan oldığına mebnî Şa‘bân'ın ikinci güni uhdesine rütbe-i vezâretle Mora muhassıllığı bi't-tevcîh fi'l-asl tersânelü ile ihtilât[2] ve imtizâcı[3] oldukdan başka pederinin kapudanlığı ve birâderinin Karadeniz donanması başbuğluğı olmak hasebiyle Karadeniz ser‘askerlegiyle dahi derece-i câhı terfî‘ olundı deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir. Kaht-ı ricâl[4] ve kavânîn ve nizâmât-ı devletde olan ihtilâl hasebiyle rüteb ve menâsıbda ednâ mülâbese i‘tibârı câri olagelmiş ise de böyle sefer vakti koca bir Karadeniz ser‘askerliginin cihât-ı evkâf gibi mîrâs add olunması garâ’ib-i asriyyedendir.

Şa‘bân-ı şerîfin on altıncı güni Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mehmed Hayrî Efendi azl ile yerine Tevkî‘î Hasan Efendi kethüdâ ve Lâleli Mustafâ Efendi tevkî‘î olmuşdur.

Nu‘mân Beg'in Soğucak'a Nefy Olundığı

Medîne-i Münevvere'de muhtâc-ı ta‘mîr olan ba‘zı emâkin-i müteberrikenin[5] ta‘mîri içün Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Nu‘mân Beg'in salâh ve takvâsı ve cânib-i Hicâz'a rağbet ve hevesi meşhûr oldığına binâ’en bin iki yüz senesi hilâlinde hidmet-i mezkûreye ta‘yîn olunub Medîne-i (s.5) Münevvere'ye lede'l-vusûl[6] emr-i ta‘mîre iştigâl birle beş on günlük maslahatı kaldıkda tekmîlini ba‘zı kimselere tavsiyye eyledikden sonra Medîne'den hareket idüb ve Haleb yoluyla Meşhed'e ve ba‘dehu Bağdâd'a gelüb andan Âsitâne'ye avdet eyledi. Hâlbuki avdeti izn ve ruhsata mütevakkıf olub ba‘de'l-izn dahi şâh-râhdan[7] azîmeti lâzım iken hod-be-hod[8] tarîk-i nâ-ma‘rûf ile avdeti hilâf-ı rızâ-yı evliyâ-yı ni‘amî oldukdan başka Bağdâd'a vürûdı bir müddetden berü hâric-i Bağdâd'da ref‘-i livâ-yı isyân itmiş olan Şâvî-zâde Süleymân Beg'in ma‘rekesi hengâmına tesâdüf iderek Bağdâd'da ba‘zı erâcîfin[9] hudûsuna illet oldığından iki yüz bir senesi hilâlinde li-ecli't-te’dîb Soğucak Kal‘ası'na nefy olundı.

Vâsıf Târîhi'nde keyfiyyet bu vechile muharrerdir ammâ Hâşim Efendi'nin tahrîrâtında Nu‘mân Beg'in şeyhü'l-harem ve sâ’ire ile beynlerinde adâvet tahaddüs idüb havfından nâşî havâss-ı etbâ‘ından beş altı nefer âdemiyle Kûfe ve Bağdâd tarafında Körler Yolı ta‘bîr olunan tarîkden giderek ve esnâ-yı tarîkde İmâm Alî radiyallâhü anh Hazretleri'nin meşhedini ziyâret iderek Bağdâd'a ve andan Âsitâne'ye gelmiş olmağın Alevîlik ile ittihâm olunarak

1 Ma‘ârif-mend: Bilgili, bilgi sahibi. Kültürlü.
2 İhtilât: Karışmak, karışıp görüşmek.
3 İmtizâc: Muvafık ve mutabık olmak. Mezcolmak, uyuşmak. İyi geçinmek. Karışmak.
4 Kaht-ı ricâl: Adam kıtlığı. Devlet adamı kıtlığı.
5 Emâkin-i müteberrike: Mübarek sayılan, uğurlu yerler. Kutsal yerler.
6 Lede'l-vusûl: Varıp ulaştığında.
7 Şâh-râh: Büyük, işlek yol, ana yol, cadde.
8 Hod-be-hod: Kendi başına, kimseye danışmadan, kendi kendine.
9 Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar, düzmeler.

Soğucak'a nefy olunub oraya vusûlünde Mustafâ Paşa tarafından Anapa'ya nakl olunmuşdur.

Anapa ve Soğucak Kal'alarının nüzûl emânetiyle Anapa Kal'ası'nın hendegini hafr itmek ve şaranpo ve dîvârlarını kemâl-i rasânet[1] üzre ucâleten inşâ ve ihyâ eylemek üzre Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından ve Kıbtiyyân'dan İspir Ağa çerâğı Abdullâh Ağa me'mûr olub kendüye cânib-i mîrîden i'tâ kılman yirmi bin guruşdan yevmiyye yirmi guruş kendü nafakasına harc ve sarf itmek üzre yedine pusula virilmiş olmasıyla bir senelik ma'âşı meblağ-ı mezkûrdan tarh olundukda on iki bin sekiz yüz guruş bâkî kalur siyâk-ı meşrûh üzre Anapa'ya gelüb hayme ve çerge tedârük birle iki sene kadar ikâmet idüb hidmet-i binâ şöyle dursun yamakların rûz-merre virilecek et ve etmek ta'yînâtları içün tîz elden beş altı bin guruş olsun gönderilmesi istid'âsıyla pey-der-pey arz-ı hâl tahrîr ve üçer dörder yüz guruş harc-ı râh i'tâsıyla âdemlerini İstanbul'a tesyîr eyledikce bir para gönderilmeyüb cevâb yerine hemân isti'câl emirleri gönderile geldigine ta'accüb olunub dururken menzil kayığıyla Anapa'ya bir tatar gelüb Nu'mân Beg dahi vâlî sarâyına ihzâr olunmağla dîvân var imiş Nu'mân Beg dahi ihzâr olunmuş deyü esvâkda güft-gû[2] peydâ olarak halk sarâya cem' olub vârid olan fermân kırâ'at olundukda hülâsa-i müfâdı binâ emâneti Nu'mân Beg'e tevcîh olunmağla Abdullâh Ağa'ya iki sene mukaddem teslîm olunan yirmi bin guruşı bi'l-istirdâd Nu'mân Beg'e virilmesi ve anın dahi emr-i inşâya ihtimâm eylemesi husûslarından (s.6) ibâret olmağla meblağ-ı mezbûr Abdullâh Ağa'dan taleb olundukda cümleyi şer'a da'vet idüb hesâbının rü'yet kılınmasını ve meblağ-ı mezbûrdan fazla istidâne[3] ile akçe tedârük idüb de harc itmiş olmasıyla burası tahkîk ve isbât olundukdan sonra i'lâm olunmasını istid'â ve beyhûde ifâte-i vakt[4] itmekden ise İstanbul'a avdet idüb de ifâde-i hâl itmek emr-i savâbdır deyü te'yîd-i müdde'â iderek feryâd itmiş ise de müfîd olmayub akçenin tamâmen tahsîli husûsunda ibrâm olunmağla Abdullâh Ağa ol gice birkaç âdemiyle hanesinden çıkub Vagoya semtine firâr idüb ve andan Sohum'a varub Keleş Beg ma'rifetiyle bir kayık tedârük birle Dersa'âdet'e vâsıl olarak güyâ rahm ve şefkat olunur hulyâsıyla hemân yol kıyâfetiyle kapuya vardıkda bilâ-izn Dersa'âdet'e gelmesi kendü hakkında töhmet add olunarak Bozçaada'ya nefy olundı deyü Hâşim Efendi rivâyet itdikden sonra dir ki Abdullâh Ağa cebân[5] âdem oldığından mâl-ı mîrînin itlâf ve isrâfına bir vechile cesâret idemeyerek mezkûr yirmi bin guruşdan iki senelik ma'âşı tenzîl olundukda beş bin altı yüz guruş kalub bununla iki sene kadar nüzûli idâre ve haylîce yerler inşâ itmiş olmasına nazaran mîrîden haylî matlûbı oldığı bedîhiyyâtdan[6] ve bizim dahi ma'lûm ve meşhûdumuz olan mevâddan iken bî-çârenin bu bâbda feryâdı müfîd olmayarak ber-minvâl-i muharrer[7] nefy olunub Anapa'da kalan eşyâsını dahi Mustafâ Paşa defîne bulmuş gibi zabt eyledi. Andan sonra bî-çâre Abdullâh Ağa İstanbul'daki hanesini dahi satub bahâsını itlâkına sarf iderek kemâl-ı fakr ve ıztırâb ile kahrından helâk oldı Hâşim Efendi'nin kelâmı burada tamâm oldı. (el-uhdetü ale'r-râvî)

1 Rasânet: Sağlamlık, dayanıklılık, metanet.
2 Güft-gû: (güft ü gû) Dedikodu. Kîl ü kal.
3 İstidâne: Borç alma, alınma; ödünç alma.
4 İfâte-i vakt: Vakit kaybetme.
5 Cebân: Korkak. Ürkek.
6 Bedîhiyyât: Delili ve ispatı gerekmeyen açık şeyler.
7 Ber-minvâl-i muharrer: Yazılışı gibi; yazılı olduğu gibi.

Mu'ahharen Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa tarafından Nu'mân Beg'in afv ve ıtlâkı iltimâs olunmağla bir sene sonra afv ile Dersa'âdet'e avdetine ruhsat virilmiş ve Abdullâh Ağa gibi bir vartaya uğramaksızın nüzûl emâneti beliyyesinden kurtulmuşdur.

İşte Anapa gibi bir ser-hadd-i mühimmin emr-i irâdesi bu hâle gelüb mukaddemâ Çerkesistân umûrına pek ziyâde ehemmiyyet virilmiş iken bu mertebe ehemmiyyetsiz kalmasına te'essüfden başka bir şey dinilemez. Hâlbuki günden güne sefer emâreleri kuvvet bulmakda oldığına nazaran ser-haddler umûrına evvelkiden ziyâde ihtimâm olunmak lâzım gelürdi.

Fas Hâkimi'nin çend def'a Dersa'âdet'e ilçileri gelüb gitdigine ve İspanya Devleti'nin dahi akdemce Dersa'âdet'e ilçisi gelüb bi'l-mukâbele taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir ilçi gönderilmesini takrîr itdigine mebnî Rebî'ü'l-evvel'in yedinci güni Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Azmî Ahmed Efendi Fas ilçisi ve Vak'a-nüvîs Vâsıf Efendi İspanya ilçisi ta'yîn kılındı. Fakat hareketleri evvel bahâra kalacağından ol vakte kadar vak'a-nüvîsligi (s.7) yine Vâsıf Efendi'nin idâre eylemesi ve ba'dehu[1] gidüb gelinceye dek vekâleten idâre itdirilmesi fermân olunmuş idi.

Vâsıf Efendi'nin İspanya sefâretine me'mûriyyeti mûcib-i ta'ayyün ve tezâyüd-i haysiyyeti ise de cild-i sâlisde beyân olundığı üzre tab'hane şirketinden dolayı Râşid Efendi ile miyânelerinden peydâ olan mübâyenetden nâşî bu me'mûriyyeti sûret-i taltîfde Dersa'âdet'den teb'îd garazına mebnî Râşid Efendi'nin sevkiyle vukû'a gelmiş bir keyfiyyet idügi Dercü'l-Vekâyi'de mündericdir.[2]

Vâsıf Efendi işbu iki yüz bir senesi Şa'bân'ının evâsıtına kadar zabt-ı vekâyi' idüb Ramazân'ın on beşinci güni İspanya'ya gitmiş ve Teşrîfâtî Hasan Efendi bi'l-vekâle zabt-ı vekâyi'a ibtidâr[3] itmişdir.

Rusya ve Nemçe Muhârebelerinin Mukaddemâtı

Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi mukâseme itmek üzre Almanya İmparatorı Jozef ile ittifâk eylemiş oldığı hâlde Fransa ve İngiltere devletlerinin Amerika mes'elesinden dolayı ceng ü cidâl üzre bulunduklarını zamân-ı fırsat ittihâz iderek Kırım ve Kuban memleketlerini gasb ve istîlâ eyledikde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nâ-çâr sükût olunmuş ve muvâzene-i bi'l-misl kâ'idesince nevbet Jozef'e gelmiş ise de bu vak'ada Avrupa devletleri mütenebbih[4] olub Avusturya hükûmetinin tezyîd-i kuvvet itmesi ise doğrıdan doğrıya muvâzene-i Avrupa'yı ihlâl ideceginden cümlesi nazar-ı dikkatlerini şark tarafına ihâle eylemiş olduklarından İmparator-ı müşârün-ileyh me'mûli vechile ba'zı mahallerin gasb ve istîlâsına cesâret idemeyüb bu ittifâkın iktitâf-ı semeresine dîger vakt-i müsâ'id gözetmege mecbûr olmuşidi.

İngiltere Devleti ise Katerina'nın sefer-i mezkûrda serlevha-i müttefikîn olarak bî-

1 Ba'dehu: Ondan sonra.
2 Münderic: Yer almış. İndirac eden, derc olunan. Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan.
3 İbtidâr: Bir işe süratle, çabuklukla başlama.
4 Mütenebbih: Uyanmış, tenbih ile uyarılmış olan. Bir şeyden ders alıp aklını başına toplayan.

tarafî-i harbî ittifâkını ihdâs eylemiş olmasından fi'l-asl Katerina'ya muğber oldığı hâlde iki devlet-i imparatoriyyenin bu vechile müttefik ve yek-cihet bulunmaları bi'l-cümle Alman hükümdârlarınm emniyyet ve râhatlarını selb eylediginden Prusya Kralı Büyük Frederik hîn-i hâcetde yek-dîgere mu'âvin olmak şartıyla bi'l-cümle Alman ümerâ ve hükümdârlarını ittifâka da'vet itdikde çünki Alman memâlikinde Hannovere Kralı bin yüz yirmi altı senesinde İngiltere Krallığı'na intihâb olunmuş idüginden İngiltere kralları Hannovere hanedânından olarak Hannovere hükûmeti kendülerinin mülk-i mevrûsları idügine mebnî İngiltere kralları Alman hükümdârânı zümresinden i'tibâr olunmağın bu da'vete cümleden evvel İngiltere Kralı icâbet ve sâ'ir Alman ümerâsı dahi birer birer dehâlet[1] iderek bin yüz doksan dokuz senesi hilâlinde Berlin şehrinde Frederik ile sened-i ittifâkı imzâ itmişler idi.

İşte bu Alman ittifâkı Katerina'ya ve Potemkin'e[2] azîm infi'âli mûcib olmuşdur. Hattâ (**s.8**) İngilterelülerin Rusya memâlikinde her milletden ziyâde ticâret imtiyâzları olub ancak İngiltere ve Rusya devletleri beyninde ma'kûd[3] olan ahidnâme-i ticâret müddet-i mu'ayyene ile mukayyed oldığından va'desi hulûlünden akdem tecdîdi İngilterelüce umûr-ı mu'azzama ve mühimmeden ma'dûd olarak bu def'a inkizâ-yı müddetine iki sene kaldığından tecdîd ve tanzîmi zımnında İngiltere Devleti Petersburg cânibine mahsûs ilçi gönderdikde bu ticâretden Rusyulunun küllî menâfi'i olmasıyla terk ve ta'tîli Rusya Devleti'ne dahi elvirmez iken Katerina mücerred Alman ittifâkından dolayı İngilterelü hakkında olan infi'âlini izhâr içün ahidnâme-i mezkûrun tecdîdini te'hîr itmişdir.

Devlet-i Aliyye Avrupa'uın en güzel kıt'asına mâlik oldığı hâlde öteden berü kendüsini Avrupa devletlerinden bî-gâne tutdığı misillü bu ittifâkdan dahi hâric bulunmuş ise de düşmanlarına karşu bir kuvvet oldığından bi't-tabi' Devlet-i Aliyyece dahi menfa'atlü bir keyfiyyet olmuşdur. Ve [bin] iki yüz târîhinde Frederik fevt olmuş ise de eser-i ittifâk bâkî olub bu vesîle ile Rusya ve Prusya devletleri beynimde bir müddetden berü müstakarr[4] olan bürûdet tezâyüd itdigi misillü İngiltere devletiyle Rusya beynine dahi bürûdet girmişdir.

Fransa'nın Petersburg'da mukîm Segor nâm ilçisi ise bunı fırsat ittihâz iderek Rusya milleti Fransa metâ'ını İngiltere tüccârı yediyle alacağına ve bu sûretle Rusya ve Fransalunun idecekleri kârı İngilterelü idecegine bi'z-zât Fransaludan alınması tarafeyne enfa'[5] ve ehven olmaz mı deyü nice delâ'il-i mülzeme îrâdıyla Potemkin'i iknâ' idecek sûretde bast-ı mukaddemât eyledikde Potemkin dahi muvâfakat ve bu husûsa mu'âvenet itmekle Fransa ile ahidnâme-i ticâret akdine karâr virilüb işbu 1201 senesinde ahidnâme-i mezkûr tertîb ve imzâ olunarak İngilterelünün müddet-i medîdeden berü Rusya memâlikinde münhasıran kazanmış oldığı imtiyâzât-ı ticârete Fransalunun dahi nâ'il olması İngilterelüye dâğ-ı derûn[6] ve Rusya'nın Kırım'a yerleşüb de Karadeniz'de teksîr-i donanma itmesi kendüsüne mûris-i evhâm-ı gûnâ-gûn oldığından ve devleteyn-i imparatoriyyeteynin tevsî'-i kuvvet ve iktidâr eylemeleri Prusya hakkında dahi ziyâde muzır[7] göründiginden İngilterelü ibtidâ Prusya

1 Dehâlet: Sığınmak, aman dilemek, medet, yardım isteyiş.
2 Potemkin: Grigoriy Aleksandrovich Potyomkin.
3 Ma'kûd: Akdolunmuş, bağlanmış; bağlı düğümlü.
4 Müstakarr: Karar bulan, bir yerde sabit ve sakin olan. Kararlı. Karargâh. Durulan yer.
5 Enfa': Pek faydalı, çok faydalı.
6 Dâğ-ı derûn: İç yarası, gönül acısı.
7 Muzır: Zararlı, zarar veren, zarara sokan.

Devleti'ni tahvîf ve tevhîş ile tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye mecbûr itdikden sonra Devlet-i Aliyye'yi dahi Rusya aleyhine tahrîke mübâderet itmişdir.

Ve çünki Prusya Devleti'nin Dersa'âdet'de maslahatgüzârı olub ancak geçen sene meşhûr Frederik fevt olmağla yerine Prusya kralı olan karındaşı oğlı Frederik Gilyom bu esnâda Devlet-i Aliyye'ye nâme ve hedâyâ irsâl ve maslahatgüzârına dahi orta ilçilik (**s.9**) unvânı i'tâ eylemiş oldığından işbu iki yüz bir senesi Cumâde'l-âhire'sinin ou dördünci güui huzûr-ı hümâyûna duhûl ile uâme ve hedâyâsını takdîm itdikde ziyâde iltifât ve ihtirama mazhar olmuş ve o dahi Devlet-i Aliyye'yi sefere teşvîk vâdîsinde İngiltere ilçisine pey-rev[1] olarak lâzıme-i me'mûriyyetini icrâ itmekde bulunmuşdur.

Kırım'ın gasb ve istîlâsına Devlet-i Aliyye'nin ihtiyâr-ı sükût itmiş olması ise emr-i zarûrî olub şöyle ki: Sefer-i sâbıkda Devlet-i Aliyye asâkirinin râbıtasızlığı meşhûd olmasıyla ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin ekserî seferden ictinâb idüb askere râbıta ve nizâm virilerek â'dâya mukâbeleye kâfi kuvvet tedârük olununcaya degin müdârâ yoluna gidilmek sûretini tercîh itmişler idi. Abdülhamîd Han Hazretleri dahi bu vechile muhârebeden tehâşî[2] iderek dâ'imâ rişte-i silm ve musâlahanın munkatı' olmamasına sa'y iderdi lâkin nizâmât-ı askeriyye ve mülkiyyenin fi'liyyâtına dâ'ir bir şey vücûda getürilemeyerek bu husûslar yalnız tasavvurda kalub ve hemân beyhûde sözlerle vakitler geçirilüb ber-vech-i meşrûh Kırım'ın gasb ve istîlâsı ise millet-i İslâmiyye'ye gâyet girân gelerek muhârebe tarafdârları tekessüre başlayub Dersa'âdet'de fitne ve fesâd zuhûr idecek derecelere varmış ve Kırım'ın istirdâdı emel ve ârzûsı herkese dâğ-ı derûn olub kalmış oldığı hâlde fi'l-asl kalyoncılardan neş'et iderek ve sefâ'inde neşv ü nemâ[3] bularak refte refte Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'ya kapu kethüdâsı olmak hasebiyle kesb-i ta'ayyün ve imtiyâz itdikden sonra rütbe-i vâlâ-yı vezâretle Mora vâlîsi olan Koca Yûsuf Paşa bin iki yüz senesinde sadr-ı vezârete ve usûl-i müdâheneyi kendüsüne medâr-ı i'tilâ-yı şân ittihâz itmiş olan Müftî-zâde Ahmed Efendi makâm-ı Meşîhate gelmiş olub Yûsuf Paşa ise ber-minvâl-i meşrûh ümmî bir zât olması hasebiyle mehâm-ı saltanat ve usûl ve fürû'-i vezâret ve vekâletden gâfil oldığı hâlde fart-ı hiddet ve hamiyyet üzre mecbûr oldığından halkın galeyân-ı efkârına bakarak ve İngiltere ve Prusya ilçilerinin iğfâlâtına aldanarak hemân Kırım'ı teshîr sevdâsına düşmesiyle Dersa'âdet'de efkâr iki şıklı olub biri devâm-ı sulhı muhâfaza itmek ki Abdülhamîd Han Hazretleri'yle ekser ricâl-i devletin ber-vech-i meşrûh mültezemleri bu sûret idi. Dîgeri Rusya'ya i'lân-ı harb eylemek ki sâ'ir nâs ile Yûsuf Paşa bu fikirde idiler. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye bir hâl-i tereddüd ve tezebzübde[4] kalarak gâh Rusya ilçisine izhâr-ı şiddetle cenge sebeb aranılur ve gâh müdârâ[5] yoluna gidilerek devâm-ı sulha çâre düşünilür idi.

Katerina ise ber-minvâl-i sâbık Petro'nun bakâyâ-yı vesâyâsını infâz itmek esbâbını tedârük sevdâsına düşüb hele Kırım'ı fuzûlî gasb ve istîlâ itdikden sonra her merâmını ihâfe[6] sûretiyle (**s.10**) tahsîle kalkışarak olmayacak mâddeler içün Devlet-i Aliyye'yi tazyîk ve

1 Pey-rev: Ardı sıra giden, tâbi olan, izinden giden, uyan.
2 Tehâşî: Korkma, sakınma.
3 Neşv ü nemâ: Büyümek ve gelişmek.
4 Tezebzüb: Karışıklık. Müttereddit olmak. Kararsızlık.
5 Müdârâ: Dost gibi görünme. Yüze gülme. Başkalarının fikirlerine uyarcasına hareket. Sulh üzere bulunmak.
6 İhâfe: Korkutma, korkutulma.

iz'âcdan hâliye olmazdı. Fakat Kırım'da henüz yerleşüb Karadeniz'de kuvve-i bahriyyesini tezyîd itmekde ve Devlet-i Aliyye hakkında olan niyyât-ı muzırra-i muzmerresini icrâ içün vakt-i fırsat gözetmekde olmasıyla Dersa'âdet'de mukîm Rusya ilçisi politikasını vakt ve hâle göre yürütmekde ise de bu hilâlde Rusya'da kesb-i nüfûz ve ikbâl itmiş olan Ceneral Potemkin memâlik-i Devlet-i Aliyye'den ba'zı mahalleri zabt ve bir hükûmet şekline vaz' ile kendüye tahsîs itdirmek sevdâsına düşdükden başka Rusya'da kavalyerlik nişânlarının rütbe-i ûlâsı i'tibâr olunan San Corci Nişânı mücerred seferde galebeye mazhar olan ser'askerlere mahsûs olarak âhar kimseye virilmemek nizâm-ı devletleri îcâbından oldığına ve Potemkin Katerina'nın sevgilüsi olmak takrîbiyle cemî' rüteb ve menâsıba nâ'il oldığı hâlde ibtidâ-yı zuhûrundan berü sefer vâki' olmamağla nişân-ı mezkûrı alamadığına mebnî dâ'imâ derdi sefer olub bu cihetle her nasıl olur ise olsun fikr ve endîşesi mutlakâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zuhûr itmek üzre seferi ihdâs itdirmekden ibâret olmağla dâ'imâ Devlet-i Aliyye'yi gazab ve tehevvüre[1] getürecek hareketden hâlî olmazdı.

Binâ'en-aleyh Dersa'âdet'de mukîm Rusya ilçisi dahi işini iki yüzli kullanmağa mecbûr olub bir tarafdan devletinin politikasını îcâb ve vakt ve hâle tatbîk ile yürütmege sa'y itdigi misillü bir tarafdan dahi Potemkin'in efkârına hidmet itmek ve ana bir cemîle göstermek içün el altmdan cengi mûcib olacak vesâ'ili ihdâs itdirmege çalışa geldigi hâlde ba'zı mevâdd-ı münâza'un-fîhâdan[2] dolayı devleteyn beyninde bürûdet vukû'ıyla tarafeynden hudûdlara asker sevk olunarak ihtiyât-kârâne harekete ibtidâr ile yevmen fe-yevmen alâmât-ı sefer kuvvet bulmağa başlamışdır.

Rusyalıların şikâyet itdikleri mâddeler ebvâb-ı bâlâda meşrûh ve mufassal olan memleketeyn münâza'ası ve Gürcistân mes'elesi ve ba'zı kabâ'il halkı Kuban'ı mürûr idüb Rusya memâlikine akın itmeleriyle bu gâretin men'i da'vâsı ve Rusya tüccârından masdariyye resminin afv ve ilgâsı ve Cezâ'irlülerin aldıkları Rusya sefînesinin istirdâd ve tercümânlık şerâ'itinin ikmâl ve Rusya firârîlerinin redd olunması ve Tuna sevâhilinde Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olan Kazakların hudûddan teb'îdiyle ol havâlîde vâki' olan nehb ve sirkat emsâli ef'âlin men' ve def' kılınması ve Kaynarca Ahidnâmesi'nde Rusya Devleti münâsib gördigi mahallde konsolos nasb ve ik'âd itmek mezkûr oldığından ol vakitden berü birçok yerlere konsoloslar ik'âd itdigi misillü Varna'ya dahi konsolos nasb itmek isteyüb Devlet-i (**s.11**) Aliyye dahi bu husûsda ba'zı â'zâr îrâd eylemiş olmağla bunun be-her-hâl icrâsı ve Kılburun arâzîsinde vâki' memlahalardan çıkan tuzun nısfı Özi ahâlîsine virilmek ahden meşrût olub bir müddetden berü Rusyalular bunı virmediklerinden bâ'is-i nizâ' olarak bundan dolayı Devlet-i Aliyye'nin şikâyete hakkı var iken yavuz hırsız ev sâhibini kabâhatli gösterir fehvâsınca[3] Özi ahâlîsinin münâza'âtından Rusyaluların şekvâsı husûsâtından ibâretdir.

Mevâdd-ı münâza'un-fîhanın ekserî Kaynarca Ahidnâmesi'nden tereşşuh itmiş şeyler olarak Rusyalu kâffe-i şurûtun dil-hâhına muvâfık olacak vechile tamâmî-i icrâsında ısrâr idüb Devlet-i Aliyye ise kendü hakkında pek muzırr gördigi mâddelerde birer sûretle

1 Tehevvür: Korkusuzlukla düşünmeden hareket etmek. Sonunu düşünmeden birden bire karar vermek.
2 Münâza'un-fîh: Hakkında münazaa olunan, ihtilaflı, dâvâlı, kavgalı.
3 Fehva: efhum, kavram, anlam, mânâ.

i'tizâr itmegin nice mâddeler re'îs efendiler beyninde halefden selefe devr ile senelerce sürinüb beyne'd-devleteyn bâ'is-i kîl ü kâl[1] olarak işbu 1201 senesi Rebî'ü'l-evvel'imin yirmi üçüncü güni Rusya tercümânı Bâb-ı Âlî'ye gelüb devleti tarafından tahrîrât geldigini bi'l-iş'âr ilçisinin mülâkât istedigini ihbâr itmekle arz ve istîzân olundukdan sonra Rebî'ü'l-âhir'in gurresinde Rusya İlçisi Polçakof Re'îsü'l-küttâb Atâullâh Begefendi'nin konağına gelüb mülâkât itdiklerinde ilçi kelâma ibtidâr ile ma'rûzâtımıza Devlet-i Aliyye'nin müsâ'ade itmemesi mülâkâta bâdî olub hattâ hudûdda emniyyet münselib oldığından İmparatoriçemiz feld mareşal olan Potemkin'i hududun nizâmına ve mevâdd-ı münâza'un-fîhanın tesviyyesine me'mûr itdi mevâdd-ı mezkûre tesviyye-pezîr olursa dostluk bâkîdir dimekle müsâ'ade olunmayan mevâdd ne makûle şeylerdir deyü Re'îs Efendi su'âl itdikde Rusya ilçisi mevâdd-ı sâlifetü'z-zikri ta'dâd ve beyân itmekle mevâdd-ı mezkûre erkân-ı Devlet-i Aliyye ile ba'de'l-müzâkere virilecek karâr mûcebince ecvibesi meclis-i dîgerde virilmek üzre meclise hitâm virilecek hengâmda Rusya ilçisi İmparatoriçesi'nin Mayıs'da Gerson'a gelecegini ve kendüsi dahi varub mülâkât idecegini işrâb itdi.

Rebî'ü'l-âhir'in dördünci güni Şeyhü'l-islâm konağında Sadr-ı â'zam Yûsuf Paşa ve sudûr-ı kirâm ve Kethüdâ Beg ve Defterdâr Efendi ve Re'îs Efendi ve Tevkî'î Süleymân Feyzî Efendi ve sâ'ir erbâb-ı meşveret hâzır oldukları hâlde meclis akd olunub Rusya ilçisinin îrâd itmiş oldığı mevâdd-ı merkûme der-miyân olundukda beyne'l-huzzâr haylî mübâhaseler güzâr itdikden sonra bî'l-âhire Moskovlunun şurût-ı musâlahada Devlet-i Aliyye'ye isnâd-ı taksîr itdikleri mugalata ile merâmlarını tahsîl itmek veyâhûd hudûd-ı İslâmiyye'ye ta'addî (**s.12**) niyyetleri var ise düvel-i sâ'ireden vârid olacak ta'rîzâtı[2] sedd eylemek garazına mebnî olmağla Devlet-i Aliyye'ye göre kavlen ve fi'len izhâr-ı sebât ve tecellüd lâzım gelüb meselâ Bahr-i Siyâh'a mükemmel donanma ihrâc ve ser-haddlere mikdâr-ı kifâye asker tertîb ve idrâc ve İsmâ'îl ser'askeri dahi mahallinde kıyâm ile ma'iyyetine asker ta'yîn ve mukâbele-i bi'l-misl sûretinde şân ve şükûh-i Devlet-i Aliyye izhâr ve tebeyyün olunmak ve be-her-hâl ilçinin irâdâtına cevâb virilmek dahi lâzım gelmekle Gürcistân mâddesine mukaddemâ tahrîren cevâb-ı kat'î virilmiş olub Varna konsolosluğı içün Devlet-i Aliyye tarafından tahrîrât gönderilmekle Rusya Devleti tarafından cevâbı geldikde iktizâsı ne ise icrâ kılınur ve Eflâk ve Boğdan beglerinin tebdîlleri dahi birer illete mebnî olub memleketeyn-i merkûmeteyn memâlik-i Devlet-i Aliyye'den olmağla nizâmı ve re'âyâsının himâyet ve sıyâneti[3] kendü vazîfesidir ve Özi ve Kuban hudûdlarında vâki' olan tecâvüzât hem-hudûd olan devletler beyninde cârî olagelmiş mevâddan olmağın ta'addî ve müdâhale her kangı tarafdan ise lede't-tahkîk def'ile takayyüd olunur ve Özi'de vâki' olan tuz nizâ'ı der-dest olan hudûdnâme îcâbınca fasl olunub masdariyye ve sâ'ir mâddeler dahi şurûta tatbik olunarak tanzîm idilür cevâbları Rusya ilçisine virildikde eger mülzem olmayub da kemâ-kân maglata[4] ider ise düvel-i sâ'ire süferâsından her kimi ister ise miyâneye idhâl olunub şurût ve uhûda nazar ile tarafeyni irzâ itsün cevâbı virilerek maslahat mahkeme-i düveliyyeye havâle olunmak üzre karâr virilüb ol vechile Rusya ilçisine lâzım gelan cevâblar

1 Kîl ü kâl: Dedikodu.
2 Ta'rîz: İğneleyici, dokunaklı söz söyleme, taş atma, taşlama, taş.
3 Sıyânet: Koruma veya korunma. Himaye veya muhafaza.
4 Maglata: Mugalata. Boş ve mânasız söz. Zihin yanıltmak için söylenen saçma sapan söz.

virilmek üzre iken bâlâda beyân olundığı üzre ba'zı tevcîhât vukû'a gelerek Rebî'ü'l-âhir'in on ikinci güni Re'îsü'l-küttâb Atâullâh Begefendi azl ile yerine Tevkî'î Süleymân Feyzî Efendi re'îs olub bu münâsebetle Rusya ilçisinin cevâbı te'ehhür eylediginden câ-be-câ[1] taleb-i cevâb ile ta'cîzden hâlî olmamağla ve yine sulh tarafı iltizâm olunarak virilecek cevâbların rengi degişmekle Süleymân Feyzî Efendi ecvibe-i lâzımeyi sûret-i mülâyemetde sebt-i sahîfe-i dikkat idüb ibtidâ Bâb-ı Âlî'de müctemi' olan ricâl-i Devlet-i Aliyye'ye ve ba'dehu Şeyhü'l-islâm ve sudûr-ı kirâm efendilere irâ'e olunarak cümlesi tahsîn ve tasvîb itdiklerinde Rikâb-ı Hümâyûna arz ile akd-i meclis-i mükâleme istîzân[2] olunmağın sâdır olan ruhsat-ı seniyye üzre Rebî'ü'l-âhir'in yirmi yedinci günü Re'îs Feyzî Efendi kendi konağında Rusya ilçisiyle mülâkât birle mükâlemeye mübâşeret itdiklerinde Feyzî Efendi bu vechile cevâba mübâderet itmişdir ki Özi'nin tuz mâddesi bu tarafda kat' olunur mevâddan olmamağla mübâşirimiz hâlâ Özi'dedir ve Özi muhâfızı dahi pâ-der-rikâb-ı azîmetdir ana bu tarafda şifâhen ifâde-i (s.13) hâl ve mübâşirimize dahi tekrâr bir fermân ısdâr ve irsâl eyleriz siz dahi me'mûrlarınıza tahrîr idin hudûdda muhâbere iderek ve Özi ahâlîsini ve sizin ahâlînizden hudûdda olanları dinlemeyerek mâddenin vasatını bulub ta'yîn-i mikdâr ile mi olur yohsa Öziliye göller tahsîsi ile mi olur her ne sûretle olur ise olsun beynlerinde kat' ve fî-mâ-ba'd tarafeynden nizâ'ı mûcib olmayacak sûretde müceddeden bir senede rabt eylesünler bu mâdde bu vechile ber-taraf olsun. Sârıklar[3] ve Potkali Kazakları içün dahi ekîd ve şedîd bir fermân ısdâr idelim sârıkları taharrî ve ahz eylesünler ve Kazakları bur-mûceb-i şurût Tuna'nın berü tarafına nakl itsünler firârîlerinizi şurût mûcebince size virsünler. Kezâlik Kuban mâddesi içün dahi ekîd fermân ile mahsûs mübâşir gönderelim siz dahi hudûdda olan me'mûrlarınıza yazın ol tarafda Soğucak muhâfızı ve mübâşir ile bi'l-muhâbere tarafeynin haklarını ihkâk[4] ile fasl-ı müdde'â ve fî-mâ-ba'd hudûd-ı mezkûrede hilâf-ı dostî ve hem-civârî hâlet vukû'a getürülmemesine sa'y-i evfâ eylesünler masdariyye mâddesine dahi Nemçelü ve İngilterelüye kıyâsen nizâm virelim Eflâk ve Boğdan mâddesinde dahi Devlet-i Aliyye fî-mâ-ba'd şurûta ri'ayet ve Eflâk voyvodasının ahvâli taharrî olunmakda olmağla bi't-tahkîk iktizâsına göre hareket idecekdir ve Cezâ'irlü tarafından zabt olunan sefîneniz için tahrîrât gönderilmiş olmağla cevâbı geldikde derhâl ber-mûceb-i şurût[5] nizâmına bakılur ve ba'd-ez-în[6] Ocaklar tarafından mugâyir-i şurût sefînelerinize ta'arruz vâki' olmamak için Cezâ'ir ve Tunus ve Trablus Ocaklarına me'ükked ve müşedded evâmir-i aliyye ısdâr olunur Varna konsolosluğunda dahi devletinizden cevâb vürûdına intizâr üzreyiz.

İşte şurûta muvâfık olan mâddelerin cevâbları bunlardır ammâ Tiflis Hanı mâddesi mugâyir-i şurût olmağla ana başkaca bu tarz üzre cevâb virilür ki İrakli Han'ın ta'arruz-ı ecânibden mahmî olması mukaddemâ dostâne tarafınızdan iltimâs olunub ol vechile Çıldır vâlîsine fermân-ı âlî gönderilmiş idi anı mü'ekked[7] olarak dîger emr-i âlî ısdâr olunur didikde Rusya ilçisi ol fermânın bir sûreti bize dahi virilsün didikden başka şu virdiginiz

1 Câ-be-câ: Yer yer. Ara sıra. Yerden yere. Bazı yerlerde.
2 İstîzân: İzin isteme, izin için sorma, danışma.
3 Sârık: Çalan, hırsızlık eden. Hırsız.
4 İhkâk: Hakkı yerine getirme, hak, yerine, getirilme.
5 Ber-mûceb-i şurût: Şartlar mucibince, şartlar gereğince.
6 Ba'd-ez-în: Bundan sonra, bundan böyle.
7 Mü'ekked: .Tekîd edilmiş, sağlamlaştırılmış. Tekrar edilmiş, bir daha haber verilmiş, tenbih edilmiş

cevâbları tahrîr ve yedime i'tâ itseniz devletime irsâl ider idim ve bana ziyâde kuvvet ve devletime itmînân ve emniyyet olarak belki dîger sened talebine ihtiyâc mess eylemezdi dimekle tabî'at-i maslahat mülâyemet iktizâ itmegin Feyzî Efendi kavl-i leyyin[1] ile çünki siz îrâdâtınızı tahrîren virmeyüb şifâhen ifâde itdiniz usûl üzre bizim dahi şifâhen ifâde itmekligimiz lâzım geldi tahrîren ifâde menût-ı (s.14) irâde-i evliyâ-yı ni'amîdir deyü kat'-ı kelâm eylemiş ve birkaç gün sonra hane-i fetvâ-penâhîde akd olunan meclis-i meşveretde çünki Devlet-i Aliyye'de tahallüf ve televvün ber-taraf oldığından gerek kavlen ve gerek fi'len cevâb virilmek müsâvî oldığından ecvibe-i merkûmenin tahrîren virilmesinde bir be's ve mahzûr yokdur dinilmekle ecvibe-i mezkûre tahrîr ve tehyi'e[2] olunmuş idi. Bir iki gün mürûrunda Rusya tercümânı gelüb İrakli Han mâddesine dâ'ir olan fermân sûretini su'âl itdikde çünki Rusyalıların an-asl meşrebleri mazbût olub elfâza[3] istedikleri gibi ma'nâ virmek ve şu lafzdan murâd şudur deyü merâmlarını tervîc itmek âdetleri oldığından Re'îs Efendi gâyet dikkat iderek iddi'âya mahall kalmayacak sûretde bir fermâu tesvîd itdirüb bir sûretini tercümân ile ilçiye gönderdi. Bir iki gün sonra tercümân-ı mezkûr fermân sûretini Re'îs Efendi'ye götürüb Devlet-i Aliyye himâyeti re'âyâsına sarf ve ıtlâk ider İrakli Han ise seferlerde Rusya ile müttehid bulundığı ma'lûmdur deyü ilçinin fermân-ı âlîde mezkûr olan mahmî lafzına i'tirâz eylediğini beyân itdikde Re'îs Efendi mukâbele idüb hengâm-ı seferde Eflâk ve Boğdan ve Adalar re'âyâsı dahi Rusya seferinde bulunmuşlar idi ba'dehu kemâ-kân cânibdâr-ı Devlet-i Aliyye olub kabûl-i ra'iyyet eylediler bu sûretde bunlara dahi ıtlâk-ı lafz-ı mahmî sahîh olmamak lâzım gelür zîrâ İrakli Han dahi anlar gibi Devlet-i Aliyye'ye ilticâ idüb menşûr ve teşrîfât kabûliyle ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye'yi medâr-ı iftihâr add itdigi sahâ'if-i ezhan-ı enâmda mukayyeddir dimekle tercümân mebhût olarak ric'ât-i kahkariyye[4] ile avdet itmişdir bundan sonra yine gelüb tahrîren virilecek ecvibeyi[5] su'âl eyledi bundan garazları şâyed İrakli Han mâddesine dâ'ir ihticâca sâlih bir söz istirâk itmekdir deyü Re'îs Efendi bu yolda mûşikâfâne[6] hareketle Rusyalıların mâ-fi'z-zamîrlerini istikşâfa gayret itmege mecbûr olmağın çünki ilçi beg dostumuz ecvibenin hülâsatü'l-hülâsasını medâr-ı kuvvet-i kalb olmak içün tahrîren taleb itmiş idi işte ecvibe hâzırdır ancak ilçi beg tarafından dahi ecvibenin tahrîren taleb olundığını müş'ir iki satır bir kâğıd virilse mukâbele-i bi'l-misl sûreti nümûdâr olur idi deyü tercümâna ifâde itmekle tercümân ilçiye varub bu sûreti ifâdeden sonra ric'at ile ilçi tarafından bir memhûr kâğıd getürüb ınutâla'a olundukda meclis-i mükâlemede cereyân iden ebhâsa mugâyir-i i'tirâzât ile memlû olub maksûd ise ecvibenin tahrîren taleb olundığına dâ'ir bir kâğıd idi deyü kabûl olunmayub redd ve i'âde olundukda ilçi beg Devlet-i Aliyye'den tahrîren cevâb almağa me'mûr olmayub bu bâbda ısrâr dahi (s.15) itmez gâyetün mâ-fi'l-bâb meclis-i mükâlemede cereyân iden ebhâsı devletine yazub safveti iktizâsıyla te'lîf-i tarafeyue sa'y idecekdir didi. Re'îs Efendi dahi nihâyet-i emirde kendülerine bir söz söyleyecek mahall kalmamak ve su'âl altında kalmış gibi olmamak ma'nâlarını iş'âr için çünki ilçi beg istid'âsından nükûl ile tahrîren

1 Kavl-i ley: Tavır, hâl ve söz yumuşaklığı.
2 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
3 Elfâz: Kelimeler, sözler.
4 Ric'at-i kahkariye: İntizamsızlık ve başarısızlıkla geri dönme.
5 Ecvibe: Cevaplar.
6 Mûşikâfâne: Kılı kırk yararcasına, inceden inceye.

cevâb talebine rağbet itmeyor mânî‘ degil meclisde her ne ki söylendi ise Devlet-i Aliyye cümlesini icrâ idecek ve şurûtı yerine getürse gerekdir deyü tercümânı i‘âde eyledi.

Bu sûretle maslahat biter gibi olmuş iken yine harb efkârı galebe idüb esbâb-ı âtiyetü'z-zikrden dolayı Devlet-i Aliyye tehevvüre gelerek bağteten[1] etvârını tebdîl ile tedârükât-ı harbiyyeye teşebbüs eylemişdir. Şöyle ki: Sâlifü'z-zikr mevâdd-ı münâza‘un-fîhâdan başka İskenderiyye'de mukîm Rusya konsolosı ümerâ-yı Mısriyye'yi tahrîk ile ihdâs-ı fitne ve fesâda sa‘y idüb hattâ İbrâhîm ve Murâd begleri ifsâd ve iğvâ itdikden sonra İsmâ‘îl Beg'i dahi ıdlâl kaydına düşdükde çünki İsmâ‘îl Beg öteden berü Devlet-i Aliyye'ye sâdık ve hayr-hâh geçindiginden konsolosı ahz ve habs ve Mısır vâlîsine teslîm ile tekdîr itmiş idi İzmir'de ve Boğdan'da mukîm Rusya konsolosları dahi envâ‘-ı desâ'is ile fesâddan hâlî degiller idi bir tarafdan dahi Rusya'nın tüccâr sefâ'ini ahden nâ'il oldukları müsâ‘adât ve imtiyâzâtı sû-i isti‘mâle getürerek memnû‘âtdan ba‘zı eşyâ nakl itdikleri tahakkuk itdi.

Rusya tarafından böyle nev-be-nev zuhûra getürilan esbâb-ı adîdeden dolayı Devlet-i Aliyye'nin emniyyeti münselib oldığı yine ber-vech-i meşrûh sulh ü salâh sûretinin muhâfazası zımnında sabr ve tahammül olunurdı lâkin Devlet-i Aliyye'nin böyle mülâyimâne ve müsâlimâne davranışı Rusyaluyı yumuşatmayub belki daha ziyâde şımartmış ve unf ve ru‘ûnetini ziyâde itmiş olmasıyla Rusya ilçisi unf ve huşunet ile metâlibini yürütmek dâ‘iyyesine düşmüş ve Devlet-i Aliyye ise Rusyalunun harekât-ı sâbıkasından müte'essir olarak son dereceye gelmiş oldığı hâlde bu kerre Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın Kırım cânibine gelecegi havâdisinden tevahhuş birle tehevvüre gelmişdir. Şöyle ki: Katerina Devlet-i Aliyye hakkında kurmuş oldığı hulyâ-yı bâtılın muktezâsından olarak ortanca hafîdini Kostantin ismiyle tesmiye ve Rûm lisânını ta‘lîm zımnında hîn-i sabâvetinden[2] berü Rûm hademesinden ba‘zı hademe ta‘yînıyle terbiyye iderek zu‘munca nâmzed-i hükûmet-i Kostantiniyye idüb esnâ-yı seferde memâlik-i İslâmiyye'den celb itmiş oldığı Rûm çocuklarını dahi ta‘lîmhaneye vaz‘la haklarında haylîce sûret-i rağbet ve iltifât göstermiş ve Kostantin'i şehr-i Kostantiniyye'nin kapusı mesâbesinde add eyledigi Kırım'a görtürmek (**s.16**) ve kendüsi dahi Gerson'da Kırım Krallığı tâcını giymek ârzûsıyla bir müddetden berü ol tarafa seyâhat niyyetinde bulunmuş idügüne binâ'en bu esnâda müteheyyi'e-i azîmet oldığı hâlde Kostantin'in mizâcına inhirâf[3] ârız olmak hasebiyle berâber istishâbı mümkün olamayub hemân ba‘zı vükelâsını ve Fransa ve İngiltere ve Nemçe ilçilerini bi'l-istishâb debdebe-i azîme ile Petersburg'dan hareket ve Özi Suyı sâhilinde vâki‘ Krimençof şehrine vusûlünde mahbûb-ı esbakı olan Leh Kralı esnâ-yı râhda ziyâretine gelmekle cüz'îce tevakkufdan sonra çekdirilere süvâr olarak Gerson'a azîmet itmişdir bu esnâda yüz elli bin kadar asker Kırım tarafına doğrı sevk olunmuş olmağın câ-be-câ âlâylar gösterilerek izhâr-ı haşmet ve kuvvet ider idi. Bu hâl ile Gerson'a vusûl buldukda akdemce mülâkâtı musammem olan Nemçe İmparatorı tebdîl-i ism ve hey'et ile Gerson'a gelmiş oldığından mülâkât ve mahfîce haylî musâhabet itmişlerdir. Ancak bu esnâda Kavm-i Tatar ile Rusyalular beyninde cidâl ve kıtâl tekevvün eylediginden İmparatoriçe Kırım Krallığı tâcını giymekden ferâgat birle hemân belde-i merkûmede vâki‘ mühimmât anbârlarını ve tersâneyi ve deryâya ilkâ

1 Bağteten: Ansızın. Füc'eten. Birdenbire. Apansız.
2 Hîn-i sabâvet: Çocukluk çağı, çocukluk zamanı.
3 İnhirâf: Doğru yoldan sapma. Dönme. Bozulma. Değişme.

olunan altmış pâre topçeker bir kıt‘a kalyon ile kırk pâre topçeker bir kıt‘a fırkateyni ve limanda müctemi‘ olan sefâ'in-i kesîreyi ve şehrin üzerinde Kostantiniyye'ye varılacak kapudur deyü Rûm lisânınca yazılmış olan kitâbeyi seyr ve temâşâ itdikden sonra Kırım cânibine azîmet üzre iken Nemçe'nin Payzibasi[*][1] nâm eyâletleri ahâlîsi ref‘-i livâ-yı isyân itmiş oldukları haberi vârid olarak Nemçe İmparatorı telâş itmiş ise de yine bellü itmeyüb hemân berâberce Kırım'a azîmet itmişlerdir. Kırım'a duhûllerinde vücûh ve mîrzâyân-ı memlekete külliyyetlü bahşişler i‘tâ ve tevzî‘ ile Tatar'ın te'lîf ve tatyîbine sa‘y olunmuş ise de Tatarların sahîh ve samîmî olarak hoşnûd olamayub yine muhâlefete vesîle-cûyân idiler. Nemçe İmparatorı bu mülâkâtda gerek Katerina'dan ve gerek Potemkin'den gâyet hoşnûd olub eger Kostantiniyye'de krallık tâcını giydirmek mümkün olsa mu‘ayyen ve dest-gîr olacak mertebe meclûb ve müncezib olmuş idi. Lâkin Katerina Kırım'a vürûdı hasebiyle etrâfa münteşir olacak sît-i azameti Dağıstân ve Gürcistân ahâlîsine ve sâ'ir aşâ'ir ve kabâ'ile bâdî-i mahzûziyyet olur zannında iken me'mûli gibi çıkmayub Gürci ve Lezgi ve sâ'irleri bu seyâhati haklarında sû-i kasda haml ile tevahhuş ve beynlerinde akd-i peymân[2] iderek esbâb-ı mukâbele ve muhârebe tedârükine teşebbüs eylediler.

Devlet-i Aliyye ise bu seyâhatini i‘lân-ı husûmet kabîlinden add iderek tehevvüre gelüb İngiltere (**s.17**) ve Prusya ilçileri dahi bunı tamâm fırsat ittihâz iderek Devlet-i Aliyye'yi tevhîş ve terhîb ve mevâ‘id-i gûnâ-gûn ile sefere tahrîk ve tergîb itmişlerdir. Hattâ Sadr-ı â‘zam Yûsuf Paşa bu kerre İngiltere ilçisini Âyînelikavak Sarâyı'na ihzâr birle mükâlemeye ibtidâr idüb şöyle ki: İlçi Beg seninle sinîn-i adîdeden berü dostluğumuz ve hukûkumuz vardır ben sadr-ı â‘zam ve siz ilçi farz olunmayarak ve hâricden bî-garaz iki dost mesâbesinde olarak biraz sohbet idelim evvelâ senden bunı su'âl iderim ki Rusya İmparatoriçesi'nin Kırım'a ve Gerson'a gelecegi tahakkuk eyledi ve isticlâb olunan havâdisâta ve dostlarımızın haberlerine göre hudûdumuz mukâbelesine elli altmış bin asâkirle geliyor böyle ağır askerle gelan dostluk içün gelmez bunların merâmları muhârebe oldığını ben meczûmen biliyorum muhabbet ve ihlâs ana dirler ki kişi dostunı melhûz olan muhâtaradan âgâh eyleye doğrıcasını ifâde et ana göre hareket idelim diyicek İngiltere ilçisi cevâba ibtidâr idüb didi ki aklımın ihâta eyledigi ve tahkîk idebildigim husûsları sizden ketm[3] itmek ihtimâlim yokdur Rusya Çariçesi Katerina nâ'il oldığı galebeye bir derecelerde iğtirâr üzredir ki ta‘bîr olunmaz ve kendüsüne ve ricâline gurur ârız olub rû-yı arzda cümle milel-i Nasârâ'yı kılıcı ile lerzân iden Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye gâlib geldik ve Kırım'ı ellerinden aldık fî-mâ-ba‘d her ne teklîf ider isek husûle gelür ve tereddüd idemezler deyü cezmen i‘tikâd eylediklerinden gayrı cemî‘ düvel-i Avrupa'ya bu hâleti kavlen ve vaz‘an ifşâ eylediler. Devlet-i Aliyye bir mâddede muhâfelet gösterse hudûdlarda bir mikdâr asker irâ'esi ve ilçilerine ihâfeyi mûcib sözler telkîni ile maksûdlarını ber-vech-i suhûlet husûle getürmegi âdet ittihâz itdiler bundan akdemce Rusya ilçisine virilan takrîr Devlet-i Aliyye'nin metânet ve celâdetini[4] izhâr ve tefsîr itdiginden Rusya Çariçesi me'mûlünün hilâfı söz işidicek mülâhazaya varub ben cihangîrlik da‘vâsında iken birden bire bu kaziyyede sözüm ısgâ olunmayarak Osmânlu

1 Müellif dipnotu: "[*] Payzibasi ve Nederlande memâlik-i süflâ ma‘nâsına olarak Belçika ile Felemenk memleketlerine ıtlâk olunur." (Haz: Fransızca: Pays-Bas, İngilizce: Low Countries)
2 Akd-i peymân: Yemin, and anlaşması.
3 Ketm: Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma.
4 Celâdet: Bahadırlık, kahramanlık, yiğitlik.

Devleti izhâr-ı sebât ve salâbet eyledigi hâlde bu kadar devletlerin nazarında itdigim da'vâ bâtıl olarak hakâret ve rezâleti mü'eddî olacağı bî-iştibâhdır[1] bi'n-nefs Gerson'a ve Kırım'a varub külliyyetlü asâkir istishâbıyla matlûbum olan mevâddı Devlet-i Aliyye'ye teklîf iderim mümâşât olunmadığı sûretde ceng hâzırdır vâdîsini irâ'e eylerim anlar asâkir-i külliyyeyi hudûdları mukâbelesinde gördüklerinde elbette havfa düşüb istedigim şeyleri bi'l-istihsâl itdigim da'vâyı tasdîk itdiririm fikriyle Gerson'a doğrı teveccühe karâr virmişdir. Devlet-i Aliyye bi-inâyetillâhi Te'âlâ evvel bahârda müretteb ve mükemmel donanmasını Karadeniz'e ihrâc ve Özi ve Bender ve Hotin ser-haddlerini asâkir (**s.18**) ile teşhîn ve bir ser'asker-i kaviyyü'l-iktidâr ta'yîn ve ma'iyyetine kırk elli bin asker cem' ile bahren ve berren müheyyâ bulunursa Rusya Çariçesi adını takınub ser-rişte-i musâlahanın kırılmamasına kendüsi tâlibe olacağı muhakkakdır zîrâ Moskovlının nakdleri olmayub şu itdikleri tedârükâtı duyûn ile tanzîm itmiş olduklarından zâhirde her ne kadar muhârebeye kıyâm reftârını gösterirler ise dahi bâtınen cengi istemezler garazları maglata ile maslahat bitürmekdir. Çariçe-i mesfûre kendü oğlı ve velî'ahdi Pavlo'dan dâ'imâ havf ve endîşe üzre olmağla iki nefer sabî çocuklarını ve Petersburg'da işe yarar Rusya ricâlinin cümlesini berâber aldı ki oğlı ittifâk idecek kimse bulmaya bununla bile yine emîn degildir. Câ'izdir ki illetini bahane iderek etibbâ cevâz virmediler kelâmına ibtinâ ile berülere gelmegi terk eyleye ve hâlâ Leh Kralı Rusya Çariçesi'nin sevgilüsi olmağla istikbâlıne vardıkda Gerson'a berâber götürecekdir. Rusyalularm asıl maksûdları İrân'ı istîlâ olub ba'zı Acem hanlarıyla şurût-ı akd eylemişlerdir. Lâkin aralıkda Dağıstân halkı bu merâmlarını infaza mâni' olduklarından hudûd-ı Devlet-i Aliyye karşularmda külliyyetlü asker irâ'e[2] idüb Devlet-i Aliyye dahi evvelki gibi tedârüksız bulunarak Rusyaludan havf ile tekâlîf-i fâsidelerine müsâ'ade iderse berü tarafdan kesb-i emniyyet iderek artık var kuvvetini Lezgi üzerine havâle birle işte sizi himâye idecek Osmânlu Devleti bizden korkusundan nefes alamayub tekâlifimizin cümlesine râzı oldı fî-mâ-ba'd beyhûde ırz ve cânınızı itlâf eylemek lâyık degildir hâzırca bize ittibâ' ile tahsîl-i selâmet idin deyüb Lezgiler dahi Devlet-i Aliyye'nin derece-i inhitâtını[3] mütâla'a iderek kalblerine havf ve ye's[4] urûzıyla cengden el çeküb Moskov'a teba'iyyet itdikden sonra Moskovlular İrân üzerine yürüyeceklerdir. Ve bu maksadlarının husûlünden çok geçmeyüb elbette Devlet-i Aliyye ile ceng kapularını açarak zamîrlerinde kurdukları fesâdı kolaylıkla kuvveden fi'le getüreceklerdir. Eger Devlet-i Aliyye Nemçelü dahi üzerimize hücûm ider i'tikâdında ise bu fikri derûnundan çıkarsun Nemçe çâsârının ba'zı memâlikinde taraf taraf ihtilâl der-kâr ve hersekler kendüsünden müteneffir olmağla bu esnâda Devlet-i Aliyye ile sefer açmak ihtimâli yokdur civârda bulunan Venediklüden endîşe olunursa bunlar dahi hareket itmek ihtimâli vârid degildir zîrâ Venediklü bir vakitde Nemçelüden emîn olmayub kuvve-i askeriyyeleri dahi mefkûd olmağla Nemçe'nin sözine uyub da Devlet-i Aliyye ile muhârebe itse netîce-i kârda Leh memleketi gibi Venedik arâzîsini mukâsemeye getürecekleri Doj Cumhûrı'nın[5] ra'nâ ma'lûmlarıdır. Devlet-i Aliyye ile bozuşmayacakları güneş gibi âşikârdır. Hâsıl-ı kelâm (**s.19**) Devlet-i Aliyye bu sene-i mübârekede masârife bakmayub

1 Bî-iştibâh: Şüphesiz.
2 İrâ'e: Göstermek, göstererek öğretmek. Göz önüne koymak
3 İnhitât: Düşme, aşağı inme, aşağılama.
4 Havf ve ye's: Korku ve ümitsizlik.
5 Doj Cumhûrı: Venedik.

ve giceyi gündüze katub da evvel bahâra dek bâligan mâ-belaga[1] Donanma-yı Hümâyûn sefâ'inini birkaç kat olarak tertîb ve derûnlarını asâkir ve mühimmât ile teşhîn ve Hotin ve Bender ve Özi kal'alarını dahi asâkir ve mühimmât ile ahkâm ve ma'iyyet-i ser'askerîye dahi otuz kırk bin cengâver piyâde ve süvârî isticlâb eyledikden sonra metânet ile dursun ve Moskovlu münâfî-i şurût tekâlîf îrâdında ısrâr eyledigi sûretde biz ahdimizin hilâfı hareket itmiş degiliz ammâ siz de şimdiye dek mugâyir-i sulh zuhûr iden vaz'lar hasr ve ihsâdan hâricdir galebenize mağrur olarak olmayacak teklîfleri ideyorsunuz ahdinizde sâbit iseniz bunlara lüzûm yokdur. Merâmınız başka ise ne mâni' beyân idin makâlimi serd eylesün alimallâh ol vakit ceng itmek şöyle dursun vesâ'it tedârükine başlayub sulhun bekâsını sizden iltimâsa mecbûr olur ancak kendülerine mukâbele olunacağını akılları kesecek tedârükât-ı lâzımeden inşâallâh ol vakit bu işe ben ve Fransa ilçisi tavassut idüb ba'd-ez-în Devlet-i Aliyye gâ'ilelerinden emîn olacak bir nizâma konulmak mümkündür hemân gayret günidir. Dağıstân halkına ve hanlarına Devlet-i Aliyye bir mikdâr masârif ihtiyârıyla fermânlar ve atiyye ve hediyyeler gönderüb celb-i kulûb eyledigi Avrupa'da işidildi. Devlet-i Aliyye'nin bu tedbîrîni cümle devletler tahsîn eylemişdir. Zîrâ Devlet-i Aliyye kırk bin kîse sarf itmiş kadar iş gördi bu hareket Rusyaluların bellerini kırmışdır anlar elli bin kîse masraf itseler bunı husûle getüremezlerdi.

İşte İngiltere ilçisi bu vechile Devlet-i Aliyye'yi sefere teşvîk idüb ve Prusya ilçisi dahi ana pey-rev olub bu makûle millet-i İslâmiyye'nin heyecân-ı urûk-ı hamiyyetini mûcib olacak vechile vâki' olan ihtâr ve ifâdelerinden nâşî Devlet-i Aliyye kemâl-i sabr ve sükûnet üzre durur iken birden bire tehevvüre gelüb ve sıkı sıkıya tedârük-i seferiyyeye teşebbüs idüb evvvel be-evvel dört kıt'a kapak ve çend kıt'a fırkateynden ibâret bir takım donanma Karadeniz'e ihrâc ve irsâl birle Katerina henüz Gerson'da ikâmet üzre iken Özi Suyı boğazında lenger-endâz olmuşlardır. Bununla berâber asâkir ve mühimmât-ı kâfiyye tertîb ve irsâl ile ser-haddâtın istihkâmına ihtimâm olunmuşdur.

İşte bu sebebden ba'zı Avrupa müverrihleri dimişlerdir ki Osmânlu milleti sür'at-i hiddet üzre meftûr olub uyumuş ve uyuşmuş gibi görinürken birden bire tayakkuz ve intibâh ile mu'âmelât-ı şedîdeye kıyâm ve ibtidâr iderler.

El-hâsıl Katerina'nın bu seyâhati ve Jozef ile mülâkâtı Devlet-i Aliyye'yi şübehâta düşürerek tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye mecbûr itmekle yevmen fe-yevmen harb efkârı galebe itmege başlamışdı. Hattâ mevâdd-ı münâza'un-fîhâdan biri ki Kaynarca Ahidnâmesi'nde Rusya Devleti'nin münâsib görecegi âmme-i (**s.20**) mevâki'de konsolos nasb ve ik'âdı câ'iz ola ibâresine mebnî Varna'ya bir Rusya konsolosı nasb ve ik'âdı husûsı olub bundan Rusya Devleti'nin ferâgat itmesi içün bu mâdde her ne kadar şarta mebnî ise de Devlet-i Aliyye dostâne iltimâs ider me'âlinde taraf-ı sadr-ı â'zamîden Rusya başvekîlene bir kıt'a mektûb-ı sâmî yazılarak cevâbnâme intizâr olundığı esnâda Rusya ilçisi gelecek cevâbnâmeye intizâr beyhûde oldığını iş'âr ile husûs-ı mezkûrun icrâsiçün hemân ısrâr iderdi. Fi'l-vâki' tahrîrât-ı merkûmenin müte'âkiben Rusya başvekîli tarafından cevâbnâmesi vârid olub mazmûnunda mâdde-i mezkûrenin dostâne iltimâsından tecâhül[2] birle icrâsında ısrâr sûreti izhâr ve bu makûle mevâdda Polçakof me'mûr olmağla Rusya Devleti'ne yazılmak lâzım gelmeyecegi

1 Bâligan mâ-belag: Ziyadesiyle, ferah ferah, bol bol.
2 Tecâhül: Câhil gibi görünme, bilmemezlikten gelme.

iş'âr olunmuş idügünden meclis-i meşveretde Re'îsü'l-küttâb Süleymân Feyzî Efendi gerek ber-vech-i meşrûh Rusya başvekîline gönderilmiş olan mektûb-ı sâmîyi ve gerek mezkûr cevâbnâmesini kırâ'at eyledikde Şeyhü'l-islâm Efendi izhâr-ı te'essür ve infi'âl ile huzzâr-ı meclise atf-ı nigâh[1] iderek cümleniz ricâl-i Devlet-i Aliyye'densiz işte kâğıdların mefhûmı ına'lûmunuz oldı hâtırınıza gelanı ifâde idin dimekle huzzâr dahi bu sûretde Rusyalunun bu iddi'âsına mümâşât nice münâsib olabilür buna hemân kat'îce cevâb virilmek lâzım gelür zann ideriz dimeleri üzerine Şeyhü'l-islâm Efendi işte size bu mâddenin cevâz ve adem-i cevâzını ben söyleyeyim bu Varna'nın verâsı Hristiyan re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye ile memlû bir azîm balkândır sefer olsa gidilecek iki tarîkin biridir düşmanın Varna'ya konsolos nasbından garazı ol havâlî re'âyâsını celb iderek kimisini asker yazmak ve kimisini kendi memâlikine nakl ile zirâ'atden mu'attal olan yerlerini ma'mûr ve memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi harâb itmek ve sefer vukû'unda re'âyâ-yı merkûmeyi ifsâd birle asâkir-i İslâm'ın yollarını kesmek ve bu cihetle boğaza karîb Misivri[2] semtlerine kadar memâlik-i İslâmiyye'yi bilâ-ta'ab zabt eylemek husûslarıdır bu mâdde şer'an bir vechile câ'iz degildir. Ve mektûb-ı sadr-ı âlîde bu mâdde her ne kadar şarta mebnî ise de dostâne iltimâs olunur ta'bîrinden hakk-ı yedinizde dimek çıkmaz ve asıl ahidnâmede mastûr ta'bîr ki Rusya Devleti'nin münâsib görecegi âınme-i mevâki'de konsolos nasbı câ'iz ola ibâresidir bundan dahi bi'l-husûs Varna'ya konsolos nasbı lâzım gelmez zîrâ mahâzîri[3] olan mahâl ve mevâki' şarten hâric kalur. Meselâ Rusyalu bu lafzın umûmuna nazaran Darbhâne'ye konsolos nasb iderim dise mümâşât mı itmelü Varna dahi bunun gibidir buna kat'îce cevâb virilmelüdür didigini ta'kîben Re'îs Efendi dahi Rusyalu ikide bir Devlet-i Aliyye'ye bu makûle mâddeler içün da'vâcı olur kendülerinden ise dürlü (**s.21**) dürlü şurûta mugâyir vaz'lar sünûh[4] ider anı hiç mülâhaza itmezler bu makûle mevâddı ve ale'l-husûs firârî Boğdan voyvodasmın reddini iddi'â şarten ve âdeten Devlet-i Aliyye'nin hakkı olmağla geçen gün Rusya ilçisi ile akd olunan meclis-i mükâlemede ibtidâ firârî-i merkûmun reddi ve sâniyyen Rusya memâlikine varan Devlet-i Aliyye tüccârına olunmadık cefâ ve hasâret kalmamağla bunların men'i ve sâlisen Eflâk ve Boğdan'da olan Rusya konsolosı vazîfesinden hâric işlere müdâhale ve hilâf-ı ahd ve şart hareket itmekde oldığından def'i mutâlebe olundukda firârî mâddesinin iki aydan ziyâdece vakte kadar devletinden cevâbını getürtmege ve sâ'ir mâddeleri dahi devletine tahrîr itmege ta'ahhüd eyledi didikde Re'îs Efendi'nin böyle müstakîmâne[5] ve mütecellidâne davranışını bi'l-cümle huzzâr tahsîn ve tasvîb itmişler idi.

Ancak Rusyalunun etvâr ve harekâtına nazaran ve Kaynarca Mu'âhedesi şurûtunun tamâmî-i icrâsı içün hudûda asker ve ser'asker sevk ve ta'yîn eylemiş idügi havâdisi şâyi' oldığına binâ'en ol tarafdan Devlet-i Aliyye'nin emniyyeti bütün bütün münselib olmağla sadr-ı â'zam bir tarafdan tedârükât-ı harbiyyeye iştigâl itmekde olub şâyed ki şu arada ceng kapuları küşâd olacak olursa Karadeniz sevâhilinin muhâfazası maksadına mebnî hemân sagîr ve kebîr kırk elli pâre gemi dahi Karadeniz'e ihrâc olunmuş idi.

1 Atf-ı nigâh: Göz atma, bakma.
2 Misivri: Nesebar, Nesebur. (Burgaz, Bulgaristan).
3 Mahâzîr: Hazer olunacak, sakınılacak, korkulacak şeyler, engeller, sakıncalar.
4 Sünûh: Akla, hatıra gelme, içe doğma. Çıkma, zuhur etme, vâki olma.
5 Müstakîmâne: Doğrulukla, namuslulukla, adâlet dâiresinde.

Bu esnâda Dersa'âdet'de mukîm Rusya ve Avusturya ilçileri Kırım'a varub Devlet-i Aliyye'nin ser-haddlerde tedârükât-ı azîme ile meşgûl olub hemân cenge karâr virmek üzre oldığını metbû'larına ifâde eylemişler idi hâlbuki Katerina'nın kaht u galâ ve muzâyaka-i mâliyye hasebiyle sefere vakti olmayub İngiltere ve Prusya tarafından dahi vesvesesi gâlib ve kuvvetü'z-zahr ittihâz eyledigi İmparator Jozef dahi ber-vech-i bâlâ ba'zı memâlikinde fitne ve fesâd zuhûr itmekden nâşî muztarib ve vukû'-ı seferden müctenib olmasıyla gerek Katerina ve gerek Jozef harbin vakt-i âhara ta'lîk ve tevkifini iltizâm itmişler idi.

Hattâ seyâhat-i merkûmede berâber bulunan Fransa ilçisi Mösyö Segor Devlet-i Aliyye'nin hâl-ı hâzırının bekâsı Fransa Devleti nezdinde mültezem olmağla Devlet-i Aliyye hakkında bir gûne sû-i kasd zuhûrı Fransa Devleti'ni Prusya ile ittifâka mecbûr itmek ihtimâlini bir takrîble Jozef'e i'lâm ile ve rekîz-i zamîrini[1] isti'lâm eylediginde Jozef dahi Devlet-i Aliyye'nin tezelzülünde olan hatarı ikrâr ile ihtilâlime râzı olmayacağını iş'âr ve fi'l-vâki' Rûmili'de hükûmet iden Yunan cumhûrlarını ihdâs eylemek Katerina'nın mukaddime-i netîce-i fesâdı olub ancak cemâhîr-i merkûmenin ihyâsı hükûmet-i mutlaka sâhibi olan mülûka mazarrat ve zamâne filosoflarının tervîc idegeldikleri serbestî medâr-ı takviyyet olmağla bu mâdde de Katerina'nın (**s.22**) dil-hâhına[2] mümâşât müstevcib-i mahâzîr-i azîme olmağın bu sûrete mütâba'atdan istinkâf[3] lâzıme-i hâlden idügini i'tirâf eylemiş idi. Binâ'en-aleyh gerek Katerina ve gerek Jozef Devlet-i Aliyye musâlahasının ibkâsı sûretini ilçilerine tenbîh ile pâyitahtlarına gitmişler idi.

İlçiler Dersa'âdet'e avdetlerinde me'mûr oldukları vechile Devlet-i Aliyye'ye te'mînât virmişler ise de Rusya ilçisi bir tarafdan dahi Potemkin'e arz-ı cemîle itmek üzre el altından harbi müntic olacak vesâ'ilin ihdâsına gayret eylemekde olub hattâ Fransalu ile Katerina'nın vedâd ve müvâlâtı[4] Devlet-i Aliyye hakkında Katerina'nın der-kâr olan sû-i kasdına Fransa Devleti dahi mütâba'at eylemiş olmak ihtimâline haml olunarak Fransa ilçisi Bâb-ı Âlî'ye ihzâr ile îzâhât taleb olunmağın sefîr-i merkûm keyfiyyeti Petersburg'da mukîm merkûm Segor'a tahrîr eylediginden Segor dahi mukaddemâ Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde Fransa'nın tavassutıyla tanzîm olunmuş olan ittifâkın bekâsı Fransa Devleti indinde mültezem iken İstanbul'daki Rusya ilçisinin ilçimize haber virmeksizin tutdığı usûl eger Devlet-i Osmâniyye ile seferi mûcib olursa Fransa Devleti Rusya'nın gadr ve ta'addîsine haml idecegini resmeu Rusya Devleti'ne beyân itmekde Katerina dahi bu sûrete râziye olmadığını tasrîh ve Potemkin'in hod be-hod bu makûle evzâ'a cesâretini takbîh idüb fi-mâ-ba'd buna dâ'ir keyfiyyetlere İstanbul'da mukîm Fransa ilçisine su'âl olunmadıkca mübâşeret olunmamasını ve Rusya ilçisinin rıfk ve mülâyemetle hareket itmesini tahrîr itmiş ise de bu tahrîrât ile irsâl olunan postayı Edirne civârında haydûdlar urub emvâl-i mağsûbe arasında evrâk dahi nehb ve gâret[5] kılınmağla gerek Rusya ilçisine ve gerek Fransa ilçisine irsâl olunan kâğıdlar vâsıl olamadığından Rusya ilçisi Potemkin'in ta'lîmâtı üzre Devlet-i Aliyye'yi ta'cîzden hâlî olmayub İngiliz ve Prusya ilçileri dahi bu mülâyemet

1 Rekîz-i zamir: Gizli niyet.
2 Dil-hâh: Gönül talebi, gönül arzusu.
3 İstinkâf: Geri durup kabul etmeme, kaçınma.
4 Müvâlât: Dostluk, karşılıklı sevgi.
5 Nehb ve gâret: Çapul ve yağma.

mahz-ı hîledir merâmları Devlet-i Aliyye'yi iğfâl ile tertîb ve tehyi'e itmiş oldığı asâkiri dağıtdırdıkdan sonra niyyât-ı fâsidelerini icrâ itmekden ibâret oldığında şübhe yokdur deyü ihtâr eylediklerinden ve şimdiye dek Rusyalunun bunca teklîflerine mümâşât olunub nizâ' bitdi dinilürken başka mâddeler der-miyân idegeldiklerine nazaran şimdiki teklîflerine bir sûret virilse bile yine başka mâddeler îrâd idecekleri der-kâr oldığından bunun arkası alınamıyacağı cihetle ser-haddâtda hâzır bunca tedârükât görülmüş iken hemân mütevekkilen alallâh[1] cenge mübâşeret olunmak sûreti taraf taraf tercîh olunmağa başlamasıyla Süleymân Feyzî Efendi dahi Polçakof ile vâki' olan mükâlemâtında lisânı degişdirüb hattâ ([1]201) senesi (**s.23**) Şevvâl'inin on birinci güni Bebek Bağçesi'nde sefîr-i merkûm ile akd olunan meclis-i mükâlemede Feyzî Efendi firârî Boğdan voyvodasının reddini ve Eflâk ve Boğdan'da olan Rusya konsolos vekîlinin azl ve tebdîlini ve Kılburun göllerinden Özi ahâlîsine mahsûs olan mikdâr-ı ma'lûm tuz i'tâsmı ve tarafeyn tüccârı hakkında mu'âmele-i mütesâviyye icrâsını taleb ve iddi'â itdikden başka bu mâddeler Kırım'a azîmetinizden mukaddem îrâd olunmuş iken bir cevâb virmeden gidüb geldikden sonra dahi bir cevâb virmediniz her mâddede ta'cîliniz der-kâr iken mevâdd-ı münâza'un-fîhâya dâ'ir bu vakte dek cevâba tasaddî itmemeniz Devlet-i Aliyye'nin şân ve şevketini nazara almamanız sûretini iş'âr ider. Ve bu te'ehhürden ba'zı mevâdd tereşşuh eyler. Şöyle ki: Memâlikinizde tüccârımıza gadr ve ta'addî vukû'ı muhâfazalarîçün lâzım gelan yerlere taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûr ta'yîn olunmamasından neş'et itmekle Rusya memâlikinden lâzım gelan yerlere muhâfaza-i şurût ve tanzîn-i umûr-ı ticâret içün birer me'mûr ta'yîn olunması ve şimdilik tüccârımızın âmed ü şüd[2] idegeldikleri Kırım'a evvel emirde bir müte'ayyin kimsenin nasb ve ikâmesi lâzım gelmekle kavâ'id-i düvel üzre bu husûsı Devlet-i Aliyye iddi'â ider.

Ve tüccâr sefînelerinizin yoklanması ve Tiflis Hanı'nın tarafınızdan tesahub ve himâyet olunmaması lâzım gelür diyicek Polçakof kendi tarafından îrâd olunagelan mevâddın sûret-i tesviyyesine dâ'ir ba'zı ifâdât me'mûl iderken Re'îs Efendi'nin böyle yeniden ba'zı mâddeler ilâvesiyle tavr-ı mütecellidânesine nazar-ı ta'accüb ile bakarak bu vechile mukâbele eylemişdir ki ahden icrâsı lâzım gelan bunca mevâdd-ı cesîme var iken ba'zı mevâdd-ı cedîde dahi ilâve iderek bir takım olmayacak mâddeler îrâd itmenize ta'accüb olunur. Rusya İmparatoriçesi'nin merâmı tasfiyye-i tarafeyn ve teshîl-i umûr-ı ticâret ve muhâfaza-i şerâ'it-i dostî ve safvet oldığı hâlde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hilâfı icrâ olunayor işlerimiz dâ'imâ tas'îb olunmakdadır.

Eflâk ve Boğdan memleketlerine dâ'ir üç def'a şurût-ı akd olundı. Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den şurût-ı mezkûrenin birisine ri'âyet olundığı yokdur. Ez-cümle beglerin sık sık azl olunmamaları sarâhaten meşrût iken siz bir tarafdan azl ve nasb itmekdesiz bundan başka hâlâ Eflâk voyvodasmın hilâf-ı şurût memleket fukarâsına itmedigı zulm ve ta'addî kalmadığından tarafımızdan bi'd-defa'ât şikâyet olunmuş iken ısgâ[3] olunmadı bu memleketler ise şurût-ı ma'lûme ile redd olundı. Ve akîb-i sulhda Boğdan Voyvodası Ligor'un bilâ-sebeb katline mübâderet olunması mugâyir-i şurûtdur. Firârî-i merkûm tahlîs-i cânı içün Rusya Devleti'ne firâr ve ilticâ eylemiş Devlet-i Aliyye memleketeyne dâ'ir bu

1 Mütevekkilen alallâh: Allah'a tevekkül ederek, Allah'a sığınarak.
2 Âmed ü şüd: Geliş-gidiş; varıp-gelme.
3 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.

kadar şurûtun birine ri'âyet itmedigi cihetle Rusya Devleti dahi firârî-i merkûmı virmez ve virmek (**s.24**) şânına düşmez ve fî-mâ-ba'd memleketeynin şurûtuna ri'âyet olunmasını iddi'â ider. Memleketeyn-i merkûmeteyn konsolos vekîli hakkında vâki' olan azviyyâtdan[1] berî'ü'z-zimmedir. Bunlar isbât olunmadıkca azl olunamaz ve azl ve tebdîline ben me'zûn ve me'mûr degilim Kılburun'daki tuz gölleri Rusya'nındır. Fakat Öziliye vefâ idecek kadar tuz i'tâsı meşrût olub bunda dahi muhâlefet olundığı yokdur. Zîrâ Özilive virilmekde olan tuz yüz bin nüfûsa kâfidir. Kırım'a âdem nasb ve ta'yîni sebkat itmemiş ve şurûtda tasrîh olunmamış mevâddan olub bizim konsolos nasb itmekligimiz şerâ'itde musarrah iken her birinin nasbında bu kadar su'ûbetler gösteriliyor. Tiflis mâddesinin bu derecelerde mûcib-i kîl ü kâl olmasına sebeb Çıldır vâlîsi olmağla tarafımızdan bu kadar şikâyetler vukû' buldı aslâ istimâ' olunmadı. İrakli Han'ın Rusya'ya teba'iyyetini cümle âlem bilür andan Rusya Devleti fârig olamaz dimekle tarafeynin îrâdât ve ifâdâtı yek-dîgere pek mübâyin olmağın böyle mübâyenet-i kâmile ile tayy-ı bisât-ı mükâleme olundı.

Şevvâl'in on beşinci ve Eylül'ün üçünci güni Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın ihyâ-gerdesi olan Levend Çiftligi'nde yine Süleymân Feyzî Efendi ile Polçakof mülâkât iderek akd-i meclis-i mükâleme itdiklerinde kemâ fi's-sâbık tarafeynin taleb ve iddi'âları beyninde muvâfakat kabûl itmeyecek sûretde bu'd ve mübâyenet görilerek bezm-i germâ-germ[2] mükâlemeye bürûdet-i tâmme ile hitâm virilmişdir. El-hâsıl tarafeyn beynindeki mübâyenet kâbil-i te'lîf olmayacak dereceye gelmişdir.

Şöyle ki: Rusya ilçisi metâlib-i ma'lûmesini yürütmek dâ'iyyesinde iken Feyzî Efendi ana hitâben Boğdan'da mukîm konsolosunuz müfsid ve hîle-kâr olub devleteyn beyninde bürûdet virecek harekâta ictisâr eyledigine binâ'en bilâ-tevakkuf Memâlik-i Mahrûse'den def'i matlûb-ı kat'î-i şâhanedir ve iki seneden berü Gürcistân cânibinde zuhûr iden ihtilâlin sebebini Rusya İmparatoriçesi tarafından hilâf-ı şurût-ı ahidnâme-i hümâyûn İrakli Han hakkında izhâr olunan himâyeden münba'is oldığı zâhir ve mütehakkık olmağla o tarafca i'âde-i emn ve âsâyiş içün Rusya askerinin Tiflis'den ve bi'l-cümle memâlik-i Gürcistân'dan çekilmesi lâzıme-i insâf ve hakkâniyyetdir. Ve dâr-ı Saltanat-ı Seniyye pîşgâhından mürûr ve ubûr iden Rusya gemileri dâ'imâ memnû'âtdan mâl aldıkları zâhir olmağla fî-mâ-ba'd süfün-i mezkûrenin bilâ-istisnâ yoklanması ve altı ay mukaddem Yaş'dan firâr iden Boğdan voyvodasının Rusya'ya ilticâ eyledigi tahkîk olunmağın Devlet-i Aliyye'ye redd olunması ve şimdiye kadar Rusyalu tarafından Özi ahâlîsine virilan mikdârdan ziyâde tuz virilmesi ve Rusya diyârında ticâret iden re'âyâ-yı (**s.25**) Devlet-i Aliyye'yi himâye içün cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den Rusya memleketlerinde birer me'mûr ikâmesi matlûb-ı kat'îdir deyüb mevâdd-ı merkûmeye derhâl cevâb virilmesi te'kîd olundukda Rusya ilçisi devleti tarafından istîzâna[3] muhtâc oldığını beyân eylemişdir.

Bunun üzerine Şevvâl'in yirmi dokuzuncı güni akd olunan meclis-i meşveretde Sadr-ı a'zam Yûsuf Paşa'nın cenge hırs ve tehâlüki[4] hasebiyle harb tarafı tercîh olunub ve Rusya'dan cevâb vürûdına intizâr beyhûde oldığı mütâla'a olunarak Şeyhü'l-islâm Müftî-zâde Ahmed

1 Azviyyât: İftiralar, isnatlar.
2 Germâ-germ: Kızışıp ısınmış, pek kızışmış; sıcağı sıcağına.
3 İstîzân: İzin isteme, izin için sorma, danışma.
4 Tehâlük: İstekle atılma. Tehlikeye aldırış etmeden, birbirini çiğneyecek gibi koşuşma.

Efendi'nin virdigi fetvâ üzre i'lân-ı muhârebeye ve üç gün sonra Rusya ilçisinin habs ve tevkîf olunmasına karâr virilüb ancak ol vakte kadar bu meclis hârice tecâvüz itmemelidir. Zîrâ ilçi istihbâr iderse firâr ider deyü sadr-ı â'zam herkese ketm itmek üzre yemîn virerek tenbîh itmiş idi.

Zi'l-ka'de'nin üçünci Pençşenbe güni Rusya ilçisi Polçakof Bâb-ı Âlî'ye celb ve ihzâr ile misâfir odasında ik'âd olundukdan sonra meclis-i umûmî akd olunub bir tarafdan müzâkereye ve bir tarafdan gâh bi'l-vâsıta ve gâh bi'l-müşâfehe[1] Polçakof ile mükâlemeye bi'l-ibtidâr Sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâm ana hitâben şimdiye dek mükâlemât-ı beyhûde ile çok vakt imrâr olundı ve murâdlar ma'lûm oldı hilâf-ı mu'âhede istîlâ eylediginiz Kırım'ı redd ider misiniz yohsa ne dirsiniz didiklerinde Polçakof miyânede münâza'un-fih olan mevâddan ba'zılarının tesviyyesi zımnında da'vet olunmuş olmak ümîdiyle gelmiş iken böyle bağteten Kırım'ın istirdâdı teklîfini gûş[2] idicek işin neye müncer oldığını derk ile devletime yazayım artık irâde kendülerinindir deyüb bunun üzerine huzzâr-ı meclisin kimi mümâşât yolunda sefer tarafını tercîh ve kimi mebâdî ve gâyâtını hakk-ı te'emmül ile te'kîd-i musâlahanın rüchânını telmîh eylediler. Sadr-ı â'zam ihtilâf-ı ârâyı müşâhede idicek infisâh-ı azîmet endişesiyle hemân bî-ma'nâ işte bu kâfirin hâli böyledir deyüb Şeyhü'l-islâm dahi bir du'â iderek hitâmında Polçakof ve baş tercümânı Pizani ve sâ'ir ma'iyyeti me'mûrları Yedikule'ye irsâl ve tevkîf olundılar. Ve hemân Halîc-i İstanbul'da ve sâ'ir Memâlik-i Mahrûse iskelelerinde bulunan Rusya sefînelerinin zabtları bâbında her tarafa evâmir-i aliyye irsâl kılındı.

Yine yevm-i merkûmda Sadr-ı â'zam ile hem-zebânı[3] olan Müfti'l-enâm Sarây-ı Hümâyûna gidüb Rusyalu üzerine şer'an ve mülken sefer lâzım geldigini Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'ne arz eylediklerinde pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri sefer vukû'unı bir vechile tecvîz (s.26) ve tasvîb itmemiş iken beyân-ı mahâzîr ve mâddeyi teshîl ve teysîr iderek ibrâmları âhirü'l-emr vesîle-i istihsâl-i merâmları olmuşdur.

Rusya ilçisinin afv ve ıtlâkı husûsı Nemçe ve Fransa ilçileri taraflarından iltimâs olduysa da bu esnâda İngiltere ilçisinin nüfûzı gâlib oldığından müsâ'ade buyurulmayub habsde ibkâsı tasvîb ile Zi'l-ka'de'nin beşinci güni taşralara i'lân-ı harbi hâvî evâmir-i aliyye gönderilüb on birinci Çehârşenbe güni dahi Yûsuf Paşa'ya hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ve vukû'-ı hâli mutazammın kaleme alınan beyânnâmenin bir sûreti Dersa'âdet'de mukîm süferâya[4] i'tâ ile i'lâm-ı keyfiyyete ibtidâr buyurulmuşdur ki zîrde hatt-ı hümâyûnun bir sûreti (1) ve beyânnâmenin bir sûreti (2) rakamlarıyla îrâd olunur.

El-hâsıl bâlâda beyân olundığı vechile Abdülhamîd Han Hazretleri'yle erkân-ı devletin ekseri sulhı iltizâm buyurmuş oldukları gibi Katerina ile Jozef dahi bu hengâmda seferin te'hîri tarafında bulunmuşlar iken İngiltere ve Prusya ilçilerinin ihtârâtıyla bu tarafdan Yûsuf Paşa'nın ve öte tarafdan Potemkin'in hırs ve hâhişleri gâlib gelerek ceng kapuları açılmışdır. Hattâ Abdülhamîd Han Hazretleri'nin i'lân-ı harbe ruhsatı istemeyerek îmâ buyurmuş oldığı mervîdir ve bu esnâda cânib-i Mısır'da bulunan Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa bundan

1 Bi'l-müşâfehe: Yakından karşılıklı konuşmak, karşı karşıya konuşmak.
2 Gûş: Kulak, işitme, dinleme.
3 Hem-zebân: Dilleri bir olan, aynı dili konuşan.
4 Süferâ: Sefirler, elçiler.

sonra Dersa'âdet'e geldikde Yûsuf Paşa'nın bu bâbda olan tehâlük ve ta'cîlini takbîh ve istihcân[1] eylemiş oldığı sikâtdan[2] menkûldür.

Asım Efendi bu seferde sebebiyyeti bütün bütün Yûsuf Paşa'nın noksân reviyyetine[3] tahmîl eylemişdir. Ancak halkın galeyân-ı efkârı üzerine İngilterelü gibi parmağıyla cihânı bulandıran bir devlet-i fahîme ilçisinin böyle Prusya ilçisiyle bi'l-ittifâk teşvîkâtına Yûsuf Paşa gibi ümmîligiyle berâber fart-ı hiddet ve hamiyyet üzre meftûr olan bir zâtın aldanmayub da sulhda sebât idebilmesi nâ-kâbil görinüb asıl kusûr bunca senelerden berü devletin ıslâh-ı ahvâline bezl-i makdûr olunmamakdır yohsa Rusya gibi desîse-kâr ve sâhib-i iktidâr bir devletin civârında her nasıl olsa ve ne kadar mülâyemet üzre durulsa encâm-ı kâr selâmet ve emniyyet kâbil olamayacağı bî-iştibâhdır.[4]

Bu esnâda Katerina ile berâber Kırım'a gitmiş olan Segor nâm Fransa ilçisi kendü te'lîfâtında bu seferin esbâbını bu vechile beyân itmişdir ki: Rusya İmparatoriçesi Prusya Devleti'yle olan ittifâkını terk idüb Nemçe ile ittifâk itmiş oldığından Prusyalu münkesir[5] ve hilâf-ı me'mûl olarak Fransa ile akd-i ahidnâme-i ticâret itmesinden İngilterelü muğberü'l-hâtır ve müte'âkiben ber-vech-i meşrûh Kırım'a varub Leh Kralı ve Nemçe İmparatorı ile mülâkât (s.27) ve musâhabet eylemesinden dürlü vehimler mütebâdir-i hâtır olub şöyle ki: Düvel-i selâse ya'nî Rusya ve Nemçe ve Fransa devletleri yek-vücûd olarak Memâlik-i Mahrûse-i Hakaniyye'yi beynlerinde taksîm iderlerse her birinin vüs'at ve kuvveti fevka'l-gâye[6] mütezâyid olacağı fikri İngiltere ve Prusya devletlerinin insilâb-ı şu'ûrlarını müstelzim olmakdan nâşî iş işden geçiyor deyü Âsitâne'de mukîm ilçileri ma'rifetleriyle Devlet-i Aliyye'yi tevhîş ve sefere teşvîk zımnında bu zemîn üzre bast-ı kâlîçe-i merâm eylediler ki Rusya'nın ahvâli perîşândır nakdin külliyyen fıkdânı ve memleketlerinde kaht u galânın şiddeti takrîbiyle ıztırâbı kemâldedir ve İsveçlülerin bıçak kemiklerine dayanub Rusya'ya i'lân-ı harb itmege bahane ararlar bir tarafdan dahi mutarassıd-ı fırsat olan Lehlüler üzerine taslît olunur. Ve egerçi Nemçe Devleti bi-hasebi'l-ittifâk seferde berâber bulunur hâtırası hâtıra gelürse abesdir zîrâ bu misillü harekete cesâret idecek olsa Prusya Devleti derhâl üzerine hücûm itmege müheyyâ[7] oldığından ta'arruzı bi's-suhûle mündefi' olur bundan başka Payzibasi ahâlîsi Prusyalunun tahrîkiyle isyân itdiklerinden Nemçelünün başma hâlâ bir gâ'ile-i azîme olmuşdur. İsvec Kralı'na dahi didiler ki Rusya'nın hâli yamândır. Osmânlu seferiyle uğraşurken tamâm fırsâtdır işte İngiltere tarafından donanma ve akçe ile sana i'âne olunur ve cânib-i Devlet-i Osmâniyye'den dahi akçe alıvirilür bu sûretle İsveçlüyi dahi sefere tergîb itdiler bu bâbda İngilterelünün fâ'ide-i melhûzası bu idi ki Devlet-i Aliyye ile Rusya ve Nemçe devletleri beyninde sefer vukû'unda Fransa Devleti Devlet-i Aliyye'nin tarafını tutarsa Rusya İmparatoriçesi be-her-hâl münfa'ile olup Fransa ile akd eyledigi ahidnâme-i ticâret tabî'atiyle ilgâ olunmuş olur. Ve eger Rusyalunun dostluğunda devâm itse kadîmden berü memâlik-i Devlet-i Aliyye'de nâ'il olageldigi meuâfi'-i imtiyâzâtdan mahrûmiyyeti

1 İstihcân: Çirkin bulma, ayıplama.
2 Sikat: İnanılır, güvenilir kimseler.
3 Reviyyet: Bir işin her tarafını iyice düşünüp taşınma.
4 Bî-iştibâh: Şüphesiz.
5 Münkesir: Kırılan, kırılmış, kırık. Kırgın, gücenmiş.
6 Fevka'l-gâye: Son derecede.
7 Müheyyâ: Hazırlanmış olan. Heyet-i mecmuası tertib ve tesviye olunmuş olan.

lâzım gelür. Bu sûretle Fransalu bir mevki'-i müşkilde kalur. Prusyalunun fâ'idesi dahi hasm-ı tabî'isi olan Nemçe Devleti'nin gâ'ilesini teksîr ve Katerina'yı Nemçe Devleti'ne meyl itdigiçün tekdîr itmek idi.

Rusyaluya ber-vech-i meşrûh ilçisinin Yedikule'de habs olundığı haberi vâsıl olıcak Avlita Limanı'nda müheyyâ olan donanmasından sagîr ve kebîr çend kıt'a sefîne tertîb ile Karadeniz'e ihrâc iderek Devlet-i Aliyye tüccâr sefâ'ininden ba'zılarına îrâs-ı hasâr itmişler ise de müte'âkiben bir şedîd furtuna zuhûr itmekle cümlesi etrâfa perîşân olub yetmiş pâre topçeker bir kıt'a kalyonları dahi Boğaz'a düşerek nâ-çâr Kavak Hisârı'na gelüb demir atmış oldığından derhâl ahz ile Tersâne-i Âmire'ye rabt olunmuşdur.

(s.28)

Devlet-i Aliyye'nin Tedârükâtı

Ber-minvâl-i sâbık[1] Rusya'ya i'lân-ı harb olunmuş ise de mevsim-i şitâ takarrüb itmiş oldığından Ordu-yı Hümâyûnun hurûcı bahâra kalmış ve ol vakte kadar tarafeyn muhâfaza-i hudûd ve sugûr[2] ve ikmâl-i esbâb-ı seferiyye ile meşgûl olmuşdur. Binâ'en alâ-zâlik Dersa'âdet'de mevsim-i bahârın hulûlüne intizâr ile Sadr-ı â'zam Ordu-yı Hümâyûnun ve Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûnun ikmâl-i mühimmâtına bezl-i cehd[3] eylemekde oldukları hâlde Rûmili ve Anadolı ser-haddlerinin ahkâmı zımnında taraf taraf ser'askerler nasb ve ta'yîn ve evvel bahârda Ordu-yı Hümâyûn içün müretteb olan asâkirden başka yalnız Özi cânibinin muhâfazası içün seksan bin nefer ve Tuna sevâhiline külliyyetlü asker tertîb olunmuş ve Rûm re'âyâsının ahvâlinden iştibâh olunmağla ellerindeki silâhlar toplanmışdır. Ve Dağıstân ve Çerkesistân ve Kabartay halkını düşman üzerine sevk içün taraf taraf evâmir-i aliyye ve hedâyâ-yı vefire irsâl kılınmışdır.

Hâşim Efendi dir ki Rusya'ya i'lân-ı harb olunmuş idügi beyânıyla Anapa ser-haddinin muhâfazasına ihtimâm olunmak içün tahrîr ve tesyîr buyurulmuş olan emr-i âlî Anapa dîvânında kırâ'at olundukda herkes esb ve silâhına nizâm virüb tabyadan bir top atıldığı anda paşakapusunda veyâhûd ağakapusı pîşgâhında kâ'in Şağakikapusu'nda âmâde bulunmaları tenbîh ve karagol bayrakları ve Taman Cezîresi'ne şeb-hûn[4] olunmak üzre çete hayrakları tertîb ve çete ağası nasb ve ta'yîn olundığı akîbinde Muhâfız Mustafâ Paşa cebeci ve topcıbaşıları ve tabya ağalarını ihzâr ile esbâb-ı seferiyyenin keyfiyyet ve kemmiyyetini su'âl itdikde kal'anın mahsûriyyeti lâzım gelse zahâ'ir-i mevcûde ancak bir ay kadar kifâyet idebilür barudumuz ise topların çaplarına nazaran yirmi dört sâ'at idâre itmez ve kal'anın cânib-i berrîsi iki bin iki yüz yirmi iki zirâ' olub bunun muhâfazasına mevcûdumuz olan Türk askeri kifâyet eylemez Tatar askerine dahi şaranpo teslîm itmek hatâdır deyü ifâde itmeleriyle Anapa'ya lüzûmı kadar asâkir ve mühimmât irsâl olunması ve bundan sonra dahi kuvvet-i kalb olmak üzre aralık aralık Anadolı cânibinden birer ikişer bayrak asker ile imdâd kılınması Dersa'âdet'e inhâ ve istid'â kılınmış ise de Devlet-i Aliyye var kuvvetini serdâr-ı

1 Ber-minvâl-i sâbık: Eskisi gibi.
2 Sugûr: Sınırlar, düşman ağzı olan yerler.
3 Bezl-i cehd: Olanca kuvvetiyle.
4 Şeb-hûn: Gece baskını.

ekrem ordusunun itmâm-ı levâzımâtına sarf eylemiş olmasıyla Anapa'ya gönderilmek içün mevcûd ve müheyyâ mühimmât bulunmadığından istid'â olunan toplar topcıbaşıya ve barut dahi Selanik Baruthanesi'ne sipâriş olunmuşdur i'mâl ve ihzâr olundukda gönderilür deyü tahrîr ve irsâl buyurulmuş olan cevâbnâme Anapa'ya vârid (s.29) oldığı esnâda kış gelerek mevsim-i deryâ güzâr itmekle âmed ü şüd münkati' olmağın Mustafâ Paşa'ya ye's ve hayret gelüb ancak Anapa murâbıtlarına dahi hayret ve fütûr ârız olmamak içün tahrîrât-ı merkûmeyi sâ'irinden ketm ve ihfâ eylemişdir.

Köse Mustafâ Paşa'nın Başbuğluğı ve Battâl Paşa'nın Süriciligi ve Şahbâz Giray'ın Hanlığı

Yûsuf Paşa makâm-ı sadârete geldikden sonra günden güne sefer emâreleri belürmege başlayub Kırım'ın istihlâsı ise Devlet-i Aliyye'nin emel ve ârzû-yı mahsûsı olmağla mecâlis-i müte'addidede çâresi tezekkür olundukda Kuban'ın berü giçesinde olan bunca akvâm-ı Çerâkise ve Abaza ve tavâ'if-i sâ'ire gerek Kırım'ın istihlâsına ve gerek Rusya diyârına akın olunmak husûsuna kifâyet ider fakat kabâ'il-i müteferrika olduklarından a'mâl ve idâreleri ve lede'l-iktizâ Kırım'ın teshîrine me'mûriyyetleri on beş bin kadar Türk askerine tevakkuf eyler dinilerek zabt u rabta muktedir birinin ol cânibe başbuğ nasb ve irsâli tasavvur olundığı esnâda ma'denler emîni olan mîr-i mîrândan Divrikli Köse Mustafâ Paşa zimmetine mîrîden külliyyetlü akçe geçürmüş oldığından başka ahâlî dahi zulm ve ta'addîsinden şikâyet itdiklerine nazaran te'dîbi lâzım gelmiş iken Anapa'ya gönderilmek üzre afv ve iğmâz olunarak bin iki yüz bir senesi Cumâde'l-uhrâsı'nda uhdesine Haleb mutasarrıflığıyla Soğucak ve havâlîsi başbuğluğı tevcîh ve zimmet-i mîriyyesini ba'de'l-edâ mükemmel kapusı halkıyla Soğucak cânibine mürûr eylemesi tahrîr ve tenbîh olunub arası çok geçmeksizin Rusya seferi tahakkuk iderek uhdesine rütbe-i vezâretle Trabzon eyâleti ihsân olunmuş ve gerek anın ma'iyyetine lâzım gelan ve gerek Kırım'a imrâr içün müstakillen îcâb iden ve sol koldan Ordu-yı Hümâyûna müretteb olan asâkirin sevk ve îsâli içün dahi Canikli Alî Paşa'nın vakte kıyâsen oğlı Battâl Paşa sürici ta'yîn kılınmış idi bu esnâda Mustafâ Paşa dahi Sinob'a vâsıl olmuş olub ancak şiddet-i şitâ hasebiyle bahâra dek orada ikâmet emelinde bulunmuş ise de ber-minvâl-i muharrer sefer tahakkuk itmekden nâşî bi-eyyi-hâl savb-ı me'mûre[1] isti'câl-i azîmeti zımnında emr-i âlî yazılub kendüsini Soğucak'a imrâr içün Donanma-yı Hümâyûndan dahi bir kıt'a sefîne ifrâz ve irsâl olundığı hilâlde ümerâ-yı Çerâkise'nin ser-âmedânından[2] Zanoğlı Mehmed Giray Beg ile ba'zı ümerâ-yı kabâ'il Dersa'âdet'e gelerek cân-siperâne hidmet-i Devlet-i Aliyye'de bulunacaklarını arz itmiş olmalarıyla hil'atler ilbâs olunub haklarında ikrâmât-ı lâzıme îfâ buyuruldukdan sonra sene-i merkûme evâhirinde avdetlerine (s.30) ruhsat virilmiş ve kabâ'il halkına atâyâ ve hedâyâ tertîb ve başbuğları olan Mustafâ Paşa ol havâlîye vürûdunda anınla bi'l-ittifâk hareket eylemeleri içün ümerâ ve sipâhlarına hitâben evâmir-i aliyye irsâl buyurulmuş ve Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Süleymân Ağa bu husûsa mübâşir ta'yîn olunub hîn-i

1 Savb-ı me'mûre: Görevlendirilen, memur edilen yer, taraf.
2 Ser-âmedân: Başta bulunanlar, ileri gelenler.

iktizâda kabâ'il halkına tevzî' olunmak üzre kendüye yetmiş beş bin guruş teslîm olunarak merkûm begler ile berâber Anapa'ya gönderilmişdir.

Kuban boyunda bulunan tavâ'ifin bir fırka-i cesîmesi dahi Kavm-i Tatar ve öte tarafı Tataristân olub anlar dahi Rusya'ya karşu cenge müheyyâ idiler. Çünki tavâ'if-i Tatar öteden berü teba'iyyet-i Devlet-i Aliyye'ye me'lûf olub Rusyalulara bir dürlü ısınamadıklarından Katerina'nın atâyâsını istikrâh itmekde idiler. Fakat Tatarlar öteden berü Cengiziyyân idâresinde bulunmalarıyla işbu sefer-i hümâyûnda anları a'mâl ve idâre içün üzerlerine selâtîn-i Cengiziyye'den birinin han nasb olunması lâzım gelüb ancak Kırım el-hâletü hâzihî Rusya yedinde bulundığından terceme-i hâli cild-i evvelde zikr olunan Devlet Giray Han'ın birâderi ve Gülbün-i Hanân mü'ellifi Halîm Giray'ın pederi olan Şahbâz Giray Sultân mukîm oldığı Vize kasabasmdan Dersa'âdet'e celb olunmağla Şeh-zâde Câmi'i civârında vâki' Selîm Paşa Konağı'na çend rûz[1] ikâmet itdirildikden sonra sene-i merkûme Zi'l-ka'desi'nin yirmi yedinci güni huzûr-ı hümâyûna celble uhdesine Kuban Hanlığı unvânıyla müceddeden hanlık tevcîh buyuruldukda birâderi Mübârek Giray Sultânı Kalgay ve Sa'âdet Giray Han ahfâdından Arslan Giray Sultânı Nûreddîn nasb itmiş ve çünki Şahbâz Giray Han ol havâli başbuğı olan Mustafâ Paşa ile bi'l-ittihâd[2] Taman üzerinden Kırım'a geçmeleri veyâhûd Kabartay tarafına geçüb ol tarafda bulunan kabâ'ili celb ile Rusya üzerine hücûm itmeleri musammem olub ancak Şahbâz Giray Han'ın Anapa'ya azîmeti evvel bahâra ta'lîk olunmağla ol vakte kadar ol havâlîde mevcûd olan tavâ'if-i Tatarı cem' ile Rusya memâlikine akın itmek üzre Sa'âdet Giray Sultânı tarafından Kuban başbuğı nasb ve irsâl idüb kendüsi dahi Kavşan'da meştâ-nişîn olmak ve Bucak Tatarlarını cem' itmek üzre sene-i merkûme evâhirinde Besarabya'ya azîmet ve ol tarafda ma'iyyetine kırk bin kadar Tatar cem' itmişdir.

Ve Kuban'ın berü giçesinde olan kavm-i Tatar'ın Sa'âdet Giray'a teslîm olunması zımnında Anapa'ya bir kıt'a emr-i âlî irsâl olunmuş ise de tavâ'if-i merkûmeye eski usûl ve âdetlerini tedrîcle unutdırarak sâ'ir tavâ'if-i askeriyye gibi a'mâl ve mîrzâlarını sâ'ir rü'esâ-yı askeriyye silkine idhâl içün merhûm Ferah Alî Paşa hezâr renc ve zahmetle ve dürlü **(s.31)** tedâbîr-i hakîmâne ile kânûn-ı cedîde rabt idüb ve bu usûl-i cedîdeye epeyce alışdırarak oldukca efkâr-ı kadîmelerinden vaz geçürüb Anapa'yı muhâfaza ve îcâbına göre iki taraf aleyhinde istihdâm zımnında kabâ'il-i Çerâkise ile Rusyalu beynine bir sedd olmak üzre mevâki'-i münâsibede iskân itmiş idi. Şimdi anları Sa'âdet Giray Sultân'a teslîm ve terfik itmek tabî'at-i asliyyelerine ircâ' dimek olarak Anapa'nın usûl ve nizâmâtını ihlâl idecegine ve bu hâlde kavm-i merkûm akıncılık sevdâsıyla tayy-ı bisât-ı tavattun[3] ve temekkün[4] iderek Anapa civârı hâlî kalub bu sûret ise Rusya'yı Anapa'ya da'vet kabîlinden olacağına binâ'en Anapalu Sa'âdet Giray'ın bu me'mûriyyetle Anapa'ya gelmiş oldığını duysalar söz ayağa düşerek katl ve i'dâmına ibtidâr idecekleri bî-iştibâh olmakdan nâşî Anapa Muhâfızı İpekli-zâde Mustafâ Paşa bu emr-i âlîyi mektûm tutarak Sa'âdet Giray'ın me'mûriyyetini i'lâna cesâret idememişdir.

Kaldı ki Ferah Alî Paşa Anapa'nın muhâfazasından fazla lede'l-iktizâ kırk binden

1 Çend rûz: Birkaç gün.
2 Bi'l-ittihâd: Birleşerek.
3 Tayy-ı bisât-ı tavattun: Yerleştiği, yurt tuttuğu yerden ayrılma, çıkma, kopma.
4 Temekkün: Yerleşme, yer tutma.

ziyâde akıncı askerle Rusya memâlikine hücûm idecek nüfûz ve kuvvet kazanmış idiyse de bu keyfiyyet anın zâtıyla kâ'im olub andan sonra bu hâle za'f târî olarak Çerkesistân'ın eski sâmân ve imtizâmı kalmadığından şimdi evvel emirde Anapa ser-haddinin hücûm-ı düşmandan muhâfazasına hasr-ı efkâr olunmak lâzım gelürdi.

Ve hâlbuki öteden berü ol havâlîye nezâretle takviyyet viren Canikli Alî Paşa akdemce vefât eylemiş olub oğlı Battâl Paşa ise nüfûz ve iktidârca pederinin ka'bına vâsıl olamamış idügünden tedâbîr-i vâkı'a iktizâ-yı hâle göre hadd-i kifâyede degil idi.

Fesh-i musâlahadan sonra Rusya askeri Lehistân'a duhûl eylemiş olub bu hareketleri eger dostluğa mebnî ise Devlet-i Aliyye dahi Leh Cumhûrı ile dost oldığından re'âyâ ve ahâlîsine bir zarar gelmemek şartıyla asâkir-i İslâmiyye'nin dahi duhûllerine Leh Cumhûrı'nın rızâsı var mıdır deyü Şahbâz Giray Han tarafından hudûd cenerallerine tahrîr olunması makâm-ı Sadâretden iş'âr olunmuş oldığından Şahbâz Giray Han dahi Leh Cumhûrı'nın hudûd ceneraline bu me'âlde bir mektûb yazmış ise de Lehlüler bu bâbda i'tizâr iderek memleketlerine asâkir-i Osmâniyye'nim duhûlüne rû-yı rızâ göstermemişlerdir. Lehistân'da Devlet-i Aliyye'nin dahi bir fırka-i askeriyyesi bulunmak ve düşmanı böyle uzakdan karşulamak muvâfık-ı maslahat görilerek husûs-ı mezkûra teşebbüs olunmuş ise de böyle husûslar politika-i asrın müsâ'adesinden başka kuvve-i zâ'ide ve galebe-i kâmile semeresi olub ol vakit ise erkân-ı Devlet-i Aliyye ma'lûmât-ı düveliyyede râcil olduklarından başka her işin başı ittihâd **(s.32)** ve ittifâk iken beynlerinde hilâf ve şikâk der-kâr olmağla rişte-i mesâlih dâ'imâ ukde-i tereddüd ve tezebzübden[1] vâreste olamayub işler bozuk düzen gitmekde oldığı hâlde bu makûle mesâ'il-i müşkileyi hüsn-i idâre müşkil ve bir takım başıbozuk askerle Lehistân'da durmak kâbil degil idi. Binâ'en-aleyh vükelâ-yı devlet dahi artık arkasma düşmeyüb yalnız Han'ın mektûbıyla iktifâ[2] itmişlerdir zann iderim.

Ber-vech-i meşrûh mevsim-i bahâr hulûlüne intizâr ile tarafeynden tedârükât-ı seferiyyeye ibtidâr olunmakda iken bu hilâlde Özi muhâfızı olan İsmâ'îl Paşa Kılburun Kal'asını zabt ve teshîr zımnında Özi tarafından Kılburun pîşgâhına bir mikdâr asker imrâr eyledikde bir şedîd muhârebe vukû'a gelüb nısf-ı leyle[3] dek mümtedd olmağla muhârebe irteye tevkîf olunub ancak asâkir-i İslâmiyye kalîl oldığı hâlde Rusyalunun berren imdâdı geldikden başka dört kıt'a gemisi dahi gelüb Özi pîşgâhında lenger-endâz olarak top endâhtına mübâşeret eylemişdir.

Zafer-yâb olabildigimiz kuyûd-ı aklâm ve suver-i senedâtdan keyfiyyet bu kadarcık müstefâd olub ancak vak'a-i mezkûre ba'zı ecnebî târîhlerinde bu vechile muharrerdir ki Özi muhâfızı bağteten Kılburun Kal'ası üzerine yürüyüş itmek sûretiyle tertîb itmiş oldığı altı bin mikdârı asâkir-i İslâmiyye'yi şalopelere[4] vaz' eylemek üzre oldığı Kılburun muhâfazasında bulunan Suvarof[5] nâm Rusya ceneralinin ma'lûmı oldukda bir mikdâr soltatları[6] kal'adan ihrâc ile sâhile sevk ve tesyîr ve asâkir-i İslâm'ın vürûdlarında sûret-i firâr göstermelerini

1 Tezebzüb: Kararsızlık, karışıklık.
2 İktifâ: Yetinme. Fazla istemeyiş. Yeter bulmak. Kâfi görmek.
3 Nısf-ı leyl: Gece yarısı.
4 Şalope: Eskiden kullanılan iki direkli hafif bir savaş gemisi.
5 General Suvarof: Alexandr Vasilyeviç Suvorov.
6 Soltat: Rus askeri.

tenbîh itmekle asâkir-i İslâmiyye Kılburun tarafına geçdiklerinde Rusya asâkirinin sûret-i firârları hud'a-i harbiyye oldığını derk idemeyüb hemân karşudan yine asker geçürmek içün şalopeleri i'âde itmişler ceneral-i merkûm ise derhâl kal'adan birkaç tabur asker ihrâc idüb süngüli tüfenkler ile asâkir-i İslâmiyye üzerine hücûm itdiklerinde egerçi Rusyalıların ekserî telef ve ceneral-i merkûm dahi mecrûh olmuş ise de Özi cânibinden imdâd gelmege vakit kalmadığından orada bulunan asâkir-i İslâmiyye dahi kâffeten[1] şehîd olmuşlardır.

Vekâyi'-i Sene 1202

Bu vak'a-i mükedderenin haberi işbu iki yüz iki senesi evâ'ilinde Dersa'âdet'e vusûl buldı ilk ağızdan böyle bir vak'a-i muvahhaşanın zuhûrı mûcib-i keder ve endîşe oldı ve hemân İsmâ'îl cânibi ser'askeri Sadr-ı sâbık Alî Paşa'nın ol cânibe sevk-i asâkir ile imdâd itmesi ve Şahbâz Giray Han'ın Özi imdâdına gitmesi zımnında ikisine dahi işbu (s.33) iki yüz iki senesi Muharrem'inin evâsıtında başka başka emirler yazılmış ve bu sûretde Alî Paşa ma'iyyetindeki asâkir Özi'ye sevk olunacağı cihetle İsmâ'îl ordusı za'îf kalacağından ol tarafa külliyyetlü asker irsâli lâzım gelmegin Selanik mutasarrıfı olub akdemce Vidin cânibi ser'askeri nasb olunmuş olan Sadr-ı esbak Yegen Mehmed Paşa bu kerre Rûmili cânibinden tertîb olunan asâkirin İsmâ'îl ordusuna sevk ve îsâli içün süricilik hidmet-i mühimmesine ta'yîn kılınmağın Vidin cânibi ser'askerligi Vidin muhâfızı olan Melek Mehmed Paşa'ya tevcîh olunub kethüdâsı Hasan Paşa'ya dahi rütbe-i vezâretle Vidin muhâfızlığı ihsân buyurulmuş ve Özi pîşgâhında vâki' Pirezen Adası muhâfazası Rûmili beglerbegiligi pâyelülerinden Hâmid Hüseyin Paşa'ya ve Akkirman muhâfazası Vezîr Mahmûd Paşa'ya tevcîh olunmuşdur. Çend rûz mürûrunda Yegen Mehmed Paşa İsmâ'îl cânibi ser'askerligine ta'yîn kılınmışdır. Fakat bu hilâlde Melek Mehmed Paşa'nın hazînesi muhterik olarak sâde bir nâm-ı vezâretle kalmış oldığından ve zâten müsinn ve ihtiyâr bulundığından amel-mânde[2] pîrdir deyü hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de vezâreti ref' ve emlâkı müsâdere olunarak Sakız'da ikâmete me'mûr idilmişdir. Yine bu hilâlde Yegen Mehmed Paşa âzim-i dâr-ı bekâ olmuşdur.

Yegen Mehmed Paşa Belgrad serdengeçdi ağalarından Hâcı Yûsuf nâm kimesnenin oğlıdır bin yüz otuz dokuz senesinde Alâ'iyye nevâhîsinde tevellüd idüb ve elli beş senesinde Belgrad'a azîmetle serdengeçdi ağası olub orada bir fitne ihdâsma sebeb olmağla Alâ'iyye semtine firâr idüb anda dahi bir fesâda bâ'is olmağla Dersa'âdet'e gelerek Vâlide Hânında ihtifâ itmiş ve elli bin guruş rüşvet i'tâsıyla cürmüni afv itdirüb Eflâk serdârı ve ba'dehu turnacı ve yoluyla yeniçeri ağası ve müte'âkiben uhdesine vezâret virilerek ağa paşa ve çok geçmeyüb ağalıkdan azl ile taşra mansıblarında dolaşmış ve doksan altıda sadr-ı â'zam ve dört ay sonra Vidin muhâfızı ve Mısır vâlîsi ve ba'dehu İsmâ'îl cânibi ser'askeri olub esnâ-yı râhda Köstence'de vefât eylemişdir. Ba'zı müverrihîn müşârün-ileyh fesâd üzre maftûr[3] ve mubarrik[4] ve tama'-kâr[5] idi dirler (tecâvezallâhü an seyyi'âtihi) biz yine sadede gelelim.

1 Kâffeten: Bütün olarak, cümleten.
2 Amel-mânde: İş göremez durumda.
3 Maftûr: Yaradılışta olan. Fıtratta bulunan. Yaradılmış.
4 Muharrik: Tahrik eden, hareket getiren, oynatan. Kışkırtan, ayartan.
5 Tama'-kâr: Doymazlık; çok isteme; açgözlülük.

Ber-vech-i bâlâ i'lân-ı harb olundığı akabinde Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa'ya emr-i âlî gönderilüb Dağıstân ve Âzerbaycân hanlarını dâ'ire-i ittifâka alarak İrakli Han'ın aralıkdan bütün bütün ref' ve izâlesi ve Dağıstân hanları içinde en ziyâde sâhib-i kuvvet ve miknet bulunan Avar Hanı Ümme Han'ın Rusya memâlikinden Kızlar Kal'ası tarafına akın itmesi iş'âr ve hanân-ı mûmâ-ileyhime i'lâm-ı hâl zımnında başka başka evâmir-i aliyye tahrîr ve teşrîfât-ı (s.34) seniyye tertîb ve tesyîr olunub hâssa silâhşörlerinden Mehmed Sâlih Ağa dahi me'mûriyyet-i mahsûsa ile Dağıstân cânibine irsâl buyurulmuş ve bu sırada Kabartay ümerâsına dahi gazâya teşvîk zımnında evâmir-i aliyye yazılmış ve Buhârâ cânibinden dahi Rusya diyârına hücûm olunmak içün Van Muhâfızı Timur Paşa ma'rifetiyle Buhârâ hanına tahrîrât-ı seniyye gönderilmiş idi 1202 senesi evâ'ilinde Çıldır tarafından alınan tahrîrâta nazaran Dağıstân ve Âzerbaycân hanları Devlet-i Aliyye'ye arz-ı inkıyâd ve â'dâsıyla ceng itmek üzre ahd ü peymân itmişler ise de miyânelerinde şikâk ve nifâk[1] olmağla ve içlerinden ba'zıları dahi İrakli Han'a tarafdâr çıkmağla yek-dîgerle uğraşmakdan hâlî olmadıklarına mebnî matlûb olan ittifâk-ı tâm hâsıl olamadığı anlaşılmış ve Ümme Han'a göre Gürcistân Seferi'ne gelmek ve Rusya diyârına akın itmek ve Rusyalıların Gürcistân'a açmış oldukları Ananur tarîkini tahrîb eylemek emr-i sehl oldığmı ve fakat Kızlar tarafma akın irâde buyuruldığı sûretde Çeçen tarafında bulunan Lezgilerle muhâbereye tevakkuf eylediginden üç ay mukaddemce haber virilmek lâzım gelecegini şifâhen Sâlih Beg'e takrîr ve Süleymân Paşa'ya tahrîr eylemiş ise de Süleymân Paşa Gürcistân'a sefer itmek üzre kendü ordusuna takviyyet virmek içün Ümme Han'ı Çıldır tarafına da'vet itmiş olub bu sûretde Ümme Han otuz binden ziyâde askerle geleceginden hazîne ve zahîre ile kendüye i'âne ve imdâd olunmasını istid'â itmekde bulunmuşdur.

Karîben Sâlih Beg dahi etbâ'ı elinde madrûben[2] maktûl olmağla ba'zı etbâ'ı sene-i merkûme evâsıtında habsle istintâk[3] olunmakda bulundığı ba'zı evrâk-ı mahfûzada görülmüşdür.

Cebel-i Kafkâs Rusya ile Anadolı beyninde bir sedd-i sedîd iken Rusyalıların Gürcistân'da el peydâ itmeleri Anadolı cânibinin emniyyetini selb eylemiş olmasına nazaran İrakli Han'ı aralıkdau kaldırmak ve hiç olmaz ise Rusyaludan ayırmak içün ibtidâ Ümme Han'ın arz itmiş oldığı şıkk-ı sâlis üzerme gidilerek tarîk-i mezkûr tahrîble Rusya'nın tarîk-i imdâd ve i'ânesi kat' olunub da İrakli Han yalnız bırağıldıkdan sonra her tarafdan tazyîk olunmak ol vakitce ehemm ve def'-i mazarrat celb-i menfa'atden ve tedâfü'î hareketden akdem iken Ümme Han'ın Kızlar tarafına sevk olunması vakt ve hâle muvâfık tedbîr olmamışdır. Böyle vekâyi'-i cesîmede ise esâs maslahat ortaya konılub da kâffe-i harekât anın üzerine binâ olunmak farîzadan iken Kızlar tarafını çapul itdirmek gibi âlâyişli ve nümâyişli işlere tahvîl-i inân ârzû olunarak esâs maslahat girü bırağıldığından ve sâ'ir bunun gibi ba'zı hatî'atdan[4] nâşî bu seferde câ-be-câ Gürcistân'a akın olunarak ba'zı üserâ alınmakdan başka ol tarafda sahîhan devletce fâ'ide-bahş olacak bir iş görilememişdir.

(s.35) Cild-i sâbıkda terceme-i hâli beyân olunan Şeyh Mansûr'un bidâyet-i seferde

1 Şikâk ve nifâk: Bölünme ve ikilik.
2 Madrûben: Darbolunmuş, dövülmüş, vurulmuş, çarpılmış.
3 İstintâk: Nutka getirme, birini söyletmek isteme. Sorguya çekme.
4 Hatî'ât: Hatalar, günahlar, suçlar.

velvele-i şöhreti sımâh-ı âlemiyyânda[1] henüz bâkî iken ebvâb-ı sefer küşâd olundukda bârika-endâz-ı kengere-i felek olan sadâ-yı top ve tüfenk anın dahi sît ve şöhretini basdırub kendüsünden halkın me'mûli mertebe işler görilememişdir.

Rusya'nın Tedârikât-ı Seferiyyesi ve Nemçe'nin Nakz-ı Ahd Eylediği

Rusya İmparatoriçesi Katerina haylî vakitden berü Osmânlu seferini mütâla'a ile tedârük-i esbâb-ı lâzımeye iştigâl üzre bulundığından ber-minvâl-i sâbık ilçisinin mahbûsiyyeti haberi Petersburg'a vâsıl oldığı esnâda vâfir Rusya askeri Kuban semtinde ve bir takımı dahi Kırım cânibine gelmek üzre esnâ-yı tarîkde ve Hotin karşusunda kâ'in Kamaniçe'den[2] Yalta şehrine kadar taraf taraf külliyyetlü askerleri âmâde bulunub derhâl asâkir-i mezbûre üzerinde bulunan cenerallerin kâffesi Potemkin'in zîr-i idâresine ta'yîn olunmuşlardır. Bahren dahi Karadeniz'de sekiz kıt'a kapak ve on iki fırkateyn ve tahminen iki yüz kadar şalope sefîneleri mevcûd olub Bahr-i Baltık donanmasını dahi iki kola taksîm ile biri bahr-i mezkûrda geşt ü güzâr itmek ve dîgeri Akdeniz'e gönderilmek üzre tertîb itmiş idi.

Nemçe İmparatorı dahi bi-hasebi'l-ittifâk maslahata müşârik[3] ve Katerina'dan ziyâde Osmânlu seferine harîs ve mütehâlik oldığından Boğdan'a varmak üzre tertîb eylediği seksan bin Nemçe asâkiri Katerina'ya medâr-ı küllî olmuşdur.

Bu sûretde seferi Katerina cânına minnet bilüb ancak hîle ve niyyet-i muzmiresini düvel-i sâ'ire nazarında setr içün bir kıt'a beyânnâme neşr ve i'lân idüb mazmûnunda bir takım mevâdd-ı müzevvire bast ve temhîd ile Devlet-i Aliyye'den bess-i şekvâ itdikden sonra taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hasmâne hareket ve ilçisine sû-i mu'âmeleye mübâderet olunmağla istemeyerek sefere mecbûriyyetini beyân eylemişdir. Bundan başka Katerina Memâlik-i Mahrûse'min mukâsemesini der-miyân idüb bu husûsda Fransalunun muvâfakat ve mu'âvenet itmesini Petersburg'da mukîm Fransa ilçisine mübrimâne[4] teklîf itmiş ve zu'munca teshîri mukarrer olan iklim-i Mısırı bedel-i hidmet olarak Fransaluya temlîk ve ferâğ idecegini arz ve beyân eylemiş idi. Hâlbuki Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın Mısır'a gidüb gelmesiyle aktâr-ı Mısriyye'nin hâli degişüb ve Rusyalıların celb ve iğfâl itmiş oldukları İbrâhîm ve Murâd Begler takımı hâric-i Mısır'da matrûden mukîm bulunub Mısır'da sâhib-i (s.36) nüfûz bulunan İsmâ'îl Beg ise sadâkat-i Devlet-i Aliyye'de pâber-cây-ı istikrâr olmakdan nâşî Rusyalunun ol arâzîde ekmiş oldığı tohm-ı fesâdın öni kesdirilmiş idi. Kaldı ki Fransa'nın mu'ahharen Rusya ile akd itmiş oldığı ahidnâme-i ticâret egerçi Fransaca fâ'idelü ise de öteden berü memâlik-i İslâmiyye'de me'zûn oldığı ticâret hem semtî ve hem de bekâsında olan emniyyeti cihetleriyle kendüsünce birkaç kat enfa' oldığından başka müvâzene-i Avrupa'ya Devlet-i Aliyye tarafından ta'arruz olunmak korkusı olmayub Rusyaludan ise dâ'imâ bu keyfiyyet melhûz oldığı hâlde hüdâ-nekerde

1 Sımâh-ı âlemiyyân; Herkesin kulağında, alemin kulağında.
2 Kamaniçe: Kamyanets-Podilski (Ukrayna).
3 Müşârik: Ortak, bir iş beraberliğinde bulunan.
4 Mübrimâne: Zorlayan, zorlayıcı. Mânâsız sözlerle can sıkan.

Katerina'nın bu hayâl-i muhâli[1] mümkün olub da fi'le çıkması farz olunsa ele geçürecegi mevki' hasebiyle kesb idecegi kuvvet sad çendân mütezâ'af olub az vakit zarfında bi'l-cümle düvel-i Avrupa'yı zîr-i tahakküm ve tagallübüne alacağı bî-iştibâh olmakdan nâşî Devlet-i Aliyye'nin devâm ve bekâsı Fransa maslahatına ve belki bi'l-cümle Avrupa devletlerinin muvâzene-i hâliyelerime evfak[2] olmağın bu husûsa Fransalu muvâfakat idememişdir.

Rusya Devleti'nin bu sûretle kesb-i kuvvet itmesinden en evvel ve en ziyâde Nemçe Devleti müte'essir ve mutazarrır olmak lâzım geleceginden cümleden ziyâde Nemçe Devleti Devlet-i Aliyye ile Rusya'ya karşu müttehid ve müttefik bulunmak lâzım gelür iken Nemçe İmparatorı bulunan Jozef taht-ı imparatoriye su'ûdunda nev-hevesligi ve tevsî'-i memâlik husûsunda olan hırs ve tehâlüki hasebiyle Katerina'nın hud'a ve desîselerine aldanarak anınla bi'l-ittifâk Devlet-i Aliyye aleyhine harekete mübâderet ve Devlet-i Aliyye'ye karşu atacağı top ve tüfenk sadme ve sadâsı kendü hükûmetinin esâsını mütezelzel idecegi mülâhazasından gaflet idüb hemân nakz-ı ahd ile hudûd-ı hakaniyyeye hücûma mübâderet eylemişdir.

Şöyle ki: Ber-minvâl-i muharrer ser-haddât-ı İslâmiyyeye asâkir-i külliyye sevk olunarak gerek serdâr-ı ekrem ve gerek sâ'ir ashâb-ı menâsıb mevsim-i bahâra intizâr ile müteheyyi'-i azîmet olub de'b-i dirîn-i saltanat-ı seniyye üzre her birinin Rikâb-ı Hümâyûnda kalacak vekîllerinin dahi tevcîhâtı icrâ ve Ordu-yı Hümâyûnun levâzımâtı ikmâl ve îfâ kılınarak işbu [1]202 senesi Cumâde'l-ûlâsı'nm ikinci güni ber-mu'tâd-ı kadîm[3] Bâb-ı Âlî'de tuğ ihrâcı resmi icrâ buyurulmak üzre iken Nemçe ilçisi Bâb-ı Âlî'ye bir takrîr gönderüb devletinin Katerina ile olan ittifâkına mebnî bu muhârebede berâber hulunacağını ve bu sûretde kendüsünün avdeti lâzım geldigini beyân itmekle vükelâya haylî şaşkınlık gelmiş ve hele harb tarafdârı olanları bütün bütün şaşalamışdır.

Âsım Efendi dir ki tanzîm-i asâkir idinceye dek harbin vukû'ı müntic-i hatar oldığı cihetle (s.37) te'hîri ba'zı ukalâ taraflarından tercîh olunmuş ise de Sadr-ı â'zam Yûsuf Paşa eyyâm-ı harbde kesb-i istiklâl zu'munda olarak harbe tehâlük idüb hilâfında bulunan ukalâyı ricâle izhâr-ı iğhirâr itmekle zarûrî herkes keff-i lisân[4] itmege mecbûr olmalarıyla [1]201 senesinde i'lân-ı sefer olunmağla Yûsuf Paşa Ordu-yı Hümâyûnun ihrâcı sûretiyle altı mâh meşgûl olub ba'dehu nevruzdan elli gün mukaddem tuğ vaz'ı mu'tâd-ı kadîm oldığına mebnî resm-i mezkûrun icrâsı güni Bâb-ı Âlî ricâli huzûr-ı müşârün-ileyhde mevcûd iken Nemçe baş tercümânı Bâb-ı Âlî'ye gelüb ricâlin mecmû'ı yukarıda olduklarını lede't-tahkîk Re'îs Efendi'ye haber irsâl ve mülâkât zımnında isti'câl eylemekle lede'l-mülâkât istid'âsına mebnî bi'l-ma'iyye dâhil-i huzûr-ı düstûr ve tahrîrâtını takdîm ile edâ-yı me'mûr eyledikden sonra Devlet-i Aliyye Rusyaluya i'lân-ı harbi ta'cîl eyledi. Çünki Rusyalunun ba'zı hareketleri mizâc-ı devlete nâ-muvâfık[5] imiş bizim devleti veyâhûd âhar bir devleti tavsîfle bir çâre bulunurdı. Kaldı ki Rusya ile Nemçelünün mubârebede ittifâkları oldığı bi'd-defa'ât ifâde olunmuş idi. Binâ'en-aleyh Nemçelü dahi muhârib olub el-yevm semt olan Ada ve Belgrad ve Bögürdelen ve Bosna ser-haddlerine ve Eflâk vovodasına beyânnâmeler irsâliyle i'lân-ı

1 Hayâl-i muhâl: İmkânsız hayal.
2 Evfak: Daha muvafık. En uygun. En muvafık.
3 Ber-mu'tâd-ı kadîm: Eskiden alışıldığı üzere, eskisi gibi.
4 Keff-i lisân: Lisanından vazgeçme, sözlerinden cayma.
5 Nâ-muvâfık: Uygun olmayan, uymaz.

harb eyledigini ve mümkün olan mahallere hücûma bed' ve ibtidâr eyledigini ihbâr itdikde Yûsuf Paşa'nın arz odası başına münkalib[1] ve akl ve şu'ûrı münselib[2] oldı ammâ ne fâ'ide hayr-hâhan-ı devlet olan ashâb-ı rüşd ve reviyyetin ekseri bu sûrete ser-dâde olacağını ifâde itmişler iken ısgâ itmemiş idi. Âsım'ın kelâmı burada hitâm buldı.

Kırım'ı almak sevdâsıyla devleti böyle bir gâ'ile-i azîmeye uğratmak kâr-ı âkıl olmadığı cây-ı iştibâh degildir. Lâkin sefere sebeb te'hîr-i ittihâz olunan tanzîm-i asker mâddesine bu kadar senelerden berü bakılamayub hemân bir bâdire zuhûrunda askere nizâm virelim de ba'dehu düşmandan ahz-ı sâr[3] idelim dinilerek def'-i gâ'ile olunagelmesiyle ve Kırım dahi bu yolda fedâ olub gitmesiyle tanzîm-i asker lakırdısı halkı aldatmak içün söylenilegelen sözler sırasına girmiş oldığından vükelâya dahi rû-yı i'tizâr kalmayub ser-kârda bulunanlar mevki'-i müşkilde bulunmuşlar idi. Fakat bâlâda beyân itdigimiz vechile bu kerre dahi seferin te'hîri kâbil iken Yûsuf Paşa'nın ırk-ı hiddet ve hamiyyetini tahrîk ile teşci' iden Nemçe tarafından Devlet-i Aliyye'yi te'mîn ile bu sefere asıl bâ'is ve bâdî olan İngiltere ilçisi idügini bâlâda beyân itmiş idik. Ve fi'l-vâki' Katerina'nın seylâb-ı hırs[4] ve tama'ına sedd olmak İngiltere ve Prusya ve belki bi'l-cümle Avrupa devletlerine göre lâzıme-i zimmet idi. Ancak Katerina'nın her tarafda tarafdâr ve câsûsları olarak Avrupa ahâlîsi nazarında Millet-i İslâmiyye'yi (**s.38**) hûn-rîz[5] ve gaddâr gösterüb huna mukâheleten Avrupalıyı îkâz itmek farîzadan iken ma'lûmât-ı hâriciyyenin fıkdânı[6] hasebiyle bu husûsda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den pek çok kusûr ve musâmahalar vukû'a geldigi misillü düvel-i Avrupa dahi ekseriyâ menâfi'-i mahsûsaları zımnında Devlet-i Aliyye'yi cenge teşvîk ile kendüleri karşudan bakub ba'zıları dahi li-garazin aleyhine kıyâm itmeleriyle bu bâbda vukû'a getürmüş oldukları büyük hatâlardan Rusyalu istifâde eylemişdir. Her ne hâl ise Rusyalunun üzerine tedârük görilerek hemân hareket olunmak üzre iken Nemçelünün dahi i'lân-ı harb itmesi vükelâya haylîden haylîye hayret virmişdir. Ve Eflâk voyvodasının Viyana'da bulunan âdemi tarafından bu esnâda alınan havâdise göre Nemçelüler Rusya ile birlikde olacakları cihetle bu muhârebe mütemâdî olmayub hemân bir seferde maslahatın faysal-yâb olacağı zu'munda bulunduklarından Nemçe ilçisinin Bâb-ı Âlî'ye takrîr virdigi günde ve o sâ'atde Nemçe asâkiri Fethü'l-islâm havâlîsinde vâki' Tekke karşusunda kâ'in İrşova kasabasına ale'l-gafle[7] duhûl ve Belgrad karşusuna ve Eflâk kasabalarmdan Krayova semtlerine ve Bosna hudûdlarına ve Hotin üzerine hücûm itdikleri ve fakat Nemçelülerin umdığı gibi çıkmayub bi-mennihi Te'âlâ ekser mahâlde münhezimen ve me'yûsen avdet eyledikleri ba'dehu etrâfdan vârid olan tahrîrâtdan müstebân olmuş ve yine yevm-i merkûmda Nemçelüler ser-haddlerdeki re'âyâya ve e'imme ve hutabâya ve meşâyih ve ulemâya kâğıdlar neşr ile ifsâd-ı ahâlîye mübâşeret eylemiş oldukları kezâlik sonradan sübût[8] bulmuşdur. Hattâ Eflâk ahâlîsini idlâl[9]

1 Münkalib: Dönen, dönmüş, geçmiş.
2 Münselib: İnsilâb eden, kaçmış, kaçırılmış, kalmamış.
3 Ahz-ı sâr: İntikam alma.
4 Seylâb-ı hırs: Hırs seli.
5 Hûn-rîz: Kan döken, kan dökücü.
6 Fıkdân: Yokluk, bir şeyin belirsiz ve yetersiz olması, azlık.
7 Ale'l-gafle: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.
8 Sübut: Sabit olma, gerçekleşme, meydana çıkma.
9 Idlâl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma; azdırma.

zımnında Laşey[1] nâm Nemçe cenerali Eflâk'ın ba'zı kazâlarına bir kıt'a beyânnâme neşr idüb fitne ve fesâd husûsunda ise en ziyâde Boğdan re'âyâsından havf olunmağın Boğdan voyvodası dahi beyânnâme-i mezkûrdan tecâhül birle ana mukâbeleten Boğdan ahâlîsine hitâben bir kıt'a nasihatnâme neşr itmiş oldığından ikisinin dahi hülâsa vechile birer sûreti zîrde (3) ve (4) rakamlarıyla derc ve tastîr olunur.

Ve bu hâlin üzerine nâ-çâr Devlet-i Aliyye dahi Nemçe üzerine harekete azîmet iderek bu bâbda düvel-i Avrupa'ya neşr itmiş oldığı beyânnâme egerçi i'lânı şân-ı saltanata yakışmaz mertebede za'f ve fütûrı iş'âr ider sûretde kaleme alınmış ise de Nemçelünün bütün bütün haksız oldığını ve mücerred zebûn-küşlük[2] dâ'iyyesine düşmüş idügini müsbit olmasıyla anın dahi bir sûreti zîrde (5) rakamıyla îrâd olunur.

Tebdîl-i Meşîhat ve Dîger Bâ'zı Tevcîhât

Şeyhü'l-islâm Müftî-zâde Ahmed Efendi fudalâ-yı asrdan bir zât oldığı hâlde Sadr-ı â'zam Yûsuf Paşa dahi kendüsüne müteveccih bulunmuş ise de ber-minvâl-i meşrûh sulh ve sefer (**s.39**) husûsunda efkâr-ı devlet iki şıklı oldığı hâlde ceng kapuları açılarak her maslahat kesb-i nezâket eylemege başlayub Ahmed Efendi ise resîde-i sinn-i şeyhûhet[3] oldığı hâlde şûriş-i vakt ve hâl ve mülâhaza-i encâm ve me'âlden kendüsüne hayret ârız ve gâh marîz ve gâh mütemâriz[4] olarak artık makâm-ı Meşîhatde duramayub Safer'in on üçünde ma'zûl ve Beglerbegi'nde vâki' sâhilhanesinde mütâla'a-i kütüb ile meşgûl olmuş ve yerine Mekkî Efendi müfti'l-enâm nasb ve ta'yîn buyurulmuş ise de sudûr-ı izâmdan Kâmil Mehmed Efendi'nin bu esnâda manzume-i ikbâli tezyîl olunmakda idügünden Mekkî Efendi'nin müddet-i meşîhati kütüb-i semâviyye adedine müsâvî ya'nî yüz dört güne müntehî[5] oldukda azl ile Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altısında Mehmed Kâmil Efendi hil'at-i beyzâ-yı fetvâyı telebbüs eylemişdir.

Cumâde'l-âhire'de Ordu-yı Hümâyûn ile Sadr-ı â'zam Rûmili cânibine müteheyyi'-i hareket olmağla Dersa'âdet'de mütehayyizân-ı vüzerâdan birinin kâ'immakâm-ı Rikâb-ı Hümâyûn nasb olunması lâzım geldiginden çend def'a defterdârlık ve kethüdâlık itmiş ve Halîl Hamîd Paşa sadâretinde Erzurûm cânibine me'mûriyyetle Dersa'âdet'den bi'l-ihrâc mu'ahharen uhdesine rütbe-i vezâret virilmiş olan ve bu esnâda Dersa'âdet'e celb olunan Hâcı Mustafâ Paşa'nın kâ'immakâmlığı tasavvur olunmuş ise de Sadr-ı â'zam kendüsüne müteveccih olmadığından Ordu-yı Hümâyûn ile azîmet üzre bulunan Yeniçeri Ağası Hasan Ağa uhdesine rütbe-i vezâret virilerek çend rûz sonra kâ'immakâm nasb idilmiş ve Hâcı Mustafâ Paşa dahi Boğaz muhâfazasında bırağılmışdır.

Bâlâda beyân olundığı üzre Vak'a-nüvîs Vâsıf Efendi sefâretle İspanya'ya gitmiş oldığından avdetine kadar vekâleten zabt-ı vekâyi'e Teşrîfâtî Hasan Efendi me'mûr olmuş

1 Ceneral Laşey: Franz Moritz Graf von Lacy.
2 Zebûn-küş: Düşkünleri ezen, kendinden zayıfa gücü yeten ve yüklenen.
3 Sinn-i şeyhûhet: Şeyhlik, yaşlılık, ihtiyarlık yaşında olma.
4 Mütemâriz: Hasta gibi görünen, yalandan hasta olan.
5 Müntehî: Bir yere varıp ulaşan, son bulan.

idi. Çok geçmeyüb Rusya ve ba'dehu Nemçe seferleri zuhûr itmekle Ordu-yı Hümâyûnun Rûmili cânibine azîmeti lâzım gelüb hâlbuki vak'a-nüvîslerin bi'z-zât Ordu-yı Hümâyûnda bulunması lâzım geldiginden vak'a-nüvîslik me'mûriyyeti asâleten Enverî Efendi'nin uhdesine ihâle buyuruldığı gibi teşrîfâtî vekîli olan Edîb Efendi dahi vak'a-nüvîs-i Rikâb-ı Hümâyûn olmuşdur.

Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'den Hurûcı

Mevsim-i kâr-zâr olan eyyâm-ı bahârın hulûlünde Ordu-yı Hümâyûn ile Sadr-ı â'zam ve Serdâr-ı Ekrem Koca Yûsuf Paşa İsakcı cânibine müteheyyi'-i hareket iken bâlâda beyân olundığı üzre Nemçelü dahi nakz-ı ahd itmekle maslahat iki çatal ve Yûsuf Paşa'nın serişte-i tedâbîri dû-çâr-ı ukde-i eşgâl olmağla Ordu-yı Hümâyûnun kangı tarafa teveccühi enseb olacağı (**s.40**) tezekkür ve istişâre olunmak üzre Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve Kapudan Paşa ve bi'l-cümle sudûr-ı izâm ve ricâl-i devlet Sarây-ı Âmirede sofa-i hümâyûna bi'l-vürûd huzûr-ı pâdişâhîde akd-i encümen-i şûrâ itdiklerinde hulâsa-i meşveret Ordu-yı Hümâyûnun Edirne sahrâsına vusûlünde orada bi'l-istişâre iktizâ-yı vakt ve hâle göre ne tarafa teveccüh olunmak münâsib görilür ise ol vechile hareket olunmak sûretinden ibâret olmağla hemân işbu (1202) senesi Cumâde'l-âhiresi'nin dokuzuncı ve Mart'ın beşinci Pâzârirtesi güni umûmen vüzerâ ve ulemâ ve ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat ba'de tulû'i'şşems[1] Sarây-ı Sultânîde tecemmu' itdiklerinde Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri de'b-i dirîn-i devlet-i ebed-müddet üzre serdâr-ı ekremlerinin başma iki sorguç-ı murassa' ve belime mücevher tîrkeş ve tîr ve bir kıt'a seyf-i adüvv-i tedmîr takub ve elmâs şemseli kaput giydirüb yed-i mü'eyyed-i mülûkâneleriyle Hırka-i Şerîfe odasında Livâ-yı Şerîf-i Nebevî'yi dest-i zafer-i peyvest-i serdâr-ı ekremîye teslîm ider iken şân-ı mülûk-i sütûde-i sülûka şâyân olan vechile tenbîhât ve vesâyâ-yı aliyye ve ed'iyye-i hayriyye-i şehr-i yârânelerin îfâ ve edâ sırasında bak Paşa seni Cenâb-ı Hakk'ın savn-ı samedânîsine emânet eyledim senden dîn ve devletime lâyık hidmet ve sadâkat me'mûl iderim ve umûrına ferden ferîdenin müdâhalesi mümkün degildir redd ve kabûlün her vechile makbûldür. Hattâ evlâdım hakkında bile şükr ve şikâyetin müsmir ve mu'teberdir deyüb yanında duran şeh-zâde-i civân-bahtları Sultân Mustafâ Hazretleri'ni îmâ buyurmuş oldukları muhakkakdır. Bu vechile serdâr-ı ekrem Livâ-yı Şerîfi alub âlây-ı vâlâ ile Dâvudpaşa sahrâsına ihrâc ve otakce-i âlîsine idrâc olunmuşdur.

Bu seferde tarh-ı tekellüf ve terk-i seref ve sefâhet olunarak sahîhan askerlige ve seferberlige yakışacak vech üzre sebük-bârca hareket olunmak mültezim-i âlî olmasıyla kadîmî mu'tâd olan merâsim-i câriyye ve elbise-i resmiyyeden ba'zılarını bu kerre Yûsuf Paşa terk iderek hemân rûz-merre[2] telebbüs olunan destâr üzre ber-minvâl-i muharrer iki sorguc takub ve elmâs şemseli kaput giyüb Sancak-ı Şerîf tesellümi ile iktifâ eylemiş oldığından bu ana gelince livâ-yı sa'âdet âlâyında kallâvî destâr[3] ve katîfe şalvar terk olunmamış iken

1 Tulû'i'ş-şems: Güneşin doğuşu.
2 Rûz-ı merre: Her günkü, her günlük.
3 Kallâvî destâr: Osmanlı döneminde vezirlerin ve sadrazamların giydiği, üstüne tülbent sarılmış bir tür kavuk.

sadr-ı â'zam nev-zuhûr bunları terk eyledi deyü ba'zı resm-perestler i'tirâz itmişlerdir.

Livâ-yı sa'âdet ihrâcmın üçünci güni Şeyhü'l-islâm Efendi ile Kâ'immakâm Paşa Mâbeyn-i Hümâyûna celb ile ikisine dahi ferve-i semmûr[1] iksâ buyurulmuş ve vakt ve hâle münâsib ve umûr-ı seferiyyeye müte'allik olarak Kâ'immakâm Paşa'ya hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olub Bâb-ı Âlî'ye bi'l-vürûd arz odasında kırâ'at olunmuşdur. Ordu-yı hümâyûnun Dâvudpaşa (**s.41**) sahrâsında yedi gün ikâmet itdikden sonra hareketi tahakkuk itmekle mu'tâd üzre iki gün mukaddem evvelâ Cumâde'l-âhire'nin on beşinci ve Mart'ın on ikinci Pâzâr güni yeniçeriler yola çıkarılub ol gün ise pek ziyâde yağmur yağdığmdan yolda ziyâde zahmet çekmeleriyle serdâr-ı ekrem tebdîlen esbine süvâr olarak arkalarından yetişüb bahşişler virerek ve nevâzişler iderek asâkirin celb-i kulûbuna himmet ile andan yine Dâvudpaşa'ya avdet eylemişdir.

Ferdâsı[2] Pâzârirtesi güni Kâ'immakâm Paşa Rikâb-ı Hümâyûnda bulunan ricâl-i devlet ile birlikde Ordu-yı Hümâyûna gidüb serdâr-ı ekrem hazretlerine resm-i vedâ'ı icrâ itmişlerdir.

Ordu-yı Hümâyûnun Edirne Cânibine Hareketi

Ferdâsı Salı güni dahi de'b-i dirîn-i Devlet-i Aliyye üzre Abdülhamîd Han Hazretleri teşyî'i Livâ-yı Şerîf içün filika-i hümâyûn ile bahren Eyüb İskelesi'ne ve andan esb-i rehvâre süvâr olarak Dâvudpaşa'ya azîmet birle otağ-ı âsafîye teşrîf ve ber-mu'tâd Şeyhü'l-islâm ve sadreyn-i muhteremeyn ve Nakîbü'l-eşrâf efendiler hâzır oldukları hâlde serdâr-ı ekremlerin taltîf buyurub merâsim-i mu'tâde icrâsından sonra Ordu-yı Hümâyûn hareket itdirilerek İncirli nâm mahalle dek teşyî' ve orada taraf-ı âsafîden tertîb buyurulmuş olan et'ime tenâvül buyuruldığı akîbinde serdâr-ı ekrem zafer-i rehber-i taraf-ı hümâyûndan keşîde buyurılan esb-i sabâ-reftâre süvâr olarak azm-i sefer idüb Şivâ-yı Şerîf-i Zafer-redîf ile Edirne cânibine gitmiş ve Abdülhamîd Han Hazretleri dahi Ebû Eyyûb-i Ensârî'ye ve andan yine filika-i hümâyûnlarına süvâr olub işbu sefer içün tehyi'e buyurulmuş olan süfun-i hümâyûnı seyr ve temâşâ iderek Sarây-ı Hümâyûnlarına avdet itmişdir.

Bundan sonra Anadolı cânibinden gelüb Gelibolı ve Üsküdar ma'berlerinden mürûr iden asâkir-i İslâmiyye pey-der-pey Ordu-yı Hümâyûna yetişdigi merhalede mültehik olmakda bulunmuşdur.

Akdemce sipâh ve silâhdâr ocaklarından serdengeçdi tahrîr olunması bâbında ocaklar tarafından tahrîr olunan mektûblar mûcebince evâmir-i aliyye ısdâr olundığı esnâda Kütahyalı Abdî Ağa dahi beş yüz nefer serdengeçdi tahrîr ve istishâbla sefer-i hümâyûna şitâb eylemesi fermân olunmuş idi. İcrâ-yı farîza-i me'mûriyyetinde sûret-i terâhî[3] göstermekle birkaç def'a isti'câl emirleri tahrîr ve irsâl olunarak nihâyet Dâvudpaşa sahrâsında âlây gösterüb ber-mu'tâd huzûr-ı sadr-ı âlîde iktisâ-yı hil'at eylemiş ise de ma'iyyetinde olan neferâtı tahrîr ve ihrâc idinceye dek Kütahya ve havâlîsinde vâfir fukarâyı tecrîm ve katl-i nefs ve hetk-i ırz

1 Ferve-i semmûr: Samur kürk.
2 Ferdâ: Yarın, yarınki gün, günün ertesi, ertesi gün, öbür gün.
3 Sûret-i terâhî: Rehavet, gevşeklik, gecikme.

ve gasb-ı mâl gibi harekât-ı nâ-sezâya[1] (**s.42**) ictisâr itmiş oldığını mübeyyin müte'âkiben kuzât ve nüvvâb taraflarından Dîvân-ı Âlîye arz ve mahzarlar takdîm olundığından başka beş yüz deyü arz itdigi neferâtın iki yüz elliye bâliğ olmadığı tahkîk olunmağla Ordu-yı Hümâyûn Çekmece merhalesinde iken katl ile sâ'ire ibret gösterilmişdir.

Yûsuf Paşa gâyet gayyur ve mukdim ve zabt u rabt-ı asâkire muktedir ve müfîd bir zât olub bir tarafdan icrâ-yı mu'âmele-i latîfe ve bir tarafdan dahi irâ'e-i sûret-i siyâsiyye ile sevk-i asâkire himmet ve her husûsı bi'n-nefs rü'yet iderek seksan iki seferinde Ordu-yı Hümâyûn Dersa'âdet'den çıkar iken süfehâ-yı askerden niceleri râst geldikleri Yehûd ve Nasârâ'yı darb ve cerh itmek ve şuna buna ta'arruz eylemek misillü dürlü edebsizliklere ictisâr itmiş oldukları ma'lûm olub bu kerre ise bi-hamdillâh bu makûle uygunsuzluklar vukû'a gelmeyerek Ordu-yı Hümâyûn ırz ve vakârıyla Dâvudpaşa sahrâsına çıkarılmış ve andan dahi Edirne'ye îsâl idilmişdir. Ancak serdâr-ı ekremin mübtedîligi[2] ve tîz ve acul meşreb olması hasebiyle ba'zı esbâb-ı seferiyye henüz ikmâl olunmadan hareket eylediginden hazîne sandıkları ve Sancak-ı Şerîf'e mahsûs olan toplar Dâvudpaşa'da kalmağın Bostancıbaşı Ferhâd Ağa Âsitâne'de ve Üsküdar'da ne kadar kirâ araba ve bârgîrleri var ise cebren ve kahren cem' idüb güc hâl ile iki gün sonra irsâl olunabilmiş ve Ordu-yı Hümâyûn Edirne'ye vâsıl oluncaya dek hilâl-i râhda araba ve hayvânât bulunmayub küllî usret[3] ve zahmetler çekilmişdir.

İşte o zamân Yûsuf Paşa ordu sevk itmek ne dimek oldığını ve ceng ve sefer nasıl emr-i azîm ve ne kadar eshâba menût idügini anlamağa başlamış ve ne hâl ise şikeste-beste Edirne cânibine azîmet eylemişdir. Binâ'en-aleyh Edirne'ye varılıncaya dek çok zahmet çekilmişdir. Fakat her merhalede etrâfdan asâkire mûcib-i şevk-i cedîd olacak ihbâr-ı sârre alındığından Edirne sahrâsına muvâsalat olununcaya dek her gün birer sûret ile iktisâb-ı inbisât idilmişdir. Hattâ Livâ-yı Şerîf'in ihrâc olundığı gün Soğucak Başbuğı Mustafâ Paşa tarafmdan tahrîrât ile bir nefer Rusyalu ve bir nefer Kırımlu ve Soğucak Binâ Emîni Kapucıbaşı Abdullâh Ağa'nın birâderi gelüb Mustafâ Paşa'nm tahrîrinden ve bunların takrîrinden istifâde ve istihbâr olundığına göre Açu Kal'ası'uda cüz'iyyât makûlesi Rusyalu olmağla müşârün-ileyh âdem gönderüb zabt itdirmiş oldığı ve içinde mevcûd olan on kıt'a topların dört kıt'ası kebîr olmağla anda terk olunub dîger altı kıt'a sagîr toplar Anapa'ya nakl olundığı ve Kırım'da on üç bin kadar Moskov olub (**s.43**) kaht ve vebâdan pey-der-pey telef ve helâk olmakda bulundukları istihbâr olundukda ihrâc-ı Livâ-yı Sa'âdet güni bu haber-i meserretin zuhûruyla tefe'ül olunmuşdur.

Bu vak'anın hakîkatine gelince: Mûmâ-ileyh Başbuğ Mustafâ Paşa mütevâliyen kendüsüne irsâl olunan isti'câl emirleri üzerine işbu iki yüz iki senesi hilâlinde bir mikdâr asker ile Anapa'ya vusûl bulmuş idi. Hâşim Efendi dir ki: Bu târîhe gelince kimse kapusuna kilid vaz' itmeyüb mandal ile setr ve emniyyet iderlerdi bu asker geldigi gün derûn-ı kal'ada sârık peydâ oldığından herkes kapularını istihkâm ile setre mübâderet eyledi. Bu esnâda Giresunlı Hâlid-zâde dahi beş yüz nefer güzîde asker ile Anapa'ya vârid olmuş ise de virilan ta'yînât ile ta'ayyüş idemediklerinden bir ay mürûr itmeden elbise ve eslihalarını fürûht ile

1 Nâ-sezâ: Yakışmayan. Münasib olmayan, lâyık olmayan.
2 Mübtedî: Yeni başlayan, acemi, tecrübesiz.
3 Usret: Zorluk, güçlük, sığınılacak yer.

uryân kalub şiddet-i şitâ hasebiyle berren ve bahren âmed-şüd münkati' olmağın birbirini ihâfe[1] ile lerzân olduklarından bu hâlde maâzallâhi Te'âlâ eger düşman zuhûr idecek olur ise kimesnede mecâl-i hareket ve mukâvemet olmayub ser-hadd-i Anapa giriftâr-ı eyâdî-i a'dâ olacağını başbuğ ve muhâfız Mustafâ Paşalar teyakkun itmeleriyle ifâde-i hâl zımnında sâlifü'z-zikr Hâşim Efendi'yi bir sefîneye irkâben[2] arz ve mahzarla Dersa'âdet'e irsâl itmişler. Hâşim Efendi müsâ'id rüzgâr ile boğaza takarrüb itmiş iken muhâlif hevâ zuhûrıyla avdete mecbûr olarak Amasra Limanı'na girdikde ahâlîsi icrâ-yı merâsim-i mihmân-nüvâzîden sonra ifâde-i hâle ibtidâr idüb sefer vukû'una mebnî buraya vâfir top ve gülle gönderilmiş olmağla kal'aya nakl olunduysa da arabaları ve fitil ve barut olmadığından lillâh ve resûlihi hâlimize merhamet ve Devlet-i Aliyye'nin böyle metîn bir kal'a-i kadîmesine hürmet iderek araba edevâtı ve fitil ve harut gönderilmek içün tahrîr eyledigimiz arz-ı hâli Bâb-ı Âlî'ye takdîm buyur deyü miyâz itmeleriyle Hâşim Efendi bu arz-ı hâli dahi alub Dersa'âdet'e geldigimde Ordu-yı Hümâyûn çıkmış ve mühimmât-ı mevcûdenin kâffesi bitmiş gitmiş bulundığından ve Devlet-i Aliyye'nin meşâgili günden güne tezâyüd eylediginden Anapa işi bugün yârın deyü dû-çâr-ı avk ve te'hîr olmağla zarûrî Hâşim Efendi dahi Dersa'âdet'de tevakkuf eylemiş oldığı kendi tahrîrâtından istinbât[3] olunmuşdur. Anapa ser-haddi ise mahâl-i sâ'ireye kıyâs olunamayub kâffe-i levâzımâtı hâricden celb itmege ihtiyâc der-kâr oldığmdan başka gâh ve giyâh bile kabâ'ile müdâhene ile tedârük olunageldiginden zâten ta'ayyüş düşvâr[4] iken bu kerre ber-minvâl-i muharrer haşbuğ ma'iyyetiyle haylî kimseler gelerek nüfûs tekessür eylediginden emr-i idârede su'ûbet[5] müteza'af olmuşdur. Bu esnâda Rusyaluların dahi Taman cânibinde kuvve-i askeriyyeleri kalîl oldığından Anapa'dan tertîb ve irsâl olunan çete bayrakları Kuban Nehri'ni mürûr (**s.44**) eyledikde Taman'da bulunan Rusya asâkiri mechûren kayıklara süvâr olarak Yeni Kal'a tarafına güzâr ve firâr ider iken asâkir-i İslâmiyye yetişüb birazını itlâf itmişler ve mu'ahharen çapul tarîkiyle Acu Kal'ası'ua kadar gitmişler ise de şâyed ki düşman sonradan bir kuvvetlice hücûm idecek olur ise esbâb-ı mukâvemet mevcûd olmadığından böyle zahîresiz ve mühimmâtsız Anapa'da ikâmetde hatar ve tehlike der-kâr oldığından ve Başhuğ Mustafâ Paşa öteden berü yakub yıkub şunun bunun mâlını ahz ile kesb-i yesâr ve iktidâr itmege me'lûf olub Çerkesistân'da ise alacak bir şey olmadıkdan başka dâ'imâ atâyâ ve hedâyâ virerek kabâ'ilin celb-i kulûbuna sa'y itmek lâzıme-i hâlden bulundığına mebnî buradau yakayı sıyırmak esbâbına teşebbüs itmişdir. Mu'ahharen Battâl Paşa ol havâlîye ser'asker ta'yîn olunarak asâkir-i külliye ile Sohum üzerinden Anapa'ya azîmet itmiş olmasıyla Mustafâ Paşa böyle hir ağır yük altından halâs bulmuşdur.

İşte Yûsuf Paşa'ya medâr-ı tesliyyet olan Anapa muzafferiyyeti ber-vech-i bâlâ çete bayraklarının Kubau boyunda bir hafîf hareketlerimden ibâret olub anlar dahi Anapa'da ta'ayyüşden âciz idiler.

Yine Edirne'ye gider iken Yûsuf Paşa'ya bâ'is-i inbisât olan ihbâr-ı sârreden biri dahi budur ki Nemçelü taraf taraf hudûd-ı İslâmiyye'ye hücum idüb hattâ İrşova tarafını zabt ve

1 İhâfe: Korkutma, korkutulma.
2 İrkâb: Bindirme. Binilecek hayvan verme. Araba veya gemi gibi bir vasıtaya bindirme.
3 İstinbât: Bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma, zımnen, açık olmayarak, dolayısıyla anlama.
4 Düşvâr: Güç, zor.
5 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.

istîlâ eylemiş ise de ekser mahallerde avn ve inâyet-i Bârî ile asâkir-i mustahfizîn mukâvemet iderek Nemçelüler münhezimen firâr ve avdet itmeleriyle bu ma'rekelerde[1] alınan esîrler ve kelleler pey-der-pey Ordu-yı Hümâyûna irsâl oluna geldiginden Edirne sahrâsına muvâsalat olununcaya dek her merhalede birer haber-i meserret alınmışdır.

Nemçe ilçisi Dersa'âdet'den avd ve insirâfa[2] me'zûn oldığı günlerde İstanbul'dan Viyana'ya ve Viyana'dan İstanbul'a gidüb gelan yasakcıları Rûmili vâlîsi tarafından ahz ile yedlerinde olan evrâk boğçaları Dersa'âdet'e irsâl olunmuş olub bu evrâkda vakt ve hâle münâsib muharrer olan havâdis sırasında Nemçelülerin Belgrad tarafında me'yûsen ve münhezimen avdetleri keyfiyyeti mastûr olmağla hülâsa vechile tercemeleri bu mahalle derc olunur. Şöyle ki: Merkûm ilçinin Nemçe Başvekîli'ne olan tahrîrâtında bu tarafda berren ve bahren tedârükât-ı kaviyyeye teşebbüs olunub bir haylî tavâ'if-i askeriyye Anadolı'dan Rûmili'ye imrâr ve hudûda sevk ve tesyâr olunmakdadır. Ve Karademiz'e gönderilmek üzre bir haylî sefâ'in müheyyâdır İşkodra Mutasarrıfı Mahmûd Paşa'nın üzerine me'mûr olan Aydoslı Mehmed Paşa muvaffak olamadığından vehm ve havfa tâbi' olub sakalını ve bıyığını tıraş iderek Frenk kıyâfetine girüb firâr ve Venedik Cumhûrı'nın tasarrufunda olan Dalmaçya (s.45) semtlerinde karâr eylemiş deyü menkûldür. Paşa-yı merkûm an-asl edânîden iken şecâ'ati hasebiyle paşalığa nâ'il olmuşdur. Ve Bucak'da sâkin olan han Rusya üzerine hücûm içün asker istedikde Şâhin Alî Paşa kendüsüne yirmi bin kadar asker virüb han-ı müşârün-ileyh ne gûne i'âne taleb eyler ise yetişdirmege Boğdan voyvodası me'mûr kılınmışdır. Ben dahi Devlet-i Aliyye'ye beyân-ı hâl ile ruhsat istihsâl itmiş oldığımdan hemân yola çıkmak üzreyim deyü tahrîr ve baş[vekîl] tarafından merkûm ilçiye gönderilmiş olan mektûbda bu tarafda işler yine ke'l-evveldir.[3] Belgrad keyfiyyeti mütevâtirdir netîcesi neye müncer[4] olacak deyü cümlesi dehşet üzredirler deyü tastîr olunmuş ve Bükreş'den Nemçe başvekîline yazılmış olan tahrîrâtda bu tarafda külliyyetlü zahâ'ir tedârük olunmakdadır şimdiki hâlde Eflâk içinde zann olunan kadar asker yokdur Bükreş içinde mevcûd olan neferât yedi yüz mikdârıdır Fokşan'a me'mûr olan paşanın ma'iyyetindeki askerden başka bi'l-cümle Eflâk memleketi içinde ehl-i İslâm askeri iki bin beş yüz kadar olub begin cem' itdigi ulûfeli neferât dahi iki bin beş yüz olmak üzre tahmîn olunur. Fakat ehl-i İslâmın lâ-yenkati' âmed ü şüdünden memleket-i Eflâk bi'l-külliye harâb olmakdadır. Hattâ Tuna sevâhilinde olan re'âyânın ekserî firâr itmişdir. Bugünlerde köpri inşâsiçün lâzım gelan kerâstenin İsakcı'ya cem' ve irsâl olunması zımnında fermân sâdır olmuşdur. Eflâk'da olan Osmânlu askeri bî-edebâne harekâta ve birbiriyle münâza'âta kıyâm itmekle azîm fesâd ihtimâli vardır. Hattâ Arnavudlarla vâki' olan münâza'alarında tarafeyuden birkaç kişi mecrûh olmuşdur. Begin hâmîsi olan Kapudan Paşa tarafından kendüye gelan atı azîm âlây ile istikbâl itmişdir. Nemçe askeri cevf-i leylde[5] Belgrad'da hücûm kasdın idüb ancak Nehr-i Tuna üzerine köprilerini bir hoşca vaz' idemediklerinden hâ'iben ve hâsıren[6] münsarif oldukları begin Nemçe'de olan âdemi tarafından zuhûr iden tahrîrâtda mündericdir deyü muharrer bulunmuşdur.

1 Ma'reke: Savaş meydanı.
2 İnsiraf: Geri dönme, çekilip gitme.
3 Ke'l-evvel: Önceki gibi.
4 Müncer: Nihâyet bulmak. Bir tarafa çekilmek. Sürüklenme. Sona eren, neticelenen.
5 Cevf-i leyl: Gece yarısı.
6 Hâsıren: Hiçbir şey elde edemeyerek, zarara ve ziyana uğrayarak.

El-hâsıl her merhalede birer gûne havâdis alınarak Edirne sahrâsına muvâsalat olundığı gün dahi Boğdan Voyvodası Aleksandri tarafından elli yedi nefer Nemçe asâkiri Ordu-yı Hümâyûna bi'l-vürûd Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı vâsıtasıyla istintâk olunduklarında otuz altı neferi Nemçelü ve yirmi bir neferi Fransız olub beş sene mukaddem Almanya İmparatorı hidmetine girmiş oldukların ve Nemçe Devleti tarafından virilan mâhiyyeler ile kendülerin idâre idemeyüb dû-çâr-ı müzâyaka olarak taraf-ı İslâmiyyân'a firâr eylediklerin takrîr itmeleriyle her birine ikişer guruş harclık virilüb ücretleri hilâl-i râhda (s.46) kasabalar ahâlîsi tarafından virilmek üzre istîcâr olunan arabalar ile Dersa'âdet'e irsâl olunmuşlardır Dersa'âdet'e vürûdlarında Fransız olanlar Fransa ilçisine teslîm ve irsâl ve mâ'adâsı istihdâm olunmak üzre Tersâne'ye idhâl olunmuşdur.

Müte'âkiben Bosna Vâlîsi Ağribozlı Bekir Paşa'nın dahi tahrîrâtı gelüb bir iki def'a Bosna dilâverlerini Nehr-i Sava'dan karşu cânibe imrâr ve yirmi sâ'at mikdârı içerülere sevk-i asâkir-i zafer-şi'âr ve birkaç mahalde vukû'a gelan muhârebelerde â'dâyı târ-mâr ve râst geldikleri palankaları[1] ve varoşları ihrâk-ı bi'n-nâr iderek bir haylî esîr ahz eylediklerin ve Bosna ile Belgrad arasındaki yolları sedd ve bend ile i'lân ve isyân itmiş olan Sırb re'âyâsını te'dîb ve istîsâl ile el-hâletü hâzihî[2] yolların emniyyeti istihsâl olundığın inhâ ve iş'âr itmişdir.

Bundan başka Nemçelüler fesh-i sulh itdikleri akabinde Semendire'ye hücûm itdiklerinde münhezimen avdet itmişler iken tekrâr dört bin kadar Nemçelü kal'a-i merkûme üzerine hücûm idüb ve yedi sâ'at mikdârı bilâ-fâsılâ tarafeynden top ve tüfenk ile muhârebeye ikdâm olunub Nemçelülerin beş yüzden mütecâviz askerleri telef oldukdan sonra münhezimen avdete mecbûr olmuşlar ve hattâ taraf-ı İslâmiyyândan ta'kîb olunur havfiyle maktûllerinin lâşelerini dahi kaldırmağa meydân bulamayub meydânda terk ile firâr itmişlerdir.

Ve Belgrad karşusunda vâki' Nehr-i Sava üzerine Nemçelüler cisr yapmak içün kayıklar ve asma köpriler ile berü tarafa külliyetlü asker geçürdüklerinde Belgrad Vâlîsi Abdî Paşa tarafından sevk olunan asâkir-i İslâmiyye Nemçelüler üzerine hücûm itmeleriyle dört sâ'at mikdârı muhârebe mümtedd olub binden mütecâviz Nemçe asâkiri telef oldukdan sonra nesîm-i fevz ve nusret taraf-ı İslâmiyyâna vezzân olmağla Nemçelüler ric'at-i kahkariyyeye mecbûr olub ancak üç yüz kadarı yetişdiremeyerek kendülerin nehre ilkâ ile gark olmuş ve çam ta'bîr olunan sekiz kıt'a büyük kayıkları ve bir kıt'a büyük topları zabt ile Belgrad'a götürülmüşdür. Zikr olunan çamlar köpri kerâstesiyle memlû oldığından Belgrad Kal'ası'ndaki top kundakları içün sarf ve isti'mâl olunmuş ve mezkûr top dahi merhûm Hezarfen Mustafâ Ağa'nın îcâd-gerdesi olub Kızıl Adalar'ı dögen top emsalinden oldığı erbâbı tarafından haber virilmişdir.

İşte bu ihbâr-ı sârre Edirne sahrâsında ma'a['a]sker-i hümâyûna vârid oldukda herkese mûcib-i inbisât[3] olmuşdur.

Mevsim-i bahâr hulûlünde asâkir-i Devlet-i Aliyye Macar dağları boğazlarına hücûm ile ba'zan (s.47) ahz-ı ganâ'im iderek avdet idüb Nemçelüler ise Eflâk toprağına ayak

1 Palanka: Ağaç kazıklarla ve toprak doldurularak yapılan, çevresi hendekle çevrili küçük kale.
2 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.
3 Mûcib-i inbisât: Rahatlamaya, ferahlamaya sebep olma.

basamadıklarına dâ'ir Eflâk mevki'inde bulunan Dârendeli Vezîr İbrâhîm Paşa ile Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg taraflarından dahi pey-der-pey ihbâr-ı sârre alınur idi çünki Mavroyani Beg bi'l-cümle vârını ve Eyâlet-i Eflâk'ın sermâye-i iktidârını sarfla başına birigdirdigi güzîde asâkire başbuğ olarak ve Eflâk'da asâkir-i İslâm'a şu kadar guruş şehriyye ma'âş viriliyor imiş ve Nemçelüye galebe ile şu kadar mâl-i ganâ'im alınmış havâdisi şüyû' bularak etrâfdan külliyyetlü gönüllü asker tevârüd[1] ile gitdikce ordusuna kuvvet gelüb Nemçe memâlikini gâret itmekden hâlî olmadığına mebnî Ordu-yı Hümâyûn Dâvudpaşa sahrâsından hareket ideliden berü Eflâk cânibinden her gün bir vechile haber-i meserret vârid olagelmişdir.

Bu hilâlde Boğdan Başbuğı Bekir Paşa vefât itmekle yerine sâbıkâ Özi Muhâfızı İsmâ'îl Paşa Boğdan başbuğı nasb olunmuşdur.

Merhûm-ı müşârün-ileyh Bekir Paşa fi'l-asl yeniçeri neferâtından olub bir aralık çorbacı ve mu'ahharen Bâb-ı Âsâfî'de muhzır ve hi-hasebi't-tarîk kat'-ı merâtih iderek yeniçeri ağası oldukdan sonra mîr-i mîrân ve müte'âkiben vezîr olub bu kerre Boğdan kazâlarından Belce nâm nıahalde vefât itmişdir.

Ber-minvâl-i meşrûh esbâb ve edevât-ı nakliyyenin noksânından dolayı yollarda azîm meşakketler çekildiginden Edirne sahrasında on beş günden ziyâde ikâmet olunmak lâzım gelüb ancak bu taksîrât Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Abdullâh Efendi'nin rehâvetine azv ve isnâd olunmağla Edirne'ye muvâsalat[2] olundığının irtesi güni azl ve Sofya ordusı defterdârı nasb olunmuş ve kethüdâlık çavuşbaşı olan Süleymân Rûhî Ağa'ya ve çavuşbaşılık re'îsü'l-küttâb-ı esbak Seyyid Feyzî Efendi'ye ve rûz-nâmçe-i evvel mansıbı Defterdâr-ı esbak Hasan Efendi'ye tevcîh kılınmışdır. Süleymân Rûhî Ağa fi'l-asl Enderûn-ı Hümâyûnda perverde[3] olub ba'dehu müddet-i medîde taşra mansıblarında ve hidemât-ı sâ'irede istihdâm olunmuş ve rüzgâra tecrübesi sebkat itmiş umûr-dîde[4] bir zât oldığından kethüdâ oldığı gün tedbîr-i umûra mübâderet ile fî-nefsü'l-emr az vakitde haylî muhassenâta muvaffak oldığı Enverî Târîhi'nde musarrahdır.[5]

Bu esnâda Donanma-yı Hümâyûn dahi Karadeniz'e bâd-bân-gûşâ-yı azîmet olmak[6] üzre Tersâne-i Âmire'den ihrâc olunmuş idüginden ber-vech-i âtî tafsîline ibtidâr olunur.

Hurûc-ı Donanma-yı Hümâyûn

Evâhir-i eyyâm-ı şitâda Kapudan Paşa tarafından başbuğ ta'yîn buyurulmuş olan el-Hâc Abdurrahmân Ağa kumandasıyla Karadeniz'e bir takım Donanma-yı Hümâyûn ihrâc olunmuş idi.

(**s.48**) Akdeniz'de dahi ba'zı mahallerde bir takım sefîneler mevcûd olub ve bu kerre

1 Tevârüd: Gelme, yetişme.
2 Muvâsalat: Bir yere ulaşma, varma, varış.
3 Perverde: Terbiye görmüş, yetiştirilmiş.
4 Umûr-dîde: İşten anlar, tecrübeli.
5 Musarrah: Açık açık söylenmiş, açıkça anlatılmış.
6 Bâd-bân-gûşâ-yı azîmet olmak: Yelkenleri açıp yola çıkmak.

dahi yine Akdeniz'e ihrâc olunmak üzre bir takım donanma ifrâz kılınub ve bunlardan başka asıl büyük donanma dahi Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa ile Karadeniz'e çıkarılmak üzre tehyi'e olunub resm-i kadîm-i Tersâne üzre işbu ([1]202) senesi Cumâde'l-âhiresi'nin yirmi sekizinci güni ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda Abdülhamîd Han Hazretleri Yalı Köşkü'ne gelüb Şeyhü'l-islâm Efendi ve Kâ'immakâm Paşa ve Kapudan Paşa'ya birer sevb-i semmûr iksâ ân hazretleri Yalı Köşkü'ne gelüb şeyhü'l-islâm efendi ve kkmHHbuyurdukdan sonra ber-mu'tâd Dolmabağçe'de ihzâr olunan ziyâfete azîmet birle lâzım gelenlere hil'atler ilbâs olundı. Bu hilâlde Donanma-yı Hümâyûn dahi Tersâne'den hareket birle top atarak Yalı Köşki önünden güzâr idüb Büyükdere pîşgâhında lenger-endâz oldı. Ancak rûz-ı Hızır'a bir ay kadar vakit olub bu mevsimde ise Karadeniz'e böyle büyük gemilerin çıkarılmasında tehlike der-kâr oldığından bir müddet orada donanmanın tevkîfine karâr virilmişdir. Ve fi'l-vâki' bu esnâda pek şedîd furtunalar ahkâmını icrâ itmekle donanmanın tevkîfi husûsunda isâbet olundığı sâbit olmuşdur.

Receb-i ferdin yirmi yedinci güni ki rûz-ı Hızır'dır Donanma-yı Hümâyûnun artık savb-ı maksûda[1] azîmeti maksûd-ı evliyâ-yı umûr olub egerçi bugünlerde dahi ba'zı furtunaların vukû'ı mücerreb[2] olmağla biraz daha tevakkuf olunması Kapudan Paşa tarafmdan ifâde olunmuş ise de Kırım'ın istihlâsı içün Anadolı sevâhilinde asâkir-i külliye müheyyâ olub bir münâsib mahalle nakl ve ihrâc olunmak üzre Donanma-yı Hümâyûnun Karadeniz'e hurûcuna müterakkib olduklarından artık bu bâbda Kapudan Paşa'nın i'tizârı istimâ' olunmayub sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince yevm-i mezkûrda Donanma-yı Hümâyûn Karadeniz'e çıkarılmış ve asâkir-i mezkûreyi gerek Donanma-yı Hümâyûn sefînelerine ve gerek sefâ'in-i sâ'ireye bi'l-irkâb[3] mahall-i münasibe ihrâcı Kapudan Paşa'ya emr ve tenbîh buyurulmuşdur.

Ancak Donanma-yı Hümâyûn henüz boğazdan kırk elli mil açılmak üzre iken vakt-i gurûbda bi-hikmetillâhi Te'âlâ bir şedîd furtuna zuhûr itmekle hâh ve nâ-hâh[4] avdete mecbûr olub hezâr ta'b ve meşakkatle leyle-i muzlimede[5] boğazdan içerü duhûl ile yine Büyükdere pişgâhında lenger-endâz olub yoklama olundukda müceddeden inşâ olunan kebîr sal ile üç kıt'a kalyonlar nâ-mevcûd ve nâ-ma'lûm olmağın mûcib-i telâş olmuş ve salın Anadolı sâhilinde boğaza karîb mahalde karaya düşmesiyle ekser tâ'ifesi gark oldığı tahkîk olunmuş ise de kalyonların selâmeti haberi vürûd itmekle ana teşekkür olunub hemân sal içinde bulunan topların ve mühimmât-ı sâ'irenin ihrâcına âdemler (**s.49**) ta'yîn ve donanmada âlât ve edevâtca vukû' bulan hasârın ikmâliçün birkaç gün tevakkufdan sonra yine Donanma-yı Hümâyûn Karadeniz'e çıkarılub mahall-i merkûma vürûdunda yine hevâ degişmegin evvelki furtuna zuhûr ider havfiyle tekrâr Büyükdere'ye avdetle muvâfık-ı hevâya intizâr olunmuş ve nihâyet Şa'bân-ı şerîfin on dördünci güni zuhûr iden lodos ile savb-ı maksuda azîmet olunabilmişdir.

Mu'ahharen Akdeniz tarafında korsan sefîneleri zuhûr itmekle ol tarafıu muhâfazası içün dahi Memi Kapudan başbuğ ta'yîn olunarak on iki kıt'a kalyon ile Akdeniz'e gönderilmiş

1 Savb-ı maksûd: Belirlenen, varılmak istenilen yer.
2 Mücerreb: Tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış.
3 Bi'l-irkâb: Bindirilerek.
4 Hâh ve nâ-hâh: İster istemez, İstemeyerek, zoraki.
5 Leyle-i muzlime: Karanlık gece.

ve Cezâ'ir ve Tunus ocaklarından Akdeniz muhâfazasına müretteb olan altı yedi kıt'a gemiler dahi ma'iyyetine virilmişdir.

Çünki Cezâ'ir-i Garb ve Tunus ve Trablus öteden berü Ocaklık sûretiyle idâre olunarak dayı nâmıyla bir takım murâbitîn ve mücâhidînin makarr ve me'vâları olub beglerbegilik münhall oldukda dahi kendü intihâblarıyla içlerinden birisi nasb ve ta'yîn olunurdı ve her Ocak tarafından İstanbul ve İzmir gibi sevâhilde birer vekîl bulunub kendülerine mahsûs bayraklarını küşâd iderek asker yazarlar ve kendülerine ilticâ iden mücrimîni dahi zâbitâna virmezler idi bu sûretle tamâm bir sefînelik asker ictimâ' itdikde hemân sefînelerine vaz'la mensûb oldukları ocaklara gönderirler idi binâ'en-aleyh ne kadar anasına babasına küsmüş yâhûd memleketlisi kendüsünden bezmiş ele avuca sığmayan yigitler var ise işbu Garb Ocaklarında terâküm[1] idüb bu dayıların medâr-ı ma'âşları ise korsanlığa münhasır oldığından tabi'atıyla gemicilikde mâhir olurlardı bu cihetle harb vukû'unda bu Ocaklar bahren haylîce işe yararlardı lâkin kendü kendülerine akd-i sulh ve i'lân-ı harbe murahhas olduklarından Devlet-i Aliyye ile ittihâd üzre olan devletlerin tüccâr sefînelerini dahi ahz ve gasb idegeldiklerinden bir zamândan berü Devlet-i Aliyye'ye bu hareketleri aralık aralık ba'zı gavâ'ili mûcib olurdı her ne hâl ise şimdi hengâm-ı sefer olmağla nizâm-ı kadîmi vechile bu Ocaklar tarafından techîz olunacak sefâ'in-i harbiyyenin dahi Donanma-yı Hümâyûna iltihâkları lâzım gelüb ancak bir müddetden berü Trablus Ocağına za'f gelerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi doğrıdan doğrıya vâlî azl ve nasbına ibtidâr olunmağla bu hilâlde donanma techîzine muktedir yalnız Cezâ'irle Tunus Ocakları kalmış idi. Ve zîrde beyân olunacağı vechile bu seferde Karadeniz'de çend def'a ibrâz-ı liyâkat ve isbât-ı merdânegî[2] itmiş olan Seydî Alî Kapudan Cezâ'ir Ocağının Dersa'âdet'de mukîm olan vekîli idi. Biz yine sadede gelelim.

(s.50) Bu kerre Kapudan Paşa ile Karadeniz'e çıkan Donanma-yı Hümâyûn ba'zı rivâyâta nazaran on altı kıt'a kapak ve sekiz kıt'a fırkateyn ile çend kıt'a küçük teknelerden ibâretdir. Ammâ Edîb Târîhi'nde Akdeniz'de ba'zı mahallerde bulunan ve bu kerre Akdeniz'e çıkarılmak üzre ifrâz olunan ve akdemce Abdurrahmân Ağa ile Karadeniz'e ihrâc kılınmış olan sefâ'inden mâ'adâ bu kerre Kapudan Paşa ile Karadeniz'e ihrâc olunan Donanma-yı Hümâyûn sagîr ve kebîr yüz elli kıt'aya karîb deyü tahrîr olunmuşdur. Lâkin sefer-i sâbıkda Donanma-yı Hümâyûnun ekserî Çeşme Limanı'nda muhterik[3] olub Kaynarca Musâlahası'ndan bu sefere gelince bu kadar donanma tedârükine vakt ve hâlin müsâ'adesi olmadığı târîhimizin bidâyetinden bu mahalle kadar olan vekâyi'i ve bundan sonra tahrîri sadedinde oldığımız vukû'âtı mütâla'a ile ma'lûm olur meger ki küçük kayıklar ve sâ'ir sefâ'in-i nakliyye ile bu mikdâra bâliğ ola.

İşbu Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa Devlet-i Aliyye'ye pek büyük hidmetler itmiş bir vezîr-i dilîr ve pîr-i rûşen-zamîr olub cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre Mısır'da dahi hüsn-i hidmete muvaffak olarak aktâr-ı Mısriyye'yi tasfiyye ve yirmi dört bin kîse akçe emvâl-i mîriyyeyi tahsîl ile Dersa'âdet'e avdetimde Donanma-yı Hümâyûnun ikmâl-i

1 Terâküm: Birikme, yığılma, toplanma.
2 İsbât-ı merdânegî: Mertlik, yiğitlik, cesurluk göstermek.
3 Muhterik: İhtirâk eden, tutuşup yanan, yanmış, yanık.

levâzımâtına iştigâl eyledigi hâlde hazînenin müzâyakası[1] kemâlde oldığına ve Hasan Paşa ise gerek ticâretden ve gerek cihât-ı sâ'ireden haylî servet kazanmış bir zât olub makâm-ı Sadâretde bulunan Koca Yûsuf Paşa dahi anın çerâğlarından olarak kendüsünün derece-i servet ve gınâsına vâkıf olmasıyla Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri müzâyaka-i mâliyye endîşesiyle müte'ellim[2] oldukda Hasan Paşa'dan isti'âne yâhûd istikrâz olunmasını ihtâr eyledigine mebnî pâdişâh-ı müşârün-ileyh dahi vezîr-i müşârün-ileyhi celble on iki bin kîse akçe istedikde bilâ-tereddüd meblağ-ı merkûmı altun olarak giceleyin Topkapu Sarayı'na îsâl ve ihzâr eylemiş oldığı ba'zı erbâb-ı vukûfdan işidilmişdir. Meblağ-ı merkûm bu vaktin hesâbıyla yüz bu kadar bin kîse akçeye bâliğ olacağı hafî degildir. El-hâsıl devr-i Hamîd Hanî'de Devlet-i Aliyye'ye bunun kadar hidmeti sebkat itmiş kimse yokdur ancak bu kadar hidemât-ı celîlesi üzerine aslâ kibr ve gurur getürmeyüb Çeşme Vak'ası'nda kendüsünün Kapudan Paşa bulunmadığına herkes te'essüf itmekde bulundığı misillü bu vak'a kendüsüne dahi dâğ-ı derûn olub kalmış oldığından bunı bir vechile hayâlhane-i hâtırdan çıkaramayub dâ'imâ Rusyaludan ahz-ı sâr[3] sevdâsında bulunmasıyla berâber askerin nizâmsızlığını ve edevât ve mühimmât-ı harbiyyenin noksânını müşâhede ile evvel emirde nizâmât-ı lâzımeyi icrâ ile berren ve bahren kuvve-i kâfiyye tedârüki lâzımeden oldığını bilerek bu esnâda sulhun bekâsını isterdi. Lâkin kendüsi Mısır'da **(s.51)** iken Rusya seferi i'lân olundığından nâ-çâr mümkün mertebe tedârük görüb bu kerre Karadeniz'e azîmetinden bir gün akdem Donanma-yı Hümâyûn kapudanlarını yanına celb ve ihzâr ile cümlesine bu vechile hitâba ibtidâr itmişdir ki: Ben nereden geldigim ve ne yapdığım cümlenizin ma'lûmıdır. Lâkin nâm alacak ve dîn ve devlet uğrına cân virecek vakitler şimdidir. Niyyetim düşmanın hakkından gelmek veyâhûd ölmekdir. Bunun içün bi'l-cümle câriye ve kölelerimi âzâd idüb her birinin hidmetlerine göre mükâfât eyledim ve borclarımı kâmilen edâ itdim iyâlimi[4] dahi fî-mâ-ba'd görmeyecegimi cezm ile vedâ' idüb gideyorum ve eger sağ kalub da avdet ider isem bu da Allâhu Te'âlâ Hazretleri'nin bir inayetidir sizi öteden berü yoldaş bilürim bu def'a cümlenizi yanıma celb itmekden garaz bu niyyetimi söylemekdir. İçinizde cesâret idemeyüb de ölümden kaçacak var ise şimdiden beyân itsün gücenmeyüb kendüye derhâl izin viririm yok eger ceng üzerinde iken gayretsizlik idüb de hevâ muhâlif idi askere söz geçüremedim gibi özr ve bahaneler ile emrimi dinlemeyan olur ise pâdişâh başı içün bu makûleye amân ve zamân yokdur ammâ gayret ve hidmet idenlere me'mûlden ziyâde mükâfât der-kârdır. Bu şurût ile gitmege râzı olan kalsun ve sadâkat ile hidmet idecegine yemîn itsün dimekle bi'l-cümle ümerâ-yı bahriyye kalkub hayât ve memâtda berâber olmak üzre yemîn ve kasem itmişler ve bu niyyet-i hâlisa ile Karadeniz'e gitmişlerdir. Biz yine Ordu-yı Hümâyûn vekâyi'ine gelelim.

Fas ve İspanya İlçilerinin Avdetleri

Bâlâda beyân olundığı üzre Azmî Efendi Fas'a ve Vak'a-nüvîs Vâsıf Efendi İspanya'ya

1 Müzâyaka: Sıkıntı, darlık, yokluk, parasızlık.
2 Müte'ellim: Elemli, kederli, mahzun.
3 Ahz-ı sâr: İntikam alma.
4 İyâl: Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, kadın, eş.

sefâretle me'mûr olub gitmişler idi. Azmî Efendi Fas'a azîmetle edâ-yı me'mûriyyet idüb Fas Hâkimi Mevlâ Muhammed tarafından sefîr ta'yîn kılınmış olan Muhammed Tâhir Feneş Efendi ile birlikde avdet ile Receb'in dokuzuncı güni Dersa'âdet'e muvâsalat eylediklerinde Ordu-yı Hümâyûn ile Sadr-ı â'zam Rûmili cânibine çıkmış bulundığından mükâfât olmak üzre Azmî Efendi mektûbî kâ'immakâmı nasb olunmuş ve Muhammed Tâhir Feneş Efendi evâhir-i Receb'de dîvâna çıkarak nâme ve hedâyâsını takdîm ile Âsitâne-i hazret-i hilâfet penâhîye rû-mâl olub iki ay meks ve tevakkufdan sonra cevâbnâmesini alub Fas'a avdet eylemişdir.

Vâsıf Efendi'ye gelince: O dahi edâ-yı me'mûriyyet ile İspanya'dan avdet ve Şa'bân'ın beşinci güni Dersa'âdet'e muvâsalat eyledikde vukû'âtın rengi degişmiş ya'nî anın avdetine kadar vak'a-nüvîslik me'mûriyyeti vekâlet ile idâre olunacak iken Ordu-yı Hümâyûnun (**s.52**) hareketi cihetle Enverî Efendi bi'l-asâle vak'a-nüvîs olarak Ordu-yı Hümâyûn ile gidüb Edîb Efendi dahi Dersa'âdet vekâyi'ini zabt eylemek üzre vak'a-nüvîs vekîli ta'yîn idilmiş oldığını görüb hemân keyfiyyet-i azîmet ve avdetini mübeyyin olmak üzre yazmış oldığı bir kıt'a sefâretnâmesini Bâb-ı Âlî'ye takdîm ile vukû'âtın gelişine ihâle-i nazar ve intizâr itmekde bulunmuşdur. Mezkûr sefâretnâmenin sûreti zîrde (6) rakamıyla kayd olunur.

Ordu-yı Hümâyûnun Edirne'den Sofya ve Vidin Câniblerine Hareketi Esnâsında Zuhûra Gelan Vukû'ât

Ordu-yı Hümâyûnun Rusya ve Nemçe'den kangısının üzerine teveccüh itmesi ber-minvâl-i sâbık huzûr-ı hümâyûnda akd olunan meşveretde Ordu-yı Hümâyûnun Edirne'ye vusûlünde olunacak istişâreye bırağılmış idi. Bu kerre Edirne sahrâsında dahi bunun içün birkaç def'a akd-i meclis-i meşveret olunmuşdur. Şöyle ki: Evvelki meclisde serdâr-ı ekrem cümleye tevcîh-i hitâb idüb bu düşmanların ikisi dahi kavîdir. İsakcı tarafına gidildigi sûretde Nemçelü şimdiden Semendire ve Niş havâlisinde olan Sırb[1] tâ'ifesiyle re'âyâ-yı sâ'ireyi ifsâd iderek Belgrad'ın i'âne yollarını kat' itmek efkârında oldığı his olunmağın maâzallâhi Te'âlâ ol havâlîde vâki' kılâ' ve bikâ-yı İslâmiyye sıkıldığı takdîrde İsakcı tarafından ne vechile imdâd olunabilür. Bu mülâhazâta binâ'en Nemçe üzerine hareket olundığı takdîrce Hotin ve Bender ve İsmâ'îl ve İbrâ'il ve İsakcı kal'aları fi'l-vâki' istîlâ görmüş olduklarından hu kerre dahi Rusyalu anların üzerine hücûm idüb de buraları bir gûne zahmete dû-çâr oldukda nasıl i'âne idebilürüz. Bu husûsda vech-i münâsib nedir deyü birkaç kerre huzzâr-ı meclisden isticvâb eyledikde her kangı taraf tercîh olunsa dîger tarafın mahzûrı der-kâr oldığından birkaç dakîka kimesne nutka kâdir olamayub nihâyet Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası Osmân Ağa İsmâ'îl ve Belgrad ordularının vasatında bulunmak ve iki tarafa dahi i'âne olunmak üzre Sofya üzerinden Fethü'l-islâm cânibine gidilmesi münâsibdir didi. Sâ'irlerden dahi siz ne dirsiniz deyü re'y soruldukda Silâhdâr Ağası Karahisârî Ahmed Beg kangı tarafa gidilür ise taraf-ı âharda olan ser'askerin hâl ve keyfiyyeti ve ordusunun cem'iyyet ve kuvveti Ordu-yı Hümâyûn mânendi[2] olur bir hâle konmalıdır. Eger Sofya

1 Metinde "Zırb" şeklinde geçmektedir.
2 Manend: Benzer. Denk. Eş. Gibi.

cânibine gidilür ise İsmâ'îl ser'askerine asâkir ve levâzım-ı sâ'ire ile küllî kuvvet virilmek ve fi-mâ-ba'd[1] Ordu-yı Hümâyûna gelecek asâkirden ol tarafa kifâyet mikdârı asker gönderilmek lâzımdır dimekle Ahmed Beg'in kelâmından yeniçeri (**s.53**) ağası Ordu-yı Hümâyûnun İsakcı tarafına gitmesini tercîh ma'nâsı anladığından buna dâ'ir gerek kendü ocaklusı tarafından ve gerek sâ'ir ocaklar ağaları tarafından redd ve kabûle şâyân haylî mübâhaseler sevk olunarak meclis-i istişâre kesb-i imtidâd itmegin bu maslahat bir meclisde kat' olunabilecek mevâddan degildir. Bunı herkes bir hoşca mülâhaza eylesün de yarın yine akd-i şûrâ olunsun deyü meclise hitâm virildi.

Ferdâsı akd olunan encümen-i meşveretde dahi bir haylî mübâhaselerden sonra çünki bu hilâlde Koçu nâm ser-gerde-i eşkıyâ Sırb re'âyâsını ıdlâl ile Pozorofça ve havâlîsini zabt ve Belgrad yollarını kat' eylediginden ve sâbıklarda her ne zamân Nemçe ve Moskov üzerine sefer tahakkuk eylemiş ise Livâ-yı Şerîf Nemçe üzerine gitmiş ve İsmâ'îl cânibi ser'askeri yanına bir büyük ordu tertîb ile kendüsüne serdâr-ı ekrem gibice istiklâl virilegelmiş oldığından bu kerre dahi ol vechile İsakcı tarafına Ordu-yı Hümâyûna müşâbih[2] ve mu'âdil olmak mertebelerde kuvvet virilmek şartıyla serdâr-ı ekrem ordusı Sofya ve Niş'e ve andan Fethü'l-islâm cânibine gidüb de andan cisr inşâsıyla diyâr-ı â'dâya ubûr ve hücûm olunması ve iktizâ ider ise oradan İsmâ'îl ordusuna ve sâ'ir ol havâlîde olan bikâ' ve bilâda imdâd ve i'âne kılınması ve mukaddemâ Şahbâz Giray Han'ın hulûl-i eyyâm-ı bahârda Kuban cânibine irsâli musammem[3] ise de bu kerre Nemçelü dahi nakz-ı ahd itmiş oldığından düşmanın bu tarafda ta'addüdi cihetiyle anın dahi Bucak tarafından sefer eylemesi lâzım gelmekle Kuban tarafını tarafından bi'l-vekâle mukaddemâ Anapa tarafına göndermiş oldığı Selâmet Giray Sultân'a idâre itdirmesi karâr-gîr olmağın Ordu-yı Hümâyûnun Sofya cânibine hareketi tahakkuk eyledi. Ancak fi'l-asl tedârükât-ı vâkı'a Rusya üzerine olub zahâ'ir ve levâzım-ı sâ'ire İsakcı tarafına tertîb olunmuş ve şimdi bağteten Nemçe üzerine gidilmege karâr virilmiş oldığından Sofya yoluna merhale be-merhale lâzım gelan zahâ'irin tehyi'e ve ihzârı içün derhâl kâr-güzâr[4] me'mûrlar ta'yîn ve irsâl olunmuşdur.

Ber-minvâl-i muharrer semt-i hareket karâr-gîr olub Ordu-yı Hümâyûn dahi Edirne sahrâsına vâsıl olalı on güni tecâvüz itmiş oldığından vakt-i hareketi bilinmek dahi lâzım gelmegin bunun içün işbu (202) senesi Recebü'l-ferdinin gurresi olan Pâzârirtesi güni meclis-i meşveret tertîb olunub erbâb-ı şûrâ otağ-ı serdâr-ı ekremîye vürûd ve herkes yerlü yerinde ku'ûd itdikden sonra vakt-i ikâmet ve rihlet bahsine şurû' olundukda Yeniçeri Ocağı ricâli müheyyâ bulunmalarıyla hemân hareket olunmasını ihtiyâr eylediler ise de Cebeci ve Topcı ve Arabacı Ocaklarının edevât ve mühimmâtları mukaddemâ Dersa'âdet'de tansîf[5] (**s.54**) olunub bir mikdârı bahren Sünne'ye[6] ve andan İsakcı'ya[7] gönderilmek ve bir mikdârı dahi kezâlik bahren Tekfurdağı'na ve andan Edirne'ye götürülmek üzre tertîb olunmuş ve Edirne'ye tertîb olunan mühimmât henüz tamâmen Dersa'âdet'den ihrâc olunamayub

1 Fî-mâ-ba'd: Bundan sonra, bundan böyle, bir daha.
2 Müşâbih: Benzeyen, benzer.
3 Musammem: Kararlaştırılmış.
4 Kâr-güzâr: İş beceren, elinden iş gelen becerikli.
5 Tansîf : Yarı yarıya bölme, iki müsâvî (eşit) kısma ayırma.
6 Sünne: Sulina, Tunaburgaz, Romanya.
7 İsakcı: Isaccea, Dobruca, Romanya.

Tekfurdağı'na gelmiş olan mühimmâtın nakli içün dahi araba bulunmadığına nazaran bir iki aya kadar Edirne'ye vusûl bulamayacağı der-kâr bulunmuş olmasıyla mühimmâtsız hareketde fâ'ide olmadığı misillü kesret-i ikâmetde dahi ba'zı gûne mahzûrlar melhûzdur didiler.

Ve fi'l-vâki' mühimmâtsız hareketden bir fâ'ide olmayacağı der-kâr ise de ocaklar tarafından kâr-güzâr mübâşirler ta'yîn ve Edirne ve Tekfurdağı havâlîsinden mikdâr-ı kifâye araba istîcâr ve tertîb olundukdan sonra Ordu-yı Hümâyûn ile hareket ve Filibe ve Tatarpâzârı merhalelerinde üçer dörder gün istirâhat olunarak Sofya'ya varıldıkda dahi iktizâsına göre on on beş gün kadar ikâmet olunub bu hilâlde mühimmât-ı muntazıranın[1] orduya vusûli ve noksânının orada dahi ikmâli kâbil oldığından hemân savb-ı maksûda azîmet olunmakda ne mâni' var deyü mezkûr ocak ağalarına i'tâ-yı cevâb ve bundan başka bir mahzûr var mıdır deyü isticvâb olundukda garazımız hîn-i hâcetde mu'âteb[2] olmamak için vâki'-i hâli beyândır yohsa Sofya'da ikâmet hengâmında ikmâl-i noksân mümkün olmasa bile Ordu-yı Hümâyûnun ol tarafa teveccühi her vechile hayırludur deyü ordunun hareketini istihsân idüb bunun üzerine dahi bir haylî mübâhaseler güzerân itdikden sonra şehr-i Receb'in on dördünci güni Edirne sahrâsından fekk-i tınâb-ı ikâmet[3] olunmak üzre meclis-i müşavereye hitâm virildi.

Bu meclisde umûmen ocaklar tarafından İsmâ'îl Ser'askeri Alî Paşa'nın adem-i liyâkatinden bahisle tebdîli der-miyân olunmuş ise de şimdi böyle bî-vakt azl olundığı hâlde karîb ve civârında vüzerâdan sâbıka Yemçeri Ağası Mahmûd Paşa'dan başka kimse olmayub anın hakkında ise teveccüh-i pâdişâhî melhûz olmadığından Alî Paşa'nın tebdîli te'hîr olunarak hemân ordusuna takviyyet virilmek husûsı karâr-gîr oldı. Ve Tekfurdağı'ndan nakl olunacak mühimmâtm emr-i isti'câli ve İsmâ'îl ordusuna ifrâz olunan asâkirin mahalline îsâli içün müte'addid me'mûrlar ta'yîn buyuruldı.

Sâbıkâ re'îsü'l-küttâb olub uhdesine rütbe-i vezâretle Rûmili eyâleti ve Sofya cânibi ser'askerligi tevcîh huyurulmuş olan Süleymân Feyzî Paşa'nın dahi kuvve-i mevcûdesiyle Belgrad cânibine hareket eylemesi fermân olundı.

Ve Ordu-yı Hümâyûna iltihâka me'mûr olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve sâ'ireden en ibtidâ orduya vusûl ile cümleye müsâbakat iden Mîr-i Mîrân Seyyid Abdî Paşa bu hilâlde Edirne'ye gelmiş olub (**s.55**) âlây gösterdikde kapusı halkıyla sâ'ir askeri binden mütecâviz ve güzîde olmağın kendüsüne nevâziş ve iltifât buyurılarak çend rûz ikâmetden sonra Belgrad cânibine irsâl kılındı.

Edirne sahrâsında on sekiz gün kadar ikâmet olundukdan sonra Receb'in on dördünci ve Nisan'ın onuncı güni Sofya cânibine hareket ve Filibe sahrâsında beş gün ve Tatarpâzârı sahrâsında iki gün kadar ikâmet olunarak Şa'bân'ın üçünci ve Nisan'ın yirmi sekizinci güni Sofya sahrâsına muvâsalat olunmuşdur.

Tatarpâzârı'na gelindikde iki gün kadar voyvadası olan Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Kavanos-zâde Ahmed Ağa tarafından umûmen ordu ricâline subh ve mesâ[4] et'ime-i nefise

1 Muntazır: Beklenen, gözlenen.
2 Mu'âteb: Azarlanan, paylanılan.
3 Fekk-i tınâb-ı ikâmet: Askeri çadırların toplanması işi.
4 Subh ve mesâ: Sabah ve akşam.

tabh ile ziyâfet olunmağın hidmeti nezd-i serdâr-ı ekremîde karîn-i hüsn-i kabûl olub lüzûmı mikdâr zahîre mübâya'a birle Sofya cânibine irsâl itmek ve Tuna üzerine inşâ olunacak cisr için lâzım gelan demir edevâtmı i'mâl ile mahalline îsâl eylemek gibi Ordu-yı Hümâyûn hidmetinde bulunması fermân ve oğluna silâhşörlük rütbesi ihsân buyurulmuşdur.

İşte bu esnâda Boğdan voyvadasının esâretine dâ'ir ol tarafdan tahrîrât gelmiş idi.

Şöyle ki: Boğdan Voyvodası Aleksandri Beg müddet-i vâfire Eflâk voyvadası oldığı esnâda Nemçelüler ile ülfet ve ihtilât[1] itmiş olmasıyla bu kerre Nemçe asâkirinin makarr-ı hükûmet-i Boğdan olan Yaş kasabası üzerine hücûmları hengâmında vukû' bulan muhârebede kendüsünden me'mûl olundığı vechile yararlık ibrâzına ihtimâm itmediginden ve ittifâken Boğdan Başbuğı Bekir Paşa dahi bu hilâlde vefât itmiş bulundığından Nemçelüler bilâ-mâni'-i mezâhim hemân Boğdan'a hücûm ve meclûbları olan bir takım usât-ı re'âyânın[2] delâletiyle Yaş kasabasına duhûl birle merkûmı esîr itmişler.

Edîb Efendi dir ki: Böyle avân-ı seferde mücerrebü'l-etvâr ve sadâkat-kâr voyvada istihdâmı lâzıme-i hâlden ve ol havâlînin mecmû' umûrı İsmâ'îl cânibi ser'askeri Sadr-ı sâbık Alî Paşa'nın uhdesine muhavvel olmasına nazaran emr-i tecessüsde ve pey-der-pey asker göndermek ve serdâr-ı ekremi haberdâr itmek ve belki bi'n-nefs Yaş'da ikâmet eylemek lâzımeden iken bu husûslarda kusûr iderek Aleksandri'nin zâhir hâline aldanub kâ'ide-i hazm ve ihtiyâta ri'âyet itmediginden Nemçe asâkiri bağteten[3] Yaş'a gelüb girmiş oldukları haberi vârid oldukda Aleksandri Beg'in Âsitâne'deki hanesi temhîr ve oğulları habs olundı. Edîb Efendi'nin hulâsa-i ifâdâtı tamâm oldı.

Her ne hâl ise bu haber-i dehşet-eser Filibe sahrâsında Ordu-yı Hümâyûna vârid oldukda Tuna sevâhilinin takviyyet ve istihkâmına ve basîret ve intibâh üzre bulunılarak â'dânın (**s.56**) Yaş'dan tard ve teb'îdleri esbâbının istihsâline ihtimâm olunmak içün ol havâlîde bulunan vüzerâ ve zâbitâna ve husûsıyla İsmâ'îl ser'askerine ve Bucak içinde bulunan Şahbâz Giray Han'a ve Eflâk voyvadasma tahrîrât gönderilmiş ve Hotin ve Bender havâlîsine i'ânet olunması dahi lâzım gelenlere irâde buyurulmuşdur. Ve Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Tayfur Beg uhdesine rütbe-i vezâret tevcîhiyle Anadolı ve Rûmili'den İsmâ'îl ordusuna müretteb olan asâkirin sevkine me'mûr kılınmış ve bu kerre İsakcı Köprisini binâ ve inşâ itmiş olan Zihneli Hasan Ağa'nın yesâr hâli ve a'mâl-i askere iktidârı ma'lûm olmağın gerek cisr-i mezkûrı ve gerek ol havâlîyi muhâfaza itmek üzre uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh olunmuşdur.

Ve tîz elden Boğdan'da Devlet-i Aliyye tarafdârı olan re'âyâyı i'mâl ile Yaş'ı istirdâd itmek üzre bir voyvada nasbı lâzım gelüb ancak Ordu-yı Hümâyûnda voyvada nasb olunacak biri bulunmadığından Dersa'âdet'de bir münâsibinin voyvada nasb ve irsâline degin ol tarafın emr-i idâresi dahi Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg'e ihâle olundı.

Yaş vak'ası minvâl-i meşrûh üzre bâdî-i te'essüf olmuş ise de müte'âkiben Eflâk tarafında vâki' olan muhârebelerde görilan uusret ve muzafferiyyet âsârından olmak üzre Eflâk voyvadası tarafından bir haylî Nemçe esîrleri vürûd itmegin beyne'l-asâkir mûcib-i

1 İhtilât: Bozukluk, bozulma, karışıklık, düzensizlik.
2 Usât-ı re'âyâ: Reayadan isyan edenler, asi reayaler.
3 Bağteten: Birdenbire, ansızın.

şevk ve mahzûziyyet olmuşdur.

Tatarpâzârı'ndan hareketle Sofya cânibine azîmet olundukda dahi Belgrad ve Hotin taraflarından ba'zı esîrler esnâ-yı râhda vâsıl-ı Ordu-yı Hümâyûn olmağla ve Bosna cânibinden dahi ba'zı ihbâr-ı sârre alınmağla fâl-i hayr ittihâz olunarak tecdîd-i şevk ve meserret kılınmışdır.

Bosna vukû'âtının tafsîlâtı bu vechiledir ki: Bosna'da hudûd-ı selâse ta'bîr olunan mahalle bir haylî Nemçe asâkiri vürûd itdigi Bosna Vâlîsi Bekir Paşa'ya ihbâr olundukda kethüdâsı Hüseyin Ağa'yı on bin mikdârı asker ile ol cânibe irsâl itmiş ise de iki gün sonra Travnik'e otuz dört sâ'at mesâfesi olan Dubica Kal'ası civârına külliyyetlü Nemçe asâkiri gelüb Dubica hudûdı beyninde olan Una Suyı üzerinde iki mahalle köpriler inşâ iderek berü tarafa mürûr ve üç mahallde toprak tabyalar ihdâs itdikden sonra kal'a-i mezkûreyi dögmege mübâşeret itmiş oldukları haberi Bekir Paşa'ya vâsıl olıcak derhâl kethüdâsının me'mûriyyetini Dubica tarafına sarf ve tahvîl ve Banaluka muhâfızı mîr-i mîrândan Hâcı Mehmed Paşa'yı dahi mevcûd ma'iyyeti olan asâkir ile oraya ta'yîn buyurmağla Receb'in on yedinci güni Dubica Kal'ası'na (**s.57**) vusûl ile muhârebeye mübâşeret itdiklerinde sekiz sâ'at kadar muhârebe olundukdan sonra Nemçe asâkiri mağlûb ve perîşân olarak firâra mecbûr olmalarıyla külliyyetlü Nemçe asâkiri kantara-i tîğdan güzâr ve bir çoğı kendüsini Una suyuna ilkâ birle gark ve helâk olmuşlar bakiyyetü's-suyûfi[1] dahi leylen firâr itmeleriyle sekiz kıyyelik üç aded topları ahz ile kal'aya nakl olunmuş ve on sekiz kıyyelik olmak üzre iki aded topları dahi naklinde su'ûbet oldığından Una suyuna ilkâ kılınmışdır. Bundan sonra kal'anın rahne-dâr[2] olan yerlerini ta'mîr ile içinde mikdâr-ı kifâye muhâfaza askeri vaz' olunub andan kethüdâsı Hüseyin Ağa asâkir-i mevcûde ile sâlifü'z-zikr hudûd-ı selâse nâm mahalle azîmet eylemiş oldığı bu kerre Bekir Paşa tarafmdan iş'âr ve inhâ olunmuşdur.

Boğdan hakkında olunan tedâbîr ve tedârükât dahi müsmir[3] olarak karîbü'l-ahdde Yaş kasabası istirdâd ve istihlâs olunmuşdur. Şöyle ki: Sefer-i sâbıkda Boğdan voyvadası olub sıdk ve istikâmetle ma'rûf olan Manolaki Beg Boğdan re'âyâsını düşmana teba'iyyetden men' ve tahzîr ile Yaş'ın istihlâsına sa'y[4] itmek üzre Boğdan voyvadası ta'yîn ve kendüsüne bir mikdâr harc-ı râh i'tâ olunarak ol cânibe irsâl olunmağın Boğdan memleketine duhûlünde bir tarafdan gerek anın ve gerek Zihneli Hasan Paşa'nın cem'iyyetleri ve Boğdan ahâlîsinin Nemçe aleyhine meşhûd olan hareketleri ve bir tarafdan dahi Hantepesi'nde bulunub düşmanın her tarafdan imdâd yollarını kat' iden Şahbâz Giray Han'ın harekât-ı celâdet-eseri Nemçelülerin pây-ı sebât[5] ve istikrârlarına tezelzül getürüb Yaş'da karâr idemeyeceklerini cezm ile derhâl kendü hudûdlarına çekilmege mecbûr olmuşlardır.

Ordu-yı Hümâyûn Sofya sahrâsma vâsıl oldukda ikâmet ve rihlet husûsunda akd-i encümen-i meşveret olunub ber-minvâl-i sâbık Edirne'deki meclis-i meşveretde karâr virildigi vechile girüden gelecek mühimmâtın vürûdına intizâr ile ikmâl-i noksân içün bir müddet Sofya'da ikâmet olunmak sûreti karâr-gîr olmağla bu vechile meclise hitâm virilüb

1 Bakiyyetü's-süyûf: Savaştan sağ kurtulan, hayatta kalmayı başaran, arta kalanlar, kılıç artığı.
2 Rahne-dâr: Gediği, yıkığı olan. Eksiği, bozuğu olan. Zarara uğramış.
3 Müsmir: Netîce veren, netîceli; faydalı, verimli.
4 Sa'y: Çalışma, çabalama, gayret, emek.
5 Pây-ı sebât: Sebat etme, ayak direme.

herkes atları çayıra salıvirdi ve ba'zı menâsıb-ı dîvâniyyenin tebdîliyle tevcîhât icrâ kılındı.

Bu hilâlde Ağriboz Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Çerkes Hasan Paşa'nın Ordu-yı Hümâyûna me'mûr buyurulması ve fakat Ağriboz Kal'ası'nın dahi tehî[1] bırağılmaması taraf-ı serdâr-ı ekremîden Dersa'âdet'e arz olunmağla Hasan Paşa Ordu-yı Hümâyûna me'mûr ve merhûm Livadyalı Hasan Paşa'nın mahdûmı Ahmed Beg uhdesine bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî Ağriboz Kal'ası muhâfazası şartıyla Karlıili sancağı tevcîh buyurulmuşdur.

Ve mukaddemâ Der-aliyye'de topçıbaşılık itmiş ve İsmâ'îl Kal'ası binâ emâneti gibi ba'zı (**s.58**) hidemâtda istihdâm olunmuş olan Varnalı-zâde Selîm Ağa'ya dahi rütbe-i vezâret tevcîh olunub kendü beldesi olan Nigbolı'da mutabassırâne ikâmetle muntazır-ı fermân olmak üzre ol cânibe irsâl buyuruldı. Bundan sonra mahallinde tafsîl olunacağı vechile Rusyalular birkaç def'a Özi Kal'ası üzerine hücûm itdiklerinde işbu Selîm Paşa Özi imdâdına me'mûr olarak beldesi ya'nî Nigbolı ve havâlîsinden tedârük eyledigi yedi sekiz yüz kadar âdem ile Kasım'dan beş on gün mürûrunda mahallinden hareketle cânib-i me'mûriyyetine azîmet eylemişdir.

Şa'bân-ı mu'azzamın on birinci güni Mihalic â'yânından olub beş yüz nefer süvâri ile sefere me'mûr olan Pankuduzoğlı ve ferdâsı Bolı voyvadası olan Çalık-zâde İbrâhîm Ağa dahi iki bin nefer süvâri ve piyâde ile Sofya sahrâsında Ordu-yı Hümâyûna vâsıl olub beş on gün sonra Eflâk cânibine irsâl buyuruldılar ol tarafda ikisinin dahi yararlıkları zâhir olub hattâ İbrâhîm Ağa rütbe-i şehâdeti dahi ihrâz ile isbât-ı cevher-i sadâkat eylemişdir.

Anadolı pâyesiyle Ordu-yı Hümâyûn kadısı olan Tatarcık Abdullâh Efendi fâzıl-ı bî-nazîr[2] bir zât-ı fetânet-semîr oldığı hâlde kendüsünün vakâr ve mekâneti ve herkes nazarında der-kâr olan şân ve şöhreti serdâr-ı ekreme girân gelerek azlini Dersa'âdet'e tahrîr ve inhâ itmekle Abdullâh Efendi bâ-işâret-i Şeyhü'l-islâmî şehr-i Şa'bân'ın on üçünci Pâzârirtesi güni Ordu-yı Hümâyûn kadılığından azl ile Mağnisa'da ikâmete me'mûren irsâl kılınmış ve yerine Galata kazâsından ma'zûl Tarakcı-zâde Mehmed Sâdık Efendi İstanbul pâyesiyle Ordu-yı Hümâyûn kadısı ta'yîn buyurılub anın vusûlüne dek Ordu-yı Hümâyûn ahkâmı bi'n-niyâbe idâre olunmak üzre şâ'ir-i meşhûr Vehbî Efendi'ye ihâle olunmuşdur. Lâkin Abdullâh Efendi ekâbir-i ulemâdan meclis-ârâ ve fâzıl-ı bî-pervâ bir zât oldığından bu hâlde yine taraf-ı serdâr-ı ekremîden kendüsüne harc-ı râh virilerek azli güyâ Dersa'âdet tarafından vukû' bulmuş gibi i'tizâr ve iltifât yollu mu'âmeleler ile mahall-i ikâmetine îsâl olunmuşdur.

Edîb Efendi dir ki Abdullâh Monlâ'nın azli ve nefyini mûcib bir cünhası[3] yoğiken re'y-i erbâb-ı hilâf ile tebdîli murâd-ı serdâr-ı ekremî olmağın işâretleri üzre azl ile yerine Şânî-zâde nasb olundı.

Akdemce Belgrad defterdârlığmdan ma'zûl olan Yûsuf Hüsnî Efendi hırs ve tama'ı hasebiyle zîrde beyân olunacağı vechile zahîrenin hârice bey' ve ihrâc olunmasına bâdî (**s.59**) ve bu sûretle Belgrad Kal'ası'nın ihtilâline mü'eddî oldığından mâ'adâ zahîre cem'i içün cânib-i mîrîden kendüye beş yüz kîseden mütecâviz hazîne virilmiş olub bu husûsda dahi tekâsül itdiginden başka Belgrad ahâlîsine ve Sırb re'âyâsına nice nice zulm ve

1 Tehî: Boş, hâlî.
2 Bî-nazîr: Benzeri olmayan.
3 Cünha: Ufak cürüm, küçük kabahat, küçük suç.

ta'addîler eylemiş oldığı Belgrad Muhâfızı Abdî Paşa tarafından Ordu-yı Hümâyûna inhâ ve iş'âr olunmağın Şa'bân'ın on sekizinde boğulub vasiyyeti üzre na'şı Bâlî Efendi Türbesi civârında defn olunmuşdur.

Akdemce Eflâk cânibinden Ordu-yı Hümâyûna vârid olan esîrler Dersa'âdet'e gönderilmiş idi. Binâ'en-aleyh taraf-ı şâhaneden serdâr-ı ekreme dört yüz kîse akçe ile bir kabza mücevher şemşîr[1] ihsân ve kendüyi taltif ve asâkiri emr-i gazâ ve cihada teşvîk zımnında bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurılub mâh-ı merkûmun yirmi üçünde Ordu-yı Hümâyûna vâsıl olmuşdur.

Nemçelünün ifsâdıyla Morava Cisri ve Belgrad etrâfında vâki' Pozorofca ve Ahram câniblerinde isyân iden Sırb re'âyâsının te'dîbi zımnında Sofya cânibi Ser'askeri Süleymân Feyzî Paşa akdemce ol cânibe irsâl olunub serdâr-ı ekrem ordusuna müretteb olan bayraklardan bir haylîsi dahi anın ma'iyyetine gönderilmişidi. Bi-tevfîkillâhi Te'âlâ Pozorofca'da ictimâ' iden usâtın cem'iyyetleri tefrîk ve Pozorofca ve İpek ve Ahram tarafları tathîr olunarak Belgrad yoluna emniyyet-i kâmile gelmiş ve Belgrad cânibine küllî zahâ'ir ve mühimmât nakl olunmuşdur. Lâkin Tuna sevâhiline îcâbı kadar asker gönderilemediginden Özi ve İsmâ'îl ve Hotin taraflarının kuvvetine za'f târî olub zîrde beyân olunacağı vechile ol tarafda vâfir vekâyi'-i müdhişe zuhûra gelmişdir.

Minvâl-i meşrûh üzre Sofya sahrâsında müddet-i ikâmet uzayub bî-vakt avdet ise öteden berü yeniçeri tâ'ifesine âdet oldığından bir âlây bî-âr Sofya'dan ihtiyâr-ı firâr itmege başladıklarından kendülerini işgâl içün meşk-i kâr-zâr[2] ve ta'allüm-i sanâyi'-i harb ve peykâr eylemeleri serdâr-ı ekrem tarafından emr ve sipâriş olundığına mebnî anlar dahi çend rûz ta'lîme iştigâl ile tekmîl-i ta'lîm ve azmâyiş[3] eylediklerini ağaları inhâ ve sadr-ı âlî kadre teklîf-i temâşâ eyledikde sadr-ı â'zam ordu ahâlîsine tertîb-i ziyâfet husûsunı irâde ve kazganlar tedârükiyle kifâyet idicek ta'âmı âmâde idüb yeniçeri ordusı pîşgâhına nasb olunan sâyebâna[4] teşrîf ve bu bahâne ile yeniçeri şahbâzlarını taltîf iderek sebât ve istikrârlarına vesîle olmak kasdıyla it'âm-ı ta'âma mübâderet ve icrâ-yı ameliyyât-ı cenk ve isti'mâl-i tabanca ve tüfenk temâşâsına rağbet eyledigi esnâda nişân uranlara (s.60) atiyye ile ikrâm olunur iken ber-vech-i ma'hûd kılîc ve kalkan ile meydân-ı neverd tek ü tâz[5] olan birkaç şahhâz-ı hâhiş atiyye ile kerem-sâz-ı tenevvür-i hırs ve âz olub otağ-ı serdâra hücûm eylediklerini gören biraz meş'ûm-ı mezbûrlara pey-rev-i teba'iyyet ve tarna'-ı in'âm ile adedleri sûret-yâb-ı kesret oldukda mutarassıd-ı icrâ-yı mel'anet ve dîde dûz-ı vakt-i fırsat olan tâ'ife-i yeniçeriyân seyl-i seyf ile izhâr-ı isyân iderek otağ-ı serdâra muhâceme itdiklerinde vezîr-i â'zam verâ-yı sâyebândan firâr ve ber-takrîb güc ile tahlîs-i cân eylemiş ise de bağteten fi'e-i bâgîyenin hetk-i perde-i itâ'at ve böyle bir fitne îkâ'ında icrâ-yı âdet-i kadîmelerine cür'et itmelerinden ve bu makûle askerîden fâ'ide şöyle dursun müstevcib-i zarar olacakları mülâhazasından ricâl-i devlet mütehayyir ve müte'ellim iken ne hâl ise hüsn-i tedbîr ile fitne basdırılub ancak bu hâl üzre artık Sofya'da ikâmet mûcib-i vehâmet

1 Şemşîr: Kılıç.
2 Kâr-zâr: Kavga, cenk, savaş, harp, muharebe.
3 Azmâyiş: Tecrübe, deneme, sınama.
4 Sâyebân: Gölgelik, büyük çadır, koruyan.
5 Tek ü tâz: Çok koşan; koşucu.

olacağı anlaşıldığından hemân göç tedârükine teşebbüs olunmuşdur.

Ordu-yı Hümâyûn vech-i meşrûh üzre kırk dokuz gün kadar Sofya sahrâsında ikâmet eyledigi avânda ordu levâzımâtı ikmâl ve Eflâk ve İsmâ'îl taraflarına mümkün mertebe takviyyet virilmege iştigâl olunmuş idi. Bu kerre ber-vech-i meşrûh Ordu-yı Hümâyûnun oradan hareketi lâzım gelüb ancak ne tarafa teveccühi münâsib idügi zımnında birkaç def'a akd-i meclis-i meşveret olunarak ittifâk-ârâ ile Niş cânibine harekete karâr virilmegin Ramazân-ı şerîfin yirmi ikinci ve Haziran'ın on beşinci güni Sofya sahrâsmdan hareketle Niş sahrâsına muvâsalat olındığının üçünci güni umûm meşvereti tertîb olunub Niş cânibi Ser'askeri Süleymân Feyzî Paşa ve Niş Muhâfızı Selîm Sırrı Paşa ve Ordu-yı Hümâyûn Çarhacısı Çerkes Hasan Paşa ve Ordu-yı Hümâyûn ricâli ve ocaklar ağaları hâzır-ı bi'l-meclis oldukları hâlde kangı tarafa gidilmek münâsib olacağı siyâkında mübahaseye şurû' olundukda çünki Almanya İmparatorı bu vakte dek bir tarafdan baş göstermeyüb ordusı Belgrad karşusunda oldığı hâlde Ordu-yı Hümâyûnun ne tarafa hareket idecegine muntazır idügi ahz olunan dîllerden istihbâr olundığma ve Belgrad'da külliyyetlü zahîre olmayub Nehr-i Tuna'nın karşu yakası dahi Nemçe yedinde olmak hasebiyle aşağı tarafdan kayıklar ile zahîre celbi mümkün olamayacağına nazaran doğrı Belgrad'a gidilse fıkdân-ı zahâ'ir ile orduda fenalık zuhûr itmek ihtimâli der-kâr oldığından ve Tuna üzerine inşâsı lâzım olan köpri henüz yapılamamış idüginden ve esbâb-ı sâ'ireden dolayı Fethü'l-islâm cânibine gidilmek üzre karâr virilerek hemân ol tarafa teveccüh olunmuşiken esnâ-yı râhda Vidin cânibi Ser'askeri Hasan Paşa'dan tahrîrât gelüb Fethü'l-islâm (s.61) yolları tenk[1] ve dağistân olmağla hîn-i mürûrda zahmet çekileceginden başka Fethü'l-islâm'da lüzûmı kadar zahâ'ir-i müddehare[2] olmadığını arz ve iş'âr itmiş oldığından Vidin tarafına tahvîl-i inân-ı azîmet olarak Şevvâl'in sekizinci güni Vidin civârında vâki' Musaman Nehri kenârıuda Gâzîler Tepesi nâm mahalle muvâsalatla nasb-ı hiyâm-ı ikâmet olundukda yeniçeriler yine gulüvv[3] ve ağaları olan Kelleci Osmân Ağa'nın çadırına hücûm iderek taleb-i ulûfe bahânesiyle haymegâh-ı hümâyûna mühâceme[4] içün anı dahi önlerine katmak istediklerinde yoldaşlar ocağımız itâ'at ocağıdır böyle yolsuz işden fâriğ olun deyü nush ve pend itdikce tâ'ife-i merkûme izhâr-ı şiddet idüb hattâ ağa-yı mûmâ-ileyhi birkaç yerinden mecrûh itmekle basbayağı zorbalığa cesâret eylediklerinden ber-takrîb ellerinden firâr ve gelüb vukû'-i hâli erkân-ı devlete ihbâr idicek düşman üzerine sevk olunacak askerin Ordu-yı Hümâyûn yağmasına koyılacakları ma'lûm oldığından hemân Çerkes Hasan Paşa sedd-i râh-ı mürûr olmak üzre geçecekleri köpri başına me'mûr kılınmağla hemân köpri başını zabta ibtidâr ve düşman-ı dîn ile mukâbele esnâsında böyle isyân ve esâ'et kangı dîn ve milletde câ'iz görilür vâdîsinde ta'n[5] ve teşnî'[6] iderek zâbit nâmıyla birkaç kâbil-i hitâb olanları celble böyle vakitde böyle yolsuz harekete sebeb nedir deyü istihbâr eyledikde ulûfelerimizin vakti mürûr ile yoldaşlarımızın harclığı kalmadığından hazînede mevcûd akçeden ulûfemizi alacağız deyü i'tizâr vâdîsinde orduyı yağma niyyetinde olduklarını izhâr eylediklerinde Çerkes Hasan Paşa sevk-i kelâma

1 Tenk: Dar, sıkıntılı, küçük.
2 Zahâ'ir-i müddehare: İstif edilmiş zahire.
3 Gulüvv: Haddini aşma, ileri gitme, taşkınlık.
4 Mühâceme: Hücum etme, saldırma, her taraftan birden saldırma.
5 Ta'n: Sövme, yerme; ayıplama.
6 Teşnî': Çok ayıp ve çirkin bulma; ayıplama.

muktedir bir vezîr-i dilîr olmağla böyle zorbalıkla ulûfe istemek muhâlif-i kânûn-ı edeb degilmidir. Kaldıki hazînede olan nukûd bir iki gün zarfında düşman ile olunacak mukâbelede isbât-ı vücûd idecek dilâverler içün vaz‘ ve tehyi’e kılınmış oldığından başka mevâcibinize vefâ itmeyecegi âşikârdır. İnşâallâh sadr-ı â‘zam efendimiz tarafından tahrîre şitâb[1] ve birkaç gün zarfında ulûfeniz isticlâb olunacağına ben kefîlim deyü mülzimâne sözler ile bir haftaya kadar ulûfelerinin i‘tâsına kefâlet iderek ve ricâl-i devlet tarafından dahi mahzar-gûne sened virilerek fesâdın öni kesdirilmiş olub ancak bu vak‘anın hudûsı Osmân Ağa'nın tekâsülüne ve ihtimâmsızlığına haml olundığından ve bu fesâdın menşe’i Osmân Ağa'nın mensûb oldığı otuz bir bölügi ortası idügi tahkîk kılındığından kendüsünün azliyle yerine Kul Kethüdâsı Emîn Ağa yeniçeri ağası ta‘yîn olunmuş ve askerînin bu hareketleri vakt ve hâle yakışmaz bir nev‘i küstahlık oldığı ba‘zı ukalâlarına tefhîm olunarak kendüleri dahi refte refte bu hareket-i nâ-marziyyelerinden nâdim (**s.62**) olmalarıyla fî-mâ-ba‘d mezkûr ortanın içlerinde bulundırılması ocaklar tarafından istid‘â olundığına binâ’en hemân mezkûr orta Yergögi muhâfazasına ta‘yîn ve irsâl kılınmışdır.

Her ne bâl ise bu gâ’ile dahi ber-taraf kılınarak tâ’ife-i askeriyye oldukca nizâm ve râbıta tahtına konılub hemân Nemçe üzerine savlet ve hücûm olunmak karâr-gîr olmuş ise de kangı tarafdan hareket ve hücûm olunmak münâsib olacağını müşâvere içün bu esnâda birkaç def‘a serdâr-ı ekrem huzûrunda Melek Paşa kethüdâlığından nâ’il-i vezâret olub el-hâletü hâzihî[2] Vidin ser‘askeri bulunan sâlifü'z-zikr Hasan Paşa ve Ordu-yı Hümâyûn Çarhacısı Çerkes Hasan Paşa ve Selîm Sırrı Paşa ve Vidin Muhâfızı Ruscuklı Şerîf Hasan Paşa ve ordu ricâli ve ocaklar ağaları ve sefer görmüş ba‘zı sâl-hûrde[3] ve cihân-dîde zâtlar hâzır oldukları hâlde meclis-i meşveret akd olundukda Livâ-yı Şerîf ile serdâr-ı ekremin hareketi mi münâsibdir yohsa bir ser‘asker nasb olunub da anın gönderilmesi mi muvâfik-ı maslahatdır evvel emirde burasının kat‘ olunması îcâb-ı hâlden olmağın bu mebhasde bir haylî müzâkere ve münâkaşalar cerâyan itdikden sonra çünki ser‘asker nasb ve irsâl olundığı takdîrce muzaffer olur ise ne güzel aksi zuhûrunda dahi Ordu-yı Hümâyûndan takviyyet virilmek ve her vechile telâfî-i mâ-fât[4] idilmek mümkün olub ammâ Ordu-yı Hümâyûna evvel emirde maâzallahi Te‘âlâ bir sûret-i za‘f ve fütûr ârız olacak olur ise hâl müşkil olur.

Binâ’en-aleyh bir ser‘asker nasb ile Tuna'nın karşu tarafına irsâl olunmak münâsib görilüb fakat ser‘asker kim olacağı ta‘yîn ve tasrîh olunamadı ve çünki Vidin ser‘askeri sâlifü'z-zikr Hasan Paşa'nın Mora cânibinde vukû‘a gelmiş olan yararlıklarına ve Vidin havâlîsine sâ’irinden ziyâde vukûflı bulunmasına ve evsâf-ı sâ’iresine nazaran bu hutûb-ı cesîme-i ser‘askerî bi't-tabi‘ anın uhde-i istihâline ihâle olunmak lâzım gelmiş ise de me’mûriyyetin cesâmetine ve maslahatın nezâketine binâ’en sarâhaten kendüye teklîf olunamamış idi. Lâkin muktezâ-yı hâli kendüsi muvâzene iderek kendüyi ortaya atub izhâr-ı rağbet itmekle hemân her tarafdan tahsîn ve tasvîb olunarak ser-â-sere[5] kaplu ser‘askerlik kürki ilbâs ile ordusunun tanzîmine mübâşeret olundı.

1 Şitâb: Acele, sürat, çabukluk.
2 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.
3 Sâl-hûrde: Pek ihtiyar, çok yaşlı.
4 Telâfî-i mâ-fât: Elden çıkan şeyin telafisi, kaybedilen bir şeye karşı başka bir şey kazanma.
5 Ser-â-ser: Baştan başa, büsbütün. Altın veya gümüş telle dokunmuş bir çeşit kıymetli kumaş.

Ve bu hilâlde harâret-i hevâ ve tezâhüm-i leşkerle hâsıl olan ta‘affünâtdan[1] orduda bazı gûne hastalıklar zuhûr iderek nakl-i mekân olunmak lâzım gelmegin Şevvâl'in yirmi dördünci Pâzârirtesi güni Ordu-yı Hümâyûn ile Vidin'in üst tarafında Tuna kenârında Kalafat karşusunda vâki‘ Musova sahrâsına nakl olunmuşdur. Bundan sonra ser‘asker-i müşârün-ileyh Hasan Paşa karşuya mürûr idüb Tuna kenârıyla Ada Kal‘ası hizâsına (**s.63**) doğrı hareket ve Nemçe'nin Lazarethâneleri olan mahalle ve İrşova kasabasına hücûm ile teshîrlerine himmet ve ba‘dehu Mehâdiye[2] ve Şebeş taraflarına azîmet itmesi husûsuna bi'l-istişâre karâr virilmiş oldığmdan Şevvâl'in yirmi altıncı güni piyâde ve süvârî on iki bin kadar asker ile açıklara bi'l-irkâb Tuna'nın karşu yakasında Eflâk memlektine tâbi‘ Kalafat karyesine imrâr olunub berü tarafdan dahi Fethü'l-islâm muhâfızı olan Memiş Paşa Fethü'l-islâm'dan hareketle Tekye ve İrşova muhâzîsi[3] olan Tekke Burunu'ndan balyemez toplarla İrşova'da bulunan â‘dâyı tazyîk eylemesi emr ve irâde buyurulmuş ve Çerkes Hasan Paşa dahi Ser‘asker Hasan Paşa'ya imdâd ve i‘âne itmek üzre me’mûr olub hîn-i iktizâda o dahi Tuna'yı karşu tarafa güzâr itmek üzre yedi sekiz bin mikdârı asker ile Fethü'l-islâm cânibine gönderilmişdir.

Ser‘asker Hasan Paşa karşu tarafa mürûr itdikde ordusunun levâzımâtını ikmâl ile kendüsüne çekidüzen virdikden sonra ber-vech-i meşrûh yukaru doğrı hareket iderek muhârebeye mübâşeret ile henüz Çerkes Hasan Paşa yetişmeden Lazarethâne'yi feth ve teshîr itmişdir. Ancak anın tafsîlinden akdem o sevâhilin icmâlen ba‘zı ahvâl ve evsâfı beyânına mübâderet olunur.

Mehâdiye Havâlîsinin ve Tuna Sevâhilinin Ba‘zı Ahvâl ve Evsâfı

Nehr-i Tuna ile Vidin'den Belgrad'a doğrı teveccüh olundukda yarım sâ‘at mikdârı mesâfede Tuna sâhilinde ve Tuna'nın sol cânibinde Kalafat karyesi vardır ki Eflâk'a tâbi‘ ve ticâretgâh bir karye-i cesîmedir.

Andan yirmi sâ‘at yukaruda yine nehr-i mezkûrun sâhilinde sağ tarafında Fethü'l-islâm nâm kasaba vardır ki dâ’iren mâdâr tahmînen altı yüz zirâ‘ mikdârı bir kal‘a ile bir câmi‘ ve bir hammâmı ve hâric-i kal‘ada üç beş yüz kadar büyût ve dekâkîn-i adîdeyi şâmil bir kasaba-i dilârâ olub birkaç ordu alur bir düz sahrânın kenârında vâki‘dir câmi‘ ve çeşmesinin târîhleri Sultân Mahmûd-ı Evvel Hazretleri'nin nâmınadır.

Fethü'l-islâm'ın karşu tarafında yüz elli kadar re‘âyâ hânelerinden ibâret Geçid karyesi olub işbu sefer-i hümâyûnda Fethü'l-islâm'da olan asâkir-i İslâm'ın ekserî açık ta‘bîr olunur kayıklar ile Nehr-i Tuna'yı oradan ubûr itmişlerdir.

Bundan üç sâ‘at yukaru doğrı gidildikde Tuna'nın vasatında Ada-i Kebîr Kal‘ası vâki‘dir ki şöhreti hasebiyle ta‘rîf ve tafsîlden müstağnî olan kılâ‘-ı meşhûre-i (**s.64**) hakaniyyeden olub anın muzâfâtından Tuna'nın sağ cânibinde Şans ta‘bîr olunur bir küçük kasabacık vardır.

1 Ta‘affün: Çürüme sonucu kokma.
2 Mehâdiye: (Muhâdiye) Mehadia, Caraş-Severin, Romanya.
3 Muhâzî: Birbirinin karşısında ve bir hizada bulunan. Paralel.

Kal'a-i mezkûre ile Fethü'l-islâm'ın nısfına karîb mahalde Tuna'nın ortasında bir cânibden dîger cânibe dek hüdâyî döküldi ahcâr-ı bî-şumâr vâki' olub kayıklar hîn-i mürûrda zahmete giriftâr ve ba'zan kazâya dû-çâr olageldiginden Tuna Girdâbı deyü beyne'n-nâs[1] meşhûr olmuşdur.

Mezkûr Ada Kal'ası'nın bir sâ'at yukarusunda ve Nehr-i Tuna'nın sol cânibi sâhilinde bu kerre Nemçelüler ibtidâ-yı nakz-ı ahdde ale'l-gafle istîlâ itmiş oldukları İrşova kasabası vâki'dir ki iki üç yüz mikdârı İslâm ve re'âyâ hânelerini ve bir câmi'i müştemil ve etrâfı şaranpo çevrilmiş bir palanka olub Nemçe'nin Lazarethânesi arâzîsiyle mahlût olarak güzel mezra'a ve mer'âları vardır.

İrşova'nın karşusunda Tuna'nın sağ cânibi sâhilinde Tekke didikleri şaranpolli bir küçük palanka vardır ki Sofya'da defîk-i hâk-i ıtır-nâk olan Fusûs Şârihi Bâlî Efendi-i merhûmun akrabâsından Gâzî Alemdâr Alî Baba'nın merkadı[2] orada oldığından Tekke deyü müsemmâ[3] ve ma'rûf olub üç dört yüz kadar dizdâr ve neferât hânelerinden ibâretdir.

İrşova'ya altı sâ'at mesâfede Mehâdiye Boğazı dinmekle ma'rûf olan boğaz vâki' olmuşdur ki iki tarafı gâyet mürtefi' ve ormanlık dağlardan ibâret oldığı hâlde vasatından Çernih ta'bîr olunur Mehâdiye Suyı güzâr ider ki büyük bir nehirdir. Bu altı sâ'at mesâfede güzel karyeler ve bağlar ve eşcârı müştemil müferrah yerler vardır.

Boğaz-ı mezkûr Temeşvar eyâletinin kilidi mesâbesinde olmak üzre beyne'n-nâs meşhûr olub bin yüz elli ve elli bir târîhlerinde bi'd-defa'ât burada Nemçelüler ile muhârebe olunarak küllî nüfûs itlâfıyla zabt ve teshîr olunmuş idi bu seferde dahi Nemçelüler buraya külliyyetlü asker ve kat kat metrisler ile istihkâm virmişler idi.

Mehâdiye Nehri kenârında İrşova kasabasına yarım sâ'at ve Ada Kal'ası Şans'na bir buçuk sâ'at mesâfede arâzî-i müsteviyyede Nemçe'nin Lazarethânesi ya'nî karantina mahalli vâki'dir ki tahmînen yüz aded hâne ve yirmi aded kal'a gibi etrâfı mazgallu ebniye-i mîriyye-i cesîmeyi ve bir büyük manastır ile bir kilisayı ve altmış kadar dekâkîni şâmil bir kasaba olub bender-gâh-ı ticâret[4] oldığından emvâl-i tüccâr ile mâlâ-mâl[5] ve etrâf ve havâlîsinde top menzili mahallerde on beş yirmi kadar karagolhâneler oldukdan başka boğaza karîb nehr-i merkûm kenârında cebele müntehî olunca metrisler ile muhât[6] olub el-hâsıl yirmi otuz bin askere ârâm-gâh[7] olabilecek bir mahall-i menî'[8] idi.

(**s.65**) Ve Mehâdiye Boğazı'nın müntehâsında Mehâdiye dinilan ve dört beş yüz kadar büyük ve küçük hâne ve ebniye-i mîriyyeyi ve büyük kilisaları müştemil bulunan kasaba-i cesîme vâki' olmuşdur.

Mehâdiye Boğazı'nın vasatına karîb kal'a şeklinde bir tabya olub ol vakit asâkir beyninde Akpalanka deyü meşhûr olmuş idi. Çünki elli bir ve elli iki târîhlerinde Ada

1 Beyne'n-nâs: Halk arasında.
2 Merkad: Mezar, kabir.
3 Müsemmâ: Bir ismi olan, adlanmış, adlı.
4 Bender-gâh-ı ticâret: İşlek ticaret iskelesi, limanı, şehri.
5 Mâlâ-mâl: Çok dolu, dopdolu.
6 Muhât: İhâta olunmuş. Etrafı çevrilmiş. Etrafı kuşatılan. Bir şey içinde bulunan.
7 Ârâm-gâh: Dinlenilecek yer, dinlenme yeri.
8 Mahall-i menî: Sarp, çetin yer.

Kal'ası Nemçelü yedinde bulundığından burada istihkâmâta dâ'ir bir şey yapmamışlar imiş ammâ şimdi zikr olunan palanka bir yüksek tepe üzerinde istihkâmât-ı cesîmeden ibâret bulunub ve mukâbilinde ana mu'âdil bir palanka olub bu iki palanka arasında ova içinde Çernih kenârında on toplu bir küçük kal'a binâ ve berüsünde nehirden bâlâ-yı cebele varınca metrisler hafr ve birbirini korur ve boğaza duhûl ve vülûca[1] mâni' olur müte'addid yan tabyaları ihdâs iderek el-hâsıl Mehâdiye Boğazı'na kuş uçmayacak derecelerde metânet virmişler idi.

İrşova'dan beş sâ'at yukaruda Tuna'nın öte tarafında Nemçe ülkâsında İnlik ta'bîr olunur hüzn-i hasine mânend bir gâr-ı ba'ûdü'l-gûr olub medhali Tuna'nın üzerine müşerref ve Özi sengistânından[2] ibâret bir sarp cebel ve derûnı birkaç biu asker alabilecek kadar vâsi' olmağla Nemçelüler bu mağaranın yemîn ve yesârında metîn ve müstahkem tabyalar inşâ ve içerüsüne iki bin kadar asker ve mikdâr-ı kâfi toplar vaz' ve bir mu'teber kapudanlarını muhâfız ta'yin ile Vidin'den Belgrad'a âmed ü şüd idecek sefâ'in-i İslâmiyye'nin mürûrına mâni' olurlar ve içinde mikdâr-ı kâfi zahâ'ir ve mühimmâtları olub berren alınmak kâbil olmadığı misillü nehren dahi topları suya berâber oldığından yanaşılmak mümkün olmayub zabt ve teshîri muhâlâtdan add olunur idi ve esfâr-ı sâbıkada Veteran nâın ceneral burasını bir mikdâr asker ile kırk beş gün kadar muhâfaza eylemiş oldığından Nemçelüler beyninde Veteran Mağarası deyü ma'rûf olmuş idi. Bu kerre ise avn-ı inâyet-i Bârî ile burası (himmetü'r-ricâl taklau'l-cibâl)[3] mü'eddâsınca himmet-i serdâr-ı ekremî ile feth olundukdan sonra andan Belgrad karşusunda kâ'in Papa Kofsa nâm mahalle dek Tuna sâhilinde vâki' olan kal'a ve palankalar ve içerülere doğrı nice bikâ' ve kılâ' zîrde beyân olunacağı vechile kâffeten Memiş Paşa mübâşeretiyle feth ve teshîr olunmuşdur.

Ser'asker Paşa'nın Evvelki Muhârebesiyle Lazarethâne'nin Fethi

Ber-minvâl-i sâbık ser'asker paşa Kalafat yakasına geçüb kânûn-ı cenge hüsn-i nizâm virdikden sonra Zi'l-ka'de'nin beşinci ve Temmuz'un yirmi yedinci Peuçşenbe güni Ada Kal'ası pîşgâhına doğrı hareket itdigi esnâda Memiş Paşa dahi Feth-i İslâm'dan hareketle giceleyin vaz' (**s.66**) ve tertîb itmiş oldığı balyemez toplarla Tekke Burnu'ndan İrşova'daki Nemçelüler üzerine gülle yağdırmağa mübâşeret itmekle ve açıklarla karşuya geçüb hücûm göstermekle Nemçelüler İrşova'da inşâ itmiş oldukları müte'addid tabyaları ve Kral Bağçesiyle İrşova beyninde vâki' kumlukda hafr eyledikleri metrisleri terk ile Lazarethâne havâlîsine tecemmu' itmege mecbûr oldılar.

Ser'asker Hasan Paşa Tuna kenârıyla Ada Kal'ası üzerine müşerref olan dağlar verâsından yüriyerek kal'a-i mezkûre muzâfâtından olan Şans kasabasından mürûr ile İrşova'dan çıkan Nemçe taburları üzerine Ada ile Lazarethâne cânibinde vâki' sögüdlük içinde bir mikdâr süvârî hücûm itdirüb kendüsi dahi asâkir-i bâkiye ile Lazarethâne üstündeki cebelden sûret-i hücûm göstermekle Nemçelüler sekiz on bin kadar askerleriyle bi'l-ittihâd

1 Vülûc: Girme, sokulma, duhul etme.
2 Sengistân: Taşlık, taşı çok olan yer.
3 "Yiğitlerin himmeti dağları yerinden söker."

Lazarethâne istihkâmlarına çekilüb mukâbeleye kıyâm eylediler ise de asâkir-i İslâmiyye arkalarından ayrılmayub ve top ve tüfenk ateşine bakmayub keskin üzengi ile hemân bir uğuran hücûm ve içlerine duhûl iderek seyf ü sinân i'mâline mübâşeret itdiklerinde Nemçelüler dayanamayub hemân kâffe-i mühimmât ve zahâ'ir ve eşyâların terk ile Mehâdiye Boğazı'na doğrı firâr itmeleriyle asâkir-i İslâmiyye Lazarethâne'yi zabt idüb ber-minvâl-i sâbık bender-gâh-ı ticâret olmak hasebiyle derûnunda mevcûd olan bunca emvâl ve eşyâyı iğtinâm[1] ve hod be-hod beynlerinde iktisâm[2] itmişlerdir.

Bu muhârebede Nemçelünün külliyyetlü asâkiri telef oldukdan başka on üç kıt'a topları ve cebehâne ve mühimmât-ı sâ'ireleri dahi zabt olunub topları ba'zı üserâ ile berâber serdâr-ı ekreme ve anın tarafından dahi Dersa'âdet'e irsâl olunmuşdur.

Bu haber-i meserret-eser serdâr-ı ekreme vâsıl oldukda külliyyetlü nukûd ve çelenkler istishâb ile Ordu-yı Hümâyûna tahmînen yirmi sâ'at kadar mesâfesi olan Lazarethâne'ye tebdîlen azîmet birle ser'asker paşa haymesine nüzûlünde meger asâkirin ser'asker paşaya bahşiş ve çelenk içün takazaları[3] ve belki bu keşmekeşle izhâr-ı sûret-i isyân itmeleri hengâmma tesâdüf itmekle ayn-ı kerâmet kabîlinden olarak hemân ser'asker paşaya ve sâ'ir rü'esâya hil'atler ve ibrâz-ı mehâret ve celâdet[4] itmiş olanlara çelenkler ve atiyyeler ihsân itdikden sonra feth olunan mahalleri temâşâ ve mecrûhları bi'z-zât birer birer yoklayarak cümlesine atiyyeler i'tâ ve kâffe-i asâkire izhâr-ı nevâziş ve iltifât idüb hayme-i ser'askerîye ric'at eyledikde ol havâlî ahvâline vâkıf olan ba'zı zâtları celb ile Mehâdiye'nin tarîk-i teshîrini su'âl itdiklerinde turuk ve mesâlikinin su'ûbetlü oldığını ve ber-vech-i meşrûh Mehâdiye Boğazı kemâl-i metânet ve menâ'at üzre olmak hasebiyle feth ve teshîri (s.67) derece-i istihâlede idügini Vidin ağaları haber virmiş ve ba'zıları külliyyetlü piyâdeye ve ziyâde kuvvete mevkûf olub el-hâletü hâzihî derece-i lüzûmuna nazaran piyâdemiz ekall-i kalîldir[5] ve ba'zıları dahi gayret ve himmet buyuruldığı hâlde Cenâb-ı Hakk'ın inâyeti ve Peygamberimizin berekât-ı ruhâniyyeti ile teshîri me'mûldür dimişler ve fi'l-vâkı' Mehâdiye'nin teshîri müşkil ise de ol mevki'in elegirmesi dahi gâyet mühimm olub bu vakte dek Çerkes Hasan Paşa dahi vâsıl olarak ordu-yı ser'askerîde kesret ve kuvvet hâsıl olmağın Mehâdiye üzerine hareket olunmak üzre karâr virildi fakat İnlik durur iken Mehâdiye'nin teshîri düş-vâr olur dinildikde serdâr-ı ekrem siz Mehâdiye'nin teshîrine bakınız biz berü tarafda İnlik'in teshîrine sa'y ideriz deyü cevâb virüb Zi'l-ka'de'nin onuncı Salı güni vakt-i asrda Lazarethâne'den avdet ve hareketle ferdâsı Ordu-yı Hümâyûna muvâsalat eylemişdir.

Çend rûz mürûrunda huzûr-ı serdâr-ı ekremîde akd-i meclis-i istişâre ve Ordu-yı Hümâyûnun Vidin sahrâsında Fethü'l-islâm'a azîmeti husûsı der-miyân olunub ancak serdâr-ı ekrem meclisden akdem kethüdâları olan Süleymân Rûhî Ağa ile bu husûsı istişâre itdikde hâlâ bu tarafda iken kıllet-i zahâ'irden zahmet çekiyoruz Fethü'l-islâm'da bütün bütün dûçâr-ı müzâyaka oluruz deyü men' sadedinde olmuş idi. Bu kerre meclis-i meşveretde dahi

1 İğtinâm: Ganimet suretiyle alma, yağma ve talan etme. Zahmetsiz bir kazanç gözüyle.
2 İktisâm: Bölüşme, paylaşma, hisselere ayırma.
3 Takaza: Başa kakma, serzenişte bulunma ya da azarlama.
4 Celâdet: Yiğitlik. Bahadırlık. Kuvvet ve şiddetlilik. Muhkemlik. Salâbet, metânet.
5 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.

ba'zılar kıllet-i zahâ'iri[1] bahâne iderek Ordu-yı Hümâyûnun ilerüye hareket itmemesini tercîh itmişler ise de serdâr-ı ekrem âlî-himmet ve umûrunda mütevekkil bir zât oldığmdan bu tarafda nasıl olduk ise orada dahi öylece oluruz ve eger açlıkdan ölmek lâzım gelür ise burada ölmekden ise orada ölmek evlâdır deyü bunun gibi pek çok bahisler cereyân itdikden sonra nihâyet Vidin muhâfızı olan Şerîf Hasan Paşa Livâ-yı Şerîf muhâfazasında kâ'immakâm bırağılarak sipâh ve silâhdâr ocakları ağaları ve defâtir-i aklâm ile ashâb-ı menâsıbın ekserî anınla berâber kalmak ve sâ'iri serdâr-ı ekremle Fethü'l-islâm cânibine gitmek üzre karâr virildigine ve serdâr-ı ekrem işine mukdim ve mukayyed bir zât oldığına mebnî ma'iyyetiyle gideceklerin serî'an Fethü'l-islâm'a îsâl olunmasını kethüdâ-yı müşârün-ileyh Süleymân Rûhî Ağa'ya tenbîh ve te'kîd idüb kendüsi hemân Zi'l-ka'de'nin on beşinci güni ılgâr ile bir gün bir gicede on sekiz sâ'atlik mesâfeyi kat' iderek Fethü'l-islâm'a bi'l-vusûl ordunun vürûdına intizâr ile Tekke ve Ada Kal'ası taraflarını geşt ü güzâr itdikden sonra yine Fethü'l-islâm'a avdetinde henüz ordunun vâsıl olmaması kethüdâsımn eser-i rehâvet ve betâ'eti oldığından (s.68) ve mukaddemleri dahi serdâr-ı ekremi ilerüye gitmekden men' itmek sadedinde bulunmuş idügünden kendüsüne serdâr-ı ekremin cânı sıkılub âheste reftâr ile dört gün zarfında Ordu-yı Hümâyûn ile Fethü'l-islâm'a vürûdunda Süleymân Ağa senin mücâzâtını Cenâb-ı Hakka havâle eyledim dimiş oldığı ol vakit Ordu-yı Hümâyûnda yazılmış olan ba'zı jurnallerde görülmüşdür. Binâ'en-aleyh Fethü'l-islâm'a vürûdının ferdâsı kethüdâ-yı müşârün-ileyh Süleymân Rûhî Ağa azl ile yerine Defter Emîni Ahmed Nazîf Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub bu sırada ba'zı tevcîhât-ı uhrâ dahi icrâ buyurulmuşdur. Ve ol gün Süleymân Rûhî Ağa intılâk-ı batn illetine ve der-akab[2] hummâ-yı muhrikaya[3] mübtelâ olub üç gün sonra vefât itmişdir.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Enderûn-ı Hümâyûndan muhrec olub ba'zı taşra hidmetlerinde müstahdem ve seksan iki senesi seferi hilâlinde çavuşbaşı ve sonraları dahi ba'zı menâsıba neyl[4] ile bekâm ve bu kerre ber-vech-i meşrûh rûh-ı âzim-i dârü's-selâm olub Fethü'l-islâm'da medfûndur.

Bundan sonra Ordu-yı Hümâyûn ile karşu tarafa geçilmek sûreti tezekkür olunmuş ise de Ordu-yı Hümâyûnun Fethü'l-isâm'da ikâmetiyle ser'asker ordusuna takviyyet virilüb de Mehâdiye'nin fethinden sonra umûmen Ordu-yı Hümâyûnun karşu tarafa mürûr itmesi ser'asker paşa tarafından serdâr-ı ekreme tahrîr ve iş'âr olunmuş ve bu sûret meclis-i meşveretde dahi münâsib görülmüş olmağın serdâr-ı ekrem ordusunun Fethü'l-islâm'da ikametiyle serasker ordusuna takviyyet virilmek üzre karâr virilmişdir.

Gelelim ser'asker ordusunun hâl ve hareketine ber-minvâl-i sâbık Ordu-yı Hümâyûnun Fethü'l-islâm'a vardığı gün Mehâdiye Boğazı'nda bir muhârebe-i cüz'iyye vukû' bulmuşdur. Şöyle ki: Mehâdiye üzerine hareket itmek niyyetiyle ser'asker paşa orduya nizâm virmek ile meşgûl oldığı esnâda asâkir-i İslâmın cenge şevk ve hâhişleri galebe iderek bir fırka-i askeriyye kâ'ide-i harbiyyeden hâric olarak Mehâdiye Boğazı'nın bir tarafına hücûm ve

1 Kıllet-i zahâ'ir: Zahire kıtlığı.
2 Der-akab: Hemen arkasından.
3 Hummâ-yı muhrika: Ateşli humma.
4 Neyl: Merama erişme; isteğine ulaşma. Ulaşılan şey.

iktihâm[1] itdiklerinde etrâfında olan tabya ve palankalardan Nemçelüler gülle yağdırmağa başlamalarıyla birkaç şehîd virerek ric'at itmişler ise de andan sonra usûl ve nizâm üzre Mehâdiye fethine azîmet olunmuşdur.

Ser'asker Paşa'nın İkinci Muhârebesiyle Mehâdiye ve Serdâr-ı Ekrem Mübâşeretiyle İnlik Feth Olundığı ve Memiş Paşa'nın Muhârebesi

Ber-minvâl-i sâbık Lazarethâne Muhârebesi'nde asâkir-i İslâmiyye gâlib ve muzaffer olarak kahr-ı (**s.69**) â'dâya dilîr olduklarından ve celâdet ve şecâ'atle mevsûf ve ma'rûf olan Çerkes Hasan Paşa dahi ordu-yı ser'askerîye iltihâk ile Mehâdiye teshîrine kâfi kuvvet hâsıl oldığından Ser'asker Hasan Paşa müşârün-ileyh Çerkes Hasan Paşa'yı ve Kul Kethüdâsı Sâlih Ağa'yı ve Selanikli es-Seyyid Hâcı Nu'mân Beg'i ve sâ'ir rü'esâ-yı asâkiri celble akd-i meclis-i meşveret idüb Mehâdiye Boğazı bâlâda beyân olundığı üzre Temeşvar eyâletinin kilidi mesâbesinde oldığı hâlde gâyet sarp ve müstahkem bir mevki' olarak esfâr-ı sâbıkada[2] burasının fethi içün küllî nüfûs itlâf[3] olunmuş idügi rivâyet olunur. Ve bu kerre Nemçelüler var kuvvetlerin buraya sarf ile küllî istihkâm virmişler idi. Evvelâ boğaz-ı mezkûrun etrâfındaki tabyalar feth olunub da ba'dehu boğazın fethine mübâderet olunmak üzre karâr virilmegin ser'asker paşa askeri üç kol itmekle iki kolı sağ ve sol tarafda vâki' dağlar üzerine hareket idüb ve orta kol câdde ile gidüb ancak sağ tarafda vâki' ve ber-vech-i meşrûh Akpalanka deyü meşhûr olan büyük tabyanın emr-i teshîri ehemm ve akdem-i umûrdan oldığına mebnî anın üzerine külliyyetlü asâkir ve mühimmât sevk olunarak ve etrâfına metris alınarak hasr ve tazyike mübâşeret ve etrâfındaki dağlara yalnız insân çıkması emr-i düşvâr iken kemâl-i himmet ve ikdâm ile bir semt-i münâsibden büyük ve küçük toplar çıkarılarak dögülmege mübâderet kılındıkdan başka bir tarafdan dahi yeniçeriler hücûmdan hâlî olmadıkları hâlde üç gün bu vechile hasr ve tazyîk olundukdan sonra Zi'l-ka'de'nin yirmi üçünci güni asâkir-i İslâmiyye düşene ve kalana bakmayub hemân bir uğurdan hücûm ve mezkûr palankaya duhûl itmeleriyle derûnunda mevcûd olan beş altı bin kadar Nemçe asâkirinin ekserî telef olmuş ve bâkîsi firâr ile kurtulmuşdur. Lâkin asâkir-i İslâmiyye bunun ile teskîn-i harâret idemeyüb şevâhik-i cibâle[4] balyemez toplar ve humbaralar çıkarılarak Nemçe ordusı şiddetle tazyîk olunmakda oldığı hâlde bir tarafdan dahi bir takım fedâ'î yigitler şaranpo kazıklarından içerü atılub Nemçelüler ile yaka yakaya gelerek pey-der-pey metrislerine hücûmdan hâlî olmazlar idi. Nemçe asâkiri ise iki def'a inhizâm[5] görmekle içlerine korku düşmüş oldığı hâlde Osmânluların böyle şiddetlü savlet[6] ve hücûmlarına tâb-âver olamayacaklarını ve dağdan dağa yapmış oldukları istihkâmât dahi sedd olamayacağını cezın itdiklerinden müteheyyi'-i firâr olmuşlar idi.

Bu vukû'âtı Nemçe jurnallerinde icmâlen bu vechile beyân ider ki: Lazmare nâm dağ

1 İktihâm: Hücum etme, saldırma.
2 Esfâr-ı sâbıka: Önceki seferler, muharebeler.
3 İtlâf: Telef etme, mahvetme, öldürme.
4 Şevâhik-i cibâle: Dağ tepeleri, dağ dorukları.
5 İnhizâm: Hezimete uğrama, bozulma, alt olma, yenilme; bozgunluk.
6 Savlet: Şiddetli hücum, saldırma.

üzerinde mevcûd olan Avusturya istihkâmâtına üç bin adım kadar ba'îd mesâfede (**s.70**) Osmânlu tabya yapub ol tabyalardan top endâhtına mübâşeret itmeleriyle berâber tahmînen sekiz bin kadar Osmânlı Çernis nehrinden geçüb ve İstokya dağının pek yassı ve yüksek olan kaya ve tepeleri üzerine çıkub Persapalanka'ya doğrı hücûm itmeleriyle birâz muhârebe olduysa da bir şey yapamadılar ve İmparator bu haberi aldıkda büyük ordusunı Şebeş üzerine doğrı sevk itmiş idi. Lâkin bu hilâlde Osmânlu Persapalanka üzerine top atmakdan hâlî olmayub âtışları dahi ol kadar şiddetlü idi ki Ağustos-ı Frengî'nin yirmi yedisinde Avusturya asâkiri ol palankayı terk itmege mecbûr oldular. Ferdâsı Osmânlu ol palanka üzerine i'mâl eyledikleri topları İstokya dağının zirvesine çıkarub gice gündüz Avusturyalular üzerine top atmağa başladılar. Binâ'en-aleyh kumandan bulunan Vahtenslayn nâm ceneral hem bu âteşden sakınmak mütâla'asına ve hem de Osmânlunun arka tarafdan gelecegini haber aldığına mebnî bulundığı mevki'i terk ile Tafneş nâm mahalle dek çekilüb orada mevki' tutdı. Bu hilâlde imparator dahi büyük ordusıyla Sebah ya'nî Şebeş civarına gelüb Eylül-i Frengînin üçünde İslatina nâm mahalle kadar ilerülemiş idi deyü muharrerdir.

Lâkin her tâ'ife kendüye müsâ'id olmayan vukû'âtı hafîfce geçmek ve müsâ'id olanları hadden ziyâde ifrât itmek âdet oldığına binâ'en bu vukû'âtı dahi Nemçe jurnalleri ber-minvâl-i sâbık pek ziyâde ihtisâr itmiş olmağla tafsîlâtı yine bizim târîhlerimizden alınmışdır. Fakat her hâl ve mebhasde ifrât ve tefrît sûretlerinden mücânebetle[1] vukû'âtın oldığı gibice tahrîrine âcizâne gayret olunagelmekle taraf-ı İslâmiyyâna müsâ'id olan vukû'âtda dahi tahrîrât-ı âcizânem mübalağaya hamli olunmaması ihtâr olunur. Biz yine sadede gelelim.

Ber-minvâl-i meşrûh Avusturyalular pek ziyâde tazyîk olunmalarıyla dû-çâr-ı bîm ve haşyet[2] ve belki müteheyyi'-i firâr ve avdet oldukları hâlde serdâr-ı ekrem dahi sebük-bârca Tekke Burnu'na gelüb birkaç hayme nasb ile hem ordu-yı ser'askerîye takviyyet virmek ve hem de İnlik teshîrine bir yol bulmak esbâbını mülâhaza iderek mahall-i merkûmda bir mikdâr meks ve tevakkuflarında asâkir-i İslâmiyye Mehâdiye Boğazı'nda ber-vech-i meşrûh â'dâ ile yaka yakaya gelmiş olduklarını duydığı anda derhâl bir kayığa süvâr olub ve karşu tarafa mürûr ve mahall-i ma'rekeye iki sâ'at karîb mahalle dek gidüb anda tevakkuf birle vâki' hâli isti'lâm ve Ordu-yı Hümâyûnun Fethü'l-islâm'a nakl olundığını ve bundan sonra küllî imdâd yetişdirecegini ser'asker paşaya i'lâm eylediklerinde ser'asker paşa keyfiyyet-i muhâsarayı ve Çerkes Hasan (**s.71**) Paşa'nın dahi bir tarafdan â'dânın cibâl-i refî'ada olan palankalarını zabt ve teshîr itmekde oldığını ve maslahat kuvve-i karîbeye gelüb hemân yürüyüş tasmîminde[3] olduklarını beyân ile irsâl-i cevâb itmegin serdâr-ı ekrem İnlik teshîrine bakmak üzre yine Tekke Burnu'na avdet eylemişdir.

Ser'asker paşa boğaz-ı mezkûr metrisleri üzerine ber-vech-i meşrûh yürüyüş tasmîminde iken Zi'l-ka'de'nin sekizinci gicesi Nemçelüler metrislerini terk ile Mehâdiye'ye firâr itdiklerinde asâkir-i İslâmiyye enselerinden ayrılmayub Mehâdiye üzerine dahi hücûm itmeleriyle Nemçelüler Mehâdiye'de dahi karâr idemeyüb Şebeş Boğazı'na doğrı firâr eylemeleriyle ser'asker paşa asâkir-i İslâmiyye ile Mehâdiye'ye duhûl idüb â'dâyı ta'kîb

1 Mücânebet: Sakınma. Çekinme. İnsanlardan uzağa bir tarafa çekilme.
2 Dû-çâr-ı bîm ve haşyet: Korkuya düşmek, kapılmak.
3 Tasmîm: Tasarlama, kesin olarak niyetlenme.

için nâmzed buyurmuş oldukları fırka-i askeriyye dahi Mehâdiye'den beş altı sâ'at kadar ilerü giderek ve râst geldikleri asâkir-i â'dâyı itlâf iderek burada olan karye ve palankaları gâret ve yağmaya yayıldılar.

Bu vak'a-i cemîle serdâr-ı ekreme arz ve tahrîr olundukda ser'asker paşaya mücevher şemşîr ve çelenk ve ser-â-sere kaplu semmûr kürk ve sâ'irine hil'at ve çelenkler ihsân ve irsâl eylemişdir.

Bu hilâlde serdâr-ı ekrem dahi İnlik teshîrine me'mûr olan Memiş Paşa'ya takviyyet virmek ile meşgûl olub mahall-i merkûm bâlâda beyân olundığı vechile teshîri müşkil bir gâr-ı amîk olarak ol havâlî ahâlîsinden ba'zı ihtiyârların rivâyeti üzre esfâr-ı sâbıkada dahi teshîrine ikdâm olunmuş iken müyesser olmamış imiş ve bu kerre Memiş Paşa dahi yürüyüş tarîkiyle teshîrine zafer-yâb olamadığından hemân hasr ve tazyîke iştigâl eylemiş olmağla serdâr-ı ekrem Mehâdiye'nin fethi haberini aldığı gün ki Zi'l-ka'de'nin yirmi sekizinci günidir. Derhâl bir takım şüce'ân-ı ricâl ve ciger-dârân[1] ibtâl ile tebdîlen İnlik tarafına güzâr idüb ve ahşam üsti Memiş Paşa'nın haymesine gelüb hemân Tuna donanması başbuğı olan Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Çadırcı-zâde Mehmed Ağa ki seksan iki senesi Rusya Seferi'nde dahi şecâ'at ve bahâdırlıkla kesb-i şöhret itmiş olan zevâtdandır.

Serdâr-ı ekrem vakt-i gurûbda Memiş Paşa ile berâber anın sefînesine gelerek ma'iyyetinde bulunan bi'l-cümle şayka ve çete kayıklarının kapudanlarını cem' ile bu kadar vakitden berü burada bir iş göremediniz deyü urûk-ı hamiyyetlerin heyecâna getürecek vechile tevcîh-i hitâb[2] buyurdukdan sonra ma'iyyetlerinde olan çete ve şayka kayıklarının ve neferâtının ve toplarının mikdârını su'âl itdikde cümlesi altmış kıt'a olub her birinde yirmişer nefer ve üçer (s.72) beşer top oldığını haber virmeleriyle İnlik'in fethine bu kuvvet kâfidir sizin bu rehâvetinize sebeb nedir işte ben yarın bi'z-zât berren yürüyüş itsem gerekdir deyü anların dahi nehren hücûm eylemelerini işrâb idecek mahall-i merkûmun su'ûbetine ve topları suya berâber oldığına mebnî yürüyüş kâbil olmayub fakat üst tarafına ba'zı sefîneler imrâr ile zahîre yolları kat' olunur ise hasr ve tazyîk ile belki bir iş görilebilür dimeleri üzerine serdâr-ı ekrem derhâl her kangınızın sefînesi yukaru geçer ise her bir neferine yirmi beşer guruş viririm deyü va'd eyledi. Binâ'en-aleyh Mehmed Ağa dahi hemân altı kıt'a çete kayıklarını ifrâz ile gice karanluğunda yukaru tarafa imrâr eylemişdir. Akındıya karşu ol mahallden kayıkların mürûrı bir sâ'ate mütevakkıf olub bu müddetde İnlik'den iki bine karîb top atılmış iken bi-inâyetillâhi Te'âlâ yalnız iki nefer şehîd ve iki nefer mecrûh olarak sefâ'in-i merkûme sâhil-i selâmete çıkmışlardır. Bu sûretle berren ve nehren emr-i muhâsara ber-kemâl olub ferdâsı serdâr-ı ekrem süvâr olarak İnlik Kal'ası'nın etrâfını geşt ü güzâr itdikde kal'a-i merkûme gâyet yüksek bir dağın tahtında vâki' oldığı hâlde bir ince sıçan yolundan başka memerr ve ma'beri[3] olmadığından ve pek çok tabyalar ile istihkâm virilmiş idügünden fi'l-vâki' yürüyüş mahalli mutasavver olmadığını görmüş ise de Ordu-yı Hümâyûn ile Belgrad ordusunun ittisâli içün mevki'-i merkûmun zabt ve teshîri ehemm oldukdan başka serdâr-ı ekrem bi'z-zât feth ve teshîrine mübâşeret itmiş iken sıfrü'l-kef[4]

1 Ciger-dâran: Ciğerliler, yürekliler, cesaretliler.
2 Tevcîh-i hitâb: Sözü birine yöneltme, birine hitap etme.
3 Memerr ve ma'ber: Mürur edilecek, geçilecek yer, yol, geçit.
4 Sıfrü'l-keff: Eli, avcu boş.

olarak avdet dahi tab'-ı hamiyyet-kârânelerine girân gelmekle akdemce Memiş Paşa'nın Ordu-yı Hümâyûndan celb itmiş oldığı lağımcılar cebel-i mezkûrun bir münâsib mahallinde bir lağım hafr ile âmâde itmeleriyle hemân lağıma âteş virilüb andan kopan taş parçaları bârân-ı belâ[1] gibi â'dânın başlarına nâzil ve bundan cümlesine havf ve dehşet ârız olmağın bu sûretle tazyîk ve iz'âc olunmakda fâ'ide der-kâr olacağmdan serdâr-ı ekrem hemân lağımlar hafr olunsun ben de yürüyüş itmek üzreyim deyü lağımcılara bahşişler ihsân ile icrâ-yı teşvîkât ve tenbîhât-ı lâzıme itdikden sonra Memiş Paşa ile sâ'ir rü'esâ-yı askeri celb idüb işbu yürüyüşde atiyye ve çelenk ve çerâğlıklar cümle sizler içündür. Hemân yürinüb bir iş görülsün deyü mükerreren hitâb buyurduklarında kimesneden bir cevâb sâdır olmamağla bunların istintâklarını Memiş Paşa'ya havâle idüb kendüsi yine lağımcıların yanına gitdi Memiş Paşa asâkirin sükûtda ısrârlarının sebebinden su'âl itdikde bu vechile cevâba ibtidâr itdiler ki: Farz idelim ki serdâr-ı ekrem hazretleri bizlere atiyye ve çelenk ve çerâğlıklar ihsân (s.73) buyurdılar yürüyüş idecegimiz mahallden bir vechile necât[2] me'mûl ve mutasavver degildir alacağımız akçeyi ne vakit harc idelim ve çelenkleri âhiretde mi takınalım dimeleriyle Memiş Paşa serdâr-ı ekrem geldikde vukû'-ı hâli kendüsüne arz idüb siz Ordu-yı Hümâyûna avdet ve istirâhat buyurun çend rûz zarfında ben kal'anın fethi çâresine bakarım dimiş ise de böyle ric'at-i kahkariyye[3] serdâr-ı ekreme girân[4] gelmekle tekrâr rü'esâ-yı askeri huzûrlarına celb ile sizin hey'et-i mecmû'anız dört bin bu kadar kişiye bâliğ olayor. Böyle yakın mahalle yürüyüşde bu vechile rehâvet ve tekâsül[5] göstermek şânınıza düşer mi deyü yürüyüş husûsunda ısrâr idüb hattâ en evvel hücûm idene beş yüz sonradan gidenlere iki yüz ellişer guruş va'd ile ibrâm itmiş ise de müfîd olmayub teklîf-i mâ lâ-yutâkdır[6] diyerek sipâh ve silâhdârdan bir iki bin kadarı ol mahallden avdete cür'et ve sâ'iri dahi anlara pey-rev[7] olmağa mübâşeret itdiklerinde serdâr-ı ekrem gâyet münfa'il ve müte'essir olub pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri başka asker tedarikine muhtâc olmuş kelâmını tefevvüh ve izhâr-ı infi'âl ile esbine süvâr olub bir iki hatve avdet ider itmez girüden müjdeci gelüb â'dâ vire deyü istîmân itmekde oldukların haber virdi meger lağımlardan â'dâya dehşet gelüb zahîreleri dahi kalmamış ve berren ve nehren tarîk-i imdâd ve i'âneleri münsedd[8] olmuş oldığından istîmâna mecbûr olmuşlar. Binâ'en-aleyh içerüden bir zâbitleri istenilüb ve içlerine me'mûrlar gönderilüb yalnız cânlarına emân virilmek şartıyla İnlik Kal'ası'nı teslîm itdiklerinde zâbitlerini serdâr-ı ekrem huzûrına celb ile bunda te'essüf ve endîşe itmeyin bu hâlet[9] Allâh'ın emr ve âdetidir gâh size ve gâh bize olagelmişdir deyü cümlesini taltîf ve te'mîn itdikden sonra bin bu kadar neferleri ve iki yüz elli kadar mecrûhları ile sâlimen memleketleri cânibine i'âde ve îsâl eylemişdir.

Kal'a derûnunda olan on bu kadar kıt'a top ile binden mütecâviz tüfenk ve esliha-i

1 Bârân-ı belâ: Bela yağmuru.
2 Necât: Kurtulma, kurtuluş.
3 Ric'at-i kahkariyye: İntizamsızlık ve başarısızlıkla geri dönme.
4 Girân: Ağır, sakil.
5 Tekâsül: Üşenme, tenbellik; ilgisizlik.
6 Teklîf-i mâ lâ-yutâk: Dayanılmaz ve kabul olunamaz teklif.
7 Pey-rev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.
8 Münsedd: Kapanan, tıkanan, kapalı.
9 Hâlet: Hâl, suret, keyfiyet, nitelik.

sâ'ireleri zabt olunub topları Tekke cânibine nakl olunmuşdur. Ve mîr-i mîrândan Abdullâh Paşa İnlik muhâfızı ta'yîn olunub ve Memiş Paşa dahi andan yukaru Pançova'ya doğru sevâhil-i Tuna'nın feth ve teshîrine nâmzed buyurıluh serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûna avdet buyurmuşdur.

Ve ber-minvâl-i sâbık Lazarethâne ve ba'dehu Mehâdiye ile İnlik fütûhâtı hilâl-i Zi'l-hicce'de evâmir-i aliyye neşriyle halka tebşîr ve i'lân olunmuşdur.

Bundan sonra Memiş Paşa ibtidâ Lazarethâne'ye on üç sâ'at mesâfede bulunan ve Akpalanka deyü meşhûr olan yeni palankayı nasıl feth idebilürim fikrinde iken Nemçe (s.74) zâbitânından Koçu nâm zâbit Memiş Paşa'yı basub esîr itmek ve ba'dehu orduyı basmak sevdâ-yı hâmıyla ol havâlîde cem' ve tertîb-i asker itmekde oldığı haber virilmekle Memiş Paşa andan evvel davranub ve seheri belâ-yı nâgihânî gibi başlarına konub âgâz-ı ceng ü cidâl itdikde bir iki sâ'at kadar muhârebe olunarak Koçu'nun refâkatinde bulunan haydûdların ekseri kılıcdan geçdikden başka kendüsi dahi bir haylî refîkleri[1] ile berâber esîr olmuşdur.

Fi'l-asl Ohri re'âyâsından olub bu kerre Koçu ile bile esîr olan Kosti ve Dimo'nun takrîrlerine nazaran merkûm Koçu fi'l-asl Yagodina karyelerinden olub bundan iki sene mukaddem Devlet-i Aliyye ra'iyyetini terk ile karşu tarafa güzâr ve Semendire karşularında vâki' Nemçe vilâyetlerinde geşt ü güzâr itmekle Nemçe tarafından kendüye kapudanlık rütbesi virilmiş idi. Yedi sekiz ay mukaddem gökden vahy-i cedîd nâzil oldı Nemçelü gâlib ve Türk mağlûbdur hemân bulundığınız mahalleri zabt idiniz me'âlinde mektûblar neşr itmek gibi dürlü sûretler ile re'âyâyı ifsâd ve ıdlâle ibtidâr ve Filibe taraflarına kadar neşr-i erâcîf[2] itmiş idi. Hattâ Edirne'den Ordu-yı Hümâyûnun İsakcı tarafına gitmeyüb de Nemçe üzerine hareket eylemesine bir sebeb dahi bu mâdde olmuş idi. Çünki merkûm Koçu ber-minvâl-i meşrûh kapudan oldukda Rûmili'ye Nemçe tarafından asker sevkine hâcet olmayub hemân birâz zâbitler irsâl olundığı hâlde Sofya'ya dek zabt iderim deyü İmparator'a ta'ahhüd eylemiş oldığından Nemçe seferi tahakkuk eyledikde Sırbistân tarafına ubûr ile başına birikdirdigi eşkıyâ ile evvelâ Pozorofca'yı basub yağma ve ba'dehu İpek ve Ahram taraflarına güzâr ile ol havâlîde nice mahalleri yağma iderek bunca hâne ve hânümânları[3] ber-bâd ve harâb ve nice ehl-i İslâm'ı kebâb itmiş oldığından bundan akdem zikr olundığı vechile ol havâlînin tathîr ve tasfiyyesi içün Ordu-yı Hümâyûn tarafından mahsûsca himmetler olunmuş ve Süleymân Feyzî Paşa ma'iyyetiyle başluca kuvve-i askeriyye gönderilerek i'âde-i âsâyiş kılınmış idi. Koçu bu itdiklerine kanâ'at itmeyüb bu kerre ber-minvâl-i muharrer Memiş Paşa'yı hayyen tutmak ve ba'dehu Ordu-yı Hümâyûna ta'arruz itmek sevdâsıyla Brazenski karyesi havâlîsinde bin bu kadar fedâyî haydûdlar ile kendüye çekidüzen virmekde iken ber-vech-i meşrûh hayyen tutılub lede'l-istintâk[4] kendü takrîri dahi merkûm refîklerinin takrîrlerine tevâfuk itmegin sâ'ir re'âyâya mûcib-i ibret olmak üzre kırk elli nefer a'vân ve ensârıyla sevâhil-i Tuna'da ba'zı güzer-gâh olan mahallerde salb[5] olunmuşlardır.

1 Refîk: Arkadaş, yoldaş.
2 Neşr-i erâcîf: Yalan sözler yaymak.
3 Hânümân: Ev bark, ocak.
4 Lede'l-istintâk: Sorgulandığı, ifadesi alındığı zaman.
5 Salb: Asma, daracağına çekme.

(s.75) Belgrad ile Niş beyninde olan re'âyânın pek ziyâde galeyâna gelmiş iken bu hâl-i ibret-iştimâlin üzerine cümlesine dehşet ve sükûnet gelmişdir.

Memiş Paşa'nın bu hidmetine mükâfât olmak üzre derhâl uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh buyurulmuşdur.

Ordu-yı Hümâyûuun Karşu Tarafa Mürûrı ve Şebeş Muhârebesi'yle Fütûhât-ı Sâ'ire

Ber-minvâl-i meşrûh serdâr-ı ekrem ordusunun bir fırkası Livâ-yı Şerîf ile Vidin sahrâsında ve bir fırkası Fethü'l-islâm'da ve bir fırkası dahi İnlik teshîri içün ol tarafa takviyyet virilmek üzre Tekke cânibinde bulunub Ordu-yı Hümâyûnun böyle müteferrik durması ise münâsib olmadığmdan ve mümkün mertebe ilerüde bulunması ser'asker ordusuna mûcib-i takviyyet olacağmdan gerek Fethü'l-islâm'da ve geret Tekke cânibinde bulunan asâkir-i İslâmiyye ile serdâr-ı ekrem açıklara süvâr olarak Lazarethâne tarafına ubûr ve Lazarethâne ile İrşova beyninde makarr-ı Ordu-yı Hümâyûn ittihâz olunan mahallde nasb-ı hiyâm-ı ikâmet olundukdan sonra Zi'l-hicce'nin altıncı ve Ağustos'un yirmi yedinci güni serdâr-ı ekrem Mehâdiye'ye gidüb ve hayme-i ser-askerîye duhûl ve erbâb-ı meşvereti cem' ile akd-i meclis idüb bu vechile feth-i kelâm olundı ki: El-hamdülillâh buraların feth ve teshîriyle asâkir-i İslâmiyye envâ'-i ganâ'ime nâ'il ve herkesin kalbinde ferah ve meserret[1] hâsıl oldı. Bundan sonra ne semte azîmet eylemek vakt ve hâle münâsibdir yohsa hemân elde olan mahallerin zabt ve muhâfazasıyla iktifâ olunmak mı muvâfık-ı maslahatdır deyü ashâb-ı şûrâdan su'âl olundukda ba'zılar asâkirin ekserî envâl-i ganâ'ime neyl ile oldukca hâllerin tanzîm itmiş olduklarından bundan sonra çendân ceng itmeyecekleri der-kârdır. Bu sûretde böyle askerle buraların muhâfazası dahi mümkün olmayacağı ve meştâ[2] askerinin vaktiyle yetişemeyecegi ve yetişdigi takdîrce zâd ve zahîre cihetinden sıkındı çekilecegi cihetlerle ele geçen mahallerin ihrâk olunması münâsibdir didiler. Ser'asker Hasan Paşa kelâma mübâşeret idüb Mehâdiye Boğazı'ndan sol kolda on üç on dört sâ'at ilerüde vâki' Pançova teshîr ve Belgrad karşusuna kadar Tuna sevâhili tasfiyye ve tathîr olunarak Mehâdiye ordusuyla Belgrad ordusı bilâ-mâni' mülâkât ve muhâbere idebilecek bir hâl hâsıl eyledigi sûretde bu senelik bu kadarla iktifâ olunub da sene-i âtiyede Temeşvar'ın muhâsarasına mübâşeret olunmak münâsibdir didi ba'zılar dahi el-hâletü hâzihî[3] eyyâm müsâ'id (s.76) olub hâzır düşınanın yüzi dönmekle firâr itmekdedir şimdiki hâlde â'dânın ne hâlde oldığını tecessüs[4] içün bir mikdâr süvârî ile bir zât ilerü giderek tahkîk-i ahvâl eylesün ba'dehu îcâbına göre hareket olunsun didiklerinde bu sûret tedâbîr-i sâ'ireye tercîh olunarak mikdâr-ı kâfi süvârî ile Çerkes Hasan Paşa Mehâdiye'den ihrâc ve ilerüye sevk ve irsâl olunub lâzım gelürse ser'asker paşanın dahi verâdan hareket eylemesini serdâr-ı ekrem emr ve tavsiyye eyledikden sonra kendüsi yine Ordu-yı Hümâyûna avdet eyledi.

1 Meserret: Sevinç. şenlik. Sürur.
2 Meştâ: Kışlık. Kış mevsiminde barınılacak yer. Kışlık otlak, kışla.
3 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.
4 Tecessüs: Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma; gözetleme.

Çerkes Hasan Paşa me'mûr oldığı üzre sağ kola doğrı ılgâr[1] idüb on sâ'atden mütecâviz içeründe kâ'in Şebeş ve Logoş nâm kasabalar üzerine hücûm itmek istemiş ise de asâkir-i İslâmiyye'nin beş on gün kadar Mehâdiye'de meks ve ikâmet eyledigi esnâda Nemçelüler Şebeş Boğazı'na tecemmu' iderek ve Nemçe İmparatorı dahi bi'n-nefs oraya gelerek üç sâ'at çeker bir dağın etrâfına istihkâmât-ı külliye virüb tahassun[2] birle meydân-ı cenge hâzır olub turmuşlar ki vaktiyle merhûm Tuz Paşa'nın muhârebe eyledigi Dârağacı nâm mevkı' meşhûr imiş Çerkes Hasan Paşa mahall-i merkûma geldikde asâkir-i İslâmiyye Nemçe karagollarıyla muhârebeye mübâşeret idüb birazını katl ve birazını esîr eylediler ancak yalnız süvârî askeriyle bu istihkâmât üzerine hücûm kâbil olmadığından Çerkes Hasan Paşa piyâde ve cebehâneye muhtâc oldığın ser'asker paşaya tahrîr ve iş'âr itmekle ser'asker paşa derhâl tedârükât-ı kaviyye ile süvâr olub Mehâdiye'den hareket eyledigini taraf-ı Sadâret-penâhîye arz ve inhâ eyledi.

Ser'asker paşanın mezkûr inhâsı serdâr-ı ekreme vâsıl oldukda hemân Ordu-yı Hümâyûn ile Mehâdiye'ye hareket olunmak sûretinin müzâkeresi zımnında akd-i meclis-i meşveret idüb ancak kâmilen Ordu-yı Hümâyûnun pek de ilerülere gitmesi tasvîb olunmadığından ve serdâr-ı ekremin ilerüde bulunması ise ser'asker ordusuna mûcib-i takviyyet olacağından yalnız serdâr-ı ekremin sebük-bârca[3] Mehâdiye'ye teşrîf itmesi üzerine karâr virildi.

Ve ser-haddât-ı İslâmiyye'ye takviyyet virildikden sonra Şumnı ve Ruscuk ve Babadağı misillü bir münâsib mahallin meştâ ta'yîn kılınmasına dâ'ir bâ-irâde-i seniyye taraf-ı kâ'immakâmîden yazılmış ve bu esnâda serdâr-ı ekreme gelmiş olan tahrîrât-ı seniyye dahi bu mahallde kırâ'at olunub keyfiyyet der-miyân olundukda ba'zılar Nemçe seferinde Ordu-yı Hümâyûnun taşrada kışladığı nâdir olub ekseriya Dersa'âdet'de kışlayagelmişdir didiler. Topcıbaşı Abdülmü'min Ağa dahi ekser mühimmât-ı tophâne Âsitâne'de inşâ olunacağından işinin başı ucunda bulunmak (**s.77**) münâsib idügin beyân ile re'y-i mezkûrı te'yîd eyledi. Lâkin bu tedbîrler evlâd ü iyâl görmek garazından hâlî olmamağla serdâr-ı ekrem cümleye hitâb idüb bu bâbda her kim garazdan ârî olarak doğrısını ve münâsibini söylemez ise Resûl-i Ekrem Aleyhi's-selâm Hazretleri'nin şefâ'atinden mahrûm olsun diyerek su'âli tekrâr ile Rusyalu Hotin ve Özi taraflarına takarrüb itdi ve Romançof nâm mareşalleri asâkir-i külliyye ile Prut kenârlarında olub Yaş'a gelmek üzredir. Binâ'en-aleyh vakt ve hâl neyi îcâb iderse ana göre söz söylensün didikde Yeniçeri Ağası Mehmed Emîn Ağa Edirne gerek Nemçe ve gerek Rusya taraflarına semt olmak hasebiyle oradan iki tarafa dahi i'âne ve nezâret olunmakda suhûlet oldığından Edirne'de kışlamak münâsibdir dimekle re'yi tasvîb olunarak asıl meştâ Edirne olmak üzre tasmîm ve Şumnı ve emsâli dahi fer'[4] olarak ilâve-i i'tibâr olunub Edirne'de ya Şumnı ve emsâlinden birinde kışlanacağı beyânıyla tahrîrât-ı merkûmeye cevâb yazılmışdır.

Ba'dehu serdâr-ı ekrem Zi'l-hicce'nin on yedinci ve Eylül'ün ibtidâki güni ağırlığı Lazarethâne'de terk ve Ordu-yı Hümâyûnun emr-i idâresini kethüdâları olan Ahmed Nazîf Efendi'ye sipâriş buyurub kendüsi bir mikdâr asker ile sebük-bârca olarak Mehâdiye'ye

1 Ilgâr: Bir yere atla, ansızın yapılan, doludizgin saldırı.
2 Tahassun: Kale ve hisara kapanma, istihkâma çekilme.
3 Sebük-bâr: Yükü hafif, eşyası az olan.
4 Fer': Bir aslın neticesi; ikinci derecede ehemmiyeti olan şey.

gelmişdir.

Gelelim Şebeş tarafının ahvâline ber-vech-i meşrûh Çerkes Hasan Paşa Şebeş Boğazı'nın hâlini Ser'asker Paşa'ya tahrîr ile kendüsi â'dâ mukâbilinde olan bir dağda karâr kılmış ve Ser'asker Paşa dahi kuvve-i kâmile ile arkasından gidüb mukâbil-i â'dâda metrisler hafr ile top cengine mübâşeret ve bir tarafdan dahi Çerkes Hasan Paşa dağlar arasında aralık aralık çarhalaşmağa mübâderet itmiş idi.

Bu hilâlde serdâr-ı ekrem Mehâdiye'de haymesinde mukîm iken Şebeş tarafından top sadâsı işidiliyor dinmekle haymesinin etrâfındaki yüksek dağlara çıkdıklarında fi'l-vâki' top sadâsı lâ-yenkati'[1] istimâ' olunmasıyla asâkir-i İslâmiyye'nin cenge girişmiş oldukları istidlâl[2] olundığında Serdâr-ı Ekrem toprak üzerine secde iderek iki rek'at namâz kılub tazarru' ve bükâ'[3] ile Cenâb-ı Hakk'dan nusret[4] temennîsinde olduklarından bu hâl-i rihhat-iştimâl sâ'ir asâkire dahi sirâyet iderek Mehâdiye metrislerinde bulunan bi'l-cümle asâkir-i İslâmiyye bükâ' ve nusret-i ilâhiyyeyi recâ itmişlerdir.

Bunun üzerine Serdâr-ı Ekrem sabr idemeyüb hemân Mehâdiye metrislerinin muhâfazasına mikdâr-ı kâfî asker ikâme itdikden sonra Şebeş tarafına ılgâr eyledi esnâ-yı râhda Ser'asker Paşa tarafından bir mektûb gelüb â'dânın kesretine nazaran müceddeden yirmi bin (**s.78**) kadar piyâde askerime muhtâc oldukları beyân olunmağla Serdâr-ı ekrem telâş iderek hemân Mehâdiye metrislerinde bulunan piyâdelerin dahi derhâl Şebeş ordusuna azîmete sür'at itmeleri zımnında Mehâdiye'ye emr-i âlî gönderüb kendüsi Şebeş cânibine ılgâr ile hayme-i ser'askerîye nüzûl eyledi.

Çünki Şeheş Boğazı'nda Nemçelülerin seksan bin askerleri ve iki yüz elli kıt'a topları olub bi'z-zât imparator dahi orada bulundığı sonradan tahkîk olunmuş ise de bu hilâlde Nemçe asâkiri yüz binden mütecâviz olub beş yüz kıt'adan mütecâviz topları dahi oldığı şüyû'[5] buldığından ve ana nisbetle ser'asker ordusı kalîl ve za'îf oldığından ser'asker ve Çerkes Hasan Paşalara ve sâ'ir rü'esâ-yı askere havf ve haşyet ârız olmuş idi. Bu kerre serdâr-ı ekrem uiçün yürüyüş olunmayub da beyhûde ifâte-i evkât olunıyor deyü tevbîh ve hücûm olunmasını teklîf itdikde Ser'asker Paşa askerin vefasızlığından bahisle birkaç gün evvel vukû' bulan ceng ü cidâl arasında Enderûn ağalarının merdâne mukâtelelerinde Yörük bayrakdârları zahm-dâr[6] olmuş ve sâ'iri haşr olma merkezleriue gelmiş iken bir ferd imdâda gelmedigini ve böyle nizâmsız asker ile hücûm kâbil olamayacağını beyân itdikden başka düşmanın kuvveti ziyâde ve metrisleri minâreden yüksek dağlarda oldığından ve bizim askerimiz ise başsız ve buğsuz ve müteferrik olarak metrise meyl ve rağbetleri olmayub başbuğlı olarak fakat Kara Osmân-zâde Ömer Ağa'nın askeri ile Cebbâr-zâde askeridir bu sûretde yürüyüş olunmakdan havf olunur deyü ser'asker ve Çerkes Hasan Paşalar tarafından cevâb virilmekle hemân Mehâdiye'den büyük toplar getürilerek ve düşman metrisleri

1 Lâ-yenkati': Hiç durmadan, aralıksız.
2 İstidlâl: Bir delîle dayanarak bir husus hakkında hükme varma.
3 Tazarru' ve bükâ': Gözyaşları içerisinde yalvarma.
4 Nusret: Yardım; Allah'ın yardımı, başarı, üstünlük.
5 Şüyû': Duyulma, yayılma, bilinme; dağılma.
6 Zahm-dâr: Yaralı, mecruh.

hasr ve tazyîk olunarak yedi sekiz gün kadar top cengine müdâvemet[1] ve aralıkda çarha muhârebelerine mübâderet olunmuşdur.

Bu hilâlde serdâr-ı ekrem Mebâdiye'ye ve andan Şebeş ordusuna âmed ü şüd idüb gâh Mehâdiye'den asker ve mübimmât sevk ider ve gâh ordu-yı ser'askerîye gelüb guzât-ı müslimîni cenge teşvîk eyler idi. Bir gün Çerkes Hasan Paşa'nın ordusunda oturub etrâfa medd-i nigâh-ı basîret ider iken karşularında bir yüksek dağ görinüb acaba şu dağa çıkılabilür mi anın üstünden bir nazar olunub da düşmanın ahvâline kesb-i ıttılâ' eylesek deyü derhâl cebel-i mezkûra su'ûd eyledikde öte tarafındaki dîger bir dağ eteklerinde â'dânın cem'iyyeti manzûr[2] ve işbu su'ûd olunan cebele bir top çıkarılsa düşman metrislerinin içerüsini döğmek kâbil olarak haylî iş görilebilecegi ve buradan yürüyüş olunsa â'dânın arka tarafına çıkarılarak suhûletle düşman askeri münhezim olacağı ma'lûm olmağın (**s.79**) serdâr-ı ekrem gelüb on beş kadar dalkılıc ağaların buzûrına ibzâr ile şu dağa top çıkarılabilür mi deyü her birine beşer altun virerek cebel-i mezkûra gönderdi anlar dahi cebel-i mezkûra çıkub istiknâh-ı hâl ile avdetlerinde top ihrâcı şöyle dursun kendümüz güc hâl ile çıkabildik ve fakat eteklerinde gürûh-i â'dâ manzûrumuz olub berü tarafdaki dâmeninde giceleyin metris hafr olunması mümkün oldığından bu sûretle belki bir iş görilebilür deyü ihbâr itmeleriyle serdâr-ı ekrem hemân ber-vech-i meşrûh cebel-i mezkûrun dâmeninde metris alınmak üzre lüzûmı kadar dalkılıc tertîb olunmasıuı fermân itmiş ve hattâ bir gice cebel-i mezkûrun zirvesinde beytûtet eylemiş idi.

Dest-res olabildigimiz sahâ'if-i evrâkda bu kadarcık mastûrdur. Ancak serdâr-ı ekrem soyunub ve mahall-i merkûma çıkarılmak üzre bir topa bi'z-zât yapışub çekdigini gören rü'esâ ve sâ'ire hemân bi'l-ittihâd mu'âvenete müsâra'at itmeleriyle mahall-i merkûma bir top çıkarılarak bir kerre atıldığı anda Nemçe ordusı inhizâma yüz tutmuş oldığı elsine-i euâmda mezkûr ve meşhûrdur.

Bir tarafdan dahi düşman ordusunun arkasına asker gönderilerek bir şaşkınlık virilmege bir tarîk-i teftîşile serdâr-ı ekrem ordunun etrâfını geşt ü güzâr ider iken sol kolda bir tarîk-i vâsi' görüb tarîk-i mezkûrun ordu-yı düşman verâsında olan Şebeş kasabasına çıkdığını Vidinli kılağuz haber virdigine ve Nemçe İmparatorı gündüzleri ordusuna gelüb giceleri ordusıyla Şebeş kasabası beyninde vâki' kilisada beytûtet idegeldigini dahi be-her-yevm firâr ile ordu-yı İslâm'a gelan Nemçe asâkiri haber virdiklerine mebnî tarîk-i sâlifü'z-zikr ile düşman ordusunun arka tarafına bir mikdâr süvârî gönderilüb de ol tarafdan işgâl olundığı hâlde bir tarafdan dahi yürüyüş olur ise ber-vech-i suhûlet â'dâ münhezim olacağı melhûz olmakdan nâşî Dârendeli Vezîr İbrâhîm Paşa ma'iyyetine dört bin kadar güzîde süvârî tertîb ve üç günlük ta'yînlerini cânib-i nüzûlden i'tâ ve tarîk-i sâlifü'z-zikr ile düşınanı verâsından tazyîk ve işgâl eylemelerini fermân ve berü tarafdan dahi yürüyüş olunmasını tasmîm eyledi. Ve akdemce asâkir-i İslâmiyye hücûm ile Nemçe'nin bir tabyasını zabt ve tahrîb itmiş ve Nemçe asâkiri içine havf ve haşyet düşüb gözleri firârda olmağla bu kadar sebât ve gayretleri yalnız imparatorun teşvîk ve ibrâmından nâşî idügi istihbâr olunmuş olub fakat Ordu-yı Hümâyûnda süvârî askeri ziyâde ise de ana göre piyâde kalîl[3] oldığından Mehâdiye

1 Müdâvemet: Devamlılık. Bir işte devamlı çalışmak. Aralıksız bir işe devam etmek.
2 Manzûr: Bakılan, bakılmış, görünen, görülmüş, gözde olan, beğenilen
3 Kalîl: Az, çok olmayan.

tarafında bulunan bi'l-cümle yeniçeri ve topcı ve cebeci ve arabacı ocaklarının dahi bir ân akdem Şebeş ordusuna (**s.80**) azîmetlerini akdemce serdâr-ı ekrem emr itmiş oldığından bu hilâlde anlar dahi âlây ile gelüb orduya mültahak olduklarını karşudan Nemçelüler görerek haylîce dû-çâr-ı bavf olmuşlardır.

Bunlardan başka serdâr-ı ekrem bir bud'a-i harbiyye dahi tertîb ve icrâ buyurmuşdur. Şöyle ki: Bu esnâda Rusyalu Pîrezen Adası'na istîlâ itdigi ve Özi tarafı küllî i'âneye mubtâc oldığı zımnında Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa tarafından serdâr-ı ekreme bir mektûb gelmiş idi. Mektûb-ı mezkûrun me'âli aksine olarak neşr olunsa ya'nî Özi tarafında asâkir-i İslâmiyye gâlib ve muzaffer olarak Rusyalu münhezim ve perîşân olmuş deyü işâ'a kılınsa asâkire şevk ve gayret gelüb yürüyüşe bırs ve gayret iderler deyü bir tertîb-i garîb mülâhaza idüb ser'asker paşaya keşf-i râz itdikde o dahi bunı tensîb itmekle serdâr-ı ekrem mektûb-ı mezkûrun üslûbunı tagyîr ile anın aksine olarak bir mektûb tahrîr ile neşr olunması içün Re'îsü'l-küttâb Mehmed Râşid Efendi'ye emr itdikde Re'îs Efendi mektûb-ı mezkûrun bu vechile tagyîri hilâf-ı nizâm-ı aklâm ve mugâyir-i kânûn-ı Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâm oldığından bu makûle tahrîrât yazmayacağını arz ve iş'âr ile i'tizâr itmegiu hemân dîvân efendisine bu vechile bir kıt'a mektûb yazdırılub beyne'l-asâkir kırâ'at ile vâki' hâlin hilâfı işâ'a olunarak bir tarafdan dahi şenlik toplarına birden âteş idilüb izhâr-ı sûret-i şâdmânî olunmağla çünki â'dânın etrâf-ı selâsesi ihâta olunarak yürüyüş tasmim olundığı emâreleri ol gün â'dâ tarafından hiss olunub böyle def'aten şenlik dahi izhâr olunmasından Nemçe ordusunda Osmânlunun imdâdı gelmiş veyâhûd dîger tarafda Nemçe asâkiri bozulmuş olmak gerekdir gibi havâdis münteşir olarak havf ve haşyetleri müştedd[1] olmağla hemân ol gice ki Zi'l-hicce'nin yirminci ve Eylül'ün onuncı Pâzâr gicesidir Nemçelüler ahmâl ve eskâl[2] ve piyâdegânın ilerü sürüb ve süvârisin girü bırağub gice sâ'at beşde metrislerin terk ile Şebeş sahrâsına doğrı firâr itdiklerin Nemçe ordusundan firâr ile ol gice Ordu-yı Hümâyûna gelan çend nefer soltatlar haber virdiklerinde evvel emirde bir hîle olmasun deyü iştibâh olunmuş ise de lede't-tahkîk firâr itdikleri tebeyyün[3] itmekle Çerkes Hasan Paşa ta'kîbe me'mûr kılınub İbrâhîm Paşa ile gidecek süvârî dahi tevkîf olundı.

Serdâr-ı ekremin ikdâm ve gayretine bir diyecek yokdur ve bu kadar fütuhât anın semere-i ihtimâm ve himmeti oldığı bî-iştibâhdır[4] ancak Râşid Efendi'nin dahi rûh-ı cism-i devlet olan nizâm ve kânûna ri'âyet husûsunda meşhûd olan sebâtı şâyân-ı dikkat bir mâddedir.

Ol günlerde oralarda tulû'-i âfitâb sâ'at onda olarak Çerkes Hasan Paşa (**s.81**) tulû'-i şemsden iki sâ'at evvel ya'nî sekizde süvâr olub ta'kîb-i â'dâya şitâb itmekle Şebeş kasabasına bir iki sâ'at kala â'dâya yetişüb sell-i seyf ile cenge girişdigi esnâda ser'asker paşa dahi kuvve-i kâfiye ile verâdan yetişdikde Nemçelüler Şebeş kasabasına girmege mecbûr oldılar lâkin asâkir-i İslâmiyye enselerinden ayrılmayub hemân kasaba içine hücûm ve duhûl ile i'mâl-i seyf ü sinân itmege ve bir tarafdan dahi kasabaya âteş urub ihrâk eylemege mübâderet itdiklerinden kâmilen Şebeş kasabası ihrâk olunmağla Nemçe asâkirinin bir çoğı kılıcdan

1 Müştedd: Şiddetlenen, şiddetlenmiş, azan.
2 Ahmâl ve eskal: Ağır yükler.
3 Tebeyyün: Belli olma, anlaşılma, meydana çıkma.
4 Bî-iştibâh: Şüphesiz.

geçdikden başka nicesi dahi kasabadan hurûc ve firâr idemeyüb yanmış ve bakiyyetü's-süyûfi Logoş tarafına firâr itmişdir.

Binâ'en-aleyh Nemçe'nin bu vak'ada dahi küllî telefâtı olub rûz-i fîrûz-i[1] mezkûrda binden mütecâviz neferleri dahi esîr olmuşdur.

Bu muhârebenin ibtidâsından[2] berü ordularda salât-ı münciyye okumak ve tevhîd olunmak iltizâm olundukdan başka her gün â'dânın metrislerine karşu Buhârî-i Şerîf okunurdı Cum'airtesi güni vakt-i asrda Buhârî-i Şerîf'de Sûre-i Feth kıssası tekmîl olub ol gice ittifâken Nemçelülerin firârı eser-i mu'cize-i Nebeviyye oldığı Ordu-yı Hümâyûnda yazılan ba'zı junallerde muharrerdir.

Bu esnâda Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg dahi bir tarafdan Nemçe memâlikini gâret ve yağma itdirmekle gerek anın tarafından ve gerek Memiş Paşa tarafından Ordu-yı Hümâyûna bir haylî esîrler gelmegin cümlesi sonra Tersâne-i Âmire'ye vaz' olunmak üzre Vidin Kal'ası'na irsâl olunmuşlardır. Ve Şebeş Muhârebesi'nde Nemçelülerin çend kıt'a topları ve cebehâne arabaları ve envâ'-i esliha ve mühimmât-ı sâ'ireleri ahz ve iğtinâm[3] olunmuşdur.

Ve Nemçe İmparatorı hîn-i firârında giriftâr-ı pençe-i İslâmiyyân olmağa az kaldığını ba'dehu muhârebe-i merkûmede bulunan tercümânları ihbâr eylemişdir.

Ve müşârün-ileyh Memiş Paşa dahi önüne gelan kurâ ve kasabâtı gâret ve ihrâk iderek Pançova tarafına su'ûd ile Temeşvar eyâletinin birkaç yüz pâre cesîm karyelerini iki tarafdan târâc[4] iderek sıbyânların esîr itmekle her tarafdan elli bin re'sden mütecâviz esîr tecemmu' itmişdir.

Ve gerek Lazarethâne ve Mehâdiye vak'alarında ve gerek bu vak'ada alınan esîrlerin adedi hesâb olundukda asâkir-i İslâm'ın zı'fına[5] bâliğ oldığı ba'zı ashâb-ı vukûfdan rivâyet kılınmışdır. Binâ'en-aleyh üç beş guruşa dek câriye ve köle bey' ve fürûht olundığı ve bir re's tüvânâ[6] dana otuz paraya ve bir re's koyun iki üç paraya satıldığı meşhûd oldukdan başka îd-i adhâ[7] tesadüfiyle sekiz paraya ağnâm tedârük ve zebh[8] ile kurbân idilmişdir. Ve bu âna kadar (**s.82**) Nemçelüden alınan toplar seksandan mütecavizdir ve sâ'ir eşyâ ve mühimmâtın hesâb ve ta'dâdı kâbil degildir. Ve kal'a mânendi nice palanka ve kasabalardan mâ'adâ tûlen ve arzan otuz sâ'at mikdârı içerülerde bulunan mahâl-i kesîre pâ-mâl-i huyûl-i İslâmiyyân olmuşdur.

Vak'a-i mezkûreden sonra düşmanın terk itdigi metrislerden ilerüde kâ'in sahrâda ordu mevki'i ta'yîn buyurulmağla hemân sahrâ-yı mezkûrda metris hafrına mübâşeret olunub Çerkes Hasan Paşa ve İbrâhîm Paşa ve sâ'ir rü'esâ dahi Logoş'a varınca etrâf ve eknâfa çapul itmege me'mûr olmalarıyla hemân oradan ılgâr idüb ve ol havâlîyi gâret ve ihrâk

1 Rûz-i fîrûz: Mes'ut, mutlu, sevinçli, ferah, uğurlu, iyi bahtlı gün.
2 İbtidâ: Başlama, başlangıç.
3 İğtinâm: Yağma etınek. Fırsatı ganimet bilmek.
4 Târâc: Yağma, çapul, talan
5 Zı'f: Bir şeyin miktarca iki misli, iki katı.
6 Tüvânâ: Güçlü, kuvvetli.
7 Îd-i adhâ: Kurban bayramı.
8 Zebh: Boğazlama, kesme, keserek öldürme. Kurban kesme.

eyleyüb ancak asâkirin ceyb-i âmâli mâl-i ganâ'imle mâlâ-mâl oldığından hemân Ordu-yı Hümâyûna avdet eylemişlerdir.

Ve mukaddemâ zahâ'ir içün endîşe olunub küllî ihtimâmlar olunmuş ve me'mûrlar ta'yîn kılınmış oldığ hâlde yine buralara zahîre nakl ve îsâl olunmak müşkil idi. Lâkin anlara hâcet kalmayub â'dânın zahâ'ir ve mer'âlarıyla Ordn-yı Hümâyûn bâliğan mâ-belağ[1] idâre olunmuşdur. Ve eger ele geçen zahâ'ir zabt olunub da yoluyla sarf olunmuş ola idi altı ay kadar orduyı idâre idebilürdi. Lâkin böyle vakitlerde asâkir-i İslâm'ın zabtı nâ-kâbil oldığından mezrû'ât-ı bî-pâyân[2] müddet-i yesîrede telef olmuşdur deyü Enverî Târîhi'nde muharrerdir. El-hâsıl fi'l-asl muzâfât-ı Eflâk'dan olub Banat Ova dinilan Nemçe arâzîsi kâmilen pây-mâl-i senâbik-i huyûl-i guzât[3] olmuşdur.

Bu hilâlde ahz olunan üserânın takrîrlerinden vukû'-i hâl pek güzel istifâde olunacağına mebnî ber-vech-i âtî takrîrleri bu mahalle derc ve îrâd olunur. Şöyle ki: Bundan iki ay mukaddem Nemçe İmparatorı Zemuu'da iken Belgrad'ı muhâsara itmek istedikde yanındaki ceneraller Osmânlunun büyük orduları Vidin'e gelmiş biz bu tarafda Belgrad ile uğraşur iken anlar Mehâdiye ve Şebeş ve Temeşvar taraflarına hücûm ile memleketimizi harâb iderler bize Belgrad lâzım degildir hemân mülkümüzi muhâfaza idelim ve Mehâdiye tarafına gidelim ehl-i İslâm'ı o tarafda bozub girü avdetimizde Belgrad'a ve sâ'ir mahallere mübâşeret idelim dimişler anlar bu müşâverede iken ehl-i İsâm'ın İrşova ve Lazarethâne'yi aldıkları haberi vâsıl olmağla derhâl asâkir-i külliye ile İmparator berü tarafa hareket idüb Şebeş'e takarrüblerinde İslâmiyyânın Mehâdiye'yi dahi aldıkları haberi kendüye vâsıl olmağla Şebeş önünde metris alub ehl-i İslâm ordusuna müterakkib olmağa karâr virdiler Mehâdiye'den firâr iden ceneral gelüb ve imparatorıyla mülâkât idüb keyfiyyet-i inhizâm su'âl olundukda Mehâdiye'nin lâzım gelan mahalleriui tahya ve metrisler inşâsıyla geregi gibi muhâfaza itmişidik (**s.83**) Osmânlu dağlara top çıkarub bizleri tazyîk itmekle küllî asker telef olacağını cezm idüb zarûrî ihtiyâr-ı sûret-i firâr eyledik deyü takrîr eyledi ba'dehu Şebeş önünde Osmânlu metris alub sekiz gün top ve humbara cengi oldukda gülle ve humbaradan vâfir asker telef oldukdan başka yürüyüş ile bir tabyayı dahi zabt eylediklerini ve muhârebede kurşun ile bir ceneral helâk olub Osmânlu askerinin bu vechile hücûmlarını müşâhede eylediklerinde cümlesi Mehâdiye'den firâr iden ceneralin kavlini tasdîk ve bu hücûma göre Osmânlunun önüne durılamayacağını iz'ân eylediler ve İmparator tarafından gelüb giden câsûslar Şebeş ve Mehâdiye ve Lazarethâne ve Fethü'l-islâm ve Vidin ordularmda Devlet-i Aliyye'nin dört yüz bin kadar askeri olub bu ordular birbiri ardınca tertîb olunmuş oldığını ihbâr itdiklerinde bu söz Nemçe asâkiri miyânında şâyi' olarak içlerine havf ve hirâs[4] düşüb gözleri firârda olmağla gice ve gündüz fırsat buldukca ehl-i İslâm ordusuna firâr iderlerdi. Ve egerçi Nemçe ordusı yetmiş seksan bine bâliğ olurdı lâkin havfları kemâlde oldığından müceddeden bir kuvveti mûcib olmak içün Eflâk tarafında olan Fabriz Ceneral'in otuz bin Macar atlusıyla Mehâdiye tarafına gelüb ve ehl-i İslâm'ın ardını alub biz ilerüden anlar girüden Türki ortaya alalım deyü İmparator tarafından kendüye tahrîr olundukda Eflâk tarafında kendüsünün

1 Bâliğan mâ-belağ: Ziyadesiyle, ferah ferah, bol bol.
2 Mezrû'ât-ı bî-pâyân: Sonsuz, sınırsız ekinler.
3 Pây-mâl-i senâbik-i huyûl-i guzât: Gazi atlarının toynakları altında kalmış, çiğnenmiş.
4 Havf ve hirâs: Korku ve endişe.

gâyet şiddetli muhârebesi olub bu tarafları terk ile gelsem buralarını Türk zabt ider bundan başka otuz bin süvârî ile oradan Şebeş önünde olan ehl-i İslâm ordusuna gelecek olsam yollar mesdûd oldığından oralardan güzâr idince yirmi bin asker telef olacağı ve bu sûretde on bin süvârî ile varılmış olacağmdan bir iş görilemeyecegi der-kârdır deyü i'âde-i cevâb itdikde ceneral-i merkûmdan me'yûs oldukdan başka ehl-i İslâm'ın egerçi topları azdır ancak Memiş Paşa ma'denleri ve Akpalanka'yı alub ve Süleymân Feyzî Paşa himmetiyle Ahram tarafından Memiş Paşa ma'iyyetine küllî asker geçmekle Memiş Paşa ile Pançova'da olan asâkir-i İsâmiyye Şebeş tarafına gelüb ardımızı alur ise iki asker beyninde kalub cümlemiz telef oluruz ve metrislerimizin yanındaki dağlara İslâm askeri metris alub top çıkaracaklarını câsûslarımız haber vireyor dağa top çıkarıldıkda metrisler içinde soltatlarımız duramayacakları der-kârdır gelan câsûslarımızın ihbârlarına göre ehl-i İslâm'ın büyük vezîrleri dört yüz bin asker ile Şebeş Boğazı'na ve yirmi bin asker ile Ocaklar dahi imdâda gelmiş askerimiz beyninde havf kemâldedir. Bundau sonra durmakda hatâ ve hatar[1] vardır deyü cümle ceneraller ve zâbitler (**s.84**) İmparator'a ifâde itdiklerinde İmparator firâr ve karâr beyninde müteredd id[2] iken Zi'l-hicce'nin on dokuzuncı güni vakt-i asrda[3] ehl-i İslâm ordusunda top ve tüfenk şenligi zuhûr itmekle müceddeden imdâdları gelüb bu gice yürüyüş itmek gerekdirler deyü İmparator ben şimdi gideyim siz dahi cümle asker ile burada kalub ahşam oldukda her mahallde âteşler yakub gice karanluğunda yatsudan sonra avdet ve firâr idiniz deyü tenbîh eyledi vakt-i ma'hûd[4] geldikde süvârî askeri bir tarafdan ve piyâde askeri bir tarafdan firâr ider iken iki asker birbirine tesâdüf eylediklerinde piyâde asker süvârîyi Osmânlu zannıyla bir yaylım tüfenk ile iki top endâht itdiler ve hilâf-ı cins olmadıkları birbirinin kelâmlarından ma'lûm oldukda cengden ferâgat itdiler ise de bu hilâlde vâfir asker telef ve vâfiri mecrûh oldukdan başka bir ceneral dahi elinden yaralandı Mehâdiye tarafında ahz olunan esîrlerden ba'zılarının anası ve babası İmparator'a gelüb feryâd iderek tazallüm-i hâl itdiklerinde İmparator gâyet mükedder ve müte'ellim[5] olagelmişdir deyü takrîr itmişlerdir.

Vukû'ât-ı mezkûre Nemçe jurnalleriude bu vechile muharrerdir ki Eylül-i Frengî'nin onuncı güni Osmânlunun bir takımı Feneş nâm mahallde vâki' derbendden çıkub sağ ve soldaki tepeler üzerinde karâr kıldılar ve gitdikce ziyâdeleşüb on ikinci ahşamı Ermenş nâm mahalle kadar ilerüliyerek ve orada iki sıra olarak ordu kurdılar ve on üçüncı gice Avusturyalunun sağ cenâhına karşu bir tabya yapub ferdâsı sabâhdan ahşama kadar top atdılar ve her tarafdan Avusturya karagollarına hücûma başladılar sâ'ir taraflardan dahi fenâ haberler gelüb el-hâsıl Osmânlular her tarafdan ilerülemekde bulundılar binâ'en-aleyh şehr-i merkûmun yirmi birinde İmparator orduyı Şebeş'e i'âde itmek istedi ve bu avdeti gizlemek içün ordugâhda âteş yakmak üzre bir takım süvârîyi tevkîf birle nısf-ı leylde ordu harekete başladı ve pek güzel mehtâb idi ve Şebeş yolı üzerinde İslatina ırmağı üzerindeki köpriden asâkirin ekserî geçüb ancak süvârîuin henüz kâmilen arkası alınmamış iken Eflâk köylülerinden biri araba ile arak getürüb köpri başında durmağla bakiyye-i süvârîden bir

1 Hatar: Tehlike.
2 Müteredd id: Kararsız, teredüdde kalan, karar veremeyen, cesaretsiz.
3 Vakt-i asr: İkindi zamanı.
4 Vakt-i ma'hûd: Bilinen, sözleşilen zaman.
5 Müte'ellim: Elemli, kederli, mahzun.

takımı gelüb arabacıdan arak istedigi esnâda Avusturya gönülli asâkirinden ba'zıları dahi gelüb arak istediklerinde süvârîler anları def' sevdâsına düşmeleriyle iki fırka beyninde mu'âraza[1] zuhûr idüb gönülli asâkiri ise pek kaba ve hoyrât âdemler olduklarından tüfenk atarak süvârîye Türk Türk deyü çağırmağa başladılar süvârîler dahi tüfenklerini boşaldarak sür'atle köpriden mürûr ile ilerüdeki arkadaşlarına iltihâk eylediler ancak bunların böyle sür'atle gelmeleri ve gönüllilerin (**s.85**) Türk Türk deyü çağırmaları ilerüdeki süvârîlerin perîşânlıklarına bâdî olub birbirine tüfenk atarak önlerindeki piyâdelere doğrı firâr itmege başladılar anlar dahi süvârîyi tevkîf içün Nemçe lisânınca durun ma'nâsına olan (halt halt) deyü bağırdılar daha ilerüdeki piyâdeler ise bu lafzı Allâh Allâh anlayub Osmânlu basdı deyü perîşân oldukları esnâda piyâdegânın arasında yedek çeken etbâ' makûleleri[2] bu na'rayı işitdikleri gibi feryâd iderek firâra başladılar daha ilerüdeki piyâdegân ise câddenin iki tarafında ârâm ve istirâhat üzre iken tüfenk sesini istimâ' ve uşakların böyle sür'atle firârlarını müşâhede idicek uyku humârıyla[3] hemân ol etbâ' üzre tüfenklerini boşaldarak sağ ve sola dağıldılar İmparator dahi asâkirin önünde araba ile gider iken atına binüb istimâlet ve nasîhat virerek tanzîm-i asâkire çalışdı ise de kimse dinlemediginden ve her tarafdan kurşun atılmakda oldığından kendüsi dahi sahîhan Osmânlu ta'kîb ideyor zannıyla yanına yalnız bir âdem alarak Şebeş'e doğrı ılgâr idüb Şebeş'e bir sâ'at kala bir köpri başında Osmânlu gelür ise mümâna'at itmek üzre toplar dizdi ba'dehu kendüsi Şebeş'e gitdi bu esnâda Laşey nâm ceneralin ma'rifetiyle asâkir nizâma girüb az vakit zarfında bu perîşânlık ber-taraf oldıysa da küllî hasârı mûcib oldı. Zîrâ çadır ve sâ'ir ağırlığı çeken hayvânâtın yedekcileri kolanları kesüb çıplak hayvânlara binerek ve Osmânlu geliyor deyü feryâd iderek firâr itmeleriyle top ve sâ'ir mühimmât arabacıları dahi bu hâl üzre anlara pey-rev oldılar. Hele şu perîşânlık ta'rîf olunamaz sûretde emsâli yok bir bozgunluk idi ve en fenâsı bu idi ki şu firâr iden etbâ' takımı yağma-gerlige başlayub Şebeş kasabasından Talguş şehrine kadar vâki' olan kurâyı yağma itdiler Osmânlu bu hâle vâkıf olıcak külliyyetlü süvârî ile ta'kîbe mübâderet idüb girüde kalan süvârîye birkaç kerre hücûm itdiler ve sonra Şebeş civârında bir muhârebecik dahi vukû' bulmağla Şebeş kasabası muhterik oldı ve Eylül'ün yirmi dördünde Avusturya ordusı Lagoş'a vâsıl olub orada iken Osmânlu geçdigi karyeleri yakmış oldığı ve hattâ Pançova kasabasının kül oldığı haber alındı. İşte Nemçe jurnallerinde bu vechile muharrerdir. Biz gelelim Ordu-yı Hümâyûnun hâline.

Bundan sonra ne yapılmak ve ne tarafa azîmet olunmak münâsib olacağı müzâkerâtına mübâşeret olunub çünki Nemçelüler ber-minvâl-i sâbık Şebeş'de dahi duramayub Lagoş tarafına firâr eylemiş ve Şebeş kasabası dahi ihrâk olunmuş olmağın ser'asker ordusuna Şebeş Boğazı'ndan bir iki sâ'at ilerüde ta'yîn-i mahall olunmağla metris hafr olunmakda ve serdâr-ı (**s.86**) ekrem Mehâdiye'de ve asıl Ordu-yı Hümâyûn erkânı Lazarethâne'de bulunmağla serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûn kadısını ve ricâlini Mehâdiye'ye celb ve istishâb idüb Zi'l-hicce'nin yirmi üçüncı ve Eylül'ün on üçüncı güni Şebeş cânibine şitâb ile Şebeş Boğazı hâricinde mansûb olan hayme-i ser'askerîye vusûllerinde cümle erbâb-ı şûrâyı huzûra celb ve da'vet ile tekrâr be-tekrâr cümleye tevcîh-i hitâb idüb elhamdülillâh kral ordusı dahi

1 Mu'âraza: Birbirine karşı gelme, kavga, çekişme.
2 Etbâ' makulesi: Birinin sözüne, işine, mesleğine uyanlar. Emri altında bulunanlar.
3 Humâr: Mahmur, süzgün.

münhezimen firâr ile Şebeş gibi bir cesîm kasabaları ihrâk olundı lâkin düşmandan emniyyet bir dürlü câ'iz olmadığından ve böyle perîşân olmuş düşmanı bırağub da Mehâdiye'ye avdet itmek düşmana i'tâ-yı fırsat dimek oldığından girü avdet degil â'dânın zabt olunan metris-gâhlarından ilerü ve içerülerde müceddeden metris alınması yeniçerilere ve sâ'ire tenbîh ve tavsiyye olunmağla metrisler hafr olunmakdadır lâkin cümlemiz birden kalkub düşmanı ta'kîb işâ'asıyla maksûdum[1] ilerü Lagoş ve Temeşvar taraflarına gitmekdir ne dirsiniz didikde bu tedbîr egerçi müstahsen-i sagîr ve kebirdir lâkin Lazarethâne ordusundan Mehâdiye'ye beş sâ'at ve andan Şebeş Boğazı sekiz sâ'at ve andan Dârağacı üç sâ'at ve andan Şebeş beş sâ'at ki cem'an yirmi bir sâ'ate bâliğ olur. Ve eyyâm-ı şitâ takarrüb eyledi eger bir kerre yağmurlar yağacak olur ise bu kadar mesâfeden zahîre nakli kâbil olmamağla hâl müşkil olur. Kaldı ki askerimizin ellerinde ziyâde mâl-i ganâ'im oldığından gözleri arkadadır. Bu asker yüküni aldı bundan sonra bunlara iş gördirmek vakti geçdi ve çünki Şebeş Muhârebesi on beş gün kadar mümtedd olub Nemçe İmparatorı ve on iki cenerali ve kâffe-i ricâli mevcûd olmağla asâkir-i İslâmiyye şeb ve rûz[2] ma'reke-gâhda izhâr-ı sebât itdikleri hâlde hâl neye müncerr olur fikirlerinde iken â'dânın münhezimen firâr eylemesi ferahun ba'de'ş-şiddeti kabîlinden olarak bir inâyet-i ilâhiyye ve mevhibe[3] gayr-i me'mûldür. Binâ'en alâ-zâlik[4] bu senelik bu kadarcık ile iktifâ olunmak münâsibdir dinildi. Ser'asker Paşa kelâma mübâderet idüb asâkir-i İslâmiyye üç kerredir â'dâ ile yaka yakaya gelüb elhamdülillâh mansûr ve muzaffer olmalarıyla bundan sonra cenge ikdâm ve ihtimâm itmemek ihtimâlleri vardır. Ve Temeşvar'ın etrâfı nemnâk[5] mahaller olub Nemçelüler Temeşvar'dan Temeşvar sahrâsına su salıvirüb ordugâhı sile virebilürler didi ba'zı erbâb-ı vukûf dahi ser'asker paşanın bu kelâmını te'yîd idüb hattâ asâkirden bir haylîsi bir tarafdan aldıkları mâl-ı ganîmet ile dağ yollarından ric'at ve firâr eylediklerini rivâyet eylediler serdâr-ı ekrem Yeniçeri Ağası Emîn Ağa'ya ne dirsin didikde bizler emir kulıyız ne vechile fermân sâdır olur ise ana göre harekete bezl-i makderet eyleriz dimekle eski sergengeçdi ağalarından su'âl (**s.87**) olundukda içlerinden birisi min-gayri me'mûl (azze men-kana'a)[6] ve dîgeri bu kadar ile intifâ ya'nî iktifâ idelim deyüb el-hâsıl şitânın[7] takarrübi ve askerin emvâl-i ganâ'im ile muğtenim olmasından cenge çendân hırs ve rağbet itmeyecekleri hasebiyle kimesne ilerü gidelim dimege cesâret ve düşman askeri ne mahalldedir deyü su'âle bile mübâderet eylemedi fakat Rûznâmçe-i Evvel Alî Râ'ik Efendi bu su'âli îrâd itmekle ana cevâben serdâr-ı ekrem tashîh olundığına göre Temeşvar'a firâr eylemiş didikden sonra bir mikdâr asker alub da çete ve çapul tarîkiyle ilerü doğrı hareket itsem münâsib olmaz mı didikde Re'îs Efendi ve Tevkî'î Mehmed Hayrî Efendi eslâf-ı kirâmınızda ser'asker mevcûd iken girüye bırağub da kendüsi ilerü giden yokdur münâsib olan yine siz burada ikâmet idüb de ser'asker paşa ol vechile ilerüye gitmek ve mümkün olur ise Temeşvar'a inüb üç beş top olsun kal'asına atmak sûretidir didiler sâ'irleri dahi bu re'yi istisvâb itmeleriyle bu bahs hitâm bulub ve vaktin müsâ'adesi olmadığından

1 Maksûd: Kasdolunan, istenilen şey, istek.
2 Şeb ve rûz: Gece gündüz.
3 Mevhibe: Bahşiş, ihsan, bağış.
4 Binâ'en alâ-zâlik: Bunun üzerine, bundan dolayı.
5 Nemnâk: Nemli, yaş, sulak.
6 (Tamah eden alçaldı) " Kanaat eden yüceldi."
7 Şitâ: Kış.

Temeşvar muhâsarası der-miyân olunmayub Mehâdiye'nin sûret-i muhâfazası müzâkere olunarak meclise hitâm virilmişdir.

Bundan sonra Lazarethâne'den getürülmüş olan Ordu-yı Hümâyûn erkânı yine oraya i'âde olunub çapula gidecek olanların dahi ta'yînâtları bi'l-i'tâ irkâb ve irsâl olunmuşlardır.

Bu hilâlde Memiş Paşa dahi İnlik'den yukaru Akpalanka ve Pançova gibi nice bikâ' ve kılâ'ı zabt ve teshîr ve Belgrad karşusuna kadar Tuna sevâhilini tasfiye ve tathîr itmekle evâhir-i Zi'l-hicce'de sefâ'in-i İslâmiyye Vidin'den Belgrad'a âmed ü şüd itmege başladı.

Rûmili vâlîsi ve Belgrad cânibi ser'askeri olan Süleymân Feyzî Paşa Sırb eşkıyâsını te'dîb iderek ilerü yüriyüb Tuna'yı ubûr ile o dahi bir tarafdan bilâd-ı â'dâya hücûm itmege me'mûr olub ancak bu bâbda serdâr-ı ekremin me'mûli derece kendüsünden sûret-i ikdâm ve ihtimâm zuhûr itmediginden Morava nâm mahalde iken azl ile Pozorofça muhâfazasına ta'yîn olundı. Ve Rûmili eyâletiyle Belgrad cânibi ser'askerligi Belgrad Muhâfızı Abdî Paşa'ya tevcîh olunub Belgrad muhâfızlığı dahi anın çerâğlarından Vezîr Osmân Paşa'ya ihâle kılındı.

Bu hilâlde Belgrad ser'askeri tarafından Ankaralı Mîr-i Mîrân Seyyid Hâcı Abdî Paşa ve Derbendât Başbuğı Tepedelenli Alî Paşa ve mîr-i mîrândan Mâlik Beg ve sâ'irleri asâkir-i külliye ile Tuna'yı Pançova tarafından ubûr ile Nemçe memâlikini gâret ve yağmaya yayılmışlardır.

Bu hâlde Nemçe kurâsmdan on beş karye ahâlîsi istîmân itmekle yerlerinden kaldırılub Mehâdiye'ye iskân itdirilmişdir.

(**s.88**)

FEZLEKE

Mukaddemâ iş'âr olundığı vechile İmparator Jozef'in zu'munca bu muhârebe çok sürmeyüb çünki Katerina ile birlikde hareket ideceginden hemân bir seferde muzaffer olarak Lehistân gibi ba'zı memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi beynlerinde mukâseme[1] hulyâsında bayağı hiç şübhesi yok iken ânifen[2] kibr ve nahvetini kesr içün gayret-i ilâhiyye zuhûra gelerek anı hatırına gelmedik inhizâmlar ile dû-çâr-ı elem ve ıztırâb ve bunca memâlikini harâb eylemişdir. Fakat âdet-i ilâhiyye kâffe-i vukû'âtı esbâb-ı âdiyyesine rabt ve isnâd itmek üzre câri olub vukû'âtın esbâbını beyân dahi fenn-i târîhin vazîfesi oldığına nazaran vukû'ât-ı sâbıkanın esbâb-ı âdiyyesini taharrî bahsine gelince: Asâkir-i İslâmiyye'nin nizâmsızlığından başka Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'den hurûcunda esbâb-ı nakliyye ve mühimmât-ı sâ'irede meşhûd olan kusûr ve noksâna binâ'en berü tarafca husûl-i zafer ve galebeden ye's gelmiş idügine ve Nemçe asâkirinin müretteb ve mu'allem ve esliha ve mühimmâtları â'lâ ve zahîreleri müstevfî[3] oldığına nazaran fenn-i harbce vukû'ât-ı mezkûre bâdî-i nazarda bayağı manılmayacak sûretde görinür. Ve egerçi bu def'a Ordu-yı Hümâyûnda pek çok fedâyî yigitler olub cenge pek fedâkârâne saldırınış oldukları muhakkak ise de yine seksan bin mu'allem ve müretteb askerden mürekkeb bir orduyı bir hafta karşu karşuya müdâfa'adan sonra yerinden

1 Mukâseme: Taksim etme, paylaşma, bölüşme.
2 Ânifen: Biraz evvel, yukarıda.
3 Müstevfî: Kâfi derecede, yeteri kadar, tam, mükemmel; dolgun.

oynatmak fevka'l-âde bir şey addolunabilür. Asâkir-i İslâmiyyenin galebât-ı sâbıkası ise ol vakitde yazılmış olan evrâk-ı sahîhada ve süferâ mükâlemeleri mazbatalarında ve Nemçe jurnallerinde mukayyed ve mastûr ve elsine yâr ve ağyârda[1] mezkûr ve hâlâ Nemçelüler dahi bu vukû'ât oldığı gibi i'tirâfa mecbûr olarak tafsîlât-ı sâlifemiz sâ'ir vekâyi'-nüvîsân târîhleri gibi mübâlağaya haml olunamaz.

Fakat esbâb-ı muzafferiyyet fenn-i harbde dahi yalnız zikr olunan esbâb-ı mâddiyyenin istikmâliyle müstekmel[2] addolunamayub bir ordunun askerde kuvvet-i kalb ve cenge ziyâdesiyle şevk ve hâhiş[3] bulunmak gibi esbâb-ı ma'neviyyesi dahi mükemmel olmak lâzım gelerek askerin galebe-i şevki mûcib-i galebe oldığı misillü gönülsüz ve fütûrlı[4] asker ser-hadd-i zaferden ba'îd olagelmişdir.

Nemçe ordusunun hakâyik-i ahvâlîne vâkıf degil isek de vukû'âtın siyâk ve sibâkından ve sâlifü'z-zikr esîrlerin takrîrlerinden istifâde olundığı üzre ol vakit Nemçe asâkirinde fütûr-i tâm olmağla gözleri firârda oldığı müstebân olub İmparator (**s.89**) Jozef dahi fenn-i harbden gâfil oldığı hâlde hod-pesendligi[5] hasebiyle bi'z-zât kumandayı eline alarak ordusı erkânına fütûr virmekle rûhü'l-ceyş mesâbesinde olan zâbıta-i askeriyyesi kalmamış ve her tarafı asâkir-i İslâmiyye'nin hücûmundan muhâfaza içün Nemçe asâkiri fırka fırka perâkende bulunmuş idügi mervîdir.

Asâkir-i İslâmiyye'nin âteş-i iştiyâk[6] ve gayretleri ise henüz alevlenmiş oldığından Nemçe'nin müretteb ordularını hemân hücûm ile mahv idebilmişdir. Kaldı ki muhârebe intihâz-ı fırsatdan ibâret olmasıyla ordu başbuğluğunun bir başluca şartı olan sür'at-i fehm ve hareket husûsunda dahi Yûsuf Paşa yegâne oldığından bu dahi muzafferiyyetin bir sebeb-i kavîsi idi. Ve her hâlde fütûhât-ı sâlife Yûsuf Paşa'nın asker-perverligini ve hamiyyet ve gayretini ve Ser'asker Hasan Paşa'nın celâdet ve mahâretini ve sâ'ir asâkir-i İslâmiyye'nin fart-ı cesâret ve şecâ'atlerini isbât iderek devlet ve milletce mûcib-i mübâhâtve mefharet ve bu hilâlde Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa dahi Rusya ile hem-dest-i ittifâk olan Tiflis Hanı İrakli Han'ın ba'zı memâlikini gâret ve tâlân eyledigi havâdisi bâdî-i meserret[7] olmuşdur.

Ba'zı Vefeyât

Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerîf Server Hazretleri işbu iki yüz iki senesi Rebî'ü'l-âhir'inin on ikinci güni vefât itdikde ahâlî-i Harem-i Şerîf'in ittifâk-ı ârâsı ile yerine birâderi Şerîf Gâlib'im mesned-i emârete ıs'âd[8] olundığı evâsıt-ı Şa'bân'da Dersa'âdet'e lede'l-vusûl hemân teşrîfât-ı seniyye ile şerâfet-i Mekke-i Mükerreme berâtı irsâl buyurulmuşdur. Abdullâh bin Abdüşşekûr nâm müverrihin tahrîrine göre merhûm-ı müşârün-ileyhin ömri

1 Yâr ve ağyâr: Dost ve düşman.
2 Müstekmel: Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik, en yüksek değer, mükemmellik.
3 Hâhiş: İstek, arzu.
4 Fütûr: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. Keder, ümitsizlik.
5 Hod-pesend: Kendini beğenmiş, kendini beğenen.
6 Âteş-i iştiyâk: Şevk ateşi, hasret.
7 Bâdî-i meserret: Sevinç sebebi.
8 Is'âd: Yukarı çıkarma, yükseğe kaldırma, kaldırılma.

otuz beş sene ve müddet-i emâreti on beş sene beş ay sekiz gün olub hadîsü's-sinn[1] oldığı hâlde makâm-ı emârete gelmiş iken pek güzel icrâ-yı hükûmete muvaffak olmuşdur. Müverrih Cebertî dir ki Şerîf Server tedbîr-i umûr-ı memleketden bir lahza gâfil durmayub küllî ve cüz'î her işi bi'n-nefs rü'yet itdiginden ve dâ'imâ şâh-râh-ı adl ü hakkâniyyet üzre gitdiginden zamânmda emniyyet-i turuk ber-kemâl ve Urbân ve harâmî gürûhı siyâsetinden hâ'if ve bî-mecâl olmağla ef'âli hamîd ve eyyâmı sa'îd olub el-hâsıl selef ve halefleri içinde misli gelmemişdir.

Devr-i Ahmed Hanî'de kurenâ-yı şehr-i yârîden şecâ'atle ma'rûf olan Kayın Ahmed Ağa'nın yegeni olmak münâsebetiyle Enderûn-ı Hümâyûnda perverde[2] olub hidmet-i pâdişâhîde kat'-ı merâtih iderek çavuşbaşılık ve iki def'a emîr-i âhûrluk itmiş ve bu esnâda ma'zûlen hânesinde ikâmet üzre bulunmuş olan emekdârân-ı Devlet-i Aliyye'den meşhûr Çerkes Mehmed Beg evâ'il-i Şevvâl'de âzıın-i dâr-ı bekâ olmuşdur.

(**s.90**) Yine hilâl-i Şevvâl'de Galata Voyvodası Benli-zâde Alî Ağa füc'eten[3] fevt olmağla yerine sâbıkâ Galata voyvodası olan Halîl Efendi nasb olunmuş idi. Ancak Halîl Efendi Boğaziçi'nde ne kadar ehl-i zimmet re'âyâ var ise voyvodadan başka bir zâbit karışmasun ve bostâncıbaşı ve sâ'ir ustalar müdâhale itmesün deyü bir takrîble bir kıt'a emr-i âlî ısdâr itdirüb mahall be-mahall tenbîh eylemiş ve bu sûret ise ol hengâmda kesb-i ikbâl eylemiş olan Bostâncıbaşı Ferhâd Ağa'ya dokundığından maâzallâh bu husûsun tahtında olan mahâzîri[4] mülâhaza itmeyüb de yalnız tama'ına mebnî kendü temettü'i içün Halîl Efendi böyle bir sûret ihdâs itdirmiş deyü Ferhâd Ağa tarafından sem'-i hümâyûna ilkâ olunmağla Halîl Efendi hakkında gazab-ı mülûkâne zuhûra gelerek başka gûne mu'âmele olunacak iken hâmîsi olan ba'zı zevât tarafından bu emri müteveffâ Alî Ağa ısdâr itdirmiş deyü ifâde olunarak yalnız azliyle iktifâ olunub yerine akdemce voyvodalık itmiş olan Mustafâ Ağa nasb olunmuşdur.

Zi'l-hicce'nin yirmi yedinci güni Silâhdâr Mehmed Paşa'nın vefâtı haberi Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur.

Vezîr-i müşârün-ileyh yüz yirmi Receb'inde Cihângîr'de Riyâle Ahmed Kapudan'ın sulbünden mütevellid olub ve ba'dehu bir aralık Enderûn'da helvahâneye çerâğ buyurılub kırk dörtde iç kilâr gulâmları[5] zümresine dâhil ve kırk beşde rikâb-ı hümâyûn çukadârlığına ve elli altıda tüfenkçibaşılığına ve devr-i Osmân Hanî'de çukadâr ağalığı pâyesine nâ'il olmuş ve altmış dokuz Zi'l-hiccesi'nde Tırhala mansıbıyla Mâbeyn-i Hümâyûndan ihrâc olunarak karîben uhdesine Özi eyâleti tevcîh buyurulmuş idi. Sultân Mustafâ Han Hazretleri câlis-i taht-ı saltanat olduklarında çünki şeh-zâdeliklerinde çukadârları oldığından bende-perverlik idüb sâhib-i tercemeyi Ayşe Sultân izdivâcıyla mülteffet[6] buyurmuşlar idi. Yirmi sene kadar sultân-ı müşârün-ileyhânın şeref-i izdivâclarıyla müşerref bulundığı hâlde devr itmedigi eyâlât ve elviyye kalmayub ekser mahallere mükerreren mansûb olmuşlardır. İbtidâki Bosna

1 Hadîsü's-sinn: Genç, delikanlı.
2 Perverde: Terbiye görmüş, yetiştirilmiş.
3 Füc'eten: Birdenbire, ansızın.
4 Mahâzîr: Hazer olunacak, sakınılacak, korkulacak şeyler, engeller, sakıncalar.
5 Gulâm: Tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, genç; köle, esir kölemen.
6 Mültefet: İltifat edilmiş olan.

vâlîliginde yetmiş yedi senesi hilâlinde Karadağ re'âyâsı isyân itmekle ma'iyyetine Rûmili ve Bosna eyâletleri ta'yîn olarak usât-ı merkûmenin te'dîblerine me'mûr olub îfâ-yı hüsn-i hidmete muvaffak olmağla haylî yüz aklığı itmiş oldığından Sultân Mustafâ Han Hazretleri kendüsünden feth ve zafer ümîdiyle seksan beş senesinde serdâr-ı ekrem nasb eylemiş idi lâkin o dahi selefleri gibi muzaffer olamadığından bir sene karîb müddetde azl olundı ve üçünci def'a Kütahya vâlîsi iken Şeyh Hasanlı ta'bîr olunur (**s.91**) Dojan Ekrâdı usâtının te'dîbime me'mûr olub bunda muzaffer olmağla ihtiyârlığında yine yüz aklığı ile kesb-i nâm itmişdir. Bu kerre Kandiye muhâfızı iken [1]202 senesinde vefâtı haberi Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur.

Sâhib-i vakâr ve temkîn-küşâde meşreb-i âlî-kevkeb umûrunda mütevekkil icrâ-yı merâsime ve me'kel ve meşâribde tekellüfâta mâ'il ve memdûhü'l-emâsil bir zât olub Kütahya'da bir câmi'-i şerîf inşâ ve her vardığı beldede mûcib-i zikr-i cemîl olacak birer eser ibkâsıyla nâmını ihyâ idüb gitmişdir.

Vefât-ı Esmâ Sultân

Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin küçük hemşîreleri Esmâ Sultân Hazretleri haylî vakitden berü alîletü'l-mizâc olarak işbu [1]202 senesi Zi'l-ka'desi'nin on birinci güni vefât itmekle vasiyyeti üzre Câmi'-i Ebû Eyyûb-i Ensârî'de namâzı ba'de'l-edâ cenb-i Hazret-i Hâlid'de vâki' zevc-i âlîleri Sadr-ı esbak müteveffa Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın kabri civârında defn olunmuşdur. Sultân-ı müşârün-ileyhâ muktezâ-yı meşrebleri üzre umûr-ı dünyâlarında gâyet mutasarrıfe ve mümsike[1] olduklarından iddihâr-ı emvâl-i kesîre ile şöhret-şi'âr ve fi'l-vâki' uhdesinde çok hâsslar ve mukâta'alar var idi. Bu esnâda ise sefer münâsebetiyle müzâyaka-i mâliyye ber-kemâl oldığmdan müşârün-ileyhânın emvâl-i müddeharası[2] sefer masârifine haylî medâr olur dimlür iken bir habbe nakdi zuhûr itmemesi mûcib-i ta'accüb olmuşdur.

Uhdesinde bulunan mukâta'âtdan birazı bâ-mu'accele-i kadîme Abdülhamîd Han Hazretleri'nim kerîmeleri olan Esmâ Sultân ile Âmime Sultân uhdelerine tashîh kılınmışdır.

Müddet-i medîdeden berü merhûme-i müşârün-ileyhânın hidmetinde bulunub sâyesinde umûr-dâd ve sitâd-ı âleme istîlâ ve milleti beyninde kesb-i şöhret ve cem-i emvâl ve nüfûz ve istiklâl ile isti'lâ itmiş olan Sakızlı Dimitri nâm bâzergân ile müşârün-ileyhânın kethüdâsı Çelebî Efendi ve Kapuçukadârı Sa'îd Ağa der-akab ahz ile habs olundılar bunlardan başka müşârün-ileyhânın masraf kâtibi olan müderrisînden Osmân Efendi merhûmenin sâyesinde lâubâliyâne atub tutarak vâki' olagelan etvâr-ı nâ-becâsından dolayı lisâna gelmiş oldığmdan bâ-irâde-i seniyye ismi defter-i müderrisînden hakk olunarak o dahi habs olunub vakt-i istîlâsında tedârük itmiş oldığı mukâta'âtı katle hedel üzerinden ref'le ba'de'l-istintâk nefy olunmuşdur ve Sa'îd Ağa dahi mahbesde ibkâ ile kendüsünden bir haylî mâl mutâlebe olunmakda bulunmuşdur. Gelelim Dimitri'nin hâline merkûm yalnız bâzergânlık ile kanâ'at itmeyerek iltizâmât ve mukâta'ât ve sâ'ir umûr-ı külliyyeye karışub sultân sâyesinde halkın

1 Mümsik: İmsak sahihi, cinıri, eli sıkı.
2 Emvâl-i müddehar: Biriktirilmiş mallar, yığılmış mallar. İstif edilmiş mallar.

mâlını kendü (**s.92**) endâzesine göre ölçer biçer ve husûsuyla Sakız ahâlîsini kendü re'âyâsı gibi istihdâm ider idi. Ve merkûm Sa'îd Ağa ve Osmân Efendi ile bi'l-ittifâk sultân nüfûzını âlet iderek halka itmedikleri sitem ve cefâ kalmamış iken kimesne hâk-i pây-ı şâhâneye arz ve ifâde-i hâle cesâret idemez idi. Halka bu sûretle vukû'a gelan mezâlim ve ta'addiyâtlarından[1] başka nice senelerden berü Devlet-i Aliyye'ye dağdağa viren İşkodra Mutasarrıfı Mahmûd Paşa'nın isyânına ve belki mecmû' Rûmili'nin birkaç def'a pâ-zede-i hasâr-ı asâkir olmasına sebeb-i müstakil olub el-hâsıl itmedikleri fenâlık kalmamış idi. Ve egerçi Abdülhamîd Han Hazretleri vâkıf-ı hâl olmuş ise de berây-ı hâtır-ı sultânî[2] bir müddet musâmaha buyurub bu kerre müşârün-ileyhânın vefâtı hasebiyle ber-minvâl-i muharrer icrâ-yı adâlet buyurmuş ve çend rûz mürûrunda merkûm Dimitri'nim katliyle sâ'ire ibret göstermişdir. Dimitri'nin katlinden sonra kâffe-i emvâl ve eşyâ-yı mevcûdesi cânib-i mîrîden zabt olunub Sakız'da olan emvâl ve emlâkının tahrîrine dahi mübâşir gönderilmişdir.

Edîb Târîhi'nde bu vechile mübeyyen olub amınâ merkûmların Rûmili işlerine müdâhaleleri zannıma göre merhûme-i Esmâ Sultân'm ol havâlîde bulunan mukâta'alarından dolayı olmak gerekdir ki merhume-i müşârün-ileyhânın ol tarafda cesâmetlice mukâta'aları oldığı ba'zı senedât sûretlerinde görülmüşdür.

Fe-sübhânallâh eger Edîb Efendi'nin ifâdesi vâkı'a mutâbık ise bu ne nizâmsızlık ve nasıl olmayacak fenâlıkdır ki böyle birkaç bâgî[3] ve bayağı herîflere böyle tahrîb-i bilâd ve ızrâr-ı ibâd idebilecek sûretde yüz virilüb de sonra anları te'dîb lâzım gele ve eger Edîb Efendi'nin ifâdesi vâkı'a mutâbık olmayub da mücerred bunların emvâl ve mukâta'âtına tama'an haklarında gadr vukû'a gelmiş ise bu dahi pek büyük insâfsızlıkdır böyle vekâyi'in eger devr-i dilârâ-yı Abdülmecîd Hanî'de mütena'im[4] oldığımız ni'met-i adâlet ve emniyyetin kadrini bildirmek ve herkesi bir kat daha tekrâr da'avât-ı hayriyye-i zılliyyet-penâhîlerine mecbûr itmek gibi fâ'ide-i celîlesi mütâla'a olunmasa kaleme almadan hayâ ider idim.

Vekâyi'-i Şettâ

Eyyâm-ı muhârebede beyne'n-nâs dürlü erâcîf vukû'ı umûr-ı tabî'iyyeden oldığı hâlde işbu bin iki yüz iki senesi Şa'bân'ının dokuzuncı Çehârşenbe güni tulû'-ı şemsden[5] dört sâ'at yirmi üç dakîka mürûrunda İstanbul ahâlîsini öteden berü mülhime mütâla'asına ve ba'zı erâcîf işâ'asına mecbûr iden küsûf-ı şems[6] vukû' bulmuşdur. Akdemce müneccimler tarafından bunun vukû' bulacağı haber virilmiş ise de dört sâ'at kırk (**s.93**) üç dakîka mürûrunda vukû'unı istihrâc itmiş olduklarmdan müneccimînin yirmi dakîka hatâları sâdır oldığı Edîb Târîhi'nde musarrahdır. Eski zîclerin[7] hesâbında hu kadarcık hatâ vukû'ı mücerrebdir amınâ

1 Ta'addiyât: Geçme, öteye geçme, saldırma. Zulmetme; adaletsizlik. Örf, âdet ve kanunların sınırını aşma.
2 Berây-ı hâtır-ı sultânî: Sultanın hatırı için.
3 Bâgî: Asi, asilik.
4 Mütena'im: Varlık içinde ve nazlı büyüyen.
5 Tulû'-ı şems: Güneşin doğuşu.
6 Küsûf-ı şems: Güneş tutulması.
7 Zîc: Yıldızların yerlerini ve dolaşmalarını göstermek için hazırlanmış cetvel.

ezyâc-ı cedîde ile bu hatâlar dahi tashîh olunabilecegi erbâbının ma'lûmıdır.

Dersa'âdet'de âdet hükmüne girmiş olan harîkler dahi bu esnâda ba'zan ahkâmını icrâ eylemişdir. Bir vakitden berü bir takım mürtekiblerin gadr ve irtikâbları hasebiyle eyâdî-i nâsda tedâvül iden sikkeler kat' olunarak nâkıs ve kem ayâr olmakdan nâşî ahvâl-i sikke muhtel[1] olmağın Darbhâne Nâzırı Yûsuf Ağa ma'rifetiyle şu sûretde nizâma rabt olundı ki beyne'n-nâs yüz on paraya râyic olan frengî riyâl fî-mâ-ba'd hâlis hesâbı üzre yüzer paraya ve beşer buçuk guruşa giden yaldız altını beşer guruş onar paraya ve fındıklı ve Macar beşer guruşa ve İstanbulî mahbûb üçer buçuk guruşa ve mahbûb-ı Mısrî üçer guruşa râyic olub bu nizâm mer'î ve düstûrü'l-amel tutulması ve fî-mâ-ba'd kesik ve kırık altun geçmeyüb dâd ü sitâdda[2] her kimin elinde bulunur ise noksâm mikdârıyla hesâb olunması zımnında her tarafa emirler neşr olunub bu sûretle bu makûle nâkısü'l-vezn altunlar Darbhâne'ye ric'at itmek lâzım gelmişdir.

Sefer hengâmında nakdin kılleti emr-i tabî'i olmağm mâliyyece müzâyaka çekilmekde iken Kebân Ma'deni'nde otuz kırk seneden berü görülmedik nemâdâr[3] cevherler bulunub cânib-i mîrîye küllî menâfi'i â'id olacağını ma'den emîni Der-aliyye'ye tahrîr ve numûnesini irsâl itmegin bâdî-i inşirâh oldığı hâlde hemân evvelkiden birkaç kat ziyâde furunlar işledilerek devr-i Hamîd-i Hanî'de henüz fındıklı ta'bîr olunan altun kat' olunmamış iken bu def'a güzel fındıklı rub'iyyeleri kat'ına mübâşeret kılınmış idügi Edîb Târîhi'nde musarrahdır. Rikâb-ı Hümâyûn Defterdârı İsmâ'îl Efendi alîlü'l-mizâc ve batîü'l-hareke olub umûr-ı hazîne ise vakt-i harb olmak hasebiyle kesb-i nezâket eylediginden hilâl-i Şevvâl'de azl ile yerine Ahmed Paşa-zâde Hakkı Begefendi nasb ve ta'yîn buyurulmuşdur.

Bu esnâda ber-vech-i bâlâ serdâr-ı ekremin muzafferiyyeti hasebiyle maslahat îcâbınca mnkbil ve makbûl olub ancak cihet-i uhrâ ile dahi cânib-i saltanata te'kîd-i husûsiyyet zımnıuda müderrisînden oğlı Mahmûd Begefendi'ye Ordu-yı Hümâyûnda defter emîni ve ba'dehu kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan meşhûr Ahmed Nazîf Efendi'nin kerîmesi akd-i nikâh olunmak ve inşâallâh mansûren avdet müyesser oldukda resm-i sûr ve zifâfları icrâ kılınmak husûsunı hâk-ı pây-ı şâhâneye arz ve niyâz itmiş oldığından bâ-irâde-i seniyye sene-i merkûme Zi'l-ka'desi'nin (s.94) on altıncı Pâzârirtesi güni Nazîf Efendi'nin sâhilhânesinde ber-minvâl-i muharrer akd-i nikâh olunmuşdur. Nazîf Efendi'nin taraf-ı saltanat-ı seniyyeye ihtisâsı ma'lûm olub bu def'a kendüsi orduda kethüdâ ve pederi Selîm Ağa Dersa'âdet'de Tersâne emîni oldukları hâlde bu asırda hall ve akd-i umûr-ı devlet yed-i iktidâr ve istiklâllerine müfevvez bulunmuşdur hattâ Âyînelikavak Sâhilsarâyı'nda su kıllet üzre oldığından Tophâne suyı maksiminden[4] Beşiktaş Sâhilsarâyı'na olan su yolları gibi Âyînelikavak Sarâyı'na dahi yollar açılub da göç-i hümâyûn her kangı tarafa irâde buyurılur ise maksim suyı dahi ol cânibe icrâ olunmak irâde-i seniyye iktizâsmdan olarak Selîm Ağa buna me'mûr buyurulmuş olmağın bu hilâlde mezkûr su yolları hitâm bulmağla Abdülhamîd Han Hazretleri'nin nefs-i nefîs-i hümâyûnlarına mahsûs olan kürklerinden Selîm Ağa'ya bir semmûr kürk ilbâsıyla izhâr-ı teveccüh ve iltifât buyurmuşdur.

1 Muhtel: Düzeni bozulmuş, bozuk. Eksilmiş, zarara uğramış.
2 Dâd ü sitâd: Alış veriş.
3 Nemâdâr: Artan, büyüyen; çoğalan; faiz getiren; gelirli, kazançlı.
4 Maksim: Taksim edilecek, dağıtılacak yer. Suyun kollara ayrılma yeri. Masluk, savak.

Edîb Efendi'nin tahrîrine göre Kâ'immakâm-ı Sadr-ı Âlî Hasan Paşa baba-yı âlem ve sâf-dil ve sâf-nihâd bir zât oldığı cihetle kendüsünden zât-ı şâhâne hoşnud ve halk dahi etvâr ve girdârından râzı ve müteşekkir iseler de okuyub yazması olmadıkdan başka ocakdan yetişme olmasıyla mehâmm-ı saltanat-ı seniyyeye vukûfı olmadığından Ordu-yı Hümâyûnda istihdâm olunmak üzre Zi'l-hicce'nin yirmi dördünci güni azl ile yerine Boğaz Muhâfızı Mustafâ Paşa tarîk-i ricâlden neş'et itme olmasıyla kâ'immakâm nasb olundı.

Ber-vech-i bâlâ Ordu-yı Hümâyûnun Nemçe Seferi'nde muzafferiyyeti bâdî-i meserret olmuş ise de zîrde beyân olunacağı vechile Özi'nin mahsûr ve İsmâ'îl ordusunun za'îf ve perîşân bulunmasıyla Rusya cânibinde zuhûra gelan eser-i mağlûbiyyet mûcib-i elem ve fütûr olarak fütûhât-ı mezkûre ile mübâhât[1] itmege meydân virmemişdir.

İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmûd Paşa üzerine sevk olunan kuvve-i askeriyye dahi infâz-ı merâm idemediginden bu mâdde dahi mûcib-i hırâş-ı derûn olur idi. Bir tarafdan dahi matrûden[2] hâric-i Mısır'da bulunan ve Rusyalıların meclûbı olan İbrâhîm ve Murâd Begler Mısır'a dâhil olmak esbâbına teşebbüs eylemiş oldukları havâdisi alınarak cild-i sâbıkda şerh ve îzâh olundığı vechile bunların elinden Mısır'ın istihlâsı içün bunca emekler sarf olunmuş iken yine anların eline geçmek hâtırası bâ'is-i hadşe ve endîşe olub hattâ tahkîk-i ahvâl zımnında Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Osmân Na'îm Efendi cânib-i Mısır'a irsâl buyurulmuşdur. Ol esnâda Bağdâd vâlîsi dahi muhârebât-ı dâhiliyye ile meşgûl idi.

(s.95) Binâ'en alâ-zâlik fütûhât-ı mezkûre üzerine Abdülhamîd Han Hazretleri'nin hutbelerde gâzî unvânıyla yâd olunması (men cehheze gâziyen fe-kad gazâ)[3] hadîs-i şerîfinin mazmûnuna mutâbık ve husûsıyla Mehâdiye vak'a-i cemîlesinden sonra elkâb-ı aliyyelerine bu lafz-ı mübârekin ilâvesi kâ'ide-i selâtîn-pîşîne muvâfık olmağın Mehâdiye Boğazı'nın fethi haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda hutbelerde gâzî okunmasına intizâr olunur iken Özi Kal'ası mahsur olub Nemçe Muhârebesi dahi neye müncerr[4] olacağı ma'lûm olmadığından bu hâlde gâzî unvânına hâhiş-ger olmak münâsib degildir deyü Şeyhü'l-islâm Efendi'ye hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmuş idi.

Vekâyi'-i Sene 1203

Müte'âkiben vukû' bulan Şebeş vak'asının haber-i meserret-eseri işbu bin iki yüz üç senesi Muharremü'l-harâmının ikinci Cum'a güni Dersa'âdet'e vâsıl oldukda üç gün top şenligi resmi icrâ olunmuş ve bunun üzerine dahi gâzî unvânında tereddüd olundığı sûretde Ordu-yı Hümâyûnda bulunan guzâtm büyügi ve küçügi hidmetimiz nezd-i şâhânede karîn-i kabûl olmadı deyü münkesir olacakları vârid-i hâtır oldığına ve berü tarafda Rusyalular meydânı hâlî bulub da ba'zı Memâlik-i Mahrûse'ye ta'arruz itmelerinden dolayı bu husûsun te'hîri muvâfık-ı kâ'ide-i insâf ve hakkâniyyet olmadığına mebnî virilen fetvâ-yı şerîfe mûcebince mâh-ı merkûmun onuncı Cum'a güni Abdülhamîd Han Hazretleri Câmi'-i Ebû

1 Mübâhât: Güzellik ve buna benzer hususlarda tefâhür etmek, öğünmek.
2 Matrûd: Tardolunmuş, kovulmuş, vazifesinden çıkarılmış, kovuntu.
3 "Gazâ etmek isteyen bir gaziyi techizatlandıran da kendisi gazâ etmiş sevabını alır."
4 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.

Eyyûb-i Ensârî'ye azîmet idüb esnâ-yı hutbe-i şerîfede elkâb-ı celîlelerine gâzî unvânı ilâve ve etrâf-ı bilâda evâmir-i aliyye neşriyle bu husûs-ı hayriyyet-nusûs i'lân ve işâ'a kılınmışdır.

Vekâyi'-i İşkodra

Cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre Anadolı ve Arabistân taraflarında birçok gâ'ileler ile uğraşılmakda iken nasb-ı ayn-ı devlet olan Rûmili kıt'ası düşman ağzında bulundığı hâlde re'âyâsının pek çoğı Rusyalunun meclûbı ve husûsıyla Mora ve Sırb ve Memleketeyn[1] re'âyâsı müste'id-i fesâd olduklarından Devlet-i Aliyye'nin en ziyâde kocundığı mevâki'den olmasıyla bir vakitden berü bu tarafda dahi harekât-ı askeriyye münkati' olmayub mukaddimât-ı seferden birisi olan Memleketeyn münâza'âtıyla uğraşılmakda iken İşkodra cihetinin ihtilâli dahi başluca bir gâ'ile olmuş idi.

Şöyle ki: Pucatlı[2] hanedânı İşkodra'nın kadîmî hükümdârânı olub mu'ahharen Venediklüler burayı zabt ve teshîr itdiklerinde bunları ikrâm ve iltifât ve ba'zı imtiyâzât ile (s.96) celb ve te'lîf itmişler idi. Fâtih merhûm bu sancağı feth ve teshîr idüb yerlü asil-zâdegânı celb ve taltif eylediği sırada hânedân-ı merkûm erkânı İslâm ile müşerref olduklarından sancağ-ı mezkûr mutasarrıflığını anlara ihsân buyurmuş olmağla ol vakitden berü hulefâ an-selef sâye-i saltanat-ı seniyyede müreffeh ve mütena'im[3] olmuşlardır. İşte ol hânedândan bu hilâlde İşkodra mutasarrıfı bulunan mîr-i mîrândan Kara Mahmûd Paşa âbâ ve ecdâdı misillü envâ'-ı ni'am-i Devlet-i Aliyye ile mütena'im ve böyle kesîrü'l-cedvâ[4] bir mansıb ile mugtenim oldukdan başka etrâf ve havâlîsinde vâki' nice mahallere el uzadarak kesb eylediği servet ve iktidârını hazm idemeyüb ve Bosna vâlîleriyle uyuşamayub aralık aralık sûret-i isyân gösterir ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tertîb-i mücâzâtına ibtidâr olunacağını hiss eylediği gibi derhâl kendüsini çeküb çevirir idi.

Arnavud tâ'ifesi ise fi'l-asl ser-keş[5] bir kavm olub mevâki'-i sâ'ireye nisbetle arâzîlerine nazaran aded-i nüfûsları ziyâdece oldığından yerlerinde râhat durmayub ve hârice ta'addî ve envâ'-ı zarar ve hasâra tasaddî itmekden hâlî olmayub hattâ re'âyâya karzen[6] akçe virmek bahânesiyle akdemce Mora eyâletine bile istîlâ itmiş olmalarıyla bâlâda beyân olundığı üzre yüz doksan üç târîhinde Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa gidüb eyâlet-i mezkûreyi ellerinden halâs itmiş idi. Ve Arnavudluğuu ekser nevâhîsi ocaklık sûretiyle birer hânedâna mahsûs olarak vefât itdiklerinde rütbe ve mansıbları oğullarına tevcîh olunageldiginden taraf taraf birçok Arnavud paşaları tagallüb ve tahakküm idüb bulundukları mahaller dahi sarp ve bu'd mesâfe [olması] münâsebetiyle üzerlerine asker sevk ve irsâli emr-i sa'b olmasıyla pek de üzerlerine varılamadığından ekseriyâ haklarında rıfk ve istimâletle mu'âmele olunurdı.

1 Memleketeyn: Eflâk ve Boğdan.
2 Pucatlı: Buşatlı. (Bushati, Bushatllinjtë). İsmini İşkodra'nın Bushat köyünden alan hâlâ etkin bir aile.
3 Mütena'im: Varlık içinde ve nazlı büyüyen.
4 Kesîrü'l-cedvâ: Bol armağanlı, gelirli.
5 Ser-keş: Dikbaşlı, başkaldıran; inatçı; itaatsiz.
6 Karzen: Borç olarak, ödünç olarak.

İşte Mahmûd Paşa hakkında dahi bu vechile gâh ihâfe[1] ve gâh istimâletle[2] mu'âmele olunub hattâ akdemce Podgoriçe ve İşbozi kal'alarını hasr ve tazyîk itmesinden nâşî müstahakk-ı mu'âhaze olmuş iken hakkında şâyi' olan tefevvühât erâcîf kabîlindendir deyü tebri'e-i zimmet hâlinde bulundığına mebnî Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın tavassut ve ta'ahhüdiyle fî-mâ-ba'd kal'ateyn-i merkûmeteyne ta'arruz itmemek şartıyla [1]199 senesinde İşkodra sancağı yine uhdesinde ibkâ buyurulmuşdur.

Târîh-i Vâsıf'da tahrîr olundığı üzre mu'ahharen yine tarîk-i isyâna sülûk ve bir takım eşkıyâyı başına cem' idüb ve be-tahsîs Mora'dan alacak iddi'âsında bulunan Zeynel Papo ve rüfekâsını matlûbâtınızı tahsîl iderim deyü aldadub hod be-hod İşkodra'dan hurûc (s.97) ve hareket ve yine Podgorice ve İşbozi kal'alarını hasr ve tazyîka mübâderet birle mütesellim bulanan İbrâhîm Paşa'yı ihrâc itdikden başka Karadağ re'âyâsı üzerine fuzûlî hücûm ve hareket ve içlerine girüb dürlü fesâdlar îkâ'ına cesâret itdikden sonra İşkodra'ya avdet ve Devlet-i Aliyye ile silm ve sulh üzre bulunan Venediklünün ba'zı mahallerini gâret ve akabinde Tiran ve İlbasan ve Görice ve Ohri havâlîsini geşt ü güzâr ve zahîre ve mutâlebât-ı sâ'ire ile ahâlîsini iz'âc ve ızrâr[3] ve derbendât başbuğı olan Kurd Ahmed Paşa'nın bölükbaşıları ile muhârebeye ve Pekin[4] Kal'ası'nı muhâsaraya ibtidâr itmiş oldığı resîde-i sem'-i devlet oldukda Venediklünün zararını tazmîn ile ber-mûceb-i şer'-i şerîf kat'-ı rişte-i husûmet ve fî-mâ-ba'd hilâf-ı rızâ hareketden mücânebet itmesi zımnında kendüye emr-i âlî ısdâr ve irsâl buyurulmuş ise de ısgâ itmeyüb tekrâr top ve humbara ve mühimmât-ı kesîre istishâb ve İlbasan havâlîsinde mütemekkin olan Kaymak Beg'in üzerine hücûm ve harekete şitâb itdigi sâbit ve mütehakkık olmağla artık bunun üzerine tesâmuh ve terâhî mûcib-i hatar olmak mülâhazasıyla hemân Mahmûd Paşa ve hevâdârlarından Tepedelenli Alî Paşa ve Ohrili Ahmed Paşa'nın tertîb-i cezâlarına karâr virilerek tuğ ve sancakları ref'le İşkodra sancağı Çirmen sancağı ilhakıyla Muhtâr Paşa-zâde Mehmed Paşa'ya ve Ohri sancağı mîr-i mîrândan İsmâ'îl Paşa'ya tevcîh olundı. Ve bu emrin temşiyyet ve icrâsına Rûmili vâlîsi ve Sofya cânibi ser'askeri bulunan meşhûr Abdî Paşa'nın me'mûriyyeti tensîb[5] olunub bi'l-mükâtebe kendüsiyle muhâbere ve maslahatın semt-i suhûleti müzâkere olundukda Sofya ordusunda mevcûd olan asâkir ve mühimmâtdan mikdâr-ı vâfî top ve mühimmât ifrâz ile kethüdâsının ma'iyyetine virilerek sâ'ir me'mûrlara başbuğ ta'yîn olunması ve kendüsi dahi Sofya'dan Manastır'a doğrı hareket itmesi husûslarını tensîb itmekle bu vechile hareket itmek üzre lâzım gelan emirler tahrîr ve irsâl kılındı. Sâlifü'z-zikr Kurd Ahmed Paşa dahi ma'iyyetine me'mûr olan asâkir ile İlbasan üzerinden hareket itmek ve İşkodra'nın hasr ve tazyîki lâzım geldigi hâlde Bosna vâlîsi dahi eyâletinde mevcûd olan yarar askere kethüdâsını başbuğ nasb iderek ol tarafa göndermek üzre me'mûr oldılar. Ve İşkodra ahâlîsinden Memâlik-i Mahrûse'de ve Venedik diyârında bulunan tüccâr bi'l-cümle emvâl ve eşyâlarıyla birer mahall-i mahfûzda tevkîf olunub bu mâdde ber-taraf oluncaya dek sebîlleri tahliyye olunmamak üzre lâzım gelan mahallere evâmir-i aliyye tahrîr ve Venedik balyosuna tenbîh olundı. Ve eşkıyânın

1 İhâfe: Korkutma, korkutulma.
2 İstimâlet: Gönül çekme. Teselli etme, avutma.
3 Izrâr: Zarara sokma, ziyana uğratma.
4 Pekin: Peqin. Peklin. Elbasan, Arnavutluk.
5 Tensîb: Uygun görmek. Münasib kılmak.

yed-i tasallutlarında olan İşkodra ve Ülgün[1] ve Bar kal'alarıyla kılâ'-ı sâ'irenin neferâtı devlet me'mûrlarına mu'ayyen (**s.98**) ve zahîr olmak üzre me'mûr olmalarıyla îfâ-yı hakk-ı nân ve nemek eyledikleri hâlde hidmetleri mebrûr ve sa'yları meşkûr olacağı ve eşkıyâya hevâdâr olurlar ise anlar dahi müdemmer[2] ve makhûr[3] olacakları beyânıyla bu mes'ele hitâm buluncaya degin neferât-ı merkûmenin işleyecek mevâcibleri îrâd ve masraf olunmamak üzre kalemlere kayd olundığı mufassal emr-i âlî ile kendülerine bildirildi.

Lâkin bu hilâlde Alî Paşa sadâret'den azl ile Yûsuf Paşa makâm-ı sadâret'e gelmiş ve Mahmûd Paşa dahi harekât-ı sâbıkasından izhâr-ı nedâmetle isti'fâ-yı kusûr eylemiş oldığına mebnî ba'zı şerâ'it ile afv olunub iki yüz senesi Receb'inin beşinci güni yine İşkodra sancağı kendü uhdesine ve Delvine sancağı Tepedelenli Alî Paşa'ya ve Ohri sancağı Ahmed Paşa'ya tevcîh olunarak gâ'ile ber-taraf ve gavganın bu vechile büyümesine sebeb olanlar sihâm-ı ta'na[4] hedef kılınmışdır.

Lâkin bundan sonra sefer emâreleri belürmege başladıkda Devlet-i Aliyye ser-haddlere asker sevkiyle meşgûl bulunmuş ve hattâ Abdî Paşa dahi ser'askerlikle Belgrad cânibine irsâl olunmuş olub Mahmûd Paşa ise bu hâli fırsat ittihâz ve yine ref'-i livâ-yı tuğyân iderek Üsküb sancağı kazâlarına ve Manastır'a karîb nevâhîye ve Bosna'da vâki' Nikşik ve Prepol semtlerine bölükbaşılar ta'yîn ve ma'iyyetlerine Karadağ ve İşkodra havâlîsinde mutavattın olan Hristiyan usâtından vâfir eşkıyâ terfik ve tahsîldârları tard ve def' ile mâl-ı mîrîyi nefsine tahsîs itdikden başka kazâlara mebâliğ-i külliyye tevzî' ve kabz eylediğine kanâ'at itmeyüb hevâsına ittibâ' itmeyan beg ve beg-zâdeleri i'dâm ve hânelerin ihrâk ve hânümânların harâb iderek şakk-ı asâ-yı Müslimîn ve hetk-i perde-i nâmûs-ı devlet ve dîn idebilecek hâlet-i müstekrehe[5] vukû'una bâdî olmakdan nâşî i'tâ buyurılan fetvâ-yı şerîfe mûcebince i'dâm ve izâlesi hakkında yine emr-i âlî sâdır olmuşdur.

Binâ'en-aleyh [1]201 senesi evâ'ilinde İsmâ'îl cânibi ser'askeri sadr-ı sâbık Alî Paşa Silistre'de ikâmetle Özi Muhâfızı Aydoslı Vezîr Mehmed Paşa İsmâ'îl'de mühimmât muhâfazasına ve Vezîr Mahmûd Paşa Özi muhâfazasına me'mûr kılınmışlar iken Rûmili vâlîsi bulunan Bekir Paşa'nın me'mûriyyeti Silistre muhâfazasına tahvîl ile Rûmili eyâleti Aydoslı Mehmed Paşa uhdesine tevcîh olunarak Mahmûd Paşa'nın tertîb-i cezâsı ana havâle buyurılub berren ve bahren asâkir sevkine mübâşeret olunmuş ve ol havâlîde bulunan mîr-i mîrânlar dahi bu husûsa me'mûr kılınmış ve bu hilâlde Tepedelenli Alî Paşa Tırhala sancağı mutasarrıfı oldığı hâlde Mahmûd Paşa'dan tefrîk olunarak o dahi mu'ahharen bu husûsa me'mûr bulunmuşdur. (**s.99**) Hattâ bu esnâda Kurd Ahmed Paşa vefât itmekle münhal olan derbendât başbuğluğı dahi sene-i merkûme Cumâde'l-uhrâsı'nda Alî Paşa uhdesine ihâle buyurulmuşdur.

Müte'âkiben Rusya Seferi tahakkuk itmekle Devlet-i Aliyye tedârükât-ı cesîmeye mecbûr olarak İşkodra mes'elesiyle uğraşmağa vakti kalmamış ise de bu kerre bulaşılmış oldığından nâmûs-ı saltanat iktizâsınca başa çıkarmağa çalışmak lâzımeden bulundığına

1 Ülgün: Ulcinj, Karadağ.
2 Müdemmer: Tedmîr edilmiş, mahvolmuş, yokedilmiş.
3 Makhûr: Kahrolmuş, mağlûbolmuş, bozguna uğratılmış, yenilmiş.
4 Sihâm-ı ta'n: Sövme, yerme; ayıplama okları, beddua.
5 Müstekreh: İğrenç, kerahetli, istikrah edilmiş, tiksinilen.

ve be-her-hâl Mahmûd'un cezâsı tertîb olunsun deyü müte'addid hatt-ı hümâyûnlar sâdır olmuş idügüne mebnî Rusya hudûdına pey-der-pey asâkir-i külliye sevk olundığı esnâda bir tarafdan dahi İşkodra üzerine sevk-i asâkir ile uğraşılmakda idügünden ol havâlînin ashâb-ı nüfûzundan Tobdân-zâde Mustafâ Beg Mahmûd Paşa'nın hasm-ı kavîsi[1] bulundığı hâlde zabt u rabta liyâkati oldığı Tepedelenli Alî Paşa ve Ohrili İsmâ'îl Paşa taraflarından ihtâr olunmağın Aydoslı Mehmed Paşa'nın inhâsıyla uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîh olunmuş ve fi'l-vâki' hayîce işe yaramışdır. Şöyle ki: İşkodralıların gerek ticâret ve gerek âhar sûret ile berü tarafa mürûrlarına ve zahîre ve eşyâ-yı sâ'ire almalarına mâni' olarak tazyîk husûsunda isbât-ı liyâkat eylemişdir. Ve Mahmûd Paşa'nın kayınpederi olub Tiran kazâsında sâkin olan İbrâhîm Beg ve oğlı Kahraman Beg haylî vakitden berü ol havâlîde isyân üzre bulundukları hâlde bu kerre Mahmûd Paşa'nın hakkında fermân-ı âlî sudûrını istimâ' itdiklerinde her biri birer tarafa ser-fürû[2] iderek istîmân[3] itmeleriyle kendü hâllerinde olmaları şartıyla emân virilmiş ve hattâ İbrâhîm Beg bir takrîble ahz ve Dersa'âdet'e celb olunmuş iken mu'ahharen Mahmûd Paşa'nın kal'adan hurûcunda Kahraman Beg mazhar oldukları afv ve emânın kadrini bilmeyüb ve isyân ve şekâvet damarları harekete gelerek dayanamayub yine başına müctemi' olan bir takım haşarât ile ba'zı kasabât ve kurâyı tahrîbe ictisâr eylemiş ve ber-minvâl-i muharrer pederi Dersa'âdet'de bulunmağla anın tarafından olmak üzre Mahmûd Paşa'ya tarafdârlıkdan ferâgat itmez isen sana babalık hakkını helâl itmem vâdîsinde kendüsüne mektûb dahi yazdırılmış iken müfid olmayub Kahraman Beg yine bildiginden girü durmamış ise de Tobdân-zâde Mustafâ Paşa ol tarafa hareket itmekle Kahraman Beg'i İlbasan tarafına firâra mecbûr eylemiş oldığı haberi [1]202 senesi evâ'ilinde Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur.

İbrâhîm Beg müddet-i medîde Yedikule Zindânı'nda mahbûs kalmışdır. Ancak Aydoslı Mehmed Paşa muzaffer olamayub ve sâ'ir me'mûrlar dahi Mahmûd Paşa hakkında infâz-ı merâm idemeyüb maslahat kesb-i imtidâd itdigine ve İbrâhîm Beg'in zindânda iken Mahmûd Paşa ile gizlü (**s.100**) muhâberesi oldığı şuyû' buldığına mebnî [1]203 senesi hilâlinde katl ile Mahmûd Paşa'nın intikâmı andan alınmış ve bu cihetle ba'zı mertebe teşeffî-i sadr olunmuşdur.

Mahmûd Paşa'nın isyânına sebeb olan mevâddan biri dahi Esmâ Sultân'ın Rûmili'de kâ'in mukâta'aları münâza'ası olarak bu hilâlde ise müşârün-ileyhâ vefât idüb Mahmûd Paşa aleyhinde bulunan âdemleri giriftâr-ı şikence olduklarına ve bu esnâda Devlet-i Aliyye Rusya ve Nemçe gibi iki cesîm devlet ile muhârib bulunarak günden güne gâ'ile ve meşgalesi kesb-i izdiyâd eyledigi hâlde böyle meşâgil-i cesîme arasında bir tarafdan dahi İşkodra üzerine sevk-i asker ile uğraşılub Aydoslı Mehmed Paşa ise fenâ hâlde dû-çâr-ı hezîmet ve inkisâr olarak taraf taraf sevk olunan kuvve-i askeriyye zafer ve galebeden me'yûs[4] olageldigine mebnî bâri bunun gâ'ilesi ber-taraf olmak ve böyle vakt-i tengde ol havâlîde i'mâl ve istihdâm buyurulmak üzre afv ve ıtlâkı tasavvur olunmuş ise de bedâheten hemân ıtlâkı dahi şân-ı saltanat-ı seniyyeye dokunur vâhimesi vârid-i hâtır olmakdan nâşî

1 Hasm-ı kavi: Büyük, güçlü düşman.
2 Ser-fürû: Başeğme, söz dinleme.
3 İstîmân: Aman dileme, aman dileyerek sığınma.
4 Me'yûs: Üzgün, kederli. Karamsar, umutsuz.

ibtidâ bu hilâlde Rûmili vâlîsi ve Belgrad cânibi Ser'askeri Abdî Paşa'ya kâ'immakâmîden bir kıt'a tahrîrât yazılub ve hulâsa-i mazmûnunda Venedik Cumhûrı Devlet-i Aliyye'ye el-hâletü hâzihî dostluk izhâr itmekde ise de emniyyet ve gaflet câ'iz olmayub ol havâlîde müdâfa'a-i zarar-ı hasma muktedir bir kimse dahi olmadığından acaba İskenderiyyeli Mahmûd afv olunsa külliyyetlü asker ile sefer-i hümâyûna gelür mi ve hakkında sâdır olan evâmir-i aliyyede eymân-ı mugallize var âcilen ve âcilen mûcib-i zarar-ı mülkî olur mı tahkik ve tahrîr idiniz deyü emr ve iş'âr buyurılub tahrîrât-ı merkûmenin Abdî Paşa'ya vusûli güni Mahmûd Paşa'nın dahi Podgoriceli Murâd Ağa nâmında bir âdemi gelerek mahfîce Abdî Paşa'nın dîvân efendisiyle bi'l-mülâkât beni Mahmûd Paşa gönderdi sâ'ir vezîr olsa i'timâd idemem lâkin Abdî Paşa re'yine kavîdir ve sözünden nükûl itmez afv ve ıtlâkımı şefâ'at ve recâ ve İskenderiyye sancağının kemâ-kân[1] uhdeme tevcîh ve ihsân buyurulmasını istid'â eylesün külliyyetlü asker ile ma'iyyetine varırım ve uğûr-ı dîn-i mübîn ve uğûr-ı Devlet-i Aliyye'de vüs' ve liyâkatimi sarf iderim deyü niyâzını takrîr itmekle dîvân kâtibi mukâbele idüb senin elinde bir kâğıd yok bu takrîrinin sıdk ve kizbe[2] ihtimâli var ben bunı paşaya ifâde idemam deyü cevâb virdikde Murâd Ağa dahi bana bir kâğıd vir gider kendüsünden tahrîrât getüririm deyü recâ itmekle dîvân kâtibi dahi kendüliginden olarak Mahmûd Paşa'ya bir kıt'a kâğıd yazub virmiş oldığını ve tahrîrât-ı kâ'immakâmînin vürûdı güni ber-minvâl-i meşrûh bi-hasebi'l-ittifâk Murâd Ağa'nın dahi dîvân kâtibine gelmesi alâmet-i hayr ittihâz[3] olundığını Abdî Paşa bir kıt'a kâ'imesiyle makâm-ı **(s.101)** kâ'immakâmîye arz ve iş'âr eylemiş idi. Arası çok geçmeksizin Mahmûd Paşa tarafından iki yüz üç senesi Cumâde'l-âhiresi'nin yedisi târîhiyle müverrahan bir kıt'a isti'fânâmesiyle dîger bir âdemi Abdî Paşa'ya gelmekle mezkûr isti'fânâmeyi leff iderek Abdî Paşa'nın yine makâm-ı kâ'immakâmîye olmak üzre sene-i merkûme Cumâde'l-âhiresi'nin on yedisi târîhiyle müverrahan[4] tahrîr ve takdîm itmiş oldığı kâ'imesinde Mahmûd-ı merkûm Arnavudluğun mecma'-i asâkir olan mahallinden olub Belgrad'ın dahi kurb ve civârında bulunmasıyla her ne kadar külliyyetlü asâkir emr ü fermân huyurulsa birkaç gün zarfında çıkarub getürmege kudreti ve lede'l-iktizâ İskenderiyye'ye âdem irsâliyle tekrâr serî'an külliyyetlü asker getürtmege ve hidemât-ı Devlet-i Aliyye'ye liyâkati olmağla böyle vakitde merkûmun öyle kalınasından ise kurb ve civârda olmak hasebiyle yirmi bin asker ile ma'iyyet-i senâverîye gelüb iktizâsına göre Cisr-i Morava'dan Belgrad'a dek ve Belgrad'dan Bögürdelen'e[5] varınca sâhil-i Sava'da ve Ahram ve İpek'e varınca sâhil-i Tuna'da muhâfazası lâzım olan palankaların muhâfazalarına ta'yîn birle Belgrad câddeleri ve sâ'ir mahâl ve mevâzi'in te'mîn olunması gibi hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de istihdâmı münâsib ve muvâfık-ı maslahat olur. Ve eger hitâm-ı maslahatda yine isyân sûretinde bulunacak olur ise ol vakit kaydı görilür deyü tuğ ve sancağının virilmesi ser'asker-i müşârün-ileyh tarafından arz ve inhâ buyurulmuş ise de karîben Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vukû'-ı vefâtına mebnî afv ve ıtlâkı husûsı devr-i Selîm Hanî'de mevki'-i icrâya konulmuşdur. İzâh-ı mâdde zımnında Mahmûd Paşa'nın sâlifü'z-zikr isti'fânâmesinin sûreti zeylde (7) rakamıyla kayd olunur.

1 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.
2 Sıdk ve kizb: Doğruluk ve yalan.
3 İttihâz: Kabul etme, öyle sayma.
4 Müverrahan: Tarihli olarak.
5 Bögürdelen: Sabac,Sırbistan.

Vekâyi'-i Irâk

Cild-i Sâlis'de beyân olundığı üzre Şâvî-zâde ile Hazâ'il ve Müntefik şeyhleri Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa aleyhine ittifâk itmeleriyle hâric-i Bağdâd'da bir fırka-i muhâlife oldığından Süleymân Paşa ibtidâ Hazâ'il üzerine hareket ile muzaffer olub Hazâ'il Şeyhi Hamd el-Hamûd dahi Müntefik'e varub Müntefik Şeyhi Süveyni ve Şâvî-zâde ile birleşmişidi.

Binâ'en-aleyh Süleymân Paşa Müntefik üzerine hareket eyleyüb Şâvî-zâde Süleymân Beg ve Süveyni ve Hamd el-Hamûd dahi yirmi bin kadar süvârî ve piyâde ile ve nehren iki kıt'a ceng sefîneleriyle Şatt kenârında âmâde-i ceng ü cidâl olmalarıyla [1]202 senesi Muharrem'inin gurresinde Ümmü'l-hınta nâm mahalde tekâbül-i ferîkayn vukû'unda pek şiddetli bir ceng olub nihâyet nesîm-i fevz ü zafer[1] Süleymân Paşa tarafına vezân olmağla usâtın üç binden ınütecâviz süvârî ve piyâdeleri meydân-ı muhârebede galtân ve bakiyyetü's-süyûfları perîşân ve üftân ü hîzân her biri birer tarafa (**s.102**) girîzân[2] olmağın hayme ve hargâhları ve kâffe-i eşyâ ve mühimmâtları ahz ve iğtinâm olundukdan sonra Süleymân Paşa Hamûd es-Sâmir'e Müntefik ıneşîhatini ve Muhsin el-Hamd'a Hazâ'il meşîhatini ve hazînedârı Kürd Mustafâ Ağa'ya Basra mütesellimligini tevcîh ve Başağası Tekeli İsmâ'îl Ağa'yı Basra'da tevkîf idüb kendüsi mansûrü'l-livâ oldığı hâlde Bağdâd'a ric'at itmişdir.

Süleymân Beg bir ınüddet serseri geşt ü güzâr itdikden sonra izhâr-ı nedâmet ve isti'fâ-yı kusûra mübâderet itmekle Bağdad'a girmemek ve Karaorman'da ikâmet eyleınek şartıyla afv olunub emlâkı kendüsüne redd ve i'tâ olunarak gâ'ilesi ber-taraf idilmişdir.

Ancak Basra mütesellimi olan Mustafâ Ağa dahi kethüdânın ba'zı evzâ'ından muğber[3] olub ahz-ı sâr içün vakt-i fırsata müterakkib imiş ve Bâbânlı Osmân Paşa ile beyulerinde der-kâr olan hukûk-ı kadîmeye mebnî bu kerre kendüye Basra mütesellimligi teveccüh eyledikde Osmân Paşa'ya keşf-i râz[4] idüb meger o dahi Ahmed Ağa'nın ba'zı mu'âmelâtından dil-gîr olmağla ne vakit bu niyyetini fi'le getürecek olur ise berâber olacağını beyân iderek bu bâbda yek-cihet olmak üzre beynlerinde akd-i uhûd ve peymân itmişler. Ber-minvâl-i meşrûh Süleymân Paşa Bağdâd'a avdet eyledikde Mustafâ Ağa Basra'da kalub mâ-fi'z-zamîrini icrâya mübâşeret birle ibtidâ süvârî bayrakları başağası olan merkûm Tekeli İsmâ'îl Ağa'yı ve sâ'ir rü'esâ ve mütehayyizleri ikrâm ve itmâ' ile tarafına celb ve ınâle eyledikden sonra Süveynî'yi tahrîk ve Müntefik tarafına takrîb idüb Hamûd es-Sâınir dahi nev-meşîhat oldığından aşîret halkını hod be-hod zabt idemediginden aşâ'iri çözilüb Süveynî'nin başına müctemi' olduklarında Mustafâ Ağa hod be-hod meşihat hil'atini Süveynî'ye iksâ birle Hamûd es-Sâmir meşîhati idâre idemediginden nâ-çâr Süveynî'ye ihâle olundı deyü Bağdâd'a tahrîr eyledikde Süleymân Paşa mâddenin ne oldığını anlamış ise de îcâb-ı vakt ve hâle mümâşât[5] iderek ve tegâfül-i ârifâne üzre giderek Süveynî'ye bir sâhte meşîhat buyuruldısı yazdırub göndermiş ve Basra'daki süvârîyi Bağdâd'a celb ile İsmâ'îl Ağa'yı dahi Zengibâr tarafına ta'yîn eylemiş idi. Fakat Osmân Paşa'nın dahi bu bâbda Mustafâ Ağa ile müttehid

1 Nesîm-i fevz ü zafer: Zafer rüzgarı.
2 Girîzân: Kaçıcı, kaçan.
3 Muğber: Gücenmiş, kırılmış.
4 Keşf-i râz: Gizli bir şeyi meydana çıkarmak, açıklamak. Sır toplamak, casusluk etmek.
5 Mümâşât: Yoldaşlık, beraber gitme, suyunca gitme, uysallık gösterme, göz yumma.

oldığım bilmezdi. Anlar ise bu kerre muhâbere ve mükâtebe iderek ittifâklarını te'kîd ve tevsîk itdikden başka Şâvî-zâde Süleymân Beg'e dahi keyfiyyeti tahrîr ve iş'âr ile birlikde bulunmasını ihtâr itmişlerdi. Lâkin Süleymân Beg mazhar oldığı afv ve ıtlâkın ve eylediği ahd ü peymânın üzerine anlara kafadâr olamayacağından nihânî vukû'-ı hâli Süleymân Paşa tarafına iş'âr eylemişdir.

Süleymân Paşa Osmân Paşa'nın fesâd-ı niyyetine vâkıf oldukda evvelâ anı iğfâl ile celb ve te'mîn (**s.103**) kaydına düşüb bunun içün Ahmed Kethüdâ'nın birâderi Abdullâh Beg'i Kürdistân'a irsâl eyledi. O dahi varub Osmân Paşa ile mülâkât eyledikde eymân ve peymân ile kendüsini te'mîn idüb birlikde Bağdâd'a götürdükde Süleymân Paşa tarafından dahi hakkında fevka'l-âde ikrâm ve ihtirâm olundukdan sonra çünki mevsim-i şitâ mürûrunda Basra seferi musammem oldığından evvel bahârda asâkiriyle Bağdâd'a gelmek üzre mu'azzezen Kürdistân'a i'âde olunmuş ve kendüsini tamâmıyla ısındırmak içün hemşîresi Abdullâh Beg'e akd-i nikâh olunarak Ahmed Kethüdâ ile beynlerinde karâbet[1] peydâ kılınmış olmağın evvel bahârda Osmân Paşa asâkiriyle Bağdâd'a geldiginden Mustafâ Ağa'nın tarafdârlarına ye's gelerek ez-cümle merkûm İsmâ'îl Ağa havfa tâbi' olub yirmi otuz kadar bölükbaşılarıyla Basra'ya firâr eylemişdir.

Bu sûretle Bağdâd'da asâkir-i külliye müctemi' olub [1]203 senesinin Cumâde'l-ûlâsı'nda Süleymân Paşa bi'n-nefs Bağdâd'dan hurûc ile Basra üzerine hareket eyledikde Mustafâ Ağa esbâb-ı mukâvemeti tedârük birle müteheyyi'-i kıtâl olmuş iken Süleymân Paşa ordusunun Basra'ya takarrübünde sebât ve istikrâr idemeyüb hemân bir sefîneye süvâr olarak Basra'dan firâr itmekle Süleymân Paşa bî-mâni' ve mezâhim[2] Basra'ya dâhil olub Hamûd es-Sâmir'i yine Müntefik şeyhi ve ağalarından Mârdînî İsa Beg'i Basra mütesellimi nasb ile umûr-ı sâ'ireyi tesviyye ve tanzîm itdikden sonra Bağdâd'a avdet itmişdir.

Bağdâd'a vusûlünde Osmân Paşa'nın dahi icrâ-yı mücâzâtı zamânı gelmiş oldığından hemân azl ile habs olunub Bâbân sancağı mutasarrıf-ı sâbıkı ve Osmân Paşa'nın Ammi-zâdesi olan İbrâhîm Paşa'ya tevcîh olunmuşdur.

Osmân Paşa'nın Mustafâ Ağa ile ittihâdına dâ'ir ele geçmiş olan ba'zı evrâkı bu kerre meclisde kendüsüne irâ'e olundukda fart-ı hicâb ve infi'âlinden hasta olmağın meclisden ihrâc ile bir hâneye vaz' olunmuş ve müdâvât[3] içün mahsûsan tabîb dahi ta'yîn kılınmış ise de kâr-ger[4] olmayub çend rûz zarfında vefât eylemiş oldığı Zeyl-i Gülşen-i Hulefâ'da musarrahdır.

Bu sûretle iki tarafın gâ'ilesi ber-taraf olmuş ve bu vukû'ât Dersa'âdet'e mün'akis oldukca Süleymân Paşa'ya tahsîn ve âferîni hâvî evâmir-i aliyye ve teşrîfât-ı seniyye irsâl ve ihsân buyurılagelmiş ise de nazar-ı im'ân ile bakılur ise bu muhârebeler kölemenler ile asıl-zâdelerin ceng ü cidâlinden ibâret olmağla bu muzafferiyetlerden hakîkat-i hâlde istifâde iden Ahmed Kethüdâ'dır ki bu vechile def' ve ref'-i rukabâ ve husamâya[5] muzaffer olarak zimâm-ı umûr-ı idâreyi müstakillen der-[d]est eylemiş oldı.

1 Karâbet: Soyca yakınlık. Hısımlık. Akrabalık.
2 Mezâhim: Zahmetler. Sıkıntılar. Belalar.
3 Müdâvât: Hastayı tedavi etme.
4 Kâr-ger: İş yapan, iş işleyen, işleyici, tesirli, nüfuzlu.
5 Husemâ: Muhalifler, karşı taraflar, hasımlar. Adüvler, düşmanlar.

Fakat Hazînedâr Alî Beg kendüsünün rakîbi olub Ahmed Ağa hâricen makbûl ve nâfizü'l-kelâm (**s.104**) ise de Alî Beg dahi Süleymân Paşa'nın dâmâdı olmak hasebiyle mukbil oldığından yek-dîgerin aleyhine kıyâm eylemelerinden dolayı zuhûra gelan vukû'ât bundan sonra sırasıyla beyân olunur.

Vekâyi'-i Mısriyye

Kapudan Paşa'nın avdetinden sonra İsmâ'îl Beg Mısır'da kesb-i istiklâl idüb tüccâr ve ahâlî üzerine ağır virgüler tarh[1] ve tevzî'ine ibtidâr itmesinden nâşî bayağı fitne emâreleri bedîdâr olarak bu misillü keşmekeşler ile uğraşılur iken iki yüz iki senesi Safer'inde ümerâ-yı Kıbliyye[*][2] ya'nî İbrâhîm ve Murâd Begler takımı yine tarîk-i isyâna sülûk ile Süyût'a[3] gelerek mukaddimetü'l-ceyşleri berü tarafa tahattî ve tecâvüz itdiklerinden ümerâ-yı Mısriyye'nin nevâhî-i Kıbliyye'de bulunan kâşifleri firâr ile giceleyin Mısır'a vârid olduklarında İsmâ'îl Beg'e ziyâde hadşe ve halecân ârız olarak hemân sabâhleyin dîvâna çıkub ve kâffe-i ümerâ ve ulemâ ve ocaklu ve ihtiyârları cümle Abdî Paşa huzûrunda akd-i encümen idüb huzzâra hitâben cemâ'at-i Kıbliyye ahd-i sultânı nakz ile kendülerine ta'yîn olunan hudûdı tecâvüz itmişler kıtâlleri vâcib midir didikde evet vâcibdir dimeleri üzerine ahd-i sultânîyi nakz ile isyân idenlerin üzerine gönderilecek askerin masârifi dahi hazîne-i sultâniyyeden virilmek lâzım gelüb burada ise hazîne olmadığından herkes mâlen ve bedenen ceng eylesün diyicek Halvetî İsmâ'îl Efendi bizde ne kaldı ki sarf idelim cümlemizin hâli dîger-gûn[4] oldı dimekle Abdî Paşa mukâbele idüb bu söz münâsib degildir ve böyle lakırdılar ile asâkir kulûbunı[5] kesr itmek yakışmaz sana lâyık olan ben ac kalur isem siz de ac kalursınız ben doyar isem siz de doyarsınız dimekdir diyerek İsmâ'îl Beg'e nasîhat ve huzzâra cesâret ve gayret virdiyse de İsmâ'îl Beg ziyâde endîşe-nâk oldığından meclisde ağlamağa başlamağla ocaklu ve ihtiyârlar kendüsüne tesliyyet virerek vukû'-ı hâli Devlet-i Aliyye'ye arz itmek üzre karâr virilüb Abdî Paşa dahi bir kerre Dersa'âdet'e yazarız bakalım ne cevâb gelür ve eger ol vakte kadar eşkıyâ hücûm idecek olurlar ise çıkub ceng ideriz dimekle meclis hitâm buldukdan sonra etrâf ve enhâda müteferrik olan asâkirin Mısır'a gelmeleri içün buyuruldılar yazıldı ve ümerâ-yı Kibliyye'nin Mısır'da bulunan ne kadar memâlik ve kâşifleri var ise cem' olunarak esb ve eslihaları ve emvâl ve eşyâ-yı sâ'ireleri ahz olunub uryân oldukları hâlde mahbûsen İskenderiyye'ye gönderildi. Mu'ahharen yine akd-i meclis olunub İsmâ'îl Beg Devlet-i Aliyye'ye yazınız (**s.105**) bize asker göndersün didikde Şeyh Arûs mukâbele idüb buna ne hâcet Türk askerine sarf idecek akçeyi asâkir-i Mısriyye'ye vir dimekle İsmâ'îl Beg bir tarafdan tedârükât-ı harbiyyeye ve bir tarafdan virgü tahsîline ve cüz'î bahâneler ile nâsın mâlını ahz itmege ibtidâr ile haylî mâl iddihâr itmiş iken hırs ve hisset[6] iktizâsıyla ber-mu'tâd ümerâya ve sâ'ire virilegelan masârif-i seferiyyeyi nâkıs virmek istediginden haylî

1 Tarh: Vaz etmek. Uzaklaştırmak. İndirmek. Bırakmak, elinden atmak. Yerleştirmek. Temel bırakmak.
2 Müellif dipnotu: "[*] Kıbliyye cânib-i Kıblîde ya'ni Sa'îd içinde bulunan takım."
3 Süyût: Asyût, Mısır.
4 Dîger-gûn: Bozuk, değişmiş, başkalaşmış.
5 Kulûb: Kalbler, gönüller.
6 Hisset: Cimrilik, tamahkarlık.

münâkaşalar vukû‘ bulmuşdur. Şöyle ki: Cedâvî Hasan Beg'e on sekiz bin riyâl gönderdikde gazaba gelerek hemân atına binüb Adliyye tarafına çıkmağla ferdâsı ale's-sabâh İsmâ‘îl Beg ve Defterdâr Ali Beg süvâr olarak yanına gidüb bir mikdâr şey daha zam ve ilâve ile irzâ idebildiler ve Hasan Beg daha ziyâde izhâr-ı şiddet olunarak ahâlîden ziyâde akçe devşirilüb de asâkire ihsân olunmak üzre İsmâ‘îl Beg'i sevk ve tergîb itdi ve akçeyi meydâna çıkub da ceng idecek süvârîlere vir ki ocaklu kal‘a ve memleket bekcisi dimekdir didi.

Lâkin İsmâ‘îl Beg'in meydân muhârebesine pek de cesâreti olmadığından tahaffuzî ceng itmek niyyetinde bulunmağla Cîze ve Tarâ ve Mukaysara'da hendekler hafrına ve kal‘a gibi cesîm metrisler inşâsına mübâşeret itmiş ve Gâzî Hasan Paşa vaktinde oldığı gibi çarh-ı felekler yapub fazla olarak istedigi yere cerr[1] itmek içün altlarına tekerlekler yapmışdır. Fakat korkaklık izhârından dahi ihtirâz ile eşkıyâ üzerine gidilecek yollu asker techîzine mübâderet itmekle ümerâ ve asâkirin harcları içün Rebî‘ü'l-âhir'de akd olunan meclisde Kâsım Beg bana elli bin riyâl yetişmez didikde İsmâ‘îl Beg hiddet idüb işte senin akrân ve emsâlin heb bu kadar isterler bu sûretde Hasan Beg ve Rıdvân Beg ve Alî Beg dahi yüz bin riyâle muhtâc olurlar artık İstanbul'a yazalım ki pâdişâh hazîneler göndersün size kifâyet itsün dimekle Defterdâr Alî Beg mukâbele idüb mukaddem ki orduları ben idâre itmiş idim dört paşa ve bunca ümerâyı techîz itdim ki anlardan birisi dahi sen idin ve hiç kimseyi müsâdere itmedim dimesinin üzerine İsmâ‘îl Beg gazaba gelerek şeyhü'l-beled ol nâsdan cem‘ itdigim meblağı da sana vireyim de bildigin gibi harc et deyü meclisden kalkmağın Abdî Paşa araya girüb güc hâl ile barışdırmışdır. Bu hilâlde birkaç def‘a ümerâ-yı Kıbliyye'ye irsâl-i resîl ve resâ'il ile muhâbere olunub gâh şurût-ı sulhı siz bozdınız ki rehn olarak göndermiş oldığımız ümerâyı Hasan Paşa ile berâber İstanbul'a irsâl eylediniz ve gâh bizim paşa ve ocaklu ile alâkamız yok anlara hidmet idecek bir takım ümerâ lâzımdır her kangı taraf olsa siyyândır[2] biz â‘dâmız ile tekâbül itmek isteriz dimeleriyle akd-i meclis olunub ulemâ-yı Mısır'dan Şeyh Ahmed Yûnus efendim bunlara Asvân'dan (**s.106**) İskenderiyye'ye kadar virsen yine kanâ‘at itmezler garazları Mısır'a girmekdir didikde Abdî Paşa ben de anların kıtâli câ'ız oldığına dâ'ir Şeyhü'l-islâmın fetvâsı vardır anın mûcebince Mısır ulemâsmdan dahi fetvâ isterim ve çıkub mâlen ve bedenen ceng iderim dimekle Şeyh Arûsî Câmi‘-i Ezher'e gidüb ve mes'eleyi tasvîr ve bir kıt‘a fetvâ tahrîr birle ulemâ-yı Mısır'a imzâ itdirüb Abdî Paşa'ya virmiş ve Abdî Paşa dahi mûcebince buyuruldı yazdırub ümerâ-yı Kıbliyye üzerine hareket olunacağmı i‘lân itdirmiş ise de ber-minvâl-i sâbık meydân muhârebesi İsmâ‘îl Beg'in maksûd ve marzîsi[3] olmadığından yine sefer te'hîr olunarak atlar çayıra salıvirilmişdir.

Bundan sonra ümerâ-yı Kıbliyye'den tahrîrât gelüb cihet-i Kıblî'ye ya‘nî Tahta'dan i‘tibâren Mısır'ın üst tarafı anlara virilmek ve anlar dahi Bahriyye'den ya‘nî Mısır'dan ve alt tarafından ferâgat eylemek üzre musâlaha talebinde bulunmuşlardır. Bu esnâda ise Dersa‘âdet'den vârid olan emr-i âlîde ümerâ-yı Kıbliyye eger Hasan Paşa'nın ta‘yîn itmiş oldığı hudûdı tahattî iderler ise çıkub ceng idiniz deyü buyurulmuş olmağın bu sûrete Abdî Paşa muvâfakat idemeyüb kaldı ki istedikleri bilâdın mâl-ı mîrîsinden ferâgat bir vechile câ'iz olamadığından tahrîrât-ı merkûmeye redd ile cevâb yazılmışdır. Ba‘dehu ümerâ-yı

1 Cerr: Kendine doğru çekmek. Çekmek.
2 Siyyân: Birbirine denk ve eşit. Müsavi.
3 Marzî: Rızâ gösterilmiş, beğenilmiş; hoşnutluk.

Kıbliyye haber gönderüb mâl-ı mîrîlerini edâ itmek şartıyla Süyût'dan yukarusını taleb eylemiş ve bu sûretle sulha karâr virmek üzre kibâr-ı ulemâdan ve ocakludan birkaç zât istemiş olduklarından bu sûrete muvâfakat olunarak meşâhîr-i ulemâdan Şeyh Mehmed Emîr ve Halvetî İsmâ‘îl Efendi ile ba‘zı zevât gönderilmiş ise de bu kerre İbrâhîm Beg ile Murâd Beg tahvîl-i lisân iderek sulh olur ise bâri kâmil olsun ve geçenden geçelim ve cümlemiz yek-vücûd olalım ve biz de varub evlâd ü iyâlimizle oturalım eger buna râzı olurlar ise ne â‘lâ olmazlar ise cenge hâzır olsunlar işte lakırdının bitmişi budur cevâbıyla Şeyh Emîr'i ve rüfekâsını Mısır'a i‘âde eylediler bu me'âlde ulemâya dahi mektûblar yazub Mısır'daki ümerâyı bu sûrete tergîb itmelerini ve râzı olmadıkları sûretde böyle metrisde izâ‘a-i evkât olunmayub âdet-i Mısriyyîn üzre atlarına süvâr olarak meydân cengine çıkarılmalarını tavsiyye ve ifâde itdikden sonra berü tarafa tahattîye başladılar.

Bu hâlde taraf-ı Kıbliyye'den âmed ü şüd münkati‘ ve berren ve bahren emniyyet-i turuk[1] münselib olarak Mısır'a zahîre gelmez oldığından zuhûra gelan galâ-yı es‘âr hasebiyle Mısır ahâlîsi müzayakaya giriftâr olduklarına mebnî Şeyh Arûsî ba‘zı ulemâyı istishâb ile bunun bir çâresine bakılmak üzre paşaya gidüb ifâde-i hâl itmek sûretini re'y ve tasmim itmiş oldığını (**s.107**) İsmâ‘îl Beg istiş‘âr itdigi gibi derhâl kâffe-i ulemâ ve ümerâ ve ocakluyı dîvâna celb ile tatar yediyle usûl bulmuş deyü sâhte bir kıt‘a emr-i âlî kırâ'at itdirdikde Şeyh Arûsî biz Türkce bilmeyiz bunun hâsılını bize ifâde idiniz dimekle ümerâ-yı Kıbliyye'nin haklarında izhâr-ı şiddetle tard ve teb‘îd olunmalarından ibâret oldığı ifâde olınacak ya çıkub ceng itmege ne mâni‘ olayor nâsın hâli yamandır kimse Nîl'e gidemez oldı bir kırba[2] su bu kadar akçeye çıkdı İsmâ‘îl Beg Hazretleri dîvârlar metrisler ihdâsıyla meşgûldür bu ise Mısırluların usûl-i harbiyyelerine muhâlifdir anların usûli hemân bir kerre çarpışub gâlib yâhûd mağlûb her ne ise bir sâ‘at akdem gavganın bitmesidir ammâ şu hâl müddet-i medîde uğraşmaklığa bâdî ve bu dahi tahrîb-i bilâd ve ızrâr-ı ibâda mü'eddî olur dimekle Abdî Paşa ben bum defâ‘atle söyledim haydi hâzır olub çıkınız ben cümlenizden ilerü bulunurum didi. Bundan sonra dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Şâm tarîkiyle asâkir-i külliyye geliyormuş gibi ba‘zı havâdis neşr ve hemân metrislere çıkılsun deyü emr olundı. Bunun üzerine ümerâ-yı Mısriyye berr-i garbîye geçüb gâh metrislerde beytûtet ve gâh Mısır'a avdet iderek seferi ihâm ider harekât ve tedârükât ile meşgûl bulunmuşlar ise de hakîkat hâlde garaz vakt imrârından ibâret olmağla maslahatın böyle uzamasından ahâlî dû-çâr-ı müzâyaka oldukları hâlde bu kerre İsmâ‘îl Beg Buhayra ve Hanadi Urbânını celb ve da‘vet itdigine binâ'en külliyyetle gelüb Reşîd'den Bulak'a kadar cihet-i garbiyyeye münteşir olarak ol tarafda olan kasabât ve kurâyı yağma ve mezrû‘âtı[3] itlâf ve ifnâ itdikden başka pek çok nüfûsı dahi katl ve telef itdiler binâ'en-aleyh her tarafda emniyyet meslûb olarak Bulak'a gidilmez ve hâric-i Mısır'a çıkılmaz oldı. Karîben mahmil-i Mısır dahi çıkarılmak üzre bulundığından masârif-i emîrü'l-hacc içün İsmâ‘îl Beg yine ahâlîye virgü tarh ve tevzî‘ine mübâderet idüb egerçi böyle bir hâl-i buhrânda fukarânın bu mertebe renc-i hâtırları câ'iz degildir deyü ocaklu ve ihtiyârlar mümâna‘at kaydında bulunmuşlar ise de hurûc-ı mahmil te'hîr kabûl ider mevâddan olmayub bunun içün başka sûretle akçe tedârüki dahi mümkün olmadığından

1 Emniyyet-i turuk: Yol emniyeti.
2 Kırba: Sakaların kullandığı, ince köseleden veya deriden yapılmış su kabı, saka tulumu.
3 Mezrû‘ât: Ekilip bitmiş tohumlar, ekinler.

nâ-çâr mübâşirler ihrâcıyla tevzî‘ ve tahsîline mübâşeret olunmuşdur. Bir tarafdan dahi Abdî Paşa ile İsmâ‘îl Beg mâl iddihârına ibtidâr idüb dürlü fenâlıkları irtikâb itmeleriyle ve anlara bakarak sâ’irleri dahi tarîk-i gadr ve i‘tisâfa gitmeleriyle aktâr-ı Mısriyye yine zulümât-ı zulm ve ta‘addiyyât içinde kalub halkın elem ve kederi kat kat olmuş idi.

Vukû‘ât-ı Mısriyye pey-der-pey Dersa‘âdet'de istimâ‘ olunmuş ise de bu esnâda Devlet-i Aliyye Rusya ve Nemçe seferiyle meşgûl bulundığından fakat bin kadar Arnavud askeri irsâl olunabilüb (**s.108**) anlar dahi mücerred metrisde kullanılabileceklerinden İsmâ‘îl Beg hafr-ı metris meşgûliyyetini tezyîd ve teşdîd itmekle gâh ümerâ-yı Kıbliyye hücûm itmişler deyü metrislere çıkılur ve gâh girü gitmişler deyü Mısır'a avdet olunur iken [1]202 senesi Zi'l-hiccesi'nde Rusyalıların bir kıt‘a mektûbları tutulmuşdur. Şöyle ki: Akdemce Gâzî Hasan Paşa'nın Mısır üzerine hareketini Rusya İmparatoriçesi Katerina istimâ‘ idicek İskenderiyye'de mukîm konsolosı yediyle ümerâ-yı Mısriyye'ye bir kıt‘a mektûb gönderüb Hasan Paşa'nın İskenderiyye'ye duhûlüne mümâna‘at eylemelerini iş‘âr eyledikde ümerâ-yı Mısriyye buna iltifât itmamışlar fakat Hasan Paşa'nın vürûdunda başları sıkılmağla derhâl konsolosı arayub bulamadıklarından mukâtebeye[1] ibtidâr itmişler ve mu’ahharen konsolos dahi hecîne süvâr olarak gidüb kendüleriyle mülâkât eylemiş ise de ümerâ-yı Mısriyye'nin mağlûbiyyet ve inhizâmları vaktine tesâdüf eylemiş idi. Ber-minvâl-i sâbık Hasan Paşa avdet idüb de İsmâ‘îl Beg Mısır'da kesb-i istiklâl eyledikde bu dahi firâr idenlerin cinsindendin ve Mısır'da bulunan Osmânlu takımı yine Kölemenlerin zîr-i tahakküm ve tagallübündedir deyü merkûm konsolos devletine yazmış idüginden bu kerre dahi İsmâ‘îl Beg takımını iğfâl ve idlâl içün Katerina ümerâ-yı Mısır'a hitâben bir mektûb gönderüb hülâsa-i mazmûnunda Âl-i Osmân'ın merâmı sizi birbirinize kırdırub bitürdükden sonra memleketlerinizi bütün bütün zabt idüb de istedigini yapmakdan ibâretdir hemân müteyakkız ve mütenebbih olub Osmânlu'yı içinizden tard ile kendinizden hükümdâr intihâb idiniz Devlet-i Çerâkise vaktinde oldığı gibi aktâr-ı Şâmiyye'ye dahi kendü tarafınızdan vâlîler nasb eyleyiniz ve Devlet-i Osmâniyye'den aslâ havf ve ihtirâz itmeyiniz sevâhili bana bırakınız muhâfazasına beu ta‘ahhüd iderim ve size gerek akçe ve gerek askerce me’nûnüzden ziyâde i‘âne eylerim deyü tahrîr eylemiş olmağla merkûm konsolos gizlice İsmâ‘îl Beg ve Defterdâr Alî Beg ve Cedâvî Hasan Beg ve Rıdvân Beg ile mülâkât iderek mektûb-ı mezkûrı kendülerine i‘tâ eylemiş ise de ümerâ-yı merkûme sultânü'l-müslimîne isyân lekesini kabûl itmeyüb hufyeten vukû‘-ı hâli Abdî Paşa'ya ifâde itmeleriyle konsolos kal‘ada bi't-tevkîf mektûb-ı mezkûr dîvânda kırâ’at olundukdan sonra Dersa‘âdet'e gönderilmişdir.

İki yüz üç senesi evâ’ilinde Devlet-i Aliyye ber-minvâl-i âtî iki devlet ile muhârib bulundığı hâlde İsmâ‘îl Beg asker istemek ve masârif-i seferiyyenin Hazîne-i Mısriyye'den sarf olunmasına ruhsat ve müsâ‘ade tahsîl eylemek üzre Azablar Kethüdâsı Osmân Ağa'yı Dersa‘âdet'e îsâl itdikden sonra metrislere takviyyet ve istihkâm virmekle meşgûl olub ümerâ-yı Kıbliyye dahi üst tarafda müte‘addid metrisler binâsına mübâşeret itmeleriyle kaylonculer ve Arnavud (**s.109**) askeri sefînelere irkâb ile yukarı doğrı sevk ve isrâ olundukları akabinde ümerâ-yı Kıbliyye'den tahrîrât gelüb bizim garazımız husamâmızla mülâkât ve mukâbele idi meydâna çıkmadılar biz de böyle dûr ü dırâz[2] tevakkuf ve intizârdan usandık artık Hasan

1 Mukâtebe: Yazışma. Mektuplaşma. Birbirine yazma.
2 Dûr ü dırâz: Çok uzun, uzun uzadıya.

Paşa'nın ta‘yîn itmiş oldığı yerlerimize gidelim ve yine mâl-ı mîrîyi ve mürettebât-ı sâ’ireyi te’diye ve tüccâr ve müsâfirînin turuk ve mesâlikini küşâd ve tahliyye idelim de beyhûde yere fukarânın kat‘-ı erzâkına sebeb olmuş olmayalım deyü sulh istid‘âsında bulunmalarıyla miyânede bâ‘is-i ceng ü cidâl olacak bir hâl kalmadığındau bu sûrete muvâfakat olunacağı Mısır tarafından kendülerine cevâben yazılmış fakat rehn olarak içlerinden ba‘zılarının Mısır'a gönderilmesi şart idilmiş oldığından ve ümerâ-yı merkûme ise rehn irsâlinden imtinâ‘ ve istinkâf birle bu teklîfden dil-gîr olarak def‘aten tahvîl-i lisân idüb siz bizim sulha meylimizi gâlibâ havfımıza haml idiyorsunuz biz de bundan sonra ne rehn viririz ve ne de Süyût'dan yukarusı bize terk olunmadıkca râzı oluruz deyü haber göndermeleri Abdî Paşa'nın ırk-ı gazab ü hamiyyetini tahrîk eylediginden hemân üzerlerine hareketle cenge mübâşeret olunması zımnında Arnavud askerlerinin ser-gerdesi[1] olan İsmâ‘îl Paşa'ya haber göndermekle o dahi gemilerde mevcûd olan askerini ve tavâ’if-i sâ’ireyi ihrâc ve eşkıyâ üzerine hücûm ile def‘aten iki metrislerini dahi almış ise de daha ilerü yüridükde der-kemîn[2] olan eşkıyâ def‘aten üzerlerine hücûm itmekle berü tarafdan dahi bir haylî telefât vukû‘una sebeb olmuşlardır.

Bu minvâl üzre çend rûz gâh metrislerden yek-dîger üzerine toplar ve tüfenkler atılarak ve gâh tarafeyn pençe pençeye gelüb yine ayrılarak tarafeynden küllî zâyi‘ât vâki‘ olmuşiken yine muhârebe münkati‘ olmadığından ümerâ-yı Kıbliyye yukarı doğrı çekilüb tekrâr sulh mukâvelesine girişildigi esnâda Kiki Abdî Paşa Rusya Seferi'ne gitmek üzre Mısır vâliliginden azl ile Gâzî Hasan Paşa'nın Dersa‘âdet'e avdetinde Mısır'da bırakmış oldığı kethüdâsı İsmâ‘îl Ağa uhdesine rütbe-i vezâretle Mısır eyâleti tevcîh buyurulmuş oldığına dâ’ir emr-i âlî vârid olmağla Abdî Paşa asker cem‘itmek ve ba‘dehu Rusya Seferi'ne gitmek üzre Şâm tarîkiyle Diyârbekir'e azîmet eylemiş ve Arnavud Ser-gerdesi İsmâ‘îl Paşa'yı dahi berâber götürmüşdür. Fakat Mısır Vâlîsi İsmâ‘îl Paşa Arnavud askerinden ve kalyoncılardan intihâb itdiklerini kendi hidmetinde olmak üzre Mısır'da alıkomuşdur.

Acâyibü'l-âsâr'da tahrîr olundığına nazaran Abdî Paşa Mısır'da haylî mâl cem‘ itmiş oldığından bu kerre Mısır'dan emvâl-i kesîre ile hareket itmişdir. Ammâ Mısır'ın hâli yine (**s.110**) keşmekeşde kalub âhir-i devr-i Hamîd Hanî'ye kadar böyle ihtilâf ve ihtilâl üzre gitmişdir andan sonra vukû‘a gelan ahvâli dahi sonraki cildlerde sırası geldikce beyâu olunur.

Tekmile

Mısır'ın bu ihtilâlâtı esnâsında Sultân Gavri'nin[3] türbesinde teberrükât-ı seniyye-i nebeviyyeden bir kıt‘a kamîs[4] ve asâ ve mîl-i sa‘âdet oldığı istihbâr olunmağla işbu iki yüz üç senesi Rebî‘ü'l-evvel'inde âsâr-ı mezkûre mahkemeye celb olunarak teberrüken tatyîb ve ta‘tîr olundukdan sonra bir bağçeye leff ile bir kürsî üzerine vaz‘ olunub ve ba‘zı etbâ‘ın başları üzre konılub Mısır kadısı ve uâ’ibi ve ulemâsı salavât-ı şerîfe getürerek âlây ile

1 Ser-gerde: Elebaşı.
2 Der-kemîn: Pusuda, pusu bekleyen.
3 Sultân Gavri: El-Eşref Kansu el-Gavri; 1501-1516 yılları arasında Memlük hükümdarlığı yapmıştır.
4 Kamîs: Gömlek.

yine mahalline götürdüklerinde bir sandık içine vaz‘ ve hıfz olundığı Mısır târîhlerinde muharrerdir âsâr-ı merkûme hâlâ mahall-i merkûmda mahfûz olub esnâ-yı râhda ba‘zı hüccâc ve müsâfirînin ziyâret itdigi vardır. Biz gelelim Ordu-yı Hümâyûn vekâyi‘ine.

Ordu-yı Hümâyûnun Vidin'e Avdeti Esnâsında Hotin İstîlâsı Haberiyle Nemçe'nin Mehâdiye ve Havâlîsini İstirdâd ve Novi ve Dubica Kal‘alarını İstîlâ İtdigi İhbâr-ı Muvahhaşası ve Ba‘dehu Ordu-yı hümâyûnun Ruscuk'da Meştâ-nişîn Oldığı

Bâlâda şerh ve beyân olundığı üzre ser‘asker ordusı Şebeş civârına nakl olunub bir tarafdan Mehâdiye'ye istihkâm virilmege ibtidâr olunmuş ve bir tarafdan dahi Nemçe memâlikini gâret itmek ve Lagoş tarafında bulunan kuvve-i askeriyyeleri üzerine varılarak mümkün ise Temeşvar'a dahi top atılmak niyyetiyle Çerkes Hasan Paşa ve Dârendeli İbrâhîm Paşa ve arkalarından ser‘asker paşa i‘zâm ve irsâl kılınmışlar idi.

Şebeş'den Lagoş'a varınca sekiz sâ‘atlik mesâfe mahallin yemîn ve yesârında olan kurâ ve kasabâtı gâret ve ihrâk ve Lagoş'da mütehassın olan bir mikdâr Nemçe askerine dahi i‘tibâr olunmayub etrâf ve havâlîsi yağma ve ahâlîsi istirkâk[1] olunarak küllî emvâl-i ganâ’im ile işbu iki yüz üç senesi Muharrem'inin üçünci güni serdâr-ı ekrem ser‘asker paşa haymesine gelüb akd olunan meclis-i meşveretde mukaddemâ Çerkes Hasan Paşa'nın gâret ve ihrâk eyledigi ve bu def‘a tahrîb olunan kurâ ve kasabâtın adedi yüze bâliğ oldığı makâm-ı teşekkürde îrâd ve beyân olundukdan sonra hulûl-i Eylül münâsebetiyle ol havâlîde şitâ alâmetleri belürdigine ve zahîrenin kılletine ve askerin elinde kesret (**s.111**) üzre mâl-i ganâ’im bulundığından gözleri arkada olmasına nazaran Ordu-yı Hümâyûnun artık ol havâlîden avdet itmesine karâr virildi. Fakat mühimmât ve cebehâne ve tobhâne ve ocaklar birer birer avdet idinceye dek hem keyd-i â‘dâdan[2] tahaffuz olunmak ve hem de askerimiz çok zahmet çekdi bâri birâz daha mâl-i ganâ’im aldırmak içün hemân yarınki gün üçer günlük ta‘yînlerini yanlarına alarak Çerkes Hasan Paşa ve Dârendeli İbrâhîm Paşa ve sâ’ir rü’esâ tekrâr Lagoş'a dek çapula gidüb mürûr itdikleri köprileri ihrâk iderek avdet eylesünler ve bu hilâlde Ordu-yı Hümâyûn dahi takım takım avdet ve azîmet itsün deyü serdâr-ı ekrem re’y ve irâde itmekle Ordu-yı Hümâyûn avdete mübâşeret ve Çerkes Hasan Paşa ile İbrâhîm Paşa dahi çapula azîmet eylediler.

Serdâr-ı ekrem dahi tecessüs-i ahvâl zımnında süvâr olarak sebük-bârca müşârün-ileyhimânın verâlarından azîmet idüb Şebeş kasabasına takarrübünde vâfir asâkirin çapuldan avdetini müşâhede itdikde niçün avdet idiyorsunuz deyü tehdîd ve ihâfe ve ilerü gelenleri lobud ile darb iderek i‘âdeye ibtidâr itmekle biz kendülügimizden avdet itmedik belki me’zûnen avdet idüb gideyoruz deyü ifâde-i hâl itdiler serdâr-ı ekrem daha ilerü vardıkda Dârendeli İbrâhîm Paşa'nın hintova süvâr olub gelmekde oldığını ve arkasından dahi Çerkes Hasan Paşa'nın avdet itdigini bi'l-müşâhede[3] münfa‘il olub serdâr-ı ekremin teveccühüni

1 İstirkâk: Esir alınma, köle edinme.
2 Keyd-i â‘dâ: Düşmanın hile ve oyunları.
3 Bi'l-müşâhede: Görerek.

İbrâhîm Paşa'ya haber virdiklerinde derhâl hintovdan nüzûl ile esbine süvâr olarak serdâr-ı ekremin istikbâline durmağla mülâkât itdiklerinde kendüsünden serdâr-ı ekrem sebeb-i avdeti su’âl itdikde asker durmayub girüye avdet itmekle biz dahi nâ-çâr avdet eyledik deyü cevâb virmiş ve hâlbuki ol taraflara vürûdlarında buralarda artık bir iş kalmadı girüye gidelim deyü Çerkes Hasan Paşa'ya bi'l-ifâde evvelce kendüsi avdet idüb askerin dahi zâten gözleri arkada oldığından cümlesi birden avdet itmekle Çerkes Hasan Paşa yalnız dâ’iresi halkıyla kalarak o dahi avdete mecbûr oldığı nezd-i serdâr-ı ekremîde sâbit olmuş olmağın serdâr-ı ekrem münfa‘ilen[1] Şebeş Boğazı'nda mansûb olan haymesine avdet idüb arkasından İbrâhîm Paşa dahi oraya geldikde serdâr-ı ekrem gazabını hazm idemeyerek hemân ibreten li's-sâ’irîn[2] İbrâhîm Paşa'yı boğdırub na‘şını meydâna bırakdırmışdır.

Re’îsü'l-küttâb Mehmed Râşid Efendi bu keyfiyyeti nakl itdikden sonra biz bu işin eksikligini çekeriz didi idi fî-nefsü'l-emr bir ay mürûr itmeden bu kadar emek sarfı ve akçe itlâfı ile alınan mahallerin muhâfazası müyesser olmayub yine â‘dâya makarr olmuşdur. Ve Lazarethâne'den (**s.112**) meştâya avdet olunmazdan çend rûz mukaddem Hotin Kal‘ası'nın istîlâ olundığı haberi Ordu-yı Hümâyûna vürûd eylemişdir deyü Enverî Târîhi'nde musarrahdır.

Tafsîl-i hâl bu minvâl üzredir ki bu sene-i mübârekede Ordu-yı Hümâyûnun Edirne'de veyâhûd Şumnı ile Ruscuk kasabalarından birinde meştâ-nişîn olması musammem olub bu hâlde Mehâdiye ve havâlîsinin hedm ve tahrîble terk olunması re’y olunmuş ise de bunca emek sarf olunarak feth olunan mahallerin yine â‘dâya terk olunmasına serdâr-ı ekremin gayret-i müfritesi[3] mâni‘ olmağla istihkâm virilüb de mustahfızlar ikâmesiyle muhâfazaya ihtimâm olunmak sûretini irâde iderek Mehâdiye'de küllî istihkâmât virilmege mübâşeret birle muhâfazasına Memiş Paşa ta‘yîn olunub ancak Ordu-yı Hümâyûnun avân-ı avdeti takarrüb itmekle Memiş Paşa Pançova tarafından gelinceye dek Ser‘asker Hasan Paşa ile Çerkes Hasan Paşa Mehâdiye'de meks ve ikâmet itmek ve Memiş Paşa geldikden sonra ser‘asker paşa Vidin'de ikâmet ve Çerkes Paşa Boğdan cânibine azîmet eylemek üzre karâr virilmiş ve muhâfazada bulunacak asâkir-i İslâm'a edâ-yı namâz içün bir iki mescid lâzım oldığından Mehâdiye'deki kilisalardan bir büyücek kilisa Abdülhamîd Han Hazretleri'nin nâmına ve bir küçük kilisa serdâr-ı ekrem nâmına olmak üzre mescide tahvîl[4] buyurulmuşdur.

Ba‘dehu Lazarethâne'ye gelinüb Pozorofça muhâfızı bulunan Süleymân Feyzî Paşa Lazarethâne muhâfızı ta‘yîn olunarak derhâl Lazarethâne'ye celb olunmuş ve on beşer guruş harclık ve beş akçe terakkî ile altı yüz nefer yamak tahrîri ocak tarafına sipâriş olunmağla ağaları dahi tahrîk-i hâme-i sa‘y ve gûşiş üzre iken yeniçeri zümresi ictimâ‘ ve ulûfemizi almayınca yazılmayız diyerek i‘lâ-yı livâ-yı gavga ve nizâ‘ ile doğrıdan doğrıya zorbalığa cesâret iderek ağaları olan Emîn Ağa üzerine gulüvv[5] ve Ordu-yı Hümâyûua hücûm idecekleri tahakkuk itmekle ber-kâ‘ide düşman üzerine ta‘yîn olunur gibi Çerkes Paşa mukâbelelerine irsâl ile def‘-i fitne olunub ancak bu sûretde muhâfazaya yaramayacakları bedîdâr olmuş ise

1 Münfailen: Münfail olarak, etkilenerek, gücenerek, alınarak.
2 İbreten li's-sâ’irîn: Diğerlerine ibret olarak.
3 Gayret-i müfrite: İfrat eden, sınırı geçen, ileri vardıran, aşırı gayret.
4 Tahvil: Değiştirme, değiştirilme, çevirme, dönüştürme.
5 Gulüvv: Haddini aşma, ileri gitme, taşkınlık. Ayaklanma. Saldırı.

de rûz-ı Kâsım gelüb geçmiş ve mevsim-i şitâ yaklaşmış olmasıyla artık buralarda ikâmet kâbil olmayacağından feth olunan yerleri muhâfaza mülâhazasından ferâgat birle hemân Nehr-i Tuna'nın berü tarafına güzâr olunmak üzre iken zîrde tafsîl olunacağı vechile Hotin'in istîlâ olundığı ve Rusyalıların Özi ve Bender üzerine başka başka ordular sevk ile tazyîk itmekde bulundukları ve Yaş üzerinde olan Nemçe ve Rusya orduları dahi Hantepesi'nde ordu-yı ser'askerîye hücûm sevdâsında bulundukları ahz olunan dîllerin takrîrlerinden ma'lûm olub ordu-yı ser'askerîde ise â'dâya mukâvemete mecâl olmadığı (**s.113**) beyânıyla Zihneli Hasan Paşa ve Şahbâz Giray Han ve Mikdâd Paşa taraflarından müştereken yazılan tahrîrât Lazarethâne'de iken serdâr-ı ekreme vâsıl olmağla işbu ([1]203) senesi Muharrem'inin on dokuzuncı güni Lazarethâne'de meclis-i meşveret akd olunub tahrîrât-ı merkûme kırâ'at olundukda Ordu-yı Hümâyûnun ol havâlîye bu'd mesâfesi olmak hasebiyle i'âne ve imdâd kâbil olmadığından izhâr-ı te'essüfden başka bir şey dinilemeyüb fakat karîben Ordu-yı Hümâyûn o civârlara hareket ideceginden o tarafa varıldıkda bir çâresine bakılur deyü meclise hitâm[1] virilmişdir.

Bu hilâlde İrşova kenârında Nehr-i Tuna üzerine inşâ olunmakda olan cisr-i kebîr dahi hitâm bulmağla Muharrem'in yirmi üçüncü ve Teşrîn-i Evvel'in on ikinci güni cisr-i mezkûrdan Fethü'l-islâm yakasına ubûr olunub bu eyyâmda ba'zı dağlarda dahi kar görülmekle hemân ol tarafda meks ve tevakkuf olunmayub Vidin câmibine azîmet ve Muharrem'in yirmi yedisinde Vidin sahrâsına muvâsalat olunmuşdur.

Mehâdiye ve havâlîsi hedm ve tahrîb ile terk olunmayub da muhâfaza kaydına düşülerek ber-minvâl-i muharrer müstahfız asâkiri ikâme olunacağı akdemce rikâb-ı hümâyûna arz ve iztîzân olundukda Ordu-yı Hümâyûn mesâlihi ol tarafın re'yine müfevvezdir deyü rikâb-ı hümâyûndan serdâr-ı ekreme cevâb yazılmış idi ve fi'l-vâki' ordunun bu misillü harekâtına Dersa'âdet'den müdâhale idilmeyerek yine ordu ricâlinin re'yine havâle olunagelmiş olub ancak Ordu-yı Hümâyûnun ibtidâ Dersa'âdet'den hîn-i hareketinde askerde görilan nizâmsızlık ve mühimmât ve levâzımâtda meşhûd olan eksiklik ve mevâni'-i sâ'ire hasebiyle ve Belgrad yolundaki re'âyâ isyân idüb Tuna üzerine inşâsı lâzım olan cisr-i kebîr dahi vaktiyle inşâ olunamamasından Belgrad'a gidilemeyüb bi'l-îcâb Vidin tarafına atf-ı inân olunması cihetle vakt-i fırsat fevt olma derecesine gelmiş ve ümîd-i fevz ve nusret meslûb olmuş iken açıklarla karşu tarafa mürûr ile hilâf-ı me'mûl haylî fütûhât zuhûrı Cenâb-ı Hakk'ın mahzâ inâyet-i ilâhiyyesi olub ancak Ordu-yı Hümâyûuun avdetinden sonra Nemçelüler külliyyetlü asâkir ile Mehâdiye tarafına ta'addî ve tahattî itdiklerinde kerhen[2] muhâfazaya bırağılan asâkir sebât ider mi yohsa ele getürilan memâlikle tahsîl olunan nâm ve şân hebâ olub gider mi hâtırası ashâb-ı hall ve akd-i umûra mûcib-i insilâb-ı şu'ûr olub Mehâdiye ve havâlîsini Cenâb-ı Hakk'ın mahz-ı inâyet-i ilâhiyyesine havâle itmişler idi. Fi'l-vâki' çok geçmeksizin korkulan sûret-i muvahhaşa zuhûra gelerek Mehâdiye'nin hedm[3] ile terk olunmayub da muhafazasına takayyüd olunmak sûretinin hatâ oldığı meydâna çıkmışdır.

(**s.114**) Şöyle ki: Bu hilâlde Memiş Paşa ber-minvâl-i sâbık Mehâdiye muhâfazasına me'mûr olub Belgrad'da bulunan Mîr-i Mîrân İbrâhîm Paşa dahi Pançova muhâfazasına

1 Hitâm: Son, nihayet.
2 Kerhen: İstemeyerek, zorla; zoraki.
3 Hedm: Yıkma, harâb etme.

ta'yîn olunmuş idi.

Memiş Paşa'nın Mehâdiye cânibine hareketini düşman istihbâr itdikde derhâl Akpalanka nâm mahalle geldikleri Memiş Paşa'nın ma'lûmı olıcak hemân ma'iyyetinde bulunan Tüfenkcibaşı Ahmed Ağa'yı yanındaki neferât ile â'dâ üzerine irsâl itmegin Ahmed Ağa dahi ceng iderek mezkûr palanka içine girdikde anın kolaylıkla palankadan ihrâc olunamayacağını Nemçelüler cezm ile anı bırağub hemân Memiş Paşa'nın güzergâhına hücûm eylemişler. Memiş Paşa vâkıf olıcak derhâl esbine süvâr olarak ma'iyyetindeki cüz'î asâkir ile muhârebeye duruşub ve yanında birkaç âdemi kalınca[ya] ceng idüb nihâyet Nemçe asâkiri etrâfını alarak Memiş Paşa'yı ahz ve esîr itmişlerdir.

Ba'dehu mezkûr palanka üzerine sevk-i tabur itdiklerinde Ahmed Ağa yanındaki ölüm eri olan bir takım neferât ile dögüşerek savb-ı selâmete çıkabilmişlerdir.

Bu keyfiyyet mezkûr palanka sâhillerinde ikâmete me'mûr olan çete kayıkları rü'esâsının ma'lûmları oldukda artık bu sevâhilde ikâmet olunamayacağını cezm ile hemân oradan fekk-i lenger-i ikâmet iderek aşağa doğrı Tuna ile akmağa mübâderet itdikleri esnâda Nemçelüler mezkûr palankadan kayıklara dahi top endâhtına mübâşeret idüb atılan güllelerden bir dânesi Tuna donanması başbuğı olan Çadırcı-zâde Mehmed Ağa'ya isâbet itmekle fi'l-hâl nûş-i şerbet-i şehâdet[1] eylemişdir.

Bu havâdis-i mükeddere Ordu-yı Hümâyûnun Vidin sahrâsına vusûli güni serdâr-ı ekreme vâsıl olıcak hemân Vidin yamaklarından iki bin kadar dalkılıc tertîb ile serî'an ol cânibe îsâl olunmağa teşebbüs olunmuş ise de bu hâl üzerine ol havâlîye tezelzül ârız olarak fi-mâ-ba'd Pançova'dan Lazarethâne'ye dek Tuna sevâhilinin berren ve nehren muhâfazası kâbil olmayub bu sûretde Nemçelüler o sevâhilden Lazarethâne'ye hücûm idecekleri cihetle fi-mâ-ba'd Lazarethâne'de dahi ikâmet mümkün olmayacağı Lazarethâne muhâfızı olan Süleymân Feyzî Paşa tarafından Ordu-yı Hümâyûna ve Mehâdiye'de bulunan ser'asker paşa ve Çerkes Hasan Paşa'ya tahrîr olunmağla bu hâdise asâkir beyninde şâyi' oldukda Mehâdiye muhâfazasına bırağılan neferâtın fi'l-asl tevakkuf ve sebâta niyyetleri olmayub bu havâdis-i muvahhaşa üzeriue hemân Mehâdiye'yi terk ile Nehr-i Tuna'yı berü tarafa güzâr itdiler ser'asker paşa ile Çerkes Hasan Paşa dahi keudü dâ'ireleri halkıyla kalub mecbûren Lazarethâne'ye geldiler ancak böyle perîşân hâl ile orada dahi ikâmet olunamayacağı (**s.115**) der-kâr olmakdan nâşî çend rûz sonra anlar dahi Ordu-yı Hümâyûndan istîzân ile cümleten avdet iderek Mehâdiye ve Lazarethâne tarafları dahi bilâ-muhârebe Nemçelüye terk olunmuşdur.

Mehâdiye'deki asâkirin teşettütüne[2] Süleymân Feyzî Paşa'nın tahrîrâtı sebeb oldığından vezâreti ref' ve emvâl ve eşyâsı câuib-i mîrîye zabt ile Sinob'da ikâmete me'mûr buyurulmuşdur.

Bu esnâda Nemçelüler bir tarafdan dahi Bosna'ya hücûm itmekle pey-der-pey Bosna vâlîsinin Ordu-yı Hümâyûna feryâdnâmeleri gelerek asker ve zahîre ile imdâd olunmak niyâzında bulunmağla bu dahi başkaca ve başluca bir hadşe-i derûn[3] olmuşdur ve Ordu-yı

1 Nûş-i şerbet-i şehâdet: Şehit düşmek, şehitlik şerbetini içmek.
2 Teşettüt: Birçok şubelere ayrılma; çatallaşma; dağılma, perişan olma.
3 Hadşe-i derûn: İç üzüntüsü, gönül üzüntüsü.

Hümâyûndan asker irsâliyle i'âne mümkün olmayub ammâ zahîrece Ordu-yı Hümâyûnun dahi müzâyakası kemâlde olmağın Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl olundukda Dersa'âdet içün müretteb zahâ'irden bir mikdâr ifrâz olunub üç kıt'a müste'men[1] sefînesine bi't-tahmîl Dubrovnik İskelesi'ne ve andan dahi Bosna ser-haddâtına îsâl olunmak üzre karâr virilmiş ise de bu sûretle zahîrenin mahall-i matlûba vakt ve zamânıyla vusûli düşvâr oldığından mu'ahharen Bosna Vâlîsi Ebûbekir Paşa'ya Dersa'âdet'den bir mikdâr akçe irsâliyle i'ane olunabilmişdir.

Edîb Efendi'nin tahrîrine göre Bosna eyâletinin tûli yüz ve arzı otuz kırk sâ'at olub taraf-ı yemîni Sava Nehri ve sâ'ir enhâr-ı kebîre ile mahdûd olarak taraf-ı yesârı Arnavudluk usâtı ta'bîr olunur Latinlerin meskenleri olan cibâl-i azîmedir ki Karadağ'a ve Dubrovnik'e ve Venedik Körfezi'ne müntehî olur etrâfı â'dâ ile muhât ve otuz kırk kadar kılâ'-ı metîneyi ve nice yüz palanka ve kule ve karalgolhâne ta'bîr olunur derbendleri şâmil bir memleket-i azîme olub mahsûlâtı ancak ahâlîsine kifâyet idecek kadar olmağla hâricden asker idhâl olunmak lâzım geldigi hâlde zahîresini dahi berâber getürmek lâzım gelür ve re'âyâsı ehl-i İslâm ile mahlût ve mümtezic olub ale'r-ru'us birer altun cizye virirler ve sâ'ir yerler gibi harâc bahânesiyle zulm itdirilmeyüb az çok hâsılâtları her ne ise kendülerine kalur ve sâ'ir tekâlîf-i şâkka ile dahi cânlarından bî-zâr[2] degillerdir. Binâ'en-aleyh hiçbir vakitde Bosna re'âyâsının hıyâneti mesmû' olmadıkdan başka her ne zamân â'dâ ile bir muhârebe zuhûr itse ehl-i İslâm ile berâberce cenge giderler bu cihetle ahâlî-i İslâm anlardan me'mûnü'l-gâ'iledir ve Bosna'nın vasatları ki Saraybosna ve havâlîsidir ahâlîsi şöhretleri gibi olmayub ten-perver[3] ve fenn-i harbden bî-haber tâ'ifelerdir ammâ ser-haddât-ı Bosna ahâlîsi Boşnak dinmege şâyân cengâver ve mübâriz[4] dilâverlerdir ki her birisi on düşmandan girü dönmez ve bu def'a vukû' bulan cenglerde dahi Nemçelüler Bosna ser-haddâtından kangı mahalle hücûm itdiler ise münhezimen avdet itmişlerdir fakat düşman (s.116) kırk elli bin askerle bir tarafdan hücûm itdikde yalnız ser-hadd askeriyle mukâbele müşkil olur zîrâ ser-haddlü ta'bîr olunanların cümlesi yerlü neferâtından ve kal'a ve palanka mustahfızlarından ibâret olub böyle külliyyetlü düşman zuhûrunda herkes kendi kal'a ve palankasını muhâfaza kaydına düşüb yek-dîgere i'âne idemezler ve lâzım gelan mahalle i'âne idebilecek yalnız vâlî-i memleketin dâ'iresi halkıyla ma'iyyetine me'mûr olan eyâletin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârıdır binâ'en-aleyh Nemçelüler bu def'a külliyyetlü asker ile hücûm idüb Novi ve Dubica kal'alarını istîlâ itmişlerdir ve bu haber-i muvahhaş dahi evâhir-i Muharrem'de erkân-ı devlete vâsıl olarak tahdîş-i ezhân[5] eylemişdir.

Bu misillü hâlât-ı mükeddere üzerine Vidin'de mi ikâmet itsek yohsa meştâya mı gitsek deyü Vidin sahrâsında akd-i meclis-i meşveret olunub şitânın takarrübi hasebiyle hemân meştâya çekilüb de Özi ve Bender taraflarına i'âne ve imdâd ile meşgûl olmak sûretine karâr virilmekle Muharrem'in selhinde[6] Livâ-yı Serîf sandukçasına vaz' ile çend rûz mürûrunda Ordu-yı Hümâyûn ile Vidin sahrâsmdan hareket ve Safer'in on üçünci ve Teşrîn-i Sânî'nin

1 Müste'men: Ecnebî tebaasından olan kimse.
2 Bî-zâr: Tedirgin, bezmiş, usanmış, bezginlik getirmiş.
3 Ten-perver: Kendini beslemeğe, rahatına düşkün.
4 Mübâriz: Döğüşe, güreşe kalkışan. Kuvvetli münâkaşaya girişen.
5 Tahdîş-i ezhân: Zihinleri kurcalama.
6 Muharrem'in selhi: Muharrem aymın son günü.

ibtidâki güni Ruscuk sahrâsına muvâsalat olunmuşdur.

Edirne meştâ ittihâz olunmak fi'l-asl musammem[1] oldığından buradan dahi Ordu-yı Hümâyûn ile Edirne cânibine gidilmek üzre iken serdâr-ı ekrem bir aralık tebdîlen Bükreş tarafına azîmet idüb Eflâk'ı düşman ihâta itmiş oldığına ve Bükreş'de bulunan yirmi otuz bin kadar askerin dahi voyvodası ma'iyyetinde sebât itmeleri Ordu-yı Hümâyûn bu sevâhilde kışlar ümîdiyle idügine kesb-i ıttılâ'[2] itmekle Tuna sevâhilinde meştâ-nişîn olmak tarafına meyl itmegin Eflâk tarafının ahvâli kaleme alınub Safer'in on dokozuncı güni hayme-i serdâr-ı ekremîde Ordu-yı Hümâyûn ricâli ve Ruscuk kadısı ve â'yân ve vücûhı hâzır oldukları hâlde varaka-i mezkûre kırâ'at olundı. Hülâsa-i mü'eddâsı bu ki Nemçe ve Moskov gibi iki düşman-i kavî memâlik-i İslâmiyye'ye hücûm içün fırsat gözetmekde olub bizim askerimiz ise bir mahalde karâr itmeyüb avdete müterakkıb oldukları Mehâdiye ve Lazarethâne'de bir vesîle yoğiken mücerred vatanlarını görmek içün perîşân olmalarıyla müsbetdir. Boğdan içinde düşman askeri mevcûd olub Hotin'i dahi istîlâ eyledi İsmâ'îl ser'askerinin ma'iyyetinde asker yok ve Han Hazretleri'nin ma'iyyetinde bir mikdâr Tatar askeri var ise de anlar dahi çapuldan gayri bir işe yaramazlar. Eflâk'da yirmi beş bin neferden ziyâde asker vardır lâkin anlar dahi avdete müterakkib olub Ordu-yı Hümâyûnun bu tarafdan hareketini gözedirler imiş bu sûretde (s.117) Rusya ve Nemçe asâkiri Eflâk'a dahi duhûl ile buralardan küllî asâkir tedârük ve tertîb iderler ise ol vakit berü taraflarda dahi emniyyet kalmaz. Egerçi Edirne'ye azîmetden maksad bu havâlînin zahîresini muhâfaza maslahatı idi lâkin etrâf kazâlardan ve Edirne'den zahîre tedârük ve celb olunması dahi mümkün olur. Bu sûretde Tuna sevâhilini bırağub göz göre düşmana fırsat virmek tecvîz[3] olunur mı Allâh içün herkes doğrısını ve hâtırına hutur ideni söylesün bu maslahat dîn ve devlet işidir bizim işimiz degildir kimse kimsenin re'yine i'tirâz eyledi deyü infi'âl olunmaz doğrısı söylenmek matlûbdur[4] deyü muharrer olmağla kâğıd-ı merkûm kırâ'at olundukdan sonra serdâr-ı ekrem tekrâr be-tekrâr huzzâr-ı meclisînden taleb-i re'y itdikde nasıl irâde buyurılur ise ol vechile hareket eyleriz dimekden gayri kimseden bir cevâb alamadığından tekrâr hayırlu sûret ne ise söylensün deyü ibrâm olunarak güc hâlle herkes re'yini meydâna koymağa başladı.

Şöyle ki: Yençeri Ağası Sâlih Ağa kelâma ibtidâr idüb Livâ-yı Şerîf'in Tuna sâhilinde kışlamasında mahzûr vardır ve bizim Ruscuk'da kışlamamız düşmanı da'vet gibidir ser'askerlere ve sâ'ir muhâfızlara perîşânlık gelse Ordu-yı Hümâyûndan hâlleri tesviyye olunub bir sûret virilmek kâbildir. Lâkin maâzallâhi Te'âlâ Ordu-yı Hümâyûn bir kerre yerinden oynayacak olur ise bir dahi bir yerde karâr idemez. Düşman bu hâli bildiginden hengâm-ı şitâda bu taraflara yürür ise hâl pek müşkil olur didi. Defterdâr Efendi dahi gerek Ruscuk ve gerek Şumnı her kangısına azîmet olunur ise olunsun bu havâlînin zahîresi eyyâm-ı şitâda telef olur ve bahârda gelecek asâkir müzâyaka çeker bunun bir çâresine bakılmak lâzımdır deyü hatm-i kelâm idüb zahîre maslahatı içün o dahi Edirne'ye azîmet evlâ[5] oldığın telmih eyledi. Serdâr-ı ekrem bunlara mukâbeleten Ordu-yı Hümâyûn Edirne'ye

1 Musammem: Tasmim olunmuş. Kararlaştırılmış.
2 Kesb-i ıttılâ': Haberi olma, bilme, öğrenme.
3 Tecviz: Caiz görme, görülme, izin verme, verilme.
4 Matlûb: Taleb edilen, istenilen, aranılan şey.
5 Evlâ: Daha uygun, daha lâyık, daha iyi, üstün

avdet itmesiyle Eflâk'daki askerin dahi bi't-tabi‘ avdet idecegini der-miyân iderek ve bunun çâresi nedir anı söyleşelim diyerek Ruscuk'da kışlanmak tarafına meyl gösterdi. Esnâ-yı şitâda gerek ocaklu ve gerek sâ'irleri ma‘iyyetlerinde kimesne kalmayub burada böyle çıblak ikâmetde ne fâ'ide olabilür deyü Yeniçeri Ağası tarafından îrâd olunan i‘tirâza Ordu-yı Hümâyûnun mehâbet ve şânı kifâyet ider deyü cevâb virildi.

Bunun gibi pek çok mübâhaseler îrâd olunub nihâyet esfâr-ı sâbıkada İzzet Ahmed Paşa ve Dağıstânlı Alî Paşa ve kable's-sadâret Muhsin-zâde Mehmed Paşa Yergögi ve Ruscuk ser‘askerligiyle kıyâm itmiş olmalarıyla muhâfaza-i memleket ve enhâ sûreti mümkün olabilmiş idi. Şimdi dahi gerek Yergögi'ye ve gerek Ruscuk'a ser‘askerler ikâmesiyle Ordu-yı Hümâyûnun Edirne'ye azîmeti münâsib görinür dindi. Ruscuk kadısı buna mukâbele idüb (**s.118**) serdâr-ı ekremin takrîrini tasdîk ile Ruscuk'da kışlanmasını tercîh eyledi. Ve Ordu-yı Hümâyûn Edirne'ye hareket iderse bu sevâhildeki asker dağılur ve egerçi Ruscuk ve Hezârgrad ve Cum‘a ve Osmânpâzârı ve Yenipâzâr havâlîsinden yirmi beş bin asker çıkabilür lâkin Ordu-yı Hümâyûnun azîmetinden sonra mübâşir ve evâmir ile bu asker toplanamaz didi. Bunâ mukâbeleten bâlâda zikr olundığı vechile eyyâm-ı şitâda â‘dâ etrâf-ı müte‘addideden Tuna'yı geçüb Ordu-yı Hümâyûn üzerine hücûm iderse maslahat pek müşkil olacağı beyân olunmağla ba‘zılar tarafmdan bilâ-burhân[1] â‘dâ vakt-i şitâda gelmez vakt-i sayfda gelür cevâbı virildi.

Serdâr-ı ekrem tekrâr kelâma mübâşeret idüb ser‘asker ve muhâfız ikâmesinde fâ'ide olmayacağı Lazarethâne'deki askerin adem-i sebâtlarıyla istidlâl olunur. Ve şimdi Bükreş'deki askerin istikrârı ancak Ordu-yı Hümâyûnun Ruscuk'da ikametine menûtdur. Hattâ Bükreş'e gidüb askere atâyâ ile nevâziş itdigimizde askerin külliyen havfları zâ'il oldı. Ve vesvese olunacak bir şey olaydı sadr-ı â‘zam yirini otuz âdem ile buraya gelmezdi deyü bu azîmetimiz bile askere küllî kuvvet-i kalb oldı bu hâlâta ve Eflâk'ın ahvâli sâ'iresine nazaran Ordu-yı Hümâyûnun be-her-hâl bu tarafda kışlaması münâsibdir ve Şumnı'yı Ruscuk'a tercîhde dahi bir ma‘nâ yokdur zîrâ Şumnı etrâfını gezüb görmüşümdür dağ dibinde bir memleketdir eger düşman dağa top çıkarub da boğazları zabt idecek olursa selâmet mümkün degildir. Seksan yedi senesinde Rusyalu fakat muhâsara ile kanâ‘at eyledi yohsa murâd itse cümleyi piliç gibi devşirebilürdi deyü Ruscuk'un daha me'men[2] olmasıyla Şumnı'ya tercîh eylemişdir.

Lâkin Şumnı gibi tabî‘i müstahkem ve me'men ve üss-i harekât ittihâzına enseb[3] ve ahrâ[4] bir mevki‘ ol havâlîde degil belki pek çok yerlerde bulunmadığı erbâbı indinde müsellemâtdan ve tecrübesi sebkat itmiş mevâddan oldığı hâlde bu mevki‘in menâ‘ati ve fenn-i harbce ehemmiyyeti derk ve takdîr olunmaması garâ'ib-i asriyyedendir.

Bundan sonra Livâ-yı Şerîf'in bir kâ'immakâm ile Edirne'ye gönderilmesi dahi îrâd olundıysa da Livâ-yı Şerîf Edirne'ye hareket itdigi sûretde orduya za‘f gelmekle Livâ-yı Şerîf'siz ikâmetde bir fâ'ide olmaz deyü cevâb virildi. Bunun üzerine huzzâr-ı meclis dahi Edirne'ye gidilmedigi sûretde Şumnı'ya gidilmekden ise Ruscuk'da ikâmet evlâdır dimeleriyle bu sûrete karâr virilüb hemân Ruscuk ve Yergögi kal‘alarının takviyyet ve

1 Bilâ-burhân: Delilsiz, ispatsız.
2 Me'men: Emîn, güvenilir, sağlam yer; sığınılacak yer.
3 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.
4 Ahrâ: Yakışır, uygun, yerinde.

istihkâmlarına mübâderet ve Nemçelüden alınan top kundaklarına ve arabalarına kıyâsen (**s.119**) müceddeden top kundakları ve arabaları inşâsına mübâşeret olundı. Ve hemân Safer'in yirmi birinci ve Teşrîn-i Sânî'nin dokuzuncı Pençşenbe güni Livâ-yı Şerîf ile Ruscuk kasabasına duhûl kılındı.

Rikâb-ı hümâyûnda re'îsü'l-küttâb vekîli bulunan Nahîfî Efendi ki fi'l-asl Keşanlı olub mektûbî odasına müdâvemetle ser-halîfe ve ba‘dehu begligci ve bir aralık Ebü'n-Necîb risâlesini terceme itmek vesîlesiyle ba‘zı menâsıbda istihdâm olunarak bu esnâda re'îs vekîli olmuş idi Muharrem'in on üçünci güni Bâb-ı Âlî'de telhîsât ile meşgûl iken bir şiddetli nüzûl isâbet itmegin hasta arabasıyla konağına götürilüb müdâvâtına ihtimâm olunmuş ise de kârger olmayub çend rûz zarfında tumâr-ı ömri matvî-i dest-i ecel olmağın yerine Ordu-yı Hümâyûnda bi'l-fi‘l re'îsü'l-küttâb bulunan Mehmed Râşid Efendi nasb olunarak akdemce Dersa‘âdet'e celb olundığmdan çavuşbaşı bulunan Seyyid Feyzullâh Efendi re'îsü'l-küttâb nasb olunmuş idi lâkin Ordu-yı Hümâyûnun Ruscuk'a vusûlünden çend rûz mürûrunda Mehmed Hayrî Efendi re'îsü'l-küttâb nasb olunmağla Feyzullâh Efendi dahi tevkî‘î olmuşdur.

Ordu-yı hümâyûnun meştâya duhûliyle meşy[1] ve hareket zahmeti ber-taraf olmuş ise de akçenin kılleti ve me'kûlât ve meşrûbâtın nedreti[2] herkesi düşündirürdi her ne hâl ise asâkirin üç bin iki yüz elli bir kîseye bâliğ olan mevâcibi Rebî‘ü'l-evvel'in on sekizinci güni tevzî‘ olundukda Ordu-yı Hümâyûnca haylîce ferah ve inbisât hâsıl idildiyse de Özi ve Bender taraflarından pey-der-pey tevârûd iden kara haberlerle Ordu-yı Hümâyûn halkı mâtem iderlerdi. Nitekim tafsîli zîrde beyân olunur.

Rusya Ser-haddinin Ahvâli ve Tekrâr Yaş Kasabasının ve Ba‘dehu Hotin'in İstîlâ Olundığı

Bâlâda beyân olundığı üzre serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûn ile Nemçelü üzerine hareket eylemiş oldığından Rusya tarafı bahren Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'ya ve berren İsmâ‘îl cânibi ser‘askeri sadr-ı sâbık Şâhin Alî Paşa'ya havâle buyurulmuş idi.

Çünki Alî Paşa fi'l-asl Çelik Mehmed Paşa'nın hazînedârlığından neş'et idüb celâdet ve şecâ‘atle mevsûf[3] ve cündîlikde ve silâhşörlükde tefennün ve mahâretle ma‘rûf olarak nâ'il-i rütbe-i mîr-i mîrânî oldukdan sonra seksan iki seferinde Livâ-yı Şerîf ile Bender'e vürûd ve külliyyetlü kapusı halkıyla isbât-ı vücûd iderek Hotin imdâdına irsâl olundukda (**s.120**) ol tarafda dahi isbât-ı liyâkat ve bahâdırlıkla kesb-i şöhret eylediginden uhdesine rütbe-i vezâretle Özi muhâfızlığı tevcîh olundukda dahi üç sene kadar mukâbele-i â‘dâda sebât ve düşman her ne tarafdan baş gösterdiyse mukâbele iderek muzaffer olmuş ve ba‘dehu Mora'da ve sâ'ir bulundığı mahallerde hüsn-i hidmete muvaffak olarak şân ve şöhreti terakkî bulmuş idüginden Halîl Hamîd Paşa azlinde sadr-ı â‘zam oldukda egerçi fart-ı cehlinden ve ömri taşralarda geçmiş oldığından hafâyâ-yı umûr-ı devleti fehm ve idâreye muvaffak olamadığına mebnî azl olunmuş idi. Ancak cer'î ve cesûr ve taşralarda istihdâm olunacak

1 Meşy: Yürüme, yürüyüş.
2 Nedret: Azlık; seyreklik, az bulunma.
3 Mevsûf: Vasıflandırılan, vasıflandırılmış.

bir vezîr-i vakûr oldığından işbu seferin bidâyetinde İsmâ'îl cânibi ser'askeri nasb olunub Kuban Hanı Şahbâz Giray Han dahi ol tarafa me'mûr olmuş ve bâlâda beyân olundığı vechile Kılburun Vak'ası üzerine Alî Paşa azl ve yerime Yegen Mehmed Paşa ta'yîn olunmuş ise de karîben Mehmed Paşa'nın vukû'-ı vefâtına mebnî ser'askerlik yine Alî Paşa uhdesinde ibkâ buyurulmuş ve yine bâlâda beyân olundığı üzre Nemçelüler bir aralık Yaş kasabasını istîlâ ile Boğdan voyvodasını esîr itmişler ise de Şahbâz Giray Han'ın ve sâ'irenin ol tarafa hareket ve hücûmlarıyla Nemçelü Yaş'ı terk idüb girü çekilmiş idi. Zîrâ Şahbâz Giray Han yanında küllî Tatar askeri tecemmu' eylemiş ve Alî Paşa ma'iyyetine dahi külliyyetlü asker tertîb olunmuş olub hattâ bidâyet-i emirde Rusyalu bir tarafdan baş göstermemiş olması za'fına haml olunurdı.

Rusya feld mareşalı ya'nî başkumandanı olan Potemkin ise devletince nâfizü'l-kelim[1] ve müstakill-i bi'r-re'y olmasıyla Aksu boyunda ve havâlîsindeki kuvve-i askeriyyesini yüz elli bin nefere iblâğ ve kâffe-i tertîbât-ı seferiyyesini ikmâl iderek büyük top ve havanlardan mâ'adâ yalnız yüz otuz yedi sür'at topları mevcûd ve müheyyâ olub Boğdan cânibine sevk olunan Nemçe ordusuna i'âne içün dahi Soltikof nâm Rusya cenerali mevcûd-ı ma'iyyeti olan dîger bir fırka-i askeriyye ile me'mûr oldığından Rusya ve Nemçe asâkiri bi'l-ittihâd hareket eylemeleriyle ol tarafda câ-be-câ[2] zuhûra gelan muhârebelerde galebe anların taraflarında vâki' olarak gelüb nihâyet Şahbâz Giray Han ile Boğdan başbuğı olan Mikdâd Paşa ve Boğdan voyvodası Yaş kasabasını terk idüb mevcûd-ı ma'iyyetleri olan asâkirle berü tarafa çekilmege mecbûr olduklarından Yaş kasabası tekrâr dû-çâr-ı istîlâ olmuşdur.

Gülbün-i Hanân'da bu vechile muharrerdir ki Şahbâz Giray Han kasaba-i mezbûreyi feth ve teshîr birle yetmiş dört gün kadar muhâfaza olunub İsmâ'îl ser'askerinden ve etrâf-ı sâ'ireden istimdâd olunmuş iken (mısra') Ey Necâtî ister imiş yığılanı yıkılan kâ'idesine binâ'en (**s.121**) bir vechile i'âne olunmadığından gayri Rusya'nın dahi külliyyetlü taburı zuhûr ve hücûm itmekle fi'e-i kalîle-i ehl-i İslâm tâb-âver-i tahammül olamadıklarından kasaba-i mezbûre tekrâr eyâdî-i â'dâya giriftâr[3] olmuş idi. Şahbâz Giray Han dahi ber-muktezâ-yı vakt ve hâl Bender cânibine çekilüb pey-der-pey vukû'-i hâli Ordu-yı Hümâyûna arz ile istimdâd itmekde bulunmuş idi. Bu sûretde Hotin öte tarafda kalub berü tarafdan imdâd kâbil olmadığı hâlde Nemçe ve Rusya asâkiri her tarafdan hasr ve tazyîke mübâşeret itmeleriyle ahâlîsi İsmâ'îl ordusundan istimdâd itmişler ise de İsmâ'îl ordusı kendü mevki'ini muhâfazadan âciz oldığı hâlde Yaş üzerinde olan Nemçe ve Rusya asâkirinin berü tarafa hücûm idecekleri istihbâr olunmağın ordu-yı mezkûr halkı kendü başları kay[g]ısına düşüb öte tarafa i'âneden âciz olmalarıyla Hotin ahâlîsi kemâl-i ye's ve fütûr ile mahsur ve nihâyet vire ile kal'ayı virüb kendüleri iki bin sekiz yüz bu kadar araba tedârükiyle Bender ve İsmâ'îl taraflarına güzâr itmege mecbûr olmuşlardır.

Potemkin dahi bi'z-zât Özi tarafına hücûm ile tazyîke mübâşeret itmiş olub egerçi bu muhârebelerde vâki' olan telefât ve illet-i vebâdan tarafeyn ordularında kırılan neferât ta'dâd ve hesâbdan hâric olub ol havâlîde otdan başka cemî' zahâ'irin nedreti olmak hasebiyle Rusyaluların mesâfe-i ba'îdeden isticlâb-ı zahâ'ir içün çekdikleri mihan ve meşakkat

1 Nâfizü'l-kelim: Sözü geçen.
2 Câ-be-câ: Yer yer.
3 Giriftâr: Tutulmuş, düşkün.

tahammül olunmayacak derecelere varmış idi. Lâkin Rusya İmparatoriçesi Katerina yine aslâ fütûr getürmeyüb dâ'imâ ikmâl-i noksân iderek muhârebeye ihtimâmdan hâliye olmazdı.

İsmâ'îl ordusunun zâyi'âtı ise ikmâl olunmadıkdan başka bir tarafdan dahi neferât-ı mevcûdesi pey-der-pey firâr eylediginden ordu-yı mezkûra azîm za'f ve perîşânlık ârız olarak â'dâya mukâvemet idecek hâli kalmamış idi.

Şahbâz Giray Han ma'iyyetinde olan selâtîn ve mîrzâyân dahi dahi kendüsünden rû-gerdân[1] ve etrâfa perîşân olmalarıyla anın kuvvetine dahi za'f-ı küllî gelmiş idi.

Binâ'en-aleyh Potemkin ol tarafın kilidi mesâbesinde olan Özi Kal'ası'nı hasr ve tazyîke muktedir olub bu hilâlde ince donanma dahi Özi pîşgâhında muhterik olıcak kal'a-i merkûme berren ve bahren dû-çâr-ı muhâsara olmuş idi.

Donanma Muhârebeleri ve Özi'nin Mahsûriyyeti

İşbu ihtirâk-ı donanma vak'asını ol vakit Fransa Devleti tarafından Petersburg'da ilçi bulunmuş olan Kastera[2] nâm müverrih icmâl idüb bu vechile tahrîr ider ki Rusyalunun üç kıt'a kapak ve sekiz kıt'a fırkateyninden ibâret olan donanması bu def'a Karadeniz'e (**s.122**) çıkub üzerine me'mûr olan amiral Devlet-i Aliyye donanması dört beş kat ziyâdedir deyü muhârebeden imtinâ' eyledigine binâ'en azl ile yerine Uçakof nâm amiral ta'yîn olundukda tarafeyn donanmaları tesâdüf birle Donanma-yı Hümâyûn muhârebeden ictinâben[3] Özi Limanı'na duhûl itmiş idi. Bir müddet mürûrunda Özi Nehri derûnunda mevcûd olan Rusya'nın ince donanması yukarudan aşağa doğrı hücûm idüb bir tarafdan dahi Kılburun sâhilinde ihdâs olunan müte'addid tabyalardan vâfir top endâhtıyla iki tarafdan Donanma-yı Hümâyûn tazyîk olunmağla bi-hikmetillâhi Te'âlâ ekser sefâ'in Özi Kal'ası altında karaya oturub üç kıt'ası ihrâk-ı bi'n-nâr ve birkaç kıt'ası Rusyalu yedine giriftâr oldı. Bu muhârebede Donanma-yı Hümâyûn kapudanlarından Cezâ'irli Seydî Alî Kapudan ibrâz-ı liyâkat ve mahâret ve isbât-ı gayret ve cesâretle fâ'ikü'l-akrân[4] oldığı teslîm-gerde-i erbâb-ı vukûf olmuşdur Kastera'nın kelâmı burada hitâm buldı.

Müverrih-i merkûm bu vekâyi'i zannıma yalnız Petersburg'da Rusyalulardan aldığı rivâyât üzre yazmış oldığından ba'zı fıkarâtı tayy eylemiş ve ba'zılarını yek-dîgere karışdırmışdır. Ammâ tafsîlâtı Edîb Târîhi'nde muharrer oldığı vechile ber-vech-i âtî tahrîr olunur.

Şöyle ki: Akîb-i îd-i sa'îd-i fıtrda[5] kapudan paşa tarafından vürûd iden tahrîrâtın ve ba'zı ve ardından alınan takrîrâtın hülâsası budur ki (1202) senesi Ramazân-ı şerîfinden mukaddem Donanma-yı Hümâyûn Özi pîşgâhıuda lenger-endâz olub çend rûz ikâmetden sonra sığ sulara münâsib ince donanma Kılburun önünde olan Rusya sâllarına ve ince donanması üzerine sevk ile muhârebeye şurû' olundukda ol gün yüz nefer Rusyalu ile memlû

1 Rû-gerdân: Yüz çeviren, yüz döndüren.
2 Kastera: Jean-Henri Castéra.
3 İctinâb: Sakınma, çekinme, uzaklaşma.
4 Fâ'ikü'l-akrân: Akranlarının üstünü.
5 Îd-i sa'îd-i fıtr: Uğurlu, kutlu Ramazan bayramı.

bir kıt'a sâlı gark ve telef ve taraf-ı İslâmiyyânda dahi bir kıt'a küçük şalopeye humbara dânesi isâbet ile kazâ-zede olarak içinde bulunan kırk neferin on yedisi şehîd ve bâkîsi halâs olmuşdur. Ba'dehu tarafeyn girü çekilüb beş on gün sonra yine cenge mübâşeret olundukda Rusyalı tarafında küllî hasâr vukû'a gelüb taraf-ı İslâmiyyânda ise hamden lillâhi Te'âlâ bir kimesne zahme-dâr olmaksızın mansûren avdet olunmuşdur.

Çend rûz faysal virildikden sonra giceleyin içerü sulara iskandil[1] olunarak alâmetler vaz' olunub def'a-i sâlise muhârebesinde sekiz kıt'a büyük karavelle sefîneleri dahi ince donanmaya ilhâk olunarak nâmzed-i muhârebe olmuşlardır. Lâkin Rusyalular mezkûr alâmetleri bir takrîble tagyîr ve imhâ itmiş olduklarından esnâ-yı muhârebede ibtidâ bir karavelle sığlara oturub üzerine Rusyalular yirmi otuz kadar sâl ve bomba gemileriyle hücûm ve etrâfını ihâta itdiklerinde kapudanı ile ma'iyyetinde bulunan neferât-ı İslâmiyye şerbet-i şehâdeti ni'met-i (**s.123**) çend-rûze-i selâmete takdîm ve tercîh ile bir mertebe âteş-feşân[2] oldılar ki üç kıt'a Rusya sâllarını gark ve pek çok Rusya neferâtını itlâf itmişlerdir. Lâkin anlardan dahi üç neferi halâs olabilüb bâkîsi şehîd olmuşdur.

Ve yine ince donanmadan bir sefîne dahi kezâlik sığa oturub â'dâya küllî hasâr ve ziyân virdikden sonra derûnunda bulunan guzât-ı Müslimîn kâffeten şehîd olub sefîne dahi ihrâk olunmuşdur. Bu hâlet-i hevl-engîzi müşâhede iden sâ'ir altı kıt'a sefîneler bu varta-i helâkden kaçub kurtulmağa haylî çalışmışlar ise de an-asl böyle sığ sulara karavelle gemilerinin idhâli münâsib olmadığı hâlde suların çekilme vaktine dahi tesâdüf eylediginden her ne kadar girüye çekilmek murâd olunduysa müyesser olmayub altısı dahi sığlara oturmağla üzerlerine hücûm itdiklerinde bir tarafdan şalope ve ince donanma ile i'âne olunarak bir takrîble derûnlarında bulunan ahâlî-i İslâm tahlîs ve üç kıt'ası düşmana kalmamak içün ihrâk olunmuş ve biri dahi ahşam olmak basebiyle düşmana kalmışdır.

Bu muhârebede egerçi Rusya'nın dahi bir büyük sâlı ve iki bombası ihrâk olunmuş ise de taraf-ı İslâmiyyânda küllî hasâr vukû'a geldiginden ince donanmaya za'f gelerek artık Özi pîşgâhından hareket olunmak lâzım gelüb bu hâlde ise Rusyaluların girüden gelerek Özi Kal'ası'nı tazyîk idecekleri melhûz olmakdan nâşî kapudan paşa kal'ayı muhâfaza içün Özi Limanı'nda bir mikdâr ince donanma ile beş kıt'a çekdiri[3] bırakmış ve Donanma-yı Hümâyûn kapudanlarından bu muhârebede sû-i hareket idenlerden birkaçının cezâsını bi't-tertîb bâkî kalan cüz'î ince donanma ve sâ'ir büyük gemilerle kendüsi Pîrezen Adası önlerinde lenger-endâz olub vâki' hâli Dersa'âdet'e tahrîr eylemişdir.

Ve Rusyalunun Kırım'da vâki' Avlite ya'nî Sivastopol Limanı'nda müterakkib-i fırsat olan donanması ne hâlde oldığını tecessüs içün kırlangıclar[4] gönderilmiş olmağın ba'de'l-îd ucâleten birisi gelerek Rusyaluların liman-ı mezkûrdran hareketle berü taraflara doğrı gelmek üzre olduklarını haber virmekle bemân demirlere nişân bend idüb mütevekkilen alallâh hareket ve rüzgâr üsti kollayarak düşman üzerine varılmağa azîmet olundı şöyle ki: Niheng-i deryâ-yı şecâ'at olan Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa bi'n-nefs kumanda iderek kupadâne-i hümâyûn ve sancak gemileriyle dört beş kıt'a kalyon ilerü serpüb Yılan

1 İskandil: Gemilerin dolaştıkları suların derinliklerini ölçmeleri.
2 Âteş-feşân: Ateş saçan.
3 Çekdiri: Hem kürekli hem yelkenli bir gemi sınıfı.
4 Kırlangıç: Çekdiri türünden küçük savaş gemisi.

Adası açıklarında Rusya donanmasına mülâkât vâki' oldı. Lâkin mukaddemâ Pîrezen Adası önünden hareket olundığı esnâda Kapudan Paşa sûret-i ceng ve muhârebeyi tertîb ile her bir sancak sefînelerine sekiz aded kalyon tahsîs idüb arkadan ayrılmamak (**s.124**) üzre tenbîh ve te'kîd itmiş iken düşmana mülâkât olundukda kendü sefîneleriyle berâber yanlarında dört beş kıt'a sefîneden gayri cümlesi girüde kalmış idi. Bu hâlde Kapudan Paşa aslâ fütûr getürmeyüb şîrâne[1] ve dilîrâne cenge mübâşeret itdikde der-ceng-i evvel tamâm bataryalara âteş virilerek Rusya donanması haylîden haylî hasâret-zede olmağla Rusyalular mukâvemet idemeyeceklerini cezm idüb henüz girüden gelecek sefâ'in vâsıl olmadan Rusya donanması firara mecbûr olarak geldikleri gibi Avlite Limanı'na duhûl ile çâre-cûy-ı selâmet olduklarında Kapudan Paşa dahi verâlarından ta'kîb ile liman-ı mezkûr ögüne varub ve çünki limana duhûl mümkün olmadığından liman ağzında durub resm-i kâr-zâr-ı bahriyyûn üzre meydân-ı merdâne da'vet itdikde Rusyalular aslâ baş gösterememişlerdir.

Ba'dehu Kapudan Paşa donanma kapudanlarından havf ve kesel[2] ile girü kalan nâ-kesleri[3] şedîden ta'zîr ve tekdîr idüb bâ-husûs Moskovludan kendü gelüb de esîr olan Hüdâvirdi nâm büyük sefîne kapudanı Giridli Ömer Kapudan cebânlığından nâşî girüye kaldığından mâ'adâ kapudâne-i hümâyûn verâsından düşmana deyü atdığı gülle ve planketeleri ile kapudâneniu direklerini ve çârmîhlarını ber-bâd idüb azîm keder virdigi ecilden ibreten li's-sâ'irîn cezâsını tertîb itdikden sonra bi-hasebi'l-iktizâ mansûren avdet birle vukû'-ı hâli Devlet-i Aliyye'ye tahrîr eyledi.

Ve'l-hâsıl Devlet-i Aliyye'nin büyük donanması gâlib olmuş ise de ince donanma münkesir olub Özi'nin muhâfazası ise külliyyetlü ince donanmaya mütevakkıf oldığmdan ve Rusyaluların ince donanması fi'l-asl kesret üzre bulundığından ve bu hilâlde bir tarafdan muhârebe ile ve bir tarafdan dabi hastalıkla küllî asâkir telef olarak cedîd asker irsâline lüzûm görüldigi hâlde mukaddemâ Donanma-yı Hümâyûna vaz' olunmak üzre Sinob'da Battâl Paşa ma'rifetiyle vâfir asâkir hâzır ve âmâdedir deyü Kapudan Paşa'ya haber virilüb mevcûd zann olunurken henüz bir nefer mevcûd olmadığından Kapudan Paşa Dersa'âdet'den cedîd asker ve ince donanma ve levâzım-ı sâ'ireniu bir ân akdem Donanma-yı Hümâyûna yetişdirilmesini istid'â itdi. Ve Kapudan Paşa'nın Avlite üzerine hareket itdigi esnâda Özi Kal'ası muhâfazası içün ibkâ itmiş oldığı ince donanmadan bir kıt'a bomba sefînesi kapudanı Giridli Halîl Kapudan bemân Kapudan Paşa'nın oradan hareketi akîbinde teknemin ba'zı mahalli su itmekle kalafat ve ta'mîre muhtâc oldı deyü bahâne ve â'zâr-ı vâhiyyeye teşebbüs idüb bilâ-izn ve ruhsat Özi önünden firâr ile Âsitâne'ye teveccüh itmişdir. Lâkin Boğaz'a dâhil oldığı haber alındıkda der-akab emr-i pâdişâhî ile cezâsı bi't-tertîb sâ'ire ibret gösterilmişdir.

(**s.125**) Ve ber-minvâl-i muharrer Kapudan Paşa Özi pîşgâhından hareketle Pîrezen sularına gelüb birkaç gün ikâmet ve ba'dehu Avlite'den gelan Rusya donanması üzerine azîmet eyledigi esnâda ya'nî Şevvâl'in on birinci güni Gerson nâm mahalde Rusyalu ne kadar ince donanması var ise cümlesini birden Özi Kal'ası üzerine havâle idüb top ve humbara

1 Şîrâne: Aslanca, gazanferâne.
2 Havf ve kesel: Korkaklık ve gevşeklik.
3 Nâ-kes: İnsaniyetsiz, hasis, alçak. Zelil.

ile tarafeynden muhârebeye şurû‘ olundukda Kapudan Paşa'nın ber-minvâl-i muharrer[1] Özi muhâfazasına bırakmış oldığı bomba ve şalope ve sâ'iri semt-i firârı ihtiyâr itmiş ve beş kıt‘a çekdirilerin dördi esnâ-yı cengde ihrâk olunmuş ve baştarde-i hümâyûn düşman eline geçmiş oldığından Rusyalular artık bî-havf ve hirâs ve bilâ-ihtirâz tazyîk-i kal‘aya ibtidâr itmişler ise de nusret-i gaybiyye-i ilâhiyye yüz gösterüb şöyle ki: Bir şedîd furtuna zuhûr ile cümlesini biribiri üzerine düşürmekle pîşgâh-ı kal‘aya ve Hasan Paşa Palankası nâm mahallin cenbine[2] sıkışdırdıkda derûn-ı kal‘a ve palankada olan guzât-ı Müslimîn top ve tüfenk ve el humbaraları ve taş ve toprak makûleleri ile bir mertebe ceng itdiler ki Rusyaluların nısfı selâmet bulamayub yalnız kal‘a önünde on kadar memlû sâlları gark ve telef olarak bâkîsi üftân ü hîzân[3] firâr itmişlerdir.

Avlite cenginden sonra Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile su almak içün Sülün'e ya‘nî Sünne Boğazı açıklarına gelüb lenger-endâz oldukda mukaddemâ istid‘â itmiş oldığı ince donanmanın bir ân akdem Donanma-yı Hümâyûna yetişdirilmesini ve askerin kılleti ve hastalığın kesreti hasebiyle cedîd askere muhtâc oldığını ve büyük sefîneler su itmekle günde üç beş def‘a garka tulumba itmekde olduklarını Der-aliyyeye arz ve inhâ eyledi.

Bu tahrîrâtı Zi'l-ka‘de hilâlinde meclis-i meşveretde kırâ'at olundukda Kâsım'dan evvel donanmanın avdeti sûretinde Rusyalunun büyük ve küçük ne kadar sefâ'ini var ise boğaza kadar gelerek nakl-i zahâ'ire mümâna‘at ideceklerinden Donanma-yı Hümâyûnun bu esnâda avdeti maâzallâhi Te‘âlâ mahâzîr-i kesîreyi müştemil olmağın alâ-eyyi hâl Özi imdâdına varub derûn-ı kal‘aya asker ve zahîre idhâline gayret eylemesi ve fakat su iden kebîr sefîneler fi'l-hakîka fenâ-pezîr olacak derecede ise o makûle sefîneleri Dersa‘âdet'e göndermesi zımnında mahsûs hatt-ı hümâyûn ile tebdîl hâsekisi gönderildi.

Ve istid‘â olunan ince donanma dahi tertîb ve techîz olunub Büyükdere pîşgâhına ihrâc ile muvâfık-ı hevâ intizâr olundı.

Merkûm hâseki Donanma-yı Hümâyûna varub emr-i pâdişâhîyi teblîğ itdikde Kapudan Paşa imtisâlen li'l-emr muhâlefet-i bevâ sebebiyle istid‘â itmiş oldığı ince donanma henüz kendüsüne (**s.126**) vâsıl olmamış iken anların vürûdına bakmayub hemân Sünne Boğazı açıklarından fekk-i lenger-i ikâmet ile Özi pîşgâhına bâd-bân-güşâ-yı azîmet[4] olmuşdur.

Lâkin Rusyalu bu ana gelince berren ve bahren Özi Kal‘ası'nı hasr ve tazyîk idüb bir tarafdan imdâd gelmedigine mebnî Kılburun'dan berüde bir cedîd tabya dahi ihdâs ve suya berâber toplar vaz‘ itdiginden başka Kılburun açıklarında tabya hizâsından tâ içerüde Özi İskelesi mukâbiline varınca büyük toplar ile memlû on kadar kebîr sâllar dizüb ve Özi sâhili tarafından dahi sefâ'in mürûr idebilecek mahallere cedîd tabyalar ihdâs idüb kara tarafını dahi sudan suya hasr ve ibâta iderek her tarafdan tarîk-i imdâdı sedd itdigine ve Özi suları sığ yerler oldığına mebnî büyük donanmanın Özi'ye fâ'idesi olmadığından bahren külliyyetlû ince donanmaya ve berren imdâd murâd olunursa lâ-ekall[5] yirmi otuz bin askere muhtâc oldığından Kapudan Paşa hemân Özi pîşgâbında vâki‘ Pîrezen Adası önlerinde lenger-endâz

1 Ber-minvâl-i muharrer: Yazılışı gibi; yazılı olduğu gibi.
2 Cenb: Yan taraf.
3 Üftân ü hîzân: Düşe kalka.
4 Bâd-bân-güşâ-yı azîmet: Yelken açıp, gitmek.
5 Lâ-ekall: En azından.

olub vukû‘-i hâli Devlet-i Aliyye'ye arz ve iş‘âr itmekle tahrîrâtı Dersa‘âdet'e vâsıl oldukda erkân-ı devlete hayret virüb ba‘de'l-müşâvere hemân ocaklardan dalkılıc tahrîrine şurû‘ olundı.

Lâkin Özi Kal‘ası mahsur olalı elli gün kadar oldı dalkılıc tahrîrinin bu zamânlara dek te'hîrine sebeb ne idi. İsmâ‘îl cânibi ser‘askeri olan Alî Paşa'ya ise her vechile istiklâl-i tâm virilüb ve gerek cânib-i saltanatdan ve gerek taraf-ı serdâr-ı ekremîden ser-i mû kendü istiklâline mâni‘ olacak mu‘âmele olunmayub hazâ'im ve mühimmât irsâlinde dahi aslâ tecvîz-i kusûr olunmamış iken asâkirin dağılmasına bâdî nedir deyü bu bâbda Alî Paşa niçün mes'ûl olmadı ve müşâhede olunan rehâvet ve kusûrun sebebi ne oldığı bilinmedi. Ammâ Cenâb-ı Hakk herkesin serâ'ir-i zamîrini bilür herkese mükâfât ve mücâzât ne ise icrâ eyleye âmîn bi-hürmeti'n-nebiyyü'l-emîn. Deyüb Edîb Efendi buraya bir nokta-i i‘tirâz bırakmışdır.

Lâkin yine Edîb Efendi'nin rivâyetine nazaran akdemce tavâ'if-i askeriyyeden birkaç yüz cebân[1] ve hâ'in kimesneler henüz düşman yüzini görmeden Ordu-yı Hümâyûndan firâr ile Anadolı'ya geçmek üzre Beşiktaş'da tecemmu‘ itdiklerinde tehdîd ve tahvîf ile yine Ordu-yı Hümâyûna i‘âde kılınmış olub bu sûretde itdikleri yanlarına kalarak sâ'ire ibret olacak vechile mücâzât olunmadıklarından asker takımı yüz bulub ordudan diledikleri mahalle firâr ider oldılar. Hattâ Âsitâneli yeniçeri ve topcı ve cebeci neferâtı birer bahâne ile gelüb gizlenürler deyü söyleniyordı. Fi'l-hakîka çok geçmeksizin adem-i siyâsetden (**s.127**) nâşî ihtifâ kaydı dahi ber-taraf olarak birer birer meydâna çıkub âşikâre gezmege başladılar. İşte bu hilâlde cevânib ve etrâf iskelelerinden geçüb firâr idenlerin hadd ve hesâbı olmayub hemân gürûh gürûh firâr iderlerdi. Hattâ Gelibolı'dan i‘lâm ve mahzar gelüb haylî firârîler Gelibolı ma‘berinden[2] geçmek istediklerinde zâbitân mümâna‘at idicek mahkemeye ve zâbit konaklarına hücûm itmek gibi itmedikleri mel‘anet kalmadı ve bu sûretle haylî hasârât vukû‘a geldi. Ve hâh nâ-hâh geçüb gitdiler deyü yazılmış idi. Bu hâle nazaran yalnız Alî Paşa'nın rehâvetine bahâne bulunamayub asâkirin teferruki fi'l-asl nizâmsız olduklarından başka umûmî bir rehâvetin âsâr-ı muzırrasından olmak lâzım gelür.

Her ne hâl ise ber-vech-i meşrûh tertîb olunan ince donanmaya vaz‘ ile Özi imdâdına on bin kadar asker irsâl olunmak üzre hemân dalkılıc tahrîrine ve Dersa‘âdet'de serseri geşt ü güzâr iden askerînin hemân Tersâne-i Âmire'ye irsâl ve tesyîrine mübâşeret olunmuş ise de toplanan asâkirin ekserî ber-minvâl-i sâbık mücâzât-ı şedîdeye müstahak olmuş sefer kaçkını ve edebsiz takımı olduklarından ve mücâzât bedeli lütf ve nevâzişle toplanılarak yüz bulduklarından donanmaya vaz‘ ile Dersa‘âdet'den ihrâc oluuncaya dek halkın mâlına ta‘arruz ve ta‘addî ve ehl-i ırz hâtûnlara dest-dırâzlık[3] itmek gibi edebsizliklere tasaddî birle görülmedik ve eslâfda işidilmedik rezâlet ve fenâlıklar itmişlerdir.

Ve bi-hikmetillâhi Te‘âlâ Ramazân'ın ibtidâsından tâ işbu iki yüz iki senesi âhirine dek lodos esmediginden Özi'ye gitmek üzre müretteb olan ince donanma hevâ intizârıyla Büyükdere'de kalub Özi cânibine hareket ve azîmet idememişdir.

Asâkir-i merkûme üzerlerine dahi emr ve nüfûzını îkâ‘a kâdir bir zâbit-i mütesallit ve kâsir nasb olunmadığından Büyükdere'ye ihrâc olunduklarında müddet-i kalîle zarfında

1 Cebân: Korkak.
2 Ma‘ber: Geçit, geçilecek yer, köprü, kemer.
3 Dest-dırâz: Sarkıntılık etme, el uzatma.

etrâfa müteferrik ve perîşân olmuşlardır.

Binâ'en-aleyh bu asâkir karadan Varna'ya gönderilüb de andan Donanma-yı Hümâyûna îsâl idilse ve Kapudan Paşa'nın istediği ince donanma dahi Kalas tarafında yapılub de Tuna ile indirilse bâ'is-i suhûlet olurdı gibi mülâhazalar dahi beyne'l-vükelâ deverân itmiş idi. Lâkin bunların hiçbirisi yapılamadığından Özi Kal'ası'nı ber-minvâl-i sâbık Rusyalu her tarafdan hasr ve ihâta idüb gice gündüz memleket içine top ve humbara yağdırmakda bulunmuş idi. Bu hâlde Özi muhâfızı bulunan Hâmid Hüseyin Paşa'nın celâdet-i fıtriyye ve asâkir-i İslâm'ın salâbet-i İslâmiyyeleri hasebiyle aslâ fütûr getürmeyüb merdâne mukâbele ve ba'zan Rusya'nın (**s.128**) metrislerine şîrâne hücûm itmekden hâlî olmamışlar ise de berren ve bahren bir tarafdan imdâd ümîdi olmadığından hemân kader-i ilâhîye intizâr üzre kalmışlar idi.

Ve İsmâ'îl cânibi ser'askerinin vazîfe-i zimmeti yalnız Özi'ye imdâd itmek olmayub belki bi'l-cümle ol havâlînin emr-i muhâfazası ve gerek Özi ve gerek Hotin ve sâ'ir o tarafda bulunan kılâ' ve bikâ'a îcâbına göre imdâd olunması muktezâ-yı me'mûriyyetinden oldığı hâlde ber-minvâl-i sâbık Alî Paşa'nın ma'iyyetinde olan asker perîşân olmağla İsmâ'îl ordusı Özi'ye imdâd itmek şöyle dursun kendü mevki'ini muhâfazaya bile muktedir olmadığından Özi'nin şiddet ve müzâyakası günden güne tezâyüd bulmuş ve bu hilâlde egerçi ber-minvâl-i sâbık serdâr-ı ekrem ordusunun Nemçe üzerinde muvaffakıyyetle ihbâr-ı sârre gelmekde bulunmuş ise de Özi cânibinin ihbâr-ı mükedderesi dahi ana mukâbil olurdı. Ve çünki Karadeniz'de Donanma-yı Hümâyûn ekseriyâ Hocabeg'den su alagelmesiyle bunı men' içün Rusyalu tarafından sevk olunan bir mikdâr asker kırk elli kişi ile Hocabeg'de muhâfız bulunan Hâmid Hüseyin Paşa silâhdârını esîr ve mahall-i merkûmı zabt ve teshîr idüb mahall-i merkûmun pîşgâhı sığ oldığından büyük gemiler yanaşamayub ince donanma biraz ceng itmiş ise de Rusyalu Hocabeg karşusundaki dağ üzerine toplar çıkararak ince donanmayı dahi artık kenâra yanaşdırmadığından andan sonra donanmaya su almak iktizâ itdikce tâ Sünne Boğazı'na kadar gelmege mecbûrîyyet hâsıl olmuş idi.

Ve ber-minvâl-i sâbık Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile Pîrezen Adası önlerinde lenger-endâz oldığı avânda[1] bir aralık Rusya'nın birkaç kıt'a gemileri ba'zı sevâhil-i Anadolı'ya ta'arruz itmiş ve hattâ Sinob pîşgâhına gelüb birkaç gülleli top atmış ve birkaç tüccâr sefînelerini ahz ve esîr idüb yine Avlite Limanı'na gitmişdir. Ancak Rusya donanmasının Avlite Limanı'ndan çıkdığı ve def'aten Donanma-yı Hümâyûn üzerine hücûm itmek ihtimâli oldığı Kapudan Paşa'ya haber virildikde derhâl Pîrezen önünden fekk-i lenger idüb Rusya donanmasını cüst-cû[2] iderek berü taraflara hareket itdikde ber-minvâl-i muharrer Rusya'nın birkaç gemisi çıkub bu vechile hasâret itdikden sonra yine Avlite Limanı'na duhûl eylemiş oldığı haber alınmağla yine tecessüs-i ahvâl iderek Sünne'ye avdet sadedinde iken bir şedîd furtuna zuhûr itmekle Kapudan Paşa yine Pîrezen cânibine azîmet itmiş idi bu hilâlde ise dört beş kıt'a şalopeler aşağa düşüb donanmayı gâ'ib iderek muktezâ-yı hevâ üzre (1203) senesi Muharrem'inin evâ'ilinde İstanbul Boğazı'na gelüb demir atmış oldukları Dersa'âdet'de haber alınmağla Donanma-yı Hümâyûndan infikâkla[3] min-gayri

1 Avânda: Vakitte, zamanda.
2 Cüst-cû: Arayıp sorma, araştırma.
3 İnfikâk: Yerinden ayrılma, çözülme.

(**s.129**) me'mûl böyle Boğaz'a gelmeleri bir hâlet-i garîbe olub mücerred Kapudan Paşa gelmişdir deyü Boğaziçlerinde şöhret bulmağın ba'zı ricâl-i Tersâne giceleyin boğaza şitâb ile vâki' hâle kesb-i vukûf itmişlerdir lâkin bu hâlet-i gayr-i me'mûle donanmaca bir vak'a-i mahûfe[1] zuhûr itmiş olmasun deyü herkese dağdağa virüb keyfiyyet Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin ma'lûmı oldukda bu ne dimekdir ki mukaddemâ donanmaya imdâd içün tertîb ve irsâl olunan ince donanma dahi başsız buğsuz diledikleri yerlere yanaşarak imrâr-ı vakt idüb biri mahalline varamadı idi şimdi bunlar dahi böyle donanmadan ayrılub ve kendü başlarına kalub buraya geleler tiz Donanma-yı Hümâyûna ilhâk ve îsâl olunsunlar deyü izhâr-ı şiddet buyurmalarıyla derhâl mezkûr şalopeler Donanma-yı Hümâyûn cânibine irsâl olunmuşlar idi. Bu esnâda pey-der-pey Kapudan Paşa tarafından tahrîrât gelüb Özi ser-haddinin gâyet müzâyakada oldığı inhâ ve iş'âr ve Ordu-yı Hümâyûndan berren imdâd olunamayacağı istihbâr olunmağla Özi'ye imdâd olunmak üzre Rûmili'nin ba'zı mahallerinden asker tedârük ve ihrâc olunmasiçün evâmir-i aliyye ile on beş kadar hâseki ağaların cümlesi bir günde Rûmili cânibine ihrâc olunmuşlardır.

Bundan başka Özi'ye imdâd içün Der-aliyye'den dahi dalkılıc nâmıyla birkaç bin ocaklu asker tertîb ve ihrâc olunmasına mübâşeret olunmuş ise de hulûl-i rûz-ı Kâsım'dan sonra Âsitâne'den asker tertîb ve ihrâcı bî-vakt olub Özi gibi soğuğı şedîd mahalle îsâli mümkün olamayacağı cihetle sa'y-i beyhûde olacağından terk ve te'hîr olunmuş idi arası çok geçmeksizin ber-minvâl-i sâbık Rusya'nın Hotin'i istîlâsı haber-i vahşet-eseri alınmış ve Bosna vâlîsi dahi feryâdnâmeler irsâl ile istimdâd eylediginden Dersa'âdet'den Bosna'ya zahîre gönderilmek gibi tedâbîr-i müşkileye teşebbüs olunmuş idi Dersa'âdet'de ise zîrde beyân olunacağı vechile her yerden ziyâde zahîre sıkındısı der-kâr idi ve Edîb Efendi'nin tahrîrine göre bu esnâda bir aydan ziyâde Donanma-yı Hümâyûndan dahi bir haber alınamamasıyla dürlü erâcîf tekevvün iderek maâzallâhi Te'âlâ Donanma-yı Hümâyûndan bütün bütün me'yûs olunmak hâletleri bedîdâr[2] olmuş iken hele Kapudan Paşa tarafından tahrîrât gelüb Donanma-yı Hümâyûn Pîrezen Adası pîşgâhında lenger-endâz-ı selâmet oldığı hâlde serd lodoslar esmekle fırsat bularak Özi Kal'ası'na bin beş yüz kadar askerle haylî odun idhâl eyledik ve kendümüz dahi çend rûz zarfında Der-aliyye'ye vâsıl oluruz deyü inhâ ve iş'âr itmiş idi fi'l-hakîka işbu (1203) senesi Safer'inin evâhirinde donanmanın ilerüsi boğaza gelüb girüsi henüz tecemmu' itmediginden (**s.130**) ba'de't-tecemmu' cümlesi birden dâhil olacakları haberi vârid olmasıyla berâber Özi'ye dâ'ir nice kîl ü kâl[3] tekevvün itmişdir.

Evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de donanmanın kâffesi bi't-tecemmu' Tersâne-i Âmire'ye dâhil olmuşlar ise de boğaza karîb mahallde iki kıt'a kalyon karaya düşüb gark olmuş ve fakat birinin ekser neferâtı halâs bulmuşdur.

Bu seferde büyük gemilerde egerçi küllî hasâr vukû' bulmamış idi ammâ ince donanmada ber-minvâl-i sâbık hasâr-ı azîm vukû'a gelmiş ve pek çok asâkir-i bahriyye telef olmuşdur.

Her ne hâl ise Donanma-yı Hümâyûn selâmetle Dersa'âdet'e geldiginden Dersa'âdet'de

1 Vak'a-i mahûf: Korkutucu olay.
2 Bedîdâr: Meşhur; görünür; açık, meydanda.
3 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.

bir parça inşirâh ve inbisât[1] hâsıl olmuş ise de Donanma-yı Hümâyûnun avdetinden sonra Özi'nin emr-i muhâsara ve müzâyakası daha şiddet bulmuşdur.

Şöyle ki: Rusyalular evvelâ Pîrezen Adası'nı istîlâ ile Özi'nin cevânib-i erba'asını hasr ve ihâta ve şeb ve rûz gülle ve humbara ile tazyîke mübâderet itdiklerinde ol tarafa berren imdâd ve i'âne İsmâ'îl cânibi ser'askeriyle Şahbâz Giray Han'ın hidmetleri müteferri'âtından olub İsmâ'îl ordusı ise ber-minvâl-i meşrûh perîşân hâlde bulunmasıyla imdâd ve i'âneden âciz idi.

Ve egerçi hilâl-i Safer'de Alî Paşa azl ile Silistre'de ikâmete me'mûr olarak yine İsakcı köprisini binâ ve inşâ itmiş olan Zihneli Hasan Paşa ser'asker nasb olunmuş ise de Hasan Paşa orduyı yedi sekiz yüz neferden ibâret bulub ve me'mûr-ı ma'iyyeti olan asâkir-i müteşettiteyi[2] cem' idemeyüb hemân tedârük idebildigi üç bin kadar askerle yapdığı köpriden güzâr ve Hantepesi'nde karâr eylemişdir. Şahbâz Giray Han dahi ber-minvâl-i muharrer Boğdan'ın ikinci istîlâsında ma'iyyetindeki Tatar askeriyle Bender câuibine ric'at itmiş olub ancak Tatar tâ'ifesi akıncı asker dimek olarak yalnız çapul arar ve bir mükemmel ordu ma'iyyetinde hafîf süvârî işlerinde kullanılmağa yarar bir nev'i süvârî olduklarından düşmana gögüs gerüb sebât itmediklerinden başka ekserîsi etrâfa perîşân olarak Şahbâz Giray Han ma'iyyetinde cüz'î asker kalub bu hâlde şitânıu kudûmı ve â'dânın taraf taraf memâlik-i İslâmiyye'ye hücûmı Şahbâz Giray Han'a mevrûs-ı hayret oldığı hâlde bu muhârebât esnâsında ekber evlâdı olan Muhammed Giray Sultân'ın câme-i hayâtı âlûde-i hûn-ı şehâdet olmasıyla pûşîde-i libâs-ı ye's ve mâtem ve keyfiyyet-i 'îş ve safâsı mübeddel-i humâr-ı elem olarak vukû'-ı hâli hezâr sûz ve güzâr ile Ordu-yı Hümâyûna tahrîr idüb eger bu tarafa asâkir ve zahâ'ir ile takviyyet virilmez ise Tuna'nın berü tarafında (**s.131**) olan ehl-i İslâm öte tarafa geçmege mecbûr olur. Bu hâlde eger bizim üzerimize dahi â'dâ hücûm idecek olursa yanımızda bulunan birkaç bin zebûn[3] asker ile şehîd olmakdan gayri çâremız yokdur deyü feryâd iderdi.

Ordu-yı Hümâyûnun ise şiddet-i şitâ ve kâht ü galâ ile hâli dîger-gûn olarak ordu hayvânâtının nısfından ziyâdesi yollarda telef olmuş iken Ruscuk içinde bir yem kırk paraya ve bir kıyye saman beş altı paraya ve bir kucak odun kırk elli paraya çıkdığı hâlde bunların dahi yalnız bir adı var idi. Ekser kapulı etbâ' takımma varınca etrâfa ve Der-aliyye'ye perîşân ve perâkende olub ve Ordu-yı Hümâyûnda zahâ'ir ve ta'yînât olmadığmdan men'lerine kıyâm olunamayub zarûrî iğmâz-ı ayn[4] olunurdı.

Bu hâlde kemâl-i ye's ve fütûr ile ol havâlînin kilidi mesâbesinde olan Özi'ye imdâd olunabilmenin çâresi düşünilürdi. Binâ'en-aleyh Şahbâz Giray Han'a ba'zı âyât-ı Kur'âniyye ve fıkarât-ı latîfe tahrîriyle tesliyyetden başka Bender tarafı içün bir tedbîr olunamayub serdâr-ı ekrem dahi ordunun müzâyakasından bahisle Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl iderdi.

Bu hilâlde ise İstanbul'un hâli dahi dîger-gûn olub şöyle ki me'kûlât ve zahâ'irin kıllet ve nedretinden ve esnâf-ı bî-insâf dahi kendi bildikleri gibi alub satdıklarından fukarâ ve zu'afâ azîm sıkıntılar çeküb ve ez-cümle yağ ve mumun ismi var cismi yok ve nân-ı azîz

1 İnbisât: Yayılma, açılma, genişleme.
2 Müteşettit: Dağılan, dağınık olan. Karışan, karışık bulunan. Perişan olan.
3 Zebun: Zayıf, güçsüz, âciz.
4 İğmâz-ı ayn: Kabahate, kusura göz yumma.

içün furunlarda azîm cem'iyyetler peydâ olarak nizâ' ve cidâl ve dürlü kîl ü kâl vukû'a gelmege başlayub hattâ bu hâlât-ı müdhişenin vukû'ı İstanbul kadısının adem-i ihtimâmına azv ve isnâd olunmağın azl ile yerine dîgeri nasb olunmuşdur Edîb Efendi'nin tahrîr itdigi üzre bunda kadı efendinin bir sun'ı olmayub ancak böyle avân-ı müzâyakada zahâ'irin bi't-tabi' zuhûra gelan kaht ü galâsı ahâlî-i İstanbul'a bâ'is-i hayret olıcak vükelâ ve hükkâm ve zâbitâna hadlerinden efzûn zebân-dırâzlığa cesâret idegeldikleri mücerrebdir. Ve yine bu es'âr mâddesinden dolayı Üsküdar monlâsı dahi müddetini tekmîl itmeksizin azl olunmuşdur. Ve bi-hikmetillâhi Te'âlâ bu sene şiddet-i şitâ bir mertebede idi ki misli görülmemiş deyü rivâyet olunurdı. Binâ'en-aleyh berren ve bahren yollar mesdûd[1] hükmünde olub bir tarafdan zâd ve zahîre gelmez oldı. Ve esnâf içinde muhtekirler peydâ olarak bir akçelik şey'e on para isterlerdi. Ve nân-ı azîz ve sâ'ir me'kûlât birkaç katı bahâya çıkdıkdan başka ekle sâlih olmayacak derecelerde siyâh ve mahlût[2] olmuş idi bunun içün kapan nâ'ibi azl ve etmekcibaşı nefy olunmuşdur.

El-hâsıl erkân-ı Saltanat-ı Seniyye İstanbul'un keyfiyyet-i idâresi gâ'ilesine düşerek başka şey'e ihâle-i nazar idecek vakitleri yoğidi.

(**s.132**) İşte bu hâlde Ordu-yı Hümâyûnun ber-vech-i meşrûh müzâyakasından bahisle taraf-ı serdâr-ı ekremîden Rikâb-ı Hümâyûna takdîm olunan telhîse cevâben benim vezîr-i â'zamım işbu telhîsin ma'lûm-ı hümâyûnum olmuşdur ol tarafda şitânın şiddeti mesmû'umdur. Hoşmedî iuşâallâhü te'âlâ Cenâb-ı Hakk'm bunda dahi bir hikmet-i hafiyye ve lütf ve inâyeti vardır vüzerâmızda da gayret olmadığı ma'lûmumdur Hakk Te'âlâ imdâd eyleye. Alimallah senin sadâkat ve gayretin nezd-i hümâyûnumda zâhirdir Cenâb-ı Bârî uğurmızı küşâd eyleye ben dahi gice ve gündüz du'âdayım. Seni ve seninle bile dîn ve Devlet-i Aliyye'ye sadâkat ve gayret üzre hidmet idenleri vahdâniyyet-i Bârîye vedî'a eyledim. Bundan böyle inşâallâh hevâlar da güşâyiş[3] me'mûldür. Hemân Özi'ye imdâd husûsı senden matlûb-ı hümâyûnumdur deyü hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl buyurulmuşdur.

Edîb Efendi bu vukû'âtın muhâkemesi zımnında bir makâle-i tavîle bast ve îrâd itmiş oldığından hülâsa vechile bu mahalle derc olunur. Şöyle ki: Bundan akdem silâhşörân-ı hâssadan Gemalmaz Ahmed Ağa nâm kimesne İsmâ'îl cânibine gönderilüb Alî Paşa'nın tahkîk-i ahvâli kendüye emr ve sipâriş olunmuş idi (1202) senesi Zi'l-ka'desi evâhirinde Ahmed Ağa'nın tahrîrâtı gelüb ser'asker-i müşârün-ileyhin şu hâl-i hareketi elsine-i nâsda şüyû' buldığı sûretden sad mertebe efzûn[4] oldığını ve yanında askerî nâmıyla bin nefer kimesne kalmadığını arz ve inhâ eylemişdir fe-sübhânallâh müşârün-ileyh an-asl celâdet[5] ve gayretle meşhûr-ı enâm olub esfâr-ı sâbıkada Özi Kal'ası muhafazasında sebkat iden hidmet-i dilîrâne ve hareket-i hamiyyet-kârânesine nazaran bu kerre vukû'a gelan kusûr ve rehâveti hasebiyle mukaddemâ Yaş kasabasının istîlâsına ve mu'ahharen Özi Kal'ası'nın böyle giriftâr-ı hasr ve tazyîk olmasına illet-i müstakille olması mûcib-i ta'accüb olub ancak bu keyfiyyet gerek pâdişâh-ı âlemin ve gerek serdâr-ı ekremin ma'lûmları oldığı hâlde Alî

1 Mesdûd: Sedd olunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış, tıkalı.
2 Mahlût: Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık.
3 Güşâyiş: Açılma, açıklık, açılış.
4 Efzûn: Fazla, çok, yukarı, aşkın.
5 Celâdet: Yiğitlik. Bahadırlık. Kuvvet ve şiddetlilik. Muhkemlik. Salâbet, metânet.

Paşa mes'ûl olmadıkdan başka kendüye bir mu'âmele-i ibret-nümâ dahi olunmadığı hayret-efzâ-yı erbâb-ı ukûl olmuşdur. Zîrâ Abdülhamîd Han Hazretleri serdâr-ı ekreme istiklâl-i tâm virüb hattâ Sancak-ı Şerîfi teslîm buyurdığında bâlâda zikr olundığı üzre kendü evlâdım hakkında bile şükr ve şikâyetin makbûldür deyü buyurmuş idi. Binâ'en-aleyh serdâr-ı ekrem iş bu mertebeye varmazdan mukaddem Alî Paşa hakkında nüfûzını icrâ idebilürken iğmâz olunub nihâyet hakîkat-i hâl avâm ve havâssın[1] nazarında âşikâr ve ma'lûm olmuş ise de bu vakte dek İsmâ'îl ordusunda dahi asker perîşân olub mukaddemleri eyyâm-ı şitâda bile ordu-yı mezkûrda lâ-ekall yirıni bin kadar asker mevcûd olagelmiş iken şimdi (s.133) hîn-i lüzûmunda bin âdem kalmışdır. Ve serdâr-ı ekrem taraf-ı pâdişâhîden nasıl me'mûr-ı müstakill ve murahhas ise İsmâ'îl ser'askeri dahi taraf-ı serdâr-ı ekremîden ol vechile müstakil olub Rusya Seferi berren ana ve bahren dahi Kapudan Paşa'ya müfevvez olmağla ikisi dahi umûrlarında müstakil ve kayd-ı müdâhaleden berî ve ârî ve ikisinin dahi şükr ve şikâyeti cümle hakkında müsmir[2] ve câri idi ve egerçi Kapudan Paşa dahi ince donanmayı sığlara dû-çâr itmekle karîn-i tevfîk-i Bârî olamadı ise de kudreti yetdigi derecelerde gayret ve uğûr-ı dîn ve Devlet-i Aliyye'de fedâ-yı ser ve cân idercesine bezl-i vüs' ve tâkât itmekle îfâ-yı farîza-i zimmet itdi ve Avlite cenginde yararlıklar idüb Karadeniz'i Rusyalıların başına teng ve târ eyledi ammâ ne çâre (ve mâ'n-nasru illâ mim indillâh)[3] mazmûnı rû-nümâ olmağla Pîrezen Adası pîşgâhında lenger-endâz olub pey-der-pey Özi'nin ahvâlini Dersa'âdet'e arz itmekden ve defa'ât ile Özi'ye donanmadan imdâd kâbil degildir külliyyetlü ince donanmaya ve cedîd askere muhtâcdır ve sefâ'in-i kebîre kalafata muhtâc oldı bundan sonra dûr ü dırâz meks ve ikâmet müntic-i hatar ve hasâretdir dimekden hâlî olmadı ve taraf-ı şâhâneden dahi müs'ûlâtının irsâline sarf-ı himmet buyurulmuş ise de ber-minvâl-i sâbık üç dört ay kadar lodoslar esmediginden tertîb olunan donanma ve asâkir ol tarafa îsâl olunamadı.

Edîb Efendi'nin mazmûn-ı makâli Alî Paşa'nın rehâvetini ve serdâr-ı ekremin bu bâbda olan imhâl ve gafletini mutazammın olub ancak yukaruda beyân olundığı ve Enverî Târîhi'nde musarrah bulundığı vechile Edirne sahrâsında akd olunan meclis-i umûmîde Alî Paşa'nın azli der-miyân olunmuş iken icrâ olunamaması vakt ve hâl îcâbından ve ba'zı ledünniyât-ı asriyye iktizâsından idügine vicdân-ı sahîh şahâdet ider.

Alî Paşa'nın taksîrâtı bahsine gelince müşârün-ileyh sefer-i sâbıkda dahi Özi muhâfızı bulunub bunca müddet Özi'yi muhâfaza ile isbât-ı merdânegî ve şecâ'at itmekle kesb-i şöhret itmiş idi. Bu kerre dabi iki yüz iki senesi Safer'inin beşi târîhiyle tarafından vârid olub hâlâ Hazîne-i Evrâk'da mahfûz olan tahrîrâtında İsmâ'îl ordusuna gelmekde olan bayraklar Bender cânibine ta'yîni ve irsâl olunmakda olub ancak yüz nefer i'tibâr eyledikleri elli nefer ve elli nefer i'tibâr eyledikleri yirmi beş nefer ve'l-hâsıl nısfı ve ba'zan andan dahi dûn zuhûr itmekde oldığı ve Hotin cânibine gönderilan bayraklar bu siyâk üzre zuhûr eyledigi cihetle nizâmı menût-ı emr ü fermândır deyü tahrîr itmişdir. Tertîb ve irsâl olunan asâkirin dahi ba'zısı mahallerine vâsıl olmadan ve ba'zıları vâsıl (s.134) olub da henüz muhârebe görmeden firâr iderler idi. Bu makûle fenâlıklar ol vakit devletde der-kâr olan

1 Avâm ve havâss: Halk ve seçkinler.
2 Müsmir: Netîce veren, netîceli; faydalı, verimli.
3 "Yardım ancak Allah katındandır." Enfâl sûresi 10. âyetten bir kısım.

nizâmsızlık âsâr-ı muzırrasından oldığı bî-iştibâhdır[1] zîrâ askerin sebâtına vesîle olacak usûl ve nizâmât-ı mer'iyye ve kaviyye olmalıdır yohsa bir ser'asker bunca başıbozuk askeri kayd u bend ile mi zabt idüb de istedigi tarafa sevk idebilür. Bunda Alî Paşa'nın zabt u rabt-ı asâkir husûsunda ba'zı mertebe rehâvet ve taksîrâtı olsa bile ber-minvâl-i sâbık Özi'ye imdâd içün tertîb olunan bir mikdâr askerin cem' ve irsâli esnâsında Dersa'âdet'de bunca rezâletler vukû'a geldikden başka henüz Büyükdere'de iken perîşân olmalarıyla mahall-i matluba îsâl olunamayub her tarafın nokta-i istinâd ve istizhârı olan merkez-i hükûmetde ise bu vechile zâbıtasızlık meşhûd oldığı hâlde Alî Paşa aleyhine bu derece yürimek kâ'ide-i insâfa mugayirdir[2] zann iderim.

Kaldı ki ekser asâkir-i İslâmiyye'nin ol vakit cenge gitmeleri mâl-ı ganîmet almak sevdâsıyla olub binâ'en-aleyh Nemçe Seferi'ne gitmege rağbet iderlerdi hattâ Yûsuf Paşa'nın Nemçe üzerinde muzafferiyetle bunca ganâ'im alınmakda idügi havâdisi etrâfa münteşir oldukda Dersa'âdet'de kahveci tâbi'i kalmayub kâffeten orduya döküldükleri ol vakte yetişen ba'zı zevâtdan mesmû'dur. Bu muzafferiyetler ise dîn ve devlet uğurına cân virmek niyyet-i kat'iyyesiyle gazâya giden bir takım fedâyi yigitlerin semere-i gayretleri olub sonradan böyle yalnız mâl-ı ganîmet dâ'iyyesiyle ser-haddlere dökilan dirinti[3] takımının orduya sıklet virmekden başka fâ'ideleri olmamışdır. Ammâ Rusya tarafında urılub da yağma olunacak yerler olmadığından ve mücerred cihâd-ı fî-sebîlillâh niyyet-i hâlisasında bulunanlar nâdir oldığından bi't-tabi' Rusya Seferi'nden ictinâb iderdiler pây-dâr olanlar dahi ekseriyâ Memleketeyn re'âyâsının emvâl ve eşyâsını gâretden hâlî olmazlardı. Hattâ Boğdan cânibine me'mûriyyetle gidüb gelan Ni'metî Beg-zâde İbrâhîm Beg'in çukadârı Dersa'âdet'de Esîr Pazarı'nda Boğdan re'âyâsından iki neferi fürûht eyledigi duyulmağla mîr-i merkûm Bozcaada'ya nefy olunmuşdur.

Husûsât-ı meşrûhaya nazaran asıl kusûr ve kabâhat vakt ve hâl müsâ'id iken nizâmât-ı askeriyyeye himmet olunmamakdır bu hâlde yine böyle iki büyük düşmana karşu bu kadar sebât itmeleri ve husûsıyla Nemçe muhârebelerinde serdâr-ı ekrem ordusunun bu kadar bin mu'allem ve muntazam Nemçe asâkirine karşu galebât-ı kâmile ve fütûhât-ı mütevâliyyeye mazhariyyeti doğrısı asâkir-i İslâmiyye'nin fart-ı celâdet ve bahâdırlıklarına ve rü'esâ-yı askeriyyenin yararlıklarına delîldir.

Fakat Nemçe ser-haddâtından Bosna ahâlîsi yek-dil ve yek-cihet oldukları hâlde bahâdır âdemler olduklarından öteden berü Nemçelü ile uğraşagelmişlerdir Eflâk Voyvodası Mavroyani (s.135) dahi kendi hudûdını muhâfaza idebilecek kadar kuvvet tedârük itmiş idi bu hâlde Nemçe hudûdı ordusı mükemmel bir Belgrad ser'askeri ile muhâfaza olunabilüb berü tarafda ise Rusyalunun kuvveti ve nizâm-ı askerîsinin metâneti ve zâbitânının fünûn-ı harbiyyede mahâreti zâten ziyâde oldığından fazla Nemçelü dahi ber-minvâl-i sâbık Boğdan tarafına bir ordu sevk eylemiş oldığından serdâr-ı ekrem ordusı İsmâ'îl tarafına gidüb de Nemçe üzerine bir ser'asker nasbı îcâb iderdi. İşte burasında hatâ itdiler dinilse yerinde bir i'tirâz olabilür lâkin herhâlde ol vakit böyle iki devletle harb itmek emr-i asîr idügi zâhir olarak bu makûle inhizâmlardan dolayı ol vaktin âdemlerine pek de i'tirâz itmege haklı

1 Bî-iştibâh: Şüphesiz.
2 Mugayir: Aykırı, uymaz, başka türlü.
3 Dirindi: Derinti. Şurdan burdan toplama (eşya, şey, insan), düzensiz.

olamayız zann iderim.

Bu vekâyi'-i mükedderenin mukaddimesi ki Boğdan'ın def'a-i sâniyye istîlâsıdır gerek bu husûsda ve gerek tavâ'if-i Tatar'ın perîşân olmasında Edîb Efendi Şahbâz Giray Han'ı müttehem gösterdigi misillü ol vakit buna ba'zı mertebe vukûfı olanların takrîrleri zabt olunmuş ve hâlâ mezkûr takrîrler Hazîne-i Evrâkda mahfûz bulunmuş olub bunlar dahi Şahbâz Giray Han'ın rehâvet ve kusûrını müsbet olmağın ber-vech-i âtî birer sûreti tahrîr olunur.

Çora-zâde'nin Takrîri

Hâlâ Kuban Hanı Şahbâz Giray Han hadd-i zâtında sâdık ve mütedeyyin olub ancak Bucak'daki Tatarlar kendüsünden müteneffir[1] olmalarıyla bir iş görilemedi ve bu şiddet-i şitâda çapul içün Kavm-i Tatar yirmi binden mütecâviz olabilür han bulunan be-her-hâl istihdâm itmelidir sefer-i sâbıkda kulunuz Kırım içinde Tatarlıkda sultânlar ve mîrzâlar ile çok gezdim hâllerine vâkıf oldum bu tâ'ife Şahbâz Giray'dan müteneffirdirler kendüsiyle berâber Bucak'a geçen sultânların dört beş dânesinden mâ'adâsı avdet itdi bundan sonra bir iş göremez zann iderim umûmen Tatar-ı Kırım Giray-zâde Kalgay-ı sâbık Baht Giray Sultân'ı taleb ideyorlar ve ma'iyyetiyle çapul idecekler karındaşı Kaplan Giray Sultân gâyet bahâdır olmağla o dahi bir koldan çapula saldırılub Rusya'dan ahz-ı intikâm olunabilür.

Hotin Sükkânından Taşlı Bayrakdâr Dinilan Mehmed Ağa'nın Takrîri

Rusyalular Turla'yı[2] berü geçdikde Han oğlı Muhammed Giray Sultân'a vâfir Tatar askeri koşub mukâbeleye gönderdi ben dahi bilece idim düşman âlâyları göründükde leşker-i Tatar kemâl-i metânet ve hâhiş ile yürimek istediler sultân mâni' olub bizim me'mûriyyetimiz teftîş ve taharrîdir cenge izin yokdur didi. Tatarlar bu ne sözdür devletin hukûkunı **(s.136)** gözetmezseniz bâri dîn gayreti yok mıdır diyegördiler müfîd olmadı zarûrî avdet olundukda cümle sultân ve mîrzâlar ve Tatarlar Han'ın ve kalgayın muvâcehesinde sizler Müslümân degilsiniz eger Müslümân olsanız bizi cihâddan men' itmezdiniz didiler Han ve Mikdâd Paşa Yaş'da iken â'dânın dört sâ'at karîb mahalle geldigi işidildi kat'â muhârebe fikrine düşmeyüb bilâ-mûcib bu kadar asâkiri istishâb ile avdet itdiler. Hazînedâr-zâde Mîr-i Mîrân İbrâhîm Paşa feryâd idüb Han Hazretleri bu ne keyfiyyetdir bu gelan â'dâda bir me'âl yok bana şu mevcûd askeri virin ceng ider ve gâlib olurum didi mümkün olmadı ceınî' Tatar Han'dan dil-gîr olub Baht Giray Sultân'ı Han ve Arslan Giray'ı kalgay isterler.

Sâbıkâ Kalas Serdârı Yakûb Ağa'nın İki Yüz Üç Senesi Rebî'ü'l-âhire'sinin İkisinde Virdigi Takrîrdir

Bu sene İsmâ'îl tarafına tecemmu' iden asker büyük Ordu-yı Hümâyûndan az degil

1 Müteneffir: Nefret eden, tiksinen, sevmeyen. Aslâ hazmetmeyip çekinip kaçınan.
2 Turla (Nehri): Dinyester Nehri.

idi lâkin Ser'asker Alî Paşa'nın uhdesinden ser'askerlik ref' ve ba'dehu ibkâ olundukda bir küsgünlük peydâ idüb her şeyden iğmâz-ı ayn[1] ider oldı hu sebebden asker dağıldı Yaş'ı â'dâ bırağub Han ve Mikdâd Paşa duhûl itdiler bir müddet sonra â'dâ Yaş'a takarrüb itdikde kat'â ceng itmeyüb çekilivirdiler mukâbele mümkün idi lâkin Han ve Paşa mukâbele kaydına düşmediler kırk elli gün ikâmet itdiler mühimsemiş olsalar idi Turla'nın berü yakasına düşmanı koymamak kâbil idi ve şübhesizce kırk elli bin asker olub mecmû'ı cenge harîs[2] idi mahzâ[3] bunların tekâsüli[4] Hotin'in ve Yaş'ın elden gitmesine sebeb oldı. Hotin'e imdâd itmek isteseler asker tereddüd itmezdi Tatar tâ'ifesi â'dâya ittibâ' iden ve Lanter ta'bîr olunur âsî Boğdan re'âyâsını silâh ve busâtıyla tutub getürdükce bunlar re'âyâdandır diyerek Han getürenleri tekdîr ve kâfirleri salıvirirdi Tatara ve sâ'ir askere nefret gelüb perîşân oldılar ve cümlesi ağlayarak döndiler bundan murâd ne oldığını fehm idemediler kulunuz bildigim Şahbâz Giray'dan fî-mâ-ba'd iş me'mûl degildir. Bir nefsânî âdem gibi anladım sükût oturur cemî'-i umûr Kalgay Mübârek Giray'ın elindedir. Tatar halkı ise çapul dirler ve çapul işidirler ve böyle bir kışı Allâh'dan isterler idi ve mecmû'ı Baht Giray Sultân'ı istiyorlar Han'dan bi'l-külliye teneffür itmişler.

Tekârîr-i mezkûre burada hitâm buldı. Evvelki takrîr Şahbâz Giray'ın tavâ'if-i **(s.137)** Tatarı te'lîf ve i'mâlde vâki' olan taksîrâtından veyâhûd esbâb-ı sâ'ireden dolayı her nasıl ise adem-i muvaffakıyyetini isbât ider. Ammâ takrîr-i sânî erâcîf kabîlinden olmak gerekdir. Zîrâ bâlâda beyân itdigimiz vechile ol tarafa Nemçelünün sevk itmiş oldığı seksan bin kadar asâkirine Rusya'nın dahi bir ordusı munzamm[5] olub bu kadar asâkir-i muntazamaya Han'ın ma'iyyetinde bulunan Tatar atlusı ve Mikdâd Paşa'nın yanında bulunan bir mikdâr başıbozuk askeri ile mukâvemet kâbil degil idi. Bu gelan â'dâda bir me'âl yok didigi acaba â'dânın mukaddimetü'l-ceyşi miydi yohsa süvârî karagolı mıydı henüz burası nâ-ma'lûm iken bi'l-farz anı bozub da i'âde itmiş olsalar girüden gelecek â'dâya karşu kuvve-i kâfiyye olmadığı sûretde neyi müfîd olurdı ve nihâyet bir fenâ inhizâm sûreti göstermekden gayri ne yapılabilürdi. Takrîr-i sâlis dahi kezâlik ehl-i sûk[6] kelâmına şebîh bir nev'i havâdis kabîlinden olmağla i'timâda şâyân degildir. Zîrâ â'dânın kuvveti ne derecede oldığını bilmeyerek ve asâkir-i İslâmiyye'nin mühimmâtı mükemmel miydi değil miydi burasını dahi tefrîk itmeyerek yalnız şu kadar askerimiz var idi mukâbele-i kaydına düşülmedi dimek mechûl üzerine bahs itmek ve karaltıya kılıc çekmek kabîlindendir. Ve egerçi bu bâbda Han ile Mikdâd Paşa'nın dahi ba'zı mertebe kusûr ve rehâvetleri olmak muhtemel ise de mâdâmki nokta-i istinâdları olan İsmâ'îl ordusı perîşân hâlde bulunmuş idi her ne yapsalar ve â'dâyı birkaç kerre bozsalar bile esbâb-ı âdiyyeye nazaran yine netîce-i harbiyyeyi kazanamazlardı zann iderim ve Han'ın Boğdan re'âyâsını himâyet itmesi muvâfık-ı maslahat ve muktezâ-yı irâde-i devlet olub ancak gerek Tatarlar ve gerek sâlifü'z-zikr Mehmed Ağa ve Yakûb Ağa gibi bayrakdâr ve serdârlar düşmana bir şey yapamadıkları hâlde öclerini Memleketeyn re'âyâsından alarak anları dahi isyân ve taraf-ı â'dâya meyl ve dehâlet eylemege mecbûr

1 İğmâz-ı ayn: Görmezden gelme, umursamama.
2 Harîs: Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzumundan fazla istekli.
3 Mahzâ: Yalnız, ancak, sadece.
4 Tekâsül: Üşenme, tenbellik; ilgisizlik.
5 Munzamm: İlave edilen.
6 Ehl-i sûk: Çarşı halkı, esnaf.

idegeldiklerinden böyle mizâclarına uymayan mesâlihde zâbitânı dahl idegelmişlerdir.

Bu cümle ile berâber her nasılsa Şahbâz Giray Han'ın dahi tavâ'if-i Tatarı idârede kusûrı oldığı anlaşılıyor olmasa bile mâdâmki bu kadar havâdis olmuş artık hanlıkda bekâsı uyamayacağından bir çâre düşünilürken Baht Giray Sultân'ın bu esnâda Dersa'âdet'de bulunan Mehmed Ağa nâm âdemi Baht Giray Sultân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûr kılınsa yirmi gün zarfında Özi imdâdına irişür dimiş oldığından ve bu esnâda ise Devlet-i Aliyye'nin en ziyâde ehemmiyyet virdigi Özi mâddesi idüginden hemân dört beş bin askerle Özi imdâdına irişmesi içün Baht Giray Sultân'a fermân-ı âlî ısdâr buyurulmuş idi (**s.138**) mu'ahharen bir dîger âdemi Dersa'âdet'e gelüb Baht Giray Sultân dir ki ben Devlet-i Aliyye'ye böyle günde hidmet itmeyüb de ne vakit hidmet ideyim fakat benim gibi menkûb[1] han dört beş bin askeri def'aten nasıl celb ve cem' idebilür bu askerin cem'i Devlet-i Aliyye'nin himmetine mevkûfdur. Fakat akrabâ ve ta'allukâtım ile giderim ammâ Devlet-i Aliyye'nin nüfûz ve i'tibârı hakkımda câri oldığı hâlde daha ziyâde askerle gidebilürim deyü rivâyet itmekle matlûbı hanlık oldığını iş'âr itmegin garaz ne oldığı meydâna çıkdığı hâlde merkûmun bu takrîrine kâ'immakâm paşa mukâbele idüb sultân hakkında bir şey dirîğ olunmaz lâkin vakitler teng olub garaz Özi imdâdına irişmekdir. Ve bu takrîriniz Mehmed Ağa'nın takrîrine mugâyirdir dimiş ise de ber-minvâl-i meşrûh Şahbâz Giray Han aleyhinde bu kadar sözler tekevvün eylemiş oldığından ve Gülbün-i Hanân'ın tahrîrine göre hakkında ba'zı uzmâ dahi si'âyet[2] eylediginden ve Edîb Efendi'nim tahrîri üzre Şahbâz Giray Han yarar ve bahâdır selâtîni küsdirüb cümlesini kendüsünden rû-gerdân ve bâ-husûs gâyet şecâ'atle ma'rûf ve mevsûf olan Arslan Giray Sultânı bi-gayri hakk tekdîr iderek kabîle ve etbâ'ıyla berâber çiftliginde ikâmete mecbûr eylemiş idüginden bi'l-îcâb iki yüz üç senesi Cumâde'l-ûlâsı'nda mansıb-ı Hanî'den azl olunmuşdur. Müşârün-ileyh âkîl ve şecî' ve mütedeyyin bir zât olub ancak ber-muktezâ-yı vakt ve hâl îfâ-yı me'mûriyyete muvaffak olamadığından ber-vech-i meşrûh azl ile Sarây-ı Vize kasabasında ikâmete me'mûr olub dört sene sonra orada vefât eylemişdir.

Bidâyet-i seferde dahi Baht Giray Sultân'ın hanlığı tezekkür olunmuş iken tekâlîf-i şâkka ve metâlib-i cesîme ile Devlet-i Aliyye'ye bâr-girân olur dinilerek andan sarf-ı nazarla Şahbâz Giray'm hanlığı tercîh olunmuş idi bu kerre ber-minvâl-i meşrûh Şahbâz Giray'ın vukû'-ı infisâline mebnî yerine Baht Giray Sultân han nasb olunub menşûr ve teşrîfâtı Ordu-yı Hümâyûndan gönderilmek üzre hemân vakit fevt olmadan Özi imdâdına irişsün deyü kendüsüne emr-i âlî yazılmış ve keyfiyyet serdâr-ı ekreme dahi hatt-ı hümâyûn ile bildirilmişdir.

Kuban tarafının muhâfazası içün dahi Şahbâz Giray'ın ol cânibe başbuğlukla göndermiş oldığı Nûreddîn Sultân'a bu tarafdan iltifâtluca istimâlet[3] virilüb ve bu tarafda âdemi olmağla getürdilüb ol tarafın istihkâm ve takviyyetleri kemâ-kân[4] kendüye ihâle ve tefvîz olundığı beyân ve bir kâ'ime yâhûd fermân irsâl olunsa münâsib olur mı deyü taraf-ı şâhâneden istifsâr buyurulmuş ise de mûmâ-ileyh Nûreddîn Sultân han-ı sâbık tarafından

1 Menkûb: Talihsiz; gözden ve mevkiden düşmüş.
2 Si'âyet: Koğuculuk, adam çekiştiricilik, dedikodu.
3 İstimâlet: Gönül çekme, teselli etme.
4 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.

(**s.139**) mansûb olmak mülâbesesiyle han-ı lâhık Baht Giray'ın bu sûret-i marzîsi olur mı olmaz mı mechûl ve şimdiye dek mahall-i merkûma tarafından bir âharım ta'yîn itmesi dahi melhûz olmak hasebiyle bu tarafdan sultân-ı mûmâ-ileyhe istimâlet virilmekde fâ'ide melhûz olmamak gerek zann iderim kaldı ki Battâl Paşa Soğucak'a mürûr idecegimi yazmış idi. Şimdiye dek Soğucak ve Anapa taraflarına vâsıl olmuşdur. Kapu kethüdâsına gelan tahrîrâta nazaran ol tarafda olan kabâ'il ve akvâmın istimâletlerine ve bir tarafdan asker ve levâzımât isticlâbına[1] muktedir idügi ve sa'y itmekde oldığı münfehim[2] olmağla kendüye ser'askerligi te'yîd ve istiklâl ve te'kîdi mutazammın ve kendüsi dahi Canik'de olan oğlı Hayreddîn Beg ile muhâbere ve asâkirin bir ân akdem celblerine ikdâm eylemesini hâvî emr-i şerîf ısdâr olunmak üzredir ve Baht Giray tarafından Nûreddîn merkûm ibkâ mı olunur yohsa âharı mı ta'yîn olunur icrâ-yı îcâbına sür'at olunması içün bir kıt'a sadr-ı â'zama ve bir kıt'a han-ı müşârün-ileyhe mektûblar tahrîri münâsib olur deyü taraf-ı kâ'immakâmîden arz olunan telhîsin mûcebince irâde-i seniyye sâdır olmağla ol vechile icrâ-yı îcâbına mübâşeret olunmuşdur. Ancak Baht Giray Han Nûreddîn merkûmı azl ile kendü birâderlerinden Mehmed Giray Sultân'ı kalgay nasb idüb tarafından Kuban başbuğı ta'yîn eylemiş ve Sa'âdet Giray Han ahfâdından Bahâdır Giray Sultân'ı dahi Nûreddîn nasb itmişdir.

İşte bu sûretle Baht Giray Sultân çiftliginden kaldırılub ve Özi imdâdına irişmek üzre Ordu-yı Hümâyûna irsâl olunmuş olub hâlbuki tavâ'if-i Tatar'ın garazı çapul itmek ve Baht Giray Sultân'ın merâmı hanlık kapmak Devlet-i Aliyye'nin matlûbı Özi'ye imdâd eylemek olarak agrâzda ittihâd olmadığından ve fi'l-vâki' vakit dahi müsâ'id olmadığından bu tebeddülün[3] Özi hakkında bir fâ'idesi görilememişdir.

Özi'nin istihlâsı[4] içün bu hilâlde Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın dahi kara ser'askerligi tasavvur ve tezekkür olunmuş ise de ana dahi vakit müsâ'id olmamışdır. Şöyle ki: Bâ-irâde-i seniyye Kâ'immakâm Mustafâ Paşa Şeyhü'l-islâm Efendi'ye giderek bu husûsı ifâde eyledikde Şeyhü'l-islâm Efendi evvel emirde Kapudan Paşa'nın servet ve liyâkatinden ve kara ser'askerligine vücûhla ehliyetinden ve karada mansûrü'l-livâ idügi söylendiğinden bahisle hemân nasb olunmasını tasvîb eylemiş ise de Kâ'immakâm Paşa ana cevâben re'yiniz güzel lâkin acaba yerine olacak kapudan paşa donanma umûrını idâre idebilür mi ya'nî vaktine irişdirebilür mi idemedigi sûretde maslahat-ı müsta'cele fevt olmuş olmaz mı (**s.140**) mücerred beyân-ı hâtıradır didikde Şeyhü'l-islâm Efendi dahi bu sûreti te'emmül[5] idüb bu sûretde imhâl olunsa ve bu esnâda bir kerrede sadr-ı â'zama yazılsa münâsib olur dimekle mahsul-i meşveret hâk-i pây-ı hümâyûna arz ve istîzân olundukdan sonra serdâr-ı ekreme tahrîr ve isti'lâm olunmuş idi. Buna cevâben vârid olan tahrîrât-ı sâmiyyede Kapudan Paşa'ya kara ser'askerligi yine Donanma-yı Hümâyûna müte'allik olan umûrı rü'yet eylemek ve Donanma-yı Hümâyûnun ihrâcına dek kapudanlık uhdesinde olmak şartıyla teklîf olunub nevrûzda külliyyetlü askerle Dersa'âdet'den İsmâ'îl'e doğrı hareket eyledikde ol vakit kapudanlığa bir âharı bulunmak münâsib idügi beyân olunmuş ise de bu

1 İsticlâb: Celbetme, çekme, çekilme. Uyandırma.
2 Münfehim: Anlaşılmış.
3 Tebeddül: Değişme, başka hâle girme.
4 İstihlâs: Bir şeyi elde etmeğe çalışma, kurtarma.
5 Te'emmül: İyice, etraflıca düşünme.

hilâlde meşveretlerin birinde Anadolı pâyelülerinden Hamîdî-zâde Efendi Kapudan Paşa'ya kara ser'askerligini bi'l-münâsebe işrâb eyledikde kapudanlık umûrına kâdir kimesneyi bulamam bu def'a avdetimde kendim bir sâhile çıkacak oldum donanmayı Tersâne'ye götürmege ta'ahhüd ider âdem bulamadım Donanma-yı Hümâyûn keyfiyyeti mütâla'a olunacak mâddelerdendir deyü cevâb virmiş olmasıyla kendüsüne kara ser'askerligi teklîf olunsa müsmir[1] olmayacağından başka vâkı'â vakitler teng olmağla Donanma-yı Hümâyûnun techîz ve tanzîmi mâddesi umûr-ı cesîmeden oldığına binâ'en âriza-i sekte ve halelden vikâyesi lâzımeden idügi zâhirdir kaldı ki sadr-ı â'zam tahrîrâtında beyân eyledigi vech üzre bahârda Ordu-yı Hümâyûn ile İsmâ'îl tarafına teveccüh olundığı takdîrce İsmâ'îl ser'askeri her kim olur ise olsun takviyyeti Ordu-yı Hümâyûn verâda bulunacağı cihetle sadr-ı â'zam tarafından olacağı vârid-i hâtır olmasıyla bahârda düşmanın donanmasına mukâbele idecek külliyyetlü Donanma-yı Hümâyûn ile Özi pîşgâhında irâ'e-i satvet ve celâdet ile ilkâ-yı dehşet olunması lâzımeden olub el-hâsıl etrâfıyla mülâhaza götürecek mevâddandır deyü taraf-ı kâ'immakâmîden hâk-ı pây-ı şâhâneye arz olunmağla husûs-ı mezkûr mülâhazaya bırağılmışdır.

Ber-minvâl-i sâbık Kapudan Paşa'nın donanmayı idâre idebilecek âdem yokdur dimesi fi'l-vâki' bu iktidârda âdem bulunmadığına mı mebnî idi yohsa istirkâb[2] dâ'iyyesiyle böyle bir âdemin meydâna çıkmasını kendüsimi istemezdi sahîhan didigi vechile âdem bulunmaz dise bu sûret devletce azîm te'üssüfi mûcib bir hâlet olub bunca senelerden berü bi'l-istiklâl kapudan-ı deryâ bulunub da Tersâne'de âdem yetişdirmemesi dahi kendüsünce bir büyük kusûr oldığı cây-ı iştibâh[3] degildir.

İstîlâ-yı Özi

Ber-minvâl-i meşrûh Özi'nin hasr ve müzâyakası günden güne kesb-i iştidâd idüb mukaddemâ (**s.141**) ba'zı mertebe imdâd ve i'âneye teşebbüs olunmuş ise de cüz'î kuvvet ile buna çâre kâbil olamayub külliyyetlü kuvvet sevkine dahi hâl müsâ'id olmadığından ve sonraları dahi şiddet-i şitâdan nâşî İsmâ'îl'den ilerü gidilemediginden Rusyalu her tarafdan hasr ve tazyîk ile gice gündüz içine gülle ve humbara yağdırub hattâ ahâlî-i şehr içine düşen gülleleri cem' itdiklerinde seksan binden mütecâviz oldığı menkûldür bu sûretle kal'ada iller tutar yer kalmayub mukaddemâ söz dahi yerlüsi elinde oldığından vire ile kal'ayı teslîm itmege karâr virmişler idi. Mu'ahharen bir mikdâr Anadolı askeri kal'aya idhâl olunmağla askerî takımı kuvvet bularak nüfûz-ı kelâm askerî tarafına intikâl idüb bir müddet dahi bu sûretle düşmana mukâvemet olunmuş ise de nihâyet Rusyaluların pek şiddetli hücûmlarına dayanılamayacağı mukarrer oldığından ve Ruscuk meştâsmda huzûr-ı serdâr-ı ekremîde bunun içün akd olunan müte'addid meclislerde bir çâre bulunamadığından nihâyet serdâr-ı ekrem Yûsuf Paşa bi'n-nefs[4] gitmegi ihtiyâr iderek üç bin kadar asker tehyi'e ve kış libâsları

1 Müsmir: Netîce veren, netîceli; faydalı, verimli.
2 İstirkâb: Birine karşı rekabette bulunma.
3 Cây-ı iştibâh: Şüphe noktası.
4 Bi'n-nefs: İçinden, kendiliğinden, kendi kendisi.

tedârük birle sebük-bârca Özi imdâdına irişmek içün yola çıkmak üzre iken ([1]203) senesi Rebî'ü'l-âhiri hilâlinde erba'înin yirmisinde Rusyalular yürüyüşle Özi'ye duhûl iderek içinde bulunan ehl-i İslâm nisvân ve sıbyâna varınca pâ-mâl[1] olub ekall-i kalîl pes-mândegân ile muhâfızı olan Hâmid Hüseyin Paşa'nın mecrûhan esîr oldukları haber-i vahşet-eseri serdâr-ı ekreme vâsıl olıcak nâ-çâr azîmet-i merkûmeden ferâgatle Bender ve Akkirman kal'alarının takviyyet ve istihkâmâtına mübâşeret itmek lâzım gelmişdir.

Fransa müverrihlerinden Kastera nâm müverrih Özi'nin keyfiyyet-i istîlâsını bu vechile tahrîr ider ki Potemkin'in ser'askerlik unvâmyla bi'n-nefs hasr ve tazyîkine ibtidâr eylemiş oldığı Özi Kal'ası müstahkem ve metîn ve asâkir-i külliyye ve mühimmât-ı kâfiye ile esbâb-ı muhâfazası istihsâl olunmuş bir hısn-ı hasîn olub müddet-i medîde şedâ'id-i muhâsaraya tahammül idecegi der-kâr oldığına ve mevsim-i şitâ hulûlüyle Moskov askeri bi'z-zarûre peydâ[2] itdikleri zemînlerde şiddet-i sermâye ve günden güne tezâyüd itmekde olan derd-i kaht ve galâya dayanamayub yevmiyye pek çok neferleri telef olmakda idügüne binâ'en Rusya'nın za'f-ı hâli yevmen fe-yevmen ziyâdeleşmekde oldığı ve me'yûsâne yürüyüşden gayri çâre kalmadığı Potemkin'in ma'lûmı oldukda kal'anın sâ'ir mahallerine nisbetle istihkâmı ekall olan nehir tarafı ol esnâda incimâd-ı miyâh[3] hasebiyle sehlü'l-vusûl oldığı mülâhaza olunmağın ol cânibden yürüyüş olundukda asâkir-i İslâmiyye merdâne ve dilîrâne makâm-ı müdâfa'ada (**s.142**) sebât itmeleriyle cümlesi haşr[4] oldukdan sonra kal'a-i mezbûre Rusya eline giriftâr oldı. Bu cihetle asâkir-i Rusya'nın ekseri kal'a bedenlerinde tu'me-i şîr-i şemşîr ve derûn-ı şehirde el ele gelüb mazhar-ı kahr-ı ve tedmîr olduklarından ibtidâ-yı muhâsaradan berü yirmi binden ziyâdesi kırıldığı emr-i meczûm olub ancak Potemkin kal'ayı ba'de'z-zabt neferâta üç gün kadar yağma ve gâret ve diledikleri ta'arruz ve hasâret icrâsına ruhsat virmekle ahâlîden yirmi beş bin nüfûs telef oldığı müsellem ve ma'lûmdur. Bunun üzerine Katerina Potemkin'e yüz bin ruble nukûd ve bir aded mücevher asâ ve rütbe-i ûlâ kavalyerligi olan San Corci nişânı ve Kazak tâ'ifesi batmânlığı rütbesi i'tâ ile taltîf ve sâ'ir mahallerde yararlıkları zâhir olan ceneral ve ser-gerdelere ve soltatlara varınca atiyyeler irsâliyle cümlesin tatyîb[5] ve te'lîf eylemişdir. Hâlbuki Rusya'da vatan gayret-keşligi ile iftihâr iden uzamâ-yı kavmin ekserî Potemkin'in hadd-i nihâyete bâliğ olan ikbâlini çekemeyüb hattâ merkûmun dimâğına krallık sevdâsı girdigini ba'zı karâ'in ile istidlâl eylediklerine mebnî bu me'mûriyyetinde yüz aklığı göstermesini çendân[6] istemezlerdi. Ve bu tahmînleri mahz-ı sû-i zann idügi vaktiyle sübût bulmuş ise de pek de vâhî degil idi. Zîrâ Eflâk ve Boğdan'ı bir mülk-i müstakill sûretine koyub da kendüye tahsîs itmek mâddesi Potemkin'in hâtır-güzârı oldığı mevâdd-ı ma'lûmedendir.

Bu vechile Özi'nin istîlâsı haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'ye mûcib-i âlâm günâ-gûn ve Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'ne ziyâdesiyle dâğ-ı derûn olmuşdur. Hattâ buna dâ'ir taraf-ı kâ'immakâmîden pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretlerine arz ve takdîm kılınan takrîrde sefer hengâmında bu misillü vukû'ât olağandır

1 Pâ-mâl: Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
2 Peydâ: Mevcud, var olan, açık, âşikâr, meydanda olan.
3 İncimâd-ı miyâh: Suyun donması, buz tutması.
4 Haşr: Toplama, cem etme.
5 Tatyîb: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.
6 Çendân: Gerçi, her ne kadar.

şimdi olmuş şey degildir emsâli çokdur hattâ mukaddemleri dahi yed-i â'dâya giriftâr olmuş idi gibi ba'zı fıkarât-ı tesliyyet-âmîz yazılmış olmağla bâlâ-yı takrîre keşîde buyurulmuş olan hatt-ı hümâyûnda bu mâddeler benim dahi tevârîh-i eslâfdan ma'lûmumdur benim gücüme gelan bizim devletimizin tekâsülidir yohsa mâlikü'l-mülk Allâhü azîmü'ş-şândır Cenâb-ı kâdir-i mutlak ve kerîm-i bî-zevâl gerek Özi ve gerek Hotin ve hâsseten matlûbum olan Kırım ülkâsı Rusyaludan alınub yed-i İslâm'a girmeden rûhumuzı kafes-i tenden tayyarân itdirmeye deyü musarrah bulunmuşdur.

Enverî Efendi bu bahisde dir ki: İsmâ'îl cânibinden Özi ahâlîsinin dil-hâhları üzre asâkir ve mühimmât ve zahâ'ir gönderilmek müyesser olmadığından başka deryâ tarafından külliyyetlü donanma ile giden Gâzî Hasan Paşa dahi müddet-i medîde rû-yi deryâda cevelân[1] ve ma'iyyetinde olan donanma asâkirinin ekseri hastalık ile perîşân ve zahîrelerine kemâliyle kıllet tareyân[2] **(s.143)** eyledigi hâlde kal'a-i mezbûreye vürûd ve yedi sekiz gün mikdârı ku'ûd eyleyüb imdâda müte'alli kendüsünde bir şey olmadığından başka zahîresiz ve askersiz Özi önünden ref'-i lenger itmege dahi muktedir olmadığından kal'a-i mezbûreden üç beş bin mikdârı asker ihrâc ve muhâfaza-i kal'aya imdâd idemediginden mâ'adâ kal'alunun za'flarına takviyyet virmege bi'z-zarûre muhtâc olmağın kal'a askeriyle gemilerin techîz ve zahîre ahzıyla ahvâllerin tekdîr iderek birkaç gün zarfında ben yine gelürim va'dleriyle kal'a-i mezbûre pîşgâhından hareket ve deryâya çıkdığı gün düşman gemilerine müsâdif[3] ve ba'de'l-muhârebe münhezimen ric'at ve doğrı Âsitâne-i Aliyye limanına müsâra'at eyledi. Hattâ müşârün-ileyhim bu gûne Özili hakkında olan sû-i hareketi bi'l-âhire sebeb-i nikbeti ve mûcib-i inkılâb-ı devletî olmuş idi. Bundan sonra Rusyalu deryâ tarafından dahi Özi üzerine hücûma gereği gibi kesb-i iktidâr ve kara tarafından fi'l-asl esbâb-ı hücûmı müstahkem ve üstüvâr[4] oldığından başka â'yân-ı ahâlî-i kal'adan ba'zı hâ'inler düşmana mu'în olub enderûn-ı hisârda sizin hücûmunuza mukâvemet ider kimesne yokdur ta'lîmleri ve şu tarafdan yürüyüş olundukda kal'a alınur telkînleri ile düşmanı tahrîk ve enderûn-ı kal'ada olan ba'zı hâ'inler dahi aralık aralık bu düşmana karşu turulmaz kelâmların ahâlî beyninde işâ'a iderek cem'iyyet-i kulûb-ı ahâlîyi tefrîk eylemeden hâlî olmazlardı mevsim-i deryâ güzerân ve hikmet-i hüdâ şiddet-i şitâ kırk elli yıldan berü bilinmeyan vechile tuğyân idüb mahsûrân-ı kal'anın berren ve bahren imdâdları münkati' ve yevmen fe-yevmen esbâb-ı za'fları müctemi' olması sâkinân-ı kal'aya mûcib-i hayret ve â'dâya bâ'is-i cesâret olmağın gâh gâh hücûma mübâşeret idüb her def'asında küllî askerleri telef olınuş ise de kesret-i muhârebe ve müdâfa'adan leşker-i İslâm'da kıllet ayân ve vefret-i top ve humbaradan der ve dîvâr-ı kal'anın ba'zı mahallerinde rahneler[5] nümâyân oldığı â'dânın tekrâr ikdâma cesâretin tecdîd itmekle ânifen işâret olundığı üzre içerüden ve taşradan ba'zı bî-dînlerin[6] i'âneleriyle yürüyüş tarafların bilerek erba'înin yirminci güni müceddeden hücûm ile birkaç tarafdan hisâr-ı kal'aya duhûle meşgûl ve ol esnâda enderûn-ı kal'ada külliyyetlü â'dâ telef olmuş ise de kırmak ile tükenür derecede olmadıklarından ahâlî-i kal'anın hâlleri dîger-gûn ve

1 Cevelân: Dolaşma, dolanma, gezinme.
2 Tareyân: Geliverme, oluverme, birdenbire çıkma.
3 Müsâdif: Tesadüf eden, rastlayan, rastgelen.
4 Üstüvâr: Sağlam, kuvvetli, kuvvetli, dayanıklı, güvenilir.
5 Rahne: Gedik, yarık, yırtık ve bozuk yer. Zarar, ziyan, bozukluk.
6 Bî-dîn: Dinsiz.

ceng iderek bi'l-âhire zebûn olduklarmdan nâ-çâr hayâtda kalanlar kayd-ı esre giriftâr ve ol şiddet-i şitâda diyâr-ı â'dâya tesyâr olundılar enderûn-ı kal'ada bulunan Hâmid Hüseyin Paşa ile sâ'ir rü'esâ-yı asker kal'ayı vire ile virmeyüb de bu hâli ihtiyâr eylemeleri egerci sûret-i zâhirde kendüler ve sâ'ir zu'afâ-yı sükkân-ı kal'a haklarında müstelzim-i envâ'-ı zarar ve hasâr olmuş ise de bâkî **(s.144)** kalanları ümmet-i Muhammed miyânında envâ'-ı zikr-i hayr ile memdûh ve mezkûr oldukları kendülere sermâye-i mübâhât ve iftihâr olmuşdur.

Enverî Efendi bu makâmda ber-vech-i sâbık Kapudan Paşa Özi önünden kalkar iken donanmayı kal'a askeriyle techîz itdi deyü yazmış ve akdemce yine kendüsünden nakl itdigimiz vechile Donanma-yı Hümâyûnun Pîrezen Adası pîşgâhından avdet ve hareketinden akdemce Kapudan Paşa'nın Özi'ye bir mikdâr asker ve odun idhâl eyledigini rivâyet eylemiş olmasıyla hemân her ne işitmiş ise bilâ-tahkîk târîhine derc[1] eylemiş oldığı bu iki kelâmları beyninde olan tenâkuzla[2] dahi sâbit olur Özi'ye donanmadan imdâd ve i'ânet olunamamasında Kapudan Paşa'nın ne günâhı var idi zîrâ gerek muhârebelerden ve gerek illet-i vebâdan donanma neferâtına dahi kıllet ve noksân târî olmağla bütün yazın ince donanma ve asker deyü feryâd eylemiş iken hu tarafdan imdâd olunamadığı hâlde ana ne dinilebilür fi'l-vâki' Rusyalıların Özi'yi her tarafdan ihâta itmeleri Pîrezen Adası'na istîlâlarmdan sonra olmağla ada-i merkûm muhâfaza olunsa idi Özi'nin halâsı kâbil idi lâkin ada-i merkûmun muhâfazası kuvve-i bahriyye ile olub Donanma-yı Hümâyûn ise ber-minvâl-i sâbık ta'mîre muhtâc oldukdan başka eyyâm-ı şitâda donanmanın orada tevkîfi tehlikelü bir mâdde oldığından buna Kapudan Paşa nasıl cesâret idebilürdi bir mahalle sevk olunan ordu veyâhûd donanma gerek gâlib olsun ve gerek mağlûb olsun bir senenin içinde pek çok tenezzül idüb arkadan imdâd ve i'âne ile tâzelenmedikce netîce-i harbi kazanamayacağı emr-i tabi'îdir.

Rusyaluların bu galebeleri yalnız Devlet-i Aliyye'ye muzırr olmayub kendülerine dahi bâdî-i hasâr-ı azîm olmuş idi. Lâkin Katerina devâm-ı seferi iltizâm ile bilâ-fütûr[3] esbâb-ı lâzımesine sa'y-i mevfûr[4] idüb hattâ Kırım ve Tuna semtlerine ve İsvec üzerine sevk eylemiş oldığı müte'addid ordıların aralık aralık noksânını ikmâl ve Lehistân'daki nüfûz ve tahakkümüni muhâfaza zımnında oraya dahi müceddeden mikdâr-ı kifâye asker irsâl içün lâ-yenkati'[5] yeniden tahrîr-i neferâta muhtâce oldığından memleketlerinde tâb ve tüvân kalmayub Sibir'deki menfileri[6] celb ile istihdâma mecbûre oldığı mütevâtir ve meşhûrdur.

Böyle hâcet vukû'unda imdâd ve i'âne içün vaktiyle kuvve-i ibtiyâtiyye mevcûd olmamak bahsine gelinür ise burası öyle bir sene içinde vücûda getürilebilecek mâdde olmayub Kaynarca Ahidnâmesi'nden berü mürûr iden eyyâm-ı âsâyişin kadri bilinerek mülkün i'mârıyla akçe iddihârına ihtimâm ve nizâmât-ı askeriyyeye ve berren ve bahren kuvvet tedârükine ikdâm olunmağa mevkûf **(s.145)** idi. Devlet-i Aliyye ise bu eyyâm-ı hâliyyede esbâb-ı seferiyyesini ikmâle çalışmadığından Dersa'âdet gibi bir mevki'-i müstesnâda mü'esses olan bunca senelik Tersânesi Rusyalunun bu müddet zarfında yalnız

1 Derc: Almak, toplamak. Kaydetmek, yazmak.
2 Tenâkuz: Çelişme, insanın bir sözü ötekini çürütmesi, bir sözü ötekine uymaması, karşıtlık, zıddiyyet.
3 Bilâ-fütûr: Korkusuzca, aldırmayarak, pervasızca, bezmeksizin.
4 Mevfûr: Çoğalmış, çoğaltılmış, çok.
5 Lâ-yenkati': Ardı kesilmeksizin, durmadan, hep.
6 Menfî: Sürülmüş, sürgün.

Karadeniz'de yeniden yetiştirdigi donanmasının mazarrâtını def' idebilecek kadar kuvve-i bahriyye çıkaramaması sahîhan bir nakîsadır. Ancak bn kusûr yalnız kapudan paşaya isnâd olunamayub belki hey'et-i devlete â'id bir keyfiyyetdir. Ve eger bu seferde Rusya'nın Bahr-i Baltık donanması İsvec seferiyle meşgûl olmayub da Akdeniz'e gelmiş olsa idi Devlet-i Aliyye ne derecelerde dû-çâr-ı hasâr olacak idügi sefer-i sâbıkdaki hasâretine mukâyese ile ma'lûm olur.

Rusya İle İsvec Muhârebesi

Rusya Çariçesi Katerina beş altı seneden berü Devlet-i Aliyye seferine müteheyyi'e oldığından Rusya asâkiri Devlet-i Aliyye hudûdunda harb ile meşgûl iken şâyed ki İsveclü öte tarafdan bir gâ'ile çıkarmaya deyü İsvec Kralı'na mu'âmele-i dostâne izhârından hâliye olmazdı. Hâlbuki İsvec Devleti'ne tâbi' Finlandiya nâm memleketin bir kıt'asını Rusya Çarı Büyük Petro ahz ve istîlâ itmiş olub İsvec yedinde kalan kıt'a-i cesîmesini dahi almak Rusyalıların ehâss-ı âmâli olarak buna vakt-i müsâ'id ararlar idi.

İsvec Devleti hükûmet-i meşrûta olmağla bu esnâda İsvec Kralı bulunan Üçüncü Gustav'ın ahd-i karîbde kesb eyledigi teferrüd ve istiklâlini asil-zâdegân-ı millet çekemeyüb fesâda müste'id olduklarını Katerina fırsat ittihâz iderek mukaddemâ Kral-ı müşârün-ileyh hakkına li-maslahatin izhâr itmiş oldığı mu'âmele-i dostâneden tegâfül[1] birle gizlüce zikr olunan asil-zâdegân gürûhunı ifsâd ve ıdlâl itmegi usûlden add itmekle İsvec'e ta'yîn ve irsâl eyledigi ilçileri metbû'alarına cemîle göstermek içün fesâd-kârlıkda yek-dîgere musâbakat idegeldikleri zâhir ve mu'ahharen İsvec cenerallerinden biri ba'zı sebeblerden dolayı Rusya'ya firâr itdikde Katerina ziyâdesiyle iltifât ve i'tibâr iderek anın ma'rifetiyle Katerina Finlandiya ahâlîsini ifsâda ibtidâr eylediginden İsvec Kralı bütün bütün münkesirü'l-hâtır olarak ahz-ı intikâm ârzûsıyla zuhûr-ı vakt-i fırsata müterakkıb ve muntazır iken sefer-i hümâyûn sadedleri zuhûrunda Kral-ı müşârün-ileyhi Rusya üzerine taslît[2] içün İngiltere Devleti i'âneten Bahr-i Baltık'a donanma göndermek ve Prusya Devleti karzan akçe virmek gibi mevâ'id ile Rusya cengine tahrîs ve teşci' itmeleriyle o dahi bu tertîb ve niyyetini Dersa'âdet'de mukîm ilçisi vâsıtasıyla Devlet-i Aliyye'ye inhâ idüb şöyle ki: Dersa'âdet'den Ordu-yı Hümâyûnun hareketinden mukaddem İsvec ilçisi ol vakit re'îsü'l-küttâb bulunan Süleymân Efendi ile bi'l-mülâkât İsveclü hudûdlara asker (**s.146**) sevk ü irsâl ve donanma techîz iderek Moskovluyı ol tarafdan havfa düşürmek ve Devlet-i Aliyye üzerine sevk idecegi kuvvetinin nısfını ol tarafa sarf itdirmek üzre Devlet-i Aliyye'den senevî üçer bin kîse akçe mutâlebe[3] itdikde berü tarafdan öyle asker tehyi'esiyle olmaz Moskov ile ceng ider iseniz Devlet-i Aliyye'nin dirîği[4] yokdur dinilmesi üzerine İsveclü dahi ceng üçer bin kîse ile olmaz sefer seneleri sekizer bin ba'dehu hitâmü's-sefer on seneye dek üçer bin kîse virilmek lâzım gelür dinilmekle İsveclü Moskov ile ceng idecek olsun Devlet-i Aliyye akçe dirîğ itmez

1 Tegâfül: Bilmez görünmek, anlamazlıktan gelmek.
2 Taslît: Musallat etmek. Birini başka birine belâ etmek. Sataştırmak.
3 Mutâlebe: Talepte bulunma, hakkını isteme.
4 Dirîğ: Esirgeme, menetme, önleme.

deyü söz virilmiş idi. Binâ'en-aleyh İsvec Kralı tehyi'e-i levâzım-ı seferiyyeye mübâderet itdikde Rusya'nın pâyitaht-ı İsvec olan İstokolm[1] şehrinde mukîm ilçisi me'lûf oldığı tavr-ı mütehakkimâne ile tedârükât-ı seferiyyenin sebebinden su'âl itdikde Kral-ı müşârün-ileyh her devlet kendü umûrunda müstakildir başka bir devlete hesâb virmege mecbûr ve medyûn degildir deyü cevâb i'tâsıyla setr-i merâm itmekden nâşî ilçi-i merkûm dahi Kral'ın kuvvet ve istiklâline ta'yîn-i hudûd itdirmek sevdâsıyla dürlü fesâdâta ibtidâr idüb nihâyetü'l-emr etvâr-ı nâ-becâsı[2] tahammül olunmayacak mertebelere resîde[3] ve esbâb-ı meşrûhaya mebnî sefer mâddesi dahi Kral'ın zamîrinde musammem ve karâr-dâde olmağla Rusya ilçisinin vilâyetine avdet itmesini tenbîh idüb tedârükât-ı seferiyyesini ikmâle mübâşeret eylemişdir.

Fakat İsvec kralları Rayte ta'bîr olunur millet meclisinin re'yi munzamm olmadıkca âhar bir devlet üzerine sefer açmağa me'zûn olmamak muktezâ-yı nizâm-ı mülk ve devletlerinden olmağın hudûdlara sevk-i asker olunacağı günlerde güyâ Devlet-i Aliyye aleyhine berâber hareket itmek üzre Rusya Devleti İsvec Kralı'nı ittifâka da'vet eylemiş ve râzı olmayacak olur ise Rusya memâlik-i İsvec üzerine hücûm idecek imiş deyü millet beyninde mahsûs bir lakırdı çıkarmışlar bu havâdis efvâh-ı nâsda söylenüb durur iken tertîb olunan İsvec askeri hudûd başına vardıkda ba'zı Rusya soltatlarıyla bir münâza'a çıkarılub tarafeynden kurşun endâhtıyla âdem telef oldığına binâ'en derhâl işte Rusyalu ta'arruza başladı deyü İsvec Kralı icrâ-yı merâmına tamâm ser-rişte[4] peydâ eylemiş oldı. Lâkin Rusyalular ile'l-ân bu mâddeyi küliyyen inkâr idüb anların nakillerine göre İsvec Kralı sefere mübâderetini devletinin kânûnuna tatbik içün birkaç İsvec neferâtına Moskov soltatı kıyâfetini giydirüb muvâza'aten bir nizâ' çıkardı dirler.

Her ne ise Rusya üzerine i'lân-ı sefer olundığı taraf taraf neşr olunmağın tiz elden Bahr-i Baltık derûnunda ta'lîm-i neferât içün geşt ü güzâr itmekde olan iki kıt'a Rusya (**s.147**) firkateyni İsveclü tarafından ahz ve zabt olunmasıyla berâber İsvec Kralı Petersburg'da mukîm ilçisi vâsıtasıyla Rusya'ya birkaç mâdde teklîf eylemişdir. Şöyle ki: Bu kerre İstokolm'den mufârakat iden Rusya ilçisinin mutasaddî oldığı fesâdâtına mebnî ibreten li's-sâ'irîn te'dîb olunmak ve mukaddemâ bâ-sened Rusya'ya terk ve ferâğ olunan Karalya[5] ve Finlandiya memleketleri bu kerre redd ve teslîm kılınmak ve iklim-i Kırım Kaynarca Musâlahası iktizâsı üzre yine sûret-i serbestiyyete konulmak ve İsveclü tavassutıyla Devlet-i Aliyye musâlahasına râbıta virilmek ve Rusya bu şurûta râzı olmadığı sûretde Devlet-i Aliyye hudûdı bin yüz seksan iki senesinden evvel bulundığı hey'ete i'âde kılınıncaya dek sefer mümtedd olmak lâzım gelecegeninden bu bâbda tecvîz-i tereddüd olunmamak ve Rusyalu hemân şimdiden tedârükât-ı seferiyyeden ferâgatla İsveclü hitâm-ı musâlahaya dek hey'et-i müsellaha ile bulunmak gibi Katerina'nın havsala-i kibr ve nahvetine bir vechile sığmayacak mevâddı arz ve teklîf itdikde Katerina bu nasıl ağızdır İsvec Kralı Moskov şehrini bile zabt itse mâdâmki bir yıkılmış büyük devletin enkâzı elde ola benim gibi bir karının ana ne yapabilecegini kendüsüne ögredirdim deyü izhâr-ı infi'âl iderek tekâlîf-i

1 İstokolm: Stockholm, İsveç.
2 Nâ-becâ: Uygun olmayan, yersiz.
3 Resîde: Erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.
4 Ser-rişte: İpucu, tutamak.
5 Karalya: Karelya. (Karjala, Karelen, Kareliya)

meşrûhaya cevâb virecegine İsvec ilçisinin vilâyetine avdet itmesine ruhsat virüb tedârük-i esbâb-ı müdâfa'aya mübâşeret ve düvel-i sâ'ireye neşr-i beyânnâme ile seferi i'lân ve işâ'a itmişdir.

Lâkin mîn gayri me'mûl[1] bu İsvec seferi belâ-yı mübrem[2] gibi zuhûr ile İsvec Kralı evvel be-evvel re's-i hudûdda ve Rusya tasarrufunda bulunan ve Petersburg'a tahmînen kırk beş sâ'at mesâfede olan Frederiksham[3] nâm kal'aya hücûm itmek üzre olub zabta destres olur ise bilâ-hâ'il Petersburg muhâsarasına mübâşeret idecegi havâdisi Rusya ahâlîsine îrâs-ı dehşet ve fütûr idüb husûsıyla esnâf-ı askeriyyenin kâffesi hudûd-ı İslâmiyye'ye sevk olunmuş oldığından İsvec üzerine tiz elden ba'zı amel-mânde soltatlardan ve Petersburg'da kalan kal'a mustahfızlarından başka asker sevk olunamayacağı mütehakkık olmağla bu hâlet-i âmmenin akl ve şu'ûrını selb[4] itmiş iken her ne hâl ise hudûd-ı İslâmiyye'de me'mûr bulunan Mikelson nâm ceneral ucâleten celb olunub etrâf ve eknâfda bulunan bilâd ve kılâ'ın mustahfızlarından celb ve cem' olunabilan yirmi bin kadar asker ile İsvec seferine gönderilmiş ve Rusya hidmetinde bulunan Greyk nâm bir İngilterelü amiral İsvec seferi zuhûrundan mukaddem Devlet-i Aliyye seferine me'mûr olub Akdeniz'e azîmet itmek üzre zîr-i idâresinde bulunan donanmayı Kronştad[5] Tersânesi'nden ihrâc itmiş bulundığından bi't-tabi' İsvec seferine me'mûr olmak lâzım gelmiş idi.

(s.148) Bu hâlde İsvec Kralı'nın tertîb ve techîz itmiş oldığı donanması on altı kıt'a kapak ve beş kıt'a kebîr fırkateyn ve birkaç korvetden ibâret oldığı hâlde Moskovluya meydân okuyarak Bahr-i Baltık içinde geşt ü güzâr üzre iken Hokland Cezîresi açığında iki donanma birbirine mukâbil ve mülâkî olduklarında Rusyalunun yetmiş dört pâre topçeker bir gemileri telef oldıysa da İsveclünün dahi ol kadar topçeker bir kıt'a gemileri zabt olundukdan başka altmış dört pâre topçeker dîger bir gemileri dahi ihrâk-ı bi'n-nâr olundığından bi-hasebi'l-iktizâ İsvec donanması kendü limanlarından birine firâr ve iltîcâ itdikde Rusya donanması mevsim-i şitâ hulûlüne dek liman-ı mezkûr hâricinde tevakkuf ve karâr itmekle müddet-i mezkûrede İsvec donanması mahsur gibi kalmışdır.

Kastera nâm Fransa müverrihi dir ki: İsvec Kralı bu bâbda bir büyük hatâ itmişdir ki i'lân-ı sefere acele itmeyüb birkaç gün ihtiyâr-ı te'ennî itmiş ola idi Akdeniz'e müteheyyi'-i azîmet olan Moskov donanması çıkmış ve Bahr-i Baltık ağyârdan hâlî kalarak büsbütün yed-i istîlâsına girmiş olur idi berren hudûdlara sevk olunan asâkir-i tarafeyn dahi re's-i hudûda vusûllerinde iki def'a çarha cengi olub ve birinde İsveclü ve dîgerinde Rusyalu gâlib gelüb hâl neye müncerr olacağı henüz ma'lûm degil idi. Lâkin Katerina'nın asıl kuvveti İsvec Kralı'nın hilâf-ı kânûn[6] kesb eyledigi istiklâl ve nüfûzının kesri[7] vaktidir deyü İsvec askeri zâbitânını ifsâd ve ıdlâl keyfiyyeti olub fi'l-vâki' bu sûretle haylî iş görmüşdür. Zîrâ İsvec Kralı berren ve bahren Frederiksham üzerine varmak murâd eyledikde kal'a-i mezkûremin ekser mahalli münhedim ve derûnunda mühimmât ve cebehâne mün'adim iken İsvec zabitlerinin ba'zısı

1 Me'mûl: Emel edinilen, ümit olunan, umulan, beklenilen.
2 Mübrem: Kaçınılmaz, vazgeçilmez, önlenemez.
3 Frederiksham: Frederikshavn, Danimarka.
4 Selb: Kapma zorla alma; kaldırma, giderme.
5 Kronştad: Kronstadt, Kotlin Adası.
6 Hilâf-ı kânun: Kanuna aykırı, kanun dışı.
7 Kesr: Kırma, kırılma, paralama, bozma, halel getirme.

hatarı mûcibdir deyü muhârebeden ictinâb ve kralları ısrâr itdikde cümlesi bir yere gelüb vatan uğrına cân ve baş fedâ itmege hâzırız lâkin milletin re'yi munzamm olmadıkca sefere kıyâm itmek ve bir dürlü sebeb virmemiş olan hem-civârımızın üzerine gitmek münâfî-i nizâmdır deyü açıkdan açığa cevâb virmeleriyle Kral-ı müşârün-ileyh soltat neferâtına söz geçürmek kaydında iken neferât-ı merkûmenin bir bölügi ser-gerdelerinin iğvâ[1] ve tahrîkine mebnî terk-i silâh ile i'lân-ı muhâlefet ve sâ'iri dahi anlara iktifâ ve teba'iyyet eylediler. Bu hâlet-i garîbenin zuhûrunda İsvec Kralı kal'anın üzerine itdigi tertîbden bi't-tabi' ferâgat ve bahren getürdilan askeri gemilere irkâb ile i'âdeye mübâderet eyledikden sonra izhâr-ı muhâfelet iden ser-gerdegânı İstokolm tarafına irsâl ile oraya vusûllerinde habs ve tevkîf itdirdi hâlbuki anları bu vechile te'dîb lâzım gelmeyüb belki hemân neferâta terk-i silâh itdiren ser-gerde olacak hâ'ini ibreten li's-sâ'irîn **(s.149)** bulundığı mahallde kahr ve tenkîl itdikden sonra askeri irzâ ve ilzâm ve düşman üzerine sevk ve tahrîke ikdâm itmiş ola idi müddet-i kalîle zarfında Petersburg'ı zabt ideceginde şübhe yoğidi lâkin buna bir dürlü cesâret idemediginden ber-minvâl-i meşrûh askeri beyninde fitne ve fesâd karâr-gîr ve maslahat-ı sefer dû-çâr-ı ukde-i te'hîr olmak lâzım geldi.

Bu hilâlde Danimarka Devleti dahi İsvec üzerine i'lân-ı harb itmekle bu dahi İsvec Kralı'na başkaca bir gâ'ile-i azîme oldı. Çünki Danimarka Devleti'yle Rusya Devleti beyninde ma'kûd[2] olan ahidnâme-i ittifâk mûcebince İsvec seferi zuhûrunda yek-dîgere ma'lûmü'l-mikdâr imdâd virmege müte'ahhid olduklarına binâ'en bu def'a Rusya İmparatoriçesi ber-mûceb-i uhûd imdâd-ı mezkûrı lede'l-mutâlebe Danimarka Devleti bir müddetden berü ittihâz itmiş oldığı usûl-i hakîmâneye nazaran seferden mîn-külli'l-vücûh[3] mûctenib iken îfâ-yı ahde mecbûr oldığından çend kıt'a sefâ'inden ibâret bir donanma tertîb ve karadan bi'n-nefs veliahdını mikdâr-ı kifâye asker ile İsvec hudûdına sevk idüb tiz elden birkaç kal'a zabt itdikden sonra İsvec'de pâyitaht-ı sânî i'tibâr olunan Götenburk[4] Kal'ası'nı muhâsaraya mübâderet eyledigi haberi birkaç gün evvel makarr-ı hükûmete avdet itmiş olan İsvec Kralı'na vâsıl oldukda tiz elden mustahfizîn-i hâssı olan neferâtı ve cem' itdirdigi nefîr-i âmm[5] askerini yerlü yerinden tahrîk ile imdâd yetişdirmege gayret idüb ancak vusûl-i imdâda degin kal'anın dayanamayacağı ihtimâli vârid-i hâtır olmağla tebdîl-i zîyy ü kıyâfet[6] ve yalnız bir iki âdemiyle bi'n-nefs kal'a derûnuna duhûle himmet itmiş ise de mukâvemet olunamayacağı mütehakkık olmakdan nâşî Danimarka'da mukîm İngiltere ilçisi ucâleten kalkub orduya şitâb ve İsvec arâzîsi Danimarka askerinden tahliyye olunmayacak olur ise İngiltere'de bulunan bi'l-cümle Danimarka sefîneleri tevkîf olunacağından başka Danimarka üzerine i'lân-ı sefer ve irsâl-i donanma ve asker olunacağını ifâde birle irâ'e-i sûret-i tehdîd eyledi. Bu sûretde Danimarka velîahdi nâ-çâr bulundığı mahallden avdet iktizâ ideceğini tefekkürde iken Prusya ilçisi dahi yetişüb bir takım tehdîdât ile İngiltere ilçisinin kelâmını te'yîd eyledigine binâ'en Danimarka ordusı ric'at-i kahkariyye ile memleketlerine avdet ve

1 İğvâ: Azdırma, azdırılma, baştan çıkarma, çıkarılma, yolunu şaşırtma, ayartma, ayartılma.
2 Ma'kûd: Akdolunmuş, bağlanmış; bağlı düğümlü.
3 Min-külli'l-vücûh: Her veçhile, her bakımdan.
4 Götenburk: Göteborg, İsveç.
5 Nefîr-i âmm: Düşmanla savaşmak için ilan edilen gelen seferberlik ve toplanan asker.
6 Tebdîl-i zîyy ü kıyâfet: Kılık değişikliği.

derhâl akd-i mütâreke ile def‘-i kîl ü kâle müsâra‘at[1] itmek lâzım geldi. İngiltere ilçisinin devleti tarafından bu gûne harekete ruhsatı yok iken hod be-hod itdigi cesâreti İsvec Devleti'nin selâmetini mûcib ve devletinin usûlüne muvâfık olmağla rehîn-i sâpâş[2] ve tahsîn olmuşdur.

İsvec Kralı'nın i‘lân-ı harbi ta‘cîl itmesi ber-vech-i sâbık kendi hakkında muzırr olmuş ise de Rusya donanmasının Bahr-i Baltık'dan çıkamamasıyla Devlet-i Aliyye'nin Akdeniz tarafından (**s.150**) selâmetini mûcib olarak taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mev‘ûd olan sekiz bin kîse akçenin mutâlebesine hakk kazanmışdır. Fakat sefer husûsı vükelâ-yı devletin me’mûlleri gibi Rusya'ya münhasır kalmayub ber-minvâl-i sâbık Nemçelü dahi nakz-i ahd[3] itdiginden Devlet-i Aliyye iki tarafa ordular sevkiyle hazînece pek ziyâde müzâyakaya dû-çâr olarak âhara i‘âne şöyle dursun kendi masârif-i seferiyyesini tedârükde dû-çâr-ı ıztırâb olmakdan nâşî ber-vech-i âtî Dersa‘âdet'de İsvec ilçisiyle buna dâ’ir dûr ü dırâz mükâlemeler ve mecâlis-i meşveretde nice müzâkereler vukû‘a gelmişdir.

Ahvâl-i Mülkiyye ve Mâliyye

Sefer münâsebetiyle kâffe-i eşyânın bahâsı artub ve me’kûlât ve meşrûbâta nedret gelüb herkes dû-çâr-ı müzâyaka olmakdan nâşî halkın ezhânı yek-dîgeri aldatmak ve ba‘zı suver-i nâ-meşrû‘a[4] ile para kazanmak efkârına sapmış olub hengâm-ı seferde ise vüzerâ ve mîr-i mîrân orduya giderek mansıblarında birer mütesellim bulunur ve anlar dahi dâ‘iyye-i irtikâb ve irtişâ ile sık sık azl ve nasb olunur idi hattâ Ordu-yı Hümâyûnun hurûcundan bu âna gelince Kütahya eyâletine yedi sekiz mütesellim gelüb gitdigi ve her birinin mezâlim ve ta‘addiyâtı ile memleket harâb olmuş idügi şöhret bulmuş idi. Sâhte-kârân ve müzevvirâna dahi bundan â‘lâ ihdâs-ı tezvîr ve desîse idecek bir mevsim olamaz deyü Dersa‘âdet sekenesinden bir sefih-i hadîsü's-sinn kendü gibi bir oğlanı kendüye uydurub ke-enne kethüdâ makâmına vaz‘ ve ta‘yîn ve dâ’ire halkı deyü birâz süfehâyı dahi başına cem‘ iderek çend kıt‘a sâhte evâmir[5] ve senedât ile Kütahya'ya bi'l-vürûd emirleri kırâ’at itdirdikde eslâfının sık sık azl ve tebdîllerine kıyâsen bunun dahi mütesellimligini akıllar tecvîz ve kabûl ider dise de evâmir ve senedâtın siyâk ve sibâkından ve kendüsünün etvâr-ı nâ-becâsından sâhte bir şey oldığı anlaşılarak bâ-mahzar ve i‘lâm Der-aliyye'ye ifâde-i hâl olunmağla mübâşir-i mahsûs ta‘yîn ve irsâl olunarak Dersa‘âdet'e celble tertîb-i cezâsına ibtidâr olunmuşdur. Garâbet bunda ki Dersa‘âdet'e geldiginde dahi Kütahya mütesellimliginin kendüye Ordu-yı Hümâyûnda tevcîh ve hattâ huzûr-ı serdâr-ı ekremîde hil‘at ilbâs olunmuş idügünden bahisle ricâl-i devleti dahi aldatmak kaydına düşmüş idi.

İşte taşra ahâlîsi her tarafdan hudûd-ı İslâmiyye'ye sevk-i asâkir olunmak mülâbesesiyle pâ-zede-i hasâr olduklarından başka bir tarafdan dahi bu vechile me’mûrînin zulm ve

1 Müsâra‘at: Teşebbüs, girişme. Sürat ve acele etme.
2 Sâpâş: Takdir etme, beğenme, “aferin!” deme, tahsin.
3 Nakz-ı ahd: Anlaşmayı bozma.
4 Nâ-meşrû‘: Şeriata, kanuna uymayan, yasaya aykırı.
5 Evâmir: Buyruklar, buyrultular.

ta‘addîlerinden şikâyet idegeldikleri gibi İstanbul ahâlîsi dahi es‘ârın galâsından feryâd idüb etrâfdan zahîre gelmez oldı lahmın kıyyesi on sekiz paraya çıkdı mumun dânesi (**s.151**) bir paraya hâlimiz neye müncerr olacak deyü güft-gû olundığı Abdülhamîd Han Hazretleri'nin mesmû‘ı oldukda Allâh içün olsun şu zahîre mâddesine bir çâre aransun deyü mükerreren kâ’immakâm paşaya emr ve irâde buyurmuş oldığından ve kapan tüccârı dahi zahîre gemilerinin serbestiyyet üzre âmed ü şüdleri içün Karadeniz'e ba‘zı sefâ’in-i harbiyye gönderilmesini istid‘â eylemiş olduklarından Dersa‘âdet'de bulunan erkân-ı Saltanat-ı Seniyye İstanbul'un idâresini düşünmeden müzâkere ve tanzîmi farîzadan olan bunca mesâlih-i dâhiliyye ve hâriciyyeye sarf-ı efkâr itmege vakit bulamazlar idi.

Binâ’en-aleyh (1203) senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın on yedisinde zîrde beyân olunacağı vechile der-dest-i müzâkere olan Prusya mâddesi içün mün‘akid olan meclis-i meşveretde ibtidâ Karadeniz sevâhilinin muhâfazasıyla işbu zahîre mâddesi der-miyân olunub kapudan paşadan lede'l-istifsâr Anadolı sevâhilinin Sinob'dan başka ekser mevâki‘i rüzgâr altı yerler oldığından düşman gemileri gelse dahi karâr ideıneyeceginden vesvese olunmaz ise de ihtiyaten muhâfazada be’s yokdur lâkin Sinob Limanı vâcibü'l-muhâfazadır ve Rûmili sevâhilinin ekser mahalli Hristiyan re‘âyâdan ibâret olmağla ınuhâfazası ehemmdir deyü cevâb virmesiyle Sinob muhâfazası şartıyla Kastamonı Voyvodalığı Altıkulac-zâde'ye tevcîh ve Trabzon Beglerbegisi Abdullâh Paşa uhdesine rütbe-i vezâretle Samsun ve Trabzon sâhillerinin muhâfazası ihâle olunmak ve Rûmili sevâhilinin emr-i muhâfazası dahi Ordu-yı Hümâyûna tahrîr buyurulmak ve mücerred kapan sefîneleriminin te’mîni içün Karadeniz'e çend kıt‘a mîrî kalyonları çıkarılmak üzre karâr virilerek ba‘dehu iktizâları icrâ olunmuşdur.

İşbu Abdullâh Paşa Sarı Abdullâh Paşa deyü ma‘rûf ve meşhûrdur fi'l-asl Canikli Hâcı Alî Paşa'nın kölelerinden olub dâ’iresinde terbiyye olunarak kethüdâ olmuş ve Alî Paşa'nın vefâtından sonra oğlı Battâl Paşa'nın emîrü'l-hâclığında ana dahi kethüdâ olarak hüccâc-ı Müslimîni muhâfaza husûsunda me’ser-i cemîle ibrâz eylemiş idi mukaddemâ efendisi Alî Paşa'nın Kırım cânibine firârında tevâbi‘ ve levâhıkı Der-aliyye'ye ihzâr olunub her biri birer mahalle tevzî‘ ve iskân olunduklarında bu Abdullâh Paşa ol vakit Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa dâ’iresine virilüb Sadr-ı â‘zam Yûsuf Paşa dahi o esnâda Hasan Paşa dâ’iresinde müstahdem bulunmağla beynlerinde hukûk ve münâsebet peydâ olmağın işbu sefer evâ’ilinde Ordu-yı Hümâyûna gelüb Mehâdiye cenginde yararlığı dahi zâhir oldığına mebnî sene-i âtiyede küllî asker ile Ordu-yı Hümâyûna gelmek üzre uhdesine mîr-i mîrânlık ile (**s.152**) Trabzon eyâleti bi't-tevcîh ol cânibe gönderilmiş idi. Bu kerre uhdesine rütbe-i vezâret virilüb mu’ahharen Erzurûm eyâleti dahi ber-vech-i ilhâk kendüye inâyet birle efendisi gibi haysiyyet virilerek bir maslahat-ı cesîmede istihdâma isti‘dâd virilmiş idi bu sûret bu esnâda Anapa ser‘askeri bulunan Battâl Paşa'nın gücüne gelmekle ba‘zı netâyic-i münkirenin vukû‘una mukaddime oldığı mahallinde beyân olunsa gerekdir.

Bu kerre ber-vech-i meşrûh Abdullâh Paşa uhdesine vezâret virilüb ve Ordu-yı Hümâyûnda nâfizü'l-kelim-i vakt olan Ahmed Nazîf Efendi'nin pederi ve Tersâne emîni olan Selîm Ağa dahi kapu kethüdâsı nasb olunub vezâret tevcîhlerinde virilegelan avâ’id ve bahşişler vakt ve hâl ınuktezâsı üzre bâ-irâde-i seniyye afv olundığına ve mîralem ağa ve hademe-i dîvân ve sâ’ir ashâb-ı avâ’idin ma‘âşları ise bu makûle â’idâta ınünhasır bulundığına mebnî Selîm Ağa hakkında sû-i zann olunub hattâ Abdullâh Paşa kuvve-i mâliyye sâhibi

oldığından cümlesini kendüleri ekl ve bel'[1] ile bir âlây zu'afâyı me'yûs eylediler deyü Edîb Efendi Selîm Ağa ile Nazîf Efendi hakkında ta'n ve teşnî'[2] itmişdir. Ve'l-ilmü indallâh.

Tedâbîr-i mezkûre eyyâm-ı şitâya mahsûs olarak mevsim-i bahâr hulûlünde Donanma-yı Hümâyûn ile Kapudan Paşa'nın Karadeniz'e azîmeti musammem oldığından sevâhilin muhâfazası ve belki â'dâdan ahz-ı intikâm olunması Kapudan Paşa'nın muktezâ-yı me'mûriyyeti olmağla bu sene Donanma-yı Hümâyûnun Karadeniz'e kuvvetlü çıkması ve neferâtı muntazam olması ve hiç olmazsa beş altı bin kadar Arnavud askeri donanmaya celb olunması lâzımeden idügi meclis-i mezkûrda der-miyân olunarak Kapudan Paşa'dan istifsâr olundukda Arnavud askerinin celbini tahsîn idüb ancak asâkir-i merkûme Ülgün ve Bar taraflarından tahrîr olunmak lâzım gelür bu hilâlde ise İşkodra Mutasarrıfı Mahmûd Paşa henüz mazhar-ı afv-ı pâdişâhî olmamış idügünden asker tahrîri içün sevâhil-i merkûmeye me'mûr gönderilse Mahmûd Paşa'nın afvı içün ol tarafa Kapudan Paşa tarafından âdem gitmiş deyü şuyû' bulub bu havâdis resîde-i sem'-i pâdişâhî oldukda mûcib-i iğbirâr olur deyü havf eylediğini Kapudan Paşa îrâd itmekle keyfiyyet Abdülhamîd Han Hazretleri'ne şerh ve îzâh olunarak sonra böyle bir havâdis zuhûrında başka ma'nâya haml olunmamak üzre müsâ'ade tahsîl olundukdan sonra sevâhil-i merkûmeden asker tahrîri Kapudan Paşa'ya ihâle buyurulmuşdur.

Ve kezâ Cezâ'ir Beglerbegisi Mehmed Paşa ile Tunus Beglerbegisi Hamûd Paşa'nın dahi bahâr-ı âtî içün mükemmel sefâ'in-i harbiyye irsâl eylemeleri emr ve irâde buyurılarak ikisine dahi Kapudan Paşa ma'rifetiyle teşrîfât-ı seniyye gönderilmişdir.

(**s.153**) Ülgün ve Bar sevâhilinin ahâlîsi vaktiyle Garb Ocakları halkı gibi fenn-i deryâda mâhir olub mürûr-ı zamân ile bu sevâhilin kuvve-i bahriyyesi tenezzül eylemiş ise de yine içlerinde oldukca gemicilige âşinâ ve deryâya me'lûf âdemler bulundığından donanmaya bu tarafdan asker celbi münâsib görülmüşdür. Biz yine sadede gelelim.

Ol vakit her şeyde yed-i vâhid[3] usûl-i muzırrasın câri olarak zahîre ticâreti kapan tüccârına münhasır ve ekmekci dükkânları mahdûd oldığı hâlde esnâf sırtından nice me'mûrlar geçindigine kanâ'at olunmayub ba'zı müteneffizân-ı asr dahi bu temettu'dan hisse-dâr olmasıyla bu makûle masârif-i nâ-meşrû'a heb zahâ'irin fî'âtına munzamm olub Devlet-i Aliyye ise İstanbul ahâlîsinin emr-i idârelerini iltizâm eylemiş bulundığına mebnî es'ârın galâsı[4] her zamân nice güft-gûlara bâdî ve es'ârın nezâreti İstanbul kadısının farîza-i me'mûriyyeti oldığına mebnî ba'zan İstanbul kadılarının azl ve infisâllerine mü'eddî[5] olur idi. Hengâm-ı muhârebede ise bi't-tabi' her şey'in bahâsı artmak lâzım geldigi hâlde yed-i vâhid usûli meydânda olmasıyla hâricden zahîre getürecek olan kimseler vakt ve hâlin îcâb eyledigi fî'ât-ı tabî'iyyesi üzre satamayacağından etrâfdan zahîre gelmez olub bu sûretde ise Dersa'âdet'de zahâ'ire nedret gelerek ahâlî yiyecek ekmek tedârükinden âciz kalmışlar idi yohsa bu usûl-i muzırra ref' olunub da herkes zahîresini getürüb istedigi bahaya virsün ve cânı isteyan ekmek yapub satsun dinilmiş olsa bu kadar zahîre sıkıntısı çekilmeyecegi

1 Ekl ve bel': Yemek ve yutmak.
2 Ta'n ve teşnî': Sövme ve yerme.
3 Yed-i vâhid: İnhisar usûlü, tekel.
4 Es'âr-ı galâ: Fiyatların yüksekliği.
5 Mü'eddî: Sebebolan, doğuran, meydana getiren. Tediye eden, eda eden.

der-kâr idi. Bunda hükûmetin işi yalnız muhtekîrleri[1] ve tenkîs-i keyl ve vezn[2] ile ve cihât-ı sâ'ire ile halkı aldadan esnâf-ı bî-insâfı te'dîb itmekdir.

Lâkin ol vakit bu usûl-i muzırra mukarrer olmasıyla ber-minvâl-i meşrûh İstanbul'da zahîre bulunmaz olub bu hilâlde ise Selanik ve Galos taraflarında buğdayın her keyl-i İstanbulîsi üçer guruşa oldığından bu fî'ât-ı câriyyeye yirmişer para zamm ile İstanbul'a zahîre celbine bakılması meclis-i sâlifü'z-zikrde der-miyân olundukda çünki zahâ'irin fî'âtına zamm olundığı sûretde İstanbul'daki ekmeklerin dirhemleri tenzîl olunmak lâzım gelür bu dahi güft-gûyı mûcib olur deyü ba'zı huzzâr îrâd eylemiş olması üzerine dûr ü dırâz mübâhase olunub nihâyet böyle vakitde lâzım olan zahîrenin bulunmasıdır İstanbul'da zahâ'irin fıkdânı[3] maâzallâh başka şey'e benzemez bir gün furunlarda ekmek bulunmaz ise nice kîl ü kâli mûcib olur deyü zahîrenin fî'âtına zamm olunmak üzre karâr virilmiş idi.

Anapa tarafına dahi küllî zahîre irsâli lâzımeden bulundığına ve Tuna sevâhilinin zahîresi Ordu-yı Hümâyûm idâre idemeyecegine mebnî bu hilâlde taraf-ı serdâr-ı ekremîden vârid (**s.154**) olan tahrîrâtda Sinob ve Samsun iskelelerinde mevcûd olan zahîre sigorta tarîkiyle müste'men sefînelerine tahmîl[4] olunarak Soğucak tarafına nakl ve irsâl ve Akdeniz iskelelerinden dahi mübâya'ât-ı mu'tâdeden fazla bir mikdâr zahîre tedârük ve kezâlik sigorta olunarak müste'men sefîneleriyle Karadeniz'e imrâr ve Ordu-yı Hümâyûn içün İsakcı anbârlarına îsâl olunması münderic olmağla Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altısında yine Prusya mâddesi içün mün'akid olan meclis-i meşveretde bu mâdde dahi der-miyân olundukda fi'l-vâki' bu mâdde ihtimâm olunacak mevâddandır ancak Akdeniz iskelelerinde zahîrenin kılletinden nâşî henüz İstanbul'a müretteb olan mübâya'âtın tahsîli mümkün olmuyor sefer-i sâbıkda Akdeniz mesdûd olub ancak Karadeniz'in bi'l-cümle zahâ'iri emniyyet üzre Dersa'âdet'e gelür. Ve Anadolı tarafından celb olunur ve sigorta olunarak müste'men sefîneleriyle dahi getürilür iken yine İstanbul'da zahîre müzâyakası çekilüb nân-ı azîzin bir paralığı elli dirheme dek tenzîl olunmuş idi. Şimdi ise Karadeniz mesdûd hükmünde oldığından başka bu tarafın ekser zahâ'iri Ordu-yı Hümâyûna nakl olunmuş ve Anadolı ve Akdeniz taraflarında dahi kaht u galâ zuhûr itmiş oldığından evvel emirde İstanbul zahîresini fikr itmek mehâmın-ı sâ'ireye akdemdir maâzallâh İstanbul'da zahîrenin fıkdânı başka yerlere makîs olmayub yevmiyye on bin kileden ziyâde zahîreye muhtâc oldığından idâresi asîr ve kaht u galâ vukû'ıyla zuhûr idecek fesâd-ı azîm düşünilecek bir emr-i hatîr oldığından hemân bahâsına ve nakliyyesine bakılmayarak İstanbul'a kifâyet idecek kadar zahîre tedârük olunub ba'dehu İsakcı'ya dahi gönderilmek kâbil olur dinilerek fakat ber-minvâl-i meşrûh Soğucak tarafına zahîre nakli mâddesi karâr-gîr olmuşdur.

Bosna ahâlîsi vâlîleri ve ol havâlî ser'askeri olan Ebûbekir Paşa'nın kethüdasının ve sâ'ir kapusı halkının mezâlim ve ta'addiyâtından şikâyet birle Bosna eyâletinin bir müsinn-i umûr-dîde[5] vezîre tevcîh buyurulmasını istid'â idüb Ebûbekir Paşa ise Bosna ahâlîsi nefîr-i âmm tarîkiyle cem' itdirildikde mu'tâdları üzre bir tarafdan gelüb bir tarafdan giderler ve

1 Muhtekir: İhtikâr yapan, yolsuz kazanç elde eden, vurguncu, istifçi.
2 Tenkîs-i keyl ve vezn: Eksik ölçme, tartma.
3 Fıkdân: Yokluk, bir şeyin belirsiz olması.
4 Tahmîl: Yükleme, taşıma.
5 Umûr-dîde: İşten anlar, tecrübeli.

otuz kırk günden ziyâde bir mahallde tevakkuf itmezler bu sûretde ma'iyyet-i askerîde her ne tarafa hareket lâzım olur ise hareket idecek bir kuvve-i seyyâre bulunmak lâzım geldiginden civâr sancaklardan beş altı bin kadar piyâde asker tedârük olunmasını istid'â ve mühimmât ve akçe deyü feryâd ider idi sâ'ir taraflardan dahi bu makûle feryâdnâmeler tevârüd[1] itmekden hâlî olmaz idi.

Hâlbuki Devlet-i Aliyye'nin fi'l-asl masrafı îrâdına gâlib iken böyle iki devlete birden (s.155) sefer olunmak hasebiyle bir sene zarfında müzâyaka-i mâliyye hadd-i nihâyete resîde olarak vükelâ-yı devleti hayretde bırakmış idi. Zîrâ bu mâdde içün Dersa'âdet'de mün'akid olan mecâlis-i meşveretde bunca fikirler sarf olunmuş iken bir sûret-i hasene bulunamayub hattâ Cezâ'ir-i Garb ve Tunus ocaklarından ikişer bin kîse akçe istidâne olunmak üzre mezkûr ocaklara fermânlar tahrîr olundığı sırada Burusa'nın zengince tüccârından dahi bin beş yüz kîse akçe istidâne olunması bi't-tezekkür mahallinden isti'lâm olundukda Burusa'da servet ve yesâr ile ma'rûf olanlar çend kimesneden ibâret olub ve anlar dahi Şâm ve Haleb ve Bağdâd tüccârı gibi zî-kıymet[2] emti'a ve eşyâ bey' ve şirâsına me'lûf olmayub ticâretleri murâbaha[3] makûlesi oldığı hâlde ekserîsinin emvâli zimemât makûlesinden olarak mümteni'ü't-tahsîl olmağla Burusa agniyâsından[4] pek güc hâl ile yüz bin guruş istidâne olunabilecegi inhâ olunmuşdur.

Cild-i sâlis evâhirinde beyân olundığı üzre Esmâ Sultân'm vefâtı hasebiyle katl olunan Dimitri bâzergân ile Rusya'ya firâr iden Boğdan voyvodasının emvâl ve eşyâları fürûht ve zimemâtları tahsîl olundığı hâlde mîrîye haylî medâr olur dinilür iken zimemâtın tahsîli kâbil olmadığından başka fürûht olunan eşyâ bedelleri dahi şunun bunun zimmetlerine geçerek cüz'î akçe hâsıl olabilüb ber-vefk-i me'mûl görilemediginden hele Dimitri'nin mâlı heder oldı deyü te'essüf olunarak bunların zimemâtı ve fürûht olunan eşyâlarının esmânı her kimlerin zimmetlerinde ise hâtır ve gönüle bakılmayub serî'an tahsîl olunsun tekâsül ve rehâvet ve iğmâz-ı ayn ile maslahat bu dereceleri kesb eyledi râhat günleri degildir hemân ikdâm ve ihtimâm olunacak günlerdir deyü hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulmuş ve bu husûslarda me'mûl mertebe fâ'ide görilememesi defterdârî-i Rikâb-ı Hümâyûn olan Kâmil Ahmed Paşa-zâde Hakkı Mehmed Begefendi'nin tekâsül ve rehâvetine haml ile azl olunarak selefi İsmâ'îl Efendi yine defterdâr-ı rikâb olmuşdur. Dimitri'nin ise haylîce emvâl ve emlâkı oldığı gibi külliyyetlü düyûnı dahi çıkdığından ashâb-ı düyûn rûz-merre Bâb-ı Âlî'ye arz-ı hâller takdîmiyle tasdî'den[5] hâlî olmaz idi ve bi'l-farz me'mûl olundığı gibi bunların emvâl ve zimemâtından üç dört bin kîse akçe hâsıl olsa dahi böyle cüz'iyyât makûlesi akçe mîrînin yarasına merhem olamayacağı der-kâr idi.

Bir aralık evkâf ve tevliyyetlerden isti'âne olunmak sûreti tezekkür olunmuş ise de tevliyyetlerin ekseri evlâdın idâresinde olmağla vâridâtları ma'lûm olmayub sâ'irinden hâsıl olacak cüz'î şey ile dahi bir iş görilemeyeceginden bundan dahi sarf-ı nazar (s.156) olunmuş ve yine mukâta'ât-ı mîriyyeden cebelü tahsîl olunmakdan başka bu derde tiz elden

1 Tevârüd: Gelme, yetişme.
2 Zî-kıymet: Kıymetli, değerli, bahası yüksek olan.
3 Murâbaha: Malı kâr ile satma. Tefecilik, kanunen verdiği izin sınırından aşkın faiz alma.
4 Agniyâ: Zenginler.
5 Tasdî': Rahatsız etmek. Sıkmak. Baş ağrıtmak. Yarmak. Perâkende etmek, dağıtmak.

husûle gelebilecek bir çâre ve ilâc bulunamayub ancak bundan hâsıl olacak cüz'î şey ile dahi müzâyaka-i mîrî ber-taraf olmayacağından cümleyi acz ve hayret istîlâ eylemiş oldığı hâlde Ordu-yı Hümâyûn pek ziyâde sıkıldığından tiz elden üç dört bin kîse gönderilmesi içün serdâr-ı ekrem tarafından Rikâb-ı Hümâyûna feryâdnâme geldiginden akçe tedârükine bir vechile çâre bulunamayub bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ile cevâb virilmişdir.

Şöyle ki: Benim vezîr-i â'zam ve serdâr-ı ekremim akçe husûsunda müzâyakanız ma'lûm-ı hümâyûnum olmuşdur. Tiz elden üç dört bin kîse akçe istemişsiniz mevcûd olsa alimallâh kendi harclığımı dahi gönderir idim bu vakitde dirîğ olunur mı lâkin hazînelerin hâli cenâbmızın ma'lûmıdır bu akçe fikri gice ve gündüz râhatımı meslûb eylemişdir.

Ta'ahhüdât ve zimemât ve emvâl-i mîriyenin hâli böyle sene-i cedîde cebelüsi açılsa belki tiz elden masârif-i sefere medâr olur idi ve cizye buyuruldıları nasıl olmuşdur deyü hâtır-ı hümâyûnuma geldi kapu tarafından su'âl eyledim cebelünün ihrâcını meşveretde söyleşmişler ve cizye buyuruldıları ordu tarafından virildi mi ına'lûmumuz degildir deyü cevâb yazdılar masârif-i seferiyye bu tarafdan rü'yet olunmakdadır. Bâri sene-i âtiyye cizyelerinin buyuruldıları bu tarafa gelse belki tiz elden birâz akçe tedârük olunur idi ve cebelü dahi her ne kadar ise medârdır gerek Der-aliyye'de ve gerek ol tarafda bütün masârif nakde bindi bu kadar emvâl-i mîriyye nice olayor defterdâr efendiye söyleyesiniz ve cenâbın dahi mülâhaza eyleyesiniz sene-i cedîdenin buyuruldılarını ve cebelünün defterini bir gün evvel bu tarafa gönderseniz ben dahi ikdâm ider idim külliyyetlü akçe olmaz ise dahi ceste ceste[1] üçer beşer yüz kîse göndermekde kusûr itmem vallâhü'l-azîm bu akçe beni gicelerde uykusuz koyur Hakk Te'âlâ Devlet-i Aliyye'ye imdâd eyleye Allâh içün olsun siz dahi mülâhaza ve sa'y eyleyesiniz ve cevâbını yazasmız deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ile Ordu-yı Hümâyûna irsâl buyurulmuşdur.

El-hâsıl müzâyaka-i mâliyye mâddesiçün akd olunan mecâlis-i adîdede bu mes'elenin halline bir çâre bulunamayub hattâ mecâlisin birinde kâffe-i huzzâr bu bâbda izhâr-ı acz ve hayret ile nihâyet her biri on beşer yirmi beşer bin guruş i'âne itmek üzre karâr virmişler idi. Ol vaktin yirmi beş bin guruşı bu vaktin hesâbıyla iki yüz bu kadar bin guruşa varır ise de bu sûretle i'âneden hâsıl olacak şey cüz'iyyât kabîlinden olarak ınîrînin derdine devâ olamayacağı ma'lûm oldığına ve dâhil-i mülkden akçe tedârüki (s.157) mümkün olmadığına mebnî bu mâdde içün Bâb-ı Âlî'de kethüdâ beg dâ'iresinde ba'zı ricâl-i devlet bi'l-ictimâ' akd-i meclis-i meşveret itdiklerinde dost olan düvel-i Avrupa'dan birinin tüccârından istikrâz olunması tezekkür olunub ancak karz[2] tarîkiyle alınsa rehn isteyecekleri zâhir ve bizce rehn i'tâsı müte'azzir olmağla bir müddet mehl ile Memâlik-i Mahrûse mahsûlâtından hınta[3] ve şa'îr[4] ve ipek ve penbe ve yapağı emsâli eşyâ i'tâsıyla gerek re'sü'l-mâl ve gerek fâ'izi edâ olunmak sûretleri lede't-tezekkür dâhil-i mülkümüzden akçe tedârüki husûsı kaç kerre müzâkere olunduysa da bir ilâcı bulunamadı. Düvelden akçe istikrâzına bir imkân bulunur ise devlete bundan â'lâ hidmet olmaz ve sûret-i ahz ve edâsı dahi ba'dehu düşünilerek bir çâre bulunur. Lâkin bunun karârı böyle çend nefer kimse ile olamaz ulemâ ve sâ'ir erbâb-ı

1 Ceste ceste: Yavaş yavaş; kısım kısım, parça parça, azar azar.
2 Karz: Ödünç verme, ödünç alma, ödünç verilen veya alman şey; borç.
3 Hınta: Buğday.
4 Şa'îr: Arpa.

şûrâ berâber olmalıdır dinilerek bunun içün bir meclis-i meşveret akdine karâr virilmiş iken Devlet-i Aliyye'de hâricden akçe istikrâzı mesbûkun bi'l-emsâl[1] olmadığı hâlde müzâyaka-i mâliyyesine düşmanlar vâkıf olub da Devlet-i Aliyye'nin za'fını anladıkları hâlde suhûletle husûli me'mûl olan mesâlih-i hayriyyenin su'ûbetini[2] mûcib olur deyü Devlet-i Aliyye her ne kadar şiddet ve müzayakaya dû-çâr olsa ağyârdan ketm itmek mültezemî olub böyle bir büyük meclisde müzâkere olunan mevâddın intişârı ise meczûm ve mücerrebdir kelâmını huzzârdan ba'zıları îrâd itmekle yine maslahat karârsız kalarak ba'dehu bir güzelce mütâla'a olunmak üzre meclise hitâm virilmiş oldığı taraf-ı kâ'immakâmîden hâk-pây-ı şâhâneye arz olundukda telhîsin bâlâsına umûr-ı dîn ve devletime dâ'ir mesâlihin tanzîmleri herkesin kudretine göre üzerlerine lâzım iken ekserî kendü menfa'atlerine bakub maslahat-ı dîn ve devlet vazîfeleri olmadığından başka ihfâsı vâcib olan meclisleri ifşâ ile ta'tîl-i umûra sebeb olanların Cenâb-ı Hakk lâyıklarını virsün vâkı'â dâhil-i mülkümüzden tedârük-i nukûd mümkün olsa güzel olur olmadığı hâlde be-her-hâl ilâcına bakılmak cümleye vâcibdir bahâr geldi tamâm sefer masârifinin açılacağı vakitlerdir sonra maâzallâh peşîmânlık fâ'ide virmez Allâh ve Resûlü aşkına bi'l-ittifâk masârifin şimdiden ilâcı görilüb te'hîr olunmaya bu husûsı ibtidâ semâhatlü efendi dâ'îmiz ile mahfîce müzâkere eyleyesin nede karâr ider ise arz idesin deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmağla Kâ'immakâm Mustafâ Paşa tebdîlen Şeyhü'l-islâm bulunan Mehmed Kâmil Efendi'nin konağına gidüb düvelden akçe istikrâzı sûretini der-miyân ve bu husûs sudûr-ı kirâm ve sâ'ir iktizâ idenler ile müzâkere olunmak lâzım oldığını ve lâkin hârice tecâvüz itmeyüb gâyet mektûm tutulmak lâzım gelecegini beyân eyledikde Şeyhü'l-islâm (s.158) Efendi kelâma mübâderetle meclisin sudûr-ı kirâmdan âhara tecâvüz itmeyecegine tekfîl[3] idemem lâkin dâhil-i mülkümüzden akçe tedârükinin tarîki yok be-her-hâl düvelden tedârüke muhtâcız âhardan akçe istidânesi gerçi kerîhdir. Lâkin (ez-zarûrâtü tubîhü'l-mahzûrât)[4] me'âli üzre ma'a'l-kerâhe ihtiyâra mecbûruz bu mâddeye sudûrun mahremiyyetleri lâ-muhâle intişârı mûcib olur benden su'âl ider iseniz inde'z-zarûre[5] işbu istikrâz mâddesini tecvîz iderim dimekle beyne'l-vükelâ bu mâddeye karâr virilerek Nederlande ya'nî Felemenk'den istikrâz olunması bi't-tasmîm Felemenk ilçisiyle buna dâ'ir müzâkereye girişilmiş ise de Devlet-i Aliyye ile Avrupalıların şimdiye dek bu misillü bir ahz ve i'tâsı sebkat itmeyüb muhdes[6] hir şey oldığından başka tarafeyn memleketleri birbirlerine ba'îd ve sikkeleri mütefâvit olmağla akçenin ahz ve i'tâsı dürlü müşkilâta dû-çâr olacağına ve Memâlik-i Mahrûse hâsılâtının iltizâmı ekseriyâ mütegallibe yedinde olmağla mahsûlün â'lâsını sâ'ir tüccâra bey' ve fürûht ve fenâsını Felemenk tüccârına teklîf ile gadr sevdâsına düşecekleri zâhir oldığına mebnî Felemeklünün bir sûretle te'mîni içün Felemenk ilçisi lâzım gelenler ile muhâbereye ibtidâr eylemiş idi. Lâkin bunun karârı dahi vakte muhtâc olub vakitler ise teng oldığından ([1]203) senesi Rebî'ü'l-âhir'inde akd olunan meclis-i meşveretde yine mâliyye mes'elesi der-miyân olundukda bu senenin evvel bahârında masârif-i seferiyye on beş bin kîse akçeye tevakkuf ider meclisler oldı bir

1 Mesbûkun bi'l-emsâl: Emsali, örneği görülmemiş.
2 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.
3 Tekfîl: Kefil etme, edilme, kefil gösterme.
4 "Zarûretler mahzurlu şeyleri mübah kılar."
5 İnde'z-zarûre: Zarûret hali.
6 Muhdes: Sonradan meydana gelmiş, eskiden olmayan.

karâr virilemedi vakitler geçiyor sefer dimek akçe dimek oldığı ma'lûm oldı dinilerek be-her-hâl bir çâre bulunmak lâzım gelecegi beyân olunmağla sikkenin tagyîr ve tezyîfi husûsı îrâd olunub egerçi bu da bir fenâ şey ise de çünki mukaddem ve mu'ahhar dürlü sûretler tezekkür olunarak hiç birinden bir fâ'ide görilemeyüb hattâ ba'zılar esbâb-ı mu'âmelât-ı umûr-ı i'tibâriyyeden olmağla mütedâvil[1] olan nukûdun emsâli nühâsdan kat' ve sikke darb olunarak aynıyla altun ve gümüş gibi sarf olunmasını îrâd eylediginde bu makûle sikke memâlik-i Mısriyye ve diyâr-ı Efrenc'de râyic olmayub levâzım-ı seferiyyenin ekserî ise bu memleketlerden celb olunagelmekle dâd ü sitâd-ı[2] devlet bi'l-külliyye mu'attal olur deyü re'y-i mezkûr cerh olunmuş ve ba'zıları sâbıklarda dahi bakır sikke kat' olunmuş idügünden bahisle râyic olacağı vechile üçi yâhûd ikisi bir para farz olunmasını der-miyân eyledikde bu sûretin menfa'ati pek cüz'î oldığı hâlde şân-ı devlete dokunur deyü bu dahi kabûl kılınmamış idügünden nihâyet ber-vech-i muharrer sikkenin tagyîriyle altunun ve gümüşün râyicine birâz şey zamm olunmakdan başka çâre olmadığı der-miyân olundukda bu sûretden egerçi haylî şey hâsıl olabilür lâkin mevcûd külliyyetlü nukûdumuz yok ki (s.159) darb-ı sikke olunsun dinilmekle herkesin fazla olan evânî-i sîm ve zerleri[3] Darbhâneye alınub ve sîm-i hâlisin dirhemi onar paradan ve altunun miskâli altışar guruş otuzar paradan olmak üzre bahâları virilüb bu sûretle der-dest olunan altun ve gümüşden magşûş[4] sikke kat' olunarak bundan hâsıl olan temettu' sefer masârifina tahsîs olunmak üzre karâr virildiginden evvel emirde evânî-i sîm ve zerrin i'mâl ve isti'mâli yasağ olundukdan sonra herkesin ellerinde bulunanlar dahi fî'ât-ı merkûme ile Darbhâne-i Âmire'ye teslîm itdirilerek eski sikkeye nisbetle hemân bir hums[5] bir mikdâr gışşlı[6] olmak üzre ikişer guruşluk sikkeler kat'ıyla bundan Darbhâne'ye haylî vâridât kayd olunmuşdur.

Lâkin altun ve gümüşün kıymet-i hakîkiyyesi ve eşyâya olan nisbet-i tabî'iyyesi sikkenin tagyîriyle tebeddül itmeyüb eski sikke ile yüz paraya alınan eşyâ bu yeni ikilik ile bi't-tabi' üç guruşa alınmak lâzım gelerek mübâya'ât husûsunda bundan bir menfa'at hâsıl olamayacağından vâridât-ı mezkûre vehm ve hulyâ kabîlinden oldığı bî-iştibâhdır. Fakat bu sûretde Devlet-i Aliyye kîse ve guruş hesâbıyla viregeldigi vezâ'if ve ulûfelerin humsunı tenzîl itmiş oldığından ashâb-ı vezâ'ifin emr ve idâre ve ta'ayyüşleri dû-çâr-ı müzâyaka olmak lâzım gelmiş idi.

İşte ol vaktin şu kadar guruşı vaktimizde şu kadara bâliğ olur dinildikde ol vaktin sikke-i kadîmesiyle işbu sikke-i cedîdenin farkı vardır. Meselâ ol vaktin eski yüz paraları zamânımızda elli guruş ider iken sikkenin bu tagyîrinden sonra ol vaktin ancak üç guruşı asrımızda elli guruş idebilür. Bakır sikke hahsine gelince: Mâliyyetine bakılmayarak meselâ şu ikilikler cürmünde bakır sikke kesilüb de ol vakitde yine iki guruşa virilecek olsa idi bu sûret kâğıda sikke darb ile zamânımızda câri olan kavâ'im-i nakdiyye çıkarmak hükmünde olacağından bunlar devletin tahvîli makâmında olarak hazînenin i'tibârına göre memleket içinde râyic olarak dâhil-i memleketden istikrâz dimek olur idi bu sûretin ihtirâz olunacak

1 Mütedâvil: Tedavülde bulunan, elden ele gezen; geçen, kullanılan.
2 Dâd ü sitâd: Alışveriş.
3 Evânî-i sim ü zer: Altın ve gümüş kapkacak.
4 Magşûş: Karışık, saf olmayan, katışık.
5 Hums: Beşte bir.
6 Gışş: Karışık, saf olmayan.

yeri kalbazanların kesecekleri sikkelerin dahi düyûn-ı hazîneye ilâve olması husûsudur ammâ sikkenin mağşûşiyyetinde dahi bu keyfiyyet câri olub meselâ zikr olunan cedîd ikiliklerin takrîben altmış dört para kadar mâliyyetleri olub on bu kadar parası üzerindeki sikkenin i'tibârı dimek olarak hakîkat-i hâlde işbu on kadar para halkdan istidâne dimekdir. Ammâ bakır sikke kat' olunub da mâliyyetine göre sürülmesi her devletde vukû' bulmuş bir keyfiyyet olarak şân-ı devlete dokunur bir mâdde degil idi fakat bu sûretin fâ'idesi yalnız mu'âmelât-ı nâsı teshîl olub sefer masârifine karşuluk olacak bir fâ'ide virmez idi.

(s.160) El-hâsıl masârif-i seferiyyeye vâfi olacak kadar vâridât-ı sahîha bulunamayub vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bu bâbda mütehayyir iken İsvec ilçisi mev'ûd[1] olan mebâliği mutâlebe idegeldigi hâlde Dersa'âdet'de mukîm süferâ-yı sâ'ire dahi birer sûret-i garîbe ilkâ idegeldiklerinden bu sûretle dahi vükelâya hayret gelmiş idi nitekim tefâsîl-i âtiyyeden ma'lûm olur.

Dersa'âdet'de Harb ve Sulha Dâ'ir Süferâ İle Olunan Mükâlemât ve Müzâkerât ve Bu Esnâda Zuhûra Gelan Ba'zı Vukû'ât

Bâlâda beyân olundığı vechile İngiltere Devleti gerek Devlet-i Aliyye'yi ve gerek İsvec Devleti'ni envâ'-ı va'd ve va'îd ile cenge teşvîk idüb Prusyalu dahi tarafeyne i'âneler va'diyle İngilterelüye pey-rev olmuş idi hâlbuki ikisi dahi ağrâz-ı mahsûsalarını icrâ kaydında olarak ebvâb-ı muhârebe küşâd olundukda birisi fi'len mu'âvenete kıyâm itmeyüb karşudan temâşâcı[2] olmalarıyla İsvec Kralı mu'âvenet-i me'mûleye nâ'il olamadığından başka bağteten Danimarkalu dahi üzerine hücûm eylediginden dû-çâr-ı hayret ve ıztırâb olub fakat bu kerre ber-minvâl-i sâbık Danimarka'da mukîm İngiltere ve Prusya ilçileri Danimarka ordusunı ric'ate mecbûr itmişler idi. Devlet-i Aliyye dahi İsvec Kralı'ndan başkasında eser-i mu'âvenet göremediginden başka Nemçelü de nakz-ı ahd eylediginden gâ'ile-i harbiyyesi dü-bâlâ[3] olarak İsvec Kralı'na söz virdigi vechile sekiz bin kîse akçeyi virmediginden dahi başkaca te'essüf ider idi hâlbuki Devlet-i Aliyye ile İsvec Devleti beyninde yalnız bir mukâvele olunmuş olub ittifâk mâddesi henüz senede rabt olunmadığından tarafeynden sened-i ittifâkın imzâ olunmasını Dersa'âdet'de mukîm İsvec ilçisi teklîf ve ibrâmdan hâlî olmaz idi lâkin ber-vech-i mukâvele evvel emirde sekiz bin kîsenin i'tâsı lâzımı gelüb buna ise Hazîne-i Celîle'nin hâli müsâ'id olmadığından Devlet-i Aliyye leyte ve la'alle[4] ile imrâr-ı evkât iderek sened-i ittifâkın imzâsını te'hîre mecbûr olmuş idi.

Ol vakit Prusya Kralı bulunan Frederik Gilyomı ise ammîsi müteveffâ Büyük Frederik'in harekât-ı harbiyyede îcâd eyledigi manevralara bedel desâ'is-i politika manevraları ihtirâ'ına kıyâm ve bu esnâda zâhiren Lehistân'ı Rusya'nın pençe-i tasallutundan tahlîs itmek ve hakîkat-i hâlde Lehlülerin emr-i idârelerini kendü eline alub da bu vechile Lehistân hakkında

1 Mev'ûd: Vad olunmuş, söz verilmiş.
2 Temâşâ: Bakıp seyretme, izleme.
3 Dü-bâlâ: İki kat.
4 Leyte ve la'alle: Bakalım, bugün, yarın gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.

kazanmış olacağı nüfûzını sonra Lehistân'ın mukâsemesi takdîrinde Katerina'ya ağır bahâlar ile satarak bu mukâbelede Lehistân'dan bir hisse-i münâsebeye dest-res olmak[1] sevdâsıyla Rusya'nın el-hâletü hâzihî Lehistân'da der-kâr olan nüfûz ve tahakkümüni izâle ve imhâya ikdâm idüb işbu sefer esnâsında **(s.161)** ise Rusyalu Lehlü ile tahaffuzî ve tedâfü'î bir ittifâk akd itmek mutâlebe ve otuz bin Leh süvârisiyle kendüsüne i'âne olunmasını teklîf eyledikde Leh Devleti tarafından muvâfakat olunmaması husûsını Prusya Kralı tamâm fırsat ittihâz iderek Lehlüler kendüsüne dört el ile sarılmak içün Leh Hükûmeti'nin haricen ve dâhilen takviyyeti esbâbını va'd ve tekeffül birle bî-çâre Lehlüleri bi'l-iğfâl kendü kucağına düşürmek esbâbını tehyi'e eyledigi sırada Devlet-i Aliyye'yi dahi avucuna alub da istedigi gibi kullanabilmek ve kuvve-i Devlet-i Aliyye'yi dahi bu maksad-ı nihânîsini tervîc maslahatında i'mâl itdirmek mütâla'asını der-pîş eylediginden Dersa'âdet'de mukîm Prusya ilçisi Devlet-i Aliyye'ye tarafdârlık bahsini ortaya koyub eger kendüsüne karşu ba'zı süferânın ihtârât ve ilkâ'âtı olmasa Devlet-i Aliyye vükelâsını aldadabilecek sûretle ağızlar satmakda ve Katerina'nın Prusya'yı terk ve Nemçe ile ittifâk itmesinden Prusyalu muztarib olarak bu iki devleti birbirinden ayırmak sevdâsında oldığı gibi İngilterelü dahi Katerina'nın mu'ahharen Fransalu ile akd eylemiş oldığı mu'âhede-i ticâretden dolayı münkesir olarak öteden berü Rusya memâlikinde kendüsüne münhasır olan imtiyâzât-ı ticâreti yine kendüye hasr idebilmek içün Katerina'yı Fransa Devleti'nden tefrîk idecek sebebler ihdâsma sa'y itmekde ve Fransa Devleti ise hem Devlet-i Aliyye ile olan münâsebâtını muhâfaza ile Memâlik-i Mahrûse'de kadîmî nâ'il oldığı imtiyâzât-ı ticâreti halelden vikâye eylemek ve hem de müceddeden Katerina ile akd itmiş oldığı mu'âhede-i ticârete halel getürmemek içün düvel-i muhârebenin beynini ıslâh kaydında ve İspanya Devleti dahi musâlahaya mutavassıt bulunub da şân kazanmak fikrinde olarak her biri Devlet-i Aliyye'yi kendi tarafına çekmekde olmasıyla vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ne tarafa gideceklerini şaşırmışlar idi.

Mutavassıt olan devlet ise musâlih olacak devletlerin mülkünde nüfûz[2] kazanmak emr-i tabî'î oldığından Devlet-i Aliyye bunı bâd-ı hevâ[3] olarak düvel-i Avrupa'ya kazandırmak istemeyüb mukâbilinde bir kefâlet almak isterdi zîrâ Âyînelikavak Tenkîhnâmesi mücerred Fransalunun tavassutıyla tanzîm olunmuş iken Rusyalu kâffe-i uhûdı çekinerek Kırım'ı istîlâ eylediginde Fransalu mümâna'at itmediginden ve Rusya'ya istinaden Nemçelü dahi uhûd ve şurûtun hâricinde nice tekâlîf-i bâride ile Devlet-i Aliyye'yi tasdî' idegeldiginden Devlet-i Aliyye dahi bu kerre tavassut-ı mücerred kabûl itmeyüb tavassut-ı ma'a't-tekeffül ister idi. Binâ'en alâ-zâlik bu hilâlde vükelâ-yı Devlet-i Aliyye umûr-ı harbiyye müzâkerâtından ziyâde süferâ mükâlemâtıyla meşgûl bulunduklarından ber-vech-i âtî tafsîlâtına ibtidâr olunur.

(s.162) Musâlahaya ibtidâ Fransalu arz-ı tavassut iderek Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisi serdâr-ı ekrem ile bunun içün mükâtebe idüb müte'âkiben İspanyalu dahi bu husûsa mübâderet eylemişdir. Şöyle ki: ([1]203) senesi Safer'inin on ikisinde ve on üçünde İspanya ilçisi virmiş oldığı iki kıt'a takrîrlerde İspanya Kralı'nın maksûdı uev'-i insâna hayr-hâhlığı hasebiyle âsâyiş-i âmmenin husûliçün sarf-ı mesâ'î-i cemîle itmekden ibâret olmasıyla ve

1 Dest-res olmak: Ele geçirmek, elde etmek, erişmek.
2 Metinde "nüfûs" şeklinde geçmektedir.
3 Bâd-ı hevâ: Boşu başuna, faydasız

işbu muhârebede İspanya Devleti'nden başka kâmilen bî-taraf ve ağrâzdan hâlî bir devlet olmamasıyla düvel-i muhârebeyi cümleden ziyâde lâ'ubâliyâne sulha tergîb idebilüb bu def'a Avrupa'nın âsâyişi ve âmmenin ıslâhı husûsunda düvel-i sâ'ire dahi himmetlerini Kral-ı müşârün-ileyhin himmetine zamm eylemeleri içün ilhâh ve ibrâmdan hâlî olmadığı ve hakkında Devlet-i Aliyye'nin dahi i'timâd-ı tâmmı var ise ve araya girmesine râzı olur ise niyyet-i hayr-hâhîsini beyân içün ilçisi ile mükâlemeye ruhsat istid'â kılınmış oldığına mebnî mâh-ı merkûmun on sekizinci güni Kâğıdhâne'de Re'îs Efendi ile İspanya ilçisi mülâkât iderek mükâlemeye ibtidâr olundukda ilçi-i merkûm kelâma mübâderet birle mükâleme talebinde oldığımın sebebi şifâhen Devlet-i Aliyye'ye ba'zı mâddeler ifâde itmege ve irâde-i Saltanat-ı Seniyye'yi bilüb devletime yazmağa me'mûriyyetim mâddesidir didikden sonra el-hâletü hâzihî der-miyân olan muhârebede İspanya Kralı'nın hiçbir dürlü medhali ve hafî bir garazı olmayub mücerred âmmenin âsâyişi ehass-ı metâlibi oldığından el-yevm muhârebe üzre bulunan Nemçe ve Moskov ve İsvec ve Danimarka devletleri nezdinde bulunan İspanya ilçileri bu husûsa me'mûr olmuşlardır. Muhârib olmayan devletlerden İngiltere ve Fransa ve Prusya devletleri dahi bu bâbda himmetlerini İspanya Kralı'nın himmetine zamm eylemeleri husûsunı ifâde ve inhâya düvel-i mezkûre nezdinde bulunan İspanya ilçileri ta'yîn kılındılar ben dahi işte bu mâddeleri ifâde ile Devlet-i Aliyye'nin İspanya Kralı'na i'timâdı var mıdır ve tavassutuna râzı olur mı bu bâbda irâde-i Devlet-i Aliyye'yi istihbâr ile devletime tahrîr itmege me'mûrum mevsim-i şitâda mütârekeye karâr virilüb ba'dehu eyyâm-ı mütârekede bir muhkem ve metîn musâlaha olunmak cümle düvel-i mübârizîn haklarında ve husûsan Devlet-i Aliyye hakkında mahz-ı hayr oldığında iştibâh buyurulmaya bu def'a Devlet-i Aliyye'nin fi'l-hakîka Nemçelüye gâlib olması gâyetü'l-gâye[1] muhassenâtdan olub lâkin harb dahi mechûlü'n-netîce[2] oldığı ma'lûmdur. Velev sene-i âtiyyede dahi Devlet-i Aliyye'nin galebesi meczûm[3] olsun bu kadar nüfûs ve mâl telef olacağında iştibâh yokdur burasını mülâhaza birle gâlib olan devlet dahi sulhı cenge tercîh itmek hayırlu ve nâfi' oldığını bilmelidir hâzır böyle (**s.163**) bir gâlibiyyet elde iken vakti fevt itmemelidir. Şimdiye dek Moskov gemilerinin Akdeniz'e çıkamaması egerçi sûret-i zâhirede İsveclünün Rusya ile muhârib bulunmasından neş'et eyledi lâkin İsveclüyi cenge kim tergîb itmiş oldığı Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmıdır vâdîlerinde Devlet-i Aliyye'ye hidmet olarak İsveclüyi cenge İspanyalu tergîb itmiş oldığım îmâ ile izhâr-ı sadâkat ve yine kelâma mübâderet birle İsveclünün Moskov ile seferini Fransa ve İngiltere ve Prusya devletleri münâsib görmeyüb takbîh itmiş olduklarından ma'a-kat'u'n-nazar Moskovlının müddet-i vâfireden berü İsvec derûnunda ulûfe i'tâsıyla ifsâd ve tedârük eyledigi ba'zı taraf-gîrleri bu def'a İsvec Kralı'ndan rû-gerdân olub bu keyfiyyet İsvec'de bâ'is-i ihtilâl olmak takrîbiyle Moskovlu ile mukâvemetden me'yûs olmak derecesine varub bu sûretde sene-i âtiyede Akdeniz'e Moskov sefîneleri çıkar ise Devlet-i Aliyye'ye ne derecelerde gavâ'il ve masârifi mûcib olacağı mülâhaza olunmasını dostâne ifâde iderim deyüb İsveclü musâlahasına karâr virilmesini İngiltere ve Prusya devletleri İspanya Kralı'na îrâd eylediklerini ve İspanya Devleti dahi bu iki devletin musâlahalarına sa'y iderim deyü va'd eyledigini beyân ile güyâ

1 Gâyetü'l-gâye: En son derecede, işin sonunda.
2 Mechûlü'n-netîce: Sonucu neticesi belli olmayan, bilinmeyen.
3 Meczûm: Kat'i niyet edilmiş, cezmolunmuş. Kesin karara bağlanan.

İsveclü hem mukâvemetden me'yûs olmak ve hem musâlahası karâr bulmak sûretlerini ve İsveclünün bir iş göremeyecegini ve Moskov donanmasını alâ-kellâü't-takdîrîn Akdeniz'e hurûcdan men' idemeyecegini iş'âr eylemişdir bundan başka İngiltere ve Fransa ve Prusya devletlerinin dahi bu bâbda ya'nî İspanya Kralı'nın merâmı üzre Devlet-i Aliyye ile hasımları beynini ıslâhda inzimâm-ı himmetleri me'mûldür kaldı ki Devlet-i Aliyye'yi muhârebeye tergîb iden devletler ağrâzdan hâlî olmayub tergîbleri ancak kendi makâsıdları icrâsiçün oldığı şimdiye dek bir gûne i'âne itmediklerinden ve idemeyeceklerinden zâhirdir ve Devlet-i Aliyye'nin fâ'idesimi mülâhaza itmedikleri emr-i bâhirdir ve bi'l-farz i'âne idecek olsalar bile Devlet-i Aliyye hasımlarının dahi âhar taraf-gîrleri olmağla bu sûret giderek muhârebe-i umûmiyyeyi intâc[1] idecegi Avrupa'nın ahvâl-i hâzırasına nazar olunur ise emr-i âşikârdır ammâ İspanya Devleti'nin bir hafî garazı olmayub mücerred âmmenin[2] âsâyişini tahsîl niyyetinde oldığına ve Devlet-i Aliyye'nin izdiyâd-ı fer ve şevketini mûcib olacak hâlâtı istihsâle kemâl mertebe hâhiş-ger idügüne böyle bir ağır maslahatı tahammül itmesi delîl-i kâfidir böyle ki eyyâm-ı şitâda bir mütârekeye ve ol esnâda şân-ı Devlet-i Aliyye'ye lâyık musâlahaya muvaffak olaydık bu tatvîlâtdan garaz bu maslahat-ı hayriyye kesb-i te'ehhür itmeyüb Devlet-i Aliyye'nin İspanya Devleti'ne hüsn-i zannını mûcib olacak hidmetde bulunmak ve bu sûretle iktisâb-ı mübâhât ve müfâharet eylemekdir yohsa bu vesîle ile (**s.164**) Devlet-i Aliyye tedârükât-ı seferiyyeden keff-i yed eylesün dimem belki evvelkiden ziyâde esbâb-ı seferiyyenin ikmâline sa'y olunmalıdır Devlet-i Aliyye İspanya Kralı'nın merâmını sıdka haml buyurub bunı çekemeyan devletler tarafından îrâdı muhtemel olan akvâl-i fesâd-âmîze ihâle-i sem' ve i'tibâr itmeyerek âsâyiş-i ibâdı mûcib olan musâlahayı muhârebeye tercîh eyledigi sûretde bu işin karîn-i hüsn-i hitâm olması me'mûldür kaldı ki Devlet-i Aliyye dahi metâlibini tahfîf eylemek mizâc-ı maslahatdandır nizâmı irâde buyurılur ise her şey olur biter vâdîlerinde dûr ü dırâz pek çok sözler söyleyüb kelâmına hitâm viricek Re'îs Efendi kelâma ibtidâr birle bu meclise vürûdum ancak ilçi beg dostumuzun ifâdâtını istimâ' içün olub es'ilesinin[3] ecvibesini beyâna me'mûriyyetim olmadığından işbu îrâdâtını evliyâ-yı ni'am efendilerimize ifâde iderim ne vechile me'mûr kılınur isem yine ilçi beg dostumuza iş'âr olunur fakat kendi sözüm olarak ba'zı mevâd ifâde ideyim diyerek Devlet-i Aliyye'nin dâ'imâ sulhı cenge tercîh idegeldigini ve Moskovluya mecbûren i'lân-ı harb eylemiş oldığını ve Nemçelü ise bi-gayri hakk fesh-i mu'âhede itmiş idügini ve Devlet-i Aliyye şânına lâyık ve makâsıdının husûlüni mûcib musâlahadan ictinâb itmeyecegini beyân ile İspanya Devleti gibi bir ma'ber devletin tavassutunı Devlet-i Aliyye redd itmez lâkin musâlahaya meyl ve rağbet evvel emirde anların tarafından olmalıdır. Anların taraflarından taleb bulunmadıkca Devlet-i Aliyye tarafından bir dürlü meyl câ'iz degildir zîrâ şânıma muhilldir[4] didikde ilçi-i merkûm dahi kelâma mübâderet birle bu îrâd eylediginiz cevâb pek yolundadır benim murâdın dahi anların izhâr-ı hâhiş ve rağbetlerinden mukaddem Devlet-i Aliyye kabûl eylesün dimek degildir ve hem dimem Devlet-i Aliyye'nin şânını ben vücûhla sıyânet iderim ancak murâdım Devlet-i Aliyye'nin İspanya Devleti'ne i'timâd-ı tâmmı var mıdır ve tavassutuna râzı mıdır bilüb de devletime yazmakdır didikden sonra bu esnâda

1 İntâc: Sonuç verme, neticelendirilme.
2 Âmme: Kamu, umûma mahsus olan.
3 Es'ile: Sorular, sualler.
4 Muhill: İhlâl eden, dokunan, sakatlayan, bozan.

Nemçe ve Moskov devletleri her ne kadar birbirleriyle müttefik iseler de Nemçelüler Moskov'un kesb-i menfa'at ve şöhret itmesini bâtınen çekemez lâkin şu da ma'lûm olsun ki bunların ittifâkları bozulmak bu mevsimlerde muhâldir ba'de hitâmü'l-musâlaha belki refte refte birbirinden ayırmak esbâbı istihsâl olunabile deyüb kelâmına hitâm virdikde Re'îs Efendi bakalım cânib-i sadr-ı â'zamîye yazılmak lâzım gelür ise kışla mahalline şimdiye dek takarrüb itmişlerdir kâğıd gidüb gelinceye dek beş on gün mürûr ider ve eger evliyâ-yı ni'am efendilerimiz orduya gidüb gelmege ta'lîk itmeyerek cevâb i'tâsını fermân buyururlar ise dört beş güne dek ecvibesi virilür deyü meclise hitâm virilmişdir.

İşbu mükâlemât sâ'irinden mektûm tutulmak üzre meclis-i merkûmda karâr virilerek **(s.165)** bu mülâkâtın sebebinden su'âl idenlere güyâ Devlet-i Aliyye mukaddemâ İspanya Devleti tarafından barut ve ba'zı mühimmât talebinde olmuş olmağla yine mahremâne anın müzâkeresiçün idi dinilmek üzre mukâvele olunmuş iken Safer'in yirmi beşinci Pâzârirtesi güni Fransa Sefâreti Baştercümânı İhtiyâr Fonton Re'îs Efendiye gelüb size gâyet hafî bir ifâdem vardır ilçi beg dahi hâtırınızı su'âl ve beyân idecegim husûsı istimâ' eylemenizi ricâ iderim dimekle Re'îs Efendi ifâdesi ne idügini lede'l-istifsâr geçenlerde Büyük İspanya ilçisiyle mülâkâtımızdan sonra Begoğlu'nda bir havâdis şâyi' oldı güyâ İspanya Kralı Devlet-i Aliyye'yi musâlahaya tergîb itmek üzre sûret-i tavassut izhâr itmiş ve Devlet-i Aliyye dahi tavassutını kabûl birle işlerin nizâmına şurû' itmege karâr virmiş deyü işitdik. Lâkin İspanya'mn tavassutı bir dürlü Devlet-i Aliyye'nin işine yaramaz zîrâ anın memleketi musâlahaya da'vet idecegi düvel-i mübârizînin memâlikine semt olmadığı ma'lûmdur. İspanya Devleti'nin tavassutı olsa olsa Sebte Boğazı münâsebetiyle İngiltere ve Fransa devletleri miyânına olabilür sâ'ir ba'îd devletlere olamaz. Bu sûretde musâlahaya tergîb idecegi devletlerden birinin ba'zı husûsâtda mümâna'at[1] ve muhâlefeti lâzım gelse İspanya'nın bu'diyyeti sebebiyle der-uhde eyledigi hâlâtı îkâ'a dest-res olamayacağı ve bu cihetle tavassutundan bir fâ'ide me'mûl olmadığı zâbirdir Fransa ilçisi muktezâ-yı safvet ve sadâkati üzre işbu tavassut husûsunı devletine tahrîr itmiş olmağla el-yevm cevâbı vürûdına muntazır oldığından kat'-ı nazar-ı mâdde-i mezkûreyi sadr-ı â'zam hazretlerine tahrîr itmiş olmağla cevâbı dahi tevârüd itmiş idi. Fransa Devleti tavassut mâddesine esbâb-ı teşebbüsi tehyi'e itmiş iken Devlet-i Aliyye anı terk ile İspanya Devleti'nin tavassutunı tercîh ve intihâb eyler ise memleketinin bu'diyyeti hasebiyle mübâşeret idecegi husûsâtı itmâm idemeyecegi ednâ mülâhaza ile zâhirdir. İspanya Devleti egerçi kadîm ve mu'teber bir devletdir ancak memâlikinin bu'diyyeti böyle işleri görmege mâni' olmağla eger Devlet-i Aliyye Fransa Devleti'nin tavassutunı dahi redd itmeyüb İspanya Devleti'yle iştirâken işe nizâm virmesini irâde buyurur ise İspanya ilçisinin televvün-i tabî'atı bundan akdem kendü musâlahaları in'ikâdında Devlet-i Aliyye'ye virdigi zahmetden ma'lûm olmağla ilçi-i mersûm ile böyle hir cesîm ve azîm maslahatda iştirâkin imkânı olamaz. Bu takdîrce Fransa ve İspanya devletlerinden birinin re'sen ihtiyârı lâzım gelür didikde İspanya ilçisi sûret-i meclisi belki Fransa ilçisine açmışdır mülâhazası hâtıra geldiginden Re'îs Efendi tercümân-ı merkûma inkâr ile ikrâr beyninde bir cevâb virmege mecbûr olub şöyle ki: Geçenlerde İspanya ilçisiyle mülâkâtımız dostâne barut ve ba'zı mühimmât-ı seferiyye mutâlebesi müzâkeresine dâ'ir idi **(s.166)** müzâkere hitâmında İspanya ilçisi sohbet olarak kelâma ibtidâr idüb İspanya

1 Mümâna'at: Menetme, engel olma, önleme.

Kralı'nın Devlet-i Aliyye'ye hulûsı ber-kemâl olmağla her vechile Devlet-i Aliyye'ye hidmet itmek ârzûsundadır. Hattâ Devlet-i Aliyye ile sâ'ir düvel-i mübârizîni istihsâl-i istirâhât-ı âmme irâdesine mebnî musâlahaya tergîb itmek üzre tavassuta hâhiş-ger oldığını düvel-i mübârizînden mukîm ilçilerime tahrîr ve bu bâbda berâberce sarf-ı himmet itmelerini muharebeden hâlî olan devletlere dahi tastîr eyledi inşâallâhü Te'âlâ Devlet-i Aliyye'ye fâ'ide ve hayrı müstevcib[1] bir hidmete muvaffak olur deyü dûr ü dırâz sözler ile pek çok hulûs izhâr eyledi biz dahi kelâmlarını istimâ' idüb yine sohbet olarak İspanya Devleti'nim böyle bir ağır yükün altına girmesi pek de havsala-i husûle gencîde olur hâlâtdan degildir hoşmedî Cenâb-ı Hakk cümleye hayırlusını nasîb eyleye dinilerek şöyle bir cevâb virilmiş idi gâlibâ İspanya ilçisi bu sohbetleri fahrî olarak işâ'a eylemiş Devlet-i Aliyye'nin şimdiki hâlde öyle bir irâdesi olsa Fransa Devleti'ne olan safvet ve muhabbeti iktizâsmca bir kerre ilçi beg dostumuz ile dahi müzâkeresi olunur idi şimdi bu ifâdeni evliyâ-yı ni'am efendilerimize arz iderim bakalım ne gûne emr ü fermânları sudûr ider ise yine muhâbere olunur deyüb tercümân-ı merkûm i'âde olunmuşdur.

Bu hilâlde ise Devlet-i Aliyye İsveclüye Rusya muhârebesinde devâm itmek üzre tergîb ve teşvîk ile meşgûl olub şöyle ki: İsveclünün ber-mûceb-i mukâvele Devlet-i Aliyye'den matlûbı olan sekiz bin kîse akçe ilçisi tarafından pey-der-pey mutâlebe olunub Re'îs Efendi el-hâletü hâzihî Devlet-i Aliyye'nin iki tarafa olan seferleri takrîbiyle masârifâtının kesreti ma'lûmdur İsvec Kralı matlûbı olan akçeyi âsûde[2] olan devletlerin birinden istikrâz eylese Devlet-i Aliyye dahi temessük virüb sonra tedrîci edâ olunur idi şu akçeye böyle bir râbıta virilse olmaz mı deyü cevâb virdikce şimdiki hâlde Avrupa devletlerinde karışıklık olmağla herkes akçesini hıfz itmekdedir âhar devletlerden istihsâli mümkün degildir mevsim-i şitâda Devlet-i Aliyye tarafından mebâliğ-i merkûme i'tâ buyurulmadığı sûretde düvel-i sâ'ire İsvec Kralı'nı musâlahaya tergîb üzre olmalarıyla musâlahası lâzım gelür ve eger musâlaha olmayub da muhârebesi mümtedd olsa gelecek sene Devlet-i Aliyye'ye çok fâ'idesi olmak melhûz idi deyü İsvec ilçisi tarafından beyân-ı hâl ve aralık aralık akçe husûsı su'âl olunageldiginden ve hâlbuki hazînenin müzâyakası hasebiyle İsveclüyi harbe teşvîk ve igrâ[3] maslahatının mevkûf-ı aleyhi olan meblağ-ı merkûmun i'tâsına bir çâre bulunamayub İsveclüye cevâb-ı ye's virilmesi dahi **(s.167)** tecvîz olunmadığmdan gâh şöyle gâh böyle dinilerek imrâr-ı vakt olunmakda olmasıyla bu bâbda erkân-ı Saltanat-ı Seniyye dû-çâr-ı hayret ve ıztırâb iken ber-vech-i muharrer İspanya ve Fransa devletleri dahi sulha mutavassıt olmak üzre her biri Devlet-i Aliyye'yi münhasıran kendi tarafına celb ve imâle itmek dâ'iyyesine düşdüklerinde vükelâ-yı devlet ne tarafa meyl itmek münâsib olacağım henüz tefekkür ve tezekkür itmeden Prusyalu taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendüsüne mukâbelesi yok ve mu'âmelât-ı düveliyyede misli nâ-mesbûk[4] bir sened virilmesini mübrimâne[5] teklîf itmekle vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bütün bütün mütehayyir kalmışlardır.

Şöyle ki: Safer'in yirmi beşinde Prusya ilçisinin Bâb-ı Âlî'ye i'tâ eyledigi bir kıt'a

1 Müstevcib: Lâyık, icâbeden, gereken.
2 Âsûde: Rahat, gailesiz, dinç.
3 İgrâ: Rağbetlendirmek. Teşvik etmek. Hırsını tahrik etmek.
4 Nâ-mesbûk: Geçmemiş; benzeri olmamış.
5 Mübrimâne: Mânâsız sözlerle can sıkan.

takrîrinde Re'îs Efendi ile mülâkât istid'â eylediğine mebni Rebî'ü'l-evvel'in gurresi olan Cum'airtesi güni kâ'immakâm paşanın Bağçekapusı'na karîb konağında Re'îs Efendi ile ilçi-i mûmâ-ileyh bi'l-ictimâ' akd-i meclis-i mükâleme olunub ilçi-i merkûm ibtidâ kralının ve kendüsünün safvet ve hayr-hâhlığından bahs iderek bu meclisde îrâdına devletim tarafından me'mûr oldığım husûslar Devlet-i Aliyye'ye be-gâyet nef'i â'id olacak mevâdd-ı cesîmeden oldığından Re'îs Efendi'nin Ordu-yı Hümâyûndan Der-aliyye'ye tevârüd itmeleri ve böyle Devlet-i Aliyye'nin mahzûz[1] olacağı maslahatın müzâkeresinde anların bulunmaları mukadder olması alâmât-ı hayriyyeden olmak üzre tefe'ül[2] olunacak şeylerdendir. Benim dahi böyle tesâdüf itmesi gâyetü'l-gâye mahzûziyyetimi mûcib olmuşdur. Zemîninde îrâd idecegi mâddelerin ehemmiyyetini iş'âr ve menâfi'i Devlet-i Aliyye'ye â'id olacağını izhâr idicek Re'îs Efendi dahi gerçi îrâd idecegi husûslar ne oldığını bilmez ancak bu vesîle ile Prusya Devleti gibi bir hayr-hâh devletim böyle bir sâdık ilçisi ile mülâkâtdan biz dahi mahzûz olduk vâdîlerinde ba'zı kelimât ile mukâbele itmesi akîbinde ilçi-i merkûm ifâde idecegim mâddeler umûr-ı mu'azzamadan ve dikkat getürür hâlâtdandır diyerek koynundan Frengiyyü'l-ibâre tahmînen sekiz on varak kadar kâğıdlar çıkarub ve asıl ifâdesine me'mûr oldığım mâddelerden evvel birâz şikâyet yollu sözlerim vardır mukaddimesiyle söze başlayub Prusya Devleti'nin Devlet-i Aliyye hakkında safvet ve ihlâsı der-kâr oldığından bir müddetden berü taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâhâne ve mahremâne virdigim ihbâr mukâbelesinde bana dahi lâzım gelan mâddeler ifâde ve irâde-i Devlet-i Aliyye ne oldığı beyân buyurulmak îcâb ider iken bu mukâbelede hüsn-i i'timâda dâ'ir hiçbir şey sünûh itmediginden başka Prusyalunun böyle hayr-hâhâne ve mahremâne vâki' olan evzâ' ve etvârından şimdiye dek bir gûne memnûniyyet dahi izhâr olunmadı egerçi anlar geçmiş şeylerdir ve Prusya Kralı'na kat'an iğbirâr ve tagayyüri mûcib **(s.168)** olmamış olmadığına ba'd-ez-în dahi Devlet-i Aliyye'ye hayırlu olarak zuhûr idecek ve Avrupa devletlerine ma'lûm olacak evzâ' ve harekâtı delîldir bi-mennihi Te'âlâ bundan sonra taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi mahremâne mu'âmele meşhûdum olur vâdîlerinde vâfir söz söyleyüb hâlbuki mahremâne didigi şeyler sâ'ir devletler misillü taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ba'zı havâdis kâğıdları virmekden ibâret olmasıyla buna cevâben Re'îs Efendi me'mûriyyetim bu meclisde ilçi beg dostumuzun ifâdelerini istimâ' ile evliyâ-yı ni'am efendilerimize beyân ve iş'ârdan ibâretdir. Lâkin kendi sözüm olarak ilçi begin bu îrâdına cevâb vireyim Devlet-i Aliyye şimdiki hâlde harb ile meşgûl olub hafî ve celî[3] başka bir işi yokdur ki mahremâne ilçi bege ifâde oluna umûr-ı harb ise ilçi begin bildigi ve gördigi ef'âl-i zâhiredendir. Kaldı ki Prusya Devleti tarafından mahremâne virilan ihbâr ve havâdisden Devlet-i Aliyye'nin vücûh ile mahzûz ve Prusyalunun bu vechile dostâne mu'âmelesi tezâyüd-i hubb ve musâfâtı mûcib oldığında şübhe yokdur didikde Prusya ilçisi kelâma âgâz iderek murâdın şikâyet-i hakîkiyye degildir hemân bir ifâdedir ve bunı ber-vech-i peşîn îrâd eylemekligim dahi Prusya Devleti'nin Devlet-i Aliyye'ye mezîd-i hulûs ve safveti ma'lûmum oldığından iki devlet beyninde bilâ-tekellüf her şey îzâh ve beyân olunarak bir gûne şübhe îrâs idecek hâlât kalmamak ve her hâlde i'timâd ve emniyyeti mûcib olmak mülâhazasına mebnîdir. Prusya

1 Mahzûz: Hazetmiş, hoşlanmış.
2 Tefe'ül: Hayra yorma, uğursama, uğur sayma.
3 Hafî ve celî: Gizli ve aşikâr.

Kralı'nın bu mevsimlerde Devlet-i Aliyye'ye eylediği i'âne ve hidmeti mülûk-i İslâmiyye'den Devlet-i Aliyye'nin sâdık müttefiki bir hükümdâr olsa ancak idebilür idi Devlet-i Aliyye'ye Prusyalunun birkaç vechile i'ânesi oldı ta'dâd ideyim evvelâ Nemçe hudûdına Prusya Kralı asâkir sevk itmekle Nemçelü dahi bi'l-mukâbele hudûdlarına külliyyetlü asker ta'yînine mecbûr olmakdan nâşî nısf kuvveti bu mâddeye masrûf[1] olmağla Devlet-i Aliyye üzerine nısf kuvveti kaldı. Sâniyyen Prusya Kralı İngiltere ve Felemenk devletlerini celb ile ta'arruzî ve tahaffuzî ittifâk akd itmiş oldığından Moskov donanması bu sene Akdeniz'e çıkamadı bunun hikmeti dahi Moskovlunun tederikât-ı bahriyyede İngilterelüden muhtâc oldığı i'ânenin virilmemesidir. Ve bunı tervîc iden Prusya Devleti'dir. Sâlisen Leh memâlikinde her ne kadar zahâ'ir var ise tiz elden Prusya Devleti iştirâ ve kendü memleketine nakl idüb de Leh'de fazla zahâ'ir kalmadığından Moskov askeriyle Leh derûnuna gelan Ceneral Romançof başmdaki asâkire zahîre tedârükinde âciz kaldı. Râbi'an Moskovlu Prusya memleketinden öteden berü düvel-i Avrupa'da cârî oldığı vechile akçe yerine kâğıd i'tâsıyla emti'a-i mütenevvi'a ve şoltatlarına lâzım olan **(s.169)** elbise ve levâzım-ı sâ'ireyi iştirâ ider idi. Bu esnâda Prusya kralı Moskovluya kâğıd ile eşyâ fürûhtunı[2] men' eylediginden akçe i'tâsıyla iştirâya mecbûr olub peşîn akçe virmek dahi vüs'lerinden hâric oldığından eşyâ alamayub ziyâde muztarib oldı.

Hâmisen Prusya Kralı Venedik'de olan ilçisi vesâtetiyle Venedik Cumhûrını bî-taraflığa tergîb ve Devlet-i Aliyye üzerine hareketden men' eyledi deyü bast-ı mukaddime itdikden sonra asıl me'mûriyyetini beyâna şurû' birle mukaddemâ koynundan çıkardığı evrâka imrâr-ı nazar iderek Leh'de Riyate ta'bîr olunur bir meclis-i meşveret vardır el-hâletü hâzihî ol meclisi akd itmek niyyetindedirler söyleşilecek şeyler ise gerek Devlet-i Aliyye'ye ve gerek düvel-i sâ'ireye gâyet muzırdır bu cem'iyyetde Moskovlu kendü ile tecâvüzî ve tedâfü'î ittifâk akdini ve Lehlü askerini yüz bine iblâğ ile Devlet-i Aliyye aleyhine olmasını teklîf ideyor ve bu garazını icrâ içün Lehlüye akçe virüb vücûh-i sâ'ire ile dahi itmâ'[3] itmekdedir ve bu merâmının husûliçün Lehlüden hiçbir şey dirîğ itmez ve hâlâ Leh Kralı ve rütbelü boyarlarm ekserî Moskovluya meyl eylediler ve Moskov Çariçesi bunları ne vechile ise celb itmiş oldığı ma'lûm olub hattâ Leh Kralı'nın Moskovluya temâyüli[4] bundan zâhir olur ki Leh Krallığı muktezâ-yı serbestiyyetleri üzre ez-kadîm cumhûrun intihâb ve ihtiyârları ile olageldigi bedîdâr[5] iken Moskovlu merâmını icrâ irâdesiyle Leh Krallığı'nı merkûma te'bîden zabt itdirmek ve evlâd ve ahfâdına krallık irsen intikâl itmek va'diyle Leh cumhûrınm serbestiyyetlerini ilgâ irâdesinde oldığını Kral-ı merkûma arz ve iş'âr idüb bu irâdesi Kral-ı merkûmun tamâm me'mûlüne muvâfık geldiginden Moskovluya meyyâl oldığında şübhe yokdur. Ve Lehlüden bu keyfiyyete vâkıf olanlar böyle olmasını her ne kadar istemezler ise de anları dahi tevsî'-i memleket dâ'iyyesine ve tama'a düşürüb bu bâbda tahrîs ve tergîbden hâlî degildir Bu sûretde Lehlünün bu cem'iyyetleri Devlet-i Aliyye'ye ne derecelerde muzırr oldığı ve el-ân Devlet-i Aliyye'nin düşmanı iki ise daha ziyâde olmasmı mûcib olacağı zâhirdir ve Moskovlu ile Lehlünün ittifâkları mâddesi husûl-pezîr olub da

1 Masrûf: Sarf olunmuş, harcedilmiş.
2 Fürûht: Satma, satım, satış.
3 İtmâ': Hırslandırma; kışkırtma.
4 Temâyül: Meyletme, eğilme, bir yana çarpılma.
5 Bedîdâr: Meşhur; görünür; açık, meydanda.

Lehlü dahi Devlet-i Aliyye aleyhine harekete mecbûr oldığı sûretde Tuna'nın öte tarafındaki kılâ' ve bikâ'ın muhâfazası nasıl düşvâr olacağı emr-i âşikârdır.

Bu tedbîri bozacak Avrupa devletlerinde Prusyaludan başka bir devlet yokdur. Prusya Kralı âti'l-beyân şurût ile Devlet-i Aliyye'ye böyle muzırr olan bir hâletin def'ine hâzır ve âmâdedir. Makarr-ı Hükûmet-i Leh olan Varşav[1] şehrinde mukîm Prusya ilçisine bu def'a Prusya Kralı tarafından gönderilan ta'lîmâtda Devlet-i Aliyye tarafından Lehlüye i'tâ olunan (**s.170**) ahidnâme-i hümâyûna ri'âyet olunmakda iken bu irâdeyi icrâya teşebbüs ve hilâf-i ahd harekete tasaddî olunmak lâyık ve sezâ-vâr[2] olmadığına dâ'ir ta'bîrât derciyle bunun men'ine ikdâm olunmadığı hâlde Prusya Devleti darb-ı destiyle def' idecegini ilçi-i merkûm Lehlüye resmen ifâde eylemek üzre me'mûr kılındığı akîbinde Leh hudûdına karîb mahallere bunun def'içün Prusya Kralı tarafından yirmi bin nefer asker ta'yîn ve tesyîr kılındı. Şimdi ol asker Leh hudûdundadır. Lehlüye bu haberin îsâli ve Leh hudûdma asker irsâli Moskovluya ve Lehlüye i'lân-ı muhârebe gibidir. Prusya Devleti'nin bu hareketi ancak Devlet-i Aliyye'nin müttefiki olan bir devletin idebilecegi bir hidmet ve i'ânetdir. Ma'a-hazâ Prusya ile Devlet-i Aliyye'nin ittifâkı yokdur. Ve zikr olunan cem'iyyetde cümlenin karâr-ı müzâkerâtı ne olacağı dahi ma'lûm degildir. Ancak Moskovlunun beyân olunan garazı cezmen ve yakînen Prusya'nın ma'lûmı olan hâlâtdandır. Ve bu bâbda Moskovlu ısrâr idüb garazını icrâ içün Prusya Devleti'ni itmâ' ile irzâ ve iskât ve isticlâb dâ'iyyesine düşecegi mücerreb olan tabî'atlerinden müstedeldir.[3] Bu husûs husûle gelür ise Devlet-i Aliyye'ye mazarrat ve def'inde nice menfa'at vardır. Eger Prusya Devleti bu mâddede ya'nî Moskovlu ile Lehlünün ittifâkları husûsunda iğmâz ve alâ-hâlihi terk itmek lâzım gelür ise pek müşkil ve eger metânet üzre durur ise Devlet-i Aliyye'nin râhatını mûcib olur. Bu sûretde Prusyalunun bu husûsı terk veyâhûd icrâ eylemesinde ne gûne hareket idecegi Devlet-i Aliyye'nin irâdesine menûtdur. Zîrâ iki mâdde-i muhtemele vardır ki îzâha tevakkuf ider ve devletlerin netîce-i maslahatı mülâhaza itmek vazîfe-i hâllerindendir. Ol iki mâddenin biri budur ki eger Prusya Devleti bunun def'ine metânetle sa'y ider ise Moskovlu Lehlü ile müttefiken hem Devlet-i Aliyye'ye ve hem Prusya'ya mukâvemet idemeyeceklerini bilüb zarûrî Prusya Devleti'ne şimdi izhâr-ı husûmet idemezler ise de fî-mâ-ba'd her ne vakit Devlet-i Aliyye'nin Moskovlu ile musâlahası nizâm bulur ise ol zamân Moskovlu Lehlü ile müttefikan Prusya üzerine sefer ve harekete kıyâm ider. Biri dahi budur ki eger Prusyalunun bu ikdâmı kendünün Moskovlu ve Lehlü ile muhârebesini müntic[4] olur ise Devlet-i Aliyye Prusyaluya haber virmeksizin Moskovlu ile musâlahayı tecvîz eyledigi hâlde ol vakit bu muhârebelerin mazarratı Prusya Devleti'ne â'id olub başlu başına iki hasım mukâbelesinde açıkda kalur. Bu sûretde bu iki mâddenin Prusyaluya ne mertebelerde endişeyi mûcib olacağı zâhir olur. Bu takdîrce Devlet-i Aliyye'nin irâdesi ne oldığını bilmege Prusya Devleti mecbûr olmakdan nâşî bu iki mâddede (**s.171**) şimdi beyân olunacak siyâk üzre Devlet-i Aliyye niyyet-i hâlisesini beyân iderek Prusya Kralı'na i'timâd hâsıl olacak vechile beyânnâme gûne bir sened i'tâ buyurmasına tevakkuf ider ve böyle bir sened i'tâ buyurılacak oldığı sûretde derûnuna derc

1 Varşav: Varşova, Polonya.
2 Sezâ-vâr: Münâsip, uygun, yaraşır.
3 Müstedel: Bir delil ile ispat edilmiş.
4 Müntic: Netîce veren, sebebiyet veren; meydana getiren.

ve tastîr olunması Prusya Devleti'nin mültemisi[1] olan şurût ve elfâzın[2] Frengiyyü'l-ibâre sûretini egerçi takdîm idecek isem de bu meclisde dahi beyân ideyim. İbtidâ Devlet-i Aliyye her ne vakit düşmanlarıyla musâlaha olur ise Prusya ve İngilterelünün tavassutlarıyla olmak ve sâniyyen musâlaha senedlerinde Lehlünün cârî olan nizâm-ı kadîmleri ya'nî serbestiyyetleri ifâsı ve krallık kema-kân intihâb ile olması ve hâlâ hem-hudûdlarıyla cârî olan nizâm-ı arâzîleri alâ-hâlihi kalması ve nizâmlarına halel tatarruk itmemesi husûsları derc ve tastîr kılınmak şartları zikr olunan senedde derc olunmalıdır. Bu senedi Devlet-i Aliyye i'tâda tereddüd buyurmaz me'mûlündeyim. Zîrâ Devlet-i Aliyye'ye ziyâde nef'i â'id olacak şeydir. Ve şân-ı Devlet-i Aliyye'ye lâyıkdır ve bu sûretle Prusyalu te'mîn olunur ise Lehlünün Devlet-i Aliyye'ye muzırr olan işbu ittifâklarını Prusya Devleti be-her-hâl tedâfü'î ve tecâvüzî kuvvetini sarf iderek icrâ itdirmemege ikdâm[3] ider. Ve eger Lehlü Moskovlunun merâmı üzre akd-i ittifâk husûsuna karâr virüb Moskovlu ile müttefikan Devlet-i Aliyye'nin aleyhine olmağı tecvîz ider ise Prusyalu dahi ol vakit Lehlü ve Moskovlu ve Nemçelü ile muhârebeye âgâz ve bunların üçüyle dahi mukâbele husûsunda kuvvet ve miknetini ibrâz idüb bu sûretin tekevvüni Devlet-i Aliyye'ye ne gûne hayr ve menfa'ati mûcib olacağı bedîhîdir.[4] Ve eger taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mezkûr sened i'tâ buyurulmaz ise bâlâda mezkûr olan mahzûr mülâbesesiyle Prusyalu bu mâddeye ikdâmdan keff-i yed ideceginden başka bu hâlet sâ'irlerin ma'lûmı oldukda belki Devlet-i Aliyye'nin hilâfında olan devletler Prusya Devleti'ni ba'zı mevâ'îd ile itmâ' iderek hilâfına teşebbüs itdirmege sa'y-i belîğ ile meyl itdirebilmeleri pek me'mûldür bu sûretde Prusyalunun irâdesini terk veyâhûd icrâ itdirmek Devlet-i Aliyye'nin yedindedir be-her-hâl Prusya Devleti'ne itmînân ve emniyyet gelmek içün matlûb olan sened-i mezkûrun i'tâ buyurulması ve buyurulmadığı hâlde Prusyalu ne idecegini bilemeyüb muztarib olarak deminden didigim vechile gayri gûne hareket itmege mecbûr olacağı kıyâs-ı nefs olunarak mülâhaza olunması lâzımedendir. Ve Prusyalu bu sûretle te'mîn olunmayub da Moskovlu ile Lehlünün ittifâkları husûsunun men'ine dâ'ir olan irâdesini icrâ idemez ise Lehlü Devlet-i Aliyye üzerine sefer eyledikde ol vakit Venediklü dahi hareket itmek ihtimâli der-kârdır. Egerçi mukaddemâ Devlet-i Aliyye (**s.172**) bu dört devlet ile muhârebe itdi ve yine gâlibâne şânına lâyık musâlahaya râbıta virdi idi bunları ra'nâ bilürim ancak vakit tagayyür eyledi ez-cümle ol vakit Kırım ve tavâ'if-i Tatar Devlet-i Aliyye'nin yedinde olub şimdi Kırım'dan ve Kırım takrîbiyle bu kadar bin Tatar askerinden ayrıldı ol vakitden bu vakte dek Devlet-i Aliyye'den şey eksilüb o dört devlet memleket kazandılar ve Moskovlunun ol vakit bahreynde sefâ'ini yoğidi şimdi Akdeniz'de ve Karadeniz'de küliyyetlü donanması oldığı ma'lûmdur el-hâsıl bunların dördi ile birden muhârebede şimdi usret-i bedîdâr ve Nemçelü dahi ol vakit Fransalu ile muhâsama üzre olub nısf kuvveti ile sefer itmiş idi. Bu esnâda husûmetleri olmadığından başka beynlerinde olan ittifâk dahi âşikârdır bunları ifâdeden garazım Prusya Kralı kendü nefsini sıyânet ider gibi Devlet-i Aliyye'nin i'ânet ve sıyânetinde ve hulûs ve safveti derece-i kemâlde oldığından böylece bilâ-tekellüf dostâne ve hayr-hâhâne her şey'i ifâde ve îzâh iderek bu mukâbelede taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Prusyaluya i'timâd ve emniyyet

1 Mültemis: İltimas eden, kayıran.
2 Elfâz: Kelimeler, sözler.
3 İkdâm: Gayret, sürekli çalışma.
4 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık. Aşikâr.

virilmek me'mûlüne mebnidir. İşte Devlet-i Aliyye'ye arz ve teblîğ itmege me'mûr oldığım mâddelerden biri işbu sened mâddesidir buna dâ'ir Re'îs Efendi'nin bir su'âl ve cevâbı var mıdır diyicek Re'îs Efendi diminden ifâde eyledigim vechile me'mûriyyetim ancak istimâ'dan ibâretdir i'tâ-yı cevâba me'mûriyyetim yokdur fakat min-gayri resm olarak batırıma gelanı söyleyeyim mukaddimesiyle söze başlayub diminden berü Prusya Kralı'nın Devlet-i Aliyye'ye kemâl-i hulûs ve safvetinden bahs ideyorsın yukarudan berü güzerân iden akvâle[1] tevfîk olunsa ba'zı şeyler var ki izhâr eyledigin hulûs merâsimine mugayirdir zann olunur. Zîrâ sened virilmez ise Prusya Kralı taraf-ı âhardan celb olunur didin bu hâlet iddi'â olunan safvet merâsimine uyar mı ve Prusyalunun işbu ta'dâd[2] eyledigin hidemâtına göre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi dostluk ve safvet ve emniyyet merâsiminin icrâsına ikdâm olunacağı der-kârdır ancak iş Kral cenâblarının sebâtındadır taraf-ı âhardan celb olunması mümkün oldığı hâlde şimdiye dek olan hidmeti ne işe yaramış olur ve Devlet-i Aliyye hulûs ve safveti der-kâr olan Prusyalunun dâhil-i hadd-i imkân olan makâsıdını icrâda himmetini dirîğ itmez lâkin adem-i muvâfakat takdîrinde Kral'ın âhara meyli sûretini beyân ideyorsm safvet ve sebât nice olur deyü i'tirâz itmekle ilçi-i merkûm cevâba ibtidâr ile ya Devlet-i Aliyye Prusya'ya i'timâdı mûcib olacak böyle bir sened virmedigi hâlde ne yapsun netîcesinde kendüsi mutasarrır olacağı meczûm oldığından zarûrî bu didigim sûreti ihtiyâr ider fakat bunun men'i yine (**s.173**) Devlet-i Aliyye'nin elindedir ammâ Moskov ile Lehlü ittifâka karâr virüb de Devlet-i Aliyye dahi uzakdan temâşâ ider ise ol vakit Prusyalu dahi tedârükini görmege mecbûr olur deyüb bu mâddeye dâ'ir bir haylî mübâhaseler cereyân eylemişdir.

Hâlbuki ber devlet kendi menâfi'ini gözetmek umûr-ı tabî'iyyeden olarak iki devletin dostlugı hiçbir vakitde iki şahsın sevişmesine makîs olamayub ittifâkât-ı düveliyye dâ'imâ menâfi'-i müştereke üzerine te'sîs olunagelmişdir ve iki devlet beyninde dostluk ve safvet dinilan şey menâfi'de iştirâkden ibâret oldığı hâlde her biri kendi menfa'ati içün dîgerini aldatmağa çalışması emr-i tabî'idir ve buna dâ'ir olan ma'lûmât bayağı bir fenn olarak (diplomasi) dinilüb dâ'imâ süferâ mükâlemelerinde lisân-ı diplomasi üzre bir takım ibârât-ı mübheme[3] ve ta'bîrât-ı muhtemele ile ifâde-i merâm ve safvet ve dostluğa dâ'ir olan kelimâtı dahi bu kabîlden olmak üzre ilâve-i kelâm iderler binâ'en-aleyh Prusya Devleti îcâb-ı vakt ve hâle göre hareket idecekdir kelâmı Prusya ilçisinin merâmını ifâdeye kâfi iken ol vakit vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin bu fennde mahâretleri olmadığından Prusya ilçisinin açıkdan açığa Prusya Devleti'nin taraf-ı hilâfa meyl idebilecegini tefevvüh eylemesi Re'îs Efendi'ye bârid[4] gelerek abes yere bir haylî münâkaşa olunmuşdur cây-ı dikkat ise burası olmayub lâzım olan Prusya ittifâkının nef' ve zararını muvâzene ile Prusya ilçisine aldanmamakdır her ne hâl ise bu mâdde üzerine bir haylî kîl ü kâl olundığı esnâda saded-i sulha tavassut bahsine intikâl itmekle Prusya ilçisi Devlet-i Aliyye'nin musâlahaya irâdesi ta'alluk eyledigi hâlde Prusya Devleti'nin mevki'-i coğrâffisi hasebiyle tavassut husûsunda dahi sâ'ir devletler üzerine tercîh olunması Devlet-i Aliyye'ye hayırludur zîrâ düvel-i muhârebenin vasatında

1 Akvâl: Sözler, lâkırdılar.
2 Ta'dâd: Sayma.
3 İbârât-ı mübheme: Belirsiz, anlaşılmaz ibareler.
4 Bârid: Soğuk. Hoş olmayan.

olan devlet muktezâ-yı tavassutı icrâya muktedirdir ale'l-husûs[1] Prusya Devleti gibi bir mâldâr ve asker sâhibi devlet ola hem tavassut ve hem tekeffüli icrâ ider ve tavassuta izhâr-ı hâhiş eylemesi cemî' kuvvetiyle muktezâ-yı tavassutı icrâya liyâkati zâhir oldığmdandır didiginde Re'îs Efendi kelâma mübâderet birle tavassut husûsı memleket cihetiyle gerçi böyle olub memleketi ba'îd olan mutavassıt iş göremeyecegi zâhirdir. Lâkin diminden ilçi beg İngilterelüyi dahi teşrîk[2] itmiş idi. Anın sebebi nedir bakalım benim mütâla'am gibimidir beyân eylesün dimekle ilçi-i merkûm beyâna ibtidâr ile İngiltere'nin tavassuta teşrîki iki cihetledir. Evvelkisi İngiltere Prusya'nın ta'arruzî ve tedâfü'î müttefiki olmağla ol dahi tavassut ve tekeffülün icrâsına Prusyalu ile ma'an ikdâm ider. İkinci mecmû' kuvvet ile tavassutun icrâsı murâd olundukda ya'nî Prusyalu (**s.174**) ve İngilterelü mutavassıt olarak Devlet-i Aliyye Moskov ve Nemçe ile ba'zı şerâ'ite mebnî musâlahaya karâr virdikden sonra Moskov ve Nemçe devletleri müte'ahhid oldukları şerâ'iti veyâhûd bir mikdârını icrâdan nükûl[3] iderler ve âhar vechile bunlara söz anlatmak mümkün olmaz ise çünki Prusya Devleti'nin berren her vechile kuvvet ve liyâkati der-kâr oldığı hâlde kuvve-i bahriyyesi olmadığından ve Devlet-i Aliyye düşmanlarının ise berren ve bahren kuvvetleri bedîdâr oldığından İngiltere Devleti dahi derece-i kemâlde olan kuvve-i bahriyyesini sarf iderek Prusyalu ile bi'l-ittifâk mecmû' kuvvetleriyle Moskov ve Nemçe'nin müte'ahhid oldukları şerâ'iti ol vakit icrâ itdirirler. İngilterelünün teşrîk olunmasının sebebleri bunlardır ma'amâ-fîh eger Devlet-i Aliyye bir kavî musâlahayı irâde buyurur ise Prusya Devleti gibi bir kavî devletin tavassut ve kefâleti lâzımdır. İşte İsvec Kralı Prusyalunun tavassutını iltimâs itmiş oldığına mebnî Prusya Kralı bu mâddeyi Moskov Çariçesi'ne yazdı henüz cevâbı gelmemişdir. Bunı taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye akdemce beyân eyledigimde gerçi kâle gelmedi. Lâkin Devlet-i Aliyye'nin İsvec Devleti gibi bir müttefikini Prusyalu sulha tergîb ile esbâb-ı muhârebeyi tenkîs ideyor vâdîlerinde nıu'âmele müşâhede eyledim hâlbuki bu mâddenin Prusya tarafından Moskovluya yazılması dahi mücerred Devlet-i Aliyye'ye muzırr olmamak ve Moskovluya Prusyalu kendüyi bildirmek ya'nî İsvec Devleti bî-kes[4] degildir Prusya dahi sâhibdir sûretlerini işrâb itmek irâdesimi izhâr ma'razındadır. Ve eger Prusya Devleti İsveclüyi tesahub itmese pek fenâ musâlaha olacak ve krallığı zâyi' olmak derecesine varacak idi. Prusyalunun bu tesahubı İsveclü Devlet-i Aliyye'nin müttefiki oldığından Devlet-i Aliyye'ye dahi bir bidmetdir ol vechile yazmasından Prusya'nın Devlet-i Aliyye gayret-keşliginde oldığını Moskovlu teyakkun ider ve hem bunı Moskovluya yazdığı esnâda Moskov'a i'âne üzre olan Danimarka'ya tâbi' Hostelein[5] memleketi ki bir dükalık yerdir bir yirmi bin asker dahi memleket-i mezkûre üzerine gönderdi Moskovlu ile İsvec mâddesini devletim bana yazdığı vakit Devlet-i Aliyye içün fâ'idelü olarak temşiyyet[6] virilecegini beyân itmişidim Devlet-i Aliyye'nin Nemçe musâlahasına dahi irâdesi ta'alluk ider ise Nemçelüye tavassutı kabûl itdirmek üzre yazarım egerçi Devlet-i Aliyye'nin musâlahaya meyli var mı yok mı bilemem ancak Devlet-i Aliyye Nemçelüye gâlib oldı. Bu vakt-i şitâda

1 Ale'l-husûs: Hususiyle, hepsinden önce olarak.
2 Teşrîk: Şerik etme, ortak etme.
3 Nükûl: Vazgeçme, kaçınma, geri dönme, cayma.
4 Bî-kes: Kimsesiz.
5 Hostelein: Holstein. Holştayn Dükalığı.
6 Temşiyyet: Yürütme, ilerletme.

câ'iz ki musâlahaya dâ'ir bir sohbet ola ve câ'iz ki nâ'ire-i muhârebe daha işti'âl bula muhârebe mümtedd olur ise Prusyalunun Devlet-i Aliyye ile muhâbereye salâhiyyeti ve musâlaha mukadder olur ise dahi vasatda bulunmak hasebiyle cümleden ziyâde tavassuta kâbiliyyeti vardır didikden sonra kralım (**s.175**) tarafından me'mûriyyetimin biri dahi evvel emirde Âsitâne'den hareket ve Ordu-yı Hümâyûna vürûd ile ya musâlaha veyâhûd muhârebe şıklarından her kangısı mukarrer olur ise olsun ol tarafda ma'iyyet-i sadr-ı â'zamîde bulunmak üzre me'mûrum didikde Re'îs Efendi muhârebe ve musâlaha şıklarından birini bu tarafda bildikden sonra mı gideyim dirsin su'âlini îrâd itmekle irâde-i Devlet-i Aliyye'yi bu tarafda bilsem daha â'lâ olur idi lâkin bilemez isem dahi bir sâ'at mukaddem gitmeliyim zîrâ sâhib-i devlet hazretleri bu tarafda olmayub hâlbuki vekîl-i mutlak olmak hasebiyle Devlet-i Aliyye lâzım gelan husûsâtı anlara tahrîr buyurayor anların tarafından tarafıma zuhûr idecek tenbîhât muktezâsı üzre me'mûriyyetimin îfâsı Ordu-yı Hümâyûnda bulunmaklığıma tevakkuf ideyor dimesi üzerine Re'îs Efendi ilçi begin Ordu-yı Hümâyûnda bulunması musâlahaya isti'dâd bulunur ise tavassut içün olsun diyelim ya muhârebe müstemirr[1] olacak ise orduda bulunması ne içün olmuş olur dimesiyle ilçi-i merkûm benim Ordu-yı Hümâyûna azîmet husûsunda me'mûriyyetim mutlak olub şıkkeynden birine inhisârı yokdur eger musâlahaya rağbet zuhûr ider ise Devlet-i Aliyye'ye hayırlu olarak musâlahaya râbıta[2] virmege devletimden murahhasım ve eger muhârebenin imtidâdı karâr-gîr olur ise sadr-ı â'zam ile kralım beyninde muhârebeye dâ'ir lâzım gelan hâlât benim vesâtetimle[3] muhâbere olunur ben bunların ikisine dahi murahhasım hâl-i âtî şimdi bilinemez vakt-i iktizâsına tevfîk olunur ve Devlet-i Aliyye'nin hasımlarıyla muhârebesi mümtedd olur ise be-her-hâl Prusya Devleti bî-taraf olamayub o dahi esbâb-ı muhârebeye teşebbüs idecegi zâhir ve benim indimde dahi bâhir[4] olub ancak ne vechile teşebbüs idecegini bilemem diyerek Prusyalunun iktizâ-yı vakte göre hareket idecegini ve bu cihetle Devlet-i Aliyye'nin hulûs ve safvetinde devâm veyâhûd hilâf-gîrleri tarafına temâyül husûslarına isti'dâdı sûretlerini alâ-vechi'l-îzâh iş'âr eylediginden Re'îs Efendi bunda dahi bahs-i sâbıkı i'âde idüb latîfe sûretinde tebessüm iderek ilçi begin didigi vechile farazâ Prusya Kralı Devlet-i Aliyye'nin aleyhine harekete teşebbüs itmek iktizâ ider ise Kral cenâbları anı dahi idecek mi dimekle ilçi dahi tebessüm iderek Devlet-i Aliyye Prusyaludan dostluk me'mûlünde bulundığı müddetce Prusyalu dahi dostlukda kusûr itmez ve şimdiye dek vâki' olan hareketi mahzâ dostlukdur didikden sonra yine Ordu-yı Hümâyûna azîmeti bahsini der-miyân iderek bundan üç dört mâh mukaddem ma'iyyetime ceneral rütbesine yakın Kolonel dö Guc nâm bir mu'teber ve mergûb âdem geldi hattâ ol esnâda su'âl idenlerden bunun kim oldığı ketm olunub bâzergân gürûhundan olmak üzre i'lân itmiş idim merkûm Kral'ın mu'temed ve manzûrıdır ve fenn-i (**s.176**) muhârebede mahâret-i kâmilesi vardır ve mu'ahharen vâki' olan Felemenk Muhârebesi'nden berü mukaddem Nemçe Muhârebesi'nde iki def'a külleyyetlü asâkire başbuğ olmuşdur ve Kral'ın müteveffâ ammîsi Büyük Frederik'in terbiyyet-gerdesidir bunun me'mûriyyeti muhârebeye dâ'ir husûsâtın müzâkeresinde bana i'âne içündür Kral'ın bunı ta'yîn itmesi dahi gayretine delîldir didiginden Re'îs Efendi

1 Müstemirr: İstimrar eden, bir düziye uzayıp giden. Sürekli, devamlı, dâima.
2 Râbıta: İki şeyi birbirine bağlayan şey, bağ. Münâsebet, ilgi. Bağlılık. Sıra, tertip, usûl, düzen.
3 Vesâtet: Araya girme, vâsıta olma, aracılık etme.
4 Bâhir: Belli, besbelli, açık, apaçık.

kelâma mübâderet idüb Devlet-i Aliyye'nin gizlü bir garazı olmayub izhâr-ı husûmet idenler ile mütevekkilen alallâh muhârebeye hâzır oldığı misillü düşmanları tarafından musâlahaya izhâr-ı hâhiş olundığı sûretde şânına lâyık ve husûl-i makâsıdını mûcib musâlahadan dahi ictinâb itmez ve nakz-ı ahd düşmanları tarafından zuhûr itmiş olmağla anlar musâlahaya tâlib olmadıkca musâlaha sadedini kâle dahi getürmez musâlaha ve muhârebe şıkları Devlet-i Aliyye'nin düşmanlarının yed-i ihtiyârlarındadır zîrâ nakz-ı ahd anlardan sünûh eyledi diyecek ilçi dahi Re'îs Efendi'nin bu sözleri gâyet yolundadır eger Devlet-i Aliyye'nin musâlaha irâdesi var ise dahi acele iktizâ eylemez didikden sonra yine kendü maslahatına dâ'ir kelimâtı i'âde idüb Ordu-yı Hümâyûna gitmege me'mûriyyetim Devlet-i Aliyye'ye nâfi' bir maslahatda bulunmak içündür ve eger buna süferâ-yı sâ'ire tarafından bir i'tirâz vukû'ı hâtıra gelür ise kralı tarafından Ordu-yı Hümâyûna azîmete me'mûr olmuş ve hem kendüye müte'allik ba'zı mesâlihi dahi var imiş gibi sözler ile cevâb virilür ve hem Devlet-i Aliyye kendi işini anlara danışmaz her devlet kendi umûrunda müstakildir kaldı ki gerek kuvvet ve gerek münâsebet cihetleriyle Prusya Devleti'ne kangı devlet kıyâs olunabilür ve Prusyalunun bu bâbda görecegi işi kangısı görür vâdîlerinde vâfir lakırdılardan sonra bu ifâdelerim me'mûren olmayub dostluğa binâ'en beyân-ı mülâhazadır asıl me'mûriyyetim iki mâddeye münhasır olub biri sened dîgeri orduya azîmete ruhsat i'tâsıdır böyle iki yüz elli bin askere mâlik kavî ve hulûs-kâr[1] bir kralm mezkûr iki mâddeyi arz itmege me'mûr ilçisinin ma'rûzâtına cevâb i'tâsında iğmâz mu'âmelesini ve dûr ü dırâz imrâr-ı vakte ruhsat gösterilmesini me'mûl itmem zîrâ kralın şikestî-i hâtırını mûcib olur kelâmlarını îrâd eyledigi esnâda dahi müsâ'ade buyurulmadığı hâlde Prusyalunun hilâf-gîrân tarafına meyl idecegini ve mâddenin dostluk ve düşmanlık şıklarına ihtimâli olmasıyla bu şıkların tercîhi Devlet-i Aliyye'nin mu'âmele ve irâdesine menût idügini bu kerre dahi îzâh derecesinde îrâd eylediginde Re'îs Efendi dahi ilçi begin Ordu-yı Hümâyûna azîmetini ilçiler takbîh[2] idüb ba'zı mahzûr beyân iderler ise şöyle böyle cevâb virilsün didiniz bu mülâhazayı Devlet-i Aliyye itmemek gerekdir mahzûrun daha â'zamı vardır zîrâ (**s.177**) gerek musâlahaya isti'dâd bulunsun ve gerek mnhârebe müstemir olsun her hâlde Devlet-i Aliyye kâffe-i tertîbât-ı seferiyyesini ikmâl itmek lâzımeden olub hâlbuki ilçi begin Ordu-yı Hümâyûna gitdigi sûretde bizim askerimiz beyninde orduya musâlaha içün ilçi geldi şâyi'ası iştihâr bularak memâlik-i Anadolı'dan gelecek bu kadar asâkirin betâ'etlerini ve hâlâ gelmiş bulunanların fütûr ve rehâvetlerini mûcib olur işte mahzûrun â'zamı bu mâddedir bunı ilçi bege bir mâdde ile isbât ideyim kendünün dahi ma'lûmı olmak gerekdir sefer-i sâbıkda bu tarafdan Prusya ve Nemçe ilçileri mutavassıt olarak Ordu-yı Hümâyûna gidüb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi müteveffâ Osmân Paşa murahhas ta'yîn olunmuş idi. Ol vakit ne musâlaha karâr buldı ve ne muhârebe tahakkukunda bir iş görilebildi ya'nî teferruk-ı askerî[3] ve bu kadar hasârı mûcib oldı. İşte diminden didigim mahzûra bir delîl budur dimesine mukâbeleten ilçi-i merkûm ben Resmî Ahmed Efendi merhûmun sefer-i sâbıka dâ'ir bir risâlesini mütâla'a itmiş idim anda böyle mahzûr görmedim diyecek Re'îs Efendi dahi Resmî Efendi risâlesi cemî' hâlâtı şâmil[4] olmak lâzım gelmez. Ol sene bir iş görilemedigine

1 Hulûs-kâr: Temiz duygulu, içten kimse.
2 Takbîh: Çirkin görmek. Beğenmemek. Kabahatli bulmak.
3 Teferruk-ı askerî: Askerlerin ayrılması, dağılması.
4 Şâmil: İçine alan, kaplayan, içeren.

ve Devlet-i Aliyye'nin bu kadar hasâretine sebeb bu mâddedir. Şu kadar var ki ol zamân Prusya ilçisinin azîmeti bize her ne kadar muzırr oldı ise Leh'in mukâsemesi husûsunda müteveffâ Prusya Kralı'na fâ'ideyi müntic oldı bu geçmiş şeylerden olmağla murâdım latîfedir. Lâkin zikr olunan mahzûr der-kâr olmağla ilçi begin azîmetine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ruhsat virilecegini pek bilemam. Ma'a-mâ-fîh cümle îrâdâtınızı efendilerimize bi'l-beyân ne vechile me'mûr kılınur isem ilçi beg dostumuza iş'âr eylerim deyü bir gûne ta'rîzi hâvî cevâb virüb ol vakit askerin perîşânlığına ilçilerin gitmesi sebeb oldı ta'bîri ise ilçiye girân geldiginden cevâb kaydına düşerek sefer-i sâbıkda ilçiler gitmezden mukaddem asâkire perîşânlık târî olmuş idi ol vakit askerin perîşânlığı üzerlerinde bir başbuğ olmadığından nâşî idi. Şimdi başbuğları olmağla bir mahzûr kalmaz deyüb ba'dehu bu bahsinden ferâgat birle işbu meclisde Devlet-i Aliyye'ye hu kadar şey ibrâzından sonra benden dahi bir sır ketm olunmaması me'mûldür. Size bir iki mâdde su'âl ideyim zîrâ kralıma yazacağım Nemçe ve Moskov devletleri musâlahaya tâlib olmuşlar deyü istimâ'[1] ideyorum. Hattâ Nemçelüden Ordu-yı Hümâyûna musâlaha zımnında birinin geldigini söylüyorlar sahîh midir dimekle Re'îs Efendi musâlahaya hâhiş ve taleblerini şimdiye dek resmen izhâr eyledikleri yokdur. Ve ben Ordu-yı Hümâyûndan mufârakat[2] idinceye dek böyle söz ve âdem geldigi yoğidi sonradan geldi ise bilmam Ordu-yı Hümâyûndan mufârakatim Saferü'l-hayr gurresinde idi bu vakte dek (**s.178**) bir mâh mürûr eyledi diyecek ilçi-i merkûm öyle ise aslı yokdur zîrâ bu rivâyet mukaddemdir didikden sonra İspanya ile olan mükâleme dahi musâlaha içün imiş ve İspanya tavassut arz eylemiş deyü işideyorum didikde Re'îs Efendi bunı mahremâne ifâde iderim İspanya mükâlemesi ba'zı mühimmât-ı seferiyye iştirâsı mâddesi müzâkeresi içün idi. Şu kadar var ki hitâm-ı meclisde İspanya ilçisi sohbet olarak Devlet-i Aliyye musâlahaya himmet buyurur ise güzel olub âmmenin âsâyişini mûcib olur idi ve buna dost olan devletler ve biz sa'y ider idik dimesi üzerine aynıyla şimdi sana ifâde eyledigim vechile musâlaha ve muhârebe Devlet-i Aliyye'nin düşmanlarının yedindedir cevâbını virmiş idim yohsa resmen tavassut ve musâlaha sohbeti itmedim cevâbını îrâd eyledigi akabinde ilçi-i merkûm kelâma mübâderet birle bir söz var anı dahi beyân ideyim meclisde geçen mâddeleri ben ketm iderim Devlet-i Aliyye dahi mektûm tutacağını cezmen bilürim ancak İngiltere Devleti Prusyalunun müttefiki oldığına mebnî ba'zısını ifâde eylemek muktezâ-yı hâlden ise de her mâddeyi ifâde eylemek dahi iktizâ itmez ben İngiltere ilçisine musâlaha sohbetini Prusya Kralı istemiş olmağla su'âle me'mûr olmuş idim su'âl itdigimde bu esnâda o misillü sohbet yokdur deyü haber virildigini ve mükâleme sûreti bu oldığını açarım bundan ziyâdesini İngilterelü müttefik olmak ile bilmek lâzım gelmez deyüb ba'dehu Re'îs Efendi yine ilçinin orduya azîmeti sûretinde mahzûr oldığım beyân siyâkında ilçi beg Ordu-yı Hümâyûna gitdikde İngiltere ilçisi dahi gitmek ister ise Ordu-yı Hümâyûna gidilmekden ne fâ'ide hâsıl olur deyü Ordu-yı Hümâyûnı azîmeti mutlakâ mahzûrdan sâlim olmadığın îmâ eylemiş ise de ilçi-i merkûm buralardan tecâhül birle İngiltere ilçisine dahi şöyle böyle dinilür deyü cevâb kaydına düşüb akşam takarrüb itmekle Re'îs Efendi i'âde-i kelâm iderek ilçi beg dostumuzun mecmû' ifâdâtını istimâ' eyledim efendilerimize ba'de'l-ifâde ne vechile emr ü fermânları sâdır olur ise iş'âr

1 İstimâ': İşitmek. Dinlemek. Kulak vermek.
2 Mufârakat: Ayrılık, ayrılmak

iderim deyü meclise hitâm virilmişdir.

Ba'dehu ilçi-i merkûm matlûbları olan senede dercini istedikleri şartlar böyle olacakdır deyü tercümânıyla Bâb-ı Âlî'ye gönderdigi Frengiyyü'l-ibâre varakanın terceme-i me'âli bu vechiledir ki Devlet-i Aliyye Prusya ve İngiltere devletlerinin tavassutlarmdan gayri vechile sulh itmeyecekdir. Ve Leh Cumhûrı'nın gerek serbestiyyet ve istiklâli ve gerek hudûd-ı İslâmiyye tarafından hey'et-i kadîmesi üzre istikrârı husûslarını ve Prusya Kralı'nın mesâlihine mutâbık sûret üzre Leh'e müte'allik olan işlerin tanzîmini şart itmedikce Devlet-i Aliyye akd-i musâlaha eylemeyecekdir.

(**s.179**) El-hâsıl Prusya ilçisi iki mâdde iltimâs idüb biri bu vechile bir sened i'tâsı ve dîgeri kendüsünün Ordu-yı Hümâyûna azîmetine ruhsat virilmesi olmağla keyfiyyet rikâb-ı hümâyûna arz olundukda senedin i'tâsında egerçi Fransalunun beni karıştırmadılar deyü düşman tarafına i'âne itmek mülâhazası var ise de Fransalunun el-hâletü hâzihî â'dâya i'âne itmekde oldığı rivâyet olunayor ilçinin orduya gitmesiue dahi Prusya bizimle berâber olmuş şâyi'ası virilüb sulh havâdisi def' olunur deyü taraf-ı hümâyûndan sûret-i müsâ'ade gösterilmesiyle berâber keyfiyyetin beyne'l-vükelâ tezekkür olunması ve münâsib görilür ise nihânî[1] ba'zı tercümânlar ile dahi söyleşilmesi husûsı yine erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'nin re'yine tefvîz olunmağla gerek İspanya ilçisinin mükâleme mazbataları ve gerek bunlara dâ'ir olan evrâk-ı sâ'ire Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'ya gönderildikden başka Re'îs Efendi bi'z-zât Tersâne'ye geçüb husûsât-ı meşrûhayı der-miyân eylediklerinde Kapudan Paşa bu vechile beyân-ı re'y eylemişdir ki İspanya Devleti egerçi bir mu'teber ve kadîm ve şânlu devletdir lâkin tavassut mâddesinde bu'diyyet-i memâliki hîn-i hâcetde nüfûzına mâni' olmak gerek Fransalu dahi şimdiye dek tavassut eyledigi mâddelerde işe yaramadı ez-cümle Şâhin Giray'ın hanlıkda bekâsı şartıyla Kırım serbestiyyetine tavassut birle karâr virmiş iken sonra Rusyalu hilâf-ı ahd Kırım'ı istîlâ eyledikde Françalu buna benim tavassutumla râbıta virildi bu itdiginiz hareket nedir su'âlini Rusyaluya îrâd idemedi bu sûretde benim mülâhazama göre Prusyalunun tavassutı evlâ görinür zîrâ İugiltere müttefikidir ve kendü memleketi Moskov ve Nemçe memâliki arasında ve İngiltere dahi Sebte Boğazı'nda olmağla bunların tavassutlarıyla maslahat bitdikden sonra Moskov ve Nemçelüden biri ahdinde durmaz ise men'ine ikisi dahi muktedir olur. Meselâ İngilterelü Sebte Boğazı'nda olmağla Bahr-i Baltık'dan Moskov sefîneleriui salıvirmemek ve Prusyalu dahi berren men' eylemek ellerinden gelür. İşte benim mülâhazam budur bakalım ordudan ne cevâb gelür ise ba'de'l-vürûd te'hîr olunmayub buna şurû' olunmaludur. Zîrâ seferin istimrârı vakti degildir dîn ve devlete hidmet ve sadâkat bunı bitürmekle olur. Kaldı ki İspanya ve Fransa tavassut istemişler anlara dahi biz Prusya ve İngilterelünün tavassutlarını kabûl itdik siz dahi Devlet-i Aliyye'nin dostları olmanız ile şirket idin dinilür. Egerçi kabûl-i şirket itmezler lâkin Devlet-i Aliyye dahi anların tavassutlarını redd itmemiş olur. İşbu İngiltere Devleti seksan iki seferinde Rusyalunun recâsına biuâ'en tavassut irâde eyledikde Ordu-yı Hümâyûn Âsitâne'den hareket itmiş olmağla şimdi olmaz her ne vakit musâlaha mukadder ise İngiltere tavassutıyla eyleriz deyü İngiltere ilçisi (**s.180**) yedine buyuruldı virilmiş imiş ilçi bana göstermiş idi. Sonra Devlet-i Aliyye İngiltere'ye teklîf-i tavassut itmeyüb işe Fransalu girmekle İngilterelü girü çekilmiş şimdi işe girdigi hâlde maslahata yarar zann iderim ordudan cevâb geldigi gibi

1 Nihânî: Gizli, saklı.

şurû'[1] olunsun ben de sa'y iderim didikden sonra Özi Kal'ası sadme-i top-ı düşmandan rahne-dâr ve şimdi şitâ takarrübiyle ta'mîri düşvâr ve bahârda dahi emr-i ta'mîre â'dâ mâni' olacağı âşikâr oldığını ma'a't-te'essüf ilâve-i kelâm eylediginden işbu mutâla'ât-ı meşrûha arasmda bir tarafdan berren ve bahren Özi'nin takviyyeti müzâkeresime sarf-ı efkâr olunur ve bir tarafdan dahi her şey'in mevkûfün-aleyhi olan hazîne husûsuna bir çâre aranılur idi.

Hâlbuki İsveclünün matlûbı olan sekiz bin kîse akçe virilemedigi sûretde zarûrî Rusyaluya ser-fürû iderek sulha yatmağa mecbûr olub belki Rusya buna dahi kanâ'at itmeyerek İsveclüyi dahi Devlet-i Aliyye aleyhine hareket itmek üzre kendüsiyle ittifâka icbâr eyleyecegi vârid-i hâtır ve meblağ-ı merkûmun i'tâsı ise hazînenin hâl-i hâzırına nazaran müte'azzir[2] oldığından ve akdemce bu keyfiyyet birkaç def'a serdâr-ı ekrem hazretlerine yazılmış ve anın tarafından dahi Dersa'âdet'e ihâle buyurulmuş olmasıyla yine tahrîrden bir fâ'ide olmayacağı emr-i âşikâr bulundığından şimdilik İsvec ilçisime cevâb-ı ye's virilmeyüb şöyle böyle dinilerek oyalandırılması husûsuna karâr virilüb taraf-ı sadr-ı â'zamîye yalnız arz-ı tavassut iden devletlerden kangısı intihâb olunmak münâsib olacağı istifsâr olunmuş idi.

Rebî'ü'l-evvel'in yirmi dördünci gicesi tulû'-i fecrden[3] akdem Bâb-ı Âlî'de kethüdâ kâtibi odası altından bir âteş zuhûr ile kethüdâ beg ve re'îs efendi dâ'irelerini ve matbah tarafını ve aklâm-ı zîr ve bâlâyı dolaşub ve dîvânhâneye ve çavuşbaşı odasına ve andan arz odasına çıkub ke'enne[4] arz-ı maslahat ider gibi itmâm-ı kâr ve nihâyet Havuzlı Köşk'de karâr iderek yalnız sarıkcı odası ve yatak odası ve hazîne dâ'iresi rehâ-yâb[5] olmuşdur. Ancak defâtir ve evrâkdan bir varak kalmayub her gice defâtir-i aklâmı mu'ayyen olan mahzenlerine nakl ve vaz'da vâki' olan ihmâl ve müsâmahanın ziyânı görülmüşdür ferdâsı bâkî kalan dâ'ireler ile harem dâ'iresi paşa kapusı ittihâz olunarak sâ'ir dâ'irelerin müceddeden binâ ve inşâsına iştigâl olundığı esnâda taraf-ı serdâr-ı ekremîden intizâr olunan cevâb gelmişdir.

Şöyle ki: Ber-minvâl-i sâbık Prusya mâddesi Ordu-yı Hümâyûna tahrîr olunmağla hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Ruscuk meştâsmda akd olunan meclisde Ordu-yı Hümâyûn erkânı hâzır (**s.181**) oldukları hâlde husûsât-ı meşrûha der-miyân olundukda Prusya ilçisinin Ordu-yı Hümâyûna gelmesinde musâlaha şâyi'asıyla askere fütûr gelmek mahzûrı oldukdan başka gerek Devlet-i Aliyye'de ve gerek sâ'ir devletlerde falân devlet bize mutavassıt olsun gayrisi olmasun mazmûnunda ve husûsan Prusya ilçisinin îrâd eyledigi sûretde sened virildigi mesbûk-ı bi'l-emsâl olmamak gerekdir meger bir devlet âharın müttefiki olub hasbe'l-iktizâ yek-dîgerden tahsîl-i i'timâd ve def'-i şükûk[6] içün sened alınub virilmiş ola. Eger Prusyalu ve İngilterelü tecâvüzî ve tahaffuzî Devlet-i Aliyye ile akd-i ittifâk ve husamâmız musâlahaya râzı oldukları hâlde bizim ile bilece berren ve bahren Moskovlu ve Nemçelü ile muhârebeye karâr virirler ise ol zamân yazdığı şeyler ve sâ'ir şurût ve kuyûd derciyle kavâ'id-i düvel üzre tarafeynden senede rabt olunur. Ve Felemenklü dahi dâhil olur ve âharlarına kat'îce

1 Şurû': Başlama. Mübaşeret etme.
2 Müte'azzir: Özürlü, özürü bulunan; mümkün olmayan, güç, zor.
3 Tulû-i fecr: Tan atması, güneşin doğması.
4 Ke'enne: Sanki, güya, gibi, benzer.
5 Rehâ-yâb: Kurtulan, kurtulucu, kurtulmuş.
6 Def-i şükûk: Şüphelerin, zanların giderilmesi.

cevâb virilür ve Fransa ve İspanyalunun dahi söyleyecek sözleri kalmaz müteveffâ Prusya Kralı'yla bir ittifâk akdiçün mukaddemlerde bir vesîle aranıldı idi Dervîş Paşa sadâreti esnâsında olmak gerekdir ol vakit hakîmâne bir tarîk ile bu husûs Prusya maslahatgüzârına açıldıkda Fransalu Devlet-i Aliyye'nin hulûs üzre dostluğı da'vâsındadır. İbtidâ bu ittifâka duhûle da'vet olunsun icâbet iderler ise Prusya Kralı dahi tereddüd eylemez cevâbını virüb fi'l-hakîka aceb şöyle bir ittifâk yapılsa güzel olmazmı idi vâdîleriyle keyfiyyet sâbık Fransa ilçisi Senperi'ye tercümânı vâsıtasıyla ifâde ve isti'lâm olundukda Prusya Kralı cemî' devletler beyninde sebât ve döneklik ile ma'rûfdur[1] kelâmında devâm yokdur Devlet-i Aliyye ve bizim ile ittifâk eylese Moskovlu tarafından vakt-i hâcetde menfa'ate müte'allik bir şey gösterildigi sâ'at itdigi ittifâkı tâk-ı nisyâna vaz' ile girüye çekilivirüb bizi meydânda bırağur ve belki hasm ile ittifâk idüb ne hayâ ider ve ne nakîsa fikrini hatırına getürür şi'âr ve hâli budur ve tecrübe dahi olunmuşdur. Böyle âdem ile ne şekil ittifâk olunur dimekle terk olunmuş idi. Hâlâ Prusya Kralı o meslekde midir değil midir ve sözünde sebâtı var mıdır yok mıdır mechûldür. Eger amucasının tavrını tutmuş ise zâhir budur ki emniyyet-i tâmme hâsıl olamamak iktizâ ider. Bu mahzûrlar mülâhaza olunmayub İngilterelü berâber olmağla tavassutuna i'timâd ve ikisime söz virilüb âharları redd olunsa Fransaludan melhûz olan ilkâ-yı fesâdm mazarratı mülâhaza olunmalıdır şimdiki ahvâle göre Fransa Kralı Nemçe Casarı'nın eniştesi ve akd itdikleri mu'âhede-i ticârete mebnî Moskovlının dahi sıkı fıkı dostı olmağla hiç olmaz ise tek (**s.182**) bu musâlahada hasm-ı cânı olan İngilterelünün ma'rifeti bulunmamak içün gûnâ-gûn hiyel ve desâ'is ihtirâ'ıyla havsala-i tahammüle sığmayacak mutâlebât ve tekâlîfe Moskov ve Nemçelüyi igrâ ve tahrîk ve işlerin vücûda gelmemesine hasr-ı evkât idecegi zâhirdir. Gelelim Prusyaluya cevâb-ı redd virildigi sûretde hâsıl olacak mahzûra farazâ Prusya Kralı merâmına mümâşât olunmadığından Devlet-i Aliyye'ye infi'âl idüb bî-taraflığı ihtiyâr itdigi hâlde evvelki eyledigi dostluk ve hidemâtdan ya'nî havâdis virmekden keff-i yed idecek bunda te'essüfi mûcib bir hâlet olmamak gerek diyelim lâkin bî-taraf kalmayub düşmanlarımız ile aleyhimize ittifâk ider ise fikr olunacak mâddedir. Kral-ı müşârün-ileyhin Leh memleketinde alâkası olmağla kendü arâzîsi ile hudûd-ı Devlet-i Aliyye miyânında el-yevm Leh Cumhûrı yedinde bırakdıkları Bodolya eyâleti[2] hadd-i hâciz ise dahi Lehlü bunların yedlerinde zebun ve müdâfa'alarına kudretden âtıl olduklarına binâ'en Bender ve Hotin karşularına ve Bucak ve Boğdan memleketlerine taburını idhâl idebilür. Evvel emirde Prusya ilçisinin Ordu-yı Hümâyûna gelmesinin mahzûrı tekrâr kendüsüne beyân ve ba'dehu İngilterelü ile berâberce ber-vech-i muharrer tecâvüzî ve tahaffuzî ittifâka da'vet olunsa bakalım ne söyler kralıma yazayım dir ise vakte muhtâc olmağla cevâb-ı ye's virilmemiş olur kabûl ider ise fe-ni'me'l-matlûb Prusya ve İngilterelü bizim ile ittifâk eyledikleri hâlde lâ-muhâle Felemenk ve İsvec dahi dâhil olur bundan güzel şey olamaz zann olunur. Ve Fransaluya bunların ihtiyârlarının semeresi ittifâk mâddesi olmağla her devlet kendi mülkünün menâfi'ini ister cevâbı virilüb ancak mutâla'ât-ı meşrûha re'y-i kat'î olmayarak mücerred beyân-ı hâtıra kabîlinden olmak ve Dersa'âdet'de dahi keyfiyyet tekrâr erkân-ı Saltanat-ı Seniyye ile bi'l-müzâkere münâsib olan her ne ise icrâ buyurulmak üzre meclis-i merkûmda güzerân iden mükâleme mazbatası Ordu-yı Hümâyûnda re'îsü'l-küttâb

1 Ma'rûf: Herkesçe bilinen, tanınmış, belli.
2 Bodolya: Podolya, Kamaniçe, Ukrayna.

bulunan Hayrî Efendi tarafından re'îsü'l-küttâb-ı rikâb-ı hümâyûn olan Râşid Efendi'ye irsâl ve icmâl-i keyfiyyet taraf-ı serdâr-ı ekremîden dahi Rikâb-ı Hümâyûna arz ve telhîs kılınmışdır.

Bu sûretde maslahatın kat'ı yine Dersa'âdet'de bulunan erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'nin re'yine kalub egerçi Prusya tarafına meyl daha ziyâde ise de henüz bir tarafın tercîhine karâr virilemediginden ber-vech-i muharrer Prusya ilçisine akd-i mu'âhede-i ittifâk husûsı teklîf olundukda kralına yazmağa tevkîf idüb de vakit mürûrına muhtâc olur. Ve şâyed ki mihâyetinde Fransa'nın tavassutuna hâcet mess ider ve bu sûretde Fransa ile İspanya'nın iştirâki daha hayırlu görinür mülâhazasına mebnî bir tarafdan dahi emr-i tavassutda (**s.183**) müşterek olmak üzre Fransa ile İspanya'nın aralarını te'lîf kaydına düşüldigi hâlde Re'îs Râşid Efendi nâ-mizâc[1] olmağla maslahat kesb-i te'ehhür eylediginden evâhir-i Rebî'ü'l-âhir'de Prusya ilçisinin Bâb-ı Âlî'ye takdîm eyledigi bir kıt'a takrîrinin hülâsa-i mazmûnunda arz ve îrâd eylemiş oldığı mâddeteyn-i ma'lûmeteynin iktizâ iden cevâb-ı kat'iyyü'l-müfâdının i'tâsında taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gösterilan adem-i rağbet ve betâ'etle te'hîr ve terâhî[2] sûreti Prusya Devleti'nin Devlet-i Aliyye'ye dâ'ir mu'ahharen dâmen-i der-miyân ihtimâm oldığı hidemâtın izhârına hâ'il ve mâni' olacağından başka bu betâ'etden yâhûd vâki' olan îrâdâtm[3] adem-i kabûlünden neş'et idecek hâlât-ı nâ-müstahseneyi ta'cîl idecegini arz ve beyân itmekle ve Re'îs Efendi dahi tahsîl-i bürû'[4] ve âfiyyet eylemekle keyfiyyetin müzâkeresi ta'cîl olunmak lâzım geldigine mebnî evvel emirde husûs-ı mezkûr hafiyyeten İsvec ve Fransa ilçilerinden su'âl olundukda İsvec ilçisi Devlet-i Aliyye Prusyaluyı elden bırakmasun lâkin pek de ipi ile kuyuya inmesün me'âlinde bir cevâb virmiş ve Fransa ilçisi dahi resmen olmayub lâyiha-i hâturî ve mahremâne olarak Re'îs Efendi'ye bir lâyiha göndermişdir.

Şöyle ki: Prusya Devleti'nin bi'l-fi'l rakîbleri olan Nemçe ve Moskov devletleriyle Devlet-i Aliyye beyninde vâki' olan muhârebeye Prusya Kralı'nın masrafsız ve su'ûbetsiz neyl-i metâlib ve ağrâzına bir vesîle-i hasene olmak hasebiyle bu muhârebenin ilâ mâşâallâh imtidâd bulması Kral-ı müşârün-ileyhin ehemm-i mesâlih-i mülkiyyesinden oldığı müsellemdir. Binâ'en-aleyh Kral-ı müşârün-ileyh i'lmühaberi lâhık ve re'y ve nasîhati munzamm olmaksızın Devlet-i Aliyye tarafmdan ale'l-gafle sedd-i bâb-ı muhârebeye mübâderet olunur havfına zâhib olmasıyla def'-i vesvese içün Devlet-i Aliyye mutlak kendü tavassutıyla tecdîd-i musâlaha idecegini müş'ir sened talebindedir. Sened-i mezkûr virildigi sûretde Fransa ve İspanya devletleri tavassutları kabûl olunmamış olacağı cihetle seyirci mesâbesinde kalub mu'ahharen vakt ve hâle nazaran taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tavassutlarına rağbet gösterilse dahi mâdâmki Devlet-i Aliyye sened-i mezkûr ile kendüsini Prusyaluya rabt ve teslîm itmiş olur ve Fransa ve İspanya devletlerinin Devlet-i Aliyye hakkında kemâl-i gayret ve hayr-hâhlıklarıyla bile ol vakit Devlet-i Aliyye'nin rağbetine muvâfakatları hadd-i imkânda olamayacağı der-kârdır.

Kaldı ki Prusyalu sened-i mezkûr yedinde iken muhârebeyi uzun uzadıya temdîd ve

1 Nâ-mizâc: Mizaçsız, keyifsiz, rahatsız, hasta.
2 Terâhî: İşde gayretsizlik, gevşeklik, ihmal.Geri çekilme, geri durma. Gecikme.
3 Îrâdât: İstemeler, buyruklar, iradeler, emirler, fermanlar.
4 Tahsîl-i bürû: Hastalıkdan iyiliğe yüz tutma, sağlık kazanma.

düvel-i muhârebenin sulha kemâl-i meyl ve rağbetleri takdîrinde akd-i meclis-i mükâlemeye mecbûr olur ise bir âlây su'ûbetler ihdâsıyla meclis-i mükâlemenin feshine teşebbüs ve encâm-ı kâr musâlaha karâr-gîr olacağı vakitde dahi mevâdd-ı ahidnâmeye müceddeden îcâb idecek ta'bîrât-ı mübheme ilkâsına sa'y ve ihtimâm ve tavassut ve tekeffülî hasebiyle ba'dehu zuhûr idecek münâza'âta karışmak (**s.184**) istihkâkında olacağından bu istihkâkı dahi yine kendi işlerinin tervîcine vesîle ittihâz iderek Rusyalu ve Nemçelünün şart-ı ma'kûda muhâlif hareketlerinden iğmâz ile merâmına nâ'il oldukdan sonra Devlet-i Aliyye'yi fedâ idecegi âşikârdır. Ve ol vakit Devlet-i Aliyye gel hükm-i kefâleti icrâ eyle deyü ibrâm ider ise Prusya Devleti'nin memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye bu'd mesâfesi oldığından başka vechen mine'l-vücûh[1] münâsebeti ve gemilerinim âmed ü şüdü ve re'âyâsının mevcûdiyyeti olmamağın ne tekeffülüni icrâ ider ve ne de Devlet-i Aliyye'nin infi'âlinden havf üzre olur bu gûne senedin talebi tevârîh-i milelde nâ-mesmû'[2] ve kavâ'id-i düvelde nâ-meshûkdur[3] egerçi muhârebe üzre olan iki müttefik devlet birbirinim re'y ve rızâsı munzamm olmadıkca terk-i muhârebe itmemek üzre kavl ve karâr eyledikleri vâriddir ammâ bir devlet ki âhar bir devletin hakkında dostluk ve gayret da'vâsında olarak izhâr-ı sadâkat bahânesiyle ol bir devleti muhârebeye tergîb idüb kendüsi ise musâlaha ve istirâhat üzre seyirci mesâbesinde durur iken iş'âl eyledigi muhârebeyi bilâ-masraf ve lâ-mahzûr kendi menâfi'ine âlet ider kendi mesâlih-i mülkiyyesine münâsib olan vakte dek muhârebenin imtidâdını öbür devlete teklîf itmek bir vakitde ve bir devletde vâki' oldığı yokdur. Ve Prusya Kralı'nın böyle sened istemesi dek ve desîseye[4] mebnî oldığı beyâna muhtâc olmadığından ma'a-kat'ü'n-nazar Devlet-i Aliyye'nin sâhib-i basîret ve ferâset olan vükelâsı taraflarından mukâbele-i bi'l-misli olmayan müte'assirü'l-icrâ ve hudûdı nâ-ına'lûm böyle bir ta'ahhüd senedinin i'tâsına karâr virilebilecegini Prusya Kralı ne yüz ile ve ne sebeble me'mûl idebilür ma'a-hazâ ki Kral-ı müşârün-ileyh Devlet-i Aliyye'yi iğfâl hirle Saltanat-ı Seniyye'nin kuvvetini merâmı üzre i'mâl itdirmek bu esnâda ehemm-i mehâmdan olub sebkat iden va'adlerinin birisini bu âna degin henüz vücûda getürmemiş iken kendü revâbıt-ı senedden ârî kalarak Devlet-i Aliyye'yi sened-i merkûm ile rabt eyledikden sonra doğrıdan doğrıya Devlet-i Aliyye'nin işine nâfi' hareket itmek ihtimâli var mıdır hakkâ ki serbest ve mu'teber bir devlete bundan akdem böyle bir hâm teklîf oldığı yoğidi bundan başka Devlet-i Aliyye tarafından dahi mukâbele-i bi'l-misl olarak sened istenilmesi akl-ı sedîde ve hakk-ı sarîha mebnîdir ancak Prusyalunun niyyetinde sıdk ve hulûs olmadığından sened-i matlûbı virmek ihtimâli yokdur ve ba'de'l-musâlaha biz meydânda yalnız kaluruz deyü Prusya ilçisinin îrâdı mahz-ı hayâl ve özr-i vâhîdir zîrâ Nemçelü ve Rusyalu gâliben olsun mağlûben olsun Devlet-i Aliyye ile sulh itdiklerinde sefer sebebinden ikisi dahi telef-i mâl ve nüfûs ile hasâr üzre olacaklarına nazaran Prusyaluya vâfir zamân îrâs-ı halel iktidârmda olmayacakları bedîdâr oldığından başka Prusya kralı el-yevm İngilterelü ile müttefik ve gerek (**s.185**) Nederlande ve Leh cumhûrlarında ve gerek kendüsiyle ittihâd üzre olan Almanya hükümdârlarından ba'zısının memleketlerinde mütehakkim ve mütegallib mesâbesinde olmağın bunca mu'în ile Nemçelü

1 Vechen mine'l-vücûh: Her ne suretle olursa olsun.
2 Nâ-mesmû':İşitilmemiş; işitilmeye değmez.
3 Nâ-mesbûk: Geçmemiş; benzeri olmamış.
4 Dek ve desîse: Hile ve oyun.

ve Rusyalunun mazarratlarını suhûletle[1] def' idebilür ve Fransa Devleti'yle İmparator beyninde ma'kûd olan ittifâk sâdece şurût-ı tedâfü'i hâvî olmağla İmparator'un Prusya Kralı üzerine hücûmı takdîrinde Fransa Kralı şurût-ı ittifâkı icrâya mecbûr olmadığından mâ'adâ gerek İmparator'un ve gerek Prusya Kralı'nın tevsî'-i memleket ve müceddeden tahsîl-i menfa'at eylemeleri husûsı Fransa Devleti'nin ale's-seviyye[2] işine elvirmez Fransa Devleti'nin tavassutı Devlet-i Aliyye tarafından düvel-i sâ'irenin tavassutuna tercîh olunacağı ve Fransa Devleti'nin Nemçe ve Rusya ile bir dürlü menfa'ati olmayub öteden berü Devlet-i Aliyye'nin yümn[3] ve ikbâl ile fer ve şevketine ârzû-mend oldığı muhtâc-ı beyân degildir. Binâ'en alâ-zâlik Fransa Devleti Devlet-i Aliyye'yi bir sâ'at akdem musâlaha-i kaviyye-i mü'ebbedenin akdi husûsuna tergîbden bir ân hâlî olmayub Fransa Devleti'nin bu husûsda hulûs ve sadâkatine ser-mû iştibâh[4] ârız olur ise Memâlik-i Mahrûse'de her vakitde mevcûd olan yüz bin kîselik mâlı ve beş yüzden mütecâviz gemileri ve on beş bin kadar re'âyâsı sıdk-ı niyyet ve gayretine delîl-i şâfî ve Devlet-i Aliyye'nin yedinde rehn-i kâfidir lâkin mücerred kendü işlerini tervîc zımnında tahrîk idenlerin ilkâ'âtıyla sefer mütemâdî olub da netîcesinde adem-i gâlibiyyet ile Devlet-i Aliyye tarafına hasâr-ı azîm zuhûr iderse yalnız Devlet-i Aliyye mutazarrır olub Fransa Devleti kemâ-kân zî-miknet ve sâhib-i i'tibâr bir devlet kalur. Ve ba'zı ricâl-i izâm ve mevâlî-i kirâm hazerâtının muktezâ-yı kıyâsları üzre cemî' düvel-i Nasârâ her-bâr Devlet-i Aliyye'yi aldatmak kaydında oldukları farz olunsa dahi yine düvel-i mezkûreden kangısı Saltanat-ı Seniyye'yi aldatmak işine çokca elvirmez ise Saltanat-ı Seniyye kemâl-i taharri birle ba'de'l-mülâhaza o devletin kelâm ve îrâdâtına ziyâdece i'tibâr itmek emr-i savâbdır Devlet-i Aliyye dostluğmı ale's-seviyye izhâr için teklîf-i tavassut itmiş ve idicek olan düveli kabûl ve tavsît itmek ve düvel-i mezbûreden ba'zısı beynlerinde tavassut husûsunda imtizâc idemeyüb hod be-hod tavassutdan çekilür ise Devlet-i Aliyye bizi kabûl itmedi deyü iştikâlarına[5] mahal kalmamak husûsı Kapudan Paşa tarafından meclis-i meşveretde îrâd olundığı sahîh olmak üzre dâ'îlerinin mesmû'ı olmuşdur. Kapudan Paşa'nın bu mülâhazası tedâbîr-i mülkiyyeye ve Devlet-i Aliyye'nin maslahatına çendân muvâfık görünmüyor zîrâ bu sûretde Fransa ve İspanya ve İngiltere ve Prusya ve Nederlande ve İsvec devletleri ya'nî ekser düvel-i Avrupa mutavassıt olur iken Devlet-i Aliyye ke-ennehu bilâ-tavassut akd-i musâlaha itmiş (**s.186**) olur. Ma'a-hâzâ ki Devlet-i Aliyye bayağı tavassuta kanâ'at itmeyüb elbette tavassut ma'a't-tekeffül kaydında olmağın ba'de'l-musâlaha şurûta mugâyir hareketin vukû'ı takdîrinde mutavassıt ve mütekeffil olan devletlere mürâca'at olundukca bu yalnız benim işim degildir falân ve filânın dahi işidir deyü yek-dîgerin üzerine yüki tahmîl idüb müdâhaleden ictinâb birle tekeffül husûsı mu'attal[6] ve icrâsı adîmü'l-imkân olur Devlet-i Aliyye'nin meşgûliyyet ve gâ'ilesi kendüye yetişür iken bu esnâda Leh Cumhûrı'nın işlerine karışmak bir vechile maslahatına elvirmez Leh kavminin tabî'atlerinde merkûz olan kıllet-i akl ve adem-i sebât cümleye ve husûsan Devlet-i Aliyye'ye ma'lûmdur. Prusya Kralı hâlâ Rusyalu ile zâhirde her ne kadar bürûdet

1 Suhûlet: Kolaylık, incelik, yumuşaklık, naziklik.
2 Ale's-seviyye: Bir boyda, aynı seviyede.
3 Yümn: Uğur, umut, bereket.
4 İştibâh: Şüphelenme, şüphe etme.
5 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
6 Mu'attal: Tatil edilmiş. Kullanılmaz olmuş. Battal edilmiş. Terkedilmiş. İşsiz. Tenbel.

üzre ise de Rusyaluyı tarafına tekrâr celb ve anınla tecdîd-i ittifâk ve Dançka şehrini ve Leh memâlikinin ba'zı mahâl-i sâ'iresini ihtilâs husûslarına dâ'imâ derûn-ı dilden ârzû-mend oldığı misillü Rusyalu dahi Leh Cumhûru'nda tahakküm ve tevaffuk-ı kadîmîsini müceddeden tahsîl ârzûsunda oldığma mebnî ikisi merâmına nâ'il olmak içün beynlerinde hüsn-i vifâk ve mukâvele iderek Leh cumhûrını fedâ itmeleri emr-i muhtemelü'l-vukû'dur.

Fransa ilçisi mahremâne ve min-gayri resm olarak işbu takrîri Re'îs Efendi'ye tercümânı vâsıtasıyla irsâl itdikden başka Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr-i resmî dahi virüb hülâsa-i mü'eddâsında Devlet-i Aliyye Nemçe Devleti ile ıslâh-ı zâtü'l-beyn husûsunda kendü tâlib olmayub ancak şân ve şevketine lâyık vech üzre husûs-ı mezbûrun temşiyyeti îrâd ve teklîf olunur ise havâle-i sem' ve i'tibârdan gâlibâ mübâ'adet göstermez deyü bu dâ'îleri üç dört ay mukaddem kendi karîhamdan[1] olmak üzre devletime yazmış idim bu def'a dâ'îlerine vürûd iden cevâbdan müstefâd oldığı vechile i'âde-i sulh ü salâh ihtimâline vücûd virir bir gûne bir emâreden Fransa Devleti kemâl mertebe kesb-i ferah ve meserret iderek derhâl Bec'de mukîm Fransa ilçisine mahsûs âdem irsâliyle İmparator'ı sulha tergîbde evvelkiden ziyâde sa'y ve ihtimâm ve kendü fesh-i musâlaha itmiş oldığından tecdîdine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den taleb vukû'ı muhâl oldığı hâlde hakkâniyyet ve insâfa mukârin[2] olacak vechile musâlahaya me'mûl ki bu def'a râzı olub beyhûde tazyî'-i evkât olundığı sûretde şâyed ki bir su'ûbet-i gayri müterakkıbe zuhûr ider yollu mülâhazât-ı sâ'ibeyi İmparator'a bast ve beyân itmege ilçi-i merkûm Fransa Devleti tarafından me'mûr olub inşâallâh karîben İmparator'un cevâbı vürûd eyledikde taraf-ı dâ'îlerinden Devlet-i Aliyye'ye arz olunur deyü beyân eylemişdir.

Devlet-i Aliyye ol vakit her ne kadar şânını muhâfaza içün sulha meylini izhârdan mücânebet (**s.187**) eyler dise de müzâyaka-i mâliyyesi kemâlde olmasıyla hakîkat-ı hâlde sulhı ârzû ve temenni eylediginden Fransa ilçisinin bu ifâdâtı üzre zihinler tavassut husûsunda Fransa tarafına meyl idüb ancak Nemçelü Bosna tarafından üç palankayı istîlâ itdikden başka Yaş ve Hotin dahi elinde kaldığından anları redd ve belki Mehâdiye ve İnlik ve Temeşvar tarafını dahi Devlet-i Aliyye'ye terk ve nakz-ı ahd kendü tarafından oldığına nazaran masârif-i seferiyyemizi tazmîn eylemek şartıyla akd-i musâlahaya Fransa'nın tavassut eylemesi ve bu sûretde musâlaha yalnız Nemçelü ile olub Moskov seferi müstemirr olmak lâzım gelür ise de çünki bizim asıl maksûdumuz Moskov'dan ahz-ı intikâm husûsı olarak geçen seneden berü masârif-i seferiyyemiz kırk bin kîseyi tecâvüz eylemiş oldığı hâlde yine Karadeniz böyle mahsûr mesâbesinde kalmak üzre musâlaha tecvîz olunamayub Rusyalu ise bizden bir kılıc yemedikce ber-vefk-i dil-hâh[3] sulha yatmayacağı der-kâr oldığından her ne hâl ise Moskov seferinde metânet gösterilmesi ba'zı hutut-ı hümâyûnda münderic bulunmuşdur.

El-hâsıl tavassut husûsunda zihinler gâh Fransa ve İspanya tarafına ve gâh Prusya ve İngiltere tarafına meyl eyledigi hâlde bir tarafın yakası bırağılmayub her taraf hakîmâne kullanılur dise de artık tereddüd idecek vakit kalmayub her kangı taraf tercîh olunacak ise bir karâr virilmek lâzımeden oldığma ve bu husûs ise mevâdd-ı cesîmeden bulundığına mebnî bir meclis-i meşveret akdiyle karâr virilmesi içün irâde-i seniyye sâdır olmuş ise de

1 Kariha: Fikir kabiliyeti. Zihin kudreti. Düşünme istidadı.
2 Mukârin: Bitişik, ulaşmış, erişmiş, yaklaşmış, bir yere gelmiş.
3 Ber-vefk-i dil-hâh: İsteği gönlüne uygun olarak.

evvel emirde bir kerre Şeyhü'l-islâm Efendi ile müzâkere-i maslahat lâzım gelmegin Re'îs Efendi bu husûsa dâ'ir olan kâffe-i evrâkı istishâb[1] ile Bâb-ı Şeyhü'l-islâmî'ye varub maslahatı der-miyân iderek evrâk-ı merkûme kırâ'at olunub beynlerinde haylî mübâhasât cereyân eyledikden sonra Fransa ve Prusya taraflarının ikisi dahi mahâzîrden sâlim olmayub her birinin hâlleri mülâhaza götürür mevâddan oldığı hâlde ehven mülâhaza olunan kangısı ise mahzûrına bakılmayarak ihtiyâr olunması lâzım gelür lâkin umûr-ı mu'azzamadan olmağla re'y-i vâhid ile kat' olunamayub ber-mûceb-i irâde-i seniyye bir meşveret-i hâssaya tevakkuf eyledigi bî-iştibâhdır ancak meşveret-i mezkûreye sudûr-ı kirâm gelseler re'y cihetiyle bir fâ'ideyi müfîd olmadığından mâ'adâ setri vâcib olan maslahatın intişârını mûcib olur gelmeseler sudûrdan ketm olundı deyü kîl ü kâli ve iş içinde olanlara sonra ta'rîz ve tahti'eyi[2] müntic olur bu mülâhazaya göre sudûrun dahi bulunmaları lâzım gelür fakat nihâyet meclisde cümlesine ketm-i mâdde içün birer yemîn viririz meclis arasında ketm-i mâddenin te'kîdi içün bir hatt-ı hümâyûn dahi gelse â'lâ olur (**s.188**) deyü Şeyhü'l-islâm Efendi ifâde eylemiş oldığını beyân ve mâdde bir kerre dahi Kapudan Paşa ile mahsûsca müzâkere olundukdan sonra meclis-i meşveret akd olunmasını istîzân[3] zımnında taraf-ı kâ'immakâmîden hâk-pây-ı şâhâneye arz ve takdîm kılınan telhîsin bâlâsına işbu mevâdd-ı cesîme elbetde bir müşavereye muhtâcdır lâkin bizim ulemâ ve avâm ricâllerimizin hâlleri ma'lûm Nasârâ devletleri her bir merâmları ne ise meşveret iderler şâyi' olmaz bizimkiler ise bâb-ı meşveretden çıkınca konaklarına varmadın kendü etbâ'larına ve âşinâlarına ve haremleri taraflarına ifşâ ideyorlar nasıl işdir bu bâbda mütehayyirim Re'îs Efendi yarın Kapudan Paşa ile bi'l-müzâkere Pençşenbe güni meclis-i hâssda ba'de'l-müşâvere erbâb-ı meşverete yemîn virilmek matlûbumdur. Zîrâ bunda meşveret olundukda Galata'da ilçilere aks ider elbet Moskovlu ve Nemçelü muttali' olurlar deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmağla Re'îs Efendi bir kerre dahi Kapudan Paşa'ya gidüb keyfiyyeti ifâde eyledikde Fransa tarafı bi-hasebi'l-maslaha Kapudan Paşa'nın mülâhazasına göre dahi cesbân[4] görinüb ancak re'y-i vâhid ile kat' olunur mevâddan olmamağla meclis-i meşveretde ittifâk-ârâ ile karâr virilür dimegin Cumâde'l-ûlâ'nın onuncı Pençşenbe güni Şeyhü'l-islâm konağında kâ'immakâm ve kapudan paşalar ve sudûr-ı kirâmdan sâbıkan Rûmili Kazaskeri Tevfîk Efendi ve hâlâ Rûmili Kazaskeri Dervîş Efendi ve hâlâ Anadolı Kazaskeri Âşir Efendi ve Anadolı pâyelülerinden Velî Efendi-zâde Emîn Efendi ve Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi ve Kethüdâ Beg ve Defterdâr Efendi ve Re'îs Efendi ve Tevkî'î Lâlelili Mustafâ Efendi ve Tersâne Emîni Hâcı Selîm Ağa ve Anadolı Muhâsebecisi Çelebî Mehmed Efendi ve Darbhâne Nâzırı Yûsuf Ağa ve illet-i vücûdiyyesi hasebiyle tebdîl-i hevâ zımnında muvakkaten Ordu-yı Hümâyûndan Dersa'âdet'e gelmiş olan Mektûbî-i Sadr-ı Âlî İbrâhîm Efendi hâzır oldukları hâlde meclis-i meşveret akd olunarak Fransa ve İspanya musâlahaya arz-ı tavassut idiyor ve Prusya dahi Devlet-i Aliyye ile ittifâk idüb de tabî'at-ı maslahat sulhı îcâb iderse tavassut ve harbin imtidâdı lâzım gelürse muhârebede müşâreket itmek üzre bir sened istiyor Devlet-i Aliyye'ye göre musâlaha hayırlu ve mukadder ise be-her-hâl mutavassıta muhtâc olacağından emr-i tavassuta bunlardan kangısı münâsib ise şimdiden ihtiyâr olunmak lâzım gelmekle evvelâ bunların

1 İstishâb: Yanına alma, yanına alınma; beraber götürme.
2 Tahti'e: Yanlışını çıkarma.
3 İstîzân: İzin isteme, izin için sorma, danışma.
4 Cesbân: Layık, yakışır, münasib olan.

hâlleri ve her birinin garazları mülâhaza olunarak Devlet-i Aliyye'ye hayırlu kangı sûret ise tercîh olunmak üzre herkes hâtırına gelanı söyleyerek bu meclisde virilecek karâra göre icrâ-yı îcâbına şurû' olunacaktır dinildikden sonra bu husûsa dâ'ir kaleme alınan lâyiha kâğıdı ve evrâk-ı sâ'ire kırâ'at olundığından başka lisânen dahi ifâde ve tefhîm olundukda huzzâr-ı meclis bir mikdâr te'emmül (**s.189**) ve tefekkürden sonra muhârebenin netîcesi be-her-hâl musâlahadır gâlibiyyet ve mağlûbiyyet yed-i kudret-i ilâhiyyede olmağla cümlenin maksûdı muhâfaza-i şân-ı devletdir. El-hâletü hâzihî Devlet-i Aliyye muhârebe üzre oldığına mebnî işbu musâlahayı müsted'î olacak bir hâlet yoğiken düşmanlarımızla musâlaha olalım dimek askerimize ve sâ'ir tedârükâtımıza mûcib-i fütûr ve kesel olmak gerekdir şimdiki hâlde bize lâzım olan tedârükât-ı seferiyyeye ikdâm olunub asâkir ve sâ'ir mehâmm-ı seferiyyenin vaktiyle hâzır kılınmasına gayret ve ihtimamdır kelâmları sudûr-ı kirâmın ba'zılarından sâdır olıcak güyâ Devlet-i Aliyye hod be-hod musâlahaya tâlib olmak münâfî-i şân değil midir ma'nâlarını murâd itdikleri tefehhüm olunarak garaz-ı meclis ne oldığı anlaşılmamış idüginden tekrâr mâddenin îzâhı lâzım gelmek hasebiyle Devlet-i Aliyye musâlahaya tâlib olmayub lisâna dahi alındığı yokdur hattâ Fransa ilçisi geçenlerde Ordu-yı Hümâyûna bir kâğıd gönderüb mazmûnunda muhârebe mechûlü'n-netîce[1] oldığından sulh evlâ idügi zâhir olmağla musâlahaya tavassutum husûsunı devletime yazdım cevâbı geldikde arz iderim deyü ifâde itmiş idi ve akdemce baş tercümânını Bâb-ı Âlî'ye gönderüb Devlet-i Aliyye düşmanlarının ikisiyle birden mi musâlaha ister yohsa yalnız Nemçelü ile mi musâlaha ister su'âlini îrâd eyledikde seferi Devlet-i Aliyye açmadı ki musâlahaya tâlib ola düşmanlar nakz-ı ahd itmekle Devlet-i Aliyye dahi mukâbeleye mecbûr oldı düşmanların birisi veyâhûd ikisi birden itdigine nâdim olub da kendüleri sulha tâlib olur ise Devlet-i Aliyye muhârebeden ictimâb itmedigi gibi şânına lâyık musâlahayı dahi redd itmez cevâbı virilmiş idi. Şimdi ilçi-i merkûm takdîm eyledigi takrîrinde yalnız Nemçe musâlahası mâddesini beyân itmişdir. İspanya ilçisi dahi kralının her vechile bî-taraf ve bî-garaz olmasıyla yalnız âsâyiş-i âmme[2] içün tecdîd-i musâlaha husûsunda bezl-i makdûr idecegini muhârebe üzre olan devletlere yazdı ben dahi bu kaziyyeyi Devlet-i Aliyye'ye ifâde itmege me'mûr oldum eger Devlet-i Aliyye'nin İspanya Devleti'ne i'timâdı var ise ve tavassutını kabûle ikbâli olursa İspanya Kralı dahi tavassutını izhâr ile bi-mennihî Te'âlâ ibtidâ mütâreke ve sâniyyen bir güzel musâlaha husûsuna ikdâm ider kralım cevâbına muntazır olmağla mülâhaza idüb cevâbını viriniz dimiş idi deyü huzzâra hakîkat-i hâl ifâde ve tefhîm olunmak sadedinde iken mütâreke bir vechile tecvîz olunamaz mütâreke didikleri askere fütûr ve düşmana kuvvet virmekden gayri nesneyi müntic olmaz hele mütâreke akıl kabûl idecek mâdde degildir diyerek huzzârdan Tevfîk Efendi ve sâ'ir sudûr-ı kirâm mütârekenin mahâzîrini beyâna şurû' itmeleriyle şimdi saded mütâreke mâddesinde olmayub Fransa ve İspanya ve Prusya devletlerinin ifâdelerini tafsîl ile Devlet-i Aliyye'nin sulha tâlib olmadığını huzzâr-ı meclise (**s.190**) tefhîmdir deyü yine saded-i bahse nakl-i kelâm olunarak işte İspanya'nın dahi da'vâsı böyle Prusya ilçisi dahi Devlet-i Aliyye'ye an-zahri'l-gayb şu hidmeti ve bu dostluğı itdik Devlet-i Aliyye'nin hayr-hâhı oldığımuz zâhirdir deyü Devlet-i Aliyye ile ittifâk itmek ve musâlaha iktizâ ider ise tavassut ve harb imtidâd bulursa

1 Mechûlü'n-netîce: Sonucu bilinmeyen.
2 Âsâyiş-i âmme: Kamu düzeni, kamunun güvenliği.

muhârebede iştirâk eylemek ister ol şartla ki bu ittifâk bir senede rabt olunub taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bize i'tâ olunmalıdır. Eger Devlet-i Aliyye Prusya'nın ittifâkını kabûl itmezse şâyed ki Devlet-i Aliyye'nin hasımları tarafından Prusya Kralı celb ile Prusya gibi bu kadar kuvvet ve miknete mâlik bir devleti Devlet-i Aliyye elden çıkarmış olur vâdîlerinde dûr ü dırâz mukaddemât arz ve ityân ve Devlet-i Aliyye ruhsat virir ise devletim tarafından tebdîlen gelmiş olan rütbelü bir âdem ile bi'l-ma'iyye Ordu-yı Hümâyûna gitmege me'mûr oldığını beyân itmekle bakalım bi'l-mülâhaza cevâb virilür dinilmiş idi bu tafsîlâtdan garaz Devlet-i Aliyye sulha tâlib olmadığını îzâh olmağla Saltanat-ı Seniyye tâlib olmayarak Fransa ile İspanya arz-ı tavassut ve Prusyalu istid'â-yı ittifâk idüb her biri külle yevm[1] tercümânlarını kapuya irsâl ile cevâb talebinde ısrâr ve tasdî' idegeldiklerine mebnî be-her-hâl bunlara cevâb virilmek lâzımdır ya Fransa ile İspanya'nın tavassutlarını kabûl idüb Prusyaluya cevâb-ı ye's virilmeli veyâhûd Prusya ile akd-i ittifâk idüb dîgerlerine hakîmâne cevâb ile izhâr-ı iltifât olunmalı bu sûretlerden kangısı ihtiyâr olunursa bu meclisde kat' olunub ana göre mükâlemesine şurû' olunmak lâzım gelür deyü huzzâr-ı meclisden isticvâb olundukda İspanyalu gerçi böyle bir da'vâya sâlik[2] olmuş lâkin bu'diyyet-i memâliki hasebiyle anı ihtiyârda bir fâ'ide melhûz degil ammâ Fransalu mutavassıt oldığı sûretde Moskov ile Nemçe'nin ikisiyle birden musâlahaya mı arz-ı tavassut idiyor yohsa yalnız Nemçelü ile mi deyü huzzâr-ı meclis su'âl itmeleriyle Re'îs Efendi cevâba âgâz iderek Fransa'nın tavassutı mukaddemâ egerçi ikisine birden gihiydi lâkin şimdi yalnız Nemçe musâlahasına arz-ı tavassut idiyor didikde musâlahadan murâd tahsîl-i âsâyişdir yalnız Nemçe ile musâlaha olunub da Moskov seferi takarrür eyledigi takdîrce yine gâ'ile bitmemiş olur bu sûretle ne fâ'ide olur dinilmekle iki düşmanla birden muhârebe olunmak bir düşman ile muhârebe gibi degildir el-hâletü hâzihî Nemçelü ile muhârebe takrîbiyle Bosna'dan Hotin'e varınca bu hudûdun zarûrî cümlesine muhâfızlar ve ser'askerler ta'yîn olunarak bu kadar tedârük görülmekdedir avn-i Hakk'la Nemçe gâ'ilesi ber-taraf olsa muhârebe yalnız Moskovlu ile olmak lâzım gelür Nemçe üzerine görilan tedârükâtın cümlesi ol vakit Moskov üzerine sarf olunub (**s.191**) askerimiz dahi müteferrik olmaz bu sûretde Hüdâ kerimdir fevz ve nusret Cenâb-ı Hakk'dan müsted'âdır cevâbı virildikde Prusya didikleri kangı devletdir deyü Tevfîk Efendi su'âl itmekle Brandeburk[3] didikleri Prusya'dır aslından Nemçe herseklerinde olub giderek asker ve kuvvete mâlik olarak el-hâletü hâzihî Moskov ve Nemçe'ye mukâbil bir devletdir ve memleketi dahi bu iki devletin vasatında vâki' olmağla Devlet-i Aliyye'ye dahi mülken hem-civâr gibidir. Kelâmları güzerân eyledikde Prusya'nın tavassutı fi'l-cümle sâ'irlerinden müreccah[4] görinür lâkin sened virmege ne hâcet sened i'tâsı Devlet-i Aliyye'nin musâlahaya rağbetini iş'âr ider bir hâlet oldığını Tevfîk Efendi ile sâ'ir sudûr-ı kirâm îrâd itmeleriyle Prusyalu arz-ı tavassut itmeyüb Devlet-i Aliyye ile akd-i ittifâk idelim tabî'at-i maslahat musâlahayı îcâb ider ise musâlahaya tavassut iderim ve eger muhârebeyi iktizâ ider ise Devlet-i Aliyye ile bi'l-ittifâk düşmanlar ile muhârebe iderim dimekle Prusyalu ittifâk dâ'iyyesinde olmayub da yalnız arz-ı tavassut itmiş olsaydı fi-nefsü'l-emr tavassuta cesbândır zîrâ gerek Moskov ve gerek Nemçe ikisi dahi andan

1 Külle yevm: Her gün.
2 Sâlik: Bir yola giren, bir yolda giden.
3 Brandeburk: Brandenburg.
4 Müreccah: Daha ileride kabul edilen, üstün tutulan, tercih edilen.

muhterizlerdir bâ-husûs bu esnâda Lehlüyi dahi istishâb iderek bir müddetden berü Lehlü Moskov tarafdârı iken şimdi Moskovludan tefrîk ile kendi tarafına celb itmiş gibidir cevâbını Re'îs Efendi i'tâ eyledikde huzzâr-ı meclis beynlerinde bir şey'e karâr viremeyüb herkes te'emmül ve tefekküre varmasıyla Şeyhü'l-islâm Efendi ile Kâ'immakâm Paşa bu mâdde sâ'ir mevâdda benzemez hâtırlara lâyıh olan mülâhazât her ne ise ifâde buyurun deyü huzzâr-ı meclise hitâb itdiklerinde Hamîdî-zâde Efendi cevâba âgâz idüb efendim bidâyet-i meclisden berü güzerân iden ebhâs[1] ma'lûm oldı Devlet-i Aliyye'ye Cenâb-ı Hakk fevz ve nusret ihsânıyla düşmanlar üzerine gâlibiyyet ihsân buyursun inşâallâh ol vakit gâlibâne musâlaha olunur şimdilik bunlardan her birine sükût ile mu'âmele olunsa olmaz mı diyecek el-hâletü hâzihî bunlar cevâb talebindedirler be-her-hâl bunlara bir cevâb virilmek lâzım gelür dinildikde İspanyalunun da'vâsı mevhûm[2] bir şey olub bu'diyyet-i memâliki hasebiyle kâ'ide-i düvel üzre tavassuta münâsebeti yok Fransalu dahi öteden berü bir hîle-kâr tâ'ifedir kangı zamânda Devlet-i Aliyye'ye bir hayr ve menfa'ati müşâhede olundı kim bilür bu def'a dahi ne dürlü hîlesi vardır Prusyalunun egerçi mülkce ve kuvvetce tavassuta rüchânı[3] der-kârdır lâkin o dahi akd-i ittifâk teklîf ve olmadığı sûretde hasımlarımız ile ittifâk idecegini iş'âr ideyor anın dahi bidâyet-i hâlde televvüni[4] bu ifâdesinden zâhir olayor fi'l-asl dahi Prusya dâ'imâ kendü menfa'ati mülâhazasında olub sözünde sebât ve devâmı olmamak ile meşhûrdur acaba İngiliz Prusyalu ile bu maslahata ittifâka girer mi (**s.192**) İngiliz Devleti kadimden berü Devlet-i Aliyye'ye sadâkat da'vâsındadır ve öteden berü sebât-ı kavl ile ma'rûf olmağın Prusya ile müttefik olsa belki televvün mülâhazası olmaz idi sözleri güzerân eyledikde Re'îs Efendi mukaddem Prusya ilçisi mülâkâtında egerçi İngiliz dahi bizimle berâberdir lâkin henüz kendüsüne keşf olunmadığından sizin dahi ketm itmeniz lâzımdır dimiş idi cevâbını virdigi akabinde Kapudan Paşa ben İngilterelüye su'âl eyledim bu mâddede ittifâkları olmadığını ilçisi tarafından tercümânı ifâde eyledi Prusyalu ile İngiliz'in zâtında ittifâkları var lâkin bu husûsda müttefik degillerdir dimekle böyle olunca Prusyalu ile Devlet-i Aliyye'nin ittifâkı sûretinde mahzûr ne olabilür sadedi der-ıniyân kılındıkda Prusyalu Devlet-i Aliyye ile hasımlarını musâlahaya ikdâm idecegi meczûm olsa mahzûr mülâhaza olunamaz lâkin Prusyalunun bu ittifâkdan elbette bir garazı var farazan musâlaha sûretinde kendü garazına dest-res olabilürse ne â'lâ olamadığı sûretde garazını tahsîl için muhârebenin imtidâdını ister ve işte ben ittifâkım hasebiyle düşmanları musâlahaya da'vet eyledim kabûl itmediler muhârebe lâzım gelmekle falân koldan hücûm idecegim siz dahi şu kadar asker ile falân koldan şu vechile hücûm idin diyerek muhârebeyi teklîf ider hoşmedî bu sene-i mübârekede farazan bi'l-ittifâk muhârebe olunsun lâkin sene-i âtiyede dahi muhârebe mümtedd olmak lâzım gelürse muhârebenin imtidâdı Prusya'nın maslahatına elvirir ammâ kıllet-i hazîne ve adem-i râbıta-i askeriyye hasebiyle Devlet-i Aliyye'ye imtidâd-ı muhârebe elvirir mi mülâhaza götürür Prusyaluya cevâb-ı ye's virildigi takdîrce dahi fî-mâ-ba'd Prusyaluyı düşman farz idüb Devlet-i Aliyye askeri Prusya asâkiriyle dahi muhârebe itmek lâzım gelür zîrâ Prusyalu Devlet-i Aliyye ile akdini mutâlebe eyledigi ittifâkdan kendüye â'id olacak menfa'ate dest-res olamadığı hâlde düşmanlarımız ile ittifâk

1 Ebhâs: Konuşulan şeyler, sözler.
2 Mevhûm: Aslı, esâsı yokken zihinde kurulmuş olan, kuruntuya dayanan.
3 Rüchân: Üstünlük, yeğlik.
4 Televvün: Renkten renge girme, renk değiştirme; döneklik, kararsızlık.

idüb Devlet-i Aliyye'nin aleyhinde olacağı cây-ı eşkâl degildir Prusyalu garazdan hâlî olmadığı gibi Fransalu dahi garazdan hâlî degildir Fransa Kralı egerçi hâlâ İmparator ile sıhriyet[1] peydâ itmiş oldığına mebnî Fransa Devleti'nin asıl hey'et-i ictimâ'iyyesinin tabî'atinden hâric olarak Nemçe'nin gayret-keşligi iltizâm iderse de Memâlik-i Mahrûse'de bu kadar tüccâr ve âdemleri olmağla Devlet-i Aliyye'den senede bu kadar akçe kazanur ticâreti düvel-i sâ'ire beyninde mahsûd olacak derecelerdedir ihtilâf-ı dîn hasebiyle ehl-i İslâm'ın refâhını istemez ise de bu ticâretini halelden sıyânet içün Devlet-i Aliyye'nin maâzallâhi Te'âlâ tezelzülüni[2] tecvîz itmemek gerek zîrâ bu memâlik başka devletlerde olsa bu ticâretin öşrini itdirmeyecekleri zâhirdir bunı kendüleri i'tirâf iderler işte Fransa'nın dahi garazı budur bunların her birisinin hâlleri (**s.193**) ma'lûm oldı ve mahzûrları dahi beyân olundı Devlet-i Aliyye'ye kangı tarafı hayırlu mülâhaza olunur diyerek tekrâr be-tekrâr huzzâr-ı meclisden isticvâb olundukda Prusyaluya cevâb-ı ye's virildigi sûretde der-kâr olan mahzûra göre Prusyaluyı ihtiyâr egerçi evlâ görinür lâkin imtidâd-ı muhârebe Devlet-i Aliyye'ye göre muzırr olmağla Prusyalu ile yalnız ittifâk olunub musâlahaya tavassuta dahi Fransalu iltizâm olunsa yâhûd Fransalu dahi Prusyaluya teşrîk kılınsa olmaz mı sûretleri huzzâr tarafından îrâd olunmağla Prusya ile ittifâk olundukda musâlahaya âharı tavsît[3] olunamaz kaldı ki Fransalu dahi Prusyaluya şirketi kabûl itmez zîrâ İngilterelü Prusya ile müttefik olub Fransalu ile İngilterelü ise bir kazganda kaynasalar yine bir olamazlar deyü huzzâra ifâde olundukda bunlara dâ'ir bir haylî mübâhasât güzâr iderek meclise bir karâr virilememekle Şeyhü'l-islâm Efendi bu mâdde imtidâd götürecek hâlet degildir etrâfıyla müzâkere ve zarar ve nef'i mülâhaza olunub cümlenin ittifâkıyla istisvâb olunan sûret kat' olunması matlûb-ı hümâyûndur deyü huzzâr-ı meclisden her birine başka başka hitâb eyledikde Tevfîk Efendi cevâba âgâz iderek doğrısını ister iseniz düvel ahvâline bizlerin vukûfumuz semâ'[4] iledir işte Kapudan Paşa ve ricâl-i devlet bunların vukûfları bizler gibi degildir bu kadar seferlerde bulunmuşlardır bizden mesâ'il-i şer'iyye su'âl olunur ise vazîfemiz budur deyüb bu müşkilin hallini seyf ve kalem ashâbının re'yiue havâle itmişdir. Ancak bu kadar seferlerde bulunmuşlardır diyecegine bu makûle işlerde bulunub ahvâl-i düvele vâkıf olmuşlardır dimiş olsaydı efendi-i müşârün-ileyhin bu kelâmı epeyce vakt ve hâle münâsib bir cevâb olurdı her ne hâl ise bunun üzerine keyfiyyet Kapudan Paşa ile sâ'ir meclisde bulunan ricâlden tekrâr isticvâb olunmak lâzım gelicek ebhâs-ı sâbıka i'âde olunarak her tarafın nef' ve zararını muvâzene zımnında huzzâr-ı meclis beyninde uzun uzadıya kîl ü kâl esnâsında saded-i Kırım'ın Devlet-i Aliyye'ye reddi bahsine intikâl itmekle ya'nî musâlaha sûret-yâb olur ise Kırım'ın reddi mümkün değil midir mes'elesi der-miyân olunmağla Moskovlu Kırım'dan şöylece keff-i yed ve hîn-i musâlahada Devlet-i Aliyye'ye redd itmek bir vechile tasavvur olunmaz şöyle ki: Bi-avnihi Te'âlâ bahren Kapudan Paşa ve berren asâkir-i İslâmiyye Kırım Cezîresi'ne hücûm ile harben teshîr eyleseler ba'dehu Moskovlu ile akd-i musâlaha olunmak lâzım geldigi sûretde Moskovlu Kırım Cezîresi'ni Devlet-i Aliyye'ye terk itmeyüb mâdâmki Kırım'dan zarûrî keff-i yed idecek mertebelerde Devlet-i Aliyye tarafından kendü ülkâsına âhar vechile küllî hasâr görmeye ve Kırım

1 Sıhriyet: Evlenmek yoluyla olan akrabalık.
2 Tezelzül: Sarsılma, sallanma, ırgalanma.
3 Tavsît: Araya koma, konulma, aracılık ettirme, aracı bulma.
4 Semâ': İşitme, duyma.

Cezîresi'ne mukâbil olacak kendi memâlikinden pek çok memleket yed-i (**s.194**) İslâm'a geçmeye Kırım'ın reddi sûreti imkânda olamaz zann olunur. Zîrâ Moskovlunun mukaddemâ bu kadar vakit Devlet-i Aliyye ile muhârebe itmesi ancak Kırım'ı istîlâ dâ'iyyesine mebnî idi bu mâdde böylece huzzâr hazerâtmın hâtır-nişânları[1] olub da vaktiyle Devlet-i Aliyye'ye musâlaha mukadder ise iş içinde bulunanlara ta'arruz olunmamak lâzımdır dinildikde bu mâdde Prusyalu ile akd-i ittifâk sûretinde bir kerre kendülere îrâd olunsa bakalım ne cevâb virirler deyü sudûr-ı kirâmdan ba'zıları ifâde itmekle Prusya'yı ihtiyâr sûreti cümle ittifâkıyla karâr-gîr oldığı takdîrce yalnız işbu Kırım mâddesi teklîf olunmaz sâ'ir mâddeler dahi ilâve ve îrâd olunmak lâzımdır. Meselâ Devlet-i Aliyye Moskovlu ile her ne kadar nakz-ı sulh itmedi ise dahi tutalım ki sebeb kangı taraf oldığı meşkûk olsun lâkin Nemçelü bilâ-mûcib nakz-ı ahd idüb i'lân-ı muhârebe itmekle Devlet-i Aliyye dahi müdâfa'a içün muhârebeye mecbûr olub bu kadar bin kîse akçe masârife mübtelâ oldı evvelâ Nemçelü Devlet-i Aliyye'nin masârifini tazmîn itmek ve musâlaha müyesser oldukda şimdi Hotin ve Boğdan ve Bosna eteklerinde ba'zı palanka misillü Nemçe yedine geçen mahaller kemâ-kân Devlet-i Aliyye'ye redd olunmak ve mümkün olabilür ise Nemçe hudûdundan asâkir-i İslâm'ın pâ-nihâde-i[2] fevz ve nusret oldukları mahâl-i adîdenin lâzım olanları Devlet-i Aliyye yedinde kalmak ve İngilterelü Prusyalunun müttefiki olmak hasebiyle gerek İngiliz ve gerek İsvec ve Felemenk dahi bu ittifâka dâhil olub Moskov donanmasının Sebte Boğazı'ndan mürûrını İngilterelü men' eylemek ve Kırım'ın reddine Prusyalu zâmin[3] ve mütekeffil[4] olmak ve dahi bunlar emsâli ba'zı mevâdd be-her-hâl mükâlemeye şurû' olundukda Prusyaluya îrâd olunur Devlet-i Aliyye'nin bu makûle îrâdâtına Prusyalu ya bi-tamâmihâ müte'ahhid olur veyâhûd ba'zısını cerh ve ta'dîl ider işimize elvirecek sûretleri ta'ahhüd iderse ne â'lâ ve illâ hemân ittifâk akd idelim dâ'iyyesinde olursa ol vakit ittifâkın şerâ'itine kendüsi ri'âyet itmemiş olub da'vâsından kendüsi düşmüş olur makâlatını Re'îs Efendi ifâde idicek sudûrdan Tevfîk Efendi ve Hamîdî-zâde ve sâ'irleri şimdiye dek mâdde geregi gibi anlaşılamamış idi işte şimdi hârice çıkdı ya'nî hemân birisine karâr virildigi gibi râbıta bulacak gibi zann olunmuş idi bu sûretde İspanya ve Fransa ve sâ'ir mülâhazât abes Prusyalu ittifâk ister imiş ne mâni' vâkı'â bu kadar kuvvet ve iktidârı zâhir bir devlet ile şu şerâ'iti müştemil ittifâk akdi mümkün oldukda bundau güzel şeymi olur deyüb sâ'irleri dahi tahsîn itmeleriyle evvel emirde Prusyaluya teklîf olunacak mâddeler bir kâğıda zabtla Prusya ilçisine îrâd olunmak ve eger cerh ve ta'dîl (**s.195**) ile Devlet-i Aliyye'nin merâmına muvâfık şerâ'it üzre ittifâkı kabûl ider ise akd-i ittifâk kılınmak ve eger redd eyler ise da'vâsından kendüsi düşmüş olacağı cihetle mülâhaza olunan mahâzîr vârid olmayub ol vakit iktizâ iderse Fransalu tavassuta kabûl olunacağına mebnî Prusya'nın ittifâk mâddesi karâr buluncaya dek Fransa ve İspanya'nın dahi ser-rişteleri elden çıkarılmamak üzre ittifâk-ârâ ile karâr virildikde Prusya ittifâkı bu sûretle tahsîn olundı lâkin yine imdâd-ı muhârebe der-kârdır sonra niçün söylenmedi dimilmesün işte kaç kerredir cümleye ifâde olunuyor burası bilinerek tahsîn olunmalıdır dinilmekle muhârebe mümtedd olursa Hüdâ kerîmdir hemân bu karâr üzre hareket olunsun deyü huzzâr taraflarından te'kîd olunarak meclise hitâm virilmişdir.

1 Hâtır-nişân: Hatırda kalan, akılda duran.
2 Pâ-nihâde: Ayak basmış, ayak koymuş; vâsıl olmuş, gelmiş.
3 Zâmin: Ödeyen. Kefil. Tazmine mecbur olan.
4 Mütekeffil: Kefil olan, tekeffül eden. Başkasının işini üzerine alan.

Ulemâ-yı â'lâm hazerâtı bu devletde öteden berü ma'lûmâtca sunûf-ı sâ'ireye gâlib ve fâ'ik iken refte refte bu tâ'ife-i âlîyeye inkırâz gelerek ne derecelerde tenezzül eylemiş oldukları ve beş on sene mukaddemleri mün'akid olan mecâlis-i meşveretdeki ulemâ oldukca mebâhis-i mülkiyyeye girişebildiklerine nazaran müddet-i kalîle zarfında bu tarike gûyâ ki bir iki karn geçmiş gibi küllî inhitât gelmiş olduğı işbu meclisde cereyân iden mübahaseleriyle ma'lûm olur. Hâlbuki bu asırlarda revâbıt-ı düveliyye tekessür ve ma'lûmât-ı politikaya tevessü' iderek bu husûsda kalemiyye ricâlinin dahi mahâret-i tâmme ve ma'lûmât-ı kâmileleri yok ise de sunûf-ı sâ'ireye nisbetle anlar bu bâbda fâ'ik olarak ulemâ-yı asr bu bahislerde vukûfsuz bulundukları cihetle kendülerinden re'y-i nâfi' almak şöyle dursun zât-ı maslahatı tefehhüm idemediklerini ber-minvâl-i sâbık kendüleri i'tirâfa mechûr olmuşlardır. Ve fi'l-asl sudûr-ı kirâm erkân-ı devletden oldukları hâlde re'îs olanlar zâbitân-ı aklâm adâdmdan ma'dûd iken refte refte nâ-ehillerin tafarât-ı i'tilâ'iyyesiyle sudûr-ı kirâm içinde ma'lûmât ve haysiyyetce mevki'-i kadîmlerini doldıracak zevâta inkırâz gelerek kendülerinde yalnız tarîkin bir eski nâm ve evhâmı kaluh re'îs ve defterdâr efendiler ise ekseriyâ müddet-i medîde[1] iş içinde yoğurulmuş ve oldukca kesb-i mahâret ve tefennün eylemiş zevâtdan bulunmalarıyla derece derece bi't-tabi' anlar vükelâ sırasına geçmek lâzım gelmişdir. Ancak öteden berü mehâmm-ı umûr-ı Devlet-i Aliyye erkân-ı Devlet-i Aliyye'den ma'dûd olan mütehayyizân-ı sudûr-ı kirâm ile ba'de'l-müşâvere icrâ olunageldiginden yine böyle mecâlisde bulundırılmalarına lüzûm görilüb bu makûle mevâdd-ı politika ise havâss-ı vükelâ beyninde bi'l-müzâkere aslâ hârice ser-rişte virilmeyerek icrâ'âtına teşebbüs olunmak lâzıme-i hâl ve maslahatdan oldığı hâlde sonradan vârid olacak i'tirâzâtdan havfla vükelâ-yı devlet kendü kendülerine **(s.196)** bir maslahatı kesüb biçemeyerek bi'z-zarûre[2] akd olunan büyücek meclislerde dahi maslahatın mektûm tutulması kâbil olamayub bir mâdde henüz karâr-gîr olmadan ecânibe mün'akis olmasıyla bu husûsda erkân-ı Saltanat-ı Seniyye mütehayyir kaldıklarına mebnî ber-minvâl-i sâbık Şeyhü'l-islâm Efendi'nin ihtârıyla müsveddesi Bâb-ı Âlî'de kaleme alınarak arz ve takdîm kılınub bu kerre kâ'immakâm paşaya hitâben ketm-i esrâr husûsuna dâ'ir meclis-i meşverete bir kıt'a hatt-ı hümâyûn vârid olmuşdur. Sûreti zeylde (8) rakamıyla kayd olunur.

İşte ol hatt-ı hümâyûn mûcebince hitâm-ı meclisde bu meclis emânetullâh olub huzzâr hazerâtının nefislerinden başkasına intişârı dîn ve devlete envâ'-ı mazarratı mûcib olacağı nümâyândır deyü ketm ve ihfâsı ve ferd-i vâhide açılmaması içün her birine başka başka yemîn virilmişdir.

Bundan sonra Prusya ilçisiyle mükâlemeye duruşulmak lâzım gelerek mükâleme meclisinde Re'îs Efendi ile Kapudan Paşa'dan başka ulemâ-yı â'lâmdan dahi dirâyetlü ve nâtıkalu birinin bulunması lâzımeden idügi Şeyhü'l-islâm Efendi'ye ifâde olundukda Hamîdî-zâde'den başka münâsibi olmadığını beyân itmekle efendi-i müşârün-ileyh mükâlemeye me'mûr buyurulmuş ve şurût-ı ittifâka derc olunmak içün Prusya ilçisine îrâd olunmak üzre ba'zı mevâdd bir kâğıda tahrîr olunmuşdur mevâdd-ı merkûme Nemçe'nin masârîf-i seferiyye-i Devlet-i Aliyye'yi tazmîn ve Hotin ve Boğdan ve Bosna eteklerinde eline geçen palankaları Devlet-i Aliyye'ye redd ve mümkün olur ise Nemçe memâlikinden asâkir-i

1 Müddet-i medîde: Uzun zaman.
2 Bi'z-zarûre: İster istemez, mecburi.

İslâmiyye'nin ayak basdıkları mahâl-i adîdenin lâzım olanlarını Devlet-i Aliyye'ye terk ve İngiltere ve Felemenk Prusya'nın müttefiki olmak hasebiyle gerek İngiliz ve Felemenk ve gerek İsvec bu ittifâka dâhil olmak ve İngilterelü Moskov donanmasını Sebte Boğazı'ndan saluvirmemek ve Kırım'ın Rusya'dan istirdâdını Prusyalu zâmin olmak ve Rusya ile Nemçe'nin Karadeniz'den ticâret-i bahriyyeleri men' olunmak ve Devlet-i Aliyye sefere bed' ideli iki sene olub Prusya ittifâkı şimdi idecek olmağla fî-mâ-ba'd muhârebenin imtidâdı mülâhazasıyla masârif-i sâbıkamızdan mikdâr-ı ma'lûm akçe Prusya tarafından Devlet-i Aliyye'ye virilmek husûsları olub Prusyaludan akçe istenilmesi iki müttefik devlet nef' ve zararda müsâvât hâlinde bulunmak ve Devlet-i Aliyye ise harbe mukaddemce mübâşeret itmiş olmasıyla işte bu eyyâm-ı mâziyyeden Prusya dahi hissedâr olmak üzre Devlet-i Aliyye'nin masârif-i sâbıkasından birazını virmek lâzım gelecegi mülâhazasına mebnî ise de Prusyalu Devlet-i Aliyye'ye i'âne sûretiyle arz-ı ittifâk eylemiş olmasına nazaran masârif-i sâbıkaya teşrîk kaydına düşülmek çendân müvecceh[1] bir mâdde olmadığına nazaran mevâdd-ı merkûme telhîs-i kâ'immakâmîye **(s.197)** leffen Abdülhamîd Han Hazretleri'ne arz olundukda işbu mâdde-i ahîre üzerine bu akçe mâddesi soğuk bir şey görinür bize nice akçe virecek fehm idemedim ve Rusyalulardan Kırım'ın istirdâdı mâddesi içün dahi takrîrin bâlâsına henüz Özi gitdi Kırım'ı bir söz ile nasıl terk ider hemân Allâh gâlibiyyet nasîb eyleye lâkin ne mâni' bir kerre yâd olunsun deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuş olmasıyla mevâdd-ı mezkûrenin Prusya'dan akçe mutâlebesi mâddesinden mâ'adâları Prusya ilçisine îrâd ve teklîf olunmak üzre karâr virilmiş idi. Bu günlerde ise Özi'nin istîlâsı havâdisi tevârüd itmekle vükelâ-yı Devlet-i Aliyye perîşân-ı hâtır olmuşlar idi.

Her ne hâl ise Cumâde'l-ûlâ'nın on beşinci güni Hamîdî-zâde Efendi ile Re'îsü'l-küttâb Râşid Efendi Kapudan Paşa'nın Tersâne'de vâki' konağında hâzır oldukları hâlde Prusya ilçisi dahi gelerek akd-i meclis-i mükâleme olundukda ibtidâ Râşid Efendi kelâma şurû' birle ber-minvâl-i meşrûh ilçinin Ordu-yı Hümâyûna gitmesi mahzûrdan sâlim olamayacağı ve Prusya mâddesinin mükâlemesi bu tarafda olub Ordu-yı Hümâyûndan istîzâna[2] hâcet kalmayacağı sadr-ı â'zamın tenbîhnâmesinde münderic oldığını ifâde idüb Prusya ilçisi ise bu husûsda ısrâr ve bir sâ'at kadar ilzâmına sa'y olundukca mülzem olmayub nihâyet sûret-i ye's ile izhâr-ı iğbirâr eylediginden bu keyfiyyet tekrâr evliyâ-yı umûrdan istîzâna ta'lîk birle sened mâddesine nakl-i kelâm olunarak Re'îs Efendi tarafından sened mutâlebesinin münâsibi tavassut mıdır yohsa ittifâk mıdır bunun ikisine göre dahi söyleyecegim vardır deyü su'âl itdikde Prusya ilçisi senedin ve bu maslahatın fâ'idesi Devlet-i Aliyye'nin niyyetine göredir bana kralımın tenbîhi Prusya'nın inzimâm-ı himmeti olmadıkca Devlet-i Aliyye musâlaha itmemek ve Leh kaziyyesi dahi ber-vech-i muharrer senede derc olunmak mâddesidir bu ne tavassut ve ne de ittifâkdır bundan murâdımız mücerred Devlet-i Aliyye bizim haberimiz yoğiken musâlaha idüb de Prusyalu meydânda kalmamakdır dimesine mukâbeleten Devlet-i Aliyye musâlahaya karâr virinceye dek Prusyalu ne vechile hareket idecek muhârebede berâber bulunacak mı deyü Re'îs Efendi tarafından îrâd olunan su'âle cevâben ilçi-i merkûm bu su'âlden murâdınız eger Prusyalu i'lân-ı muhârebe itmek içün ise biz Moskovlu ve Nemçelü ile i'lân-ı muhârebe itmiş gibiyiz ez-cümle Danimarka Moskovlu

1 Müvecceh: Uygun. Doğru. Herkesin teveccüh ettiği, makbul, münasib.
2 İstîzân: Bir hususta izin istemek. İzin için danışmak.

ile ittifâken İsveclü üzerine galebe itmiş iken Prusyalu Danimarka'nın İsvec tarafından çekilmesini ve çekilmez ise sevk-i asâkir ile Danimarka memleketini zabt idecegini Devlet-i Aliyye'ye i'âneten iş'âr ve beyân eyledi ve Lehlü Moskov ile bi'l-ittifâk Devlet-i Aliyye'nin aleyhine hareket idecekler (**s.198**) iken Prusyalu bu ittifâka mâni' oldı Prusyalu kendüyi gösterdigi gibi düşmanlar çekildiler eger yine çekilmezler ise Prusyalu dahi i'lân-ı harb ider deyüb ve kendüsi ittifâk senedi virmekden istinkâf[1] ile hemân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ber-minvâl-i muharrer bir sened aluvirmek isteyüb bunun üzerine ba'zı mübâhasât cereyân itdikden sonra nihâyet bir devlet âhar devlet ile akd-i ittifâk eyledikden sonra fâ'ide ve zararda berâber bulunmak lâzımdır hâlbuki Devlet-i Aliyye böyle bir sened virüh de sonra işine elvirecek bir musâlaha âhar mutavassıt vesâtetiyle düşmanlar tarafından arz olundığı sûretde kabûli Devlet-i Aliyye'ye hayırlu iken bu sened ile merbût olacağından muhârebenin istimrârı[2] lâzım gelerek Devlet-i Aliyye bunca masârife giriftâr olub Prusyalu imtifâ' idecek ve bu hâlin vukû'undan sonra Devlet-i Aliyye muhârebeyi Prusyalu içün itmiş olacak sözün doğrısını söylemeli deyü hakîkat-i hâl açıkdan açığa Devlet-i Aliyye murahhasları tarafından îrâd olınacak ilçi-i merkûm bunı def' idecek cevâb bulamadığından tarîk-i safsataya sülûk birle bunlar sened virmemege bahânedir lâkin Prusyalu gibi bir hayr-hâh devleti te'mîn zımnında sened i'tâsı niçün dirîğ olunayor deyü ta'rîz idüb bunun üzerine cereyân iden ba'zı ebhâs esnâsında devleti tarafından ruhsatı oldığını iş'âr ile işte şimdi beyân iderim ki Devlet-i Aliyye ile akd-i ittifâkdan ictinâb itmem lâkin düşmanlar üzerine nakz-ı ahd Prusyalu tarafından olmamak ve muhârebeye hod be-hod Prusyalu başlamamak lâzımdır düşmanlar tarafından bir sebeb zuhûrunda Prusyalu dahi i'lân-ı harb ider bu sûretde akd-i ittifâk husûsunda Prusyalunun ma'rifeti olmadıkca Devlet-i Aliyye musâlaha itmemek ve Prusyaluya fâ'idelü maslahata Devlet-i Aliyye sa'y itmek musarrah olub bu mukâbelede Prusyalu Devlet-i Aliyye'nin hayırlu makâsıdının husûli esbâbına teşebbüs eylemek mâddesi dahi derc olunur dimesi ber-minvâl-i sâbık taraf-ı Devlet-i Aliyye'den teklîfi musammem[3] olan mevâddın îrâdına tamâmca girîz-gâh oldığmdan Re'îs Efendi mukaddemce zabt olunan mevâdd kâğıdını koynundan çıkarub Devlet-i Aliyye tarafından hayırlu mülâhaza olunan mâddeler bir kâğıda yazılmış idi beyân ideyim diyerek Kırım'ın istihlâsı ve Devlet-i Aliyye'nin masârif-i harbiyyesini Nemçelünün tazınîni ve Hotin ile Yaş'ın ve Bosna kıyılarından istîlâ olunan palankaların reddi ve asâkir-i İslâm'un hîn-i muhârebede ayak basdıkları Nemçe arâzîsinden lüzûmlı olanlarının Devlet-i Aliyye'ye terki ve Rusya ve Nemçe sefînelerinin Karadeniz'de geşt ü güzârdan men'i mâddelerini der-miyân ve Prusya ilçisi dahi bunları bi't-tasdîk[4] Prusya'nın bu bâbda vüs'i mertebe sa'y idecegini beyân itdikden sonra Re'îs (**s.199**) Efendi İngilterelünün ve Felemenklünün dahi bu ittifâka dâhil olmaları ve Devlet-i Aliyye Akdeniz tarafından emniyyet-i kâmile hâsıl idüb de kâffe-i sefâ'ini Kapudan Paşa ma'iyyetiyle Karadeniz'e gönderebilmesiçün İngilterelünün Sebte Boğazı'ndan Rusya gemilerini salıvirnemesine Prusyalunun bir râbıta virmesi ve İsvec Devleti Devlet-i Aliyye'nin müttefiki oldığından her ne vakit Devlet-i Aliyye'ye hayırlu musâlaha mukadder olur ise İsvec musâlahası dahi İsvec Kralı'nın murâdı üzre bizim ile

1 İstinkâf: Geri durup kabul etmeme, kaçınma.
2 İstimrâr: Devam. Sürüp gitmek. Kavi ve dâim olmak.
3 Musammem: Kararlaştırılmış.
4 Bi't-tasdîk: Onaylayarak, tasdik ederek.

bilece akd olunması mâddelerini lede'l-îrâd Prusya ilçisi İngiltere ve Felemenk devletlerinin ittifâka idhâlleri husûsunı şimdi der-uhde idemeyecegini ve ilçilerinin ruhsatları olmadığından bu mâdde anlar ile dahi burada söyleşilemeyerek muhâbereye mevkûf olub bu dahi vakte muhtâc oldığını ve fakat Prusyalunun matlûbı olan sened i'tâ buyuruldığı hâlde Devlet-i Aliyye'nin bu irâdesi tabî'atıyla hâsıl olacağını ve Prusya Devleti'nin muvâzene-i Avrupa'yı muhâfazadan başka bir garazı olmadığını ifâde ve isbât esnâsında İngiltere ve Felemenk devletleri Prusya Devleti gibi istiklâl üzre olmayub belki cumhûriyyet hâlinde olarak bir maslahatın icrâsı birkaç bin kişinin re'yi bir yere gelmege tevakkuf ider ammâ Devlet-i Aliyye Prusya Devleti'yle ittifâk eyledigi sûretde İngiltere ve Felemenk ve İsvec belki hâl-i hâzıra nazaran Leh devletleri dahi berâber bulunarak Prusyalunun teşebbüsâtında Prusya Kralı'na pey-rev olacakları emr-i tabî'idir. Ancak muhârebeye ser-rişte düşmanlar tarafından virilmek lâzım gelür. Zîrâ bizim İngiltere ve Felemenk devletleriyle ittifâkımız tahaffuzî ve tedâfü'î olmağla düşmanlar Prusya aleyhine nakz-ı ahd itdikleri sûretde anlar dahi muktezâ-yı ittifâkları üzre harbe şurû' iderler ammâ Prusyalu bilâ sebeb muhârebeye bed' ve mübâşeret eyler ise anlar karışmazlar ve İngiltere Devleti Rusya sefînelerinin Sebte Boğazı'ndan mürûrına mâni' olmaklığı ta'ahhüd ider mi bilmem fakat bundan garaz Rusya donanmasının Akdeniz'e çıkarılması değil mi buna ne hâcet İsvec Devleti Rusya donanmasını Bahr-i Baltık'dan Akdeniz'e çıkmakdan geçen sene men' eyledigi gibi bu sene dahi men' idebilür. Ve İsveclü Devlet-i Aliyye'nin müttefiki olub egerçi akçe cihetiyle i'âneye ihtiyâcları vardır lâkin Prusya Devleti dahi i'ânede kusûr itdigi yokdur ma'a-mâ-fîh taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi akçe ile İsveclüye i'âne olunmalıdır. Zîrâ güzel çalışdı ve Devlet-i Aliyye'ye güzel hidmet itdi deyüb ve bu mâddelere dâ'ir haylî kîl ü kâl olunub ancak Prusya ilçisi Devlet-i Aliyye'nin istedigi gibi hemân harbe mübâşeret itmek ve Felemenk devletleri dâhil olmak şartlarını sened-i ittifâka derc idemeyecegini iş'âr ve devletinin cenge girişmesini bir sebeb zuhûrına ta'lîk ile ber-vech-i muharrer sened (**s.200**) istid'âsında ısrâr itdigine ve Devlet-i Aliyye ise böyle inân-ı ihtiyârını Prusyalunun yedine teslîm idemeyecegine mebnî işbu sened mâddesine dahi bir karâr virilemeyerek bu da evliyâ-yı umûrun re'y ve irâdesine ta'lîk birle mükâlemeye hitâm virildigi akabinde ilçi-i merkûm koynundan birâz evrâk çıkarub Devlet-i Aliyye'nin hazz idecegi birkaç mâdde ifâde ideyim diyerek ba'zı havâdis beyânına mübâderet birle geçen meclisde söylendigi vech üzre Moskovlu Lehlü ile ittifâk irâdesinde idi şimdi Prusya Kralı'uın vâki' olan ikdâmıyla bundan fârig[1] olmuşlar Leh Kralı'nın Moskovlu olması hasebiyle yüz binden ziyâdeye iblâğ olunan Leh askerini Devlet-i Aliyye aleyhine i'mâl idebilürler idi lâkin Prusya Kralı Lehistân'da olan tarafdârları vesâtetiyle Leh Kralı'nın re'yini ibtâl itmekle zikr olunan Leh askerinin idâre ve i'mâline artık Leh Kralı karışmayub başka âdemler ile idâre olunmak ve Kral'ın hükmi cârî olmamak üzre karâr virilmiş oldığına nazaran Moskovlunun tehyi'e itdirmiş oldığı asker şimdi keudi aleyhine olmuş oldı Leh ittifâkı Moskovlu ile olacak iken şimdi Lehlüler Prusya Kralı'yla bir ittifâk akd itmek isteyorlar hattâ Leh'de olan Prusya tarafdârlarınm kuvvet bulmasiçün Prusya Kralı Leh hudûdına on iki bin asker gönderüb Prusya tarafdârlarını takviyyet zımnında her ne vakit îcâb ider ise Leh'in makarr-ı hükûmeti olan Varşav şehrinde mukîm Prusya ilçisi tarafından tahrîr ve iş'âr oldığı ânda asâkir-i merkûmeyi Lehistân'a idhâl itmek

1 Fârig: Vazgeçmiş, çekilmiş.

üzre ser-gerdeleri me'mûr olmuş ve Leh toprağında şimdi Moskovludan bir ferd kalmamışdır Leh memleketi ise Rusyalıların mahzenleri mesâbesinde olub her ne lâzım olsa ol tarafdan tedârük ider idi şimdi bunların cümlesinden mahrûm oldılar Moskovlunun bu vechile Leh toprağından tard olunmaları husûsunda der-kâr olan zarar yalnız Moskovluya münhasır olmayub Nemçe'ye dahi â'iddir. Zîrâ Moskovlu Leh'den zahîre almakdan me'yûs olmasıyla berü taraflarda bulunan Moskov asâkirine Nemçelü mecbûren zahîre virmekdedir ve Prusyalunun bu gûne harekâtından havf ve ihtirâz ile Nemçelü Macaristân'dan elli bin asker çıkarub Prusya hudûdma gönderdi Moskov Çariçesi dahi Prusya Kralı'nın bu harekâtından gâyet müte'ellim olub Prusya Kralı'na mütevâzı'âne ta'bîrât ile bir kâğıd gönderdi. Ve mazmûnunda Prusya Kralı'nın işbu Leh mâddesine pek o kadar ikdâm itmemesini derc eylemiş idi. Prusya Kralı dahi cevâbında Lehlünün Devlet-i Aliyye muhârebesine karışmalarma ve Moskovlunun Leh arâzîsinde kışlamalarına bir vechile râzı olmadığını beyân eyledi Prusyalu İsvec Kralı'nın murâdına muhâlif hareketi tecvîz eylemez zîrâ gerek Prusyalu ve gerek İsveclü ikisi (**s.201**) dahi düşmanların kuvvetlerini taklîl itmek dâ'iyyesindedirler ancak İsveclü za'îfdir Danimarka'nın hareketi İsveclünün perîşânlığını mûcib oldı idi zîrâ hem Moskovluya ve hem Danimarkaluya mukâvemet idemez ammâ Darimarka girü çekildigi sûretde yalnız Moskov ile elleşür ve Moskov donanmasını Bahr-i Baltık'dan taşra çıkarmama elinden gelür. Binâ'en-aleyh Prusya Devleti Danimarkaluyı tahvîf[1] iderek Mayıs ayına dek İsveclü ile mütâreke itdirdi. Bundan sonra Prusyalu mütârekeyi uzadır veyâhûd İsveclüye hayırlu olarak musâlahalarına nizâm virir bundan akdem Devlet-i Aliyye ile İsveclü berâber olarak Moskov musâlahasına Prusya Kralı tavassut husûsını Moskovluya arz itmiş idi Moskovlu tarafından ne kabûl ve ne adem-i kabûl sûretinde hîle-kârâne cevâb virildiginden Prusya Kralı dahi İsveclüyi bir vechile terk idemeyecegini bayağı açıkdan açığa Moskovluya yazdı deyüb ifâdâtını itmâmdan sonra Nemçelü ile Devlet-i Aliyye'nin mütârekeye karâr virdigini istimâ' idiyorum aslı var mıdır dimekle berü tarafdan dahi karâr virildigi yokdur ancak Nemçe tarafından Belgrad ser'askerine ve Ada Kal'ası taraflarına âdem ve kâğıdları gelüb mütâreke istid'â eylemişler ve Ada tarafına gelan âdemleri Nemçelü Belgrad ser'askeriyle mütârekeye karâr virdi dimişler taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi cevâb virilüb böyle bir iki mahalde mütâreke ve sâ'ir mahallerde muhârebe olunmak olur şeylerden degildir mütârekenin esâsı ve müddeti ve şerâ'iti bilinmelü ve mütâreke didikleri şey umûmî olmalıdır. Çünki mütâreke ister iseniz buraları tebeyyün itmelidir vâdîlerinde Belgrad'dan ve Vidin ser'askeri tarafından cevâb yazılmak üzre Ordu-yı Hümâyûndan tahrîrât gönderildigini bilürüz Belgrad'dan henüz bir haber yokdur dinildikden sonra ilçi-i merkûm Özi'ye dâ'ir bir iki günden berü ba'zı kîl ü kâl vukû' buldı acaba bunun aslı var mı dimekle biz dahi bu sadedi efvâhdan[2] istimâ' ideyoruz tahrîrât yokdur bundan sonra geldikde sıhhat ve adem-i sıhhati ma'lûm olur cevâbıyla geçişdirilmişdir.

Ber-minvâl-i sâbık taraf-ı Devlet-i Aliyye'den İsvec Devleti'ne hengâm-ı muhârebede senevî sekiz bin kîse akçe virilmek üzre mukâvele olunmuş ve İsveclü Rusya ile muhârebe itmekde bulunmuş ise de henüz bu husûs senede rabt olunmamış ve meblağ-ı merkûm dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilememiş oldığından meblağ-ı merkûmun i'tâsıyla sened-i

1 Tahvîf: Korku vermek. Ürkütmek. Korkutmak.
2 Efvâh : Ağızlar.

ittifâkın imzâ olunmasına dâ'ir çend mâh mukaddem İsvec ilçisi bir cevâb-ı kat'î isteyüb Devlet-i Aliyye'nin iki tarafa seferi olmak hasebiyle bu akçeyi virmege hazînenin tahammüli yok ise de İsveclü harbden çekilüb de Rusya'nın Bahr-i Baltık'daki donanması Akdeniz'e gelecek (**s.202**) olur ise sâ'ir mazarratından başka Akdeniz tarafının muhâfazası içün Devlet-i Aliyye bu meblağın birkaç katmı sarf itmege mecbûr olacağından ve hiç olmaz ise şimdilik bir üç bin kîse akçe virilse İsveclü şevk ve gayrete getürilerek menâfi'-i külliyyeyi mûcib olur idi deyü mülâhaza ve temennî olunub ancak hazînenin müzâyakası ber-kemâl olmağla buna dahi bir çâre bulunamadığından müzâyaka-i mâliyyenin böyle güzel fırsatları fevt itdirmesine nazaran te'essüfle bakılur ve İsvec ilçisine cevâb-ı ye's dahi virilemeyüb birer sûretle avudılur idi. İlçi-i merkûm ise bu esnâda Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr virüb mazmûnunda İsvec Kralı'nın mücerred Devlet-i Aliyye'ye mu'âvenet ve arz-ı hidmet zımnında kendi memleketini ve zâtmı tehlikeye ilkâ itmiş olmasıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Kral-ı müşârün-ileyhin ibrâz eyledigi hidemâta mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesi üzre mu'âmele buyurulmak me'mûlünde oldığı beyânıyla çünki arz olunan mâdde mevâdd-ı cesîmeden olub vakt-i fırsatı ganîmet bilmek lâzım gelerek ya tarafeyne â'id olan husûsun tesviyyesi veyâhûd kendi memleketinin bundan böyle emniyyeti içün bilâ-te'hîr ve terâhî iktizâ iden esbâba teşebbüs eylemesi lâzıme-i hâlden oldığına mebnî taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilecek cevâb-ı kat'îyi şifâhen Re'îs Efendi'den almak üzre mülâkât istid'â eylediginde ber-minvâl-i sâbık bir cevâb-ı kat'î virilemeyeceginden başka bu günlerde Prusya mâddesinin mükâleme ve müzâkeresiyle uğraşılarak İsvec ilçisiyle meclis-i mükâleme akdine vakit olmadığından Devlet-i Aliyye İsveclünün hidmetini aşırı derecede takdîr ve tahsîn idüb andan bir şey dirîğ itmez lâkin Devlet-i Aliyye'nin iki tarafa seferi olmak hasebiyle mevcûd hazîneden size akçe virilse sonra biz ziyâde müzayakaya dû-çâr oluruz. Binâ'en-aleyh size virecegi akçeyi ba'zı mahallerden havâle eyledi ve tahsîline ikdâm olunmakdadır. Ammâ ne vakit tahsîl ve teslîm olunacağı ma'lûm degildir deyü tercümân vâsıtasıyla İsvec ilçisine haber gönderilmek ve Devlet-i Aliyye her [ne] zamân â'dâsıyla musâlaha ider ise İsvec Devleti'nin dahi musâlahada berâber bulunmasını tasmim itmişdir. Hattâ Prusyalu ittifâka tâlib olmağla İsveclünün dahi bu ittifâkda berâber bulunmasını Prusya ilçisine îrâd eyledi deyü bir imtinâncık[1] olunmak ve bu sûretle birâz daha İsvec ilçisi avudulmak sûreti bi't-tasmîm hemân der-dest isti'câl olan Prusya mâddesi içün Cumâde'l-ûlâ'nın on yedinci güni Şeyhü'l-islâm konağında yine bir meclis-i meşveret akd olub evvelâ Karadeniz sevâhilinin muhâfazası ve Dersa'âdet'e zahîre celbinin çâresi tezekkür olundukdan sonra Prusya mâddesi der-miyân olunarak Prusya'ya ber-minvâl-i meşrûh sened virilemeyecegi gibi cevâb-ı ye's virilmekde dahi düşmanlarımız (**s.203**) iki iken Prusya gibi bir kavî düşman dahi meydâna çıkmak mahzûrı der-kâr olmağla etrâfıyla mülâhaza olunarak bu bâbda ehven-i şerrin ne ise ihtiyâr olunmak lâzım gelecegi huzzâra ifâde olundukda bu mâdde üzerine yine dört beş sâ'at müzâkere ve mübâhase olunub nihâyet tekrâr Prusya ilçisi ile mülâkât ve İngiltere ve Felemenk ve İsvec dâhil olarak Devlet-i Aliyye ile Prusyalu akd-i ittifâk eylemek sûreti ba'zı mukaddemât-ı münâsibe ile bir kerre daha kendüsüne îrâd olunmak ve yine bu sûretden ictinâb ile hemân matlûbı olan sened istid'âsında ısrâr ider ise senede dercini istedigi fıkra ki her ne vakit Devlet-i Aliyye musâlaha idecek olur ise Prusyalu mutavassıt olmak mâddesidir. Buna

1 İmtinân :İyiliği başa kakma.

mukâbil olarak Prusyalu i'lân-ı harb idinceye dek eger düşmanlar tarafından başka devletler vesâtetiyle musâlahaya rağbet olunur ise Prusyalunun tavassutuna ta'lîk birle redd olunmak lâzım gelmeyüb fakat evvel emirde bir kerre Prusyaluya bi'l-ihbâr kabûl-i şirket ider ise fe-bihâ itmedigi sûretde Devlet-i Aliyye dîger vâsıta ile akd-i musâlaha idebilmek ibâresi dahi derc ve ilâve kılınmak ve her hâlde Prusya'ya cevâb-ı ye's virilmeyerek ser-rişte-i mükâleme elden bırağılmamak üzre ittifâk-ârâ[1] ile karâr virildi.

Binâ'en-aleyh Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi ikisinde yine Kapudan Paşa'nın konağında Hamîdî-zâde Efendi ve Re'îs Râşid Efendi hâzır oldukları hâlde Prusya ilçisi ile bi'l-mülâkât akd-i meclis-i mükâleme olunub Prusya Devleti'nin Devlet-i Aliyye ile bi'l-ittifâk Nemçe ve Moskov ile muhârebeye girişmesi şartının sened-i ittifâka derc olunması Prusya ilçisine îrâd olunmasının üzerine bir haylî mübâhaseler cereyân eyledigi hâlde ilçi-i merkûm senede böyle bir şart derc idemeyecegini kat'iyyen ifâde itmekle Devlet-i Aliyye murahhasları tarafından dahi çünki Prusyalı şimdi cenge mübâşeret idemez ammâ giderek olur diyorsın bâri kralın ne vakit ceng idebilecegini tahmîn ve beyân et biz de bu husûsı ta'yîn-i müddet ile senede derc idelim dinildikde ihtimâl ki kralım hiç ceng eylemeye ve ihtimâl ki yarın bir sebeb zuhûrıyla cenge başlaya mechûl-i maslahata söz viremem diyecek berü tarafdan dahi çünki bu sûrete dahi râzı olmuyorsunuz hatırımıza bir dîger sûret geliyor ba'dehu evliyâ-yı umûrdan istîzân olunmak üzre şimdi kendi sözimiz olarak söyleyelim istediginiz sened ki Devlet-i Aliyye her ne zamân musâlaha ider ise Prusya'nın tavassutıyla itmesi mazmûnını müfiddir bu ibâreye bir istisnâ derc idelim ya'nî Devlet-i Aliyye istediğiniz senedi virsün lâkin bu senedi virdikden sonra bir âhar mutavassıt vesâtetiyle düşmanlar tarafından musâlaha-i hayriyyeye rağbet vukû' bulacak olur ise (**s.204**) Devlet-i Aliyye Prusyaluya haber virüb tavassutda şirketi kabûl ider ise fe-bihâ itmedigi sûretde Devlet-i Aliyye mücerred bu ihbâr ile mazmûn-ı senedi îfâ itmiş olınak şartı derc olunub bu kayd-ı ihtirâz ile Prusya'ya teslîm-i inân-ı ihtiyâr itmek şi'ârından şân-ı Devlet-i Aliyye muhâfaza olunmak sûretini müzâkere idelim dinilerek bunun üzerine haylî münâkaşalar cereyândan sonra ilçi-i merkûm dahi bâri şu vechile derc olunsa ki Devlet-i Aliyye akd-i musâlahada kendüye fevâ'id anlar ise Prusyaluya îrâd itsün Prusya Kralı'nın mümâşât idecegini Devlet-i Aliyye me'mûl ider deyü yazılsa hoş olur zîrâ bilâ-vâsıta akd-i musâlaha dahi câ'izdir fakat biz Avrupa devletlerinin hud'alarını bildigimizden halli işkâl ile Devlet-i Aliyye'ye fâ'idelü olub olmadığını bildiririz deyüb ancak berü tarafdan Devlet-i Aliyye me'mûl ider ta'bîri kabûl olunamadığından bunun üzerine dahi birâz münâza'a olundukdan sonra Re'îs Efendi böyle olmaz ibtidâ bir sûret kaleme alınub tarafeynden görilerek ba'zı mevâdd-ı ilâve ve tarafeynden yek-dîgere irsâl ve irâ'e olunur ve bu vechile bir sûrete râbıta virilür deyüb maslahat karâr bulur gibi olmuş ise de ilçinin orduya gitmesi bahsinde berü tarafdan yine mahzûr beyân olunmasından ilçi münfa'il olmasıyla yine iş bitmemiş olacağı anlaşıldığından bu mâdde dahi tekrâr sadr-ı â'zam tarafından istîzâna ta'lîk birle meclise hitâm virilecegi hengâmda ilçi-i merkûm bir mâdde dahi ifâde ideyim diyerek söze şurû' birle düşmanlar taraf-gîrleri olan gerek Fransa ve gerek sâ'ir bed-hâh devletler vâsıtalarıyla ba'zı muvahhiş ve fenâ havâdis neşr ideyorlar bundan garazları Devlet-i Aliyye vükelâsını birbirine düşürüb nefsâniyyet ve bürûdet ilkâsıdır ve Âsitâne-i Aliyye'de bir hâdise zuhûrını isterler hayr-hâhlığım muktezâsı

1 İttifâk-ı ârâ: Görüş birliği.

üzre bu makûle erâcîfin def'ine bir çâre hatırıma gelür cevâmi'-i şerîfede meşâyih va'z ve nasîhat esnâsında halkı cenge teşvîk ve tergîb itdikden sonra o makûle ekâzîb ve erâcîfe bir vechile ihâle-i sem' ve i'tibâr olunmamasını dahi yâd ve tezkîr eylemelerini ihtâr iderim didikde Kapudan Paşa ve Hamîdî-zâde dahi ne mâni' böylece halka ifâde eylemeleri tenbîh olunsun didiklerinden sonra ilçi bir mâdde dahi ifâde idüb de anınla meclise hitâm virelim diyerek Nemçe Casarı ve Almanya İmparatorı olan Jozef'in hasta ve müsteskî oldığını ve illeti sadrında olub ifâkat[1] me'mûl olmadığını ع (mesâ'ibu kavmin inde kavmin fevâ'idu)[2] mazmûnı siyâkında sevk ve îrâd eylemişdir.

Bu vechile tayy-ı bisât-ı meclis olundukdan sonra ber-vech-i mukâvele Prusya ilçisi tarafından kaleme alınub Re'îs Efendi'ye gönderilmiş olan sened sûretidir.

(**s.205**) Devlet-i Aliyye gerek Moskov ve gerek Nemçelü ile ancak Prusya Kralı tavassutı ile akd-i musâlaha itmek üzre va'd ve der-uhde ider kaldı ki âhar bir devlet tarafından fâ'idelü ve menfa'atlü îrâdât ile taraf-ı devletlerine arz-ı musâlaha olunur ise mâdde-i mezkûre Prusya Kralı'na ihbâr olundukda zikr olunan devlet ile ma'an Prusya Kralı mutavassıt olmak istemez ise ol sûretde Devlet-i Aliyye bâlâda mezkûr va'd ve ahdini îfâ itmiş olub musâlahayı istedigi vech üzre akd itmek üzre serbest ola.

İşte Prusya ilçisi nihâyet kabûl idebilecegi sened sûreti olmak üzre işbu sûreti Re'îs Efendi'ye irsâl idüb ber-minvâl-i sâbık akîb-i mükâlemede ba'zı erâcîfin[3] intişâr bulmakda oldığını beyân sırasında Fransa Devleti'ni dahi bed-hâhlar sırasına koyarak Fransa ilçisinin ilkâ'âtına ihâle-i sem' ve i'tibâr olunmamak lâzım gelecegini iş'âr itmiş oldı ise de bu esnâda vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin Prusya'dan ise Fransaluya i'timâdı daha ziyâdece oldığından ve bu makûle dekâyik-i politikanın ba'zı süferâ ile müzâkeresinde fâ'ide melhûz bulundığından nâşî bu keyfiyyet dahi İsvec ve Fransa ilçilerinden başka başka ve gâyet mahremâne olarak tercümânları vesâtetleriyle su'âl olundukda İsvec ilçisi Prusyalu bizim müttefikimiz oldığından İsvec ilçisi oldığım haysiyyetiyle Devlet-i Aliyye Prusyaluyı dost bilsün dirim ammâ ilçilikden kat'-ı nazar ile mahremâne ve hayr-hâhâne olarak Devlet-i Aliyye Prusya'yı elden bırakmasun lâkin pek de sözine aldanmasun ya'nî ipiyle kuyuya inmesün dirim dimiş ve Fransa ilçisi dahi Prusyalunun bu teklîfi zimâm-ı maslahatı eline alub da diledigi gibi idâre iderek işi bitdikden sonra Devlet-i Aliyye'yi tanımamak niyyetine mebnîdir fakat Prusya ilçisinin esnâ-yı mükâlemâtda Prusya Kralı Moskov ve Nemçelü ile muhârebeye âmâdedir lâkin sebeb zuhûrına müterakkıbdır ve ol sebeb dahi düşmanları tazyîk ile hemân hâsıl olmuş gibidir deyü îrâd eylemiş oldığı sözler iktizâsına göre mukaddime olarak virilecek senede derc ve idhâl olunur ise hoş olur zîrâ Prusya Kralı ba'de Moskov ve Nemçelüye ba'zı îrâdât ile kendi makâsıdını tervîc dâ'iyyesinde oldığı sûretde mazmûn-ı sened Prusyalunun hareketi Moskov ve Nemçelünün aleyhine oldığını iş'âr idecegine mebnî Prusyalu sened-i mezkûrı başkasına gösteremez vaktiyle bunun çok fâ'idesi olabilür kaldı ki bu sened on beş gün kadar te'hîr olunsa pek â'lâ olur zîrâ on beş güne dek Moskov'dan hafî olarak Nemçelünün Devlet-i Aliyye ile musâlahasına dâ'ir haber me'mûl ideriz ve bizim tavassutumuz haberinin vürûdına dahi intizâr itmekdeyiz eger te'hîr itmeyüb senedi

1 İfâkat: Hastalığın iyi olması, iyiliğe dönmesi.
2 "Bir kavmin başına gelen musibetler diğer bir kavim için faydalı olabilir."
3 Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar, düzmeler.

hemân Prusyaluya (**s.206**) virir iseniz nass-ı sened üzre Prusyaluya ihbâr lâzım gelür o dahi Moskovluya söyler sonra Nemçelüyi sulhdan men‘ iderler deyü tercümânı vâsıtasıyla haber göndermiş idi.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altıncı güni bu mâddenin müzâkeresiçün Şeyhü'l-islâm konağında akd-i meclis-i meşveret olunub ber-minvâl-i muharrer Prusyalunun matlûbı olan senede bir istisnâ ilâvesiyle Prusya ilçisi ırzâ olunabildiği huzzâra ifâde olundukda cümlesi tasvîb ve tahsîn idüb ancak bunda dahi bir şey’ hâtıra gelür ki senedin i‘tâsından sonra âhar bir mutavassıt zuhûrunda ber-mûceb-i sened Prusyaluya haber virilüb de işine elvirmediği sûretde kendi merâmına revâc virmek içün lâ ve ne‘am[1] şıklarından ârî sâdece su’âl ve cevâblar ile maslahatı uzatması ihtimâli der-kâr oldığına nazaran yine istimrâr-ı muhârebe mahzûrı mündefi‘ olmamış olur işte bu dakîka dahi mülâhaza olunmalıdır dinildikde huzzârın cümlesi bu mülâhazayı teslîm idüb lâkin Prusyaluya cevâb-ı ye’s virildigi sûretde melhûz olan mahzûra nisbetle işbu mülâhaza olunan mahzûr mevhûm ve ehvendir kaldı ki birâz da tevekkül lâzımdır deyü ber-vech-i meşrûh sened virilmek üzre cümle-i huzzâr ittifâk eyledikleri akabinde Prusya ilçisi tarafından gönderilan sâlifü'z-zikr[2] sened sûreti kırâ’at olundukda işte sened deyü virilecek su pâlûzesi[3] gibi bir şey ba‘zı mahalleri iktizâsına göre tashîh olunarak virilmekde mahzûr olmadığını ulemâ efendiler bi'l-ittifâk ve sâ’irleri dahi istihsân itmişler ise de bu mâdde mevâdd-ı sâ’ireye makîs olmayub sonra iş içinde bulunanlara ta‘rîz olunmamak içün etrâfıyla mülâhaza olunmak lâzım gelmekle ber-minvâl-i sâbık mahremâne olarak Prusya'nın müttefiki ve Devlet-i Aliyye'nin sadâkat-kârı olan İsvec ilçisinden ve Prusya'nın zıdd-ı kâmili olan Fransa ilçisinden istimzâc olundukda ber-muktezâ-yı vakt ve hâl Prusyaluyı tenfîr[4] itmek Devlet-i Aliyye'ye muzırr oldığı gibi pek de emniyyet câ’iz olmadığını ikisi dahi ifâde idüb hattâ Prusyalu Nemçe ve Moskov ile muhârebeye âmâdedir ve şimdiki harekâtı giderek düşmanlar ile muhârebeyi mûcib olur deyü ilçisinin mükâleme meclislerinde söyledigi sözler mukaddime olarak virilecek senede derc ve idhâl olunur ise vaktiyle bunun çok fâ’idesi olur deyü Fransa ilçisinin haber göndermiş oldığı dahi huzzâra ifâde olundukda fi'l-vâki‘ senede böyle bir mukaddime derc olunsa fâ’ide melhûzdur didiklerinden sonra Fransa ilçisi Nemçelü Moskovludan mufârakat ile yalnızca Devlet-i Aliyye ile akd-i musâlahaya tâlib olmak ve gâlibâ on beş güne dek haberi gelmek me’mûldür Prusyaluya senedin i‘tâsı birâz te’ehhür ider ise Fransa'nın tavassutıyla Nemçe musâlahasına (**s.207**) nizâm virilmek melhûzdur. Ol vakit Prusyaluya yalnız Moskov içün sened virilür ammâ şimdi Prusyaluya sened virildigi sûretde Nemçe musâlahasını Prusyaludan sormak lâzım gelür. Bu musâlaha ise Moskovludan gizlü tutulmak lâzım geldigi hâlde Prusyalu Moskovluya haber virib iş bozılur vâdîlerinde tercümânı vâsıtasıyla Re’îs Efendiye haber göndermiş olub sened i‘tâsı egerçi te’hîr kabûl ider mevâddandır lâkin sened i‘tâsından akdem Fransalunun tavassutı zuhûr ile Prusyaluya haber virilmeksizin Nemçe musâlahasına râbıta virilse be-her-hâl Prusyalu dil-gîr olarak Moskov ile bi'l-ittifâk Devlet-i Aliyye aleyhine kıyâm ider ise Nemçe musâlahasının fâ’idesi olmaz ve eger Prusyaluya

1 Lâ ve ne‘am: Hayır ve evet. Daha çok, hiçbir fikir beyan edilmediği zamanlar kullanılır.
2 Sâlifü'z-zikr: Zikri geçen, bildirilen.
3 Su pâlûzesi: Su muhallebisi, su peltesi.
4 Tenfîr: Nefret ettirme, ettirilme, iğrendirme, iğrendirilme, tiksindirme, tiksindirilme.

haber virilecek olur ise Nemçelü musâlahaya tâlib oldığını Moskovludan mektûm tutmak dâ‘iyyesinde oldığı takdîrce musâlaha râbıta bulamaz işte burası dahi huzzârın ma‘lûmları olub da ana göre ittifâk-ârâ ile karâr virilmek lâzım gelür dinilmesinin üzerine herkes hâtıra gelanı söyleyüb bi'l-âhire i‘tâ-yı sened husûsı uzadılur ise Prusya ilçisinin şimdiki ta‘cîline nazaran Devlet-i Aliyye'nin adem-i kabûlüne haml ile me’yûs olıcak mazarrat-ı melhûza der-kârdır kaldı ki Prusyaluya sened gerek şimdi virilsün ve gerek Ordu-yı Hümâyûna tahrîr ile birâz sonraca virilsün mâdâmki Devlet-i Aliyye tarafından söz virilecekdir sonra hilâfı olarak Prusyaludan gizlü Fransa ilçisiyle Nemçe musâlahası söyleşilmek münâsib olmaz. Zîrâ Devlet-i Aliyye sözünde sâbit olmamış olur artık Prusyaluya sened virilsün Fransalu Nemçe musâlahasına arz-ı tavassut idecek oldığı takdîrce Prusyaluya bi'l-ihbâr müşâreket itmesi teklîf olunur kabûl olunur ise ne â‘lâ olunmaz ise senedin muktezâsı icrâ olunur ve's-selâm. Fakat bu vechile i‘tâ-yı sened mâddesi orduda îrâd olunan ittifâk sûretine mugâyir oldığından bir kerrede sadr-ı â‘zam hazretlerine yazılmak lâzım gelür ilçinin orduya gitmesi husûsı dahi sadr-ı â‘zama yazılub ma‘lûmları oldukdan sonra bunda bir be’s olmamak gerekdir deyü huzzâr tarafından kat‘iyyen cevâb virilerek meclis hitâm bulmuş ve Abdülhamîd Han Hazretleri dahi Prusyalu bizim ile berâber olub öte tarafdan düşman üzerine hücûm idecek imiş şâyi‘ası virildigi sûretde ilçinin orduya gitmesinden bir hatar melhûz olmamak gerek deyü buyurmuş idi.

Ber-minvâl-i sâbık Fransa ilçisinin ihtârı üzerine virilecek senede bir mukaddime ilâve ve ba‘zı mahalleri tashîh birle Bâb-ı Âlî'de kaleme alınan sûret budur.

Prusyalu geçen seneden berü Devlet-i Aliyye'nin tarafdârlığını iltizâm ve tertîb-i asker ve techîz-i (**s.208**) leşker ile Devlet-i Aliyye düşmanları olan Moskov ve Nemçe hudûdlarına tesyîr ve bu vechile düşmanlarının Devlet-i Aliyye hudûdları karşularında nısf kuvvetlerini izâle eyledigini ve devlet-i müşârün-ileyhin bu hareketi çok geçmeyüb zikr olunan Devlet-i Aliyye düşmanlarıyla muhârebesini mûcib olacağını ve i‘lân-ı muhârebe idecegini ve Devlet-i Aliyye'ye dostluğı bu derecede idügini haşmetlü Prusya Kralı'nın Âsitâne-i Aliyye'de mukîm ilçisi cenâbları mecâlis-i mükâlemenin her birinde beyân ve ihbâr idüb li-ecli'l-itmînân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zikri âtî husûs içün bir sened mutâlebe itmekle Devlet-i Aliyye dahi Kral-ı müşârün-ileyhin şimdiye dek zuhûr iden gayret ve tarafdârlığının makbûliyyeti ve bundan sonra zuhûrı mev‘ûd olan gayret ve sadâkatinin nezd-i Devlet-i Aliyye'de meczûmiyyetini i‘lân içün taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zikri âtî şurûtı muhtevî işbu senedin i‘tâsı lâzım gelmişdir. Devlet-i Aliyye Moskov ve Nemçelü ile birden veyâhûd başka başka musâlaha oldukda Prusya Kralı tavassutıyla akd-i musâlaha itmek üzre va‘d ider kaldı ki âhar bir devlet tarafından arz-ı tavassut-ı musâlaha-i hayriyye olunur ise veyâhûd düşmanlar kendüleri musâlahaya tâlib olurlar ise dostâne Prusya Kralı'ua ihbâr oluna eger Kral-ı müşârün-ileyh ol arz-ı tavassut iden devlet ile şirket ider ise ve bilâ-vâsıta düşmanlar tarafından arz olunan musâlahaya tavassut ider ise fe-bihâ ve illâ şirket ve tavassut itmek istemez ise ol takdîrde Devlet-i Aliyye va‘dini îfâ itmiş olub musâlahayı her kimin ma‘rifetiyle itmek ister ise bilâ-mâni‘ akd eyleye.

İşte Prusyaluya virilecek sened sûreti bu kalıba ifrâğ olunarak taraf-ı sadr-ı â‘zamîden istîzâna ta‘lîkan i‘tâ olunacağı Prusya ilçisine bi'l-iş‘âr gerek bu sûret ve gerek Prusya ilçisinin göndermiş oldığı sûret ve meclis mazbatası ve evrâk-ı sâ’ire Ordu-yı Hümâyûna

tesyâr ile cevâbına intizâr olundığı esnâda çünki İspanya Kralı bu hilâlde vefât iderek yerine oğlı câlis-i sandâlî-i kraliyyet olmağla bu dahi babası gibi Saltanat-ı Seniyye'nin devâm-ı fer ve şevketine hâhiş-ger midir deyü Re'îs Efendi tarafından îrâd olunan su'âle cevâben İspanya ilçisi Cumâde'l-âhire evâ'ilinde Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr-i resmî takdîm ile kral-i cedîd dahi babasının meslegini ihtiyâr ile Devlet-i Aliyye'nin devâm-ı fer ve ikbâline hâhiş-ger oldığını bi'l-beyân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den muntazır oldığı cevâbın bundan böyle ta'vîk[1] ve te'hîri Saltanat-ı Seniyye'nin muktezâ-yı maslahatına muzırr olacağını iş'âr ve tavassut husûsunda bir cevâb-ı kat'î istid'âsında ısrâr itmesi üzerine bu ana dek ilçi bege bir cevâb virilmemesi Devlet-i Aliyye harb ile meşgûl olarak musâlaha tarafını hâtırına getürmedigine mebnîdir ve düşmanları tarafından sulha rağbet ve taleb vukû' bulmadıkca musâlaha sohbetini kâle degil zihnine bile getürmez. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye'nin İspanya Devleti'ne i'timâdı oldığmda (s.209) şekk ve şübhe yokdur fakat İspanya Kralı'nın tavassutuna râzı olub olmayacağının beyânı düşmanlar tarafından musâlahaya meyl ve hâhiş vukû'ı resmen taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ifâde olunmağa mevkûfdur dinilüb bu sûretin icrâsı ise keyfiyyetin İspanya'ya tahrîr olunmasına ve İspanya Kralı'nın dahi düvel-i muhârebe ile muhâberesine tevakkuf eylediginden bu sûretle bir haylî vakit kazamldı dinilür iken çend rûz mürûrunda İspanya ilçisi Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr gönderüb mazmûnunda düşmanların musâlahaya tâlib olduklarını ve irâde olunur ise bu sene muhârebeye şurû'dan evvel olmak lâzım geldigini ve evvel emirde Yedikule'de mahbûs olan Moskov ilçisinin ıtlâkı lâzım gelecegini ve eger Devlet-i Aliyye musâlahayı İspanya tavassutıyla akd itmeyüb de âhar gûne re'y ider ise İspanya Devleti yine dostluğı elden bırakmayub hüsn-i sa'yını dirîğ itmeyecegini İspanya Kralı ilçisine yazmış oldığını beyân ve inhâ itmekle bundan sonra cevâbını aralık aralık İspanya tercümânı Bâb-ı Âlî'den su'âl itmekde bulunmuşdur.

İsvec ilçisi dahi bu günlerde Re'îs Efendi ile mülâkât isteyüb mülâkâtdan garaz akçe mâddesi idügi meczûm ve hazînenin hâli ma'lûm ise de birkaç def'a Re'îs Efendi ile ictimâ' ve mükâleme istid'â itdiginde ba'zı â'zâr-ı vâhiye[2] ile savuşdırılmış oldığından şimdi dahi bir sûretle i'tizâr olunsa münkesir olacağı zâhir olmağla nâ-çâr bu istid'âsına müsâ'ade olunarak Cumâde'l-âhire'nin beşinde Re'îs Efendi ile ilçi-i merkûm mülâkât birle akd-i meclis-i mükâleme itdiklerinde ilçi-i merkûm akçe husûsunda fî-mâ-ba'd vakit kalmadığından bu bâbda bir cevâb-ı kat'î virilmesinin lüzûmunı beyân sadedinde İsvec Kralı Devlet-i Aliyye'nin bir sözüyle Moskovluya i'lân-ı harb iderek bunca meşâkk[3] ve mehâliki[4] ihtiyâr eyledigini ve bir seneden berü itdigi hidmetin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mukâbelesini görmeyüb ve işbu akçe mâddesi on beş mâha karîbdir sürinerek bir karâr bulmayub şimdiye kadar bir mikdâr virilmiş olsa idi medâr-ı teselli olarak bâkîsine dahi bir müddet sabr olunabilecek idügini ve şimdi bâri sekiz bin kîsenin ale'l-hesâb olarak nısfı ve hiç olmaz ise rub'ı virilse bâkîsi çend mâh sonra virilmek üzre hemân ittifâk senedine bir râbıta virilerek işe şurû' olunabilecegini ve hâlbuki İsveclü ile Moskovlunun eyyâm-ı muhârebeleri mevsimine altmış altmış beş gün kalub şimdi akçe virilse İsvec memleketine

1 Ta'vîk: Oyalandırma, geciktirme, geciktirilme.
2 A'zâr-ı vâhiye: Asılsız özürler; gerçeğe uymayan özürler.
3 Meşâkk: Zahmetler, mihnetler, sıkıntılar.
4 Mehâlik: Tehlikeli yerler veya işler.

ancak ol vakte kadar vâsıl olabileceginden fî-mâ-ba'd te'hîr ve imhâle vakit kalmadığını ve İsvec Kralı bu husûsda me'yûs olur ise sa'yına fütûr gelerek bir seneden berü itdigi hidmeti sene-i âtiyyede idemeyecegini der-miyân eyledigi gibi Re'îs Efendi dahi i'tizâr siyâkında İsvec Kralı cenâblarının hareket-i gayyûrânesi her ne kadar kendi memleketinin ırz (s.210) ve nâmûs ve şânını vikâye ve tekmîl fâ'idesini istihsâle vesîle ise dahi zımnında Devlet-i Aliyye'ye hayır ve menfa'ati mûcib bir hâlet idügi bir vechile inkâr olunamaz ve İsvec Kralı'nın menâfi'-i Devlet-i Aliyye'yi mûcib ba'zı hâlâta ikdâmı ne derecede ise Devlet-i Aliyye sad çendân anın istikmâl-i esbâb-ı refâh ve rahatına sâ'î oldığına binâ'en el-yevm mültemisi olan akçenin tanzîmi fikriyle meşgûldür. Ve eger Devlet-i Aliyye'nin seferi yalnız Rusya'ya münhasır kalmış ola idi şimdiye dek bu sekiz bin kîse İsveclüye virilmiş olur idi. Lâkin Nemçe dahi nakz-ı ahd itmekle Devlet-i Aliyye'nin mevcûdı olan akçe ancak iki tarafa olan seferlerin masârifine kifâyet idebilür. Binâ'en-aleyh İsvec Devleti'ne virilecek akçe mevcûddan virilemediginden tahsîlâtdan havâle vechile i'tâsına karâr virildi. Lâkin henüz bu havâlât tamâm olmadı ki sened-i ittifâk husûsı dahi müzâkere olunub da râbıtası virile ve falân vakitde olur deyü kat'î vech üzre bir cevâb dahi viremem akçe mâddesiyle sened-i ittifâk husûsı ise birbirine menût ve merbût gibidir. Kaldı ki senedim tanzîmine mübâşeret olundukda senevî i'tâsı va'd olunacak mebâliğ dahi ta'dîl ve tesviyye olunmalıdır. Zîrâ sekiz bin kîse pek çokdur be-her-hâl tenzîli lâzımdır deyü mukâbele eyledikde merkûm İsvec Kralı'nın derece-i hulûs ve gayretine nazaran mikdâr-ı mezkûrun çok bir şey olmadığını isbâta şurû' ile Devlet-i Aliyye sefere mübâşeret eyledigi gibi İsvec Kralı dahi alenen Rusyalu aleyhine hareket ider ise matlûbı olan sekiz bin kîse virilür deyü va'd buyuruldığından bu mâddeyi kralıma yazmış idim o dahi evvel emirde Rusya aleyhine hareket idecegini bu tarafa yazub da taraf-ı Devlet-i Aliyye'den akçe maslahatının râbıta bulmadığı haberine intizâr itmesi lâzım gelür iken kemâl-i gayretinden nâşî vakit geçürmemek ve Moskov donanmasının Bahr-i Baltık'dan çıkmasına meydân virmemek içün Devlet-i Aliyye'nin bu kadarcık sözine binâ'en Moskovluya i'lân-ı harb idüb bunca mihan ve meşakkati ihtiyâr ile uğûr-ı Devlet-i Aliyye'de bezl-i iktidâr eyledigine ve masârif-i seferiyyesi yalnız bu sekiz bin kîse ile kapadılmak mümkün olmayub birkaç katını daha tedarike muhtâc oldığına nazaran istedigi sekiz bin kîse akçe çok olmamak gerekdir kaldı ki bu esnâda Devlet-i Aliyye'de kat' olunan ikilik âhar sûret kabûl idüb virilecek akçe işbu cedîd akçeden olacağı muhtemel olmağla atîk akçeye nisbetle hums tenezzül ideceginden bu hesâb üzre bin sekiz yüz kîse noksân olarak sekiz bin kîse altı bin iki yüz kîse kalub Avrupa kâ'idesi üzre yüzde yirmi beş veyâhûd otuz dahi poliçe başı çıkdıkda beş bin şu (s.211) kadar kîse kalur dimesine Re'îs Efendi akçe virildigi sûretde ne cins akçe virilebilecegini bilmem lâkin her ne cinsden virilür ise virilsün Devlet-i Aliyye sekiz bin kîse virmiş olur deyü mukâbele eylemişdir.

Lâkin bir memleketden hârice nakdin çıkmasında hâsıl olacak zararın derecesi çıkan hâlis altun ve gümüşün mikdârına göre oldığından atîk sikke virilmek ile cedîd sikke virilmek beyninde fark küllî olub şöyle ki: Cedîd sikkeden virildigi hâlde Devlet-i Aliyye beşde bir kârlı çıkacağı vâzıhâtdan olmasıyla Re'îs Râşid Efendi'nin bu sözi bir def'-i müvecceh degildir. Ammâ esâs mükâlemeyi pek güzel idâre eylemiş oldığında iştibâh yokdur ki İsvec Kralı'nın harbe müsâra'at itmesini güyâ ki mücerred Devlet-i Aliyye'ye i'âne kasdıyla idilmiş bir hareket şekline koyınak içün İsvec ilçisinin lisân-ı diplomasi üzre tertîb itmiş oldığı kıyâs-ı cedelîsini ber-minvâl-i sâbık ibtidâ-yı kelâmda İsvec Kralı'nm hareket-i gayyûrânesi

kendi memleketinin ırz ve nâmûsı ve şânını vikâye ve tekmîl içün olmak mukaddimesini îrâd ile nazikâne redd ve def' eylemişdir. Zîrâ bir devlet mücerred bir dîger devletin hâtırı içün gâ'ile-i harbiyyeyi ihtiyâr itmek ihtimâli olmayub her devlet kendü menfa'atine hasr-ı nazar eylemek emr-i tabî'idir. İsvec Kralı dahi Devlet-i Aliyye'yi sefere teşvîk ve teşci' itmiş olan İngiltere ve Prusya devletlerinin ihtârâtma binâ'en Rusya'nın Devlet-i Aliyye seferiyle meşgûliyyetini fırsat ittihâz iderek menâfi'ini istihsâl içün bu seferi açmış idi. Fakat i'lân-ı harbde ihtiyâr-ı te'ennî itmiş ola idi hem daha ol vakit Devlet-i Aliyye ile ittifâk senedini bi'l-mübâdele bu akçeyi tamâmen alabilür ve hem de Rusya donanması Bahr-i Baltık'dan çıkmış olub da istedigi gibi Rusya memâlikine îsâl-i hasâra muktedir olur idi ve egerçi harbi ta'cîlde itdigi hatâsı Rusya donanmasının Akdeniz'e çıkması gâ'ilesinden Devlet-i Aliyye'yi tahlîs itmiş ise de yalnız bir söz sened olmadığından ve devletlerin nazarı âtîye oldığından şimdi Devlet-i Aliyye'yi akçe virmege mecbûr iden yalnız sene-i âtiyyede dahi Rusya donanmasının ol tarafda işgâl itdirilmesi mütâla'ası idi ve ma'a-mâ-fîh Osmânlu milletinin mecbûl[1] oldığı şükr-güzârlık hasletine nazaran İsvec Kralı'na mev'ûd olan akçeyi virmekde tecvîz-i tereddüd itmezlerdi ammâ ne çâre ki bâlâda beyân olundığı vechile Devlet-i Aliyye kendi masârif-i harbiyyesine karşuluk bulamamış idi.

Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye ol vakit kâffe-i ihtiyâcât ve müzâyakasını sâ'irinden ketm idegelmiş iken Re'îs Efendi hâricden akçe istikrâzına bir yol bulmak içün ebhâs-ı sâbıka akîbinde İsvec Kralı'nın matlûbı olan akçenin hazîne mevcûdundan virilemeyecegi bahsini i'âde (s.212) iderek Felemenklüden istidâne olunmak kâbil değil mi deyü su'âl itdiginde İsvec ilçisi hâricden istidâne husûsı vâfir zamândan berü taharrî olundı bir dürlü imkânı bulunmuyor el-hâletü hâzihî Avrupa'da olan ihtilâl hasebiyle cümlesi sefere müheyyâ gibi durduklarından ve mukaddemâ Prusyalunun Felemenke asker göndermesi Felemenk Cumhûrı bâzergânlarının hasârlarını mûcib oldığından meydâna akçe çıkarmıyorlar hâlbuki der-miyân olan muhârebe içün İsvec Kralı senevî otuz bin kîseden ziyâde akçeye muhtâcdır diyecek Re'îs Efendi bizim de yalnız bir devlet ile muhârebeye bir hazîne gider ki otuz altı bin kîse akçe dimekdir şimdi ise iki devlet ile muhârebe olunmağla senevî iki hazîne sarfına muhtâcız deyü keyfiyyet evliyâ-yı umûra arz ve ifâde olunmak üzre mükâlemeye hitâm virildigi hengâmda Özi mâddesi der-miyân olunmağla Re'îs Efendi bu def'a Devlet-i Aliyye'nin Özi'yi istihlâs hakkında teşebhüs buyurdığı tedâbîr pek güzeldir ki bu esnâda uhdesine müceddeden hanlık tevcîh olunan Baht Giray Han Hazretleri Özi tarafına me'mûr olmalarıyla Rûmili taraflarından otuz bini mütecâviz güzîde ve mu'tenâ asker cem'iyle İsmâ'îl'e kadar varmışlar birkaç gün mukaddem sadr-ı â'zam efendimiz tarafmdan tahrîrât geldi kışla askerinden on beş bin kadar asker intihâb ve üzerlerine iki vezîri başbuğ nasb ve derhâl han-ı müşârün-ileyhin verâsından Özi tarafına ta'yîn idüb ve Anadolı'dan gelecek bahâr askerine bakmayub Rûmili tarafının müretteb süvârî ve piyâdesini tiz elden celb ve han ve vezîreyn-i müşârün-ileyhimi ta'kîben sadr-ı â'zam efendimiz dahi Ordu-yı Hümâyûnı istishâb ile Özi üzerine azîmet buyuracaklarını yazmışlar deyüb bu esnâda Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlığı hasebiyle Özi üzerine harekete mecâli olmadığı mütehakkık iken bi-hasebi'l-maslaha Re'îs Efendi izhâr-ı sûret-i tecellüd itdikde ilçi dahi bu tedâbîr-i haseneden mahzûziyyetini izhâr ve Özi Kal'ası'nın yed-i düşmana giriftâr olmasından

1 Mecbûl: Yaratılmış. Yaratılışında bir hâl veya sıfat bulunan.

müte'ellim oldığını ve Özi Kal'ası'nm istirdâdına ikdâm olunması derece-i vücûbda idügini iş'âr birle Moskovlu mâdâmki Özi'ye mâlikdir tek durmayub Bahr-i Siyâh'ın Anadolı ve Rûmili yakalarına ve Sünne Boğazı'na itâle-i dest-i ta'arruz ve müttefikan Boğdan toprağında olan Moskov ve Nemçe askerleri dahi bu sûretden kesb-i kuvvet-i kalb iderek berü taraflara tecâvüz idecekleri ve maâzallâh Tuna'nın öte tarafından hayır kalmamak mülâhazaları der-kâr oldığından Devlet-i Aliyye hemân vaktiyle sevk idecegi külliyyetlü asâkir-i berriyyesine kuvvetü'z-zahr[1] olmak üzre mecmû' Donanma-yı Hümâyûnı Karadeniz'e tesyîr idüb Donanma-yı Hümâyûn berren gidecek askeri hıfz ve hırâset iderek mahalline îsâl ve sevâhilim muhâfazasına ikdâm ve Sünne Boğazı'nı keyd-i â'dâdan hırâset itmesi (s.213) pek lâzımdır bu sûretle kal'a-i merkûme inşâallâh karîben yed-i Devlet-i Aliyye'ye girer girmez ise bâri berü tarafların muhâfazasına berren ve bahren ikdâm buyurulsun Donanma-yı Hümâyûn kalyonları Dersa'âdet'e gelmeyüb de ol tarafda kışlamış olsalar Özi bu hâle girmez idi zann iderim zîrâ istimâ'ımıza göre Donanma-yı Hümâyûn ol tarafdan avdet itdigi gibi Moskovlu evvel emirde Pîrezen Adası'nı istîlâ itmiş ki ada-i merkûm Özi'nin kilidi mesâbesinde olmağla orası düşman yedine geçdigi gibi Özi'den hayır kalmayub çok geçmeden dû-çâr-ı istîlâ oldı diyerek ve kendüsi fi'l-asl devletinde umûr-ı harbiyyede müstahdem bulunmuş olması hasebiyle sanâyi'-i harbiyyede geregi gibi ukûfi[2] oldığından Devlet-i Aliyye'ye olan sıdk ve ihlâsına mebnî bu esnâda icrâsı ehemm ve elzem olan ba'zı tedâbîri hâvî bir lâyıha kaleme almış oldığını beyân iderek koynundan Firengiyyü'l-ibâre bir kâğıd çıkarub tercemeye virmiş olmasıyla tayy-ı bisât-ı meclis olundukdan sonra lâyıha-i merkûme terceme itdirilmişdir.

Hülâsa-i mazmûnunda Özi vak'a-i mü'ellimesi sadr-ı â'zam hazretlerinin tedâbîr-i hasenesi vaktiyle mahallinde icrâ olunmadığından ve Donanma-yı Hümâyûnun sû-i tedbîri ve nihâyet İstanbul'a avdeti sebebiyle Pîrezen Adası'nın açıkda kalmasından neş'et itmiş oldığı ve Devlet-i Aliyye'nin Yûsuf Paşa gibi bir müdebbir ve gayyûr vekîl-i mutlakı var iken gerek Moskov ve gerek Nemçe icrâ-yı merâm idemeyeceklerini bildiklerinden anın esbâb-ı azlini istihsâle sa'y itmekde olmalarıyla müşârün-ileyh hazretlerinin makâmında ibkâsı lâzımeden idügi ve Rusyalıların bunca zahmet ve meşakket çekerek ve bunca askerlerinin itlâfını ihtiyâr iderek Özi'yi almak içün bu derecelerde ikdâmları Avrupalulara cebe satmak ve Devlet-i Aliyye'yi hâşâ sümme hâşâ korkutmak ve Yûsuf Paşa'nın azlini mûcib olmak mülâhazâtına mebnî olub ancak işbu Özi vak'ası üzerine Devlet-i Aliyye izhâr-ı fütûr ider ise hayr-hâh olan devletlerin şevk ve hâhişine halel geleceğinden bu vak'adan aslâ fütûr ve kesel getürmeyüb evvelkiden ziyâde gayret ve metânetle düşmanlarına galebe içün semend-i tedbîri meydân-ı icrâda cevelân[3] itdirmesi lâzıme-i hâl ve maslahatdan bulundığı beyanıyla vakt ve hâle nazaran icrâsı lâzım gelan ba'zı tedâbîr-i seferiyye mündericdir. Şöyle ki: Her tarafa gönderilecek ser-gerdeler sefer görmüş ve yüz aklığı göstermiş mücerreb kimseler oldığı hâlde Rusya muhârebesiçün yalnız Rûmili kıt'asında asâkir-i Devlet-i Aliyye iki yüz elli bine iblâğ olunarak yüz bin neferi Özi Kal'ası'm dâ'iren mâ-dâr[4] hasr ve ihâta ile yed-i

1 Kuvvetü'z-zahr: Dayanak, insanların arkalarını dayadıkları güç.
2 Ukûf: Bir şeye devam etmek üzere ikbal gösterme, gösteriş.
3 Cevelân: Dolaşma, dolanma, gezinme.
4 Dâ'iren mâ-dâr: Çepeçevre.

düşmandan istirdâd içün Özi mukâbelesine vaz‘ ve seksan altı bini düşmanın berü taraflara mürûrına mümâna‘at ve Özi mukâbelesinde bulunan asâkir-i merkûmeye (s.214) ifâza-i kuvvet eylemek üzre Nehr-i Turla'nın geçidlerine tevzî‘ ve otuz altı bini bir ihtiyât ordusı olmak üzre İbrâ'îl Kal‘ası'ndan ilerü doğrı tûlen ta‘biye ve otuz bini Tuna'nın Karadeniz'e munsab oldığı yerden Balkan'ın nihâyetine kadar kezâlik tûlen vaz‘ buyurulması ve Anadoli kıt‘asında Kars ve Erzurûm tarafından küçük toplar ile yirmi bin yeniçeri askeri Cebel-i Kafkâs halkından cem‘ olunacak tavâ'ife terfik birle ilerüye sevk ve irsâl ve bir tarafdan dahi Kuban Tatarları akçe ve top ve mühimmât ile ikdâr ve hemân Taman Adası'na hücûm ve zabt ile Kırım üzerine iktihâma müheyyâ gibi durmak ve Rusya'nın Nehr-i Terek ile Nehr-i Azak beynindeki memâlikine hücûm ve Kazan memleketine muttasıl Oremburg[1] nâm Moskov eyaletine zîr-i perde-i hafâdan âdemler gönderilüb ol havâlîde müsta‘id-i zuhûr olan âteş-i fitnenin işti‘âline sa‘y olunarak ol tarafdan dahi Rusyalu işgâl olunmak sûretleri ki iki sene akdem dahi bu tertîbâtın muhassenâtını Devlet-i Aliyye'ye arz itmiş idim işte bu vechile Moskovlunun Rûmili tarafındaki askerlerinden bir haylîsini ol tarafa sevk ve tefrîk itmege mecbûr itdirilmesi ve Nemçe muhârebesiçün Vidin tarafında yüz bin asker cem‘ itdirilüb altmış bini ser‘asker ma‘iyyetiyle Temeşvar eyâletine sevk ve tesyîr ve kırk bini dahi Vidin'de ikâmet iderek îcâbına göre hem ilerüde olan askere i‘âne itmek ve hem de Belgrad'a imdâd eylemek üzre tertîb olunması ve Belgrad Kal‘ası yamakları otuz bine iblâğ olunarak bir vakt-i münâsibde bir mikdârı kal‘adan hurûc ile civârda vâki‘ Bögürdelen Kal‘ası'nı Nemçe'den istirdâda ikdâm itmeleri ve el-hâletü hâzihî Bosna'da harb ve darba yarar altmış bin kadar asker var ise de burası Rûmili'nin kilidi mesâbesinde oldığından kırk bin nefer dahi ilâve ile yüz bine iblâğ olunub mümkün ise Nemçe'nin Hırvatistân eyâletine hücûm olunarak Nemçelünün ol tarafdan ziyâde işgâl kılınması ve serdâr-ı ekrem dahi bâlâda mastûr tertîbât ile iki tarafa iki cenâh açmış gibi olmak üzre yirmi bin asker ile Ruscuk'da ikâmet buyurması ve Moskov ve Nemçe'nin Akdeniz'de geşt ü güzâr iden korsanlarını kahr ve istisâl ve mümkün olur ise Nemçe'nin Trieste Limanı'na karîb ba‘zı sevâhile birâz asker ihrâcıyla ol tarafdan dahi Nemçelüyi işgâl eylemek üzre Ağrihoz muhâfızı bulunan zâtın bir mikdâr ince donanma tedârük eylemesi tedâbîrini derc ve tastîr ve bu makûle tertîbât-ı külliyyenin icrâsı içün umûr-ı seferiyyeye vâkıf ve mücerreb kimselerin mevâki‘-i harbde vücûdı lâzım geldiginden akdemce Dersa‘âdet'de bulunuh bu hilâlde İsvec memleketinden hurûc ile Nemçe memleketlerinden birinde ikâmet itmiş olan (Brantano) nâm beg-zâdenin celb ve istihdâm buyurulmasını ihtâr ve tezkîr eylemiş idi.

(s.215) Bundan sonra İsvec ilçisi Kralı tarafından kendüsüne gelmiş olan ta‘lîmât mûcebince dîger bir kıt‘a takrîr dahi takdîm idüb mazmûnunda ber-minvâl-i sâbık ba‘zı tedâbîr-i harbiyye ile Devlet-i Aliyye asâkirini tezyîd iderek yalnız Rûmili kıt‘asında olan ordularını üç yüz elli iki bine iblâğ buyurması ve Donanma-yı Hümâyûnda dahi on altı bin asker bulundırması husûsları mündericdir.

Ammâ İsvec Kralı'ndan ilçisine gelmiş olan sâlifü'z-zikr ta‘lîmâtın terceme-i me'âli budur ki Baron Brantano nâm zâtın ehliyyet-i zâtiyye ve ma‘ârif-i müktesebesi indimizde zâhir oldığından başka merkûmun gerek kendü zâtımıza ve gerek mesâlih-i mahsûsamızdan ma‘dûd olan mesâlih-i mülkiyye-i Devlet-i Aliyye'ye gayret-keşligi meczûmumuz olmağla

1 Oremburg: Orenburg, Rusya.

anı kendi hidmetimizde istihdâmdan geçerek Saltanat-ı Seniyye'nin bu muhârebede işine yaramak içün sadr-ı â‘zam hazretlerine mahsûs i‘timâdnâmemizle tavsiyye ideriz ki gerek Ordu-yı Hümâyûnda ve gerek asâkir-i Osmâniyye'nin azîmet eyledikleri mahallerde ma‘iyyet-i âsafîlerinde bulunsun ve geçen yaz vâki‘ olan muhârebenin netâyic-i hayriyyesine dâ'ir sâhib-i devlet hazretlerine îfâ-yı levâzım-ı tebrîkden sonra hulûl idecek mevsim-i sayfda tarafeynden lâzım gelan sefer sûretlerini cenâb-ı âsafânelerine bi'l-ifâde tertîb eylemesi husûslarına hâsseten kendüsini me'mûr eyledik şahs-ı merkûmı Hamburg tarafından müte‘addid İsvec ofiçiyalleriyle[1] tarafına irsâl iderek şehr-i Mayıs'ın evâ'ilinde Âsitâne'ye vâsıl olacakdır. Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti'nin muvâzene ve müsâvâtları veyâhûd birinin tereffu‘-i şân ve azameti işbu mevsim-i sayfda vâki‘ olacak muhârebenin netîcesine menût olmağla bu iki devletin nasîb ve kısmetleri ancak bu muhârebede bellü olacakdır. Aksi kaziyye zuhûrı lâzım gelür ise Devlet-i Aliyye ebeden göz açamayacakdır. Bu gûne mülâhazât-ı cesîme İsvec'in mesâlih-i mülkiyyesinden ma‘dûd olmağla bu muhârebenin netâyic-i hayriyyesini müstenî‘ ve hiç olmaz ise mesâ'ib-i cesîmeyi dâfi‘ olacak cemî‘ vesâ'il-i mümkineye teşebbüs itmek üzreyiz lâkin bu makûle makâsıd-ı azîmenin husûli zımnında eşedd-i ihtiyâc[2] ile muhtâc oldığımız i‘âne-i mâliyye alâ-eyyi-hâl Devlet-i Aliyye'den tarafımıza virilmek lâzımeden olmağla bu bâbda her vechile ibrâm ve ikdâm itmek husûsını sana tenbîh eyleriz. Asâkir-i Osmâniyye'nin hâli bize sûret-i nâ-marziyyede görinüb lâkin hudûd-ı İslâmiyye'ye müddet-i medîde müdakkikâne ihâle-i nazarla tahsîl-i vukûf itmiş olan mârrü'z-zikr Baron Brantano bu bâbda olan telâş ve vesvesemizi def‘ idecek ba‘zı edille îrâd eylemişdir. Şöyle ki: Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mevâki‘-i lâzımede iktizâsına göre asker vaz‘ ve ta‘biyesine i‘tinâ buynrılur ise pek meşhûr (s.216) cenerallerin Memâlik-i Mahrûse'ye pây-güzâr-ı tecâvüz ve tahattî olmalarına sedd-i mümâna‘at olacağını ve Tuna ve Sava nehirleri memâlik-i Osmâniyye ile Nemçe memleketi beyninde hudûd olması Devlet-i Aliyye'ye medâr-ı emniyyet ve Moskov arâzîsinin Devlet-i Aliyye memâlikine muttasıl olan kıt‘asının gâyet tûl ve imtidâdı Moskovluya mahzûr ve mazarrat oldığını iş‘âr eyledikden başka bu yazın vâki‘ olacak gerek hücûm ve ta‘arruza ve gerek müdâfa‘a ve tahaffuza dâ'ir olan mülâhazât-ı sâ'ibeyi şâmil tertîb eyledigi sûreti kendüsi tarafına ifâde idecekdir sûret-i mezkûreye nazaran iktizâ iden esbâb ve vesâ'ilin şimdiden tedârüki Devlet-i Aliyye'ye enfa‘ ve be-gâyet mühimm olmağla evvelce taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ihtârı lâzım gelan mevâdd pusulası işbu nâmemize melfûfen tarafına gönderilmişdir. Sûret-i mezkûrenin icrâsında Devlet-i Aliyye vaktin gâyet kıymetli ve nâzik oldığını bilerek sür‘at ve isti‘câl üzre hareket itmelidir. Hele bu def‘a tarafımızdan mutâlebe idecegin meclis-i mükâlemede Devlet-i Aliyye'ye cümleden ziyâde tezyîd-i asker husûsuna tergîb eyleyesin Devlet-i Aliyye (1769) târîhinde hemân rağbeti olmayarak ibtidâr eyledigi muhârebede altı yüz bin neferât-ı askeriyye cem‘ itmiş oldığma nazaran zikr olunan tezyîd-i asker mâddesinde bir dürlü usret olmamak gerekdir. Bosna'nın muhâfazası İmparator'un cemî‘ harekâtına bir ukde mesâbesinde oldığından gerek bu husûsı ve gerek Rûmili tarafındaki Moskov asâkirinin bir haylîsini öte tarafa celb itmek üzre Kâf Dağları tarafından iktizâ

1 Ofiçiyal: Official. Resmi görevli, daha ziyade subay veya memur (officer). Metinde sehven "okiçiyal" şeklinde geçmektedir.
2 Eşedd-i ihtiyâc: Acil ihtiyaç, şiddetle duyulan ihtiyaç.

iden harekâtı Devlet-i Aliyye'ye ihtâr itmegi tenbîh ideriz. Moskov Mareşali Romançof'un askeri kışlada âsâyiş üzre olub cânib-i yemîni olan Eflâk semtinde bu askere îrâs-ı halel olunmak lâzımdır. Devlet-i Aliyye'nin şânına lâyık metîn ve muhkem bir musâlaha ancak böyle umûmî ve tertîbli kuvvet sarfına mevkûf olub bu makûle sulh Prut Musâlahası'ndan ziyâde şânlu ve müstemirr olabilür. Geçen sene senin nasihatlerin ısgâ olunaydı Una Suyı Nemçelünün tasarrufunda ve Taman Cezîresi Moskov hükûmetinde olmayub Kırım dahi tahaffuz hâlinde bulunur idi senin Devlet-i Aliyye'ye virdigin haberler mukârin-i sıhhat ve nasîhatlerin hâlisâne iken vükelâ-yı Devlet-i Aliyye sana i'timâd itmeyüb de kime itmek gerekdir Devlet-i Aliyye hakkında bizim evzâ' ve harekâtımız tagayyürden ârî ve sebât ve metânet üzre cârî olmağla taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den dahi âsâr-ı i'timâd zuhûrı lâzım gelür el-yevm Devlet-i Aliyye'nin düşmanları her tarafdan şiddet üzre hücûm zımnında memleketlerinin elli senede yerine gelmeyecek sûretde harâbiyyetlerini ihtiyâr ile sarf-ı mâ-hasal iktidâr itmekde iken Devlet-i Aliyye'ye musâlaha teklîf idenler taglît sevdâsında ve vükelâ-yı Devlet-i Aliyye beynine teferruka düşürmek dâ'iyyesinde olduklarını (**s.217**) Devlet-i Aliyye'ye iş'âr ve tefhîm itdikden sonra yalnız bizim nasîhatlerimize i'timâd eylemelerini istid'â et hayır ve şerr şıklarından birini tahkîk ve ta'yîn idecek vakit işbu sene-i mübâreke oldığı meczûm olmağla tekrâr makâle hâcet yokdur kaldı ki bir sûret-i mükeddere vukû'ı takdîrinde Devlet-i Aliyye izhâr-ı tereddüd itmeyüb sebât ve metânet üzre durarak tertîbini tagyîr ve hamiyyet ve dirâyeti zâhir olan hâlâ vekîl-i mutlakını tebdîl itmemesi ve suverî dostların sözlerine havâle-i sem' ve i'tibâr eylememesi lâzımeden idügini arz ve ifâde ile bâlâda mezkûr Brantano'nun vusûlüne dek ismi ve sadr-ı â'zam hazretlerine me'mûriyyeti mektûm tutulmak iktizâ ider İsvec Kralı'nın mektûbı burada hitâm buldı.

Devlet-i Aliyye Rusya Çarı meşhûr Petro ile müddet-i medîde ceng iden İsvec Kralı'nın vekâyi'-i meşhûresini tezekkür birle bu kerre dahi İsveclülerin haylî iş görmeleri ümîdinde olub İsveclüler dahi Devlet-i Aliyye'nin muzafferiyyetinden istifâde iderek Petro vaktinden berü Rusyalulardan gördükleri hasâr ve ziyânlarını çıkarmak ârzûsunda idiler ve muzafferiyyet-i me'mûle İsvec Kralı'nın zann ve tahmînine göre üç yüz bu kadar bin askere menût olub Devlet-i Aliyye ise seksan iki seferinde altı yüz bin asker tertîb itmiş oldığına nazaran bu kerre dört yüz bin kadar asker cem'ini Devlet-i Aliyye'ye göre İsvec Kralı emr-i hîn add eylediginden ber-minvâl-i meşrûh Devlet-i Aliyye'yi teksîr-i asker husûsuna teşvîk ile hemân bu sene muzafferiyyet-i me'mûlenin vukû'ıyla istifâde itmek sûretini ârzû ider idi. Hâlbuki Petro zamânından berü İsvec'in dâ'ire-i vüs'at ve mikneti tazâyyuk[1] eylediği gibi cild-i evvelde beyân olunan esbâbdan dolayı Devlet-i Aliyye'nin dahi usûl ve nizâmât-ı mü'essesi[2] yerinden oynayub muntazam ve muvazzaf askeri olan yeniçeri ve sâ'ir ocaklar ve süvârî bölükleri halkı yüz bu kadar bine bâliğ iken bunların ekserî İstanbul'da leblebici ve hammâl ve manav emsâli ele avuca sığmaz ve gem almaz esnâf makûleleri olduklarından ekseri düşmana mukâbil olmadan firâr idegelür idi. Eyâlâtda bulunan sipâhîlik ze'âmet ve tîmârları dahi ekseriyâ ashâb-ı menâsıb ve küberâ müte'allikâtı üzerlerinde bulundığından bunların kâffesi yüz seksan bine bâliğ olmuş iken eyâlât beglerbegilerinin def'aten nısfı cenge sevk olunacak olsa bile yirmi eyâletden gelecek asker pek güc hâl ile otuz bine bâliğ

1 Tazâyyuk: Sıkışma, daralma.
2 Nizâmât-ı mü'esses: Kurulmuş düzen, kurulu bulunan düzen.

olabilür idi. Binâ'en-aleyh sefer-i mezkûrda altı yüz bin askerin yalnız bir nâmı olub orduda sülüsi mevcûd degil idi. El-hâsıl defâtirde mukayyed ve müretteb olan â'dâd-ı enfâra[1] nazaran ceng idenler ekall-i kalîl olmalarıyla ve haylî müddet harbin metrûkiyyetinden[2] nâşî asâkir-i İslâmiyye râhat ve hazariyyete me'lûf bulunmalarıyla seksan (**s.218**) iki seferinde bir iş görilemeyüb Kaynarca Ahidnâmesi'ni intâc itmiş idi ve Devlet-i Aliyye'nin haffîf süvârîsi add olunan Tatar askeri dahi Kırım'ın serbestiyyeti hasebiyle Devlet-i Aliyye'den munfasıl oldukdan başka mu'ahharen Kırım'ın istîlâsı cihetiyle bu kuvvet Rusya elime geçdi ve andan sonra Rusyalu Karadeniz'e külliyyetlü donanma tedârük itdi sefer-i mezkûr egerçi asâkir-i İslâmiyye'nin ba'zı mertebe cenge me'lûfiyyetleri ve erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'nin teyakkuz ve intibâhları gibi ba'zı fevâ'id-i ma'neviyyeyi intâc eylemiş oldığı inkâr olunamaz ise de bu intibâhın netîce-i hayriyyesi olacak ıslâhât-ı lâzımeye henüz teşebbüs olunamayub Millet-i İslâmiyye ise Kırım'ın istîlâsını bir vechile hazm idemediginden evvel emirde tanzîm-i asker ve ihzâr-ı levâzım-ı sefer maslahatına bakılmak lâzımeden iken bu bâbda ihtiyâr-ı betâ'et ve rehâvet olunarak nâ-be-hengâm işbu sefer küşâd olundukda evvel emirde Nemçelüye galebe olunmuş ise de askerin râbıtasızlığı ve akçe ve mühimmâtca görilan noksân hasebiyle musâlaha her vechile Devlet-i Aliyye hakkında hayırlu olacağı zâhir ve mütehakkik olmuş ise de Devlet-i Aliyye'nin bu vechile müzâyaka-i hâli düvel-i sâ'ireden mektûm tutılur ve Rusya musâlahasına medâr olabilecek bir sûret-i galebenin rû-nümâ[3] olmasına intizâr olunur idi İsvec Kralı ise mebâdâ[4] ki Devlet-i Aliyye nâgâh sulha karâr virüb de kendüsi açıkda kalarak bir hâl-i tehlikeye dû-çâr olur deyü pek ziyâde havf ve endîşe ider idi. Bu hilâlde ise Özi vak'a-i mükedderesini ba'zılar Kapudan Paşa'nın sû-i tedbîrine ve ba'zılar dahi sadr-ı â'zamın ol tarafa istihkâm ve takviyyet husûsunda vukû'-ı taksîrine haml ile beyne'n-nâs kîl ü kâl tekevvün eylediginden ve fi'l-asl bu seferi Yûsuf Paşa küşâd eylemiş oldığından şâyed ki makâm-ı sadâretden vukû'-i infisâliyle Devlet-i Aliyye sulha meyl ve rağbet ider deyü İsveclüler havf ve telâş üzre olduklarından anın makâm-ı sadâretde ibkâsmı ziyâde iltizâm itmişler idi ve fi'l-vâki' Yûsuf Paşa'nın sadâretde ibkâsı bu vaktin hâlince Devlet-i Aliyye'nin maslahtına dahi muvâfık olub böyle vakitde azl ve nasb ile uğraşmak münâsib degil idi ve İsveclü meşâkk ve mehâlik-i kâr-güzârda Devlet-i Aliyye ile şerîk oldığı hâlde bu sene dahi Rusya donanmasının Bahr-i Baltık'dan çıkarılmamasiçün İsveclünün harbde devâmı mesâlih-i Devlet-i Aliyye'ye göre emr-i ehemm oldığından İsvec Kralı'nın ri'âyet-i hâtırı nezd-i Devlet-i Aliyye'de mültezem olub hattâ mükâleme-i merkûme akabinde Şeyhü'l-islâm Efendi ve Kâ'immakâm Mustafâ Paşa ve Re'îs Efendi tehdîlen huzûr-ı hümâyûna celb ile ba'zı mevâdd müzâkere olundukda Abdülhamîd Han Hazretleri bu kerre orduya gönderilmek üzre tedârük olunan iki bin kîsenin (**s.219**) bin kîsesi ber-vech-i peşîn İsvec ilçisinin ale'l-hesâb olarak matlûbı olan iki bin kîseye mahsûben virilse bâkî bin kîsesinin tedârükine dahi bakılur idi deyü buyurmuş idi.

Fakat Devlet-i Aliyye'nin dahi müzâyaka-i mâliyyesi ber-kemâl oldığından İsveclünün matlûbı olan mikdâr istiksâr olunarak mu'ahharen İsvec ilçisiyle bunun üzerine haylî

1 Enfâr: Cemâatler, halk, kalabalıklar, neferler.
2 Metrûkiyyet: Metruklük, bırakılmışlık; kullanılmazlık.
3 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
4 Mebâdâ: Sakın, olmaya ki...

mübâhaseler olundukdan sonra nihâyet taraf-ı Devlet-i Aliyye'den topdan yirmi beş bin kîsesi eyyâm-ı muhârebede ve bâkîsi dahi ba'de'l-musâlaha on sene zarfında mukassatan i'tâ olunmak sûretine İsvec ilçisi râzı olub Re'îs Efendi dahi topdan yirmi bin kîseye kat' olunarak eyyâm-ı muhârebede senevî dörder bin kîsesi ve ba'dehu on seneye dek mukassatan bâkîsi i'tâ olunmak üzre sûret-i rızâ göstermiş idi.

El-hâsıl İsveclü taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nakden i'âne ümîdinde olmasıyla berâber Devlet-i Aliyye'nin harben galebesinden istifâde itmek temennîsinde bulundığından bu esnâda musâlaha vukû'ını istemez idi Fransalu dahi bi'l-akis her nasıl olur ise olsun Devlet-i Aliyye ile Rusyalunun musâlahalarını iltizâm idüb ancak Devlet-i Aliyye bir kerre olsun Rusya üzerine gâlib gelerek bir vak'a kazanub da ikmâl-i şân itmedikce Rusya musâlahasına râgıb[1] olmadığından Fransalu evvel emirde Nemçe musâlahasına tavassut dâ'iyyesiyle işe girişerek Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisi devletinin bu maslahat-ı hayriyyeye iştigâl üzre bulundığından bahisle karîben kendüsüne buna dâ'ir tahrîrât gelmek me'mûl idügini akdemce ifâde eylemiş ve evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm birle Nemçe Devleti Devlet-i Aliyye ile tecdîd-i bünyân-ı musâlahaya hâhiş-ger olarak Fransa Devleti'nin tavassutunı kabûl idüb hattâ İmparator tarafından vâki' olacak îrâdât ve mutâlebât Fransa'ya ve oradan Der-aliyye'ye teblîğ olunmak lâzım gelür ise ifâte-i vakt[2] ile te'hîr-i maslahatı mûcib olacağından Nemçe Devleti'nin ifâdâtı Viyana'da mukîm Fransa ilçisi tarafından doğrıdan doğrıya Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisine ve anın vesâtetiyle Devlet-i Aliyye'ye teblîğ olunmak üzre İmparator ile Fransa Kralı beyninde karâr virilmiş oldığını beyân itmiş oldığından Nemçe Devleti tarafından vâki' olacak ifâdâtın vürûdına intizâr ile berâber çünki Prusya mâddesi Ordu-yı Hümâyûna tahrîr olunub o tarafdan gelecek cevâba intizâr olunarak henüz Prusyaluya sened virilmemiş ise de ber-mînvâl-i sâbık Prusya ilçisi ile bu kadar mübâhasât ve mükâlemât vukû' bulmuş iken ana ihbâr olunmaksızın Fransa ilçisi ile mahfîce musâlaha müzâkeresine (**s.220**) ibtidâr olunsa Prusyalu muğber ve münkesir ve ihbâr olunsa bu maslahatın husûlüne muzırr olacağı mülâhazası tahdîş-i ezhân[3] ider idi hâlbuki Nemçe Casar'ı Rusya Çariçesi'yle müttefik oldığından bu bâbda ana mürâca'at itmesi maslahatı îcâbından olmasıyla mâ-fi'z-zamîrini[4] Çariçe'ye bildirdikde o dahi müştereken musâlahaya râgibe oldığını Casar'a iş'âr eylemiş oldığına mebnî Yedikule'de tevkîf olunmuş olan Polçakof nâm Rusya ilçisinin tahliyye-i sebîli ile re's-i hudûda varınca mu'azzezen ve mükerremen i'âdesi emr-i musâlahanın müzâkeresine bir mukaddime olacak idügi ve düvel-i selâse-i muhârebeden her birinin hâlâ tasarrufunda olan yerler yine yedlerinde ibkâ olunmak şartı esâs-ı sulh ittihâz olunması bu def'a Nemçe ve Rusya devletleri taraflarından îrâd ve teklîf olundığı Fransa'uın Viyana'da mukîm ilçisi tarafından Dersa'âdet'de mukîm ilçisine tahrîr olunmağla buna dâ'ir Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisinin Cumâde'l-âhire'nin on üçünde Bâb-ı Âlî'ye gönderdigi takrîrini Fransa sefâreti tercümânı Re'îs Râşid Efendi'ye i'tâ eyledigi gibi efendi-i müşârün-ileyh sübhânallâh musâlahaya Devlet-i Aliyye tâlib olmadı ki bu makûle tekâlîf-i bâride îrâd oluna mukaddemâ arz-ı tavassut itdiniz biz dahi Devlet-i

1 Râgıb: İstekli, isteyen, rağbet eden
2 İfâte-i vakt: Vakit kaybetme, zaman harcama.
3 Tahdîş-i ezhân: Zihinleri kurcalamak, urmalamak.
4 Mâ-fi'z-zamîr: Kalpte ve gönülde olan.

Aliyye cenge müheyyâ oldığı gibi şânına şâyân musâlahayı dahi kabûlden ictinâb itmez dimiş idik hâlâ yedlerinde olan yerler yedlerinde kalmak esâsının teklîfi ki Özi ve Hotin ve Yaş gibi mahallerin anlara terkini mutazammındır bu nasıl olmayacak teklîf-i bâriddir dimesiyle Fransa tercümânı bu vehle-i ûlâda devletce bir teklîfdir buna bakılmaz Devlet-i Aliyye dahi makâsıdını îrâd ider mutavassıt olan hüsn-i sa'y ile işin ortasını bulur ilçi begin zannına göre bu teklîfin sülüsânı tenzîl kabûl ider ve hem ilçi beg bu bâbda olan îrâdâtını beyân içün gâyet mahfî olarak mükâleme ister didiginde Re'îs Efendi hele şimdi git zannıma göre ben bu takrîri efendilerimize gösteremem hele bir mülâhaza ideyim deyü tercümânı savmak istedigi esnâda tercümân-ı merkûm dîger söze şurû' birle Prusya Kralı'nın şeytanetine[1] ve maksad-ı hafîsi ne idügine dâ'ir ilçi bege mevsûk bir mahalden kâğıd geldi derûnunda müşârün-ileyhin merâmı muhârebeyi temdîd iderek nihâyet musâlaha vukû'unda Eflâk ve Boğdan'ı Nemçelüye alıvirmek ve bu mukâbelede Leh arâzîsinden Nemçelü yedinde olan Galiçya eyâletini Leh Kralı'na redd itdirmek ve anın mukâbelesinde dahi kendüsi Lehlüden Danska ile dîger bir eyâlet almak imiş deyü mastûr olmağla dostâne ilçi beg ihtâr ider dimişdir.

Prusyaluya fi'l-asl vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin dahi emniyyet-i kâmilesi yok ise de Fransa ilçisium bu derecelerde ifrât itmesi dahi kendi tavassutları maslahatını tervîc (**s.221**) içün olmak gerekdir deyü bütün Fransalunun ihtârâtına dahi hasr-ı i'timâd olunmayub Prusya mâddesine dâ'ir ordudan gelecek cevâba intizâr üzre bulunmuşlardır.

Bu avânda ise Dersa'âdet'de zahâ'irin kılletiyle erâcîf-i mütenevvi'aun kesreti mûcib-i iğbirâr-ı tab'-ı hümâyûn oldığı hâlde Kâ'immakâm Mustafâ Paşa'nın rehâvetine ve muktezâ-yı tâli' ve bahtına haml olundığına ve fi'l-asl nasbı kariha-i şâhâneden olarak serdâr-ı ekrem kendüsünden nâ-hoşnûd ve meslûbü'l-ümniyye[2] bulundığına mebnî Cumâde'l-âhire'nin onuncı güni azl ile kethüdâ-yı Rikâb-ı Hümâyûn olan Sâlih Ağa rütbe-i vezâretle kâ'immakâm nasb olunub Mustafâ Paşa dahi emekdâr ve gâyet müsinn[3] ve ihtiyâr oldığı hâlde tekâ'üd recâsında bulundığından mes'ûlüne müsâ'ade olunarak Tekfurdağı'nda ikâmete me'mûr olmuşdur. Mustafâ Paşa müteveffâ Halîl Hamîd Paşa'nın istirkâb eylemiş oldığı bir degerli zât oldığından dîger sadr-ı â'zamların dahi andan hoşnûd olmaması tabî'i idi.

Bu sûretle rikâb kethüdâlığı ya'nî kethüdâ-yı sadr-ı âlî vekâleti mansıbı münhal olmağın bu esnâda defterdâr-ı rikâb-ı hümâyûn olan İsmâ'îl Efendi'nin oğlı ve mektûbî-i sadr-ı âlî olub Ordu-yı Hümâyûn Ruscuk meştâsına dâhil oldukda nehâfet-i vücûdına[4] mebnî eyyâm-ı şitâyı[5] Dersa'âdet'de çıkarmak üzre muvakkaten avdete me'zûn olarak mukaddemâ Dersa'âdet'e gelmiş olan İbrâhîm Efendi ashâb-ı dirâyet ve cerbezeden[6] oldığından kethüdâ-yı rikâb-ı hümâyûn nasb olunarak seferberlik gâ'ilesinden kurtulmuşdur.

Kâ'immakâm-ı cedîd Sâlih Paşa makamına ku'ûd eyledikde dâhilen der-kâr olan birçok mesâlih-i müşkileden başka İsvec mes'elesi der-dest müzâkere olub Prusya mâddesi

1 Şeytanet: Şeytanlık, kurnazlık, hilekârlık.
2 Meslûbü'l-ümniyye: Ümitsiz, arzusuz, niyetsiz.
3 Müsinn: Yaşlı, geçkin, kocamış, ihtiyar.
4 Nehâfet-i vücûd: Vücud zayıflığı, zafiyet.
5 Eyyâm-ı şitâ: Kış günleri, kış mevsimi.
6 Cerbeze: Güzel konuşma; heceriklilik. Kurnazlık, hilekârlık.

içün dahi Ordu-yı Hümâyûndan cevâb vürûdına intizâr olunur iken ber-vech-i meşrûh Fransa ilçisinin takdîm eyledigi takrîr mûcebince Nemçe ve Rusya taraflarından îrâd olunan tekâlîf-i bâride kabûl olunur mevâddan olmadığı hâlde Fransa ilçisine bu bâbda bir cevâb virilmek lâzım gelmekle husûs-ı mezkûr Cumâde'l-âhire'nin yirmi dördünde Şeyhü'l-islâm konağında mün'akid olan meclis-i meşveretde der-miyân olunarak düşmanların Fransalu vesâtetiyle arz eyledikleri tekâlîf-i bâride maâzallâh semm-i mu'accel kabîlindendir.

Fakat buna sebeb Özi'nin Rusya eline geçmesidir ki bu vak'a Nemçelüye dahi kuvvet virdi mukadder böyle imiş yohsa Özi elimizde bulunsa idi Nemçelünün geçen sene mağlûb ve münhezim olması takrîbiyle Moskovluya bakmayub istedigimiz gibi sulha meyl ideceginde şübhe yoğidi şimdi Moskovlının galebesini müşâhede idicek ana mümâşât ideyor.

Rusyalu ise gereği gibi kılıc yimedikce olur olmaz söz ile Özi Kal'ası'nı virmez (**s.222**) Özi Rusyalu yedinde kalmak dahi bir vechile Devlet-i Aliyye'nim işine elvirmez dinilüb bunun üzerine beyne'l-huzzâr vâfir ebhâs cereyânından sonra nihâyet hu mâdde akdemce Ordu-yı Hümâyûna tahrîr olunmuş olmasıyla gelecek cevâba intizâr olunmak üzre karâr virildikden sonra İsvec mâddesi der-miyân olundukda vâkı'â İsveclüye i'ânet lâzımdır husûsâ ki Devlet-i Aliyye'nin bir söziyle i'lân-ı harb eylemiş bunun elbette bir çâresine bakılmalıdır kaldı ki Rusya'nın Bahr-i Baltık donanması Akdeniz'e gelecek olur ise hâl müşkil olur İsvec mâddesinin nizâmı farz gibidir kelâmları ba'zı huzzâr tarafından sünûh idicek Şeyhü'l-islâm Efendi ile Kâ'immakâm Paşa başka başka Kapudan Paşa'ya hitâb iderek Karadeniz'e gidecek donanmadan başka Rusya donanmasına mukâbil Akdeniz'e bir takım donanma ber-vech-i tahmîn ne mikdâr masârife muhtâcdır deyü su'âl itdiklerinde Kapudan Paşa cevâba ibtidâr ile sefâ'in mevcûd olsa yalnız asâkir ve levâzım ile techîzleri beş altı bin kîseye muhtâcdır ammâ sefâ'ini nasıl tedârük itmeli ve ne vakit techîz eylemeli dimesi üzerine ba'zıların İsveclünün istedigi akçe mevcûd olsa Akdeniz'e donanma tedârük idemez miyiz dimesine cevâben Kapudan Paşa mümkün olmadığını ve Rusya donanması Akdeniz'e gelür ise hâl-i düş-vâr olacağını beyân idüb ba'zılar dahi anı te'yîd zımnında hesâb olunan yalnız donanma masrafıdır düşman donanması Akdeniz'e gelecek olur ise adalar muhâfazası ne kadar masârife muhtâc oldığı dahi tezekkür olunmalıdır dimekle ve sâ'iri dahi tasdîk itmekle İsveclünün matlûbı yirmi bin kîseye tenzîl ile harb seneleri dörder bin ve ba'dehu bâkîsi on sene zarfında mukassatan[1] edâ olunmak sûretine İsvec ilçisini Re'îs Efendi iknâ'a çalışsun ammâ râzı olmadığı sûretde yirmi beş bin kîse i'tâsı dahi ta'ahhüd olunarak hemân sened-i ittifâkın imzâ olunması üzre ittifâk-ârâ ile karâr virilmiş idi.

Ba'dehu İsvec ilçisiyle mülâkât olunub dûr ü dırâz mükâleme ve mübâhaseler ile ilçi-i merkûm ber-vech-i meşrûh yirmi bin kîseye dahi râzı olmağın akçe münâza'ası biterek ittifâk mu'âhedesinin şurûtunı müzâkereye mübâderet birle tarafeyn memâlikinden â'dâ yedine geçen yerlerin reddine tarafeyn zâmin ve kefîl olmak ve mukaddemâ elli üç târîhinde Devlet-i Aliyye ile İsvec beyninde mün'akid olan mu'âhede şurûtı lafzen be-lafz mu'teber tutulmak gibi ba'zı şerâ'it ortaya konulmuş ise de gerek akçe mâddesi ve gerek sened husûsı bir kerre Ordu-yı Hümâyûndan istîzâna muhtâc oldukdan başka kâffe-i defâtir-i aklâm Ordu-yı Hümâyûnda olmağla elli üç senesi mu'âhedesinin sûreti İstanbul'da olmadığından (**s.223**)

1 Mukassatan: Taksitle, taksitli olarak.

bir sûreti Ordu-yı Hümâyûndan isticlâb[1] olunmak lâzım gelmegin bu keyfiyyet dahi Ordu-yı Hümâyûna tahrîr ile ahidnâme-i merkûmun bir sûretinin Dersa'âdet'e irsâl olunması serdâr-ı ekreme iş'âr olunmuşdur. Gelelim Ordu-yı Hümâyûnun re'y ve ifâdâtına:

Ber-minvâl-i sâbık Prusya mâddesine dâ'ir Rikâb-ı Hümâyûndan irsâl buyurılan tahrîrât serdâr-ı ekreme vâsıl oldığı gibi Cumâde'l-âhire'nin sekizinci güni meştâ-yı Ruscuk'da akd-i meclis-i meşveret birle mâdde-i mezbûre der-miyân olundukda Prusyaluların televvün-i tabî'atları ba'zı huzzâr tarafından îrâd olunub Serdâr-ı ekrem Hazretleri dahi Prusya yedine bu senedi aldığı hâlde âhar bir devlet arz-ı tavassut idecek olsa sen karışma benim yedimde Devlet-i Aliyye'nin senedi vardır benden gayrısı mutavassıt olamaz deyü men' itmek ihtimâli der-kârdır böyle değil mi ne dirsiniz deyü huzzârdan isticvâb buyurdığına mebnî fî-nefsü'l-emr bu mahzûr vardır lâkin senedde sûret-i istisnâ münderic olacağına nazaran bu mahzûr ber-taraf olmuş olur gibi hâtıra gelür deyü îrâd olunan cevâba senedi göstermez ki istisnâ anlaşılsun hemân yedimde sened vardır deyü âharı tavassutdan men' ider deyü mukâbele buyurub sâ'ir huzzâr dahi anı tasdîkden başka ihtimâldir ki musâlahaya rağbet idecek düşman Prusyalunun tavassutunı kabûl itmez veyâhûd mutavassıt olacak bir dîger devlet Prusyalunun şirketini istemez veyâhûd düşmanlardan biri hod be-hod sulha tâlib oldukda Prusyaluya haber virilmek lâzım gelüb ilçisi dahi devletine tahrîr itdikde bu'd mesâfe cihetiyle az vakitde cevâbı gelemez cevâbı geldikde dahi Prusya Kralı maslahatı uzadacak ba'zı â'zâr ve mahâzîr îrâd iderek birkaç def'a muhâbereye ihtiyâc mess idüb bu sûretle maslahat fevt olur. Hâlbuki ekseriyâ akd-i musâfât ucâleten olageldigi mücerrebdir. Yüz yirmi iki târîhinde Baltacı Vak'ası'nda mükâleme ile imrâr-ı vakt Rusyalunun işine elvirmediginden iki gün zarfında musâlaha hitâm-pezîr oldığı ve seksan sekiz senesinde Kaynarca Musâlahası beş on günde râbıta buldığı ma'lûmdur. Böyle vakt-i müsta'cel zuhûrunda Prusya ilçisi devletinden haber getürtsün ba'dehu musâlahaya nizâm virelim dimek göz göre Devlet-i Aliyye'nin zimâm-ı harb ve silmini[2] Prusya Kralı'nın yedine teslîm itmekdir bu sûret kat'â tecvîz olunamaz didiklerimi ta'kîben serdâr-ı ekrem hîn-i îcâb-ı sulhda Prusya Kralı'na haber gönderüb tavassut ider mi deyü re'y ve rızâsını istemek basbayağı bilâ-istisnâ sened virmekden lâ-farkdır bu sûret nasıl tecvîz olunur siz ne dirsiniz Allâh içün aklınız irdigi ve diliniz döndigi kadar söyleyiniz dimekle huzzâr tarafından bu mahzûr (**s.224**) fî-nefsü'l-emr vardır. Ve şimdiye dek bir devlet bir devlet ile böyle senedleşüb zimâm-ı sulh ve cengini âhar bir devletin eline tefvîz eylemek bir târîhde vukû' bulmayub husûsıyla harb sûretinden fâ'ide-mend olacak devlete âhar devletin zimâm-ı umûrı teslîm oluna maâzallâh bu hâlet vukû' bulmak lâzım gelür ise şân-ı Devlet-i Aliyye'ye beyne'd-düvel şe'n-i küllî ârız olacağında şübhe yokdur kaldi ki Âsitâne'de mukîm Prusya ilçisi devletine tahrîre hâcet bırakmaksızın cevâb virecek olsa bile sulha rağbet idecek devlet Prusyalunun tavassutunı kabûl itmez ise musâlaha mâddesi küllîyyen terk olunmak lâzım gelür imtidâd-ı muhârebe mahzûrı belki imtinâ'-ı musâlaha özri işte gelüb göründi böyle şey nice olur müzâyaka-i mîriyye ma'lûm henüz işbu bahâr tertîbi içün ne gûnâ müzâyakalara giriftâr olduk muhârebe mümtedd olmak lâzım gelür ise hâl müşkil olacağı gün gibi zâhirdir ma'a-hazâ[3] ki vârid

1 İsticlâb: Celbetme, çekme, çekilme, istenilme.
2 Silm: Barış, barışıklık.
3 Ma'a-hâzâ: Böyle iken, bununla beraber.

olan mükâleme mazbataları kırâ'at olundukda imtidâd-ı muhârebe lâzım gelecegine Prusya ilçisinin kendü kavlinde sarâhat[1] vardır. Ve fi'l-vâki' bu muhârebe mümtedd oldukca Nemçe ve Fransalunun Felemenk gavgasından Prusyalu emîn olur. Ve Leh derûnunda rü'yet idecegi mesâlihine Rusyalu karışamaz ve daha bunun gibi nice mütâla'ât-ı fâsidesi olmak melhûz ve muhtemeldir. Hâlbuki imtidâd-ı muhârebenin mazarratı yalnız Devlet-i Aliyye'ye â'iddir hâsılı gerek Prusya ve gerek İngiltere ve Felemenk devletleri muhârebenin imtidâdını istediklerinde bu düvel-i selâsenin ve belki bu bâbda İsvec Devleti'nin bile sözleri ve işâ'a eyledikleri havâdisleri ısgâ olunmak câ'iz degildir dinildigini ta'kîben düvel-i merkûmenin virdigi havâdis kâğıdlarında menfa'atli ba'zı mevâdd olmak muhtemel değil midir deyü ba'zılar tarafmdan îrâd olunan su'âl gayri müvecceh cevâben adem-i ısgâdan murâd havâdis kâğıdlarını okumamak degil o makûle sözlerini sened idüb de mûcebiyle amel itmek iktizâ itmez dimekdir murâd iyüce fehm olunsun dimilmiş ve bizim mukaddemâ sened i'tâsını tecvîz sûretinde bulunmamız İngiltere ve Felemenk devletleri birlikde olarak Prusyalu i'lân-ı harb itmesi şartıyla idi ki ol vakit sened virilmek sûretindeki mahzûrdan kat'-ı nazar olunmuş idi. Ammâ bu sûretde sened i'tâsı bir vechile câ'iz degildir deyü bi'l-ittifâk cevâb virildikden sonra sened virilmedigi sûretde Prusya'nın düşmanlar ile ittihâdı mahzûrı dermiyân olundukda Prusya gibi iki yüz bin askere mâlik bir kavî devleti Devlet-i Aliyye'den tenfîr ve tefrîk dahi çendân münâsib degildir yine sened virilmek bir tarîki bulunmak daha münâsibdir. Şöyle ki: Prusya ilçisine tavassut husûsı ihbâr olundukda kralıma yazub da cevâbını getürdeyim dimemek içün ilçinin bu bâbda murahhas olması ve senede bu terhis mâddesi şart (s.225) olarak idhâl olunması lâzımdır ki te'hîr-i maslahat-ı musâlaha mahzûrı ber-taraf ola dîger mahzûr ki sulha tâlib olacak devlet Prusyalunun tavassutunı kabûl itmez ise maslahatın te'hîri yâhûd fevt olması hâtırasıdır bunun def'içün dahi böyle bir sûret zuhûrunda Devlet-i Aliyye'nin hod be-hod akd-i musâlaha idebilmesi şartı senede derc olunmalıdır. Ve illâ bu iki şart derc olunmadıkca sened i'tâsı bir vechile câ'iz olmaz deyü müttefikü'l-kelime olarak huzzâr tarafından beyân olunmağla İstanbul'dan gönderilmiş olan sened sûretinin tashîh ve ilâvesine karâr virilmişdir.

İlçinin Ordu-yı Hümâyûna gitmesi bahsine gelince bu bâbda hâtıra gelan envâ'-i mahâzîrden başka askerî tâ'ifesinin külliyyen sefere gelmemelerini mûcib olacağı der-kârdır Abdî Paşa bir iki def'a Zemun kumandanı ile mükâtebe[2] idüb ve adaya bir def'a bir nefer Nemçelü yediyle mektûb gelüb her ne kadar mektûm tutulmuş ise de beyne'l-asâkir pek çok havâdis tekevvününe bâ'is olub Nemçelü ile sulh olacaklarmış ilçisine Âsitâne'de konak hâzırlanayormuş deyü şâyi'alar zuhûr itmekle musâlaha sohbetinin aslı yokdur düşmanların bu makûle muhteri'ât-ı hîle-kârânelerinden umûr-ı harbde fütûr getürmek câ'iz olmaz deyü emirler yazıldı bu makûle havâdis Rûmili'den müretteb olan kışla askerinin te'hîrlerine bâ'is oldığını asker mübâşirleri haber virdiler ve eger ilçinin Ordu-yı Hümâyûna gelmesi ta'lîm-i fünûn-ı harbiyye ve irâ'e-i seınt-i hücûm ve izhâr-ı muktezâ-yı vakt ve hâl içün ise ne bizim askerimize fünûn-ı harbiyyeyi ta'lîm idebilürler ve ne anların irâ'e eyledikleri sûretle hareket mümkün olur Prusya ilçisinin orduya gelmekden murâdı kendi devletiyle yâhûd muhârib devletler ile muhâbere maslahatı ve kendi işinin başında bulunmak sûreti içündür. Hâsılı

1 Sarâhat: Açıklık, ibarede açıklık.
2 Mükâtebe: Mektuplaşma, yazışma.

Prusya ilçisinin tebdîlen hakîm sûretinde bile orduya gelmesi bir vechile tecvîz olunamaz kendüsüne ordularda dürlü hâletler hâdis olagelmişdir ve mice ma'rûf kimesneler zâyi' olmuşdur. Prusya ilçisidir deyü neferât-ı askeriyyeye söz anladılmaz maâzallâh bir hâlet vukû'unda bilâ-mûcib Prusya Devleti'nin iğbirârını[1] mûcib olur dinilmek gibi ba'zı â'zâr beyân olunarak külliyyen orduya gelmek fikrinden men' olunmalıdır deyü ilçinin orduya gitmesi tecvîz olunmamak üzre ittifâk olunmuşdur.

Bu karâr üzre tayy-ı bisât-ı meclis olundukdan sonra minvâl-i meşrûh üzre sened sûreti tashîh ve ilâve ile sûret-i matlûbeye ifrâğ olundukdan sonra şehr-i mezkûrun onuncı güni tekrâr akd-i meclis olunarak sûret-i merkûme kırâ'at olundukda her tarafdan istihsân[2] olunarak karâr-ı sâbık üzre meclisden kalkılub Ordu-yı Hümâyûnun re'yi işte budur ve sened ancak bu sûretle virilmelidir. Ancak bu dahi kat'î bir şey olmayub tekrâr (s.226) Dersa'âdet'de sudûr-ı kirâm ve sâ'ir ricâl-i benâm ile bi'l-müzâkere her ne vechile irâde-i seniyye sâdır olur ise mûcebince amel ve hareket iktizâ ider deyü mazbatası kaleme alınarak Rikâb-ı Hümâyûna takdîm olunmuşdur.

Minvâl-i Meşrûh Üzre Senedin Sûret-i Tashîhi

Prusya Devleti bir seneden berü Devlet-i Aliyye'nin tarâfdârlığını iltizâm ve tertîb-i asker ve techîz-i lenger ile Devlet-i Aliyye düşmanları olan Moskovlu ve Nemçelü hudûdlarına tesyîr ve bu vechile düşmanlarm Devlet-i Aliyye hudûdları karşularından nısf kuvvetlerini izâle eyledigini ve devlet-i müşârün-ileyhin bu hareketi çok geçmeyüb zikr olunan Devlet-i Aliyye düşmanlarıyla muhârebesini mûcib olacağını ve i'lân-ı muhârebe idecegini Devlet-i Aliyye'ye dostluğı bu derecede idigini haşmetlü Prusya Kralı'nın Âsitâne-i Aliyye'de mukîm ilçisi cenâbları mecâlis-i mükâlemenin her birinde beyân ve ihbâr idüb (miyânede olan kemâl-i muhabbeti i'lânen) li-ecli'l-itmînân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zikri âtî husûs içün bir sened mutâlebe itmekle Devlet-i Aliyye dahi Kral-ı müşârün-ileyhin şimdiye dek zuhûr iden gayret ve tarafdârlığının makbûliyyetini ve bundan sonra zuhûrı mev'ûd olan gayret ve sadâkatinin nezd-i Devlet-i Aliyye'de meczûmiyyetini i'lân içün taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zikri âtî şurûtı muhtevî işbu senedin i'tâsı lâzım gelmişdir. (Dostâne tahrîr ve imlâ olunmuşdur) Devlet-i Aliyye Moskovlu ve Nemçelü ile birden veyâhûd başka başka musâlaha oldukda Prusya Kralı tavassutı ile akd-i musâlaha itmek üzre (olunmak üzre Kral-ı müşârün-ileyhi mutavassıt olmak üzre da'vet itmege Devlet-i Aliyye) va'd ider kaldı ki (şol şartla ki) âhar bir devlet tarafından (tavassut-ı musâlaha-i hayriyye olunur ise veyâhûd düşmanlar kendüler musâlahaya tâlib olurlar ise dostâne Prusya Kralı'na) (ilçisine Devlet-i Aliyye tarafından) ihbâr oluna eger Kral-ı müşârün-ileyh evvel arz-ı tavassut iden devlet ile (Prusya Devleti tavassutda) şirket ider ise bilâ-vâsıta[3] düşmanlar tarafından arz olunan musâlahaya tavassut ider ise fe-bihâ ve illâ şirket ve tavassut itmek istemez ise ol takdîrde Devlet-i Aliyye va'd-i mezkûrını (mücerred ihbâr ile) îfâ itmiş olub musâlahayı her kimin ma'rifetiyle akd itmek

1 İğbirâr: Kırılma, gücenme.
2 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.
3 Bilâ-vâsıta: Vasıtasız. Araya biri girmeden, doğrudan doğruya.

ister ise bilâ-mâni‘ akd eyleye (kaldı ki hîn-i vukû‘-ı musâlahada) ekseriyâ ta‘cîl olunmak tabî‘at-i maslahatdan olmakdan nâşî ber-minvâl-i meşrûh kral-ı müşârün-ileyhe tahrîr ile isticlâb-ı cevâb ile vakit mürûr idüb maslahat girü kalacağı ve bu‘d mesâfe cihetiyle ziyâde zamân mürûr idecegi bedîhî oldığına binâ’en hîn-i arz-ı tavassutda (**s.227**) Kral-ı müşârün-ileyhin Der-aliyye'de olan ilçisi isticvâb-ı cevâb ile imhâl[1] itmeyüb derhâl lâ ve ne‘am cevâb virmege terhis kılınmış ola cevâb i‘tâsmda tereddüd ider ise Devlet-i Aliyye maslahatını görmek câ’iz ola ve eger musâlaha olacak devlet Prusya Kralı'nın tavassutunı kabûl itmez ise dost dostun imtidâd-ı muhârebe ile zararını tecvîz eylememek muktezâ-yı safvet olmağla ol vakit Devlet-i Aliyye ma‘zûr olmuş olur. Ya‘ni Devlet-i Aliyye Kral-ı müşârün-ileyhin tavassutı bulunmaksızın akd-i musâlaha ider.[*][2]

İşte Prusyaluya virecek sened Ordu-yı Hümâyûnda bu kalıba ifrâğ olunarak Ordu-yı Hümâyûn mazbatalarıyla rikâb-ı hümâyûna vârid olub Abdülhamîd Han Hazretleri'ne takdîm olundukda Prusyalu bütün bütün elden bırağılmasun İngiliz ve Fransa ve sâ’iri dahi boşlanmasun deyü kâ’immakâm paşaya hitâben bir kıt‘a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurmuş olmalarıyla Cumâde'l-âhire'nin yirmi dördünde Şeyhü'l-islâm konağında mün‘akid olan meclis-i meşveretde Ordu-yı Hümâyûnun mazbatasıyla mezkûr sened sûreti kırâ’at ve mezkûr hatt-ı hümâyûn mazmûn-ı münîfi huzzâra ifâde olundukda Ordu-yı Hümâyûnun re’yi üzre hareket olunmak tahsîn olunarak Prusya ilçisiyle lede'l-mülâkât İngiltere ve Felemenk berâber olarak Prusya Devleti cenge girişür ise her dürlü muvâfakat olunacağı beyân olunur. Kemâ fi's-sâbık[3] olamaz cevâbını virdigi hâlde Ordu-yı Hümâyûna gitmesi mümkün olamayacağı ifâde ve tashîh olunan sened sûreti irâ’e olunmak ve kabûl itmeyüb de izhâr-ı iğbirâr ile nihâyetinde Prusya Devleti düşmanlar ile ittihâd idecek olur ise adem-i kabûl kendi tarafından olmuş olacağından Allâh'ın kılıcına havâle kılınmak üzre ittifâkârâ ile karâr virilmegin Receb'in ikinci güni Kapudan Paşa ve Hamîdî-zâde Efendi hâzır oldukları hâlde Re’îs Efendi Prusya ilçisi ile mülâkât iderek minvâl-i meşrûh üzre keyfiyyet ilçiye ifâde olundukda orduya azîmet husûsunda mahzûr beyân olunmasından sûret-i iğbirâr göstermesiyle berâber benim orduya gitmek istedigim Devlet-i Aliyye'ye hidmet içün idi. Mâdâmki Devlet-i Aliyye bundan bâsıl olacak menfa‘atini fedâ idiyor bunun üzerine ben ne diyebilürim deyü artık bu iddi‘âdan fârig oldığını ve devletinin vakitsiz sefer açması müfîd olmayub bunun içün bir ser-rişte aranılmakda idügini îmâ ve iş‘âr eyledikden sonra Ordu-yı Hümâyûnda tashîh olunan sened sûreti kendüsüne irâ’e olundukda maslahat bütün bütün tagayyür eylemiş ben mukaddemki sened sûretini kralıma göndermiş idim o maslahatı bitdi zann ider şimdi ben (**s.228**) bunı krala nasıl göndereyim deyü bilâ-tashîh senedin i‘tâsı husûsunda ısrâr itmesi üzerine berü tarafdan böyle senedin i‘tâsında sözün doğrısı budur ki Devlet-i Aliyye zimâm-ı musâlahasını Prusya Kralı'nın eline virmiş olacak bu ise bir devletde ve bir târîhde vukû‘ bulmuş bir mâdde olmayub Devlet-i Aliyye'min şânına nakîsa îrâs idecek bir sûretdir dinilmekle buna dâ’ir haylî mübâhasât cereyân eyledigi esnâda ilçi-i merkûm musâlahada ta‘cîl ta‘bîri senede derc olunmuş hâlbuki böyle ucâleten vukû‘ bulacak

1 İmhâl: Mühlet verme. Bir zaman daha sonraya bırakma.
2 Müellif dipnotu: "[*] Orduda olunan ilâveler birer kavs-pâre arasma alınub çizilmiş olan yerlerin dahi üzerlerine birer hatt keşîde olunarak ol vechile tab‘ olundığı ihtâr olundı."
3 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.

musâlaha Devlet-i Aliyye'nin işine yarar mı mukaddemâ Prusya Kralı Rusya Çariçesi'ne musâlaha husûsunı yazdıkda bir mübhem[1] cevâb virmiş idi Özi'yi istîlâ itdikden sonra îzâh-ı mâdde iderek gerek Devlet-i Aliyye ve gerek İsvec ile musâlahaya rağbet idüb Prusya Devleti'nin tavassutunı istid‘â eyledi lâkin esâs olarak üç mâdde teklîf idiyor biri evvel emirde Yedikule'de mahbûs olan ilçisinin tahliyye-i sebîli ile mu‘azzezen[2] memleketine i‘âdesi ve dîgeri yed-i istîlâsında olan yerleri Devlet-i Aliyye lisânına almamak kaziyyesi ve biri dahi gerek Devlet-i Aliyye ve gerek İsvec taraflarından Moskovlu üzerine vâki‘ olan hareket Çariçe'nin kesr-i ırzını mûcib oldığından Çariçe'nin tarziyyesi olub işte ucâleten musâlaha böyle olur ammâ Prusya Kralı te’mîn olundığı hâlde Devlet-i Aliyye'nin makâsıdı hâsıl olacak vechile metîn ve müstahkem bir musâlaha yapılur lâkin siz Prusya Kralı'na sû-i zann idiyorsunuz dimesi üzerine haylî kîl ü kâl cereyân eyledigi esnâda Çariçe'nin tekâlîfini ta‘dîl garazıyla ilçisinin ber-minvâl-i muharrer tahliyye-i sebîlini Prusya Kralı'nın istid‘â eyledigini ilçi-i merkûm beyân itdikde anın tevkîfinde Devlet-i Aliyye'ye bir fâ’ide olmayub ancak şimdi bu vechile sebîlî tahliyye olunsa Rusyalu ile sulh olunacakmış deyü beyne'n-nâs erâcîf tekevvün iderek sefere me’mûr olan asâkirin te’ehhür ve betâ’etlerini mûcib olur deyü i‘tizâr oldukdan sonra ilçi-i merkûm şu sened mâddesine bir güzel sûret virilse hoş olurdı zîrâ bunı tashîh olundığı üzre sened olarak alub almamak müsâvîdir su pâlûzesi gibi bir şey olmuş dimesi üzerine sened mübâhasesi tekrâr uzayub bi'l-âhire ilçi bakalım bir kerre mütâla‘a ideyim sonra tarafınıza ihbâr iderim dimekle pek güzel mütâla‘a itsün dinilüb sürhle[3] tashîh olunan sened sûreti kendüsüne li-ecli'l-mütâla‘a i‘tâ olunarak meclise hitâm virilmiş idi.

Bir gün sonra ilçi-i merkûm tercümânını Bâb-ı Âlî'ye bi'l-irsâl mukaddemâ bu tarafda söyleşilan sûreti kralıma göndermiş idim şimdi bu tashîh olunan sûret ana münâfî olmağla (**s.229**) bunı dahi kralıma gönderirim artık bunun üzerine ne diyeceğini ve ne yapacağını bilmem fakat her ne vechile cevâb gelür ise yine arz iderim teblîgâtıyla zımnen[4] kralının düşmanlar tarafına meylini îmâ ve kendüsiyle orduya gidecek olan Prusya ofiçiyalinin[5] bu sûretde artık bu tarafda işi kalmamış oldığından geldigi gibi yine tüccâr hey’etiyle Prusya'ya avdeti içün bir kıt‘a yol emri istid‘â itmegin keyfiyyet hâk-pây-ı şâhaneye arz olundukda çünki Prusyalunun elden bırağılmaması Abdülhamîd Han Hazretleri'nin matlûb ve mültezemi bulundığından Prusyalu elden çıkarılmasun deyü hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurub minvâl-i meşrûh üzre sened sûretinin Prusya Kralı'na gönderilmesi ve ofiçiyalin i‘âdesi ise Prusyaluyı elden çıkarmak dimek olacağına ve evvelki sûretde sened virilmesi dahi Ordu-yı Hümâyûnun re’yine muhâlif bulundığına mebnî Kâ’immakâm Paşa ne yapacağını şaşırub irâde-i kat‘iyye-i şâhâneye mürâca‘ata mecbûr olmasıyla bu bâbda mütehayyir[6] oldığını hâk-ı pây-ı şâhâneye bir kıt‘a takrîr-i âlî ile arz eyledikde bâlâsına (çünki Prusya ilçisi elden çıkmasun diriz ordudan gelan cevâba göre ele almamak sûretidir. Re’îs Efendi'nin mukaddemki istisnâ mes’elesi güzel değil midir tavassut husûsunda ilçinin orduya gitmesi

1 Mübhem: İyice belli olmayan. Mutlak âşikâr olmayan. Belirsiz. Gizli.
2 Muazzezen: İzzet ve ikram ile, ikram olunarak, ağırlanarak.
3 Sürh: Kırmızı, kızıl. Kırmızı mürekkep.
4 Zımnen: Açıktan olmayarak, dolayısıyla, kapalıca, üstü kapalı olarak.
5 Ofiçiyal: Official. Resmi görevli, daha ziyade subay veya memur (officer).
6 Mütehayyir: Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.

de irâ'e-i harb içündür dir imiş kendü gitmeyüb ofiçiyal gitse ne be'is var hele bir iyü mülâhaza olunsa Ordu-yı Hümâyûnda olanlar bunda olanlardan âkılmıdır gerçi herkes dîn ve devlete hayırludur deyü söyler ihtimâl ki bunda olanların re'yi anlardan ahsen ola) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuşdur.

El-hâsıl bu bâbda Dersa'âdet ile Ordu-yı Hümâyûnun re'yleri birbirine muhâlif gelüb Prusyalunun kırılmaması bi'z-zât Abdülhamîd Han Hazretleri'nin mültezemi oldığından tekrâr bir kerre dahi ordu-yı [hümâyûn] ile muhâbereye karâr virilüb Prusya tercümânı Bâb-ı Âlî'ye celble şu mâddeyi bir kerre dahi Ordu-yı Hümâyûna yazalım ofiçiyal birâz dahi gitmeyüb tevakkuf itsün belki ordudan yalnız anı isterler deyü Prusya ilçisine haber gönderilerek orduya haber gidüb gelinceye dek güc hâl ile tevakkuf itdirilebilmişdir.

Çünki ber-minvâl-i sâbık bu muhârebenin küşâdından garaz Kırım'ın Rusyaludan istihlâsı kaziyyesi oldığından ve leyse'l-haber ke'l-ayân[1] mü'eddâsınca ordunun perîşânlığı bu tarafdan geregi gibi teşhis olunmadığından Dersa'âdet'de zihinler Kırım mes'elesine cüz'î mertebe ümîd viren tarafa mâ'il olub Ordu-yı Hümâyûn erkânı ise bi'l-akis hâl-i hâzırın fenâlığını müşâhede iderek ve buna hayırlusıyla musâlahadan başka çâre olmadığını bilerek imtidâd-ı harbden aşırı havf ve tehâşî iderler idi. Binâ'en alâ-zâlik[2] ordu erkânı Fransalu (s.230) tarafına ve Dersa'âdet'de bulunan erkân-ı Saltanat-ı Seniyye Prusyalu tarafına mâ'il olarak iki tarafın efkârı birbirine muhâlif düşmüş idi.

İşte İsvec mes'elesinde dahi tarafeynin efkârı böyle ihtilâf üzre cârî olub ber-minvâl-i sâbık İsvec'in matlûbı topdan yirmi bin kîseye kat' olunarak harb senelerinde dörder bini ve ba'dehu on sene zarfında bâkîsi edâ olunmak üzre bi'l-mukâvele bu sene virilecek dört bin kîsenin iki bini hemân ale'l-hesâb olarak bu günlerde virilmek karâr-gîr olub İsveclünün elden çıkarılmamasına ve ber-vech-i meşrûh ale'l-hesâb iki bin kîse i'tâ olunması münâsib idügine dâ'ir Ordu-yı Hümâyûndan dahi birkaç def'a Dersa'âdet'e muvâfık cevâb gelmiş iken Receb'in onuncı güni Ordu-yı Hümâyûnda akd olunan meclis-i müşâverede İsvec mâddesi dahi bütün bütün cerh olunmuşdur.

Çünki kable'l-muhârebe mevâcib-i askeriyyenin i'tâsında su'ûbet çekilüb ve şimdi sefer münasebetiyle eshâm ve mukâta'âtdan cebeli almak gibi fevka'l-âde tedârük olunabilan akçe ile mehmâ-emken umûr-ı harbiyyenin idâresine çalışılub hâlbuki Ordu-yı Hümâyûnun yevmen fe-yevmen[3] ihtiyâcâtı tezâyüd iderek tedârükât-ı harbiyyenin ikmâli ve ser-haddâtın tanzîm-i ahvâli içün lüzûmı kadar akçe olmadığı hâlde geçen sene kendi varını ve Eflâk eyâletinin sermâye-i iktidârını sarfla Nemçelüye küllî hasâr viren Eflâk Voyvadası Mavroyani Beg bu esnâda akçe içün sıkılarak serdâr-ı ekremden istimdâd eylediginden ve bu sene Ordu-yı Hümâyûnun İsakcı tarafına hareketi musammem olmasıyla Vidin tarafı za'îf kalarak Nemçelülerin Eflâk eyâletine sû-i kasdları der-kâr olmağın Yaş tarafında bulunan Moskov ve Nemçe asâkiri dahi berü tarafa hareket itdiklerinde Mavroyani Beg iki âteş arasında kalacağı cihetle bu sene Eflâk tarafına her vechile takviyyet virmek lâzım geleceğinden bu sene Devlet-i Aliyye kendi masârif-i harbiyyesini idârede küllî usrete dû-çâr olacağı emr-i âşikâr olmasıyla İsvec Devleti'ne senevî dörder bin kîse i'tâsı kâbil olmayacağından

1 Leyse'l-haber ke'l-ayân: Duymak (haber almak), görmek gibi değildir.
2 Binâ'en alâ-zâlik: Bunun üzerine, bundan dolayı.
3 Yevmen fe-yevmen: Günden güne, gittikçe.

başka ba'de'l-musâlaha hazîne-i mâliyyenin müzâyakası evvelkiden daha ziyâde olacağına nazaran ol vakit dahi hiçbir şey virilemeyerek Devlet-i Aliyye zarûrî ahdine vefâ itmemek nakîsasını ihtiyâra mecbûr olacağı mütâla'âtı meclis-i mezkûrda der-pîş olunub şöyle ki: Rusya donanmasını Bahr-i Baltık'dan çıkarmamak şartıyla istimrâr-ı muhârebeyi mûcib olacak ihtimâlât-ı akliyye dahi selb ve istisnâ olunarak İsveclü ile senedleşmek münâsib görilür lâkin kâffe-i masârif-i lâzıme-i seferiyyemiz tamâmen görüldükden sonra fazla kalursa akçe virilmek olabilür hâlbuki İsveclüye virilecek sened muktezâsı üzre yirmi (s.231) bin kîseyi tekmîl itmek esâs-ı şurût-ı ittifâk olacağından ve ba'de'l-musâlaha bir para virilemeyeceginden ma'a-kat'ü'n-nazar sefer senelerinde virilecek dörder bin kîsenin i'tâsı henüz kâbil olamayub belki bu def'a virilecek iki bin kîseden mâ'adâ işbu sene virilmesi lâzım gelan kusûr iki bin kîsenin i'tâsı dahi îrâd ve masraf-ı Devlet-i Aliyye'ye nazaran mümteni'[1] gibidir. Nihâyet germiyyet-i himmetle bu iki bin kîse virilsüu ba'dehu kusûr iki bin kîse virilmedigi hâlde ittifâk mâddesi tabî'atıyla lağv olunur.

Ve feshini İsveclü Devlet-i Aliyye'ye isuâd ider bu sûretde şimdi virilecek olan işbu iki bin kîse mahzâ telef olmuş olur. Zîrâ kusûrınm virilemeyecegi cümlenin ma'lûmıdır. İşte bizim bildiğimiz ve doğrı zannıyla diyecegimiz budur ammâ netâyic-i kâffe-i umûr mechûl bir kerre dahi Âsitâne'de tezekkür olundukdan sonra her ne vechile fermân-ı pâdişâhî sâdır olur ise mûcebince amel olunmak menût-ı re'y-i âlîdir deyü ittifâk-ârâ ile huzzâr-ı meclis bu bahse hitâm virdiklerinden sonra Fransalunun tavassutı mes'elesine nakl-i kelâm olunmuşdur.

Şöyle ki: Fransalunun tavassutu mukaddemâ yalnız Nemçe Musâlahası içün iken mu'ahharen Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisinin virdigi takrîrde Moskov dahi dâhil olub ancak el-ân düvel-i muhâribîn yedlerinde bulunan yerlerin kemâ-kân tasarruflarında ibkâ olunmak sûretini teklîf idiyorlar maâzallâh Özi ve Yaş emsâli kılâ' ve bikâ'ın anlara terki semm-i helâhil[2] içmek gibidir lâkin Fransa ilçisi cevâb istemekde oldığından bu bâbda ne cevâb virilmek münâsib olur deyü huzzârdan isticvâb olundukda bu tekâlîfin kabûli mümkün degildir. Lâkin mâdâmki düşmanlar tarafından sulha meyl bulunmuş cevâb-ı ye's ile külliyyen reddi dahi çendân münâsib degildir yine ser-riştenin elde bulunması çok menfa'ati mûcibdir ve mükâlemenin ne zararı var ale'l-husûs mu'ahharen Fransa tercümânının böyle tekâlîf-i bârideden vesvese olunmasun elbette bunun bir ortası bulunur dimesi tehî degildir boş bırağılmasun zîrâ encâm-ı kâr meçhûldür hemân Râşid Efendi Dersa'âdet'de Fransa ilçisiyle mükâlemeye girişsün inşâallâh bir hüsn-i sûret me'mûldür deyü huzzâr-ı meclis semt-i sulh ü salâha imâle-i efkâr eyledikleri akîbinde Ordu-yı Hümâyûnun ahvâl-i hâzırasını müzâkereye ibtidâr iderek evvel emirde Ordu-yı Hümâyûnun hâl ve şânı ve zahîre ve askerin el-hâletü hâzihî fıkdânı ve re'âyâ-yı memâlikin dû-çâr-ı şiddet ve müzâyaka oldukları ve ser-haddât ve kılâ'ın keyfiyyetleri bilinüb de ana göre bu derde ilâc itmek her vechile farîzadan görinür Livâ-yı Şerîf'in Ruscuk meştâsmdan vakt-i hareketi geldi fî-mâ-ba'd karâr ve ikâmet olunamaz mütevekkilen alallâh işbu Receb-i şerîfin yirmi beşinde (s.232) sahrâya çıkılsa gerekdir kışlada olan bir âlây derme çatma hademeden ve ocaklarda karakullukcı ve hidmetci makûlesinden ve yeniçeri nâmıyla gelüb dellâllık ve cân-bâzlık

1 Mümteni': İmkânsız, muhal, mümkün olmayan. Çekinen, imtina eden.
2 Sem-i helâhil: Çâresi, panzehiri olmayan, öldürücü zehir, ağu.

ve gözlemecilik iden bir takım derbederlerden mâ'adâ asker diyecek kimse olmadığından bu hâl ile ne semte gidilebilür bu sûretde hareket müte'assir oldığı gibi fıkdân-ı zahâ'ir cihetiyle Ruscuk'da ikâmet dahi müte'azzirdir.[1] Ve hâlbuki şimdi henüz ba'zı hafta bir ve ba'zı hafta iki kerre şa'îr ta'yînâtının rub'ı[2] viriliyor sahrâya çıkıldığı gibi tamâm ta'yînât virilmek iktizâ ider askerin kılleti ve çayır mevsiminin takarrübi hasebiyle gerek Ruscuk'da ve gerek varılacak yerlerde kırk elli gün dahi idâre olunsun lâkin iki aya kalmaz fevc fevc asker gelmege başlayub fıkdân-ı zahâ'irden yâ tefarrukları veyâhûd fesâd vukû'ı rû-nümâ oldukda ol vakit tutalım ki akçe der-dest olmuş ve bir kilesine beş guruş virilmiş ne zamân mübâya'a olunacak ve ne zamân gelecek fukarâ-yı re'âyâ ise bu senelerde asker ihrâcı ve menzil masârifi ve mübâya'ât-ı sâ'ireleri ve mekkârîler ve top-keşân bârgîrleri ve câmûsları ve tekâlîf-i seferiyye-i sâ'ire ile bî-tâkat kalub sefer bahânesiyle â'yânların dahi mezâlim ve ta'addiyâtı haddi tecâvüz eyledi mümkün olsa cümle re'âyâ mahâl-i ba'îdeye firâr iderler mutâlebe itdigimiz mübâya'a zahîresinin tahsîli bir vechile kâbil degildir henüz akçesi virilse mümkün olmaz ma'a-hazâ ki mübâya'acılara akçe irsâline hazîne müsâ'id degil zîrâ el-hâletü hâzihî mîrî hazînesinde beş yüz guruş yokdur birkaç gün evvel yirmi otuz bin guruş kadar mevâcib akçesinden sarf olundı şimdi mevâcib dahi çıkıyor o ümîdde kalmadığından ferdâda zuhûr idecek masrafın idâresi muhâl oldı şimdiye dek tertîb olunan mübâya'alar mîrî fî'âtıyladır. Hâlbuki râyici altmış yetmiş para iken rub'ı ve humsı mertebe fî'ât ile fukarâ-yı ra'iyyet nice zahîre virsünler zahîre mâddesi ise cemî' umûra mukaddemdir. Şunda kırk elli gün kadar vaktimiz kaldı bu müddet zarfında bunun bir çâresine bakılmak farz-ı ayn ve cümleye ayn-ı dîndir. Ordu-yı Hümâyûn İsakcı'ya varmazdan akdem hiç olmaz ise üç aylık zahîrenin orada mevcûd bulunması emr-i lâ-büdd iken bir kîle arpa yok imiş yevmiyye onar bin kîleden üç ayda dokuz yüz bin kîle ider nereden alınmalı ve nasıl nakl olunmalı buraları düşündükce akıllara hayret geliyor zahîrenin araba ile nakli kâbil olmayub bahren ve nehren nakl olunmağa tevakkuf ider Tuna sevâhilinin zahâ'iri ise geçen seneden berü Ordu-yı Hümâyûnı idâre idebilüb fî-mâ-ba'd bu havâlîde zahîre bulunmaz bulunsa da nakline imkân kalmadı akçeleri virilmediginden ve virilemeyeceginden re'âyâ âciz kaldı mübâşirlerin zecr ve tehdîdi dahi fâ'ide virmez (**s.233**) oldı külliyyetlü akçe bulunub kırk elli gün zarfında râyici üzre alınarak ve nakliyyesi peşîn virilerek hiç olmaz ise dört beş yüz bin kîle arpa tedârük olunamaz ise encâmı vahîm olur bundan başka kassâbbaşının yedinde bir re's koyun yok kurb ve civârda olan kazâların damızlıkları ve araba ve çift öküzleri alındı kassâbbaşıya ve nüzûl emînine küllîyyetlü akçe virilmek lâzımdır. Ordunun nakliyye ve masârif-i sâ'iresi için vakit olur ki yevmiyye kırk elli bin guruş harc olunmak lâzım gelür hazînede ise beş yüz guruş yokdur. Hâl neye müncerr olacak ordumuz askerden ve varacağımız yerler arpadan hâlî ve tehî Rusya mareşali ise Yaş'da küllî asker ile harekete müteheyyi' olub kol kol berülere hücûm niyyetinde oldığı ba'zı evrâk-ı havâdisden istimâ' olunayor.

Maâzallâh Kalas istîlâ olunur ise Tuna ile İsakcı'ya zahîre celb olunamaz ve henüz bir arabamız yok olsa bile araba ile ne kadar zahîre nakl olunabilür Allâh'a sığındık bu

1 Müte'azzir: Özürlü, özürü bulunan; mümkün olmayan, güç, zor.
2 Rub': Dörtte bir, çeyrek.

mülâhazalar hâtıra geldikce girîbân-ı sabr ve karârımız çâk çâk[1] olmakdadır. Son pişmanlık fâ'ide virmez biz muktezâ-yı sadâkatimiz üzre hakikat-i hâli ifâde ile farîza-i zimmetimizi îfâ itdik hemân taraf-ı pâdişâhîden zahîre içün üç bin ve masârif-i sâ'ire içün üç bin ki cem'an altı bin kîse akçe tiz elden Ordu-yı Hümâyûna irsâl buyurulsun ve illâ encâmı fenâdır akçe tedârüki birimizim vüs'ünde degildir kelimâtı huzzâr-ı meclis taraflarından îrâd olunmağla hâk-ı pây-ı şâhâneye arz-ı hâl olunmak üzre meclise hitâm virilmişdir.

Dersa'âdet'de ise mes'ele-i mâliyye üzerine bunca fikirler sarf olunarak dâhilen tedârüki mümkün olamadığından hâricden akçe istidânesinin[2] çâresi aranılub akçe husûsunda erkân-ı Saltanat-ı Seniyye mütehayyir idiler.

Husûsıyla bu günlerde surre-i hümâyûnun zamân-ı ihrâcı takarrüb iderek bir haylî altuna ihtiyâc mess eylediginden başka ol vaktin usûl-i nâ-memdûhasından olmak üzre mazınne-i servet ve yesâr[3] olan kimseler ba'zan müsâdereye bedel kal'a ta'mîri ve ebniye-i mîriyye inşâsı gibi ba'zı hidemâta me'mûr kılınub işte surre emâneti dahi bu hidmetlerden ma'dûd olmasıyla akdemce Serdârlar Kâtibi Abdullâh Efendi surre emîni ta'yîn buyurulmuş iken bu hidmeti edâya kudreti olmadığı tebeyyün itmegin surre emânetine dîger bir mütemevvil ve muktedir zâtın ta'yîni lâzım geldigi hâlde Ordu-yı Hümâyûnda bu makûle hidmetlerde bulunmağa me'mûr olan merhume Esmâ Sultân'ın kethüdâsı Çelebî Efendi orduya gitmekden ise bu hidmet-i mübârekede bulunmağı ârzû iderek bu bâbda ba'zı şüfe'â[4] dahi tavassut itmekle surre emâneti Çelebî Efendi'nin uhdesine bi't-tevcîh tedârükât-ı lâzımeye şurû' olunmuş idi. Adana'dan öte Misis[5] (**s.234**) Köprisi dimekle ma'rûf cisr-i kebîrin bu sene inhidâmı hasebiyle Payas'da olan Küçük Alioğlı ebnâ-yı sebîli çırnık ta'bîr olunur küçük kayıklarla nehirden imrâr bahânesiyle âdem başına şu kadar guruş aldığı istihbâr olunub bu sûretde tâğî-i merkûmun bu bahâne ile hüccâcı tecrîm idecegi melhûz olmakdan nâşî Çelebî Efendi'nin takrîri üzre bu sene surre-i hümâyûn tarîk-i ma'rûfdan gitmeyerek Kayseriyye ve Haleb yoluyla gitmek üzre karâr virilüb el-hâsıl bu günlerde erkân-ı Saltanat-ı Seniyye surre-i hümâyûn maslahatıyla meşgûl idiler.

Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri dahi bu sâl-i küdûret-iştimâlde[6] zuhûra gelan vekâyi'-i mükeddereden ve husûsıyla Özi vak'asından pek ziyâde müte'ellim ve dil-heste olarak cihândan bezmiş ve mizâc-ı âlîlerine inhirâf gelmiş oldığı hâlde bu hidmet-i mübârekenin tesviyye ve tanzîmiyle takayyüd itmekde olarak Küçük Alioğlu'nun ol havâlîden izâle-i vücûdıyla tarîk-i hâccın[7] te'mînini irâde buyururlardı.

El-hâsıl bir takım gavâ'il-i mütemâdiyye ve şevâgil-i mütevâliyye ile İstanbul'un bu kışı pek fenâ hâlde mürûr iderek sahîhan karakış dimege şâyân idi.

Ve Mehâdiye seferlerinde yararlığı zâhir olan Vezîr Çerkes Hasan Paşa ile sâbıkan Hotin Muhâfızı Vezîr Osmân Paşa'nın vefâtları haberi evâ'il-i Receb'de Dersa'âdet'e vâsıl

1 Çâk çâk: Parça parça.
2 İstidâne: Borç alma, alınma; ödünç alma.
3 Mazınne-i servet ve yesâr: Servet ve zenginliğe erişmişler, sahip olanlar.
4 Şüfe'â: Şefaat edenler, ediciler, bir suçun bağışlanması için aracılık edenler.
5 Misis: Yakapınar. Yüreğir, Adana.
6 Sâl-i küdûret-iştimâl: Kederlerle, gamla dolu yıl, sene.
7 Tarîk-i hâcc: Hac yolu.

oldukda tamâm böyle avân-ı seferde işe yarar nâdirü'l-emsâl zevâtdan olmalarıyla vefâtları başkaca mûcib-i keder olarak Abdülhamîd Han Hazretleri'nin mersiyenâme-i irtihâllerine mukaddime olmuşdur.

Vefât-ı Snltân Abdülhamîd Han ve Cülûs-ı Sultân Selîm Han-ı Sâlis bin Mustafâ Han-ı Sâlis bin Ahmed Han-ı Sâlis

Ber-minvâl-i sâbık pey-der-pey zuhûra gelan vekâyi‘-i mükeddere-i asriyyeden ve husûsıyla Özi vak‘a-i mü’essiresinden nâşî şehr-i yâr-ı zamân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin mizâc-ı mülûkânelerine inhirâf-ı küllî ârız olarak her sene Receb-i şerîfin on ikinci güni surre-i hümâyûn ihrâcı mu‘tâd-ı kadîm iken bir gün evvel ihrâcını irâde buyurub mâh-ı merkûmun onuncı Pâzârirtesi güni ki Mart'ın yirmi altıncı güni idi surre emînine emâneti teslîm itdikden sonra inhirâf-ı mizâc-ı hümâyûnları müzdâd olarak ferdâsı ya‘nî mâh-ı merkûmun on birinci güni ale's-sabâh teslîm-i emânet-i hayât itmekle Sultân Selîm-i Sâlis taht-ı âlî-baht-ı Osmânî'ye cülûs eylemişdir.

Ba‘zı müverrihîn cülûs-ı Sultân Selîm'i Receb'in on üçünci güni olmak üzre zabt ve tahrîr itmişler ise de bu hatâları zann iderim ki Abdülhamîd Han'ın vefâtı (s.235) surre-i hümâyûn ihrâcının ferdâsı olub resm-i mezkûrun icrâsı ise Receb'in on ikinci güni olmak mu‘tâd oldığı hâlde bu sene ber-minvâl-i sâbık bir gün evvel icrâ olunmuş idügünden gaflete mebnî olmak gerekdir.

Ol avânda Şehzâde Sultân Mahmûd'un çukadârı bulunan Şehrî İsmâ‘îl Efendi târîhçesinde vak‘a-i mezkûreyi bu vechile beyân itmişdir ki asâkir-i İslâmiyye'nin perîşânlığı ihbâr-ı müvahhaşası pey-der-pey serdâr-ı ekrem tarafından tahrîr olundukca ıztırâb-ı derûn ve güft-gû-yı bîrûn ile hakan-ı mağfurun mizâc-ı hümâyûnlarına inhirâf ârız olarak rükûb ve nüzûle iktidârları kalmamış idi.

Nazm

Cihân bir hânedir ârâyişi çok * İçine girenin âsâyişi yok
Düşer dervîş ise teşvîş-i nâne * Ve ger sultân ise fikr-i cihâne

Bu hâlde işbu iki yüz üç senesi Receb-i şerîfiniu evâ’ili olub surre-i hümâyûn ihrâcının vakti gelmiş oldığını Dâru’s-sa‘âde Ağası İdrîs Ağa ile Silâhdâr-ı Şehr-i yârî Arnavud Yahyâ Efendi huzûr-ı hümâyûnlarına arz ve ihtâr itdiklerinde inhirâf-ı mizâc-ı hümâyûnları hasebiyle surre-i hümâyûn ihrâcını isti‘câl iderek biz bu sene teberrüken[1] bir gün mukaddem ihrâc idelim deyü buyurmalarıyla mâh-ı merkûmun onuncı güni surre-i hümâyûn ihrâcı mukarrer olmağın yevm-i mezkûrda Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri dîvân yerine ya‘nî kubbealtı dinilan mahalle teşrîf buyurdılar ancak inhirâf-ı mizâcları müzdâd oldığından hemân ucâleten surre-i şerîfeyi surre emînine ba‘de't-teslîm birlikde bulunan Şeh-zâde Sultân Mustafâ ile Şeh-zâde Sultân Mahmûd'un avdetlerine ruhsat buyurmalarıyla Sultân Mustafâ sarık odasına gitdi biz dahi Sultân Mahmûd Efendimizi alub Hırka-i Sa‘âdet kurbunda vâki‘

1 Teberrük: Uğur sayma, mübarek sayma.

sünnet odasına götürdük ikisi dahi lu‘b-i tufûliyyetleriyle[1] meşgûl iken Abdülhamîd Han Hazretleri ibtidâ sarık odasına teşrîflerinde Sultân Mahmûd'ı der-kenâr iderek vedâ‘ sûretiyle giryân[2] olub ve oğlum Mahmûd seni Cenâb-ı Mevlâ'ya emânet eyledim Hazret-i Hakk dest-gîrin olub iki cihânda yüzün kara olmaya deyü bu hâlde iki gözlerinden katarât-ı eşk-i ruhsâr-ı hümâyûnları üzre rîzân[3] olarak taşra hırâmân olduklarında harekete bî-mecâl olduklarından Kahvecibaşı Behzâd-zâde Mustafâ Ağa ile Berberbaşı Mustafâ Ağa koltuklarına girerek âheste-reftâr ile çemşîrlige nâzır olan köşge gelüb henüz sadr-ı nişîn-i ârâm oldığında Serdâr-ı Ekrem Koca Yûsuf Paşa tarafından Kâ’immakâm Sâlih Paşa'ya gelüb o dahi rikâb-ı hümâyûna göndermiş oldığı kâ’imeyi Karakulak Ağa mahall-i merkûma getürmekle (s.236) Başçukadâr Benli Abdullâh Ağa telhisi Karakulak'dan alub dest-i pâdişâhîye sundukda tahrîrâta nazar buyurub Özi Kal‘ası'nın ahvâline dâ’ir olan mahalle resîde olıcak bir âh-ı ciğer-sûz[4] ve bir enîn-i elem-efzûn[5] idüb derhâl bir şiddetli nüzûl isâbet itmegin Hekîmbaşı Gevrek-zâde Hasan Efendi gelüb ve nabz-ı şâhâneyi eline alub efendim Allâh'a emânet bir şey yokdur fakat bir parça nezleniz hareket eylemiş deyü nüzûli nezle ile te’vîl iderek tesliyyet virmek istediginde Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri melûl melûl Hasan Efendi'nin yüzine bakarak Hasan Efendi âhir hidmetindir güzelce bak efendini elinden aldırdın diyicek Hasan Efendi kendini zabt idemediginden ağlayarak huzûrdan çıkub başçukadâr ağaya ye’s cevâbını virdi ve fi'l-vâki‘ sabâha karşu teslîm-i rûh eylediler ale's-seher bu haber-i musibet-eser enderûn ve bîrûn halkına bâdî-i elem ve keder olmasıyla berâber her gicenin bir sabâhı olmak kâ‘ide-i tabî‘iyyesine binâ’en pâdişâh-ı cedîdin cülûsuna intizâr olundığı hâlde Dâru’s-sa‘âde Ağası İdrîs Ağa seherî harem-i hümâyûna girüb ve şâh-zâde-i âlîşân Sultân Selîm[6] Han Hazretleri'nin kâşene-i sa‘âdetlerine duhûl ile huzûr-ı hümâyûnlarında yer öpüb ey şâh-ı âlî-baht cenâb-ı sâhibü'l-mülk ve'l-melekût hazretleri mevrûs-ı ecdâd-ı izâmınız olan taht-ı hümâyûnı sana atâ ve ihsân kıldı buyurun ibtidâ na‘ş-ı amminizi ziyâret kılın ba‘dehu Hırka-i Şerîfe odasına teşrîf buyurursuz didikden sonra ber-mu‘tâd-ı kadîm Sultân Selîm'i alub ve sâlifü'z-zikr çemşirlige nâzır köşke geldiklerinde odanın kapusını küşâd ile buyurun efendim deyüb içerüye duhûl ve pûşîde-i na‘ş-ı Abdülhamîd Han'ı ref‘ ile cümleden akdem bu vücûd-ı şerîfi ziyâret buyurun didikde Sultân Selîm'e haşyet ve dehşet ârız olarak girü dönmek istedigi gibi İdrîs Ağa nutka âgâz iderek ey Pâdişâh-ı nev-câh bu amıui-i büzürk-vârınız sizden akdem bir şehr-i yâr-ı huceste-âsâr idi âkıbet bu felek-i gaddâr şerbet-i mevt ile medhûş[7] itdi efendim dîde-i ibret ve basîret ile nazar buyurun bu dünyâ bî-bekâdır bâkî ancak Hüdâ'dır ımnûrun Cenâb-ı Hakk'a tefvîz et ol kahhâr-ı zü'l-intikâmdan gice gündüz havf üzre ol ibâdullâha merhamet ile sâye-i adâlet-penâhında bütün âlem hoş hâl ola Allâh'dan meded iste Rabbim selâmet virsün buyurun efendim kulların kudûmunuza muntazırlardır Hırka-i Şerîfe gidelim deyüb koltuğuna girerek haremden taşra hırâmân oldukları gibi Silâhdâr Yahyâ Efendi ayak öpdiginde siz kimsimiz deyü su’âl buyurmalarıyla

1 Lu‘b-i tufûliyyet: Çocukluk oyunları.
2 Giryân: Ağlayıcı, ağlayan.
3 Rîzân: Dökülen, akan.
4 Âh-ı ciğer-sûz: Ciğer yakıcı ah.
5 Enîn-i elem-efzûn: Çok üzüntü verici inleme.
6 Metinde sehven “Selîh” şeklinde geçmektedir.
7 Medhûş: Dehşete uğramış, şaşırmış; korkmuş, ürkmüş.

yer öpüb

Beyt

Gulâm-ı halka be-gûşem kapunda ben bende * Derinde nice kulun var birisiyim bende

(**s.237**) Medlûlünce silâhdâr kulunuz diyerek ve bir koltuğuna dahi o girerek Hırka-i Şerîfe odasına geldiler.

Oda-i mezkûr ki teberrükât-ı seniyye-i hilâfetin mahzeni olmağla selâtîn-i Osmâniyyân tahta cülûslarında ve sâ'ir azâ'im-i umûrda oraya gidüb Cenâb-ı Hakk'a arz-ı niyâz ve habîbini şefî'[1] ittihâz idegelmişlerdir Sultân Selîm Han Hazretleri dahi ol mahall-i mübâreke gelüb kemâl-i hulûs-ı teveccüh ile dergâh-ı ehadiyyete arz-ı ubûdiyyet itdikden sonra de'b-i dirîn-i Devlet-i Aliyye üzre resm-i bey'atın icrâsına mübâşeret olunmuşdur. Şöyle ki: Akağalarkapusı ki Bâb-ı Enderûn'dur anın pîşgâhında Taht-ı Osmânî kurulmuş ve akdemce Kâ'immakâm Paşa ricâl ve ümenâ-yı devleti ve Şeyhü'l-islâm Efendi ulemâyı haberdâr eylemiş olduklarından kâffe-i erbâb-ı bey'at dahi gelerek Akağalarkapusu'ndan tâ Bâb-ı Hümâyûna gelince âdem deryâsı olub ayak atacak bir mahall kalmamış idi bu esnâda Dâru's-sa'âde Ağası ve Hazînedâr Ağa ve musâhibler ve sâ'ir harem ağaları dahi na'ş-ı Abdülhamîd Han'ı Kızlarkapusu'ndan ihrâc ile Dîvânyeri dinilan mahalle getürdüklerinde hemân gasl ve tekfîn ile âmâde idildi çünki makâm-ı Sadâretde bulunanlar ile Şeyhü'l-islâmlar evvel be-evvel bey'at itmek kânûn-ı kadîm-i devlet oldığından Kâ'immakâm Sâlih Paşa ile Şeyhü'l-İslâm Kâmil Efendi Akağalarkapusu'ndan duhûl ve Enderun-ı Hümâyûna müsûl birle ibtidâ anlar resm-i bey'ati ba'de'l-icrâ huzûr-ı hümâyûnda kâ'ım oldukları hâlde Dâru's-sa'âde Ağası ile sâ'ir enderûn ağaları birer birer resm-i bey'ati icrâ itdiklerinden sonra Sultân Selîm Hazretleri taşra hareket birle sâlifü'z-zikr taht-ı hümâyûna ku'ûd buyurduklarında ibtidâ Nakîbü'l-eşrâf Dervîş Efendi gelüb dest-pûs ile du'â ve resm-i bey'ati icrâ itdikden sonra dîvânın bir cânibinden revân oldı ba'dehu Kâ'immakâm ve Şeyhü'l-islâm ve sâ'ir vükelâ-yı fihâm ve ulemâ-yı â'lâm ve kâffe-i ashâb-ı menâsıb aleyke avnullâh sadâsını îsâl-i mele-i â'lâ iderek ale't-tertîb farîza-i bey'ati edâ ve resm-i tebrîk ve tehniyeti îfâ itdiklerinden sonra top şenlikleriyle cülûs-ı meymenet-me'nûs-ı hümâyûn i'lân olundı.

Resm-i bey'at hitâm buldukdan sonra hakan-ı mağfûrün cenâze namâzı kılınub ba'dehu Sultân Selîm Harem-i Hümâyûna hırâmân oldı vükelâ ve ricâl-i devlet ve sâ'ire dahi na'ş-ı Abdülhamîd Han'ı alub Bağçekapusu'nda kendi imâret-i âmireleri kurbunde inşâ buyurmuş oldukları türbe-i şerîfelerine nakl ile andan evvel vefât itmiş olan evlâd-ı kirâmları arasında defn eylediler.

Ba'dehu umûmen erkân-ı Saltanat-ı Seniyye Bâb-ı Âlî'ye gelerek huzûr-ı kâ'immakâmîde ibtidâ Şeyhü'l-islâm (**s.238**) Efendi'ye ve ba'dehu Kapudan Paşa'ya ve sadreyn-i muhteremeyn ve İstanbul kadısı efendilere kürkler ve sâ'ir hademe-i devlete hil'atler ilbâs olunmuşdur.

Sürûrî Efendi[2] hakan-ı merkûmun vefatına (sâha-i mülk-i na'îme göçdi Han-ı Abdülhamîd) mısrâ'ını ve cülûs-ı Selîm Hanî'ye (oldı fermân-rân iklîm-i cihân Sultân Selîm)

1 Şefî': Şefaat eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden.
2 Sürûrî: Seyyid Osman Sürûrî (1752-1814); Tarih düşürmedeki maharetiyle tanınan divan şairi.

mısrâ'ını târîh dimişdir.

Cülûs-ı Selîm Hanî'ye Bahâr-i Şirâzî dahi ta'miyye-i latifeyi şâmil olarak bu târîhi söylemişdir.

Beyt

Endûh zâil âmed u târîh şod bahâr * Sultân Selîm efser-i şâhî be-ser nihâd[1]

Terceme

Hakan-ı merhûm Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vilâdeti (1137) senesi Receb-i şerîfinin beşinci Salı güni olub (1187) senesi Zi'l-ka'desi'nin sekizinci güni taht-ı saltanata cülûs ve işbu (1202) senesi Receb-i şerîfinin on birinci Salı güni sabâhleyin vefât eylemiş olmasıyla ömr-i şerîfleri altmış altı yıl ve müddet-i saltanatları on beş sene sekiz ay olmuşdur.

Cülûslarında ortalığı ceng ve âşûb üzre bulub karîben Kaynarca Mu'âhedesi'yle def'-i gâ'ile-i sefer kılındıkdan sonra yine Kırım münâza'âtı zuhûr ile Devlet-i Aliyye bir müddet hey'et-i müsellaha ile durmağa mecbûr olarak i'âde-i harbe ramak kalmış iken nihâyet Fransalunun tavassutıyla ba'zı mertebe mümâşât olunarak Âyînelikavak Mu'âhedesi'yle gâ'ile ber-taraf kılındı zu'mıyla icrâsı lâzım gelan nizâmât-ı mülkiyye ve askeriyyeye bakılamadığından ve yalnız lâkırdı ile vakitler geçürilerek bir dürlü davranılamadığından hakan-ı merhûm dahi bu hâlât-ı hâtır-hırâşa nazar-ı hayret ile bakarak esbâb-ı seferiyyenin noksânı hasebiyle vukû'-ı seferden be-gâyet tehâşî ve ihtirâz iderdi Katerina ise Devlet-i Aliyye'nin bu etvâr-ı rehâvet-âsârını fırsat ittihâz iderek matmah-ı nazarı olan Kırım'ı istîlâ dâ'iyyesiyle Tatarlar içine fesâd ilkâsıyla[2] fitne ihdâsından hâliye olmayarak ve nihâyet doksan altı târîhinde ihdâs eyledigi ihtilâli bahâne iderek Kırım'a idhâl-i asker-i firâvân ve doksan yedide gasb-ı istîlâ-kârîsini i'lân ve Devlet-i Aliyye'yi dahi tasdîke icbâr eyledikden sonra memâlik-i İslâmiyye'ye hırs-ı tammî artub dürlü teklif tahammül-i fersaya mübâderet eylemesi Millet-i İslâmiyye'ye gâyet girân geldigi hâlde erkân-ı Saltanat-ı Seniyye içine yerleşmiş olan şikâk ve nifâk ve ebnâ-yı asrın urûk ve a'sâbına sirâyet itmiş olan fesâd-ı ahlâk kaziyyelerinin (**s.239**) netîce-i vahîmesi olmak üzre â'dâya mukâbele esbâbı tedârük olunamayub bu taksîrâtı avâm-ı nâs havâssa ve anlar birbirine ve ba'zılar taraf-ı saltanatın rehâvetine haml ve isnâd idegeldikleri hâlde vukû'ât-ı mezkûreden millet-i İslâmiyye pek aşırı dil-teng[3] ve dil-hûn[4] olarak bayağı hod be-hod silâhlanub da Rusya ser-haddâtına hücûm itme derecesine gelmeleriyle Yûsuf Paşa'nın sadâreti avânında devleteyn beyninde bürûdet tezâyüd idüb Devlet-i Aliyye yine bir müddet dahi müsellah gibi durarak nihâyet i'lân-ı sefer olunmasıyla Abdülhamîd Han Hazretleri eyyâm-ı hazerde dahi müddet-i medîde esbâb-ı seferiyye ile meşgûl bulundığından başka devleti nasıl ki dağdağa-i ceng ve cidâlde buldı ise yine ol hâlde terk itmiş oldı.

Fakat asrında ümerâ-yı Mısriyye'den Alî Beg ve Berrü'ş-şâm'da Tâhir Ömer ve oğlı

1 "Üzüntü yok oldu ve tarih oldu bahar, Sultan Selim şahlık tacını başına koydu."
2 İlkâ: Bırakma, bırakılma, terk, atma.
3 Dil-teng : Yüreği dar, kederli, sıkıntılı.
4 Dil-hûn : İçi kan ağlayan.

Alî Tâhir gibi ba'zı cebâbirenin kahr ve tedmîri ve Levend Ocağının ilgâsıyla memâlikin levend eşkıyâsından tathîri ve Anapa'nın binâ ve ihyâsıyla kabâ'il-i Çerâkise ve Abaza'nın celb ve istimâletleri gibi ba'zı mevâdd-ı cesîme zuhûra gelmişdir.

Ve Beglerbegi sâhilinde bir minâreli bir câmi'-i şerîf ve mekteb-i sıbyân ve hammâm ve çeşmeler ve Dersa'âdet'de Bağçekapusı kurbunda bir sebîl ve imâret ve medrese ve mekteb ve Mîrgünoğlı sâhilinde bir câmi' ve hammâm ve Medîne-i Münevvere'de bir medrese binâ ve ihyâ buyurmuşlardır. Gayûr ve halîm ve kemâl-i salâh ile mevsûf ve kerîm bir pâdişâh-ı hamîdü'l-hasâ'il olmasıyla pek çok kimseler velâyet ve kerametine kâ'il idiler.

Evâ'il-i ahd-i Mahmûd Hanî'de vak'a-nüvîs bulunan Âsım Efendi Târîhi'nde bi'l-münâsebe şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh hazretlerinin terceme-i hâlini bu siyâk üzre tahrîr ider ki Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri câlis-i taht-ı saltanat olduklarında sefer-i medîd gâ'ilesinden nâşî halk bî-tâb ve mütelâşî[1] olduklarından başka Memâlik-i Mahrûse'nin her köşesinde Celâlîler peydâ olub husûsan yüz bin neferden mütecâviz Levend eşkıyâsı Anadolı'nın her kutrına pençe-zen-i tasallut ve istîlâ olmalarıyla anların def' ve ref'iyle terfîh-i bilâd ve tervîc-i ibâd eylemek meşgalesinden kat'-ı nazar ol halîfe-i bî-hilâf-ı pâdişâh sîne sâf fî-zâtihi mü'min-i kâmil ve muhlis-i pâkîze-dil tayyibü'n-nefs kerîmü'z-zât-ı müttekâ ve müteverri' ve melekiyyü's-sıfât.

Beyt

Şâh-ı dervîşân ve dervîş-i şâhân * Dâver-i cemm-i kader ve sultân-ı cihân

Me'âli hasb-i hâl-i bâhirü'l-kemâli olmağla bid' ve muhdesât makûlesinden be-gâyet mütenezzih ve müctenib ve ednâ cevr ve siteme ser-dâde olacak evzâ'-ı nâ-pesen-dîde bi't-tabi' düşman-ı seciyye-i hamîdeleri olmağm şevâ'ib-i şübehâtdan dahi dil-gîr ve mütecânib oldığından başka sûret-i âleme çeşm-i (**s.240**) basîretle nigâh ve dîde-i dûr-bîn-i rûhâniyyetiyle avâkıb-ı ahvâli iktinâh[2] eylediğine mebnî hemân eser-i âbâ ve ecdâd-ı emcâdlarına iktifâ ve der-dest olan reviş ve usûl ile iktifâ eylediler (tünezzilü'r-rahmetü inde-zikri's-sâlihîn)[3] eser-i sahîhi üzre cennet-mekân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin sikât-ı ruvâtdan[4] mesmû'-i fakîr olan menâkıb-ı aliyyelerinden birkaç menkıbet-i seniyyeleri li-ecli't-teberrük bu mecelleye zîb ve zîver kılınmak sezâ-vâr[5] görüldi.

Merhûm cennet-mekân hazretlerinin ser-kitâbetligi hidmetinden mevleviyyetle çerâğ olan İbrâhîm Efendi'den mesmû'dur ki bir gün edâ-yı salât-ı subh[6] eyledikden sonra beni kurbuna da'vet ve hafiyyeten İbrâhîm Efendi gâlibâ Hind Pâdişâhı tarafından Devlet-i Aliyye'ye ilçi tertîb olunmağla bugün ilçi-i mezbûr pâyitahtlarından hurûc eyledi bunı kayd eyle bakalım deyü şart-ı kitmân[7] ile emr ü fermân buyurmalarıyla ben dahi kayd eyledim vâkı'â bir müddet güzerânında Hind tarafından ilçi zuhûr ve Âsitâne'ye vürûd idüb mülâkâtımızda

1 Mütelâşî: Telâş eden, acele eden, aceleci.
2 İktinâh: Esâsını, kökünü anlama.
3 "Salihlerin duası sırasında rahmet indirilir."
4 Sikât-ı ruvât: İnanılır, güvenilir kimselerin rivayetleri.
5 Sezâ-vâr: Münâsip, uygun, yaraşır.
6 Salât-ı subh: Sabah namazı.
7 Şart-ı kitmân: Gizlilik şartı.

pâyitahtlarından hurûcı târîhini su'âl eyledigimde bi-aynihî efendimizin ifâde buyurdukları gün oldığı müte'ayyen oldı dimiş vakti vâfir kerâmete dâ'ir menâkıb-ı aliyyelerini nakl eylemişdir. Ve silâhdârlıkdan çerâğ olan merhûm Abdullâh Ağa lisânından bi'l-müşâfehe[1] mesmû'dur ki bir Cum'a güni Ayasofya Câmi'i'nde selâmlık olub mahfilde hutbe istimâ'ına müştagil iken nâgâh miyâne-i cemâ'atden Anadolılu kıyâfetinde bir kimse kıyâm ve bir arz-ı hâl ref' eyledikde efendimiz hafiyyeten beni çağırub şu arz-ı hâl sâhibi Haleb kurbunda vâki' Kilislü olub arz-ı hâli Kilis Mutasarrıfı Dâltaban didikleri habîs-i vâcibü'l-izâlenin zulmünden olmak gerekdir. Ve bu âdem vâkı'â mazlumdur. Şunun arz-ı hâlini getürsünler deyü emr buyurdılar ba'de's-salât[2] Sarây-ı Hümâyûna avdet olundukda arz-ı hâl-i mezbûr bi-aynihi takrîr-i şâhâneleri üzre olmağla arz-ı hâlin harkiyle emr buyurub arz-ı hâli battâl eyledikden sonra bu âdemin mazlum ve ol nâ-bekârın zâlim oldığını bilür iken bu mu'âmele adâlete münâfî değil midir su'âl-i mukadderine şöyle cevâb buyurdılar ki Kilis Mukâta'ası hâlâ Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Hayrî Efendi'nin ve falân ve filânın uhdelerindedir. Ve voyvoda-i mezkûr bunlar tarafından mansûbdur. Şimdi mezbûrun izâlesine vüzerâ ta'yîn eylesem bunlar hafiyyeten amel eylemeleriyle vüzerâ izâlesine samimi himmet eylemeyecegi der-kârdır. Ve aralıkda hasâret vukû'ı ve bi'l-âhire voyvoda-i merkûmun izdiyâd-ı ta'ayyün ve zulmi âşikâr olur. İnşâallâh an-karîb mecmû'ı bürîde-i tîğ-i intikâm olmağla bî-çâregân-ı fukarâ halâs olurlar buyurdılar vâkı'â müddet-i kalîlede cümlesi üftâde-i hâk-i helâk ve ol havâlî zâlim-i merkûmun levs-i vücûdundan pâk oldı. Ve'l-hâsıl cennet-mekânın bu gûne kerâmete müte'allik ahvâl ve me'âsirleri vâfirdir cem' ve tedvin[3] olunsa şehnâme kadar (**s.241**) bir kitâb-ı mahsûs olacağı bî-irtiyâbdır. Hakk celle ve âlâ rûhuna rahmet idüb halef-i pür-şerefleri olan hâlâ sâye-i inâyet-vâyelerinde müstazıll oldığımız pâdişâhımız efendimizin ömr ve ikbâl ve şevketlerini ziyâd ve ferr ve iclâl ve menkıbetlerini makrûn-ı ebedü'l-âbâd eyleye âmîn. On bir târîhinde merhûm olan fâzıl-ı bî-nazîr Tatarcık Abdullâh Efendi'den mesmû'dur ki Şeh-zâde Sultân Mahmûd Hazretleri'nin vilâdetlerinden mukaddem fâzıl-ı mûmâ-ileyhi cennet-mekân Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri huzûr-ı hümâyûnlarına da'vet ve iltifâtla celb-i kalbine ri'âyet buyurduklarından sonra efendi bir mevlûd-ı Mahmûd ile mübeşşer oldum inşâallâh ibâdullâh haklarında dahi mahmûd ve mes'ûd olacağı mes'ûl-i dergâh-ı rabb-i ekberdir buyurmuşlar idi cennet-mekân bir pâdişâh-ı âgâh-ı dil ve insân-ı kâmil oldığında şübhe olmayub ve ol mevlûd-ı sa'd-iktirân dahi re's-i mi'ede kadem-nihâde-i sarây-ı cihân olmağla hâliyâ ol vücûd-ı mes'ûd mevcûd olub hırâmân-ı sâha-i şuhûddur gâlibâ bizim anların devrine bülûğumuz olmaz ammâ inşâallâhu Te'âlâ sizler ol zamân-ı mükerreme resîde olub râhat ve âsâyişe muvaffak olursuz didi. El-hamdü lillâhi Te'âlâ ol hengâm-ı ferhunde-encâma vusûlümüz müyesser olub ve inşâallâhü Te'âlâ hakk-ı âcizânemizde teveccüh ve inâyet-i mülûkâneleri dahi erzân buyurulmağla ale'l-kemâl râhat ve âsâyişe de mazhar olınak mes'ûl-i bârgâh-ı lâ-yezâldir. Âsım Efendi'nin kelâmı burada hitâm buldı.

El-hâsıl cennet-mekân Bâyezîd Han hazretleri nasıl ki âmmenin nazarında mazanneden[4]

1 Bi'l-müşâfehe: Konuşmak suretiyle, konuşarak
2 Ba'de's-salât: Namazdan sonra.
3 Tedvin: Dîvan şekline sokma. Kitap hâline getirme.
4 Mazanne: Zannolunduğu yer. Zan götüren. Ermiş sanılan.

add olunarak Sultân Bâyezîd-i Velî deyü ma'rûf olmuş ise Abdülhamîd Han Hazretleri'nin hakkında dahi pek çok kimselerin hüsn-i zannı ber-kemâl olarak höyle kerâmâtına dâ'ir nice hikâyeler ol vakte yetişmiş olan ihtiyârlarm lisânlarında mezkûrdur ve fi'l-vâki' bir pâdişâh-ı sâf-nihâd ve şehen-şâh-ı merâhim-i'tiyâd olub ancak nevbet-i saltanat kendüye mevsim-i fütûr ve rehâvet olan ihtiyârlık avânmda ve seksan iki seferinin netîcesi olmak üzre cism-i devletin za'f ve fütûrı zamânında gelmiş olmasıyla devletce bir gâ'ile ihdâsından müctenib ve (hubbibe ileyye min-dünyâküm selâsün en-nisâ'ü ve't-tayyibu ve kurretü aynî fi's-salât)[1] hadîs-i şerîfi ve (inne keydekunne azîm)[2] nass-ı münîfi muktezâlarınca hem vesâ'il-i rûh ve rûhâniyyet ve hem de habâ'il-i mekir ve mekîdet olan tâ'ife ki za'f-ı hâlleri kuvvet-i tenfîz-i merâmlarına bâdî ve mekir ve âlleri âdemin behişt-i huzûrdan dûr olmasına mü'eddîdir. Anlara pek ziyâde mâ'il ve müncezib oldığından harb tarafdârı olanlar ve Devlet-i Aliyye'nin kuvvet ve miknet-i kadîmesini yâd ile ber-minvâl-i meşrûh vakt ve hâl iktizâsıyla ârız olan za'f ve tenezzülini bütün hütün hakan-ı mağfûrün hâl-i fütûr ve rehâvetine haml ve isnâd idenler Sultân Selîm'in cülûsunda memnûn (s.242) ve müstebşir ve harbin devâm ve istirârıyla â'dâdan ahz-ı sâr olunmasına muntazır olmuşlardır.

Edîb Efendi dir ki şehr-i yâr-ı mağfur hazretleri kerîm ve sahâ idiler ancak ekser inâyetleri taraf-ı şâhânelerine kesb-i tahassus iden zevât-ı ma'dûdeye münhasır idi ve her husûsda cânib-i Hakk'a mütevekkil olub vükelâ-yı saltanata tefvîz-i umûr buyururlardı hattâ Sancağ-ı Şerîf'i serdâr-ı ekremleri Yûsuf Paşa'ya hîn-i teslîmlerinde bi'l-cümle havâss-ı mukarrehîn mahzarında bak Paşa sefere dâ'ir ve sâ'ir cüz'î ve küllî umûrda müstakillen vekîl-i mutlakım ve serdâr-ı ekremimsin hiçbir ferde müdâhale itdirilmez hattâ evlâdım hakkında bile şükr ve şikâyetin mesmû' ve makbûlümdür deyü istiklâl virüb fî nefsü'l-emr ahd ve mîsâk-ı şâhânelerinde sâbit-kadem[3] olmuşlar idi.

Merhûm Abdülbamîd Han Hazretlerinin Sulb-i Şâhânelerinden Tevellüd İden Şeh-zâdegân ile Selâtîn

Şeh-zâde ([11]89) târîhinde bî-rûh olarak tevellüd eylemişdir.

Hadîce Sultân vilâdeti ([11]89)'da vefâtı ([11]90)'dadır.

Şeh-zâde Mehmed vilâdeti ([11]90)'da vefâtı ([11]95)'dedir.

Şeh-zâde Ahmed vilâdeti ([11]90)'da vefâtı ([11]92)'dedir.

Ayşe Sultân ([11]91)'de tevellüd idüb kırk gün kadar mu'ammere olmuşdur.

Şeh-zâde ([11]91)'de tevellüd itdigi gibi fevt olmuşdur.

Esmâ Sultân ([11]92)'de tevellüd idüb Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vefâtından sonra ber-hayât kalarak (1264) târîhine dek mu'ammere olmuşdur.

Şeh-zâde Süleymân vilâdeti ([11]93)'de vefâtı ([1]200) târîhindedir.

Şeh-zâde ([11]93)'de bu dahi hîn-i vilâdetinde vefât eylemişdir.

1 "Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi. Kadın, güzel koku ve namaz ise gözümün nuru kılındı."
2 "Gerçekten sizin (kadınların) tuzağınız çok büyüktür." Yûsuf sûresi 28. âyetten bir kısım.
3 Sâbit-kadem: Mizacı oynak olmayıp işine ve sözünde kararlı olan, yerinde direnen. Sözünde duran.

Şeh-zâde Sultân Mustafâ ([11]93)'de tevellüd idüh Sultân Selîm-i Sâlis'den sonra tahta cülûs eylemişdir. Vilâdetine Sürûrî'nin târîhidir (Şa'bân'da geldi âleme Şehzâde Mustafâ)

Râbi'a Sultân ([11]94) Rebî'ü'l-âhir'inde tevellüd ve Cumâde'l-ûlâsı'nda vefât itmişdir.

Aynışâh Sultân ([11]94) Receb'inin yedisinde tevellüd ve yirmi altısında vefât eylemişdir.

Melekşâh Sultân vilâdeti ([11]95)'de vefâtı ([11]96)'dadır.

Râbi'a Sultân-ı Sâniyye vilâdeti ([11]95)'de vefâtı ([11]96)'dadır.

Şeh-zâde Mehmed Nusret vilâdeti ([11]96)'da vefâtı ([11]99)'dadır.

Fâtıma Sultân vilâdeti ([11]97)'de vefâtı ([1]200)'dedir.

(s.243) Şeh-zâde Murâd Seyfullâh vilâdeti ([11]97)'de vefâtı ([11]99)'dadır.

Alemşâh Sultân vilâdeti ([11]98)'de vefâtı ([1]200)'dedir.

Şeh-zâde Sultân Mahmûd-ı Adlî ([11]99)'da tevellüd idüb müşârün-ileyh Şeh-zâde Sultân Mustafâ'dan sonra câlis-i taht-ı sâhib-kırânı olan Sultân Mahmûd-ı Sânî'dir. Vilâdetine Sürûrî'nin târîhidir (hamd ola mehd-i şevket oldı makâm-ı Mahmûd)

Sâliha Sultân ([1]201) Safer'inde tevellüd ve Şa'bân'ında vefât eylemişdir.

Emine Sultân ([1]202)'de tevellüd idüb Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vefâtında ber-hayât bulunub ([1]205) senesi Receb'in dördünci güni vefât itdikde pederi hakan-ı merhûmun türbesinde defn olunmuşdur.

Hibetullâh Sultân ([1]203)'de tevellüd idüb bu dahi hakan-ı mağfur-ı müşârün-ileyhin vefâtında ber-hayât bulunarak (1257) târîhine kadar mu'ammer olmuşdur.

Devr-i Hamîd Hanî'de Makâm-ı Sadâret'e Geçmiş Olan Zevât-ı Kirâm

Muhsin-zâde Mehmed Paşa evvelki sadâretinde sefer sadedleri zuhûrunda esbâb-ı seferiyyenin noksânına mebnî seferden müctenib olması rehâvetine haml olunarak ([1]182) senesinde azliyle i'lân-ı harb olunmuş ise de vukû'a gelan hezîmetler üzerine re'yinde musîb[1] idügi tasdîk olunarak ([11]85) Şa'bân'ında sâniyyen makâm-ı Sadârete getürüldükde Sa'îd Efendi târîhinde muherrer oldığı üzre tarafeynden sulha izhâr-ı hâhiş olunarak ba'de'l-mütâreke mevâdd-ı musâlaha müzâkeresine mübâşeret olunmuş ise de murahhas-ı evvel olan Yenişehirli Osmân Efendi'nin bî-ma'nâ sözleriyle vakitler mürûr iderek bir şey'e karâr virilemediginden tekrâr Abdürrezzâk Bâhir Efendi murahhas olarak Bükreş'e irsâl olundukda virdigi mevâdd üzre sulhun vücûbuna dâ'ir umûmen ordu halkı tarafından tanzîm olunan mahzar Rikâb-ı Hümâyûna takdîm olunmuş ise de Dersa'âdet'de sudûr-ı ulemâ mevâdd-ı merkûmeyi cerh eylediklerinden tekrâr harbe âgâz olunmuş idi lâkin Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlığı dü-bâlâ[2] olarak fenâ hezimetlerden sonra nihâyet Şumnı'da mahsur olmuş idi bu hilâlde Rusyalunun dahi ba'zı gavâ'il-i dâhiliyyesi olmak hasebiyle semt-i sulha meyyâl oldığına mebnî Dersa'âdet'de mukîm Prusya ilçisi ancak Kılburun'ı Rusyaluya

1 Musîb: İsabet eden, rastgelen; yanılmayan.
2 Dü-bâlâ: İki kat.

terk ile musâlahaya devletinin tavassuta rağbet ve şurût-ı kadîme üzre in'ikâd-ı sulh ile Devlet-i Aliyye'ye hidmet idecegini bir kıt'a takrîrinde terkîm ve resmen taraf-ı saltanata takdîm itdikde ol vaktim hâlince bundan â'lâ musâlaha olmayacağı emr-i âşikâr iken huzûr-ı hümâyûnda akd olunan meclis-i meşveretde bir âlây mecânîn-i âkıl-nümâ Kılburun'un terkiyle sulha (**s.244**) râzı olmadıklarından ittifâk-ârâ bulunmadığına Sultân Mustafâ Han Hazretleri muğber olub sûret-i vâkı'ayı mufassalan tahrîr ve Prusyaluya tavassuta izin virilmesini kat'î telhîs eylemesiçün sadr-ı â'zam tarafına tesyîr eyledikde vezîr-i gaflet-semîr dahi ba'zı mülâhazât-ı fâsideye binâ'en telhisi te'hîr idüb Rusya Ser'askeri Romançof'un sulh bahsinde olan temâyülât-ı vâkı'asına firîfte[1] olarak eger sulha rağbet husûsunda da'vânız karîn-i sıhhat ise Prusyalu tarafından arz olunan sûret mutâbık-ı rızâ-yı devlet olmağın ol vechile nizâmına himmet eyleyesiz deyü doğrıdan doğrıya Romançof'a bir kıt'a mektûb yazub o dahi devletimizin bu sûretle sulha rızâsını Prusyalu bilür ise de ben bilmem deyü bi'l-külliye inkâr idicek sadr-ı müşârün-ileyh müte'ellim ve hilâf-ı rızâ-yı hümâyûn hareket itdigine nâdim olub havf-ı satvet-i sultânî ile bî-şu'ûr olmuş iken Sultân Mustafâ'nın vefâtıyla Abdülhamîd Han'ın cülûsı meşgalesi anın bu hatâsını unutdırmışdır. Lâkin ara yerde böyle bir fırsat-ı hayrıyye fevt olarak akîbinde Kaynarca Ahidnâmesi'nin imzâ olundığma te'essüf olunur. Bundan başka ahidnâme-i merkûmun mevâddı tanzîm ve senedler terkîm olunacak hengâmda fi'l-asl Rusyaluların mecâlis-i mükâlemâtda tazmîn-i masârif-i harbiyye bahsini der-miyân eylemeleri metâlib-i esâsiyyelerini teshîl zımnında maglata ve kurı bir yaygara oldığı hitâm-ı meclisde sükûtlarından müstefâd olınuş iken ikinci murahhas İbrâhîm Münîb didikleri yâd-kâr bu makûle umûrdan gâfil bir yâve-gû[2] oldığından muktezâ-yı humk ve belâheti[3] üzre gelelim tazmîn mâddesine diyicek Rusya murahhasları rîş-hand[4] ile âvîhte-i dâmen-i teklîf ve ibrâm olduklarından zarûrî mevâdd-ı sulhun mâdde-i hafiyyesi olarak münferiden sened tahrîrini iktizâ ve merkûmun humkı Devlet-i Aliyye'yi tazmîn belâsına mübtelâ eyledi. Devlet-i Aliyye'nin bu makûlelere rağbet ve umûr-ı cesîmede istihdâmda iğmâz-ı ayn-ı devlet eyledigi içün aleyhi mâ-yestehikku dinilmek her ne kadar sezâ-vâr ve lâyıkı ise dahi yine gayret-i diyânet âdemi pâ-der-gil-i ıztırâb ve hayret ider deyü Sa'îd Efendi hatm-i makâl eylemişdir. Ancak bu makûlelere rağbet iden kimdir ve bunların sebeb oldukları hasârdan kimler hissedârdır. El-hâsıl nâ-ehilleri istihdâm ile sebeb-i hasâr olan kimdir devletin hasârıyla dâğdâr[5] olan kimdir buralara im'ân-ı nazar olunur ise izhâr-ı te'essüf ve inkisâr ile Cenâb-ı Hakk'a tefvîz-i kâr ve bâr itmekden başka bir diyecek bulunamaz her ne hâl ise sadr-ı müşârün-ileyh itmâm-ı musâlahadan sonra Ordu-yı Hümâyûn ile Der-aliyye'ye gelür iken Karînâbâd'da[6] vefât itmegim orduda ağa paşa bulunan Yegen Mehmed Paşa Ordu-yı Hümâyûn kâ'immakâmı olub Sancağ-ı Şerîfi teslîm hidmeti ana müyesser olmuşdur.

(s.245) İzzet Mehmed Paşa Rikâb-ı Hümâyûn kâ'immakâmı iken ber-minvâl-i sâbık Muhsin-zâde'nin vefâtında sadr-ı â'zam olarak bir seneye karîb makâm-ı sadâretde bulunmuş

1 Firîfte: Aldatılmış, kandırılmış.
2 Yâve-gû: Saçmalayan, saçmasapan konuşan.
3 Humk ve belâhet: Budalalık ve ahmaklık.
4 Rîş-hand: Bıyık altından gülme, alay.
5 Dâğdâr: Pek acıklı, üzüntülü.
6 Karînâbâd: Karnobad. Burgaz, Bulgaristan.

ve ba'dehu Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa'nın vefâtında def'a-i sâniye olmak üzre sadr-ı â'zam olub bir sene beş ay mürûrunda ya'nî [11]96 senesinde ma'zûl ve [11]98'de fevt olmuşdur. İki def'a sadâretinde dahi hüsn-i sülûk ve sîret ile mevsûf ve memdûh olub ancak ba'zı mertebe betâ'etinden başka kaynı İsmâ'îl Ağa'ya teslîm-i zimâm-ı umûr itmesiyle makdûh[1] olmuş idi deyü ba'zı müverrihîn tahrîr itmişdir ammâ Sa'îd Efendi sadr-ı müşârün-ileyhin irtikâbındau ve bir işe yaramadığından bahs idüb bu zemîn üzre bast-ı kalîçe-i makâl ider ki ber-minvâl-i meşrûh Alem-i Şerîfi istikbâl ile Âsitâne-i Aliyye'ye idhâl idüb in'ikâd-ı sulhla oldukca âsâyiş rû-nümâ olmağla bir dahi sefer zuhûr itmeyecek gibi tanzîm-i umûr-ı seferiyye ve tedârük-i esbâb-ı ihtiyâtiyye maslahatı metrûk ve tarîk-i gaflet-i meslûk olarak herkes cübbe ve destâre nizâm ve cem'-i mâl ve tanzîm-i ahvâle ihtimâm kaydına düşüb eyyâm-ı hazerde tedârük-i esbâb-ı iktidâr ve miknet ise vükelâ-yı devlete ve husûsıyla mesned arayan sadârete fariza-i zimmet-i sadâkat iken vezîr-i müşârün-ileyh böyle dekâyik-i umûrdan kâsırü'ş-şu'ûr idügi bedîhiyü'z-zuhûr olub ancak dâd ve dihişle[2] vakti mürûr iderek seksan dokuz senesi Cumâde'l-ûlâsı'nda sadr-ı izzetden dûr oldı ba'dehu Kara Vezîr'in vefâtında mükerreren mu'attal sâz-ı mesned-i vekâlet-i kübrâ olub yine derîçe-i tama' ve âzı bûzû-dest cem' ve iddihârı dırâz itmekde iken Cebeâlî'den şerâre-feşâu olarak İstanbul'un sülüsânı mertebesini ihrâk iden nâr-ı sûzân[3] ehl-i beldeyi hâküster-i nişîn-i hüsrân eyledigi şe'âmet vezîre mahmul ve isnâd-ı rehâvetle doksan altı Ramazân'ında ma'zûl olub Yegen Mehmed Paşa ber-muktezâ-yı zamân makâm-ı Sadârete sıklet-bahşâ ve lisân-ı hâl (Kedû uftâd u bâdencân ber-âmed)[4] misliui güyâ oldı. Sa'îd Efendi'niu hülâsa-i kelâmı burada hitâm buldı. Ammâ Edîb Efendi İzzet Paşa'nın tavr ve mişvârını senâ idüb dir ki müşârün-ileyh memdûhü'l-etvâr ve sâhib-i sekînet ve vakâr ankâ tabî'at ve âlî himmet umûrunda mütevekkil salâha mâ'il halîm ve selîm mahbûbü'l-kulûb bir vezîr-i rûşen-zamîr idi. Lâkin ahvâl ve etvâr zamâna garîb ve zâhîr bînân-ı avâm acîbdir ki hengâm-ı azl ve infisâllerine birkaç gün kala vâki' olan ihrâk-ı kebîri müşârün-ileyhin şe'âmet-i bahtı ve kevkebine haml ile nice kîl ü kâl eylediler evvelâ böyle bir kazâ-yı âsumânî ber-mûceb-i takdîr-i Rabbânî zuhûra gelüb Zeyd ve Amr'ın medhali olmadığı mâ-lâ-kelâm iken farazâ da'vâ-yı te'sîr-i şe'âmet-i kadem olunsa yine halefleri olan Yegen Mehmed Paşa'nın kudûmuna sarf olunmak lâzım idi ki ihrâk-ı kebîr vukû'unda Çekmeceler'e dâhil olub intifasına müterakkıb oldukları meşhûrdur.

(s.246) El-hâsıl ba'zı müverrihîn sadr-ı müşârün-ileyhi zemm ve kadh[5] ve ba'zılar dahi sâ'irine nisbetle ba'zı etvâr ve evzâ'ını senâ ve medh idüb ancak her ne hâl ise kendi rehâvetinden veyâhûd vakt ve hâlin uygunsuzluğundan iki def'aki sadâretinde dahi bir hidmete muvaffak olamadığı der-kârdır.

Dervîş Mehmed Paşa ([11]89)'da müşârün-ileyh İzzet Mehmed Paşa'nın def'a-i ûlâ sadâretinden infisâlinde kethüdâlıkdan sadr-ı â'zam olub ([11]90) târîhinde sadâretden ve ([11]91)'de mansıb-ı hayâtdan ma'zûl olmuşdur terceme-i hâli cild-i evelde mastûrdur. Sa'îd

1 Makdûh: Beğenilmemiş, ayıplanmış.
2 Dâd ve dihiş: Bağış ve alış veriş.
3 Nâr-ı sûzân: Yakan, yakıcı; yanan, yanıcı
4 "Kabak düştü patlıcan çıktı / kabak ekildi patlıcan bitti."
5 Zemm ve kadh: Yergi ve çekiştirme.

Efendi'nin tahrîrine nazaran bu dahi mehmâ-emken[1] tanzîm-i mühimmât ve tedârük-i mâ-fât kaydında olmak lâzım iken hevâsına tâbi' olub tanzîm-i mühîmmât-ı şûr ü şeğab ve tetmîm-i edevât-ı lehv ü tarab iderek icrâ-yı huzûz-ı nefsâniyyeye kıyâm ve on dokuz aydan ziyâde ser-çeşme-i sadâretden imlâ-i kâse-i merâm ve zülâl-i azîzü'n-nevâl vekâletle tartîb-i dimâğ ve kâm idüb gitmişdir.

Dârendeli Mehmed Paşa ([11]90) senesi evâhirinde[2] kethüdâlıkdan sadr-ı â'zam olub zâten degerli ve memdûh bir zât oldığı hâlde ol asırda hall ve akd-i umûr-ı devleti[3] der-dest eylemiş olan Silâhdâr-ı Şehr-i yârî Seyyid Mehmed Efendi'nin irâdesine tevfîk-i hareket idemediginden ([11]92)'de azl olunmuşdur. Ba'zı tevârîhden bu vechile müstefâd olub ammâ Sa'îd Efendi dir ki kapucıbaşıların amel-mândelerinden Dârendeli Mehmed Efendi nâm pîr-i fertût[4] doksan senesinde i'tâ-yı mühr-i vezâretle murabba'-nişîn-i ser-mesned-i ceberût olub zâviye-pîrâ-yı kem-nâmî iken zuhûr ile bağteten sadrü's-sudûr oldığından herkes Kocaköprülü dirildi ve zimâm-ı umûr-ı enâm şimdi erbâbı eline virildi diyerek zâhir-i hâle nazaran dil-şâd ve koca vezîr ise meşgûl-i dâd ve sitâd olmağla ber-vech-i me'mûl yüzünden bir iş sâha-pîrâ-yı husûl olmamağla doksan iki Ša'bân'ında ma'zûl oldı. Ağa Mehmed Paşa Dârendeli Mehmed Paşa'nın azlinde yeniçeri ağalığından sadr-ı â'zam olub her ne kadar silâhdâr ağaya mümâşât ve müdâhene ile bir sene kadar makâm-ı Sadâretde bulunmuş ise de kendüsi o makâmın recülî[5] olmadığından ([11]93)'de azl ile Bozcaada'ya nefy ve ba'dehu menfâsı Gelibolu'ya tahvîl olunub anda amâ getürmekle pes-mânde-i gûşe-i nisyân oldığı hâlde (1207) senesinde belde-i merkûmede vefât eylemişdir Hadîkatü'l-Vüzerâ zeylinde Ahmed Câvîd Beg müşârün-ileyhin terceme-i hâlini beyân siyâkında mümâşâtlu sûret-i insânda bir müşekkel hayvân ve sükûna mülâzım postunı doldurmuş nümâyişli bir vezîr idi deyü tahrîr itmişdir.

Sa'îd Efendi dahi dir ki Silâhdâr-ı Şehr-i yârî es-Seyyid Mehmed Efendi terbiyesiyle Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa mâkâm-ı Sadârete mevsûl olub tamâm bir sene ta'tîl-i mesned-i (s.247) Sadâret ve zurefâ-yı zamân tarafından Kalafat Mehmed Paşa lakabıyla tahsîl-i sermâye-i şöhret ve kendüyi bu makâma sevk iden halefine güyâ vekâlet eylemişdir.

Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa ([11]89)'da silâhdâr-ı şehr-i yârî olarak hall ü akd-i umûr-ı devlet keff-i kifâyetine müfevvez kılınmağla hem mehâmm-ı Saltanat-ı Seniyye'yi rü'yet ve hem de kendi mizâcına tevfîk hareket idecek sadr-ı â'zam arayub bulamadığına ve beyne'n-nâs kendi hakkında tekevvün iden erâcîf-i mütenevvi'adan meslûbü'ş-şu'ur[6] oldığına mebnî hemân ([11]93)'de mühri ahz ile Bâb-ı Âlî'ye gelerek def'-i dağdağa idüb erâcîfin önüni kesdirmiş ve kemâl-i nüfûz ve istiklâl ile Sadâretin hükmüni virmiş olmasıyla zamânında husûl-i esbâb-ı intizâm me'mûl iken kuvvâsına za'f târî olmuş idüginden vücûdi haml-i sakil-i meşâğî-i Sadârete mütehammil[7] olamaynb bir buçuk sene mürûrunda mesned-i Sadâretde iken vefât eylemişdir.

1 Mehmâ-emken: Mümkün olduğunca, imkanlar ölçüsünde, olduğu kadar.
2 Evâhir: Sonlar, ayın veya senenin son günleri.
3 Hall ü akd-i umûr-ı devlet: Devlet işlerin görülüp, neticelenmesi.
4 Pîr-i fertût: Düşkün, güçsüz, zayıf ihtiyar.
5 Recül: Ergin, yetişmiş erkek, insan. Ehil, becerikli, elinden iş gelir.
6 Meslûbü'ş-şu'ur: Şuursuz, anlayışsız.
7 Mütehammil: Tahammül eden, dayanan; yük altında bulunup ses çıkarmayan.

Asr-ı Abdülhamîd Hanî'de makâm-ı Sadârete gelmiş olanların içinde en ziyâde mukbil ve makbûl olub ancak birâderân ve müte'allikâtını kayırmak dâ'iyyesiyle Enderûn ve Bîrûnda pek çok kimselerin inkisâr-ı derûn ile bed-du'âsına mazhar oldığı mervîdir. Gâyet siyeh-çerde[1] ve kerîhü'l-manzar[2] oldığından Kara Vezîr deyü ma'rûf olmuş idi.

Yegen Mehmed Paşa İzzet Mehmed Paşa'nın def'a-i sâniyye sadâretinde Rûmili vâlîsi iken mektûmen Sadârete da'vet olunub geldiginde def'aten İzzet Paşa'nın azliyle kendüsi makâm-ı Sadârete getürülmüş ise de şuna buna icrâ-yı garaz ve nefsâniyyetinden ve hezl[3] ve mizâh ile imrâr-ı evkât itmekden başka bir işe yaramadığından müddet-i kalîle zarfından azl olunmuşdur vefâtı ([1]202)'de olmağın terceme-i bâli cild-i sâlisdedir.

Halîl Hamîd Paşa Yegen Mehmed Paşa azlinde kethüdâlıkdan sadr-ı â'zam olub iki sene dört ay sonra azl ve nefy ve katl olunmuşdur. Fatîn[4] ve mehâmm-âşinâ[5] ve ricâl-i kaleminiyye içinde rüşd ve rü'yet ve umûr-ı mülkiyyede ma'lûmât ve mahâret ile mümtâz ve müstesnâ bir zât olub Kara Vezîr'den sonra oldukca kesb-i nüfûz ve ikbâl iden odur. Fakat Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa ile bir aralık miyâuelerinde bürûdet vukû' bulmuş oldığı vukû'ât-ı sâlifenin siyâk ve sibâkına nazaran müstebân olur bir de Âhiretlik Hanım dinilan Dürrüşehvâr Hanım'ın zevci Ahmed Nazîf Efendi tarafının nüfûz-ı tâmmı Halîl Paşa'nın istiklâline muhill ve mukâbil oldığından başka Rusyalıların Kırım hakkında tertîb itmiş oldukları mukaddemât-ı iğtisâbiyyenin netîcesi anın zamânında zuhûra geldiginden ekser-i nâsın efkârı hakkında mütegayyir oldığı hâlde ba'zı zanniyyât üzerine bağteten azl ve nefy (s.248) ve katl olunmuşdur. Şöyle ki: Cild-i sâmîde mezkûr oldığı vechile vazâ'if-i askeriyye ehl ve erbâbına virilmek üzre yeniçeri nâmında olan bir takım nâ-müstahakkının ma'âşlarını kat' itmiş olub ancak bu vesîle ile ihrâc-ı mevâcib güni yeniçeriler beyninde bir fitne ihdâsıyla güyâ ki Sultân Selîm'in iclâsı tasmim olunmuş idügini Ahmed Nazîf Efendi zevcesi Dürrüşehvâr Hanım'ın vesâtetiyle Esmâ Sultân'a ilkâ eylemiş ve ba'zı rivâyâta nazaran Meşîhatdan ma'zûl İvaz-zâde İbrâhîm Beg bu me'âlde Esmâ Sultân'a bir tezkere yazmış olmasıyla o dahi birâderi Abdülhanîd Han Hazretleri'ne teblîğ idicek ber-minvâl-i meşrûh sadr-ı müşârün-ileyh mazhar-ı gazab-ı şehr-i yârî olmağla ihrâc-ı mevâcib güni ale's-sabâh azl olunmuşdur. Ve devletin ıslâh-ı nizâmâtı tezekkür olundığı sırada evvel emirde merkez-i idâre olan İstanbul'un ıslâh-ı ahvâli zımnında bir müddet muvakkaten makarr-ı saltanatın tebdîli münâsib olur deyü ba'zı erkân-ı devlet tarafından re'y ve ihtâr olundukda sadr-ı müşârün-ileyh dahi güyâ ki ne yapalım efendimiz pek ihtiyâr bir tarafa hareket itmek istemez dimesiyle Şeh-zâde Sultân Selîm'in iclâsını telmîh kasd eylemiş olması gibi rivâyât dahi sadr-ı müşârün-ileyb hakkında ilâve-i azviyyât kılınmışdır. Ancak Sa'îd Efendi Halîl Hamîd Paşa'nın bu makûle zanniyyâtdan biri oldığını beyân idüb dir ki Kırım'ın Rusyaluya terk ve ferâğı husûsunda zarûrî ittifâk-ârâ ile sened kabûle vaz'-ı ınzâ-yı tasdîk ve bi-inâyetîllâhi Te'âlâ Kırım'ın tahlîsini vakt-i âhara[6] ta'lîk itdikden sonra vezîr-i müşârün-ileyh düşmanın berzede-dâmân-ı şerr ü şûr ve Devlet-i Aliyye'nin dâmen-i âlûde-i evsâh-ı müsâmaha ve

1 Siyeh-çerde: Esmer, karayağız olan.
2 Kerîhü'l-manzar: Görünüşü çirkin ve iğrenç.
3 Hezl: Eğlence, alay, şaka, lâtife.
4 Fatîn: Zekî, akıllı, uyanık, anlayışlı, kavrayışlı.
5 Mehâmm-âşinâ: İşden anlayan, iş ehli, iş bilir.
6 Vakt-i âhar: Başka zaman.

fütûr oldığına ihâle-i nazar-ı derk ve şu'ûr eyledikde ser-haddâtda olan kılâ'ı ta'mîr ve muhâfaza ve neferât ve top ve cebehâne ve sâ'ir mühimmâtını teksîr eyleyüb şâyân-ı isti'mâl toplar i'mâl ve Tersâne-i Âmire'de Donanma-yı Hümâyûnı tekmîle havâle-i ını'mâr-ı iktidâr idüb fünûn-ı riyâziyye ta'lîmi içün hendesehâne îcâd ve tertîb-i levazımıyla ta'yîn-i üstâd eylediginden mâ'adâ Fransa'dan hendese ve hesâbda mâhîr ve ta'lîm-i sanâyi'-i harbiyyeye kâdir üstâdlar celbine cünbüş-nümâ-yı himmet ve tanzîm olunan sür'at topçılarına tekmîl-i san'at ve tahsîl-i hüner ve ma'rifet içün teklîf-fermâ-yı mahâret ve top ve tüfenk ve humbara ve lağım ile sâ'ir âlât-ı ceng i'mâlini ta'allüme nigeh-endâz-ı nezâret ve tedârük-i esbâb-ı galebe ve zaferde icrâ-yı lâzıme-i sadâkat ve îfâ-yı hakk-ı vezârete berzede-dâmân-ı gayret olub hattâ tarafeyne sefer iktizâ itdigi sûretde esnâ-yı râhda zarureti mülâhaza ve Ordu-yı Hümâyûnun nüzûl idecegi mahallerde lâzım olacak zahâ'iri nihâde-i anbâr muhâfaza idüb lâkin asıl lâzım olan intizâm-ı cünûd mâddesi mefkûd oldığından her işden mukaddem tanzîm-i asker husûsı emr-i ehemm olub müceddeden tertîb-i cünûd-ı ecnebiyyede ise mahâzîr-i melhûzadan (**s.249**) başka îrâd-ı devletin vefâ itmeyecegi ve Yeniçeri Ocağı taht-ı râbıtaya idhâl ve hakîmâne i'mâl olunsa kifâyet idecegi rû-nümâ oldığı hâlde yeniçeri tâ'ifesine Hazîne-i Celîle'den mu'ayyen olan mevâcib [içün] bir takım tedârük-i îrâd ve akâr kaydına düşen esnâf ve hidmetkâr makûlesi ribâ-hâr[1] ve tama'kârların uhdelerine geçerek du'â-gû vazifesi gibi beynlerinde bey' ve şirâ olunageldiginden yeniçeri neferâtından tüvânâ ve bahâdır ve harb ve darba kâdir olanların ceyb-i âmâli nakdîne-i ma'âşdan hâlî kalarak yalnız bir yeniçerilik nâmıyla sermâyedâr-ı kanâ'at ve gûce-pîrâ-yı tarîk-i herze-gerdî ve betâlet olmalarıyla sefere gitmek teklîf olundukca zarûrî ta'allül idecekleri meczûm ve seferber oldukları sûretde dahi tehî hemyân[2] ve ac uryân sebât itmeyecekleri ma'lûm oldığına mebnî vezîr-i Eflatun-nazîr bu derde devâ-sâz-ı tedbîr olmak fikriyle abes-hârân-ı vazâ'ifin nâmların defterden terkîn ve mevâcibi vaz'-ı aslîsi üzre müstahaklara ta'yîn irâdesiyle kışlalardan resîd defterlerini celbe ikdâm ve ulûfe mutasarrıflarından nâ-müstahaklara kesb-i vukûf itmege ihtimâm eylemesi ocak ihtiyârlarının renciş-i hâtırlarına bâ'is ve ocağımızın ırzını şikest ve kuvve-i zahrını pest itmekdir diyerek ekl-i beytü'l-mâla me'nûs olan ocak kokonosları beyninde yer yer güft-gû hâdis olıcak bu sarsar-ı kîl ü kâl bâdî-i nefh-i âteş-dân-ı tuğyân ve mûcib-i iş'âl-i nâr-ı kânûn-ı isyân olmak zu'mıyla (mâ-ehade tâlet lihyetehû fe-zâdeti'l-lihyete fî-hâyetehû illâ vemâ-yenkusu min-aklihî ekser mimmâ zâde fî-lihyetihî)[3] makâl-i hikmet-unvânı derece-i akl ve dirâyetinin burhânı olan Şeyhü'l-islâmlıkdan ma'zûl İvaz Paşa-zâde İbrâhîm Beg bu mâddeyi i'zâm ve belki kendüsüne vesîle-i tahsîl-i merâm iderek hemşire-i Hamîd-i zamân Büyük Esmâ Sultân'a bir tezkire ile ifâde eyledigi esnâda Sultân Abdülhamîd Han-ı Bâyezîd-fıtrat hemşîrelerini ziyâret kasdıyla tahrîk-i rikâb-ı satvet buyurduklarında noksân-ı akl ve nehy-i muktezâ-yı hilkat-i nisâ olmağın ale'l-ımyâ çâk-i girîbân ve feryâd ü figân iderek nakl-i mâcerâ idicek hüdâvendigâr-ı sâf dil hakîkate haml ile münfa'il oldığında hilâf-girân-ı vezîr-i âsaf-dirâyet bu ser-rişte-i kîl ü kâli pîçîde-i enâmil-i firsat idüb en büyük hasmı olan Cezâ'irli Hasan Paşa dahi Nazîf Efendi ile ittihâd ve i'tizâd ve tab'-ı mülûka muharrik-i gazab-ı zarûrî olan kabâhat-i ma'hûdeyi isnâd ile tehyic-i

1 Ribâ-hâr: Tefeci, fahiş faizle para işleten.
2 Tehî bemyân: Boş heybe, dağarcık, çanta.
3 "Kim ki, sakalı uzar ve bu uzayan sakalı cahaletini artırırsa, aklından azalan kısım sakalında uzayandan daha çoktur."

gazab ve tehevvür-i pâdişâhî itmeleriyle doksan dokuz Cumâde'l-ûlâsı'nda mühr-i hümâyûn istirdâd ve Bozcaada'ya nefy ile der-i devletden ib'âd olundı.

Sa'îd Efendi'nin hülâsa-i makâli burada hitâm buldı anın bu ifâdesine nazaran Halîl Hamîd Paşa ma'zûr ve mazlûm olub kendüsüne acındığından başka pek yolunda olarak (**s.250**) teşebbüs eylemiş oldığı nizâmâtın pes-mânde-i avk ve te'hîr oldığına dahi azîm te'essüf olunmak lâzım gelür.

Şâhin Alî Paşa fi'l-asl Çelik Mehmed Paşa kölelerinden olub kendüye hazînedâr olmuş idüginden Hazînedâr Alî Paşa deyü ma'rûfdur cerî ve cesûr bir vezîr-i vakûr olarak seksan iki seferinde Özi muhâfazasına me'mûr olub haylî yüz aklığı göstermekle şöhret ve şân kazanmış idi devletde gâh seyf ve gâh kalem i'tibâr bularak yek-dîgere takaddüm idegeldiklerinden Halîl Hamîd Paşa'nın magdûben azliyle berâber kalem dahi nazar-ı i'tibârdan düşürilerek ehl-i seyf meydân almağla müşârün-ileyh Alî Paşa sadr-ı â'zam nasb olunmuş ise de fart-ı ceblinden başka taşralarda terbiyyet-pezîr olmasıyla Dersa'âdet'in medâhil ve mahâricini bilemediginden şöyle bir vakt-i nâzikde böyle bir ümmî ve âmiyy vezîrin ihtiyâr ve intihâb olnmasına herkes sebbâbe-gezâ-yı[1] istiğrâb ve gûyâ-yı (inne hâzâ le-şey'ün ucâb)[2] olmuş idi ol esnâda duhûl-i bezm-i hâssü'l-hâss ile şeref-yâb-ı ihtisâs olan silâhdârlıkdan mütekâ'id es-Seyyid Abdullâh Ağa vezîr-i merkûma i'tâ-yı mühr-i hümâyûnun sebebini Abdülhamîd Han'dan su'âl eyledikde hengâm-ı seferde Özi Kal'ası'nda sebât ve devâm ile tahsîl-i nâm eyledigine bir vechile mükâfât itmek cây-gîr-i zamîrim olub vüzerâya göre makâm-ı Sadârete vusul[e] her ne kadar liyâkati yok ise dahi e'azz me'mûl olmağla bu matlaba îsâl muvâfık-ı tab'-ı mürüvvet-iştimâl oldığmdan mühr-i hümâyûnumla nâ'il-i emel itdim buyurduklarını nakl ve beyân ve ol sultân-ı halled-âşiyâna şâbâş-hân-ı[3] istihsân olur idi. Ne hâl ise on ay tehî-sâz-ı makâm-ı Sadâret ve ba'dehu azl ile def'-i sıklet[4] eyledi deyü Sa'îd Efendi Târîhi'nde muharrerdir. El-hâsıl vezîr-i müşârün-ileyh hutûb-ı cesîme-i sadâreti idâre idemeyüb ve bu cihetle bir işe yarayamayub on mâh mürûrunda azl olunmuş fakat salâh ile mevsûf ve taşra umûrunda istihdâma liyâkatli bir zât oldığından sefer küşâdında bi'l-istiklâl Rusya cânibi ser'askeri nasb olunmuş ise de bunda dahi muvaffak olamadığından ser'askerlikden azl ve ba'dehu Bozcaada'ya nefy olunmuş idi Seddü'l-bahir'e vusûlünde nâ-mizâc olub işbu iki yüz üç senesi Ramazân-ı şerîfinin on dokuzuncı güni ol tarafda vefât eylemişdir.

Koca Yûsuf Paşa fi'l-asl köle cinsinden olub ba'dehu bir müddet ticâret ile geçindikden sonra Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'ya intisâb ile müddet-i medîde hazînedârlık hidmetinde bulunub ba'dehu kapucıbaşılıkla müşârün-ileyh kendüsüne kapu kethüdâsı itmek hasebiyle Enderûna âmed ü şüd esnâsında Hazîne Vekîli Osmân Ağa'ya çatub anın eser-i himmeti olmak üzre rütbe-i (**s.251**) vezâretle Mora muhassılı nasb olunmuş idi. Şâhin Alî Paşa'nın infisâlinde da'vet-i sadâretle Der-aliyye'ye celb olunub ol vakitde ise ber-minvâl-i sâbık Dersa'âdet'de harb taraflıları çoğalmış idüginden başka bir tarafdan dahi pey-der-pey İngiltere ve Prusya devletleri Devlet-i Aliyye'yi harbe teşvîk eylediklerinden Yûsuf Paşa dahi Kırım'ı teshîr sevdâsına düşüb Şeyhü'l-islâm bulunan Müftî-zâde Ahmed

1 Sebbâbe-gezâ: Şaşarak parmağını ısıran.
2 "Şüphesiz ki, bu acayip bir şeydir."
3 Şâbâş-hân: Beğenip alkışlayan, aferin diyen.
4 Def'-i sıklet: Ağır yüklerden kurtulma, ağır şeylerden kurtulma.

Efendi'yi kendüsüne hem-zebân iderek Rusya seferini küşâd itdiginde Nemçelü dahi nakz-ı ahd itmegin ne tarafa azîmet idecegini şaşırub egerçi bidâyet-i seferde Nemçelüye gâlib gelerek haylî nâm ve şân kazanmış ve oğlı Mahmûd Beg'e Ahmed Nazîf Efendi'nin kızını alarak taraf-ı saltanata te'kîd-i husûsiyyet eylemiş ise de henüz Ordu-yı Hümâyûn meştâya dâhil olmadan Nemçelüler berü taraflara tahattî iderek alınan yerleri istirdâd itdiklerinden başka Memâlik-i Mahrûse'ye tecâvüz birle ba'zı mahalleri istîlâ eylediklerinden kârlı çıkdık dir iken sermâyeden ziyân iderek işbu şitâ hengâmında Rusyalu Özi Kal'ası'nı dahi istîlâ itmekle Ruscuk meştâsında dû-çâr-ı telâş ve ıztırâb iken Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vefâtı vukû' bulmüşdur.

Meşâyihü'l-islâm

Şerîf-zâde Mehmed Efendi cülûs-ı Abdülhamîd Hani'de Şeyhü'l-islâm olarak ([11]87) evâhirinde azl olunub ([11]93)'de vefât itmegin terceme-i hâli cild-i sânîde muharrerdir.

Dürrî-zâde Mustafâ Efendi müşârün-ileyh Şerîf-zâde'nin azlinde def'a-i sâlise olmak üzre makâm-ı meşîhate gelerek altı ay mürûrunda azl olunub çok geçmeksizin vefât eylemişdir.

İvaz Mehmed Paşa-zâde İbrâhîm Begefendi ([11]88)'de Şeyhü'l-islâm olub bir seneye karîb meşîhatden sonra azl olunmuş ve ba'dehu ber-minvâl-i sâbık rivâyâta nazaran Halîl Hamîd Paşa ile Atâullâh Efendi'nin azillerine sebeb olarak ([11]99)'da sâniyen makâm-ı Meşîhate gelüb iki buçuk ay mürûrunda azl ile Ankara'ya ve ba'dehu Burusa'ya nefy olunmuş idüginden vefât-ı Abdülhamîd Hani'de Burusa'da muntazır-ı lütf ve âtıfet-i devlet idi.

Sâlih-zâde Mehmed Emîn Efendi müşârün-ileyh İbrâhîm Begefendi'nin def'a-i ûlâ Meşîhatinden infisâlinde Şeyhü'l-islâm olub bir sene beş ay sonra azl ve Burusa'ya nefy olunub kırk gün mürûrunda yetmiş dört yaşında iken belde-i merkûmede vefât eylemişdir.

Za'f-ı basarî[1] hasebiyle dâ'imâ gözlük kullandığından Camgöz deyü telkîb olunurdı. Et'ime-i nefîse merâklısı olmağla dâ'iresinde tabh olunan et'ime hiçbir dâ'irede çıkmayub ahd-i karîbe dek Ramazân-ı şerîfde âdet-i câriyye oldığı üzre me'mûrîn-i devlet takım takım Bâb-ı Âsafî'de iftâr itdikleri gicenin ferdâsı ahşamı dahi Şeyhü'l-islâm (**s.252**) konağında iftâra gelmek bunun vaktinde âdet olmuşdur ki ol vakte kadar me'mûrînin Şeyhü'l-islâm iftârına gelmeleri böyle müretteb olmayub cânı isteyanlar birer ikişer gelmekde ve bu sûretde ise her gice kimlerin gelecegi ma'lûm olmadığı cihetle Şeyhü'l-islâm bulunanlar Ramazân-ı şerîfin her gicesinde mechûl üzerine intizârda bulunmakda olmağın her gice Bâb-ı Âsafî'ye da'vet olunanlar takımıyla ferdâsı ahşamı Şeyhü'l-islâm iftârına da'vetli olmaları husûsunı efendi-i müşârün-ileyhe istid'â itmekle andan sonra bu husûs âdet olub tâ Bâb-ı Âsafî'den bu âdet kalkıncıya dek cârî idi. Mu'ahharen âdet-i mezkûre ilgâ olunınağla gerek sadr-ı â'zam ve gerek Şeyhü'l-islâm dâ'irelerinde ve sâ'irlerinde her gice mechûle intizâr ile azîm tekellüflere giriftâr olunmakdadır. Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Topkapulı Sâlih-zâde dimekle ma'rûf olub pederleri Topkapusı dâhilinde Ahmed Paşa Câmi'i merâkıdında[2]

1 Za'f-ı basarî: Görme bozukluğu.
2 Merâkıd: Mezarlar, kabirler.

medfûn olan Sâlih Efendi'dir ki imâm-ı şehr-i yârî olmuş idi.

Vassâf Abdullâh Efendi-zâde Mehmed Es'ad Efendi ([11]90) senesi Şevvâl'inde müşârün-ileyh Emîn Efendi'nin azlinde yerine Şeyhü'l-islâm olub yirmi ay mürûrunda Meşîhatden ve haftasında mansıb-ı hayâtdan ma'zûl olmuşdur. Mervîdir ki Es'ad Efendi beyne'n-nâs Hindî Monlâ deyü ma'rûf olub Sâlih-zâde ile beynlerinde bürûdet ve mübâyenet oldığı hâlde işbu ([11]90) senesi Ramazân-ı şerîfinde Sâlih-zâde Emîn Efendi Şeyhü'l-islâm ve Es'ad Efendi sadr-ı Rûm ma'zûli ve re'îsü'l-ulemâ bulunmağla Emîn Efendi'nin iftâr-ı resmîsine gitdikde kış mevsimi olmağın ta'âmda Hind tavuğı dolması bulunub Es'ad Efendi alîlü'l-mizâc ve za'îfü'l-bünye oldığı gibi Hindî tavuğı dahi lâgar[1] bulunmağla Emîn Efendi bir acâyib şey bu sene hindiler seslenemedi diyerek ekl itmeyüb sahanı kaldırtdığında buna cevâben Es'ad Efendi dahi anın vakti vardır vakti geldikde sesleri çıkar dimiş ve yirmi beş gün mürûrunda Emîn Efendi yerine Şeyhü'l-islâm oldukda Emîn Efendi'yi Burusa'ya nefy ile hân-ı lezîzü'n-nevâl[2] İstanbul'dan dûr itmişdir.

Es'ad-zâde Mehmed Şerîf Efendi ki (1161) târîhinde Şeyhü'l-islâm olan Es'ad Efendi'nin mahdûmıdır ([11]92)'de Şeyhü'l-islâm olub dört sene üç ay mürûrunda gûşe-i inzivâya çekilmişdir. Cülûs-ı Sultân Selîm'den sonra sâniyyen makâm-ı Meşîhate geldigi bundan sonra beyân olunur.

Karahisârî İbrâhîm Efendi ([11]96) Şevvâl'inde Şeyhü'l-islâm olub ([11]97) Cumâde'l-âhiresi'nde terk-i mansıb-ı fenâ eylemişdir.

Dürrî-zâde müteveffâ Şeyhü'l-islâm esbak Mnstafâ Efendi'nin mahdûmı Mehmed Atâullâh Efendi (**s.253**) ([11]97)'de Şeyhü'l-islâm olub Halîl Hamîd Paşa'nın azli güni mesned-i fetvâdan azl ile Gelibolı'ya nefy olundukda bu vechile magdûben[3] infisâli izdiyâd-ı keder ile iştidâd-ı illetine bâdî olarak çok geçmeksizin belde-i merkûmede vefât itmişdir.

Arab-zâde Atâullâh Efendi İbrâhîm Begefendi'nin def'a-i sâniyye Meşîhatden infisâllerinde Şeyhü'l-islâm olub altmış gün mürûrunda vefât itmişdir Dürrî-zâde sâlifü'z-zikr Mustafâ Efendi'nin küçük mahdûmı Mehmed Ârif Efendi ([11]99) Şevvâl'inde mesned-i iftâya nâ'il ve altı ay mürûrunda munfasıl olub devr-i Selîm Hanî'de def'a-i sâniyyesi dahi vardır nitekim zîrde beyân olunsa gerekdir.

Müftî-zâde Ahmed Efendi ([1]200) senesi Rebî'ü'l-âhir'inde makâm-ı Meşîhate gelüb ilm ve fazl ile mevsûf bir zât-ı nâdirü'l-emsâl idi lâkin sonunda nedâmeti çekilan Rusya seferini küşâd husûsunda Yûsuf Paşa'ya hem-zebân oldığından ekser erkân-ı saltanat kendüsünden rû-gerdân olmuşlardı henüz Ordu-yı Hümâyûn Rûmili'ye çıkmadan azilleri vukû' bulub vefât-ı Abdülhamîd Hanî'de Beglerbegi'nde vâki' sâhilhânesinde mütâla'a-i ulûm-ı âliyye ile meşgûl bulunmuşdur.

Mekkî Mehmed Efendi ([1]202) senesi Safer'inde Müftî-zâde Efendi'nin azlinde Şeyhü'l-islâm olub yüz dört gün zarfında azl ile devr-i Selîm Hanî'de def'a-i sâniyye Meşîhatleri dahi vardır bu dahi fudalâ-yı asrdan bir zât-ı memdûhü's-sıfât idi.

Mehmed Kâmil Efendi âl-i feyzden olub ([1]202) senesi Cumâde'l-ûlâsı'nda Şeyhü'l-

1 Lâgar: Arık, zayıf, cılız.
2 Hân-ı lezîzü'n-nevâl: Lezzetli, leziz yiyecekler sofrası.
3 Magdûben: Öfke ve hiddet ile. Gadap ile.

islâm olarak kemâl-i şân ve ikbâl-i tâm ile adl ve hakkâniyyet üzre tevcîh-i cihât ve menâsıba ihtimâm eyler iken Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vefâtı vukû' bulmuşdur.

Mesned-i Kapudaniye Nâ'il Olanlar ile Ba'zı Meşâhîr-i Vüzerâ ve Ümerâ

Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa cülûs-ı Abdülhamîd Hanî'de kapndan-ı deryâ bulunub otuz yedi gün mürûrunda kara seferine me'mûr olarak Ruscuk cânibine irsâl olunmağla Ağribozlı İbrâhîm Paşa-zâde Mehmed Paşa kapudan-ı deryâ olmuş ise de ([11]88) Ramazân'ında azl ile sâniyen Gâzî Hasan Paşa yine kapudan olarak Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vefatlarına dek bi'l-istiklâl kapudanlık mesnedinde pây-dâr olmuşdur.

Devr-i Hamîd Hanî'de taşra vüzerâsı içinde kesb-i şöhret iden vüzerâ-yı izâm Cezzâr Ahmed Paşa ve Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa ve Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa ve Ferah Alî Paşa ve Koca Abdî Paşa ve mîr-i mîrândan İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmûd Paşa olub Hâcı Alî Paşa (**s.254**) ile Ferah Alî Paşa Hakan-ı merhûmun zamânında fevt olmuşlar idi sâ'iri vefât-ı Abdülhamîd Hanî'de ber-hayât kalub Cezzâr Paşa Berrü'ş-şâm'da ve Süleymân paşalardan biri Irâk'da ve dîgeri Gürcistân tarafında cây-gîr[1] ve müstebid ve Mahmûd Paşa İşkodra sancağına irsen mutasarrıf olmalarıyla her birinin şöhret ve şânları yerlerinde olarak merkezlerinden tefrîkle başka tarafa nakilleri kâbil degil idi. Fakat îcâbında Cezzâr Paşa ba'zan emâret-i hâc me'mûriyyetinde istihdâm olunmak münâsebetiyle uhdesine Şâm eyâleti tevcîh olundukda Saydâ eyâleti dahi kendi âdemlerinden birine tevcîh olunub hakîkat-i hâlde eyâlet-i merkûme dahi yine kendi hükm ve tasarrufunda bulunur idi. Ve Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa Anadolı ser-haddinde bulunmak hasebiyle hengâm-ı seferde dahi bi't-tabi' Gürcistân tarafının ser'askeri idi. Ve Mahmûd Paşa egerçi Nemçe seferinde istihdâm olunabilür ise de bu sefer esnâsında mağdûb-ı pâdişâhî bulundığından bu kerre sefer maslahatına yaramadığından başka anın üzerine dahi bir haylî asâkir sevk olunmak lâzım geldiginden bu dahi devlete başkaca bir gâ'ile olmuş idi.

Abdî Paşa'nım böyle bir mahalle ihtisâsı olmadığı hâlde vüzerâ-yı sâlife tarzında kapusı halkı mükemmel bir vezîr idiyse de o dahi bulundığı yerlerde fukarâya zulm ve ta'addîden başka bir işe yaramayub bu hilâlde Rûmili vâlîsi ve Belgrad cânibi ser'askeri bulundığı hâlde muvaffak olamadığı zîrde beyân olunur.

Bu asırda bulunan vükelâ-yı sâ'ire yesâr ve iktidârca ezmân-ı sâlifede geçen mîr-i mîrânlardan dûn idi. Ve egerçi Hâcı Alî Paşa'nın oğulları Battâl Paşa ile Mikdâd Paşa dahi pederlerinden sonra meşâhîr-i vüzerâdan olub mu'ahharen müteveffâ-yı müşârün-ileyhin kethüdâsı Abdullâh Paşa uhdesine dahi Erzurûm ve Trabzon eyâletleri tevcîh olunarak şöhret bulmuş idi lâkin bunların cümlesinde Alî Paşa'nın kuvvet ve iktidârı yoğidi.

Bunlardan başka Tepedelenli Alî Paşa ve Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğulları gibi ba'zı hânedânlar olub bu seferde haylî işe yaramışlar idi.

1 Cây-gîr: Yer tutan, yerleşen, yerleşmiş.

Meşâhîr-i Ulemâ ve Şu'arâ ve Sâ'ire

Devr-i Hamîd Hanî'de ulûm ve ma'ârifin ilerülemesine dâ'ir bir şey yapılamayub yalnız Bahriyye Mektebi küşâd ve sür'atciler teksîr ve ikmâl olunmuş idi fakat bakiyyetü's-selef olmak üzre pek çok fudalâ ve ashâb-ı ma'ârif var idi.

Ser-defter-i meşâhîr-i ulemâ Ayaklı Kütübhâne deyü ma'rûf olan Müftî-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi idi ki Antalya müftîsinin oğlı olub ulûm-i âliyeyi tahsîl ve kemâlât-ı insâniyyeyi tekmîl (**s.255**) itdikden sonra (1146) târîhinde Dersa'âdet'e gelmiş ise de bir müddet A'rac Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa ile taşralarda devr ve sefer iderek ([11]67)'den sonra Âsitâne'de istikrâr eylemişdir. Rivâyet olunur ki Dersa'âdet'e vürûdunda bir cihet imtihânına tesâdüf idüb ancak cihet-i merkûmenin mütehayyizân-ı üstâze ve kudemâ-yı müderrîsinden birine tevcîhi musammem ve ol asırda üstâdü'l-küll ve ders vekîli bulunan te'lîfât-ı meşhûre sâhibi Kazâbâdî Ahmed Efendi'nin[1] hnzûrunda lede'l-imtihân birinin tercîhi matlûb ve mültezem oldığından bu imtihân bi't-tabi' zevât-ı ma'dûdeye münhasır olarak talebe-i ulûm şöyle dursun bayağı ders hâcelerinin bu imtihâna duhûlleri câ'iz degil iken mûmâ-ileyh Müftî-zâde Mehmed Efendi Kazâbâdî'ye giderek imtihâna yazılmak üzre kendüsini arz itmegin bu imtihânın ber-vech-i meşrûh müderrisîn-i kirâmdan ve üstâze-i benâmdan ba'zı zevâta münhasır oldığını Kazâbâdî i'tizâr siyâkında beyân ve tezkâr[2] eylediginde Mehmed Efendi dahi benim garazım cihet degildir belki isbât-ı vücûd kaziyyesidir deyüb Kazâbâdî ise şöhreti âfâkı tutmuş âlemde kendüsünden başka âlim diyecek ferdin vücûdını i'tirâf itmek istemez bir müte'azzım zât olmağla huzûrunda bir sûhtenin böyle isbât-ı vücûd lakırdısını tefevvühe ictirâsı kendüye gâyet girân gelerek mücerred Mehmed Efendi'ye haddini bildirmek içün pek â'lâ oğlum deyü imtihâna girmege ruhsat virmiş oldığından yevm-i mev'ûd ve mu'ayyende imtihâna girecek cehâbize-i üstâze[3] ile berâber efendi-i mûmâ-ileyh dahi gelerek (e-kâne li'n-nâsi aceben en-evhaynâ ilâ racülin minhüm en-enziri'n-nâse)[4] âyet-i kerîmesinden ders gösterilüb mütâla'aya oturduklarından çok zamân mürûr itmeksizin ders yapmış var mı dimildigi gibi Müftî-zâde Mehmed Efendi meclis-i imtihâna çıkagelüb Kazâbâdî tarafından iltizâm ve aşırı dikkat ve ihtimâm ile dermiyân olunan bunca es'ile-i dakîka ve ebhâs-ı amîkaya[5] bilâ-tevakkuf cevâb viricek kâffe-i hakâyık-ı hikemiyye ve dekâyik-i Arabiyye kendüsünün müstahzarı ve bir mükemmel kütübhâne gibi her ne aranılsa mazbût ve müddeharı oldığını görerek Kazâbâdî dahi i'tirâf ve insâfa mecbûr olmağın makâm-ı imtihândan mevki'-i ihtirâma ref'le karşusuna alub i'zâz ve ikrâmdan sonra sâ'ir imtihân olunacakları celble umde-i mebhas olan inne lafzuke rabtına dâ'ir ba'zı es'ile îrâd eyledikde cümlesi dem-beste-i acz ve hayret olmağla işte şu monlâ bu mebhası hall ve teşrih eyledikden başka her ne su'âl itdimse bilâ-tereddüd cevâb virdi ne dirsiniz diyecek cümlesi Ayaklı Kütübhâne'nin fazlını i'tirâf itmişler ve Kazâbâdî keyfiyyeti

1 Kazâbâdî Ahmed Efendi: Kazovalı Ahmed Efendi.
2 Tezkâr: Hatırlama, anma, anılma.
3 Cehâbize-i üstâze: Gerçeklerden, hakikatlerden haberi olan üstadlar, ustalar, alimler.
4 "İçlerinden bir adama insanları uyar diye vahyetmemiz, insanlara tuhaf mı geldi? " Yûnus sûresi 2. âyetten bir kısım.
5 Ebhâs-ı amîka: derin, ince zor bahisler.

Şeyhü'l-islâm-ı asra arz ve inhâ ile Müftî-zâde hakkına hürmet ve ri'âyet olunmasını istid'â eylemişdir. Kazâbâdî'nin vefâtından (**s.256**) sonra bütün bütün meydân kendüye kalub üstâdü'l-küll ve ferîdü'l-asr[1] olarak menem dîger nîst[2] dâ'iyyesiyle dehre istiğnâ iden nice fuhûl-i fudalâ ve allâme-i asr geçinen nice efâhim-i ulemâ halka-i ders-i feyzinde zânû-zede-i istifâde olageldikleri sikadan menkûldür.

Şâm ulemâsından olub mu'ahharen Dersa'âdet'e gelerek ta'lîm ve tedrîs-i ulûm ile meşgûl olan meşhûr Sefer Celânî gâyet ezkiyâdan hakîm meşreb bir zât-ı fezâ'il-simât olub ancak Rûm'da ulemâ yokdur da'vâsında bulunması sadr-ı esbak müteveffâ Râgıb Paşa'ya girân gelmekle Dersa'âdet'de anınla mübâhase itdiricek ve bu da'vâ-yı müte'azzimânesinden geçürecek bir zât taharrîsinde bulunmuş ise de mevcûdlara güvenemeyüb fakat Ayaklı Kütübhâne'yi gözine kestirerek mâ-fi'l-bâlini ana keşf ve ihtâr eyledikden sonra bir gice mahsusen ikisini dahi da'vet ile bir âyet-i kerîmeden bahs açarak ikisini tutuşdırdıkda üç sâ'at kadar mübâhase mümtedd olub Sefer Celânî her ne tarafa sevk-i semend-i mübâhase itdiyse Ayaklı Kütübhâne'den mukâbele-i sahîha görmekle (hazâ vâhidün mine'l-ulemâ)[3] deyü müşârün-ileyhin kadrini i'tirâf ile berâber Rûm'da âlim var idügini dahi i'tirâfa mecbûr olmuş idügi mervîdir.

Müşârün-ileyh Ayaklı Kütübhâne'den ahz ve ta'allüm idenlerin içinde kesb-i imtiyâz ve teferrüd iden Tatarcık Abdullâh Efendi ile Gelenbevî İsmâ'îl Efendi'dir.

Abdullâh Efendi cerbezelü ve kâr-âşinâ ve dil-âgâh ve lâubâlî meşreb bir zât olarak ekâbir ve erkân-ı saltanat ile ülfet ve ihtilât üzre olub hattâ merhûm Râgıb Paşa'nın mahrem-i bezmi ve makbûl ve manzûrı bulunmuş ve ba'zı hidemât-ı ilmiyyede istihdâm ile kibârlık yoluna sülûk itdiginden neşr-i ulûma münhasır olamayub fakat ba'zı resâ'il te'lîfine muvaffak olmuşdur.

Ammâ Gelenbevî İsmâ'îl Efendi hâcelik yolunda nasb-ı nefs-i ihtimâm ile pek çok te'lîfâta muvaffak olmuşdur ki cümlesi erbâbı indinde ma'lûm ve makbûldür cünki vilâdeti (1143) târîhinde olub ve ecdâdı Gelenbe kasabasında müftî ve müderris olarak neşr-i ulûm idegelmişler iken pederi Mahmûd Efendi'nin vefâtında kendüsi mânend-i dürr-i yektâ[4] âgûş-i mâderde yetîm kalmağla tahsîl-i ulûma mübâderet idemeyüb bir gün akrânıyla sokakda ceviz oynarken pederinin asdikâsından[5] biri gördükde hayf sana ki âbâ ve ecdâdın fazl ve kemâlât ile mevsûf iken sen böyle sokaklarda hâ'ib ü hâsir[6] ve lehv ü lu'b[7] ile meşgûl olasın dimesinden kendüsüne ziyâde âr lâhık olarak hemân lu'b-i tufûliyyeti terk ile tahsîl-i ulûma hasr-ı himmet ve ba'dehu Dersa'âdet'e gelerek Yasinci Efendi ve Ayaklı Kütübhâne gibi nice fudalâdan ta'allüm birle itmâm-ı kemâlât-ı insâniyyeye bezl-i makderet idüb (1177) târîhinde (**s.257**) müderris olmuşdur eyyâm-ı hayâtını tahsîl ve neşr-i ulûma hasr idüb hattâ kâmil ve mükemmel oldukdan sonra Ayaklı Kütübhâne'nin sa'âdethânesine

1 Ferîdü'l-asr: Zamanının bir tanesi.
2 Menem dîger nîst: Benden başkası yok.
3 "Alimler içinde yegânedir."
4 Dürr-i yektâ: Eşsiz, biricik inci.
5 Asdikâ: Sadık ve sabık dostlar.
6 Hâ'ib ü hâsir: Hiçbir şey elde edemeyen.
7 Lehv ü lu'b: Oyun, eğlence, faydasız işler.

yalnızca olarak müzâkere ve mübâhase tarzında muhakkikâne ve müdakkikâne Mutavvel okumağa mübâderetle nısfına kadar gelmişler ise de itmâm olunamayub kalmış oldığma mebnî İsmâ'îl Efendi Mantık'dan Burhân risâle-i meşhûresini te'lîf ile hâce-i müşârün-ileyhe arz eyledikde pek â'lâ ancak Mutavvel'i itmâm itmiş olaydın daha güzel olurdı dimiş oldığı ve şâkirdânı içinde İsmâ'îl Efendi'nin teferrüd ve imtiyâzını i'tirâf itmesiyle berâber eslâf mü'elifînin âsârını tefahhüm ve tefattün dâ'iyyesini terk ile hemân çarçabuk te'lîf-i kütüb ve resâ'il sevdâsına düşdigi içün i'tirâz eyledigi mervîdir. Hâlbuki ol asırdan sonra ulemâ-yı â'lâm hazerâtına inkirâz gelmekle eger İsmâ'îl Efendi'nin te'lîfât ve tahrîrâtı olmasa ol asrın ma'lûmâtına muttali' olamaz idik kâşki hâce-i müşârün-ileyh hazretleri dahi bâri sâlifü'z-zikr imtihâna dâ'ir bir risâlecik yazmış olaydı Kazâbâdî'nin öyle fikr-i dakîk ve iltizâm-ı amîk ile ne vâdîlerde âsâre-i gubâr-ı tahkîk ve tedkîk eyledigine ve ma'reke-ârâ-yı redd ve îrâdı olan en mebhası (en evhaynâ)'daki en miydi yohsa (en enzir)'deki en miydi hiç olmazsa burasına kesb-i vukûf iderdik ammâ İsmâ'îl Efendi te'lîfât-ı kesîreye muvaffakiyyetle ibkâ-yı nâm eylemişdir ve gerçi kendüsünün sîtini hâcesinin şöhret ve şânı basdırub vefâtı dahi hâcesinden mukaddem olmağla hâcesinin arkasına kalub da asrında teferrüd idememiş ise de te'lîfât-ı kesîre ile kadrini i'lân ve derece-i fazl ve kemâlini beyân itmekle nazar-ı ahlâfda sît ve şöhretce hâcesine gâlib olmuşdur ma'a-hazâ asrında hâcesi ber-hayât iken dahi fünûn-ı şettâda kesb-i şöhret ve imtiyâz idüb hattâ ol asırda bir Fransalu mühendis logaritma cedvelini İstanbul'a getürüb Bâb-ı Âlî'ye bi't-takdîm kangı fennden oldığını istifsâr ile bu fenni Dersa'âdet'de bilür kimse olmamak sûretini iş'âr itdigine mebnî İsmâ'îl Efendi'nin hânesine gönderildikde mühendis-i merkûm hâce efendinin ve dâ'iresinin perîşânlığına nazaran hiç yerine koyarak falân vakte kadar cevâbını isterim deyü avdet ve eyyâm-ı mev'ûdenin inkizâsında tekrâr hâce efendinin hânesine azîmet eylediginde İsmâ'îl Efendi cevâb yerine derhâl te'lîf eylemiş oldığı Logaritma Risâlesi'ni mühendis-i merkûma bi'l-i'tâ hüsn-i mukâbele eylemişdir. Risâle-i mezkûre lisân-ı Türkî üzre selis[1] ve müfîd olarak yazılmış bir güzel eser olub iki makâleyi şamildir evvelki makâlesi logaritma cedvelinin keyfiyyet-i inşâ ve îcâdı ve ikinci makâlesi cedâvil-i mezkûrenin turuk-ı i'mâli beyânındadır. Logaritma cedveli Avrupa'da ulûm-ı (**s.258**) riyâziyye pek ziyâde ilerüledikden sonra yakîn vakitlerde bulunmuş bir fenn olub devr-i Hamîd Hanî'de ise kütüb-i hikmet-i efrenciyye henüz Dersa'âdet'de şâyi' ve münteşir olmamış idüginden hikmetce Avrupa'da husûle gelan terakkiyâta İsmâ'îl Efendi vâkıf degil iken riyâziyyât-ı kadîmeye tatbîkan böyle bir fenn-i nev-zuhûrun esâs vaz'ına ve keyfiyyet-i isti'mâline dâ'ir derhâl böyle bir kitâb te'lîfine iktidârından sâlifü'z-zikr Fransalu mütehayyir olarak Bâb-ı Âlî'ye geldiğinde İsmâ'îl Efendi'nin zekâvet[2] ve mahâretini senâda ıtrâ[3] eylemiş ve hattâ şu âdem Avrupa'da olsa ağrınca altun degeri olurdı dimiş oldığı ve ba'dehu İsmâ'îl Efendi'nin tasvîrini almak istediginden hâce-i müşârün-ileyh Bâb-ı Âlî'de Re'îs Râşid Efendi'nin odasına celb ile bir takrîb resmi almmış ve fakat hâce efendinin sırtmdaki eski nâfe kürki sakîl[4] görilerek resmine ol vakit ricâl-i devletin tarz-ı muhteşemâne üzre giydigi semmûr kürk giydirilmiş olub hattâ hâce efendi kendi resmini gördükde elhamdülillâh kendimi semmûr kürk içinde

1 Selis: Kolay, yumuşak, bağlı, boyun eğmiş.
2 Zekâvet: Zeki oluş. Zeyreklik. Çabuk anlama ve kavrama. Keskin anlayış.
3 Itrâ': Mübalâğalı, aşırı derecede medhetme, övme.
4 Sakil: Ağır, can sıkıcı. Çirkin.

gördüm dimiş oldığı mervîdir. İsmâ'îl Efendi'nin sâlifü'z-zikr Logaritma Risâlesi'nden başka lisân-ı Türkî üzre bir kitâbı dahi olub küsûrâtı ve sâ'ir a'mâl-i mühimme-i hisâbiyye ve mesâ'il-i cebriyyeyi câmi' mufassal ve müfîd bir eser-i cemîl ve kendüsünün fünûn-ı riyâziyyâtda yed-i tûlâsı oldığına delîldir. Arabî olarak muhakkikâne te'lîf eyledigi kütüb ve resâ'il-i kesîresi herkesin ma'lûmı oldığından beyâna hâcet görülmez. İsmâ'îl Efendi'nin böyle her fennde yed-i tûlâsı oldığı hâlde bî-çârenin ömri müzâyaka üzre geçüb fakat devr-i Hamîd Hanî'de sâlifü'z-zikr Bahriyye Mektebi küşâd olundukda şehriyye altmış guruş ma'âş ile mekteb-i mezkûra riyâziyyât hâcesi ta'yîn buyurulmağla bir mikdâr nefesi genişlemiş idi ve evâ'il-i devr-i Selîm Hanî'de Kâğıdhânede icrâ olunan bir mu'âyene resminde ba'zı sanâyi' icrâsından sonra birkaç def'a humbara atıldıkda nişân-gâha isâbet itmeyicek Sultân Selîm Han Hazretleri gazaba gelmegin ba'zı kurenânın[1] ihtârıyla İsmâ'îl Efendi huzûr-ı şâhâneye celb olunub nişangâha isâbet kaziyyesinin netîce-bahş-ı merâm olması husûsunı şifâhen irâde buyurduklarında hâce efendi derhâl hendese üzre humbaranın şekl-i ikâmet ve istikâmetini düzelderek üç def'a atılub her def'asında isâbet-i hedef-i maksad eylediginden Sultân Selîm Han Hazretleri gâyet mahzûz olmağın hâce efendiye yevmiyye dört kıyye ürz[2] ta'yîn eylemişdir ki ol ta'yînı hâlâ ahfâdı almakdadır. Sultân Selîm Han Hazretleri'nin ashâb-ı fazl ve kemâle i'tibârı oldığından İsmâ'îl Efendi'ye müteveccih olub ancak (1204) târîhinde uhdesine Yenişehir-i Fenar Mevleviyyeti tevcîh ile belde-i merkûmeye gitdiginde (1205) senesinde orada vefât eylemişdir.

(**s.259**) Bu asrın meşâhîr-i fudalâsından biri dahi mu'ahharen devr-i Selîm Hanî'de sît ve şöhreti âfâk-gîr olan Hâce Münîb Efendi'dir ki fünûn-ı şettâda yed-i tûlâsı oldığından başka elsine-i selâsede metîn eş'âr ve münşe'âtı vardır sâlifü't-terceme Gelenbevî İsmâ'îl Efendi ile Münîb Efendi'nin kangısı a'lem ve ercahdır deyü Sultân Mahmûd Han-ı Sânî devrinde meşâhîr-i ulemâdan bulunan Uzun Alî Efendi nâm zâtdan su'âl oldukda Münîb Efendi gâyet edîb ve mütefennin[3] zât oldığından Kadı Beyzâvî Tefsîri'nin her neresinden bahs açılsa mütâla'a ve mürâca'ata muhtâc olmaksızın tahkîk ve tedkîke muktedir idi İsmâ'îl Efendi'nin bu derecelerde istihzârı yok idiyse de mütâla'a itdigi mebhâsda Münîb Efendi'ye ağız açdırmaz idi dimiş oldığı ba'zı fudalâ-yı ma'âsırînden mesmû'dur.

Bu asırda yeni şöhret alanlardan biri dahi Palabıyık dinmekle ma'rûf olan zâtdır ki asrının feylesof-ı hakâyik-âşinâsı olub ulûm-i felsefiyyede cümleye fâ'ik oldığı müsellemâtdandır.[4] Hattâ devr-i Hamîd Hanî'de ber-minvâl-i sâbık Gelenbevî İsmâ'îl Efendi Bahriyye Mektebi'ne riyâziyyât hâcesi ta'yîn olundukda fâzıl-ı müşârün-ileyh re'îs-i asra gidüb İsmâ'îl Efendi'nin egerçi fazl ve kemâli müsellemdir ancak bu fenlerde benim ana tevaffukum vardır bu beldede ben var iken başkasmın riyâziyyât hâcesi ta'yîn olunması ne vechile olabilür didikde Re'îs Efendi dahi evvelâ ikinizi imtihân idecek bir mümeyyiz bulun da sizi imtihân idelim fakat İsmâ'îl Efendi kudemâdan ve kesîrü'l-iyâl olmak hasebiyle medâr-ı ta'ayyüşi olmak üzre me'mûr kılınmış idi deyü cevâb viricek hâce efendi meger ki böyle cevâb virile deyüb avdet eylemiş oldığı mervîdir. Ayaklı Kütübhâne'nin ber-vech-i âtî devr-i Selîm Hanî'de vefâtından

1 Kurenâ: Yakınlar, pâdişâhın yakınlarında bulunan kimseler, mâbeynciler.
2 Ürz: Pirinç.
3 Mütefennin: Teknik bilgi sahibi, fen âlimi.
4 Müsellemât: Doğruluğunda şüphe edilmeyen umumi bilgi ve kaideler.

sonra meydân-ı teferrüd Münîb Efendi ile Palabıyık'a kalmışdır. Ancak Münîb Efendi'nin mahâreti edebiyyâtda ve Palabıyık'ın mahâreti hikemiyyâtda[1] olub hattâ burhân-ı süllemî bahsini câmi'di takrîr iderken Münîb Efendi bum acabâ câmi' sabâsıylamı teşbîh ve takrîr ider deyü itâle-i zebân-ı ta'rîz eyledigi mervî olub bu misillü sebeplerle beynlerinde bürûdet müstakarr ve dâ'imî oldığı mervîdir.

Râgıb Paşa hâcesi dimmekle şehîr olan siyer sâhibi Halebî İbrâhîm Efendi ve Kadı muhaşşîsi[2] Konevî İsmâ'îl Efendi dahi bu asrın fuhûl-i ulemâsındandır İbrâhîm Efendi fi'l-asl Halebli olub Şâm'da Abdülganî Nâblusî gibi efâhimden ve Mısır ulemâsından tekmîl-i ulûm-ı âliye eyledikden sonra Mısır'da müddet-i medîde Câmi'-i Ezher'de tedrîs-i ulûm-i şer'iyye idüb ba'dehu Dersa'âdet'e geldiginde Râgıb Paşa dâ'iresine duhûl itmegin kendüsünden Râgıb Paşa haylîce telemmüz[3] ve ta'allüm itmekle Râgıb Paşa hâcesi deyü ma'rûf olmuş idi (**s.260**) (1190) târîhinde Mûsile-i Süleymâniyye Müderrisi iken vefât eylemişdir Dürr-i Muhtâr üzerine hâşiyesi ve Lem'a nâm risâlesi ve resâ'il-i sâ'iresi olub yalnız Lem'a'sı derece-i fazl ve kemâlini isbât ider ve Siyer-i Nebeviyye'yi altmış üç beyt ile nazm idüb ba'dehu şerh itmişdir ki şerh-i mezkûrı Mütercim-i Kâmûs Âsım Efendi lisân-ı Türkî'ye terceme itmişdir.

Konevî İsmâ'îl Efendi dahi Konya'dan neş'et ve Anadolı ve Haleb taraflarında bulunan fudalâ-yı asrdan tekmîl-i ulûm-ı âliye itdikden sonra Dersa'âdet'e gelerek müddet-i medîde Kadı Beyzâvî Tefsîri'ni tedrîse himmet birle kesb-i şöhret idüb hattâ Tefsîr-i Kadı'dan sâlifü'z-zikr Münîb Efendi dahi müşârün-ileyhden me'zûndur. Gâyet zühd ve takvâ ile mevsûf ve kemâl ve ilm ve fazl ile ma'rûf olarak Şeh-zâde Medresesi ile ihtiyâr-ı tekâ'üd idüb Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis ve Sultân Abdülhamîd Han asırlarında Enderûn-ı Hümâyûnda re'îsü'l-mu'allimîn oldığı hâlde ziyâret-i Beytullâh niyyet-i hayriyyesiyle cânib-i Hicâz'a azîmet birle avdetimde Şâm'a bi'l-vürûd (1194) senesi Safer'inde vefât itmekle Sâlihiyye'de defn-i hâk-i ıtır-nâk olmuşdur.

Ve Mısır ulemâsından Şârih-i Kâmûs Murtazâ Efendi ki yüz cildden ziyâde te'lîfâtı olub yalnız Kâmûs üzerine yazdığı Tâcü'l-Urûs nâm şerhi on dört cilddir ve ([1]205) senesinde vefât eylemişdir.

Ve Ankaravî Kara Sâlih Efendi ki üstâd-ı meşhûr Hâdimî merhûmdan ve te'lîfât sâhibi Kara Halîl'den telemmüz idüb (1200) târîhinde Ankara'da vefât itmişdir.

Ve Ma'rifetnâme sâhibi İbrâhîm Hakkı ki Hasankale nâm kasaba'da tedrîs-i ulûm ile meşgûl olub yetmiş dokuz yaşında iken belde-i merkûmede âzim-i dâr-ı bekâ olmuşdur.

Gevrek-zâde Hasan Efendi ki ber-minvâl-i sâbık vefât-ı Abdülhamîd Hanî'de Hekîmbaşı bulunmuş idi ilm-i tıbdan Hamse-i Düstûriyyesi vardır.

Dîvân-ı Sâ'ib'in ba'zı gazeliyyâtım şerh idüb elsine-i selâsede eş'ârı ve sâ'ir âsârı olan Hâce Nusret dahi bu asrın ashâb-ı ma'ârifinden oldığı hâlde Osmâniyye Kütübhânesi'nin üçünci hâfız-ı kütübligine kanâ'at iderek âhir ömrine dek tedrîs-i ulûm idüb vefâtı (1208) târîhindedir.

1 Hikemiyyât: Hikmet ve felsefe ile ilgili söz ve düşünceler.
2 Kadı muhaşşîsi: Kadı Beyzâvî tefsirine haşiye yazan, hâşiyeleyen.
3 Telemmüz: Talebelik, öğrencilik, çömezlik etme, öğrenci olarak devam etme.

Ve Dağıstânî İbrâhîm Efendi ile müddet-i medîde fetvâ emîni bulunmağla ilm-i fıkıhda kesb-i mahâret itmiş olan İbrâhîm Efendi dahi bu asrın meşâhîr-i ulemâsındandır.

Ve yine bu asrın meşâhîr-i ma'ârif-mendânından biri dahi Müstakîm-zâde Şeyh Süleymân Sa'deddîn Efendi'dir ki vilâdeti (1131) târîhinde ve vefâtı (1202) târîhinde olub Yemlîhâ Hasan (**s.261**) Efendi'den ve Şârih-i Buhârî Yûsuf Efendi'den telemmüz eylemişdir. Sagîr ve kebîr yüz cildi mütâciviz te'lîfâtı olub Mektûbât Tercemesi ve Devhatü'l-Meşâyih te'lîfât-ı meşhûresindendir. Murtazâ Efendi'nin meşîhatinde ru'ûs imtihânına girmiş ise de hasbe'l-kader muvaffak olamayub sonra Sâlih-zâde Emîn Efendi meşîhatinde ru'ûs virecek oldığında kırk sene mukaddem matlubum olub lâkin el-hâletü hâzihî ömrümün tahammüli yokdur deyü i'tizâr ve istinkâf itmekle Emîn Efendi dahi kendüye Bolı sancağında kâ'in Çiğa kazâsı ma'îşetini ber-vech-i te'bîd tevcîh ile hakkında icrâ-yı kâ'ide-i ehl-nevâzî buyurmuşdur.

Devlet-i Aliyye öteden berü ulemâya ziyâde ikrâm ve ihtirâm idüb dirâyet ve ma'lûmât ile sâ'ire fâ'ik bulunan sudûr-ı ulemâ ki hem ulûm-i şer'iyye ve akliyye ile tekmîl-i nefs-i nâtıka eylemiş ve hem de ma'lûmât-ı mülkiyye ve siyâsiyyeyi kemâle getürmüş olan zevât-ı fezâ'il-simât idi anları dahi erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'den i'tibâr iderek kâffe-i mehâmm-ı umûr-ı devlet anların re'y ve karârı ile icrâ olunagelür idi. Binâ'en-aleyh tarîk-i ilmiyye vaktiyle fuhûl-i ulemâya mahsûs bir tarîk olmuş iken kavânîn-i asliyyesine adem-i ri'âyetle ehl ve erbâb olmayanların silsileye duhûl ve ba'dehu hasbe't-tarîk merâtib-i âliyyeye su'ûdları bu tarîkin şân ve şerefine halel virmiş idi refte refte bu makûle nâ-ehillerin galebesi ve tevcîhât ve terakkiyât-ı ilmiyyenin mücerred şeref-i haseb ve ta'alluka binâ olunması hasebiyle bütün bütün bir resm-i tarîki olub ulemâ ve fudalâ kânûn-ı kadîmi üzre bi'l-imtihân bu tarîkin mahreci olan müderrislik rütbesine nâ'il olsalar da çünki hidemât-ı mühimmede müstahdem olmadıklarından umûr-ı devletden ve ahvâl-i âlemden bî-haber olmalarıyla ekserînin ömri bu rütbede geçer veyâhûd ihtiyâr-ı tekâ'üd iderler idi. Binâ'en-aleyh bu tarîkin merâtib-i âliyyesinde erbâb-ı ilm ve fezâ'il az olub ancak turuk-ı sâ'ire ashâbının mübtelâ olageldikleri katl ve müsâdere[1] gibi belâyâdan bunlar ekseriyâ sâlim olarak Dersa'âdet'de devâm üzre mesâlih-i mühimme müzâkeresinde bulunduklarından merâtib-i âliyye-i ilmiyye ashâbı olan ulemâ-yı resmiyye içinde mülkiyyece haylîce ma'lûmâtlı zâtlar bulunur idi. Lâkin bâlâda evâhir-i ahd-i Hamîd Hanî'de mün'akid olan mecâlis-i meşveretin beyân-ı müzâkerâtı sırasında tahrîr itdigimiz vechile sonraları sudûr-ı kirâm içinde umûr-ı devlete vâkıf zâtlara dahi inkirâz-ı küllî gelmiş idi. Ve egerçi efâhim-i fudalâdan sâlifü'z-zikr Tatarcık Abdullâh Efendi Medîne-i Münevvere'den ma'zûl iken sefer küşâdında def'aten uhdesine Anadolı pâyesi bi't-tevcîh ordu kadısı nasb olunmağla tarîk-i feyz-i refîk-i ilmiyyede hem âlim ve fâzıl ve hem de umûr-ı mühimme ve mesâlih-i nâzike idâresine muktedir bir zât yetişdirilmiş ise de anı dahi Yûsuf Paşa hazm idemeyüb azl ve nefyile yolını (**s.262**) urmuş idi. Binâ'en-aleyh sudûr-ı kirâm içinde süferâ mükâlemelerinde bulundırıcak ve mecâlis-i meşveretde re'yi alınacak zevât bulunmaz olub fakat bu hilâlde fudalâ-yı asrdan Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi tafarât-ı resmiyye ile sudûr-ı izâma ilhâk olunmuş idi ancak anın dahi böyle müddet-i kalîle zarfında tayy-ı tarîk itmesi fazl ve kemâli

1 Müsâdere: El koyma, toplama, toplatma.

sebebiyle olmayub mücerred lisânının talâkati[1] azâ'im-i varakı ile ülfeti mûcib terakkî-i şân ve menzileti[2] olmuş idi.

Sudûrdan müteveffâ Murâd Monlâ Efendi'nin binâ-gerdesi olan tekyenin şeyh-i evveli olub (1200) târîhinde Cidde'de vefât iden Beg-zâde Efendi dahi bu asrın meşâhîrinden olub hattâ sarây hâcelerinden meşhûr Geredeli Halîl Efendi dahi kendüsünün hulefâsındandır.

Bu asırda meşâhîrden biri dahi Eşref-zâde Abdülkâdir Efendi'dir ki Sultân Mahmûd-ı Evvel asrında İstanbul'a celb olunan ve Kâdirîhânede medfûn olan eş-Şeyh İzzeddîn Efendi'nin oğlı olub (1202) târîhinde Burusa'da vefât itmişdir. Zübdetü'l-beyân nâmında iki cild tefsîri ve Necîb mahlasıyla eş'ârı vardır.

Bu asrın meşâhîr-i şu'arâsı Sünbül-zâde Vehbî Efendi ve sâlifü'z-zikr Hâce Münîb Efendi ve Ahmed Râtib Paşa'nın oğlı olub bin yüz doksan beş senesinde vefât iden Âsaf Mehmed Paşa ve birâderi Nâşid İbrâhîm Beg ve Musullı Alî Behcet Efendi ve Fitnat Hanım ve Sürûrî ve Bahâr Şîrâzî olub Vehbî Efendi'nin Tuhfe ü Nuhbe ve te'lîfât-ı sâ'iresi ve elsine-i selâsede eş'ârı vardır.

Alî Behcet Efendi kibâr-ı müderrisînden ve meşâhîr-i ulemâ ve fudalâdan olub Haremeyn müfettişi olmuşdur elsine-i selâsede metîn eş'ârı vardır bin yüz doksan yedi târîhinde vefât itmişdir.

Sürûrî Efendi herkesin ma'lûmı oldığı üzre târîh inşâd itmede kâffeten şu'arâya fâ'ik ve Bahâr Efendi fâzıl ve mütefennin olub ancak ikisinin dahi şuyû'-ı sît ve şöhretleri bundan sonra devr-i Selîm Hanî'dedir.

Fitnat Hanım egerçi Râgıb Paşa devrinde kesb-i şöhret idenlerdendir ancak evâ'il-i devr-i Hamîd Hanî'ye dahi yetişmişdir ismi Zübeyde olub altmış bir târîhinde Şeyhü'l-islâm olan Es'ad Efendi'nin kerîmesidir ve zevci Dervîş Efendi kendüsi gibi ashâb-ı hüner ve ma'ârifden olmadığı hâlde cülûs-ı Selîm Hanî'de Rûmili kazaskeri ve nakîbü'l-eşrâf bulunmuşdur.

Buhârâlı Zülâlî Efendi dahi bu asrın meşâhîrinden olub hattâ Karadeniz tarîkiyle memleketine avdetinde Vehbî Efendi'nin söylediği (mısra') Zülâlî Mâverâ'ü'n-nehr'e deryâdan revân oldı* târîhi Sürûrî'nin pek ziyâde makbûl veü mağbûtı oldığı mervîdir.

Bu asırda ta'lîk hattında üstâd-ı bî-nazîr Yesârî Efendi idi ki sağ eli eşell[3] oldığmdan sol eliyle yazdığı yazu muhayyer ve ukûldür.

(**s.263**) Ecnebilerden olarak ol vakit bu tarafda Baron Tott[4] dahi kesb-i şöhret idenlerdendir ki fi'l-asl Engürüs ya'nî Macar Krallığı iddi'âsıyla müddet-i medîde harblerde uğraşub nihâyet Tekfurdağı'na nefy olunmuş olan Rakoçi Beg-zâde'nin mensûbâtından olub (1123) târîhinde Fransalu tarafından hidmete kabûl olunan Macarlularla berâber Paris'e gidüb refte refte mîralây rütbesine nâ'il olmuş ve pederi Dersa'âdet'de Fransa ilçisi olan (Vilanov) ve halefi (Kont de Zalor) vakitlerinde (1146) târîhlerine kadar Rusya ordularının bulundığı taraflara ve Kırım Hanı nezdine irsâl olunarak hüsn-i hidmetle ibrâz-ı dirâyet eylemiş

1 Talâkat: Dil açıklığı, düzgün sözlülük, güleryüzlülük.
2 Menzilet: Derece, rütbe, yükseklik derecesi, paye. İnecek yer, konak yeri; ev; hâne.
3 Eşell: Çolak.
4 Baron Tott: Baron de Tott.

bulundığından (1169) târîhinde Mösyö (Verjen) ile berâber Dersa'âdet'e gönderilmiş idi tâ ([11]77) târîhine dek rütbe-i askeriyyesi üzerinde olarak sefâret ma'iyyetinde kullanıldıkdan sonra muvakkaten Fransa'ya gidüb Kırım ticâretine dâ'ir başvekîl bulunan (Dük dö Şovazol'a) ba'zı lâyihalar takdîm eylediginde zâhir olan liyâkatine mebnî Kırım'da Fransa konsolosı nasb olunub ([11]81) senesinde Lehistân tarîkiyle Bağçesaray'a vusûlünde yeni han nasb olunmuş olan Maksûd Giray'ı teşvîkât ve tergîbât ile kendi efkârına celb eyleyüb Moskovlular Lehlüleri Balta şehrine kadar ta'kîb eylediklerinde Devlet-i Aliyye'yi i'lân-ı harb derecesine dek yüriderek (Dük dö Şövazol'un) merâmını istihsâl eyledikden sonra Maksûd Giray'ı azl ve tekrâr Kırım Giray'ı nasb itdirmiş ise de bunun vefâtıyla oğlı Devlet Giray'ın nasbında sadr-ı â'zamın kendü hakkında tahaddüs itmiş olan adâvetine mebnî Kırım'dan def' itdirilüb merkûm dahi Dersa'âdet'e avdetinde Kırım ve Rusya harîtalarıyla Tophâne ıslâhât ve nizâmâtına dâ'ir lâyıhalar takdîmiyle Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis Hazretleri'nin hüsn-i nazarına mazhar olarak külliyyetlü vazîfe ile Tophâne'de istihdâm olunub ([11]84) târîhinde Rusya donanmasının hücûmunda Bahr-i Sefîd kılâ' ve tabyalarının resimlerini tanzîm itmiş ve pek çok toplar dökdirüb yetiştirdigi mu'allem neferâta bir def'a Tophâne'ye teşrîf-i hümâyûn vukû'unda dakîkada üç kerre top atdırub hayreti câlib olarak küllî atiyyeler almış seksan yedi târîhinden seksan dokuz târîhine kadar Karadeniz Boğazı tabyalarını yapdırub Devlet-i Aliyye'nin tavsiyyesiyle Fransa'dan dahi ol hengâmda kendüsüne livâlık rütbesi virilmekle Bâb-ı Âlî'de kürk ilbâs olunınuş idi. Yüz doksan senesinde Fransa'ya avdetinde ba'zı ehl-i fünûn ile berâber Akdeniz'de Afrika ve Şâm sevâhilini gezüb konsoloshâneler te'sîs eylemişdir. Ba'dehu Türkistân ve Kırım üzerine te'lîfât ile meşgûl olub ol târîhlerde Avrupalular da ise henüz bu tarafın ahvâline dâ'ir (**s.264**) ma'lûmât-ı sahîha olmadığından kitâbı az vakit zarfında elsine-i sâ'ireye terceme olunub bu sûretle haylîce kesb-i şöhret eylemiş ve ([11]96) târîhinde ferîklik rütbesine nâ'il olub nihâyet Fransa İhtilâli'nde sâ'ir asil-zâdegân ile berâber Fransa'dan firâr ile Avusturya İmparatorı nezdinde Rakoci tarâfdârlığından dolayı üzerinde kalmış olan kabâhati afv itdirerek vilâyetine avdet eyleyüb ([1]208) senesinde fevt olmuşdur.

Bakiyye-i Vekâyi'-i Sene 1203

Ber-minvâl-i meşrûh Sultân Selîm Han-ı Sâlîs hazretleri (1203) senesi Receb'inin on birinci ve Mart-ı Rûmî'nin yirmi yedinci Salı güni taht-ı âlî-baht-ı Osmânî'ye cülûs idüb çünki pâdişâh-ı asra mahsûs olan kadınlar ile sâ'ir cevârî[1] ve perestârân-ı[2] iffet-güzînândan mâ'adâ ne kadar sarây kadınları var ise kâffeten Eski Sarây'da hücre-nişîn-i ikâmet ve hacele-güzîn-i ismet ve istirâhat olarak teceddüd-i saltanat vukû'unda Vâlide Sultân Hazretleri âlâ-yı vâlâ ile sarây-ı merkûmdan Sarây-ı Cedîd-i Hümâyûna nakl olunmak de'b-i dîrîn-i devlet-i ebed-müddet oldığından Receb'in on beşinci Cuın'airtesi güni Sultân Selîm Hazretleri'nin vâlide-i muhteremeleri sultân-ı aliyyetü'ş-şân hazretlerinin Eski Sarây'dan Topkapu Sarây-ı Hümâyûnu'na nakli musammem oldığından resm-i bihîn-i selâtîn-i mâziyye olan takallüd-i

1 Cevârî: Halayıklar, hizmetçi kızlar.
2 Perestârân: Hizmetçiler, beslemeler. Kullar, köleler.

seyf[1] ya'nî kılıç kuşanmak resm-i âlîsinin bi't-tabi' Pâzârirtesi gününe te'hîri lâzım gelüb ezmân-ı sâlifede ise selâtîn-i izâm hazerâtı takallüd-i seyf akîbinde edâ-yı salât-ı Cum'a'yı i'tiyâd ve kable't-taklîd debdebe-i mülûkâne ile bir mahalle azîmeti istib'âd idegeldiklerinden herkes bu hafta bi-hasebi'r-resm edâ-yı Cum'aya kudüm buyurulmaz tasavvurunda iken keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûndan istiknâh[2] olundukda karîha-i sabîha-i şâhânelerinden taklîd-i seyf resmi âdet-i mer'iyye-i pâdişâhân ve edâ-yı ferâ'iz ve vâcibât ise muktezâ-yı emr-i yezdân olmağla kangısı takdîm olunmak lâzımdır deyü hemân Cum'a namâzını Ayasofya-i Kebîr'de edâ birle şe'â'ir-i şer'-i şerîfi ihyâ buyurdukdan sonra ferdâsı vâlide-i mu'azzamalarının resm-i naklini icrâ buyurmuşlardır.

Şöyle ki: Resm-i kadîm-i Saltanat-ı Seniyye üzre Vâlide Sultân Hazretleri Sarây-ı Atîk'den alınub âlâ-yı vâlâ ile Sarây-ı Cedîd'e getürüldükde Sultân Selîm Hazretleri resm-i istikbâli icrâ ile (el-cennetü tahte ikdâmi'l-ümmehât)[3] mü'eddâsınca ihrâz-ı mesûbât-ı lâ-tuhsâ buyurduklarından sonra sultân-ı müşârün-ileyhâ hazretleri harem-sarây-ı ismetlerinde bast-ı bisât-ı ârâm ve istikrâr buyurdukları akîbinde kâ'immakâm paşaya bir aded semmûr kürk ile bir kıt'a hükümnâme-i şerîf irsâl itmekle umûmen kapu ricâli tâ aşağı dîvânhâneden (**s.265**) hükümnâmeyi istikbâl ile arz odasına çıkdıklarında kâ'immakâm paşa kürkün dâmenini takbîl ile iktisâ itmiş ve hükümnâme-i mezkûr dahi ber-mu'tâd-ı ihfâ' kırâ'at olunmuşdur.

Pâzârirtesi güni dahi bi'l-cümle ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat elbise-i dîvâniyyeleriyle Sarây-ı Hümâyûnda lede'l-ictimâ' Sultân Selîm Han Hazretleri âlâ-yı vâlâ ile Fâtih Câmi'-i şerîfine azîmet ve cedd-i emcedlerin[4] ziyâret ve ba'dehu Resûl-i ekrem salallâhü aleyhi ve sellem Hazretleri'nin alemdârı Ebû Eyyûb-i Ensârî radiyalâhü anhü'l-bârî Hazretleri'nin türbelerine muvâsalatlarında selâtîn-i adl-i âyîn-i Osmâniyye hazretlerinin de'b-i dîrîn ve resm-i bihîn-i âlîleri üzre tilâvet-i Kur'ân-ı azîmü'ş-şân zemzemesi[5] ve Nakîbü'l-eşrâf Efendi'nin du'âsına âmîn diyenlerin gülbâng-ı icâbet-ihtivâsı resîde-i künküre-i arş-ı berîn oldığı hâlde seyf-i mes'ûd-ı hilâfet dest-i meymenet-peyvest-i meşihat-penâhî ile miyân-ı şevket-nişân-ı şâhânelerine bend ve taklîd olundığı akîbinde fer ve şevket ve iclâl ile avdet buyurmuşlardır. Ba'de resm-i dîrîn-i pâdişâhân-ı pîşîn üzre Sultân Selîm Hazretleri her Cum'a günleri selâmlık akîbinde hemşîregân-ı ismet-nişânları olan Şâh Sultân ve Hadîce Sultân ve Beghân Sultân hazerâtından birinin sarâyına teşrîf iderek üç haftada cümlesinin devr-i ziyâretleri hitâm bulmuşdur.

Bundan sonra â'dâya galebe esbâbının istikmâlıne mübâderet ve âlât-ı harbiyye ve sanâyi'-i cedîde inşâ ve ihtirâ'ına ve tarz-ı cedîd üzre toplar ifrâğına mübâşeret olundığı sırada teberrüken Okmeydanı Tekyesi'nin ve Dâvudpaşa Sarâyı'nın ta'mîrlerine ikdâm ile müddet-i kalîle zarfında tekmîl idilmiş ve iki üç ay zarfında pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri de'b-i dîrîn-i eslâf-ı selâtîn üzre kabza almışdır.

Bu vechile esbâb-ı zâhireye teşebbüs olundığı gibi salât-ı münciyye ve sâ'ir âsârı

1 Takallüd-i seyf: Kılıç kuşanma, kuşanılma.
2 İstiknâh: Bir şeyin künhünü, hakikatini, doğruluğunu araştırma, araştırılma.
3 "Cennet anaların ayakları altındadır."
4 Cedd-i emced: En büyük cedd. En yaşlı, en büyük baba.
5 Zemzeme: Ezgili, nağmeli ses; nağme.

mücerreb olan havâssa dahi Dersa'âdet'de ve bilâd-ı sâ'irede ve Ordu-yı Hümâyûnda müdâvemet olunması içün irâde-i seniyye sâdır olmuşdur.

Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretlerinin şeh-zâdelikleri hengâmında zât-ı mülûkânelerine kesb-i ihtisâs itmiş olan bendegânın birer sûretle bekâm olmaları murâd-ı şebr-i yârîleri olmağla hemân cülûs-ı hümâyûnları akîbinde ehass-ı bendegân-ı şâhânelerinden olub mukaddemâ hakan-ı merbûmun zamânında Çirmen sancağı begligi ve rütbe-i mîr-i mîrânî ile enderûn-ı hümâyûndan ihrâc ve ba'dehu ba'zı esbâba mebnî nân-pâreleri ref'le iz'âc kılınmış olan Râtib Ahmed Paşa-zâde Şemseddîn Beg uhdesine kapucılar kethüdâlığı ve lâlâ-yı şehr-i yârîleri olan Mahmûd Beg'e vâlide kethüdâlığı tevcîh ve ihsân olunmuş ve yine şeh-zâdelikleri avânında Kur'ân-ı (**s.266**) azîmü'ş-şân hâceleri bulunan silâhşörân-ı hâssadan Mehmed Efendi mîrâhûr-ı evvel ve sâbıkâ kahvecibaşıları olan Mahmûd Efendi Dâru's-sa'âde ağası yazıcısı ve ikinci kahvecibaşıları Osmân Efendi yazıcı-i esbak el-Hâc Ahmed Efendi azlinden Haremeyn muhâsebecisi nasb ve ta'yîn kılınmışdır. Ve Şemseddin Beg'in birâderi Abdurrahmân Beg ile Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Râtib Ebûbekir Efendi Ordu-yı Hümâyûnda bulunmalarıyla ucâleten Âsitâne'ye celb olunarak Abdurrahmân Beg şehremîni ve Râtib Efendi Ömer Sâhib Efendi azlinden tezkere-i evvel vekîli ta'yîn buyurulmuşlardır. Ve hareket-i altmışlı müderrislerinden Yenişehirli Osmân Paşa-zâde İzzet Beg'in dahi hâk-ı pây-ı şâhâneye kıdem-i intisâb ve husûsiyyeti olmak hasebiyle uhdesine muvakkaten Havâss-ı Refi'a Mevleviyyeti ve Şâh Sultân aliyyetü'ş-şân Hazretleri'nin baltacıbaşısı Yûsuf Efendi'ye hâcelik rütbesiyle sultân-ı müşârün-ileyhâ kethüdâlığı ve Hadîce Sultân Hazretleri'nin Masraf Kâtibi Ahmed Efendi'ye kezâlik hâcelikle sultân-ı müşârün-ileyhâ kethüdâlığı ve Matbah Emîni Küçük İbrâhîm Efendi mühürdârı Ahmed Efendi'ye kezâlik hâcelikle Beghân Sultân kethüdâlığı ve Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Râtib Ahmed Paşa-zâde Nâşid İbrâhîm Beg'e hakan-ı merhûmun kerîme-i muhteremeleri Emîne Sultân kethüdâlığı inâyet ve ihsân buyurulmuşdur. Ve Rikâb-ı Hümâyûnda çavuşbaşı vekîli bulunan Sivâsî Hasan Efendi azl ile yerine bir müddetden berü hâli dîger-gûn ve adem-i îrâd ile giriftâr-ı ser-pençe-i düyûn olan Şehsüvâr-zâde Hamdullâh Beg nasb ve ta'yîn buyurulmuş ve Anadolı muhâsebecisi vekîli bulunan Arnavud Mehmed Efendi azl ile mansıbı sâbıkâ şehremîni olan Seyyid Mehmed Efendi'ye virilmişdir. İşbu Arnavud Mehmed Efendi haylî vakitden berü nemâlu mansıblarda devr iderek iddihâr-ı emvâl ve kemâl-i takarrüb ile tanzîm-i hâl itmiş oldığı hâlde bu kerre tebeddül-i saltanat vukû'unda kevkeb-i tâli'i sâkıt olmağla yalnız azl ile kurtulamayub se'âyet-i hilâf-gîrân ile ol vaktin âdât-ı câriyyesince bir vartaya uğradılması melhûz iken öteden berü ikbâline aldanub da tavrını azatmaz ve hadd ve vazîfesinden hâric işlere müdâhale itmez bir zât olmasıyla reh-yâb-ı selâmet olmuşdur (rahimallâhu umri'un kad-arafe kadruhû ve lem-yete'adde tavruhû)[1] hattâ bu vechile müsellem olan hüsn-i hulkı hüsn-i teveccühi câlib olarak bir müddet mürûrunda mübâya'ât mübâşirlerine nâzır-ı müstakil nasb olunub sıdk ve istikâmet üzre hidmet iderken mu'ahharen hulûl-i ecel-i mev'ûdiyle vefât eylemişdir. Mukaddem ve mu'ahhar Karadeniz Boğazı'nda binâ ve ihdâs olunan kılâ'-ı tis'a nezâreti dahi Mehâdiye ma'rekesinde yararlığı meşhûd olan Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Hâcı Nu'mân Beg'e ihâle olunmuşdur.

Müşârün-ileyh Sultân Selîmü'l-kalb Hazretleri bu vechile nice bendegânını dil-şâd

1 "Kadrini bilen, haddini aşmayan kimseye Allâh rahmet eylesin."

buyurdukları sırada ulemâ-yı â'lâm hazerâtının tatyîb-i hâtırlarını dahi iltizâm birle iki def'a makâm-ı (**s.267**) Meşîhatde bulunub hâlâ Burusa'da ikâmet üzre olan İvaz Mehmed Paşa-zâde İbrâhîm Begefendi'nin ve Anadolı pâyelülerinden olub sâhilhânesinde ikâmete me'mûr kılmmış olan mahdûmları Mustafâ Beg'in ve İstanbul pâyesiyle sâbıkâ hekîmbaşı olub Tâif'e nefy olunmuş olan Hayrullâh Efendi'nin üçünün birden afv ve ıtlâklarını irâde buyurmalarıyla Hayrullâh Efendi'nin ıtlâkı fermânı pâ-der-i rikâb-ı azîmet olan Surre Emîni Çelebî Efendi'ye i'tâ ve İbrâhîm Begefendi'nin Dersa'âdet'e gelmesi içün kendüsüne emr-i âlî irsâl ve mahdûmları müşârün-ileyh Mustafâ Beg'in dahi istedigi mahallde ikâmet eylemesi ve istedigi tarafa gidüb gelmesi kendüsüne ifâde olunmuşdur.

Ve Anadolı pâyesiyle sâbıkâ Ordu-yı Hümâyûn kadısı olub serdâr-ı ekrem Yûsuf Paşa'nın inhâsıyla Mağnîsa'ya nefy olunmuş olar Tatarcık Abdullâh Efendi'nin ıtlâkına dahi irâde-i seniyye sâdır olub ancak Özi vak'asından sonra hakan-ı merhûm dahi Abdullâh Efendi'nin ıtlâkını irâde ve hattâ Şeyhü'l-islâm-ı vakte ifâde itmişler iken azl ve nefyleri Ordu-yı Hümâyûn tarafından vukû' buldığına mebnî yine ol tarafdan ıtlâk olunması münâsib olur deyü tedbîr ve fi'l-hakîka afv ve itlâkı husûsı mültezim olarak Ordu-yı Hümâyûna tahrîr olundukda Yûsuf Paşa tarafından sûret-i muvâfakat gösterilmediginden ve hattâ ol vakit Re'îs Hayrî Efendi pâdişâhlarm irâde-i kâtı'alarına şer'an ve kânûnen mevâni' terettüb itmedikce redd ile cevâb i'tâsının kazâ ve kaderle mücâdeleden farkı yokdur dimiş iken kârger olmadığından (el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ)[1] mü'eddâsınca Abdullâh Efendi'nin bir müddet daha menfâsında ikâmeti iltizâm olunmuş idügine nazaran bu kerre dahi afv ve ıtlâkı fermânı Ordu-yı Hümâyûndan getürdülmek sûreti ihtiyâr olunmuş ise de ber-vech-i kat'î yazılarak derhâl emr-i ıtlâkı celble efendi-i müşârün-ileyh dahi Dersa'âdet'e getürülmüşdür. Çünki bir müddetden berü tarîk-i ilmiyyeye inkırâz gelüb husûsıyla bn hilâlde sudûr-ı kirâm içinde sahîhan rütbe-i sadâretin vak'ına kâfi zâtlara pek ziyâde nedret geldiginden aşağıdan ba'zı zevât-ı fezâ'i'l-simâtın yukarulara terfî'iyle âdem yetişdirilmek lâzımeden oldığına mebnî bidâyet-i seferde Abdullâh Efendi def'aten Anadolı pâyesine terfî' olunmuş idi ancak Koca Yûsuf Paşa ile uyuşamaması kendüye ber-minvâl-i muharrer sedd-i râh[2] olmuş idi. İşte bu minvâl üzre devr-i Hamîd Hanî'de fudalâ-yı asrdan Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi tafarât-ı mahsûsa ile sadâret-i Anadolı pâyesine kadar terfî' olunub süferâ mükâlemelerinde bulundırılmakda idi. Bu kerre ana ve sadâret-i Anadolı'dan ma'zûl Mustafâ Âşir Efendi'ye Rûmili pâyesi ve İstanbul kazâsından ma'zûl Mehmed Sâlih Efendi-zâde Ahmed Es'ad Efendi'ye Anadolı pâyesi ve sâbıkan Medîne-i Münevvere Kadısı Sarı Mehmed Paşa-zâde (**s.268**) İbrâhîm Beg'e İstanbul pâyesi ve ba'zı mevâlî-i kirâma Mekke pâyeleri ihsân buyurulmuşdur.

Her hâl ve zamânda husûsıyla eyyâm-ı harbde tavâ'if-i askeriyyenin tatyîb-i hâtırları lâzımeden oldığı hâlde mevâcib defterlerinin Ordu-yı Hümâyûndan vürûdı te'ehhür eylediginden Dersa'âdet'de ihrâc-ı mevâcib vakti gecikmiş oldığından bu husûsda isti'câl olunarak defâtir-i merkûme nihâyet Ramazân-ı şerîfde Dersa'âdet'e gelebilüb Hırka-i Şerîfe ziyâreti Ramazân-ı şerîfin on beşinci güni icrâ olunmak mu'tâd ise de askerînin sür'at-i taltîfleri irâdesiyle on dördünci güni Şeyhü'l-islâm ve Kâ'immakâm ve Karadeniz Boğazı

1 "Her işin (emrin) bir vakti vardır."
2 Sedd-i râh: Gediği kapama, tıkama.

Muhâfızı Silâhdâr Mustafâ Paşa ve sâ'ir huzûrı mu'tâd olan zevât-ı kirâm enderûn-ı hümâyûna celble Hırka-i Şerîfe ziyâreti resm-i âlîsi icrâ buyuruldukdan sonra be-her sene ocakluya tevzî'i mu'tâd olan baklava dahi ol gün tabh ve i'tâ olunub ferdâsı askerînin bir kıst mevâcibi dahi tevzî' olunmuşdur.

Pâdişâh-ı nev-câh hazretleri muktezâ-yı vakt ve hâle tatbîk ile lâzım gelenler haklarında bu vechile merhamet ve mükâfât buyurub mükâfât ve mücâzât ise ikâb-ı devletin iki kanadları mesâbesinde olarak yalnız biriyle ser-hadd-i maksada varılamadığından adl ve şiddet yolunda ba'zı müstahikkînin[1] icrâ-yı mücâzâtlarıyla sâ'ire ibret gösterilerek ve adâlet kaziyyesinin iki tarafı dahi güzelce gözedilerek lâzıme-i hükümdârî ve şi'âr-ı cihândârî tamâmıyla îfâ olunmak ehemm ve elzem görüldigine ve Sultân Selîm Hazretleri zâten gayûr ve hayr-hâh bir zât-ı memdûhü's-sıfât oldığından başka devletin aslâ ahvâlini âmma kendüsünden kaviyyen[2] me'mûl itmekde bulunduklarından nâşî halkın hüsn-i zannını te'yîd idecek me'âsir-i cemîle ibrâzına sa'y ve ikdâm eylemesi lâzımeden bulundığına mebnî bu bâbda lâzım gelenlere tenbîhât ve vesâyâyı îfâ ve te'kîd eyledigine kanâ'at itmeyüb tebdîl-i câme ile bi'z-zât İstanbul'un derûn ve bîrûnını geşt ü güzâr ider iken Kâğıdhâne suyunda kazâ'en gark olan bir zımmînin keşfi içün Havâss-ı Refî'a Kadısı Hüsâmî-zâde Efendi iki yüz guruş mutâlebe ve sâhib-i meyyit[3] ile münâza'a itdigini mu'âyene buyurduklarında derhâl monlâ efendinin te'dîbini irâde buyurmalarıyla bâ-işâret-i Şeyhü'l-islâmî Burusa'ya nefy olunmuşdur.

Livadya[4] kazâsının kocabaşısı olub fukarâ-yı re'âyâya zulm ile haylî mâl iddihâr eylemiş ve vaktiyle mes'ûl olmamak içün Rusya bandırasıyla bi'l-istitâr gâh Âsitâne'de ve gâh Livadya'da ikâmet birle Rusyaluya câsûsluk itmekde oldığı rivâyetine nazaran Devlet-i Aliyye'nin eli bayraklı düşmanlarından ma'dûd olan İspiraki dahi hakan-ı merhûm zamânında habse ilkâ ile mâlı müsâdere olunmuş idi. Bu esnâda katl ve i'dâm ile sâ'ire ibret gösterilmişdir. **(s.269)** İşte bu sırada Tersâne Emîni Hâcı Selîm Ağa ile oğlı Ahmed Nazîf Efendi dahi (ittekû gazabü'l-halîm)[5] sırrına mazhariyyetle giriftâr-ı eşedd-i ukûbet olduklarından ber-vech-i âtî tafsîl-i hâle mübâderet kılınur.

Tersâne Emîni Selîm Ağa İle Oğlı Ahmed Nazîf Efendi'nin Katlleri

Tersâne emîni bulunan Selîm Ağa'nın büyük oğlı Ahmed Nazîf Efendi ki Ordu-yı Hümâyûnda kethüdâ-yı sadr-ı âlî idi. Dürrişehvâr Hanım'ın zevci olmak mülâbesesiyle Abdülhamîd Han Hazretleri'ne olan takarrüb ve ihtisâslarına mebnî hall ve akd-i umûr-ı devlet ve saltanat yed-i istiklâllerine müfevvez olarak azâyim-i umûrda müdâhale idegeldiklerinden nüfûz ve ikbâllerini felek bile çekemeyecek dereceye gelüb insân ise zâten memkûr-ı mekâyid-i gaflet oldığı hâlde bunun üzerine bir de peymâne-i ser-şâr-ı ikbâli nûş idicek her

1 Müstahikkîn: Hak etmiş, hak kazanmış, lâyık.
2 Kaviyyen: Kuvvetlice, güçlü olarak, sağlamca.
3 Sâhib-i meyyit: Cenaze sahibi.
4 Livadya: Livadeia. Boeotia, Yunanistan.
5 "Halim olan Allâh'ın gazabından sakının."

tarafı idâre idebilmesi müşkil ve müte'assir ve bu hâlde kendüyi şaşırmayan ender-i nâdir oldığından zarûrî yüzlerine gülüb dost-ı vefâdârları geçimenlerin bile çoğı kendülerinden dil-gîr ve mütegayyir ve nihânî vakt-ı fırsata müterakkib ve muntazır oldukdan başka ba'zı rivâyâta nazaran Sultân Selîm Han Hazretleri'ni dahi şeh-zâdeliginde gücendirmiş olduklarından ve her vakit çekilan humârın derece-i şiddeti açılan câm-ı safânın mikdârına göre olageldiginden bu kerre teceddüd-i saltanat vukû'ıyla bezın-i ikbâl ve devletleri münfesih olmak lâzım geldikde ikisinin dahi câm-ı hayâtı şikeste-i dest-i cellâdan olmuşdur.

Şöyle ki: Mevsim-i deryâ hulûl eylemiş olmasıyla Karadeniz'e müretteb olan Donanma-yı Hümâyûnun bir ân akdem bâdbân-güşâ-yı azîmet olması murâd-ı hümâyûn olmakdan nâşî Şa'bân-ı mu'azzamın on dördünci Pâzâr güni resm-i kadîm üzre Donanma-yı Hümâyûn Yalı Köşki pîşgâhında nazar-gâh-ı pâdişâhîden imrâr ile boğaza ihrâc olunub ferdâsı Pâzârirtesi güni Sultân Selîm Han Hazretleri tebdîlen Tersâne-i Âmire'ye bi'l-vürûd nişîmen-gâh-ı sultânî olan kebîr kalyona su'ûd ve mehâbet-i şâhâne ile ku'ûd buyurdığı akîbinde Tersâne Emîni Hâcı Selîm'i getürün deyü fermân buyurmalarıyla Selîm Ağa bîm cân ile oldığı mahalden çıkub nazar-gâh-ı sultânîye gelür iken müterakkib-i emr ü fermân olan cellâdlara işâret olunmağla hemân iki ellerin arkasına çevirüb işini tamâm itmişlerdir.

Buna dâ'ir Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın Serdâr-ı Ekrem Yûsuf Paşa'ya tahrîr itmiş oldığı tahrîrâtında Pâdişâh-ı âlem halîfe-i ümem hazretleri birkaç def'a tebdîlen Tersâne-i Âmire'ye geşt ü güzâr ve bir gün evvel nüzûlı matlûb-ı hümâyûn olan sefîne-i sultânînin amıeleden tehî oldığını rü'yet buyurduklarında her ne kadar teksîr-i ameleye ve sefîne-i hümâyûnun nüzûlüne tenbîh-i **(s.270)** şâhâneleri ta'alluk eyledi ise de emîn-i mûmâ-ileyh mütenebbih[1] olmayub külliyyen ameleyi kaldırmağa cesâreti ve âhar gûne ihâneti bâ'is-i gazab-ı pâdişâhî olmağın hemân sefîne-i mezbûre pîşgâhında tertîb-i cezâsına işâret ve hâl-i tebeh-i me'âli sâ'ire ibret buyurulmuşdur deyü muharrer bulunmuşdur.

Nazîf Efendi ile birâderi Emîn Efendi'nim dahi Dersa'âdet'e ihzârları zımnında Ordu-yı Hümâyûna emr-i âlî ile hâseki gönderilüb ikisi dahi Ruscuk'dan ihrâc ile Edirne'de çend rûz bostâncıbaşı mahbesinde tevkîf olunduklarından sonra Dersa'âdet'e getürüldüklerinde hânelerine mahbûsen vaz' ve emvâl ve eşyâları müsâdere olundukdan sonra Ramazân-ı şerîfin yirmi yedinci gicesi ke-ennehu ba'zı husûs müzâkeresi içün iktizâ itmiş sûretiyle ba'de'l-işâ Nazîf Efendi Bâb-ı Âlî'ye da'vet olundukda varan âdeme Paşa Hazretleri'ne selâm idin şimdi pek bî-tâblığım var ba'de'l-îd mülâkât ideriz deyü redd-i cevâb eylemiş ise de taraf-ı kâ'immakâmîden şimdi buyursunlar maslahat-ı mühimme zuhûr itmişdir deyü tekrâr haber gönderilmekle nâ-çâr atına süvâr olarak Bâb-ı Âlî'nin ard kapusundan gelüb duhûl murâd eyledikde bostâncılar odabaşısı bizde müsâferetle me'mûrsunuz diyerek alub Soğukçeşme Kapusu'ndan içerüye idhâl ve âmâde olan bostâncıbaşı ağaya îsâl eylediler o dahi kapu arasında habsiniz fermân olunmuşdur deyü mahall-i mezbûra götürdükde cellâdlar kârını tamâm idüb irtesi ser-i maktû'ı bâb-ı hümâyûna vaz' ile ibret-i enâm kılındı mukaddemâ pederinin katlinde vâlidesi hâseki ağa mahbesine virilmiş oldığı misillü bu def'a dahi hazînedârı ve mühürdârı ile birâderi Emîn Efendi habse ilkâ olunmuş ise de Emîn Efendi'nin peder ve birâderine teşrîk olunacak cünhası ve anlara müşâbih istîlâ-yı âleme liyâkati olmadığından çend rûz mürûrunda sebîli tahliye kılındı deyü Edîb Târîhi'nde

1 Mütenebbih: Uyanan, uyanık; uslanan, aklını başına toplayan.

muharrerdir.

Bunların asıl sebeb-i katlleri teceddüd-i saltanat vukû'ıyla def'aten evc-i ikbâl[1] ve istiklâlden hazîz-i zül[2] ve idbâra[3] düşmelerinden ibâret olmağla Enverî Efendi birmin nîk ve bedine[4] dâ'ir bir şey yazmayub yalnız Selîm Ağa'nın katline dâ'ir Gâzî Hasan Paşa'dan serdâr-ı ekreme gönderilmiş olan sâlifü'z-zikr mektûbı sebt ve tastîr ve Nazîf Efendi'nin katli hakkında kâ'immakâm paşa tarafından serdâr-ı ekreme gelan kâ'imenin me'âlini bast idüb Nazîf Efendi'nin leyle-i kadrde[5] katl olundığını hikâye ve tahrîr ile iktifâ itmişdir. Ve herhâlde Sultân Selîm'in ikisi hakkında dahi sâbıka-i gayz ve iğbirârı oldığına vekâyi'in siyâk ve sibâkı delâlet idüb bu husûsda iki sebeb rivâyet olunur biri bu ki Sultân Selîm kafesde iken Çukadâr Hüseyin Ağa ile pencereden musâhabet itdigi görülmekle Selîm Ağa ma'rifetiyle merkûm pencere kapadılmış ve hattâ ol vakit Sultân Selîm kendüsünün (s.271) eglencesi yalnız bu pencere olmağla sedd olunmamasını Selîm Ağa'ya söyledikde irâde-i seniyye iktizâsından oldığına mebnî seddine mecbûr oldığını ifâde eylemiş ve bir rivâyetde unf ile mu'âmele itmiş oldığından gerek kendüsünün ve gerek oğlunun hakkında ızmâr-ı gayz ve kîn eyledigi misillü Hüseyin Ağa hakkında dahi daha ol vakitlerden muhabbeti ber-kemâl olmasıyla cülûsunda başçukadâr ve ba'dehu Giridli Hüseyin Paşa'nın azlinde kapudan-ı deryâ nasb itmişdir ki Küçük Hüseyin Paşa deyü ma'rûf olub müddet-i medîde zamânında kapudan bulunmuşdur nitekim bundan sonra sırasıyla ahvâli beyân olunsa gerekdir.

Biri dahi bâlâda mezkûr oldığı vech üzre Halîl Hamîd Paşa'nın azli keyfiyetidir ki ihrâc-ı mevâcib güni güyâ ki yeniçeri tâ'ifesine fitne ihdâs itdirilerek Sultân Selîm'in iclâsı musammem oldığı yeniçeri ağası hiss iderek ihrâc-ı mevâcib gününün gicesi Selîm Ağa'ya ve o dahi oğlı Nazîf Efendi'ye ve o dahi zevcesi Dürrüşehvâr Hanım vesâtetiyle Abdülhamîd Han Hazretleri'nin hemşîreleri olan merhûme Büyük Esmâ Sultân'a ve sultân-ı müşârün-ileyhimâ dahi Abdülhamîd Han Hazretleri'ne i'lâm-ı hâl itmegin ale's-seher Halîl Hamîd Paşa azl ile tenkîl[6] olunmuş ola. İşte bu iki sebebden dolayı Sultân Selîm'in mûmâ-ileyhimâ haklarında iğbirârı mervîdir lâkin gerek târîhlerde ve gerek suver-i evrâkda buna dâ'ir sened olacak bir kayda zafer-yâb olamadığımızdan mücerred ağızdan ağıza nakl ve hikâye olunur birer rivâyet-i sarfe olmağla hakîkat-i hâl bizce mechûldür diriz.

Ammâ Edîb Efendi ile Vâsıf Efendi ikisinin dahi mezâlim ve ta'addiyâtından bahs ile fasl ve mezemmetlerine ibtidâr itmişlerdir ve egerçi cümlesinin kelâmları ekseriyâ garaz ve müdâheneden ârî olmayub böyle husûslarda iktizâ-yı vakt ve hâl gözederek ifrât ve tefrît idegeldiklerinden bu bâbda birinin kelâmına tamâmıyla vüsûk-ı i'timâd olunmak lâzım gelmez ise de ol vaktin politikasınca mûmâ-ileyhimâ haklarında ne sûret izhâr olundığı ber-vech-i tafsîl bilinmek içün Vâsıf'ın buna dâ'ir yazmış oldığı fıkra-i mufassalası ayniyle zîrde sebt ve tahrîr olunur. Şöyle ki: Dârü'l-gurûr olan âlem-i kevn ve fesâd ki (men ebgazahâ sâd ve men ehabbehâ bâd) sıfatlarıyla ittisâf-gerde-i eslâfdır dâ'imâ sayd kulûb-ı muğfelîn[7] içün

1 Evc-i ikbâl : Yükselişin en son noktası.
2 Hazîz-i zül: Zilletin en aşağı noktası.
3 İdbâr: Talihsizlik, bahtsızlık; düşkünlük, işlerin ters gitmesi.
4 Nîk ve bed: İyi ve kötü.
5 Leyle-i kadr: Kadir gecesi.
6 Tenkil: Uzaklaştırmak, ibret olacak şekilde cezalandırmak.
7 Kulûb-ı muğfelîn: Aldatılmış kalpler.

neşr-i hubûb-ı âmânî ve tarh-ı encümen-i kâmrânî idüb müşkât-ı akl ve idrâkdan istifâza-i nûr-ı şu'ûr idenler ve bûde-i çengâl-i ihtiyâli olmakdan dâmen-çîn-i tebâ'üd ve meftun-ı tavr-ı nedâmet-gavrı olanlar ercûha-i müzeyyenesine kadem-nihâde-i tesâ'ud olarak havf ve haşyet-i kahhâr-ı müntekimi kulûb-i kâsiyelerinden ihrâc ve celb-i (s.272) mâl ve adem-i teşhis-i harâm ve helâl ve ihtisâs-ı menâfi' ve fevâ'id ve inhisâr-ı murâfık ve avâ'id ile tahsîl-i meslek-i istidrâc idüb bu sebeble leyl ve nehâr müstelezzât-ı dünyeviyye ve müşteheyât-ı kevniyyeye inhimâk[1] ve iştigâl ve gün be-gün hevâcis-i nefsâniyye[2] ve revâcis-i şeytâniyye ile hayâl-i emr-i muhâl eyledikleri içün dâ'imâ devr-bâş-ı takrî'ât-ı ilâhiyye[3] ile mahzûl ve haklarında şemşîr-i kazâ-te'sîr-i siyâset meslûl olageldigi hezâr-bâr tecrübet-güzâr-ı erbâb-ı basâ'ir ve ukûldür.

Beyt

Sezâ-yı tîğ olur haddin tecâvüz eyleyan mûlar * Anınçün tîğdan âzâdedir müjgân ve ebrûlar

Binâ'en alâ-zalik Tersâne Emîni Selîm Ağa an-asl re'îs-i esbak Tavukcıbaşı dâmâdı el-Hâc Mustafâ Efendi'nin diyâr-ı İrân'dan istirkâk olunmuş abd-i müşterâsı[4] olub sâbıka-i hidmetine nazaran merkûmı i'tâk[5] ve yine dâ'iresinden hem-cinsi bir kenîz[6] ki irfâk idüb bir müddetden sonra hazînedârı Bekir Efendi ki ba'de zamân nâ'il-i vezâret olmuşdur merkûmı istishâb ve Darbhâne emânetinde ma'denlere irsâl ile kâmyâb idüb vezâreti hâlinde dahi Mısır ve Haleb'e bi'l-ma'iyye azîmet ve vezîr-i müşârün-ileyhin vefâtı akîbinde Âsitâne'ye avdet ve Kratova[7] ve sâ'ir iltizâmât ile müştagil ve bir aralık da Sârım Paşa dâ'iresine dâhil olub mukaddemki sefer evâ'ilinde Edirne Sarâyı ta'mîrine me'mûr ve hırs ve tama'a dâ'ir harekâtından hüdâvendigâr-ı esbak cennet-mekân halled-âşiyân Sultân Mustafâ Han Hazretleri gazab-nâk olub katlini emr itmiş iken tavassut-ı şufa'â ile o mühlikeden tahlîs-i nefs idüb Hotin defterdarlığıyla zâhirde mağdur olmuş iken mahall-i mezkûrda dahi celb-i mâl ve tasarruf-ı pür-mekir-i ihtiyâl ile kati çok nukûd istihsâl idüb ordu Şumnı'da iken başbâkî kulluğı ile ihrâz-ı şân ve kapucıbaşılık ile kâmrân[8] ve hüdâvendigâr-ı sâbık hazretlerine cihet-i ma'lûme ile intisâb itmiş bulunduklarından evreng-nişîn-i hilâfet olduklarında haklarında şefkat ve merhamet-i mülûkânelerin erzân buyurub Nazîf Efendi'ye masraf kitâbetini tevcîh ile peder ve birâderini ordudan celb ve pederini Darbhâne'ye emîn nasb ve birâderini hâcelik ile münşehü'l-kalb itmiş idi bu hâl ile muttasılan menâsıb-ı Devlet-i Aliyye'yi istî'âb ve menâfi' ve fevâ'id-i saltanatı nefislerine ihtisâs ile tekdîr-i şeyh ve şâb eylediklerinden gayri dâ'ireleri melce'-i ashâb-ı hâcât ve hilâflarında olmak müstelzim-i mahlûf ve âfât olub Devlet-i Aliyye'ye vücûdları lâzım nice vezîr tegâyür-i meşreb ve adem-i ittibâ'-ı hevâ ve mezhebleri sebebiyle zahm-hâr-ı sinân-ı lisân tekdîr ve belki âguşte-i hûn-ı şemşîr oldığı vakti çok umûr-ı cesîmeye iktihâm ile muzga-i efvâh-ı enâm

1 İnhimâk: Aşırı düşkünlük, kapılma.
2 Hevâcis-i nefsâniyye: Akla gelen nefsani kötü düşünceler, kuruntular.
3 Takrî'ât-ı ilahiyye: İlahi azarlamalar, paylamalar.
4 Abd-i müşterâ: Para ile satın alınmış köle.
5 İ'tâk: Esir, köle veya cariyeyi serbest bırakma.
6 Kenîz: Esir kadın. Hayalık, câriye.
7 Kratova: Kratovo, Makedonya.
8 Kâmrân: Arzusuna, isteğine kavuşmuş, mutlu.

oldukları refte refte hüdâvendigâr-ı sâbık merhûmun ma'lûmı olub ba'zan azl ve infisâllerini irâde ve ba'zan tenbîh-i ekîd ile (**s.273**) vahâmet-i âkıbeti ifâde buyururlar idi ancak (inne'l-insâne le-yetğâ en-ra'âhu steğnâ)[1] medlûl-i şerîfi üzre merkûmların mâl ve câhları müzdâd oldukca âteş-i hırs ve tama'ları mütevakkıd ve sür'at-i zevâli bedâhet-i akl ile sâbit olan ikbâl ki maklûb-ı lâ-bekâdır kendülere teveccüh itdikce ahlâm ve âmânîleri müteceddid olub günâ gün umûr-ı hatîreye tasaddî ve mûcib-i selâmet olan tavr ve haddi ta'addî eyledikleri içün haklarında kahr-ı ilâhî zuhûr eyledi tafsîli bu ki haberdâr-ı habâyâ-yı ahvâl-i enâm olan şehr-i yâr-ı behrâm-intikâm serîr-i saltanata pâ-nihâde-i şevket ve ikbâl olduklarında merkûmların tefâsîl-i ahvâllerine kesb-i ıttılâ' idüb cülûs-ı hümâyûnlarımn otuz dördünci güni Tersâne-i Âmireye sâye-endâz-ı heybet ve sâlifü'z-zikr Selîm Ağa'yı katl ile erbâb-ı zulm ve udvânı lerzîde-i cism-i haşyet buyurdılar. Ordu-yı hümâyûnda vezîr kethüdâsı bulunan Nazîf Efendi'nin dahi mukaddemce ihzârına hatt-ı hümâyûn ısdâr olunmuş idi. Birkaç gün Edine'de tevakkufdan sonra Âsitâne'ye getürdilüb evâhir-i şehr-i Ramazân'da kapu arasında cezâsı tertîb ve birâderi tufeylî[2] sûretinde dâ'irelerinde mukîm oldığı ma'lûm oldığından bir müddet habs ile te'dîb ve ba'dehu hakkında afv-ı pâdişâhî tesvîğ ve takrîb ve emvâl ve nukûd ve sâ'ir tuhaf ve mevcûdları mîrîye zabt olunub Tersâne emâneti hemân ol rûz-ı hüve'l-nâkda sâbıkâ büyük tezkereci vekîli olan Ömer Sâhib Efendi'ye tevcîh olundı. Bâ-vücûd-ı kudret ve miknet Nazîf Efendi'nin vücûh-i birr ve hayra dâ'ir bir eseri olmayub pederi Selîm Ağa'nın yine Üsküdar'da bir kütübhâne ve mektebi olub fukarâya ba'zan tasadduk[3] dahi meşrebi idi.

Tezyîl

Cezâ'irli Hasan Paşa bu vak'ayı orduya tahrîr ider iken sâdıku'l-kavl bir şahs zikr olunan tahrîrâtı görüb me'âlinde itmâmı irâde buyurılan cedîd sefînenin bir ân akdem deryâya indirilmesi matlûb-ı hümâyûn olub Tersâne emînine birkaç def'a tenbîh olunmuş iken ameleye ücret virmemek taksîriyle sefînenin karîbü'l-ahdde tekmîl-i inşâsı mümkün olmayub emedd-i ba'îde[4] mevkûf oldığın şevketlü pâdişâhımız idrâk buyurub hemân Tersâne'ye teşrîf ve taht-ı hümâyûn olan sefîneye çıkub emîn-i mezkûrı ihzâr ve gerdenine havâle-i tîğ-i âteş-bâr eyledi sûreti derc olunmuş zuhûr-ı şu'ûnât-ı kevniyye birer sebebe müstenid oldığı hasebiyle müşârün-ileyh merkûmun i'dâm olunmasını kusûr-ı nazar ve istidlâl ile bu keyfiyyete binâ itmiş lâkin izmihlâllerine sebeb bâlâda tafsîl olundığı üzre vücûh-i adîde olub ba'zı esbâb-ı hafiyye dahi var ise zâhir bînân-ı avâmdan mestûr olub havâss-ı nâsa ma'lûmdur.

1 "İnsan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder." Alak sûresi 6. ve 7. âyetlerden bir kısım.
2 Tufeylî: Başkasının sırtından geçinen. Asalak. Parazit. Sığıntı.
3 Tasadduk: Sadaka olarak verme, verilme.
4 Emedd-i ba'îd: Daha medîd, uzun, çok müddet, süre, zaman.

(s.274)

Küçük Alioğlu'nun Ahvâli

Çend sâlden berü Payas kasabasında isyân üzre bulunub hüccâc-ı Müslimîne ve sâ'ir ebnâ-yı sebîle sedd-i râh olan Küçük Alioğlı Halîl Beg üzerine birkaç def'a sevk-i asker olunmuş ise de zafer-yâb olunamadığı hâlde ba'zı kimselerin tavassut-ı şefâ'atiyle kendü hâlinde olmak üzre cerâ'im-i güzeştesi afv ile uhdesine mîr-i mîrânlık rütbesi ihsân buyurulmuş idi. Bu esnâda kendüsünden yine âsâr-ı isyân müşâhede olunub hattâ buna mebnî bu sene-i mübârekede hüccâc-ı Müslimîn Payas tarîkiyle gidemeyüb muhâlif yollardan Dolaşarak Şâm'a revân olmuş idi. Bu sûret ise müheyyic-i gazab-ı pâdişâhî olmakdan nâşî merkûmun i'dâm ve izâlesine irâde-i seniyye sâdır olarak sefer-i hümâyûna me'mûren hilâl-i râhda gelmek üzre olan sâbıkâ Mısır Vâlîsi Kiki Abdî Paşa sâ'ir me'mûrîn ile üzerine ta'yîn ve sadr-ı sâbık Şâhin Alî Paşa'nın oğlı Atâullâh Beg'in ol havâlî ile münâsebeti olmağın uhdesine evvelâ mîr-i mîrânlık ve ba'dehu vezâret ile Adana mansıbı tevcîh olunarak o dahi şakî-i merkûm üzerine me'mûren Dersa'âdet'den ihrâc ve irsâl olunmuş idi. Ancak karîben mûmâ-ileyhe Halîl Paşa dehâlet ve istîmân itmekle mazhar-ı afv-ı pâdişâhî olub üzerine me'mûr olan vezîreyn-i müşârün-ileyhimâ dahi mütâ'âkıben irtihâl-i dâr-ı bekâ itmişlerdir.

Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın Azliyle Kara Ser'askerligi ve Giridli Hüseyin Paşa'nın Kapudanlığı ve Ba'zı Vekâyi' ve Hâlât-ı Bahriyye

Devr-i Hamîd Hamî'de bunca senelerden berü bi'l-istiklâl kapudan-ı deryâ olan Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa umûr-ı Tersâne-i Âmire'yi müceddeden tanzîme himmet ve sefer-i sâbıkda Donanma-yı Hümâyûn bi'l-külliyye muhterik olmuş iken az vakit zarfında büyük kalyonlar i'mâl ile Donanma-yı Hümâyûnun ikmâline sarf-ı makderet itdikden başka Berrü'ş-şâm'da ve Mısır'da ve mahâl-i sâ'irede Devlet-i Aliyye'ye pek büyük hidmetler eylemiş olmasıyla vaktinin Hayreddîn Paşası nazarıyla bakılur iken geçen sene Donanma-yı Hümâyûn ile Karadeniz'e çıkdığında bâlâda tafsîl ve beyân olundığı üzre Rusya donanmasını Sivastopol Limanı'nda yatmağa mecbûr iderek Karadeniz'de hükûmet-i Devlet-i Aliyye'yi serbestce icrâ eylemiş ise de ince donanmanın ekserî Özi pîşgâhında sığlara oturarak telef oldığından ve Özi'nin bahren muhâfazası ise ince donanmaya mütevakkıf bulundığından Hasan Paşa mevsim-i şitâya kadar büyük donanma ile Özi sevâhilinde lenger-endâz olub pey-der-pey Dersa'âdet'e feryâdnâmeler irsâliyle asker ve ince donanma ile kendüsüne takviyyet virilmesini istid'â ve istirhâmdan hâlî olmamış idi. Lâkin kâbil (**s.275**) olub da Dersa'âdet'den imdâd olunamadığından mevsim-i şitâ hulûlünde Özi'yi şiddet-i müzâyaka hâlinde terk ile Dersa'âdet'e avdete mecbûr olmasıyla hilâf-gîrânı[1] daha evvel vakt-i nihânı si'âyetle azline sa'y itmişler idi. Lâkin devlete bunca hidmetler itmiş bir zâtı ince donanmanın kazâ-zede olmasıyla hemân azl itmek hüsn-i tedbîr olmayub belki ikmâl-i zâyi'ât ile telâfî-i mâ-fât kaydına düşülmek lâzım gelmekle ve ol vakit kâ'immakâm bulunan Mustafâ Paşa âkil

1 Hilâf-gîr: Aleyhinde, zıd fikirde bulunan.

ve dûr-endîş bir zât olub Hasan Paşa azl olundığı hâlde evvel bahâra kadar donanmanın ikmâl-i noksânına kim muktedir olur ve yerine kim intihâb olunub da kendüsüne donanma teslîm olunabilür dimekle Hasan Paşa'nın azline karâr virilemeyüb fakat evvel bahârda mükemmel donanma ile Karadeniz'e azîmet idüb de telâfî-i mâ-fât itmek üzre makâmında ibkâ buyurulmuş idi.

Bu kerre teceddüd-i saltanat vukû' bulub ol asırların hükmünce ise askerî hâli ma'lûm olmağın kapudan-ı deryâ bulunan zât kaviyyü'l-iktidâr oldığı hâlde zât-ı şâhânenin perverde-i birr ve mâyeti olan hâs bendegânından ve tamâmıyla emniyyet ve i'timâd idecegi zevâtdan olması mültezem olmağla Gâzî Hasan Paşa îcâb-ı vakt ve hâl üzre kapudanlıkdan azl ile yerine Giridli Hüseyin Kapudan uhdesine Rûmili Beglerbegiligi pâyesiyle deryâ kapudanlığı tevcîh olunmuş ve çend rûz zarfında henüz donanmayı ihrâc itmezden mukaddem rütbe-i vâlâ-yı vezâret dahi ihsân kılınmışdır. Fakat Hasan Paşa gibi bunca vekâyi'-i cesîmenin uhdesinden gelmiş olan bir gâzî vezîrin böyle vakitde menkûb[1] bırağılması dahi pek çok i'tirâzâtı da'vet ideceginden Özi Kal'ası'nın istihlâsına nâmzed kılmub evâhir-i Şa'bân'da uhdesine kara ser'askerligi tevcîh olunmuş ve bir ân akdem hareket gitmesi nefsine mûcib-i selâmet olacağı hafîce tarafına remz ve işâret kılınmış olmağın hemân cünûd-ı vefîre ile Dersa'âdet'den hareket ve savb-ı maksûda azîmet eylemişdir. Kapusı halkının beş bin nefere bâliğ oldığı mervîdir.

Mukaddemâ İşkodralı Mahmûd Paşa'nın i'dâmında kusûr itmekle firâr eylemesinden nâşî vezâreti ref' olunmuş olan Aydoslı Mehmed Paşa'nın afvını bu hilâlde Baht Giray Han ricâ ve iltimâs itmekle vezâreti ibkâ olunarak o dahi Rusya seferine me'mûr kılınmışdır.

Vâsıf Efendi bu makâmda Hasan Paşa'nın harekât-ı sâbıkasından bahisle mezemmetine[2] ibtidâr eylemiş ise de anm bu bâbda olan kelâmı derece-i i'timâd ve i'tibârdan sâkıtdır.[3] Zîrâ cild-i sânîde beyân olundığı üzre Gâzî Hasan Paşa'yı târîhinin ba'zı mahallinde böyle zemm ider ve ba'zı mahallinde fevka'l-âde medh eyler. Çünki eslâfımız olan vak'a-nüvîsler yazdıkları vekâyi'-i asriyyenin muhâkemesini asra göre kullanılan lisân her ne ise (s.276) anınla müvâzene idegeldiklerinden ekseriyâ bir mahalde beyân itdikleri mütâla'aları dîger mahalde yazdıklarına münâkız ve mübâyin düşdiginden hakîkat-i hâl şöyle dursun mütâla'a-i zâtiyyeleri ne oldığı bilinmiyor. Binâ'en-aleyh vukû'âtın muhâkemesinde anların hükmüne i'timâd olunamayub reviş-i vekâyi'in müvâzenesine i'tibâr olunmak lâzım gelür.

Hasan Paşa'nın hakîkat-i hâlde azli ber-minvâl-i meşrûh teceddüd-i saltanat hasebiyle îcâbât-ı asriyyeden olub ancak zâhirde ba'zı esbâba isnâd olunmuşdur.

Bimâ'en-aleyh Edîb Efendi dahi bu makâmda Hasan Paşa'nın sû-i tedbîr ile donanmanın hasâr-dîde olmasıyla bir maslahata muvaffak olamayub avdetini sebeb-i azli olmak üzre tahrîr itmişdir.

Âsım Târîhi'nde dahi Gâzî Hasan Paşa yüz elli kıt'a sagîr ve kebîr donanma ile Karadeniz'e çıkmış ise de levendât-ı sefâ'ini lâyıkı üzre tedârükde ihmâl ve önıründe silâh kullanmamış ve berren ve bahren bir tarafa yollanmamış derd-mendleri cebren gemilere idhâl

1 Menkûb: Talihsiz; gözden ve mevkiden düşmüş.
2 Mezemmet: Kınama, yerme. Yerilecek, kınanacak iş.
3 Sâkıt: Hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz.

idüb bu makûle ceng görmemiş ve silâh ve busâta el urmamış askerin işe yaramayacakları âşikâr iken kapudan-ı müşârün-ileyhde der-kâr olan nahvet[1] bâ'is-i cür'et olarak Özi ve Kılburun önlerinde donanma-yı â'dâya mukâbil oldukda nısfından ziyâdesi telef olmuşdur deyü muharrerdir. Lâkin ol vakit Devlet-i Aliyye'nin kâffe-i tavâ'if-i askeriyyesi bî-râbıta ve nizâm olub husûsıyla asâkir-i bahriyyede nedret der-kâr oldığı hâlde kara askeri gibi müddet-i yesîre zarfında ta'lîm ve terbiyyeleri dahi kâbil olmadığmdan mikdâr-ı kifâye kalyoncı tedârük olunamaması emr-i zarûrî idi zafer ve galebe ise eser-i tevfîk-i ilâhî olub ince donanmada ba'zı mertebe hasâr vukû'ıyla Hasan Paşa gibi bir gâzî vezîri nazardan düşürmek ve bunca hidemât-ı celîlesini unutmak lâyık mıdır ve kâ'ide-i insâfa muvafık mıdır. Kaldi ki bu muhârebelerde berren ve bahren Rusya tarafından dahi küllî hasâr vukû'a gelüb ancak Katerina pey-der-pey ikmâl-i noksân idegeldiginden netîce-i harbiyyeyi kazanmışdır. Hasan Paşa ise bütün yaz Özi sevâhilinde imdâda müterakkıb olub kendüsüne bu tarafdan bir vechile imdâd olunamadığından kendüsi mes'ûl olmayub bundan hey'et-i vükelâ mes'ûl olmak lâzım gelür ve egerçi Hasan Paşa'nm batş ve şiddetinden pek çok kimseler telh-kâm[2] idiyse de böyle nizâm ve zâbıtasız asker ile bu kadarcık iş görilebilmek dahi anın titizliği sâyesinde idügi bî-iştibâhdır.

Her ne hâl ise kapudan-ı cedîd Hüseym Paşa Karadeniz'e azîmet itmek üzre Donanma-yı Hümâyûnı Boğaziçi'ne ihrâc ider iken Bebek önünde iki kıt'a büyük kalyonı sular sıkışdırmağla ikisi birden sakatlanmağla derhâl çend rûz zarfında ta'mîrlerine himmet (s.277) olunarak seferden kalmamak üzre yetişdirilüb bu vechile Donanma-yı Hümâyûn Büyükdere ve Sarıyar önlerine ihrâc olunarak hevâ intizârında bulundığı hâlde Ramazân-ı şerîfin on üçünci güni muvâfık-ı hevâ ile Karadeniz'e azîmet eylemişdir.

Âhir-i devr-i Hamîd Hanî'de Tatar Hanı nasb olunan Baht Giray Han tarafından Kalgay ve Kuban başbuğı nasb olunmuş olan Mehmed Giray Sultân dahi Anapa'ya gitmek üzre cülûs-ı hümâyûn akîbinde Dersa'âdet'e gelmiş olmasıyla kendüsüne kürk ve atâyâ-yı girân-bahâ ve yanındaki mîrzâlara kezâlik hil'atler ve atiyyeler ihsân ve i'tâ olunarak taraf-ı şehr-i yârîden lâzım gelan iltifât ve ihtirâmât icrâ buyuruldukdan başka celb-i kulûb[3] zımnında ümerâ-yı kabâ'ile virilmek üzre bir haylî tîr ve kemân ve hal'-ı fâhire ve eşyâ-yı sâ'ire kendüsüne teslîm olundukdan sonra Donanma-yı Hümâyûn kalyonlarmdan birine vaz' ile Anapa cânibine irsâl olunmuş idi. Anın kalyonı dahi bu kerre Donanma-yı Hümâyûn ile berâber savb-ı maksûda bâdbân-güşâ-yı hareket olmuşdur.

Girid tüccârından ve fi'l-asl Tersâne kapudanlarından Şermetoğlı Mehmed Kapudan bu kerre bergendisine sâbun yükledüb Dersa'âdet'e gelür iken Malta korsanlarına râst gelüb ahşama kadar muhârebe iderek top ile bir dânesini telef itdikden sonra sâlimen içlerinden halâs bulmuş oldığı sâmi'a-res-i pâdişâhî olarak taltîfi iltizâm buyurulmağla derhâl kapudan-ı merkûm huzûr-ı kâ'immakâmîye celb ile hil'at iksâ olundukdan sonra Akdeniz'in donanmasına iltihâkı fermân buyurulmuşdur. Birkaç senelerden berü Malta korsanlarının câ-be-câ zuhûra gelan zarar ve hasârlarından dolayı tersânelünün bu bâbda olan rehâvetleri nedir deyü i'tirâz olundukca Cezâ'ir dayıları gibi râst geldikleri sefâ'ini ahz ve gasb ile

1 Nahvet: Kibir, gurur. Kibirlenme, büyüklenme, böbürlenme.
2 Telh-kâm: Kederli.
3 Celb-i kulûb: Gönül alma.

Tersâne'yi Garb Ocakları şekline koymak isteyüb de Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın batş ve şiddeti havfıyla muktezâ-yı hevâ ve meşreblerini icrâ idemeyan Tersâne kapudanları biz korsan tutsak Devlet-i Aliyye bizden mâl mutâlebe eyler ve kapudan-ı deryâ bulunan Gâzî Hasan Paşa kimesnenin nâm aldığını istemeyüb eger birinden bir yararlık sâdır olsa bâdî-i emirde tahsîn ve sonra zîr-i zemîn[1] eyler yohsa biz şöyle yapardık ve böyle kesüb biçerdik gibi bir takım kîl ü kâl-i bî-misâl iderler idi Hasan Paşa'nın infisâliyle[2] sebebin birisi mündefi' olmuş olub bu kerre her kim bir düşman gemisi tutar ise mâlı kendüsünün olacağmdan başka hidmetine göre kendüye ikrâm ve taltîf dahi olunacaktır deyü her tarafa evâmir-i aliyye neşr olunmağla tersânelülerin artık hiç diyecek bir bahâneleri kalmamışdır.

Bu kerre ise Akdeniz'e müretteb evvelâ on iki kıt'a sefâ'in-i mîriyye üzerine Tersâne Kethüdâsı Ahmed Paşa başbuğ ta'yîn olunub ancak neferâtı mükemmel olmadığından ve bir tarafdan dahi Karadeniz'e çıkacak büyük donanma için külliyyetlü asâkir-i bahriyye tedârüki lâzım (**s.278**) geldiginden bir haylî vakit devşirme neferât tedârükiyle sefâ'inin ikmâl-i noksânına iştigâl olunmuşdur. Hâlbuki böyle deniz hâlinden bî-haber neferât ile bir iş görilemeyecegi bî-iştibâhdır.

Edîb Efendi dir ki Karadeniz donanması techîz olunub savb-ı maksûda azîmet idinceye dek nice hazîneler sarf olunub yüz elli kıt'a kebîr ve sagîr Karadeniz teknelerine vefâ idecek asker tedârük olununcaya dek çekilan mihan ve meşakkat hâric-i ez-havsala-i kudret iken her ne hâl ise hitâma resîde olub lâkin Bahr-i Sefîd'e gidecek sefînelere bir vechile asker tedârük olunamayub bi'z-zarûre sekbânbaşı ve bostâncıbaşı ve Tersâne kethüdâsı ve sâ'ir zâbitân ve me'mûrîn bâ-emr-i âlî asker cem' ve tedârükine mübâşeret birle bir âlây işe ve güce yaramaz ömründe silâh kullanmamış ve ceng görmemiş se'ele[3] ve derd-mend makûlelerini tutub hâh ve nâ-hâh gemilere tahmîl ve nicesi bu bahâne ile tecrîm ve aralıkda ehl ve iyâl sâhibi alîl ve muhtâcları ve ba'zan bâliğ ve nâ-bâliğ çocukları tutmalarıyla gemi zâbitleri kabûl itmeyüb ve virilan ulûfeye degmez deyüb yol virirler idi bu sebebden Akdeniz gemileri bir mâhdan ziyâde Kabataş pîşgâhında imrâr-ı vakt itmeleriyle Bahr-i Sefîd'de bir takım dirinti korsan gemileri meydân bulub nice mel'anetler itdiler. Ve pâyitaht-ı Devlet-i Aliyye'de böyle bir fâ'ide ve netîcesi olmayan hâlet-i nâ-becâyı irtikâba bâ'is oldı. Ve egerçi eslâfda dahi tutma neferât tedârük itmek âdet gibi olmuşdur. Lâkin bu vechile olmayub ancak kürekci makûlesi tedârük olunub ve ba'zı yaramaz ve İstanbul'a sığmaz eşhâs elegirdikce şahbâzım[4] senin gibi yigit sefer-i pâdişâhîde gerekdir diyerek gönderilüb iki başlı iş görülmüş olur idi yohsa bir donanmalık asker böyle tedârük olunamayub abese iştigâldir abd-i fakîr zann iderim ki böyle yüz elli pâre tekneyi boş ve tehî ve ceng ve harb bilmez ve deryâ hâlini anlamaz asker ile doldırmakdan ise mükemmel takım ve edevât ve levendâtıyla düşmanın misli ile mukâbelede ihtimâm olunsa hem bu mertebenin nısfıyla donanub ve hem bi-avnihî Te'âlâ biri beş kıt'a düşman gemisine pâ-dâş olacaklarında iştibâh yokdur yohsa bî-nazîr silâh ve âlât ile bir âlây çoban ve sâye-perverleri yarar ve tüvânâ esblere süvâr idüb de cenge göndermekden bunun farkı nedir ki ol silâh ve esbin bir fâ'idesi olmadığından başka fenni

1 Zîr-i zemîn: Yerin altı.
2 İnfisâl: Ayrılma, yerinden ayrılma, yerini bırakıp gitme. Azledilme, memurluktan çıkarılma.
3 Se'ele: Dilenciler.
4 Şahbâz: Yiğit, şanlı, gösterişli.

bilmemekle belki sebeb-i helâki olur Edîb Efendi'nin kelâmı burada hitâm buldı.

İşte berren ve bahren taraf-ı İslâmiyyânda vukû'a gelan hezîmetlerin asıl sebebi devletde der-kâr olan bu makûle nizâmsızlıkdan ibâret olmağla şuna buna avz ve töhmet itmege pek de hakk bulunamaz zann iderim.

(**s.279**) Her ne hâl ise bin belâ ile Karadeniz donanmasının neferât ve mühimmâtı güyâ ikmâl olunarak Kapudan-ı Cedîd Hüseyin Paşa Karademiz'e hurûc ve kıyı sularıyla dolaşarak işbu ([1]203) senesi Zi'l-ka'desi'nde Pîrezen Adası pîşgâhına vürûd idüb tahkîk-i ahvâl zımnında ada-i merkûma ihrâc olundukda karagol şeklinde bulunan çend nefer Kazaklar firâr itmeleriyle adada mevcûd olan altı kıt'a top gemilere nakl ve ba'dehu Kılburun önünden mürûr ile Avlita Limanı pîşgâhına gelinerek birkaç top endâht olundukdan sonra oradan avdet olunub Özi Kal'ası bedîdâr oldukda kapudan paşa beş on kıt'a küçük gemileri pusuya vaz' ile kancabaşı bi'n-nefs Özi sularına idhâl idüb Rusyalular dahi pusudaki gemilerden bî-haber oldukları hâlde kancabaşı ahz ve zabt sevdâsıyla bir kıt'a fikateyne ba'zı küçük gemileri bi't-terfîk üzerine hücûm itdiklerinde pusudaki sefâ'in-i İslâmiyye'den def'aten gülleler yağdırılarak fırkateyn gark ve telef kılınub ba'dehu Hocabeg Limanı'na ve mevsimi hulûlünde Dersa'âdet'e avdet olunmuşdur bu yazın Karadeniz'de bundan başka yazılacak bir vak'a zuhûr itmemişdir. Lâkin Ordu-yı Hümâyûndan tevârüd itmekde olan kara haberlerle erkân-ı Saltanat-ı Seniyye bu hilâlde ye's ve mâtem itmekde idiler.

Harbin Devâm ve İmtidâdı ve Ordu-yı Hümâyûnun Sahrâya Hurûcı İle Kalas Vak'ası'nın Beyânı

Ber-minvâl-i sâbık askerin râbıtasızlığı ve esbâb-ı seferiyyenin noksânı hasebiyle musâlahaya haylîce meyl hâsıl olmuş iken teceddüd-i saltanat hasebiyle zamânede meşhûd olan za'f ve fütur hâlini hakan-ı merhûmun rehâvetine ve ihtiyârlığına haml idenler Sultân Selîm gibi bir civân ve civân-baht pâdişâh-ı taht-ı sâhib-kırânîyye cülûs itdi artık Moskov'a haddini bildiririz ve Nemçe'yi şöyle böyle ideriz deyü harbin devâmını tervîce mübâşeret itmeleriyle yine harb efkârı tâzelenerek halkın ezhânı harbin istimrârı sûretine sarub güyâ Yavuz Sultân Selîm'in devri avdet itmiş gibi nâsa gurur-ı tâm gelmiş idi.

Halkın bu efkâr-ı cedel-kârîsini def'aten tagyîr ve tahvîl kâbil olamayub hulûl-i mevsim-i bahâr hasebiyle sahrâlar hûn-i mübârezân ile lâle-reng olacak zamânlar ve her köşede hengâme-i kâr-zârlar kurılacak hengâmlar dahi gelüb irişdiginden Sultân Selîm Han Hazretleri tahta cülûslarının ferdâsı Çehârşenbe güni Yûsuf Paşa'nın sadâretde ibkâsını kendüsüne mühr-i cedîd-i hümâyûn irsâl olunmak üzre oldığını müş'ir ve â'dâdan (**s.280**) ahz-ı intikâm olunmadıkca seyf-i gazâ idhâl-i niyâm olunmamak sûreti cezm-gerde-i şehr-i yârâneleri oldığına mebnî tedâbîr-i seferiyyeye mübâdemet olunmasını âmir kâ'immakâm paşaya hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurmalarıyla arz odasında cehren[1] kırâ'at olunmuş idi.

Bu me'âlde Serdâr-ı Ekrem Yûsuf Paşa'ya hitâben dahi bir kıt'a hatt-ı hümâyûn irsâl

1 Cehren: Yüksek sesle, açıktan, alenen.

buyurulmağla cülûs-ı hümâyûnun beşinci güni ale's-sabâh Ruscuk'a vusûlünde der-akab mehterhâne çalınarak yeniçeri ağası olan Kâ'immakâm-ı sâbık Hasan Paşa ve sâ'ir erkân-ı ordu huzûr-ı âsafîye ihzâr birle cehren kırâ'at ve toplar endâhtıyla cülûs-ı hümâyûnun i'lânına mübâderet olundukda ahâlî ve askerî beyninde bir cünbüş-i tâze ve şevk-i cedîd peydâ oldığı hâlde çünki mühr-i cedîd-i hümâyûn ile takrîr-i sadâret hatt-ı şerîfi mütehayyizân-ı ricâl-i Saltanat-ı Seniyye'den biriyle gönderilmek resm-î kadîm oldığından bu kerre Kapucılar Kethüdâsı Şemseddîn Beg ile serdâr-ı ekreme mühr-i cedîd ve ser-â-sere kaplu semmûr kürk ve mücevher hançer ve bir kıt'a hatt-ı şerîf irsâl olunub Receb'in on dokuzuncı güni Şemseddîn Beg Ruscuk'a vusûlünde serdâr-ı ekrem merâsim-i tebcil ve ta'zîm ile istikbâl eylemiş ve bu hilâlde asâkirin Ordu-yı Hümâyûnda bir kıst mevâcibleri virilmiş idüginden Enderûn-ı Hümâyûn çukadârı ile ber-mu'tâd devr kürki ve hatt-ı hümâyûn gönderilmiş ve Vâlide Sultân tarafından dahi ber-mu'tâd-ı kadîm kahvecibaşısı yediyle semmûr kürk ve hükümnâme-i şerîf irsâl buyurulmuş olmasıyla serdâr-ı ekrem ale't-tevâlî mazhar-ı nevâziş ve iltifât olmuşdur.

Bu cihetle serdâr-ı ekrem teceddüd-i saltanat hasebiyle melhûz[1] olan azl ve tebeddülden emîn olarak Sancak-ı Şerîf'in sütununa bend olunması ve Ordu-yı Hümâyûnun sahrâya çıkması eyyâmı dahi gelmiş oldığından hemân Şa'bân-ı şerîfin gurresi olan Pâzârirtesi güni yeniçeri ağası bulunan Kâ'immakâm-ı sâbık Hasan Paşa ve Ankaralı Vezîr Seyyid Abdî Paşa ve sâlifü'z-zikr Şemseddîn Beg ve sâ'ir ordu erkânı Ruscuk'da Bâb-ı Âsafî ittihâz olunan mahalle da'vet olunub Serdâr-ı Ekrem Yûsuf Paşa tarafından Livâ-yı Şerîf ziyâretine ruhsat buyurulmağla her ziyâret idenin mahall-i takbîlini dülbend ile tanzîf içün Serdâr-ı Ekrem Hazretleri makâm-ı ihtirâmda kâ'im olarak ve her zâ'ire ba'de't-tanzîf ol dülbendi virerek resm-i âlî-i ziyâret hitâmından sonra Livâ-yı Şerîf-i Nebevî sütûnuna bend olunmuş ve çend rûz mürûrunda âlâ-yı vâlâ ile Ordu-yı Hümâyûn Ruscuk kasabasının alt tarafında Yergögi hizâsında kâ'im sahrâya ihrâc kılınmışdır.

Bu esnâda ise Boğdan içinde ve mahâl-i sâ'irede Rusya taburları biribirini musâbakat iderek berü tarafa hareket itmek üzre olub Nemçe'nin dahi bir cesîm ordusı anlara mu'âvin olmak üzre ol havâlîde müteheyyi'-i hareket bulunmuş idi.

(**s.281**) Bu hengâmda Rusyalular iz'âc ile Boğdan toprağından ihrâc zımnında Ordu-yı Hümâyûn tarafından dahi Boğdan'ın iskelesi ve Yaş kasabasının sânîsi olan Kalas kasabasına bir mikdâr asker tertîb ve irsâl olunmakda olub hâlbuki ol havâlînin muhâfazası içün bu sene vaktiyle şitâ askeri tertîb ve îsâl olunmamış oldığından bu kerre henüz kasaba-i merkûmenin muhafazasına kâfi kuvvet peydâ olmadan Kaminski nâm Rusya cenerali asâkir-i vefîre ile kasaba-i merkûme üzerine hücûm itdikde mevcûd olan dört bin kadar asâkir-i İslâmiyye mukâbele idüb beş altı sâ'at kadar pek şedîd bir muhârebe vukû'a gelerek küllî Rusyalu telef olmuş ise de asâkir-i İslâmiyye'nin kılletinden başka hilâl-i cengde rü'esâ-yı askerden Kul Kethüdâsı Mehmed Emîn Ağa şehîd oldığından ve asâkir-i İslâmiyye içün tahassun[2] idecek bir mahall olmadığından ekserî şehîd oldukdan sonra birazı dahi esîr olub ancak berü tarafdan pey-der-pey Kalas üzerine sevk-i asâkir olunmakda olmasıyla Rusyalular dahi sebât idemeyerek hemân Kalas'ı ihrâk ile avdet eylemişlerdir.

1 Melhûz: Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen; olabilen.
2 Tahassun: Kale ve hisara kapanma, istihkâma çekilme.

Nemçe jurnallerinde bu vechile mukeyyeddir ki Avusturya asâkiri Boğdan tarafında Romen nevâhîsinde ya'nî Siret ve Moldava ve Pisteric nâhiyelerinde kışlayub Rusya ordusı ile muhâbereleri Vasiloy tarîkiyle idi Mart içinde Osmânluların Fokşan'da tecemmu' itmekde olduklarını Avusturya ordusı kumandanı Prens Koburg haber aldı bu senenin evvel bahârında ise gerek Avusturya ve gerek Rusya kumandanları askerlerini Eflâk'a doğrı sevk itmeleri içün ikisine dahi devletleri tarafından ta'lîmât gelüb husûsıyla Rusyalular ziyâde hırs ve ta'cîl ile askerlerinin tâ Tuna'ya dek sokulmasını isterler idi lâkin bu ta'lîmâtların icrâsı pek de kolay degil idi zîrâ Tuna nehri ve boğazları Osmânlu elinde olub Bender Kal'ası dahi her ne kadar mahsûr ise de henüz Rusya eline girmemiş idüginden Rusya asâkiri Boğdan içinde bile zahîrece müzâyaka çekmekde idiler Prens Koburg'un on dört bin askerden ibâret olan ordusı ise Eflâk'ın açık yerlerini muhâfazaya kâfi olmayub Erdel dağlarından henüz kar kalkmamış olmasıyla top ve mühimmât arabaları mürûr idemeyerek ol tarafdan gelecek asâkir-i mu'âvine dahi henüz çıkub gelememiş idi. Binâ'en-aleyh Yaş'da mukîm olan Rusya Kumandanı Romançof birlikde hareket itmek üzre Şubat-ı frengînin evâhirinde Koburg'a haber gönderdikde Koburg kendüsünün za'f-ı hâline nazaran kabûl itmedi Nisân-ı frengînin on üçünde dört bin kadar Osmânlu süvârîsi Totrus Nehri'ni[1] ubûr ve Avusturya hıdınetinde bulunan Arnavud askerleri üzerine hücûm ile anları oradan (**s.282**) kaçırdıkdan sonra kendüleri dahi yine nehr-i merkûmdan mürûr ile girüye avdet itdiler ba'dehu şehr-i merkûmun on dokuzunda beş bin kadar Osmânlu süvârîsi Açut caddesiyle geliyor deyü haber geldi lâkin geldikleri yerler dere tepe ve câddenin etrâfı Siret Nehri'nden peydâ olmuş bataklık olub harekât-ı hücûmiyyeye elvirmez ve usûl-i tahaffuziyyeye muvâfık idi Avusturya ordusı ise güzel mevki'lerde yerleşmiş oldığından emr-i tahaffuz kendüsünce zehl idi bu hâlde Hâcı Soytarı nâm başbuğ ma'iyyetiyle beş biu kadar süvâri gelüb pek şiddetli bir hücûm itmekle Avusturya süvârîsi avdet idüb piyâdenin arkasına saklanmağa mecbûr oldı anlar dahi süvârîyi ta'kîb itmek istediler ise de top âteşiyle i'âde olunub girü çekildiler ba'dehu bir tepe üzerinde cây-gîr[2] olan üç tabur piyâde üzerine hücûm itdiklerinde yine top âteşiyle i'âde olunmalarıyla artık avdet ve nehri mürûr idüb bütün bütün savuşdılar bu esnâda Romançof dahi kumandasının Rusya cenarallerinden ferîk pâyesinde Kaminski nâm cenarale virmekle Kaminski şehr-i merkûmun yirmi yedisinde Yakûb Ağa kumandasmda bulunan bir takım Osmânlu askerini bozub Kalas üzerine varmakda idügini Prens Koburg haber aldıkda bu harekete mu'âvenet içün asâkirinin bir takımını Bakev[3] ve bir takımını Fokşan taraflarına doğrı sevk itdi lâkin Rusyalunun garazı bir hücûm-ı sahîh olmayub belki mücerred ba'zı harekât-ı askeriyye irâ'esiyle Osmânlu'yı işgâlden ibâret oldığına dâ'ir Petersburg'dan Viyana'ya vârid olan tahrîrât üzerine Koburg'un ilerüye hareket itmemesi içün kendüye Viyana'dan emir gelmekle Avusturya asâkiri bulundukları mevki'lerde kaldı fakat bu esnâda haylî mu'âvin askeri gelerek Avusturya ordusı kuvvet buldı livâ pâyesiyle Kaminski ma'iyyetinde bulunub Kalas üzerine hareket itmiş olan Dorfeldon nâm Rusya cenerali Mayıs-ı Frengînin birinde Kalas'a varub ve altı bin Osmânlu askerini bozub bin beş yüz neferleriyle başbuğları olan İbrâhîm Paşa'yı esîr ve on üç kıt'a top ahz eylemiş

1 Totrus Nehri: Trotuş (Tatros) Nehri, Romanya.
2 Cây-gîr: Yer tutan, yerleşen, yerleşmiş.
3 Bakev: Bacău (Bakow, Bacovia), Romanya.

oldığı haberi şehr-i merkûmun altısında Koburg'a vâsıl olıcak karâr-ı sâbıkın tagayyür itdigi ve kendüsi dahi harbden hissedâr olmak lâzım geldigi zannıyla Fokşan'a doğrı bir fırka-i askeriyye sevk idüb kendüsi dahi yavaş yavaş arkadan hareket itmekde iken Kaminski Kalas üzerine sevk itmiş oldığı asâkirini Birlat tarafına i'âdeye me'mûr oldığını Koburg'a ihbâr idüb bu haber ise Koburg'un tedâbîrini tagyîr itmekle Avusturya asâkiri yine oldukları mevki'lerde kaldılar ve bu esnâda Boğdan tarafındaki Rusya asâkîrinin kumandası dahi tagayyür idüb Kaminski yerine Ceneral (**s.283**) Rebnin[1] me'mûr oldı ve Dorfeldon'un asâkiri General Suvarof kumandasına virildi.

İşte Avusturya jurnallerinde bu vechile muharrerdir Arnavud asâkiri didigi asâkir taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ulûfeleri virilemediginden düşman cânibine geçen külliyyetlü Arnavud askeridir ki bir takımı Rusya ve bir takımı Nemçe hidmetini kabûl ile Devlet-i Aliyye'ye karşu kurşun atarlar idi işte harb dimek akçe dimek oldığı bununla dahi sâbit olur ve egerçi Türk askeri mücerred dîn ve devlet gayret-keşligi ile cân fedâ iderlerse de hiç olmaz ise zahîrece zahmet-keşîde olınamaları lâzım olub ol hengâmda ise ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye'nin müzâyaka-i mâliyyesi ber-kemâl olub asâkirin nizâmsızlığı dahi buna ilâve olunacak Ordu-yı Hümâyûn fenâ hâle gelmiş idi. Rusyalular dahi gâyet mütecessis ve hud'a-kâr[2] olub galebe ve zafer ise gâyet sür'at üzre gelüb geçen fırsatları ihrazdan ibâret oldığı hâlde henüz Kalas'da kuvve-i kâfiyye peydâ olmadan yalnız başlarına bir iş görebileceklerini tahmîn itdikleri gibi Avusturyalıları hissedâr itmeksizin bu vak'ayı kazandılar.

Her ne hâl ise düşmanların Boğdan toprağından tard ve teb'îdlerinin çâresi düşünilür iken bağteten işbu Kalas vak'asının hudûsı mûcib-i endîşe ve keder oldığı hâlde Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg dahi ma'iyyetindeki askerin kesretinden ve şehriyye ma'âşları bir yük guruşa karîb olarak idâreye muktedir olamayacağından bahisle kendüsüne Ordu-yı Hümâyûn hazînesinden i'âre olunmasını ve Eflâk'da piyâde askeri kalîl oldığından beş bin kadar piyâde ile serdâr-ı ekremin bi'n-nefs Bükreş cânibine kudûm eylemesini iltimâs ve istid'â ve böyle olmadığı sûretde ahmâl ve eskâlini Ruscuk cânibine imrâr itdikden sonra ma'iyyetinde bulunan sunûf-ı asâkir-i pâdişâhî ile bir kerre Yaş tarafında olan asâkir-i â'dâ üzerine hücûm idüb galebe ider ise fi-bihâ ve illâ kendüsi dahi bakiyye-i asâkir ile Ruscuk cânibine güzâr eylemek niyyetinde oldığını iş'âr ve inbâ eylemiş oldığına ve İsmâ'îl cânibi Ser'askeri Zihneli Hasau Paşa'dan tavâ'if-i askeriyye nâ-hoşnûd olub kendüsi dahi ben bu işin recüli degilim deyü bu esnâda isti'fâ eyledigiue binâ'eu serdâr-ı ekrem ne tarafa saldıracağını şaşırub ancak bu sûretde be-her-hâl Hasan Paşa'nın azli lâzım geldiginden hemân akdemce İbrâ'îl ser'askeri ta'yîn olunarak ol cânibe âzim olan Ankaralı Vezîr Seyyid Hâcı Abdî Paşa'nın İsmâ'îl'de ikâmet eylemesi kendüsüne emr ve iş'âr olundukdan sonra Ordu-yı Hümâyûnun Ruscuk sahrâsında ikâmeti veyâhûd Silistre cânibine hareketi şıklarından birinin tercîhi müzâkeresine mübâderet birle bunun üzerine ordu-yı (**s.284**) hümâyûnda müte'addid meclisler akd olunarak nihâyet İsmâ'îl cânibinin takviyyeti daha elzem göründiginden Ruscuk ve Yergögi taraflarına birer muhâfız nasb ve ikâme ve Eflâk begine akçe ve asker ile i'âne olunub Ordu-yı Hümâyûnun Silistre cânibiue azîmeti karâr-gîr

1 Ceneral Rebnin: Nikolay Vasiliyeviç Repnin.
2 Hud'a-kâr: Hîlekâr, düzenbaz, oyuncu.

olmuş ise de Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlığı ve asâkirin nizâmsızlığı ve kâffe-i harekâtın başluca mevkûfün-aleyhi olan akçe müzâyakası tahdîş-i ezhân itmekle pey-der-pey Rikâb-ı Hümâyûna feryâdnâmeler takdîmiyle arzuhâl olunur idi.

Ba'zı Ahvâl-i Askeriyye

Mukaddimede beyân olundığı üzre Devlet-i Aliyye'nin tahsîsât-ı askeriyyesi du'â-gû vazîfesi gibi bir nev' îrâd hükmüne girüb yeniden mikdâr-ı kifâye ulûfe tahsîsine hazîne-i devlet gayri mütehammil[1] ve düşen mahlûlât dahi ehline virilerek bi't-tedrîc vaz'-ı kadîmine i'âdesi sagîr ve kebîr pek çok kimselerin menâfi'ine dokunacağından icrâsı emr-i müşkil olub hattâ Sultân Selîm Han Hazretleri'nin pederi merhûm Sultân Mustafâ Han Hazretleri'nin bu makûle teşebbüsâtından nâşî pek çok kimseler kendüsünden nâ-hoşnûd[2] idiler. Binâ'en-aleyh Ordu-yı Hümâyûndan bu vechile feryâdnâmeler geldikce Sultân Selîm Han Hazretleri mütehayyir olub hattâ kâ'immakâm paşaya hitâben (devletin îrâd ve masrafı ve zâ'id-i sefâhati cümlenizin ma'lûmıdır. Eger bana şimdilik kurı ekmege kâni' ol diseniz ben râzıyım eger ben birine ta'arruz eylesem pederi dahi böyle eyledi deyü lisâna getürürler siz bana beyân eyleyin Allâh aşkına devlet elden gidiyor sonra fâ'ide virmez ben bildigimi size beyân eyledim siz de devletden hisse-mendsiniz) deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurmuş idi.

Ve yine bu esnâda yevmiyyeleri düşen mahlûlâtdan tesviyye olunmak üzre her ortaya müceddeden onar nefer topcı tashîh ve tertîb olunmasını Sultân Selîm Han Hazretleri irâde eyledikde ordudan gelan defter icmâline nazaran bin elli dokuz nefer topçıdan otuz üç neferi şerhlü ve doksan neferi top isâgası hidmetine mahsûs ve doksan neferi sür'atcilere ve yetmiş altı neferi tulumbacılara merbût olub mâ'adâ yedi yüz yetmiş neferi alîl ve ihtiyâr ve zâbitlikden çıkma ve kulluk muhâfazasına me'mûr olmalarıyla bu avânda mahlûlleri olmadığından tertîbi irâde buyurılan neferâtın esâmîsi sonradan vukû' bulacak mahlûlâta takâsen tashîh olunacak olsa yirmi otuz seneye muhtâc olacağı kâ'immakâm paşa tarafından arz olunmağla Sultân Selîm pek ziyâde münfa'il olarak (Allâh Allâh bu ne keyfiyyetdir her şeyde hakk setr olunmuş tıraş için huzûruma gelan berberlerden ikisi topcı esâmemiz var deyü nakl itdiler asker dinilse ne yapalım sefere (**s.285**) gidecek vazîfelü askerimiz yok cevâbı virilür tahrîr olunsun dinilse beytü'l-mâlde akçe yok dinilür buna bir çâre dinilse şimdi vakti degildir ocaklara ta'arruz olunmaz dinür biz dimeyiz ki herkesin elinden alınsun ammâ mahlûl oldukca ehline virilsün eger bu söz hakk degilse râzı olunmasun hakka râzı olub mu'în olmayanı Allâh kahr eylesün işte böyle böyle memleket elden çıkayor) deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurmuşdur.

El-hâsıl tabsîsât-ı askeriyyenin def'aten mecrâ-yı kadîmine ircâ'ı mümkün olmadığı gibi vukû' bulan mahlûlât dahi şuna buna me'kel oldığından bi't-tedrîc nizâm-ı kadîmine i'âdesi yoluna bile gidilemeyüb bu sûretle nizâmına teşebbüs olunsa dahi zamâna muhtâc olmağla bu sefere fâ'idesi olamaz idi Ordu-yı Hümâyûn ise gerek akçe ve gerek zahâ'ir ve levâzım-ı sâ'irece dû-çâr-ı müzâyaka olarak bir tarafa hareketinden mukaddem yalnız hudûd

1 Mütehammil: Tahammül eden, dayanan; yük altında bulunup ses çıkarmayan.
2 Nâ-hoşnûd: Razı ve hoşnud olmayan.

ve sugûrun muhâfazasiçün celb ve cem'ile lâzım gelan yerlere ta'biye olunacak asâkirin ve mühimmât-ı sâ'irenin tedârükine kudret-i mâliyyesi mefkûd idi.

Ahvâl-i Mülkiyye

Tedârikât-ı seferiyyenin kolaylıkla ikmâli memâlik-i devlet âsâr-ı imâr ve emniyyet ile mâlâ-mâl[1] ve re'âyâ ve berâyâ müsterihü'l-bâl olub da tekâlîf-i seferiyye ve vâridât-ı sâ'irenin kendülerinden zahmetsizce tahsîline ve netîce-i nusret ve zaferin istihsâli ta'zîm-i li-emrillâh ve şefkat-i alâ-halkillâh mukaddimelerine ri'âyet ve vedî'atullâh olan fukarâ-yı ra'iyyeti sıyânet birle şerâ'it-i kaziyye-i adâletin tekmîline mevkûf oldığı hâlde bir müddetden berü mezâlim ve ta'addiyât haddi tecâvüz eylediginden memâlik-i Devlet-i Aliyye'de olan re'âyânın ekserî perîşân ve târik-i diyâr ve evtân olmalarıyla memâlik harâb ve âşiyâne-i bûm ve gurâb olarak Devlet-i Aliyye tedârük-i esbâb-ı seferiyyeden âciz ve sûret-i zaferden mahrûm kalmışdır.

Ve egerçi seksan iki seferinin îrâs eylemiş oldığı zarar ve hasârdan başka aralık aralık zuhûr iden Rusya münâza'âtından dolayı Devlet-i Aliyye hudûdda asker sevkiyle tedârükât-ı seferiyyeden hâlî olmadığına nazaran işbu sefer zuhûrma dek sefer bâkî ve müstemirr[2] mesâbesinde bulunmuş ise de memâlikin bu derecelerde harâbiyyeti yalnız harekât-ı askeriyyeden olmayub belki â'yân-ı memleket ve kuzât ve nüvvâb ve me'mûrîn-i sâ'ire tekâlîf-i seferiyyenin birkaç katını kendüleriçün fukarâya tevzî' ve cebren ve kahren tahsîl eylediklerinden ve mezâlim-i sâ'ireden nâşî idi.

Şöyle ki: Vüzerâdan birine bir eyâlet tevcîh olundukda resmî câ'izeden başka sadr-ı (s.286) â'zamlara ve sâ'irlere dahi biraz şey takdîm itmeleri mu'tâd olub cesîm eyâletlerden Darbhâne içün dahi bir mikdâr şey alınur idi hâlbuki vâlîler sık sık azl olunarak bir eyâlet bir senede iki ve ba'zan üç def'a birinden dîgere tahvîl ve tevcîh kabûl itmekle ve vüzerâ Rûmili'den Anadolı'ya ve Anadolı'dan Rûmili'ye nakl olunarak yol masrafları dahi hadden efzûn olmağla müstağrak-ı düyûn ve ekserînin hâli dîger-gûn oldığından i'mâr-ı memleket ve terfîh-i ra'iyyet husûsı hâtırlarına bile gelmeyüb hemân masraflarını çıkarmak ve mümkün mertebe hâllerini tanzîm eylemek dâ'iyyesiyle fukarânın ellerindekini aldıklarından sonra emlâk ve hayvânâtını dahi satdırırlar ve â'yânlıkları bey' ile â'yânların zulümlerini tervîc idüb anlar dahi bir tarafdan fukarâyı soyarlar idi.

Ol vakit Seyyid Nu'mân Beg'in takdîm itmiş oldığı bir kıt'a takrîrinden â'yânların keyfiyyet-i ta'addîleri güzel müstebân olmağla ber-vech-i âtî hülâsa vechile îrâd olunur. Şöyle ki: Öteden berü Rûmili'nin muhtârı ve kişi-zâdeleri ahâlîsinin hüsn-i rızâlarıyla umûr-i memleketi idâre idüb â'yân-ı vilâyet deyü evâmir-i aliyyede kendülerine hitâb olunur idi ve bu â'yânlık fermân ve nıektûb-ı sâmî ve buyuruldı-i vâlî ile olmayub kendi tabî'at ve isti'dâdı ve ahâlînin kabûli ile olagelmiş iken yirmi seneden berü eyâlet vâlîleri bir takım zâlimlerden akçe ahz ile yedlerine â'yânlık buyuruldısı virüb bir müddet sonra bir başkasından akçe alarak buyuruldı i'tâ ve anlar dahi virdiklerini ma'a-ziyâdetin çıkarmak içün tecrîm-i fukarâ

1 Mâlâ-mâl: Çok dolu, dopdolu.
2 Müstemirr: İstimrar eden, bir düziye uzayıp giden. Sürekli, devamlı; bir düziye, dâima.

ve zu'afâ iderek bu mu'âmelât her kazânın iki taraf ve pek çok memâlikin harâb ve perîşân olmasına sebeb olmuşdur. Ancak elbette umûr-ı memleketin idâresi her kazâda birer â'yân olmasına mütevakkıf iken bundan akdem ahvâl-i memâlike vâkıf olunmadığından â'yâniyyet ref' ve her kazâda birer şehir kethüdâsı nasb olunsun deyü evâmir ısdâr olunub bu vechile kazâların ahvâli muhtell[1] ve müşevveş oldığı bilenlerin ma'lûmıdır.

Her kazâda şehir kethüdâsı olanlar âhâd-ı nâsdan birisi ve ekser bî-âr makûlesi oldığından tenfîz-i emr-i âlî idemeyüb nüfûz-ı kelâm yine her beldenin hânedân-ı kadîmlerinde olarak didikleri fesâdâtı şehir kethüdâlarına icrâ itdirdikleri ve su'âl olunsa bizim medhalimiz yokdur şehir kethüdâsı bilür deyü cevâb virdikleri cihetle şikâyet vukû'unda şehir kethüdâları te'dîb olunub asıl fenâlığa illet-i müstakille olanlara bir şey dinilememesi fesâd-ı küllîye ve husûsıyla mühimmât-ı seferiyyenin vaktiyle irsâl olunamamasına bâdî olmağla fî-mâ-ba'd fermân ve mektûb-ı sâmî ve eyâlât vâlîleri buyuruldısı ile â'yân nasb olunmayub öteden berü olageldigi üzre her kazâ ahâlîsinin muhtârı olanlar kendi tabî'at (s.287) ve istî'dâdları ile â'yân olmak ve bu şehir kethüdâlığı içün virilan emirlerin kaydı terkîn olunmak mülâhaza-ı fakîrâneme göre elzem görinür deyü tahrîr eylemişdir.

İşte â'yânların zulümleri bu vechile hadden aşub esâtîn-i dîn-i kavîm olan ulemâ-yı â'lâmın dahi beyne'n-nâs hak ve adl üzre fasl-ı da'vâ itmek ve sâ'ir me'mûrîni dahi bu yola çekmek farîza-i zimmetleri iken bir vakitden berü menâsıb-ı ilmiyye ashâbının kimi Dersa'âdet'de müstahdem ve kimi nâ-ehl olduklarından ve cihât-ı sâ'ireden dolayı bi'z-zât mansıblarına gitmeyerek mâhiyye ile inâbe itmek âdet olub bir takım cehele-i nâs dahi tagyîr-i kisve ve libâs ile tarîk-i kazâya dâhil ve bu takrîb ile cesîm niyâbetlere nâ'il olarak mesânid-i şerî'at-i garrâyı telvîs eylediklerinden başka senede birkaç def'a fukarâya tevzî' olunan sâlyânenin defter akçesi nâmıyla bir çoğunı ahz ve istihlâs ve sâ'ir mahsûlât-ı fukarâyı birer dürlü şebîke-i mekir ile iktinâs[2] itdiklerine kanâ'at itmeyüb şehir kethüdâlarının intihâb ve nasbı husûsuna dahi müdâhale iderek harc-ı hüccet nâmıyla bir haylî akçe alub anlar dahi virdiklerini ahâlîden ma'a-ziyâde alurlar idi.

Mezâlim-i vâkı'adan biri dahi iltizâm mâddesi idi ki ze'âmet ve tîmâr ve mukâta'ât ashâbı ve evkâf mütevellîleri es'ârın galâsı ve isrâfâtın kesreti hasebiyle ve cihât-ı sâ'ire ile medyûn olduklarından veyâhûd tama'larından nâşî uhdelerinde bulunan ze'âmet ve tîmâr ve tevliyyet ve mukâta'aları bir sene mukaddem sarrâflara dolgun bedeller ile ilzâm idüb anlar dahi fâ'iz zammıyla mültezimîne ilzâm iderek sen şu bedeli tahsîl et re'âyâ tarafından şikâyetçi zuhûr ider ise benim falân tarafa ta'allukum vardır te'dîb itdiririm ve gelecek sene sana külliyyetlü iltizâm alıviririm ve mültezimîn gürûhunun dahi sarrâflardan başka istinâd idecek yerleri olmayub hidmetkârlığa dahi tenezzül itmez bir âlây müflis ve gaddâr olduklarından taşralara çıkub ma'a-ziyâdetin bedel-i iltizâmım tahsîli içün fukarânın altını üstüne getürirler idi ve bu sûretle kâffe-i iltizâmâtın bedelâtı terakkî bulub yirmi sene akdem beş bin guruşa iltizâm olunan mukâta'ât be-her sene azar azar zamm olunarak yirmi beş bine ilzâm olunmağa başlamış idi.

Bir tarafdan dahi cizyedârlar hilâf-ı şer'-i şerîf olarak re'âyânın beşikdeki çocuklarına varınca cizye alurlar ve mübâya'acılar dahi fukarâya pek çok gadrler iderler idi.

1 Muhtell: Bozuk. Berbâd. Karışmış. İşgal ve ihlâl edilmiş. İntizamsız.
2 İktinâs: Tuzak kurup avlama, avlanma.

Ve ahâlînin â'yân-ı memleket ve me'mûrîn-i devletden iştikâ ve iddi'âları vukû'unda mübâşir-i mahsûs gönderilerek ihkâk-ı hakk[1] olunmak farîzadan oldığı hâlde mübâşirlik mâddesi dahi mücerred teb'a kayırmak içün bir tarîk-i zulm ve ta'addî olarak bir gûne istid'â vukû'unda (**s.288**) kîsesinde harclığı kalmamış bir şey bilmez ve işe yaramaz etbâ' makûlelerinin hidmet-i mübâşiriyye nâmıyla birkaç kîse akçe almaları içün ellerine birer fermân virilerek taşralara gönderilüb anlar dahi mahall-i me'mûriyyetlerine vardıklarında ne tarafdan ziyâdece hidmet-i mübâşiriyye alınabileceğini tashîh dâ'iyyesine düşerek tanzîm-i umûr aslâ hâtırlarına bile hutur itmediginden me'mûrîn-i mahalliyye ile bi'l-ittihâd fermânı okudub anlar dahi devlet mübâşiri geldi deyü fukarâyı tecrîm ve hidmet-i mübâşiriyyesini tesviyye ve istedikleri vechile bir i'lâm tertîb ve i'tâ ile mübâşiri i'âde idegeldiklerinden ve ba'zan dahi aslı yok yere arz-ı hâller tertîb ve mübâşirler ta'yîn ile fukarâyı bu vechile soyduklarından vâsıta-i ihkâk-ı hukûk-ı ibâd olacak mübâşirlik husûsı dahi başkaca ve başluca âlet-i fesâd ve mûcib-i tahrîb-i bilâd bir keyfiyyet olmuş idi.

Taşra halkı dahi bu makûle ta'addiyât-ı mütevâliyeye tahammül idemeyerek bir çoğı terk-i diyâr ile İstanbul'a gelüb kendülerine medâr-ı ma'âş aramağa mecbûr olmalarıyla memleketlerinden bu vechile perîşân olanların tekâlîfi dahi sâ'irinin üzerine tahmîl olunarak günden güne kasabât ve kurâ harâb olmakda idüginden başka İstanbul'da dahi ziyâde izdihâm peydâ olarak İstanbul'un emr-i idâresi Devlet-i Aliyye'ye bir gâ'ile-i azîme olmuş idi.

Sultân Selîm Han Hazretleri ise tahta cülûs itdigi gibi mezâlimin ref'iyle i'mâr-ı bilâd ve terfih-i ibâd maslahatını pîş-nihâd eylediginden kâ'immakâm paşaya hitâben Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a hatt-ı hümâyûn gönderüb mazmununda kesret-i mezâlimden âlem harâb oldı re'âyâda tâkat kalmamışdır kadılar ve nâ'ibler ve voyvodalar ve â'yânlar ve cizyedârların itmedikleri zulm yok bunlar heb emânet ehline sipâriş olunmadığından neş'et itmişdir gerek menâsıb-ı ilmiyye ve gerek sâ'ir menâsıb-ı Devlet-i Aliyye ve vezâ'îf-i askeriyyeyi yarın Cenâb-ı Allâh rûz-ı cezâda cümlemizden su'âl ider ne cevâb virmeli sana tenbîh eyledigim husûsı semâhatlü efendi dâ'îmiz ve sâ'ir efendiler dâ'îlerimiz ve ricâl-i devletimiz ile birer birer müzâkere idüb def'i ilâcını bulub arz idesin bizden evvel gelan selâtîn-i Osmâniyyân ve ricâl birer birer nizâm virmişler biz anların nizâmını yıkmadayız anlar da bizim gibi insân değil midir ben avn ü inâyet-i Bârî ile icrâ-yı siyâsetde kusûr itmem dünyâ siyâset ve adâlet ile nizâm bulur ve el-yevm devletin iki düşmana seferi var hâl nasıldır hazîneler ma'lûm zahîre ma'lûm asker ve barut ve mühimmâtın nizâmı ve keyfiyyeti nicedir cülûs-ı hümâyûnum henüz vâki' olmağla işlerin evvel ve âhirine vâkıf degilim devletimin hâli nicedir ketm itmeyüb doğrıca müzâkere idüb ba'dehu hakîkatini bildirmekde kusûr itmeyesin bu âlem bana emânetdir (**s.289**) bildirmeniz matlûbumdur bir gûne mülâhaza idüb bildirmezseniz yarın huzûr-ı Bârî'de iki elim yakanızdadır yâ-Rabb bu kulların bana bildirmediler deyüb ben halâs olurum bu günden sonra rüşvet alub ve zulm idüb ve idenleri bilüb li-garazin ketm iderseniz vallâhi ben elbet duyarım âbâ ve ecdâdım ervâhı[2] içün evlâdım dahi olsa kıyarım ve siyâset iderim böyle bilüb öyle hareket idesin dîn ve devletime sadâkat idenlere haklarından efzûn ri'âyet iderim ben doğrı söze muğbir[3] olmam devletimize hayırlu olan ne

1 İhkâk-ı hakk: Haklıya hakkını vermek. Hakkı, usülü dairesinde yerine getirmek.
2 Ervâh: Ruhlar.
3 Muğbir: Hatırı kırılmış, gücenmiş, dargm.

ise hakîkâtiyle bana bildiresin Allâhü zü'l-celâl cümleyi hayra muvaffak eyleye âmîn. Deyü buyurmuş olmasıyla ıslâh-ı mevâdd-ı mülkiyye zımnında Dersa'âdet'de sık sık meclisler akd olundığından başka huzûr-ı hümâyûnda dahi ber-vech-i âtî bir büyük meclis-i meşveret akd olunmuş idi.

Huzûr-ı Hümâyûnda Meclis-i Meşveret Akd Olundığı

Ahvâl-i hâzıranın tanzîm ve tesviyyesine fihrist-i müzâkere olmak üzre Sultân Selîm Han Hazretleri kendü huzûrunda bir meclis-i meşveret akdini irâde buyurmalarıyla müzâkere olunacak mevâdd akdemce bir kâğıda tahrîr olunub mevâdd-ı mezkûre içinde sulha dâ'ir sözler oldığından meclis-i mezkûra rü'esâ-yı askeriyyenin idhâl olunmaması tasavvur olunmuş idi. Ancak meclisde bulunacak zevâtın defter-i esâmîsi ve müzâkere olunacak mevâdd pusulası bir gün evvelce Sultân Selîm Han Hazretleri'ne arz olundukda meclisde ocakludan kimesne yok târîhlerde ise mastûrdur ki pâdişâhlar meşveret[1] eylediklerinde ocak ihtiyârlarından umûr görmüş ve beş altı seferde bulunmuş âdemler bulunur. Şimdi anlardan dahi biraz olsa anlara da bir şevk gelür lâkin anların yanında sulha müte'allik sohbet câ'iz degildir. Başka sohbet olmalu hem bana kalsa bu meclisde sulh sohbetini itmez idim bu esrârı ibtidâ ben ve sen ve bir de re'îs efendi üçümüz beynimizde söyleşerek bir râbıta virdikden sonra meşveret olunmalu yine eyüsin siz bilürsiniz münâsib ne ise öyle idesin deyü kâ'immakâm paşaya hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurmalarıyla mevâdd pusulasından musâlaha mâddesi ihrâc ve ocaklar ağalarından münâsibleri defter-i esâmîye idrâc[2] olunmak üzre karâr virilerek işbu (1203) senesi Şa'bân-ı mu'azzamının yirminci güni ol vechile huzûr-ı hümâyûnda meclis-i meşveret akdi tasmîm[3] olunmuş idi.

Yevm-i merkûmda kâffe-i erkân-ı saltanat ve ricâl-i devlet ve sâ'ir erbâb-ı meşveret salât-ı (**s.290**) zuhrı Bâb-ı Âlî'de ba'de'l-edâ tertîb üzre âlây ile bâb-ı hümâyûndan bi'l-müsûl Revân Odası nâm Kasr-ı Sultânî'de akd-i encümen-i meşveret kılınmışdır.

Şöyle ki: Ku'ûd-ı mes'ûd-ı hümâyûna nazaran cânib-i yemîn-i şâhânede Kâ'immakâm Paşa ve anın verâsında Re'îs Vekîli Râşid Efendi ve alt tarafında Sekbânbaşı Ağa ve Vâlide Kethüdâsı Mahmûd Beg ve Defterdâr Vekîli ve sâ'ir me'mûrîn-i Rikâb-ı Hümâyûn ve cânib-i yesâr-ı hilâfet-penâhîde Şeyhü'l-islâm Efendi ve Re'îsü'l-ulemâ Tevfîk Efendi ve sâ'ir sudûr-ı kirâm ve ocak ağaları ve sâ'ir ümenâ-yı devlet ile karîben Ordu-yı Hümâyûndan gelmiş olan Kapucılar Kethüdâsı Şemseddîn Beg ve birâderi Şehremîni Abdurrahmân Beg durub bu tertîb üzre yemîn ve yesârda ve mukâbele-i hümâyûnda halka-vârî kıyâm itdiklerinde taraf-ı hümâyûndan oturmaları emr ve işâret buyurulmağla cümlesi ku'ûd idüb fakat resm-i kadîm üzre Re'îs Efendi Kâ'immakâm Paşa'nın arkasında ve Çavuşbaşı ile Teşrîfâtî Edîb Efendi mukâbele-i hümâyûnda kıyâm üzre bulundukları hâlde işâret-i şehr-i yârî ile Re'îs Efendi durdığı mahalden tâ mukâbele-i hümâyûna gelerek ref'-i mezâlim ve neşr-i merâhim ve tahsîl-i esbâb-ı adâlet ve tanzîm-i ahvâl-i ra'iyyet ve Ordu-yı Hümâyûnun

1 Meşveret: Müşaverede bulunma, danışma.
2 İdrâc: Dercetme, dercedilme, bir yazıyı bir yere koydurma.
3 Tasmim: Bir şeyi önceden iyice kararlaştırmak.

ahvâli ve sugûrun ihtilâli husûsâtına dâ'ir akdemce kaleme alınmış olan hülâsa kâğıdını koynundan ibrâz ve kırâ'at ve yine makâmına avdet eyledikden sonra Sultân Selîm Han Hazretleri cümleden isti'lâm-i hâl buyurduklarında sudûr-ı kirâmdan Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi kırâ'at olundığı üzre fukarâ-yı ra'iyyetin pâ-zede-i zulm ve hasâr oldığını ve Ordu-yı Hümâyûnun hâl ve keyfiyyâtını ve zahîre ve asker olmadığını ve çend rûz zarfında Kalas kasabasını Rusyalıların tahrîb idüb ba'dehu avdet eylediklerini ve nizâm-ı umûr-ı devlete halel tatarrukını cümleten tasdîk idüb lâkin bu zikr olunan hâlât efendimizin zamân-ı devletlerinde olmadı bu esnâda fakat Kalas mâddesi vukû'a geldi bu cümlesinin vakte göre ilâcına teşebbüs olunub tekrâr be-tekrâr akd-i mecâlis-i şûrâ kılınarak eyyâm-ı devlet-i pâdişâhîde tedbîr olunur deyü hatm-i kelâm idicek mukâbelede duran Kılâ' Nâzırı el-Hâc Nu'mân Beg devletlü pâdişâhım bu kulun taşralıyım hakîkat-i hâlde fukarâ ve zu'afânın hâli şudur ve derece-i nihâyete resîde olmuşdur deyü envâ'-i mezâlimi yegân yegân[1] ta'dâd itdikde Defterdâr-ı sâbık Hakkı Beg dahi mezâlim-i mübâya'aya dâ'ir birkaç kelâm îrâd ve ordudan gelenler dahi envâ'-i mezâlim-i vâkı'ayı beyân ile ta'dâd-ı mevâdd eyledikleri esnâda câ-be-câ Şeyhü'l-islâm Efendi'ye ve Kâ'immakâm Paşa'ya tevcîh-i hitâb-ı mülûkâne buyuruldukca münâsib cevâblar virilüb biraz dahi askerî husûsı müşâvere olunarak bahisler nihâyet buydukda (kelâmü'l-mülûk mülûkü'l-kelâm)[2] mazmûnunı îzâh ve isbât siyâkında Sultân (**s.291**) Selîmü'l-cenân Hazretleri cümleye birer birer tevcîh-i hitâb-ı müstetâb iderek Şeyhü'l-islâm Efendi'ye müteveccihen kuzât ve nüvvâbın def'-i mezâlimleri senden matlûbumdur ve Kâ'immakâm Paşa'ya hitâben bak Paşa vüzerânın def'-i mezâlimini ve husûsât-ı sâ'irelerini senden bilürim bak Sekbânbaşı askerî umûrı ve neferât tedârüki ve zabt u rabtları husûslarını senden ve umûr-ı mîriyyeyi Defterdâr Efendi senden isterim kaldı ki Cenâb-ı Hakk derûnumı bilür nefsim içün degildir her kim dîn ve devlete hıyânet ider ise başmı keserim ve yerine âdem bulurum evlâdım olsa himâyet itmem deyü hatm-ı kelâm buyurdukdan sonra Şeyhü'l-islâm konağında tekrâr be-tekrâr akd-i encümen-i meşveret olunarak ve iktizâsı üzre her mâddeye râbıta ve nizâm virilerek îcâbı icrâ olunmak üzre meclise hitâm virilüb avdete izn-i hümâyûn sâdır olmağla herkes yerlü yerine gitmişdir.

Bunun üzerine Şeyhü'l-islâm konağında mün'akid olan mecâlis-i müte'addidenin netîce-i müzâkerâtı olmak üzre ba'zı usûl-i adliyye icrâsma teşebbüs olunmuşdur.

Ba'zı Nizâmât-ı Cedîde

Ber-minvâl-i sâbık fesâda varmış olan mizâc-ı zamânenin ıslâhı Pâdişâh-ı nev-câh hazretlerinin mültezemi olmağla umûr-ı muhtelle mâdde be-mâdde mecâlis-i meşveretde bi'l-müzâkere virilan karâr üzre icrâ-yı îcâbına ibtidâr olunmuşdur.

Şöyle ki: Evvelâ mukâta'ât mâddesi Bâb-ı Şeyhü'l-islâmîde mün'akid olan bir meclis-i istişârede der-miyân olundukda çünki mukâta'âtın zamâ'imi yirmi otuz senede vücûda gelmiş mevâddan olmasıyla ucı ortası bulunub da hâlet-i ûlâsına ircâ'ı kâbil olamayub fakat

1 Yegân yegân: Birer birer, yavaş yavaş.
2 "Padişahların sözleri, sözlerin padişahıdır."

mezâlimin tahfifi[1] zımnında fî-mâ-ba'd mukâta'ât ashâbı munsıf ve perhîzkâr âdemler tevkîl[2] ve irsâl birle emâneten idâre itdirilerek rüsûmât-ı mukanneneden mâ'adâ cerîme nâmıyla ve nâm-ı ahârla fukarâdan bir habbe alınmaması ve â'yân ve cizyedârân makûlelerinin def'-i mezâlim ve ta'âddîleri sırasında vülât ve mutasarrıfînin sık sık azl olunmamaları ve eyâlât ve elviye askerinin nizâmât-ı kadîmesi asr-ı Abdülhamîd Hanî'de tevsîk ve te'kîd olunmuş olmasıyla şimdiki nizâmsızlıkları ol nizâma ri'âyet olunmadığmdan neş'et eyledigine mebnî mezkûr nizâmnâmenin bir sûreti Ordu-yı Hümâyûndan celb ile Rikâb-ı Hümâyûna arz olunuh vakt ve hâlce lâzım gelan mâddelerin tashîh ve ilâvesi ve ashâb-ı iktidârdan nice kimseler ba'zı mahalle istinâd ile veyâhûd vech-i âhar ile kendülerini tekâ'üd defterine kayd itdirüb cihâda meşrût olan nân pâreyi ekl ve bel' eylediklerinden fî-mâ-ba'd bu makûlelerin sefere eşmeleri husûslarına karâr virilmiş idüginden iktizâları icrâ huyurulmuşdur. (**s.292**) Ve ber-minvâl-i sâbık zulm ve ta'addîleri haddi tecâvüz itmiş olan hükkâmın (e-te'murûne'n-nâse bi'l-birri ve tensevne enfusekum)[3] delîl-i kat'îsi ile ilzâmlarına ibtidâr olunub fî-mâ-ba'd kuzâtm özr-i şer'îleri olmadıkca bi'n-nefs mansıblarına azîmet birle adl üzre hareket ve fukarâyı sıyânet itmeleri ve arpalıklar[4] ashâbı dahi bir müddetden berü âdet oldığı üzre nüvvâba maktû'an iltizâm sûretlerinden mücânebetle müteşerri' ve perhîzkâr ve müteverri' ve dîndâr kimseleri arpalıklarına gönderüb mahsûlün humsı nâ'ibe i'tâ ve kusûrıyla iktifâ eylemeleri ve kuzât ve nüvvâb bu terbîhâtı adem-i ısgâ ile kemâ-kân evzâ'-ı sâlifelerinde ısrâr ve istikrâr idicek olurlar ise tarîkleri hakk ile iktifâ olunmayub haklarından gelinmesi ve bundan böyle mülâzemet dahi erbâb-ı ilm ve fazîlete virilüb cühhâle[5] virilmemesi bâbında kat'iyyü'l-müfâd bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmağın mûcebince taraf-ı kâ'immakâmîden bu esnâda Rûmili kazaskeri olan Re'îsü'l-ulemâ Yahyâ Tevfîk Efendi'ye ve Anadolı Kazaskeri Velî Efendi-zâde Mehmed Emîn Efendi'ye hitâben buyuruldılar tahrîr ve mecâlis-i adîdede şifâhen dahi mes'ele kendülerine tasvîr olunmuşdur.

Anadolı ve Rûmili'nin her tarafına adâlet emirleri neşr olunub mezâmîn-i aliyyesinde fukarâ hakkında mezâlimin ref'iyle bast-ı cenâh adl ve ref'et olunmak ve kazânın â'yânı nizâm-ı kadîmi mûcebince ahâlînin müntehab ve muhtârları kim ise bâ-hüccet-i şer'iyye nasb olunub ve nasbı husûsuna vâlî-i memleket karışmayub buyuruldı virmemek ve bir akçe almamak ve şehir kethüdâsı nasbına ve intihâb mâddesine kadı ve nâ'ib karışmayub ve bir tarafı iltizâm itmeyüb umûmen ahâlînin intihâblarıyla nasb olundukda kadı yâhûd nâ'ib hüccet virüb harc-ı hüccet almamak ve merkûm dahi nefsiçün fukarâdan tevzî'de bir habbe almayub masârif-i sahîha-i memleket ber neye bâliğ olur ise ahâlînin alemleri lâhık olarak sarf olunub bu sahîh deftere bir habbe idhâl kılınmamak ve kadı ve nâ'ib dahi harc-ı defter almamak ve bundan mâ'adâ her vechile mezâlim ve ta'addiyât ref' olunmak ve fakat bu bahâne ile mürettebât-ı seferiyye dahi girü kalmamak husûsâtı emr ve irâde buyurulmuşdur.

Ve halk bir müddetden berü ümmü'l-habâ'is ve her gûne fesâdâta bâ'is olan işrete pek ziyâde düşmüş olduklarından men'i irâdesiyle huzûr-ı hümâyûnda mün'akid olan meclis-i

1 Tahfif: Hafifletmeye ait, hafifletme ile ilgili.
2 Tevkil: Kendine birisini vekil etmek. Vekil tâyin etmek.
3 "İnsanlara iyilik etmelerini emrediyorsunuz da kendinizi unutuyor musunuz?" Bakara sûresi 44. âyetten bir kısım.
4 Arpalık: Yüksek rütbeli memurlara, görevi bittikten sonra, gelir kaynağı olarak tahsis edilen yerler.
5 Cühhâl: Bilgisizler, cahiller.

sâlifü'z-zikrde (meyhâneler kapansun) kelâm-ı hikmet-ittisâmı fem-i şehr-i yârîden sâdır oldığına mebnî bemân arak ve hamrın bey‘ ve şirâsı yasağ kılınmışdır.

Ve bir müddetden berü erkân-ı saltanat ve sâ'ir ve ricâl ve kibâr-ı devlet elbise-i fâhire ile tezyîn-i endâm ve tevsî‘-i dâ'ire ve cem‘-i tuhaf ve tefârik-i sâ'ire ile yek-dîgere arz-ı ihtişâm (**s.293**) dâ‘iyyelerine düşerek istihdâm idicek oldukları kimselerin rü'yet-i umûra liyâkatlerini nümâyiş-i sûrîlerinden istiş‘âr ile bir takım süfehâya i‘tibâr eylediklerinden süfehâ-yı nâs dahi kisvet ve libâs husûsunda hadlerin tecâvüz iderek ednâ â‘lâya taklîd idüb husûsıyla etbâ‘ makûlesi zenâne teşbîh dâ‘iyyesiyle dürlü kılıklara ve gûnâ-gûn kıyâfetlere giregeldiklerinden ve aklı başında olanlar dahi işlerini görebilmek veyâhûd bir takım esâfilin ta‘n ve teşnî‘inden kurtulmak içün zâhirlerini tezyîne mecbûr olduklarından kimsenin îrâd-ı kadîmi masârifine vefâ itmez olmasıyla herkes bir gûne hîle ve irtikâb tarîkine sülûk itdigine ve bu sûretle diyâr-ı ecnebiyyeye küllî akçe nakl olunarak Memâlik-i Mahrûse ahâlîsi dû-çâr-ı fakr ve müzâyaka olduklarına mebnî fî-mâ-ba‘d herkes melbûsât husûsunda haddini gözedüb masârifini vâridât-ı sahîha ve meşrû‘asma uydırmaları ve etbâ‘ makûlesi akmişe-i Hindiyye[1] isti‘mâlinden ve tezyîn-i câme ve tekvîr-i imâme dâ‘iyyelerinden zecr ve men‘ olunmaları emr ü fermân ve hilâfına hareket idenler te'dîb olunacakları cümleye i‘lân buyurulmuşdur.

Elbise nizâmı devr-i Hamîd Hanî'de dahi mükerreren yapılub ekîd ve şedîd fermânlar ile neşr olunmuş iken çok sürmeyüb müddet-i kalîle zarfında ke'en-lem-yekün[2] hükmüne girmişdir. Zîrâ nizâm-ı memleketi ihlâl iden başluca iki mâdde olub biri rüşvet ve dîgeri hâtıra ri‘âyetdir ki bu dahi ma‘nevî rüşvet demekdir bu sûretde asıl maslahat sedd-i bâb-ı irtikâb olub bu asla ri‘âyet lâzım gelür. Şöyle ki: Her işe erbâbı taharrî[3] ve ta‘yîn olunmak esâsına ri‘âyet ve cüz'î mertebe nizâm-ı memlekete mugâyir hareket idenlerin te'dîbine sür‘at olundığı hâlde herkes liyâkatine göre istihdâm olunmuş olacağından me'mûriyyet isteyenler tahsîl-i liyâkate ve me'mûriyyetde bulunanlar hüsn-i hidmete sa‘y ve ikdâm itmege mecbûr olacakları cihetle herkes kedd-i yemîn ve arak-ı cebîn ile kazanabilecegi akçenin kadrini bilüb hi't-tabi‘ ayağını yorganına göre uzadarak hadd-i i‘tidâli tecâvüz idemez fakat bunanla berâber me'mûrîni masârif-i külliyyeye mecbûr iden merâsim-i zâ'ide var ise anların ilgâsı dahi îcâb-ı maslahatdandır esâs maslahatı bırağub da elbise nizâmâtı gibi furû‘ât ve cüz'iyyât makûlesi şeyler ile uğraşmanın çendân fâ'idesi görülmez zîrâ kolayıkla para kazanmağa ve tarîk-i nâ-meşrû‘ ile birçok akçeler almağa me'lûf olan bir takım mürtekibler[4] masârif-i câme tahfîf olundı deyü alahilecekleri akçeyi terk iderler mi ve aldıkları akçeyi telef idecek başka tarîk-i sefâhet ve seref[5] bulamazlar mı huzûr-ı hümâyûnda akd olunan meclis îcâbınca mün‘akid olan mecâlis-i mühimmede böyle vakt-i nâzikde başlu ve mühimm mâddelerin icrâsı çâresine bakılmak lâzımeden iken (**s.294**) böyle nümâyişden[6] ibâret şeyler ile tazyî‘-i evkât olunması vükelâ-yı asrın gafletlerine veyâhûd acz ve hayretlerine mahmul olub ancak böyle cüz'iyyât-ı umûrlar ile uğraşılarak ve olmayacak şeyler içün fermânlar çıkarılarak

1 Akmişe-i Hindiyye: Hindistan malı kumaşlar, yünden veya pamukdan yapılmış dokumalar.
2 Ke'en-lem-yekün: Sanki yokmuş, hiç yokmuş, hiç olmamış gibi.
3 Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma; aratma.
4 Mürtekib: İrtikab eden, kötü, yakışıksız iş yapan; rüşvet alan, rüşvet yiyen.
5 Seref: Lüzumsuz harcama, israf.
6 Nümâyiş: Gösteriş; gösteri; görünüş.

infâz-ı irâdesi kâffe-i me'mûrîne ayn-ı dîn ve itâ‘ati âmme-i mü'minîne farz-ı ayn olan sultânü'l-müslimînin irâdât-ı kat‘iyyesini mebzûl idegeldiklerinden pâdişâh yasağı üç gün sürer kelâm-ı bî-me'âli beyne'n-nâs durûb-ı emsâlden olarak söylendikce redd ve inkâr olunacak yerde bilâ-fütûr istimâ‘ ve tasdîk olunma merkezine geldigime te'essüf olunur fermân-ı pâdişâhî bu hâle getürüldigi sûretde halka emniyyet-bahş olacak nemiz kalur.

Kânûn ve nizâm ise rûh-ı cism-i devlet mesâbesinde oldığı hâlde aslâ istisnâ kabûl itmez ve ri‘âyet-i hâtır götürmez kavâ‘id-i mer‘iyye dimek olub cüz'î şey ile oruc bozuldığı misillü bir mâdde-i cüz'iyyenin istisnâsı dahi bir kânûnı ma‘dûm[1] hükmüne koyacağı cihetle lütf ve merhamet nev‘inden olsa bile nakz-ı nizâm dimek oldığından büyük mazarratı mûcib[2] idebilür. Tarîk-i ilmiyye içün vaktiyle te'sîs olunan kavânîn pek yolunda iken ba‘zı ulemânın ihtiyârlığına merhameten veyâhûd bir cihet-i sahîha-i uhrâya ri‘âyeten Dersa‘âdet'de ikâmet ile uhdesinde bulunan mansıbın niyâbeten idâresine müsâ‘ade olunması sâ'ir sâye-perverlere dahi sirâyet iderek ve bu sûret giderek kavânîn-i mevzû‘ayı bütün bütün fesh eyleyerek böyle ehemm ve mu‘tenâ bir tarîkin altını üstüne getürüb nihâyet menâsıb-ı ilmiyye maktû‘an iltizâm olunmak gibi âdât-ı müstekrehe[3] istikrâr bulmuş ve bir takım cehelenin tarike duhûliyle bayağı bir şâh-râh-ı cehâlet olmuş idüginden bunı kâ'imen ta‘mîr nâ-kâbil ve tamâmıyla vaz‘-ı kadîmine ircâ‘ dahi müşkil olmağın bu kerre nâ-çâr vakt ve hâlin müsâ‘id oldığı mertebe ıslâhı irâdesiyle ber-vech-i meşrûh mümkün mertebe tevsik-i nizâmâtına teşebbüs olunmuşdur.

Kavânîn-i askeriyyenin ihtilâli dahi aynıyla bu minvâl üzre vukû‘a gelmişdir ki bi'l-fi‘l hidmet-i askeriyyede bulunmayanlara medâr-ı ma‘âş olmak üzre asker ulûfesi virilmek bid‘at-i seyyi'esi şâyi‘ olarak Devlet-i Aliyye'nin bunca ocaklarını muhtell idüb çâresi bulunmayacak dereceye gelmekle eyyâm-ı harbde cenge sevk idecek asker bulunmadığından başka eyyâm-ı sulh ve âsâyişde dahi yeniçeriler içinde fitne ve fesâd eksik olmaz idi.

Her ne hâl ise mevâdd-ı sâlifetü'z-zikr egerçi tamâmıyla icrâ olundığı sûretde mülkce menâfi‘-i külliyyesi olacağı müsellemâtdan[4] ise de bu makûle icrâ'âtın geregi gibi fevâ'idi istihsâl olunmak vakte muhtâc olarak eyyâm-ı sulh ve âsâyişin işidir bu hengâmda berren ve bahren icrâsı lâzım gelan harekât-ı harbiyye ise küllî nakde mevkûf olub elde mevcûd akçe dahi olmadığından cümleyi hayret isti‘âb itmiş idi.

(**s.295**)

Umûr-ı Mâliyye

Ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye'nin müzâyaka-i mâliyyesi pek ziyâde oldığı hâlde bir dürlü çâresi bulunamadığından hakan-ı merhûm zamânında teşebbüs olundığı vechile yine Felemenk'den on beş bin kîse akçe istikrâz[5] olunmak lakırdıları meydâna çıkmış ise de

1 Ma‘dûm: Yok olan, mevcut olmayan.
2 İntâc: Sonuç verme, neticelendirilme.
3 Âdât-ı müstekrehe: İstikrah edilmiş, kerih görülmüş, tiksinilen, iğrenilen, iğrenç adetler.
4 Müsellemât: Meydanda olan meseleler.
5 İstikrâz: Ödünç para alma, alınma, faizle para alma.

Devlet-i Aliyye'de şimdiye dek bu makûle bir mu'âmelenin misli sebkat[1] itmemiş olmasıyla devletce istidâne sûretine teşebbüs idüb ve Felemenk ilçisi dahi Avrupa'nın usûl-i câriyesi üzre Felemenk tüccârından istikrâz sûretini ve fakat bu husûsda akçe virecek ashâb-ı iktidârı teşvîk ideceklerini ifâde eyleyüb bu sûretde tüccârı te'mîn lâzım gelmegin bu makûle mukâvelât ve muhâberât ile beş altı aydan berü beyhûde imrâr-ı evkât olunageldiginden nihâyet Felemenklüden ye's gelerek bu kerre Sultân Selîmü'l-kalb Hazretleri İspanya Devleti Devlet-i Aliyye ile karîb-i ahdde akd eyledigi musâlaha vesîlesiyle Cezâ'ir Ocağının tasallutundan halâs oldı buna teşekküren Devlet-i Aliyye'ye karzen akçe virse olmaz mı deyü kâ'immakâm paşaya irâde buyurdığına mebnî Re'îs Vekîli Râşid Efendi İspanya ilçisinden tercümânı vâsıtasıyla istimzâc eyledikde cevâben ilçi-i merkûm Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr gönderüb mazmûnunda İspanya Devleti bî-taraflığı hasebiyle düvel-i sâ'ireye dahi imdâd ve i'âneden ictinâb ve Avrupayı ihâta itmek üzre olan nâ'ire-i harb ve kıtâlin teskîn ve itfâsı kaydında ve Devlet-i Aliyye'nin devâm-ı fer ve şevketi dâ'iyyesinde oldığını bi'l-cümle düvel-i Avrupa'ya iş'âr ve işrâb eylemiş iken imtidâd-ı harbe vesîle olan i'âne-i nakdiyyeye ibtidâr itmesi ihtiyâr itmiş oldığı bî-taraflık usûlüne münâfî düşecegini ifhâm ve mukaddemki iş'ârâtı üzerine musâlaha içün tavassuta âmâde oldığını ilâve-i kelâm eylemişdir.

İspanyalu vaktiyle Avrupa'da birinci derecede bir devlet-i cesîme ve husûsıyla Amerika'da mutasarrıf oldığı zengîn ma'denler sâyesinde mâlik-i servet-i azîme olmuş iken İstanbul'un mîrâs yedileri gibi seref ve sefâhet yoluna sapmasıyla İspanya'da müterâkim olan hazâ'in-i bî-şumârını İtalya ve İngiltere tüccârı devşirüb götürmüş olduklarından İspanya Devleti'nin eski yesâr ve iktidârı ve Avrupa içinde evvelki nüfûz ve i'tibârı kalmayub bu kerre musâlahaya mutavassıt olmak istemesi dahi eski nüfûz-ı ikbâlini yâd ile evvelki gibi büyük büyük maslahatlarda bulunmak ârzûsundan ibâret idi bu hâlde İspanyaludan istidâne mülâhazası Devlet-i Aliyye'de ol vakit ma'lûmât-ı hâriciyyenin noksânından neş'et itmiş bir hulyâ-yı beyhûde oldığı hâlde ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye harbin devâmına ba'zı cihetle lüzûm görüb müzâyaka-i mâliyyesi dahi ber-kemâl oldığından akçe tedârükinde mütehayyir kalmağla hâtıra gelan (**s.296**) esbâba teşebbüs olunub hattâ Fas Hâkimi'nden ve Cezâ'ir ile Tunus ocaklarından dahi istikrâz olunmak tasavvur ve tasmîm olunmuş idi lâkin lede'l-istimzâc her tarafdan akçe yerine varaka-i i'tizâr ile cevâb-ı ye's alınmışdır.

Binâ'en-aleyh akçe tedârükinin bir çâresi bulunamayub nihâyet devr-i Hamîd Hanî'de oldığı gibi yine halkın zer ve sîm evânîsi cem' ve mağşuş sikke kat' olunmakdan başka bir tedbîr olunamamağla dârât ve debdebe-i şâhâneye lüzûmı kadar raht ve levâzım-ı sâ'ire ibkâ olunarak mâ'adâ dâhil ve hâricde ne kadar sîm ve zer evânî var ise Darbhâne'ye teslîm ve selâtîn-i ismet-âyîn ve vüzerâ-yı izâm ve ulemâ-yı â'lâm ve ricâl-i devlet ve sâ'ir nâs kâffeten mevcûd olan sîm ve zer evânîlerini getürüb bahâları Darbhâne'den i'tâ olunmak ve Rûmili ve Anadolı taraflarında olan vülât ve hükkâma evâmir-i aliyye neşr olunub halî-i nisâ ile eslihadan mâ'adâ evânî-i sîm ve zer isti'mâli şer'an memnû' oldığına dâ'ir taraf-ı Şeyhü'l-islâmî'den virilan fetvâ-yı şerîfenin mazmûnı beyân ve irâde-i seniyyenin hükmi i'lân olunarak her tarafdan Dersa'âdet'e altun ve gümüş celbine ikdâm kılınmak üzre karâr virilüb bu sûretle Darbhâne'ye sîm ve zer tevârüd itdikce sikke kat' olunarak hazînede cüz'î vüs'at-i zâhiriyye görülmüşdür.

1 Sebkat: Geçme, ilerleme.

İşte Devlet-i Aliyye'nin müzâyaka-i mâliyyesi minvâl-i meşrûh üzre ber-kemâl olarak gâh Felemenk'den ve gâh İspanya'dan istidâne itmek efkârında bulundığı hâlde İsvec ilçisi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mev'ûd olan akçeyi mutâlebe ve ittifâk senedinin imzâsını istid'âdan hâlî olmayub meblağ-ı merkûmun i'tâsına hazînenin hâl-i hâzırı müsâ'id olmadığı gibi İsveclüye cevâb-ı ye's i'tâsı dahi tecvîz olunmayub husûsıyla Sultân Selîm Han Hazretleri dahi İsveclünün kırılmamasını iltizâm birle İsveclü ile ittifâk mâddesini boşlamayasın deyü kâ'immakâm paşaya irâde buyurmuş olduklarından her gün bir dürlü güftâr ve reftâr ile İsvec ilçisi aldadılub avudılur ve süferâ-i sâ'irenin îrâdâtı dahi birer sûretle savuşdırılarak vakit kazanılur idi.

Ahvâl-i Hâzıraya Dâ'ir Ba'zı Süferâ İle Olunan Mükâlemât ve Muhâberât İle İsvec İttifâkı

Ber-minvâl-i sâbık Fransa ve İspanya devletleri Devlet-i Aliyye'yi sulha teşvîk itmekde ve Prusya Kralı Kırım'ı istihlâs idivirmek gibi ba'zı mevâ'îd ile Devlet-i Aliyye'ye arz-ı ittifâk eylemekde ve İsveclü ise harbe müşârik[1] oldığından Devlet-i Aliyye'nin sûret-i (**s.297**) sulhiyyeye temâyülünden aşurı havf üzre oldığı hâlde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mev'ûd olan akçeyi mutâlebede olarak her biri Devlet-i Aliyye'yi kendi merâmlarına çekmekde olub bu seferin küşâdından garaz-ı aslî ise Kırım'ın istihlâsı mes'elesi oldığına mebnî bu sûrete cüz'î ümîd viren tarafa bi't-tabi' zihinler mâ'il oldığından Dersa'âdet'de Prusya ve İsvec tarafına temâyül olunub Sultân Selîm Han Hazretleri dahi devâm-ı harbi iltizâm idüb hattâ ber-minvâl-i sâbık huzûr-ı hümâyûnda mün'akid olan meclis-i meşveretde musâlaha mâddesi der-miyân olunamamış idi.

Ordu-yı hümâyûn erkânı ise ordunun perîşânlığından nâşî harbin devâm ve istimrârından havf ile ber-minvâl-i sâbık cülûs-ı hümâyûndan akdemce orduda mün'akid olan meclis-i meşveretde Prusya ve İsvec mâddelerini cerh ve tas'îb ve Dersa'âdet'de Re'îs Vekîli Râşid Efendi'nin Fransa ilçisiyle mükâlemeye mübâderet itmesini tensîb iderek akçenin fıkdânından ve asâkir ve zahâ'ir ve esbâb-ı sâ'irenin noksânından bahisle tanzîm itmiş oldukları mazbataları cülûs-ı hümâyûndan sonraca Dersa'âdet'e vâsıl olarak Sultân Selîm Han Hazretleri'ne arz ve takdîm olundukda mukaddemâ zuhûr-ı seferden âşinâ degilim kaldı ki sefer dimek şiddet dimek safâ dimek degil medâr-ı küllîsi akçe ve zahîre oldığı cümleye ma'lûm lâkin bunlarda kıllet var deyü durub oturmak olmaz düşman ne dirse müsâ'ade eylemek dîn ve devlete yakışmaz eger benden cevâb ister iseniz ben râhat ve cem'-i mâl hulyâsını kurmadım sizden re'y benden infâz lâzım cümleniz bir araya gelüb hazîne nereden hâsıl olur ve nereye sarf olunur mülâhaza eyleyüb dîniniz gibi doğrısını söyleyesiniz bu husûsların cümlesi sizden matlûb-ı şâhânemdir deyü kâ'immakâm paşaya hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl buyurmuş oldığından mezâlimin ref'i ve Karadeniz sevâhilinin emr-i muhâfazası içün mikdâr-ı kifâye topların yeniden isâgası ve mikdâr-ı kifâye askerin celb ve cem'iyle lâzım gelan mahallere vaz' ve ta'biyyesi küllî akçeye muhtâc olub hazînenin hâli ise ma'lûm oldığından bunun tedbîriyle berâber İstanbul'da ve

1 Müşârik: Ortak, bir iş beraberliğinde bulunan.

Ordu-yı Hümâyûnda olan zahîre müzâyakasının def'i ve Sultân Selîm Han Hazretleri bu hilâlde Dâvudpaşa Sarâyı'na nakl irâdesinde olmağla bunun münâsib olub olmadığı gibi ba'zı umûr-ı dâhiliyyenin müzâkeresi içün Şa'bân'ın sekizinci güni Şeyhü'l-islâm konağında akd olunmuş olan meclis-i meşveretde İspanya ve Fransa ve Prusya ve İsvec ilçilerinin her gün tercümânları Bâb-ı Âlî'ye gelerek cevâb talebinde olmalarıyla her birine ne gûne cevâb virilmek münâsib ise etrâfıyla müşâveresi lâzımeden idügi bi'l-beyân ordunun asker ve akçe ve zahîre ve sâ'irece (**s.298**) olan müzâyakasına dâ'ir sâlifü'z-zikr Ordu-yı Hümâyûn mazbatası ve ser-rişte-i mükâleme elden çıkarılmayub bir musâlaha-i hayriyyenin hüsn-i sûretle husûle gelmesi emrinde lâzım gelan harekât-ı hakîmânenin icrâsı muktezâ-yı vakt ve hâlden idügine dâ'ir bu esnâda vârid olan tahrîrât-ı serdâr-ı ekremî kırâ'at olunarak mükâleme-i sulhiyye mâddesi dahi der-miyân olundukda Ordu-yı Hümâyûn erkânının re'yi üzre Râşid Efendi'nin Fransa ilçisiyle mükâleme-i sulhiyyeye mübâşereti tensîb olunmuş ise de keyfiyyet Sultân Selîm Han Hazretleri'ne arz ve istîzân olundukda harb tarafdârı olan askerî ve ba'zı avâm-ı nâsın lisânından havfla Sultân Selîm Han Hazretleri def'aten musâlaha mükâlemesinden ictinâb[1] itmesiyle hele şimdilik musâlaha sohbeti dursun fakat Fransa tercümânı gelüb cevâb istedikce redd ve kabûl çıkmayacak vechile nâzikâne cevâb virilsün deyü irâde itdiginden nâşî bir müddetcik dahi her tarafın hakîmâne idâre olunmasına karâr virilmiş idi.

Fakat ol esnâda serdâr-ı ekrem tarafından vârid olan tahrîrâtda Rusya ilçisinin tahliyye-i sebîli şimdiye dek bi'd-defa'ât düvel-i sâ'ire taraflarından istid'â olunmuş iken her birine bir dürlü cevâb virilerek tevkîf olunmuş idi el-hâletü hâzihî bir tarafdan istid'â vukû' bulmaksızın tahliyye-i sebîli vakt ve hâle muvâfık olacağı ve fakat berren hudûda îsâli beyne'l-asâkir kîl ü kâli mûcib olacağı cihetle Dersa'âdet'de Fransa ilçisine teslîm ve levâzım-ı i'zâz ve ikrâmı tetmîm olunarak bahren i'zâmı arz ve inhâ olunub Sultân Selîm dahi müsâ'ade buyurulmağla ilçi-i merkûmun sebîli tahliyye olunarak teb'asıyla berâber bir kıt'a Dubrovnik sefînesine bi'l-irkâb Trieste'ye irsâl olunmağla musâlaha emrine bir müsâ'ade-i zımniyye gösterilmişdir.

Şa'bân'ın on beşinde Fransa tercümânı Re'îs Efendi'ye gelüb mâddeyi su'âl itdikde Re'îs Efendi cevâba mübâderetle ilçi beg hayr-hâhlığından ve sadâkatinden bahisle Devlet-i Aliyye'yi musâlahaya tergîb ideyor ilçi begin bu vechile arz-ı tavassut eyledigi şevketlü efendimize ifâde olundukda Fransa Devleti'nin öteden berü Devlet-i Aliyyem'e hayr-hâh ve sadâkat-kâr oldığı ma'lûmdur ve bu def'a tavassuta hâhiş-ger olması dahi sadâkatini te'yîd ider lâkin bu tavassutda Kırım istirdâdı gibi bir semere meşhûd olmadığı hâlde Fransa Devleti'nin arz itdigi hayr-hâhlıkdan ne fâ'ide hâsıl olmuş olur taraf-ı hümâyûndan ilçiye böylece söyleyesiniz deyü fermân buyurmuşlar ilçi begin buna cevâbı nedir diyecek tercümân-ı merkûm ilçi bege ifâde idüb cevâbını getüreyim deyü gitmiş idi ferdâsı cevâb olarak ilçisi tarafından Re'îs Efendi'ye getürdigi takrîrin mazmûnı bu idi ki emr-i hümâyûn-ı cihân-dârî mûcebince taraf-ı sa'âdetlerinden bu dâ'îlerine su'âl buyurılan Kırım istirdâdı (**s.299**) mâddesine cevâb-ı dâ'iyânem budur ki Fransa Devleti Devlet-i Aliyye'nin samîmî sadâkat-kâr ve hayr-endîşi idügine binâ'en Kırım Cezîresi'nin Memâlik-i Mahrûse'ye müceddeden zamm ve ilhâkı husûsuna ârzû-mend olub bunun sûret-i imkânı ser-i mû

1 İctinâb: Sakınma, çekinme, uzaklaşma.

nümâyân olsa husûliçün temdîd-i muhârebe ile sarf-ı nakdîne-i kudret itmege Fransa Devleti her devletden ziyâde ve evvelce Devlet-i Aliyye'yi tergîb ve teşvîk ideceginde şübhe yokdur lâkin hâl-i hâzıra nazaran bu misillü netîce-i mergûbenin husûli emr-i me'mûl degildir Rusyalu Kırım Cezîresi'ni kendü hüsn-i rızâsıyla redd ve teslîm itmek hadd-i imkânda olmayub Prusya Kralı dahi tumturâk-âmîz mevâ'idini icrâ sûretiyle Rusyalu üzerine hareket tedârükinde görünse bile Rusyalu Kral-ı müşârün-ileyhi iskât ve irzâ ve bu vechile her gûne hareketini def' idecegi müstağni-i ani'l-beyândır. Binâ'en alâ-zâlik Kırım Cezîresi'nin istirdâdı[1] mücerred feth ve teshîr ile mümkün olub bu ise mümteni'ü'l-husûl bir emirdir çünki asâkir-i İslâmiyye'nin ihrâcı kâbil olan sevâhil şimdi vâfir asker ve muhkem tabyalar ile mahfûz oldığından kat'-ı nazar-ı sevâhil-i merkûmeye asker ihrâc olunmazdan akdem Rusya donanmasının tahrîbi lâzım gelür zîrâ Özi Kal'ası ve Pîrezen Adası ve Hocabeg hâlâ Rusya yedinde olmakdan nâşî Rusya donanması ol havâlîde geşt ü güzâr iderek Donanma-yı Hümâyûnun Kırım limanlarına duhûlüne mümâna'at[2] idebilür veyâhûd Donanma-yı Hümâyûnı muhâsara ve ihrâk kasdıyla mezkûr limanlara duhûlüne mâni' olmaz her ne hâl ise Donanma-yı Hümâyûnun Rusya donanması üzerine fevz ve nusret bulması mukaddime-i lâzımedir bu nusret müyesser olub asâkir-i İslâmiyye'nin karaya ihrâcı husûl-pezîr olsa dahi yine Rusya kara askerinin inhizâmı ve Kırım'da vâki' kılâ'ın feth ve teshîri ve Kırım gibi harâb ve yebâb[3] memleketde asâkir-i İslâmiyye'ye zahîre tedârüki lâzım gelür Kırım Cezîresi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den harben zabt olunmadıkca Rusyalu reddine mecbûr olur deyü Devlet-i Aliyye me'mûl ider ise mahz-ı hayâldir ve Prusya Kralı Devlet-i Aliyye'yi bu ümîd ile taglît ider ise mücerred seferin imtidâdı ârzûsuna ve kendü maslahatının tervîcine mebnîdir gerçi İsvec Devleti Devlet-i Aliyye'nin sadâkat-şi'ar dostıdır lâkin esbâb-ı seferiyyenin istihsâline dest-res olmamakdan nâşî Rusya ile olan seferi zafer ve galebeyi müntic olamaz devlet-i merkûme de bu def'a vâki' olan sûret-i ahvâl hasebiyle gerçi kralları istiklâl buldı ancak akçe ve asker husûsunda za'fı yine evvelki gibidir Prusya Kralı ise asker ve akçesi vâfî iken İsvec Kralı gibi niyyetinde sıdk ve hulûs olmayub gerek Devlet-i Aliyye'nin ve gerek Leh Cumhûrı'nın zarar ve ziyânıyla kendi işini tervîc itmekden gayri garaz ve sevdâsı yokdur mülâhazât-ı meşrûha Devlet-i Aliyye'nin (**s.300**) menâfi'ine muvâfık olarak ahz-ı intikâm husûsı başka bir vakt-i mes'ûda havâle olunmak vech-i esahh ve eslem[4] idügi nezd-i cihân-dârîlerinde zâhir olmak me'mûl-i dâ'iyânemdir.

Fransa ilçisinin takrîri burada tamâm oldı.

Sefer-i sâbıkda Abdürrezzâk Efendi Bükreş mükâlemesinde Rusyaluları Kırım serbestiyyeti dâ'iyyesinden geçürmek içün altmış bin kîse akçe va'd itmiş iken Rusyalular bu iddi'âdan fâriğ olmayub kaleme alınmış olan mevâdd-ı musâlahayı dahi işte bu Kırım mâddesi sebebiyle Dersâ'adet'de sudûr-ı ulemâ redd eylediklerinden ve ol vakit musâlaha Rusya maslahatına dahi muvâfık iken Kırım mâddesini esâs-ı maslahat ittihâz eylemiş olduklarından tekrâr muhârebeye mübâşeret olunmuş ve nihâyet Kaynarca musâlahasında

1 İstirdâd: Geri alma, alınma, verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme, geri isteme.
2 Mümâna'at: Menetme, engel olma, önleme.
3 Harâb ve yebâb: Yıkık dökük.
4 Esahh ve eslem: En selâmetli, en emin, en doğru, en sağlam.

mevâdd-ı sâ'ire ile berâber Rusya Çariçesi bu merâmına nâ'il oldukdan sonra Kırım'ın gasb ve istîlâsı içün ne derecelerde uğraşdığı cild-i sânîde mebsût[1] ve mübeyyendir her ne hâl ise Karadeniz'de bir iskeleye mutasarrıf olmak içün bunca kanlar döken Rusyalu Kırım'da yerleşüb de Karadeniz'in en güzel limanlarına mâlik olmuş iken bunı şöylece redd idivirmesi fi'l-hakîka hayâl-i mahz[2] olarak bu yolda her gûne fedâkârlığı gözine aldıracağı emr-i tabî'î olub Prusyaluyı ise Lehistân tarafından ba'zı menâfi' ile iknâ' ve iskât idebilecegi müsellemâtdan idi nitekim sefer-i sâbıkda Rusya ordusunun berü tarafa vukû' bulan tahtî'ât-ı azîmesi Nemçelüye bâdî-i havf ve haşyet oldığı esnâda Prusya ile Rusyalunun Lehistân mukâsemesine beynlerinde karâr virmiş olduklarını dahi istihbâr idicek Nemçelünün bütün bütün sabr ve ârâmı kalmayub Rusya üzerine i'lân-ı harb itme merkezine geldiginde Katerina Tuna'nın berü taraflarını zabt ve istîlâ şöyle dursun Eflâk ve Boğdan hakkında bile bir sû-i kasdi olmayub garazı mücerred ber-vech-i meşrûh Kırım mâddesiyle Karadeniz'de serbestiyyet-i ticâret husûsundan ibâret idügi zımnında Nemçelüye te'mînât-ı kaviyye i'tâ ve bu husûsları tasdîk ider ise Leh mukâsemesinde kendüsini dahi hissedâr idecegimi inhâ itmekle derhâl Nemçe politikası degişivirmiş idi ve bu muhârebeden sonra hudûd-ı İslâmiyye'den avdet iden Rusya orduları Lehistân üzerine yürüyüb bir tarafdan dahi Nemçelüler hücûm itdiginde bu esnâda Lehistân'ı himâye iddi'âsında bulunan Prusya Devleti bir hisse-i münâsibe ile ıskât olundığı mahallinde zikr olunsa gerekdir.

İşte ahvâl-i mâziyye ve müstakbeleye nazaran Fransa ilçisinin bu takrîri ol vaktin hâline muvâfık idügi zâhir ise de pâdişâh-ı nev-câh hazretleri ber-vech-i meşrûh def'aten musâlaha sohbetine girişmekden ictinâb üzre olmasıyla ilçinin bu takrîrini tehdîd ve tahvîfe haml (**s.301**) ile yine harbin devâmını iltizâm eylemiş ve fakat Fransa ilçisi bir hafta mürûrunda bir kıt'a tahrîr dahi takdîm ile mazmûnunda akdemce Moskov ve Nemçe musâlahasını arz itdigimde Devlet-i Aliyye'yi Moskov musâlahasına mâ'il bulamadığımdan Nemçe'nin münferiden musâlahasını yazmış idim bu def'a cevâbı geldi Nemçelü münferiden musâlahaya râzı olmuş fakat mukaddemâ îrâd eyledigim vechile yine tarafeyn yedlerinde olan memâlik-i tarafeyn yedlerinde kalmak esâs olmasını istiyor Devlet-i Aliyye Nemçe musâlahasından mukaddemâ mübâ'adet göstermedigi gibi bu kerre dahi ictinâb itmez ise Re'îs Efendi ile mülâkât ve mükâlemeye hâzır ve âmâde oldığını inhâ ile Devlet-i Aliyye'nin bu bâbda olan re'yi ne merkezde ise bir ân akdem kendüsüne ifâde buyurulmasını istid'â itmekle keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûna arz olundukda gâ'ile-i seferiyyeyi taklîl ile Moskov'dan ahz-ı intikâm olunmak üzre yalnız Nemçe musâlahasına meyl-i hümâyûn hâsıl olarak mu'ahharen Re'îs Efendi ve Hamîdî-zâde Efendi bi'l-ma'iyye Fransa ilçisiyle mülâkât ve mükâlemeye mübâşeret eylemelerine ruhsat-ı seniyye sâdır olmuşdur.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye kendi hakkında sulhun hayırlu oldığını cezm eylemiş ise de ber-minvâl-i sâbık sulha meylini ketm ile berâber nihânî sulhı intâc idecek vesâ'ili dahi elden bırakmayub maslahatı iki taraflı tutmağa mecbûr olmuş idi.

Ve bu esnâda Leh Devleti tarafından (Kont Petro Potovski) Devlet-i Aliyye ile te'kîd-i müvâlât zımnında ilçi ta'yîn olunub Dersa'âdet'e gelmek üzre oldığına dâ'ir tahrîrât ile bir

1 Mebsût: Açıklanmış, ayrıntısıyla anlatılmış.
2 Hayâl-i mahz: Saf ve temiz düşünceler.

nefer nâme-resân[1] gelüb müte'âkiben Lehlüler Lehistân toprağında bulunan cüz'î Rusya asâkirini cebren hudûddan taşra tard ve ihrâc itmiş oldukları ihbârıyla berâber nefs-i dem illetinden Nemçe Casarı Jozef'in hayâtından bayağı ye's sûreti rû-nümâ olarak Tozkana dükası olan birâderi Bec'e ya'nî Viyana'ya da'vet olunmuş idügi ve Jozef fevt oldukda Avusturya hânedânına mahsûs olan memâlik imparatorlukdan ayrılub irsen düka-i müşârün-ileyhe intikâl itmek lâzım geleceginden asıl imparatorluk hersekler beyninde münâza'un-fîh olmak lâzım gelerek işe Prusya Kralı müdâhale ile diledigimi nasb itmek irâdesine düşecegi havâdisi dahi alınmağın bu sûretle Rusya'nın kuvvetü'z-zahr istinâdına za'f gelerek meydân-ı kâr-zârda tenhâ kalması ümîdleri bâdî-i tesliyyet-i hâtır olmuş ise de İsveclünün Moskov musâlahasına meyli istimâ' olunmağın keyfiyyet İsvec ilçisinden isti'lâm olunmak lâzım geldigi gibi İsveclüler dahi Devlet-i Aliyye'nin Moskov ve Nemçe ile musâlaha niyyetinde oldığını istimâ' birle endîşe-nâk olduklarından hakîkat-i hâli anlamak üzre Râşid Efendi ile mülâkât istemekle işbu (203) senesi Ramazân-ı şerîfinin (**s.302**) on üçüncü Pâzâr güni bi'l-mülâkât akd-i meclis-i mükâleme itdiklerinde musâlaha sohbetinin aslı olmadığı beyâmyla tarafeyn birbirini te'mîn iderek def'-i şübhe eyledikleri esnâda çünki İsvec Kralı'nın başluca tesellîsi bu sene Devlet-i Aliyye'nin muzafferiyyet-i tâmmesi intizârından ibâret olmasıyla İsvec ilçisi mukaddemâ takdîm itmiş oldığı lâyihada muharrer tedâbîr acaba icrâ olundı mı deyü su'âl itdikde Re'îs Efendi kâğıd-ı mezbûr ilçi beg tarafından takdîm olundığı esnâda hüdâvendigâr-ı merhûm zamânında sadr-ı â'zama gönderilmiş idi. Mu'ahharen vusûli haberi dahi gelüb tedâbîr-i merkûmeden mizâc-ı Devlet-i Aliyye'ye muvâfık olanları muktezâ-yı vakte göre icrâ olunur deyü kâ'ime-i sadr-ı â'zamîde muharrer idi ve fi'l-vâki' tedâbîr-i mezkûreden mizâc-ı devlete muvâfık olanları icrâ olunur ammâ tamâmı tamânına icrâsı bizim askerimizin mizâcına göre çendân mümkün olmaz zîrâ Devlet-i Aliyye asâkiri Avrupa askeri gibi müretteb ve mu'allem olmayub muvâcehe-i â'dâya vardıkları gibi hemân hücûm ve iktihâm kaydına düşerler tabî'at-i maslahat birâz tevakkufı îcâb itse bile zâbitân men' idemezler ve bi'l-farz men' itseler dahi bir mahallde dûr ü dırâz[2] ikâmet iktizâ ider ise bize ceng itdirmiyorlar deyü beynlerinde ihtilâl tekevvün ider bu cihetle Avrupa devletlerinin yüz bin asker istihdâm itdikleri maslahatda Devlet-i Aliyye idâresi sehl[3] olmak içün elli bin asker istihdâm itmek iktizâ ider deyü cevâb virmişdir.

Vaktiyle Avrupa kıt'asında müretteb ve mu'allem ve muvazzaf ve muntazam asker Devlet-i Aliyye asâkirinden ibâret iken şimdi asâkir-i Devlet-i Aliyye'nin ele avuca sığmaz nizâmsız ve inkiyâdsız bir takım gürûh-i ser-keşândan ibâret oldığını Râşid Efendi'nin resmen ilçiye beyân eylemesi ta'accüb ve te'essüf olunacak hâlâtdandır (sübhâne muhavvilü'l-havli ve'l-ahvâl)[4]

Bundan sonra İsvec ilçisi akçe ve ittifâk mâddesine nakl-i kelâm iderek ta'rîz ve takâzâ[5] siyâkında Devlet-i Aliyye'nin bir sözüyle İsvec Kralı cenge mübâşeret itmiş iken taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ifâ-i va'd olunmadığını yanub yakılarak sevk ve îrâd idüb Râşid

1 Nâme-resân : Nâme eriştiren, mektup ulaştıran.
2 Dûr ü dırâz: Çok uzun, uzun uzadıya.
3 Sehl: Kolay, sâde.
4 "Allâh her durumu değiştirendir."
5 Takâzâ: Başa kakma, serzenişte bulunma ya da azarlama.

Efendi dahi Devlet-i Aliyye'nin İsvec mâddesini külliyyen terk itmedigini ve fakat Nemçe seferinin sonradan zuhûrı bu mâddenin bâ'is-i te'hîri oldığını İsveclünün elden çıkmamasını müntic olabilecek mukaddemât-ı dil-nevâzâne ile makâm-ı i'tizârda îrâd itdikden sonra ilçi-i merkûm bir iki mâdde dahi ifâde ideyim diyerek söze başlayub mâdâmki bu musâlaha havâdisi halkın lisânındadır Devlet-i Aliyye İsvec mâddesini bitürmedikce zihinler râhat idemeyüb evlet-i Aliyye'nin hayr-hâhı olan devletlere fütûr gelecegi âşikârdır (**s.303**) ve Prusya'nın mes'ûlüne dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade olunmak lâzımdır. Zîrâ Prusyalunun bu esnâda Leh mâddesine nizâm virmesi pek büyük işdir. Ya'ni Lehlüyi Moskovludan ayırması Devlet-i Aliyye'ye be-gâyet nâfi' olmuşdur. Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Lehlülerin celb ve te'lîfleri ehemm-i umûrdandır. Lehlüye bâ'is-i kuvvet-i kalb olabilecek ta'bîrât derciyle tahrîrât gönderseniz bir kat daha Rusya'dan teneffürlerini mûcib olur idi dimekle Râşid Efendi dahi burası gerçi böyledir lâkin şimdiye dek Lehlü tarafından Devlet-i Aliyye'ye tahrîrât gelmediginden Devlet-i Aliyye'den dahi tahrîrât gönderilmemiş idi şimdi çünki Devlet-i Aliyye'ye ilçi göndermek üzredirler ve ilçi gelecegine dâ'ir bir nefer nâme-resân ile tahrîrâtları gelmiş oldığından bu tahrîrâtlarına cevâb olarak taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tahrîr olunacak kâğıda Lehlünün celb ve te'lîflerini mûcib olacak elfâz iktizâsına göre derc olunur deyüb buna dâ'ir tarafeynden haylî akvâl îrâd olunarak meclise hitâm virilecegi hengâmda ilçi-i merkûm İsveclüye akçe virilmek mâddesinin bundan akdem karâr virildigi üzre bir gün evvel cevâbına muntazır oldığını ve fî-mâ-ba'd tevakkuf ve intizâr idemeyecegini beyân ile kat'-ı kelâm eylemişdir.

Kastera nâm müverrih İsvec Kralı'nın bu cenge keyfiyyet-i mübâşeretini beyân siyâkındadır ki Rusya Çariçesi İsvec memâlikine ilkâ-yı fesâddan hâliye olmadığından İsvec Kralı bi'l-vücûh münkesirü'l-hâtır ve zuhûr-ı vakt-i fırsata müterakkib ve muntazır iken sefer-i hümâyûn sadedleri zuhûrunda Kral-ı müşârün-ileyhi Rusya üzerine taslît içün İngiltere Devleti i'âneten Bahr-i Baltık'a donanma göndermek ve Prusya Devleti karzen akçe virmek misillü mevâ'îd-i gûnâ gûn ile tahrîs ve teşcî' eylediler bir tarafdan dahi Kral-ı mersûm Rusya üzerine olan tertîb ve niyyetini Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm ilçisi ma'rifetiyle inhâ ve mâlen kendüsüne i'âne olunmak şartıyla şurût-ı ittifâkı muhtevî bir kıt'a ahidnâmenin tanzîmini istid'â idüb Devlet-i Aliyye ise mukaddemâ Demirbaş didikleri meşhûr İsvec Kralı'nın Moskovlu üzerine sebkat iden galebât-ı kâmilesini yâd ve tezekkürr ve bu def'a düşmanın ol cânibden it'âb ve işgâli tedâbîr-i haseneden oldığını mütâla'a ve tefekkür eyledigine binâ'en ma'lûmü'l-mikdâr akçe i'tâ itmek şartıyla akd-i sened-i ittifâka rağbet ve hattâ mukâvele olunan meblâğın bir mikdârını ber-vech-i peşîn edâ ve teslîme himmet eyledi deyü tahrîr eylemiş ise de bu kelâmı karîn-i sıhhat olmayub min-gayri tahkîk hâricden aldığı ihbâr ve havâdisden olmak gerekdir. Zîrâ bâlâda beyân itdigimiz vechile bu âna dek İsveclüye bir akçe virilemediginden sened-i ittifâkın (**s.304**) imzâ olunamadığı ve evâhir-i ahd-i Hamîd Hanî'de ber-vech-i peşîn iki bin kîse i'tâsı karâr-gîr olmuş iken Ordu-yı Hümâyûn tarafından cerh ve i'tirâz olunmağla mikdâr-ı merkûmun dahi virilemedigi mükâleme mazbatalarında musarrahdır.

Kezâlik Âsım Târîhi'nde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den İsvec Kralı'na ber-vech-i taksît on bin kîse akçe virilmek şartıyla şurût-ı ma'lûme üzre ittifâk senedi tanzîm ve İsvec ilçisiyle mübâdele olunmağla sened-i merkûm İsvec Kralı'na tesyâr olunub mebâliğ-i mezbûre dahi

evvel be-evvel mersûm tarafına i'tâya ibtidâr olundı deyü yazılmış olmağla Âsım Efendi dahi keyfiyyeti lâyıkı üzre tahkîk idememiş oldığı anlaşılmışdır.

El-hâsıl İsvec Kralı me'mûl itdigi mu'âvenetlere dest-res olamayub ancak bir kerre cenge mübâşeret eylemiş oldığından Devlet-i Aliyye gibi hükm-i zamâna ittibâ' ile tabî'at-i maslahatın sevk eyledigi tarîka sülûk iderek harbde devâm ve sebâta mecbûr olmuş idi fakat bundan sonra Kocaili mutasarrıfı ve Karadeniz Boğazı muhâfızı olan Mustafâ Paşa ve Rûmili pâyelülerinden Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi ve Anadolı pâyelülerinden Tatarcık Abdullâh Efendi ve Re'îs Vekîli Râşid Efendi mükâlemeye me'mûr olarak İsvec ilçisi (Jedar Jan de Hidnistam) ile Begkoz'da işbu ([1]203) senesi Şevvâl'inin on sekizinci ve (1789) sene-i İseviyyesi Temmuz'ının on birinci güni ittifâk senedi imzâ ve mübâdele olunub tasdîknâmesini dahi İsvec Kralı sene-i merkûme Teşrîn-i Sânî'sinin on dokuzunda imzâ eylemişdir sûreti zeylde (9) rakamıyla îrâd olunur.

İsvec İle Rusya Muhârebeleri

İşbu iki yüz üç sene-i Hicriyyesi evvel bahârı hulûl itdikde İsvec ve Rusya büyük donanmaları tekrâr Bahr-i Baltık'a çıkub mütelâkî[1] olduklarında yalnız ilerüye varan karagol gemileri dört sâ'at kadar şiddetle ceng itmişler iken tarafeynden gemi hasâreti olmaksızın yek-dîgerden müfârakat[2] eylemişler irtesi İsvec amiralı Rusya donanmasının yolını kesüb hakkında muhtemelü'z-zuhûr olan mazarratdan masûn olmak mümkün iken gaflet itmekle birkaç gün mürûrunda tarafeynin çekdiri ve şalopelerden ibâret olan ince donanmaları yek-dîgere mukâbil oldukda rüzgâr-ı nâ-sâz-kâr Rusya tarafına muvâfakat eyledigi gibi bu hilâlde tarafeynin asâkir-i berriyyesi dahi re's-i hudûdda mukâbele eylediklerinde yine Rusyalular gâlib gelmiş idi.

Ma'a-hazâ İsvec Kralı azm ve gayretine bir vechile fütûr getürmeyüb bi'n-nefs ince donanmasını (**s.305**) istishâb[3] ile düşmanın ince donanması üzerine tekrâr savlet ve hücûm iderek yirmi üç kıt'a Rusya teknelerini zabt ve teshîr itdikden başka iki bin kadar piyâde ve süvârî asâkirini Petersburg'a beş altı sâ'at karîb bir mühim mevki'a ihrâc ile istikrâr idüb bu keyfiyyet nâ-geh-zuhûr Petersburg'a mün'akis olıcak beyene'l-ahâlî telâş ve dehşeti mûcib olmağla Katerina mahall-i merkûma sekiz bin güzîde asker irsâl idüb cenge kıyâm itdikde nısfı mikdârı telef olmuş idi.

Ancak İsvec Kralı'nın karındaşı olan (Södermanya)[4] dükası ma'iyyetinde mevcûd yirmi altı kıt'a kapak ve vâfir fırkateyn sefînelerinden mürekkeb İsveclünün büyük donanması (Reval)[5] Tersânesi'nde olan Rusya donanmasına îsâl-i hasâr kasdıyla ol tarafa bâdbân-güşâ-yı azîmet olub esnâ-yı râhda altmış dört pâre topçeker bir kıt'a gemileri Rusyalu yedine giriftâr oldığından başka yetmiş beş pâre topçeker dîger bir kıt'a gemileri

1 Mütelâkî: Kavuşan, kavuşmuş, ulaşmış, karşılaşmış.
2 Müfârakat: Ayrılma, ayrılık.
3 İstishâb: Yanına alma, yanına alınma; beraber götürme.
4 Södermanya: Södermanland (Sudermannia). İsveç.
5 Reval: Tallinn, Estonya.

dahi karaya düşmekle düşmana kalmamak içün ihrâk olunmağın bundan sonra gerek donanma-yı merkûm ve gerek Kral'ın zîr-i idâresinde bulunan ince donanma hasbe'z-zarûre Moskovlunun bir limanı içine girüb tahassuna mecbûr oldığından derhâl Moskov donanması liman ağzına gelüb muhâsaraya kıyâm eylemiş ise de evvel be-evvel limanın iki tarafına muhkem tabyalar yapılarak zahîreden dolayı zahmet çekmekde olan İsvec donanmasının hurûcı men' olunmak lâzımeden iken bu husûsda dahi Rusyalular gaflet iderek esbâb-ı hasr ve tazyîki lâyıkı vech üzre icrâ idememişler idi. Bu aralıkda İsveclü dû-çâr oldığı tehlike-i azîmeden kurtulmak içün donanmalarında bulunan (İsmith) nâm İngilterelünün ta'lîmiyle tertîb eyledikleri âteş gemisini ilerüye yüridüb verâdan donanmalarını çıkarmak sûretini beynlerinde meşveret iderek bir müsâ'id hevâda bu minvâl üzre limandan hurûc ve hareket itmişler ise de âteş gemisine vakt-i mev'ûddan mukaddem âteş virilmegin Moskovluya zarûrî isâbet itmediginden başka kendülerinin birkaç kıt'a sefîneleri muhterik olmuş ve üç kıt'a fırkateyn ile yirmiden ziyâde ufak tekneleri Rusyalu zabtına geçmişdir.

Ba'dehu İsveclünün mahall-i merkûmdan reh-yâb-ı selâmet olan ince donanmaları ba'zı kayalar arasında mutahassın oldığı hâlde Moskovlunun iki kat ziyâde olan ince donanmaları zuhûr itmekle beynlerinde vâki' olan muhârebe-i azîmede dahi Moskovlu külliyyen mağlûb ve münhezim olarak nısf donanmasıyla on bin neferden ziyâde askeri telef olmuşdur. Mâ bâz be-kıssa-i hod âyîm.[1]

(s.306)

Ba'zı Tedârükât-ı Seferiyye Esnâsında Yûsuf Paşa'nın Azliyle Kethüdâ Hasan Paşa'nın Sadâreti

Teceddüd-i saltanat hasebiyle tebeddül-i sadâret dahi îcâb-ı hâlden olub kaldı ki Yûsuf Paşa'nın hakan-ı merhûm vaktinde me'lûf oldığı nüfûz ve istiklâl sûreti pâdişâh-ı cedîdin mizâcına muhâlif oldığından azl ve tebdîli musammem[2] idi. Ancak sene-i sâbıkada bunca fütûhât-ı celîleye mazhar olmuş bir zâtı def'aten azl çendân münâsib görülmeyüb egerçi henüz meştâya azîmet itmezden mukaddem Nemçelüler berü tarafa hücûm ile zabt olunan yerlerini istirdâd itdikden başka ba'zı memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye dahi tahattî itmeleri ve Rusya tarafında asâkirin perîşânlığı Yûsuf Paşa'nın kazandığı sît ve şânı şikest eylemiş ise de yine azli husûsunda ihtiyâr-ı te'ennî olunarak evvel emirde te'mîn ve taltîfi iltizâm olunub o dahi ba'zı mertebe emniyyet iderek tedârükât-ı seferiyyeye mübâşeret ve Ordu-yı Hümâyûn ile Silistre cânibine harekete niyyet itmiş idi. Fakat evvel emirde Eflâk tarafına takviyyet virilmek lâzım geldiginden ve pey-der-pey gelmekde olan araba ve hayvânât henüz ordunun nakline kâfi olacak mertebeye resîde olmadığından işbu ([1]203) senesi Şa'bân'ının yirmi üçüncü güni atların çayıra saluvirilmesine karâr virilüb bu esnâda Bükreş cânibine bir iki bin kadar piyâde irsâl olundığından başka Yaş üzerinde bulunan asâkir-i â'dâyı tard ve teb'îd zımnında Yergögi'de bir ordu tertîbi musammem olub ancak başbuğluğa ta'yîn olunmak üzre Ordu-yı Hümâyûnda vüzerâdan bir münâsibi bulunmadığından akdemce Dergâh-ı Âlî

1 "Biz tekrar hikâyemize dönelim."

2 Musammem: Tasmim olunmuş. Kat'i olarak karar verilmiş. Kararlaşmış. Hakkında karar verilmiş olan.

kapucıbaşılarından iken uhdesine mîr-i mîrânlık ile Ordu-yı Hümâyûn konakcılığı tevcîh buyurulmuş olan Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın Yergögi cânibine imrâr olunacak asâkire başbuğ olması bi't-tasmîm ma'iyyetine mikdâr-ı kâfi asker tertîbine mübâşeret olundığı esnâda serdâr-ı ekrem tebdîlen gâh Bükreş ve gâh İbrâ'îl ve Kalas taraflarını geşt ü güzâr üzre idi.

Hâlbuki minvâl-i meşrûh üzre kendüsünün azline vakt-i münâsib gözedilmekde olub akdemce Kalas vak'ası ise azline vesîle olabileceginden başka irtikâb ve irtişâ ile dahi lisâna gelmiş oldığından ve bu sene Ordu-yı Hümâyûn Ruscuk'da eyyâm-ı şitâyı pek ziyâde müzâyaka ve perîşân hâl ile geçürüb müşârün-ileyh ise pek çok câriyeler cem' ile her gün biriyle eglenmekde bulundığından vakt ve hâlce zarûriyyü'l-vukû' olan zarûret ve müzâyaka dahi müşârün-ileyhin taksîrâtına haml olunarak askeri beyninde dahi eski **(s.307)** fer-i iclâl ve azameti kalmadığından sene-i merkûme Ramazân'ında sadâret'den azl ile yerine Melek Mehmed Paşa kethüdâlığından neş'et itme olmasıyla Kethüdâ Hasan Paşa deyü meşhûr ve Lazarethâne ve Mehâdiye ve Şebeş cenklerinde ser'askerlikle isbât-ı liyâkat iderek mansûrü'l-livâ olmak üzre elsine-i enâmda mezkûr olan Vidin Ser'askeri Hasan Paşa sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem nasb ve ta'yîn ve selefi Yûsuf Paşa'nın Vidin veyâhûd Eflâk ser'askerliklerinden birine ta'yîni husûsı taraf-ı şâhâneden kendü re'yine tefvîz buyurulmuş oldığından Ramazân-ı şerîfin on üçüncü güni Yûsuf Paşa Ziştovi cânibine ihrâc olunub yirmi beşinci güni Hasan Paşa Ordu-yı Hümâyûna vusûlünde şiddetlü hasta bulunmağla mühr-i hümâyûnun ahzı ve hil'at-i sadâret iktisâsı kendüye firâşende iken nasîb olmuş idüginden beyne'n-nâs Cenâze Hasan Paşa deyü ma'rûf olmuş idi. Bu hâlde Ordu-yı Hümâyûna lede'l-vusûl Vidin tarafında kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin bulunması lâzımeden oldığına mebnî Yûsuf Paşa'yı Vidin ser'askeri nasb ile Ziştovi'den serî'an Vidin cânibine azîmet eylemesini emr ve iş'âr eyledikden sonra tertîbât-ı seferiyyeye mübâderetle Ramazân-ı şerîfin yirmi sekizinci ve Haziran'ın ou yedinci güni Ordu-yı Hümâyûnda bir meclis-i meşveret akd itdirüb Rusya'nın bir cenerali Hocabeg tarafında göründigi ve bir fırka-i askeriyyeleri dahi Lehistân tarafından Bender üzerine gelmek fikrinde idügi ve Romançof nâm ser'askerleri Yaş kasabasında olub kendüsüne mültehik olacak Nemçe asâkiriyle Bükreş cânibine hareket itmek tedârükinde oldığı istihbâr olunmağla ne vechile hareket olunmak münâsib olacağını huzzâr-ı meclisden istifsâr eyledikde piyâde askerinin ekserî gelmiş ve bakiyyesi dahi gelmek üzre bulunmuş ise de Ordu-yı Hümâyûnun nakline kâfi hayvânât ve sâ'ir edevâtın vaktiyle tedârükine mübâşeret olunmamış idügünden henüz nâ-tamâm olmasıyla ve atlar çayırda bulunmasıyla Ordu-yı Hümâyûnun hareketi bi't-tabi' te'hîr olunmak lâzım gelerek Bender ve Akkirman ve İsmâ'îl ve İbrâ'îl taraflarına takviyyet ve istihkâm virilmek ve Bender havâlîsini muhâfaza içün Baht Giray Han'ın Kavşan tarafına azîmet itmesi içün kendüsüne ısdâr-ı fermân olunmak ve İsmâ'îl cânibi ser'askeri nasb ve ta'yîn buyurulmuş olan Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın bir ân akdem ol tarafa kudûmı içün isti'câl emri yazılmak ve hemân Kemânkeş Mustafâ Paşa'nıu ordusuna takviyyet virilerek Yergögi'den Bükreş'e ve andan Yaş üzerine i'zâm buyurulmak tedâbîri beyân olundukdan sonra İşkodralı Mahmûd Paşa'nın afv ve ıtlâkı mâddesi der-miyân olunmuşdur. Çünki cild-i sâlisde beyân olundığı vechile üzerine sevk oluuan kuvve-i askeriyye muzaffer olamadığından **(s.308)** keyfiyyet hâli üzre terk olunmuş idi. Ba'zı müverrihîn Mahmûd Paşa'yı haklı bulub dimişdir ki Mahmûd Paşa devr-i Hamîd Hanî'de ba'zı kibârın mizâclarına müsâ'ade itmediginden nâşî üzerine asker ta'yîn

olunmuş ise de çâre bulunamayub ale'l-gafle giden asker üzerine hücûm itdikde cümlesi perîşân olmağla Aydoslı Mehmed Paşa mu'tâdı üzre bir kalpak giyüb firâr itmekle hâli üzre terk olunmuş idi. Hâlbuki böyle iki kavî düşman ile ebvâb-ı sefer küşâde iken bir tarafdan dahi anınla uğraşılmak devlete bir bâr-girân oldığı hâlde kendüsi dahi vehâmet-i encâm mülâhazasıyla hakan-ı merhûmun evâhir-i asrında Rûmili Vâlîsi Abdî Paşa vesâtetiyle afvını niyâz eyleyüb cülûs-ı hümâyûn vukû'unda dahi kurenâ-yı şehr-i yârîden Şemseddîn Beg'e düşerek medâr-ı isticlâb-ı afv olabilecek amel icrâsına ibtidâr birle cerâyim-i güzeştesi[1] afv olunub da nüfûz ve i'tibârına kuvvet gelmek içün bir nev'i imtiyâz-ı cedîd ile tes'îd ya'nî rütbe-i vezâretle menşûr-ı ikbâli tecdîd olunur ise asâkir-i külliyye ile Bosna eyâletinin muhâfazasını ve fî-mâ-ba'd merkez-i istikâmetde sebât idecegini ta'ahhüd eylemiş ve keyfiyyet taraf-ı şehr-i yârîden serdâr-ı ekreme havâle buyurulmuş olmasıyla bu mâdde dahi meclis-i mezkûrda der-miyân olundukda vakt ve hâlce hemân istid'âsına müsâ'ade lâzım ve mültezem bulunmuş ise de Rûznâmçe-i Evvel Alî Râ'ik Efendi'nin Mahmûd Paşa'ya bir vechile emniyyet câ'iz degildir deyü i'tirâz eylemesine mebnî ba'zı mertebe mûcib-i mübâhase olunarak nihâyet asâkir-i külliyye ile Rûmili vâlîsi ma'iyyetine gelmek şartıyla uhdesine İşkodra sancağı ve birâderi İbrâhîm Paşa'ya dahi Ohri sancağı tevcîh olunmak üzre karâr virilmekle meclis hitâm bulub herkes yerlü yerine avdet eyledigi akîbinde Maktûl Ahmed Nazîf Efendi'nin Dersa'âdet'e ihzârında kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunmuş olan Hasan Efendi azl ile kethüdâlık Defterdâr Süleymân Râşid Efendi'ye ve defterdarlık defter emîni bulunan Feyzullâh Efendi'ye ve defter emâneti dahi Hasan Efendi'ye tevcîh olunmuş ve sadr-ı cedîd ber-minvâl-i sâbık esîr-firâş[2] bulunmağla Ordu-yı Hümâyûnun emr-i idâresi Süleymân Râşid Efendi'ye tefvîz kılınmışdır. Bundan sonra meclis-i mezkûrun karâr-ı müzâkerâtını icrâya mübâşeret olunarak Mahmûd Paşa'nın afv ve ıtlâkı emri yazılmış ve müte'âkiben Lazarethâne vak'asında ismi defter-i vüzerâdan terkîn olunan Süleymân Feyzî Paşa'nın dahi vezâreti ibkâ buyurulmuşdur.

Bir tarafdan dahi ber-vech-i sâbık Kemânkeş Mustafâ Paşa ordusunun ikmâl-i levâzımâtına ikdâm olunub ancak bu hilâlde Rusyalıların Bender üzerine hücûmları istihbâr olundığından ve birkaç ay mukaddem Bender imdâdına ta'yîn buyurulmuş olan Varnalı-zâde Selîm Paşa (**s.309**) bu kerre hulûl-i ecel-i mev'ûdiyle irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiş oldığından Kavşan'da bulunub bu def'a Eflâk tarafına me'mûr olan Rîzeli-zâde Vezîr Abdullâh Paşa'nın me'mûriyyeti Bender cânibine tahvîl ve sâbıkâ İsmâ'îl Ser'askeri Zihneli Hasan Paşa'nın Kavşan'da ikâmeti ve asâkir-i külliyye ile Dersa'âdet'den çıkub bu esnâda Şumnı'ya gelmiş olan İsmâ'îl Ser'askeri Gâzî Hasan Paşa'nın nâmzed oldığı hidmete bakılmayarak iktizâsına göre lâzım gelan mahalde kullanılmak üzre hemân İsmâ'îl'e ve andan Bender'e sür'at-i azîmeti emr ve irâde buyurulmuş ve bu hilâlde Ordu-yı Hümâyûna gelmiş olan Sirozlı İsmâ'îl Beg dahi ma'iyyetindeki süvârî ile Bender cânibine gönderilmişdir.

Ve yine bu hilâlde Boğdan ve Besarabya taraflarında geşt ü güzâr ile â'dâya îsâl-i hasâret itmek üzre Ağnâd Kazaklarından[3] bir mikdâr asker tertîb olunmuşdur.

1 Cerâyim-i güzeşte: Geçmişdeki, önceki suçları, cürmleri.
2 Esîr-firâş: Yatalak.
3 Ağnâd Kazakları: Turla (Dinyester) Nehri boyunda meskûn Zaparok Kazakları için kullanılan addır. Zaposak, Zaporok ve Zaporog şeklinde de geçmektedir.

Rusyalıların Bender üzerine gelmeleri ise bir hareket-i sahîha olmayub belki Kalas vak'asında esîr olan ehl-i İslâm'ı Bender civarından memleketlerine imrâr idecekler yine Bender tarafında olan ehl-i İslâm şâyed ki muttali' olub da tahlîs kaydına düşerler deyü mücerred mücâhidîn-i Bender'i iğfâl ve işgâl kasdıyla Bender üzerine dört beş bin kadar süvârî sevkiyle bir karaltı gösterüb asâkir-i İslâmiyye dahi mukâbele kaydına düşdükleri esnâda üserâyı geçürüb asâkir-i merkûmeyi i'âde eylemiş olmağla beyhûde yere it'âb-ı efkâr olundığı sonradan ma'lûm olmuşdur.

Fakat Baht Giray Han'a Bender havâlîsinin muhâfazası emri vâsıl olıcak derhâl mevcûd-ı ma'iyyeti olan asâkirin bir mikdârını Bender cânibine irsâl itdikden sonra İsmâ'îl'e karîb Debbâğ Köprisi nâm mahalle nasb-ı hiyâm ile üç bin kadar süvârî dahi Kişinev[1] taraflarını tecessüse gönderüb aralıkda tesâdüf olunan yüz kadar Kazak atlısı kantara-i şemşîr-i abdârdan geçürüldükden başka dîger bir fırka düşman asâkiriyle mülâkât olundukda derhâl harbe mübâşeret olunarak anların dahi kimisi küşte-i şemşîr ve kimisi esîr kılınmış oldığı haberi Ordu-yı Hümâyûna ve andan dahi Dersa'âdet'e vâsıl oldığı esnâda Bosnalıların dahi birkaç palanka aldıkları ve beş yüz kadar Nemçe asâkirini i'dâm ve bir o kadarını esîr itdikleri istihbâr olunmağla ba'zı mertebe inşirâh[2] hâsıl olmuş ise de böyle vekâyi'-i cüz'iyye ile iş bitmeyüb büyük orduların tekâbülünde vâki' olacak melhame-i kübrâlarda[3] kangı taraf nâ'il-i zafer olacağına herkes intizâr üzre idi.

Bu hilâlde ise akçe ve zahîre müzâyakası Ordu-yı Hümâyûn ricâline bâdî-i hayret ve ıztırâb olmağla rikâb-ı hümâyûna arz-ı hâl itmekden hâlî olmazlar idi.

(**s.310**) Taraf-ı şâhâneden dahi serdâr-ı ekreme akdemce irsâl buyurulmuş olan bir mikdâr akçeden başka mu'ahharen dahi beş yüz kîselik altun ve Eflâk voyvodasına yüz yirmi kîse harclık gönderilmiş ise de bununla zarûret-i hâliyye def' olunamayub masârif-i seferiyyeye kâfi akçe tedârüki dahi kâbil olmadığından her ne hâl ise cenge ikdâm olunmak üzre taraf-ı pâdişâhîden serdâr-ı ekreme bâ'is-i gayret ve şecâ'at olacak ta'bîrât ile hatt-ı hümâyûnlar ve mücevher şemşîr ve semmûr kürk irsâl olunmuş idi.

Bu cümle ile berâber ıslâhât-ı mülkiyye ve sâ'ireye dahi ikdâm olunmak üzre oldığından teceddüd-i saltanat hasebiyle vukû' bulan tebeddülâtın[4] bakiyyesi dahi bundan sonra ber-vech-i âtî icrâ olunmuşdur.

Meşîhat İle Kâ'immakâmlık Tebeddüli ve Vukû'ât-ı Sâ'ire-i Mütenevvi'a

Ber-minvâl-i sâbık teceddüd-i saltanat hasebiyle tabî'iyyü'l-cereyân olan vukû'âtdan olmak üzre Şeyhü'l-islâm Mehmed Kâmil Efendi ve Kâ'immakâm Sâlih Paşa ([1]203) senesi Zi'l-ka'desi'nin yirmi yedinci güni azl ile devr-i Hamîd Hanî'de dört seneye karîb makâm-ı Meşîhatde bulunmuş olan Es'ad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi def'a-i sâniyye olmak üzre müftîü'l-enâm ve Karadeniz muhâfızı olub Begkoz'da mukîm olan Beghân Sultân

1 Kişinev: Chişinău, Moldova.
2 İnşirâh: Açılma, açıklık, ferahlık.
3 Melhame-i kübrâ: Büyük kanlı savaş.
4 Tebeddül: Değişme, başka hâle girme.

Hazretleri'nin zevc-i mükerremleri Silâhdâr Mustafâ Paşa kâ'immakâm olub Kâmil Efendi hânesinde ve Sâlih Paşa Begkoz'da ikâmet ve istirâhat eylemek üzre fermân idilmişdir.

Ve evâsıt-ı Zi'l-ka'de'de Hekîmbaşı Gevrek-zâde Hasan Efendi uhdesine Haleb Mevleviyyeti tevcîh olunmuş olub mevâlî ve kuzâtın bi'z-zât mansıblarına gitmeleri ise ber-vech-i bâlâ bu esnâda karâr-gîr olan nizâm-ı cedîd iktizâsından oldığına mebnî çend mâh mürûrunda Haleb'e gitmesi lâzım gelecegi cihetle hekîmbaşılıkdan azl olunub yerine müderrisînden ve etibbâ-yı hâssadan Mehmed Sâdık Efendi hekîmbaşı ta'yîn buyurulmuşdur.

De'b-i dîrîn-i Osmânî üzre vüzerâ-yı izâm her mâddeyi serdâr-ı ekrem tarafına tahrîr idegelmişler iken bu esnâda Âsitâne'de mukîm kapu kethüdâlarına yazmağı âdet idinüb bir mâdde Âsitâne'de müştehir oldukdan yirmi gün sonra sadr-ı â'zam tarafından tahrîrât-ı resmiyyesi gelür oldı bu ise serdâr-ı ekrem bulunan zâtın nüfûzına halel virdiginden vüzerâ-yı izâm kapu kethüdâları Ordu-yı Hümâyûnda bulunub da zuhûr iden evâmiri teblîğe me'mûr iken ta'azzüz-i nefsleri ve telezzüz-i nefsânîleri içün Âsitâne'de ikâmetle orduya kapu çukadârlarını irsâl eyledikleri münâsib olmayub fi-mâ-ba'd cümlesinin Ordu-yı Hümâyûna gitmeleri ve içlerinden (**s.311**) İstanbul mansıbı zabt ideri var ise yâ mansıbından veyâhûd kapu kethüdâlığından geçmeleri içün sene-i merkûme hilâlinde irâde-i seniyye sâdır olmağla icrâsına teşebbüs olundukda kapucıbaşılardan Şâm Kapukethüdâsı Tinyüz Halîl Ağa Ordu-yı Hümâyûna gitmege kudreti olmadığı beyânıyla i'tizâr ve afvını recâya ibtidâr itmekle Rodos'a nefy olunmuşdur Câvîd Ahmed Beg dir ki Halîl Ağa mukaddemâ alâka ve mu'ahharen akd-i nikâh eyledigi İnce Hanım nâmında bir muhtâlenin[1] belâsına uğradı hakîkat Üsküdar'da hanımın araba ve seyr içün masrafı on beş hin guruşa bâliğ olur bu sebeble sefere gitmege kudreti olmadığı zâhirdir biz gelelim yine Ordu-yı Hümâyûn vukû'âtına.

Fokşan Vak'ası

Yaş kasabasında müctemi' olan â'dânın kahr ve istîsâline me'mûr olan Kemânkeş Mustafâ Paşa'ya Rûmili beglerbegiligi pâyesiyle başbuğluk hil'ati huzûr-ı sadr-ı â'zamîde iksâ ve Ordu-yı Hümâyûn hazînesinden on beş kîse akçe i'tâ olunub ([1]203) senesi Şevvâl'inin ikinci ve Haziran-ı Rûmî'nin on beşinci güni asâkir-i külliyye ile Yergögi tarafına geçürülmüş ve Eflâk cânibinde ba'zı mevâki' ve mesâlikin muhâfazasına me'mûr bulunan Mîr-i Mîrân Kürd Osmân Paşa ve Zorlıoğlı kethüdâsı ağa-yı sâbık Süleymân Paşa ve sâ'ir ol havâlîde bulunan rü'esâ-yı askeriyye ma'iyyetine ta'yîn buyurulmuş olub bu sûretle Fokşan'a[2] vürûdunda ordusunda yirmi beş bine karîb süvârî ve piyâde tecemmu' eyleıniş ve Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg dahi ordusuna gelüb ma'iyyetinde bulunan paşaları ve sâ'ir rü'esâ-yı askeriyyeyi sabr ve sebâta tergîb ile her hâlde başbuğlarının emrine ittibâ' eylemelerine dâ'ir nesâyih-i münâsibe ve kelimât-ı mü'essire ile söylemişdir.

Ordugâhları olan Fokşan kasabası Eflâk ve Boğdan'ı fâsıl olarak fi'l-asl bir kasaba-i cesîme iken sefer-i sâbıkda muhterik ve harâb olub ancak ba'zı kilisalar ve kârgîr binâlar

1 Muhtâle: Hîleci, dalavereci.
2 Fokşan: Focşani. Romanya.

kalmış idi.

Bu sûretle Mustafâ Paşa ma'iyyetindeki kuvve-i askeriyyeye mağrûr olarak ve karşusundaki düşmanı hiç mesâbesinde tutarak hemân Yaş üzerine hareketin semt-i suhûletini cüst-cû[1] itmekde olub hâlbuki kendüsi karîbü'l-ahdde mîr-i mîrân olub müte'âkiben kaht-ı ricâl hasebiyle uhdesine Rûmili beglerbegiligi pâyesi ile başbuğluk tevcîh olundığını ma'iyyetindeki mîr-i mîrânlar çekemeyüb muzafferiyyetini çendân istemediklerinden mağrûr oldığı ordunun erkânı kendüsüne yâr ve yâver olmadıklarını hârice çıkaramamış idi bu hengâmda ise on bine karîb süvârî ve piyâde ile Rusya'nın Suvarof nâm cenerali hafiyyeten Nehr-i Siret'i berü tarafa ubûr (**s.312**) ile Fokşan'a karîb mahalle gelerek Nemçe cenerali ile muhâbere ve iki tarafdan ya'nî kendüsi Teküc tarafından ve Nemçe asâkiri Açut nâm mahalden hareket ve hücûm itmek üzre müşâvere itdiklerinden Mustafâ Paşa gâfil olarak Mavroyani Beg tarafından kendü ma'iyyettine virilmiş olub bu kerre bin kadar deli askeriyle ilerüye sevk itmiş oldığı Delibaşı Mustafâ Ağa Fokşan'dan bir iki sâ'at ayrıldıkda Zi'l-ka'de'nin sekizinci güni ahşama bir sâ'at kala düşman süvârîsine tesâdüf idüb muhârebe-i cüz'iyye akabinde gice irişmekle tarafeyn birbirinden ayrılarak asâkir-i â'dâ bir mîşe-zâra[2] çekilmiş oldığı haberi Mustafâ Paşa'ya vârid olıcak düşmanın böyle bağteten zuhûrı mûcib-i endîşe olmağla ma'iyyetindeki mîr-i mîrân paşalar ve sâ'ir rü'esâ ile ba'de'l-meşvere ol gice sabâha dek metrisler hafriyle ba'zı mertebe istihkâmâta ibtidâr eylemişdir fakat düşmanı yalnız mukâbelelerinde bulunan Rusya asâkirinden ibâret zann idüb bir tarafdan dahi Nemçe asâkiri gelmek üzre oldığından gâfil olarak ale's-seher mîşe-zârdan hurûc ile Fokşan'a gelmek üzre bulunan Moskov asâkirini karşulayub ceng ider iken sol koldan dahi Nemçe asâkiri bağteten zuhûr itmekle süvârî asâkir-i İslâmiyye'nin bir fırkası İbrâ'îl tarafına firâr itmekle sâ'ire dahi sirâyet iderek süvârînin bakiyyesi ve piyâde askerin ekserîsi girü dönüb Boze Nehri'ni ubûr ile Bükreş ve sâ'ir mahallere müteferrik ve bir mikdâr piyâde-gân dahi evvelce davranub da firâr idemediklerinden Fokşan'da olan kilisalara duhûl ile muhârebeye mübâderet iderek nihâyet kimisi şehîd ve kimisi esîr olub kâffe-i mühimmât ve cebehâne ve eşyâ-yı sâ'ire düşmana terk olunmuşdur.

Vak'a-i mezkûreyi Nemçe jurnallerinde bu vechile tahrîr ider ki ber-minvâl-i sâbık Kalas vak'asından sonra Rusya asâkirinin girü çekilmesi üzerine Avusturya asâkiri dahi bulundukları mevki'lerde kalmışlar ise de mu'ahharen Avusturya Kumandanı Prens Koburg ordusunı birâz daha ilerü sevk itmegi münâsib görerek Haziran-ı frengînin altısında bulundığı mevki'den hareketle mukaddimetü'l-ceyş Parada nâm mahalle ve kendüsi Sigveten karyesine kadar varub şehr-i merkûmun evâ'ilinde bi'l-cümle Avusturya asâkiri Totrus nehrini mürûr ile ba'zı istihkâmât yapmışlar idi bu esnâda zuhûr iden Osmânlu süvârîsiyle aralıkda karagol muhârebeleri oldı Temmuz-ı frengînin evâ'ilinde beş altı bin kadar Osmânlu'nun Tuna'yı mürûr ile Fokşan'daki askerlerine mu'âvenet itmek üzre Fokşan'a geldikleri haber alınmağla Koburg dahi kâffe-i askerini Açut Ovası'na sevk itdi fakat Rusya asâkirinin kumandası Suvarof'a havâle olunalıdan berü Rusya ordusıyla Avusturya (**s.313**) ordusunun alâkaları kuvvet bularak her bir hareketlerini yek-dîgere bildirmege başladılar.

Temmuz-ı Frengî'nin yirmi birinde Fokşan'daki Osmânlu ordusı her gün ziyâdeleşmekde

1 Cüst-cû: Arayıp sorma, araştırma.
2 Mîşe-zâr: Meşelik, küçük koruluk.

olub Eflâk Begi Mavroyani'nin kumandasında olmak üzre yirmi hine bâliğ oldığı haber almmağla Rusya ve Avusturya ordularının birleşmesi lâzım geldi. Binâ'en-aleyh Temmuz'un yirmi sekizinde giceleyin Suvarof on tabur piyâde ve otuz top ve dokuz tabur süvârî ve bir takım Kazak atlusıyla serî'an Açut tarafından gelüb Avusturya ordusuna vâsıl oldılar Osmânlu ise otuz bin kadar olub Fokşan'da ve Putna Nehri sevâhilinde takım takım durırlar idi ve Fokşan mevki'ine dahi istihkâm virmişler idi asâkir-i müttefika Temmuz'un otuz birinde Fokşan'a doğrı hareket itmekde iken keşf ve mu'âyene zımnında Osmân Paşa üç bin güzîde süvârî ile Putna tarafında görinüb ve derhâl Putna Nehri'ni geçüb Kazak ve Rusya hidmetinde bulunan Arnavud askerleriyle cenge başladılar fakat Osmânlu'nun hücûmı gâyet şiddetli oldığından Kazak askeri avdete mecbûr olmağm girüden Rusya ve Nemçe süvârîleri bi'l-ittihâd mu'âvenete kıyâm ile mukâbele iderek Osmânlu süvârîsimi i'âde eylediler Osmân Paşa'nın ma'iyyetindeki süvârî böyle avdet ve firâr iderek nehri mürûr itdiklerinde anların inhizâmları nehrin öte tarafındaki dört bin kadar asâkir-i İslâmiyye'ye dahi sirâyet iderek bunlar dahi ordugâhlarını terk ile firâr itdiler çünki Siret ile Putna nehirlerinin mâbeynini otuz bin Osmânlu tutub bu mevki'i muhâfaza kaydında olmalarıyla Ağustos-ı frengînin birinde asâkir-i müttefika Putna nehrini mürûr itdikleri gibi bir takım Osmânlu zuhûr ile cenge şurû' eylediler ve ibtidâki hücûmları Avusturya ordusunun sağ cenâhına idi fakat pek çok top atılarak i'âde olunmalarıyla böyle top atarak Fokşan câddesinin sol tarafında vâki' ormana doğrı hareket birle ormanın ortasındaki yüksek tepelere çıkıldıkda Osmânlunun Fokşan pîşgâhındaki kuvvetinin mikdârı göründi sağ cenâhı yeniçeriden ibâret olarak ba'zı istihkâmât arkasında (Samuel) nâm manastırın önünde durırlar idi sol cenâhı süvârîden ibâret olub (Melikof) suyuna dek mümtedd olmuşlar idi Osmânlu ibtidâ ormandan geçen Rusya asâkirini görüb derhâl istihkâm ardından top atmağa başladıkları esnâda Koburg çalılıkdan çıkdığı gibi on iki tabur süvârî ile Osmânlu'ya hücûm itdi ve bu hücûmuna bir güzel mevki'den bir takım toplar ile mu'âvenet eyledi ve anınla bir vakitde Suvarof'un hücûmı dahi vâki' olmağla Osmânlu münhezim olub ancak iki yüz kadar yeniçeri kaçmak istemeyerek mezkûr manastıra girüb (**s.314**) muhârebeye başladılar Avusturya asâkiri manastıra hücûm ile kapusını açmak istediklerinde yeniçeriler bir derece mukâvemet itdiler ki hücûm taburının kumandanı olan Nemçe mîrâlâyı maktûl olarak hücûm kolı avdete mecbûr oldı ve def'a hücûm olundıysa da yine zafer-yâb olunamadı nihâyet top endâhtma şurû' olunub manastır içindeki cebehâne âteş almış iken yine yeniçeriler makâm-ı müdâfa'ada sebât itmeleriyle nihâyet zor ile kapu açılub bakiyye kalanları itlâf olunabildi ve yine dîger bir manastır dahi bulundı ki elli üç Osmânlu kapanub tahaffuz ve müdâfa'a kaydında bulunmuşlar lâkin Avusturyalu tarafından top hâzırlandığını görmeleriyle beyâz bayrak çekerek re'y istediklerinden emân virilüb teslîm oldılar deyü muharrer ve mastûrdur. Gelelim Ordu-yı Hümâyûnun ahvâline

Ordu-yı Hümâyûnun İbrâ'îl Tarafına Ubûrı

([1]203) senesi Şevvâl-i mükerremmin yirmi üçüncü ve Temmuz'un altıncı Cum'a güni Serdâr-ı Ekrem Hasan Paşa Ordu-yı Hümâyûn ile Ruscuk sahrâsından hareket idüb beşinci güni Silistre sahrâsına vusûl birle vakt ve hâle göre ne vechile hareket olunmak münâsib

olacağı müzâkere olunmakda iken mezkûr Fokşan bozgunlığı haber-i vahşet-eseri Ordu-yı Hümâyûna vârid olıcak serdâr-ı ekrem müte'ellim ve mükedder olarak hemân Mustafâ Paşa'ya ve ma'iyyetinde bulunub da başbuğluğını çekemeyerek icrâ-yı garaz ve nefsâniyyet kaydında bulunan paşalara ve sâ'ire bâdî-i kuvvet-i kalb olmak üzre üç bin süvârî bi'l-irsâl bulundukları mahalde sebât ve müteferrik olan asâkiri cem' ile â'dâdan ahz-ı intikâma gayret eylemeleri zımnında tahrîrât-ı aliyye gönderilmişdir.

Ba'dehu Zi'l-ka'de'nin on altıncı güni Ordu-yı Hümâyûn ile Silistre sahrâsından hareket olundığının dokuzuncı güni Maçin sahrâsına muvâsalat olundukda serdâr-ı ekremin bi'n-nefs Tuna'yı mürûr ile düşmandan ahz-ı intikâm olunması ve Yaş'da müctemi' olan â'dânın tard ve teb'îdiyle Boğdan'ın tasfiyyesi ve Tombasar taraflarının takviyyetiyle Bender Kal'ası'nın muhâfazası husûsâtına dâ'ir sâdır olmuş olan hatt-ı hümâyûn ile İsakcı ve Maçin ma'berlerinin[1] kangısmdan geçilmek ve ne kadar top ve cebehâne istishâb idilmek lâzım gelür gibi ba'zı mevâdd-ı mühimmeyi hâvî pusula kırâ'at olundukdan sonra serdâr-ı ekrem söze başlayub işte ben vezâreti ber-taraf eyledim şimdiye dek kimsenin tarafımıza hâtırı kalub bizden bir sûretle incinmiş ise fî-mâ-ba'd afv ve safh[2] mu'âmelesi idüb herkes hatırına gelanı Allâh rızâsiçün söylesün münâsib olanı dinlenür münâsib olmayanı niçün söylendi deyü söyleyene infi'âl olunmaz bu emr-i dîndir bunda ittifâk ve ittihâd lâzımdır (**s.315**) gönül birligiyle müzâkere olunarak muktezâ-yı vakt ve hâle göre ne vechile hareket lâzım gelür ise hârice çıkub bi'l-ittifâk ol gûne amel ve hareket olunsun deyü cümleye hitâb ve isticvâb eyledikde İbrâ'îl tarafından celb ile meclise idhâl olunmuş olan ihtiyârlar kendi menâf'i-i mahsûsaları mülâhazasıyla İbrâ'îl tarafına mürûr olunmasını tensîb ve ehl-i meşveret dahi bunı tasvîb itmeleriyle ve köpri inşâsına zamân müsâ'id olmamasıyla hemân tevkî'î bulunan Doğramacı-zâde Abdullâh Efendi nâzır nasb olunarak Livâ-yı Şerîf'le küttâb-ı aklâm ve sâ'ir rükûb ve nüzûle muktedir olmayan ashâb-ı ilel ve eskâm[3] Maçin'de terk ve tevkîf ile Ordu-yı Hümâyûn tahfîf[4] olundukdan sonra açıklar ile karşu tarafa güzâr olunmak ve Ordu-yı Hümâyûnda sagîr ve kebîr kırk yedi pâre top mevcûd olub seksana iblâğı lâzımeden oldığı topcıbaşı tarafından ifâde olunmağla noksânı İsmâ'îl tarafından celble ikmâl kılınmak üzre karâr virildi.

Ve İsmâ'îl cânibi ser'askeri olan Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın Kuban Hanı'yla muhâbere iderek Hantepesi'nde müctemi' olan â'dâ üzerine hareket itmesi ve selefi Vezîr Küçük Abdî Paşa'nm fî-mâ-ba'd ol havâlîde ikâmeti münâsib olmayacağından Ordu-yı Hümâyûn çarhacısı olmak üzre seyr-i serî' ile İsmâ'îl'den Ordu-yı Hümâyûna gelmesi ve Eflâk voyvodası Fokşan'a doğrı giderek ve ol tarafda bulunan paşalar ile muhâbere iderek âheng-i harb ve ceng eylemesi dahi meclis-i mezkûrda karâr-gîr olmağla taraf taraf evâmir-i aliyye neşr olundı.

Meclis-i mezkûr karârı üzre Zi'l-hicceti'ş-şerîfenin beşinci güni fevc fevc asâkir-i İslâmiyye açıklar ile İbrâ'îl tarafına geçmege başlayub tavâ'if-i askeriyyenin arkası alındıkdan sonra İsmâ'îl muhâfazasında bulunub bu def'a Ordu-yı Hümâyûna da'vet olunan

1 Ma'ber: Geçit, geçilecek yer, köprü, kemer.
2 Safh: Yüz çevirme. Affetme, suç bağışlama.
3 Eskâm: Hastalıklar, illetler, dertler, emraz.
4 Tahfîf: Hafifletmeye ait, hafifletme ile ilgili.

Çora-zâde Ahmed Paşa'ya Livâ-yı Şerîf kâ'immakâmlığı tevcîh ve berü tarafda tevkîf birle mâh-ı merkûmun sekizinci güni serdâr-ı ekrem dahi Tuna'yı geçerek İbrâ'îl muhâzâtında vâki' Kral Tepesi'nde nasb olunan otağına dâhil oldukda Fokşan Muhârebesi'nde bulunub bu kerre Ordu-yı Hümâyûna celb olunan mîr-i mîrân-ı kirâmdan Kürd Osmân Paşa'ya bir mikdâr atiyye ile sol kol ser-gerdeligi ve Kuğu-zâde Süleymân Ağa'ya mîr-i mîrânlık ile sağ kol ser-gerdeligi tevcîh olundı.

El-hâsıl Fokşan vak'asının intikâmını almak üzre esbâb-ı lâzımeye teşebbüs kılındı. Ba'dehu serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûn ile Tuna Nehri'ni ubûr ile İbrâ'îl sahrâsında çend rûz hayme-nişîn-i ikâmet oldığı esnâda tavâ'if-i askeriyyeye hitâben Sultân Selîmü'l-bâl Hazretleri tarafından ba'zı vesâyâ-yı seniyyeyi hâvî ısdâr ile serdâr-ı ekreme (**s.316**) irsâl buyurulmuş olan nutk-ı hümâyûn Ordu-yı Hümâyûnda alâ-mele'i'n-nâs okundı ve nüsah-ı kesîresi ihrâc ile her tarafa neşr oldı. Sûreti zîrde (ى) işâretiyle îrâd olunur.

Bu nutk-ı pâdişâhî İbrâ'îl sahrâsında i'lân ve işâ'a ile asâkir-i İslâmiyye'nin ırk-ı hamiyyet ve şecâ'atleri tehyic[1] olundukdan sonra erkân-ı Ordu-yı Hümâyûn ve İbrâ'îl Muhâfızı Vezîr Mahmûd Paşa ve Tepedelenli Alî Paşa-zâde Ahmed Muhtâr Paşa huzûr-ı serdâr-ı ekremîde hâzır oldukları hâlde bundan sonra ne vechile hareket olunacağına dâ'ir akd olunan meclis-i meşveretde yeniçeriler Devlet-i Aliyye'nin piyâde askeri olub cengde hayvâna binmemeleri nizâm-ı kadîmleri iktizâsından iken bir müddetden berü bu kânûna ri'âyet olunmamasıyla yeniçerilerin ekserî birer hayvân tedârükiyle süvârî olub bu sûretde ise metris muhâfazasına bakmayub hemân firâr idegeldiklerinden başka böyle cündîlikde mahâreti olmayan kimselerin süvârî içinde bulunması inhizâma sebeb olageldiginden kânûn-ı kadîmleri üzre cümlesi piyâde olmak ve cümlenin â'dâ-yı dînden yüz çevirmemelari içün ahd ve mîsâk olunmak sûretleri der-miyân olundukda yeniçeri süvârîleri piyâde olmak lâzımeden ve kânûn-ı kadîmleri iktizâsından ise de kâffesinin piyâde olması teklîfinden ziyâde kîl ü kâl tekevvün idecegi vâhimesiyle buna cesâret olunamayub fakat mümkün mertebe piyâde olmaları husûsuna gayret olunmak üzre Ağa Paşa ta'ahhüd eyledi ammâ tahlîf-i askerî husûsundan herkes memnûn olub sünnet-i seniyye üzre ilerüde îcâbı icrâ olunmak üzre karâr virildi.

Ba'dehu İbrâ'îl sahrâsından hareketle Boze Suyı[2] kenârında vâki' Lanka sahrâsına muvâsalat olundığı gün ki ([1]203) senesi Zi'l-hiccesi'nin yirmi birinci ve Eylül'ün ibtidâsı Cum'airtesi güni idi Fokşan kasabasına muhâzî[3] olan Boze kasabasında dört beş yüz kadar süvârî ile ikâmet üzre bulunan Kemânkeş Mustafâ Paşa tarafından iki nefer Nemçelü esîr gönderilmekle lede'l-istintâk Fokşan'da Nemçe ve Fokşan ile Yaş kasabası arasında cârî[4] Siret Nehri'nin Yaş kasabasından tarafa sekiz on sâ'atlik mesâfede kâ'in Perlat kasabasında Rusya asâkiri oldığına dâ'ir virdikleri haberi etrâfdan alınan ihbâr-ı sâ'ire dahi mü'eyyed olmağla hemân Boze Suyı üzerine köpri inşâ olunub tarafeyne istihkâm virildikden sonra Zi'l-hicce'nin yirmi dördünci Salı güni cümle yüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve Ordu-yı Hümâyûn kadısı ve ocaklar ağaları ve sâ'ir ricâl-i devlet ve İbrâ'îl ağaları hayme-i serdâr-ı ekremîye

1 Tehyîc: Heyecanlandırma, coşturma.
2 Boze suyı: Buzau Nehri, Romanya.
3 Muhâzî: Birbirinin karşısında ve bir hizada bulunan.
4 Cârî: Akan, akıcı.

da'vet olunub herkes yerlü yerine ku'ûd eyledikden sonra ber-vech-i muharrer karâr-gîr olan usûl-i tahlîfiyye icrâsma mübâşeret ve sünnet-i seniyye-i nebeviyyeye ittibâ'an icrâ-yı emr-i bey'at olunmuşdur. Şöyle ki: Emr-i cihâdda sabr ve sebâtın fezâ'iline ve sebâtsızlığın rezâ'iline dâ'ir (**s.317**) kaleme alınmış olan bir kıt'a kâğıd cümle muvâcehesinde kırâ'at olundukdan sonra serdâr-ı ekrem hazretleri keyfiyyeti Fındıklı Târîhi'nde mezkûr oldığı üzre Dâvud alâ-nebiyyinâ ve aleyhi selâm el-vedûd Hazretleri'ne mensûb olan seyf ile kelâm-ı kadîmi der-pîş buyurub (le-kad radiyallâhü ani'l-mü'minîne iz-yubâyi'ûneke tahte'ş-şecerati)[1] âyet-i kerîmesinin mazmûn-ı münîfi herkese tefhîm olundığı akîbinde olunan du'âda ağlamadık kimse kalmayub hitâmında herkes birbirini müsâbakat birle serdâr-ı ekrem hazretlerine mübâya'a ve musâfaha iderek düşmandan dönmeyeceklerine ahd ve mîsâk itdiklerinden sonra müşâvereye girişilüb haylî mübâhaseler cereyân iderek nihâyet Fokşan muhâzâtına[2] varıldıkda ol tarafda vâki' kenârıyla düşman üzerine yürünmege karâr virilmekle İbrâ'îl ağalarının tensîbi üzre Muhâfız Mahmûd Paşa cisrin muhâfazasına ve girüden gelecek zahâ'irin Ordu-yı Hümâyûna nakl ve îsâline me'mûr kılınub hemân ilerüye sevk-i sipâh olunmuşdur.

Vekâyi'-i Sene 1204

Ber-vech-i meşrûh (Boze) Suyı üzerine köpri inşâ olunub usûl-i tahlîfiyye icrâsından sonra Zi'l-hicce'nin yirmi altıncı güni asâkir-i İslâmiyye nehr-i merkûmı mürûr ile kenâr-ı nehrde vâki' Dubica sahrâsına ve ferdâsı Rimnik[3] kasabasına dört sâ'at mesâfede olan Rimnik Suyı kenârına vâsıl olub mahall-i merkûm ise Fokşan'a dört beş sâ'at mesafelik yer oldığından bir gün orada ikâmet olunarak tecessüs-i ahvâl-i â'dâ zımnında Çarhacı Abdî Paşa ve sağ ve sol kol ser-gerdeleri paşalar birer mikdâr süvârî ile ilerü gönderilüb Fokşan'a karîb gitdiklerinde beş yüz kadar düşman süvârîsine tesâdüf birle cenge mübâşeret ve haylî kelle ve dil aldıkdan sonra avdet itmişlerdir. Ancak ol gün gâyet şiddetli bir yağmur yağub Rimnik suyı ise fi'l-asl cüz'î bârân[4] ile tuğyân[5] idegeldiginden derhâl mızrak boyı derinlik peydâ itmekle asâkir-i İslâmiyye berü tarafa geçemeyüb vak'a-i mezkûreyi Abdî Paşa suyun öte tarafından bülend-âvâz ile takrîr ve ifâde eylemişdir.

Nehr-i merkûmun tuğyânı bu vechile Ordu-yı Hümâyûnı ikiye bölmüş ise de bi-mennihî Te'âlâ gurre-i Muharrem'de nehr-i merkûm azalarak hey'et-i asliyyesine avdet eyledigi gibi asâkirin kâffesi öte tarafa imrâr olundukdan sonra çünki â'dânın karîb mahallerde oldığı bi'l-müşâhede ma'lûm ve mütehakkık oldığından üzerlerine ne vechile hücûm olunmak ve ne mahalde metris alınmak lâzım gelecegine dâ'ir meclis-i meşveret akd olundukda Rimnik Nehri'ne dört sâ'at bu'dı olan Reınne Nehri'nin Fokşan tarafında düşman orduları olub bir gün evvel (**s.318**) Abdî Paşa nehr-i mezkûrı mürûr ile bir â'lâ metris mahalli tasmîm

1 "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur." Fetih sûresi 18. âyeten bir kısım.
2 Muhâzât: Aynı hizada bulunma, karşı durma, karşı olma.
3 Rimnik: Rîmnicu Sarat. Râmnicu Sarat, Romanya.
4 Cüz'î bârân: Biraz, pek az yağmur.
5 Tuğyân: Azgınlık, taşkınlık, coşkunluk.

itmiş olmağla orada veyâhûd doğrı Boze Nehri karşusunda dört sâ'at mesâfede dağ eteği kenârında vâki' yine Remne Suyu'na karîb (Terkakol) nâm mahalde metris alınmasına dâ'ir haylî mübâhaseler cereyânından sonra nihâyet Çarhacı Abdî Paşa gice sabâha karşu varub ve ol havâlîyi keşf ve mu'âyene idüb düşmandan hâlî ve istihkâma kâbil buldığı mahalde istikrâr ve yeniçeriler erkenden varub da metris almaları içün hemân Ağa Paşa'ya ihbâr eylemek ve Abdî Paşa'dan haber gelmedikce yeniçeriler yerlerinden hareket itmemek üzre karâr virilmekle Çarhacı Paşa Muharrem'in ikinci ve Eylül'ün on sekizinci Salı gicesi sabahleyin sâ'at sekizde Ordu-yı Hümâyûn ma'iyyetinde olan süvârîyi istishâb ve hareketle zikr olunan mahallere takarrübünde ol havâlî â'dâ tarafından zabt olundığını görüb Ordu-yı Hümâyûna ihbâr sadedinde iken Kemânkeş Mustafâ Paşa Fokşan câddesiyle gâfilen Ordu-yı Hümâyûna gelür iken üzerine düşman hücûm itmekle muhârebeye girişmiş oldığını Çarhacı Paşa fehm[1] eyledikde hemân imdâd ve i'âne kasdıyla levend cengi misillü bilâ-terettüb düşman üzerine hücûm ile cenge girişüb mahall-i muhârebe ile yeniçerilerin iki günden berü Rimnik kenârında metris hafr iderek istihkâm virmiş oldukları mahallin mâbeyni ise bir sahrâ-yı müsteviye[2] oldığı hâlde birbirine karîb olmağla top ve tüfenk sadâsı yeniçerilerin mesmû'ı olıcak urûk-ı gayret ve hamiyyetleri hareket idüb Çarhacı Paşa'dan haber vürûdına intizâr itmeksizin hemân ale'l-acele metrislerinden hurûc ile mahall-i muhârebeye bir buçuk sâ'at kala sahrâ-yı mezkûrenin vasatında metris hafrına şurû' eyledikleri hilâlde Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın ahz itmiş oldığı iki esîri yeniçerilerin önünden imrâr ile serdâr-ı ekreme takdîm itdiklerini gören askerî tâ'ifesi düşman bozulmuş âvâzesiyle ilerüye hareket idüb merâsim-i hazm ve ihtiyâtı bi'l-külliyye ferâmûş[3] itmişler idi.

Bu vech üzre iki üç sâ'at kadar uzakdan uzağa top muhârebesi olundığı esnâda Suvarof nâm Rusya cenerali ibtidâ Kemânkeş Mustafâ Paşa üzerine hücûm ile anı bozdukdan sonra Çarhacı Paşa üzerine hücûm eyledi ki Ordu-yı Hümâyûnun mevcûdı olan süvârî askeri anın ma'iyyetimde idi. Bu hilâlde serdâr-ı ekrem dahi bir mikdâr süvârî ile haymelerinden çıkub ilerüye hareket itmesiyle kethüdâ ve defterdâr ve re'îs ve sâ'ir efendiler onar beşer etbâ'larıyla ana pey-rev oldılar. Fakat serdâr-ı ekrem Rimnik Nehri'ni mürûr eyledigi ânda ma'iyyetindeki asâkir dahi mahall-i (**s.319**) muhârebeye şitâbân olub gitmeleriyle yanında beş on nefer etbâ'ı kalub anlarla yeniçerilerin metris hafr eyledikleri mahalle gelüb Ağa Paşa ile mülâkât itdiginden metrisler nâ-tamâm olmağla itmâmına ikdâm olunmuş ise de mevcûd olan yeniçeri zümresinin ekserî hilâf-ı kânûn olarak birer hayvân tedârükiyle süvârî olub dahi bu kerre mahall-i muhârebeye revân olduklarına mebnî metrislerin itmâmına degil muhâfazasına kâfi piyâde olmadığından serdâr-ı ekrem telâşa düşüb bu esnâda ise Çarhacı Paşa ma'iyyetinde olan kâffe-i süvârî ağır ağır girülemege başlamış oldığını â'dâ göricek hemân süvârî üzerine top ve humbara yağdırmağa başlayub kendü süvârîsini dahi metrislerin sol tarafına doğrı dolaşdırmağa ve sahrâda üçer beşer geşt ü güzâr iden etbâ' makûleleri üzerlerine top ve humbara mübâşeret itmesiyle asâkir-i İslâmiyye münhezim ve perîşân olarak avdet itdiklerinde piyâdeler metrisler içinde sebât ve istikrâr ve süvârîler dahi kartal kanadı gibi metrisgâhın iki tarafına çekilüb îcâb-ı hâle intizâr eylemeleri lâzımeden

1 Fehm: Anlama, anlayış.
2 Sahrâ-yı müsteviye: Düz alan, düzlük.
3 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkma.

oldığına mebnî serdâr-ı ekrem bire meded deyü esbine süvâr olarak süvârîyi ircâ' ile metrislerin arkasına almağa sa'y ider iken süvârî ile serdâr-ı ekremin miyânesine düşman taburları hücûm itmekle serdâr-ı ekremin üzerinden aşub metrislere giden top dânelerinden metrislerdeki piyadeler dahi vehm ve havfa düşerek metrisleri terkle süvârîye pey-rev olub gitdiklerinde serdâr-ı ekrem ve sâ'ir rü'esâ tarafından akdemce itdikleri yemîn ve peymânları ihtâr olunarak i'âdelerine çalışılmış ise de seyl gibi akub giden askere sedd-i râh-ı mümâna'at olmak kâbil olmayub tavâ'if-i askeriyye pîş ve pesde buldukları emvâl ve eşyâ-yı nâsı nehb ve gâret iderek Boze Suyu'na doğrı avdet ve firâr itdiklerinden serdâr-ı ekrem âh u enîn iderek avdete mecbûr olub fakat dâ'ireleri halkıyla zabtı mümkün olan bir mikdâr süvârîyi bi'l-istishâb piyâdeyi koruyarak Rimnik Nehri'ni geçürdür iken yaya köprisi şikest olmağla ve ol mahalde bırağılan cebehâne arabaları dahi bir tarafdan âteş almağla asâkirden birazı garîk ve birazı harîk olarak her ne hâl ise berü tarafa imrâr olunduklarında anlar dahi Ordu-yı Hümâyûnda buldukları emvâl ve eşyâyı yağma iderek müteferrik olduklarından serdâr-ı ekrem piyâdenin arkasını aldıkdan sonra ikindi üsti Rimnik Nehri'ni mürûr ve bir buçuk sâ'at berüde olan haymesine nüzûl ile bir mikdâr ikâmet itdikden sonra cümle ile bükâ iderek süvâr olub Muharrem'im üçünci gicesi ki âfitâbın[1] burc-ı mîzâna nakl itdigi Çehârşenbe gicesi idi sâ'at beşde iken Boze Suyı kenârına vâsıl olarak sabâha muntazır oldılar.

(**s.320**) Ferdâsı nehr-i mezkûr kenârında müctemi' olan sunûf-ı asâkir iki üç mahalden geçidler bulub geçerler iken arkadan â'dâ ta'kîb ider havfıyla telâş itmeleriyle miceleri nehr-i mezkûrda gark ve telef olub bunlardan birisi dahi Re'îsü'l-küttâb Hayrî Efendi'dir. Bu hâl üzre ahşama kadar ale'l-umûm güzâr ile İbrâ'îl pîşgâhında karâr olundukda bi'l-cümle vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ricâl ve ocaklu hayme-i sadr-ı â'zamîde hâzır oldukları hâlde keyfiyyet-i vâkı'ayı mübeyyin bir kıt'a mahzar tahrîr ve cümle tarafından temhîr olunarak der-akab Dersa'âdet'e tesyîr olundı. Fakat bu vak'a-i fecî'ayı re'yü'l-ayn[2] müşâhede iden havâss-ı ricâlden biri Dersa'âdet'e varub da rü'esâ-yı askerde taksîrât[3] olmadığını beyân itmesi tensîb oldığına mebnî Ordu-yı Hümâyûnda bi'l-fi'l çavuşbaşı bulunan Genc Osmân Ağa dahi Dersa'âdet'e i'zâm olunmuşdur. Ve ber-minvâl-i muharrer Hayrî Efendi'nin gark olması hasebiyle riyâset münhal olmağın hemân Muharrem'in dördünci Pencşenbe güni Dîvân-ı Hümâyûn begligcisi olan Seyyid Abdullâh Birrî Efendi re'îsü'l-küttâb olmuşdur.

(Bozeu) ber-vech-i sâbık Eflâk'da bir kasaba ismi olub yanında cereyân iden çaya dahi Bozeu Suyı dinilür ancak elsine-i nâsda Boze Suyı deyü mezkûr oldığı gibi vak'a-i mezkûre dahi Boze bozgunı deyü meşhûr olub târîhlerde dahi bu vechile galat olarak muharrerdir.

Bu vak'ada müctemi' olan asâkir-i İslâmiyye'yi Enverî Efendi â'dâya nisbetle ekall-i kalîl olmak üzre tahrîr ider Edîb Târîhi'nde dahi Ordu-yı Hümâyûnda yüz elli binden mütecâviz asker cem' olub zâhiren bir sebeb-i kavî diyecek ârıza vukû' bulmamış iken hîn-i mülâkât-ı düşmanda yarım sâ'at mikdârı çarha cengi olunur iken hemân cümlesi bir uğûrdan perâkende ve perîşân olub münhezimen avdet ve firâr ve men'-i zâbitân bir dürlü kâr-ger

1 Âfitâb: Güneş.
2 Re'yü'l-ayn: Kendi gözüyle görerek.
3 Taksîrât: Kusurlar, suçlar. Alın yazısı.

olmayub nice bin bî-âr ve gayret Boze Nehri'nde gavta-har-ı[1] lücce-i[2] fenâ ve garîk-i bahr-i kazâ olduklarından sonra nehrin berü cânibinde dahi durmayub târ-mâr oldukları haber-i vahşet-eseri Muharrem'in on üçünci güni Dersa'âdet'e vâsıl ve istimâ' iden ibâdullâha hayret ve istiğrâb ile endûh ve elem hâsıl oldı (zâlike takdîrü'l-azîzi'l-alîm)[3] deyü muharrerdir.

Hâlbuki ol vakit Ordu-yı Hümâyûnda ne kadar asker oldığı ber-vech-i sıhhat Devlet-i Aliyye'nin bile ma'lûmı degil idi. Zîrâ bir mahalle müretteb ve me'mûr olan askerin nısfı mahall-i me'mûriyyete varamaz idi ve bir ser-gerdenin ma'iyyetinde beş yüz nefer mevcûd iken iki kat ta'yînât almak içün bin veyâhûd daha ziyâde deyü haber virir idi ve ba'zı rivâyâta nazaran ol vakit Ordu-yı Hümâyûnda yüz bine karîb asker tecemmu' eylemiş diniliyor ise de meydân-ı (**s.321**) harbde ibrâz-ı liyâkat iden süvârî askeri kalîl olarak sâ'ir galabalık bir işe yaramamışdır. Fakat ol vakit Ordu-yı Hümâyûndan rikâb-ı hümâyûna medâr-ı i'tizâr olmak üzre düşmanın kesret ve kuvvetinden bahs olunmuş olub Enverî Efendi dahi Ordu-yı Hümâyûnda vak'a-nüvîs bulunmağla Ordu-yı Hümâyûn ricâlinin ifâdelerine muvâfık olarak bu hezîmetin sebebi asâkir-i İslâmiyyenin â'dâya nisbetle kılleti olmak üzre tahrîr itmişdir.

Edîb Efendi dahi ol vakit Dersa'âdet'de vak'a-nüvîs vekîli bulunarak vâkı'anın keyfiyyet ve hakîkatinden bî-haber olub ol vakit ise yeniçerilerden erkân-ı Saltanat-ı Seniyye müteneffir olarak dâ'imâ asâkir-i nizâmiye tertibi emelinde bulunmalarıyla ve hakîkat-i hâlde bu inhizâmın sebebi askerin nizâmsızlığından ibâret olmasıyla Edîb Efendi dahi askerîyi bütün bütün suçlı göstermek içün ziyâdece mübâlağa itmişdir yohsa vak'a-i mezkûrede yüz elli bin degil yüz bin kadar bile asker mevcûd olmamak gerekdir. Ve Edîb Efendi'nin didigi gibi asâkir-i İslâmiyye'nin inhizâmı yarım sâ'at zarfmda vukû' bulmayub belki Enverî Efendi'nin tahrîri vechile Çarhacı Abdî Paşa'nın cenge mübâşereti sabahleyin olub asâkirin münhezimen avdetlerinde ise sâ'at altı buçuğa varmış oldığından muhârebe-i merkûme yarım gün kadar sürmüş dimek olub Ordu-yı Hümâyûnun râbıtasızlığından kat'-ı nazarla böyle min-gayri reviyyeten[4] bilâ-tertîb mübâşeret olunan muhârebede sûret-i inhizâm görülmek umûr-ı tabî'iyyeden olarak buna başka bir sebeb ve ârıza aramak lâzım gelmez ve asâkir-i İslâmiyye'nin bu hâlde bu kadarcık sebâtları dahi eser-i gayret ve hamiyyet olarak ber-minvâl-i sâbık itdikleri ahd ve mîsâkın semeresidir dinilebilür.

Vak'a-i mezkûre Nemçe jurnallerinde bu vechile muharrerdir ki Fokşan vak'asından sonra Avusturya Kumandanı Prens Koburg ilerülemek istedi ise de bu kerre Rusyalular aslâ hareket itmek istemediklerinden o dahi Fokşan havâlîsinde istikrâra mecbûr oldı. Ağustos-ı frengînin evâhirinde sadr-ı â'zam asâkir-i İslâmiyye'nin bir takımını Tuna'dan imrâr ile İsmâ'îl'e irsâl eyledi Prens Potemkin dahi Boğdan toprağında mevcûd olan yirmi bin kadar Rusya asâkirine mu'âvenet zımnında otuz bin kadar asâkir ile ilerüleyüb Kişmev'e kadar gelmiş idi. Bu esnâda bir mikdâr Osmânlu Rimnik'den mürûr itmekle ol tarafa giden Nemçe asâkiriyle bir karagol muhârebesi itmişlerdir. Eylül-i frengînin evâsıtında sadr-ı â'zam elli bin asker ile Tuna'dan geçüb İbrâ'îl'de istikrâr eyledigi haberi Koburg'a vâsıl olıcak Rusya Cenerali Suvarof'a haber gönderüb tekrâr birleşmelerini teklîf itdi ve ordugâhını muhâfaza

1 Gavta-har: Batan, dalan.
2 Lücce: Engin su. Kalabalık, güruh.
3 "İşte bu, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir." Yâsîn sûresi 38. âyetten bir kısım.
4 Reviyyet: İyice tartıp biçerek etraflıca düşünme.

içün ordusunda mevcûd olan arabaları (**s.322**) cem'le kal'a şeklinde bir siper yapub muhâfazasına bir mikdâr asker ile bir mikdâr top bırakdıkdan sonra birâz ilerüleyüb Fokşan'dan Rimnik'e ve Martinisti'ye[1] giden iki yol arasında mevki' tutdı ve keşf ve mu'âyene zımnında Remne Suyı'na doğrı bir mikdâr süvârî gönderdigi esnâda bir mikdâr Osmânlu süvârîsi dahi Remne'yi mürûr eylemiş olmalarıyla birbirine tesâdüflerinde tarafeynden bir haylî toplar atılarak bir şiddetli karagol muhârebesi vukû' buldı ba'dehu Osmânlu Remne'yi mürûr ve avdet eyledi Eylül-i frengînin yirmisinde Remne'nin öte tarafındaki tepeler üzerinde Osmânlu bir ordu kurmakda oldığını ilerüde bulunan Arnavud askerleri görüb haber virdiler ve sadr-ı â'zamın kuvveti yüz bine bâliğ oldığı haber almub Avusturya ordusı ise on altı bin dokuz yüz altmış neferden ibâret olarak altı bin bu kadarı süvârî idi binâ'en-aleyh böyle kuvve-i kalîle ile bir şey yapamayacağını cezm eylediginden ihtiyât-kârâne hareket lâzım gelmegin Koburg ol mevki'den ric'at ve Milkof Nehri'ni mürûr ile Fokşan'a karîb bir mahalde istikrâr eyledi. Eylül'ün yirmi birinci güni sabâhleyin Suvarof yedi bin kadar Rusya asâkiriyle gelüb hemân Koburg ile müzâkereye başladılar hîn-i müzâkerede sadr-ı â'zamın tutdığı mevki' kâ'ide-i harbiyyeye muvâfık idügi tebeyyün eyledi zîrâ Osmânlunun en â'lâ askeri süvârî olub mevki'-i mezkûr dahi süvârî i'mâline müsâ'id bir sahrâ oldığı hâlde bir tarafdan Fokşan'a ve bir tarafdan Rimnik'e hücûm idebilürler idi ve arkalarında Rimnik Suyı ve önlerinde bir tarafdan Remne Suyı ve bir tarafdan Putne ve Siret nehirleri arasındaki bataklıklar olarak üzerlerine hücûm olunacak olsa be-her-hâl önlerinden hücûm olunmak lâzım gelür idi. Ve avdetleri lâzım gelse Martinisti tarafında bir köpri yapub köpri başına dahi istihkâm virmişler idi. Mevki'leri böyle â'lâ oldığı hâlde askerleri dahi ziyâde olub Avusturya ve Rusya orduları anlara nisbetle ekall-i kalîl oldığından Prens Koburg Osmânlu üzerine hücûmı münâsib görmedi. Fakat ilerüye hareket olunmayub da bi'l-akis girüye çekilmek lâzım gelür ise Osmânluya cür'et gelerek ilerüye hareket ideceklerinden nâ-çâr muhârebeler vukû'ı der-kâr oldığına nazaran bu def'a muhârebeden ictinâb itmek pek çok muhârebeleri da'vet dimek olur deyü Ceneral Suvarof be-her-hâl muhârebe olunmak tarafında bulunmağla Ceneral Koburg bâri hiç olmaz ise ordularımıza istihkâm virelim dimiş ise de Suvarof bunı dahi kabûl itmedi. Zîrâ bize nisbetle Osmânlunun kuvveti pek ziyâde oldığından istihkâm yapsak da her tarafımızı ihâta[2] eylediklerinden ya muhârebe veyâhûd teslîm-i (**s.323**) silâh itmege mecbûr oluruz ben muhârebeden başka çâre görmüyorum kaldi ki böyle az kuvvetle gâlib gelür isek büyük iftihârı mûcib olur ve eger mağlûb olur isek düşmana mûcib-i iftihâr olamaz didi ve en muhâtaralu[3] olan sağ cenâhda ya'nî Osmânlunun sol cenâhı karşusunda bulunmak istedi. Koburg dahi Suvarof'un re'yini kabûl idüb iki ordu ilerüye harekete karâr virdiler ve Suvarof ordusuna Avusturya askerinden dört tabur süvârî zamm ve ilhâk olundı Eylül-i frengînin yirmi ikisinde gice Remne Suyı üzerine köpri kurılub sabâhleyin mürûr olunarak ve ber-vech-i mukâvele Suvarof sağ cenâhında bulunarak Koburg (Karingo Milor) tarafına ve Suvarof (Tirgo Kokoli) tarafına hücûm itmek niyyetiyle hareket itdiler hîn-i tulû'-i şemsde Rusya asâkirinin hareketine Osmânlular vâkıf oldukları gibi ağırlığı Rimnik tarafına imrâr

1 Martinisti: Mărtineşti (Martinestji), Romanya.
2 İhâta: Bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafı çevrilme, kuşatılma, sarılma.
3 Muhâtara: Tehlike; zarar, ziyan, korku.

idüb beş top ile Suvarof'un önüne çıkdılar ve Osmânlunun tutdığı mevki‘ pek â‘lâ idi zîrâ yanlarında bulunan Kıyata Ormanı kendülerine nokta-i istinâd olub öte tarafında dahi pek derin bir vâdi olmağla Rusyalular ol vâdiyi bin belâ ile geçüb öte tarafa vâsıl oldukları gibi üzerlerine beş altı bin kadar Osmânlu hücûm itdikde Rusyalular pek güzel mukâvemet itdiyse de Osmânlunun dahi hücûmı pek şiddetlü oldığından Rusyalular dahi sıkılmışlar idi fakat girüde kalan sekiz tabur süvârîleri sür‘atle yetişüb i‘âne itmeleriyle Osmânlu bozılub Kıyata Ormanı'ndaki ordularına avdet itdiler. Bu sûretle Suvarof ordusı ilerüleyüb bu hâlde sadr-ı â‘zam bir tepe üzerinde bulunarak nezâret ider idi bu esnâda Avusturya ordusı dahi ilerüleyüb ancak iki müttefik ordular beyninde üç bin adım kadar fâsıla oldığından sadr-ı â‘zam umûr-ı askeriyyeye âşinâ bir âdem olmağla za‘flarını istidlâl iderek Suvarof'un sol cenâhına külliyyetlü askeri hücûm itdirdi ise de top ateşiyle def‘ olundı ba‘dehu Martinisti tarafından başka asker celbiyle yine ol cenâha hücûm itdirdi ise de ol vakte kadar Avusturya ordusundan ol cenâha mu‘âvenet olmak üzre bir mikdâr asker ile on altı kıt‘a top ifrâz ve tahrîk olunub ve Prens Koburg Suvarof ordusunun muhâtara hâlinde oldığını göricek anlarm arkasından dîger bir fırka-i mu‘âvime dahi gönderüb bir tarafdan anların topları işlemekde ve bir tarafdan dahi Suvarof ordusı ilerülemekde oldığından hücûm iden Osmânlı süvârîsi iki ateş arasında kalarak ric‘ate mecbûr oldılar Suvarof dahi Kıyata Ormanı'ndan mürûr ile ol süvârîyi tâ Bokse'ye kadar kaçırdı (**s.324**) ve bu esnâda Koburg dahi ilerülemiş oldığından iki müttefik ordular arasında fâsıla kalmayub yek-dîgere muttasıl oldukları hâlde ol orman kenârında Osmânlunun nâ-tamâm olan istihkâmlarına doğrı hareket itdiklerinde nısf-ı nehâr[1] olmuş idi. Ve ol istihkâmda bir vezîr kumandasıyla kırk bin kadar yeniçeri olub fakat yerleri gâyet dar oldığından istihkâm arkasında ve istihkâm önündüki çukur içinde kımıldanamazlar idi ve iki tarafda dahi külliyyetlü süvârî dolaşur idi ve istihkâm ardında yirmi sekiz topları olub asâkir-i müttefika üzerine âteş itmege ve en ziyâde ilerüye sokulmuş olan bir fırka Avusturya askeri üzerine bir fırka Osmânlu hücûm idüb bu hücûmlarına kuvvet virmek içün Bokse tarafından top atmağa başladılar ve bu def‘a pek şiddetlü muhârebe vukû‘a gelüb Osmânlular altı def‘a kerr ü fer[2] ile tecdîd-i hücûm itdiler ise de gerek Avusturya ve gerek Rusya askerleri kal‘a olarak sevk olunmuş olduklarından ve Koburg harbin şiddetini göricek girüden asâkir-i mu‘âvineyi sevk eyledigmden sekizinci hücûmdan sonra Osmânlu firara başlamağa âteş-i harb bir pârça teskîn olunub ba‘dehu iki kumandan bundan sonra ne yapılmak lâzım gelecegine dâ’ir birbiriyle muhâbere itdiler ve bir müddet sonra iki ordu bilâ-fâsıla hareket iderek sâlifü'z-zikr orman istihkâmına bin iki yüz hatve[3] kadar takarrüb itdiklerinde iki ordu asâkiri on altı kal‘a olub arkalarında süvârî dahi bölük bölük durdukları hâlde yüzden ziyâde toplar ile istihkâm üzerine âteş olunmağa başlanub Osmânlular dahi makâm-ı müdâfa‘ada bulundılar ise de topları az oldukdan başka pek fenâ işliyor idi bu hâlde piyâdelerin arkasından süvârî birden bire ilerüye çıkub istihkâm üzerine hücûm itdiklerinde çünki yemîçeriler ye’s hâline gelmeleriyle toplarına sarılarak mukâvemet eylediklerinden işte orada hûnrîzâne[4] bir mukâtele vukû‘a geldi fakat piyâdeleri dahi ilerüliyerek süngüleriyle itmâm-ı kâr eylediler bu vakte dek sadr-ı â‘zam asâkir-i İslâmiyye'nin

1 Nısf-ı nehâr: Gece yarısı.
2 Kerr ü fer: Savaşta, bir aralık geriledikten veya geriler gibi göründükten sonra tekrar saldırma.
3 Hatve: Adım.
4 Hûnrîzâne: Kan dökücülükle, zalimce, insafsızca.

sol tarafında bir yüksek tepe üzerinde durub bu kerre ibtidâ anın firârıyla sâ’iri dahi firara yüz tutarak Martinisti'den mürûr ile İbrâ’îl'e doğrı gitdiler asâkir-i müttefika dahi yağmaya bakmayub hemân firârîleri ta‘kîb ile meşgûl olarak Rusyalular tâ Martinisti'deki köpri başına dek gitdiler oraya kadar yollar üzerinde ba‘zı eşyâ bulundı ise de Osmânlunun keyfiyyet ve derece-i inhizâm ve mağlûbiyyeti orada pek bellü oldı ki birkaç bin araba ağırlıkları ve top ve humbara ve mühimmât arabaları ve deve ve hayvânât-ı sâ’irelerinin Rimnik Çayı içinde biriküb suyun cereyânına mâni‘ olmuş idi ve mebde’-i harbden tâ Martinisti'ye dek beş bin kadar cenâzeleri bulunub ammâ (**s.325**) esîr pek az alınabildi ve altı havan ve yedi büyük ve altmış dört küçük top alındı asâkir-i müttefikanın vefeyâtı dahi altı yüze bâliğ idi. Bu galebe nâdir vukû‘ bulur mevâddaudır zîrâ Osmânlunun kuvveti dört kât ziyâde idi ve bunda muzafferiyyetin sebebi sadr-ı â‘zamın sû-i tedbîri ve Osmânlunun tenbelligi olmayub ziyâde cehd ve sebât[1] ile kazanılmış bir muhârebe idi ve asâkir-i müttefikanın piyâdesi dâ’imâ kal‘a şeklinde bulundığından zâyi‘âtı az oldı ve doğrısı süvârî dahi pek güzel hidmet itdi ki Avrupa'nın en â‘lâ süvârîsi olan Osmânlu süvârîsine gâlib geldi ve asâkir-i müttefikanın topları adedce ziyâde oldığından başka Osmânlular mevcûd olan toplarını dahi pek güzel kullanamazlar idi.

Bu galebe üzerine Bükreş yolı açılmış ise de Potemkin'in emriyle Suvarof yine eski mevki‘ine avdet ve Koburg dahi Viyana'dan ta‘lîmât gelmedikce ilerüye hareket idemediginden Avusturya asâkiri dahi Fokşan önündeki mevki‘ine ric‘at itdi. Sadr-ı â‘zam ise Silistre'ye gitmiş ve asâkiri dahi dağılmakda bulunmuş idi. Bu cihetle Avusturya asâkiri Teşrîn-i Evvel-i frengînin yirmi altısında meştâya girmiş iken Viyana'dan gelan ta‘lîmât üzerine Koburg ordusını kaldırub Teşrîn-i Sânî-i frengînin on birinde Bükreş'de karâr kıldı. Bu hâle nazaran muhârebe-i mezkûrenin semeresi Eflâk'ın zabtından ibâret olmuş idi.

İşte Nemçe jurnallerinde dahi vak‘a-i mezkûre bu minvâl üzre muharrer olub çünki herkes bir vak‘ayı kendü tarafına ziyâde mübâhâtı[2] mûcib olacak vechile beyân ve tafsîl ve kendü tarafında vukû‘ bulan noksân ve taksîrâtı setr ve taklîl idegeldigi misillü Nemçe jurnallerinde dahi vak‘a-i mezkûre kendü askerlerine ziyâde iftihârı mûcib olmak içün Ordu-yı Hümâyûnun kuvvetinden bahs olunmuşdur. Hele ber-minvâl-i sâbık henüz tamâm olmayan istihkâm-ı sâlifü'z-zikrde kırk bin yeniçeri var idi deyü yazılması hütün bütün hilâf-ı vâki‘dir zîrâ ol vakit asâkir-i İslâmiyye'nin ekserî süvârî olub piyâde kalîl idi tutalım ki anların didigi gibi yüz binlik bir ordu olsun akvâ-yı esbâb-ı galebe olan topca noksân pek ziyâde olub bilâ-reviyyetin mübâşeret itmiş oldığı istihkâmı dahi nâ-tamâm kalan ve kâffe-i asâkiri başıbozuk neferâtdan ibâret bulunan bir orduya iki ınuntazam ordunun galebesi fevka'l-âde bir şey olmayub belki bir sene mukaddem Mehâdiye ve Şebeş muhârebelerinde bir takım başıbozuk asker ile Nemçe'nin seksan bin asâkir-i muntazamasına gâlib gelmek fevka'l-âde ta‘accüb ve istiğrâb olunacak bir mâdde idi.

Fransa Devleti tarafından sefâretle Rusya diyârında bulunmuş olan Kastara nâm müverrih dir ki Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri'nin cülûsundan sonra Eflâk'da vâki‘ Boze Suyı kurbunda (**s.326**) yüz bin neferden ibâret olan Ordu-yı Hümâyûn Nemçelünün otuz bin nefer askerini münhezim ve perîşân eyledigi haberi mahall-i mezbûr civârında kâ’in Fokşan

1 Cehd ve sebât: Çok çalışma, gayret etme, çabalama.
2 Mübâhât: Güzellik ve buna benzer hususlarda tefâhür etmek, öğünmek.

cânibinde bulunan (Suvarof) nâm Rusya ceneraline vâsıl oldukda mevcûd-ı ma'iyyeti olan sekiz bin nefer askeri istishâb ve seyr-i serî' ile Nemçelünün imdâdına şitâb itmekle lede'l-mukâbele Ordu-yı Hümâyûna kesr ve teferrük-i azîm ârız olmuşdur ol mâddeden sonra memleket-i Boğdan'da Yaş kasabasının sânîsi olan belde-i Kalas (Kaminski) nâm Rusya cenerali ma'rifetiyle ihrâk olunmuş ve akîbinde Akkirman ve Kili ve Yanık Palanka ve Bender kal'aları Rusyalu yedine giriftâr olmuşdur deyü tahrîr eylemişdir.

Lâkin Kalas vak'ası ber-minvâl-i sâbık Fokşan ve Boze vak'alarından haylîce mukaddem vâki' olmağla müverrih-i merkûm bu senenin vukû'âtının tertîbini bile tahkîk itmeyerek hemân Rusya diyârında istedigi gibi zabt idüb vekâyi'in altını üztüne getürmüş ve Boze vak'asını dahi yalnız Rusyalulara bâdî-i iftihâr olacak sûretde yazmışdır.

Hâlbuki vak'a-i mezkûrenin ferdâsı Rusyalular dahi İsmâ'îl'de Boze vak'asının keyfiyyeti bozacak sûretde bir bozgunluk görmüşler idi. Şöyle ki: Akdemce İsmâ'îl Ser'askeri Gâzî Hasan Paşa ile Baht Giray Han İsmâ'îl pîşgâhında vâki' Debbâğ Köprisi nâm mahalde Rusyalu ile bir ceng idüb bi-hasebi'l-ikitzâ kal'aya çekildiklerinden sonra Rusyalu kuvve-i külliyye ile gelüb işbu ([1]204) senesi Muharrem'inin üçünci güni İsmâ'îl Kal'ası'na yürüyüş itdikde Hasan Paşa hüsn-i müdâfa'a ile Rusya asâkirini ric'ate mecbûr itdigi akîbinde süvârî ile ta'kîb itmegin Rusyalu tarafında küllî telefât vukû'a gelmekle artık ol havâlîde duramayub mağlûben ve münhezimen avdet itmişlerdir. Fakat tekrâr kuvve-i külliyye ile gelüb de kal'ayı tazyîk itmeleri melhûz olmakdan nâşî zahâ'ir ve piyâde asâkir ile imdâd olunması içün Hasan Paşa ile Baht Giray Han taraflarından yazılan tahrîrât-ı müştereke serdâr-ı ekremin ber-vech-i meşrûh münhezimen İbrâ'îl'e avdetinde vâsıl oldığında çünki bundan sonra kendüsi dahi artık Tuna'nın öte tarafında duramayub berü tarafa mürûr ideceginden derhâl gerek İsmâ'îl'e ve gerek Kili ve Akkirman kal'alarına nukûd ve cünûd ile i'âne esbâbına teşebbüs eylemişdir.

Rusya'nın bu kerre İsmâ'îl'de münhezim olan ordusı bi'z-zât Potemkin'in zîr-i kumandasında bulunarak Özi kırlarını çigneyüb gelan büyük ordusıdır ki Rusyalunun hatt-ı harekâtına nazaran Suvarof ordusı bu ordunun sağ cenâhı mesâbesinde idi bu ordunun bu vechile inhizâmı Gâzî Hasan Paşa'nın eser-i muvaffakiyyeti olub ancak Boze bozgunı gibi bir vak'a-i (**s.327**) fecî'anın ferdâsı vukû' buldığından bu vak'a-i cemîle ile geregi gibi iktisâb-ı fahr ve inbisât olunamamışdır.

İşte cây-ı ibret ve intibâh burasıdır ki Rusya hey'et-i askeriyyesinin sağ cenâhı mesâbesinde bulunan Ceneral Suvarof serdâr-ı ekrem ordusunun inhizâmına bâdî oldığı misillü derhâl Ordu-yı Hümâyûnun sağ cenâhı mesâbesinde bulunan Hasan Paşa dahi Rusya büyük ordusunı bozmuş olmasıyla Cenâb-ı Hakk'ın hikmet-i bâliğası bir tarafm kibr ve nahvetine meydân virmeyerek ceberût ve azamet kendüye mahsûs oldığını izhâr eylemişdir.

Vukû'ât-ı sâbıkanın esbâb-ı sahîha-i âdiyesi bahsine gelince diriz ki bir ordunun alâ-cere'l-âde muzafferiyyeti mâddî ve ma'nevî esbâbının müstekmel[1] olmasına mütevakkıf olub ordu ise bir çok eşhâsın yek-dîgeriyle yek-vücûd ve harekât ve sekenâtda yek-âhenk olmasından ibâret oldığına mebnî bir cihetinde noksân bulunsa bir uzvı alîl şahsa şebîh[2]

1 Müstekmel: Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik, en yüksek değer, mükemmellik.
2 Şebîh: Benzeyen, benzeyici.

olmağla ser-hadd-i zaferden ba'îd olub nadiren muzaffer olsa dahi kazâ nev'inden ma'dûd olarak ana vücûd virilmez ve el-hâletü hâzihî her ordu piyâde ve süvârî ve topcı asâkiriyle mühendislerden mürekkeb olmasıyla bu esnâf-ı erba'anın fenn ve san'atlarında mâhir ve rü'esâ ve başbuğlarının kâmil ü müdebbir ve zahîreleri mükemmel ve müstevfî ve âlât-ı barbiyye ya'nî esliha ve mühimmâtları â'lâ olarak bu vechile kâffe-i esbâb-ı mâddiyyeleri müstekmel oldukdan başka ilm-i harb ıstılâhında rûhü'l-ceyş didikleri ve zabt u rabt-ı asâkir maslahatı dahi yerinde olmak lâzım gelüb zâbıtasız ordu cism-i bî-cân gibi fi'l ve amelden mu'attal olur.

Bunun esâsı sâ'ir mesâlih-i mülkiyyenin dabi mebnâsı olan mücâzât ve mükâfât kaziyeleridir ki askeri mutî' ve fermân-ber[1] iden îcâbma göre zecr ve mücâzât oldığı gibi cânlarını fedâ ve mehâlik ve muhâtarâta ilkâ itdiren dahi kendülerini bi'l-istibkâk meydân almak ve nâm ve şân kazanmak dâ'iyyelerine düşürecek sûretde ecr ve mükâfât mâddeleri olmağla ashâb-ı cerâ'im te'dîb ile sâ'iri terhîb olunmaz ise askerî tâ'ifesi yüzsüz ve yolıyla her birinin gayret ve ebliyyetlerine göre mükâfât olunmaz ise gönülsüz olub cenge ikdâm itmezler böyle fütûr hâlinde bulunan asker işe yaramayub bi'l-akis şevk ve hâbişi gâlib olan asker dâ'imâ â'dâsına gâlib olagelmişdir. Binâ'en-aleyh asâkirin gayret-i dîniyye ve hamiyyet-i milliyyelerini tahrîk ve tehyîcile cenge teşvîk ve teşcî'de fevâ'id-i azîme[2] vardır. Fakat evvel emirde sâ'ir esbâb-ı mâddiyye müstekmel olmak lâzımdır.

İşte minvâl-i meşrûh üzre sûret-i nutk-i pâdişâhînin beyen'l-asâkir neşr ve işâ'ası ve ba'dehu usûl-i tahlîfiyye icrâsı sahîhan asâkir-i İslâmiyyeye gayret ve hâhiş virmiş **(s.328)** oldığı inkâr olunamaz ancak bunlar esbâb-ı ma'neviyyenin mütemmimâtından[3] olub esbâb-ı mâddiyyede noksân ziyâde idi. Zîrâ Devlet-i Aliyye'nin piyâde askeri olan yeniçerilerin ekseri ber-minvâl-i sâbık birer hayvân tedârükiyle firâra âmâde oldukları hâlde nizâm-ı kadîmleri üzre saff-ı piyâde-gâna tenzîl olunamadıkları hasebiyle cism-i ordu mesâbesinde olan piyâde askeri gâyet za'îf oldığından ve zahâ'irin kılletinden ve esliha-i i'dâdiye nisbetle edevât-ı harbiyyenin fenâlığından başka mâhir mühendis nâbûd[4] ve ordunun cânı mesâbesinde olan râbıta-i askeriyye mefkûd hükmünde olub rü'esânın dahi ekserî nâ-ehl idi ve işbu Serdâr-ı Ekrem Hasan Paşa Mehâdiye cenglerinde muzaffer olarak sevkü'l-ceyş husûsunda ashâb-ı meleke ve mahâretden oldığını egerçi isbât itmiş idi. Lâkin ol vakit Yûsuf Paşa gibi nâfizü'l-kelim ve müstakil-i bi'r-re'y mukdim ve tehdîdini îkâ'a muktedir bir serdârın ma'iyyetinde bulunmağla ibrâz-ı liyâkat idebilmiş idi. Ammâ şimdi mütehammil olamadığı hutûb-ı cesîme-i[5] sadâret dûşuna tahmîl olınacak idâresinden âciz kalarak zimâm-ı mesâlih bir takım müteneffizlerin[6] eline geçmekle söz sâhibi çoğalub iş bir elden çıkmaz oldığından zâbıta-i askeriyye bütün bütün muhtell olmuş ve ordu erkânı içine ittihâdsızlık girmiş ve asâkire fütûr gelerek âteş-i hırs ve iştiyâkları sönmüş idügine mebnî Ordu-yı Hümâyûn bir cism-i bî-cân[7] gibi kalmış idi. Bu kadar noksânı olan bir ordudan sûret-i galebe husûli nice me'mûl

1 Fermân-ber: Aldığı emri yerine getiren.
2 Fevâ'id-i azîme: Büyük faydalar, yararlar.
3 Mütemmimât: Tamamlama, bitirme.
4 Nâbûd: Yok olan, bulunmayan, sonradan yok alan.
5 Hutûb-ı cesîme: Büyük maslahatlar, işler, meseleler.
6 Müteneffiz: Nüfuzlu, sözü geçen.
7 Cism-i bî-cân: Cansız cisim.

olur. Kaldı ki başıbozuk askerin mu'allem ve muntazam askere mukâbelesi husûsıyla meydân cengi idebilmesi pek müşkil olur ammâ husûn[1] ve kılâ' cenglerinde çendân fenn-i harb münâvereleri icrâ olunamadığından uğraşabilür husûsan Osmânlu askerinin böyle kılâ' cenglerinde keyfiyyet-i metânet ve gayretleri fevk-i mâ-yetesavverdir[2]. İşte Gâzî Hasan Paşa'nın İsmâ'îl'de ber-vech-i sâbık muzafferiyyeti dahi buna mebnîdir.

Seyyid Mehmed Hayrî Efendi'nin Terceme-i Hâli

Hayrî Efendi Bolı sancâğında Vîrânşehr kazâsında vâki' Ömerli nâm karyede sâkin Kastamonı Mütesellimi dimekle ma'rûf es-Seyyid Yahyâ Ağa'nın sulbünden 1147 târîhinde tevellüd ve sinn-i temyîz-i bülûğunda bir mikdâr tahsîl-i ilm itdikden sonra şi'r ve inşâya rağbet ve selika-i sabîha ve cevdet-i karîha ile unfuvân-ı şebâbında kesb-i şöhret idüb sinni tahmînen yirmiye bâliğ oldığı hâlde Hekîmoğlu merhûm Alî Paşa'nın Trabzon'dan li-ecli's-sadâre Âsitâne'ye teveccühüni istimâ' eyledikde kethüdâsı Veliyyüddîn Efendi'nin erbâb-ı ma'ârif ve isti'dâdı taltîf ve terbiyye itmek mu'tâdı oldığından bir kaside inşâ ve takdîm ile Velî Efendi'nin inâyet ve iltifâtına mazhar oldukdan başka

(s.329)

Beyt

Kenâr yerde yazıkdır kemâl-i erbâbı * Der-semîne mahall-i genc-i şâye-gân sezâ

Mü'eddâsınca bi'l-ma'iyye Dersa'âdet'e azîmeti tergîb olundukda Hayrî Efendi dahi bunı cânına minnet bilerek hemân

Kıt'a

Ehl-i dil ârâm eder her kanda kim rağbetlenür * Gâh olur gurbet vatan gâhî vatan gurbetlenür
Pâk-tıynet gûşe-i gurbette hâr olsun mu hiç * Gevher âgûş-i sadefden dûr olur kıymetlenür

neşîdesince[3] Dersa'âdet'e azîmet birle mukaddemâ dâ'ire-i mezkûreye intisâb iden Kânî'ye refîk ve sânî olub bu sûretle Dersa'âdet'e bi'l-vürûd dâ'ire-i mezkûrede refâh-ı hâl ile imrâr-ı eyyâm itmekde iken Velî Efendi'nin kethüdâlıkdan infisâl ve iğtirâbı hasebiyle Hayrî Efendi dû-çâr-ı hayret ve ıztırâb oldığı esnâda ba'zı kadr-şinâsân-ı asrın sevk ve delâletiyle Hâmid Hamza Efendi'ye müntesib ve anın himmetiyle kethüdâ kalemine me'mûr ve şi'r ve inşâ ile şöhret bularak ve hidemât-ı Devlet-i Aliyye'ye istihkâkı ma'lûm olarak kalem-i mezkûrda baş halifeliğe ve ([11]78) Şevvâl'inde hâcegânlıkla mesrur[4] olub ([11]83) târîhinde kethüdâ

1 Husûn: Kaleler. Korunacak sağlam yerler.
2 Fevk-i mâ-yetesavver: Tasavvur edilebilenin üstünde.
3 Neşîde: Topluluk içinde okunmaya değer manzume, şiir. Atasözü derecesinde olan meşhur beyit veya mısra.
4 Mesrûr: Sürurlu, memnun, sevinmiş; meramına ermiş.

kâtibi ve ([11]85)'de begligci oldukdan sonra Samako kasabasına nefy ve iclâ[1] olunmağla azîmete müheyyâ[2] iken afv olunarak ([11]88) târîhinde Ordu-yı Hümâyûn ile Dersa'âdet'e vusûlünde yine begligci olub yedi sene kadar mansıb-ı mezkûr ile müstahdem ve ([11]95) târîhinde re'îsü'l-küttâb ve ([11]97)'de kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub bir müddet mürûrunda ma'zûl ve ([11]99) tevcîhâtında çavuşbaşı olmuş ise de müddet-i kalîle zarfında infisâl ile yine hânesinde mutâla'a-i kütüb ile meşgûl iken Tersâne emîni ve ([1]200) târîhinde tekrâr re'îsü'l-küttâb ve ([1]201) senesinde yine kethüdâ-yı sadr-ı âlî oldığı esnâda mukaddemât-ı sefer zuhûrını mu'âyene iderek sefere ekallî iki sene mukaddem hazırlanmak lâzımdır dimesi kâr-ı fermâyân-ı asrın meşrebine mugâyir gelmekle kethüdâlıkdan azl olunmuş ise de sefer tahakkukunda serâ'ir-i devlete vukûf ve ma'lûmâtı olmak hasebiyle Ordu-yı Hümâyûnda bulunması tensîb olunarak nişâncı nasb olunub Ordu-yı Hümâyûn ile Rûmili cânibine gitmiş ve ([1]202) târîhinde tekrâr re'îsü'l-küttâb olub ber-minvâl-i sâbık işbu ([1]204) senesinde vâki' Boze bozgunı avdetinde Boze Suyu'nda gark olarak nûş-i câm-ı bekâ itmişdir.

Vâsıf Efendi'nin tahrîrine göre merhûm-ı müşârün-ileyh fi'l-asl âlûde meşreb iken menhiyyât-ı umûrdan bi'l-külliye müctenib ve ba'zı erbâb-ı sülûkdan telakkî-i bi'l-kabûl eyledigi evrâd ü ezkâra[3] muvâzıb[4] oldığı hâlde hânesi tekye-i fukarâ idi ve ashâb-ı hâcâtın is'âf-ı **(s.330)** mes'ûllerine bezl-i makderet ve erbâb-ı isti'dâd ve istihkâkı sevk ve ta'rîf ile terbiyyeye himmet ider idi. Ba'zı eş'ârı dîvânından intihâb ile bu mahalde derc ve îrâd olunur.

Şi'ir

Vahdete nisbet ile kesret-i eşyâ birdir * Mevcler her ne kadar çok ise deryâ birdir
Ma'ni-yi vahdet-i Hakk kesret ile sâbit olur * Gerçi şâhid ikidir şer'de da'vâ birdir

Velehû

Etmeğe cevrini te'dâd ile yârin tasrîh * Virdi eşkim keff-i mercâna bir incü tesbîh
Hatt-ı rûyın nola eyler ise sütüreyle tırâş * Nüshâ-yı nâvek-i gezlik ile ederler tashîh

Velehû

Bir dil ki târ-ı perçem-i hûnâba bend olur * Kem-kadr iken ser-âmed olur ser-bülend olur
Her riştesi o turre-i hamn-der-hamın gönül * Şîrân-i kûhsâr-ı cunûna kemend olur
İş'âl iderse şem'-i ruhun yâr hayri-yâ * Nâr-i 'izâra merdum-i çeşmim sipend olur

* Velehû *

Çu bûse-i leb-i cânân resed merâ ber leb * Zi-şevk u zevk u tarab can resed merâ ber leb[5]

1 Nefy ve iclâ: Sürmek ve uzaklaştırmak.
2 Müheyyâ: Hazır, hazırlanmış.
3 Evrâd ü ezkâr: Okunması âdet olunan dînî dualar. Her vakit dilde ve ağızda dolaşan sözler, zikirler.
4 Muvâzıb: Bir işe durmadan çalışan, bir işle dâima uğraşan.
5 "Cananın dudağından dudağıma buse gelirse, şevk, zevk ve neşeden canım dudağıma gelir."

* Velehû*

Güller nukûd-ı feyzine olmazdı keff-i güşâ * Mülk-i çemende olmasa sâhib-sehâ sabâ
Ebkâr-i goncenin ne aceb açdı yüzlerin * İtmezmi andelîb-i çemenden hayâ sabâ
Zülf-i siyâhına tokunub dirhem eyledi * Tel kırdı bezm-i yârda itdi hatâ sabâ

* Velehû*

Dil-i câna nakş-ı ebrû-yi yâri yazar bozar * Şeh-beyt-i nazm-ı hüsn-i migârı yazar bozar
Ol şeh-cerîde-i kereme lutf ü unf ile * Bin kerre nâm-ı âşık-ı zârı yazar bozar

İşte Boze suyı â'dânın yetişemedigi nice ceng-âver yigitler ile berâber böyle nâdirü'l-vücûd bir zât-ı ma'ârif-perveri dahi yutmuşdur.

Ordu-yı Hümâyûnun Şumnı'ya Gelüb Meştâ-nişîn Oldığı Esnâda Akkirman ve Belgrad ve Semendire ve Fethü'l-islâm'ın İstîlâ Olundukları

Ber-mimvâl-i meşrûh serdâr-ı ekrem ve sâ'ir rü'esâ melûl ve mükedder oldukları hâlde İbrâ'îl'e gelüb fî-mâ-ba'd Tuna'nın berü tarafına güzâr olunmak lâzım geldiginden hemân Eflâk tarafının esbâb-ı muhâfazasına teşebbüs birle Kemânkeş Mustafâ Paşa ve Kuğu-zâde Süleymân Paşa ve Tepedelenli Alî Paşa-zâde Muhtâr Paşa ma'iyyetlerine birer mikdâr süvârî i'tâsıyla Yergögi tarafına irsâl (s.331) ve bahâra kadar İbrâ'îl'de ikâmet itmek üzre ortalar ta'yîn olundukdan başka piyâde askerden dalkılıc esâmîsi virilerek müceddeden asker tahrîrine mübâşeret olunmuş idi.

Ancak süvârî askeri Maçin tarafına geçmek içün ruhsat talebinde ta'cîzden hâlî olmayub ve va'd ve va'îd ile birâz tevkîf olunmuşlar ise de nihâyet tevkîfleri kâbil olmayub bayağı fitne ü fesâd zuhûrına bâdî olacakları tebeyyün eyledikde nâ-çâr iğmâz-ı ayn olundığını hiss eyledikleri anda hemân açıklara süvâr olarak Maçin sahrâsına güzâr itmeleri sâ'ire sirâyet iderek İbrâ'îl muhâfazasına ta'yîn olunan neferât dahi yedlerindeki memhûrları terkle süvârîye iltihâk ve anlara bakarak İbrâ'îl ahâlîsi dahi terk-i vatan idüb berü tarafa geçmege ittifâk itmişler fakat terk-i kal'a iden ahâlî ancak evlâd ü iyâlleriyle karşu tarafa geçüb enıvâl ve emlâklarından fâriğ olurlar ise muhâfaza-i kal'aya asker bulunur deyü i'lân olunması ahâlînin bu azîmetlerine mâni' olarak kemâ-kân kal'a muhâfazasında kalmak üzre ittifâk itdiklerini Ağa Paşa vâsıtasıyla serdâr-ı ekreme arz ve ifâde itmeleriyle mehmâ-emken kal'anın esbâb-ı muhâfazası tedârük olundukdan sonra ([1]204) senesi Muharrem'inin onuncı güni serdâr-ı ekrem hâh ve nâ-hâh Maçin tarafına güzâr idüb kemâl-i hayret ve ıztırâb ile Dersa'âdet'den gelecek irâdeye intizâr üzre iken çend rûz mürûrunda taraf-ı şâhâneden muktezâ-yı vakt ve hâl iltizâm olunarak tesliyyetnâme-i hümâyûn gelüb serdâr-ı ekreme ve sâ'ire mûcib-i hayât-ı tâze olmağla Ordu-yı Hümâyûnun nerede meştâ-nişîn olması münâsib olacağı tezekkür olunub bunun içün taraf-ı serdâr-ı ekremîden Dersa'âdet'e arz yazılmış idi.

Ancak kıllet-i asâkir ve nedret-i zahâ'ir misillü esbâb ve ilel hasebiyle Ordu-yı Hümâyûnun artık Maçin sahrâsında ikâmeti tecvîz olunmayub oradan hareket olunması içün rü'esâ-yı asker tarafından serdâr-ı ekreme bir kıt'a arz-ı hâl virildiginden hemân beş

on gün zarfında ne hâl ise yeniçeri ocağından on ikişer akçe ile bin nefer dalkılıc ve arabacı ve topcı ocaklarından dahi üç dört yüz kadar esâmelü neferât tahrîr ile İbrâ'îl Kal'ası'na imrâr ve muhâfızı olan Mahmûd Paşa'ya dahi bir mikdâr harclık irsâl birle İbrâ'îl tarafının emr-i istihkâmı mehmâ-emken ikmâl ve Maçin muhâfazasına Cura-zâde Ahmed Paşa ve İsakcı muhâfazasına Çarhacı Abdî Paşa ta'yîn olundukdan sonra Muharrem'in yirmi sekizinci güni Livâ-yı Şerîf ile serdâr-ı ekrem Maçin'den hareket ve Safer'in sekizinci güni Şumnı sahrâsma muvâsalat eyledikde Edirne ve Ruscuk ve Şumnı'dan birinin meştâ ittihâz olunması müzâkeresine mübâşeret olunub (s.332) nihâyet Şumnı tercîh olunarak herkes makâm ve me'vâ tedârükinde iken kar düşmege ve şedîd rüzgârlar esmege başlayub artık çâdırlarda ikâmet kâbil olmadığından hemân Safer'in yirmi üçünci ve Teşrîn-i Sânî'nin otuz birinci Çehârşenbe güni bi'l-cümle Ordu-yı Hümâyûn halkı Şumnı'ya duhûl ile meştâ-nişîn olmuşlardır.

Lâkin Ordu-yı Hümâyûn henüz Şumnı'ya girmezden mukaddem Rusyalıların Akkirman'ı ve Nemçelülerin Belgrad'ı zabt ve istîlâ itdikleri ve Şumnı'ya duhûl olundukdan sonra İbrâ'îl ahâlîsinin pek çoğı evlâd ü iyâllerini imrâr bahânesiyle kal'a muhâfazasını terk idüb Tuna'nın berü tarafına güzâr eyledikleri ve Nemçe asâkirinin Semendire'ye ve Fethü'l-islâm'a dahi duhûl itmiş oldukları ihbâr-ı hüzn-âsârı birbirini vely[1] iderek vürûd ile herkese dâğ-ı derûn ve mûcib-i âlâm gûnâ gûn olmuşdur.

Ve sâlifü'z-zikr Boze bozgunı üzerine Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg'in cem'iyyetine dahi halel târî olarak ma'iyyetindeki asâkir ve ser-gerdeler bilâ-mûcib teferruka başladıklarında bunların sâ'ire ibret olmak üzre tutılub te'dîb olunmalarını Mavroyani Beg pey-der-pey Ordu-yı Hümâyûna tahrîr ider idi hâlbuki Ordu-yı Hümâyûndaki tavâ'if-i askeriyyenin zabt ve idâreleri kâbil olamayub ber-minvâl-i sâbık zor ile serdâr-ı ekremi Maçin tarafına imrâr eyledikleri havâdisi Eflâk'a münteşir olıcak oradakiler dahi Mavroyani Beg'i Tuna'nın berü yakasına imrâra kalkışub egerçi Mavroyani Beg bunları ba'zı mertebe va'd ve va'îdler ile iskât[2] idebilmiş ise de çünki bu kadar vakitden berü Eflâk eyâleti iki tarafdaki ordulara zahîre ve araba ve levâzım-ı sâ'ire yetişdirüb fî-mâ-ba'd Eflâk ahâlîsinde tâb ve tâkât ve Mavroyani Beg'de ma'iyyetindeki askeri idâreye kudret kalmadığından nihâyetinde o dahi berü yakaya mürûra mecbûr olmuşdur. Gelelim kılâ'-ı merkûmenin keyfiyyet-i zabt ve istîlâlarına.

Akkirman Kal'ası husûn-ı menî'adan olub â'dâ zuhûrunda İsmâ'îl ordusundan ve deryâ tarafından imdâd kâbil iken düşman görüldigi gibi ahâlîsi muhâfız bulunan Tayfur Paşa'ya gelüb asâkirin kılletini ve zahâ'irin nedretini illet iderek kal'anın vire ile teslîm olunmasını teklîf ve ibrâm itdiklerinde Tayfur Paşa dahi ba'zı makâlât-ı hakîmâne ile ahâlîyi ilzâm idemediginden bî-ceng ü cidâl böyle bir hısn-ı hasini düşmana terk itmiş oldukları haberi ber-vecb-i sâbık Ordu-yı Hümâyûna vâsıl oldukda gayret-keşân-ı dîn ve devlet sebeb olanlara düşnâm ve la'net itmişlerdir.

Ammâ Belgrad'ın keyfiyyet-i istîlâsı bu vechile vukû'a gelmişdir ki Belgrad muhâfızı Vezîr Osmân (s.333) Paşa tarafından Ada-i Kebîr muhâfızı Mîr-i Mîrân Tâhir Paşa'ya ve andan Fethü'l-islâm sahrâsında ikâmet üzre olan Vidin ser'askeri sadr-ı sâbık Yûsuf Paşa'ya ve andan makâm-ı sadâret-i uzmâya vârid olan kâğıdda (Lude) nâm Nemçe mareşalı Zi'l-

1 Vely: Birbiri ardı sıra gelme, çıkma, olma.
2 İskât: Cevap veremiyecek hâle getirme, ağzını kapatma.

hicce'nin yirminci güni birkaç mahalden cisrler inşâ ve kuvve-i külliyye ile Belgrad Kal'asını hasr ve tazyîke ibtidâr eyledi kal'a-i merkûmede olan ehl-i İslâm dahi yirmi gün kadar top ile mukâbele eylediler lâkin â'dânın cem'iyyeti ve top ve tüfenginin vefreti der-kâr olub humbaradan dahi gerek varoşı ve gerek büyût ve kusûrı muhterik olarak üç beş âdeme siper olacak bir mevzi' kalmadığından başka pek çok asâkir-i İslâmiyye şehîd ve niceleri mecrûh olub birkaç aydan berü Morava Köprisi'nde ikâmet üzre olan Belgrad cânibi Ser'askeri Abdî Paşa tarafından dahi i'âne olunamadığından muhâsarada bulunanlar encâm-ı kârları neye müncer olacağını mülâhazada iken â'dâ tarafından vire teklîfi zuhûr itdikde hâkim ve müftî ve zâbitân bir yere gelerek imdâddan me'yûs kaldıklarına menbî ba'zı şurût ve kuyûda rabtla ahâlîsinin Nehr-i Tuna ile Fethü'l-islâm civârında kâ'in Tekye nâm mahalle ihrâc olunmalarına karâr virdiler deyü muharrerdir.

Ancak istimâ' olundığına göre Belgrad Kal'ası'nda altı aylık zahîre olub etrâfdan ya'nî Morava Köprisi'nde olan Abdî Paşa tarafından ve İşkodralı Mahmûd Paşa tarafından i'ânete mübâşeret olunmağla Osmân Paşa ile ahâlî-i kal'a beş on gün dahi sabr ve tahammül itmiş ola idiler kal'anın istihlâsı kâbil idi bu hâlde Osmân Paşa Belgrad'dan hurûc eyledikden sonra çok mu'ammer olmayub vukû' bulan hıyânetine mücâzât-ı ilâhiyye olmak üzre Vidin'e gelür iken hilâl-i râhda teslîm-i rûh eyledi deyü Enverî Efendi tahrîr ve beyân idüb Belgrad'ın istîlâsını bütün bütün Osmân Paşa'nın hıyânetine binâ eylemişdir.

Mükâleme mazbatasında mastûr oldığına göre Koca Yûsuf Paşa Mehâdiye muhârebâtından muzafferen avdetle Ruscuk'da meştâ-nişîn oldığı esnâda Belgrad üzerinde olan Nemçe kumandını Rûmili vâlisi ve Belgrad ser'askeri olan Abdî Paşa'yı iğfâl ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ruhsat virilmemiş iken mutlakâ Belgrad'da kışlamak fikriyle müşârün-ileyh düşmanın dâm-ı mekirine[1] düşüb beynlerinde bir mütâreke-i hafiyye yapmalarıyla esnâ-yı şitâda Nemçelü ol taraflarda âsâyiş üzre kışlamağla kendüsüne metânet virmekden nâşî ba'dehu Belgrad'ın giriftâr olmasına sebeb olmuşdur.

Ba'zı telhîsâtda tahrîr olundığına nazaran Abdî Paşa askersizlik ve arabasızlık bahânesiyle köpriden ilerüye hareket itmeyüb hâlbuki araba müretteb olan kazâlardan araba bedeli (s.334) akçe aldığı ve ma'iyyetine müretteb olan sunûf-ı asâkirden başka yalnız Rûmili eyâletinin eşkinci zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı on bine bâliğ iken mütemevvillerinden akçe alub vilâyetlerinde ikâmete ruhsat virdigi ve Belgrad'a imdâd husûsunda tekâsül[2] eyledigi istimâ' olunmağla tevbîhi muhtevî kendüsüne emr-i şerîf gönderilmiş idi. Müte'âkiben Belgrad'ın istîlâsı haberi alındıkda Niş Kal'ası'nın muhâfazası lâzım gelüb ol havâlîde dahi dîger vezîr bulunmadığından ol havâlî muhâfazası yine Abdî Paşa'ya ihâle olunmakdan başka çâre bulunmadığı cihetle nâ-çâr Rûmili eyâletiyle ser'askerlik yine anın uhdesinde ibkâ olunarak fakat tevahhuş itmeyecek derecelerde kendüsüne tenbîhât ve te'kîdâtı hâvî emr-i âlî yazılmışdır.

Vâsıf Efendi Belgrad'ın istîlâsının başluca sebebi Abdî Paşa'nın hıyâneti olmak üzre tahrîr idüb dir ki an-asl ser-haddlerde vâki' kılâ'ın kesret-i zahâ'ir-i a'zam istihkâmâtından oldığını teyakkun[3] ve hudûd-ı İslâmiyye'de vâki' husûn-ı mahrûseden kuvvet-i mâliyye ile

1 Dâm-ı mekir: Oyun, hile, tuzak, aldatma.
2 Tekâsül: Üşenme, tenbellik; ilgisizlik.
3 Teyakkun: Tam olarak, iyiden iyiye bilme; iyi, tam bilinme.

peşînce erzâk-ı müstahfazâtı celb idüb mahsûriyyet vukû'unda fikdân-ı zahâ'ir ile zahmet-keş-i ârıza-i cû' olan asâkir teslîm-i kal'aya mecbûr olacakların tefattun[1] birle Nemçelü ibtidâ kendi hudûdunda olan hubûbâtı bilâd-ı ba'îdeye nakl ile ol havâlîyi kaht u galâya mübtelâ ve kendi halkını berü taraflardan celb-i zahâ'ire iğrâ ve râyicü'l-vaktin iz'âfını arz ile tama'kârân-ı Belgrad'ı bey'-i zahîreye ilcâ idüb anlar dahi hırs-ı husûl-nümâ ile mevcûd olan hubûbâtı ve belki akvât-i yevmiyyelerini bile bey' idüb ol hilâlde Belgrad defterârı bulunan Hüsnî habîsi dahi bu dâd ü sitâde vâkıf olub anbârlarda müddehar olan hubûbâta âfet-i pûsîde gibi resîde olub mevcûdı bey' ve hubûbât-ı cedîde iddihârını sûret-i hayr-hâhîde mesâmi'-i erbâb-ı hall ve akdde ilkâ ve sudûr-ı ruhsat takarrüründe zahâ'ir-i mevcûdeyi Nemçelüye bey' ve bedelini kabz ile sanduka-i hıyânetini imlâ idüb me'lûf oldığı vikâhat ve sefâhete ceste ceste sarf ve bu sebeble kal'a-i pâdişâhîyi bir hemze-i ihtilâl ve za'f itmiş idi berü cânibden dahi Moskov seferi gâ'ilesi on bin kîse ile ber-taraf olacağını ba'zı ukûl-i kâsıra erbâbı sadr-ı vakte sevk ve tergîb ve Nemçelünün ittifâk şâyi'ası bî-ma'nâ olub bir devlet devlet-i uhrânın tahsîl-i makâsıdı içün irtikâb-ı sefer itmeyecegi mukaddimâtını tertîb idüb münâza'un-fîh olan husûsların indifâ'ı emr-i yesîr iken bî-vakt ihtiyâr-ı emr-i hatîr olunub Moskovlu ile ceng mütehakkıkü'l-vukû' oldığını Nemçelü cezm eyledigi gibi cenge tasaddî ve fi'l-hâl Devlet-i Aliyye hudûdına tecâvüz ve ta'addî idüb hattâ o esnâda bir mikdâr darıdan gayri Belgrad'da zahâ'ir olmadığını arz ve mahzarlar ile ahâlî ifâde itmişler idi Bosna'dan imdâd tarîkini kat' içün ibtidâ-yı emirde Nemçelü Bögürdelen (s.335) Kal'ası'nı istîlâ idüb Belgrad muhâsarasına dahi şurû' idecegini ol havâlîde ser'asker olan Koca Abdî Paşa teferrüs ve müzâyak[a] ve şedâyidden[2] nefsini tahlîs içün çâre-cûy-ı istirâhat ve teneffüs ya'nî Ordu-yı Hümâyûna tahrîrât gönderüb Belgrad Kal'ası'nın hasânet ve rasânetini[3] ve derûnunda olan askerî tâ'ifesinin kesreti muhakkak ise de zahîresi ekall-i kalîl olmağla bu havâlî meştâ tahsîs olunmak lâzım geldikde kesret ve izdihâm-ı nâs sebebiyle kaht-ı müfrit hudûs idüb eyâletlüye ya'nî eyâlet askerine dahi za'f târî ve sene-i âtiyyede bir maslahata yaramayacakları cümlenin netîce-i efkârı olmağla bi'n-nefs Niş tarafına hareket ve sevk-i zahâ'ir ve asâkire ikdâm ve himmet ve evvel bahârda dinc asker ile muhâfaza-i kal'aya mübâderet idecegini îmâ ve hall-i ukde-i maslahat mümkün olmadığı hâlde arz-ı mebâliğ olunmak husûsı dahi ba'zı mahallere sırren tahrîr ve imbâ olundığına binâ'en (er-rişâ'ü rişâ'i'l-hâceti) mefhûmı üzre taraf taraf ser'askerin dârü'l-harbe karîb mahallerde bulunması takbîh olunub Niş cânibine gelmesi içün emr-i âlî ısdâr ve tarafına tesyâr olunmuş idi. Müşârün-ileyh harekete tehî' gösterdikde kal'a halkından ba'zı ehl-i vukûf ser'askerin hareketini münâsib görmeyüb ser'asker gider ise â'dâ kaviyyü'l-kalb olub muhâsaraya ikdâm ideceginden başka ser'asker paşa ile ba'zı kimseler tahsîl-i emr-i refâh idüb kal'a-i pâdişâhi askerden hâlî kalacağı husûsunı ifâde eylediklerinde Abdî Paşa i'mâl-i letâ'ifü'l-hîle istigâl ve Belgrad meşâhîrinden Deli Ahmed ve Kara Hasan ve Kara İsmâ'îl didikleri küştenîleri[4] bezl-i emvâl ile iğfâl ve anlar dahi ba'zı muhassenât[5] serdiyle ehl-i kal'anın re'yini ibtâl itdikden sonra Abdî Paşa Niş cânibine ikâlden kurtulmuş

1 Tefattun: Hızlıca anlama, idrak etme.
2 Şedâyid: (Şedâ'id) Afât. Meşakkatli haller. Şiddetli musibetler.
3 Hasânet ve rasânet: Sağlamlık, dayanıklılık.
4 Küştenî: Öldürülmeye lâyık.
5 Muhassenât: Güzel, faydalı, hayırlı işler.

şagâl[1] gibi cân atub dirlik ve nân-pâre ashâbından vâfir eşhâs dahi bedel-i ma'lûm mukâbelesinde sevâd cem'iyyetine zamm ile kâr-ı âzmûd-gân-ı ser-haddin tasavvurını te'yîd ve kal'a-i pâdişâhîyi ahillâ[2] ile adüvv-i dînin dâ'iyye-i şevkini tecdîd eyledi âmm-ı müstakbel-i bahârından mukaddem i'ânet-hûne re'âyâ ile Nemçelü Belgrad yollarını kat' ve set idüb Semendire Kal'asını dahi muhâsara eyledigi ihbârı ser'asker paşa tarafına aks itmekle ne hâl ise ma'iyyetinde olan eyâletlü ve sâ'ir asâkir ile Morava Köprisi'ne gelüb inkıtâ' ve insidâd-ı turuk ve meşâri' hasebiyle ilerüye tecâvüz idemeyüb â'dâ dahi taraf taraf Belgrad Kal'ası'nı muhasaraya şurû' ve mübâşeret ve mahsûr olan nisvân ve sıbyân ve zükûr-i ehl-i zimmet ancak dokuz bin nefere bâliğ oldığını ba'zı ehl-i vukûf rivâyet idüb o mıkdâr asker ise kal'anın bir iki tabyasını ihatâdan âciz olub bu hâl ile şaranpo kenârlarında ve zîr ve bâlâ-yı kal'ada birkaç gün müdâfa'aya kıyâm ile izhâr-ı sebât ve metânet ve â'dânın âteşine (s.336) musâberet ile cengâverlerinin bir mikdârı nâ'il-i ni'met-i şehâdet ve bâkîleri müte'ellim-i nîş-i cerâhat olub zahîreleri dahi nihâyet buldığından gayri humbara âteşiyle hi'l-cümle büyût ve mesâkin muhterik ve tahaffuza medâr olur bir mahall kalmayub cümlesi kayd-ı esre giriftâr olacaklarını idrâk ile teslîm-i kal'ada müttefik olmalarıyla ba'zı şurût ile kal'ayı teslîm idüb gayri ez-re'âyâ muzâyık-ı muhâsaradan rehâ-yâb[3] olan dört bin dokuz yüz âdem hudûd-ı İslâmiyye'ye vâsıl ve firkat-i vatan ile dâğ-ı ber-dil olub o zamâna dek giriftâr-ı dest-i â'dâ olmayub Belgrad keyfiyyeti neye müncerr olur ise muktezâ-yı vakt ve hâl o vakit icrâ olunacağı husûsı Semendire'yi muhâsara iden ceneral ile mukâvele olunmuş oldığından Belgrad'da olan Nemçe askerinin ser-gerdesi bu keyfiyyeti Muhâfız Osmân Paşa'ya inhâ ve Semendire ahâlîsine mektûb istid'â idüb zarûriyyât-ı vakt iktizâsıyla mektûb-ı mezkûr dahi virilüb Semendire dahi bu vechile bûde-i çengâl-i ihtiyâl-i â'dâ oldı. Müntehâ-yı memâlikde olan husûn-ı menî'anın vaz' ve îcâdı husamâ tarafından tecâvüz-i hudûd vukû'unda kürsî-i memleketden imdâd vusûlüne dek pây-dâr olmak hikmetine mebnî olub pây-dârlık dahi kal'anın kâffe-i istihkâmâtı hâsıl oldukdan sonra vukû' bulacağı ma'lûm olan kazâyâdandır bir kal'anın etrâfı mesdûd ve zahîresi mefkûd ve muhâfızları zuhûr-ı imdâddan me'yûs oldukları hâlde ekser ahyânda o kal'a dest-i hasma giriftâr oldığı zâhirdir Belgrad Kal'ası min-ciheti'l-ittisâ' husûn-ı meşhûreden olub muhâfazası ekallî yirmi bin cengâver dilâvere münhasır oldığından gayri bir senelik mühimmât ve zahîresi dahi mevcûd olmak iktizâ ider idi. Bâlâda tahrîr olundığı gibi ceng tahakkukunda Belgrad'da bir mikdâr erzin ve ba'zı muhtekirlerde cüz'î hubûbât bulunub yamakân nâmına olan nemek-be-harâmlar dahi birer bahâne ile tebdîl-i makâm ve cenge kıyâm hengâmında kal'aya hezâr tekellüf ile idhâl olunan zahîre dahi muhasaradan evvelce tamâm olub ser'asker paşa ise mahzâ tervîc-i nefs kasdıyla eyâletlüyi ve belki kal'anm ekser halkını istishâb ile Niş'e doğrı çekilüb kudüm-ı bahârda Morava Köprisi pîşgâhma ordu kurub encâm-ı kâra[4] muntazır iken düşmanın bir mikdâr kutnesi zuhûr eyledigi gibi mecmû' mühimmâtı bırağub bilâ-muhârebe geldigi tarafa ılgâr ve Belgrad Kal'ası'nın dest-i â'dâya giriftâr olmasının â'zam-ı eshâbı oldığı ittifâk-gerde-i hakâyik-şinâsân-ı rüzgârdır kal'a derûnunda bulunan mâldâr yamâk eşbehlerinin bakâyâsı dahi şedâ'id-i muhasaraya bir zamân tahammül itmeyüb tahlîs-i mâl iddi'âsıyla teslîm-i

1 Şagâl: Çakal.
2 Ahillâ: Sâdık, hâlis, candan dostlar.
3 Rehâ-yâb: Kurtulan, kurtulucu.
4 Encâm-ı kâr: İşin neticesi, amelin sonu.

kal'ayı ihtiyâr akabinde taraf-ı pâdişâhîden mücâzât-ı amellerini müşâhede ile me'lûf olıdukları Belgrad intifâ'ından mahrûm ve ba'de'l-musâlaha emlâk (s.337) ve akârlarına adem-i neyl ile serseri geşt-i vâdî-i umûm olduklarından gayri ser'asker paşa ve muhâfız bulunan Osmân Paşa temennî-i hayât-ı se-rûze-i dünyâ içün ihtiyâr-ı külfet-i meşakkat itmedikleri içün intikâm-ı ilâhîyye mazhariyyetle senesi içinde âlem-i hayâlât olan cihân-ı bî-bekâdan nâbûd ve dâ'ire-i vücûddan ma'dûm ve mefkûd oldılar garâbet bunda ki Koca Abdî Paşa bu kaziyyeden tebri'e-i zimmet ve haml-ı sakil-i teslîm-i kal'ayı Muhâfız Osmân Paşa'ya tahmîl ile tahsîl-i ni'met-i selâmet idüb muhâfız paşanın i'dâmı içün Vidin ser'askeri sadr-ı esbak Yûsuf Paşa'ya emr-i âlî göndermiş idi vezîr-i müşârün-ileyh Vidin ordusuna gelüb kaydı görülmek üzre iken hatfe enfihi vefât[1] eyledi.

Her ne hâl ise Belgrad gibi bir kal'a-i cesîmenin düşman eline geçdigi haber-i dehşet-eseri Ordu-yı Hümâyûna vâsıl oldukda Arnavudluk semtinde bulunan mîr-i mîrânların Rûmili vâlîsi ma'iyyetine şitâb eylemeleri içün evâmir-i aliyye tahrîr ve bir tarafdan dahi İbrâ'îl ve İsmâ'îl ve Bender ve Babadağı tarafları içün Balkan havâlîsinden asker cem'ine Aydoslı Vezîr Mehmed Paşa sürici ta'yîn ile ser-haddâtm muhâfazası husûsuna iştigâl olundığı esnâda ber-minvâl-i sâbık Osmân Paşa'nın mektûbı Semendire'ye bi'l-vusûl Belgrad'ın istîlâ olundığı Semendirelünün ma'lûmı olıcak ber-vech-i mukâvele Semendire Kal'ası dahi Nemçelüye teslîm olunmuşdur. Gelelim Abdî Paşa'nın encâm-ı ahvâline.

Müşârün-ileyh Hotin'de medfûn olan Koca Abdî Paşa'nın oğlı olan ve Sultân Mahmûd-ı Evvel devrinde Belgrad seferlerinde çarhacı ve Diyârbekir'de medfûn[2] bulunan Sarhoş Alî Paşa'nın oğlı olub pederi vefâtında asr-ı Mahmûd Hanî'de enderûn-ı hümâyûn ve ba'dehu has odaya duhûl ve giderek fenn-i silâhşörîde yegâne ve cevdet-i kitâbetde vahîd-i zamâne oldığı haysiyyetle kesb-i rif'at iderek çukadârlık mesnedine vusûl birle fâ'ikü'l-akrân olmuş iken kendüsünden bir bâdire-i bârde sâdır olarak dâ'ire-i hümâyûndan teb'îd olunub mîr-i mîrânlık ile Köstendîl tarafına me'mûr buyurulmuş ve mu'ahharen Belgrad nizâmma me'mûr ve ser-keşân-ı Belgrad'ı izâle itmekle hidmeti meşkûr olarak rütbe-i vezâret virilıniş olub andan sonra pek çok eyâletlerde ve ba'zan han ma'iyyeti ve ba'zan ser'askerlik gibi hidemât-ı mühimmede istihdâm olunmuş ve hadd-i zâtında bir vezîr-i bahâdır iken bulundığı vekâyi'de muvafakiyyetden mahrûm olagelmişdir ve fi'l-asl zulm ve hasâra mâ'il ve muhâfaza-i nefs dâ'iyyesiyle dâ'iresi mecma'-i erâzil olmağla ne tarafa teveccüh itse ahâlîsi perîşân ve kangı memlekete vâlî olsa orası bûm ve gurâba âşiyân olagelüb husûsıyla Haleb ve Ayıntâb ve Kilis gibi nice beldeleri harâb ve Rûmili'de ve Anadolı'da nice müteşahhıs kimseleri hi-gayri hakkın ifnâ[3] (s.338) itmişdir el-hâsıl dâ'iresi halkı mükemmel ve kesret-i hadem ve havâşî ve miknet ve yesâr ile nâdirü'l-akrân olub bu asırlarda ise böyle vüzerâ-yı zevi'l-iktidâra nedret geldiginden sahîhan vezîr dinmege şâyân bir düstûr-ı zî-şân iken çe fâ'ide ki matla'-ı vezâretden tâ bu âna dek Devlet-i Aliyye'ye nâfi' bir hidmete muvaffak olamayub bu kerre dahi Belgrad'ın istîlâsına sebeb olmuşdur birkaç def'a izâlesi tasavvur olunmuş iken mâlını nefsime fedâ ve kesret-i havâşî ve hademi siper-i belâ itmekle vücûdına zafer bulunamamışdır ve bu def'a Belgrad vak'asından sonra dahi Silistre muhâfızı nash ve ta'yîn olunub çend

1 Hatfe enfihi vefât : Rahat döşeğinde eceliyle ölen.
2 Medfûn: Defnolunmuş, gömülmüş.
3 İfnâ: Yoketme, tüketme, yersiz sarfetme.

mâh mürûrunda orada vefât eylediginden Kütahya'da ve sâ'ir mahallerde mevcûd olan emvâl ve eşyâsının kabzına mübâşirler ta'yîn ve eşk-i çeşm-i fukarâ ile cem' ve iddihâr olunmuş olan vâfir nakd ve mâlı tahsîl olundı deyü Vâsıf ve Enverî târîhlerinde muharrerdir. Biz yine sadede gelelim.

Ber-vech-i meşrûh Belgrad'ın istîlâsı üzerine Semendire Kal'ası'nın dahi Nemçelüye teslîm olundığı ve Çernez muhâfızı iken bilâ-mûcib[1] mahall-i mezkûrı terk ile Fethü'l-islâm cânibine güzâr eyledikden sonra Fethü'l-islâm Palankası'nda muhâfız bulunan esbak Yeniçeri Ağası Vezîr Pekmezci Mehmed Paşa'nın Ada Kal'ası üzerine gelan â'dâdan birazı uzakdan zuhûr idicek firâr itmesiyle Nemçe asâkirinin Fethü'l-islâm'a duhûl eyledigi ve Ada Kal'ası'nın beş altı aylık zahîresi oldığı hâlde evlâd-ı fâtihândan ve sâ'ireden bir mikdâr asker ile egerçi takviyyet virilmiş ise de el-ân mahsûr gibi oldığı ve Sırp re'âyâsı isyân üzre olub Nemçelüler ile mahlûten[2] Niş ve Vidin hudûdlarına gelmek üzre olduklarından Vidin ahâlîsi muztarib ve havf-nâk[3] oldukları Vidin cânibi ser'askeri sadr-ı sâbık Koca Yûsuf Paşa tarafından tahrîr olunmağla husûsât-ı merkûme evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de Şumnı'da mün'akid olan meclis-i meşveretde lede'l-îrâd cümleye hayret gelerek yek-dîgere böyle gider ise hâl neye müncerr olur dimekden başka bir tedbîr olunamayub fakat Vidin'in muhâfazası içün Vidin etrâfından asker cem'ine me'mûr-ı mahsûs ta'yîn olunmak üzre karâr virildikden sonra Dersa'âdet'de Re'îsü'l-küttâb Vekîli Râşid Efendi'nin Leh beg-zâdesi ve Prusya ilçisi ile vâki' olan sûret-i mükâlemesi der-miyân olundukda Lehlünün hülâsa-i takrîri Devlet-i Aliyye düşmanlarıyla akd-i mükâleme eyledikde Leh Cumhûrı'nın ibkâ-yı istiklâli istid'âsından ve Prusya murahhasıyla olan mükâlemenin hülâsası Devlet-i Aliyye düşmanları Tuna'nın berü tarafına geçüb de ba'zı mahalleri zabt ve istîlâ idecek olur ise ol yerlerin Devlet-i Aliyye'ye redd ve i'âdesine Prusya (s.339) Devleti zâmin ve kefîl olmak şartıyla Devlet-i Aliyye â'dâsıyla sulh idecek oldığı vakitde anın tavassutıyla itmesi ve Prusya gemilerinin serbestiyyet üzre Karadeniz'de gezmesi husûslarından ibâret olmağla hâzır-ı bi'l-meclis olanlar perîşân-ı hâtır olarak bu olacak iş degildir dimeleriyle ecvibe-i lâzımesi Dersa'âdet'e tahrîr olunmak üzre karâr virilüb ba'dehu Bâb-ı Âlî'ye vârid olub da kâ'immakâm paşa tarafından bir sûreti bu esnâda makâm-ı sadârete gönderilmiş olan hatt-ı hümâyûn kırâ'at olunarak hüzn ve bükâ ile meclise hitâm virilmişdir. Hatt-ı hümâyûn-ı mezkûrun bir sûreti zîrde (11) rakamıyla kayd olunur.

Zeyl

(1)

Rusya Sefîrine Dâ'ir Bâb-ı Âlî'ye Vârid Olan Hatt-ı Hümâyûn Sûretidir

Sen ki sadr-ı â'zam ve bi'l-istiklâl vekîl-i mutlak ve mu'temedimsin:

Cümleye ma'lûmdur ki ecdâd-ı azâmım neverallâhu merâkidühüm hazerâtının bu

1 Bilâ-mûcib: Sebepsiz, hiç yoktan.
2 Mahlût: Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık.
3 Havf-nâk: Korkulu, korkutan.

memleketleri teshîrleri vüzerâ ve ricâl ve ocaklu ve sunûf-ı askeriyyenin zulm ve israfından tehâşî ve gönül birligiyle ittifâk ve pâdişâhlarına ve zâbitlerine itâ'at ve az çok dimeyüb kanâ'at ve cihâd-ı fî-sebîlillâh deyü düşman karşusunda sebât eylemelerinden iktizâ itmişdir. El-hamdü lillâhi'l-meliki'l-müte'âl i'lâ-yı kelimetullâh ve def'-i tasallut-ı â'dâ içün ber-mûceb-i fetvâ-yı şerîf ümmet-i Muhammed'e farz olan cihâd ve gazâ kapuları küşâd ve cünûd-ı muvahhidîn taraf taraf ceng ve savaş eylemeleri içün evâmir-i aliyye neşriyle cümleye i'lân olunmağla imdi senden meczûm olan sadâkat ve diyânet lâzımesince işbu mehâmm-ı seferiyye ve gerek Memâlik-i Mahrûse ve gerek umûr-ı askeriyyeye dâ'ir ve sâ'ir kânûnların nizâmları erbâbıyla bi'l-istişâre uhde-i istiklâline tefvîz birle seni teşrîf ve istiklâlini i'lân ve te'yîd zımnında hidmet-i hümâyûnumda olan kullarımdan ser-kahve kulum ile işbu hatt-ı hümâyûnum ve bir kıt'a mücevher seyf-i düşman-telef irsâl olunmağla miyâne-i istiklâline bend ve hemân hareket-i seferiyyeye mübâşeret idesin şöyle ki: İktizâ-yı hâle göre hareket olunarak cümle gidecek ricâl ve ocaklarım tedârüklerini görüb çıkmak üzre müheyyâ olasınız ve geçen sefer gibi âlâyiş ve sefâhet ile ordu galabalığı olmayub herkes haddine göre sefer ricâli oldığı kıyâfetden müşâhede olunacak sûretle azîmetlerini tenbîh ve ale'l-husûs ocaklu ve askerî kullarımın yol ve erkân ve kânûnlarına ri'âyet itmelerini te'kîd eyleyesin hâzır olanlara ve sonradan işidenlere ma'lûm olsun ki işte Moskovlunun niyyet ve kasdı Kırım'ı istîlâsından ve Karadeniz'de kesret üzre gemiler gezdirmesinden ne oldığı zâhire çıkub bundan sonra âriyyet (s.340) olan bir hayât içün ehl-i İslâmın hakâretlerine kalblerinde zerre kadar îmânları olanlar nice tahammül iderler cümle mâ-melekim bu yolda gayret ve sebât iden kullarıma bahşdır Allâh ve Resûl-i habîbi rızâsiçün ittihâd-ı kulûb ile cümlenize metânet ve askerî kullarıma zâbitleri nasîhatleri ile bundan böyle her ne olmalu ise olsun gayri bunun aşağısı yokdur cümlenize bi'z-zât ve bi'l-vâsıta tenbîh-i şâhânem oldur ki (atî'ullâhe ve atî'u'r-rasûle ve üli'l-emri minküm)[1] âyet-i kerîmesi üzre ibtidâ zulümden ve israfdan ve ulu'l-emrin ve el-hâletü hâzihî serdâr-ı ekreminiz olan sadr-ı â'zamın emrini tutmamakdan ictinâb ve rızâ'ullâhı tahsîle sa'y idesiniz ve sizden küçüklere siz dahi itdiresiniz: benim vezîr-i sadâkat-semîrim evvelâ seni Allâhü zü'l-celâl Hazretleri'nin birligine ve sâniyen cümle ricâl ve ocaklu ve askerî kullarımı dahi savn-ı samedânîye i'timâd ile sana emânet eyledim emr-i ulu'l-emre mutî' olmayanların ve hilâf-gîr olanların te'dîb ve cezâlarını ve sana itâ'at ve hidmetlerinde sadâkat ve düşman karşusunda sebât ve yararlıkları zâhir olanların lâyıkları üzre te'lîf ve kayırılmalarını kezâlik sana havâle eyledim göreyim seni şer' ve kânûn ve adl ve insâfdan ayrılmayarak hareket ve inşâallah alâmet-i fevz ve nusret olur etvâr-ı mergûbe izhârına gayret eyleyesin rabbü'l-âlemîn bu teveccüh ve azîmetlerinizde sizleri ve ben âciz ve muhtâc kulunı me'yûs itmeyüb bu dîn ve gazâ yolunda düşmandan ahz-ı intikâm ile cümlemizi mesrûr eyleye ve uğûrınızı açık ve selâmetler ihsân eyleye âmîn.

1 "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." Nisâ sûresi 59. âyetten bir kısım.

(2)

Rusya'ya İ'lân-ı Harbi Mutazammın Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Neşr Olunan Beyânnâmenin Sûretidir

Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde [bin yüz] seksan yedi târîhinde vâki' musâlahayı re'âyâ-yı cânibeynin refâh ve âsâyişleri mülâhazası tercîh eylemiş iken Rusya Devleti tarafından dürlü dürlü safvete münâfî teklîfler i'mâl ve hattâ Kaynarca Musâlahası'na esâs ittihâz olunan Kırım'ı ahd ve şarta münâkız bağteten istîlâ ve fî-mâ-ba'd miyânede kîl ü kâller def' ve husûl-i emniyyet virilan senedde meşrût ve tarafeyn ahidnâmesinde birbirlerinin sırren ve alâniyyeten aleyhine buğz ve amelleri olmamak musarrah iken Devlet-i Aliyye tab'iyyetini müş'ir yedinde menşûr Tiflis Hanı'nı tahrîk ve derûn-ı Tiflis'e Rusya askeri vaz' ve han-ı mesfûrı tasahhüb ile Gürcistân ve havâlîsinde vâki' ser-haddlerimizi ihlâl ve dest-keş-i ferâğ olması ifâde olundukda redd ile cevâb ve Özilünün Kırım'dan mu'ayyen olan tuz göllerinden tuz ihrâc (**s.341**) itmeleri ale'l-ıtlâk meşrût iken ahâlî-i ser-hadde dürlü dürlü ezâ ve cefâlar ile mümâna'at ve şartın îfâsı teklîf olundukda andan dahi imtinâ' ve prenç rütbesinde olan Boğdan voyvodasını konsolosları izlâl ve devletlerine firârında şartca reddi taleb olundukda devletimiz redd itmez deyü ilçisi kat'îce cevâb ile şartları ilgâ ve nakz ve buna mümâsil nice şartlara diledikleri ma'nâları virerek sû-i kasdlarını izhâr ve Eflâk ve Boğdan ve adalara ve ehl-i İslâm'a muzırr olan lüzûmsuz mahallere konsoloslar vaz' ile bi'l-cümle re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'yi izlâl ve ba'zılarını memleketlerine nakl ve ba'zılarını mellâhlık ve sâ'ir hidmetlerde istihdâm ve ale'l-husûs kendülere elvirmiyan vülât ve hükkâm ve zâbitân ve ummâl ve ümenânın ve hattâ Çıldır vâlîsi ve Eflâk ve Boğdan voyvodalarının azl ve te'dîblerini ibrâm ile nizâm-ı mülke müdâhale ve Rusya tüccârı ber-vech-i serbestiyyet Memâlik-i Mahrûse'de âminen ve salimen îfâ-yı emr-i ticâret ve diledikleri mahallerde geşt ü güzârlarına ruhsat ile Devlet-i Aliyye izhâr-ı mürüvvet eylediği bütün âlemde ma'lûm ve mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesi üzre Devlet-i Aliyye tüccârına dahi ol vechile mu'âmele olunmak meşrût iken kendülere emr-i ticâreti hasr itmek içün Devlet-i Aliyye tüccârından aldıkları resm-i gümrük düvel-i sâ'ire tüccârından birkaç kat ziyâde oldığı ve bilâd-ı Rusya'da viresi akçelerini tahsîl murâd eylediklerinde memleketlerinde gezdirmeyüb bu vechile alacaklarını tahsîle mâni' ve ekserîni hâ'ib ve hâsır i'âde ve ircâ' ve ba'zılarını i'dâm ve Devlet-i Aliyye tüccâr sefîneleri Rusya iskelelerine bir furtuna takarrübi veyâhûd su almak gibi bir zarûret ve iktizâ hasebiyle yanaşmak murâd eylediklerinde kurşun atub yanaşdırmayub men' eyledikleri ve aralıkda Soğucak'dan gelan ve giden gemilerimize top atdıkları ve ale'l-husûs Tiflis Hanı mâddesini bayağı sâ'ir şartlara idhâl ve tav'an bir sened virirseniz ne â'lâ ve illâ bu şartların icrâsı içün Potemkin nâm ceneralimiz altmış yetmiş bin asker ile hudûdlara ta'yîn kılındı ve Rusya İmparatoriçesi dahi gelecekdir deyü Rusya ilçisi resmen Devlet-i Aliyye'ye îrâd ve ibrâm ile muhârebeye da'vet ve Potemkin ceneralin bu kadar asker ile hudûdlara me'mûr kılındığı îrâdı tamâm Kırım'ı istîlâlarında eyledikleri vaz' ve tavırlarının misli olmakdan nâşî evvelki ef'âl ve a'mâl-i muhâlifelerine ilâve ile emniyyeti külliyyen selb ve sû-i kasdı tahkîk ve insilâb-ı emniyyete sebeb-i kavî Kırım'ın Rusyalu istîlâsında kalması olmağla Kırım'ı hâl-i kadîmîsi üzre terk ve bir musâlaha-i cedîdeye rabtıyla dostluğun istihkâmına Devlet-i Aliyye

rağbet itmiş iken Rusya ilçisi bu mâddeyi devletime yazamam ve yazsam dahi bir fâ'ideyi müfîd olmaz ve mâ'adâ redd (**s.342**) ve ilgâ eyledigi şartlara ilâveten devletim bu Kırım'dan geçmez deyü bu mâddeye dahi kat'î cevâb virmekle işbu illetlere mebnî ve dahi ta'dâdı kâbil olmayan hafî ve celî nice illetlere ve sebeblere mübtenî ehl-i İslâm üzerine şer'an cihâd farz olmağla Devlet-i Rusya üzerine Devlet-i Aliyye'nin seferi mütehakkık oldığını dostlarımızın bâsıra-i insâf ve hakkâniyyet ile mütâla'a ve mülâhazalarına havâle ile i'lân ve i'lâm içün haşmetlü menziletlü samîmi dost-ı ehibbâlarımız olan düvel-i Nasârâ taraflarına işbu heyânnâme virilmişdir.

(3)

Laşey Nâm Nemçe Cenerali Tarafından Neşr Olunan Beyânnâmenin Hülâsasıdır

Memâlik-i Osmâniyye'de kâ'in Hristiyan re'âyâsına i'lân olunur ki kendü hâlleriyle ve kesb ü kârlarıyla meşgûl olanlar haklarında bir gûne zarar isâbet itdirilmeyüb Nemçe re'âyâsı gibi sıyânet olunurlar ve Nemçe milleti hakkında cârî olan imtiyâzât bunlar haklarında dahi mebzûl olur ve kesb-i istihkâk itdikce rütbe ve menâsıba dahi nâ'il olacaklardır.

(4)

Boğdan Voyvodası Tarafından Neşr Olunan Nasîhatnâmenin Hülâsasıdır

Hengâm-ı seferde â'dânım mübâşeret itdikleri hud' ve hîleden başka hakkınızda muzırr olan mevâddı mülâhaza itmeksizin mücerred tervîc-i maslahatları zımnında ekâvîl-i kâzibe-i iğfâliyye neşr idegelmişler idügi sevâbık-ı vekâyi'den bi't-tecrübe ma'lûmunuzdur. Binâ'en-aleyh sizi îkâz iderim ki â'dânın desâ'isine aldanmayub velî-ni'metiniz olan Devlet-i Aliyye tarafından âbâ ve ecdâdınızın nâ'il oldığı imtiyâzâtın şükrini bilüb sadâkat-i Devlet-i Aliyye'de sebât idesiz ve hiçbir ahâlî hakkında olmayan imtiyâzâtmız ki Devlet-i Aliyye tarafından mebzûl olmağla mütena'imsiz Devlet-i Aliyye'nin mütena'im oldığınız ni'a-i nâ-mütenâhîyesinin şükrânesiyle dâ'ire-i sıdk ve istikâmetde bulundığınız Devlet-i Aliyye'ye arz itmekden hâlî olmam husûsıyla civârınızda olan re'âyâ hakkında ne gûne mu'âmele olundığı ma'lûm ve manzûrunuzdur sizin sadâkatinizi Devlet-i Aliyye gördükce imtiyâzât-ı kadîmenizi muhâfaza itdikden başka ilerüde tekâlîfin tahfîfiyle âsâyişinizin ikmâline himmet ideceginde şübhe yokdur bunca senelerden berü Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâmm muhâfaza-i imtiyâzâne ihtimâmı mücerred şefkat ve merhametinden nâşîdir.
(**s.343**)

(5)

Nemçe Seferine Dâ'ir Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Neşr Olunan Beyânnâme Sûretidir

Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde Kaynarca ahidnâmesi akd olundukda tarafeynden şerâ'it-i mu'âhedeye mû-be-mû ri'âyet ve hilâfı vaz'dan mübâ'adet ve bu vechile cânibeyn

re'âyâsı esbâb-ı istirâhatları istibsâline dikkat ile beyne'd-devleteyn dostluk ve safvetin tezâyüdine sarf-ı himmet mukteze-yı şân-ı devlet oldığına binâ'en Devlet-i Aliyye-i ebed-miknet tarafından şerâ'it-i dostî ve müvâlâta kemâ-hiye hakkuhâ ri'âyet olundığı asbâb-ı insâf ve hakkâniyyet olan Avrupa düveli dostlarımıza hafî degildir. Rusya Devleti mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesi ve dîde-i me'iyye-i Devlet-i Aliyye üzre şerâ'it-i ma'kûdenin sırren ve alenen hilâfı tarîkasına insilâkdan tebâ'üd ve mücânebet birle hukûk-ı dostî ve bem-civârîye ri'âyet eylemek iktizâ ider iken musâlaha-i mezkûrenin in'ikâdından sonra hilâfına dürlü dürlü hareketlere mübâderet idüb ez-cümle esâs-ı sulh-ı mezkûr Kırım'ın Allâhü Te'âlâ'dan gayri kimesne karışmamak vechile serbestiyyeti kaziyyesi idigi cümle düvel-i dostlara zâhir ve celî iken mücerred Kırım'ı istîlâ kasdıyla envâ'-ı mukaddemât-ı hafiyye ve celiyyeye şurû' ve mübâşeret iderek Şâhin Giray asâkir-i Rusya ile Kırım'a idhâl ve şurût-ı serbestiyyetin hilâfı bir tarafdan ahâlîsinin kimine cebr ve kimini iğfâl iderek hanlığa kabûl eylemelerini teklîf ve bir cânibden dahi mezbûrun hanlığını i'tirâf teklîfini Devlet-i Aliyye'ye îrâd ve i'tirâf olunmadığı sûretde i'âde-i harbe âgâz idecegi sûretlerini irâ'e idüb bu vechile esâs-ı sulhı halel-pezîr eylemesi nâkız-ı ahd oldığını iş'âr eylemiş iken Devlet-i Aliyye mücerred sefk-i dimâ-i re'âyâ-yı cânibeyni mûcib olmamak içün tarafeyn sekenesine şefkaten şurût-ı mu'âhedeye mugâyir olarak teklîf-i mezkûrı kabûl itmiş oldığı kezâlik düvel-i dostlara ına'lûmdur. Ba'dehu ticâret mu'âhedesi deyü nice mâddeleri şâmil ve ekser şerâ'iti Kaynarca Musâlahası'na vücûhla mugâyir biraz şerâ'it tertîb ve anın dahi bi-tıbkıhâ imzâ olunmasını teklîf idüb esâs-ı sulha mugâyir olan mâddeleri edille-i vâzıhasıyla ilçisine beyân olundukca tagyire me'mûr degilim böylece imzâ olunmaz ise devletim şerâ'it-i mu'âhedeye ri'âyet olunmadı add ider kelâmlarıyla ısrâr itmekle Devlet-i Aliyye mecbûl oldığı mürüvvet-i kâmile muktezâsı üzre anı dahi kabûl eyledigi keyfiyyât-ı ma'lûmedendir. Ba'dehu buna dahi kanâ'at itmeyüb asâkir-i külliyye ile Kırım Cezîresi'ni açıkdan istîlâ ve zabt ve Şâhin Giray'ı def' ve memleketine îsâl ve bu vechile sulh ü salâhı alenen nakz idüb ahidnâmelerden Kırım serbestiyyetine dâ'ir şerâ'iti tayy olundığını ve Kırım yedimizde kalmak sûretini mübeyyin sened virmezseniz (**s.344**) muhârebeye müheyyâyız kelâmlarını ilçisi ve Nemçe ilçileri vesâtetiyle takrîrler takdîm iderek îrâd ve teklîf itmekle Devlet-i Aliyye vifâkı şikâka tercîh ve matlûb olan senedi ma'a'l-kerâhe i'tâ ile böyle bir emr-i azîme dahi ne vechile tahammül eyledigi cümleye vâzıhdır. Bunlardan mâ'adâ mugâyir-i şerâ'it hareketlerinin nihâyeti ve Kırım'a ve Rusya memâlikine varan Devlet-i Aliyye tüccâr ve re'âyâsını topa sarub i'dâm itmek ve götürdükleri emti'anın bahâlarından efzûn gümrük almak ve emvâllerin alıkomak ve varan tüccâr gemilerini toplar endâhtıyla tard ve def' itmek ve arâzî-i Devlet-i Aliyye'de olan re'âyâyı sırren ve alenen tergîben ve terhîben iğfâl iderek sefîneleriyle ve âhar sûretle Rusya memâlikine nakl itmek misillü vaz' ve hareketlerinin gâyeti olmadığı dahi cây-ı işkâl degildir.

Devlet-i Aliyye'nin bu derecelerde tahammüli hâşâ sümme hâşâ muhârebeden ictinâbına ve za'f ve fütûrına mebnî olmayub mücerred vikâye-i sulh ve safvet niyyet-i hâlisasıyla idügi zâhir iken Rusya Devleti Devlet-i Aliyye'nin hâlât-ı mezkûreye tahammülüni za'f ve fütûrına haml ve her ne ider isek icrâsına dest-res oluruz zu'mıyla bunlara dahi adem-i kanâ'at ve Devlet-i Aliyye'nin kerrâtla menşûrını kabûl itmiş olan Tiflis Hanı İrakli Hanı evvel emirde zîr-i perde-i hafâdan tarafına celb ve nass-ı ahidnâmede fî-mâ-ba'd cânibeynden birbirinin aleyhine sırren ve alenen bir dürlü amel ve buğz ve ızrâr olunmaya

deyü mastûr iken nass-ı mezkûrun vücûhla mugâyiri olarak Devlet-i Aliyye'nin haberi olmayarak han-ı mesfûr ile beynlerinde mu'âhede rabt eyledikleri ve hakk-ı yedlerinde gibi han-ı mesfûr Moskovlu olmak sûretlerini Devlet-i Aliyye'ye i'tirâf itdirmek zu'mıyla han-ı mesfûr hakkında Çıldır vâlîsinden iştikâ ve müşârün-ileyhin azlini istid'â ve nice ısrâr-ı bî-câlarından sonra han-ı mesfûrun yalnız himâyeti bâbında Çıldır vâlîsine bir kıt'a emr-i şerîf ısdâr olundığı bâlde nizâ' ber-taraf olur deyü Fransa ilçisi vesâtetiyle inhâ eylediklerinde Devlet-i Aliyye dahi bu bâbda Fransa Devleti'nin tavassutuna rağbet birle emr-i şerîf-i mezkûrı ısdâr eylemiş iken ba'dehu Rusya ilçisiyle akd olunan meclis-i mükâlemede yine iddi'â-yı mezkûrı i'âde idüb Fransa ilçisiyle şöyle nizâm virilmiş idi deyü ifâde olundukda bizim umûrumuza Fransalu ne karışur deyü sûret-i mezkûreyi dahi redd eyledikleri ve Kılburun hudûdnâmesinde Kılburun Hisârı ile Kob Koy mâ-beyninde vâki' kadîmden berü Özi ahâlîsinin mu'ayyen olan tuz göllerinde hâsıl olan tuzı vakt ve zamânıyla tarafeyn zâbitânının izin kâğıdlarıyla Özi'den gelüb iki devlet beyninde vâki' olan dostluk ve hem-civârî muktezâsı üzre tarafeyn zâbitânının ma'rifetleriyle ihrâc ve nakl eyleyeler ınüdâhale ve mu'âraza olunmamak üzre (**s.345**) kavl olunmuşdur deyü ınastûr ve hudûdnâme-i mezkûrenin akdi târîhinden sonra heş sene kadar şart-ı mezkûra tarafeynden bilâ-nizâ' ri'âyet ve bir def'a Rusya tarafından mümâna'at vukû'ı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den inhâ olundukda mümâna'at-ı mezkûre hudûd zâbitimizin sehvidir şart-ı mezkûr kemâ-kân icrâ olunmak üzre tenbîhnâme tahrîr eyledik deyü hakk Devlet-i Aliyye yedinde oldığım i'tirâf iderek Devlet-i Aliyye'ye cevâbnâmeleri gelüb muktezâ-yı şurût icrâ olunmakda iken bir müddetden berü Özi ahâlîsini zikr olunan göllerden hilâf-ı şurût men' idüb men'-i mezkûrun şarten mugâyereti ilçisine kerrâtla beyân olundukca tenbîhnâme-i mezkûrdan tecâhül ile gâh hudûdnâmenin mezkûr şurûtunda muhaddidimiz sehv itmiş kelâmını ve gâh âhar gûne vâhî kelâmlarını îrâd ile şurût-ı mezkûreyi ibtâl ve da'vâyı kendü taraflarına düşürüb Özi ahâlîsinin göllerden tuz ihrâcında hi-hakkın olan ısrârlarından şikâyet ve men'-i mezkûrda ısrara mübâderet eyledikleri ve ahidnâmelerde iki devletin re'âyâsından ba'zıları adem-i itâ'at veyâhûd hıyânet veyâ âhar bir töhmet idüb devleteynin birine ihtifâ veyâhûd ilticâ kasdında olur ise Devlet-i Aliyye'de dîn-i İslâm'ı kabûl ve Rusya Devleti'nde tanassur idenlerden mâ'adâ aslâ bir bahâne ile kabûl ve himâyet olunmayub der-akab redd veyâhûd hiç olmaz ise ilticâ eyledikleri devletin memâlikinden tard olunalar ki bu misillü yaramazların sebebiyle iki devlet beyninde mûris-i bürûdet veyâhûd bâ'is-i bahs-i abes olur aslâ bir ma'nâ vâki' olmaya kezâlik tarafeyn re'âyâsından olub gerek ehl-i İslâm ve gerek Hristiyan zümresinden bir kimesne bir dürlü taksîrât idüb her ne mülâhaza ile bir devletden ol bir devlete ilticâ ider ise bu misillüler taleb olundukca bilâ-te'hîr redd olunalar deyü mastûr ve mansûs iken dostluk ve şurûta mugâyir olarak kendü tahrîkleriyle memleketlerime firâr iden Boğdan Voyvodası Aleksandri'nin ber-mûceb-i şurût Devlet-i Aliyye'ye reddi mutâlehe oldukda ilçisi dürlü dürlü mugâlatalar ve ahd ve şurûta sığmaz kelimât îrâd iderek reddi muktezâ-yı şurût ise dahi devletim redd itmez cevâh-ı kat'îsini virdiginden mâ'adâ altmış bin askerle Potemkin Ceneral hudûdlara me'mûr oldı ve beyne'd-devleteyn ba'zı mevâdd nizâmına me'mûrdur ben dahi anm re'yiyle harekete me'mûrum vâdîlerinde takrîr i'tâsıyla bayağıca Devlet-i Aliyye'yi cenge da'vet itmiş iken Devlet-i Aliyye yine mürüvveteu tecâhüli'l-ârif tarîkine insilâk ve hakîmâne mu'âmele iderek çünki Potemkin Ceneral ba'zı nizâma me'mûr olmuş Devlet-i Aliyye'nin şarten ve ahden hakkı olan şu mâddeleri kendüye

tahrîr birle şerâ'it-i uhûdun icrâsına ihtimâm eyle dinildikde kemâ-fi'l-evvel ne Tiflis Hanı'ndan fâriğ oluruz ve ne firâr iden (**s.346**) Boğdan voyvodasını viririz ve ne tuz husûsunda Devlet-i Aliyye'nin îrâdına mümâşât ideriz ecvibe-i kat'iyyesini îrâd ve bu vechile kavl-i evvelinde ısrâr birle kat'îce cevâb virüb şerâ'it-i uhûd ve mevâsıka adem-i ri'âyet ve hilâfında ısrâr cihetleriyle nakz-ı ahd ve hudûda altmış bin asker ile Potemkin Ceneral ta'yîn ve âdât-ı dostî ve düvelden hâric ve külliyyen tabî'at-i meveddete mugâyir ve beyne'd-devleteyn ve belki cemî' esnâf-ı insâniyye beynlerinde dâ'imî ve ale'l-ıtlâk mer'î olan emniyyet-i âmme kâ'idesine muhâlif olarak Kırım mâddesine eyledigi gibi cebr ve tazyîk ile Devlet-i Aliyye ceng ve harbden âcizdir i'tikâdına mebnî mücerred mugâyir-i şurût olan makâsidini kabûle Devlet-i Aliyye'yi mecbûr itmek kasd-ı fasidiyle Devlet-i Aliyye'yi cenge da'vet itmiş oldukları cihetiyle dahi nakz-ı mezkûrı te'yîd ve tasrîh eyledikleri mütebeyyin oldığına binâ'en beyne'd-devleteyn der-kâr olan vifâk mübeddel-i şikâk oldığı tahakkukundan sonra Devlet-i Aliyye dahi hudûdlara asker ta'biyyesiyle mukâbele-i bi'l-misle mecbûr olub hâl böyle iken Devlet-i Aliyye yine sulhun i'âdesine râgıb olarak ilçisi getürdilüb bu fesâdların cümlesi esâs-ı sulh olan Kırım mâddesinden neş'et eyledigi beyânıyla mevâdd-ı mezkûrede şerâ'ite ri'âyet ve Kırım'ı sûret-i asliyyesine ircâ'a mübâderet ider iseniz Devlet-i Aliyye i'âde-i sulha râzı ve müheyyâdır dinildikde kemâ-fi's-sâbık redd ile cevâb virüb adem-i kabûl-i şerâ'it ile nakz-ı ahde ısrâr itmekden nâşî kâ'ide-i kadîme-i Devlet-i Aliyye üzre Yedikule'de tevkîf olundı. Devlet-i Aliyye'nin seferi Rusyalunun nakz-ı ahdi hasebiyle Rusya üzerine olub elli seneden berü dost ve hem-civârı olan Nemçe Devleti hakkında sırren ve alenen bir gûne sû-i kasd ve irâdesi olmadığı ve dâ'imâ himmet-i kâmilesi vikâye-i safvet-i cânibeyn ve tezâyüd-i tehâbb ve meveddet-i tarafeyne makrûn idügi âlemlere ma'lûm oldukdan başka Nemçe Devleti hakkında hâric ez-ahd ve mîsâk nice mâddelere müsâ'ade eyledigi ve ez-cümle Boğdan arâzîsinde hilâf-ı ahd ü peymân arâzî-i vâfire mutâlebe ve kendü zu'mıyla tahdîd ve alâmetler vaz' ve hudûdlarına asâkir-i külliyye tehyi'e birle arâzî-i mezkûreyi Devlet-i Aliyye Nemçelüye terk ve teslîm itmez ise muhârebeye müheyyayız sûretlerini irâ'e itmekle Devlet-i Aliyye vifâkı şikâka tercîh ile arâzî-i mezkûreyi mücerred tezâyüd-i safvet-i cânibeyn içün mahsûs muhaddidler ta'yîni ve sened i'tâsıyla Nemçelüye bi-gayri hakkın terk itmiş oldığı ve Cezâ'ir-i Garb Ocakları serbest ve murâbıt ocaklar olub dost oldukları devletler ile anların musâlahaları beynlerinde cârî olageldigi ve hattâ Nemçelü dahi birkaç def'a anlar ile başkaca mu'âhede idüb gerek sulh ve gerek adâvetleri kezâlik beynlerinde cârî idügi ve Devlet-i Aliyye ile Nemçe (**s.347**) beyninde olan şerâ'itinde ocaklardan kendülere vâki' olan hasârın tazmîni dâhil-i şart olmadığı zâhir iken zikr olunan ocaklardan Nemçe sefâ'in ve re'âyâsını alâ-tarîki't-tekeffül te'mîn husûsunun senede rabt olunmasını teklîf eylediklerinde ahd ve şartdan hâric olarak teklîf-i mezkûrı dahi Devlet-i Aliyye redd itmeyüb kabûl ve sened i'tâ eyledigi ve bundan başka serbestiyyet-i kâmile üzre Karadeniz ticâretine hâric ez-ahd ve şart olarak ruhsat istid'â ve her bir mâddesi Devlet-i Aliyye'ye nice mazarratı şâmil sekiz mâddeyi muhtevî sened mutâlebe eylediklerinde havsala-i müsâ'ade ve tahammüle güncîde olur hâlâtdan degil iken Devlet-i Aliyye'nin Karadeniz ve cemî' enhâr ve bihârında Nemçe sefînelerinin serbestiyyet-i kâmileleri üzre yoklanmaksızın geşt ü güzârlarına ruhsat-ı kâmile virildigini hâvî ve otuz târîhinde olan Pozorofça sulhunı yine Nemçelü kendüleri nakz ve lağv idüb ba'dehu elli iki târîhinde Belgrad'da vâki' olan musâlaha ve akd olunan şerâ'ite nazaran dahi zikr olunan Pozorofça

şurûtları nesiyyen mensiyyâ ferâmûş olundığı muhakkak iken mensî olan Pozorofça ticâret mâddeleri dahi mer'î tutulmasını muhtevî safvete yakışmaz vechile matlûbları olan ticâret senedi tıbkı irâdeleri üzre i'tâ olunub ve bu kadar sinînden berü Eflâk ve Boğdan'da Nemçe konsolosı ikâmeti mesbûk olmayub şurût-ı ahidnâmede dahi musarrah degil iken memleketeyn-i mezbûreteyne acente[*][1] nasbını istid'â eylediklerinde Devlet-i Aliyye mazarrat-ı mülkiyye ve mahzûrât-ı adîdesine bakmayub mücerred dostluğa hürmeten tezâyüd-i silm ve safveti mûcib olmak irâdesiyle zikr olunan acentenin nasbına dahi müsâ'ade ve işbu mevâdd-ı azîmenin her birine başka başka senedler i'tâ ve bu misillü uhûddan hâric mâddeler ile dostluk murâ'atına sa'y-i evfâ itmiş oldığı ve Rusyalunun Kaynarca sulhundan berü husûle getürdigi mâddelerin ekserî mürüvvet itmiyerek bi'l-iştirâk ikdâmından neş'et itmiş iken Devlet-i Aliyye ana dahi bakmayub yine dostluk ve hem-civârlık merâsimini icrâda dakîka fevt itmedigi cümle düvel-i dostların ra'nâ ma'lûmlarıdır.

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hukûk-ı dostî ve hem-civârîye bu mertebelerde ri'âyet olunmakda idügi zâhir oldığından başka Rusyalu ile sefer mütehakkik oldukdan sonra Devlet-i Aliyye'nin Nemçe Devleti hakkında bir dürlü sû-i niyyeti olmayub dostluk ve safvetde sebâtı der-kâr ve Nemçe Devleti'nden dahi safvet me'mûlünde idügi bedîdârdır deyü Nemçe ilçisine mükerreren beyân ve ifâde olunmuş iken Nemçe Devleti elli senelik safveti ve Devlet-i Aliyye'nin (**s.348**) murâ'ât-ı mezkûresini bi'l-külliyye ferâmûş ve bundan akdem Nemçelünün bi'd-defa'ât giriftâr oldukları eyyâm-ı istîlâlarında eger Devlet-i Aliyye cüz'î temâyül ve hareket itmek degil ednâ mertebe bir gösterişcik itmek lâzım gelse diledügini icrâ ideceginden başka Nemçelünün işleri ne sûreti kesb idecegi kendüleri ve mülâhazât-ı sedîde erbâbı indlerinde zâhir ve bu bâbda Devlet-i Aliyye kat'an semt-i mürüvvetin ve ahd ve şurûtun hilâfına bakmayub âciz-keşlik itmemiş oldığı bâhir iken Devlet-i Aliyye'nin bu mürüvvetini dahi mensî kılub bâlâda mezkûr oldığı üzre Devlet-i Aliyye'yi mecbûr iderek tahsîl-i menâfi' fikrine mebnî Rusya ile olan ittifâkını der-pîş ile el-hâletü hâzihî Rusyalunun nakz-ı ahdi cihetiyle Nemçelü tamâm fırsatı ganimet add ve kem-fırsatlık idüb Rusya seferine nakz-ı ahdi Devlet-i Aliyye'ye azv ve isnâd ile Rusyalunun seferinde hissedâr ve müşterek oldığını ve Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm ilçisini memleketine avdete me'mûr itdigini mübeyyin beyânnâme irsâliyle bilâ-mûcib kat'-ı rişte-i müvâlât ve safvet ve fesh-i sulh ve nakz-ı ahd itmekle Devlet-i Aliyye dahi ilçisini ve âdemlerini tevkîf dâ'iyyesine düşmeyüb der-kâr olan mürüvvet-i celîlesi muktezâsı üzre mu'azzezen ve mükerremen avd ve insirâfına ruhsat ve yollarda himâyet ve istihsâl-i esbâb-ı istirâhat ve emniyyetiçün emr-i şerîf ısdâr ve re'âyâsının hudûdı tecâvüz idinceye dek Fransa ilçisi ma'rifetiyle himâyetlerini iltizâm eylemişdir bu bâbda Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniyye'nin kat'an ser-rişte ve medhali olmayub hâl böylece oldığı Avrupa düveli dostlarımızın ma'lûmları oldukda keyfiyyet-i hâl nazar-ı insâf ve hakkâniyyetlerine havâle olunmuşdur.

1 Müellif dipnotu: "[*] Acente müdîr-i umûr dimekdir."

(6)

Sefâretnâme-i Vâsıf Efendi

Bin iki yüz bir senesi mâh-ı Ramazânü'l-mübârekin on beşinci yevmü'l-ehad târîhinde Tophâne önünden fekk-i lenger-i ikâmet olunub Şevvâl-i şerîfin dokuzuncı Çehârşenbe güni sevâhil-i İspanya'dan Katalonya eyâletinin kâ'idetü'l-mülki olan Barşelona nâm belde mukâbilime vusûl ve toplarımız ile i'lân olundukda lezârete umûrına me'mûrları gelüb mâddeyi istihbâr itdikde iktizâsı üzre cevâbı virilüb avdet idüb vakt-i mev'ûdda zuhûr itmediginden intizârı haddi tecâvüz idicek top atub yine ol kimse geldi bu te'hîrim aslı nedir deyü su'âl eyledik emr-i lezârete vilâyetimizde a'zam-ı umûrdur Minorka Cezîresi'nde hastalık zuhûr itdi Fransa Kralı'nın ve kralımızın bu husûsda azîm ihtimâmları vardır hattâ Mısır ve Âsitâne ve Afrika'dan gelanları bilâ-lezârete mürûr itdirmemek üzre azîm tenbîhleri vardır ale'l-husûs sizin vürûd ideceginiz devletimiz tarafından henüz bize (s.349) ihbâr olunmadı kadrimize lâyık ikrâm nedir henüz mechûlümüzdür hayretdeyiz deyüb ceneral tarafından hezâr i'tizâr ile mahall-i ârâmınız Minorka Cezîresi'dir didi lâkin Âsitâne'de bu sûret zuhûr idecegi ve Minorka ba'îd mahall oldığı ma'lûmumuz oldığından İspanya ilçisinden Barşelona'da lezârete olunmak üzre kâğıdımız oldığından gayri nice nice kîl ü kâl ve eger Barşelona'dan gayri mahalde lezârete itdirmek dilerseniz avdet itmek ve hedâyâmız fena-pezîr olmak hâletleri muhakkakdır diyerek ne hâl ise Barşelona'da lezâreteye karâr virildi bir gün dahi mâlzemeyi tedârük idinciye dek seffinede ikâmet idüb mahall-i lezâreteye nizâm virdiler ol gün on kadar etbâ' ile kendümüz çıkub müceddeden yapılan köpriden ubûr ve mahall-i ikâmete duhûl müyesser oldı cümle tevâbi' çıkdılar ve Barşelona mu'teber yerleri olub vâfir asker olmağla idâreleriçün bir mu'teber ceneralleri dâ'imâ Barşelona'da imiş mesfûr ve sâ'ir vilâyet zâbitleri cümlesi deryâ kenârına karîb gelüb i'tizâr-ı hâl itdiler ve âşinâlık eylediler biz dahi özürlerin kabûl ve nüzûl eyledik mahall-i lezârete etrâfı şaranpo ile muhât olub seyirciler etrâfdan gelüb uzakdan merhabâ iderler idi ve müddetü'l-ömr devletimizin âdemini ve lihâsını görmediklerinden azîm istiğrâb iderler idi yol üzre yirmi yedi gün mahall-i mezbûrda ikâmetden sonra etibbâsı gelüb ferden ferdâ âdemlerimizi bakub ba'dehu şân-ı Devlet-i Aliyye üzre âlây ile çıkdık ve mahall-i lezârete şehre çâr-yek sâ'at iken izdihâm-ı nâsdan konağımıza beş sâ'atde ancak varıldı bu şehr güzîde şehirleri olub Herkil binâsı oldığını haber virirler ve ehl-i İslâm vakti cennet şehri dimekle meşhûr imiş iki kat sûr ile muhât hendeki amîk ve limanı mahfûz olub Cezâ'irli havfından dâ'imâ muhâfazada ve sevâhili muhâresede azîm tekellüfât itmişler ve kral ve oğlı mülâkâtımıza tâlib olub haberler göndermekle altı yedi gün ikâmetden sonra kral[ın] mukîm oldığı mahalle azîmet olundı hareketimizin beşinci güni Tortoşa nâm şehre nüzûl olundı ve onuncı güni Belegiya uâm şehre nüzûl olundı ve anda dahi zihâm-ı nâsdan zahmet çekildi kralın fi'l-asl andan cem'iyyetli memleketi olmayuh şehir ve kurâdan ictimâ' iden seyircideu kât-ender-kât konağımız muhâd idi edânî-i nâsı soltatlar men' iderdi. Ve Belegiya şehrine İngiliz'den Mayorka Cezîresi'ni nez' iden ceneral hükm idüb kral tarafından ri'âyetinize me'mûruz aşçılarınızı irsâl idin âdetinizce size ta'âm hâzır eylesünler ki ziyâfetimiz vardır didi. Gönderdik ve mesfûrun konağına varılub ziyâfet itdi ve avdet olundı ve mukaddemâ Barşelona ceneraline bir mükemmel boğça virilmiş idi bu dahi ikinci ya'nî baş vekîlin sânîsi

olmağla izhâr-ı şân-ı devlet (s.350) içün bir mükemmel boğça dahi ana virildi. Mukâbili iki şîşe revgan-ı zeyt irsâl eylemiş İspanya ahâlîsinin denâ'et ve redâ'eti bundan fehm oluna ve bu şehir deryâ nehri kenârında olub deryâya üç mil ve bağ ve bağçeli bir yerdir Şâtıbe ve Hısn-ı Makrân ve Hısn-ı Birân bu memleket a'mâlinden add olunur bir gice ikâmet ve ba'dehu azîmet olunub kral[ın] oldığı Granika'ya Barşelona'dan yirmi altıncı güni vusûl bulduk yarım sâ'at şehre bir konak âmâde olunmuş idi teşrîfâtcıları ve tercümânları gelüb kralın hintoyını getürdiler konağ-ı mezbûra anınla geldik bir mu'teber kimesne mihmândâr idi nerdübân başmdan karşuladı ve kral tarafından olarak istifsâr-ı hâtır itdi bir sâ'atden sonra otuz tabla envâ'-ı şekerlemelerle bir müte'ayyin kimesne geldi ve teşrîfâtcıları kadrini haber virmekle bir mücevher enfiye kutusı ile tefrîh olundı. Ferdâsı yine teşrifâtcıları gelüb âlây ve sâ'ir âdetlerini bir kâğıda yazmış bize arz itmek sadedinde oldı nihâyet lâyıkı icrâ olunur didik ve Avrupa âdetleri bizim devletimizde câri degildir didik başvekîl ile evvel görüşmek mu'tâddır didi. Biz dahi tebdîlan varılur yohsa krala buluşmadıkca varılmaz didik. Ve bu bâbda çok mücâdelemiz geçdi ve fi'l-hakîka ol vechile görüşüldi ve kendüleri ziyâdesiyle havf-nâk olmalarıyla eyâ nedir deyü istifsârda mübâlağa itdi biz dahi def-i şübhe idüb mahzâ dostluğı te'kîd için geldik didik ve hânemize avdet eyledik Granika'da bize bir küçük konak tedârük eylediler âlây ile ve hedâyâmız ile duhûlümüzi ricâ eylediler vech-i suhûlet olmağla müsâ'ade olundı ve lâkin Avrupa'da orta ilçilere olagelan mu'âmeleyi rüsûmda icrâ murâd eylediler ve düvel-i sâ'ire ilçileri husûsan Moskov ilçisi bizim âdetimiz Osmânlı ilçilerine huşûnet eylediklerinde cebr ile sözümüzi icrâ itdiririz ibrâma tâkatları yokdur dimekle bizi orta ilçi pâyesine tenzîl murâd eylediler miyânede nice kîl ü kâl olub bizim egerçi orta ilçilik unvânımız vardır ammâ sâ'irleri gibi degiliz müceddeden musâfâta me'mûruz ve ilçilik bir arz-ı nesnedir bizim Devlet-i Aliyye'de zâten dahi kadrimiz var ve hem her devletin kâ'idesi kendüye mahsûsdur deyü envâ'-ı ebhâs cereyân eyledikden sonra bi-avnillâhi Te'âlâ matlûbumuz olan büyük ilçi mu'âmelesine karâr virildi ve hakkımızda öyle ta'zîm eylediler ki sâ'ir ilçilere böyle olmamış idi hattâ İspanya'da bulunan sâ'ir düvel ilçileri müşme'iz oldılar ve nâr-ı hasedle sûzân oldılar ve Madrid vilâyeti Granika'ya on dört sâ'at mesâfe iken kral irâdesiyle ne kadar beg-zâdeleri var ise Madrid'den getürdüb mülâkât gününe hâzırlandı ve Pâzâr gününi ta'yîn eyledi ve yevm-i (s.351) mezbûrda teşrîfâtcılar gelüb on heş mikdârı müzeyyen atlar gönderdi ve hedâyâ-yı hümâyûnun mukaddemce irsâlini tasvîb itmeleriyle ibtidâ yirmi ferde Yemen kahvesini münâsib nesneler ile arabalara tahmîl idüb gönderildi ba'dehu kral üç re's kendi esblerinden göndermekle hediyye-i hümâyûn olan rahtlar ile tezyîn olunub mücevher ve sâde donadıldı ve her birine bir âdem ta'yîn olunub ve mîr-i âhûrumuz bir başka müzeyyen ata süvâr olundı. Ögüne düşüb âheste reftâr ile kral sarâyına azîmet ve sâ'ir hedâyâ-yı mülûkâneyi dahi birer birer âdemlere virüb hevâ müsâ'id olub bârende olmadığından cümle temâşâ idenlerin gözleri hayre olarak girildi. Ve memleketleri o makûle tuhafdan ârî olmağla beş bin kîse akçe tahmîu eylediklerini tashîh eyledik nihâyet hedâyâ sarâya varıcak kemâl-i inbisâtlarından kral ve oğulları seyr içün sâha-i sarâya indikleri haber alındı bir sâ'atden sonra nâme-i hümâyûnı kethüdâmız makâmında olan müzeyyen âdemin eline virüb âlâ-yı vâlâ ve takım-i bî-intihâ ile gitdik ve nâme-i hümâyûnı başına berâber tutub ve etrâfını müzeyyen çukadârlar almış idi. Bu fakîr dahi üst kürk ve kâtibî destâr ile yirmi beş kadar âdem pîş ve pesimizde ve kavâs ve üç nefer çavuş sîm çevgân ve libâs-ı mahsûs ile gidüb ve kralın akrabâsından altı nefer beg-zâdegân

ve bir mikdâr süvârî ve piyâde önünce yürüyüb kendülere mahsûs olan tabl ve surnâlarını çalarlar idi sağımızda ve solumuzda birer mu'teber âdemleri ve verâmızda bizim tercümânımız ile baş tercümânları yürüyüb sarâya tahmînen yüz elli adım mikdârı yerde on kat soltatları saff-beste olub câ-be-câ zâbitleri gelüb ser-be-zemîn iderler idi. Seyirci kesreti ise ta'rîf olunmaz yol üzre vâki' hâneleri dervâzelerinde beşer altışar kat müctemi' olduklarından mâ'adâ tahmînen beş araba yan yana güncîde olan tarîki bir mertebe istî'âb itmişler idi ki at ile miyânelerinden güc ile geçilürdi hattâ bir pencereyi yüz guruşa istikrâ eyledikleri rivâyet olundı bu hâl ile sarâya dâhil olduk nerdübân başından erbâb-ı istikbâl olanlar bizi karşılayub kendi ta'zîmleri üzre bizi odaya idhâl eylediler kral ayak üzerinde bulundı sağında başvekîl solunda Hind-i Garbî vekîli ve sâ'ir ceneralleri ve akrabâ ve ricâl-i devleti mütevakkıf olub biz dahi nâme-i hümâyûnı gâyet ta'zîm ile kethüdâmız elinden aldık üç kerre telsim ile baş üzre koydukdan sonra başımızdan yukarı tutarak tebahtur ve nerm-i reftâr ile krala doğrı azîmet eyledik mukâbeleye gelindikde bülend-i âvâz ile hâlâ yer yüzünde mevcûd cümle pâdişâhların â'zam ve ekremi şevketlü azametlü kudretlü kerâmetlü pâdişâhım ve velî-ni'metim efendimiz es-sultân Abdülhamîd Han ibnü's-sultân Ahmed Han (**s.352**) ibnü's-sultân Mehmed Han hazretlerinin haşmetlü menziletlü İspanya Kralı cenâblarına nâme-i hümâyûn-ı mâyet-meşhûnlarıdır. Mukaddemâ İspanya Devleti'nin râgıb oldığı sulhun te'kîdi ve miyânede hâsıl olan dostluk ve âşmâlık râbıtasının teşyîdi irâdesiyle nâme ve hedâyâ-yı hümâyûn ile hizi ilçi ta'yîn buyurdılar didigimizde kral yetmiş beş yaşında bir pîr-i ra'şedâr olmağla nâme-i hümâyûna el uzatdıkda mehâbetnâme dahi ilâve olunub iki dakîka mikdârı almağa sa'y itmiş iken muktedir olamadı başvekil i'ânet itdi aldı ve kral mukaddemâ Küçük İspanyol Kralı iken Devlet-i Aliyye ile akd-i musâlaha idüb bu musâlaha dahi kendi ma'rifetiyle oldığma teşekkürler idüb bükâ eyledigi meşhûd-ı huzzâr oldı ve muhabbete lâyık ta'bîrler ile izhâr-ı teşekkür idüb inşâallahü Te'âlâ iki devletin tüccârı re'âyâsı istirâhat iderler bizim âl-i Osmân pâdişâhına mıuhlis oldığımız cây-ı iştibâh degildir. Zîrâ Küçük İspanya'da iken azîm düşmanımız zuhûrunda Devlet-i Aliyye'nin imdâd sûretinde asker irsâli va'di-i kıyâmete dek ferâmûş olunmaz didi biz dahi Devlet-i Aliyye mürüvvetli bir devletdir deyüb iktizâ ideni söyledikden sonra nâme-i hümâyûn ile vedâ' şeklinde evzâ' ile avdet-i hânemize revân olur iken kral oğullarım size pek müştâkdır dimekle yol üzerinde olduklarından üç nefer oğullarına ve kızına uğradık azîm ta'zîm eylediler ve kral hintoyını âmâde itmeleriyle anınla hânemize kufûl olundı. Ve İspanya'ya gelan ilçiler Madrid'de olan cemî' düvel ilçilerime ve beg-zâdelere ziyâfet mu'tâdlarından olmağla kral bizi masârifden sıyânet içün başvekîl tarafından icrâ-yı rüsûm olunmağı tenbîh itmişler hize haber virdiler ve def' olunur mâdde olmadığından avdetimizden bir sâ'at geçdikde da'vetci gelmekle kalkub başvekîle gidildi ve ziyâfet rüsûmı ber-taraf oldı ve başvekîl oda kapusunda istikbâl eyledi zer ve sîm evânî ile sofra tezyîn itmişler idi. Hattâ sadr-ı â'zam hazretlerinin başvekîle olan mektûbları ol gün virildi ve bunların huşûneti ziyâde bir tâ'ife olduklarından mâ'adâ merâsim-i şân ve devletden henüz bî-haber olduklarından sâ'ir Avrupa ilçileri gibi bize mu'âmele murâd eylediler ve hattâ kançılarları ve teşrîfâtcıları Kudüsli Ermeniyyü'l-asl fesâd ve şeytanetde nazîri nâ-yâb idi ve baş tercümânları evvel emirde konağımıza gelüb Devlet-i Aliyye tarafından olmak üzre kralın üç oğullarına ve avretlerine ve başvekîle ve Hind-i Garbî vekîline ve kançılarlarına ve sâ'ir ricâline alâ-merâtihihim hediyye virilmek husûsunı der-miyân eylediler ve bizim ilçimiz Âsitâne'de şu kadar virdi he-her-hâl

mukâbeleten siz dahi tedârük ider virirsiz didiler ve Devlet-i Aliyye tarafından imparatorlara ve sâ'ir krallara ilçi gönderildikde kendülerden (**s.353**) mâ'adâya bir şey virilmemek devletimizin kavâ'idinden oldığı cümlenin ma'lûmıdır bulunan ilçilere su'âl olunsun muhdes şey ile tagyîr-i kânûn istemezler egerçi düvel-i âhardan gelenler devletimiz ricâline virirler. Ancak devletimizin virdigi mesbûk degildir ve ilçiler kendüler ba'zı nesne virirler ise mürüvvete menût bir hâletdir rüsûmumuzdan degildir didik ve tarafımızdan nice edille ve nice nice tâkat-sûz ta'n ve ta'yîb olundı lâkin bir nice mukaddemât-ı bâtıla ile kelâmların tervîc idüb def'i bir vechile mümkün olmadı nihâyet böyle olmaz ise kralla buluşmak bir dahi mümkün olmayacağını ve hedâyâ-yı hümâyûnun adem-i kabûlüni serd ve beyân eylediler biz dahi hemân avdetimiz esbâbını görün deyüb cevâb virdik bir iki sâ'ate dek cevâb irsâl olunur deyü kalkub gitdiler ba'dehu ba'zı hayr-hâh-ı devlet olan ilçiler tarafından bize haber gelüb bunlar bir anûd ve mütekebbir tâ'ifedir bir tarîk ile krala mâddeyi ismâ' münâsibdir dimeleriyle ba'zı vesâ'it ile krala ismâ' eyledik ricâline münfa'il olub husûsan bir dahi buluşulmaz ta'bîrine tehevvür itmiş ve dimiş ki ilçimizin bu teklîfât ile münze'ic olması revâ degildir devleti tarafından merkûmlara hedâyâ virmek mu'tâd degil ise dahi kendi tarafından olmak üzre İstanbul'un ba'zı tuhafından alâ-mukteziyyü'l-imkân tatyîb ve cezlân itmek bâ'is-i memnûniyyetim olur didigini haber virmeleriyle ilâcımız kalmayub İstanhul'da tedârük ve iştirâ eyledigimiz eşyâdan velî'ahdi olan oğluna donanması altun bir taban kılıc ve yek-pâre sîm ile donanmış zer-efşânlı bir tüfenk ve Hind-kârî beş taka zerli çiçekli ve iki destâr ve bir tulum kakum ve depesi ser-â-pâ elmas ile müzeyyen mîmâ-kârî bir hançer ve bir mikdâr ıtriyyât tertîb olunub avretime dahi hançer ve tüfenk ve kılıcdan mâ'adâsı ile bir kat â'lâ hammâm takımı ve başvekîline dahi hancerden mâ'adâ kral oğluna ne virildi ise virilüb ve kançılarlarına ve güvarde kapudanı olub miyânelerinde sâhib-i i'tibâr olan pirençes-i Musrane'ye ve baş tercümânlarına ve mihmândârlara başka başka hedâyâ tertîb ve tarafımızdan i'tâ olundı gerek kral ve gerek sâ'irleri mukâbele-i bi'l-misl itmediklerinden gayri virdikleri ta'yînât bahâları masârifimize medâr olmadı memleketleri bir mertebe kaht u galâ üzredir ki ta'rîf olunmaz yevmiyye üç koyun alınurdı her koyun on ikişer guruşa ve revgan-ı sâde iki guruşa ve bir araha hatab kırk guruşa lâkin arabaları anlara mahsûs kebîr arabadır ve bir tavuk kırk paraya ve kıs aleyhi'l-bevâkî bir gün kralın meşhûr bağçesine işâretleriyle revân olduk çok eşcâr var idi ve havzlar heyâkil-i acibe var idi temâşâdan sonra avdet eyledik ve top ve humbara ve cebehâne umûrına mü'ekkel topcıbaşı olan ceneral kral tarafından îmâ itmekle (**s.354**) Granika'ya iki sâ'at mesâfe olan Seko[r]ya nâm mahalle seyr ve temâşâ içün azîmet olundı ceneral istikbâl idüb ziyâfetden sonra ta'lîmhâneye varıldı âlât-ı heudese ile mâlâ-mâl oldığından gayri muhâsara-i kılâ' ve ahz-ı bikâ' ve tertîb-i ordu ve tasfîf-i asker resimleri cidâr-ı ta'limhânede menkûş olub tâlib olanları mu'allimleri ta'lîme meşgûl idi ve bu mu'allimlerin ve tâliblerin me'ûnetleri kral tarafından ve ekser heg-zâdegân meşgüllerdir ve bir mâhdan berü tertîb eyledikleri lağım ve top ve humbara sanâyi'ini gösterdiler hevâ bârende olmağla egerçi cümlesi fi'le gelemedi lâkin mahâretleri ma'lûm oldı ve Sekorya atîk mahall olmağla mülûk-i İslâmdan ve sâ'irden kalma acâ'ib âsârlar müşâhede olundı ve bunda latîf çukalar nesc olunur ve âb ile işlenürmiş ve bir atîk ve harâbe darhhânesini seyr eyledik ve kral Granika'dan Eskorba nâm mahalde vâki' sarâyına azîmet itdiginden bir gün evvel Eskorba'ya azîmetimizi tasvîb ve levâzım-ı râhı techîz itmeleriyle Zi'l-hicce'nin on yedinci güni Granika'dan hareket ve Eskorba'ya

vusûl ve mukaddemce âmâde eyledikleri hâneye nüzûl olundı. İspanya'da kıllet-i bârgîrden hintolara katır koşmak zarûriyyâtdan olub katırları yürük ve kuvvetlidir ve ücretleri i'timâd gelmeyecek derecede bahâ-menddir.

Granika'dan Eskorba sekiz sâ'at mesâfede olmağla üç yerde katırlarımızı degişdirdiler altışar katır idi yetmiş yedi riyâl ücret aldıkları meşhûdumuz oldı tamâm yüz doksan iki buçuk guruş ider ferdâsı kral dahi mahall-i mezbûra geldi iki günden sonra bizi da'vet itdi ve Eskorba'yı begendiniz mi didi ve yarın şikâra gidelim didi inşâallah didik kral pîr-i köhne-sâl iken senede üç günden mâ'adâ her gün sayd ve şikâr ile evkât-güzâr olub umûrını vükelâya tefvîz eylemiş ve başvekîl cümle umûra müstevlîdir ve kral vükelâsının aksi olub gâyet mütebasbıs ve mücerreb kimesnedir her ne zamân nâm-ı pâdişâhîyi yâd itse büyük pâdişâh unvânıyla yâd iderdi irtesi şikâra gidildi cem'an altı ricâli ve ilçiler mevcûd idi kendi ve velî'ahdi bize şabka çıkarub âşinâlık itdiler biz dahi kezâlik dostluğa lâyık mu'âmeleler eyledik azîm sürgün avı itdiler kral bir geyik yüregini yardırub içinde diş gibi bir kemik çıkardı dest-mâlini çıkarub kanını sildi ve ceybinden bir parça kâğıd çıkarub sarub hakîre virdi usret-i vilâdete nâfi'dir didi ve mikdâr-ı isti'mâlim haber virdi etrâf ilçileri ve vükelâsı sâpâş idüb tahsîn ve hased eylediler biz kralın bu kadar iltifâtiçün mâ-melekimizi virirdik didiler ba'dehu kral sayd-ı mâhîye semt-i âhara gitdi biz dahi konağımıza geldik ve Eskorba didikleri asıl bir manastır olmağla derûnunda kütübhânesi var memleket-i Endülüs'e Frenk müstevlî oldukda kütüb-i ehl-i İslâm'ı cem' ve manastırda iki mahalle (s.355) vaz' itmişler birî muhterik olmuş ki on iki bin cilde karîb imiş şimdi mevcûd olan beş bin cilde karîb olmağla basma esâmî-i kütüb risâlesi tahsîl olundı ve kütüb-i ehl-i İslâm tabaka-i ulyâda ve kendi kitâbları tabaka-i süflâda idi kitâblarımız ziyâret olundı on kadar eski hat ile mesâhif-i şerîf var idi fıkıh ve kelâm ve ehâdîse dâ'ir kütüb bî-hadd idi haylî mütehassir ve müte'essif olduk ve Eskorba nâm mahalden Berdav nâm mesîreye kral hareket üzre olub bizi Madrid'e irsâl sadedinde oldığını ifâde itmeleriyle kraldan bir gün evvel varılub ol mahalde bir sarâya nüzûl olundı azîm tekellüfli mesîrelü ve havzlu mahaller idi ve makarr-ı kral olmağla cem'iyyetlü memleket idi ve müddet-i ikâmet tamâm olunca seyircilerden teneffüse mecâl muhâl idi husûsan ta'âm rüsûmâtına nig[â]h-endâz-ı hayret olurlar idi ve müstashibimiz olan sâzende ve hânendeleri azîm tahsîn iderlerdi ve kral emriyle cemî' ekâbiri birer kerre bizi ta'âma da'vet ve kendülere mahsûs sâzlarıyla mübtelâ-yı sıklet olurduk ve hilâf-ı kânûnları iken vezîr-i â'zamları olan başvekîlleri üç def'a konağımıza gelüb Devlet-i Aliyye'ye mahsûs ikrâm oldığını işrâb eylediler an-asl Tuleytula şehri kral makarrı iken âb u hevâ ciheti ile Madrid'i intihâb eylemişler idi ve kral sarâyı kenârda idi ve binâları cümle ahcârdan idi ve yeni dünyâdan ba'zı zu-hâssa nebâtât ve eşcâr gars olunmuş idi ve bir nev'-i şükûfe gördük insânın parınağı dokundığı gibi lerze ve hareket ârız olurdı ve Fransalunun havzları gibi bunlar dahi şehre bir sâ'at mahalde şehr-i Mankara'da havzlar yapub sefîneleri havzlardan aşurduklarını gördük Madrid'den Portukal kralının dârü'd-dalâli olan Lozbona nâm şehre dek bu vechile sefînelerini tatlı sudan geçürüb bahr-i okyanusa yol bulmak fikrindedirler ve dâ'imâ amele işlemekde olub kuvve-i karîbeye getürmüşler ve Madrid'in meyvesi kıllet üzredir Endülüs'den getürürler ve hattâ üzümünün kışrı galîzdir dört buçuk ay ikâmet ve ba'dehu ruhsat-ı avdet taleb eyledik nâme-i hümâyûn cevâbını virdiler sâhile karîb Kartacana İskelesi'ne azîmet olundı garâyibdendir ki evvel vürûdumuzda mihmândâr gelüb Devlet-i Aliyye'nin ilçilere kürk ve at ihsânı devletimizde resm degildir size kürk ve donanmış esb

bahâsı irsâl itdiler deyü üç bin beş yüz riyâl getürmüş idi. Şimdi anı ta'yînât bahâmıza mahsûb eylediler ve ilçi tercümânlarına Devlet-i Aliyye yevmiyye onar guruş virmek mu'tâd iken tercümânımıza bir habbe virmediler biz altı yüz guruş virdik hareketimizin on ikinci güni Mursiya nâm beldeye vâsıl olduk İşbiliye'ye müşâbih bir beldedir ve müferrihdir halkı lehv ü lu'be mâ'ildir (s.356) halî'u'l-izârlardır ve cerrârlardır on beşinci gün Kartacana İskelesi'ne nüzûl olundı ma'iyyetimizde bir nefer binbaşı ve dört nefer muhteşem âdemler koşmuşlar idi hâllerine münâsib hediyyeler virilüb şân-ı devlet tekmîl olundı Kartacana metîn sâhilde bir kal'adır vâsi' limanı vardır ve mükemmel tersânesi ve ana göre levâzımât-ı tersâne ve amelesi ve mahzenleri vardır cevânibi arz-ı kafrâya müşâbih zer' ü zara'dan hâlî olmağla levâzımât ve me'kûlât Mursiya'dan celb olunur ahâlîsi gemici ve lusûs kabîlinden olmağla şehirde ahâlî leylen geşt ü güzâr itmezler mukaddemâ tehyi'e eyledikleri ferfatona süvâr olduk muvâfık-ı hevâ iken muhâlif olub Malta Cezîresi'ne uğradık tanzîm-i edevât içün üç gün ikâmet itdik ve üserâ-yı ehl-i İslâm'a vüs' mertebe ikrâm olundı. Zikr-i memleket-i Endülüs bin Yunan bin Yâfes bin Nûh aleyhi's-selâm şekl-i murabba'a karîb bir iklîm-i vâsi' oluh Kavm-i İspanya vâsıtü'l-kâme esmerü'l-levn tab'ları hâr ve yâbisdir sevdâya meyilleri ziyâde sâhib-i tafra ve cebândırlar kendülerin medh idüb tatayyur ve teşa'ümde cümle halka gâliblerdir ve birbirlerine muhabbet ve temellükleri fevka'l-gâye olub âyîn-i bâtıllarında ta'assubları bî-hadd ve lisânları lisân-ı Yehûd'a müsteniddir kal'aları metîn ve muhkemdir ve re'âyâsı ahvâli perîşân ve dirhem ve ta'âmları kalîl ve kemdir cümle halkı iltizâm-ı mâlâ-yülzem sûretinde umûr-ı saltanatı miyânelerinde müzâkere idüb düşmanlarına hîle fikrîn iderler ve umûr-ı harbi ta'lîm içün birkaç yerde ta'lîmhâneleri vardır piyâdesi süvârîden yeğ olub ekserîsi ecnebi aher-i diyâr halkıdır bu iklîmde kati çok medâris olub ancak halkı fünûn ve ma'ârife mâ'il degillerdir hattâ miyânelerinde bir tabîb-i hâzık yokdur İslâm'dan evvel bu memleketler cumhur yedinde olub sonra İspanya halkı Rûm tâ'ifesine mutî' oldılar ba'dehu Got kavmi ya'nî İsvec tâ'ifesi İspanya ve Roma'yı aldılar ve Got kralı İspanyolların beglerinin bir hüsnâ kızını cebren almak diledi ol dahi İslâm'a haber gönderüb istimdâd eyledi ve siz gelüb bu memleketi alasız didi ana binâ'en Târık bin Ziyâd ve Musa bin Nusayr asker ile Sehte Boğazı'ndan Endülüs Cezîresi'ne geçdiler Got kralı yüz bin asker ile karşuladı İslâm mansûr olub kral mürd oldı ve meşhûr şehirlerini doksanıncı târîh-i hicriyesinde ehl-i İslâm istîlâ eyledi yedi sekiz yüz sene hilâlinde nice devletler zuhûr idüb cümlesi İslâm'dan olmak üzre hükm eylediler ve Endülüs'den dahi nice memâlik feth eylediler sonra kendi derûnlarına ihtilâl girüb ümerâ-yı İslâm birbirlerine düşdiler ve küffârdan istinsâr iderek birbirine kahr iderek muzmahill olub dokuz yüz târîhine gelince bi'l-cümle diyâr-ı Endülüs yed-i küffâra giriftâr oldı nice meşhûr cengler ve vak'alar olmuşdur ki kütüb-i tevârîhde mastûrdur.

(s.357) Bâlâda zikr olunan dârü'l-küfr kral-ı İspanya Madrid ve Portukal tahtgâhı Lizbon'a ki ehl-i İslâm'da iken İşboz tesmiyye olunurdı ve Fransalunun iftihâr eyledikleri Marsilya ve Küçük İspanya'da olan Çiçilye ve Minorka ve Mayorka ve Sardunya ve sâ'ir cezâ'ir ve sevâhil Endülüs pâdişâhlarına geçüb İslâm tasarrufunda kalmış idi. Cezâ'ir-i Çîn'den Kaliha ve Sûdân'dan Kinya ve Muluka adaları kurbunda vâki' cezâ'ir-i sıgâr İspanyalunun hükmünde olub yeni dünyâda mutasarrıf oldukları yerler Fransa ve İngiliz ve Portukal ve Felemenk devletlerinin yeni dünyâda hükm itdikleri memleketlere adîl belki daha ezyed oldığın rivâyet iderler ve deryâda kuvvetleri fi'l-cümle ziyâde olub müte'addid

limanlarda yüz pâre kebîr sefîneleri rabt olunageldigi meşhûrdur. Yeni Dünyâ'dan ba'de'l-harc ve'l-masraf senevî dokuz milyon îrâdları olub bundan mâ'adâ ashâb-ı mukâta'âtdan dahi senevî on bir milyon akçe teslîm olunur imiş milyon deyü bin kerre bin riyâle ıtlâk olunur ve lâkin İngiliz ile olan muhârebelerinde kati çok masârife dû-çâr olub el-yevm kati çok deynleri oldığı muhakkakdır İspanya ma'denlerine i'tibâr itmeyüb bırakmışlar ve Yeni Dünyâ'daki ma'denlerine i'tibâr itmişlerdir üç senede bir def'a beş altı bin amele ma'denci gönderirler ki umûr-ı zarûriyye-i devletlerinden olmuşdur. Zîrâ Yeni Dünyâ havâsıyla ekserî ülfet idemeyüb mürd olurlar bu takrîb memleketlerinde izdihâm-ı nâs yokdur sîm ve zer küllîce gelür. Darbhâneleri Madrid'dedir ve Yeni Dünyâ'nın ekser halkı ma'den hidmetine ta'yîn olundığından hars ve zirâ'at kıllet üzre olub hattâ zahâ'iri bi'l-cümle Afrika'dan almağa muhtâclardır ve bu sebeble İspanyalunun Fas Hâkimi'ne gâyet medâr ve temellükleri bî-haddir. Hâkim-i müşârün-ileyh zahîreyi girân bahâ ile fürûht idüb bedel-i sîm-i hâm ve zer-i gayri meşkûk olur ve darbhâne masârifinden kurtulmak içün tarafeyni âyet nakş olunmuş sikkesini İspanya Kralı'nın darhhânesine gönderüb kâfirlere kat' itdirdigi ve hâsıl olan mebâliği bilâ-ücret memleketine celb ve iktinâz eyledigi Madrid'de meşhûr ve mütevâtirdir (Ahvâl-i Cezâ'ir) Cezâ'irlü İspanya ile musâlaha idüb küllî intifâ'ları vâki' olmuşdur ol musâlahada İspanya'nın bin iki yüz elli esîri Cezâ'ir'de bulunmağla her birini bin riyâle fürûht eylediler garâbet bunda ki mukâveleden sonra akçe Cezâ'ir'e varınca mürd olan esîrlerin yine mukarrer olan bahâsmı tamâmen aldılar muhâlefete kudretleri olmadı ve kral Cezâ'ir hâkimine beş yüz kîselik mücevherât ve emti'a-i sâ'ire ihdâ eyledikden sonra sulh mukâbili vâfir nukûd dahi i'tâ ve be-her-sâl İspanyalu tarafından edevât-ı sefîne ve cebehâneye müte'allik levâzım dahi virilmek ahidnâmelerinde mündericdir (s.358) ve biz Madrid'de iken Cezâ'ir beginin krala üç re's esb ve iki arslan ve birkaç devekuşı hediyyesi gelüb hattâ İspanyaluya ihânet kasdıyla mahsûs âdemle göndermeyüb Cezâ'ir'de mukîm İspanya konsolosuna virüb göndermişdir ve bi'n-nefs konsolos getürmüşdür zarûrî tahammül eylediler ve Cezâ'irlünün dahi İspanya'da yüzden mütecâviz esîrleri olub akçe ile fikâklarını mukâvele itmişler iken o makûle hâ'in ve cebân yoldaş bize lâzım degildir hâcetleri ise esîr olmayaydı didiler İspanyalu bu bâbda mütehayyir olub sâ'ir düvelden hicâb eylediler encâm-ı kâr Fas Hâkimi'ne yazub bunları ricâ idersiniz sizin hâtırınız içün ıtlâk ideriz deyü mahsûs kâğıd irsâl eylediler mezbûr dahi cihet-i vahdet-i İslâm içün merkûmları tahlîs idüb tarafına celb idüb bir mikdâr harclık ve kisvet i'tâsıyla Cezâ'ir'e irsâl eyledi İspanyalu Fas Hâkimi ricâ eyledi deyü kendülere teselli eylediler ve halka işâ'a eylediler. Hülâsa-i kelâm Cezâ'ir'in salâbet-i dîniyyeleri küffâra te'sîr idüb İspanyaluyı mecbûr itmişlerdir ve sulhdan sonra ahidnâmede musarrah alâmet vaz' itmediler deyü İspanyalunun iki kalyonunı aldılar her ne kadar feryâd eylediler mümkün olmadı bi'l-âhire kırk bin riyâl virüb tahlîs eylediler ve Barşelona'da iken Ceuevizlünün iki gemisini gözimüz önünde aldılar Hüdâ'ya hamd eyledik halkı yüksek yerlerden seyr eylediler ve keder eylediler Trablus-ı Garb ile dahi akd-i sulh eylediler biz Madrid'de iken hediyyeleri geldi ve henüz Tunuslı ile kat'-ı sulh idemediler tekâlîf-i kesîre itmededirler ancak mürâselât gidüb gelmekle musâlaha me'mûldür bir gün Madrid'de bir mu'teber Cezâ'irlü kimesneye didik sizin intifâ'mız bunlardan iken sulha sebeb ne oldı deyü cevâb virdi ki azîm intifâ'ımız oldı. Zîrâ bu sulh çok sürse üç sene sürer yine evvelki kesb bâkîdir şimdi ise iki üç sene içün bu kadar mâl celb olundı hiç zararımız yokdur didiler ya'nî sulhları dahi nakş-ı ber-âb kabîlindendir.

Moskov seferi istimâ' olundukda Sebte Boğazı'nda şerâb yükli iki kıt'a kebîrce sefînelerini aldılar hamûlelerini İspanyaluya arz eylediler ve bu kebîrce sefîneleri biz idâre idemiyoruz size lâzımdır diyerek degerinden ziyâde bahâ ile akçesini aldılar hattâ Kartacana İskelesi'nde gemileri biz gözimüz ile gördük.

(7)

İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmûd Paşa'nın İstirhâmnâmesi

Bu kulları mevrûsen bu Saltanat-ı Seniyye'nin perverde-i ni'am-i celîle bende ve bende-zâdesi oldığıma binâ'en esfâr-ı sâbıkada âbâ ve ecdâdımın her biri vakit vakit uğûr-ı dîn ve devlete meydân-ı (s.359) ma'rekede bezl-i makderet ve ba'zısı nûş-ı câm-ı şehâdet idegeldikleri üzre bu kullarının dahi sâlik-i meslek-i rızâ-cûyı olub kâffe-i etvâr ve ef'âlini emr ve irâde-i Devlet-i Aliyye'ye tatbîk iderek hareket eylemesi vâcibe-i zimmet ve ubûdiyyet ve zübde-i âsâr-ı reviyyet-i bende-gânem iken muktezâ-yı hadâset-i sinn ve zühûl ve gaflete binâ'en min-gayri reviyyetin itâb ve ikâba müstahak ba'zı kusûr ve küsûr egerçi bu kullarından sâdır ve nümâyân olub lâkin erbâb-ı udvân atf ve azv-i ifk ve bühtân iderek hefvât ve usrâtımızı terbiyye idüb sûret-i bagî ve isyânda irâ'et ve beyân itmekden nâşî hakk-ı bendegîde âteş-bâr-ı gazab-ı cihân-dârî teheyyüc ve iltihâb ve terbiyye kabûl ider mertebe bu kulları mazhar-ı envâ'-ı itâb ve ikâb olmağla (et-tâ'ibü mine'z-zenbi ke-men lâ zenbe lehu)[1] müfâdı üzre bu ana kadar bu kullarından hilâf-ı rızâ sûret-nümâ olan kâffe-i harekât-ı nâ-becâdan tevbe ve inâet ve fî-mâ-ba'd seyyi'ât-ı sâlifemizi inşaya mü'eddî olur tarîka-i enîka-i rızâ-cûyîye mülâzemet ve muvâzabet irâde-i câzime-i niyyet-i bende-gânem olmağla bu hengâm-ı sefer-i zafer-rehberde mazhar-ı afv ve inâyet-i pâdişâh-ı mülk ve millet olacağım melhûzıyla bu cânibde asâkir-i vefîre tertîb ve müheyyâ ve bir cânibe me'mûriyyetimizi hâvî emr-i âlî sudûrına müterakkib ve dîde-güşâ olmağla (el-afvü zekâtü'z-zafer)[2] medlûlünce bu kullarını sivâd-ı â'zama adem-i kabûl ile mesûbât-ı cihâd-ı dü-cihânı âbâddan mahrûm ve cüdâ ve bu tarafda külbe-i ahzân-ı mezellet-nişânda ibkâya lâyık ve sezâ görülmeyüb gerek ma'iyyet-i devletlerinde ve gerek Belgrad ve gerek Bosna cânîblerine bi'n-nefs asâkir-i külliyye ile hidemât-ı mebrûrede bezl-i vücûd ve makderet eylemek şartıyla cerâyim-i güzeştemize rakam-ı afv ve safh keşîde ile tuğ ve sancağı kemâ-kân tevcîh ve ihsân buyurulmak sûret-i istirhâm ve isti'fâmızı alâ-vechi'l-hasbî der-bâr-ı atûfet-medâra arz ve i'lâma inâyet ve bu vechile bu kullarını hâkden ref' ve müceddeden çerâğ ve ihyâya şefkat buyurmaları tazarru'la îfâ-yı merâsim-i ubûdiyyet ve istid'â-yı lütf ve merhamet siyâkında hâsseten işbu kabâle-i rıkkiyyet terkîmine ictisâr ve merfû'-i pûşgâh-ı inâyet-karârları kılınmışdır inşâallahü Te'âlâ resîde-i sahâ-i inâyet ve mühîn-i dîn-i mübîn olan Nemçe çasarı tarafından sene-i sâbık Karacadağ'a ta'yîn olunan cenerallerinden Filib nâm mel'ûn bu def'a Bosna eyâleti re's-i hudûdunda vâki' Senga nâm mahalde cebehâne ve mühimmât ve zahâ'ir-i vefîre ile bahren vürûd ve nüzûl ve ulûfe ve bahşîşât-ı kesîre i'tâsıyla Venedik re'âyâsından celb-i asâkire mübâşeret ve kangı cânibe teveccüh idecegi

1 "Tövbe eden o günâhı işlememiş gibidir."
2 "Affetmek zaferin zekâtıdır."

niyyet-i nühûsetleri mektûm ve mechûl oldığı âmed ü şüd iden tüccâr tâ'ifesi takrîrlerinden ihtibâr olunmuşdur ancak bu esnâda mel'ûn-ı mesfûrun tahrîk ve ta'lîmi ile Karacadağ ve Koca ve Pîr ve Piyalo Pavlotek ve sâ'ir usât-ı cibâl İşbozi Kal'ası'na yarım sâ'at mikdârı (**s.360**) mesâfede toprakdan bir metîn tabur binâ ve ihdâs eyledigi ser-hadd-i merkûm ahâlîsi tarafından taraf-ı bendegîye ifâde ve istifâde olundukda bu kulları asâkir-i vâfiye ile bi'n-nefs İskenderiyye'den İşbozi tarafa hizâ-yı â'dâda müsâra'aten lede'n-nezleti bağteten tabur-ı meuhûslarına hamle ve hücûm ve cenge tasaddî ile âteş-bâr-ı ceng ve peykâr bir iki sâ'at mikdârı mütemâdî oldukda avn ve nusret-i sübhânî semt ve tarafımıza inâyet ve erzânî kılınub askerimizden egerçi birkaç nefer şehîd ve birkaç nefer mecrûh olub lâkin usât-ı merkûmenin cem'iyyet-i menhûseleri perâkende ve perîşân ve pîşgâh-ı devlet-destgâha bu def'a takdîm olunan on iki kelle ve birkaç üserâ dahi ahz ve beş aded karyeleri dahi ihrâk-ı bi'n-nâr ve tabur-ı menhûsları ve bünyân-ı mahsûsları hedm ve hâk ile yeksân olundığı keyfiyyeti karîn-i ilm-i dekâyik-şinâs-ı isâbet-rehînleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir fî 7 C. sene 1203

(8)

Ketm-i Esrâra Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn

Bugün semâhatlü efendi dâ'imizin konağında müzâkere olunacak mâdde sâ'ir mâddelere benzemez dîn ve devlete ve kâffe-i ibâd-ı Müslimîne râci' mâddedir. Bu bâbda fikr-i dakîk olunmalıdır dâhil-i meclis olan efendiler dâ'îlerimiz ve kapudan paşa ve ricâl-i devletimden dîn ve devletime nâfi' re'y isterim benim ne vazîfem sükût evlâdır dimeyüb cümlemiz bir sefîne içinde oldığımıza binâ'en gayret cümleye lâzımdır hakk söz ne ise söylenmelidir. Fransa ve İspanya tavassuta ve Prusya İngiltere şerîk olarak ittifâka tâliblerdir. Devlet-i Aliyye'ye kangı tarafı ihtiyâr hayırlu ise hugün kat' olunması ve vakitler teng olmağla tekrâr tekrâr mülâhazaya ve ferdâya ta'lîk olunmaması kat'î emrim ve cümleden matlûbumdur kaldı ki bu husûsı dâhil-i meclis olanlardan mâ'adâ bir ferd istimâ' itmek lâzım gelür ise elbette intişâr bulur ve mazarratı cümleye râci' olur. Her kim nefsinden gayriyi bir kelimesinden âgâh ider ise Allâhü zü'l-celâle havâle eyledim iki cihânda râhat bulmasun ve her kim ketm ve ihfâ ider ise iki cihân izzetine nâ'il olsun. İşte benim diyecegim budur haber alur isem billâhi'l-kerîm hakkından gelürüm sonra bilmedim dimesünler herkese başka başka efendi dâ'imiz ile bi'l-ittifâk yemîn viresiniz ve karâr-ı meclisi arz idesin Allâhü Te'âlâ cümleyi her hâlde mazhar-ı tevfîk eyleye âmîn.

(9)

İsvec İle Mübâdele Olunan İttifâk Senedi

Sinîn-i kesîreden berü Devlet-i Aliyye ile İsvec Devleti miyânında müstekarr olan musâfât-ı hâlise (**s.361**) lâzımesince ve Hicret-i Nebeviyye alâ-sâhibihâ ezka't-tahiyyenin bin yüz elli üç senesinde akd olunan dostluk ve ittifâk mu'âhedesi muktezâsınca Moskov

ile der-miyân olan işbu ceng ve muhârebede devleteyn-i müşârün-ileyhimâ müşterek olmağla husûs-ı mezbûrun hayr üzre tervîhi bâbında kâr-ger-i te'sîr olacak vech üzre bi'l-ittifâk hareket olunmak esbâbının bi'l-ma'iyye müzâkeresine bu def'a devleteyn-i müşârün-ileyhimâ karâr virüb Devlet-i Aliyye rızâ-dâde oldığı vech üzre İsvec Devleti'ne ber-vech-i âtî yalnız işbu muhârebede mâlen i'âne itmek husûsı beyne'd-devleteyn râbıta-pezîr oldığına binâ'en devleteyn maslahatına muvâfık böyle bir hayırlu mâdde derece-i hüsn-i nizâma îsâl olunmak içün biz ki Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâm ve Saltanat-ı Seniyye-i adâlet-iltizâmın zîrde olan imzâlarımızda mastûr merâtib-i celîlesini hâ'iz ve husûs-ı mezkûra murahhas olub işbu mu'âhedeye vaz'-ı imzâ eyledik ve İsvec Devleti tarafından Âsitâne-i Aliyye'de mukîm ilçisi ve murahhası olan rağbetlü Jedar de Hidnistam hutimet avâkıbuhu bi'l-hayr dostumuz ile ba'de'l-mükâleme zikri âtî şurût üzre iki devletin ittifâkını akd eyledik.

(Şart-ı Evvel) Devlet-i Aliyye İsvec Devleti'ne şerâ'it-i âtiyetü'z-zikr ile yirmi bin kîse akçe ile imdâd eylemek husûsunı ta'ahhüd ider. Ve meblağ-ı mezkûr Âsitâne-i Aliyye'de mukîm İsvec ilçisine zikri âtî vech üzre virile şöyle ki: İşbu sened târîhinden i'tibâr ile ceng ve muhârebe esnâsında be-her sene ikişer bin kîse akçe virile ve ba'de hitâmü'l-muhârebe bâkî kalacak akçe musâlahanın in'ikâdı senesinden i'tibâr olunarak be-her seneye mikdâr-ı mütesâvî üzre taksîm birle on sene zarfında edâ oluna ve ceng ve muhârebe esnâsında be-her sene virilecek mârrü'z-zikr iki bin kîse akçeye dâ'ir bu vech üzre ta'ahhüd olunur ki işbu mu'âhedenin imzâsı gününden i'tibâr olunan evvelki seneye mahsûben Devlet-i Aliyye pîşîn olarak beş yüz kîse akçe i'tâ eyleye ve bâkî kalan bin beş yüz kîse akçe be-her dört ay beşer yüz kîse olmak üzre hitâm-ı seneden sonra ceng esnâsmda sâlifü'l-mikdâr senevî iki bin kîse akçe be-her üç ay hitâmında beşer yüz kîse i'tâ oluna.

(Şart-ı Sânî) İsvec Devleti Moskov ile münferiden Devlet-i Aliyye'den evvel musâlaha olmaya ve kezâlik Devlet-i Aliyye İsvec Devleti'nden evvel Moskovlu ile münferiden sulh itmeye. Ve Devlet-i Aliyye'ye Moskovlu tarafından musâlaha îrâdâtı takdîm olundığı birle İsvec Devleti musâlahaya dâhil olması Devlet-i Aliyye tarafından Moskovluya îrâd oluna ve bu sûretde haşmetlü İsvec Kralı dahi Moskovlu ile musâlaha müzâkeresine mübâşeret itmek zımnında Devlet-i Aliyye tarafına Moskovlu cânibinden musâlaha îrâd olundığı cânib-i Devlet-i Aliyye'den derhâl (**s.362**) Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm İsvec ilçisine ihbâr oluna kaldı ki bu bâbda İsvec Kralı tarafından İsvec ilçisine ruhsat-ı kâmile vürûd idinceye degin Devlet-i Aliyye'nin müzâkere-i musâlahası pesmânde-i te'hîr ve münkati' olmaya ve eger Moskovlu tarafından ibtidâ İsvec Devleti'ne îrâd-ı sulh olunur ise kezâlik Devlet-i Aliyye musâlahaya dâhil olması İsvec Devleti tarafından Moskovluya îrâd oluna. Ve bu sûretde Devlet-i Aliyye dahi Moskovlu ile musâlaha müzâkeresine mübâşeret itmek zımnında İsvec Devleti'ne Moskovlu cânibinden musâlaha îrâd olundığı İsvec Devleti tarafından derhâl Devlet-i Aliyye'ye ihbâr oluna ve bu bâbda mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesine tarafeynden tamâmen ve kâmilen mürâ'ât oluna.

(Şart-ı Sâlis) İşbu mu'âhede akd olundığı târîhdeu sonra düşman yedine geçen mahaller olur ise musâlahada istirdâdına tarafeynden hüsn-i sa'y ve ihtimâm-ı tâmm olunmak husûsunı devleteyn-i müttefikateyn ta'ahhüd iderler.

(Şart-ı Râbi') Bâlâda ta'ahhüd olunan bi'l-cümle mevâddın mer'î ve mu'teber tutılacağı devleteyn sıdk-ı kelâmları hürmeti lâzımesince âdât-ı kadîme-i düvel üzre îmân

ile cânibeynden te'kîd olunur. Ve işbu mu'âhedenin tasdîknâmeleri altı ayda ve mümkün ise daha evvelce Âsitâne-i Sa'âdet'de mübâdele oluna.

(Hâtime) İşbu şurûtun vikâyesi te'kîdi içün bizler ki taraf-ı Devlet-i Aliyye'den murahhaslarız me'mûriyyet ve ruhsat-ı kâmilemiz lâzımesince mu'âhede-i mezkûreyi kendi ism ve mührimiz ile imzâ ve temhîr birle ilçi-i mûmâ-ileyhe teslîm idüb ilçi-i mûmâ-ileyh tarafından dahi ruhsat-ı kâmilesi muktezâsınca tarafından memhûr ve mümzâ Frengiyyü'l-ibâre aynı bir sûret yedimizde i'tâ olundı. İşbu mu'âhede Âsitâne-i Sa'âdet'e karîb Karadeniz Boğazı'nda Begkoz nâm mahalde Hicret-i Nebeviyye alâ-sâhibihâ isne't-tahiyyenin bin iki yüz üç senesi Şevvâlü'l-mükerreminin on sekizinci güni akd olunmuşdur.

El-müstemsikü bi-ezyâli inâyeti'l-meliki'l-â'lâ Mustafâ Hamîdî-zâde el-kâdî be-asker-i Rûmili sâbıkâ

El-müstemiddü mine'l-meliki'l-celîl Mustafâ Muhâfız-ı Boğaz-ı Bahr-i Siyâh ve Mutasarrıf-ı Livâ-i Kocaili

El-müteşebbisü bi-tevfîki'l-meliki'l-â'lâ Mehmed Râşid Re'îsü'l-küttâb-ı Rikâb-ı Hümâyûn hâlâ

El-müstemiddü mine'l-meliki'l-esnâ Abdullâh el-kâdî be-asker-i Anadolı sâbıkâ

(s.363)

(ى)

Sûret-i Nutk-ı Pâdişâhî

Âbâ ve ecdâdım mücâhid ve cihân-gîr pâdişâhlar olub kırk elli şahlık yerleri ibtidâ Allâhü Te'âlâ'nın tevfîk ve inâyeti ve sâniyen Hâcı Bektâş köçekleri ve dîn yolunda sînelerini düşmanların top ve tüfengine siper iden Yeniçeri Ocağı gâzîleri ve sâ'ir ocaklar ve müretteb olan askerler sa'y ve sebâtı ile feth itdiler.

Ve ol gâzîler ve dilâverler pâdişâhlarını ma'nevî baba gibi bilüb (atî'ullâhe ve atî'u'r-rasûle ve üli'l-emri minküm)[1] âyet-i kerîmesi mûcebince emrine mutî' ve rızâsını tahsîl ve düşman karşusunda demirden dîvâr gibi durub ve şiddetlere ve mihnetlere sabr ve tahammül ile Allâhü Te'âlâ ve şerî'at-i Muhammediyye uğûrunda arslanlar gibi â'dâya hücûm itmeleriyle Rabbü'l-âlemîn muvaffak idüb kıyâmete dek adları hayr ile yâd olunmakdadır cenâb-ı rahîm ve gaffâr mecmû'unun durakların cennet itsün âmîn. El-hamdü lillâh bizim zamânımızdaki asâkirimiz dahi anlar gibidir ve belki içlerinde yigitler vardır ki şecâ'atde selefde geçenlerden ziyâdedir bu ne hâl ve ne kefiyyetdir ki Allâh ve Peygamberimiz düşmanı bir âlây kâfirden yüz döndirüb â'dâ-yı dîn memleketlerimizi almağa başladı bunun sebebi niyyetlerini ve derûnlarını tasfiyye itmemekden ve mahzâ gönüllerde dîn hidmetine hulûs olmamakdan iktizâ ider Cenâb-ı Allâh bizlere nusret ve zafer ihsân eyleye âmîn.

Kur'ân-ı azîmü'ş-şânda va'd eylemişdir ki va'dinde hilâf olmaz lâkin nusret va'dini birkaç şart ile kayd eylemişdir birisi budur ki asker-i İslâm gazâya teveccüh eylediklerinde dünyâlık celbini derûnlarından ihrâc ve dîn-i mübîn gayreti içün çıkmaludur ve biri dahi â'dâ ile mukâbeleye gidildikde serdâr-ı ekreme ve zabitlerine derûnî itâ'at idüb dur didikleri yerde

1 "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." Nisâ sûresi 59. âyetten bir kısım.

durmak ve yüri didikleri yerde yürimekdir.

Ve biri dahi ecel bir oldığını ve ecel gelmedikce kimesne ölmeyecegini ve eceli yetişan döşeginde bile halâs bulmayacağını bilüb ceng günlerinde sebât ve metânet veyâ şehîdlik veyâ gâzîlik deyüb merdâne muhârebeye ikdâm itmekdir bu şartlar yerine getürüldükde Rabbim elbetde fütûhât ihsân ider.

Moskovlar evvelki seferde ve husûsan bu seferimizde kraliçeleri nâmına bir avretin gayreti içün achğa ve susuzluğa ve kışa ve yaza ve yaraya ve bereye tahammül idüb beş yüz seneye bâliğdir ki mülûk-i Nasârâ'ya galebe ile meşhûr olan Devlet-i Osmâniyye'ye bu hasâretleri itdi istîlâ eyledigi vilâyetlerimizde etegi ucını ecnebi görmemiş ve miceleri evlâd-ı **(s.364)** Resûlullâh'dan ümmet-i Muhammed'in nâzenîn ve hüsnâ kızlarını ve iyâl ü evlâdlarını esîr idüb zevcleri ve babaları ve karındaşları görerek ırzlarını hetk itdiler ve bu kadar sıbyânı analarından ve babalarından ayırub ma'sûmları kendi âyîn-i fâsidlerine koydılar hayf sad hayf gayret-i İslâm nice oldı ben şeh-zâde iken bunları işidüb kan ağlar idim ve gayretimden gözlerime uyku girmez idi.

Merd olub ol derd-menlerin felâketlerini işidüb kulağı kalıncaya dek ceng iderek ve Allâhü Te'âlâ'dan zafer isteyerek â'dâdan intikâm almağa niyyet ve azîmet eylemedigi hâlde yevm-i kıyâmetde Hakk Te'âlâ'nın dîvân-ı ma'nevîsinde Allâh'a ve Resûlullâh'a ne cevâb virir.

Ehl-i İslâm'a bu hakâretleri iden düşmanların kasd ve niyyetleri ne oldığını mülâhaza lâzım degil midir dünyâ serî'ü'z-zevâldir ne kadar yaşasak âkıbet mevt elinden halâs mümkün degildir düşman elinde esîr düşen bu kadar kızcağız ve hatunlar ve anasından ve babasından ayrılmış etfâl ve sıbyân dîvân-ı mahşerde cümlemizin yakasma yapışurlar âhiretde azâb müşkildir.

Benim sizlerden dirîğim olmayub devletin kudreti mertebe vezâ'if ve ta'yînâtınız virilmekde ve zarûretiniz def'inde ve ceng mühimmâtınızı ve gazâ levâzımâtınızı görmekde pâdişâhlar zimmetine vâcib olanı icrâ idiyorum ve bundan sonra dahi yararlığı zuhûr idenlere ikrâm iderim ve kıyâmet gününde Rabbime teveccüh ve İlâhî ben kulun senin dînine i'âne idecek gâzîlere ve dilâverlere lâzım olan nasîhati itdim cevâbını viririm erhamü'r-râhimîn afv ider niyâzındayım ancak sizler ne cevâb virirsiniz.

Kaldı ki olan olmuş giden gitmiş kazâya siper olmaz bundan sonra bakalım gâzî dilâverler kullarım cümlenizden iltimâs iderim ki gayret kemerini miyânenize birkaç yerden bağlayub cebânlık ve alçaklık idenleri kabûl itmeyüb tekmîl ırz-ı islâma ve fazl-ı Hakk ile düşmandan ahz-ı intikâma ihtimâm idesiniz benim du'âm sizinle biledir. Büyügünüz ve küçügünüz ber-hor-dâr olasınız Hazret-i Fettâh-ı müste'ân sizleri mansûr ve muzaffer eyleye âmîn bi-hürmeti men-ersele rahmeten li'l-âlemîn.

(11)

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

Kâ'immakâm paşa bu sefer ahvâli nasıl olacakdır bu kadar memâliki Devlet-i Aliyye'nin ocakları neferâtı gayret-i dîn çekerek ve ocaklarm nâmûsını sıyânetle düşmandan yüz döndürmeyüb merdâne metânet iderek feth eyledikleri târîhlerde mastûr iken şimdi ocaklarda bu hâlet olmayub ne tarafa ta'yîn olunsalar ekall-i kalîl gidüb firâr ârını irtikâb ideyorlar mîrî

nâmıyla zamm olunan asker ve içlerinde yol ve erkân bilmez bir âlây (s.365) yağmacı makûlesi olub orduda ve yollarda bâ-husûs düşman karşusunda itmedik fezâhat komıyorlar böyle sefer mi olur düşmanlardan ahz-ı intikâma böyle mi çalışılur hayf sad hayf ki kimesnede dîn gayreti kalmamış sâbıklarda bu kadar fütûhâta mazhar olanlar nev'-i beşerden değil mi idi hoş imdi olan oldı dîn yolunda sâdıkâne gayret idenlere Allâh iki cihânda selâmet ihsân eyleyüb ve hıyânet idenleri kahr ve ber-bâd eyleye fî-mâ-ba'd cümleye tenbîh idüb gafletden uyanub düşmanlardan intikâm ahzınm çâresine bakmalu benim matlûbum ve Cenâb-ı Hakk'dan gice ve gündüz niyâzım fazl-ı Hakk ile â'dâdan intikâm alınmadıkca kılıc kına girmemekdir inşâallâhü Te'âlâ iki cihân güneşi Peygamberimiz efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem hürmetine matlûbımı Allâhü zü'l-celâl müyesser ider şimdiki hâlde lâzım olan himmetdir bana râhat ve unvân lâzım degildir ancak ahz-ı intikâm lâzın ibtidâ cülûsda sefere gideyim didim münâsib görmediler işte böyle oldı hoş imdi kendü cürm ve isyânımızdır bu def'a cümleniz ittifâk idüb şimdiden asker ve zahîre ve levâzım-ı sâ'ire ve ocaklara mühimmât lâzım ise birinde kusûr olunmasun benim dahi hareketim iktizâ ider ise bi'n-nefs sefere giderim işleri ana göre tanzîm idesin yolları ve Edirne Sarâyı'nı nizâmlayasın durub oturacak vakitler degildir bizim hâllerimizi gören sefer yok zann ider maâzallâhi Te'âlâ devlete tezelzül gelse yalnız bana râci' olmayub cümlemize â'id olur ni'meti yerine getürecek hidmete çalışasınız ben de sizin birinizim berâber çalışurum dînimiz hidmetine şu sefere ikdâm-ı tâmm ve düşmanlardan avn-ı Hakkla ahz-ı intikâm idelim ben gice ve gündüz Cenâb-ı Hakk'dan niyâz idüb rûz ve şeb ağlayub diyorum ki yâ Rabbi beni böyle rüsvây-ı cihân idüb kâfire mağlûb ve perîşân itmeden ve zamân-ı devrimde ümmet-i Muhammed'in böyle perîşânlığını görmeden ilâhî sen beni bir iki gün mukaddem helâk ve cism-i hayâtımı hâk eyle deyüb Cenâb-ı Hakka niyâz ve sa'y ve himmet ideyorum siz de rızâ'en lillâhi Te'âlâ sa'y ve himmet idesiniz böyle â'dâ-yı dîne rezîl olmak şân-ı devletimize ve dînimize lâyık degildir ben dünyâya bakmağa hicâb iderim. (ve min Allâhi't-tevfîk)

İntihâ el-cildü'r-râbi'
Dersa'âdet
(Matba'a-i Osmâniyye)
1309

AHMED CEVDET PAŞA

Târîh-i Cevdet

1. 2. 3. 4.
CİLTLER

KİTAP 1

Târîh-i Cevdet

AHMED CEVDET PAŞA

AHMED CEVDET PAŞA

Tarih-i Cevdet

5. 6. 7. 8.
CİLTLER

KİTAP 2

Târîh-i Cevdet

AHMED CEVDET PAŞA

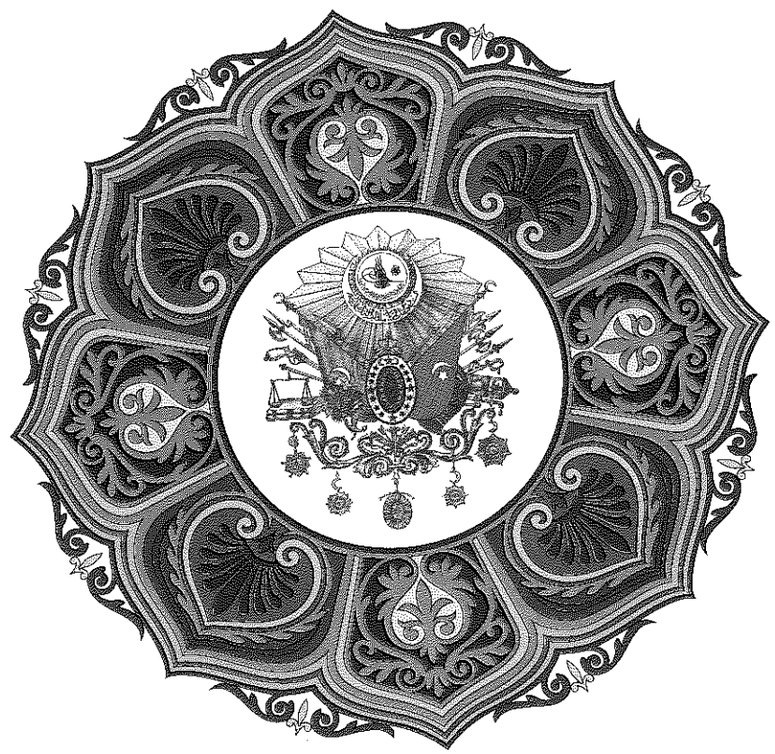

KİTAP 2
5. 6. 7. 8. CİLTLER

BU KİTAP
TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ
KÜLTÜR HİZMETİDİR.

2017

AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET
(Tertîb-i Cedîd)

Zeyl ve İlâveleriyle Tam Metin Transkripsiyon

[TÂRÎH-İ VEKÂYİ‘-İ DEVLET-İ ‘ALİYYE]
[1774–1826]

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Sadık Emre KARAKUŞ - Murat BABUÇOĞLU

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları
Ankara–2017

AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET

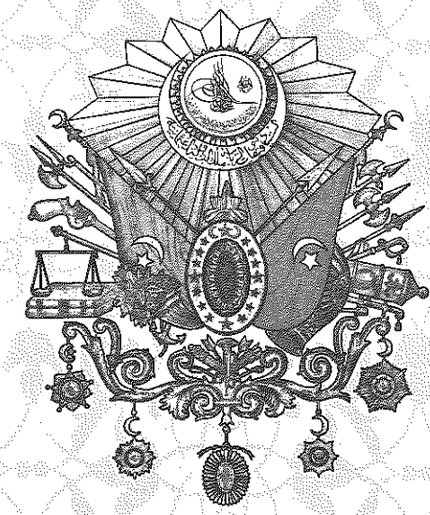

1789–1792 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte Balkanlarda devam eden muharebeler, yapılan müzakereler, vuku bulan Ziştovi ve Yaş Antlaşmaları, askerî ve mülki alanda baş gösteren sıkıntılar ile gerçekleştirilmeye çalışılan düzenlemeler geniş yer tutmaktadır.

05. CİLT

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ HÂMİS

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet
Matba'a-i Osmâniyye
1309

﴿ ترتيب جديد ﴾

جلد خامس

﴿ از ﴾

تاريخ جودت

معارف نظارت جليله‌سنك رخصتنامه‌سيله

(ايكنجى طبع)

درسعادت
(مطبعهٔ عثمانيه)
١٣٠٩

(s.2)

FİHRİST-İ CİLD-İ HÂMİS

	Sahîfe [Sayfa]
Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1204	3 [1263]
Hamîdî-zâde'nin Meşîhati	
Gâzî Hasan Paşa'nın Sadâreti ve Dîger Ba‘zı Vukû‘ât	4 [1264]
Bender'in İstîlâ Olundığı	8 [1268]
Prusyalu ile Akd-i İttifâk Olundığı	15 [1274]
Gâzî Hasan Paşa'nın Vefâtı	16 [1274]
Ruscuklı Hasan Paşa'nın Sadâreti ve Dîger Ba‘zı Vukû‘ât	18 [1276]
Kara Mahmûd Paşa'nın Vezâreti	20 [1278]
Vekâyi‘-i Şettâ	26 [1283]
Ba‘zı Vukû‘ât-ı Tarîk-i İlmiyye	27 [1284]
Ahvâl-i Arabistân	35 [1290]
Muhârebe-i Bahr-i Sefîd	38 [1293]
Muhârebe-i Bahr-i Siyâh	39 [1294]
Bahs-i Harb ve Sulh	41 [1295]
Ahvâl-i Ordu-yı Hümâyûn ve Ba‘zı Vekâyi‘-i Harbiyye	43 [1297]
Ada Kal‘ası'nın İstîlâsı	44 [1298]
Yergögi Muzafferiyyeti	54 [1306]
Nemçelü ile Mütâreke Olundığı	55 [1307]
Rişenbaş Mu‘âhedesi	58 [1309]
Vekâyi‘-i Sene 1205	62 [1313]
Mavroyani Beg'in İ‘dâmı	63 [1314]
Murahhasların Ziştovi'ye İ‘zâmı	68 [1318]
Vakâyi‘-i Şettâ	70 [1319]
Cezzâr'ın Emîrü'l-hâc Oldığı	71 [1320]
İsveç ile Rusya'nın Musâlahası ve Azmî Efendi'nin Berlin'e İ‘zâmı	73 [1322]
Kili Kal‘asıyla Sünne Boğazı'nın İstîlâsı	81 [1328]
Ordu-yı Hümâyûn'un Ba‘zı Ahvâli	86 [1332]
(s.3) İsmâ‘îl'in İstîlâsı	94 [1339]
Serdâr-ı Ekrem'in İ‘dâmı	99 [1343]
Koca Yûsuf Paşa'nın Sâniyyen Sadâreti	102 [1345]
Muhtıra	104 [1347]
İsmet Begefendi'nin Ordu Kadısı Oldığı	106 [1349]
Hamîdî-zâde'nin Azl ve Nefyi	107 [1350]
Tevfîk Efendi'nin Meşîhati ve Vefâtı	111 [1353]
Mekkî Efendi'nin Meşîhati ve Dîger Ba‘zı Vekâyi‘	112 [1354]
Azl ve Nasb	114 [1356]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Ordu-yı Hümâyûn	116 [1358]
Rusya'nın İbrâ’îl ve Maçin Taraflarına Ta‘arruzı	118 [1359]
Ordu-yı Hümâyûnun Ric‘ati	126 [1366]
Battâl Paşa Hâdisesi ve Anapa'nın İstîlâsı	133 [1372]
Havâdis-i Bahr-i Siyâh	154 [1388]
Rusya Mütârekesi	157 [1391]
Felemenk Devleti'nin İcmâl-i Ahvâli	165 [1397]
Ziştovi Meclis-i Kebîri'nin Suver-i Müzâkerâtı	167 [1399]
Nemçe Musâlahası	220 [1442]
Vekâyi‘-i Sene 1206	223 [1444]
Süvârî Ocaklarının Harekât-ı İsyâniyyeleri	225 [1446]
Râtib Efendi'nin Viyana'ya İ‘zâmı ve Vekâyi‘-i Sâ’ire	232 [1452]
Kânî Efendi'nin Terceme-i Hâli	234 [1454]
Hasan Efendi'nin Terceme-i Hâli	235 [1455]
Yaş'da Meclis-i Mükâleme Akdi ve Sûret-i Müzâkere ve Karârı	242 [1460]
Rusya Musâlahası	244 [1462]
Ordu-yı Hümâyûnun Edirne'ye Avdeti ve Ba‘zı İcrâ’ât	252 [1468]
Nûrî Paşa’nın İ‘dâmı	253 [1469]
Abdullâh ve Hayreddin ve Mikdâd Paşaların İ‘dâmları	254 [1470]
Cura-zâde'nin İ‘dâmı ve İsmâ‘îl Paşa'nın Ref‘-i Vezâreti	257 [1473]
(s.4) Ba‘zı Vekâyi‘-i İstanbul	257 [1473]
Ordu-yı Hümâyûnun Dersa‘âdet'e Avdeti ve Ba‘zı Vekâyi‘	261 [1477]
Fezleke	264 [1479]
Yûsuf Paşa'nın Azli ve Melek Paşa'nın Sadâreti ve Ba‘zı Vekâyi‘	270 [1484]
Akdeniz Eşkıyâsının Te’dîbi	274 [1488]
Vekâyi‘-i Mısriyye	277 [1491]
Bahtı Giray Han'ın Nefyi ve Vekâyi‘-i Sâ’ire	282 [1494]
Vekâyi‘-i Çıldır	283 [1496]
Tersâne Nizâmı	286 [1498]
Tecdîd-i Kânûn-ı Tîmâr ve Ze‘âmet	289 [1500]
Ru’ûs İmtihânı ve Tebeddül-i Meşihat	291 [1501]
Zeyl	294 [1505]
Prusya İttifâknâmesi	294 [1505]
Sadr-ı â‘zamın İstiklâlini Hâvî Hatt-ı Hümâyûn	296 [1505]
Cezzâr'ın Şukkası. Prusya Murahhasının Takrîri	297 [1507]
Prusya İlçisinin Lâyihası	298 [1508]
İngiliz Murahhasının Mukaddimesi	305 [1512]
Nemçe ve Devlet-i Aliyye Murahhaslarının Mukaddimeleri	306 [1514]
Danimarkalunun Takrîri	307 [1515]
Bukovina Senedi	312 [1518]
Ziştovi Musâlahanâmesi	315 [1521]
Mu‘âhede-i Mahsûsa	324 [1527]
Boğdan Begligi Hakkında Tekârîr	327 [1530]
Yaş Musâlahanâmesi	330 [1532]
Buhârâ Hanı'nın Nâmesi	339 [1539]
Takrîrnâme-res-i Buhârâ	342 [1541]
Azmî Efendi'nin Sefâretnâmesi	346 [1544]
Ziştovi Meclis-i Mükâlemesinin Resmi	371 [1562]

CİLD-İ HÂMİS

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1204

İşbu iki yüz dört senesi Muharremi'nin sekizinci güni Rikâbdâr-ı Şehr-i yârî Rodoslı Ahmed Ağa mütekâ‘iden Sarây-ı Hümâyûndan ihrâc ile yerine başçukadâr bulunan Abdullâh Ağa rikâbdâr olmağla yerine mazhar-ı nazar-ı pâdişâhî olan Mâbeynci Hüseyin Ağa ta‘yîn buyurulmuş ve bir gün sonra Silahdâr Yahyâ Ağa dahi mütekâ‘iden ma‘zûl olarak Abdullâh Ağa silâhdâr ve Behzâd-zâde Mustafa Ağa rikâbdâr olmuş idi.

Arası çok geçmeyüb bostâncıbaşılıkla kesb-i nüfûz-ı tâm itmiş olan Ferhâd Ağa'nın Kasr-ı Şîrîn ikbâli mütezelzil[1] olarak azl-i bî-hengâm ile telh-kâm[2] olub ancak müntesib oldığı Enderûn ağalarının himmetiyle fi'l-hâl uhdesine rütbe-i vezâret virilerek Rûmili süriciligi unvânıyla Dersa‘âdet'den çıkarılmışdır.

Hamîdî-zâde'nin Meşîhati ve Selefinin Vefâtı

Şeyhü'l-islâm Es‘ad Efendi-zâde Şerîf Efendi hasîb ve asîl ve ilm ve ma‘ârifde bî-adîl ve afîf ve perhîz-kâr ve mutasallib ve dîndâr ve resm-i tarîka pek ziyâde ri‘âyetkâr (s.3) gayyûr ve vakûr bir zât-ı kâmilü'ş-şu‘ûr olub ancak ber-muktezâ-yı vakâr herkese imâle-i enzâr itmediginden hakkında ba‘zılar zebân-dırâz-ı i‘tirâz olurlardıysa da bu dahi ba‘zı nâ-ehilânın dil-bend-i ümîd oldukları matâlib-i gayr-i lâyıkanın tahallufundan nâşî idi deyü Târîh-i Vasıf'da muharrerdir. Bu cihetle akdemce Meşîhate sezâ-vâr[3] görülmüş ise de Sultân Selîm Han Hazretleri müceddid-i asr olmak üzre kâffe-i kavânîn-i mülkiyye ve askeriyyeyi tecdîd eylemek niyyetinde olub böyle bir vakt-i nâzikde ise ceri’ ve cerbezelü bir zâtın makâm-ı Meşîhatde bulunması lâzıme-i hâlden oldığına ve Şerîf Efendi'nin za‘f-ı pîrî ve illet-i mizâcı ve nezâket-i hâli hasebiyle böyle vakt-i nâzikde Meşîhate â’id olan hutûb-ı cesîmenin ber-vefk-i dil-hâh-ı âlî idâresine muvaffak olamayacağı der-kâr görüldigine mebnî nasbından iki ay sonra ya‘nî işbu dört senesi Muharremi'nin yirmi yedisinde azl ile yerine akdemce uhdesine Rûmili pâyesi tevcîh ile makâm-ı Fetvâya takrîb olunmuş olan Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi Şeyhü'l-islâm oldı.

1 Mütezelzil: Sarsılan, sallanan, oynayan, sarsıntıda olan.
2 Telh-kâm: Kederli, üzüntülü.
3 Sezâ-vâr: Münâsip, uygun, yaraşır.

Çend[1] mâh mürûrunda ya'nî sene-i merkûme Ramazân'ının dokuzunda Şerîf Efendi mansıb-ı hayâtdan dahi ma'zûl olarak irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemişdir. Vilâdeti (1130) târîhinde olub iki def'a ki eyyâm-ı meşîhati dört sene beş aydır elsine-i selâsede şi'ir ve inşâya muktedir olub bu kıt'a zâde-i tab'-ı şerîfleridir

Kıt'a

Hak alîm-est nedânî be-hakîkat ahkâm * Çun be-tahkîk der eflâk mukavvim bâşî
Âlimu'l-gayb Hodâvend-i hakîm est hemân * Suhanet kizb boved ger to muneccim bâşî[2]

Velehû Nazm

İtmedim güzeller içre alâka efendime * Sad âferîn tabî'at-ı dilber-pesendime.
Tarf-ı ruhunda kâkülün ol meh görüb dimiş * Kıldım rubûde mühre varınca kemendime

Velehû Beyt

Çıkmaz seher o şeh der-i devlet-sarâyına * Tâ-afitâb düşmeyicek hâk-pâyına

Hamîdî-zâde Efendi'nin ahvâline gelince müşârün-ileyh dahi fudalâ-yı asrdan[3] bir zât olarak hattâ yüz altmış yedi senesinde vâki' Murtazâ Efendi imtihânında aliyyü'l-â'lâ okuyub bu haysiyyetle müderris olmuş idi ba'dehu sarây hâcesi olub ancak mebâdî-i hâlinden[4] berü bir tarafdan iktisâb-ı ulûm ve fünûn ve tarîk-i Nakşibendiyye'de seyr ü sülûkı oldığına mebnî bir tarafdan dahi sıfât-ı sûfiyye üzre tasfiyye-i derûn ile meşgûl (s.4) oldığından Enderûn ve Bîrûnda nâzikâne ta'lîm-i tâlibîn ve irşâd-ı salikîn ile zâhir ve hâtını ma'mûr olmak üzre meşhûr olarak havâss-ı mukarrebîn kendüye mu'tekad[5] olmalarıyla havâss-ı refi'a mevleviyyetiyle kesb-i rif'at ve ihtisâs eylemiş idi. Ba'dehu nefs ve nüshasının te'sîri Abdülhamîd Han Hazretleri'ne arz ve ilkâ olunub anlar dahi gerek nefs-i hümâyûnlarında ve gerek şeh-zâdegân-ı kirâmında bereket-i enfâsını[6] bi'l-müşâhede i'tikâd-ı tâmla kendüye müteveccih olmağın tafarât-ı mütevâliye[7] ile Anadolı pâyesine kadar çıkub sefer münâsebetiyle mecâlis-i mükâlemât ve müzâkerâtda dahi fudalâdan birinin bulunması lâzım gelmegin ber-minvâl-i sâhık bu misillü meclislerde bulunarak mahrem-i esrâr-ı devlet olmuş idi. Teceddüd-i saltanat hasebiyle bunun dahi sükût-ı kevkeb-i kevkebe-i ikbâli melhûz iken Enderûn ve Bîrûnda tarafdâr ve mu'tekidleri kesîr oldığından ve Pâdişâh-ı nev-cân hazretlerinin icrâsını tasmîm eyledigi ıslâhât-ı mülkiyye ve nizâmât-ı sâ'irenin tesviyyesinde böyle bir zâtın ser-kârda bulunması muvâfık-ı maslahat görüldiginden cülûs-ı

1 Çend: Birkaç.
2 "Hak her şeyi bilendir, hakkıyla bilemezsin hükümleri, feleklerde tahkik yoluyla takvim yazsan bile. Gaybı bilen hikmet sahibi Allah'tır ancak, sen müneccim olsan da sözün yalan olur."
3 Fudalâ-yı asr: Dönemin fazıl, erdemli kimseleri.
4 Mebâdî-i hâl: İlk haller, evvel durumlar, başlangıçtaki durum.
5 Mu'tekad: İnanılan, itikad edilen şey.
6 Bereket-i enfâs: Nefes bolluğu, sıhhat.
7 Tafarât-ı mütevâliye: Art arda, üst üste, bir düziye, aralık vermeden alınan terfiler, rütbeler.

hümâyûndan bir ay mürûrunda mukaddime-i meşîhat olmak üzre uhdesine ber-minvâl-i sâbık Rûmili pâyesi tevcîh olunub bu kerre dahi Şeyhü'l-islâm nasb olunarak hâll ve akd-i umûr-ı devlet yed-i istiklâline tefvîz olunmuş ve o dahi ber-mûceb-i me'mûriyyet tarîk-i ilmiyyenin nizâmâtını tevsîk ile vaz'-ı kadîmine i'âde esbâbına teşebbüs eylemiş ise de îcâb-ı vakt ve hâl üzre bu yolda hakîmâne ve mû-şikâfâne[1] hareket-i lâzımeden iken taltîf ve ta'nîf[2] husûslarında ifrât ve tefrîtden hâlî olmamağla netîce-i me'mûleye vâsıl olamadığı zîrde beyân olunacak vukû'âtdan ma'lûm olur.

Gâzî Hasan Paşa'nın Sadâreti ve Bender'in İstîlâsı ve Dîger Ba'zı Vukû'ât ile Prusya İttifâkı

Sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem bulunan Kethüdâ Hasan Paşa'nın Mehâdiye muhârebelerinde vâki' olan muzafferiyyeti beyne'l-enâm[3] mûcib-i memdûhiyyeti olarak makâm-ı Sadârete getürülmüş idi. Hâlbuki sevkü'l-ceyş mâddesi başka maslahat ve hutûb-ı celîle-i Sadâretin idâresi başka keyfiyyet olarak bunların birini hüsn-i idâre idebilan dîgerine muktedir olmak lâzım gelmeyecegi müsellemâtdandır lâkin zâhir-bînlik[4] seyyi'esi[5] olarak bu makûle husûsâtda büyük hatâlar vâki' olagelmişdir. Ber-vech-i bâlâ Hasan Paşa'nın makâm-ı Sadârete getürülmesi dahi bu kabîlden oldu ki bî-çâre bu makâma terfi' olunub da bunca masâlih-i cesîme ve meşâğil-i kesîre içine düşdigi gibi bî-çâre ne yapacağını şaşırub hemân kâffe-i umûrı ba'zı müteneffizân-ı devlete sipâriş ve tahmîl ile ma'kûl ve münâsib deyü şunun bunun re'yini tensîb (s.5) itmekden başka bir tedbîre muvaffak olamadığından Ordu-yı Hümâyûnda kavvâl[6] çok fa'âl yok gibi bir hâl-i teşvîş-iştimâl[7] zuhûr iderek buna nazar-ı hayret ile bakılurken zamânında Fokşan ve Boze vak'aları zuhûra gelmekle enzâr-ı askeriyyede vak' ve nüfûzu zâ'il olub bu âlâm ve ekdâr[8] ile hasta ve zücâc-ı mizâcı şikeste olmağla fî-mâ-ba'd bir işe muvaffak olamayacağı zâhir olarak azli lâzım gelmegin vüzerâdan birini Sadârete intihâb içün Şeyhü'l-islâm ile Kâ'immakâm Paşa huzûr-ı hümâyûna celb ve ihzâr olunduklarında gerek ceng eri ve gerek post vezîri olmak üzre her sınıfdan beşer altışar vezîrin isimlerini bir pusulaya tahrîr ve arz iderek her birinin mizâc ve mişvârını beyân itmişler ise de höyle hutûb-ı cesîmede herkes mes'ûliyyeti üzerine almakdan ihtirâz itmekle birisi tercîh olunamayub maslahat mülâhaza ve istihâreye tevkîf olunmuş idi. Şeyhü'l-islâm Efendi istihârede bir şey fehm idemedigini arz ve ifâde idüb Sultân Selîm Han Hazretleri ise üç def'a âlem-i ma'nâda İsmâ'îl Ser'askeri Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'yı görmekle ve müşârün-ileyh kudemâ-yı vüzerâdan kaviyyü'l-himme ve şedîdü'l-şekîme bir pîr-i rûşen-

1 Mû-şikâfâne: Kılı kırk yararcasına, inceden inceye.
2 Ta'nîf: Şiddetle azarlama, darılma.
3 Beyne'l-enâm: Halk arasında.
4 Zâhir-bîn: Bir şeyin yalnız dışına bakan, görünüşe bakan.
5 Seyyi'e: Fenalık, kötülük; suç, günah.
6 Kavvâl: Çok söyleyen, geveze, çalçene, çenesi düşük; sözü yerinde söyleyen, taşı gediğine koyan, lâf ebesi.
7 Hâl-i teşvîş-iştimâl: Genel karışıklık, düzensizlik hali.
8 Ekdâr: Kederler, acılar, üzüntüler.

zamîr olarak bunca büyük vukû'âtın uhdesinden gelmiş ve Devlet-i Aliyye'ye pek çok işler görmüş idüginden başka bu kerre İsmâ'îl'de dahi muvaffak ve muzaffer oldığından makâm-ı Sadârete lâyık ve müstehak görülmekle kendüsüne mühr-i hümâyûn îsâli içün bu esnâda ser-çukadâr-ı hazret-i şehr-i yârî olan Hüseyin Ağa me'mûr buyrularak ağa-yı mûmâ-ileyh evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de mühr-i hümâyûnu Şumnı'dan ahz ile Gâzî Hasan Paşa'ya îsâl ve teslîm itdikde sadr-ı müşârün-ileyh hemân ber-minvâl-i muharrer Akkirman Kal'ası'nın giriftâr-ı dest-i â'dâ olmasına sebeb olan Vezîr Tayfur Paşa'yı katl ve i'dâm ve Cura-zâde Ahmed Paşa'ya Anadolı eyâletiyle İsmâ'îl cânibi ser'askerligini bi't-tevcîh birkaç gün zarfında ol havâlînin emr-i takviyyet ve istihkâmını itmâm itdikden sonra Rebî'ü'l-evvel'in on sekizinci güni Kuban Hanı Baht Giray Han'ı istishâb ile İsmâ'îl'den hareket ve mâh-ı merkûmun yirmi dokuzuncu Pençşenbe güni meştâ-yı Ordu-yı Hümâyûn olan Şumnı'ya muvâsalat eyleyüb çünki müşârün-ileyh müheyyib[1] ve hun-rîz bir vezîr oldığından Ordu-yı Hümâyûn erkânı dûçâr-ı havf ve telâş olmuşlardır hattâ Vâsıf Efendi bu makâmda müşârün-ileyhin bu kerre İsmâ'îl'den keyfiyyet-i hareket ve azîmetini beyân iderken cevânib-i erba'asında nâdî-i merg-i müfâcât[2] ve dellâl-i şedâ'id-i ukûbât[3]

Beyt

Gelür ol vezîr-i câ'ir kılıcı bir elde kanlu * Savul ey gönül yolundan ki yaman gelişdir bu

(s.6) nidâlarıyla heybet-endâz havâtır-ı enâm olarak Şumnı'ya vâsıl oldığını tahrîr eylemişdir. El-hâsıl kemâl-i heybet ve vakâr ile vakt ve hâle göre makâm-ı Sadârete şân ve herkesin kalbine havf ve halecân virerek Şumnı'da makâm-ı Sadârete ku'ûdunda ibtidâ Hezârgrad'da bulunan selefi sâlifü'z-zikr Kethüdâ Hasan Paşa'yı Ruscuk muhâfızı nasb ve ta'yîn ve kâ'immakâm-ı sâbık Sâlih Paşa uhdesine Bosna eyâletini tevcîh ile selefi Mîr'alem Paşa'nın Ordu-yı Hümâyûna gelmesini tahrîr ve sâbıkâ Erzurûm vâlisi olub Sofya cânibine doğrı azîmet üzre olan Dâmâd es-Seyyid Ahmed Paşa uhdesine dahi Rûmili eyâletini tevcîh eyledi ba'dehu İsakcı muhâfazasında bulunan Kürd Osmân Paşa ile kendüsünün İsmâ'îl ser'askerliginde tüfenkcibaşısı iken mîr-i mîrânlık ile çerâğ buyurub İsmâ'îl pîşgâhında ber-minvâl-i sâbık vâki' olan muhârebede çarhacıları olmak hasebiyle yararlığı ve bahâdırlığı meşhûdları olan Alî Paşa uhdelerine rütbe-i vezâret ihsânıyla Osmân Paşa'yı yine İsakcı muhâfazasında ibkâ ve Alî Paşa'yı îcâbına göre Ada Kal'a'sına imdâd eylemek üzre Vidin cânibine isrâ[4] eyledi. İşte bu misillü mesâlih-i devleti tanzîm ve tesviyye esnâsında ya'nî Rebî'ü'l-âhir'in onuncu Pâzâr güni kimesnenin haberi olmadığı hâlde dîvân yerine ba'de'l-hurûc Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Süleymân Râşid Efendi ile Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Emîn Efendi'yi bi'l-ihzâr ikisinin birden binek taşında başlarını kesdirüb fi'l-asl üç def'a defterdâr ve bir iki kerre kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmuş ve bu esnâda defter emîni bulunmuş olan Peykî Hasan Efendi'yi celb ile kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb eylemiş ve sâ'ir menâsıb-ı dîvâniyye ricâlinin dahi ba'zılarını azl ve tebdîl itmişdir.

Bu vak'a-i nâ-geh-zuhûrun sebeb-i aslîsi ma'lûm olmadığından ba'zılar bunun

1 Müheyyib: Korku veren. Heybetli.
2 Müfâcât: Oluverme, ansızın erişme.
3 Ukûbât: Cezalar, eziyetler, işkenceler, azaplar.
4 İsrâ: Geceleyin yürütme, yürütülme; gönderme.

sebebi Ordu-yı Hümâyûn İsakcı ma'berinden[1] güzâr idecek iken Süleymân Efendi İbrâ'îl ihtiyârlarının kelâmlarına aldanarak merhûm Re'îsü'l-küttâb Hayrî Efendi ve Mektûbcı Emîn Efendi ile bi'l-ittifâk Maçin'den ubûr olunmasına ve bi'l-âhare Boze bozgununun vukû' bulmasına illet olmasıdır ve ba'zılar dahi hod re'ylik iderek Fokşan ordusunun inhizâmına bâdî olmasıdır deyü herkes birer ma'nâ virerek cümleyi havf ve haşyet ihâta itmiş idi.

Hasan Efendi'nin kendüsünden menkûldür dir imiş ki ol vakit ki Sadr-ı â'zam Hazretleri'nin tab'-ı hûn-rîzlerine[2] mutâbık bir şahs-ı bü'l-aceb[3] da'vete gelüb de unf ve şiddetle kalk seni efendimiz ister diyerek esbimize bindirdi ve andan sarây-ı sadr-ı â'zamîye gelindikde maktûleyn-i merkûmeynin[4] henüz kanları rîzân ve etbâ'ları giryân ve herkes havf ve telâş ile hayrân ve hirâsân idi o kadar havf ve dehşet istî'âb itmiş idi ki aslâ kendime mâlik olamayub binek taşının vüs'ati olmadığından bir tarafdan dahi mübâşir-i merkûmun ta'cîli ile maktûleyn-i merkûmeynin cesedleri üzerinden güzâr iderek huzur-ı sadr-ı (s.7) â'zamîye nasıl girildigini ve ne vechile hil'at giydirildigini bilemem. Enverî Târîhi'nde bu vechile muharrer olub ammâ Vâsıf Efendi dir ki sadr-ı â'zam kethüdâsı olan Süleymân Efendi'nin bahâne-cûy-ı güft ü gû olan askerî tâ'ifesi beyninde hiddet ve gılzet ve havâss miyânında kibr-i nefs ve huşûnet ile şöhreti olub Boze vak'asından sonra Âsitâne-i Sa'âdet'e vârid olan eşhâs mûmâ-ileyhi zemm ve kadh[5] ile iştigâl ve giderek bu havâdis sem'-i hümâyûna ittisâl ve bi-hükmi (men yesme'u yuhâl) hakkında gayz-ı şâhâne takarrur idüb mu'âkib olması husûsı mukaddemâ sadr-ı â'zam tarafına îmâ olunmuş idi. Müşârün-ileyh dahi ricâl-i devlet ve hademe-i saltanat sadr-ı â'zamların mahkûmu olub zimâm-ı hâll ve akd yedlerinde olmadığından gayrî hod be-hod bir fi'le cesaret idemeyecekleri âşikâr ve Boze vak'ası ancak sadr-ı sâbıkın fütûr ve rehâvetinden neş'et eyledigi bedîdâr olub Şumnı'ya varıldıkda her keyfiyyete tahsîl-i ıttılâ'-ı vukûf akîbinde her sınıfın hâl ve şânına göre lede't-tashîh te'dîb ve gûşmâlleri[6] icrâ olunur deyü telhîs irsâl ve bu vaz'-ı akîlâne cümleye müstahzen[7] görilüb gazab-ı mülûkâneyi dahi iklâl[8] itmiş idi. Ancak müşârün-ileyh kapudan-ı deryâ iken mâlikâne müştereklerinden biri fevt ve hissesi mahlûl olub cüz'î mu'accele ile istihlâsını zihninde tasavvur itmiş iken tasavvurının za'fıyla karâr-dâdesi[9] çekildigini o zamân defterdâr bulunan mûmâ-ileyh Süleymân Efendi'den bildigini ve hakkında ızmâr-ı gayz ve kin ve fırsatı düşdükde su-i cezâ ile mükâfât eyleyeceğini ba'zı mahremlerine telmîh ve tebyîn itmiş idi kezâlik mektûbcı olan Emîn Efendi dahi Ordu-yı Hümâyûnda müşârün-ileyhe kapu kethüdâsı olub ba'zı maslahat zımnında gelan âdemlerine rû-yı dürüştî ve gılzet irâ'e ve paşalarına varub seni fasl ve zemm ideyor deyü nifâk-ı vüs'âye eylediklerinden gayri ikide bir İsmâ'îl'den akçe istedikce mîrînin muzâyakası olub Paşa Hazretleri'nin matlûbâtına Devlet-i Aliyye'nin îrâdı mütehammil olmayub kendüleri meşmûl-i vüzerâdan olmalarıyla

1 Ma'ber: Geçit, geçilecek yer, köprü, kemer.
2 Hûn-rîz: Kan döken, kan dökücü.
3 Bü'l-aceb: Çok acayip, çok tuhaf, çok şaşılacak şey.
4 Maktûleyn-i merkûmeyn: Bahsi geçen katledişmiş iki kişi.
5 Zemm ve kadh: Kötüleme, çekiştirme.
6 Gûşmâl: Kulak bükme, yola getirme.
7 Müstahzen: Beğenilen. Güzel ve herkesin beğendiği.
8 İklâl: Azaltma, azaltılma.
9 Karâr-dâde: Karârı verilmiş; pazarlığı kesilmiş.

dîn ve devleti içün bir mikdâr akçe sarf itsün dedigini dahi müşârün-ileyh îsâl eylediklerine binâ'en mûmâ-ileyh hakkında dahi gazab-ı nihânîsi istikrâr bulub sadr-ı â'zam oldıgı gibi tezekkür-i ma'cerâ-yı kadîm ve hâdis-i zevâl-i sabr ve ârâmına bâ'is olub ikisini dahi sû-i hâl ile i'dâm ve hikmet-i melik-i allâm muktezâsı üzre müsmir olmadığından mâ'adâ nüfûs-ı beşeriyyede müşârün-ileyhe buğz ve adâvet peydâ olub herkes zevâlmi temennî ve ricâ ve hattâ ba'zı mahâllerde kahriyyeye müdâvemet olundığı tashîh-kerde-i ûle'n-nehâdir (men hâfe savtuke temennâ mevtüke)[1] dünyâ-yı fânî kendüsüne dahi bâkî olmayub senesi içinde defn-i hâk-i siyâh ve dâmen-i ömri günâh oldı.

(s.8) Vâsıf'ın kelâmı burada hitâm buldı eşref-i mahlûkât olan nev'-i beşerin kadri bilinmeyüb kabâhatli ve kabâhatsiz nice başlar kesilan â'sâr-ı gadr-i âsârın hûn-rîzlerinden biri dahi işte bu Cezâ'irli Hasan Paşa idügi ma'lûm olan mevâddan oldığı hâlde bu âdât-ı mekrûhe ol asırların vüzerâ ve ricâl-i sâ'iresi beynlerinde kader-i müşterek bir keyfiyyet olub ancak yek-dîgere nisbetle ba'zıları hakkında dahâ merhametlüce ve ehvence dinilebilür. Vâsıf Efendi her mâddeyi bulundığı devrin politikasına tevfîkan tahrîr idegeldiginden böyle husûsâtda sözine emniyyet olunamayub Süleymân Efendi bahsine gelince siyâseten mûcib-i katlî olacak bir töhmeti var mıydı yohsa katli mücerred sadr-ı â'zamın garazı ve nefsaniyyetinden mi neş'et eyledi veyâhûd sadr-ı â'zam İsmâ'îl'de iken ber-vech-i muharrer Dersa'âdet'e telhîs gönderdikden sonra katline tekrâr irâde-i kat'iyye mi gelmiş idi buralara dâ'ir ma'lûmât-ı sahîhamız olmadığından bu mâddenin hakîkati bizce mechûl kalmışdır.

Bu hâlde Vidin cânibinden Timok Nehri kenârlarına bir mikdâr asâkir-i â'dâ gelerek tahassun idecek ba'zı ebniyye inşâsıyla oralara yerleşmek zu'm-ı fâsidinde oldukları ma'lûm oldukda Vidin Ser'askeri Koca Yûsuf Paşa tarafından gönderilan asâkir-i İslâmiyye üzerlerine varub cenge ibtidâr ile gâlib ve muzaffer olarak ahz eylemiş oldukları yirmi sekiz kadar üserâ Yûsuf Paşa tarafından Ordu-yı Hümâyûna irsâl olunmağla Rebî'ü'l-âhir'in yirmi altıncı güni Şumnı'ya vusûl bulmağın mûcib-i inşirâh[2] olarak Dersa'âdet'e irsâl olunmuşlar ise de karîben Rusyalunun Bender'i istîlâ eyledigi haber-i hüzn-eseri vârid olarak bu meserreti[3] unutdurmuşdur.

Şöyle ki: Sadr-ı â'zam Hazretleri İsmâ'îl ser'askeri iken Rusyalular İsmâ'îl'de vukû'bulan muhârebede münhezimen avdetlerinde Bender'i hasr ve tazyîka mübâşeret idüb Bender'de asâkir ve zahâ'irin kılleti ve muhâfızlarının rehâveti der-kâr oldukdan başka ahâlîsi mukaddemâ bir def'a dahi istîlâ görmüş olduklarından vehm ve havfa teba'iyyetle mâl ve cânlarını muhâfaza kaydına düşerek vire ile kal'ayı virmek husûsunda Rusyalular ile ba'zı şerâ'it müzâkeresine girişdiklerinde ser'asker bulunan Gümrükci İsmâ'îl Paşa gayret ve hamiyyet izhârıyla her ne kadar ahâlîyi cenge teşvîk eylemiş ise de mukayyed olmayub lütfen ve unfen sâ'ir paşaları merâmlarına râm iderek Bender Kal'asını vire ile düşmana terk ve teslîm itdikleri hâdisesi henüz beyne'n-nâs şüyû' bulmadan Serdâr-ı ekrem Hazretleri emr-i muhâfazada bulunub ber-vech-i meşrûh ahâlîye muvâfakat ve mümâşât[4] itmiş olan Yeniçeri Ağası esbak Vezîr Ahmed Paşa'yı ve Rizeli-zâde Vezîr Abdullâh Paşa'yı ve Bender

1 "Senin kamçından korkan senden ölümü temenni eder."
2 İnşirâh: Açılma, açıklık, ferahlık.
3 Meserret: Sevinç. Şenlik. Sürur.
4 Mümâşât: Uymak, yoldaş olmak.

(s.9) vücûhundan birkaç kimseyi Tuna sevâhilinde birer birer katl ve i'dâm ile sâ'ire ibret göstermişdir. Ammâ ser'asker bulunan müşârün-ileyh İsmâ'îl Paşa'nın teslîm-i kal'ada muhâlefeti oldığını mü'eyyid[1] yedinde senedi oldığından müsâdere-i emvâliyle iktifâ ve Tekfurdağı'na nefy ve iclâ olunmuşdur.

İşbu İsmâ'îl Paşa fi'l-asl servet ve yesâr ile ma'rûf olan ricâl-i devletden iken uhdesine rütbe-i vezâret virilmiş olub Vâsıf'ın tahrîrine nazaran her hidmete kâbiliyyeti ve ale'l-husûs Tersâne ve Matbah emânetleri gibi hidemâtda hüsn-i sülûk ve sîreti zâhir oldığı hâlde mücerred kuvve-i mâliyye idâre-i levâzım-ı vezârete kifâyet ider mülâhazasıyla (li-külli amelin ricâlin)[2] me'âlinden gaflet olunarak uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh olunmuş idi. Hâlbuki hâl-i vezâretinde cüz'î ve küllî bir hidmete muvaffak olamayub bu kerre dahi vaktiyle Bender'in levâzım-ı muhâfazasını tedârük ve tertîb idemeyerek hem nefsine ve hem devlete zarar-ı azîm[3] eyledi.

İşte bu hilâlde serdâr-ı ekremin istiklâlini mutazammın hatt-ı hümâyûn ile teşrîfât-ı mülûkâne gelerek kendüsüne bâ'is ta'yîn-i vücûd mûcib-i nüfûz-ı tâm olmuşdur şöyle ki: Ber-minvâl-i muharrer mühr-i hümâyûn teslîmi içün gelmiş olan Ser-çukadâr-ı Şehr-i yârî Hüseyin Ağa'nın nezd-i şâhânede hayyiz ve i'tibârı ma'lûm oldığına binâ'en sadr-ı âlî-kadr kendüsüne nakd ve mâlikâne ile memnûn iderek ba'zı mültemisâtının[4] hâk-pâ-yı şâhâneye arz ve ifâdesini dahi ana sipâriş eylemiş olmağla rikâb-ı hüsrevâneye ruhsûde oldukda ma'rûzât-ı sadr-ı â'zamîye birer birer şümârende-i benân-ı hasen ta'bîr ve fi'l-hakîka sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem bulunan zevât hazerâtına istiklâl-i tâm virilmek mesâlihin hüsn-i temşiyyet ve tesviyyesine medâr olacağın ifâde ve takrîr itmekle Sultân Selîm Han Hazretleri dahi serdâr-ı ekremin kemâl-i istiklâlini hâvî olarak Kethüdâ-yı Bevvâbîn Cayır-zâde İbrâhîm Ağa ile meştâ-yı Ordu-yı Hümâyûn'a irsâl buyurmuş oldukları hatt-ı hümâyûnlarında cüz'î ve küllî kâffe-i umûr-ı devleti Serdâr-ı ekrem Hazretleri'ne mufavvaz ve hattâ mütâreke ve musâlaha husûsunda dahi kendüsünü murahhas buyurub bir ferdin kelâmı mesmû' olmayarak bildigi gibi hareket itmesini ve gerek Dersa'âdet'de ve gerek Ordu-yı Hümâyûn'da bulunan bi'l-cümle ricâle umûruna müdâhale itdirmemesini irâde ve tersâne umûrını ve kapudanlığa yarar bir vezîr-i kâr-güzâr[5] tedârükini dahi re'y-i sadâret-penâhîye ihâle buyurmuş ve bununla berâber bir aded semmûr kürk ile mücevher şemşîr ihsân eylemiş olduklarından Gâzî Hasan Paşa'nın nüfûzu bir kat daha enzâr-ı enâmda ziyâdelenmişdir. (s.10) Ancak karîben ba'zı maslahatlarda irâde-i şehr-i yârî ile re'y-i sipeh-sâlârı beyninde mübâyenet vukû'a gelerek ser-rişte-i mesâlih yine dûçâr-ı ukde-i teşvîş[6] olmuşdur şöyle ki: Kapudanlığa yarar bir vezîrin intihâh ve ta'yîni ber-vech-i meşrûh kendü re'yine tefvîz olunmuş idügine mebnî Serdâr-ı ekrem Hazretleri derhâl kapudan-ı deryâ bulunan Giridli Hüseyin Paşa'yı azl ile Vidin Ser'askeri Sadr-ı esbak Yûsuf Paşa'yı kapudan-ı deryâ nasb idüb Ordu-yı Hümâyûnda olan kapu kethüdâsına ilbâs hil'at ve tarafına tahrîr ve işâret eyledigi haberi sem'-i hümâyûna vâsıl olıcak Yûsuf Paşa'nın kapudanlığı tecvîz

1 Mü'eyyid: Teyîd eden, kuvvetlendiren; doğrulayan; yardım eden.
2 "Her işin bir adamı vardır."
3 Zarar-ı azîm: Büyük zarar.
4 Mültemisât: İltimas edme, kayırma.
5 Vezîr-i kâr-güzâr: Elinden iş gelen vezir.
6 Teşviş: Karıştırma. Karma karışık etme. Bulandırma.

buyurulmayub el-hâletü hâzihi Vidin cânibinde dahi nâm-âver bir vezîrin vücûdu lâzım ve Yûsuf Paşa'dan gayri ol-hâvâlîde idâre-i asker idecek vezîr mün'adim oldığından başka Vidin'den Dersa'âdet'e gelinceye dek mevsim-i deryâ hulûl idüb vaktiyle tertîbât-ı bahriyye görilemez deyü serdâr-ı ekremin re'yi ibtâl olunarak Hüseyin Paşa yine kapudanlıkda istikrâr bulmuşdur. Vâsıf Efendi burasını bu vechile yazar iken Sultân Mehmed Han-ı Râbi' devrinde Melek Ahmed Paşa ve Murâd Paşa Sadâretden ba'del-infisâl kapudan oldukları emr-i mesbûk ise dahi sinîn-i mütetâvileden[1] berü misli müşâhede olunmayan mâddeyi fi'le çıkarmak gâ'ilesine düşmek zevâl-i vak' ve nüfûzı mü'eddî olacağı umûr-ı zarûriyyedendir deyü tahrîr itmişdir ancak maslahat zımnında bir mâddenin şer' ve kânûna dokunur yeri olmadığı sûretde velev ki hiç misli sebkat itmemiş olsun icrâsı mu'ayyebâtdan[2] olmayub belki muhassenâtdan oldığında şübhe yokdur.

Kezâlik Dersa'âdet'de kethüdâ vekîli olan İbrâhîm Efendi Ordu-yı Hümâyûnca ba'zı hidemâtda istihdâm olunmak üzre bu esnâda Ordu-yı Hümâyûn tarafından taleb olunub bu ise Kethüdâ Süleyman Efendi vak'asından sonra zuhûr eylediginden İbrâhîm Efendi vesveseye zâhib olmağla çâre-cûy halâs olub ba'zı mahâll-i menî'aya ilticâ ile surre emânetine tâlib olarak güc hâl ile Cezâ'irli'nin pençesinden tahlîs-girîbân itdikde münhall olan Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâlığı Afîf Mustafâ Efendi'ye ihsân buyurulmuş ve buna mukâbeleten Ordu-yı Hümâyûn tarafından böyle garaz ve nefsâniyyete mahmûl vukû'ât Kethüdâ Hasan Efendi'nin sevkiyle zuhûra geliyor deyü o dahi taraf-ı hümâyûndan azl ile Mustafâ Reşid Efendi bâ-irâde-i hümâyûn kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunmuşdur.

Ve yine mevâdd-ı ihtilâfın biri dahi harb ve sulh mu'ârazası oldı ki ber-minvâl-i sâbık İstanbul'da pister-nişîn-i izz ve huzûr olan sudûr ile sâ'ir erkân-ı saltanatm ezhânı[3] Kırım'ı almak sevdâsına sarmış idüginden ve Prusyalu dahi bunun gibi erkân-ı saltanat-ı seniyyeyi hırs ve tama'ına düşürecek va'd ve va'îdler ile ittifâka tâlib oldığından şer'-i şerîfe tatbîk ile (**s.11**) ittifâka sûret verilmesi zımnında irâde-i seniyye dahi sâdır olarak ber-minvâl-i sâbık Ordu-yı Hümâyûna emr ve iş'âr olunub Ordu-yı Hümâyûn ricâlinin re'yi ise her nasıl olur ise olsun maslahatı sulh ile bitürmekden ibâret idi. Boze bozgunundan sonra Kethüdâ Hasan Paşa Ordu-yı Hümâyûn ile Şumnı'ya vürûdunda Nemçe Devleti tarafından Devlet-i Aliyye'ye takdîm itmek üzre Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisine bir kıt'a tahrîrât gelüb hülâsa-i mazmûnunda harbin menşe'i hakan-ı merhûmun bir takım ilkâ'ât-ı hâriciyyeye firifte[4] olmasından ibâret oldığı hâlde ibtidâ-yı seferden berü Fransa ilçisinin memâlik-i Osmâniyye'de bir takım mebânî-i sulh ü salâh husûsunda vâki' olan mesâ'î-i külliyyesini gayr-i müsmir iden melhûzât ve âmâlin bâtıl oldığı nezd-i Devlet-i Osmâniyye'de tebeyyün iderek sulha râgıb ve hâhişker bulunması melhûz ve maznûn olub bu sûretde Roma İmparatorıyla müttefik olan Rusya İmparatoriçesi dahi baht-ı harb ile mütegayyir olmayan iştiyâkât-ı sulhiyyeleri iktizâsınca imtidâd-ı sefer ile melhûz ve der-kâr olan menâfi'-i cedîde-i külliyyelerinden başka muzafferiyyet-i hâzıraları semerâtının bile mikdârını fedâ ile sulha râgıb ve mâ'il olmalarıyla Sultân Selîm Hazretleri'nin efkârını anlayub da lâ ve

1 Sinîn-i mütetâvil: Uzun, uzayan seneler.
2 Mu'ayyebât: Ayıp ve iğrenç şeyler.
3 Ezhân: İnsanda akıl, fikir, zekâ, hafıza, anlayış, kavrayış kudretleri.
4 Firifte: Kandırılmış. aldanmış, aldatılmış.

ne'am cevâblarından birini vaktiyle iş'âr eylemeniz mercûdur deyü iş'âr olunmuş ve bu tahrîrâtın bir sûreti leff olarak Belgrad'daki Nemçe kumandanından sadr-ı müşârün-ileyhe dahi bir kıt'a mektûb gönderilüb hülâsa-i mazmûnunda emr-i imparatorî ile Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisine yazılan tahrîrâtın[1] bir sûreti dahi bize gönderilmiş olmağla ve bu sene mazhar oldığımız muzafferiyyet-i harbiyyeye ve bundan sene-i âtiyye içün melhûz olan fevâ'id-i gayr-i müktesebeye nazaran tahrîrât-ı merkûmenin mefhûmı Devlet-i Aliyye'ye bâ'is mahzûziyyet-i tâmme ve gayr-i me'mûle olacağı me'mûl-i kavî bulunmağla cenâb-ı sa'âdet-me'âblarınızı dahi bu mahzûziyyetden bir ân akdem hissedâr itmek üzre tahrîrât-ı merkûmenin bir sûreti leffen irsâl olundı. Lede'ş-şerefi'l-vusûl çünki mütemâdî seferin ve azîmet-i sâlisenin indifâ'ı hemân murahhasların ta'yîni ve mahâll-i mükâlemenin tahsîsi ile mükâleme-i sulhiyyeye mübâşeret olunmasına mevkûf oldığından husûs-ı mezkûra dâ'ir cevâb-ı sâdıkânelerinin bir ân akdem vürûdu me'mûldür deyü beyân kılınmış olmağla Nemçe Çasarı'nm Boze vak'ası üzerine bu kadar ser-kerem-i nahvet olubda bu derecelerde müte'azzimâne[2] ve bâlâ-pervezâne[3] etvârı erkân-ı saltanat-ı seniyyeyi dağdâr[4] eylediği hâlde taraf-ı sadr-ı â'zamîden dahi bir kıt'a cevâbnâme yazılub hülâsa-i mü'eddâsında sulh ve harb ne vechile birbirini ta'kîb idegelüb lâzım ve melzûm gibi ise husûl-i murâd ve aksi kaziyye zuhûru dahi tev'em idügi ashâb-ı tecrübe indinde müstâğnî-i ani'l-beyândır kaldı ki termîm-i mebânî-i vedâd ve âsâyiş (**s.12**) cânibeyn-i matlûb oldığı ve cânib-i dostî câlibinizden beyân olunmuş ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin mecbûl ve meftûr oldığı şiyem-i marzıyye-i nasfet ve eşfâk-ı lâzımesi ve âmme-i re'âyâ ve kâffe-i berâyâ haklarında câri olan merhamet-i kâmile ve şefkat-i şâmilesi muktezâsı üzre irâka-i dimâ-i ibâddan ve iz'âc-ı re'âyâdan ihtirâzen müsâleme ve safveti harb ve cidâle tercîh eylediği ve bu bâbda ba'zı hâhiş-kârân metâlib-i mermûzenin teşvîk ve iğrâlarıyla mesleginden udûl itmedigi âlimlerin ma'lûmı ve sizin dahi meczûmunuz oldığı ve Devlet-i Aliyye izhâr-ı husûmet ve muhârebeye da'vet eyleyenlerin dahi avn-i Hakk'a inkâlen mukâbelelerinden tehâşî itmedigi misillü yine sulh ü salâh vukû'ında şânına lâyık vechile silm ve safvet akdinden dahi kaçmadığı âşikârdır. Fakat emniyye-i mezkûrenin husûlü muktezâ-yı bu'd-ı mesâfe hasebiyle imtidâd[5] vakti mûcib olarak evvel emirde her tarafda bir mütâreke tanzîmine muhtâc oldığından ibtidâ-yı kârda mukaddime-i hüsn-i netîce olacak sûretin icrâsına teşebbüs olunacağını mûcib tahrîrât irsâl eylemeniz vesile-i meyl ve rükûn-ı derûn olacağı bî-iştibâhdır (ve's-selâmü alâ-men'it-tebe'a'l-hüdâ)[6] denilerek mukaddime-i musâlaha olan mütârekeye meyl ve rızâ gösterilmiş ve Gâzî Hasan Paşa bâ-irâde-i seniyye Rusyalunun efkârını yoklayub da mümkün olur ise bir mütâreke tanzîmi içün İsmâ'îl Ordusu Defterdârı Kapucubaşı Hâcı Bekir Ağa'yı İsmâ'îl'den Bender cânibinde bulunan Prens Potemkin'e göndermiş idi müte'âkiben ber-minvâl-i sâbık Gâzî Hasan Paşa'ya sadâret teveccüh itmekle Şumnı'ya vürûdunda (Baruc) nâm Rusya sefiri Şumnı'ya gelerek Devlet-i Aliyye'nin bu muhârebede istîlâ olunan arâzîsi redd olunmak gibi esâs-ı musâlaha ittihâz olunacak şerâ'ita dâ'ir îrâd eyledigi ba'zı makâlât-ı maslahat-âmîzi

1 Metinde sehven "taharrâtın" şeklinde geçmektedir.
2 Müte'azzimâne: Büyüklük taslayarak, benlik satarak.
3 Bâlâ-pervâzâne: Yüksekten uçar gibi.
4 Dağdâr: Pek acıklı, üzüntülü.
5 İmtidâd: Uzama, uzanma; uzun sürme.
6 "Selam, hidayete tabi olanlara olsun"

Kuban Hanı Baht Giray Han ile serdâr-ı ekrem nezdinde müstahsen görülmekle meclis-i meşveret akd olunub cümle ile lede'l-istişâre hâzır â'dâ tâlib iken sulha rağbet olunmak münâsibdir dinilerek gerek serdâr-ı ekrem ve gerek sâ'ir erkân-ı ordu doğrıdan doğrıya düşmanlar ile musâlaha itmegi tercîh itdikden sonra Prusya ittifâkı mâddesi der-miyân olundı.

Çünki Dersa'âdet'de Prusyalu ile akd-i ittifâk olunması bi'l-müşâvere tensîb olunub fakat serdâr-ı ekremden istîzâna mevkûf olmağla keyfiyyet taraf-ı kâ'immakâmîden Gâzî Hasan Paşa'ya tahrîr ve iş'âr olunmuş idüginden bu kerre ber-minvâl-i sâbık meclis-i sâlifü'z-zikrde husûs-ı mezkûre nakl-i kelâm olundukda ber-vech-i meşrûh huzzâr-ı meclis düşmanlar ile hemân musâlaha akd olunmak tarafını tercîh itdikleri gibi Prusya ile ittifâk sûreti imtidâd-ı harbi mûcib olacağından bunu tehcîn[1] ve takbîh[2] eyledikleri sırâda ordu kadısı Şânî-zâde (s.13) Efendi dahi (yâ eyyühe'l-lezîne âmenû lâ-tettehizû adüvvî ve adüvveküm evliyâ'e)[3] âyet-i kerîmesini okuyub adem-i meşrû'iyyet-i ittifâkı tasrîh itmişdir.

El-hâsıl Rusya ve Nemçe Devletleri münferiden musâlahaya hâhişker olub serdâr-ı ekrem dahi ordunun perîşânlığından nâşî imtitâd-ı muhârebeden ictinâb ile bu sûreti tercîh etmiş ise de maslahatın cesâmet ve ehemmiyyetine nazaran kimesne bunun mes'ûliyyetini üzerine alamayub ordudan İstanbul'a ve İstanbul'dan orduya atıla gelmekle bu kerre dahi re'y-i kat'î beyân olunmayub maslahatın karâr-ı kat'îsi Dersa'âdet'de sudûr-ı ulemâ ile bi'l-müşâvere sâdır olacak irâde-i seniyyeye bi't-ta'lîk mücerred beyân-ı mütâla'a olmak üzre meclis-i mezkûrun sûret-i müzâkere ve karârı kaleme alınub ve taraf-ı sadr-ı â'zamîden dahi kâ'immakâm paşaya bu bâbda izin ve ruhsatı hâvî tahrîrât yazılub Defter Emîni Alî Râ'ik Efendi ve kethüdâ kâtibi olub sadr-ı â'zam dâ'iresine kıdem-i tereddüd ve mensûbiyyeti olan Hasan Efendi ile Dersa'âdet'e irsâl ve takdîm olundukda akdemce mukaddime-i musâlaha olan mütarekeye rağbet olunmuş ise de Devlet-i Aliyye mukaddemâ Rusya ve Nemçe Devletlerinden gördigi bî-vefâlıklara binâ'en anlardan münselibü'l-emniyye[4] olmağla akd olunacak musâlahanın kefâlet-i düveliyye tahtına konulması emelinde olub Prusyalu ise Lehistân'a dâ'ir olan mesâlihini tesviyyede kuvvet almak içün musâlahaya tavassut eylemek üzre işbu zamân ve kefâlet sûretini der-uhde itdikden başka bir çok menâfi'-i zâ'ide irâ'esiyle akd-i ittifâk mutâlebesinden hâlî olmamağla Dersa'âdet'de zihinler Prusya tarafına mâ'il oldığı hâlde bu esnâda Bender Kal'ası Rusyalunun giriftâr-ı pençe-i istîlâsı olmağla bunun üzerine mağlûbâne musâlahaya meyl ve rağbet göstermek saltanat-ı seniyyeye girân geldiginden bunun içün huzûr-ı hümâyûnda meclis-i meşveret akd olundukda egerçi sulh herhâlde hayırlu ise de bir kerre olsun Rusyalu ile mukâbele olunarak mağlûbiyyet o tarafda zuhûr eyledikden sonra sulh tarafı tercîh olunmak üzre karâr virilüb fakat Alî Râ'ik Efendi'ye defterdârlık ve Hasan Efendi'ye rûznâmçe-i evvel mansıbları tevcîh olunmak irâde buyurularak bu cevâb ile Ordu-yı Hümâyûna i'âde olunmuşlardır.

Eskiden Avrupa ahvâlıne vukûf olmadığından bi'l-cümle düvel-i Nasârâya yek-cihet

1 Tehcîn: Dedikodu yapma.
2 Takbih: Çirkin görmek. Beğenmemek. Kabahatli bulmak.
3 "Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin." Mümtelıine sûresi 1. âyetten bir kısım.
4 Münselibü'l-emniyye: Emniyetsiz, güvenli olmayan.

nazarıyla bakılub lede'l-iktizâ biriyle akd-i ittifâka rağbet olunmaz idi hattâ Rusya ile Nemçe'nin ittifâklarına mukâbil Devlet-i Aliyye dahi ba'zı düvel-i Avrupa ile ittifâk itmek lâzımeden oldığı mukaddemâ ihtâr olunmuş iken rağbet olunmamış idi düvel-i Avrupa ise ihtilâf-ı meslek ve mezheb hasebiyle birbirine muhâlif olduklarından başka bir müddetden berü dîn ve mezheb muhârebelerini terk ile ceng ü cidâlleri menâfi'-i mahsûsaları dâ'iyyesine münhasır olarak (s.14) medâr-ı ittifâk beynlerinde menâfi'-i mülkiyyede iştirâkden ibâret kalmışdır bu hâlde cây-ı mülâhaza ancak ittifâk olunacak devletin maksad-ı sahîhî nedir ve politikası ne yoldadır ve ceng ve sulh bahsinde ne dereceye kadar gidebilecekdir şuralarını taharrî ve istinbât[1] itmekden ibâretdir ammâ Prusya ittifâkımn meşrû'iyyet ve adem-i meşrû'iyyeti bahsine gelince bu misillü isti'âne[2] mesbûkun bi'l-emsâl[3] ve tecviz-kerde-i fukahâ-i mevsûku'l-akvâl oldığı hâlde serdâr-ı ekremin ve sâ'ir ordu ricâlinin re'yleriin te'yîd zımnında Şânî-zâde Efendi'nin bunu şer'an men' sadedimde bulunması ilm-i fıkhda kıllet-i bidâ'asına delâlet ider fakat bu mülâbese ile maslahatın asl-ı cây-ı mütâla'a olan ciheti meskût-i ahidnâme-i hümâyûn kalarak bir mes'ele-i ilmiyye meydâna çıkub Şeyhü'l-islâm-ı vakt olan Hamîdî-zâde Mustafa Efendi ise fuhûl-i ulemâdan[4] ve zâhir ve bâtını ma'mûr olmak üzre ma'rûf olarak enzâr-ı havâss ve avâmda sözine i'timâd olunur zevâtdan oldığı hâlde sâ'ir fudalâ-yı asr ile mübâhase ve müzâkere iderek bu bahsi hârice bi'l-ihrâc âyet-i mezkûre Hâtıb bin Belte'a hakkında nâzil olarak e'imme-i Hanefiyye ictihâdına göre saded-i âhara muhavvel oldukdan başka (inna'l-lâhe te'âlâ le-yü'eyyidü hâze'l-İslâme bi-ricâlin mâ-hüm min-ehlihî)[5] hadîs-i sahîhinde vârid olan ricâlden murâd ehl-i İslâm olmayan ricâl olarak yâ zamân-ı sa'âdetde bulunanların yâhûd ahbârun bimâ-seyekûnü kabîlinden olarak ba'de bürhetün mine'z-zamâni zuhûra gelecek ricâl olmağla bu takdîrce kavl-i ahîr mu'cizât-ı bâkiyye-i hazret-i Mustafâviyye'den ma'dûd oldığını cehâbize-i ehl-i hadîs te'lîfât-ı mu'teberelerinde tasrîh ve ba'zıları kavl-i evveli ve ba'zıları umûm-ı lafz i'tibârıyla kavl-i ahîri tercîh eylemiş olduklarını ve dîger hadîs-i şerîfde (inna'llâhe le-yü'eyyidü dîne bi'r-ricâli'l-fâcir)[6] vârid olub fâcirden murâd kâfir ve dînden murâd dîn-i Muhammedî oldığını ve Sahîh-i Müslim'de (innâ lâ-neste'în bi-müşrik)[7] hadîs-i şerîfi bu hadîse mu'ârız olmayub ol vakt-i ma'iyyete mahsûs oldığından başka Safvân bin Ümeyye'nin müşrik oldığı hâlde Huneyn Gazâsı'nda huzûrı delil-i nesh idügüni ve bundan başka Benî Kurayza Mu'âhedesi gibi sadr-ı evvelde küffâr kabâ'il-i Arab'dan li-maslahatin istimdâd vukû'unu Sultân Selîm Han Hazretleri'ne bi-nefsihi arz ve ifâde idüb anlar dahi fi'l-asl Prusya ittifâkına mâ'il olduklarından bu vechile mesâğ-ı şer'î oldığı ma'lûmları olıcak hemân Prusya ittifâkının tesviyye ve tanzîmini irâde buyurmuşdur.

Vâsıf Târîhi'nde Hamîdî-zâde Efendi'nin terceme-i hâlini tahrîr sadedinde Cezâ'irlünün

1 İstinbât: Bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma.
2 İsti'âne: Yardım istemek.
3 Bi'l-emsâl: Misal, örnek göstererek.
4 Fuhûl-i ulemâ: Âlimlerin en değerlileri.
5 "Muhakkak ki Allah bu İslam dinini ehlinden olmayan kimselerle destekleyecektir."
6 "Muhakkak ki Allah, günahkâr kişi eliyle de dinini kuvvetlendirir."
7 "Müşriklerden destek almayız."

hâli ma'lûm ve ittifâk-ı marzîsi[1] olmadığından hilâfına hareket idenlere gayzı meczûm[2] iken Hamîdî-zâde Efendi cesâret idüb taraf-ı hümâyûna mâddenin meşrû'iyyetini talâkat-i lisân[3] ile takrîr itmekle devlete arz-ı hidmet eyledi ve tarafından gadr-gûne vukû'bulan evzâ'ına bu hidmeti mukâbil olacağı müsellemdir deyü muharrerdir.

(**s.15**) Bu seferin vukû'ında Katerina kendüsüne otuz bin süvârî ile i'âne olunmak üzre Lehlüler ile bir muhâde-i ittifâk yapmak istemiş ise de Rusyalunun en evvelki nişângâh-ı tama' ve tehâliki Leh memâliki oldığından Leh Hükûmeti tarafından muvâfakat olunmadığını Prusyalu fırsat ittihâz idüb Devlet-i Aliyye ile hafî ittifâka girişüb ve Lehlüleri bütün bütün kendü tarafına celb idüb hattâ bu hilâlde Leh Devleti dahi Devlet-i Aliyye ile akd-i ittifâka tâlib olmağla Re'îsü'l-küttâb Vekîli Râşid Efendi Dersa'âdet'de mukîm Leh murahhası ile mükâlemeye me'mûr olub ancak her mâdde Prusyaluya beyân olunur idi. Biz yine sadede gelelim.

Alî Râ'ik Efendi ile Hasan Efendi cevâb-ı mezkûr ile Şumnı'ya vârid olub ancak Devlet-i Aliyye tedârükât-ı seferiyyesini ikmâl içün bir müddet â'dâyı iğfâl ile imrâr-ı vakte muhtâc oldığından ve serdâr-ı ekrem bu işi sulh ile bitürmek sûretinden bütün bütün kat'-ı ümîd[4] eylemeyüb husûsıyla Prusya ittifâkı ordu tarafından Dersa'âdet'in karâr-ı kat'îsine havâle olunmuş ise de Dersa'âdet'de buna hemân kat'î vechile karâr virilecegini pek de ümîd itmediginden yine ser-rişte-i mükâleme münkati' olmayacak sûretde Rusya sefiri i'âde olunmuş ve ber-minvâl-i sâbık maslahatın karâr-ı kat'îsi Dersa'âdet'e ihâle olundukdan sonra yine taraf-ı serdâr-ı ekremîden kâ'immakâm paşaya musâlaha muhârebe üzerine takdîm olunsa matlûb-ı hümâyûn buyuruldığı üzre şânlu ve Devlet-i Aliyye'ye hayırlu olarak emr-i musâlahanın temşiyyet-pezîr olması nâ-ma'lûm ve Prusya ve İsveclünün zâmin olacakları ve îrâd eyledikleri menâfi'a i'timâden muhârebe musâlaha üzerine tercîh olunsa esbâb-ı muhârebenin fikdânı cihetiyle mahzûr-ı küllî olan imtidâd-ı muhârebe kaziyyesi âşikâr ve meczûmdur gibi zihinleri şukûk ve şübühâta düşürecek ve belki cânib-i sulha imâle idecek ta'bîrât ile bir kıt'a tahrîrât yazılmış idi.

Dersa'âdet'de akd olunan meclis-i meşveretde ise Prusya ile ittifâk mâddesi der-miyân olunub huzzârın bu bâbda re'yi istifsâr olundukda biz bunı mukaddemâ dahi münâsib görmüş idik ancak icrâsı serdâr-ı ekremden istîzâna mevkûf olmağla izin ve ruhsatlarına ta'lîk olunmuş idi şimdi mâdâmki izinleri sünûh eyledi hemân îcâbma bakılsun denilmekle Rûmili Kazaskeri Âşir Efendi ve Rikâb-ı Hümâyûnda re'îsü'l-küttâb bulunan Râşid Efendi Prusya ilçisi ile mükâlemeye me'mûr olarak (1790) sene-i İseviyyesi Kânûn-ı Sânîsi'nin otuzuncu ya'nî işbu (1204) senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın on altıncı güni şurût-ı hamseyi hâvî bir kıt'a ahdinâme-i ittifâk tanzîm ve imzâ itmişler idi ki sûreti zîrde (1) rakamıyla kayd olunur.

(**s.16**) Artık maslahatın şuraya buraya atılmasına mahâl kalmayub hemân tedârükât-ı harbiyyeye teşebbüs olunmak lâzım geldigine dâ'ir taraf-ı kâ'immakâmîden serdâr-ı ekreme yazılan kâ'ime ile berâber sened-i merkûmun Ordu-yı Hümâyûn tarafından dahi temhîri[5]

1 İttifâk-ı marzî: Rıza gösterilmiş birleşme, uyuşma; hoşnut olunan sözleşme.
2 Meczûm: Cezmolunmuş, niyet edilmiş, kat'î karar verilmiş.
3 Talâkat-i lisân: Dil açıklığı, düzgün sözlülük, düzgün konuşma.
4 Kat'-ı ümîd: Ümidi kesmek.
5 Temhîr: Mühürleme.

lâzım geldiginden sûreti Ordu-yı Hümâyûna irsâl olunmuş ise de Cezâ'irli Hasan Paşa vaktinde imzâsı müyesser[1] olmayub halefinin zamânına kalmışdır. Zîrâ bu esnâda müşârün-ileyhin vefâtı vukû' bulmuşdur.

Şöyle ki: Ber-vech-i bâlâ kâ'immakâm paşanın kâ'imesiyle sûret-i sened Ordu-yı Hümâyûna geldikde Serdâr-ı Ekrem Gâzî Hasan Paşa nezdinde bulunan Baruc nâm Rusya sefîrine yol virdikden sonra tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs idüb hattâ Receb'in ikinci güni ber-mu'tâd tuğ-ı âsafî nerdübân başına ihrâc olunmuş idi. Lâkin mâh-ı merkûmun sekizinde serdâr-ı müşârün-ileyh hummâ-yı muhrikadan[2] tutılub on dördüncü Salı gicesi sâ'at ikiye karîb irca'î emrine icâbet eyledigi vesâtet-i mahremân ile Ordu-yı Hümâyûn ricâline ihbâr olundukda acabâ sahîh ve vâki' mi diyerek hezâr havf ve ihtirâz ile Bâb-ı Âsafî'de ictimâ' ve yek-dîgeri ilerüye sevk ile birkaç dakika tevakkuf ve nizâ'dan sonra kimi kan tutmuş ve kimi hâb-ı râhata varmış diyerek tersân ve lerzân na'şı olan mahâlle duhûl ile kaziyyeyi tashîh eyledikleri gibi fi'l-hâl hazînesini temhîr ve Şumnı'da vüzerâdan kimesne olmadığmdan Ruscuk muhâfızı bulunan Kâ'immakâm-ı esbak Hasan Paşa'ya irsâl-i peyâm ile berâber vâki'-i hâli Dersa'âdet'e tahrîr itdiklerinden sonra sadr-ı merhûmun namâzı cemm-i gafîr ile edâ ve akdemce hâric-i Şumnı'da binâ itmiş oldığı Bektâşî Tekyesi'nde defnedilmiş ve savletinden zühre çâk-ı havf ve hirâs[3] olanlar memnûn ve müsterîh kalmışdır.

Terceme-i Hâl

Müşârün-ileyh Gâzî Hasan Paşa fi'l-asl Tekfurdağı kasabasında Hâcı Osmân nâm bir tâcirin kölesi olub sagîr sinninde

Beyt

Urâmü's-sabî fi's-siğari * Delîlün alâ-ruşdihî fi-l-kiberi

sırrına mazhar olarak mahâlle çocuklarıyla gavga ve cidâlden hâlî olmadığı cihetle Osmân Ağa anı bir tarafa bey' ile def' itmek istedikce zevcesi evlâd mesâbesinde ittihâz itmiş oldığından men' idermiş lâkin on yedi on sekiz yaşlarına baliğ oldukda memleket delikanlularını dögmege ve şuna buna silâh çekmege başlayub her tarafdan şikâyetciler peydâ olmağla Osmân Ağa anı Tekfurdağı'ndan def'e mecbûr olmağın âzâd iderek kendüsünün ticâret sefînelerine vaz'la ba'zı mahâllere göndermiş. Yüz elli iki târîhinde sinni (**s.17**) yirmi beşe bâliğ oldığı hâlde Dergâh-ı Âlî yeniçerî zümresinden yirmi beş bölük ortası karakullukcılığı ile Belgrad seferine azîmet ve Morova ve Hisarcık cenglerinde fart-ı celâdet ile kesb-i şöhret ve Tekfurdağı'na avdet eyledikden sonra Cezâ'ire gitmek üzre râkib[4] oldığı Cezâ'ir gemisi denize açıldıkta tesâdüf olunan bir ecnebî gemisine ranpa idilmiş ise de şiddet-i telâtum[5] hasebiyle derhâl gemiler birbirinden ayrılmış ancak Hasan Ağa gemiler yek-dîgere çatdığı

1 Müyesser: Kolaylıkla olan, kolay yapılan.
2 Hummâ-yı muhrika: Ateşli humma.
3 Havf ve hirâs: Korku, korkma.
4 Râkib: Binici, binen, binmiş.
5 Şiddet-i telâtum: Şiddetli dalgalanma, dalgaların şiddeti.

ânda ol ecnebî gemisine atılmış bulundığından hemân yatağanı çeküb on beş kadar tâ'ifeleri katl ve i'dâm itmiş ve bâkîsini kamaraya kapatmış olmağın kendüsi yatağan elinde yalnız kalub gemi dahi denizin ortasında kumandasız dolaşmakda bulunmuş oldığını Cezâ'irlüler göricek hemân üzerine varub zabt eylemişler ve alub Cezâ'ir'e götürdüklerinde orada Hasan Ağa'mn bu cür'etini vasf iderek usûlleri üzre mezkûr gemiyi ana virdikden başka bir kahvehâne dahi bahş idüb def'aten dayılar silkine idhâl itmişler bu sûretle Hasan Dayı Cezâ'ir'de ziyâde şöhret kazanarak az vakt zarfında Telemsân Begligi ile ser-efrâz olmuşdur.

Âdet-i dehr üzre Cezâ'ir'in küberâsı ile beynlerine münâferet girerek İspanya'ya hicrete mecbûr olub İspanyalunun mu'âvenetiyle Dersa'âdet'e geldikde Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis devrinin evâ'ilinde deryâ kapudanları zümresine ilhâk olunmuş idi mürûr-ı zamân ile hi-hasebi't-tarîk ve'l-istihkâk kapudane-i hümâyûn oldukdan sonra seksan dört târîhinde Limni Cezîresi'ni Rusyaludan istihlâs husûsunda zuhûra gelan dil-âverligi[1] hasebiyle gâzî deyü telkîb[2] olunub uhdesine deryâ kapudanlığı ihsân olunmuş idi. Ba'dehu bir aralık kara ser'askerligiyle Tuna Yalısı'na irsâl olunmak hasebiyle kapudanlıkdan azl olunmuş ise de karîbü'l-ahdde yine kapudan-ı deryâ olarak iki yüz üç senesi Receb'ine dek kapudan bulunub ba'dehu ber-minvâl-i sâbık Rusya cânibi ser'askerligi ile sefere ta'yîn olundukda Özi tarafına gitmek üzre İsmâ'îl'e lede'l-vusûl Rusyalu ile ba'de'l-muhârebe[3] İsmâ'îl'e duhûl idüb İsmâ'îl Kal'ası'nda iken sadr-ı â'zam olarak Şumnı'ya vusûl birle orada vefât eylemişdir.

Tersâne-i Âmire'de kalyoncılar içün binâ itmiş oldığı kâr-gîr kışla hâlâ bâkî olub Dersa'âdet'de asâkir-i bahriyye içün en ibtidâ yapılmış olan kışla budur. Bundan başka Cezâ'ir-i Bahr-ı Sefîd'de ve mahâll-i sâ'irede pek çok hayrât ve hasenâtı olub husûsıyla Midillü Cezîresi'nde dört sâ'at yerden su getürderek sâhilde çeşmeler ve Bafla karyesinde kezâlik bir güzel çeşme ve Petre karyesinde câmi' ve hamâm ve üç çeşme ve derûn-ı **(s.18)** cezîrede Paşa Köşki denilan mahâlde cevânib-i erba'ası mermer ile mefrûş bir büyük havuz binâ ve ihyâ ve kezâ Limni ve Sakız ve Rodos ve İstanköy cezîrelerinde dahi çeşmeler inşâ ve sâ'ir müberrât-ı kesîreleriyle nâmını ibkâ idüb gitmişdir.

Bidâyetinden nihâyetine kadar olan ahvâlini zabt ve tahrîr itdirmiş olmağla tafâsîl-i hâlini bilmek isteyenler ol kitâba mürâca'at eylesün deyü Enverî Efendi tahrîr itmişdir. Hele evvel asrın en meşhûr vüzerâsından olub devlete pek çok hidmetler itmişdir. Husûsan bu muhârebenin bidâyetinde i'âne-i harbiyye olmak üzre Abdülhamîd Han Hazretleri'nin taleb ve irâdesi üzre on iki bin kîse akçelik altun virmiş deyü mervîdir fakat müverrih Sa'îd Efendi'nin tahrîrine göre Sadr-ı esbak Halîl Hamîd Paşa nizâmât-ı askeriyye yolıyla teşebbüs itmiş iken Hasan Paşa Ahmed Nazîf Efendi ile bi'l-ittihâd Halîl Hamîd Paşa'nın i'dâmına illet olmuş olub burası sahîh ise Hasan Paşa dahi hedef-i ta'n-ı müverrihîn olmağa sezâ-vâr ve egerçi ol-vakt hasma galebe tahtında kendi cânını tahlîs mülâhazası müstetir[4] ise de böyle umûmen millet ve devletin istifâde idecegi mevâdd-ı tanzîmiyyeye teşebbüs itmiş olan bir zâtın i'dâmıyla böyle bir maslahat-ı hayriyyenin te'hîrîne sebeb olmak afvı nâ-kâbil bir kabâhat olduğında şübhe yokdur.

1 Dil-âver: Yiğit, yürekli.
2 Telkîb: Lâkaplandırma, lâkap takma.
3 Ba'de'l-muhârebe: Savaştan sonra.
4 Müstetir: İstitâr eden, gizlenen, gizli, saklı.

Cild-i sânî ve sâlisde beyân olundığı üzre Vâsıf Efendi Gâzî Hasan Paşa'yı târîhinin ba'zı mahâllinde kadh ve zemm[1] idüb ba'zı mahâllinde dahi ana kerâmet isnâd idercesine medhinde ıtrâ[2] eyler. Anın hakkında kelâmları mütenâkızdır[3] ve bu cihetle i'tibârdan sâkıtdır. Hakîkat-i hâlde Gâzî Hasan Paşa ol asrda nâdirü'l-akrân ve devlete pek çok hıdmeti sebkat eylemiş bir vezîr-i âlîşân idi. (Rahmetullâhi aleyh)

Ruscuklı Hasan Paşa'nın Sadâreti

Gâzî Hasan Paşa ol asrın nâdirü'l-emsâl âdemlerinden olub vüzerâ içinde yerini tutacak bir âdem yok idi. Binâ'en-aleyh vefâtı haberi vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olıcak yerine birinin intihâb ve nasbı emrinde hayret oluvirmekle Şeyhü'l-islâm Hamîdî-zâde Efendi'nin re'yi üzre Rûmili'de mevcûd olan vüzerânın isimleri birer kâğıda tahrîr ile Hırka-i Sa'âdet odasında yed-i mü'eyyed-i mülûkâneye her kangısı gelür ise sadr-ı â'zam itmek üzre irâ'e eyledikde kur'a-i sadâret Koca Yûsuf Paşa sadâretinde Vidin sahrâsında Liva-'i Şerîf kâ'immakâmı olan ve hâlâ Rahova muhâfızı bulunan Ruscuklı Şerîf Hasan Paşa nâmına isâbet itmekle tebdîl hâsekîsi Cellâd Mahmûd mübâşeretiyle mühr-i hümâyûn kendüsüne irsâl buyurulmuş ve Rahova'dan Şumnı'ya vusûlüne dek Ruscuk Muhâfızı Hasan **(s.19)** Paşa'nın Ordu-yı Hümâyûn kâ'immakâmlığına dâ'ir Ordu-yı Hümâyûna bir kıt'a hatt-ı hümâyûn gönderilmişdir. İşbu Ruscuklı Şerîf Hasan Paşa evvelki seferlerde Ruscuk â'yânlığından nâ'il-i rütbe-i vezâret olub ba'de'l-musâlaha vezâreti ref' olunarak bu seferin küşâdına dek Gümülcine'de ve ba'dehu Ruscuk ve Selanik'de menfiyyen ikâmet üzre olub işbu seferin bidâyet-i küşâdında[4] vezâreti ibkâ ile Vidin ve ba'dehu Rahova muhâfazasına me'mûr olmuş idi. Lâkin cülûs-ı Abdülhamîd Hanî'den bu vakitlere dek çekdigi mihn ve meşakkat kâbil-i ta'rîf olmayub bu hilalde dahi bilâ-mansıb Rahova muhâfazasında evkat-güzâr olmağla Cezâ'irli Hasan Paşa'nın vefâtını işitdikde acabâ sadr-ı â'zam olacak zât-ı şerîf bir mansıb inâyet iderek bizi de kayırır mı deyü hulyâ iderken Cellâd Mahmûd ile mühr-i sadâret Rahova'da yedine vâsıl olıcak ne oldığına kendüsi mütehayyir oldığı gibi kendüsünin Enderûn ve Bîrûnda bir hâmî ve mu'în ve zahîri olmadığından böyle min-gayr-i me'mûl sadârete geldiginde elsine-i nâsda[5] rüşvet ile olmuş yok falân kibâra ta'lîki varmış gibi havâdis münteşir olmuş ve ba'zılar dahi müşârün-ileyh Selanik'de menfiyyen mukîm iken Selanik mollası bulunan Keçeci-zâde Sâlih Efendi ile ülfet ve ihtilâtlarına binâ'en Salih Efendi Dersa'âdet'e avdetinde müşârün-ileyhin medh ve senâsmda bulunarak Dersa'âdet'ce ma'rûfiyyetine badî oldığından bu kerre Cezâ'irlinin vefâtında taşrada terbiyye-pezîr olmuş bir vezîr-i leyyinü'l-cânib oldığına mebnî savletinden hâss ve âmm emîn olur ümîdiyle Sultân Selîm Han Hazretleri'ne tavsîf olunarak sadârete getürilmiş gibi ma'nâlar virdiler.

Her ne ise min-gayr-i me'mûl hâtem-i Sadâreti zîver-i sadr-ı iftihâr idüb Rahova'dan

1 Kadh ve zemm: Kötüleme, çekiştirme.
2 Itrâ': Mübalâğalı, aşırı derecede medhetme, övme.
3 Mütenâkız: Birbirine muhalif, zıt olan.
4 Bidâyet-i küşâd: Açılış, başlangıç.
5 Elsine-i nâs: İnsanların dilinde.

hareket ve esnâ-yı râhda

Beyt

Diyârun bihâ hallü'ş-şebâbi temîmetî * Ve evvelü arzın messe cildî türâbihâ

Mazmûnını gûyân olarak Ruscuk'da bir gice hânesinde beytûtet[1] eyledikden sonra Şa'bân'ın gurresi ve Nisan'ın beşinci Cum'a güni Şumnı'ya muvâsalat birle makâm-ı Sadârete su'ûdunda[2] ba'zı manâsıb-ı dîvâniyyenin tebdîl ve tahvîli sırasında Alî Râ'ik Efendi'nin defterdârlığını dahi icrâ eylemişdir.

Târîh-i Vâsıf'da beyân olundığı üzre Alî Râ'ik Efendi'nin defterdâr olması içün mukaddemâ irâde olunmuş iken o zamân kethüdâ-yı sadr-i âlî bulunan Hasan Efendi mâddeyi tensîb itmeyerek nihânî te'hîr ile men'ine sa'y itmiş vaktâ ki esâs-ı sulha dâ'ir olan mevâdd ile Alî Râ'ik Efendi Dersa'âdet'e gidecek olduysa be-her-hâl orada bu keyfiyyete muttali' olacağı mülâhazasıyla Hasan Efendi hîn-i vedâ'da[3] sizin defterdârlığınız egerçi irâde (**s.20**) olunmuş idi lâkin gâ'ile-i mevâcib-i askeriyye ve şevâgil-i sâ'ire[4] mûcib-i te'hîr olmağla Âsitâne'ye varub geldikden sonra mansıbınız hâzırdır kelâmıyla kendü sanî'a[5] ve hıyânetini te'vîl itmiş idi. Râ'ik Efendi'nin defterdârlığı Dersa'âdet'de te'kîd olunmağla bu kerre icrâ olunarak selefi Feyzullah Efendi dahi defter emîni olmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ Ordu-yı Hümâyûna gönderilmiş olan Prusya ittifâknâmesi evâ'il-i Şa'bânda bi'l-cümle ricâl-i devlet ve ocaklu tarafından temhîr ve tasdîk olunmuşdur.

İşkodralı Kara Mahmûd Paşa akdemce afv olunarak Yenipâzâr cânibi başbuğı nasb olunub niyâz ve istid'âsı vechile rütbe-i vezâret i'tâsı dahi va'd olunmuş ise de sadr-ı merhûm Gâzî Hasan Paşa mûmâ-ileyhe vezâret i'tâsı münâsib degildir deyü Rikâb-ı Hümâyûna inhâ itmekle pes-mânde[6] kalmış idi. Bu kerre husûs-ı mezkûr sadr-ı cedîdin re'yine tefvîz olunmağla va'd-ı şâhânenin infâzı lâzıme-i hâlden görüldigine mebnî Ordu-yı Hümâyûnda akd olunan meclis-i meşveretde keyfiyyet der-miyân olunarak huzzârdan re'yi soruldukda Mahmûd Paşa şimdiye dek mazâmîn-i irâdât-ı seniyyeyi derk ve iz'ân ile mûcebince harekete dâmen-i der-miyân olmadığına nazaran kendüsüne vezâret i'tâsını istihsân itmez lâkin Nemçelü Belgrad ve Bögürdelen ve dîger ba'zı kılâ'-i Bosna'yı istîlâ idüb Bosna'nın dîger cihetlerine dahi sû-i kasdı âşikâr olmağla gerek Belgrad'ı istihlâs ve gerek Yenipâzâr tarafından düşman üzerine hücûm maslahatlarından birinin paşa-yı müşârün-ileyhe ihâlesi lâzım gelecegi hasebiyle şimdi vezâret virilmese yerinden hareket itmeyecegi zâhirdir. Binâ'en-aleyh ta'yîn olunacağı mahâlde müstakîmâne[7] hidmet eylemek ve mukaddemâ hilâfında bulunanları tekdîr itmemek şartıyla vezâret virilmek îcâb-ı hâlden görinür dimeleriyle uhde-i müşârün-ileyhe rütbe-i vezâret ile Yenipâzâr ser'askerligi tevcîh ve İşkodra sancağına ilhâken Anadolı eyâleti ihsân olunarak eyâlet-i merkûmeden bir

1 Beytûtet: Geceleme, gece kalma.
2 Su'ûd: Yükselmek. Yukarı çıkmak. Derece artmak.
3 Hîn-i vedâ': Ayrılış zamanı.
4 Şevâgil-i sâ'ir: Türlü meşguliyetler, uğraşmalar.
5 Sanî'a: Düzme, uydurma iş, tuzak, hîle.
6 Pes-mânde: Geri kalmış, geride bulunan; artık, artınış.
7 Müstakîmâne: Doğrulukla, namuslulukla, adâlet dâiresinde.

senede hâsıl olacak altı yüz kîse masârif-i harbiyyesine medâr olmak üzre ber-vech-i pîşîn kendüsüne irsâl olunmuşdur.

Mevsim-i bahâr hulûl birle eyyâm-ı kâr-zâr takarrüb eylemiş oldığından Ordu-yı Hümâyûnun sahrâya ihrâcı tedârüküne teşebbüs olundığı sırada sadr-ı müteveffâ Gâzî Hasan Paşa'nın İsmâ'îl ser'askerliginde deli başısı olub İsmâ'îl ma'rekelerinde[1] yararlığı zâhir olan Osman Ağa ma'iyyetinde külliyetlü deli askeri olmağla teferruklarından ihtirâzen ve kendüsünden hidmet me'mûl oldığına binâ'en uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîhiyle İsakcı muhâfazasına me'mûr buyurulmuş ve andan dahi me'mûriyyeti Tutrakan sevâhilinin muhâfazasına tahvîl olunub orada dahi yararlığı zâhir olarak kesb-i iştihâr[2] eylemişdir. (**s.21**) Ve eyyâm-ı bahâr hulûl birle â'dâdan ahz-ı sâr içün taraf be taraf sevk-i asâkir olunmak zamânı geldikde (men cehheze gâziyen fe-kad gazâ)[3] medlûlünce Vâlide Sultân Hazretleri beş yüz nefer bostâncı ve Başçukadâr Hüseyin Ağa elli nefer yeniçeri techîz ve harcırâhların i'tâ ile Ordu-yı Hümâyûna irsâl itmişlerdir.

Yeniçeri Ağası olan Yahya Ağa idâre-i umûra muvaffak olamadığından azli lâzım gelerek yeniçeri ağalığına sâbık Kul Kethüdâsı Ebubekir Ağa ile Dîvân Efendisi dinmekle ma'rûf olan Mîr-i Mîrân Osmân Paşa'dan birinin intihâb ve ta'yîni içün irâde-i seniyye sâdır olmuş ise de Ebûbekir Ağa hâlâ İsmâ'îl Ağası olub bu esnâda İsmâ'îl Kal'ası'nın takviyyeti lâzımeden bulundığı hâlde ağalarının ihrâcı îcâb-ı vakte münâfî oldığından başka Melek Mehmed Paşa Vidin Muhâfızı iken Ebûbekir Ağa Vidin'e tertîb olunan ortalar ile ordu ağası olarak Vidin'e varub ol-vakt Vidin'de vukû' bulan ihtilâl ve ihtilâfa sebeb ağa-yı mûmâ-ileyh oldığmdan şimdi ağalık hidmetine çendân[4] münâsib olmadığına ve Dîvân Efendisi Osmân Paşa dahi ocakda terbiyye-pezîr olmuş olmayub hâricden silsileye duhûl ile ihrâz-ı rütbe eylemiş olmasıyla ağalığa getürülse ocakdan yolıyla yetişmiş gibi olmadığından şâyed ocaklu memnûn olmamak ihtimâli vârid-i hâtır ve bu hâlde kendüsi dahi rütbe-i vezâret talebinde olacağı zâhir oldığına mebnî her kangısı olsa yek-dîgerine tercîhi mümkün olamayub ikisinin dahi Yahya Ağa'ya vech-i rüchâniyyetleri[5] olmayacağı ve Ordu-yı Hümâyûndan Ruscuk muhâfazasına azîmet itmek üzre olan Vezîr Hasan Paşa iki üç def'a kâ'immakâm ve iki def'a ağa olmağla sâ'irinden ziyâde nüfûzı olacağı ve ocaklu dahi kendüsünden hoşnûd idügi ve beytü'l-mâlı sıyânet idecegi cihetle ağalığa cümleden ziyâde enseb[6] oldığı sadr-ı cedîd tarafından rikâb-ı şâhâneye arz olundukda takrîrin bâlâsına tahrîrin üzre Hasan Paşa'yı yeniçeri ağası nasb idesin askerinin nizâmına ve cengde geçen sene gibi itmeyüb sebât ve metânet itmelerine kemâl-i dikkat eylemesini tarafımdan kendüye geregi gibi tenbîh idesin evvelki gibi askerden akçe aldığını işidir isem ve işinde gevşek davrandığını duyar isem elimden kurtulamaz hakkından gelürüm deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmış oldığından Hasan Paşa yeniçeri ağası nasb olundukda evvel emirde bir cümleye göstermek üzre derhâl mahlûlâtı taharrî itdikde selefi Yahyâ Ağa'nın İsmâ'îl ordusu ağalığında tahrîr olunan dalkılıç neferâtından iki yüz kırk yedi neferin memhûr senedâtını

1 Ma'reke: Savaş meydanı.
2 Kesb-i iştihâr: Şöhret bulma, meşhur olma, ün alma.
3 "Gazâ etmek isteyen bir gaziyi techizatlandıran, kendisi de gazâ etmiş sevabını alır."
4 Çendân: Gerçi, her ne kadar.
5 Rüchâniyyet: Üstün olmaklık.
6 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.

bilâ-sâhib olarak yanında alıkoydığını lede't-tahkîk[1] neferât-ı merkûmenin dört yüz seksan akçe yevmiyyelerini tenzîl ile sa'y-i mîrî eyledigi Rikâb-ı Hümâyûna arz olunmuşdur. (**s.22**) Her hâl ve zamânda ve husûsıyla böyle eyyâm-ı harbde asker başbuğı olacak zâtlar tecrübesi sebkat itmiş mücerreb ve kâr-güzâr ve efrâd-ı asâkirin hüsn-i zann ve i'tikâdına mazhar olan zevâtdan intihâb olunması îcâb-ı maslahatdır ancak Sadr-ı cedîd Hasan Paşa'nın devr-i Hamîd Hanî'de eyyâm-ı ömri âlem-i edbârda geçüb bu kerre min-gayr-i me'mûl nâ'il-i mesned-i Sadâret olıcak maslahata dört el ile başlayub Sultân Selîm Han Hazretleri'ne nasıl sıdkla hidmet idecegini bilmez iken bu husûsda müdâhene-kârlık[2] yoluna gitmeyüb îcâb-ı hâlin doğrıcasını arz ve takrîr itmesi tahsîn olunacak bir hareketdir işte sudûr-ı 'izâm hazerâtına lâzım olan hısâl-i hamîdenin başlucası budur. Zîrâ işin asıl sâhibi pâdişâhlar olub falân yâhud filânın kayırılmasından ise maslahatın hüsn-i hüsûlini cümleden ziyâde anlar ârzû itmek emr-i tabi'î oldığından anlara sadâkat hakîkat-i hâlin doğrıcasını beyândan ibâretdir. Binâ'en-aleyh Sultân Selîm Han Hazretleri serdâr-ı ekremin bu arzından muğber olmayub ber-vech-i takrîr icrâsını irâde buyurdığından başka memnûn ve mahzûz oldığına bu dahi şahâdet ider ki bu esnâda serdâr-ı müşârün-ileyhe hitâben re'sen[3] beyâz üzerine bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olub mazmûnunda orduda olan ba'zı kimesneler bizim şevketlü efendimize ta'alluk-ı tâmmımız vardır deyü na-ber-câ[4] hareket eyledikleri mesmû' olub hâlbuki taraf-ı hümâyûnuma ta'allukı olanlar ancak dîn ve devletime sadâkatle hidmet idenlerdir deyü buyurulmuşdur ve fi'l-vâki' pâdişâhlara ta'alluk-ı tâmmın vesîle-i sahîhası sıdkla hidmetden başka bir şey olamayacağı müsellemâtdandır fakat ba'zı husûsatı li-garaz yürütdirmek üzre îcâb-ı maslahat kılığına koyub da arz ve icrâ itmek bir nev' iğfâl dimek oldığından cüz'î bir mülâhaza-i şahsiyye şâ'ibesi tab'-ı mülûka girân gelür ve bu makûle efkâr-ı garaz-kârîsi mahsûs olan atabegân-ı saltanat hüsn-i zann-ı mülûkdan dûr olarak sonra doğrı ve yollu işi de göremez olurlar ammâ garazdan ârî olarak maslahata yapışanlar mazhar-ı nazar-ı mülûkane olarak her husûsa zafer bulurlar lâkin şahsiyâtı bütün bütün terkle mahzâ hasr-ı nazar iden zevât pek nâdir oldığından atahegân-ı devlet içinde muvaffakiyyet-i tâmme ile be-nâm[5] olanlar dahi nâdir zuhûr itmişdir Sadr-ı cedîd Hasan Paşa egerçi bidâyet-i hâlde böyle hâlisâne işe yapışmış ise de hasbe'l-beşeriyye o dahi bütün bütün efkâr-ı şahsiyye ve iğrâz-ı zâtiyyeden tasfiyye-i dimağ idemedigi ba'dehu zuhûra gelan ba'zı harekâtından müstebân[6] olur.

Hattâ bu hâlde Selanik mutasarrıfı olub süricilik ile Ordu-yı Hümâyûna me'mûr olan Selîm Paşa'nın îfâ-yı me'mûriyetinde betâ'et ve rehâveti mesmû' oldığına mebnî mâlını bi'l-müsâdere (**s.23**) Limni Cezîresi'ne nefy ve iclâ itmesi mücerred hakkında adâvet-i kadîmesi oldığından nâşî idügi mervîdir.

Kethüdâ kaleminden neş'et idüb iki sene zarfında kethüdâ kâtibliginden ber-minvâl-i sâbık rûz-nâmçe-i evvel olan Hasan Efendi'nin oğlı Mehmed Reşâd Efendi pederi gibi müsâ'ade-i eyyâm ile iki üç sene zarfında kalem-i mezkûrda halîfe ve kâtib ve nihâyet

1 Lede't-tahkîk: Tahkik olundukta.
2 Müdâhene-kâr: Dalkavuk, koltukçu.
3 Re'sen: Kendi başına, bizzat.
4 Na-ber-câ: Yersiz, yolsuz.
5 Be-nâm: Namlı, ünlü, meşhur.
6 Müstebân: Vâzıh, âşikâr, beyanı açık olarak anlaşılan, açıklanmış.

süvârî mukâbelecisi olub fi'l-asl ihtişâm ve nümâyişe mâ'il ve hadâset-i sinni hasebiyle zamâne tecrübesi sebkat[1] itmemiş oldığından îcâb-ı asrın sevk ve nasîhat idegeldigi hâl ve hareketten gâfil olarak tevsî'-i dâ'ire[2] ve teksîr-i esbâb-ı fâhire[3] ile asrın mütehammil olmadığı vech-i gayr-i vecîh üzre hareket eylediginden fazla birer takrîb ile sadr-ı â'zamlara tahassus ve temahhuz ve hadd ve vazîfesinden efzûn azâ'im-i umûra ta'arruz itmekde oldığı cihetle kendüsüni halkın lisânına düşürmüş ve giderek bu makûle harekâtı sem'-i hümâyûna irişmiş olmasıyla bu hilâlde müsâdere ve nefy olunması zımnında serdâr-ı ekreme hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl buyurulmuş olub sadr-ı cedîd ise fi'l-asl mütehayyizân-ı vüzerâdan olmadığı hâlde müsâ'ade-i baht ile makâm-ı Sadârete geldiginde ricâl-i devleti kendüsüne ısındırmak sûretiyle kesb-i tahayyüz eylemek sevdâsında oldığından Râşid Efendi'yi dahi bu vartadan tahlîs dâ'iyyesine düşerek mezkûr hatt-ı hümâyûna cevâben Rikâb-ı Hümâyûna bir kıt'a takrîr yazub mazmûnında bu çâkerleri kerâmetlü efendimin vâlid-i cennet-mekânlarından mevrûs kulları oldığımdan icrâ-yı emr-i hümâyûnları farîza-i zimmet-i ubeydânemdir Hakk alîmdir ki murâdım merkûma sıyânet[4] degildir fakat Yûsuf Paşa kulları Cezâ'irli Hasan Paşa terbiyyesi olub ibâdullahın mâl ve cânları indlerinde mubâh menzilesinde oldığından Râşid gibi nice nice âdemler kendülerine medâr-ı intisâb olur mülâhazasıyla irtikâb itmedikleri mel'anet kalmadığı efendime ma'lûmdur vakt-i mezkûrda irtikâb-ı fevâhiş[5] eyledigi içün şimdi terbiyyesi fermân buyurılur ise hilâf-ı rızâ-yı hümâyûn hareket haddını olmayub der-akab icrâsında kusûr gayr-i mutasavverdir eger çâkerleri vaktinde bu misillü emr-i kerîh[6] vukû' buldı deyü sem'-i hümayûna ilkâ olundı ise Hakk Te'âlâ şâhid-i âdildir ki merkûm yediyle taşra â'yânları me'mûriyyetlerinden afv veyâhûd ihâfe[7] itmek üzre beş guruş aldığım yokdur mâlım olmasa efendimden taleb iderim efendimin dahi dirîğ itmeyecegi yakînen ma'lûm-ı ubeydânemdir hakk-ı çâkerânemde der-kâr olan hüsn-i zann-ı şâhâneleri tagyîrinden neş'et eyledi havfı çâkerlerin garîk-i bahr-ı hayret ve bi'l-külliye perîşan-ı hâl eylediginden arz-ı hâl tahrîriyle tasdî'a mecbûr olmuşumdur ricâl-i devlet-i (**s.24**) aliyyeleri sadr-ı sâbık gününde bir mertebe-i vahşete dûçâr olmuşlardır ki ta'bîri mümkün degil bu abd-i mûr mikdârları meşhûd-yı hümâyûna geldigim günden berü hezâr gûne nevâziş ve iltifât ve rû-yi dîl ve i'tibâr ile mehmâ-emken[8] izâle-i vahşet ve dehşet eyleyüb her birerleri umûr-ı me'mûrelerinde hidmete müte'ahhid olmuşlar iken ve bâ-husûs düşman üzerine hareketimiz eyyâmında merkûmun bu gûne azl ve nefy ve müsâderesi cümlesinin dûçâr-ı havf-ı vahşet olmalarına ve inkisâr-ı derûnlarına sebeb olacağı ind-i çâkerîde zâhir olmağla merkûmun te'dîbi vakt-i âhara ta'lîk ile şimdilik afv buyurulması ricâ ve niyâz olunur deyü inhâ eylemiş ise de takrîr-i mezkûrun bâlâsına Râşid'in tard ve teb'îdi hem cenâbınıza ve hem de devletime mahzâ hayrdır zîrâ devletin rüşvet ile bu hâle giriftâr olmasına bu oğlan ile babası sebebdir lâkin bu dahi evvelki itdiklerine mebnî olub

1 Sebkat: Geçme, ilerleme.
2 Tevsî'-i dâ'ire: Daireyi genişletme.
3 Teksîr-i esbâb-ı fâhir: Övünülecek sebeb ve konuların artması.
4 Sıyânet: Koruma veya korunma. Himaye veya muhafaza.
5 İrtikâb-ı fevâhiş: Kötü, bozuk, haram işler yapmak.
6 Emr-i kerîh. Çirkin işler.
7 İhâfe: Korkutma, korkutulma.
8 Mehmâ-emken: Olabildiğince.

yohsa sen sadârete geleli degil aslı murdâr olan tahâret kabûl itmez rızâ-yı hümâyûnumı ister isen mukaddem irsâl olunan hatt-ı hümâyûnum mûcebince amel idesin sâ'ir ricâl-i devletime vesvese olacak şey yokdur bunların ne mel'ûn olduklarını bilürler deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuş oldığından mûmâ-ileyh Râşid Efendi'nin kâffe-i emvâl ve eşyâsı bi'l-müsâdere[1] Kıbrıs'a nefy ile sâ'ir haddini bilmeyenlere ibret gösterilmişdir.

Sadr-ı cedîd Hasan Paşa hâl-i hâzırın fenâlığını selefine tahmîl ile her husûsda tebri'e-i zimmet[2] itmek ve mesned-i Sadârete en büyük rakîb olan sadr-ı esbak Koca Yûsuf Paşa'nın bu makâma takarrüb ihtimâlini def' idebilmek içün bir tarafdan ricâl-i devleti ohşayarak kendüye celbe sa'y ve bir tarafdan dahi idâre-i sâbıkanın fenâlığı bahsini bu vechile Rikâb-ı Hümâyûna takdîm idegeldiği takrîrlerinin ba'zısında derc itmekden hâlî olmazdı kaldı ki: Sultân Selîm Han Hazretleri adl ve merhamet kâ'idesini esâs ittihâz iderek bu bâbda kâffe-i me'mûrîne tenbîhât ve vesâyâ-yı lâzıme îfâsından hâlî olmayub hattâ bu hilâlde sadr-ı cedîde bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl iderek mazmûn-ı şerîfinde kâffe-i umûrda tevfîk-i Hakk'a mukârenet-i ta'zîm-i li-emrillâh ve şefkat-i alâ-halkillâha ri'âyet ve menfûr-ı enâm olan rüşvet ve tecrîm-i ibâddan mücânebet[3] ile husûle gelecegi zâhir iken bir müddetden berü ve bâ-husûs sefer zuhûrundan berü zulm ve sitem der-kâr ve rüşvet ve tecrîmi âşikâr olub şiddet ve gazab ile kulûb-ı rü'esâ ve zâbitâna nefret geldiği sebebiyle bundan böyle istimâlet[4] ve iltifât ve kaderlerine ri'âyet ve fukarâ ve re'âyâya lütufla mu'âmeleye dikkat birle indallâh ve'n-nâs memdûhu'l-eser olmaklık ile du'â-yı hayr-ı şâhâneme mazhar olasın deyü buyurulmuş idi. Binâ'en alâ-zalik (en-nâsu alâ dîni mülûkihim)[5] mü'eddâsınca herkes adl ve merhamet yolunda cümleye göstermek üzre (**s.25**) sarf-ı mesâ'îye râgıb olmuşlar idi. Ve bir de Sultân Selîm Han Hazretleri her ne kadar ba'zılar hakkında ziyâdece izhâr-ı teveccüh itse de yine kâmilen istiklâl virmek münâffî'-i meşreb-i şâhâneleri olmağla hakan-ı merhûm Abdülhamîd Han Hazretleri gibi bütün bütün sadr-ı â'zamlara tefvîz-i umûr idemez idi.

Bu esnâda kethüdâ bulunan Mustafâ Reşîd Efendi sadr-ı cedîd tarafından azl ile yerine Defter Emîni Feyzullah Efendi'nin kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunmasında dahi şâ'ibe-i garaz ve sahâbet istiş'âr olundığından ve Mustafâ Efendi Dersa'âdet tarafından nasb olunmuş idüginden azli mûcib-i iğbirâr-ı şâhâne oldığı mervîdir.

Vâsıf'ın beyânına göre teceddüd-i nevbet-i Sadâretde kethüdâ bulunanlar dahi ekseriyâ azl olunagelmiş iken hâlâ kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunan sadr-ı esbâk Emîn Paşa kaynı Mustafâ Reşîd Efendi mümtezic ve muhtelit ve rişte-i intisâbı her tarafa mürtebit olarak her mevsimde istihdâmı mümkün ve kâbil ve kimin vaktinde bulunsa rızâ-cûyluk sûretinde meslek-i sadâkate mâ'il oldığından azl ve tebdîline sadr-ı cedîd ibtidâr itmemiş ise de Mustafâ Efendi alîlü'l-mîzâc olarak bu esnâda bir mikdâr ferâğ-ı bâl ile tashîh-i mîzâca muhtâc olmağla Ramazân-ı şerîfin on beşinci güni azl ile yerine Defter Emîni Feyzullah Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Doğramacı-zâde Abdullâh Efendi Defter Emîni nasb olunmuşdur.

1 Bi'l-müsâdere: El konularak.
2 Tebri'e-i zimmet: Zimmetden kurtulmak, temize çıkmak.
3 Mücânebet: Bir şeyden sakınma, çekinme, çekilme, uzak durma.
4 İstimâlet: Gönül çekme, teselli etme.
5 "İnsanlar, yöneticilerin dini üzerinedir."

Ammâ Câvîd Ahmed Beg'in tahrî[ri]ne nazaran Reşîd Efendi rehâvetine mebnî azl ile yerine re'îs-i sâbık Feyzullah Efendi nasb olunub lâkin bu tasarruf mahzan Feyzullah Efendi'nin Âsitâne'de ba'zı mahâlle intisâbından zuhûr itmiş ya'nî Şeyhü'l-islâma müntesib olanların Ordu-yı Hümâyûnda ahz ve i'tâlarının teshîl-i temşiyyeti[1] garazıyla vukû'a getürülmüş bir mâdde oldığı âlem-i bâlâya aks itmekle Sultân Selîm Han Hazretleri iki günde bir kethüdâ azli münâsib-i ma'nâ olmayub bâ-husûs Mustafâ Efendi gibi fenn-i harbi kemâle irdirmiş âdemin yerine şu'ûrı münselib sağır ve gözi görmez âdemi nasb ve tercîhe ba'is nedir didigi sikadan[2] menkûldür. Çünkü tarîk-i ilmiyyeyi vaz'-ı kadîmine ircâ'[3] içün Sultân Selîm Han Hazretleri Şeyhü'l-islâm Hamîdî-zâde Efendi'ye ziyâdesiyle nüfûz ve istiklâl virmiş idi ancak merhûm Gâzî Hasan Paşa dahi sadârette müstakill oldığından anın seyl-i nüfûzı ba'zan cedâvil-i tarîk-i ilmiyyede dahi cârî olurdı ammâ anın vefâtında Hamîdî-zâde Efendi bütün bütün kendü başına kalarak işine karışan kalmadığından başka amn müntesiblerinin bile gerek orduda ve gerek sâ'ir yerlerde nüfûzları cârî olmağa başlamış idi.

(s.26)

Vekâyi'-i Şettâ

Hilâl-i Cumâde'l-âhire'de tûfân-ı sanî dinmege şâyân bir azîm bârân yağub İstanbul'da ve civârında nice hâneleri harâb ve nice hânumânları[4] gark-âb[5] itmişdir ve bin yüz altmış dört târîhinde nâzil olan meşhûr bârân-ı azîm[6] gibi bunun dahi ta'mı âdî yağmur suyı gibi olmayub deniz suyı gibi acı oldığı ba'zı tevârîhde muharrerdir.

Şevvâl'in yirmi ikinci Pâzâr gicesi dahi sâ'at beşde bed' idüb sabaha dek yirmişer otuzar dakîka fâsıla ile beş def'a hafîfce ve sabâhdan ahşama dek dört def'a ve gicesi yine üç ve Pâzârirtesi iki def'a zelzele vukû' bulmuşdur ahkâm-ı zelzele Müneccimbaşı tarafından arz olunub bi'z-zan ve't-tahmîn vilâyet-i Yunan'da ceng ve aşûb ve kan dökülmesi ziyâde olacağına ve düvel-i Nasârâ'da kaht ü galâ ve fitne ve fesâd zâhir olub musîbetden hâlî olmamalarına ve mülûk-i â'dâdan birinin helâkine ve ehl-i İslâm'ın bahr ve berrde mansûr olacaklarına delîl idügi tahrîr olunmuşdur.

Hâlbuki Sultân Selîm'in ahkâm-ı nücûma i'tikâd ve i'timâd itmedigi ba'zı hutût-ı hümâyûnunda musarrahdır şöyle ki: Tahta cülûsundan sonra ber-minvâl-i sâbık Donama-yı Hümâyûnun hurûcı içün vakt-i mes'ûd ihtiyârına dâ'ir müneccim-i evvel ve sânî efendiler taraflarından takdîm olunan zâyiceler mütefâvit[7] ve mütehâlif düşmekle kangısıyla amel olunsun deyü kâ'immakâm paşa tarafından Sultân Selîm'e arz olundukda her gün Cenâb-ı Allah'ın günidir benim aslâ nücûma i'tikâdım yokdur tevekkeltü alallâh ne gün münâsib görür iseniz çıksın ceng dahi ne gün münâsib ise olsun deyü kâ'immakâm paşaya hitâben hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurmuşdur fakat bu makûle hutûb-ı cesîmede müneccimlerin zâyiceleriyle

1 Teshîl-i temşiyyet: meydana gelmesini kolaylaştırma.
2 Sika: Güven, emniyet; inanılır, güvenilir kimse.
3 İrcâ': Eski hâline çevirme, çevrilme; geri döndürme.
4 Hânumân: Ev bark, ocak.
5 Gark-âb: Suya batan, batmış olan; boğulmuş.
6 Bârân-ı azîm: Büyük yağış, şiddetli yağmur.
7 Mütefâvit: Birbirinden farklı, çeşitli olan, aralarında fark bulunan.

amel olunmak âdet hükmüne girmiş oldığından ba'dehu yine Sultân Selîm'e bir zâyice arz olundukda mâdâmki: Âdet gibi olmuş ol-vechile amel olunsun deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurmuş oldığı görülmüşdür. Çünki ezhân-ı umûmiyyeye yerleşmiş olan âdât-ı câriyye ve usûl-i kadîmenin tebdîl ve tagyîri gâyet müşkil ve muhâtaralı oldığından Sultân Selîm Han her husûsda müceddidiyyet sevdâsında bulunmasıyla berâber mu'âmelât-ı kadîmenin tebdîl ve tagyîrinden ifrât üzre ictinâb ve ihtirâz iderdi hattâ kâ'immakâm paşa tarafından kendüye arz olunan bir kıt'a takrîrde gerek Boğazkesen Kal'ası'nda ve gerek zindânda ve mevâzi'-i sâ'irede töhmetleri mûcebince boğdırılub i'dâm olunan Müslimîn ba'de icrâ'ü'l-cezâ bahre ilkâ olunageldigi ma'lûm-ı hümâyûnlarıdır bu vechile hayâtlarında cezâlarını gördükden sonra bahre ilkâları ise meyyitlerine mücâzât kabîlinden olayor ma'a-hazâ ekserînin akrabâ ve ta'allukâtları li-ecli'd-defn meyyitlerini almağa tâlibler iken virilmiyor dimek isterim ki: Fî-mâ-ba'd Müslimîn'den mazhar-ı cezâ olanların meyyitleri bahre ilkâ olunmayub defn içün (**s.27**) sâhiblerine virilmesi ve bilâ-sâhib olanların kal'a-i mezkûre dizdârı ve çavuşı taraflarından defnolunması bâ'is-i ecr-i cezîl[1] olur deyü tahrîr olundıkda takrîrin bâlâsına bu husûs mülâhaza götürür mâddedir zîrâ bu keyfiyyet kadîmdir selef bu kâ'ideleri beyhûde vaz' itmemişdir kadîm olan kâ'ideleri bozmak encâmında mahzûrı mûcib olur devletimizde merhamet ziyâde olalı her nizâm bozuldı mülâhaza idecek iş ve icrâ idecek sevâb çokdur şu seferden firâr idenleri ve ihtilal-i sefere bâ'is olanları bulub tertîb-i cezâ itseniz daha ziyâde sevâb olur kıyâs iderim deyü hatt-ı hümâyûn keşîde[2] buyurmuşdur.

Ba'zı Vukû'ât-ı Tarîk-i İlmiyye

Ber-minvâl-i sâbık Hamîdî-zâde Efendi Şeyhü'l-islâm oldukda Re'îs-zâde Âşir Efendi Rûmili kazaskerligiyle ve Atâullah Efendi-zâde Mehmed Ârif Efendi İstanbul kadılığıyla bekâm olmuşlardır. Anadolı kazaskerliginin vakt-i tevcîhi dahi takarrüb idüb nevbet-i sadâret egerçi İvaz Mehmed Paşa-zâde Monlâ Beg'in mahdûmı Mustafâ Begefendi'nin ise de ol asırda sânî-i Teftazânî ve allâme-i bî-müdânî olan Osmân Efendi-zâde Tatarcık Abdullâh Monlâ Efendi'nin fazl ve kemâli ve umûr-ı devlete vukûf-ı tâmmı herkesin indinde müsellem bulundığı ve tahayyüzi Hamîdî-zâde Efendi'den bile akdem oldığı hâlde Sadr-ı esbak Yûsuf Paşa kendüsini ordu kazaskerliginden azl ve nefy ile terakkîsine mâni' ve hâ'il[3] olub ammâ şimdi yine mecâlis-i meşveretde bulunarak ikbâli avdet itmekle bir gün meclis-i Şeyhü'l-islâmîde Anadolı sadâretine dâ'ir bahis açıldıkda Abdullâh Monlâ gibi bir âlim ve fâzıl zât var iken âhara tevcîhi muhâldir kelâmı lisân-ı fetevâ-penâhîlerinden sâdır oldığını ba'zılar Mustafâ Begefendi'ye yetişdirmeleriyle telâşa düşüb hemân kadem-i tarîk iddi'âsını mevzu' bahs iderek ol esnâda bi'l-istiklâl sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem bulunan Gâzî Hasan Paşa'ya mürâca'at eylemiş ve o dahi husûl-i metâlibi[4] içün Dersa'âdet'e tahrîrât-ı sâmiyye göndermekle şâyed miyânede mûcib-i kîl ü kâl[5] olur mülâhazasıyla Hamîdî-zâde Efendi

1 Ecr-i cezîl: Bol sevap.
2 Keşide: Çekilmiş, çekiliş. Tartılmış. Tertîb edilmiş, dizilmiş. Yazılmış.
3 Hâ'il: Perde. Mânia. İki şey arasını ayıran.
4 Husûl-i metâlib: Taleplerin ortaya çıkması.
5 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.

dahi Hasan Paşa'nın iltimâsını redd idemeyüb Velî Efendi-zâde Mehmed Efendi müddet-i örfiyyesini ikmâl eyledikde işbu ([1]204) senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın on altıncı güni Anadolı kazaskerligi müşârün-ileyh Mustafâ Begefendi'ye tevcîh olunub ancak bu vaz'-ı garîb tab'-ı Şeyhü'l-islâmîye girân gelerek Mustafâ Beg hakkında izmâr-ı gayz ve kîn[1] itmiş idi.

Ve yine ol esnâda Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Tarakçı-zâde azl ile Ordu-yı Hümâyûn kadılıgı bu kerre Mekke pâyesiyle bekâm olan Sıdkı Mustafâ Efendi'ye tevcîh buyurulmuş ve bu hilâlde sâbık Rûmili kazaskeri ve hâlâ nakîbü'l-eşrâf olan Dervîş Efendi (**s.28**) vefât itmiş oldığından mâh-ı merkûmun yirmi yedinci güni Re'isü'l-ulemâ es-Seyyid Yahyâ Tevfîk Efendi nakîbü'l-eşrâf olmuş idi.

Âşir Efendi dahi Müverrih Vâsıf'ın tahrîrine nazaran egerçi afîf[2] ve salâh-ı hâl ile mevsûf bir zât ise de havâss-ı müte'allikâtının hırs ve tamâ'a dâ'ir ba'zı etvâr-ı nâ-pesendîdeleri[3] kendüsini halkın lisânına düşürdiginden fazla Hânım Sultân terekesi vukû'ında ziyâdece mahsûl talebiyle kendüye gadr ve i'tisâf sûreti isnâd olundığına ve sâhib-i vücûd ve liyâkat oldığı nezd-i fetevâ-penâhîde muhakkak oldığından nefy ve tagrîbi irâdesinde i'âne ve imdâd olunmadığına mebnî pederinin maskat-ı re'si olan Kastamonı'ya nefy ve iclâ olundı. Âşir Efendi'nin sebeb-i azlini beyân makâmında Câvîd Ahmed Beg dîr ki zâhiren nefyine irtikâbı[4] sebeb olub lâkin ehibbâsmdan birisi Üsküdar'da vedâ'ına varub bâ'is-i azlinden su'âl eyledikde son dîvânımızda arz odasında şevketlü efendimiz bu kullarına hitâben buyurub Prusya mâddesini su'âl itdikde Tevfîk Efendi dahi anda olub mazbûtü'l-lisân olmadığı içün şu vechle nizâm virildi diyemeyüb inşallah murâd-ı hümâyûn üzre itmâma resîde[5] olur dimiş idim dîvândan sonra Ağabahçesi'ne rikâb olub güzerân eyleyan sohbeti Şeyhü'l-islâm Efendi'ye varub ifâde itmege vakit kalmadı rikâbda Şeyhü'l-islâm Efendi dâ'îlerine arz odasında mükâlemeyi su'âl itdim inşaallâh güzel olur deyüb ne gûne olacağmı tafsîl itmedi deyü buyurmuşlar ve yine esnâ-yı kelâmda Prusyalu ile olunan mükâleme takrîrleri hâk-pâ-yı hümâyûnuma Âşir'in kendi hattıyla arz ve takdîm olunsun emri sâdır olmuş birkaç gün mürûrunda vardıkda ne içün efendimizin su'âl buyurdukları Prusya mâddesini beyân itmedin didikde o meclisde Tevfîk Efendi refîkimiz olmağla bu maddeler emriniz üzre andan ketm olundığına binâ'en cür'et olunmadı deyü cevâb virdim ba'dehu kelâma âgâz idüb sizin mükâleme takrîrleriniz tarafımızdan beyâza çekilüb atabe-i ulyâya arz olunur idi efendimizin emr-i hümâyûnı üzre şimden sonra kendi hattınız ile gidecekdir deyü sûret-i infi'âl izhâr itmiş idi sebeb-i nefy bizi rakîb add eyledikleri olmak gerek deyü nakl itmişdir.

Her ne hâl ise Âşir Efendi'nin ber-vech-i meşrûh azli vukû'ında Mustafâ Begefendi Rûmili kazaskerligine dahi sa'y ve amel itdikde kendi ayağıyla bir dâma düşmek ve bir râdde yüksekden düşürülmek mülâhazasıyla bu kerre dahi taraf-ı fetevâ-penâhîden ta'arruz olunmayub Şevval'in dokuzuncu güni ber-vech-i meşrûh münhall olan Rûmili (**s.29**) kazaskerliği müşârün-ileyh Mustafâ Begefendi'ye ve Anadolı kazaskerliği sâlifü'z-zikr Abdullâh Monlâ Efendi'ye tevcîh buyurulduğu sırada Fetvâ Emîni İbrâhîm Efendi'ye dahi

1 İzmâr-ı gayz ve kîn: Hiddet ve kini saklamak, gizlemek.
2 Afîf: İffetli, namuslu, temiz.
3 Nâ-pesend: Beğenilmez.
4 İrtikâb: Kötü iş yapma, rüşvet alma.
5 Resîde: Erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.

Anadolı ve Yaşmakçı-zâde Mehmed Selîm Efendi ile Dağıstânî İbrâhîm Efendi'ye İstanbul pâyeleri virilmişdir.

Mustafâ Begefendi'nin encâm-ı hâline gelince ber-vech-i meşrûh Rûmili kazaskeri oldığı gibi fi'l-asl zînet ve ihtişâma mâ'il oldığından vehle-i ûlâda[1] bu makûle dârâta sarf için kassâm tarafından nehc-i şer'î üzre idâne olunan eytâm akçelerini istikraz sûretinde ahz ve isrâf ve sâniyyen rüşvet kapusını küşâd ve icrâ-yı hükûmet güyâ ki mücerred hükm-i kadı ile hâsıl olur gibi vukû' bulan de'âvî-i nâsı kendi re'yine tatbîk ile rü'yeti i'tiyâd itmesiyle ben bu mâddeyi şöyle hükm itdim i'lâm yazılsun kelâmı beyue'n-nâs mevzû'-ı bahs oldığından başka ba'zı leyâlde pederi ziyâretine azîmet idüb avdetinde fevkalâde büyük fenârlar ile cemm-i gafîr arabasının etrâfını ihâta eyledikleri hâlde hidmetinde olan sâde-rûlardan birini arabasına alub temâşâ-yı yâl u bâl ile def'-i endûh ve melâl idegeldiginden e'âlî ve esâfil beyninde lisâna gelüb bu sûretde vakt ve hâle nazaran kendüsüne bir çeki-düzen virmek lâzımeden iken îcâb-ı hâlden bütün bütün gaflet ve İstavroz'daki sâhilhânesi vâsi' ve müferrah[2] ve dâ'iresine kifâyet eyledigi vâzıh iken kasd-ı şöhret ile meşhûr ve maktûl Ahmed Nazîf Efendi'nin yalısına tâlib olub ba'zı müte'ayyinân[3] ricâli tevsît ile kâ'immakâm paşayı tasdî' iderek ve hâh ve nâ-hâh telhîs itdirüb henüz bir cevâb-ı şâfî almadan irâdesine muvâfık irâde-i seniyye südûrunu bî-iştibâh bilerek hemân ba'zı havâssım istishâb ve mezkûr yalıya şitâb ve akdemce müretteb olan sâzende ve hânendeleri isticlâb[4] ile ehibbâ-yı âyîn-i dîrîn cem' ve âyine-i hâtırından izâle-i gubâr-ı elem eyledigi vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olıcak asâkir-i İslâmiyye â'dâ ile yaka yakaya güşâ-güşde olmasıyla ehl-i İslâm olanlara göre girye ve emîn ile Dergâh-ı İlâhî'den ricâ-mend-i nasr-ı mübîn olmak farîza-i zimmet iken kazasker efendinin bu etvâr-ı nâ-hemvârı avâm-ı nâsa hüccet olub şöyle ki: Efendi cenâbları mes'elesini bulmasa bu yolda hareket itmezdi deyü sebeb-i ifsâd-ı akâyid-i ibâd olacağı zâhir oldığından Kıbrıs'a nefy olunması için hatt-ı hümâyûn sadır oldukda taraf-ı fetvâ-penâhîden şefâ'at olunmak şöyle dursun Şeyhü'l-islâm Efendi'nin aradığı dahi tamâm bu sûret oldığından hemân düyûnını bi't-te'diyye[5] menfâsına azîmet itmesi emr ve irâde buyurulub ancak tedârük eyledigi tecemmülât düyûnına vefâ itmeyerek nice bî-çâreleri (**s.30**) dûçâr-ı belâ-yı iflâs idüb gitmişdir. Bu sûretle münhall olan Rûmili kazaskerligi sene-i merkûme Zi'l-hiccesi'min yirmi dördüncü güni bi'l-fi'il Anadolı kazaskeri olan sâlifü'z-zikr Abdullâh Monlâ Efendi'ye ve Anadolı kazaskerligi Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi'ye Abdullâh Monlâ Efendi'ye ve Anadolı kazaskerligi Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi'ye tevcîh ve ihsân buyurulmuşdur. Vâsıf târîhinde bu vechile muharrerdir ve'l-uhdeti ale'r-râvî Mustafâ Begefendi Kıbrıs Adası'nda mukîm oldığı Lefkoşa kasabasının âb ü hevâsıyla imtizâc idemeyerek nâ-mizâc olub bir sene zarfında vefât eylemişdir.

Vefâtında pederi Şeyhü'l-islâm-ı esbâk İbrâhim Begefendi yanında bulunan mahdûmuna bir kıt'a müderrislik rü'ûsu ihsan buyurulmasını İbrâhim Begefendi taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden niyâz ve istid'â itmekle Şeyhü'l-islâm Efendi dahi atabe-i ulyâya arz eylemiş ise de bu esnada tarîk-i ilmiyyenin mümkün mertebe ıslâhı Sultân Selîm'in mültezimi oldığından mültehî

1 Vehle-i ûlâda: İlk başlangıçta, birden bire.
2 Müferrah: Ferahlanmış. Sıkıntıdan, üzüntüden kurtulmuş.
3 Müte'ayyinân: Belli, meydanda olanlar; karar verilmişler.
4 İsticlâb: Celhetme, çekme, çekilme.
5 Bi't-te'diyye: Ödeyerek.

oldığı zamân müderris olsun deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuşdur.

Câvîd Ahmed Beg Târîhi'nde işbu iki yüz dört senesi vukû'âtı sırasında dir ki: Mevsim-i bahâr hulûlüyle Donanma-yı Hümâyûnun vakt-i hurûcı takarrüb eyledikde me'ser-i cemîle ibrâzına sa'y itmesi için Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa'ya hitâben istiklâli havî bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulmuş olub bu sene dahi geçen sene gibi Bahr-i Sefîd ve Siyâh donanmalar tertîbi lâzıme-i hâlden olmasıyla Receb-i şerîfin ikinci ve Mart'ın altıncı güni üç kalyon ve sekiz fırkateyn ve bir şehtiye ve iki nev-îcâd ve dört kırlangıç ve on şalope[1] ki cem'an yirmi sekiz pâre sefâ'in techîz olunarak âmed ü şüd iden tüccârı muhafaza için Karadeniz'e ihrâc ve Akdeniz'e dahi bir takım donanma irsâl olundukdan sonra kapudan paşanın dahi külliyetlü donama ile Karadeniz'e hurûcı musammem olub bu sûretde techîzi lâzım gelen sagîr ve kebîr iki yüzden mütecâviz sefâ'inin tertîb ve tekmîl-i mühimmâtı vakte muhtâc oldığı hâlde gazab-ı pâdişâhîden havfla nâ-çâr askerden tehî[2] olan Donanma-yı Hümâyûnı alarga iderek Şa'ban'ın yirmi beşinci ve Nisan'ın yirmi dokuzuncı Pâzâr güni kânûn-ı kadîm üzre Yalı Köşki'nde huzûr-ı hümâyûna çıkdıkda Sultân Selîm Han Hazretleri göreyim seni geçen sene gibi rehâvet itme ve düşmandan yüz döndürme deyü tenbîh buyurub kapudan paşa ise geçen sene düşmanı Hocabeg'de demir üzerinde durur iken ale'l-gafle[3] düşman donanması basdıkda demir bıragub firâr eylemiş idügine padişâh-ı âlem-penâh Hazretleri'nin vâkıf oldığından gâfil olarak bu vechile cevâba tasaddî eyledigi geçen sene çok araşdırdım bulamadım ve Avlita l 'manı önünde cenge (**s.31**) da'vet eyledim baş göstermedi inşâallah bu def'a Donanma-yı Hümâyûnun âmâde olanlarıyla bu kulları mahâll-i me'mûriyyetime giderim bâkî Donanma-yı Hümâyûna asker geldikce vaz' olunub kulunuz ma'iyyetine irsâl olunması husûsunda emir efendimizindir deyü takrîr itdikden sonra Dolmabağçe ziyafetine me'zûnen avdet eyledi ve sekiz kalyon Beşiktaş sâhilinde lenger-endâz[4] olub askerin gelmesine intizâr olunur idi bu esnâda tekrar bir kadem akdem hareketi için emr-i hümâyûn sâdır olmağla üç dâne siyah peksimat numûne gönderüb bu peksimat ne gûne ekl[5] olunur olunsa dahi cemî'-i donanmaya virilan ancak bir mâh kifâyet ider asker ve kifâyet mikdârı peksimat ihsân olunsa bu gün kalkmak üzereyim deyü ifâde eyledi bunun üzerine egerçi pey-der-pey donanma askeri tertîb olunmakda ise de etrâf ve eknâfdan[6] gelan kalyoncu askeri vefâ itmediginden ve geleceklere intizâr ile dahi vakt mürûr idecegimden bâ-irâde-i seniyye evâ'il-i Ramazân-ı şerîfde Enderûn ve Bîrûn ricâli taraflarından herkesin hâlince beşer onar ve yirmişer nefer Dersa'âdet'te tedârük ve techîz ve harcırâhları i'tâ olunarak kapudan paşaya irsâl ve teslim olundığı sırada ayâ ulemâ dahi ser-haddât-ı mansûre muhâfazasına imdâd itmezler mi deyü istifsârı hâvî sâdır olan hatt-ı hümâyûnı Kâ'immakâm Mustafâ Paşa Şeyhü'l-islâm Efendi tarafma irsâl itdikde mazmûnına ba'de'l-ıtlâ' bir müddet ser-be-ceyb-i tefekkür olub ba'dehu ulemâ du'âcıları sâ'ir avâm-ı nâssa kıyâs olunamayub tehî-dest ve kuvve-i mâliyyeleri mefkûd[7] olmağla şamatata bâ'is bir keyfiyet olmağın yine

1 Şalope: Eskiden kullanılan iki direkli hafif bir savaş gemisi.
2 Tehî: Boş. Avare kalmak, hâlî. Eli boş.
3 Ale'l-gafle: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.
4 Lenger-endâz: Demir atmış olan.
5 Ekl: Yemek yeme.
6 Eknâf: Canipler, yanlar, nahiyeler, taraflar, sığınacak yerler.
7 Mefkûd: Kayıb, yok, olmayan, bilinmeyen.

emr men-lehü'l-emrindir deyü kâ'immakâm paşaya ifâde o dahi içerü telhîs itdiginde Sultân Selîm Han Hazretleri telhîsin bâlâsına anlardan gelecek Allah'dan gelsün Hüdâ-yı müte'âl anlara muhtâc eylemesün deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurmuşdur deyü Câvîd Ahmed Beg Târîhi'nde muharrerdir hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre asıl ulemâ gürûhı ol-vakt sahîhan fakr ü fâka halinde idiler ammâ yalnız bir rütbe-i ilmiyye ile sâye-i devletde mütemetti' olan ulemâ-yı resmiyyenin i'âne bahsinde du'âcı gürûhı deyü yan çizmeleri vakt ve hâle cesbân olmadığı vâreste-i külfet-i beyândır.

Ve yine Câvîd Ahmed Beg Târîhi'nde muharrerdir ki ([1]183) seferinde vukû'a gelan perîşânlıklar hasebiyle sudûr-ı izâm ve sâ'ir vükelâ-yı fihâm hazerâtı Devlet-i Aliyye kesb-i kudret idinceye dek müsâmaha tarîkine sülûk idegelmişler iken Yûsuf Paşa gûyâ ki kâffe-i levâzimât müheyyâ olmuş gibi hareket-i serî'a ile çapula gider gibi (1201) senesi Zi'l-kâdesi'nin ikinci Pençşenbe güni Moskov ilçisini kaldırub (1202) senesi Cumâde'l-âhiresi'nin (**s.32**) dokuzuncı güni Sancak-ı Şerîf ile sefere çıkdı ammâ sefer-i sâbıkdan beri Anadolı ve Rûmili zulm ve ta'addî ile harâb olub vüzerâ dahi sık sık tebeddül iderek senede bir mansıb dört vezîre tevcîh ve her mansıbdan câ'izesi ahz ile mansıbına varmadan yine azl olunagelmesiyle sâhib-i miknet-i vüzerâ dahi mefkûd oldı kibâr-ı Devlet-i Aliyye dahi hâzıra i'tiyâd ile zîb ve zîver ve unvân ve ihtişâmât-ı kâzibe[1] ile ârâmiş[2] ve râhata mâ'il olub vârını yalılara ve sâ'ir melâhîye sarf iderek her biri Kalaylıkoz gibi kaldıkları cihetle bu nev devlet-i kibârın sarrâflar dahi hidmetlerinden nükûl itmekle kuvve-i mâliyyeleri ma'dûm[3] ve hareketleri nâ-kâbil oldığı mütehakkık[4] oldukda Yûsuf Paşa her sarrâf hidmet eyledigi dâ'irenin tedârükâtını görüb kaldırsun deyü emr itmekle anlar dahi efendilerini çıkardılar lakin hazîne-keş bârgir ve katır ve deve ve araba gelüb yetişmediginden ordu Dâvudpaşa'dan hareket itdiginin irtesi güni bostâncıbaşı Âsitâne'de ve Üsküdar'da ne kadar kirâ ve hamâl bârgir ve arabaları var ise sürüb ağırlığı iki gün sonra irsâl idebildiler ol târihden Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vefâtına gelince elli üç bin kîse akçe irsâl olundı bir işe yaramadı Yûsuf Paşa nefsinde mukdim ve mübrem[5] ve her vechile hayr-hâh-ı dîn ve devlet bir zât-ı şerîf olub lâkin umûr-ı Devlet-i Aliyye'de müstahdem olarak devr-i menâsıb ile nîk ü bed-cihânî görüb bildiginden sonra vezâretle dahi memâlik gezüb ahvâl-i âlemi tecrübe [i]den biri niçün olmaz diyen zâtlardan olub gayret-i mufarrite ile icâleten bu meş'ûm seferin zuhûrına ba'is olarak nâ-becâ himmet olundı ve kendüsi usanmaz ve üşenmez bir vezîr-i hamiyyet-simîr ise de cülûs-ı hümâyûnda harben sâlimen bir hidmet-i cemîle vücûda getürmek içün kendüsine mühr-i cedîd irsâliyle istiklâl virilmiş iken kendüsinin sefer bir senede ber-tarâf olur deyü itdigi mülâhazaları netîce virmeyüb sene be sene bu kadar mâl itlâf olunarak bahâr askeri gelsün kış askeri gitsün dimeden gayri bir iş görülemedi ve merhûm Abdülhamîd Han Hazretleri'nin asrında gerek Dersa'âdet'te ve gerek orduda kaht u galâdan pek çok mihnet ve meşakkatler çekildiginden başka bir senede iki cebelü ve bir def'a dahi binde üç cebelü bedeli alınub bundan sonra mutasarrıf-ı mâlikâne olanlar dahi edâdan âciz oldığını kibâr-ı devlet dahi idrâk idüb bir def'a yine devr-i müşârün-ileyhde herkes hüsn-i rızâsıyla zâ'id olan sîm

1 İhtişâmât-ı kâzibe: Yalandan tantana, debdebe.
2 Ârâmiş: Dinleniş, rahat, huzur.
3 Ma'dûm: Yok olan, mevcut olmayan.
4 Mütehakkık: Tahakkuk eden, doğruluğu meydana çıkan.
5 Mübrem: Çok gerekli olan, kaçınılmaz, vazgeçilmez.

ve zer evânîlerini darbhâneye bey' itmege me'mûr olarak herkes hâline göre ba'zı zevâ'idini darbhâneye teslîm ile kâl oldukdan sonra onar paradan akçesini almış ve fakat ulemâdan birisi bir dirhem günüş virmemiş idi cülûs-ı (**s.33**) hümâyûnda müte'addid meşveretler olub hazîne cem'ine bir çâre bulunamadığından hâtemden gayri sîm ve zer isti'mâl olunınasun herkes mâlik oldığı sîm ve zeri Darbhâne-i Âmireye teslîm ve kâl oldukdan sonra bahâsı onar paradan virilmek üzre re'y olunub başka çâre kalmadığından cümle kibâr-ı devlet ve ocaklu ve ulemânın hulâsa-i efkârları atabe-i pâdişâhîye arz olunarak mûcebince hatt-ı hümâyûn ısdârından sonra hatem ve eslihadan mâ'adâ sîmi olub virmiyan olursa mücâzât olunacakları münâdîler nidâsıyla i'lân olundığı akîbinde Enderûn-ı Hümâyûn ve Harem-i Hümâyûnda ne kadar sîm ve zerre müte'allik raht ve gâşiye ve evânî var ise iki gün zarfında Darbhâneye teslîm olundı ve taşralara dahi fermânlar neşr olunub ve bezzâsiztân basılub ketm idenlerin dahi sîm ve zer eşyâsı alınub bahâları virildi lâkin bu kerre dahi bir dirhem sîm virmeyan süfehâ-yı ulemâdan ba'zıları kendülerine yakışmayacak sözler tefevvüh itmege başladılar ma'a-hazâ emîrü'l-mü'minîn olan Pâdişâh-ı İslâm Hazretleri cemî'-i mü'minînin kifâf-ı nefslerinden[1] fazlasını alub umûr-ı sefere sarf itmek meşrû' idügüni Mîrzâ-zâde Sâlim Efendi Neylü'r-reşâd fî-emri'l-cihâd nâm kitâbında tahrîr buyurmuşdur ve şurûh-ı kitâb-ı Hidâye'den Kifâye nâm kitâbda (ve-lâ be'se bi'l-ca'li izâ-kâne bi'l-Müslimîne hâceten li-ennehû def'u'z-zarari el-â'lâ bi-ihtimâli'l-ednâ)[2] diyü tasrîh itmişdir ki ehl-i İslâm'a hâcet-i mess itdikde ca'le lâ-be'sdir zîrâ ca'l-i merkûm â'dânın istîlâsı vaktinde bir ednâ şey'i yükletmek ile büyük zararı def' eyler ve Halîfe-i enâm Hazretleri cihâda tertîb olunan asker-i İslâm'a yetişecek kadar şey'i tahmîn-i sahîh ile tahmîn buyurub ol kadar şey'i nâsdan cümle mesârif-i askere sarf itmek ve ol mâl ile anlara kuvvet virmek ca'iz idügi musarrah oldığından gâfiller olub ba-husûs evânî-i sîm[3] isti'mâli haram idügi şer'an sabit olarak terki lâzım iken örf-i belde olub mübâh makâmına tenzîl ile evânî-i sîmi olmayan adam degildir gibi mu'âmeleden halâs olmakla berâber bu vesîle ile umûr-ı cihâda dahi i'ane olunmuş olacağından kendüyi bilanlar mesrûr olmuşlar idi ammâ bir takım nân ve ni'met kadrini bilmez bî-âr ve bî-hamiyyetler ta'n ve teşnî'[4] ile tefevvühâta[5] cür'et itdikleri taraf-ı pâdişâhîye aks idicek Allah'dan korkmayub ve Peygamber'den utanmayub bu makûle tefevvühâta cür'et idenlere hadlerini bildirmek içün kâ'immakâm paşaya hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulub mazmûnında cülûs-ı hümâyûnum vukû'ında Darbhâne'de sermâye akçesi olarak iki bin kîseden ziyâde mevcûd akçe olmayub ve Enderûn ve Harem-i Hümâyûn hazînelerinde dahi yüz elli kîseden ziyâde mevcûd zuhûr itmeyüb mîrî hazînesinde (**s.34**) dahi bir kîse olmadığı zâhir oldukda Moskov ve Nemçelüye sefer açılmış oldığından iki kavî düşmana sefer külliyetlü akçeye muhtâc iken devlette hiç akçe olmadığı ma'lûm oldukda bir çâresine bakılmak içün bu kadar meşveretler oldı nihayet cümle ittifâkıyla şer'an isti'mâli haram olan sîm ve zerrin men'i ve akçasıyla Darbhâneye bey'i husûsuna karâr virilüb bu bâbda Şeyhü'l-islâm dâ'îniz dahi fetvâ virmegle ben Allah'ın nefy itdiği

1 Kifâf-ı nefs: Bir kimsenin ölmeyecek kadar olan rızkı, nafakası.
2 "Müslümânların ihtiyacı söz konusu olduğunda büyük bir zararı defetmek için en düşük zarar ihtimâli göze alınabilir."
3 Evânî-i sîm: Gümüş kap kacak.
4 Teşnî': Kötülük yapmak. Kötü göstermek. Ayıplamak.
5 Tefevvühât: Boşboğazlıklar, dedikodular.

mâddeye hat virdim ulemâ ve ricâlden kendini bilmez ve dîn ve devlete hayr ne idügini idrâk itmez ba'zı kimseler pâdişâh bizi kara çanaklı etdi deyü Allah'ın nehy itdigi maddeyi nehy itdigim için konaklarında dürlü kelâma ibtidâr ve nizâm-ı devlete muhill ekâzîb[1] ve erâcîfi[2] ve ağızlarına gelanı söylediklerini işideyorum bu iki düşmana seferi ben açmadım ve devleti bu gâ'ileye ben uğratmadım cülûs-ı hümâyûnumda devletin muzâyakası ma'lûm idi yine kendi re'yleriyle bunı icrâ itdim henüz iki bin kîse fâ'iz hâsıl olmadı yine ba'zı idâre ve tedârükatdan cülûs-ı hümâyûnumdan işbu Zi'l-hicce'ye gelince umûr-ı sefer için sarf olunan akçenin kaydını çıkartdım yalnız Darbhâneden yirmi beş bin kîseyi mütecâviz akçe virilmiş ve bu tedârük anların gümüşünden degildir ancak inâyet-i Hakk'dır henüz Beytü'l-mâlda bu derece muzâyaka olub iki düşman memâlik-i İslâmiyye'ye hücûm ider iken def'i için herkes varını dîni için beytü'l-mâla virmek şer'an câ'iz ve pâdişâhlar ahz eyledikde zulüm itmemiş olur iken ulemâ efendiler şimdiye dek Beytü'l-mâla kaç guruş virdiler cümlenin geçinmesi bu devlet sâyesinde degil midir iyâzen-billâh bu devlete bir sekte gelür ise hâlleri ne şekil olur hiç mülâhaza olunmuyor mu i'ânelerinden geçdim dîn ve devlete mazarr olacak kelâmı söylemeseler idi olmaz mı işbu hatt-ı hümâyûnumı mütâla'a idüb ricâl-i devlete sen söyleyesin ve semâhatlü efendi dâ'îmize dahi gönderüb kazaskerlere ve sâ'ir iktizâ idenlere göstersün bu kelâmı söyleyenleri sen ve efendi dâ'îmiz tecessüs idüb her kimler ise arz ve fî-mâ-ba'd umûr-ı devletin ihtilâline dâ'ir bir kimse tarafından bir harf işidirsem te'dîb idecegim tefhîm olunsun deyü emr ü fermân buyurulmağla kâ'immakâm paşa bi'n-nefs tebdîle çıkub ve kol kol tebdîller gezdirüb ceng ve sulha müte'allik söz söyleyenlerin te'dîblerine mübâderet kılınmışdır.

El-hâsıl tarîk-i ilmiyyenin nizâmât-ı asliyyesi münfesih olmak hasebiyle nice cühelâ dâhil-i silk-i ulemâ olub egerçi ol-vakitler dahi hem ilm ve fazîlet hem de idâre-i umûr-ı mühimmeye liyâkat ile zü'l-cenâheyn[3] olan zâtlar ara sıra bu tarîk-i feyz-i refîkde bulunur ise de cehlesi gâlib olmağla içlerinde ulemâ nâmına peydâ olan birtakım nâ-ehiller dahi deve kuşu gibi (s.35) zü'l-ciheteyn olarak ne per ü bâl ve ilm ü kemâl ile evc-i â'lâ-yı ma'ârife uçarlardı ve ne de sâ'ir ricâl gibi kâr ve bâr-ı devlet gâ'ilesini çekerlerdi.

Ahvâl-i Arabistan

İşbu ([1]204) senesi hilâlinde berren ve bahren Rusya ve Nemçe devletleriyle muhârebe mütemâdî oldukdan başka zîrde beyân olunacak Millü Timur'un gâ'ilesiyle it'âb-ı efkâr[4] olundığı esnada Mısır'a dâ'ir nice erâcîf ınünteşir olarak tahdîş-i ezbân[5] itmişdi şöyle ki: Merhûm Gâzî Hasan Paşa'nın Mısır'dan rehin tarîkiyle Dersa'âdet'e getürmüş oldığı iki beg ile iki kâşif tek durmayub İbrâhîm ve Murâd begler ile muhârebeden hâlî olmamalarıyla mâlları müsâdere olunarak Limni Adası'na nefy olunmuşlar idi cülûs-ı hümâyûn vukû'mda

1 Ekâzîb: Yalan ve uydurma sözler.
2 Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar.
3 Zü'l-cenâheyn: İki kanatlı, iki yönlü.
4 İt'âb-ı efkâr: Kafa yorma, düşünme.
5 Tahdîş-i ezhân: Zihinleri kurcalamak, tırmalamak.

afv ile Dersa'âdet'e getürülmüşler ise de yine taraf-gîrlik eylediklerinden tekrâr Limni'ye nefy olundılar lâkin bir takrîble oradan firâr iderek tarafdârlarına iltihâk[1] eylediklerinden begler afv olunmuş yine Mısır'a girecekler imiş gibi Mısır vâlîsiyle tarafdârı bulunan ümerânın nüfûzlarına halel virecek havâdis çoğaldığından lede't-taharrî[2] bu makûle havâdis Artin nâm sarrâfdan çıkdığı tahkîk olunarak bu husûsa dâ'ir ba'zı tahrîrâtı dahi ele geçüb taraf-ı kâ'immakâmîden lede'l-istintâk mührini i'tirâf itmekle katl olunmuşdur. Ve bu esnâda Sa'îd-i Mısır cânibinde bulunan mûmâ-ileyhimâ İbrâhîm Beg ve Murâd Beg ba'zı düvel-i ecnebiyyeden top ve sâ'ire istid'â ve isti'âne ile edevât-ı harbiyelerini istikmâl itdikden sonra Mısır üzerine hareket idecekleri ve hattâ ba'zı düvel-i efrenciyyeden ofiçiyaller istemeleriyle bu hilâlde bir nefer ofiçiyal bir müste'men sefînesine râkiben İskenderiyye'ye gitmiş oldığı ve Frenk'den dönme İskenderiyye'de mukîm bir muhtedî olub ümerâ-yı merkûmeye câsusluk itmekde olmasıyla merkûm ofiçiyal dahi anın vesâtetiyle ümerâ-yı merkûmeye iltihâk idecegi mesmû'-ı pâdişâhî olmağla keyfiyyet bi't-tahkik mühtedî-i merkûmun tertîb-i cezâsı ve ofiçiyalin dahi Memâlik-i Mahrûse'den tard ve teb'îdi için Mısır Vâlîsi İsmâ'îl Paşa'ya bir kıt'a emr-i âlî yazılmışdır. Mısır vâlîsi dahi bu makûle hâlâtdan[3] dolayı ba'zı mertebe harekât-ı ihtiyâtiyyeye teşebbüs eylediginden ve ümerânın şekâvetinden nâşî ba'zı mürettebât-ı Mısriyye tahsîl olunamadığından bahisle Mısır irsâliyyesinin bir mikdârı afv olunmak niyâzıyla Dersa'âdet'e tahrîrât göndermiş olub Devlet-i Aliyye ise bunca masârif-ı seferiyyeye mübtelâ oldığından mürettebâtın bir akçesinden geçmek ihtimâli olmadığı beyânıyla Mısır vâlîsine evâmir-i aliyye irsâl olunmuş idi.

(s.36) Bu avânda Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa dahi Necid kıt'asında Abdülvahhâb nâm hârîcînin tuğyânı hasebiyle Basra ve İmam Zübeyr ve sâ'ir ba'zı kal'aların ta'mîri ve müceddeden kal'a binâsı husûslarının lüzûmundan bahisle nakden yâhud havâleten kendüsüne küllî akçe ihsân buyurulmasını istid'â idüb hâlbuki Devlet-i Aliyye'nin berren ve bahren bu kadar masârif-ı seferiyyesi var iken mîrîden akçe istemek Süleymân Paşa'nın dirâyetine yakışmaz dinilmiş ise de beyne'l-urbân[4] nüfûzına halel gelmemek içün nâ-çâr Bağdâd irsâliyesinden havâleten kendüsüne elli bin guruş gönderilmişdir.

Ve yine bu esnâda mehbit-i vahy-i ilâhî[5] olan Mekke-i Mükerreme'de dahi Şerfâ Muhârebeleri vukû'uyla nice kanlar dökülmüş idi şöyle ki: Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerîf Gâlib'in birâderleri geçen sene tarîk-i hilâfa sülûk itmeleriyle tarafeynden techîz-i asâkir olunarak haylî kıtâl vukû'a gelmiş iken Mekke-i Mükerreme kadısı ve mezâhib-i erba'a müftîleri tavassut iderek araları bulunub barışdırılmışlar idi işbu ([1]204) senesi hilâlinde dahi Dâru's-sa'âde ağasına vârid olan tahrîratdan istinbât olundığı vechile Mekke-i Mükerreme'de Şerîf Gâlib ile berâber zâdesi Şerîf Abdullâh derûn-ı Mekke-i Mükerreme'de Saferü'l-hayrın yirmi dokuzuncı gününden bu eyyâma gelince vâfir kıtâl idüb ve üç gün kal'adan atılan top ve tüfengin kesretinden nâşî on sekiz vakit namazı kılınmayub ve ezân okunmayub hattâ Hacer-i Es'ad'ın üç parmak mikdârı mahâlline kurşun isâbet itmekle

1 İltihâk: Karışmak, katılmak.
2 Lede't-taharrî: Arama yapıldığında.
3 Hâlât: Hâller, suretler, keyfiyetler.
4 Beyne'l-urbân: Aşiretler arası.
5 Mehbit-i vahy-i ilâhî: İlahi vahyin indiği yer.

şikest olub düşmekle ceng hitâmında yine mahâlline lökün[1] ile yapışdırılmışdır ba'dehu ahâli cem' olub şerîflere nasîhat iderek bari âdet-i kadîmeniz üzre Harem-i Şerîf'den hurûc ile taşrada ceng idüb harben ya sulhen maslahata hitâm viriniz deyü ricâ itmeleriyle Şerîf Abdullâh askeriyle Hüzeyl kabîlesine varub vâfir cem'iyyetle yine Mekke-i Mükerreme'ye müteveccih olarak Me'âbide nâm mahâlle nüzûl eyledikde Şerîf Gâlib dahi asâkir-i külliyye ile mukâbeleye çıkub beynlerinde bir kıtâl-i azîm[2] vukû'a gelerek tarafeynden haylî âdemler telef oldukdan sonra Şerîf Gâlib yine Mekke'ye çekilmiş ve Şerîf Abdullâh dahi Tâ'if'i zabt eylemiş olub hâl bu minvâl üzre bâkî idügi istihbâr olunmağın hâlâ Emîr-i Mekke-i Mükerreme bulunan Şerîf Gâlib'e emr-i âlî ısdâr olunarak bu makûle uygunsuzlukların def'i ve fukarâ-yı Harameyn-i Şerîfeyn'in bir vechile rencîde itdirilmemesi tavsiyye ve tenbîh olunmasıyla berâber ikisine dahi nush ü pend[3] iderek ıslâh-ı zatü'l-beyne[4] çalışmak üzre Emîrü'l-hâc Uzun İbrâhîm Paşa'ya dahi emirnâme gönderilmişdir.

Müverrih Abdüşşekür Efendi'nin beyânına göre bu ihtilâle bâdî Şerîf Gâlib'in birâderi merhûm Şerîf Server'in Başağası olan Yahyâ Seltuh nâm kimesne olub şöyle ki nâsiye-i hâlinden fitne ve fesâd emâresi meşhûd oldığına mebnî kendüsini Şerîf Gâlib habs itmiş (s.37) ise de bir aralık mahbesden firâr ile Şerîf Server-zâdelerin hânesinde gizlenüb Şerîf Gâlib her ne kadar cüst-cû itdiyse ne tarafda oldığına dâ'ir bir haber alamadığından bir uzak mahâlle savuşdı zannına zâhib olmuş idi Yahyâ Seltuh ise gizlüce esbâb-ı fitne ve fesâdı tehyi'e[5] iderek Şerîf Server'in oğlı Şerîf Abdullâh'ı emâret iddi'âsına teşvîk idüb Şerîf Abdullâh egerçi sinni henüz on ikiye bâliğ olmamış bir tıfl-ı nâ-bâliğ ise de anın sözine kapılarak bilür bilmez emâret sevdâsına düşmekle Şerîf Gâlib'in hânesini ihâta ile kurşun atdırmağa mübaderet eylediklerinde berü tarafdan dahi mukâbele olunarak dört gün dört gice ale't-tevâlî[6] Mekke-i Mükerreme içinde tarafeynden kurşunlar atılageldiginden zukâklarda kimse gezemez ve Harem-i Şerîf'de namaz kılınmaz olub hattâ bir Cum'a namazı dahi kılınamamış idi. Ba'dehu ber-vech-i meşrûh Şerîf Abdullâh ile birâderi Şerîf Muhammed tarafdârları olan bir nice eşrâf ile çıkub Âbidiyye tarafına müteveccih oldıklarında Yahyâ Seltuh ve ne kadar merhûm Şerîf Server'in köle ve etbâ'ı[7] var ise cümlesi anlarla berâber çıkmışlar idi ba'dehu Şerîf Gâlib techîz-i asker iderek üzerlerine hareket itdiginde vukû' bulan muhârebede Şerîf Gâlib tarafı gâlib gelmiş ise de anlar dahi gidüb Tâ'if'i zabt itdikden sonra bir takım kabâ'ili başlarına cümle kuvve-i kâfiyye tedârük birle Mekke-i Mükerreme üzerine hareket idüb Şerîf Gâlib dahi Mekke'den çıkub Vâdîü'r-Reyyân nâm mahâlde vukû' bulan melhame-i kübrâda nesîm-i zafer ve galebe Şerîf Gâlib tarafma vezân olarak Şerîf Abdullâh ile birâderi tutılub askerleri büsbütün perîşân ve perâkende olmağla Şerîf Gâlib birâder-zâdeleri Şerîf Abdullâh ile Şerîf Muhammed'e afv ve nevâziş mu'âmelesi iderek kendülerine ta'yînât ve ma'âş tahsîs eylemişdir. Yahyâ Seltuh bu inhizâmda harb diyârına

1 Lökün: Kireç, zeytinyağı, pamuk ve yumurta akı karışımının dövülmesiyle elde edilen macun; bir tür tutkal.
2 Kıtâl-i azîm: Büyük vuruşma, cenk, savaş.
3 Nush ü pend: Nasihat, vaaz, öğüt.
4 Islâh-ı zatü'l-beyn: İki kişi arasında olan düşmanlığı ıslah.
5 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
6 Ale't-tevâlî: Arası kesilmeksizin, arka arkaya, birbiri ardınca.
7 Etbâ': Birinin sözüne, işine, mesleğine uyanlar. Hizmetçiler, uşaklar.

ve andan Medîne-i Münevvere tarîkiyle Şâm'a bi'l-vürûd emâretin Şerîf Abdullâh'a tevcîh buyurulması zımnında bir arz-ı hâl tertîb itdürüb ba'dehu Dersa'âdet'e gelerek arz-ı hâl-i merkûmu Devlet-i Aliyye'ye takdîm eylemiş ise de istid'âsına müsâ'ade olunmadığından me'yûsen cânib-i Mısır'a avdet eylemişdir. Şu müfside bak ki bir sabî-i nâ-bâliği mesned-i emârete geçürüb de zimâm-ı idâreyi kendi eline almak içün mehbit-i vahy-i âlihî olan Mekke-i Mükerreme'de böyle bir ihtilâl-i azîm çıkarub egerçi nâ'il-i emel olamamış ise de bunca kanların dökülmesine sebeb olmuşdur.

Bu avânda Cezzâr Paşa'nın kethüdâsı olan Küçük Selîm Paşa ile araları bozulmağın Cebel-i Dürz Hâkimi Emîr Yûsuf üzerine Selîm Paşa kumandasıyla sevk itmiş oldığı kuvve-i askeriyye kendü aleyhine hareketle gelüb Akkâ'yı muhâsara itdiklerinde vukû' bulan (s.38) muhârebede Cezzâr gâlib gelerek Selîm Paşa Şâm'a ve andan Dersa'âdet'e bi'l-vürûd Rûmili cânibinde sefer-i hümâyûnda istihdâm olunmuşdur ve muharebe-i merkûmeden sonra Cezzâr Dürzî Dağı üzerine müceddeden ordular sevk iderek azîm muhârebelerle meşgûl bulunmuşdur.

Muhârebe-i Bahr-i Sefîd

Bir iki seneden beri Akdeniz'de Moskov bandırasıyla donanma şeklinde geşt ü güzâr iden eşkıyâ-yı Yunaniyye sefîneleri ebnâ-yı sebîle zulm ve cefâ ve Mürted Adası'nı istîlâ ile Dersa'âdet'e müretteb olan zahîre gemilerine tesâdüf itdikce ahz ve zabt ve mezkûr adayı rabt ve Cezâ'ir ve sevâhil-i İslâmiyye'ye ta'arruz birle fi'l-asl mâ'il-i fesâd olan re'âyâyı celb ve inkıyâd ve ser-fürû[1] itmeyenlerinin emvâl ve eşyâsını nehb ve gasb ve li-ecli't-tahassun mezkûr adada tabyalar inşâ ve toplar ve beş yüz kadar muhâfız neferâtı vaz' ile muhâfazasına i'tinâ itmiş olduklarından def' ü ref'-i mazarratları içün (1204) senesi hilâlinde Çatalcalı Alî Paşa kethüdâsı mîr-i mîrândan Köse Mustafâ Paşa başbuğ nasb olunarak sagîr ve kebîr on sekiz kıt'a sefâ'in ile ol tarafa irsâl olunmuş idi Cezâ'ir Vekîli olub Dersa'âdet'de mukîm ve fart-ı şecâ'atle[2] meşhûr olan Seydî Alî Kapudan dahi Garb Ocakları sefâ'inine ya'nî Cezâ'ir'den ve Tunus'dan gelan çend[3] kıt'a sefînelere başbuğ nasb olunub maiyyetine Tersâne-i Âmireden bir kıt'a kebîr sefîne dahi virilerek Akdeniz'e ihrâc olunmalarıyla ol tarafa bâd-bân-güşâ-yı azîmet olarak â'dânın oldukları sulara yaklaşdıklarında meger ki Mustafâ Paşa İste[n]dil Boğazı'yla Mürted Adası beyninde sefâ'in-i â'dâya mülâkî[4] olarak cenge girişmiş oldığmdan Seydî Kapudan uzakdan top sadâsını istimâ' ile muhârebeyi istidlâl itmeğin fi'l-hâl o tarafa doğrı azîmet ve mahâll-i muhârebeye muvâsalat ve hemân cenge mübâderet itmeleriyle sefâ'in-i eşkıyâ iki donanma beyninde kaldığı hâlde nâ-çâr bir sâ'at kadar cenge kıyâm itdikleri esnâda Cezâ'ir dayıları kâ'ide-i Cezâ'ir üzre birden alabanda itdikden sonra her biri sefâ'in-i â'dâdan birine ranpa iderek zabt ve teshîr itdikden başka

1 Ser-fürû: Başeğme, söz dinleme.
2 Fart-ı şecâ'at: Büyük yiğitik göstermek, aşırı yüreklilik, gözüpeklik.
3 Çend: Birkaç.
4 Mülâkî: Buluşan, kavuşan; görüşen.

sergerde-i eşkıyâ olan Lambero'nun râkib oldığı sefîneyi dahi top ile rahne-dâr[1] iderek ahz ve zabt olunacak hengâmında ser-gerde-i merkûm geminin cebehânesine âteş virüb kendüsi sandal ile tahlîs-i cân ve sefînelerinin ba'zısı ahz ve zabt olunub bâkîsi firâr itmekle Mürted Adası'ndaki tabyalar paşa-yı mûmâ-ileyh tarafından hedm ve tahrîb ve topları donanmaya nakl ve limanda zahîre ile memlû iki kıt'a gemiler zabt olundığı ve adada mevcûd olan eşkıyânın kimi maktül kimi esîr oldığı haber-i beşâret-eseri[2] Dersa'âdet'e vâsıl oldukda mezkûr (**s.39**) gemiler mîrîye zabt olunub içlerinde olan buğday fürûht olunarak akçesinin beyne'l-guzât taksîm olunması içün donanmaya emr-i âlî gönderildikden başka Başbuğ Mustafâ Paşa'ya bir kıt'a mücevher çelenk ile beş bin guruş ve ma'iyyetinde olan kapudanlara ve sâ'ir guzâta taksîm olunmak üzre beş bin guruş ile vâfir çelenk ve Cezâ'ir gâzîlerine dahi ayruca beş bin guruş ile çelenkler ihsân ve irsâl buyuruldukdan sonra Mürted Adası re'âyâsından korsan tâ'ifesiyle ittihâd idenler te'dîb ile sâ'irleri tahvîf[3] ve terhîb[4] olunmuşdır ba'dehu (1205) senesi evâ'ilinde Seydî Alî Kapudan mevcûd-ı ma'iyyeti olan donanma ile Dersa'âdet'e vürûdunda gerek kendüsine ve gerek ma'iyyetinde bulunan Cezâ'ir ve Tunus gâzîlerine taraf-ı şâhâneden pek ziyâde iltifât buyurulmuşdur Garb ocaklarının medâr-ı ta'ayyüşleri korsanlığa münhasır olmağla diyâr-ı cengde mahâretleri olub lâkin Câvîd Ahmed Beg Seydî Alî Kapudan'dan rivâyet idüb dir ki Trablus'a taraf-ı Devlet-i Aliyye'den vâlîler nasb ve sık sık azl olunageldiginden bu ocağın kuvveti zâ'il ve Tunusluları dahi bir müddetden beri za'f-ı hâle dûçâr olarak ancak on beş yirmi pâre gemi ile düşmana mukâbil olabilüb bu sûretde bahren kudretlüce yalnız Cezâ'ir Ocağı kalarak bu kerre yüz gösteren fütûhât dahi hemân anların eser-i himmetleri idi bu seferde Cezâ'irlüler sahîhan işe yaramışlar ise de bunların zabt u rabtlarına gerek kapudan paşa ve gerek zâbitân-ı sâ'ire taraflarından nezâret olunamayub mu'tâd-ı kadîmleri üzre başı boş bir tâ'ife-i gayr-i hâ'ife olduklarından Dersa'âdet'de ve Üsküdar'da itmedikleri fesâd ve habâset kalmayub nihâyet ba'zı hânelere cebren duhûl ile ehl-i ırz hâtûnları ahz ve ihrâc itme derecelerine kadar irtikâb-ı fezâhat[5] itdiklerinden başka sâ'ir kalyoncılar dahi anlara bakarak dürlü dürlü fezâhatlara ictisâr[6] ider olub her kangısını zâbitler tutsa ben Cezâ'irlüyüm diyüb Cezâ'irlüler dahi derhâl alurlar ve bu sizin neferiniz degildir falân geminin neferidir dinilse dahi gerek kapudan paşanın ve gerek sâ'ir zâbitânın sözlerini ısgâ[7] itmeyerek ol mücrimîn kelâmını tasdîk ile ahz ve istihlâsına müsâra'at[8] iderler idi. Binâ'en-aleyh İstanbul'un zâbıtasma halel virmeleriyle hânlarda oturmayub kışlalarda oturmak ve silâh ile gezmemek gibi nizâmâta rabt ile ve sâ'ir suver-i hakîmâne ile mümkün mertebe zabt u rabtları husûsu Devlet-i Aliyye'ye bir büyük baş ağrısı olmuş idi.

1 Rahne-dâr: Gediği, yıkığı olan. Eksiği, bozuğu olan. Zarara uğramış.
2 Haber-i beşâret-eser: Müjedeli haber.
3 Tahvîf: Korkutma, korkuya düşürme.
4 Terhîb: Çok korkutma, korkutulma.
5 İrtikâb-ı fezâhat: Rezillik yapmak.
6 İctisâr: Cüret ve cesâret göstermek. Denizde geminin geçip gitmesi.
7 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
8 Müsâra'at: Sür'at ve acele etme.

Karadeniz'de Donanma-yı Hümâyûnun Muhârebesi

İşbu ([1]204) senesi mevsim-i bahârında sagîr ve kebîr yüz kıt'adan ziyâde tehyi'e ve ihzâr (**s.40**) olunan Donanma-yı Hümâyûn ile Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa Şa'ban'ın yirmi beşinci güni Karadeniz'e bâd-bân-güşâ-yı azîmet olmuş idi.

Şevval'in yirmi dördüncü güni Sünne Boğazı'ndan fekk-i lenger-i ikâmet ve Kırım limanları önlerinden geçerek Anapa Kal'ası pîşgâhına muvâsalat ve Battal Paşa ile mülâkât eyledikde Rusya donanmasının Kerş havâlîsinde oldığı istihbâr olunmağla Kapudan Paşa hemân mütevekkilen alallah ol cânibe azîmet idüb Nahl Burnu dimekle ma'rûf olan mahâlde beş kıt'a kapak ve on altı kebîr fırkateyn ve bâkîsi sefâ'in-i sagîre olmak üzre cem'an otuz iki kıt'a Rusya sefâ'ini müşâhede olunub Donanma-yı Hümâyûn egerçi sagîr ve kebîr elli kıt'adan mütecâviz idi ancak şalopeler şedîd rûzgâr ile yelken üzerinde cenge mütehammil olmadığından cenge takarrüb idemeyüb kusûr on altı kıt'a kalyon ve dokuz kıt'a fırkateyn ve şehtiye ve bergendi ve kırlangıc ki cem'an yirmi beş pâre sagîr ve kebîr sefîneler ile sâ'at dörtde cenge mübâşeret olundukda bir iki sâ'at zarfmda Rusyalıların dört kıt'a fırkateyni gark olunub bu hâl üzre yedi sâ'at kadar muhârebe mümted[1] olarak tarafeynin sefînelerinde küllî sakatlık vukû'a gelüb ahşam dahi takarrüb itmekle sabaha intizâr ile cenge fâsıla virilmiş idi ancak ol gice Rusya donanması sebât idemeyerek Kefe Limanı'na doğrı çekilüb gitdigi Kapudan Paşa'nın ma'lûmı oldukda ta'kîbe imkân-ı müsâ'ade olmayub suya dahi ihtiyâc der-kâr oldığından sulanmak ve mecrûhlara tîmâr ile cebr-i noksân olunmak üzre Donama-yı Hümâyûn dahi Sünne Boğazı'na avdet itmiş idi.

Muhârebe-i merkûmede Donanma-yı Hümâyûnda dahi haylî hasârât vukû'a gelüb yalnız Kapudan Paşa'nın süvâr oldığı kalyonun sütûn ve yelken ve âlât-ı sâ'irelerine isâbet iden dânelerden başka teknesinde yüzden ziyâde gülle rahnesi ve haylî şehîd ve mecrûh var idi lâkin Rusya donanması dahi salkım saçak mevki'-i harbi terk ile liman-ı mezkûra firâr eylediklerinden meydân-ı harb Donama-yı Hümâyûnda kalarak zafer ve galebe bizim tarafımızda rû-nümâ[2] oldı deyü Kapudan Paşa tarafından tahrîr olunmuşdur.

Ve bu vak'ada bu düşman ile mukâbele mümkün olmaz i'tikâdında bulunan nice kimesneler tebdîl-i efkâr eyledigi Câvîd Ahmed Beg Târîhi'nde muharrerdir.

Evâhir-i Zi'l-kâ'de'de Sünne'den hareket ve Hocabeg Limanı'na vusûl ile birkaç gün ol sularda geşt ü güzâr ve düşman donanması ne sularda oldığı istihbâr olundığı esnâda Kılburun cânibinden otuz yedi kıt'a Rusya ceng gemileri görüldükde hevâ keşişleme olınak hasebiyle düşman donanmasına muvâfık ve Donama-yı Hümâyûnun hareketine muhâlif (**s.41**) oldığı hâlde Kapudan Paşa yine himmetine fütûr[3] getürmeyerek yelken üstüne çıkub sefâ'in-i sagîreden başka on dokuz kıt'a sefâ'in-i kebîre ile mukâbele olundukda her biri kendü akrânıyla uğraşur iken paşa gemisinden atılan mermer gülleler Rusyalunun bir kıt'a kebîr sefînesini taraf taraf hark[4] ve gark itmiş ise de dîger bir kıt'a Rusya kapağıyla cenge

1 Mümted: İmtidâd eden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.
2 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
3 Fütûr: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. keder, ümitsizlik.
4 Hark: Yarıp yırtma, yırtılma.

girişdikde düşman tarafından atılan derûnî eczâ-yı nâriyye[1] ile memlû dânelerden dahi paşa gemisi birkaç mahâlden âteş almağla Kapudan Paşa bir taraftan âteşi itfâ ve bir taraftan dahi guzât-ı Müslimîne gayret ve istimâlet i'tâ iderek pâzâr-ı kâr-zâr kesb-i imtidâd idüb nihâyet ahşam irişmekle iki donanma birbirinden ayrılarak sabaha muntazır olmuşlar idi nâgâh bir şiddetlü furtına zuhûr itmekle Rusya donanması Özi sularına giderek demir bırakmış olub Donanma-yı Hümâyûn sefâ'ini ise bi-hikmetillâh birbirine çatarak haylî sakatlık nümâyân ve her biri bir tarafa perîşân oldığı esnâda kupudane-i hümâyûn düşman gemileri kurbunde sabahlamış olmasıyla ale's-sabah üzerine sefâ'in-i â'dâ umûmen hücûm itdiklerinde mücâhidîn-i İslâmiyye münferiden bütün Rusya donanmasına karşu altı sâ'at kadar dört tarafa âteşler yağdırarak uğûr-ı dîn ve devletde cân-siperâne sebât eylediklerini sâ'ir sefâ'in-i İslâmiyye uzakdan görmekde bulunmuşlar ise de rûzgâr altında bulunduklarından nigâh-ı hasret ile bakub i'âne kâbil olmadığından nihâyet kapudâne-i hümâyûn birkaç mahâlden müşta'il[2] ve sütûn ve sereni şikest ve derûnundaki guzâtın ekseri şehîd olarak hemân gark olmak derecesine geldikde bakiyye-i bahâdırân-ı İslâm tekneye âteş virerek bir Rusya sefînesi sûzân olmağla dâmen-i haşra dek ibkâ-yı nâm itmişlerdir.

Bundan sonra Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile Kiligrad önlerine gelüb lenger-endâz oldukda bu vukû'âta dâ'ir yazdığı tahrîrâtı hilâl-i Zi'l-hicce'de Dersa'âdet'e lede'l-vusûl[3] süfün-i hümâyûnun ekseri su itmege başlayub ta'mîre muhtâc oldukları cihetle i'âdelerî lâzım gelmegin ber-mu'tâd Donanma-yı Hümâyûn ile Kapudan Paşa Dersa'âdet'e celb idilmişdir. Ve bu cihetle Karadeniz nihâyetü'l-emr[4] Rusya donanmasının nüfûzu altında kalmışdır.

Bahs-i Harb ve Sulh

Bâlâda beyân olundığı üzre Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti beyninde akd olunan ittifâk senedi bin yedi yüz doksan sene-i mîlâdîsi Kânûn-ı Sânîsi'nin otuzuncı güni Dersa'âdet'de imzâ olundığı gibi Prusya Kralı Frederik Gilyom Devlet-i Aliyye düşmanlarını sulha icbâr içün hudûdlarına yüz elli bin kadar asker sevk idüb ve bi'z-zât (s.42) ordusuna gidüb hattâ bu ittifakın tasdîknâmesini sene-i mezbûre Haziran'ının yirminci güni ordugâhında imza eylemişdir.

Rusya ve Nemçe devletleri Devlet-i Aliyye ile münferiden akd-i musâlaha emelinde olub Prusya ittifâkı her ne kadar anlardan mektûm tutulmuş ise de ahidnâme-i mezkûrun bir sûreti ellerine geçmiş iken yine münferiden musâlahaya Devlet-i Aliyyeyi irzâ[5] idebilmek vâdisine sülûk ile haylî müddet nâme-resleri Ordu-yı Hümâyûndan eksik olmamışdır. Devlet-i Aliyye dahi bütün bütün cevâb-ı ye's virmek istemeyüb hattâ Prens Potemkin tarafından hemân tarafeyn murahhaslarının mevki'-i mükâlemeye irsâli ta'cîl olundukda

1 Eczâ-yı nâriyye: Yanıcı kimyevî maddeler.
2 Müşta'il: Yanan, tutuşan, ateş alan, alevlenen.
3 Lede'l-vüsûl: Varıp ulaştığında.
4 Nihâyetü'l-emr: Nihai, son emir.
5 İrzâ: Razı etme, gönlünü yapma.

muvâza'a yollu murahhaslar ta'yini tezekkür olunmuş idi. Lâkin Dersa'âdet'de mukîm Prusya ilçisi velev muvâza'aten olsun murahhas tayini câ'iz degildir. Zîrâ hakîkat-i hâl bu taraftan kralıma iş'âr olunmazdan mukaddem â'dâ tarafından ihbâr olunarak fütûruna bâdî olur bu sene Devlet-i Aliyye hemân sıkı sıkıya ceng itmeli ki â'dâ kuvvetlerini Prusya üzerine virmeyüb de bu gûzîn bir güzel musâlahaya dest-res olalım dimekle murahhas ta'yîninden sarf-ı nazar olunmak lâzım gelmiş idi.

Ve bir de Purusya ilçisi Devlet-i Aliyye'nin başluca kuvvetini ya'nî büyük ordusunu Nemçe üzerine sevk itmesini isteyüb İsveclü ise büyük ordunun Rusya üzerine hareketini istemekle tarafeynin ihtârları yek-dîgere münâfî olmakdan nâşî Devlet-i Aliyye bir hâl-i tereddüde düşmüş idi. Hâlbuki Prusyalu ber-minvâl-i meşrûh hudûda asâkir-i külliyye sevkiyle Nemçe ve Prusya devletlerini tehdîd ve tahvîf itmekde iken işbu iki yüz dört sene-i hicriyyesi Cumâde'l-âhiresi'ne musâdif[1] olan bin yedi yüz doksan sene-i milâdiyyesi Şubat'ının yirmisinde Nemçe Casarı ve Almanya İmparatoru olan Jozef rezm-gâh-ı cihânı[2] terk idüb gitmekle cânişîni olan (Leyopoldo)[3] gerek musâ'ib-i seferiyyeden ve gerek vekâyi'-i dâhiliyyeden Avusturya Devleti'ne ârız olan za'f ve perîşânlığa mebnî bir müddet ârâm ve âsâyişe muhtâc olduğını der-pîş[4] ve aşağılarda tafsîl olunacağı vechile ol esnâda zuhûr ve nev-be-nev neşr-i şer ü şûr iden Fransa ihtilalinin Nemçe ülkâsına sirâyeti endîşesi kendüsini dil-rîş itmekden nâşî bi't-tabi' sulha hâheşker oldığı misillü bütün Avrupa'ya mazarratı melhûz olan işbu Fransa vukû'ât-ı garîbesi Avrupa politikasını tagyîr[5] ve kâffe-i düvel-i Avrupa beynlerindeki ağrâz ve nefsâniyyeti terk ile Fransa'ya karşu ittihâd ve ihtiyât üzre bulunarak ol mazarratın def'ini rekîz-i zamîr itmekle Prusya devleti dahi Nemçe ve Rusya devletleri üzerine açıkdan açığa sefer açmayub hemân (s.43) hudûdlarına asâkir-i külliyye sevkiyle Nemçeyi Devlet-i Aliyye ile musâlahaya icbâr[6] itmek üzre bulunmuşdur. Gelelim Ordu-yı Hümâyûnun ahvâline.

Ahvâl-i Ordu-yı Hümâyûn ve Ba'zı Vekâyi'-i Harbiyye

Eyyâm-ı şitâ mürûr ile hengâm-ı vega' takarrüb eylediginden taraf taraf tedârükât-ı harbiyyeye şurû' olunub işbu iki yüz dört senesi Şa'bânı'nın dördüncü ve Nisan'ın sekizinci güni Livâ-i Şerîf sütûnuna bend olunarak hemân Ordu-yı Hümâyûnun sahrâya ihrâcı tasmîm olunmuş iken şiddet üzre furtınalar zuhûr ve berf ve bârân nüzûl itdiginden sahrada ârâm ve hareket kâbil olamayacağı cihetle Ordu-yı Hümâyûnun meştâdan hurûcı hevâların küşâyişine ta'lîk olunub nihâyet Şa'bân'ın yirmi beşinci güni Ordu-yı Hümâyûn Şumnı sahrâsına ihrâc olunabilmişdir.

Ancak evvel emirde Ordu-yı Hümâyûnun semt-i hareketi bilinüb de ana göre zahâ'ir

1 Musâdif: Rastlayan, tesadüf eden.
2 Rezm-gâh-ı cihân: Mücadele, savaş meydanı olan dünya.
3 Leyopoldo: Fl. Leopold.
4 Der-pîş: Göz önünde bulundurma.
5 Tagyîr: Başkalaştırma; değiştirme; bozma.
6 İcbâr: Zorlama, zorlanma.

ve mühimmât tertîb olunmak lâzıme-i hâl ve maslahatdan oldığına mebnî meştâda[1] iken dahi buraları defâ'at ile müzâkere ve müşâvere olunub nihâyet sahraya çıkıldıkda muktezâ-yı hâle göre hareket olunmak üzre karâr virilmiş idügi taraf-ı serdâr-ı ekremîden Rikâb-ı Hümâyûna arz ve takrîr olundukda takrîrin bâlâsına (bunlar güzel lâkin hep olmuş idi olacak idi ta'bîrlerinden ibâret olub meydânda görülmüş iş yok düşman durmuyor böyle gevşeklik ile iş görülmez ben iş isterim gözinizi açub bakasınız gice ve gündüz dimeyesiniz yaz geçmege yaklaşdı siz dahi şöyle olacak böyle olacak diyorsunuz Allah göstermesün düşmanlar bir tarafdan ferce[2] bulmak lâzım gelür ise sonra bana kim cevâb virir ben sana küllî istiklâl virdim her bir re'y ve hareketin indimde makbûldür umûr-ı dîn ve devletde ikdâm ve gayret idenlere ikrâm ve kusûr ve rehâvet idenlerin te'dîblerine[3] ihtimâm idesin İsmâ'îl ve Niş ve Vidin ve Yenipâzâr ve sâ'ir orduların hâlleri nicedir. Yenipâzâr'da zahîre yok niçün tedbîr itmezsin bir tarafı düşünüb dîger tarafı feramûş itmek olur mı böyle gevşek hareketden bana hayret geliyor Allahı seversen gayret idesin) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuş idi. Hâlbuki sahrâya hurûcun te'hîri geçen sene Boze bozgununda ocakların ekser hiyâmı telef olub Dersa'âdet'den vürûduna intizâr olunan hayme ve hargâh ve sâ'ir mühimmât dahi henüz vârid olmadığından nâşî idi. Kaldı ki meştâda askere nısf ta'yîn virilür iken Ordu-yı Hümâyûnun idâresinde zarûret çekilüb hattâ Hezârgrad ve Nigbolı ve Lofca kazâlarına onar on beşer bin guruş irsâl ile zahîre iştirâsına ibtidâr olunmuş ise de (**s.44**) oralardan tedârük olunacak elli bin kîle kadar zahîre dahi ordunun sıkındısını dâfi' olamayacağından sahrâya çıkıldıkda tamâm ta'yînât virilmek lâzım gelüb asker dahi tekessür eyledigi hâlde bir vechile idâre kabil olamayacağı endîşesiyle Ordu-yı Hümâyûn erkânı ne yapacaklarını şaşırmışlar Ordu-yı Hümâyûnun ya İsakcı veyâhûd Vidin tarafına hareketi îcâb-ı hâlden olmağla ol-esnâ-yı râhda yol zahîresi tertîb olunmak içün iki tarafa dahi evâmir-i aliyye tahrîr olunub ancak bu zahîrenin tedârüki kazâlar ahâlisinin vüs'atde olmadığını dahi ashâb-ı vukûfdan haber almışlar idi kaldı ki bu iki tarafdan her kangısma azîmet olunacak olsa dîger tarafın ahvâli geregi gibi bilinüb de gerek asâkir ve gerek mühimmât ve zahîre ile takviyyet virilmedikce hareket câ'iz olamaz idi. Bu hilâlde ise kemâl-i metânet ve menâ'atine binâ'en top ve humbara ile teshîri dûşvâr olan Ada Kal'ası'nda zahîre kalmadığından ve bir taraftan i'âne ve imdâd ümîdi olmadığmdan ibrâm-ı askerî ile muhâfızı olan Arnavud İbrâhîm Paşa kal'a-i mezkûreyi Nemçelüye teslim eylemiş oldığı haberi alınarak herkes müte'ellim olub husûsıyla serdâr-ı ekremin eva'il-i sadâretinde böyle bir vak'a-i muvahhişenin[4] zuhûru pek ziyâde kederimi mûcib olmuşdur.

Bâlâda beyân olundığı üzre İşkodralı Mahmûd Paşa'ya vezâret virilüb o dahi civârında bulunan ba'zı memâlik-i Avusturya'ya duhûl ile çapul itmiş ise de ordusunda âlât-ı kal'a-gîri[5] olmadığından istihlâsı matlûb olan Bögürdelen Kal'ası'nı alamayub zahîrece dahi mıuzâyakası oldığından me'mûr-ı muhâfazası oldığı Yenipâzâr'a avdet eylemişdir.

Evvel-i hilâlde Tepedelenli Alî Paşa dahi Nemçe'nin ba'zı memâlikini urub çapul itmiş

1 Meştâ: Kış mevsiminde barınılacak yer. Kışlık otlak, kışla.
2 Ferce: Girecek yer. Açıklık, ferahlık.
3 Te'dîb: Terbiye etme, terbiyesini verme; haddini bildirme.
4 Muvahhişe: Korkutup ürküten.
5 Âlât-ı kal'a-gîr: Kale tutanların aletleri, techizat.

ise de yanında top ve humbara olmayub zahîre muzâyakası da oldığından o dahi Morava'ya avdete mecbûr olmuşdur.

Zahîre muzâyakasından başka bu sene gerek Rûmili ve gerek Anadolı askerlerinin vürûdları te'hir eylediginden Ordu-yı Hümâyûna henüz bir tarafdan asker gelmege başlamayub düşmanlar ise hâzır ve müheyyâ olduklarından kol kol hudûd-ı İslâmiyye'ye hücûm idecek olurlar ise gönderilecek asker olmadığından zarûrî Ordu-yı Hümâyûnun bir tarafa hareketi lâzım gelüb hâlbuki zahîre olmadığından ve etrâfından asker vürûdına dek vakit mürûr ideceginden çadırsız hemân bir iki günlük peksimat ile sebük-bârca[1] hareket lâzım gelür lâkin henüz arpa tedârük olunamadığından bu sûret dahi müşkil olmağla ser-haddâtın muhâfazası bâ'is-i hadşe[2] ve halecân-ı derûn olmuş idi (**s.45**) gerek Rûmili ve gerek Anadolı asâkirinin sebeb-i te'hirlerini Sadr-ı cedîd Hasan Paşa Rikâb-ı Hümâyûna bu vechile arz ve telhîs itmişdir ki: Sadr-ı sâbık Cezâ'irli Hasan Paşa sulh olurum ümîdiyle mehâmm-ı seferiyyeye bakmayub irâka-i demâ-i ibâd ve isticlâb-ı menâfi'[3] ve gasb-ı emvâl eylemekden gayri mülâhazası olmadığından gerek tavâ'if-i askeriyye ve gerek me'mûrîn-i sâ'ire kendüsünden nefret ve vahşet idüb mücerred anın gadr ve zulmünden havf ve haşyetlerine mebnî sefere gelmegi hâtırlarından çıkarmış olduklarından işler bu mertebeye gelmiş ve anın vefâtıyla kulûb-ı nâsa emniyyet gelmiş ise de mahâllerinden kalkub da mahâll-i me'mûriyetlerine vürûdları vakte muhtâc oldığını ashâb-ı vukûf haber viriyorlar deyü tahrîr eylemişdir. Lâkin evrâk-ı sâ'irenin şahâdetine nazaran asâkir-i mürettebenin sebeb-i te'hiri Cezâ'irli Hasan Paşa'nın fart-ı şiddetinden halkın nefreti olmayub bi'l-akis anın vefâtıyla mücâzât havfı ber-taraf olarak her kafadan bir ses çıkmağa başlamasından neş'et itmişdir zann iderim. Ez cümle evvel-i hilâlde Rûmili'nin sol kol askerini sefere sürmege me'mûr olan Selanikli Nu'mân Beg'in Dersa'âdet'e tahrîr eylemiş oldığı mektûbunda Rûmili'nin küllî asker yeri sol kol olmağla Âsitâne'den Selanik'e varınca ekalli otuz bin âdem ihrâcı me'mûl iken herkes birer mahâlle intisâb ve süriciler dahi tarîk-i irtikâba sülûk ile şunı bunı istishâb[4] idegeldiklerinden güc ile yedi bin asker ihrâc idebildigini ve hâlbuki Niş'den İsmâ'îl'e varınca muhâfaza lâzım olmağla bu sene yüz elli bin askere ihtiyâc der-kâr oldığından gerek Rûmili'de ve gerek Anadolı'da maslahatın gevşek tutulmamasım ve illâ bu sûretle Rûmili ve Anadolı'dan elli bin asker çıkarılmak ihtimâli olmadığını tahrîr ve inhâ eylemişdir. Ve yine evvel-i hilâlde sekiz aded serdengeçdi bayrağı açılub sefîneler ile İsmâ'îl cânibine gönderilmiş ise de ekserîsi boğazdan çıkdıkları gibi tarîk-i ser-keşîye sülûk ile cebren ve kahren Varna'ya çıkub perîşân olmalarıyla cüz'î mikdârı İsmâ'îl'e îsâl olunabildigi ba'zı evrâk-ı resmiyyede görülmüşdür.

Ve Kuban Hanı Baht Giray Han ber-minvâl-i sâbık meştâ-nişîn olmak bahânesiyle merhûm Gâzî Hasan Paşa ile berâber Şumnı'ya gelerek Külefçe'de[5] ikâmet üzre bulunmağla Babadağı'na ve andan İsmâ'îl cânibine hareket itmesi kendüsüne iş'âr ve taraf-ı şâhâneden küllî akçe irsâl olunmuş iken çünki harben bir iş görülemeyüb bi'z-zarûre sulh ile maslahatın

1 Sebük-bâr: Yükü bafif, eşyası az olan.
2 Hadşe: Manevî rahatsızlık, vesvese, merak, ürküntü.
3 Menâfi': Menfaatler, yararlar, çıkarlar.
4 İstishâb: Yanına alma, birlikte götürme.
5 Külefçe: Kyulevça (Кюлевча), Kaspiçan, Şumnu, Bulgaristan.

bitürülmesi lâzım gelecegi i'tikâdında bulunarak sulha mâ'il oldığından İsmâ'îl'de süvârîye ihtiyâc yok Babadağı'nda dahi zahîre bulunmaz deyü i'tizâr ve tekrar hareketi emr ve teklîf (s.46) olundıkca dürlü gadr ve bahâneler îrâd idüb ancak her teklîfine Ordu-yı Hümâyûn tarafından müsâ'ade ve be-her hâl hareketi içün sâdır olan irâde-i seniyye-i kat'iyye kendüsüne irâ'e[1] olunmağla artık medâr-ı i'tizâr kalmadığından nâ-çâr Külefçe'den hareket eylemiş ise de otuz beş sâ'at mesâfesi olan Babadağı'na elli beş gün zarfında vusûlüni tahrîr eylemiş oldığı Enverî Târîhi'nde musarrahdır.

El-hâsıl Ordu-yı Hümâyûnun ve ser-haddât-ı İslâmiyye'nin gerek zahîre ve gerek askerce muzâyakası[2] ber-kemâl olarak ordu halkını hayret istî'âb[3] idüb egerçi ber-minvâl-i sâbık Avrupa politikasının tagyîri hasebiyle gerek Nemçe ve gerek Rusya devletleri sulha meyl itmişler ise de anlar münferiden musâlaha arzusunda olub Devlet-i Aliyye ise Prusyaluyı tesvît[4] itmek üzre akd-i mu'âhede eylemiş oldığından münferiden musâlaha olamayub fakat ber-vech-i meşrûh esbâb-ı harbiyyenin kemâl-i noksânından nâşî Devlet-i Aliyye tedârükâtını ikmâl idinceye dek bir müddet düşmanları iğfâl lâzım gelmegin ikisiyle dahi ser-rişte-i mükâlemeyi kat' itmediginden ve gerek Rusya ve gerek Nemçe devletleri hasbe'l-vakt musâlahayı ârzû itmekde olduklarından dâ'imâ nâme-resleri Ordu-yı Hümâyûna gelüb gitmekden hâlî olmayub ve Ordu-yı Hümâyûndan dahi tarafeyne ba'zı kâğıtlar yazılarak ve şöyle böyle dinilerek imrâr-ı vakt olunur idi.

Lâkin mevsim-i harb takarrüb itdikce vesâ'il-i i'tizâr kalmayub iki tarafın nâme-resleri dahi ya murahhaslar ta'yîn ile mükâlemeye veyâhûd muhârebeye mübâşeret olunmak üzre cevâb-ı kat'î istemege başlayub Nemçe'nin Ordu-yı Hümâyûnda mukîm İstermer nâm nâme-resine Nemçe Kumandanı Prens Koburg tarafından bir kıt'a ta'lîmât dahi gelüb mazmûnında bu kadar vakitden berü siz Şumnı'da ikâmet birle Devlet-i Aliyye tarafından murahhaslar gönderilecekdir deyü iğfâl olunarak bî-vech tevakkuf ve ârâm itmekdesiniz hemân mektûbumuzun vusûlünde avdet idesiniz deyü yazılmış oldığından nâme-res-i merkûm keyfiyyeti sadr-ı â'zama arz ve ifâde eyledikde çend rûz mukaddem tarafımızdan Prens Koburg'a bir kıt'a mektûb yazılub mazmûnında mukaddemâ İmparator'un vefâtı hasebiyle tarafınızdan zuhûr idecek haber-i cedîde intizâr olunur iken Sadr-ı sâbık Hasan Paşa dahi vefât itmekle maslahat te'ehhür[5] idüb henüz tarafınızdan dahi haber vârid olmamağla muntazır oldığımız haber-i cedîd vürûdında murahhaslar gönderilecekdir deyü iş'âr olunmuş idi. Ol mektûbun cevâbnâmesi geldikde iktizâsına göre hareket olunur deyü cevâb virmiş ise de artık bundan sonra bir vechile vesîle-i iğfâl ve i'tizâr kalmamış idi. (s.47) Rusya Kumandanı Potemkin'den dahi bu hilâlde Ordu-yı Hümâyûnda bulunan Baruc nâm nâme-resine bir kıt'a ta'lîmat gelüb mazmûnında Devlet-i Aliyye musâlaha istemiyor imiş sen niçün beyhûde tevakkuf ideyorsın hemân harekât-ı harbiyyeye mübâşeret[6] idesin deyü bana İmparatoriçe tarafmdan emir geldi eger sahîhan murahhas gönderilmeyecek ise sen dahi hemân Şumnı'dan hareket ve bu tarafa avdet et ve eger murahhas gönderecekleri sahîh ise

1 İrâ'e: Gösterme, tâyîn etme.
2 Müzâyaka: Darlık, yokluk.
3 İstî'âb: İçine alma, içine sığma, tutma, kaplama.
4 Tesvit: Karıştırmak.
5 Te'ehhür: Sonraya, geriye kalma; gecikme.
6 Mübâşeret: Bir işe başlama, girişme.

on iki güne dek Devlet-i Aliyye tarafından murahhasların hareket eyledigi haberi gelür ise inşâallâhu Te'âlâ maslahat nizâm bulur ve illâ ibtidâ-yı Mayıs'da harekete me'mûrum andan sonra benim gayri iş kalmaz deyü kat'î vechile tahrîr eylemiş oldığından on iki güne dek murahhas ta'yîn eyleriz dimekden gayri medâr-ı iğfâl olabilecek bir sûret kalmadığından ol-vechile Potemkin'e bir kıt'a mektûb tahrîr olunmak üzre karâr virilmişdir.

Lâkin eyyâm-ı ma'dûde hitâm buldukda Nemçelünün Yergögi üzerine ve Rusyalunun İbrâ'îl üzerine hücûm idecekleri ve Yergögi'de ancak iki bin kadar âdem olmağla külliyyetlü düşman zuhûrunda mukâvemet idemeyecekleri der-kâr olub İbrâ'îl Kal'ası'nın muhâfazası ise lâ-ekall[1] on beş bin piyâdeye muhtâc iken mevcûdı iki bin kişiden ibâret olarak hücûm-ı düşmanda tecrübesi sebkat[2] eyledigi minvâl üzre hemân kal'ayı tahliye ve teslîm itmeleri ağleb-i ihtimâl[3] ve bu günlerde oraya asker yetişdirilmek muhâll idi bundan başka Vidin cânibine dahi külliyyetlü asker irsâli lâzımeden olub Ordu-yı Hümâyûndan i'âne kâbil olmadığından Plevne ve Lofca ve Tırnovi ve Selvi kazâlarının erbâb-ı harb ve darbmı cebren ve kahren oraya sevk itmeden başka çâre olmadığından bu husûsa Nigbolı Muhâfızı Vezîr Arslan Paşa sürüci ta'yîn olunmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik[4] bu esnâda düşman hücûm eyledigi takdîrde mukâbeleye mecâl ve imrâr-ı vakte dahi murahhas ta'yîninden başka vesîle-i iğfâl olmayub vakitler ise tenk[5] olarak bu günlerde bir tarafa düşman hücûmunda Ordu-yı Hümâyûndan başka bir cem'iyyet olmamak hasebiyle bi'z-zât Ordu-yı Hümâyûnun ol-tarafa hareketi lâzım geldigi hâlde dîger tarafdan hücûm idecek düşmanın mukâbelesine gönderilecek başka asker bulunmadığından bu mülâhazalar bâ'is-i hayret olmakda ve egerçi zafer ve nusret yed-i kudret-i İlâhiyye'de olmağla ye's ve hırmân[6] iktizâ itmez lâkin esbâb-ı zâhriyyenin fıkdânı zihinlere halecân virmekde ve hâlâ askerin tevârüd itmemesi ve orduya vâsıl olan mühimmât üç bin arabaya muhtâc iken etrâftan tertîb olunan bin mikdârı arabalar za'f-ı hâl-i re'âyâ hasebiyle ihrâc olunamayub cebr ve tehdîd ile ihrâc (s.48) olunmak üzre müte'addid mübâşirler irsâl olunmakda ve bu hâlde bi-hasebi'z-zarûre[7] mühimmât ve edevâta bakılmayarak şöylece gidilivirecek olsa mahzûr der-kâr olmasıyla ancak verâ-yı ukûl-i beşerde[8] hâriku'l-âde eltâf-ı İlâhiyye'nin zuhûrına intizâr olunarak kemâl-i acz ve meskenet ile dergâh-ı çâre-sâzdan istid'â-yı avn ve inâyet kılınmakdadır deyü taraf-ı serdâr-ı ekremîden Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl olundukda takrîrin bâlâsına bu vechile hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuşdur ki: (Bu hayret niceye dek böyledir deyü her işi bıragub düşmanlar nasıl isterler ise yapsunlar mı biraz davranmalı degil mi sen orduya geldigin esnâda böyle degil idik orduda olanlar seni teşvîşe mi kodılar fe-lehü'l-hamd[9] asker yürimege başladı işte mevâcibi dahi kâmilen gönderdim Varna'ya mühimmât gitdi zahîre gitdi tertîb arabalarını beklemek ne dimek

1 Lâ-ekall: En azından, daha aşağı olmaz.
2 Sebkat: Geçme, ilerleme.
3 Ağleb-i ihtimâl: Kuvvetli ihtimal.
4 Binâ'en alâ-zâlik: Bunun üzerine, bundan dolayı.
5 Tenk: Dar, sıkıntılı, küçük.
6 Hırmân: Mahrumluk; ümitsizlik.
7 Bi-hasebi'z-zarûre: Zaruret sebebiyle.
8 Ukûl-i beşer: İnsan aklı.
9 Fe-lehü'l-hamd: Allah'a hamd olsun ki.

orduda hayvan yok mıdır bu dîn husûsıdır herkes kendü hayvanın virüb getürmek lâzım iken mühimmât Varna'da kaldı deyü bunı nice yazdığınız ben bundan hâsekî gönderdim kaldıracakdır bakasınız müttefik devletler berâber sulhda dahi olmayınca sulh yokdur kat'î cevâbdır ceng içün tedârük idüb bir sâ'at evvel ceng itmege sa'y ve gayret idesiniz ve min-Allâhi't-tevfîk) deyü buyurulmuşdur.

Bu esnâda ise Prens Koburg'dan Ordu-yı Hümâyûndaki Nemçe nâme-resine ta'lîmât gelüb mazmûnında bu kerre kendüsüne İmparator tarafından vârid olan ruhsatnâme mûcebince sulh ve harbe ruhsatım vardır akdenıce sadr-ı â'zam tarafından vârid olan mektûbun mazmûnını mülâhaza itdim bir iki güne dek cevâbnâmesini irsâl iderim deyü tahrîr itmekle siyâk-ı iş'âra ve muktezâ-yı hâle göre vikâye-i nâmus-ı saltanat-ı seniyye iltizâm olunarak silm[1] ve safvete izhâr-ı meyl birle mektûbun cevâbı vârid oldukda murahhas tesyîri[2] müzâkere olunur dinilmiş ve bir iki gün sonra mektûb-ı mezkûrun cevâbı dahi vârid olub hülâsa-i mü'eddâsı müsâleme ve müsâfâta Nemçelülerin kemâl-i meyl ve muvâfakatlarını beyândan ibâret bulunmuş ve nâme-reslerinin takrîrleri dahi safvet ve hulûslarını müş'ir olmakdan nâşî iktizâsına göre tercümâna hüsn-i mukâbele olunmuş ise de fî-mâ-ba'd[3] tevakkuf itmeyüb muhârebeye âmâde oldukları tahrîr ve takrîrlerinden müstebân[4] olmağla hemân murahhas ta'yîninden gayri imrâr-ı vakte vesîle kalmadığı ve bu sûretde kırk elli gün imrâr-ı vakt olunamaz ise çünkü Rûmili'den Anadolı'dan Ordu-yı Hümâyûna müretteb olan asâkir henüz vârid olmadığından ve İsmâ'îl'e lâ-ekall yirmi bin ve İbrâ'îl'e on beş bin asker lâzım gelüb hâlbuki etrâfdan ikisi içün tertîb olunan asâkirin mikdârı üç dört bin kadar olub anların dahi mahâllerinden hareketle savb-ı me'mûriyyetlerine muvâsalatları yirmi **(s.49)** güne muhtâc oldığından bu günlerde düşmanlar taraf taraf hücûm idecek olurlar ise hâl müşkil olacağı tekrâr Rikâb-ı Hümâyûna takrîr olunmağla buna cevâben keşîde buyurulan hatt-ı hümâyûnda (Nemçe Casarı ben Devlet-i Aliyye ile musâlaha olurum ve İngilterelüyi tevsît iderim deyü İngiltere Kralı'na nâme yazmış oldığı havâdis olarak İngiltere ilçisi bu tarafa haber virmiş idi. Orduda olan Nemçe nâme-resine siz İngilterelüyi tevsît itmişsiniz musâlahanız Âsitâne'de söyleşilecekdir dimek yâhûd murahhas Âsitâne'den gidecek imiş dimek veyâhûd bunun gibi iğfâlâtı mûcib bir sûret bulunmak ile biraz daha imhâle[5] bakasınız kaldı ki bu tarafda olan Prusya ilçisi Prusya Kralı evâhir-i Nisan'da veyâ Mayıs duhûlünde cenge mübâşeret idecegini bilirüm şimdiki hâlde muhârebe olacağında şübhe yokdur düşmanların Devlet-i Aliyye hudûdundaki askerlerini Prusya hudûdına çekdikleri dahi delildir siz ne duruyorsunuz dimekden hâlî degildir bu sûretde siz dahi taraf taraf davranmak lâzım degil midir yohsa ceng itmeyecek misiniz tahrîrâtınızdan bana hayret geliyor fırsat elde iken fevt itmenin ma'nâsı nedir göreyim sizi Allâhu Te'âlâ'dan nusret[6] isteyerek muhârebeye ikdâm idesiniz) deyü buyurulmuşdur.

Binâ'en alâ-zâlik Moskova ve Nemçe nâme-reslerine bir müddet dahi iğfâlî mûcib evzâ' ile mu'âmele olunarak nihâyet-kârda müttefiklerimiz berâber olmadıkca musâlaha

1 Silm: Barış, barışıklık.
2 Tesyîr: Gönderme, yollama.
3 Fî-mâ-ba'd: Bundan sonra.
4 Müstebân: Vâzıh, âşikâr, beyanı açık olarak anlaşılan, açıklanmış.
5 İmhâl: Mühlet verme.
6 Nusret: Yardım; Allah'ın yardımı, başarı, üstünlük.

mümkün olmaz dinilmek üzre karâr virildigi ve bu hilâlde ise ser-haddât-ı İslâmiyye askerden hâlî oldukdan başka Tuna sevâhilinin kilidi mesâbesinde olan İsmâ'îl Ser'askeri Cura-zâde Ahmed Paşa Türkmân makûlesinden olarak açık yerlerde oturmağa alışmış olmasıyla kendüsünde ser-hadd-nişîn olmak ve umûr-ı askeriyyeyi idâre itmek hâl ve sıfatı olmadığından mukaddemâ muhâfazasına me'mûr oldığı Hotin'in istîlâsına dahi sebebiyyeti mervî[1] olub bu rehâveti sebebiyle dahi Devlet-i Aliyye'nin kendüsünden dil-gîr[2] oldığını derk ve ihsâs ile meslûbü'ş-şu'ûr[3] oldığı hâlde üç günde bir askerinin ta'yîn mutâlebesiyle vukû' bulan muhâcemelerinden[4] ögrenmiş olmasıyla sarâyından çıkamayub askeri mu'âyene idemez oldığından azli lâzım gelmiş ise de ol-havâlîde Sünne Muhâfızı Aydoslı Mehmed Paşa'dan başka vüzerâdan İsmâ'îl ser'askerligine bir münâsibi olmayub hâlbuki Mehmed Paşa ser'asker nasb olundığı sûretde hiç olmaz ise kendüsine yirmi bin ve İsakcı'ya ve Sünne'ye ve sâ'ir muhâfazası lâzım gelen mîr-i mîrânlara beşer onar bin guruş i'tâsı lâzımeden bulundığı hâlde Ordu-yı Hümâyûnda kudret-i mâliyye olmadığından bu makûle maslahatlar zarûrî girü kaldığı ve kâffe-i ser-haddâtın muhâfazası akçeye mevkûf oldığı hâlde **(s.50)** muzâyaka-i mâliyye ber-kemâl oldığından hezâr-hûn-ciger ile cem' ve tedârük olunabilan tavâ'if-i askeriyye dahi zahîresizlikden teferruk[5] itmekde olub hattâ bu günlerde Rahova'ya Lofca'dan bir bayrak asker vârid olarak bir gice beytûtet ve yiyecek bulamadıklarından ferdâsı yine bayraklarını küşâd ile avdet eyledikleri ve sâ'ir tarafların ahvâli dahi buna mikyâs olub ammâ akçe olsa kurâ ahâlisinin me'kûlâtlarından itmâ' ile oldukca mevâdd-ı ta'ayyüş bulunabilecegi taraf-ı sadr-ı â'zamîden pey-der-pey Rikâb-ı Hümâyûna arz olunarak serî'an Ordu-yı Hümâyûna akçe irsâl buyurulması niyâz olunur idi.

Ol asırda vüzerâ ve mîr-i mîrânlar a'sâr-ı sâlifede oldığı gibi ashâb-ı servet ve kudret olmayub husûsıyla sefer esnâsında vüzerânın teksîri hasebiyle ekser muhâfazada bulunanlar bî-mansıb ve mansûb olanların dahi mansıbları mütesellim ile zabt itdirildiginden ellerine cüz'î şey girüb ekseri bî-vâye ve muztarib olmakdan nâşî vüzerâ ve mîr-i mîrânların yalnız birer nâm ve şânlarından başka medâr-ı nüfûzları olacak hâletleri kalmamak hasebiyle enzâr-ı askeriyyede dahi âciz ve bî-nüfûz göründüklerinden iş görmek müşkil olmuş idi.

Sadr-ı cedîd Hasan Paşa dahi müddet-i medîde bî-mansıb kalmağla vâkıf-ı hâl olub husûsıyla Rahova'dan Şumnı'ya gelür iken reh-i râstında vâki' Nigbolı muhafazasında bulunan Vezîr Arslan Paşa'nın akvât-ı yevmiyyesini tedârükden âciz oldığını görmekle ve sâ'irinin hâli dahi buna mikyâs olmağla vukû'-ı hâli bast ve beyân ile bu makûle muztarib olanlara Hazîne-i Hümâyûndan i'âne lâzım oldığını müstakillen bir kıt'a takrîr ile Rikâb-ı Hümâyûna arz itmiş idi. Dersa'âdet'de ise muzâyaka-i mâliyye pek ziyâde olub hattâ ber-minvâl-i sâbık Donanma-yı Hümâyûn askerinin ikmâl-i noksânı içün ba'zı ricâl ve me'mûrînin i'ânelerine ihtiyâc mess[6] itmiş idi.

El-hâsıl esbâb-ı muhârebe ve mukâbele her cihetle nâkıs oldığı hâlde Prusya ile

1 Mervî: Rivayet olunan, birinden işiterek söylenen, sağlam olarak bilinmeyen.
2 Dil-gîr: Kalbe sıkıntı veren gönül tutan, Gücenmiş olan, kırgın.
3 Meslûbü'ş-şu'ûr: Şuursuz, anlayışsız.
4 Muhâceme: Hücum etme, saldırma, her taraftan birden saldırma.
5 Teferruk: Ayrılma, dağılına.
6 Mess: Yapışma, değme, dokunma. Meydana gelme.

olunan mu'âhede mûcebince münferiden musâlaha dahi kâbil olmayub Pâdişâh-ı nev-câh Hazretleri ise hemân ceng deyü kat'iyyen emr ü fermân idegelmekle nâ-çâr Ordu-yı Hümâyûnun bir tarafa hareketi lâzım gelerek sahrâya ba'de'l-hurûc[1] Ramazân-ı şerîfin üçünci ve beşinci günleri hayme-i serdâr-ı ekremîde meclis-i meşveret akd olunub çünki bu esnâda Ordu-yı Hümâyûna müretteb olan askerin ucu zuhûr ile zahîre dahi tevârüd itmege başladığından Ruscuk ve Vidin taraflarına takviyyet virildikden sonra Ordu-yı Hümâyûn ile İsakcı tarafına azîmet olunmak üzre karâr virilmiş ve müretteb[2] olan asâkir dahi pey-der-pey Şumnı sahrâsına akub gelmege başlamış idi. (**s.51**) Bu hâlde Sultân Selîm Han tarafından serdâr-ı ekreme tehdîd yolunda gâyet ekîd[3] ve şedîd bir kıt'a hatt-ı hümâyûn dahi gelmiş idi. Şöyle ki: (Benim vekîl-i mutlakım ve serdâr-ı ekremim pâdişâha lâzım olan vekîl-i mutlak olanlara ruhsat-ı kâmile ve istiklâl virüb yazdıklarını icrâ itmekdir vekîl-i mutlak olanlara dahi lâzım olan ricâl-i devlet ve ocaklu ve sâ'ir hidmet erbâbını uydurub her işi ehline ısmârlayub tavr ve hareketlerine dikkat idüb sadâkat idenleri yerinde ibkâ ve hidmetlerinde tekasül[4] ve hıyânet idenleri azl ve icrâ-yı mâ-melîkleriyle sâ'ire ibret idüb yerlerine erbâbını nasb ve böyle sefer vaktinde herkese vazîfesi olan hidemâtı gördirüb kendüsi dahi gice ve gündüz vaktini umûr-ı sefere sarf idüb düşmandan havf itmeyüb lâzım olan tedâbîrde kusûr eylemeyüb ahz ve intikâma ne lâzım ise görüb Allahu Te'âlâ'ya tevekkül ile harben ve tedbîren düşmana galebe ve avn-i Hakk'la ahz ve intikâm ve şân-ı devleti tekmîl ile Hakk ni'meti icrâya muktezâ-yı diyânet ve vekâleti îfâya bezl ve makdûr itmekdir sevk-i ilâhî ile seni vekîl-i mutlak idüb mühr-i hümâyûnum i'tâsıyla serdâr-ı ekrem itdim ve istiklâl-i tâm virdim me'mûlüm bu idi ki sen sâ'ir vüzerâ gibi olmayub kundağın ser-hadde çözülmekle her bir umûr-ı seferi düşmanların hâllerini ve askerin ahvâlini bilür makûleden olmanla şimdiye dek her tarafın tedbîrini ihâta idüb şöyle tedbîr olundı ve falân iş görüldi hemân mukâbele-i â'dâdan gayri iş kalmadı anı dahi filân gün şöyle idecegim fazl-ı Hakk ile bir şey yokdur düşmandan ahz ve intikâm Allâhu Te'âlâ'dan me'mûldür[5] diyesin ve şimdiye dek taraf taraf düşmanları şaşıracak ve kahr ve tedmîr[6] idecek harekete şurû' idesin sen ise şimdiye dek bir iş görmeyüb gönderdigin tahrîrâtlar acz ve ye'sden ibâretdir hâl böyledir deyü her işini bırağub düşmanlar ne iderler ise itsünler biz durub bakalım mı bu nasıl şeydir yaz ortası oldı hâlâ ne idecegimizi bilmiyorsunuz bu hayret bu tekâsül sende midir yoksa ordu ricâlinde midir bana bildiresin askere bahâne bulunur ise gelmeyenleri niçün te'dîb itmiyorsın zahîreye bahâne bulunur ise akçesini gönderdim herkes yerlerinde zahîre bulub geçiniyorlar ol zahîreleri asker ile niçün celb itmiyorsın maâzallâh bu betâ'et[7] hasebiyle yarın düşmanlar taraf taraf yüridikleri zamân sen ve ricâlinden kim benim elimden kurtulur bunı mülâhaza itmiyor mısın fermân yazmakdan gayrı bir tedbîr yok anın dahi kesreti adem-i nüfûzını mûcib oldı itâ'at itmeyenlerin hakkından gelinmedikde fermânın ne fâ'idesi var fermân irsâl olundukda ardı aranub icrâ olmamanın sebebi kimdir tashîh ve siyâset itmek

1 Ba'de'l-hurûc: Ayaklanmadan sonra.
2 Müretteb: Tertîb olunmuş, dizilmiş, yerli yerine konulmuş. Tâyin edilmiş, bir şey, bir yer için.
3 Ekîd: Tekidli, kuvvetli, sarih, katî, sağlam, muhakkak.
4 Tekâsül: Üşenme, tenbellik; ilgisizlik.
5 Me'mûl: Umulan. Ümid edilen. Beklenilen.
6 Tedmîr: Yoketme, mahvetme, tepeleme.
7 Betâ'et: Oturma.

iktizâ itmez mi. (**s.52**) Âlemde fesâdın izâlesi esbâbının kavîsi siyâset degil midir elbet mü'essir olur Allahu Te'âlâ göstermesün bu sene dahi bir iş görülmedigi hâlde sonra hâl nasıl olur bir kerre mülâhaza itmez misin alimallahu Te'âlâ sizin bu misillü hareketinizden bana hayret ve ızdırâb geldi orduyı bu hâlde görenler sefer yok zann iderler ser'askerlerin ne hâlde olduklarını Allah bilür anlara hiç bakıldığı yok Rûmili vâlîsi Niş'e gelmiş tevcîhât sadr-ı sâbık vaktinde elinden alınmış kat'â nüfûzı kalmamış Niş muhâfızı sözini dinlemeyüb başlu başına idügüni tashîh itdim bunları niçün bilüb nizâm virmiyorsın Sadâret ve ricâllik hemân etrâfdan gelan kâğıdları göndermek ve fermân yazmak mıdır senden me'mûl olan bu mıdır nâm ve şân ve tahsîl-i rızâ-yı Rahman istemez misin hasbünallâhu ve ni'me'l-vekîl ben anı bunı bilmem billâhi'l-kerîm bu haltlara sebeb olanlar ve umûr-ı dînde tekâsül idenler kimler ise evlâdım dahi olsa elimden yakasını kurtaramaz düşmanlar bir tarafdan işlerin görmekde ve siz ise hâlâ hayrettesiniz işte Prusyalu İsvec ceng idiyor düşmanların o tarafda olan askerlerinin çoğı Prusya üzerine gitdigi ve sizi korkudan cüz'î asker idügi indimde muhakkak olmuşdur ednâ himmet olunsa Eflâk ve Boğdan'dan düşmanlar tard olunur ve Lehlü ile arada hâ'il kalmayub zahîre ve levâzımât-ı sâ'irenin suhûletle Leh'den tedârükü mümkün olur bu gayretsizlik niceye dek akçe dirseniz mevâcibden sonra bin kîse akçe gönderdim işte bin kîse dahi gidiyor bundan başka yine irsâl iderim sizin bir iş gördiginiz yok henüz bir menzile nizâm virmiyorsunuz tatarlar sekiz günde geliyor Şumnı etrâfında deli hey'etinde eşkıyâ zuhûr itmiş anı bile def' itmiyorsunuz işte bu tenbîhden sonra kendünüz bilürsünüz) deyü buyurulmuşdur.

El-hâsıl Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlıgı efzûn ve tevârüd iden hutût-ı hümâyûn ise zehr-itâb[1] ve tehdîd ile meşhûn oldığından serdâr-ı ekrem ne yapacagını şaşırub müddet-i medîdeyi munsab-ı muztarib kalarak telh-kâmî-i edbâr ile geçürdigi günleri temennî ider oldığı hâlde Yergögi muzafferiyyeti zuhûr ile ba'zı mertebe yüzini ağartmışdır. Şöyle ki: Ber-minvâl-i sâbık İmparator Jozef'in fevt olması ve akdemce memâlik-i Nemçe muzâfâtından olan Payzibasi ahâlîsinin isyânları ve vukû'ât-ı sâ'ire hasebiyle Nemçe Devleti'nin ba'zı mertebe dûçâr-ı za'f ve fütûr bulunması ve Fransa vak'a-i gâribesi Nemçe Devleti'min politikasını tagyîr iderek İmparator-ı cedîd (Leyopoldo) bi't-tabh sulha hâheşker olub Devlet-i Aliyye'ce dahi sulha mecbûriyyet der-kâr[2] ise de Prusya (**s.53**) ittifâkı muktezâsınca Devlet-i Aliyye münferiden musâlaha idemeyüb ber-vech-i mu'âhede Prusyalu ile berâber harekete mecbûr oldığından Devlet-i Aliyye'yi sulha icbâr içün Prens Koburg Ruscuk tarafına mürûr ile Şumnı'da Ordu-yı Hümâyûn'ı tazyîk itmek ve çünkü bir devletin menâfi'ine mevâdd-ı musâlahanın derece-i muvâfakat ve müsâ'adesi netîce-i kâr ve encâm-ı kâr-zâr olan zamân-ı mükâlemede mâlik oldığı kuvvet ve iktidârına göre ola geldiginden akd olunacak musâlahanın mümkün mertebe Nemçe Devleti'ne müsâ'id olmasıçün hiç olmaz ise Eflâk eyâletini kâmilen kabza-i tasarrufa[3] almak üzre Yergögi Kal'ası'nı zabt ve teshîr sevdâsma düşüb Nemçelü tarafına mâ'il olan Eflâklulardan ba'zıları dahi Yergögi Kal'ası'nda bin beş yüz kadar asâkir-i İslâmiyye var anlar dahi Nemçe asâkiri göründigi gibi kal'ayı terk ve

1 Zehr-itâb: Zehir gibi azarlama, tersleme, paylama.
2 Der-kâr: Mâlum, âşikâre olan. İçinde olan. İçte bulunan.
3 Kabza-i tasarruf: Tasarrufu altında bulundurma.

Tuna'yı ubûr ile Ruscuk tarafına güzâr idecekleri bî-iştibâhdır[1] deyü teşvîk itmeleriyle Prens Koburg Bükreş'den hareketle Ramazân-ı şerîfin on altıncı güni Yergögi'ye karîb mahâlle geldikde kal'anın tahliyye ve teslim olunmasıçün emr-i muhâfazada bulunan Mîr-i Mîrân Çavuş-zâde Abdullâh Paşa ile Cengiz Mehmed Giray Sultân'a mütehakkimâne[2] haber gönderüb anlar dahi irâ'e-i safâyih-i suyûf ile redd-i cevâb idicek Prens Koburg hemân ayağı tozıyla kal'aya girmek üzre varoşına yürüyüş itdikde Abdullâh Paşa ile Cengiz Giray Sultân â'dâ tesettür itmemek içün ibtidâ kal'anın etrâfında olan ebniyeyi ihrâk itdikden sonra tertîb-i usûl-i cenge ibtidâr itmişlerdir.

Bu kerre Koburg'un mevcûd-ı ma'iyyeti olan asâkir kırk bin kadar olub altmışdan ziyâde top ve humharaları mevcûd oldığı ba'zı tevârîhde mastûr ise de Rikâb-ı Hümâyûna taraf-ı sadr-ı â'zamîden takdîm ve irsâl olunan ba'zı telhîsâtda Yergögi üzerine gelan Nemçe asâkiri yirmi bin kadar olub ancak mu'ahharen altı bin kadar imdâdları dahi geldi deyü muharrerdir.

Bu vechile Yergögi'de cenge mübâşeret olundığı Ruscuk tarafından müşâhede olundukda hemân Ruscuk'da bulunan sadr-ı â'zam birâderi Seyyid Mehmed Efendi pey-der-pey Yergögi tarafına asker imrârıyla i'âneye bezl[3] ve mesâ'î idüb bu sûretde kal'anın teshîrine kolaylıkla zafer bulunamayacağını Koburg cezm itmekle hemân etrâfında tabya ve metrisler[4] hafr iderek top ve humbara ile tazyîka karâr virüb işte bu def'a Nemçelüler seksan kıyyelik[5] humbara atdıkları mervîdir. Fakat Ruscuk cânibindeki adadan dahi Nemçelüler üzerine gülle ve humbara yağdırılmakda kusûr olunmayub bu sûretle yedi gün kadar top ve humbara cengi olundukdan sonra Nemçelüler var kuvvetlerin pâzûya götürerek (s.54) ve muhterik olan ebniye divarlarını siper iderek kal'aya takarrüb ile yürüyüş efkârını tertîb ittikleri vakit ki Ramazân-ı şerîfin yirmi beşinci güni idi vakt-i asrdan mukaddemce asâkir-i İslâmiyye'den biri ki mebde-i zuhûr-ı nusret ve nüvîd-i feth-i ganîmet imiş hayvânına alef tedârükiçün kal'a hendekinden taşra çıkdıkda üzerine gelan birkaç düşmana mukâbele itdigini kal'adan gören asâkir-i İslâmiyye'den birkaç kişi imdâdına gitmeleriyle Nemçelülerden bi'l-mukâbele ba'zı neferât geldigine berü tarafdan yine mukâbele olunub ve bu sûretle tarafeyuden hücûm ve izdihâm çoğalub vararak gavga büyümekle derûn-ı kal'ada bulunan asâkir-i İslâmiyye'nin urûk-ı hamiyyet ve gayretleri hareket iderek hemân dış kal'a kapularını küşâd ile bir uğurdan düşman üzerine hücûm ve bir hamlede bir iki bin kadar â'dâyı kılıcdan imrâr idüb bu hâl üzre dört beş sâ'at kadar yaka yakaya ceng ü cidâl olunarak beş altı yüz kadar asâkir-i İslâmiyye bir takrîb ile Nemçelülerin Tuna tarafındaki metrislerinin arkasına geçüb metrisi zabt idicek dâ'iren mâ-dâr Yergögi'yi ihâta itmiş olan metrislerindeki askerlerine havf ve haşyet târî olub Yergögi varoşunda zevk ü safâya dalmış olan Nemçe asâkiri dahi bir uğurdan firâra şitâbân olmalarıyla Nemçelüler bütün bütün münhezim olarak hayme ve hargâhların ve ekser mühimmât ve top ve humbaralarıyla yürüyüş için tedârük eylemiş oldukları levâzımât-ı sâ'irelerin terk ile firâr ve düşe kalka ve kırıla döküle üç dört sâ'at

1 Bî-iştibâh: Şüphesiz.
2 Mütehakkimâne: Tahakkümle; zorbalıkla.
3 Bezl: Bol bol verme, saçma.
4 Metris: Askerin çarpışma sırasında korunması için yapılan toprak siper.
5 Kıyye: Okka. 1283 gram ve 400 dirheme eşit, eski bir ağırlık ölçü birimi.

ilerüde kâ'in Tabe bağlarında istikrâr ve tahaffuz[1] kasdıyla kendülerin toplayub istihkâmâta ibtidâr itdiklerinde asâkir-i İslâmiyye dahi birkaç sâ'atden berü i'mâl-i seyf ü sinân ile bî-tâb ü tüvân[2] olduklarından bu fevz ve nusrete kanâ'at birle defn-i şühedâya müsâra'at zımnında avdet eylemişdir.

Bu kerre Nemçelülerin beş bin kadar telefâtı oldukdan başka kırk kadar top ve on kadar havan ve külliyetlü mühimmât ve cebehâneleri asâkir-i İslâmiyye eline geçmiş ve bin kadar askerleri esir edilmiş olmağla anların telefâtına nazaran şühedâ-yı ehl-i İslâm ekall-i kalîl oldığı ba'zı tevârihde musarrahdır.

Serdâr-ı ekrem ise Nemçelülerin Yergögi'yi muhâsara itdiklerini istimâ' itdikde çünkü Ordu-yı Hümâyûnun asâkir-i mürettebesi henüz tecemmu' itmediginden yeniçeri ocağında piyâde askerin mecmû'ı iki bine bâliğ olmayub anlar dahi ekserî kesb ü kâr ile meşgûl bulunduklarından ziyâdesiyle telâşa düşerek hemân etrâfdan tevârüd itmekde olan asâkirden tedârük idebildigi dört bin kadar piyâde ile bin kadar süvâriyi Ruscuk cânibine sevk eylemiş ise de düşman külliyetlü oldığından Ordu-yı Hümâyûn halkının ezhânı dûçâr-ı (s.55) halecân ve perîşânî iken muzafferiyyet-i sâbıkanın haber-i meserret-eseri[3] Ordu-yı Hümâyûna vâsıl olıcak top şenlikleriyle i'lân-ı meserret olundığı akîbinde ma'reke-i merkûmede bulunan asâkir-i İslâmiyye'nin gayretlerine göre mükâfât ve mecrûhlarına müdâvât içün serdâr-ı ekrem bi'n-nefs tebdîlen Ruscuk'a vardıkda akdemce Yergögi tarafından imrâr olunmuş olan üç yüz kadar mecrûhları bizzat görerek yaralarını sardırmak ve münâsib et'ime ve eşribe[4] tedârük itdirmek ve her birine bahşişler ve atiyyeler virmek misillü esbâb-ı istirâhat ve mesrûriyyetlerin istihsâl itdikden sonra bayram güni Yergögi tarafına mürûr ile Abdullâh Paşa'ya vezâret ve kendi birâderi Mehmed Efendi'ye büyük emîr-i ahûrlık pâyesi i'tâ ve Cengiz Giray Sultân ile ma'iyyetinde bulunan sultân ve mîrzâlara ve sâ'ir rü'esâ ve zâbitân ve neferât-ı askeriyeye çelenkler ve atiyyeler ve hil'atler ihsân ve iksâ idüb kal'anın dahi lâzım gelan mahâllerinin ta'mîr ve termîmini[5] emr ve irâde itdikden sonra Ruscuk tarafına ubûr ve avdet ve Şevval'in beşinci güni Ordugâh-ı Hümâyûn olan Şumnı sahrâsına muvâsalet itdikde Yergögi'de alınan top ve havanların bir mikdârıyla gerek ma'reke-i merkûmeden ve gerek bu esnâda Kule ve Tutrakan ve Silistre taraflarında vâki' karagol muhârebelerinde alınan üserâyı[6] Cezzâr Paşa kapu kethüdâsı olan karakulak-ı sadr-ı âlî ile Dersa'âdet'e irsâl eylemişdir. Vâsıf Târîhi'nde bu vak'adan sonra ârıza-i neng ve âr ile Nemçe İmparatoru dahi vefât itdi deyü muharrer ise de İmparator'un vefâtı bu vak'adan çend mâh mukaddem vâki' oldığı bâlâda beyân olunmağla Vâsıf Efendi İmparator'un vefâtını geç haber almış ve bu bahsi geç anlamış dimek olur.

Bu vak'a-i cemîle îd-i fıtr güni îd-i ber-bâlâ-yı îd olmak üzre resîde-i sem'-i hümâyûn oldukda Abdullâh Paşa ile Cengiz Giray Sultânı atiyye-i mahsûsa-i şâhâne olmak üzre üçer bin guruşluk altun ile birer kıt'a çelenk ihsân ve irsâl buyurulmuşdur.

1 Tahaffuz: Korumak, sakınmak. Kendini muhafaza etmek. Barınmak.
2 Bî-tâb ü tüvân: Güçsüz, Kuvvetsiz.
3 Meserret-eser: Mutluluk veren.
4 Et'ime ve Eşribe: Yiyecek ve içecekler.
5 Termîm: Tamir etme, onarma.
6 Üserâ: Esirler, tutsaklar; kullar, köleler.

Serdâr-ı ekreme dahi Silahdâr-ı Şehr-i yârî Abdullâh Ağa [ile] semmûr kürk ve murassa' seyf ve istiklâli hâvî hatt-ı hümâyûn irsâl buyurulmuş olmağın Başçukadâr Hüseyin Ağa merhûm Gâzî Hasan Paşa'ya hatt-ı hümâyûn götürüb nakd ve mâlikâne ile müreffehü'l-hâl oldığı gibi Abdullâh Ağa dahi bu kerre kayırılmış oldı hatt-ı hümâyûn-ı mezkûrun bir sûreti zîrde (2) rakamıyla kayd olunur.

Nemçelü ile Mütâreke Olundığı

Ordu-yı Hümâyûn altmış dokuz gün kadar Şumnı sahrâsında ikâmet eylediği esnâda Rusya ve Nemçe'den kangısının üzerine hareket münâsib olacağına dâ'ir bi'd-defâ'at meclis-i meşveret **(s.56)** akd ile Rusya tarafı ehemmiyyetine mebnî tercîh olunmak lâzım gelerek İsakcı cânibine gidilmek karâr-gîr olub hattâ İsakcı'ya dek merâhil ve menâzilde iktizâ iden zahâ'ir dahi tertîb olunmuş ise de Yergögi vak'asında asâkir-i İslâmiyye'nin muzaffer ve ganâ'ime mazhar olmaları herkesin inân-ı şevk ve hâhişini Nemçe seferine imâle ve serdâr-ı ekrem dahi ma'mûriyyet-i turuk ve mesâfât ve kurbiyyet-i sümût ve cihât hasebiyle etrâfı tercîh iderek konakçıları Ruscuk cânibine i'âde eylemişdir.

Hâlbuki böyle azîm umûrda (fe-izâ azemte fe-tevekkel alallâh)[1] medlûlü üzre azim ve niyette sebât lâzım gelüb husûsıyla harekât-ı harbiyyede televvün ve tereddüd gâyet muzır[2] olarak zarûret mess itmedikçe tebdîl-i niyyet mûcib-i hatr ve mazarrat oldığı zâhir oldukdan başka Nemçelülerin Yergögi'de vâki' olan inhizâmları degme hâl ile iltiyâm[3] kabûl itmeyerek ser'asker nasbıyla dahi bu senelik o tarafın gâ'ilesi ber-taraf olabilür iken serdâr-ı ekremin gafleti kendüsinin perde-i çeşm-i basîreti[4] olarak tavâ'if-i askeriyyenin hevâlarına teba'iyyetle re'y-i evveli fesh itdigi içün sonradan nedâmetini çekmişdir deyü ba'zı müverrihîn beyân itmişlerdir hele Rusya zâbitlerinin daha mahâretli ve ordusunun daha muntazam ve kuvvetlü olmasına nazaran Nemçe tarafı bir ser'asker ile muhâfaza olunub da serdâr-ı ekrem ordusunun Rusya üzerine hareketi lâzıme-i hâl ve maslahatdan idi ancak serdâr-ı ekrem Nemçe tarafında Koca Yûsuf Paşa gibi kesb-i sît[5] itmek sevdâsıyla tavâ'if-i askeriyyenin hâhişlerine teba'iyyetle hareket eylemiş olmak gerekdir.

Her ne hâl ise işbu ([1]204) senesi Zi'l-kâ'desi'nin dördüncü ve Temmuz'un altıncı Cum'airtesi güni Şumnı sahrâsından hareket birle Ruscuk'a muvâsalet olundukda Doğramacı-zâde Abdullâh Efendi nâzır nasb olunarak sipâh ve silâhdâr ocakları Livâ-yı Şerîf ile Ruscuk'da bırağılub ve Kürd Osmân Paşa İsakcı muhâfazasından celb ile Ordu-yı Hümâyûn çarhacısı nasb olunub kayıklar ile asâkir-i mansûre karşu tarafa imrâr ve sefer-i sâbıkda Yergögi hâricinde hafr olunmuş olan metris handeklerinin tathîrine ibtidâr olunarak derûnunda piyâde ve hâricinde süvârî asâkiri yerleşdirilüb Zi'l-hicce'nin ve Ağustos'un ikinci Cum'a güni umûmen ihmâl ve iskâl Ruscuk'da terk ile serdâr-ı ekrem dahi Ordu-

1 "Azmettikten sonra Allah'a tevekkül et." Âl-i İmrân sûresi 159. âyetten bir kısım.
2 Muzır: Ziyan veren, zararlı, zarara sokan.
3 İltiyâm: Yara kapanma, onulma.
4 Perde-i çeşm-i basîret: Basîreti bağlanmış, basîretine perde inmiş.
5 Kesb-i sît: İyi şöhret kazanma.

yı Hümâyûn ricâlini bi'l-istishâb karşu tarafa ubûr ve haymesine nüzûl eyledikden sonra harekât-ı harbiyyeye dâ'ir meşveretlere mübâşeret olunmuş ve Nemçe'nin büyük ordusı Bükreş tarafında olub Ziştovi ve Tutrakan karşularında dahi birer fırka-i askeriyyeleri mevcûd oldığından serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûn **(s.57)** ilerüye hareket idüb de maâzallâh ric'at lâzım geldigi takdîrce bu iki fırka-i askeriyye dahi Yergögi'ye doğrı hareket ve hücûm ile Ordu-yı Hümâyûnun arkasını alacak olurlar ise hâl müşkil olur deyü serdâr-ı ekrem bir mikdâr askerle Yergögi metrislerinde ikâmet ve bir ser'asker nasb olunarak sâ'ir süvârî ve piyâde ile Nemçe üzerine hareket itmek üzre tedârükâta mübâşeret kılınmışdır.

Ancak yeniçeriler ile Arnavud sekbânlarının ekseri birer hayvan tedârük idüb süvâr olmalarıyla ordunun piyâdesine za'f gelmegin yeniçerinin nizâm-ı kadîmleri üzre piyâde olmaları husûsuna teşebbüs olunmuşdur. Hâlbuki gerek nizâmât-ı askeriyyenin istikrârı ve gerek esbâb ve levâzımât-ı seferiyyenin tedârük ve iddihârı[1] eyyâm-ı huzur ve âsâyîş kârıdır. Binâ'en-aleyh eyyâm-ı huzurun her dakîkasını girân-kadr bilerek hengâm-ı seferin tedârükâtını[2] görmek mülûk-ı sütûde-sülûkün şi'âr-ı memdûhü'l-âsârıdır. Ammâ bunca senelerden berü muhtell[3] olan nizâm-ı askerînin Yergögi sahrâsında hemân ihyâsı kâbil olamadığından Ordu-yı Hümâyûn bir hüsn-i sûrete konılamayub mukâbele-i düşmanda ma'azallâhu Te'âlâ yine Boze bozgunı gibi bir bâdire-i bâride[4] vukû'ından havf olunurdı.

Câvîd Ahmed Beg dir ki iki yüz dört senesi Şevval'inin evâsıtında ocakların ıslâh-ı nizamâtına irâde-i seniyye ta'alluk idüb buna dâ'ir serdâr-ı ekrem Şerîf Hasan Paşa'ya bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl buyurılub mazmûnında yeniçeri ocağının eski kânûnları ihyâ olunmak husûsu cülûs-ı hümâyûndan berü emelimdir bunların ekser nizâmâtı bozulmuş ez-cümle yevmiyyeleri gün-be-gün tezâyüd bulub mevâciblerine emvâl-i mîriyye kifâyet itmeyecek dereceye vardı. Ma'a-hazâ ekser neferâtın ellerine bir şey girmiyor deyü fî-mâ-ba'd ocakların eski kânûnlarına ri'âyet olunmak ve yevmiyye alınub satılmamak gibi ba'zı tenbîhât ve vesâyâ derc olunmuşdur ve ez-kadîm yeniçerilerin metrislerde iken kazanları kaynayub çorbaları ayaklarına varır iken el-yevm şîrâze-i nizâmları halel-pezîr[5] olmağla anlara hiç bakılmaz olub aç ve muhtâc kaldıkları cihetle pey-der-pey ordudan firâr itmekde oldükları istimâ' olunmağla serî'an bir çâre bulunmak içün Zi'l-kâ'de evâhirinde serdâr-ı ekreme hatt-ı hümâyûn irsâl buyurulmuşdur. Ba'dehu Ordu-yı Hümâyûnun Yergögi sahrâsına mürûrunda yeniçeri askeriyle Arnavud sekbânlarının süvârî oldukları mesmû'-ı hümâyûn olub hâlbuki yeniçeri piyâde askeri dimek olub ata süvâr olmaları kânûn-ı kadîmin hilâfı oldığından ve sekbân askeri dahi piyâde asker dimek olarak süvârî olmaları hilâf-ı mu'tâd[6] idüginden cümlesinin atları berü tarafa geçürilerek piyâde olmaları içün hilâl-i Zi'l-hicce'de serdâr-ı ekreme hitâben hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl buyurulmuş ise de hengâm-ı harbde[7] **(s.58)** askerî tâ'ifesini göstermek dahi ca'iz olmadığından hakîmâne sûretle ıslâh-ı nizâmlarına bakılmak üzre keyfiyyet serdâr-ı ekremin re'yine tefvîz kılınmışdır.

1 İddihâr: Biriktirme, biriktirilme, toplayıp saklama.
2 Tedârük: Tedârik, hazırlama; araştırıp bulma, ele geçirme, edinme.
3 Muhtell: Bozuk. Berbâd. Karışmış. İşgal ve ihlâl edilmiş. İntizamsız. Nizamsız olmuş.
4 Bâdire-i bâride: Soğuk; kötü musîbet, felâket.
5 Halel-pezîr: Halel bulucu, bozulucu.
6 Mu'tâd: Âdet. Âdet edilen iş. İtiyad edilen. Alışılmış olan.
7 Hengâm-ı harb: Savaş zamanı.

El-hâsıl yeniçerinin ve sâ'ir tavâ'if-i askeriyyenin nizâmât-ı kadîmesimi derhâl tamâmıyla icrâya vakt ve hâl müsa'id degil ise de bütün bütün böyle bir hâl-i ihtilâl üzre bırağılmaları dahi bir vechile câ'iz olamayacağından mümkün mertebe ıslâh-ı hâlleriyle tedârükât-ı harbiyyeye mübâşeret olunmuş idi.

Prusya Kralı ise bâlâda tafsîl olundığı üzre hudûdlara külliyetlü asker sevkiyle Nemçe ve Rusya tarafını tahdîd itmekde oldığı hâlde İmparator-ı cedîd (Leyopoldo) dahi îcâb-ı vakt ve hâle nazaran musâlahayı lâzımeden görmesiyle Nemçe hudûdına karîb Prusya memaliki muzâfatından (Rişenbaş)[1] ya'nî Rayhenbah nâm şehre tarafeynden murahhaslar irsâl olunarak Felemenk ve İngiltere murahhasları dahi hâzır-ı bi'l-meclis oldukları hâlde Nemçe ve Prusya devletleri beyninde işbu ([1]204) sene-i hicriyyesi evâhirinde ya'nî (1790) sene-i İseviyyesi Temmuzu'nun yirmi yedisinde şurût-ı adîdeyi muhtevî bir kıt'a ahidnâme tanzîm olunub derûnunda Devlet-i Aliyye ile Nemçe Devleti beyninde mütâreke akd olunarak akîbinde musâlaha husûsu dahi kable's-sefer[2] oldığı minvâl üzre rabt olunmak şartı esâs olmak üzre idhâl olunmuş olmağla ber-minvâl-i sâbık Ordu-yı Hümâyûnda tedârükât-ı harbiyyeye iştigâl olunmakda iken

Beyt

Kâsıd-ı nâgâh derîn kohne-deyr * Gulgule endâht ki es-sulhu hayr[3]

mefhûmı üzre işbu ([1]204) senesi Zi'l-hiccesi'nin altıncı güni Prusya ilçisi Luzi Vidin tarafından zuhûr ile Ordu-yı Hümâyûna bi'l-vürûd akdemce Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti beyninde mün'akid[4] olan ittifâkın muntazır olan tasdiknâmesiyle berâber Prusya Kralı ve Nemçe imparatoru beynlerinde akd olunan sâlifü'z-zikr Rişenbaş Mu'âhedesi mûcebince Devlet-i Aliyye ile Nemçelünün musâlahası mükâlemesine sefîr-i merkûmun murahhas oldığına dâ'ir itimâdnâme getürüb Nemçe Devleti bu harb esnâsında istilâ eyledigi memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi redd ve bu muhârebede kâmilen bî-taraf olarak Rusya'ya mu'âvenetden keff-i yed[5] itmek ve fakat Devlet-i Aliyye ile Rusyalunun musâlahasına dek Hotin Kal'ası Nemçelü yedinde emâneten kalmak şartıyla Prusya Kralı kuvve-i cebriyye irâ'esiyle imparatoru kabûl-i sulha mecbûr itmekle Rişenhaş nâm mahâlde ol minvâl üzre mu'âhede-i merkûme imzâ olunınuş idügüni ve Hotin'in ol-vechile emânet olarak ibkâsı dahi şâyed ki tekrâr Moskovlu istîlâ (**s.59**) ider mülâhazasına mebnî olub Rusya musâlahası dahi sûret-pezîr oldukda kal'a-i merkûmenin redd olunacağına Prusya Kralı'nın zâmin[6] oldığını beyân eyledikden sonra hemân mütârekeye nizâm virilmesini ta'cîl itmiş ise de Devlet-i Aliyye'nin Nemçe mütâreke ve musâlahasından maksad-ı aslîsi var kuvvetiyle Rusya üzerine yüklenmek mâddesi oldığı hâlde Ordu-yı Hümâyûn Yergögi tarafına geçmiş bulundığından

1 Rişenbaş: (Reichenbach, Rychbach). Dzierzoniow, Polonya.
2 Kable's-sefer: Seferden önce.
3 "Ansız gelen elçi bu eski diyarda, sulh daha iyidir diye seslendi."
4 Mün'akid: Düğümlenmiş, bağlanmış, bağlı. İki taraf arasında resmî olarak kabul olunmuş. Teşkil olunmuş.
5 Keff-i yed: El çekme, vazgeçme, karışmama.
6 Zâmin: Tazmîne mecbur olan, kefil.

tekrâr berü tarafa mürûr ve avdet ile Silistre üzerinden gidilse iki def'a Tuna Nehri ubûr ile vakitler mürûr iderek bu sene bunca tedârükât görülmüşken bilâ-muhârebe askerin avdeti lâzım gelüb bu ise matlûb-ı hümâyûnun hilâfı olmasıyla asâkir-i İslâmiyye Yergögi'den doğrı İbrâ'îl cânibine gitmek üzre evvel emirde Nemçelünün Eflâk'ı ve hiç olmaz ise Tuna sevâhilini tahliyye itmesi şartıyla mütârekeye nizâm virilmesiçün serdâr-ı ekreme hitâben müte'addid[1] hatt-ı hümâyûnlar ısdâr ve irsâl buyurula geldiginden ve hâlbuki husûs-ı mezkûr Prusya ilçisi merkûm Luzi'ye ifâde olundukca bu sûret kâ'ide-i mütârekeye münâfî olub musâlaha nizâm bulmadıkca tahliyye-i arâzi maddesi Nemçelüye teklîf olunamaz olunsa dahi müfîd olmaz zîrâ Nemçelü asâkir-i İslâmiyye'ye Eflâk içinden yol virdigi takdîrce Rusyalu dahi istedigi tarafdan sevk-i asker itmek üzre yol ister Nemçelü anı men' itse i'lân-ı harb itmiş olur men' itmese Eflâk eyâleti hitâm-ı emr-i musâlahaya dek bî-gâne ve bî-taraf kalmak lâzım iken ma'reke-gâh olmak lâzım gelür. El-hâsıl Nemçelüye böyle hâm teklîf olamaz dimekle mübâhase ve muhâbere çoğalub haylî günler bu vechile beyhûde imrâr idilmiş ve mûmâ-ileyh Luzi Vidin tarîkiyle gelür iken Rişenbaş Mu'âhedesi'nin hükmünce terk-i husûmet lâzım gelecegini gerek Vidin cânibi ser'askeri sadr-ı sâbık Koca Yûsuf Paşa'ya ve gerek karşu tarafda bulunan Nemçe ser-gerdesine ifâde eylemiş oldığı hâlde Vidin'den berü tarafa hareketinden sonra müşârün-ileyh Yûsuf Paşa Kalafat cânibine bir mikdâr asker imrâr ile mevki' tutdukda Nemçelüler men'ine kâdir iken mücerred kendüsinin tenbîh ve tavsiyyesime mebnî mümâna'at sadedinde olmamışlar şimdi ise mukaddeme-i musâlaha olınak üzre mütâreke olunacak mütârekenin hükmi ise her taraf oldığı mahâlde kalmakdır deyü asâkir-i merkûmenin Vidin cânibine imrâr ve i'âde olunmasını mübremâne[2] teklîf ve i'âde olunmaz ise Prusya'nın şânına dokunacağını îrâd itdikce berü tarafdan dahi Yûsuf Paşa'nın Kalafat'a asker imrârı kendüsüne Ordu-yı Hümâyûn tarafından mütâreke haberinin vusûlünden mukaddem olmağla i'âdesi havâdisi mûcib olur amma bundan sonra her taraf asâkiri bulundukları mevki'lerde tevakkuf itmek lâzım gelür deyü cevâb virilerek bu mübâhase ile dahi bir müddet uğraşılmışdır. (**s.60**) Ve bir def'a dahi mûmâ-ileyh Luzi ile akd-i meclis-i mükâleme olunub Devlet-i Aliyye'nin düşman-ı kavîsi olan Rusyalu ile cengi ihtiyârdan murâdı Kırım'ın istihlâsı maslahatı oldığı ma'lûmdur binâ'en-aleyh işbu sene-i mübârekede tedârükât-ı kaviyye ve tertîbât-ı cesîme ile Rusyalu üzerine hücûm idecek iken Dersa'âdet'de mukîm Prusya ilçisinin tebligâtına nazaran Prusya Kralı Nemçe üzerine hareket idecek oldığından mücerred anın teshîl-i umûrıçün Ordu-yı Hümâyûn dahi Nemçe üzerine hareket birle Prusya Kralı'nın hareketine intizâr üzre iken muhârebe degil i'lân-ı harb bile itmeyerek ve mücerred kuvve-i askeriyye irâ'esiyle Nemçelüyi ihâfe iderek sulha da'vet ile iktifâ ve Devlet-i Aliyye ile akd eyledigi mu'âhede-i ittifâkın tasdîknâmesini te'hir itmesi hükm-i ittifâkın aks ve hilâfına bir hareket dimek oldığından mir'at-i hâtır-ı pâdişâhîye îrâs-ı gubâr-ı iştibâh eylemiş iken muahharen mütâreke ve musâlaha haberiyle berâber tasdîknâmeyi irsâl eylemesi egerçi bu iğbirârın[3] indifâ'ına[4] bâdî oldıysa da bu sûretle Ordu-yı Hümâyûn Prusya Kralı'nın re'yine ittibâ' ile hareket iderek hâlâ cânib-i maksûda azîmet idemedi ve egerçi Nemçe mütârekesi râbıta buldığı gibi bilâ-te'hîr Rusya üzerine

1 Müte'addid: Defalarca, birden çok, birbiri ardına.
2 Mübremâne: Mânâsız sözlerle can sıkan.
3 İğbirâr: Kırılma, gücenme.
4 İndifâ': Def etme. Def olma. Meydana çıkma. Geri çekilme. Başlama.

hücûm olunmak musammem ise de vakitlerinin oldığından Bosna Özi ve Bender'in istihlâsı ve Kırım'ın fethi husûsu müşkil olmağın Kırım maddesi bi't-tabh sene-i âtiyeye kalacağına mebnî evvel bahâr içün Devlet-i Aliyye şimdiden berren ve bahren tedârükât-ı cesîme ile meşgûldür. Ancak Devlet-i Aliyye'nin bunca masârifi ihtiyâr itmesi Prusya Kralı'nın ittifâkına istimâd ile oldığından Prusya Kralı dahi Rusya'ya i'lân-ı harb ile şerâ'it-i ittifâkı icrâ idecek mi yohsa Nemçelüye itdigi gibi Rusya'ya dahi yalnız kuvve-i askeriyye irâ'esiyle iktifâ eyleyecek mi evvel emirde burası bilinüb de Devlet-i Aliyye dahi işini ana göre kullanmak lâzım gelür deyü Re'îs Efendi tarafından ifâde olundukda sefîr-i merkûm fi'l-vâki' burası evvel emirde bilinmek lâzım gelecegini i'tirâf ile berâber Prusya Kralı Devlet-i Aliyye ile olan ittifâkını icrâda vüs'[1] mertebe sa'y ider dimek gibi ta'bîrât-ı mübheme ile cevâba ibtidâr itdiginden ve re'îs efendi ise Prusya Kralı'nın bu sene Rusya'ya i'lâu-ı harb idecegine dâ'ir bir va'd-i sarîh almak istedikce sefîr-i mûmâ-ileyh kâ'ide-i diplomasi üzre hemân ibârât-ı mübheme îrâd idegeldiginden şimdilik bu bâbda Prusyaludan bir sarâhat alınamamışdır. El-hâsıl Rusya cengi Sultân Selîm'in mültezemi oldığı hâlde Eflâk içinden yol istemek gibi ba'zı mübâhasât ile bir haylî günler geçüb hâlbuki Eflâk içimden yol virilüb de vaktiyle Rusya üzerine varılacak olsa bile ordu ricâli asâkirin **(s.61)** nizâmsızlığına nazaran reviş-i hâli[2] pek de begenemeyüb bu makûle bahânelerle eyyâm-ı harbin mürûrını Allah'dan ararlar ve bu aralıkda Rusya musâlahasına dahi bir yol bulunarak bütün bütün gâ'ile-i harbiyyenin indifâ'ını temennî iderler idi.

Fakat imrâr-ı vakt idilmeyerek hemân Rusya üzerine hareket ve hücûm olunması Sultân Selîm Han Hazretleri'nin pek aşırı mültezemi oldığından serdâr-ı ekrem bu bâbda izhâr-ı tecellüd iderek harbin te'hîrine mücerred Prusya sefîrinin vürûdı bâ'is oldığını arz ile berâber Nemçe mütârekesine dâ'ir Rikâb-ı Hümâyûna takdîm itmiş oldığı takrîrinde asâkire güvenemedigini dahi işrâb[3] itmiş idi bunun üzerine Sultân Selîm'in cânı sıkılub serdâr-ı ekreme itâb-âmîz[4] bir kıt'a hatt-ı hümâyûn göndermiş idi şöyle ki: (Benim vekîl-i mutlakım ve serdâr-ı ekremim takrîr mûcebince Nemçe mütârekesine bir gün evvel nizâm virüb kat' idesin bundan sonra bir sâ'at te'hîr itdirmeyesiz işte sana kat'î yazdım kaldı ki işbu takrîrde ibtidâ mütârekeye ruhsat virdiniz sonra Eflâk'dan yol istediniz deyü yazmışsın ben yol husûsunı ibtidâ yazdığım hatt-ı hümâyûnumda tasrîh itmiş idim niçün anlamayub dikkat itmeyüb böyle yazarsın takrîrin bir mahâllinde biz hâzır idik Prusya ilçisi zuhûr itdi deyü yazub âhar mahâllinde askerde ceng idecek hâl yokdur deyü yazmışsın bu nasıl şeydir bunun gibi birbirine uymaz şeylerin birkaçı dahi var yazılan şeyi bir kerre düşünmez misin bu tarafda gice ve gündüz dimeyüb bir gün bir sâ'at rahatımı aramayub ve kimesneye rahat ve ârâm[5] virmeyerek dürlü dürlü ikdâm ve ihtimâm ile celb ve cem' itdirdigim bu kadar müntehib asker nice oldı böyle şey olur mı Prusya tavassutı zuhûr itmese idi ceng itmeyüb girü mi dönecek idiniz be-hey âdemler böyle dîn ve devlet gayreti olur mı Allah'dan havf ve Peygamber'den hayâ itmez misiz ecdâdım vaktinde bu kadar gayret idenler beşerden degil miydi vah vah yazık bu kadar ikdâm ve dikkatime yazık düşmanlar yaz kış dimeyüb işlerin

1 Vüs': Güç, kuvvet, takat.
2 Reviş-i hâl: Gidiş, hal, tavır durumu.
3 İşrâb: Bir maksadı, kapalı olarak anlatma. İçirme, içirilme.
4 İtâb-âmîz: Azarlamayla karışık.
5 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karar kılma.

göreyorlar anlar adam degil mi anlara bakub nefsinizi lem[1] itmiyor musız bu kadar bin kîse beytü'l-mâl sarf olundı bâri bir iş görelim boşa gitmesün dimez misiz yarın Allah'a ne cevâb virirsiz daha yazacağım çok lâkin gafletinize göre fâ'idesi yok ben anı bilem Nemçe mütârekesini Eflâk'dan yol olmazsa dahi bir gün evvel kesüb bitürüb berü tarafdan olsun alâ-eyyi hâl İbrâ'îl taraflarına gitmelüsüz bunda özür ve bahâne dinlemem Prusyalu Moskovlu aleyhine olarak İsvec ile müceddeden akd-i ittifâk itmiş İsvec'e akçe dahi virmiş Moskov ile ceng idecek ben dahi Kırım'ı avn-i Hakk'la teshîr idinceye dek Moskovlu cenginden fârig olmam eger Kırım'ı Prusya **(s.62)** tavassutuyla cengsiz virirse Prusya ve İsveç berâber olarak musâlahaya ol-vakt ruhsat viririm ve illâ mümkün degil hemân İbrâ'îl taraflarına varub Kili ve İsmâ'îl ve sâ'ir yerlerin muhâfazalarına bakasız sonra biriniz cevâba kâdir olamazsız) deyü buyurmuşdur.

Binâ'en alâ-zâlik artık Eflâk içinden yol istemek mâddesinden ferâgat birle hemân Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi mükâlemeye me'mûr olub Nemçe murahhası dahi Ruscuk'a celb olunarak mevâdd-ı mütârekenin müzâkeresine şurû'[2] olunmuşdur.

Lâkin nizâmsız askerin düşman üzerine sevkinde su'ûbet oldığı gibi böyle vakitlerde imsâk ve idâreleri dahi müşkil olmağın emr-i mütârekenin hitâmına dek ceng intizârıyla cânları sıkılub beyhûde niye bekleriz deyü bir iki def'a sadr-ı â'zam dâ'iresi aleyhine hurûc itmegi tasmîm eylemiş olduklarından ve içlerinden ba'zılarının bu vesîle ile avdet ve firâr idecegi melhûz bulundığından hitâm-ı maslahata dek hüsn-i tedbîr ile tevkîfleri zımnında ikdâm ve ihcâm[3] sûretiyle ba'zı harekât-ı harbiyye izhârma kıyâm olunmak münâsib görilerek evvelen Selanikli Hâcı Nu'mân Beg bir mikdâr süvârî ile Bükreş tarafına irsâl ve birkaç gün sonra Kara Osmânoğulları mübâşeretiyle Ardıc Nehri üzerine inşâ olunacak cisrin mahâlleri keşfine isti'câl olundığından başka evâsıt-ı Zi'l-hicce'de kâmilen Ordu-yı Hümâyûn ile Yergögi'den iki sâ'at kadar ilerüye hareket olunmuşdur.

Vekâyi'-i Sene 1205

Bu makûle harekât-ı sûriye ile imrâr-ı evkât olundığı esnâda berü tarafdan serdâr-ı ekremin ve öte tarafdan Avusturya Kumandanı Koburg'un nezâretleriyle îrâd olunan maddeler cerh ve ta'dîl olunarak mükâleme hitâm-pezîr[4] ve dokuz ay müddetle mütâreke husûsı karâr-gîr olmağla işbu iki yüz beş senesi Muharremü'l-harâmı'nın dokuzuncı ve (1790) sene-i İseviyyesi Eylül'ünün sekizinci Pâzâr güni mütâreke senedleri imzâ ve mübâdele olunmuşdur. Bu sırada Rusya ile dahi musâlaha olunmak sûreti Ordu-yı Hümâyûn'da temenni ve tasavvur olunmuş ve Rusyalu dahi doğrudan doğruya Devlet-i Aliyye musâlahasına izhâr-ı meyl ve rağbet idegelmiş ise de Dersa'âdet'ce Rusya seferinin devâmı mültezem oldığmdan Sultân Selîm Hazretleri serdâr-ı ekreme bir kıt'a hatt-ı hümâyûn gönderüb mazmûnunda (münferiden Rusyalu ile musâlaha Prusya ittifâkını fesh idecegini bir kerre mülâhaza itmez

1 Lem: Terketmek, bırakmak.
2 Şurû': Başlama. Mübaşeret etme.
3 İhcâm: Bir şeyden korkarak vaz geçme, dönme. cayma. Men olunma.
4 Hitâm-pezîr: Biten, hitâm bulun, sona eren, nihayet eren.

misiniz böyle tedbîr mi olur kaldı ki Prusya Kralı Rusya hudûdına asker ta'yîn eylediğini resmen beyân eyledi ve sana yazdığı mektûbunda dahi Rusyalu her ne îrad (s.63) eyler ise ma'rifetim olmadıkca kabûl olunmasun deyü yazmış Kırım alınmadıkca Devlet-i Aliyyem'in asıl düşmanı olan Rusyalu ile sulh yokdur) deyü kat'an irâde buyurulmağla henüz Nemçe musâlahasının mükâlemesine mübaşeret olunmadan Muharrem'in on dokuzuncı güni Orduyı Hümâyûn ile serdâr-ı ekrem Ruscuk cânibine ubûr ve oradan dahi Muharrem'in yirmi yedinci güni Moskov seferine âzim olarak Silistre cânibine hareket ve Safer'in ikisinde Silistre civârında vâki' Aydemir sahrâsına ve Safer'in dokuzuncı ve Teşrîn-i Evvel'in yedinci güni Silistre civârından hareketle dört sâ'at ilerüde vâki' Bâkîkırı sahrâsına muvâsalat olunmuşdur. Ve Ruscuk'a ubûr olundukda ser-haddâtın takviyyet ve istihkâmına ibtidâr olunarak Karahisârî Ahmed Paşa Kili'ye ve Arslan Paşa İbrâ'îl'e ve sekbânbaşılıkdan ba'de'l-infisâl nâ'il-i vezâret olan Yegen Mehmed Paşa Hırsova muhafazasına ve geçen sene vezâreti ref' ile kâffe-i emvâl ve eşyası müsâdere olunmuş olan merhûm Cânikli Hâcı Alî Paşa-zâde Mikdâd Paşa'nın vezâreti ibkâ olunarak İsmâ'îl cânibine sevk-i asker maslahatma ve Ordu-yı Hümâyûn Çarhacısı Kürd Osmân Paşa İsâkcı muhâfazasına me'mûr kılınub Safer'in ikinci güni Silistre civârında vâki' Aydemir sahrâsına muvâsalat olundukda dahi makâm-ı sadârete rakîb-i karîb görinan sadr-ı esbâk Yûsuf Paşa Vidin ser'askerliginden azl ile uhdesine Köstendil sancağı ve ba'dehu Bosna eyâleti tevcîh olunub Vidin ser'askerligi dahi Pekmezci Mehmed Paşa'ya ihâle kılınmışdır.

Sâbıkan Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg'in Katl ve İ'dâmı

Serdâr-ı ekrem ber-vech-i meşrûh Rusya seferine azîmet itmek üzre Ruscuk'a ubûrunda kılıcını ibtidâ Mavroyani Beg'de denemiş oldığından evvel emirde anın tefâsil-i ahvâlini[1] beyân idelim.

Mavroyani Beg fi'l-asl Paros Adası sükkânından[2] olub ba'zı erbâb-ı vukûfdan rivâyet olundığına göre unfuvân-ı şebâbında Dersa'âdet'e gelerek Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa sarrâfı olan Hâci Nikolaki'nin dâ'iresine intisâb itdigi esnâda İtalya lisânının şöhret ve i'tibârı oldığına mebnî Nikolaki'nin oğlı ki muahheren tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn olan İstavraki'dir ol esnâda lisân-ı merkûmu tahsîl ile meşgûl olmak hasebiyle Mavroyani dahi lisân-ı mezbûru tahsîl itdikden sonra Nikolaki'nin ricâsıyla deryâ tercümânı ma'iyyetine yazıcılıkla me'mûr oldukda cerbezelü[3] ve açıkgöz olmak hasebiyle Hasan Paşa'nın gözine girmiş oldığından deryâ tercümânlığı münhall olıcak Hasan Paşa re'sen irâdesini istihsâl ile kendüsini deryâ tercümânı nasb itmiş idi. Ol vakt ise Eflâk ve Boğdân (s.64) voyvodalıkları Fenarlu begzâdelerine mahsûs olub şöyle ki: Bunlar ekseriyâ Memleketeyn kapu kethüdâlıklarından Tersâne'de dîvân-hâne tercümânı ve ba'dehu Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı olub andan müntehâ-yı tarîkleri[4] olan voyvodalığa kesb-i istihkâk idegeldiklerinden böyle bir sarrâf

1 Tefâsil-i ahvâl: Ayrıntılı durum, durumların tafsilatı.
2 Sükkân: İkamet edenler, oturanlar.
3 Cerheze: Güzel konuşma; heceriklilik. Kurnazlık, hilekârlık.
4 Müntehâ-yı tarik: Yolların sonu.

uşağının aykırıdan gelüb de Dîvânhâne tercümânı olmasından bütün Fenarlular sîne-sûz-ı[1] gayret ve hased olmuşlar ise de Hasan Paşa'nın sarsar-ı şiddet ve gazabından havfla bir şey dinilemediginden başka yine Hasan Paşa himmetiyle Eflâk voyvodası olub esnâ-yı harbde başına cem' eyledigi asâkir-i İslâmiyye'yi güzel idâre ve istihdâm eylediginden bu seferde en ziyâde sît ve şöhret kazanmış olan ser'askerlerden birisi oldığı müsellemâtdandır. Nezd-i Devlet-i Aliyye'de dahi bidâyet-i seferde hidmetinin ne derecelerde makbûl ve meşkûr oldığı ([1]203) senesi Muharremi'nde Abdülhamîd Han Hazretleri tarafından kendüsine ısdâr ve irsâl buyurulmuş olan bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ile müsbit ve müstebân olmağla sûreti bu mahâlle derc ve îrâd olunur. Şöyle ki: (Sen ki sadâkat-şi'âr Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg'sin sıdk ve istikâmet ile eyledigin hidmet ecdâd-ı izâmım Sultân Süleymân Han zamânında gerek Macar ve gerek ol-taraf beglerinin biri eylememişdir. Memleket-i Boğdan dahi senin hükmünde gibi olmağla İsmâ'îl cânibi Ser'askeri Hasan Paşa ve sâ'ir kullarım ile bi'l-muhabere ve'l-müzâkere Memleket-i Boğdan'dan düşmanın tard ve teb'îdi ve Hotîn Kal'ası'na imdâd emrinde ittifâk iderek men' ve def'î ve imdâd husûsunda senin dahi i'ânet eylemen ancak bu husûs senden matlûb-ı hümâyûnumdur akçe içün cem'-i askerde himmetine fütûr gelmesün her ne masrafın olur ise i'ânet olunur. Şimdilik masrafına medâr olmak içün elli bin guruş irsâl olunacakdır. Göreyim seni Devlet-i Aliyyem'e olan hidmetin nezd-i hümâyûnumda zâyi' olmaz Cenâb-ı Hakk seni ve seninle sadâkat ve istikâmet ile hidmetde bulunanları ekdârdan hıfz idüb ber-hor-dâr ve umûrlarında muvaffak eylesün amin) deyü buyurulmuşdur.

Enverî ve Vâsıf efendilerin hulâsa-i tahrîrleri bu vechiledir ki Mavroyani Paros sükkânından olub İstanbul'a geldikde Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa dâ'iresine duhûl ve müşârün-ileyhin urûkuna hulûl ile Tersâne'de divânhâne tercümânı olmuş idi bir müddet mürûrunda beglik tahsîli sevdâsına düşerek tahsîli husûsuna Hasan Paşa tarafından sa'y olundığı ve Memleketeyn beglikleri beg-zâdelere mahsûs idügi ifâdesiyle ba'zı taraflardan sed çekildigi esnâda Hasan Paşa kâ'immakâm oldukda Eflâk Voyvodası Mihal tarafına ba'zı mahâllerden kâğıdlar gönderüb şöyle ki: Selâmet-i nefsim lâzım ise voyvodalıkdan keff-i (s.65) yed idesin deyü îmâ olunmağla Mihal dahi havf-ı cân ile isti'fâ itdikde Mavroyani Eflâk voyvodalığını tahsîl itdikden sonra Mihal'in tarafdârlarını tecessüse kalkışub cümleden birisi Darbhâne sarrâfı Petraki ki mukaddemâ Mavroyani'nin begligi icrâ olunacak iken mâni' olmuşidi. İ'dâm ve izâlesi husûsunı bu kerre Mavroyani beglik te'âmülüne ilhâk iderek hakkında ba'zı töhmet serd ile Sarây Meydanı'nda Petraki'nin başı kat' olunub Mavroyani Eflâk begi oldığı gün hasmının lâşesini[2] temaşâ ile ahz ve intikâm itdikden sonra Eflâk'a azîmet idüb çok zamân geçmeden sefer zuhûrunda Eflâk emvâlini tavâ'if-i askeriyyeye bezl itmekle her tarafdan işiden tavâ'if-i askeriyye Eflâk Begi deyü akub gitdiklerinden başında küllî cem'iyyet peydâ olmağla Nemçelüler ile vukû' bulan muhârebelerin ekserinde gâlib ve muzaffer olarak Nemçelüyi teşvîş ve telâşa düşürmüş idi. Bu vesîle ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi kendüsine küllî akçe gönderildikden başka masârif-i askeriyyeyi bahâne iderek Eflâk ahâlisini dahi müsâdere ile ağniyâ-yı memleketi[3] fakr ü fâkaya dûçâr idüb

1 Sîne-sûz: Yürek yakan.
2 Lâşe: Leş, ceset.
3 Ağniyâ-yı memleketi: Memleketin zenginleri.

nihayet Eflâk'da nükûd nihâyete resîde[1] olmağla yanındaki asâkir tefrîke başladıklarında cem'iyyetine za'f ve halel gelmekle geçen iki yüz dört senesi hilâlinde masârif-i askeriyye idâresine kudretim kalmadı fî-mâ-ba'd memâlik-i Eflâk'ı muhâfaza idemem deyü Ordu-yı Hümâyûna tahrîr idüb Bükreş'i terk ile bir müddet Yergögi'de ikâmet itdikden sonra Ruscuk tarafına güzâr itdigi esnâda müntesib oldığı Gâzî Hasan Paşa makâm-ı Sadârete gelmekle yine asâkir cem'ine mübâşeret birle tecdîd-i sît ve şöhret idüb iktizâ-yı hâle göre düşman üzerine hücûm itmek üzre Ziştovi'de bir ordu tertîb itmişidi mu'ahharen sadr-ı â'zam olan Ruscuklı Hasan Paşa'dan ba'zı mâcerâlardan dolayı emîn olmayub gâh Ziştovi ve gâh Rahova taraflarında geşt ü güzâr itdigi esnâda ma'iyyetindeki asâkir ile Vidin Ser'askeri Sadr-ı esbak Yûsuf Paşa ma'iyyetine me'mûr olmuş ise de ba'zı i'zâr-ı vâhiye serdiyle o tarafa gitmekden dahi istinkâf itmekle ve Eflâk'ı tahrîb itdigi misillü berü tarafda Ziştovi ve havâlîsini dahi ma'iyyetindeki asâkiri pâ-zede-i hasâr[2] idegelmekle meclis-i meşveretde bi'l-müzâkere katl ve i'dâmına karâr virildigi Rikâb-ı Hümâyûna arz ve istîzân olundukdan sonra katl ve i'dâmına hafiyyen me'mûr-ı mahsûs dahi ta'yîn olunub ancak süvârî ve piyâde olarak ma'iyyetinde beş altı bin kadar güzîde asker olmağla yanına yaklaşılur makûle olmadığmdan çâresi bulunub başka sûretle kaydı görülmek üzre sûret-i ikrâmda Ordu-yı Hümâyûn'a da'vet olundukda ma'iyyetindeki asâkir-i mâhiyye mütâlebesiyle kendüsini rencîde itdiklerini îrâd ile i'tizâr itmekle bir iki def'a (s.66) Ordu-yı Hümâyûn hazînesinden onar bin guruş irsâl oldukca askerîsi bahşişlerin virüb Ordu-yı Hümâyûn'a vusûle isti'câl eylemesi haberleri bi'd-defâ'at kendüye iblâğ ve îsal olundı bunun emsâli tedâbîr-i âkil-i ferîb ile ele getürülmesi mukaddemâtı temhîd olundığı esnâlarda başına gelecegin istiş'âr birle firâr eylemek zu'mında idügi bi't-taharrî istihbâr olunmağın Nehr-i Tuna'nın sol tarafından sadr-ı â'zam tüfenkcibaşısı Ziştovî mehâzâtına ta'yîn ve Ruscuk cânibinden büyük emîr-i ahûr pâyesiyle Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından serdâr-ı ekrem birâderi Çelebi Ağa-zâde Seydî Mehmed Ağa ve selâtîn-i Cengiziyye'den Cengiz Mehmed Giray Sultân asâkir-i külliyye ile ihrâc ve irsâl olunub merkûmlar dahi me'mûriyyetleri iktizâsı üzre Mavroyani tarafına hareket itmeleriyle Mavroyani keyfiyyeti his itmegin ma'iyyetinde bulunan asâkir-i kesîre ile Ziştovi'den hareket ve sûret-i firârda Ruscuk kasabasına sekiz on sâ'at mesâfede Bela nâm karyede beytûtet üzre iken etrâfını ihâta birle ma'iyyetindeki asâkire keyfiyyet ihtâr ve i'lân ve eger hareket idecek olurlar ise bir ferdin âteş-i gazab-ı pâdişâhîden halâs bulamayacağını beyân ile tahvîf ve tahzîr[3] itdikden sonra bağteten[4] sâkin oldığı mahâlle hücûm ile katl ve i'dâmına muzaffer olmuşlardır. Enverî ve Vâsıf'ın hulâsa-i ifâdeleri bu vech üzre olub vücûh ile mecrûhdur zîrâ Mavroyani Beg gâyet müdebbir[5] ve asker-perver oldığından ma'iyyetine ta'yîn olunan mîr-i mîrânları ve sâ'ir ser-gerdeleri istedigi gibi sevk ve i'mâle[6] kâdir olub ser'askerlere itâ'at itmeyan asâkir-i İslâmiyye ana râm olmuşlar idi bu sûretle bidâyet-i muhârebeden berü Nemçe Devleti'ne mukâvemet iderek Eflâk eyâletini muhafaza idüb bu uğurda kâffe-i mâ-melekini sarf eyledi ve kendü kîsesinde ve dâhil-i hükûmetinde bulunan

1 Reside: Erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.
2 Pâ-zede-i hasâr: Ayak altında kalarah zarar görmüş.
3 Tahzîr: Sakındırma, sakındırılma.
4 Bağteten: Birdenbire, ansızın.
5 Müdebbir: Tedbir alan.
6 İ'mâl: Yapmak. İşlemek. İhdas eylemek. Kullanmak. Zabt, idare ve hâkimlik etmek.

eyâletde tâb ve tâkât kalmayıncaya dek uğraşub mâ-hasıl-ı iktidârını bezl ve ifnâ[1] itdikden sonra Boze bozgunı üzerine Yergögi cânibine çekilmege mecbûr olmuş idi bu seferde bende-gân-ı Devlet-i Aliyye'den bu mertebelerde kim çalışdı ve firâr idecek olaydı kaçub kurtulmak kendüsince bir iş miydi böyle seferlerde Memleketeyn begleri â'dâya dehâlet idüb de musâlaha vukû'ında düşmanların sahâbetiyle begligde ibkâ oluna gelmişken Mavroyani eger iğrâz-ı şahsiyyesine hidmet ider bir kimse olmuş olaydı Nemçe veyâhûd Rusyalulara dehâleti vukû'ında anlara meyl göstererek yine begligde ibkâ olunacağını pek â'lâ bilürdi ancak ol-vakit Avrupa'da nev-zuhûr olan gayret-i vatan efkârında bir âdem oldığından yalnız memlekete bir hidmet itmek üzre Eflâkluları adam itmek sevdâsına düşüb bu merâk ile kâffe-i mâ-mülküni sarf itmişdir ve merâmına muzaffer olmuş olsaydı bu sûretden sahîhan istifâde (s.67) idecek asıl Eflâk ahâlisi iken boyarları hidemât-ı seferiyyede istihdâm eylediginden anlar dahi kendüsinden müştekî oldukları misillü müntesib oldığı Gâzi Hasan Paşa'dan başka kimesneye ser-fürû itmediginden Memleketeyn beglerinden temettu'a alışmış olan birçok kimseler dahi aleyhinde olduklarından fazla Gâzî Hasan Paşa'nın sadaretinde Boze bozgunı ordu erkân ve zâbitânının rehâvetlerinden neş'et eylemiş idügüni yüzlerine karşu söyleyerek cümlesini kendüye hasım itmişidi ve kendüsinin bu kazâya uğraması ber-minvâl-i sâbık Petraki'ye itdigine bir nev' mücâzât-ı İlâhiyye'dir denilebilür ise de bu kadar hidmetler itmiş bir şahsın taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mükâfât görecek yerde mücâzât görmesi pek yakışıksız bir şey olmasıyla bundan dolayı serdâr-ı ekrem dahi enzâr-ı nâsda[2] garaz-kârlıkla müttehim ve makdûh olmuş idi ve bu vak'adan Sultân Selîm Han Hazretleri dahi dil-gîr olub hattâ Mavroyani Beg'in ser-i maktû'ı ber-mu'tâd Bâb-ı Hümâyûn'a mevzû' olmak üzre Dersa'âdet'e geldikde Sultân Selîm Bâb-ı Hümâyûn'a vaz'ını câ'iz görmeyerek bahre ilkâsı içün kâ'immakâm paşaya hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurmuş idi.

Câvîd Ahmed Beg dir ki Mavroyani bidâyet-i muhârebeden berü ve Eflâk'da leyl ve nehâr[3] bezl-i iktidâr[4] iderek zahirde seleflerinden zuhûr itmemiş sadâkat ve istikâmet ile geçen seneye gelince Devlet-i Aliyye'ye hidmet idüb efendisi Gâzî Hasan Paşa sadârete geldikde huzûrunda cümle kibârın muvâcehesinde kendüye muzır kelâma cür'et idüb Ordu-yı Hümâyûnı ve cümle top ve cebehâneyi ne vechile bıragub bozuldığınızı Boze Suyı bana söyledi ve ben Eflâk'ı sizin emrimiz ile bıragub beri geçdim hâlâ on bin atlu virin varub sizin bırakdığınız topları getüreyim dimesi ricâl-i Ordu-yı Hümâyûna girân gelmiş olub ol-esnâda kethüdâ beg ile mektûbcı efendinin katli dahi anın desîsesine haml olunarak bu sebeble cümlenin menfûrı oldığı hâlde adada veyâhûd Âsitâne'de ikâmet idecek olur ise tek turmayub ser-rişte vireceginde iştibâh[5] olmamağla nefy ve habsiyle iktifâ olunamayacağından bu kadar hidmeti ferâmûş[6] olunub katliyle mütesellî oldılar lâkin askerî tâ'ifesini görüb gözedüb kendüyi sevdirmiş olmağla bir âlây sâde-diller bâ-husûs askerî tâ'ifesi devletimize eyledigi hidmet mukâbelesi böyle mi ikrâm olundı deyü güft u gûya sebeb oldı ve egerçi ba'zıları Nemçelü ile gizlü muhâberesi var imiş didikleri sahîh ise katle şâyeste ise de bir mahâlle

1 Bezl ve ifnâ: Bol bol verme ve yersiz sarfetme.
2 Enzâr-ı nâs: İnsanların gözünde, halkın bakışında.
3 Leyl ve nehâr: Gece ve gündüz.
4 Bezl-i iktidâr: Yönetme, iktidar etme.
5 İştibâh: Şüphelenme, şüphe etme.
6 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkma.

nefyi münâsib idi zîrâ bundan sonra nasb olunacak begler selefleri gibi firârı kendülerine ni'met ittihâz idecekleri hâtıra gelür.

(s.68)

Murahhasların Ziştovi'ye İrsâl Olundukları

Ber-minvâl-i meşrûh Rişenbaş Mu'âhedesi mûcebince eyyâm-ı mütârekede musâlaha akdi musammem olarak Prusya ve müttefiki olan İngiltere ve Felemenk devletleri mutavassıt ve mütekeffil olmalarıyla anların murahhasları dahi hâzır-ı bi'l-meclis oldukları hâlde her gûne vesâ'il te'hîr ve terâhî[1] ber-taraf kılınarak müddet-i mütâreke zarfında musâlaha maslahatının hitâmı tarafeynden iltizâm olunmak şartı mütâreke senedlerinde münderic oldığından tarafeyn murahhasları bir ân akdem mahâll-i mükâlamede ictimâ' itmeleri lâzım gelüb ancak Nemçelülerin istid'âları vechile Bükreş'in mahâll-i mükâleme ittihâz olunmasını Prusya ilçisi sâlifü'z-zikr Luzi dahi tensîb itmekle ve hâlbuki maslahat sulhı kendi memleketinde görmek düvel-i Avrupa miyânında şi'âr-ı kuvvet ve galebe add olundığı ba'zı taraflardan ihtâr olunmağla Sultân Selîm Han Hazretleri Bükreş Nemçe ma'askerî oldığına nazaran oranın mahâll-i mükâleme olması Nemçelünün ayağına varmak gibi olarak devletime şe'ndir Prusya Kralı ise ben Devlet-i Aliyye'ye bir şanlu musâlaha kazandırdım diyormuş mahâll-i mükâleme be-her-hâl Tuna'nın berü tarafındaki kasabalardan hiri olmalıdır deyü kat'iyyen irâde eylemekle bir müddet bu münâkaşa ile uğraşılub tarafeynden edille-i adîde der-miyân olunarak hattâ mahâll-i mükâleme Tuna'nın berü tarafında oldığı hâlde dört devlet murahhaslarının masârifi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den olmak lâzım gelür biz Devlet-i Aliyye'yi masârifden sakınuruz deyü Luzi Re'is Efendi'yi iknâ'a çalışdıkda Re'is Efendi Devlet-i Aliyye'nin gerek Dersa'âdet'de ve gerek hâricde bu makûle bî-nihâye masârifi olub sâye-i şâhânede bu makûle masârifi biz lisâna bile almayız kauda kaldı ki vüzerâ ve sudûr böyle mülâhazalara tenezzül eyleyeler böyle masârifleri taraf-ı hümâyûna degil sadr-ı â'zamlara bile ifâde itmezler defterdârlar ma'rifetiyle görilür gider biz kendü hâlimize bakalım böyle mülâhazalar tüccâr işidir başka cevâbınız var ise anı söyleyin didikden sonra nihâyet Ziştovi veyâhûd Tuna'nın berü tarafında dîger bir kasabanın mahâll-i mükâleme ittihâz olunması matlûb-ı âlî idügi kat'iyyen beyân olunmağla ve Koburg tarafından dahi mümâşât[2] gösterilmekle Ziştovi kasabası mahâll-i mükâleme tahsîs ve Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi murahhas-ı evvel ve Mekke pâyelülerinden İsmâ'îl Râ'if Paşa-zâde İsmet Begefendi murahhas-ı sânî ve Sadr-ı Âlî Mektûbcısı ve Piyâde Mukâbelecisi Mehmed Dürrî Efendi murahhas-ı sâlis ve Dîvân Kalemi Kîsedârı Mehmed Avnî Efendi Mükâleme Kâtibi ve Beglikci Kîsedârı Abdürrahîm Muhib Efendi Mükâleme Kâtibi Refiki ve Mektûbî-i Sadr-ı Âlî hulefâsından Halîfe-zâde Mehmed Sa'îd Gâlib Efendi Vekayi' Kâtibi ve Ordu-yı Hümâyûnda Nüzûl Emîni olan Cebeciler Kâtibi Hasan Efendi Mükâleme Defterdârı **(s.69)** ve esbâk Boğdan Voyvodası Kostantin Beg-zâde Aleksandri Beg Mükâleme Tercümânı ta'yîn olunmuş ve bu hâlde İsmet Beg ile berâber mûmâ-ileyh Aleksandri dahi Dersa'âdet'den hareket eylemiş olmağın Ordu-yı Hümâyûn Silistre cânibinde iken hilâl-i

1 Terâhî: Gayretsizlik, gevşeklik, ihmal.
2 Mümâşât: Uymak, yoldaş olmak.

Safer'de me'mûrîn-i mûmâ-ileyhim Ziştovi'ye irsâl olunmuş olduklarından riyâset vekâleti Defter Emîni Hakkı Begefendi'ye ve Mektûbî vekâleti Tezkîre-i Sânîyye Firdevsî Efendi'ye ihâle olunmuşdur.

Bu makûle mükâlemât vukû'ında Nemçe murahhası arâzî-yi Osmâniyye'ye vâsıl oldukda cânib-i Devlet-i Aliyye'den dahi rehn olarak kendüye mu'âdil[1] birinin Nemçelüye irsâli âdet-i kadîme iken hîn-i fesh-i musâlahada Dersa'âdet'de Nemçe sefîri bulunan Herbert[2] bu kerre Ziştovi mükâlemesine devleti tarafından murahhas ilçi ta'yîn olunmuş olmasıyla bu kerre Luzi'ye irsâl itmiş oldığı tahrîrâtında fesh-i musâlahadan akdem Der-aliyye'de nice zamân ilçilik itmiş ve cânib-i Devlet-i Aliyye'den vücûhla mükerrem ve mültefet[3] oldığından mâ'adâ Der-aliyye'den vilâyeti tarafına mükerremen avdet itdirilmiş ve hattâ Der-aliyye'de emâneten vaz' eyledigi emvâl ve eşyâsı sâye-i Devlet-i Aliyye'de emîn ve mahfûz imiş. Binâ'en-aleyh îfâ-yı teşekküründen âciz oldığını ve ber-mu'tâd kendüye mukâbil birinin rehn olarak irsâli husûsundan ferâgat olundığını derc ve tastîr[4] eylemişdir.

Prusya Devleti tarafından dahi bu mükâlemeye Lukez[5] nâm sefîr ta'yîn ve irsâl olunmağla mütâreke zımnında gelmiş olan sâlifü'z-zikr Luzi dahi serdâr-ı ekrem ma'iyyetinde bulunmak üzre devleti tarafından me'mûr olmuşdur. Bundan başka Goc nâm kolonel dahi umûr-ı harbiyyede müstahdem olmak üzre Prusya Kralı tarafından me'mûren Ordu-yı Hümâyûna gelmişdir. Bu esnâda ba'zı İngiliz ofi[illegible] yalleri dahi Ordu-yı Hümâyûnda istihdâm buyurulmak istid'âsıyla gelmişler idi.

Ber-minvâl-i meşrûh[6] mahâll-i mükâleme Tuna'nın berü tarafında olmak husûsu Sultân Selîm'in kat'iyyen matlûbı olmakdan nâşî Re'îs Efendi dahi masraf husûsunda pek bolca davra[n]mış ve Ziştovi'nin mahâll-i mükâleme tahsîs olunmasından Sultân Selîm memnûn olmuş ise de ol-vaktin âdeti üzre bi'l-cümle sefîrlerin masârifi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilmek lâzım geldigi hâlde Ziştovi mükâlemesi ber-vech-i âtî müddet-i medîde karâr bulmayub sürinerek beyhûde birçok masârifi mûcib oldığından başka bir tarafdan dahi ber-minvâl-i sâbık bir takım ecnebî zâbitlerin vürûdı hasebiyle mu'tâddan fazla masraflar açılub ol-vakt ise eyyâm-ı harbde ekseriyâ mîrî hazînesinde mevcûd akçe bulunmadığından lede'l-iktizâ[7] ta'vîzen Darbhâneden ahz olunagelmesiyle murahhaslar tarafından akçe istenildikce Sultân **(s.70)** Selîm dil-teng[8] ve gazab-nâk olurdı. Hattâ bir def'a murahhaslar hakkında itâb-âmîz ta'bîrât ile olmayacak bahaneleri serd iderek Dersa'âdet'den akçe istememeleri zımnında serdâr-ı ekreme hitaben hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl itdikden sonra mükâleme defterdârı yedinde akçe kalmadığından nâ-çâr ilçilere virilmesi lâzım gelan kırk bin bu kadar guruşun irsâl buyurulması lâzım geldigini Re'îs Efendi inhâ itmekle keyfiyyet kâ'immakâm paşa tarafından Sultân Selîm'e bâ-takrîr arz olundukda pek ziyâde cânı sıkılub ancak akçenin irsâlinden başka çâre dahi olmadığından takrîr-i mezkûrun bâlâsına (murahhaslarına akçe

1 Mu'âdil: Müsâvî, denk, eşdeğer.
2 Herbert: Peter Freiherr von Herbert-Rathkeal.
3 Mültefet: İltifat edilmiş, bakılmış. Güler yüz gösterilmiş, hoş davranılmış. Ehemmiyet verilmiş.
4 Tastîr: Satır dizme, yazı yazma, yazılma.
5 Lukez: Marquis Jerome de Lucchesini.
6 Ber-minvâl-i meşrûh: Açıklandığı üzere.
7 Lede'l-iktizâ: Gerektiği zaman.
8 Dil-teng: Yürek darlığı, içi sıkıntısı.

istemişler umûra müte'allik bir işleri yok hemân akçe isterler imiş vazîfeleri degil gibi göriniyor gâlibâ Re'îs Efendi Defterdâr ile ortak olmuş zîrâ pek iltizâm ideyor yüz kîse akçe dahi Darbhâneden alub gönderesin lâkin Defterdârı nihâyet katl idecegimi dahi yazasm) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde eylemiş idi.

Kaldı ki Sultân Selîm Han Hazretleri hazîne-i devletin pek ziyâde muzâyaka hâlinde ve akçeye en ziyâde ihtiyâc görilan eyyâm-ı harb hilâlinde tahta cülûs eylemiş oldığından akçenin kadrini bilüb beytü'l-mâlin telef ve serefden vikâyesini aşurı derecede iltizâm itmiş idi hattâ bu hilâlde Haleb kadısının bir kıt'a i'lâmıyla Haleb muhassılının bir kıt'a arzı gelüb mazmûnları hâric-i Haleb'de vâki' Hindular Tekyesi'nin şeyhi tarîk-i Kâdiriyye'den Abdülkerîm Dede leyl ve nehâr beş on fukarâsıyla tekye-i merkûmede zikr ve tevhîd ile evkât-güzâr ve sâlih ve müteverri'[1] bir zât oldığı hâlde bir yerden medâr-ı ma'âşı olmamağla kendüye Haleb muhassıllığı mâlından kadr-i kifâye vazîfe inâyet buyurulması istid'âsından ibâret olınağın zikr olunan i'lâm ve arz bir kıt'a takrîre melfûfen kâ'immakâm paşa tarafından Sultân Selîm'e takdîm olundukda takrîrin bâlâsına (tek durur iken beytü'l-mâl-i Müslimîni niçün virelim bu misillü şeylere siz cevâb virmeyüb bana yazmak ne olsun rikâb arzuhâli degil ki cevâbı yazılmak iktizâ itsün) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurmuşdur.

Vekâyi'-i Şettâ

Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Mehmed Sıdkı Efendi sinni doksana karîb bir pîr-i fânî oldığı hâlde geçen iki yüz dört senesi evâhirinde menzûlen vefât idüb bu avânda Dersa'âdet'de hubûbât nâzırı bulunan Mekke pâyelülerinden Keçeci-zâde Sâlih Efendi dahi muktezâ-yı me'mûriyyeti üzre etrâf ve eknâf ile keşâkeşe dûçâr olarak zevât-ı müteşahhiseden kazanmış oldığı husemâsı tarafından bir fenâlık îrâs[2] olunacağını hiss itmekle musâ'ib-i (s.71) melhûzadan[3] tahlîs-i girîbân fikrine düşüb serdâr-ı ekreme münâsebeti dahi oldığından Ordu-yı Hümâyûn kadılığına tâlib olmağın işbu iki yüz beş senesi Muharremi evâ'ilinde uhdesine Ordu-yı Hümâyûn kadılığı tevcîh olunarak Ordu-yı Hümâyûn'a azîmet ile Dersa'âdet'ce melhûz olan muhâtaradan halâs bulmuş ise de Ordu-yı Hümâyûnda dahi her işe karışub serbestce lisân kullandığından pek çok lisâna gelerek vehâmetini çekdigi zîrde beyân olunacakdır.

Vâlide kethüdâsı bulunan Mahmûd Beg bir vakitten berü ikbâlinden sükûta yüz tutmuş idi. Vâsıf Efendi dir ki Mahmûd Beg baba-yı âlim ve reviyyeti müsellem hayrâta sâ'î ve hukûka râ'î civân-merd bir pîr-i ercümend oldığı hâlde Sultân Selîm Han Hazretleri'ne sâbıka-i hidmeti olmakdan nâşî cülûs-ı hümâyûnlarında anı vâlide kethüdâsı nasb itmiş idi. Ancak hukûk-ı sâbıka iddi'âsıyla mutarassıd-ı fırsat[4] olan ebnâ-yı zamâne mîr-i müşârün-ileyhin dört tarafını ihâta idüb o dahi ifâ-yı lâzıme-i mürüvvete kıyâm ve her tâlibin husûl-i metâlibini iltizâm itmekle giderek gâ'ileyi çoğaldub bu sûretle peydâ olan mu'ârız ve

1 Müteverri': Dînin emrettiği şeylere sımsıkı bağlı kalan.
2 Îrâs: Verme, verilme. Sebebolma, îcâbetme, gerekme. Getirme.
3 Melhûz: Beklenen, düşünülen, umulan.
4 Mutarassıd-ı fırsat: Fırsat gözleyen, fırsat bekleyen.

müzâhimler[1] kendüsünün mu'âyib ve mesâlibini[2] tezkâra müdâvemet eylemeleriyle bi't-tedrîc nazar-ı iltifât-ı şâhâneden sâkıt olub bu ızdırâb ve hayret ile esîr-i pister[3] olarak nihâyet ukbâya sefer itmekle işbu iki yüz beş senesi Saferi'nin on sekizinci güni vâlide kethüdâlığı Darbhâne Emîni Yûsuf Ağa'ya tevcîh olundı.

Sene-i sâbıka vekâyi'inde beyân olundığı üzre Arabistân'ın ahvâli kesb-i nezâket ve ehemmiyyet eyleyüb Şam Vâlîsi İbrâhîm Paşa'nın etvâr-ı levendânesi ise rızâ-yı hümâyûna münâfî ve harekâtı şer' ve kânûnun hilâfı olmağla tesviyye-i umûr-ı hüccâc içün kaviyyü'l-iktidâr ve müdebbir ve kâr-güzâr bir vezîre ihtiyâc der-kâr olub bunun içün akd olunan mecâlis-i meşveretde tezekkür olunan vüzerâdan birisi de Akkâ Muhâfızı Cezzâr Ahmed Paşa idi. Ol esnâda Cezzâr Paşa dahi Cebel-i Lübnan muhârebeleriyle meşgûl bulundığı hâlde Dâru's-sa'âde ağasıyla silâhdâr ağaya gönderdigi şukkada Şâm havâlisinin ve hüccâc-ı Müslimînin ahvâli Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmı olub da emâret-i hâccın tebdîli lâzım gelürse ceyb-i hümâyûna dört yüz kîse ve sâ'ir lâzım gelenlere iki yüz kîse akçe virmek şartıyla Saydâ'ya ilhâken Şâm-ı Şerîf eyâletiyle emâret-i hâccı kabûl idecegini iş'âr ve bu vechile ağa-yı müşârün-ileyhimâya şukka gönderdigini kâ'immakâm paşaya yazmış oldığı kâ'imesine dahi der-kenâr itmiş idi. Binâ'en-aleyh işbu bin iki yüz beş senesi hilâlinde emâret-i hacc ile Şâm eyâleti Cezzâr Paşa uhdesine bi't-tevcîh İbrâhîm Paşa'ya Rakka eyâleti ihâle olundığı sırada (s.72) Sivas mübâya'acısı iken i'âne-i erbâb-ı miknet ile nâ'il-i vezâret olan Turunc-zâde Süleymân Paşa'ya dahi Haleb eyâleti ihsân buyurulmuşdur.

Mezkûr şukka zîrde (3) rakamıyla kayd olunur. Mütâla'asından müstefâd olacağı üzre Cezzâr Paşa bundan merâmı mansıb olmayub mücerred zât-ı şâhâneyi inkisâr kılub fukarâdan sıyânet idügüni yemin ile te'min itmişdir. Hâlbuki bu istid'âdan arzı ancak aktâr-ı Şâmiyye'de nüfûzını tevsi' ve tezyîdden ibâret idügi aşağıda îrâd olunacak tafsîlâtddan ma'lûm olur. Hükümrân-ı Memâlik-i Fas olan Mevlâ Muhammed bin el-Mevlâ İsmâ'îl mukaddemâ Maltalu yedine giriftâr olan Tersânelü Ahmed Kapudan ile beş yüz otuz altı nefer üserâ-yı İslâmiyye'yi akçe ile esâretden tahlîs birle cümlesini dört kıt'a fırkateyn hediyeleriyle berâber geçen iki yüz dört senesi hilâlinde atabe-i aliyye-i saltanat-ı seniyyeye irsâl itmiş olmasıyla Muhammed Mekkî nâm sefîri Dersa'âdet'e getürüb takdîm itdikde ricâl-i devlet tarafından ziyâfetler olunarak ve ba'zan hediyeler virilerek sefîr-i mûmâ-ileyh hakkında usûl-i ihtirâmiyye îfâ olunmuş idi mu'ahharen hâkim-i müşârün-ileyh vefât itmekle yerine oğlı Mevlâ Bâyezîd Hâkim-i Fas olarak irsâl eyledigi Muhammed Kâ'id nâm sefîri Dersa'âdet'e vusûlünde Rebî'ü'l-evvel'in yirmi üçüncü Salı güni tertîb olunan Dîvân-ı Âlî'de nâmesini huzûr-ı mülûkâneye arz ve takdîm itdikde kendüsüne kürk ve rüfekâsına hil'atler ilbâs olunmuşdur hâkim-i müşârün-ileyh nâmesinde cülûs-ı hümâyûnı tebrîk ve is'âd ile kendüsünün serîr-i hükümet-i garb-ı aksâya câlis[4] oldığını îrâd ve cihet-i vahdet-i İslâmiyye hasebiyle Devlet-i Aliyye'ye olan ihlâsından ve İspanyalu ile sefer açmış olmasından bahisle teveccüh-i derûn-ı istid'â ve bundan akdem pederi tarafından fukarâ-yı Haremeyn'e tevzî' olunmak üzre gönderilmiş olub el-yevm hazîne-i âmirede ber-vech-i

1 Müzâhimler: Zahmet verenler.
2 Mesâlib: Ayıplar, eksiklikler, kusurlar.
3 Esîr-i pister: Yatağa düşmek, esir olmak, yatalak.
4 Câlis: uran, oturucu, cülûs eden. Tahta çıkan.

emânet mahfûz olan ma'lûmü'l-mikdâr altun sebîkelerinin isticlâbıyla tarafından Haremeyn ahâlîsine irsâl olunmasını iltimâs itmiş ise de sebâ'ik-i mezkûrenin hey'et-i mahsûsasıyla irsâl ve taksîmi uyamayub be-her hâl meskûken[1] irsâli lâzım gelecegi merhûm pederlerine tahrîr ve istimzâc olunmuş idi ancak haber varub gelinceye kadar vefât eylediginden ve bu kerre vâris ve cânişîni taleb itmiş bulundığından sefîrine teslîm olunması içün irâde-i seniyye sâdır olmağla mezkûr altunlar sefîr-i merkûma teslîm ve bu mazmûnda nâmesinin cevâbı dahi terkîm ile mutayyeben memleketine i'âde olunmuşdur.

İsveçlü ile Rusyalunun Musâlahası ve Azmî Efendi'nin Sefâretle Berlin'e Azîmeti

Devlet-i Aliyye Nemçelü ile mütâreke idüb eyyâm-ı mütârekede musâlahaya sûret virilmek dahi (s.73) ber-minvâl-i sâbık meşrût oldığından bu sûretle tahfîf-i gâ'ile-i seferiyye eylemiş oldığma mebnî bundan sonra var kuvvetini Rusya üzerine i'mâl ile ahz-ı sâr sevdâsında bulunmuş ise de Rusya İmparatoriçesi Katerina dahi İsveç Kralı ile akd-i musâlaha iderek bu yüzden tahfîf-i gâ'ile-i seferiyye eylemiş idi çünkü Rusyalu ile İsveclü beyninde vukû'a gelan muhârebât-ı adîdede[2] zafer ve gâlibiyyet bir tarafa münhasır ve müstakarr olmayub (el-harbü sicâlün)[3] kâ'idesince bi'l-münâvebe[4] gâh İsveclüye ve gâh Rusyaluya rû-nümâ ola geldigi ve İsvec donanması dûçâr oldığı tehlike-i azîmeden reha-yâb-ı selâmet oldukdan sonra İsvec ince donanması galebe-i kâmileye mazhar oldığı bâlâda beyân olunmuş idi. Ancak İsvec Kralı fî-mâ-ba'd sefere devâmdan semere hâsıl olmayacağını ve bir tarafdan donanma ve hazînesine ârız olan perîşânî ve ziyân üzerine milleti beyninde müsta'id-i zuhûr olan fitne ve isyân ve Rusyaluya bâdî-i fırsat olmak ihtimâlini fikr-i dûr-endîş[5] ile der-pîş iderek musâlahaya arz-ı hâhîş eyledigi sırada İspanya Devleti'nin Petersburg'da mukîm ilçisi devleti tarafından me'mûren ıslâh-ı zâtü'l-beyyine sa'y ve kûşîş idüb hattâ ol-günler Fransa'da alev-gîr-i iş'âl olan âteş-i fitne ve ihtilâl silsile-i cemî'-i Avrupa'nın dûçâr-ı telâş ve ızdırâb oldukları vakitler olmağla İsvec Devleti dahi Fransa üzerine taslît ve i'mâl olunabilür deyü ilçi-i mûmâ-ileyh Katerina'ya bast ü mâ-kâl iderek tervîc-i maslahat-ı musâlaha itdigine ve İmparatoriçe dahi İsvec gâ'ilesinin def'ini ayn-ı ni'met addeyledigine mebnî hudûd-ı tarafeyn kable's-sefer oldığı minvâl üzre terk ve ibkâ olunmak şartıyla geçen iki yüz dört senesi evâhirinde Varen nâm şehirde imzâ-yı sened-i musâlaha[6] olunmuş idi.

Hâlbuki şimdiye dek Rusya'nın Bahr-i Baltık'daki donanmasının Akdeniz'e çıkub gelmemesi İsvec seferiyle meşgûl bulunmasından nâşî olub bundan sonra vürûdı muhtemel oldığına mebnî musâlaha-i merkûme havâdisini Sultân Selîm Han Hazretleri lede'l-istimâ' muğber[7] ve münfa'il olarak İsveclüye bu kadar akçe virildi böyle bî-vefâlık olur mı bu

1 Meskûk: Sikkeli. Damgası vurulmuş. Para hâline konulmuş.
2 Muhârebât-ı adîde: Birçok savaş.
3 "Savaş, bazen mağlûbiyet bazen muzafferiyettir."
4 Bi'l-münâvebe: Nöbetleşe olarak.
5 Fikr-i dûr-endîş: İleriyi gören fikir, tedbirli fikir.
6 Varala Antlaşması, 17 Ağustos 1790.
7 Muğber: Gücenmiş, gücenik, küskün.

keyfiyyeti tahkîk idin aslı var mıdır deyü kâ'immakâm paşaya emr ü fermân itmesiyle paşa-yı müşârün-ileyh derhâl İsveç tercümanını Bâb-ı Âlî'ye ihzâr[1] ile musâlaha maddesini istifsâr itdikde musâlahanın aslı olub ancak İsveç Kralı Devlet-i Aliyye'yi açıkda bırakmayub Kırım Cezîresi serbest olmak ve Moskovlu tarafından alınan memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi reddolunmak şartları derc olunarak Rusyalunun Devlet-i Aliyye ile dahi musâlahasını şart eylemiş deyü cevâb virmiş ise de İsveç Kralı'nın böyle bağteten musâlahası akdemce Devlet-i Aliyye (s.74) ile akd eylemiş oldığı ahidnâme-i ittifâka muhâlif oldığından herkes İsveclüye ta'n ve ta'rîz itmekde bulunmuş ve bu bâbda Dersa'âdet'de mukîm İsvec ilçisi mu'âheze olunmuş olub ilçi-i merkûm ise yavuz hırsız ev sâhibini suçlı gösterir fehvâsınca kusûru bütün bütün berü tarafa tahmîl ve Devlet-i Aliyye'yi dahi sulha teşvîk ile berâber taraf-ı Devlet-i Aliyye'den virilmesi meşrût olan i'ane-i seferiyye akçesinin bakî taksitlerini istemekden asla hicâb itmeyerek ([1]205) senesi evâ'ilinde gâyet maglatalu bir kıt'a takrîr kaleme alub Mabeyn-i Hümâyûna arz ve takdîm eylemişdir. Şöyle ki: İsvec Kralı Devlet-i Aliyyelerine haber virmeksizin Moskovlu ile musâlaha müzâkeresine mübâşeret eyledigi ve münferiden sulh oldığı ve musâlaha akdine mütârekeyi tercîh itmedigi içün bu kulları mu'âheze olundığım cihetle bu üç maddeye dahi ber-vech-i âtî[2] cevâb virilür İsvec Kralı Moskovlu ile musâlahayı müzâkere ider imiş deyü takbîh olunan evvelki mâdde dûr ü dırâz mübâhaseye muhtâc degildir zîrâ Devlet-i Aliyyeleri on sekiz aydan berü Moskovlu ile hafiyyeten musâlaha müzâkeresinden hâlî degil idi. Moskovlu musâlaha mâddesini ibtidâ Petersburg şehrinde mukîm İspanya ilçisi ma'rifetiyle geçen mâh-ı Nisan'da arz eyledikde İsvec Kralı Devlet-i Aliyye'nin maslahatı berâberce müzâkere olunmasını esâs olarak îrâd itmekle Rusyalu tarafından buna redd ile cevâb virildiginden o dahi mâdde-i musâlahayı redd eyledi Moskovlu gerek İstokolm şehrinde ve gerek Ordu-yı Hümâyûnda sulhı arz itmekden hâlî olmadığı Temmuz'un evâ'ilinde takdîm olunan takrîr-i dâ'iyânemizle arz ve tasdîk olunmuş idi. Ba'dehu Moskovlu tarafmdan tekrâren İsvec Kralı'na bir def'a dahi îrâd-ı sulh olmuş iken İsvec Kralı yine redd eyledi ba'de hezâ İsvec Kralı Petersburg şehri pîş-gâhında kendi toplarının sadâsını Moskov Çariçesi'ne ismâ'[3] eyledigi esnâda tekrar İspanya ilçisi vürûd eyledikde Finlandiya eyâleti müceddeden tevsî' ve Devlet-i Aliyye'nin muktezâ-yı maslahatı dahi berâberce müzâkere olunmak şartıyla İsvec Kralı îrâd-ı sulhı kabûl idüb bu takdîrce esâs olarak işbu iki şartın mumzî senedi İsvec Kralı'na irsâl olunmak üzre iken Temmuz'un üçünde vukû' bulan mesâ'ib Moskov Çariçesi'ne kuvvet-i kalb virmek cihetiyle muhâbere münkat' oldı ba'dehu şehr-i Temmuz'un dokuzuncı güni İsvec Kralı'nın gâlibiyyetinden sonra Moskov çariçesi İsvec Kralı'yla musâlaha müzâkeresine rağbet idüb Devlet-i Aliyye ile ma-beynini tasfiyyeye müsta'id oldığına ve îrâd olunacak mevâdd-ı hak ve insâfa makrûn bulundığına mebnî Devlet-i Aliyye tarafından dahi kabûl olunacağı me'mûldür deyü Moskov ricâli İsvec Kralı'na tahrîr eylediklerinden nâşî Ağustos'un ibtidâsında (s.75) müzâkereye mübâşeret olunub on dördüncü güni maslahat-ı musâlaha hitâm buldı bu takdîrce işbu târihden akdem müzâkere-i sulh vâki' olmadığı işbu tafsîlatdan ayândır İsvec Kralı Devlet-i Aliyyeleriyle müttefikan yevm-i vâhidde musâlaha senedine

1 İhzâr: Hazırlama, hazır etme, edilme; huzura getirme.
2 Ber-vech-i âtî: Aşağıda olduğu gibi.
3 İsmâ': İşittirmek, sesini duyurmak, bir sözü istenilen yere ulaştırmak.

vaz'-ı imzâ eylemek kendi şânı ve memleketinin maslahatı muktezâsından olub ancak düşmanların bi'l-cümle kuvveti müctemi'an[1] kendi aleyhine i'mâl olunmağla bâr-ı girân-ı muhârebe saltanat-ı seniyyeleriyle İsvec Devleti'ne musâvât üzre taksim olunmayub yalnız kendü üzerine tahmîl olunmak cihetiyle bilâ-te'hir[2] akd-i sulh itmemiş olaydı muzmahil olmak lâzım gelür idi İsveclüler berren ve bahren fedâkârâne hareket idüb ancak muzâyaka-i maliyyeye dûçâr oldığı hâlde Prusya Kralı İsvec Kralı'na mâl ve askerle va'd itmiş oldığı i'âneden ibâ itdikden başka Devlet-i Aliyye dahi bir dürlü hareket itmediginden nâşî İsvec Kralı böyle âciz ve memleketi zabt olunmak derecesine resîde olmuş idi 1789[3] Temmuzu'nun on birinde saltanat-ı seniyyeleriyle İsvec Devleti beyninde akd olunan şurûtı İsveç Devleti îfâ itmemiş deyü menkûl olub ancak tecâvüzî her bir ittifâk müşterek olan düşman üzerine müttefiklerin askeri mikdâr-ı mütecâviz üzre i'mâl olunmak kâ'idesine mebnî ve işbu ka'ide o makûle ittifâkların esâs-ı şurûtundan oldığı Devlet-i Aliyyelerine ve sefere me'mûr olanlara dahi kerrât ile ifâde olunmuş idi ancak Devlet-i Aliyyeleri İsvec Devleti'yle akd eyledigi ittifâkın işbu esâs-ı şurûtunı îfâ itmedi mi ve sefere me'mûr olanlar dahi Devlet-i Aliyye'nin niyyât-ı hayriyye-i sâ'ibesi üzre hareket eyledi mi İsvec Kralı muhârebeyi yalnız idüb amm-i emcedleri merhûm ve mağfûr Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin yalnız mutâlebesiyle saltanat-ı seniyyeleri içün kendi girân-kıymet vücûd-ı mübârekini ve tâc-ı memleketini tehlikeye ilkâ itmişdir. İsvec Kralı Moskovlu ile sulh oldığı içün bu kullarını ta'yîbe cesâret iden kimseler i'ânet-i mâliyyeyi muhtevi akd olunan senedin târîhine bu def'a nazar iderler ise sened-i mezkûr İsvec tarafına gitmezden evvel İsvec Kralı saltanat-ı seniyyeleri için iki def'a vech-i kat'î üzre azîm muhârebe eyledigi zâhire ihrâc olunur bu aralıkda cünûd-ı İslâmiyye Moskovlu üzerinde bir iş görmeyüb Bender ve Akkirman Moskovluya terk olundığı ve bu kulları tarafından arz olunan tertîbât-ı harbiyye icrâ olunmadığı ve bu tertîbâtı bu kulları ile müzâkere itmek üzre taraf-ı vâzıhü'ş-şeref-i mülûkânelerinden me'mûr olan Nu'mân Begefendi'nin tedâbîr-i sâ'ibe ve gayret ve keremiyyet-i müstahsenesi[4] bir dürlü fâ'ideyi müntic olmadığı ve Re'îsü'l-küttâb Efendi'nin bu kullarıyla karâr virdigi tertîbâtı icrâ itdirmedigi âşikâr olub bu takdîrce İsvec Kralı'nın yalnız muhârebeye müdâvemet birle kaç guruşa mâlik ise anları dahi (s.76) sarf eylemesi ve bi'l-cümle İsveclünün kanı sefk itdirmesi münâsib olmadığından başka (1772) senesinde akd olunan mu'âhedât lâzimesince İsvec memleketinin esâs nizâmı tagyîr olunub Kral-ı mûmâ-ileyh Moskovlu tevâbi'inden ve İsvec memleketi dahi muzâfât-ı memâlik-i Moskov'dan olmuş olaydı saltanat-ı seniyyelerine bir dürlü fâ'ide hâsıl olmayacağı kezâlik bedîdârdır.[5] İsvec Kralı musâlaha yerine mütâreke itmek iktizâ ider deyü bu kullarına söylenüb ancak eyyâm-ı mütârekede İsvec Kralı emniyyet-i dâhiliyyesini i'âde itmek me'mûlü olmak hasebiyle mütâreke husûsı Rusya'ya mazarr olmakdan nâşî Rusya Çariçesi musâlahada ısrâr ider idi kaldı ki mütâreke husûsı saltanat-ı seniyyelerine bir dürlü fâ'ideyi müntic[6] olmadığından başka maslahat-ı musâlaha sebebiyle Rusya Çariçesi Devlet-i Aliyye

1 Müctemi'an: Toplu olarak. Topluca. Hepsi birden.
2 Bilâ-te'hir: Ertelemesiz.
3 Metinde sehven "1879" şeklinde geçmektedir.
4 Müstahsen: Güzel sayılmış, beğenilmiş.
5 Bedîdâr: Görünür; açık, meydanda.
6 Müntic: Netice veren, sebebiyet veren; meydana getiren.

musâlahasına meyl ve rağbet eyledi ve illâ İsvec musâlahasından sonra var kuvvetiyle memâlik-i mahrûseye yüklenmek lâzım gelür idi ve İsvec Kralı musâlahayı kabûl itmemiş olaydı on iki kıt'a Moskov sefînesi Akdeniz'e gelmek üzre müheyyâ[1] olub bunların men' ve tevkîfi mütâreke sûretinde mümkün degil idi ancak Moskov Çariçesi musâlahayı teshîl[2] içün saltanat-ı seniyyeleri üzre hareketinden ferâgat eylemek mülâbesesiyle sefînelerinin Akdeniz'e vürûd itmemesi musâlaha sebebiyle husûl-pezîr oldı ammâ mütâreke sûretinde Moskov sefînelerin Bahr-i Baltık'dan hurûc itmemesini şurût-ı mütârekeye idhâl itmek İsvec Kralı'nın vüs'ından hâric idi İsvec Kralı kendü memleketi içün ümîd-vâr oldığı arâzînin iddi'asından keff-i yed[3] idüb yalnız saltanat-ı seniyyelerine olan irtibâtı levâzımına ri'âyet ve taraf-ı vâzıhü'ş-şeref-i hümâyûnları içün be-gâyet fâ'idelü bir sûrete ihtimâm ve iştigâl ve Devlet-i Aliyyeleriyle Moskovlunun sulhı müzâkere olunmak husûsuna temşiyyet birle şimdiye kadar îrâd olunmamış menfa'atlü şerâ'it tahsîl iderek Devlet-i Aliyyeleri içün kendü musâlahasından şânlu ve menfa'atlü bir musâlaha sûretin tanzîm eyledi İsvec asâkirinin izhâr eyledigi gayreti cünûd-ı İslâmiyye dahi ibrâz itmiş olaydı musâlaha sûreti ahsen bir kalıba ifrâğ olunmak mümkün idi. Kaldı ki sefere me'mûr olanların betâ'et-i hareketi İsveclülere dahi â'id olmak cihetiyle işbu muhârebe hilâlinde bu makûle me'mûrların uygunsuz hareketleri düşmanların mahv ve izâlesine sâlih olan fırsatları iğtinâm itmeleri bu kulları tarafından kerrât ile arz ve şikâyet olunmuş iken bir fâ'ideyi müntic olmadığına İsvec Kralı dâ'imâ te'essüf üzre idi bu sene-i mübârekede cünûd-ı İslamiyye yalnız altı bin düşman askeri ve cüz'î donanma ile muhâfaza olunan Kırım Cezîresi'ni teshîr ideceklerin Devlet-i Aliyye tasdîk eyledigine binâ'en bu kulları sahîh olmak üzre kralımıza tahrîr eyledim ve kapudan (s.77) paşanın gayret ve şecâ'atine nazaran bu sene Kırım'ın zabtı müyesser olmamak kemâl-i te'essüfümüze ba'is olub kaldı ki o kadar ihtimâmımız Kırım'ın istirdâdını müntic olmadıysa barî cezîre-i mezkûrenin serbestiyyetine dâ'ir Rusyaludan ta'ahhüd almadıkca İsvec Kralı'nın musâlaha senedini imza itmedigi husûsunun ihbârı bu kullarına ser-mâye-i iftihâr-ı bî-şumârdır. İsvec Kralı evâ'il-i muhârebede va'd itdigi üzre Kırım'ı alıvirmek maksadına nâ'il olamadığından kemâl-i te'essüf üzre oldığını kullarına tahrîrden hâlî degildir. İsvec Devleti Devlet-i Aliyye'nin en ziyâde dostı olub buna fütûr virmek içün â'dâ tarafından sa'y ve amel olundığı İsvec Kralı'nın bu def'a Devlet-i Aliyyelerine tedârük eyledigi hayırlu musâlahayı takbîh zımnında i'mâl idecekleri ekâvîl-i bî-mesâsından istidlâl[4] olunmak emr-i sehldir bu kulları maslahat-ı musâlahanın ma'rifetimiz ile rü'yet olunması istid'âsında olmayub ancak husûs-ı merkûma dâ'ir kralımız tarafından takdîm olunan îrâdâtın ifâdesi vazîfe-i zimmetimiz oldığı âşikâr ve cenâb-ı mülûkâneleri tarafmdan dahi işbu irâdât mîzân-ı dirâyet ile vezn ve taraf-ı ahardan takdîmi melhûz olan irâdât ile mukâbele olunmak akl-ı sedîd iktizâsından idigi bedîdârdır. Saltanat-ı seniyyelerine olan hulûsumuz hasebiyle taraf-ı âhardan takdîm olunacak musâlaha Moskov Çariçesi'nin İsvec Kralı'na resmen virdigi senedât-ı müte'addide ile ve bâ-husûs Ağustos'un on üçüncü güni irâd eyledigi musâlaha şerâ'itinden fa'idelü ise o makûle musâlahayı istihsân idecegimiz bî-iştibâh olub

1 Müheyyâ: Hazırlanmış olan. Heyet-i mecmuası tertib ve tesviye olunmuş olan.
2 Teshîl: Kolaylaştırma. Zorluğa âit şeyleri kaldırma.
3 Keff-i yed: El çekme, vazgeçme, karışmama.
4 İstidlâl: Bir delile dayanarak bir husus hakkında hükme varma.

binâberîn[1] üzerine hücûm olunmak içün emrolunsun deyü kerrât ile ilhâh[2] ve ibrâm[3] eyledigimiz Kırım Cezîresi'ni külliyyen istirdâd iderler ise hulûs üzre tebrîkine müsâra'at olunur. Zîrâ bu def'a arz olunan levâzım-ı musâfâtımız kâr-ger olmayub böyle bir hayırlu musâlahanın kabûl olunmadığı içün sükût ile te'essüf olunur bir aydan berü erkân-ı Devlet-i Aliyyelerine İsvec hakkında nakl itmek üzre oldukları ifk ve iftirâlara bu def'a cevâb virilmek teklifi dahi irtikâb olunmayub zîrâ bed-zebânların merâm ve maksadları ne idügi birkaç ay zarfında hârice çıkar bu makûle mevâddın geregi gibi zahire çıkarılması içün merâsim-i mer'iyye-i Devlet-i Aliyye'nin îcâb eyledigi mertebe cem'iyyetlü bir mükâleme meclisi akd olunmak husûsuna müsâ'ade-i hümâyûnları erzân buyurulmak istid'â ve Devlet-i Aliyyeleri bâkî kalan taksîtlerini edâsı husûsunı dahi bu kullarıyla müzâkere ve tanzîm eylemek zımnında emr-i hümâyûnları istircâ olunur deyü bast ü mâ-kâl eylemişdir.

Mukaddemâ İsvec Kralı Devlet-i Aliyye'nin bir sözüyle i'lân-ı harb itdi deyü İsvec ilçisi i'âne-i nakdiyye mütâlebesiyle vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye itmedik takâzalar koymamışdı. **(s.78)** Hâlbuki İsveclüye akçe i'tâsı içün Devlet-i Aliyye bir gûne ahd ve şart ile merbût degil iken mücerred mürüv'et ve fütüvvetinden nâşî İsveclüye akçe virilemedi deyü İsvec Kralı'ndan ziyâde müte'essif olurdı nihâyet beyne'd-devleteyn ahidnâme-i ittifak imza olunub Sultân Selîm Han Hazretleri tarafından mukassatan i'tası meşrût olan yirmi bin akçenin iki bin kîsesi dört taksit ile edâ olunmuş iken İsveçlünün bu kerre bağteten Rusyalu ile musâlahası müttefik devletlerin kuvvetleri şöyle icrâ olunmalıydı dinilmek gibi maglatalar te'vîl kabûl ider mevâddan olmadığına mebnî takrîr-i mezkûr ile İsvec Kralı nazar-ı Devlet-i Aliyye'de ahd-şikenlik[4] lekesinden tathîr-i dâmen-i fütüvvet idememiş idi. Kaldı ki İsvec ilçisi bu takrîrinde güyâ ki İsveç Kralı Kırım'ın serbestiyyeti içün Rusyaludan ta'ahhüd almadıkca sened-i musâlahayı imzâ itmedi deyü mübâhat[5] ve iftihâr ve lisânen dahi şurada burada bu sûreti tekrâr iderdi bunun ise aslı olmayub ol-vaktin hükmünce Katerina'nın Kırım serbestiyyetine muvâfakatı kâbil degil idi. Ve İsvec Kralı'na mevki'-i mükâlemede Rusyalu tarafından bu seferde Devlet-i Aliyye'nin istîlâ olunan memâliki redd ile musâlaha olunmak sûretinin şifâhen va'd olundığı mervî ise de bu kerre Katerina ile akd eylemiş oldığı ahidnâmede Devlet-i Aliyye'nin nâmı bile mezkûr degildir. Fakat Devlet-i Aliyye Prusya ittifâkıyla merbût olarak münferiden musâlaha idemeyecegini İsvec ilçisi ra'nâ bildiginden böyle aslı faslı yok şart ile musâlahaya tavassut arz iderdi hattâ bundan çend mâh mürûrunda ilçi-i merkûm azl ile devleti tarafından yerine başkası nasb olunmağla bu azl ve nasbın sebebi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den taharrî[6] olundukda İsvec beg-zâdelerinden Dersa'âdet'de bulunan (Baron Brantano) nâm zâbitin İsvec ilçisi olmak sevdâsıyla sefîr-i merkûm aleyhinde vâki' olan gamz ve si'âyetinden ve ekser rivâyâta göre sefîr-i merkûmun böyle asılsız bir mâddeyi sûret-i resmiyyede Devlet-i Aliyye'ye îrâd eyledigi Ziştovi'de murahhas efendiler tarafından Prusya ilçisime takrîr ve Prusyalu tarafından dahi Petersburg'a tahrîr olundukda Katerina'nın İsveclüye ben size Kırım serbestiyyeti içün söz virdim mi ki

1 Binâberîn: Bundan dolayı, bunun üzerine, bu sebepten.
2 İlhâh: Üzerine düşme, zorlama, ısrar etme, direnme.
3 İbrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.
4 Ahd-şiken: Anlaşmayı bozan.
5 Mübâhat: Tefâhür etmek, öğünmek.
6 Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma; aratma.

İstanbul'daki ilçiniz öyle takrîr virmiş deyü vâki' olan şikâyetinden neş'et eyledigi veyâhûd sefîr-i merkûmun nazar-ı Devlet-i Aliyye'de mahcûbiyyetini mülâhaza ile devleti azl itmiş idügi hulâsa-i tahkîkât olmak üzre ol-vakitde yazılmış olan ba'zı evrâk-ı resmiyyede görülmüşdür.

Ve çünki Lehlüler dahi Rusya ve Nemçe devletlerinin ittifakından vehm ve haşyet üzre olmalarıyla kendü haklarında melhûz olan sû-i niyyetlerinden tahlîs-i girîbân içün **(s.79)** İsveçlü gibi Devlet-i Aliyye ile akd-i ittifâk arzusunda bulunarak Dersa'âdet'de mukîm Leh ilçisi mevâdd-ı mu'âhede müzâkeresiyle meşgûl olub ancak İsveçlü gibi hemân cenge mübâşeret birle anlar dahi bir tarafdan düşmanları işgâl ideceklerine avâkıb-ı umûra intizâr ile terâhî[1] ve betâ'et sûretin ihtiyâr eylediklerinden başka zimâm-ı maslahatların bütün bütün Prusya Kralı'mn dest-i desîse-kârîsine teslîm itmiş bulundukları cihetle her maddede Prusyaluya mürâca'ata muhtâc olduklarından vakitleri müzakerât ve muhâberât ile geçüb bu kerre ber-minvâl-i meşrûh İsveclünün hilâf-ı me'mûl olarak def'aten Rusyalu ile musâlahasından vükelâ-yı Devlet-i Aliyye münfa'il ve müte'essir oldığı gibi merkûm Leh ilçisi dahi bu vak'a-i gayr-i müterrakkibeden muztarib ve mütehayyer olarak serî'an Prusya Sefâreti'ne varub istiknâh-ı ahvâl[2] itdikde Prusya Kralı çend rûz mukaddem mâlen i'ane ve imdâd itmiş oldığı İsvec Kralı'nın bu hareketinden münfa'il olarak hemân Lehlüler ile müttehiden kemâl-i şiddet ile Rusya üzerine hareket niyyetinde oldığına dâ'ir Berlin'den tahrîrât gelmiş oldığını Prusya ilçisi ifâde itmekle Leh ilçisi mütesellî olarak Devlet-i Aliyye'ye dahi tesliyyet virmek siyâkında Bâb-ı Âlî'ye takdîm itmiş oldığı takrîrinde cenge mübâşeret içün Prusyalunun hareketine muntazır oldığını i'lân iden Leh Cumhûrı ile müttehiden Prusya Kralı'nın cenge müsâra'at idecegi cihetle Devlet-i Aliyye zâyi' itdigi İsvec askerine bedel Prusya ve Leh asâkirini kazanmış oldığına nazaran te'essüf itmeyecegini ve Leh Cumhûru'yla der-dest olan ittifâkın temşiyyetine egerçi mevâni'[3] zuhûr itdi ise de Devlet-i Aliyye'nin maslahatını tervîc içün lâzım gelan esbâb ve mukaddemâtı vaktiyle Leh Cumhûru'na bi'l-ihtâr[4] tertîb ve tanzîm idebilecegini arz ve beyân itmekle Sultân Selîm Han Hazretleri hemân Prusya Kralı'nı cenge başlatmak sevdâsına düşüb teşvîkât-ı lâzımeyi ifâ içün merhûm Resmî Ahmed Efendi'nin kaynı olub mukaddemâ anınla berâber Prusya'ya gitmiş olan Rikâb-ı Hümâyûn Mektûbcusı Ahmed Azmî Efendi uhdesine muvakkaten Haremeyn Muhâsebeciligi bi't-tevcîh kadri terfî' ve tenvîh olunarak Berlin ilçisi ta'yîn olunub işbu ([1]205) senesi Rebî'ü'l-âhir'i evâ'ilinde yola çıkarılmış ve efendî-i mûmâ-ileyh Prusya ilçisine hediyye-i mülûkâne olarak ber-vech-i tahmîn yetmiş bin guruşluk olmak üzre on dokuz buçuk kıratlık bir hâtem ve yüz bin guruşluk hükümdârlara mahsûs cigalı sorguç mücevher gönderilmişdir.

Ve şâyed ki Azmî Efendi yollarda te'ehhür ider mülâhazasına mebnî verâsından Prusya Kralı'na **(s.80)** bir kıt'a mektûb-ı sâmî tahrîr ve çifte tatar ile tesyîr olunub mazmûnında Devlet-i Aliyye'nin sizinle ittifâkı tecâvüzî oldığı hâlde i'lân-ı harb itmediginizden Rusyalu ol-tarafdan emîn olarak var kuvvetiyle berü taraflara hücûm ile Tuna sevâhiline ta'arruz

1 Terâhî: Gayretsizlik, gevşeklik, ihmal.
2 İstiknâh-ı ahvâl: Durumun doğruluğunu araştırma.
3 Mevâni': Maniler, engeller.
4 Bi'l-ihtâr: Uyararak.

ve tecâvüz itmegin mevsim-i şitâda müdâfa'a ve mukâbeleye Devlet-i Aliyye muhtâc oldı. Hâlbuki müttefikiniz olan Leh Cumhûrı Moskov muhârebesiçün Nehr-i Turla sâhilinde yirmi beş bin asker tebyi'esiyle cenâbınıza mütekarrib olub siz i'lân-ı harb itmediginizden anlar dahi te'ehhür itdiler ve eger şimdiye dek cenge kıyâm itmiş ola idiniz üç tarafdan Moskovlu ortaya alınarak ahz-ı intikâm kâbil idi deyü ifâte-i vakt-i fırsat[1] olundığı ihtâr ve ber-muktezâ-yı ittifâk[2] hemân bu günlerde cenge kıyâm idecek mi ve şimdiye dek te'hîre sebeb nedir deyü Kral-ı müşârün-ileyhden istifsâr olunmuşdur.

Ancak düvel-i sâ'ireden ba'zıları dahi Devlet-i Aliyye'yi sulha teşvîk idegeldiklerinden vükelâ-yı devlet yine tereddüd ve tahayyürden hâlî degiller idi. Ez-cümle Dersa'âdet'de mukîm İspanya ilçisinin sulha teşvîk zımnında Bâb-ı Âlî'ye takdîm itmiş oldığı takrîrinde imtidâd-ı harble Rusya'ya za'f ve fütûr ârız ve Nehr-i Turla'nın berü tarafında olan askeri ekall-i kalîl olub müceddeden vürûd idebilecek askerlerine dahi Lehlüler mümâna'aya müsta'id bulunmuş ve Prusyalu dahi düşmanı geregi gibi iş'âl içün harekete hâzır kavî bir ordu tertîb eylemiş olmasıyla bunun üzerine asâkir-i İslâmiyye dahi berü tarafdan hareket ve hücûm idecek akçe ve esbâb-ı sâ'ire-i seferiyyeden mahrûm olan Rusyalu mağlûben musâlahaya râgıb[3] olacağı mutâla'atını arz ve ifâde ile kendü iğrâz-ı mahsûsalarını tervîc[4] içün Devlet-i Aliyye'yi devâm-ı sefere teşvîk idenlerin bu makûle irâdâtı gerçe asâkir-i İslâmiyye'nin tezâyüd-i gayret ve şecâ'atlerine badî olur ve Rusyalunun iki devletle ale't-tevâlî bu kadar müddet muhârebesi fi'l-vâki' za'fına bâ'is olmağla meyl ve hâhişi sahîhdir. Ancak Rusyalunun ol-vechile esbâb-ı harbiyyesi noksân buldı ise bir müddet içinde iki devletle mukâbeleye mecbûr olan Devlet-i Aliyye'nin hâli dahi ol minvâl üzre olmak lâzım gelür kaldı ki Rusyalu dahi İsvec musâlahasıyla tahfîf-i bâr-ı sefer eyledi ve Devlet-i Aliyye hudûduna ta'yîn olunmuş olan Rusya asâkiri re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye sırtından geçindikleri cihetle emr ve idâreleri Rusyaluca küllî masârife muhtâc degildir. Ve Leh Cumhûrı kendi umûrını geregi gibi tanzîm itmedikce muhârebeyi ihtiyâr ile kendüyi tehlikeye ilkâ itmez ve Prusya Kralı eger Moskovluyı fesh-i sulh ile tahvîf[5] ider ise kendüsünün icrâ-yı makâsıdına Katerina'nın der-kâr (**s.81**) olan tertîbâtından başka düvel-i sâ'ire dahi Kral-ı mûmâ-ileyhin hilâf-gîri olmak melhûz oldığından Devlet-i Aliyye'nin yalnız Moskovlu ile degil belki Nemçelü ile bile münferiden mukâbeleye mecbûr olması sûreti umûr-ı muhtemeledendir. Binâ'en alâ-zâlik Devlet-i Aliyye bu muhârebeden evvel bulundığı minvâl veyâhûd buna müşâbih bir hâl üzre kalmak şartıyla Moskov musâlahasına mümâşât ider ise enseb[6] ve evlâ göriniyor deyü tahrîr eylemişdir. Biz yine Ordu-yı Hümâyûnun ahvâline gelelim.

1 İfâte-i vakt-i fırsat: Fırsat olarak gelen zamanı kaybetmek.
2 Ber-muktezâ-yı ittifâk: Lazım gelen ittifak ile.
3 Râgıb: İstekli. İsteyen, rağbet eden.
4 Tervîc: Kıymet ve itibarını artırma. Geçirme. Tutma, destekleme.
5 Tahvîf: Korkutma, korkuya düşürme.
6 Enseb: Daha münasip, uygun, çok yerinde.

Kili Kal'ası'nın ve Tuna Boğazlarının İstîlâsı ve İsmâ'îl'in Şiddet-i Mahsûriyyeti ve Ordu-yı Hümâyûn'un Meştâya Avdeti

Rusya Başkumandanı Potemkin haylî vakitten berü Kili ve İsmâ'îl kal'alarının zabt ve istîlâsı esbâbını cüst-cû itmekde olmasıyla işbu ([1]205) senesi Saferi'nin sekizinci gicesi Rusyalular Kili Kal'ası üzerine gelüb kal'anın metânetine ve halîcinde bulunan şalopelerden kendülerine zarar irişehilecegine nazaran leylen hücûma karâr virmekle Kili pîş-gâhında hafrolunmuş olan metrisler üzerine cevf-i leylde[1] iki fırka Rus askeri hücûm itdiklerinde asâkir-i İslâmiyye kalîl oldığından kal'aya doğrı çekilmege mecbûr olub metrislerden tebâ'üd eyledikleri esnâda Rusyalıların sâlifü'z-zikr iki fırka-i askeriyyeleri birbirine çatub giceleyin yek-dîgeri fark idemeyerek birbiriyle cenge tasaddî eylediklerini ehl-i İslâm görüb kal'adan ve şalopelerden toplara âteş virmeleriyle sabah olub da göz gözi görecek vakte gelinceye dek Rusyalıların bir haylî askerleri ve bir mu'teber ceneralleri telef oldığından ale's-sabah[2] oradan çekilerek bir iki sâ'at ilerüde metris alub karâr eyledikleri İsmâ'îl ser'askeri tarafından tahrîr olunmağla ve Rusyalıların Kili'ye ta'arruz ve berü taraflara tahattiye mübâderetleri Ordu-yı Hümâyûn ol-havâliye takarrüb ve meştâ askeri tecemmu'[3] itmezden mukaddem hudûd-ı İslâmiyyeye hücûm ile bir iş görmek maksadına mebnî idigügine dâ'ir etrâfdan haberler alınmağla hemân Kili ve İsmâ'îl taraflarına i'âne zımnında ber-minvâl-i sâbık Silistre'den ilerüye hareket olunarak Bâkîkırı sahrâsına muvâsalat olunmuş ise de serdâr-ı ekremin fi'l-asl merâmı ba'zı vesa'il[4] ile imrâr-ı evkât olunarak Nemçe ile oldığı gibi Rusya ile dahi bir mütâreke akdiyle sefer gâ'ilesi ber-taraf olmak sûreti oldığı misillü Rusyalular dahi Prusyalu ve İngiltere devletlerinin etvâr-ı hasmânelerine nazaran bu muhârebâtda kazandıkları ve kazanabilecekleri galebâtın netîce-i me'mûlesine dest-res[5] (**s.82**) olamayacaklarını cezm ile kendü haklarında dahi sulhun hayırlu oldığını görüb hattâ Potemkin tarafından devleteyn beynini te'lîf zımnında akdolınce Ordu-yı Hümâyûna gelmiş olan (Serço) nâm Rusya sefiri Ordu-yı Hümâyûn Ruscuk'da iken ba'zı mevâdd-ı cesîmeyi devletine kabûl itdirmek ta'ahhüdiyle beş on gün zarfında avdet itmek üzre Rusya ordusu tarafına gitmişidi. Hâlbuki Sultân Selîm Han Hazretleri Rusya seferinin devâmını iltizâm eyledigi misillü Katerina dahi her ne kadar kendi hakkında musâlaha sûreti vakt ve hâl iktizâsınca hayırlu oldığını teyakkun eylemiş ise de meftûre oldığı kibr ve nahveti[6] iktizâsınca musâlahadan istiğnâ sûretini izhâr ile var kuvvetini bazûya getürerek memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye hücûma karâr virmiş oldığına binâ'en Cezâ'irli Hasan Paşa vaktinde ba'zı mevâdd-ı sulhiyye müzâkeresi zımnında Rusya ordusuna gönderilmiş olan Bekir Ağa'yı dahi Potemkin i'âde eylemişdir bu cihetle merkûm Serço'nun eyyâm-ı mev'ûde-i ma'dûdesi bu hilâlde münkazî[7] olarak avdetinden bütün bütün ye's gelmekle musâlaha ümîdleri münkat' oldığı gibi yazın gelüb kışın gitmege alışmış ve haylî vakit Yergögi sahrâsında intizâr ile cânları sıkılmış

1 Cevf-i leyl: Gece yarısı.
2 Ale's-sabah: Sabahleyin, erkenden.
3 Tecemmu': Toplanma, yığılma, birikme.
4 Vesâ'il: Vesileler. Sebebler.
5 Dest-res: İsteğine ulaşan, elini yetiştiren. Kudret, zenginlik, iktidar.
6 Kibr ve nahvet: Kibirlenme, büyüklenme, böbürlenme.
7 Münkazî: Bitmiş, tükenmiş, sona ermiş, ardı kesilmiş.

olan asâkir-i İslâmiyye'nin zabt u rabtı kâbil olmadığından piyâde takımı hemân Ruscuk'a imrâr olundığı gibi memleketlerine avdet ve süvârîleri dahi egerçi kışın ordu bekler asâkir degiller ise de bellü başlı âdemler olduklarından hod-be-hod gidemeyüb ancak Ordu-yı Hümâyûn ile Silistre'ye kadar geldiklerinde sene-i âtiyyede yine gelmek üzre izin istemege mübaderet eylemiş olduklarından Ordu-yı Hümâyûnda işe yarar asker kalmadığını göricek serdâr-ı ekremin cân başına sıçrayub hemân (el-fursatü temerrü merre's-sehâb)[1] mazmûnunı tezekkür ve kemâl-i telâş ve tahayyür ile meclis-i meşveret akd itdürüb bi'l-cümle huzzâra tevcîh-i hitâb iderek Moskovlu ile bi'n-nefs muhârebe matlûb-ı pâdişâhî oldukdan başka İsmâ'îl cânibinde bulunan ümmet-i Muhammed'e imdâd ve i'âne cümlemize farîza-i zimmet olmağla bundan sonra ne vechile hareket olunmak lâzım gelür bu bâbda herkes hâtırına gelanı söylesün bu emr-i dîndir bunda kimsenin sözime mum yapışdırılmaz ve maâzallâh niçün söylendi deyü mu'âhaze olunmaz deyü huzzâr-ı meclisden su'âl itdikde huzzârın cümlesi ser-be-zemîn-i efkâr olarak kimsede mecâl-i güftâr kalmayub bilâhare Ordu-yı Hümâyûn kadısı olan Kiçeci-zâde Sâlih Efendi feth-i kelâm iderek bu vechile bast ü kalîçe-i merâm[2] eylemişdir ki Teşrîn-i Evvel duhûl ile evâ'il-i şitâ hulûl eyledi artık bundan ilerü ne insân gidebilür ve ne hayvân harekete muktedir olur Yergögi'den buraya gelinceye dek külli yevm süvârî ve piyâdenin (**s.83**) cümlesi ârzû-yı vatan ile azar azar avdet üzre olduklarından el-hâletü hâzihî Ordu-yı Hümâyûn'un mevcûdı ricâl-i devlet ile ocak ağalarından ibâretdir bu sûretde ilerüye hareketin ne fâ'idesi olur deyü serdeyledigi mukaddimesi taraf taraf tasdîk olunub keyfiyyet ocak ağalarından lede'l-istiknâh düşmana mukâbele olunacak kadar neferât olmayub ilerüye hareketde havf ve hatar vardır didiklerinde serdâr-ı ekrem yine ilerüye hareket itmegi tekrâr der-miyân eyledi ise de gerek akçe ve gerek zahîre ve askerce esbâb-ı hareketin noksânı isbât ve îzâh olunarak hareket olunamayacağı takarrür idüb serdâr-ı ekrem ise İsmâ'îl tarafından şübhe ve endîşede olmağla askerin fıkdânını[3] ve himmet ve gayretin fütûr ve noksânını muvâzene ve encâm-ı kârı mülâhaza iderek Ordu-yı Hümâyûnı bulundığı mahâlde terk ile İsmâ'îl'e i'âne içün birkaç bin süvârî ile bi'n-nefs ilerüye hareket itmek isteyüb Kethüda-yı Sadr-ı Âlîleri Feyzullah Efendi dahi kendüsini bu re'y üzre sevk ve tergîb itmiş ise de ba'zıları bu sûreti takbîh[4] ve gidildigi sûretde kuvve-i külliyye ile gidilmelidir ki bir şey'i müfîd olsun yohsa böyle fi'e-i kalîle[5] ile gidildigi sûretde bir fâ'ideyi müntic olmayacağından başka Dobruca ahâlisi gayretsiz ve umûr-ı dîniyyelerinde kayıdsız bir tâ'ife olduklarından maâzallah sûret-i uhrâ ile avdet olunacak olur ise sizi yağma ve belki ifnâ ideceklerinde şübhe yokdur deyü tasrîh ile serdâr-ı ekremi tevhîş[6] ve Vâsıf'ın tahrîrme nazaran bu hâlde sadr-ı â'zamda olan cübn-i tabi'î dâ'iyye-i şevkini bir hem-zede-i teşvîş idüb fesh-i azîmetle inân-ı beyânı başka tedbîre tahvîl eyledi. Şöyle ki: Münferiden azîmetimiz münâsib olmadığı hâlde yâ Ordu-yı Hümâyûn ile birlikde gidelim veyâhûd bir mahzar tahrîr ve cümleten temhîr olunsun da Dersa'âdet'e takdîm idelim didikde huzzârın ekseri evvel emirde mahzar husûsuna cesâret idememişler ise de Ordu-yı Hümâyûn Kadısı

1 "Fırsatlar bulutlar gibi geçer."
2 Bast ü kalîçe-i merâm: Maksadını, niyetini uzun uzadıya anlatma.
3 Fıkdân: Yokluk, darlık, bulunmazlık, kıtlık.
4 Takbih: Çirkin görmek. Beğenmemek. Kabahatli bulmak.
5 Fi'e-i kalîle: Az miktarda cemaat, taife, güruh, bölük, takımı.
6 Tevhîş: Ürkütme, ürküp kaçmasına sebep olma.

Kiçeci-zâde Efendi hakîkat-i hâlimizi oldığı gice pâdişâhımıza arz ve beyân itmekde ne be'is var mahzarı ibtidâ besmele ile kendim mühürlerim dimekle cümlesi mahzarı temhîr üzre ittifâk iderek esbâb-ı hareketin tamâmca mefkûd oldığına dâ'ir bir kıt'a mahzar tahrîr ve temhîr ile Dersa'âdet'e tesyîr olundukdan sonra Kili ve İsmâ'îl taraflarına takviyyet ve istihkâm virmege kıyâm olunmuş idi.

Hâlbuki Ruscuk'dan Bâkîkırı yurduna gelince ber-minvâl-i sâbık asâkir-i İslâmiyye'nin ekseri avdet itmiş oldığından Ordu-yı Hümâyûnda askerce bir tarafın mazarratını def' idebilecek derecede kudret olmayub bakiyye kalanlarının ser-haddlere irsâli (**s.84**) dahi böyle kış ağzında mutlaka itmâ' ile olabileceginden nakden on beşer guruş bahşîş virilmek ve senesi hitâmında mevâcibine müstehak olmak ve diledigi ocakdan yazılmak şartıyla Ordu-yı Hümâyûnda ve Silistre derûnunda münâdîler[1] nidâ itdirilerek iki üç gün zarfında Yeniçeri Ocağından beş altı yüzü cebeci ve topcı ve arabacı ocaklarından yüzer ve yüz ellişer nefer dalkılıc tahrîr ile Kili'ye tesyîr olunduklarından başka Ordu-yı Hümâyûn ricâli ve süvârî ocakları ağaları hallerince süvârî asker techîz eylemeleri tedbîr olunub herkes kudreti oldığı mertebelerde birer mikdâr askerin bahşîşlerini edâ ile bir iki gün zarfında beş yüz süvâri asker tedârük olunarak bu def'a uhdesine mîr-i mîrânlık ihsân buyurulmuş olan Mahmûd Paşa ma'iyyetiyle icâleten Kili imdâdına bi'l-irsâl[2] iki günde bir Ordu-yı Hümâyûn ahâlîsinin ta'yînâtı kat' olunarak böyle ser-haddlerde bulunan asâkire tesyâr ve vaktin tahammülü ne ise icrasına ibtidâr ile verâ-yı perde-i gaybdan ne gûne suver-i garîbe rû-nümâ olacağına intizâr olunur iken asâkir-i merkûmenin birazı Tulçı'da ve birazı İsmâ'îl'de kalub Kili'ye varamadıklarından Kili ahâlisi imdâd ve i'âneden mahrûm ve me'yûs olıcak işbu ([1]205) senesi Saferi'nin yirmi birinci güni vire ile kal'ayı yed-i düşmana teslim idüb vukû'-ı hâli beyân zımnında Rikâb-ı Hümâyûna bir kıt'a arz-ı hâl göndermişler idi.

Bu sûretle Rusyalu Kili Kal'ası'nı ele geçirüb iki gün sonra dahi kilid-i Nehr-i Tuna olan Sünne Boğazı'nı ve müte'âkiben ya'nî sene-i merkûme Rebî'ü'l-evveli'nin dokuzunda Tulçı'yı ve on sekizinde İsakcı'yı istîlâ ve ihrâk ve İsmâ'îl ile Tulçı miyânında vâki' adaya asker idhâl iderek bir müddetden berü Rusya Başkumandanı Potemkin'in bi'z-zat ta'arruz ve tazyîk itmekde oldığı İsmâ'îl Kal'asını berren ve bahren ihâta vechile muhasaraya ibtidâr eylemişdir. Hâlbuki mukaddemâ eger Kili ve İsakcı ve Tulçı ve İsmâ'îl havâlîsine berren ve nehren bir zarar irişür ise nokta-i vücûdun sahîfe-i âlemden Hakk olunur ve bu mevki'lerden birisi düşman yedine giriftâr[3] olur ise elimden halâs olamayacağını iz'ân idüb tazyî'-i evkât[4] itme deyü serdâr-ı ekreme hitâben ekîd ve şedîd hatt-ı hümâyûnlar ısdâr ve irsâl buyurulmuş idüginden ber-minvâl-i sâbık Kili'nin düşman eline geçdiği haber-i vahşet-eseri Bâkîkırı yurdunda serdâr-ı ekreme vâsıl olıcak tehdîdât-ı sâlifeyi yâd ile Sultân Selîm'e ne cevâb virecegim deyü aklı başından gidüb ne yapacağını şaşırmış oldığından hemân erbâb-ı meşvereti cem' ile akd-i meclis itdirüb cümleye hitâben Kili ahâlisi muhâfız ve zâbitân üzerine hücûm ile kal'ayı düşmana teslîm itmişler ve bize imdâd ve i'âne olunmadığından (**s.85**) zarûrî kal'ayı düşmana virdik deyü Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl göndermişler didikde

1 Münâdî: Nida eden; tellâl.
2 Bi'l-irsâl: Yollayarak.
3 Giriftâr: Düşkün, uğramış, tutkun.
4 Tazyî'-i evkât: Boş yere vakit geçirme, vakit kaybetme.

huzzârın cümlesi vakt ve hâle nazaran ol-tarafa vüs‘ ve imkânın müsâ‘id oldığı mertebe i‘âne ve imdâd olunub bundan ziyâdesi haric-i ez-vüs‘ ve kudretdir lâkin İsmâ‘îl ser‘askerinin hâli nıa‘lûm askeri beynine ihtilâl virerek Kili Kal‘ası'nı bu hâle koyacağı mukaddem dahi emr-i meczûm[1] idi bunun bir çâresine bakılmaz ise İsmâ‘îl Kal‘ası'nın dahi endîşesi çekilecegi bî-iştibâhdır didiklerinde serdâr-ı ekrem iki aydır ol mahâlle bir ser‘asker aradığım ve bu bâbda ne keder güf-gû eyledigim cümlenizin ma‘lûmıdır ammâ vakt ve hâle nazaran tebdîli artık vâcib oldı deyüb bunun üzerine bir haylî müzâkereler olundukdan sonra niyâyet Abdî Paşa kethüdâsı olub İsmâ‘îl muhâfızı bulunan mîr-i mîrandan Mehmed Paşa lede'l-iktizâ ser‘askerlikde istihdâm olunmak üzre uhdesine rütbe-i vezâret ihsân ve sadr-ı â‘zamın Vidin tarafmda iken kethüdası olub muharebelerin birinde esîr olmuş ve bu kerre mütâreke vukû‘ıyla halâs bulmuş olan Mehmed Emîn Efendi ki Üsküdar'da Za‘imoğlı dimekle ma‘rûf idi ana dahi rütbe-i vezâret virilerek İsmâ‘îl tarafında bulunan rü’esâ ve zabitân ile bi'l-muhâbere vakt ve hâlin îcâbma göre hareket itmek üzre Tulçı'ya ta‘yîn ve irsâl olunmuşdur.

Ancak Mikdâd Ahmed Paşa'nın geçen sene vezâreti ref‘le kâffe-i emvâli müsâdere olunmuş olmasıyla akdemce böyle bî-vâye oldığı hâlde ber-minvâl-i sâbık süricilik emr-i ehemine me’mûr buyurulmuş olub müşârün-ileyh ise yeniden vezâret debdebesini düzmek sevdâsıyla bulundığı mahâllerde ahâliye zulm ve ta‘addî idegeldiginden ve kezâ Cura-zâde Ahmed Paşa'nın zulm ve ta‘addîden başka elinden bir iş gelmediginden ve Karahisârî Ahmed Paşa dahi akdemce Kili muhafazasına me’mûr kılınmış iken Tulçı'da müddet-i medîde meks ve ikâmetle Tuna'yı ubûrda taksîr ve rehâvet itdiginden işbu üç Ahmed paşaların üçünün birden vezâretleri ref‘ olunarak birer mahâlle nefy olunmuşlardır.

İsakcı ve Tulçı havâlisinin emr-i muhâfazası Baht Giray Han'a müfevvez oldığmdan ol-havâlînin hıfz ve hırâseti ve Rusya donanmasının def‘-i şer ve mazarratı kat‘iyyen kendüsünden matlûb idügine dâ’ir kendüye emr-i âlî yazıldığı gibi ma‘iyyetine me’mûr olan vüzerâ ve mîr-i mîrânlara dahi bi'l-ittihâd emr-i muhâfazaya i‘tinâ eylemeleri emr ve iş‘âr kılınmış idi Baht Giray Han ise yanında bulunan bir iki bin Tatar-ı perîşân-etvâr ile bu kâr-ı cesîme nasıl muktedir olurum deyü asâkir ve mühimmât irsâl buyurulmasıçün Ordu-yı Hümâyûna feryâdnâmeler irsâlinden halî olmaz idi. **(s.86)** Kaldı ki vaktiyle bir mahâlle bir vezîr göndermek bir ordu sevketmek mesâbesinde iken bu kerre şuraya buraya gönderdikleri vüzerâ ikişer üçer aylık nev-zuhûr[2] vezîrler olmağla müddet-i medîde nemâlu mansıblar zabt idüb de mevki‘ ve i‘tibar ve yesâr ve iktidâr kesb idemeyüb yalnız bir nâm-ı vezâretle dahi iş görülmediginden dâ’iresi halkı mükemmel ve esbâb-ı vezâreti müstekmil olan eslâf vüzerâ misillü icrâ-yı nüfûz idemedikleri hasebiyle tertîb itdikleri asâkirin ekseri yanlarına varınayub ekall-i kalîl tecemmu‘ iden asâkiri dahi anlar idâre idemezler idi.

Bu cihetle Tulçı ve İsakcı muhâfazalarında bulunan Vezîr Kürd Osmân Paşa ve Vezîr Emîn Paşa yanlarında â‘dâya müdâfa‘a idebilecek kuvvet olmadığından Rusyalu Kili'yi aldıkdan sonra İsmâ‘îl karşusundaki adaya güzâr ve berü tarafdan dahi ince donanmasım Sünne'den idhâl iderek Tulçı ve İsakca taraflarına asker imrâr idicek gerek Kuban Hanı ve gerek sâlifü'z-zikr Osmân ve Emîn paşalar bilâ-muhârebe ol sevâhili terk ve firâr ile Babadağı'nda istikrâr idüb ancak cüz’î düşman görünse oradan dahi firâr ve teferruka

1 Meczûm: Kat‘i niyet edilmiş, cezmolunmuş. Kat‘i karar verilmiş.
2 Nev-zuhûr: Yeni çıkma. Yeni zuhur etme.

müsta‘id idiler İsakcı ve Maçin ve Tulçı halkının teferruku ise berü tarafın ahâlisini tevhîş iderek anlar dahi terk-i diyâr itmek efkâr ve endîşelerine düşmüşler idi bu sûretde eger Babadağı'ndaki cem‘iyyet-i askeriyye dahi müteferrik[1] olacak olur ise tâ Balkan'a kadar ol-havâli ahâlisinin kâffeten terk-i vatan idecekleri mülâhazası zihinleri tahdîş ve ber-minvâl-i sâbık Rusyalular Kili'yi aldıkda orada me’mûr-ı muhâfaza bulunan altmış bu kadar şalopeler dahi İsmâ‘îl cânibine avdet ile İsmâ‘îl Adası'nın muhâfazasında kalmışlar iken içlerinde asâkirin kılleti ve zâbitân ve rü’esânın rehâveti hasebiyle ol havâliyi muhâfaza kaydından fârig olarak asâkiri dağılub şalopelerin birazı İsmâ‘îl ve Tulçı sâhillerinde terk ve birazı dahi düşmana kalmasun deyü ihrâk olunmuş idüginden Rusyalunun ince donanması bilâ-mâni‘ ve müzâhim Tuna'da geşt ü güzâra fırsat-yâb[2] olmağla İsmâ‘îl Kal‘ası'nın her tarafdan mahsûriyyeti husûsu serdâr-ı erkemi dil-rîş[3] eylemişdi.

İbrâ’îl Kal‘ası Nemçe mütârekesi şurûtunca bî-taraf kalan Eflâk toprağında olmasıyla kal‘a-i merkûmeye berren Rusya ta‘arruzundan Devlet-i Aliyye'nin te’mîn olunması Nemçelüye îrâd olunub ve buna dâ’ir Ziştovi'de murahhaslar beyninde ba‘zı müzâkerât vukû‘ bulub ammâ nehren ta‘arruz vukû‘ bulacak olur ise buna sahîh bir diyecek olmadıgından bu kerre ber-minvâl-i meşrûh Tuna Nehri'nde müstakillen Rusya donanmasının nüfûzı câri olmağla başlayacak **(s.87)** İbrâ’îl Kal‘ası'ndan dahi endîşe olunmak lâzım gelmegin ol tarafın takviyyet ve istihkâmı dahi bir gâ’ile-i müstakille olmuş idi.

Bu esnâda ise mukaddemât-ı şitâ[4] belürdiginden bir mahâllin meştâ[5] ittihâz olunması lâzım gelüb hâlbuki Şumnı veyâhûd Ruscuk meştâ ittihâz olunsa Ordu-yı Hümâyûn rahata vardı deyü ser-haddlerde bulunanların himmet ve gayretlerine fütûr gelmek ihtimâli der-kâr olmağla serdâr-ı ekrem Yergögi ve Ruscuk sahrâlarında beyhûde ifâte-i evkât eyledigine nâdim ve peşîmân ve encâm-ı kâr mahûf oldığmdan müte’ellim ve hayrân oldığı hâlde Vâsıf Efendi'nin tahrîri üzre vakt-i vüs‘atde yâr-ı kafadâr ve zamân-ı şiddetde hasm-ı tırâr olan yâdigârlar ki akl-ı Felatûnî tezyîf ve ibn-i Sînâ'yı humk[6] ve belâdet[7] ile ta‘rîf iderler idi şimdi tebâ‘üd sûretini ihtiyâr ile serdâr-ı ekrem tarafına ihyânen gelerek uzaktan merhaba itmege ve ne su’âl ider ise ente â‘lem minnâ dimege başladılar.

Şi‘ir

Velem era ke'l-eyyâmi li'l-mer’i vâ‘izan * Velâ ke-surûfi'd-dehri li'l-halki hâdiyen
İzâ sâ‘ade'l-ikbâlü fe'n-nâsi hulisa * Ve in-dâre sâre'l-halki esaden zavâriyen

Ne hâl ise serdâr-ı ekrem tekrâr erbâb-ı meşvereti cem‘ ile mukaddemâ İsmâ‘îl tarafına gitmekligime ruhsat virmediniz eger gide idim şimdiye dek sevk-i asker iderek ol tarafın istihkâmını virir idim işte Kili gitdi ve İsmâ‘îl ve İbrâ’îl'in hâli ma‘lûm mevsim-i şitâ dahi

1 Müteferrik: Çeşitli. Kısım kısım. Başka başka. Dağınık.
2 Fırsat-yâb: Eline fırsat geçen.
3 Dil-rîş: Yüreği yaralı, dertli.
4 Mukaddemât-ı şitâ: Kış mevsiminin başlangıcı.
5 Meştâ: Kış mevsiminde barınılacak yer. Kışlık otlak, kışla.
6 Humk: Ahmaklık, bönlük, budalalık.
7 Belâdet: İzansızlık, akılsızlık, sersemlik, budalalık.

geldi bundan sonra ne vechile hareket olunmak lâzım gelür deyü cümleden su'âl itdikde efkâr-ı gâ'ile-i şitâ cümlenin karîhasını dondırub kimesnede mevâl-i idâre-i efkâr ve güftâr olmadığından vâfirce sükût olundukdan sonra Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Keçeci-zâde Efendi zemîn-i cesâret üzre bu vechile bast ü kalîçe-i merâma mübâderet eylemişdir ki: El-yevm rûz-ı Kasım'a bir iki gün kaldı bir kar yağacak olur ise hayvânât telef olub ihmâl ve iskâl yerde kalur ve herkese perîşânlık ârız olarak her husûsda me'mûrlar âmirlere mu'ârız olur münâsib olan meştâya rücû' ile oradan ser-haddlere sevk-i asâkir ve zahâ'ire şurû' olunmakdır didikde serdâr-ı ekrem efendi-i mûmâ-ileyhe mu'âmele-i bi'l-mücâmele sûretinde mukâbele iderek bu mahâlden kışlak yerine hareketle birkaç konak girü avdet olunmak bizden ilerü ser-haddlerde bulunanları terk ile âsâyiş ve istirâhate meyl göstermek ve anların himmetlerine fütûr getirmek dimek olacağından bize lâzım olan mümkün mertebe ilerüye gidilerek ser-hadd-nişînâna mûcib-i kuvvet-i kalb olacak vechile bir hareket olmalıdır dimiş ise de ilerüye hareketin esbâbı mefkûd ve Bâkîkırı yurdunda (**s.88**) Ordu-yı Hümâyûn halkının rûz-ı merre ta'yînâtlarını idâre müşkil oldığından civâriyyet münâsebetiyle Hâcıoğlıpâzârı'nın meştâ ittihâz olunmasını ba'zılar ihtâr eylediklerinde fi'l-vâki' kasaba-i merkûmeden ber-vech-i suhûlet[1] ser-haddlere i'ane ve imdad kâbil olacağından bu sûret üzre ârâ-yı erbâb-ı şûrâ karâr bulacağı vakitde serdâr-ı ekrem yine kasaba-i merkûmeye azîmet dahi meştâya avdet gibi bir hareket olmağla ser-haddlerde olanların fütûrını mevrûs ve Padişah-ı âlem Hazretleri'nin iğbirârına ba'is bir keyfiyyetdir didikde ol tarafa gidilmek âsâyiş için olmayub ser-haddlere imdâd ve i'âneye çâre-sâz olmak için oldığı ser-haddlerde olanlara ihbâr ve atabe-i ulyâya iş'âr olundığı sûretde bu mahzûrlar mündefi' olur dinilerek Hâcıoğlıpâzârı'na girdilmek karâr-gîr olmuş idi.

Ancak Enverî Efendi'nin tahrîrine göre bu meclisde Defterdâr Alî Râ'ik Efendi'nin sadr-ı â'zamla münâkaşası vukû' buldığından hemân akîb-i meclisde azl ile yerine Defterdâr Mektûbcısı Mehmed Şerîf Efendi defterdâr olmuşdur. Amma Vâsıf Efendi anı red ile dir ki: Râ'ik Efendi'nin hırs ve tama'a dâ'ir ahvalini ve sâbıka Gümrükci Süleymân Ağa'dan li-ecli'l-ibkâ temessük aldığını ba'zılar sâmi'a-i hümâyûna ilkâ ve beytü'l-mâlı adem-i sıyânet taksîrini isnâd ile hakkında ifk[2] ve iftirâ iderek nazar-ı pâdişâhîden sukûtına sebeb olmalarıyla azli tasmîm[3] olunmuş idi. Sadr-ı â'zam dahi Rikâb-ı Hümâyûnda defterdâr vekîli olan Osmân Efendi'nin ba'zan kendi rızâsına muhâlif harekette bulundığını teferrüs ve bir bahâne ile ızrâr idebilmek esbâbını tecessüs[4] ider idi Râ'ik Efendi'nin merkez-i aslîsinden sukûtını tashîh idicek Osmân Efendi'nin mehâsin-i ahlâkından bahisle ordu defterdârlığına ta'yîn buyurulmasını telhîs itdikde

Beyt

Erâ tahte'r-rimâdi vemîzü nâr * Ve yûşekü en-yekûne le-hâ ıztırâm

Mü'eddâsınca Osmân Efendi şübheye düşerek encâm-ı kârı mülâhaza ile def'ine sa'y idüb ve ba'zı taraflara ilticâ ile çâresini bulub Ordu-yı Hümâyûnun mürettebâtını teshîl ve tanzîm

1 Ber-vech-i suhûlet: Kolaylık yoluyla, nazik bir muamele ile.
2 İfk: Bir suçu birine yükleme. İftira. Bühtan.
3 Tasmîm: Bir şeyi önceden iyice kararlaştırmak.
4 Tecessüs: Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma; gözetleme.

içün Osmân Efendi'nin Âsitâne'de dahi vücûdı lâzımdır ve Defterdar Mektûbcısı Mehmed Şerîf Efendi bir müddetden berü defterdâr dâ'iresinde istihdâm olunmuş idüginden umûr-ı defterîye kesb-i vukûf eylemiş olmasına nazaran defterdârlığa el-verir deyü sâdır olan irâde-i seniyye zikr olunan meclis-i meşveret güni serdâr-ı ekreme vâsıl oldığından akîb-i meşveretde Râ'ik Efendi azl ile rûznâmçe-i evvel mansıbına tenzîl ve başdefterdârlıkla Şerîf Efendi tebcîl olundı. Vâsıf'ın kelâmı burada hitâm buldı.

(**s.89**) Vekâyi'-i mühimme arasında böyle tebeddül-i defterdâr fıkrasını sokuşdırmak bir soğuk şey görinür ise de hazîneler akçeden ve ser-haddlar askerden tehî ve Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlığı derece-i gâyete müntehî oldığı hâlde bâ-kemâl-i hayret ve ızdırâb meştâya ric'ati îcâb iden mevsim-i telâş ve bîçütâbda[1] gerek Dersa'âdet tarafında ve gerek Ordu-yı Hümâyûnda öyle efkâr-ı zâtiyye ve iğrâz-ı şahsiyye ile uğraşılması insânın sabrı yanacak vekâyi'-i garîbeden oldığına mebnî bu vâdîde inân-ı hâme zabt olunamayub nâ-çâr şâh-râh-ı sâdedden çıkılmış olmasıyla yine giriz-gâh-ı i'tizârdan reh-i râst-ı maksûda gelelim.

Ber-minvâl-i meşrûh Hâcıoğlupâzârı'nın meştâ ittihâz olunması meclis-i meşveretde karâr-gîr ve bu sûret Âsitâne'de vukû' bulan meclis-i meşveretde dahi müstasvib-i ehl-i tedbîr[2] oldığına mebnî ittihâd-ı ictihâd-ı cânibeyn ile sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince artık Bâkîkırı yüzünden hareket lâzım gelerek Livâ-yı Şerîf sandukasına vaz'la Rebî'ü'l-evvel'in dördüncü ve Teşrîn-i Evvel'in otuz birinci güni mahâll-i merkûmeden hareket ve üç günde Hâcıoğlupâzârı kasabası civârında vâki' sahrâya nasb-ı hıyâm-ı ikâmet olundukda iki tarafın ictihâdı dahi hatâ oldığı tebeyyün eylemişdir.

Şöyle ki: Mevsim-i şitâ ahkâmını icrâya başlamağla artık sahrâda ikâmet kâbil olmayub Hâcıoğlupâzârı ise bir küçük kasabacık olmağla Ordu-yı Hümâyûnun anda kışlaması mümkün olamayacağı meşhûd[3] olıcak serdâr-ı ekrem yine erbâb-ı meşvereti haymesine ihzâr ile cümleye hitâben Bâkîkırı sahrâsında akd olunan meclis-i meşveretin karârı ve irâde-i şehr-i yârî üzre buraya gelindi lâkin bi-hikmetillâh kar yağub kış basdırdı Hâcıoğlupâzârı'nın hâneleri ise yüz yirmi adedden ibâret oldığı hâlde her biri birer ikişer odaya münhasır olub ma'a-hazâ mezkûr hânelerin ashâbı ihrâc olunsa mesken ve me'vâları olmamağla telef olacaklarından başka umûmen Ordu-yı Hümâyûn degil yalnız Yeniçeri Ocağını almayacağı der-kârdır bu takdîrce her ne kadar merâm-ı hümâyûn bu kasabada kışlamak sûreti ise de burada sâkin olmak muhall ve kış dahi basdırmış olmasına nazaran sahrâda ikâmet adîmü'l-ihtimâl oldığından ne vechile hareket iktizâ ider deyü cümleden su'âl itdikde Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Kiçeci-zâde Efendi fi'l-vâki' bu kasabada konak olmadığı der-kâr ve birkaç gün dahi burada oturılur ise umûmen hayvânât telef olub ihmâl ve iskâl yerde kalacağı ve bizler ne hâl olur isek olalım lâkin ocaklu garîb yigitlerden birçok neferât telef olacağı emr-i âşikârdır deyü Şumnı tarafına gidilmek münâsib olacağını îrâd eylemesi (**s.90**) üzerine serdâr-ı ekrem yine tekrâr makâl ile Hâcıoğlupâzârı'nda kışlanması murâd-ı hümâyûndur ve biz buraya ancak İsmâ'îl'e asker sevkiçün geldik hiç olmaz ise

1 Bîçütâb (Pîç ü tâb, Pîçtâb): Iztırap, sıkıntı, endîşe, telâş, şaşkınlık.
2 Müstasvib-i ehl-i tedbir: Mâkul, doğru gören, tedbirli, akıllı, idareci kimseler.
3 Meşhûd: Gözle görülmüş, görülen.

ihmâl ve iskâli Şumnı kasabasına irsâl ile sebük-bârca bu tarafda ikâmet eylesek deyü ilhâh[1] ve ısrâr sûretin izhâr idicek Kethüdâ-yı sâbık Tevkî'î Abdullâh Efendi maâzallah birkaç gün sonra â'dâdan tevahhuş birle Tuna sâhillerinden müteferrik olan nisâ ve sıbyân bu kasabaya dökilüb geldiklerinde ahâliye dahi dehşet ârız olarak nüfûza halel gelür bu hâlde sevk-i asker degil bir iş görmek mümkün olmaz dimekle bunun üzerine bir haylî mübâheseler cereyân itdikden sonra nihâyet Şumnı cânibine gidilmek üzre karâr virilüb zuhûr idecek meştâ askerini Tuna sevâhiline sevk itmek üzre esbâk Yeniçeri Ağası mîr-i mîrândan Gülleci Osmân Paşa Hâcıoğlupâzârı'nda terk olunarak Ordu-yı Hümâyûn ile mahâll-i merkûmdan hareket ve Rebî'ü'l-evvel'in on üçünci ve Teşrîn-i Sânî'nin dokuzuncı güni Şumnı meştâsına muvâsalat olunmuşdur.

Ve ber-minvâl-i sâbık[2] Kili tarafından avdet itmiş olan şalopelerden birazının askerden hâlî olarak İsmâ'îl ve Tulçı sâhillerinde kaldıkları akdemce Dersa'âdet'de istimâ' olundukda harâb olanları ta'mîr ve termîm ve noksânlarını tetmîm ile ol havâlinin muhâfazasına kıyâm itmek üzre patrona-i hümâyûn olan Ahmed Kapudan uhdesine mîr-i mîrânlık ile Tuna Başbuğlığı tevcîh ve bu cihetle Cezâ'ir Vekîli Seyyid Alî Kapudan patrona-i hümâyûn nasb ve ta'yîn olunmuş idi ancak Ahmed Kapudan Babadağı'na vârid oldukda Rusyalıların Tuna boğazlarını bi'l-istîlâ berü taraflara tahattî itdiklerini haber almağla nâ-çâr o dahi Şumnı'ya gelmişdir. Ordu-yı Hümâyûnun bu vechile vâki' ola-gelan ahvâl-i mükedderesi[3] pey-der-pey Dersa'âdet'de istihbâr olundukca tab'-ı Selîm-i şehr-i yârî mütekedder olub ancak bi-hasebi'l-mevsim[4] bir gûne tedbîr ve çâresi olmadığından muzafferiyyet istid'âsıyla ed'iyye-i me'sûre ve ba'zı havâss-ı mücerrebe kırâ'at itdirilmekde oldığı esnâda Tırhala Şeyhi Hâcı Mustafâ Efendi ba'zı umûr-ı fukarâyı rü'yet zımnında Dersa'âdet'e gelerek â'dânın bu sûretle kuvvet ve galebeleri endîşesiyle hâba[5] vardıkda kâ'id-i ketîbe-i enbiyâ aleyhi mine's-salavâti ezkâhâ efendimiz hazretlerini âlem-i ma'nâda müşâhede idüb dehân-ı mu'ciz-i beyân-ı nebevîden yarın şeyhü'l-islâma varub benim emrimi tebliğ eyle nehy-i münkerât ve men'-i esbâb-ı hatî'ât ile iştigâl ve tekayyüd olunsun ve fukarâ ve zu'afâ-yı ümmete vüs' ve tâkadlerinden zâ'id tahmîl olunan teklîf-i anîf tahfîf olunsun ve kulûb-ı mü'minînden gıll ü gış ve hakd ü hased izâle olunarak â'zam-ı esbâb-ı nusret olan ittihâd ve ittifâka ri'âyet kılunsun inşâallâh fütûhât-ı (**s.91**) gaybiyye ve nusret-i İlahiye müyesser ve â'dâ makhûr ve müdemmer olur kelâm-ı dürriyyü'n-nizâm sâdır oldığı akîbinde şeyh efendi uyanmağla ale's-sabâh müftiyyü'l-enâm huzûrına gidüb me'mûr oldığı üzre yemîn iderek teblîğ-i fermân-ı Nebevî idicek keyfiyyet taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden huzûr-ı bümâyûna arz ve iblâğ olunub Sultan Selîm Han Hazretleri ise bunca ahvâl-i mü'elleme-i seferiyyeden süfehâ-yı İstanbul hissedâr-ı gam ü gussa[6] olmayub da her gün îş ve sefâlarıyla meşgûl olduklarmdan mükedder ve melûl olarak esbâ-ı işretin ta'tîlini hulyâ itmekde bulunmasıyla bu hulyâsı şeyhin ol rü'yâsıyla te'kîd itmegin hemân Hristiyân teb'ası içün hâric sûretde ba'zı mey-gedeler ibkâ olunarak sâ'ir meyhâne ve kârhâneler kapatdırılub sâ'ire ibret

1 İlhâh: Üzerine düşme, zorlama, ısrar etme, direnme.
2 Ber-minvâl-i sâbık: Eskisi gibi.
3 Ahvâl-i mükeddere: Kederli, sıkıntılı durumlar.
4 Bi-hasebi'l-mevsim: Mevsim şartları gereğince.
5 Hâb: Uyku, rüya.
6 Hissedâr-ı gam ü gussa: Dert ve kedere ortak olma.

olmak üzre memerr-i nâs[1] olan mahâllerde birkaç fâhişeler dahi siyâseten salb olunmuş ve berü tarafdan dahi mezâlim ve ta'addiyyâtın men' ve ref'i esbâbına teşebbüs kılınmışdır. Ancak işret yasağı Hristiyanlar beyninde başka sûretle havâdis olub şöyle ki: Güyâ sene başı paskalyasında bütün Hristiyanları katl idecekler imiş anın içün Müslümânlar serhoş bulunmamak mütâla'asına mebnî işret yasağ idilmiş gibi nice erâcîf şüyû' bulmuş idi.

El-hâsıl Sultan Selîm Han Hazretleri Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlığından müte'ellim ve mütehayyir ve serdâr-ı ekremin rehâvetinden muğberri'l-hâtır[2] ise de Kili'nin istîlasından berü serdâr-ı ekrem mukaddemâ Kili ve İsmâ'îl havâlisinin muhâfazasına dâ'ir tehdîdât-ı şedîdeyi mutazammın kendüsüne mütevârid olan hutût-ı hümâyûnu yâd ile hayret ve ızdırâbı günden güne mütezâyid oldığından şâyed ki taraf-ı şâhaneden havf ve haşyete zehâbı ve Ordu-yı Hümâyûn halkının ihtilaf ve inkılâbı hasebiyle bütün bütün ye's ve fütûr getürüb de işden el çeker ve bu sûretle İsmâ'îl dahi elden gider deyü kendüyi iğfâl ve istimâlet sûretiyle bir müddetcik dahi işgâl zımnında emîr-i ahûr-ı sânî-i şehr-i yarî ile istiklâlini havî hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl buyurulmağla Ordu-yı Hümâyûnda alâ ru'ûsi'l-eşhâd[3] kırâ'at olundukda kendüsüne mûcib-i itmînân ve tesliyyet olmuş ise de İsmâ'îl tarafından vesvese gâlib ve Rusya asâkirinin berü taraflara tahtîlleri mülâhazasıyla akl ve şu'ûrı münselib[4] olarak Şumnı kasabası başma dar gelmekle ber-vech-i âtî Hâcıoğlupâzârı tarafına azîmete karâr virilmişdir.

Serdâr-ı Ekremin Kozlıca ve Hâcıoğlupâzârı Taraflarında Geşt ü Güzârı

Serdâr-ı ekremin Ordu-yı Hümâyûn ile Şumnı'ya dâhil oldukdan sonra ber-vech-i meşrûh (**s.92**) kasaba-i mezkûrda duramayub Babadağı'ndaki cem'iyyet-i askeriyyenin sebâtına vesîle olabilmek ve belki ilerüye hareket ve İsakcı ve Tulçı taraflarında istikrâr ile İsmâ'îl'e imdâd itmek üzre sebük-bârca Külefçe ve Pravadi ve Hâcıoğlupâzârı tarîkiyle Babadağı'na azîmeti karârlaşdırıldıkda böyle üç beş yüz âdem ile â'dâ karşusuna varmakdan bir fâ'ide olmayacağından başka maâzallah emr bir aksi olacak olur ise mûcib-i mazarrat olur deyü ba'zı taraflardan i'tirâz olunmuş ve böyle eyyâm-ı şitâda fermâna itâ'atle İsmâ'îl'e gider kimesne olmadığı ma'lûmı ve gidenler olsa bile esbâb-ı hareketin fıkdânı hasebiyle gidilmenin imkânı olmadığı meczûmı olan mevâddan bulunmuş ise de hiç olmaz ise Şumnı'da râhata varub hevâsına tâbi' oldı dinilmesün deyü ol vechile hareketi tasmîm itmiş idi.

Ancak eyyâm-ı şitâda Rusya asâkiri berü taraflara tahattî[5] idecek olurlar ise müdâfa'aya kâfî kuvvet olmadığından Tuna'dan Balkan'a kadar ol havâlîden hayır kalmayacağı der-kâr ve bu efkâr-ı dil-figâr ile serdâr-ı ekrem pek ziyâde müte'ellim ve gussa-dâr[6] idi.

Ve egerçi Prusya Kralı ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye ile akd eyledigi mu'âhede-i

1 Memerr-i nâs: Herkesin geçeceği yerler, ana yollar.
2 Muğberri'l-hâtır: Gücenmiş, gücenik, küskün.
3 Alâ ru'ûsi'l-eşhâd: Aleme karşı. Herkesin gözü önünde. Halkın önünde.
4 Münselib: İnsilâb eden, kaçmış, kaçırılmış, kalmamış.
5 Tahattî: Bir şeyi atlayıp geçme, bir şey atlanıp geçilme; sınırı aşma, saldırış.
6 Gussa-dâr: Kederli, kaygılı.

ittifâk mûcebince düşman Tuna'yı mürûr ider ise muvâzene-i Avrupa'yı ihlâl itmiş olacağı cihetle var kuvvetiyle i'lân-ı harb itmegi müte'ahhid olmuş ve bu kerre Rusyalunun Tulçı ve İsakcı taraflarına ta'arruz ve tecâvüzi vukû' bulmuş ise de Rusyalunun asıl maksadı ince donanmasını Tuna ağızlarından imrâr ile İsmâ'îl ve İbrâ'îl taraflarına îsâl-i hasârdan ibâret olmasıyla Tuna'nın berü tarafında istikrâr itmeyerek hemân sevâhil muhâfazasına me'mûr olanları kaçırub sefînelerini serbestce Tuna'da icrâ itmekde olduğından Prusya Kralı'nın i'lân-ı harb itmesi meşkûk ve itse bile mevsim-i bahârda itmesi melhûz olduğma mebnî Rusyalunun eyyâm-ı şitâda berü taraflara tecâvüzleri hatırasında bir müddet mütâreke nâmıyla iğfâl ve işgâlden başka bir çare tasavvur olunmamağla Âsitâne'de buna bir râbıta virmek ve ordunun zarûret ve muzâyakasını lisânen ifâde itmek üzre Ordu-yı Hümâyûn'da re'îs vekîli bulunan Hakkı Begefendi'yi Dersa'âdet'e irsâl ve Ağa Hasan Paşa'yı Şumnı'da ordu kâ'immakâmı ta'yîn ve hakîkat-i hâlde Ordu-yı Hümâyûnun emr-i idâresini Ordu Kadısı Kiçeci-zâde Efendiye terk ve sipâriş itdikden sonra serdâr-ı ekrem dahi bi'z-zât Rebî'ü'l-evvel'in yirmi üçünci güni yüz elli kadar kapusı halkıyla sipâh ve silâhdâr ocaklarını bi'l-istishâb Şumnı'dan hareket ve gûyâ İsmâ'îl'e imdâd itmek âvâzesini işâ'a iderek hareket-i mezbûhâne ile Külefçe'ye ve andan Kozlıca ve Hâcıoğlupâzârı kasabalarına azîmet ve her birinde on beşer yirmişer gün ikâmet birle (**s.93**) sevk-i asâkire gayret eyledigi esnâda Hakkı Beg Dersa'âdet'e vârid olarak hâmil oldığı tahrîrât-ı samîyeyi takdîm ve kendüye tevdî' olunan umûr-ı mühimmeyi şifâhen teblîğ eylemişdir. Rusya seferinin devâmı ise Dersa'âdet'ce mültezem[1] olub hatta Lehlüleri dahi dâ'ire-i ittifâka alarak Prusya Kralı cenge mübâşeret ve Kırım'ın istihlâsına kadar sefere müdâvemet itmek içün lâzım gelan teşvîkâtı icrâ eylemek üzre ber-minvâl-i sâbık Ahmed Azmî Efendi bu hilâlde sefaretle Prusya cânibine irsâl olunmuş idi.

Binâ'en-alâ-zâlik Hakkı Beg Dersa'âdet'e gelüb de me'mûr oldığı teblîgâtını arz ve îfâ eyledikde bu mevsimlerde hudûd-ı İslâmiyye'nin askerden huluvvı â'dânın bi't-tecrübe[2] ma'lûmı olarak taraf taraf memâlik-i İslâmiyye'ye hücûm üzre iken mütârekeye meyl ve rağbetimizi kemâl-i acz ve zarûretimize haml ile sûret-i istiğnâ gösterecegi veyâhûd müddet-i mütârekeyi ekall-i kalîl vakt ve zamâna hasr ve müddet-i mahsûre miyânında mükâleme ve belki tekmîl-i mevâdd-ı müsâleme içün müstakillen sened taleb eyleyecegi vâridât-ı hâtırdan olub bu cümle ile berâber Prusya Devleti'yle bila-muhâbere mütârekeye şurû' itmek şurût-ı ittifâka münâfî muhabere ve istimzâc ise imtidâd-ı vakt ve zamânı müstelzem ve alâ-küll-i hâl esbâb-ı mütâreke bu tarafda mün'adimı oldığından ittifâka halel gelmeksizin o derece sûret-i mütârekenin imkânı bulunur ise câ'iz görilür deyü taraf-ı mülûkâneden serdâr-ı ekrem cânibine tahrîr ve tenbîh olunub ancak Rusyalunun gurûr ve istikbârı ma'lûm ve tazyî'-i vakt-i fırsat itmeyecegi emr-i meczûm oldığından Devlet-i Aliyye'nin dil-hâhı vechile mütârekeyi kabûl itmemek ihtimâli akreb olmasıyla meştâ askerinin bir ân akdem Ordu-yı Hümâyûna iltihâkıçün kapucılar kethüdâsı ve mîr-i ahûr-ı sânî vekîli Abdî Beg Rûmili taraflarına hutût-ı hümâyûn ile müveşşah evâmir-i aliyye ile ihrâc ve Hakkı Beg dahi zâtına müte'allik ba'zı tebşîrât ile Ordu-yı Hümâyûna i'âde olunub hilâl-i râhda arkasından kethüdâlık emri kendüsüne vâsıl olmuşdur. Şöyle ki: Ordu-yı Hümâyûn'da kethüdâ-yı

1 Mültezem: Gerekli görülen.
2 Bi't-tecrübe: Deneyerek gerçekliği kanıtlanmış olan.

sadr-ı â'zamî olan Feyzullah Efendi Vâsıf'ın ifâdesi üzre âkil ve fatîn ve sadâkatkâr olarak beyne'n-nâs bir fenâlıkla mezmûm ve makdûh[1] olmamış iken ba'zı ashâb-ı ağrâzın[2] si'âyet ve nifâklarıyla hakkında hüsn-i zann-ı mülûkâneyi tagyîre sebeb oldıklarına binâ'en azl ve nefyine irâde-i hümâyûn ta'alluk iderek ber-vech-i sâbık sadr-ı â'zam kethüdâlığı içün hilâl-i râhda Hakkı Begefendi'ye hatt-ı hümâyûn îsâl olunub Kozlıca'da sadr-ı â'zama mülâkat ve hatt-ı hümâyûnı ibrâz birle sadâret kethüdâlığı ihrâz[3] itmekle selefi Feyzullah Efendi irâde-i seniyye üzre evâhir-i Rebî'ü'l-âhir'de Kıbrıs'a nefy ve iclâ ve münhall olan riyâset vekâleti Firdevsî Efendi'ye (**s.94**) ve ruz-nâmçe-i evvel Ziştovi'de murahhas-ı sâlis olan Dürrî Efendi'ye ve mektûbcılık Başhalîfe Sadık Efendi'ye ihâle ve bu taksîmden sadr-ı â'zam birâderi Mehmed Ağa'ya dahi hisse çıkarılarak uhdesine çavuşbaşılık tevcîh olunmuşdur bu cihetle Hakkı Beg Dersa'âdet'e gelüb gitmesi tevcîhâtda karâr kılarak maslahatca bir şey'i müfîd olmamışdır.

İşte bundan sonra serdâr-ı ekrem Kozlıca'dan Hâcıoğlupâzârı'na varub İsmâ'îl'e imdâd nâmıyla birâderini Babadağı'na göndermek üzre oldığı zamân te'essüf-nişân ki Kânûn-ı Evvel'in on dokuzuncı güni olmuş idi esbâb-ı istihlâsını tahsîle cûyân[4] oldığı İsmâ'îl Kal'ası'nın eyâdî-i Müslimîn'den hurûc eyledigini istihbâr eylemişdir.

İsmâ'îl'in Keyfiyyet-i İstîlâsı

Ber-minvâl-i sâbık Rusya asâkiri her tarafdan İsmâ'îl Kal'ası'nı ihâta ve tazyîk itmişler idi Tuna tarafında handek ve şaranpo misillü istihkâmât-ı kaviyye olmadığından işbu ([1]205) senesi Rebî'ü'l-evveli'nin on yedinci güni kayıklara asâkir-i külliyye imlâ iderek ol tarafdan hücûm itdikleri anda berren dahi asâkir-i külliyye ile yürüyüş itdiklerinde asâkir-i İslâmiyye kemâl-i metânetle mukâbele iderek Rusyalıların birkaç kayıklarını top ile hark ve gark eylediklerinden Rusyalular adaya doğrı avdete ve berren hücûm idenler dahi küllî telefât virdikden sonra ric'ate mecbûr olmuşlardır.

Bundan sonra Rusyalu uzakdan muhâsarayı iltizâm ve aralık aralık kal'anın teslîm ve tahliyyesi içün irsâl-i peyâm[5] idüb binâ'en-aleyh ahâlî ile askerî beyninde teslîm-i kal'a husûsunda ba'zı mertebe münâza'a ve cidâl dahi vukû'bulmuş ise de Bender'i virenlerin Cezâ'irli Hasan Paşa zamânında gördükleri cezâları tezekkür ve hiç olmaz ise levm-i lâ'imden[6] halâs olmuş oluruz deyü encâm-ı kârı tefekkür birle sabr ve sebât üzre ittifâk ve vire lakırdısını beynlerinde muhkem yasak idüb Rusya Feldmaraşalı olan Potemkin ise yedi aydan berü burasını muhâsara iderek teshîrini lâzımeden addeyledigi hâlde hücûmsuz teshîri kâbil olmayacağını cezm eyledigine mebnî asâkir-i külliyye ile Suvarof nâm cenerali me'mûr itmekle suhûletli taraflarını irâ'e itmek üzre İsmâ'îl Kal'ası'nı yapan (Barko

1 Mezmûm ve makdûh: Zemmolunmuş. Makbul olmayarak ayıplanmış. Kötü.
2 Ağrâz: Garazlar. Bir iş yapılırken gözetilen gayeler. Kasden ve bilerek yapılan kötülükler.
3 İhrâz: Alma, kazanma, elde etme, erişme.
4 Cûyân: Arayıcı, arayan.
5 İrsâl-i peyâm: Başkasından alınan bilgiyi yayma, duyurma.
6 Levm-i lâ'im: Çekiştiricinin kınaması.

Purnarbaşı) nâm mi'mârı dahi istishâb ile gelüb birkaç def'a itdigi hücûmlarda küllî telefât virerek avdete mecbûr olmuşdur.

Nihâyet Rebî'ü'l-âhir'in on altıncı ve Kânûn-ı Evvel'in on birinci güni yürüyüş itmek üzre karâr virüb ol gice sabahleyin sâ'at sekizde iken üç dört tarafdan handeklerde mekîn[1] olan mücâhidîn üzerine hücûm itdiklerinde taraf-ı İslamiyyân'dan mukâbele (**s.95**) olunarak muhârebât-ı şedîde vukû'a geldigi ve Rusyalular kırılana bakmayub nerdibân ile taraf taraf kal'aya su'ûd itmege çalışdıkları esnâda Kocagöl tarafından handeklere duhûl ve temekkün ve gice karanluğunda birer mahâlde ihtifâ ve tahassun[2] itmiş olan Rusya asâkiri şaranpo kazıklarından tabyaya duhûl itdikce telef olanların yerlerine girüden başkaları gelerek ve bu sûretle takım takım Rusya taburları kırılub dökülerek nihâyet tabyayı zabt ile İsmâ'îl'e girüb kenâr-ı şehirde ehl-i İslâm ile mudârebe ve muhârebeye şurû' itdiklerinde mezkûr tabyaya â'dânın duhûli herkese dehşet virmiş ve bu cihetle askerî beynine dahi ihtilâf girmiş oldığından Rusyalular her tarafdan kasabaya duhûl itmege mübâşeret itdikleri hâlde Kuban Hanı Baht Giray Han'ın birâderleri Kablan Giray ve Gâzî Giray sultânlar ve ma'iyyetlerinde bulunan Çoban Giray ve Maksûd Giray-zâde Mehmed Giray ve dîger Maksûd Giray-zâde Selîm Giray nâm üç nefer sultânlar ile sâbıkâ Cezzâr Ahmed Paşa kethüdâsı olan Selîm Paşa birkaç yüz mikdârı âdem ile bir mahâlle tahassun iderek cümlesi şehîd oluncaya dek cenge kıyâm ilâ yevmi'l-kıyâme[3] ibkâ-yı nâm itmişlerdir. Bu hilâlde sefînelerden hurûc iden Rusya taburlarının dahi bir tarafdan şehre hücûmlarında re'âyâ takımı kendülerine teba'iyyet itmeleriyle ahâlî-i kasaba evlâd ü 'iyâl gâ'ilesine düşdüklerinde süvârîden ba'zıları düşmana teslîm olmuşlar ise de piyâdenin ekserî şaranpo ve tabya muhârebelerinde kendü mikdârlarının onar katı â'dâyı itlâf itdikden sonra kendüleri dahi şehîd olub bakiyyeleri dahi kasaba içinde büyük hânlara kapanarak tekrar muhârebeye mübâşeret itmeleriyle ol sâ'at ona kadar pâzâr-ı kâr-zâr mümted olmuşdur.

Kal'a muhâfızı olan Vezîr Mehmed Paşa bir tabyanın imdâdına gider iken Rusyalu eline esîr düşdügi esnâda ser'asker olan Aydoslı Mehmed Paşa dahi esâreti ihtiyâr itmegin tabyanın birinde müctemi' olan ehl-i İslâm mâl ve cânlarına ta'arruz olunmamak şartıyla ser'asker-i müşârün-ileyh kefâletiyle teslîm olmuşlar ise de Rusyalular ahidlerinde durmayub gadr ve hasâr itmege başladıklarını fırka-i mezkûre müşâhede itdiklerinde dahi cânlarını fedâ iderek ve bir ferd kalmayıncaya dek ceng iderek cümlesi şehîd olub hîn-i muhârebede Rusyaluların bir müte'ayyin[4] ve mu'teber ceneralleri telef olmuş idüginden sanki kısâs olmak üzre Ser'asker Mehmed Paşa'yı dahi şehîd iderek bir devlete yakışmayan gadri[5] icrâ eylediklerinden başka ahâli hakkında dahi hukûk-ı mâldan hâric olarak ziyâdesiyle izhâr-ı şiddet ve huşûnet idüb otuz bin nüfûsdan ziyâde ehl-i İslâm'ı katl eylemişler idi.

Rusya asâkirinin böyle taraf taraf galebeleri ve husûsuyla İsmâ'îl'i istîlâ (**s.96**) itdikleri ihbârı pey-der-pey Katerina'ya vâsıl oldukca pek ziyâde kibr ve gurur getürüb hatta bir gün

1 Mekîn: Oturan, yerleşen.
2 İhtifâ ve tahassun: Saklanma, gizlenme ve korunmak için sığınma.
3 Yevmi'l-kıyâm: Mahşer günü.
4 Müte'ayyin: Belli, meydanda olan, meydana çıkan; karar verilmiş.
5 Gadr: Hainlik, vefasızlık, merhametsizlik.

yanında bulunan İngiliz ilçisine zemîn-i istihzâda[1] hitâb ile çünki İngiltere başvekîli beni Petersburg'dan tard itmek isteyor zannederim ki Kostantiniyye'ye varûb çekilmeme ruhsat virir didigi rivâyât-ı sahîhadan olmak üzre Katerina Târîhi'nde mezkûrdur. Fakat Rusyaluların dahi on beş bin kadar askerleri telef olub bu kadar mu'allim askerin telef olması ise düvel-i Avrupa nazarında azîm musîbet olub hatta Katerina bu kadar askerin zâyi' olmasından pek ziyâde mükedder oldığı Rusyaluların dahi şu kadar asker telef olacağı ma'lûm ola idi İsmâ'îl terk olunur idi didikleri meşhûrdur.

Enverî Efendi eger serdâr-ı ekrem Yergögi'den Ruscuk'a geçtigi akîbinde doğrı Tulçı sâhiline vürûd ve sarf-ı emvâl iderek tabya inşâsıyla İsmâ'îl Adası'nı muhâfazaya bezl-i mechûd itmiş ola idi İsmâ'îl kasabasının muhâfazası müteyessir[2] ve duhûl-i â'dâ müte'assir[3] olur idi deyü tahrîr itmişdir.

Vâsıf'ın hülâsa-i ifadâtı dahi bu vechiledir ki: Serdâr-ı ekrem Hasan Paşa Rusya üzerine tedârük görmüş iken Nemçe tarafına tahvîl-i niyyet birle izhâr-ı televvün ve teredüd eylemiş ise de zamânında Yergögi nusreti ve Nemçe mütârekesi zuhûr ile manzûr-ı padişâhî olarak sunûf-ı asâkir müteferrik olmazdan akdem Rusya üzerine hareket eylemesi ekîd ve şedîd hutût-ı hümâyûn ile emr ve iş'âr olundığına nazaran murahhasları mevki'-i mükâlemede terk iderek vaktiyle Rusya üzerine hareket muvâfık-ı maslahat ve nefsine mûcib-i selâmet iken (ع) Tevfîk azîz est be-her kes nedehend[4] mefhûmı üzre tarîk-i savâba adem-i ihtidâ birle akd ve temhîdi muhakkak olan Nemçe mütârekesinin nihâyetine medd-i nazar-ı intizâr idüb ba'de harâbü'l-Basra[5] Ruscuk'a güzâr eylemiş ise de Silistre'ye gelince asâkir dağılmağa başladığından bu hâlde ilerüye hareket idecek oldukda kış takarrüb eyledi böyle tedârüksüz nereye gidebilürsin dinilüb kendüsinin azminde dahi sebât olmadığından ikâmet sûretini istihsâl[6] ile uzakdan ser-haddâta imdâd fikrine düşdigi esnâda Kili'nin düşman eline geçtigini istihbâr idicek müte'ellim ve ilerüye hareket itmedigine nâdim olmuş ise de çe fâ'ide ki şitâ geregi gibi takarrüb itmekle andan sonra gideyim dise dahi hareket kabil olmadığından ve Ordu-yı Hümâyûnda mevcûd olan asâkir tamâmca dağılmış olmasına mebnî etrâfdan asker tedârük ve irsâli kaydına düşdigi hilâlde dahi kış basdırmağla istedigi gibi asker cem' idemediginden ne yapacağını şaşırub (**s.97**) Ordu-yı Hümâyûn ile Şumnı meştâsına dâhil oldukdan sonra çıkub Kozlıca ve Hâcıoğlupâzârı taraflarında geşt ü güzâr eyledigi esnâda İsmâ'îl'in ber-minvâl-i sâbık istîlâ olundığını istihbâr eylemişdir.

Her ne hâl ise İsmâ'îl'in istîlâsı haberini aldıkda serdâr-ı ekremin cihân başına dâr ve akl ve şu'ûrı târ-mâr oldığı hâlde bu vak'a-i mükeddere üzerine Sultan Selîm Han dahi Ordu-yı Hümâyûna gönderiniş oldığı hatt-ı hümâyûnda gayret böyle mi olur deyü kendüsini mu'âheze ve tekdîr eylemiş ve akdemce Dersa'âdet'den Ordu-yı Hümâyûna akçe gönderilmek istid'âsına dâ'ir tarafından Dersa'âdet'e gönderilmiş olan tahrîrât-ı sâmiyye Sultan Selîm'e arz olundukda ne iş görüldi ki akçe gönderülsün deyü buyurmuş olması

1 İstihzâ: Alay etmek, birisi ile eğlenmek.
2 Müteyessir: Müyesser olan, kolaylıkla meydana gelen; kolay yapılan, yapılması kolay.
3 Müte'assir: Güçleşen, güç, zor, çetin.
4 "Tevfik azizdir, herkese vermezler."
5 Ba'de harâbü'l-Basra: Basra harab oluduktan sonra; iş işten geçtikten sonra.
6 İstihsâl: Meydana getirme, üretme; elde etme, ele geçirme, ele geçirilme.

üzerine serdâr-ı ekrem dahi vukû'-ı hâli oldığı gibi doğrıdan doğrıya şerb ve tefsîr siyâkında Rikâb-ı Hümâyûna takdîm eyledigi takrîrinde bu keyfiyyet kullarının sun'ım olmadığına Cenâb-ı Hakk şahid-i âdil oldığından gayrı seferlerde sadr-ı â'zamlardan kangısı meştâdan hareket itmiş kulları böyle kış mevsiminde yollara düşüb envâ'-ı ta'b ve mihneti[1] irtikâb ile asker cem' itdigim gayretimden nâşî degil midir meştâdan doğrı İsmâ'îl'e gitmek içün çıkdım ve ilerüsini tecessüs[2] itdim Tulçı'dan süvâr olub karşuya geçecek bir açık yol kalmamış on bin asker ile Tulçı'ya varsam karşuya geçmedikden sonra ne fâ'idesi olur anın içün berülerde tevakkuf itdim ma'lûm-ı âlîleri olsun ki kulları Yergögi'de iken deryâ tarafı kapudan paşa kullarına ve Tulçı tarafı Han bendelerine ihâle olundı vaktâ ki iki def'a Donama-yı Hümâyûn Moskovlu ile muhârebe idüb avdeti ihtiyâr ile Sünne'de ve Kili boğazlarında ince donanma ve şalopeleri mükemmel neferât ve levâzımât ile tevkîf itdim deyü kapudan paşa kulları tahrîr itmiş idi. Meger bırakdığı sefînelerin malzemeleri olmadığından başka neferâtının dahi ulûfeleri virilmemiş oldığından ekseri müteferrik olmuş Ordu-yı Hümâyûn ile Hâcıoğlupâzârı'na vürûdumda şalopelerin techîzini ve neferâtının ulûfeleri içün altmış bin guruş gönderildigine ol vakte kadar âgâh olamayub akçenin Babadağı'na geldigi ve ne madde içün gönderildigi Emîn Paşa tarafından çâkerlerine tahrîr olunmuş idi ol vakte kadar âgâh degil idim ba'dehu neferât tedârüki zımnımda Hamımâmî-zâde Ahmed Kapudan gönderilmiş olub ol vakit ise Kasım duhûl ideli yirmi günden ziyâde olmuş idi düşman ağzında terk olunan sefâ'inin noksân neferâtı ol vakit tedârük olunabilir mi bi'l-cümle Donanma-yı Hümâyûn kalyonlarıyla muhârebe iden düşman sefâ'inine mizâmsız asker ile (**s.98**) nısf ince donama nice mukâbele idebilür düşman bu hâle vâkıf olub sefînelerini yürütmüş Han dahi Tulçı'ya ve ol sâhilde bulunan şalopeleri ihrâk itmiş İsakcı'da olan Kürd Osmân Paşa dahi karârı firâra tercîh eylemiş bir tarafdan ol havâli sekenesine perîşanlık geldi bir tarafından dahi asker firâra başladı bu hâllere vâkıf oldum hâk-i pâ-yı Hüsrevânelerine arz ve tefhîme[3] te'eddüb[4] itdim bu hâllere sebeb olan gayretsizleri Hazret-i Hakka havâle ideriz kal'a-i merkûmenin dest-i düşmana[5] giriftâr olması her ne kadar mevrûs-ı te'sîr ise dahi vire ile olmayub merdâne ve dilîrâne derûnunda bulunan ümmet-i merhûmenin mukâhele ve muhârebeleri bir vakitde olmuş degil husûsuyla düşmanın kemâl-i hezîmeti mûcib-i tesliyyet olur el-hâletü hâzihî[6] Babadağı'nda bu kadar askerimiz mevcûd olub Tulçı ve İsakcı taraflarının muhâfazasına düşmanın berü tarafa geçürülmemesine i'tinâ olunmakda oldığı ma'lûm-ı hümâyûnları olmak içün ifâdeye cür'et olundı deyü tastîr ve kâ'immakâm paşaya gönderdigi kâ'imesinde dahi kendü gayretinden bahisle kapudan paşanın avdetini ve Han ile sâ'ir muhâfazada bulunanların hâli ma'lûm deyü şikâyâtını tekrâr itdikden sonra Sultân Selîm'in ber-minvâl-i sâbık ne iş görüldi ki akçe gönderilsün dimesine cevâb olmak üzre şimdi böyle oldı deyü akçe gönderilmese ve tarafımızdan dahi gelenlere ye's cevâbı virilse encâm-ı kâr müşkil olacağı bâhirdir[7] ihsân buyurulan iki yüz elli kîse ile ne iş görilür

1 Mihnet: Zahmet, eziyet; gam, musibet, keder, sıkıntı, dert; belâ.
2 Tecessüs: Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma; gözetleme.
3 Tefhîm: Anlatmak. Bildirmek.
4 Te'eddüb: Edeplenme, edebini takınma, edepli davranma, utanma; çekinme.
5 Dest-i düşman: Düşman eli.
6 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.
7 Bâhir: Belli, besbelli, açık, apaçık.

Babadağı nüzûl emîni on bin guruş ister Ser'asker Osmân Paşa dahi on bin guruş harçlık ister Han Hazretleri iki mâhiyyesini ister Potkali Kazaklarının yedi mâhiyyeleri olub taleb iderler me'yûs olurlar ise Moskovlu tarafına gitmeleri mülâhazadan ba'îd degildir zîrâ kendülerini idâre idemezler İbrâ'îl tarafından on beş bin guruş isterler düşman muvâcehesinde serhadd-nişîn olan vüzerâya i'âne lâzım gelmez mi bize virilen cevâb gibi ne iş gördiler ki utanmadan akçe isterler disek ne gûne netîce virir şevketlü efendimize tesliyyet buyurarak düçâr oldığım ıztırâbdan tahlîs buyurmaları mercûdur deyü tahrîr eylemiş idi.

Serdâr-ı ekrem gâh Han'a ve gâh kapudana ve kapudan paşa dahi gah buna ve gâh ana azv-ı kusûr idüb Han ise bu kadar feryâdım kâr-ger olmayub yanıma asker ve mühimmât gönderilmedi deyü şikayetden ve sâ'ir erkân-ı devlet dahi yek-dîgerine azv-ı töhmet ve rehâvetden hâlî olmayub Sultan Selîm Han Hazretleri ise vukû'ât-ı hâliyye-i mükeddereden müte'ellim oldığı hâlde me'mûrînim böyle yek-dîgerle münâfese ve müşâcerelerinden ziyadesiyle münf'il olmağla (**s.99**) ben kan ağlıyorum siz birbirinizle izhâr-ı nefsâniyyet[1] ideyorsunuz sübhanallah bu ne keyfiyyetdir zerre kadar îmânı olan bunı bu vakitde eyler mi nefsâniyyet idenler Hüdâ'nın kahrına uğrasun bundan böyle taraf taraf bilenleri celb ve istişâre ile Tuna sevâhilinin takviyyesine ve nefsâniyyeti beyninizden def' idüb şu işlerin nizâmına bakasınız deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurmuş idi.

Câvîd Ahmed Beg dahi serdâr-ı ekrem-i müşârün-ileyhin zikr olunan telhîsini maglata[2] olmak üzre tahrîr ider hâlbuki asıl kusûr böyle nizâmsızlık ile iki devlete müdâfa'a kâbil olmadığı bi'd-defâ'at Ordu-yı Hümâyûn'dan i'lâm olınna gelmiş iken Dersa'âdet'de bulınnan erkân-ı saltanat-ı Devlet-i Aliyye'nin kuvvetiyle düşman kuvvetinin muvâzenesinden ve ahvâl-i seferiyyeden külliyyen gaflet iderek be-her hâl Rusya üzerine hücûm olunsun deyü ısrâr eylemeleriyle Ordu-yı Hümâyûna teklîf-i mâ lâ-yutâk[3] olunmasıdır ve egerçi serdâr-ı ekrem Hasan Paşa'nın ibtidâ-yı hâlde Rusya ser-haddâtının emr-i muhâfazasını bırağub da Yergögi sahrâsında imrâr-ı evkât eylemesi gibi ba'zı taksîrâtı var ise de hep yazdığı şeylere maglatadır dinilmek dahi hilâf-ı kâ'ide-i insâfdır fakat taşra terbiyyesi olmağın mizâc-ı âlemden gâfil ve havsalası tenk bir vezîr oldığından vukû'-ı halî böyle doğrıdan doğrıya sertce ve serbestce yazması İstanbul'un nezaketine nazaran bir nev' huşûnet[4] ve fevka'l-âde bir hareket olub bununla berâber bu hilâlde irtikâb ve irtişaya[5] dâ'ir ba'zı etvârı dahi mesmû' olmağla hakkında Sultân Selîm'in tevcîhi bi'l-külliyye mütegayyir ve küllî ve İsmâ'îl'e imdâd husûsunda Karahisârlı Ahmed Paşa'nın vâki' olan kusûrına mebnî vezâreti ref' olunmuş olub ancak kaziyye kendüsinin mesmû'ı oldığı gibi etrâf ve eknâfdan başma bir takım haşerâtı cem' ile sûret-i isyânda bulundığına nazaran te'dîbi lâzım gelmiş iken serdâr-ı ekremin bu vechile binâ-yı ikbâli mütezelzil olmuş idüginden bi-hasebü'l-vakt[6] Karahisârlının ma'rûzâtı serdâr-ı ekremin telhîsatından daha ziyâde müsmir ve mü'essir olmuş idi.

1 İzhâr-ı nefsâniyyet: Gizli düşmanlık, kin ve garezin ortaya çıkması.
2 Maglata: Birini şaşırtmak, yanıltmak için söylenen zihin karıştırıcı, saçmasapan söz.
3 Teklîf-i mâ lâ-yutâk: Takat getirilemeyecek yükümlülük.
4 Huşûnet: Kabalık, sertlik, inatçılık.
5 İrtişa: Rüşvet alma, rüşvetçilik.
6 Bi-hasebü'l-vakt: Vakit geldiği, olduğu üzre.

Serdâr-ı Ekrem Ruscuklı Hasan Paşa'nın Katli

Vukû'ât-ı sâlife üzerine Serdâr-ı Ekrem Hasan Paşa'nın azl ile te'dîbi musammem[1] olmağla evvel emirde Ordu-yı Hümâyûnun ıslâh-ı ahvâli zımnında Şumnı'ya getürülmesi tasavvur olundığı esnâda sâ'ik-i kazâ ve kader inân-ı azîmetini cânib-i meştâya sevk idüb artık taşralarda ikâmetine lüzûm görünmedigi cihetle meştâya avdetine kendüsi ruhsat istid'â itdiginde (ع) Sayd râ çun ecel âyed sû-yi sayyâd reved[2] mazmûnınca kendi ricâsına mebnî meştâya avdetle bahâr tertîbâtına ikdâm ve gayret eylemesi bâ-hatt-ı hümâyûn emr ve iş'âr **(s.100)** buyurulmuş ve çünki sadr-ı müşârün-ileyh taraf-ı şâhâneden bîm-nâk[3] ve kendüsince selamet-i nefs mümkün olmamak mülahazasıyla girîbân-ı çâk oldığı ma'lûm-ı şehr-i yarî olmağla bu hilâlde kendüsine gönderilan hutût-ı hümâyûnda geregi gibi emniyyet ve istimâlet virilmiş oldığından kendüsine epeyce itmînân ve emniyyet gelerek Hâcıoğlupâzârcığı'ndan Şumnı'ya azîmet eylemiş idi hâlbuki ber-minvâl-i meşrûh Kozlıca ve Hâcıoğlupâzârı taraflarında serserî geşt ü güzâr eyledigi esnada Âsitâne'de eracîf çoğalub şöyle ki: Sadr-ı â'zam azlini duymuş ve isyân eylemiş ve Keçeci-zâde Âsitâne'den paşayı tahrîke gitmiş ve Hakkı Beg kelâm-ı Hakk ifâdesine gelmiş redd olunmuş ve küçük mîrâhûra mühri almağa seni gönderdiler ben mühri yutdum virmek ihtimâlim yokdur dimiş maâzallah düşman bu hâle muttali' olur ise Tuna'yı mürûr ile icrâ-yı mâ-fi'z-zamîrine ictisâr idecegi zâhirdir Karahisârî Ahmed Paşa dahi sadr-ı â'zamdan tavahhuş birle rû-yi şiddet gösterüb beş bin kadar askerle meştâda ricâli şebî-hûn[4] idecek imiş yok sadr-ı â'zamı basacakmış gibi gûnâ-gûn havâdis-i müdhişe zuhûr idüb Câvîd Ahmed Beg dir ki bundan avâm ve havâss müte'ellim olarak gûyâ dünyânın son güni zann olunurdı bu hilâlde serdâr-ı ekrem tarafından Dersa'âdet'e takdîm olunan tahrîratda dahi bu havâdisi te'yîd idebilecek ve Sultan Selîm'i gazaba getürecek dikce ve serbestce ta'bîrât münderic oldığından artık yalnız azliyle iktifâ olunmak derecelerini güzerân itmekle katline karâr virilüb bu emrin icrâsı zımnında evvelâ Ağa Hasan Paşa Pâzârcık muhâfazasına me'mûr ve Vidin ser'askeri olan Pekmezci Mehmed Paşa Yeniçeri Ağası ve Şumnı kâ'immakâmı ta'yîn buyuruldukdan sonra serdâr-ı ekrem hakkında iki kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr olunub biri Belgrad'ın Nemçe asâkirinden tahliyyesi akîbinde muhâfazası zımmında hemân Sofya cânibine hareket itmesinden ibâret olarak iğfal içün yazılmış idi ve dîgeri kendüsinin katliyle ser-i maktû'ının Dersa'âdet'e irsâl olunması emrinden ibâret idi zikr olunan hatt-ı hümâyûnlar Hâssa hâsekisi ile orduya irsâl ve mukaddemâ hatt-ı hümâyûn ile ol cânibine gönderilmiş olan Mîrâhur-ı Sânî Hüseyin Ağa bu husûsa mübâşir ta'yîn kılınmış idüginden serdâr-ı ekrem Hâcıoğlupâzârcığı'ndan hareketle Cumâde'l-âhire'nin dokuzuncı ve Şubat'ın ibtidâsı Cum'a güni debdebe ve dârât ile Şumnı'ya dâhil ve ahşama kadar herkes kendüyi ziyâret ile müştagil olub ahşam câme-hâbına[5] yatdıkda bu vakte kadar mîrahûr-ı sânî ile Hâssa hâsekisi dahi birbiriyle mülâkât ve giceleyin mahfîce Şumnı'ya duhûl itmiş olmalarıyla keyfiyyeti ber-minvâl-i

1 Musammem: Tasmim olunmuş. Kararlaşmış. Hakkında karar verilmiş olan.
2 "Avın eceli gelince avcıya doğru gider."
3 Bîm-nâk: Korkmuş.
4 Şebî-hûn: Gece baskını.
5 Câme-hâb: Yatak.

sâbık kâ'immakâmla **(s.101)** Şumnı'da bulunan Pekmezci Mehmed Paşa'ya arz ve ifâde itdiklerinde vezîr kethüdâsı ile ba'de'l-müzâkere evvelâ Sofya cânibine hareket eylemesine dâ'ir olan hatt-ı hümâyûn kendüsine ira'e olunarak gice sâ'at üçde iken mühr-i hümâyûn istirdâd ve Şumnı â'yânının konağı civârında bir mahâlde ik'âd olundukdan sonra câme-hâbında kurşun ile urılub katl olunmuş ve bu hilâlde Babadağı cânibine gitmiş olan birâderi Mehmed Ağa dahi karâbet-i sıhriyyesi hasebiyle melce' ve penâh[1] i'tikâd eyledigi Kuban Hanı ma'rifetiyle i'dâm kılınmışdır.

Vezîr-i müşârün-ileyh an asl Ruscuk Â'yânı Çelebi Ağa'nın oğlı olub kesret-i mâl ve vüs'at-i dâ'ire ve hâl ile râhat-güzîn-i ferâğ-ı bâl iken evvelki seferlerde Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşılarından olub Yergögi ve Bükreş muhârebelerinde i'âne-i külliyyesi vücûda gelmek münâsebetiyle Muhsin-zâde merhûma çatub kesb-i ta'yin ve i'tibâr itmiş idi Dağıstânî Alî Paşa Ruscuk ser'askeri iken anınla imtizâc idemeyüb hakkında bir gûnâ zarar ve hasârı mûcib olacağını mülâhaza iderek ba'zı mahâllere bezl ü mâl ile rütbe-i vezâreti tahsîl ve tesâvî-i menzilet ve tefâvüt-i kuvvet ve servet ile nüfûz-ı ser'askerîyi taklîl itdigi esnâda Yergögi'nin keyfiyyet-i istirdâdı kendüsiyle lede'l-muhâbere ser'askerlik kendüsine tevcîh buyuruldığı sûretde husûlüni ta'ahhüd eylemiş idi umûr-ı devlet ise hâricden göründigi gibi bir emr-i yesîr olmayub derece-i su'ûbeti[2] işe girişildigi vakit anlaşılageldiginden müşârün-ileyh dahi ser'asker oldığı gibi maslahatın nezâketini derk[3] ile îfâ-yı va'd ve ahd idemediginden her gün birer bahâne ile imrâr-ı evkât idegelmesiyle ser'askerlikden azl ile yerine Cezâ'irli Hasan Paşa ser'asker olmuş idi sulh vukû'ında uhdesine Özi muhâfazası tevcîh olunub azîmetde ihtiyâr-ı te'ehhür ve tevânî[4] eylediginden vezâreti ref'le bir zamân Gümülcine'de ve ba'dehu Ruscuk ve Selanik'de ikâmet idüb ve işbu sefer vukû'ında vezâreti ibkâ ve Vidin ve Rahova muhâfazalarma me'mûr buyurılub Cezâ'irli Hasan Paşa vefât eyledikde bâlâda beyân olundığı üzre fevka'l-me'mûl[5] olarak makâm-ı Sadârete gelmiş ise de vukû'ât-ı mü'ellime-i sâlife üzerine ber-vech-i sâbık katl ve i'dâm olunmuşdur.

Vâsıf Efendi dir ki müşârün-ileyh Hasan Paşa'nın sevâbık-ı hidmetine nazaran ser-zede-i zuhûr olan kusûrundan iğmâz ve azl-i mücerred ile iktifâ olunub i'dâm ve izâlesinden i'râz olunacağı merâhim ve eşfâk-ı şâhâneye[6] nisbetle muhakkak olub ancak Celâlî sûretinde bilâ sebeb ve lâ fâ'ide geşt ü güzâr ve meştâ-yı Şumnı'da adem-i istikrâr ile ta'tîl-i mevâdd-ı devlet iderek sene-i âtiyye tertîbâtına mûcib-i noksâniyyet oldığından başka Âsitâne-i Sa'âdet'e gönderdigi tahrîratda hetk-i perde-i hürmet ve edeb ve tahrîk-i rekk-i tehevvür ve gazab idüb kecîdi dahi bu yüzden olmağla ser-i felâket-zedesi berîde-i kahr-ı Sultânî olmuşdur. **(s.102)** Müşârün-ileyh evâ'il-i hâlinde gâyet zeki hoş-mend[7] ve dirâyet ve reviyyeti müsellem bir merd-i civân-merd olub ancak kesret üzre îş ü işret meşrebi ve Sadâretinde galebe-i hırs ve âzz ile emvâl-i nâsa dest-dırâz[8] olmak meslek ve mezhebi oldığından fazla

1 Melce' ve penâh: İltica edecek, sığınacak yer.
2 Derece-i su'ûbet: Güçlük, zorluk derecesi.
3 Derk: Anlama, kavrama.
4 Tevânî: İşde tembellik etmek. Usançlık, bezginlik göstermek.
5 Fevka'l-me'mûl: Umulanın üstünde, umulandan çok.
6 Eşfâk-ı şâhâne: Padişahın merhameti, şefkati.
7 Hoş-mend: Akıl sahibi; akıllı, aklı başında.
8 Dest-dırâz: El uzatma, sarkıntılık. El uzatan, zulmeden.

hakd[1] ve garazdan dahi hâlî degildi tecâvüzullah an seyyi'âtihî Hüdâyî Mahmûd Efendi'ye iddi'â-yı intisâb ile Üsküdar'da vâki' Hüdâyî Tekyesi'ne ba'zı hayrât kayd eyleyüb andan başka bir amel-i sâlihe muvaffak olamamışdır. El-uhdetü ale'r-râvî.

Bu sûretle Hasan Paşa'nın gâ'ilesi ber-taraf olmuş ise de ber-vech-i âtî def'aten vakt ve hâle münâsib bir sadr-ı â'zam bulunamayub buna dâ'ir gâyet hafî olarak havâss-ı vükelâ beyninde bir haylî müzâkerât cârî olarak kimin sadr-ı â'zam olacağı bir haylî günler kimsenin ma'lûmı olamadığından Âsitâne'de yine erâcîfin arkası kesilmeyüb kur'a-i karîha-i şâhâneden sehm-i sadâret kimin nâmına isâbet idecegine intizâr ve her gün bin dürlü havâdis ile vakitler imrâr olunurken Âsitâne'de büyücek bir harîk zuhûr ile ba'zı mertebe erâcîfi basdırmışdır. Şöyle ki: Cumâde'l-âhire'nin on sekizinci gicesi çarşu içinde harîk zuhûr itdikde bilâ ruhsat çarşuya girmek memnû' oldığından me'mûrîn ve zâbitân yetişinceye dek âteş dahi geregi gibi müşta'il[2] ve itfâsı müşkil olmağla bitpâzârı ve yorgancılar ve yağlıkcılar ve haffâflar ve silâhcılar dekâkini kâffeten muhterik olarak harb münâsebetiyle is'ârın galâsını bahâne iderek degerinden kat kat ziyâde ve ağır bahâlar ile eşyâ satub ashâb-ı zarûretin cânlarını yakan esnâf-ı bî-insâfın mâl ve menâlleri hâkister[3] ve kaziyyede medhali olmayanlar dahi anların nârına yanub (velâ terkenû ile'l-lezîne zalemû fe-temessekümü'n-nâru)[4] mazmûnuna mazhâr olmuşlardır. (ع) Âteş ender bîşe çün üftad ne ter mâned ne huşk.[5]

Koca Yûsuf Paşa'nın Sâniyyen Sadâreti ve Ordu Kadısının Nefy ve Tagrîbi

Ber-minvâl-i sâbık sadr-ı maktûlün Şumnı'ya avdeti içün kendüsine emir gitdikde Kâ'immakâm Paşa Sadârete vüzerâdan birini intihâba me'mûr olmağla vezîr bin vezîr Melek Mehmed Paşa ve kezâ vezîr bin vezîr fudalâdan Ebûbekir Paşa ve mecmu'a-i ilm ve ma'rifet olan Sinob Muhâfızı Feyzî Süleymân Paşa ve Karahisârî Ahmed Paşa ve yeniçeri ağalığından nâ'il-i vezâret olub bu esnâda orduda yeniçeri ağası olan Pekmezci Mehmed Paşa ve sâbık Darbhâne emîni İzzet Mehmed Paşa ve Dimetoka'da bulunan sâbık Kâ'immakâm Mustafâ Paşa'yı bir pusulaya yazub Sultan Selîm'e arz ve takdîm itdiginde Kâ'immakâm Paşa'ya bir kıt'a hatt-ı hümâyûn gönderüb şöyle ki: Melek Mehmed Paşa'nın ihtiyâr ve meslûbü'ş-şu'ûr[6] oldığını haber virürler İzzet Mehmed Paşa'nın dahi müseyyeb[7] (s.103) oldığı Darbhâne nâzırlığında tecrübe olunmuşdur Dimetoka'da olan Mustafâ Paşa egerçi umûr-ı defterîyi bilür lakin ihtiyâr olmak hasebiyle sefer vezîri olacağını aklım kesmez bâlâda tahrîr olunan vezîrler benim de hatırıma geldi yarın Re'îs Efendi'yi dahi berâber alarak erkence Şeyhü'l-islâm Efendi'ye gidüb Allah içün bunlardan birini intihâb ile kat'î cevâbını yazasınız bu bâbda mütehayyirim elbette siz benden eyüsini bilürsiniz birini bulub şu ızdırâbdan beni halâs idesiniz deyü irâde buyurulmağla Kâ'immakâm Paşa

1 Hakd: Kin tutmak. Adâvetini gizlemek.
2 Müşta'il: Yanan, tutuşan, ateş alan, alevlenen.
3 Hâkister: Kül, ateş külü.
4 "Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur." Hûd sûresi 113. âyetten bir kısım.
5 "Ormana ateş düştüğü vakit ne yaş kalır, ne kuru."
6 Meslûbü'ş-şu'ûr: Şuursuz, anlayışsız.
7 Müseyyeb: Tenbel, üşengen, ihmalci.

ale's-seher Şeyhü'l-islâm'a varub ifâde eylemiş ise de Şeyhü'l-islâm Efendi birini tercîh ve tahsîs idemeyüb ve hemân biraz ser-be-ceyb tefekkür olarak el-hayru fî-mâ ahtârahu'l-lâhu[1] Hakk her hâlde dîn ve devlete hayırlısın vire deyü ihtiyâr-ı sükût itmekle Kâ'immakâm Paşa vukû'-ı hâli yine atabe-i aliyye-i pâdişâhîye arz itdiginden ve kimse böyle bir emr-i hatîrde re'y-i sarîh[2] virmege cesâret idemediginden bu bâbda Sultan Selîm Han Hazretleri karîhasını haylîce it'âb itdikden sonra nihâyet Bosna vâlîsi bulunan Sadr-ı esbâk Koca Yûsuf Paşa'yı intihâb eylemişdir.

Vâsıf Efendi bu siyâk üzre tahrîr ider ki Hasan Paşa'nın üzerine vakt ve hâle münâsib bir vezîr aranılub mukırr-bân-ı saltanat taraflarından Boğaz Ser'askeri Vezîr İzzet Mehmed Paşa sevk ve ta'rîf olunmuş ve akl ve dirâyeti fi'l-vâki' müsellemâtdan bulunmuş ise de umûr-ı harbiyyede tecrübesi sebkat itmediginden mizâc-ı şâhâneye muvâfık gelmedigine mebnî dîgeri cüst-cû olundığı sırada Âsitâne'de kâ'in sadâkat-kârân-ı asr ve Arab'da cû-yân-ı dehrin ba'zıları Sadârete takrîben lisâna alınub temâyül ve kabûl sûretleri dahi nümâyân olmuş iken istiklâl-i tâm irâdesiyle ba'zı şurût îrâd olunub îfâsı tamâmca nüfûzı âhara tefvîz dimek olacağından tab'-ı Selîm Han'ı âhara mahkûm olmak ârızasından istiğnâ göstermekle karîha-i mülûkânelerinden mühr-i hümâyûn Bosna Vâlîsi Sadr-ı esbâk Yûsuf Paşa tarafına irsâl olunmak üzre Mîrahûr-ı Sânî Hüseyin Ağa Şumnı'dan bu hidmete me'mûr olarak mühr-i hümâyûnı alub Şumnı'dan Bosna'ya hareket birle Yûsuf Paşa'ya teslîm itmekle alâ cenâhi'l-isti'câl hareket ve Cumâde'l-âhire'nin yirmi üçüncü güni Şumnı'ya muvâsalet eyleyüb tarafdârân-ı sâ'ire perde ber-endâz-ı zuhûr olan nakş-ı garîbden engüşt-hâ-yı fikr ve hayâl olmuşlardır.

Yûsuf Paşa hakan-ı merhûm zamânında sûret-i istiklâle me'lûf oldığından anın sadâreti dahi pek de dil-hâha[3] muvâfık olmamak lâzım gelür ise de zannederim ki bu avânda andan başka makâm-ı Sadâretin vak'ına kâfil ve kâfî ve kudret ve kifâyetce ahvâl-i hâzıranın idâresine (s.104) vâfî bir vezîr bulunamadığından ve bidâyet-i seferde Nemçe tarafında zuhûra gelan muvaffakiyyetden Sadârete ehliyyeti elsine-i nâsda[4] mezkûr oldığından vakt ve hâlin sevk ve îcâb eyledigi tarîkden dahi çıkılamayub nâ-çâr Sadârete getürilerek usûl-i hakîmâne üzre i'mâl ve istihdâmına ibtidâr olunmuşdur.

Binâ'en-aleyh bu kerre kendüsine Sadâret-i uzmâ tevcîh olundığına dâ'ir Ordu-yı Hümâyûnda kırâ'at olunmak üzre resmî olarak yazılan hatt-ı hümâyûndan başka Sultan Selîm Han Hazretleri tenbîhât ve vesâyâ-yı lâzımeyi havî hafî olarak dîger bir kıt'a hatt-ı hümâyûn dahi ısdâr ve irsâl eylemişdir şöyle ki: Sen ki Yûsuf Paşa'sın Sadâret-i sâbıkanda tarafından rızâ-yı şâhânem üzre hareket olunsa seni azl itmezdim lakin sen mutlûb üzre hareket itmeyüb sadr-ı â'zamlara degil sâ'ir vüzerâya ve belki bayâğı âdemlere yakışmayan zulm ve ta'addî ve ahz-ı rüşvet ve aslından infi'alin olan âdemlere icrâ-yı garaz ve celb-i mâl dâ'iyyesiyle nefsâniyet ve sefer vaktinde nevâziş[5] ve iltifât lâzım olan rü'esâ-yı askeriyyeyi unf ve şiddet ve tehdîd ile tevhîşe cesaret ve bu vechile nice umûrun ve ba-husûs umûr-ı

1 El-hayru fî-mâ ahtârahu'l-lâhu: Allah neyi seçti ise, hayırlı olan odur.
2 Sarîh: Açık, meydanda; belli.
3 Dil-hâh: Gönül talebi, gönül arzusu.
4 Elsine-i nâs: İnsanların konuştuğu diller.
5 Nevâziş: Latif, inayet, iltifat.

lâzıme-i seferiyyenin ta'tîlini ve işlerin görülmemesini mûcib etvârdan adem-i ferâgatin ve bunun emsâli rızâ-yı şâhâneme mugâyir harekâtın cihetiyle Sadâretden azl olunmuş idin şimdiye dek bu misillü harekâtdan fârig olmuşsundur deyü seni işte yine sadr-ı â'zam itdim maâzallah bu sadâretinde dahi o misillü harekâtdan birisine cesâretin sırren ve alenen mesmû'-ı şâhânem olur ise bu def'a azl ile iktifâ itmem elbette kazâya uğrarsın sana göre lâzım olan iffet ve istikâmet ve fukarâya şefkat ve merhamet ve kimesneye garaz ve nefsâniyyetden ve gizlü ve âşikâre rüşvet ahzından mücânebet ve tavr ve hareketini rızâ-yı Hakk'a ve rızâ-yı pâdişâhâneme tatbîk ve e'âzım-ı esbâb-ı seferiyyeden olan zahîre ve araba ve bârgir ve bunların emsâlî levâzımâtın vaktinden evvel tamâmen celbine dikkat ve şimdiden İbrâ'îl ve Maçin ve İsakcı ve Tulçı ve sâ'ir sevâhil ve ser-haddlerin geregi gibi takviyyelerine gice gündüz sarf-ı makderet iderek sinîn-i sâ'ire gibi geç kalmayub Haziran duhûli vakitlerinde Moskovlu üzerine kol kol hücûm ile bî-avn-i Bârî[1] ahz-ı intikâma dâmen-i der-miyân-ı gayret itmekdir rızâullaha muvâfık hareket itdigin hâlde her işin suhûlet kesb idüb evvelki Sadâretin gibi olmayub inşâallâhu Te'âlâ galibâne hitâmı dahi senin ma'rifetinle olur deyü buyurulmuşdur.

Muhtıra

Cild-i râbi'de beyân olundığı üzre Koca Yûsuf Paşa ahvâl-i askeriyyenin ihtilâlini (**s.105**) ve harbin mevkûf-ı aleyhi olan akçenin fıkdânını güzelce mülâhaza ve Rusya'nın derece-i iktidârını muvâzene itmeksizin Rusya seferini açub ve Nemçelü dahi Rusyalu ile olan ittifâkına mebnî Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı harb itmekle ne tarafa hareket idecegini şaşurub nihayet Rusya tarafına ser'asker ta'yîniyle Ordu-yı Hümâyûnun Nemçe üzerine hareketi takarrür[2] itmiş ise de esbâb-ı seferiyyede küllî noksân oluh ez-cümle Tuna üzerine inşâsı lâzım gelen köpri edevâtı ihzâr olunamadığından Belgrad cânibine gidilemeyüb Vidin tarafma atf-ı ınân-ı azîmet olunarak kayıklarla karşu tarafa mürûra mecbûriyyet gelmiş idi bu hâle nazaran sûret-i zaferden ye's hâletleri rû-nümâ[3] olarak sefer küşâdmdan Yûsuf Paşa'ya nedâmet ve harb taraflılarına hacâlet[4] gelmiş iken Bosna ahâlisi ceng-âver bir tâ'ife olub öteden berü Nemçelüye müdâfa'a birle hudûdların muhafaza idegeldiklerinden Nemçe asâkiri ol tarafdan ilerüleyemeyüb ve Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg başına külliyetlü Osmânlı asâkiri cem'ile Nemçe memâlikine hücûm itdiginden ol tarafdan dahi Nemçelüler hudûdlarını muhâfazaya mecbûr olub bu hâlde Ordu-yı Hümâyûn ile dahi orta koldan hücûm olundukda bidâyet-i harbde efrâd-ı asâkir-i İslâmiyye'nin cenge şevk ve hâhîşleri fevka'l-âde olarak düşmana pek fedâkârâne savlet ve hücûm itdiklerinden ve Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğlulları gibi derebegleri yanlarmda pek çok cengâver ve fedâyî yigitler oldığından mâ-i münhemir[5] ve seyl-i münhadir[6] gibi Nemçe memâlikimi basub eser-i inâyet-i İlâhiyye

1 Bî-avn-i bârî: Allah'ın yardımıyla.
2 Takarrür: Karar bulma, kararlaşma; karar kılma.
3 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
4 Hacâlet: Utanma, utangaçlıkla şaşırma.
5 Mâ-i münhemir: Akıp giden su.
6 Seyl-i münhadir: Yokuş aşağı inen sel.

olmak üzre fütûhât-ı azîme rû-nümâ olıcak yine harb taraflılarının zebânları dırâz olarak şimdiye dek muharebeden havf ve ihtirâz ile Rusya ve Nemçelüye her husûsda sûret-i mümâşât ibrâz olunması sırf hatâ imiş deyü bu hatâları gâh vükelâ-yı devlete ve gâh cânib-i seniyyü'l-cevânib-i saltanata azv ve isnâd itmege meydân bulmalarıyla Yûsuf Paşa dahi haylî nâm ve şân kazanmış ise de Rusya cânibinde küllî zâyi'ât vukû'a gelmediginden başka müte'âkiben Nemçelüler dahi istîlâ olunan yerlerini istirdâd itdikden sonra berü taraflara dahi ta'addî ve tahattî eylediklerinden Yûsuf Paşa kâr ideyim dirken sermâyeden zarâr itmiş oldığı ve bir sene içinde iş biter ve iklîm-i Kırım ele geçer i'tikâdında iken zannı gibi çıkmayub gâ'ile-i seferiyye mütekessir ve memdûd ve akçe ve zahîre mefkûd oldığından ve Devlet-i Aliyye'nin ekser asâkir-i mürettebesi yazın gelüb kışın gitmekle eyyâm-ı şitâda ser-haddâtın muhâfazası içün başkaca tertîbi lâzım gelan şitâ askerini dahi vaktiyle celb ve tedârük idemediginden hudûdun muhâfazasından âciz ve muztarib kaldığı hâlde Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vefâtıyla Sultan Selîm Han Hazretleri cülûs itmegin Yûsuf Paşa (**s.106**) azl olunmuş ise de halefinin rehâveti ve Cezâ'irli Hasan Paşa'nın vefâtı ve ba'dehu Ruscuklı Hasan Paşa'nın adem-i muvaffakiyyeti hasebiyle günden güne Ordu-yı Hümâyûnun za'fı müştedd[1] olarak sulha mecbûriyyet-i sahîha geldigi esnâda Yûsuf Paşa açmış oldığı bâb-ı seferi sedd eylemek üzre yine makam-ı Sadârete getürilmiş idi.

Keçeci-zâde'nin Azl ve Nefyi ve İsmet Begefendi'nin Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Oldığı

Ber-vech-i bâlâ Yûsuf Paşa Sadâretini i'lân itdigi akîbinde İstanbul pâyesiyle ordu kadısı bulunan Keçeci-zâde Sâlih Efendi'yi Konya'ya nefy itmişdir.

Çünkü Sâlih Efendi Dersa'âdet'de hubûbât nâzırı iken her-minvâl-i sâbık etrâf ile keşâkeşe düşerek müteşahhısân-ı zamâneden bir haylî husemâ kazanmış olmasıyla bu yüzden bir kazâya uğramamak içün ordu kadılığıyla Âsitâne'den çıkarak yakayı sıyırub ve zâten cerbezelü ve ceriyyü'l-lisân[2] ve sadr-ı maktûle mensûbiyyeti nümâyân olmasıyla müşârün-ileyhin akıl hocası makâmına geçerek Ordu-yı Hümâyûnda hal ve akd-i umûrı eline geçirüh bu sûretle keçeyi sudan çıkardım zann iderken evvelkiden ziyâde halkın lisânına düşmekle sadr-ı maktûlün adem-i muvaffakiyyetiyle necm-i ikbâl sâkıt olıcak nuhûset-i idbârı[3] bi-hasebü'l-iktirân ana dahi sârî olmağın ber-minvâl-i meşrûh kâ'imınakârn paşa makâm-ı sadârete bir vezîr intihâbına me'mûr oldığı günler Sâlih Efendi'nin dahi tenzîl-i tarîkiyle nefy ve iclâsını Sultan Selîm Han irâde eyledikde Şeyhü'l-islârn Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi tenzîl-i tarîk hilâf-ı resm-i tarîkdir deyü cevâb virmiş idi. Hâlbuki Hamîdî-zâde Efendi esatîn-i ulemâdan[4] nice zevâtı hemân bir işâretle Dersa'âdet'de tard ve teb'îd idegelmiş ve bu hilâlde kevkeb-i ikbâli[5] gurûba takarrüb eylemiş iken şimdi bir Sâlih

1 Müştedd: Şiddetlenen, şiddetlenmiş, azan.
2 Ceriyyü'l-lisân: Güzel ve açık konuşan, konuşması su gibi.
3 Nuhûset-i idbâr: Uğursuz talihi, uğursuzluk, talihsizlik.
4 Esatîn-i ulemâ: Ulemânın önde gelenleri.
5 Kevkeb-i ikbâl: Talih yıldızı.

Efendi'nin te'dîbi irâde buyuruldukda adem-i mümâşât sûretiyle dayanması Sultân Selîm'e gâyet güc ve girân gelerek Câvîd Ahmed Beg Târîhi'nde mastûr ve mukayyed oldığı üzre Kâ'immakâm Paşa'ya göndermiş oldığı hatt-ı hümâyûnda bu âdemin hubûbât nâzırlığında sûret-i hakdan gelerek ahz eyledigi rüşvetin nihâyeti olmayub ve Hasköy'de havra binâsına ruhsat virdigi mütevâtir oldığından gayri cülûs-ı hümâyûnumda arpalıklar mukâta'âsı gibi maktû'an iltizâm olunmasun emânetullahın emri icrâ olunsun deyü hatt-ı hümâyûn ile nizâm virmiş iken bu âdem hilaf-ı hatt-ı hümâyûnum harekete sebeb olub arpalıklar ve sâ'ir niyâbetler evvelkiden ziyâde aylıkla virilmege âlet-i müstakill iken tenzîl-i rütbe kâ'ide-i tarîk degildir (**s.107**) diyerek te'dîb olunmaması doğrısı layık degildir deyü buna Bâb-ı Âlî'ce bir sûret virilmesini irâde itmekle Kâ'immakâm Paşa kapu ricâli ile lede'l-istişâre[1] Sâlih Monlâ müfsid ve muharrik ve fenâ bir âdem olarak hubûbât nâzırlığında itmedigi fesâd kalmayub ve hele mîrî fi'âtı üzre buğdayın kîlesini yirmi paraya alarak Âsitâne'de üçer buçuk guruşa tevzî' eyledigi bir vechile afv olunamayub i'dâmı lâzım ise de Şeyhü'l-islâm Efendi'ye küllî ta'allukı olmağla def'aten te'dîbi kâbil olamayacağından şimdilik yalnız nefyi lâzime-i hâldendir dinilerek hemân nefyine karâr virildigi taraf-ı kâ'immakâmîden atabe-i ulyâya arz olundukda Bâb-ı Âlî'nin re'yi dahi irade-i şâhâneye tevâfuk iderken yalnız Hamîdî-zâde'den ihtirâz ile icrâsına cesâret olunamaması Sultan Selîm'in hiddet ve gazabını teşdîd ve Hamîdî-zâde hakkında zuhûra başlamış olan iğbirâr ve teveccühsüzligini tezyîd[2] itmekle tekrar Bâb-ı Âlî'ye irsâl eylemiş oldığı hatt-ı hümâyûnunda (bu madde vâkı'a mutâbıkdır ve Keçecioğlu eşedd-i ukûbet ile te'dîbe muhtâcdır zîrâ gâyet müfsid ve muhrik ve kendüden her dürlü hareket me'mûl olunur bir âdemdir ordu kadılığından azl olundukda sâ'ire ibret olmak içün İstanbul ve Mekke pâyeleri ref' ile bilâd-ı erba'a pâyesi kalarak bilad-ı ba'îdeye nefy olunmak lâzımdır bu husûsı Efendi dâ'îmize ifâde idesin ve mühri ahz haberi geldikde hemân bu dahi icrâ olunsun ordu kadısı Murahhas-ı Sânî İsmet Beg olamaz mı işini tekmîl itdikden sonra orduya gitsün şimdi nâ'ib ile idâre itsün Efendi'ye ifâde eyle münâsib ise böylece olsun degil ise münâsibini nasb itsün ve's-selâm) deyü buyurmuş oldığı Şeyhü'l-islâm Efendi'nin ma'lûmı ve vaktin kesb itmiş oldığı nezâket bundan ziyâde ısrâra mütehammil olamayacağı meczûmı olıcak nâ-çâr mümâşât izhâr iderek Sâlih Efendi'nin nefyine karâr virildigi Sultan Selîm'e arz olundukda yine Kâ'immakâm Paşa'ya bir kıt'a hatt-ı hümâyûn gönderüb mazmûnında (Keçecioğlı'nın mahreç rütbesinde olan refîkleri şimdiki rütbesine gelince ıtlâk olunmaması ve Anadolı pâyesi virilmemesi şurût-ı kaviyye olmak üzre defterlere kayd ve fermânında zikr olunarak bilâd-ı ba'îdeden birine nefy olunmak üzre tanzîm oluna ve's-selâm) deyü irâde buyurmuş idügine mebnî ber-minvâl-i sâbık Yûsuf Paşa'nın Şumnı'ya bi'l-vürûd makâm-ı Sadârete ku'ûd[3] itdigi gün Sâlih Efendi azl ve nefy ile ordu kadılığı Ziştovi'de murahhas-ı sânî bulunan sâlifü'z-zikr İsmet Begefendi'ye tevcîh olunmuşdur.

1 Lede'l-istişâre: Danışıldığında, istişareden sonra.
2 Tezyîd: Ziyâdeleştirme, ziyâdeleştirilme, arttırma, artırılma.
3 Ku'ûd: Oturmak.

Hamîdî-zâde'nin Azl ve Nefy Olundığı

Şeyhü'l-islâm Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi ber-minvâl-i sâbık ulemâ-yı asrînin serbülendi (**s.108**) oldığı hâlde salâh ve takvâ ile mevsûf ve evkâtı evrâd ve ezkâra masrûf olmağın müftiyyü'l-enâm oldukda yüzünden dîn ve devletce pek çok fevâ'id görülmesi me'mûl-i enâm idi ve fi'l-vâki' ehl ve erbâbına tefvîz-i umûr-ı devlet ve süfehâ-yı tarîke izhâr-ı rû-yi dürüştî[1] ve şiddet iderek tarîk-i ilmiyyenin ıslâh ve tashîhine sa'y-i belîğ ve bi'l-cümle mesalih-i dîn ve devletin hüsn-i tesviyyesinde himmetini bî-dirîğ idüb hatta mehâmm-ı umûra hasr-ı vakt itmek mülâhazasıyla mekatîb ve fetevâda imzâ yerine hâtem isti'mâlini âdet itmiş idi. Bâlâda hakan-ı merhûmun terceme-i hâli zeylinde beyân olundığı vechile tarîk-i ilmiyye vaktiyle her cihetde ma'lûmât-ı sahîha ashâbı olan zevât-ı fazâ'il-simâtdan mürekkeb bir tarîk-i muntazam iken mürûr-ı zamân ile nizâmâtı münfesih olarak ulemâ beyninde cühelâ çoğalmış ve erkân-ı tarîk içinde sahîhan âlim diyecek zevât azalmış idi. Vâsıl-ı ulemâ sınıfı olan hâce efendiler dahi umûr-ı devletden bî-haber oldukları cihetle du'âcı gürûhı olmak üzre merâtîb-i refî'a-i ilmiyye ashâbı olan ulemâ-yı resmiyyeye mübâyin bir fırka olmuşlar idi. Ve öteden beri ulemâ-yı resmiyye içinde dekâyik-i umûr-ı devlete[2] vâkıf zatlar bulunagelmiş iken refte refte[3] bu ma'lûmât dahi kalemiyye ricâline münhasır olarak sadr-ı â'zam resmen ve eslâf-ı kirâmlarına taklîden mecâlis-i meşveret[4] geldiklerinde re'ylerinden istifâde olunmayacak dereceye gelmiş idi. Lâkin ziyy-i zâ.ıtrîleri ve hayyiz ve haysiyyet-i zâtiyye ve zamâniyyeleri hasebiyle nazar-ı askerî ve ahâlîde mu'azzez ve muhterem ve nezd-i devletde sözleri mesmû' ve müsellem olarak mehâmm-ı umûrda kendülerine mürâca'at olunmak lâzım gelür idi. Binâ'en-aleyh bu tarîk-i feyz-i refîkin tathîr ve tenkîhi ve nizâm-ı aslîsine ircâ' ile ıslâh ve tashîhi akdem-i vâcibât-ı dîniyye ve dünyeviyyeden olmağla Sultan Selîm Han Hazretleri bu tarîkin ıslâh ve tashîhini irâde iderek Hamîdî-zâde Efendi'ye makâm-ı meşîhatde istiklâl virüb o dahi ehl ve erbâbını istihdâm ile tarîk-i ilmiyyenin münderis[5] olan usûl ve nizâmâtını tecdîd ve temhîde ve nüfûz ve istiklâline halel virebilecek uzemâyı tarîki kurb-ı saltanatdan teb'îde kıyâm itmiş idi. Hattâ Meşîhat ma'zûllerinden Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi Kütahya'ya ve andan hâcc-ı şerîfe gitmek ve Müftî-zâde Ahmed Efendi ile Mehmed Kâmil Efendi arpalıkları olan Ankara'da ve Keşan'da ikâmet eylemek üzre üçünün birden teb'îdlerini arz eyledikde böyle makâm-ı Meşîhâtden münfasıl üç zâtın def'aten evlâd ve akrabâlarından iftirâkları[6] tab'-ı Selîm-i şâhâneye mugâyir iken Hamîdîzâde Efendi'ye vakt ve hâl iktizâsı üzre virmiş oldığı istiklâl için müsâ'ade lâzım gelmekle müşârün-ileyhim üçü birden işbu iki yüz beş senesi evâ'ilinde Dersa'âdet'den ihrâc (**s.109**) ile menfâlarına irsâl olunmuşlar idi çok geçmeyüb Hamîdî-zâde Efendi Şeyhü'l-islâm-ı esbak İbrâhîm Beg ve esbak Hekîmbaşı Hayrullah Efendi ile ba'zı mevâlînin dahi arpalıklarını ref' ile nefy ve iclâlarını işâret eyledikde (Şeyhü'l-islâmlıkdan ma'zûl birkaç efendi gitdi ne

1 Dürüştî: Kabalık, sertlik, katılık, kalınlık.
2 Dekâyik-i umûr-ı devlet: Devlet işlerinin incelikleri.
3 Refte refte: Adım adım.
4 Mecâlis-i meşveret: Danışma meclisleri.
5 Münderis: Eseri, izi, nişanı kalmamış.
6 İftirâk: Ayrılma, dağılma; perişan olma.

fa'idesi müşâhede olundu ve kabâhatları nedir ma'lûm olmadı ve bunlar benim bir şey'im degil lâkin pek çok oldukda hem Efendi dâ'îmiz ve hem ben lisâna gelürüz fesâda bâ'is olur arpalıklarını aldı kifâyet ider Efendi dâ'îmize böyle bildiresin) deyü Kâ'immakâm Paşa'ya hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulmuşdur ki aynen manzûr-ı fakîr olmuşdur. Tarîk-i ilmiyyenin ıslâha muhtâc oldığı cây-ı tereddüd olmayub ancak vükelâ-yı devlete göre bu misillü azâ'im-i umûrda te'ennî[1] lâzım gelür idi. Hamîdî-zâde'nin ise eyyâm-ı güzeşte-i ömri ulûm-ı şettâ ve azâ'im-i varakaya masrûf ve mahsûr ve bu cihetle vükelâ-yı devlete serınâye-i tesviyye-i umûr olan ma'lûmât-ı düveliyyeden mahrûm ve mehcûr oldığına mebnî âlemin mizâc ve mişvârı fâsid ve bu asırda kendüsinin nakdîne-i efkârı kâsid oldığını muvâzene idemeyerek bunca senelerden beri esâs-ı kadîmine vehn ve indirâs[2] ârız olmuş olan tarîkin rüsûm-ı mevdu'asını tagyîr ve tebdîl ile def'aten vaz'-ı aslîsine ircâ' ve tahvîl kaydına düşüb ber-vecb-i bâlâ hadd-ı ma'rûf-ı i'tidâli tecâvüz ve ta'addî ve zamânenin hazm ve tahammül idemeyeceği vechile unf ve şiddet üzre mu'âmelâta tasaddî eylediginden başka ba'zı müverrihînin rivâyâtına nazaran ber-muktezâ-yı beşeriyyet tabî'atında hakd ve nefsâniyyet oldığından münfa'il oldığı eşhâsdan ahz ve intikâm dâ'iyyesine kıyâm itmekle bi-gayr-i hak ulemâ-yı â'lâmdan nice kimseleri mağdûr ve nicelerini vatanlarından mehcûr eylemişdir.

Hatta meşhûr Gelenbevî İsmâ'îl Efendi bu avânda Yenişehr-i Fenar Monlâsı iken bir husûsdan dolayı Hamîdî-zâde tarafından kendüsine pek şiddetlü bir kıt'a tekdîrnâme gönderilmekle infi'âl ve te'sirinden nâşî isâbet-i illet-i nüzûl[3] ile vefât itdigi ve böyle yegâne-i asr olan bir zât-ı celîlü'l-kadr hakkında Hamîdî-zâde'nin bu mu'âmelesi rekâbet-i ilmiyye dâ'iyyesi olmak gerek idügi ba'zı erbâb-ı vukûfdan istimâ' olunmuşdur.

Bu cihetle hakkında efkâr-ı umûmiyye mütegayyir ve ekser erkân-ı devlet kendüsinden rencîde-hâtır ve giderek etvâr-ı huşûnet-âsârından ve husûsuyla ber-vech-i meşrûh Keçeci-zâde hakkında olan mu'âmele-i sahâbet-kârânesinden Sultân Selîm Han Hazretleri dahi müteneffir olarak artık makâm-ı meşîhatde ibkası elvirmeyecegi tezekkür ve te'emmül olundığı esnâda ber-minvâl-i sâbık Sadârete gelan Koca Yûsuf Paşa ile beynlerinde bürûdet ve mübâyenet[4] tahayyül olunmağla işbu ([1]205) senesi Recebi'nin sekizinci güni meşîhatden azl ile İncirköy'ünde ikâmete **(s.110)** me'mûr oldukda çünkü ikbâline mağrûr olarak azl degil hakkında bir gûne mu'âmele-i itâbiyye vukû'ı bile hâtırına hutûr itmez iken velev ki böyle bir karîb mahâlle olsun nefy ve tagrîb sûretiyle infisâli pek ziyâde mûcib-i te'essür ve infi'âli oldığı hâlde İncirköy'üne azîmeti hilâlinde zahm-ı hurde-i âzar ve te'dîbi olan cumû'-ı halkın hevâdâr ve müte'allikâtı inkisâr[5] ve serzeniş sûretinde yüzine karşu haylî kâl ü kîl iderek kendüsini tekdîr ve tezlîl itmişlerdir.

Hadîkatü'l-meşâyih zeylinde bu minvâl üzre muharrerdir ki Hamîdî-zâde Efendi kâ'ide-i hikmet üzre te'sîs olunan tenâvüb-i menâsıbdan behredâr ve devâ'î-i nefs-i

1 Te'ennî: Yavaş gitme, yavaş hareket etme, yavaşlık; gecikme. İlerisini düşünerek acelesiz, dikkatli davranma.
2 İndirâs: Kökten yıkılma, adı sanı kalmama, eseri kalmayacak şekilde yok olma.
3 İsâbet-i illet-i nüzul: Felç hastası olma, felç inme.
4 Mübâyenet: Ayrılık, başkalık. Zıddiyet; tutmazlık.
5 İnkisâr: Kırılma. Gücenme. Beddua.

emâreden henüz bir emr-i kazâ ve (kâş dîdî u gozeştî)[1] maslahatını rü'yet ve imzâ ile kâm-kâr olmuş oladığından def'aten aksâ-yı merâtib-i beşeriyyeye râtib ve â'lâ-yı menâsıb-ı ilmiyyeye vâsib oldukda kadîmî ma'rûf ve me'lûf oldukları sûret-i hilm ve tevâzu' ve sîret-i zühd ve teverru'larından tebâ'üd ve fart-ı şiddetle tazyîk-i kulûb-ı enâm ve meyl-i ziynetle tevsî'-i dâ'ire-i ihtişâmda eslâf-ı kirâmlarından teferrüd eylediklerinden başka ihkâk-ı hakk[2] ve icrâ-yı adl-i mutlâk kasdı ile ictihâdda muhtî ve hadd-i i'tidâlden câmib-i ifrâta mütehattî olub ez-kadîm kâbirâ an kâbir ni'met-i mâder-zâd ve izzet-i Hüdâ-dâd ile mahsûd olan nice ekâbir-i âlem-sûdı azl ve nefyle bî-hûzûr ve kuzât ve nüvvâb ve müftîn ve müderrisîn ve tullâbdan nice zu'afâyı dahi envâ'-ı tekdîr ile hâb ve râhatdan mehcûr itmeleriyle âşinâ ve peykâna semt-i mu'ârefelerinden girîzân ve takî ve şakî dest-i mu'âhezelerinden eşk-rîzân oldığından ihsân-dîdeleri dahi zevâl câhına nekrân (vemâ terkü'l-Hakki li-ömr-i sıddîkan) iddi'âsı sûret-i hâllerinden nümâyân olmuş idi bu mertebe fazl ve takvâ ile be-nâm ve kurb-i şehr-i yâr-ı kâm-kâr[3] ile mağbûtü'l-enâm oldığından mesned-i vâlâ-yı Meşîhatde her ser-keşi emrine râm ve kayd-ı hayâtla ber-vefk-i merâm-ı karâr ve ârâm idecekleri melhûz havâss ve avâm iken on yedi ay on gün zarfında pertev-i ikbâli muntafî[4] ve kevkeb-i iclâlî muhtefî[5] oldı.

Vâsıf Efendi Hamîdî-zâde hakkında ba'zı erbâb-ı vukûfdan rivâyet idüb dir ki müşârün-ileyh dâmeni pâk ve mu'temed ve emîn ve ilmiyle âmil bir zât-ı hakîkat-bîn olub ıslâh-ı tarîka yolıyla mübâşeret ve zecr ve unf emrinde i'tidâle ri'âyet ve te'ennî ve tedrîc ile umûrına mübâderet itse idi vaktinde ilm ve kemâl revâc-dâşte-i iştihâr ve hadd-i nâ-şinâsân-ı rûzigâr edebini takınub tehzîb-i ahlâk ve tathîr-i i'râk fezâ'ilini nakâve-i efkâr iderler idi tetâvül-i ezmine ile fesâd bulmuş tarîki müddet-i kalîlede hey'et-i asliyyesine i'âde ve menâsıb-ı ilmiyyeye erbâbını vaz' ve nihâde iderim zu'mıyla bilâ-te'ennî muktehim[6] gamrât-ı hümûm **(s.111)** ve meşâkk ve mazga-i efvâh-ı erbâb-ı nifâk olub sa'yi hebâen mensûr ve bi'z-zarûre hidmeti gayr-i meşkûr oldı hükemâdan menkûldür ki müdebbir-i mizâc-ı maslahat olanlar mücerreb ve bî-garaz oldıkları hâlde imtidâd-ı vakt ile istiklâlleri şarttır. Zîrâ avârız-ı mefâsid-i mülkiyye[7] mürûr-ı dühûr[8] ile enfes-i nâsda rîşe-gîr-i istikrâr[9] olub izâlesi def'aten gayr-i mümkün ve alâ küll-i hâl tedrîc ve te'ennîye muhtâcdır umûrunda acele idenler ekser ahyânda hâsir ve ha'ib ve belki sâyesinde mazalle-nişîn oldığı devlete mûcib-i mehâlik ve mu'âteb olacağı zâhirdir.

1 "Keşke görüp geçseydin".
2 İhkak-ı hakk: Haklıya hakkını vermek. Hakkı, usülü dairesinde yerine getirmek.
3 Kâm-kâr: İsteğine ulaşmış, mutlu.
4 Muntafî: İntifa eden, sönen; sönük.
5 Muhtefî: Saklanan, gizlenen; saklanmış, gizlenmiş.
6 Muktehim: Göğüs geren, yorulmak bilmeyen.
7 Mefâsid-i mülkiyye: Memleket idaresi için çalışan daire veya bu daireye mensup olanların fesatlıkları.
8 Dühûr: Devirler, zamanlar.
9 Rîşe-gîr-i istikrâr: Kök tutmuş, kökleşmiş istikrar.

Tevfîk Efendi'nin Meşîhati ve Müte'akiben Vefâtı

Ber-minvâl-i sâbık Hamîdî-zâde Efendi'nin lisâna gelmesi hasebiyle azli lâzım geldikde yerine Nakîbü'l-eşrâf bulunan Re'îsü'l-ulemâ Yahyâ Tevfîk Efendi'nin nasbı tezekkür olunub egerçi anın hâl ve harekâtı dahi tab'-ı Selîm-i şehr-i yârîye muvâfık degil ise de ba'dehu münâsibi nasb olunmak üzre bir iki aylık olarak Şeyhü'l-islâm nasb olunub akîb-i nasbında dahi akdemce tarîk-i ilmiyyeye dâ'ir yapılan nizâmın hilâfına hareket ve hazz-ı nefs içün kimesneye nefsâniyyet itmemesi ve tarîk-i tama' ve irtikâba gitmemesi ve şerî'at-i garrâdan ayrılmaması ve selefi vaktinde mağzub-ı padişahî olmağla te'dîb içün nefy olunmuş olanları ıtlâk dâ'iyyesine düşmemesi vesâyasını hâvî bir kıt'a hatt-ı hümâyûn dahi sâdır olmuşdur.

Tevfîk Efendi ise iki yüz üç senesi hilâlinde mükerreren Rûmili kazaskeri olub henüz müddet-i mu'ayyenesi hitâm bulmadan Hamîdî-zâde makâm-ı Meşîhate geldigi günün ferdâsı kendüsini azl itmiş oldığından o dahi Hamîdî-zâde zahm-hordelerinden ma'dûd olmağın üzerine Şeyhü'l-islâm olmasıyla teşeffî-i sadr[1] itmiş oldı kaldı ki Tevfîk Efendi gayret-i akrân belâsıyla mansıb-ı celîl-i fetevâya gâyetü'l-gâye harîs olarak hatta velev ki bir gün olsun Şeyhü'l-islâm olmadan Allah canımı almasun du'â ve niyâzıyla dem-sâz oldığı mervî olub ancak (inne'l-belâ'e mü'ekkilün bi'l-mantıki)[2] mü'eddâsınca eyyam-ı meşîhati on üç gün olmağla işbu ([1]205) senesi Recebi'nin yirmi ikinci güni vefât itmekle Küçük Karaman kurbunde binâ eyledigi medresesinde defn olunmuşdur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh müderrisînden Eyüb Efendi'nin oğlı olub (1127) de ve alâ rivâye ([11]19) da tevellüd eylemişdir. ([11]49) târîhinde vâki' imtihânda bakiyye-i imtihân i'tibârıyla müderris olmuşdur ba'dehu ba'zı hidemât ve niyâbetlerde istihdâm olunarak ([11]80) târîhinde Selanik monlâsı olub ba'dehu devr-i merâtib-i ilmiyye iderek ber-minvâl-i sâbık nakş-ı seng-i mezâr olacak kadar makâm-ı meşîhatde istikrâr eylemişdir ulûm-ı şettâda biza'ası der-kâr (**s.112**) ve elsine-i selâsede[3] şi'ri vardır ([11]86) târîhinde Şâm monlâsı olub hengâm-ı zehâbda:

Kıt'a

Subh-ı vuslât olub eser-i nâ-bûd Şeb-i hicret cihânı târ itdi
Heves-i zülf-i yâr ile Tevfîk Şâm-ı cennet-meşâma dek gitdi

Neşîdesiyle tevdî'-i ahbâb itmişdir avdetinde dahi Şeyhü'l-islâma takdîm-i hedâyâ eyledikde bu kıt'ayı arz ve ihdâ eylemişdir.

Kıt'a

Lûtf ü ihsân ü kerem seyyid-i mün'âm işidir * Cürm ü taksîr ü güneh bende-i nâ-kâm işidir
Yok tefârîk-i Haleb kim anı kılsun ithâf * Kâdî-i Şâm hedâyâsı dahi Şâm işidir

1 Teşeffî-i sadr: Gönül rahatlığı. Öcaldıktan sonra gönlün rahatlaması.
2 "Belâ sözlerin vekilidir.", "Söylemez olaydım, başıma geldi." anlamında kullanılır.
3 Elsine-i selâse: (Üç dil) Türkçe, Arapça, Farsça.

Merhûm-ı müşârün-ileyh kadir-şinâs ve hüner-perver bir zât olub ancak müddet-i meşîhati gâyet kasîr oldığından bir şey yapmağa vakti müsâ'id olmamışdır fakat Bahâr-ı Şîrâzî'ye bir kıt'a rü'ûs-ı tedrîs i'tâsına muvaffak olmuşdur.

İşbu Bahâr Efendi'nin nâmı Alî olub fünûn-ı şettâda bidâ'ası[1] ve ale'l-husûs ulûm-ı riyâziyyede[2] mahâret-i tâmmesi ve elsine-i selâsede eş'âr-ı makbûle ve mergûbesi var idi ancak kimyâgerlik merâkına düşmüş idüginden ömrüni sahk-ı eczâya[3] ve vârını böyle bir ham sevdâya sarf idegeldiginden yakasını süfliyyetden halâs idememişdir ve fi'l-asl İrân ahâlîsinden oldığı hâlde şâ'ibe-i teşyi'den tahlîs içün kendüsini Buhâralı tanıtdırmak istermiş hatta bu kerre müderris oldığında defter-i müderrisîne ismi Bahâr-ı Buharâ deyü yazılmışdır. Ma'a-hazâ Şi'îlik şi'ârından tathîr-i dâmen-i iştihâr idemeyüb yine tarîkin içine Kızılbaş karışdı lakırdıları tefevvüh[4] olunub ol asrda ise tarîk-i ilmiyyede Kara Abdullâh nâmında biri oldığından Sürûrî Efendi mizâh tarzında

Şi'ir

Çünkü var bunda o cingâne Kara Abdullâh Hey efendi ne olur bir de Kızılbaş olsun

Beytini inşâd itmişdir ve Bahâr Efendi'nin nakş-ı hâtemi (bâdâ hemîşe gülşen-i ömr-i Alî Bahâr) mısrâ'ı olmağla ömr lafzının fetha mîm ile okunmak ihtimâli oldığından bunı mührünüzde kabûl itmeniz bir nev' takiyyedir deyü ba'zı zürefâ tarafından kendüye söylenildigi mervîdir.

Mekkî Efendi'nin Sâniyen Meşîhati ve Menfâ Olan Ulemânın Afv ve Itlâkları

Ber-minvâl-i sâbık Tevfîk Efendi'nin vefâtında Şeyhü'l-islâm-ı esbak Mekkî Efendi def'a-i saniyye olmak üzre Müftiyyü'l-enâm olmuşdur. Vâsıf Efendi ba'zı erbâb-ı vukûfdan nakl idüb (**s.113**) dir ki Sadr-ı cedîd Yûsuf Paşa'nın makâm-ı fetevâya me'mûnü'l-gâ'ile bir zâtı takrîb ile kesb-i emniyyet metâlibi ve istizhâr ve i'âne ile rü'yet-i umûra tasaddî meslek ve meşrebi olub dil-hâhı olan zât kim ise anı ricâ itmek ağleb-i ihtimâl[5] oldığına binâ'en taraf-ı hümâyûndan sadr-ı müşârün-ileyhe bir kıt'a hatt-ı hümâyûn gönderilüb mefhûm-ı hikmet lüzûmunda Şeyhü'l-islâm-ı vakt olan Tevfîk Efendi fevt olub ma'zûllerin hâli ma'lûm ve kuzât-ı asâkirde makâm-ı merkûma lâyık zevâtın vücûdı meczûm ise de bu hilâlde nasb olunmak münâsib görülmeyüb Şeyhü'l-islâm-ı esbak Muhammed Mekkî Efendi dervîş-nihâd ve hulûs üzre mu'tâd ve umûrundan gayri şey'e müdâhale itmedigi mücerreb oldığından makâm-ı Fetvâya is'âd olundı ma'nâları derc olunub bâb-ı ricâ sedd ve bidâyet-i Sadâretde âharı kaleme almaması içün mukaddemce irâ'e-i sûret reddolundı.

Ba'zı evrâk-ı resmiyyede görüldigi vechile Hamîdî-zâde Efendi'nin infisâlinde Serdâr-ı Ekrem Yûsuf Paşa Şeyhü'l-islâmlık rütbesini ihrâz idenlerden menfâda bulunan

1 Bidâ': Sonradan meydana çıkan şeyler.
2 Ulûm-ı riyâziyye: Matematik bilimi.
3 Sahk-ı eczâ: İlaç malzemesi döğüp yumuşatma.
4 Tefevvüh: Ağza alma, söyleme. Münasebetsiz söz söyleme, dil uzatma.
5 Ağleb-i ihtimâl: Kuvvetli ihtimal.

Müftî-zâde Ahmed Efendi'nin ve Dürrî-zâde Ârif Efendi'nin ve Seyyid Kâmil Efendi'nin afv ve ıtlâklarıyla Hamîdî-zâde'nin âhar diyâra nefyi tagrîb olunmasını telhîs itmiş ise de buna dâ'ir Kâ'immakâm Paşa Sultan Selîm'e arz ve takdîm eylediği takrîrinde çâkerlerinin mülâhazama göre bunların üçü birden ıtlâk ve Hamîdî-zâde nefy olunsa ulemânın hâlleri ma'lûm olmağla oldukca sunûf-ı te'dîb ile hilâf-ı merzî[1] hareketden müctenib[2] olmuşlar iken bunların nefyleri te'dîb içün degil imiş Hamîdî-zâde'nin ilhâhıyla imiş böyle olmasa anlar ıtlâk ve Hamîdî-zâde nefy olunmaz idi deyüb yine evvelki hâllerine rücû' idecekleri zâhir oldığından başka Hamîdî-zâde'nin azli bir töhmet zımnında olmayub hiddet-i mizâcı cihetiyle ba'zı mertebe lisâna geldiginden neş'et eyledigi ve el-hâletü hâzihî İncir Köyi dahi Boğaziçi'nin nihâyetinde bilâd-ı sâ'ire gibi olarak kendüye menfâ idügi bâhir olmağla sadr-ı â'zamlarına yazılacak cevâbda iltimâsın üzre menfâda olan Şeyhü'l-islâmı ma'zûllerini ıtlâk iderim lâkin üçi birden yakışmaz birer birer ıtlâk olunur kaldı ki Hamîdî-zâde'nin İncir Köyi'nde ikâmeti ikrâmen olmayub nefy tarîkiyle olmağla bir yere çıkamaz kâfîdir şimdi andan dahi âhar mahâlle nefy itsem sâ'irlerin ıtlâkına mazarr olur vâdîlerinde ba'zı münâsib ta'bîrât yazılmak ve ba'dehu üçünden kangısı takdîm buyurulur ise hâlâ Şeyhü'l-islâm Efendi dâ'îlerine işâret itdirilmek münâsib zann olunur deyü tahrîr itmekle ve bu takrîrin bâlâsına tahrîrin pek güzeldir şimdilik Kâmil ıtlâk olunsun deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmağla yalnız Kâmil Efendi ıtlâk (**s.114**) olunmuş olub ancak arası çok geçmeksizin Dürrî-zâde Ârif Efendi ve Müftî-zâde Ahmed Efendi ve sudûrdan Âşir Efendi dahi birer birer afv ve ıtlâk olunarak Dersa'âdet'e gelmişlerdir Hamîdî-zâde Efendi dahi ber-minvâl-i muharrer diyâr-ı ba'îdeye tagrîbden halâs olundığından başka ba'dehu Eyüb'de vâki' mesken-i muhtasarlarına nakl ile fi'l-cümle münşerihü'l-fevâ'id olmuş ise de cild-i âtîde tahrîr olunacağı vechile mu'ahharen zahm-hordelerinden sâlifü'z-zikr Dürrî-zâde Ârif Efendi mükerreren Şeyhü'l-islâm oldukda tezekkür-i mâcerâ ile kendüsini Dârü's-sürûr-ı İstanbul'dan teb'îd ve iclâ itmekle âhar ömrine dek diyâr-ı gurbetde dûçâr-ı elem ve gurbet olmuşdur.

Azl ve Nasb

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mehmed Hakkı Begefendi'nin etvâr ve mişvârı sadr-ı cedîdin mizâcına muvâfik gelmediginden Dersa'âdet'de kethüdâ vekîli bulunan Reşîd Mustafâ Efendi'yi kethüdâ nasb itmek üzre Ordu-yı Hümâyûna taleb idüb taraf-ı şâhâneden dahi müsâ'ade buyurulmağla Reşîd Efendi kethüdâlıkla Ordu-yı Hümâyûna irsâl olunmağın münhall[3] olan kethüdâ vekâleti Anadolı muhâsebecisi vekîli bulunan Küçük Alî Efendi'ye tevcîh olunmuş ise de mûmâ-ileyh yirmi otuz seneden berü Bâb-ı Defterîde umûr-ı mâliyyede müstahdem olarak umûr-ı dîvâniye ile çendân ülfeti olmadığından başka gavgaya mâ'il ve e'âzım-ı nâs ile ülfet ve muvâneset husûsunda mütekâsil[4] bir zât oldığından çok geçmeksizin azl ile büyük tezkereci vekîli olan Ârif Efendi kethüdâ vekîli nasb olunmak münâsebetiyle

1 Hilâf-ı merzî: Rızasız, hoşnutsuz.
2 Müctenib: Sakınan, çekinen, uzak duran, bir şeye karışmayan.
3 Münhall: Boş, meşguliyetsiz.
4 Mütekâsil: Üşenen, üşengeç, tembelce davranan.

silsile vukû' bularak Rikâb-ı Hümâyûn me'mûrlarından ba'zılarının azl ve nasbları icrâ buyuruldığı misillü Ordu-yı Hümâyûnda dahi ba'zı tevcîhât vukû'ıyla sadr-ı cedîd kendü merâm ve dil-hâhına muvâfık me'mûrları nasb ve ibkâ eyledigi sırada ber-minvâl-i sâbık akdemce Dersa'âdet'de işret yasağı icrâ olunmuş idüginden serdâr-ı ekrem dahi Ordu-yı Hümâyûnda şürb-i hamr ve arakı[1] yasak iderek Şumnı'da ne kadar mey-kede[2] ve mazanna-i töhmet olan mahâller var ise sedd ve bend ve ricâl-i devlet ve ocaklu ve ketebe ve sâ'ir erbâb-ı hirfet dâ'irelerinde olan tâze-rûları tard itdirmişdir.

Ve bu esnâda Hadîce Sultân Hazretleri'nin zevc-i ekremleri olan Mora Vâlîsi Seyyid Ahmed Paşa Boğaz muhâfızı nasb olunmağla mükemmel dâ'iresi halkıyla gelüb Hünkâr İskelesi'nde hayme-nişîn-i ikâmet olmuş ve Mora eyâleti Mısır Vâlîsi İsmâ'îl Paşa'ya ve Mısır eyâleti İzzet Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuş idi.

Herkes sefere gitmege hâheşker olmak hikmetine mebnî bi'l-fi'il ashâb-ı menâsıb cümleten ordû-yı (**s.115**) hümâyûn ile berâber giderek Rikâb-ı Hümâyûnda birer vekîlleri kalmak de'b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye'den olub bu cihetle ordu me'mûriyyetleri daha şerefli oldukdan başka vâridât-ı devlet dahi doğrıdan doğrıya Ordu-yı Hümâyûna akub geldiginden herkes orduya cân atub gider idi mürûr-ı zamân ile millet-i İslamiyye'de âsayiş ve hazariyyet gâlib ve her dâ'iyye aksine munkalib olarak Dersa'âdet'de vekâlet orduda asâlete tercîh olunur oldığına mebnî bu esnâda İstanbul'dan Ordu-yı Hümâyûna gönderilan ba'zı zevât ile berâber iki sene kadar Dersa'âdet'de Anadolı muhâsebesi vekâleti hidmetinde bulunan Müverrih Vâsıf Efendi dahi bulunub Ordu-yı Hümâyûna vürûdunda çok geçmeksizin Anadolı muhâsebecisi olmuş iken yine târîhinde bu keyfiyyetden şikâyet eylemişdir. Şöyle ki: Mevkeb-i sultânî ve ordu-yı cihân-bânîde istihdâm olunmak unvânıyla Âsitâne-i sa'âdet'den ba'zı kimselerin irsâl olunması bâ-defter matlûb olub ba'zı nâ-halef[3] bu bî-çâreyi nasıl felâkete hedef eyleyerek Amr ve Zeyd ile deftere kayd ve icrâ-yı mekir ve keyd[4] itmiş idi za'f-ı hâl ve fıkdân-ı îrâd ve mâl hasebiyle mürüvvet-mendân-ı zamâneden ba'zı hayr-hâh sedd-i râh olmak dâ'iyyesiyle bu bî-berg ve sâmâna melce ve penâh[5] olub Bâb-ı Âlî'den bir ikı def'a afvı mutazammın takrîr ve tahrîr itdirdikde sûd-mend[6] ve müfîd olmayub bilâhare ye's-i küllî be-dîd ve tarîf ve telîd ve siyâh ve sefîd revnâk-pâzâr-ı kelle ribâyân-ı esvâk kılındığından gayri düyûn-ı vâfire ve inkılâbât-ı mütekâsire ile Ordu-yı Hümâyûna azîmet ve bâ-hatt-ı hümâyûn uhde-i âcizâneme ihâle buyurulan vekâyi'-nüvîslik hidmetiyle imrâr-ı vakt eyler iken Anadolı Muhâsebecisi Alî Efendi Âsitâne-i Sa'âdet'e avdete me'zûn ve bu cihetle mansıbı inhilâle makrûn olmağla zikr olunan mansıb bu fakîre müveccih görüldi deyü Vâsıf Efendi târîhinde tahrîr eylemişdir.

Ba'zı evrâk-ı resmiyyede muharrer ve münderic bulundığı üzre Sultan Selîm'in cülûsundan berü yazılmış olan vekayi' cerîdelerinin tashîh ve tenkîhi ve müstakbelinin dahi zabt ve ilâvesi husûsı mukaddemâ Kâ'immakâm Paşa tarafından Vâsıf Efendi'ye emr ve

1 Şürb-i hamr ve arâk: Rakı ve şarab içme.
2 Mey-kede: Şarap, içki içilen ve satılan yer, meyhâne.
3 Nâ-halef: Soyuna çekmeyen, hayırsız evlâd.
4 Mekir ve keyd: Hîle ve düzen.
5 Melce ve penâh: İltica edecek, sığınacak yer.
6 Sûd-mend: Faydalı, kârlı, kazançlı.

sipâriş olunmuş olmasıyla bu kerre ber-minvâl-i sâbık Vâsıf Efendi'nin orduya me'mûrriyyeti ordu tarafından zuhûr idicek zabt-ı vekâyi' ile meşgûl oldığını Kâ'immakâm Paşa arz eyledikde Sultân Selîm Han Hazretleri asıl vekâyi'-nüvîs orduda lâzımdır Enverî idemiyor orduya gitsün vekâyi'i anda zabt itsün deyü Kâ'immakâm Paşa'ya hitâben hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl eyledigi esnâda dîger hatt-ı hümâyûnlarmda dahi hâlâ vekâyi'i Edîb zabt eyliyor mı ve zabt eyledigi sûretde ba'zı mâddeye zafer-yâb olamayub sonra târîhî vazîfesi olmayarak havâdis cem' eyler ashâb-ı merâk mecmû'alarına dönmesün esrâr-ı devletdir[1] deyü vukû'âtı (**s.116**) kendüden ketm itdirmeyüb tahrîr itdirin nihâyet bir kimesneyi vâkıf eylemesün ve tesvîdâtım nazar-ı ecnebiyyeden muhâfaza eylesün deyü kendüye tenbîh idesiniz açık ibâre ile müverrihâne riyâ ve müdâhenesizce yazsun deyü irâde buyurmuş idi. Edîb Efendi ise muktezâ-yı me'mûrriyyeti üzre cülûs-ı Selîm Hanî'ye kadar vekâyi'i zabt idüb mu'ahharen asker sevkiçün Kütahya'ya me'mûr kılınmağla zabt-ı vekâyi' maslahatı girü kalmış idüginden bu kerre Kâ'immakâm Paşa kendüsini ihzâr ile keyfiyyeti istifsâr itdikde cülûs-ı hümâyûndan berü zabt-ı vekâyi' itmedigini ifâde itmegin Sultân Selîm'e arz ve istîzân olunarak Edîb Efendi tekrar zabt-ı vekâyi'a minvâl-i meşrûh üzre müdâvemet[2] itmek üzre tekrar irâde-i seniyye ile me'mûr buyurulmuşdur.

Ba'zı Vukû'ât-ı Ordu-yı Hümâyûn

Sadr-ı cedîd Yûsuf Paşa ber-minvâl-i meşrûh makâm-ı Sadârete geldiginde mevsim-i kâr-zâr olan eyyâm-ı bahâr takarrüb eylemiş oldığından hemân tedâbîr-i seferiyyeye ibtidâr idüb ancak Prusya Kralı ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye ile tecâvüzî ve tahaffuzî akd-i ittifak eylemiş iken geçen yazın leyte ve la'alle[3] ile imrâr-ı vakt iderek nihâyet Nemçe musâlahasına tavassut eyledigi gibi bu sene dahi böyle ifate-i evkât idecek mi yohsa Rusya'ya i'lân-ı harb eyleyecek mi hakîkat-i hâli hakîmane istiknâh ve istîzâh[4] ve Prusyaluyı harbe teşvik husûsunda ikdâm ve ilhâh eylemek üzre sefâretle Berlin'e gönderilmiş olan Ahmed Azmî Efendi'den bu esnâda vârid olan tahrîratda bu sene Devlet-i Aliyye bir sipeh-sâlâr-ı kaviyyü'l-iktidârı ma'iyyetiyle mukâbele-i düşmana yüz elli bin kadar asker sevk itmek lâzımeden idügi mukâbelesi Prusyalunun zebân-güzârı oldığı münderic ve egerçi bu sene berren ve bahren Rûmili ve Anadolı tarafları içün Devlet-i Aliyye'nin tertîb itmiş oldığı asâkir iki yüz bine karîb ise de Ordu-yı Hümâyûnda muzâyaka-i mâliyye ber-kemâl oldığından meştâ-yı Şumnı'da akd-i meclis-i müşâvere ile akçe mâddesi der-miyân ve müzâkere olundukda masârif-i lâzımeye kifâyet idebilecek kadar akçe tedârükine bir sûret virilemeyüb nihâyet taraf-ı şâhâneden akçe yetişdirilmek üzre Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl olunmakdan gayri çâre bulunamamışdır.

Ba'dehu İsvec ittifakının tecdîdi sûreti der-miyân olunub şöyle ki: Akdemce beyân

1 Esrâr-ı devlet: Devletin sırları.
2 Müdâvemet: Ara vermeden çalışma.
3 Leyte ve la'alle: Bakalım, bugün, yarın gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.
4 İstîzâh: Bir şeyin açık olarak bildirilmesini isteme, açıklama isteme.

itdigimiz vechile İsvec Kralı hilâf-ı ahd olarak bağteten Katerina ile akd-i musâlaha itmiş idi mu'ahharen Devlet-i Aliyye ile İsvec Kralı'nın ittifâkları kemâ-kân[1] tecdîd olunmak husûsuna Prusyalu tavassut iderek bu esnâda Ziştovi'de Devlet-i Aliyye murahhaslarıyla Prusya murahhas ilçisi beyninde husûs-ı mezkûra dâ'ir ba'zı müzâkerât cereyân eylemiş olmasıyla İsvec ittifâkının kemâ-kân tecdîdi (**s.117**) meclis-i mezkûrda bi'l-müzâkere tensîb ve ba'dehu Âsitâne'de akd olunan meclis-i meşveretde dahi tasvîb olunub hatta İsvec Kralı Devlet-i Aliyye ile tecâvüzî ittifâkım tecdîd itmek ve fî-mâ-ba'd bir gûne özür ile münferiden sulh itmeyecegine Prusyalu kefîl olmak şartıyla İsvec devletine i'tâsı meşrût olan yirmi bin kîseden gayr-i ez-teslîm[2] bâkî kalan on sekiz bin kîsenin evvel virilecek dört bin kîsesinden iki bin kîsesi ittifâk-ı senediyyenin tecdîdi akabinde ve dîger iki bin kîsesi senesi âhirine dek mukassaten edâ olunmak şurûtını havî Prusyaluya taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a sened dahi i'tâ olunmuş ve bir seneden berü nezd-i Devlet-i Aliyye'de mukîm olan Leh orta ilçisine bu esnâda devleti tarafından büyük ilçilik i'tâ olunmağla debdebe ile Bâb-ı Âlî'ye ve Mâbeyn-i Hümâyûna getürilerek rusûm-ı âdiye icrâ olunub bir tarafdan dahi Lehlü ile Rusya aleyhine ittifâk akdine teşebbüs kılınmış ise de birisine netîce virilemedigi vekâyi'-i âtiyyeden ma'lûm olur.

Sultân Selîm Han Hazretleri Rusya'dan ahz-ı sâr[3] sevdâsında olarak bu bâbda Prusya ittifâkına istinâd ider idi bu esnâda ise Fransa ihtilâli Avrupa politikasını tagyîr itmekle bi'l-cümle düvel-i Avrupa gavâ'il-i sâ'ireyi[4] ber-tarâf iderek bu âteşi basdırmak dâ'iyyesinde bulunmalarıyla Rusya'yı dahi bu işde kullanmak üzre şark tarafındaki muhârebelerin bütün bütün def'ini isterler idi Prusyalunun İsvec ittifâkını tecdîd itdirmege sa'y itmesi dahi İsvec Kralı'na taraf-ı Devlet-i Aliyye'den i'âne akçesi aldırarak ba'zı mertebe akdâr ile Fransa aleyhine i'mâl itmek dakîkasına mebnî olmak gerek idi bununla berâber Prusya Kralı himâye iddi'asında bulundığı Lehistân maslahatında Katerina'yı istedigi kerteye getürebilmek vesâ'ilini tedârükden hâlî olmayub politikası Sultân Selîm'in dil-hâhı üzre Rusya ile ceng itmek sûretinden pek ba'îd idi lâkin Sultân Selîm Han Hazretleri buralara vâkıf olmadığından Rusya cenginde ısrâr ile beyhûde yere it'âb-ı efkâr[5] ider idi.

Kaldı ki Nemçe musâlahası mütehakkikü'l-vukû' farz olunarak kuvve-i mevcûde ile Rusya üzerine hücûm olunmak matlûb idi İmparator ise her ne kadar Prusya Kralı'nın icbârıyla mütâreke iderek bî-taraflık sûretini ihtiyâr eylemiş ise de yine Rusya politikasından bütün bütün ayrılamayub encâm-ı kâra intizâr ile imrâr-ı vakt dâ'iyyesine düşmekle zîrde tafsîl olunacağı vechile Ziştovi'de Nemçe murahhasları bî-vech tatvîl-i bahs iderek musâlaha hitâm bulmadan müddet-i mütâreke tamâm olur ise üç dört ay daha temdîd olunur deyü tefevvüh[6] itmege başlayub üç dört ay sonra ise asâkir-i İslâmiyye'nin avdetleri (**s.118**) mevsimi olmağla bu vechile mütâreke Devlet-i Aliyye hakkında muzırr olmakdan nâşî eger temdîd-i mütâreke olunmak lâzım gelür ise bir sene kadar temdîd olunmak lâzım gelecegi ve fakat itmâm-ı mevâdd-ı musâlaha niyyetiyle yirmi otuz gün kadar temdîdinde be'is

1 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.
2 Gayr-i ez-teslîm: Teslim edilenin kalan kısmı.
3 Ahz-ı sâr: İntikam, öç alma.
4 Gavâ'il-i sâ'ire: Türlü sıkıntılar, musibetler.
5 İt'âb-ı efkâr: Kafa yorma, düşünme.
6 Tefevvüh: Ağza alma, söyleme. Münasebetsiz söz söyleme, dil uzatma.

olmayacağı gerek Ordu-yı Hümâyûnda ve gerek Dersa'âdet'de ba'de'l-müzâkere Ziştovi'deki murahhas efendilere iş'âr olunmuş idi ancak Nemçelülerin bu hareketlerine nazaran Devlet-i Aliyye'nin emniyyeti münselib olmağla ber-vech-i âtî bu avânda Rusya üzerine külliyetlü tedârük görülmekte iken bir tarafdan dahi Nemçe ser-haddâtının takviyyesi zımnında taraf taraf muhafız ve başbuğlar ta'yîn ve irsâline ibtidâr olundığı sırada otuz binden ziyâde asker ile Vidin cânibine gelmiş olan İşkodralı Vezîr Kara Mahmûd Paşa dahi Vidin ser'askeri nasb olunmuşdur.

Ve Nemçe musâlahası mün'akid oldığı gibi Eflâk voyvodası nasb olunmak üzre Fenarlu beglerinden birinin Dersa'âdet'den celbi lâzım gelerek sâbıkâ Boğdan Voyvodası Aleksandri akdemce Ordu-yı Hümâyûna gelmiş idi ancak vazîfe-i zimmeti olan isticlâb-ı hafâyâ-yı umûr[1] husûsunda ber-vefk-i me'mûl ibrâz-ı hüsn-i hidmet idemediginden âharının celbi lâzım gelüb sâbıkâ Eflâk voyvodası olan Mihalaki Beg ise gerek mukademâ dîvân tercümânlığında ve gerek mu'ahharen voyvodalığı hengâmında ibrâz-ı hüsn-i hidmet ve sadâkat eylemiş idüginden başka Avrupa ahvâline vukûf-ı tâmmı oldığmdan bu hilâlde Ordu-yı Hümâyûna celb olunub bir tarafdan câsûslar irsâliyle ahvâl-i â'dâyı istitlâ'a[2] ve bir taraftan dahi boyârân ve re'âyâyı isticlâba sa'y itmek üzre me'mûr kılındı deyü ba'zı müverrihîn tasrîh itmişdir.

El-hâsıl îcâb-ı vakt ve hâle nazaran musâlahaya mecbûriyyet der-kâr iken Sultân Selîm Han Hazretleri Rusya tarafında bir vak'acık olsun kazanub da ba'dehu gâlibâne sûretde akd-i musâlaha iderek enzâr-ı enâmda[3] silâhı şan ve vekâr ile elden bırakmış olmak ârzûsuyla leyl ve nehâr bî-huzûr ve bî-karâr olub hatta Ramazân-ı şerîfin on dördüncü güni türbe-i Hazret-i Hâlid'i ziyâret itdiklerinde bu kıt'ayı inşâd buyurmuşlardır.

Kıt'a

Cenâb-ı Hâlid bin Zeyd olmuşdur alemdârın * İnâyet kıl ânınçün ey Habîb-i Hazret-i Bârî
Sürer yüz hâk-i pâk-i Ravza'na şevk ile İlhâmî * Şefâ'atle meded kıl yâ Ebâ Eyyûb Ensârî

Rusyaluların Maçin ve İbrâ'îl Tarafına Tecâvüz ve Ta'arruz ve Babadağı'na Hücûm İtdikleri

Ber-vech-i sâbık Yûsuf Paşa makâm-ı Sadârete geldigi gibi sıkı sıkıya tedârükât-ı seferiyyeye (**s.119**) teşebbüs itdigi sırada Silistre ve Ruscuk ve Nigbolı ve Vidin iskelelerinde kırk elli kadar sefîne inşâsına mübâşeret ve çünki bir vakitdeu berü kâ'ide-i devlet üzre Tuna üzerine köpri inşâ olunmadığından azîmet ve avdetde askerî tâ'ifesi zahmet-keş ve top ve mühimmât naklinde me'mûrînin hâl ve harekâtı müşevveş[4] ola geldiginden Silistre pîş-gâhında Peykî Hasan Efendi nezâretiyle köpri inşâsına mübâderet olunmuş ve

1 İsticlâb-ı hafâyâ-yı umûr: Gizli, saklı işlerin, sırların celbi.
2 İstitlâ': Bir şeyi öğrenmek isteme araştırma.
3 Enzâr-ı enâm: İnsanların gözünde, halkın bakışında.
4 Müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.

az vakit zarfında cisr-i mezkûrun kâffe-i eczâ ve edevâtı hitâm bulmuş ise de isti'mâline düşman meydân virmeyüb henüz mahâlline vaz' olunmadan Rusya asâkiri Tuna'nın berü tarafına tahattî itmişlerdir. Şöyle ki: Rusya asâkiri Nehr-i Tuna'yı ubûr ve Maçin'e hücûm itdikde kasaba-i mezkûrede bulunan Vezîr Halîl Paşa kudreti yetdigi kadar mukâvemet idüb nihâyetinde â'dânın galebesi hasebiyle mevki'-i muhârebeyi terk ile semt-i selâmete çıkmışdır amma muhâfız bulunan Vezîr Arslan Paşa ve saksoncubaşı ekall-i kalîl yeniçeri neferâtı ile mukâbele ve mukâtele idüb bi'l-âhare neferât-ı merkûmenin bir mikdârı şehîd olmağla ikisi dahi birkaç kıt'a top ve bir mikdâr mühimmât ile giriftâr-ı dest-i â'dâ olub avdet iden bakiyye-i asker dahi Hırsova'ya gelerek dükkânları yağma ve mîrî zahâ'irini itlâf ve ifnâ itdikden sonra Rasvat[1] ve sâ'ir mahâllere müteferrik olmuşlar idi.

Vâsıf Efendi ba'zılardan nakl idüb dir ki Arslan Paşa meydân-ı ma'rekeden sâlimen çıkub askerin verâsını almış iken etbâ'ından bir şahıs âkıbet-bîn-i[2] müşârün-ileyhin inânkeş-i azîmeti olub Maçin muhâfızı oldığın hasebiyle sûret-i firârda tahlîs-i nefs eyledigini devlet teyakkun eyledigi takdîrde seni be-her-hâl i'dâm ve ser-i felâket-zedeni galtân-ı siyaset-gâh-ı enâm ider bu sûretde kayd-ı üserâyı ihtiyâr-ı firârdan eslem ve muhâfaza-i nefs cümleden akdemdir didikde müşârün-ileyhe şahs-ı mezbûrun kelâmı te'sîr idüb semt-i selâmeti tahsîl itmiş iken müteredddid-i beyne'l-emreyn[3] kalub rü'esâ-yı askerin ba'zıları (el-firâru mimmâ lâ-yutâk min-süneni'l-mürselîn)[4] mefhûmını müşârün-ileyhe telkîn ve beş on etbâ'ı ile kurb-i â'dâda bulunmasını tehcîn itdiklerinden gayri dest-i â'dâya vüzerânın giriftâr olması Devlet-i Aliyye'ye bir nev' nakîsayı müstelzemdir didiklerinde mülzem olmayub birkaç nefer etbâ'ı ile tevakkuf ve ârâm ile girüden gelan â'dâya esîr olub saksoncıbaşı dahi ana teb'an esâreti ihtiyâr eylemişdir.

Bundan sonra Rusyalu İbrâ'îl[5] Kal'ası'nı muhâsara içün Kârvân nâm mahâlde ihrâc eyledigi askerini Kalas'da olan ince donamasına ilhâk ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den İbrâ'îl karşusunda kâ'in adada müceddeden binâ olunan tabyaya hücûm idüb muhâfazasına (**s.120**) me'mûr olan asâkir-i İslâmiyye birkaç sâ'at kadar mukâbele ve mukâtele itmişler ise de kal'a tarafından imdâd ve i'ânet olunamadığından ekserîsi şerbet-i şehâdeti nûş ve gamm-ı âlemi ferâmûş itıneleriyle Rusyalular zikr olunan tabyayı istîlâ ve İsmâ'îl[6] Kal'ası'nı tazyîka ibtidâr ve top ve humbara ile birkaç mahâllerini tahrîb ve sûzan idüb ancak gerek kal'a ve gerek tabya cenginde Rusyalunun dahi bir haylî asâkiri telef oldukdan başka üç beş kayıkları gark ve şikest ve bâkîleri dahi top ile rahne-dâr[7] oldığından Rusya cenerali tarik-i hîleye sülûk ile kal'a ahâlîsini tahvîf ve tevhîm siyâkında bir mektûb yazub derûnunda Maçin'de vukû'bulan keyfiyyeti tastîr ve el-yevm Hırsova'nın bile askerden hâlî oldığını beyan ve bilâ-muhârebe kal'ayı dest-res olurlar ise şahs-ı vâhide ziyân itmeyecegini ifâde ve bir müddet kat' ile kat'î cevâbını mutâla'a eylemiş idi.

Serdâr-ı ekrem ise Varna Kal'ası'nın keyfiyet-i istihkâmını mu'âyene kasdıyla Ordu-

1 Rasvat: (Asvatköy, Glavinica, Glavinitza), Glavinitsa, Silistre, Bulgaristan.
2 Âkıbet-bîn: Sonunu önceden gören.
3 Beyne'l-emreyn: İki emir arasında.
4 "Tahammül edilmeyen güçlüklerden firar etmek Paygamberlerin sünnetindendir."
5 İbrâ'îl: Brăila, Romanya.
6 İsmâ'îl: İzmail, Odessa, Ukrayna.
7 Rahne-dâr: Gediği, yıkığı olan. Eksiği, bozuğu olan. Zarara uğramış.

yı Hümâyûnda bulunan Prusya ilçisini bi'l-istishâb işbu iki yüz beş senesi Recebi'nin altıncı güni Şumnı'dan hareketle Varna'ya varub lede'l-iktizâ nisâ ve sıbyâna câ-yi emân olmak içün zîr-i zemînde mahzenler hafr ve kal'anın cebehânesi muhâtaralu mahâlde bulundığından bir mahâll-i mahfûzada mahzen ihdâsı gibi ba'zı umûrun tesviyyesini emr ve tavsiyye ve mühimmâtın noksânını ikmâl itdikden sonra Şumnı'ya avdetinde bir ân akdem asâkirin ictimâ'ma ve esbâb-ı seferiyyenin sür'at-i tedârük ve istikmâline medâr olmak üzre Şa'ban'm dokuzuncı ve Nisanın ikinci Çehârşenbe güni Livâ-yı Şerîf'i istishâb ile meştâdan çıkub Şumnı sahrâsına nasb-ı hiyâm eyledigi akîbinde sâlifü'z-zikr Maçin vak'asını lede'l-istimâ' İbrâ'îl Kal'ası'nın muhâfazası içün Hırsova tarafına takviyyet ve istihkâm virilmek lâzım gelmegin Silistre ser'askeri olan Karahisârî Ahmed Paşa'yı Maçin ser'askeri ta'yîn ve bâlâda beyân itdigimiz vechile mukaddemâ Tuna başbuğlığı unvânıyla Dersa'âdet'den Ordu-yı Hümâyûna gelüb mu'ahharen uhdesine rütbe-i vezâret virilmiş olan Hammâmî-zâde Ahmed Paşa'nın dahi inşâ itdirmekde oldığı sefâ'imle Maçin tarafına hareket eylemesi içün kendüsine tahrîrât-ı sâmiyye irsâl idüb ser-haddâtm takviyyet ve istihkâmıyla meşgûl iken ber-minvâl-i sâbık Rusyalıların İbrâ'îl Kal'ası'nı muhâsara ve ahâlîsini cevâb-ı kat'î mutâlebesiyle tazyîk itmekde oldukları haber-i vahşet-eseri Ordu-yı Hümâyûna vâsıl olıcak derhâl serdâr-ı ekrem dâ'iresi halkıyla bi'n-nefs Silistre'ye varub ser'asker-i müşârün-ileyh ile müşâvere akîbinde müşârün-ileyhin akçe ve levâzımât-ı sâ'irece olan bakâyâ-yı müsted'iyyâtını[1] ba'de'l-itmâm[2] Hırsova'ya doğrı sevk ve i'zâm ve İbrâ'îl'e dahi sefâ'in ile **(s.121)** bir mikdâr asâkir ve zahâ'ir irsâl eyledigi hilâlde Babadağı cânibinden dahi vâfir asker Maçin'e doğrı hareket itmiş oldığı Rusyalulara mün'akis olmağla Maçin ve İbrâ'îl havâlîsini terk ile Kalas'a çekilmiş olduklarından serdâr-ı ekrem dahi Ordu-yı Hümâyûna avdet eylemişdir.

Ancak İbrâ'îl muhâfazasına me'mûr olan tavâ'if-i askeriyyenin birazı vaktimiz rûz-ı Hızır'a kadardır deyü avdet ve firâra başladıklarından başka rü'esâ-yı asâkir beynine dahi şikâk girmiş oldığından asâkirin istikrârma akvâ-yı vesâ'il olan emr-i ittifâkın istihsâli lâzım gelmegin sabıkâ kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Hakkı Begefendi bu husûsa me'mûr olarak evâ'il-i Ramazân'da İbrâ'îl'e gönderilmişdir.

Bundan sonra Ordu-yı Hümâyûna müretteb olan asâkir fevc fevc[3] Şumnı sahrâsına akub gelerek Ramazân'ın sonuna dek ekseri vârid olmağla Ordu-yı Hümâyûnun mukabele-i â'dâya teveccüh ve azîmıeti zamânı gelmiş ve Livâ-yı Şerîf'in Şumnı'da kalması musammem bulunmuş idüginden sadr-ı sâbık Şerîf Hasan Paşa kethüdâsı olan Vezîr Mehmed Emîn Paşa Livâ-yı Şerîf kâ'immakâmı nasb ve ta'yîn olundukdan sonra serdâr-ı ekrem Şevval'in sekizinci güni Ordu-yı Hümâyûnı Kozlıca tarafına sevk ve tahrîk idüb kendüsi dahi Anadolı muhâsebecisi bulunan müverrih Vâsıf Efendi ile Teşrîfatcı Hâcı Mustafâ Efendi'yi bi'l-istishâb ba'zı havâss i'tibârıyla sebük-bârca Ruscuk ve Yergögi ve Silistre taraflarını geşt ü güzâr ve lâzım gelan tedârükât-ı tahaffuziyyenin istikmâline[4] ibtidâr itdikden sonra avdet ve Kozlıca'da Ordu-yı Hümâyûna muvâsalat birle tedâbîr-i seferiyyeye mübâderet eylemişdir.

1 Müsted'iyyât: Dilekçe ile istenenler.
2 Ba'de'l-itmâm: Tamamladıktan sonra.
3 Fevc fevc: Bölük bölük, takım takım.
4 İstikmâl: Tamamlama, bitirme.

Rusyalu ise henüz Ordu-yı Hümâyûn Tuna sevâhiline vâsıl olmadan asâkir-i İslâmiyye'ye tefrika ve dehşet virmek kasdıyla Tulçı'ya bir fırka-i askeriyye imrâr ile Babadağı'na hücûm itdikde süvârîyan-ı ehl-i İslâm iki sâ'at kadar ceng itdikden sonra düşmanın galebesi hasebiyle metrislere doğrı avdet ider iken piyâdeler ağız-otu kaldırmaksızın metrisleri terk ile firâra yüz tutdıklarında vüzerâ ve zabitân her ne kadar firârlarına mümâna'at kaydında olmuşlar ise de müfîd olmayub seyl gibi Karasu tarafına akub gitmişler idi.

Enverî dir ki bu hilâlde yâ'nî Ordu-yı Hümâyûnun yola düzüldigi esnâda Moskovlının gâh Maçin ve Tulçı ve gâh Babadağı üzerlerine hücûmı asâkir-i İslâmiyye'nin Şumnı sahrâsından hareket eylediklerini istihbârdan sonra vâki' olmuşdur. Zîrâ düşman bir müddet dahi hücûmunda te'hîr eylese yaz olmak takrîbiyle tecrübe eyledigi üzre gün be gün asâkir-i İslâmiyye'nin teksîriyle kuvvetleri müzdâd[1] ve üzerlerine gelmek müşkil olacağı ve bozgun **(s.122)** asker kendi üzerlerine müteveccih olan Ordu-yı Hümâyûn asâkiri üzerine döküldigi sûretde anlara dahi bir gûne dehşet gelecegi mülâhazalarına mebnîdir ve â'dânın bu fikr ile hareket idegeldikleri merreten ba'de uhrâ[2] tecrübe olunmuşdur bu takdîrce üç beş bin âdem ile biraz mühimmâtı böyle vakitlerde böyle lâzımlu mahâllere koymak gel bunları türküt ve mühimmâtların al dimek gibidir bimâ'en-aleyh düşmanın üzerine ne tarafdan asker sevk olunur ise sebâtlu asker sevk itmek ve kuvvetlü bulunmak lâzımdır ki hîn-i hâcetde kendüsine mukâbele kâbil ola Enverî'nin kelâmı tamâm oldı.

Ne hâl ise vak'a-i mezkûre Babadağı Ser'askeri Moralı Silâhdâr Ahmed Paşa tarafından tahrîr olunub keyfiyet serdâr-ı ekremin ma'lûmı oldukda mecliş-i meşveret akdiyle lede'l-istişâre hemân Pâzârcık tarafına azîmet olunmak üzre karâr virilmiş idi. Bir gün sonra Rusyalular Babadağı'nı ba'de'l-ihrâk[3] geldikleri semte gitmiş oldukları lede'l-istihbâr hemân Kozlıca'dan Pâzârcık'a ve andan dahi Hırsova'ya hareket olundığı esnâda mîr-i mîrândan Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Alî Paşa beş altı bin kadar güzîde süvârî ve piyâde ile ve müte'akiben Cebbâr-zâde Süleymân Beg asâkir-i külliye ile Ordu-yı Hümâyûna gelerek mûcib-i kuvvet olmuşlardır.

Bundan sonra tedâbîr-i harbiyye müzâkeresi içün Baht Giray Han beş on âdemi ile Hırsova'ya celb olunub birkaç def'a mecâlis-i şûrâya idhâl olundukda Tulçı ve İsakcı istihkâm bulmadıkca İbrâ'îl tarafına mürûrda hatar ve tehlike oldığını îrâd idüb ekser-i nâs dahi anı tasdîk itmekle İsakcı ve Maçin ve Tulçı ve Taşburun taraflarına başka başka başbuğlar ta'yîn ve irsâl ile evvel emirde esbâb-ı muhâfazaları istihsâline teşebbüs olundığı esnâda Rusyalıların Maçin'e ubûr ile mutarassıd-ı hücûm oldukları tahkîk olunub serdâr-ı ekrem ise bu kerre makâm-ı sadârete geldiginde asâkirin şîrâze-i intizâmları bütün bütün bozulmuş rü'esâ beynine şikâk[4] ve nifâk girmiş oldığını müşâhede iderek muvâcehe-i düşmanda Ordu-yı Hümâyûnun sebât idebilecegine emniyyet idemediginden ilerüye hareket olunmazdan akdem asâkirin sebâtı esbâbını istihsâle bir çâre bulmak içün Zi'l-kâde'nin beşinci ve Haziran'ın yirmi altıncı güni Hırsova sahrâsında tertîb eyledigi meclis-i umûmîde kendi lisânından olmak üzre kaleme aldırmış oldığı sâniha kâğıdını kırâ'at itdirüb asâkirden

1 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
2 Merreten ba'de uhrâ: Diğerinden sonra, tekrar.
3 Ba'de'l-ihrâk: Ateşe verip, yaktıktan sonra.
4 Şikâk: İttifaksızlık, nifak.

muvâcehe-i düşmanda sebât ideceklerine ahd istemişdir sâniha-i merkûmeyi Vak'anüvîs Vâsıf Efendi kaleme almış olub bir sûreti zîrde tastîr ve îrâd olunur.

(s.123)

Sûret-i Sâniha-i Merkûme

Devlet-i Aliyye'nin kadîm düşmanı olan Moskovlu müddet-i medîdeden berü memleketlerimize göz dikûb seksan iki târîhlerine gelince gâh gâlib ve gâh mağlûb olarak garaz ve maksadına vâsıl olmamış idi târîh-i mezkûrda vâki' olan seferler sû-i tedbîr ve adem-i nizâm-ı asker ile netîce-pezîr-i merâm olmayub bilâhare envâ'-ı hiyel ve desâ'is[1] ile hasretü'l-mülûk olan Kırım iklîmine müstevlî[2] olub noksâniyyet-i akılları nümâyân olan Tatar tâ'ifesini perâkende ve perîşân ve ba'zısını memleketine sevk ile re'âyâsı hükmüne idhâl eyledigi müstağni-i ani'l-beyândır Kırım'dan senevî ihbâr-ı sikât ile yedi bin kîse îrâd tedârük eyledigine kanâ'at itmeyüb Akdeniz ve Karadeniz ticâretini tahsîl ve Devlet-i Aliyye re'âyâsına mahsûs olan fevâ'idi taklîl ile kuvvet ve miknete[3] nâ'il oldı an-asl Moskov memleketi hars ve zirâ'atden hâlî olub arâzîsinde hâsıl olan bir nev' hubûbat ile re'âyâsı temettü'[4] ve ağniyası Leh memleketinden celb-i erzâk ile bi'l-ıztırâr ta'ayyüş ve kesb-i tevessü' iderler iken şimdi Kırım Cezîresi'nden hâsıl olan hubûbât ile müstevfî kesb-i akvât eylediklerinden gayri ziyâdesini Devlet-i Aliyye re'âyâsına fürûht ile kendüleri yevmen fe yevmen kuvvet ve nemâ iktisâb ve Devlet-i Aliyye'de mütedâvil olan nükûdı bu sebeble isticlâb idüb min ciheti'n-nakd za'f-ı devlete illet oldılar bu gûne menâfi' ile me'lûf olan kavm dakîka be dakîka tevsî'-i mülke râgıb ve tahsîl-i fevâ'id-i cedîdeye tâlib olacakları zâhirdir bu sûretde dâhil-i harem-i memleket ve mütefekkir-i celb-i menfa'at-i devlet olan düşmanı def' itmege çâre bulamaz isek hâl müşkil ve netîce-i emr neye müncer olacağı ednâ te'emmül ile ma'lûm olur bu def'a zuhûr iden muhârebelerde müttefîki olan Nemçelünün ihânet ve hıyâneti ile meydânı hâlî bulub Özi ve İsmâ'îl'i zabt itdikde ahâlîye eyledigi hakâret ve ihânet tafsîl olunsa bâ'is-i hüzn ve elem ve mûcib-i derd ve gam olacağı bedîhîdir[5] Hakk sübhânehu ve Te'âlâ bizi fıtrat-ı asliyye üzre mü'min ve muvahhid halk idüb cihâd ve gazâ sebebiyle sa'âdet-i dâreyne[6] nâ'il eyleyecegini bildirüb bâ-husûs kılıcımız keskîn ve atımız yükrük iken bir âlây kılıcı kesmez ve atı başlı başına yürimez hazeleden kaçub geziyoruz ve şecâ'atden bî-behre bir tâ'ife-i hâ'ifeden dâ'imâ tersân olarak lu'b makûlesi olan tertîbinden ve hevâyî fişenk cinsinden olan âteşinden zühremiz çâk olayor işte mukaddem ve mu'ahher vukû' bulan muhârebelerde fi'le getürdigi âteş-bâzlıkdan ne makûle zarar müşâhede olundı ve kaç bin âdem mecrûh olub rü'esâdan kimler şehâdete nâ'il oldı meclisimizde bilenler vardır söylesünler **(s.124)** mahzâ gürülti ve ayak batırdısıyla maslahatını görüb sanâyi'-i hiyeliyye ile askerimize îrâs-ı vehm ve haşyet itmekdir. Mâ-

1 Envâ'-ı hiyel ü desâ'is: Hile ve desiselerin her çeşidi.
2 Müstevli: İstilâ eden, ele geçiren, idaresi altına alan. Yayılan, her tarafı kaplayan.
3 Miknet: Kuvvet, kudret.
4 Temettü': Kâr etme, kazanma.
5 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık.
6 Sa'âdet-i dâreyn: İki cihan saadeti.

beynimizde olan tehâlüf-i derûn ve buğz ve hased gûnâ-gûn yevmen fe yevmen[1] efzûn olub evâmir ve nevâhî-i İlâhiyye'ye dahî kemâ-yenbağî[2] ittibâ' itmedigimiz hasebiyle Cenâb-ı Hakk isyân ve tuğyânımıza mücâzeten ahsen-i kavm-i Nasârâ olan Moskov tâ'ifesini üzerimize taslît[3] eyledi Nasârâ devletleri el-yevm devletimize meyyit-i müteharrik[4] tesmiye itdikleri şâyi' olub bayağı ednâları bile bize dik görünmege başladı gayret ne gün içündür. Hamiyyet-i İslâmiyye'yi izhâr eyleyecek vakitler degil midir bu rezâletle hayât-ı müste'âr neyleyelim şu memleketler ne kanlar dökülmesiyle teshîr olundı bu vilâyetleri çirk-i şirkden tathîr idenler bizim gibi benî âdem idiler biz ise memleket-i âhardan nazarı kat' ile elimizde olan vilâyetleri muhâfaza idemiyoruz askerimiz tevakkuf eyle didigimiz yerde tevakkuf itmez ve bir abd-i Habeş bile olur ise ser-gerde-i asâkire itâ'at lâzım iken adem-i inkıyâd sebebi ile bu felâketlere uğradık Hakk Te'âlâya kasem iderim hulûs-ı kalb ile itdigimiz ma'âsîye tevbe eylesek ve ittifâk ve ittihâd meslegine sâlik olsak ve sebât ve istikrâr sûretlerini iltizâm ile hîn-i muhârebede düşmanın bir iki sâ'at âteş-bâzlığına tahammül itsek tabî'atıyla düşmanın şîrâze-i nizâmı münhall olur Hakk sübhânehu ve Te'âlâ kelâm-ı kadîminde cihâdı bize farz idüb ceng vakitleri sebât gösterildigi hâlde elbette â'dâya gâlib olacağımızı tebşîr eylemişdir. Adem-i sebât ve ittihâd ile fevz ve nusret nice me'mûl olunur askerimiz â'dâya mülâkî[5] oldukda bir mikdârı ceng ile meşgûl ve ekserîsi sevâd-ı â'zâm gibi tepelerde ve derelerde uzakdan seyirci olub az asker çoğa dayanmayub imdâd ihtimâli dahi meslûb oldığından cüz'î müte'ahhir[6] oldukları gibi çok askerimiz firâra yüz tutub ilerüsüne sirâyet eyleyerek perîşânlık zuhûr idegeldigi hezâr bâr tecrübet-güzâr-ı uli'l-ebsâr olmuşdur Hakk Te'âlâ bundan sonra bu musîbet-i uzmâyı bir daha bize göstermeye firâr-ı ani'z-zahf-ı kebîresini irtikâb idenlere şer'an ne lâzım gelür ulemâdan istiftâ olunsa hâl ma'lûm olur el-hâletü hâzihî Devlet-i Aliyye'nin hazîne-i hakîkiyyesi hükmünde olan re'âyâsına za'f-ı küllî târî olub vüzerâ-yı izâmda dahi ba'zı esbâb ile kuvvet ve mikuet kalmayub memleketlerimiz dâhilinde evvelki gibi muktedir ağniyâ mefkûd[7] oldığından mâ'adâ umûr-ı sefere medâr olan hazînelere nefâd gelüb ve bir maslahat-ı nâfi'a görmedigimizden şevketlü efendimizden akçe istemege yüzimiz kalmadı ve hicâb ideyoruz Allah içün ittifâk ve ittihâd ile şu düşmana hücûm idelim ve kalbimizde gıll ü gış var ise giderelim ve Hakk **(s.125)** Te'âlâ tarafından me'mûr oldığımız gibi savaş vaktinde sebât-ı kadem gösterelim inşâallahu Te'âlâ düşmanlarımızdan ahz ve intikâm ile gasb olunan yerlerimize nâ'il olacağımızdan gayri dünyâ ve ahiret sa'âdetini ve ilâ-yevmi'l-kıyâm dillerde hayr ile yâd olunmak devletini ihrâz idecegimizde iştibâh yokdur. İşte â'dâya karîb geldik orduda ictimâ' iden vüzerâ-yı izâm şecâ'at ve fütüvvet ile meşhûr ve be-nâm olub sâ'ir rü'esâ-yı asâkir dahi celâdetle ma'rûf âdemler olmalarıyla Hakk Te'âlâ'dan ümîdimizi adem-i kat' ile mübeşşir oldığımız nusret-i Rabbâniyye ile mesrûr olurız kaldı ki cümleye itmînân-ı kalb[8] gelmek içün bir nev' kavî

1 Yevmen fe yevmen: Günden güne, gittikçe.
2 Kemâ-yenbağî: İcap ettiği gibi.
3 Taslît: Musallat etme, sataştırma, sataştırılma.
4 Meyyit-i müteharrik: Hareket halindeki ölü. Sağ olup, gayret sahibi olmayanlara söylenir.
5 Mülâkî: Buluşan, kavuşan; görüşen.
6 Müte'ehhir: Sonraya kalan, geciken.
7 Mefkûd: Kayıb, yok, olmayan, bilinmeyen.
8 İtmînân-ı kalb: Kalbden; yürekten inanma.

mu'âhedeye muhtâcız egerçi sinîn-i sâbıkada güzerân iden mu'ahedeye hîn-i hâcetde vefâ olunmadı lâkin bu def'a inşâallah îfâ-yı ahd olunur ümîdindeyiz şöyle ki: Bu def'a dahi uhdemizde sebât itmez isek şevketlü pâdişâhımıza cevâb viremeyiz ve cümlemize nedâmet hâsıl olur zîrâ bunun verâsı kalmadı. Han Hazretleri cenâbınız Âl-i Cengiz'in gayret ve diyânet ile nâmdârlarından ve her hâlde Devlet-i Aliyye'nin sadâkat-kârlarındansınız rûz-i masâffda[1] dâ'ire-i kudretiniz muhît oldığı derecelerde cân-sipârlık ve i'ânet-kârlık şîmesine[2] ri'âyet buyurur mısınız ve zâtınızda merkuz olan cevher-i şecâ'ati ibrâz ider misiniz Ağa Paşa Hazretleri ne buyurursunuz sâ'ir ocak ağaları ne dirsiniz bizim ile mu'âhede ider misiniz ve ceng vaktinde merdâne duruşub â'dâya sîne germege kefîl olur musunuz ve ocaklunuzdan geregi gibi kâ'ideniz üzre ahd aldıkdan sonra îmân-ı maglata ile bizi inandırır mısınız siz dahi vüzerânın nâmdârlarındansınız gayret ve hamiyyetiniz ma'lûm oldığından sizi istishâb eyledik hîn-i hâcetde bize yâr-ı vefâdâr olur mısınız ve ma'iyyetinize virilecek askeri lâyıkı üzre i'mâl idüb mukâbele-i â'dâya pây-dâr olur mısınız ve sizler ki Rûmili ve Anadolı memleketlerinde şân ve şöhret sâhibi ağalarsınız sizden dîn ve devlete küllî hidmet me'mûldür maiyyetimizde olan asâkiri taht-ı mu'âhedeye idhâl ile askerinizi tahlîf ider misiniz inşâallahu Te'âlâ bu mu'ahedenin muktezâsını icrâya muvaffak olursak â'dâya gâlib olacağımız bî-iştibahdır. İşte bu mu'âhede nizâm buldığı gibi ordu nâ'ibine hüccet itdirüb azametlü pâdişâhımıza gönderecegim ne dirsiniz böylece hüccet yazılsun mı ben dahi inşâallah cünleye lâyıkı üzre ikrâmda kusûr itmem dîn uğuruna mâl ve cân fedâ idenleri dîrlik ve nân-pâre ve mansıb ve cihât-ı sâ'ire ile vekâlet-i mutlakam hasebiyle tatyîb[3] iderim ve muhârebe esnâsında mahrûc olanları bi'n-nefs nezâret ile tîmâr itdirüb ta'âmlarına ve yatacak yerlerine bakdırub bahşiş ve atiyye virmekde inşâallahu Te'âlâ lâzıme-i mürüv'et ve şefkati icrâ (s.126) iderim kaldı ki süvârî askeri piyâde askerini ceng vaktinde fedâ itmemek mu'âhedesi dahi lâzım olub iki fırkanın rü'esası birbirini ne vechile inandırmak mümkün ise inandırsun ve bu mu'ahede tahtına duhûl itmeyenler kimler ise girü kalsun zor ve cebr yokdur girü kaldığı içün mu'âkab ve mu'âteb[4] olmaz zîrâ bu mu'âhede erbâb-ı şecâ'at ve gayrete[5] mahsûs olub nefsine i'timâdı olmayan ve dünyâya aldanub mukadderi bilmeyen içimizden çıksun ne dirsiniz didigim münâsib degil mi böyle oldığı sûretde herkes varsun zîr-i hükm ve itâ'atde olan askeri taht-ı râbıtaya idhâl itsün ve geregi gibi i'timâd tahsîlinden sonra kabûl-i mu'âhede haberini getürsün yine bir meclis idelim.

Tetimme

Sâniha-i merkûme ber-minvâl-i sâbık serdâr-ı ekrem lisânından olmak üzre îrâd olunarak meclise hitâm virildikden sonra erbâb-ı şûrâ müteferrik olub rü'esâ-yı asâkir neferlerini cem' ve ihzâr ve sânihanın mefhûmını ifâde ve izhâr ile râbıta-i ta'ahhüde idhâl olunduklarını birer birer gelüb taraf-ı sadr-ı â'zamîye ifâde ve ihbâr eylediklerinde fi'l-cümle

1 Rûz-ı masâff: Savaş, muharebe günleri, zamanı.
2 Şîme: Huy, tabîat.
3 Tatyîb: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.
4 Mu'âteb: Azarlanan, paylanılan.
5 Erbâb-ı şecâ'at ve gayret: Yiğitlik yüreklilik yapmaya gayret gösterenler.

itmînân-ı kalb hâsıl olarak Maçin'e harekete cesâret gelmiş idi.

Ordu-yı Hümâyûnun Hırsova'dan Maçin Tarafına Azîmeti ve Der-akab İnhizâm Sûretiyle Avdeti

Ber-minvâl-i sâbık herkes taht-ı idâresinde bulunan askere nizâm virmek ile meşgûl oldığı esnâda Rusyalular dahi Maçin tarafına geçmek fikrinde oldukları cihetle bu kerre ser'asker nasb olunan Rûmili Vâlîsi Mustafâ Paşa me'mûr-ı ma'iyyeti olan süvârî ve piyâde ile Maçin tarafına ta'yîn ve irsâl olunmuş ve serdâr-ı ekremin ikâmet eyledigi Hırsova sahrâsıyla Maçin'in bu'diyyeti sekiz on sâ'at kadar olarak karîben Ordu-yı Hümâyûn ile Maçin tarafına hareket üzre oldığından Mustafâ Paşa Maçim'e vürûd ile Ordu-yı Hümâyûnun vusûlüne dek dayanılabilecek kadar istihkâm dâ'iyyesinde bulunmuş idi. Zi'l-kâ'de'nin altıncı güni Ağa Paşa ve sâ'ir ocaklu ve vüzerâ ale't-tertîb[1] Hırsova'dan Maçin'e i'zâm olundukdan sonra Ordu-yı Hümâyûn Hırsova'da kalmış sûretini göstermek içün defterdâr efendi ve defter emîni ve sâ'ir ketebe-i aklâm[2] Hırsova'da ibkâ olunub serdâr-ı ekrem dahi sâ'ir ricâl-i devlet Rûmili ve Anadolı ağaları ile müte'âkiben Daye Karyesi'ne nüzûl eyledigi esnâda ser'asker-i müşârün-ileyh Mustafâ Paşa'nın mektûbı gelüb mazmûnında bir mikdâr Rusya süvârîsi Kıztaşı'na geçmekle berü tarafdan süvârî askeri varub (s.127) mukâbele iderek düşmanı girüledüb ancak sahildeki sâzlıkda piyâde askeri muhtefî olmak mülâhazasıyla ihtiyâten arkasına düşmediklerini ve sâhile çıkan â'dânın ba'dehu yine adaya çıktıklarını ifâde ve inhâ ve fakat tekrâr avdet itmeleri melhûz olmakdan nâşî imdâd olunmasını istid'â itdigine mebnî derhâl Ağa Paşa ve Tepedelenli Alî Paşa ve Cebbâr-zâde Süleymân Beg ve Kara Osmânoğlı Hâcı Mehmed Ağa'nın bir sâ'at akdem Maçin'e yetişmeleri irâde olundığı avânda tekrâr Maçin'den haberler tevârüd idüb Rusyalu karşudaki askerini leylen Maçin yakasına geçürmüş idügi ve Zi'l-kâ'de'nin yedinci Cum'airtesi güni Maçin'e hücûm sadedinde oldığı istihbâr olundukda ilerüde bulunan sâlifü'z-zikr rü'esâya sür'at-i hareketleri içün tekrâr haber gönderilmekle yevm-i mezkûrda vüzerâ ve Tepedelenli ve Yeniçeri Ocağı birbirini velî ve ta'kîb iderek ale's-seher Maçin'e vâsıl olmuşlar ve yeniçerilerin mukaddemce vusûl bulanları metris hafrına şurû' itmişler idi lâkin Rusyalular bir gün akdem leylen Tuna'yı berü cânibe geçüb ve tûl-i arzı bir buçuk sâ'at mesâfeyi şâmil ve Nehr-i Tuna'ya muttasıl derûnunda atfu setr olunabilür bir sazlığa gizlenüb Cum'a güni seherîce ol sazlığın derûnundan zuhûr eyledikde oradan leşker-i İslâm'ın metrislerine gelince aralıkda vâki' yarım sâ'at mesâfesi olan sahrâda asâkir-i İslâmiyye â'dâyı karşılayub[3] bir mikdâr cenk eyledikden sonra â'dâ firâr ve sâzlık içinde istitâr[4] eylemişler idi. Hâlbuki: Nehr-i Tuna'ının tuğyânında[5] su basmışdır deyü henüz asâkir-i İslâmiyye tarafından ol sazlık keşf olunmamış idügine mebnî â'dânın Kalas'dan berü cânibe tamâm askeriyle geçüb geçmedigini bilmezler idi ve ber-minvâl-i muharrer bir gün mukaddem ol sazlık içinde zuhûr itmiş olmalarıyla yine oradan gelürler

1 Ale't-tertîb: Sırasıyla, bir düzen üzere.
2 Ketebe-i aklâm: Kalem kâtipleri.
3 Metinde "karlaşub" şeklinde geçmektedir.
4 İstitâr: Gizlenme, örtünme.
5 Tuğyân: Azgınlık, taşkınlık, devlet kuvvetlerine karşı durmak.

deyü metrislerin topları ve asâkir-i İslâmiyye'nin ekserî ol cihete tevcîh ve tertîb olunmuş idi. Rusyalunun bir gün akdem oradan zuhûrı ise asâkir-i İslâmiyye'yi iğfâl içün idüginden ferdâsı Cum'airtesi güni sâ'at sekizde iken askerini kol kol idüb asâkir-i İslâmiyye üzerine hücûma ibtidâr itmişdir. Şöyle ki: Zikr olunan sazlık tarafından cüz'î asker yüridüb asâkir-i İslâmiyye dahi anlara mukâbele ile tamâm ahz-ı intikâm kaydında iken Rusya asâkirinin ekserîsi Maçin ordusu ve metrisleri üzerine nâzır olan sırt üzerinden yüriyerek metrisler cânibine doğrı top ve humbara ile âteş-feşân[1] olduklarından ol sırt üzerinde ibtidâ Tepedelenli Alî Paşa ve ba'dehu Cebbâr-zâde süvârîsi yetişüb yol yorgunluğıyla birer kerre düşman üzerine hücûm itmişler ise de sekiz sâ'at mesâfeden ılgâr ile gelmiş olduklarına **(s.128)** mebnî bî-tâb ve tuvân[2] bulundukları hâlde Rusyalular âdet-i kadîmeleri üzre süvârî askerinin üzerine top ve humbara yağdırmağa başlayıcak Arnavud askeriyle Cebbâr-zâde süvârîsinin ekserî perîşân olmağla Rusyalular fırsat bulub metrislere hücûm itdiklerinde yeniçeri tâ'ifesi biraz metânet gösterüb Tepedelenli Alî Paşa dahi yanında bakiyye kalan beş yüz kadar asker ile bir sâ'at kadar ceng idüb birkaç def'a düşman taburlarına hücûm itdigi hilâlde Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğlı dahi bakiyye-i askerleriyle bir iki def'a düşman safflarına hücûm sadedinde bulunmuşlar ise de düşmanın âteşi hücûmlarına mâni' olarak avdeti ihtiyâr ve mahâll-i ma'rekeye bir sâ'at mesâfesi olan bir tepede encâm-ı kâra intizâr itdikleri esnâda vüzerâ ve rü'esâ seyf ve sinân ile askerin önüne geçüb i'âdelerine çalışmışlar ise müfîd olmayub bilâhare Maçin'deki orduyı yağma ve girüye avdet ve firâr itmeleri metrislerde olan piyâde askerine dahi mûcib-i vehm ve vahşet olarak anlar dahi metrisleri terkle firâr itmişlerdir.

Vâsıf Efendi ba'zı erbâb-ı vukûfdan rivâyet idüb dir ki: Kesret ve cem'iyyet ile Maçin'de belki bir maslahat görilmek mümkün idi lâkin â'dâ vaktiyle davranub Maçin ordusıyla sadr-ı â'zam ordusını bir yere getürmeksizin icrâ-yı merâm eyledi ba'zıları bunı redd idüb dirler ki Ordu-yı Hümâyûnun mecmû'-ı kuvveti Maçin ordusuna virilüb mukâvemete kâdir ne kadar asker var ise ol tarafa ta'yîn olunmuş idügine nazaran düşmanın birkaç katı idiler bu sûretde yoluyla muhârebeye tasaddî itseler idi â'dâya gâlib olacakları der-kâr idi ve serdâr-ı ekremin ma'iyyetinde kalan cüz'î askerin birleşüb birleşmemesi siyân idi fakat yağmayı âdet iden Arnavud askeriyle Türkmân feşarîleri inhizâma[3] ba'is oldılar Vâsıf'ın kelâmı burada hitâm buldı.

Enverî'nin tahkîkine göre bu bâbda asıl kusûr ser'asker bulunan Rûmili vâlîsinindir zîrâ bu perîşânlığa asıl bâ'is ü bâdî düşmanın ne vakitde ve ne tarafdan hücûm idicegine kesb-i ıttılâ' olunmamasıdır ki düşman bir gün mukaddem Tuna'yı geçüb ber-minvâl-i sâbık sazlık derûnunda ihtifâ ve sabahleyin oradan zuhûr ile cüz'î muhârebeden sonra çekilmesi bir desîse-i harbiyye oldığı hâtıra getürülmeyerek ordunun kuvve-i külliyyesi o tarafa çevirilüb berü taraflar za'îf bırağılmış idi Rusyalu ise ferdâsı asâkir-i İslâmiyye'yi iğfâl ve iş'âl içün o sazlıkdan cüz'î asker irâ'esiyle kuvve-i külliyyesini mezkûr sırt üzerinden metrislere doğrı yürütdükde ibtidâ Tepedelenli Alî Paşa ve ba'dehu Cebbâr-zâde süvârîsi yetişüb düşmana dilîrâne hücûmlar itmişler ise de yorgun argın olmalarıyla **(s.129)** bozulmuşlardır düşmanın böyle bir desîse-i zâhiresine aldamlması dahi ömründe ceng görmeyüb ahvâl-i cengden

1 Âteş-feşân: Ateş saçan.
2 Bî-tâb ve tüvân: Güçsüz, kuvvetsiz.
3 İnhizâm: Hezimete uğrama, bozulma, alt olma, yenilme; bozgunluk.

bütün bütün gâfil olan bir âdemin uhdesine üç tuğ ile hasretü'l-vüzerâ olan Rûmili eyâleti ihsân olunarak böyle hutûb-ı cesîme-i ser'askerîde istihdâm olunmasından neş'et eylemişdir ma'a-hazâ bu muhârebe altı sâ'at kadar mümted olarak taraf-ı â'dâda dahi küllî telefât vukû'a gelmişdir böyle ahvâl-i cengden bî-behre bir ser'askerin zîr-i idâresinde bulundıkları hâlde asâkir-i İslâmiyye'nin bu kadar bahâdırlıkları dahi şâyan-ı tahsîndir.

El-hâsıl kusûr ser-gerde bulunan zâtın ehliyyetsizligi oldığı bî-iştibâh olub hatta Rusyalu askerinin nısfını Maçin tarafındaki adaya imrâr itdiginden köprisi kırılub şâyed ki Maçin tarafından kaziyyeye vukûf birle şeb-hûn olunur deyü pek ziyâde telâş iderek etrâf ve eknâfdan amele ihzâr ile köpriyi itmâm itmiş olduklarını ol vakit Rusya ordusunda bulunan üserâ-yı İslâmiyye sonradan rivâyet itmişlerdir böyle bir fırsat-ı azîme müyesser olmuş iken garîk-i gaflet olan Ser'asker Paşa vâkıf-ı hâl olamadığından böyle bir zamân-ı fırsat fevt olmuşdur hâlbuki â'dânın taraf taraf berü câniblere mürûrı ser'asker-i müşârün-ileyh tarafından pey-der-pey Ordu-yı Hümâyûna tahrîr ve işâret olunur iken köprinin kırıldığına vâkıf olmamak mevâki'-i lâzımeye karagollar ta'yîn ve câsûslar irsâl olunmamakdan neş'et itmekle bu husûsda kusûrı mahâll-i nizâ' degildir deyü Vâsıf Târîhi'nde musarrahdır.

Kaldı ki Vâsıf'ın rivâyet itdigi üzre yeniçeri ağası metrislere varub yeniçerileri cenge teşvîk eylemek ve kuvvet-i kalb olacak sözler söylemek lâzımeden iken metrislere birkaç fersâh bu'dı olan bir tepenin üzerine çıkub müstashabı[1] olan iki üç kıt'a çerha toplarıyla balyemez yetişmeyecek yerlere doğrı atdığı güllelerin bir fâ'idesi olmadığından başka topların bir ikisini bulundığı mahâlde terk ile avdet eyledi kezâlik vüzerâdan bir iki zât askeri cenge teşvîk ve tergîb[2] ideceklerine âteş-i harbin işti'âli[3] vaktinde şürb-i duhhân[4] ve tervîc-i nefs ve cân kaydına düşüb ashâb-ı hamiyyetden ba'zıları bunlara tesâdüf birle böyle ceng vaktinde ma'rekeden çekilüb de böyle kayıdsızlık sûreti göstermek nâ-revâ oldığından fazla meydân-ı cengde olan sunûf-ı askeriyye hâlimize muttali' olur ise şevk ve gayretleri zâ'il ve pâ-yı sebâtları mütezelzil olur didikde kimin miyân-ı iftihârı hançer-i mücevher ile tezyîn ve kimin dûş-i i'tibârı ferve-i semmûr ile nevâzende-i dest-i tahsîn kılındı ise düşınan ile ceng eylesün deyü garaz-kârlık izhâr itdikleri sikadan[5] menkûldür. **(s.130)** Vâsıf'ın bu ifâdesine nazaran Ağa Paşa'nın cebâneti ve îfâ-yı lâzime-i me'mûriyyetde kusûr ve kabâhati ma'lûm ve zikr olunan vüzerânın garaz-kârlık hasebiyle lâzıme-i diyânet ve farîza-i me'mûriyyetlerin îfâda vâki' olan kayıdsızlıkları pek büyük hamiyetsizlik ve sahîhan insâniyyetsizlik oldığı emr-i meczûm olub ancak degersiz ve umûr-ı harbiyyede ma'lûmâtsız bir zâtın ma'iyyetine bunca vüzerâ ve rü'esâyı ta'yîn ile böyle bir büyük işde istihdâm itmek daha büyük kabâhat ve (innallâhe ye'murukum en-tü'eddü'l-emânâti ilâ-ehlihâ)[6] emr-i celîlime münâfî bir hareket oldığı câ-yi münâza'a degildir.

El-hâsıl fi'l-asl askerde râbıta ve nizâm mefkûd oldığı hâlde maslahata ehl ve erbâbı aranmayub da şahıs iltizâm olunmakdan nâşî vâki' olan sû-i tedbîr belâsı olmak üzre Maçin'e

1 Müstashab: Yanına alınan, beraber bulundurulan.
2 Tergîb: Şevklendirme, isteklendirme.
3 İşti'âl: Şulelenme, tutuşup yanma, parlama, alevlenme.
4 Şürb-i duhhân: Tütün dumanı içme, duman çekme.
5 Sika: Güven, emniyet; inanılır, güvenilir kimse.
6 "Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor." Nisâ sûresi 58. âyetten bir kısım.

ictima‘ iden asâkir-i İslâmiyye def‘aten münhezim[1] ve perîşân olmuşlardır. Biz gelelim serdâr-ı ekrem ordusunun hâline.

Fi'l-asl Hırsova'dan Daye karyesine ve andan Boğaz köyüne ve andan üçüncü güni Maçin'e varılmak musammem iken â‘dâ daha evvel davranub Maçin ordusuna kasdı tahakkuk eyledigine mebnî cenge yetişebilmek emeliyle Daye köyünden ilerüde olan konağı tayy itmek ve Maçin'e karîb bir mahâlde ordu yeri ihtiyâr olunmak üzre yevm-i mezkûrda seherîce karye-i merkûmeden hareket olunub bir sâ‘at mürûrundan sonra top sadâsı istimâ‘ ile muhârebe vukû‘ı istidlâl[2] olundukda serdâr-ı ekrem atını üzengileyüb biraz ilerüye gider gitmez nâ-gâh seyller gibi bozgun askerin akub geldigini göricek önlerine varub i‘âde ve tevkîflerine bezl-i cehd eylemiş ise de müfîd olmadıkdan başka firarîlerin şe’âmeti kendü ma‘iyyetlerinde olan asâkire sirâyet itmekle anlar dahi rast geldikleri emvâl ve eşyâyı yağma iderek turfetü'l-aynda perîşân olmuşlardır. Şöyle ki: Henüz mahâll-i muhârebeye varmamış topların koşumlarını kat‘ ile bârgîrlerine süvâr olub ve cebehâne arabalarından taşıyabildikleri kadar kurşun ve barut ihrâc ve gasb ve bâkîsini ihrâk itdiklerine kanâ‘at itmeyüb iddihâr olunan yirmi günlük zahâ’iri itlâf ve fakîri ganîsini ve kavîsi za‘îfini katl ve i‘dâm iderek bir fırkası Karasu'ya ve bir fırkası Hırsova'ya doğrı avdet ve firâr eylemişlerdir el-hâsıl bir seneden berü iddihâr olunan zahâ’ir ve mühimmâtı yek-lahzada ifnâ itmeleriyle fart-ı cesâret ile itdikleri hasâret düşmandan görülmemişdir bu hâlde serdâr-ı ekrem bir yüksek tepenin üstüne çıkub ictimâ‘-ı nâs[3] için tabl-zen da‘vet olundukda ricâl-i devletden ancak üç beş kişi yanına gelüb bâkîleri kenâr-gîr-i selâmet olmuş idi her ne hâl ise ilerüde korkmuş ve ürkmüş olan vüzerâ (s.131) ve rü’esâya tesliyyet[4] virilmek lâzimeden olmağla bu hidmetin edâsını serdâr-ı ekrem etbâ‘ından birine emr ve sipâriş itdikde zevâl ve irtifâ‘-ı nüfûz hasebiyle şahs-ı merkûm icrâsından rû-gerdân oldığını göricek kemâl-i infi‘âl ile bi'n-nefs azîmet için ilerüye at sürmek istedigini yanında bulunan ricâl-i devlet görüb hıfz-ı nâmus dâ‘iyyesiyle derhâl sed-râh oldukları hâlde Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafâ Reşîd Efendi gayrete gelerek tevakkufumuz sudûr-ı emr-i şerîfinize intizâr için olub işte bu abd-i âciziniz o hidmeti edâ ile emrinizi infâz iderim deyü ilerüye ılgâr idüb Çavuşbaşı Genc Osmân Ağa dahi ana pîr olub Maçin'e bir sâ‘at kalıncaya dek azîmet ve vüzerâ ve rü’esâya vesâyâ-yı serdâr-ı ekremîyi ifâde ile i‘ta-yı tesliyyet iderek etrâf ve eknâfa karagollar ta‘yîni ile birbiri arkası sıra avdet itmişlerdir.

Ba‘zı nâs serdâr-ı ekremin bulundığı mahâlde metris hafrını tedbîr idüb hâlbuki buna lâzım olan âlât ve edevât nüheyyâ olmadığından başka bi'l-farz hafr olunmuş olsa muhâfaza idecek piyâde askeri yok hükmünde olmasıyla bu makûle tedâbîr-i gayr-i müveccihenin îrâd ve reddiyle tazyî‘-i evkât[5] olunmakdan ise müteferrik olan askerin hiç olmaz ise bir mikdârı şâyed ki Hırsova'da tevkîf olunur deyü Hırsova muhâfızına mektûb tahrîr ve firârîyân[6] ve yağma-gîrânın[7] tarîkleri sedd ve bend olunmak ve itâ‘at itmeyenlerinin cezâları tertîb

1 Münhezim: Hezimete uğrayan, bozguna uğrayan, uğramış, bozgun.
2 İstidlâl: Bir delile dayanarak bir husus hakkında hükme varma.
3 İctimâ‘-ı nâs : İnsanların toplanması, bir araya gelmesi.
4 Tesliyyet: Teselli verme, verilme, avutma, avutulma.
5 Tazyî‘-i evkât: Boş yere vakit geçirme, vakit kaybetme.
6 Firârîyân: Firar edenler, kaçanlar.
7 Yağma-girân: Yağmacılar, çapulcular, zorbalar.

kılınmak üzre derbendlerde bulunan muhâfızlara evâmir-i aliyye ısdâr ve tesyîr olundukdan sonra serdâr-ı ekrem piyâdelerin ve yaralıların arkalarını alub girüde kalan topları ve dökilüb kalan mühimmat bakâyâsını ve arabaları Hırsova'ya nakl için ba‘zı kimselere vâfir nakd i‘tâ iderek kendüsi Hırsova'ya avdet ve yeniden tahsîl-i iktidâr ve isti‘dâd ile tekrar Maçin'e hareket esbâbına mübâşeret idüb Rusyalu dahi muhârebenin üçünci güni Maçin tarafını terk ile Kalas tarafına ubûr eylemişdir. Ba‘zı nâs düşmanın bilâ-sebeb karşuya geçdigini işbu muhârebede askerine târî olan zarar ve hasâr-ı küllîye hamıl itdiler ba‘zıları dahi â‘dâ büyük ordunun hâline muttali‘ olmayub şâyed ceng yüzini görmemiş bir nev‘ zebh-i asker ile vezîr-i â‘zam gelür ve bu sûretde zedelenmiş asker ile mukâvemet müşkil olur fikriyle karşuya güzâr eyledi didiler deyü ba‘zı tevârîhde muharrerdir ancak bundan akdem iş‘âr olundığı vechile bu avânda Fransa'nın ihtilâli ve Rusya'nın Avrupa politikasına nazaran bulundığı mevki‘ ve hâli iktizâsınca Tuna'nın berü tarafında istikrâr ile düvel-i Avrupa'ya mûcib-i fikr ve telâş olmak dahi işine el virmeyüb garazı gâlibâne musâlahadan ibâret olmasıyla bu sûretde Devlet-i Aliyye'yi (s.132) icbâr için taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Tuna sevâhiline asker sevk olundukca teştît[1] ve i‘âdelerine sür‘atle iktifâ ider idi zann iderim yohsa Tuna'nın berü yakasında istikrârına böyle bozgun askerin mâni‘ olamayacağı ve belki Şumnı'ya kadar gelse önünde bir hâ'il bulmayacağı emr-i âşikâr idi zîrâ askerin zâbıtasızlığından ve mühimmâtın noksânından fazla rü’esâ beynine pek ziyâde şikâk ve nifâk girmekle Ordu-yı Hümâyûn amelden mu‘attal[2] gibi kalmış idi.

Ez-cümle Karahisârlı Ahmed Paşa'nın ber-minvâl-i sâbık vezâreti ref‘ olundukda başına bir takım haşerâtı cem‘ ile sûret-i isyânda bulunmuş iken Ruscuklı Hasan Paşa'nın eyyâm-ı edbârına tesâdüf itmegin Vâsıf Târîhi'nde musarrah oldığı üzre Karahisârlı'nın ma‘rûzâtı resîde-i hayyiz-i kabûl olarak Silistre muhâfazasıyla vezâreti ibkâ olunmuş idi ancak başında hadem ve havâşîsi kesîr olmak hasebiyle Silistre ahâlîsinden pek çoğunun emvâlini ahz ve gasb itdikden başka benim gibi bir fer-sirân-ı meydân-ı şecâ‘at layık mıdır ki dul karılar gibi emr-i muhâfazada izâ‘a-i evkât eylesün yollu Ordu-yı Hümâyûna haberler irsâl idegeldiginden ağzını kapatmak ve ilerüde bir emr-i mühimde istihdâm olunmak üzre ikdâr olunmak niyetiyyle uhdesime Sivas eyâleti ihsân buyurulmuş idi vaktâ ki Arslan Paşa ve Halîl Paşa Maçin tarafında bozuldılar ise Karahisârlı uhdesine Maçin ser‘askerligi tevcîh olundığı gibi da‘vâ-yı sâbıkasını ferâmûş iderek izhâr-ı cübn ve rehâvet ve Devlet-i Aliyye'nin hadd-i iktidârından hâric tekâlîfe mübâderet idüb ne hâl ise ba‘zı mukaddemât-ı mergûbe ile teşcî‘[3] ve matlûbı olan nükûd ve mühimmât-ı lâzime ordudan celb olunarak kazâ-yı Silistre'ye ihrâc ve ba‘dehu Hırsova cânibine irsâl olundukdan sonra Maçin tarafına azîmeti irâde olundukda yine azîmetden ibâ ve bayağı isyân sûretini inbâ iderek müddet-i medîde Hırsova'da meks ile ma‘iyyetindeki asâkir müteferrik oldığından ve dâ’iresi halkı dahi fart-ı hasetine mütehammil[4] olamayub teferruka başladıklarından Yûsuf Paşa gazaba gelerek azl ve te’dîbini tezekkür eyledigi esnâda kendüsi dahi nâ-çâr ma‘iyyetindeki cem‘-i kalîl ile Maçin'e varub me’âl-i hâlî tefekkür ider iken Ağa Hasan Paşa Maçin ser‘askeri olub

1 Teştît: Dağıtma, dağıtılma; perişan etme, edilme.
2 Mu‘attal: Tatil edilmiş, bırakılmış; kullanılmaz, battal. Boş, işsiz.
3 Teşcî‘: Cesaret verme, verilme, gayrete getirme, getirilme.
4 Mütehammil: Tahammül eden, dayanan; yük altında bulunup ses çıkarmayan.

Karahisârlı'nın hakkından gelmesi içün kendüsine nihânî fermân irsâl olunmuş idi Hasan Paşa varınca Karahisârlı dahi başına gelecegini sû-i harekâtından istidlâl ile hemân me'mûr-ı muhâfazası oldığı Mankalya'ya azîmet idüb Ordu-yı Hümâyûn Hırsova'ya vardıkda dahi seyyi'ât-ı sâbıkasından iğmâz-ı ayn olunarak Hırsova muhâfızı nasb olunub bu kerre Ordu-yı Hümâyûnun inhizâm sûretiyle Maçin'den (**s.133**) avdeti vukû'ında şemâtet misillü evza'ı ve maâzallah kendi maslahatını tervîc içün inkisâr-ı İslâm'ı medâr-ı inbisât ve neşât eyledigi mesmû'-ı erkân-ı devlet olub ancak tertîb-i cezâsı vakt-i âhara ta'lîk olunmuş idügi Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir. Rü'esâ-yı asker beyninde şikâk ve nifâk bu râddelere vardığı sûretde muzafferiyyet husûli me'mûlden ba'îd bir keyfiyyetdir.

Sadr-ı â'zam Yûsuf Paşa mukaddemâ Hırsova'dan hareket idecegi hengâmda askerin mizâcında fesâd ve rü'esâda bu vechile şikâk ve inâd oldığını idrâk ile perîşânlık vukû'ını sûret-i teşâmda yâd ve îrâd idüb hatta hîn-i mukâbelede şâyed ki asâkir-i İslâmiyye'ye teferruk ve inhizâm ârız olarak netîcesinde mevâdd-ı musâlaha kesb-i su'ûbet ider deyü sulhı cenge tercîh ve Moskov cenerali ile muhâbereye mübâşeret idecegini kethüdâ bege ifade ve tasrîh itmiş idi ancak Devlet-i Aliyye'nin bunca hazâ'in-i itlâfıyla cem' itmiş oldığı asâkiri henüz â'dâ ile rûberû[1] gelüb de gâlib ve mağlub ma'lûm olmadan musâlahaya meyl ve rağbet itmek izhâr-ı cebânet[2] ve rehâvet dimek olacağı zâhir ve bu sûret mizâc-ı hümâyûna mugâyirdir deyü kethüda beg vâki' olan ifâdesini ba'zı hayr-hâhân-ı devlet dahi tasdîk itmekle bu sûrete teşebbüs olunamamış idi ber-minvâl-i meşrûh Maçin perîşânlığı vukû'ında serdâr-ı ekrem kethüdâ bege ve anınla bu bâbda bi'l-ittihâd muhâbereyi men' idenlere sitem ve itâb idüb işte bu keyfiyyetin vukû'ına sebeb siz oldınız benim re'yime muvâfakat ide idiniz bu hadise vukû' bulmayub şân-ı devlet yerinde iken belki mizâc-ı asra muvâfık bir maslahata zafer-yâb olmak mümkün olur idi diyerek izhâr-ı esef eylemişdir. Ba'dehu meclis-i meşveret akd olunub vüzerâ ve ocaklu ve ricâl ve sâ'ir rü'esâ-yı asker taraflarından tertîb olunan mahzar-ı umûmîye hâdise-i merkûme derc olunarak ricâl-i devletden biriyle Dersa'âdet'e bi'l-irsâl ifâde-i hâl olunmak karâr-gîr[3] olmağla çavuşbaşı ağanın azîmetini sadr-ı â'zam istihsân itmiş ise de ağa-yı mûmâ-ileyh ba'zı mevâni' izhârıyla hidmet-i mezkûreden istinkâf itdiginden sadr-ı â'zam münfa'il olub derhâl iç çukadârını mahzarla Dersa'âdet'e irsâl ve ba'dehu telâffî-i mâ-fât kaydına düşüb tekrar Maçin tarafına azîmet itmek üzre tedârük görmege ibtidâr eylemişdir.

Bu hilâlde Anapa'nın istîlası haberi dahi vârid olarak ehl-i İslâm'ın kederi kat kat olınağla hâdise-i merkûmenin tafsîli dahi ber-vech-i âtî îrâd olunur.

Battal Paşa Hâdisesiyle Anapa'nın Keyfiyyet-i İstîlâsı

Edîb Efendi'nin tahrîri üzre Kaynarca Ahidnâmesi'nde Kabartaylar Rusya devletine terk (**s.134**) olunmağla Rusyalular ol havâlîde kal'alar inşâsına mübâşeret idicek Kabartay halkı evvel emirde men'e çalışarak ceng ü cidâle tasaddî itdiklerinde Rusyalular anlara

1 Rûberû: Yüzyüze.
2 İzhâr-ı cebânet: Korkunun ortaya çıkması.
3 Karâr-gîr: Kararlaştmış, karârı verilmiş, karâra bağlanmış.

âdemler gönderüb Devlet-i Aliyye'nin kendülerine imdâd idemeyecegini ba'zı va'd ve va'îdler ilâvesiyle beyân iderek ba'zı mukâvelelere rabt ile ahâlî-i merkûmeyi iknâ' itdikden sonra Gürcistân'a yol açmak husûsuna dahi hâh ve nâ-hâh ırzâ iderek birkaç sene zarfında Gürcistân'a Kabartay içinden yol açub ve mahâl be mahâl kal'alar yapub Gürcistân hanlarıyla ittifâka râbıta virdi bu münâsebetle Gürcistân'a göndermek üzre on bine karîb asker tertîb idüb ancak o esnâda terceme-i hâli cild-i sâlisde mastûr[1] olan Şeyh Mansûr zuhûr itmekle asâkir-i merkûmeyi Rusyalu anın üzerine sevk itdiginde münhezim olduklarından kabâ'il halkma şevk ve hâhiş gelerek şeyhin başına ictimâ' birle Kızlar Kal'ası tarafına doğrı hücûm iderek Rusyaluya haylî rahneler virdiler Rusyalu tarîk-i hîleye sülûk ile bizler Pâdişâh-ı İslâm ile musâlaha üzre iken sizin muhârebeniz şer'inize muvâfık degildir didigini kabâ'il ulemâsı dahi tasdîk itmiş olduklarına mebnî kabâ'il halkı azîmetlerine fütûr virüb çekildiler lâkin Dağıstânlılardan Ümme Han ve Akuşa kadısı fâriğ olmayub yirmi beş bin asker ile Tiflis üzerine yüriyerek Tiflis'e tâbi' Gümüşhâne Kal'ası'nı ve Açıkbaş'dan Dâhân nâm kal'ayı teshîr ile haylî ganâ'im ve esîr aldıklarında Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa sulha münâfîdir deyü men' itmekle anlar dahi çekilüb gitdiler Rusyalular bu husûsât ve basârâtı der-miyân ve Devlet-i Aliyye dahi bunların sebebi hilâf-ı mu'âhede olarak anlar Gürcistân'a yol açmalarından ibâret idügüni beyân idüb tarafeyn bu keşâ-keşde iken sadr-ı â'zam ile ba'zı erkân-ı saltanat Dağıstân ve Kabartay halkının hîn-i iktizâda işe yarayacakların mülâhaza idüb Dağıstân ve Kabartay ve sâ'ir Çerkes kabâ'ile atâyâ ve hedâyâ tertîb olunarak mütehayyiz[2] âdemler ve Kutâyîsî Mehmed Beg nâm gayret-keş bir kimesne ile irsâl olunduğundan kabâ'il halkı cûş-ı hurûşa geldigini Rusya duyub fâriğ olun size devletin eli irişmez mutazarrır olursunuz kaldı ki Osmânlu askeri Nehr-i Kuban'ı geçüb de Kabartay'a ayak basarlar ise ma'zûrsunuz lâkin mümkün değildir dimiş ise de anlar ısgâ itmeyerek yine gayret-i İslâmiyye'yi elden bırakmayub eger Devlet-i Aliyye beş on bin asker ile bir vezîrini bu tarafa gönderir ise cân ve başımızla durmuşuzdur deyü ahd ve peymân ile her kabîleden ikişer âdem ve bu mazmûnda mahzarlar ile Mehmed Beg'i der-i devlete irsâl eylediler merkûmlar Der-aliyye'ye geldiklerinde Rusya ilçisinin balıkhâneye kaldırıldığı vakit (**s.135**) idi mazmûn-ı mahzar ma'lûm olıcak Trabzon vâlîsi bulunan Köse Mustafâ Paşa bin nefer ile Anapa'ya me'mûr olmağla mahzarcılar avdetlerinde müşârün-ileyhi birkaç yüz âdemle Anapa'da buldular ki (1202) senesi Muharremi idi o esnâda on beş bin kadar Rusya asâkiri Kuban'ı mürûr ve Besni nâm Çerkes kabîlesiyle cenge ibtidâr birle gâh gâlib ve gâh mağlûb olarak kırk gün kadar yalnız bir kabîle ile uğraşdılar anlar dahi Anapa'dan top ve asker ricâ idicek Anapa halkı meşveret idüb kuvvetleri olmamak hasebiyle imdâd mümkün olmadığından Mehmed Beg'i içlerine gönderdiklerinde o dahi yedindeki istimâlet emirlerini irâ'e[3] ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den küllî tedârükle imdâdımız gelür deyü tesliyyetler virmekle imdâda müterakkıb oldılar o avânda Rusya içinden câsûsları gelüb Rusya Feldmareşalı Potemkin'in Özi Kal'ası üzerine ve Tekeli ceneralin Anapa üzerine nâmzed oldukları ve merkûm Tekeli ceneral ibtidâ Kabartay gâ'ilesini harben ve silmen ber-taraf itdikden sonra Anapa üzerine gelecegi istihbâr olunub kabâ'il halkı Anapa'da küllî

1 Mastûr: Çizilmiş, yazılmış, kayıtlı.
2 Mütehayyiz: Tahayyüz eden, yer tutan. İtibarlı, mühim.
3 İrâ'e: Göstermek, göstererek öğretmek. Göz önüne koymak. Gösteriş.

tedârük olmadığını dahi bildiklerinden câsûsların takrîriyle istimdâdı hâvî mahzarlar ile Mehmed Beg'i Dersa'âdet'e gönderdiler Mehmed Beg bu tarafa geldikde serdâr-ı ekrem Yûsuf Paşa Ordu-yı Hümâyûn ile Sofya'da bulunmağla Dersa'âdet'den Sofya'ya gönderilüb keyfiyyet ma'lûm-ı serdâr olıcak ol-hînde Anadolı solkol süricisi olub Canik'de bulunan Battâl Hüseyin Paşa'ya mukaddemâ emr-i âlî gönderilerek ta'ahhüd itdigi asâkirden on bin neferini Özi Kal'ası'na ve on bin neferini Ordu-yı Hümâyûna tesyâr ve on bin nefer ile kendüsi serî'an Anapa'ya güzâr itmek üzre emr ve te'kîd olunmuş olmağla bu def'a dahi tekrâr evâmir-i aliyye ve Kabartay halkına ve kabâ'il-i sâ'ireye ifâde-i hâl ile istimâletnâmeler yazılub Mehmed Beg ile irsâl olundı Mehmed Beg Canik'e varub Battâl Paşa ile mülâkât itdikde Battâl Paşa münfa'il olarak Mehmed Beg'e unfla[1] mu'âmele ve Anapa'ya gitmekden ibâ sûretini irâ'e idüb ba'zı bahâneler ile dûr ü dırâz meks[2] itdirdikden sonra Mehmed Beg nâ-çâr Anapa'ya yalnızca varub paşa küllî asker ile gelecekdir deyü halka ve Köse Mustafâ Paşa'ya tesliyyet virdigi esnâda Rusyalu yine kabâ'il üzerine musallat olmağla Anapa'dan top ve cebehâne ve asker ricâsıyla âdemler gelüb Anapalunun dahi imdâd virmege tâkatları olmadığından yine Mehmed Beg'i kabâ'il içime gönderüb Battâl Paşa'nın karîben gelecegini ifâde ile bâ'is-i kuvvet-i kalb olacak haberler tahrîr eylediler bunun üzerine kabâ'il gayrete gelerek on beş bin kadar güzîde asker çıkarub Avyon nâm mahâlde Rusyalu üzerine vardılar sekiz sâ'at kadar muhârebe mümted olarak küllî Moskov telef (**s.136**) ve kabâ'ilden dahi nice nâmdârları şehîd olub ancak topları olmadığından nâ-çâr ayrıldılar Rusyalu kal'anın hâlî idügüni bildiginden Anapa'ya teveccüh itmekle kabâ'il verâsından ayrılmayub muhâsaraya şurû' itdikde içerüden ve taşradan müdâfa'aya gayret olunarak Rusyalu münhezimen avdet eylediginden sonra yine hîleye başlayub Kabartay halkı ile musâlaha dâ'iyyesine düşdükde egerçi râzı olmadılar ise de meşveret idüb eger â'dâ yine tedârükât-ı kaviyye ile gelür ise hâl müşkil olur mülâhazasına mebnî Battâl Paşa'nın gelmeyeceginden bahisle tertîb itdikleri mufassal[3] mahzarları Mehmed Beg ile yeniden Dersa'âdet'e gönderdiler. Mehmed Beg Âsitâne'ye geldikde cülûs-ı hümâyûndan iki mâh mürûr itmiş idi. Sâlifü'z-zikr Mehmed Beg Dersa'âdet'e geldikde ([1]203) senesi Ramazânı'nın üçi târîhiyle müverrah olarak kaleme alınmış olan takrîrinin bir sûreti bu makâmda derc ve îrâd ile îzâh-ı mevâdd kılınur.

Şöyle ki: Kulunuz geçen sene Ordu-yı Hümâyûndan Kabarta beglerine ve Kuban'da olan Abaza ve Çerkes kabîleleri ümerâsına sâdır olan evâmiri istishâbla doğrı Âsitâne'ye vürûd ve çok eglenmeyüb Canik tarafına azîmet eyledigime binâ'en Soğucak ve Anapa Ser'askeri Vezîr Battâl Paşa Hazretleri'ni Bafra'da bulub mülâkat itmiş idim müşârün-ileyh ile mülâkâtım geçen senenin Ramazânı'nda olmağla mukaddemâ Kuban'dan avdetimde Kabarta halkı ve nmûmen Abaza ve Çerâkise begleri eger Devlet-i Aliyye'den bize asker ve mühimmât ile i'ânet olunmaz ise Moskov askeri üzerimize geldikde hâl müşkil olur Devlet-i Aliyye'den bize imdâd gelecek ise evvelce bize haberini getür imdâd gelmeyecek ise dahi bir kâgıd ile bize bildir biz dahi ana göre hareket idelim dimişler idi. Kulunuz dahi Devlet-i Aliyye'den size imdâd gelür ben tekeffül[4] iderim ve imdâd gelecegi haberiyle

1 Unf: Şiddet, sertlik, kabalık.
2 Meks: Durma, eğlenme, bekleme.
3 Mufassal: Ayrıntılı tahsilatlı, uzun uzadıya anlatılan.
4 Tekeffül: Birine kefil olma, kefalet etme veya verme.

karîben size gelürüm dimiş idim ve bilür idim ki Moskovlunun kabâ'il halkına dâ'imâ cevâbı benim sizinle cengim yokdur mâdâm ki size Osmânludan imdâd gelmeye benimle savaş itmeyiniz ve eger imdâd gelür ise ma'zûrsunuz ceng idiniz ve'l-hâsıl Devlet-i Aliyye'den size mu'âvenet olunmaz ise ne siz benim üzerime hareket idiniz ve ne ben sizin üzerinize asker çekeyim hâliniz üzre durun benim gavgam Osmânlu iledir kelâmlarıyla kabâ'il halkını firîfde[1] idecekdir. Ser'asker Paşa Hazretleri'ne mülâkâtımda bu keyfiyeti kendüye ifâde eyledim ve beni bir mikdâr asker ile bir kadem akdem Anapa'ya gönder Devlet-i Aliyye'den kendülere imdâd gelecegini kabâ'il halkına haber vireyim ve Osmânlu askerinin numûnesini gösterüb sizin teşrîfinizi dahi tebşîr ideyim deyü vâfir[2] ikdâm eyledigime binâ'en müşârün-ileyh dahi üç yüz nefer mikdârı askeriyle kulunuzu (**s.137**) Anapa'ya irsâl eyledi vaktâ ki Anapa'ya vardım Köse Paşa Hazretleri huzûruna bir nefer Çerkes gelüb Hatukay kabîlesini Moskovlu askeri gelüb basdı deyü haber virdi müşârün-ileyh Moskovlunun bu vechile vürûdunu kabâ'ilin da'vetlerine haml ile tedâbîr ve hareketde betâ'et[3] ve Soğucak ve Anapa muhâfazalarıyla iktifâ sûretlerin izhâra mübâderet idecegi meczûmum oldukda efendim Moskovlu kabâ'ilim da'vetleriyle gelse ibtidâ kendülerini basub ızrâr itmez idi. Düşmanın niyyeti bunlara perîşânlık virmekdir ne vechile mümkün olabilür ise birkaç yüz nefer asker ihrâc ve Hatukay kabîlesine li-ecli'l-i'âne[4] irsâl buyurmalusunuz ilerüde düşmanı işgâl itmediginiz sûretde Anapa üzerine gelür sonra hâl müşkil olur diyerek ne hâl ise birkaç yüz asker tedârük ve İpekli-zâde Mustafâ Paşa ile kabîle-i mezkûre tarafına irsâl olundı. Lâkin sâ'ir kabâ'il halkı imdâda gelmeyüb Anapa'dan giden asker dahi düşman ile mukâvemet idemeyeceklerini hiss itmeleriyle avdete müheyyâ olmuşlar iken kulunuz Hatukay kabîlesine varub bende fermânlar vardır yukaru kabâ'il halkma götürecegim cümlesini sizin imdâdınıza gönderecegim sizler hemân sâbit-kadem olub düşmanı tarafınıza uğratmayasınız diyerek vâfir tesliyyetler virüb andan hareket ve yukaru kabîleler ki Şayşuk ve Abazek ve Semerköy ve Besni ve Mohoş kabîleleridir her birine uğrayub fermânları ibrâz ve ne tursunuz işte Hatukay kabîlesinde ceng var imdâdlarına Osmânlu askeri geldi girüden yer getürmez asker ile paşa dahi gelür siz dahi atlarınıza süvâr olub Hatukay kabîlesine imdâda irüşüb düşmandan ahz ve intikam idin deyü cümleyi tergîb eyledigimde fevc fevc kabâ'il halkı irüşüb avn-i Hakk'la Moskovlunun ordusunı perîşân eylediler bu fütühâtın haberi ol-vakt Der-aliyye'ye vâsıl olmuş olmağla Devlet-i Aliyye'nim ma'lûmudur.

Kuban'da olan kabâ'il halkını bu vechile muhârebeye teşvîk itdikden sonra kulunuz Kabartalar taraflarma azîmet ve vusûlümde Kabartay beglerine olan evâmir-i şerîfeyi ibrâz eyledigimde Kabarta begleri cevâblarında bu bir kuru fermândır bunı ne yapmalu bize asker ve mühimmâtla i'ânet olunmadığı sûretde elimizden ne gelür mukaddemâ Devlet-i Aliyye tarafından imdâdımıza asker gelecegini ihbar itmişidin asker nice oldı düşman ile muhârebemiz matlûb ise haylî vakitden berü bu kâfir ile mukâtele[5] itdik bilâhare başa çıkamayub musâlaha olduk şimdi bu hâl ile imrâr-ı vakt ideyoruz bizi kendü hâlimize bırakmasınız olmaz mı didiklerinde kulunuz bunlara hitâb idüb Devlet-i Aliyye'ye göre hiçbir

1 Firîfde: Aldatılmış, kandırılmış, aldanmış.
2 Vâfir: Çok, bol.
3 Betâ'et: Oturma.
4 Li-ecli'l-i'âne: Yardım için.
5 Mukâtele: Birbirini öldürme, vuruşma.

nesnede güclük yokdur matlûbunuz asker degil mi işte bu kadar bin asker ile ser'asker paşa gelür sizin iş **(s.138)** görmek maksûdınız ise fırsatı fevt itmeyüb düşmana hasâret[1] gösteresiniz size nisbet ile Abaza ve Çerkes bir âlây vahşi ve Müslümânlıkları nâ-ma'lûm bir kavim iken gayret idüb Moskov ile muhârebe üzeredir Devlet-i Aliyye anlara imdâd dahi gönderdi sizin ise bu kadar mesâcid ve ma'âbediniz var ve ulemânız dahi var ve İslâmınızda şüphe yok böyle vakitde gazâdan nükûl itmeniz dünyâ ve ahiretde hacâletinizi[2] mûcibdir ve size getürdigim fermân-ı vâcibü'l-iz'ân bütün memleketinizi deger ve bunı şevketlü pâdişâhımız üç tuğlu paşalara gönderir size ne mikdâr i'tibârı var ki fermân gönderdi bu fermânı eyüce zabt idin maâzallah memleketiniz elinizden gitse bu fermânı Devlet-i Aliyye'ye getürüb şu fermâna imtisâlen[3] muhârebe itdik ve çalışdık lakin bahtımız yoğmiş memleketimiz elimizden gitdi diseniz Devlet-i Aliyye size â'lâ memleketler ihsân ider ve evlâd-ı evlâdınızdan birinin elinde bulunsa yine Devlet-i Aliyye'den ikrâm görür ve şöyle olur böyle olur diyerek cümlesini cenge teşvîk eyledigime binâ'en Kabarta halkı gayrete gelüb derhâl Moskovlu ile musâlahalarını fesh ve civârlarında olan memâlikine hücûm ve kurâ ve kasabâtı ihrâk ve mâl ve eşyâlarını yağma ve bin iki yüz hâne mikdârını esîr ve kendü taraflarına nakl itmeleriyle Kabartay'a karîb Tiflis'e açılan yol üzerinde vâki' İnguş kabîlesi halkı ki birkaç bin hâneden ibâretdir bunlar fi'l-asl Mecûsî[4] iken mukaddemâ Moskovlu bunlara ilçi ve âdemler gönderüb Nasârâ mezhebine idhâl itmiş idi zikr olunan kabîle halkı Kabartaların bu gayretini gördükde Moskovlunun taht-ı itâ'atından tabî'atıyla hurûc ve Kabartalara teba'iyyet eylediler şimdi Kabartalu bu hâl üzre olub Devlet-i Aliyye'den asker ile i'ânete muntazırlardır. Ser'asker Battâl Paşa Hazretleri'yle geçen sene Bafra'da mülâkâtımda Abaza ve Çerâkise ve Kabartalar halkını ele alub Moskovlu memâliki üzerine hücûm itseniz çok fütûhat zuhûra gelür tamâm şân kazanacak ve feyz alacak mahâldir didigimde ol tarafın ahvâline çendan vukûfı olmamak hasebiyle kaba'il halkına ne hâcet ve Kuban'a niçün sarf-ı zihn itmeli bir mikdâr asker ile Kırım'a geçilüb Allah yâ bize virür yâ küffâra virir Taman ve Temrek kal'aları elimize girer dimekle kulunuz mukâbele idüb Taman ve Temrek kal'aları el-ân boşdur anları zabt itmek yüz âdem ile mümkündür iş anda degil Kırım Adası'ndadır Kırım Adası'nın berü tarafdan fethi müşkildür zîrâ sâhile ihrâc olunacak asker ve zahîre ve mühimmâtı ilerü sürmege hayvânât ve araba lâzım ne mahâlden tedârük idersiniz muttasıl köyler yok çöl gibi bir mahâldir bir kal'asının muhâsarası on bin ehl-i İslâm'ı şehîd ider â'dâya kat'â zarar itmez varsun Moskovlu Kırım'a takviyyet vire dursun Kuban tarafından Kabartalar üzerinden **(s.139)** Petreburg'a degin Moskovlu memâlikini harâb ve yabân itmek mümkündür ol vakt Kırım'ı kendüsi bırağub şimdi sizler on bin asker ile Abaza ve Çerkes derûnuna duhûl itseniz parasız pulsuz elli bin güzîde asker başınıza cem' olur ve eger yirmi bin asker ile Kabartalara varsanız yüz bin asker cem' olur bu cem'iyyetle memâlik-i â'dâya hücûm olunsa Ejderhan ve Kazan Tatarları tabî'atıyla teba'iyyet idüb ve mâl ve ırzlarına ta'arruz olunmadığı sûretde ol-havâlide olan Moskovlu re'âyası dahi Devlet-i Aliyye ra'iyyetini kabûl ve cân ve başla hidmet iderler bu kevkebe ve satvet ile derûn-ı memâlik-i â'dâya âteşler bırağılur bu sûreti ihtiyâr ider iseniz kıyâmete

1 Hasâret: Hasar, sapıtmak, delalete düşmek.
2 Hacâlet: Utanma, utangaçlıkla şaşırma.
3 İmtisâl: Uymak. Muvafakat ve mutabakat etme.
4 Mecûsî: Ateşe tapan kimse veya mecûs dinine mensup.

dek nâm ve şânınız elsine-i nâsda deverân ider didim.

Fi'l-hakîka[1] düşmana galebe ve Moskovludan merâm üzere intikam alınmak mutlaka Kabartalara beş on bin asker ile i'ânet ve ol tarafdan düşman memâliki üzerine hücûma tevakkuf ider sâ'ir mahâllerde on bin kîse akçe harc olunub dünya kadar meşakkat çekilse düşmana kemâ-yenbağî perîşânlık ârız olmaz ammâ bu didigim sûretle derhâl bu sene-i mübârekede Kırım ve Özi ve sâ'ir mahâlleri terkle matlûb-ı Devlet-i Aliyye üzre musâlahaya izhâr-ı rağbet ider Moskovlu Devlet-i Aliyye'ye îrâs-ı za'f idecek sûretleri dâ'imâ cüst-cû dan hâlî olmamağla Kırım Adası'nı ele getürinceye dek ne tekellüfler ihtiyâr eyledi Kırım'ı ele getürüb ba'dehu Özi'yi istilâ eyledi ve âhar taraflara hücûm Moskovluya âsân oldı Moskovlu memâlikini tâht ve târâc[2] ile Moskov Devleti'ni berbâd itmek ve merâm üzre ahz ve intikâm olunmak sûretinin Devlet-i Aliyye'ye göre suhûleti dahi mücerred Kuban tarafından Kabartalara takviyyet virüb ser'asker paşayı ol tarafdan Moskovlu memâlikine yürütmekdir kulunuz Moskov memâlikini başdan başa gezdim cümlesini bilürüm Moskovluya galebe bu tarafdan âsân idügi meczûmumdur yine her hâlde irâde efendilerimizindir. Ser'asker Battâl Paşa Hazretleri Abaza ve Çerâkise halkını i'mâl ve Kabartalara asker göndermegi istemez ve kendü mizâcına kalur ise Anapa'dan bir hatve ilerü gitmez Devlet-i Aliyye bana akçe virmez kendü kîsemden harc itdirir mülâhazasındadır birkaç âdem ile gücile Soğucak'a geçmesi dahi Devlet-i Aliyye'den havfmdan idi yine ihâfe ve ikdâm olunmaz ise Soğucak'dan hareket itmez ilerü ve Kabarta üzerine asker gönder veyâhûd kendin azîmet eyle deyü ikdâm olunsa dahi Devlet-i Aliyye'ye iki kat masârif gösterecegi ve belki Abaza ve Çerâkise kabâ'ilinden ber-takrîb mühr alub mahzar tertîb ve kabâ'il halkı münâsib görmüyorlar deyü tahrîr idecegi melhûzdur bu bâbda tedbîr ne ise icrâsı irâde-i Devlet-i Aliyye'ye menûtdur.[3] **(s.140)** Moskovlunun fikr-i fâsidi Kırım Adası taht-ı zabtında olmağla Özi'yi dahi ele getürdi şimdi kabâ'ile mahâll-i i'ânet olan Anapa ve Soğucak'ı dahi istilâ ve kabâ'ili tamâmca ele alub Açıkbaş ve Tiflis hanları taraf-gîri olmağla bi'l-ittifâk[4] berren Ahısha ve Erzurûm üzerlerine yürümekdir maâzallâhu Te'âlâ Anadolı'ya dahi dağdağa salub bahren sefâ'in-i menhûsasını Bahr-i Siyâh yalılarına teslît ve ol vechile Devlet-i Aliyye'yi tazyîk itmek idigi tahkîk-kerde-i bende-gânem oldı geçen sene bu merâmını icrâ idemeyüb Anapa'da perîşân oldı lâkin işbu sene-i mübârekede betâ'et üzre hareket olunur ise ol taraflardan korkulur bu sûretde âhar mahâller ile meşgûliyyetden ise Anapa ve Soğucak'ın bekâsına vesîle olan kabâ'il halkı ve Kabartalara takviyyet lâzımdır Kabartalara asker geleceğini tebşîr idüb geldim hilâf çıkulur ise bir daha i'timâd virilmek olamaz Moskovlu Kabartalara akçe ve sâ'ir nesne teklîfinden hâlî degildir ve el-hâletü hâzihî müdârâ[5] üzeredir şimdilik bir nesnelerini kabûl itmediler lâkin Devlet-i Aliyye'den asker ve imdâd gönderilmez ise ne şekil olacağını bilemem.

Tiflis Hanı İrakli Han Moskovluya ilçi gönderüb Osmânluya bir çocuk rehin virdim şimdilik fırîfte oldılar senin kuvvetin var ise bana yirmi bin asker gönder Devlet-i Aliyye'ye elimden gelan hıyâneti ideyim dimiş Moskovlu dahi rehin olan oğlunı İrakli Han'a

1 Fi'l-hakîka: Hakikatte, hakikaten, gerçekten, doğrusu.
2 Târâc: Yağma, çapul, soygun, talan.
3 Menût: Asılı, asılmış, raptedilmiş, bağlı.
4 Bi'l-ittifâk: İttifakla, beraberce, uyuşarak, elbirliğiyle, oybirliğiyle.
5 Müdârâ: Yüze gülme, dost gibi görünme.

gönderüb asker gönderecegini dahi va'd eylemiş lâkin Kabartaların bâlâda mezkûr hareketi Moskovlunun Tiflis'e gönderecegi askere mâni' oldı zîrâ Kabarta Tiflis'e olan yolun tamâm başındadır bu cihetle tarîk-i mezkûr mesdûd[1] gibidir şimdi Kabartalara asker ile imdâd olunsa Dağıstân halkı dahi davranub Açıkbaş mülküne ve Tiflis Hanı'na nefes aldırmazlar. Moskovlu memleketinden Kazan Tatarlarının sâkin oldukları mahâl ile Ejderhan memleketi beyninde Ulumburg nâm şehirde bir fitne hudûs itmişdir ba'zılarının rivâyetine göre sefer-i sâbıkda musâlaha akdi esnâsında yine ol havâlide fitne ihdâs iden İmparatoriçe'nin zevci gûyâ hayâtda imiş bu def'a dahi ol havâlide ihtilâl zuhûruna bâ'is olmuş her ne sûretle ise fâ'idesi der-kârdır Kabartaların bu hareketinden sonra ol havâlide fitne eksik olmaz. Kazan Tatarlarında ve Ejderhan da Karakalpak Tatarlarında katî çok Müslümân ve ulemâ vardır Moskovludan dil-gîrdirler[2] ve Moskovlu dâ'ima bunlardan ihtirâz üzeredir hatta işbu sefer açıldıkda Kabartalara ve Kazan ve Ejderhan Tatarlarına mahsûs kâğıdlar göndermiş mazmûnlarında Devlet-i Aliyye'ye galebe olunmuş iken yalnız bize lâzım olan Kırım ile iktifâ eyledik ve Devlet-i Aliyye'yi tazyîkden fârig olduk bu iyiligi (s.141) bilmek lâzım iken Devlet-i Aliyye bizi gâfil avlayub üzerimize sefer açdı böyle hareket kangı kitâbda vardır siz dahi Müslümânsınız kendü hâlinde olan âdemi incitmek kitâbınızda var mıdır deyü kemâl-i hîlesinden biraz haltıyyât[3] ve hezeyân yazmış bundan dahi anlardan kemâl-i havf oldığı münfehim olur. Hâsıl-ı kelâm işbu vakt-i fırsatı Devlet-i Aliyye elden çıkarmayub ne vechile mümkün ise beş on bin âdemle şu Kabartalara imdâd ve hazînenin gitdigine bakmayub Soğucak ve Anapa gibi sânî-i Kırım bir mahâlli ve kaba'il halkı gibi bir âlây askeri elden çıkarmamağa sa'y ve ikdâm buyursun el-hâletü hâzihî ol tarafın takviyyesi farz mesâbesindedir. Anapa'da olan Zanoğlı Mehmed Beg didikleri nemek-be-harâm Devlet-i Aliyye'den bu kadar ihsân ve in'âm görmüş iken Kuban'da olan Bahâdır Giray Sultân ve Arslan Giray Sultân ile yek-dil olub geçen sene Moskovluyı Anapa üzerine da'vet itmişler hattâ gelan tabur derûnunda Bahâdır Giray Sultân'ın Moskovluda olan oğlı berâber idügi mütevâtir olmağla bu üç kimesnenin Kuban'dan def'i lâzımdır. Bu dahi Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmı olsun ki kaba'il halkı yani Abaza ve Çerâkise ve husûsan Kabartalar biz Devlet-i Aliyye'nin paşalu askeriyiz ser'askerin re'yi ve emriyle hareket ideriz Kuban'a gelan sultânlar bi-hasebi'l-cinsiyye Tatar'a yani Nogayluya söz geçürirler bize Devlet-i Aliyye'den ta'yîn olunan paşa emr ider deyü iftihâr iderler selâtînden mahzûz[4] olmadıklarının hikmeti bir târîhde Kabartalu selâtînden bir iki sultânı katl itmişler maktûl olan selâtînin demini bizlerden da'vâ iderler zu'mıyla nasıl sultân olur ise olsun vesvese iderler bu cihetle beynlerini te'lîf gâyet gücdür deyü sâlifü'z-zikr Mehmed Beg takrîr eylemişdir.

Mehmed Beg'in bu teşvîkâtı üzerine Battâl Paşa'ya tekrar ekîd ve şedîd evâmir-i aliyye ısdâr ve irsâl olunarak bu haberle Mehmed Beg yine Anapa'ya i'âde olunub bu hilâlde ise yime Edîb Târîhi'nde muharrer oldığı üzre Battâl Paşa dahi Pâdişâh-ı nev-câh hazretlerinin tîğ-i siyâset-i hüsrevânelerinden havf ile derhâl Sohum üzerinden birkaç yüz âdem ile Anapa'ya varub dâhil olmuş ve Rusyalu dahi ikinci def'a olmak üzre Anapa'yı muhâsara

1 Mesdûd: Sedd olunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış, tıkalı.
2 Dil-gîr: Kalbe sıkıntı veren gönül tutan, Gücenmiş olan, kırgın.
3 Haltıyyât: Münasebetsiz, yakışık almayan sözler.
4 Mahzûz: Menınun. Hoşnud. Zevkli. Hoşlanmış. Hazzetmiş.

idüb almak üzre iken yine taşradan kabâ'il ve içerüden ahâlî gayret iderek Rusyalular geregi gibi makhûren[1] i'âde olunub bu muhârebenin akîbinde Mehmed Beg dahi Anapa'ya vusûl bulmuş idi.

Câvîd Ahmed Beg Târîhi'nde iki yüz dört senesi vekâyi'i sırasında bu muhârebeyi bu vechile tahrîr ider ki işbu Ramazân-ı şerîfin gurresi olan Cum'a güni Anapa cânibi (s.142) Ser'askeri Canikli Ali Paşa-zâde Battâl el-Hâc Hüseyin Paşa'nın tarafından fütûhâtı mübeyyin[2] tevârüd iden kâ'imeleri herkesi dil-şâd eylemişdir hulâsa-i kâ'ime budur ki işbu bin iki yüz dört senesi Cumâde'l-âhiresi'nin on beşinci güni Rusya ser'askeri Nehr-i Kuban sâhilinde müceddeden i'mâr eyledigi on iki aded kal'a misillü palankalarında mevcûd olan askerinin mümtâzı olarak on iki hin güzîde asker üzerine Bulgakof ve Belikof nâm ceneralleri başbuğ idüb mücerred Anapa Kal'ası'nı teshîr itmek üzre Mohuş karyesine hücûm ve etrâfı nehb ve gâret[3] ve ihrâk-ı bi'n-nâr[4] iderek Nehr-i Kuban sâhilinde mütemekkin[5] Kasay ve Kasbulat ve Torozoğlı kabîleleri içine ale'l-gafle duhûl itdiklerinde kabâ'il-i merkûme şiddet-i şitâ hasebiyle firâr idemedikleri misillü müdâfa'aya dahi muktedir olmadıklarından zarûrî teba'iyyet itmeleriyle içlerinde mukîm selâtîn-i Cengiziyye'den Arslan Giray oğlı Selîm Giray Sultânı on iki mirzâlarıyla kılağuz iderek Rusyalular Anapa'ya doğrı hareket itmek üzre oldığı Battâl Hüseyin Paşa'ya ihbâr olundukda derhâl muhafız bulunan mîr-i mîrândan İpekli Mustafâ Paşa'yı başbuğ ta'yîn ve kendü tüfenkcibaşısını ma'iyyetine refîk ve yedi aded çerha topı ve mikdâr-ı kifâye asâkir ve mühimmât ile mukâbele-i â'dâya irsâl idüb kendüsi kal'ada tevakkuf birle vîrân olan mahâllerinin ta'mîr ve termîmine ibtidâr ve civâr-ı kal'ada sâkin olan Nogay Tatarlarıyla ada halkını cümle kal'aya idhâl iderek müterakkıb-ı encâm-ı kâr olmuş idi Rusyalu ise berü tarafa hareket idüb Hatukay ve Cana cânıblerine gelince kabâ'il ve asâkir-i İslâmiyye ile müte'addid mevki'lerde muhârebe iderek haylî telefât virmiş ise de yine hücûm ve hareketden girü kalmayub pey-der-pey tahattî idüb eyyâm-ı şitâ olmak hasebiyle mukâvemet müşkil oldığından asâkir-i İslâmiyye ayak ayak girüye ric'at itmekle Rusyalular Anapa'dan dört sâ'at bu'dı olan Beğan Buğan Boğazı nâm mahâlle nüzûl ve Battâl Paşa dahi on kıt'a top ile asâkir-i mevcûdeyi istishâb ve Anapa'dan hurûc ve Anapa'ya bir buçuk sâ'at bu'dı olan Şayka karyesine duhûl birle ferdâsı boğaz-ı mezkûrı tutmak içün oraya hareket ve Rusyalular dahi berü tarafa geçmek dâ'iyyesiyle cenge mübâşeret idüb bu sûretle bir azîm ve cesîm muhârebe vukû'ında düşmanın galebesi hasebiyle mevki'-i merkûmun tutılamayacağını Battâl Paşa cezm itmegin asâkir-i İslâmiyyeyi hey'et-i mecmû'asıyla Anapa'ya i'âde itmekle Rusyalu Cumâde'l-uhrâ'nın yirmisinde Anapa üzerine yürüyiş itmiş ise de kal'adan top ile mukâbele olunarak Rusyalular Şayka karyesine ric'ate mecbûr olmuşlardır bunun üzerine Battâl Paşa yine (s.143) Mustafâ Paşa'yı başbuğ iderek bir mikdâr asker ile karye-i merkûme üzerine gönderüb vardıklarında üç dört sâ'at kadar ceng itmişler ise de yine asâkir-i İslâmiyye mağlûb olarak Anapa'ya ric'at itmeleriyle Rusyalular dahi bozgun asker ile berâber kal'aya yürüyiş idüb hatta tahyalara su'ûd[6] ile

1 Makhûr: Kahrolmuş, mağlûbolmuş, bozguna uğratılmış, yenilmiş.
2 Mübeyyin: Açıklayan, beyan eden.
3 Nehb ve gâret: Düşman toprağına yağma için yapılan saldırış.
4 İhrâk-ı bi'n-nâr: Ateşte yakma, yangın.
5 Mütemekkin: Yerleşen, yerleşmiş.
6 Su'ûd: Yükselmek. Yukarı çıkmak. Derece artmak.

topcıların eteklerine yapışma merkezine kadar gelmişler iken asâkir-i İslâmiyye kemâl-i metânetle müdâfa'a ve yaka yakaya muhârebe iderek düşmanı makhûren[1] i'âde itmişler ve bu cengde Rusyalunun iki bin kadar telefâtı ve üç bin kadar mecrûhları oldığı mervîdir bu sûretle Rusyalular münhezimen ric'at[2] itdiklerinde Mustafâ Paşa yine ta'kîbe me'mûr olmağla Cana Boğazı'nda Rusyalulara yetişüb altı sâ'at kadar vukû'a gelan muhârebede Rusyalular bu kerre dahi küllî telefât virdikden başka haylî mühimmât dahi zâyi' itmeleriyle pek fenâ hâlde Kuban'ı öte tarafa mürûr eylemişlerdir.

İşte bu muhârebenin ikinci güni Mehmed Beg Anapa'ya duhûl ve Battâl Paşa ile mülâkât birle yedindeki evâmiri gösterüb el-hamdüli'llâh bundan böyle bir şey'e muzâyakamız yokdur emr-i pâdişâhî üzre Ordu-yı Hümâyûnı Kabarta'ya idhâl buyurun nice yüz bin ehl-i İslâm kudûmunuza muntazırlar didikde Battâl Paşa tekzîb ve dürlü özr ve bahâneler îrâd eyleyüb ve kabâ'il ümerâsına mûcîb-i nefret olacak kelâmlar söyleyüb ammâ anlar yine fütûr getürmeyerek her ne taleb itdi ise i'tâ ve araba ve top bârgîri yok dimekle dokuz yüz elli araba ve îcâbı kadar bârgîrleri tedârük ve teslîm ve fakat yazık sizin gibi nemek-be-harâm halka Pâdişâh-ı İslâm'ın bu kadar nân ve ni'metini yiyüb söze geldikde dîn-i İslâmdanız ve pâdişâh vüzerâsından ve ricâlindeniz dirsiniz bu ne hıyânetdir ki bu kadar hazîne yanınızda mevcûd iken vaktiyle araba ve bârgîr tedârük olunmaya deyü teşnî' itdiler.

Bu hâlde Battâl Paşa yine ikmâl-i noksân dâ'iyyesiyle ayak sürüyüb sâ'ir me'mûrlar tarafından düşman üzerine hareketi teklîf ve ibrâm olundukca ednâ bahâneler ile imrâr-ı vakt iderek rûz-ı Kasım'a elli gün kalıncaya dek tevakkuf[3] eyledi ol vakte dek haylî asker müctemi' olub eger vaktiyle hareket olunsa idi çok işler görülür idi.

Minvâl-i meşrûh üzre beyhûde tazyî'-i evkât idüb nihâyet kapudan paşa Donama-yı Hümâyûn ile Anapa pîş-gâhına lenger-endâz oldukda ma'iyyetinde bulunan Mahmûd Hâseki hâmil oldığı hatt-ı hümâyûnı ibraz idicek artık i'tizâra mecâl kalmadığından kalkub hemân müctemi' olan asâkir-i İslâmiyye'yi istishâb ve bin iki yüz dört senesi Zi'l-ka'de'sinin yirmi yedinci güni Anapa Kal'ası'ndan hurûc ve otuz bir kıt'a top ve mühimmât alub Kabartay niyyetiyle hareket itdiginde ümerâ-yı Çerâkise birer birer gelerek ahd ve peymânlarında (**s.144**) sâbit-kadem oldukların beyân ile ordu levâzımâtını tedârükde sa'y ve gayret itmişler ise de Battâl Paşa kendülerine unfla mu'âmele ve rü'esâ-yı askeriyye ile dem be dem mu'âraza ve mücâdele iderek ve esnâ-yı râhda abes yerde üçer beşer ve sekizer gün meks ve tevakkuf ve izhâr-ı acz ve fütûr[4] ile on iki günlük mesâfeyi altmış üç günde kat' eyleyerek güc hâl ile kenâr-ı Nehr-i Kuban'a vâsıl olabildiler ve mahâll-i merkûma henüz vâsıl olmadan beş konak yer kala dört yüz Kabartay askeriyle beş nefer begleri Mehmed Beg delâletiyle Ordu-yı Hümâyûnı istikbâl idüb Nehr-i Kuban'a varınca me'kûlât[5] ve meşrûbâtdan bir şey'e muzâyaka çekdirmediler lâkin Battâl Paşa gönülsüz başbuğ oldığından her meclisinde kabâ'il ümerâsını taltîf idecegine tekdîrden hâlî olmaz idi.

Her ne hâl ise Kuban kenârına gelinüb ([1]205) senesi Muharrem'inin beşinci güni

1 Makhûren: Kahrolarak, bozguna uğratılmış olarak.
2 Ric'at: Geri dönme, gerileme, çekilme; geri kaçma
3 Tevakkuf: Durma. Eğlenip kalma. Duraklama.
4 Fütûr: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. Keder, ümitsizlik.
5 Me'kûlât: Gıda maddeleri.

Nehr-i Kuban'ın öte tarafına mürûr olundukda cümle asker ve kabâ'il halkı münbasit[1] olub irtesi güni ümerâ-yı Kabartay ser'asker paşaya gelüb efendim burası oturacak mahâll degildir işte Kabartay köyleri iki sâ'atdir etrâfı kurâ ve kasaba ve müstahkem[2] mahâllerdir varub düşmandan akdem zabt idelim zîrâ Moskovlular ile bizim musâlahamız eger Osmânlu ayağı Gümi'ye basar ise cümleniz anlara tâbi' olun deyü mün'akid olmağla maâzallah düşman Gümi'yi zabt ider ise hâl müşkil olur ve hâlâ otuz bine karîb Kabartay ahâlîsi âmâdedir Gümi'de müctemi' olurlar hemân cenâbımız şimdi hareket buyurmanız vakt ve hâle göre lâzımdır didiklerinde cevâb-ı kat'î virüb işte Nehr-i Kuban'ı geçtik fermân-ı pâdişâhî yerin buldı bir hatve hareket itmem deyü unf ile cevâb virüb orada tevakkuf itdi. El-hâsıl oradan doğrı Kabartay içine girilecek iken orada tevakkuf idüb ol havâlîde dört beş bin kadar Rusya asâkiri oldığı haber alınmağla Battâl Paşa anı bahâne iderek ibtidâ anların gâ'ilesi ber-taraf olmak gerekdir deyü üzerlerine asker sevk itmek isteyüb her ne kadar ümerâ vakit münâsib degildir Kabartay içinde ahâlî-i Dağıstân ve Çerâkise'den olmak üzre ekall-i mâ-kân yüz bin asker size müterakkıbdır böyle bir mikdâr â'dâya ne i'tibâr vardır dinilmiş ise de fi'l-asl Rusyalu ile muhâberesi oldığından kabûl itmeyüb gidildigi sûretde barî büyük ordu ile üzerlerine varalım dinildikde anı dahi dinlemeyüb Safer'in üçünci güni asâkir-i merkûme üzerine dört beş yüz asker ile vâkıf-ı betâne-i umûrı olan tüfenkcibaşısını ta'yîn ve irsâl itdiginde nâ-çâr kabâ'il halkından dahi birazı berâber gidüb böyle râbıtası yok cüz'î asker bir işe yarayamayacağı umûr-ı tabi'îyyeden olmasıyla Rusyalunun âteşine dayanamayub (**s.145**) ve fi'l-hâl müteferrik olarak avdet birle ser'asker ordusu üzerine dökilüb â'dâ dahi arkadan yetişmekle orduda bulunan tavâ'if-i askeriyye dahi cenge müte'allik[3] bir isti'dâd görmediklerinden terk-i cihâd ile Nehr-i Kuban'a doğrı avdet itdikleri hilâlde Battâl Paşa birkaç etbâ'ıyla[4] kendüsini â'dâya teslîm eyledigini kabâ'il halkı göricek mütahayyir kalub ağlayarak bir işdir oldı bârî avdet iden ehl-i İslâm esîr olmasun deyü Ordu-yı Hümâyûndan bir şey'e ve kimesnenin bir hilâline vaz'-ı yed itmeyerek düşman ile ceng iderek ve esnâ-yı râhda havf-ı cân[5] ile ba'zılarının bırakdığı eşyâyı devşirüb yine ashâbına redd ve teslîm iderek bozgun askeri Anapa'ya îsâl ile isbât-ı sadâkat eylediler bu sûretle Safer'in on sekizinci güni Anapa'ya gelinmişdir.

Battâl Paşa'nın mukaddemâ Rusyalu ile muhâberesi olub yanında mevcûd olan sekiz yüz kîselik hazînesini çadır içinde defn eylemiş idüginden ordu ber-taraf oldukdan sonra gelüb ihrâc itmişdir.

Mukaddemâ Ordu-yı Hümâyûn ile on sekiz günde kat' olunan mesâfeyi bu kerre bozgun asker on iki sâ'atde alarak Besni'ye vusûl bulduklarında kabâ'il halkı bir yere gelerek meşveret idüb bir hâ'in-i dînin gitmesiyle Devlet-i Aliyye bizden geçmez deyü yine Devlet-i Aliyye'den bir ser'asker istemege karâr virmiş olduklarınamebnî vâki'-i hâli arz ve inhâ ve bir ser'asker irsâlini istid'â ma'razında[6] tertîb olunan mahzar-ı umûmî ile Mehmed Beg yine Dersa'âdet'e gönderildi Edîb Târîhi'nde bu minvâl üzre muharrerdir.

1 Münbasit: Yayılan, açılan, genişleyen; şen, gönlü açık.
2 Müstahkem: İstihkâm edilmiş, istihkâmlı, sağlamlaştırılmış, sağlam.
3 Müte'allik: Asılı, bağlı; taallûk eden, ilgili, ilişiği olan.
4 Etbâ': Birinin sözüne, işine, mesleğine uyanlar. Hizmetçiler, uşaklar.
5 Havf-ı cân: Can korkusu.
6 Ma'raz: Hastalık, illet, dert. Belâ.

Fakat ol tarafları gezmiş ve ol cenglerde bulunanları görmüş ba'zı kimselerden bu vechile mesmû'-ı fakîr olmuşdur ki Battâl Paşa otuz bin asker ile Kuban'ı mürûr itmiş ve bir def'a Rusyalıları bozmuş iken pederinin kethüdâlığından neş'et itmiş olan Sarı Abdullâh Paşa uhdesine bu esnâda Erzurûm ve Trabzon vâlîlikleri tevcîh ile Anapa ser'askerligi isti'dâdı virilmiş ve Battâl Paşa dahi garaz ne oldığını hiss iderek devlete infi'âl ile vehme düşmüş oldığı hâlde bu kerre kapudan paşa ile gelan ve Cellâd Mahmûd deyü ma'rûf olan Mahmûd Hâseki'nin yanında şâyed ki kendü i'dâmına dâ'ir hatt-ı hümâyûn vardır deyü bütün bütün havfa düşerek esâreti ihtiyâr itmiş oldığı ol tarafda mervî imiş.

Ol hilâlde Anapa Defterdârı bulunan Memiş Efendi'nin ba'zı mahâllere yazdığı tahrîrâtında dahi bu vechile muharrerdir ki Battâl Paşa'nın ne mertebe hâ'in-i devlet oldığını kapudan paşanın Anapa'ya teşrîfinde birer birer takrîr eyledim Âsitâne'ye yazdım deyü ifâde eylemiş idi (**s.146**) andan su'âl buyurula ve Soğucak Muhâfızı İpekli Mustafâ Paşa'ya vezâret geldi geregi gibi çileden çıkub gerek ahâlî ve gerek askerî cümlesine fütûr getürmüşdür ve bâzergânların yağlarını otuz paraya geçer iken yirmişer paraya cebren alub akçesini virmediginden el-yevm bir kıyye revgan gelmez oldı ser'asker olmadığından beş akçe sarf olunacak yerde beş guruş virir ve bir tarafdan dahi mâl-ı mîrîyi kendüsi ekl ü bel'[1] ider oldı. Ve yine Memiş Efendi'nin Vâlide Kethüdâsı Mahmûd Beg'e yazdığı mektûbunda bu vechile muharrerdir ki (1204) Zi'l-hiccesi'nin on birinci güni Tebdîl Hâsekisi Mahmûd Ağa Anapa Kal'ası'na gelüb paşa hâ'inine rû-yi dil göstermeyüb şiddet ile her cevâbda çîn-i cebîn[2] ile nereye gider isen ve hatta Moskov'a dahi firâr itsen seni bnlur çıkarırım deyü kendüsine ve müte'ayyin âdemlerine hiddet ile nümâyiş itmesi günden güne paşa-yı hâ'inin mesmû'ı oldukca kalbine dehşet gelüb bu hâl ile Anapa'dan hareket olunub Çerâkise'den Kömürköy kabîlesine varub üç def'a Kırım Hanı olan Selîm Giray Han'ın oğlı Hâcı Giray Sultân bu kabâ'ilin başı olub âlî-cenâb bir sultân olmağla Mahmûd Hâseki kendüsinin şânına yakışmaz kelâma cür'et idüb haddini tecâvüz ve itâle-i zebân[3] itdiginden Hâcı Giray Sultân dahi infi'âl itmegin kabâ'ilden bir ferd yanımıza gelmez oldı ve bu sûret on yedi gün meksimize sebeb oldı andan kalkılub Besni'ye vardıkda merkûm Mahmûd-ı nâ-mahmûd serden-geçtilerle nizâ'a başlayub cümlesini siyâset olunursunuz deyü tehdîde ve perde-bîrûn kelâma âgâz itmekle anlar dahi Mahmûd'a hitâb idüb biz senin ne gûne menhûs[4] ve meş'ûm-kademi[5] oldığını bilürüz evvelki sene Özi'ye vardın böyle oldı geçen sene büyük orduya vardın böyle oldı gâlibâ bizleri dahi öyle ideceksin dimişler idi nihâyetü'l-emr çarha güni mezbûr Mahmûd Ağa bir mikdâr ceng oldukdan sonra Çerâkise ile avdet idüb ordu kenârından geçtigini paşaya haber virdikleri gibi cümle askerini cem' idüb sizi bu mahâlle getüren Mahmûd Ağa firâr ideli üç sâ'atdir gayri siz ne durursunuz deyü izin virüb cümle asker dahi bayraklarını sarub Kuban Nehri'ni mürûr ve kendüsi Rusya ordusu'na mülhak oldı merkûm paşaya merkûm Mahmûd'un mu'âmele-i bâridesi ve aduvvisi olan Abdullâh Paşa'ya Battâl'ın üzerinde olan Trabzon mansıbını alub virmekle cânından külliyen me'yûs olub vehme tâbi' olmağla murâd benim helâkimdir deyü istiş'âr idüb bu ihâneti eyledi deyü

1 Ekl ü bel': Yemek ve yutmak.
2 Çîn-i cebin: Alın buruşuğu. Alın kırışığı.
3 İtâle-i zebân: Dil uzatma, sövüp sayma.
4 Menhûs: Uğursuz. Kötü. Meş'um.
5 Meş'ûm-kadem: Kötü, uğursuz adım.

tahrîr eylemişdir.

Vâsıf Efendi dir ki hakîkat-i hâli fehm ve idrâkde nâsın ezhânı müteşettit[1] olub ba'zıları bu vak'anın zuhûrını Battâl Paşa'nın cübn ve rehâvetine haml idüb askerin (**s.147**) nizâmsızlığını ve kabâ'ilin (el-hükmü li-men galebe)[2] vâdîsinde tavr ve hareketlerini hiss iderek tefrika-i asker vukû'ında kendüsince selâmet mütesavver[3] olmadığını teyakkun ile muhâfaza-i nefs içün mezellet-i esâreti ihtiyâr eyledi didiler ba'zıları dahi bunı redd idüb didiler ki Battâl Paşa me'mûr-ı ma'iyyeti olan asâkirle hüsn-i imtizâc ve ihtilât ve kabâ'ili geregi gibi kendü tarafına celb iderek yoluyla cenge mübâşeret ve mümkün mertebe müdâfa'a-i â'dâya gayret ide idi nusret ve hezîmet hükm-i bârîde olmak mülâbesesiyle asker müteferrik olub da meydân-ı cengde bi'z-zarûre esîr olsaydı bile vaktiyle çıkub taraf-ı pâdişahîden mükerrem olur idi lâkin müşârün-ileyh Anapa'ya geçdigi gibi kayd-ı esr-i ihtiyâr efkârında olub Devlet-i Aliyye'ye infi'âli sebebiyle bir nev' nakîsaya sebebiyyeti kurmuş oldığından düşman görüldigi gibi ızmâr eyledigi hıyâneti izhâr eyledi ve ba'zılar didiler ki Anapa'dan Battâl Paşa hareket ve kabâ'il-i Çerâkise Devlet-i Aliyye tarafına mütâba'at itdigini Rusyalu işidüb bezl-i mâl-ı bî-şumâr ile kabâ'ili kendü tarafına celb itmekle ceng vukû'ında bozgunluk îrâs idecek hâller ihdâs itmek üzre beynlerinde karâr virmiş olduklarını Battâl Paşa tahkîk idicek himmetine kusûr ve bâzû-yı iktidârına fütûr gelerek ye's ile mâdde bu sûreti kesb idüb aske î tâ'ifesi dahi selâmet-i nefs dâ'iyyesiyle inhizâm ârını büsbütün Battâl Paşa üzerine tahn `l eylediler ve ba'zılar didiler ki tavâ'if-i askeriyye fî zamânınâ ser'askerlere gâlib ve mütehakkim olub hâl buraya müncer[4] oldukda miyânelerinde birini bi'l-intihâb serdâr ittihâz iderek cenge tasaddî ile dîn ve devlet uğûrında bezl-i makderet[5] itmeleri umûr-ı mümkîneden idi lâkin za'f-ı diyânet ve fıkdân-ı sadâkatları hasebiyle her cengde avârız-ı cüz'iyyeyi bahâne iderek âr-ı firârı irtikâb ile dünyâ ve ahiretlerin harâb itmektedirler farz idelim ki ser'asker hîn-i muhârebede kazâ-zede oldı yâhûd kurb-ı düşmanda ânsızın vefât eyledi şahs-ı vâhidin fıkdânı şu kadar bin askerin teferrukını istilzâm itmez ve te'yîd-i dîn ve devlet içün tecemmu' iden asker bu makûle havâdisât ile müte'essir olmayub muktezâ-yı gayret ve diyânet ne ise vaktinde icrâ itmek levâzım-ı İslâmiyye'dendir baş gidince pây-dâr olmaz ayak misülli beyne'l-avâm şöhret-gîr ise de ihticâca sâlih degildir evvelki seferde Koca Nu'mân Paşa Kaynarca kurbunda asâkir-i kesîre ile ikâmet ve düşmanın büyük ordusıyla mukâvemete tahsîl-i kudret itmiş iken Silistre'den inhizâm-ı fâhiş ile İsmâ'îl tarafına âzim olan Rusya asâkiri an-cehl üzerlerine uğradıklarında asâkir-i İslâmiyye dahi gâfil ve ne hâl ise düşmana mukâbil olub muhârebenin ibtidâsında Rusya ser-gerdesi olan Velibman nâm (**s.148**) cenerâl fevt olmuş ise de Rusyalular anı ketmle sademât-ı İslâmiyye'ye sabr ve tahammül idüb vücûd-ı nizâm-ı askerîden nâşî Nu'mân Paşa ordusuna gâlib oldukları muhakkakdır çünkü Nu'mân Paşa sağır oldığından ser'askerlige takrîbi ca'iz degil iken sevk-i kazâ ve kaderle o hilâlde böyle bir güzîde orduya ser'asker olub â'dânın takarrübi savt-ı bülend ve hezâr teklifât ile kendüye ifâde ve ismâ' olununcaya dek düşman gelüb çatmış idi dalkılıc asker dahi fâsıla-i ba'îde ile

1 Müteşettit: Dağılan, dağınık olan. Karışan, karışık bulunan. Perişan olan.
2 "Hüküm galibindir."
3 Mütesavver: Tasavvur edilmiş. İlerde yapılması düşünülmüş. Tasvir edilen. Hatırdan geçen.
4 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.
5 Bezl-i makderet: Güç, kuvvet göstermek, harcamak, sarfetmek.

metrisi terk idüb yürüyiş gösterdiklerinde mukaddemâ hezîmet ve ıztırâb görmüş düşman havl-i cân ile âteş yağdırdıkda dalkılıclar avdet ve metrislerde dahi tevakkuf itmeyerek firâr eylediler düşman askeri ba'îd iken yürüyişde husûl-i mazarrat o zamân dahi tecrübet-güzâr-ı erbâb-ı basîret[1] olmuş idi. Zîrâ tabur-ı â'dâya vusûl mümkün olsa bile bu'd mesâfe askeri it'âb iderek iş görmege kudret bırakmayacağı bî-irtiyâbdır.[2] Sadr-ı İslâm'da ve belki Devlet-i Aliyye'de bu hâlet kerrâren ve merrâren vâki' olub fıkdân-ı rü'esâ ile himem-i tavâ'if-i askeriyyeye fütûr ârız olmadığı tevârihde mezkûrdur Vâsıf Târîhi'nde bu minvâl üzere mastûrdur.

Lâkin asâkir-i muntazama karşusında nizâm ve râbıtası olmayan ordu bir iş göremeyüb nâdiren galebeye mazhar olsa bile rast gele bir şey olarak ana hükm virilmez Battâl Paşa ordusu ise kaba'il-i muhtelifeden ve dirinti bir takım tavâ'if-i askeriyyeden mürekkeb olub fakat Battâl Paşa'nın ünüyle bir hey'et-i ictima'iyye kesb idebilmiş idi Battâl Paşa aradan çıkub da bu cem'iyyetin vahdeti za'il olıcak tavâ'if-i mütehâlifeden ibâret kalarak teferruk ve teşettütleri emr-i tabi'îdir ammâ Nu'mân Paşa üzerine gelan Rusyalu bir muntazam ordu olub rü'esâ-yı müte'addide-i mürettebesi olarak başbuğ telef oldukda alt tarafında bulunan zâbit derhal anın yerine geçerek ve muktezâ-yı kânûn ve nizâm-ı askerî üzre kumandayı der-dest iderek başbuğun fıkdânını bildirmez yohsa kumanda şaşdığı anda Rusya neferâtı bir işe yaramadıkları ma'lûm ve mücerreb olan mevâddandır mukaddemleri ehl-i İslâm ordularında vukû' bulan emsâl dahi bu kabîlden olub şöyle ki: Bir tarafa bir ordu sevk olundukda şâyed ki ser'asker kazâ-zede olacak olursa derhâl zimâm-ı idâreyi eline almak üzre ma'iyyetine bir dîgeri me'mûr ve anın ikincisi olmak üzre bir dîgeri ve hakezâ dörde kadar ta'yîn olundığı vardır el-hasıl hîn-i muhârebede askerin başsız durması bir vechile câ'iz olamayub bu bâbda mukaddem ve mu'ahher ihtiyât olunagelmişdir ve baş gidince pây-dâr olmaz ayak misülli kaziyye-i müselleme olub bu âna kadar anı kimse inkâr itmemişdir. (**s.149**) Battâl Paşa'nın hâline gelince ber-minvâl-i sâbık bidâyet-i me'mûriyyetinden berü i'tizâr sûretiyle ayak sürümekde olub cülûs-ı Selîm Hanî'de kendüsine ısdâr buyurulmuş olan evâmir-i ekîde ve şedîde muktezâsı üzre nâ-çâr Anapa'ya varmış ise de esbâbın noksânından bahisle orada meks ve ikâmet ile tahaffuzî hareket itmek üzre iken be-her hâl düşman üzerine tecâvüzî hareket itmesi içün Cellâd Mahmûd ile kat'iyyü'l-müfâd[3] hatt-ı hümâyûn vârid olıcak mecbûren ilerüde mağlûbiyyet endîşesi ve girüde Sarı Abdullâh Paşa'nın Anapa ser'askerligine tehyî'e olundığı telâşesi hasebiyle hayâtından nâ-ümîd kaldığı hâlde muhâfaza-i cân kasdıyla böyle bir hâlet-i mekrûhanın[4] îka'ında[5] kendüsinin töhmeti olsa bile bir âdemi cebr ve ilhâh ile böyle bir emr-i cesîmde kullanmak daha büyük kusûr idügi müsellem ve Cellâd Mahmûd gibi ism ve müsemmâsı mahûf[6] ve menfûr bir hâsekinin tâziyâne-i cebr ve tehdîdiyle tahrîk olunan ser'askerin netîce-i halî buralara müncer olacağı vâreste-i külfet-i rakkamdır.

Zîrâ i'tizârı yâ cübn ve rehâvetinden veyâhûd sahîhan esbâbının noksânını müşâhede iderek düşmana mukâbele idemeyecegini bildiginden nâşî olub bu iki sûretde dahi ol

1 Erbâb-ı basîret: Basîret erbabı, öngörü ve sezgi sahipleri, ileri görüşlüler.
2 Bî-irtiyâb: Şüphesiz.
3 Kat'iyyü'l-müfâd: Anlamı kesin.
4 Hâlet-i mekrûha: Mekruh, iğrenç olan haller.
5 Îkâ': Dayanma, dayanacak şey verme.
6 Mahûf: Korkunç, korkulu, tehlikeli.

hidmetden afvı lâzım gelür idi ve çok kerre hâricden esbâb-ı muhârebe mükemmel zann olunur hâlbuki nice noksânlar vardır ki anı hakîkat-i hâle vâkıf olanlar bilür husûsıyla Anapa gibi ümîd-i imdâdı münkatı' olan bir mahâlle çıkub ve ordunun kâffe-i levâzımâtını tedârük idüb de ilerüye hareket ne derecelerde müşkil oldığı erbâbının ma'lûmıdır.

Ve bir de ol vakitler muhâkeme şöyle dursun güzelce tahkîk ve tecessüs olunmaksızın adam öldürmek usûl-i kabîhası[1] cârî oldığından hıfz-ı câh ile hıfz-ı cân dahi berâber mülâhaza olunur idi binâ'en-aleyh o asırda gayyûr ve hamiyyet-kâr deyü dîn ve devlet uğûrunda cânını meydâna koymuş bir takım fedâyi kimselere dinülüb işte Battâl Paşa anlara nisbetle gayretsizlikle ithâm olunur yohsa asrımız ricâline nisbet olunur ise ana hiçbir şey dimege hakkımız yokdur zîrâ asrımızda azl ve infisâl ile cân korkusı olmakdan başka sâye-i şâhânede emr-i ma'âşca muzâyaka bile çekilmez iken yine hubb-ı câh[2] ve hıfz-ı ikbâl[3] dâ'iyyesi ber-kemâl olarak tervîc-i mesâlih-i devlet içün menafi'-i cüz'iyye-i şahsiyyelerini fedâ idenler az bulunub cüz'î menfa'at-i şahsiyye ve nâ-becâ[4] iğrâz-ı mahsûsa zımnında dahi nice mesâlih-i cesîme fevt oldığı vâki' olmasıyla işte asıl nefrîn[5] ve la'nete sezâ ve insâniyyetden müberrâ bu makûle kesândır ki menâfi'-i mahsûsaları içün veliyyü'n-ni'metleri olan devletin mesâlihine sekte virmegi tecvîz iderler. (**s.150**) Kaldı ki Anapa Defterdârı sâlifü'z-zikr Memiş Efendi'nin ([1]204) senesi Zi'l-hicce'si evâsıtında Dersa'âdet'e irsâl itmiş oldığı tahrîrâtında Anapa ordusunun Kabartay'a azîmetinin te'hîrine sebeb-i kavî tertîb buyurulan asâkir ve zahâ'irin adem-i vürûdı olub Zi'l-ka'de'nin on üçünci güni dört bayrak asker ve beş top vâsıl olmağla bundan sonra ser'asker Battâl Paşa hareket idecek ise de cümleden akdem elzem olan hazîne ve barut ve çerke ve çadır ve levâzım-ı sâ'ire henüz gelmedi ve zahîre ve mühimmâta ihtiyâc der-kârdır deyü tastîr ve ([1]205) senesi evâ'ilinde göndermiş oldığı tahrîratında dahi zahîrece muzâyakadan bahisle Samsun iskelesinden tevârüd[6] iden zahîre iki bin kîleden dört yüz kîle noksân zuhûr itdigini ve Kabartay içinde kışlanmak musammem oldığından münâsib mahâllinde bir kal'a inşâ olunmak ve otuz iki kıt'a top istihsâbı musammem ise de askerin kılleti hasebiyle Sohum tarafından Keleş Beg ve sâ'ire ma'rifetleriyle bir mikdâr asker tertîb ve irsâl buyurulmak lâzımeden idügüni tahrîr ve kezâ Kutâyîsli Mehmed Beg hâmil oldığı evâmir-i aliyye ve teşrîfât ve atâyâ-yı seniyyeyi Kabartay ümerâsına îsâl itmesi üzerine Kabartay ahâlîsi silâhlanub cenge müheyyâ olduklarını arz ve iş'âr ile berâber Çerâkise ve Nogay kabîleleri nıa'iyyet-i ser'askerî ile Kabartay'a azîmet birle uğûr-ı Devlet-i Aliyye'de bezl-i makdûr idecekleri müsellemâtdan ise de bunlar süvârî dimek olarak memleket muhâfazasına muktedir olamayacakları der-kâr olub Anapa Kal'ası'nın ise ba'zı mahâlleri ta'mîre muhtâc oldukdan başka ser'asker nıa'iyyetinde mevcûd olan on iki bin kadar askerden ma'adâ ol havâlîye ta'yîn buyurulan asâkirden ferden ferîde vürûd itmedigini ve bu sûretde kal'a mahsûr olmak lâzım gelür ise hâl müşkil olacağından kal'anın ta'mîri ve tertîb buyurulmuş olan asâkirin irsâli lâzım gelerek asâkir ve zahâ'ir gelmez ise yalnız süvârî makûlesi olan kabâ'il ile mukâvemet kâbil olamayub hem kal'anın ve hem

1 Kabîha: Yakışıksız, çirkin şey, çirkin davranış, ayıp şey.
2 Hubb-i câh: Yer, mevki, rütbe sevgisi.
3 Hıfz-ı ikbâl: Geleceği koruma.
4 Nâ-becâ: Yersiz, yolsuz, yerinde değil, münasebetsiz, uygunsuz.
5 Nefrîn: Bed-duâ, lanet okuma, sövüp sayma.
6 Tevârüd: Arka arkaya gelme, her yandan gelip birikme.

kabâ'ilin muzmahil ve perîşân olacaklarını ve derûn-ı kabâ'ilde kışlamak içün mikdâr-ı kâfî asker ve zahîre ve top tertîbi lâzimeden bulundığı tezkîr itmiş idi.

Câvîd Ahmed Beg Târîhi'nde muharrer oldığı üzre iki yüz dört senesi Ramazân-ı şerîfinden mukaddem terceme-i hâli cild-i sâlisde mastûr olan Mehmed Rızâ'dan Battâl Paşa'ya tahrîrat gelüb Zi'l-hicce'nin on beşine kadar yüz bin asker ile Anapa'ya vâsıl olacağını ifâde eylemiş iken vakt-i mev'ûd mürûr ile va'di hilâf çıkmış idi.

Ve hu hilâlde Dağıstân hanlarından Herat Hâkimi Alî Han ve Cankutay Hâkimi Hâcı Ahmed Han ve Anderay ve Saltu Hâkimi Alî Han'dan Battâl Paşa'ya siyâk-ı vâhid[1] üzre **(s.151)** vârid olan üç kıt'a Arabiyyü'l-ibâre[2] mektûbların hülâsa-i mü'eddâlarında[3] ebâ enceddin mu'tâdımız oldığı vech üzre hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de bulunmağa müterakkıb iken irsâl olunan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ'tarafımıza vâsıl olub mazmûnunda bu sene-i mübâreke Rebî'ü'l-evvel'inde Kabartay cânibinden hudûd-ı Dağıstân'a karîb Moskov'un ser-haddâtında olan Kızlar Kal'ası'nın teshîri kasdıyla Rûm askeri ve Abaza ve Çerkes ve Nogay kabâ'ili ve kabâ'il-i sâ'ire ile cenâbınız azîmet itmege me'mûr oldığınız beyânıyla ol havâlîye vusûlünüzde bizler dahi müttehiden gazâya ikdâm itmekligimiz fermân buyurulmuş Cenâb-ı Hüdâ sizi bu taraflara gelmege muvaffak itdigi sûretde evvelâ icrâ-yı cihâdı ihrâz ve sâniyen Devlet-i Aliyye'nin hidemâtında bulunmağla kesb-i imtiyâz itmek kasdıyla bermûceb-i fermân-ı âlî ittifâk üzre harekete mübeyyâ ve hâzır olub sizin bu tarafa azîmetiniz haberi sahîhan tarafımıza vâsıl oldukda umûr-ı dünyâyı terk idüb sizinle cihâda azîmet üzre bu bâhda hidmet-i Devlet-i Aliyye'de isbât-ı vücûd eyleriz deyü ifâde-i merâm itmekle herâber Rûm askerinin ol tarafa varması müşkilce oldığını dahi iş'âr itmişler idi.

Ve yine terceme-i hâli cild-i sâlisde mastûr olan Şeyh Mansûr'un sâkin oldığı Çeçen'den akdemce Battâl Paşa tarafından kendüsüne irsâl olunmuş olan tahrîrâta cevâben bu hilâlde vârid olan mektûbunda gönderdiginiz mektubunuz tarafımıza vâsıl oldukdan sonra düşmanı Anapa'da bozdığınız mesmû'umuz oldı bu husûsda hizler ne vechile memnûn olduk ise Hakk Te'âlâ dahi sizden ol vechile râzı olsun bundan sonra bize ve cemî'-i Müslimîne hayırlu işleri ifâde idesiniz eger ma'iyyetinize gelmem murâd olunur ise habere muntazırım[4] ve eger bi'n-nefs varmayub asker göndermek murâdınız ise ol vechile hareket iderim size lâzım olan emr itmekdir bize vâcib olan dahi emre inkıyâd eylemekdir deyü tahrîr eylemiş idi lâkin Çeçen'e varınca bunca kabâ'il-i Çerâkise ve Kabartay olub cümlesi Rusya'nın hasm-ı cânı oldukları hâlde hir mükemmel ordu ma'iyyetinde kullanılacak hafîf süvârî askeri dimek olduklarından evvel emirde düşmanın âteşine gögüs gererek lâzım gelen mevki'i tutabilecek bir muntazam ordunun içlerine idhâli lâzım gelüb Anapa ordusı ise ber-minvâl-i meşrûh her vechile nâkıs ve bozuk düzen olmasıyla bu hâlde Anapa'nın emr-i muhâfazasını bırağub da ilerüye hareket muvâfık-ı maslahat degil iken Dersa'âdet'ce ol havâlî ahvâli geregi gibi ma'lûm olmayub tertîb olunan asâkir ve zahâ'irin ne mikdârı mahâll-i matlûba vâsıl olahildigi ve mahâllince ne tertîb kullanmak lâzım geldigi tezekkür ve taharrî olunmaksızın hemân defter-i tertîbâta nazar olunarak ilerüye hareket olunsun deyü ısrâr **(s.152)** oluna geldiginden hâdis olan

1 Siyâk-ı vâhid: Söz birliği. Tek elden, tek dilden çıkmış gibi.
2 Arabiyyü'l-ibâre: Arapça ibare, metin.
3 Müdde'â: İddia olunmuş, iddia olunan şey. Dâva olunan şey. Asılsız iddia edilen şey.
4 Muntazır: Bekleyen, gözleyen.

vak'a-i mezkûre kuvve-i mevcûdeyi dahi muzmahil[1] iderek Anapa Kal'ası'nı bir hâl-i hatar ve tehlikeye dûçâr itmişdir.

Sâlifü'z-zikr Mehmed Beg'in muhâkeme-i ahvâline gelince ba'zı evrâk-ı resmiyyede Kutâyîsli Mehmed Beg deyü görilüb ba'zı müverrihîn dahi bu seferde vâki' olan gayretini senâ[2] eylemişdir ammâ Hâşim Efendi merkûmun terceme-i ahvâlini bu vechile tahrîr itmişdir ki merkûm Acaralı Gürciyyü'l-asl bir emred iken esfâr-ı sâbıkada Canikli Hâcı Alî Paşa'nın âdemleri yanında hidmetkârlıkla Kırım'a gidüb esnâ-yı muhârebede kayd-ı esârete giriftâr ve bir Rusya ceneraline hidmet-kâr olarak ceneral-i merkûm ile birlikde Kırım'ın derûn ve bîrûnunda geşt ü güzâr ve mu'ahharen ceneral-i merkûm Kabarta tarafına me'mûr olub gittiginde dahi yanından firâr ve Nogay kabâ'iline dahîl düşüb bir müddet içlerinde gezerek Abaza tarafında istikrâr ile kabâ'ilin resm ve âdetlerine kesb-i vukûf itdikden sonra bir iki re's esîr ile bir sefîneye râkiben Dersa'âdet'e geldigi esnâda esîr pazârı tüccârından Bicânoğlı Alî Paşa'nın mîr-i mîrânlıkla Anapa muhâfızı oldığını lede'l-istimâ' doğrı Alî Paşa'ya varub ve kendüsüne yalnız bir unvân-ı şeref olmak üzre bâd-ı hevâ hazînedârlık hidmetiyle birlikde azîmet idecegini beyân idüb ol dahi bu sûreti cânına minnet bilerek merkûmı Anapa'ya götürdükde nâsın zâhir-bîn[3] olanları anı bir müddet sahîhan hazînedâr bilürler idi. Ba'dehu esîr ticâretiyle Dersa'âdet'e gelüb bu münâsebetle evliyâ-yı umûr hazerâtının dâ'irelerine kesb-i tereddüd iderek bu tarafda dahi kendüsüni beg-zâde ve kişi-zâde tanıdub hattâ kabâ'il halkı gûyâ büsbütün kendi re'yiyle amel ve hareket ve uhdesine vezâret virilse kâffesi teba'iyyet ideceklerine dâ'ir kabâ'il tarafından mahzar gûne memhûr ve masnû'[4] kâğıdlar ibrâz itmek ve Kabartay ahâlîsine i'âne buyuruldığı hâlde Rusya memâlikine akın iderek şehir ve karyelerini harâb ve yebâb idecekleri bî-iştibâhdır dimek gibi sanî'alar[5] ile vükelâ-yı devleti firîfte itdikden sonra Battâl Paşa'nın Kabartay'a gitmesini ve eger bu bâbda bir gûne i'tizâr eyler ise i'dâm olunsun deyü yanında bulunacak mübâşirin yedinde bir kıt'a hatt-ı hümâyûn bulunmasını hüsn-i tedbîr olmak üzre vükelâ-yı devlete irâ'e iderek bu sûreti fi'le getürüb ve Battâl Paşa'dan dahi biraz atiyye almak garazıyla muvâcehe-i â'dâya vardıkda mübâşirin yanında böyle bir hatt-ı hümâyûn oldığını söyleyüb nihâyet cân havfıyla Battâl Paşa'nın terk-i dârât-ı vezâret ve ihtiyâr-ı kayd-ı esâret itmesine sebeb-i müstakill oldukdan sonra he-tekrâr beş on nefer Abaza'yı Devlet-i Aliyye'den size yay ve tüfenk ve sâ'ir eşyâ hediyyeleri alıveririm hen ne dir isem siz **(s.153)** dahi kabâ'ilin sözi bizdedir diyerek beni tasdîk idiniz deyü aldadub İstanbul'a getürerek bir şeyden haberi olmayan bî-çârelerin lisânlarından Bâb-ı Âlî'ye takârîr-i masnû'a takdîm ile yine Devlet-i Aliyye'den vâfir emvâl ve eşyâ ahz ile Anapa'ya avdeti esnâsında Bağçekapusı dâhilinde fakîre tesâdüf idüb hakîkat-i hâli söylemeyeyim deyü amân beni tasdîk et şimdi bana Mehmed Beg dirler deyü ricâ ve niyâz eylediginde efendilerimiz hakîkat-i mâddeyi su'âl iderler ise doğrı söylemege mecbûrum deyü redd-i cevâb eyledim deyü Hâşim Efendi tahrîr eylemişdir. Biz yine sadede gelelim.

1 Muzmahil: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
2 Senâ: Övme, övüş.
3 Zâhir-bîn: Bir şeyin yalnız dışına bakan, görünüşe bakan.
4 Masnu': Sahte, düzme, uydurma, yapma.
5 Sanî'a: Düzme, uydurma iş, tuzak, hîle.

Mezkûr hâdise-i facî'adan sonra Edîb Târîhi'nde beyân olundığı vechile berminvâl-i sâbık rü'esâ-yı asâkir ve kabâ'il vukû'-ı hâli arz ve inhâ ve ser'asker-i dîger irsâl buyurulmasını istid'â zımnında Mehmed Beg'i mahzar ile Dersa'âdet'e irsâl itmeleriyle ve Caniklüler dâ'iresinden neş'et ve beyue'n-nâs fart-ı şecâ'at ve dirâyetle[1] kesb-i şöhret itmiş olan sâlifü'z-zikr Sarı Abdullâh Paşa ki nice zamândan berü Erzurûm ve Trabzon gibi iki cesîm eyâlete vâlî ve keyfe mâ-yeşâ[2] mutasarrıf ve müstevlî olarak küllî servet ve yesâra mâlik olub akdemce Anapa'ya ser'asker nasb olunmak niyyetiyle Trabzon tarafına celb ve evvel emirde hafî olarak Anapa ser'askeri nasb olunmuş olmasıyla Battâl Paşa hâdisesi Dersa'âdet'e mün'akis oldığı gibi derhâl Abdullâh Paşa'nın Anapa ser'askerligi i'lân ve bir ân akdem hareket itmesi kendüye emr ü fermân buyurulmuş ise de o dahi efendisi merhûm Alî Paşa gibi ol havâlîde kesb-i nüfûz ve istiklâl içün Anapa maslahatını bir tarafa bırağub hemân bir tâkım derebegleriyle ceng ü cidâle iştigâl itdiginden ve Anapa'ya gitmesi içün isti'câl olundukca bu gün yârın deyü bir tâkım â'zâr-ı vâhiyye[3] serd ve îrâd ile bir sene kadar beyhûde vakitler mürûr iderek bu intizâr ile Anapaluya ve kabâ'il halkına dahi fütûr geldiginden Rusyalu bu fırsatı ganîmet bilüb üçünci def'a olmak üzre Anapa'ya hücûm itmişdir.

Şöyle ki: Rusyalu Battâl Paşa gâ'ilesini ber-taraf itdikden sonra kabâ'ilin kimisini nehb ve darb ve kimisini tarafına celb iderek işine nizâm virüb ba'dehu Anapa'yı muhâsara itdikde yine kabâ'il arkasından ayrılmayub içlerinde bulunan Mehmed Giray Sultân ile berâber vüs'leri[4] mertebe sa'y iderek hâricden Rusya süvârîsi ile muhârebeden hâlî olmadılar derûn-ı kal'ada dahi yerlü ve yabancı olarak on binden ziyâde âdem olub kal'anın istihkâmı dahi evvelki def'alardan ziyâde olmasıyla Rusyalular teshîr-i kal'adan me'yûs olub hattâ birkaç güne kadar avdete karâr virmiş oldukları sonradan tutılan (**s.154**) dillerden haber alınmışdır. Ve Abdullâh Paşa eger kapusı halkıyla Anapa'ya varmış ola idi Rusyalu kal'a üzerine bile gelemez idi her ne hâl ise bu minvâl üzre on üç gün kadar top cengi olub on dördünci gice Rusyalular gice sâ'at yedide yürüyüş itdiklerinde kâ'ide üzre içerüden top ve tüfenk ile mukâbele lâzım iken bir mikdâr asker kal'adan taşra hurûc ile düşman üzerine hücûm idüb der-akab münhezimen avdet itmeleriyle â'dâ fırsat bulub bozgun asker ile berâber kal'aya duhûl ile bir iki sâ'at kadar memleket içinde yaka yakaya ceng olunub ve hattâ tâ'ife-i nisâ dahi bir tarafdan ağâç ve taş ile bir müddet müdâfa'a idüb encâm-ı kâr kal'a ahâlîsinde za'f-ı küllî bedîdâr olıcak muhâfız bulunan İpekli-zâde Vezîr Mustafâ Paşa ve defterdâr olan Memiş Efendi kayd-ı esre giriftâr olmağla Rusyalular bu sûretle Anapa'yı istîlâ ve derûnunda bulunan ricâl ve nisvânı Kırım tarafına imrâr eylediler.

Kal'a-i mezbûre an-asl birkaç tabya ve bir handekden ibâret ve derûnunda bulunan müstahfızîn dahi ekall-i kalîl[5] iken Rusyalu iki def'a ki hücûmunda münhezimen ve hâsiren[6] avdet itmiş idi. Sonradan kal'aya küllî istihkâm virilüb derûnunda küllî asker dahi mevcûd iken Rusyalunun bir buçuk sâ'at zarfında bozgun asker ile berâber kal'aya duhûl ve istîlâsı

1 Dirâyet: Zekâ, bilgi, kavrayış.
2 Keyfe-mâ-yeşâ: Nasıl isterse, istediği gibi.
3 Â'zâr-ı vâhiye: Asılsız özürler; gerçeğe uymayan özürler.
4 Vüs': Güç, kuvvet, takat.
5 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
6 Hâsiren: Hiçbir şey elde edemeyerek, zarara ve ziyana uğrayarak.

muhayyer-i ukûl bir keyfiyyet oldı deyü ba'zı müverrrihîn tahrîr itmişdir. Bundan sonra yine ümerâ-yı kabâ'ile istimâletnâmeler gönderilüb ve tekrâr asker ve ser'asker gönderilecegi gibi va'dler olunub fakat Soğucak Kal'ası me'mûrları dahi kal'ayı tahliyye itmiş olduklarından Sohum ve Faş muhâfazası tedârükâtına teşebbüs kılınmışdır.

Vekâyi'-i Bahr-i Siyâh

Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile Karadeniz'e azîmet ideliden berü düşman donanmasını cüst-cû zımnında Rûmili ve Anadolı sevâhilini geşt ü güzâr iderek ([1]205) senesi Zi'l-ka'desi'nin evâhirinde Anapa sularına vusûlünde istîlâ olundığını göricek oradan avdet ve Avlita Limam'na doğrı azîmet eyledigi esnâda Rusya donanması dahi sagîr ve kebîr kırk iki kıt'a sefâ'inden ibâret oldığı hâlde liman-ı mezkûrdan çıkmış bulunmağın ferîkayn birbirini görerek cenge âmâde olub ancak hevâda sükûnet oldığından tarafeyn karşudan birbirine nâzır ve rûzgâra muntazır oldukları esnâda Rusya donanmasına muvâfık rûzgâr esmege başlamasıyla hemân cenge mübâşeretleri melhûz iken Rusya amiralinin vürûdına muntazır oldığı çend kıt'a kapaklar henüz vârid olmadığından kuvve-i mevcûdesi nâkıs olmak hasebiyle cenge cesâret (**s.155**) idemeyüb zîr ve bâlâya olta urarak bir takrîble donanmasını Avlita Limanı'na idhâl itdikde Kapudan Paşa liman ağzına gelüb bir müddet düşmanı cenge da'vet sûretiyle tevakkuf itmiş ise de Rusyalular aslâ baş göstermediklerinden ve Donanma-yı Hümâyûnda dahi su azaldığından Kapudan Paşa oradan dahi avdet birle Kiligrad pîşgâhına gelerek lenger-endâz oldığı esnâda Rusyaluların muntazır oldukları kapaklar gelüb donanmalarına mülhak olmuş idügünden hemân liman-ı mezkûrdan hurûc ile Kiligrad sularına gelmek üzre olduklarını Donanma-yı Hümâyûn karagolları görüb fi'l-hâl düşman ale'l-gafle basmak dâ'iyyesiyle geliyor deyü Kapudan Paşa'yı haberdâr eyledikleri anda ki Zi'l-hicce'nin onuncı ve Temmuz'un otuz birinci güni yâ'ni îd-i adhânın[1] ibtidâsı idi Kapudan Paşa derhâl Donanma-yı Hümâyûna mehmâ-emken nizâm virüb ancak rûzgâr cânib-i â'dâya müsâ'id oldığından rûzgâr üstüne çıkmağa sa'y iderek â'dâyı istikbâl sûretiyle deryâya açıldığı hilâlde beyne'n-nâs fart-ı şecâ'atle[2] meşhûr ve be-nâm olan Seydî Alî Kapudan rüfekâsı olan Cezâ'ir ve Tunus kapudanlarıyla berâber Kapudan Paşa'dan ayruca düşdükleri hâlde rûzgâr üstüne çıkmış bulunmalarıyla Seydî Alî Kapudan sâ'at dokuz buçukda iken râkib oldığı kapudane-i hümâyûn ile düşman donanmasına hücûm sadedinde olub egerçi münferiden düşman donanmasına hücûmun hatar ve zararı der-kâr idügi ba'zı işârât ile kendüye ifâde olunmuş ise de Akdeniz'de korsan cengine me'lûf oldığından irâdesi elden gitmekle tüccâr gemilerine ranpa ider gibi hemân düşman donanmasının içine saldırub fi'l-vâki' dört tarafa ateşler saçarak bir haylî sefâ'in-i â'dâyı rahne-dâr[3] itmiş ise de yalnız oldığından sefâ'in-i â'dâ dört tarafdan ihâta iderek darb-ı top ile kapudane-i hümâyûnı ziyâdece rahne-dâr itdiklerini Donanma-yı Hümâyûn kapudanları görüb gayrete gelerek Şermetoğlı ve sâ'ir kapudanlar imdâda yetişmeleriyle kapudaneyi tahlîs eylemişler ise de

1 Îd-i adhâ: Kurban bayramı.
2 Fart-ı şecâ'at: Büyük yiğitlik göstermek, aşırı yüreklilik, gözüpeklik.
3 Rahne-dâr: Gediği, yıkığı olan. Eksiği, bozuğu olan. Zarara uğramış.

bu hâlet cümlesinin perîşânlığına sebeb olmağla sefâ'in-i İslâmiyye'nin kânûn-ı muhârebe üzre her biri kendü akrânıyla birer birer cenge muvaffak olamayub muhârebeye zafer-yâb olan yalnız on beş gemiden ibâret olarak sâ'irleri takarrüb idemediklerinden başka düşman rûzgâr üstünde bulunmak hasebiyle sefînelerini dilediği gibi kullanmağla içlerine düşen sefâ'in-i İslâmiyye'yi üşündi ile topa tutarak rahne-dâr itmişler iken yine guzât-ı İslâmiyye izhâr-ı gayret ve şecâ'at eylediklerinden Rusya donanmasında dahi haylî hasâret vukû'a gelerek gice sâ'at bire dek muhârebe mümtedd olub ba'dehu Rusyalular tarafından paydos içün iki kerre boş top atılmağla bir mikdâr tarafeyn birbirinden iftirâk[1] ile her (s.156) kes ziyânını yoklayarak yine cenge hâzır olmak üzre sabâha muntazır olmuşlar idi. Ancak kapudane-i hümâyûnun gabyası[2] şikest ve Seydî Alî Kapudan mecrûh olmağla mahâll-i cengden ayrıldıkda doğrı boğaz cânibini isteyüb sâ'ir rahne-dâr olan yedi sekiz kıt'a sefâ'ini dahi kapudanları alub kapudane-i hümâyûna teba'iyyetle boğaza doğrı azîmet itmeleriyle Kapudan Paşa gice hâlinde merkûmların gitdiklerini tahkîk idicek verâlarında i'âdeleri kaydıyla on milden ziyâde mesâfe kat' idüb i'âdeleri kâbil olmadığından bi'z-zarûre deryâya açılub ta'mîr-i sefâ'inle meşgûl olmuş idi.

Rusya donanmasmın dahi egerçi küllî hasârı vâr ise de Rusya amirali Donanma-yı Hümâyûnun teferrukını ve meydân kendüye kaldığını tahkîk idicek bilâ-tehâşî[3] Rûmili sahilinde Emine nâm mahâll pîşgâhmda lenger-endâz olarak rahne-dâr olan sefînlerini ta'mîre ve mecrûhlarını tîmâra başlayub hattâ birkaç kıt'a sefînesi amel-mânde olmasıyla mahâll-i merkûmda âteş virdigi görülmüşdür.

Ba'dehu Kapudan Paşa mevcûdlarını ta'mîr ile yine â'dâ üzerine azîmet sevdâsıyla üç gün deryâya açılub rûzgâr üstüne çıkmak kaydında oldukça bi-emrillâhi Te'âlâ gâyet şedîd yıldız ve poyrazı karşulayub bulundukları mahâllden bir hatve ilerüye gitmege imkân olmadığından gayri zuhûr iden bora ve furtunalar ba'zı sefînelerin direklerini uçurmağla hâh ve nâ-hâh bakiyye-i sefâ'ini dahi alub boğaz açıklarına geldigi havâdisi herkese vehm ve vahşet virmiş ve keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûna arz olundukda meremmâtların[4] idüb ve mecrûhlarını çıkarub ba'dehu yine Karadeniz'e azîmet itmek üzre boğazdan içerüye duhûllerine ruhsat-ı seniyye erzân buyurulmağla Donanma-yı Hümâyûn boğaz içine girmişdir.

Telefât ve mecrûhları yoklandıkda bimden ziyâde şehîd ve üç yüzi mütecâviz mecrûh kayd-ı defter olunmuşdur.

Edîb ve Vâsıf târîhlerinde bu minvâl üzre mastûr olub ancak Enverî'nin hâricden istimâ' ile yazdığına nazaran bu melhamede[5] Seydî Alî Kapudan ile ma'iyyetinde bulunan Cezâ'ir ve Tunus kapudanları ve rüfekâsı olan sâ'ir kapudanlar dilirâne misli nâ-mesbûk bir ceng eylemişler lâkin Kapudan Paşa tarafından i'ânede kusûr olunmuş ve eger anın tarafından dahi gayret olunmuş olsa idi â'dâdan geregi gibi ahz-ı intikâm kâbil olur idi deyü mervîdir.

Her ne hâl ise Donanma-yı Hümâyûnun bu sûretle avdetinden Karadeniz'ce emniyyet-i tâmme kalmayub ibtidâ Karadeniz Boğazı'nın muhâfazası içün asâkir ve mühimmât-ı kâfiye

1 İftirâk: Ayrılma, dağılma; perişan olma.
2 Gabya: Yelkenli gemilerde ana direkler üzerinde bulunan direkler ve bu direkler üzerindeki serenler.
3 Bilâ-tehâşî: Korkmadan, sakınmadan.
4 Meremmât: Tamir, onarma; üstün-körü tamir.
5 Melhame: Kanlı savaş.

tertîbine (s.157) ibtidâr ve ber-minvâl-i sâbık Rusyalular akdemce Anapa'yı dahi istîlâ itmiş olmalarıyla Anadolı cânibinde vâki' sevâhil-i Bahr-i Siyâh'ın muhâfazası lâzım gelerek mîr-i mîrândan Kuğu-zâde Süleymân Paşa'ya derhâl Trabzon eyâleti ve Battâl Paşa-zâde Hayreddîn Beg'e rütbe-i mîr-i mîrânî ve Van Muhâfızı Ahmed Paşa'ya rütbe-i vezâret virilerek ol tarafların muhâfazaları kendülerine emr ve iş'âr olunmuşdur. Donanmanın böyle bi-vakt avdetinden Sultân Selîm Han Hazretleri pek ziyâde müte'essir olarak ber-minvâl-i sâbık Donanma-yı Hümâyûn ile Kapudan Paşa'nın Boğaz'dan içerü girmesi istîzânına[1] dâ'ir Kâ'immakâm Paşa tarafından takdîm olunan takrîrin bâlâsma (Boğaz'dan içerü girmesine izn-i hümâyûnum olmuşdur. Lâkin Kapudan Paşa'ya bu seferi bir şey'i müntic olmadığım ve Anapa'ya imdâd idemedigin ve dönüb vakitsiz geldigin tefhîm idüb kendüye ve cümle kapudanlara muğberü'l-hâtır oldığım söyleyesin anlardan böyle me'mûl itmezdim yazık anlara olan iltifâta) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurmuş idi. Biz gelelim serdâr-ı ekrem ordusunun ahvâline

Nemçe Musâlahasıyla Rusya Mütârekesinin İn'ikâdı

Ber-minvâl-i sâbık Maçin kasabasında zuhûra gelan tefrika-i askerriyyeden sonra yine Hırsova'da cem'-i asker ve iddihâr-ı mühimmâta[2] mümkün mertebe sa'y olunub tekrâr Ordu-yı Hümâyûnun Maçin tarafına hareketi tahakkuk eyledikde yeniçeri ile Arnavud askeri beyninde şikâk ve adâvet zuhûra gelmekden nâşî tefrîkları tensîb olunmağın Rûmili Vâlîsi Vezîr Mustafâ Paşa'nın ihrâz itmiş oldığı Ordu-yı Hümâyûn ser'askerligi unvânı yine takrîr ve ibkâ ve Arnavud askeri cem'iyyetine ilâve olunub işbu ([1]205) senesi Zi'l-ka'desi'nin on altıncı güni müteveccih-i semt-i â'dâ olmuş idi Hırsova'dan tahmînen beş on dakika infisâlinde illet-i nüzûl ile vefât itdiginden bi'l-fi'l yeniçeri ağası bulunan Vezîr Pekmezci Mehmed Paşa'ya Rûmili eyâletiyle Ordu-yı Hümâyûn ser'askerligi ve mukaddemâ Maçin'de gayret ve hamiyyeti meşhûd-ı cünûd olan esbak Kul Kethüdâsı Süleymân Ağa'ya yeniçeri ağalığı tevcîh ve Abdî Paşa Delibaşısı Türkmânoğlı İsmâ'îl Ağa bahâdırlıkla nâmdâr oldığı hâlde başında vâfir deli askeri ictimâ' itmiş oldığından uhdesine mîr-i mîrânlık ihsân buyurılub çend rûz zarfında haylîce zahâ'ir ve mühimmât tedârüki dahi müyesser olmasıyla ve asâkir-i müteferrikanm ba'zısı fikr-i encâm-kâr[3] ile Hırsova'ya avdet ve bu'd-ı mesâfe takrîbiyle evvelki ma'rekeye yetişmemiş olan bakâyâ-yı asâkir-i mürettebe dahi bu hilâlde Ordu-yı Hümâyûna muvâsalat eylemiş olduklarından Ordu-yı Hümâyûnda oldukca harekete kudret müşâhede olunmağla hemân Zi'l-ka'de'nin on yedinci güni Ordu-yı Hümâyûn ile serdâr-ı ekrem dahi Hırsova'dan hareket ve üçünci güni (s.158) ale's-sabâh Maçin'e muvâsalat eyledikde metris hafrına mübâşeret olnnub ancak piyâdenin kılleti ve yeniçerilerin rehâveti hasebiyle metris hafrında haylî zahmetler çekilmiş idi.

Bundan sonra Pekmezci Mehmed Paşa'ya İbrâ'îl ser'askerliği tefvîz olunub me'mûr-ı ma'iyyeti olan asâkir ile karşu tarafa imrâr ve bu esnâda Kalas mukâbilinde vâki' adada

1 İstîzân: İzin isteme, izin için sorma, danışma.
2 İddihâr-ı mühimmât: Askerî malzeme toplama.
3 Encâm-kâr: İşin neticesi, amelin sonu.

mücerreden inşâ olunan tabyaya me'mûr dalkılıc neferâtına mîr-i mîrândan Gürcî Osmân Paşa başbuğ ta'yîn kılınub ba'dehu ba'zı müverrihînin ifâdesine göre taraf-ı serdâr-ı ekremîden kendüsünde vezârete liyâkat mülâhaza olunarak cinsiyyet dahi mahrek-i ırk-ı hamiyyet olmağla uhdesine rütbe-i vezâret ihsân buyurulmuşdur.

Bu vechile ba'zı tedâbîr-i harhiyyeye teşebbüs olunmuş ise de mukaddemki vak'ada mühimmât ve zahâ'irin ekseri telef oluh asâkirde ise sebât olmadığından karşu tarafa mürûr ile â'dâ üzerine hücûm itmek şöyle dursun eger â'dâ yine Tuna'nın berü tarafına mürûr idecek olur ise asâkir-i İslâmiyye bilâ-muhârebe mevki'-i harhi terk ile yollarda emvâl-i nâsı gâret[1] ve birbirini itlâf iderek firâr idecekleri mütebâdir-i hâtır ve Devlet-i Aliyye ile tehaffuzî ve tecâvüzi akd-i ittifâk iden Prusyalu dahi müte'ahhid oldığı üzre i'lân-ı harb itmeyüh ittifâkdan garazı ne oldığı zâhir ve süvârî ocakları içinde bir nev' fesâd-ı mahsûs olub me'mûr oldukları mahâllim muhâfazasını terk ve birkaç bin âdem ile Şumnı'ya teveccüh idecekleri mütevâtir olmağla Ordu-yı Hümâyûna halel târî olmadan ve asâkirde olan ihtilâl kuvvet bulmadan düşmanın mizâcını yoklamak ve hâle muvâfık gelür ise sulh eylemek karâr-gîr-i ehl-i meşveret olmağın serdâr-ı ekrem tarafından Rusya ser-kerdesi olan Rebnin[2] nâm cenerale bir mektûb yazılub şöyle ki: Yer gök götürmez asker ile Maçin sahrâsına nüzûl eyledik harbin netîcesi emr-i mevhûm ve bu kerre galebe ne tarafda zuhûra gelecegi nâ-ma'lûm oldığı hâlde Devlet-i Aliyye cenge hâzır oldığı gibi fukarâ ve re'âyânm âsâyiş ve istirâhati ve sefk-i dimâ[3] mâddesinin ber-taraf olması içün sulha dahi âmâdedir derece-i me'mûriyyetinizi ifâde ve bir müte'ayyin[4] âdeminiz ile esâs-ı sulhı irsâl eyleyesiniz deyü istimzâc[5] olundukda Rusya ser-kerdesi olan Ceneral Rebnin dahi esâs olarak üç mâdde beyânıyla Ordu-yı Hümâyûna bir ilçi göndermiş idi.

(Mâdde-i Ûlâ) Kaynarca Sulhı ve ba'dehu vâki' olan mu'âhedeler şurûtı mer'î ola.

(Mâdde-i Sâniyye) Eflâk ve Boğdan memleketleri menfa'atlü şurût ile Devlet-i Aliyye'ye istirdâd oluna.

(Mâdde-i Sâlise) Turla'dan kat'-ı hudûd oluna.

Mevâdd-ı merkûme erbâb-ı meşveret ile istişâre olundukdan sonra ba'zı mertebe hatt ve tenzîli (**s.159**) zımmnda bu esâs insâf ve i'tidâl derecelerinden hâric olub tevsi' ve tenkîhi ve mühmel zikr olunan mevâddın tasrîhi lâzımdır zemîninde Ceneral Rebnin'e bir mektûb yazılmış ise de benim me'mûriyyetim bu derecelerde olub tagyîri dâ'ire-i uhdemden hâricdir ve netîce-i kelâmı min-gayri kusûr ifâde eyledim bundan sonra su'âl ve cevâb abese iştigâl kabîlindendir eger bu esâs kabûl olunur ise murahhas ta'yîn olunsun kabûl olunmadığı sûretde âdem gönderilmesün me'âlinde cevâbnâme irsâl ile kat'-ı rişte-i kîl ü kâl[6] eyledigi hilâlde taraf-ı şâhâneden dahi müzâkere-i sulh içün izn ve ruhsatı hâvî hatt-ı hümâyûn gelmiş oldığına mebnî Kuban Hanı Baht Giray Han ve vüzerâ ve ricâl ve ocaklu ile tekrâr meşveret olundukda fikdân-ı esbâb hasebiyle vücûb-ı sulh husûsunda

1 Gâret: Düşman toprağına yağma için yapılan saldırış.
2 Ceneral Rebnin: Prens Nikolay Vasiliyeviç Repnin.
3 Sefk-i dimâ: Kan dökme, kan dökücülük.
4 Müte'ayyin: Karar verilmiş. İleri gelen kimse. Eşraftan olan kişi.
5 Derece-i istimzâc: Uyuşma derecesi.
6 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.

cümlesi müttefik olarak ricâl-i Devlet-i Aliyye'den birinin me'mûriyyeti tensîb olunmağla Müverrih Vâsıf Efendi bi'l-intihâb üç beş nefer etbâ'ıyla İbrâ'îl ser'askerine ba'zı vesâyâ teblîği unvânıyla karşu yakaya imrâr olunub karşu tarafa mürûrunda hemân Kalas'a vürûd ve Ceneral Rebnin ile bi'l-mülâkât mektûb-ı sadr-ı â'zamîyi teslîm itdikde müzâkere-i maslahat yarına tevkîf olunmağla ferdâsı Vâsıf Efendi ceneral-i merkûmun konağına varub mükâlemeye mübâşeretleri hengâmında Ceneral Rebnin söze başlayub donanmalar birbirine pek ziyâde takarrüh ile cenge müheyyâdırlar hâlbuki iki devlet an-samîmü'l-kalb[1] musâlahaya meyl itmiş iken donanmalar bu keyfiyyetden bî-haber olmalarıyla şâyed ki yek-dîgere tesâdüf ve tesâdüm[2] birle bu masla[ha]t-ı hayriyyeye halel vireler nihâyet mâdde ma'lûm oluncaya dek tevakkuf ve sükûnları münâsib görilür siz dahi münâsib görür iseniz Rusya donanması amiraline bir kâğıd yazayın kezâlik sadr-ı â'zam dahi kapudan paşaya kâğıd yazsun kurbiyyet hasebiyle tarafeynin kâğıdları dahi sadr-ı â'zam tarafından ale'l-acele donanmalara îsâl olunsun cânibeyn me'mûrları gâyet emre muntazır olsunlar didikde Vâsıf Efendi dahi bi-hasebi'l-maslaha tensîb itmekle Ceneral Rebnin hemân Rusya amiraline hitâben bir mektûb yazub Vâsıf Efendi'ye teslîm ve o dahi mükâleme varakasıyla berâber sadr-ı â'zam cânibine îsâl itmegin Ordu-yı Hümâyûnda meclis-i meşveret akd olunarak keyfiyyet der-miyân olundukda Ordu-yı Hümâyûnda bulunan ukalâ-yı ricâlden bir şahs-ı sâhib-i vücûd düşman bizim donanmada kuvvet-i galebe fehm idüb deryâda muhârebe vâki' olur ise mağlûb olacaklarını teyakkun eylediginden nâmûs-ı devletini muhâfaza içün bu vaz'-ı garîb-i gayr-i me'mûlî ihtiyâr eylemişdir benim bildigim bu kâğıdın irsâlinde zarar vardır donanmamızın sûret-i hâle nazaran kuvvet ve mikneti olub bir maslahata muvaffak olursak musâlaha fâ'idelü olur didikde kâğıdın irsâlinde fâ'ide der-kâr oldığını idrâk iden erbâb-ı akl-ı şu'ûr sükût itmege mecbûr olmalarıyla Ceneral Rebnin'in kâğıdı orduda tevkîf olunub çend (**s.160**) rûz mürûrunda ber-minvâl-i sâbık donanmanın münkesiren[3] Karadeniz Boğazı'na çekildigi haber alındı ve eger Ceneral Rebnin'in kâğıdı vaktiyle Rusya amiraline îsâl ve o me'âlde sadr-ı â'zam tarafından kapudan paşaya dahi bir mektûb irsâl olunmuş ola idi Donanma-yı Hümâyûn sâlim kalur idi lâkin ukalâdan geçinen bir yâd-gârın re'y-i sakîmi bu fenâlığa sebeb oldı deyü Vâsıf Efendi Târîhi'nde tasrîh itmişdir.

El-hâsıl her cihetle sulha lüzûm görünmüş ise de bir kerre olsun Rusya'ya galebe olunub da sûret-i gâlibiyyetde akd-i musâlaha olunmak mültezim-i pâdişâhî olarak bir müddetden berü bu sûretin istihsâline çalışılmış olub hâlbuki gitdikce taraf-ı İslâmiyyânda âsâr-ı mağlûbiyyet te'ekküd[4] ve tezâyüd itmekde ve müddet-i medîdeden berü der-dest-i mükâleme olan Nemçe musâlahası henüz karâr-gîr olmamasıyla Devlet-i Aliyye'nin o tarafdan dahi emniyyeti münselib olarak bir haylî asâkirini ihtiyâtan Nemçe ser-hâddlerinde tevkîfe mecbûr olub hattâ İşkodralu Mahmûd Paşa otuz kırk bin asker ile Vidin cânibinde musâlahaya intizâr ile tevakkuf eyledigime nazaran Nemçe gâ'ilesi dahi bitmemiş hükmünde oldığından Rusya cânibinde dahi bir iş görilemeyüb Devlet-i Aliyye'ce her vechile musâlahaya mecbûriyyet hâsıl olmağla Vâsıf Efendi ber-minvâl-i sâbık Kalas'da mütâreke

1 An-samîmü'l-kalb: Can ve gönülden, öz yürekten.
2 Tesâdüm: Çarpışma, vuruşma.
3 Münkesir: Kırılan, kırılmış, kırık. Kırgın, gücenmiş.
4 Te'ekküd: Sağlamlaşma, kuvvet bulma.

mükâlemesine me'mûr kılınarak mehmâ-emken[1] zikr olunan mevâdd-ı selâsenin ta'dîl ve tenkîhine sa'y olunmuş ise de Ceneral Rebnin'in ruhsatı mahdûd olmağla kat'iyyü'l-müfâd olarak arz eylemiş oldığı işbu mevâdd-ı selâsenin tagyîri elinden gelmeyecegini beyân idüb ancak ikinci mâddede münderic olan menfa'atlü şurût ile kaydı Kaynarca Musâlahası'nda ve andan sonra mün'akid olan mu'âhedelerde derc olunmuş olan menfa'atlü şurût ile Eflâk ve Boğdan Devlet-i Aliyye'ye redd oluna deyü şerh ve îzâh olunmak ve Turla'ya gelince Rusya Devleti'ne terk olunan mahâllerin istihkâmâtına dâ'ir vâfir bahs olunub tanzîmi işbu musâlaha-i hayriyyenin tekmîli içün cem' olunacak murahhassların sa'y ve dikkatine havâle olunmuşdur ve sâ'ir yerlerde olan sözler işbu muhârebeye gelince ne vechile ise yine ol vechile ola deyü dîger iki mâdde ilâvesiyle beş mâddeyi hâvî bir kıt'a esâs senedi tanzîm ile bunun üzerine mütâreke senedleri kaleme alınmak üzre râzı ve on gün bu mükâlemeler ile munkazî olarak bundan ziyâdeye ruhsatının tahammüli olmadığını ve bu vechile gösterdiği tenezzül-i cüz'î dahi havsala-i me'mûriyyetinden hâric oldığı hâlde mücerred âsâyiş-i tarafeyn içün kendü tarafından bir nev' cesâret kabîlinden oldığım tasrîh ve fî-mâ-ba'd ahvâl-i sulha dâ'ir bir şey tefevvüh itmeyecegini ve sened temhîr olunub da ordudan gelmedigi takdîrce Vâsıf Efendi'nin i'âde olunacağını kendüye telmîh itmekle Vâsıf Efendi keyfiyyeti ale't-tafsîl Ordu-yı Hümâyûna tahrîr ve Devlet-i Aliyye'ye ceng ve sulh (s.161) şıklarının kangısı hayırlu ise bi'l-ihtiyâr tarafına emr ve iş'âr buyurulmasını arz ve inhâ eyledigi esnâda Ziştovi mükâlemesi dahi hitâm bularak Zi'l-hicce'nin üçünci güni Nemçe musâlahasının in'ikâdı[2] haberi Ordu-yı Hümâyûna vâsıl ve bu sûretle Devlet-i Aliyye'nin nısf-ı gâ'ilesi zâ'il olmuş ise de Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlığı kemâlde oldığından Maçin'de bir büyük meclis akd olunarak Vâsıf Efendi'nin inhâsı huzzâra teblîğ ve tefhîm olundukda Ordu-yı Hümâyûnun Maçin'e vusûlünde metrislere ta'biye olunan piyâde iki bin beş yüz kadar olub anlar dahi küllî yevm azar azar firâr iderek azalmakdadırlar süvârî askeri ise topa varmayub ednâ bahâneye müterassıd[3] oldukları bî-iştibâhdır ve düşman önümüzden veyâhûd arkamızdan zuhûr itmek lâzım gelse mukâvemetin imkânı olmayub bu fırsatın fevtiyle nedâmet mukarrerdir deyü ehven-i şerrini[4] ihtiyâr kabîlinden olmak üzre sulhı tercîhde cümlesi ittifâk ve rikâb-ı hümâyûna arz olunmak şartıyla vâki'-i hâli mübeyyin sened dahi i'tâ ideceklerini arz ve beyân itmeleriyle esâs-ı mezkûr kabûl olunarak anın üzerine sekiz mâh müddet ta'yîni ile emr-i mütâreke karâr-gîr olmağla işbu Zi'l-hicce'nin onuncı ve Temmuz'un otuz birinci güni Kalas karyesinde senedler mübâdele olunarak ferdâsı Vâsıf Efendi avdet eylemiş ve Ceneral Rebnin'in yalnız esâs vaz'ına me'zûniyyeti olub mevâdd-ı sâ'ire Mareşal Potemkin'in re'yine mufavvaz oldığı hâlde karîben Kalas ordusuna gelmek üzre oldığından mahâll-i mükâleme tahsîsi ve murahhasların ta'yîni anın gelmesine tevkîf olunmuşdur.

Vâsıf Efendi bu makâmda garibe olmak üzre bir fıkra yazub dir ki: Vakt ve hâline nazaran in'ikâd-ı mütâreke hayr-i mahz[5] olub vakt ve zamân müsâ'id iken tanzîmine ikdâm olunmak husûsı an be-an Vezîr Pekmezci Mehmed Paşa tarafından teşvîk olundı vaktâki

1 Mehmâ-emken: Olabildiğince, mümkün olduğunca.
2 İn'ikâd: Akdetme, akdedilme.
3 Müterassıd: Dikkatle gözeten, bekleyen, kollayan.
4 Ehven-i şerr: İki şerrin en zararsızı, kolayı.
5 Hayr-i mahz: İyi ve temiz hayırlar.

cümle ittifâkıyla maslahata nizâm virilüb sadr-ı â'zam tarafından mütâreke senedi temhîr[1] olundı ise vezîr-i müşârün-ileyh vüs'at-i sadr ile İbrâ'îl cânibinde olan ordusuna geçüb e'âlî ve esâfil-i nâsa sadd hayf ki rûz-ı musâf içün biledigim seyfimi hûn-ı â'dâ ile âlûde[2] itmeden mukaddeme-i musâlaha sûret-yâb-ı[3] husûl oldı deyü izhâr-ı te'essüfe başlamış idi vaktâki Kalas'da senedler mübâdele olundı ise iki devlet askerinin şükrâne-i selâmetleri içün Rusya cenerali top şenligi sipâriş idüb tahmînen yüz kadar top atdıklarında Pekmezci Mehmed Paşa'nın metrisinde olan piyâdeler âhenk ihtimâlini virüb düşman basdı diyerek metrisleri terk ile İbrâ'îl Kal'ası'na azîmet itmeleriyle i'âde sûretinde Mehmed Paşa'nın dahi arkalarından haylî menzil kat' idüb bu haber Maçin metrislerine mün'akis oldukda kaziyye-i tebdîl-i mekân anlara dahi sirâyetle orada dahi bu hâlet zuhûra geldigi kibâr-ı kavmin ma'lûmları oldukda cümlesi böyle râbıtasız askerle hasma mukâvemet mümkün olmayacağını cezm itdiler.

(s.162) Şu hâlde her nasıl olur ise olsun maslahatı sulhla bitirmek farîzadan oldığı müsellemâtdan ise de Kırım'ı teshîr kasdıyla küşâd olunan işbu seferin netîcesinde Turla'dan kat'-ı hudûd olunarak Özi eyâletinin dahi Rusya'ya terk ve ferâğı esâs senedinde münderic olmasıyla sonra bu bâbda herkes kusûrı birbirine azv[4] ve isnâd idecegi ve husûsıyla askerî tâ'ifesi biz şöyle keserdik böyle biçerdik diyecekleri bî-iştibâh oldığından ve bu vechile musâlaha nezd-i şâhânede dahi makbûl olmayub gâlibâne sûretde musâlaha matlûb idügünden serdâr-ı ekrem bu bâbda mütehayyir ve endîşe-nâk olarak Zi'l-hicce'nin on birinci Pençşenbe güni Maçin sahrâsında meclis-i meşveret akd olunmuş idi.

Şöyle ki: Altı aded vüzerâ-yı izâm ve bi'l-cümle mîr-i mîrânlar ve ricâl-i devlet ve ocaklar ağaları ve zâbitleri ve sâ'ir hademe-i devlet ibtidâ kethüdâ beg çadırında ictimâ' eylediklerinde kethüdâ beg tarafmdan huzzâra hitâben musâlaha ve ceng mâddelerinin kangısı tercîh olunur ise sâhib-i devlet efendimiz bu gün cevâb ister şevketlü pâdişâhımız ceng olunub düşmandan intikâm alınmasmı ve öylece şânlu musâlaha olunmasını hatt-ı hümâyûnlarıyla emir buyurmuşlar binâ'en-aleyh efendimiz ceng iderim ve gayri dürlü hareket idemem diyorlar cevâb isterler münâsib olanı bu mahâlde beyân idüb sonra efendimizin huzûrunda dahi doğrısı ne ise söyleyesiniz dimekle beyne'l-huzzâr[5] ceng ve sulha dâ'ir vâfir bahisler güzerân idüb her biri askerin hâlinden bahisle gûnâ gûn[6] şikâyetler îrâd ve cümlenin bildigi ve tecrübe eyledigi vechile adem-i sebâtları hâlâtını ve ednâ bahâne ile firâr itmekde olduklarını yâd ve bu asker ile ceng olmanın imkânı olmadığını i'tirâf ve cümlesi sulh tarafını tercîh idüb burada efendimizin huzurunda ve'l-hâsıl dünyâda ve âhiretde dahi bu vechile söyleriz gayri dürlü diyecegimiz yokdur didiler ba'dehu cümlesi hâyme-i sadâret-penâhîye ihzâr olunmalarıyla taraf-ı sadr-ı â'zamîden cümleye hitâben akdemce Devlet-i Aliyye ile Moskovlu beynlerinde akd-i musâlaha zımnında Rebnin Ceneral tarafından gelan kâğıd sâ'ir tahrîrâtımız ile Rikâb-ı Hümâyûna takdîm olunmuş idi ancak bu

1 Temhîr: Mühürleme.
2 Âlûde: Bulaşmış, bulaşık.
3 Sûret-yâb: Hâsıl olan, meydana çıkan.
4 Azv: Birinin üstüne atma, ona yakıştırma, iftira.
5 Beyne'l-huzzâr: Hazır olanlar arasında, hazır bulunanlar arasında, huzurda ve gözönünde olanlar arasında.
6 Gûnâ gûn: Çeşit, çeşit, türlü türlü.

def'a vârid olan hatt-ı hümâyûn ile kâ'immakâm paşa tarafından gelan tahrîrâtın mefhûmlarına nazaran düşman ile ceng olmaksızın musâlaha olmak şân-ı Devlet-i Aliyye'ye nakîsayı[1] mûcib ve merâm-ı Devlet-i Aliyye üzre musâlaha nasıl olabilür Turla'dan hudûd olması Tuna'dan kat'dan ne farkı vardır hemân bir tarafdan muharebe ve bir tarafdan musâlaha müzâkere olunsun ve muhârebede avn-i Hakkla bir gâlibiyyet tahsîl olunub musâlahanın şânlu olmasını mûcib olsun bunlar ceng semtine uğramıyorlar deyü bâ-avn-i Bârî düşmandan ahz-ı intikâm olunması te'kîd olunmuş işte mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn (**s.163**) budur ben şevketlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri tarafından cenge me'mûrum ba'd-ez-în[2] musâlahayı tercîh idemem siz dahi varub askerinizi âmâde iderek mütevekkilen alallâh hâzır olun hemân yarınki gün cenge şürû' olunacaktır. Benim gayri dürlü re'y ve niyyetim kalmadı deyü kat'î vechile ifâde-i hâl olundukda huzzâr-ı meclis biraz sükût itdikden sonra evvelen emr-i pâdişâhîye sâniyyen irâdenize imtisâl cümlemize vâcibe-i zimmet ve lâzıme-i diyânet olmağla her birimiz varub düşman üzerine harekete kıyâm eyleriz. Ancak bu emr-i azîmin bir kerre encâmını dahi geregi gibi mülâhaza ve askerimizin ahvâlini tefekkür idelim yohsa nefsimize kalur ise biz cânımızı fedâ ideriz ammâ bir kerre dahi şu râbıtaya halel gelmek lâzım gelür ise Devlet-i Aliyye'ye terettüb idecek hasârât-ı külliyye zâhirdir ve sevâhil-i Tuna'da bu kadar memâlik-i İslâmiyye'nin ve bâ-husûs İbrâ'îl Kal'ası'nın ve derûnunda bulunan bu kadar aceze ve uisvân ve sıbyânın hâllerini mütâla'a idelim eger bizim fedâ-yı nefsimiz ile düşmana galebe ve bu kal'a ve memleketin muhâfazaları mümkün olabilür ise bundan â'lâ şey olmaz lâkin askerimiz gün be-gün böyle yaz esnâsında firâr itmekde ve bu kadar firârî tutuldukca burunları ve kulakları kesilür ve ekserîsi katl ile siyâset olunayor yine mümkün olmaynb küll-i yevm ve leyle[3] hesâbsız asker kaçmakdadır kalanlar dahi bir iki yağmura bakıyorlar cümlesinin gözleri firârdadır bu hâlde cenge şürû' ve mübâşeret idelim disek dahi düşman Tuna'nın karşu yakasında Tuna ile sırt beyninde toprağa girüb metîn ve müstahkem tabya ve metrisler ile külliyyetlü toplar ve envâ' edevât-ı harbiyye ile metânet virmiş etrâfını su ve bataklık ihâta itmiş ceng olundığı sûretde meydân cengi itmenin imkânı yok olsa olsa tabya ve metris ile top cengi olmalı düşman bizimle birkaç ay top cengi ider tabya ve metrisine halel gelmez bizim askerimiz durmayub ve iki gün topa dayanmayub giderler ammâ şimdi bu Ordu-yı Hümâyûna mehmâ-emken râbıta virilüb ve bu kadar perîşân olmuş asker hârk-âde kabîlinden olarak cem' idilüb düşmana bir gösteriş idecek kadar hâl kesb eyledik eger düşman berü tarafa geçüb ceng idecek olur ise bu askerden biri kalmayub firâr idecekleri ve hemân vüzerâ ve ocak zâbitânı ve ağaları birkaç nefer âdemleriyle kalacakları gün gibi âşikârdır. Şimdi hayırlu mülâhaza musâlahadır ve andan gayri çâresini bilmiyoruz ve bu musâlaha her ne kadar merâma muvâfik degil ise de mâdâmki düşman karşusunda yerlü yerimizde metânet gösteriliyor şân-ı Devlet-i Aliyye lehü'l-hamd yerinde olarak nizâm bulacakdır ve illâ cenge şürû' idüb de bir kerre perîşânlığa yüz tutar (**s.164**) ise düşman şîrînlenüb envâ'-ı tekâlife ibtidâr idecegi ve sonra mağlûbiyyet ârı üzerimizde kalarak sulha mecbûriyyet hâsıl olacağı der-kârdır sûret-i hâlimize nazaran mecbûriyyet yoğiken bu def'alık emr-i musâlahaya şürû' ile hitâm virildikden sonra avn-i Hakk'la

1 Nakisa: Eksiklik, kusur; kabahat, ayıp.
2 Ba'd-ez-în: Bundan sonra, bundan böyle.
3 Küll-i yevın ve leyl: Her gündüz ve gece.

memleketlerimize ve ahâlî ve re'âyâmıza nizâm virüb ve askere ârız olan fütûr ber-taraf kılınub her bir husûs geregi gibi tesviyye[1] ve tertîb olunarak beş on seneden sonra düşmandan ahz-ı intikâm ile elimizden giden kılâ' ve bikâ'ın istihlâsı çaresine bakmalıdır ve illâ gayri imkânı yokdur deyü cümle huzzâr yek-zebân-ı vifâk[2] olarak cevâb viricek sadr-ı â'zam hazretleri mukâbele idüb bu işin her dürlüsüni mülâhaza ve gicelerde hâb ve râhatı kendime harâm idüb aya şu düşmandan ne takrîble ahz-ı intikâm olunur ve bu askere ne vechile ceng itdirebilürüm ve firârdan men'leri ne yüzden olabilür deyü bahr-i efkâr ve endîşeye giriftâr olmuşum bu kadar âdem öldiriyorum ve bu kadar nüfûs tekdîr idiyoruz bir çâre bulunamayub yine askerimiz kaçmakdadır bunları cümleten bildim ve tahsîl-i vukûf itdim ve askerimizin düşman karşusunda sebât itmeyecegini tecrübe eyledim bimâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye'nin şu hâlde şânını vikâye zımnında musâlaha tarafına meyl ve rağbet göstermiş idim ancak şimdiki hâlde ben taraf-ı şehin-şâhîden cenge me'mûr oldum hilâf-ı rızâ-yı pâdişâhî ser-i mû hareket idemem dimekle huzzâr yine yek-zebân olarak bunun rezâlet ve mazarratı Devlet-i Aliyye'ye râci' olub bizler gibi âcizlerin elinden ne gelür asker ceng itmedigi sûretde şu etrâfda kalan memâlik-i İslâmiyye'yi ve bâ-husûs İbrâ'îl Kal'ası'nı sıyânet lâzım degil mi Ordu-yı Hümâyûn şu mahâlden bir hatve[3] hareket idecek olur ise İbrâ'îl yed-i â'dâya[4] giriftâr olacağında ve daha nice rüsvâylıklar zuhûr idecegimde şübhemiz olmadığından bu musâlahayı tercîh ideyoruz dimeleri üzerine serdâr-ı ekrem dahi ba'd-ez-în musâlahanın tercîhi husûsunı ben Rikâb-ı Hümâyûna tahrîr idemem siz beynlerinizde münâsib olanı yazub karârını virir iseniz siz bilürsünüz didikden sonra musâlaha içün tarafeynden bi'l-muhâbere esâs senedi olarak nihâyet karâr virilan sûret-i temessük kırâ'at ile mazmûnı cümleye tefhîm olunub işte Devlet-i Aliyye Moskovlu ile bu esâs üzre sulhı ihtiyâr idecekdir bunı mülâhaza idüb de temessüki temhîr münâsib midir degil midir ve cenge şürû' idelim mi itmeyelim mi bugün ma'lûm olmalıdır bana cevâb virin benim cengden gayri niyyetim yokdur her birinize ruhsat virilmişdir ki Allâh içün söylesün yarın huzûr-ı Bârî'de iki elim yakanızdadır rûz-ı cezâda ne gûne cevâb virecek iseniz bunda dahi ketm ve mülâhaza itmeyüb doğrısını söyleyiniz deyü hitâb (**s.165**) itdikde cümlesi sulhı tercîh ve sened-i mezkûrun temhîr olunmasını tecvîz ve cümlenin su'âl ve cevâbı ve bu meclisin karârı ber-vech-i tafsîl bir mazbataya derc ve tahrîr olunub her biri başka başka temhîr ideceklerini beyân ile dîn ve Devlet-i Aliyye'ye biz bu maslahatı hayırlu add eyledik ammâ şevketlü pâdişâhımız bizlere itâb ider ise emrine mutî' ve münkâdız biz Devlet-i Aliyye'nin şânını vikâye ve dînimize hayırlu olanı ihtiyâr eyledik. Zîrâ işbu İbrâ'îl'in muhâfaza olunub durması perîşânlıkdan sonra tecemmü' itmiş asker ile Ordu-yı Hümâyûnun şu mahâlde olması takrîbiyle olub düşman eger Ordu-yı Hümâyûnun bu hâlini bilse musâlahaya rağbet itmeyecegi nümâyândır[5] amınâ li'llâhi'l-hamd hâlimizi geregi gibi bilmediginden sulha rağbet oldı. Ma'a-hazâ Soğucak ve Anapa düşman eline geçdi anları dahi bu musâlahada redd idecekdir eger avk[6] ve te'hîr sebebiyle düşman iki yüz binden ziyâde Çerâkise ve Abaza kabâ'ili içinde bir müddet durub kabullemnek lâzım gelür

1 Tesviyye: Seviyelendirme, düzenleme, bir neticeye bağlama.
2 Yek-zebân-ı vifâk: Aynı dili konuşan ve aynı düşüncede olan.
3 Hatve: Adım.
4 Yed-i â'dâ: Düşman eli, düşman kuvvetleri.
5 Nümâyân: Görünen.
6 Avk: Alıkoyma, durdurma, vazgeçirme.

ise reddini bir dürlü tecvîz itmez bunları mülâhaza idüb bu hidmete muvaffak olmağa sa'y idelim deyü musâlahaya karâr virilerek meclis hitâm buldukda esâs-ı mezkûr üzre mütâreke sûreti taraf-ı sadr-ı â'zamîden dahi tasdîk ve işbu müzâkerât ve karârı ayniyle bir mazbataya derc ve tahrîr ile cümlesi tarafından temhîr olunarak Rikâb-ı Hümâyûna arz ve takdîm kılınmışdır.

Ve akdemce mahâll-i mükâleme tahsîsi ve murahhasların ta'yîni Potemkin'in Kalas'a gelmesine tevkîf olunmuş idi müte'âkiben Kalas'a vürûdı haberi alındıkda evvelâ bi'l-muhâbere tarafeyn yek-dîgerin hâtırını istifsâr itdikden sonra teshîl-i maslahat zımnında taraf-ı sadr-ı â'zamîden Teşrîfâtcı Mustafâ Efendi ile Potemkin'e zemîni yeşim ser-â-pâ elmâs ile müzeyyen bir kuşak ve bir boğça akmişe-i mütevvi'a ve Kalas ordusı kumandanı sâlifü'z-zikr Ceneral Rebnin'e ve Tuna'da olan Rusya donanması kapudanına münâsib hediyyeler irsâl olunub ba'dehu bi'l-muhâbere Yaş kasabası mahâll-i mükâleme tahsîs olunarak tarafeynden murahhaslar bi'l-ictimâ' müzâkere-i mevâdd-ı musâlahaya mübâşeret olunmuşdur.

Felemenk Devleti'nin murahhası ber-vech-i bâlâ Rişenbaş[1] mükâlemesinde bulundığı gibi Devlet-i Aliyye ile Nemçe musâlahasında dahi mutavassıt olarak Ziştovi meclis-i mükâlemesinde bulunmağla evvel emirde devlet-i müşârün-ileyhânın icmâlen[2] hâl ve mevki'ini beyân idelim de ba'dehu Ziştovi mükâlemâtının tafsîline ibtidâr idelim.

Nederlande ya'nî Felemenk Devleti Avrupa'nın meşâhir-i düvel-i bahriyyesinden bir cumhûr-ı bülend i'tibâr[3] olub mevki'i hasebiyle İngiltere ve Fransa devletleri beyninde münâfese ve muhârebe zuhûrunda gâh ana ve gâh buna meyl ve mümâşât itmek muktezâ-yı politikası oldığı hâlde **(s.166)** emr-i ticârete halel virmemek içün bî-taraflık semtini tercîh idegelmiş iken akdemce Nemçe Devleti'yle muhârib olmak mülâbesesiyle Nemçe'nın Devlet-i Aliyye ile muhârebesi vukû'ında bi't-tabi' İngiltere ve Prusya devletleriyle ittihâd üzre bulunmuşdur çünki Ren Nehr-i Kebîri'nin bahr-i şimâle munsabb oldığı semtde iki tarafda kâ'in on sekiz sancakdan ibâret olan memâlike Nederlande ve Payibas[4] ta'bîr olunur ki memâlik-i süflâ dimekdir elviye-i merkûme fi'l-asl Almanya İmparatorluğı dâhilinde olarak verâset sûretiyle ve düka ve markiz ve kont ya'nî serdâr ve merz-bân ve sancak begi unvânlarıyla müstakill mutasarrıfları var iken ekseri sihriyyet münâsebetiyle Avusturya hânedânına intikâl idüb bâkisini dahi Almanya İmparatorı meşhûr Şarlken zabt ve bir aralık elviye-i merkûmenin mecmû'unı bir eyâlet şekline koyarak İspanya hükûmetine rabt itmiş idi Protestan mezhebinin zuhûr ve intişârında İspanya krallarının emr-i idâre-i hükûmetde der-kâr olan ta'addîlerinden başka Katoliklik ta'assubı dâ'iyyesiyle buralarda tebdîl-i mezheb idenler haklarında ziyâde şiddet göstermeleriyle elviye-i merkûme ahâlîsi Gilyom[5] nâm-ı zât-ı şöhret-şi'ârı kendülerine İstatholder[6] ya'nî müdîr-i hükûmet unvânıyla serdâr iderek İspanya Devleti aleyhine kıyâm ile müddet-i medîde muhârebeden sonra elviye-i cenûbiyye

1 Rişenbaş: (Reichenbach, Rychbach). Dzierzoniow, Polonya.
2 İcmâlen: İcmal suretiyle, kısaltarak, kısaca, özetleyerek.
3 Bülend i'tibâr: Çok itibarlı, saygın.
4 Payibas: Önceki ciltlerde "Payzibasi" şeklinde geçen bu tarihî bölge adı, "aşağıdaki ülkeler" anlamına gelen Fransızca Pays-Bas kelimesinden gelmektedir.
5 Gilyom: (Türkçede; Giyyom, Kilyom, Kilyum) Guillaume le Conquérant. William the Conqueror.
6 İstatholder: Stadholder, Stadhouder.

tekrâr İspanya'nın dest-i tasarruf ve tahakkümüne geçmegin dîger yedi sancak ahâlîsi cumhûriyyete karâr virerek idâre-i memleketi İstatceneral[1] nâmıyla teşkil olunan meclis-i vükelâ-yı millete tefvîz idüb mezkûr elviye-i seb'adan Holande ve Felemenk sancaklarının cesâmet ve servetleri hasebiyle bu elviye-i müttehide cumhûrına Holande Cumhûrı ve Felemenk Devleti ta'bîr olunmuş ve (1648) sene-i mîlâdiyyesine kadar Gilyom'un evlâdı İstatholder unvânıyla cumhûr riyâsetinde bulunmuşdur. Ol avânda Avrupa ile Amerika beyninde cereyân iden ticâret-i cesîmeye İspanya benderleri memerr iken İspanya Devleti'nin sû'-i idâresinden halk nâ-hoşnûd olub cumhûr-ı mezkûr ise gerek ticâretin ve gerek umûr-ı mezhebiyyenin kemâl-i serbestî ile icrâsına revâc virmekle her tarafın ehl-i hüner ve sanâyi'i işbu elviye-i müttehideye tecemmu' iderek az vakit zarfında küllî kudret ve servete mâlik olub yüz kıt'a kadar cesîm kalyonlar ile İngiltere'nin kuvve-i bahriyyesini muzmahill[2] itdikleri ve Fransa Kralı Ondördünci Luyi vaktinde Fransa Devleti'nin muzafferiyyet ve fütûhâtına sedd-i sedîd çekdikleri cihetle denizler büsbütün kendü ellerinde kalmış ve ticâret ve hükûmetleri Amerika ve Afrika ve Hind ve Çin ve Çapon taraflarına ve daha bu makûle eslâfın varamadıkları yerlere münteşir ve müstevlî olub Felemenk ve Braban[3] livâlârında her dürlü sanâyi' ilerüleyerek fabrikalarının mahsûlâtı âleme kifâyet ider olmuş iken mu'ahharen istatholderlerin **(s.167)** tahakküm ve istiklâle meyl ile İstatceneral meclisine muhâlif bulunmalarından dâhil-i memleketde zuhûr iden bir tâkım ihtilâlât ile rencîde olan bir çok ashâb-ı hüner ve sanâyi' İngiltere'ye geçüb orada sanâyi'in bir kat daha tezâyüdine ve fünûn-ı bahriyyenin pek ziyâde terakkisine hidmet itmekde oldukları ve ihtilâlât-ı vâkı'a Felemenk Devleti'nin za'fını mûcib oldığı hâlde Fransa Devleti İngiltere Kralı'nı kendü politikasına celb iderek ikisi birden devlet-i merkûme üzerine müddet-i medîde hücûm ile bir vakitden berü rû-yı deryâda[4] bâd-bân-güşâ-yı ikbâl ve istikbâl olan kuvve-i bahriyyesini kesr ü şikest[5] ve diyâr-ı ba'idede olan memâlikin elden nez'[6] ile kadr ve nüfûz-ı kadîmini pest itdiklerinden başka ihtilâlât-ı mezkûre esnâsında elviye-i müttehideden Artizba[7] sancağı ve Felemenk sancağının bir mikdârı Fransa Devleti'ne geçmiş ve andan sonra bütün denizler İngiltere donanmalarının satvet ve nüfûzı altında kalmışdır. İşte zikr olunan ihtilâlât esnâsında Dördünci Gilyom serbestlik tarafdârı olan İstatceneral meclis â'zâsı üzerine ferce bularak (1747) târîhinde istatholderligi verâset sûretiyle kendü hânedânına tahsîs itdirmiş idi. Ba'dehu mezkûr Payibas ülkâsının ol vakt elviye-i cenûbiyyesine mutasarrıf bulunan Almanya İmparatorı Jozef ile Felemenk Devleti beyninde vukû' bulan muhârebeye düvel-i sâ'ire müdâhale itmekle Felemenk Devleti'nin gâ'ilesi artmış oldığı hâlde mu'ahharen Jozef ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye seferini küşâd itdikde anın aleyhinde bulunan İngiltere ve Prusya devletleriyle Felemenk Devleti bi't-tabi' müttehid olmak lâzım gelüb bu cihetle ber-vech-i âtî musâlahada dahi mutavassıt[8] bulunmuşdur.

1 İstatceneral: Staten-Generaal.
2 Muzmahil: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
3 Braban: Brabant.
4 Rû-yı deryâ: Denizin yüzü, denizler.
5 Kesr ü şikest: Kırma, kırılma. Yenilme, mağlubiyet.
6 Nez': Fesada uğratmak, çekip koparmak, ayırmak.
7 Artizba: Artois, Artesië.
8 Mutavassıt: Ortada vasıtalık eden. Arada ıslâh edici olan.

Ziştovi Kasabası'nda Mün'akid Olan Nemçe Musâlahasının Sûret-i Müzâkere ve Karârı

Cild-i râbi'de beyân olundığı üzere Prusya Kralı'yla Almanya İmparatorı beyninde Rişenbaş nâm şehirde mün'akid mu'âhedede ta'yîn olunmuş olan esâs üzre Devlet-i Aliyye ile Nemçe Devleti beynlerinde mevâdd-ı musâlaha karârlaşdırılmak üzre evvel emirde mütâreke akd olunmuş olmasıyla gerek tarafeyn murahhasları ve gerek mutavassıt olan Prusya ve İngiltere ve Felemenk devletlerinin murahhasları bir ân akdem mahâll-i mükâleme tahsîs olunan Ziştovi kasabasında ictimâ' itmeleri lâzım gelerek (1205) senesi Rebî'ü'l-evvel hilâlinde Devlet-i Aliyye murahhasları efendiler ve müte'âkiben Prusya murahhası (Lukezini)[1] ve sene-i merkûme Rebî'ü'l-âhir'inin dokuzunda Felemenk murahhası (Baron de Efte)[2] ve on birinci güni (**s.168**) İngiltere murahhası (Kavalyer Kit)[3] ve on üçünci güni Nemçe murahhası (Herbert)[4] Ziştovi kasabasına dâhil olmuşlar idi.

Prusya murahhası Lukezini Ziştovi'ye vârid oldığı gibi ibtidâ Devlet-i Aliyye Murahhas-ı Evveli Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi'nin konağma ve ba'dehu birer gün fâsıla ile Murahhas-ı Sânî İsmet Begefendi'nin ve Murahhas-ı Sâlis Mektûbî Dürrî Efendi'nin konaklarına ve bi'l-mukâbele murahhas efendiler dahi sefîr-i mûmâ-ileyhin konağına ve Felemenk ve İngiltere ve Nemçe murahhasları kezâlik murahhas efendilere ve anlar dahi bi'l-mukâbele süferâ-yı mûmâ-ileyhime gidüb resm-i devr ve ziyâreti tekmîl itdiklerinden sonra Lukezini bikaç def'a daha re'îs efendinin konağına gelüb gitmiş ve bu mülâkâtlarda resmî musâhabetler esnâsmda bi'l-cümle murahhaslar ile sadede dâ'ir haylî müzâkerât cereyân itmiş olmasıyla hülâsa vechile ber-vech-i âtî beyân olunur.

Rişenbaş mu'âhedesinde hudûd-ı Devlet-i Aliyye'nin harbden evvel oldığı sûrete ircâ'ı ve Rusya musâlahasına dek Hotin'in bî-taraf kalması ve Rusya muharebesinin imtidâdında Nemçelünün bî-taraf turması mâddeleri esâs ittihâz olundığına nazaran miyânede bâdî-i keşmekeş olacak bir hâlet yok gibi görinürdi ise de tarafeynin metâlib[5] ve melhûzâtı yek-dîgerden haylîce ba'îd idi zîrâ Sultân Selîm Han Hazretleri mukaddemâ mütarekeye i'tâ-yı ruhsat buyurduklarında Nemçe sefînelerinin Karadeniz'de geşt ü güzârı ve Boğdan'a konsolos nasb itmeleri ve Cezâ'ir Ocağının Nemçelüye hasâretleri vukû'ında taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tazmîni mâddelerinin tayy olunmasını te'kîd buyurmuş olmasıyla ber-minvâl-i sâbık Prusya İlçisi Lukezini ile mülâkât olundukda mevâdd-ı selâse-i mezkûre hakkında sa'y ve gayret itmesi murahhas efendiler tarafından kendüye îrâd ve teklîf olunmuş idi. Nemçelü ise İrşova'nın ve Bosna taraflarında öteden berü münâza'ün-fîh[6] olan ba'zı mahâllerin kendüye terk olunması emelinde olub binâ'en-aleyh Rişenbaş mükâlemesinde Nemçe murahhasları tarafından Prusya vükelâsına virilan bir kıt'a sânihada Macar ve Çeh Kralı evvelâ Der-

1 Lukezini: Marquis Jerome de Lucchesini.
2 Baron de Efte: Baron de Haeften.
3 Kavalyer Kit: Sir Robert Murray Keith.
4 Herbert: Peter Freiherr von Herbert-Rathkeal.
5 Metâlib: Talepler, istekler.
6 Münâza'ün-fîh: Üzerinde tartışılan, tartışmalı.

aliyye ile mütâreke ve ba'dehu kable's-sefer[1] olan hâlete kemâl-i dikkat ile ri'âyeti esâs iderek i'âde-i musâlahaya rızâ-dâde[2] olmağa karâr virmegin Kral-ı müşârün-ileyh me'mûl ider ki Der-aliyye dahi zabt olunan bunca arâzî-i vüs'iyyenin reddine im'ân-ı nazar birle akd olunacak meclis-i mükâleme-i musâlahada hudûdımızm lâ-mahâle emniyyetine lâzım ve devleteynin temhîd-i âsâyiş ve istirâhatine medâr-ı küllî olacak ba'zı tahvîlât-ı muslihâneye meyl ve rağbet eyleye ve bu bâbda vukû' bulacak nizâm ve râbıta-i dostâne miknetlü Prusya Kralı'nın ve müttefikleri olan düvel-i bahriyyenin inzimâm-ı himem ve i'ânetleriyle teshîl ve tesviyye oluna deyü mastûr ve bu sânihaya (**s.169**) cevâben Prusya vükelâsı tarafından virilan sânihada dahi Macar ve Çeh Kralı'nın kable's-sefer olan hâline kemâl-i dikkatle ri'âyeti esâs iderek i'âde-i sulh ü salâh akîbinde sefer-i hâzırda zabteylediği cemî' arâzî-i Osmâniyye'yi Der-aliyye'ye redd ve teslîm itmek şartını kat'iyyen kabûl eylemesi ve Macar ve Çeh Kralı'nın Der-aliyye ile an-karîb[3] akd olunacak mükâlemât-ı musâlahada hudûdının emniyyeti zımnında me'mûl eyledigi ta'dîlâtın mahzâ Devlet-i Aliyye'nin rızâsına menût ve Prusya Devleti ile müttefiklerinin tavassutuna merbût olması ve Macar ve Çeh Kralı bu vechile ba'zı mahâlle veyâhûd menâfi'-i sâ'ireye nâ'il olur ise Prusya Kralı'na mevâzin bedelini derhâl i'tâ eylemesi Prusya Kralı'nın merâmı idügi mezkûr olmağın mukaddemâ mütâreke içün Ordu-yı Hümâyûna gelmiş olan Prusya ilçisi Luzi Rişenbaş mükâlemâtı mazbatasının sûretini getürmüş olmasıyla işbu ta'dîlât fıkrası görüldükde bundan murâd ne oldığı anlaşılmadığından ol vakit Luzi'den lede'l-istîzâh[4] bu ta'dîlât mâddesini Nemçelü îrâd ve ricâ eyledi böyle mübhem bir kelâmdır ben dahi tafsîlini bilemem ammâ Devlet-i Aliyye kendülere bir mahâl terk eylemek misillü olmak gerek lâkin bütün bütün Devlet-i Aliyye'nin irâde ve rızâsına menût[5] olmağla cebr olunamaz Devlet-i Aliyye kendüsi bilür bir dost bir dosta hediye virse ol dahi ana mukâbeleten bir hediye virmek misillü bir şeydir bu bâbda dahi irâde Devlet-i Aliyye'nindir kat'an ibrâm olunamaz deyü cevâb virmiş idi şu hâle göre tarafeynin efkârı yek-dîgere pek mugâyir oldığına mebnî Devlet-i Aliyye murahhasları tarafından tas'îb-i[6] maslahat olunmasun deyü Prusya murahhası Lukezini murahhas efendilere bir kıt'a takrîr i'tâ iderek ocaklar tarafmdan zabt olunan Nemçe sefînelerini Devlet-i Aliyye'nin redd ve tazmîni ve Eflâk ve Boğdan'da Nemçe konsoloslarının ik'âd ve ta'yîni ve Karadeniz'de Nemçe sefâ'ininin geşt ü güzârı mâddeleri mukaddemâ Devlet-i Aliyye ile Nemçe Devleti beyninde eyyâm-ı musâlahada tanzîm olunan mu'âhede-i ticâret şurûtundan olarak Rişenbaş Mu'âhedesi'ne[7] dâhil olmadığından şimdi bunların ref'i iddi'âsı ka'ide-i sedâd ve hakkâniyyete muhâlif oldığını tezkâr ve bu makûle nıüzâkerât ve mükâlemât ile maslahat-ı hayriyyenin te'hîri câ'iz olmayacağını ihtâr eylemiş idi tekarîr-i mezkûrun sûreti bu cildin zeylinde (4) rakamıyla îrâd olunur. Ve yine sûreti zeylde (5) rakamıyla muharrer olan bir kıt'a lâyihasında dahi Lökezini Rişenbaş Mu'âhedesi mu'âhede-i müstakbelenin

1 Kable's-sefer: Seferden önce.
2 Rızâ-dâde: Göç, göçme.
3 An-karîb: Yakından, çok geçmeden.
4 Lede'l-istîzâh: Bir şeyin açık olarak bildirilmesini istedikten sonra, açıklama istedikten sonra.
5 Menût: Asılı, asılmış, raptedilmiş, bağlı.
6 Tas'îb: Güçleştirme, güçleştirilme, zorlaştırma, zorlaştırılma.
7 Reichenbach Antlaşması (1790). Antlaşma adını yapıldığı Reichenbach (Rychbach) şehrinden alır. Şehrin adı sonradan Dzierzoniow olarak değiştirilmiştir, Polonya'dadır.

esâsı add ve i'tibâr olunmak lâzım geldiginden Rişenbaş mükâlemâtı mazbatasına mürâca'at olundukda Rişenbaş'da esâs itihâz olunan (istatiko istrükt)[1] yâ'ni hâli üzre ibkâ ve bi-ibâreti uhrâ ibkâ'e mâ-kâne alâ-mâ-kân ta'bîri redd-i memâlike masrûf ve zamân[2] ve kefâlet dahi ancak Rişenbaş (**s.170**) Mu'âhedesi'nde mezkûr olan şurûta mülhak ve ma'tûf idügi müstebân olmasıyla gerek Devlet-i Aliyye'nin ve gerek Nemçe Devleti'nin bundan hâric mevâdda Prusya Kralı'nın zamân ve kefâletini sarf eylemege istihkâkları olmayacağını tastîr ve mahremâne olarak i'tâ eylemiş oldığı dîger bir kıt'a takrîrinde dahi akd ve tanzîm olunacak mu'âhedeye mutavassıt nasb olunan İngiliz ve Felemenk murahhasları ile'l-an[3] mu'âhede-i mezkûreye zamân ve kefâletlerini derc ve ilhaka terhîs olunmadıkları mesmû'ı oldığından mûmâ-ileyhimâ murahhas efendiler ile mülâkât itdiklerinde Prusya Devleti gibi İngiltere Devleti'yle Felemenk Cumhûrı'nın dahi zamân ve kefâletleri me'mûldür vâdîsinde istîzâh-ı hâl olunur ise bu bâbda îzâh-ı mâdde iderek cevâba mecbûr olurlar ve devletlerine tahrîr birle iktizâ iden ruhsat-ı lâzımeyi ba'de'l-istihsâl Prusya Kralı'ınn kendü irâdesiyle arz eyledigi zamân ve kefâlete kendü kefâletlerini zamm ve ilhâk idebilürler deyü tahrîr ve yine dîger bir kıt'a takrîrinde akd olunacak mu'âhedenâmenin sebkine ve mukaddimesinde Rişenbaş Mu'âhedesi'nin esâs oldığı fıkrasmın derci husûsunda murahhasân-ı Devlet-i Aliyye tarafından ısrâr olunmak lâzım geleceğine dâ'ir ba'zı ihtârât sırasında mukaddemâ Nemçelü ile Devlet-i Aliyye beyninde mün'akid olan mu'âhedelerde hudûd keyfiyyeti mübhem bırağılmış oldığından vakit vakit Nemçelü tarafından nizâ' çıkarılmakda idügi ma'lûm olmasıyla bu kerre hudûdun fî-mâ-ba'd nizâ'a mahâl kalmayacak sûretde tavzîh olunmasını ihtâr ve tezkîr itmiş idi.

Lukezini'nin bu ifâdâtı üzerine murahhas efendiler mütehayyir olarak taraf-ı sadr-ı â'zamîye takdîm eyledikleri ma'rûzât-ı müşterekelerinde husûsât-ı meşrûhayı bast ve temhîd ile kullarının me'mûriyyetimiz ve muktezâ-yı hamiyyet-i fıtriyyemiz be-her-hâl mevâdd-ı selâsenin tıbk-ı irâde-i hüsrevâne üzre tesviyye ve tanzîmine münhasır oldığından gayri mevâdd-ı selâse-i merkûme esâs-ı nizâmât-ı mülkiyyeden olmasıyla be-her-hâl ol bâbda ısrâr ve hilâfına tenezzülden ihtirâz eyleriz mevâdd-ı selâsenin ilgâsı içün mu'âhedât-ı sâbıka ve hattâ Belgrad Mu'âhedesi dahi fesh-i musâlaha cihetiyle külliyyen mülgâ olmuşdur deyü iddi'â itsen gerek ve hudûd-ı kadîmeyi tagyîrden ictinâben esâs musâlahamız olan kılâ' ve bikâ'ın hey'et-i asliyyesiyle Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîmi esâsına yapışub bu vechile hudûd-ı kadîmeyi tecdîd murâd ideriz. Prusya ilçisi ise gûyâ meşkûk mâddeleri îzâh içün Bosna hudûdına bir başka nizâm virmek fikrindedir. O ise bizim hiç işimize yaramaz. Zîrâ Bosna hudûdının kemâ-hiye hakikatini bilmeyiz mukayyed olan hudûdnâmeler ve hücec[4] kayıdları ignâ itmez Una Suyı'nın (**s.171**) karşusunda olan Hırvatlık arâzîsinde Devlet-i Aliyye'nin kal'a ve palankaları[5] oldığı Karlofça musâlahasında mastûr olub ve Belgrad ahdi dahi Karlofça'ya havâle idüb elli altı târîhinde virilan temessük Sebrevac ve Sohanic arâzîsi mâddesiyle Sogorta Adası'nın Devlet-i Aliyye'ye teslîmi mâddesinden ibâretdir bu

1 Metinde sehven "istrükb" olarak geçmektedir. Kastedilen "Status quo strict" terimi olmalıdır.
2 Zamân: Kefil olma, kefillik. Bir şeyin mislini veya değerini vermek üzere zarara karşı kefil olma, garanti.
3 İle'l-ân: Bu ana kadar, şimdiye kadar, hâlâ.
4 Hücec: Deliller, senetler, vesikalar, hüccetler.
5 Palanka: Ağaç kazıklarla ve toprak doldurularak yapılan, çevresi hendekle çevrili küçük kale.

dahi tebyîn-i hudûd idemez Una Suyı hudûdı nizâ'ı Halîl Paşa vaktinde Nemçelü tarafından îrâd olunub katî çok nizâ' vukû' bulınuş idi Nehr-i Una'nın karşusunda Hırvatlık arâzîsinde Devlet-i Aliyye zabtında ba'zı kal'a ve palankalar olmak gerek keyfiyyeti bilmeyiz Bosnalu bize bu yerleri virmeyiz deyü gâlibâ bir cevâb virmek gerekdirler tafsîl-i mâdde hâtırdan çıkmış her ne ise bizim ve cümlenin Bosna hudûdı mechûl-ı mutlakımızdır tahkîk idemeyiz ve tahkîki içün Bosna'ya yazılmak ve âdem getürülmek misillü tekellüfâta düşülse imrâr-ı vakt-i nâzikden fazla bizim celb idecegimiz ser-hâdd ihtiyârlarının kavline be-her-hâl Nemçelü râzı olmaz bu sûretde bizim teklîfimiz abes olmak lâzım gelür bu kullarının anladığımız budur ki umûmî hudûd mâddesini başkaca bir mâdde iderek Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm olunacak cemî'-i kılâ' ve bikâ' ve arâzî beyne'l-ahâlî[1] müte'ârif ve meşhûr ve ma'lûm olan hudûd-ı kadîmesiyle kat' olunmak münâsib zann olunur elli iki târîhinden iki yüz iki târihine dek işbu hudûd mâddesi ne vechile râbıta bulmuş ise yine öylece mer'î olması münâsib mülâhaza olunur mu'âhedât-ı sâbıkayı fesh itmeyelim disek mevâdd-ı selâseyi zımnî kabûl itmiş oluruz bu dahi mütâla'a olunacak mahâldir. Prusya ilçisinin ihtârâtına bakılur ise mevâdd-ı selâse-i ma'hûde ve ticâret-i nâ-mes'ûdeden kat'an bahs itmeyüb hemân cümlesini kabûl ve seferden evvel olan şurût-ı sâbıka ve ahvâl-i sâlife ve evsâf-ı lâhıkayı te'kîd ve müttefikimiz olan Prusya Kralı'nın Rişenbaş'da imzâ eyledigi şurût-ı nâ-ma'lûmesini tasdîk lâzım gelür ve yine sefîr-i merkûmun lisânen takrîrinde alâ-eyyi-hâlin hudûd ve sınurlar dikkat üzre keşf ve tavzîh olunmalıdır ki hattâ bir dahi nizâ' olmasun ve Belgrad sulhundan ahsen ve akvâ[2] olsun dimesi meger bir mülâhaza-i frengiyyeye mebnî olarak şu mâddeler Belgrad sulhuna rabt olunub andan istinbât olunmuşdur. Nemçelü size şu kadar arâzî redd ideyor siz de sükût idin diyerek tahdîd-i hudûdda Nemçe tarafına biraz yer istihsâl sevdâsında mıdır bilmeyiz Bosna hudûdı henüz ma'lûmumuz degildir müstashabımız olan muhaddid Sa'îd Paşa hudûdnâmesi kîsve-yi frengî gibi pîçâ-pîç[3] ve temyîz idrâkinde eflâtunlar âcizdir Bosna'dan isti'lâm vakte muhtâc Bosnalunun Halîl Paşa gününde Nemçelü ile nizâ'ları kangı kal'adır ve ne mahâldedir hattâ Devlet-i Aliyye (**s.172**) reddini irâde eylese bizler virmeyiz deyü cesâretleri hâricden mesmû'umuzdur ısrârları hakk mıdır ve Belgrad sulhı dâhilinde füru'âtdan mıdır mechûlümüzdür mebâdâ[4] gaflet ile bir mahâll terk oluna müceddeden haritalara muhtâc harita tahrîri re'yü'l-ayn müşâhedeye mevkûf cümlesi farz olunsa öyle coğrâfyâ bilür âdemimiz yokdur hülâsa mechûl-i mutlak mesâbesinde olan tahdîd-i sınura bir vechile cesâret olunmaz bi'l-âhare esâsda olan hudûd-ı kadîmeye ri'âyetden gayri çâre yokdur Devlet-i Aliyye murahhasları seyr-i sefâ'in ve Cezâ'ir zamânı ve konsolos def'i ve Bukovina eyâleti istirdâdı ve masârif-i seferiyyenin tazmîni mevâdd-ı hamsesini iddi'â ve icrâya bâ-hatt-ı hümâyûn me'mûrlardır hilâfını irtikâb bir vechile mümkün degildir Prusya ilçisinin ifâdesine nazaran bunların vechen mine'l-vücûh[5] zikri câ'iz degildir acabâ Prusyalunun hilâf-ı rızâsı oldığından mıdır yohsa Bükreş'de Nemçe murahhaslarıyla be-gâyet istinâs eylemişler nihânî bir mükerrerleri olub fesâd itmeye ba'îd

1 Beyne'l-ahâlî: Ahâli arasında.
2 Ahsen ve akvâ: Daha güzel ve kuvvetli.
3 Pîçâ-pîç: Pek dolaşık, karma karışık, kıvrım kıvrım.
4 Mebâdâ: Sakın, olmaya ki.
5 Mine'l-vücûh: Herhangi bir şekilde

midir etvâr ve akvâline[1] nazaran kendülerinden her vechile mekir ve desîse melhûzdur uhûd-ı sâbıkayı nakz ve ilgâ eyledigimizde şurût-ı cedîde rabtına gûnâ-gûn tekâlîf-i bâride îrâd idecekleri bâhirdir uhûd-ı sâbıka ilgâ olunmaz ise mahâzir-i şettâ zâhirdir ne vechile hareket ve kangı mâddeden mübâşeret idelim efendilerimiz a'lemdir bir tarafı tercîh idemedik deyü ne tarafı tercîh olunur ise emr ve iş'âr buyurulmasını istid'â itmişlerdir.

Ve yine dîger bir kıt'a arîzalarında dahi Prusya ilçisi vürûd ideli on gün oldı olmadı dört def'a vâki' olan mükâlemelerde takrîren ve tahrîren vâki' olan müzâkerât ve ebhâs kaleme alınmak lâzım gelse Cihângüşâ Târîhi kadar mufassal bir kitâb olur idi on gündür leyl ve nehâr[2] sohbet ve kitâbet ile vaktimiz güzerân itmekdedir umûr-ı me'mûremizin etrâfını mütâla'a ve de'âvisinin redd ve cerhine ve nakz ve ibtâline edille tedârükiçün gicelerde fikr ve hayâl iderek katî çok giceler sabâh itmekdeyiz her vechile hüsn-i teveccüh-i âlîye ihtiyâcımız der-kârdır İngiltere ve Felemenk ilçileri dahi bu gün yârın gelürler Nemçe murahhası dahi ta'kîb ile gelecek imiş her biri Avrupa'nın efkâr-ı amîka[3] ve hayâlât-ı dakîka ashâbından birer müteşeytın ve muhayyil ve her birisi bir devlet ricâli ile bahs ve münâzaraya kâdir dört hîle-kârân ve â'vânın bir müddetden berü mütâla'a ve müzâkere ile bir yere cem' eyledikleri nuhbe-i efkâr-ı[4] mekir ve âllarından müretteb temhîd idecekleri mukaddemâtlarına ne gûne mukâbele olunur ale'l-husûs bizim gibi sâde mütâla'a ashâbı ne yapsun hemân Allâhu azimü'ş-şân intâk ve ikdâr eyleye deyü arz-ı hâl eylemişdir.

Bundan sonra Felemenk murahhası murahhas efendiler ile mülâkât itdikde musâhabet-i resmiyye (**s.173**) esnâsında şu Moskovlu mâddesi dahi bir nizâm bula idi pek güzel olur idi miyânede olan münâza'anın indifâ'ı ve kîl ü kâlin ber-taraf kılınması bi'l-cümle düvel-i Avrupa'nın matlûb ve mergûblarıdır ammâ Moskovlu kimsenin tavassutını kabûl itmiyor hâttâ devletim tarafından altı ay mukaddem arz-ı tavassut olunmuş idi el-ân cevâbı gelmemişdir dimek İmparator-ı cedîdin tavr ve mişvârını tahsîn itmek gibi politikaya dâ'ir ba'zı sözler ve Fransa'nın ihtilâline dâ'ir ba'zı bahisler der-miyân ve murahhas efendiler tarafından akd olunacak musâlahaya zamân ve kefâlet husûsı istîzâh olundukda Felemenk Cumhûru'nda ale'l-ıtlâk ruhsat usûlden olmayub ibtidâ mevâdd meydâna çıkar ba'dehu tekeffül olunur mechûle zamân ve kefâlet nasıl olabilür deyü akd olunacak mevâdd-ı musâlahaya zamân ve kefâlet idemeyecegini beyân ve ba'dehu İngiltere murahhasıyla lede'l-mülâkât bu husûs kendüsüne açıldıkda o dahi zamân ve kefâlet ancak ma'lûm olan mevâdd hakkında olabilecegini ve tekeffül olunacak mevâdd ne oldığı ma'lûm olub da devletine bi'l-irsâl celb-i ta'lîmâta muhtâc oldığını ityân[5] eylemişdir.

Bu hilâlde Prusya Murahhası Lukezini murahhas-ı evvel efendinin konağına gelerek Felemenk ve İngiltere ilçilerinin keyfiyyet-i mülâkâtlarını mevzû'-ı bahs iderek sadede dâ'ir ba'zı mevâdd îrâd eyledigi sırada ol gün Der-aliyye'den gelüb de kendüsüne olan mektûbun vusûl haberi kâ'immakâm paşa tarafından matlûb olmağla cevâbı Der-aliyye'ye gönderilmek üzre tahrîr itmesi kendüsüne îrâd olundukda mektûb Dersa'âdet'de bulunan Leh ilçisinin

1 Etvâr ve akvâl: Tavırlar ve sözler.
2 Leyl ve nehâr: Gece ve gündüz.
3 Efkâr-ı amîka: Derin fikirler.
4 Nuhbe-i efkâr: En iyi, en güzel fikirler.
5 İtyân: Getirme, getirilme, söyleme, bildirme.

olub me'âli Ziştovi'ye gelerek meclis-i mükâlemeye dâhil olması husûsundan ibâretdir lâkin Der-aliyye'den müsâ'ade olunmamış gâyet hazz itdim mukaddemâ bu mâddeyi Bec'de olan Leh ilçisi dahi der-miyân eyledikde muhârebede medhali olmayan devletim ilçisi musâlahaya ne vechile idhâl olunabilür deyü cevâb virilmiş idi Prusya Kralı'nın âdeti dâ'imâ dostlarına nevâziş[1] itmekdir bundan böyle Moskovlu ile bir musâlaha olunmak lâzım gelse Devlet-i Aliyye'nin dahi rızâsı olsa ol vakit Leh'den bir ilçi gelse ihtimâl ki meclis-i mükâlemeye dâhil olmasma müsâ'ade buyurulmasını kralımız iltimâs iyliye didikde murahhas efendiler tarafından mukâbele olunub Lehlü ile murâd-ı Devlet-i Aliyye üzre ittifâk akd olunmaksızın ilçisi nice mükâlemeye dâhil olabilür dinilmegin Lehlüye dâ'ir gerek kralımın ve gerek benim müdâhalemiz yokdur ve iltizâm itmeyiz fakat Der-aliyye'de olan ilçisi Devlet-i Aliyye ile Lehlünün akd olunacak ittifâkına Der-aliyye'de olan Prusya ilçisi bâ'is-i te'hîr[2] olmuş diyor. Ve belki bana dahi sû'-i zann eyleye şunı ricâ iderim ki Prusya ilçisinin (**s.174**) bu ittifâk mâddesine mâni' oldığı yokdur deyü Leh ilçisine ifâde buyurulmak üzre Âsitâne'de olan vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye tahrîr buyurmanızı ricâ iderim deyüb bu mâddenin Der-aliyye'ye tahrîri zımnında murahhas efendilerden va'd alındıkdan sonra Prusya Kralı'nın murâdı ve bu ana kadar sa'yî bundan böyle Lehlü derûnuna Moskovluyı uğratmamak sûreti oldığını ilâve-i kelâm eylemişdir.

Prusya Kralı gûyâ ki Lehlüyi Rusya'nın pençe-i tagallübünden[3] halâs idecegim deyü ol avânda[4] Lehistân'da teksîr-i nüfûs itmekde olub Lehlüler dahi buna aldanarak istiklâl-i hükûmetlerinin bekâ ve te'kîdi emelinde bulunmalarıyla bu kerre düvel-i fahîme beyninde mün'akid olacak mükâleme mecâlisinde bulunarak işlerini sağlamak ârzûsunda idiler Prusya Kralı ise Lehistân'ın mukâsemesinde ziyadece hisse almak esbâbını hâzırlamakda idügünden Lehlünün bu mükâlemâtda bulunmasını istemeyüb fakat efkâr-ı desîse-kârîsine Lehlüler vâkıf olmasun deyü Ziştovi mükâlemesinde Leh murahhasının bulunmasına Prusyalu mâni' oluyormuş lakırdısından ihtirâz birle bu husûsda dahi Lehlüleri iğfâl dâ'iyyesinde bulunarak ber-minvâl-i sâbık Der-aliyye'ye yazılmak içün murahhas Lukezini murahhas efendilere teklîf ve ricâ eylemişdir. Hâlbuki: Devlet-i Aliyye ile bir mu'âhede-i ittifâk tanzîm üzre haylî vakitden berü Der-aliyye'de mukîm olan Leh ilçisi akdemce Karadeniz'de Leh tüccârı sefâ'ininin serbestiyyet-i seyri ve Rûm mezhebinde bulunan Leh re'âyâsına İstanbul Rûm Patriki tarafından bir nasîhatnâme gönderilmesi ve Lehistân'a taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir mu'teber ilçi irsâl buyurulması gibi ba'zı mevâdd arz itdikde ilçi ve Patrik tarafından nasîhatnâme irsâli husûsları musâlaha vukû'undan sonra icrâ olunur deyü te'hîr ve Karadeniz'de elli kıt'a Leh gemisinin ruhsat virilmek sûretiyle tahdîd olunub bu dahi Lehlülerin hemân Rusya aleyhine i'lân-ı harb itmeleriyle meşrût kılınmağın ve ol vakt Devlet-i Aliyye Prusya politikasına i'tibâr idüb husûsiyle Lehlü mâddesinde Prusya ilçisiyle müşâvere idegelmegin bu makûle tas'îbât[5] Prusya ilçisi tarafından ilkâ olunmuş olmak mülâhazasına mebnî Leh ilçisi Prusya ilçisinden şekvâ ve Prusyaluların sâ'ir etvâr

1 Nevâziş: Okşama, gönül alma, iltifat.
2 Bâ'is-i te'hîr: Erteleme sebebi.
3 Tagallüb: Zorbalık, zorla hüküm sürme.
4 Avân: Zaman, Vakit.
5 Tas'îbât: Güçleştirmeler, zorlaştırmalar.

ve hareketlerinden dahi Lehlü meslûbü'l-emniyye[1] olarak Prusyalunun sözine i'timâd ve emniyyet câ'iz olmadığını bu esnâda Devlet-i Aliyye'ye ihtâr ve ilkâ itmekde idi. Prusya Kralı Devlet-i Aliyye'yi dahi iğfâl ve Rusya Çariçesi'ne karşu istedigi gibi â'mâl eylemek üzre gûyâ ki hemân Rusya'ya i'lân-ı harb idecek ve İngiltere ve Felemenk devletlerini dahi berâberce cenge başladacak gibi görinüb murahhasân-ı Devlet-i Aliyye tarafından hâlâ Prusya Kralı (**s.175**) i'lân-ı harb itmedi deyü sefîr-i mûmâ-ileyhe ta'rîz[2] olundukca Nemçelüyi sulha icbâr ve Rusya tarafını tehdîd ile Prusyalunun Devlet-i Aliyye'ye eylemiş oldığı hidmeti tezkâr ve tekrâr eyler idi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye dahi bu desîselere vâkıf olmadıklarından pey-der-pey düvel-i mutavassıtayı cenge tahrîs ve teşci' ile uğraşurlar idi hattâ murahhas efendiler ber-minvâl-i sâbık devr ve ziyâret tarîkiyle İngiltere murahhasının konağına gittiklerinde İngiltere Devleti tarafından Moskovlu aleyhine bir mikdâr donanma tertîb ve ihrâc olunacağı Moskovluya İngiltere Devleti tarafından ifâde olunmuş deyü mesmû'dur didiklerinde sefîr-i merkûm bir mikdâr te'emmül[3] ile böyle haber gönderildigi yokdur bu sûret-i tahvîf[4] ve inzâr dimekdir. Bu ise derece-i sâniyyede olacak mâddelerdendir çünki mukaddemâ tavassut olunmuş idi. Moskovlu kabûl itmeyüb cevâb virdi şimdi tekrâr arz-ı tavassut olunamayacağı misillü evvel emirde sûret-i tahvîf dahi icrâ olunamaz ibtidâ fakat bir nasîhat olarak Devlet-i Aliyye'ye seferden evvel olan hey'et ile redd-i kılâ' ve arâzî birle musâlahaya meyl içün ifâde olunmuşdur. Murahhas efendilerin didikleri gibi kat'î cevâb virilmemişdir. Ve henüz bu nasîhatin redd ve kabûli haberi gelmemişdir el-hâsıl Petersburg'da olan İngiltere ilçisi Devlet-i Aliyye ile Moskovlunun musâlahası husûsuna sa'y ve ikdâma me'mûrdur dimekle murahhas efendiler tarafından mukaddemâ tavassut kabûl itmedi didiginiz ne vakitde ve ne sûretle idi deyü istikşâf[5] olunmağın Prusyalunun ol vechile musâlahayı arz eyledigi zamândır ki İngiltere ve Felemenk ve Prusya devletleri birden arz itmiş idi. Lâkin Moskovlu mahkûm olmamak dâ'iyyesiyle bir devletin tavassutunu kabul itmez. Binâ'en-aleyh düvel-i merkûmenin dahi tavassutlarını bir dürlü kabûl itmeyüb redd ile cevâb virmegin bundan sonra arz-ı tavassut olunamaz el-hâletü hâzihi nush ü pend ile düvel-i merkûme ilçileri şart-ı mezkûr üzre ıslâh-ı zâtü'l-beyyine me'mûrlardır ve her hâlde düvel-i selâse-i merkûme münferiden hareket itmeyüb müctemi'an hareket iderler deyüb bu müzâkerede iken İngiltere baş tercümânı Pizani Dersa'âdet'den Ziştovi'ye vürûd itmekle meclise dâhil olub ilçi-i merkûma hitâb iderek murahhas efendilere mümâşât ile teshîl-i maslahata hüsn-i sa'y itmenizi Âsitâne-i Sa'âdet'de olan vükelâ-yı saltanat-ı seniyye mahsûsan ifâde itdiler deyüb o dahi hüsn-i sa'y ve ikdâmda kusûr itmeyecegini beyân ile meclise hitâm virilmişdir.

El-hâsıl düvel-i mutavassıtanın maksad ve merâmları hemân sulhla bu gâ'ile-i harbiyyeyi def' ve izâleye[6] maksûr olub ancak Prusya Kralı'nın Rusya musâlahasında hiç olmaz ise re'y ve ma'lûmâtı munzamm[7] olmak mültezimi oldığından kendüsüne mürâca'at

1 Meslûbü'l-emniyye: Emniyetsiz, güvenliği olmayan.
2 Ta'rîz: Dokundurma, dokunaklı söz söyleme, taş atma, taşlama.
3 Te'emmül: İyice, etraflıca düşünme.
4 Sûret-i tahvîf: Korkutmak suretiyle, korkuya düşürerek.
5 İstikşâf: Keşfetmeye çalışma, ne olup bittiğini öğrenmek için araştırmada bulunma.
6 Def' ve izâle: Ortadan kaldırmak, izale etmek.
7 Munzamm: İlave edilen.

olunmaksızın (**s.176**) Devlet-i Aliyye'nin Rusya ile musâlaha idivirmesini dahi istemedigine mebnî Devlet-i Aliyye'yi bir müddet dahâ avudub aldatmakdan hâlî olmazdı kaldı ki mukaddem Prusyalu büyük va'dler ile Devlet-i Aliyye'yi Prusya'nın tavassutı olmadıkça Rusyalu ile akd-i musâlaha itmemek şartıyla merbût eylemiş oldığından şimdi birden bire nazar-ı Devlet-i Aliyye'de küçük düşmemek içün derece derece vakt ve hâlin îcâb eyledigi merkez-i politikaya tenezzül eylemek mesleginde idi binâ'en-aleyh Lukezini ber-vech-i meşrûh Leh ilçisine dâ'ir olan mükâlemât akîbinde şöyle aslı yok bir havâdis işitdim gûyâ ki Devlet-i Aliyye tarafından Moskovluda bir meb'ûs var imiş Potemkin ile bir musâlaha akdi müzâkeresinde imişler didikde murahhas efendiler tarafından ilçi beg dostumuzun dahi ma'lûmı olmak gerekdir ki Cezâ'irli Hasan Paşa'nm İsmâ'îl ser'askerligi avânında gönderdigi Hâcı Bekir Ağa'yı bu ana kadar Moskovlu ta'vîk eylemiş idi bu esnâda bir çukadâr irsâliyle avdeti matlûb oldukda Bekir Ağa dahi avdet eylemiş oldığı mesmû'umuz oldı bu ana kadar Ordu-yı Hümâyûna vâsıl olmamış ise şimdiye dek İbrâ'îl'e vürûdı menkûldür deyü cevâb virilmiş idi mu'ahharen murahhas-ı merkûm dîger mülâkâtında yine Hâcı Bekir Ağa'dan bahs açdıkda taraf-ı sadr-ı â'zamîden mukaddemce Potemkin'e yazılan mektûbda Prusya'nın tavassutı olmadıkca mütâreke ve musâlaha olunmaz deyü kat'î vechile münderic oldığı ve Hâcı Bekir Ağa'nın avdetinde berâber olarak Potemkin tarafından bir mayor ile sadr-ı â'zama bir mektûb vârid oldığı murahhas efendiler tarafından bi'l-beyân[1] mektûb-ı merkûma ne sûretle cevâb yazılmak münâsib olacağı istişâre sûretinde sefîr-i merkûmdan su'âl olundukda mayor-ı merkûmun vürûdı üç mülâhazaya mebnîdir birisi sadr-ı â'zam hazretlerinin ordusunı teftîş itmek ve ikincisi İsmâ'îl'i alursa mayor mevcûd iken derhâl istedikleri gibi musâlahaya nizâm virmek ve üçüncisi eger İsmâ'îl'i alamayub kendüleri bozulurlar ise bir ehvence musâlaha yapmak husûslarıdır sadr-ı â'zam hazretlerine olan mektûb dahi mukaddem gönderilan mektûbun cevâbı olmağla cevâb üzerine cevâb olamaz didikde mukâbele olunub Devlet-i Aliyye Prusya Kralı'nın tavassutı olmadıkca musâlaha ve mütâreke olmaz deyü ber-muktezâ-yı ittifâk[2] Potemkin'e tahrîr eyledi ve Moskovlu tavassutı kabûl itmedi şimdi dahi Potemkin'in mektûbı bu ma'nâyı mü'ekkiddir bu sûretde mayorun irsâlinde Potemkin abes yere hareket eylemiş dinildikde Devlet-i Aliyye'ye şânlu ve merâmına muvâfık sulh arz ider ise bilâ-tavassut[3] Devlet-i Aliyye Moskovlu ile musâlaha ider ve ittifâkımız cihetiyle Moskovludan redd-i kılâ' ve arâzîye bir zamân ve kefâlet ideriz deyü (**s.177**) dâ'iyye-i tavassutdan ferâgat sûretini iş'âr itdikden sonra Devlet-i Aliyye ile ittifâkımız olmak hasebiyle redd-i kılâ' ve arâzî ile akd-i musâlaha itmez iseniz i'lân-ı harb eyleriz deyü Moskovluya ifâde itmiş idik İngiltere Devleti dahi böyle dimediyse de mu'tedil ta'bîrât ile ifâde itdi ya'nî Prusya ile râbıtamız vardır didi Felemenk dahi böyledir İngiltere Devleti Prusya ile olan râbıtasına binâ'en Bahr-i Baltık'a kırk gemi göndermege mecbûrdur dimekle muhârebe iderler mi dinildikde Moskov sefînesine tesâdüf eylediklerinde muhârebe iderler ancak bu muhârebe Moskovlu ile musâlaha ve ticâretlerine mâni' degildir deyü ifâde eylemişdir. Ber-minvâl-i meşrûh murahhaslar yek-dîgeri ziyâret ile tekmîl-i merâsim-i âdiyyeden sonra Rebî'ü'l-âhir'in yirmi üçüncü Pençşenbe güni mükâleme konağmda bi'l-

1 Bi'l-beyân: Bildirerek.
2 Ber-muktezâ-yı ittifâk: Lazım gelen ittifak ile.
3 Bilâ-tavassut: Aracısız, aracılılık etmeden.

ictimâ‘ maslahata mübâşeret olunmuşdur şöyle ki: İbtidâ mutavassıt olan Prusya ve İngiltere ve Felemenk ilçileri mükâleme konağında bi'l-ictimâ‘ Prusya tercümânı Devlet-i Aliyye murahhaslarını ve İngiltere tercümâm Nemçe murahhasını da‘vet itmekle murahhas efendiler âlây tertîbiyle mükâleme konağına lede'l-vusûl nerdübân başında mutavassıt ilçiler istikbâl iderek tebrîk-i kudûm bile Devlet-i Aliyye murahhaslarına mahsûs odaya îsâl itdikleri hînde Nemçe murahhası dahi vürûd ve kendüye tahsîs kılınmış olan dîger odaya ku‘ûd itmekle mutavassıt ilçiler anın odasına varub istifsâr-ı hâl ve hâtır itdiklerinden sonra mükâleme odasında îrâd olunacak mukaddimeler ba‘de't-tertîb[1] sâ‘at sekizi geçerek mükâlemeye tahsîs kılınmış olan iki kapulı odada mutavassıtlar kâ'im ve mevcûd oldukları hâlde murahhas-ı evvel olan Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi ve murahhas-ı sânî Mekke pâyelülerinden İsmet Begefendi ve murahhas-ı sâlis olan Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Mehmed Dürrî Efendi ve mükâleme kâtib-i evveli olan Dîvân-ı Hümâyûn Kîsedârı Mehmed Avnî Efendi ve kâtib-i sânîsi Beglikci Kîsedârı Abdurrahîm Muhib Efendi ve zabt-ı vekâyi‘a me'mûr olan Mektûbî hulefâsından Mehmed Sa‘îd Gâlib Efendi sağ tarafdaki kapudan duhûl birle tertîb üzre odanın sağ cânibinde vâki‘ sadra ku‘ûd[2] ve sol cânibinde olan kapudan Nemçe murahhası dâhil olarak o dahi ser-kâtibleriyle berâber sol tarafda mutavassıt ilçilerin tahtına ku‘ûd idüb iki tarafın tercümânları dahi iki ucda karâr kıldıklarında evvelâ İngiltere ilçisi Fransızca olarak tertîb eylemiş oldığı mukaddimesini kırâ'at ile feth-i kelâm[3] itdikden sonra Nemçe murahhası ve ba‘dehu murahhas-ı evvel olan Re'îs Efendi dahi mukaddimelerini kırâ'at itmişlerdir. İngiltere ve Nemçe murahhaslarının sûret-i terceme-i mukaddimeleri (6) ve (7) işâretleriyle ve re'îs efendinin mukaddimesi (8) işâretiyle zeylde muharrer olmağla mürâca‘at oluna.

(s.178) Zikr olunan mukaddimeler kırâ'at olundukdan sonra ibtidâ Nemçe murahhasının ruhsatnâmesi ve ba‘dehu Devlet-i Aliyye murahhaslarının ruhsatnâmeleri kırâ'at olunub çünki ruhsatnâmelerde akdolunacak musâlahaya düvel-i selâse-i mutavassıtanın zamân ve kefâletleri ilâve ve ilhâk olunmak fıkrası münderic oldığından ruhsatnâmelerin kırâ'atı hitâm buldukda İngiltere ilçisi kelâma âgâz idüb cânib-i hazret-i şehin-şâhîden efendiler hazerâtına i‘tâ buyurulan ruhsatnâmelerin terceıesinde ve Nemçe murahhasının ruhsatnâmesinde İngiltere Devleti'nin zamân ve kefâleti lafzını istimâ‘ eyledim hîn-i kırâ'atda sükût eyledim bu sükûtumı kabûl ma‘razında anlamasunlar İngiltere Devleti'nin zamân ve kefâleti benim ma‘lûmum degildir didikde berü tarafdan mukâbele olunub Rişenbaş Mu‘âhedesi'nde İngiltere ve Felemenk ilçileri zamîn[4] ve kefîl olub ba‘dehu devletleri tarafından dahi tasdîk olundı deyü redd-i kelâm olundukda devletim ol senedi tasdîk itmedi degil lâkin zamân ile tasdîkin beyninde fark vardır. Lafz-ı zamân ve kefâlet sarîh degildir ve cânib-i sadr-ı â‘zamîden yazılan mektûb ancak mahâll-i mükâlemeye da‘vetden ibâretdir dimekle da‘vetnâmede zamân ve kefâlet mâddesi derc olunmak iktizâ itmez bu zamân ve kefâlet Rişenbaş'da vâki‘ olmuşdur. Da‘vet mektûbuna tahrîri miye iktizâ eyleye dinildikde zamân[5]

1 Ba‘de't-tertîb: Tertibden sonra.
2 Metinde sehven "su‘ûd" şeklinde geçmektedir.
3 Feth-i kelâm: Söze başlama.
4 Zamîn: Tazmîn eden, kefil olan.
5 Zamân: Kefil olma, kefillik. Bir şeyin mislini veya değerini vermek üzere zarara karşı kefil olma, garanti.

mâddesi mutâlebe olunmadıkca ilhâk olunamaz murahhas efendiler mukaddemce menzilimi teşrîflerinde bu mâddeyi ifâde buyurduklarına binâ'en devletime yazdım didikde çünki tahrîr olunmuş bunı dahi bitmiş bilürüz dinildikden sonra Nemçe murahhası dahi kelâma mübâderet birle bu zamân ve kefâlet mâddesini ben dahi mutavassıtlardan mutâlebe idüb mukaddema devletlerine yazdurdım dimesi üzerine Prusya ilçisi kelâma şürû‘ idüb İngiltere ilçisinin bu ifâdesini ya‘nî zamân ve kefâleti adem-i kabûlüni hen dahi tecvîz itmem tecvîz ve kabûl itmedigimi mazbataya kayd ü sebt[1] iderim didikde Felemenk ilçisi dahi bu zamân ve kefâleti şimdiki hâlde ben ne kabûl iderim dirim ve ne kabûl itmem dirim cumhûrıma tahrîr eyledim hahere muntazırım didikde İngiltere ilçisi bu mâdde maslahat-ı hayriyyenin te'hîrine sebeb olmaz yine biz işimizin tanzîmine ikdâm eyleriz diyerek ruhsatâmesini ibrâz ile kırâ'at olunub müte‘âkiben Prusya ve Felemenk ilçilerinin ruhsatnâmeleri dahi okunarak meclise hitâm virilmişdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre her tarafa sirâyetinden havf ve tehâşî olunan Fransa İhtilâli üzerine Avrupa politikası tebeddül iderek bu esnâda düvel-i Avrupa yek-dîgerle ittihâda meyl itdiklerinden Devlet-i Aliyye'nin Rusya aleyhine ârzû eyledigi ittifâk ihtimâli ber-taraf olub ber-minvâl-i sâbık meclis-i mükâlemede cülûslarının tertîbi dahi bu ma‘nâyı iş‘âr itmez degildir ki **(s.179)** Devlet-i Aliyye murahhas ve me'mûrlarıyla Nemçe murahhas me'mûrları mutavassıtların birer tarafında karşu karşuya veyâhûd cümlesi dâ'ire şeklinde oturmak lâzım gelürken odanın bir tarafında Devlet-i Aliyye murahhasları ve mukâbilinde gerek musâlih ve gerek mutavassıt dîger devletler murahhasları bulunmak garîb ma‘nâdır.

Meclisin bu hey'eti Avrupalular tarafından ayniyle tersîm olunarak Devlet-i Aliyye murahhaslarına ihdâ[2] eylemiş oldukları enfiyye[3] kutılarının üzerlerinde dahi bu resimler menkûş olub ol vakit murahhas-ı sânî İsmet Begefendi'ye virilmiş olan kutı anın mahdûmı olub karîbü'l-ahdde irtihâl-i dâr-ı bekâ[4] eyleyan Şeyhü'l-islâm-ı esbak ve her hâlde zikr-i hayr ile yâd olunmağa el-yak Ârif Hikmet Begefendi tarafından fakîre ihdâ olunmağla andan hey'et-i meclisin resmi ahzı ile bu cildin zeyline (9) rakamıyla ilâve olunmuşdur.

Rebî‘ü'l-âhir'in yirmi altıncı güni def‘a-i sâniyye olmak üzre mükâleme odasında lede'l-ictimâ‘ İngiltere ilçisi feth-i kelâm ile Rişenbaş mu‘âhedesine devletinin zamân ve kefâletini ikrâr husûsunda mukaddemki meclisde vâki‘ olan tereddüdi devleti tarafından mu‘âhede-i mezkûreye başka ilçi me'mûr olmağla bu mâddeye kendüsünün geregi gibi ma‘lûmâtı olmadığından neş'et eylemiş ve mukaddemâ devleti tarafından sâlifü'z-zikr ilçiye meb‘ûs[5] evrâka lede'l-mürâca‘a zamân ve kefâlet husûsunda sarâhat bulmuş oldığı beyânıyla evvelki ifâdesini lağv iderek Rişenbaş Mu‘âhedesi'ne devletinin zamân ve kefâleti oldığını sarâhaten beyân ve fakat devleti tarafından ta‘lîmât gelinceye degin Ziştovi'de akd olunacak musâlaha-i kat‘iyyeye zamân ve kefâlet husûsuna dâ'ir bir dürlü ta‘ahhüd ile merbût olamayacağını der-miyân eyledikden sonra Prusya İlçisi Lukezini kelâma mübâderet

1 Kayd ü sebt: Yazma, deftere geçirme, bir yere kaydetme.
2 İhdâ: Hediye verme, hediye etme, hediye gönderme, armağan yollama.
3 Enfiyye: Keyif için buruna çekilen; kurutulmuş ve içine bâzı kokulu maddeler katılmış tütün tozu, burun otu.
4 İrtihâl-i dâr-ı bekâ: Dünyadan ahirete göçme, ölme.
5 Meb‘ûs: Gönderilen. Ba's edilen. Halk arasından seçilerek Millet Meclisine âzâ edilen.

birle olunacak müzâkerâtın keyfiyyet-i cereyânı ve mazbataların sûret-i tahrîr ve tesviyyesi husûsuna dâ'ir ba'zı şeyler ifâde eyledigi akîbinde Nemçe Murahhası Herpert kelâma mübâşeret birle muktezâ-yı me'mûriyyetim üzre şimdi mâddeye şürû' idecegim ve bir kıt'a takrîr okuyacağım diyerek kendüsi Fransızcasını ve tercümânı Türkcesini kırâ'at eyledigi takrîrinde İmparator'un zübde-i mütâla'ât ve en son sözi ile mükâlemâta mübâşeret ve ibtidâ-yı emirde ekseriyâ de'âvî-i azîme der-pîş iderek te'sîr-i evvelden iktisâb-ı menâfi' kaydıyla tedrîcî merâm ve maksûda ve taraf-ı âharın râzı olabilecegi mâddeye karâr iden politika-i desîse-kârâneden ihtirâz ve mücânebet itmege taraf-ı İmparatorî'den me'mûr oldığı cihetle kendüsünün ağzında fakat bir lafz bir mâdde olub andan mücânebet idemeyecegini ve fakat yine berü tarafdan keşf olunacak mevâddın istimâ'ına hâzır ve âmâde ve arz olunan cemî'-i mevâddı tefehhüme (**s.180**) ve elden geldigi mertebe tahsîl-i rızâ ve ri'âyet-i hâtır-ı huzzâra irâde ve hâhiş-i kâmilî ile mâ'il ve râgıb oldığını ve mezkûr lafz devleteynin musâlaha-i azîzesini tevkîf ve i'lân-ı harbden mukaddem olan revâbıt-ı hakîkiyyelerini tecdîd ve üç seneden berü câmibeyni tefrîk eyleyan muhârebe-i mükedderenin âsâr ve netâyicini def' idüb lafz-ı mezkûr devleteyn beyninde hâlet-i kadîme-i mutlakanın kable's-sefer oldığı vech üzre bilâ-tebdîl ve tagyîr tecdîdinde karâr kılınmağla bir cânibden cemî'-i mu'âhedât ve senedât ve fermânlar ve sâ'ir bu makûle nizâmlar kemâ-fî's-sâbık[1] devleteyn beyninde te'yîd ve te'kîd kılınmak ve cânib-i âhardan İmparator'un silâhlarıyla zabt ve istîlâ olunan cemî'-i memâlik ve kılâ' Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm olunub yalnız Hotin Kal'ası emânet olarak hıfz olunmak lâzım gelecegini ifâde itmegin takrîr-i mezkûr ba'de'l-istimâ' berü tarafdan kelâma mübâderet birle ilçi beg dostumuzun mülâhazası ma'lûm oldı bu mülâhazalarda zâ'id ve gayr-i müfîd makâlî vardır bizim dahi egerçi tertîb eyledigimiz mülâhazâtımız olub ancak şimdi anlardan bahs iktizâ itmez ibtidâ-yı kârda binânın temeli kurulmalıdır ya'nî esâsın müzâkere ve tanzîmi iktizâ ider Rişenbaş Mu'âhedesi ve ba'dehu mütâreke senedi mûcebince kabûl olunan esâsın tarafeynden te'yîdine i'tinâ ve dikkat olunmak mizâc-ı maslahatdandır şimdi anın müzâkeresini idelim dinildikde Nemçe murahhası mukâbele idüb buyurdığınız Rişenbaş Mu'âhedesi'nde olan esâs işte benim söyledigim makâlâtın içindedir dimekle berü tarafdan ser-rişte-i bahsi yine semt-i esâsa atf ile ilçi begin takrîrinde egerçi esâs mezkûrdur lâkin zâ'id ve gayr-i müfîd kelimât dahi vardır işte bizim kaleme aldığımız sûret dahi manzûr olsun ba'dehu müzâkerât-ı sâ'ireye şürû' olunur dinilüb kaleme alınmış olan kâğıd-ı mezkûr kırâ'at olundı hülâsa-i mü'eddâsı Prusya Kalı'nın Rişenbaş'da akd ve rabt eyledigi mu'âhedenin hülâsasını hâvî Devlet-i Aliyye'ye gönderdigi i'timâdnâmesinde ve taraf-ı sadr-ı â'zamîden Nemçe İmparatorı'na i'tâ olunan mütâreke senedinde münderic düvel-i selâse-i muhteremenin[2] zamân ve kefaletleriyle kabûl olunan esâs-ı sulh üzerine işbu muhârebe vukû'undan berü Nemçe askeri tarafından istîlâ olunan bi'l-cümle hisârlar ve şehr ve eyâletler kable'l-muhârebe ne hâlde ise ol hâl ile i'âde ve Moskovlu ile olan işbu muhârebede min külli'l-vücûh bî-tarafflık şıkkını ihtiyâr ve Hotin Kal'ası Rusya musâlahasına degin Nemçe yedlerinde emânet vechile durub Rusya ile sulh olundukda bilâ-te'hîr[3] Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm olunması matlûb idügünden ibâret olınağla Nemçe murahhası bu

1 Kemâ-fî's-sâbık: Eskisi gibi.
2 Düvel-i selâse-i muhterem: Üç muhterem devlet.
3 Bilâ-te'hîr: Ertelemesiz.

kâğıdı ba'de'l-mütâla'a kendüm dahi dîger sûret tertîb ve mülâkât-ı âtiyyede tefhîm iderim didikden sonra meclise hitâm virilmişdir.

(**s.181**) Rebî'ü'l-âhir'in selhi olan Çehârşenbe güni def'a-i sâlise olmak üzere yine mükâleme odasında lede'l-ictimâ' mübâhase-i sâbıka i'âde olunub birkaç sâ'at münâkaşa mümtedd olarak bu esnâda Nemçe İlçisi Herpert[1] Rişenbaş Mu'âhedesi esâs oldığından mu'âhede-i mezkûrede münderic olan istatisko ibâresinin bi-aynihî îrâdı iktizâ ider dimekle murahhas efendiler dahi biz bu sözi anlayamadık mecmû'-ı kılâ' ve arâzî hey'et-i asliyyesine ircâ olunmak üzre mu'âhede-i mezkûre akd olunmuşdur dinildikde Nemçe murahhası muhârebeden evvel devleteyn beyninde olan revâbıtın bi-tıbkıhâ[2] i'âdesini îrâd itmekle bunun üzerine mübâhesât-ı kesîre cereyân idüb berü tarafdan bu ta'bîrin ma'nâsı nedir deyü su'âl olundukda Nemçe murahhası sahîh ta'bîri Devlet-i Aliyye'nin lisânında vardır. Alâ-hâlihi[3] dimekdir didikde berü tarafdan mukâbele olunub alâ-hâlihi dimek esâsımıza münâfîdir ve mütâreke senedinde yokdur deyü iki buçuk sâ'at mikdârı münâkaşa olunub nihâyet murahhas efendiler kendülere mahsûs odaya gidüb ve mutavassıtları celb ile beynlerinde dahi bir haylî mübâhase ve müzâkereler cereyân idüb Prusya ilçisi Lukezini kelâma mübâderet birle Prusya Kralı yalnız Nemçe hakkında olan hâlâtı icrâ eyledi ya'nî cemî'-i arâzîyi redd itdirecek ve Nemçelü Moskov'a fî-mâ-ba'd i'âne itmeyecek ve Hotin Kal'ası Nemçelü yedinde emânet kalacak ancak Prusya Kralı bu merâma vâsıl olmak içün Nemçe imparatorıyla bir esâs vaz' itmege mecbûr olmasıyla istatisko istrükt[4] ta'bîrini esâs olarak vaz' eylemiş oldığını ve Rişenbaş'da olan mu'âhedeyi kabûl itmedikce cemî'-i mevâdd kabûl olunmamış olacağını ve istatisko bildiğimiz hezâr şeylerin tecdîdi dimek oldığını ve bunlardan redd-i kılâ' ve dîger iki mâdde ma'lûm olub sâ'iri ma'lûmları olmadığını beyân itmekle buna dahi murahhas efendiler taraflarından mukâbele ve müdâfa'a olunarak bir haylî mübâhasât cereyânından sonra yine Lukezini kelâma mübâderet birle Prusya Kralı i'tınâdnâmesinde zikr olundığı üzre ittifâkını bir vechile icrâ eylemişdir ki istatisko kâ'idesi üzre bi'l-cümle kılâ'ı hey'et-i asliyyesi üzre redd ve teslîm eylemelerine karâr virmişdir. Ancak Nemçe murahhası Herpert tarafından îrâd olunan senedât ve evâmir ve uhûd-ı sâ'ireyi bilmiyoruz murahhas-ı mersûm ta'bîr-i mezkûrı kılâ' ve bikâ' ve uhûd-ı sâ'ireyi dahi haml ideyor ve böyle ma'nâ virdigini biz Bec'den gelürken istimâ' eyledik ancak Prusya Kralı istatisko ma'nâsını kılâ' ve bikâ'a sarf itmişdir. Mevâdd-ı sâ'ireyi bilmek vazîfesi degildir didikde berü tarafdan hâl böyle iken şimdi Nemçe murahhası cemî'-i mevâda haml ideyor bu sûretde bu haml ve ifâdeden ferâgati iktizâ ider dinilmekle (**s.182**) Lukezini cevâb virüb Nemçelü tarafından bu husûs Rişenbaş'da îrâd olunmuş ancak Prusya tarafından ne redd olundı ve ne kabûl olundı. Şu kadar var ki murahhas efendilerin rüşd ve reviyyetlerine[5] binâ'en su'âl iderim ki Nemçe

1 Herpert: Peter Freiherr von Herbert-Rathkeal.
2 Bi-tıbkıhâ: Aynısıyla, tıpkısıyla.
3 Alâ-hâlihi: Bu hal üzerine.
4 İstatisko istrükt: Status quo strict. "Mutlak statüko" anlamına gelen Latince bir tabirdir. Statükoyu sürdürmek var olan durumu olduğu gibi korumak veya savaş öncesi durumu aynen korumak gibi anlamlarda kullanılır. Ortaçağ'da "in statu quo res erant ante bellum" olarak kullanılan tabir, daha sonra "status quo ante bellum" olarak kullanılmaya başlandı, günümüzde daha da kısalarak "status quo" (statüko) olarak kullanılmakta.
5 Reviyyet: İyice tartıp biçerek etraflıca düşünme.

Kralı şimdi Macar'a nizâm virüb Payzibasi'yi[1] dahi kendüye teba'iyyet itdirmiş şimdiki hâlde ısrâr ser-riştesi virilmek câ'iz midir didikde bu sûret ihâfedir[2] bunun zikri lâzım degil deyü mukâbele olundukdan sonra Prusya ilçisinin kırâ'at olunmak üzre kaleme almış oldığı kâğıdı terceme itdirildikde Prusya Kralı Rişenbaş Mu'âhedesi'yle zabt olunan mahâllerin redd ve teslîmini istatisko yani hey'et-i sâbıkası üzre te'yîd eylemiş olub devleteyn beyninde cemî'-i revâbıt-ı sâ'ire-i hem-civârîden bahs olunmadığmdan nâşî tard ve kabûl olunmamış ve husûsâ ki ittifâknâmede vechen mine'l-vücûh zikr ve beyân kılınmamış olması hasebiyle Nemçe İmparatorı istatisko esâsının kendüye muzırr olan tarafım kabûl idüb buna muhâlif bir dürlü ta'ahhüd ile merhût degil iken istatisko istrükt esâsını îrâd olunmayan mevâdda sarf ve temdîde istihkâkı der-kârdır me'âlini müfîd olmasıyla murahhas efendiler tarafından kabûl olunamadığına mebnî ba'dehu mükâleme odasına gidildikde dahi yine mezkûr mevâdd-ı selâse esâs ittihâz olunarak mevâdd-ı sâ'ire birer birer müzâkere olunması îrâd ve Nemçe murahhası dahi istatisko kâ'idesinin esâs olmak üzre umûmî üzre kabûlüni yâd idüb karârsız olarak meclise hitâm virilmişdir.

Cumâde'l-ûlâ'nın ikinci güni Prusya ilçisi murahhas-ı evvel efendinin konağına gelerek kelâma mübâşeret idüb Petersburg'da olan Prusya ve İngiltere ilçileri devletleri tarafından me'mûren bir sâniha tertîb idüb Moskov vükelâsına takdîm itmek menvî-i zamirleri[3] iken sâniha me'âlini Prusya ilçisi Moskov Başvekîli Kont Osturmat'a[4] ifâde itdikde vekîl-i merkûm dahi Devlet-i Aliyye ile el-yevm muhârebe üzre olan Potemkin'in bu esnâda galebesine ve tedâbîrin hüsn-i hitâmı havâdisine müterakkıb iken böyle vakitde redd-i kılâ' ve arâzî arz itmek münâsib degildir dimekle ilçiler dahi bu havâdisi devletlerine tahrîr eylemiş olduklarını ve Rusya Devleti'ne i'tâ olunmak üzre Londra'da sâniha-i merkûmenin kavî ta'bîrât ile tahrîri tasmîm olunmuş idügüni beyân itdikden sonra sâniha-i merkûmenin bu âna dek te'hîri İngiltere Parlamentinin müteferrik oldığına mebnîdir zîrâ İngiltere Parlamenti ya'nî cem'iyyet-i kübrâ ashâbı vakt-i sayfda müteferrik ve hengâm-ı şitâda müctemi' olurlar ve İngiltere Devleti'nin Prusya ile olan revâbıtına binâ'en i'âneten li'l-harb evvel bahâr içün kırk gemi teçhîzini murâd itmiş olub sefâ'in-i mezkûre masarıfı tedârüki dahi Parlemente tevakkuf **(s.183)** ider bu def'a Parlamentde İngiltere Başvekîli (Pit)[5] Avrupa'ının ihtilâli ve İngilterelü ile İspanya'nın muhârebesi mündefi' olmuş ise de devletimizin revâbıtına müte'allik olarak evvel-bahârda kırk gemi lâzımdır ve masârifinin tehyi'esi[6] matlûbdur deyü alenen parlamentde ifâde ve tasrîh itmiş ve İngilterelü iki fırka olmakdan nâşî fırka-i muhâlife ser-gerdesi bu kırk geminin masârifi içün akçe tedârük idelim amınâ ne içün tertîb olunacaktır bilelim deyü su'âl eyledikde başvekîl-i merkûm dahi size bunı bu kadar ifâde iderim ki bu mikdâr sefînenin tehyi'esi İngiltere ve düvel-i müttefikanın revâbıtına nazaran lâzım geldi bu politika sırrını şimdi size ben ifşâ idemem deyü ketm-i

1 Payzibasi: Tarihî bölge adı. Kastedilen "aşağıdaki ülkeler" anlamına gelen Fransızca "Pays-Bas" kelimesidir.
2 İhâfe: Korkutma, korkutulma.
3 Menvî'-i zamîr: Gönüldeki niyet.
4 Kont Osturmat: Kont İvan Andreyevich Osterman.
5 İngiltere Başvekîli Pit: İngiltere Başbakanı William Pitt.
6 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.

râz[1] eyledikde cümlesi mülzem[2] olub masârifin tehyi'esine ta'ahhüd eylemişler ve bu cem'iyyetin vukû'ı otuz yedi gün olmuşdur işte sâniha-i merkûmenin sebeb-i te'hîri budur zîrâ masârif-i sefâ'im tehyi'esinden evvel sâniha irsâl olunmuş olsa Moskovlunun istihzâ idecekleri âşikârdır ve şu esnâda tahmîn iderim ki sâniha-i mezkûre İngiltere'de tertîb ile Berlin'e ve andan Peterburg'a gönderilecektir didikden sonra sâniha-i merkûmenin me'âlini ta'rîfe başlayub me'âli budur ki Prusya ve İngiltere devletlerinin merâmı üzre musâlahaya râzı olmaz iseniz Prusya Devleti cemî'-i kuvvetiyle berren İngilterelü bir mikdâr kuvvetiyle bahren muhârebe idecekleri muhakkakdır dimekle bir mikdâr kuvveti ta'bîrinden su'âl olundukda İngiltere cemî'-i kuvvetini tahsîs itmez ve Felemenklüye dahi râbıtası iktizâsınca şu kadar imdâd iledir ve mîzân-ı Avrupa'ya muvâfık Devlet-i Aliyye'ye hayırlu olarak musâlahaya Moskovlu râzı olmaz ise bu vechile muhârebe sâniha-i mezkûre ile i'lân olunur gayr-i gûnâ i'lâna muhtâc degildir didikde yine berü tarafdan kelâma mübâderet birle Avrupa'nın mîzân-ı kebîr revâhıtını dimen ilçi begin ifâdelerinden be-gâyet mahzûz olduk bu sûretde Devlet-i Aliyye'nin asl-ı maksûdı olan Kırım'ın dahi Moskovludan reddi lâzım gelür dinildikde Lukezini belî öyledir lâkin bu mizân-ı Avrupa lafzı ma'nâsının bu bâbda temdîd ve sarfı ile Kırım'ın istirdâdı be-her-hâl Devlet-i Aliyye'nin himmet ve gâyetü'l-gâye ikdâmına mevkûfdur dimesine mukâbilen bu ikdâm ve himmetin lüzûmı zâhir ancak mîzândan su'âl ideriz Kırım mîzâna dâhil degil midir dinildikde fi'l-hakîka böyledir lâkin idhâle muhtâcdır kaldı ki bu muhârebede Devlet-i Aliyye'nin zâyi' eyledigi yerlerin istirdâdı bizim işimize muvâfık ve kable'l-muhârebe zâyi' eyledigi memâlikin istihlâsı Devlet-i Aliyye'nin himmetine mevkûfdur ve Kırım'ın reddi mîzâna dâhil olur lâkin şu şartla ki ittifâknâme mûcebince Devlet-i Aliyye ikdâm eyleye zîrâ ittifâknâmenin üçünci mâddesinde Devlet-i Aliyye avn-i hakkla gâlib gelüb bütün kılâ' ve arâzî ve husûsan Kırım redd olunmaksızın musâlahayı kabûl itmeye deyü musarrahdır **(s.184)** didigime binâ'en derhâl ittifâknâmenin sûreti ibrâz ve şart-ı sâlis kırâ'at ve mazmûnı tefhîm olundukdan sonra yine Lukezini Kırım'ın reddi bizim mesâlihimize muvâfıkdır ve istirdâdı husûsuna elimizden geldigi mertebe sa'y ideriz bu husûs Prusya Devleti'nin matlûb ve mergûbıdır zîrâ Kırım'ın reddiyle Devlet-i Aliyye kemâl-i emniyyet tahsîl ider ve bu vechile Prusya Devleti dahi giriftâr-ı muhârebe olmakdan vâreste[3] olur hele Prusya Devleti rızâsıyla muhârebeyi ihtiyâr eyledi ve şimdiki hâlde Moskovluya arâzîyi bi't-tav' ve'r-rızâ[4] terk itdirmek isteriz ve reddinde zamân ve kefâleti ilhâk eyleriz ve Kırım'ın dahi istirdâdı matlûbumuzdur Devlet-i Aliyye ile berâber muhârebe idecegiz ve çünki Devlet-i Aliyye'nin emniyyeti Kırım'ın istirdâdı ile hâsıl olacağına binâ'en her ne kadar ittifâknâmeye mutâbık degil ise de Kırım'ın istihlâsına sa'y ideriz deyü tatvîl-i makâl[5] idüb ancak garaz Nemçe musâlahasının müzâkeresi oldığından bu husûslarda su'âl ve cevâb ile ıtnâb-ı makâl[6] olunmayub Nemçe mâddesine atf-ı kelâm olundukda Lukezini Rişenbaş Mu'âhedesi'ni tarafeyn mazbatalarına kayd itdirmekden murâdım Nemçe murahhası elden kaçmamasına mebnî idi zîrâ efendiler geçen

1 Ketm-i râz: Sır vermeme, sır saklama.
2 Mülzem: İlzam edilen, baskın çıkarak susturulan, susturulmuş kimse. Lüzumlu görülmüş, gerektirilmiş.
3 Vâreste: Kurtulmuş. Serbest, rahat. İlişiksiz.
4 Ve'r-rızâ: Rıza ederek, rızaen.
5 Tatvîl-i makâl: Lafı uzatma.
6 Itnâb-ı makâl: Konuşurken, fazla tafsilât vermek. Lüzumundan fazla sözü uzatmak.

meclisde Rişenbaş Mu'âhedesi lafzını zikr itmeyüb i'timâdnâme didiler ve üç mâddeyi îrâd eylediler anın içün havf iderim ve Nemçe murahhası semt-i âhara sülûk idüb bir şey yapamaz lâkin redd olunacak memâlik ellerindedir bizi yorarlar didikde berü tarafdan her bâr biz Kişenbaş Mu'âhedesi'ni zikr ideriz asl-ı senedimiz oldığına şübhe yokdur dinilmekle fi'l-hakîka Rişenbaş Mu'âhedesi makbûlümüzdür diyorsuz Rişenbaş'da istatisko ta'bîri mezkûrdur bu hâlde Rişenbaş Mu'âhedesi'nin cümleten kabûli iktizâ ider Prusya Kralı istatisko[1] ta'bîrini redd-i kılâ' ve arâzîye sarf itmişdir. Nemçelü dahi ta'bîr-i mezkûrı cemî'-i hâlâta haml ideyor murahhas efendiler dahi bu ta'bîri redd-i memâlike sarf iderek Rişenbaş Mu'âhedesi'ni kabûl ideriz dimiş olsalar münâsib olur didikde mukâbele olunub bu niçün anlaşılmıyor biz her meclisde ve husûsıyla geçen mükâlemede küçük odada istatiskoyı arâzîye şâmil olarak kabûl ideriz didik ve hattâ Felemenk ilçisi Nemçe murahhası bunı böyle kabûl eylese donanma ider idim dimedi mi deyü mukâbele olundukda yine ilçi-i merkûm cevâb virüb murahhas efendiler istatisko ta'bîrini kabûl idemeyiz didiler bundan şimdiye dek anladığımız ma'nâ şudur deyüb ba'dehu Nemçe ilçisi umûm üzre istatisko kabûl olunmadıkca bahse girmeyecegini der-miyân ve murahhas efendiler dahi evvel emirde mevâdd-ı selâse esâs olmak üzre kabûl olunmadıkca mevâdd-ı sâ'ire müzâkeresine girişemeyeceklerini beyân itmiş olduklarından Nemçe murahhası mütâla'âtını bir kâğıda tahrîr ve İngiltere ilçisine i'tâ itmiş olmağla sûretini aldım diyerek sefîr-i merkûm bir kâğıd (**s.185**) ibrâz ve kırâ'at eyledi mefhûm-ı tercemesi buna sulh-ı mü'ebbed mu'âhedesi ve Bukovina ferağının tecdîdi ve Cezâ'irlüden imparator bayrağının te'mîni ve ticâret ahidnâmesi ve serbestiyyetle seyr-i sefâ'in ve Erdel sürilerinin Eflâk'da kışlamaları içün virilmiş olan senedât ve fermânlar oldığı anlaşılmağla ilçi beg biz gavgadan usanmayuz ilçi begler dahi mutavassıtlıkdan usanmaz deyüb ba'dehu bakalım Allâh neye müncer idi dinildikden sonra Lukezini kelâm-ı âhara şürû' birle size mahremâne söylerim ki Yaş'dan bir havâdis geldi Moskovlu İsmâ'îl'i istîlâ eylemiş ve İbrâ'îl'e dahi sû'-i kasdı var imiş maazallâh İbrâ'îl'i dahi istîlâ iderse bizlere bu mahâll el virmez mükâleme mahâllinin tebdîli iktizâ ider şimdiden tanzîmi lâzım gelmez mi Vidin'e yâhûd mahâll-i âhara gidilmek mümkündür dimekle İsmâ'îl istîlâ olunmuş ise biz himmetimize fütûr virmeyiz kırk sene mâl ve asker ile muhârebe eyleriz kaldı ki Moskovlunun istidrâcı akîbinde edbârı[2] vardır Allâh fırsatı dâ'imâ ana virmez bir gün olur ki Devlet-i Aliyye muzaffer olur ma'a-hazâ İsmâ'îl ve İbrâ'îl Tuna'nın karşusundadır ve buraya ba'îddir arada Silistre ve Ruscuk ve emsâli şehirler ve asâkir-i kesîre vardır el-hamdülillâh ne var bu lisâna gelür şey degildir deyü redd-i cevâb olunmuşdur. Cumâde'l-ûlâ'nın üçünci güni def'a-i râbi'a olmak üzre mükâleme konağında ictimâ' olunub yine istatisko istrükt bahsi der-miyân olundukda Nemçe ilçisi nihâyet ben istatisko esâsı üzre musâlaha-i kat'iyye akdine hâzırım ister iseniz bu gün tahrîr ve imzâ iderim deyüb murahhas efendiler dahi mevâdd-ı selâseyi esâs ittihâz idüb de mevâdd-ı sâ'ireyi ferden ferdâ müzâkere itmek sûretini îrâd eylemeleriyle istatisko ibâresi üzre ol gün mübâhasât-ı kesîre cereyân idüb ve bu sûretle meclis uzayub tarafeynden kelâma kudret kalmamakla mükâlemeye hitâm virilmişdir.

Ber-minvâl-i meşrûh dört def'a vukû' bulan mükâlemâtın icmâli Rikâb-ı Hümâyûna

1 İstatisko: Status quo. Statüko.
2 Edbâr: Ard ve arka taraflar. Herhangi bir şeyin sonları ve akibetleri.

ve serdâr-ı ekreme başka başka arîzalar ile arz ve iş'âr olunub bu arîzalarda bu esnâda Prusya murahhasının zamân ve kefâlet tasdîknâmeleri mübâdele olunacağı vakit murahhaslar ta'yîniyle ba'de inkıtâ'ü'l-muhârebe[1] düstûrü'l-amel tutulmak üzre Rusya ve Nemçe aleyhine olarak Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti beyninde bir ittifâk-ı tedâfü'i[2] akd olunacağına dâ'ir şimdiden bir sened mutâlebe eyledigi tezkîr ve aralık aralık Prusya'nın bu kadar akçe sarfını der-miyân eylemesine nazaran Rusya muhârebesini iltizâm ile yüz elli bin olsun asker sevk itdigi sûretde ne kadar masrafla olur mülâhaza yeridir Nemçe ile maslahat-ı mülkiyyesi olsun ana binâ'en iltizâm itmiş diriz Rusya muhârebesini berây-i hâtır[3] iltizâmını (**s.186**) akıl kabûl itmez ve ordudaki murahhasının tavassutdan keff-i yed itmek kelâmını îrâd eylemiş dikkat olunsa bilmem bu ma'nâları müfîd midir Nemçe musâlahasını uzatmakda hatar oldığı gibi ta'cîlinde dahi hatar der-kârdır zîrâ Moskovlu Eflâk'a duhûl ider ve Nemçe murahhası istatisko esâsı kabûl olunmadıkca mevâdd-ı sâ'ireye girişemeyecegini beyân itdi biz dahi ber-mûceb-i irâde-i seniyye mevâdd-ı selâsede ısrâr itmek üzre bi'l-ittihâd karâr virmiş oldığımızdan mâdde yâ uzar veyâhûd münkatı' olur deyü tahrîr olunmuşdur.

Ancak akdemce Prusya ilçisinin vürûdunda vâki' olan mükâlemâta dâ'ir takdîm olunan ma'rûzâtın cevâbı olmak üzre Dersa'âdet'den sadr-ı â'zama ve andan dahi murahhas efendilere gönderilmiş olan tahrîrât meclis-i sâlifü'z-zikr esnâsında vârid olub hülâsa-i mü'eddâsında hudûd mâddesi fî-nefsi'l-emr[4] murahhas efendilerin tahrîr ve mülâhazaları vechile karışdıracak şey degildir ve Prusya Kralı'nın vârid olan memhûr i'timâdnâmesinde işbu muhârebe Nemçe askeri tarafından istîlâ olunan bi'l-cümle memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye redd ve muhârebe vukû'undan evvel cümlesi ne hâlde ise ol hâle i'âde ile teslîm eyleme şartı mastûr olmak cihetiyle ta'dâd ve ta'yîn-i mevâki'[5] ve mevâzı' iktizâ itmeyüb ol vechile iktifâ-yı re'y-i hüsn idügi zâhirdir zîrâ Halîl Paşa vaktinde Nemçelünün îrâd eyledigi da'vâ Una Suyı dahi Bosna'da arâzî-i devleti fâsıl-ı hudûd olmak Belgrad ahidnâmesinin muktezâsından idi buna nazaran Una Suyı verâsında olan arâzî Nemçelünün olmak iktizâ ider idi hîn-i tahrîrde Nemçelü devlet-i uhrâ muhârebesiyle meşgûl oldığından iddi'â idemeyüb alâ-hâlihi Bosnalu yedinde kaldı şimdi iddi'â ideriz sûretinde imiş şimdi ta'yîn ve ta'dâd olunsun dinilse Nemçelü şâyed bu iddi'âya düşe bu ise esâs olan Rişenbaş senedine muhâlif idügi bedîhîdir eger Nemçe murahhası sonra hudûd nizâ'ı zuhûr ider deyü ta'dâd-ı mevâzi'-i hudûda ısrâr ideyim dirse esâs ma'lûmdur her ne mahâlde nizâ' zuhûr iderse kavâ'id-i ser-haddâd üzre tarafeyuin hudûd zâbitânı bi'l-muhâbere bir yere gelüb münâza'un-fîh olan mahâll işbu seferden evvel kangı tarafdan zabt olundığı tahkîk birle zabt itdirüb def'-i nizâ' iderler cevâbı virilüb iskât olunmalıdır kaldı ki mevâdd-ı selâseden ihtirâzen uhûd-ı sâbıka ta'bîri ve Una Suyı hudûdundan ihtirâzen ale'l-ıtlâk Belgrad ahidnâmesi ta'bîri yâd olunmayub hudûd mâddesinde Rişenbaş esâsı ve şerâ'it-i sâ'irede Belgrad mu'âhedesi şerâ'iti der-pîş olunsa mahzûrdan sâlim olmak gerek egerçi vukû'-ı harb uhûd-ı sâbıkayı fesh ider lâkin i'âde-i sulhda tarafeyn murahhasları dilerse bir ahidnâmeyi maslahata tevfîk ile i'âde ve tecdîd iderler ve isterler (**s.187**) ise müceddiden şerâ'it-i mezkûre iderler murahhas

1 İnkıtâ'ü'l-muhârebe: Savaşın bitişi.
2 İttifâk-ı tedâfü'i: Koruma, savunma ittifakı, anlaşması.
3 Berây-i hâtır: Hatır için.
4 Fî-nefsi'l-emr: Hakikatten, gerçekte.
5 Ta'yîn-i mevâki: Tayin olunacak mevki.

efendiler tahrîri muktezâsı üzre uhûd-ı sâbıka der-pîş[1] olunmak mevâdd-ı selâseyi def'aten kabûl itmek gibi olur mülâhazası vardır ve ale'l-ıtlâk[2] Belgrad mu'âhedesi der-pîş olunmak sûretinde dahi Una Suyı verâsında[3] olan arâzî da'vâsına Nemçelü salâhiyyet kaydına düşer bu mülâhaza dahi der-kârdır ve bunlarda evlâ olan ber-vech-i muharrer hudûd mâddesinde Rişenbaş senedine yapışub şerâ'it-i sâ'irede Belgrad ahidnâmesi şerâ'itine tatbîk olunmakdır zann olunur bunda dahi uhûd-ı sâbıka vukû'-ı muhârebe ile fesh olundı dinilür iken Belgrad ahidnâmesinin der-miyân olunması kavl-i mezkûra ınünâfî olmaz mı su'âli egerçi vârid olur lâkin Belgrad ahidnâmesini mer'î[4] gibi tutmak lâzım degil fesh olundığını beyân ve isbât iderek mevâdd-ı selâse vukû'una gelinceye dek Belgrad ahidnâmesinde mastûr şerâ'it tarafeynden emniyyet ile mer'î idi şimdi yine ol şartları mübeyyin olarak bir ahidnâme yapsak tatvîl-i müzâkerâtı mûcib olmaz idi dinilerek sadede girilse ta'rîz-i mezkûrdan sâlim olmak gerek kaldı ki Devlet-i Aliyye'ye mevâdd-ı selâsenin derece-i mazarratı ta'rîfden müstağnî ve bunların def'ine murahhas efendiler muvaffak olabilürler ise bir azîm hidmet itmiş olacaklarında kat'â şübhe yokdur lâkin elbette bunlar terk olunmalıdır terk olunmaz ise musâlaha olamaz sûretinde söylenmeyüb bu üç mâdde muhdesdir esâs Moskovludur Devlet-i Aliyye Moskovlu ile hâlâ muhâribdir bunlar iki devletin emniyyetini sâlib şeylerdendir Nemçe Devleti'nin bunlardan ferâgati muktezâ-yı mürüvvetdir[5] vâdîlerinde söylenerek îrâd olunmak ve işi uzatmayub bu usûle tatbîk ile bitürmek ve Nemçelü bu üç mâddeden bir vechile geçmeyüb iş bozulacağı bi'l-âhare geregi gibi muhakkak olur ise musâlahayı bozmakdan bunların terki iddi'âsından hakîmâne ferâğ iktizâ ider deyü mastûr bulunmuşdur.

Cumâde'l-ûlâ'nın beşinci güni def'a-i hâmise olarak mükâleme odasında bi'l-ictimâ' istatisko ta'bîri üzre mübâhasât-ı kesîre vukû'ıyla bir sûrete karâr virilemeyüb meclis-i âhara ta'lîk olunmuşdur.

Çend rûz mürûrunda Prusya ilçisi Lukezini murahhas-ı evvel efendinin konağına gelüb istatiskonun kabûlüni nasîhat yüzünde ba'zı ihtârâta ibtidâr itdigi sırada fi'l-vâki' metânet lâzımdır ancak Devlet-i Aliyye mütâreke akdinden bu esnâlara gelince bir hâlde idi şimdi nev'i-men tagayyür eyledi deyü Nemçelü kendüye isyân üzre bulunan Payzibasi eyâleti ahâlîsini dâ'ire-i inkıyâda idhâl itmiş ve Macaristân halkını te'lîf eylemiş oldığı hâlde Rusyalu dahi İsmâ'îl'i istîlâ itmiş oldığını işrâb eylemişdir. (**s.188**) ve fi'l-vâki' İsmâ'îl'in istîlâsı Devlet-i Aliyye'ce haylî te'essür ve endîşeyi mûcib olub hattâ Rusyalıların andan sonra İbrâ'îl'e ta'arruz eylemeleri ınelhûz oldığından ve İbrâ'îl ise Eflâk toprağında bulundığından akdemce Moskovlu İbrâ'îl'e hücûm idecek olur ise Nemçelü Moskov'a i'ânet itmiş ve bî-taraflığı icrâ itmemiş olur deyü Nemçe tercümânı İstermer'e ifâde olundukda derhâl Koburg'a tahrîr eylediklerine mebnî o dahi Devlet-i Aliyye bu bâbda emîn olsun Moskovlu Eflâk arâzîsini çigneyüb İbrâ'îl'e hücûm idemez ve fî-nefsi'l-emr[6] şurûta münâfidir kaldı ki mütâreke şurûtunun îfâsını nefsime farz bilürüm deyü cevâb yazmış ve Nemçe ınurahhası Herpert Bükreş'de iken bu bâbda ınü'ekked cevâblar tahrîr eyledigini bi'l-beyân

1 Der-pîş: Göz önünde bulundurma.
2 Ale'l-ıtlâk: Genellikle, ayrım yapmadan.
3 Verâ: Arka, geri, öte.
4 Mer'î: Riâyet edilen, saygı gösterilen; gözetilen, yürürlükte olan.
5 Muktezâ-yı mürüvvet: İnsaniyet, cömertlik, iyilikseverlik gereği.
6 Fî-nefsi'l-emr: Hakikatte, gerçekte.

mukaddemâ mütâreke haberiyle Ordu-yı Hümâyûna gelmiş olan Prusya Sefîri (Luzi) serdâr-ı ekreme te'mînât virmiş iken bu hilâlde Rusya'mn sîret üzerinden İbrâ'îl Kal'ası'na sû'-i kasdı ihsâs olunmağla husûsât-ı meşrûha bast olunarak Rusyalu Eflâk arâzîsinden mürûr ile İbrâ'îl Kal'ası'na ta'arruz idecek olur ise Nemçelü bî-taraflık şartına ri'âyet itmemiş olacağı beyânıyla murahhas efendiler tarafından Herpert'e bir kıt'a tahrîr virilınekle ana cevâben Herpert tarafından bir harita ile bir kıt'a takrîr gönderilüb mazmûnunda İbrâ'îl Kal'ası'nın hakîkatde muhtemel olan hâl-i dıyyık-ı[1] iştimâlinden[2] neş'et iden ıztırâba mebnî murahhas efendiler hazerâtı tarafından irsâl olunan takrîr Nemçe murahhası dâ'îlerinin yedine vâsıl olmuşdur âlem bilür ki Nemçe Devleti işbu kal'anın vikâyesini ta'ahhüd itmeyüb ancak hâl-i hâzıra nazaran muhârib olan iki devletin hakkına kemâl-i dikkatle bî-taraflık şıkkını ihtiyârî ta'ahhüd eylemiş ve ta'ahhüd-i mezkûrı kâmilen icrâ ve îfâ itmişdir zîrâ Moskov askeri mütâreke akdinden berü Eflâk toprağına duhûl itmemişdir ve arâzî-i mezkûrenin haritasına im'ân-ı nazar[3] olundığı akabinde Nemçe Devleti'nin tasarrufunda olan arâzîye vaz'-ı kadem itmeyerek ve hafî ve celî bir dürlü tarafdârî ve müdâhale vukû' bulmayarak Boğdan memleketiyle İbrâ'îl kazâsı beyninde olan ma'âbir-i kesîre-i gayr-i hâ'ile manzûr-ı âlîleri olub ma'âbir-i mezkûreden mürûr birle Moskovlunun İbrâ'îl Kal'ası muhâsarasına mübâşeret idebilecekleri bedîdâr olur deyü redd-i cevâb itmiş ve keyfiyyet Prusya murahhası Lukezini ile müzâkere olundukda o dahi İbrâ'îl kazâsını arâzî-i merkûmeden tefrîk eylemişdir.

Ve bu hilâlde Prusyalu Rusya musâlahasına tavassut iddi'âsından geçmiş oldığını fakat akd olunacak mevâdd-ı musâlahaya kâmilen ma'lûmâtı olmak lâzım gelecegini beyân itmekde bulunmuşdur. Şöyle ki: Der-dest olan Nemçe musâlahasının hitâmında redd olunacak Eflâk eyâletini (**s.189**) Rusya'nın ta'arruz ve istîlâsından muhâfaza esbâbı evvelce tasavvur olunmak lâzım gelerek İşkodra Mutasarrıfı Mahmûd Paşa Eflâk cânibi ser'askeri nasb olunub eger müddet-i mütârekenin inkızâsından[4] mukaddem musâlaha sûret bulıverir ise Nemçe asâkirinden tahliyyesinin hitâm-ı müddet-i mütârekeye dek te'hîri sûreti tezekkür ve mütâla'a olunmağa başlamış idi.

Cumâde'l-ûlâ'nın on altıncı güni Murahhas Lukezini devleti tarafından ta'lîmât-ı cedîde aldığını bi'l-beyân murahhas efendiler ile mülâkâtında Eflâk'ın tahliyyesine ve Mahmûd Paşa'nın gelüb zabt eylemesi keyfiyyetine dâ'ir vâki' olan müzâkerât esnâsında evvelâ Moskov musâlahasına tavassut şerefinden Prusyalunun keff-i yed eyledigini ve sâniyyen devleteyn beyninde der-kâr olan revâbıt iktizâsınca vakt-i mukadderde Devlet-i Aliyye'ye şânlu musâlaha akdine çalışacaklarını ve tavassutdan keff-i yed itmişler ise de ne vechile musâlaha olursa zamân ve kefâlet ilhâk ideceklerine mebnî ma'nâ-yı tavassutdan geçmemiş olacaklarına nazaran zâhirde Prusya ilçisi egerçi mükâlemede bulunmaz ise de cümle şerâ'ita vukûfları lâzım olacağını beyân eyledikden sonra Potemkin'in sadr-ı â'zam hazretleriyle musâlaha müzâkeresindeyim deyü neşr-i akvâl[5] itmekde oldığını îrâd eyledikde berü tarafdan mukâbele olunub sübhânallâh senin bu ifâden garîbdir böyle olsa Devlet-i

1 Dıyyık (dîk): Pek dar.
2 İştimâl: İçine almak, kaplamak. Çevirmek, ihata etmek.
3 İm'ân-ı nazar: İnceden inceye araştırarak, dikkatlice bakmak.
4 İnkızâ: Tamam olma, nihayet bulma, bitme, sona erme.
5 Neşr-i akvâl: Söz yayma.

Aliyye bizden ketm ider mi Devlet-i Aliyye Moskovludan ahz-ı intikâm ve tahsîl-i merâm itmedikce musâlahaya meyl itmeyecegini ve bu kadar tertîbât-ı külliyyeye bezl-i himmet itmekde idügüni ve Prusya'nın Moskovlu muhârebesine şürû'ı matlûb oldığını anlamış iken böyle erâcîfe i'tibâr münâfî-i dirâyetdir ve Hâcı Bekir Ağa ile gelan mayorun berü tarafa celbi matlûb olmayub Karalaş'dan girü avdet itdi ve hattâ Hâcı Bekir Ağa ile Potemkin'den gelan mektûba cevâb iktizâ itmedigini mukaddem söylemiş oldığınızdan cevâb yazılmadı el-hâletü hâzihi Moskov tarafından kimsenin geldigi ve bir gûne müzâkere vukû'ı yokdur deyü cevâb virildikde müzâkere olmadığını ben de bilürüm Potemkin'in erâcîfidir deyüb berü tarafdan dahi hâlâ Prusya bizimle muhârebe itmez ve murâd itsem şimdi tarafima celb iderim dir imiş deyü igzâb-ı murâd olundukda belî Potemkin böyle söyler hattâ İngiltere'de olan Moskov ilçisi dahi siz niçün hâzırlanıyorsunuz biz Devlet-i Aliyye ile musâlaha itmek üzreyiz deyü İngiltere'ye fütûr virmiş didikden sonra istatüko esâsının kabûl olunmasını Kral tavsiyye eylemiş oldığını ifâde ve bunun içün murahhas efendileri haylîce tergîb ve te'hîre artık meydân olmayub hemân meclis-i mükâlemenin akdiyle bir ân akdem maslahat-ı musâlahaya sûret virilmesini îrâd ile ta'cîl eylemişdir.

(**s.190**) Macaristân arâzîsi Devlet-i Aliyye arâzîsine muttasıl oldığından Macarluların İmparator'dan istid'â eylemiş oldukları imtiyâzât içünde Ziştovi mükâlemesinde Macaristân küberâsından birinin bulunması mâddesi dahi münderic olmağla bu hilâlde Macarlu Kont Desterhazi[1] nâm beg-zâdenin murahhas-ı sânî olmak üzre Nemçe Devleti tarafından ta'yîn olunub gelmek üzre oldığı istihbâr olunmuş idi.

Cumâde'l-âhire'nin yirmi ikinci güni def'a-i sâdise[2] olmak üzre mükâleme odasında ber-mu'tâd ictimâ' olundukda Nemçe ilçisi Herpert[3] kırâ'at eyledigi kâğıdında Macar Kralı olan Almanya İmparatorı Macaristân küberâsının istid'âlarına müsâ'ade iderek Desterhazi nâm zâtı ikinci murahhas nasb ve ta'yîn eylemiş oldığını fakat anın me'mûriyyeti şürû' olunan mükâlemâtın bir vechile te'hîrini îcâb itmedigini beyân eylemişdir ba'dehu sadece girişilüb mutavassıt ilçiler tarafından istatüko esâsı kabûl olunmadıkca Herpert'in bahse girişmeyecegi ve kendüleri dahi icrâ-yı tavassut idemeyecekleri ifâde olunmağla murahhas efendiler tarafından kaleme alınarak meclisde kırâ'at olunan kâğıdın hülâsa-i mü'eddâsında istatüko istrükt lafzının kabûlünde rû-nümâ olan sûret-i tereddüd iki muktezâdan neş'et itmişdir birisi budur ki lafz-ı merkûm senedlerimizde yokdur ve gayr-i mezkûrdur ve bu lafz şimdiye kadar mesmû'umuz olmamışdır ma'nâsı mechûlümüzdür böyle mechûlü'l-ma'nâ[4] olan lafzı min-gayri reviyye ve rivâye kabûl-i ashâb-ı ukûla göre nâ-revâdır ikincisi budur ki muhdes[5] olan mevâdd-ı selâse ki mazarrâtı ta'dâd olunmaz bunların mazarratına nazaran re'sen ref'leri bi'l-külliyye matlûbumuzdur mevâdd-ı selâsenin biri Bahr-i Siyâh'da ale'l-umûm seyr-i sefâ'in mâddesinin mazarratı olmağla bu mâdde bi'l-külliyye Devlet-i Aliyye'nin emniyyetini sâlibdir ve Moskovlu ile muhârebe mâdâm ki der-kârdır icrâsı bir vechile mümkün olamaz ve dîgeri dahi acente maddesidir ki memleketeyn re'âyâsına

1 Kont Desterhazi: Kont Francis Esterhazy.
2 Def'a-i sâdise: Altıncı defa.
3 Herpert: Peter Freiherr von Herbert-Rathkeal.
4 Mechûlü'l-ma'nâ: Anlamı bilinmeyen.
5 Muhdes: Sonradan meydana gelmiş, eskiden olmayan.

nice nice mefâsid ilkâ ve nice mahâsili icrâ birle sâf-dilân re'âyânın mesâmi'ini bir takım müzahrefât[1] ile mâlâ-mâl iderek sûret-i zâhirede himâye ile bi'l-külliye Devlet-i Aliyye re'âyâsını başdan çıkardılar ve diledikleri re'âyâya patente virüb hükm-i ra'iyyetden çıkarârak emvâl-i mîriyyenin tahsîline mâni' oluyorlar ve her devletin umûr-ı mahsûsa-i mülkiyyesine müdâhale hukûk-ı milele[2] muhâlif iken acenteler bu makûle irtikâbât ile memleketleri ifsâd itdiler ve voyvodaların umûrına tasallut idüb ednâ bir acente konsolos makûlesi kimesne voyvodalar gibi erbâb-ı rütebin[3] umûrına müdâhale ile muhâfaza-i merâtib-i lâzımesine dahi ri'âyet mefkûd oldı bunların mazarrâtı sâbit ve zâhirdir ve mevâdd-ı selâsenin biri dahi Garb Ocaklarının hasârları tazmînini te'hîr eyledikde Devlet-i Aliyye'nin hudûdundan (**s.191**) arâzî tazmîni mâddesidir bu sûret Devlet-i Aliyye'nin şân-ı vâlâ-şânına yakışdırılmaz ve meselâ nâ-mesbûk bir sûret bî-câ oldığından başka vaktiyle nizâ'ı mü'eddi[4] olacağı bâhirdir Nemçe murahhası dostumuzun ta'lîmâtı mahdûd imiş safvete binâ'en mevâdd-ı selâsenin ref'i iddi'âsından geçilüb husûsât-ı mezkûreye hüsn-i temşiyyet virilmek üzre işbu vechile râbıtasına ibtidâr kılınur seyr-i sefâ'in mâddesi Moskovlu ile musâlaha akd olundukda icrâ olunmak ve konsolos mâddesine bir hüsn-i sûret virilmek vechile istatüko istrükt ubûd-ı sâbıkanın ibkâsı ve bi'l-cümle kılâ' ve arâzî ve memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin hey'et-i me'hûze ve hudûd-ı kadîmeleriyle redd ve teslîmi ma'nâsına olarak kabûl olunmuşdur deyü îzâh-ı merâm kılınmışdır.

Bu sûret kırâ'at olundukda esâs-ı mezkûrun kabûlü mutlak olmuş olmayub meşrût olayor deyü Herpert i'tirâz ve şart ve kayd kabûl itmeyecegini te'kîd itmekle berü tarafdan dahi biz mevâdd-ı selâse tenkîh olunsun diriz yohsa kabûlümüzi bununla meşrût itmeyiz deyü cevâb virilerek bunun üzerine mübâhasât-ı kesîre cereyân idüb bu bâbda Herpert'i ikna' kâbil olmadığından başka mutavassıtlar dahi ale'l-ıtlâk esâs-ı mezkûrun kabûl olunması lâzım gelecegini ve esâs kabûl olunmadıkca tavassuta mecâl olmayacağını beyân itmeleriyle nihâyet esâs-ı merkûmı ıtlâkı üzre kabûlden gayri çâre olmadığından ol vechile kabûl olunarak vaz'-ı esâs olunmuşdur.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altıncı Pâzârirtesi güni def'a-i sâbi'a olmak üzre mükâleme odasında lede'l-ictima' Nemçe murahhası bir kâğıd okuyub hülâsa-i mazmûnı istatüko istrükt esâsı üzre Nemçe asâkirinin istîlâ itmiş oldukları memâlikin Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm olunması fakat Hotin'in emânet olarak Rusya musâlahasına degin kalması ve Nemçelünün Rusya muhârebesinde bî-taraf durması mâddelerinin tasdîkinden ibâret olarak bunı ba'de'l-kırâ'e Nemçe murahhası işte şu senedi imzâya hâzırım lâkin şimdi kırâ'at idecegim senedi murahhas efendiler imzâ itmek şartıyla diyerek başka bir kâğıd okudı hülâsa-i mazmûnı istatüko esâsı üzre Garb Ocaklarına dâ'ir 1784 senesi Ağustosu'nda akd olunan ta'ahhüd temessüki ve serbestiyyet-i ticâret içün yine 1784 Şubat'ında ve Eflâk ve Boğdan memleketinde Erdel râ'îlerinin mürûr ve ubûr ve ikâmetlerine dâ'ir 1786 Kânûn-ı Evvel'inde virilan senedler ve bi'l-cümle i'lân-ı harbe gelinceye dek mer'î olan

1 Müzahrefât: Parlak boyalı, sahte süsler. Süprüntüler.
2 Hukûk-ı milel: Milletlerarası hukuk.
3 Erbâb-ı rüteb: Rütbe sahipleri.
4 Mü'eddî: Tediye eden, eda eden. Sebebolan, doğuran, meydana getiren.

uhûd ve senedât ve evâmirin kemâ-kân[1] ibkâsından ibâret olmasıyla murahhas efendiler istatüko tarafeynden kabûl olunmuş bir esâs olub esâs dahi zâten bir olarak tarafeynden bir esâs senedi imzâ olunmalıdır. İşte iki tarafın mesâlihini şâmil (**s.192**) olarak biz bir sened kaleme aldık okunsun deyü sened-i merkûm sûreti kırâ'at olunmuşdur. Hülâsa-i mazmûnı Rişenbaş'da akd ve temhîd ve ba'dehu mütâreke senediyle te'yîd olundığı üzre istatüko esâsı üzre istîlâ olunan memâlikin beyne'l-ahâlî müte'ârif olan hudûdlarıyla reddi ve Hotin'in emânet kalması ve bu harbde İmparator'un bî-taraflığı husûslarıyla Devlet-i Aliyye dahi bundan mukaddem Rişenbaş Mu'âhedesi'nde bu vechile kabûl olunan istatüko istrükt esâsı üzre devleteyn beyninde musâfât ve hem-civârî illetine binâ'en işbu muhârebenin vukû'una kadar mer'î olan uhûd ve mevâsîk ve senedâtı tasdîk ve tecdîd itmesi ifâdesinden ibâret idi bu sened kırâ'at olundukdan sonra Nemçe murahhası bu sened kendü ta'lîmâtıma mutâbık olmak lâzımdır. Ba'de't-tatbîk[2] temhîr içün mütâla'a dahi lâzımdır. Ve ibtidâ şunı dahi söylerim ki senedât ve uhûd ve evâmir ferdâ ferdâ yâd olunmaz ise temhîr idemem didikde istatüko kabûl olundukdan sonra diyecek kalmaz dimilüb bunun üzerine bir haylî mübâhaseler cereyân eyledikden sonra mutavassıtlar dahi murahhas efendilerin sened sûretini tahsîn itmeleriyle anlar dahi Nemçe murahhaslarıyla bir haylî mübâhaseler idüb nihâyet Nemçe ilçisi meclis-i âtîye tevkîf itmişdir.

Cumâde'l-âhire'nin gurresinde def'a-i sâmine[3] olmak üzre mükâleme odasına varıldıkda Nemçe murahhası Herpert feth-i kelâm idüb geçen meclisde murahhas efendiler hazerâtı tarafından esâs temessüki sûreti olmak üzre i'tâ olunub mülâhazaya ta'lîk olunan kâğıdı geregi gibi mütâla'a itdim evvelinde Rişenbaş Mu'âhedesi zikr olundukdan sonra mu'âhede-i mezbûrede muharrer olan mevâdd-ı selâse tafsîlen îrâd ve âhırında cemî'-i uhûd ve revâbıtın ve senedâtın tecdîd olunacağı yâd olunmuş ben dahi ta'lîmâtıma tatbîk iderek bir şey kaleme aldım kırâ'at idecegim diyerek bir kâğıd okuyub hülâsa-i mazmûnunda Rişenbaş'da akd olunan mevâsîkın zikri güzerân itdikce mu'âhedenin metninde mebsût[4] olan sebk ve ibârâtın gayrîsini kabûl idemeyecegi ve Rişenbaş mevâsîkı Ziştovi'de akd olunacak uhûd ile mahlût[5] olmaksızın devleteyn beyninde kable's-sefer bi-gayri vâsıta mer'i olan revâbıta nisbeten ve maslahatlarına tevfîkan Ziştovi mükâlemesinde bir esâs-ı mahsûs vaz'ına hâlisâne hâhiş-ker ve icâbet ve kabûlüne Nemçe Devleti müheyyâ oldığı ve hudûd-ı cânibeyne dâ'ir olan uhûd ve mevâsîkın tecdîd ve ibkâsı husûsunda peşînce cânibeyn tevâkuf itmeden zabt olunan memâlikin reddine dâ'ir bir dürlü sıhhate girişmeyecegi ve Devlet-i Aliyye murahhasları işbu vech-i eshelden[6] mübâ'adet[7] ile beyne'l-ahâlî müte'ârif olan hudûd-ı kadîme ve mahâll-i âharda yine hudûd-ı ma'lûmeyi elfâz-ı mübheme ve gayr-i mu'ayyene[8] ile ifhâm-ı merâm idüb Nemçe (**s.193**) Devleti ise elfâz-ı mezkûreyi hudûdı sarâhaten vasf ve ta'rîf iden uhûda takdîm idemeyecegi ve Devlet-i Aliyye murahhasları kaleme almış oldukları

1 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.
2 Ba'de't-tatbîk: Tatbikten sonra.
3 Def'a-i sâmine: Sekizinci defa.
4 Mebsût: Açıklanmış, ayrıntısıyla anlatılmış.
5 Mahlût: Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık.
6 Eshel: Çok kolay, daha kolay, asan.
7 Mübâ'adet: Birbirinden uzaklaşma, birbirini sevmeyip soğuk ve uzak durma.
8 Gayr-i mu'ayyen: Belirlenmemiş, belirsiz.

sûret-i sâbıkada mezkûr olan musâfât ve hem-civârî illetine binâ'en ibâresinde ısrâr idecek oldukları hâlde kendüsi dahi devletinin ta'ahhüdüni beyân zımnında be-her-hâl bu ibâreyi isti'mâl idecegi ifâdâtıyla murahhas efendilerin virmiş oldukları mezkûr kâğıdı temhîr idemeyecegi beyân olunmağla bunun üzerine bir haylî münâkaşalar olundukdan sonra mübâhase Nemçe murahhasıyla mutavassıtlar beynine nakl iderek anların miyânelerinde dahi bir haylî bahisler cereyân idüb nihâyet mutavassıtlar bir esâs senedi kaleme almak üzre meclise hitâm virilmişdir. Ba'dehu mutavassıtlar bir sûret kaleme alub ibtidâ mütâla'a itmek üzre Herpert'e göndermişler ancak sûret-i mezkûrede yine Rişenbaş Mu'âhedesi esâs ittihâz olunub Herpert ise Rişenbaş Mu'âhedesi'nin cemî'-i mevâddını îrâd ve belki Rişanbaş Mu'âhedesi'ni yâd itmek istemediginden istatüko istrükt esâs ittihâz ve Hotin'in emânet kalması ve bî-taraflık mâddesi birer kayd olmak üzre îrâd olunarak tarafından olunacak senedde Rişenbaş Mu'âhedesi'ne mugâyir bir şey olmamasını iltizâm ile iktifâ idüb hâlbuki istatüko istrükt esâsı cemî'-i mevâddı muhît olmayub ve sened-i merkûmun mu'âhede-i mezkûreye mugâyir olmaması mu'âhede-i mezkûrede münderic olan cemî'-i mevâddı muhît[1] olmak iktizâ itmeyüb bu sûretde Prusya Kralı'nın kefâlete istihkâkı meskûtün-anh kalmak lâzım gelecegi ve bu istihkâk ise mu'âhede-i merkûmede mukayyed olan sâ'ir mâddeler gibi tasrîh olunmak lâzımeden oldığı ve her hâlde Rişenbaş mu'âhedesi Ziştovi mu'âhedesine esâs ittihâz olunmak tabî'at-ı maslahat îcâbmdan idügi Herpert'e ifâde olundukda istatüko kefâletine Prusya Kralı'nın istihkâkını tasrîhden kendüsi devleti tarafından men' olündığını îrâd idicek Herpert'in bu cevâbına mutavassıt murahhaslar izhâr-ı hayret ve ta'accüb iderek cümlesi keyfiyyeti Viyana'ya tahrîr ile gelecek cevâbına intizâr olunmuşdur.

Ancak Viyana'dan cevâb vürûdı kesb-i te'ehhür ve imtidâd[2] iderek Şa'bân-ı şerîf'in evâ'iline dek mükâleme münkatı' oldığından murahhas efendilerin cânları sıkılub fakat ara sıra Prusya Murahhası Lukezini ile muhâbere ve gâh bi'l-mülâkat mükâleme ile imrâr-ı vakt iderler idi.

Ol hilâlde Rusyalunun miftâh-ı Kırım olan Özi Kal'ası'nı redd itmemek niyyetinde oldığı havâdisi Lukezini'den istimâ' olunmuş idi erkân-ı saltanat-ı seniyye ise Rusyaluya bir karış yer terk itmemek üzre sûret-i gâlibiyyetde musâlahayı der-dest idebilmek esbâbını taharrîde olarak bu avânda İngiliz zâbitân-ı bahriyyesinden birkaç kimse Dersa'âdet'den (**s.194**) Silistre'ye gönderilmiş ve Rusyalu aleyhine Lehlü ile ittifâk olunmak tasavvur olunarak keyfiyyet Lukezini ile söyleşmek üzre murahhaslara tahrîr ve iş'âr buyurulmuş olub binâ'en-aleyh Cumâde'l-âhire'nin yirminci güni Lukezini murahhas-ı evvel efendinin konağına bi'l-vürûd murahhas efendilerle vâki' olan musâhabet ve müzâkerâtı esnâsında Yûsuf Paşa'nın makâm-ı Sadarete gelmesinden Prusya Kralı'nın memnûn olacağını beyân itdikden sonra Âsitâne'den gelan tahrîrâtda birkaç nefer İngiliz ofiçiyali[3] âteş kayıkları tedârükiçün Silistre'ye gönderildigi yazılmış bunda çok fâ'ide olacakdır zîrâ mütefennin[4] âdemlerdir âteş-endâz kayıklar tedârükiyle düşman sefînesine îsâl-i hasâr mâddelerini güzel bilürler Lehlü ittifâkına dâ'ir Sultân Selîm Han Hazretleri Âsitâne'deki ilçi ile benim

1 Muhit: Etrafını çeviren, kuşatan, şamil, kapsayan.
2 İmtidâd: Uzama, uzanma; uzun sürme.
3 Ofiçiyal: Official. Resmi görevli, daha ziyade subay veya memur (officer).
4 Mütefennin: Teknik bilgi sahibi, usta, fen âlimi.

mülâhazamı istemişler kemâl-i tevâzu‘ ile mülâhazamı arz idecegim bâ‘is-i iftihârımdır[1] kaldı ki Leh ilçisi ticâretle ittifâkı bir itmek ister bu bâbda mülâhazam münâsibdir ya‘nî tarafeynin vasatını buldum ve Lehlü ile ittifâk ahsendir zîrâ Devlet-i Aliyye'nin ve bizim mesâlihimize muvâfıkdır Lehlü gayyûrâne[2] hareket idiyor ve bizimle müttefikan Moskov üzerine i‘lân-ı harbe hâzırdır İsvec'de olan ilçimiz me’mûren İsvec Kralı ile müzâkereye başladıydı ancak vefât itmekle yerine âhar mütefennin ve mücerrib[3] ilçi ta‘yîn olunmuş fakat İsvec hükûmet-i meşrûta oldığından küberâ-yı kavmine mürâca‘ata muhtâcdır deyü hatm-i kelâm eylemişdir.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye cemî‘-i kuvvetiyle Rusya üzerine hareket itmek niyyetiyle Nemçe musâlahasını ta‘cîl iderdi İmparator ise hem Devlet-i Aliyye'nin bir mikdâr kuvvetini işgâl ile müttefiki olan Rusya'ya ma‘nevî mu‘âvenet itmek ve hem de Rusyalunun galebesi takdîrinde musâlahayı mümkün mertebe merâmına muvâfık sûretde tanzîm eylemek mütâla‘asıyla vakit kazanmak dâ‘iyyesinde idi kaldı ki İmparator her ne kadar Prusya Kralı'nın ihbârıyla bî-taraflığı ihtiyâr eylemiş ise de ma‘nevî Rusya ittifâkından ayrılmayub her hâlde Rusya çariçesine mümâşâta mecbûr idi hattâ İngiltere Murahhası Kit bu esnâda Viyana'dan ne vakit ta‘lîmât-ı cedîde gelebileceğine dâ’ir Herpert ile bir gün müzâkere ve musâhabet ider iken meclis-i mükâlemeye ne vakit râbıta virilecek deyü su’âl itmeli degil Bec'den su’âl itmeliyim ki Prens Potemkin Prens Kaunic'e[4] (ya‘nî Nemçe başvekîline) Ziştovi mükâlemesiçün ne zamân izin virecek deyü ta‘rîz eylemişdir.

Ve hu esnâda imparatorun oğlını Toskana[5] Dükalığı'na ik‘âd içün İtalya'ya azîmeti istimâ‘ olundukda bu dahi Ziştovi'deki murahhasına göndereceği ta‘lîmât-ı cedîdenin te’hîr ve imhâline bâdî olmak endîşesiyle Ziştovi'de intizâr üzre bulunan murahhasların haylîce (s.195) cânları sıkılmağla Lukezini karîben Viyana'dan ta‘lîmât gelecegi ve Nemçelünün mühimmât-ı seferiyye ve levâzım-ı harbiyyeyi taklîl[6] itmekde olmasına ve Paizipasi memleketinde ihtilâlin devâmına ve kâl-nâr-ı tahte'r-ramâd[7] işti‘âlinden[8] ihtirâz olunan Fransa serbestiyyeti marazının sirâyeti havfına nazaran İmparator'un iltizâm itmiş oldığı tarîka-i sulh ü salâhdan inhirâf[9] idemeyecegi ifâdâtıyla murahhas efendilere tesliyyet virirdi.

Hattâ ol esnâda Bec tarafından vürûd iden gazetenin mes’ele-i hâzıraya dâ’ir olan bir fıkrasını ihrâc ile murahhas efendilere gönderinişdir.

Fıkra-i mezkûrenin hülâsa-i tercemesi hudur ki İmparator Rişenbaş mu‘âhedesi in‘ikâdında vâki‘ olan ba‘zı etvâr-ı hayriyyeye nazaran mu‘âhede-i mezkûrenin vikâyesine mecbûr mıdır degil midir deyü ba‘zı mecâlisde bir vakitden berü bu mâddeye dâ’ir mübâhaseler olunmakdadır ancak İmparator'un bi't-tecrübe ma‘lûm olan metânet ve hakkâniyyet-i tabî‘iyyesine ve gerek hükümdârlar ve gerek âhâd-ı nâsdan olanlar ta‘ahhüd

1 Bâ‘is-i iftihar: İftihar sebebi.
2 Gayyûrâne: Gayretlice, çalışkanlıkla.
3 Mücerrib: Tecrübe eden, deneyen, sınayan.
4 Prens Kaunic: Metinde “Kautiç” olarak geçmektedir. Wenzel Anton, Prince von Kaunitz-Rietberg.
5 Metinde sehven “Toksana” olarak geçmektedir.
6 Taklîl: Azaltma, azaltılma, indirme.
7 Tahte'r-rimâd: Külün altındaki ateş.
8 İşti‘âl: Şulelenme, tutuşup yanma, parlama, alevlenme.
9 İnhirâf: Doğru yoldan sapma.

eyledikleri mâddede sâbit-kadem olmalıdır deyü ittihâz eyledigi kâ‘idesine nazaran ser-i mû Rişenbaş Mu‘âhedesi'nden mübâ‘adet itmeyüb lâkin bir dürlü bahâne ile dahi Prusya Kralı'nın isticlâb-ı menâfi‘ eylemesine cevâz virmez Prusya ve Rusya beyninde an-karîb muhârebe vukû‘una dâ’ir olan ebhâs her dürlü mülâhazâta bâdî olmuşdur ve fi'l-vâki‘ bunca vakitden berü istirâhat üzre olan Prusyalu yirmi seneden berü muhârebât sebebiyle bî-tâb olmuş olan Moskovluya zahmet virebilmesi ağleb-i ihtimâldir ancak Prusyalu Moskovlu aleyhine galebeye muvaffak olsa dahi bu sûretle memâliki harâb ve hazîneleri telef ve kuvve-i askeriyyesi za‘îf olub o vakit nevbet İmparatora gelerek o dahi Prusya Devleti'ni istatüko istrükt usûlüni vikâye ve tevsî‘-i memâlik dâ‘iyyesinden ferâgat eylemege mecbûr ider Prusya Kralı bu dakîkaları etrâfıyla mülâhaza iderek devlet-i Osmâniyye'nin bu esnâda musâlahaya râbıta virmege sa‘y ve ikdâmı mertebe Prusya Kralı dahi vikâye-i musâlahaya râgıb oldığında şübhe yokdur Prusyalunun bulundığı bir mevki‘-i müşkile nazaran İmparator dahi pek güzel hareket ve Prusyaluya virdigi sözde sebât ve metânetle mecbûl oldığı hakkâniyyet-i tabî‘iyyesine bir delîl-i kâfî gösterüb bi'l-cümle Avrupa devletleri bu misillü vâkı‘alarda Avusturya hânedânı hakkında tavr-ı mezkûr ile âmil olur deyü mezkûrdur.

İmparator'un İtalya'ya azîmetine dâ’ir Lukezini Viyana'dan aldığı tahrîrâtda münderic olan ahbârı murahhas efendilere teblîğ zımnında Receb'in yirmi ikisinde hir kıt‘a tezkereye leffen dîvân tercümânına göndermiş oldığı takrîrinde İmparator Receb'in dokuzunda (s.196) İtalya havâlîsine azîmet eyledi azîmetinden iki gün evvel Engürüs ya‘nî Macar meşveretine hitâm virmek üzre Perzburg şehrine varub erbâb-ı meşveret olan küberâ-yı kavm-i Engürüs hîn-i tetevvücünde[1] ta‘ahhüd eyledigi mevâddan ha‘zısını tagyîr ile kavlinde sebât itmedigine binâ’en hoşnûd olmayub tebdîlât-ı mezkûrenin terkînini[2] ve bundan akdem Engürüs'den ifrâzlarını murâd eyledigi Erdel vilâyetini ve Temeşvar eyâletini ve Hırvatlığın bir tarafını yine Engürüs memâlikine ilhâk eylemesini kemâl-i ısrâr ile mutâlebe eylediklerinde İmparator Macarlu milletinin zikr olunan tekâlîfini nâ-çâr kabûl eyleyüb merâmlarına müsâ‘ade itmekle mukâbelesinde geçen sene Macar taburlarından fevt olan neferâtı tekmîl zımnında altı bin nefer cem‘ine erbâh-ı meşveretden ruhsata muvaffak olmuşdur bundan haşka dirler ki Macar meşvereti erbâbı her kangı devlet İmparator'a azm-i sefer ider ise masârifi Macarlu tarafından görülmek üzre dört sene mütevâliyyen[3] altmış bin asker i‘tâ eylemegi ta‘ahhüd itmişler hu sûretde Nemçelünün musâlaha mükâlemâtını tatvîl ve te’hîr sevdâsında oldığı şekk ve şübheden âridir lâkin esbâb-ı te’hîr nâ-ma‘lûm olub istinbât[4] eylemek dahi müte‘assirdir ağleb-i ihtimâl olan budur ki bu vechile mu‘âmele Moskovlunun istid‘âsına mebnî ola zîrâ Boğdan'da olan askerleri kalîlü'l-mikdâr[5] olmağla Nemçelünün Eflâk'da bulunması sadr-ı â‘zam hazretlerinin harekâtına mâni‘ olabilür deyü tahrîr itdikden sonra müddet-i mütârekenin inkızâsından evvel maslahat-ı musâlahaya hitâm virilmek mütâreke senedinde münderic oldığı mutavassıt murahhaslara murahhas efendiler tarafından resmen ifâde olunsa Nemçe murahhaslarıyla mutavassıtlar beyninde su’âl ve istikşâf-ı ahvâle bâdî olur idi deyü ihtâr eylemişdir.

1 Hîn-i tetevvüc: Taç giyme zamanı.
2 Terkin: Yazılı bir şeyi bozma, çizme, silme
3 Mütevâliyen: Art arda, üst üste, bir düziye, aralık vermeden
4 İstinbât: Bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma, zımnen, açık olmayarak, dolayısıyla anlama.
5 Kalîlü'l-mikdâr: Az miktarda.

Binâ'en alâ-zâlik gurre-i Şa'bân'da murahhas efendiler mutavassıt murahhaslar ile mülâkât iderek resmen isti'lâm-ı hâl ve keyfiyyet idüb anlar dahi Nemçe murahhaslarına ifâde itmeleriyle Şa'bân'ın üçünci Pençşenbe güni def'a-i tâsi'a[1] olmak üzre mükâleme odasında lede'l-ictimâ' akdemce Ziştovi'ye gelmiş olan Nemçe murahhas-ı sânîsi Desterhazi'nin ruhsatnâmesi ibtidâ kırâ'at olunub ba'dehu mütâreke senedinin üçünci mâddesinde musâlahanın ta'cîli meşrûtdur tarafeynin kabûl eyledikleri istatüko esâsı üzre râbıtasına şürû' olunsun deyü murahhas efendiler tarafından îrâd olundukda Herpert ben devletimin nihâyet cevâbını ibtidâ-yı emirde söyledim efendiler ile biraz mübâhaseden sonra istatüko kabûl olundı ammâ esâs vaz'ıyla temessükleri imzâ olunmadı ve münâza'a zuhûr idüb ba'dehu mutavassıtların tertîb eyledikleri senedi kabûl idemedigimden devletime (s.197) yazmış idim böylece kaldı şimdi habere muntazırım dimekle berü tarafdan dahi altmış güni tecâvüz itdi Bec ile bu mahâllin mâ-beyni yedi gündür dinilüb bunun üzerine ba'zı mükâlemât vukû'ı esnâsında Herpert her gün ta'lîmâtın vürudına muntazırım ve gelan tahrîrâtda an-karîb[2] göndeririz deyü muharrerdir deyüb bunun gibi ba'zı hevâyî sözler ile vakit geçürilerek çend rûz zarfında cevâb gelecegini Herpert ifâde idüb cevâbm vürûdıyla hemân şu günlerde yine ictimâ' olunmak temennâsıyla meclise hitâm virilmişdir.

Bu sûretle vakitler mürûr itmekde olub şâyed ki müddet-i mütâreke içinde musâlahaya râbıta virilemez ise mütâreke temdîd olunur lakırdıları Nemçelülerin ağzmda deverân eyledigi akdemce istimâ' olunarak bundan garazları eyyâm-ı şitâda asâkir-i Devlet-i Aliyye'nin teferrukı hasebiyle ol vakit Nemçelu Devlet-i Aliyye'yi tevhîş iderek mevâdd-ı musâlahayı istedigi kâlıba ifrâğ sûreti olmak mülâhazasına mebnî sadr-ı â'zam hazretleri Vidin ve Ruscuk ve Silistre taraflarında birer mikdâr asker tedârük ve ikâme idüb tarafeynden su'ûbet ber-taraf oldukdan sonra müddet-i mütâreke abesdir tavrında bulunsa musâlaha nizâm bulur benim re'yim budur deyü Lukezini akdemce murahhas efendilere ihbâr ve iş'âr itmiş idi Şa'bân'ın beşinde murahhas efendiler ile mülâkâtında Viyana'da medd-i mütâreke[3] lakırdıları Nemçe me'mûrlarından istimâ' olunmasıyla şâyed ki taraflarından böyle bir ifâde ve teklîf vukû' bulur ise bu bâbda Devlet-i Aliyye'nin murâdı nedir bilinmek bizce elzem oldığı gibi murahhas efendiler dahi boş bulunmamak içün vaktiyle buna dâ'ir sadr-ı â'zam ile muhâbere itmeleri îcâb ider deyüb mükâlemât esnâsında İşkodralı Mahmûd Paşa'nın asâkir-i bî-şumâr[4] ile mahâllinden hareketi ifâde olundukda ilçi-i merkûm kerem idin Mahmûd Paşa'nın gelmesi ta'cîl olunsun müşârün-ileyhin askerinden elli neferi Vidin tarafında görünse Nemçelü biraz yelkeni aşağa indirir kaldı ki Herpert Mahmûd Paşa'nın geleceğine i'timâd itmez didikde inşâallâh otuz bin asker ile on beş yirmi güne dek Vidin tarafına gelür ol vakit Herpert'in ta'lîmâtı irişür mi yohsa murahhaslığı icrâ ider mi dinildikde pek muztarib olur ise koynundan çıkarır didikden sonra İsvec ittifâkının tecdîdi husûsını der-miyân itmişdir.

Lukezini Ziştovi'ye geleli İsvec ittifâkının tecdîdini aralık aralık murahhas efendilere ihtâr itmekde ve bu husûs içün Dersa'âdet'de dahi Prusya ilçisiyle mükâleme olunmakda idi

1 Def'a-i tâsi'a: Dokuzuncu defa.
2 An-karîb: Yakında, çok geçmeden.
3 Medd-i mütâreke: Mütarekenin, ateşkesin uzatılması.
4 Bî-şumâr: Hadsiz, sayısız, pek çok.

bu esnâda taraf-ı saltanat-ı seniyyeden bu husûs içün Dersa'âdet'de mukîm Prusya ilçisine bir kıt'a sened virilüb hülâsa-i mazmûnunda Devlet-i Aliyye ile İsvec (s.198) Devleti beyninde bundan akdem tecâvüzî akd-i ittifâk olundığı ve ber-muktezâ-yı şurût-ı ittifâk İsvec Devleti alâ-vechi't-tekâsît[1] i'tâsı meşrût olan yirmi bin kîse akçenin iki bin kîsesi dört taksît ile İsvec ilçisine virilmiş oldığı ve ba'dehu İsvec Devleti şurût-ı ittifâka ri'âyet itmeyüb Moskovlu ile münferiden akd-i musâlaha eyledigi ifâdâtından sonra el-hâletü hâzihi saltanat-ı seniyyenin düşmanları aleyhine tecâvüzî müttefiki olan Prusya Kralı İsvec Devleti'nin musâlaha-i mezkûresini fesh ile kemâ-fî's-sâbık ittifâk ve muhârebeye dâhil olacağını beyân ve fî-mâ-ba'd şurût-ı ittifâka muhâlif hareket itmeyecegine tekeffül itmekle Devlet-i Aliyye dahi Prusya Kralı'nın istisvâb[2] ve kefâletine i'tihâren İsvec Devleti bu sene berren ve bahren Moskovlu üzerine hücûm itmek ve bir gûne özr ve bahâne ile münferiden musâlaha itmeyüb musâlaha her ne vakit mukarrer ise Devlet-i Aliyye ve Prusya ve İsvec devletleri berâber akd-i sulh eylemek şartıyla mukaddemâ Devlet-i Aliyye ile İsvec Devleti beyninde imzâ olunmuş olan sened-i ittifâk tecdîd olunarak sened-i mezkûrda mastûr yirmi bin kîseden gayr-i ez-teslîm[3] bâkî kalan on sekiz bin kîseden evvel virilecek dört bin kîsenin iki bin kîsesini ittifâk senedi tecdîd olundığı akabinde ve iki bin kîsesini sene âhirine dek mukassatan[4] ve bâkî olan dört bin kîseyi dahi sened-i mezkûrda mastûr evkât-ı tekâsîtda te'diye itmegi Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ve husûs-ı mezkûrun ber-vech-i meşrûh tanzîmini Prusya Devleti'ne havâle eylemişdir deyü muharrerdir.

İşbu senedi Dersa'âdet'de mukîm Prusya ilçisi Ziştovi'de Prusya murahhası bulunan Lukezini'ye irsâl itmegin Lukezini murahhas efendiler ile mülâkât itdikde bu sened kâfî degildir mukaddemki va'din üzerine biraz şey zamm olunmak lâzımdır zîrâ İsvec Kralı iki şart ile Rusya'ya i'lân-ı harb iderim biri taraf-ı Devlet-i Aliyye'den olunacak i'âne-i mâliyyenin terakkîsi ve dîgeri İngiltere Donanmasının Bahr-i Baltık'a vürûd itmesidir dimiş bunı Dersa'âdet'e arz ve inhâ idiniz deyü murahhas efendilere tavsiyye eylemiş ve Devlet-i Aliyye'nin istilâ olunan memâlikini redd itmek şartıyla musâlahayı düvel-i müttefika Rusya'ya teklîf idüb kabûl itmedigi sûretde i'lân-ı harb itmek üzre olduklarını dahi beyân eylemişdir. Hâlbuki bunların cümlesi mugâlata kabîlinden idi zîrâ bu esnâda ber-minvâl-i sâbık Fransa'da müsta'id-i işti'âl olan âteş-i ihtilâl Avrupa devletlerini yek-dîgeriyle ittifâka mecbûr itmekle Rusya Çariçesi'nin dahi gâ'ile-i harbiyyeden vâreste olub da berâber bulunması içün anın dahi Nemçelü gibi istatüko istrükt usûli üzre Devlet-i Aliyye ile musâlahasını isteyüb olmadığı sûretde Devlet-i Aliyye'yi biraz yer fedâsına irzâ itmek mütâla'asında idiler ancak (s.199) erkân-ı saltanat-ı seniyye buralara lâyıkıyla vâkıf olmadıklarından düvel-i mutavassıtanm Fransa aleyhinde olan hâzırlıklarını Rusya aleyhine olmak üzre zann ve tahmîn iderek bu sûretle Kırım'ı Rusyalulardan istirdâd ârzûsundan henüz fârig olmamışlar idi Rusyalu ise Özi Kal'ası ve Aksu ile Turla Nehri beynindeki arâzî kendüsüne terk olunmak üzre musâlaha akd olunması sûretinde ısrâr idüb bu niyyetini düvel-i sâ'ireye ifâde itmek üzre Danimarka Devleti'ne keşf ve îzâh itmekle devlet-i merkûme dahi bu esnâda Rusyalunun bu merâınını

1 Alâ-vechi't-tekâsît: Taksitler şeklinde.
2 İstisvâb: Sevap, doğru, mâkul görme, beğenme; beğenilme.
3 Gayri ez-teslîm: Teslim edilmeyen, teslim edilenden başka, dışında.
4 Mukassatan: Taksitle, taksitli olarak.

düvel-i mutavassıtaya arz ve beyân itmekde bulunmuş idi.

Hattâ mâh-ı Şa'bân-ı mu'azzam'ın yirmi üçünde Rûmili Kazaskeri Abdullâh Monlâ Efendi ve Re'îs Vekîli Râşid Efendi Kâğıdhâne'de akd-i mu'âhede-i ittifâk müzâkeresi zımnında Leh ilçisiyle akd-i meclis-i mükâleme itdiklerinde Leh ilçisi Devlet-i Aliyye'yi devâm-ı sefere teşvîk için Rusyalunun merâmı Turla'dan kat'-ı hudûd idügüni isbât siyâkatinde buna dâ'ir Danimarkalunun Prusya Devleti'ne virmiş oldığı iki kıt'a takrîrini ibrâz ve i'tâ eylemişdir ki tercemeleri zîrde (Y) işâretiyle îrâd olunr.

Ol takrîrlerin mü'eddâsına nazaran istatüko istrükt usûli üzre musâlahayı düvel-i mutavassıta Katerina'ya teklîf itmişler ise de Katerina bunı kabûl itmeyüb ana bakarak Nemçelü dahi tanzîm-i mevâdd-ı musâlahada gâyet ağır davranarak eyyâm-ı mütârekede[1] tesviyye-i maslahat kâbil olamayacağı emâreleri rû-nümâ oldığından murahhas efendiler dahi ber-minvâl-i sâbık îcâb ider ise temdîd-i mütâreke olunub olunmaması husûsunda ta'lîmât istediklerinden keyfiyyet Dersa'âdet'de ve Ordu-yı Hümâyûnda lede'l-müzâkere on beş yirmi gün kadar temdîd olunmakda bir be's[2] olmayub ammâ dört ay mütâreke olunmak lâzım gelür ise müddet-i merkûmenin hitâmı tamâm-ı asâkir-i İslâmiyye'nin teferruk hengâmına tesâdüf ideceğinden buna aslâ cevâz virilemez meger gelecek senenin Mayıs'ına kadar temdîd oluna deyü karâr virilerek murahhas efendilere ol vechile ta'lîmât gönderilmiş idi.

Rusya'nın Devlet-i Aliyye seferiyle meşgûliyyeti ve Prusya'nın mu'âveneti ile Lehlüler Rusya tahakkümünden muvakkaten tahlîs-girîbân[3] eylemiş olduklarına mebnî nizâmât-ı mülkiyyelerini ikmâl ile tahsîl-i istiklâl-i hükûmete intihâz-ı fırsat içün Rusya'nın imtidâd-ı meşgûliyyeti emelinde olduklarından Devlet-i Aliyye'yi temdîd-i sefere teşvîk iderler idi hâlbuki Leh Devleti ne kadar Rusya'nın tahakküm ve tasallutundan vâreste oldı ise ol kadar Prusya'nın tahakküm ve müdâhalesine giriftâr olarak enzâr-ı düvelde istiklâl-i hükûmetleri olmadığından iddi'â ve istid'âları Prusya tarafından te'yîd olunmadıkca müsmir[4] ve mü'essir olamayub binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye ile (**s.200**) ittifâk ve ticâret mu'âhedelerini tanzîm içün İstanbul'da mukîm olan Leh ilçisi bu kadar vakitden berü bir mu'âhede imzâsına kudret-yâb[5] olamadı.

Evâsıt-ı Ramazân-ı şerîf'de Herpert'in ta'lîmâtı gelmiş oldığından mükâlemeye âmâde oldığını mutavassıtlar tebşîr[6] gûne murahhas efendilere ihbâr itmekle mâh-ı merkûmun on yedinci güni def'a-i âşire[7] olmak üzre mükâleme konağında lede'l-ictimâ' Nemçe murahhasları mukaddime olarak bir varaka çıkarub Frenkcesini Herpert ve Türkcesini tercümânı kırâ'at eylemişdir. Terceme-i me'âli budur ki: Bir vakitden berü vâki' olan inkıtâ'-ı mükâlemâtdan sonra bu def'a devletimizin irsâl eyledigi ta'lîmât-ı cedîdeyi ibtidâ-yı mükâlemede devletimizin iltizâm eylemiş oldığı tavr ve meslegine tatbîken tamâmıyla

1 Eyyâm-ı mütâreke: Ateşkes günleri.
2 Be's: Zarar, ziyan; zahmet, zorluk.
3 Tahlis-i girîbân: Yakayı kurtarmak.
4 Müsmir: Yemiş veren, yemiş verici, yemişli; netîce veren, netîceli; faydalı, verimli.
5 Kudret-yâb: Kudretli, gücü yetebilen.
6 Tebşir: Müjde verme, müjdeleme, müjdelenme.
7 Def'a-i âşire: Onuncu defa.

def'aten huzûrunuza arz eyleriz bast olunacak ahidnâme şurûtunun mufassalen kırâ'at ve istimâ'ı hâmil oldığımız ta'lîmâtın tefehhüm ve ihâtasına kâfî olmasını temennî ideriz. Kırâ'at esnâsında sükûtunuz yalnız arîzamıza sarf-ı zihn ve dikkat buyuruldığını iş'âr idüb âhar ma'nâya haml olunmaz ve es'ile ve mütâla'âtınız dahi arz olunan sûretin ba'zı dekâyıkını îzâh ve tebyîn rağbetinden neş'et itmiş olacağını mülâhaza birle sükûtunuzdan kabûl ve ikrâr bir vechile farz ve tasavvur olunmayarak sarâhaten lisân-ı safvet-nişânınızdan ikrârınız sudûrına muntazır oluruz ve peşînce beyân eyleriz ki: İşbu şurût mantûkunca iki devlet beyninde maslahat-ı musâlahayı imzâya şimdiden hâzır ve âmâdeyiz Herpert işbu mukaddimeyi kırâ'at itdikden sonra kendü merâmlarınca ahidnâme sûreti olmak üzre on sekiz mâddeyi hâvî bir kâğıd ibrâz ile birer hirer ta'dâd-ı mevâdd iderek âharına resîde oldukda on sekizinci mâdde tasdîknâmelerin mübâdelesine dâ'ir olarak kırk gün zarfında mübâdele olunması mukayyed oldığından mukaddemâ akd olunan ahidnâmelerde tasdîknâmeler mübâdelesine otuz gün tahsîs oluna gelüb bu def'a on gün ziyâde tahsîs olunması İmparator'un İtalya'da bulundığı cihettendir. İşte tenbîhâtı ifâde eyledim murahhas efendilerin her ne mülâhazaları var ise bu gün yâhûd mülâkât-ı âtiyyede istimâ'ına hâzırım deyü tercümânı vâsıtasıyla ifâde itdikde mülâkât-ı âtiyyede cerh ve ta'dîl ve tenkîh olunmak üzre karâr virilerek tayy-i besât-ı mükâleme olunmuşdur.

Herpert'in ber-minvâl-i sâbık arz eyledigi ahidnâmede İrşova kasaba ve enhâsının ve Una Suyı'nın karşusunda tasarruf-ı Devlet-i Aliyye'de bulunub öteden berü fırsat buldukca Nemçelülerin mutâlebe idegeldikeri arâzînin Nemçelüye terki ve Belgrad ahidnâmesinde ba'zı mahâllerin istihkâmı men' olunmuş olmağla tarafeynin münâsib gördükleri mahâllere istihkâm virmege me'zuniyyeti ve üserânın bilâ-bedel[1] reddi muharrer olub âhâd-ı nâsın ellerinde bulunan bunca (**s.201**) Nemçe üserâsının bilâ-bedel reddi müte'assir ve Nemçelünün istedigi mevki'lere istihkâm virmege me'zûn oldığı sûretde bu seferin bidâyetinde kolaylıkla Nemçe memâlikine duhûl ve hücûm olunan enhânın medâhil ve mehâricini sedd ve bend idecegi cihetle ilerüde muhârebe vukû'ında Nemçe memâlikine duhûl ve muhâceme[2] olunamayub hu ise Devlet-i Aliyye'ye muzırr ve arâzî terki istatüko esâsına mugâyir olarak cümlesi kabûl olunur mevâddan olmadığı hâlde vakitler dahi teng[3] ve nâzik olmağla Prusya murahhası Lukezini murahhas-ı evvel efendinin konağına da'vet olunub murahhas-ı sânî beg ve murahhas-ı sâlis efendi dahi hâzır oldukları hâlde mükâlemeye bi'l-ibtidâr Herpert'in irâ'e eyledigi kâğıd ma'lûm bu hâlde musâlaha mâddesi nasıl olacak bugün yarın ta'lîmât gelür deyü imrâr-ı vakt iderek Nemçelüler nihâyet ye's cevâbını arz itdiler İrşova ve Una kendülerinde kalmak ve istedikleri yerlerde kal'a yapmak gibi kabûl olunmayacak bir takım mâddeler teklîf ideyorlar cümlesi istatüko istrükt esâsına mugâyirdir ancak vakit dahi teng olmağla işte merâmları zâhir oldı dinilüb bunun üzerine Lukezini ile haylî müzâkerât ve mükâlemât cereyân eylemiş ve bir gice dahi mutavassıt murahhaslar ile mülâkât olunarak haylî bahsler olunmuş olub ancak mutavassıtların cümlesi gevşek davrandıklarına ve hattâ murahhas efendiler tarafından mukaddemki meclislerde istatüko esâsı tarafeynden bir gûne kayd ve şart olmaksızın ıtlâkı üzre ne vechile kabûl olundığı tezkâr ve artık

1 Bilâ-bedel: Bedelsiz, karşılıksız.
2 Muhâceme: Hücum etme, saldırma, her taraftan birden saldırma.
3 Teng: Dar, sıkıntılı, küçük.

mutavassıtların icrâ-yı şahâdet ve kefâlet itmeleri lâzım gelecegi iş'âr olundukda İngiliz murahhası bu delîllerin kuvveti indimizde müsellemdir lâkin şimdi mâzîden bahs olunmaz Nemçelü tarafından hâric ez-me'mûl der-miyân olunan tekâlîfden Devlet-i Aliyye'nin te'essüri ne mertebedir ve bunun üzerine niyyeti nedir bilinüb de ba'dehu ana göre iltizâm ve i'mâl olunacak tedâbîr ve harekâtı mütâla'a itmelüyüz deyüb Lukezini dahi efendileri mutavassıtlara olan emniyyetlerinden ve devletleri tarafından me'mûl eyledikleri himem-i haseneden[1] geçürmek ve me'yûs eylemek ma'nâsı anlaşılmasun ancak evvel emirde evvelki mazbatalar der-miyân olunarak mutavassıtların şahâdet ve kefâletlerine mürâca'at olunur ise çünki kefâlet da'vâsının mnüzâkeresi düvel beyninde olmak lâzım geleceginden bu sûret inkıtâ'-ı mükâlemeyi mûcib olur didigine ve ber-minvâl-i sâbık bu vakte kadar mükâlemâtın inkıtâ'ına Prusya murahhasının ihtâr ve ısrârıyla Rişenbaş senedinin esâs ittihâz olunmaması mes'elesi oldığı hâlde Rişenbaş senedinin tanzîm olunacak mu'âhedede derc ve zikr olunması dâ'iyyesinden Prusyalunun mu'ahharen fârig oldığını dahi bu esnâda Lukezini iş'âr itdigine nazaran mutavassıtların mu'âvenetlerinden ye's gelmekle işte bu kerre murahhas efendiler Avrupa'nın politikasınca Devlet-i Aliyye'nin ne mevki'de bulundığını anlamağa başlayub ol vechile Devlet-i Aliyye'ye ifâde-i hâl itmişlerdir.

(s.202)

İstitrâd

Bin yüz on senesinde mün'akid olan Karlofça Ahidnâmesi'nin beşinci mâddesinde Una Suyı'nın ötesinde Sava Suyı'ndan alarga muhâfazacı ile zabt olunub tarafeynin ellerinde olan yerler bu cengden evvel olan arâzî ile yine ellerinde olmak ve Hırvatlık cânibinde tarafeynin elinde kalacak yerlerin intihâsına varınca nevâhî[2] ve arâzîlerini başka başka hudûd ile ayırub hendek ve taş ve kazık ve alâ'im-i sâ'ire[3] ile kat' ve ta'yîn kılınmak ta'bîrleri mastûr ve bin yüz otuz senesinde mün'akid olan Pozorofça Ahiduâmesi'nin altıncı mâddesinde Nehr-i Una'nın Fracya tarafında Sana Suyı'ndan alarga muhâfazacı ile zabt olunub tarafeynin ellerinde olan yerler Karlofça musâlahasmda karâr virildigi üzre arâzîleriyle yine ellerinde olub andan sonra zabt olunmuş yerler var ise hudûd kat'ına ta'yîn olunan tarafeynin vekîlleri ihtilâli def' idüb Hırvatlık cânibinde tarafeynin ellerinde kalacak yerlerin intihâsına[4] varınca arâzîlerin başka başka hudûd ile ayırub temyîz ve tefrîk ve vaz'-ı alâyim eyleyeler deyü mezkûrdur ba'dehu bin yüz elli iki senesinde mün'akid olan Belgrad Ahidnâmesi'nin üçünci mâddesinde Nehr-i Tuna ve Nehr-i Sava iki devlet eyâletleri beyninde hudûd ola ve Sırp eyâletlerinin hudûdları kezâlik Bosna tarafında Karlofça nâm mahâlde akd olunan mevâdd üzre olalar deyü muharrerdir bu sûretde Devlet-i Aliyye'nin Hırvatlık arâzîsinde ya'nî Una Suyı'nın karşu cânibinde arâzîsi oldığı müsbet olub ancak Belgrad mu'âhedesinde ber-minvâl-i sâbık Nehr-i Tuna ve Nehr-i Sava devleteyn beyninde hudûd olacağı gösterilmiş oldığı hâlde Nehr-i Sava'nın kangı mahâlline dek hudûd ta'yîn olunacağında şekk ve

1 Himem-i hasene: İyi işlere çabalama.
2 Nevâhî: Nahiyeler.
3 Alâ'im-i sâ'ire. Sair alametler, diğer nişan, belgeler.
4 İntihâ: Nihayet bulma, sona erme.

iştibâh ârız olmağla bir sene sonra Dersa'âdet'de tanzîm olunan senedde Nehr-i Sava'nın Nehr-i Tuna'ya munsabb[1] oldığı boğazından Bosna eyâletinin nihâyetinde vâki' Nehr-i Una'nın Sava'ya munsabb oldığı mahâlline dek mahâll-i merkûmdan dahi Bosna tarafında vâki' Nehr-i Una'nın sâhiliyle gidilüb hâlâ Devlet-i Aliyye tasarrufunda olan Novi Kal'ası hudûdına dek Karlofça hudûdı ve Nehr-i Una'dan ilerü ya'nî karşu tarafları Pozorofça hudûdı ile mahdûd olub Sırp eyâletinin nihâyeti olan Nehr-i Dirin'den yukaru Bosna taraflarında iki devlet eyâletlerinin hudûdı Nehr-i Sava ve Nehr-i Una olub tarafeyuden nehreyn-i mezkûreyn[2] tecâvüz olunmaya dinilerek egerçi Nehr-i Uua'nın karşusı ve Pozorofça hudûdı ta'bîrleri karşu tarafda Devlet-i Aliyye'nin arâzîsi oldığını **(s.203)** isbât ider ise de nehreyn-i mezkûreyn tecâvüz olunmaya ta'bîr-i sarîhi buna mu'ârız olarak Nehr-i Una'nın karşu cânibinde Hırvatlık arâzîsinde Devlet-i Aliyye'nin alâkası kalmaması iktizâ itdigine ve ol vakt kat'-ı hudûda muhaddidler ta'yîn ve irsâl olundukda Bosna ahâlîsinin muhâlefetinden nâşî öyle münâza'un fîh olarak yüzi üstüne bıragılmış idügi rivâyetiue mebnî Una Suyı'nın karşusunda vâki' on sekizden ziyâde kal'a ve kasaba ve palankalar Devlet-i Aliyye tarafından fuzûlî zabt olunmuş deyü Nemçelüler ara sıra iddi'âdan hâlî olmazlar idi. İrşova bahsine gelince: Belgrad Ahidnâmesi'nde İrşova kasabası Devlet-i Aliyye tarafına terk olunub ancak ancak Devlet-i Aliyye'nin Rezne Irmağı'nı bir sene zarfında tamâmen atîk İrşova kasabasmın verâsından ve ittisâlinden[3] akıtması şart kılınmış ve ba'dehu hudûdnâmesinin tanzîminde Nemçelüler buna dâ'ir ba'zı mertebe kîl ü kâl itmişler ise de başka meşgûliyyetleri oldığından her nasıl olur ise olsun kat'-ı nizâ' olunmak kendü maslahatları iktizâsından bulundığına mebnî ber-minvâl-i sâbık elli üç târîhinde Dersa'âdet'de sadr-ı â'zam ile Nemçe büyük ilçisi beynlerinde mübâdele olunmuş olan senedde hudûda dâ'ir bir dürlü nizâ' kalmadığı münderic bulunmuş ve altmış târîhinde Nemçe İmparatoriçesi Marya Tereze'nin iltimasına binâ'en musâlaha-i memdûde ta'bîriyle tecdîd olunan mu'âhedesinden de uhûd-ı sâbıka ibkâ olunarak hudûd ve arâzîye dâ'ir miyânede aslâ nizâ' kalmamış iken Nemçelü Devlet-i Aliyye'nin seksan iki senesi seferinin netîcesinde meşhûd olan yorgunluğunı fırsat ittihâz ve zebûn-küşlik[4] tarîkasına sülûk ile ol esnâda vukû' bulan Leh mukâsemesinde Nemçelünün hissesine isâbet iden Bukoviçya ile Macaristân arasına girmiş olan Bukovina kıt'ası ki Boğdan eyâleti muzâfâtından idi bu kıt'aya hemân asker idhâliyle zabt itdikden sonra Erdel eyâletinden doğrıdan doğrıya bu kerre memâlikine ilhâk eyledigi Leh arâzîsine gidilmek içün Bukovina kıt'asının Nemçe Devleti'ne lüzûmundan başka kıt'a-i mezkûre fi'l-asl Leh arâzîsinden iken bir aralık bi-gayri hakk Boğdan tarafından tahattî olunarak zabt olunmuş idügi iddi'âsıyla kıt'a-i merkûmeniu kendülerine terkini ve hudûdca bâdî-i münâza'a olan mevâddın külliyyen kat'ını Dersa'âdet'de mukîm olan Baron Tugut nâm ilçi ile Devlet-i Aliyye'ye teklîf eyledigi sırada işbu İrşova mâddesini dahi îrâd eylemiş idi Bukovina mâddesinde Nemçelüye mümâşât[5] ve müsâ'ade olunmamasıçün Boğdan Voyvodası Greguvar Kiga Beg[6] Dersa'âdet'e feryâdnâmeler takdîmiyle ihtâr ve ısrârdan hâlî

1 Munsabb: Bir denize veya nehire dökülen, karışan.
2 Nehreyn-i mezkûreyn: Adı geçen iki nehir.
3 İttisal: Ulaşmak. Bitişmek.
4 Zebûn-küş: Düşkünezen, kendinden zayıfa gücü yeten ve yüklenen.
5 Mümâşât: Uymak, yoldaş olmak.
6 Greguvar Kiga Beg: Grigore Ghica.

olmayub ve hattâ vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin bu husûsda gevşek davrandıklarını anladığı gibi bu bâbda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kayıdsızlık gösterildigi takdîrce Rusya tarafından taleb-i himâyet ve mu'âvenete mecbûr olacağından bahisle Bâb-ı Âlî'ye **(s.204)** bir şiddetlü mektûb yazub hâlhuki Kiga Beg fi'l-asl Rusya'nın sahâbetiyle Boğdan voyvodası nasb olunmuş idügünden ekser-i vükelâ-yı devlet zâten kendüsünden dil-gîr ve müteneffir[1] iken böyle şedîd lisân kullanması vükelâ-yı devleti bütün bütün gazablandırarak kendüsünden bayâğı ahz-ı sâr dâ'iyyesine düşürmekle ânın ihtârâtı müfîd olmadıkdan başka vükelâ-yı devletin bir kat daha Nemçe tarafına temayüllerine sebeb oldığına ve bu vesîle ile devleteyn beyninde sâ'ir hudûd münâza'aları dahi bi'l-külliye kat' olunmuş olacağı mülâhazasına mebnî Bukovina kıt'asının Nemçelüye terk ve ferağma dâ'ir bin yüz seksan dokuz senesi evâ'ilinde Dersa'âdet'de dört mâdde ile bir hâtimeyi hâvî bir kıt'a sened tahrîr ve imzâ olunarak Baron Tugut'a i'tâ olunmuş idi ki bir sûreti zeylde (11) rakamıyla îrâd olunur.

Kıt'a-i merkûmenin bu sûretle Nemçelüye terki Kiga Beg'den bir nev' ahz-ı intikâm mesâbesinde mülâhaza olunarak ol vaktin sâde-dilân[2] vükelâsı bundan çendân müte'essir olmadıklarından başka sened-i mezkûrun dördünci mâddesinde devlet-i imparatoriyyenin İrşova hakkında olan iddi'âsından fâriğ oldığı ve hâtimesinde dahi fî-mâ-ba'd devleteyn heyninde hudûda dâ'ir bâ'is-i menâzi'a[3] hâlet kalmadığı musarrah olmasıyla artık Nemçe hudûdı münâza'asından bütün bütün kurtulduk deyü mutme'inü'l-hâl olmuşlar idi.

Hâlbuki Rusyalu Kırım ülkâsım gasb ve istîlâ itdikden sonra cild-i sânîde beyân olundığı vechile Halîl Hamîd Paşa sadâretinde Nemçelüler yine Una arâzîsiyle berâber işbu İrşova'yı dahi iddi'â itdiklerinde kendülerine kat'î vechile cevâb virilemeyüb şimdi bunların vakti degil yollu geçişdirilmiş idi lâkin bu va'd-i zımnîyi Nemçe murahhasları bu def'a serişte iderek İrşova ve Una arâzîsini istatüko esâsma dâhil olarak taleb ve iddi'â itmişlerdir. Şöyle ki: İstatüko istrükt kâffe-i hâlâtın tecdîdi dimek olmasıyla doksan sekiz senesindeki menâzi'a dahi avdet idüb münâza'un fîh olan yerler ise el-hâletü hâzihi yedimizde oldığından anları redd itsek bu hakkımızdan geçmiş oluruz şimdi evvel emirde bu nizâ'ın def'iyle hudûd mâddesinin tanzîm ve tesviyyesi lâzım gelür deyüb ber-vech-i âti nice mecâlis-i mükâleme bu münâza'a ile geçmişdir.

Ramazân-ı şerîfin yirmi dördünci Penşenbe güni on hirinci def'a olmak üzre mükâleme konağında lede'l-ictimâ' murahhas efendiler kelâma mübâderet iderek meclis-i sâbıkda Nemçe murahhasları tarafından virilan varakada senedâtın tecdîdi ikinci ve evâmirin tecdîdi üçünci mâdde olmak üzre tertîb olunarak redd-i kılâ' ve arâzî mâddesi te'hîr olunmuş hâlbuki esâs olarak kabûl olunan istatüko istrükt usûli muktezâsınca redd-i kılâ' **(s.205)** ve arâzî ve tecdîd-i uhûd ve evâmir mâdde-i vâhide olmak lâzım geleceginden ol vechile biz de bir sûret kaleme aldık deyü efendiler tarafından kaleme alınınış olan varaka kırâ'at olundukda bunun üzerine ba'zı mübâhesât cereyân idüb Nemçe murahhasları ibtidâ uhûd tecdîd olunubda redd-i kılâ' ve arâzî ana binâ' olunmak lâzım gelür dimelerine mukâbeleten bunların bir mâddede derci esâsımız olan istatüko iktizâsındandır dinilmekle Nemçe Murahhas-ı Sânîsi Desterhazi istatükonun tarafeynden esâs oldığı sahîhdir ancak arâzî mâddesinde hudûda dâ'ir

1 Müteneffir: Nefret eden, iğrenen, tiksinen.
2 Sâde-dilân: Temiz yürekliler, saflar, bönler.
3 Menâzi': Kavga edilecek yerler.

nizâ' ve ârânın tanzîminden sonra redd-i kılâ' ve arâzî olunur ve senedâtın takdîmi bundan iktizâ ider dimesine cevâben berü tarafdan dahi istatüko redd-i kılâ' ve arâzî ve tecdîd-i uhûd ve senedâta mahmûl olarak bilâ-kayd ve lâ-şart kabûl olundukdan sonra münâza'aya mahâl kalmaz dinildikde Desterhazi'nin kable's-sefer ba'zı haklarımız var ki iddi'â olunmuş idi ve hâlâ icrâ olunmadı anların şimdi tanzîmiyle def'-i münâza'a iktizâ ider dimesi İrşova ve Una mâddelerine girizgâh olarak bunun üzerine bir haylî bahisler cereyân idüb berü tarafdan bu iddi'ânın esâsa mugâyir oldığı îrâd olundukda Herpert mukaddemki ifâdem şimdiki ifâdeme mugâyir degildir istatüko esâsı bilâ-kayd ve lâ-şart kabûl olundı ancak i'lân-ı harbden dört sene mukaddem tâ i'lân-ı harb zamânına gelinceye degin bir nizâ'mız olub Devlet-i Aliyye ile müzâkeresine mübâşeret olunmuş idi ki: İrşova ve Una mâddeleri idügi efendilerin ma'lûmıdır şimdi anı îrâd iderim dimesine mukâbeleten ol vakit Devlet-i Aliyye cevâb virdi mi dinildikde Devlet-i Aliyye bu iki mâddeyi ne redd itdi ve ne kabûl itdi lâkin ol vakit dostâne bir tesliyyet va'd eyledi dimekle efendiler Belgrad Ahidnâmesi'nde İrşova kasabasıyla havâlîsinin Devlet-i Aliyye'ye terk olundığmı îrâd itdiklerinde Herpert Rezne Suyı'nın İrşova ittisâlinden icrâsı meşrûtdur ol şart icrâ olundı deyüb ba'dehu elli dört târihinde İrşova hudûdının ta'yîn olundığını ve Rezne Suyu'nın mahâlli ma'lûmdan akdığını ve bir dürlü mücâdele kalmayub külliyyen kat'-ı nizâ' ve tahdîd-i hudûd olunduğunu mübeyyin[1] Der-aliyye'de vezîr-i â'zam ile Nemçe İmparatorı'nın büyük ilçisi beyninde alınub virilan senedin üçünci mâddesinde bu vechile mukayyeddir didiklerinde dahi Rezne Suyı mahâll-i merkûmdan akıdılmamış iken hilâf-ı vâkî' olarak akdı dinilmiş deyü sened-i merkûma i'tirâz idicek ilçi begin bu ifâdesi kendi devletinin me'mûrlarına arz ve irtikâb-ı kizb[2] ve hilâf dimek olur bu sûretde Ziştovi'de güzerân iden sohbetler dahi vaktiyle yalân çıkarılur ve virilan senedler i'tibâra şâyân olmaz bu makûle şeyler mülâhaza olunub da söylenmek münâsib olur zann ideriz deyü **(s.206)** ta'rîz olunmağla Desterhazi söze karışub gûyâ Macarlu bu musâlahaya râzı olmayub İmparator'ı cenge sevk ve teşvîk itmişler ise de İmparator kabûl itmeyüb ancak Macarlunun istid'âsına mebnî Engürüs milletinin te'mîn-i hudûdı içün kendüsünün sûret-i nezâretde me'mûriyyeti bi't-tasvîb ta'yîn olunmuş idügüni der-miyân itdikde murahhas efendiler biz Desterhazi'yi Nemçe İmparatorı'nın murahhası ve Herpert'in refîki bilürüz ruhsatnâmesi dahi böyledir Engürüs cem'iyyeti vekîli bilmiyoruz dimeleriyle Desterhazi ben de kendümi İmparator murahhası olarak arz iderim ancak Engürüs hudûdının te'mîni zımnında mâddenin tervîci içün me'mûr kılınmışımdır ve me'mûriyyetim İmparator eski istihkâkımıza müsâ'ade eylediginden nâşî ve musâlaha vukû'mda Engürüsli tarafından birisi bulunub da emniyyet-i hudûda muzırr hâlâta nezâret itmek maslahatına mebnîdir didiginde sübhânallâh Desterhazi İmparator'un emrine nâzır mı olmuş böyle bî-ma'nâ sözler imrâr-ı vaktden başka nesneyi mukayyid olmaz deyü mukâbele ve Herpert dahi Desterhazi işbu ifâdesini me'mûriyyetinin esbâbını ifâdeye vesîle itmişdir yohsa o dahi benim gibi murahhasdır İmparator'un hîn-i tetevvücünde Macarlu tarafından arz olunan evrâkda muhârebenin temdîdi istid'âsı dahi münderic idi İmparator kabûl itmeyüb bunı göndermişdir bu def'a istatükonun temdîd ve vüs'ati üzre maslahata râbıta virilmelidir dimesine berü tarafdan biz temdîd ve vüs'at bilmeyüz istatüko bilâ-hasr ve lâ-kayd olacakdır

1 Mübeyyin: Açıklayan, beyan eden.
2 İrtikâb-ı kizb: Yalan söyleme.

deyü müdâfa'a olunub bunun üzerine yine ebhâs-ı sâbıka i'âde ve tekrâr olunarak bir çok münâkaşalar vukû'ıyla bir şeyde karâr bulamadığından nihâyet mutavassıtlara mürâca'at olunmağla anlar dahi vakit kalmadı meclis-i âtîde söyleşilür diyerek mükâlemeye hitâm virilmişdir.

Ramazân-ı şerîf'in yirmi altıncı güni on ikinci def'a olmak üzre mükâleme konağına varılub mükâleme odasma kable'd-duhûl[1] mutavassıtlar mülâkât taleb itmeleriyle başka odada murahhas efendiler ile lede'l-ictimâ' Nemçelülerin iddi'âları vâhî[2] ve delîlleri bî-ma'nâ ve hakk Devlet-i Aliyye yedinde oldığı zâhir ise de Nemçe murahhasları ta'lîmâtımız höyledir bundan bir hatve[3] hârice hareket idemeyiz me'mûriyyetimiz kat'î ve sarîhdir deyü kelâm-ı evvellerinde ısrâr eyledikleri bâ'is-i te'essürimiz olmuşdur dimeleriyle murahhas efendiler bizim dahi me'mûriyyetimiz kat'îdir esâs-ı musâlahaya mugâyir hareket idemeyiz Nemçelülerin merâmı safvet olmadığı zâhir oldı çünki mükâlemede böyle ısrâr idecekler böyle bî-ma'nâ mu'ârazadan ise biz dahi iktizâsını mülâhaza idelim yine mutavassıtlar ile haberleşürüz dimişler ise de mutavassıtlar yiue bir kerre mükâleme odasında ictimâ' ve mübâhase olunmasını tensîb eylediklerinden (s.207) mükâleme odasına varıldıkda sadede lede'ş-şürû'[4] İrşova mâddesinin istatüko esâsından hâric olarak bilâ-delîl[5] bir iddi'â oldığı îrâd olunub Herpert dahi Belgrad mu'âhedesinde Rezne Suyı'nın icrâsı meşrût iken icrâ olunmadığını ve Rezne Suyı'nm tabî'atıyla cereyânı muhâl iken İstanbul'da akd olunan senedde hilâf-ı vâki' olarak cârî olmuş dinilmesini ve altmış târîhinde mün'akid olan mu'âhede-i memdûdede mübhemâtın te'kîd ve tasrîh olunmadığını ve Bukovina senedinde İrşova ahâlîsinin zabt u rabtı kaydının icrâ olunmamasını ve i'lân-ı harbden dört sene mukaddem bu mâdde der-miyân olundukda ol vakit tesviyyesi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den va'd olunmuş idügüni ser-rişte-i makâl ve bu sûretle İrşova da'vâsı üzre istidlâl idüb bir tarafdan dahi kemâ fî's-sâbık mukâbele ve mücâvebe[6] olunarak bir şey'e karâr virilmeksizin tayy-i besât-ı mükâleme olunmuşdur.

Mâh-ı Şevvâl'in gurresi olan Pençşenbe güni on üçünci def'a olmak üzre mükâleme odasında led'l-ictimâ' münâza'ât-ı sâbıka i'âde ve tekrâr olundukdan sonra murahhas efendiler tarafından Bukovina senedinin İrşova'ya dâ'ir olan mâdde-i râbi'ası ve hâtimesi kırâ'at olunarak sened-i merkûm mûcebince İrşova ve Una nizâ'ları ve bi'l-cümle hudûd münâza'ası ber-taraf olmuşdur bundan sonra artık diyecek ne vardır dinildikde Herpert mâdde-i merkûmede münderic olan şarta ri'âyet olunmadığını îrâd itmekle berü tarafdan şimdiye dek İrşova ahâlîsinin Nemçe ülkâsına ta'addîleri ve Nemçelülerin bunlardan şikâyetleri vukû' bulmadığı beyânıyla Herpert'in ıskâtına çalışılub mübâhase mümtedd olmağla sened-i mezkûrun hâtimesine ne diyecek bi'l-cümle hudûd münâza'âtının kat' olundığını isbât ider dinildikde sened-i mezkûr Bukovina'nın ferâğı ve Erdel hudûdının tanzîmi ve İrşova mâddelerine mebnî olub hâtimede arâzîye dâ'ir münâza'a kalmamak sözi

1 Kable'd-duhûl: Girmezden önce.
2 Vâhî: Boş, mânâsız, faydasız, ehemmiyetsiz.
3 Hatve: Adım.
4 Lede'ş-şürû: Başlandığında.
5 Bilâ-delîl: Kanıtsız, delilsiz.
6 Mücâvebe: Cevaplaşma, birbirine cevap verme; mektuplaşma.

dahi yine bu üç mâddeye masrûfdur[1] deyü Herpert cevâba tasaddî itmekle ve berü tarafdan devleteyn beyninde olan cemî' hudûdun nizâ'ı kat'ına dâ'irdir ve mutlakdır dinildikde hâtime başka mâddeye dâ'ir olub içindeki mevâdd başka olmaz yine anlara dâ'irdir dimekle berü tarafdan fî-mâ-ba'd devleteynin arâzî ve hudûdlarında bâ'is-i menâzı'a hâlet kalmamışdır ta'bîri ele alınub ve bunun umûmî oldığı zâhirdir dinilüb bunun üzerine birçok münâkâşât ile vakit mürûr itmegin meclis-i âtîye tevkîf ile mükâlemeye fâsıla virilmişdir.

Şevvâl'in ikinci güni mutavassıtlar mülâkât istemekle yevm-i merkûmda Re'îs Efendi'nin konağında murahhas-ı sânî beg ve murahhas-ı sâlis efendi hâzır oldukları hâlde Prusya ve İngiltere ve Felemenk ilçileri bi'l-vürûd lede'l-ictimâ' Prusya ilçisi devletinin tedârükât-ı (**s.208**) seferiyyesi terakkî bulmakda idügüni ve İngiltere ilçisi dahi devletinin tedârükât-ı bahriyyesi âmâde olub Prusyalunun tedârükât-ı berriyyesine ilhâka karâr virmiş oldığını ve çünki mukaddemâ Katerina'ya istatüko esâsı üzre Devlet-i Aliyye ile akd-i musâlaha eylemesi teklîf olunmuş idügünden Katerina şimdi Danimarka'ya mürâca'âtla istatükoyı haşka sûretle arz eylemiş idügüni ha'de'l-beyân[2] İngiltere ilçisi tekrâr kelâma ibtidâr ile İspanya Devleti Rusyalu muhârebe ile tazyîk ve icbâr olunacak olur ise bî-taraf kalmayub cenge mecbûr oldığını İngiltere Devleti'ne beyân ve Katerina tarafından istatükoya ilâvesi mutâlebe olunan kuyûd pek cüz'î olarak muhârebeyi mûcib olmayub Moskovlunun şânına ri'âyeten kabûli ve âsâyiş-i âmme içün Devlet-i Aliyye'nin dahi cüz'î arâzî terkine râzı olması muvâfık-ı hâl ve maslahat oldığını der-miyân eylemiş oldığına nazaran İspanya Moskov'a i'ânet zımnında muhârebeye müdâhale itdigi sûretde cemî'-i Avrupa'da nâ'ire-i harbin[3] işti'âli der-kârdır Fransa ve İspanya ve Danimarka ve Sicilyateyn müttefik oldukları zâhirdir Fransalunun şimdiki za'f-ı hâline ve perîşânlığına nazaran bir tekine virmeyüb ancak donanması mellâhlarına[4] ruhsat virdigi sûretde âhar devletlere gidüb hidmet itseler anlara i'ânet ve bize ihânet itmiş olur deyü muvâzene-i düvel-i Avrupa'ya dâ'ir ba'zı ma'lûmât virdigini ta'kîben Prusya ilçisi dahi anı te'yîd zımnında bu esnâda İsvec Kralı'na gerek Prusya ve İngiltere devletleri taraflarından ve gerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mev'ûd olan i'âne-i mâliyyeye nazaran Rusyalu aleyhine kıyâm ide idi lâ-mahâle[5] Danimarkalu dahi Moskov'a i'âne idecek idügi der-kârdır ve Nemçe İmparatorı her ne kadar Devlet-i Aliyye ile Moskov musâlahasının teshîli emelinde ise de Prusyalunun Moskov üzerine hareketini müsâmaha ile geçişdiremeyecegini beyân eylemişdir bu hâlde kralımın müttefiki olan İngiltere ve Felemenk devletleri düvel-i sâ'ireden arz olunan teblîgâta i'tibâr itmeseler Avrupa'da muhârebe-i umûmiyye tahaddüs idecek ve Devlet-i Aliyye içün hayırlu musâlaha istihsâline mevâni'at[6] teksîrini mûcib olacak idi didikden sonra Prusya Kralı Devlet-i Aliyye ile akd-i ittifâk ideliden berü dâ'imâ Devlet-i Aliyye mesâlihini mülâhaza idüb kendü umûrını mütâla'a itmedigine Rişenbaş ve Leh ittifâkı mâddeleri delîldir ve kralım Avrupa'da her dürlü zunûnı[7]

1 Masrûf: Sarf olunmuş, harcedilmiş.
2 Ba'de'l-beyân: Beyandan sonra.
3 Nâ'ire-i harb: Savaşın ateşi, sıcaklığı.
4 Mellâh: Gemici, kaptan, denizci.
5 Lâ- mahâle: Çaresiz, ister istemez, hilesiz.
6 Mevâni': Manîler, engeller.
7 Zunûn: Zanlar, sanılar.

def' içün ve iltizâm eyledigi musâlahadan istifâde murâdı olmadığını beyân içün Daniska[1] ve Torun[2] memleketlerinden ve menâzım-ı ticâretden keff-i yed eyledigini i'lân itmişdir deyüb ba'dehu İspanyalunun arz eyledigi mevâddın beyânına şürû' eylemişdir. Şöyle ki: İspanyalunun arz eyledigi takrîrde istatükoya halel gelmeyerek ve âtîde Devlet-i (s.209) Aliyye'nin emniyyetini selb idecek hâlet kalmayarak bir sûret virilmek mümkün oldığı ve Özi Kal'ası arâzîsiyle berâber Turla Nehri'ne gelince Moskov İmparatoriçesi'nin müntehâ-yı âmâli olub düvel-i sâ'ire ile muhârebe itmemek içün râzı olacağı ve Moskovlunun merâmını hasr ve nev'i-mâ ta'dîl mümkün idügi mündericdir ta'dîlden murâdı dahi Özi Kal'ası'nın hedmi[3] ve Turla Nehri'ne gelince beriye kalması sûretidir ma'a-hazâ ki müttefik olan devletler Turla Nehri'nin iki tarafındaki sâhillerin Devlet-i Aliyye tasarrufunda kalmasında der-kâr olan fevâ'id-i kesîreyi mülâhaza ile Moskov'un matâlibini ta'dîl itmek istemişlerdir husûsıyla ol havâlîde ba'zı göller vardır ki birisine Terekol ta'bîr olunur zikr olunan göller Aksu ve Nehr-i Turla ile Özi beyninde olmağla andan hudûd kat'ını murâd eylemişlerdir ve efendiler mukaddemâ sohbeti güzerân iden sûret-i kefâleti hâtırlarına getürsünler ya'nî birkaç devletin kefâleti zann iderim ki Devlet-i Aliyye'nin kable's-sefer olan hudûdundan akvâ ve kemâl-i emniyyeti mûcib oldığını teslîm iderler zîrâ Moskov askerinin Boğdan ve Eflâk'a duhûllerine Özi Kal'ası'nın mâni' olmadığını ve Moskov donanması Özi pîşgâhından geçüb kal'anın topı sedd-i râh olamadığını der-hâtır iderler ve Özi Kal'ası Devlet-i Aliyye'nin sâ'ir arâzîsinden ba'îd olmağla hîn-i hâcetde i'ânet müşkildir zîrâ Anadolı'dan ve Rûmili'den imdâd gelinceye dek mazarrata dûçâr oldığı ma'lûmdur ve Kırım limanları vâfî olmağla Moskov donanması Kırım limanlarından çıkub mürûrlarında iyâb u zehâblarına[4] Özi Kal'ası mâni' olamaz Devlet-i Aliyye'ye selefde fâ'idesi olmayan böyle mâdde-i cüz'iyyenin fedâsıyla hemân Avrupa'da mu'teber olan kefâlet husûsını tahsîl eyler ise fâ'ide-i azîmedir Devlet-i Aliyye aleyhine berren ve bahren top atılsa düvel-i mezkûre ol topı kendülerine add iderler deyüb İngiltere ilçisi dahi anı tasdîk ve İngiltere Kralı'nın bir tarafı Karadeniz'e bir tarafı Terekol Göli olmak üzere tahdîd-i hudûda râzı oldığını beyân itmekle murahhas efendiler bizim me'mûriyyetimiz Nemçe musâlahasına münhasırdır bu ifâdâtınızı hikâye tarîkiyle istimâ' eyledik fakat dimen Özi Kal'ası şöyledir böyledir işe yarar makûlesi degildir didiginiz nice işe yaramaz kal'a-i mezkûre Karadeniz'in kilidi ve müntehâ-yı ser-hadde bir hısn-ı hasîndir elli üç ve seksan dört târîhlerinde ve Kırım hanları zamânlarında deryâ gibi Moskov asâkirini mahv itdi bu def'a dahi kezâlik nasıl oldığı ma'lûmdur kal'â-i merkûme elzemdir ve taşı toprağı Moskov'un kanı ile yoğurulmuşdur didiklerinde Prusya murahhası Lukezini Özi'nin her ne kadar lüzûmı der-kâr ise dahi şimdi def'-i şikâka sebeb oluyor mukaddemâ vakt-i musâlahada Kırım dahi ferâgat olunmuş idi dimesine mukâbeleten bu sûretde (s.210) istatüko ne vechile olur kaldı ki Moskov mâddesinde Devlet-i Aliyye'nin merâmı ne oldığı ma'lûmdur şimdi mugâyiri olarak bu ifâdâtınızı istimâ'a sâmi'a-i me'mûriyyetimiz mütehammil degildir dimelerine cevâb siyâkında Lukezini dahi Moskovlı ile vukû' bulacak istatiko mu'tedil bir istatükodur Prusyalu on milyon akçe sarf iderek yüz elli bin asker ile Nemçe üzerine hareket itmek ile istatükoyı tahsîl itmişdir lâkin Moskov'a

1 Daniska: (Danzing), Gdansk, Polonya.
2 Torun: (Thorn), Toruń, Polonya.
3 Hedm: Yıkma, harâb etme.
4 İyâb u zehâb: Gidiş-geliş.

silmen[1] bu istatükoyı kabûl itdirmek olamaz harben itdirmek lâzım gelür dimesini te'yîden İngiltere ilçisi dahi Moskovlu bir tarafda mağlûb olmayub bu kadar arâzî yedlerinde olmağla bu minvâl üzre musâlaha ensebdir[2] elimizden gelse hiç arâzî kalmasını istemeyiz dimekle berü tarafdan bizim asıl me'mûriyyetimiz Nemçe musâlahasına dâ'irdir deyü asıl maksada nakl-i kelâm olunub bunun üzerine dahi ba'zı müzâkerât cereyânından sonra hatm-i kelâm olunmuşdur.

Şevvâl'in beşinci güni on dörünci def'a olmak üzere yine mükâleme konağında lede'l-ictimâ' vukû' bulan mübâhasât mukaddemki münâkaşâtın tekrârından ibâret olarak bir şey'i müfid olmayub nihâyet tarafeyn bir hatve ilerüye hareket idemeyecegini yek-dîgere kat'iyyen beyân ve bu müzâkerât esnâsında Prusya ve İngiltere ilçileri dahi işbu sefer esnâsında istîlâ olunan cemî'-i arâzînin bilâ-istisnâ redd ve teslîmi istatüko kâ'idesi üzre Nemçe Devleti'yle düvel-i mutavassıta miyânelerinde karâr-gîr olan ta'ahhüd-i sarîh iktizâsından oldığını der-miyân itmeleriyle Nemçe murahhasları resmen harekâtımız ancak Devlet-i Aliyye ile akdine me'mûr oldığımız musâlaha mâddesine mahsûr olmağın düvel-i mutavassıta ile Nemçe İmparatorı beyninde muhâberâta dâ'ir beyân itdikleri dakâyıka bir şey diyemeyüb mücerred yârınki posta ile keyfiyyeti devletimize yazarız ve bununla berâber Devlet-i Aliyye vech-i meşrûh üzre bizim ile uzlaşmaz ise bugün devletimiz tarafından zuhûr iden tenbîhât ile dahi bize te'kîd olundığına göre bir hatve ilerüye varamayız didiklerini ta'kîben murahhas efendiler öteden berü söyledigimiz bunun üzerinedir ki istatüko istrükt[3] esâsı üzre cemî'-i kılâ' ve arâzînin tamâmen ve kâmilen Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîmi ve cemî'-i uhûd ve senedâtın ibkâsı ile tanzîmine âmâdeyiz me'mûriyyet-i atîka ve cedîdemiz böyledir ilçi begler tarafından devletine yazılub yazılmamağı bilmeyiz ve el-yevm beyân olundığı üzre müddet-i mütâreke zarfında musâlahaya hâzırız dimeleriyle mutavassıtlar iki tarafla dahi ayru ayru müzâkere itmek lâzım geldi deyüb murahhas efendiler kendülerine mahsûs odaya ve Nemçe murahhasları dîger odaya çıkdıklarında mutavassıtlar ibtidâ Nemçe murahhaslarının yanına ve ba'dehu murahhas efendilerin odasına bi'l-vürûd Nemçe murahhaslarının devletimize yazarız (s.211) dimelerinden bir semere hâsıl olsa bile tahrîrâtları gidüb gelinceye dek vakte muhtâcdır mâdâm ki beş on gün kaldı medd-i mütâreke ve hiç olmaz ise def'-i harekât-ı hasmâne olunmasını der-miyân idüb ancak bu husûsda dahi bir şey'e karâr virilemeyerek mükâleme ferdâya ta'lîk olunmuşdur.

Şevvâl'in altıncı güni on beşinci def'a olmak üzre mükâleme odasında bi'l-ictimâ' tarafeyn yek-dîgere ba'zı mertebe ta'rîz ve i'tirâz itdikden sonra Herpert bir sâniha kaleme alub kırâ'at eylemişdir. Şöyle ki: Bunca mübâhasât-ı medîdeden sonra mu'âhid[4] olan cânibeynin mugâyeret-i kâmile-i ârâları bu tarafda vücûd ve ikâmetimizin bî-fâ'ideligini bize bildiriyor bu sûretde gerek mutavassıtlara ve gerek murahhas efendilere ifâdesiyle müşerref oluruz ki: Pençşenbe güni meclis-i mükâlemeyi fesh itmeksizin ve nefsimizi me'mûriyyetden azl itmeksizin arz eyledigimiz şurût-ı ma'lûme üzre şimdiden râbıtasına hâzır oldığımız misillü tarafımızdan da'vet olundığımız sâ'atde me'mûriyyetimize avdete

1 Silmen: Barışla.
2 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.
3 İstatisko istrükt: Statusquo strict. Mutlak statüko.
4 Mu'âhid: Antlaşma yapanlardan herbiri.

hâzır olarak Bükreş'e dek bir dolaşma itmek niyyetinde oldığımızı beyân ideriz deyü takrîr itmesi üzerine Lukezini bu hâlinden fesh-i mükâleme lâzım gelmedigini me'mûl iderim deyü tarafeyne ifâde idüb bu me'âlde bir sâniha dahi tahrîr ve kırâ'at itmekle murahhas efendiler Pençşenbe güni bu odada mutavassıtlar hâzır oldukları hâlde biz de bir sâniha takdîm ile cevâb viririz didiklerinde Herpert yevm-i mezkûrda virilecek sânihayı istimâ' ider ve ba'dehu kalkub gideriz dimekle yevm-i mezkûrda tekrâr ictimâ' olunmak karârıyla meclisden kalkılmışdır.

Şevvâl'in sekizinci Pençşenbe güni on altıncı def'a olmak üzre mükâleme odasında lede'l-ictimâ' ibtidâ Lukezini tarafından takdîm olunan sânihada Nemçe murahhaslarının Bükreş'e azîmetlerinden dolayı izhâr-ı te'essür olunub ana cevâben Herpert derhâl tertîb ve kırâ'at eyledigi sânihasında da'vet olundukları anda Ziştovi'ye avdete hâzır olduklarını beyân itmişdir. Ba'dehu murahhas efendilerin tertîb eyledikleri sâniha kırâ'at olunub mazmûnunda mazbatalarda mukayyed olan istatüko esâsı üzre hemân sulhun akd ve rabtına âmâde olduklarını ve ma'âbîd-i İslâm[1] olmuş arâzî-i Devlet-i Aliyye'den bir karış yer degil bir taş virmek imkânda olmadığını beyân itmeleriyle Herpert ba'de'l-istimâ' tertîb ve kırâ'at eyledigi sânihasında ta'lîmât ve evrâk ve sâ'ir senedâtımızı göndermiş oldığımıza binâ'en Bükreş'e vürûdumuzda kat'î cevâbımızı virmege alıkoruz â'zâsından ma'dûd oldığımız meclis-i mükâlemeyi düstûrü'l-amel ve meftûh[2] add eyleriz ve devletimizin cemî'-i (s.212) matâlibini şâmil olub bir dürlü ilâveye muhtâc olmayan sûret-i ahidnâmeyi meclisde bırağuruz serî'an temhîd-i musâfâta hâzırız dimesine mukâbeleten murahhas efendiler mukaddemâ ve bu def'a ifâde eyledigimiz vechile musâlahaya hâzırız ve bu mahâlden bir yere gitmeyiz ve inkıtâ'-ı mükâlemeyi tecvîz itmeyiz dinilüb ba'dehu Herpert ve Desterhazi vedâ' iderek Bükreş'e azîmet idüb murahhas efendilerin sânihasında cevâb olmak üzre va'd itdikleri vechile Bükreş'den gönderdikleri mektûb Şevvâl'in on üçünci güni Ziştovi'ye vâsıl olmağla mutavassıtlar tarafından efendilere i'tâ ve teslîm olunmuşdur. Mazmûnunda Bükreş kasabasına vâsıl oldığımız anda ol tarafdan azîmetimiz hengâmında bize kırâ'at ve i'tâ eylediginiz sânihaya cevâb zımnında düstûrü'l-amel ve bâkî olmak üzre mu'teber olan cem'iyyet-i mükâlemede miyânenizde yerimizi tutmak tasvîrine mübâderet itmişizdir size hitâben kat'î cevâb va'd eylemişidik lâkin tarafımızdan lafzan be-lafz ve tedrîcî mukâbeleye muntazır olmayın zîrâ mu'âraza iki ulu devletlerin takarrüblerini müntic olacak isti'dâd-ı muslihâneye[3] külliyyen ınugâyirdir. Ve miknetlü[4] Nemçe İmparatorı sulh u salâha olan iştiyâkına ve Devlet-i Aliyye ile tecdîd-i musâfât itmek ârzû-yı kâmiline binâ'en zabt eyledigi cemî'-i arâzînin fedâsına rızâ-dâde olmuş ise hengâm-ı musâlahada dahi terk ve ferâgatleri devleteyn beyninde bâdî-i müzâkerât olmuş ve erîkesinin hukûk-ı kadîme ile kesb-i istihkâk eylemiş oldığı arâzîyi dahi redd olunacak arâzî-i sâ'ireye derc itmek murâd itmedi ve bir vechile murâd ideınez idi Devlet-i Aliyye hükümdâr-ı müşârün-ileyhden şâkir olmak iktizâ ider. Zîrâ mü'ebbeden Devlet-i Aliyye'nin zîr-i tasarruf ve mülkiyyetinde kalmak şartıyla Una kazâsının en cesîm ve en müstahkem olan tarafını terk itmege rızâ virüb da'vâsını yalnız

1 Ma'âbîd-i İslâm: İslâm mabedleri; mescid ve camiler.
2 Meftûh: Fethedilmiş, açılmış, açık. Raptedilmiş, ele geçirilmiş.
3 Muslihâne: Arabuluculukla, aracılıkla.
4 Miknetlü: Kuvvetli, kudretli.

teslîmi ile şeref-yâb[1] oldığımız harîtada musarrah olan arâzîye hasr itmesi ahlâf-ı hasene-i musâlahası netâyic-i hayriyyesindendir.[2] Bundan kat'-ı nazar-ı şerî'at-i Muhammediyye'ye dâ'ir îrâd eylediginiz mevâni' dahi bî-vücûddur. Zîrâ gerek Una kenârında ve gerek İrşova-i atîkin dîl misillü olan arâzîsinde bir müddetden berü ma'âbid-i ehl-i İslâm bulunmuyor deyü beyân olunmuşdur.

Devlet-i Aliyye Nemçe gâ'ilesinden vâreste olub da cemî'-i kuvvetiyle Rusya üzerine sefer itmegi emel idegelmesiyle berâber Eflâk'ın tahliyyesinde Rusyalu zabt ider mütâla'ası ba'zılar tarafından îrâd olunmağın buna mebnî ba'zan dahi Nemçe musâlahasını isti'câlden havf ve endîşe ider idi ancak böyle mükâleme mümtedd oldukca Nemçe hudûdı dahi boş bıragılamayub asâkir ve mühimmât ile takviyye virilmek lâzım gelerek buna ise kudret-i hâliye (s.213) vâfî olmadığından olarıyla Nemçe musâlahasını bitürmege mecbûriyyet hâline gelmiş idi. Şu hâlde ber-minvâl-i sâbık Herpert'in ta'lîmât-ı cedîdesi geldikde arz eylemiş oldığı mu'âhede sûreti Dersa'âdet'e takdîm ve Nemçelülerin bu sûretle ısrârları beyân olunmağla Ramazân-ı şerîf 'in yirmi beşinci güni Şeyhü'l-islâm konağında meclis-i meşveret akd olunub Kâ'immakâm Paşa ve Sadr-ı Rûm Tatarcık Abdullâh Monlâ Efendi ve sâbıkâ Sadr-ı Anadolı Velî Efendi-zâde Emîn Efendi ve hâlâ Sadr-ı Anadolı Sâlih-zâde Efendi ve sadr-ı Anadolı pâyesi olan İstanbul Kadısı İbrâhîm Monlâ Efendi ve Paşmakcı-zâde Efendi ve Dağıstânî İbrâhîm Efendi ile Kethüdâ-yı Kâ'immakâmî Ali Rızâ Efendi ve Darbhâne Nâzırı Yûsuf Ağa ve Defterdâr Osmân Efendi ve Re'îs Râşid Efendi ve Lâlelili Mustafâ ve Rûznâmçe-i Evvel Mâbeynî Mustafâ Begefendi meclis-i Şeyhü'l-islâmîde bi'l-ictimâ' zikr olunan ahidnâme sûreti ve evrâk-ı sâ'ire kırâ'at ve Nemçelünün tekâlîfi der-miyân olunarak mutavassıtların gevşedikleri yâd ve Nemçelülerin iskâtı[3] kâbil olmaz ise ne yapılmak lâzım gelür su'âli îrâd olundukda Abdullâh Monlâ Efendi İrşova arâzîsi Bukovina senedinde musarrah olmağla zann-ı gâlib budur ki bu mâddede Nemçelü ısrâr itmez. Lâkin asl-ı murâdı Una Suyı verâsında olan Hırvatlık arâzîsidir bundan fârig olur mı olmaz mı bilmem mülâhaza mahâlli budur dimekle bu Hırvatlık arâzîsi nasıl yerdir deyü ba'zı huzzâr tarafından su'âl olunmağın Nemçe murahhaslarının virmiş oldukları frengî haritaya ve ba'dehu Bosna'da yapılan harita şeklinde boyalı resm-i memlekete imrâr-ı nazar olundukda Una Suyı verâsında olan arâzî on beşden mütecâviz palankaları şâmil oldığı ve hâlâ Bosnalunun tasarrufunda bulundığı beyânından sonra seferden mukaddem Nemçelülerin bu yerleri mutâlebe itmiş oldığı bahsi der-miyân olunmağla Râşid Efendi tafsîle mübâderet birle Halîl Hamîd Paşa zamânında Nemçelü hem bu arâzîyi ve hem de İrşova'yı mutâlebe itmiş idi. Sûreti hâtırda şöyle kalmış ki: Belgrad Ahidnâmesi'nde sâ'ir ba'zı enhâr[4] gibi Una Suyı dahi devleteyn beyninde hadd-i fâsıl olmak musarrah iken arâzî-i mezkûre Devlet-i Aliyye yedinde kalmağa iki de bir de re's-i hudûdda envâ' nizâ'ı mûcib olayor İrşova'nın Devlet-i Aliyye'de kalması dahi bir suyun icrâsıyla meşrût iken icrâ olunmamak hasebiyle İrşova Nemçe'ye virilmek iktizâ ider idi bu nizâ' sefer zuhûrı takarrübüne dek sürmüş idi Nemçelü bu nizâ'ı der-miyân itdikce Hırvatlık arâzîsinde hudûdnâme vardır dinilüb İrşova mâddesinde

1 Şeref-yâb: Şeref bulan, şeref kazanan.
2 Netâyic-i hayriyye: Hayırlı sonuçlar.
3 İskât: Cevap vereneyecek bâle getirme, ağzını kapatma.
4 Enhâr: Irmaklar, çaylar.

dahi zikr olunan su icrâ olunmuş idi dinilür idi. Lâkin tahdîd-i hudûda kâ'ide-i düveliyye iki tarafın muhaddidleri dâ'ire-i hudûdda bulunub bi'l-ma'iyye (s.214) tahdîd olunmakdır îrâd olunan hudûdnâme ise böyle olmayub belki Devlet-i Aliyye tarafından ol vakit ta'yîn olunan muhaddid[1] varub Nemçe muhaddidi gelmemekle Devlet-i Aliyye muhaddidi bulundığı gibice tahdîd ve bir hudûdnâme tahrîr ile getürüb kayd itdirmiş bu hudûdnâme Nemçelüye îrâd oldukca Nemçe ilçisi kâ'ideye muhâlifdir asıl i'tibâr ahidnâmeyedir deyü cerh ider idi didikde ba'zılar Belgrad Ahidnâmesi'nden berü niçün iddi'â itmemiş dimekle Nemçelü ol vakit zebûn idi iddi'â itse i'âde-i harb lâzım gelür havfıyla sükût eylemişdir dinilmesi üzerine Kethüdâ Beg cevâba ibtidâr birle Nemçelü bu nizâ'ı ol vakit itmiş hattâ İvaz Paşa merhûm Kandiye'de iken bu sulha sen nizâm virdin şimdi nizâ'ı çıkdı dinilmekle müşârün-ileyh Bosna'yı bana tevcîh idin varub kat'-ı nizâ' ideyim dimiş binâ'en-aleyh Bosna'yı tevcîh itmişler varmış Nemçelüyü ıskât itmiş didikden sonra Abdullâh Monlâ Efendi bu arâzî Devlet-i Aliyye yedinde iken Una Suyı hudûd olmak üzre ahidnâmeye derci sehve mebnî olmak gerek Nemçelü dahi bunı bilüb ol vakit ısrâr itse meydâna çıkub şâyed ahidnâmeden tayy olunur vaktiyle da'vâ iderim deyü terk-i nizâ' itmiş olmak iktizâ ider şimdi sûret-i sehvi murahhaslarımız beyân itseler olabilür lâkin ısrâr iderler ise ne yapsunlar deyüb ba'zılar dahi bu Nemçelüyi hiç ıskâtın tarîki yok mı dimeleriyle Abdullâh Efendi tarîki Nemçe muhârebesine vâfî askerin sebât üzre Nemçe hudûdunda bulunmalarıdır bizim ise hâlimiz ma'lûm deyüb bunun üzerine bir çok mübâhaseler cereyânından sonra kethüdâ beg çünki bu yerler fi'l-asl münâza'alı imiş bâri hiç olmaz ise böyle münâza'un fîhâ olarak kalub da münâza'ası ba'de'l-musâlaha olsa deyüb Yûsuf Ağa dahi ne yapmalı ba'zı bunun gibi şeyler bulub hasmı ilzâma çalışmalı didigini ta'kîben Abdullâh Efendi hele İrşova mâddesinde Bukovina senedine teşebbüs olunur lâkin Hırvatlık arâzîsinde istatüko îrâd olunmaludur diyicek Râşid Efendi İrşova mâddesinde sened-i mezkûra teşebhüs olunsa Nemçelü çünki kable's-sefer olan sened mu'teber imiş Hırvatlık mâddesi dahi Belgrad Ahidnâmesi'nde mastûrdur binâ'en-aleyh iddi'â eyleriz diyebilür bu hâlde bir ser-rişte virmiş oluruz hemân her hâlde istatükoya istinâd olunmak evlâ görinür dimesi tahsîn olunmuşdur. Bunun gibi mebâhis-i kesîre cereyânından sonra Nemçelüler ısrâr iderler ise en nihâyet ne yapılmak lâzım gelür deyü su'âl olundukda Abdullâh Monlâ Efendi musâlaha vâcib i'âde-i harb muzırrdır dimesini ta'kîben Velî Efendi-zâde dahi bu seferin fi'l-asl böyle vakitde açılması câ'iz degil idi böyle musâlaha rû-nümûn[2] oldukda (s.215) fevt itmek hiç câ'iz degildir deyüb sâ'iri dahi anlara pey-rev olarak bu re'yi te'yîd itmeleriyle murahhaslar her nasıl delâ'il ve ecvibe ile olur ise olsun ip kırılıncaya kadar çalışub ilzâm-ı hasm mümkün olmaz ve ip kırılacağı muhakkak olur ise musâlahayı kat' itmek lâzımdır deyü karâr virüb ancak bu sırrın tereşşuhı[3] Devlet-i Aliyye'ye mûcib-i hasâr-ı azîm oldığından zinhâr ve zinhâr bir ferde keşf olunmamak lâzımdır. Bunı keşf iden dîn ve devlete hıyânet itmiş olur dinilerek ketm-i mâdde husûsı cümleye sıkı tenbîh olunmuş idi.

Binâ'en-alâ-zâlik evvel emirde Nemçelünün ıskâtına çalışılub kâbil olmadığı sûretde geldigi yerde bağlayub hemân akd-i musâlaha olunmasıçün Dersa'âdet'e mürâca'ata muhtâc

1 Muhaddid: Sınırını çizen, sınırlayan.
2 Rû-nümûn: Meydana çıkan, yüz gösterici.
3 Tereşşuh: Terlemek, sızmak. Sızıntı. Sızıntı meydana çıkmak.

olunmaksızın taraf-ı serdâr-ı ekremîden kendülere ruhsat virilmek üzre taraf-ı şâhâneden serdâr-ı ekreme me'zûniyyet emri irsâl olunmağla o dahi silm ve harbe murahhas oldığı beyânıyla Nemçelüler bu tekâlîfden fâriğ olacaklar mı olmayacaklar mı hakîkati bilindikden sonra nihâyetinde kendüsünden ruhsat istenilmesi lüzûmunı hâvî murahhas efendilere göndermiş oldığı tahrîrât-ı sâmiyye Şevvâl'in dördünci güni Ziştovi'ye vâsıl olmuş idi.

Ancak ol vakit ulemâ içinde re'y ve istişârece merci'-i erkân-ı devlet olan sâlifü'z-zikr Abdullâh Efendi'nin ihzârıyla teshîl-i maslahat zımnında bir üzengi parlatmak yollu Prusya Kralı bi-hasebi'l-ittifâk çünki da'vet olunmak sûreti mütâla'a olunmağla arefe güni Dersa'âdet'de mukîm Prusya ilçisi ile Abdullâh Efendi ve Re'îs-i Rikâb Râşid Efendi bi'l-mülâkât akd-i meclis-i mükâleme itdiklerinde Nemçelünün Hırvatlık arâzîsini mutâlebe itmeleri Dubrovenedik ve Karadağ taraflarını istîlâya yol bulmak ve bu vechile tevsî'-i dâ'ire-i iktidâr eylemek garazına mebnî olub bu ise Prusyaluya dahi muzırr ve mevâdd-ı sâ'ire dahi bu vechile Prusya'nın merâmına mugâyir oldığı Abdullâh Efendi tarafından der-miyân ve Devlet-i Aliyye'nin resmen Prusya Kralı'nı Nemçelü aleyhine bi-hasebi'l-ittifâk çünki da'vet eyledigi beyân olunub hattâ sefîr-i mûmâ-ileyh bârî Prusya Kralı'na haber gidüb gelinceye dek on beş gün kadar i'lân-ı harb husûsunun te'hîr olunmasını îrâd eylemiş idi Lukezini'ye dahi bu vechile şedîd lisân kullanılmak üzre murahhas efendilere tahrîr olunub bu tahrîrât dahi Şevvâl'in yedisinde Ziştovi'ye vusûl bulmuş idi. Hâlbuki sâlifü'z-zikr meclis-i meşveretde ketm-i esrâr üzre olunan mukâvele beyhûde olarak Devlet-i Aliyye'nin ber-minvâl-i sâbık encâm-ı kârda icrâsma karâr virmiş oldığı tenezzülâtı Viyana'da haber alınub (s.216) Lukezini dahi Nemçelülerden ahz-ı istihbâr ile murahhas efendilere söyledikde bâdî-i şerm-sârî[1] olmağın Abdullâh Efendi'nin bu makûle hiyel-i[2] politikası bir şey'i müfîd olmamışdır. Ber-minvâl-i sâbık Nemçe murahhasları Şevvâl'in sekizinci Pençşenbe güni Bükreş'e azîmet ideceklerini bir gün evvel ya'nî mâh-ı merkûmun altıncı güni haber virüb hâlbuki Cum'a güni eyyâm-ı mütârekenin âhiri olmağla Cum'airtesi güni tabî'atıyla azîmetleri lâzım gelecek idügünden murahhas efendiler Şevvâl'in altıncı güni meclis-i mükâlemeden evvelce Nemçelülerin ıskâtları kâbil olmadığım beyân ma'razında serdâr-ı ekreme arîza göndermişler idi. Meclis-i mezkûrda Nemçe murahhasları Bükreş'e azîmet ideceklerini ihbâr idicek akîb-i meclisde tekrâr serdâr-ı ekreme tatar çıkarub ruhsat-ı kâmileleri üzre ne makûle cevâb virilecek ise Pençşenbe gününe kadar yetişdirilmesi istid'â olunmuş idi. Serdâr-ı ekrem evvelki arîza üzerine hemân üç kıt'a ruhsat temessüki tahrîr itdirüb mazmûnlarında müddet-i mütârekenin hitâmı güni nihâyet mükâlemede istatükodan hâric mâdde kabûl olunmayub fesh-i mükâlemeye karâr virildikden sonra yine müfîd olmayub da i'âde-i harb idecekleri muhakkak olur ise vekâlet-i mutlakam ve ruhsat-ı kâmilem lâzımesince serî'an kat'-ı münâza'a ve akd-i musâlahaya i'tinâ olunması tarafımdan tecvîz olunur deyü tasrîh buyurmuş ise de ruhsatnâmeler Nemçe murahhasları vedâ' idüb gitdiklerinden sonra vâsıl olub Nemçe murahhaslarının da'veti mutavassıtlara ifâde olunmuş ise de çünki Herpert gider iken mükâleme meclisinde mu'âhede sûretini trabza üzerine vaz' eyledim ne zamân Devlet-i Aliyye murahhasları kabûl ile beni da'vet iderler ise gelür temhîr iderim ve meclis-i mükâlemeyi fesh itmedim bu vechile imzâya

1 Şerm-sâr: Utangaç, mahcub.
2 Hiyel: Aldatmacalar, hileler, sahtekârlıklar.

hâzırım diyerek Bükreş'e azîmet itmiş olduklarından da'vet olunsalar yüklerini yukarı yığarlar ve sûret-i mezkûreyi tamâmıyla kabûl itmek lâzım gelür deyü da'vet olunmalarını mutavassıtlar tecvîz itmediklerinden devletler beyninde maslahatın müzâkere ve karârına intizâr olunmak lâzım gelmişdir.

Ve egerçi müddet-i mütâreke dahi münkaziyye olmuş ise de taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tecâvüz olunmadıkça öte tarafdan tecâvüz olunmamak üzre Nemçelüler hudûddaki askerlerine tenbîh eylemiş olduklarından def'-i harekât-ı hasmâne husûsını mutavassıtlar ihtâr itmekle berü tarafdan dahi tecâvüz olunmamak üzre îcâb iden hudûd me'mûrlarına emr olunmuşdur. Ancak bu esnâda İşkodralı Mahmûd Paşa Vidin'e gelmiş oldığından iki ay beyhûde durur isem askerim dağılur deyü söylenmege başlamış ve bundan sonra çendân[1] terakkub[2] ve intizârı tabî'atı istemeyüb Nemçelü üzerine hücûm ve iktihâm[3] sadedinde oldığı (**s.217**) istihbâr kılınmış ve hâlbuki bu aralıkda her nerede bir top atılur ise Avrupa'da muhârebe-i umûmiyye vukû'unı intâc[4] ider deyü mutavassıtlar ihbâr eylemiş olmağın Mahmûd Paşa'nın bir müddet daha terakkub ve intizâr üzre olması içün kendüsüne mü'ekked emr olunmuşdur.

Bu hâlde Berlin ile Viyana beyninde vukû' bulacak muhâberâtın neticesine intizâr olunarak bu arada gerek Dersa'âdet'de ve gerek Ordu-yı Hümâyûnda ve gerek Ziştovi'de müzâkerât ve mübâhasât ile imrâr-ı evkât idilmişdir ve bu hilâlde murahhas efendiler Nemçelünün tekâlîfinden ba'zı gûne ta'dîlâta râzı olacaklarını Lukezimi'ye keşf eyledikleri misillü Nemçe vükelâsının dahi ta'dîli lisâna almış olduklarını ve bundan murâdları İrşova ve Una taraflarında şimdi yedlerinde bulunan yerlere kanâ'at itmek sûreti idügüni istihbâr eylemiş oldığını dahi Lukezini efendilere ihbâr eylemişdir. Çünki istatüko kâ'idesi üzre istîlâ olunan yerlerin kâffesini Nemçelülerin reddi ve harbden evvel cârî olan münâza'anın dahi ibkâsı lâzım gelüb ancak Nemçelüler sâ'ir yerleri redd idelim ve münâza'un-fîh olanları def'-i münâza'aya kadar alıkoyalım dimiş iseler de Prusya Kralı evvel emirde cümlesinin istatüko kâ'idesine nazaran reddi lâzım gelür münâza'a var ise ba'de'l-musâlaha devleteyn beyninde söyleşilür deyü hemân musâlahanın akdi lâzım geldigini ve bu hâlde ba'de'l-musâlaha düvel-i mutavassıta hakem olarak bu münâza'âtın fasl olunması veyâhûd mevâdd-ı ta'dîliyye hemân söyleşilerek olunıyla bir sûrete rabt ile bunun içün ayruca sened-i mahsûs tanzîm olunub bu sened musâlaha ahidnâmesiyle berâber imzâ kılınması îcâb eyledigini ve zikr olunan iki şıkkın evvelkisi ya'nî hakemiyyet sûreti müddet-i medîde münâza'anın imtidâdını mûcib olacağını Lukezini ifâde idüb ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye dahi maslahatı hemân olunıyla kat'a mecbûr oldığından tabî'atıyla şıkk-ı sâniye mâ'il idi.

El-hâsıl mutavassıtlar derece derece tarafeyni yek-dîgere takrîb iderek bu arada Rusya musâlahasına dahi sûret virmek dâ'iyyelerinde bulunub hattâ Lukezini murahhas efendiler ile mülâkât itdikce ba'zan Rusya mâddesini dahi açar idi.

Ve bu esnâda Prusya Kralı tarafından Berlin'de mukîm Nemçe ilçisine virilan takrîrin hülâsa-i mazmûnunda Ziştovi mu'âhedesinde istatüko sûreti matlûb olub Nemçelünün dâ'iyyelerinden ada karşusunda vâki' ovanın tasarrufı Belgrad mu'âhedesine nazaran

1 Çendân: Gerçi, her ne kadar.
2 Terakkub: Bekleme, ümit etme.
3 İktihâm: Hücum ve istila eylemek.
4 İntâc: Sonuç verme, neticelendirilme.

Devlet-i Aliyye'ye â'id idügi bî-iştibâhdır. De'âvî-i sâ'ireye Devlet-i Aliyye muhâlefet itmeyüb rızâ-dâde oldığı takdîrce Prusya Kralı Rişenbaş Mu'âhedesi'ne binâ'en bedelini (**s.218**) iddi'âdan geçmeyüb bu bâbda hakkını icrâ içün îcâb iden tedâbîre teşebbüs idecegi ve bu bâbda bir garaz-ı mahsûs olmayub mücerred müttefiki olan Devlet-i Aliyye'nin maslahatı matlûb idügüni isbât içün Nemçelünün bu matâlib-i cedîdeden ferâgati aksâ-yı emeli oldığı ve Nemçelü ancak İrşova kasabasına hasr-ı matlab idüb Devlet-i Aliyye dahi râzı oldığı sûretde yalnız İrşova kasabası içün bedel talebinde olmadığı münderic bulundığını Lukezini ihbâr itmişdir.

Ve Zi'l-ka'de'nin on birinci güni Lukezini murahhas efendiler ile mülâkât itdiginde ber-minvâl-i sâbık istatüko usûli üzre istîlâ olunan yerlerin reddi lâzım gelüb ancak münâza'un-fîh olan yerler dahi münâza'alı kalmış olacaklarından bunlar içün ayruca sened tanzîm olunması ve bu senedin ahidnâme-i musâlaha ile berâber imzâ olunması husûsını Nemçe vükelâsı taleb eylemiş olduklarını ba'de'l-beyân Fransa Kralı ehli ve velî'ahdı ile firâr idüb hudûda karîb gelmiş iken muhâlifleri tarafından tutılub mahbûsen Paris şehrine getürülmüş ve imparator bundan ziyâde müte'essir olarak İspanya Kralı'yla bi'l-ittifâk Fransa Kralı'nın habsden tahlîsiyle i'âde-i nüfûzını iltizâm eylemiş ve gûyâ ki hukûk-ı düvele ri'âyet zımnında cemî'-i düvel-i Nasârâdan seyfen ve kalemen isti'âne ve istimdâd idecekler imiş deyü hikâye ve çend rûz zarfında Nemçe murahhaslarının Bükreş'den Ziştovi'ye avdet ideceklerini ifâde eylemiş idi.

Çünki bu esnâda Viyana tarîkiyle Berlin'den Ziştovi'ye gelan kuriyer[1] Nemçe Başvekîli Prens Kaunic[2] tarafından Bükreş'de mukîm Nemçe murahhaslarına irsâl olunmak üzre bir takım tahrîrât getürmekle Lukezini dahi bir kıt'a mektûba leffen Bükreş'e tesyîr eylemiş oldığından tahrîrât-ı melfûfenin vusûlüni beyân zımnında Nemçe murahhhasları tarafından Lukezini'ye gönderilan cevâbnâmede meclis-i musâlahada kâ'in rüfekâmıza iltihâk husûsunda rûz-ı efzûn olan hâhiş ve rağbet-i samîmiyyemize muvâfakat idebilmek irsâline himmet eylediginiz tahrîrâta menût olub vusûlüne müterakkıb ve nigerân[3] idügümüzi dünki gün vusûlüyle müşerref oldığımız mektûb câlibü'l-kulûb-i muhibbânenize cevâb olarak ifâdeye mübâderet eyleriz devletlerimiz beynlerinde cârî olan revâbıt-ı müteyemmine-i sahîhaya nazaran miyânemizde dahi lâzım gelan mahremiyyet muktezâsınca murahhas efendiler hazerâtıyla tecdîd-i şîrâze-i mükâlemât zımnında tarafınızdan da'vet olundığımız akîbinde Ziştovi'ye azîmet ve cenâbınız ile bi'l-ittihâd musâlaha maslahat-ı hayriyyesine gayret eylemege irsâl eylemiş oldığınız tahrîrât-ı mezkûre ile me'mûr ve murahhas oldığımızı (**s.219**) ihbâr eyleriz ve dakîka-i müferriha-i mezkûreye muntazırız deyü muharrer olmağın bunun üzerine Lukezini tarafmdan dahi Bükreş'e bir kıt'a mektûb yazılub hülâsa-i mü'eddâsında ale'l-ıtlâk istatüko kâ'idesi üzre mükâlemeye hitâm virilmek sûreti beyân olundukdan sonra yedi mâhdan berü cemî'-i Avrupa'nın müterakkıb oldığı maslahat-ı hayriyyeye kıyâm zımnında bir ân akdem bu tarafda bulunmağa müsâra'atınız[4] me'mûl

1 Kuriyer: Kurier. Courier. Kurye, ulak, menzilci.
2 Kaunic: Wenzel Anton, Prince von Kaunitz-Rietberg.
3 Nigerân: Bakıveren, bakıcı, bakan, baka kalan.
4 Müsâra'at: Sürat ve acele etme.

ve meczûm-ı muhibbânemdir[1] kaldı ki musâlaha maslahatından hâric olarak ba'zı esbâb Devlet-i Aliyye ile Nemçe Devleti beyninde müzâkere-i mahsûsayı îcâb ider ise tarafeynin maslahat ve istihkâk ve rağbetlerin tevfîk ve tecdîd ile akdiyle şeref-yâb olacağımız bünyân-ı musâlahayı[2] te'yîde kıyâm eylemege me'zûn idügümi ihbâr eylerim deyü muharrer olmağla Zi'l-ka'de'nin on altıncı güni Nemçe murahhasları Ziştovi'ye avdet ve mürûr itdiklerinde asl-ı ahidnâmeyi istatüko esâsı üzre bi't-tanzîm mevâdd-ı ta'dîliyye içün dahi ayruca sened tahrîr ve bu sened-i mahsûsı ahidnâme senediyle bir anda imzâ itmek üzre me'mûr olduklarını mutavassıtlara beyân ve bu kerre dahi ahidnâme sûreti olmak üzre on dört mâddeyi hâvî bir varaka i'tâ itmişlerdir.

Ve tarafeyn mükâleme odasında ictimâ' iderek tesviye-i maslahatda su'ûbet-i mütâla'a oldığına mebnî mutavassıtlar tarafeyn murahhaslarıyla ayru ayru mükâleme ve tanzîm-i mevâdd itdikden sonra hemân mükâleme odasına varılub senedler mukâbele ve mübâdele olunmak üzre karâr virilmegin asl-ı ahidnâme müzâkersiçün Zi'l-ka'de'nin yirmi üçüncü ve selhi günleri mutavassıtlar Re'îs Efendi'nin konağına gelerek mevâdd-ı mu'âhede yegân yegân[3] ta'dîl ve tenkîh olunub murahhas efendiler her nasıl olur ise olsun akd-i musâlahaya me'zûn iseler de çünki Nemçelüler tarafından üserânın bilâ-bedel redd olunması ve ehad-ı tarafeynden seferden evvel yâ sefer esnâsında âharın memâlikine duhûl ile ol tarafın hükûmetine teba'iyyet iden re'âyâ istirdâd olunmayarak teba'iyyet eyledikleri devletin sâ'ir re'âyâsı gibi bunların haklarında mu'âmele olunub ammâ tarafeyn diyârında emlâk sâhibleri olan mümezzec re'âyâ maslahatları iktizâsınca diledikleri tarafda iskân eyleyüb bir dürlü mümâna'at ve mâlları tasarrufunda kat'an rencîde olunmamaları teklîf ve iddi'â olunub hâlbuki âhâd-ı nâs ellerinde bulunan bunca üserânın bilâ-bedel reddi ol vaktin hükmünce müşkil oldığına ve mâdde-i sâniye iktizâsınca Devlet-i Aliyye re'âyâsından iken Nemçeye gidüb de teba'iyyet iden re'âyâ ba'dehu Nemçe re'âyâsından olarak arâzî-i Devlet-i Aliyye'den olan emlâkine mutasarrıf olmak lâzım gelüb müste'men tâ'ifesinin ise Devlet-i Aliyye memâlikinde emlâka mutasarrıf olması (**s.220**) şer'an ve kânûnen bir vechile câ'iz olmadığı cihetle bu mâddenin bir hüsn-i sûrete ifrâğı hâssaten kâ'immakâm paşa tarafından tahrîr ve iş'âr olunmuş idügüne ve Nemçe murahhaslarının virmiş oldukları ahidnâme sûretinde mâddeteyn-i mezkureteyn gibi Devlet-i Aliyye'ye nice muzırr mâddeler münderic olub murahhas efendiler ise bu makûle mevâdda son dereceye kadar dayanmağa me'mûr bulunduklarına mebnî murahhas efendiler ile mutavassıtlar beynlerinde pek çok mübâhasât ve münâkaşât cereyân iderek mezkûr mâdde-i sâniyede mutavassıtlar berü tarafa hak virerek mâddenin ıslâhına muvâfakat idüb ammâ üserâ mâddesinde tarafeynden ısrâr olunarak nihâyet mutavassıtlar fesh-i meclis-i mükâleme idecek derecelerde izhâr-ı iğbirâr itmeleriyle nâ-çâr bu mâddede dahi berü tarafdan mümâşât idilmiş ve mevâdd-ı sâ'ire dahi nice ebhâs ve münâkaşât cereyânıyla ta'dîl olunabilmişdir.

Zi'l-ka'de'nin yirmi yedinci ve yirmi sekizinci günleri dahi Lukezini Re'îs Efendi'nin konağında murahhas efendiler ile mülâkât iderek mu'âhede-i mahsûsa mevâddı müzâkere olunub çünki bu husûsda yâ mevâdd-ı musâlaha ile berâber mevâdd-ı münâza'un-fîhâ dahi

1 Meczûm-ı muhibbâne: Niyet edilmiş dostluğa layık.
2 Bünyân-ı musâlaha: Barışı bina, inşa etmek.
3 Yegân yegân: Birer birer.

tezekkür ile kat'-ı nizâ' olunarak bunlara dâ'ir imzâ olunacak asl-ı ahidnâme ile berâber işbu mu'âhede-i mahsûsa senedi dahi imzâ olunmak veyâhûd akd-i musâlaha olunub da mevâdd-ı münâza'un-fîhâ hakem olacak düvel-i mutavassıtanın hükm ve karârına bırağılmak lâzım gelüb sûret-i sâniye ise müddet-i medîde müzâkerât ve muhâberât ile imrâr-ı evkâtı mûcib olacağına ve maslahatın bir ân akdem kat'ı nezd-i Devlet-i Aliyye'de mülzem bulundığına mebnî sûret-i evveli tercîh birle her ne vechile mümkün olabilür ise Nemçe murahhaslarının iknâ' ve ıskâtına çalışmak üzre murahhas efendiler tarafından Lukezini'ye me'zuniyyet virilerek keyfiyyet ana havâle olunmuş oldığından Nemçelü İrşova ile Una Nehri tarafında iddi'â-kerdeleri olan mahâllerin ekserinden ferâgat ve mahâll-i merkûmeden hâlâ zîr-i dest-i istîlâlarında bulunan Çetin Kal'ası Dreznik palankası ile sâ'ir mevâkı'-i mu'ayyeneye kanâ'at itmek üzre mu'âhede-i mahsûsa mevâddı dahi karâr bulmuşdur.

Bu arada mutavassıtlar Nemçe murahhaslarıyla dahi mülâkât iderek bu sûretle tanzîm olunan mevâdd tarafeynden kabûl olunmuş olmasıyla Zi'l-hicce'nin gurresi olan Pâzârirtesi güni on yedinci def'a olmak üzre mükâleme konağında bi'l-cümle murahhaslar ba'de'l-ictimâ' mükâleme odasına girilerek ber-mûcib-i mu'âhede-i mahsûsa bi'l-mukâbele mazbatalara kayd itdirilüb Penşenbe güni senedler mübâdele olunmak üzre karâr virildikden sonra mükâleme odasından çıkılub Lukezini dahi murahhas efendilerin odasına (**s.221**) bi'l-vürûd esnâ-yı musâhabetde hele maslahat-ı musâlaha bitsün size çok söyleyebileceğim var İngilterelü müttefikimiz oldığından şikâyet idemem lâkin bize yalnız Ziştovi mu'âhedesinde muvâfakat itdi Moskov mâddesinde gevşek davranıyor vâdîsinde bir desîse-i politika[1] manevrası kullanmışdır.

Zi'l-hicce'nin üçüncü güni on sekizinci def'a olmak üzre mükâleme konağında ictimâ' olunub şöyle ki: Murahhas efendiler yevm-i merkûmda sâ'at dörtde mükâleme konağına varub kendülere mahsûs odaya ku'ûd ve ba'dehu mutavassıtlar ve Nemçe murahhasları vürûd itdiklerinde mutavassıtlara virilecek ahidnâme sûretleri evvel emirde hatm ve imzâ olunarak tehyi'e olunmak lâzım gelüb Prusya ve İngiltere murahhasları ise takaddüm ve te'ehhür nizâ'ında olduklarından li-ecli'l-ıskât[2] bir sûretde Prusya ve dîger sûretde İngiltere takdîm olunmak üzre iki temessük virilmek bi'l-ittifâk[3] re'y olunmuş idügünden ol vechile temessükler âmâde idildikden sonra mutavassıtlar ma'rifetiyle haberleşilerek resm üzre mükâleme odasına duhûl olundukda ibtidâ Lukezini mukaddime-i risâle-i safvet olmak üzre feth-i kelâma mübâderet iderek mu'âhid olan iki ulu devletler murahhasları işbu mükâleme odasında ictimâ' idüb nice müddetden berü müzâkere ve mübâhasesinde oldığımız musâlaha-i hayriyyenin el-hamdülillâh bugünki günde temessükleri mübâdele olunacak olmağla tarafeyne tebrîk ve refîklerime tebşîr iderim ve bugüni gördigim içün Cenâb-ı Hakk'a edâ-yı teşekkürde âcizim diyerek izhâr-ı sürûr-ı inbisât[4] ile sadede giriz-gâh iyliyüb Herpert dahi mutavassıtların sa'y ve ikdâmlarıyla musâlaha-i hayriyye netîce-pezîr olub mübâdele-i temessükât içün bu mahâlde ictimâ'ımızı ben dahi cümleye tebrîk iderim deyü mukâbele itmekle murahhas efendiler tarafından dahi düvel-i selâse-i mutavassıta ilçilerinin

1 Desîse-i politika: Politik oyun, hile.
2 Li-ecli'l-ıskât: Susturmak için.
3 Bi'l-ittifâk: Beraberce, uyuşarak, elbirliğiyle, oybirliğiyle.
4 İnbisât: Yayılma, açılma, genişleme.

bu âna kadar zuhûr iden etvâr ve hareketlerinden hazz olunmağla semere-i mükâlemât olan işbu meclisde bulunub irâka-i dimâ-i ibâdın indifâ'ıyla hamden lillâhi Te'âlâ husûl-i âsâyişe bâdî harekete muvaffak olundı Hakk Te'âlâ hayırlar ihsân eyleye deyü tafsîl-i makâl olundukdan sonra Türkî ve frengî ahidnâmeler tercümânlar ma'rifetiyle kırâ'at ve mukâbele ve ba'dehu usûl üzre mübâdele olundığı akîbinde tarafeyn yek-dîgere arz-ı dostî ve beşâşet iderek yerlü yerine cülûs itdiklerinde tatlu ve şerbet ve kahve ve buhûr resmleri icrâsından sonra ibtidâ mutavassıtlara ve Nemçe murahhaslarına bol yenlü semmûr kürkler ve ser-kâtiblerine ve tercümânlara dahi kontuş semmûr kürkler ve sâ'ir müte'allıkâtlarına kakum kürkler ve kerrâke ve sâ'ir hil'atler giydirilmiş ve ba'dehu mükâleme odasından çıkılub tarafeyn kendülerine mahsûs (**s.222**) odalara vürûd ve mutavassıtlar tarafeynin odalarına gelerek tebrîk ile mahâllerine gidecek olduklarında üçüne dahi donanmış atlar keşîde olunarak konaklarına i'âde idilmiş ve ba'dehu tarafeyn murahhasları mükâleme odasında lede'l-ictimâ' Herpert artık mutavassıta muhtâc degiliz mesâlih-i devleteyni yalnızca rü'yet eyleriz deyü feth-i kelâm iderek mu'âhede-i mahsûsa temessüklerinin Türkî ve frengîsi mukâbele ve imzâ ve temhîr ve birer kıt'a haritaları dahi hatm ile mübâdele ve izhâr-ı inbisât ve muvâlât[1] ile hatm-i meclis olunub Nemçe murahhaslarına dahi kezâlik donanmış esbler keşîde olunarak konaklarına i'âde kılınmış ve ol gün Ziştovi Kal'ası'ndan kırk elli pâre top atılub i'lân-ı meserret-i musâlaha olunmuşdur. Mu'ahharen tarafeynin tasdîknâmeleri Ziştovi'ye vârid olub bununla bile Dersa'âdet'den tasdîknâmelerin mübâdelesi akîbinde murahhaslara ve dîvân tercümânına iksâ olunmak üzre altı aded bol yenlü semmûr kürkler ve ser-kâtibleri ve tercümânları içün dahi sekiz adet kontuş semmur kürkler ve sâ'ire için dahi kakum kürkler ve kerrâke ve haftânlar dahi gelmiş idi. Zikr olunan altı aded bol yenlü semmûr kürklerin en â'lâsı mahsûsan Prusya Murahhası Lukezini için iştirâ olunmuş olmağla Dersa'âdet'den yaftası üzerinde olarak gelmişdir. Ve harcırâh olmak üzre İngiltere ve Felemenk ilçilerine otuz bin guruş ve Lukezini'ye dahi anlara tatbîkan zâhiren otuz bin guruş ve sâ'irinden imtiyâzı olmak lâzımeden görüldigine mebnî hafiyyen dahi hediyye-bâhâ olmak üzre başkaca otuz bin guruş i'tâsı irâde-i seniyye iktizâsından olub ancak nakden irsâlinde su'ûbet oldığından ve murahhaslar be-her-hâl alacakları Osmânlu akçesini götürmeyüb poliçe itmege muhtâc olacaklarından teshîl içün havâle eyledikleri mahâllere virilmek üzre hazîne tezkireleri tahrîr ve irsâl olunmuş ve ma'iyyetleri me'mûrlarına virilmek üzre yirmi bin guruş dahi nakden gönderilmiş idi.

Zi'l-hicce'nin yirmi ikinci güni ber-mu'tâd mükâleme odasında murahhaslar ictimâ' iderek tasdîknâmeler mübâdele olundukdan sonra ber-minvâl-i meşrûh Dersa'âdet'den gönderilmiş olan kürkler ve hil'atlar ilbâs olunub mutavassıtlara donanmış atlar keşîde olunarak konaklarına gönderilmiş ve bu hilâlde kal'adan yine toplar endahtıyla[2] izhâr-ı şâdî[3] idilmiş ve ba'dehu murahbas efendiler ile Nemçe murahhasları tekrâr mükâleme odasına duhûl birle mu'âhede-i mahsûsa tasdîknâmeleri mübâdele olunmuşdur. Gerek asl-ı ahidnâme-i musâlaha ve gerek mu'âhede-i mahsûsa sûretleri zeylde (12) rakamıyla tahrîr olunur. Bu musâlahada Nemçelü İrşova ve Una (**s.223**) tarafında biraz yer kazanmış ise

1 Muvâlât: Dostluk, yardımlaşma.
2 Endâht: Atma, atış; atılma. Silâh atma, boşaltma.
3 İzhâr-ı şâdî: Sevinç gösterme, sevinç gösterisi.

de muhârebe sebebiyle kendüsüne ârız olan zarar ve hasâr dahâ ziyâde idi ber-minvâl-i sâbık tasdîknâmeler mübâdele olunmuş olmasıyla artık mutavassıtlar pâ-be-rikâb[1] azîmet olduklarından ber-minvâl-i sâbık mükâleme konağ[ın]a varılmazdan mukaddem İngiltere ve Felemenk murahhaslarına otuzar binlik birer ve Lukezini'ye otuzar binlik iki kıt'a hazîne tezkireleri dîvân tercümânı vesâtetiyle irsâl olunub Prusya murahhasının müsteşârı olan baş ser-kâtibine dahi iki bin ikinci ser-kâtibine bin ve İngiltere murahhası ser-kâtibine kezâlik bin guruş nakden gönderilmiş idi.

Tasdîknâmelerin mübâdelesinden sonra murahhasların üçi dahi ol gün birbirini ta'kîben karşuya mürûr ve avdet itmişlerdir ve tercümânlar Ziştovi'de kalub ba'dehu İstanbul'a azîmet idecek olmalarıyla anların atiyyeleri[2] te'hîr olunmuş idügünden tasdîknâmelerin mübâdelesinden sonra anlara dahi ikişer bin beşer yüz guruş atiyye tevzî' ve Nemçe ve İngiltere tercümânlarına birer mikdâr zamm ile vârid olan sâlifü'z-zikr yirmi bin guruşun on altı bin beş yüz guruşı sarf olunub Felemenk ilçisinin fi'l-asl ser-kâtibi olmadığına ve Nemçe ser-kâtibi dahi ol esnâda bulunmadığına mebnî kusûr kalan üç bin beş yüz guruşı mükâleme defterdârına teslîm olunmuşdur. Bir gün sonra Desterhazi dahi karşuya mürûr ve avdet eylemiş ve Herpert devleti tarafından kemâ-fi's-sâbık Dersa'âdet ilçisi ta'yîn olunmuş idügünden Ziştovi'de kalmışdır.

(Vekâyi'-i Sene 1206)

Murahhasların Ziştovi'den Avdetleri ve Yaş Mükâlemesine Me'mûriyyetleri

Murahhas efendilerin Rusya musâlahası mükâlemesine dahi me'mûr buyurulmuş oldukları cihetle Nemçe musâlahası maslahatının akîb-i hitâmında hemân Ordu-yı Hümâyûna azîmet eylemeleri içün ber-minvâl-i sâbık tasdîknâmelerin mübâdele olundığı gün Ziştovi'ye emir gelmiş oldığından ve Nemçe'ye gidecek Devlet-i Aliyye ilçisinin hareketi güni ma'lûm oluncaya dek Herpert Ziştovi'de kalacağından Ziştovi'de bulundığı müddetçe kendüsünün levâzım-ı muhâfaza ve ikramına ihtimâm olunmak üzre Ziştovi zâbitânına tenbîh ve te'kîd ve Herpert ile vedâ' olundukdan sonra sene-i cedîde Muharrem'inin gurresinde murahhas efendiler Ziştovi'den hareket ve mâh-ı merkûmun sekizinci güni Silistre'de Ordu-yı Hümâyûna muvâsalat itmişlerdir. Çünki ber-minvâl-i sâbık Nemçe musâlahası râbıta bulmuş ve Rusya mütârekesi dahi hâsıl olmuş ise de Rusya musâlahası dahi râbıta buluncaya dek ihtiyâta ri'âyet lâzım geldiginden (**s.224**) sene-i âtiyye içün tertîbât-ı seferiyye kemâ-kân âmâde kılınmak lâzım gelecegi Ordu-yı Hümâyûnda bulunan rü'esâya[3] ifâde ve etrâf ve eknâfa evâmir-i celîle ile i'lâm olunmuş ve fî-mâ-ba'd Maçin sahrâsında ikâmeti mûcib bir şey kalmamış idügünden sene-i merkûme Muharrem'inin ikinci Ağustos'un birinci Pençşenbe güni Ordu-yı Hümâyûn Maçin sahrâsından hareketle Silistre sahrâsına muvâsalat idüb çend rûz mürûrunda ber-minvâl-i sâbık murahhas efendiler dahi Silistre'ye vürûd ile mazhar-ı ikrâm ve iltifât-ı serdâr-ı ekremî olmuşlardı. Prusya Kralı'nın tasdîknâmesi esnâ-yı

1 Pâ-be-rikâb: Ayağı üzengide, hareket etmek üzere bulunan.
2 Atiyye: Hediye. Bahşiş. Lütüf ve ihsan.
3 Rü'esâ: Reisler, başkanlar.

râhda Lukezini'ye vâsıl olmağla tasdîknâmeyi Ordu-yı Hümâyûnda bulunan Kolonel Guç'a irsâl ve bununla berâber murahhas efendilere dahi bir kıt'a mektûb tahrîr itmekle Kolonel Guç Silistre'de Re'îs Efendi'nin konağına bi'l-vürûd[1] tasdîknâmeyi ve mektûb-ı mezkûrı i'tâ eylemişdir. Mektûb-ı mezkûrda Prusya Kralı tarafından ahidnâme-i kat'îye zamân ve kefâlet ilhâkını mutazammın senedin vürûdına Devlet-i Aliyye tarafından izhâr-ı intizâr ve rağbet olundığını bu dâ'îleri kralım tarafına arz ve iş'âr eyledigime mebnî Kral-ı müşârün-ileyhin tasdîknâmesini îsâle[2] me'mûr olan kuriyer ile Temmuz'un altısmda mâdde-i merkûmeye dâ'ir vürûd iden tahrîrâtda bu def'a tarafınıza irsâl eyledigimiz tasdîknâmenin Devlet-i Aliyye'ye arz ve takdîmini vesîle iderek tarafımızdan mutâlebe olunan zamân ve kefâlet senedi husûsuna dâ'ir vech-i âtiyyü'l-beyân üzre ifâde ve tefhîm[3] idebilürüz ki, memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye ilhâk zamân ve kefâleti şâmil sened i'tâsı tarafımızdan va'd ve ta'ahhüd olunmuş idi ve işbu va'd ve niyyetimizde sebâtımız der-kârdır ancak Rusyalu ile Devlet-i Aliyye beyninde ilâ-hâze'l-ân[4] temâdî-i sefer[5] takrîbiyle tasarruf-ı Devlet-i Aliyye'de kalacak memâlikin hudûdı ve tekeffüli lâzım gelen arâzî henüz nâ-ma'lûm olmak mülâbesesiyle tarafımızdan ilhâk-ı zamân husûsı Rusyalu ile dahi in'ikâd-ı musâlahaya tevakkuf eyledigi zâhir ve vakt-i merkûm hulûlünde matlûb olan kefâlet senedinin Âsitâne-i Sa'âdet'de i'tâsına bir nesne mâni' olmayacağmdan başka ma'rûzât-ı sâlife ve sevânih-i sâbıkasına nazaran İngiltere ve İspanya devletlerinin dahi kefâletleri munzamm olacağı me'mûl ve melhûzumuzdur deyü Prusya Kralı cenâblarının tahrîr ve iş'ar eylemiş oldığı mündericdir.

Ve Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi yine murahhas-ı evvel ve Ordu-yı Hümâyûn kadısı olub bu esnâda İstanbul pâyesiyle taltîf buyurulmuş olan İsmet Begefendi kemâ-fi's-sâbık murahhas-ı sânî ve Dürrî Efendi murahhas-ı sâlis olarak el-hâsıl Ziştovi mükâlemesine me'mûr olanlar takımıyla Rusya mükâlemesine dahi me'mûr buyurulmuş olmalarıyla Muharrem'in on birinci güni Silistre'den karşuya imrâr ile mahâll-i mükâleme ta'yîn olunan Yaş kasabasına irsâl olunmuşlardır.

(s.225) Ber-minvâl-i sâbık Nemçe musâlahası mün'akid olmak hasebiyle Eflâk voyvodalığı Mihal Beg'e tevcîh olunmuş ve sâbıkâ Yeniçeri Kâtibi İsmetî İsmâ'îl Efendi ma'iyyetine Mi'mâr Hâfız Efendi terfîk ile Bosna tarafına muhaddid ta'yîn ve sâbıkâ Mâliyye Tezkîrecisi Abdullâh Efendi'ye İrşova hudûdının kat' ve tefrîki ihâle kılınmışdır ve Muharrem'in on birinci güni Ordu-yı Hümâyûnda Yeniçeriler Kâtibi Ebûbekir Râtib Efendi'ye muvakkaten başmuhâsebe pâyesi tevcîhiyle Viyana orta ilçisi ta'yîn olunmuş idügi Ziştovi'de bu habere muntazır olan Nemçe ilçisi Herpert'e tahrîr olunmağla Herpert hemân Dersa'âdet'e azîmet itmek üzere Ziştovi'den hareket idüb serdâr-ı ekrem dahi zîrde beyân olunacağı vechile sipâh gâ'ilesinin def'i içün serî'an Şumnı cânibine hareket itmiş ve müte'âkiben Ordu-yı Hümâyûn dahi ol tarafa gelmiş olmasıyla Ordu-yı Hümâyûn Şumnı sahrâsında iken Herpert dahi Şumnı'ya gelüb huzûr-ı serdâr-ı ekremîde kendüsüne ve ser-kâtibine ve tercümânına kürkler iksâ olundukdan başka kendüsüne bir donanmış esb dahi

1 Bi'l-vürûd: Ulaşarak, giderek.
2 İsâl: Ulaştırmak, vâsıl etmek. Yetiştirmek.
3 Tefhîm: Anlatma, anlatılma, bildirme, bildirilme.
4 İlâ-hâze'l-ân: Bu zamana dek.
5 Temâdî: Sürme, sürüp gitme, uzama, devam edegelme.

keşîde kılınmışdır.

Süvârî Ocaklarının Harekât-ı İsyâniyyeleri ve Vukû'ât-ı Sâ'ire

Süvârî ya'nî sipâh ve silâhdâr ve bölükât-ı erba'a ocakları Devlet-i Aliyye'nin ulûfe-hâr[1] asâkirinden olarak eyyâm-ı sâlifede hidemât-ı mebrûreleri[2] müşâhede olunmuş idi. Mürûr-ı dühûr ile nizâmları bozılub Defter-i Hakanî'de on iki bin nefer mastûr iken el-hâletü hâzihi lede'l-iktizâ iki bin nefer tedârükünde zâbitleri âciz kaldığı ve esâmelerin küllîsi ketebe ve çavuşân zümresinden bozma ta'bîriyle terâküm itmiş oldığı hâlde bu def'a sefere me'mûr olub ikinci senede iktizâ-yı hâl ile Babadağı meştâsma azîmetleri içün fermân sudûr itdikde neferât-ı mürettebeleri ma'dûm olmasıyla hîn-i hareketlerinde aybları ma'lûm olacağı meczûmları olıcak hilâf-ı kânûndur bahânesiyle azîmetden istinkâf itdiklerinden nihâyet cebr ile Babadağı'na gönderilerek haklarında iğbirâr hâsıl ve hidmet-i devlete yaramayacakları rütbe-i bidâhete vâsıl olub şitâ-i mezkûr evvel bahârında Anadolı ve Rûmili taraflarından neferleri ictimâ' idüb yoklamaları murâd olundukda beynlerinde ba'zı gûne nizâ' çıkarub zâbitlerinden bir iki kişiyi i'dâm itdiklerinden başka Ordu-yı Hümâyûn Maçin taraflarında iken yine ke'l-evvel[3] Ordu-yı Hümâyûn ile serdâr-ı ekrem ma'iyyetinde bulunmalarıçün her ocakdan Ordu-yı Hümâyûna birer âdem irsâl ile arz-ı hâl virmişler ise de bu hâl ile Ordu-yı Hümâyûna celb olunmalarında bir fâ'ide olmadığından başka bir nev' zarar terettübi dahi vârid-i hâtır oldığından Ordu-yı Hümâyûndan teb'îd ile Kiligrad muhâfazasma me'mûr kılınub ancak ecnâs-ı muhtelifeyi başlarına cem' ile (s.226) bu esnâda cem'iyyetleri on bin nefere bâliğ oldığı istimâ' olundığına mebnî Ordu-yı Hümâyûna gelan âdemlerine rıfk[4] ile mu'âmele ve emr-i pâdişâhîye inkıyâd eylemeleri tenbîh ve telkîn olunmuş idi. Lâkin Maçin vak'asından sonra ordunun Hırsova'ya avdet eylemesi kendülerine medâr-ı kuvvet-i kalb olarak yoklamayı kabûl itmediklerinden başka Şumnı'ya azîmet itmek isteyüb bunun içün zâbitlerinin üzerine hücûm eylediklerinde böyle hilâf-ı rızâ hareketlerinden zâbitleri dahi nefret ve her biri birer takrîb içlerinden çıkub hafiyyeten birer mahâlde ikâmet itdikleri esnâda tavâ'if-i merkûme rencîde-hâtır oldukları eşhâsdan birkaç kimseyi dahi mazlûmen katl ve i'dâm itdikleri ve ba'dehu mütârekeye nizâm virildigi ma'lûmları olmayarak Şumnı'ya doğrı teveccüh eyledikleri ve ma'iyyetlerinde haşerât-ı nâsdan ve Deliorman yâd-gârlarından vâfir kesân oldığı Silistre'ye avdet olundığı hengâmda istimâ' olunub hâlbuki harb gâ'ilesi şimdilik ber-taraf kılınmış olmasıyla te'dîbleri emr-i sehl add olundığına mebnî serdâr-ı ekrem Silistre sahrasında meclis-i hâs tertîb idüb tefrîk-i cem'iyyetlerinin çâresi der-miyân-ı mütâla'a olundukda hayr-hâhân-ı devletden ba'zıları cem'iyyet-i sipâh-ı peykâne ve firârîlerden ve havf-ı cân ile memleketlerine avdet idemeyenlerden ibâret olub içlerinde bulunan sipâhîler ekall-i kalîl oldığından ve anlar dahi iki fırka olarak biri Sivas ve digeri Anadolı eyâletinden olub Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğlı taraflarına müte'allik ba'zı

1 Ulûfe-hâr: Ulûfeci, ulufesi olan.
2 Mebrûre: İyi olan, övülen.
3 Ke'l-evvel: Evvelki gibi, eskisi gibi.
4 Rıfk: Yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık.

sipâhîlere istimâlet i'tâsıyla celb olunduklarında bakâyâsı yağmâya âmâde bir takım erâzil[1] gürûhı olduklarından ba'zı cihetle içlerine tefrîka düşürüldigi gibi eşkıyâ tâkımı tabî'atıyla perîşân ve der-beder olacakları der-kâr ve serdâr-ı ekrem dahi bir mikdâr atlu ile Ordu-yı Hümâyûnun hareketinden mukaddem Şumnı'ya azîmet buyurdığında sadr-ı â'zam hâdden aşurı süvârî ile üzerimize geliyor imiş deyü içlerine havf ve hirâs düşerek cem'iyyetlerine halel gelecegi emr-i âşikârdır lâkin asker pâdişâh askeri olmağla zinhâr cenge tasaddî olunmaya zîrâ mâdde uzayub müşkil olur bu mâddede tedbîr hemân ihâfe[2] ve ilkâ-yı dehşet ile itmâm-kârdır didiklerinde sâ'iri dahi bunı tasvîb itmeleriyle evvelâ Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğlı Şumnı'ya irsâl ve ba'dehu Çarhacı Alî Paşa dahi ta'yîn olundukdan sonra sadr-ı â'zam dahi ber-mu'tâd süvârî ile Şumnı'ya doğrı azîmet itmiş idi. Ancak sadr-ı â'zamın Şumnı'ya vusûlünden mukaddem Alî Paşa ve Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğlı cem'iyyet-i kesîreleriyle mecma'-ı sipâh olan mahâlle karîb vardıklarında istikşâf-ı merâm ile berâber nihânî içlerinden ba'zılarının celb ve istimâletine kıyâm ile sipâh arasına ihtilâf düşerek bi'l-âhare emr (s.227) ve izinsiz vukû' bulan hareketleri zarûret-i hâle mebnî oldığını ve afv olundukları sûretde kırk bin akçe sa'y-i mîrî eyleyeceklerini arz ve ifâde idüb bu pazârlıkdan Çarhacı Alî Paşa dahi temettü'[3] iderek nihâyet Hâcıoğlıpâzârı'nda kışlamak üzre mukîm oldukları mahâlden hareket ve Pâzârcık'a varınca etrâfdan cem'iyyetlerine mülhak olan eşhâs dahi müfârekat idüb bu hilâlde sadr-ı â'zam ve müte'âkiben Ordu-yı Hümâyûn dahi Şumnı'ya vusûl buldukda def'-i şürûr-ı sipâh husûsunda hidmet-i sebkat idenler mazhar-ı nevâziş ve i'tibâr oldukdan sonra bu fitneye bâ'is olanlar teftiş olunub Silahdâr Kâtibi Kadrî Efendi ki babası Çorum âlâybegisi iken Üsküdar'da hüdâvendigâr-ı esbak cennet-mekân Sultân Mustafâ Han Hazretleri'nin fermanıyla katl ve i'dâm olunmuş idi. Bu mâddenin hüdûsuna illet ve kezâlik silâhdâr ikinci halîfesi Alî Beg mâddenim alevlenmesine medâr-ı kuvvet oldığı vâki' gayr-i vâki' sadr-ı â'zam tarafına ilkâ olunmuş idügünden mûmâ-ileyhimâ ve anlar ile berâber dahâ birkaç kimse Pâzârcık Muhâfızı Abdî Paşa ma'rifetiyle i'dâm olunmuşlardır.

Vâsıf Târîhi'nde bu minvâl üzre mastûrdur ammâ Enverî'nin tahrîrine nazaran sipâhîlerin Şumnı'ya teveccühleri mütâreke haberini aldıklarına mebnî olub şöyle ki: Mütâreke akdinden sonra serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûn ile Silistre'ye avdet birle andan dahi Şumnı sahrâsında Şivâ-yı Şerîf'e vâsıl olmağa azîmet üzre oldığını zümre-i merkûma lede'l-istimâ' bizler bu tarafda esîr-i züll ve hevân ve pesmânde-i nisyân[4] olacağız diyerek hemân izinsiz bulundukları mahâlden bâ-cem'ihim[5] hareket ve ekserîsi fakr ve ihtiyâca mübtelâ olarak hâlleri perîşân ve merhamete şâyân olduklarını serdâr-ı ekreme ifâde içün Şumnı sahrâsında zîr-i Livâ-i Şerîf'de bulunmağa müsâra'at eylediler fakat anların Livâ-yı Şerîf üzerine cem'iyyet ile gelmekde oldukları sûret-i müdhîşede Silistre'de sadr-ı â'zama ihbâr ve gûyâ Livâ-yı Şerif'i zabt ve tesâhub eylemek fikirlerinde olduklarından bahisle vâki'-i hâlin hilâfı îmâ ve iş'âr olundukda fi'l-hâl Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğlı askeriyle merkûmlara karşu irsâl olunub fî-nefsi'l-emr keyfiyyetleri ihbâr olundığı sûretde ise bi-

1 Erâzil: Reziller, namussuzlar, yüzsüzler.
2 İhâfe: Korkutma, korkutulma.
3 Temettü: Kâr etme, kazanma.
4 Nisyân: Unutma.
5 Bâ-cem': Toplanma ile.

hasebi'l-iktizâ[1] müdâfa'alarına ibtidâr eylemeleri emr ve tenbîh olundı ve arkalarından Ordu-yı Hümâyûn çarhacısı Alo Paşa dahi irsâl kılındı üçi birden Şumnı sahrâsında Livâ-yı Şerîf'in karârgâhı olan mahâlden bir sâ'at mikdârı mesâfede vâki' Bulanık dimekle ma'rûf nehrin kenârında sipâhîlere karşu tertîb-i saff idüb neferât-ı merkûmenin merâmlarım lede's-su'âl fi'l-asl sefer vukû'mda beş on akçe (s.228) ulûfe ile sefer virmege muktedir olamadıklarından neferât-ı merkûme Livâ-yı Şerîf ma'iyyetinde ba'zı kesâna hidmet iderek ve ot biçüb satarak geçinür makûleden olmalarıyla bu kerre zikr olundığı üzre işbu sâlde Livâ-yı Şerîf ordusuna giremediklerine binâ'en hâlleri dîger-gûn[2] oldığından ve pek çoğı fakrından hayvân ve silâhın satub yalın ayak ve aç ve muhtâc kaldıklarından hâl-i perîşânlarına rahm olunur ümîdleriyle gelmiş bulundukları hâlde â'dâ-yı dîn üzerine varılur gibi cem'iyyet-i kesîre ile üzerlerine varıldığın gördükleri gibi neye uğradıkların bilmeyüb hâlleri bir kat dahi perîşân ve ne tarafa gideceklerinde hayrân olmalarıyla nihâyetü'l-emr[3] yoklama bedeli olarak kırk bin akçe mîrîye hidmet ideceklerin ta'ahhüd idüb istimâ' olundığı üzre Alo Paşa'ya dahi bir mikdâr nakd akçe def' ve teslîm itmeleriyle sonra hâlleriniz ifâde olunarak iltimâsınıza müsâ'ade buyurulur şimdilik bir müddet Hâcıoğlıpâzârı'nda ikâmet idiniz dinilerek kasaba-i merkûme cânibine sevk olundılar. Alo Paşa'nın arkasından serdâr-ı ekrem dahi Şumnı cânibine müteveccih olmuş olub müte'âkiben Ordu-yı Hümâyûn dahi Silistre sahrâsından hareket ve Muharrem'in yirminci güni Şumnı sahrâsında Livâ-yı Şerîf'e muvâsalat eylemiş oldığından ber-vech-i meşrûh sipâh neferâtı Hâcıoğlıpâzârı'na def' ve irsâl olundukdan sonra bu fitneye bâ'is kimler oldığı tefahhus[4] olundukda Pâzâr-ı ehl-i nifâka keremiyyet gelerek bi'l-âhare lüzûmlı âdemlerden Silahdâr Kâtibi Kadrî Efendi ile Silahdâr İkinci Halîfesi Alî Beg'in ve gayrîlerin i'dâmlarına illet oldılar deyü Enverî Târîhi'nde mezkûrdur.

El-hâsıl süvârî ocaklarının bu hareketlerine Vâsıf Efendi ayn-ı isyân nazarıyla bakub Enverî Efendi ise anları bütün bütün mağdûr ve mağzûr gösterir ve maslahatın muhakemesine girişildikde iki taraf dahi tenvir-i sinnde söz bulabilür hakîkat-i hâlde bu makûle fenâlıklar ihtilâl-i kânûn ve nizâm mes'elesinin netâyic-i tabî'iyyesindendir süvârî ocakları halkı fi'l-asl Devlet-i Aliyye'nin en mu'tenâ ve mu'teber asâkir-i muvazzafasından ve mevkeb-i hümâyûnun eczâ-yı asliyyesinden olmalarıyla Sancak-ı Şerîf ma'iyyetinden teb'îdleri münâsib olmamak iddi'âsı egerçi der-miyân olunabilür lâkin bunlar Devlet-i Aliyye'nin ulûfelü süvârî asâkiri olmalarıyla bir neferleri hâricde bulunmamak üzre cümlesi mevâki'-i mu'ayyenede mevcûd ve müheyyâ bulunmaları kânûn-ı kadîmleri iktizâsından iken kânûn ve nizâmları muhtell ve ulûfeleri şuna buna me'kel olub kendüleri etrâf ve eknâfa perâkende olarak her biri bir beldede ikâmet birle ulûfesini şuna buna havâle idegeldiklerinden ve'l-hâsıl ocakları vaz'ından çıkarak vazîfe-i asliyyeleri olan (s.229) işe yaramadıkları hâlde tamâmen ulûfeleri hazîne-i devletden i'tâ olunmağla beyhûde yere mebâliğ-i külliyye telef olmakda bulundığından lede'l-iktizâ bir mahâllin muhâfazası gibi bir işde olsun bulunmaları farîza-i zimmet ve bi'l-cümle kânûn ve nizâmları muhtell olmuş iken yâlnız kendü işlerine yarayacak cihetini iltizâm ile ber-minvâl-i sâbık Babadağı'na gitmekden imtinâ' ve bunca

1 Bi-hasebi'l-iktizâ: Lüzumuna binaen.
2 Dîger-gûn: Bozuk, değişmiş, başkalaşmış.
3 Nihâyetü'l-emr: Nihai, son emir.
4 Tefahhus: İnceden inceye araştırma.

gavâ'il-i seferiyye[1] arasında bir tarafdan dahi anların bir tâkım meşgaleler îkâ' itmeleri mugâyir-i emr-i diyânet ve münâfî-i resm-i ubûdiyyetdir ma'a-mâ-fîh içlerinden cüz'î ulûfe ile geçinmeden âciz olan bir tâkım bî-çâreler Enverî Efendi'nin siyâk-ı ifâdesine nazaran mağdûr olub bu bâbda asıl günâh ve kabâhat birçok ulûfeleri me'kel idinmiş olan serkeşlerdir ammâ çe-fâ'ide ki bu makûleler ekseriyâ ekl ü bel'[2] idegeldikleri mebâliğin bir mikdârını bezl ile alan viren uyuşub ocak yine ihtilâlde ve bî-çâreler eski hâlde kalur ve hak ve adl üzre mâdde muhâkeme olunacak olsa iki tarafda dahi kabâhatli bulunur.

Maçin muhârebesinde yararlığı zâhir oldı deyü Pekmezci Mehmed Paşa'nın ta'rîfiyle yeniçeri ağası nasb olunan Süleymân Ağa Ordu-yı Hümâyûn Silistre'de iken orada mütemekkin hâseki mütekâ'idlerinden mütemevvil[3] bir kimseyi habs idüb ba'de'l-müsâdere ıtlâkını tasmîm itmiş idi. Silistre ahâlîsi merkûm hâsekinin hüsn-i hâline şahâdet ve isnâd olunan töhmetden berî'ü'z-zimme oldığını bi'l-beyân[4] tahliyye-i sebîlini ricâ ve şefâ'at itmeleriyle sadr-ı â'zam dahi ricâlarına müsâ'ade ve merkûmun tahliyye-i sebîli için Süleymân Ağa'ya haber irsâl idüb kethüdâ beg tarafından su'âl-i mâdde olundukda bir iki gün habsi lâzımdır deyü ağa cevâb virdiginden kethüdâ beg tekrâr haber gönderüb bu haber ile giden âdem ise işret hengâmma tesâdüf itmegin Süleymân Ağa keyf-i bâde ile habs ve ıtlâk mel'abe-i sıbyâna[5] döndi ocağ-ı âmire artık kendüsüni bunlara göstermek lâzım geldi dimiş oldığı sadr-ı â'zama yetişdirilmiş idügünden ber-minvâl-i sâbık sipâh gâ'ilesinin indifâ'ıyla Ordu-yı Hümâyûnun Şumnı'ya vürûdunda evâ'il-i Safer'de Süleymân Ağa Filibe'de ikâmet itmek üzre azl ile yerine Kul Kethüdâsı Arâb-zâde Ahmed Ağa yeniçeri ağası olarak ocakda silsile vukû'ıyla müsta'id-i merâtib olanlar bi-hasebi't-tarîk nâ'il-i me'mûl olmuşlardır. Yeniçeri ağasının farîza-i zimmeti ocağın intizâm-ı hâline sa'y ile yeniçeri neferâtını serkeşâne ve bî-edebâne hareketden men' itmek iken kendüsi ocağa istinâd ile nâsm emvâlini müsâdereye kalkışması bi-hakkın azl ve nefyini mûcib mevâddandır. Lâkin me'mûrînin nasbında kendülerinden ber-mu'tâd bir haylî câ'izeler alındıkdan başka ol vakt rüşvet-i râygân **(s.230)** oldığından mansûb olanlar virdigini çıkarmak için dâ'imâ böyle mezâlim ve ta'addîyâta tasaddî eylediklerine nazaran anların bu yollara sülûklerine hîn-i nasblarında büyükler tarafından sebebiyyet virilmiş olur idi bu dahi ocakların kânûn ve nizâmları muhtell oldığı içündür yohsa kânûnları mer'iyyü'l-icrâ olsa herkes yolıyla terakkî idecek oldığından ne kimse rüşvet virir ve ne de mürteşîler rüşvet alacak âdem bulabilür. Ocakların nizâmâtı böyle muhtell oldığı gibi ser-haddât ahvâli dahi kezâlik ihtilâle varmışidi zîrâ ser-haddâtın muhâfazası içün muhassas olan mebâliğ-i külliyyenin hemân dört humsı İstanbul'da gâret ve telef olunarak bâkî bir hums ser-haddlerde ocaklu nâmına olan eşhâs-ı ma'dûde elinde kalub merkûmlar ise ser-hâdd-nişînlik unvânıyla fukarâya musallat olarak cebren selem dağıtmak gibi bahâneler ile re'âyânın emvâlini ellerinden aldıklarına kanâ'at itmeyüb evlâd ü iyâllerini esîr gibi kullanarak sefer vukû'ında â'dâ tarafına itbâ'a mecbûr idegeldikleri hâlde kendüleri dahi gâh böyle zulmle ve gâh ticâret tarîkiyle celb ve iddihâr-ı emvâle me'lûf ve ser-keşlik ve itâ'atsizlik ile mevsuf olduklarından kılâ'i pâdişâhînin muhafazasına bezl-i

1 Gavâ'il-i seferiyye: Savaş sıkıntıları, musibetleri.
2 Ekl ü bel': Yemek ve yutmak.
3 Mütemevvil: Temevvül eden, mal sahibi; zengin.
4 Bi'l-beyân: Bildirerek.
5 Mel'abe-i sıbyân: Çocuk oyuncağı.

nakd-i hayât ideceklerine mâllarını muhâfaza dâ'iyyesine düşerek hemân vire ile düşmana teslîm itmege müsâra'at iderler ve içlerinden ziyâdece kesb-i yesâr ve iktidâr idenler dahi isyân ve ser-keşlik yoluna giderler idi. Ez-cümle Belgrad müteneffizlerinden Deli Ahmed Paşa ki Vâsıf Efendi'nin tahrîrine göre fi'l-asl Belgrad müfsidlerinden oldığı hâlde Makbûl Hüsnî Efendi i'ânesiyle giderek ol havâlîyi kabza-i tasarruf ve tagallübüne alub mukâta'ât hâsılâtından ve sâ'ir yüzden emvâl-i kesîre iddihâr ve müsâderât ile re'âyâ-yı Belgrad'ı ızrâr iderek nihâyet isyânlarına sebeb olmuş idi. Ancak tagallübi hasebiyle vülât[1] ve hükkâm[2] bir şey diyemeyüb cümlesi anın re'yine mümâşât itmege mecbûr olur idi bu hâlde Nemçelüler Belgrad'ı muhâsara itdiklerinde iddihâr itmiş olduğu emvâli kaçırmak içün vire ile Belgrad Kal'ası'nın teslîminde sâ'irlerini dahi iğvâ[3] iderek on gün zarfında böyle bir hısn-ı hasînin[4] istilâsına sebeb olmuş iken başında haşerât-ı nâsdan haylî cem'iyyet oldığından ele girmesi mümkün olamayub tertîb-i cezâsı vakt-i âhara ta'lîk olunarak ol havâlînin muhâfazası şartıyla uhdesine mîr-i mîrânlık i'tâ olunub Morava Köprisi'ne muhâfız nasb ve ta'yîn olunmuş idi. Ol vakt ol havâlî ser'askeri bulunan Koca Abdî Paşa dahi anı istishâb ile ol havâlî umûrının müsteşârı ve belki mahrem her kârı idüb ol havâlî re'âyâsına istimâlet virilmek lâzıme-i vakt ve hâlden iken Ahmed Paşa Pozorofca taraflarına musallat olarak re'âyâsına itmedik zulm ve ta'addîler kalmamış idi. İn'ikâd-i musâlaha **(s.231)** tahakkukunda yine Belgrad'a müstevlî olmak hulyâsıyla etrâf ve eknâfda der-kemîn-i fırsat olan şekâvet-pîşeleri[5] başına cem' ve bezmine şem' eyledigi hâlde Ebûbekir Paşa'nın Belgrad muhâfızı nasb olunarak Niş'e vâsıl oldığını istimâ' itdikde el-hâ'inu hâ'ifun[6] medlûlunca havfa tâbi' olarak şurada burada tahassun ve ihtifâ sûretleriyle ihtiyât-kârâne hareket eyledigi Ebûbekir Paşa'nın ma'lûmı olub i'dâmı içün kendüye emr-i âlî dahi gelmiş oldığından envâ'-ı letâ'ifü'l-hiyel ile paşayı merkûmı da'vet idüb her ne hâl ise Niş'e gelmiş ise de pek de mutma'in olamayub hattâ Ebûbekir Paşa'mn sarâyına beş yüz kadar âdem ile gelmiş idi ancak Ebûbekir Paşa merkûmı bir takrîble Enderûn ağalarına kurşun ile urdurub ser-i maktû'unı Ordu-yı Hümâyûna göndermekle oradan dahi Dersa'âdet'e gönderilmişdir.

Bâlâda meşrûh olan fenâlıklar hep nizâmât-ı askeriyyenin ihtilâlinden nâşî olmağla zîrde beyân olunacağı vechile Ordu-yı Hümâyûn henüz Rûmili'de iken nizâmât-ı askeriyyenin ıslâhı ve ser-haddâtın takviyyeti beyne'l-vükelâ tezekkür olunmakda idi.

Tarîk-i ilmiyyenin kavânîn ve nizâmâtı dahi bu vechile muhtell olarak turuk-ı sâ'ire gibi anın dahi ıslâhı farîza-i hâlden ise de külliyâtının tanzîmi vakte muhtâc oldığından bi't-tedrîc[7] tesviyyesi mukarrer olmasıyla bu esnâda Haremeyn pâyesinin nizâmı tevsîk olunmuşdur. Şöyle ki: Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere mevleviyyetleri sâ'ir mevleviyyetler gibi kesîrü'n-nümâ olmayub ancak İstanbul kadılığına muvassal olduklarından ikisi dahi hasretü'l-mevâlî iken ba'zılar bi'l-fi'l Haremeyn'e gitmedikleri hâlde pâye ile terfi' ve pâye aldıkları zamân dahi Mekke ma'zûli i'tibâr olunmalarıyla bi'l-

1 Vülât: Vâlîler.
2 Hükkâm: Hâkimler.
3 İğvâ: Azdırma, azdırılma, baştan çıkarma, çıkarılma, yolunu şaşırtma, ayartma, ayartılma.
4 Hısn-ı hasîn: Çok kuvvetli, en sağlam korunma.
5 Şekâvet-pîşe: Eşkıyalığa alışmış.
6 El-hâ'inu hâ'ifun: Hain korkar olur.
7 Bi't-tedrîc: Tedricen. Yavaş yavaş, azar azar, derece derece.

fi'l Haremeyn'e gidüb gelenlere takdîm olunduklarından Haremeyn'e nevbetleri gelenler hep a'zâr-ı vâhiye ile gitmekden imtinâ' ider olduklarından Şeyhü'l-islâm-ı esbak Sâlih-zâde merhûm Mehmed Emîn Efendi'nin meşîhatinde Haremeyn'e nevbeti gelüb de gitmeyenlerin böyle pâye ile terfi' ve takdîm olunmamaları nizâma rabt olunmuş ise de bu nizâma dahi ri'âyet idilmeyerek yine ba'zılar hem gitmeyüb ve hem de Mekke pâyesini tahsîl iderek hezâr meşakkat-i tarîk ile gidenlere bi-hasebi't-tarîk takaddüm idüb ma'a-hazâ ki uhdelerine Mekke ve Medîne mevleviyyetleri tevcîh olunan zâtlara Dersa'âdet'de cânib-i mîrîden beşer bin ikişer yüz ellişer guruş i'tâ olunub meblağ-ı merkûm ise bir akçesi olmayan kimseye i'tâ ve temlîk olunsa ol vaktin hesâbına göre üzerine edâ-yı hâcc itmek farz olacağına ve Haremeyn monlâlarına Mısır'dan müretteb olan galâl ve sâ'ire ve Haremeyn'de mevcûd medâris evkâfıyla zuhûrât-ı Haremeyn hâsılâtı müddet-i ikâmetleri masârifine kâfî ve Cidde Gümrügi mâlından kendülerine muhassas olan on üçer bin guruş dahi avdetleri masârifine vâfî oldığma binâ'en Haremeyn'e gitmemek (**s.232**) içün a'zâr-ı vâhiye îrâdı emr-i hakkdan udûl[1] ve fermân-ı pâdişâhîyi adem-i kabûl dimek olacağından fî-mâ-ba'd ancak hidmet-i şâhânede olanlara Mekke-i Mükerreme pâyesi i'tâsına irâde-i seniyye ta'alluk ider ise bâ-hatt-ı hümâyûn tevcîh olunub bilâ-özr gitmekden imtinâ' idenlere kat'an Mekke-i Mükerreme pâyesi virilmemek ve arpalıklarına zamîme arpalık i'tâ olunmamak üzre Haremeyn mansıbları mâ-dûnlarına[2] tevcîh olunmak husûslarının nizâm ittihâz[3] olunması içün evâhir-i Muharremü'l-harâm'da irâde-i seniyye sâdır olmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

Râtib Efendi'nin Viyana'ya Keyfiyyet-i İ'zâmı ve Vekâyi'-i Sâ'ire

Ber-minvâl-i sâbık Ordu-yı Hümâyûn Silistre'de iken Ebûbekir Râtib Efendi Viyana sefîri ta'yîn olunub nâme-i hümâyûn ile ber-mu'tâd irsâl olunacak hedâyâyı sefîr olanlar Dersa'âdet'de teslîm eylemek mu'tâd ise de mürûr-ı vakti mûcib olmamak üzre İmparator içün Dersa'âdet'de tertîb olunan hedâyâ Ordu-yı Hümâyûna irsâl olunarak nâme-i hümâyûn ile berâber Râtib Efendi'ye teslîm olunmuş idi hedâyâ-yı mezkûre iki yüz yirmi beş bin bu kadar guruşluk olmak üzre murassa'[4] sorguc ve kemer ve at tâkımı olub orta ilçiler ile Fransa Devleti'ne irsâli mu'tâd olan hedâyâ emsâl ittihâz olunarak tertîb kılınmış idi. Ancak muharebeden mukaddem Nemçe'nin Dersa'âdet'de mukîm ilçisi ve Ziştovi mükâlemesinde murahhas-ı evveli olan Herpert devleti tarafından Dersa'âdet ilçisi ta'yîn olunarak ber-minvâl-i sâbık Şumnı'ya vürûdunda büyük ilçi irsâliyle îcâb iden tekellüfât-ı resmiyye beyne'd-devleteyn ber-taraf olmak üzre kendüsi orta ilçilik ile hediyesiz olarak gelmiş oldığı tahakkuk itmegin mukâbele-i bi'l-misil kâ'idesine ri'âyeten Râtib Efendi'ye teslîm olunmuş olan hedâyâ-yı merkûme istirdâd olunarak yalnız nâme-i hümâyûn ile i'zâm kılınmışdır.

Bundan sonra Nemçelüden istirdâd olunacak kılâ'ın tesellümüne ibtidâr olunarak bu me'mûriyyetle Müverrih Vâsıf Efendi Belgrad cânibine azîmet idüb Vâsıf Efendi'ye bundan

1 Udûl: Sapma, yoldan çıkma. Geri dönme, vazgeçme. Âdil, adalet sahibi olanlar.
2 Mâ-dûn: Alt, aşağı derece, emir itibarıyla aşağıda olan.
3 İttihâz: Kabul etme, öyle sayma.
4 Murassa': Kıymetli taşlarla bezenmiş.

dolayı târîhinde bess-i şekvâ ve sebeb olanlara ta'n ve teşnî' eylediginden hülâsa-i keyfiyyet ber-minvâl-i âtî beyân olunur. Başmuhâsebeci İbrâhîm Efendi akdemce iştidâd[1] illetine mebnî Dersa'âdet'e avdete me'zûn olmasıyla Anadolı muhâsebecisi bulunan mûmâ-ileyh Vâsıf Efendi başmuhâsebeci ve anın yerine Sivasî Hasan Efendi Anadolı muhâsebecisi nasb olunmuş idi. Lâkin Vâsıf Efendi mukaddemâ Rusya mütârekesine me'mûr olarak esâs-ı ma'lûm üzerine akd-i mütâreke olunmuş olub bu vechile Vâsıf Efendi'ye başmuhâsebecilik tevcîhi dahi tezâyüd-i kadr ve i'tibârını mûcib olarak (**s.233**) esâsın istihsân[2] olunmuş idügüni iş'âr itmekle şâyed ki Rusyalu kaziyeye keşf-i vukûf iderek esâs-ı sulhun nezd-i Devlet-i Aliyye'de istihsân olunmuş idügi zu'muyla esâsdan hâric teklîf ile Devlet-i Aliyye'yi iz'âc eyleye her ne kadar bu mâddede zulm ve gadr şâ'ibesi mahsûs olur ise de teshîl-i maslahat-ı devlet zımnında yine şân ve vakârı muhâfaza olunarak mûmâ-ileyhin bir diger hidmete me'mûriyyeti tahî'at-ı maslahata muvâfık mülâhaza olunur deyü ba'zı â'dâsı tarafından vukû' bulan ilkâ'âta mebnî Vâsıf Efendi tahdîd-i Bosna veyâhûd tesellüm-i kılâ' me'mûriyyetlerinden birinin tercîhinde tahyîr olunub ol dahi tesellüm-i kılâ' me'mûriyyetini tercîh itmekle Belgrad'a müteveccih oldukda Sivasî Hasan Efendi başmuhâsebeci olub Anadolı muhâsebecisi dahi zabt-ı vekâyi'-i Devlet-i Aliyye hidmetiyle tezkere-i evvel olan Enverî Efendi'ye ihâle olunmuşdur. Vâsıf Efendi husûsât-ı sâbıkayı beyân itdikden sonra Başmuhâsebe'nin ref'i hatt-ı hümâyûnda musarrah degil iken Sivasî Hasan Efendi ki e'â min-bî-ekall ve fart-ı cehl ve gabâvet ile ahmakun min-Hebenneka[3] meselime mümâsil ve belki a'yün-i nâsda bir şahs-ı sâkıt ve sâfildir sa'y ve amele iştigâl ve merkûm ile müşterek fi'l-mâhiye olan bir şahs-ı mümessil-i azîmü'l-heykel ihtilâf-ı lügât ve tumturak[4] ve ıstılâhât ile alâka-i ittihâda nazaran tervîc-i hâl idüb Niş'e vusûlümüz güni başmuhâsebeyi rübûde-i çengâl-i ihtiyâl[5] eyledi bu felâket-zede dahi giryân[6] ve nâlân-ı garîk-i yemm-i ye's ve hıramân olarak Belgrad'a vâsıl ve süpürde-i uhde-i sadâkatim olan hidmet-i mühimmeyi ikmâl ile muntazır-ı inâyet-i şehr-i yâr-ı sütûde-hasâ'il olmuş idim deyü tahrîr idüb târîhinin ba'zı nüshalarında der-kenâr olundığı üzre Hasan Efendi'nin tesâhubundan dolayı isim tasrîh itmeyerek şikâyet itdigi zât Hakkı Begefendi olmak gerekdir ki ol vakit Ordu-yı Hümâyûn ricâlinden bulunub mu'ahharen vezîr olan meşhûr Hakkı Paşa merhûmdur ve yine Vâsıf Efendi'nin bu makâmda kendü tahrîrine göre altı ay zarfında bu me'mûriyyeti hitâm bularak Dersa'âdet'e avdetinde bir sene-i kâmile bilâ-mansıb Âsitâne-i Sa'âdet'de ikâmet itmekle düyûn-ı kesîreye müstağrak[7] olub mu'ahharen Anadolı muhâsebesi mansıbıyla mesrûr kılınmış ise de

Beyt

Tâli'in olmaz ise burc-ı sa'âdetde kavî * Senevî mansıb ile besleyemezsin sen evi

1 İştidâd: Şiddetlenme; ağırlaşma; büyüme; artma.
2 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.
3 Ahmakun min-Hebenneka: Meşhur ahmaklardan Hebenneka (Yezid bin Mervan) derecesinde ahmak olan.
4 Tumturak: Gösteri, debdebe; söylenişi parlak görünen.
5 Çengâl-i ihtiyâl: Korkunun pençesinde olmak.
6 Giryân: Ağlayıcı, ağlayan.
7 Müstağrak: Batmış.

Mefhûmı ile ser-be-ceyb-i endîşe ve tefekkür iken bir iki mâhdan sonra hidmet-i vekâyi'a me'mûriyyetle kadr ve i'tibârı tenvîh[1] ve müte'âkiben atiyye-i mülûkâne ile fi'l-cümle terfîh buyurulmuşdur.

Biz yine sadede gelelim. Şumnı sahrâsında bir müddet ikâmetle bu makûle masâlihin tesviyyesinden (**s.234**) sonra meştâ için Edirne'ye gidilmek tasavvur ve tasmîm olunmuş ise de murahhas efendiler tarafından henüz mevâdd-ı musâlaha mükâlemesine şürû' olundığı haberi bile vârid olmadığından ihtiyâta ri'âyeten Ordu-yı Hümâyûnun ser-hadde karîb bulunması lâzımeden olmasıyla Şumnı'nın meştâ ittihâz olunması tercîh olunarak otuz bir gün Şumnı sahrâsında ikâmet olundukdan sonra işbu iki yüz altı senesi Saferi'nin yirmi ikinci ve Teşrîn-i Evvel'in dokuzuncı Pençşenbe güni âlây ile Şumnı kasabasına duhûl ve Rebi'ü'l-evvel'in onuncı Pâzârirtesi güni Livâ-yı Şerîf-i Nebevî sandûkasına vaz' ile Yaş mükâlemesinin netîcesine intizâr olunmuşdur. İşte bu avânda meşhûr Kânî Efendi ile ecille-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Peykî Hasan Efendi vefât eylemiş olduklarından terceme-i hâlleri bu makâmda beyân olunur.

Kânî Efendi'nin Terceme-i Hâli

An-asl menşe'-i erbâb-ı hüner olan Tokad kasabasından olub sinn ü sâli henüz bâliğ-i nisâb-ı şibâb olmazdan akdem Arabî ve Fârisî ve Türkî eş'ârı[2] ve münşe'ât[3] ve âsârı makbûl üdebâ-yı zamân[4] oldığından gayri tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyye'ye intisâbı olmağla Tokad şeyhi hidmetinde sikke-pûş[5] bir nev-civân iken şeyhü'l-vüzerâ Hekîmoğlı Alî Paşa merhûm Trabzon'dan üçünci def'a sadâret-i uzmâya med'uvven[6] gelür iken Tokad'a uğradıkda kasîde ve târîh sunub Alî Paşa dahi kadrini ârif olmağla izn-i şeyh ile dâ'irelerine alub Âsitâne'ye getürmüşler idi. Lâkin cevelân-ı tab'ları iktizâsı üzre bir vâdîde sâbit-kadem ve bir sûretle hem-dem olmayub âlufte-mizâc ve lâ'ubâlî meşreb olmasıyla tarîk-i hâcegân-ı hümâyûna idhâl olunmuş iken o makûle kuyûdât-ı suveriyye kendüye pâ-bend-i ta'alluk olamayub gâh Dîvân Kalemi'nde avân-güzâr olur ve gâh dîvân kâtibleriyle taşralarda geşt ü güzâr ider idi evâ'il-i hâlinde mey ve mahbûba mâ'il ve evâhirinde tarîkat-ı aliyye bereketiyle salâh-ı hâle nâ'il oldığı hâlde ber-vech-i sâbık bu hilâlde kuyûdât-ı dünyeviyyeden bi'l-küllîye dâmen-keş-i uzlet ve işbu (1206) senesi Rebî'ü'l-âhir'i hulûlünde âzim-i civâr-ı gufrân ü rahmet olmuşdur hevâyî tarzında hezeliyyâtını gören yârân ve garâ'ib-i ser-güzeştini işiden ihvân-ı sâde-dilân merhûmun ne ayârda oldığın fehm ve idrâk idemeyüb (harâbâtı görenler her biri bir hâletin söyler) fehvâsınca herkes hakkında bildigi kadar söyler idi hâlbuki merhûmun âyine-i tab'ı sâf ve sîne-i bî-gînesi kudûret-i kayd-ı nâmûsdan pâk ve şeffâf olmağın ba'zı hezâller etrâfın alub Kânî Efendi şu kâfiyede bir beyt veyâ bir mısrâ' buldum kâfiyede teng nasıl tahmîs ve tazmîn itmeli diyerek tehyîc-i tab' itmeleriyle hezele dâ'ir

1 Tenvîh: Çökertmek, yere çalmak.
2 Eş'ârı: Şiirleri.
3 Münşe'ât: Kaleme alınan şeyler; nesir yazılar, mektuplar.
4 Üdebâ-yı zamân: Devrin edîbleri, yazarları.
5 Sikke-pûş: Sikke denilen başlığı giyen.
6 Med'uvven: Davetli olarak, davet olunarak, çağrılarak.

ba'zı iş'âr söylediklerinden hezeliyyâtı sâ'ir âsârından çokdur lâkin Arabî ve Fârisî (**s.235**) ve Türkî'yi nazîr na't-ı şerîfleri ve vâridât-ı evliyâullâha nice nezâ'ir ve tahmisleri ve nice iş'âr-ı pâkîzeleri vardır ki erbâb-ı indinde makbûldür ve münşe'âtı iş'ârına gâlibdir deyü Edîb Târîhi'nde muharrerdir.

Merhûmun vefâtına şu'arâ-yı asrın ser-âmedânından meşhûr Vehbî Efendi'nin söylediği târîhdir.

Gitdi gevher idi gûyâ o ma'ârif Kânî

Hasan Efendi'nin Terceme-i Hâli

Peykî Hasan[1] Efendi birkaç def'a defterdâr ve vezir kethüdâlığıyla nâmdâr olub memdûhü'l-etvâr ve sühâ ve keremle şöhret-şi'âr[2] ve birkaç def'a muzâyaka-i mâliyyeden dolayı erkân-ı devlet dûçâr-ı acz ve hayret oldukları hâlde ba'zı eshâm îcâd itmek gibi ihtirâ'ât ve tasarrufât ile idâre-i umûr-ı defterîye muvaffak oldığından umûr-ı mâliyyede mahâreti müsellem-i sigâr ve kibâr idi ancak gâyet hadîdü'l-mizâc bir zât oldığından kendüsüni sevenler oldığı gibi kadh ve zemmini iltizâm iden bir haylî kimseler dahi bulundığına mebnî kadh ve medhi hakkında müverrihlerin kelâmları ihtilâf üzre bulunmuşdur (1201) târîhinde üçünci def'a defterdâr iken azliyle yerine Ahmed Nazîf Efendi defterdâr oldukda akdemce tekâ'üdiyye ve sadaka-i şâhâne olmak üzre ba'zı zu'afâya tevcîh olunmuş olan ma'âşlar mahzâ hasâr-ı mîrîdir deyü bahâne ile Hasan Efendi'nin defterdârlığında vukû' bulan tevcîhâtın bir kıt'a defterini tertîb ve ref'lerini telhîs ile hatt-ı hümâyûn keşîde itdirüb şunun bunun yanında dahi kendüsüni kadh ve zemm itmekde oldığını Hasan Efendi istimâ' idicek ol asrda Nazîf Efendi'yi kimse lisânına almağa cesâret idemez iken sâhib-i terceme me'lûf oldığı tavr-ı lâ'ubâlîyâne üzre hemân kapuya vürûd ve Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Hayrî Efendi'nin odasına su'ûd birle Re'îsü'l-küttâb Bekir Paşa-zâde Atâullâh Begefendi dahi hâzır oldığı hâlde Nazîf Efendi hakkına dehân-ı şikâyeti[3] bâz ve bî-bâkâne ta'n ve şütûme-âgâz iderek bu oğlân nice bir bizim peşimize düşüb mahzâ[4] icrâ-yı nefsâniyyet için bizleri ithâm garazıyla müddet-i defterîmizde vukû' bulan tevcîhât makûlemizi izâ'at-ı mîrîdir deyü ref' ve böyle şân-ı saltanata muhâl harekete tasaddî birle vesîle-i inkisâr ve bed-du'â oldığı yetişmeyüb de hakkımızda zebân-ı ta'n ve teşnî'i dırâz iderek olmayacak kelimât-ı fazîhaya[5] ictirâ idermiş zamân-ı defterîmizde ne kadar tevcîhât vukû' buldı ise cümlesinin hüsn ve kubhı yek yek ma'lûmumuz olub devlete hıyânet midir yohsa ber-mûceb-i sadâkat cümleten levâzım-ı şân-ı saltanat olan tevcîhât-ı cüz'iyye ile (**s.236**) taraf-ı saltanata du'â aldırmak ve ırz-ı devleti sıyânet itmek ile tahsîl-i ubûdiyyet midir nîk ü bed bizler cevâbını virmekde âciz degiliz avân-ı zuhûrımızdan bu âna gelince elimizden gelmedigi kadar hulûs-ı taviyyet ve istikâmet ile bu dîn ve devlete eyledigimiz hidmet ile mübâhî ve müftehir ve maâzallâhu

1 Metinde sehven "Hüsni" şeklinde geçmektedir.
2 Şöhret-şi'âr: Şöhretli, ünlü, şöhret kazanmış.
3 Dehân-ı şikâyet: Şikayet sözü, şikayet etme.
4 Mahzâ: Ancak. Yalnız. Tek. Sâde. Hâlis. Katıksız. Tam.
5 Kelimât-ı fazîha: Fena sözler, çirkin kelimeler.

Te'âlâ bir vechile hıyânet ve sû'-i hareketimiz vukû' bulmadığı âmme-i âlemiyâna rûşen ve bâhir iken anın gibi ağzında şîr-i mâderî[1] kokan bir çocuk böyle ikide birde icrâ-yı garaz-ı fâsidî ile aleyhimize düşmek ne dimekdir fî-mâ-ba'd bizden elini çeksün alîmallâh bi'n-nefs Rikâb-ı Hümâyûna sarılub söylemedik söz komam ve kendüsüni âlimlere rüsvâ ve bed-nâm eylerim deyü âteş-i mahz oldukda çünki Nazîf Efendi ol asrın en mukbil müteneffizlerinden mukarreb ve manzûr-ı pâdişâhî olmasıyla aleyhinde söz söylemekde muhâtara[2] melhûz oldığı misillü Hasan Efendi dahi ricâl-i devletin makbûl ve mütehayyizlerinden vâcibü'r-ri'âye bir zât oldığından kethüdâ beg ile re'îs efendi mevki'-i müşkilde bulunub azîm telâş iderek hâşâ sizin gihi zât-ı âlî kadri böyle olmayacak hâlât-ı gayr-i sahîha ile tekdîr ve ithâm kaydına düşeler siz cümlemizin peder-i ma'nevîsisiniz bu degil illâ bir âlây e'âdî ve hasâdın sözleridir deyü güc hâl ile âteş-i tehevvür[3] ve gazabını teskîn idebilmişler ve nihâyet hoş imdi mânî' degil yine kendüsi bilür biz lâzım olanı beyân itdik mütenebbih[4] oldı ne güzel ve illâ ben yine işimi bilürüm diyerek kalkub hânesine gitmiş ve ba'dehu bir ay zarfında tevkî'î ve çend mâh mürûrunda kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmuş idi mu'ahharen Ordu-yı Hümâyûnda dahi mühimm ve mu'tenâ me'mûriyyet ve mansıblarda istihdâm olunarak Cezâ'irli Hasan Paşa'nın sadâretinde yine kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub ancak Hasan Paşa'nın Dersa'âdet'ce garaz ve nefsâniyyete mahmûl olan ba'zı hâlâtı Hasan Efendi'nin ihtârıyla zuhûra geliyor deyü bâ-irâde-i seniyye kethüdâlıkdan azl olunmuş idi andan sonra dahi ba'zı hidemât-ı mühimmede bulunub Ordu-yı Hümâyûndan Dersa'âdet'e vürûdundan birkaç gün mürûrunda nâ-mizâc olarak işbu iki yüz altı senesi Rebî'ü'l-âhir'i hilâlinde tayy-i defter-i zindegânî[5] eylemişdir. Biz yine sadede gelelim.

Yaş Kasabası'nda Meclis-i Mükâleme Akdi

Devlet-i Aliyye müddet-i medîde Prusyaluya Rusya üzerine i'lân-ı harb itdirmek husûsuna sa'y idüb hattâ Ahmed Azmî Efendi dahi bu mütâla'a üzerine sefâretle Berlin'e gönderilmiş idi hâlbuki Fransa ihtilâli üzerine düvel-i Avrupa kendi beynlerindeki husûmeti terk ile bu seyl-i fitneye sedd-i râh olmak üzre yek-dîgerle ittifâk ve i'tizâd sevdâsına düşerek nasıl olur ise olsun Osmanlu muhârebesi gâ'ilesinin ber-taraf (**s.237**) olması emelinde bulunduklarından ve istatüko kâ'idesi üzre musâlaha akdi düvel-i mutavassıta tarafından her ne kadar Katerina'ya teklîf olundıysa da adem-i kabûlde ısrâr eylemiş oldığından Prusya Kralı muhtâc oldığı i'âne-i bahriyyenin İngilterelü tarafından i'tâ olundığını bahâne iderek avk ve te'hîr ve İngilterelü dahi kırk kıt'a sefînenin eyyâmı hulûlünde Bahr-i Baltık'a ihrâc olunmak üzre tehyi'e olundığını ifâde ve nihâyet-kâr Dersa'âdet'de İspanya ve Sicilyateyn ilçileri sulha hüsn-i sa'y sûretiyle Nehr-i Turla hudûd olmak sûreti misillü ba'zı mevâdd arz ve der-miyân ve Prusya ve İngiltere ilçileri dahi devletlerinin zikr olunan devletlere muvâfakata mecbûr oldukları özriyle muhârebenin sohbetini bile terk ile İngilterelü ve

1 Şîr-i mâderî: Ana sütü.
2 Muhâtara: Tehlike; zarar, ziyan, korku.
3 Âteş-i tehevvür: Öfkeli ateş, köpürmüş, büyümüş ateş.
4 Mütenebbih: Uyanan, uyanık; uslanan, aklını başına toplayan.
5 Tayy-i defter-i zindegânî: Hayat defterinin dürülüp, kaldırılması, ölüm.

Prusya müttehidü'r-re'y[1] olarak emr-i sulh içün Petersburg'a mahsûs ilçi irsâl eylediklerini beyân itdikleri esnâda Ordu-yı Hümâyûn dahi meştâdan sahrâya ba'de'l-hurûc Maçin tarafına teveccüh itdikde bâlâda beyân olundığı vechile Ordu-yı Hümâyûnda tefrika ve perîşânî zuhûr idüb ba'dehu tekrâr tanzîm-i ahvâl ile Maçin'e vârid olmuş ise de Ordu-yı Hümâyûnun za'fı bedîdâr oldığı hâlde müte'addid düvel ilçileri ve husûsıyla müttefik olan Prusya ilçisi mütehâlifü'l-mazmûn[2] esâslar arz ile musâlahaya ilhâh ve Petersburg'a giden İngiltere ilçisi hod-be-hod bir esâs vaz' idüb şöyle ki: Turla hudûd olmak ve dört ay mütâreke olunub bu müddet zarfında Devlet-i Aliyye musâlaha itmez ise maslahatı tabî'atına terk ile müdâhaleden keff-i yed itmek sûreti Moskovluya i'âne eylemek telmîhiyle memzûc olarak bir kıt'a esâs musâlaha sûreti vârid olub hâlbuki iki yüz dört senesi meştâsına Rusya tarafından müte'addid nâme-resler gelmiş iken ber-muktezâ-yı ittifâk[3] Prusya'nın tavassutunı Devlet-i Aliyye iltizâm itmesi ve Rusyalunun bir devlet tavassutunı kabûl itmemesi mâni'-i sulh ü salâh olmuş iken Prusyalunun evvelki metâneti kalmayub tavassutdan kendi rızâsıyla keff-i yed iderek sâ'ir mutavassıtîn ile berâber sulhun lüzûmunı beyân ve ihtâr ve Rusyalu evvel ve âhir Turla'dan kat'-ı hudûd husûsunda ısrâr itdiginden Sultân Selîm dahi Rusya tarafında bir eser-i muzafferiyyet görülmedikce sulhı tecvîz itmeyüb Ordu-yı Hümâyûn ise hâl-i tezelzül ve tezebzübde[4] bulundığmdan Serdâr-ı Ekrem Yûsuf Paşa'nın ziyâde telâş ve ıztırâba dûçâr olmuş idi zîrâ bu seferi küşâd idecek oldığı esnâda seferden ihtirâz itmek üzre kendüsüne nasîhat iden zevâtı ol vakit tekdîr eylemiş idüginden Kırım'ı almak içün açmış oldığı böyle bir seferi bunca ziyân ve hasâr vukû'undan sonra bir çok yerler dahi terkle ber-taraf itmege mecbûriyyeti bâdî-i mahcûbiyyeti olmuş idi. Binâ'en alâ-zâlik sulh ile def'-i gâ'ile (**s.238**) itmek vâcibeden oldığına dâ'ir Ordu-yı Hümâyûnda yapılan mazbatayı Rikâb-ı Hümâyûna takdîm itdigi esnâda bu misillü mevâdd-ı nâzikede sözi makbûl ve mevsûk olan Sadr-ı Rûmili Tatarcık Abdullâh Efendi'ye dahi sulhun vücûbuna dâ'ir bir kıt'a mektûb yazmış idi. Şurası cây-ı ibret ve intibâhdır ki bidâyet-i seferde Abdullâh Efendi Ordu-yı Hümâyûn kadısı bulunub Yûsuf Paşa o zamân anın vücûdını istiskâl ile nefy itdirmiş iken bu kerre anın mu'âvenet-i lisâniyyesine muhtâc olmuş ve fi'l-vâki' Abdullâh Efendi'nin dahi İstanbul'ca sûret-i sulhiyyeye rağbet olunmak husûsunda haylîce himmeti vukû' bulmuşdur. Çünki Turla nehri hudûd olmak esâsı üzre musâlaha Sultân Selîm Han Hazretleri'nin hiç marzîsi degil idi ne çâre ki asâkirin nizâmsızlığından nâşî ber-minvâl-i sâbık taraf-ı İslâmiyyânda berren ve bahren inhizâm ve mağlûbiyyet sûretleri rû-nümâ olageldiginden Dersa'âdet'de mün'akid olan mecâlis-i meşveretde dahi sulhun vücûbı tasdîk olunmağla bu bâbda serdâr-ı ekreme ruhsat-ı seniyye i'tâ buyurulması üzerine Vâsıf Efendi Kalas'a varub Ceneral Rebnin ile bi'l-müzâkere akd-i mütâreke ve vaz'-ı esâs itmiş idi. Binâ'en alâ-zâlik Nemçe musâlahası râbıta buldukdan sonra Rusyalunun Samoylof[5] nâm liyotnam cenerali[6] baş murahhas ve ince donanmasının kumandanı Deybas[7] nâm cenerali ikinci murahhas ve Boğdan kumandanı

1 Müttehidü'r-re'y: Oy birliğiyle.
2 Mütehâlifü'l-mazmûn: Anlamı birbirini tutmayan.
3 Ber-muktezâ-yı ittifâk: Lazım gelen ittifak ile.
4 Tezebzüb: Kararsızlık, karışıklık.
5 Samoylof: Alexander Nikolayevich Samoylov.
6 Liyotnam Ceneral: Lieutenant General. Korgeneral.
7 Deybas: Iosif (Osip) Mikhailovich Deribas. (José de Ribas).

Sercev[1] üçünci murahhas ta'yîn olunmuş idügünden Ziştovi'deki Devlet-i Aliyye murahhas ve me'mûrları Rusya musâlahası mükâlemesine dahi me'mûr olarak işbu iki yüz altı senesi evâ'ilinde Kalas'a lede'l-vürûd Rusyalu tarafından kemâl-i ilhâh ve ibrâm ile murahhas efendilere ikişer yüz ellişer ve ketebeye ve dîvân tercümânına ellişer kırkar guruş bedel-i ta'yînât tertîb olundukdan başka ba'zı üserâ-yı İslâmiyye ale'l-husûs Maçin ma'rekesinde mecrûhan esîr olan Tepedelenli Alî Paşa yeğeni Mehmed Paşa Prens Potemkin[2] tarafından ikrâmen ıtlâk olunub bi'l-mukâbele serdâr-ı ekremin işâreti mûcebince Dersa'âdet'de dahi Moskov esîrlerinin ser-gerdeleri tefrîk olunarak Tersâne zindânından Yedikule'ye nakl olunmağla tarafeyn birbirine yaklaşmağa başladığı sırada Potemkin terk-i desîsehâne-i dünyâ idüb gitmişdir. Potemkin ise mükâleme nâzırı ve İmparatoriçe'nin asl-ı murahhası olub mükâlemeye me'mûr olanlar anın ruhsatnâmesiyle murahhas olduklarından anın vefâtıyla maslahat-ı mükâleme dûçâr-ı ukde-i te'hîr olub yirmi beş gün sonra Rusya'nın kançilyeri ya'nî Hâriciyye Nâzırı olan (Kont Bezborodko)[3] mükâleme nâzırı olarak Yaş'a vürûd itmekle murahhaslar orada bi'l-ictimâ' mükâlemeye mübâşeret olunmuşdur.

Ber-vech-i meşrûh tarafeyn birbirine yaklaşarak maslahat kesb-i suhûlet eylemiş iken ol (**s.239**) esnâda katâr-ı küsiste-mehâr-âsâ Ordu-yı Hümâyûndan boşanub vakitsiz ve izinsiz memleketleri cânibine ric'at iden eşhâs-ı bî-hamiyyet niçün avdet itdiniz deyü mu'âhaze olunurlar havfıyla lisânlarına gelân hezeyânı söylemekde kusûr itmeyüb şöyle ki: Serdâr-ı ekremin bi'z-zarûre akd eylemiş oldığı mütârekeyi bahâne iderek sulh ü salâha râbıta virildi ve düşman-ı dîn îmâna gelüb haddini bildi ve etrâfını şöyle muhâsara itdik böyle tazyîk eyledik eger istîmân[4] itmemiş ola idi bir neferi kalmayub cümlesini kılıcdan geçürür idik lâkin serdâr-ı ekrem Kırım'ı ve Azak'ı ve sâ'ir yerleri istirdâd idüb amân virdi ve orduda dellâllar nidâ idüb bi'l-cümle asâkire izin virmeleriyle vilâyetlerimize avdet eylemişizdir didiklerini sebük-mağzân İstanbul gerçek niyyetiyle istimâ' idüb bir âlây gayretsizlerin selâmet-i nefsleri içün irtikâb-ı kizb ve dürûğ itmiş olduklarını idrâk idemediklerinden bir âlây sakîmü'z-zihn[5] ve bî-gayret ve ba'zı esnâf makûlesinden olub kahvehânelerde çene dellâllığı iden bî-ârlar inanub birine bin katarak sulha râbıta virilmiş deyü birbirlerine i'lân ve işâ'a ile dürlü erâcîf söyler oldılar ve ocak ihtiyârlarından kâr-azmûde[6] ve kâr-zâr-dîde[7] geçinen nice ahmaklar dahi gördiniz mi söze gelince ocakluyı begenmezler ve i'tibâr itmezler idi hattâ mîrî askeriyle iş görilür zann idüb Anadolı'dan derebeglerini istishâb ve ocakluya tercîh ider olmuşlar idi görsünler yine ocaklu ne hünerler gösterdi işte Moskov cenerali boğazına mikrame takub ve metrislerin önünde yüzini yerlere sürerek yoldaşların kılıcı altından geçüb serdâr-ı ekreme ol vechile buluşdı deyü lâf ü güzâf savurub eger sâmi'inden biri muhâlefet iderek doğrısını tefhîm ideyim dise maazallâhu Te'âlâ bu âdem mürtedd imiş görün i'timâd itmiyor deyü velveleye âgâz eylediler fe-sübhânallâhu Te'âlâ vekâyi'-i sâbıkadan kat'-ı nazar idelim Maçin vak'ası henüz vukû' bularak Ordu-yı Hümâyûn tezelzül

1 Sercev: Sergey Laskarow.
2 Prens Potemkin: Grigory Aleksandrovich Potemkin-Tavricheski.
3 Kont Bezborodko: Kont Aleksandr Andreyeviç Bezborodko.
4 İstîmân: Aman dileme, aman dileyerek sığınma.
5 Sakîmü'z-zihn: Hastalıklı zihin, kötü düşünce.
6 Kâr-azmûde: Görmüş geçirmiş, görgülü.
7 Kâr-zâr-dîde: Savaş görmüş.

hâlinde bulunmasıyla ber-minvâl-i sâbık zarûrî sulha meyl ve rağbet olunmuş ve Ordu-yı Hümâyûn erkânının çenelerini bıçak açmaz olmuş iken Dersa'âdet'de bulunan bir tâkım amel-mânde yeniçeri ihtiyârlarının ve aslâ bir işe yaramaz gürûh-ı battâlînin böyle bir ordu halkının şahâdetleriyle yalân oldığı sâbit olacak erâcîf ihdâsıyla halka velvele virmeleri muhayyer-i ukûl bir keyfiyyet oldığı hâlde bundan sonra askere nizâm ve râbıta virmek şöyle dursun bu hâl üzre yeniçerilerin idâresi müşkil olub pâdişâh-ı nev-cân hazretleri ise esâs senedinde mezkûr oldığı üzre Kaynarca Ahidnâmesi'nin şurûtı ibkâ olundukdan başka Turla'dan kat'-ı hudûd olunmasına (**s.240**) henüz râzı degil iken halkın bu makûle havâdisi üzerine bütün bütün bu vechile musâlahadan ibâ[1] iderek Nehr-i Turla'dan sınur kat'ı kelâmı ihrâc olunmağa muhtâcdır ve bu bâbda Rusyalu tarafından ısrâr olunacak olur ise hitâm-ı mütârekeye dek tedârükât-ı kaviyyeye teşebbüs birle evvel bahârda yine berren ve bahren ceng lâzım gelür deyü taraf-ı serdâr-ı ekremîye mü'ekked hatt-ı hümâyûn gönderildikden sonra bu sûretleri Âsitâne-i Aliyye'de dahi cümleye tefhîm ve beyân ve evvel bahâr-ı hücesteâsârda müceddeden asker ihrâcı tertîbâtma vaktiyle mübâşeret olunması ehemm oldığını işâ'a ve i'lân iktizâ itmegin irâde-i seniyye mûcebince (206) senesi Saferü'l-hayrı'nın on dokuzuncı Pâzârirtesi güni Bâb-ı Âsafî'de arz odasında Şeyhü'l-islâm Efendi ve Kapudan Paşa ve sudûr-ı kirâm ve bi'l-cümle ricâl-i Devlet-i Aliyye ve ocak ağaları ve her bir ocağm ihtiyâr ve kâr-azmûdeleri ve henüz Ordu-yı Hümâyûndan gelan Cebbâr-zâde Süleymân Beg ve Kara Osmân-zâdeler hâzır oldukları hâlde meclis-i meşveret akd olunub husûsât-ı mezkûreye dâ'ir akdemce kaleme alınmış olan varakayı Rikâb-ı Hümâyûnda re'îsü'l-küttâb vekîli bulunan Râşid Efendi cümle muvâcehesinde kırâ'atla tavâ'if-i askeriyyenin adem-i sebâtları ve zâbitlerine itâ'at ve inkıyâd itmeyüb vakitsiz avdet itdikleri ve Maçin vak'ası üzerine nâ-çâr on sekiz ay mütârekeye karâr virildigi ve musâlahaya râbıta virilür ise Turla Nehri'nden sınur kat' olunması Rusyalunun matlûbı oldığından Ordu-yı Hümâyûnda ittifâk-ı ârâ ile bi'z-zarûre tecvîz olundığı ve lâkin Pâdişâh-ı âlem-penâh Hazretlerimin Turla Nehri'nden sınur kat'ına ruhsat-ı hümâyûnları olmayub serdâr-ı ekrem tarafından tahrîr buyurmalarıyla eger Rusyalu dahi ısrâr ider ise evvel bahârda sefer-i hümâyûn mukarrer olmağın müceddiden asker tertîbine zarûret mess[2] idecegi yegân yegân huzzâra tefhîm ve beyân olunmak üzre iken nâ-gâh kara kulağ-ı hâssa yediyle taraf-ı pâdişâhîden bir kıt'a hatt-ı hümâyûn gelmekle Râşid Efendi'ye kırâ'at itdirilüb mazmûnunda bâlâda zikr olunan husûslar derc ve tastîr olundukdan sonra Turla'dan sınur kat'ı husûsuna rızâ-yı hümâyûnları olmadığından be-her-hâl yine muhârebeye karâr virildigi sûretde müceddeden asker sevki lâzım gelmekle berren ve bahren cümlesinin vaktiyle râbıta ve nizâmları virilerek âmâde ve hâzır olmaları emr ve tahrîr ve yeniçeri ve sipâh ve silâhdâr ve sâ'ir ocaklu kullar eslâfda nice gazâlarda bulunub bu kadar kılâ' ve bikâ' anların sa'y ve gayretleriyle feth olunmuş idügi tezkîr ile bu seferlerde vukû' bulan rehâvet ve fütûrlarına ve bilâ-ceng ü cidâl[3] avdet ve firârlarına sebeb nedir ve evvel bahârda yine asker sevkinde vakitsiz firâr itmelerine nasıl tedbîr iktizâ ider deyü (**s.241**) su'âl ve isticvâb buyurulmuş olmasıyla Kâ'immakâm Paşa ve Şeyhü'l-islâm Efendi Pâdişâhımız cevâb ister ne dirsiniz deyü ocaklar ağalarına ve sâ'ir

1 İbâ: Tiksindirme, tiksindirilme.
2 Mess: Yapışma, değme, dokunma. Meydana gelme.
3 Bilâ-ceng ü cidâl: Savaşsız.

zâbitân ve ihtiyârlarına hitâb itdiklerinde umûmen devâm-ı ömr ve devlet-i pâdişâhî da'vâtını ba'de'l-edâ ocaklar ağavâtı cümlemiz emr ü fermân-ı pâdişâhîye mutî'[1] ve münkâdız ve asker ihrâcı husûsuna her birimiz sa'y ve gayretde kusûr itmiyoruz deyüb iktizâ iden ecvibeye[2] mübâşeret sadedinde iken bâlâda beyân olunan hamkâdan birkaç pîr-i nâ-bâliğ birbirini tasdîk iderek cevâba âgâz idüb be-hey cânım işte ordudan gelan Müslümânlar lillâhilhamd yeniçeri kulları metris metrise şöyle ceng itdiler ve böyle cân ve baş fedâ eylediler Maçin'de ve gayri mahâlde bozulmuş ve firâr itmiş kim vardır söylesünler ammâ ne fâ'ide hakkı ketm itdikden sonra böyle olur ne diyelim ve birisi dahi be cânım o kadar dögüşdük ki hattâ benim barudum kalmadı ve şu kadar düşman kırıldı ve ba'dehu â'dâyı mahsûr eyledik deyüb bu makûle nice aslı faslı yok makâlât-ı sahîfe îrâd olundukda sâ'ir istimâ' iden ocaklu tâkımı dahi sükût ile anları tasdîk gûne mu'âmele izhâr itmeleriyle Rûmili Kazaskeri Tatarcık Abdullâh Efendi ve Re'îsü'l-küttâb-ı Rikâb-ı Hümâyûn Râşid Efendi ve Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa mukâbele iderek gâlibâ ağaların vukû'âtdan haberleri yok böyle olmaz tefhîm olunsun didikden sonra Râşid Efendi münâsib ise Ordu-yı Hümâyûndan gelan mahzar ile sadr-ı â'zamm tahrîrâtı kırâ'at olunsun didikde cümlesi münâsib görmegin tahrîrât-ı mezkûre der-miyân olunarak ibtidâ bâlâda mezkûr olan mahzar ki umûmen vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ve bi'l-cümle ocak ağaları ve kul kethüdâsı ve zâbitlerinin imzâ ve mührleriyle mümzâ ve mahtûm idi cümle muvâcehesinde kırâ'atla mazmûnı yegân yegân huzzâra ifâde ve tefhîm olıncak cümlesinin nutkı tutılub bir zamân mütefekkir ve mütehayyir kaldıklarmdan sonra yine içlerinden ba'zı söz bilür ve haber anlar turnacı ve oda bekcileri akılların başlarına düşirüb efendim bir işdir olmuş ve gitmiş Hakk Te'âlâ pâdişâhımızın vücûd-ı hümâyûnun hatâdan mahfûz eyleye ne çâre idelim ve orduda olan hâleti biz bu tarafdan ne vechile men' ve def' eyleyelim fi'l-hakîka askerimizde itâ'at ve inkıyâd kalmadı lâkin bundan böyle çiftçi ve re'âyâ makûlesinden yeniçeri yazılmasun ihtimâm idelim diyerek hakîkat-i hâli i'tirâf eylediklerinde tekrâr su'âl-i pâdişâhîye ne cevâb vireceksiz deyü ocakluya ve Kapudan Paşa'ya ve Defterdâr Efendi'ye ve ümenâ-yı[3] sâ'ireye hitâb ve işte pâdişâhımızın murâd-ı hümâyûnları ma'lûm oldı fi'l-hakîka Turla'dan sınur kat'ının farkı nedir Moskovlu bu husûsda ısrâr idüb evvel bahârda sefer muhakkak olıcak küllî tedârüke muhtâcdır ne dirsiniz deyü isticvâb olunmağla (**s.242**) cümlesi emr pâdişâhındır bizler kullarıyız vüs'ümüzde[4] olan gayret ve sadâkati sarf ideriz kaldı ki oldukca sûret-i nizâm ve râbıta-i askeriyye ne vechile iktizâ ider ve neye muhtâcdır ve esbâb-ı lâzımesi nedir ocaklu kulları bir araya gelüb beynimizde müzâkere ve istişâr ile netîce-i ârâ ve tedâbîrimiz ne ise pâye-i serîr-i â'lâya arz ve i'lâm idelim deyü sekbânbaşı ve sâ'ir ocak ağaları cevâb virüb kezâlik umûr-ı Tersâne'ye ve mesâlih-i mühimmât-ı mîriyyeye dâ'ir olan husûslar içün dahi Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa ve ümenâ-yı sâ'ire bu vechile cevâba ibtidâr itmeleriyle meclise hitâm virilmişdir.

Bu sûretde yine i'âde-i harb tarafı gâlib görinüb hattâ evvel bahârda Edirne sahrâsında mevcûd bulunmak üzre Anadolı'dan asâkir-i kesîre ihrâcına me'mûriyyeti müş'ir Cebbâr-

1 Mutî': Îta eden, veren.
2 Ecvibe: Cevaplar.
3 Ümenâ: Güvenilir kimseler; eminler.
4 Vüs': Güç, kuvvet, takat.

zâde Süleymân Beg ve Kara Osmân-zâdelerden Hâcı Ömer Ağa ve birâderi Hâcı Mehmed Ağa Bâb-ı Âsafî'ye celble huzûr-ı kâ'immakâmîde herbirine semmûr kürkler ilbâs olunmuşdur.

Hâlbuki Prusya ve İngiltere gibi Rusya tarafına izhâr-ı adâvet idüb de Devlet-i Aliyye ile müttefikan hareketleri me'mûl olan Avrupa devletleri dahi bir vakitden berü tebdîl-i usûl iderek ber-vech-i bâlâ Devlet-i Aliyye'ye hemân musâlaha itmek üzre nasîhat idegeldiklerinden ve Ordu-yı Hümâyûnun hâli ise günden güne fenâlaşdığından Devlet-i Aliyye'ye göre sulha rızâdan gayri çâre kalmamış oldığı cihetle Yaş mükâlemesinin netîcesine muntazır olmak lâzım gelmişdir.

Yaş Meclisinin Sûret-i Müzâkere ve Karârı

Birinci ve ikinci meclisler esnâ-yı mükâlemede tekellüfât-ı resmiyyenin rızâ-yı tarafeyn ile ber-taraf olması ve ruhsatnâmelerin kırâ'ati husûslarına masrûf olub Rebî'ü'l-evvel'in yirmi dördünci güni def'a-i sâlise olmak üzre akd-i meclis-i mükâleme olundukda sûret-i ahidnâme olmak üzre Rusyalular on iki mâddeyi şâmil bir varaka i'tâ idüb şâmil oldığı mevâdd derûnunda Nehr-i Kuban'ın ötesinde sâkin olan milel ve akvâmın serbest olmaları ve Garb Ocakları korsanları tarafından Rusya sefâyinine ta'arruz olundukda Nemçelüye kıyâsen vâki' olan zarar ve hasârın taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tazmîn olunması münderic oldukdan başka mâdde-i mahsûsa olarak yirmi dört bin kîse tazmîn akçesi mutâlebesini hâvî bir kâğıd dahi virmiş olduklarından ve bu mâddeler ise akdemce mütâreke akdinde vaz' olunan esâsdan hâric olmağla murahhas efendiler bunların mükâlemesine bile girişemeyüb mevâdd-ı sâ'irenin müzâkeresine mübâşeret itmek istediklerinden bunun üzerine ba'zı münâkaşât cereyân eylemişdir. (**s.243**) Rebî'ü'l-âhir'in yirmi yedinci güni def'a-i râbi'a[1] olmak üzre murahhaslar mükâleme konağında lede'l-ictimâ' ber-minvâl-i sâbık Rusyalular tarafından i'tâ olunan ahidnâme sûretinin birinci ve ikinci mâddeleri der-miyân olunub birinci mâddesi def'-i husûmete dâ'ir olarak elfâz üzerine ba'zı mübâhasât cereyân itdikden sonra karâr virilmişdir. İkinci mâdde mu'âhedât ve senedât-ı sâlifenin ibkâsına dâ'ir olarak Kırım'ın tasdîki senedi Kırım ve Taman ve Kuban'ı Devlet-i Aliyye Rusya'ya ilhâk zımnında mün'akid olan sened deyü mezkûr olub murahhas efendiler ise Rusya'ya ilhâk olunan Kırım'dır Taman dahi dâhildir ve Nehr-i Kuban hudûd ittihâz olunmuşdur. Kaldı ki bizde ana Kırım senedi dirler ahidnâmede dahi böylece zikr olunsun dimeleriyle bunun üzerine bir haylî mübâhaseler cereyân iderek nihâyet Kırım ve Taman ilhâkını ve Nehr-i Kuban'ın hudûd oldığını mübeyyin sened deyü zikr olunmak üzre karâr virilmişdir.

Bundan sonra kerrâren mükâleme odasında bi'l-ictimâ' mübâhasât ve münâkaşât-ı kesîre ile mevâdd-ı sâ'ire dahi tashîh ve tenkîh olunub sâlifü'z-zikr mevâdd-ı selâse ya'nî tazmîn-i masârif-i harbiyye ve Kuban ve Garb Ocakları mâddeleri hâric ez-esâs olmağla bunlara karâr virilemeyerek ser-rişte-i mükâleme kerrâren münkatı' olma derecelerine gelmişidi. Binâ'en-aleyh mevâdd-ı selâse-i mezkûre serdâr-ı ekrem ile Bezborodko beyninde muhabereye ta'lîk olunarak Bezborodko tarafından Kolonel Baruc serdâr-ı ekreme gönderilmişidi Ordu-yı Hümâyûnda dahi mevâdd-ı mezkûreye dâ'ir bir haylî mübâhasât

1 Def'a-i râbi': Dördüncü defa.

vukû‘ bulub nihâyet Garb Ocakları mâddesinde ba‘zı ta‘bîrâtın ıslâhıyla berâber mümâşât ve Kuban tarafında Rusya hudûdının ibârât-ı kaviyye ile te’mînine muvâfakat olunacağı ve tazmîn mâddesi serdâr-ı ekremin dahi vüs‘ûndan hâric idügi cevâbıyla Kolonel Baruc Yaş'a geldiginde bu cevâba Bezborodko tarafından izhâr-ı rızâ ve muvâfakat olunmayub husûsıyla tazmîn-i masârif mâddesinde kemâ-fi's-sâbık ısrâr ve buna muvâfakat olunmadığı sûretde i‘âde-i harb lâzım gelecegi Rusyalular tarafından izhâr ve hattâ bu mâdde içün tekrâr Baruc'un serdâr-ı ekrem tarafına gönderileceği tezkâr olunub murahhas efendilere dahi bayâğı ye’s gelmiş idi.

Cumâde'l-ulânın on ikinci güni on üçünci def‘a olmak üzre mükâleme odasında lede'l-ictimâ‘ Garb Ocakları mâddesine râbıta virildikden sonra Kuban mâddesi der-miyân olundukda Rusya murahhasları bu mâddeyi tazmîn-i masârif mâddesine rabt ile müzâkere itmek istediklerinden bunun üzerine ba‘zı mertebe münâkaşa olundukdan sonra nihâyet Kuban mâddesine nakl-i kelâm olundukda çünki Rusya murahhasları evvel emirde Kuban halkının (**s.244**) serbestiyyetini iddi‘â ve ba‘dehu andan ferâgatle Kuban Nehri'nin berü tarafında mütemekkin tavâ’ifden karşuya mürûr ile cesâret vâki‘ oldukda bir mikdâr Rusya askeri berü tarafa ubûr ile îrâs-ı basâr[1] idenleri te’dîb ve avdet itmeleri sûretine tenezzül idüb buna dahi berü tarafdan muvâfakat olunmadığı cihetle tavâ’if-i merkûmenin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den te’dîbi ve vâki‘ olan basârın tazmîni sûreti nihâyet ta‘dîl olmak üzre îrâd olundığından nâ-çâr berü tarafdan dahi muvâfakat sûreti îmâ olunmağın Rusya İkinci Murahhası Ceneral Ribas Rusya Tercümânı Yakolof ile berâber dîger odada nezâret ile kâ‘id olan Bezborodko'nun yanına gidüb geldiginde mâdde-i merkûme kabûl olundı mı deyü su’âl ile cevâb-ı sarîh mutâlebe idüb berü tarafdan dahi makbûldür dimildigi akîbinde Bezborodko mükâleme odasına vürûd ve beşâşetle[2] kelâmâ âgâz iderek İmparatoriçe musâlaha mâddelerinde hudûdının te’mînini murâd idüb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi mûcib-i te’mîn olacak hâlâta müsâ‘ade buyurulmuş olmakdan nâşî İmparatoriçe cenâbları tazmîn-i masârif mâddesinden külliyyen geçdi ve maslahat-ı hayriyye bitdi tebrîk iderim deyü izhâr-ı inbisât idicek murahhas efendiler keşâkeş-i dâ‘iyye-i tazmîn ile ser-rişte-i mükâlemenin kırılması endîşesinde iken heyûlâ-yı musâlahanın bu vechile sûret-pezîr-i nizâm ve hitâm oldığını gördükleri gibi hemân anlar dahi teşekkür siyâkında izhâr-ı sürûr ve inbisât idüb bu vechile meclise hitâm virilmiş ve ferdâsı yine mükâleme odasında bi'l-ictimâ‘ bu meclis dahi ahidnâmenin mukaddime ve hitâmesi kırâ’atına sarf olunub Cumâde'l-ûlâ'nın on beşinci Pâzârirtesi güni on beşinci def‘a olmak üzre mükâleme odasında bi'l-ictimâ‘ senedler mübâdele olundığı akîbinde Rusyalu tarafından toplar endâhtıyla izhâr-ı sürûr ve musâfât idilmişdir.

Ber-minvâl-i sâbık Rusyalu tarafından zikr olunan mevâdd-ı selâse teklîf olunub Kuban mâddesi te’mîn tarîkiyle serbestîyyetden kurtılacak bir sûrete ifrâğ[3] olunmak imkânı takdîrinde dahi tazmîn akçesinden Rusyalunun fârig olmayacağı ve muhârebeye kudret olmamak hasebiyle işbu tazmîne bir sûret virilmekden gayri çâre bulunmayacağı Ordu-yı Hümâyûn tarafından Rikâb-ı Hümâyûna arz ve inhâ olundukda Garb Ocakları

1 Îrâs-ı hasâr: Hasar verme.
2 Beşâşet: Güler yüzlülük; güler yüz.
3 İfrâğ: Kalıba dökme. Şekillendirme, bir şekle sokma.

Nemçe mu‘âhedesine tatbîkan icrâsı îcâb-ı maslahatdan görilüb ammâ dîger iki mâddenin ve husûsıyla tazmîn-i masârif mâddesinin kabûli Devlet-i Aliyye'ye pek girân gelmiş idi. Zîrâ seferler takrîbiyle hazînede der-kâr olan muzâyakanın def‘i îrâd-ı cedîd tedârüküne mevkûf olduğundan ([1]205) senesi hilâlinde emti‘a gümrükcisi bulunan Selanikli Hasan Ağa eshâm-ı gümrük hakkında şuhûr-ı kameriyyenin[1] şuhûr-ı rûmiyyeye[2] tahvîli takdîrinde senede on bir gün tefâvüt iderek kıstü'l-yevm[3] hesâbıyla bedel-i iltizâm-ı gümrükden on bir gün içün otuz beş (**s.245**) bin guruş fazla îcâb idecegini arz ve inhâ itmegin ol vechile şuhûr-ı kameriyye rûmiyyeye tahvîl buyurulmuşdur. Bundan başka bu avânda hamrın her kıyyesine ikişer para ve arakın her kıyyesine dörder para zecriyye nâmıyla gümrük vaz‘ olunub bu senelik emâneten idâre itdirilmesi bi't-tensîb mûmâ-ileyb Hasan Ağa zecriyye tabsîldârı nasb olunub mu’ahharen ba‘zı taraflardan resm-i mezkûr istiksâr[4] ile bess-i şekvâya[5] ibtidâr olundığından tansîfine[6] karâr virilmiş iken bu vesîle ile Hasan Ağa fukarâ-yı ra‘iyyeti ızrâr idiyor deyü yine iştikâ olunmağın ağa-yı mûmâ-ileyh azl olundukdan sonra resm-i mezkûrdan yine şikâyetler vukû‘una mebnî her kazâya ber-vecb-i maktû‘ birer mikdâr şey rabt ile tahfîf olunmuşdur hâlbuki müskirâta gümrük vaz‘ı (evvelü kârûretin küsirat fi'l-İslâm)[7] olmayub (994) târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında dahi ihdâs olunmuş bir keyfiyyetdir ki İrân seferleri takrîbiyle mîrîye muzâyaka ârız olarak idâre-i masârif-i zarûriyyede usret[8] bedîdâr oldığından defterdâr-ı vakt bulunan Üveys Paşa îrâd-ı cedîd tedârüküne muhtâc olub bi'l-âhare hamr ve araka on beş akçe resm vaz‘ itdikde nev‘i-men mîrîye vüs‘at gelüb bu dahi vefâ itmediginden cizye evrâkına kırk beşer akçe zamm ile def‘-i zarûret-i mâliyye kılınmış idi. İşte müskirâta gümrük vaz‘ı mesbûkun bi'l-emsâl iken nîk ü bed[9] her ne olur ise olsun yeniden ihdâs olunan şeylere balk i‘tirâz idegeldiginden bu kerre ber-minvâl-i sâbık zecriyye ihdâsında dahi beyne'n-nâs pek çok kîl ü kâl tekevvün eylemişdir. Lâkin gerek muzâyaka-i hâliyyenin def‘i ve gerek bundan sonra icrâsı lâzime-i hâlden olan nizâmât-ı cedîdenin icrâsıçün ba‘zı suver-i münâsebe ile îrâd-ı cedîd tedârükü zarûriyyü'l-lüzûm oldığı hâlde şimdi bu tazmîn akçesi meydâna çıkdıkda bin belâ ile tedârükü mutasavver olan mebâliğ Rusyaluya virilmek lâzım gelerek Devlet'in nizâmât-ı lâzimesine dâ’ir yine bir şey yapılamamak lâzım gelecegi hâtırası ve el-hâletü hâzihi Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlığına nazaran muhârebeye dahi iktidâr olmamak mülâhazası Sultân Selim Han Hazretleri'ne pek ziyâde te’sîr idüb hattâ buna dâ’ir yazdığı hatt-ı hümâyûnda devletin masârifi ve nizâm-ı hâli içün akçe tedârükü müşkil iken bu tazmîn nereden virilebilür devletin nizâmını bırağub bu tazmîne akçe tedârüküyle uğraşmalı mıdır Moskov'a kuvvet bize za‘f târî olmasına bâ‘isdir bak şu sefer devletin başına neler getürdi fâ’ide idelim deyü açdılar şimdi bu kadar mülk elden gitdi devlet ve memâlik bu kadar hasârâta giriftâr oldı ve'l-hâsıl şu uygunsuzluklar

1 Şuhûr-ı kameriye: Kameri aylar.
2 Şuhûr-ı rûmiyye: Rumi aylar.
3 Kıstü'l-yevm: Çalışılmayan günler için kesilen para. Bir aylık maaşın bir güne isabet edeb kısmı.
4 İstiksâr: Çok görme, çok görülme.
5 Bess-i şekva: Şikâyeti meydana çıkarma.
6 Tansîf: Yarı yarıya bölme, iki eşit kısma ayırma.
7 "İslâm'da yapılan ilk hata" değil.
8 Usret: Zorluk, güçlük, sığınılacak yer.
9 Nîk ve bed: İyi ve kötü.

evvelkiden yüz kat ziyâde oldı hemân Hakk Te'âlâ Hazretleri'ne ben kuluna merhamet idüb şu düşmandan intikâm alınmasını müyesser eyleye deyü buyurmuş idi.

(**s.246**) Cumâde'l-ûlâ'nın gurresinde bu mâdde içün kâ'immakâm paşa ve kapudan paşa ve sudûr-ı kirâm ve ricâl-i devlet meclis-i Şeyhü'l-islâmîde bi'l-ictimâ' akd-i encümen-i meşveret itdiklerinde dahi işbu tazmîn akçesi üzerine pek çok bahisler cereyân idüb nihâyet i'âde-i harb olunmadan ise ehven-i şerrimi ihtiyâr kabîlinden olarak tazmîn akçesinin i'tâsı şıkkı tercîh olunub ancak geçenki seferde i'tâ olunan on bin kîse tazmîn akçesi vâridât-ı devleti eshâm idüb virdiler bu takrîble îrâdı muzmahil itmek derecesine getürdiler bu eshâm îcâdı pek ziyâde muzırr oldı şimdi matlûb olan mikdârın taklîl[1] ve ta'dîlinden başka takâsît-i mu'tedile[2] ile te'diyesinin çâresine bakılması vâcibdir deyü ba'zı huzzâr tarafından lede'l-îrâd ba'zılar dahi Moskovlu bu tazmîn akçesini ta'cîl itmek gerekdir pek uzun uzadıya takâsîta râzı olmaz zann olunur. Her nasılsa Moskovlunun pek duracağı vakit takâsîtin tekmîline dekdir taksîtler tamâm oluncaya dek levâzım-ı seferiyyesini tanzîm ile takub takışdırub Devlet-i Aliyye üzerine geleceginde şübhe yokdur deyüb dîgerleri dahi bunu tasdîk ve bu musâlaha üç beş senecik nefeslenmemize vakit tahsîlinden ibâretdir kelâmıyla te'yîd iderek mâdâmki bu üç beş senenin zarfında Devlet-i Aliyye i'mâr-ı memleket ve istirâhat-i ra'iyyet ve tanzîm-i asker ve tetmîm-i levâzım-ı sefer[3] ve tahsîl-i kuvvet esbâbının istihsâline ve mezâlimden ârî olarak tevsî'-i hazîneye gice ve gündüz ikdâm eylemeye maâzallâh sümme maâzallâh netîce-i kâr fenâ idüği ve nefeslenecek vakit dedigimiz Anadolı yakasına hicret ve intikâlimiz vakti olacağı güneş gibi âşikârdır dimeleriyle bunun üzerine bir hayli mübâhaseler dahi cereyân itdikden sonra birer birer huzzârdan bu tazmîn mâddesinde ne dirsiniz deyü cevâb-ı sarîh istediklerinde sûret-i i'tidâlde tekâsît-i mu'ayyene ile tazmînin kabûlü müstasvebdir didiklerinden sonra işte muktezâ-yı vakt ve hâldir dinilerek bu tazmîn mâddesi kabûl olundı lâkin bundan sonra davranılmayub ve nizâm-ı mülk şimdiye dek oldığı gibi söz ile geçüb ve mürâ'ât-ı hâtır ve garaz ve nefsâniyyet ile umûr-ı devlet[4] lâyıkı üzre iltizâm olunmayub tavr ve hareketimiz böylece kalur ise bu tazmîn mâddesi ve zarûrî ihtiyâr olunan bu musâlaha-i kerîhe maâzallâh devletin elden gitmesine sebeb-i kavî olacağı güneş gibi zâhir idügüni ve sonra iş işden geçecegini şevketlü efendimize ifâde vâcibdir düvel-i Avrupa Devlet-i Aliyye'yi hâlet-i niza'da bir hastaya teşbîh idiyorlar ilçileri alenen böyle söyliyor biz el-ân derecemizi bilmiyoruz bunu böylece bilüb garaz ve nefsâniyyet ve hâtıra ri'âyet dâ'iyyelerini terk ile nizâm-ı devlet ne makûle tedâbîr ve esbâba mütevakkıf ise gice ve gündüz çalışub çabalamak farzdır şevketlü efendimize (**s.247**) dahi böylece ifâde olunsun şart-ı sadâkat hakîkat-i hâli bildirmekdir dimeleriyle bu karâr üzre meclisden kalkılmışdır.

Ol esnâda İngiltere sefâreti tercümânı Bâb-ı Âlî'ye gelerek Rusyalu tazmîn akçesi istiyormuş bizim Moskovlu ile râbıta virdigimiz esâsda tazmîn akçesi yokdur eger Devlet-i Aliyye bu esâs üzre sulha râzı olmaz ise fî-mâ-ba'd biz müdâhale itmeyiz deyü egerçi Moskovluya söz virmiş idik lâkin Devlet-i Aliyye esâsı kabûl itdi bu sûretde Moskovlunun

1 Taklîl: Azaltma, azaltılma, indirme.
2 Mu'tedile: Ne az, ne çok, orta halde bulunan; yavaş, mülayim, sert olmayan, işi pek ileriye götürmemiş olan.
3 Tetmîm-i levâzım-ı sefer: Sefere gidecek ordunun ihtiyaçlarını tamamlama.
4 Umûr-ı devlet: Devlet işleri.

hâric ez-esâs şey talebi İngilterelüyi Moskovludan su'âle mecbûr ider deyü gâyet mahremâne olarak dîvân tercümânına söylemiş ve ba'dehu İngiltere ve Prusya tercümânları Bâb-ı Âlî'ye celb ile Rusyalunun böyle hâric ez-esâs tazmîn akçesi talebinde oldığı ifâde olundukda ilçileri tarafından devletlerine yazılacağı va'd olunmuş ise de düvel-i mutavassıtaya haber gidüb gelmesi pek çok vakte muhtâc oldığından sefâretlerin bu va'dleri dahi sadra şifâ virmediginden vükelâ-yı devlet bu bâbda pek ziyâde mütehayyir ve muztarib oldukları hâlde ber-minvâl-i sâbık Bezborodko'nun tazmîn mâddesinden geçmesi pek ziyâde mûcib-i inbisât olmuş idi.

Rusyalu ile mütâreke olundığı gibi Boğdan voyvodalığına Fenarlu beglerinden birinin intihâbı tezekkür olunmağa başlamış idi îcâb-ı hâle nazaran beglik Dersa'âdet'de Rikâb-ı Hümâyûn Tercümânı Sarı Beg-zâde ile Ordu-yı Hümâyûnda dîvân ve mükâleme tercümânı olan Kostantin Beg-zâde Aleksandri Beg'e münhasır gibi olub Sarı Beg-zâde emekdâr ve rızâ-cûy ü sadâkat-şi'âr olmasıyla erkân-ı saltanat-ı seniyyeden pek çoğı anın tarafına mâ'il oldığı gibi Aleksandri dahi cerbezelü ve ma'lûmâtlı ve kâr-güzâr[1] olub bu cihetle ana müraccah göründiginden başka Ziştovi mükâlemesinde tercümân bulunub bu kerre Yaş'da dahi mükâleme tercümânı oldığından bu sûretle mazhar-ı mükâfât olması şân-ı âlî iktizâsındandır deyü ba'zı erkân-ı devlet dahi anın tarafına mâ'il olub sadr-ı â'zam dahi bu fikirde idi. Lâkin Memleketeyn beglerinin nasbında ziyâdece akçe alınageldiginden birini tahsîs itmek sû'-i zannı da'vet idüb rüşvet mâddesi ise Sultan Selîm'in menfûrı oldığından sadr-ı â'zam Aleksandri Beg'i tasrîh idemeyüb fakat Rikâb-ı Hümâyûna yazmış oldığı bir kıt'a takrîrinin hülâsa-i mazmûnunda mütarekenin akdi hasebiyle Boğdan memleketine voyvoda nasb olunmak üzre ashâb-ı dirâyetden fatîn[2] ve mücerrebü'l-etvâr ve sadâkati müsellem[3] ve gerek şu aralıkda ve gerek bundan sonra ta'mîr-i kılâ' levâzımâtı tedârükünde ve mevâdd-ı sâ'irede kendüsünden hidmet me'mûl ve Boğdan'ın boyaran ve re'âyâsından avân-ı seferde Rusya tarafına mâ'il olanlar (**s.248**) ile Devlet-i Aliyye'ye sadâkat idenleri temyîze muktedir birinin ta'yîn olunması iş'âr ve evsâf-ı mezkûreden murâdı Kostantin Beg'e telmîh olmak ma'nâsını kâ'immakâm paşa istiş'âr eylemiş ise de o dahi tahsîs-i bi'z-zikr itmege ictisâr idemeyerek hemân takrîr-i mezkûrı Sultân Selîm'e arz ile birinin tercîhini irâde-i seniyyeye ta'lîk itmişidi vakt ve hâlce ve mevki'ce Boğdan'ın der-kâr olan nezâket ve chemmiyyetine mebnî bu husûsı Sultân Selîm Han Hazretleri dahi bi'z-zât üzerine almak istemeyerek ikisinden birinin tercîhini kâ'immakâm paşanın re'yine ihâle ve kâ'immakâm paşa ise ihtiyât-kâr bir zât olmağla böyle mes'uliyyeti ağır bir mâddeyi yüklenmege aslâ cesâreti olmadığından o dahi bu bâbda bilâ-takyîd[4] irâde-i seniyye istihsâline mükerreren mürâca'at idüb bu cihetle mükerreren yazılan takrîrler ve bâlâlarına keşîde buyurulan hatt-ı hümâyûnlar zîrde (13) işâretiyle tahrîr olunur.

Zikrolunan tekârîr-i sâmiyye ve hutût-ı hümâyûn mütâla'asından ma'lûm olacağı vechile nihâyet sâlifü'z-zikr Kostantin Beg-zâde Aleksandri Beg'in voyvodalığı tercîh olunmağla ber-minvâl-i sâbık murahhaslar beynlerinde senedlerin mübâdele olundığı

1 Kâr-güzâr: İş beceren, elinden iş gelen becerikli.
2 Fatîn: Zeki, akıllı, uyanık.
3 Müsellem: Teslîm edilmiş, verilmiş. Su götürmez, doğruluğu, gerçekliği herkesçe kabul edilmiş olan.
4 Bilâ-takyîd: Şartsız.

haberi Ordu-yı Hümâyûna vâsıl oldığı gibi Aleksandri Beg'in Boğdan voyvodalığı icrâ ve Ordu-yı Hümâyûnda tercümân vekîli bulunan küçük karındaşı Yogaki'ye Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığı tevcîh olunmağla keyfiyyet serdâr-ı ekrem tarafından murahhas efendilere tahrîr olunmağla Aleksandri Beg semmûr kalpak ve bol yenlü semmûr kürk giyerek voyvodalara mahsûs hey'et ile murahhas efendilerin konaklarına ve ba'dehu yine hey'et-i mahsûsasıyla Bezborodko'ya gidüb me'mûriyyetini i'lân ve işâ'a eylemişdir.

Mu'ahharen gerek Dersa'âdet'den ve gerek Petersburg'dan tasdîknâmeler gelerek Cumâde'l-âhire'nin on yedinci güni murahhaslar ber-mu'tâd mükâleme odasında bi'l-ictimâ' tasdîknâmeler mübâdele olundığı akîbinde top şenligleri ile i'lân-ı meserret-i sulh[1] ve safvet olunmuşdur.

Sûret-i ahidnâme zeylde (14) işâretiyle tahrîr ve ilâve olunur. Ber-vech-i meşrûh tasdîknâmelerin mübâdelesinden sonra murahhas efendiler konaklarına avdet eylediklerinde kendülerine ve ma'iyyet kâtiblerine ve kethüdâ ve mühürdâr ve sâ'ir hademelerine Rusya tarafından hediyyeler gelmişdir. Murahhas-ı evvel efendiye gelan hedâyâ tahmînen beş kıratlık bir elmâs yüzük ve bir kutı ve bir tulum semmûr ve bir sork semmûr dânesi ve bir tulum kakum ve murahhas-ı sânî beg efendiye gelan kezâlik tahmînen beş kıratlık bir elmâs yüzük ve bir sâ'at ve bir tulum semmûr ve sork semmûr dânesi ve bir tulum kakum ve murahhas-ı **(s.249)** sâlis efendiye bir sâ'at ve bir kutı ve bir tulum semmûr ve bir sork semmûr dânesi ve bir tulum kakum ve kâtib efendilere hurde[2] elmâs ile işlenmiş birer gül yüzük ve birer sork semmûr ile masraf-ı etbâ' nâmıyla birer mikdâr altun ve dîgerlerinin kimine birer gül yüzük ve kimine kutı ve kimine sâ'at hediyyelerinden ibâret idi Rusya me'mûrları içün Dersa'âdet'de dahi mukaddemce hedâyâ tertîb olunub şöyle ki: Bezborodko'ya bir aded ağır pırlanta yüzük ve pırlanta ile müzeyyen[3] olarak ma'a köstek bir aded sâ'at ve yine pırlanta ile murassa' olarak minâ-kârî[4] bir kıt'a ağır altun kutı ve Rusya murahhaslarına birbirinden mütefâvit[5] olarak üç aded ağır pırlanta yüzük ve tercümânlarına ve ser-kâtihlerine ve sâ'ir iktizâ idenlere tevzî' içün otuz bin guruş tasdîknâme-i hümâyûn ile berâber gönderilmiş idügünden der-akab murahhas efendiler tarafından dahi Bezborodko'ya ve Rusya ikinci ve üçünci murahhaslarına birer esb donadılub hedâyâ-yı sâ'ire ile berâber vekâyi' kâtibi olan Seyyid Mehmed Sa'îd Gâlib Efendi vesâtetiyle gönderilmiş ve mukaddemâ celb olunan Hind ve Haleb ve İstanbul emti'ası ve envâ' şâllardan tertîb olunan birer boğça ile vürûd iden akçeden iktizâsına göre dört bin beş yüz ve üç bin beş yüz ve ikişer bin beşer yüz ve ikişer bin ve biner guruş atiyye dahi mükâleme ser-kâtiblerine ve Bezborodko'nun kâtiblerine ve tercümânlara ve mihmândârların ser-gerdesi olan Polkonik'e virilmişdir.

Bezborodko'ya gönderilen yüzügün kıymeti otuz beş bin ve sâ'at ve kutının onar bin guruş ki cem'an elli beş bin guruş idi ve baş murahhasa olan yüzügün bahâsı otuz bin ve ikinci murahhasa olan yüzügün yirmi bin ve üçünci murahhasa olan yüzügün on beş bin guruş idi.

Rusya baş murahhası Samoylof devleti tarafından Dersa'âdet ilçisi ta'yîn olunmağla

1 İ'lân-ı meserret-i sulh: Barış anlaşmasının mutluluğunu ilan etme.
2 Hürde: Ufak, değersiz şey, kırıntı.
3 Müzeyyen: Bezenip süslenmiş, ziynetli.
4 Minâ-kârî: Mine işçiliği, mine işleyicilik.
5 Mütefâvit: Birbirinden farklı, çeşitli olan, aralarında fark bulunan.

akdemce Petersburg'a celbolunmuş oldığından tasdîknâmenin hîn-i mübâdelesinde Yaş'da bulunmadığına mebnî ana ihdâ olunan yüzük murahhas-ı evvel tarafından tahrîr olunan bir kıt'a mektûb ile kendüye irsâl olunmak üzre murahhas-ı sânî olan Ceneral Ribas'a teslîm olunmuşdur. Bundan sonra tarafeyuden üserânın reddine mübâderet olunub çünki mukaddemâ Özi muhâfızı iken esîr olarak ba'dehu hulûl-i ecel-i mev'ûdıyla Rusya diyârında vefât iden vezîr-i dilîr[1] Hâmid Hüseyin Paşa'nın hayâtında yirmi beş bin guruşı kendüsüne ve beş bin guruşı Özi defterdârı iken esîr olan İbrâhîm Efendi'ye ve beş bin guruşı sâ'ir efrâd-ı üserâya olmak üzre İngiltere ilçisi ma'rifeti ile otuz beş bin guruş **(s.250)** Petersburg'a poliçe idilmiş ise de ol esnâda Hüseyin Paşa sevdâ-zede olmağla makbûz senedi viremediginden meblağ-ı merkûm taksîm olunamamış ve bu kerre hitâm-ı maslahatdan akdemce üserâ-yı İslâmiyye'yi îsâl ve tevzî' olunmak üzre taraf-ı sadr-ı â'zamîden on beş bin guruş dahi ihsân ve murahhas efendiler tarafına irsâl olunmuş idügünden zikrolunan poliçe mektûbı Petersburg'dan celb olunub bu on beş bine ilâve ile elli bin guruşa bi'l-iblâğ Rusya memâlikinde bulunan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve rü'esâ ve sâ'ir efrâd-ı üserâya münâsihi vechile taksîm olunmak üzre defterî-i mûmâileyh İbrâhîm Efendi'ye gönderilmiş idi ve gerek İbrâhîm Efendi ve gerek kayd-ı esirde bulunan Vezîr Zihneli Hasan Paşa ve âhar vüzerâ ve mîr-i mîrân ve rü'esâ-yı sâ'ireden ba'zılarının me'mûriyyetleri ve bi'l-cümle üserâ-yı İslâmiyye'nin ardlarını almadıkca kendülerinin hareket itmemeleri bi't-tensîb ol vechile kendülerine tahrîrât-ı sâmiye irsâl olunmuş idi bundan başka üserânın hîn-i ihrâc ve nakillerinde oldukca levâzımâtlarının rü'yeti zımnında taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi mu'ahharen elli bin guruş ihsân buyurulmağla üserânın memâlik-i mahrûseden vürûd idecekleri mahâllere taraf taraf tevzî' ve irsâl olunmuşdur.

Bu musâlahada Rusyalu mu'âhedât-ı sâbıkayı ibkâ ve te'kîd itdikden başka Garb Ocaklarını ve Kuban Nehri'nin berü tarafındaki tavâ'if tarafından ta'addî vukû'ında taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tazmîn-i zarar olunmasını ve Tiflis eyâletine îsâl-i hasâr olunmamasını dahi mu'âhedeye derc ve Nehr-i Turla'dan hudûd-ı kat'î ile Özi ve levâhıkını[2] kendi memleketlerine ilhâk eyledi. Ber-minvâl-i sâbık Tiflis'e îsâl-i hasâr olunmaması ahidnâmeye derc olunmuş ise de İrakli Han dâ'imâ işini iki taraflı kullanub Rusya himâyesine istinâd ile berâber Devlet-i Aliyye tarafını dahi bütün bütün elden bırakmayub husûsıyla bu esnâda rivâyet olundığına göre Rusyaluların birkaç sene zarfmda Kabartay içinden Gürcistân'a açmış oldukları yollar zelzele vukû'uyla münhedim olmuş idügünden Rusya asâkiri şimdiki hâlde serbestce Gürcistân'a tevârüd idemeyüb Dağıstân ümerâsı ise hafî ve celî Devlet-i Aliyye'nin bir işâretiyle Tiflis'e îrâs-ı hasâr idecekleri der-kâr oldığından İrakli Han Devlet-i Aliyye'ye dahi izhâr-ı hulûsdan hâlî olmayub akîb-i musâlahada fî-mâ-ba'd Moskovlu ile kat'-ı rişte-i münâsebet[3] iderek hulûs-bâl[4] ile Devlet-i Aliyye'ye ubûdiyyetde[5] kusûr itmeyeceginden bahisle kemâ-kân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mazhar-ı inâyet ve himâyet buyurulmak niyâzına dâ'ir makâm-ı sadârete bir kıt'a arîza yazub bir mu'teber âdemiyle Dersa'âdet'e göndermişdir.

1 Vezîr-i dilîr: Yürekli, cesur, yiğit vezir.
2 Levâhık: Bağlılar, lahikalar, ekler, eklenen şeyler.
3 Rişte-i münâsebet: Mesafeli ilişki, sınırlı münasebet.
4 Hulûs-bâl: Gönülden samimiyet.
5 Ubûdiyyet: Kulluk, kölelik; aşırı bağlılık.

Bidâyet-i seferde Rusyalunun Buhârâ tarafından dahi işgâli irâdesiyle Rusya üzerine (s.251) cenge teşvîk zımnında Buhârâ Hanı Seyyid Gâzî Muhammed Han'a nâme-i hümâyûn ve i'timâdü'd-devlesine mektûb-ı sadr-ı âlî yazılub Van tarafından İrân tarîkiyle gitmek üzre ([1]201) senesi hilâlinde Alemdâr Seyyid Mehmed Ağa nâm tatar-ı gayret-şi'âr nâme-res[1] ta'yîn ve yanına bir dîger tatar ile kulağuzluk itmek üzre bir nefer Özbeg kimesne terfîk ve irsâl olunmuş idi refîkleri cesâret idemeyüb esnâ-yı râhda avdet itmiş iken Seyyid Mehmed Ağa gayret ve İrân tarîkiyle savb-ı maksûda azîmet itmiş idi ([1]203) senesi hilâlinde Buhârâ Hanı tarafından dahi Muhammed Bedî' Beg nâm kimesne sefâretle Dersa'âdet'e gelüb Buhârâ Hanı'nın bir kıt'a nâmesini takdîm itmişdir gerek nâme-i merkûmda ve gerek Bedî' Beg'in Bâb-ı Âlî'ye virmiş oldığı takrîrinde Rusya diyârına hücûm olunmak üzre hem-hudûd bulunan Kırgız tatarlarına ve Kazak hanlarına Buhârâ Hanı tarafından evâmir gönderilmiş idügi ve tavâ'if-i merkûme egerçi Buhârâ Hanı'na tâbî' iseler de kendülerine muzır add eyledikleri mevâdda dahi emrine imtisâl itmeyüb meselâ bu def'a vâki' olan emrine imtisâl ile memleket-i â'dâya hücûm ve iktihâm ve mâlların iğtinâm[2] itdiklerinde ba'de'l-musâlaha kendülerine aldığınız emvâl ve üserâyı redd idiniz böyle mukâvele olundı dinilse itâ'at itmeyecekleri beyânıyla musâlaha vukû'ında Buhârâ ahâlîsinin dahi sulha idhâl buyurulması ve fakat vâki' olan hasârın yerine getürülmesi husûsunda Rusya tarafından olunacak teklîfe kat'an mümâşât olunmaması ricâsı münderic bulunmuşdur ancak istirdâd-ı üserâ şartı olmaksızın Buhârâ'nın sulha idhâline Rusyalunun muvâfakat itmek ihtimâli olmadığından bu musâlahada Buhârâ'ya dâ'ir bir şey denilememişdir îzâh-ı mâdde zımnında Buhârâ Hanı'nın sâlifü'z-zikr nâmesiyle Bedî' Beg'in takrîri zeylde (15) işâretiyle tahrîr olunur.

Mûmâ-ileyh Alemdâr Mehmed Ağa dahi Kâbil ve Keşmîr ülkâların dolaşarak ([1]205) senesi Zi'l-ka'desi'nin yirmi beşinci güni bir kıt'a Timur Şâh nâmesiyle Der-aliyye'ye avdet idüb ser-güzeştî-i selefdeki Seyyid Alî hâline şebîh[3] olmağla kaleme alınmış olan takrîrinin bir sûreti zeylde (16) işâretiyle tastîr kılınur. Biz yine sadede gelelim.

Ber-minvâl-i sâbık tasdîknâmeler mübâdele olundukdan sonra murahhas efendiler Cumâde'l-âhire'nin yirmi dördünci güni Yaş kasabasından hareket ile Ordu-yı Hümâyûna azîmet idüb ancak maslahat-ı musâlahanın hitâmı hasebiyle artık Ordu-yı Hümâyûnun Şumnı'da ikâmetine lüzûm kalmamış idügünden serdâr-ı ekrem dahi Cumâde'l-âhire'nin yirmi yedinci ve Şubat'ın dokuzuncı Pâzârirtesi güni Ordu-yı Hümâyûn ile Şumnı'dan hareket ve Edirne'ye avdet eylemiş olmasıyla murahhas efendiler Receb'in on birinci güni Edirne şehrinde Ordu-yı Hümâyûna muvâsalat itmişlerdir.

(s.252)

Ordu-yı Hümâyûn'un Şumnı'dan Edirne'ye Avdetinde Ba'zı Selâtîn-i Tatar ile Dağlı Eşkiyâsının Tertîb-i Cezâları

Deliorman tarafında zuhûr iden haydûd ser-gerdelerinden Yılık ve Meçek nâm şekâvet-

1 Nâme-res: Nâme eriştiren, mektup ulaştıran.
2 İğtinâm: Ganimet suretiyle alma, yağma ve talan etme. Zahmetsiz bir kazanç gözüyle.
3 Şebîh: Benzeyen, benzeyici.

pîşeler[1] haylî cem'iyyet peydâ iderek etrâf ve encâya îsâl-i hasâra cesâret eylediklerinden akdemce sekbânbaşı ve Silistre Vâlîsi ve Tuna Donanması Başbuğı Ahmed Paşa kol kol ta'yîn olunarak bir haylîsini i'dâm ile ru'ûs-ı maktû'ları Ordu-yı Hümâyûna ve andan Dersa'âdet'e gönderilmiş ve ber-minvâl-i sâbık Ordu-yı Hümâyûnun Edirne cânibine avdetinde Yegen Mehmed Paşa ve Osmân Paşa Şumnı'da terk olunarak Tuna yalısında bulunan eşrâr ve eşkıyânın def' ve te'dîbleri husûsı kendülerine emr ve sipâriş buyurulmuş idi Ordu-yı Hümâyûnun Şumnı'ya vürûdunda dahi çünki tetâbu'-ı esfâr[2] ile Rûmili'nin ahvâli muhtell olarak taraf taraf zuhûr iden haydûd ve hırsızlardan ahâlî dûçâr-ı hasâr ve ba'zı mahâlleri dahi selâtîn-i Cengiziyye'nin pençe-i tasallut ve tagallüblerine giriftâr olmağın nizâmına teşebbüs olunması serdâr-ı ekreme vârid olan hutût-ı hümâyûnda münderic oldığından Rûmili'de vâki' ba'zı kasabât ve beldânın söz sâhibleri Edirne'ye celb ve ihzâr ve beldelerinin sûret-i nizâmları kendülerinden istifsâr olunarak keyfiyyet tezekkür ve istişâre olundukda dağlı eşkıyâsının kahr ve tedbîrlerine ve bir müddetden berü ibâdullâh üzerine müstevlî[3] olan selâtîn-i Cengiziyye'nin tard ve te'dîblerine teşebbüs olunmak üzre karâr virilerek icrâ-yı îcâbına ibtidâr olunmuşdur. Şöyle ki: Kırım sultânlarından Yergögi vak'asında yararlığı zâhir olub hidmet-i sâbıkasına binâ'en ba'zı evzâ'-ı küstâhânesi afv oluna gelmiş iken nihâyet kesret-i mezâlimi ve ta'addiyâtından nâşî Bozcaada'ya nefy olundukda menfâsına gitmekden imtinâ' ile izhâr-ı isyân iden Cengiz Mehmed Giray Sultânî Şumnı havâlîsi ahâlîsini esîr gibi kullanub fevka'l-âde rencîde eylediginden başka fukarânın kedd-i yemîn ve arak-ı cebîn ile vücuda getürdükleri mahsûlâtı Deliorman haydûdlarına ve siyâset-i Devlet-i Aliyye'den firâr idübde kendüsüne ilticâ iden kuttâ'-i tarîk[4] makûlelerine yedirmekden hâlî olmamasıyla her ne kadar kendüsüne nush ü pend olundı ise dahi ısgâ[5] itmediginden Şumnı Muhâfızı Vezîr Seyyid Yegen Mehmed Paşa ve ol havâlî â'yânları külliyetlü asker ile üzerine ta'yîn olunmağın ol tarafdan firâr ve Kırkkilisa civârında sâkin Selâmet Giray Sultân'ın yanında bir müddet ihtifâ[6] itdikden sonra çünki akdemce bir takrîble Tırnovi Â'yânı Osmân Efendi'nin kızını almış bulundığından Kırkkilisa'dan dahi firâr ile Tırnovi'ye (s.253) gelerek bir gice Osmân Efendi'nin hânesinde beytûtet idüb ancak her tarafdan üzerine asker ta'yîn olunmuş idügünden oradan dahi firâr eylemiş olmasıyla Selâmet Giray Sultân akdemce ihfâ eylemiş oldığından adalardan birine nefy olunmuş ve Osmân Ağa dahi bu vesîle ile i'dâm olunub fi'l-asl ashâb-ı servet ve yesârdan olmasıyla zabt-ı emvâline me'mûr olanlar cânib-i mîrîye cüz'î şey arz ile kendüleri mâlik-i defîne olmuşdur.

Rûmili'de bulunan sâ'ir Tatar sultânlarının hâli dahi bu minvâl üzre olarak fukarâya eyledikleri mezâlim ve ta'addiyâtdan başka dağlı eşkıyâsı ve sâ'ir kanlı ve kâtil ve haydûd makûleleri kendülerine ilticâ iderek ahz ve gasb idegeldikleri emvâl ve eşyâyı sultânlar ile münâsafeten[7] beynlerinde taksîm eylediklerinden anların dahi birer birer def'-i mazarratlarına teşebbüs olunmuşdur.

1 Şekâvet-pîşe: Eşkıyalığa alışmış.
2 Tetâbu'-ı esfâr: Seferlerin aralıksız birbiri ardına gelmesi.
3 Müstevli: İstilâ eden, ele geçiren, idaresi altına alan. Yayılan, her tarafı kaplayan.
4 Kuttâ'-i tarîk: Yol kesenler, haydutlar.
5 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
6 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.
7 Münâsafeten: Müsavat üzere ikiye bölmek.

Ve çünki Edirne ile Siroz ve Selanik arasındaki gâyet sarb ve bir haylî usât ve eşkıyâ ile lebâ-leb olarak merkûmlar yerlerinde râhat durmayub etrâf ve eknâfa sarkıntılık idegelmişlerdir işte bunların dahi te'dîblerine ber-minvâl-i sâbık karâr virilmekle bu esnâda işbu dağlı eşkıyâsı üzerine küllî asker ta'yîn olunub bir iki mahâlde tazyîk ve top ve humbara ile cem'iyyetleri tefrîk idilmiş ve â'yân makûlelerinden ve eşkıyâ-yı merkûmenin avenesinden mahbûsen elde bulunan İdrîs ve Halîl Ağalar Edirne'de salb ile sâ'ire ibret gösterilmişdir.

Bu hilâlde Nûrî Paşa ve Sarı Abdullâh Paşa ve Hayreddîn Paşa ve Mikdâd ve Cura-zâde Ahmed Paşalar dahi katl ve Mora Vâlîsi İsmâ'îl Paşa'nın vezâreti ref' olunmuş idügünden ber-vech-i âtî tafsîlâtına ibtidâr olunur.

Nûrî Paşa'nın İ'dâmı

Ayıntâb Â'yânı Battâl Ağa-zâde Nûrî Mehmed Ağa ([1]196) târîhinde bir takrîble mîr-livâ ve ([11]99) da mîr-i mîrân olub Ayıntâb mukâta'ası ber-vech-i mâlikâne uhdesinde idi Ayıntâb yeniçerileriyle münâza'adan hâlî olmadığından Ayıntâb ahâlîsi Kilis Mutasarrıfı Daltaban-zâde Mehmed Alî Paşa'dan isti'âne ve Ayıntâb'a da'vet itmeleriyle o dahi ([1]203) senesi hilâlinde külliyyetlü Etrâk ile ale'l-gafle Ayıntâb'a gelicek Nûrî Paşa firâr ve Daltaban-zâde Ayıntâb'a duhûl eylemiş ise de anın ta'addîsi Nûrî Paşa'dan ezyed[1] olarak (rahima'llâhu'n-nebbâşi'l-evvel)[2] didirmiş oldığından ahâlî ittifâk iderek Daltabanoğlını katl ile şerrinden halâs olmuşlar idi. Lâkin bu münâsebetle Nûrî Paşa tekrâr ferce bularak ecnâs-ı muhtelifeyi başına cem' ve Ayıntâb'ı muhâsara ve Haleb tarîkini kat' (**s.254**) ve etrâf ve eknâfda nehb-i emvâl[3] ve katl-i nüfûsa ibtidâr itmekle Gâzî İzzet Paşa-zâde Dervîş Abdullâh Beg kapucılar kethüdâlığı pâyesiyle i'dâm ve izâlesine me'mûr olub asâkir-i vefîre ile üzerine hareket itmiş idi lâkin ol vakit Mısır'dan ma'zûlen Anadolı süriciliğiyle Ordu-yı Hümâyûna me'mûr olan Keki Abdî Paşa ol havâlîden mürûr ider iken Nûrî Paşa kendüsüne dehâlet idüb o dahi re'y buyuruldısmı virmiş ve afvını Dersa'âdet'e yazdıkda kendüsiyle berâber sefere gitmek şartıyla afv emri gönderilmiş idi Abdî Paşa Diyârbekir'de vefât idicek Nûrî Paşa fırsatı ganîmet bilüb hemân Ayıntâb üzerine hücûm ve zümre-i sâdât ile bi'l-ittifâk yeniçerilere müstevlî olarak hânelerini ihrâk ve mâllarını yağmâ eylemiş olmasıyla bunun üzerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mu'âhaze olunacağını cezm itmegin Ayıntâb Kal'ası'nı ta'mîr ve termîm ve mühimmât-ı lâzımesin tanzîm kaydına düşmüş idügünden iki yüz senesi evâhirinde Haleb Vâlîsi Divrikli Köse Mustafâ Paşa üzerine me'mûr olub ol hilâlde ise Haleb içinde fitne ve fesâd zuhûrıyla ahâlî paşa kapusuna hücûm itmegin tarafeynden bir haylî ceng olundukdan sonra nihâyet Mustafâ Paşa Haleb içinde duramayub hâric-i şehre hurûc ve ikâmet eylediği avânda işbu Nûrî Paşa gâ'ilesinin def'i me'mûriyyeti kendüsüne gelmiş olmasıyla hemân Ayıntâb üzerine hareket ve beş ay kadar Ayıntâb'ı muhâsara itdikden sonra kal'anın zahîresi kalmayub içerüye duhûl müyesser olarak Nûrî Paşa ahz ve i'dâm olunmuşdur.

1 Ezyed: Çok ziyade. Daha fazla. En ziyade.
2 "Allah ilk mezar soyucuya rahmet etsin."
3 Nehb-i emvâl: Yağma edilen mallar, mal yağmalama.

Edîb Efendi dir ki bu makûle hâ'inlerin mukaddime-i etvâr-ı nâ-hemvârlarından derece-i ifsâd ve şekâvetleri bilinerek bunların vaktiyle ilâcı görilüb gerek vüzerâ-yı izâm ve gerek ricâl-i Devlet-i Aliyye bunları tesâhub ile ibâdullâha taslît[1] itmemek gerek zîrâ memâlik-i İslâmiyye'de derebegi nâmında tekevvün iden mahzûller vüzerâ-yı izâm ve kibâr-ı devlet ve kurenâ-yı saltanatın zîr-i himây-ı himâyetine ilticâ ile ferce-yâb-ı mel'anet olub refte refte[2] her biri birer dâhiyye-i uzmâ[3] olurlar.

Abdullâh Paşa ve Hayreddîn Paşa ve Mikdâd Paşa'nın İ'dâm Olundukları

Evvelki cildlerde beyân olundığı vechile merhûm Canikli Hâcı Alî Paşa ashâb-ı yesâr ve iktidârdan olarak Erzurûm tarafında kesb-i tahayyüz ve temekkün itmiş olub vefâtında oğulları Battâl Paşa ve Mikdâd Paşa ile kethüdâsı Sarı Abdullâh Paşa anın yerine manzûr-ı devlet olmuşlar idi husûsıyla Abdullâh Paşa lede'l-iktizâ mevâdd-ı cesîmede istihdâm olunmak mütâla'asıyla uhdesine Erzurûm ve Trabzon eyâletleri ber-vech-i ilhâk tevcîh buyurulmuş (**s.255**) oldığı hâlde Battâl Paşa Rusya'ya firâr idicek Anapa ser'askerligi Abdullâh Paşa uhdesine ihâle ile bir ân akdem Anapa'ya yetişmesi fermân ve Battâl Paşa'nın oğlı Hayreddîn Beg cânib-i mîrîye altı yüz kîse akçe virmek üzre pederinin mnhallefâtı kendüsüne terk olundukdan başka uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîhiyle Canik havâlîsi yine ber-vech-i mâlikâne kendüye ihsân buyurulmuş idi Abdullâh Paşa ise îfâ-yı me'mûriyyete isti'câl itmeyerek ba'zı a'zâr ile ayak sürimekde oldığı esnâda Anapa'nın istîlâsı haberi vârid olıcak i'dâmına irâde-i seniyye ta'alluk idüb Abdullâh Paşa dahi artık bunun üzerine âsâr-ı gazab-ı şehr-i yârîden halâs bulamayacağını tefekkür iderek Trabzon Kal'ası'na duhûl ile tahassun itmiş idi lâkin Trabzon eyâleti yine ol havâlî ricâlinden Kuğu-zâde Süleymân Paşa'ya tevcîh ve Abdullâh Paşa'nın i'dâmı kendüsüne bâ-emr-i âlî havâle ve tenbîh olunmuş idügünden Süleymân Paşa kendü uhdesine Trabzon'un tevcîh olundığını tasrîh ile tav'an ve kerhen kal'adan ihrâc olunacağını Abdullâh Paşa'ya telmîh eyledigine binâ'en Abdullâh Paşa nâ-çâr mansıbı olan Erzurûm'a gitmek üzre Trabzon'dan hurûc itdikde Süleymân Paşa tarafından der-kemîn kılınmış olan asker sedd-i râh olarak Abdullâh Paşa'nın işini bitürmeleriyle gerek kendüsünün ve gerek hevâdârlarının ve Trabzon'un eski ser-keşlerinden Fâlcı oğlı İbrâhîm Ağa nâm kimesnenin ser-i maktû'ları Dersa'âdet'e irsâl olunmuşdur.

Canik ve Karahisâr-ı Şarkî havâlîsi öteden berü Alî Paşa hânedânının yed-i tagallüb ve tasallutlarında olarak ahâlîsi kendülerinin esîrleri hükmünde idi ancak mûmâ-ileyh Hayreddîn Paşa'nın kuvve-i askeriyyesi ol havâlî ahâlîsini böyle taht-ı tahakkümde tutmağa vâfî olmadığından ahâlî bi'l-ittifâk paşa-yı mûmâ-ileyh üzerine hücûm ve iktihâm ve o dahı müdâfa'aya kıyâm birle dâ'iresi halkından ve müte'allikâtından pek çoğı maktûl ve kendüsi dahi bir tarafda mahsûr kalmış idügi haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda Sinob Muhâfızı Süleymân Feyzî Paşa'nın Hayreddîn Paşa'yı ahâlî yedinden tahlîs ile makâm-ı emârete ik'âd itmesi bâ-emr-i âlî kendüye iş'âr olunmuş idügüni ahâlî-i merkûme istimâ'

1 Taslît: Musallat etme, sataştırma, sataştırılma.
2 Refte refte: Adım adım.
3 Dâhiye-i uzmâ: Büyük musibet, felâket, sıkıntı.

idicek söz anlayanlarından birkaç kişi Dersa'âdet'e gelerek Hayreddin Paşa'nın mezâlim ve ta'addîyâtından bess-i şekvâ[1] ve bu hânedândan Devlet-i Aliyye'ye hayr gelmez Devlet-i Aliyye'nin ednâ bir bendesi Canik tarafına gelürse ahâlî inkıyâd iderek kâmilen mâl-ı mîrîyi edâ ideceklerinden başka Hayreddîn Paşa'nın ta'ahhüd itdigi altı yüz kîseyi dahi tayyib-i hâtırla i'tâ iderler. Lâkin bu hânedândan kimesneyi istemezler deyü te'yîd-i müdde'â itmeleriyle Dergâh-ı Âlî kapucı (**s.256**) başılarından sâbıkâ Kıbrıs muhassılı olub re'âyâ-perverlik ile ma'rûf olan Hâcı Osmân Ağa uhdesine hâssa silâhşörlüğü ve mîr-ahûr-ı sânî pâyesiyle Canik muhassıllığı ve Karahisâr-ı Şarkî voyvodalığı tevcîh olunub ba'dehu Hayreddîn Paşa dahi ol tarafda i'dâm ile ser-i maktû'ı Dersa'âdet'e irsâl kılınmış ve müte'âkiben Filibe'de merfû'ü'l-vezâre mukîm olan ammîsi sâlifü'z-zikr Mikdâd Paşa dahi orada i'dâm olunmağın Hayreddîn Paşa'nın ser-i maktû'undan çend rûz sonra Mikdâd Paşa'nın dahi başı Dersa'âdet'e gelerek Bâb-ı Hümâyûn'a vaz' olunmuşdur.

Bu sûretle Alî Paşa hânedânı bayağı münkariz[2] olub fakat Hayreddîn Paşa'nın küçük birâderi Tayyâr Beg kalmış idi ki mu'ahharen rütbe-i vezâretle bekâm olan meşhûr Tayyâr Paşa'dır Hayreddîn Paşa râgıb-ı tahallüs idüb güzel eş'ârı vardır bu gazel dahi anındır.

Derd-i dile cûyende-i dârû-yi şifâyız * Def'-i gama nûşende-i sahbâ-yı safâyız
Bir lahza tehî olmayuz âlâm-ı kederden * Gör hikmeti pür kîse-i dîmâr-ı gınâyız
Sahbâ ile âharlayub evrâk-ı derûnı * Levh-i dili şûyende-i çirkâb-ı riyâyız
Nüh tâk-ı felek kadrimize pâye-i bestdir * Biz kâbiren an-kâbiri ırkî vüzerâyız
Terkîbimiz olmağla mekârimle mürekkeh * Ma'cûn-ı zer ü illet-i iflâsa devâyız
Şâyân olamaz bezmimize zümre-i hûhân * Biz râgıb-ı irfân ve muhibb-i ulemâyız

Hayreddîn Paşa'nın bu gazelini birâderi müşârün-ileyh Tayyâr Paşa tahmîs[3] itmişdir murâd olunursa dîvânına mürâca'at oluna.

Cura-zâde'nin İ'dâmı

Cura-zâde Ahmed Paşa Kütahya eyâletinde vâki' Çakallı aşîretinden bir fırka zâbiti iken sefer-i sâbıkda kapucıbaşı olarak kesb-i haysiyyet idüb ba'dehu Anadolı vâlîleriyle vakt be-vakt mücâdele ve mu'ârazaya cesâretinden nâşî katli irâde olunmuş iken bir takrîble ol vartadan[4] tahlîs-i girîbân iderek bu sefer vukû'ında mîr-i mîrânlık ile Üsküdar'a lede'l-vürûd âlâyını temâşâ idenler vezârete ehl oldığını teslîm ve ta'rîf idüb kendüsi dabi etvâr-ı levendâne sâhibi bir merd-i zarîf olarak darb-ı nutkıyla ba'zı kimseleri celb ve teshîr ile rütbe-i vezâreti tahsîl itmiş idi. Seferlerde bi-hikmeti'llâhi Te'âlâ bir hidmete muvaffak

1 Bess-i şekvâ: Şikâyeti meydana çıkarma.
2 Münkariz: Biten, arkası gelmeyen, sönen, zürriyeti tükenmiş, kesilmiş olan.
3 Tahmîs: Bir şiirin her beytine üçer mısra ilâve ederek beşe çıkarmak.
4 Varta: Kurtuluşun zor olduğu yer. Tehlike.

olamadıktan başka me'mûr oldığı mahâlleri tâht ü târâc[1] ve fukarâ ve re'âyâyı iz'âc[2] eyledigi mesmû'-ı pâdişâhî olmağla o dahi bu hilâlde i'dâm olunmuşdur.

Edîb Efendi dir ki sahârî ve cibâlde serserî geşt ü güzâra me'lûf olan Yörük makûlesinin encâm-ı kârı böyle olacağı zâhir ve bedîdâr iken def'aten ve bilâ-mûcib intihâ-yı (**s.257**) merâtib-i Osmâniyye olan rütbe-i vezâreti ana şâyân gören kâr-fermâyân-ı Devlet-i Aliyye yevm-i cezâda mes'ûl ve mu'âteb olacakları bî-iştibâhdır zîrâ bu def'a vukû' bulan sefer-i hümâyûn münâsebetiyle ke-enne takviyye-i bâzû-yı iktidâr olur dâ'iyyesiyle nice fürû-mâyeler rütbe-i vâlâ-yı vezâreti hâ'iz olmalarıyla kadr ve şân-ı vüzerâ-yı izâmı berbâd idüb ve hiç birisinden bir hidmet-i nâfi'a dahi sudûr itmeyüb her biri zulm ve sitemle âlemi harâb itmekden gayri amele yaramadıkları meşhûd-ı enâm olmuşdur.

İsmâ'îl Paşa'nın Ref'-i Vezâreti

Cezâ'irli Hasan Paşa kethüdâsı iken uhdesine rütbe-i vezâret tevcîhiyle Mısır vâlîsi ve ba'dehu Mora vâlîsi olan İsmâ'îl Paşa'nın Mora ahâlîsine kesret-i zulm ve ta'addîsi mesmû'-ı pâdişâhî olmağın vezâreti ref'le İneboli'da kal'a-bend kılınub emvâl ve eşyâsının zabtına dahi me'mûr-ı mahsûs gönderilmiş ve hazîneye olan iki bin yüz kırk kîse deynini edâ eyler ise afv ve ıtlâk olunacağı tarafına iş'âr buyurulmuş idi ancak kendüsünün Tunus tarafında alâka-i külliyyesi olmasıyla mevcûd ve müddehiri[3] olan emvâlin birazını Tunus'a irsâl ve birazını dahi an-asl ahz ve i'tâsı olan efrenc tüccârına tevdî' ve teslîm eylemiş oldığına mebnî melhûz olan emvâl-i kesîreden bir şey bulunamadığından mahbesde ibkâ olunmuş idi her nasıl ise bir aralık ol tarafdan Toskana'ya firâr idüb bir müddet mürûrunda Nemçe İmparatorı tarafından afvıyla ibkâ-i vezâreti iltimâs olundukda karîbü'l-ahdde akd-i musâlaha iden bir imparatorun hâtırına ri'âyet lâzime-i revâbıt-ı salâh ve müsâlemet oldığı misillü vesâtet-i ecnebiyye ile rütbe ve me'mûriyyet virmek dahi istiklâl-i âlî-i saltanat-ı seniyyeye münâfî idügünden tavassut-ı beyne'l-âmirîn tarîkine gidilerek İsmâ'îl Paşa'nın i'dâmından ferâgat birle memalik-i Devlet-i Aliyye'den bir mahâlde merfû'ü'l-vezâre olarak ikâmet eylemesine ruhsat virilüb keyfiyyet Nemçe Devleti tarafından kendüsüne beyân olunmuş ise de yine i'timâd idemeyüb ol havâlîde karâr ile muntazır-ı encâm-ı kâr olmuşdur.

Ba'zı Vakâyi'-i İstanbul

Tetâbu'-ı esfâr[4] ile taşralar ber-minvâl-i sâbık zuhûr iden hayâdîd[5] ve eşkıyâdan hasâr-dîde oldığı gibi Dersa'âdet'de dahi es'ârm galâsı hasebiyle halk muztarib olub hattâ evâ'il-i seferde hıntanın[6] her keyl-i İstanbulîsi seksan para iken zahîrenin kılleti hasebiyle

1 Tâht ü târâc: Yağma, çapul, talan.
2 İz'âc: Yerinden koparma. Rahatsız etme, can sıkma, baş ağrıtma, tedirgin etme, bunaltma.
3 Müddehir: Biriktirilen, toplayıp saklayan.
4 Tetâbu'-ı esfâr: Seferlerin aralıksız birbiri ardına gelmesi.
5 Hayâdîd: Haydutlar.
6 Hınta: Buğday.

mu'ahharen üç guruşa narh virilüb yine bulunmaz oldığından nihâyet herkes zahîresini getürüb Âsitâne-i Sa'âdet'de dilediği kimseye dilediği bahâ ile (**s.258**) satsun kimse mâni' olmaz deyü taşralara evâmir-i aliyye neşr olunmuş idi işte bu sûretle İstanbul ahâlîsi dahi eyyâm-ı harbden hissedâr-ı keder ve ıztırâb olmuş idi bundan başka gavâ'il-i seferiyye hasebiyle Dersa'âdet'in umûr-ı zâbıtasına ve mütevâridînin sıfât ve ahvâline dikkat ve tekayyüd olunamadığından dürlü müzevvirler ve dolandırıcılar ve nice sâ'î-i bi'l-fesâd[1] olan eşhâs zuhûrıyla sekene-i Dârü's-saltanat'a îrâs-ı hasâr ve mazarratdan hâlî olmazlardı ez-cümle garâ'ibden olarak Tahte'l-kal'a civârında sâkin ve müte'ehhil Mağribî Hâcı Mehmed nâm şahs-ı kallâşın Tahte'l-kal'a'da mükellef ve mu'anven süknâsı[2] ve haylî gılmân ve cevârîsi ve zî-kıymet elbise ve eşyâsı oldığı hâlde dâ'imâ evrâd ve ezkâra müdâvemetle meşhûr ve fukarâ ve gurebâya hadden efzûn ikrâm ve in'âm ile mezkûr olduktan başka ahyânen[3] üçer beşer altunluk sebîkeleri rihne-i kâlıb-ı ihtiyâl ve bir takım sâde-dilânı iğfâl iderdi bu makûle sâ'î-i bi'l-fesâd olan şeyâtîn-i insin vaktiyle terbiyyeleri lâzime-i zimmet-i hükûmet iken merkûm hakkında bi'l-akis herkes hüsn-i zannla hatâ eylemiş oldığı sonradan meydâna çıkmışdır. Şöyle ki: Mağribî-i merkûm mu'teberân-ı sarrâfândan Vâlide Hanı'nda sâkin iki nefer Ermenî sarrâflara bir takrîb-i ebleh-firîb[4] ile mukârin olarak kimyâ-gerlik fenninde mahâret-i tâmmesi olmak üzre tamâm-ı i'tikâd ve i'timâd itdirdikden sonra birkaç sene zarfında bi't-tedrîc letâ'ifü'l-hiyel-i[5] hakîmâne ile ikisini dahi iflâsa çıkarub kendi mâlları olarak üç beş yüz kîseleri telef oldukdan başka üç yüz kîseye karîb şunun bunun mâlını dahi batırub işbu ([1]206) senesi hilâlinde ikisi birden i'lân-ı iflâs itdikleri esnâda Mağribî-i merkûm dahi firâr itmegin ashâb-ı hukûkun istid'âsıyla merkûmlar habs ile lede'l-istintâk alacaklulara hitâben bî-pervâ cevâba âgâz iderek be cânım hakkınızı mutâlebede bu tehâlüke[6] sebeb nedir karîbü'l-ahdde efendimiz gelse gerekdir mâlınızı güzeştesiyle alursunuz didiklerinden başka ba'zan kendüleriyle mahfîce sohbet idenlere Mağribî-i merkûmun bi'd-defe'ât kazganlar ve kebîr zarflar ile memlû meşkûk-ı sebîke olarak nice yüz bin kîselik altun göstermiş oldığını ve daha nice nice hârik-i âde[7] vukû'ât-ı nâ-şinîdesini beyân ile berâber hiç öyle zâtın bizim akçemize ne ihtiyâcı olabilür ve bu def'a gaybûbeti dahi mücerred falân mahâlde medfûn olan hazâ'in-i bî-şumârın[8] miftâhını[9] keşf ve husûlüne dâ'ir lâzım gelen azâ'ın hakkında diyâr-ı Mağribde falân nâm azîzden me'zûniyyet tahsîli içündür dimeleriyle kallâş-ı merkûm hakkında bu Ermenîlerin bu derecelerde i'tikâdları ve ol mülhid-i bî-insâfın dahi bu mertebede mel'aneti muhayyir-i erbâb-ı ukûl olmuşdur.

(**s.259**) Ve yine bu hilâlde vukû'-yâfte[10] olan garâ'ib hâdisatdandır ki sene-i merkûme Rebî'ü'l-âhiri'nin yirminci Cum'a güni Sultân Selîm Han Hazretleri Ayasofya-i

1 Sâ'î-i bi'l-fesâd: Ortalığı birbirine katan fesatçı.
2 Süknâ: Oturulacak yer, konak.
3 Ahyânen: Ara sıra, vakit vakit.
4 Ebleh-firîb : Aptal aldatan, avlayan.
5 Letâ'ifü'l-hiyel: Kurnazca oyunlar, hileler.
6 Tehâlük: Can atma; birbirini itip çiğneyerek koşuşma; istekle atılma.
7 Hârık-ı âde: Âdeti yırtan, âdetin dışarısında, harikulade; yalancı.
8 Bî-şumâr: Hadsiz, sayısız, pek çok.
9 Miftâh: Anahtar.
10 Vukû'-yâfte: Vuku bulmuş.

Kebîr'e selâmlık idüb mahfil-i hümâyûna su'ûd ve nişîmengâh-ı mülûkânelerinde ku'ûd buyurduklarında sadr-ı mihrâb-ı câmi'de mevcûd olan cemâ'at içinde bir nefer-i mechûlü'l-asl Mağribî olub sünnetler edâ olunurken hemân ol meczûb-ı bî-edeb ceybinden bir demir misket güllesi çıkarub Türkce bilmediginden kendi lisânı üzre ke-enne iştikâ ve tazallüm sûretinde ba'zı hezeyânlar iderek gülleyi kafes-i hümâyûna doğrı atdıkdan sonra bir dîgerini dahi atmak sadedinde iken zâbitler tutub câmi'den ihrâc ider itmez tertîb-i cezâsı emri dahi taraf-ı şâhâneden vâsıl olmağın hemân sarây meydânında boynu urılub kelle ile vücûd-ı âlem-sûd-ı hümâyûna gezend[1] ve hasâr kaydında iken kellesi galtîde-i meydân-ı mücâzât[2] olmuşdur.

Fi'l-asl İstanbul'da suların kılletinden nâşî ekser-i nâs tavattuna rağbet itmez iken Sultân Süleymân Han Hazretleri Kırkçeşme suyunu icrâ itdikden sonra halkın İstanbul'a muhâceme ve müzâhamesin göricek tecemmu' idecek nüfûs-ı kesîrenin levâzım-ı zarûriyyelerini tedârük devlete bir bâr-girân olacağını der-pîş iderek mâ'-i mezbûrı İstanbul'a icrâ buyurduklarına nev'i-men nedâmet izhâr eyledikleri ba'zı tevârîhde mezkûrdur hâlbuki ol vakitden berü İstanbul'a küllî halk tecemmu' idüb husûsıyla sonraları taşralarda mezâlim ve ta'addîyât hâdden ziyâde ve İstanbul'da kolaylıkla geçinmek kapuları küşâde olmağın her tarafdan ahâlî Dersa'âdet'e tevârüd ve tavattuna[3] rağbet iderek re'âyâdan niceleri zirâ'ati terk ile fevc fevc Dersa'âdet'e tevârüd itdiklerinden arâzî hâlî kalarak taşralar harâb oldığı missillü Dersa'âdet'de dahi cem'iyyet-i beşeriyye tekessür iderek vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin evkâtı Dersa'âdet sekenesinin zahâ'ir ve levâzımâtını tedârük dâ'iyyesine mahsûr olmağın umûr-ı mühimmenin ta'tîline bâdî oldukdan başka bunca nâsın ictimâ'ı nice mefâsid ve mekârihin vukû'una bâdî ve harîk ve sirkat misillü hasârâta mü'eddî olub ancak öteden berü üç senede bir kerre esvâk ve dekâkîn ve emkine-i mesâkîn teftîş olunarak bu müddet zarfında vârid olan eşhâs memleketlerine i'âde olunur ve evlâd ü iyâlleriyle Dersa'âdet'e nakl-i hâne idenleri men' içün mesâlik ve ma'âbirde bulunan hükkâm ve zâbitâna evâmir-i aliyye irsâl olunarak taklîl-i nüfûs ile fi'l-cümle tahsîl-i refâh ve âsâyiş kılınur iken bir müddetden berü bu âdetin metrûkiyyeti Âsitane-i Sa'âdet'in izdihâmına ve bu cihetle envâ'-ı mefâsidin zuhûruna sebeb olmakda idügüne mebnî fî-mâ-ba'd bu usûl yine mer'iyyü'l-icrâ[4] olmak üzre sene-i merkûme hilâlinde nakl-i hâne idenlerin memnû'iyyeti zımnında etrâfa müceddeden evâmir-i aliyye irsâl ve Dersa'âdet'de taraf taraf me'mûrlar ta'yîniyle hâne ve dükkânlar ve bekâr odaları (**s.260**) yoklanarak ashâb-ı san'at ve hirfet olanlar kefîle rabt ile sebt-i defter ve kefîli olmayanlar ve lüzûmundan ziyâde bulunan ba'zı hammâl ve kayıkçı ve dükkân şâkirdlerinin kefîlleri dahi olsa o makûle zâ'id[5] olanların kefîllerine i'tibâr olunmayub cümlesi memleketlerine irsâl olundığı misillü taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden İstanbul'un derûn ve bîrûnunda vâki' bi'l-cümle medreselere ve tekyelere âdemler ta'yîn olunub anların sekenesi dahi yek-dîgere kefîl olarak kayd-ı defter ve meçhulü'l-ahvâl olanlar kezâlik tard ve teb'îd kılınmış ve ba'dehu altı ayda bir kerre bu vechile İstanbul'un teftîş olunması nizâma rabt olunmuşdur.

1 Gezend: Zarar, ziyan; elem, keder; âfet, musibet.
2 Galtîde-i meydân-ı mücâzât: Ceza meydanına yuvarlanmış.
3 Tavattun: Bir yeri vatan edinmek. Bir yerde yerleşmek.
4 Mer'iyyü'l-icrâ: Yürürlüğe girme.
5 Zâ'id: Artan, fazlalık, ilave olunmuş.

Sene-i merkûme Safer'inde Baruthâne Dâ'iresi dâhilinde ve barut mahzenlerine karîb mahâlde harîk zuhûr idüb ancak korkulan derecelerde hasâr vukû'a gelmeksizin basdırılmış idi bunun üzerine fî-mâ-ba'd baruthâne dâhilinde ahşâb ebniyye bulunmayub kâffesi kârgîr olarak yapdırılması nizâm ittihâz kılınmışdır.

Galata Mevlevîhânesi dahi harâba yüz tutdığından tekye-i merkûmede post-nişîn-i irşâd olan Şeyh Gâlib Efendi inşâd eyledigi kaside-i tanânesini bir kıt'a arîzasına leffen Bâb-ı Âlî'ye takdîm idüb makâm-ı Âsafîden dahi Rikâb-ı Hümâyûna arz olunmağla fi'l-hâl binâsı irâde buyurulmağın az vakit zarfında resîde-i hüsn-i hitâm oldukdan fazla ansl tekyede mâ'-i lezîz olmayub bu kerre Re'îsü'l-küttâb Mehmed Râşid Efendi mahâll-i ba'îdden icrâ eyledigi âb-ı nâbı Sultân Selîm Han Hazretleri'ne ihdâ birle

Kıt'a

Ehdeytü li'l-meliki'l-mülûki ve innemâ * Ehdî le-hû mâ-ehaztü min-ni'amâ'ihî
Ke'l-bahri yumtiruhu's-sehâbi ve mâlihî * Min-aleyhi li-ennehû min-mâ'ihî

Mazmûnunı zebân-âver-i hüsn-i makâl eylemişdir.
Şeyh Gâlib'in tekye binâsına inşâd eyledigi târîhdir.

Lafzan ve ma'nâ didi târîhini Şeyh Gâlib abd-i dâ'î-i kadîm
Yapdı bu dergâhı pâk ve hem cedîd Bin iki yüz altıda Sultân Selîm

Şâdırvân içün söylediği târîhdir.

Didi târîhini bu şîve-i abdâl ile Gâlib * Bu âb-ı pâk-i zîbâyı içen atşâna aşk olsun

Tekyede olan mahfil-i hümâyûn târîhi

Müslim-i şehnişîn-i pâdişâhî

Sultân Ahmed Medresesi'nde sâkin talebe-i ulûmdan Ayıntâbî Aynî Efendi'nin tekyeye inşâd eyledigi târîhdir.
(s.261)

Gelüb gûş eyle neyden ve mebdem-i esrâr-ı târîhi Nefesle döndi aden-âbâda yâhû Mevlevîhâne

Receb-i şerîfin on altıncı güni Kapudan-ı Deryâ Giridli Hüseyin Paşa azl ile maskat-ı re'si[1] olan Hanya muhâfazasına ta'yîn olunub yerine ahd-i civânîden berü perverde-i nazar-ı iksir-eser-i cihân-bânî olarak cülûs-ı hümâyûndan sonra Başçukadâr olan Hüseyin Ağa rütbe-i vâlâ-yı vezâretle kapudan-ı deryâ oldı. İşte Küçük Hüseyin Paşa deyü ma'rûf olan

1 Maskat-ı re's: Doğum yeri.

zât budur mukaddemâ Prusya Kralı'nı cenge teşvîk içün sefâretle Berlin'e gönderilmiş olan Ahmed Azmî Efendi bu avânda avdet ile Şa'bân'ın yedinci güni Dersa'âdet'e muvâsalatında geşt ü güzâr eyledigi bilâd ve aktârı ve gördigi acâ'ib âsârı derc ve tastîr ve devletce icrâsı lâzım gelan mevâddı ihtâr ve tezkîr zımnında bir kıt'a sefâretnâme tanzîm ve Sultân Selîm'e takdîm itmişdir ki sûreti zîrde (17) işâretiyle tahrîr olunur iki gün sonra Ordu-yı Hümâyûn dahi Dersa'âdet'e vâsıl olarak nizâm-ı devlet mütâle'âtına ibtidâr olunmuşdur.

Ordu-yı Hümâyûn'un Dersa'âdet'e Avdeti

Ber-minvâl-i sâbık Rûmili ahvâlinin tanzîmi zımnında bir müddet serdâr-ı ekrem Edirne'de ikâmet idüb ba'dehu sâdır olan irâde-i seniyye üzre Receb-i şerîf evâhirinde Ordu-yı Hümâyûn Edirne'den hareket iderek Şa'bân'ın dokuzuncı ve Mart'ın yirmi birinci Pâzâr güni Küçükçekmece ile İncirli miyânında vâki' Uzunköpri sahrâsında nasb-ı hiyâm ve ferdâsı İncirli sahrâsında nasb olunan çadırlarda teneffüs ve ârâm[1] olundukdan sonra âlâ-yı vâlâ ile hareket olunarak Dâvudpaşa ile İncirli arasında Sultân Selîm Han Hazretleri Sancak-ı Şerîf-i Nebevî'yi kemâl-i ta'zîm ve ibcâl[2] ile istikbâl idüb ba'dehu Livâ-yı Şerîf'i pîşvâ[3] iderek Dâvudpaşa Sarâyı'na teşrîf ve serdâr-ı ekremi muhâtabât-ı mülûkâne ve teşrîfât-ı şâhâneleriyle taltîf itdikden sonra süvâr-ı semend-ikbâl ve devlet olarak Sarây-ı Hümâyûnlarına avdet buyurduklarını ta'kîben serdâr-ı ekrem dahi âlây ile Sarây-ı Hümâyûna gelüb yeden be-yedin[4] Livâ-i Şerîf'i dest-i sa'âdet-peyvest-i hilâfet-penâhîye ba'de't-teslîm Bâb-ı Âsafî'ye vürûdunda dîvân yerinde umûm hil'atleri ilbâs olunmuşdur.

Gavâ'il-i seferiyye bu sûretle ber-taraf olarak fî-mâ-ba'd ıslâhât-ı lâzıme ve nizâmât-ı cedîdeye teşebbüs olunmak musammem oldığından evvel emirde elbise nizâmına sûret virilmişdir çünki bir haylî vakitden berü adem-i ihtimâm ile umûr-ı devlet muhtell oldığı misillü ziyy ve kıyâfet husûslarında dahi nâsın vazî' ve şerîfi yek-dîgerinden fark ve temyîz olunamayacak dereceye gelerek vüzerâ-yı izâma mahsûs olan zî-kıymet semmûr nâfesi ve donluk ve rızâyî şâlları ve elmâs yüzük ve hançer ve bıçak ve murassa' sâ'atleri hademe ve esnâf makûleleri isti'mâl ve elmâslu (s.262) hançeri olmayan hademeyi efendileri istiskâl[5] ider olduklarından herkes kudreti yeter yetmez zikr olunan elbise ve tezyînâta heves itmekle âmme-i nâs iflâs derecesine varub bu sûret ise bir nice kimselerin tarîk-i irtikâb ve irtişâya[6] sapmasına bâdî ve bu tarîk ile Hindistân ve Frengistân'a hazâ'in-i külliyye giderek memâlik-i Devlet-i Aliyye'de nükûdun kılletine mü'eddî[7] oldığı ecilden fî-mâ-ba'd hademe-i Devlet-i Aliyye ve erbâb-ı manâsıb-ı dîvâniyyenin erkân kürk giyenlerinden mâ'adâ ketebe ve hademe ve ehl-i sûk[8] ve esnâfdan her kim olur ise olsun semmûr ve kakum ve vaşak ve şâl kuşâk

1 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karar kılma.
2 İbcâl: Ağırlama, ululama.
3 Pîşvâ: Reis, başkan, önder.
4 Yeden be-yedin: Elden ele, doğrudan doğruya, vasıtasız.
5 İstiskal: Ağır bulup hoşlanmadığını anlatmak. Soğuk muamele ederek sevmediğini bildirmek.
6 İrtişâ: Rüşvet alma, rüşvetçilik.
7 Mü'eddî: Te'diye eden, eda eden. Sebebolan, doğuran, meydana getiren.
8 Ehl-i sûk: Çarşı halkı, esnaf.

ve Hindî libâs ve envâ‘ çiçekli kumâş isti‘mâl itmemek ve ulemâ-yı fihâm hazerâtından İstanbul pâyesine ve hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan menâsıb-ı sitte erbâbına yâ‘ni riyâset-i küttâb ve defterdârlık ve nişâncılık ve şıkk-ı sânî ve sâlis defterdârlığı ve defter emâneti menâsıb-ı celîlesi ashâbına gelince kapucı başılardan mâ‘adâsı içi sandâllı biniş ve cübbe telebbüs ve girân-bahâ mücevher sâ‘at ve elmâs yüzük ve hançer isti‘mâl eylememek ve nisâ tâ’ifesi fî-mâ-ba‘d İngiliz ve Ankara şalından ferâce kesdirmemek ve'l-hâsıl herkes haddinden aşurı israfâtdan ictinâb eylemek bâbında sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince tenbîhât-ı ekîde icrâ olunmuş ve her sene Ramazân-ı şerîfde Enderûn-ı Hümâyûna takdîm olunan îdiyye ve hedâyâ ve ulemâ-yı â‘lâma ve ketebe-i aklâma sadr-ı â‘zam ve kethüdâ beg ve defterdâr efendi ve re’îs efendi taraflarından virilegelan sâ‘at ve boğçalar masârif-i kesîreyi mûcib olarak îrâd-ı tabî‘î ile kapadılamayub nice kimseleri tarîk-i irtikâba sevk ve ilcâ[1] idegeldiginden cümlesi ilgâ ve fakat ba‘zı menâsıb-ı cesîmeden rikâbiyye ve sadr-ı â‘zam tarafına virilan cevâ’iz-i kadîme ibkâ ve eyâlât ve elviye ve münâvebe menâsıbının câ’izeleri dahi tahammüllerine göre tenzîl kılınmışdır.

Bu hilâlde Cezâ’ir beglerbegisi tarafından Vahran nâm kal‘anın miftâhı Dersa‘âdet'e gelmiş olmasıyla tafsîl-i hâle ibtidâr olunur şöyle ki: Akdemce Cezâ’ir Beglerbegisi Mehmed Paşa'nın vefâtında Cezâ’ir dayılığını ihrâz itmiş olan Hasan Beg Eyâlet-i Cezâ’ir Hükûmeti'nin menşûrını tahsîl içün atabe-i aliyye-i mülûkâneye ve sâ’ire azîm hedâyâ tertîb ve Cezâ’ir'de yalı vekîl-hârcı ta‘bîr itdikleri tersâne emînleri olan Seydî Alî Kapudan ile takdîm itmegin hilâl-i Rebî‘ü'l-evvel'de Dersa‘âdet'e vârid oldukda Hasan Paşa uhdesine Cezâ’ir Beglerbegiligi berâtı ihsân buyurulmuş ve mu‘tâdları üzre Devlet-i Aliyye'den matlûb eyledikleri top ve cebehâne ve mühimmât-ı sâ’ireden başka çend kıt‘a sefâ’in-i kebîre dahi gönderilmiş idi Sultân Mahmûd-ı Evvel asrında İspanyalıların istîlâ itmiş oldukları Vahran Kal‘ası Cezâ’irlüler ile İspanyalunun vukû‘ bulan musâlahasında şarta dâhil olmayub mu‘allak (**s.263**) ve müstesnâ oldığına mebnî bu def‘a ale'l-gafle Cezâ’ir guzâtı kal‘a-i mezbûreyi muhâsara ve teshîr itmeleriyle miftâhı Hasan Paşa tarafından bu esnâda Dersa‘âdet'e takdîm olundığından uhdesine rütbe-i vezâret ihsân buyurulmuşdur.

Vâsıf Efendi dir ki Vahran Telemsân memleketinde on yedi derece tûl ve otuz yedi derece arzında vâki‘ bir şehirdir şehrin bir kıt‘ası sahrâda ve bir kıt‘ası dâmen-i cebelde olub bâlâ-yı kühsârda[2] metîn kal‘ası vardır avâmm-ı nâs Varhan tesmiye idüb atlas-ı kebîrde Oran zabtolunmuşdur. Telemsân ile mâ-beyni yek-şebe[3] râh olub küçük limanı kal‘a kapusuna karîb ve Mersiyyü'l-kebîr ıtlâk olunan limanın kal‘aya iki mil kadar bu‘dı vardır cümle Afrîkiyye limanlarının memdûhı olub her rûzgârdan masûn ve tüccâr ile iki yüz doksan senesinde kabâ’il-i Berberiyye arasında fitne ve şûriş hudûsıyla şu‘ûb-ı Berberiyyeden Benî Mesfen mufârekat ve Vahran sahrâsında ikâmet itmişler idi. Fitneden emîn olmadıklarıçün Endülüsîler tarafından bi'l-iltimâs Vahran Kal‘ası binâ olunmağla bir müddet zikrolunan kabîle derûn-ı kal‘ada tahsîn olunub mülâhazaları üzre hilâflarında olan kavm bunları basub kal‘ayı tahrîb itdiginden tekrâr binâ olunub kal‘ada temekkün

1 İlcâ‘: Mecbur etme, zorlama, zorunda bırakma.
2 Kühsâr: Dağlık yer, dağ tepesi.
3 Yek-şebe: Bir gece, bir gecelik.

itmişler idi. Ahâlîsi cesîmü'l-hilka ve tenû-mend[1] ve tünd ü tîz[2] olub Amâlika bakâyâsından zannolunur bir kavm-i nahvet-engîz[3] olarak bu hâl ile ekserî mü’min ve muvahhid ve Arabiyyü'l-lisân âdemlerdir abd-i fakîr İspanya memleketinde sefâretle vardığımda ahâlî-i Vahran Barşelona ve Madrid'e gelürler idi ehl-i İslâm'dan iken İspanyaluya teba‘iyyetleri takbîh olundukda zulm ve ta‘addî ve teklîfât-ı şâkkaya tasaddî sebebiyle İspanya'ya tâbi‘ olduk dirler idi.

İşte zulm ve cevrin netîcesi neye müncer oldığı zâhir oldı.

Ahd-i ba‘îdden berü gâh ehl-i İslâ[m] ve gâh Nasârâ Vahran'a mâlik olub kırk elli seneden berü İspanya tasarrufunda iken bu kerre ber-minvâl-i sâbık Cezâ’irlülerin teshîriyle ilâve-i Memâlik-i Mahrûse kılındı besâtîn[4] ve eşcârı ve hadâ’ik[5] ve esmârı vâfir olub hâric-i şehirde cârî mâ’-i lezîzleri dahi vardır bal ve yağ ve ganem şehr-i mezkûrda gâyet rahîsdir[6] Vasıf'ın kelâmı burada hitâm buldı.

Ve yine bu hilâlde intihâ-yı hudûd-ı Mısrıyye'de vâki‘ Senârî tavâ’ifinden Fevr nâm Mâlikiyyü'l-mezheb bir tâ’ifenin hâkimi olan Mevlâ Abdurrahmân'ın rikâb-ı hümâyûna bir kıt‘a niyâznâmesi ve (inne'l-hedâyâ alâ-mikdâri mehdîhâ)[7] müfâdınca dört nefer tavâşî ve bir torba demir hindî hedâyâsı ile iki nefer ilçileri gelüb nâmesi terceme itdirildikde mahrûse-i Mısır'da esîrlerinden resm alınmamak içün Mısır vâlîsine emr-i âlî istid‘âsından ibâret olmasıyla (**s.264**) hâkim-i müşârün-ileyhe bir kıt‘a dâvudî zırh ve etrâfı hurde elmâs ile masnû‘ bir kıt‘a la‘lî hâtem ve bir kabza mutallâ seyf ve Selanik-kârî bir aded seccâde ve beş aded Uşşâk seccâdesi ve sofa kablu bir kakum kürk ihsân olunub cevâbnâmesiyle berâber hedâyâ-yı merkûme sefîrân-ı mûmâ-ileyhimâya teslîm ve hâkim-i müşârün-ileyhin istid‘âsı vechile Mısır vâlîsine hitâben bir kıt‘a emr-i âlî ısdâr buyurılarak sefîrleri i‘âde idilmişdir.

FEZLEKE

Bâlâda meşrûh olan seferin bâdî-i küşâdı İngiltere ve Prusya devletleri idi. Şöyle ki: Rusya Devleti'nin gerek Bahr-i Baltık'da ve gerek Karadeniz'de tezyîd-i donanma itmekde olması bütün denizleri benimsemiş olan İngiltere Devleti'ne bâdî-i teşvîş hâtır ve Amerika mes’elesinden dolayı zuhûr itmiş sefer-i bahrîde Rusya İmparatoriçesi Katerina ba‘zı düvel-i bahriyye ile ittifâk-ı bî-tarafî akd eylemesinden İngiltere vükelâsı münfa‘il ü müte’essir iken Katerina'nın Nemçe Casarı Jozef ile ittifâk ve ittihâdı Alman hükümdârlarının insilâb-ı emniyyetlerine bâdî olmağın Rusya ve Nemçe devletlerinin kâffe-i tedâbîr ve hareketlerine mu‘ârız kavî ve bâdî-i ihtirâzları olan Prusya Kralı meşhûr Frederik dahi hîn-i hâcetde yek-

1 Tenû-mend: İrikıyım gövdeli, vücutlu.
2 Tünd ü tîz: Sert, şiddetli, çabuk, keskin.
3 Nahvet-engîz: Gurur verici.
4 Besâtîn: Bostanlar, sebze bahçeleri.
5 Hadâ’ik: Bahçeler, bağ ve bostanlar.
6 Rahîs: Ehven, ucuz.
7 "Hediyelerin değeri veren kişiye göredir."

dîgere mu'âvenet eylemek üzre bi'l-cümle Alman hükümdârlarını ittifâka da'vet eyledikde cümleden evvel bi'l-irs Hannovere hükümdârı olmak hasebiyle Alman hükümdârânından ma'dûd olan İngiltere Kralı icâbet ve ba'dehu sâ'iri dahi birer birer muvâfakat iderek Rusya ve Nemçe'ye karşu Berlin'de bir ahidnâme-i ittifâk imzâ olundığından bu keyfiyyet Katerina'ya bâdî-i infi'âl ve bundan dolayı gerek İngilterelüye ve gerek Frederik'e münkesiretü'l-bâl olub hattâ İngiltere ve Rusya devletleri beyninde mün'akid olan mu'âhede-i ticâretin müddeti hitâmına karîb ve tecdîdi tarafeyn hakkında mühimm olmağla bunun içün İngiltere'den Petersburg'a mahsûsan bir me'mûr gönderilmiş iken Katerina mücerred şu infi'âline mebnî bu husûsı imhâl ve te'hîr ve mukaddemâ Leh mukâsemesinde Prusya hissesine isâbet iden kıt'anın dâhilinde olub Bahr-i Baltık sâhilinde vâki' Daniska iskelesinin zabt ve tasarrufi içün Frederik'in itmedigi desîse ve tedbîr kalmamış iken Katerina mücerred gayz ve hasedinden nâşî Daniska ahâlîsini tahrîk ile ellerinden aldığı istid'âyı vesîle iderek ahâlî-i merkûmeyı himâye idecegini Frederik'e inhâ ve tahrîr eylemiş oldığından gerek İngilterelü ile ve gerek Frederik ile Katerina beyninde bürûdet ve adâvet sâbit ve müstakarr[1] ve müte'âkiben Frederik fevt (s.265) olmuş ise de tutdığı usûl devletinde bâkî ve müstemirr[2] olmuş ve mu'ahharen Katerina'nın Fransalu ile akd-i mu'âhede-i ticâret eylemesinden İngilterelünün kin ve adâveti bir kat daha terakkî bulmuş idi.

Bu hâlde Katerina ile Jozef'in müttefikan memâlik-i hakaniyye'ye sû'-i kasdlarını dahi İngilterelü siyâk-ı hâlden istidlâl ile esbâb-ı muhâlefet ve mukâvemeti tedârük kaydına düşüb evvel emirde Prusya Devleti'ni teşvîşe düşürerek tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye mecbûr itdikden sonra ikisi birden envâ' mevâ'id ile bir tarafdan Devlet-i Aliyye'yi ve bir tarafdan İsvec Kralı'nı cenge tahrîk ve teşvîk itdiklerinde sadr-ı â'zam bulunan Yûsuf Paşa dahi bu makûle desâ'is-i politikadan bî-haber oldığı hâlde teshîr-i Kırım sevdâsına düşmekle Rusya'ya i'lân-ı harb olunub İsvec Kralı dahi Rusya'nın Devlet-i Aliyye seferi ile meşgûliyyetini fırsat ittihâz iderek ahz-ı sâr dâ'iyyesine düşüb o dahi bir tarafdan Rusya üzerine savlet ve hücûm eylemiş ise de İmparator Jozef dahi Katerina ile ittifâkına mebnî Devlet-i Aliyye aleyhine kıyâm idüb böyle vakt-i fırsatda Lehlüler vatanlarının selâmetiçün cümleden ziyâde fedâkârâne çalışub çabalamaları lâzımeden iken vaktiyle davranub da bir hüsn-i hareket eylemediklerinden ve İngilterelü ile Prusyalının gerek Devlet-i Aliyye'ye ve gerek İsveç Kralı'na bol bol doğrayub tatlı tatlı arz ve ibrâz eyledikleri va'dler dahi mevâ'îd-i arkûbiyye[3] gibi bî-semer oldığından Devlet-i Aliyye İsvec Kralı'ndan başkasında mu'âvenet göremeyüb İsveclüye nisbetle dahi Rusya'nın müttefiki olan Nemçe'nin kuvveti daha ziyâde olmağın tarafeyn-i mütehâribeynin kuvvetleri mütefâvit[4] oldığına nazaran İmparator Jozef bu muhârebe çok sürmeyüb bir sene zarfında faysal bulur ve kendüsi dahi Rûmili kıt'asından tasnîm itmiş oldığı yerlerin zabtına dest-res olur i'tikâdında iken hamle-i evvelâda Ordu-yı Hümâyûn fütûhât-ı celîleye mazhar ve Nemçelü dûçâr-ı envâ' hasâr ve zarar olub ancak Rusyalu başlıca kuvvetini Nemçe'nin mu'âvenetiyle Besarabya ve Boğdan taraflarına sevk iderek Yaş kasabasını ve Hotin Kal'ası'nı istîlâ itdiklerinden sonra Nemçelü Bosna tarafından dahi ba'zı kılâ' ve bikâ'ı ve

1 Müstakarr: Sâbit, hiç değişmeyen, yerleşmiş, değişmez.
2 Müstemirr: İstimrar eden, bir düziye uzayıp giden. Sürekli, devamlı; bir düziye, dâima.
3 Mevâ'îd-i arkûbiyye: Yalan vaadler.
4 Mütefâvit: Birbirinden farklı, çeşitli olan, aralarında fark bulunan.

Rusyalu Özi Kal'ası'nı istîlâ itmişler idi.

O hâlde ba'zı düvel-i Avrupa Devlet-i Aliyye'yi sulha tergîb itmekde bulunmuşlar ise de İsvec Kralı şâyed ki Devlet-i Aliyye bağteten akd-i musâlaha eyler ise kendüsi meydânda yalnız kalur havfından nâşî vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'yi harbin devâmı sûretine teşvîk ve teşci' idegeldigine ve Prusyalu dahi gûyâ ki Lehlüleri Rusya'nın pençe-i tasallutundan halâs (s.266) itmek bahânesiyle avucuna aldığı gibi Devlet-i Aliyye'nin zamân-ı harb ve sulhunı dahi eline alarak bu iki devleti muktezâ-yı politikasına göre i'mâl idebilmek iktidârını istihsâl idüb de nesîc-i dest-gâh-ı desîse-kârî[1] olan işbu kâle-i bed-reng[2] nüfûz ve iktidârı sonra Katerina ağır bahâlarla satarak Lehistân'ın hîn-i mukâsemesinde[3] degerlice bir hisse almak efkâr-ı hud'a-kârîsine[4] mebnî her ne vakit Devlet-i Aliyye düşmanlarıyla akd-i musâlaha idecek olur ise Prusya Devleti'ni tavsît itmek şartıyla tecâvüzi ve tedâfu'ı Devlet-i Aliyye ile bir ittifâk mu'âhedesi tanzîmini teklîf eyledigine binâ'en Devlet-i Aliyye müteraddid ve mütehayyir[5] kaldığı esnâda Abdülhamîd Han Hazretleri vefât iderek Sultân Selîm Han Hazretleri cülûs itmekle musâlaha şıkkının takarrüri melhûz iken pâdişâh-ı nev-câh dahi Rusya tarafında bir kerre olsun ceng-cûyân-ı zamânenin ağızlarını kapadabilecek sûretde bir muzafferiyyet kazanub da sûret-i gâlibiyyetde musâlahaya dest-res olmak mütâla'asıyla Rusya musâlahasını tecvîz idemediginden harbin devâmını iltizâm iderek evvelâ İsvec ve ba'dehu Prusya devletleriyle mu'âhede-i ittifâk senedlerini imzâ idüb hâlbuki akçenin fıkdânı ve asâkir ve zahâ'irin noksânı hasebiyle taraf taraf asâkir-i İslâmiyye'de hezîmetler rû-nümûd[6] ve Ordu-yı Hümâyûnun harekete mecâli mefkûd olarak nice bikâ' ve kılâ' istîlâya düçâr ve belki Rûmili kıt'ası mehâlik ve muhâtarâta giriftâr olmuş idi.

Ol hilâlde ise Fransa ihtilâli alev-gîr[7] olmağla şirâresi etrâfa sirâyet itmeden bu âteşi basdırmak üzre düvel-i Avrupa beynlerindeki ağrâzı def' iderek birlikde harekete niyyet itmeleriyle her nasıl olur ise olsun Şark seferi gâ'ilesinin ber-taraf idilmesi efkârı meydâna çıkarak Avrupa politikası bütün bütün degişmekle Prusya Kralı mücerred Nemçe'yi sulha icbâr içün hudûda asâkir-i külliyye sevk itdigi esnâda İmparator Jozef fevt olub halefi dahi devletinin muhtâc-ı ârâm oldığı ve düşman-ı tabî'iyyesi olan Prusyalu ile velev ki muvakkat olsun Fransa aleyhine müttehid olmak lâzım geldigini cezm ve hemân umûr-ı dâhiliyyesini bi'l-ıslâh düvel-i sâ'ire ile birlikde Fransa tarafına müteveccih olmak meslegine azm iderek Devlet-i Aliyye ile mütâreke itmegin Rusyalu kuvvetü'z-zahr istinâdı olan Nemçe ittifakından def'aten mahrûm olarak bâr-ı sefer büsbütün kendi üzerinde kalub egerçi evvel emirde İsvec Kralı ba'zı mertebe mazhar-ı zafer ve galebe olunmuş iken müte'âkiben ba'zı gavâ'il-i dâhiliyyeye uğramakla şurût-ı mu'âhede-i ittifâka ri'âyeten Devlet-i Aliyye'ye haber bile virmeksizin bağteten Rusyalu ile akd-i musâlaha eylediginden Devlet-i Aliyye dahi meydân-ı kâr-güzârda tek ve tenhâ kalmış ve Ordu-yı Hümâyûna ziyâdesiyle za'f ve perîşânlık gelmiş (s.267) ise de Rusyalunun dahi muzâyaka-i mâliyyesi der-kâr oldığı hâlde bu muhârebede küllî

1 Desîse-kâr: Hîle eden, hîleci, oyuncu.
2 Kâle-i bed-reng: Açıkla, koyu arasındaki kirli renkli kumaş.
3 Hîn-i mukâseme: Paylaşma, bölüşme zamanı.
4 Hud'a-kâr: Hîlekâr, düzenbaz, oyuncu.
5 Mütehayyir: Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.
6 Rû-nümûd: Yüz göstermiş, meydana çıkmış.
7 Alev-gîr: Alevlenmiş, tutuşmuş.

asâkiri telef olarak askerce de noksânı oldığından başka Prusyaludan meşhûd olan emârât-ı ta'arruz fî-mâ-ba'd yalnız kendi hakkına masrûf olacağı ve Prusyalu ber-vech-i meşrûh Leh Devleti'ni kendi tarafına celb iderek hayr-hâhlık yüzünden Leh derûnuna asâkir-i küliyye idhâl birle bu kadar vakitden berü hareket-keşi olub da Katerina'nın muhâlefetine mebnî dest-res olamadığı Daniska ve Torun İskelelerini zabta fırsat-yâb oldığı ve İngiltere Devleti dahi techîz-i donanma ile Bahr-i Baltık cânibinden Rusya üzerine harekete âmâde oldığın hâlen ve tavren göstermekde idügi cihetlerle Katerina bu kadar galebât-ı mütevâliyyenin[1] netîcesinde akçe ve asker itlâfından başka bir şey hâsıl idemeyecegini derk ve teyakkun ve bu sefer münâsebetiyle Lehistân Prusyalunun nüfûzı altına girmiş olmasına nazaran fî-mâ-ba'd böyle mahâll-i ba'îdede işgâl-i asker idecek olur ise mukaddemâ hîn-i mukâsemede aldığı Leh kıt'ası elinden çıkabilmek ihtimâlini fikr-i amîk[2] ile mütâla'a ve tefattun[3] itdigine mebnî musâlahaya mecbûriyyeti der-kâr idi. Ancak Devlet-i Aliyye Prusya itifâkıyla merbût ve akd-i musâlaha idebilmesi ahden Prusyaluyı tavsîta menût bulundığından başka bu seferden garaz-ı aslî Rusya'dan ahz-ı intikâm dâ'iyyesi iken ol tarafda millet-i İslâmiyyece teşfî-i sadr idecek sûretde bir vak'a kazanılamayub Sultân Selîm Han Hazretleri'ne dahi müttefiki olan Prusyalunun Rusya'ya i'lân-ı harb itmesi emel ve ârzûsundan henüz me'yûs ve fârig olmadığı cihetle Prusya Kralı'nı cenge teşvîk ile meşgûl bulunub Katerina ise bir devletin tavassutunı kabûl itmediginden başka kemâl-i kibr ve nahvetimden nâşî sulha meyl ve rağbetini izhâr ve imbâdan dâmen-keş-i istiğnâ olmağla var kuvvetini bâzûya getürerek sefere devâm ve ikdâm ve Rusya asâkiri Babadağı'na kadar tahattî ve iktihâm idüb ba'dehu Serdâr-ı Ekrem Yûsuf Paşa ordusı perîşân oldığı esnâda Anapa Kal'ası dahi dûçâr-ı istîlâ olmağla ve Sultân Selîm'in bi-hasebi'l-ittifâk Rusya aleyhine i'lân-ı harb itdirmege çalışdığı Prusyalu biz şeref-i tavassutdan geçeriz ve mücerred Devlet-i Aliyye'nin husûl-i maslahatı içün münferiden musâlahasına muvâfakat ideriz dimege ve sâ'ir Rusya aleyhinde bulunan devletler dahi Devlet-i Aliyye'yi hemân sulha teşvîk ve ibrâm itmege başlamalarıyla Devlet-i Aliyye dahi akd-i musâlahaya mecbûriyyet hâlinde bulunmuş idi.

Kaldı ki İngilterelünün Katerina'ya adâvetinin başluca bir sebebi Fransalu ile akd eylemiş oldığı mu'âhede-i ticâret mâddesi olub bu ise ihtilâl münâsebetiyle bi't-tabi' fesh ve ihlâl olunmak lâzım geldiginden başka Kastera nâm müverrihin rivâyetine göre Rusya tarafından Özbeg ve Keşmîr yolıyla Hind üzerine asker gönderilerek ol tarafda İngilterelünün hazînesi (**s.268**) mesâbesinde olan yerler kemâ-fî's-sâbık Hakan-ı Moğol hükmüne idhâl itdirilmek mülâhazası Katerina'nın hâtır-güzârı olub hattâ ol havâlîye seyâhat ile kesb-i vukûf itmiş birkaç nefer Fransalu ol esnâda Rusya'da bulunmağla irsâl olunacak asâkire kılavuz olmak üzre me'mûr olacaklarını bir müddetden berü Potemkin'e hulûl itmiş olan İngiltere me'mûrlarından (Etob) nâm kimesne bir takrîb ile istirâk itmegin bu keyfiyyet İngiltere Devleti'ne bâdî-i telâş olarak bu cihetle dahi Katerina'nın celb ve te'lîfi İngiltere politikasınca lâzımeden addolundığına mebnî Katerina'yı tatyîben[4] İngilterelü maslahat-ı musâlahada kendüsüne arz-ı hidmet fikrine düşüb müttefik-i hâssı olan Prusyalu ve Felemenk

1 Galebât-ı mütevâliyye: Bir biri ardınca kazanılan savaş edinilen üstünlük.
2 Fikr-i amîk: Derin fikir, derin düşünce.
3 Tefattun: Hızlıca anlama, idrak etme.
4 Tatyîb: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.

devletleriyle ba'de'l-muhâbere Petersburg cânibine mahsûsca irsâl-i sefîr ve Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde mün'akid olacak musâlahanın teshîline[1] sa'y idecegini takrîr eyledikde Katerina dahi musâlaha mâddesini Danimarka Devleti'ne havâle itmekle devlet-i merkûme Katerina'nın bu bâbda olan matlûbunı İngiltere ve Prusya ve Felemenk devletlerine keşf ve beyân ve beynlerinde müzâkerât-ı vâfire güzerân idüb nihâyet Turla'dan kat'-ı hudûd olunmak esâsına karâr virildikden sonra düvel-i selâse-i merkûme bu sûreti Devlet-i Aliyye'ye ifâde ve kabûl itmedigi sûretde fî-mâ-ba'd keff-i yed ideceklerin ta'ahhüd itmiş olduklarından hemân ol esâs üzre Devlet-i Aliyye'ye kat'î vechile musâlahayı teklîf ve ibrâm itmeleriyle nâ-çâr Devlet-i Aliyye dahi ol vechile musâlahaya muvâfakat iderek hemân Yaş kasabasında ahidnâmeler imzâ olunmuşdur.

Fransa ihtilâli ber-vech-i meşrûh Rusya aleyhinde bulunan Avrupa devletlerinin politikalarını tagyir ve tebdîl idüb hattâ İsvec Devleti bile dost-ı kadîmi olan Fransalu aleyhine sâ'irleri ile berâber sefer açmak lâzım gelmişdir. Ve Devlet-i Aliyye'yi envâ'-ı va'd ve va'îd ile cenge teşvîk iden İngiltere ve Prusya devletleri sonradan ilhâh ve icbâr ile düvel-i mütehâribeyi[2] sulha da'vet eylemişlerdir. Binâ'en alâ-zâlik Rusya aleyhine melhûz olan bir hareket-i ittifâkiyyenin vukû'una mâni' oldığı gibi Katerina'nın memâlik-i Devlet-i Aliyye hakkında olan seylâb-ı hırs ve tama'ını dahi mecrâsından tahvîl ile encâm-ı seferde Devlet-i Aliyye'ce muhtemel ve melhûz olan hasârı dâfi' olmuşdur.

Bu seferde Devlet-i Aliyye'nin zâyi'âtı gayr-i ez-nükûd[3] üç yüz otuz bin nüfûs ve altı kıt'a kapak ve dört kıt'a fırkateyn ve birkaç ufak tekneler ve İsvec Devleti'nin zâyi'âtı altısı esîr ve bir ol kadar kazâ-zede olarak on iki kıt'a kapak ve üç fırkateyn ve kırk aded ufak tekneler ve Rusya Devleti'nin Devlet-i Aliyye ve İsvec seferlerinde mikdâr-ı (**s.269**) zâyi'âtı iki yüz bin nüfûs ve Bahr-i Baltık'da biri esîr üç kıt'ası kazâ-zede olarak dört kıt'a kapak ve altı kıt'a kebîr fırkateyn ve seksan pâre ufak tekneler ve Karadeniz'de kazâ-zede olan iki kıt'a fırkateyn ve furtunadan Boğaz'a girüb esîr olan bir kıt'a kapak ki cem'an beş kıt'a kapak ve sekiz kıt'a fırkateyn ve mârru'z-zikr[4] ufak tekneler ve Nemçe Devleti'nin yalnız askerî neferâtı olarak yüz otuz bin neferdir deyü Katerina Târîhi'nde muharrerdir. Devlet-i Aliyye'nin askerce küllî zâyi'âtı olub ancak ekseri süvârî olduklarından esîr olanlar azdır ammâ zâyi'âtın mikdârı sıhhate karîb olacak vechile tahmîn ve takrîb olunamaz zîrâ Devlet-i Aliyye orduları ol vakit düvel-i Avrupa orduları gibi müretteb ve muntazam olmayub her ser-gerde ziyâde ta'yînât almak içün ma'iyyetindeki askerin mikdârını üç kat olmak üzre haber virmek âdet oldığından sıhhati üzre mikdâr-ı asâkiri Devlet-i Aliyye bile bilmez ve ekserî Avrupaluların yüz bin deyü tahmîn ve tahrîr itdikleri Devlet-i Aliyye orduları elli bine bâliğ olmaz idi. Nüfûs-ı ahâlîce olan zâyi'ât bahsine gelince Rûmili cânibinde dûçâr-ı istîlâ olan kal'aların halkı kimi vire ile terk-i diyâr ve kimi nâ'il-i rütbe-i şehâdet oluncaya dek bezl-i iktidâr[5] eylemiş olmalarıyla içlerinden haylî telefât vukû'a gelmiş ise de esîr düşenler azdır fakat Anapa'dan on bu kadar bin halkın bir haylîsi şehîd oldukdan sonra bakiyyesi

1 Teshîl: Kolaylaştırma.
2 Mütehâri: Taharrî eden, araştıran.
3 Gayri ez-nükûd: Paradan hariç.
4 Mârru'z-zikr: Yukarıda sözü edilen.
5 Bezl-i iktidâr: Yönetme, iktidar etme.

dahi kâmilen Rusyalu yedine esîr düşmüşdür. Ammâ Nemçelünün gerek esîr ve telef olarak ahâlîce vukû'a gelan zâyi'âtı hadd ve ihsâdan hâricdir.

Cây-ı ibret[1] ve intibâhdır ki Devlet-i Aliyye seferini fırsat ittihâz iderek bağteten nakz-ı ahd ile cenge teşmîr-i sâk[2] ve sulh ve seferde berâber olmak üzre Devlet-i Aliyye ile akd-i mu'âhede-i ittifâk iden İsveclü bunca ziyân ve hasâr üzerine ahd-şikenlik iderek Devlet-i Aliyye'ye haber virmeksizin Rusyalu ile akd-i musâlaha eyledigi gibi Rusya ile bi'l-ittifâk Devlet-i Aliyye'nin enkâzından hisse almak hulyâ-yı hâmıyla Devlet-i Aliyye aleyhine kıyâm iden Nemçelü dahi küllî hasâra giriftâr oldukdan sonra Rusya'yı terk iderek Devlet-i Aliyye ile mütârekeye mecbûr olmuşdur. El-hâsıl bu seferde düvel-i mütehâribenin zâyi'âtdan başka hâsılâtı olmamışdır. Fakat Katerina evvel emirde izhâr-ı hâhiş ve rağbet itmeyerek sefere mübâşeret idüb netîcesinde dahi ber-minvâl-i sâbık Lehistân vukû'âtından ve kendüye ârız olan za'fından nâşî musâlaha husûsunda rû-nümâ olan mecbûriyyetini dâmen-i istiğnâ ile setr ve ihfâ ve Fransa aleyhine idecegi ittifâkı düvel-i Avrupa'ya nazlıca satarak ve Devlet-i Aliyye'ye Boğdan ve Besarabya ve Anapa'nın reddini bir nevi' cûd[3] ve fütüvvet sûretinde (s.270) gösterüb belki bununla arz-ı minnet iderek Özi eyâletini memâlikine zamm ve ilhâk husûsunda düvel-i merkûmeyi irzâ ve Devlet-i Aliyye dahi bu kadar hasâr ve zarar üzerine hâsıl eyledigi sermâye-i teyakkuz ve intibâh ile iktifâ ve akab-ı musâlahada nizâm-ı cedîd müzâkerâtına ibtidâr eylemişdir.

Yûsuf Paşa'nın Azliyle Melek Mehmed Paşa'nın Sadâreti ve Dîger Ba'zı Vekâyi'

Sadr-ı â'zam Koca Yûsuf Paşa Rusyalu ile akd-i musâlaha iderek Livâ-yı Şerîf ile Dersa'âdet'e gelüb makamına oturmuş ise de asr-ı Abdülhamîd Hanî'de nâfizü'l-kelim[4] ve husûsan bu seferin zuhûrına sebebiyyetle müttehem olanlar ve belki Ordu-yı Hümâyûnun avdetinden sonra erkânından bulunanlar bile müsteskal[5] olub Yûsuf Paşa ise böyle netîcesi meşkûr[6] olmayan bir seferi fi'l-asl kendüsi açmış idügünden hidmeti makbûl olmadığını teferrüs[7] ve ihsâs ve havf-ı mu'âhaze ile ta'tîl-i havâss iderek gâh makâm-ı Sadâret-i uzmâdan tebâ'üd ve gâh ref'-i dağdağa-i vezâretle tekâ'üd dâ'iyyesinde bulundığı Sultân Selîm'in ma'lûmı oldukda çünki bu esnâda nizâm-ı devlete dâ'ir tâkım tâkım lâyihalar tanzîm olunmakda olub mevâdd-ı mezkûrenin lüzûm ve fâ'idesi erbâb-ı akl ve insâf indlerinde müsellemâtdan ise de bu makûle yeniden yapılan şeylere bilür bilmez nice kimseler ve husûsıyla efkâr-ı atîka ashâbından olanlar i'tirâzdan hâlî olmayacakları cihetle bu mevâddın vaz'-ı esâsında böyle kudemâ-yı erkân-ı Devlet-i Aliyye'den olan zevâtın dahi re'yi ve muvâfakatı bulunmak üzre Yûsuf Paşa'nın bir müddetcik daha avudulması muvâfik-ı hâl ve

1 Cây-ı ibret: İbret alınacak şey, ibretlik.
2 Teşmîr-i sâk: Paçaları sıvama, bir işe adamakıllı girişme.
3 Cûd: Cömertlik, elaçıklığı.
4 Nâfizü'l-kelim: Sözü geçen.
5 Müsteskal: İstiskal edilen. Soğuk muamelede bulunulan. Kendisine kovarcasına muamele yapılan.
6 Meşkûr: Şükre, teşekküre değer, makbul, beğenilmiş, övülmüş.
7 Teferrüs: Sezme, anlar gibi olma.

maslahat görüldiginden kendüsüne taraf-ı şâhâneden mazâ mâ-mazâ mu'âmelesi izhâr ve fî-mâ-ba'd rızâ-yı pâdişâhîye tevfîk hareket ve hemân dîn ve devlete hâlisâne hidmet eylemesi kendüye emr ve ihtâr buyurulmakda olub ancak Sultân Selîm Han Hazretleri pederi merhûm Sultân Mustafâ'nın manzûrı olan zevâta nazar ve i'tibâr itmekle şimdi bu tâkım meydân almış ve anlar ise devr-i Hamîd Hanî'de kûşe-i mezelletde kalmış olduklarından ol devirde nûş-ı seylâfe-i[1] nüfûz ve i'zâr idenlere yâver ve hem-râz olamayacakları mülâhazasıyla Yûsuf Paşa kesb-i kuvvet ve makâmında yerleşmek sevdâsıyla kendüye muhâlif add eyledigi ba'zı zevâtın def'i ve kocundığı makâm ve mevki'lere emniyyet idecegi kimselerin nasbı ve'l-hâsıl devr-i sâbıkda me'lûf oldıgı vechile makâm-ı Sadâretde istiklâl-i tâm kesb-i efkârına düşerek ittifâk-ı ârâ ile tanzîm ve temşiyyeti derece-i vücûbda görmen masâlih-i cesîmenin icrâsında sûret-i müsâmaha ve istiğnâ göstermesi meşreb-i Selîm-i Şâhâne'yi mütegayyer eylediginden işbu ([1]206) senesi Ramazân'ının on ikinci güni azl ile yerine Sultân Mustafâ'nın emekdârânından (s.271) bulunub ve kırk elli senedan berü tuğ ve alemle ser-firâz ve i'tidâl ve istikâmet ile mümtâz olub evvelki seferde İstanbul'da kâ'immakâm iken hüsn-i etvâr ve mişvârı ile asrın mukbil ve müteneffizlerini hoşnûd itmiş olan ve hâlâ Kandiye muhâfızı bulunan Şeyhü'l-vüzerâ Melek Mehmed Paşa sadr-ı â'zam nasb olunarak Dersa'âdet'e vürûduna dek mesâlih-i devleti rü'yet itmek üzre Rikâb-ı Hümâyûn kapucılar kethüdâsı bulunan İznikî Alî Beg uhdesine rütbe-i vezâret tevcîhiyle kâ'immakâm olmuşdur.

İşbu Alî Paşa merhûm Hayreddîn Paşa neslinden olub maskat-ı re'si olan İznik'de mütemekkin iken Halîl Hamîd Paşa taşralardan ba'zı kâbiliyyetlü kimseleri Dersa'âdet'e celb ve istihdâm ile adam yetişdirmek emeline düşdigi cihetle bunun dahi dirâyetini tahkîk ve İznik'den Dersa'âdet'e celb ile başbâkî kulı nasb itmiş idi Halîl Hamîd Paşa'nın i'dâmında kâffe-i tedâbîri takbîh ve yetişdirdigi zâtlar tard ve teb'îd olundığı sırada bu dahi başbâkî kulluğundan azl olunmağla memleketine varub bir müddet ikâmetden sonra mükâfât-ı ilâhiyyeye mazhar olarak tekrâr Dersa'âdet'e bi'l-vürûd mîr-ahûr-ı sânî ve kethüdâ-yı bevvâbîn olub bu kerre ber-minvâl-i sâbık Yûsuf Paşa'nın azlinde kâ'immakâm olmuşdur.

Yûsuf Paşa uhdesine dahi Anapa cânibi ser'askerligi unvânı inzimâmıyla[2] Trabzon eyâleti bi't-tevcîh çünki Anapa Kal'ası müceddiden binâ ve inşâ ve Soğucak ve Sohum havâlîsinin ahvâlî tanzîm ve tesviyye olunmak lâzım geldiginden amele ve levâzımât-ı sâ'ire beş on gün zarfında tedârük[3] ve tehyi'e olununcaya dek Begkoz'da ikâmet idüb ba'dehu savb-ı me'mûriyyetine gönderilmiş ve sefer esnâsında Akdeniz donanması başbuğı iken isbât-ı liyâkat iden mîr-i mîrândan Moravî Köse Mustafâ Paşa uhdesine te'bîden Ankara sancağı ve sâbıkları misillü Tombasar hâssı bedeli olan yirmi beş bin guruş ihsânıyla Anapa muhâfızı ve sâbıkan Ordu-yı Hümâyûnda nüzûl emîni olan Mustafâ Ağa Anapa Kal'ası binâ emîni ve sâbıkan arpa emîni olan Memiş Efendi Kiligrad Kal'ası'nı ta'mîr itmek üzre kal'a-i merkûma binâ emîni ta'yîn buyurulmuşdur.

Şevvâl'in üçünci güni ber-mu'tâd vukû' bulan tevcîhâtda dahi Ordu-yı Hümâyûnda vak'a-nüvîs bulunmuş olan Enverî Efendi Anadolı muhâsebesi ve Dersa'âdet'de vak'a-nüvîs vekîli bulunan Edîb Efendi'ye teşrîfât mansıbı tevcîh olunmuşdur. Ba'dehu mâh-ı

1 Nûş-ı seyl: Sel gibi içen.
2 İnzimâm: Zam olunma, katılma.
3 Tedârük: Hazırlama, Temin etme.

merkûmun yedinci Pâzârirtesi güni cennet-mekân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin kerîme-i muhteremeleri Esmâ Sultân aliyyetü'ş-şân Hazretleri on beş bin guruş mihr-i mü'eccel[1] tesmiyesiyle akdemce kapudan-ı deryâ nasb olunan Küçük Hüseyin Paşa'ya akd-i nikâh (**s.272**) olunub esnâ-yı seferde Akdeniz'de zuhûr iden Rûm eşkıyâsının te'dîbleri zımnında Donanma-yı Hümâyûn ile Kapudan Paşa bu esnâda Akdeniz'e çıkdığından sûr-ı sultânî donanmanın avdetine ta'lîk idilmişdir.

Ordu-yı Hümâyûnun Şumnı'dan Edirne'ye hareketinde Tuna sevâhilinde bulunan derebeglerinin ve sâ'ir ser-keşânın izâlesiyle memâlikin anlardan tathîri husûsı me'mûrîne emr ve sipâriş olunmuş idi işte bu sûretle akdemce hakkında fermân-ı kazâ cereyân-ı sudûr idüb tertîb-i cezâ olunan Tirsinikli oğlı Ömer Ağa'nın karındaşı İsmâ'îl Ağa'nın tertîb-i cezâsı hakkında dahi fermân sâdır olmağla merkûm firâr eylediginden her kangı kazâya dâhil olur ise derhâl cezâsı tertîb olunmasını emr ve merkûmı tesâhub yâhûd ahzında iğmâz[2] idenler olur ise anın hakkında icrâ olunan mu'âmele anların hakkında dahi icrâ olunacağını müş'ir lâzım gelenlere evâmir-i aliyye yazılmış idi.

Bu hilâlde merkûm İsmâ'îl Ağa Ziştovi ve Plevne ve Lofca ve Tırnovi taraflarında geşt ü güzâr ile ıtlâk emri ısdâr itdirdim deyü erâcîf işâ'asına ibtidâr eyledigi istihbâr olunmağla be-her-hâl ahz ile tertîb-i cezâsı husûsunda iğmâz olunmaması içün Ziştovi ve Plevne ve Lofca ve Tırnovi ve Hezârgrad kadılarına ve voyvoda ve â'yânlarına evâsıt-ı Şevvâl târîhiyle evâmir-i aliyye yazılmışdır.

Mâh-ı merkûmun on yedinci Pencşenbe güni Sadr-ı cedîd Melek Mehmed Paşa'nın Üsküdar'a vâsıl olacağı tahakkuk itdikde sâha-i Haydarpaşa ve Kavak Sarâyı'nın derûn ve bîrûnı hayme ve sâyebânlar ile tezyîn olunub yevm-i mezbûrda ale's-seher[3] Şeyhü'l-islâm Efendi ve Kâ'immakâm Paşa ve sadreyn-i muhteremeyn ve Nakîbü'l-eşrâf ve İstanbul Kadısı ve bi'l-cümle ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat ve ocaklar zâbitânı sâha-i Haydarpaşa'da bulunarak resm-i kadîm-i teşrîfât üzre İbrâhîmağa çayırı nâm mahâlden ilerüde sadr-ı â'zamın istikbâline çıkılarak âlây ile Haydarpaşa'da müheyyâ olan sâyebânına getürilüb icrâ-yı resm-i tebrîk ve tehniyyet[4] olundukdan sonra sadr-ı müşârün-ileyh taraf-ı hümâyûndan mîr-ahûr ağa vesâtetiyle keşîde olunan esb-i müzeyyene[5] süvâr ve Şeyhü'l-islâm ile hem-inân olarak Kavak Sarâyı'nda vâki' Mehmed Paşa Kasrı pîşgâhında nasb olunan oba-i âsafîye nüzûl ve resm-i ziyâfet îfâ olunub ba'dehu vakt-i muhtâr[6] hulûlünde sandal ile Yalı Köşki'ne mürûr ve huzûr-ı hümâyûna duhûl ve mühr-i hümâyûnı ahz ile Bâb-ı Âlî'ye gelüb makamına ku'ûd eylemişdir.

Kâ'immakâm bulunan Alî Paşa'nın bu sûretle me'mûriyyeti hitâmına karîn ve kâ'immakâmlığı müddetinde seyr ve sülûkı sezâ-vâr-ı tahsîn ü âferîn[7] oldığından uhdesine Anadolı eyâleti tevcîh ve Acem (**s.273**) oğlı ve Hasan Çavuş nâm şakilerin i'dâm ve izâleleri

1 Mihr-i mü'eccel: Boşanma veya ölüm hâlinde, kız tarafına verilmesi, nikâhta kararlaştırılmış olan bedel.
2 İğmâz: Müsamaha etmek, görmemezlikten gelmek.
3 Ale's-seher: Gün doğmadan evvel, seher vakti.
4 Tehniyyet: Tebrik etme, kutlama.
5 Esb-i müzeyyen: Süslü at, süslenmiş at.
6 Vakt-i muhtâr: Belirlenen uygun zaman.
7 Tahsîn ü âferîn: Beğenme ve takdir etme.

kendüye emr ve tenbîh buyurulmuşdur. Evâ'il-i Zi'l-ka'de'de taşra vüzerâsından ba'zılarının azl ve nasbı sırasında dahi Sadr-ı esbak Hasan Paşa mukaddemâ sadr-ı cedîdin kethüdâlık hidmetinde bulunmuş idügünden hukûka ri'âyeten vezâretini ibkâ ile uhdesine Silistre eyâletini tevcîh itmiş ve yine ol günlerde Ordu-yı Hümâyûn ile Âsitâne'ye vârid olan Arab-zâde Ahmed Ağa yeniçeri ağalığından azl ile yerine Sekbânbaşı Sa'îd Ağa ta'yîn kılınmışdır.

Vâsıf Efendi dir ki Ahmed Ağa âkil ve müdebbir ve her hâlin encâmını mütefekkir bir şahs-ı bahâdır olub bekâsında Devlet-i Aliyye'ye hidmet-i nâfi'a zuhûrı melhûz iken ordulı olmak takrîbiyle vücûdı istiskâl olundı.

Fakîr dirim ki ol vakit Sultân Selîm'in başluca emeli tanzîm-i asker mâddesi olub bu işi dahi orduda bulunmuş ve bunca hezîmetler görüb muntazam askerin muhassenâtın mu'âyene eylemiş zevâta gördirmek muvâfık-ı maslahat idi ancak her hâl ve zamânda şahs iltizâmı tamâmıyla maslahat görmek yoluna sülûke mâni' olagelmişdir.

Yeniçeri Ocağının segirdim ustaları miyânelerinde aşçı bulunanların altı ayda ikisi irsâl-i lihye[1] ile çerâğ olub sermâye itmek üzre ba'zı mahâllere boğaca ve kâhî[2] tevzî'iyle birer mikdâr akçe toplamak mu'tâd ise de giderek esnâf ve ashâb-ı sûka dahi kâhî dağıdılmağa başlanarak ocağa rezâleti mûcib bir hâlet oldığından ve bu hilâlde tanzîm-i ahvâl-i askeriyye maslahatı der-dest-i mütâla'a olarak mümkün mertebe askerî tâkımının tatyîb ve istimâletleri mültezim bulundığından nâmûs-ı askerîyi muhâfaza içün bu âdet ilgâ olunub fakat kâhî tevzî'i vaktinde taraf-ı hümâyûna ve Dârü's-sa'âde ağasına ve silâhdâr-ı şehr-i yârîye sadr-ı â'zam ve kethüdâ beg ve defterdâr efendi ve re'îs efendi ve çavuşbaşı ve ocak ricâline birer tâbe kâhî takdîm ile taraf-ı şâhâneden bin beş yüz guruş ve sâ'irleri tarafından dahi birer mikdâr şey virilmesi nizâm ittihâz olunarak fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel tutulması fermân olunmağla bundan yeniçeri takımı gâyet münbasit[3] ve mahzûz[4] olmuşlardır.

Sefer münâsebetiyle zahâ'irin fî'âtı pek ziyâde terakkî bulub ba'de'l-musâlaha bi't-tedrîc tenezzüle yüz tutmuş ise de halkın ümîdvâr oldığı gibi es'ârın def'aten kable's-sefer oldığı râddeye tenezzül itmesi mümkün olamayub kaldı ki sefer esnâsında kat' olunan cedîd sikke bayâğı beşde bir mağşûş[5] oldığından yine guruş hesâbıyla es'ârın hâlet-i ûlâsına avdeti kâbil olamayacağı der-kâr iken ekmeklerin fî'âtı istenilan dereceye tenzîl olunamaması (**s.274**) İstanbul kadısı bulunan Dervîş Efendi-zâde Cevdet Halîl Efendi'nin ekmekci esnâfını tesâhubuna[6] haml olunmağla Zi'l-ka'de'nin on dördünci güni Halîl Efendi azl ve Gelibolı'ya nefy ile yerine Mahmûd Çavuş-zâde Şemseddîn Efendi İstanbul kadısı nasb olunmuşdur.

Bir gün sonra kapudan paşa tarafından alınan ahbâr-ı sâ'ire mûcib-i memnûniyyet-i kesîre olmağla ber-vech-i âti tafsîl-i hâle ibtidâr olunur.

1 İrsâl-i lihye: Sakal koyuverme.
2 Kâhî: Kuru poğaça nevinden üç köşeli çarşı böreği; bir çeşit simit.
3 Münbasit: İnbisât eden, yayılan, açılan, genişleyen. Şen, gönlü açık.
4 Mahzûz: Memnun. Hoşnud. Zevkli. Hoşlanmış. Hazzetmiş.
5 Mağşuş: Karışık, saf olmayan, katışık
6 Tesâhub: Koruma, kollama.

Akdeniz Eşkıyâsının Te'dîbi

[Bin] yüz seksan iki senesi seferinde Mora ve sâ'ir Akdeniz re'âyâsının Moskovlu tarafına temâyül itmeleri hasebiyle ba'dehu li-ecli't-te'dîb[1] haklarında taraf-ı Devlet-i Aliyye'den irâ'e-i rû-yı şiddet olunmuş olmasını Rusya İmparatoriçesi Katerina vesîle iderek bu seferin evâ'il zuhûrunda beyânnâmeler neşriyle Akdeniz re'âyâsını isyâna tahrîk ve tahrîs[2] içün Rûm tâ'ifesinden mukaddemâ Rusya hidmetinde bulunan Sotir nâm kimseyi Arnavudluk tarafına irsâl ve tîz elden ol tarafda bulunan kocabaşılar ile bi'l-müzâkere bir fitne koparmasını tenbîh itmiş oldığından şahs-ı merkûm dahi Yanya sancağı dâhilinde Suli nâm dağda mütemekkin re'âyâyı ıdlâl birle bir fitne ihdâs idüb ol avânda ise iki devletle sefer tahakkuk itdikden başka İşkodra Mutasarrıfı Mahmûd Paşa dahi hâl-i isyânda bulundığından eşkıyâ-yı merkûme üzerine kuvve-i kâfiyye sevk olunamayub Yanya vâlîsi tarafından gönderilan bir mikdâr asker dahi münhezim olmasıyla Suli eşkıyâsının seyl-i fitne ve fesâdları müzdâd olarak bu cem'iyyet şekâvete dâhil ve vâdî-i isyâna sülûke mâ'il bulunan re'âyâ beynlerinde tedârük olunan akçe ile Triyeste İskelesi'nde on iki kıt'a gemi donanub henı-cinslerinden Karakaçan nâm kapudanm yed-i idâresine teslîm ve Rusya bandırasıyla geşt ü güzâr iderek ba'zı sevâhil ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'e îrâs-ı hasâr-ı azîm eyledikleri cihetle Karadeniz'e müretteb olan sufun-i hümâyûnun bir fırkası Akdeniz'e irsâl olunmak ve Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi ikiye bölünmek lâzım gelmiş ve cild-i râbi'de beyân olundığı vechile eşkıyâ-yı merkûmenin ba'zıları tutılub mücâzât olunmuş ise de Devlet-i Aliyye'nin başluca kuvve-i bahriyyesi Karadeniz'de bulundığından eşkıyâ-yı merkûmenin istîsâli kâbil olamayub meşâhîr-i ser-[ger]degânından Lambro nâm şakî Mora taraflarına ta'arruz ve tahattî iderek Manya ve Livadya semtlerinde dahi haylî hasâretler vukû'a gelmiş idi ve mukaddemâ Katerina bu eşkıyâyı akçe ve mühimmât ile ikdâr[3] etmek üzre Sicilya Adası'na ve sâ'ir havâlî-i Bahr-i Sefîd'e müte'addid me'mûrlar göndermiş ise de zikr olunan (**s.275**) me'mûrlar kendülerine tevdî' olunan mebâliği bu husûsa sarf itmeyüb Rusya vükelâsından kendülerinin hâmîleri olan kimseler ile bi'l-iştirâk ekl ü bel' itmeleriyle Rusya i'ânesine muntazır olan gürûh-ı eşkıyâ bu sûretden münfa'il olarak içlerinden üç kimesneyi li-ecli'l-iştikâ[4] Petersburg'a irsâl idüb oraya vusûllerinde mukaddemâ mebâliğ-i merkûmenin ekline müşterek olan Rusya vükelâsı bir müddet zikr olunan meb'ûsların Katerina ile mülâkâtlarını men' itmişler ise de nihâyet Katerina'nın alâka-gerdesi olan şahıs vâsıtasıyla yanına varub bir kıt'a arz-ı hâllerini yeden be-yedin takdîm itmişlerdir arz-ı hâl-i merkûmda bizim hem-şehrîlerimiz mukaddemâ tarafınızdan irsâl olunan beyânnâmelere i'tibâren haml-i silâha ibtidâr ve mâl ve cânlarını dirîğ itmeyeceklerini beyân içün bi'l-vekâle bizi bu tarafa tesyâr itdiler vusûlümüzde vükelânıza takdîm eyledigimiz takrîrin cevâbı bu kadar vakit pesmânde-i avk ve te'hîr olması hem-şehrîlerimiz haklarında musa'ib-i azîmeyi mûcib bir hâlet oldığından mücerred cevâb matlûbı tahsîl içün ifâde-i hâle mecbûr olduk bundan kat'-ı nazar mukaddemâ kavmimizde hazele gürûhundan ma'dûd iken bir tâkım lâf

1 Li-ecli't-te'dîb: Uslandırmak için.
2 Tahrîs: Hırslandırma.
3 İkdâr: Kudret verme, kudretlendirme, gücünü arttırma. Birini kayırma. Geçimini temîn etme.
4 Li-ecli'l-iştikâ: Şikâyet etmek için.

ve dürûğ ile nezd-i imparatorînize hulûle dest-res olmuş ve tarafınızdan müdîr-i umûrumuz olmak üzre ta'yîn olunmuş Ebsaro nâm kimesne sizi ve vükelânızı taglîta cesâret idüb aldığı külliyetlü akçeden tarafımıza bir akçe ve bir habbe virdigi yokdur ve Karakaçan'ın donanması ve sâ'ir tekneler kendü mâlımız ile techîz olunub hattâ bizden biri terk-i dâr ve diyâr ve bedenimden olarak on iki bin altun sarf ile iki kıt'a sefîne donatdığından vilâyetinde kalan vâlidesi ve karındaşı katl ve i'dâm olundı bizim merâmımız akçe degil ancak tedârük idemedigimiz barut ve gülledir bu vechile tarafımıza mu'âvenet olundığı hâlde himmetiniz ile kadîmî serbestîmiz tahsîl ve ahfâd-ı Yunan'da olan Atina ve Mora ahâlîsi kayd-ı ra'iyyetden tahlîs olunacağı der-kâr olmağla takdîm itmiş oldığımız takrîre imrâr-ı nazar-ı dikkat ve eski krallarımızın nesli kalmadığından hafîdiniz[1] Kostantin'in üzerimize kral nasbına himmet eylemenizi ricâ eyleriz deyü muharrer olmağın Katerina zikr olunan meb'ûsları mu'âmele-i dil-nevâzâne[2] ile taltîf itdikden sonra hafîdlerinin yanlarına gönderüb hîn-i mülâkâtlarında hafîd-i kebîr olan Aleksandri'nın elini öpmek istediklerinde kabûl itmeyüb bunun elini öpünüz deyü karındaşı Kostantin'i göstermekle anlar dahi bizim kralımız deyü Kostantin'in elini takbîl ile gûyâ ki icrâ-yı resm-i bey'at[3] ve lisân-ı Rûmî üzre ifâde-i me'mûriyyet itdiklerinde Kostantin dahi anlara lisân-ı Rûmî üzre varın her şey istediginiz gibi olur deyü cevâb virmişdir.

(**s.276**) Ve merkûm meb'usların ber-vech-i sâbık Rusya vükelâsına takdîm itmiş oldukları takrîrleri tertîb-i seferi mutazammın olub şöyle ki: Rusya'dan lâzım gelen top ve mühendisler tedârükiyle Karakaçan donanması tekmîl ve kal'a muhâsarasına el virecek kadar kuvvet tahsîl olundukdan sonra merkez-i meşveretleri olan Suli Dağı'nda tertîb-i cem'iyyet ve sâ'ir Rûmili re'âyâsıyla bi'l-muhâbere evvel emirde iki kol olarak Atina ve Livadya taraflarına hareket itmek ve Karakaçan'ın donanması Ağriboz pişgâhında oldığı hâlde mersûmların esnâ-yı hareketlerinde Mora ve Ağriboz re'âyâsıyla birleşmek ve cümlesi birden Selanik kazâsına duhûllerinde zu'mlarınca[4] ol havâlînin ahâlîsinden kesb-i kuvvet itmek ve gûyâ bu tarîk üzre Edirne sahrâsına gelinceye dek cem'iyyetleri üç yüz bin nefere bâliğ olacağı cihetle ol tarafda Moskov askerine mülhak olarak mahrûse-i Kostantina üzerine gelmek ve Karadeniz'de olan Moskov donanması boğazdan zuhûr ile imdâdlarına kıyâm itmek tertîbâtı ve tedâbîr-i harbiyye-i sâ'ire beyân olunmağla takrîr-i mezkûr Katerina'nın mizâcına muvâfık gelmegin mârru'z-zikr üç nefer meb'ûslara atiyyeler i'tâ ile taltîfden sonra kendülerini ol esnâda Boğdan cânibinde bulunan Potemkin'e gönderüb ol cânibe vusûllerinde Potemkin merkûmlara iktizâ iden ta'lîmâtı bi'l-i'tâ[5] umûrlarına nezâret ve muhtâc olacakları levâzımâtı îsâle müsâra'at itmek üzre ol vakit ceneral rütbesinde bulunub mu'ahharen İstanbul'da bir müddet sefâretle mukîm olan Tamara nâm kimseyi yanlarına terfîkan Suli tarafına göndermiş idi. Ancak bu mâdde bin iki yüz dört senesi evâhirinde vâkı' olub ol esnâda ise Nemçe Devleti Rusya'dan münfekk olarak Prusya Devleti'yle akd-i mu'âhede ve akîbinde Devlet-i Aliyye ile dahi akd-i musâlaha itmek üzre mütâreke eylemiş

1 Hafid: Evlât oğlu, torun.
2 Dil-nevâz: Gönül okşayan.
3 Bey'at: Bir kimsenin yönetimini, egemenliğini tanıma.
4 Zu'm: Bâtıl zan, şübhe, yanlış zan.
5 Bi'l-i'tâ: Vererek.

oldığına binâ'en ve Prusya ve İngiltere devletleri tarafından rû-nümâ[1] olan tedârükât ve tehdîdâta nazaran Rusya Devleti'nin artık ol husûsa sarf-ı zihn idecek vakti olmadığından Suli eşkıyâsına va'd eylemiş oldığı mebâliğin akdemce cüz'î mikdârını virmiş olub ekserini virmediginden başka fî-mâ-ba'd tarafımızdan haber zuhûr itmedikce hareket iktizâ itmez deyü şimdilik maslahatın terk ve te'hîri lâzım gelmiş idügüni iş'âr eylemişdir.

Ba'de'l-musâlaha eşkıyâ-yı merkûmenin def' ve ref'i gâ'ileleri mevsimi olmağın ber-minvâl-i sâbık Kapudan-ı cedîd Küçük Hüseyin Paşa hilâl-i Şevvâl'de semt-i azîmetini ihfâ iderek Donanma-yı Hümâyûn ile Akdeniz'e hurûc ve hemân eşkıyâ-yı merkûme üzerine hareket ve Çamlıca taraflarında Karakaçan'ın gemilerine tesâdüf birle cenge mühâşeret itdikde Karakaçan mukâvemet idemeyecegini cezm[2] ile başdan kara iderek Çamlıca dağlarına firâr itmegin (**s.277**) der-akab karaya asker ihrâc olunarak eşkıyânın kimisi katl ve kimisi ahz ve esîr idilmiş ve ba'dehu Manya tarafına azîmet olunub ol tarafda dahi Lambro'nun ma'iyyetindeki sefînelerinden ba'zısı ihrâk ve sâ'iri zabt olunub karaya asker ihrâcıyla berren dahi ba'zı muhârebât vukû'ında eşkıyânın kimisi esîr ve bâkîsi etrâfa perîşân olmuşdur.

Ber-minvâl-i sâbık Çamlıca tarafında karaya asker ihrâc olundukda Karakaçan'ın tutuldığı ve bu muhârebede Lambro'nun firâr itdigi Vâsıf Târîhi'nde münderic ise de Katerina Târîhi'nde nihâyetü'l-emr musâlahanın hitâmı müyesser[3] ve zikr olunan Karakaçan gemileri Donanına-yı Hümâyûn taraf[ın]dan ahz ile mücâzât-ı lâyıkalarına mazhar oldukdan sonra mesfûr Karakaçan'a Rusya Devleti sâhib çıkmayub fi'l-asl ıdlâline sebeb olmuş iken izbandid gürûhundandır deyü ceffe'l-kalem[4] cevâb virdigi ve hattâ kendü hem-şehrîlerinden ba'zısının i'âneti olmasa şahs-ı mersûm techîz-i sefâ'in mâddesinde idindigi düyûn içün dûçâr oldığı mahbûsiyyetden halâs bile mümkün olamayacağı âşikârdır deyü muharrer oldığına nazaran muhârebe-i merkûmede Karakaçan firâr eylemiş dimek olur.

Her ne hâl ise zikr olunan ahbâr-ı sâre Zi'l-ka'de'nin on altıncı güni Dersa'âdet'e vâsıl oldukda Sultân Selîm Han Hazretleri kendi terbiyyet-kerdesi olan kapudan-ı cedîdin bu vechile muvaffakiyyetinden pek ziyâde mahzûz olmuşdur.

Mukaddime-i kitâbda beyân olundığı üzre haylî müddetden berü umûr-ı bahriyyeye ihtimâm olunmadığı cihetle Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi tenezzül ve Akeniz'de nüfûzı tedenni eylemiş oldığı hâlde birkaç seneden berü Donanma-yı Hümâyûn Karadeniz muhârebeleriyle meşgûl oldığından Akdeniz maslahatı metrûk ve mühmel ve ahvâl-i sevâhil ve cezâ'ir muhtell olarak bi'l-külliyye emniyyet münselib[5] oldığından Avrupa devletleri Devlet-i Aliyye'ye ta'n idüb emr-i idâre ve muhâfazada fikdân-ı iktidârından bahisle meyyit-i müteharrik tesmiyye itme derecelerine gelmiş oldukları hâlde el-hamdülillâh Akdeniz'in emniyyeti i'âde olunarak şân-ı saltanat-ı seniyye yine eski hâl ve derecesine avdet eyledi deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir.

1 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
2 Cezm: Kesin karar, niyet.
3 Müyesser: Kolaylıkla olan, kolay yapılan.
4 Ceffe'l-kalem: Düşünmeksizin, birden, hemen.
5 Münselib: İnsilâb eden, kaçmış, kaçırılmış, kalmamış.

Vekâyi'-i Mısriyye

Cild-i sâlisde beyân olundığı vechile merhûm Gâzî Hasan Paşa Mısır'a vardıkda İbrâhîm ve Murâd begler ile anlara müntesib olan ümerâ-yı Mısriyye Sa'îd cânibine firâr idüb anlar nıu'ârız olan İsmâ'îl ve Cedâvî Hasan begler dahi ol esnâda hâricde bulunmağla Hasan Paşa tarafından emâret ile defterdârlık tevcîh olunan Alî Beg Mısır'da (**s.278**) kesb-i nüfûz itmiş idi mu'ahharen İsmâ'îl Beg ile Cedâvî Hasan Beg dahi Mısır'a geldiler ve İsmâ'îl Beg mûmâ-ileyhimâ İbrâhîm ve Murâd beglerin efendisi olan Ebu'z-zeheb'in refîk ve sânîsi olarak ümerâ-yı Mısriyye içinde cümleden ziyâde mütehayyiz oldığmdan şeyhü'l-beled nasb olunub kâffe-i umûr-ı Mısriyye anın yedine teslîm olunmuş idi.

Ancak Cedâvî Hasan Beg dahi kudemâ-yı ümerâdan olarak ümerâ-yı Mısriyye'nin bir çoğı ana müntesib ve anın kölesi olmağın ve Defterdâr Alî Beg dahi Gâzî Hasan Paşa'nın meydâna getürmüş oldığı zevâtdan bulunmağın anlar dahi nüfûzda İsmâ'îl Beg'e müşârik[1] olarak menâsıb-ı Mısriyye'nin bir haylîsi Hasan Beg'in memâlîki yedinde idi. Ma'a mâ-fîh mu'ârızları olan İbrâhîm ve Murâd beglerin havfından nâşî cümlesi İsmâ'îl Beg'e ser-fürû ve anınla ittihâd iderek Mısır'ın muhâfazasına dâmen-i der-miyân olmuşlar idi ve İbrâhîm ve Murâd begler Sa'îd içinde oturub cânib-i Mısır'a gelmemeleri Hasan Paşa vaktinde karâr-gîr olmuş idiyse de kendülerinden bir vechile emniyyet câ'iz olmadığından İsmâ'îl Beg dağdan Nil'e kadar metris hafr iderek ve Cize taraflarına istihkâm virerek hasmâne ta'addîsine oldukca kendüsüne emniyyet gelüb bu arada birçok memlûkler iştirâ ile debdebe ve dârâtı[2] teksîr ve ümerâ-yı Mısriyye'nin birinde görülmemiş misli nâ-mesbûk bir âlî konak inşâsına mübâderet birle henüz ikmâl itmiş ve tamâm-ı ferâğ-bâl[3] ile cihânın safâsını sürmek ve kimsenin eser-i vefâ göstermedigi ümm-i dünyânın vefâsını görmek ümîdine düşmüş ve hâlbuki: (terakkub zevi'l-ümmeti kîle temıne) mısdâkınca[4] vakt-i zevâlî gelüb irişmiş olmasıyla (1205) senesi hilâlinde Mısır'da vukû' bulan vehâ takrîbiyle nice hâneler âşiyâne-i bûm ve gurâb[5] oldığı esnâda müşârün-ileyh İsmâ'îl Beg dahi sene-i merkûme Şa'bânı'nda tâ'ûndan hasta olub yatağa düşdükde cümle ümerâsını huzûrına celb ile kendü çerâğı olan ümerâ içinde cümlesinin mukaddem ve mümtâzı olan Osmân Beg'e hitâben sen benden sonra kalacak ümerânın büyügisin gözini aç ben Mısır'a öyle istihkâm virdim ki bir karı mâlik olsa â'dâsı ana zafer bulamaz deyüb iki gün sonra vefât itdiginde Cedâvî Hasan Beg ile Defterdâr Alî Beg şeyhü'l-beledlik nizâ'ına düşüb ba'dehu sâlifü'z-zikr Osmân Beg'in şeyhü'l-beled olmasına cümlesinin ittifâkıyla karâr virilerek nizâ' ber-taraf olmuş ise de Osmân Beg bu hutab-ı cesîmin ehli ve bu işin racüli olmadığından hükûmet-i Mısr'ı efendisinin ve kendüsünün â'dâsına teslîm itmişdir. Şöyle ki: Ber-minvâl-i sâbık İsmâ'îl Beg ve ana mensûb olan nice ümerâ tevâbi' ve hademeleri ile vefât itmelerinden Mısır'da vukû'a gelan perîşânlığı İbrâhîm ve Murâd begler (**s.279**) fırsat ittihâz ile kendülerine nizâm virüb Mısır'a hücûm idecekleri haber alınarak herkesi hayret istîlâ itmekle umûr-ı mühimme

1 Müşârik: Ortak, bir iş beraberliğinde bulunan.
2 Debdebe ve dârât: Gürültü, patırtı, tantana.
3 Ferâğ-bâl: Gönül rahatı.
4 Mısdâk: Bir şeyin doğru olduğunu ispat eden şey; ölçüt.
5 Âşiyâne-i bûm ve gurâb: Karga ve baykuş yuvası.

rü'yeti pesmânde kalub bu esnâda ise ihrâcı vakti gelmiş olan emîrü'l-hâc maslahatı te'hîr kabûl ider mevâddan olmadığı hâlde bunun içün müretteb olan bin beş yüz kîse-i Mısriyye akçenin sekiz yüz kîsesi usât-ı merkûmun uhdelerinde olan mukâta'ât mâlından olmak hasebiyle meblağ-ı merkûmun bi-eyy-i hâlin vaktiyle tedârük ve tekmîli îcâb-ı maslahatdan oldığına mebnî karîbü'l-ahdde İsmâ'îl Paşa'nın yerine Mısır vâlîsi olan İzzet Mehmed Paşa evvel emirde yüz kîsesini kendi hazînesinden edâ ve teslîm itmekle sâ'ire dahi gayret gelerek mâ'adâsını şeyhü'l-beled-i vakt olan Osmân Beg ve sâ'ir ümerâ-yı mevcûde i'tâ ve ikmâl iderek sene-i merkûme Şevvâl-i mükerreminin yirmi dokuzuncı güni mahfil-i şerîfi ihrâc itmişlerdir. Lâkin müte'âkiben İbrâhîm Beg ve Murâd Beg asâkir-i kesîre ile Mısır'a on altı sâ'at mesâfesi olan Zâviyetü'l-matlûb nâm mahâlle vürûd eylediklerinde İzzet Paşa'ya ve Şeyhü'l-beled Osmân Beg'e ve sâ'irlerine başka başka tahrîrât gönderüb mazmûnlarında kâ'ide-i Mısrıyyûn üzre ibtidâ-yı emrde izhâr-ı mülâyemet birle mukaddemâ ihvânınızla mazâ mâ-mazâ[1] denilerek barışmak istedik merhûm İsmâ'îl Beg istinkâf itdi ve el-hâletü hâzihi iyâl ve evtânımıza iştiyâkımız müzdâd oldı. Ve zamân-ı iğtirâbımız[2] uzadı artık sulh tarîkiyle Mısır'a varub huzûr ve râhat üzre ikâmete azîmet eyledik ve cünha-i sâbıkamızdan tâ'ib[3] ve müstağfer[4] oldığımıza mebnî cümle ile barışub bir kimesneye zararımız olmamak üzre Mısır'a duhûl idelim dimeleriyle derhâl tertîb-i dîvân olunarak tahrîrât-ı merkûme cümle muvâcehesinde kırâ'at olundukda merkûmların ahd ve mîsâklarına i'timâd câ'iz olmadığını ve Mısır'a duhûlleri lâzım gelür ise harekât-ı sâbıkalarına cesâret ideceklerini huzzâr-ı dîvân der-miyân eylediklerine mebnî bi'l-ittifâk cevâb olarak kendülerine bir kıt'a mektûb yazılmışdır. Şöyle ki: Tarafımıza irsâl eylediginiz arîzanız vâsıl olub mefhûmı ma'lûmumuz olmuşdur. Lâkin tövbe ve inâbetin â'zam şurûtı ashâb-ı hukûkun haklarını edâ ve mahâllinizde ikâmet eylemekdir ve ba'zı etbâ'ınız bilâd-ı evkâfda ikâmet idüb emvâl ve galâl-i evkâfi[5] ekl eylediler Mısır'da olan ümerâ surre-i haremeyni kendü bedenlerinden virüb gönderdiler sizler bu kadar zamândır ki matâlib-i haremeyni göndermediniz ve hukûk-ı fukarâyı virmediniz el-ân ehl-i Medîne'nin matlûbları içün tarafımıza ve ümerâya ve sâdât-ı ulemâya[6] ve sâ'ir vücûh-ı Mısriyye'ye arz ve mahzarları gelmişdir. Bu hâl ile cürmünüzün afvı nice ricâ olunabilür eger murâdınız râhat idüb rızâ-yı pâdişâhî tahsîl ise Pâdişâh-ı âlem-penâh Hazretleri'nin dahi (**s.280**) murâd-ı hümâyûnları râhat ve âsâyiş-i ahâlî-i haremeyndir mâl-ı mîrîyi ve beş senelik galâli ve sinîn-i sâ'ire bakâyâlarını virirseniz ve kezâlik Mısır'daki ümerâ dahi matâlib-i haremeyni isterler bunları edâdan sonra sulha tâlib olmanız iktizâ ider sizi Mısır'dan çıkaran pâdişâhdır Mısır'daki ümerâ degildir anların hareketi emr-i pâdişâhî iledir mücerred merâmınız musâlaha ise bu mezkûrâtın cümlesini edâ ve mahâllerinize ric'at idüb ba'dehu i'timâd idecek bir sened gönderirseniz ben dahi Pâdişâh-ı âlem-penâh Hazretlerinden ricâ iderim sonra ümerâ-yı Mısriyye ile barışursunuz zîrâ biz bu tarafa geldikden sonra bize ve vücûh-ı beldeye hitâben hatt-ı şerîf vârid olmuşdur hilâfına hareket idemiyoruz memleket pâdişâhın ve ahâlîsi pâdişâh kulıdır mazmûnunda kendülerine

1 Mazâ mâ-mazâ: Olan oldu, geçen geçti.
2 İğtirâb: Gurbete çıkmak, memleketinden harice gitmek.
3 Tâ'ib: Yorgunluk, yorulma.
4 Müstağfer: Günahları için af dileyen.
5 Emvâl ve galâl-i evkâf: Vakfa gelir getiren mallar.
6 Sâdât-ı ulemâ: Alimlerin ileri gelenleri.

cevâbnâme gönderilmiş ise de ümerâ-yı merkûme bu makûle kelimât ile fesh-i azîmet itmeyüb asâkir-i külliyye ile on beş kadar balyemez ve yirmi beşden ziyâde sür'at topları ve nehren dahi mükemmel mühimmât ve asâkir ile meşhûn[1] on kıt'a kırlangıç sefîneleri misillü donanmaları olmağla kuvve-i mevcûdelerini üç kol iderek bir kolunı müteveffâ İsmâ'îl Beg'in Tavrâ nâm mahâlde inşâ etmiş oldığı kal'a üzerine ve bir kolunı Cize tarafına ve bir kolunı Cebel-i Cûş hizâsına sevk idecekleri câsûslar vesâtetiyle istihbâr olunub berü tarafda ise illet-i vebâ ve şiddet-i kaht u galâ hasebiyle esbâbın fıkdanına nazaran mukâvemet müşkil olacağı der-kâr ise de Dersa'âdet tarafından gelan irâde-i seniyye mûcebince İzzet Paşa müdâfa'aya mecbûr olmağın hemân zikr olunan cevânib-i selâseye metânet ve istihkâm virildikden sonra sâ'ir tedâbîr-i harbiyye içün ümerâ ve ocakluyı cem'le tertîb-i dîvân itdikde usât-ı merkûmeye müdâfa'a içün ümerânın Mısır'dan taşra çıkmaları ve Paşa dahi bir mikdâr asker ile kethüdâsını kal'a muhâfazasına bırağub kendüsü her semte i'âne içün her tarafa civâr olan Kasrü'l-ayn nâm mahâlle çıkub anda ikâmet itmesi tensîb olundığına mebnî bu tertîbât ile uğraşılur iken ümerâ-yı merkûme oldukları mahâlden hareket ve Mısır'a üç sâ'at bu'dı olan Tavrâ nâm mahâlle vürûd ve kal'a-i mezkûreye hücûm eyledikleri haberi alındıkda derhâl karâr-ı sâbık vechile Şeyhü'l-beled Osmân Beg ve ümerâ-yı sâ'ire mukâbelelerine şitâb[2] ve İzzet Paşa dahi kethüdâsını kal'a muhâfazasına terk ile Tavrâ Kal'ası pîşgâhında bir münâsib mahâlle nüzûl eyledikleri gün gürûh-ı muhâlifîn dahi iki sâ'at mahâlle gelerek nasb-ı hiyâm idüb üçüncü gün taraf-ı garbîden külliyyetli urbân süvârîleri ve iç oğlânları ile Cize Kal'asına ve berü tarafdan şeyhü'l-beled ordusuna hücûm itdiklerinde berü tarafdan dahi toplar ile müdâfa'a olunarak i'âde olunmalarıyla on yedi gün bu minvâl üzre muhârebe mümted[3] olub (**s.281**) berü tarafdan berren ve nehren Mısır'a dâhil olamayacaklarını cezm itdiklerinde altı yedi yüz kadar develere üç günlük zahîre ve sularını tahmîl ile kadîmî yol olmayan ve sudan ve odundan hâlî olan Cebel-i Cûş'dan aşub da Mısır'a bir sâ'at kala Azab Kapusı nâm mahâlle geleceklerini câsûslar haber virmeleriyle der-akab sene-i merkûme Zi'l-ka'desi'nin yirminci güni umûmen asâkir ve mühimmât ve toplar istishâb olunarak seyr-i serî' ile anlardan evvel Azab Kapusu'na muvâsalat olunub müte'âkiben zümre-i muhâlifîn dahi kemâl-i muhannet ve meşakkatle dağdan inerek mahâll-i merkûma gelmeleriyle artık bu gün bir cesîm muhârebe olunub mukadder ne ise zuhûra gelür dinilürdi ümerâ-yı Mısriyye ise yek-dîgere çendân emniyyet idemeyüb ve husûsan Cedâvî Hasan Beg ile Defterdâr Alî Beg birbirinden iştibâh üzre olub lâkin Şeyhü'l-beled Osmân Beg'in döneklik idecegi kimsenin hatırına gelmezdi zîrâ zümre-i muhâlifînin hasm-ı kebîri olan merhûm İsmâ'îl Beg'in memâlîkinden oldığı hâlde anın yerine geçmişidi hâlbuki ber-minvâl-i sâbık zümre-i muhâlifîn kemâl-i meşakkat ve hâl-i bî-tâbî ile dağdan aşağı indiklerinde hemân üzerlerine hücûm olunmak üzere ümerâ-yı Mısriyye beynlerinde meşveret itdiklerinde Osmân Beg mâni' olarak asâkiri girüye çekmekle zümre-i muhâlifîn yorgunluklarını geçirecek kadar vakit kazanub müte'âkiben berü tarafda bulunan ümerâdan bir kaçı öte tarafa geçmekle fevc fevc asâkir berü tarafdan öte tarafa firâr ve dehâlet itmege başladığı esnâda Şeyhü'l-beled Osmân Beg'in birâderi Gazâvî Mustafâ Kâşif iç oğlanlarıyla

1 Meşhûn: Dolu, dopdolu.
2 Şitâb: Acele, sürat, çabuklnk.
3 Mümted: İmtidâd eden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.

ol tarafa geçüb İbrâhîm Beg ile mülâkat birle birâderi Osmân Beg hakkında ahd-i mîsâk[1] almağla Osmân Beg'in dahi gitmesi içün İbrâhîm Beg tarafından kendüsüne tahrîrât gelmegin vakt-i gurûbda Osmân Beg dahi kendüye tâbi‘ olan ümerâ ile varub İbrâhîm Beg ile ve ba‘dehu Murâd Beg ile mülâkât eyledigi tahakkuk idicek Cedâvî Hasan Beg ile Defterdâr Alî Beg ne yapacaklarını şaşırub nihâyet anlar dahi kendülerine tâbi‘ olan ümerâ ile berâber düşmanlarının mukaddemâ mütemekkin oldukları Sa‘îd cânibine firâr itmeleriyle Mısr-i Kâhire hakkında (hiye limen galebe) fıkrasının ma‘nâsı zâhir olarak İbrâhîm Beg ve Murâd Beg tâkımı bilâ-mezâhim Mısır'a duhûl ve Murâd Beg ber-minvâl-i sâbık İsmâ‘îl Beg'in yapdırmış oldığı mükellef konağa nüzûl itmiş olmasıyla İsmâ‘îl Beg izzet-i nefsi içün bunca tekellüfât ihtiyârıyla yapmış oldığı konağı gûyâ ki hasm-ı cânı olan Murâd Beg'e tehyi'e eylemiş oldı. Ve ol gice İzzet Paşa kapusı halkıyla Azab Kapusu'nda gicelemiş oldığından ferdâsı İbrâhîm Beg ve Murâd Beg Mısır'a dâhil oldukları gibi paşa kal‘aya buyursun mahrûse kemâ-kân (**s.282**) mansıblarıdır deyü haber göndermeleriyle İzzet Paşa kal‘aya duhûl ve makâmına cülûs ile vâki‘ hâli Dersa‘âdet'e arz ve inhâ eyledikde çünki muhâlifinin te'dîb ve terbiyyeleri müte‘assir[2] ve hıtta-i Mısriyye'den ihrâcları müte‘azzir olmakdan nâşî cerâyim-i sâbıkaları afv olunmak niyâzı gûyâ Mısır vâlîsi tarafından mukaddemâ arz olunmuş olmasıyla anın iltimâsına mebnî afv olunmuş oldukları zemininde fî-mâ-ba‘d Devlet-i Aliyye'ye kemâl-i istikâmetle hidmet idüb irsâliyye ve galâl-ı Haremeyn ve sâ'ir matlûbât-ı mu‘ayyene-i devleti sâl be-sâl tanzîm ve irsâl itmeleri ve hilâf-ı rızâ harekete cesâret olunur ise mukaddemâ vücûda gelan ikdâm ve himmet kemâ-kân icrâ olunacağı zımnında yazılan evâmir-i aliyyeye atîk târîhler vaz‘la götüren tatarlara esnâ-yı râhda ba‘zı esbâbdan nâşî vaktiyle gelemedin deyü münâsib özürler beyân itmeleri ta‘lîm olunmuşdur.

Merkûmların Mısır niyyetiyle hareketleri ve müdâfa‘aya kudret olmayub hâh nâ-hâh Mısır'a duhûl idecekleri mukaddemâ İzzet Paşa tarafından bi't-tahrîr seyyi'ât-ı sâbıkaları taraf-ı Devlet-i Aliyye'den afv olundığı takdîrde nâmûs-ı devlet muhâfaza olunarak bir râbıta-i kaviyyeye irtibâtları mümkün olabilür deyü hüsn-i tedbîr olunmuş idi lâkin ba‘zı vükelâ bu kaziyyeyi müşârün-ileyhin cerr-i nef‘içün bir mukaddime-i hafiyye olmak desîsesine haml ile kat‘an tecvîz itmeyüb zümre-i muhâlifîn eger Mısır'a müteveccih olurlar ise tard ve teb‘îd olunmaları kat‘iyyen kendüsüne emr ve iş‘âr olunmuş idi bu kerre ber-minvâl-i meşrûh cebren ve kahren Mısır'a duhûl itdiklerinde sû'-i zanna ibtilâ ile vakt ve hâle münâsib olan tedbîrin icrâ ve infâzına mâni‘ olanlar mahcûb olmuşlardır. Bundan sonra İzzet Paşa ve İbrâhîm ve Murâd begler taraflarından başka başka Rikâb-ı Hümâyûna hedâyâ tertîb ve takdîm olunub işbu ([1]206) senesi Zi'l-hicce'si hilâlinde Dersa‘âdet'e vâsıl olmuşdur.

Baht Giray Han'ın Nefy Olundığı ve Vekâyi‘-i Sâ'ire

Bâlâda iş‘âr olundığı vechile bu esnâda askerî nizâmâtı ve ser-haddâtın esbâb-ı takviyye ve istihkâmâtı der-dest-i mütâla‘a olundığından Rûmili'de çiftliginde mukîm olub

1 Ahd-i mîsâk: Yemin, anlaşma, sözleşme.
2 Müte‘assir: Güç, zor, çetin.

fenn-i târîhde mahâreti müsellem-i enâm ve kuvvet-i nâtıka ve cevdet-i hâfızası hasebiyle meclis-i musâhabeti mütâla‘a-i kütübden müstağni olmak fazîletiyle meşhûr ve be-nâm olan Kuban Hanı Baht Giray Han'ın dahi bu bâbda re'yi alınmak üzre işbu altı senesi Zi'l-ka‘desi'nde Dersa‘âdet'e celble Bebek Bağçesi'nde akd-i meclis olunarak sadr-ı cedîd Melek Mehmed Paşa ile hem-zânû-yı[1] encümen musâhabet olduklarında umûr-ı seferiyyeye ve Kuban ve Kabartay ve Anapa taraflarının ahvâline dâ'ir ba‘zı müzâkerât vukû‘a gelmişdir. Ancak mukaddemâ Baht Giray Han'ın ba‘zı (**s.283**) etvâr-ı nâ-becâsı[2] mesmû‘-ı pâdişâhî olub hattâ Sadr-ı esbak Hasan Paşa'nın Sadâretinde bir meclis-i meşveretde Kırım mâddesi der-miyân olundukda ceffe'l-kalem[3] siz sâ'ir yerlerin nizâmına sa‘y idin Kırım'ı neylersiniz anın da‘vâsı size düşmez diyivirdigi cihetle ve hâlbuki bu seferin küşâdıyla Devlet-i Aliyye'nin bunca ziyân ve hasâra uğraması ve taraf-ı â‘dâdan sulha rağbet olundukca Sultân Selîm Han Hazretleri'nin devâm-ı harbi iltizâm itmesi hep Kırım'ın istihlâsı maksadına mebnî olmasıyla Baht Giray Han'ın bu sözi iğbirâr-ı tab‘-ı mülûkâneye bâdî[4] olarak daha evvel vakt-i azli tasavvur kılınmış ve fakat def‘aten azli takdîrinde Kuban tarafındaki kalgayı vâsıtasıyla bir fitne çıkarmak ihtimâli gibi ba‘zı mehâzir mütâla‘a olunmağla vakt-i merhûnuna ta‘lîk olunmuş idi. Bu kerre Melek Paşa ile vâki‘ olan müzâkereleri dahi Sultân Selîm'e arz olundukda Baht Giray'ın re'y ve tedbîri â‘zâm-ı umûrdan ve nice muhâl olan tekâlifi hâvî mevâddan olmasıyla bir kat daha iğbirâr-ı tab‘-ı hümâyûna bâdî olub sefer ber-taraf oldığına nazaran artık Kuban Hanı unvânıyla çiftliginde ikâmeti dahi münâsib görülmedigine ve fünûn ve sanâyi‘in terakkîsi hasebiyle usûl-i harb başka şekle ve mu‘âmelât-ı düveliyye kâlib-i âhara girdiginden akıncı askerden evvelki gibi fâ'ide görilemeyerek şimdi maslahat asâkir-i mu‘allime tedârükünden ibâret olub bu cihetle Tatar tâ'ifesinin nâz ve istiğnâsını çekmege çendân hâcet görülmedigi hâlde bundan akdem beyân itdigimiz vechile selâtîn-i Cengiziyye'nin Rûmili cânibinde fukarâya zulm ve ta‘addîleri hadden ziyâde ve çiftlikleri hırsızlara makarr olub vülât ve hükkâm dahi def‘-i şerrlerinden âciz kaldığı cihetle birer tarafa nefy ve iclâları mukarrer bulundığına mebnî hemân Zi'l-hicce'nin dördünci güni Baht Giray Han Girid Cezîresi'ne nefy olunmuşdur. Ba‘dehu menfâsı Midillü Cezîresi'ne ve andan Sakız'a ve andan şuraya buraya tahvîl olunarak nihâyet def‘a-i sâniyye olmak üzre Midillü Cezîresi'nde ikâmet üzre iken iki yüz on beş senesi Ramazân'ında vefât eylemişdir. Evâ'il-i hâlinde bahtı yâver olub pek mukbil[5] ve makbûl olarak ömür sürmüş iken evâhir-i ömrı böyle ekdâr ile güzâr eylemiş oldığından (Biz bahtı müsâ‘id deyü meşhûr idik evvel) mısrâ‘ı mâ-sadak[6] hâli olmuşdur. Kırım'da hükûmet iden selâtîn-i Cengiziyye'nin Kırım'da hükûmetleri Şâhin Giray Han'da nihâyet buldığı misillü silsile-i hanîleri dahi Baht Giray Han ile munkati‘ olmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

1 Hem-zânû: Yan yana oturan; diz dize oturup konuşan.
2 Nâ-becâ: Yersiz, yolsuz, yerinde değil, münasebetsiz, uygunsuz.
3 Ceffe'l-kalem: Düşünmeksizin, birden, hemen.
4 Bâdî: Sebep, mucip, sebebolan, ilk, başlangıç.
5 Mukbil: Kutlu, mutlu.
6 Mâ-sadak: Tasdik edilen, olunan husus, uygun, tıpkı.

Vekâyi‘-i Çıldır

Sinîn-i adîdeden berü Çıldır vâlîsi bulunan Süleymân Paşa'nın İrakli Han ile olan adâvet (**s.284**) ve cidâllerini Rusyalu bahâne iderek azlini iddi‘â idüb bu sûret ise şân ve istiklâl-i saltanat-ı seniyyeye münâfi‘[1] oldığmdan ol vechile azline muvâfakat olunamayub Rusya seferinin esbâb-ı adîdesinden biri dahi bu mâdde olmasıyla berâber Ordu-yı Hümâyûn Dersa‘âdet'den henüz çıkmadan i‘lân-ı harb olundığına ba‘zı taraflardan bayâğı nedâmet elvirdigi ve seheb olanlar nişâne-i ta‘n ve teşnî‘ oldığı esnâda bu Süleymân Paşa'nın mezâlim ve ta‘addiyâtı ve rüsûm-ı ubûdiyyete münâfî harekâtı dahi mevzû-bahs idilerek azli tasavvur olunub ancak harb üsti ol tarafdan kaldırılması tecvîz olunamamış idi (1205) senesi Cumâde'l-âhiresi'nin evâ'ilinde müşârün-ileyh fevt oldukda çünki Çıldır eyâleti lâzımü'l-i‘tinâ ser-haddât-ı İslâmiyye'den oldığından bunun içün Dersa‘âdet'de bir meclis-i mahsûs akd olunub keyfiyyet der-miyân olunarak ol havâlî ahvâline vâkıf olanlardan lede's-su'âl[2] el-yevm Ahısha'da hânedân-zâdelerden müteveffâ-yı müşârün-ileyh Süleymân Paşa'nın oğlı Kapucıbaşı Şerîf Mehmed ve Hâcı Paşa hafîdi Çıldır vâlîsi esbak Hasan Paşa-zâde mîr-i mîrândan İshak Paşa ve hâssa silâhşörlerinden Mehmed Sâbit Beg ve Mustafâ Beg ile Puska Begi Sâdık Beg olub işbu Sâdık Beg ile Hasan Paşa'nın küçük oğlı mûmâ-ileyh Mustafâ Beg'in olamayacakları cihetle vâlîlik Şerif Beg ve İshak Paşa ve Sâbit Beg beynlerinde kalarak bunlardan birinin tercîhi lâzım gelecegi ve Şerîf Beg on sekiz yirmi yaşlarında oldığı hâlde pederi ihtiyâr âdem idügünden hirkaç seneden berü Çıldır eyâletini idâre itmekde bulunmuş idügi ve İshak Paşa ahmak bir âdem olub birâderi Sâbit Beg âkil ve reşîd oldığı hâlde bu hilâlde Dersa‘âdet'e gelmiş oldığı ifâde olunmuş ve vefât iden vüzerânın emvâli ol vaktin hükmünce mîrîye zabt olunmak âdet olub hâlbuki eyâlet Şerîf Beg'e tevcîh olundukda pederinin emvâlini meydâna çıkarmayacağı melhûz bulunmuş olmağın Süleymân Paşa'nın emvâlini meydâna çıkarmak şartıyla eyâletin Sâbit Beg'e tevcîhi şıkkı tercîh olunmuş ise de kethüdâ-yı rikâb tarafından Sâbit Beg celb ile İstanbul'a niçün gelmiş oldığı su'âl olundukda Süleymân Paşa'nın vukû‘-ı vefâtı hasebiyle Eyâlet-i Çıldır'ın büyük birâderi İshak Paşa'ya tevcîhi istirhâmı içün geldigini lede'l-ifâde[3] senin büyük karındaşın sükûtî bir âdem imiş efendilerimiz seni irâde iderler ise ne dirsin deyü kethüdâ beg istimzâc itmesine cevâben Sâbit Beg ocağımızın âdetine uymaz hem ben anın içün gelmiş iken sonra kendim içün gelmiş olurum bir nevi‘ hilekârlık olur ahâlî beyninde i‘tibârım kalmaz büyük birâderime ihsân buyurulur ise her vechile hidmetde kusûr olunmayacağına ben ta‘ahhüd (**s.285**) iderim dimekle Çıldır eyâleti mûmâ-ileyh İshak Paşa'ya bâ-rütbe-i vâlâ-yı vezâret tevcîh olunarak birâderi Sâbit Beg'e dahi kapucıbaşılık ihsân buyurulmuş idi ancak Süleymân Paşa merhûm öteden berü Dağıstân hanlarıyla yek-dil ve yek-cihet olarak kendüsüne asker iktizâ itdikce Dağıstân'dan Lezgi askeri celb iderdi ve Lezgiler ile Gürcîler beyninde mübâyenet-i tâmme oldığından Süleymân Paşa'nın asâkiri ekseriya Gürcî diyârına akın itmekden hâlî olmamalarıyla ber-minvâl-i sâbık Süleymân Paşa ile İrakli Han beyninde mübâyenet müstakarr idi lâkin bu vesîle ile arada Gürcî köylerine ta‘arruz olunmak hasebiyle Çıldır ahâlîsi dahi bu

1 Münâfi‘: Zıt, uymaz, aksi, aykırı. Mugayir ve muhalif olan.
2 Lede's-sû‘âl: Soruldukta.
3 Lede'l-ifâde: Söylediğinde, ifade ettiğinde.

tavırdan hoşnûd idiler Rusyalu ise bu kerre İrakli Han'ın memâlikine ta‘arruz olunmamasını mu‘âhedeye derc itdirmiş oldığından başka Lezgiler Süleymân Paşa hânedânına mensûb ve oğlı Şerîf Beg ile germ-ülfet[1] olduklarından İshak Paşa anlara emniyyet idemeyüb Şerîf Beg'i istirkâb ve Lezgileri istiskâl ile İrakli Han tarafından Hristiyan sekbânı getürdüb anları istihdâm ve Şerîf Beg tarafını tekdîrden hâlî olmazdı Çıldır ahâlîsi ise böyle Hristiyan askeri istihdâmından dolayı İshak Paşa'ya dil-gîr ve Şerîf Beg tarafına mâ'il ve müncezib[2] olub İshak Paşa dahi burasını ihsâs idicek ahâlîye unf ve kahr ile mu‘âmele iderek Gürcî sekbânlarına ruhsat virmekle anlar dahi envâ‘-ı mezâlim ve ta‘addiyâta tasaddî ider olmuşlar idi nihâyet Şerîf Beg dahi Çıldır'a karîb sâkin oldığı mahâlde vâfir Lezgi askeri celb ile kendüsüni muhâfaza sûretinde cem‘iyyet peydâ idüb bu sûretle imrâr-ı vakt olunur iken ahâlî-i belde İshak Paşa'ya hayr-hâhlık yüzünde görinerek Şerîf Beg'in hakkından gelinmek içün üzerine asker ta‘yîn olunmasını ihtâr itdiklerinde o dahi Ahısha'nın ehl-i İslâmını nefîr-i âmm tarîkiyle cem‘ ve kethüdâsı ma‘iyyetiyle Şerîf Beg üzerine irsâl ve Gürcî sekbânlarını dahi kuvve-i ihtiyâtiyye olmak üzre girüden sevk ve tahrîk idüb Gürcîlere daha ziyâde emniyyeti ise bir kat daha ahâlînin uruk-ı gazab ve hamiyyetlerini tahrîk itmegin Şerîf Beg'in askerine mülâkî oldukları anda cümleden evvel İshak Paşa kethüdâsının dâ'iresi halkı ve ha‘dehu Ahısha'nın ehl-i İslâm askeri Şerîf Beg tarafına geçüb verâlarından gelan Gürcî sekbânları üzerine hücûm ve iktihâm ve bir haylîsini ifnâ ve i‘dâm itmeleriyle Şerîf Beg Ahısha'ya duhûl ve ahâlî dahi kedüsüne teba‘iyyet itdikde İshak Paşa firâren Ardahan'a lede'l-vürûd ahâlîsi kabûl itmediklerinden memleketi ve çiftligi olan Oltu nâm mahâlle varub oranın halkı dahi kabûl itmemeleriyle nâ-çâr birkaç nefer ethâ‘ıyla Erzurûm'a gelerek Seyyid Ahmed Paşa'ya ilticâ eyledigi Der-aliyye'ye arz olundukda ibtidâ-yı (**s.286**) emirde Şerîf Beg'in bu tavr-ı mütegallibânesi çirkin görinerek İshak Paşa'nın makâmına i‘âdesi tasavvur olunmuş ise de pey-der-pey Ahısha ve Kars taraflarından tevârüd iden i‘lâm ve mahzarlarda İshak Paşa'nın sû'-i hareketi ve Şerîf Beg'den ahâlînin hoşnûd oldukları beyân ve inhâ ve Çıldır eyâletinin Şerîf Beg'e tevcîhi ricâ ve istid‘â olunageldiginden ve bu hilâlde Devlet-i Aliyye nizâmât-ı cedîde te'sîsiyle meşgûl olarak bu makûle gavâ'ilin indifâ‘ı[3] husûsunda hemân semt-i suhûlet gözedilmek lâzım geldiginden işbu altı senesi evâhirinde Çıldır eyâleti rütbe-i vezâretle Şerîf Beg uhdesine tevcîh ve İshak Paşa'nın Erzurûm'a karîh Hasankal‘a nâm kasabada merfû‘ü'l-vezâre olarak ikâmeti emr ve tenbîh buyurulmuşdur.

Kâğıdhâne Kasrı'nın Ta‘mîri

Bu esnâda nizâm-ı devlete ve asâkir-i mu‘alleme tertîbine dâ'ir vükelâ ve mütehayyizân-ı me'mûrîn-i sâ'ire taraflarından lâyihalar tanzîm ve takdîm olunmuş ve Sultân Selîm Han Hazretleri'ne ıslâhât-ı mülkiyye ve askeriyye sırasında asâkir-i mu‘alleme tanzîm itmek niyyet-i kat‘iyyesinde bulunmuş idi. Hattâ Kâğıdhâne çayırının asâkir-i mu‘allemeye ta‘lîm meydânı ittihâz olunması tasmîm olunmağla bu esnâda Kâğıdhâne Kasr-ı Hümâyûnu'nun

1 Germ-ülfet: Görüşmesi hararetli olan; sıkı-fıkı görüşen.
2 Müncezib: İncizâb eden, beriye çekilen.
3 İndifâ‘: Def etme.

ta'mîrine başlanmışdır.

Tersâne Nizâmı

Sâlifü'z-zikr lâyihalarda mevzû'-bahs olan mesâ'ilden[1] biri Tersâne umûrı olub Sultân Selîm Han Hazretleri'nin donanma hakkında olan himmeti ise pek ziyâde idi. Binâ'enaleyh Ordu-yı Hümâyûnun avdetinden sonra Sultân-ı müşârün-ileyh Hazretleri bi'l-cümle kavânîn ve nizâmâtın tecdîd ve ıslâhı ile meşgûl oldığı hâlde Tersâne umûrına dahi kemâl-i ehemmiyyet ile i'tinâ iderek evvel be-evvel sefâ'in-i harbiyyeyi sigâr ve kibârına göre tefrîk ve ta'dâd ve kapudanlardan ehliyyet ve istihkâkı nümâyân olanları derece-i isti'dâdlarına göre şâyân oldukları kalyon yâhûd fırkateyn veyâ küçük şehtiye makûlesi teknelere süvârî nasb ve açıkda kalan kapudanları dahi anlara mülâzım kayd itdirdüb ve ez-kadîm inu'ayyen olan sâlyânelerine dahi terakkî ihsân buyurub şöyle ki: Kapudane-i hümâyûnun üç bin üç yüz otuz üç guruş kırk akçe sâlyâne-i kadîmi yedi bin beş yüz guruşa ve patrona-i hümâyûnun iki bin üç yüz yetmiş beş guruş sâlyâne-i kadîmi altı bin guruşa ve liman re'îsinin iki bin guruş sâlyâne-i kadîmi altı bin guruşa ve riyâle-i hümâyûnun bin sekiz yüz yetmiş guruş sâlyâne-i kadîmi beş bin guruşa ve üç anbârlu kapudanenin sâlyâne-i kadîmi bin beş guruşa ve kapudane-i hümâyûn kapudanmın sekiz yüz otuz üç guruş sâlyâne-i kadîmi iki bin dört yüz otuz üç guruşa iblâğ (**s.287**) ve seferber olan sefâ'in-i hümâyûnun süvârî kapudanlarının ale'l-umûm[2] biner guruş sâlyâne-i kadîmleri olmağla içlerinden elli beş ve elli üç arşun kalyonlara râkib olanların sâlyânesi iki bin sekiz yüz guruşa ve elli bir ve kırk yedi ve kırk beş arşun kalyonlara râkib olanların sâlyânesi iki bin üç yüz elli guruşa ve elli bir ve kırk yedi arşun fırkateyne râkib olanların sâlyânesi bin sekiz yüz elli guruşa ve kırk üç zirâ'dan otuz zirâ'a dek fırkateyn ve şehtiye ve sâ'ireye râkib olanların sâlyâneleri bin altı yüz guruşa iblâğ ve sâ'ir mülâzım kapudanların dahi bu vechile sâlyânelerine zamm ile dâ'ire-i ma'îşetleri tevsî' buyurulmuş ve bunların azl ve nasbına ve alacakları nühimmâtın nizâmına dâ'ir bir kıt'a kânûnnâme dahi tanzîm olunmuşdur. Şöyle ki: Donanma-yı hümâyûn kapudanesi ve patronası ve riyâlesi ve liman re'îslerinin mahlûl vukû'ı veyâhûd cünhaları zuhûrı ile azl ve nasbları takdîrimde fi'l-asl oldığı misillü kapudan paşa bulunan zâtın Bâb-ı Âlî'ye takrîr ile kapudanlardan fenninde mâhir ve şecâ'at ve sadâkat ile ehliyyeti zâhir ehakk ve eslahı[3] her kim ise ol nasb ve ta'yîn olunmak ve sâ'ir Donanma-yı Hümâyûn sefînelerinden kalyon ve fırkateyn ve şehtiye ve sâ'ir kapudan erkânına şâyân olan süfün-i harbiyyeye sancâk kapudanları ve liman re'îsi meşveret ve ittifâklarıyla vech-i münâsibi üzre süvârî kapudanlardan bireri tahsîs ve mülâzım kapudanlardan bireri dahi iktizâ iden sefînelere intihâb ve inhâ ve yine kapudan paşanın Bâb-ı Âlî'den istîzânı ile nasb ve ta'yîn kılınmak ve süvârî olacak kapudanlarm ancak istihkâk ve liyâkatine ve fenn-i deryâda kemâl ve mahâretine bakılub zinhâr etrâf ricâsıyla hâtıra ri'âyet olunmamak ve hiç birinden câ'ize ve ubûdiyyet alınmayacağından başka kapudanlara taraf-ı devletden bâliğan mâ-bâliğ ikrâmiyye

1 Mesâ'il: Meseleler.
2 Ale'l-umûm: Umumiyet üzere, genel olarak.
3 Ehakk ve eslah: Daha iyi, daha salih olan.

tertîb ve i'tâ olunacak olmağla kapudanlar dahi süvârî oldukları sefînenin kassâb ve kahve misillü hidmetlerini sâbıklarda bi'l-müzâyede fürûht olundığı gibi satmayub sefînenin re'îsi ve yelkenci ve topcı başısı gibi gediklülerinden istihkâkı zâhir olanlarına akçesiz olarak tertîb ve tahsîs eylemeleri lâzım gelüb hilâfında hareket idenler te'dîb olunmak ve cünhaları zuhûr itmedikce birisi azl olunmamak ve sefer ve hazarda birisi sefînesinin nezâretinden ayrılmamak ve her sefînenin mühimmâtı tersâne emîni ve liman re'îsi ma'rifetleriyle süvârî kapudanlara teslîm ve liman defterine kaydolundukdan sonra bir sûreti dahi kapudan-ı deryâ bulunan zâta ve bir aynı defter[d]âr-ı vakte ba'de'l-irâ'e başmuhâsebeye virilmek ve sefînenin gumâne[1] ve âlât ve sâ'ir edevâtının fenâ-pezîr olmakdan muhâfazası ve sefînenin emr-i tathîri kapudanların vezâ'if-i me'mûriyyetlerinden olmak ve süvârî kapudanlardan vazîfesini îfâda kusûr idenler olur ise sefînesinden ihrâc ile derece-i **(s.288)** cünhasına göre te'dîb ve yerine sancâk kapudanlarının ittifâk ve ihtiyârları ve kapudan paşanın re'y-i vârideleri ile mülâzım kapudanlardan biri nasb olunmak ve mahlûl vukû'ında dahi bu vechile tanzîm kılınmak ve bu makûle cünhaya[2] cesâret idenleri sancâk kapudanları ihbâr itmezler ise sâhib-i cünha olan kapudan ile bile mazhar-ı cezâ olmak ve bir cünha ile sancâk kapudanlarından birinin azli lâzım geldikde yerine iktizâ ideni kezâlik nizâm-ı mezkûr üzre kapudan paşa ihtiyâr eylemek ve ashâb-ı cünhanm te'dîbi husûsunda iğmâz olunursa kapudan paşa mu'âteb olmak ve münhall olan mülâzım kapudanlık kapudane-i hümâyûn baş re'îsine tevcîh olunub ba'dehu patrona baş re'îsi kapudaneye ve riyâle baş re'îsi patronaya alâ-vechi't-teselsül nakl eyleyüb sâ'ir gemilerin baş re'îslerinden bir müste'idi cümle kapudanân ve rü'esâ ma'rifetleriyle intihâb ve riyâleye baş re'îs virilmek ve hâlî kalan baş re'îsin gedügüne ikinci re'îs ve anın yerine yelkencilerden kezâlik cümle ma'rifetiyle biri îsâl ve anın yerine dahi üçüncü re'îs ve topçı başı ve sâ'ir gediklülerden kim münâsib ise ba'de'l-imtihân istihkâk ve liyâkati nümâyân oldukda ta'yîn ve tahsîs ve ber-vech-i muharrer imtihân olunacaklar dahi derece-i istihkâkda müsâvî olurlar ise ehad-ı hümânın[3] kapudan-zâde veyâhûd âbâ ve ecdâdı tersâne hüddâmı olması esbâb-ı tercîhden addolunmak ve ale'd-devâm bu silsile ve nizâma ri'âyet kılınarak kapudanlık merkûm Tersâne-i Âmireye hidmeti sebkat itmemiş fenn-i deryâda mahâreti olmayan ecânibden âdemlere ricâ ile virilmemek ve ecânibden oluh fenn-i deryâda mahâreti nümâyân ve derece-i istihkâkı zâhir ve ayân olanlara dahi kapudanlık virilmekde şurût-ı mezkûreye muhâlifdir dinilmeyüb ehliyyet ve istihkâkı cihetiyle kapudanlık virilmek ve süvârî kapudanlarından kavâ'id-i tersâneyi[4] bilür ve müceddiden sefîne techîzine muktedir mücerreb ve müstakîm okur yazar birisi liman re'îsi olub bi'l-cümle masârif-i tersâne anın inhâ ve ifâdesiyle olmak husûsları ve zahâ'ir ve mühimmât ve levâzım-ı sâ'irenin sûret-i tertîb ve tevzî' ve teslîmiyle keyfiyyet-i muhâfazaları mufassal[5] ve meşrûh olarak kânûnnâme-i mezkûrda derc ve tahrîr ve bundan sonra tersânenin cüz'î ve küllî mevâdd-ı sâ'ire-i nizâmiyyesinin tanzîmi musammem-i pâdişâhî[6] oldığı dahi hâtimesinde yâd ve tezkîr olunmuş ve şerâ'it-i mezkûre fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel tutulmak üzre işbu altı senesi Zi'l-

1 Gumâne: Zincirin kullanılmaya başlamasından önce gemi demirinin bağlı olduğu halat.
2 Cünha: Ufak cürüm, küçük kabahat, küçük suç.
3 Ehad-ı hümâ: ikiden biri, ikisinden biri.
4 Kavâ'id-i tersâne: Tersane kuralları.
5 Mufassal: Uzun uzadıya anlatılan.
6 Musammem-i pâdişâhî: Padişah tarafından karar verilmiş.

ka'desi'nin yirmi biri târîhiyle lâzım gelan mahâllere ilm ü haberler virilmişdir bundan sonra dahi Sultân Selîm Han Hazretleri tersâne umûrına ihtimâm ve i'tinâdan hâlî olmayub zîrde beyân olunacağı vechile tanzîm-i asâkir-i cedîde sırasında Tophâne ve Humbarahâne gibi kuvve-i harbiyye-i Devlet-i Aliyye'yi müceddiden ihyâ ile müddet-i kalîle zarfında kuvvetlü donanma tedârük eylemişdir.

(s.289)

Tecdîd-i Kânûn-ı Tîmâr ve Ze'âmet

Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin evâ'il-i saltanatlarında haylîce sarf-ı efkâr olunarak ze'âmet ve tîmârlar içün bir kıt'a kânûnnâme kaleme alınub düstûrü'l-amel tutulması içün irâde-i seniyye ısdâr buyurulmuş ise de çe-fâ'ide ki icrâsına ikdâm ve ihtimâm olunmadığından ze'âmet ve tîmâr ahvâli evvelkiden ziyâde muhtell ve müşevveş olmuş idi.

Hattâ geçen sefer esnâsında İsmâ'îl Kal'ası'nın muhâfazasına me'mûr olan Anadolı eyâleti zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı kimi âlâybegisini itmâ' ve cüz'î bahâne ile izn alub vilâyeti canibine giderek ve kimi firâr iderek kal'a müstahfazdan hâlî kaldıkda muhâfızı tarafından feryâd olundukca Anadolı eyâleti gibi bir cesîm eyâlet kendü ma'iyyetine me'mûr iken böyle feryâd eylemek ve hem-sarfdır dinilmek misillü mu'âmele olunmakda iken kal'anın istîlâsı vukû'ında derûn-ı kal'ada mevcûd asâkirin ekserî şehîd ve bakiyyesi esîr oldığı Sultân Selîm'e arz olundukda şühedâ ve üserânın mikdârı ma'lûm olmak içün vakt-i musâlahaya kadar Anadolı aklâmından tîmâr ve ze'âmet alınmasun deyü emr idüb ba'de'l-musâlaha[1] ashâb-ı tîmârın cümlesi hayâtda ve memleketlerinde istirâhatde oldukları nümâyân olıcak üzerlerinde olan tîmârların zabtına karâr virildi ve kânûn-ı ze'âmet ve tîmârın ihyâsı tasmîm buyuruldı.

Ve egerçi asâkir-i mu'alleme tertîbi ehemm ve akdem ise de Devlet-i Aliyye'nin masrafı îrâdına gâlib oldığından yeniden her ne yapılacak olsa masârifine karşuluk vâridât bulmak lâzım gelecegi cihetle ibtidâ bir haylî vâridât-ı cedîde tedârüküne çâre aranılmakda oldığına ve zu'amâ[2] ve erbâb-ı tîmârın nizâmı masrafa muhtâc olmadığından başka ber-minvâl-i sâbık devr-i Hamîd Hanî'de kânûnları vakt ve hâle muvâfık olacak sûretde tertîb olunmuş idügüne mebnî ana tevfîkan bu kerre bir kânûnnâme kaleme alındı.

Şöyle ki: Sefer-i hümâyûnda nâ-mevcûd kaydolunmuş ne kadar ze'âmet ve tîmâr vâr ise kânûnnâme-i cedîd şurûtuna tatbîkan cümlesi ref' olunarak sancağında bulunmak şartıyla sâ'ir ashâb-ı istihkâka virilmesi fermân kılındı.

Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın dâ'imâ muktedir ve muntazam ve müctemi' bulunmaları içün âlâybegilik erbâb-ı istihkâka merbût ve ze'âmet ve tîmâr tevcîhâtı âlâybegilerin arzlarına münhasır ve menût ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr bi'n-nefs sancâğında sâkin ve âlâybegisi bayrağı altında mevcûd bulunmak ile meşrût olarak fi'l-asl bu hâlât-ı selâse kânûn ve nizâmlarının başlu[ca] esâsları olub ancak devâm-ı nizâm ve intizamlarıyla senevî hâsılâtı beş yüz (s.290) guruşdan dûn olan tîmârların kasr-ı yed[3] ve mahlûl ve nâ-mevcûddan ilhâk ile

1 Ba'de'l-musâlaha: Barıştan sonra.
2 Zu'amâ: Zeamet sahipleri.
3 Kasr-ı yed: El çekmek, feragat etme, vazgeçme.

beşer yüz guruşa iblâğ olunmaları mültezim ve bu dahi yoklama usûlünün icrâsıyla eşkinci ze'âmet ve tîmârların hâsılâtı bilinmege mevkûf oldığından esâs-ı râbi' olmak üzre yoklama usûli dahi vaz' olunarak işbu kânûnnâme-i cedîd bu dört esâs üzre mübtenî olmağla Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin zamânında yapılan sâlifü'z-zikr kânûnnâme mevâddını câmi' oldukdan başka eyâlet askeri bir vâlî ma'iyyetine me'mûr oldukda taraf-ı devletden kendülerine bâ-fermân-ı âlî izin gelmedikce vâlî buyuruldısıyla ve sâ'ir vechile avdet itmeleri ve iderler ise âlâybegileri ve çeribaşıları siyâset ve böyle avdet bahânesiyle kendülerinden rüşvet alan vâlîlerin dahi te'dîblerine müsâra'at olunması ve öteden berü olageldigi vechile asâkir-i merkûmenin metris kazmak ve lede'l-iktizâ metrise girmek ve tabya yapmak ve sepet örmek ve toprak taşımak ve hendek tathîr itmek ve top nakli hidmetinde bulunmak ve bunlar emsâli hidmetleri dahi îfâ itmeleri ve her sancâkda mevcûd ve nâ-mevcûdların yoklaması içün üç senede bir yoklamacı ta'yîniyle tabkîkât-ı lâzıme icrâsı ve âhar sancâkda sâkin olanların ze'âmet ve tîmârları ref'le sancâk mülâzımlarına arz olunması ve lede'l-iktizâ ser'asker ma'iyyetine eyâletlü ta'yîn olundukda fî-mâ-ba'd tevcîhâtları ser'askerlere havâle olunması ve senede bir kerre defter-i hakanî yoklanarak sabî kaydolunmuş olanlardan on beş yaşına bâliğ olanların cebelüleri ref'le eşkinci kaydolunmaları ve sancâğında sâkin olamayanlara kânûn-ı cedîd târîhinden i'tibâren bir sene mehil virilerek bu müddet zarfında ze'âmet ve tîmârını sancâğında sâkin ve sefere muktedir olanlara kasr-ı yed itmelerine müsâ'ade olunub senesi hitâmında kasr-ı yed itmegi ve sancâğında sâkin olmadığı tahkîk olundukda târik[1] hükmünde olmağla sancâğı âlâybegisi nizâmı vechile müstehakkına arz eylemesi gibi ba'zı mevâdd-ı zâ'ide dahi zamm ve ilâve kılınmış ve sepedlere girüb ketm ve ihfâ ile me'kel olan ze'âmet ve tîmârların müstehakklara tevcîhi kânûn-ı atîk iktizâsından olmağın ol vechile zâhire bi'l-ihrâc müstehakklara tevcîhâtının icrâsı takrîr ve te'kîd olunub ancak vaktiyle ze'âmet ve tîmârların birazı dahi Enderûn hademesine çerâğlık olmak üzre virilmiş oldığına ve bunların şimdi ilgâsı hademe-i merkûmenin muzâyaka-i hâlini mûcib olacağına binâ'en fî-mâ-ba'd eyâlet askeri i'tibâr olunan eşkincilerin ze'âmet ve tîmârları bunlara tevcîh olunmak üzre yetmiş aded ze'âmet ve tîmâr intihâb ve ifrâz ile işbu etmeklerin gerek Enderûn-ı Hümâyûn ve gerek zülüflüyân[2] ve teberdârân[3] ocaklarından çerâğlığa şâyeste olanlara bâ-hatt-ı hümâyûn tevcîh olunmaları ve mukaddemâ Dîvân-ı Hümâyûn ve Defterhâne-i Hakanî ketebesine muhassas (s.291) olan gedik ve mülâzemetlerinden ba'zısı hâricden ba'zı hademe ve sâ'irleri uhdesine geçmiş oldığından bunlar dahi ref' olunarak kalemlerine i'tâsı husûsları kezâlik kânûnnâme-i cedîde derc olundı bu kânûnnâmenim ilm ü haberleri sene-i cedîde evâ'ilinde kalemlere kaydolunmuşdur.

Ru'ûs İmtihânı ve Tebeddül-i Meşîhat

Zi'l-ka'de'nin on üçünci güni ru'ûs imtihânı tertîb olunub telhîsde vâki' (ve'l-belâgatü fi'l-kelâmi mutâbakatuhû li-muktezi'l-hâl) ibâresinden ders gösterilerek ru'ûs tedrîse

1 Târik: Terk eden, bırakan, vazgeçen.
2 Zülüflüyân: Topkapı sarayının içsaray bölümünde hizmet ve koruma görevlileri.
3 Teberdârân: Baltacılar.

müteheyyi' olan mülâzımînin imtihânları bi'l-icrâ (inde'l-imtihâni yükrimü'r-racüle ev yuhânu)[1] kâ'idesince kimi ru'ûs tedrîs ile karîrü'l-ayn ve kimi mülzim-i cevâb (el-ye'sü ihdâü'r-râhateyn)[2] olmuşdur.

Derece-i âliyyede cevâba muvaffak olanlar Gelibolılı Ahmed Efendi ve Kudsî Efendi ve meşhûr Musannif Efendi ve Harputî Seyyid Hasan Efendi ve Erzincanî Müftî-zâde Seyyid Mehmed Efendi ve Çarşanbavî Sa'îd Efendi ve meşâhîr-i fudalâdan Ahıshavî Uzun Alî Efendi ve meşhûr Büyük Deli Emîn Efendi ve Feyzullâh Efendi-zâde Seyyid Abdullâh Efendi nâm zevât-ı kirâmdır. Kudsî Efendi Münîb Efendi'nin me'zûnlarından olub mu'ahharen ders vekîli olmuşdur. Erzincanî Müftî-zâde'nin isti'âre ısâmı üzerine hâşiyesi ve te'lîfât-ı sa'îresi vardır. Sa'îd Efendi iki yüz senesi imtihânında müderris olan meşhûr Çarşanbalı Mehmed Efendi'nin birâderidir.

Abdullâh Efendi mu'ahharen kapudan-ı deryâ olub Alemdâr Paşa vak'asında katlolunan Râmiz Paşa'dır.

Bunlar hep fudalâ-i asrdan olub meclis-i imtihân hükmünce zâdeleri tertîb-i meşrûh üzredir. Ancak Deli Emîn Efendi ile Musannif Efendi müddet-i medîde tedrîs-i ulûma nasb-ı nefs-i ihtimâm iderek sâ'irinden ziyâde şöhret bulmuşlardır.

Ale'l-husûs Emîn Efendi'nin sîti mânend-i misl-i sâ'ir hâlâ elsine-i enâmda dâ'ir olub ol asra yetişmiş olan esâtîze-i kirâmdan[3] idrâk eyledigimiz zâtlar anı cümle mu'âsırlarına tercîh iderler idi.

Lâkin bunların şân ve şöhretleri Ayaklı Kütübhâne gibi bakiyyetü's-selef[4] olan fuhûl-i ulemânın inkırâzından[5] sonra olub yoksa eslâfın ka'bı pek âlî ve dâ'ire-i ma'lûmât ve meziyyetleri gâyet vâsi' idi.

(s.292) İmtihânda me'yûs olanların inkisâr-ı kulûbı akîb-i imtihânda tebeddül-i meşîhat gibi bir bâdireye bâdî olmak i'tikâdı beyne'n-nâs şâyi' oldığı hâlde bu kerre dahi bi't-tesâdüf mezkûr imtihândan bir hafta sonra ya'nî Zi'l-ka'de'nin yirmi ikinci güni Şeyhü'l-islâm Muhammed Mekkî Efendi'nin azli zuhûr iderek yerine Şeyhü'l-islâm-ı esbak Dürrî-zâde Arif Efendi'nin sâniyen Şeyhü'l-islâm olması zunûn-ı âmmeyi[6] te'yîd eylemişdir.

Sonraları ba'zı meşâyih-i İslâm bile bu husûsda dûçâr-ı tereddüd ve evhâm olmağla öyle bir maslahat-ı hayriyyede bu makûle efkâr-ı şe'met-kârî hudûsüne te'essüf olunur.

Zîrâ vaktiyle tarîk-i ilmiyyenin kavânîn ve nizâmâtı pek mükemmel ve aslâ nakz ve istisnâ kabûl itmez sûretde düstûrü'l-amel iken kavânîn-i sâ'ire gibi bunlar dahi muhtell olarak rütbe-i tedrîsin izz ve şerefini muhâfaza idebilecek yalmz bir imtihân usûli bâkî kalub işte bu usûlün devâmı talebe-i ulûmdan nice zevâtın dekâyik-ı ilmiyye tahsîline bezl-i vücûd eylemelerini ve medârisde ulemâ ve fudalâdan ha'zı zevâtın yetişmesini müntec olurdı.

Fi'l-vâki' kesr-i kalb mâddesinden ziyâdesiyle ihtirâz bu millet-i fezâ'il-i menkabetin

1 "İmtihan zamanında insan ya başarılı olur, ya da başarısız."
2 "Ümitsizlik iki rahattan biridir."
3 Esâtîze-i kirâmdan: Büyük üstadlardan.
4 Bakiyyetü's-selef: Eskiye bağlı, hayırsever, dindar kimse.
5 İnkıraz: Bir kalabalıktan, bir bütünden tek kişi kalmayacak şekilde tükenme, bitme.
6 Zunûn-ı âmme: Halkın zanları, şüpheleri.

şi'âr ve hasenât-âsârından olub vâkı'an bilâ-mûcib gönül kırmak insâniyyet ve insâfa yakışmaz seyyi'âtdan oldığı vâzıhâtdandır ve binâ'en-aleyh ol bâbda gâyet dikkat ve i'tinâ olunması herkese vâcibâtdandır şu kadar ki her şeyde (hayru'l-umûri evsatuhâ)[1] kâ'idesine ri'âyet ile ifrât ve tefrit yoluna gidilmemek lâzım oldığı misillü bu husûsda dahi i'tidâlden tebâ'ud[2] olunmamak lâzım gelür. Mü'essir ve memnû' olan inkisâr-ı kalbin tahakkukı bir âdemin kimseye mazarratı olmayan ve hakkı der-kâr olan bir işde gadren hakkından mahrûm olmasıdır.

Yohsa âmmeye muzırr ve zâten haksız olan mâddelerde adem-i müsâ'ade ile degildir bir yâ birkaç şahsı memnûn itmek içün mülk ve millete â'id bir usûli bozmak ifrât derecesi olmağla buna aklen meyl itmez. Ve öyle bir fi'l-i müfratdan hâsıl olacak mazarrat-ı umûmiyyenin mes'ûliyyetine nefsini ilkâ eylemez ve devlet adamlarına göre gadr ile kalb incitmekden hazer itmek nasıl lâzım ise kalb kırmayım ve kâffe-i ashâb hâcâtı haklı haksız memnûn ideyim sevdâ-yı hâmıyla fesâd-ı usûl-i devletden ve itlâf-ı emvâl-i hazâ'inden[3] mücânebet eylemek dahi o derece lâzımdır. İşbu düstûr-ı selâmet-nüşûr erbâbına ma'lûm ve tarîk-i ilmiyye ki ashâbı ibâdullâhın cân ve mâl ve ırzının lede'l-iktizâ nez' ve himâyesi hükmüne vâbeste olan emr-i azîm kazâ mes'ûliyyetini hâmil ve millet-i İslâmiyye'ye diyânetce ve hüsn-i ahlâk ve terbiyyetce mürebbi olmak şeref ve meziyyetine nâ'ildirler anların nâ-ehl olması devletce ve mülkce ve milletce ne mertebe fesâd ve mehâliki mûcib olacağı ve merâtib-i celîle-i ilmiyyenin ehline tefvîzi gibi bir emr-i mühimm **(s.293)** içün isbât-ı ehliyyet idememiş olan ba'zı kesânın inkisâr ve infi'âlinden bir şey hâsıl olmayacağı ve o misillülerin ru'ûsdan mahrûmiyetle münkesir[4] olmalarında şer'an ve hikmeten aslâ endîşe ve tereddüd îcâb itmeyecegi ve mümeyyizler icrâ-yı garaz ve sahâbet iderler ise vebâli anların boynuna olub bunun meşâyih-i İslâm hazerâtına dokunur bir yeri olmadığı emr-i gayr-i mevhûm iken herkes hakkına râzı olmayuh böyle bi-hakkın mahrûm kılınanların ekseri li-garazin hakkında gadr olundığından bahisle ba'zı kazâya-yı ittifâkiyyeyi buna azv ve isnâd idegelmişlerdir. Mekkî Efendi âlim ve fâzıl ve âkil ve kâmil bir zât idi fakat pek ihtiyâr olmuş ve makâm-ı Meşîhate müteferri' olan umûr-ı mühimme ba'zı müte'ayyinân-ı zamân elinde kalmış idi.

Bu esnâda ise tecdîd-i usûl ve füru' ve tertîb-i kavânîn ve nizâmât ile yeniden yeniye pek çok şeyler yapılmak ve husûsıyla ahvâl-i askeriyye ıslâh kılınmak îcâb-ı hâl ve masallatdan görilerek ber-vech-i bâlâ erkân-ı devlet ve me'mûrîn-i sâ'ire taraflarından lâyihalar kaleme alınmış idügünden vükelâya zahîr ve yâver olmak üzre nüfûzını icrâya muktedir bir zâtın makâm-ı meşîhatde bulunması lâzıme-i hâlden idi.

Vâsıf Efendi'nin tahrîrine nazaran Mekkî Efendi'nin azli işte bu sebeblerden ya'nî ber-minvâl-i sâhık gâyet ihtiyâr ve rükûb ve nüzûle adîmü'l-iktidâr[5] oldığından ve hüsn-i müdâfa'aya kudreti olmayub inân-ı umûrı şunun bunun eline geçmiş olmasından nâşîdir.

Lâkin Süleymân Fâ'ik Efendi'nin mecmû'asında kendü hattıyla muharrer oldığına

1 "Herşeyin hayırlısı ortada (dengede) olanıdır".
2 Tebâ'ud: Uzaklaşma, birbirinden uzak düşme.
3 Emvâl-i hazâ'in: Hazine malları.
4 Münkesir: Kırılan, kırılmış, kırık. Kırgın, gücenmiş.
5 Adîmü'l-iktidâr: İktidar yokluğu, kudretsizlik.

göre Mekkî Efendi'nin bu kerre azline Rûmili pâyelülerinden meclis-i meşverete dâhil ve mesâlih-i hafiyye-i devlete mahrem olan Tatarcık Abdullâh Efendi sebeb olmuş olub hattâ ba'de'l-azl ziyâret zımnında bir gün yalısına vardıkda Mekkî Efendi esnâ-yı musâhabetde yalısı ebniyesinin eskiliginden bahisle münâsebet getürüb giceleri sivri sinekden ve husûsıyla tatarcıkdan hiç râhatım yokdur diyerek hakkında vâki' olan ihânetini telmîh eylemiş deyü tahrîr olunmuşdur. Fakat Abdullâh Efendi'nin ba'zı ahlâfından istimâ' olundığına göre niçün Şeyhü'l-islâm olmuyorsun deyü kendüsünden su'âl olundukda ben devlete hidmet eylemek emelindeyim Şeyhü'l-islâm olsam az müddet zarfında azl ile işden mu'attal kalurum dimiş oldığı mervîdir. Ve eger Mekkî Efendi'nin azliyle Arif Efendi'nin meşîhatine sa'y itmiş ise kendü aleyhinde hareket ile hatâ itmiş dimek olur.

Zîrâ Mekkî Efendi her vechile kendüsüne müdârâ ve her husûsda anın re'yine mürâca'at idegeldiginden anın meşîhatinde ma'nevî Şeyhü'l-islâmlık iderdi Arif Efendi ise anın nüfûz ve ikbâlini çekemeyüb hattâ âkıbetü'l-emr anı nefy itdirmiş idi.

(s.294) Ve ber-vech-i bâlâ nizâm-ı devlete dâ'ir lâyiha kaleme a[la]nların birincisi ve tecdîd-i usûl yolunda en ilerü segirdenlerin birisi Abdullâh Efendi olub hâlbuki anın tarîk-i ilmiyyece tasavvur eyledigi mevâddı Ârif Efendi tasdîk itmezdi. Zîrâ öyle kuyûd ve şurût-ı kavânîn ve nizâmât ile mukayyed olmak Ârif Efendi'nin muvâfık-ı mizâc-ı semâhat-imtizâcı degil idi.

Zîrâ Ârif Efendi hânedân-ı ilmden ve şeref-i haseb ve neseb ile câ'iz-i dest-mâye-i feyz olan ulemâ-yı resmiyyenin en muktedir ve müteneffizlerinden oldığı hâlde cûd ve semâhat ile mevsûf ve halka hadd ve endâsesiz lutf ve inâyet eylemege me'lûf[1] olarak ashâb-ı hâcâtdan kimesneye redd ile cevâb virmek istemeyüb her tâlibin is'âf-ı mes'ûlüni iltizâm eylerdi.

Hattâ evvelki meşîhatinde ba'zı tevcîhâtda istihkâkdan i'râz olundı deyü hurde-bînân-ı zamân dahl ve i'tirâz itmişler idi. Ârif Efendi ise bu def'a dahi o yolı iltizâm itmişdir.

Fakat bu esnâda evvel be-evvel nizâmât-ı askeriyyenin temşiyyeti ehemm oldığından vükelâya müzâherât[2] eylemek üzre öyle etrâfı çok muktedir ve müteneffiz[3] bir zâtın mansıb-ı fetvâda bulunması mültezim idi. Binâ'en alâ-zâlik Ârif Efendi meşîhatde müstakill ve tarîk-i ilmeyyece istediği gibi icrâ-yı nüfûza muktedir olmuş idi.

Hattâ akîb-i meşîhatde sâbıkâ Mekke-i Mükerreme Kadısı İshak Efendi-zâde Ahmed Muhtâr Efendi bi-hasebi't-tarîk İstanbul kadısı olmak ve kadılık âhara tahvîl olundığı takdîrce pâye ile tesliyyet bulmak ümîdinde iken tehallüf-i matlabîn ile mükedder ve mağmûm olarak zâten ve zamânen kâbiliyyet ve kıdeminden bahisle doğrıdan doğrıya Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl takdîm itmesi münâfî-i resm-i edeb addolunmağla derhâl Burusa'ya nefy olunmuşdur. El-hâsıl Dürrî-zâde Ârif Efendi'nin eyyâm-ı Meşîhatde Abdullâh Efendi'nin tarîk-i ilmiyyece arzu eyledigi ıslâhâtın icrâsı kâbil degil idi.

Bu mebhasın tafsîlâtı ve sâlifü'z-zikr lâyıhâların münderecâtı zîver-i sahâ'if-i cild-i âtî kılınur.

1 Me'lûf: Ülfet edinilmiş, alışılmış, ahşmış; huy edilmiş.
2 Müzâherât: Arkalama, yardım etme, koruma.
3 Müteneffiz: Nüfuzlu, sözü geçen.

[Zeyl]

(1)

Prusya İttifâknâmesi

(Şart-ı Evvel) Tuna Nehri'nin berü tarafına düşmanlar tecâvüz ider ise mürâ'ât lâzım olan muvâzeneye halel terettüb ideceginden Prusya Devleti va'd ve ta'ahhüd ider ki: İşbu (1204) senesi evvel bahârında mecmû'-ı kuvvetiyle Nemçe ve Moskov üzerine i'lân-ı (s.295) harbe mübâşeret eyleye. Şöyle ki: Devlet-i Aliyye'yi düşmanlarıyla şânlu ve kavî ve muhkem sulh itdirmedikce ve Devlet-i Aliyye'ye gerek berren ve gerek Karadeniz tarafından İstanbul şehri içün bahren emniyyet-i tâmme gelmedikce muhârebeyi terk eylemeye bu mukâbelede Devlet-i Aliyye dahi der-uhde ve va'd ider ki sulh esnâsında Nemçe Devleti tasarrufunda Galiçya eyâleti ile mukaddemâ Leh taksîminde Nemçelünün zabt eyledigi memâliki Leh cumhûrına Nemçelü tarafından redd itdirmege sa'y eyleye ve Devlet-i Aliyye'nin Prusya Devleti kavî dostı ve müttefiki olmakdan nâşî Nemçe Moskovlının Prusyalu ile olan maslahatlarma ve zarûret-i mülkiyyesine dâ'ir olan nizâ'larına Lehlünün mesâlih-i mülkiyyelerine halel gelmeyerek ve Prusya Devleti'ne fâ'idelü olarak geregi gibi nizâm virile.

(Şart-ı Sânî) Devleteyn beyninde Âsitane-i Sa'âdet'de (1170) târîhinde mün'akid olan şerâ'it geregi gibi icrâ olunmak içün işbu cedîd ittifâk senedine ilhâk oluna ve Prusya tüccârı sefîneleri Bahr-i Sefîd'de serbestiyyet üzre sâ'ir dost-ı ehabb olan devletler misillü kendü bayrak ve patenteleriyle geşt ü güzâr idüb Cezâ'ir ve Tunus ve Trablus Ocakları tarafından zikrolunan Prusya tüccâr sefîneleri vechen mine'l-vücûh rencîde itdirilmeye ve zikrolunan Ocaklar muktezâ-yı serbestiyyetleri üzre Prusya Devleti'yle beynlerinde rızâ-yı câmbeyn ile başkaca akd-i mu'âhede eylemeleri içün işbu sened akdinden sonra sâlifü'z-zikr Ocaklara ihbâr ve tenbîh oluna.

(Şart-ı Sâlis) Devlet-i Aliyye inşâallâh gâlib ve muzaffer olub düşmanlar yedine geçen kal'a ve memleketleri ve ale'l-husûs Kırım Cezîresi'ni zabt itmedikce düşmanlarıyla musâlahayı tecvîz itmemek niyyetinde olmağla Devlet-i Aliyye anlarla musâlaha olmadıkca Prusya Devleti muhârebeyi terk itmeye bu mukâbelede Nemçe ve Moskov ile birden yâhûd münferiden Prusya ve İsvec ve Leh musâlahaya dâhil olmadıkca Devlet-i Aliyye musâlahayı tecvîz eylemeye ve eger ba'de'l-musâlaha mürûr-ı vaktle Prusya ve İsvec devletleriyle Leh Cumhûru'ndan birisi yâhûd üçi üzerine Moskov veyâhûd Nemçe sefer ider ise Devlet-i Aliyye ol seferi kendi üzerine vâki' olmuş add eyleyüb derhâl bu üç devlete var kuvvetiyle i'âne eyleye kezâlik Devlet-i Aliyye ve İsvec Devleti ile Leh Cumhûru'ndan birisi yâhûd üçi üzerine Moskov veyâhûd Nemçe mürûr-ı vaktle sefer ider ise Prusya Devleti ol seferi kendi üzerine vâki' olmuş add idüb derhâl bu üç devlete var kuvvetiyle i'âne eyleye ve mâdâm ki Nemçe ve Moskov devletleri Leh cumhûrı ile olan nizâ'larını Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti'nin inzimâm-ı himmetleriyle kat' ve tanzîm eylemeye ve Moskov Devleti Prusya Devleti'yle Leh Cumhûrı'nın umûrına dâ'ir nizâ'larına nizâm virmeye Devlet-i Aliyye ve Prusya Devleti Moskov ve Nemçe ile musâlaha olmayalar ve düşmanlarından (s.296) aldığı

memâliki redd itmeyeler ve ol iki devletle idecekleri musâlaha İngiltere ve Nederlande tavassutlarıyla olmasını va'd iderler ve bu iki devetler dahi sulhı te'hîr itmeyeler ve Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti her ne vakit devleteyn-i mezkûreteynin tavassutlarıyla akd-i sulh iderler ise İsvec Devleti'yle Leh Cumhûrı'nı dahi sulha idhâl eyleyeler ale'l-husûs Prusya Devleti muhârib devletlerin hem-civârı olmak hasebiyle taraf-ı Devlet-i Aliyye'den va'd olunur ki Lehlülerin ve Prusyalıların emniyyetlerine ve zarûret-i mülkiyyelerine dâ'ir olan husûslara nizâm virile ve Prusya Devleti tarafından dahi va'd olunur ki Devlet-i Aliyye'nin emniyyet ve zarûret-i mülkiyyesine dâ'ir olan husûslara nizâm virile.

(Şart-ı Râbi') Vech-i meşrûh üzere sulh tamâm oldukdan sonra Prusya Devleti ta'ahhüd ider ki akd olunacak sulhda Devlet-i Aliyye yedinde kalan memâliki muhafazaya Prusya Kralı zâmin ve mütekeffil olub işbu zamân ve kefâlete İngiltere ve Nederlande ve İsvec ve Leh devletlerini dahi idhâle Prusya Kralı sa'y ve ihtimâm eyleye ve ol zamân-ı Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri'yle Prusya Kralı beynlerinde ittifâk tedâfü'i akd olunub esnâ-yı sulhda iki devletin ya'nî Devlet-i Aliyye ve Prusya Devleti'nin mutasarrıf oldukları memleketlerin emniyyet ve râhatı içün ehad-i hümâ âharın memleketleri muhâfazasına zâmin ve mütekeffil olmak husûsı ol senede derc oluna ve binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye ve Prusya Devleti va'd iderler ki Moskov ve Nemçe devletleri işbu iki devletin üzerine sefer itmek murâd iderler ise akd olunacak ittifâk şurûtuna i'tibâren yâ mecmû'-ı kuvvetleriye veyâhûd şart idecekleri birer mikdâr askerle Devlet-i Aliyye ve Prusya Devleti yek-dîgere i'âne eyleyeler ve eger ittifâk-ı tedâfü'i akd olunmazdan akdem şimdiki mukaveleye rağmen Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti üzerlerine düvelden biri sefer ider ise ol vakit müttefik olan devleteyn birbirlerine mecmû'-ı kuvvetleriyle i'âne eyleyeler mâdâmki Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti'nin şânlarına lâyık ve maslahat-ı mülkiyyelerine vücûh ile fâ'idelü ve muvâfık sulh olmadıkca muhârebeyi terk itmeyeler Memâlik-i Mahrûse'de Fransalu ve İngiltere devletleri hakkında cârî olan mu'âmelât ve müsâ'adât Prusyalu hakkında cârî ola.

(Şart-ı Hâmis) İşbu mu'âhedenin tasdîknâmeleri beş ayda ve mümkün olur ise daha evvelce Âsitane-i Sa'âdet'de mübâdele oluna.

(2)

İstiklâli Hâvî Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlak-ı sadâkat-alemim Şerîf Hasan Paşa'sın.

Seni selâm-ı selâmet-iltizâm-ı dâverânemle taltîf ve ikrâm eyledikden sonra ma'lûm-ı sadâkat-(**s.297**) melzûmun olsun ki selefin Sadr-ı esbak Cezâ'irli Hasan Paşa hulûl-i ecel-i müsemmâsıyla âzim-i dâr-ı bekâ olub makâm-ı Sadâret-i ulyâya sâdık ve âkil ve fetânet ve dirâyeti mehâmm-ı saltanatı şâmil ashâb-ı gayret ve hamiyyetden bir vezîr-i kiyâset-semîrin mühr-i hümâyûn-ı mülûkânem ile makâm-ı Sadârete nasbı ve emr-i azîm-i serdâr-ı ekremînin dûş-i ehliyyetine tefvîzi lâzım ve sen vüzerâ-yı izâmım beynlerinde evsâf-ı mezkûrenin mâsadakı oldığına binâ'en seni intihâb ve karîha-i sabîha-i mülûkânemden mühr-i hümâyûn-ı sadâret ile taltîf olunmanla kemâl-i istiklâlini i'lân içün ser-â-sere duhte bir sevb-i semmûr ve esyâf-ı fâtihatü'l-eknâf-ı şâhânemden bir kabza murassa' şimşîr-i adüvv-tedmîr-i sultânî

ihsân-ı mülûkânem olub îsâl ve teblîğine me'mûr silâhdâr ağa kulum ile irsâl olunmağla teşrîfât-ı mekârim-gâyet-i hüsrevânemi hutuvât-ı ta'zîm ve ibcâl ile istikbâl ve hil'at-ı fâhire-i şâhânemi zîver-i dûş-i sadâkat ve şimşîr-i berk-nazîr-i dâverânemi bend-i miyân-ı hamiyyet ve cümle ile te'diye-i du'â-yı devâm-ı ömr ve devlet eyledikden sonra cüz'i ve küllî kâffe-i mehâmm-ı saltanat ve hutûb-ı cesîme-i sipeh-sâlârî ve seferiyyeye sarf-ı makderet ve ser-haddlerin nizâm-ı takviyyelerine ve asker ve zahîre ve levâzım-ı sâ'ire ve'l-hâsıl mecmû'-ı esbâb-ı seferiyyenin birisinde noksân olunmayarak cümlesini te'diye ve ikmâle ve avn ve inâyet-i hayrü'n-nâsırîn ile bu sene-i mübârekede her tarafdan düşmanların kahr ve tenkîlleri lâzımesini istikmâle ve Devlet-i Aliyye ile müttefik olan İsvec ve Prusya devletleri düşmanlarla muhârebeye ikdâmda olmalarıyla berü tarafdan dahi kuvvet ve ikdâm sarfıyla Devlet-i Aliyye'min gâlibiyyetini mûcib hidemâta muvaffak olmağla ve Lehlü dahi bizim gâlibiyyetimize muntazır olmalarıyla aralıkdan Eflâk ve Boğdan'dan â'dâyı kaldırmağa ve İsmâ'îl ve Vidin ve aralıkda olan yerleri ve Niş ve Bosna cânîblerinin levâzım-ı takviyyeleri tekmîliyle her tarafdan düşmanlara hücûma gayret idesin dîmimizin sâhibi büyükdür göreyim seni benim du'âm seninle biledir. Seni ve sana itâ'at ve dîne hürmet idenleri Cenâb-ı Hakk'a emânet eyledim (ve minallâhi't-tevfîk)

(3)

Cezzâr'ın Dârü's-sa'âde Ağasıyla Silahdâr Ağaya Göndermiş Oldığı Şukka

Şâm-ı Şerîf'in ve Kudüs-i Şerîf'in ve hüccâc-ı Müslimîn'in ahvâlleri Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmları olub da Şâm vâlîsi azl ve sâ'irini emîrü'l-hâc itmek murâdları olur ise dört yüz kîse akçe şevketlü velî-ni'met efendimizin matbah-ı âlîlerine ve yüz bin guruş iktizâ iden mahâllere virilmek şartıyla Şâm-ı Şerîf ve Saydâ ilhâkıyla makbûlümdür. Yok eger ma'lûm-ı âlîleri olmaz da kemâ-kân ibkâ olunur ise emr ü fermân efendimindir. Kur'ân hakkıçün ve Resûlullâh'ın pâk rûhı hakkıçün merâmım mansıb degildir ancak fakîr (**s.298**) fukarâ şevketlü efendime inkisâr ideyorlar işideyorum sabr ve tahammülüm kalmadı cânıma tâk itdi ana binâ'en bu şukkayı yazdım. Fî 7 Z Sene 1204 Mühür Ahmed

(4)

Ziştovi'de Prusya Murahlıası Bulunan Lukezini'nin 1790 Sene-i Mîlâdiyesi Kânûn-ı Evvel'inin Sekizinci Güni Târîhiyle Müverrehan Devlet-i Aliyye Murahhaslarına İ'tâ Eyledigi Takrîrin Tercemesidir

Devlet-i Aliyye-i ebed-müddet murahhasları atûfetlü efendiler hazerâtı tarafından dermiyân olunub bu dâ'îlerinin dikkat ve mütâla'asına havâle ve zübde-i mülâhazâtını mutâlebe eyledikleri mevâdd-ı sâlise-i âtiyyedir ki zikr ve tafsîl olunur. Evvelki mâdde ocaklu tarafından zabt ve teshîr olunan Nemçe sefînelerini redd ve tazmîn ikinci mâdde Eflâk ve Boğdan memâlikine Nemçe konsoloslarının ik'âd ve ta'yîni üçünci mâdde Karadeniz'de Nemçe sefâ'ininin mürûr ve ubûrları husûsâtıdır bu dâ'îlerinin setr ve inkâra mecâli yokdur

ki bin yedi yüz seksan dört senesi Şubat'ının yirmi dördünci güni târîhiyle sarâhaten yâhûd zımnen mastûr şurût-ı selâse-i mezkûreyi nâtık Devlet-i Aliyye ile Bec Devleti beyninde akd ve tanzîm olunan mu'âhedenin siyâk ve me'âli Avrupa'da münteşir olub Devlet-i Aliyye-i ebed-müddetin dostları sâmi'asını kar' eylediginde her mâddede meşhûd ve mücerrebleri olan dikkat ve intibâh ve basîret-i vükelâ-yı devleti bu bâbda müşâhede idemediklerinden mütehayyir kalmışlardır. Husûsan mu'âhede-i mezkûre hengâm-ı musâlahada müzâkere ve tanzîm olunması hasebiyle havf ve haşyet yâhûd tevâfuk-ı cebrî sûretleri rû-nümâ degildir Prusya Devleti her ne kadar Âsitane'de mukîm ilçileri Devlet-i Aliyye'nin tezâyüd-i ferr ve şevketi zımnında gayret ve rağbetlerini vakten be-vaktin izhâr ve ibrâzdan hâlî degil ise dahi mekân-ı firdevs-âşiyân merhûm ve mağfurun-leh Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri ile müteveffâ Roma İmparatorı beyninde akd olunan mu'âhede-i cedîde-i ticârete dâ'ir istişâre degil resmen dahi inhâ ve ifâdesine mübâderet olunmadığına binâ'en kat'â vukûf ve âgâhı yoğidi ba'dehu nâ'ire-i ceng ü cidâl-i Devlet-i Aliyye ile Rusya ve Nemçe devletleri beyninde müştemil olub Nemçe ve Rusya devletlerinin ictimâ'-ı kuvvetleri hasebiyle Avrupa'da vâki' memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin bir mikdârını zabt ve istîlâ eyledikleri ecilden haşmetlü Prusya Kralı kendü masârifi ve kuvvet-i askeriyyesiyle Nemçe Devleti'ni zabt ve istîlâ eyledigi bi'l-cümle memâliki Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm (**s.299**) mülâhazasını sandukça-i hayâlinde ba'de't-tahayyül fi'le dahi getürmüşdür bin yedi yüz doksan senesi Kânûn-ı Sânî'nin otuzuncı güni târîhiyle Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti beyninde Âsitane-i Aliyye'de akd olunan ittifâk ahidnâmesinde şurût-ı selâse-i ticârete dâ'ir bir dürlü sohbet-güzerân itmemekle ittifâk-ı mezkûrda mastûr şerâyitin netâyici mesâbesinde olub bu esnâda temşiyyetine me'mûr oldığımız mâdde-i musâlahaya esâs vaz' olunacak Rişenbaş'da akd olunan mu'âhedeye dâhil olamazdı bu sûretde Prusya Devleti'nin Devlet-i Aliyye'ye elinden gelür cemî'-i hidemâtı icrâda hâhiş ve rağbeti kemâlde ise dahi mu'âhede-i mezkûre-i ticâretin ilgâsını şurût-ı musâlahaya idhâli iddi'â eyledigi sûretde tarîk-i sedâd ve istikâmetden inhirâfı lâzım geldiginden mâ'adâ bu dâ'îleri atûfetlü murahhas efendiler hazerâtına ihtârı istisvâb iderim ki mu'âhede-i mezkûreyi kemâl-i taharrî ile ba'de't-tedkîk mesâlih-i mülkiyye-i Devlet-i Aliyye'ye min-vech ilgâsı muzırr olabildigini mülâhaza iderim bin yedi yüz kırk dört senesi Şubatı'nın yirmi dördünci güni târîhiyle Sadr-ı â'zam Hamîd Halîl Paşa'nın virdigi senedin mukaddimesinde bu vechile bast-ı makâl olunur ki Devlet-i Aliyye-i ebed-müddet akd eyledigi cemî'-i mu'âhedelerinde mezkûr şerâyitin safvet-i kâmile ile icrâsına mübâderet ve dost ve hem-civârı olan Nemçe Devleti'ne dâ'imâ ibrâz-ı âsâr-ı safvet ve müvâlât-ı kâmileye kesb-i i'tibâr âdet-i kadîmesi olmağın işbu sened ile şurût-ı âtiyenin ser-i mû vikâye ve mürâ'âtına râbıta ve karâr virüb fî-mâ-ba'd Nemçe Devleti hakkında icrâ olunacak mu'âmelenin esâsı mesâbesinde add ve i'tibâr ve Belgrad Ahidnâmesi'nde münderic şurût misillü düstûrü'l-amel ve üstüvâr ola bu takdîrce murahhas efendiler hazerâtı sened-i mezkûrun ilgâsına ısrâr ve kıyâm iderler ise cemî'-i milel beyninde ve ale'l-husûs Devlet-i Aliyye'de mer'î ve mu'teber tutılan uhûda ri'âyetden mübâ'adet ideceklerinden mâ'adâ Devlet-i Aliyye'ye menâfi'-i kesîresi der-kâr ve her vechile ilgâ ve infisâhını mûcib hâlâtdan hazer ve mücânebet derece-i vücûbda idügi âşikâr olan Belgrad Ahidnâmesi'nde mastûr şerâyitin iz'âfına mübâşeret itmiş olurlar ile'l-ân îrâd oluuan makâlât ile Markız de Lukezini dâ'îleri isbât itdigini me'mûl ider ki mu'azzam ve muvakkar müttefiki hakkına Prusya Kralı icrâya mecbûr degildir ve insâfâne te'emmül itdigi sûretde nef'en li'd-devle

fedâya icbâr eyledigi bunca arâzî-i vesî'adan sonra yedi sene mukaddem bi't-terâzî akd olunan ticâret mu'âhedesinin ilgâsını Nemçe Devvleti'ne teklîf ve icbâr idemez ve mâdde-i mezkûrenin husûli farz olunsa bile Devlet-i Aliyye bu misillü teklîf ile Nemçe Devleti'ne dâ'ima mâdâm mesâlih-i mülkiyyesine muzırr add eyledigi Belgrad Ahidnâmesi'ne yapışmağa bir ser-rişte i'tâ eylemek (**s.300**) mazarrat-ı zâhiresini ihtiyâr itmiş olub kaldı ki Devlet-i Aliyye murahhasları atûfetlü efendiler hazerâtının mecbûr oldukları dirâyet ve reviyyete nazaran te'emmül ve mülâhaza itmek gerekdirler ki nedâmet ilgâ-yı uhûda vesîle oldığı sûretde düvel beyninde bir dürlü emniyyet kalmaz Devlet-i Aliyye murahhasları tarafından ticâret mu'âhedesi ilgâsına teşebbüs olundığı sûretde bu esnâda akd olunacak ve Avrupa'da kâ'in memâlik-i Osmâniyye'nin bâ'is-i takviyyet ve istihkâmı olacak mu'âhedeye Nemçe Devleti tarafından vaktiyle bâb-ı i'tirâzın fethine cevâz virilür ma'a-mâ-fih bu dâ'îleri kralımın müttefik-i mu'azzamına nâfi' yâhûd mergûb olan cemî'-i mevâdda müsâra'atını bi'l-cümle vesâ'ili ihmâl itmemege gayretini ibrâz zımnında mevâdd-ı selâse-i mezkûreye dâ'ir mülâhazâtımı tahrîre ihtimâm iderim evvelki mâdde her ne kadar Devlet-i Aliyye'ye bâr-ı azîm ve haml-i sakîl gibi görinür ise de Âsitane-i Aliyye'de Nemçe ilçisinin Ocaklar tarafından zabt olunacak sefâyininin semenini tahkîk ile isbât-ı müdde'âya kemâl-i su'ûbeti der-kâr ve ibtâl-i de'âvî-i gayr-i sâbitede suhûlet bedîdâr oldığına binâ'en zabt olunacak sefâyin-i mezkûrenin tazmîni nâdiren vâki' olacağı âşikâr oldığından başka Devlet-i Aliyye Belgrad ve Ada-i Kebîr ve Hotin kal'alarını ve Bosna bikâ'ını zabt ve tasarruf itdikde iktizâ iden metânet ve istihkâmı virüb Vidin ve Niş kal'alarında mahzenler tertîb ve Karadeniz limanlarında mükemmel gemiler tehyi'e ve techîz eyledigi hâlde tekâlîf-i bâride ile tasdî' ve iz'âcdan tabî'atıyla ihtirâz olunacağı bi't-tecrübe müşâhade idebilürler ol vechile menfa'at ve semeresi nümâyân olan Prusya ittifakından dahi istifâde olunarak evkât-ı mâziyenin âsârını külliyen mahv ve ilgâya kesb-i iktidâr ve satvet idecegi bâhirdir kaldı ki Eflâk ve Boğdan memâlikinde nasb ve ta'yîn olunan Rusya ve Nemçe konsolosları mâddesinde her ne kadar terettüb iden mazarrât âşikâr ise dahi mim-vech-i tashîh ve ta'dîli mümkündir mesfûr konsolosların ale'd-devâm devletleri tarafına â'yân ve mu'teberân-ı memleketi celb ve tahsîs ve Devlet-i Aliyye ile sefer vukû'ında ekseriyâ meydân-ı rezm ve cidâl olan memâlik-i mezkûrede askerlerine istihsâl-i suhûlet ve istiksâb-ı envâ'-ı i'ânete bezl-i himmet eyledikleri bî-iştibâhdır esfâr-ı mâziyyenin vekâyi'inde ser'askerân-ı devlet nice emsâl ile te'yîd-i makâl idebilürler bundan akdem Nemçe Devleti tarafından Bükreş'e nasb olunan acente bu esnâda Eflâk ve Boğdan'a dâ'ir te'lîf eyledigi kitâbında boyarlar tarafından Mareşal Romancof'a takdîm olunan varakı zikr ider ki memleketeyn-i mezkûreteyn sekenesinin Rusya Devleti'ne olan derece-i rağbetleri ma'lûm-ı devletleri buyurulmak zımnında işbu takrîrime zamm ve ilâve olundı ma'a-hazâ bu dâ'îleri ketm idemem ki rağbet-i mezkûre yalnız konsoloslarm tahrîklerine mebnî olmayub Devlet-i Aliyye'nin nasb ve ta'yîn (**s.301**) eyledigi beglerden ba'zısının idâre-i menfûreleri sebebiyle re'âyânın teferruk ve vahşetleri neş'et eylemişlerdir kimi hem-hudûd olan düvel-i mezkûrenin mevâ'îd ve atâyâsından celb olunub kendü harekâtıyla Eflâk ve Boğdan diyârlarını ızlâl itmişdir kimi virgü ve tekâlîf-i gayr-i mesbûka ve etvâr-ı gudârâne ile düvel-i sâ'ire rağbeti temennî itdirmişdir Eflâk ve Boğdan'dan konsolosların ref'inde su'ûbet der-kârdır zîrâ bir mâddeye cevâz virmemek ba'de'l-cevâz ref' ve ilgâsından vücûhla eshel idügi zâhir ve ref' olunsa bile mehâzîr-i mezkûre külliyyen mündef' olamaz ve mehâzîr-i mezkûre indifâ'ına fî-mâ-

ba'd Devlet-i Aliyye'nin dikkat ve basîreti lâzım ve lâbüddür bin yedi yüz seksan dört senesinde şeref-sudûr iden hatt-ı şerîf-i şevket-redîfin tecdîdi memâlik-i mezkûre sekenesinin tesliyyetine bâdî olub şikâyetlerine yer kalmaz ve begler tarafından hilâfına vaz' ve hareket nümâyân olur ise Devlet-i Aliyye'ye ref'-i ruk'a-i iştikâya ruhsat ehemm-i mehâmmdandır lâkin bi't-tecrübe ma'lûm oldı ki ruhsat virilse dahi men'ine begler tarafından vesâ'il-i kesîre der-kârdır ancak Eflâk ve Boğdan'da Rusya ve Nemçe devletlerine i'tâ olunan imtiyâzâtıyla Prusya konsolosunun nasb ve ta'yîni Devlet-i Aliyye'ye vücûhla nâfi' bir ilâc olur idi Devlet-i Aliyye ile Prusya Devleti beyninde fî-mâ-ba'd mü'ebbet ve el-ân mü'esses ve mü'ekked mesâlih-i hakîkiyye-i cânibeyn ile müşeyyed olan revâbıt-ı kaviyye-i ittifâk ve itihâd sebebiyle Prusya konsolosı Nemçe ve Rusya harekâtına sâdık müdekkik ve müteyakkız bir nâzır ve beglerin harekât ve mu'âmelât-ı mahsûsalarına şâhid olabilür idi dakâyık-ı mezkûre Devlet-i Aliyye müttefik-i sâdıkı olan Prusya Kralı memâliki beyninde akd olunması mümkün olan revâbıt-ı ticâretden husûl-pezîr olacak menfa'at cânibine mülhak oldığı sûretde Eflâk ve Boğdan'da bir Prusya konsolosı nasbından terettüb idecek menâfi'-i müte'addideyi Devlet-i Aliyye ba'de'l-mütâla'a Prusya Devleti tarafından Ketağ nâm derd-mendin yerine bir gayri konsolos ta'yîni Devlet-i Aliyye tarafından iddi'â olunabilür mezkûrun fetâneti ve İbsilanti voyvodanın harekât ve revâbıt-ı hafiyyesini tedkîk ve teftîşe mübâşereti hukûk-ı beşer ve milele mugâyir helâkini mü'eddî olmuşdur Karadeniz'de seyr-i sefâyin mâddesi Devlet-i Aliyye'nin Moskov Devleti'yle musâlahasına â'id ve râci'dir işbu takrîr-i sıhhat-semîrle bu dâ'îlerinin kralın tenbîhâtma derece-i mütâbe'at ve rağbet ve safvetime ve der-dest olan mâdde-i musâlaha esnâsında murahhas efendilerin muntazır olabildikleri sûrete bir delîl olabilür işbu takrîrimin ba'zı dekâyık ilâvesiyle hitâmını münâsib gördüm re'y-i hâlisâne üzre murahhas efendiler hazerâtı tarafından ticâret mu'âhedesinin mâddesi ibtidâ-yı emrde der-miyân olunmaması münâsib olur zikr ve ihtârından vücûdına ikrâr hâsıl olur ikrâr-ı mu'âhedenin vikâyesini îcâb ider (**s.302**) Nemçe murahhası tarafından tasdîki mutâlebesine intizâr görinür ol vakitde der-akab mutâlebesine mümâşât itmemek içün murahhas efendiler hazerâtı tarafından delâ'il serd olunarak mu'âhede-i mezkûrenin ba'zı şerâyiti icrâsında rû-nümâ olan mehâzîrde ısrâr münâsib olur ve Nemçe Devleti tarafından Eflâk'da nasb olunan Rancerik nâm acentenin Sicilyateyn Devleti'nde tab' eyledigi ve memkleket-i Eflâk'da bilâ-şekk ve şübhe neşr eyledigi kitâbda mastûr mukaddemât-ı isyân ve serkeşlikden bahisle ve ocaklar tarafından zabt ve istîlâ olunan sefâyinin semenini takdîrde der-kâr olan su'ûbetden bede' ile şâyed ki esbâb-ı mezkûreye te'sîs olunacak berâhîn ve delâ'il ile zikr olunan şartında ba'zı ta'dîlât tahsîli müyesser ola lâkin vechen mine'l-vücûh ferâmûş olunması câ'iz degildir ki işbu mevâdd-ı selâse müzâkeresi bi't-tabi' mâdde-i musâlahadan hâric olub Prusya Devleti kuvvet ve tedâbîriyle Devlet-i Aliyye'ye istihsâl idüb nâ'il-i tesliyet oldığı menâfi'-i cesîmenin bir vechile avk ve te'hîri veyâhûd bu misillü mevâdd müzâkeresi ile derece-i ademe îsâlleri kat'â tecvîz olunmaya işbu takrîr-i ihtâr-semîriyle zübde-i mülâhazâtımı ve ta'lîmât-ı mahsûmemin mefhûm-ı hakîkat-nümûnını ifâde ile dostâne murahhas efendiler hazerâtına keşf-i râz eylemek husûsını vazîfe-i mu'âmele-i hâlisâne add eylemişdir.

(5)

Sâlifü'z-zikr Lukezini'nin Murahhas Efendilere İ'tâ İtdigi Bir Kıt'a Lâyihasının Tercemesidir

Akd olunacak musâlahaya Prusya Kralı tarafından derc ve ilhâkı rabt olunan zamân ve kefâletin sûret ve ihatasına dâ'ir mülâhazât Ziştovi kasabasında akd-i revâbıt-ı uhûd idecek devleteynin ikisi dahi bin yedi yüz doksan senesi şehr-i Temmuz'un yirmi yedisinde imzâ ve Prusya Devleti'nin müttefikleri olan düvel-i bahriyyenin murahhasları vâsıtasıyla zamân ve kefâlet zammıyla te'yîd ve ibkâ olunan Rişenbaş mu'âhedâtı musâlaha-i müstakbelenin esâsı add ve i'tibâr olunmak lâzım geldigini akl-ı selîm muktezâsınca ikrâra mecbûr olurlar Rişenbaş'da i'tâ olunan Prusya'nın cevâb-âmiz sânihası Rişenbaş mükâlemâtı mazbatasında mukayyed ve muharrer olan Nemçe sânihasının ne vechle kabûl olunduğunu muhayyed ve şâmildir ve sâlifü'z-zikr Prusya sânihası bilâ-istisnâ ve tebdîl kabûl olunub Macar ve Çeh Kralı tarafından tasdîk ve te'yîd olunmağın işbu varak-ı mezkûrda musâlaha-i âtiyyenin şurût-ı sarîhası münderic ve meşmûl idügi bedîhiyyü's-sübûtdur bu sûretde sâniha-i mezkûreyi mütâla'a eylesen müdde'â sâbit olur ve ma'nâ-yı hakîkiyyesine vusûl şehr-i Temmuz'un on beşinde Konte Hercberg tarafından Nemçe (**s.303**) murahhaslarına i'tâ olunan takrîri tezkîr iktizâ ider takrîr-i mezkûr Rişenbaş müzâkerâtı içün muhârebe iki devletin memâlikini kable's-sefer olan hey'ete ircâ' eylemek husûsuna hasr idüb bu vechile bast-ı makâl ider ki Prusya Kralı gayri vechile hareket elinde oldığını mülâhaza birle fi'l-asl İngiltere Devleti'yle bi'l-ittifâk tahrîr eyledigi mektûbunda mezkûr esâs kat'ı maddesine ya'nî düvel-i muhârebenin memâlik-i cânibeyni işbu muharebeden evvel olan hey'ete tekmîlen ircâ' husûsuna karâr ider imdi Prusya Kralı'nın iddi'âsı memâlike dâ'irdir Macar Kralı dahi Mart'ın ve Nisan'ın yirmi yedisinde tahrîr eyledigi mekâtibinde ve husûsan Mayıs'ın yirmi beşinde yazdığı mektûbunda ilâve eyledigi mülâhazâtında esâs sohbeti memâlike muhavvel idügi fıkra-i âtiyyeden müberhendir gerek Devlet-i Aliyye cânibinden gerek âhardan vechen mine'l-vücûh tevsî'-i memâlik dâ'iyyesinde degilim ve musâlahanın tanzîmi esâs-ı evvel kabûlüne menût ise esâs-ı mezkûrı kemâl-i dikkatle kabûl idüb hasâ'is-i mahsûsa-i derûniyyem dahi esâs-ı mezkûrun muktezâsına muvâfık olmağın esâs-ı mezkûr üzre te'sîs-i bünyân-ı müzâkerâta kat'an ta'allül ve muhâlefet itmem deyü tahrîr eylemişdir mazmûn-ı mezkûrdan zâhire çıkmışdır ki Macar Kralı tevsî'-i memâlik dâ'iyyelerini inkârdan istatüko ya'nî hey'et-i sâbıkayı mükâlemede esâs kabûlünden bahs idüb ta'bîr-i mezkûr dahi ancak hükümdâreyn miyânında sohbeti güzerân iden memâlik-i cânibeyne masrûf olabildigi âşikâr olub berâhîn-i mezkûreye binâ'en Konte de Hercberg kralı isminde olarak i'lân ve Nemçe murahhaslarına bu vechile beyân ider haşmetlü Prusya Kralı taleb ve istid'â ider ki Macar ve Çeh Kralı Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile nizâm virilecek musâlaha-i mutlakasının esâsı olarak kable's-sefer oldığı vech üzre hey'et-i sâbıka husûsını kâmilen kabûlüne rızâ-dâde ola ve mâdde-i mezkûreyi bir mu'âhede-i esâs-ı allâme yâhûd bi't-terâzî istisvâb olunacak vech-i âhar ile te'yîd ve esâs-ı mezkûr üzre evvel be-evvel ve bilâ-te'hîr bir mütâreke ve ba'dehu ale'l-acele bir musâlaha-i kat'iyye ve Devlet-i Aliyye'den zabt ve istîlâ eyledigi memâlikden Moskovluya birisini terk eyleyüb cümlesini devlet-i ebed-müddete redd ve teslîm idecegini te'kîd ve ta'ahhüde rağbet eyleye sâlifü'z-zikr hey'et-i

sâbıka-i kâmile Devlet-i Aliyye'den Nemçe askerinin zabt ve istîlâ eyledigi memâlikinin redd ve teslîminden gayri ma'nâya mahmûl olabilür mi felâ-cerem şekk ve şübheden ârî ve berî olur ki kable's-sefer olan hey'et-i sâbıka-i kâmilenin ircâ'ına Prusya Kralı murâd itmişdir ve bundan gayri ma'nâyı muhtemil degildir ya'nî işbu muhârebe ibtidâsından berü zabt olunan cemî'-i kılâ' ve şuhûr ve arâzîyi redd ve teslîm ve Nemçe vükelâsı tarafından dahi hey'et-i sâbıka-i mutlaka yâhûd kâmile ta'bîrine bundan (**s.304**) gayri ma'nâ virilmeyüb ancak Prusya'nın ma'nâsına mutâbık idügüne şehr-i Temmuz'un on beşinde Prusyalu tarafından virilan takrîre Nemçe murahhaslarının şehr-i Temmuz'un yirmi yedisinde cevâb olmak üzre virdikleri sâniha sarâhaten delâlet idüb bu vechile ityân-ı makâl olunur ki haşmetlü Macar ve Çeh Kralı Devlet-i Aliyye ile mütâreke ve kable's-sefer oldığı vech üzre hey'et-i sâbıkayı esâs vaz' iderek tecdîd-i musâlahaya rızâ-dâde olub me'mûl ider ki Devlet-i Aliyye dahi zabt olunan bunca arâzî-i vâsi'anın reddine nazar birle Devlet-i Aliyye tarafından dahi akd olunacak mükâlemât esnâsında hudûdun emniyyetine lâbüdd ve muktezî ba'zı ta'dîlât-ı muslihâneye müsâ'ade ile bu vechle devleteynin emn ve âsâyişini müstevcîb mâddeye râzı olub hey'et-i sâbıka-i mutlaka esâsı ki kabûl olunmuşdur redd ve teslîm-i arâzî-i vasî'a ta'bîriyle îzâh olundı bu mâddeye bedel Devlet-i Aliyye'den matlûb olan ancak Nemçe hudûdının emniyyet ve âsâyişini mûcib ba'zı ta'dîlât mutâlebesiyle iktifâ iderler sânihâ-i mezkûrenin kusûrı Hotin Kal'ası'nın emânet tarîkiyle kalmasına dâ'ir ve Moskovlu mâddesinde Nemçelünün bî-taraflığı ta'ahhüdüne mütedâ'irdir Prusya Kralı Temmuz'un yirmi yedisinde virdigi sânihasında bu vechile bast-ı makâl olunur. Prusya Kralı'nın matlûbı şu vechiledir ki: Devlet-i Aliyye râzı oldığı sûretde bir ân akdem akd-i mütâreke ve ba'dehu kable's-sefer oldığı vech üzre hey'et-i sâbıkayı esâs vaz' iderek musâlahaya râbıta ve nizâm virüb bu sûretde Macar ve Çeh Kralı akd-i musâlaha olundığı akîbinde Devlet-i Aliyye'den istîlâ eyledigi cemî'-i arâzîyi redd ve teslîm eyleye hey'et-i sâbıka-i mutlaka ta'bîrâtı Devlet-i Aliyye'den zabt ve istîlâ eyledigi arâzîyi redd ve teslîm ile sarâhaten ma'nâsı tebeyyün ve tasrîh olunmuşdur hudûdun emniyyetine muktezî ta'dîlât-ı muslihâneye dâ'ir emellerinden bahs iderek bu vechile bast-ı makâl ve ifâde-i hâl olunur ki ta'dîlât-ı mezkûre Devlet-i Aliyye'nin irâdesine menût oldığını zikr itdikden sonra Prusya Kralı'na muvâzin bedelini virmek şartıyla ba'zı istiksâbât ta'bîriyle ta'dîlât-ı mezkûrenin nev' ve cinsini ta'yîn iderler işbu sânihanın şart-ı sâlisde tarafeyn sânihalarında mezkûr hey'et-i sâbıkanın zamân ve kefâletine liyâkat ve istihkâkı Prusya Kralı kendüye hasr idüb cem'iyyet-i âtiyede dahi tavassut ve sâlifü'z-zikr esâs üzerine binâ olunacak musâlaha-i kat'iyyede dahi zamânını akd ve şart ider Macar Kralı dahi sâniha-i mezkûreyi kabûl ve tasdîk eylediginden mâ'adâ şâmil oldığı cemi'-i şurûtun kâmilen icrâ ve tekmilini rabt-ı ta'ahhüd eylemişdir delâ'il-i mezkûreden istidlâl olunan budur ki Prusya murahhası tarafından i'tâ olunan ve Macar ve Çeh Kralı tarafından kabûl ve düvel-i bahriyyenin zamân ve kefâletiyle te'yîd olunan sâniha Nemçe (**s.305**) Devleti'yle Devlet-i Aliyye beyninde tanzîm olunacak musâlahanın sened-i müstemid ve mu'teberi olmuşdur esâs-ı mezkûrun netîce-i hayriyyesi olarak devletlü Sadr-ı â'zam ve peder-i efham Hazretleriyle Prenc de Koburg beyninde bin yedi yüz doksan senesi Eylül'ün on yedisinde Prusya murahhası Konte Luzi ma'rifetiyle Prusya Kralı'nın tavassutıyla akd olunan mütâreke senedi ma'dûd olabilür işbu mütâreke senedinin fıkra-i ûlâsını kırâ'atla Nemçe vükelâsının ve husûsan inşâ ve tertîb eyleyan Herpert nâm murahhasın düvel-i muhârebe beyninde esâs vaz' olunan istatüko ta'bîrine virdikleri ma'nâ sarâhaten zâhire

çıkar bin yedi yüz doksan senesi şehr-i Temmuz'un yedisinde miknetlü Macar ve Çeh Kralı ve miknetlü Prusya Kralı murahhasları beyninde Rişenbaş'da akd ve imzâ olunan mu'âhedeye binâ'en Macar Kralı Devlet-i Aliyye ile bir mütâreke-i mutlaka ve ba'dehu işbu muhârebenin ibtidâsından berü zabt ve istîlâ olunan bi'l-cümle arâzî-i devleti redd ve teslîm eylemek şartıyla bir musâlaha-i kat'iyye akd ve temhîdini ta'ahhüd eyleyüb ve ilâ-âhirihi işbu mukaddimeden kaziyye sâbit oldı akd olunacak ahidnâme şurûtunun nev'ini ve Ziştovi'de mu'âhid olan cânibeyne Prusya Kralı tarafından va'd olunan zamân ve kefâletin hudûdını mübeyyin olub hey'et-i sâbıkaya Nemçe ve Prusya tarafından virilan ma'nânın hakîkati ma'ruf olan delâ'il-i sâbıka te'emmül ve mütâla'a olundukda devleteyn-i mezkûreteyn akd olunmuş bulunan şurûtdan hâric mevâdda Prusya Kralı'nın zamânını sarf eylemege bir vechile istihkâkları olmadığı bedîdârdır zîrâ zamân ve kefâlet-i mezkûre ancak Rişenbaş mu'âhedesinde mezkûr olan şurût-ı selâseye râci' olub evvelâ işbu muhârebede zabt ve istîlâ olunan memâlik ve arâzînin redd ve teslîmiyle hudûd-ı kadîme-i Devlet-i Aliyye'yi tecdîd sâniyen Hotin Kal'ası'nın kazâ ve enhâsıyla Devlet-i Aliyye'nin Moskovlu ile musâlahasına degin mu'azzez ve bî-taraf kalması sâlisen işbu muhârebenin imtidâdında Nemçe Devleti'nin Moskovlu hakkına bî-taraflık şıkkını ihtiyâr eylemesi bu takdîrce işbu şurût-ı selâseden ve şurût-ı mezkûrenin icrâsı husûsundan hâric her kangı mâdde der-miyân olur ise Prusya Kralı tarafından Nemçe Devleti'ne ve Devlet-i Aliyye'ye va'd ve ta'ahhüd olunan zamân ve kefâlete dâhil olamadığı âşikârdır.

(6)

Ziştovi'de Mükâleme Meclisinin Yevm-i Küşâdında İngiltere Murahhasının Kırâ'at Eyledigi Mukaddimesinin Tercemesi

Mu'âhid olan devleteyn-i muhteremeynin murahhasları Silezya'da Rişenbaş nâm mahâlde teyemmünen esâsları vaz' ve tertîb olunmuş musâlaha-i hayriyyenin tekmîli bâbında cânibeynin ulu hükümdârları (**s.306**) tarafından işbu cem'iyyete resmen da'vet olunan devletlerimizi icrâ-yı tavassuta me'mûr mutavassıt ilçiler bu rûz-ı fîrûzda şürû' olunan mükâlemât içün bu muhibbinizi tevkîl ile hâssaten tebrîk iderler işbu maslahat-ı hayriyyenin tekmîli bâbında devletlerimizden intihâb olunmamız bâ'is-i şeref ve mübâhatimiz idügüni hiss ve idrâk ideriz ulu devletlerinizin niyyât-ı hayriyyeleri muktezâsınca sedâd-ı kâmile ve niyyet-i hakîkiyye-i mevâlât ile teşrîf eylediginiz yakînen meczûmdur. Bizden dahi mukâbele bi'l-mislihi müterakkıb olmağla istihkâk der-kâr olmağın bu muhibbiniz tahkîka mübâşeret iderim ki tarafımızdan dahi vazîfe-i me'mûriyyet-i muhterememiz üzre kemâl-i dikkatle tarafdârîden mücânebet birle cemî'-i harekâtımız hakkâniyyete mutâbık olacağı indinizde muhakkak ola hemân bir musâlaha-i hayriyye hem-hudûd olan iki devletin musâfâtını esâtîn-i kaviyye ve nâ-mütegayyire üzre tecdîd ve te'kîd eyleye.

(7)

Nemçe Murahhasının Mukaddimesinin Tercemesi

İmparator efendim erîke-i mevrûsesine cülûs-ı akîbinde tabî'î dost add eyledigi Devlet-i Osmâniyye ile tecdîd-i sulh ü salâha hâhiş-ger olub bu maslahat-ı cesîmeyi bilâ-te'hîr tefekkür ve Bec şehrine kable'l-vürûd dahi Rişenbaş'da virilan nizâma mutâbık karâr-dâde olan mütâla'âtını tezekkür eylemişdir. Cânibeynin dostları olan üç dört devlet ki akd olunacak musâlahaya mutavassıt ve zamîn ve kefîl olmuşlar Devlet-i Aliyye dahi mütâla'âtı mutâbık idügüni tahkîk idüb Ziştovi'de bir musâlaha cem'iyyeti tertîb olunmağın Kavalyer Gibs vâsıtasıyla tarafeyne arz-ı kelimât-ı musâlaha-i hakîmâne eyleyen mutavassıt murahhaslara ve gerek atûfetlü Devlet-i Aliyye murahhaslarına Casar-ı müşârün-ileyhin tarafından bu muhibblerini tekrîm eyledigi ruhsatnâme-i imparatoriyyesinin tatbîk olunmuş senedâtını def' ve teslîme hâzır ve âmâde olub kemâl-i memnûniyyet ve şükrâniyyet ve tebcîl ve tefhîm-i mahsûsama vücûhla kesb-i salâhiyyet eyleyan bir devletin ma'iyyetinde bu misillü hayırlu bir me'mûriyyetle irsâl ve terhîs olunmam kemâl-i mertebe sürûrumı mü'eddî olmuşdur.

(8)

Devlet-i Aliyye Murahhasının Mukaddimesi

Tevfîk ve inâyet-i Bârî ile akd ve temhîd olunacak musâlaha-i hayr-encâm Rişenbaş'da vâki' olub mütâreke senedinde mastûr olan esâs mûcebince haşmetlü miknetlü Prusya Kralı cenâblarının zamân ve kefâlet ve tavassutı ve İngiltere Devleti ve Felemenk Cumhûrı'nın zamân (**s.307**) ve kefâletleriyle haşmetlü miknetlü Nemçe İmparatorı cenâbı musâlahaya hâhiş-ger oldığını Prusya Kralı müşârün-ileyh Devlet-i Aliyye'ye tahrîr itmekle hâlâ dîhîm-efrûz-ı hilâfet ve şâhî ve pîrâye-i taht-ı âlî-baht-ı Pâdişâhî şevketlü kerâmetlü mehâbetlü azametlü velî-ni'metimiz pâdişâh-ı sitâre-sipâh ve şehr-i yâr-ı azamet-dest-gâh efendimiz hazretleri vech-i meşrûh üzre musâlahayı kabûle meyl ve müsâ'ade buyurmalarıyla işbu niyâz-mend-i dergâh-ı ilâhî e'âzım-ı merâtib-i mevleviyyetden olan Mekke-i Mükerreme pâyesiyle sâbıkâ Haleb kadısı semâhatlü fazîletlü İbrâhîm İsmet Begefendi Hazretleri ve sâbıka mektûbî-i sadr-ı âlî ve hâlâ Rûznâmçe-i Evvel sa'âdetlü Mehmed Dürrî Efendi Hazretleri'yle ma'an ruhsat-ı kâmile ile ta'yîn buyurmuşlardır mutavassıt olan düvel-i müşârün-ileyhimin dirâyetlü reviyyetlü ilçileri cenâbları dostlarımız tavassutıyla şânlu olarak musâlaha akdine ruhsat-ı kâmilemiz muktezâsınca işbu mahâll-i mükâlemeye cem' olunmağla Hakk Te'âlâ Hazretleri hayırlu vaktinde ve hayırlu zamânda hayırlusıyla akd-i revâbıt ve safvet olunmasını müyesser eyleye âmin.

(Y)

Bin İki Yüz Beş Senesi Hilâlinde Devlet-i Aliyye İle Rusya Musâlahasına Dâ'ir Danimarkalunun Prusya'ya Virdigi Bir Kıt'a Takrîrin Tercemesidir

Danimarka Devleti kendi iltizâmâtını îfâ idüb Danimarka Kralı'nın garazdan ârî hâtır-hâhî üzre musâlaha-i âmmenin i'âdesine eslah olan delâ'ile mebnî müttefik olan devletlerin bu def'a zuhûra gelan makâsıdını Petersburg şehrine tahrîr eylemişdir. Ol esnâda yâlnız mebhûsün-anh olan esâsı tervîc itmekden ziyâde ruhsatımız olmayub bu hareketimiz dahi redd ile vâki' olan ecvibe-i kat'iyye ebvâb-ı mübâhasenin mesdûd olmasına sebeb oldığı zannolunan bir vakte musâdif olmasıyla ol aralık yâlnız o kadarcık hareket olunabilmişdir. Ma'a-mâ-fih Moskov Çariçesi şimdiye kadar sülûk itmedigi meslege hâhişi ile münselik olarak ifâde-i merâm sûretini ihtiyâr idüb müttefik olan devletlerin harekâtına bâ'is olan hâlâtı geregi gibi tefekkür ve mülâhaza eyledigine mebnî ale'l-ıtlâk istatüko tertîbinden istinkâfına sebeb olan hâlâta dâ'ir bilâ-teklîf arz-ı merâm husûsuna düvel-i müttefika tarafından ihâle-i gûş kabûl olunacağını ümîd ider akdemce Moskov vükelâsı tarafından îrâd olunan delâ'ilin bu def'a zikri zâ'id olub delâ'il-i mezkûre bi-gayr-i hakkın vâki' olan muharebeden neş'et iden zâyi'âtın bedeli taleb olunmak (**s.308**) husûsı Moskov Çariçesi'nin asl-ı istihkâkâtından oldığına mebnî oldukdan başka bu aralıkda zabt olunan arâzîden yâlnız musâlahanın devâm ve istikrârına istihkâm virecek ve hakîkat-i hâle nazaran Moskovlunun kat'â tevessü'üne sebeb olmayacak mahâli alıkomak murâdında idügüne dâ'ir Çariçe-i müşârün-ileyhânın vâki' olan i'lân ve beyânından zuhûra gelan insâfına mübtenîdir Moskov Çariçesi ba'zı delâ'ili ale't-tafsîl tarafımıza ifâde husûsunda tereddüd itmemekle müttefik olan devletlerin delâ'ilini ana ifâde ve tervîc husûsunda kemâliyle gayret eyledigimiz gibi bu kerre anın tarafımıza vâki' olan mezkûr delâ'ilini dahi sarf-ı sadâkat ve kuvvet-i kelâm ile ifâde vazîfe-i zimmetimizdir Moskovlu ahvâl-i vahîmede bulundığını ve bi-gayri hakkın hedefi oldığı düşmanı def' içün kemâl-i mertebe ikdâm ve ihtimâmâta mecbûr oldığını ikrâr idüb ancak düşmanların birisinden havf ve ihtirâz itmedigi ve dost-ı dâ'imî ittihâz eyledigi devletlere fart-ı irtibâtı âsârına delâ'il-i vazıha ile bi'd-defe'ât izhâr ve haklarında şânlu musâlahaların teshîline kerrât ile ibtidâr itmiş iken bu def'a o misillü dostların münâfeseye mecbûr olmaları kemâl-i te'essüfüne bâ'is bir hâlet idügi ve nakz-ı ahd iden devlet hakkına li-ecli't-te'dîb icrâsı iktizâ iden bir esâsın sûret-i hakkâniyyetden olarak azm-i sefer olunan devlet aleyhine tervîci iddi'âsı hakkâniyyet levâzımına be-gâyet mugâyir oldığından başka yalnız o tarafın fâ'idesine mebnî olmak hasebiyle mahzâ taraf-girlige delîl-i kâfî oldığı bu def'a ale'l-ıtlâk istatüko tertîbini tervîc kaydında olan devletlerin birisi aslâ bir târîhde tertîb-i mezkûrı kendü hakkına kabûl itmiş olmadığı ve ale'l-ıtlâk istatüko tertîbi düstûrü'l-amel tutulmak iktizâ idi tevsî'-i memleketlerine dâ'ir istinâd eyledikleri mu'âhedeler lağv olunmak lâzım gelür idügi ve tertîb-i mezkûr vakt-i müsâlemede ittifâk-ı âmme ile cemî'-i düvelin hakkına kabûl olunmadıkca zulm ve bîdâd add olunmak iktizâ idecegi ve bir devlet kendi üzerine azm-i sefer iden devletden bedel-i mazarrat taleb itmemek husûsuna mecbûr olmak tabî'at-ı kârın kavâ'idine münâfî bir hâlet idügi ve harekât-ı gaddârâneye merbût olan muhâtaraların taklîliyle muhârebâtın vukû' bulmaması içün iktizâ iden hâlâtın istihsâli lâzımeden iken hâlet-i mezkûre ya'nî nakz-ı ahd iden devletden bedel-i mazarrat

taleb olunmamak hâleti küstâhlığın hakkâniyyetsizligin tevfîrine bâ'is olur bir mâdde idügi mazmûnlarını dahi Moskov Çariçesi tasdîk ider bundan başka Çariçe-i müşârün-ileyhâ elfâz ve efkâr ve tahayyülât-ı mevhûmeden bahs itmek niyyetinde olmayub ancak bi't-tamâm nice nice memâliki redd eylemek ve mücerred hudûdının emniyyetini tahdîd-i cedîd ile tahsîl içün yalnız bir kal'a ve gayr-i münbit bir mikdâr arâzî alıkomak tertîbinden ziyâde hakka mübtenî (**s.309**) olacak başka bir istatüko olmadığı ve fi'l-hakîka gâlib ola gelan devletlerden işbu insâf-ı bâ-kemâlin delâ'il-i vâzıha-i kat'iyyesinden ziyâde edille-i vâzıha ibrâz itmiş dîger bir devlet bulunmadığı mülâhazasını dostluklarına hâhiş-ger oldığı devletlerin muvâzene-i adl ve insâfına ihâle ider Moskov Çariçesi kezâlik zikri âtî ba'zı mülâhazât-ı mühimmede ısrâr birle hareketlerinden havf ve ihtirâz lâzım gelan hırs ve tama' ile mevsûf hükümdârların zümresine iltihâkını kabûl itmedigini ve yâlnız emniyyeti cihetiyle kendü hakkına fâ'idelü ve gerek Moskovlu arâzîsinin ve gerek memâlik-i İslâmiyye'nin vüs'atine nazaran nokta-i gayr-i mahsûsa mesâbesinde olan bir tarafı alıkomamak iddi'âsında oldığını ve Âl-i Osmân Devleti'ni muzmahill itmek kaydında olmadığını ve işbu devlete takrîben her mahâlli redd ile sıyânet ve muhâfazasına kâdir olmadıkları mahâlleri redd ve teslîm itmek üzre oldığını ve bu vechile ale'l-ıtlâk istatüko yerine alâ-tarîki'l-hasr istatüko esâsı vaz' olunmak sebebiyle düvel-i müttefika kendü şânlarına nakîsa îrâs olunmuş olmak mülâhazasına zâhib olmayacakları me'mûl oldığına ve bâlâda mezkûr iki tertîbden alâ-tarîki'l-hasr tertîbi evvel be-evvel İngiltere Devleti tarafından zikr ve îrâd olundığı Moskov Çariçesi'nin hâtır-ı nişânı oldığını ve Moskovlu geregi gibi muvaffak oldığı işbu muhârebenin fevâ'idini fedâ itmek hâleti mahzâ kendi insâfından neş'et eyledigi bâbında âlemi ilzâm içün esbâb-ı lâzımeye mâlik olmadığına binâ'en şânına nakîsa terettüb idecek devlet mahzâ Moskov Devleti'dir zîrâ zikr olundığı üzre Moskov Çariçesi'nin tahsîl eyledigi fevâ'idden geçmesi mahzâ ecnebi devletlerin miyâneye hulûliyle vâki' olan tahfîfâtdan nâşî bi'z-zarûre ser-fürû dimek oldığı hâletine azv ve haml olunacağı âşikâr idügüni dahi Moskov Devleti îrâd ider devlet-i mezkûra müttefik olan devletlerin dostluğuna kemâl-i keremiyyet ile arzu-mend olarak sâlifü'z-zikr düvel-i müttefika-i Avrupa'yı idâre sevdâsına düşmeyüb yalnız muslih-i zâtü'l-beyn kaydında oldukları sûretini teyakkun eyledigi hâlde dostluklarına hulûs üzre tâlib olmakdan hâlî degildir ve zikr olunan Moskov Devleti gerek bu mâddeye ve gerek muhârebeye hitâm-ı kavî bir musâlahayı teşyîd birle tahsîl-i emniyyetinden başka bir hâhişi olmadığı husûsuna dâ'ir geregi gibi ifâde-i merâm ider Moskov Çariçesi müttefik olan devletlerin musâlaha i'âdesine dâ'ir hüsn-i himmetlerin redd idüb de kendü re'âyâsının demi bahâsıyla musâlahaya dest-res olmak husûsuna muhtâc olması Moskov Devleti'ne be-gâyet muzırr oldığı ma'lûmdur ancak Çariçe-i müşârün-ileyhâ re'âyâsı hakkında lâzım gelan ba'zı vezâ'ifini icrâ itmek mukteziyâtından olub şöyle ki: Demleri bilâ-semere sefk olunmadığı ve şânlu bir musâlaha zımnında olmadı ise bâri nâmûsuna muvâfık vechile (**s.310**) sulhün i'âdesi içün demleri sefk olunmuş oldığı kendülere isbât olunmak iktizâ ider bu takdîrce evvel be-evvel azm-i sefer idüb esnâ-yı muhârebede mağlûb ve merdûd olan taraf fâ'idenin cümlesine nâ'il oldığı hâlde musâlahanın i'âdesi nâmûsa muvâfık olmayacağının mülâhazası düvel-i müttefikanın garazdan hâlî re'ylerine ihâle olunur bundan sonra zuhûrı muhtemel olan her bir hâlet zuhûrunda Devlet-i Aliyye'nin insâfı Moskov Devleti'nin insâfına mu'âdil olmak zımnında düvel-i müttefikanın kefâletinde muvâfık ve müsâfât-ı arâzî cihetiyle ne kadar müşkilât der-kâr oldığı ve işbu maslahatın husûli içün iktizâ iden esbâbın ne rütbe sa'bu't-

tedârük bulundığı Moskov Devleti'ne ra'nâ ma'lûm ve âşikârdır el-hâsıl Moskov Çariçesi kendüsünden matlûb oldığı üzre munsıfa oldığı misillü dost ittihâz eyledigi devletlerin dahi insâfa isti'dâdları kendüsünün meczûmı olub yâlnız zuhûra gelecek insâfın mertebesince keşf-i mâ-fi'z-zamîr itmek ve kuvvet ve miknetden kat'an ihtirâz itmemek karâr-dâdesidir.

Husûs-ı Sâlifü'z-zikre Dâ'ir Danimarkalunun Dîger Bir Kıt'â Takrîrinin Tercemesidir

Moskovlunun bast olunan delâ'il ve esbabına zikrî âtî mülâhazâtı ilâve eylemem üzre kralım tarafmdan me'mûr olmuşumdur Kral-ı müşârün-ileyh musâfâtlarıyla iftihâr eyledigi devletler tarafından işbu zikr olunacak mülâhazâtın mîzân-ı kifâyet ile vezn olunacağına be-gâyet ümîd-vardır ale'l-ıtlâk istatüko esâsısının Moskov Çariçesi tarafından kabûl olunmasına kralım kemâl-i keremiyyet ile hâhiş-ger idi ancak bu def'a Çariçe-i müşârün-ileyhânın reddi musâlaha maslahat-ı hayriyyesine mâni'-i kat'î olmamak mâddesine ârzû-menddir emr-i musâlahamn tervîci bâbında iktizâ iden hâhişin der-kâr olması mülâhazası cemî'-i mülâhazâtın ercah ve â'zamıdır. Tasmîmât-ı kat'iyye vakti hulûl eyledigine binâ'en bu def'a yâ mukârenet veyâhûd ile'l-ebed mufârakat lâzım gelecegi bedîdârdır tarafeynden îrâd olunan edillenin vezn olunması Danimarkaluya â'id olmayub tensîb veyâhûd takbîh olunmaları hâleti ise devlet-i mezkûrenin kat'an umûrına â'id ahvâlden degildir Kral-ı müşârün-ileyh yâlnız mizâc-ı masâlihin buhrânına bâ'is olan esbâbı mülâhaza birle bir tarafdan musâlaha-i âmmenin i'âdesine hâhiş-ger olan devletlerin hâhişini ve bir cânibden dahi Moskov Çariçesi kendi istiklâline halel getürmemek ve şânından e'azz olan re'âyânın i'timâd ve muhabbetinden mahrûm kalmamak içün Çariçe-i (**s.311**) müşârün-ileyhânın ihtirâzını garazdan ârî vech üzre pesend ve istihsân ider zıddiyyet üzre olan devleteyn beyninde i'âde-i ülfet ve ünsiyyet zımnında devleteyn-i müşârün-ileyhimâdan biri veyâhûd dîgeri tarafından ibtidâ ki hareketin zuhûrı taleb veyâ îrâd olunmak husûsı gayr-i müsmir nâb-ı muhill oldığı müşârün-ileyh kralım indinde ra'nâ ma'lûm ve âşikâr olub işbu mâddeyi müşârün-ileyh cenâbları iltizâm birle tarafeynin hak üzre nezâket-i şânî levâzımına geregi gibi ri'âyet ve zerre mikdârı îrâs-ı nakîsa ve vahîmeden mücânebet iderek tarafeynin re'yi ber-vefk-i merâm husûle gelinceye kadar sîne-i musâfâtda mahzûn ve mektûm oldığını Kral-ı müşârün-ileyh e'azz olan nâmûs hürmetine ta'ahhüd ider düvel-i müttefikanın miyâneye hulûlleri netâyic-i mühimmeyi müntec oldığı âşikâr olub hâlet-i mezkûre sebebinden evvelâ Nemçe İmparatorı'nın sulhı sâniyyen Rûmili'de olan memâlik-i İslâmiyye'nin tahlîsi sâlisen Moskovlunun gâlibiyyetine mebnî Moskov Çariçesi'nin iddi'âları hasr ve kasr olunması husûsâtı husûle geldigi ve bu takdîrce Devlet-i Aliyye'nin her dürlü maslahatı mücerred meded-res olan düvel-i mezkûre yüzünden hâsıl olmağla Devlet-i Aliyye işbu devletlere ile'l-ebed minnetdâr olmak iktizâ eyledigi ve bundan ziyâdesini mutâlebe ve düvel-i mezkûre yâlnız Devlet-i Aliyye ile akd-i revâbıt içün Moskov Çariçesi'yle cemî'-i râbıtaların fesh ve cümlesini fedâ eylemelerini iddi'â itmek husûsuna Devlet-i Aliyye'nin istihkâkı olmadığı zâhirdir bundan başka Özi Kal'ası bi'l-istihkâm Devlet-i Aliyye tasarrufunda iken Moskovluya mazarratı Devlet-i Aliyye'ye fâ'idesinden efzûn oldığı kezâlik emr-i bâhirdir şimdiye kadar zuhûra gelan cemî'-i harekât ve evzâ'ın esâsı Avrupa'nın işbu etrâfında muvâzenenin istikrârı ve fî-mâ-ba'd dahi istihkâmı hâsıl olmak vechile i'âde-i

musâlaha maslahatına mebnî olub binâberîn kuvvetlerine za'f ve fütûr gelmiş olan devletlerin musâlahası akîbinde tekrâr harbin i'âdesini teshîl iden esbâbın tarafeynden def' ve ref'i mâ-bihi'l-merâm olan muvâzene muhâfazası muktezâsından oldığına binâ'en mümkün ise bundan sonra tecâvüzi tertîbâta medâr olmağla salâhiyyeti olmayacak vech üzre müceddeden hudûd vaz' olunmak lâzıme-i hâldendir. Binâberîn Danimarka Kralı alâ-tarîki'l-hasr istatüko esâsının bu def'a düvel-i müttefika tarafından kabûl olunmasını îrâd itmek husûsât-ı mümküneden oldığını mülâhaza ider. Zîrâ Özi istihkâmâtı bu def'a külliyet üzre hedm olunarak istihkâmât-ı mezkûre belki fî-mâ-ba'd aslâ bir vakitde bimâ itdirilmeyüb ve belki ol tarafda aslâ bir mahâlde tavâ'if-i askeriyye dahi iskân itdirilmemek ve belki mahâll-i mezkûrun cümlesi bi't-tamâm gayr-i meskûn berriye kalmak şurûtı ile Turla Nehri'ne varınca Özi ve arâzîsi Moskovlı tasarrufunda (s.312) kalur ise ol hâlde Moskov Çariçesi'nin zikr olunan alâ-tarîki'l-hasr istatüko esâsına meyl ve rağbeti ihtimâli mukaddem zâhir olmuşdur. Tabî'at-ı kâra nazaran sulhun müzâkeresine ve emr-i vasat vaz'ına medâr olacak mümkünât-ı tertîb-i mezkûrdan ibâret olub bundan mâ'adâ müceddeden dostluğun i'âdesi takdîrinde muhârebeye müte'allik olmayarak ve düvel-i müttefika indinde mergûb olarak bi'l-cümle devletlerin beyninde vaz' olunacak esâs-ı meveddet hürmetine sâ'ir mümkünâtın dahi istihsâli melhûzdur. Mümkünâtın cümlesi işbu maslahata hâhiş-ger olan devletlerin dest-i ihtiyârındadır. Mümkinü'l-husûl olan husûsâtı ehad-ı tarafeyne îrâd ve tervîc itmek üzre Danimarka Kralı'na şimdiye kadar kimesne tarafından ruhsat virilmeyüb incak gerek düvel-i müttefika ve gerek Moskov Devleti içün bir ân akdem i'âdesi lâzım olan musâlaha maslahatına iktizâ iden gayret ve keremiyyet ile husûs-ı mezbûr Kral-ı müşârün-ileyhe ihâle olunur ise müşârün-ileyh cenâbları işbu maslahatı îrâd ve tervîce hâzırdır. Bâlâda mezkûr ibâretde der-kâr olan keremiyyet vaktin ehemmiyyetinden neş'et idüb müşârün-ileyh Danimarka Kralı'nın dost müttefikleri olan devletler musâlaha-i âmmenin i'âdesi şânını âhar her dürlü şâna tercîh ve Devlet-i Aliyye'ye sulhı tasdîk ve te'mîn ve kendi tertîblerine dâ'ir her dürlü şübheyi ref' birle memnûn olacak Moskovlının dostluğuna şânlu vech üzre müceddiden kesb-i istihkâk eylemeleri husûsunı Kral-ı müşârün-ileyh iltimâs ider. Danimarka Kralı'nın ol vech üzre bast-ı kelâm eylemesi Kral-ı müşârün-ileyhin mürâca'at eyledigi devletler murâd eyledikleri sûreti ihtiyâr husûsunda mecbûriyyetlerini îcâb idecek aslâ bir sened ve mu'âhede der-kâr olmadığındandır. Zikr olunan devletlerin bi'l-cümle ittifâkları tedâfu'ı olub mâ-bihi'l-maksadları dahi istirâhat-ı âmmenin i'âdesine mebnî istirâhat-ı mezkûreye ri'âyet olundukca bi'l-cümle Avrupa düveli istihsân idecekleri âşikârdır. Danimarka Kralı dahi hem-dest-i mu'âvenet olmakdan başka bir merâmı olmayub cemî'-i mesâlihin ahseni olan emr-i musâlahanın müstehak oldığı gayret ve keremiyyet ile mu'âvenetde kusûr itmemek vazîfe-i zimmet-i muhâlasatîdir.

(11)

Bukovina Kıt'asının Nemçelüye Terk Olundığını Mübeyyin Virilan Sened-i Sadr-ı â'zamîdir

Bismihi Subhânehu ve Te'âlâ

Hâlâ Roma İmparatorı ve İmparatoriçesi cenâb-ı haşmet-me'âblarının Âsitane-i Sa'âdetim'de (s.313) mukîm ilçileri rütbetlü Baron de Tugut Der-aliyye'ye memhûr takrîr arz idüb mefhûmunda Leh Kralı ve cumhûrundan istirdâd birle el-hâletü hâzihi Avusturya hânedânının mâlik oldığı Galiçya ve Lodomirya eyâletlerine Erdel cânibinden suhûlet-i tarîk ile Boğdan arâzîsinden mürûr ve ubûrun ihtiyâcı ve Erdel vilâyetleri kenârlarında iki devletin memâliki sınurlarının ba'zı mahâllerde ta'yîn ve tebyîni zımnında devleti tarafından ba'zı takdîmât-ı dostâneye me'mûr oldığını inhâ ve Devlet-i Aliyye ile Devlet-i İmparatoriyye'nin kemâl-i safvet ve vifâk ve nihâyet hulûs ve ittifâkına mebnî ve muhabbet-i kadîmenin tevsîk ve te'kîdine mübtenî îrâdât-ı mersûmenin mükâleme ve tanzîmi bâbında ruhsat-ı kâmilesi oldığını ilçi-i mûmâ-ileyh beyân itmekle cânib-i Devlet-i Aliyye'den dahi sâbıka İstanbul Kadısı fazîletlü Ahmed Efendi ve hâlâ Re'îsü'l-küttâb sa'âdetlü İsmâ'îl Râ'if Begefendi mevâdd-ı mezkûrenin nizâm ve temşiyyetine murahhas ta'yîn ve ilçi-i mûmâ-ileyh ile bi'd-defa'ât akd eyledikleri mecâlis-i mükâlemede Devlet-i İmparatoriyye'nin sûret-i takdîmât-ı dostâneleri der-miyân olunub hukûk-ı hem-civârî ve safvet ve mevâlât-ı dîrîneye mürâ'âten terâzî-i tarafeyn ve tevâfuk-ı cânibeyn ile dört mâddeye karâr virilmişdir ki bi-aynihâ zikr ve beyân olunur.

Mâdde-i Ulâ Leh Kralı ve cumhûrundan istihlâs birle bu def'a Devlet-i İmparatoriyye'nin taht-ı tasarruflarında olan Galiçya ve Lodomirya vilâyetlerine Erdel memleketinin bilâ-fâsıla ittisâli ve suhûlet ile mürûr ve ubûr içün îcâb iden zarûret ve ihtiyâclarına dâ'ir Roma İmparatorı ve İmparatoriçesi cenâb-ı haşmet-me'âblarının takdîmât-ı dostânelerine mürâ'ât ile şekk ve şübheden ârî lüzûm-ı muhabbet-i dostî ve hüsn-i hem-civârîyi izhâr ve icrâ zımnında bir tarafdan Nehr-i Turla ve Bufçiya ve Macar ve Erdel kenârlarıyla bir tarafdan dahi vech-i âtiyyü'l-beyân üzre keşf ve tasrîh olunacak hudûd ile arâzîyi Devlet-i Aliyye Devlet-i İmparatoriyye'ye ferâgat ve teslîm ider. Şöyle ki: Hudûd-ı mersûmenin hâvî oldığı arâzî-i merkûme ba'd-ez-în ale'd-devâm mülkiyyet-i tâmme üzre Devlet-i İmparatoriyye'nin taht-ı tasarrufunda kala ve binâ'en alâ-hazâ devleteyn memâlikini tefrîk ve temyîz-i kat'î ile tahdîd zımnında fî-mâ-ba'd i'tibâr olunacak hudûd-ı fâsılayı ta'yîn ve tahsîs içün gerek Devlet-i Aliyye ve gerek Devlet-i İmparatoriyye taraflarından muhaddidler nasb ve tesyîr oluna ve mârrü'z-zikr tarafeyn muhaddidleri Erdel kenârından Hotin arâzîsine varınca cânib-i imparatoriyyeden ilçi-i mûmâ-ileyh vesâtetiyle arz ve takdîm ve Devlet-i Aliyye cânibinden dahi kabûl olunan haritayı ma'mûlün-bihâ tutmaları karâr-dâde olub harita-i merkûmenin iki musahhah sûreti tertîb olunub bir sûreti Devlet-i Aliyye'min muhaddidlerine ve bir sûreti (s.314) dahi devlet-i imparatoriyyenin muhaddidlerine virile. Şöyle ki: Tahdîde kıyâm eylediklerinde Erdel kenârında vâki' Tezne İmpoçtya nâm sudan şürû' olunub Kandermi ve İstolpikani ve Kobuko Dorolovi ve Su Çave ve Siret ve Çernovic nâm karyeleri mütte'akiben ihâta birle Prut Nehri'nin ötesine Çernovic arâzîsinden dâhil-i hudûd-ı imparatoriyye olacak Çernavka pîşgâhından Hotin arâzîsine varınca harita-i mezkûra mutâbakat ile ve işâret olunan havâlîyi tecâvüz itmemek üzre fî-mâ-ba'd îrâd-ı şükûk ve şübühât ile muhtemel olan münâza'ât-ı müteceddideden ictinâb zımnında tefrik-i sınura müsta'id olan mahâlleri ihtiyâr ve elyak ve enseb olan vechile hudûd-ı mukarrereyi geregi gibi ta'yîn ve temyîz ideler ve Hotin arâzîsinin Çernovic kazâsına müntehî oldığı mahâlden öte tarafı ki Turla'ya varınca tahdîd olunacak arâzîdir bu husûs içün tarafeynin rızâsıyla bu vech üzre karâr virilmişdir. Mahâll-i merkûmdan Turla Nehri'ne varınca Hotin arâzîsinden hâric olmak üzre ve el-yevm Devlet-i İmparatoriyye me'mûrlarının vaz' eyledikleri hudûda kıyâs ile Devlet-i Aliyye

muhaddidleri hudûd-ı mu'ayyene göstermek şartıyla Hotin Kal'ası'na muhtass olan arâzî kemâ-kân Devlet-i Aliyye tasarrufunda kalmasına devlet-i imparatoriyye muhaddidleri tarafından mu'âraza ve müdâhale olunmaya.

Mâdde-i Sâniyye Devlet-i Aliyye'nin Devlet-i İmparatoriyye'ye ferâgat ve teslîm eyledigi sâlifü'l-beyân mahdûd ve mu'ayyen arazî derûnlarında Devlet-i İmparatoriyye cânibinden kal'a inşâ olunmaya.

Mâdde-i Sâlise Eflâk ve Boğdan hudûdları olan Erdel memleketlerinin intihâlarında vâki' ba'zı mahâlleri Eflâk ve Boğdan ahâlîlerinin ale't-tedrîc vukû' bulan ta'addîleri hasebiyle tecâvüz olunub birkaç seneden berü ve kartal nişânlarıyla tekrâr Erdel'e ilhâk olunmuş arâzî husûsiçün ba'd-ez-în vukû'ı muhtemel olan vücûh-ı mu'âraza ve münâza'anın indifâ'ı siyâkında Devlet-i İmparatoriyye tarafından matlûb oldığı vech üzre rızâ-yı cânibeyn ile şöyle nizâm virilmişdir ki ilçi-i mûmâ-ileyh tarafından takdîm olunan haritada muharrer ve mersûm ve cânib-i İmparatoriyye'den vaz' olunan kartal nişânlarıyla tahdîd olunub el-ân bulundukları vech üzre ale'd-devâm hudûd-ı mezkûreye ri'âyet ve hilâf-ı nizâm-ı mezkûr tecâvüz ve ta'addîden mücânebet eylemeleri bâbında Eflâk ve Boğdan voyvodalarına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den iktizâ iden evâmir-i mü'ekkede ısdâr oluna.

Mâdde-i Râbi'a Nehr-i Tuna'nın sâhil-i yesârında vâki' Ada Kal'ası'nın karşûsunda kâ'in Atîk İrşova kasabası cânibinden tarafeyn mülklerine ihtilâtı Devlet-i İmparatoriyye'nin gerek Lazarata ve gerek mizâmlarına vücûh-ı sâ'ireden halel virmekden hâlî olmadığından (s.315) nâşî kasaba-i merkûmeden ve ana muttasıl dil misillü arâzîden Devlet-i Aliyye'nin keff-i yed eylemesi husûsı gerçi Devlet-i İmparatoriyye tarafından takdîm olunmuş idi el-hâletü hâzihi ba'd-ez-în hukûk-ı hem-civârîye ve Memâlik-i İmparatoriyye'nin nizâm ve âsâyişine mugâyir bi'l-cümle harekât-ı nâ-sezâdan kemâl-i dikkat ve taharrî ile ictinâb eylemeleri zımnında Atîk İrşova ahâlîsinin zabt u rabtlarını Devlet-i Aliyye ta'ahhüd itmekle iki devletin havâlî-i mezbûrede vâki' hudûdı el-ân bulundukları minvâl üzre kalması karâr virilmişdir.

Hâtime Mevâdd-ı râbi'a-i mezkûrenin bu vechile akd ve temhîdi iki devletin beyninde mukarrer olan vüfûr-ı muhâdenet ve fart-ı musâfât ve mevâlâtın istihkâm ve tevsîki ve devleteyn memâlikinin hudûd ve sınurlarına dâ'ir hukûk-ı hem-civârî ve mevâlâta münâfî nizâ' ve cidâlin irtifâ'ı ile ser-çeşme-i vedâd ve muhabbet-i kadîmenin urûz ve tagayyürden vikâyesi irâdesine mübtenî olub fî-mâ-ba'd devleteynin arâzî ve hudûdlarında bâ'is-i münâza'a hâlet kalmamağla bâlâda mezkûr dört mâddenin tafsîl olundığı vech üzre sıdk ve hulûs ile mürâ'ât-ı vikâyesi içün biz ki Devlet-i Aliyye-i dâ'imiyyü'l-karâr ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyü'l-istimrârın vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlakız şehr-i yâr-ı kişver-güşâ hüsrev-i adâlet-fermâ kuvvet-i bâzû-yı hilâfet ve cevher-i şimşîr-i şevket ve salâbet-i şehen-şâh-ı encem-sipâh-ı tâcdâr-ı felek-kadr ve cevâz-ı dergâh-ı müstenidü'l-mülûk ve's-selâtîn nâşir-i elviyyetü'l-adli fî-aktâri'l-arzîn hâmî-i milletü'l-beyzâ mâhî-i zulmetü'l-bağdâ sultânü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn hâdimü'l-haremeyni'ş-şerîfeyn şevketlü kudretlü azametlü mehâbetlü adâletlü veliyyü'n-ni'metim Pâdişâhım Efendiın Hazretleri'nin taraf-ı hümâyûn-ı hilâfet-makrûnlarmdan ruhsat-ı kâmilemiz hasebiyle işbu temessüki hâtimemiz ile temhîr ve tevsîm eylemişizdir ki Roma İmparatorı ve İmparatoriçesi müşârün-ileyhimânın müsteşârlarından murahhası ve orta ilçisi mûmâ-ileyh Baron de Tugut'un devleti tarafından

ruhsatnâmesine binâ'en mu'tâd üzre mümzâ ve memhûr ve lisân-ı Efrencî ile muharrer temessüki ile mübâdele oluna tahrîren fî-yevmi's-sâbi' min-şehri Rebî'ü'l-evvel li-sene tis'a ve semânîn ve mi'e ve elf.

(12)

Ziştovi Kasabası'nda Mün'akid Olan Nemçe Musâlahanâmesi

Hazret-i hüdâ-yı müte'âl celle şânuhu ani'ş-şebîh ve'l-mesâlik meyâminü te'yîdât-ı ezeliyye ve tevfîkât-ı lem-yezeliyyesiyle hazret-i sultân-ı taht-nişîn-i levlâk olan mufahhar evlâd-ı benî âdem maksûd-ı âferîn-eş halk-ı âlem-i hâtem cümle-i rüsül ve enbiyâ pîşvâ-yı zümre-i asfiyâ mahrem-i harem-i lî ma'a'llâh Muhammedün resûlu'llâh sallâ'llâhu aleyhi ve sellemin mu'cizât-ı kesîretü'l-berekâtı mürâfakati ve çehâr-yâr-i güzîn rıdvânu'llâhi aleyhim ecma'în ve cemî'-i evliyâ-yı hidâyet-karîn ve ittikâ-yı kirâm-ı (s.316) sa'âdet-rehînin ervâh-ı mukaddeseleri muvâfakati ile (mahâll-i tuğrâ) ben ki eşrefü'l-büldân ve'l-emâkin ve es'adü'l-emsâr ve'l-medâyin kıble-i ibâd-ı âlem ve mihrâb-ı teveccühât-ı benî âdem olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Harem-i Mescid-i Aksâ ve Kudüs-i Şerîf-i mübârekin hâdim ve hâkimi reşk-efken-i kulûb-ı selâtîn-i cihân olan bilâd-ı selâse-i mu'azzama ki İstanbul ve Edirne ve Burusa'dır anların ve Şâm-ı cennet-müşâm ve Mısr-ı nâdiretü'l-asr-ı bî-hemtâ ve külliyyen Arabistân ve Afrikiyye ve Burka ve Kayrevân ve Haleb ve Irâkeyn-i Arab ve Acem ve Lahsa ve Deylem ve Rakka ve Mûsul ve Şehr-i Zor ve Diyârbekir ve Zü'l-kadriyye ve vilâyet-i Erzurûm ve Sivas ve Adana ve Karaman ve Van ve Mağrib ve Habeş ve Tunus ve Trablus ve Kıbrıs ve Rodos ve Girid ve Mora ve Akdeniz ve Karadeniz ve Cezâ'ir ve sevâhiliyle diyâr-ı Anadolı ve memâlik-i Rûmili ve husûsan Bağdâd-ı Dârü's-selâm ve cemî'an Kürdistân ve Rûm ve Türk ve Tataristân ve Çerâkise ve Kabartayân ve Gürcistân ve Deşt-i Kıpçak ve eyâlât-ı Tatar'a dâ'ir ol havâlîlerde vâki' bi'l-cümle sığınak ve etrâfında kâ'in oymakân ve muzâfâtıyla umûmen Bosna ve kal'a-i Belgrad-ı dârü'l-cihâd ve Sırp Hükûmeti ve andaki kılâ' ve husûn ve bilâd-ı Arnavudluk ve bi't-tamâm Eflâk ve Boğdan ve havâlîsinde vâki' ma'âkıl ve sugûr ve ta'rîf ve tavsîfden müstağnî bikâ' ve emsârın pâdişâh-ı ma'delet-penâhı ve şehin-şâh-ı nusret-dest-gâhı olan es-sultân ibnü's-sultân ve'l-hakan ibnü'l-hakan es-Sultân Selîm Han ibnü's-Sultân Gâzî Mustafâ Han ibnü's-Sultân el-Gâzî Ahmed Şâhım ki menşur-ı sa'âdet-nüşûr-ı saltanatım tevkî'-i refî'-i sultânü'l-berreyn ile muvakki' ve müzeyyen ve misâl-i bî-misâl-i hilâfetim unvân-ı azamet-nişân-ı hakanü'l-bahreyn ile mutarraz ve mu'anvendir lâ-cerem ber-mûceb-i kelâm dürriyyü'n-nizâm ve bi'ş-şükr tedûmü'n-ni'amı ta'zîmu li-emri'llâhi ve şefekati alâ-halki'llâh mazmûnuna ri'âyet ve cûd-ı bihbûd-ı âlem-sûd-ı şâhâneme muvâfık ve ahrâ ve himmet-i vâlâ-nihmet-i şehriyârâneme lâyık ve evlâ olmuşdur. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyyem ile Nemçe Devleti beyninde bir müddetden berü hasbe'l-kader tekevvün iden şikâk kemâ-fî's-sâbık mübeddel-i hüsn-i vifâk olmak husûsuna tarafeynden izhâr-ı hâhiş ve rağbet olunub hukûk-ı hem-civârîye ri'âyeten ve kadîmî dostî ve meveddete hürmeten cânibeynin işbu hayr-niyyet ve irâde-i safvetleri mefâhir-i ümerâ'i'l-izâmi'l-i seviyye merâci'-i küberâ'i'l-fihâmi'l-mesîhiyye muslihû mesâlihu cemâhîri't-tâ'ifeti'n-nasrâniyyeti sâhibû ezyâli'l-haşmeti

ve'l-vakâr sâhibû delâ'ilü'l-mecdi ve'l-i'tibâr haşmetlü miknetlü İngiltere Kralı dostumuz Geyorgi-i Sâlis ve haşmetlü miknetlü Prusya Kralı dostumuz Frederikos Gavilembilos ve menzeletlü Nederlande İstani Ceneralleri dostlarımız hatema'llâhu avâkıbuhum bi'l-hayr ve'r-reşâd ve âlihim ileyhim sebîlü's-savâb ve's-sedâd cenâblarının tavassut-ı kavîleriyle dahi karîn-i suhûlet olub Memâlik Mahrûse-i şâhânemden sâhil-i Nehr-i Tuna'da vâki' Ziştovi kasabasında akd ve cem' olunan mecâlis-i (**s.317**) mükâlemâtda taraf-ı saltanat-ı seniyyemden müzâkere-i mevâdd-ı musâlaha içün bi'l-fi'l re'îsü'l-küttâb olan iftihârü'l-ümerâ ve'l-ekâbir müstecmi'u'l-me'âlî ve'l-mefâhir el-muhtass bi-mezîd inâyeti'l-meliki'l-kâdir es-Seyyid Abdullâh Birrî dâme uluvvuhu murahhas-ı evvel ve mevâlî-i fihâmdan hâlâ Ordu-yı Hümâyûnum kadısı akzâ kuzâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-muvahhidîn ma'denü'l-fazl ve'l-yakîn râfi'u i'lâmü'ş-şerî'at ve'd-dîn vârisu ulûmi'l-enbiyâ' ve'l-mürselîn el-muhtass bi-mezîd inâyeti'l-meliki'l-mu'în Mevlânâ Mîr es-Seyyid İbrâhîm İsmet zidet fazâ'iluhu murahhas-ı sânî ve hâlâ Rûznâmçe-i Evvel iftihâru'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtass bi-mezîd inâyeti'l-meliki'd-dâ'im es-Seyyid Mehmed Dürrî dâme mecduhu murahhas-ı sâlis nasb olunub kezâlik iftihâru'l-ümerâ'i'l-izâmi'l-îseviyye muhtâru küberâ'i'l-fihâmi'l-mesîhiyye muslihu mesâlihu cemâhîri't-tâ'ifeti'n-nasrâniyyeti sâhibu ezyâli'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibu delâ'ilü'l-mecdi ve'l-i'tibâr hâlâ Roma İmparatorı ve Macar ve Çeh Kralı ve sâ'ir nice mahâllerin hükümdârı olan haşmetlü miknetlü dostumuz Leyopoldos-ı Sânî hatema'llâhu avâkıbuhu bi'l-hayr ve'r-reşâd ve âlihim ileyhi sebîlü's-savâb ve's-sedâd cenâbları tarafından kıdvetü ümerâ'i'l-milleti'l-mesîhiyye devletinin müsteşârı olan Petro Flipo Baron de Herpert Rankal ve kezâlik devletinin hâlâ şamilânı Hastin Konteliginin ve Tönes nâm Sinöryanın Sinöri Konte Fraçesko Esterhazi de Şalanita hatmet avâkıbuhumâ bi'l-hayr murahhas nasb ve ta'yîn olunub mutavassıt-ı düvel-i selâse-i muhteremenin murahhas ilçileri ya'nî mefâhiru ümerâ'i'l-milleti'l-mesîhiyye İngiltere Kralı müşârün-ileyhin meşveret-i mahsûsasının müsteşârı ve Balinbo nâm askerî tarik-ı mu'teberinin kavalyeri asâkirinin liyotnan cenerali ve haşmetlü Nemçe İmparatorı cenâblarının devletinde fevka'l-âde orta murahhas ilçisi ve cem'iyyet-i musâlahada hâlâ murahhas Kavalyer Robert Merekit ve Prusya Kralı müşârün-ileyhin hâliyâ şamiblanı ve Leh Kralı ve Cumhûru'nda fevka'l-âde murahhas orta ilçisi ve Agliblan tarîkinin kavalyeri ve cem'iyyet-i musâlahada hâlâ murahhas Markiz Bromdelo Kezini ve Nederlande İstani ceneralleri müşârün-ileyhimin Oka Meruzne ve Ten nâm mahâllerin sınırı ve Keldire eyâleti küberâsı a'zâsından Nederlande İstanı ceneralleri cem'iyyetinde sâlifü'z-zikr eyâletin vekîli ve haşmetlü Nemçe İmparatorı Devleti'nde fevka'l-âde orta ilçisi cem'iyyet-i musâlahada murahhası Baron Vetir de Heften hatmet avakıbuhum bi'l-hayr ma'rifet tavassut ve hulûl-i hüsn-sa'ylarıyla ruhsatnâmeler yek-dîgere irâ'e ve bi'd-defe'ât dostâne akd-i meclis olundukdan sonra ahidnâme-i kat'iyye-i musâlaha on dört mâdde ve bir hâtime üzerine bi't-terâzî tertîb ve tanzîm ve hicret-i Nebeviyye alâ-sâhibihâ efdalü't-tahiyyenin bin iki yüz beş senesi Zi'l-hicceti'ş-şerîfesinin üçünci güni târîhi ve tarafeyn murahhaslarının ta'ahhüd ve imzâ (**s.318**) ve mühürleri ve mutavassıtûn-ı mûmâ-ileyhimin mühür ve imzâ birle tasdîkleri ile temessükler mübâdele olunub temessük-i mezbûr düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-âlem nâzım-ı menâzimi'l-ümem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkib mütemmim-i mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhid-i bünyâni'd-devlet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkâni's-sa'âdet ve'l-iclâl mükemmil-i nâmûsi's-saltanati'l-uzmâ mürettib-i merâtibi'l-

hilâfeti'l-kübrâ el-mahfûf bi-sunûf avâtıfi'l-meliki'l-â'lâ hâlâ vezîr-i â'zam ve serdâr-ı ekrem ve vekîl-i mutlakım olan Yûsuf Paşa edâma'llâhu Te'âlâ iclâlehu ve zâ'afu bi't-te'yîdi iktidârahu ve ikbâlehu tarafından rikâb-ı kamer-tâb-ı hümâyûnuma arz olundukda cümlesi karîn-i kabûl-i inâyet-şümûl-i mülûkânem olmağla lafzan be-lafzin ber-vech-i âtî beyân olunur.

Devlet-i Aliyye ve Nemçe Devleti elli sene mütemâdî miyânelerinde teyemmünen mün'âkid olan şirâze-i sulh-ı salâh ve dostî ve hüsn-i hem-civârînin tecdîd ve ibkâsına müsâvât üzre hâhiş-ger ve râgıb olub işbu niyyet-i hayriyyeleri haşmetlü İngiltere Kralı ile haşmetlü Prusya Kralı ve menzeletlü Felemenk İstani cenerallerinin tavassut-ı kavîleriyle dahi teshîl olunub Ziştovi kasabasında akd ve cem' olunan encümen-i musâlahada murahhaslık hidmet-i celîlesi içün şevketlü kerâmetlü azametlü mehâbetlü kudretlü cihândâr-ı kavî-bâht ve hüsrev-gulâm ve şehr-i yâr-ı âlî-baht-ı felek-ihtişâm velî-ni'metimiz efendimiz bizleri nasb ve ta'yîn buyurub kezâlik haşmetlü miknetlü Roma İmparatorı cenâbları Petro Flipo Baron de Herpert Rankal nâm hâliyâ devletinin müsteşârını ve Konte Fraçesko Esterhazi de Galanita nâm devletinin hâlâ şamiblânını ve Kor Hastin Konteliginin ve Tönes nâm sinöryanın sinörini murahhas nasb ve ta'yîn idüb mutavassıt düvel-i selâse-i muhteremenin murahhas ilçileri ya'nî haşmetlü Prusya Kralı cenâblarının Markiz Romdelu Kezini nâm hâlâ şamiblanını ve Leh Kralı ve Cumhûru'nda fevkâ'l-âde orta murahhas ilçisi ve Aglablan tarîkinin kavalyeri ve cem'iyyet-i musâlahada hâlâ murahhas ve haşmetlü İngiltere Kralı cenâblarının kavalyer Robert Muray Kit nâm meşveret-i mahsûsasının müsteşârı ve Balinbo nâm asker tarik-i mu'teberinin kavalyeri asâkirinin Liyotnan cenerali ve haşmetlü Nemçe İmparatorı cenâblarının devletinde fevka'l-âde murahhas orta ilçisi ve cem'iyyet-i musâlahada hâlâ murahhas ve menzeletlü Felemenk İstani cenerallerinin Baron Vetir de Heften nâm Oka Mezuzne Veş nâm mahâllerin sinöri ve Keldire eyâleti küberâsı â'zâsından ve Felemenk İstani ceneralleri cem'iyyetinde sâlifü'z-zikr eyâletin vekîli ve haşmetlü Nemçe İmparatorı devletinde fevka'l-âde orta ilçisi ve cem'iyyet-i musâlahada hâlâ murahhası ma'rifet-i tavassut ve hüsn-i sa'yleri hulûliyle ruhsatnâmelerimiz yek-dîgere irâ'e ve bi'd-defe'ât dostâne akd-i meclis olundukdan sonra (**s.319**) işbu ahidnâme-i kat'iyye-i musâlahada tertîb olunan mevâdd ve şurût-ı âtiyyeye bi't-terâzî nizâm ve râbıta virilmişdir.

Evvelki Mâdde Fîmâ-ba'd iki devlet beyninde ve teb'a ve re'âyâları miyânında berren ve bahren mü'ebbed ve umûmî bir sulh ü salâh ve samîmî safvet ve muhabbet ve vifâk ve musâfât-ı kâmile mer'î ve mu'teber ola. Şöyle ki: Muhârebe esnâsında gerek iki devlet beyninde ve gerek taraf-ı âharın taraf-giri olmuş cânibeyn re'âyâ ve teb'ası tarafından vukû' bulan evzâ'-ı hasmâne ve etvâr-ı cebriyye ve cerâ'im-i sâ'ireleri ale'l-umûm fî-mâ-ba'd nesyen mensiyyen ferâmûş olunub gayr-i vâki' i'tibâr oluna ve be-tahsîs Karadağ ve Bosna ve Sırb ve Eflâk ve Boğdan ahâlîsinden Devlet-i Aliyye'ye hilâfen Nemçe Devleti'ne teba'iyyet itmiş olanlar her kangı rütbeden iseler cerâ'im-i sâbıkaları mensî i'tibâr olunub afv ve kendi devletlerine hilâfen Devlet-i İmparatoriyye'ye mütâba'at eyleyenler yevmen mine'l-eyyâm ta'arruz ve te'dîb ve rencîde olunmayub yurdlarına avdet ve emlâk ve imtiyâzât-ı sâ'irelerine mazhar olub ke'l-evvel vatanlarında emîn ve müreffehü'l-bâl ikâmetleri câ'iz ola.

İkinci Mâdde Mu'âhede olan iki ulu devletler bin iki yüz iki senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın ikisinde vâki' i'lân-ı harbden mukaddem cârî olan istatüko istrükti işbu musâlahanın

esâs-ı müştereki olmak üzre tarafeynden ikrâr ve kabûl iderler. Binâ'en-aleyh bin yüz elli iki senesi Cumâde'l-âhiri'nin evâhirinde vâki' Belgrad Ahidnâmesi'nde ve sene-i mezkûre Şa'bânı'nın üçünde akd olunan mu'âhedeyi ve elli üç senesi Zi'l-hiccesi'nin on dördünde Belgrad Ahidnâmesi'ni tefsîr ve îzâh eyleyen mu'âhedeyi ve bin yüz altmış târîhi Rebî'ü'l-evveli'nin on birinde akd olunub Belgrad Musâlahası'nı te'yîd eyleyan senedi ve kezâlik yüz seksan dokuz senesi Rebî'ü'l-evveli'nin dokuzunda akd olunub Bukovinya kazâsının ferâğını nâtık olan mu'âhedeyi ve yine kıt'a-i mezkûrenin tecdîdine dâ'ir bin yüz doksan senesi Cumâde'l-ûlâsı'nda akd olunan senedi bi-aynihimâ ma'nâ-yı mutlaka ve mâl-i sahîh ve kâmilleri üzre bir vechile hilâfına hareket olunmayub ve kimesneye itdirmeyerek tecdîd ve ibkâ eyleyüb uhûd ve senedât ve mu'âhedât-ı mezkûre işbu mâddede lafzan be-lafzin derc ve tastîr olunmuş gibi mü'ebbeden kavî ve mu'teber olub düstûrü'l-amel tutıla.

Üçünci Mâdde Bundan başka Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend Garb Ocakları korsanlarından ve sâ'ir Devlet-i Aliyye re'âyâsından Devlet-i İmparatoriyye limanlarından hurûc iden Nemçe tüccârı sefînelerinin te'mînini ve anlar tarafından dûçâr olabildikleri bi'l-cümle hasârların tazmînini mutazammın olub bin yüz doksan yedi senesi Ramazânı'nın dokuzunda (**s.320**) ta'ahhüdi hâvî virilen senedi ve cemî'-i arâzî ve bihâr ve enhâr-ı Devlet-i Aliyye'de Nemçe İmparatorı re'âyâsının serbest üzre ticâret ve tesyîr-i sefâyin eylemelerini hâvî bin yüz doksan sekiz senesi Rebî'ü'l-âhiri'nin ikisinde i'tâ olunan senedi ve Eflâk ve Boğdan memleketlerinde Erdel çobanlarının ve koyun sürilerinin mürûr ve ubûr ve ikametlerine dâ'ir bin iki yüz bir senesi evâsıt-ı şehr-i Saferü'l-hayr'da virilen fermân-ı âlîşânı ve hudûdun hüsn-i nizâm ve âsâyiş ve re'âyânın menfa'at ve emniyyet maslahatı ve Nemçe Devleti'nin ticâret ve seyr-i sefâyinleri zımnında bin iki yüz iki senesi Cumâde'l-ûlâ'nın ikinci gününe degin cârî olub tarafeynden devletce makbûl olan nizâm ve senedât ve evâmir-i münîfe-i sâ'ireyi bi-aynihâ ma'nâ-yı mutlaka ve me'âl-i sahîh ve kâmilleri üzre bir vechile hilâfına hareket olunmayub kimesneye dahi itdirmeyerek tahdîd ve ibkâ eyleyüb işbu senedât ve ahkâm devletce makbûl sâlifü'z-zikr nizâmlar lafzan be-lafzin derc ve tastîr ve zikr ve tasrîh olunmuş gibi mü'ebbeden kavî ve mu'teber olub düstûrü'l-amel tutıla.

Dördünci Mâdde Devlet-i İmparatoriy'ye bin iki yüz iki senesi Cumâde'l-ûlâ'nın ikisinde cârî istatüko istrükt esâs-ı makbûlüne tarafeynden dahi her şey'i tatbîk ve Devlet-i Aliyye'nin mu'âmele-i dostî ve hakkâniyyetine kâmilen mukâbele ve tevâfuk zımnında ta'ahhüd ider ki: İşbu seferde İmparator-ı müşârün-ileyhin askeriyle istîlâ olunan cemî'-i memâlik ve arâzî ve kılâ' ve şehirler ve palankaları her kangı isim ve şöhret-i meşhûr iseler bi'l-cümle Eflâk memâliki ve Nemçe askerinin zabtında olan Boğdan kazâları dâhil olarak kâmilen ve bilâ-taksîm Devlet-i Aliyye'ye tahliyye ve terk ve redd ve teslîm ve sâlifü'z-zikr bin iki yüz iki senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın ikisi târîhinde iki devleti tefrîk eyleyan hudûd-ı kadîmeyi bi-aynihâ ibkâ eyleye ve istîlâ olunan Devlet-i Aliyye'nin kılâ' ve bikâ' ve palankalarını hîn-i istîlâda derûnlarında mevcûd Devlet-i Aliyye'nin artileriya ya'nî top ve emsâli âlât-ı harbiyye-i seferiyyeleriyle bulundukları hâl üzre redd ve teslîm eylemegi ta'ahhüd ider.

Beşinci Mâdde Hotin Kal'ası âhâd-ı nâs beyninde re'âyâ ta'bîriyle meşhûr olan kazâsını kılâ'-ı sâ'irede bi't-terâzî kabûl olunan şurût üzre Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde musâlaha akd olunub devlet-i mezkûre tarafından zabt olunan arâzînin tahliyyesi

içün vaz' ve ta'yîn olunacak müddet-i sarîh zarfında Devlet-i Aliyye'ye tahliyye ve terk ve redd ve teslîm oluna ol vakte dek kal'a-i mezkûre kazâsıyla ma'an Nemçe Devletinin yedinde bî-taraf olarak emâneten mahfuz olub fî-mâ-ba'd işbu muharebeye müdâhale itmeyerek Nemçe Devleti Devlet-i Aliyye aleyhine vechen mine'l-vücûh zâhiren veyâhûd bi'l-vâsıta bir dürlü hareket ile Rusya Devleti'ne imdâd ve i'ânet eylemeye.

(**s.321**) Altıncı Mâdde Tasdîknâmelerin mübâdelesi akîbinde tarafeynden tahliyyeleri ve istîlâ-dîde olan cümle mahâllerin teslîm ve tesellümlerine ve âtiyyü'l-beyân olan müddetlerde iki devletin hudûd-ı kadîmeleri ibkâsına cânibeynden mübâşeret oluna ve iki tarafın mübâşirleri Belgrad ahidnâmesinin on üçünci mâddesiyle olıgeldügi üzre intihâb ve ta'yîn olunub ba'zısı Eflâk memleketi ve Boğdan'ın beş kazâsı tahliyesi maslahatına tasdîknâmelerin mübâdelesi gününden hesâb birle otuz gün zarfında tekmîl itmek üzre me'mûr olalar sâ'ir mübâşirler dahi bin iki yüz iki Cumâde'l-ûlâ'nın ikisinden mukaddem canibeynin mutasarrıf oldukları arâzînin istatüko istrükt kâ'idesi üzre Bosna ve Sırb memâlikinin ve enhâsıyla İrşova-i Atîk hudûdını ibkâ zımnında Nehr-i Una'nın yukaru tarafına teveccüh eyleyeler Una tarafına me'mûr olacak mübâşirlere tasdîknâmeler mübâdelesi gününden bede' ile iki mâh müddet tahsîs olunur zîrâ müddet-i mezkûre kılâ'ın istihkâmât-ı cedîdesini hedm ve hîn-i istîlâda bulundukları hey'âta ircâ' ve kezâlik kal'alar ve palankalar derûnunda mevcûd cemî'-i artileriya ya'nî top ve emsâli âlât-ı seferiyye ve mühimmât-ı harbiyye ve zahâ'ir nakl ve celbleri zımnında müddet-i mezkûrenin lüzûmı der-kârdır.

Yedinci Mâdde İşbu sefer hengâmında askerî ve gayr-i askerî zabt olunan cemî'-i üserâ-yı Devlet-i Aliyye bilâ-istisnâ Devlet-i İmparatoriyye tarafından sebîlleri tahliye ve Ruscuk ve Vidin ve Bosna havâlîsinde Devlet-i Aliyye mübâşirlerine teslîm olunub mukâbelesinde ancak zindânlarda ve Bosna ser-gerdelerinden ba'zısında bulunan Devlet-i İmparatoriyye'nin re'âyâ ve soltadları teslîm olunub eyâdî-i efrâdda memâlik-i Devlet-i Aliyye'de mikdâr-ı kesîre bâkî olmağla Devlet-i Aliyye bu bâbda seferden mukaddem cârî olan istatüko istrükt kâ'idesine muvâfakat ve âsâr-ı mükeddere-i muhârebeyi mahv ve izâle zımnında meccânen ya'nî bilâ-bahâ ve bilâ-bedel tasdîknâmeler mübâdelesinden sonra iki mâh zarfında cemî'-i abîd ve esîrleri her kangı sinn ve cins ve rütbeden ve ber kimde ve kangı mahâlde bulunurlar ise redd ve teslîm eylemegi ta'ahhüd ider. Şöyle ki: Fîmâ-ba'd tarafeyn re'âyâsından ferd-i vâhid cânib-i âharın memâlikinde kayd-ı esirde kalmıya ve ancak memâlik-i Devlet-i Aliyye'de kavâ'id-i mer'iyye üzre rızâ'en dîn-i İslâm'ı kabûl idenler ve memâlik-i Nemçe'de tanassur idenlerden mâ'adâ tarafeyn memâlikinde ferd-i vâhid kayd-ı esirde kalmıya.

Sekizinci Mâdde İşbu seferden mukaddem yâhûd sefer esnâsında cânib-i âharın arâzîsinden çekilmiş ve ra'iyyeti kabûl idüb rızâ'en ikâmet iden re'âyâ-yı cânibeyn tabî'î devletler tarafından bir vakitde i'âde olunmaları iddi'â olunmayub teba'iyyet eyledikleri devletin re'âyâ-yı sâ'iresi gibi add olunub min-ba'd haklarında ol vechile amel oluna kezâlik şol (**s.322**) kimesneler ki iki devletde mâlik-i emlâk olanlar kimesne tarafından muhâlefet olunmaksızın bâllerine cesbân gördükleri vech üzre meskenlerini devleteynin birinde diledikleri tarafda ihtiyâr eylemege me'zûn olalar lâkin cânib-i âharın memâlikinde mâlik oldukları emlâkı fürûht iderek ancak bir devlete ihtiyâr-ı teba'iyyet itmege mecbûr olalar.

Dokuzuncı Mâdde Mu'âhid olan devletler musâlahanın semeresi olan ticâreti bir ân

akdem ibkâ ve sâlifü'z-zikr ikinci ve üçünci mâddede mezkûr şurûtun icrâsıyla istatüko istrükt i'âdesinin kâ'idesini esbâb-ı umrân-ı memâlikden ma'dûd ve tüccâr zümresine dahi temdîd ve bî-dirîğ itmek mülâhazasıyla nizâm ve râbıta virmişlerdir ki müddet-i muhârebede tarafeyn re'âyâsına ya'nî Devlet-i Aliyye'de bulunan İmparator cenâblarının re'âyâsına ve Nemçe Devleti'nde bulunan Devlet-i Aliyye re'âyâsına bir dürlü zararı îcâb itmemek içün tarafeyn re'âyâsının i'lân-ı harb vaktinde pesmânde kalan mesâlih-i metrûkelerini ve kable's-sefer cârî olan hukûk ve de'âvî-i şer'iyye-i sâbıkalarını iddi'â ve mâl ve eşyâlarını istirdâd ve alacakları olan kimesneleri şer'a da'vet ve Belgrad Ahidnâmesi'nin on yedinci ve Bozorofça Ticâretnâmesi'nin on sekizinci mâddelerine hilâfen i'lân-ı harb vaktinde edâsına muhâlefet ile lâzım gelan zarar ve hasâr-ı sâ'irelerini mutâlebe ve cemî'-i mevâdd-ı sâlifetü'l-beyânda mehâkim-i şer'iyye ve vülât ve zâbitân cânibine lede'l-mürâca'a serî'an hakkâniyyet-i kâmile üzre ihkâk-ı hakk olunub müddet-i muhârebe cihetiyle vakt mürûr eyledi deyü müdde'â-aleyh tarafından illet olmak üzre îrâd olunmasına ruhsat virilmeye.

Onuncı Mâdde İki devlet hudûdunda me'mûr olan vülât ve kumandanlara mutlakâ nizâm ve intizâmın ibkâsını ve hudûdda âsâyiş ve hüsn-i hem-civârî ve tarafeyn me'mûrları ma'rifetiyle ibkâ olunan sınurların vechen mine'l-vücûh tebdîl ve tagyîr olunmayub vikâye olunmalarım ve nehb ve gâret ve sâ'ir gûne tecâvüzlerin men'ini ve devleteyn beyninde cârî olan uhûda mebnî kavâ'id ve nizâm-ı sâbık üzre hareket olunarak zarar ve hasâr vukû'ında iktizâ idenlerden tazmîn ve tahsîl olunmasım nâtık ve kendüleri mes'ûl olacaklarını şâmil ekîd ve şedîd evâmir-i şerîfe ile tenbîh ve te'kîd ve mütenebbih olmayanların töhmet ve cürmlerine göre te'dîblerine ihtimâm ve mübâderet oluna.

On Birinci Mâdde Kezâlik iki devletin hükkâm ve zâbitânına cidden tenhîh ve tavsiyye oluna ki ticâret ve maslahatlarına mebnî tarafeynden hudûdı mürûr idenleri himâyet ve sıyânet eyleyeler ve memâlik derûnunda seyâhat ve nehren iyâb ve zehâbları câ'iz ola ve haklarında merâsim-i mihmân-nevâzı icrâsından başka ikinci ve üçünci mâdde ile tasdîk olunmuş uhûd **(s.323)** ve senedât ve mevâsîkın muktezâsı üzre gerek nefsleri ve gerek getürdükleri kendi ticâret mâlları içün rüsûmât-ı mu'ayyeneden mâ'adâ nesne taleb itmeyüb ve kimesne tarafından taleb itdirilmeyüb himâyet ve sıyânet olunalar.

On İkinci Mâdde Devlet-i Aliyye memâlikinde Hazret-i Îsâ dîninde olan Latin Rahibleri ve tâbi' olan kimesneler icrâ-yı âyîn ve kilisalarının ta'mîr ve termîmine ve Kudüs-i Şerîf ve sâ'ir ziyaret-gâhlarına varub gelmelerine ve himâyet ve sıyânetlerine dâ'ir istatüko istrükt kâ'idesine binâ'en gerek Belgrad Ahidnâmesi'nin dokuzuncı mâddesiyle mezheh-i mezkûra müsâ'ade olunan imtiyâzâtı ve gerek ba'dehu şeref-sudûr iden evâmir-i münîfe ve senedât-ı sâ'ire-i şehen-şâhî tecdîd ve îfâ olunalar.

On Üçünci Mâdde Gerek işbu musâlaha-i mübârekenin vesîle-i hayriyyesiyle ve gerek şevketlü kerâmetlü mehâbetlü azametlü pâdişâh-ı kîtî-sitân ü âlem-penâh ve şehr-i yâr-ı tâc-bahş-ı sitâre-sipâh velî-ni'metimiz efendimiz hazretlerinin taht-ı âlî-haht-ı mevrûslarına cülûs-ı meymenet-me'nûs-ı hümâyûnları ve haşmetlü miknetlü Roma İmparatorı cenâblarının hasbe'l-verâse âric-i erîke-i hükümdârî oldığını ihbâr vesîlesiyle cânibeynden orta ilçiler irsâl oluna ve mûmâ-ileyhim ilçiler hakkında devleteynde cârî ve mu'tâd olan rüsûm ve teşrîfât ve ikrâm icrâ oluna ve istatüko istrükt üzre hukûk-ı milele â'id olan cemî'-i imtiyâzât haklarında cârî olub mer'î olan uhûd ve şurût mantûkunca rütbelerine â'id olan

müsâ'adât-ı sâ'ire ile kâm-yâb olalar ve atebe-i aliyyeden Nemçe İmparatorı cenâblarının orta ilçisi halefleri hakkında dahi rütbelerinin tefâvütüne nazar olunarak teb'a ve hademe ve müte'allikleri ve hâneleri hakkında dahi kezâlik cârî olalar ve Devlet-i İmparatoriyye'den iyâb ve zehâb iden kuriyerlerden kable's-sefer soyulanların Devlet-i Aliyye emvâl-i mağsûbelerinin zarar tahsîlini îcâb idecek cemî'-i esbâb ve vesâ'ili müsâmaha ve ağmâz itmeyeceginden mâ'adâ fî-mâ-ba'd kuriyerlerinin âminen ve sâlimen iyâb ve zehâbları kârger te'sîr olacak vechile iktizâ iden nizâmı icrâ eyleye.

On Dördünci Mâdde İşbu ahidnâmenin bi-aynihâ mutâbık iki sûret-i asliyyeleri birisi Türkî lisânında tertîb olunub tarafımızdan imzâ ve birisi suhûlet içün istishâb olunan Fransız lisânı üzre Nemçe İmparatorı cenâblarının murahhaslarından ba'de'l-imzâ rütbetlü mutavassıt murahhas ilçiler ma'rifetiyle ba'de'l-mübâdele mu'âhid olan cânibeyn-i devletlerine irsâl oluna binâberîn imzâ gününden bede' ile kırk gün zarfında ve evvelce mümkün ise tarafeynden imzâ olunmuş tasdîknâmeleri devleteyn beyninde sermeden ve mü'ebbeden düstûrü'l-amel **(s.324)** ve tecdîd ve ibkâ olunmuş cemî'-i uhûd ve mevâsîk ve senedâtın mutâbık sûretleriyle mu'âyene mûmâ-ileyhim mutavassıt ilçiler ma'rifetiyle cânibeyn murahhasları beyninde mübâdele olunalar.

Hâtime Bu zikr olunan on dört mâddeyi şâmil ahidnâme ve tasdîknâmelerin vakt-i merkûmda mûmâ-ileyhim mutavassıt ilçiler ma'rifetleriyle mübâdele ve teslîmi husûsları şart ve rabt olundığı üzre inşâallâhu'l-meliki'l-allâm hüsn-i ihtimâm-ı tarfeyn ve sıdk ve hulûs-ı câmibeyn ile pezîrâ-yı hitâm olmak içün yedimizde olan ruhsatnâme-i hümâyûn mûcebince işbu temessük terkîm ve imlâ ve mühr ve imzâlarımız ile mahtûm ve mümzâ kılınub mutavassıtîn-i mûmâ-ileyhim ma'rifetleriyle murahhasayn-ı merkûmeyn yedlerine teslîm ve i'tâ olundı deyü temessük-i mezkûrda mastûr olmağın.

İmdi işbu mevâdd-ı musâfât ve şerâ'it-i muvâlât mâdâm ki Roma İmparatorı müşârünileyh ve ahlâfı taraflarından mer'î ve mu'teber ve zavâbıt ve revâbıtı tatarruk-ı halelden himâyet ve sıyânet olunarak müstahkem ve mukarrer ola taraf-ı hümâyûnumdan dahi zât-ı me'âlî-simât-ı şâhâne ve cenâb-ı hilâfet-me'âb-ı mülûkâneme şâyân ve sezâvâr oldığı vechile ta'ahhüd olunur ki şurût ve kuyûd-ı musâfâta taraf-ı zâhirü'ş-şeref-i şâhânemden ve ahlâf-ı sa'âdet-ittisâfımızdan ve vükelâ-i âlî-makâm ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve zâbitân ve umûmen asâkir-i nusret-irtisâmımızdan ve bi'l-cümle uhûdiyyetimiz ile şeref-yâb olan tavâ'if-i hüddâmımız taraflarından ri'âyet olunub bir ferd hilâfına vaz' ve hareket eylemeye tahrîren fî'l-yevmi's-sânî aşer min-şehri Zi'l-hicceti'ş-şerîfe li-sene hamse ve mi'eteyn ve elf.

Mu'âhede-i Mahsûsa Senedinin Sûreti

El-hamdü li'llâhi ellezî ekâme menârü'd-dîni'l-kavîm bi-i'lâ'i kelimetehû ve refe'a a'lâmü'ş-şerî'ati bi-nesemâti fevzihî ve nusretihî ve's-salâtü ve's-selâmü alâ-Seyyidinâ Muhammedini'l-lezî ce'ale's-sulha seyyidü'l-âhkâmi ve alâ-âlihî ve ashâbihî hemme li-yevsi gâbâtü'n-necveti ve'l-besâleti ve gubûsi semâ'i'l-mecdi ve'l-hamâseti.

Emmâ-ba'd bâ'is-i tahrîr-i kitâb-ı sıhhat-nisâb ve mûcib-i tastîr-i sahîfe-i hakîkat-intisâb oldur ki Devlet-i Osmâniyye ve devlet-i imparatoriyye musâlaha-i ma'kûdenin

âvân-ı meyâmin-iktirânında vedâd ve musâfâtların birbirlerine berâbîn-i vâzıha ile isbât ve beyân ve taht-ı tasarruf ve hükûmetlerinde olan budûd-ı vâsi'alarında âtîde râbıta-i muvâlât-ı kâmileyi muhill olabilür cemî'-i esbâbı şimdiden men' ve def' ve bin iki yüz beş senesi Zi'l-hicceti'ş-şerîfe'nin üçünde Ziştovi kasabasında imzâ olunmuş musâlaha-i kat'iyye ahidnâme şurûtunda tecvîz eyledikleri ancak tebdîlât-ı âtiyyü'l-beyân cânibeynin fâ'idesi zımnında te'yîd ve teşyîd eylemek irâdesiyle biz ki Devlet-i Aliyye murahhaslarıy biz Nemçe Devleti tarafından Petro Flipo Baron de (s.325) Herpert Rankal nâm hâliyâ devletinin müsteşârı ve Konte Francesko Esterhazi de Galita nâm devletimin hâlâ şamilanı ve Kurcestin Konteliginin ve Tunes nâm sinöryanın sinöri olan murahhasları ile şurût-ı âtiyyeye bi't-terâzî râbıta virilmişdir.

Evvelki Mâdde Devlet-i Aliyye'nin mutasarrıfı oldığı arâzî-i eyâlet-i Temeşvar'a ve Nehr-i Una'nın sol yakasında vâki' kazâlara dâ'ir İmparatoriyye'nin metâlibine mebnî kable's-sefer meftûh bir müzâkere bulunmakdan nâşî mu'âhid olan iki ulu devletler havâli-i mezkûrede hudûd-ı kadîmenin noksân ve mahzûrların mütâla'a ve terâzi-i tarafeyn ve tevâfûk-ı cânibeyn ile fî-mâ-ba'd tagyîr ve tebdîl olunmayacak vech üzre îfâ ve tetmîm irâdesinde olub işbu mu'âhedenin mâddde-i sâniye ve sâlisesinde musarrah kat'î râbıtaya karâr virmişlerdir. Şöyle ki: Zikr olunan râbıta ile müzâkere-i sâbıka-i mezkûreye müteferri' olan cemî'-i mevâdd-ı matlûbeyi mü'essis ve kat'î fasl ve hasm eylemege rızâ-dâde olmuşlardır.

İkinci Mâdde Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye rızâ-dâde olur ki İrşova-i Atîk'in kasabası ve arâzîsi Cerne Suyı'na varınca Devlet-i imparatoriyye'nin tasarruf ve hükûmetinde kala bu vechile ki ol tarafda Cerne Suyı fî-mâ-ba'd mü'ebbeden Nemçe Devleti'nin hudûdını fâsıl ola lâkin şu şart-ı sarîh ile ki Devlet-i İmparatoriyye İrşova kasabasına ve işbu mâddenin mantûkunca Devlet-i Aliyye tarafından terk ve ferâgat olunan arâzînin bir mahâlline ebeden istihkâm virmesi câ'iz olmıya ve Belgrad Ahidnâmesinin beşinci mâddesinde musarrah olan hudûd ile mahdûd Ada Kal'ası karşusunda vâki' ova-i sagîre ale'd-devâm ve alâ-külli-hâlin iki devlet beyninde bî-taraf kala ya'nî hükûmet ve memleketin devleteyn-i mezkûreteynin birine â'id olmaya bu sûretde mu'âhid olan iki devletler ta'ahhüd iderler ki ova-i mezkûrı mutlakâ birine terk idüb bimâ ihdâs ve ikâmet ve icrâ-yı zirâ'ate kimesneye izin ve ruhsat virmeyeler.

Üçünci Mâdde Kaldı ki Una'nın sol yakasında vâki' kazâlara dâ'ir mu'âhid olan iki ulu devetler bi't-terâzî râbıta virmişlerdir ki devleteynin hudûdı fî-mâ-ba'd mü'ebbeden vech-i âtiyyü'l-beyân üzre tanzîm olunalar işbu şarta merbût olan haritada sürh ile tersîm olundığı vecb üzre cânibeynin hudûdını tefrîk idecek hatt-ı cedîd ol havâlîde harita-i mezkûrede işâret olunmuş mahâlden Galita Nehri'nin sâhil-i yemîninden şürû' eyleye ve Çitni kazâsıyla ma'an devlet-i imparatoriyyenin tasarrufunda terk itmek üzre ol tarafda olan bir küçük ırmağın doğruluğuna medd oluna ve haritada sarı renk ile beyân olunan İsturlik yâhûd İsturlic nâm Devlet-i Aliyye kal'ası enhâsından (s.326) çekile bu vechile ki kal'a-i mezkûre ve top mesâfesiyle tasrîb olunacak enhâsı Devlet-i Aliyye'nin tasarrufunda kala ve andan hatt-ı mezkûra doğrı yoldan Kavarne üzerime varıla ve nehr-i mezbûrun akındısına hilâfen Dreznik kazâsıyla ma'an devlet-i imparatoriyyenin tasarrufunda kalmak üzre gidile ba'dehu hatt-ı mezkûr Ezmolyanac Dağı'ndan ve Nikor nâm mahâlden tahdîd oluna

ve andan ol tarafda vâki' yüksek dağdan geçirile ki cebel-i mezkûrun eteginde haritada sarı renk ile işâret olunan Tırnaz nâm mahâll mevcûddur ve sarı ile işâret olunan vakıfdan yukaru bir sâ'at mesâfede Nehr-i Una sâhiline varınca çekile ve andan hatt-ı mezkûr Nehr-i Una'nın sol yakasını çıkarak garb tarafında vâki' menba'ına dek sürh ile işâret olunan batt üzre varılub yüksek dağların hizâsıyla en doğrı yoldan hudûd-ı selâse-i hâliyeye müntehî ola. Şöyle ki: Ehl-i İslâm ister nicesi Devlet-i Aliyye'nin tasarrufunda terk oluna Devlet-i İmparatoriyye ta'ahhüd ider ki bir dürlü bahâne ve illet ile vechen mine'l-vücûh işbu mâdde ile Devlet-i Aliyye tarafından terk olunan kazânın bi'l-cümle mesâfesinde bilâ-istisnâ bir dürlü istihkâmâtı ta'mîr itmeye ve müceddeden binâ ve inşâ eylemeye.

Dördünci Mâdde Devlet-i İmparatoriyye dahi gerek İrşova-i Âtîk'in kasaba ve arâzîsi ve gerek yukarıki Una'ya dâ'ir işbu mu'âhede-i mahsûsanın şart-ı sânî ve sâlisinde râbıta-pezîr oldığı vech üzre hudûdun kat'an nizâmında Devlet-i Aliyye'nin ibrâz eyledigi mu'âmele-i dostanesine kendü tarafından dahi mukâbele ve devleteyn beyninde teyemmünen akd olunan musâlahayı bir kat dahi temhîd ve te'kîd zımnında sarîhan ve tevâtüren beyân ider ki işbu hudûd nizâmım kat'î olmak üzre i'tibâr ve ikrâr ider ve vaz' olunan hudûd-ı mezkûreden ziyâde müstakbelde bir dürlü iddi'âsı kalmıadığını mu'terif müte'ahhid olur.

Beşinci Mâdde Devlet-i İmparatoriyye sâbıku'l-beyân olan hudûd tanzîmi içün rızâ ve memnûniyyeti izhâr zımnında ta'ahhüd ider ki Devlet-i Aliyye'den istîlâ eyledigi cemî'-i kal'aları ve palanka ve kastelleri el-an bulundukları hâl üzre ta'mîr ve inşâ olunan istihkâmât-ı cedîdenin birisini bedm itmeyerek redd ve teslîm eyleye ve bu takdîrce ahidnâme-i kat'iyyenin altıncı mâddesinin nihâyetinde mezkûr hedm eylemek kayd ve şartından keff-i yed ider.

Altıncı Mâdde Kezâlik istîlâ-dîde olan cemî'-i arâzînin bir an evvel kabza-i tasarruf ve mülkiyyetine idhâlleri zımnında Devlet-i Aliyye'nin izhâr eyledigi hâhiş ve rağbetine Devlet-i İmparatoriyye muvâfakat iderek ahidnâmenin altmcı mâddesinde tahliyeler içün vaz' olunan müddetlerin kasr ve takrîbini rızâ'en kabûl ve icâbet ider. Devlet-i Aliyye ile râbıta virir ki (s.327) zikr olunan müddetler ahidnâmenin imzâsı gününden hesâb olunub tasdîknâmelerin mübâdelesi gününden hesâb olunmaya ya'nî bi'l-cümle Eflâk memleketinin ve Boğdan kıt'ası beş kazâsının tahliyeten terk ve teslîmi zımnında bu günki günden otuz gün müddeti hesâb oluna ve istîlâ olunan sâ'ir bi'l-cümle arâzî içün bu günki günden altmış gün müddeti hesâb oluna bundan başka cânibeyn ta'ahhüd iderler ki musâlaha ahidnâmesi tasdîknâmelerinin mübâdelesini ahidnâme-i kat'iyyenin on dördünci şartında mezkûr kırk gün bedelinde nihâyetü'n-nihâye on beş gün zarfında mübâdele-i mezkûreyi icrâ iderler.

Yedinci Mâdde İşbu mu'âhede-i mahsûsanın tasdîknâmeleri başkaca bast oluna. Lâkin musâlaha ahidnâmesinin tasdîknâmeleri mübâdele olunacak günde mübâdele olunalar.

Hâtime Bu zikr olunan yedi mâddeyi şâmil mu'âhede-i mahsûsa ve tasdîknâmelerin vakt-i merkûmda mübâdele ve teslîmi husûsları şart ve rabt olundığı üzre inşâallâhu'l-meliki'l-allâm hüsn-i ihtimâm-ı tarafeyn ve sıdk ve hulûs-ı cânibeyn ile pezîrâ-yı hitâm olmak içün yedimizde olan ruhsatnâme-i hümâyûn mûcebince işbu sened terkîm ve imlâ ve mühr ve imzâlarımız ile mahtûm ve mümzâ kılınub murahhaseyn-i mûmâ-ileyhimâ yedlerine teslîm ve i'tâ olundı.

(13)

Rusya Mütârekesi Üzerine Boğdan Begi İntihâbına Dâ'ir Kâ'immakâm Paşa Tarafından Sultân Selîm'e Arz ve Takdîm Kılınan Takrîrin Sûreti

Sadr-ı â'zamlarının tahrîrâtından bir mâddede i'âde-i musâlaha zımnında mütârekenin akdi hasebiyle Boğdan memleketine voyvoda nasb olunmak içün mücerrebü'l-etvâr ashâb-ı dirâyetden birinin Ordu-yı Hümâyûnda bulunması lâbüdd olmağla iktizâ idenler ile müzâkere ve kim münâsib ise irsâl olunması ve ta'yîn olunacak voyvoda ber-muktezâ-yı vakt ve hâl sadâkati müsellem ve kendüden şu aralıkda ve bundan sonra ta'mîrât-ı kılâ' mâlzemesi ve mevâdd-ı sâ'irede hidmet me'mûl oldığından gayri memleket-i Boğdan'ın re'âyâ ve boyarânından Rusyalu ile ittifâk ve Devlet-i Aliyye'ye hıyânet idenler ile Devlet-i Aliyye'ye sadâkat idenleri temyîz ider erbâbdan fatîn olması lâzımeden oldığı mastûr oldığından huzûr-ı âlîlerine arz olundukda vâkı'â Boğdan reddinde bir işe yarar mücerrebü'l-etvâr âkil ve sâdık voyvoda nasbı lâzımdır hakîkat Boğdan'ın re'âyâsı ve boyarları şimdi Moskov gibidir anları idâre ve ra'iyyet hükmüne idhâl itmege muktedir kim vardır bu tarafda olan dîvân tercümânı gevşek ve vesveseli âdemdir vakte göre elvirebilür mi münâsibi arz oluna deyü hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn şeref-yâfte-i sudûr olmağla ma'lûm-ı bendegânem olmuşdur. (**s.328**) Sadr-ı â'zamları tahrîrâtında müzâkerâta mübâşeret olunsun deyü yazılmış lâkin husûs-ı mezbûr müzâkeresi câ'iz-i mevâddan olmamağla i'mâl-i fikr olundukda Rikâb-ı Hümâyûnda tercümân olan Sarı Beg-zâde otuz sene mukaddem babası Boğdan begi iken ma'iyyetinde berâber bulunub ba'dehu işbu seferden birkaç sene mukaddem tercümân olan Mihal Voyvoda Eflâk voyvodası nasb olundukda mersûm baş kapu kethüdâsı ve ba'dehu bir müddet mürûrunda dîvân tercümânı nasb olunub sefer vukû'una dek asâletle dîvân tercümânlığı hidmetinde müstahdem ve sefer vukû'ında masârif-i seferiyyeye iktidârı olmadığından vekâleti ricâ itmekle ol vakitden berü rikâb tercümanıdır. Sâdık ve ehl-i ırz ve rızâ-cûy ve emekdâr kullarıdır lâkin vakte göre sadr-ı â'zamlarının yazdığı vechile idâreye muktedir olabilür mi olamaz mı mechûl idügi ve hâlâ Ziştovi'de dîvân tercümânı olan Kostantiu Beg-zâde kulları sâdık ve müstakîm ve âkil ve sâhib-i mütâla'a ve cerbezelü bir kullarıdır. Sadr-ı â'zamlarının yazdığı ve hatt-ı hümâyûnlarından müstefâd olduğu veçhile idâreye muktedir olabilir zann olunur. Gâlîba sadr-ı â'zamlarının evsâf-ı mezkûreyi yazmakdan murâdı bu olmak gerek rikâb tercümânının sinni elliyi mütecâviz ve Ziştovi'de olan tercümân-ı mersûmun sinni otuzı mütecâviz olmağla sinnleri tefâvüti dahi bu vechile idügi ikisinin dahi hâlleri böylece olub lâkin kangısı muvaffak olur kangısı olamaz bilinemedigi eger emekdârlığına hürmeten rikâb tercümânı tercîh olunur ise ne güzel emekdâr vakti degildir iş-güzâr vaktidir deyü Ziştovi'de olan tercümân tercîh buyurulur ise rikâb tercümânı bu kadar emegiyle me'yûs olmamak içün kendüye sâbıkda oldığı gibi bir beglik pâyesi virilüb berâtıyla Eflâk ve Boğdan'ın voyvoda fâ'izlerimden senevî otuz bin guruş ma'âş ta'yîn olunması muktezâ-yı mürü'et idügi ma'lûm-ı şâhâneleri buyuruldukda her ne vechile irâde buyurulur ise fermân.

Takrîr-i Mezkûr Bâlâsına Keşîde Buyurulan Hatt-ı Hümâyûnun Sûreti

Sübhânallâh emekdâr mülâhaza idecek vakit midir nizâm-ı memlekete ve dîn ve devlete kangısı el virir bana anı bildiresiniz Boğdan Moskov ile hem-hudûd olacak sadâkat ider iş hilür âdem lâzımdır.

Def'a Takrîr-i Kâ'immakâmî Sûreti

Boğdan voyvodalığı intihâbıçün sadr-ı â'zamları tahrîrâtı hülâsası bâlâsına şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûnlarına cevâb olarak gerek Rikâb-ı Hümâyûn tercümânı ve gerek (**s.329**) Ziştovi'de olan Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı kullarının hâl ve keyfiyyetlerini mutazammın takdîm-i hâk-i pâ-yı mülûkâneleri kılınan takrîr-i çâkerî bâlâsına Sübhânallâh emekdâr mülâhaza idecek vakit midir nizâm-ı memlekete ve dîn ve devlete kangısı el virir bana anı bildiresiniz Boğdan Moskov ile hem-hudûd olacak sadâkat ider iş bilür âdem lâzımdır deyü hatt-ı hümâyûnları sâdır olmağla ma'lûm-ı bendegânem olmuşdur. Kulları akl-ı kâsır-ı çâkerânem muhît oldığı derece ikisinin dahi hallerini hâk-i pâ-yı mülûkânelerine arz ittim beglik bu ikiye münhasır gibidir geçen sene Boğdan voyvodası sâbık Aleksandri'yi Eflâk'a hîn-i iktizâda nasb içün orduya gönderilmiş idi el virmediginden yerine Mihal Beg voyvoda ta'yîn olunub mersûm Aleksandri Der-aliyye'ye i'âde olundı şimdiki hâlde bu ikiden gayri yokdur ikisi dahi sâdık ve müstakim ve derece-i sadâkatleri müsâvî ve rikâb tercümânı müsinn ve Ziştovi'de olan tercümân buna nisbetle hadîsü's-sinn olub lâkin hâlleri mütâla'a olundığına göre Ziştovi'de olan tercümân cerbezelü ve ihâtalu ve Rikâb-ı Hümâyûnda olan tercümân sükûnetlü ve gevşecik âdem olmağla ikisinden kangısı el virir kangısı el virmez mechûl-i mutlak olub idâre husûsı tevfîk-i hakka bâz-beste bir hâlet oldığından çâkerleri hükm idemedigim ve hâlleri vech-i muharrer üzre olmağla hâllerine nazaran birinin çerâğlığı emr ve irâde-i şâhânelerine menût idügi ma'lûm-ı hümâyûnları buyuruldukda her ne vechile irâde-i aliyyeleri buyurulur ise fermân.

Takrîr-i Mezkûr Bâlâsına Keşîde Buyurulan Hatt-ı Hümâyûnun Sûreti

Takrîrden münfehim olan Ziştovi'deki tercümân beglige münâsib olmağla re'yiniz üzre Boğdan voyvodası nasb oluna ve mukaddemki tahrîriniz üzre buradaki tercümâna taltîf oluna.

Takrîr-i Kâ'immakâmî

Boğdan voyvodalığı içün su'âl-i hümâyûnlarına cevâb olarak rikâb tercümânı ve Ziştovi'de olan dîvân tercümânı kullarına ya'nî bu ikiye münhasır idügi ve rikâb tercümânı müsinn ve emekdâr ve Ziştovi'de olan tercümân hadîsü's-sinn ve iş-güzâr ve ikisi dahi

sadâkat-kâr oldığını ve çâkerleri şu olsun diyemeyüb ikiden birinin intihâbı re'y-i rezîn-i şâhânelerine menût idügüni mübeyyin arz eylediğim takrîr-i çâkerî bâlâsına takrîrden münfehim olan Ziştovi'deki tercümân beglige münâsib olmağla re'yiniz üzre Boğdan voyvodası nasb oluna ve mukaddemki tahrîriniz üzre buradaki tercümâna taltîf oluna deyü hatt-ı hümâyûnları şeref-yâfte-i sudûr olmağla ma'lûm-ı bendegânem olmuşdur re'yiniz üzre (**s.330**) ta'bîri çâkerlerini halecâna giriftâr itdi bu beglik mâddesi umûr-ı sâ'ireye kıyâs olmayub umûr-ı mu'azzamadan ve mücerred emr ve irâde-i hazret-i cihân-dârîlerine menût olan mevâddan olmak mülâbesesiyle çâkerleri şu münâsibdir deyü hükm idemem kulunuzun beyân idecegim ancak hâl ve keyfiyetleridir kangısı irâde buyurulur ise sarâhaten hatt-ı hümâyûnlarına mevkûf idügi karîn-i ilm-i âlem-ârâ-yı şâhâneleri buyuruldukda fermân.

Takrîr-i Mezkûr Bâlâsına Keşîde Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sübhânallâh behey âdem bu derece vesvese cünûn alâmeti ben bir tercümân kâfirinin hâlini ve münâsibini sen arz eyleyüb re'y eylemedikden sonra istihâre ile mi bileyim anların hâllerini bütün gün kapuda olmak münâsebetiyle sen bilürsün defa'âtle olan takrîrlerin mazmûnunda Ziştovi'deki müreccah oldığı âşikâr olmağla tercîhinize binâ'en Ziştovi'deki tercümânı voyvoda nasb eyledim bir dahi sorma.

(14)

Rusyalu İle Yaş Kasabası'nda Akd Olunan Musâlahanâmenin Sûreti

Hazret-i hüdâvend-i memâlik-i bahşâ ve cenâb-ı tensik-fermâ-yı umûr-ı kâffetü'l-verâ tekaddeset zâtihi an-vasmetü'l-azdâd ve'l-iştibâh an-külli zü'n-nihânın irâde-i bâhire-i samâdâniyye ve inâyet-i zâhire-i subhâniyyesi ve seyyid-i asfiyâ ve sipeh-sâlâr-ı ketâyib-i enbiyâ habîb-i hüdâ ve şefî'-i yevm-i cezâ ulu Peygamberimiz Muhammedeni'l-Mustafâ aleyhi ve âlâ âlihi ve sahbihi ezke't-tehâyâ Hazretlerinin dest-i yârî-i mu'cizât-ı cemmetü'l-berekâtı ve ashâb-ı güzîn ve hulefâ-yı râşidîn rıdvânullâhi Te'âlâ aleyhim ecma'în. Ve cümle evliyâ-yı hidâyet-karîn ve asfiyâ-yı tekaddes-rehînin mürâfakat-i ervâh-ı tayyibe-i cennet-me'vâlarıyla (mahâll-i Tuğrâ) ben ki eşrefü'l-büldân ve'l-emâkin ve ebrekü'l-medâyin ve'l-mesâkîn kıble-i cümle-i âlem ve mihrâb-ı teveccüh-i âmme-i ümem olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Kudüs-i Şerîf-i mübârekin hâdim ve hâkimi ve hasretü'l-mülûk olan belde-i selâse-i mu'azzama ki İstanbul ve Edirne ve Burusa'dır anların ve Şâm-ı Cennet-müşâm ve Mısr-ı Nâdiretü'l-asr-ı bî-hemtâ ve külliyyen Arabistân ve Afrikiyye ve Burka ve Kayrevân ve Haleb-i Şehbâ ve Irâk-ı Arab ve Basra ve Lahsa ve Deylem ve Rakka ve Mûsul ve Şehr-i Zor ve Diyârbekir ve Zü'l-kadriyye ve vilâyet-i Erzurûm ve Sivas ve Edirne ve Karaman ve Van ve Mağrib ve Habeş ve Tunus ve Trablusşâm ve Kıbrıs ve Rodos ve Girid ve Mora ve Akdeniz ve Karadeniz ve Cezâ'ir ve sevâhili ve diyâr-ı Anadolı ve memâlik-i Rûmili ve husûsan Bağdâd-ı Dârü's-selâm ve cemî'an Kürdistân ve Rûm ve Türk ve Tataristân ve Çerâkise ve Kabartay ve Deşt-i Kıpçak ve eyâlât-ı Tatar'a dâ'ir ol havâlîlerde

(**s.331**) vâki' umûmen sığınak ve bi'l-cümle tavâ'if-i Tatar'ın halîfe-i â'zam ve şehr-i yâr ü sa'âdet-disâr ve mu'azzamı kezâlik etrâfında vâki' cümle oymakân ve muzâfâtıyla umûmen Bosna ve Kal'a-i Belgrad-ı dârü'l-cihâd ve Sırp Hükûmeti ve anda olan kılâ' ve husûn ve bilâd-ı Arnavudluk ve bi't-tamâm Eflâk ve Boğdan ve etrâflarında vâki' kılâ' ve husûn ve ta'rîf ve tavsîfden müstağnî nice bikâ' ve beldârın pâdişâh-ı ma'delet-şiyem ve şehin-şâh-ı şevket-alemi es-sultân ibnü's-sultân ve'l-hakan ibnü'l-hakan es-Sultân Selîm Han ibnü's-Sultân Mustafâ Han ibnü's-Sultân Ahmed Han'ım unvân-ı menşûr-ı sa'âdet-nüşûr-ı saltanatım tevkî'-i refi'-i sultânü'l-berriyye ile müzeyyen ve pür-zîver ve yarlığ-ı beliğ hilâfetim nakş-ı nigâr-ı azamet-izhâr-ı hakanü'l-bahreyn ile mu'anven dârâyiş-güsterdir lâ-cerem ber-mübteğâ-yı kelâm dürrü'n-nizâm ve es-sultân-ı zıllu'llâhi fi'l-arzihi zât-ı übbehet-nisâb-ı hüsrevâneme atiyye-i behiyye-i ilâhiyye olan teşrîf-i şerîf-i hilâfet-mevhûbe ve câme-i latîf-i saltanat-ı mergûbenin ve bi'ş-şükr tedûmü ni'am-ı küllihâ muktezâsınca îfâ-yı teşekkürine kıyâm ile ta'zîmu li-emri'llâhi ve şefekati alâ-halki'llâh levâzımını icrâ kusvâ-yı makâsıd-ı şâhânem ve çünki istihsâl-i âsâyiş-i ra'iyyet ve istiksâr-ı mü'essir-i insâf ve adâlet lâzıme-i zimmet-i himmet-i tâc-dârâne ve râtibe-i uhde-i atûfet-i hüsrevânem olmuşdur bimâ'en alâ-zâlik Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyü'l-istikrârımızla müftehiretü'l-melikâti'l-'azîmâti'l-îseviyye muhtâratü'l-kebîrâti'l-fehîmâti'l-mesîhiyye maslahatün masâlih-i cemâhîrü't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhibetü ezyâli'l-haşmeti ve'l-vakâr ve sâhibetü delâ'ilü'l-mecdi ve'l-i'tibâr Rusya vilâyetlerinin ve tamâmen Rus ve ana tâbi' nice nice ülkâların fermân-fermâ ve pâdişâh ve imparatoriçe-i uzemâsı haşmetlü rütbetlü dostumuz Katerina-i Sâniyye hatema'llâhu avâkıbehâ bi'l-hayri ve'r-reşâd ve âlihim ileyhâ tarîku's-savâbi ve's-sedâd beyninde bundan akdem mü'ebbeden ma'hûd olan râbıta-i musâlaha ve musâfât ba'zı avârıza binâ'en kabûl-i inhilâl ve infisâm idüb ol vechile zuhûr-ı ihtilâl ve vukû'-ı ceng ü cidâl bir müddetden berü sefk-i dimâya bâdî ve insilâb-ı emn-i ibâdullâhı müstelzim ve mü'eddî oldığı işbu şûriş ve gavganın indifâ' ve sükûneti ve ibâd ve bilâdın ârâmiş ve istirâhati zımnında işbu harb ve kıtâlin def' ve izâlesiyle müceddiden sulh ü salâhın akd ve rabtı gerek cânib-i nasfet-i menâkıb-ı hüsrevânemizden ve gerek Rusya pâdişâh ve imparatoriçe-i uzmâ-yı müşârün-ileyhâ tarafından murâd olunub mâ-beyn-i devleteyn te'bîd ve te'yîd-i sulh ve safvet ve te'kîd ve teşyîd-i silm ve meveddet olunması zımnında devlet-i müşârün-ileyhâ murahhaslarıyla akd-i meclis-i mükâleme idüb müzâkere ve tanzîm-i mevâdd-ı müsâleme ve musâfât eylemek içün taraf-ı bâhirü'ş-şeref-i pâdişâhânemden ruhsat-ı kâmile ile murahhas-ı evvel tahsîs kılınan bi'l-fi'l re'îsü'l-küttâb iftihârü'l-ümerâ ve'l-ekâbir müstecmi'u cemî'i'l-me'âlî ve'l-mefâhir el-muhtass bi-mezîd inâyeti'l-meliki'l-kâdir es-Seyyid Abdullâh (**s.332**) Birrî dâme uluvvuhu ve murahhas-ı sâmî nasb olunan hâlâ dârü's-sa'âdeti's-saltanati's-seniyyem kadısı pâyesiyle Ordu-yı Hümâyûnum kadısı olan akzâ kuzâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-muvahhidîn ma'denü'l-fazl ve'l-yakîn râfi'u a'lâmi'ş-şerî'at ve'd-dîn vâris-i ulûmi'l-enbiyâ' ve'l-mürselîn el-muhtass bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-mu'în Mevlânâ Mîr es-Seyyid İbrâhîm İsmet zidet fezâ'iluhu ve murahhas-ı sâlis ta'yîn kılınan hâlâ rûznâmçe-i evvel iftihâru'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'u'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtass bi-mezîd-i inâyeti'l-meliki'd-dâ'im es-Seyyid Mehmed Dürrî dâme mecduhunun başka başka yedlerine hutût-ı hümâyûn-ı şehin-şâhânemle mu'anven ruhsatnâme-i hümâyûnum i'tâ olunmağla müşârün-ileyhâ tarafından kezâlik murahhas olan bi'l-fi'l şamblanı ve meşveret-i kançılaryasının müdîri ve tarik-i kesîrenin kavalyeri kıdvetü

ümerâ'i'l-milleti'l-mesîhiyye umdetü küberâ'i't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye Aleksandr de Samoyelof mayor ceneral ve ince donanmanın kumandanı ve tarik-i kesîrenin kavalyeri kıdvet-i ümerâ'i'l-milleti'l-mesîhiyye Pozef de Deribas ve devlet müsteşârı ve kavalyeri kıdvetü ümerâ'i'l-milleti'l-mesîhiyye Serciyo de Laşkrof hatmet avâkıbuhum bi'l-hayr hicret-i nebeviyye alâ-sâhibihâ efdalü't-tahiyyenin bin iki yüz altı senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın on beşinci gününde vâki' mîlâd-ı Îsâ aleyhi's-selâmın bin yedi yüz doksan bir senesi Kânûn-ı Evvel'inin yirmi sekizinci gününde mahâll-i mükâleme olan Yaş kasabasında sâlifü'z-zikr tarafeyn murahhasları birbirleriyle mülâkât ve kendülere virilan ruhsat-ı kâmile muktezâsı üzre mevâdd-ı musâlahayı bi'd-defe'ât müzâkere eyleyüb terâzî-i tarafeyn ile üç mâdde üzerine akd ve rabt ve te'sîs ve tanzîm itmeleriyle zikr-i âtî on üç mâddeyi hâvî temhîd-i mübâdele eyledikleri ahidnâme temessükleri düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-âlem nâzım-ı menâzımi'l-ümem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhid-i bünyâni'd-devlet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkâni's-sa'âdet ve'l-iclâl mükemmil-i nâmûsi's-saltanati'l-uzmâ mürettibu merâtibi'l-hilâfeti'l-kübrâ el-mahfûf bi-sunûf avâtıfi'l-meliki'l-â'lâ bi'l-fi'l vezîr-i a'zam ve vekîl-i mutlak ve serdâr-ı ekremim Yûsuf Paşa edâma'llâhu Te'âlâ iclâlehu ve dâ'afu bi't-te'yîdi iktidârahu ve ikbâlehu dahi vekâlet-i mutlaka ve ruhsat-ı kâmileleri muktezâsı ve Rusya Devleti'nin müsteşâr-ı hâs ve mükâleme nâzırı olan iftihâru'l-ümerâ'i'l-milleti'l-mesîhiyye umdetü küberâ'i't-tâ'ifeti'l-îseviyye Konte de Bezborodko hatema'llâhu avâkıbehu bi'l-hayr devleti tarafından ruhsat-ı tâmme ve kâmile-i lâzımesi üzre kabûl ve temessükde mastûr mevâddı tasdîk birle mu'teber ve ma'mûlün-bih mühürleriyle mahtûm ve tasdîknâmelerini tarafeyn murahhasları mübâdele itmeleriyle tarafeynin temessüklerinde mastûr ve mesrûd olan mevâdd-ı musâlaha ve müsâlemeyi sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem müşârün-ileyh de'b-i dîn-i saltanat ve kâ'ide-i müstedîm-i Devlet-i Aliyyem üzre dergâh-ı felek (s.333) bârgâh-ı pâdişâhânemize arz ve telhîs itmekle refâhiyyet-i ahâlî ve ra'iyyet-i râhat-i berâyâ-yı mülk ve millet içün mevâdd-ı merkûme üzre akd ve temhîd olunan sulh ü salâh-ı müstevcibü'l-felâh taraf-ı hümâyûnumuzdan dahi kabûl ve mu'teber tutılub hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnumuz ile müveşşah tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-ârâmız ile müşerref ahidnâme-i hümâyûn-ı sa'âdet-meşhûnumuz şeref-yâfte-i sudûr olması lâzım gelmegin lafzan be-lafzin mevâdd-ı sulh ü salâh makbûl-i hümâyûnumuz olub yerlü yerinde ri'âyet ve sıyânet olunması içün zikr olunan mâddelerdir ki aynî ile işbu ahidnâme-i hümâyûnumda zikr ve beyân ve şerh ve ayân kılınur.

Evvelki Mâdde İki devlet beyninde sebkat iden her dürlü mu'âdât ve muhâsamât şimdiden def' ve ref' olunub gerek şehin-şâh-ı azamet-nişân-ı Âl-i Osmân ve gerek bi'l-cümle Rusyaluların pâdişâh ve imparatoriçe-i uzmâyesi ve anların verese-i taht ve ahlâfları beyninde ve re'âyâ ve berâyâları miyânelerinde cemî'-i evzâ'-ı hasmâne ve mu'âdât ale'd-devâm terk olunub nesy-i mü'ebbed ile mensî ve metrûk kala ve bundan böyle berren ve bahren musâlaha-i mü'ebbede cârî olub tagayyürden ârî ve berî ve metîn ve üstüvâr ve revâbıt-ı musâvâtı îfâ birle el-hâletü hâzihi mün'akid olan musâlaha ahidnâmesi şurûtunun kemâl-i safvet ve dikkat ve ihtimâm ile mer'î tutulmasına sa'y ve ikdâm oluna ve bu vechile cânibeyn birbirlerinin hakkına bir dürlü hareket-i hasmâne ve esbâb-ı düşmanâneye sırren ve alâniyyeten mübâderet itmeyeler ve tecdîd olunan işbu muvâlât ve musâfât muktezâsınca mu'âhid olan iki devletler bilâ-istisnâ cânibeyn re'âyâsından her kangıları iki tarafa cürm ve

kabâhatle müttehim iseler töhmetleri tarafeynden nesyen mensiyyen ale'l-ıtlâk afv olunub çekdiri ve zindânlarda mahbûs olanları âzâd ve ıtlâk birle menfi ve meks itdirilan kesâna vatanlarına avdete izn ve ruhsat virilüb mukaddemâ nâ'il oldukları pâye ve emvâlleri ba'de's-sulh kendülere redd ve ircâ' olunub âharlar tarafından mezbûrlara bir dürlü zarar ve ziyân ve ta'arruz ve tecvîz olunmayub ve mersûmînden her birisi hem-şehrîleri misillü memleketinde cârî olan kavânîn ve kavâ'idin zîr-i himâyesinde mahmî olarak geçineler.

İkinci Mâdde Târîh-i Hicrînin bin yüz seksan sekiz senesi Cumâde'l-ûlâ'sının on dördünci gününde ya'nî bin yedi yüz yetmiş dört sene-i Rûmiyyesi Temmuz'ının onunda akd olunan musâlaha ahidnâmesi ve yine târîh-i Hicrînin bin yüz doksan üç senesi Cumâde'l-âhir'inin yirminci gününde ya'nî bin yedi yüz yetmiş dokuz sene-i Rûmiyyesi Mart'ının onunda akd olunan mu'âhede-i mukarrere ve târîh-i Hicrînin bin yüz doksan yedi senesi Receb'inin yirmi birinde yâ'ni bin yedi yüz seksan üç sene-i Rûmiyyesi Haziran'ımn (s.334) onunda akd olunan ticâret mu'âhedesi ve târîh-i Hicrînin bin yüz doksan sekiz senesi Safer'inin on beşinde ya'nî bin yedi yüz seksan üç Rûmiyyesi Kânûn-ı Evvel'in yirmi sekizinde akd olunan Rusya Devleti'ne Kırım ve Taman ilhâkım ve Kuban Nehri'nin hudûd oldığını mübeyyin sened işbu ahidnâme ve senedât-ı sâbıka ile tebdîl ve terk olunmuş maddelerden mâ'adâ bâkî kalan bi'l-cümle şurût ile işbu ahidnâme muktezâsınca te'kîd ve tasdîk olunurlar ve zikr olunan mu'âhedât ve senedât bilâ-halel mer'î ve mu'teber tutılub hüsn-i ri'âyetle kâmilen icrâ ve îfâsına devleteyn-i mu'âhedeteyn ta'ahhüd iderler.

Üçünci Mâdde Esâsın şart-ı sânîsinde ile'l-ebed Nehr-i Turla iki devletin sınırı ola bu vechile ki bundan sonra bi't-tamâm Rusya Devleti'nin hudûdı nehr-i mezbûra degin imtidâd oluna deyü mastûr oldığına binâ'en devleteyn-i müte'ahhideteyn beynlerinde bi'l-ittifâk işbu maddeye karâr virildi ki Devlet-i Aliyye ile Rusya memâliki beyninde ale'd-devâm Nehr-i Turla hudûd olub şöyle ki: Nehr-i mezbûrun sol tarafında olan bi'l-cümle arâzî ile'l-ebed kâmilen ve bilâ-mümâne'a Rusya Devleti'nin zîr-i hükûmetinde bâkî kala ve nehr-i mezbûrun sağ kolunda olan bi'l-cümle arâzî dahi Rusya tarafından redd olunub ile'l-ebed ve kâmilen ve bilâ-mümâne'a Devlet-i Aliyye'nin taht-ı hükûmetinde bâkî kala.

Dördünci Mâdde İmdi devleteyn hudûdına dâ'ir karâr-dâde olan nizâm ve intizâma binâ'en esâsın şart-ı râbi'i mûcebince iki devletin sâ'ir cümle sınurları işbu muharebeye gelince ne vechile iseler yine ol vechile olub Rusya Devleti askerlerinden işbu muhârebede istîlâ olunan bi'l-cümle yerler ve derûnunda olan kal'aları Rusya Devleti el-hâletü hâzihi bulundukları vech üzre Devlet-i Aliyye'ye redd ider. Binâ'en alâ-zâlik Rusya İmparatoriçesi tarafından zabt ve istîlâ olunan Bucak memleketi ve Bender ve Akkirman ve Kili ve İsmâ'îl kal'alarıyla cemî'-i kasabât ve mahâllât kurâları ve sâir her ne derûnunda mevcûd ise Devlet-i Aliyye'ye redd ider ve Boğdan memleketini cemî'-i şehr ve emâkin ve mesâkin ve sâir her ne derûnunda mevcûd ve münderic ise redd ve teslîm ider ve Devlet-i Aliyye dahi memâlik-i merkûmeyi mevâdd-ı âtiyyetü'z-zikr üzre kabûl idüb alenen ve kâmilen ri'âyet idecegini ta'ahhüd ider. Evvelâ bâlâda mezkûr ikinci mâdde ile tecdîd olunan târîh-i Hicrînin bin yüz seksan sekiz senesi Cumâde'l-ulâ'sının on dördünci gününde ya'nî bin yedi yüz yetmiş dört sene-i Rûmiyyesi Temmuz'ınm onunda mün'akid ahidnâmede ve yine târîh-i Hicrînin bin yüz doksan üç senesi Cumâde'l-âhir'inin yirminci gününde ya'nî bin yedi yüz yetmiş dokuz sene-i Rûmiyyesi Mart'ının onunda nizâm bulan tenkîhnâmede ve yine târîh-i Hicrînin bin

(s.335) yüz doksan sekiz senesi Safer'inin on beşinci gününde ya'nî bin yedi yüz seksan üç sene-i Rûmiyyesi dâhilinde vezir-i â'zam tarafından Devlet-i Osmâniyye cânibinden olarak virilan her ne ki Boğdan ve Eflâk memleketlerinin menfa'atine dâ'ir muharrer ve münderic ise bilâ-halel mer'î ve mu'teber tutılub kemâl-i dikkatle îfâ ve icrâ oluna sâniyyen atîk muhâsebeler içün her ne gûne ise gerek nükûd akçe ve gerek sâ'ir tarîk ile bir nesne Boğdan memleketinden taleb olunmaya sâlisen işbu muhârebenin cümle müddetiçün bir dürlü teklîf veyâhûd âhar virgü taleb olunmayub muhârebe imtidâdında pâ-zede oldukları mazarrât ve tahrîbât-ı müte'addidelerine nazaran bundan sonra dahi iki sene mühlet birle zikr olunan Boğdan memleketini her dürlü virgü ve teklîfden mu'âf birle işbu mühlet-i mu'âfiyet-i mezkûre mübâdele-i tasdîknâme târîhinden add oluna râbi'an terk-i vatan idüb âhar mahâllere varmak rağbetinde olan hânedânlar bi'l-cümle eşyâlarıyla nakl itmege serbestiyyet üzre me'zûn olalar ve işbu hânedânlar emlâkını Devlet-i Aliyye re'âyâsından olan akrabâlarına ve diledikleri yine Devlet-i Aliyye re'âyâsından kimselere i'tâ ve kâ'ide-i memleket üzre yine mersûmlara fürûht eyleyüb ve kendü masâlihinin tanzîmi içün vakt-i kâfîleri olmak içün serbestiyyet üzre vatanlarından nakl eylemelerine on dört ay müddet imhâl olunub işbu müddet-i mühlet tasdîknâme-i mübârekenin mübâdelesi târîhînden ma'dûd ve mahsûb oluna.

Beşinci Mâdde Devleteyn-i müte'ahhideteynin miyânelerinde safvet ve muvâlâta delâlet olmak içün ki el-hâletü hâzihi beynlerinde sulh ü salâhın ve hüsn-i ittifâkın tecdîdiyle kanâ'at olunmayub zamân-ı müstakbel içün dahi musâlahanın râbıta-i kaviyye ile rabtın ve her dürlü esbâb-ı mübâhase ve bürûdete mü'eddî olur hâlâtın def'ine sa'y-i mâ lâ-kelâm ile tâlib oldukları cihetlerinden Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ider ki mukaddemâ sâdır olan fermân-ı âlî-şânın bu def'a tecdîdiyle Tiflis Hanı'nın yed-i hükûmetinde olan memleketine ve sekenesine Ahısha vâlîsi ve zâbitân-ı ser-hadd ve sâirleri min-ba'd sırren ve alâniyyeten bir dürlü bahâne ile bî-huzûr ve ta'addî itmemek ve kat'â hüsn-i ittifâk ve hem-civârîye mugâyir taraflarından halel getürülmemek bâbında mezkûr Ahısha vâlîsi ve ser-hadd zâbitânına ve sâire eşedd-i tenbîh ve te'kîd ile fermânlar ısdâr ve tisyâr oluna.

Altıncı Mâdde Bin yedi yüz seksan üç senesi Kânûn-ı Evvel'in yirmi sekizinci gününde bi'l-cümle devlet-i Rusya'ya Kırım ve Taman ilhâkına dâ'ir ol havâlîde devleteyn-i müte'ahhideteyn beyninde Nehr-i Kuban hudûd ta'yîn olundığını mübeyyin mün'akid olan senedi sâ'ir uhûd ile ma'an işbu mu'âhedenin ikinci mâddesiyle temhîd ve te'kîd eyledikden sonra Devlet-i Osmâniyye vakt-i (s.336) müstakbel içün devleteyu-i fahîmeteyn miyânelerinde sulh ü salâh ve refâhiyyet ve hüsn-i ittifakına halel getürebilür cümle vesâ'ili teb'îd eylemek murâd ve maksûdunda oldığını izhâr ve beyân içün alenen va'd ve ta'ahhüd ider ki Nehr-i Kuban'ın sol yakasında hudûd dâhilinde mütemekkin tavâ'if bi'l-cümle devlet-i Rusya'nın hudûd ve sınurlarına tecâvüz itmemesine ve Rusya İmparatoriyye re'âyâlarına ve anların emâkin ve mesâkinlerine ve arâzîlerine dahi bir dürlü ta'addî ve gasb ve hasâr zuhûra getürilmemesime ve hafî ve celî bir dürlü bahâne ile Rusya âdemlerini kayd-ı esîre giriftâr eylememeleri içün zabt birle men' ve tahzîr zımnında kendü iktidârını ve cümle vesâ'ili bezl ve i'mâl idüb ol bâbda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hilâfında olan alâ-eyyi hâlin eşedd üzre te'dîb ve gûşmâl olunacaklarını müş'ir lâzım gelen kimesnelere eşedd vechile fermânlar i'tâ ve zikr olunan tenbîhât işbu musâlaha-i hayriyye ba'de'l-in'ikâd

tasdîknâmeleri dahi mübâdele olundukdan sonra ol havâlîlerde i'lân ve beyân oluna ve eger akvâm-ı mezkûre işbu ahidnâmede karâr virildigi sûretden nâşî kendülere eşedd üzre bâlâda zikr olunan tenbîhâtlarına dahi nazar itmeyüb anlardan bir kimesne bi'l-cümle devlet-i Rusya'nın hudûdlarına tecâvüzi irtikâb ve gasb ve hasâret ve ızrâr ve tahrîbât terettüb idüb yâhûd hayvanâtı ve sâ'ir nesneyi gasb ile alub getürdükleri veyâhûd Rusya âdemlerini kayd-ı esire giriftâr eyledikleri sebeble şikâyetleri takdîm olundığı sûretde der-akab bilâ-te'hîr gâret veyâhûd gasb olunan nesne istirdâd birle terâzî oluna ve bâ-husûs ahz olunan Rusya âdemleri bir dürlü bahâne ile idhâl olunmaksızın bilâ-te'hîr ve min-gayri tereddüd teftîş ve tahkîk birle sebîlleri tahliyye ve âzâd ve terettüb iden hasârât tazmîn birle cürm ve kabâhatle müttehim olan kimesnelerin dahi ibreten li's-sâ'irîn hudûd dâhilinde Rusya ser-hâdd zâbiti tarafından nasb olunacak me'mûrların muvâcehesimde te'dîbleri icrâ ve îfâ oluna ve eger min-gayri me'mûl şikâyetleri takdîm olundığı târîhden altı ay zarfında dahi tazmîn olunmadığı sûretde Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ider ki Rusya İmparatoriyye ilçisi tarafından tahrîr inhâ olundukdan sonra bir ay zarfında bi'l-cümle müterettib olan zarar ve hasârları kendü hazînesinden tazmîn idüb ve hem-civâriyetde olan hudûdların emniyyet ve refâhiyyetine halel getürdükleri içün bâlâda mezkûr vaz' ve tanzîm olunan te'dîbleri dahi bi-eyyi hâlin ve vücûh ile müttehimleri üzerinde fi'len ve min-te'hîr icrâ ve îfâ oluna.

Yedinci Mâdde Ticâret mâddesi tarafeyn hüsn-i ittifâkının habl-i metîn ve rehin-i aslîsi oldığı cihetle Devlet-i Osmâniyye ve Rusya Devleti'yle bu vechile musâfât ve muvâlâtını tecdîd kılub safvetini izhâr içün ve devleteyn re'âyâları beyninde ticâretini bilâ-mümâne'a âminen ve sâlimen (s.337) icrâ ve tarafeyn menfa'atinin vech-i ehven üzre mütezâ'id olmasına tâlib oldığına binâ'en ve devlet-i Rusya ile mün'akid olan ticâret mu'âhedesinde Cezâ'ir ve Tunus ve Trablusgarb ocaklarına dâ'ir altmış birinci mâddesini işbu mâdde ile düstûrü'l-amel i'tibâr ider. Rusya re'âyâlarından Cezâ'ir ve Tunus ve Trablusgarb Ocakları korsanlarına musâdif olub bunlardan seby ve istirkâk olunur ise veyâhûd zikr olunan korsanlar Rusya tüccârının sefînesini veyâhûd mâlını alurlar ise Devlet-i Aliyye zikr olunan ocakların üzerinde olan iktidârını i'mâl ile bu vechile esîr olunmuş Rusya re'âyâlarını tahlîs ve ahz olunmuş sefînelerini ve emvâl ve eşyâ-yı mağsûbelerini ashâbına istirdâd ve lâzım gelan zarar ve hasârlarını tahsîl itdire ve Devlet-i Aliyye tarafından virilan fermânlar Cezâ'ir ve Tunus ve Trablusgarb Ocakları tarafından icrâ olunmadığı haberi vürûdunda ba'de't-tahkîk ol vakit Rusya ilçisi veyâhûd maslahargüzârı tarafından Der-aliyye'ye inhâ olundukda ol târîhden iki ay i'tibarıyla yâhûh mümkün olur ise dahi mukaddem Hazîne-i Hümâyûndan tazmîn ve terâzî husûsuna Devlet-i Aliyye ta'ahhüd ider.

Sekizinci Mâdde Gerek inâs ve gerek zükûr cinsinden olan bi'l-cümle üserâ-yı muhârebe ve sâ'ir esîrler her ne pâye ve rütbeden iseler iki devletin arâzîlerinde bulundukca Rusya Devleti'nde irâdâtlarıyla tanassur iden müslimîn ve Devlet-i Aliyye'de yine hüsn-i irâdâtlarıyla dîn-i Muhammedî'yi kabûl iden Hristiyanlardan mâ'adâ bi'l-cümle işbu ahidnâme-i mübârekenin tasdîknâmeleri mübâdelesinden sonra der-akab ve aslâ bir dürlü bahâne ile tarafeynden bilâ-ivaz ve bi-gayri semen âzâd ve istirdâd ve teslîm oluna kezâlik giriftâr-ı bend-i istirkâk olan bi'l-cümle Hristiyanlar Lehlü ve Boğdanlu ve Eflâklu ve Moralu ve ahâlî-i Cezâ'ir ve Gürciler ve sâ'ir bi'l-cümle ve bilâ-istisnâ ve bilâ-semen ve gayr-i ivaz âzâd olunalar kezâlik işbu musâlaha-i mübârekenin in'ikâdından sonra bir takrîb ile

giriftâr-ı bend-i istirkâk olan Rusya re'âyâları Devlet-i Aliyye'de bulundukca redd ve teslîm olunalar ve kezâlik Devlet-i Aliyye'nin re'âyâları hakkına bi-aynihi mu'âmele-i müteşâbihe üzre hareket itmege Rusya Devleti ta'ahhüd ider.

Dokuzuncı Mâdde Egerçi hâlâ musâlaha-i hayriyyenin maslahatı nizâm bulacağı takrîbiyle âlât-ı harbiyye te'hîr olunub â'mâl-i düşmanâne sudûr bulmayacağı her ne kadar meczûm ise dahi lâkin işbu mu'âhedeyi ba'de'l-imzâ Rusya Devleti'nin bu mâddeye dâ'ir baş murahhas kılınan bi'l-fi'l müsteşâr-ı hâssı tarafından der-akab Rusya Devleti asâkirinin ve donanmalarının üzerinde ser-gerdesine ihbâr idüb kezâlik iki ulu devletler miyânında sulh ü salâh ve musâfât ve muvâlât karâr buldığı Devlet-i Aliyye'nin Sadr-ı â'zamı Hazretleri tarafından dahi donanmalar ve miyâne-i asâkir-i Osmâniyyânda ifâde ve heyân oluna.

(s.338) Onuncı Mâdde Devleteyn beyninde musâlaha-i mühârekenin ve safvet ve muvâlâtın ziyâde takviyyesi zımnında iki devlet tarafından bi'l-ittifâk ta'yîn olunacak vakitde cânibeynden alenen fevka'l-âde büyük ilçiler ba's ve tesyîr ve iki ilçiler re's-i hudûdda mu'âmele-i müteşâbihe ile istikbâl olunub Devlet-i Aliyye ve Rusya Devleti indlerinde ziyâde mu'teber olan Avrupa devletleri ilçileri hakkında icrâ olunan resm-i mu'tâd mûmâ-ileyhimâ haklarında dahi mer'î kılınub ve delâlet-i safvet-i cânibeyn olmak üzre ilçiyân vesâtetiyle şân-ı devletlerine lâyık hedâyâ irsâl oluna.

On Birinci Mâdde İki ulu devletler beyninde işbu şurût-ı mu'âhede rabt ve tanzîm olunub tarafeynden tasdîknâmeleri dahi mübâdele olundukdan sonra Rusya İmparatoriyye askerleri ve ince donanması Devlet-i Aliyye memleketlerinden hurûca mübâşeret eyleyeler ve asâkir ve donanmanın bu makûle hurûclarında dahi vakt ve zamânın hâline tatbîk itmek lâzım gelmekle binâ'en-aleyh devleteyn-i müte'ahhideteyn bi'l-ittifâk işbu gelecek bin yedi yüz doksan iki sene-i Rûmiyyesi Mayıs'ının on beşinci güni netîce ve nihâyet-i va'de olmak üzre bi'l-müzâkere karâr virmeleriyle ta'yîn olunan vakt-i mev'ûdda Rusya askerleri Nehr-i Turla'mn sol yakasına tamâmen ve kâmilen mürûr ve ince donanması Nehr-i Turla boğâzlarından tamâmen taşra hurûc eyleyeler ve Rusyalu tarafından istîlâ olunub işbu musâlaha ahidnâmesi mûcebince Devlet-i Aliyye'ye redd olunacak kılâ' ve memleketlerde mâdâmki Rusya İmparatoriyye askerleri buluna işbu memleketlerin hükûmet ve nizâmı Rusyalunun zabtında bulundığı üzre kalub Rusya askerinin külliyen hurûcları vaktine degin Devlet-i Aliyye cânibinden memâlik-i mezkûrenin hükûmetine müdâhale olunmaya ve bu memleketlerde bulunan Rusya askerinin iktitâf-ı me'kûlât ve tedârük-i levâzım-ı sâ'iresine el-an amel olundığı üzre kezâlik tamâmen hurûcları gününe degin amel oluna.

On İkinci Mâdde Cânibeyn murahhasları işbu mu'âhedeyi imzâ eyledikden sonra şehin-şâh-ı azamet-nişân-ı Âl-i Osmân hazretlerinin sadr-ı â'zamları tarafından ve bi'l-cümle Rusyaluların pâdişâh ve imparatoriçe-i uzmâsı cenâblarının dahi baş murahhas ve bi'l-fi'l müsteşâr-ı hâssı tarafından işbu mün'akid olan musâlaha-i mübârekenin temhîd idecek tarafeyn senedleri yine murahhasların yediyle Yaş kasabasında iki haftada ve kâbil olur ise müddet-i ekallde mübâdele oluna.

On Üçüncı Mâdde Hâlâ mün'akid olan işbu musâlaha-i mübâreke-i mü'ebbedenin şerâ'itini gerek azametlü şehen-şâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri ve gerek İmparatoriçe-i uzmâ **(s.339)** cenâbları taraflarından kendü imzâlarıyla alenen tasdîknâmeleriyle tasdîk ve te'yîd eyleyüb zikr olan tasdîknâmeleri dahi işbu mu'âhede-i mübâreke nizâm-pezîr olan mahâlde

akdi târîhinden beş haftada ve kâbil ise dahi mukaddem tarafeyn murahhasları vesâtetiyle mübâdele îtmek lâzım gelmekle işbu mu'âhedeyi cânibeyn murahhasları kendi imzâlarıyla imzâ ve mühürleriyle temhîr eyleyüb beynlerinde mübâdele itmişlerdir.

Hâtime Bu zikr olunan on üç mâddeyi şâmil ahidnâme ve tasdîknâmelerin vakt-i merkûmda mübâdele ve teslîmi husûsları şart ve rabt olundığı üzre inşâallâhu meliki'l-allâm hüsn-i ihtimâm-ı cânibeyn ve sıdk ve hulûs-ı tarafeyn ile pezîrâ-yı hitâm olmak içün yedimizde olan ruhsatnâme-i hümâyûn mûcebince işbu temessüki terkîm ve imlâ ve mühr ve imzâlarımız ile mahtûm ve mümzâ kılub Rusya Devleti murahhasları yedlerine teslîm ve i'tâ olundı deyü zikr olunan temessükde muharrer ve mastûr olmağla imdi işbu mevâdd-ı musâfât ve şerâ'it-i muvâlât mâdâm ki Rusya İmparatoriçesi müşârün-ileyhâ ve ahlâfı taraflarından mer'î ve mu'teber ve zavâbıt ve revâbıtı tatarruk-ı halelden himâyet ve sıyânet olunarak müstahkem ve mukarrer ola taraf-ı hümâyûnumdan dahi zât-ı me'âlî-simât-ı şâhâne ve cenâb-ı şevket-me'âb-ı mülûkâneme sezâvâr ve şâyân oldığı vechile ta'ahhüd olunur ki şurût ve kuyûd-ı musâfât taraf-ı zâhirü'ş-şeref-i şâhânemden ve ahlâf-ı sa'âdet-ittisâfımızdan ve vükelâ-yı âlî-makâm ve vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve ümerâ ve zâbitân ve umûmen asâkir-i nusret-irtisâmımızdan ve fi'l-cümle ubûdiyyetimiz ile kâm-yâb olan tavâ'if-i hüddâmımız taraflarından ri'âyet olunub bir ferd hilâfına vaz'-ı hareket eylemeye tahrîren fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-işrîn min Cumâde'l-ûlâ li-sene sitte ve mi'eteyn ve elf.

(15)

Buhârâ Hâkimi Muhammed Ma'sûm Han Tarafından İlçisi Muhammed Bedî' Vesâtatıyla Atebe-i Ulyâ-yı Cihân-dârîye Vârid Olan Nâmesinin Hülâsa Vechile Tercemesidir Fî Gurre L Sene [1]203

Ba'de'l-elkâb bundan akdem gönderilan nâme-i hümâyûn iki yüz iki senesinde vusûl ve pederim vefât itmekle kemâl-i hüzn ile müte'essir ve gâyetle perîşân-ı hâtır iken garîb-nevâzlık buyurulub nâme-i hümâyûn-ı şehr-i yârî vârid olmağla bizlere kuvvet-i kalb olub cem'iyyet-i hâtırımıza bâdî olmuş idi anın gibi bu def'a dahi bir kıt'a nâme-i şâhâneleri ihsân buyurulub derûnunda Rusya tâ'ifesinin nakz-ı ahd eyledikleri beyân ve bu diyârda olan ulemâ ve sulehâ ve kâffe-i ehl-i İslâm mansûriyyet-i dîn-i mübîn içün du'âya iştigâl ve ihtimâm **(s.340)** eylemeleri fermân buyurulmuş fermân-ı mülûkâneyi istimâ' itdikleri gibi da'vât-ı hayriyyeye kıyâm eylemişlerdir ve Mâverâ'ü'n-nehr'de olan tavâ'if husûsan Mâverâ'ü'n-nehr ile Rusya beyninde deşt-i kebîrde sâkin olan cemâ'at-i Kazâkiyye ve Kırgızıyye ve gayrîlerin kefere-i mesfûre ile muhârebeye iştigâl eylemeleri bâbında sâdır olan fermân-ı âlîlerine imtisâlen mukâbele-i düşmana müteveccih olmalarıçün ol taraflarda olan hanân ve rü'esâ ve kabâ'il-i eyâlâta müte'addid ilçiler ve emirler gönderdim belki cümleye farz olan muhârebe-i küffâra bi'n-nefs kendim gidüb rızâ'en li'llâh cânımı fedâ iderim ammâ ne işleyem cemî'-i ârzû müyesser olmak dünyâda olmayub âhirete mahsûsdur mesmû'-ı şerîfleri olmuşdur ki dört etrâfımızda ehl-i küfr olan Özbekiyye tâ'ifesi olub ve kendüleriyle beynimiz hoş olmayub husûsan üç dört kabîle ki bî-vech-i şer'î muhâlefet iderler

anların fitnelerini teskîn itmek gâ'ilesi cihâd ile meşgûl olmağa fırsat virmemişdir. Bu dahi atebe-i ulyâya arz olunur ki tâ'ife-i merkûmede intizâm ve râbıta olmadığından ihtimâldir ki düşman ile muhârebe ve mukâtele ve eşyâlarını ahz ve gâret içün emrimize itâ'at iderler. Lâkin eger kimesneye dahl itmek ve kimesnenin mâlını almak veyâhûd tutdığmızı virin disem kabûl itmezler ne çâre Kazakiyye ve Özbekiyye ihtilâli işbu arz itdigim vech üzredir eger avn-i hakla Özbekiyye'nin muhâlefeti muvâfakate mübeddel olub bize itâ'at iderler ise hidmet-i şâhânelerine cânımı fedâ iderim bu dahi arz olunur ki nâme-i hümâyûnları vürûdına dek bu diyârın ahâlî ve tüccârının ve tâ'ife-i Kazakiyye'nin ekser-i bey' ü şirâ ve mu'âmelât-ı sâ'ireleri Rusyalular ile olub bu def'a taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kefere-i mesfûre ile mukâteleye me'mûr olmalarıyla birbirlerine gelüb gitmeleri munkati' ve tarîk-i mu'âmele bi'l-külliyye mesdûd olur eger Devlet-i Aliyye kefere-i mersûme ile sulha rağbet buyurır ise Devlet-i Aliyyeleriyle sulh olub bu taraflara ta'arruz-ı hasâr itmemek içün bu diyârın ahâlîsini dahi sulha idhâl buyuralar. Zîrâ karîb ve ba'îd cümleten ehl-i İslâm sâye-i Devlet-i Aliyye'de râhat ve âsâyiş ümîd iderler bâkî Bedî' Beg'in takrîr-i şifâhîsine havâle ile kelâma hitâm virilmişdir.

Sâlifü'z-zikr Muhammed Bedî' Beg'in Kaleme Alınan Takrîri 29 L [1]203

Bu dâ'îleri Buhârâ'dan çıkalı yedi mâh kadar vakit geçdi Moskov memâliki mesdûd olub Acem ile dahi haylî vakitden berü husûmet der-kâr oldığından doğrı yollardan gelemeyüb dolaşarak ve envâ'-ı mihnet çekerek geldim ben çıkmazdan beş on gün mukaddem nâme-i hümâyûn gelicek Buhârâ Hanı nüfûs-ı kesîreden ibâret olub taht-ı itâ'atinde ve Moskov ile (**s.341**) hem-hudûd olan Kırgız Tatarlarına mahsûs kâğıd ve Kazak hanlarına sefirler gönderüb halîfetü'l-müslimîn olan Âl-i Osmân Pâdişâhı Hazretleri'nin Moskovlu ile seferi var imiş küffâr ile muhârebe ve cihâd kâffe-i ehl-i İslâm üzerine farz olmuşdur. İçinizde her ne kadar Moskov tüccârı var ise cümlesini tard ve def' ve fî-mâ-ba'd Moskovlunun her bâr ihtiyâclarına mebnî iştirâya mecbûr oldığı bârgîr ve koyun ve yapâğı ve sâ'ir emti'a bey' itmeyesiniz ve mu'âmele-i ticâreti külliyyen kat' idesiniz ve Moskov memleketlerini târâc ile ahz-ı intikâm eyleyesiniz deyü merkûmları cenge teşvîk eyledi. Kırgız ve Kazak tâ'ifesi bî-nihâye olub cümlesi ehl-i İslâm ve Hanefiyyü'l-mezheb olmalarıyla bilâd-ı küffâra akın idüb bu tarafdan memâlik-i â'dâyı tahrîb itmek üzredirler bunların egerçi han-ı müşârün-ileyhe teba'iyyetleri der-kârdır. Ancak kendülere muzırr ve icrâsı gayr-i mümkün olan mâddede Han'a itâ'at itmezler. Meselâ bu def'a vâki' olan emrine imtisâl ile memleket-i â'dâya hücûm ve mâlların iğtinâm iderler ba'de'l-musâlaha aldığınız emvâl ve üserâyı redd idiniz böyle kavl olundı ve musâlaha bunun üzerinedir dinilse mukayyed olmayub aldıklarından bir şey virmezler. Bu vechile Rusya ile Devlet-i Aliyye musâlaha itdikde vâki' olan hasârı yerine getürmek husûsunı Moskovlu teklif idecegi zâhirdir. Moskovlunun bu teklîfine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kat'â mümâşât olunmamalıdır zîrâ icrâsı mümkün degildir Han-ı müşârün-ileyh beni iktizâ iden husûsâtı şifâhen ifâde içün gönderdi ve musâlaha vukû'ında Buhârâ Hanı dahi berâber olması şart kılınmasını mahsûs ricâ eyledi musâlahaya kadar burada ikâmete me'mûrum hâlâ ol taraflar ne hâldedir bilmem muhâbere lâzım gelmekle bir münâsib tarîkden kâğıd gönderilmek ve iktizâ iden husûsâtı

Buhârâ Hanı'na ifâde itmek üzre kâr-âşinâ bir sefîr Buhârâ Hanı'na gönderilmek lâzım gelür kaldı ki taraf-ı saltanat-ı seniyyeden böyle bir sefîr irsâline irâde-i aliyye ta'alluk eyledigi sûretde bu tarafdan sefîr-i mûmâ-ileyh doğrı Bağdâd'a varub ol tarafdan tüccâr hey'etiyle Acem içinden Buhârâ hudûdına duhûl ve andan yirmi nihâyet yirmi beş gün zarfında Han-ı müşârün-ileyhin hükûmeti olan deşt-i kebîre vusûl müyesser olur kaldı ki bu tarafdan gidenlere Â'câm ta'arruz itmez anların ta'arruzları Buhârâ tarafından gelanlaradır Han-ı müşârün-ileyhe irsâl-i tahrîrât ile bu tarafın hâlini bildirmek ve ol tarafın hâli bilinmek içün bir tarîk-i muhâbere lâzım gelüb bu ise Bağdâd tarîkiyle olamaz benim zannıma göre bu tarafdan Anapa'ya andan Dağıstân'a ve andan Demirkapu'ya ve andan dahi Ejderhan cânibinden Buhârâ'ya tahrîrât irsâli ve Buhârâ'dan dahi bu tarîkle kâğıd isticlâbı mümkün olmak gerekdir.

(s.342)

(16)

Sûret-i Takrîr-nâme-res-i Buhârâ

Vaktâki refîklerim cesâret idemeyüb kulağuz ile tüccâr hey'etinde mütevekkilen alallâhi Te'âlâ Van üzerinden azîmet olundı Âzerbâycân intihâsında Miyâne nâm Kızılbaş memleketine on beşinci konâkda varıldı tüccâr olmadığımız bilinüb tecessüsde ifrâta başladılar bî-ihtiyâr nâme-res oldığımızı bildirdik beynlerinde meşveret idüb sebîlimizi küşâd itdiler Buhârâ'ya dek fî-mâ-ba'd mümâna'at idemediler Miyâne'den kalkub Isfahan'a tâbi' Kılanto nâm mahâlle ve andan iki menzil Sercem nâm mahâlle ve andan üç menzil Zenkân ve yedinci menzil Sultânhisârı ve iki menzil Lengerdûz ve üç menzil Yerlova ve andan yirmi dört menzil Keşan nâm Isfahan'a tâbi' şehr-i azîme varıldı zikr olunan yerlerin ekseri harâbe idi Keşan'da on sekiz gün ikâmet ve ba'dehu Hind ve Afgan Şâhı Timur Şâh ülkâsına girdik çöl geçmek iktizâ itmekle atlarımız develere tebdîl olundı ve elli bir gün çölden gidilüb Yezd nâm şehre varıldı yedi gün ikâmet olunub tekrâr elli gün dahi Rigestân'dan gidildi nihâyet Herât nâm şehr-i azîme varıldı Şî'î ile Sünnî mahlût idi âsâr ve ebniyyesi çok mahâl idi ve Timur Şâh'ın oğlı hükûmet iderdi yirmi dört gün ikâmet olundı. Develer yine esbe tahvîl kılındı on beşinci menzilde Tavramacı kasabasına sekizinci menzilde Yavse'ye ve on dördüncide Kocaya'ya varıldı ki Timur Şâh'ın Vezîri Hibetullâh Han hükm iderdi yedi gün ikâmet olunub ve yine yedi gün çöl geçilüb Nehr-i Seyhun kenârında Kerkev nâm şehre varıldı ve habîr olduk ki Buhârâ Hanı ile Timur Şâh'ın azîm husûmetleri var imiş Kerkev Hanı Toktabay bizi da'vet ve ikrâm idüb revâfız içinden selâmetle geldigimize ta'accüb itdi vürûdumuzı altı menzil ilerü Buhârâ'ya haber gönderdiler yedi gün ikâmetden sonra kalkub Buhârâ'ya iki sâ'at Cihân-âbâd nâm mahâlle nüzûl olundı. Anda şeyhü'l-âlem dirler bir mu'teber ziyâretgâhları vardır bu esnâda vâfir nüzul ve ni'met ve karşucılar ve tâkım geldi ikrâm eylediler esnâ-yı ziyâfetde habîr olduk ki Buhârâ Şâhı Seyyid Muhammed Gâzî Han vezîri olacak Şâh Murâd'ın habsinde imiş isyân idüb habs eylemiş pâdişâh nesl-i Cengiz idi. Şâh Murâd mangız ta'bîr olur nesilden idi. Ya'ni şâh olamazdı Cengiz neslinden kız alub bir evlâdı olmağla Gâzî Han'ı bir bahâne ile katl idüb kendü oğlını şâh itmek isterdi ve âlem bu husûsda mükedder olub lâkin kemâl-i istîlâsı olmağla izhâr-ı havf idüb dâ'imâ lisân-ı hâl ile

Şâh Murâd'ın izmihlâlini temennî iderlerdi (**s.343**) ve'l-hâsıl Cihân-âbâd'da işin ağası ve topcıbaşısı ve dîvân begi bizim sebeb-i kudûmümüzi su'âl eylediler nâme ve mektûbumuz oldığım ve maslahat ne idügüni haber virdik hediye ve ciğa getürdiniz mi didiler biz dahi bu kadar mesâfeden cânımız güc ile getürdük maslahat-ı dîniyye içün gelmişizdir Pâdişâh-ı İslâm'a lâyık hidmetde kusûr itmezler ise Devlet-i Aliyye'nin müte'ayyin kulları vardır biriyle ciğa ve hediye ihsân buyururlar didik cevâbımızı Şâh Murâd'a ifâde itmişler ve dîvân begine misâfir olduk bizim Devlet-i Aliyye adamı oldığımızı Âsitâne-i Aliyye'ye gelmiş kimesneler bulub tashîh eylemişler ba'dehu uleması ve nakîbü'l-eşrâfı gelüb bizi sarây-ı şâhîye getürdiler üçünci kapudan girüb kendüsi oldığı arz odasma varıldıkda nâme-i hümâyûnı başım berâberi kaldırub selâm virüb duhûl itdim cümlesi selâm aldı Şâh Murâd istikbâl idüb elimden nâmeyi almak diledikde üç def'a takbîl idüb sundum ol dahi takbîl idüb münşî-i divâna virdi ol dahi alub pûşîdeli iskemleye vaz' itdi ba'dehu ku'ûd olundı Der-aliyye'den çıkdığımız târîhi su'âl itdi biz dahi bir sene ve anda ikâmet ve sekiz ay yolda imrâr-ı vakt itdik didik Moskovlu ile olan cengi su'âl itdi Moskov'un nakz-ı ahd itdigini haber virdim ve Moskovlu ile alışvirişleri olub bozuşmak istemediklerini esnâ-yı râhda haber almış idim ana göre cevâblar eyledim ba'dehu konağımıza geldik aralıkda ziyâfet ve ikrâmlar iderlerdi revişleri dervişâne ve ulemâsı çok ve sâf-nihâd kimesneler idi ve Pâdişâh-ı âlem-penâh Hazetleri'ne du'â-yı hayr iderlerdi. Bir gün dîvân idüb bizi getürtdi ve nâme-i hümâyûnun cevâbı olarak bizler bir âlây dervîşân-ı du'âcılarız Moskov gibi hasm-ı kavî ile top ve cebehânesiz mukâvemet olunamaz evvelâ oğlıma ciğa ve hanlık virilüb ve hazîne ve mühimmât ihsân olunub ve Moskov hudûdunda olan Ser Kal'ası nâm harâbe kal'amız ta'mîre muhtâcdır bu vechile himmet olunursa askerimiz bî-hadd ve pâyândır deyüb bu makûle â'zâr-ı vâhiyye îrâd itdi biz dahi vüs'î mertebe cevâblar virüb Devlet-i Aliyye'nin murâdı cihâd ve gazâda olduklarını ihbardır. Eger mümkün ise gayret-i İslâmiyye'yi sarf idüb bu tarafdan dahi düşman-ı dîn üzerine hücûm idersiniz ve uhdenize farz olmuşdur didik cümlesi birden müttefikü'l-kelime egerçi öyledir lâkin bizim asıl düşmanımız Â'câm ve Revâfız'dır anlar üzerine seferimiz mukarrer olmuşdur deyüb sen dahi fâtihâ-hân ol didiler ya'nî kâ'idelerince istîzân itdiler biz dahi pâdişâhın düşmanı şimdi Moskov'dur Acem'le bizim gavgamız yokdur didik def'-i meclis idüb çend rûz mürûrunda on binden ziyâde askerle Şâh Murâd kalkub Mevr nâm mahâlli urub tâ Meşhed'e dek (**s.344**) çapul itdiler katî vâfir esîr ve ganâ'im getürdiler meğer Mevr didikleri memleket Afgân Şâhı Timur Şâh'ın imiş müte'ellim olub bunlara ilçisi gelüb azîm itâb vâki' olıcak havflarmdan cevâb yazub biz kendümüz itmedik Pâdişâh-ı İslâm-ı Âl-i Osmân emriyle urduk mahsûs ilçisi geldi Buhârâ hüccâcma Acem içinden yol açmak murâd buyurmuşlar deyü hilâf-ı tahrîr itmişler biz sonradan vâkıf olduk bu haber Timur Şâh'a vardıkda azîm müte'essir olub Mevr ve Meşhed taraflarına muhâfızlar gönderüb kendüsi dahi Buhârâ kasdıyla asker cem'ine başlamış bu haberler Şâh Murâd'a vâsıl oldukda ziyâdesiyle havfa düşüb ve peşîmân olub bizi taleb itdiler vardıkda işte Kırgız ve Kazak kabâ'iline nâmeler hâzırdır Moskovlu üzerine taslît olunurlar lâkin sen fî-mâ-ba'd Acem içinden gidemezsin ve Dâğıstân tarafı dahi Moskov sebebi ile mesdûddur be-her-hâl bu tarafdan Kâbil şehrine Timur Şâh'a varub andan Kandehâr'a ve andan Bahr-i Fâris'den Muskat'a ve Basra'ya dolaşmağa muhtâcsın didiler merâmları bizi istişfâ' içün Timur Şâh'a göndermek idi biz dahi benim Hind diyârında ne maslahatım var henüz nâmem yokdur eli boş bir pâdişâha gitmek nice mümkündür didikde

cümlesi birden hücûm idüb kat'î böyle olmağa muhtâcdır deyüb Timur Şâh'dan havf eylediklerini ve cünha-i sâbıklarını beyân idüb sen bizim murahhasımız ol aldığımız mâlı ve esîrleri redd ile ne vechile idersen râzıyız didiler ve iki ilçi Devlet-i Aliyye'ye ve iki ilçi Timur Şâh'a techîz idüb âmâde eylediler biz dahi bi'z-zarûre rızâ virdik ve Buhârâ'dan kalkub on iki günde Buhârâ'ya tâbi' Belh'e varıldı üç gün ziyâfet itdiler andan iki mâh yol gidilüb Kâbil'e varıldı ki pây-ı taht-ı Timur Şâh'dır ve bunun ülkâsı ma'mûr ve nısfı Sünnî ve nısfı Harârî didikleri tâ'ifedir ki hâşâ Hazret-i Alî'ye ulûhiyyet isbât iderler mihmândâr karşu gelüb kondurub üç gün ziyâfet olundı biz dahi Şâh Murâd'ın ibrâmıyla ne vechile geldigimizi ve Buhârâ'ya ne maslahatla gitdigimizi haber virdik Pâdişâh-ı âlem Efendimiz'e kıble-i âlem ıtlâk iderlerdi vezîr ta'accüb idüb kıble-i âlem efendimizin Buhârâ halkı gibi bir âlây dervîşâna ne ihtiyâcı oldı ki o makûle teklîf ide didi biz dahi murâdları ifâde-i hâldir didik mücerred Acem re'âyâsını urmağa dâ'ir Der-aliyye'den harf yazılmadığını bildirdik ve nâmeniz Buhârâ'da kime idi didi Gâzî Han'a idi didik ya Şâh Murâd'ın ismi sizlerde yâd olunur mı didi kimesne bilmez didik andan mahzûz olub şâh-ı mahbûsa ziyâde te'essüf itdiler irtesi yine yâlnız Timur Şâh Hazretleri'nin huzûrına getürdiler kıyâm ve ku'ûdı ve her bir etvârı pâdişâhâne idi vezîr her ne (**s.345**) su'âl itdi ise ol dahi su'âl itdi cevâb virdik kıble-i âlem efendimizin biz du'âcısıyız deyüb pâdişâhımızı yâd itdikce ta'zîm buyururlar idi ve hidmetleriyle iftihâr iderdik ne olaydı bir münâsebetle hidmet idüb dostluk itmiş olaydık didiler ve Buhârâ'dan istimdâd olundığına te'essüfler idüb anlar bir âlây bî-ser ü pâ tâ'ifedir didiler sinnî yetmişden ziyâde uzun boylu şehlâ bakışlu mütebessim vakûr pâdişâh idi sagîr ve sagîreden gayri kendüsiyle iner ve biner kırkdan ziyâde oğulları olub oğlınun biri Kandehâr'da Afgân taht-gâhında ve biri Herât'da ve kendüsi Kâbil'de Hind ülkâsının bir kıt'asına hükm iderdi ki üç şahlık yeri zabt itmiş idi vaktâ çok ta'lîmlü askeri olub şeb ve rûz umûr-ı mühimmeleri askere ta'lîm-i ceng itmek idi ve ta'lîmleri Frenk ta'lîmi gibi olub bir neferden on nefere tâ yüz bin ve iki yüz bin nefere varınca zâbitânı olub iki yüz bin askere birlik ta'bîr iderlerdi ve zikr olunan ta'lîmi zabt ideli bi'l-cümle düşmanlarına galebe idüb Hind ve Acem'i kabza-i tasarrufuna almış idi kendüsi Sünnî ve Hanefiyyü'l-mezheb idi ve kendüsi ve oğulları ve vezîr-i â'zamı Nur Muhammed Han nizâm ve ta'lîm-i askere sarf-ı evkât idüb nev-be-nev âlât-ı muhârebe îcâd ve sür'at toplarını ve cebehâne nakl idecek âlâtı eshel vechile isti'mâl iderlerdi ve mühendislere ve erbâb-ı kemâle rağbet idüb mîrîden ta'yîn virirlerdi Timur Şâh bi'z-zât su'âl idüb Devlet-i Aliyye'nin cemî'-i rüsûmâtını ve ülkâsını ve âdâtını ve resm-i saltanatını bildigim kadar haber virdim hattâ yanımda cizye evrâkı bulunmağla gösterdikde azîm pesendîde idüb ve alub teberrüken hıfz eylediler ve mikdârını su'âl eylediler tahmînen yüz deve yüki evrâk sarf olunmak gerekdir didim ba'dehu yine azîm dîvân idüb dört ilçi ile bizi ma'an taleb itmiş vardıkda yine ekser-i su'âl ve cevâbı bizimle olub mahbûs olan Seyyid Gâzî Han'a te'essüf idüb Şâh Murâd'a izhâr-ı gayz ve inşâallâhu Te'âlâ ben ana pâdişâh habs itmek nicedir göstereyim didikden sonra nâmelerini kırâ'at etdiler kendi ilçileriyle bizim Âsitâne'ye gönderilmemiz husûsundan ibâret olub Acem'in uruldığına dâ'ir kelâm derc olunmamış izhâr-ı çin-i cebîn idüb ben Şâh Murâd'ın ilçilerine derbendci degilim kıble-i âlem Pâdişâh-ı İslâm Efendimiz'in çaparına her taraf yoldur cümle memleketler anındır lâkin size yol yokdur deyüb emr itdi ilçilerin dördini birden habs itdiler beş mâh mahbesde kaldılar bize müstevfî ta'yînât virilürdi ba'dehu bize nâme-i hümâyûn virüb Kandehâr'a oğlı Hümâyûn Şâh'a gönderdi kendüsi katî çok leşker ile

Buhârâ üzerine kalkdı ve ilçileri ilerü ihbâr içün Buhârâ'ya irsâl itdi otuz (s.346) beş günde biz dahi Kandehâr'a geldik bir mâh meks itdirdiler Timur Şâh'ın Eyâlet-i Kunduz'ı aldığı haberi gelüb çend rûz mürûrunda Belh'e varub Buhârâ askeri dahi karşu geldikde bozub Şâh Murâd'ı tutub katl itmeyüb yine Seyyid Gâzî Muhammed Han'ı iclâs ve Şâh Murâd'ı vezîr idüb oğullarını ve Buhârâ ulemâsından ba'zısını rehin alub ve memleketlerini ve üserâsını istirdâd eyledigi müjdeleri geldi üç gün gicesiyle şenlik itdiler ba'dehu bize âdemler koşılub Bahr-i Fâ[r]is'e gelüb sefîneler ile on beşinci gün Yemen hudûdunda Muskat iskelesine çıkdık Matara nâm belde önünde bir azîm furtına olmağla elli kadar sefâ'in-i kebîre gark olundığı müşâhede olundı ekserî İngiliz ve sâ'ir frenk gemileri idi katî çok mâl telef oldı ve ol sevâhilde deniz pâdişâhının ziyâde kuvveti olub ve Fransalu ile müttefikan İngilizlü ile azîm muhârebe üzrelerdir ba'dehu Muskat'dan Basra'ya gelüb andan Bağdâd'a ve andan Devlet-i Aliyye'ye gelmek mukadder oldı.

(17)

Azmî Efendi'nin Sefâretnâmesi

El-hamdü li'llâhi'llezî eyyede bunyânü'd-dîni ve'd-devleti bi-hüsni tedbiri ricâl ve ce'alehüm umenâ'i alâ-tesviyeti umûri'l-fukurâ'i bi'r-re'feti ve'ş-şafkati fi-külli hâl ve's-salâtü ve't-tahiyyetü alâ-hayri'l-beriyyeti Muhammedini'l-meb'ûsi li-tetmîmi mekârime'l-âhlâki ve mahâsinü'l-hisâli ve alâ-âlihî ve ashâbihi'l-mutekellimîne bi-âhseni'l-akvâli'l-muttasifîne bi-hayri'l-a'mâli.

Emmâ ba'd takrîr-i kemterîn-i bendegân-ı dîvân-ı sâmî Ahmed Azmî oldur ki Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâr ile Prusya Devleti beyninde mün'akid olan hüsn-i ittifâkın te'yîdi zımnında Prusya cânibine bir sefîr irsâli muktezî olmakdan nâşî bu çâker-i kemîne beyne'l-etrâb intihâb olunub ol bâbda şeref-yâfte-i sudûr olan nâme-i hümâyûn ile cânib-i mezkûra me'mûr kılındığıma binâ'en bin iki yüz beş senesi Rebî'ü'l-evvel'inin dördünci Pençşenbe güni Âsitâne-i Sa'âdet'den hareket ve savb-ı maksûda azîmet olundı.

Âsitâne'den hareketimizin dördünci güni Edirne'ye vâsıl olub ba'zı levâzım-ı râhiyye tekmîliçün Edirne'de bir gün ikâmet ve karâr ve ferdâsı râh-ı rastımız olan Vidin cânibine sevk-i semend-i azîmete ibtidâr olunub Edirne'den tayy-i merâhil ve kat'-ı menâzil iderek mâh-ı mezbûrun yirmi yedinci güni Vidin'e dört sâ'at bu'dı olan Akçar nâm kasabaya gelinüb irtesi gün Vidin'e girilmesi musammem idügi Vidin muhâfızı bulunan sa'âdetlü Alî Paşa Hazretlerine iş'âr olunmağın Vidin'e yaklaşdığımızda kırk elli mikdârı enderûn (s.347) ağalarıyla müşârün-ileyhin hazînedârı ve Vidin ser'askeri sa'âdetlü Mehmed Paşa Hazretlerinin dîvân kâtibi istikbâl ve Vidin Kal'ası derûnunda âmâde eyledikleri konağa îsâl eylediler. Vidin'e vürûdumuzun ferdâsı Der-aliyye'de mukîm Prusya ilçisi tarafından ma'iyyetimize ta'yîn olunan bir nefer Prusyalu ile tercümânımız karşu Kalafat'a gönderilüb Nemçe memleketi derûnundan Prusya cânibine mürûr irâdesinde oldığımız Nemçelü tarafından on nefer âdem ile Kalafat'da mukîm Macar kapudanına iş'âr olunmağın Vidin'e vusûlümüz güni ser'asker-i müşârün-ileyh tarafından kapudan-ı mersûma haber virilmiş olmak hasebiyle karşuya gönderilan âdemlerimiz Kalafat'a varmazdan mukaddem beş

kazâ ta'bîr olunur Kara Eflâk başşehri olan Krayova'ya varınca ücretiyle iktizâ iden araba ve bârgîrleri tehyi'e ve i'dâd idüb kangı gün irâde iderler ise karşuya mürûr eylesünler haberiyle mersûlân-ı merkûmânı Vidin'e i'âde itmekle mâh-ı Rehî'ü'l-âhir'in gurresi olan Çehârşenbe güni açıklar ile ağırlıklarımızı imrâr ve birkaç sâ'atden sonra kendümüz dahi Vidin muhâfızlarına mahsûs beş oturaklı çete kayığıyla karşuya güzâr eyledik Kalafat'dan Krayova'ya varınca esnâ-yı râhda olan karyelerin ekseri harâb ve gayr-i meskûn olmak mülâbesesiyle ikinci menzilimiz olan Ceroy nâm karyeye on sâ'atde gidilmek üzre karâr virilmişken mahsûs menzil bârgîrleri olmayub arabalar içün etrâf köylerinden cem' eyledikleri lâgar ve arpa yememiş bârgîrler koşduklarından ahşama kadar konak yerine ulaşılmayub ol gün dahi ziyâdece kar yağub ve nısf-ı nehârdan sonra bir şedîd rûzgâr zuhûr eylediginden arabacılarımız donmak derecesine resîde olmağla bir sâ'at evvel menzil yerine ulaşmak içün ma'iyyetimize ta'yîn olunan süvârîlerden biri ilerüye gönderilüb beş on dınc bârgîr irsâli iltimâs olunmağla sâlifü'z-zikr Ceroy karyesi muhâfazasına me'mûr Macar kapudanı dokuz nefer arabacı ile on sekiz nefer bârgîr ulaşdırub bu vechile gice sâ'at üçde konak yerine varıldı karye-i mezkûreden Krayova on sâ'at mesâfe olub lâkin yollar ziyâde yalkanlu ve çamurlu oldığından gayri bâlâda muharrer oldığı vechile bârgîrler bî-tâkat olmak hasebiyle Krayova'ya bir günde varılmayacağı muhakkak olmakdan nâşî Krayova'ya beş sâ'at bu'dı olan bir harâbca karyede bir gice beytûtet olunub irtesi gün ahşam vakti Krayova'ya duhûl ve hâzırladıkları konağa vusûl müyesser oldı.

Prusya'ya vusûlümüz be-her-hâl Nemçe memleketi derûnundan güzâra muhtâc idügüni Beç'de mukîm Prusya ilçisi tefattun idüb mukaddemce bâ-takrîr Roma İmparatoru'ndan ruhsatnâme (s.348) taleb itmiş oldığına mebnî esnâ-yı râhda kendümüze ve etbâ' ve ağırlıklarımıza vefâ idecek mikdârı akçemiz ile araba ve bârgîr virüb âminen ve sâlimen bizi Prusya hudûdına îsâl eylemek üzre İmparator-ı mûmâ-ileyhden lâzım gelenlere tenbîhnâmeler sâdır olmuş olmağla bundan akdem Der-aliyye'den Berlin'e gidüb Kalafat'a mürûrumuz güni avdet iden kuriyer ile zikr olunan tenbîhnâmelerden birinin sûreti ilçi-i mûmâ-ileyhin mektûbuna melfûfen tarafımıza vâsıl olmuş idi Krayova'ya vusûlümüzde Krayova'da olan Nemçe ceneral cânibinden bir mayor[1][1] gelüb icrâ-yı merâsim-i boş-âmedîden sonra Nemçe memleketinden mürûrunuz ruhsatını mutazammın Âsitâne-i Sa'âdet'den bir senediniz var mıdır deyü su'âl itmekden nâşî Der-aliyye'den senedimiz olmayub lâkin bâlâda bast olundığı üzre İmparator tarafından tenbîhnâmeler sâdır ve birisinin sûreti tarafımıza vârid olmuş oldığı ifâde ve sûret-i mezkûre irâ'e olundıkda izininiz olur ise ceneral dostunuza götüreyim diyerek sûreti alub ceneral-i mersûma götürdi ber-vech-i mubarrer tenbîhnâmeler sâdır oldığı haberi henüz ceneral-i merkûma vâsıl olmadığından ne güne hareket ideceginde müteredddid iken birkaç sâ'atden sonra Bükreş'den tenbîhnâmenin mazmûnunı mütekeffil kâğıd gelmekle derhâl bir tezkere tahrîr ve kendüye gönderdigimiz sûretle ma'an tarafımıza tesyîr idüb tezkiresinin me'âlinde Krayova'da beş on gün lazaret beklemek lâzım geldigi münderic oldığından geldigimiz günden sekiz güne kadar muhâlata-i nâsdan inkıtâ' ile konağımızda meks ve ikâmet eylememiz sûretlerine karâr virilmiş iken lazarete girdigimiz günün beşinci güni yine ceneral-i mersûmdan bir âdem gelüb hâl ve hâtırımızı su'âl eyledikden sonra İstanbul'da hastalık olmadığına binâ'en ziyâde karantina beklemek iktizâ

1 Müellif dipnotu: "[1] Mayor binbaşı demekdir."

itmedigini hâvî tekrâr Bükreş'den kâğıd geldigin ve kangı gün hareket itmek murâd olunur ise bârgîrler ve arabalar hâzır oldığın ihbâr akîbinde ceneral-i merkûm dahi hânemize gelüb size göre karantina beklemek iktizâ itmez idi lâkin şimdi size karantina itdirmedigimiz hâlde beyne'l-ahâlî kîl ü kâli mûcib olur diyerek bast-ı mukaddime-i i'tizâr eyledi.

Eflâk hudûdı İrşova'da müntehî olmak mülâbesesiyle İrşova'ya dek iktizâ iden araba tehyi'esi ve esnâ-yı râhda bulunmayacak pirinc ve sâ'ir ba'zı mâlzeme tedârükiçün Krayova'da bir gün dahi ikâmet olunub ferdâsı İrşova cânibine azîmet olunmağla bizi âminen İrşova'ya îsâl içün bir kapudan ile beş altı nefer atlu ta'yîn olundı.

(**s.349**) Ada Kal'ası İrşova'nm hizâsında olub fi'l-asl menzilleri kal'a-i merkûme derûnunda iken ba'zı ilele mebnî İrşova'ya nakl olunmuş olmak hasebiyle kal'a-i merkûmeye takarrüb eyledigimizde muhâfazasına me'mûr ceneral tarafından bir mayor gelüb hâl ve hâtır su'âlinden sonra menzil bârgîrleri İrşova'da oldığm ve bizi Temeşvar'a îsâl içün bir kapudan ta'yîn olundığın ihbâr itmekle doğrı İrşova'ya varılub bir gice beytûtet ve irtesi gün kapudan-ı mersûm delâletiyle Muhadiye Boğazı'ndan Temeşvar tarafına azîmet olunub beş günde Temeşvar Kal'ası'na varıldı kal'a-i merkûme muhâfızı olan ceneral İspanya ahâlîsinden garîb dost bir âdem olmakdan nâşî Temeşvar'a vâsıl oldığımız sâ'at mahsûs âdem irsâliyle istifsâr-ı hâtır eyledikden sonra konağına da'vet idüb itmâm-ı merâsim-i mihmân-nevâzî ve dil-sâzî eyledi.

Temeşvar'dan Budim'e varınca hilâl-i râhda olan menzillerin ba'zısında beytûtet idecek mahâl olmadığı cihetden ceneral-i mersûm ile lede'l-mülâkât Budim'e gitmek sûretleri müzâkere ve günde sekiz sâ'at gidildigi hâlde gice yatmağa cesbân konak bulunacağın ve sekizer sâ'atden ziyâde gidildigi sûretde şitâ takarrübiyle yollarda zahmet çekilecegin ifâde ve ber-vech-i meşrûh günde sekiz sâ'atden on günde Budim'e gidilmek husûsuna karâr virilmekle ceneral-i mersûm tarafından ta'yîn olunan oficiyal refâkatiyle Budim semtine tevcîh-i veche-i azîmet Temeşvar'dan hareketimizin üçünci güni Kanije'ye varılub dördünci güni Temeşvar eyâletiyle Budim eyâletini fâsıl Tise Suyı bot ta'bîr olunur kayık ile güzâr ve Segedin nâm kal'aya hatt-ı rihâl karâr olundı.

Kal'a-i merkûme tuğladan masnû' ve top ve cebehâneden ârî i'tibârdan sâkıt muhtasarca bir kal'a olub içinde muhâfız nâmında bir mayor ile iki yüz mikdârı alîl ve amel-mânde saltat oldığı meşhûd olmuşdur sâbıkan Nemçe İmparatorı olan Yosefus Macarlunun kadîmî serbestiyyetlerini ref' ve ilgâ ve ba'zı me'luf oldukları tekâlîf tahmîliyle dil-gîr itmiş oldığından el-hâletü hâzihi Nemçe İmparatorı olan birâderi Leoboldus Macarluyı tatyîb zımnında kadîmî serbestiyyetlerini ibkâ ve dördünci oğlını kendülere blatin ya'nî zâbit nasbıyla te'lîf ve taltîf itmekle Segedin'e vusûlümüz güni İmparator-ı mûmâ-ileyhden nâ'il oldukları lutf ve iltifâtın teşekküri ma'razında ahâlîden üç yüz mikdârı süvârî tertîb ile derûn ve bîrûn-ı şehirde tüfenk şenligi itmek surnâ ve saz çaldırmak misillü âhenk itmeleriyle bizi mecma'ları olan mahâlle karşu bir konağa getürüb âlâylarını seyr itdirdikden sonra fi'l-asl Macarlunun Devlet-i Aliyye tarafına meyl ve muhabbetleri oldığından (**s.350**) bize ikrâm kasdıyla azîm bir ziyâfet idüb bizi da'vet itmeleriyle ba'zı a'zâr bastıyla gitmemek hâletlerine her ne kadar cidd ve sa'y olundı ise de kâr-ger olmayub bi'l-cümle rü'esâ ve ser-gerdeleri hintovlarıyla konağımıza gelüb biz kadîmî ve samîmî Devlet-i Aliyye'nin sâdık dostları ve işbu vukû' bulan Nemçe muhârebesinde Devlet-i Aliyye üzerine hareketimiz zarûrî ve kasrî

olub evvel ve âhir devlet-i ebed-müddetin dostluğundan infikâkimiz mutasavver degildir kelâmları ve sâ'ir buna dâ'ir sohbetler îrâdıyla da'vetlerine icâbet itmemizi ale'l-ittisâl bir iki sâ'at niyâz eylediklerinden mündefi' olamayacakları teyakkunıyla (dâruhum mâ-demmet fi-dârihim)[1] kâ'idesine ri'âyet idüb kendü matbahımızdan birkaç dürlü ta'âm tedârüküyle ziyâfethânelerine varılub birkaç sâ'at eglendikden sonra hânemize avdet ve ferdâsı ale's-sabâh yolumuza azîmet eyledik.

Segedine'den hareketimiz güni lâzım gelan araba ve bârgîrleri sahrâ konağımıza îsâl eylediklerinden mâ'adâ vücûh-ı beldenin cümlesi yanımıza gelüb ber-vech-i muharrer da'vetlerine icabetimizden memnûniyyet izhâr iderek hâric-i şehre kadar çıkub icrâ-yı merâsim teşyî' eylediler Segedin kazâsının bârgîrleri tüvânâ ve kuvvetlü oldığından ol gün dört menzilhâne kat'ıyla o ahşam Keçkemek nâm kasabaya varıldı.

Kasaba-i merkûme ahâlîsi Macar tâ'ifesinden olduklarına binâ'en ahâlî-i mersûme dahi Segedin ahâlîsi misillü istikbâl ve izhâr-ı beşâşet ve ihtizâz iderek konağımıza îsâl eyledikden sonra vücûh-ı beldeden ba'zı söz anlarları yanımızda kalub esnâ-yı sobbetde esfâr-ı sâbıkada Ordu-yı Hümâyûn bu havâlîye geldikde kasabamız ahâlîsi cümleden evvel Devlet-i Aliyye'ye sür'at-i mütâbe'at ile mazhar-ı nevâziş ve ikrâm olub hattâ kançılaryamızda ba'zı mahkemelerinde ol vakit serdâr-ı â'zam bulunan Bosnavî Süleymân Paşa merhûmun ahâlî-i merkûmeyi muhâfaza zımnında selâtîn-i Cengiziyye'den ol havâlîye me'mûr Sa'âdet Giray Sultân'a hitâben yazub gönderdigi mektûb mahfûz olmağla memleketimizi temâşâ için kâdınıe-cünbân olursunuz kançılaryaya dahi varub size mektûb-ı mezkûrı irâ'e ideriz diyerek hintova irkâb ve şehrin bâğ ve bâğçelerini gezdirdikden sonra kançılaryaya götürüb tehyi'e ve i'dâd eyledikleri şekerleme ve fevâkihi tenâvülden sonra kırmızı atlas kîse içinde mahfûz serdâr-ı müşârün-ileyhin mektûbıyla ziyâde cizye mutâlebesiyle fukarâ-yı ra'iyyenin rencîde ve remîde olunmamasını âmir sene seb'a ve tis'în ve elf târîhiyle müverrah ve Belgrad sahrâsında muharrer Budim muhâfızına hitâben bir kıt'a emr-i âlî ibrâz ve işte hunlar Devlet-i Aliyye'nin yadigârıdır diyerek izhâr-ı iftihâr ve ihtizâz eyledikleri görülmüşdür. (**s.351**) Kasaba-i merkûmede dahi bir gice beytûtet olundukdan sonra Örkeni ve Şorokşar nâm kasabalardan güzâr olunarak üç günde Budim şehrine varıldı.

Şehr-i mezkûr Tuna'nın yemîn ve yesârında vâki' Peşte ve Ofen nâm iki şehirden mürekkeb vasî'ü'l-ercâ Boğaziçi yalıları gibi Tuna üzerine mümted bir şehr-i mu'azzam olub içinde latîf ılıcaları var şehr-i mezkûra duhûlümüzde bütün Macaristân'ın hükümdârı ve seferler esnâsında Nemçelünün ferdmareşalı olan Prenc Koburg nâm ceneral tarafından Koloran nâmında kolonel gelüb ceneral dostunuz selâm itdi ve bizi hidmetinize ta'yîn eyledi ve sizinle görüşmek içün Budim'de bir gün ikâmetinizi ricâ ider dimekle nâ-çâr Budim'de bir gün meks ve ikâmete karâr virmekle irtesi gün ceneral-i mersûmdan mahsûs da'vetci ve hinto gelüb ceneral dostunuz size muntazırdır diyerek konağına getürdi sarâya varub yukaru çıkdığımızda bizi dîvânhâne kapusundan istikbâl ve ricâl ve nisvân ile hâfil kendüye mahsûs odaya götürüb tatlu ve kahve ve şekerleme takdîmiyle izhâr-ı meveddet ve ikbâl eyledi bin yüz yetmiş târîhleri esnâsında Macar Kraliçesi olan Mariya Tereze bundan mukaddemce Nemçe İmparatorı iken hâlik olan Yosefus nâm oğlına Macar Krallığı'nı kasr-ı yed ve Budim'de ik'âd itmek emniyyesiyle târîh-i mezkûrda sarây-ı mezbûrun binâsına mübâşeret idüb Prusyalu

1 "Sen içinde de olsan ev onların evidir."

seferi takrîbi ve ba'zı avârız hulûlüyle emniyye-i mezkûreye sûret virmediginden sarây-ı mezkûr alâ-hâlihi kalmağla böyle nâ-tamâm kalması revâ görülmeyüb sefer inkızâsından sonra tekmîl ve tersîn ve Budim hükümdârlarına makarr ve me'vâ ta'yîn olundı.

Ber-vech-i muharrer Budim'de iki gün ârâm ve istirâhatden sonra Karan ve Tırnov kasabalarmdan mürûr iderek Holic nâm kasabaya varıldı.

Kasaba-i merkûme Macaristân ile Moravya eyâleti beyninde bir güzelce kasaba ve imparator hâssı olub etrâfı kral bâğçe ve sarâylarıyla ârâsta oldığından mâ'adâ Holic'den dört sâ'at bu'dı olan Gödin kasabasına varınca etrâf ve eknâfı sular üzerinde münakkaş köpriler ve musattah yollar ve müferrah korılar ile mahfûf bir cây-i cân-fezâ olınağla senede bir iki kerre Roma İmparatorı bulunan teferrüc tarîkiyle Holic'e gelüb sayd ve şikâr eyledikleri ahâlîsinden mervî ve zikr olunan yolların ta'mîri içün âmed ü şüd idenlerden bârgîr başına üç para almak mu'tâd olmağla bizden dahi yüz yirmi para aldıkları mer'îdir. Sâlifü'z-zikr Gödin kasabası Moravya eyâletinin re's-i hudûdunda vâki' olmak mülâbesesiyle bir takım gümrükcilerin yüklerinden gümrük alagelmeleriyle bizden dahi gümrük mutâlebe (s.352) ve redd ile cevâb virdigimizde gümrük almadıkca sizi ilerüye salıvirmiyoruz kaldı ki büyük gümrükcilerimiz Bürin şehrinde olmağla ol tarafda iktizâsına göre nizâm virilmek içün bi'l-cümle sandıklarınızı temhîre rızâ-dâde olursanız salıviririz dimeleriyle yolumuzdan kalmamak içün matbah tâkımından mâ'adâ eşyâmızı ve hediye-i hümâyûn sandığını mühürledüb o hâl ile Bürin şehrine varıldı.

Şehr-i mezkûrun içli dışlı iki kal'ası ve müte'addid varoşları olub derûnunda bütün Moravya eyâletinin hükümdârı olan Bote nâm ceneral mütevattın olmakdan nâşî vusûlümüzden bir gün evvel ostarya ta'bîr olunur han misillü bir hana tahliyye ve i'dâd itmiş olmağla zikr olunan hâneye nüzûl ve irtesi gün hareket itmek üzre iken büyük gümrükcileri hânemize gelüb melbûsâtımızdan mâ'adâ yanımızda her ne var ise cümlesinden ale'l-husûs hâmil oldığımız hediye-i hümâyûndan gümrük almak hulyâ-yı hâmıyla sanduklarımızı yoklamak husûsunı teklîf itmeleriyle ilçilerden gümrük mutâlebesi kâ'ideden olmadığı ve Der-aliyye'ye vârid olan her bir Nemçe ilçisi yanında küllî eşyâ ile bir iki bâzergân mevcûd iken Devlet-i Aliyye gümrükcileri taraflarından kat'a iltifât olunmayub ilçiye teslîm olundığı mesbûk ve ma'hûd iken sizin işbu hareketiniz gâyetü'l-gâye garîb ve bâriddir dinildikde imparatorımız geçse dahi şeylerine bakub gümrük almak kâ'idemizdendir elbette bi'l-cümle eşyânızı açub tahmîn itmege muhtâcız kelâmların i'âde ve tekrâr gümrük almak husûsunda be-gâyet inâd ve ısrâr itmeleriyle suhûletle bir çaresine bakılmak içün şehr-i mezkûrda bir gün ikâmet ve ol gün ahşama degin nice kîl ü kâl güzârından sonra Beç'de mukîm Prusya ilçisinden Berlin'e gidüb yine Beç tarafına â'id bir kuriyer tesâdüf itmekden nâşî işte Prusya kuriyeri Beç'e gidiyor eger kemâ-kân da'vânızda ısrâr ider iseniz ben birkaç gün bu tarafda ikâmet ve keyfiyyeti İmparator cenâblarına tahrîr iderim didigimde İmparator'a yazıldığı sûretde şâyed mu'âteb olurlar mülâhazasıyla huşûneti mülâyemete tebdîl idüb İmparator sizden gümrük isterse ba'dehu virmek üzre yedimize bir kâğıd virirseniz gümrük mutâlebesinden keff-i yed ideriz dimeleriyle zarûrî ol vechile ellerine bir kâğıd virüb tahlîs-girîbân ve irtesi gün Moravya'nın baş ser-haddi olan Olmuc nâm kal'a semtine sevk-i semend-i taht-ı revân itmek üzre iken ostaryacı çıkagelüb ol dahi yüz seksan üç guruş han kirâsı mutâlebesinde olmağla bu kadar akçe istemenin sebeb ve hikmeti su'âl olundukda siz gelmezden bir gün mukaddem

ostaryamıza kimse konmasun deyü ceneralimiz tarafından tenbîh olundığından gayri falân (s.353) gün cem'iyyetimiz olub yetmiş seksan guruş kazanacak iken sizin sebebinize ol akçeden mahrûm oldığımızdan meblağ-ı mezbûrı sizden tazmîn iktizâ ider diyerek yüz seksan üç guruş mutâlebesinde ısrâr ve nihâyetinde â'yânları ibrâmlarıyla yüz guruş alub bizden keff-i yed ısrâr eylediler bu vechile gümrükci ve ostaryacı gâ'ileleri ber-taraf ve müsterîhü'l-bâl olduk dir iken bâlâda mezkûr Karan kasabasından bizi menzil yolundan ihrâc idüb köyden köye götürmesi husûsı Budim cenerali tarafından ma'iyyetimize ta'yîn olunan ofiçiyale te'kîd ve mukaddem bârgîr tedârüki içün her bir kazâya kâğıdlar tahrîr olundığına binâ'en mimvâl-i meşrûh üzre sâlifü'z-zikr Holic kasabasına gelindikde ahâlîsiyle esnâ-yı sohbetde menzil yolundan gitmekde dahi ziyâde suhûlet oldığını ofiçiyal-i mersûma ifâde ve yine menzil yoluna sevk eylediklerinden köyden köye olarak tertîb eyledikleri yolı bıragub menzil yolıyla sâlifü'z-zikr Bürin şehrine gelindikde ba'zı köy sâhibleri gelüb köylerimizde sizin içün bârgîr olan bârgîrlerin ücretini isteriz kelâm-ı bî-me'âliyle anlar dahi hâzırlamış idik siz âhar yoldan geldiniz sizin içün i'dâd olunan bârgîrlerin ücretini isteriz kelâm-ı bî-me'âliyle anlar dahi birkaç sâ'at tasdî' ve nice kîl ü kâlden sonra biz yol bilmez misafiriz kangı yoldan sevk iderler ise o yoldan gideriz bârgîrleri kim ısmarladı ise ücretini andan mutâlebe idin cevâbın virüb yolumuza azîmet eyledik.

Bürin'den hareketimizin üçünci güni vakt-i zuhrda zikr olunan Olmuc Kal'ası'na vürâdumuza binâ'en anda beytûtet itmeyüb ilerü menzile geçmek lâzım gelmege Olmuc'dan hareketimizde anlar dahi hâzırladıkları konakın kirâsı mutâlebesiyle menzilciye bârgîr virdirmeyüb üç dört sâ'at yolumuzdan ta'vîk eylediler.

Olmuc'dan İştarnirk ve Hof ve Teşen nâm kasabalardan mürûr birle Prusya hudûdına bir menzilhâne bu'dî olub Nemçe Silezyası'nın baş şehri olan Troplar nâm şehre vusûlümüzde Prusyaludan konsilyer nâmında bir âdem karşu gelüh mihmândârınız Leopşih nâm kasabada size muntazırdır deyü haber virmekle ferdâsı şehr-i mezkûrdan hareket ve yine Nemçe kasabalarından Yekendork nâm kasabaya geldigimizde kasaba-i merkûmeden Leopşih iki sâ'at mesâfe olub ahşama kadar varılmayacağı tahkîk olunmakdan nâşî Yekendork'da dahi bir gice kalub irtesi günki mâh-ı Cumâde'l-ûlâ'nın on sekizinci günidir Prusya Silezyası kurâsından Turmic nâm karyeye takarrüb eyledigimizde mihmândâr ta'yîn olunan Mayor Rider beş nefer ofiçiyal ile ve yirmi otuz süvârî ile istikbâl ve kahve altı (s.354) içün karye-i mezkûrede i'dâd itdirdigi hâneye îsâl idüb kahve altı tenâvülünden sonra Kral cenâbları selâm itdi devleteyn beyninde der-kâr ve dem-be-dem mümehhid ve üstüvâr olan hüsn-i ittifâkı te'yîd zımnında olan me'mûriyyetimizden ve ale'l-husûs sizinle kadîmî mu'ârefesi olmak mülâbesesiyle sizin ilçilik ile ta'yîn buyuruldığınızdan gâyetü'l-gâye mahzûz olub Berlin'e vusûlünüze muntazırdır diyerek hâzırladığı sekiz bârgîrli hintova bindirüb sâlifü'z-zikr Leopşih kasabasına getürdi.

Vürûdumuzdan izhâr-ı sürûr zımnında kasaba-i merkûmeye girilecek kapu ile nüzûl olunacak konağın kapusı ve etrâfı yeşil çam ağaçlarıyla tezyîn olunmuş oldığından başka kasaba kapusı bâlâsına mesâfe cihetiyle bu'dı olan Devlet-i Osmâniyye ile beyninâda der-kâr olan meveddetden nâşî kurbiyyet hâsıl oldı ta'bîri kalın kalemle yazıldığı görülmüşdür.

İ'dâd eyledikleri konağa nüzûlümüzde bütün Silezya süvârî askerinin baş cenerali olan Ralov nâm ceneral sâ'ir vücûh-ı belde ile ziyâretimize gelüb me'mûriyyetimizden izhâr-ı

sürûr ve şâdumânî eylediler.

Leopşih'de bir gice ârâm ve istirâhatden sonra hareket ve iki merhalede Nais nâm kal'aya gelindi kal'a-i merkûme Nemçe hudûdına karîb olan ser-hâddlerden gâyet metîn varoşı güzel bir kal'a olub anda dahi üç ceneral mevcûd olmağla mersûmlar dahi konağımıza galüb merâsim-i hoş-âmedîyi îfâ eylediler Nais'den dahi kat'-ı merâhil iderek üç günde Silezya'nın baş şehri olan Breslav nâm kal'aya vusûl müyesser oldı.

Kal'a-i merkûme Oder nâm nehr-i kebîrin kenârında vâki' olub handekleri müte'addid ve sular ile memlû bir hısn-ı hasîn ve ber-vech-i tahmîn altmış yetmiş bin ahâlîden ibâret oldığından gayri Leh hudûdına kurbiyyeti takrîbiyle bâzergânı çok ve ahâlîsi ma'mûr ve zikr olunan Oder Suyı'yla etrâfdan kayıklar âmed ü şüd itmek hasebiyle her dürlü ni'am ve fevâkih ile ma'mûrdur. Hasbe'l-iktizâ Breslav'da birkaç gün meks ve istirâhatden sonra Breslav'dan dahi hareket birle Naymark ve Parhoviç ve Ravdin kasabalarında beytûtet olunarak Silezya'nın kuflı mesâbesinde olan Glogog nâm kal'aya varıldı.

Kal'a-i merkûme Leh hudûdına dört sâ'at karîb olmağla metânet ve resânetine i'tinâ olunmuş bir kal'a-i müstesnâ idügi meşhûd olmuşdur.

Glogog'dan Nayzalh ve Karinyerg ve Krosen kasabalarından güzâr iderek Frankfurt nâm şehre gelindi.

Şehr-i mezkûr sâlifü'z-zikr Oder Nehri kenârında olmak mülâbesesiyle etrâfdan berren (**s.355**) ve nehren Bahr-i Baltık'dan bâzergânlar küllî emti'a getürüb senede iki üç def'a panayır kurulmağla vâfir alışviriş eylediklerinden ahâlîsi servet ve gınâ ile meşhûr bir şehr-i zîbâ ve ma'mûrdur. Şehr-i mezkûrda iki gün ikâmet ve ârâmdan sonra andan dahi hareket ve Berlin'e üç sâ'at bu'dı olan Köpenik nâm kasabaya vusûlümüzde Berlin'de ikâmet idecegimiz konak henüz âmâde olmadığından kasaba-i merkûmede birkaç gün ba'de'l-ikâme mâh-ı Cumâde'l-âhire'nin on üçünci güni Berlin'e girilmek sûretine karâr virildi.

Otuz seneden berü taraf-ı saltanat-ı seniyyeden Berlin'e ilçi gelmediginden ahâlîsi Berlin'e vusûlümüze sabr idemeyüb kış ve kara bakmayarak ricâl ve nisvân hinto ve bârgîrlere süvâr ve gelüb seyr ve temâşâ ve yine Berlin'e avdet iderler idi bu hâl ile çend rûz Köpenik'de karârdan sonra mâh-ı mezbûr ve yevm-i mezkûrda hareket ve Berlin'e bir sâ'at karîb Domlic nâm çiftlige varıldıkda sâbıkan Der-aliyye'de ilçi olan Mosiviç yedi sekiz hinto ve kralın iç oğlanları ve bir mikdâr süvârî asker ile istikbâl ve tatlu ve kahveden sonra krala mahsûs olub Devlet-i Aliyye'ye ihtirâmen bizi getürdigi altı bârgîrli hintova ve etbâ' ve levâhıkımızı dahi dîger hintovlara irkâb ve âlây ile Berlin şehrinin ortasından güzâr itdirderek i'dâd eyledikleri konağa îsâl eyledi.

Köpenik'den Berlin'e varınca yolların iki tarafı seyirciler ile mâlâ-mâl oldığından başka derûn-ı şehirde güzergâhımız olan zokaklarda ve hâneler pencerelerinde bir derecede zihâm var idi ki birkaç kerre halkın zihâmından süvâr oldığımız araba bârgîrleri yol bulamayub durdukları manzûr olmuşdur.

Berlin'e vusûlümüzün üçünci güni başvekîl ve beşinci güni Kral ile görişilüb nâme-i hümâyûn ve mektûb-ı hazret-i kâ'immakâmî teslîm olunmak hâletlerine karâr virildikden sonra resmen başvekîl ile mülâkâtdan bir gün evvel ikinci başvekîl mahfîce konağına da'vet idüb tatlu kahve resmî icrâsından sonra me'mûriyyetimizi su'âl itmekden nâşî

me'mûriyyetimiz Devlet-i Aliyye-i ebediyü'd-devâm ile Prusya Devleti beyninde mün'akid olan hüsn-i ittifâkın şerâ'iti ri'âyetinde taraf-ı saltanat-ı seniyyeden kusûr olunmayacağı ifâdesiyle Kral cenâblarını tatmîn ve ber-muktezâ-yı şerâ'it-i ittifâk-ı Devlet-i Aliyye ile muhârib devletler muhârebeye iğrâ ve tergîbden ibâret oldığını iş'âr ile avdet eyledik.

Ber-vech-i muharrer yevm-i mezkûrda resmen başvekîl ile mülâkî olub mektûb-ı hazret-i kâ'immakâmî teslîm olunmakdan nâşî kuşluk vakti başvekîlin kendüye mahsûs hintovı ve etbâ'ımız içün birkaç hintov ile da'vetcisi gelüb başvekîl size muntazırdır diyerek (**s.356**) hintova irkâb ve başvekîlin konağına îsâl itmekle konağa vusûlümüzde konsilyer nâmında iki mu'teber âdemleri nerdübân başından istikbâl idüb başvekîlin oldığı odaya getürdiler başvekîl ayağ üzerinde bulunmağla yanına varub hâlâ Âsitâne-i Sa'âdet Kâ'immakâmı devletlü sa'âdetlü Mustafâ Paşa Efendimiz Hazretleri'nin siz rağbetlü rütbetlü Prusya Devleti başvekîli dostlarına olan meveddet ve muhabbeti te'kîd zımnında gönderdikleri mektûb-ı âlîdir diyerek mektûb-ı hazret-i kâ'immakâmîyi yeden be-yedin teslîm eyledigimizde ol dahi Devlet-i Aliyye'nin Prusya Kralı'na mahsûs olan meveddetini te'sîs zımnında nâme-i hümâyûnla ilçi göndermeleri Kral-ı müşârün-ileyhe beyne'd-düvel mûcib-i fahr ve mübâhât oldığın îrâd eyledikden sonra i'dâd eyledikleri iki aded iskemlelere karşu be-karşu oturub yola müte'allik ve yetmiş altı senesinde kendüsiyle olan mu'ârefe-i kadîmenin teceddüdünden ve ilçilik ile bizim me'mûriyyetimizden mahzûz oldığına dâ'ir bir mikdâr sohbetden sonra geldigimiz uslûb üzre konağımıza avdet eyledik.

Başvekîl mûmâ-ileyh ile görüşdigimizin ferdâsı ikinci başvekîl Hercberg bir ziyâfet tertîb idüb hânesine da'vet itmekle da'vete icâbet birle konağma vardığımızda dîvânhâneden istikbâl ve kendü odasına îsâl birle dostluğa müte'allik ba'zı sohbet îrâdıyla îfâ-yı levâzım-ı üns ve ülfet eyledikden sonra sâ'ir med'uvv olan sanâdîd kavmiyle ma'an tehyi'e ve i'dâd eyledigi sofraya getürüb ba'zı et'ime it'âm ile tekmîl-i merâsîm-i nevâziş ve ikrâm eyledi.

İrtesi gün resmen nâme-i hümâyûnı teslîm içün Kral Sarâyı'na da'vet zımnında sâlifü'z-zikr Mosiviç ve krala mahsûs altı bârgîrli iki hintov ile bir kral silâhşöri ve çend nefer kral çukadârları ve kırk elli nefer saltat ile bir kapudan gelüb nâme-i hümâyûna ta'zîmen dîvân kâtibimizi ve hediye-i hümâyûnı hâmil kethüdâmızı zikr olunan hintovların birine ve bizi dahi bir tercümânımız ile dîgerine irkâb ve nâme-i hümâyûn hintoyı ilerüde ve biz dahi verâsında giderek Kral Sarâyı'na getürdüklerinde mihmândârımız olan Mayor Rider ile bir nefer mayor sarây kapusundan önümüze düşüb anlar dahi Kral'ın oldığı odaya muttasıl bir dîvânhâneye getürdiler çâr-ı yek sâ'at mikdârı ârâmdan sonra teşrîfâtcı nâmında bir âdem gelüb Kral'ın oldığı odanın kapusunı küşâd ve bizi birkaç nefer havâs etbâ'ımız ve tercümânımız ile içerüye idhâl eyledi Kral odanın nihâyetinde tahmînen nim zirâ' mürtefi' Acem kaliçesiyle mefrûş murabba'ü'ş-şekl bir sofa üzerine mevzû' iskemlesi pîşgâhında kâ'im olmağla zikr olunan sofanın önüne varub hâlâ Âl-i Osmân (**s.357**) Pâdişâhı şevketlü mahâbetlü kudretlü şehen-şâh-ı dârâ-derbân ve pâdişâh-ı İskender-şân Sultân Selîm Han Efendimiz Hazretleri'nin siz haşmetlü menzeletlü Prusya Kralı cenâblarına nâme-i hümâyûn ve hediyye-i mülâtafet-makrûnlarıdır diyerek nâme-i hümâyûnı kâtibimiz ve hediyye-i mülâtafet-makrûnı kethüdâmız elinden alub telsîm ve müte'âkiben takdîm eyledigimizde sandalyesinden birkaç hatve ilerüye gelüb istikbâl sûretini izhâr ve ba'dehu başvekîle işâret birle elimizden ahz ve i'dâd eyledikleri mürtefi' iskemle üzerine vaz' eyledikden sonra

yine başvekîle işâret idüb ol dahi Kral tarafından olarak şevketlü kerâmetlü Pâdişâh-ı cem-câh Efendimiz Hazretleri'nin kendüye der-kâr olan safvet ve dostluklarında metânet ve sebâtlarından minnetdâr oldığm ve mahsûs ilçi ile hediyye-i hümâyûn göndermeleri Kral-ı müşârün-ileyhe katî çok bahâ ider meveddet ve muhabbete delîl-i vâzıh olmağla kendüsi dahi işbu dostluğun elinden geldigi derece muhâfaza ve muhâresesine sarf-ı mekdûr idecegin ve işbu da'vâsında sadıkü'l-kavl oldığı mukaddem vukû' bulan hareketinden münfehim oldığın ve bizim me'mûriyyetimizden inbisât bâsıl eyledigin beyân ile meclise hitâm virmekle yine geldigimiz tâkım ile konağımıza avdet eyledik.

Düvel-i sâ'ireden Berlin'e vürûd iden ilçilere Kral tarafından mahsûs ziyâfet olunmak âdet degil iken Devlet-i Aliyye'ye ihtirâmen ol gün Kral cânibinden konağımızda bir âlî ziyâfet tertîb ve üns ve ülfet itmek için sanâdîd-i kavimlerinden çend neferi da'vet olunmuş olmağla Kral Sarâyı'ndan avdetimizde merkûmlar ile ma'an ta'âm idüb ba'dehu berkes bânesine gitdi irtesi gün resmen olmayarak Kral'ın velî'abdı olan büyük oğlı ve sâ'ir oğulları konaklarına da'vet idüb konaklarına vardığımızda lâlâları istikbâl birle Kral-zâdeler odalarına getürdükde ayak üzerinde bulunmalarıyla biz dahi kâ'imen bir mikdâr sohbet itdikden sonra yine konağımıza avdet eyledik.

Hasbe'l-me'mûriyye Berlin'de on bir ay mikdârı ikâmetimiz muktezî olmak mülâbesesiyle müddet-i ikâmetimizde bizi eglendirmek için mevsim-i şitâda derûn-ı şehirde ve Kral Sarâyı'nda baloz ta'bîr olunur cem'iyyetlerine ve opera komedya didikleri hayâlhânelerine ve mevsim-i sayfda derûn ve bîrûn-ı şebirde olan bâğçelerine da'vet idüb ol vechile imrâr-ı evkât ve ihyân eyledikden sonra avdete me'zûn oldığımız haberi Ordu-yı Hümâyûn'da olan Kolonel Guc tarafından başvekîllerine vârid olmakdan nâşî bin iki yüz altı senesi mâh-ı Cumâde'l-ûlâ'sının gurresinde resmen bizi Kral Sarâyı'na da'vet idüb cevâbnâmelerin i'tâ itmeleriyle yol levâzımı tedârüki için on beş gün dahi ikâmet idüb mâh-ı **(s.358)** mezkûrun on altıncı güni Berlin'den fekk-i râbıta-i ikâmet ve evân-ı hareketimiz şiddet-i şitâya tesâdüf itmek mülâbesesiyle hasbe't-tarîk Saksonya memleketi derûnundan Bohemya'ya ve Bohemya'dan Beç'e varılmak âsân oldığı tahkîk olundığına binâ'en Saksonya üzerinden Beç cânibine sevk-i matiyye-i azîmet olunub Berlin'den altı günde Saksonya Herseki'nin makarr-ı hükûmeti olan Drezne nâm şehre varıldı.

Şehr-i mezkûr Elbe nâm nehr-i kebîrin iki tarafında vâki' bâğ ve bâğçesi ve ticâreti çok bir şehr-i ma'mûr ve vasat-ı şehirden cereyân iden sâlifü'z-zikr Elbe Nehri üzerinde mümtedd on beş on altı kemerli etrâfı demir parmaklıklı taş köpri Avrupa'da nedretle meşhûrdur. Drezne'de bir gün ikâmet ve ilerü menzilhânelere bârgîr tedârüki için baber göndermek irâdesiyle ostarya ta'bîr olunur bir hâneye nüzûl eyledigimizde Hersek mukarriblerinden Konte Markolini nâm bir âdem gelüb Hersek tarafından îfâ-yı merâsim-i hoş-âmedîden sonra Drezne'de birkaç gün ikâmet itmemiz ricâsında oldığın ifâde itmekle ricâsına mebnî iki gün dahi meks ve ikâmet sûretlerine karâr virilmegin ferdâsı yine Hersek tarafından mahsûs da'vetci gelüb ba'de'l-magrib sarâyında tertîb eyledigi cem'iyyete da'vet itmekle vakt-i mezkûrda gönderdigi hintova süvâr ve sarâyına vardığımızda kendüsi ve birâderleri dîvânhâne kapusundan istikbâl idüb ayağ üzerinde bir mikdâr sohbetden sonra cem'iyyet olan büyük dîvânhâneye getürüb izhâr-ı nevâziş ve iltifât eyledi.

Avrupa'nın garîb âdâtındandır ki düvel-i sâ'ireden hâtırı mer'î bir âdem şehirlerine

vürûd eyledikde ne mahâlde ikâmet idecekdir ve beyhûde müddet-i ikâmetinde ne mikdâr akçe harc idecekdir kimse der-hâtır ve mülâhaza itmeyüb hemân lutf itsün şehrimizde birkaç gün kalsın ve şehrimizi ve lâzımü't-temâşâ olan yerleri görsün diyerek yolundan alıkoyub gâyet ikrâmları birbirlerine itdikleri ziyâfetlerine veyâhûd ârifâne ile tertîb eyledikleri cem'iyyete getürüb misafire ikrâm eyledik deyü iftihâr iderler.

Drezne'de ve Nemçe'nin büyük şehirlerinde bizi muhâfaza için ta'yîn eyledikleri kapudan ve ofiçiyal ve soltatlar ikâmet itmek için kirâ ile sâkin oldığımız hânenin odalarından birkaçını tahliyye ve kapudan ve soltatları iyvâ idüb vakt-i hareketimizde zikr olunan odaların kirâsını ve kapudan ve ofiçiyalin yedikleri ta'âmın bahâsını bize virdirdikleri ağreb-i garâ'ibdendir.

Bu ana degin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Saksonya'ya kimse varmadığı cihetden bizi görmek için ricâl ve nisvânı oldığımız mahâlle birden hücûm idüb gâyetü'l-gâye sıklet virmeleriyle Hersek **(s.359)** tarafından muhâfazamıza ta'yîn olunan kapudan âmed ü şüd idenleri münâvebe tarîkiyle yanımızda getürmege karâr virmiş iken kapudanı dinlemeyerek zor-ı bâzû ile kapuda olan soltatları def' ve dil-hâhları üzre yanımıza gelüb giderler idi.

Bu hâl ile Drezne'de üç gün ba'de'l-ikâme hareket ve Nemçe'ye tâbi' Bohemya eyâleti'nin baş tahrı olan Praga nâm kal'aya gelindi.

Kal'a-i mezkûre Moldava Nehri üzerinde vâki' bir hısn-ı hasîn ve bâğ ve bâğçesi çok bir nehr-i latîf oldığından gayri nehr-i mezkûr üzerine memdûd taş köprinin naziri Avrupa'da pek nadirdir yetmiş bir târîhi hilâlinde Prusyalunun Nemçe ile vâki' olan muhârebesinde Prusyalu Saksonya eyâletini pây-mâl ve sâlifü'z-zikr Drezne şehrinin ekserini ihrâk iderek Praga'ya gelüb muhâsara itmiş olmağla Prusyalu tarafından atılan top gülleleri ba'zı hâne divarlarında ile'l-ân durdığı re'yü'l-ayn müşâhede olunmuşdur. Praga'da li-ecli'l-istirâha bir gün ikâmet tasmîm olunmuş iken menzilhâneye vürûdumuzda beş on dakikada menzilhâne karşusunda vâki' büyük meydân mâlâ-mâl ricâl ve nisvân ve kalındığı sûretde istirâhat degil küllî sıklet çekilecegi nümâyân olmakdan nâşî menzilcinin odasında bir iki sâ'at tevakkuf ve kimse âgâh olmadın menzil bârgîrlerini tedârük itdirüb Praga'dan dört sâ'at ilerüde vâki' Bukovic nâm kasabaya gelüb bir gice beytûtet ve irtesi gün sâlifü'z-zikr Bobemya eyâleti derûnundan güzâr iderek on iki günde Roma İmparatorı'nın makarrı olan Beç Kal'ası'na gelindi.

Hüdâvendigâr-ı sâbık cennet-mekân Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin cülûslarında sefâret ile giden Kabakulak yegeni Süleymân Beg'den sonra taraf-ı saltanat-ı seniyyeden Beç'e ilçi gitmedigimden gayri bu def'a Nemçe Devleti'ne me'mûr Râtib Ebûbekir Efendi dahı henüz Beç'e vâsıl olmamağla Beç şehri derûnunda karâr itmek lâzım gelse kesret-i zihâmdan râhat olmayacağı teyakkunla derûn-ı şehre girmeyüb şehirden iki sâ'at bu'dı olan Şevihat nâm kasabaya geçüb bir iki gün meks ve karâr ve zarûriyyât-ı râhdan olan bazı levâzımı tekmîlden sonra andan dahi hareket idüb Budim ve Temeşvar kal'alarından ve sa'bü'l-mürûr olan Sibin dağlarından ve Erdel Boğazı'ndan mürûr ve ubûr iderek Erdel memleketinin büyücek şehirlerinden olub Eflâk budûdına dört sâ'at bu'dı olan Hermenştad nâm-ı dîger Sibin nâm şehre gelinüb bir gün ba'de'l-ikâmet Eflâk hudûdına duhûl birle üç dört günde Bükreş'e ve Bükreş'den üç günde Tuna sâhiline gelinüb Tuna'yı açıklar ile ba'de'l-ubûr Tutrakan ve Hezârgrad ve Şumnı ve Karînâbâd ve Kırkkilisa ve Burgaz ve

Çorlu (**s.360**) ve Silivri kasabalarından güzâr iderek mâh-ı Şa'bânü'l-mu'azzam'ın yedinci Cum'a güni selâmetle Âsitâne-i Sa'âdet-âşiyâneye vusûl ve bi-inâyetillâhi Te'âlâ ve minhü hânemize nüzûl müyesser olmuşdur.

Tezyîl

Geşt ü güzâr-ı bilâd ve emsâr iden uli'l-ebsârın gezdikleri yerlerde imrâr-ı enzâr-ı dikkat birle muttali' oldukları ahvâl ve âsârı zabt ve hıfz eylemeleri fevâ'id-i seferden ma'dûd olagelmegin binâ'en-aleyh bu çâker-i kemîne dahi me'mûr oldığım Prusya Devleti harekâtına dâ'ir re'yü'l-ayn müşâhede ve semâ'an tahsîl-i vukûf itdigim mevâddı kaleme alub erbâb-ı mütâla'aya yâdigâr bırakmak dâ'iyyesi hâtırdan güzâr itmiş iken Avrupa'ya seyr ü sefer iden eslâf-ı kirâm rahimehumu'llâhu'l-meliki'l-allâm hilâl-i seferlerinde gördükleri ahvâli birer cerîdeye sebt ile ahlâflarına yâdigâr bırakdıkları ve bu cihetden ol tarafların keyfiyyâtına dâ'ir pûşîde ve hafî bir şey kalmadığı teyakkunla bu dâ'iyyeden sarf-ı nazar olunması menvî-i zamîr-i fakîr olmuş idi lâkin ezmân ve ahyân teceddüd itdikce her devletin etvâr ve âdâtı dahi nev-be-nev müteceddid oldığı zâhir ve bu sûretde ba'zı mevâddın îrâdı ashâb-ı intibâh indinde birer fâ'ide-i zâ'ideden hâlî olmadığı bedîhî ve bâhir olmağla kısadan hisse alınmak mülâhazası hâtır-ı fâtırı tehyîc birle el-hâletü hâzihi Prusya Devleti'nin tavr ve âdât ve nizâm-ı mülkiyyelerine dâ'ir kesb-i ıttılâ' olunan hâlâtdan ba'zısının işbu cerîdeye tezyîl kılınmasına ibtidâr olundı ve min-allâhi't-tevfîk

Ahvâl-i Nizâm-ı Belde ve Ahâlî-i Menâsıb

Avrupa'da olan düvel-i Nasârâ'dan gelüh Prusya'nın kürsî-i memleketi olan Berlin'de ikâmet iden ilçiler vesâtetleriyle takdîm olunan takrîrlerin mefhûmlarını ve memleketleri a'mâlinden umûr-ı mülkiyyeye dâ'ir olan kâğıdların me'âllerini hülâsa idüb Kral'a arz eyledikden sonra cevâbnâmeler yazmak ve sâ'ir mu'azzamât-ı umûr-ı devleti bi'l-istişâre tanzîm itmek içün iki başvekîlleri ve ma'iyyetlerinde bir takım kâtibleri oldığından başka umûr-ı mâliyye ve ticâret ve kârhâne ve gümrük ve darbhâneyi te'diye ve mühimmât-ı seferiyye ve ser-hâddât ve kılâ'da olan askerî neferâtının ulûfe ve melbûsât ve levâzım-ı sâ'irelerini tesviyye itmek ve zahîre ve hatab ve sâ'ir mühimmât-ı şehirden olan havâyici cem' ve iddihâr ile ahâlî-i beldeye zahmet çekdirmemek içün minister nâmında sadâkatle ve istikâmetle mevsûf ve sigâr-ı sinnlerinden berü devlet içinde terbiyye olub uhdelerine ihâle kılman hidmetin hüsn ve kubhunı fark ve temyîze muktedir işlerinde müstakill on iki nefer âdemleri (**s.361**) ve anların dahi ma'iyyetlerinde kadr-i vâfî kâtibleri olub senevî herkesin hâl ve şân ve mansıbına göre hazîneden ma'âşı olmağla kimseden rüşvet ve ubûdiyyet nâmı ve vech-i âhara ile bir akçe alamazlar ve umûr-ı mâliyyeye me'mûr olanların her biri senesi hitâmında kendüye mufavvaz olan hidmetin muhâsebe ve dahl ve harcını zikr olunan kâtibler ma'rifetleriyle rü'yet ve bilâ-vâsıta Kral'a arz idüb ehadühümâ âharın işine vechen mine'l-vücûh dahl ve ta'arruz itmeyüb ve mâdâm ki sâlifü'z-zikr ministerlerden devletleri nizâmına muhall bir cünha ve taksîr zuhûr itmeye azl itmediklerinden gayri hasbe'l-iktizâ

birini azl itseler dahi yine bir vakit lâzım olur mülâhazasıyla rütbesinden ıskât itmeyerek hidmetinde oldığı hînde Kral tarafından kendüye mu'ayyen olan râtibe ile hânesinde ikâmete me'zûn ve yerine mâ-dûnunda olan erbâb-ı isti'dâddan birini istihdâm idüb muktezî olmadıkca lüzûmsuz yere ricâlini teksîr ile ma'âşları emrinde devletlerini dağdağaya uğratmazlar. Ve libâs ve hademe husûsunda iktisâr kâ'idesine ri'âyet ile gerek Kralları ve gerek ricâli öteden berü me'lûf oldukları libâs giyüb sâ'ir sükkân-ı belde dahi hâl ve şânına göre libâs iktisâsına me'zûn olub fâhir libâslar ve â'lâ kürkler giymekle haddini tecavüze erbâb-ı sefâhate ruhsat virmediklerinden başka başvekîllerinin hâric ve dâhilde gâyet mâ-fi'l-bâb on beş nefer hademeleri ve sâ'ir vücûh-ı beldeden olanların dahi hâllerine göre üçer beşer aylıklı ve yıllıklı âdemleri olub bî-lüzûm ziyâde âdem kullanmazlar hattâ İngiliz'de li-ecli'l-ihtişâm ziyâde hidmetkâr istihdâmına hâhiş-ger olan kimse rütbesine mütehammel oldığı hidmetkârdan ziyâde kaç nefer istihdâm murâd iderler ise hıfzan li'n-nizâm senevî nefer başına cânib-i mîrîye şu kadar guruş virmedikce me'zûn olmadığı ba'zı erbâb-vukûfdan mervîdir hademe makûlesi dahi aldıkları aylıkları ile masârif-i yevmiyyelerini idâre ve yıllıklarıyla kabaca çukadan libâs kesdirüh giyerler kürk ve sâ'ir tabî'atları istedigi şeyleri kim ki ruhsat virilmediginden mahdûmlarından aldıkları akçe masraf ve libâslarına kifâyet itmekle hidmet ile taşra memleketlere gidüb re'âyâ ve herâyâyı tecrîm ve tagrîm itmek ve ummâl ve hükkâmı ta'cîz itmek misillü hâletleri mefkûd oldığından gayri devlet hademesinden iş ile me'mûr olanlara iyâh ve zihâblarında me'kûl ve merkûblarına vefâ idecek derece hazîneden bir mikdâr şey virilmek âdetlerinden olmağla me'mûr olanlar dahi bir iki nihâyet üç âdemle gidüb işini gördükden sonra hidmet-i mübâşiriyye ve vech-i âhar ile fukarâdan bir akçe ve hir habbe almağa zehreleri yokdur.

Sükkân-ı beldeleri ricâl ve küttâb ve askerî ve tüccâr ve erbâb-ı hirefden ibâret ve herkesin (**s.362**) zîy ve kıyafetinden rütbe ve derecesi ve ne san'atda oldığı ma'lûm olmağla çokluk başıboş ve bî-kârları olmayub olsa dahi o makûleleri inşâ ve îcâd eyledikleri kârhânelerde haficce yevmiyye ile istihdâm idüb it'âm ve iksâ idecek kimsesi olmayan fakîr ve alîl ve amel-mânde ve bir vechile ta'ayyüşe adîmü'l-iktidâr olanlar için mahsûs yerleri olmağla anlar dahi zikr olunan yerlere iskân ve iyvâ ve it'âm ve iksâ idüb bu vechile derûn-ı şehirde serserî ve cerrâr ve dilenci makûlesi pek nâdirdir.

Prusya memleketi bilâd-ı bâride-i şimâliyyeden oluh penhe ve harîr makûlesi eşyâ nâbit olmadığından bilâd-ı hârreden celbe muhtâc oldukları penbe ve harîr ve kahve ve şekerden mâ'adâ kendü memleketlerinde tedârüki mümkün olan şeyleri bilâd-ı ecânibden getürmege hâcet mess itmeyüb akçeleri derûn-ı memleketde kalmak içün Berlin'de ve etrâf ve eknâfda çuka ve bez ve kemhâ ve atlas ve katîfe ve dîbâ ve sandâl ve fağfur ve sâ'ir bu makûle emti'a ve eşyâ kârhâneleri îcâd ve akçe kuvvetiyle âhar mahâllerden ustalar celb ile havâyic-i memleketden olan eşyâyı nesc ve i'mâl ile hâricden bir şey getürtmeyüb gelse dahi alenen getürenlerden yüzde otuz gümrük ahz ve sırren getürenlerin mâlı ele girer ise cânib-i mîrîden zabt olunmak nizâm-ı beldelerinden olmağla taşradan derûn-ı memlekete ekall-i kalîl şey geldiginden başka memleketlerinde bulunmayan şeyleri tekellüf ile nev-be-nev tedârüke sa'y ve ikdâm idüb hattâ Minister Hercberg sa'y ve gayretiyle birkaç sene zarfında katî vâfir dut ağaçları peydâ ve tabî'at-ı memleketden hâric olan harîrden senevî kârhânelerine yetişecek mikdârının rub'unı sobalar ile yetişdirdikleri görülmüşdür.

İbni Haldûn Mukaddime'sinde muharrer ve mastûr oldığı üzre beşerin sinni sinn-i nümû ve sinn-i vukûf ve sinn-i inhitâta münkasem oldığı gibi devletlerin müddeti dahi üç kısma münkasem ve siun-i benî âdeme teşbîh olunagelmegin her bir devletin evâhir-i hâlinde ahâlîsi ihtişâm ve terfihe meyl ile kuvvet-i asabiyyesine fütûr ârız ve Avrupa devletlerinin ekseri el-hâletü hâzihi hadd-i hereme resîde oldığından mâ'adâ zamânenin dahi kuvvâsına za'f târî ve ahâlîsinin tabî'atları bedeviyyetden hazariyyete mübeddel olub herkes tezyîn ve râhata meyl eylediginden evâ'il-i vakitler gibi ceng ü cidâl ile tevsî'-i memleket emrinde her devletin himmeti kâsır olmağla galat-ı tabî'at ile bir devlet bir devlete galebe ile bir mikdâr yerini alsa dahi çok geçmeden aldığı yerleri girüye redd ile hâlet-i evvelîsine rücu' idüb itlâf-ı hazâ'in ve it'âb-ı asâkir ve re'âyâdan gayri eline bir şey girmedigi bi't-tecrübe ma'lûm olan keyfiyyâtdan olmağla bu illete mebnî Avrupa'da olan düvel-i Nasârâ harbi îcâb idecek bir illet (s.363) zuhûr itmedikce mücerred tevsî'-i memleket zımnında birbiriyle ceng ve harbe ibtidâr itmeyüb ticâret ve sâ'ir vechile mümkün olan menâ'fi' ve fevâ'id-i mülkiyyelerini teksîr ile memleketlerini ma'mûr ve âbâdân itmege sarf-ı vüs' ve miknet idüb lâkin bu cihetle yine asâkir-i mürettebelerine ve cebehânelerine ve tophânelerine ve kal'aları muhâfazasına halel gelecek iş işlemeyüb ellerinde olan memâliki hıfz ve hırâset içün dâ'imen ve müstemirren askerleri hâzır ve âmâde olub hergün ta'lîm-i ceng itmekden hâlî degillerdir.

Ahvâl-i Menzilhâne

Bâlâda muharrer oldığı üzre kimse tarafından re'âyâya cevr ve ta'addî vukû'a gelmediginden gerek Nemçe ve gerek Prusya re'âyâsı âsûde-hâl olub her sâ'at başında ma'mûr üçer beşer karyeleri olmağla yolcı zahmet çekmemek ve menzil bârgîrleri telef olmamak içün her dört sâ'atde bir menzilhâne ve umûr-ı mühimme ile âmed ü şûd iden ulaklar içün her bir menzilhânede on altı ve ba'zan yirmi dört bârgîr ve mahsûs menzil arabaları oldığından mâ'adâ menzilhâneleri yakîn ve yolları yapılmış ve düzgün olmak hasebiyle bir ulağı bir sâ'atde dîger menzilhâneye îsâl birle fi'l-hâl bârgîr avdet itmekle bârgîr husûsunda kat'an ulaklar zahmet çekmeyüb ziyâde bârgîr beslemege dahi hâcet yokdur. İhyânen külliyyetlü ağırlık ile bir ilçi yâhûd bir bâzergân zuhûr idüb menzil ile gitmek murâd ider ise menzilhânelere bir iki gün evvel oldığı yerden kangı gün hareket ve günde kaç menzilhâne kat' idecegin ihbâr birle menzilhânede mevcûd bârgîrden mâ'adâ her menzilde kaç re's bârgîr iktizâ iderse köylerde yarar ve tüvânâ köylü bârgîrleri olmağla menzilci ve köy ihtiyârları ma'rifetleriyle köylerden tedârük ve arabalara koşub gönderirler. Bir menzilhâneden bir menzilhâneye varınca bir re's bârgîrin ücreti bir guruş ve sürici ücreti kezâlik bir guruş olmakdan nâşî menzilhâneye varıldığı sâ'at herkesin kaç bârgîri var ise menzilci ma'rifetiyle tamâmen ücretini alub avdet iderler sürici ücreti fakat menzilhâne süricilerine mahsûs olub köylülere cüz'î bahşîş virilüb menzilhâneleri dahi Kralları tarafından aylıklı birer mu'temed menzilciye mufavvaz olub sene başında menzilhâne ücreti ve menzilci aylığı ve bârgîrlerin alîk ve alefi bahâsı ve sâ'ir masârif-i lâzıme müctemi' olan akçeden ifrâz olundukdan sonra fazlası Kral hazînesine â'id olub cânib-i mîrîden ve ahâlî-i kazâ taraflarından menzilciye bir akçe ve bir habbe virilmez.

(s. 364)

Ahvâl-i Hazîne

Kral-ı sâbık feylesof ve âkil ve müdebbir bir âdem olmağla nizâm-ı mülkiyyeye dâ'ir te'lîf itdigi vasiyyetnâmesinde bir memleket hazînesi evvelâ zer' ve harsı teksîr idecek esbâb ve hâlâtı istihsâl itmek sâniyyen ehl-i hirfeti tervîc ile derûn-ı memleketde işsiz âdem bulunmamak sâlisen memleketde mevcûd olmayub âhar yerden celbe hâcet mess iden emti'a ve eşyâyı her devlet kendü memleketinde yetişdirmege cidd ve sa'y itmek râbi'an tüccârın mîzânına râbıta virüb taşradan memleket içine giren emti'a az olub çıkan çok olmağla memleketin akçesi derûn-ı memleketde kalmak hâmisen re'âyâdan birinin öküzi hâlik ve zahîresi bir âfete uğrasa öküz ve tohumluk zahîre virüb işsiz koymamak veyâhûd sâkin oldığı köyde kendüye vâfî tarlâ olmadığı sûretde âhar bir ma'mûr yere kaldırub iskân ve zer' ü harsa cesbân bir hâlî yer bulundukda ormanlıklarını kırdırub tarla tedârük ile zürrâ' ve harrâsı bir şey'e muhtâc itmemek. Sâdisen derûn-ı memleketde hâsıl olan zahîreyi re'âyânın elinden cebren almayub kendüleri şehirlere getürüb vakt ve hâlin îcâb itdigi vech üzre rızâsıyla diledigi âdeme satdırmak sâbi'an memleket derûnunda hirfet sâhibi ve bir tarîkda alâkası olmayub eli ayağı olan şihâs ve dilenci makûlelerini inşâ olunan kârhânelere iyvâ ve iskân ile iş işletdirüb ol vechile ta'ayyüş itdirmek sâminen bir mâddenin devletçe nizâmına teşebbüs olundığı hâlde esâsıyla tanzîm idüb ricâ ve şefâ'atle nizâm-ı mezkûra halel virecek hâlâta tasaddî olunmamağla o nizâm ale'd-devâm mer'î ve düstûrü'l-amel tutulmak husûsları memleketini ma'mûr itmege gayret iden devlete lâzım ve lâbüdd idügi ve böyle oldığı hâlde memleket ma'mûr ve âbâdân olub kimse dahi akçesiz kalmayub ta'ayyüşe muktedir olmağla hırsızlık itmeyüb memleket âsûde-hâl ve zahîre ve metâ' çoğalub bâzergânlık umûrı râyic olmaklığla memleketin akçesi gün-be-gün terakkî bulmakda olacağı ve böyle olmadığı sûretde nizâm-ı mülke halel gelüb herkes kendü hevâ ve hevesine icrâ kasdıyla dürlü dürlü fesâdâta sa'y ile ehl-i ırz makûlesi bî-râhat olacağından gayri başıboş çoğalub re'âyâ üzerine musallat olmağla re'âyâ bî-tâkat ve zebûn ve memleket harâb ve gayr-i meskûn olacağı ve bir devletin her ne kadar küllî hazînesi mevcûd olsa dahi avârız-ı dehriyye zuhûrıyla ifnâ olub o devlet zahmet çekecegi ve re'âyâ ve berâyâsı mezâlim ve ta'addiyâtdan himâyet ve sıyânet ile müreffehü'l-hâl oldukda hazîne makamına kâ'im olmaklığla devlet-i mezkûre (s.365) hiçbir vakitde zahmet çekmeyecegi muharrer ve Kral-ı sâbık merkûm krallık iskemlesine ku'ûd eyledikde devletin senevî îrâdı yirmi beş bin kîse iken bu dakîkalara ri'âyet ile altmış bin kîseye iblâğ eyledigi zikr olunan vasiyyetnâmede mastûrdur.

El-hâletü hâzihi Prusya Devleti'nin îrâdı seksan bin kîse akçeye mütekârib olmağla meblağ-ı mezkûrun ber-vech-i tahmîn kırk beş bin kîsesi askerî ulûfesiyle tophâne ve cebhâne ve sâ'ir mühimmât-ı seferiyye ve kılâ' ve husûn ta'mîrine yirmi üç bin kîsesi Kral dâ'iresi masârifiyle ministerler ve sâ'ir umûr-ı devlete me'mûr olanların ma'iyyetlerine ve ba'zı mahâllere ta'yîn eyledikleri masârifine ve köpri ve yollar ta'mîri ve bi-kazâ'en li'llâhi Te'âlâ âteş zuhûrıyla muhterik olan köylerin hâneleri inşâsına ve sâ'ir mühimmelerine sarf olundukdan sonra fazla görinen on iki bin kîsesi dahi sefer zuhûrunda harc olunuh re'âyâya bâr olmamak içün Kral hazînesinde mahfûz oldığı ve kral-ı sâbık yetmiş bir târihinde birkaç devletle yedi sene mütevâliyen ceng itmiş iken mevcûd ve müddeharı olan akçesi tükenüb

husamâsı müflis oldı dimemek içün hitâm-ı seferde Berlin'den beş altı sâ'at bu'dı olub Prusya krallarının mevsim-i sayfda teferrüçgâhları olan Potstam nâm şehir hâricinde bir âlî sarây ve ol vechile bir mikdâr mevcûd müddehar akçe kaldığını düvel-i sâ'ireye ifşâ itdigi ba'zı erbâb-ı vukûfdan tashîh olunmuşdur el-uhdetü ale'r-râvî.

Ahvâl-i Re'âyâ

Prusya memleketi derûnunda vâki' kurânın bir mikdârı kral hâssı ve bir mikdârı tîmâr ve ze'âmet ve mâlikâne misillü ve ahâlîsinin mülki olmağla hâss olan köylerin külliyetlüce olan ahâlîsi ev başına virgü ve öşr ve avârız-ı sâ'ire nâmıyla cânib-i mîrîye senevî kırkar guruş ve tarlâ ve hayvanâtı kalîl olub kırkar guruş virmege adîmü'l-iktidâr olanlar hâl ve tahammülüne göre kimi yirmişer ve kimi onar guruş virdikden sonra re'âyânın her biri yâ haftada üç gün sâkin oldığı karyede vâki' arâzî-i mîriyyeye hidmet idüb veyâhûd senevî cânib-i mîrîye kırk guruş dahi virüb tîmâr ve mâlikâne olan köyler ahâlîsi dahi kezâlik cânib-i mîrîye kırk guruş virdikden sonra karye mutasarrıflarına dahi haftada üç gün hidmet idüb işbu virgüyi virdikden sonra vechen mine'l-vücûh efrâd-ı âferîde tarafmdan re'âyâdan bir akçe ve bir habbe mutâlebesiyle ta'addî olunmadığından safâ-yı hâtır ile ol mikdâr akçeyi sene be-sene lâzım gelenlere teslîm ile âsûde ve müreffehü'l-bâl olarak zirâ'at ve hirâsetleriyle meşgûl olurlar. (**s.366**) Şehir ve kasabât derûnlarında mütevattın olan ahâlînin sigâr ve kibârından zâhirde virgü nâmıyla bir şey alınmayub kaldı ki havâyic-i şehirden cüz'iyyât makûlesine varınca ahâlînin me'kûlâtına dâ'ir şehir kapusundan içerü her ne girer ise bâc nâmıyla haylîce akçe alındığından başka fukarâya lüzûmı olmayub taşra memâlikinden gelen zeytûn ve zeytûn yağı ve limon ve şarâb ve tuhaf makûlesi ashâb-ı servet ve yesârın isti'mâl idegeldikleri eşyâdan ağır gümrük almub ziyâdece bahâ ile fürûht olundığından şehir ve kasabât sükkânı dahi hu vechile hafifce virgüye dâhil olub virgü virmekden vâreste olmazlar. Sefer vukû'ında dahi re'âyâdan seferiyye ve sefere müte'allik virgü nâmıyla bir şey mutâlebe itmeyüb fakat zahîre ve bârgîr mübâya'ası iktizâ ider ise cânib-i mîrîye küllî hasâret ve re'âyâya bâr olmayacak vechile mu'tedil bahâ ile re'âyâdan iştirâ idüb bu cihetle dahi re'âyâya sıklet virmezler.

Ahvâl-i Zahâ'ir-i Mîriyye

Hem-civâr olan devletler ile ceng ü cidâl iktizâ eyledikde mevcûd ve müddehar bulunmak içün âsûde vakitlerde râyiciyle bulunan yerlerde zahîre mübâya'a ve üç sene iki yüz bin askere vefâ idecek mikdârı hudûdlara karîb mahâllerde inşâ eyledikleri anbârlara vaz' ve iddihâr idüb bir tarafdan sefer açılur mülâhazası ber-taraf oldukda memâlikinden birinde veyâhûd hem-civâr olan devletlerin birisinde cedb ve kahtlık olmak lâzım gelse ol vaktin râyici ne gûne ise râyic-i mezkûr üzre müddahâr olan zahîrenin bir mikdârını lâzım olanlara bey' idüb bolluk oldığı sene yine râyic oldığı minvâl üzre tekrâr iştirâ ve anbârlara vaz'la hem re'âyâ zahmet çekmez hem anbârlarda mevcûd zahâ'ir tâzelenüb cânib-i mîrîye dahi oldukca fâ'ide-i zâ'ide hâsıl olur.

Ahvâl-i Asâkir

Prusya Devleti'nin iki yüz yirmi binden mütecâviz müretteb ve lede'l-iktizâ oldığı yerden me'mûr oldığı mahâlle üç günde harekete muktedir nısfından ziyâdesi yerlü kusûrı yabancı ve yüz otuz bin mikdârı piyâde ve altmış bini süvârî ve on iki bini topçı askeri olub âsûde vakitlerde yerlüden olan askeri üç bin bölük idüb her bölügüne senede dokuz ay yerine ve yurdına varub zirâ'at ve hirâset (**s.367**) itmek san'atı var ise san'atını işlemek içün izin virmek âdetlerinden olmak hasebiyle zikr olunan müddetde müstahak oldukları ulûfeleri virilmeyüb nısfı kral hazînesine ve nısf-ı âharı kralın ma'lûmı olarak kolonel ve mayor ve kapudan ve ofiçiyallara kalur dokuz ay tamâmında zikr olunan bölük recimendine avdet idüb öbür bölügi gider asâkir-i mezkûre kılâ' ve şehirlerde sâkin olmağla Berlin şehrinde olanların günde birer recimendi nevbetle sabâh vakti ceneral ve sâ'ir zâbitânıyla ma'an sayfen ve şitâ'en ta'lîm meydânına çıkub iki üç sâ'at ta'lîm-i ceng itdikden sonra bölük bölük kolluklara ve ba'zı lâzımü'l-muhâfaza olan yerlere gönderilüb nevbetde olanlar yerlerine avdet eylediklerinde kendülere mahsûs asker libâsını ihrâc ve eskice libâslarıyla hamallık ve sâ'ir ellerinden gelan işi işleyüb recimendinin ta'lîm nevbeti geldigi sâ'at yine askeri libâsını giyüb ve recimendiyle ta'lîm meydânına gidüb ta'allüm-i ceng iderler.

Asâkir-i mezkûre neferâtının yevmiyye dört para ulûfe ve yarımşar vukıyye nân ve ceng vaktinde haftada üç gün lahm-ı bakar ta'yînâtı ve senede şabka ve çorab ve gömlegine varınca iki tâkım melbûsâtı olmağla mevsim-i sayf hulûlünde Kral'ın makarr-ı hükûmeti etrâfında her ne kadar askerî tâ'ifesi var ise çadırlar ile hâric-i Berlin'e gelüb cümlesi tekmîl oldukda yazlık libâsları i'tâ ve falân gün revüy ya'nî yoklama olacağı cümleye i'lân birle dâhil-i şehirde olanlar dahi üç gün taşra çıkub etrâfından gelenlere mülhak ve yoklamaya mahsûs sahrâda cengde durur gibi her recimendin topları önünde olarak saff bağlayub bir mikdâr top ve tüfenk ta'lîmi itdikden sonra cümlesi recimend recimend Kral'ın önünden geçüb hâl ve şânlarına göre ser-gerdeleri nevâzişe mazhar olurlar acâyibdendir ki zikr olunan sahrâda askerî ve seyirci olarak yüz binden ziyâde halk cem' olmuş iken ser-gerdelerin asker tahrîkine dâ'ir olan sadâlarından gayri bir sadâ işidilmeyüb cümlesi sâmit ve sâkit dururlar âhar eyâletlerde olanları dahi ya Kral bi'n-nefs ol eyâlete gidüb yoklar yâhûd ol havâlîde olan ceneraller yoklayub anların dahi sayfiyye libâslarını virirler zikr olunan yoklamada alîl ve cenge adîmü'l-iktidârî var ise illetini beyân iderek Kral'a arz-ı hâl idüb ifâdesi nefsü'l-emre mutâbık ise tekâ'üd yevmiyyesi i'tâsıyla askerî zümresinden ihrâc ve yerine mülâzımlardan birini idhâl iderler bu yoklamadan başka güz faslında dahi Berlin'de ve Berlin'e yirmi otuz sâ'at mesâfe olan mahâllerde sâkin bi'l-cümle piyâde ve süvârî asâkir Kral'ın teferrücgâhı olan Potstam nâm şehre cem' oldukdan (**s.368**) sonra mevcûd askeri iki bölük idüb bir bölügüne Kral bi'n-nefs ve dîger bölügüne mu'teber cenerallerinden biri ser'asker olub şehr-i mezkûrun hâricinde vâki' sahrâ-yı vasî'ü'l-ircâda husamâsıyla ceng ider gibi top ve tüfenk cengi iderler.

Ceng husûsı Avrupa'da bayâğıca bir san'at olmağla san'at-ı mezkûrede her kangı kralın askeri mâhir ise kral-ı mezkûr ekser-i ahyânda husamâsına gâlib oldığı ve el-hâletü hâzihi Prusya askerinin ceng san'atında cümleden ziyâde mahâretleri der-kâr idügi beyne'd-düvel müsellem olmakdan nâşî zikr olunan ceng ta'lîminde Felemenk ve İngiltere ve França

ve İtalya ve Şived ve Saksonya ve Danimarka'dan mayor ve kapudan ve ofiçiyaller gelüb sûret-i cengi temâşâ ve ma'rifet ta'allüm ve tahsîl iderler.

Kılâ' ve sügûr muhâfızlarına me'mûr askerî tâ'ifesi muhâfazasına me'mûr oldığı kal'ada râhata alışub alâka peydâ itmemek içün bir yerde durmayub aralık aralık oldukları muhâfazadan dîger muhâfazaya nakl ve tahvîl ile dâ'imâ askerî tâ'ifesini tahrîkden hâlî olmadıklarına binâ'en ulûfe vakti her kangı sancâkda bulunurlar ise ol sancâğın mahsûlünden ulûfeleri virilüb ba'dehu ummâlin hesâbma mahsûb olur.

Esnâ-yı cengde ve eceliyle mürd olan saltatların yerine âhar soltat tedârüki lâbüdd oldığı cihetden lede'l-iktizâ asker tahrîri içün her recimende bir sancâk tahsîs ve noksân olan askeri livâ-i mezbûrdan tekmîl itmek husûsını tansîs itmeleriyle her sene askeri nâkıs olan recimendin ofiçiyalleri kendü recimendlerine mahsûs livâya çıkub re'âyâdan üç nefer evlâdı olanların birini alarak kaç nefer iktizâ ider ise ol vechile re'âyâdan tahrîr ve mülâzımîn zümresine ba'de'l-ilhâk mülâzımlarından fenn-i harbi ta'allüm itmiş ol mikdârını alub recimendin noksânını tekmîl iderler.

Ahvâl-i Mühimmât ve Cebehâne

Prusya memleketi derûnunda vâki' kılâ' ve palankalarda olan top ve mühimmât cebehâneden başka Berlin'de arastân ta'bîr olunur iki tabakalı bir cebehâneleri olub tabaka-i ûlâsında top ve hâvan ve humbara ve bunlara dâ'ir mühimmât-ı tophâne ve ikinci tabakasında tüfenk ve kılıc ve piştov ve sâ'ir âlât-ı cebehâne mevcûd ve cümlesi se-pâlar üzerinde gûyâ bugün üstâdlar ellerinden çıkmış pâk ve musaykal istîf olmuş olmağla askerîden birinin tüfenk ve kılıc ve piştovı şikest olsa mevcûd cebehâneden i'tâ ve kaç kıt'a (s.369) virilür ise derhâl tekmîl ve yerine vaz' birle dâ'imâ üç dört orduya vefâ idecek mikdârı mühimmâtları mevcûd ve hâzır durdığından gayri top arabalarına ve bârgîrlerine iktizâ iden koşum ve münâvele ve mühimmât-ı sâ'ire-i tophâne başka başka anbârlarda mahfûz ve her anbâr birer recimende mahsûs olmağla bir mahâlle kırk elli top irsâli muktezî olsa her recimendin neferâtı anbârlarını bilüb derhâl levâzımlarını anbâr-ı mezkûrdan ihrâc ve toplarını techîz idüb bârgîrleri dahi tüvânâ ve yarar olarak ahurlarda mevcûd olmakdan nâşî bir günde arabalarını koşub me'mûr oldukları mahâlle kalkmağa liyâkatleri vardır. Ve bu makûle mîrî esliha nişânlı ve alâmetli ve ma'lûm olub askerîden birisi fürûht veyâ tebdîl itmek sevdâsında olsa dahi kimse elinden alamadığından mâ'adâ zâbitânı gerek askerlerini ve gerek üzerlerinde mevcûd eslihayı külli yevm yoklayub birisinin silâhı noksân veyâhûd nâ-musaykal olsa te'dîb itmeleriyle silâhını satmak şöyle dursun kirli paslı tutmak bir neferin haddi değildir.

Bâlâda serd ve beyân olunan mukaddimâtdan netîce-i murâdım Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâr-ı menşe'-i zulm ve bâdî-i harâbî-i memâlik olan tezyîn ve ihtişâm ile irtişâ mâddesinin men'-i küllî ile men'i ve bu vechile hazîne makâmına kâ'im ve vedî'a-i rabbü'l-ibâd olan fukarâ-yı ra'iyyetin istihsâl-i esbâb-ı refâh ve râhatı emrine mübâderet ve her tarîki tenkîh ve ricâlini bi'l-intihâb mevcûd olan menâsıba hasr ile herkesin hâl ve şân ve rütbesine göre ma'âşını ta'yîn idüb mâdâm ki ricâlin birinden nizâm-ı mülke halel tatarruk idecek bir

cünha ve taksîr zuhûr itmeye bî-hengâm mansıbından azl olunmaması dakîkasına ri'âyet ve tarîka duhûlı ser-rişte-i zulm ve ta'addî ittihâz iden bir âlây nâ-ehlin ricâ ve şefâ'atle merâtib-i âliyyeye idrâc olunmaması hâlâtına dikkat ve e'âlîye taklîde ictisâr iden süfehâ-yı edânî makûlelerinin te'dîbi ve rûh-ı devlet menzilesinde olan askerî tâ'ifesinin husûsan topcı ve umûr-ı bahra vâkıf ve âşinâ kalyoncı neferâtının mu'allem ve münakkah olarak sayfen ve şitâ'en âmâde itdirilmesi esbâbı istihsâline himmet buyurdığı sûretde müttefiklerinin kuvvet ve gayreti ve muhâliflerinin kesr ve hezîmeti tezâyüd bulub avn-i hakla cemî'-i zamânda düşmanlarına gâlib olacağı ke'ş-şems fî-vasati'n-nehâr bedîdâr ve âşikâr olmağla hemân cenâb-ı müsehhilü's-si'âb vükelâ ve ummâl-ı devleti umûr-ı hayriyyeye mazhariyyetle zamânlarında fukarâ ve zu'afâya refâh-ı hâl ihsân eyleye âmîn âmîn bi-hürmeti nebiyyihi'l-emîn.

(s.370)

İşbu Cild-i Hâmisin Birinci Tab'ında Ba'zı Zevât-ı Kirâmın Söylemiş Oldukları Târîhler Teberrüken Ber-Vech-i Âtî Buraya Dahi Derc Olunmuşdur.

Takvîmhâne-i Âmire Musahhihi Lütfî Efendi'nin buldığı târîhdir

Sezâ terkîb olunsa Lutfî cevher ile târîhi * Oku temsil kılındı cild-i pençemde ne â'lâdır

1278

Hayrî Efendi'nin zâde-i tab'-ı dil-güşâları olan târîh-i ra'nâdır

Cenâb-ı Cevdet'e itmiş Hüdâ tab'-ı cevâd ihsân * Usûl-i fenn-i târîhde yol açdı kendi kendiye

Müverrihlikde yok misli Sühan-verlikde akrânı

*

Müreccahdır hüner-verlikde vassâf-ı Hücendî'ye

Beşinci nüshası âsârının bak işte tab' oldı * Safâ virdi yine tab' ü dil-i dâniş-pesendîye

Tevârih-âşinâ anlar bilür kadr ü kemâlâtın * Okundukca ider tahsîn o zât-ı ercümendîye

Yazub mu'cemle i'lân eyledi târîhini Hayrî * Basıldı cild-i hâmis kıl du'â Cevdet Efendi'ye

İntehâ el-Cild-i Hâmis

Der-Sa'âdet

Matba'â-i Osmâniyye

1309

Ziştovi'de Mün'akid Olan Meclis-i Mükâleme

Rebî'ü'l-ahîr 23 Sene 1205

AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET

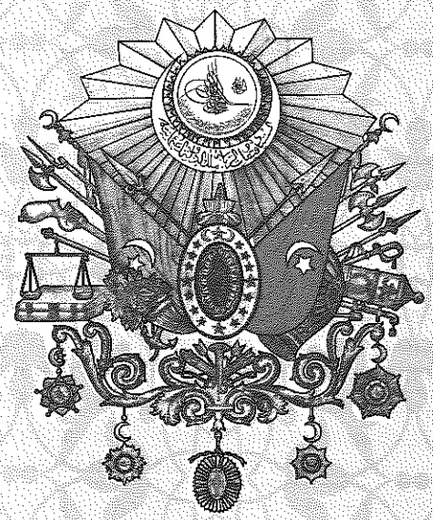

1792-1798 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte Nizam-ı Cedid olarak adlandırılan Devlet teşkilatında yapılan düzenlemeler, Balkanlar ve Arabistan havalisinde ortaya çıkan isyanlar, Fransız İhtilali, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi gibi konular geniş yer tutmaktadır.

06 ÇİLT

Eser-i Hâme-i Ahmed Cevdet

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Şükr ve sipâs-ı nâ-ma'dûd ve mahâmid-i mütevâliyetü'l-vürûd Pîrâye-bahş-ı dîbâce-i rüzgâr ve şîrâze-bend-i cerîde-i leyl ü nehâr olan vâcibü'l-vücûd tenezzehet zâtehû ani'l-vâlidi ve'l-mevlûd hazretlerine ehakk ve ahrâdır ve salâtü salât ve selâm siyer-i ibret-eseri hâdî-i enâm ve hâdî'-i İslâm olan hâtem-i Resûl-i kirâm cenâbına ve nücûm-ı ihtidâ olan âl ve ashâbına şâyân-ı ihdâdır.

Ba'de-zâ kalem-i perîşân-ı rakkam (Ahmed Cevdet) pür-taksîr bu tarz üzre sahâ'if-tırâz-ı hikâye ve takrîr olur ki der-dest cem' ve te'lîf olan târîh-i âcizînin beşinci cildi henüz itmâm ve tebyîz olundığı avânda cülûs-ı meyâmin-nümûnı numûne-i selâmet-i devlet-i ebed-karîn ve asr-ı mehâsin-hasr-ı hümâyûnı mecma'-ı âsâr-ı behîn ve mağbût-ı a'sâr-pîşîn olan zıll-i zalîli İlâh ve pâdişâh-ı ma'delet-penâh sultân-ı merâhim-pîşe ve hâkân-ı hakâyık-endîşe es-Sultân (Abdülazîz) Han edâma'llâhu devletehû mâ-ta'âkubü'l-melevân. Velî ni'met-i bî-imtinân efendimiz hazretlerinin nâm-ı nâmî-i âsârı rûy-i dirhem ve dînârı muttarız ve elsine-i hutebâ-yı belâgat-şi'ârı mu'azzez idüb ilm-i târîhin bir fâ'idesi dahi vekâyi'-i mâziyye ve ahvâl-i ümem-i munkaziyyeyi bi'l-muvâzene a'sârın yek-dîgere nisbetle fazl ve rüchânını bilmek mes'elesi oldığından ve târîh-i âcizînin her cildi cülûs-ı hümâyûndan berü meşâhid-i dîde-i i'tibâr olan himem-i celîle ve âsâr-ı celîle-i mülûkânelerînin şükrini bildireceginden işbu cild-i sâdisin dahi ma'a'l-iftihâr tebyîzine ibtidâr olunmuşdur.

(ترتیب جدید)

جلد سادس

(از)

تاریخ جودت

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصنامه سیله

(الکنجی طبعی)

درسعادت

(مطبعهٔ عثمانیه)

۱۳۰۹

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ SÂDİS

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nın Ruhsâtnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet

(Matba'a-i Osmâniyye)

1309

(s.2)

FİHRİST-İ CİLD-İ SÂDİS

Sahîfe [Sayfa]

Vekâyi‘-i Sene 1207 4 [1573]
Nizâm-ı Devlete Dâ’ir Lâyihalar Tanzîm ve Takdîm Olundığı
Ashâb-ı Levâyih 8 [1576]
Lâyihaların Hulâsaları ve Ba‘zı Mütâla‘ât 10 [1578]
Şerâ’it-i İntizâm-ı Asker 11 [1578]
Sikke Ahvâli 21 [1587]
Abdullah Mollâ Lâyihası ve Ba‘zı Mütâla‘ât 43 [1605]
Fezleke 52 [1612]
Tanzîm-i Kavânîn ve Nizâmât ve Dîger Ba‘zı İcrâ‘at. Humbaracı ve Lağımcı Kânûnnâmelerinin Tanzîmi 53 [1613]
Ma‘den Emîni Yûsuf Ağa'nın Vezâreti ve Bender ve Hotin ve İsmâ‘îl Kal‘alarının Ta‘mîri İçün Binâ Emînleri Nasb Olundığı 54 [1614]
Bender ve Hotin Tîmâr ve Ze‘âmetlerinin Te’yîd-i Nizâmları 55 [1615]
Donanma-yı Hümâyûnun Avdeti ve Esmâ Sultân'ın Sûrı ve Zâbitân-ı Bahriyye Hakkında Kânûn-ı Cedîd 56 [1616]
Mahlûlât-ı Mukâta‘âta Dâ’ir Nizâm 57 [1616]
Eyâlet-i Mora Hakkında Nizâm. Nizâm-ı Emânet-i Surre 59 [1618]
İrâd-ı Cedîd Defterdârlığı ve Ta‘lîmli Asker Nezâreti İhdâs Olundığı. Vâridât-ı Cedîd 60 [1619]
Topcı ve Arabacı Kânûnnâmelerinin Tanzîmi ve Ba‘zı Tahkîkât. Tevzî‘-i Virgü Nizâmı 63 [1621]
Vaz‘-ı Kânûn-ı Vezâret 65 [1623]
Sikke Hakkında Virilan Karâr 67 [1624]
Sefâ’in-i Ticâriyyenin Teksîri Mütâla‘ası 69 [1626]
Nizâm-i Cedîd-i Askerînin Tertîb ve Tanzîmi 70 [1627]
Ba‘zı Umûr-ı Hayriyye 73 [1630]
Vekâyi‘-i Şettâ 74 [1631]
(s.3) İcrâ Olunan Azl ve Nasblar Esnâsında Memleketeyn Beglerinin Becâyişleri 78 [1634]
Vekâyi‘-i Hâriciyye 79 [1635]
Lehistân'ın İkinci Mukâsemesi 80 [1635]
Almanya İmparatorı'nın Tetevvüci. Râsih Paşa'nın Petersburg'a Azîmeti 86 [1640]
Âgâh Efendi'nin Londra İlçisi Oldığı. Vekâyi‘-i Sene 1208. Râsih Paşa'nın Dersa‘âdet'e ve Rusya İlçisi'nin Petersburg'a Avdetleri 89 [1643]
Tevcîhât ve Atiyye ve İltifât 90 [1644]
Vekâyi‘-i Mütenevvi‘a 96 [1649]
Vefât-ı Hamîdî-zâde ve Itlâk-ı Keçeci-zâde. Tecdîd-i Kisve-i Ravza-i Mutahhara ve İki Kıt‘a Elmâs İştirâ Olundığı 97 [1650]
İşkodra Vukû‘âtı ve Ba‘zı Vekayi‘-i Anadolı ve Dağlı Eşkıyâsının Ahvâli 100 [1652]
Vekâyi‘-i Arabistân ve Ahvâl-i Cebel-i Lübnan 106 [1657]
Ahvâl-i Medîne-i Münevvere ve Haleb ve Vak‘a-i Timur 116 [1665]
Vehhâbîlerin Zuhûr-ı Mukaddemât-ı Fesâdâtı 120 [1669]
Ba‘zı Mevâdd-ı Nizâmiyye 124 [1672]
Emvâl-i Eytâm Hakkında Nizâm 125 [1673]
Baruthâneler Nizâmı ve Dîger Ba‘zı İcrâât 126 [1673]
Süferâ Ta‘yînâtının Ta‘dîli ve Ecnebî Tercümânlar Hakkında Usûl 128 [1675]
Ba‘zı Vefeyât 130 [1677]
Vefât-ı Feyzî Paşa ve Nu‘mân Beg ve Hoca İbrâhîm Efendi 131 [1678]
Vekâyi‘-i Sene 1209. Ahvâl-i Donanma 132 [1679]
İcmâl-i Ahvâl 133 [1680]
Ba‘zı Zevâtın Nefyleri 135 [1681]
Râşîd Efendi'nin Azli ve Dürrî Efendi'nin Riyâseti ve Dîger Ba‘zı Vekayi‘ ve Nizâm-ı Cedîd Askeri'nin Mu‘âyenesi ve Karadeniz Boğazı'nın İstihkâmı ve Lağımcılar Kışlası Câmi‘inin Hitâmı ve Menfîlerin Itlâkı 137 [1683]
Melek Paşa Yerine İzzet Paşa'nın Sadâreti ve Ba‘zı Tevcîhat 139 [1685]
Enverî Efendi'nin Vefâtı ve Nûrî Beg'in Vak‘a-nüvîsligi ve Musâ Paşa'nın Trablusşâm Vâlîsi Oldığı ve Dîger Azl ve Nasb 141 [1686]
Tersânece Ba‘zı İcrâât 143 [1688]
(s.4) Vekâyi‘-i Mütenevvi‘a 145 [1690]
Mihr-i Şâh Sultân İmâreti'nin Hitâmı ve Şeytan Emîn Efendi'nin Mevleviyyeti ve Galata Kulesi'nin Ta‘mîri ve İ‘lân-ı Harîk İçün Kösî Vaz‘ı 145 [1690]
Acemoğlu'nun İ‘dâmı ve Mustafâ Paşa'nın Vezâreti ve Kara Mahmûd Paşa'nın Afvı 146 [1691]
Alo Paşa'nın Harekât-ı Nâ-becâsı ve Vekâyi‘-i Sâ’ire 147 [1691]
Ba‘zı Cevâmi‘ Havlılarında Havzlar İnşâsı 149 [1692]
Umûr-ı Mâliyye 150 [1693]
Ba‘zı Vefeyât 157 [1699]
Ahbâr-ı Hâriciyye ve Fransa İhtilâli'nin Keyfiyyet-i Zuhûrıyla Ba‘zı Müteferri‘âtı 158 [1700]
Dürrî Efendi'nin Vefâtı ve Firdevs Efendi'nin Riyâseti 193 [1726]
Fransa Cumhûriyyeti'nin Tasdîki ve Râtib Efendi'nin Riyâseti 194 [1727]
Vekâyi‘-i Sene 1210 196 [1729]
Ponaparte'nin Kumandanlığı 198 [1730]
Kat‘-ı Hudûd-ı Avusturya 199 [1731]
Fransa İlçisinin Dîvân-ı Hümâyûna Duhûli ve Ba‘zı Havâdîs-i Hindistân. Devlet-i Aliyye'nin Fransa Cumhûrı'yla İttifâkı 200 [1732]
Havâdis-i Kafkas ve İrân 203 [1735]
Dubrovnik Virgüsünün Vürûdı ve Garb Ocaklarına Dâ’ir Ba‘zı Havâdis 208 [1739]
Ahvâl-i Arabistân 210 [1740]
Azm-zâde'nin Emîrü'l-hacc Oldığı. Ahvâl-i Ayıntâb ve İçil ve Vekâyi‘-i Rûmili 211 [1742]
Ba‘zı İnşâât-ı Hayriyye ve Mîriyye. Azadlı Baruthânesi'nin İnşâsı ve Tersâne'de Havz-ı Kebîr İnşâsına Başlandığı 217 [1746]
Karadeniz Boğazı Kal‘alarının Nizâmı 220 [1748]
Vak‘a-nüvîslik Nizâmı. Vekâyi‘-i Şettâ 221 [1749]
Vefeyât-ı Â‘yân 223 [1750]
Hayrullah Efendi'nin Keyfiyyet-i Vefâtı 224 [1751]

Sultân-zâdenin Vefâtı Keyfiyyeti 226 [1753]
Vekâyi‘-i Sene 1211. Azl ve Nasb. Abdullah Mollâ ile Ayaklı Kütübhâne'nin Sadâretleri 227 [1754]
(s.5) Çıldır ve Anapa Muhâfızlarının Tebdîlleri 228 [1755]
Râtib Efendi'nin Azli ve Râsih Efendi'nin Riyâseti ve İbrâhîm Ağa'nın Vezâreti 230 [1756]
Vukû‘ât-ı Mütenevvi‘a 232 [1759]
Üç Geminin Birden Bahre Nüzûli 234 [1760]
Ba‘zı Nizâmât ve Islâhât 235 [1761]
Vekâyi‘-i Rûmili. Kara Mahmûd Paşa'nın Maktûlen Vefâtı 238 [1763]
Rûmili Vâlîsi Hakkı Paşa'nın Azli ve Eşkıyânın Tırnovi'yi Urdukları 244 [1768]
İrân Nâme-reslerinin Vürûdı ve Ponaparte'nin İtalya'da Muzafferiyyeti 250 [1773]
Vekâyi‘-i Sene 1212. Feth Alî Şâh'ın Cülûsı 252 [1775]
Ba‘zı Ahvâl-i Bahriyye ve Sâhiliyye 253 [1775]
Azîz Efendi'nin Prusya Kralı'yla Mülâkâtı ve Süferânın Sınıf ve Derecâtı 254 [1776]
Paris İlçisinden Tahrîrât Geldigi ve Râşid Efendi'nin Riyâseti 261 [1781]
İzzet Paşa'nın İstiklâli ve Süvâri Topcılarının Tertîbi 262 [1782]
Vefeyât 265 [1785]
Müftî-zâde'nin ve Mekkî Efendi'nin Terceme-i Hâlleri 266 [1786]
Abdullâh Birrî Efendi'nin Terceme-i hâli 267 [1787]
Râşid Efendi'nin Terceme-i Hâli 269 [1788]
Şeyhü'l-İslâm-ı Esbâk İbrâhîm Beg'in Terceme-i Hâli 271 [1790]
Ba‘zı Tevcîhât. Umûr-ı Mâliyye 272 [1791]
Karadağ'a Dâ’ir Havâdîs 274 [1793]
Ahbâr-ı Hâriciyye 277 [1795]
Ahvâl-i Politikanın Tagyîri 279 [1797]
Fransa'nın Ahvâl-i Dâhiliyyesi 286 [1802]
Ponaparte'nin Tolun'da Donanma Techîz İtınesi ve Malta'yı İstîlâ ile Kavalyer Tarîkini İlgâ Eylemesi 290 [1805]
Rûmili Vekâyi‘i 291 [1807]
Pâspân-zâde'nin Fermânlı Oldığı ve Kapudan Paşa'nın Ser‘askerligi 295 [1810]
Pâspân-zâde'nin Tecâvüzâtı ve Eflâk Voyvodası'nın Tebdîli 297 [1811]
Tirsinikliоğlu'nun Pâspân-zâde Askerine Galebesi. Alo Paşa'nın Eflâk Muhâfazasına Me’mûriyyeti 300 [1813]
(s.6) Eşkıyânın Belgrad'da Münhezim Oldukları ve Tirsinikliоğlu'nun Ziştovi'yi İstihlâsı Sofya ve Lofca Kolları Birleşerek Vidin Üzerine Hareket Eyledikleri 301 [1814]
Vekâyi‘-i Sene 1213. Vidin'de Vukû‘bulan Muhârebeler 308 [1820]
Ser‘asker Ordusunun İnhizâmı 311 [1821]
Alo Paşa'nın İ‘dâmı 312 [1822]
Rûmili'nin İğtişâş-ı Ahvâli 313 [1823]
İstitrâd. Vefeyât 314 [1824]
Yesârî ve Azîz Efendiler İle Mustafâ Paşa'nın ve Gâlib Efendi'nin Vefâtları 315 [1825]
İffet Beg İle Nûrî Beg'ın Vefâtları ve Vâsıf'ın Vak‘a-nüvîsligi 316 [1826]
Vekâyi‘-i Mütenevvi‘a. Yine Üç Geminin Birden Bahre Tenzîli 317 [1827]
Mısır'a Dâ’ir Mükâleme 319 [1828]

Ponaparte'nin İskenderiyye'yi İstîlası ve Ba‘zı Düvel-i Avrupa İle İttifâk Müzâkeresi 323 [1832]
Ponaparte'nin Mısır'ı İstîlâ Eyledigi 333 [1839]
Hüccâc-ı Mısır'ın Ahvâli ve Sâlihiyye Muhârebesi 339 [1844]
Fransa Donanmasının Ebû Hûr'da İhrak Olundığı 341 [1845]
Ponaparte'nin Etvar ve Mişvârı 343 [1847]
Devlet-i Aliyye'nin Mısır'a Dâ’ir Teşebbüsâtı 350 [1852]
Vehhâbîlere Dâ’ir Ba‘zı Havâdîs 353 [1855]
Ziyâ Paşa'nın Sadâreti ve Âşir Efendi'nin Meşîhati 355 [1856]
Fransa Cumhûriyyeti'ne İ‘lân-ı Harb Olundığı. Zeyl 356 [1857]
Humbaracı ve Lağımcı Kânûnnâmeleri 358 [1859]
Topcı ve Arabacı Kânûnnâmeleri 359 [1860]
Vezâret Kânûnnâmesi 363 [1863]
Levend Çiftligi Kânûnnâmesi 366 [1865]
İzzet Paşa'nın Sadâretine Dâ’ir Hatt-ı Hümâyûn 371 [1869]
Tashîh-i Sened İçün Fermân-ı Âlî 372 [1870]
Âtıf Efendi'nin Takrîri 373 [1870]
Londra Sefîrinin İnhâsı 377 [1873]
Dubrovnikli Tarafından Arîza. Mevâcib Hakkında Hatt-ı Hümâyûn 385 [1879]
Sadr-ı â‘zâmı Taltîf İçün Hatt-ı Hümâyûn 386 [1880]
(s.7) Cezâ’ir-i Yunaniyye Ahâlîsi Hakkında İttihâz Olunan Usûl 387 [1881]
Harameyn Hazînesi'nin Muvâzene Defteri 388 [1882]
Cânib-i İrân'a Cevâbnâme-i Âsafî 390 [1884]
Paris İlçisinin İnhâsı 392 [1885]
Sadr-ı â‘zâmın İstiklâlini Hâvî Hatt-ı Hümâyûn. Muvâzene-i Politikaya Dâ’ir Re’is Efendi'nin Takrîri 394 [1887]
Pâsbânoğlı Hakkında Virilân Fetevâ-yı Şerîfe 401 [1892]
Ponaparte'nin Ahâlî-i Mısır'a İ‘lânnâmesi 402 [1893]
Bonaparte'nin Mısır Vâlîsine Mektubı ve Ahâlîsine Amânnâmesi 405 [1896]
Bahr-i Sefîd Boğazı'nda Yoklama Usûlünün İcrâsı 406 [1897]
Fransa'ya İ‘lân-ı Harbi Mutazammın Beyânnâme 408 [1898]

CİLD-İ SÂDİS

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Bakiyye-i Vekâyi'-i Sene 1207

Nizâm-ı Devlete Dâ'ir Lâyihalar Yapıldığı

Bir vakitden berü vâki' olan seferlerde asâkir-i İslâmiyye'nin mütevâliyen[1] zuhûra gelan perîşânlığı erkân-ı devlete bâdî-i telâş ve endîşe olarak asâkir-i mu'alleme ve muntazama tertîb eylemek ârzûsı peydâ olmuş ise de icrâsına hâl ve zamân müsâ'id olmamış idi.

Ve egerçi Sultân (Abdülhamîd) Han Hazretleri'nin zamân-ı saltanatlarında sür'at topcıları teksîr ve müstakill bir ocak olmak üzre tertîb olunduysa da asıl topcı ocağına ilhâk olunub asılda olan fesâdın fer'a sirâyetinden nâşî az vakit zarfında sür'atciler dahi eski topcıların hâlini kesb itdi.

Ve bir aralık Halîl Hamîd Paşa nâ-müstehakların terakkîlerini kat'la Yeniçeri Ocağı'nın ıslâhı kaydına düşmekle belâya uğrayub sefer-i ahirete gitdi.

Asâkirin ahvâli böyle muhtell iken Rusya ve Nemçe seferleri açıldı. Avâ'il-i seferde yeniçeriler ve ba'dehu süvâri bölükleri isyân eyledi tîmârlu eyâlât asâkiri dabi (**s.5**) geregi gibi işe yaramadı. Asâkir-i â'dâ ise mu'allem[2] ve muntazam oldığından azîm hezîmetler ve te'essüf olunacak hâletler zuhûr itdi.

Yine devr-i Abdülhamîd Hanî'de Mekteb-i Bahriyye küşâd ile fünûn-ı bahriyye ta'lîmine himmet olunduysa da geregi gibi fi'le çıkub da Devlet-i Aliyye Tersânesinde fünûn ve sanâyi'-i bahriyye henüz derece-i kemâle gelmeden ber-vech-i bâlâ Rusya seferi zuhûr eyledi.

Rusya Devleti ise az vakit zarfında haylî mükemmel ve muntazam donanma tedârük eylemiş oldığından Devlet-i Aliyye donanması Rusya'nın Karadeniz donanmasına nisbetle daha ziyâde iken nâ'il-i zafer ve galebe olamadı.

Ve iki yüz beş senesi evâhirinde Donanma-yı Hümâyûn şikeste[3] beste Karadeniz

1 Mütevâliyen: Art arda, üst üste, bir düziye, aralık vermeden.
2 Mu'allem: Tâlim görmüş, talimli.
3 Şikest: Kırma, kırılma, Yenilme, mağlubiyet.

Boğazı'na çekilüb Rusya donanmasının dahi Emine Burnu'nda[1] lenger-endâz[2] oldığı istimâ' olundukda İstanbul ahâlîsine pek ziyâde mûris-i vahşet ve dehşet olmasıyla hele mütâreke haberi halka bâdî-i tesliyyet oldı.

Şu hâle nazaran Rusyalu bu def'a İsvec muhârebesiyle meşgûl ve İngiltereli tarafından endîşe-nâk[3] olmayub da Bahr-i Baltık donanması dahi Akdeniz'e gelmiş olsa idi sevâhil ve cezâ'ir-i Devlet-i Aliyye ne derece dûçâr-ı hasâr olacak idügi sefer-i sâbıkdaki ahvâle kıyâs ile ma'lûm olur.

Hâlbuki Devlet-i Aliyye'nin îcâb-ı mevki'isine nazaran yalnız kuvve-i berriyye kâfi olmayub her hâlde mükemmel ve muntazam donanmaya muhtâc oldığı müsellemâtdandır.[4]

El-hâsıl esfâr-ı sâbıkada zuhûra gelan hezîmetler erkân-ı devlete bâdî-i tayakkuz ve intibâh ve ale'l-husûs sefer-i ahîrede herkes asâkir-i nizâmiyye îcâdından başka çâre olmadığına vâkıf ve âgâh olmuş idi.

Hattâ Koca Yûsuf Paşa sâniyyen sadr-ı â'zam olub da yeniçeri ağası ve sâ'ir ocak zâbitânı ile keyfiyyet-i seferi der-miyân itdikde cümlesi (biz bu def'a yüz yirmi binden ziyâde ocaklu askeri iken sekiz bin Moskov askeri Tuna'yı geçdi ve üzerimize gelüb izhâr-ı salâbet eyledi düşmanın böyle nizâmiyye askerine bizim askerimiz hîle-i harbiyye-i cedîdeyi bilmeyince mukâbil olamayub bu hâl ile kıyâmete kadar nusret görülemez) diyerek ceffi'l-kalem[5] cevâb virmişler idi.

Bu vechile her tarafdan asâkir-i nizâmiyye tertîbi elzem göriliyordı. Lâkin Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i mülkiyyesi dahi muhtell olub bir bozuk hey'et ise bir hey'et-i muntazamayı idâre idemeyeceginden tanzîm-i askerle berâber umûr-ı mülkiyyenin tanzîmi dahi lâzıme-i hâl ve maslahatdan idi.

(s.6) Çünki umûr-ı devlet sâ'at çarhları gibi yek-dîgere muttasıl ve merbût ve bu dolabm hüsn-i intizâm üzre dönmesi cümlesinin taht-ı nizâm ve râbıtada bulunmasına menût[6] oldığından Devlet-i Aliyye her dâ'iresince ıslahât-ı esâsiyyeye muhtâc idi.

Esnâ-yı seferde Sultân Selîm Han Hazretleri cülûs idüb Devlet-i Aliyye'sinin böyle her cihetle ıslâh-ı ahvâle muhtâc oldığını bi'l-müşâhede tecdîd-i usûl ve fürû'a niyyet ve ale'l-husûs asâkir-i nizâmiyye îcadına kat'iyyen azîmet buyurmuş idi.

Lâkin bir devletin böyle külliyyen tebdîl ve tecdîd-i nizâmâtı müceddeden bir devlet teşkîlinden güc oldığına binâ'en her ne yapılmak lâzım gelürse ittifâk-ı ârâ ile yapılmasını iltizâm ve havâss-ı ulemâ ve â'yân-ı küberânın mizâm-ı devlete dâ'ir birer lâyiha kaleme almalarını emr ve irâde itmiş idi. Hattâ Ordu-yı Hümâyûn henüz Silistre'de iken Serdâr-ı Ekrem Koca Yûsuf Paşa'ya irsâl buyurulmuş olan hatt-ı hümâyûnda nizâm-ı devlete dâ'ir herkesin mütâla'âtı kaleme alınub ba'dehu cümlesi birden ittifâk-ı ukûl-i selîme ile temyîz ve tahkîk ve kavânîn-i cedîde vaz'ıyla fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel[7] tutulması murâd-ı hümâyûn

1 Emine Burnu: Haimos. Ermine Burnu, Bulgaristan.
2 Lenger-endâz: Demir atmış olan.
3 Endîşe-nâk: Endişeli.
4 Müsellemât: Meydanda olan meseleler.
5 Ceffi'l-kalem: Düşünmeksizin, birden, hemen.
6 Menût: Sonradan o millete dahil olan.
7 Düstûrü'l-amel: Gereğince hareket edilmesi icap eden kanun ve kurallar, ilkeler.

oldığı ve şimdiden şürû' olunmak lâzımeden idügi ve bu bâbda hadd ve vazîfe aranacak ve kimesne tahti'e olunacak olmayub herkes dîn ve devlete nâfi' add eyledigi mütâla'atını kaleme alub ba'dehu mâddeler icmâl ve ihtisâr üzre bi't-tahrîr her kangısı pesen-dîde[1] buyurılur ise cemî'-i müteferri'âtı ve lâzım olan şurût ve kuyûdı alâ vechi't-tafsîl tekrâr kaleme alınmak lâzım gelecegi tenbîhâtı münderic idi. Binâ'en alâ-zâlik vükelâ ve küberâ daha ol vakit tecdîd-i me'âlim-i saltanat ve te'yîd-i menâzım-ı mülk ve millet bâbında i'mâl-i avâmil-i efkâr ve iş'âl-i meşâ'il-ârâ-yı isâbet-şi'âr iderek her biri birer lâyiha takdîm ve Yûsuf Paşa dahi bir kıt'a lâyiha tanzîm itmiş idi.

Müte'âkiben Yûsuf Paşa azl olunmağla bu lâyihalar Melek Paşa'nın eyyâm-ı sadâretinde hulâsa ve tedkîk olunmuşdur. Maksad-ı aslî asâkir-i mu'alleme tertîbi idi. Hâlbuki Devlet-i Aliyye'nin muvazzaf askeri olan ocaklar halkı inkıyâd ve itâ'atde olmadıkları cihetle kâbil-i ta'lim olmadıklarından başka ulûfelerinin ekseri asker lehine yaramaz eşhâs elinde bulundığına mebnî içlerinden mikdâr-ı kifâye asâkir-i mu'alleme tedârüki nâ-kâbil ve cümlesinin ulûfeleri birden ref'le erbâbına tevcîh olunacak olsa gerçi merâm husûle gelürse de kiminin esâmesi pederinden kalmış ve kimi îrad olmak üzre akçesiyle satun almış oldukları hâlde bu kadar halkın birden me'yûsiyyeti nâ-revâ[2] ve belki kat'-ı erzâk dimek olmasıyla mehâzîr-i adîdeye vesîle olacağı hüveydâ[3] oldığından bu sûretin icrâsı dahi müşkil oldığına ve ocakların kâmilen ibkâsıyla yeniden asâkir-i mu'alleme tertîbine dahi hazîne-i devlet mütehammil (s.7) olmadığı cihetle bu şıkkın icrâsı yeniden birçok vâridât tedârüküne mevkûf bulundığına mebnî bu bâbda zihinler mütehayyer kalmış idi.

Kaldı ki ol vakit Avrupa'da şuyû' bulan fünûn-ı harbiyye kitâbları henüz lisân-ı Türkî'ye terceme olunmamış oldığından ta'lîm ve tanzîm-i asker mes'elesinin İstanbulca nazarriyyâtı bile ma'lûm degil idi.

Ber-minvâl-i sâbık bâ-irâde-i seniyye nizâm-ı devlete dâ'ir lâyiha takdîm iden zevâtın dahi ba'zısı muhârebede bulunmamış ve bulunanlar dahi asâkir-i mu'allemenin yalnız karşudan harekâtını müşâhede iderek nasıl tertîb ve ne vechile ta'lîm olunur ve zâbıta ve nizâmları nedir buralara dâ'ir aslâ tahsîl-i vukûf itmemiş idiler.

İnsân ise bilmedigi şey'i dâ'imâ bildigi şeylere kıyâs ile tasavvur idegeldigine mebnî kimisi mevcûd ocakların mümkün mertebe ıslâhına hasr-ı efkâr ve kimisi nizâm-ı cedîd diye yine eski bildigi sunûf-ı askeriyye cinsinden bir nev' asker tertîbini ihtâr eyledigi cihetle mezkûr lâyihalarda bu bahse dâ'ir bast olunan mütâla'âtın kimisi isâbet-i savâbdan mahrûm ve mehcûr ve kimisi saded ve maksaddan dûr olarak ârâ ve efkâr ol kadar teşebbüs ve ihtilâf itmiş idi ki bu kadar ârâ-yı mütehâlifenin cihet-i vahdetini bulmak asıl kaziyye-i matlûbenin icrâsından daha müşkil olmuş idi.

Ba'zı müverrihînin ifâdesine nazaran Sultân Selîm'in vükelâ-yı devlet ve kurenâ-yı saltanatların lâyiha takdîmine me'zûn buyurulmaları hem lâyihalarında dîn ve devlete nâfi' tedâbîr vukû'ında icrâsına ikdâm ve hem de bu vesîle ile cümlesinin mâhiyetini sencîde-i terâzû-yi tecrübe idüb de ilerüde her birini liyâkat ve dirâyetlerine göre istihdâm buyurmak

1 Pesen-dîde: Beğenilmiş, seçilmiş.
2 Nâ-revâ: Yakışıksız, reva olmayan. Münâsib ve lâyık olmayan.
3 Hüveydâ: Açık, apaçık, belli, besbelli

maksadına mebnî olub (ve şâvirhüm fi'l-emr)[1] vefkince bu vechile takdîm-i lâyiha irâdesi dahi emr-i müstahsen ise de harîm-i saltanat-ı seniyyeye takarrüb idenler bu mâddeyi tervîc-i pâzâr-ı mefsedetlerine zerî'a-i kaviyye[2] ittihâz ile giderek takdîm olunan lâyihaların mel'abe-i sıbyâna[3] döndürüb herkesin derece-i isti'dâdı lâyihasından ma'lûm ve rütbe-i idrâki zâ'ide-i tab'ından meczûm olur imiş şâyi'asını efvâh-ı nâsa ilkâ ve muhâlif-i mizâc-ı hümâyûn olarak zuhûr iden ba'zı tedâbîr ve mutâla'ât hakkında Sultân Selîm'i mecbûr-ı kahkaha-i istihzâ eylemelerinden nâşî atabegân-ı saltanat-ı seniyyeden olan ebnâ-yı zamân[4] ve ashâb-ı fikr ve iz'ân kaziyyeye lede'l-ıttılâ'[5] anlar dahi müdâhane ve rişhand[6] vâdîsinde matiyye-rân[7] ve gürûh-ı mukarrebînin muvâfık-ı meşrebleri olan çıkmaz yollara pû-yân[8] olmalarıyla nizâm-ı cedîd bahsinde lâyiha takdîminden maksad-ı aslî ittihâz olunan ittihâd-ı ârâ kaziyyesi aksine munkalib ve ba'dehu zîrde beyân idecegimiz vechile tertîb olunan nizâm-ı cedîd askeriyle (**s.8**) yeniçeriler beyninde mübâyenet ve münâfese[9] vukû'ını mûcib olmuşdur ve belki teselsül-i vukû'âta im'ân-ı nazar olundığı hâlde bu mukaddemât pek çok kimselerin Sultân Selîm'den rû-gerdân[10] olmasını intâc iderek pek çok seneler sonra rû-nümâ-yı dehşet olan Vak'a-i Selîmiyye'nin esbâbından birazı dahi bunlardır dinilebilir.

Bu makûle mevâdd-ı cesîmenin geregi gibi fi'le çıkmaması Sultân Mahmûd-ı Sânî Hazretleri gibi bir pâdişâh-ı kâhirin himmet-i kaviyye ve azîmet-i gâlibesine menût olub fakat icrâsı musammem olan mâddeye dâ'ir vukûfı olanlar ile müşâvere eylemek lâzım gelür yohsa bu kadar halkdan kendülerine göre sarfı mechûl olan mevâdd hakkında lâyiha istemek beyhûde idi ve çünki istenilmiş bi'z-zarûre bî-gâne oldukları husûsda öyle müşevveş ve mağşûş re'yler beyân itdikleri içün bi-hakk ma'zûr iken anları tahkîr ve istihzâ eylemek zâten lâyık olmadığından başka avâkıb-ı vahîmeyi intâc idebilecegini mülâhaza itmek gerek idi ve eger lâyiha istemekden merâm mücerred yapılacak nizamâtda cümlesinin re'yi munzam olmak dâ'iyyesi ise bir meclis-i umûmîde nizâm-ı cedîdin lüzûm-ı icrâsını anlara tasdîk itdirmek kâfî idi.

Ashâb-ı Levâyih

Lâyiha tanzîm ve takdîm iden zâtlar ol asrın meşhûr âdemleri olub isim ve şöhretleri ber-vech-i âtî beyân olunur.

Koca Yûsuf Paşa şöhreti tafsîlden mağnîdir. İkinci def'a sadâretinde lâyihasını tanzîm idüb henüz lâyihalar hulâsa olunmadan kendüsi azl olunmuşdur.

1 "İş konusunda onlarla müşavere et." Âl-i İmrân sûresi 159. âyetten bir kısım.
2 Zerî'a-i kaviyye: Sağlam yollar, sağlam geçitler.
3 Mel'abe-i sıbyân: Çocuk oyunları, oyuncağı.
4 Ebnâ-yı zaman: İçinde bulunulan çağın insanları.
5 Lede'l-ıttılâ': Haberdar olduktan sonra.
6 Rişhand: Bıyık altından gülme, alay.
7 Matiyye-rân: Bindiği hayvanı yola süren.
8 Pû-yân: Koşan. Dalmış, kendini kaptırmış.
9 Münâfese: Haset, kin, çekememezlik, gizli düşmanlık.
10 Rû-gerdân: Yüz çeviren, yüz döndüren.

Rûmili sadâreti pâyelülerinden Tatarcık Abdullâh Efendi ol asrın efâhim-i ulemâ[1] ve fudalâsından olub mecâlis-i mükâlemeye me'mûr idi. Lâyihası beyne'l-enâm mütedâvil ve meşhûrdur. Ve münşiyâne kaleme alınmış bir güzel eserdir.

Yine sudûr-ı 'izâmdan meşhûr Velî Efendi-zâde Emîn Efendi ki Sultân Selîm'e gâyet muhlis-i mütehassıs idi ol asrın en zengînlerinden idi. Ol asra yetişmiş olanlardan işidildigine göre tarîk-i ilmiyye hâsılâtından fazla akârât ve sâ'ireden senevî vâridât-ı zâtiyyesi yirmi beş bin yâldız altûnuna bâliğ olur imiş. Dâ'imâ hoş sohbet ve meclis-ârâ musâhibler ile eglenür imiş. Dalkavuklarıyla vâki' olan garâ'ib-i ahvâli hâlâ elsine-i enâmda mesel-i sâ'ir gibi dâ'ir ve şâyi'dir.

Ve yine sudûr-ı 'izâmdan Sâlih-zâde Efendi ve Âşir Efendi ve mevâli-i fihâmdan Hayrullâh Efendi dahi ol asrın meşâhir-i kibârından idiler.

(**s.9**) Defterdâr Şerîf Efendi ki mu'ahharen vezîr olan meşhûr Şerîf Paşa'dır mufassal ve meşrûh bir lâyiha kaleme almışdır ki Tatarcık Abdullâh Efendi'nin lâyihası gibi bunun dahi aslı manzûr ve mütâla'a-güzâr-ı fakîr olmuşdur.

Çavuşbaşı Râşid Efendi ki mukaddemâ Ordu-yı Hümâyûnda re'îsü'l-küttâb iken Rikâb-ı Hümâyûn riyâsetiyle Dersa'âdet'e celb olunarak nezd-i pâdişâhîde pek ziyâde mukabbel ve makbûl olmuş idi. Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'e avdetinde bi'l-asâle menâsıb-ı dîvâniyyeye mutasarrıf olanlar makâmlarına oturmak lâzım gelmekle Rikâb-ı Hümâyûnda bulunan vekîlleri bi't-tabi' munfasıl olmak lâzım gelüb ancak re'is vekîli bulunan mûmâ-ileyh Râşid Efendi kemâl-i akl ve dirâyet ile be-nâm ve usûl-i kalemiyye ve mesâlih-i hâriciyyede mahâreti müsellem-i enâm olarak Rikâb-ı Hümâyûn riyaseti avânında rızâ-yı hümâyûna tevfîk-i hareket eylemiş oldığından boşda kalması tecvîz[2] olunmadığına mebnî Çavuşbaşı Genc Osmân Ağa azl olunub mûmâ-ileyh Râşid Efendi çavuşbaşılıkla Bâb-ı Âlî'de kalarak Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi'ye rakîb oldı.

Abdullâh Birrî Efendi ashâb-ı dirâyet ve reviyyetden ve sahîhan ulemâ ve fudalâdan bir zât-ı memdûhü's-sıfât oldığı hâlde Ziştovi ve Yaş mükâlemelerinde murahhas-ı evvel olub hidmeti makbûl olmuş idi. Lâkin ber-vech-i bâlâ Râşid Efendi ana rakîb olarak kat'-ı şatranc-ı ikbâlde ana galebe itmekle işbu yedi senesi Muharrem'inin on dokuzuncı güni Birrî Efendi azl ile Râşid Efendi re'îsü'l-küttâb olmuşdur.

Hakkı Beg ki mu'ahharen vezîr olan meşhûr Hakkı Paşa'dır. Ecille-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den bir zât-ı celîlü's-sıfât idi.

Tersâne Emîni Osmân Efendi ki Moralı Osmân Efendi deyü ma'rûfdur. Ecille-i ricâl-i devletden âlim ve fâzıl bir zât-ı nâdirü'l-emâsil idi mükerreren defterdâr olub umûr-ı maliyyede ibrâz-ı liyâkat ve mahâret eylemişdir.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Çelebî Mustafâ Reşîd Efendi ki Köse Kahyâ dinmekle ma'rûfdur. Ecille-i ricâlden işini bilür iş eri bir âdem idi.

Muhâsebe-i Evvel el-Hâc İbrâhîm Efendi ki gizli sıtma deyü ma'rûf idi. Mansıbı küçük i'tibarı büyük idi. Muharrem'in yirmi altıncı güni Köse Kahyâ'yı gizli sıtma tutdı ya'nî kethüdâlıkdan azl ile işbu Gizli Sıtma İbrâhîm Efendi başmuhasebeden Sadâret-i uzma

1 Efâhim-i ulemâ: Saygıya lâyık muhterem alimler.
2 Tecviz: Caiz görme, görülme, izin verme, verilme.

kethüdâlığına su'ûd itdi.

Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâlığından munfasıl Râsih Mustafâ Efendi zîrde beyân olunacağı vechile büyükilçilik ile Rusya diyârına gidüb gelmişdir. **(s.10)** Müverrih-i meşhûr Enverî Efendi ve kudemâ-yı ricâlden Lâleli Mustafâ Efendi ve Alî Râ'ik Efendi ve Mâbeynci Mustafâ İffet Beg ve Beglikci Sun'î Efendi ve Tezkire-i Evvel Firdevsî Efendi hep ol asrın meşâhîr ricâlinden idiler.

Müşâr[1] ve mûmâ-ileyhimden her biri birer lâyiha takdîm itmiş idi ekserinin aynen sûretlerine dest-res[2] olamadık ise de hulâsa-i mevâdd-ı mündericeleri zîrde tahrîr olunacak hulâsada mündemicdir.[3]

Lâyihaların Hulâsaları ve Ba'zı Mülâhazât

Sâlifü'z-zikr lâyihalar Sultân Selîm Han Hazretleri'ne lede'l-arz yegân yegân mütâla'a-güzâr-ı şehr-i yarîleri olarak düstûrü'l-amel ve asl-ı ma'ûl olmak üzre yine ittifâk-ı ârâ ile levâyih-i merkûmenin cümlesinden bir nüsha telhîs olunmasını irâde buyurmalarıyla bu lâyihalardan ibtidâ tanzîm-i askere ve saniyyen yevmiyye mâddesine ya'nî asâkirin ulûfesine ve ba'dehu topcı ve humbaracı ve sâ'ir ocakların ıslâhâtına dâ'ir olan fıkralar hulâsa vechile derc olunarak işbu yedi senesi evâ'ilinde bir risâle tertîb olunmuşdur. O zamân ricâl ve kibâr-ı devletin bu husûslarda derece-i vukûf ve ma'lûmatı bilinmek içün mezkûr hulâsa risâlesinde münderic olan ârâ ve tedâbîr bu makâmda hulâsa vechile îrâd olunmak münâsib görülmüşdür.

Tanzîm-i Asker Mâddesi

Sadr-ı sâbık Yûsuf Paşa'nın tertîb ve tanzîm-i asker hakkında lâyiha-i hâtırı ocaklunun kavânîn-i kadîmesini arayub ve münâsib mahallere başka başka Tophâne ve Humbarahâneler îcâd ve ihdâs olunub Anadolı ve Rûmili câniblerinden evâ'ilde oldığı gibi genc uşaklardan evvel emirde bu ocakların semtine uğranamış on on iki bin neferât-ı cedîde tedârük birle az vakit zarfında fenn-i top ve humbara ta'lîm ve tahsîl ve sâ'ir ocaklara dahi neferât-ı cedîde tedârüküyle her mahalde ale'd-devâm[4] fünûn-ı harbiyye ta'lîm itdirilerek hîn-i iktizâda sefere lüzûmı olan askerin sülüsî mikdârı bu vechile mu'allem ve râbıtalu bulunması ve bundan başka taşraların hâne ve nüfûs-ı zükûrı ta'dâd ile bir hânede iki veyâ üç nefer olanların birer neferi isim ve şöhetiyle vâlîler ma'iyyetlerinde tüfenkci nâmıyla asker olmak üzre kayd ve tahrîr ve kâffesi cemî'-i tekâlifden mu'âf ve müsellem olmak şartıyla on nefere bir onbaşı ve on nefer onbaşıya bir yüzbaşı ve bu siyâk üzre üç yüzbaşı ve beş yüz ve binbaşılar tertîb ve tahsîs ve haftada iki gün ta'lîm ve üç ayda bir kerre **(s.11)** bi't-teftîş içlerinden vefât itmiş var

1 Müşâr: İşaret olunan, işaretle gösterilen.
2 Dest-res: İsteğine ulaşan, elini yetiştiren, ulaşan.
3 Mündemic: Dürülüp sarılan, içine sokulmuş olan. İçine alınmış.
4 Ale'd-devâm: Dâimî sûrette, boyuna, sürekli olarak.

ise yerine âharı kayd olunarak vâlîlerin yâhûd kethüdâlarının bir mahâlle me'mûriyyetleri iktizâ itdikde binbaşılarına haber vârid oldığı gibi derhâl hâzır ve âmâde olabilecek bir kalıba ifrâğ ve üç ayda bir kerre tebdîl olunmak şartıyla her iki yüz neferi dâ'ire-i vüzerâda makâm-ı hidmetde bulunub müddet-i merkûme hitâmında anlar mahallerine avdet birle dîger iki yüz neferi gelüb vürûdları gününden i'tibâren mezkûr iki yüz neferin külli yevm ta'yînâtı ve mâh be mâh ulûfeleri i'tâ olunması ve taşralarda yeniçerilik iddi'âsında olanların bu iddi'âdan nükûl[1] ile havza-i ra'iyyete duhûlleri içün yeniçerilik iddi'âsında olanlar ale'l-umûm Âsitâne'ye gelüb kışlalarında ikâmet eylemeleri emr olundukda o makûlelerin ekseri çift ve çubuğunı terk itmeyecekleri der-kâr ve vüzerâ ma'iyyetinde olmakdan firâr ve ra'iyyeti dahi adem-i ihtiyâr ile kışlalarında sâkin olmak üzre Âsitâne'ye vürûd ideri olur ise de cüz'iyyât makûlesi gelecegi emr-i âşikâr oldığından gerek bu vechile taşralardan gelenler ve gerek Âsitâne'de mukîm yeniçeriler beyhûde ârâm[2] ile izâ'a-i eyyâm itmeyüb tertîb-i kadîm olan acemi gılmânı ocağı gibi bir tertîb-i müstahsene rabt ile anlar dahi haftada iki gün Kâğıdhâne ve Baruthâne civârlarında ta'lîm olunmaları ve delîl tâ'ifesinin seferlerde yararlıkları müşâhede olunmadığından başka hîn-i iktizâda[3] bir mahalle ta'yîn olunsalar bahşîş almayınca gitmezüz âgâzesiyle teklîf-i mâ-lâ-yutâk iderek vüzerâyı tazyîk ve bu makûle bahâneler ile bir vezîrin dâ'iresinden ayrıldıklarında karyelerde geşt ü güzâr ve ebnâ-yı sebîle îsâl-i hasâr idegeldiklerinden levend ocağının merfû'iyyeti gibi bunlar dahi ref' olunarak fî-mâ-ba'd dâ'ire-i vüzerâda harb ve darba kâdir enderûn ağaları ve süvârî ve piyâde olmak üzre bâlâda mestûr tüfenkci neferâtından başka âhar cins asker istihdâm olunmaması husûslarıdır.

Asâkir-i mu'alleme peydâ itmek bahsinde birinci mes'ele neferât-ı lâzımenin tedârüki husûsı olub bu bâbda Yûsuf Paşa'nın hülâsa-i tedbîri ber-minvâl-i meşrûh evâ'ilde oldığı gibi Rûmili ve Anadolı câniblerinden genc uşaklar divşirilmesi sûretidir ancak fi'l-asl acemî oğlanlarının bir mikdârı üserâ çocukları olub birazı dahi ehl-i zimmet re'âyâ evlâdı olarak bir nev' virgü gibi toplanurdı. Ve teb'adan birinin küçük çocuğını cebren ebeveyninden ayırub da bir dahi ebeveynini göremeyecek bir silke idhâl eylemek egerçi kâ'ide-i adl ve hikmete muvâfık görünmez ise de yeni feth olunmuş memâlikin içinde hükûmetin kuvvet alması â'sâr-ı sâbıkanın îcâb-ı ahvâline **(s.12)** göre lâzıme-i efkâr-ı mülkdârî oldığından nâ-çâr bu usûle teşebbüs olunmuş idi. Mu'ahharen bu usûl terk olındı anın üzerine yüz elli sene geçdikden sonra yeniden ihyâsı îcâb-ı vakt ve hâle muvâfık degil idi. Devlet elinde olan üserâdan başka eyâdî-i nâsda olan esîrlerin dahi bilâ bedel redd olunmaları içün bâlâda beyân olundığı üzre Ziştovi'de mutavassıt[4] murahhasların ne derecelerde izhâr-ı şiddet eylediklerine ve mebhas-ı medeniyyetde Avrupa'nın ma'lûm olan meslek ve mişvârına nazaran üserâdan asker tedârüki kapusı dahi kapanmış idi. Bu hâle göre bin iki yüz târîhinden sonra evâ'ilde oldığı gibi Hristiyan çocuklarından bu vechile asker tedârüki vakt ve hâlce mümkün degil idi. Ve eger ehl-i İslâm çocuklarından divşirme tedârüki murâd ise bunlar ne vechile divşirilmek lâzım gelür asıl mes'ele burasıdır.

1 Nükûl: Vazgeçme, kaçınma, geri dönme, cayma.
2 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karar kılma.
3 Hîn-i iktizâ: Gerekli olduğu zaman.
4 Mutavassıt: Araya giren, meyancı, arabulucu, orta halde olan, ortada kalan.

Eyâlatda ber-minvâl-i meşrûh tüfenkci tertîbine gelince bunlar bir nev‘ beledî asker dimek olarak memâlikin muhafazasına ve esnâ-yı seferde asıl orduya bir kuvve-i mu‘âvene olmak üzre istihdâmına elvirüb ammâ lede'l-iktizâ bir yere gelüb de bir sahîh ve hakîki ordu teşkîl ile Avrupa'nın muntazam ordularına karşu başlu başlarına bir iş görmeleri me’mûl olunamaz. Çünki ordu harekât ve sekenâtda yek-âhenk birçok insanın bir yere biriküb cism-i vâhid sûretine girmesinden ibâret olmasıyla icrâsı öyle mütenâsib ve mümtezic[1] ve yek-dîgere ol-vechile mürtebit olmalıdır ki ser‘asker bulunan zât bu cismin her uzvunı istedigi anda istedigi gibi kullanub da murâd eyledigi manevrayı icrâya kâdir ola. Hâlbuki ber-vech-i meşrûh vâlîler ma‘iyyetlerinde öyle müstesnâ ta‘lîm ve terbiyye olunan taburlar bi't-tabi‘ birer usûl ve meslek-i dîger ittihâz itmiş olacaklarından cism-i vâhid menzilesinde bir ordu teşkîl idebilmek emr-i ba‘îddir olsa olsa maharetlü tüfenkci olurlar.

Ber-minvâl-i sâbık yeniçerilik iddi‘âsında olanlar İstanbul'a gelüb de kışlalarında sâkin olsun dinildigi takdîrde gelenler cüz’iyyât makûlesi olacağı der-kâr ve taşra ahvâlinin ıslâhı içün bu makûlelerin havza-i ra‘iyyete idhâlleri lâzıme-i halden idügi bedîdârdır.[2] Ancak câ-yı mülâhaza burasıdır ki ol vechile emr olundığı takdîrde gelmeyenler iş güc sâhibi olan ehl-i ırz takımı olarak mücerred yeniçerilik efkârından geçemeyüb de gelecek olanlar dahi hep ele avuca sığmaz ve nizâm kabûl itmez fesede gürûhı dimek olub ol vakt ise maslahat İstanbul'da bu makûle mâ’il-i fesâd ve şer-şûra mu‘tâd olanları taklîl[3] ile ber-vefk-i dil-hâh asâkir-i muntazama tedârükine iktidâr hâsıl eylemekden ibâret idi. **(s.13)** Delîl tâ’ifesinin fukarâya mezâlimden gayri bir işe yaramadıkları beyânıyla levend misillü külliyyen ilgâları mukaddeme-i muzafferiyyet ve tevfîk olacağı Hakkı Beg'in lâyihasında dahi mastûrdur. Delîl tâ’ifesi başlarına uzun kalpaklar giyüb vüzerâ dâ’irelerinde istihdâm olunur bir cins süvârî olub iki yüz kırk üç senesi seferine kadar bâkî idiler bunlar egerçi Avrupa usûli üzre mu‘allem degil idiler ancak mürûr-ı zamân ile bir ocak şekline girerek tecrübe ve idmân ile konub göçmede ve harekât-ı harbiyyede beynlerinde bir nev‘ meşakk ü meleke[4] ve içlerinde kendülerine mahsûs bir usûl-i zâbıta peydâ olmuş idüginden ocak gayretinde ve ser-gerdelerine itâ‘at sadedinde olub bütün bütün başıbozuk asker dahi degiller idi. Fakat ol vakitler bizim ser‘askerlerimiz süvâri kullanılacak mevki‘leri lâyıkıyla bilmediklerinden düşmanın âlât-ı nâriyye ile memlû[5] olan taburları üzerine bu makûle süvâriyi sevk iderler ve anlar dahi giderler idi. Hâlbuki böyle âteş-feşân taburlar üzerine za‘îf süvâri sevk itmek baht işi bir hareket olub şâzz ve nâdir olarak muzaffer oldığı var ise de ekseriyâ top ve tüfenk âteşine dayanamayub avdete mecbûr olmak emr-i tabi‘îdir. İşte delîl tâ’ifesinin cengde işe yaramıyor didikleri budur. Yohsa bunlar süvâri askerin kullanılacağı mevâki‘de vazîfelerini pek güzel îfâ ider gâyet kullanışlı bir tâ’ife oldukları esfâr-ı ahîrede[6] anların muhârebatını müşâhede idüb dekâyik-i fünûn-ı harbiyyeye dahi tamâmıyla vukûfı olan ba‘zı zevât-ı kirâmdan mesmû‘-ı fakîr olmuşdur. Fakat tâ’ife-i merkûmenin ulûfeleri ve timâr misillü bir gûne dîrlikleri ve vüzerâ dâ’irelerinde bir lokma ekmek bularak geçinmekden

1 Mümtezic: Birleşmiş olan, birleşik. Birbirine tamamen uygun.
2 Bedîdâr: Görünür, açık, meydanda.
3 Taklîl: Azaltma, azaltılma, indirme.
4 Meşakk ü meleke: Tekrarlıya tekrarlıya meydana gelen alışıklık zorluğu, yatkınlık zorluğu.
5 Memlû: Doldurulmuş. Dolu.
6 Esfâr-ı ahîre: Son seferler.

gayrî medâr-ı ta‘ayyüşleri olmadığından fi'l-vâki‘ fukarâya zulm ve ta‘addîleri pek ziyâde idi. Bu hâlde eger sâlifü'z-zikr tüfenkci asâkirine harc olunacak olan mebâliğin bir mikdârı bunlara tahsîs ile kayd-ı zarûretden tahlîs olunmuş olsaydılar daha hayırlu olurdı. Zîrâ ol vakt henüz Devlet-i Aliyye'de fünûn-ı harbiyye mektebi açılmamış ve millet-i İslâmiyye içinde fenn-i harbe dâ’ir Avrupa'da münteşir olan ma‘lûmât-ı cedîde yapılmamış oldığından delîl tâ’ifesinden daha muntazam bir süvâri hey’eti teşkîl olunması haylî vakt ve nakde mevkûf idi kaldı ki Osmânlu süvârîsi evvel ve âhir cenglerde işe yarayub ancak evâ’ilde asıl kuvvet süvâri askerinden ibâret iken usûl-i harb bütün bütün başka hâle girerek piyâde ordunun asıl bedeni ve sunûf-ı sâ’ire â‘zâ-yı sâ’iresi mesâbesinde bulundığından ve Devlet-i Aliyye ordularının küsûrı topcı ve piyâdeci oldığından evvel emirde bunların ıslâhına sa‘y[1] ile süvâri tertîbi **(s.14)** ikinci dereceye bırakılmak lâzım gelürdi. Ve delîl ocağını imhâ ile yeniden bir nev‘ süvâri ihtirâ‘ına çalışmakdan ise bunları ta‘lîm ve intizâm tahtına koymak daha kolay idi bunlar Yeniçeri Ocağı gibi devleti istîlâ idercesine bir asabiyyet kesb eylemiş bir hey’et olmadığından cüz’î himmet-i devlet ile zâbıta altına alınmaları kâbil idi. Sâbıkâ Sadr-ı Rûmili Tatarcık Abdullah Mollâ Efendi'nin re’y ve mütâla‘ası ibtidâ afv ve tenzîl-i câ’ize ile bir âkil ve müdebbir ve kâr-azmûde yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı ve beş on kadar dahi mu‘teber ocak ağaları intihâb ve tedârük olunarak anların vâsıtasıyla Devlet-i Aliyye ba‘de'l-yevm Yeniçeri Ocağma Sultân Selîm zamânında oldığı gibi i‘tibâr ve kânûn-ı kadîme ri‘âyet buyurub yeniçeri zümresini sâ’ir zümrelerden mümtâz buyuracakdır deyü yeniçerileri celbe ibtidâr ve usûl Sultân Süleymân kânûnıdır diyerek kendülerini tertîb ve ta‘lîm husûsuna tâlib ve âteş-feşânlık[2] fennini tahsîl ve icrâya rağbet itdikden sonra düvel-i Nasârâ'nın fünûn-ı harbiyyeye dâ’ir mü’ellefât-ı cedîdeleri bi't-terceme tertîb ve ta‘lîm ve âteş-bâzlık keyfiyyâtını bir hoşca tavâ’if-i askeriyyeye ifâde ve tefhîm ile tâ’ife-i Bektâşiyye'den şimdilik be-her odadan kırkar ellişer ve daha ziyâdece şâb ve tüvânâ gayr-i müte’ehhil kul oğlı kul olmak üzre ortalarmın ihtiyâr ve zabitleri tekeffül eylemek şartıyla neferât-ı mahsûsa tahrîr ve tertîb olunub tergîben ve teşvîkan ta‘yînât-ı yevmiyyeleri îfâ ve mâh be mâh ulûfeleri i‘tâ ve ser-gerdelerine ziyâde iltifât nümâyişi icrâ ile şevk ve hâhişleri mütezâyid kılınması ve bu vechile tertîb ve tedârük olunan neferât-ı mevcûde ism ü resm ve kıyâfetleriyle defter-i mahsûsa kayd olundukdan sonra her sınıfa mütercim-i fenn-i cedîd muhârebe üzre tüfenk-endâzlık ve cümleden ehemm ve belki tedârük ve i‘mâl derece-i vücûbda olan sür‘at toplarıyla âteş-bâzlık ve her ortaya neferâtına göre iki üç sür‘at topları tahsîs olunub neferât-ı cedîdeden her bir topa on neferi sür‘atci nâmıyla ta‘yîn ve topcılıkda mahâret kesb eylemelerine ikdâm olunması ve bu ta‘lîmât ve tertîbât içün ba‘zı mühtedî efrenc tâ’ifeleri veyâhûd mukaddemce Sultân Mustafâ Han Hazretleri zamânında Fransa zâbitânından Tott[3] nâm efrenc sür‘at toplarını isâga ve ta‘lîm eyledigi gibi İngiliz ve Fransız ve sâ’ir düvel-i Nasârâ'dan itmâ‘ ile celbi mümkün olan sanâyi‘-i harbiyye mu‘allimleri tedârük olunarak fırka fırka envâ‘-ı âteş-bâzî ta‘lîm ve tertîbine küllî ihtimâm ve'l-hâsıl ibtidâ ocakluyı hâhiş-ker[4] iderek kışlalarda ve mahâll-i sâ’irede bu gûne ta‘lîm ve tertîb

1 Sa‘y: Çalışma, çalışıp çabalama. Gayret sarfetme. Bir maksadın meydana gelmesi için elden geleni yapma.
2 Âteş-feşân: Ateş saçan, atıcı.
3 Tott: Baron de Tott.
4 Hâhiş-ker: İsteyici, istekli.

husûsuna ikdâm kılınması ve fakat cemî‘-i neferâtın Âsitâne'de ictimâ‘ı nâ-münâsib fehm olunmağla ale'l-acele (**s.15**) bir iki sene zarfında ta‘allüm ve tefennün iden neferât sergerdeleriyle birer ma‘mûr kazâya irsâl ve ol kazâda yoldâşlık iddi‘âsında olub nefer olmağa şâyeste olan şübbâne[1] ser-gerde-i neferât başbuğ ve mu‘allim olarak fünûn-ı tüfenk-endâzî ve top ve humbara ile san‘at-ı âteş-bâzî ta‘lîmine mübâşeret idüb mu‘âfiyyet ile dahi tergîb ve ta‘lîmlerine dikkat idilmesi ve bu asâkir-i mürettebenin masârifi zevâ'id-i evkâf ve sâ'ire itlâfâtdan tertîb ve bir mikdâr ta‘yînât dahi kazâlardan tahsîs buyurularak beş altı nihâyet yedi sekiz sene zarfında elli binden mütecâviz asâkir-i mu‘alleme tedârük buyurulması ve işbu ta‘lîm ve ta‘allüm maslahatı Yeniçeri Ocağına mahsûs olmayub cebeci ve topcı ve arabacı ve sâ'ir ocaklara dahi ta‘lîm itdirilerek ez-cümle Tersânede dahi mu‘allim ve zûfünûn-ı bahrî topcılar ve kalyoncılar ve neferât-ı sâ'ire yetişdirilmesi husûsâtıdır.

Tedâbîr-i mezkûrenin hülâsası letâ'ifü'l-hiyel-i hakîmâne ile ocakların ıslâhı dimek olarak nazariyyâtı kâ'ide-i hikmete muvâfık görinür ise de fi‘le çıkması gâyet müşkil ve belki nâ-kâbil mevâddan zann olunur zîra yeniçeri ağasından tâ küçük zâbitâna kadar hep devlet ve millet ne dimek oldığını bilüb devlet uğurunda her şey'i fedâ ider ve rûz ve şeb[2] askerin bir hüsn-i hâle girmesini düşünür âdemler olduklarından başka sâ'ir ümenâ ve müstevfiyân-ı emvâl dahi bu sıfâtı câmi‘ oldukları hâlde bu hâl ve hey'etin nice seneler mümted ve dâ'im olmasına menût olub hâlbuki hulefâ-yı râşidînden sonra böyle bir hey'et-i me'mûrînin teşekkül itdigi ma‘lûm degildir kaldıki Avrupa'da usûl-i fenn-i harb teceddüd itdikce Devlet-i Aliyye dahi vakt be vakt az çok usûl-i askerîsini tebdîl ve tecdîd iderek ocaklu bu makûle teceddüdâta[3] alışdırılmış olaydılar bu kere dahi mültezem olan usûle idhâlleri kâbil olur idi lâkin bunca senelerden berü halleri üzre kalarak bi't-tedrîc[4] te'essüs ve takarrur itmiş olan nizâmsızlık illet-i müzmine hükmüne girüb ilâc ile tashîh ve ıslâh olunabilecek dereceleri geçmiş oldığından bunların külliyyen ref‘lerinden gayri çâre mefkûd[5] idügine Halîl Hamîd Paşa'nın bu yolda belâya uğraması ve bundan az müddet sonra mahallinde beyân idecegimiz vechile yeniçeriler emr-i ta‘lîme ırzâ ve iknâ‘ olunarak icrâsına mübâşeret itmişler iken müddet-i kalîle zarfında bu emr-i mühimden ferâgat birle izhâr-ı rû-yi ser-keşî itmeleri ve netîce Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri'nin asrında dahi Eşkinci nâmıyla içlerinden biraz neferât tefrîkinden dolayı böyle hareket-i bâgiyâne izhâr itdiklerinden nihâyet külliyyen ref‘ ve ilgâ olundukları gibi vukû‘at ve meşhûdât dahi delâlet eyler.

(**s.16**) Abdullâh Efendi erbâb-ı ze‘âmet ve tîmârın tertîb ve tanzîmi hakkında dahi merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin zamânlarında mu'ahhar virilan nizâm ve erbâb-ı vukûf indinde müstahsen[6] olub lâkin şurûtına ri‘âyet olunmayarak muhtell olmağla ba‘de'l-müzâkere ve'l-müşâvere ol-vechile nizâm virilmek mi lâzım gelür yâhûd gayrî gûne tertîb ve nizâmı mı iktiza ider hemân icrâsına mübâşeret olunmasını ihtâr itmiş idi. Lâkin cild-i hâmisde beyân olundığı üzre geçen sene evâhirinde nizâm-ı mezkûr

1 Şübbân: Gençler, delikanlılar, yiğitler.
2 Rûz ve şeb: Gün ve gece.
3 Teceddüdât: Yenilenmeler, yeni olmalar.
4 Bi't-tedrîc: Derece derece, azar azar.
5 Mefkûd: Kayıb, yok, olmayan, bilinmeyen.
6 Müstahsen: İstihsân edilmiş, güzel sayılmış, beğenilmiş.

te'yîd ve tecdîd olunarak bir kânûnnâme kaleme alınmış idüginden tîmâr ve ze‘âmet bahsi hülâsa risâlesine derc olunmamışdır. Çavuşbaşı Râşid Efendi'nin neferât tedârüki hakkında re'yi Yûsuf Paşa'nın re'yi gibi olarak şöyle ki: Fî-mâ-ba‘d[1] Anadolı ve Rûmili câniblerinden genc uşaklar divşirilüb Âsitâne'ye celb ile küfecilik ve manavlık ve sâ'ir esnâf a‘dâdına duhûl ve âhar kâra iştigâl itmeleri men‘ olunmak tedbîrini arz itmişdir lâkin bunların ne vechile celb ve cem‘ olunacaklarını îzâh itmeyüb hâlbuki asıl câ-yi bahs ve mütâla‘a burasıdır ve bu asâkirin tanzîmi husûsunda dir ki li-ecli'l-imtiyâz hey'et ve libâsları nesak-ı vâhid[2] üzerine tertîb ve üzerlerine zâbitân ve mu‘allimler ta‘yîn ve me'kûlât ve melbûsâtları cânib-i mîrîden i‘tâ ile ale'd-devâm sanâyi‘-i harbiyye ta‘lîm itdirilüb bunlar egerçi başka nev‘ ihtirâ‘-ı asker iseler de yeniçeri olmayarak tertîb olunsa miyâneye ihtilâf girüb fesâda mü'eddî olmak mahzûrına binâ'en bunlar dahi yeniçeriye mülhak olsa be'is[3] yok zannolunur ancak dikkat olunmalıdır ki sür‘atcilerin topcı ocağına ilhâk olundukları gibi kendülerinin mahviyyetlerini mûcib olmaya işte bunlar bu vechile bir tarafdan celb ve bir tarafdan ta‘lîm olunarak refte refte yirmi otuz bine iblâğ olunmalıdır. İşte bunlar mikdâr-ı mezkûra iblâğ olundukları hâlde sefer-i hümâyûn vukû‘ında taht-ı zâbıtada bulunmuş olub berâber istishâb[4] olundukları sûretde sâ'ir taşradan getirilan neferât bunlara ilâve olundukda anlar dahi bunların zâbıta ve nizâmlarını görerek muhâlefet idemeyüb cümlesinin cengde sebâtlarını mûcib olur.

İşte Râşid Efendi'nin tanzîm-i asker emrinde tedbîri bundan ibâretdir. Ve asâkir-i cedîdenin yeniçerilerden ayru olarak tertîbleri takdîrinde mülâhaza itdigi mahzûr fi'l-vâki‘ vardır. Yeniçerilere ilhâk olundukları takdîrde dahi asılda olan fesâdın fer‘a sirâyeti mahzûrı olub karîbü'l-ahdde bunların dahi sür‘atciler gibi muzmahil[5] olmaları umûr-ı tabî‘iyyeden olmağla bunların ilâcı tedbîr olunmak lâzım gelürdi yoksa bunların yeniçerilere ilhâkı sür‘atcilerin topcılara ilhâkı gibi olmasun dimek cevâb-ı şâfî[6] ve tedbîr-i kâfî degildir. (**s.17**) Ve bir de ol vakt evvel emirde Devlet-i Aliyye'ye yirmi otuz bin muntazam ve mu‘allem asker tedârüki farîzadan idügine şübhe yokdur. Lâkin bunun fâ'idesi sâ'ir tavâ'if-i askeriyye dahi bu kuvvet ile zâbıta tahtına alınarak Devlet-i Aliyye her tarafda evâmirini infâz ile ahvâl-i mülkiyyesini ıslâh ve asâkir-i muntazamasını mikdâr-ı kifâyeye iblâğ idebilmek maksadına bir mukaddime olmak husûsıdır. Yoksa yalnız bu mikdâr muallem asker bir işe yaramadıkları mücerreb olan sâ'ir tavâ'if-i askeriyyenin ilâvesiyle Avrupa usûli üzre muallem ve muntazam olan ordulara mukâbele kâbil degil idi.

Çünkü ordu denilan hey'et birçok âdemin cism-i vâhid hükmüne girüb yek-dîl ve yek-âhenk olarak hareketinden ibâret oldığına ve bir cism her ne kadar tâm ve kâmilü'l-â‘zâ ve sahîh ve sâlim olur ise andan sâdır olan â‘mâl ve ef‘âl ol kadar tam ve kâmil olmak emr-i tabî‘î idügine binâ'en bir ordu kemâlce ve tamâmiyyetce ne kadar â‘lâ olur ise andan zuhûr iden âsar ve harekât dahi ol kadar â‘lâ ve akvâ[7] olur bir ordunun kemâli dahi şurût-ı seb‘aya

1 Fî-mâ-ba‘d: Bundan böyle, bundan sonra.
2 Nesak-ı vâhid: Tek şekilde, tek tarzda, tek biçimde.
3 Be'is: Zahmet, zorluk; azap, şiddet, korku; fenalık.
4 İstishâb: Yanına alma, birlikte götürme.
5 Muzmahil: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
6 Cevâb-ı şâfî: Şifa veren cevap.
7 Akvâ: Çok kuvvetli.

mütevakkıfdır.

Şart-ı Evvel Asker genc ve dinc ve sağlam ve sağ olmakdır. Zîrâ marîz[1] ve alîlü'l-cism olan kimseler metâ'ib-i seferiyyeye tâb-âver[2] olamayub vakitleri hastahânelerde güzâr iderek hîn-i hâcetde işe yaramazlar asâkirin bu şarta muvâfık olarak divşirilmeleri ve ba'dehu sıhhat ve âfiyetlerinin hüsn-i muhâfazaları fünûn-ı tıbbiyye ve cerrâhiyyenin revâc ve intişarına mütevakkıfdır.

Şart-ı Sâni Gerek neferât ve gerek zâbitân ta'lîmât-ı harbiyye ve hidemât-ı askeriyyede mâhir olmakdır.

Şart-ı Sâlis Ordu erkânı olan zevât-ı kirâm kâffe-i ma'lûmât-ı askeriyye ve fünûn-ı harbiyyeye vâkıf olmakdır.

Şart-ı Râbi' Ordu ser'askeri afîf ve müstakîm ve unf ve lutûfda garaz ve ivazdan ârî ve ifrât ve tefrîtden berî ve serî'ü'l-hareke ve kesîrü'l-cevelân ve tîz-fehm[3] ve sedîdü'n-nazar ve tedârüklü ve dûr-endîş[4] ve metînü'l-kalb ve şecî' ve dakâyık-ı harbiyyeyi ârif ve askerin şevk ve gayretini tehyîc[5] idecek sözler bilür velhâsıl câmi'-i cemî'-i fezâ'il bir zât-ı kâmil bulunmakdır. Ve şimdi bu şartların husûli dahi ulûm ve ma'ârifin geregi gibi şuyû' ve intişârıyla mekâtib-i harbiyye ve sâ'ire te'sîsine menûtdur.

Şart-ı Hâmis Alât ve edevât-ı harbiyyenin cevdet ve kemâl cihetleriyle ayıb ve kusûrdan müberrâ ve mümkün ise düşmanın edevât-ı harbiyyesinden daha â'lâ olmasıdır. Bu dahi ma'ârif ve sanâyi'in terakkîsiyle husûle gelür.

(**s.18**) Şart-ı Sâdis Rûhu'l-ceyş[6] dinilan kuvve-i ma'neviyyedir ki asâkir yek-dîgerden ayrılamayub belki sebât ve savletde yek-dîgere müsâbakat idercesine kemâl-i şevk ve gayret ile hareket itmesidir.

İşte orduyı cism-i vâhid hükmüne koyan bu keyfiyyet olub esâsı zabt u rabt mâddesidir. Zîra zâbıtası olmayan cem'iyyet-i askeriyye cism-i bî-cân[7] gibi olub âsâr-ı matlûbeyi vücûda getüremez askerde böyle zâbıta husûli dahi mücâzât ve mükâfât kâ'idelerinin mer'iyyü'l-icrâ olmasına menûtdur. Zîra askeri taht-ı zabt ve itâ'atde tutan havf ve mücâzât[8] oldığı gibi bilâ-tereddüd mehâlik[9] ve muhâtarâta[10] ilkâ itdiren dahi mükâfât mâddesidir. Ve esbâb-ı maddiyye ve ilmiyyede mütesâvî olan iki ordunun kangısında şevk ve gayret ziyâde ise anın galebesi emr-i tabî'îdir. Binâ'en alâ-zâlik ba'zı muhakkikîn dimişdir ki askerde gözpekligi ba'de ilınü'l-harb esbâb-ı galebenin en â'lâsıdır. Ve asâkir-i İslâmiyye'de bu esbâbın akvâsı efkâr-ı dîniyyedir. Hattâ Monte Kukuli[11] Devlet-i Aliyye serdâr-ı ekremlerinin fazl ve hüner ve isti'dâdların tezyîd ve tecdîd iden bir sebeb dahi emr-i diyânetdir. Zîrâ Osmânlunun

1 Marîz: Hasta. İlletli. Dertli.
2 Tâb-âver: Güç yetiren, dayanan.
3 Tîz-fehm: Çabuk anlayan, çabuk kavrayan.
4 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
5 Tehyîc: Heyecanlandırma, coşturma.
6 Rûhu'l-ceyş: Askerlik ruhu, ordunun maneviyatı. Ruhun sesi, iç sesi.
7 Cism-i bî-cân: Cansız beden.
8 Mücâzât: Karşılık. Bir suça karşı ceza çektirme.
9 Mehâlik: Helak olacak yerler, tehlikeli yerler veya işler.
10 Muhâtarâ: Tehlike; zarar, ziyan, korku.
11 Moute Kukuli: Kont Raimondo Montecúccoli.

i'tikâdlarınca cenglerde fevt olanlar şehîd olur ve her ferd içün ecel mukadder ve vakit ve sâ'ati meczûm ve mukarrer ve ne yüzden gidecegi alnında muharrer olub tahvîl-i kader ve kazâ müstahîldir[1] deyü tahrîr eylemişdir. Ve kumandan olan zât askerin kânûn-ı şevk ve gayretini alevlendirecek sözler bilmek şart kılınmışdır ki müte'ahhirîn-i harbiyyun buna belâgat-ı askeriyye tesmiye iderek bir fenn-i müstakill sûretine koymuşlardır. El-hâsıl askeri cenge hırslandıracak esbâb ne ise istihsâli lâzımedendir ve bu kuvve-i ma'neviyye askerin en keskin silâhıdır. Ve bunun esâsı ber-minvâl-i sâbık mücâzât ve mükâfât kaziyyeleri olub ancak bu bâbda ifrât ve tefrîtden hazer olunarak kâ'ide-i adl ve nasfet üzre hareket ve kânûn ve nizâma ri'âyet olunmak lâzımdır.

Şart-ı Sâbi' Ber-minvâl-i sâbık asıl ordu bâlâda mezkûr şurût ile mâddeten ve ilmen ve ma'nen mükemmel oldukdan sonra asâkir-i redîfe ve buna mümâsil ba'zı memleketlerde bulunan asâkir-i belediyye gibi kuvve-i ihtiyâtiyyenin dahi mu'allem ve muntazam bulunmasıdır. Zîrâ devleti be-külliyetihâ bir ordu menzilesinde ve asâkir-i muvazzafa ol ordunun hatt-ı evveli ve asâkir-i redîfe gibi kuvve-i ihtiyâtiyye ikinci ve üçünci hatları mesâbesinde olmağla hatt-ı evvel sıkıldıkda hatteyn ahîrine mürâca'at idegeldigi gibi asâkir-i muvazzafanın dahi vakt-i muzâyakada merci' ve mültecâsı[2] olan kuvve-i ihtiyâtiyye mu'allem ve muntazam olmaz ise öyle vakt-i muzâyakada asâkir-i muvazzafaya yâr ve yâver olamaz bu dahi lede'l-hâce milleti asâkir-i (**s.19**) muntazama olarak bir sûret-i dehşetnümâda meydâna dökebilmek içün lâzım gelan nizâmâtın halelden vikâyesiyle[3] hâsıl olur.

Bu şerâ'it-i seb'ayı câmi' olan kuvve-i askeriyye şekk yokdur ki vâsıl-ı derece-i kemâl olarak her yerde iş görür deyü güvenilebilür ancak şerâ'it-i mezkûrenin devâm ve sebâtı iki kâ'idenin mer'iyyü'l-icrâ olmasına menûtdur. Biri ashâb-ı ulûm ve ma'arif ve sanâyi' hakkında mükâfât kapuları meftûh olarak kat'-ı merâtib ve neyl-i menâsıb bâbında dahi ehliyyet ve kârgüzârlık medâr-ı aslî ittihâz olunmakdır zîrâ ilm ve hünerin şüyû' ve intişârı ancak ehl ve erbâbına iltifât ile husûl-pezîr[4] olur dîgeri kânûn ve nizâma ri'âyetle hidmet-i askeriyyede bulunanlar reviş-i hod-serâneden munsarif[5] ve memnû' olmakdır. Zîrâ harekât-ı indiyyenin dâ'imâ hatâsı savâbına gâlib olub savâbında dahi hayr ve bereket olmaz. Çünki ukûl ve idrâkât-ı beşeriyye mütefâvit[6] olub birinin reviş ve girdârını hak ve nâ-hak dîgeri red ve inkâr idegeldigi cihetle bir emrin me'mûrı degişdikce vaz' ve usûli degişerek nihâyet ol emrin bütün bütün tagayyür ve ihtilâli mukarrerdir. Kaldı ki böyle mübâyenet-i efkâr ve etvâr vukû'ı orduyı cism-i vâhid hükmünde tutmak içün elzem olan ittihâd ve yek-cihetî kaziyyesine zâten mugâyir ve münâkızdır. İşte şu iki kâ'ide bir zâbıta-i kaviyyeyi intâc[7] ider ki ana yalnız kuvve-i askeriyye muhtâc olmayub bi'l-cümle umûr-ı devlet bu zâbıta tahtında bulunmak lâzım gelür. Zîrâ böyle zâbıta ve nizâm tahtında bulunmayan devlet öyle bir muntazam kuvve-i askeriyyeyi idâre idemez. Bununla bile ser'asker bulunan zât müstakillbi'r-re'y olarak bir tarafdan umûrına müdâhale itdirilmemek ve azm ve rezmde mutlakü'l-

1 Müstahîl: İmkânsız, mânâsız, boş, saçma şey.
2 Mültecâ: İltica edilecek, sığınılacak yer.
3 Vikâye: Koruma, gözetme, kayırma.
4 Husûl-pezîr: Hâsıl olmuş, husul bulmuş.
5 Munsarif: Geri dönen. Çekilip giden.
6 Mütefâvit: Birbirinden farklı, çeşitli olan, aralarında fark bulunan.
7 İntâc: Sonuç verme, neticelendirilme.

inân olmak dahi şurût-ı lâzimedendir. Monte Kukuli Devlet-i Aliyye serdârlarının şevk ve hâhîş ile tîz-rev ve tîz-dest[1] olmalarına bir sebeb dahi istiklâlleri bir had ile mahdûd olmayub fâ'il-i muhtâr olmaları husûsı idügini iddi'â ve tezkîr ve Devlet-i Osmâniyye'nin kânûnları kat'î ve düstûrü'l-ameldir ve hükûmet-i Osmâniyye hikmet-i Eflatûn üzre mü'essis olarak umûrunda müstakill olub umûr-ı harbiyye kemâl-i istiklâl ile bir serdâr-ı zî-şânın re'y ve tedbîr ve hükm ve irâdesine tefvîz olunmağın işte bu istiklâl hasebiyle miyânede bi'l-cümle kîl ü kâl ve ihtilâf ve ihtilâl munkatı' ve karâr-dâde olan umûrda tereddüd ve tezebzüb ber-taraf ve mündefi' olur ve esrâr-ı devlet mektûm kalur deyü tahrîr eylemişdir.

Ve bir de her şey kuvve-i mâliyyeye mevkûf olub husûsıyla böyle muntazam orduların teşkîl ve idâresi masârif-i külliyyeye menût ve kuvve-i mâliyye husûli dahi hüsn-i idâre-i memlekete merbûtdur ve bu idâre-i mülkiyye husûsı inde'l-müte'ahhirîn dahl ve harcdan[2] bahs ider bir fenn-i müstakill (**s.20**) olmuşdur ki gâyeti ma'mûriyyet-i bilâd ile kesret-i îrâd maslahatı olub mühim ve müfîd olan kâ'ide-i esâsiyyesi devletin masârifi sermâye-i tüccâr hükmünde tutılarak maddî ve ma'nevî nef'î olacak yerde sarf ve bezlden[3] kaçınmamak ve fâ'idesiz yere sarfdan be-gâyet ihtirâz olunmak mâddesidir bundan başka muvâzene-i düveliyyeyi gözetmek dahi farîza-i zimmet-i devletdir.

Şöyle ki: Civâr devletlerin ahvâl-i dâhiliyye ve revâbıt-ı hariciyyelerini bilüb de anlarla mîzân mu'amelâtını ana göre kullanmak ve birinde vukû'bulan tebeddülâta[4] nazaran lâzım gelan tedâbîr ve tedârükâtın icrâsına vaktiyle ihtimâm olunub da ol tebeddülâtdan muhtemelü'z-zuhûr olan havâdisin öni alınmak ve bir devletle muhârebe olunacak oldığı takdîrde ahvâlî künh ve hakîkatiyle bilinüb de ana göre davranmak ehemm ve elzemdir buralarını teftîş ve tahkîk birle iktizâlarını temyîz ve tedkîk eylemek dahi kuvve-i ilmiyyeye menût olmağla bu husûsata müte'allik hidmetlerde bulunan zevâtın erbâb-ı dirâyet ve ma'lûmâtdan olması lâzım gelür. İşte Sultân Selîm'in aradığı nizâm-ı devlet şu husûsatın icrâsından ibâret ve ârzû eyledigi asâkir-i muntazama bâlâda beyan olundığı vechile mükemmel ordular tanzîminden kinâyetdir. Binâ'en alâ-zâlik ol vakt yirmi otuz bin mu'allem ve fermân-ber asker tedârüki ilerüde öyle muntazam ordular tedârükine mukaddime olabilüb yohsa Râşid Efendi'nin didigi gibi bunlara sâ'ir tavâ'if-i askeriyyenin inzimâmıyla matlûb hâsıl olmuş olmayacağı sâbit olur.

Ve yine Râşid Efendi bu asâkir-i cedîdenin mikdâr-ı ulûfeleri hakkında dir ki fi'l-asl yeniçeri esâmesi yedi sekiz akçeden ibâret olub ancak ol vaktin es'ârına nazaran ol mikdâr ile ta'ayyüş[5] kâbil imiş meselâ bu mikdâr yevmiyye ta'yîn olundığı zamânda lahm-ı ganemin[6] kıyyesi beş akçeye ve nân-ı azîzin iki yüz dirhemi bir akçeye ve revgan-ı zeytin kıyyesi beş altı akçeye ve sâ'ir es'âr dahi buna makîs[7] imiş bu sûretde şimdi bunlara ta'yîn olunacak yevmiyye es'ârın bu tefâvütüne[8] tatbîk ile üç kat ziyâde tertîb olunmalıdır tâ ki âhar kâra

1 Tîz-dest: Eline çabuk, çabuk iş gören.
2 Dahl ve harc: Gelir ve gider.
3 Sarf ve bezl: Bol bol harcama.
4 Tebeddül: Değişme, başka hâle girme.
5 Ta'ayyüş: Yaşama, geçinme.
6 Lahm-ı ganem: Koyun eti.
7 Makîs: Kıyâs edilebilir, benzetilebilir.
8 Tefâvüt: İki şeyin birbirinden farklı olması; iki şey arasındaki fark.

mecbûr olmayalar.

Râşid Efendi'nin ber-minvâl-i sâbık tahrîr eyledigi yedi sekiz akçe yevmiyye ezmine-i ahîrede idi yohsa fi'l-asl yeniçeri ulûfesi yevmiyye üç akçe ve sipahîlerin yevmiyyesi sekiz akçe olub sonraları yeniçerilerin terakkîden başka olarak asıl yevmiyyeleri yedi sekiz akçe olarak on beş akçeye kadar terakkî dahi ca'iz idi. Ancak asr be asr sikke ahvâli tefâvüt-i fâhiş ile mütebeddil ve mütegayyir oldığından yevmiyyelerin bu mertebe tefâvüti bir emr-i i'tibârî ve lafzî olub hakîki zam degil idi. Zîra akçe küçük beyâz sikke dimek olarak yeniçeri yevmiyyesi üç akçe oldığı vakitlerde üç akçe bir dirhem gümüş vezninde olub altmış akçe kızıl guruş ve Filori ta'bîr itdikleri bir yâldız altûnuna (**s.21**) mu'âdil idi. Sultân Selîm-i Evvel'in evâhirine kadar hâl bu minvâl üzre cârî olub andan sonra Sultân Mehmed-i Sâlis zamânına kadar mikdârı tenezzül iderek bir altûn yüz yirmi akçeye kadar çıkmış idi ya'nî yüz yirmi akçe yirmi dirhem gümüş vezninde olurdı. Ba'dehu ihtilâl-i dâhîlî zamânlarında üç akçeye râyic olmak üzre para nâmına sikke ve kırk para i'tibarında guruş kesilmege başlayub gümüş dahi gâyet mağşûş[1] oldığından Filori iki yüz akçe i'tibârını tecâvüz itmiş idi mu'ahharen ara sıra sikkenin ıslâhma sa'y olunduysa da yine bin yüz otuz üç târîhinde yâldız altûnı üç yüz yetmiş beş ve Macar altûnı üç yüz altmış akçeye ve seksan dokuz târîhinde yâldız altûnı üç guruş yüz beş ve Macar altûnı üç guruş elli akçeye çıkdı ve seksan iki târîhinde beş Frank bir guruş iken seksan dokuz târîhinde üç Frank bir guruş oldı. Ve iki yüz târîhinden sonra yâldız altûnı beş buçuk guruşa çıkub çünki yâldız altûnı yirmi üç buçuk ayârında ve Macar altûnı yirmi üç ve bir buğdây ayârında oldığından bu nisbet üzre Macar altûnı dahi beş guruş on paraya kadar râyic olmağa başladı. Ve ba'zı muharrerâtdan istinbât[2] oldığına göre bin târîhinde lahm-ı ganemin bir kıyyesi üç akçeye ve nân-ı azîzin dört kıyyesi üç akçeye iken (1168) senesinde lahm-ı ganemin kıyyesi on sekiz akçeye ve nân-ı azîzin kıyyesi dört akçeye ve revgan-ı zeytin kıyyesi on beş akçeye ve (1186) senesinde lahm-ı ganemin kıyyesi sekiz paraya ve nân-ı azîzin kıyyesi iki paraya ve revgan-ı zeytin kıyyesi on paraya çıkub ve sâ'ir erzâk ve eşyânın fi'âtı dahi takrîben bu minvâl üzre terakkî idüb andan sonra es'âr günden güne terakkî itmekde bulunmuşdur. Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis devrinde Darbhâne emâneti tarafından Harem-i Hümâyûna takdîm olunan altûnların kabzını müş'ir ve mühr-i hümâyûn ile memhûr bir haylî makbûz ilmühaberleri manzûr-ı fakîr olmuşdur. Bunlarda cedîd zer-i mahbûb yüz on paraya ve cedîd fındıklı altûnı üç guruş otuz beş paraya hesâb olunmuş idügi görülmüşdür.

Ba'dehu sikke ahvâli tagayyur itdi ve iki yüz iki senesinde yâldız altûnı beş guruş on paraya ve Macar fındık altûnı beşer guruşa ve İstanbulî mahbûb üç buçuk guruşa ve riyâl yüz paraya râyic olmak üzre nizâm virildi.

Çünki o zamân muzâyaka-i mâliyye ber-kemâl olub gerek istikrâz ile gerek sûret-i âharı ile bir çâre dahi bulunamadığından bir derece daha sikkenin ayârı tagyîr ve tenzîl ve eyâdî-i nâsda bulunan evânî-i zer ve sîmin isti'mâli men' ve bedel-i ma'lûm mukâbilinde Darbhâneye def' ile ikilik kat' olunarak Darbhânece bir nev' vâridât-ı cedîde tahsîl ile zarûret-i mâliyyenin açtığı yaralara muvakkat olarak merhem urulmuş idi. (**s.22**) Mezkûr ikilikler ise asrımızdaki altılık ve beşlik gibi mağşûş olarak asıl mâliyyetine nazaran beş

1 Mağşuş: Karışık, saf olmayan, katışık.
2 İstinbât: Bir sözden, bir işten anlama.

adedi takrîben bir yâldız altûnına mu'âdil olmasıyla bu hesâbca yâldız altûnı bayağı on guruş itmek lâzım geldiginden ikiliklerin bayağı nısfa karîb kıymetleri sikke-i i'tibârî olarak memâlik-i ecnebiyyede râyic olmamasıyla ecnebî tüccârı bunları hâlisü'l-ayâr sikkeye tebdîl itmege mecbûr olmağın bi't-tabi' yâldız ve sâ'ir altûnların fi'âtı terakkî iderek nizâmı derecesinde tutulmak kâbil olmayub bu cihetle es'âr dahi terakkî itmek lâzım gelmişdir.

Sikke bahsinde Tatarcık Abdullâh Efendi dir ki mülûk-ı mâziyye-i Osmâniyye zamânlarında sikke-i sultâniyye hâlisü'l-ayâr iken Mısr-ı Kâhire'de olan dârü'd-darba ümerâ-yı Mısriyye'nin ba'zan teslit ve dest-dırâzlıkları sebebiyle ve ba'zan dahi vülât-ı Mısır'ın tehâvün ve taksîrâtları hasebiyle Mısr-ı Kâhire'de meskûk olan altûn ve gümüşün ayârı nâkıs olub mu'ahharen bu keyfiyyet Dârü's-saltanat'a dahi sirâyet iderek akdemce beyân itdigimiz vechile Ma'âdin-i Hümâyûn ümenâsının sû-i idâreleri eseri olmak üzre ma'âdmden gelan altûn ve gümüş kılletinden ve esbâb-ı sâ'ireden nâşî mu'âmelât-ı Darbhâneyi ta'tîlden sıyânet ve teksîr-i vâridât-ı devlet zu'm-ı fâsidiyle asr be asr sikke-i sultâniyyenin vezn ve ayârı tenkîs ve tenzîl olunagelmiş ve evâ'il-i seferde yâldız altûnı beş buçuk guruşa râyic olmağa başlamış idi. Hâlbuki: Sikke-i sultâniyyenin vezn ve ayârı ne kadar tenâkus ider ise mâlikâne mukâta'ât ve sâ'ir vâridât-ı devlet dahi ol kadar tenâkus itmek lâzım geldiginden gitdikce mîrî hazînesi muzâyakaya düşmüşdür. Çünki enzâr-ı ecnebiyyede mücerred vezn ve ayâra i'tibâr olundığından emti'a-i efrenciyye ve Hindiyye'nin fi'âtı sikke-i Osmâniyye'nin vezn ve ayârına tatbîk ile pek ziyâde terakkî idüb memâlik-i Devlet-i Aliyye'de ise emti'a-i mezkûrenin isti'mâli kesret üzre oldığmdan anların âlâsı sâ'ir eşyânın dahi galâ-yı bahâsını mûcib olmuşdur. Tenzîl ve tagyîr-i sikke sûret-i zâhirede her ne kadar menfa'at addolunur ise de hakîkatde ayn-ı mazarrat ve mahz-ı hasâret olub derâhim-i madrûbeye ne kadar nuhâs zam olunur ise ve madrûb[1] olan nükûdun vezni her ne kadar noksân olur ise ol kadar îrâd-ı devlete noksân terettüb idecegi nazar-ı amîk ile mülâhaza ve dikkat olundukda bi'l-bedâhe nümâyân olacak umûrdan oldığını beyân ve ayâr ve vezn-i sikke-i Osmâniyye'ye tatbîk ile eşyânın bahâsı gâlî[2] oldığını der-miyân itdikden sonra dir ki gerek mukaddemâ ve gerek bu def'a basbe'z-zarûre tenzîl olunan vezn ve ayâr-ı sikke husûsunun mümkün oldığı mertebede nizâm-ı kadîmine ircâ'ı akdem-i vâcibât-ı (**s.23**) nizâm-ı Devlet-i Aliyye'den olmağla Gümüşhâne ve ma'âdin-i sâ'ire ihtimâm-ı tâm ile ke'l-evvel tesviyye ve tanzîm ve uslûb-ı matbû' ve müstahsen üzre nükûd-ı meskûka gıll ü gışdan tasfiyye ve derâhimin vezninin mikdârı hiç olmaz ise bâri Sultân Mahmûd Han Hazretleri zamânında meskûk oldığı derecelere iblâğ buyuruldığı sûretde zamân-ı yesîrde zarûret-i emvâl-i mîriyye mündefi' ve memâlik-i Devlet-i Aliyye'den galâ gâ'ilesi mürtefi' olmak bî-iştibâh olub bi'l-cümle düvel-i Nasârâ umûr-ı dünyeviyyede mütebassır olub ba-husûs kesb-i emvâl ve tahsîl-i menâfi' husûslarında dakîka fevt itmeyecekleri ma'lûm-ı âlem iken sikkelerini gıll ü gışdan hıfz ve sıyânete kemâl-i dikkat ve ihtimâmları bu ma'nâya şâhid olub naks-ı ayâr-ı sikke mâl ve mülke ednâ mertebe nâfi' olmak husûsı melhûzları olsa ol husûsa ikdâm-ı tâmları vâki' olur idi.

Abdullâh Efendi'nin takrîr-i meşrûhı üzre düvel-i Nasârâ'nın tashîh ve tasfiyye-i sikke emr-i ehemmine ihtimâmları ziyâde oldığı gibi sikkenin tashîh ve ıslâh-ı ayârı eslâf-ı

1 Madrûb: Darbolunmuş, dövülmüş, vurulmuş, çarpılmış; basılmış, damgalanmış.
2 Gâlî: Pahalı, kıymetli, ağır.

mülûk-i sütûde-sülûk-ı İslâmiyye'nin dahi âdât-ı adâlet-şi'ârıdır zîra âmmenin mu'âmelâtı nakdeyn ile oldığından anların naks ve fesâddan hıfz ve sıyâneti Sultânü'l-müslimîn'in vazîfe-i zimmetidir binâ'en alâ-zâlik Hulefâ-yı İslâmiyye'den ibtidâ nükûda sikke darb iden Abdülmelik ayâr-ı sikkenin nezâretini kendüsi iltizâm ve ahlâfı[1] dahi ol vechile sikke emrine bizzat takayyüd ve ihtimâm idüb Devlet-i Abbâsiyye'de dahi Hârûn Reşîd zamânına kadar ayâr-ı sikke husûsuna bizzat hulefâ nezâret iderler iken tevsî'-i devlet ve ta'ziz-i saltanat ve teksir-i meşâgil-i hilâfet hasebiyle Hârûn Reşîd bu vazîfe-i mühimmeyi vezîri Ca'fer Bermekî'ye tefvîz itmiş idi.

El-hâsıl Abdullâh Efendi'nin ber-minvâl-i sâbık mutâla'âtı kâ'ide-i hikmete mutâbık ve sâ'ir ukalâ-yı erkân-ı saltanatın re'yi dahi ana muvâfıkdır.

Defterdâr Şerîf Efendi asıl lâyihasında düşmana galebe sefere ve sefer dahi asker ve mühimmât ve zahîreye ve bunlar dahi hazîneye tevakkuf itdigi ma'lûmdur. Menâfi'-i bilâd-ı Irâk ve Arabistân ecânib[2] yedinde kalmağla Mısır ve Bağdâd hazînelerinin mizâmı teksîr-i hazîne bâbında cümleden akdem ve enfa' ise dahi feth-i Kırım bunlara takdîm olunmak şimdiki hâlin muktezâsı olmağla Kırım fethi müyesser oluncaya dek cem'-i hazîneye âhar dürlü himmet olunmak iktizâ ider deyü bast-ı mukaddime iderek cem'-i emvâl husûsunda dahi çünki fi'l-asl mukâta'âtın mâlikâne virilmesini istisvâb eylemeleri herkes mâlikânesini kendi bağ ve bağçesi gibi i'mâr itmege çalışub re'âyâsına tohum virmek ve bu cihetle memâlik-i İslamiyye (**s.24**) günden güne ma'mûr olmak mülâhazasına mebnî iken umûmen mizâc-ı askerde olan fesâd bu mâddeye dahi irişüb beş ziyâde viren mültezîmin zulmüne i'ânet olunmak sagîr ve kebîre tabî'at-ı sâniyye makâmında olmağla hemân menâfi'-i mîriyye devletin yedine girmedigi kalıyor binâ'en alâ-zâlik mukâta'ât-ı mîriyye ve Harameyn ve eshâmın mahlûlâtı fürûht[3] olunmayub Darbhâne-i Âmireden idâre ve Enderûn ve Bîrûn ricâlinden müstehakk-ı atûfet olanlara bi'z-zât Cânib-i Hazret-i zıllullâhîden inâyet ve ihsân murâd olundukda virilecek mâlikânenin senevî fâ'izi ne mikdâr oldığı bilinerek altı senelik mu'accele ile ve hasbe'l-iktizâ mu'accelesini imhâl ve te'cîl ile inâyet buyurulmak ferd-i vâhide gadr şâ'ibesi olmaksızın tevfîr-i hazîneye vesîle-i kaviyye mülâhaza olundığı ve Memâlik-i Mahrûse'de meşrûta ve gayr-i meşrûta evkâf müceddeden tahrîr olunub nâzır ve mütevelli ve kâtib ve sâ'ir hüddâmın hafî ve celî[4] ma'âş ve menâfi'leri zâhire ihrâc olundukdan sonra zi'l-yed[5] bulunanların bir akçeleri kat' olunmayub fakat ma'âş ve menâfi'i kesîr olanların mahlûlâtı vukû'ında hadd-i lâyıkına tenzil ve küsûrı vakf-mânde olunmak ve du'â-gûy[6] misillü hidmetsiz veyâ hidmeti metrûk kalmış cihât mahlûl oldukda nısfı vakf-mânde ve nısfı imâm ve mü'ezzin ve kayyım misillü hademeye terakkî tevcîh olunub e'imme ve hutebânın vezâ'ifi üçer yüz altmışar akçe ve sâ'ir hidmetlerin yüz yirmişer akçeye dek zam olunmak ve mahlûl musakkafât ve bâ-husûs kâr-gîr akârât icâreteyn ile virilmeyüb icâre-i vâhide ile virilmek ve'l-hâsıl cemî' evkâfın zevâ'idi meydâna çıkarılub

1 Ahlâf: Gelecek nesiller, halefler.
2 Ecânib: Yabancılar, başka memleketlere mensûbolanlar.
3 Fürûht: Satma, satım, satış.
4 Hafi ve celî: Gizli ve aşikâr.
5 Zi'l-yed: Bir malın hakiki sahibi olsun veya olmasın, halen istediği şekilde kullanmakta bulunan kimse.
6 Du'â-gûy: Dua eden.

ve başkaca hıfz itdirilüb ve mîrîden vaz'-ı yed olunmayub vakten mine'l-evkât beytü'l-mâl-i Müslimîne za'f geldikde istikrâzen umûr-ı cihâdiyyeye sarf olunub ba'dehu mîrîye vüs'at geldikde yerine vaz' olunmak ve beyne'n-nâs gedik deyü bey' ve şirâ olunan şeyler içün şimdi her vakıfdan meccânen sened virilüb ve defter-i vakfa kayd olunub ba'dehu bilâ-veled mahlûl oldukda taraf-ı vakfdan zabt ve fürûht olunmak üzre râbıta virilür ise memâlik-i İslâmiyye'de vâki' cemî'-i âsâr-ı hayriyye ma'mûr ve âbâdân[1] olacağından başka zevâ'id-i evkâf nâmıyla senede katî küllî mâl hâsıl olub başkaca hıfz olunmak takrîbiyle Devlet-i Aliyye'ye dahi kuvvet olacağını ve Devlet-i Aliyye'nin vâridât ve masârifi alâ-vechi's-sıhha meydâna çıkarılub zam ve tenzîl vâki' oldığmdan dahi Devlet-i Aliyye'nin îrâdı şu mikdâr iken falân ve filân mâddelerden şu mikdâr ziyâde oldı ve masârif-i muayyenesi bu mikdâr iken falân ve filân mâddelerden bu mikdâr noksân buldı deyü bir hulâsa pusulası yapılarak huzûr-ı hümâyûna arz olunmak takrîbiyle Devlet-i Aliyye'nin masârif-i mu'ayyenesinden katî bî-lüzûm şeyler ve ocaklıklar ve beyhûde masraflar meydâna (**s.25**) çıkub tenzîl kabûl idecegini ve bu nizâmdan sonra nice nice menâfi'-i hafiyye zuhûra gelecegini ve Tersânenin bir mükemmel donanma takımı fazla ve yedek olarak âmâde bulunmak ve bunlara dâ'ir isrâfât var ise kat' olunmak husûslarını arz ve ifâde ve ma'âdinin i'mâlini ihtâr ve tavsiyye eylemişdir gediklerin âsar-ı muzırrası asrınızda herkesin müşâhede ve ma'lûmı oldığından tafsîle hâcet yokdur böyle yolsuz bir şey'i îrâd hükmüne komakdan ise ref'i evlâ idi.

Ba'dehu Şerîf Efendi nizâmât-ı askeriyyeye atf-ı kelâm eylemişdir. Tanzîm-i asker bahsinde hulâsa-i tedbîri Yûsuf Paşa'nın tüfenkci tertîbine karîb olub şöyle ki: Ocaklunun kâbil-i ıslâh olmayacaklarını cezm[2] eylemiş oldığından anların taht-ı nizâma idhâlleri dâ'iyyesinden sarf-ı nazar iderek düşmanın esbâb-ı galebesinden biri dahi asâkir-i İslâmiyye'nin kış gününde muhârebe ile me'lûf olmamaları husûsudur ve ta'limlü asker ta'limsiz askere gâlib olmak dahi bedîhâtdan olmağla ocaklar askerini taht-ı râbıtaya koymak mümkün degil ise de bâri meşta askerimiz ta'limlü bulunsun deyü sûret-i tanzîmini bu vechile beyân ider ki vüzerâ-yı 'izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm mansıblarında müstekar[3] olub vechen mine'l-vücûh azl olunmaya maâzallâh tertîb-i cezâsını mûcib-i cürm-i galîzi[4] zuhûr eyler ise oldığı mahalde kaydı görilüb bir halâline ve etbâ'ına mîrîden ta'arruz olunmayub yerine nasb olunacak her kim ise ana ihsân buyurula ki halef olan âdem bir kurulu dolabın içine girüb çevirmege başlaya ve anın dahi kazandığı üzerine munzamm olarak günden güne dâ'iresine vüs'at ve hâline kuvvet gelüb sefer ve hazarda işe yaraya böyle olıcak her bir vezîr ve paşa hâl ve mikdârınca piyâde ve süvâri asker ta'lîm itdirüb sayfen ve şitâen çadırlarda ve zeminliklerde tutub me'kûlât ve melbûsatlarına ve harekât ve sekenâtlarına düvel-i efrenciyyede oldığı gibi râbıta virüb hâzır ve âmâde olalar şöyle ki: Asâkir-i mezkûre bir yere geldikde kırk bin mi olur dahâ ziyâde yâ noksân mı olur nesak-ı vâhid üzre öylece i'mâl olunmak tarîki yoluna ve sefer zuhûrunda nakl-i zahâ'ir ve ahmâlleri[5] için lâzım olacak hayvânât ve merâkibi şimdiden nehc-i mergûb[6] üzre bir râbıtaya bend ideler vakt-i seferde

1 Âbâdân: Şen, mâmur, bayırdır.
2 Cezm: Kesin karar, niyet.
3 Müstekar: Karar kılan, yerleşen, sabit.
4 Cürm-i galiz: Çirkin, ağır suçlar.
5 Ahmâl: Yükler; ağır şeyler, eşya, ağırlık.
6 Nehc-i mergûb: İstenilen yol, sevilen yol.

bize şu lâzım idi dimeyüb hemân fermân vardığı gibi yaz ve kış dimeyüb kalkub re's-i hudûda vürûd ile bir iki üç sene ve daha ziyâde kışlasalar tekellüf olmaya didikden sonra asâkir-i merkûmenin sûret-i i'mâli hakkında dahi bunlar sırf fazla ve zâ'id tutılub ya'nî bunlar kış askeridir dinilerek kânûn-ı kadîm üzre ocaklar askeriyle ordu düzilüb işbu meştâ askeri (**s.26**) verâdan gelüb ceng takarrüb eyledikde sekiz on sâ'at girüde ordu kurub hâzır ve âmâde dura ve her bin neferime topcı ve mühimmâtı ile bir top virile asâkir-i İslâm mansûren ve muzafferen ilerüye gitdikce bunlar dahi ilerüye vara tâ şol vakte dek ki asker-i İslâm avdet eyledikde bunlar ol mahalde durub tâ mevsim-i sayf gelinceye dek anda ikâmet ve bir hatve ilerü gitmeyüb mücerred üzerlerine düşman gelür ise müdâfa'a ve mukâvemet ve maâzallâh asâkir-i İslâmiyye münhezim olur ise bunlar oldukları mahâlde durub düşmanın tahattîsine muhâlefet eyleyeler deyü tedbir eylemişdir.

Sefer dimek akçe dimek oldığından Şerîf Efendi'nin bu husûsa i'tinâsında hiçbir diyecek yokdur lâkin akçe seferin mevkûf-ı aleyhi olub muzafferiyyetin illet-i mûcibesi şerâ'iti bâlâda beyân olunan nizâm ve zâbıtadır. Hâlbuki bâlâda iş'âr olundığı üzre mücerred böyle vâlîler ma'iyyetlerinde tertîb olunacak beledî askerle maksada vâsıl olmak kâbil olmayacağından başka ocaklar askeriyle düzilan ordu emsâl-i sâbıkası vechile derhâl bozılub girüdeki mu'allem asâkirin üzerine düşdüklerinde anlara dahi mûris-i dehşet[1] olarak bâlâda şart-ı sâdisde lüzûm-ı ikmâli isbât olunan hırs ve hâhişlerini ihlâl ve düşman askerinin cesâretlenmesini mûcib olarak kuvve-i ma'neviyyelerini ikmâl itmiş olacağı der-kârdır işte bu vechile bir cesîm ordunun bir parçasına galebe iden bir kuvve-i askeriyye kendüsine mu'âdil olan fırka-i bâkiyyeye dahi muzaffer olagelmişdir binâ'en alâ-zâlik ibtidâ bir ordunun en kuvvetli fırkası ilerüye sevk olunarak hem sâ'ir fırkalara cesâret bahş olmak ve hem de düşmanın gözini yıldırmak lâzım gelür. Şerîf Efendi asâkir-i mezkûrenin sûret-i tanzîm ve i'mâlini beyân ve mübâya'ât usûlünün ref'iyle zahîre nizâmını der-miyân itdikden sonra dir ki bu uslûb üzre ref'-i mezâlim ve cem'-i zahîre ve Donama-yı Hümâyûnun ikmâline himmet buyuruldukdan sonra Moskov seferi açılmak içün altmış beş bin kîse akçe cem' olunub ibtidâki sene otuz bin kîse ve ikinci sene yirmi bin ve üçünci sene on beş bin kîse Ordu-yı Hümâyûn hazînesine vaz' olunub işbu üç sene zarfında bir tarafdan cem'-i hazîneye ihtimâm[2] birle kaç sene sefer olursa on beşer bin kîse akçe irişdirmenin çâresine bakılmalu zirâ seferde isrâf ve itlâf[3] derecesinde akçe sarf itmek işe yarayacağını cezm ve tahkîk itdim vüzerâya harclık nâmıyla beş bin guruş yerine elli bin ve mîr-i mîrâna beş yüz yerine beş bin guruş virilmelü ve nüzûl emînligi içün feryâd ve figân idenler beni falân mahalde nüzûl emîni idin deyü ricâ ve niyâz itmelü ki iş görülsün seferde tasarruf ve imsâk mazarr[4] (**s.27**) oldığını geregi gibi fehm itdim ve bu kerre sefer açıldıkdan sonra merâm husûle gelmeksizin kapanmak muhâl oldığmı herkes cezmen bilüb Girid Adası seferi gibi iş bitmedikce ferâgat olunmasun zîrâ asker fi'l-cümle bedeviyyete alışdıkca işe yaramağa başlayor evvelki seferde askerin hazarîligi ziyâde olınak takrîbiyle her mukâbelede münhezim olub düşman Kamçı Suyu'na gelüb iklim-i Kırım elden gitdi bu seferde dört mukâbele vâki' olub birinde Devlet-i

1 Mûris-i dehşet: Dehşet verici, korkutucu.
2 İhtimâm: Dikkatle, gayretle çalışma, özenle iş görme.
3 İtlâf: Telef etme, mahvetme, öldürme.
4 Mazarr: Zarar, ziyan.

Aliyye gâlib birinde mağlûb ve ikisinde müsâvî oldı ve düşman Tuna'nın berü tarafında takarrur idemedi ve işbu iki seferin birine hayırlu dinilmez ancak birbirine nisbet olunsa sefer-i evvel bundan eşerr[1] idi bunun sırrı hazariyyet ve bedeviyyet mâddesidir ve ocaklara evvelâ sâdık ve mütedeyyin dirâyet sâhibi birer ağa intihâb ve bilâ câ'ize nasb ve istihdâm ile ilâ mâşâallah azl olunmamak üzre râbıta virildikden sonra eşkinci neferâtı sayfen ve şitâ'en mevcûd bulunub bir ferdi noksân olmamasının tarîk-i suhûleti ve mahlûlât bilâ-ketm hazîne-mânde olmak ve ser-haddât mevâcibine râbıta virilmek husûsları anınla müzâkere olunarak tanzîm oluna bu nizâm açılacak seferde külliyyen râbıta-gîr olmaz ise dahi nısfı mertebe râbıta bulub günden güne yoluna girer.

Şerîf Efendi'nin merâm didigi Kırım'ın istihlâsı mes'elesi olub hâlbuki Devlet-i Aliyye'nin kavânîn ve nizâmât-ı mülkiyye ve mâliyye ve askeriyyesi kâmilen ihtilâle varmış iken çend sâl zarfında nizâmât-ı lâzımeyi ikmâl ve kuvve-i kâfiyye istihsâl birle hemân Kırım'ın fethine zafer-yâb olmak nâ-kâbil ve kaldı ki asıl merâm-ı devletin nizâm ve zâbıtası olarak bunun derece-i ikmâline göre iktitâf-ı semeresi dahi emr-i tabî'î olub yohsa bu maksad-ı aslî bir tarafa bıragılub da mücerred Kırım'ın fethi içün nizâm düşünmek muvâfık-ı maslahat degil ve henüz tanzîmi mutasavver olan asâkirin masârifine karşuluk tedârükünde envâ'-ı müşkilât rû-nümâ[2] iken bir mâdde-i mahsûsa içün devletin böyle za'f ve fütûr avânında öyle yıllarca müte'âb-ı seferiyyeye tahammül müşkil idi karîbü'l-ahdde vukû' bulan sâlifü'z-zikr iki seferde dahi sulha rağbet mücerred muktezâ-yı mecbûriyyet olub yohsa ikisinde dahi Devlet-i Aliyye son dereceye kadar dayanmış idi ve ikinci sefer mücerred Kırım'ın istihlâsı maksadına mebnî idi Girid seferi senelerinde Devlet-i Aliyye'nin hâl ve iktidârı başka sûretde ve düvel-i Avrupa ile muvâzenesi başka nisbetde olub bu seneleri o senelere kıyas kâbil olamaz.

Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi Devlet-i Aliyye'ye tiz elden yirmi bin piyâde ve beş bin süvâri tedârüki vâcibeden oldığını der-miyân itdikden sonra tarîk-i celb (**s.28**) ve ta'lîmini bu vechile beyan itmişdir ki: Asker genc ya'nî on yaşından yirmi beş yaşına degin ve seferde bulunmamış ve belki şehir ve kasabaya uğramamış kurâ ahâlîsinden olmalıdır ve İstanbul'a ba'îd[3] bir mahalde kışla yapılmalıdır ibtidâ neferât-ı merkûme karyelerden mübaşirler ile celb ve cem' olunur ta'ayyüş eylemekden âciz nice kimseler vardır ki bir ekmek tedârükiçün gice ve gündüz hidmet ider niceler dahi vardır ki evlâdını besleyemeyüb bir ekmek virecek âdem arar İstanbul'da ve Üsküdar'da dahi bu makûle katî çok bulunur ale'l-husûs[4] taşralarda bi-kes eytâm[5] çokdur bu makûle delikanlu neferât isticlâb olunub evvel emirde sünnet olmamışları sünnet ve ta'lîm-i mesâ'il-i dîniyye olundukdan sonra Purusya'dan elli veyâhûd yüz ofiçiyal celb ile ta'lîm itdirilür bu sûretle iki üç sene zarfında yirmi bin piyâde ve beş bin süvâri muallem asker tedârük olunmak me'mûldür ve bu mikdâr askerle Memâlik-i Mahrûse'nin her ne mahallinde bir emr olur ise derhâl icrâsı suhûlet[6] kesb ider neferât-ı merkûmenin tertîbi ayniyle düşmanlarımızın tertîbi gibi olmalı sûret-i

1 Eşerr: Çok şerir, pek şerli.
2 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
3 Ba'îd: Uzak, ırak.
4 Ale'l-husûs: Hususiyle, hepsinden önce olarak.
5 Bi-kes eytâm: Kimsesiz yetimler.
6 Suhûlet: Kolaylık, incelik, yumuşaklık, naziklik.

âharda asîr olmak gerekdir zîrâ tâ'ife-i Efrenc birkaç yüz seneden berü katî çok tecrübe ile bu sûreti intihâb itmişler ta'lîm husûsı dahi be-her-hâl Prusya'dan ve sâ'ir devletlerden üstâd ofiçiyaller celbine mütevakkıfdır ancak evvel emirde ta'lîm olunacak neferatın sûret-i tedârüki müzâkere ile mahzûrdan salim olacak vechile râbıta bulmağa muhtâcdır zîrâ hâtıra gelan sûretlerde mahzûrları müte'âkiben tebâdür[1] idegeldiginden mahzûr add itdigimiz nefsinde mahzûr mıdır yohsa vehim midir ve tarîk-i suhûlet didigimiz vâki'-i hâl midir yohsa fakat bir mülâhaza ınıdır müzâkere ile zâhire çıkar yoksa yalnız bir iki âdemin mütâla'aları böyle bir emr-i cesîmde müfîd olmamak gerek asâkir-i merkûmenin sûret-i ta'lîm ve terbiyyeleri ve sayfen ve şitâ'en sefer ve hazarda karâr ve hareketleri ve'l-hâsıl kâffe-i mu'âmelâtı başka bir kânûnnâme olmak üzre kaleme alınmak iktiza ider. Ve ta'yînât ve ulûfeleri mikdâr-ı kifâyede olmaludır tâ ki zabitânı sirkate[2] muhtâc olmaya ve piyâde neferâta otuz ve süvâriye elli akçe yevmiyye kifâyet ider zannolunur. Ve her yüz nefere on altı zâbit iktizâ ider külliyyetlü mu'allem topcı neferâtı dahi lâzım olub ancak anlar dahi askerden ma'dûd olmağla başka yazılmadı. Birrî Efendi'nin ber-minvâl-i sâbık tedârük-i neferât hakkında re'yi Yûsuf Paşa ile Râşid Efendi'nin re'yine karîb olub ancak neferât-ı merkûmenin gönülli olarak toplanmalarını tasrîh itdikden sonra bu sûrete kuvvet-i kalbî olmadığından karârını müzâkereye ta'lîk eylemişdir. Ve fi'l-vâki' yirmi beş bin kadar gönülli çocuk bulmak kâbil olmamak (**s.29**) gerekdir ve bir de insân yirmi yaşını tecâvüz itmedikce askerlige yaramadığından on on bir yaşında nefer yazmak muvâfık-ı maslahat degil idi ve egerçi evâ'ilde divşirmelerin esnâm daha aşağı olur idi lâkin ol vakit hâl ve maksad başka idi zîrâ anlar müddet-i medîde terbiyye ile Türk oldukdan sonra silk-i askerîye idhâl olunurlar idi ammâ kurûn-ı ahîrede[3] böyle müddet-i medîde mektebde çocuk okudur gibi neferât-ı askeriyye yetişdirmekle meşgûliyyete vakt ve hâl mütehammil olamaz.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafâ Reşîd Efendi'nin mütâla'ası dahi Abdullâh Birrî Efendi'nin re'yine karîbdir. Şöyle ki Devlet-i Osmâniyye kendü asabiyyetiyle nice gazâlar idüb ba'dehu kendüye vüs'at geldikde asabiyyet makâmına ka'im ocakları tertîb ve gitdikce teksîr ile müddet-i kalîle zarfında bir devletin nâ'il olamadığı fütûhât-ı celîleye na'il oldığı ve Sultân Orhan Hazretleri'nin zamân-ı saltanatlarında Anadolı'dan vazîfe ile bir mikdâr piyâde dirinti[4] asker tahrîr olunub â'mâl ve idâreleri bir vechile mümkün olmadığından erbâb-ı şûrâ ve mazanne-i kirâm ittifâkıyla divşirme oğlanına karâr virilüb nice bin tıfl-ı nev-civân[5] cem' ve dîn-i İslâm telkîn ve ceng eri asâkir tedârük ve istihdâm ile cihâd ve gazâya revnak virilmiş iken yüz elli seneden berü bu usûl terk olunmuş idügi ve şimdi Devlet-i Aliyye'ye kuvvet-i cedîde tedârük itmek farîzadan bulundığı ve gitdikce teksîr itmek üzre on beş bin piyâde asker tertîb olunmak lâzım geldigi mukaddematını bast ve temhîd itdikden sonra tanzîm-i asâkir husûsunda dir ki ibtidâ-yı emrde bir umûm istişâresinde tanzîm-i bilâd içün bir mikdâr askere muhtâc olundığından başka bizim askerimiz Kasım'a kadar durmayub avdet eylediklerinden düşınan dahi ortalığı hâlî bulub diledigi mahalle hücûm ideyor deyü askerimizin avdetinde duracak muvazzaf sekbân gibi bir mikdâr askere ihtiyac

1 Tebâdür: Ansızın akla gelme.
2 Sirkat: Hırsızlık, çalma, çalınma.
3 Kurûn-ı ahîre: Gelecek zamanlar.
4 Dirinti: Derinti. Şurdan burdan toplama (eşya, şey, insan), düzensiz.
5 Tıfl-ı nev-civân: Küçük çocuk, yeni yetme.

oldığını beyân birle cümle huzzar teslîm eyledikden sonra on beş bin yâhûd yirmi bin sekbân nâmıyla asker tertîb ve ta'lîmine mübâşeret olunur ve bu tertîb olunacak asker erbâb-ı fesâd ile mülâkât itmemiş on beş yaşında sıbyan makûlesinden cem' ve şehir ve kurâdan ba'îd bir mahâlde kışlak inşâsıyla anda terbiyye ve ta'lîm itdirilür bu mâdde biraz geçce hâsıl olur eger mevcûd olan askerden terbiyye olunub da tiz hâsıl olması irâde olunur ise mevcûd olan asâkirin dâ'ire-i itâ'ate idhâli bir vechile tasavvur olunamayub binâ'en-aleyh bir mütebassır âdem Avrupa'ya gönderilerek[1] askerî husûsunun dekâyik-i umûrına vâkıf olmağa muhtacdır farazâ anlar kurâdan asker yazmak murâd eylediklerinde her karyenin sehmine[2] isabet ideni taleb idüb karye ahalîsi dahi kendülerinin zabtına kâdir olamadıkları (**s.30**) kimseleri virirler anlar dahi saltat oldukda bir râbıta tahtına dâhil olayorlar ki kendü nefsine itâ'atden gayri yol bulamayorlar bu itâ'at ne vechile olayor tahkîke muhtâcdır alâ-külli't-takdîrin gerek sıbyândan gerek tüvânâdan cedîd asker tertîb ve top ve humbara endâhtı ve tüfenk-endâzlık ve metris[3] ta'biyyesi ve tabya inşâsı ve sâ'ir sanâyi'-i harbiyye ta'lîm olundukda her devletin kuvveti memâlik ile oldığından evvel emirde bu askerin kuvvetiyle Rûmili memâliki müceddeden feth ve tanzîm olunub fukarâ-yı Müslimîn zaleme ve eşkıyâ yedinden tahlîs birle emr ve nehy kemâ-hüve hakkahu[4] memâlik ve vilâyetlerde câri oldukda ahâlî ve re'âyâya kuvvet gelüb îrâd-ı cedîd tabî'atiyle hâsıl oldukda ol îrâd ile yine asker tahrîrine mübâşeret olunur tanzîm-i bilâd müyesser oldukda umûr-ı mühimmenin rü'yeti suhûlet kesbider ve bu tertîb olunacak asâkir-i cedîdenin i'mâline dört yüz mikdârı rü'esânın lüzûmı olmağla ol mikdâr kimesne akl-ı selîm ashâbından olarak intihâb ve kavânîn-i askeriyye ve umûr-ı harbiyye ve tanzîmât-ı mülkiyye ta'lîm olunarak her biri isti'dâdı oldığı hidmetde istihdâm olunub hâl ve şânlarına göre mikdâr-ı kifâye vazîfe ta'yîn olunmak iktizâ ider bu mikdâr rü'esâ on beş yirmi bin askerle vâfirce[5] memâliki mizâm-ı hâle idhâl ile îrâd-ı cedîd hâsıl oldukca rü'esâ ve askeri teksîr itmek iktizâ ider hâsıl-ı kelâm def'-i mezâlim ve ref'-i isrâfât ve ahâlîyi dâ'ire-i itâ'ate idhâl ve tenfîz-i evâmir-i ahkâm zımnında mutî' ve münkâd olarak bir mikdâr asker tertîbine muhtâc olub bu sûretde zikri mürûr iden mutî' ve mu'allem asker cümle mizâmdan ehemm ve akdem görinür.

Bu köse kethüdâ Memâlik-i Mahrûse'yi yeniden feth eylemek tasavvurunda bulunmuş hâlbuki devlet bu kuvve-i ma'neviyye ve râbıta-i fikriyye ile umûm milleti nizâm ve zâbıta tahtına almak lâzımdır yohsa bütün eyâlâta âsî nazarıyla bakılub da yeniden birer birer feth ve tanzîmi fi'le gelmez hulyâlar kabîlindendir. Muhâsebe-i Evvel el-Hâc İbrâhîm Efendi'nin tanzîm-i asker bahsinde tedbîri dahi Yûsuf Paşa'nın tüfenkci tertîbi gibi olub bununla berâber evvel emirde ocaklunun taltîf olunması ve bir sadık ve müstakîm yeniçeri ağası intihâb ve nasb ile bi't-tedrîc[6] ocağı ıslâh itmek üzre mansıbında müstemirr olması husûslarını dahi ilâve-i kelâm eylemişdir.

Tersâne Emîni Osmân Efendi'nin lâyihasında yeniçeri tâ'ifesine taşralarda i'tibâr olunmak ve an-asl memnû' olan tekâlîf kendülerinden alınmamak ve ocaklarının kânûn ve

1 Metinde "göründirilerek" şeklinde geçmektedir.
2 Sehm: Kısım, hisse, pay.
3 Metris: Meters. Askerin çarpışma sırasında korunması için yapılan toprak siper.
4 Kemâ-hüve hakkahu: Gereği gibi.
5 Vâfir: Çok, bol.
6 Bi't-tedrîc: Derece derece, azar azar.

kâ'ide-i kadîmelerine ri'âyet kılınmak husûsları mezkûrdur.

Müverrih Enverî Efendi'nin lâyihasında dahi ocak nizâmı vakt-i âsâyişde ricâlinden matlûb olunmak lede'l-hâce mikdâr-ı kifâye asker mevcûd olarak hîn-i müdâfa'ada izhâr-ı sebâtı mûcibdir deyü mastûrdur.

(**s.31**) Sâbıkâ Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdâsı Râsih Efendi'nin hülâsa-i efkârı â'dânın i'dâd[1] eyledigi âlât ve edevât-ı harbiyye tedârük ve piyâde ve süvâri asâkiri taht-ı zâbıtaya idhâl olundukdan sonra fünûn-ı harbiyyeden düvel-i efrenciyyenin tertîb ve tedvîn[2] eyledikleri kitâbları tercüme ve efrencden fünûn-ı harbiyyede mâhir üstâdlar celb ile bizim asâkirimize sanâyi'-i harbiyye ta'lîm ve vakt-i hazarda askerî bedeviyyet hâlâtını kesb içün müceddeden tertîb olunacak asâkir senede bir def'a bir kal'adan bir kal'aya nakl olunmak ve gerek Âsitâne'de ve gerek ser-haddâtda ve vüzerâ ve mîr-i mîrânlar yanlarında müretteb ve mu'allem asâkir dâ'imâ mevcûd bulunmak ve ocakların kavânîn ve nizâmâtı ashâb-ı dirâyet zabitânı ma'rifetleriyle ıslâh kılınmak tasavvurâtıdır.

Sudûr-ı izâmdan Sâlih-zâde Efendi'nin hulâsa-i tasavvurâtı dahi yeniçeri ortalarının mahlûlâtıyla eyâdî-i irtikâbda olan zâyi'âtından evvel emirde tahammülî mikdârı neferât-ı cedîde tahrîr ve ba'dehu mahlûlât vukû' buldukca adedleri teksîr olunması ve sâ'ir ocaklarda dahi bu usûlün icrâsı iltizâm olunub lâkin Tophâne ocağına tertîbi irâde buyurulan neferât-ı cedîdenin haftada iki gün ta'lîm-i top-endâzî itmeleri ve resîde-i derece-i mahâret olanlarının terakkî ve atâyâ ile mümtâz kılınması ve bu vechile tertîb olunacak asâkirin bir kazâda beş seneden ziyâde ikâmetlerine ruhsat virilmeyüb bi'l-münâvebe[3] Âsitâne'de kışlak sükkânıyla[4] mübâdele olunarak böyle tebdîl-i mekân ile garaz-ı aslî olan idmân-ı seferberî fâ'idesinin istihsâli mütâla'âtından ibâretdir.

Lüzûm-ı ta'lîmin topcılara kasrı küsûrdur.

Yine sudûr-ı izâmdan Velî Efendi-zâde'nin tasavvuru dahi zâbitân ile neferât taht-ı râbıtaya idhâl olundukdan sonra vakt-i hazarda imkânı mertebe isti'mâl-i esliha ve tertîb-i sufûf husûsları ta'lîm olunub hîn-i iktizâda mu'allem bulunmaları husûsundan ibâretdir. Ricâl-i devletden Alî Râ'ik Efendi dahi Devlet-i Aliyye'nin sefer ve hazarda mn'teddün-bih[5] askeri olan ocaklara sinîn-i vefîreden berü tabî'at-i sâniyye olmuş olan fesâdın müddet-i kalîlede ıslâhı muhâl olmağla tedrîcî tedâbîr-i nâfi'aya muhtâc oldığım ihtâr eylemişdir. Mâbeynci Mustafâ İffet Beg'in efkârı neferât-ı cedîdenin tedârüki husûsunda Abdullâh Mollâ Efendi'nin re'yine ve sûret-i tertîb ve vaz'ında Râşid Efendi'nin re'yine ve taşralar hakkında Yûsuf Paşa'nın tüfenkci tertîbine şebîh[6] olub şöyle ki: Nemçe ve Rusya'nın beş altı yüz bin mu'allem ve müretteb askerleri olmağla Devlet-i Aliyye dahi hiç olmaz ise askerini yüz bine iblâğ itmek lâzimedendir fakat Devlet-i Aliyye'nin vâridâtının sülüsânı[7] (**s.32**) almacak asâkir-i mürettebeye kâfî olacağı mevhûm olmağla i'mâl-i efkâra muhtâcdır tâ'ife-i

1 I'dâd: Hazırlama, hazırlanılma, geliştirme, geliştirilme.
2 Tedvîn: Kitap haline getirme.
3 Bi'l-münâvebe: Nöbetleşe olarak.
4 Sükkân: İkamet edenler, oturanlar.
5 Mu'teddün-bih: Gerçek değerden, ihtilâfı mucip derecede kat kat üstün takdir edilen bedel.
6 Şebîh: Benzeyen, benzeyici.
7 Sülüsân: Üçte iki, üç kısımda iki kısım.

efrenc levâzım-ı harbiyye ve esliha-i seferiyyelerinde masârifden kaçmayarak askerîsinin ta'yînât ve melbûsât ve sâ'ir levâzımâtlarında kemâl-i dikkat ile ihtisâr iderler didikden sonra asâkirin sûret-i tedârük ve tanzîmini dahi bu vechile beyân ider ki ocaklunun âmiziş ve muhâlatası der-kâr olarak tulumbacı ve sür'atci misillü kendülerinden cüz' olmak sûretiyle her ocakdan ve ortalardan ceste ceste yüzer ve ikişer yüzer genc taleb ve bidâyetinde kışlalarında ikâmet ve mahlûlâta dikkat ve refte refte bir ferde gadr olmayarak cehr-i noksân tarîkiyle bunlar ifkâd ve anlar îcâd olunmakdan gayri idâre mümkün olmayub sefer ve hazarda ezdâd[1] mâni'atü'l-cem' hâtırası ber-tarafdır vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm dahi mansıblarında müstakar olub Bağdâd ve Mısır ve Şâm ve İskenderiyye ve şimdiki hâlde Yanya müstesnâ olarak sâ'irlerinin mansıblarına göre bir kaçar yüz ve biner ve Cebbâr-zâde ve Karaosmân-zâdelere ve Eflâk ve Boğdan voyvodalarına hâllerince münâsib mikdârı asker ihâle olunub mecmû'ı kesb-i tefennün ve on on beş bine iblâğından sonra yine yeniçeri ve sâ'ir ocaklu nâmıyla birden mümkün olmaz ise müte'âkiben Âsitâne'ye idhâl ve ocaklar kışlalarına iskân olunmak hâtıra gelür deyü tahrîr itmişdir.

Lâleli Mustafâ Efendi'nin tanzîm-i asker husûsuna dâ'ir olan kelâmı yeniçeri neferâtının vaz'-ı kadîmi üzre piyâde olarak ağaları ma'rifetiyle tertîbi ve refte refte nizâm-ı hâllerine dikkat olunması husûslarından ibâretdir.

Beglikci-i Dîvân-ı Hümâyûn Sun'î Efendi dahi asâkir-i İslâmiyye'nin Nevruz'dan sonra gelüb Kasım'dan evvel gitdikleri ve düşman ise vasat-ı sayfda icrâ idemedigi mel'anetleri bahâr evâ'ilinde ve eyyâm-ı şitâ takarrübunda[2] icrâ eyledigi zâhir oldığından bahisle Devlet-i Aliyye'nin askeri iki sınıfa münkasım ve bir sınıfı sayf askeri ve dîgeri kış askeri olarak her sınıf altışar ay beklemek ve meştâ askeri umûmen Rûmili ve Silistre eyâletlerinin eyâletlüleri ve ocaklu yeniçeri serdâr ve serdengeçdi bayrakları olub sayf asâkiri dahi Anadolı'da kâ'in eyâletler halkı ve ocaklu yemçeri serdâr ve serdengeçdi bayrakları olmak ve sâ'ir ocaklar dahi bunlara kıyâs tertîb olunmak ve ocaklarda peydâ olan fesâdât bi't-tedrîc fesh ile kânûn-ı kadîmleri hâlet-i ûlâsına ircâ' olunmak husûslarını tensîb eylemişdir.

İşte hunlar hep irâde yerini bulsun düyûn-ı mechûl üzerine îrâd olunmuş ebhâs ve hâtır dimek olarak ashâbı ma'zûr görüldiginden her birinin başka başka tefâsil-i muhâkemâtıyla ıtnâb-ı makâle hâcet görülmez.

(s.33) Hakkı Beg dahi taşralarda vâlîler ma'iyyetlerinde Yûsuf Paşa'nın tüfenkci tertîbine karîb bir nev' asker tertîbini re'y idüb şöyle ki: Vüzerâ mutasarrıf oldukları mansıblarının nemâlarına göre kapularını tertîb ve dâ'imâ ta'lîm ve ta'allüm ile imrâr-ı vakt itmek ve asâkir-i mürettebenin me'kûlât ve melbûsatları eyâletden bilâ-veled mahlûl olan tîmâr ve ze'âmet fâ'izinden ve bir mikdârı karyelerden ve bir mikdârı mansıb nemâsından idâre ve bir mikdârı cânib-i mîrîden i'tâ olunmak ve ol tertîbin top ve mühimmâtı neferâtıyla ma'a vâlîsi indinde müheyyâ[3] olmak husûslarını tedbîr itdikden başka yine tertîb-i asâkir bahsinde dir ki: Hîn-i iktizâda icâleten tertîb ve savh-ı me'mûrlarına tesyîr olunacak asâkirin vürûdına degin Tuna'nın karşu tarafları askerden hâlî kalmağla Anadolı'da şecâ'at ile ma'rûf olan ba'zı aşâ'irin Dobrice taraflarında iskânıyla ol semtlerde bir mikdâr asker bulunmak

1 Ezdâd: Karşı olan şeyler, karşıtlar.
2 Takarrüb: Yaklaşma, yanaşma; vakti yakın olma.
3 Müheyyâ: Hazır, hazırlanmış.

maslahata evfak[1] zannolunur ve başsız ve buğsuz Rûmili'de perîşân olmuş Tatar tâ'ifesinin üzerlerine bir baş ta'yîniyle bir mahâlde iskânları refte refte teksîri mûcib ve lede'l-iktizâ işe yaramalarını müstevcib[2] olmak hâtıra gelür ve Deliorman ve havâlîlerinde olan eşkıyâ ve selâtîn külliyyen men' olundukdan sonra kurâ ahâlîlerinden söz sâhibleri kefâletiyle asker tertîb ve masârif-i lâzimeleri Eflâk ve Boğdan memleketlerinden ve dâhil oldığı eyâletin mahlûl-i ze'âmet ve tîmârından tanzîm ve ta'lîm itmek ve bunlara Silistre vâlîsi nezâret eylemek üzre tertîb olundığı sûretde lede'l-iktizâ Silistre vâlîsi tertîb-gerdesi olan asâkir ve kapusı halkı ve Dobrice ve Bucak'da iskân olunacak aşâ'ir ve top ve mühimmâtı istishâb ile icâleten[3] kalkub Boğdan'a azîmet birle muhâfaza-i memlekete kıyâm itmek mâddesi husûl bulur.

Tîmâr ve ze'âmet mahlûlâtından ber-minvâl-i sâbık Hakkı Beg'in tasavvur itdigi vechile vâlîler ma'iyyetinde tertîb olunacak asâkirin ashâb-ı tîmâr ve ze'âmetden daha ziyâde işe yarayacaklarını akıl kabûl itmez Anadolı'dan ba'zı aşâ'irin Rûmili'ye nakli menâfi'-i kesîreyi mûcib olacağında şübhe yokdur. Lâkin sahîhan askerlige yarayacak bir aşîretin nakli dahi yine bir kuvvetlü orduya tevakkuf ider kaldı ki aşâ'ir ve kabâ'il askeri bir muntazam ordu ma'iyyetinde hafîf süvâri işlerine yarar yoksa memleket muhâfazasına kâdir olamaz bu asırlarda Tatar askeri işe yarasaydı kendü yurdları olan Kırım'ı muhâfaza idebilürlerdi.

Yevmiyye Mâddesi

Yevmiyye-i asâkir bahsine gelince bunda dahi re'yler ihtilâf üzre olub Abdullâh Mollâ Efendi'nin bâlâda tanzîm-i asâkir bahsinde îrâd olunan mütâla'âtında münderic oldığı üzre (s.34) tertîb olunacak asâkirin masârifine karşuluk bulmak hakkında anın re'yi üzre israfâtın men'i ve masârif-i gayr-i lâzımenin tahfîf ve ref'i ve bir de ânifen[4] zikrolundığı üzre Hakkı Beg'in didigi gibi bir mikdâr ta'yînât dahi kazâlardan tertîb olunması husûslarıdır. Râşid Efendi yevmiyye nizâmı hakkında dir ki söz esâfile[5] düşmemek içün hakîmâne teşebbüs lâzım gelmekle evvelâ ocak eskilerinden nüfûz ve i'tibarı der-kâr ve devletin rızâ-cûylığında ikdâm ve sadâkati be-dîdâr olan mücerrehü'l-etvârı bi'l-intihâb cevâ'iz ve avâ'id ve hediyye nâmıyla bir akçe ve bir habbe alınmayarak yeniçeri ağası nasb ve anın ma'rifetiyle refte refte kezâlik bilâ-câ'ize sadâkât-kârândan[6] ocak ağaları intihâb ve ta'yîn ve vesâyâ-yı lâzıme telkîn olundukdan sonra biraz müddet mürûrında şevketlü efendimiz hakîkânâne Enderûn-ı Hümâyûnı taharrî ve yeniçeri ocağından esâmîye mutasarrıf olanları tahkîk ve ashâbını ırzâ birle yedlerinden ahz ve bir dest-mâle vaz' ve bir rikâb güni yahûd sadr-ı â'zam li-mas[la]hatin' vardığı gün bunlar Enderûnda imiş yeniçeri esâmîsi Enderûn ağalarında durmanın ne münâsebeti var bunları ocağa ver hazîne-mânde olmayub nefer esâmîsi olsun deyü sadr-ı

1 Evfak: Daha muvafık. En uygun. En muvafık.
2 Müstevcib: Lâyık. İcâbeden, gereken.
3 İcâleten: Aceleyle, acele olarak, çabuk çabuk, ucaleten.
4 Ânifen: Yukarıda. Az önce, biraz evvel.
5 Esâfil: Esfeller. Sefâlet çekenler. Pek adi ve bayağı kimseler. Çok alçak olanlar.
6 Sadâkât-kâr: Sadakatli, hakikatli, sâdık, doğru.
7 Li-maslahatin: Maslahat için. İş icâbı.

â'zama teslîm idüb o dahi def'aten ocağa göndermeyüb yeniçeri ağası yanına geldikde esnâ-yı sohbetde geçen gün huzûr-ı hümâyûna ruh-sûde[1] olmuş idim Şevketlü Efendimiz şu esâmîleri virdi eşkinci nefer esâmîsi olsun ve virilan ceng ashabı tüvânâ yigitlerden olsun deyü emr buyurdı deyü yeniçeri ağasına şöylece teslîm itdikden sonra sadr-ı â'zam dahi kendü dâ'iresini taharrî iderek yeniçeri esamîsi olanları tahkîk ve ashâbını ırzâ birle senedlerini ahz ve bir hafta sonra yeniçeri ağası geldikde ağa hazretleri geçenlerde Şevketlü Efendimiz Dâ'ire-i Hümâyûnda olan ocak esâmîlerini eşkinci nefer esâmîsi tanzîm olunmak üzre virdiler biz de size teslîm itdik sizin dâ'irenizde dahi vardır deyü bizi ihtâr lazım idi niçün itmediniz benim sonradan hatırıma geldi Şevketlü Efendimiz virdikde biz niçün virmeyelim sonra su'âl ider ise ne cevâb virelim hele taharrî ve tahsîl itdik al bunları dahi eşkinci nefer esâmîsi tanzîm eyle deyü tenbîh ve teslîm buyururlar ba'dehu kethüdâ beg ve re'is efendi ve defterdâr efendi ve bunlar emsâli ricâl-i Devlet-i Aliyye dahi sonradan istimâ' itmiş olarak dâ'ireleri esâmîlerini cem' ile bu minvâl üzre teslîm olunur. Ve bu kaziyye yalnız Şeyhü'l-islâm Efendi'ye işrâb olunub anlar dahi teba'iyyet ile karîhalarından olarak böylece itdiklerinde sudûr-ı kirâm istimâ'la tabî'atıyla bu esere iktifâ iderler refte refte ulemâ ve ricâlin mâ-dûnları dahi bu sûreti icrâya mecbûr olurlar bir müddet mürûrunda yeniçeri ağasından esâmîlerin (**s.35**) eşkinci neferâtı tanzîmi keyfiyyeti nice oldığı ve kaç nefere bâliğ oldığı su'âl olunur ve şâyed Şevketlü Efendimiz su'âl ider bu neferât başka olsa ve belki bir sahrâya istenür ise cümlesi mevcûd bulunub diyâr-ı âharda olmasa hoş olur ağa hazretleri buna bir güzelce nizâm virseniz hem ocak ihyâsına ve hem Şevketlü Efendimiz'in tahsîl-i rızâsına muvaffak olmuş olursuz dinilür ve bu sûret az vakitde olmayub bir sene kadar vakte muhtâc ve ol vakte kadar ocağa i'tibâr olunayor pâdişâhımız esâme hazîne-mânde itmeyüb nefere vireyor şâyi'ası âhad ve neferât lisânlarına düşüb bundan sonra kapulı esâmesi arandıkda ocak kokonosları sözi ayağa düşürmek ve fitne ve havâdis çıkarmak esbâbımdan mahrûm olurlar bu takdîrce ağa ile söyleşilüb işte Enderûn ve Bîrûn ve ulemâdan olan esâmîlerden bir akçesi hazîne-mânde olunmayub eşkinci nefer esâmîsi tanzîm olundı ve ocağın yüzi güldi bunlardan mâ'adâ kapulı olarak ne mikdâr esâmî var ise yine bunlar gibi neferât tanzîmi içün takdîm idesiz deyü ol vakt fermân yazıldıkda şemâtet[2] olmaz mahzûz olarak takdîm-i defter iderler. Topcı esâmîleri bu tekellüfâta muhtâc olmayub Yeniçeri Ocağına sûret-i merkûme hazm itdirildikden sonra bunlar bayağıca yoklanur ve isbât-ı vücûd itmeyenlerin esâmîleri zabt ile yerlerine ehl ve erbâbı konılur.

Defterdâr Şerîf Efendi'nim bu bâbda lâyih-i hâtırı bâlâda tanzîm-i asker bahsinde zikrolundığı üzre ocaklara bila câ'ize bir ehliyyetlü ağa nasb olunarak anın ma'rifetiyle tesviyye-i maslahat olunması husûsıdır.

Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi'nin ve Muhâsebe-i Evvel el-Hâc İbrâhîm Efendi'nin re'yleri dahi kezâlik ocaklarda mu'temed kimesneler istihdâm olanarak mahlûlâtın ketm olunmaması ve kâ'ide-i kadîmelerine ri'âyet olunması husûsları kendülerinden matlûb olmak sûretidir. Enverî Efendi'nin mütâla'ası dahi bu siyâkda olub bununla bile yeniçeri ağalığı ser-haddlerden gelan ağalara virilüb çorbacılıkdan ve mahzar ağalığından ser-hadd gezmeden turnacı ve samsoncı olarak az vakitde ağa olmamak ve çokluk teka'üd virilmeyerek

1 Ruh-sûde: Yüzünü sürmüş.
2 Şemâtet: Kuru gürültü. Şamata.

bi't-tedrîc eşkinci esâmîsi tezyîd olunmak husûslarını dahi ilâve-i makâl eylemişdir. Ancak sudûr-ı kirâmdan Âşir Efendi'nin yeniçeri ağalığı ocakdan olmayub kemâ-fi's-sâbık[1] zât-ı şâhânenin hayr-hâh ağalarından nasb ile zâbitânda olan yevmiyyenin refte refte terkîn olunmasını tedbîr itmişdir.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafâ Reşîd Efendi dahi mahlûl-i esâmî ketm olunmamak üzre (**s.36**) her ne kadar tedbîr olunsa müfîd olmayacağına binâ'en senevî beş bin akçe mahlûl virilmek üzre maktû'an ocaklara bir râbıta virilmek tabî'at-ı maslahata muvâfık idügine zâhib olmuşdur. Şerîf Efendi'nin yerlü kulı nâmıyla ser-haddâtda bulunan asâkir-i muvazzafanın yevmiyyesi hakkında mütâla'ası dahi fî-mâ-ba'd mahlûl olan yerlü kulı yevmiyyesinin nısfı hazîne-mânde ve nısfı Rusya mukabelesinde olan ser-haddlerin ağa ve zâbitân ve neferâtına ale't-tertîb terakkî tevcîh olunarak ağaların yevmiyyeleri ikişer yüz kırkar ve zâbitânın yüz seksanar ve neferâtın yüz yirmişer akçeye iblâğı câ'iz olmak ve sefer oldukda bunlardan olan hazîne-mândeler ne mikdâra bâliğ olur ise hesâb olunub düşman karşusunda olan ser-haddlere yüz yirmişer akçe yevmiyye ile ol mikdâr neferât yazılmak sûretleridir. Bu husûsda el-Hâc İbrâhîm Efendi dahi ser-haddât mevâcibi nakden gönderilüb mu'temed âdemler ma'rifetleriyle bi't-tevzî' ocak fesâdâtının ref'iyle bi't-tedrîc tenkîh olunmasını tedbîr idüb Hakkı Beg'in mütâla'ası dahi bu merkezdedir.

Mevâlî-i izâmdan Hayrullâh Efendi'nin yevmiyye bahsinde re'yi mahlûlâtın ale'l-umûm[2] hazîne-mânde idilmesi ve ocak ağaları müstakîm ve sadâkatkâr olub bu husûs içün ubûdiyyet[3] ve belki câ'izeleri dahi fi'l-cümle afv buyurularak mahlûlât husûsunda ihtimâmları zâhir oldukda azl olunmamaları ve kânûn-ı kadîm üzre virilecek ulûfelerden mâ'adâ tekâ'üdler ve çerâğlıklar mümkün mertebe virilmemesi husûslarıdır.

Sâlih-zâde Efendi'nin bu bâbda hülâsa-i mülâhazâtı dahl ve sarf husûsuna dikkat ve ikdâm ve mahlûlâtın ketm olunmamasına nasb-ı nefs-i ihtimâm kılınmak ve ulûfelerin miyân-ı nâsda îrâd ve akâr misillü alınuh satılması bâ-emr-i âlî men' olunmak ve ocak ağalarının hengâm-ı nasbında câ'ize-i mu'ayyenesinden mâ'adâ masârif-i zâ'idesi tahfîf idilmek mes'eleleridir. Mâbeynci Mustafâ İffet Beg dahi mahlûlâta dikkat ve bunlar ile refte refte bi't-te'ennî bir ferde gadr olmayarak asâkir-i cedîde masârifinin tanzîm olunmasını re'y itmişdir.

Tezkîre-i Evvel Firdevsî Efendi'nin re'yi cebeci ve topcı ve arabacı ocaklarının mevcûdı ve mahlûlâtı ketm olunmayub yevmen fe yevmen tenzîl itdirilmesi ve piyâde ocaklarının dahi tekâ'üdlerine ziyâde ihtimâm kılınması husûslarından ibâretdir.

Râsih Efendi'nin bu bâbda tasavvurâtı refte refte esâmî mukâbele-i düşmanda sebât idecek neferâta virilüb mâ'adâsından sefere eşmiş ocak ihtiyarlarından başka her kimin yedinde îrâd idinilmiş esâmî var ise ocaklusunun re'y ve ma'rifetiyle nez'[4] olunub hâsıl olan menzû'ât[5] ile müceddeden yeniçeri neferâtı tertîb ve tahrîr ve her ortaya neferât-ı (**s.37**) mürettebe tahsîs olunmak ve sık sık her ortanın neferât-ı mürettebesi yoklanmak ve

1 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
2 Ale'l-umûm: Umumiyet üzere, genel olarak.
3 Ubûdiyyet: Kulluk, kölelik; aşırı bağlılık.
4 Nez': Fesada uğratmak, çekip koparmak, ayırmak.
5 Menzû': Nezolunmuş, koparılmış.

sâhib-i esâmî olan neferâtın mutasarrıf oldukları esâmîsi memhûrları dâ'ima kendü yedinde bulunmak ve rehin olunmamak ve her ortanın ne kadar neferâtı var ise cümlesini şöhretiyle kul kethüdâsı bilmek ve esâmîsiz yoldaşları dahi kâ'ide-i ocakları üzre bir râbıta-i kaviyye tahtına girmek ve ocak zâbitleri sâdık oldukları hâlde kayd-ı zarûretden vâreste[1] olarak irtikâba mecbûr olmamak ve bunlardan bir akçe ve bir habbe câ'ize ve avâ'id alınmamak ve kayd-ı hayat ile hidmetlerinde olub azilleri mücerred hıyânet ve pîrî zımnında olmak ve bir akçe mahlûl ketm iderler ise azl ve te'dîb olunmak şurût-ı tevcîh ve istihdâmlarından olmak ve mahlûlâtdan ism ve şöhretleriyle cedîd neferât tahrîr olunmak ve haftada ne mikdâr mahlûl yevmiyye olur ve ne mikdâr tevcîh olunur ve kaç nefer fevt olur ve kaç nefer tashîh kılınur ise cümlesi ma'lûm-ı pâdişâhî olmak üzre pusulası her Cum'a güni selâmlıkda yeniçeri ağası tarafından Rikâb-ı Hümâyûna takdîm kılınmak husûsâtıdır.

Hakkı Beg'in bu bâbda mütâla'ası cebeci ve topcı ve arabacı ocaklarının mahlûlâtı bulunub neferâta tahsîs olunmak ve neferât-ı merkûme şitâda kârhânelerinde ve yazın sahrâlarda ta'lîm itdirilmek husûslarından ibâretdir.

Topcı Bahsi

Topcı bahsinde dahi lâyiha sâhiblerinin re'yleri böyle müteşettit ve mütehâlif[2] olarak bu bâbda Yûsuf Paşa taşraların ba'zı mahallerinde ihdâs olunan sür'at topcıları bir işe yaramayub bu cihetle hasâr-ı mîrîden gayri bir nesneyi müfîd olmadığmdan bahisle zikrolunan sür'at topları ve sür'atci ocakları ref' ile anlara bedel Devlet-i Aliyye'nin tertîb-gerdesi olub mu'temed ve sadâkatları meşhûd olan vüzerâya ikişer top ve birer humbara tertîb olunarak ve humbara ta'lîm itdirmelerini tensîb ve Abdullâh Mollâ Efendi bi'l-akis sür'atcilerin bâlâda beyân olundığı üzre ibkâ ve ihyâsını tensîb eylemişdir. Râşid Efendi dahi sür'atcilerin ibkâsı re'yini iltizâm ve sür'atci ocağı ahd-i karîbde ihtirâ' olunmuş oldığından i'âde-i nizâmları kâbil oldığını ilâve-i kelâm itmişdir ve bu bâbda Abdullâh Mollâ ile Râşid Efendi'nin re'yleri muvâfık-ı maslahat idi zîrâ asâkir-i mu'alleme tertîb olundığı hâlde sür'at topcılığının ikmâli dahi anın müteferri'âtındandır kaldı ki topcılık ve humbaracılık fenn-i harbin en dakîk mesâ'ilini hâvî olmasıyla bir yerde toplıca **(s.38)** olarak himem-i mütevâliye-i devletle tahsîline ikdâm olunur ise ikmâl olunabilüb yohsa öyle birer ikişer vâlîler ma'iyyetlerinde ta'lîm ile bu fenlerin vücûda getirilmesi kâbil olmaz sür'atciler hakkında Şerîf Efendi dahi Yûsuf Paşa'nın re'yine zâhib olarak sür'atci neferâtının fâ'idesi müşâhede olunmamağla ve muhdes[3] olmalarıyla külliyyen ref' oluna deyüb ancak kadîm topcı ocağının ıslahı hakkında re'y-i mahsûsı vardır şöyle ki: Arabacı ocağı topcı ocağına ilhâk olunarak külli yevm Sa'dâbâd'da top ta'lîm itdirilüb isbât-ı liyâkat idenlere ocak mahlûlâtından ve kifâyet itmedigi halde yeniden mükâfât olunması ve sagîr ve kebîr iki yüz pâre topun kebîrine yüzer ve sagîrine ellişer nefer topcı ale'd-devâm[4] mevcûd bulunub

1 Vâreste: Kurtulmuş. Serbest, rahat. İlişiksiz.
2 Mütehâlif: Tehâlüf eden, birbirine uymayan.
3 Muhdes: Sonradan meydana gelmiş, eskiden olmayan.
4 Ale'd-devâm: Dâimî sûrette, boyuna, sürekli olarak.

nefer topa mensûb olması ya'nî kalyonlara isim tesmiye olundığı gibi toplara dahi birer isim tesmiye ve topların üzerine tahrîr olunarak falân top gelsün dinildigi gibi bi'l-cümle topcıları ma'an gelmek tabî'at-i sâniyye olması ve bir mahâlde bir top kalacak olur ise bi'l-cümle neferâtı tard[1] ile yevmiyyeleri hazîne-mânde idilmesi ve bunlar fi-mâ-ba'd bir ocağa ve bir dâ'ireye kabûl idilmeyerek halk beyninde rüsvâ kılınmaları husûsâtını tedbîr eylemişdir. Bölük ve taburları birer ta'bîr ile temyîz itmek usûli hâtıra gelmediginden böyle toplara ism vaz' itmege hâcet görmüşdür. Lâkin bir topa nihâyet yirmi nefer kâfi iken yüz kadar âdeme lüzûm görmesi ne mütâla'aya mebnîdir bilmem.

Hâcı İbrâhîm Efendi üstâd topcı neferâtının teksîri lâzımeden oldığından bahisle müceddeden irâde buyuruldığı mikdâr topcı tahrîr ve ale'd-devâm ta'lîm olunub fakat mîrîye kesret-i masrafı mûcib olmamak içün topcı ocağmda ba'zı tasarrufât-ı hakîmâne ile çâresi bulunmak üzre bi'l-müzâkere nizâmına bakılmasını ve Osmân Efendi nâ-ehilden topcı yevmiyyeleri alınarak işe yarar yigitlere virilüb her bâr top teslîmiyle kesb-i mahâret eylemelerine sa'y idilmesini beyân itmişlerdir.

Firdevsî Efendi'nin mütâla'ası herkes ile ihtilât itmemiş ve yüzi gözi açılmamış kesândan olarak ba'zı kurâ ve bilâddan mühimmât ve top ve araba hidmetlerinde kusûr itmemek üzre yarar kefilleriyle mikdâr-ı kifâye cebeci ve topcı ve arabacı neferâtı tertîb olunub âhar kesb ve kâra muhtâc olmayacakları sûretde ta'yînât ve kisve[2] ve sâ'ir malzemeleri cânib-i mîrîden i'tâ olunmak husûslarıdır asâkirin îfâ-yı vazîfede kusûr itmemelerine mütekeffil olacak ancak hüsn-i zâbıta ve nizâm olub bu bâbda şunun bunun kefâleti müsmir ve mü'essir olamayacağı beyândan müstağnîdir.

(s.39) Râsih Efendi fi'l-asl topcılar kâtibi olub ba'dehu iki sene dahi sür'atci nâzırı bulundığı cihetle bu bâbda ashâb-ı ma'lûmeden ma'dûd oldığına mebnî bu mebhasda tatvîl-i kelâm idüb hülâsa-i ifâdâtı budur ki Devlet-i Aliyye'nin kesret üzre topcı neferâtına eşedd-i ihtiyacı der-kâr ve bunların fenn-i top-endâzîde kesb-i mahâret ve kemâl eylemeleri ehemm ve elzem idügi be-dîdâr oldığından bunların zâbitânı taht-ı râbıtaya konılarak ve ecnebî ve ocaklusunda yemeklik nâmıyla olan külliyyetlü esâmî nez' olunarak ziyâde yevmiyye ile müceddeden neferât tahrîr ve tertîb olunmağa muhtâcdır zîrâ bu ocağın mukaddemâ esâmîsinin dört bölükde iki bölügi yemeklik nâmıyla zâbitânı ocakda ve bir bölügi kapulı ta'bîr eyledikleri çukadâr ve iç ağası ve sâ'ir ecnebî yedlerinde ve bir bölüginin nısfı amel-mânde ve ihtiyarânda ve fakat nısfı topcı didikleri neferâtdadır hattâ sür'atci neferâtının dahi adem-i nizâmına bâ'is olan hâlâtdan biri de budur ki topcı ocağının hidmetleri çokdur ez-cümle kolluklarında nefer olmadığından hîn-i iktizâda kârhânede yâhûd Tophâne meydânında bir mahalle top nakli lâzım geldikde atîk topcı neferâtı olmamağla mecmû' hidmetlerine sür'atci neferâtını sürerler ve sür'atci kışlalarına müretteb olan nân ve gûşt[3] ta'yînâtını zâbitânı ekl idüb neferâtı aç gezdirirler egerçi bu sür'atci neferâtının yevmiyyeleri on beşer yirmişer akçe olub lâkin mukâbelesinde dahi bu ta'dâd olunan mihan[4] der-kâr olmağla heveskârı bulunmuyor ve topcı ocağına rabt olundığından nâşi sür'atciden fevt olmuşların yâhud firâr

1 Tard: Sürme, kovma, uzaklaştırma.
2 Kisve: Elbise; husûsî kıyafet.
3 Nân ve gûşt: Ekmek ve et.
4 Mihan: Eziyyetler, meşakkatler, sıkıntılar.

itmişlerin yerlerine ocaklusı ma'rifetiyle bulunan kimesneleri nâzır olan kimse egerçi tahrîr ider amma heveskârı bulunmadığından ocaklusunun tedârük ile tahrîr itdirdikleri neferâtın ekserîsi sârık ve bir mahalle sığmaz ve bir tarafda kabûl olunmaz kıbtî ve ne idügi bilinmez eşhâs makûlesi olmağla bir mahall tedârük veyâhûd bir şey sirkat[1] idinceye dek karâr ve ba'dehu firâr itmeleriyle bunların bu sûretle devâmı ve ta'allüm ve teksîri mümkün olamaz bu fakîrin vakt-i me'mûriyyetimde topcı ve yeniçeri olarak üç bin nefere karîb sür'atci esâmîsi var idi ve taşralarda dahi ba'zı mahallerde müretteb yerlü sür'atcisi mukayyed idi istimâ' olundığına göre işbu seferde bir yararlık idemediklerinden bu kadar masârif ve zahmet ve ihtimâm hevâya münkalib oldı neferât-ı merkûmenin nizâmlarına dâ'ir hâtıra gelan budur ki bunların adedi nısfı mikdârı ve yevmiyyeleri iki kat olsa ve her yüz neferi bir orta i'tibârıyla her ortaya birer zâbit ta'yîn ve cümlesine bir ağa nasb olunub ancak zâbit ta'yîni ve yol ve erkân icrâsı topcı ocağına mülhak olarak sâ'ir husûsları gerek neferâtın tedârük ve i'mâli ve sür'at ta'lîmi ve gerek (**s.40**) mevâciblerinin i'tâsı hep sür'at ağası ve sür'at nâzırı ma'rifetleriyle rü'yet ve her ortaya onar top tahsîs ile üzerlerine ol ortanın alâmeti darb ve memhûrlarına dahi kezâlik ol ortanın alâmeti tahrîr olunsa ve muhârebeye gönderildiklerinde fevz ve nusret zuhûrunda fakat ol mahalde bulunan topun neferâtına ziyâde terakkî ya'nî on on beş akçeye kadar terakkî virilmek ve bu vechile nusrette bulunanların yevmiyyeleri yüz yirmi akçeye degin resîde[2] olmak ve bu neferâtdan birisi âhar dirlikde olmamak meşrût kılınsa bu zümre taht-ı râbıtaya girmek ve heveskârı çok bulunmak sûreti mümkün olabilür zann olunur.

Hayrullâh Efendi'nin lâyihasında dahi merhûm Halîl Hamîd Paşa'nın îcâd eylediği sür'atciyân ocağının tanzîm ve tekmîl ve topcı ocağının dahi hidmeti girân olmağla yevmiyyelerinin hidmetlerine göre tertîbi ve yeniçeri ortalarının her bölügüne ikişer yahûd üçer aded levâzımıyla sür'at topcıları teslim ve her topa onar nefer sür'atci ol ortadan ta'yîn birle mukâbele-i düşmanda ol ortanın zâbitânı sür'at toplarını i'mâle mu'âvenet eylemek husûsı mezkûr ve Velî Efendi-zâde'nin layihâsında mukâbele-i düşman içün esliha ve âlât-ı garîbe ihtirâ'ıyla topcılar ve sür'atciler pey-der-pey ta'lîm ve ta'allüm itdirilmesi ve Sâlih-zâde Efendi'nin lâyihasında dahi bâlâda zikr ve îrâd olundığı üzre Tophâne Ocağına tertîb olunacak neferât-ı cedîdemin haftada iki gün ta'lîm ile kesb-i mahâret idenlerine terakkî ve atâyâ ile teşvîk olunması mastûrdur.

Süvârî Ocakları

Sipâh ve silâhdâr ve bölükât-ı erba'a hakkında dahi re'yler muhtelif olarak Râşid Efendi bu husûsda dir ki bunların nizâmında su'ûbet[3] olmayub kıbel-i pâdişâhîden bu ocaklar sâ'ir askerîden hâlî bir mahalle ta'yîn olunub ve İstanbul'da ve taşralarda olan neferâtınızı dört aya kadar mahall-i merkûma cem' iderek yoklanacakdır deyü fermân yazılub evvel emirde yoklama mahalline karîb bir dâ'irelü vezîr bir vesîle-i uhrâ ile ta'yîn ve ikâme itdirildikden

1 Sirkat: Hırsızlık, çalma, çalınma.
2 Resîde: Erişmiş, ulaşmış, yetişmiş.
3 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.

sonra mütedeyyin ve afîf[1] ve müdekkik[2] ricâlden biri yoklamacı ta'yîn olunub ve ma'iyyetine sâdık kâtibler ta'yîniyle birer birer yoklanub nâ-mevcûdlarının esâmîleri zabt ve sereyân[3] iden fesâdın def'i esbâbı bi'l-mülâhaza istihsâl olunarak ve çavuşlar havenesi taklîl[4] kılınarak müceddeden biraz neferât tertîb ve âhar zîyy ve kâra girer ise esâmesi ref' ve kendüsi ve zâbitânı te'dîb kılınacakları şart kılınur bunda dahi ağalardan câ'ize ve ağalar dahi (**s.41**) kethüdâlardan avâ'id ve alâ-merâtibihim çavûşan ve küttâbdan bir şey almamak lâzımdır ki irtikâb erbâbına te'dîb-i müsmir ola.

Abdullâh Mollâ Efendi bu husûsda Râşid Efendi'ye muhâlif olarak dir ki bu süvâri ocakları hakkında acele buyurulmayub Yeniçeri Ocağı tertîb ile münkâd[5] yeniçeri tedârük olundukdan sonra sipâh ve silâhdâr zâbitânı nâmına olan havenenin tahrîk-i fitneye kudretleri kalmayub ol vakt tanzîm olunmak sehl olur.

Hâcı İbrâhîm Efendi dahi süvâri ocaklarının bi't-tedrîc ıslâhına zâhib olub şöyle ki: Evvelâ bu ocaklara bir sâdık ve müstakim sipâh ve silâhdâr ağası ve fenn-i kitâbda mâhir ve sâhib-i dirâyet bir kimesne sipâh ve silâhdâr kâtibi nasb ile birkaç sene müstemir olarak ocak nizâmı kendülerden matlûb olunub anlar dahi erbâb-ı vukûf ile bi'l-müzâkere sûret-i nizâm hâllerini arz eylemek ve bu ocaklarda çavûşan ve zâbitân ve ketebe nâmına olan kimesnelerin fi'l-asl aded-i mu'ayyenleri her ne ise ol rütbeye tenzîl olunub ziyâde olmamak ve tevcîhâtlarında iktizâ iden tasarruf kâ'idesine ri'âyet olunmak sûretleriyle tedrîci matlûb olan nizâma idhâlleri tasavvur olundığını beyân eylemişdir.

Enverî Efendi dahi bu ocakların tedrîcle nizâmları mümkün oldığını beyân idüb şöyle ki: Ağaları bilâ-cünha[6] tebdîl olunmamak ve fî-mâ-ba'd torba sâhiblerinden vefât idenlerin torbaları zabt ile içinde olan esâmîlerden sâhibinin ismine mutâbık olmayanlarından on akçede bir veyâhûd iki akçesi hazîne-mânde olarak asıl ismine tashîh ve müceddeden senedi yedine i'tâ olunmak ve bilâ-sâhib kalanları dahi hazîne-mânde idilmek tarîkiyle bi't-tedrîc beş on sene zarfında aslâ inkisâr alınmayarak ve belki du'â alınarak nizâm-ı kadîmine girmege başlayub giderek evvelki kuvvetin bulacağını takrîr ve def'aten nizâm-ı asîr ve belki bed-du'ayı mûcibdir deyü tahrîr eylemişdir.

Fîrdevsî Efendi'nin bu bâbda re'yi bu ocakların mevcûdı bilinüb ketm vukû' bulmamak içün neferâtının isim ve şöhretleri ve vilâyetleri ve sâkin oldukları şehir ve mahalleleri bilinmek ve Yeniçeri Ocağının orta defterleri misillü orta kâtibleri defterlerine şöhretleri tastîr ve bir şöhret defteri süvâri mukâbelesine virilüb hıfz olunmak ve bir tekâ'üd esâmî birkaç sene zarfında üç beş kimesneye geçtigi mesmû' olmağla bu husûs dahi bir nizâma merbût kılınmak husûslarından ibâretdir.

1 Afif: İffetli, namuslu, temiz.
2 Müdekkik: Tetkik eden, inceden inceye araştıran.
3 Sereyân : Dağılma, yayılma, sirayet.
4 Taklîl: Azaltma, indirme.
5 Münkâd: İnkıyâdeden, boyun eğen.
6 Bilâ-cünha: Kabafatsiz, suçsuz.

Humbaracı ve Lağımcı

Humbaracı ve lağımcı ocakları hakkında Yûsuf Paşa'nın re'yi budur ki humbaracı ve lağımcı (s.42) nâmıyla ze'âmet ve tîmâra mutasarrıf olan neferât imtihân olunarak istihkâkları tebeyyün idenler tîmâr ve ze'âmetleri üzerlerinde ibkâ[1] ve bu fenden gâfil olanların tîmâr ve ze'âmetleri ref'le müceddeden ihtirâ'[2] olunacak humbaracı ve lağımcıya virilecek ulûfelere mukâbil cânib-i mîrîden zabt olunmak ve ber-vech-i meşrûh[3] ashâb-ı istihkâk üzerlerinde ibkâ olunan tîmâr ve ze'âmetler mahlûl oldukca evlâda yâhûd âhara tevcîh olunmayub kezâlik cânib-i mîrîden zabt ile ulûfeler virildikden sonra fazlası kalur ise sâ'ir masârif-i harbiyye içün ayruca hıfz kılınmak husûslarını tedbîr eylemişdir.

Bu husûsda Abdullâh Mollâ dir ki humbaracı ve lağımcı ocakları metrûk ve mensî kalub ma'a-hazâ[4] bu kadar külliyyetlü ze'âmet ve tîmârlara humbaracı ve lağımcı nâmıyla Rûmili'de ve Anadolı'da bir âlây eşhas beyhûde mutasarrıf olub eyyâm-ı muhârebede humbaracı ve lağımcı ve metris alıcı bulunmamağla humbaracı ve lağımcı başılara mü'ekked emr buyurulub her ne mahalde za'îm ve tîmârlu ve sâ'ir humbaracı ve lağımcı var ise kuyûdât mûcebince cümlesi getürdilüb Kadıköy'i yahûd sâ'ir münâsib mahallerde ta'lîm itdirilmek ve gelmeyenler ze'âmet ve tîmârları hâssa çalınub îrâdâtıyla müceddeden neferât tahrîr olunmak gibi tedâbîre teşebbüs olunmak lazımdır.

Şerîf Efendi dahi humbaracı ve lağımcı ocakları topcı ocağına ilhâk olunub Sa'dâbâd'da ta'lîm itdirilerek fenninde ibrâz-ı mahâret idenlere doksan dokuz akçe virilüb ze'âmet ve tîmârları mahlûl oldukca havâss-ı hümâyûna zabt oluna ve yüz pâre humbaranın ellişer neferden beş bin humbaracısı ola ve fenninde mâhir lağımcı beş yüz nefer olsa kifâyet itmekle ziyâdeye ruhsat virilmeye didikden sonra ber-mînvâl-i sâbık toplara birer isim tesmiyesini tensîb itdigi gibi aynıyla humbaralara dahi bu vechile birer isim tesmiye olunmasını arz ve ihtâr eylemişdir.

Brensato nâm Fransız dahi umûr-ı harbiyyeye dâ'ir takdîm eyledigi lâyihasında Devlet-i Aliyye tarafından hidemât-ı harbiyyeye ta'yîn olunmuş olan France ofiçiyallerinin ihtimâm ve gayretleri ber-vefk-i dil-hâh bir netîce-i hayriyyeyi müntic olmaması hudûd-ı Devlet-i Aliyye'yi â'dânın kasd ve hıyânetinden sıyânet zımnında ehemm olan tedâbîr-i hayriyye ve kavâ'id-i külliyyenin icrâsında ihmâl ve müsâmaha olundığından ve tertîb olunan tedârûkât ve tedâbîr-i harbiyyenin ba'zısında ihtimâm ve ba'zısında ihmâl-i tâm olunmağla birbirlerine adem-i mutâbakatından ve husûsat-ı sâ'ireden lâyıkı üzre ihtimam olunmadığından neş'et[5] eyledigini ve ba'd-ez-în umûr-ı harbiyyede bu gûne müsâmahadan lâzım gelan mazarrât-ı mütenevvi'ayı def' itmek husûsuna Devlet-i Aliyye'nin (s.43) irâdesi ta'alluk iderse bu husûsun temşiyyetine me'mûr olacak zâtlar merkûm ile bile gâh be gâh topcı ve humbaracı ve kârhânelerin ve mühendishâneyi ve sür'atciler ta'lîmgâhlarını dikkatle teftîş ve tefahhus itdikden sonra rû-nümâ olan ba'zı mehazîrin ref' ve tashîhinde ve istihsân olunan a'mâlin

1 İbkâ: Azletmeyip yerinde bırakmak. Devamlı etmek.
2 İhtirâ': Benzeri görülmemiş bir şey îcâdetme, vücûda getirme, getirilme.
3 Ber-vech-i meşrûh: Açıklandığı üzere.
4 Ma'a-hazâ: Böyle iken, bununla beraber.
5 Neş'et: Meydana gelme, ileri gelme. Çıkma, yetişme.

ta'cîl ve tenkîhinde zikrolunan me'mûrların murahhas olmaları ehemm ve mehâmdan idügini ve mükemmel esliha tertîb ve asâkir ta'lîm ve sür'at topları ve topcıları tevfîr ve kılâ' ve bikâ' ve hudûd ve sugûrun ahvâli Avrupa kavâ'idi üzre tanzîm olunmak ve zâbitân ve ser'askerân dahi fenn-i muhârebede kesb-i tefennün eylemek lâzıme-i halden bulundığım ve kendüsinin Fransa Devleti tarafından bu havâlîye me'mûriyyeti hudûd-ı Devlet-i Aliyye'nin istihkâmı zımnında tedâbîr-i lâyıkayı ifâde ve asâkir-i İslâmiyye'nin â'dâya mukâbele zımnında muhtâc oldukları ba'zı kavânîn ve kavâ'idi irâ'e itmek ve yeniçerilerin me'lûf oldukları tüfenklerin ref'iyle Avrupa'da müsta'mel[1] olan tüfenklerin isti'maline alışdırmak maksadına mebnî oldığından iki seneden berü kemâl-i dikkat ve basîret ile sarf-ı efkâr iderek hudûd ve sugûrun istihkâmına dâ'ir bir risâle te'lîf itmek üzre oldığını ve şişhâneleriu menzil-i ba'îde isâbetini müşâhede eylemiş oldığından metris altında muharebede fâ'idesi müsellem olmasıyla cemî'-i asâkir tüfenklerinin tagyîrini münâsib göremediğini beyân idüb bununla sâlifü'z-zikr hulâsa-i risâlesi hitâm bulmuşdur.

Bâlâda iş'âr olundığı vechile mevzû'-i bahs olan mâddenin aslından haber ve âgâh olmayan zevâtın ârâ-yı muhtelifesini toplamakdan fâ'ide me'mûl degil ise de çünki her bir amel ve harekete şurû'dan mukaddem meşveret memdûhdur[2] ve meşveretde tetebbu' ve te'ennî itmek ve amelde cest ü çâlâk ve tîz-dest ü tîz-kâr olmak şurût-ı lâzımedendir ve her emirde kable'ş-şurû'[3] te'emmül ve te'ennî ve ba'de'ş-şurû'[4] temşiyyetine keremiyyet[5] üzre müsâra'at et ifrat üzre müsevvis[6] bir iş görmez kalîlü'l-mülâhaza tiz yanılur dimişler binâ'en alâ-zâlik Sultân Selîm Han Hazretleri nizâmât-ı cedîdeye karâr virmek husûsunda ihtiyâr-ı te'ennî ve imhâl ve karâr-gîr oldukdan sonra zîrde beyan olunacağı vechile icrââtını ta'cîl buyurmuşdur.

Abdullâh Efendi Lâyihası ve Ba'zı Mülâhazât

Sâlifü'z-zikr layihaların en meşhûrı Tatarcık Abdullâh Efendi'nin lâyihasıdır keyfiyyet tertîbini ve hülâsa-i mündezricâtını ber-vech-i zîr beyân idelim.

Lâyiha-i mezkûre dokuz bend ile bir hatimeyi hâvî risâle kılıklu bir lâyiha-i mufassaladır.

(s.44) Bend-i evveli asâkirin ahvâliyle tertîb ve nizâmlarına dâ'ir olub hulâsa-i mündericâtı bâlâda zikr olunmuş idi.

Bend-i sânîsi tarîk-i ilmiyyenin ahvâliyle tashîh ve ıslâhına dâ'ir olub bu tarîkin ne hâle gelmiş oldığına dâ'ir olan ifâdâtı mukaddime-i kitâbın beşinci faslında icmâlen zikrolunmuşdur.

Tashîh ve ıslâhına mukaddime olmak üzre beyân itdigi tedâbîrin hulâsası dahi budur ki evvelâ esâsı duhûl-i tedrîs ve kazâ olan mülâzemetler ba'd-ez-în bezl ve fürûht olunmayub

1 Müsta'mel: Kullanılan, kullanılmış. Eski, köhne.
2 Memdûh: Medholunmuş, övülmüş; övülecek.
3 Kable'ş-şurû': Başlamadan önce.
4 Ba'de'ş-şurû': Başladıktan sonra.
5 Keremiyyet: İyilik, cömertlik.
6 Müsevvis: Vesveseli, meraklı.

kânûn-ı kadîm üzre virilmesi ve i'tâsı lâzım gelan mülâzemetler dahi mücerred bi'l-istihkâm isti'dâdı nümâyân olanlara virilmesi ve ekâbir-i mevâlîmin ilm ve ma'ârife sa'y ve kûşîşi[1] zâhir ve kesb-i ma'ârif ve kemâle isti'dâdı reftâr ve güftârından mütebeyyin ve bâhir olan evlâd ve ahfâdlarından mâ'adâya kânûn-ı kadîm üzre kat'â müsâ'ade ve iğmâz olunmaksızın ber-vech-i dikkat ve im'ân-ı hakîki imtihân olunmadıkca ve her hâlde arz ve istîzan ile irade-i seniyye sadır olmadıkca haric-i medrese ru'ûs i'tâ olunmaması ve evlâd-ı mütevellînin dâniş ve irfândan arî ve bî-behre olanlarına haric medresesi bedeli olmak üzre ma'îşet ihsân olunarak a'dâd-ı müderrisînin taklîline sa'y olunub yüz elli ve nihâyet yüz seksan mikdârına dek tenzîl birle buk'a ve vazîfesi olmayan hevâyî medreseler silsileler vukû'ında defter-i müderrisînden terkîn ve vazîfesi ekall-i kalîl[2] olan medreseler dahi tarîkden ihrâc ile dersiyye ve dârü'l-hadîs olmak üzre fukarâdan tedrîs ile meşgûl olan zevâta tevcîh olunması ve ahd-i karîbde mahrec i'tibâr olunarak kesret-i mevâlîye sebeb olan Eyüb ve Üsküdar kazâlarının yâ münâsib devriyye erbâbına veyâhûd ber-vech-i arpalık kuzât-ı asâkir ve kibâr-ı mevâlîye tevcîh olunarak arpalık erbâbı olan mevâlîye ziyâdece arpalık virilüb anlar dahi â'idâtlarını tenzîl ile erbâb-ı dâniş ve ma'ârifden mütedeyyin ve müteşerri' ve afîf nâ'ibler istihdâm eylemeleri ve tarîk-i tedrîse nisbetle tarîk-i kuzâtın ihtilâli sad mertebe efzûn[3] oldığmdan hemân mehmâ-emken nizâmma teşebbüs olunarak ba'de'l-yevm mültehî olmayan hademe ve etbâ' ve esnaf ve tüccâr ve sâ'ir erâzil ve esâfile duhûl menâsıbı tevcîhi memnû' olub kazaskerler tevcîh dîvânlarında kütüb-i fıkh ve ferâ'izden dikkat-i tâmme ile alenen imtihân iderek istihkâkı nümâyân olmadıkca bir ferdin tarîk-i kazâya idhâl olunmaması ve kuzât mevcûdından icrâ-yı hükûmet-i şer'iyyeye kudretleri olanlar bi'n-nefs mansıblarını zabt idüb muktedir olmayanlar dahi kazaskerlerin nezâret ve ma'rifetleriyle kuzâtdan müteşerri' ve müstakim kimesneleri inâbe itmeleri ve ahd-i karîbde ihdâs olunan (s.45) hevâ mansıblarının i'tâsı memnû' kılınması husûsâtı düstûrü'l-amel[4] ve mer'iyyü'l-icrâ olarak beş on sene zarfında tarîk-i ilmiyye nâ-ehilden tathîr olunub bir tarafdan dahi el-akdem fi'l-akdem kâ'idesine ba'zan ri'âyet idilmeyerek mücerred erbâb-ı tarîki tahsîl-i ulûm ve ma'ârife tergîb içün hemân şeref-i ilm ve dânişe i'tibâren erbâb-ı fazl ve kemâlin sâ'ire tercîh ve emsâlinden cühelâya takdîm olunmaları mütâla'âtını arz itmişdir.

Mütâla'ât-ı meşrûha egerçi tarîk-i ilmiyyenin tashîh ve ıslâhı hakkında tedbîr-i kafî degildir ancak Abdullâh Efendi bunları mukaddime-i tashîh olmak üzre arz itmiş idi. Ve ol esnâda andan ilerüsünün icrâsına vakt ve hâlin müsâ'id olmadığı dahi siyâk-ı ifâdesinden anlaşılıyor.

Vâkı'â yukarularda beyân olundığı üzre tarîk-i ilmiyyenin ıslâhı ferâ'iz-i hâliyyeden idi. Lâkin bunca yıllardan berü bi't-tedrîc tekevvün ve tahaddüs ile illet-i müzmine hükmüne girmiş olan ârıza-i fesâdın def'aten izâlesine ashâb-ı tarîkin asabiyyet ve ta'assubları mâni' idi.

Bu sebebden nâşi bu tarîkin kolaylıkla ve az vakit zarfında hâlet-i asliyyesine ircâ'ı kâbil olmayacağı Hamîdî-zâde Efendi'nin bu bâbda şiddet ve sür'ati kendüsinin mûcib-i

1 Kûşîş: Çalışma, çabalama.
2 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
3 Efzûn: Fazla, çok, yukarı, aşkın.
4 Düstûrü'l-amel: Gereğince hareket edilmesi icap eden kanun ve kurallar.

inkılâb-ı devletî olmuş olmasıyla sâbit olmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik tarîk-i ilmiyyenin tedrîc ile ıslâhı yoluna gidilmek savab-dîd-i erkân-ı devlet olub Abdullâh Efendi dahi o yolda tedâbîr-i muvakkate arz eylemişdir.

Ma'a-mâ-fîh bu tedâbîr-i muvakkate tamâmıyla icrâ olunsa küllî fâ'ide hâsıl olacağı der-kâr[1] idi. Lâkin bu derecesinin icrâsında dahi ol vaktin hükmünce su'ûbet ve müşkilât var idi.

Zirâ cild-i hâmisin evâhirinde iş'âr olundığı üzre Şeyhü'l-islâm olan Dürrî-zâde Ârif Efendi evvelki Meşîhatinde oldığı gibi bu def'aki Meşîhatinde dahi âmme-i ulemâdan nicelerini neyl-i matlabla[2] dil-şâd[3] ve husûsan etrâf ve müte'allikâtını merâtib-i aliyye ile ber-murâd[4] eyleyüb hakk-ı sükût olınak üzre talebe-i ulûmı dahi bir takrîbiyle hoşnûd eylemegi iltizâm iderek ez-kadîm Bâyezîd dânişmendânından her altı ayda ikisi ihrâc ile zümre-i mülâzimîne idrâc olunmak mu'tad iken her üç ayda ihrâcların i'tiyâd ve Abdullâh Efendi'nin tedabîr-i ma'rûzasından biri mevâlî ve müderrisînin taklîli husûsı iken Ârif Efendi bi'l-aks ol vechile müderrislik imtihânına müterakkıb olan mülâzimînin teksîrini mûcib bir usûl îcâd eylemişdir.

(s.46) Fakat o zamân yeniden yeniye birçok şeyler meydâna konulmak üzre bulundığından makâm-ı Meşîhatde bulunan zatın nâfizü'l-kelam[5] ve tehdîdini îkâ'a muktedir olması mültezem bulunmağla Ârif Efendi'nin ken ü tarîkince olan mu'âmelâtında müsâmaha olunmak lâzime-i halden görülmüş ve tarîkin bi't-tedrîc ıslâhma karâr virilmiş idi.

Binâ'en alâ-zâlik işbu yedi senesi hilâlinde ber-vech-i âtî ba'zı kavânîn ve nizâmâtın i'lanı sırasında Ârif Efendi'nin takrîri üzre tarîk-i kazâ hakkında ısdâr buyurulan fermân-ı âlîmin hulâsa-i ahkâmı fî-mâ-ba'd arpalık ve sâ'ir menâsıb ashâbı hükûmet-i şer'iyyeye ehil nâ'ibler ta'yîn eylemeleri içün kendülerine ekîden[6] tenbîh olunmak ve sâlifü'z-zikr menâsıb ashâbı nâ'iblerden kazâların tahammülünden ziyâde şehriyye ve harc-ı bâb[7] almamak ve Şeyhü'l-islâm-ı vakt olanlara üçer ve Meşîhat ma'zulleriyle sudûr-ı izâma ikişer ve İstanbul ma'zullerine birer mansıb olmak üzre hükûmete emekdârları içün ricâ be şefâ'at eyledikleri halde i'tâ olunub bunlardan mâ'adâ ricâ ve şefâ'at ile bir ferde mansıb virilmemek ve hilâ-imtihân mülâzemet i'tâ olunmamak ve kimesneye rütbesinim fevkinde mansıba ve hevâya kayd ile kat'-ı merâtib itdirilmeyüb herkes muktezâ-yı tarîk üzre üç ayda bir vâki' olan dîvân-ı kazaskerîde el-akdem fi'l-akdem kâ'idesince rütbelerinin îsâl eyledigi mansıb ile bekâm olmak mâddelerinden ibâretdir.

Bu ise ri'âyet-i hâtır dâ'iresinde dâ'ir oldığı hâlde tarîk-i kazâda râye-gân[8] olan sû'-i isti'mâlâtı bir derece tahfîf içün ba'zı tenbîhâtdan ibâret olmağla ıslâhat-ı sahîha sırasına kayd olunacak nizâmatdan degildir.

1 Der-kâr: Mâlum, âşikâre olan. İçinde olan. İçte bulunan.
2 Neyl-i matlab: Merama erme. İsteğe ulaşma. Ulaşılan şey.
3 Dil-şâd: Sevinmiş. Kalbi hoş olmuş.
4 Ber-murâd: Niyet olunduğu üzere.
5 Nâfizü'l-kelam: Sözü geçen.
6 Ekîd: Tekidli, kuvvetli, sarih, katî, sağlam, muhakkak.
7 Harc-ı bâb: Kamu hizmetlilerinin maaşları karşılığında ödenen bir harç.
8 Râye-gân: Bedava, karşılıksız, ücretsiz. Bol, mebzul.

Abdullâh Efendi lâyihasının bend-i sâlisi nizâm-ı mu'âmelât ve sebeb-i muzâyaka-i mîriyye ve tashîh-i sikke hakkında olub bu bâbda olan mütâla'âtının hülâsası bâlâda mürûr eyledi.

Bend-i rabi'i Dâru'l-hilâfe'den hareket ve nehzat-ı[1] hümâyûnun fevâ'id ve menâfi'i hakkındadır ki altmış seneden mütecâviz pâdişâhların ale'd-devâm Dersa'âdet'de meks ve ârâm buyurduklarına ve otuz sene kadar ale't-tevâlî sefer terk olundığına binâ'en herkes hazariyyete meyl ile ihtişâmâta düşüb bu cihetle vukû'a gelan mezâlim ve ta'addiyâtdan nâşî taşra ahâlîsi pâyitahta hücûm itmekle derûn-ı İstanbul'da nüfûsun teksîriyle dürlü fenalıklar tekevvün idüb hâlbuki cebren halkın hazariyyetden men'i dahi kabil olmadığından bu mehâzîrin def'i hakîmâne tedâbîr iktizâ itmekle kemâ-fi's-sâbık zât-ı şâhânenin gâh Edirne ve gâh Burusa câniblerine nakl-i mekân buyurmalarını re'y ve ihtâr eylemişdir. Lâkin devlet ve saltanat teşkîl iden milletlerin tavr-ı bedeviyyetden tavr-ı hazariyyete nakl itmesi (**s.47**) emr-i tabî'î olmağla bu sinn ve tavırda iken zuhûr iden illetlere yine kâ'ide-i hazariyyet üzre ilâc olunmak lâzım gelür. Meselâ İstanbul'da kesret-i nüfûs ile tekevvün[2] iden ta'affünâtın[3] def'ine ve kesret üzre harîklerin adem-i vukû'ına vâsi' yollar açılmak ve kâr-gîr binâlar yapılmak ve tanzîfât-ı belediyyeye dikkat ve tedâbîr-i tabî'iyyeye ri'âyet olunmak gibi levâzım-ı medeniyyetle çare bulunmak lâzım gelür yohsa hakîmâne sûretle tavr-ı bedeviyyete avdet itmenin çâresini düşünmek vakt ve hâle muvâfık ve kâ'ide-i hikmete mutâbık re'y ve tedbîr degil imiş zann olunur.

Zîrâ tavr-ı hazariyyet maddî ve ma'nevî envâ'-ı mehâsini müstetbi' olmasıyla berâber ebdân-ı beşeriyyenin[4] za'f ve nezâketine ve envâ'-ı ilel ve emrâzın hudûsına bâ'is ve bu cihetle nev'-i beşer hakkında mâddeten ba'zı gûne mazarratı mevrûs[5] oldığı gibi ma'nâ dahi insanda fıtrî olan ahlâk-ı haseneyi[6] ifsâd ile beyne'n-nâs dürlü desa'is ve tezvîrât vukû'ını mûcib olub ancak mazarrat-ı mâddiyyesine tabâbet ile tedbîr olundığı misillü mazarrat-ı ma'neviyyesine dahi tâ'lim ve terbiyye ve nizâmât-ı mülkiyye ve siyâset-i belediyye ile tedbîr olunarak nasıl ki hazarîler[7] bedevîler gibi tabîbsiz olamazlar ise kezâlik tavr-ı hazariyyetde olan bir kavmi hayme-nişînler[8] gibi başıboş ve âzâde olarak idâre kâbil olamaz.

Bend-i hâmis sugûr-ı İslâmiyye'nin istihkâmına dâ'ir olarak Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin en ziyâde istihkâma muhtâc olan tarafları Rusya hudûdı oldığını beyân itdikden sonra Bender Kal'ası'nın teşyîd ve ahkâmı emrinde kat'an tehâvün ve tekâsül olunmaması ve İsmâ'îl Kal'ası'nın kezâlik ahkâmı ve mümkün ise bir mikdâr tasgîri ve Akkirman Kal'ası'nın hemân Özi Kal'ası'na bedel olabilecek sûretde istihkâmı ve Hotin Kal'ası'nın asıl vaz'-ı mevki'inde olmayub bâ-husûs İzdanca[9] tarafından top aldığı cihetle müsta'id-i istilâ bir

1 Nehzat: Hareket, yola çıkma.
2 Tekevvün: Var olma, meydana gelme, oluş.
3 Ta'affün: Fena ve pis kokular, kokuşma.
4 Ebdân-ı beşeriyye: İnsan gövdeleri, insan vücutları.
5 Mevrûs: Miras kalmış, ana babadan geçmiş.
6 Ahlâk-ı hasene: İyi ahlak, güzel ahlak.
7 Hazarî: Köyde, kasabada yaşayanların hayâtına ait; şehirli, köylü.
8 Hayme-nişîn: Çadırda oturan, göçebe.
9 İzdanca: Dzvynyachka. Hotin Kalesi'ne göre, Dinyester (Turla) Nehri'nin karşı tarafında ve batısında yer alır.

kal'a oldığına ve lâkin müntehâ-yı ser-hadd olmak hasebiyle ol tarafda bir kal'anın lüzûmı dahi der-kâr bulundığma mebnî bu mâddenin mahsûs erbâb-ı vukûf ile müşâveresi ve Anapa ve Soğucak kal'alarının takviyye ve istihkâmı ile berâber Abaza ve Çerâkise tavâ'ifinin celb ve istimâletlerine ikdâm ve ta'lîm ve terbiyyelerine ihtimâm olunması farîza-i hâlden idügini der-miyân itmişdir.

Bend-i sâdis nizâm-ı Tersâne ve inşâ-yı süfun-ı saltanat-ı seniyyeye dâ'ir olub bu mebhâsda Abdullâh Efendi kuvve-i bahriyyenin ikmâli farz-ı ayn mesâbesinde oldığını beyân eyledikden sonra Tersânenin beyhûde masârif ve israfâtı tenzîl ve tahfîf ve çekdiri paşalıkları ref' ve anlara mahsûs olan mebâliğ-i vefîre umûr-ı Tersâneye tahsîs ve deryâ kaleminde olan ze'âmet ve tîmârlar mahlûl oldukca Tersâneye hâs bağlanmak üzre şimdiden nizâma rabt ile ve sâ'ir vücûhla vâridât-ı Tersânenin teksîrine ve inşâ-yı sefâ'inde mâhir İngiliz ve Fransız marangozları celb (**s.48**) ve ücretlerinde ziyâdece semâhat[1] olunarak Avrupa usûlü üzre sefîneler inşâsına ve mühimmâtın â'lâ olmasına ikdâm ve düvel-i Nasârâ'nın hurûb-ı berriyye[2] ve bahriyyeye dâ'ir me'lûfât-ı cedîdeleri ve sanâyi'-i hendesiyyeleri tedârük ve ber-vech-i isti'câl terceme itdirildikden sonra kapudânân ve sâ'ir zâbitân-ı tersâneye ve bi'l-cümle neferât-ı bahriyyeye sanâyi'-i mezbûreyi ta'lîm içün İngiliz ve Fransız üstâdân-ı fenn-i bahriyyeleri kezâlik itmâ' ve istimâlet ile celb olunarak topcılık san'atıyla harîta fenninin kemâliyle ta'lîmine ihtimâm olunmak ve adalar re'âyasından mellâhlıkda[3] mahâreti olanlar istihdâm kılınmak husûslarını dahi mevki'-i re'y ve tedbîrde tahrîr eylemişdir.

Defterdâr Şerîf Efendi lâyihasında dir ki Kırım düşman yedinde iken cümleden ziyâde bize lâzım olacak donanma olmağla vaktiyle kereste kesdirilüb ve yonılub ve cemî'-i eczâsı tehyi'e[4] olunub müceddeden anbârlar inşâsıyla anbârda bir kalyonun kereste ve mismâr[5] ve levâzım-ı sâ'iresi müheyyâ buluna şöyle ki: Bir kalyon yapılmak murâd olundukda bir ayda husûle gele işte böylece yüz kalyonun kerestesi da'imâ mevcûd durub kalyon yapıldıkca yine yerine kesilüb vaz' oluna bu nizâm tamâmıyla husûle gelmek on beş yirmi seneye tevakkuf itmekle beş altı seneden sonra açılması melhûz olan sefere çokluk fâ'idesi olmamağla İngiltere ve düvel-i sâ'ireden kalyon mübâya'asına şimdiden râbıta virilüb ikişer üçer hemân bir tarafdan mübâya'a oluna ve fî-mâ-ba'd kalyon idâre idecek kalyoncı başka ve ceng idecek asker başka tertîb olunub cengci askere gemi kullanmak ve kalyoncıya dahi ceng itmek teklîf olunmayub herkesin hidmeti başka ola ve ulûfesinin teksîriyle ve âhar dürlü i'tibârlar ile kalyoncılık bir sûrete girmelidir ki kalyoncı yazılmağa ricâ ve şefâ'atle nâs talib ola ve her kalyonun takım ta'bîr itdikleri neferâtı her ne mikdâr ise bilâ-noksân tekmîl bulunub bir neferi nâkıs olur ise kapudan te'dîb olunsun ve bu donanma mâddesi cemî' mâddelerden â'zam ve elzem olmağla erbâbıyla kerreten ve ba'de uhrâ müzâkere ve müşâvere olunub cüz'î ve küllî cemî'-i umûr-ı nizâmiyyesi kaleme alınub ve kavânîn-i nâfi'a-i cedîde bağlanub fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel tutıla kalyon kerestesi ve levâzım-ı sâ'iresi ve Devlet-i Aliyye'nin sâ'ir mühimmât ve zahâ'iri âdetâ halkın rızâsıyla ve râyici ile mübâya'a olunub ve istihdâm

1 Semâhat: Cömertlik, el açıklığı.
2 Hurûb-ı berriyye: Kara savaşları.
3 Mellâh: Gemici, kaptan, denizci.
4 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
5 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.

olunan ameleye âdet üzre ücret virilüb şöyle ki: İstanbul'da ve sâ'ir mahâlde halk malını Devlet-i Aliyye'ye satmağla gayrılara satmak müsavî ve amele dahi sâ'ire işlemekle Devlet-i Aliyye'ye hidmet itmek bir olub ahz ve itâda kat'an tekellüf kalmakdan sonra tekâlîf-i devlet cemî'-i memâlike birden tevzî' ve taksîm ve paşaların seferiyye ve hazariyyesi dahi buna katılub öylece tahsîl olunmak Devlet-i Aliyye'ye ve fukarâya hayr-ı mahz[1] olmağla işbu mâdde-i nâfi'anın sûret-pezîr olmasma bi'l-ittifâk himmet buyurula. **(s.49)** Ol vakitler gerek umûr-ı Tersâne içün ve gerek sâ'ir mesâlih-i devlet içün cârî olan angarya usûli ahâlînin bî-tâb ve memleketin harâb olmasma badî bir keyfiyyet oldığından Şerîf Efendi'nin beyân eylediği üzre bu usûl-i kerîhenin[2] ilgâsıyla emniyet-i mâl mâddesinin te'sîsi her şeyden ehemm ve enfa' idüginde şübhe yokdur. Lâkin ol asırda icrâsı kâbil olamayub bu mâdde-i hayriyyeye karîbü'l-ahdde mevkî'-i icrâya konılan ve emniyet-i cân ve ırz ve mâl mâddelerinden ibâret olan tanzîmat-ı hayriyyenin bir rükni[3] olmuşdur. Bend-i sâbi'i teksîr ve tevfîr-i îrâd-ı devlet ve taklîl-i masârif-i zâ'ide hakkında ba'zı melhûzâtı arz ve ihtârdan ibâretdir.

Bend-i sâmini Ahvâl-i vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm hakkında olub bu bâbda Abdullâh Efendi dir ki vüzerâ-yı izâm eyâdî-i kaviyye-i saltanat mesâbesinde oldığından kadr ve şânları terfî' olunub egerçi müddet-i tavîle bir mansıbda ikâmetleri takdîrinde ba'zı mülâhazat der-kâr oldığından tebdîl-i mekân itdirilmek usûli Devlet-i Aliyye'den olmuş ise de dört beş sene kadar mansıblarında ibkâ ve nakl ve tahvîl-i me'mûriyyetlerinde dahi vak' ve îtibârlarının muhâfazasına dikkat ve i'tinâ olundığına binâ'en vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîran-ı kirâm dahi mansıblarından intifâ' ile servet ve yesâr sâhibi olarak hadem ve haşem ve baggâl[4] ve cemmâl[5] tedârük idüb ve sefer ve hazarda kendüleri içün cân ve baş fedâ idecek külliyyetlü a'vân ve ensâr idinüb bu cihetle mausıhları ahâlîsini zulm ve ta'addîden sıyanet ve etrâf ve eknafda bulunan derebeglerini ve sâ'ir ehl-i fesâdı te'dîb ve turuk ve mesâliki kuttâ'-i tarîkden tathîr ve te'mîn idegeldiklerinden kâffe-i memâlik ve mesâlik pür emn ü emân[6] oldığı misillü sefere me'mûr oldıklarında dahi bilâ teklif hazîneleriyle ve esb ve katar ve işe yarar a'vân ve ensârları ile velhâsıl mükemmel kapuları halkıyla bi'n-nefs harekete şitâb ve mansıblarında çend sâl ikâmet ve istiklâlleri hasebiyle nüfûz-ı kelâm ve icrâ-yı siyâset ve ahkâm iderek cümleyi dâ'ire-i itâ'ate idhâl eylemiş hulunduklarından havza-i tasarruflarında olan eyâlât ve elviyyenin bi'l-cümle nâm-dâr ve sâhib-i yesâr â'yân ve ağavâtını ve umûmen askerî tâ'ifesini bilâ-tekellüf yerlerinden ihrâc ve istishâb iderler ve esna-yı râhda re'âyâyı pây-i mâl itdirmeyerek mahall-i me'mûriyyetlerine giderler idi işte kütüb-i tevârîhde falân vezîr falân kal'ayı aldı ve falân vezîr falân mahalde düşmana şu vechile galebe itdi deyü sebt-i cerîde-i vekâyi' kılınan vüzerâ-yı izâm böyle dâ'ireleri mükemmel ve kendüleri ihtiyâcdan berî olan nâm ve şân sâhibi vezîrler idi sonraları ri'âyeti vâcib olan dekâyık-ı mülkiyyeden zühûl ile liyâkat ve istihkâka bakılmaksızın nâ-ehillere emânet-i kübrâ-yı vezâret ihsân olunmağa başlayub bu misillü mücerreb **(s.50)** -ü'l-etvâr olmayan zevât ise her ne kadar dârât ve debdebe ile gitseler ekseriyâ vardıkları mansıblarında zabt u rabta kâdir

1 Hayr-ı mahz: İyi ve temiz hayırlar.
2 Usûl-i kerihe; İğrenç, kötü bir şekilde.
3 Rükn: Bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği.
4 Baggâl: Katırcı.
5 Cemmâl: Deve sürücüsü, deveci.
6 Emn ü emân: Korkusuzluk, güvenlik.

olamadıkları cihetle nizâm-ı bilâdı ifsâd[1] ve şân ve nâmûs-ı vezâreti berbâd idegeldiklerinden â'yn-i nâsda vak' ve i'tibârları kalmayub erbâb-ı liyâkat ve istihkâkdan olan vüzerâ-yı izâm dahi bir mansıba nâ'il oluncaya degin câ'ize-i mu'tâdeden fazla tahammüllerinden hâric masârife dûçâr ve düyûn-ı kesîreye giriftâr[2] oldukları hâlde vardıkları manâsıbda dahi birkaç ay ârâm ider itmez nâ-gâh me'mûriyyeti mesâfe-i ba'îdede vâki' bir mansıba tahvîl olunmağla ekserî perîşân-hâl olarak deverân[3] ve iyâb ve zehâblarında bi'z-zarûre vardıkları kasabât ve kurâyı tahrîb ve talân iderek geçinür ve iki sene bir mansıbda ikâmet idenler olur ise anlar dahi fırsatı ganîmet bilerek tahrîb-i bilâd ve selb-i emvâl-i ibâd tarîkiyle te'diyye-i düyûna çalışur ve böyle kendü idâre ve ta'ayyüşi esbâbının istihsâline hasr-ı efkâr iden vüzerâ bi't-tabi â'yân ve derebegleri nâmına olan eşkıyâya medâr ile mu'âmele iderler ve etbâ'larını kayırmak içün ve sâ'il-i cüz'iyye ile ellerine birer buyuruldı virerek mübâşirlikle kasabât ve kurâya gönderüb anlar dahi vardıkları yerlerde ahâlîyi soyarlar idi ve vüzerâdan birinde külliyyetlü mâl hiss olunsa derhâl bir ednâ bahâne ile müsâderesine kalkışılurdı.

Binâ'en alâ-zâlik ricâl-i devletden kangısına aksâ-yı merâtib-i beşeriyye olan rütbe-i vezâret tevcîh olunacak olsa istinkâf ile afvı çâresini arar ve çünkü ol vakitler ma'zulîn-i vüzerâ dahi İstanbul'da oturdulmayub rütbe-i vezâretle çıkanların İstanbul'da ikâmeti sadr-ı â'zam yahûd kâ'immakâm veyâ kapudan olmağa mütevakkıf bulundığından rütbe-i vezâreti haklarında nefy gibi bir nikmet[4] add iderler idi. Ve fi'l-asl vüzerâ-yı izâm kapu kethüdâları ecilleden ve ashâb-ı nâmûs ve haysiyyetden zâtlar iken biraz vakitden berü kapu kethüdâlıkları ricâ ve şefâ'at ve hâtıra ri'âyet ile ba'zı mechûlü'l-ahvâl eşhâsa ihâle olunub anlar dahi hidmetlerinde oldukları vüzerânın rü'yet-i umûrunda sarf eyledikleri mebâliği iki kat olarak defterlerine tahrîr eylediklerinden başka murâbaha[5] zammıyla vüzerânın menâsıbı hâsılatından ziyâde matlûb ibrâzıyla defter takdîm idüb vüzerâ ise bütün mansıbları hâsılâtını virseler îfa-yı deyn[6] mümkün olamayacağından zarûrî nemâlu bir mansıb zuhûrına ta'lîk ile kapu kethüdâlarını iskât itdikleri cihetle anlar dahi kapu kapu dolaşarak küllî câ'ize ve ubûdiyyet arz ile bir vezîrin uhdesinde olan mansıbı bî-vakt alub âhara virmek üzre ba'zı tarafları teşvîk ve iğrâ itmek ile sık sık vüzerâ mansıblarının tebeddülüne ba'is olurlardı. El-hâsıl vüzerâ perîşan-ı **(s.51)** hâl ve zabt u rabt husûsunda bî-mecâl olub bundan başka mâlikâne olan ve harameyne evkâf kılınan memleketlere vâlîler aslâ müdâhale idemezlerdi bu cihetle taraf taraf bugât ve eşkıyâ makûlesi bir takım ağalar ve begler peydâ olarak memâlikde envâ'-ı fesadât tekevvün ve tahaddüs eylediginden başka sefer vukû'ında asker sürücüligine muktedir vezîr bulunmaz idi hâlbuki adedleri ziyâdeleşerek mevcûdlarına eyâlet mansıbları yetişmediginden fi'l-asl mîr-i mîrân ile idâre olunan sancakların bir haylîsi vüzerâya tevcîh olunub bu cihetle mîr-i mîrândan niceleri boşda kalarak zarûret ve muzâyaka çekmekde idiler ba'zı taraflarda dahi bi'l-aks vâlîler ziyadece kuvvetleşüb yerleşerek bayağı istiklâl sûretini kesb idüb ale'l-husûs Basra ve Bağdâd ve Musul ve Şehr-i Zor ya'nî Kürdistân eyâletleri fi'l-asl başka başka vezîrlere tevcîh olunur ve Mardin mukâta'âsı doğrıdan doğrıya İstanbul'dan

1 İfsâd: Fesada uğratma, uğratılma, bozma.
2 Giriftâr: Düşkün, uğramış, tutgun.
3 Deverân: Dönüp dolaşma, dolanma
4 Nikmet: Şiddetli ceza. Hoş olmayan muamelelerle olan mücâzat.
5 Murâbaha: Malı kâr ile satma; tefecilik, kanunen verdiği izin sınırından aşkın faiz alma.
6 Deyn: Borç. Verilmesi lâzım gelen şey.

zabt ve idâre kılınur iken Hasan Paşa-zâde Ahmed Paşa müddet-i medîde Bağdâd vâlîliginde müstemirr olmak hasebiyle Basra ve Şehr-i Zor eyâletleri dahi ilhâken uhdesine tevcîh ve Mardin voyvodalığı dahi ana havâle ve ba'dehu vefâtında dahi eyâlât-ı merkûme anın kölelerine tefvîz olunub ihmâl ve müsâmaha ile bu husûsun nizâmına bakılmadığından zikr olunan üç eyâlet ve belki hemân Musul bile Aktâr-ı Mısrıyye misillü Kölemenler yedinde kalarak böyle bir hıtta-i vesî'a gûyâ ki anlara mevrûs ve meşrût gibi memâlik-i sâ'ireden müfrez[1] ve müstesnâ hükmüne girmiş idi. Bu makûle müstesnâ eyâletlerin nizâmı bi't-tedrîc hâsıl olabilüb ancak umûm vüzerânın zevi'l-iktidâr[2] bulunması ve mezâlim ve ta'addiyyâtın irtifâ'ı içün bir nizâm ittihâzı lâzıme-i hâldendir.

Abdullâh Efendi lâyihasının bend-i tâsi'i tanzîm-i cizye ve def' ve ref'-i mezâlim hakkında olub bu husûslara dâ'ir olan icrâ'at mahallerinde beyân olunacakdır.

Hatime-i lâyihasında dahi evvel be evvel berrî ve bahrî asâkir-i mu'alleme tedârükı ehemm ve elzem olmasıyla hemân masârifine hakılmayub düvel-i Nasârâ'nın fenn-i harbe dâ'ir olan mü'ellefât-ı cedîdeleri tedârük ve terceme itdirilerek ve fünûn-ı harbiyyede mâhir efrenc mu'allim ve mühendisleri celb olunarak ta'lîm-i askere mübâşeret ve top ve sâ'ir edevât-ı harbiyyeyi anların re'yi üzre tesviyye ve i'mâle dikkat olunması ve çünki askerî tâ'ifesi bir mikdâr bedeviyyete me'lûf ve ceng ve harb ahvâline mümkün mertehe kesb-i ittilâ' ile müsta'id-i ta'lîm olduklarından başka â'dânın gâlibiyyeti mücerred askerleri mu'allem ve müretteb ve top ve cebehâneleri ve sefâ'in-i harbiyyeleri fünûn-ı harbiyye ve hendesiyyeye muvâfık olmasından neş'et eyledigi gerek ocaklunun ve gerek sâ'ir nâsın meşhûdları olmağla bu husûsa bir ferdin ta'n ve teşnî' itmege (s.52) zehresi olmayub âmme-i enâm istisvâb ve istihsân eyleyecegi zâhir ve eger bir müddet mürûr ile askerî tâ'ifesi yine hazariyyeti i'tiyâd ider ve mağlûbiyyet hâletleri zihinlerinden çıkar ise ta'lîm-i asker husûsı müte'assir olacağından evvelki sefer akîbinde oldığı gibi gâfilâne hareket olunmayub dakîka fevt idilmeyerek hemân bu mâddenin icrâsına mübâşeret kılınması husûsları münderic ve meşrûhdur.

Fezleke

Ber-minvâl-i sâbık nizâm-ı devlet hakkında erkân-ı saltanat-ı seniyye ve ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin takdîm itmiş oldukları lâyihalarda her biri tanzîm-i asker hakkında levâyih-i hâtırların arz ve beyân itdikden başka bunun içün akd olunan mecâlis-i meşveretde dahi arîz ve amîk mübâhesât ve müzâkerât ile maslahatın zîr ve bâlâsını tedkîk ve Tatarcık Abdullâh Efendi gibi ulemâ-yı â'lâm ve mütehayyizân-ı ricâl-i devlet-i ebediyyü'd-devâm mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesince usûl-i cedîde üzre asâkir-i mu'alleme ve esbâb ve edevât-ı lâzıme-i harbiyye tedârükinin lüzûm ve ehemmiyyetini (ve e'iddû lehum mâ-steta'tum min-kuvvetin)[3] mazmûn-ı münîfiyle te'yîd ve tevsîk ve Şeyhü'l-islâm-ı sâmî-makâm dahi bunı tasdîk itmiş idi.

1 Müfrez: Toptan ayrılıp bir tarafa bırakılmış. İfraz olunmuş, ayrılmış.
2 Zevi'l-iktidâr: İktidarda olanlar, yöneticiler.
3 "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın." Enfâl sûresi 60. âyetten bir kısım.

Ve egerçi ba'zılar etvâr-ı hamse-i düvel i'tibârıyla Devlet-i Aliyye'nin tavr-ı şeyhûhat ve inhitâtı olub â'zâ ve cevârihi ilel ve emrâz-ı gûnâ-gûn ile muhtell ve zebûn oldığından

Beyt

Köhne sâ'at gibidir cism-i za'îf-i pîrân * Ana dâru-yı müdârâ ile kuvvet gelmez

mü'eddâsınca ol bâbda re'y ve tedbîr kâr-ger-i te'sîr olmaz mülâhazasına mebnî bâdî-i hatar ve mü'eddâ-i vehn ve zarar olmak ihtimâlini îrâd ile fî-mâ-ba'd muhâsamanın insidâdı ve dervâze-i müsâlemenim güşâyiş[1] üzre devam ve imtidâdı husûsuna azm ve ilgâ-yı gâ'ile-i husûmet ve rezm[2] olunarak ol makûle asker nâ-sâz[3] isti'mâlinden bî-niyâz olmak enseb[4] ve semt-i ma'kûla akreb oldığını serd ve beyân itmişler ise de umûr-ı tabî'iyye ve ahvâl-i zarûriyyeden olan seyl-i hurûh ve muhâsamât-ı heşeriyyenin önüne böyle sulh-i dâ'imî hulyâsıyla sed çekmek hayâl-i muhâl idügi ashâb-ı dâniş ve bîniş indlerinde bedîhâtdan bulundığına mebnî ukelâ-yı ricâl ve kibârın kimisi bu kaziyyeyi re'sen ve kimisi[5] mukaddemini ve kimisi tâlîsini cerh ve istihcân[6] ve Rusyalunun İsterlic takımını ifnâ ile müceddeden asâkir-i mu'alleme tedârük eyledigini ma'raz-ı delîlde ityân itmeleriyle bu kavl-i ma'kûl-i pesen-dîde-i ashâb-ı ukûl ve mu'allem asker tertîb olunması cümle nezdinde imzâ-pezîr kabûl olmuşdur.

(s.53)

Tanzîm-i Kavânîn ve Nizâmat ve Dîger Ba'zı İcrâ'at

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Sultân Selîm Han Hazretleri tecdîd-i usûl ve fürû' hakkında olan efkârını mevki'-i icrâya koymadan pek çok te'emmül ve te'ennî idüb ber-vech-i bâlâ lâyihalar kaleme aldırmış ve arîz ve amîk müzâkere ve müşâvere itdirmiş ve yapılacak şeyler karâr-gîr oldukdan sonra icrâât tesrî' buyurmuşdur.

Hattâ Tatarcık Abdullâh Efendi'nin ihtârı vechile geçen sene evâhirinde tîmâr ve ze'âmet kânûnnâmesini tanzîm ve işbu yedi senesi evâ'ilinde kaleınde kayd itdirmiş idi.

Ve lâyihaların hulâsa olundığı esnâda humbaracı ve lağımcı ocakları içün başka başka kanûnnâme tanzîm ile bu hilâlde mevki'-i icrâya konmuşdur ki hâvî oldukları mevâdd-ı kânûniyye hulâsa vechile zeylde (1) rakkamıyla kayd olunur.

Ve lağımcıların bir takımına lâğım bağlamak ve bir takımına fünûn-ı hendesiyye ve sanayi'-i mi'mâriyye ta'lîm olunmak üzre iki sınıfa taksîm olunmuşdur.

Ve humbaracılar içün inşâsı lâzım gelan kışlanın yanında bu iki sınıf içün dahi birer kışla binâsı tasmîm olunmuş idüginden Hasköy'de üç bâb kışla inşâsına mübâşeret

1 Dervâze-i müsâlemenin güşâyişi: Barış kapılarının açılması.
2 Rezm: Kavga, savaş, cenk.
3 Nâ-sâz: Münasebetsiz, uygunsuz.
4 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.
5 Metinde sehven "kiyisi" şeklinde geçmektedir.
6 İstihcân: Çirkin bulma, ayıplama.

olunmuşdur. Lâyihalarda mevzû'-ı bahs olan mevâddan biri de i'mâl-i ma'âdin mes'elesi idi. Ve fi'l-vâki' memâlik-i Devlet-i Aliyye'de enva'-ı ma'âdin kesret üzre olub eyyâm-ı sefâlede cârî olan usûl îcâbınca ma'denlere merbût olan kurâ ahâlîsine angarya olmak üzre odun ve kömür getürdilerek ba'zı ma'denler işletdirülür idi sonraları ma'den emînleri re'âyâ-yı merkûmenin viregeldikleri odun ve kömürden bir haylîsinin bedellerini ahz iderek ve ma'âdende cevher kalmadı istihrâc olunan zeheb[1] ve fizze[2] harcına vefâ itmez diyerek hemân âdet yerini bulsun deyü birkaç furûn i'mâl ve ekall-i kalîl altun ve gümüş irsâl ve mücerred kendü menfa'atleri dâ'iyyesine hasr-ı efkâr ve i'mâl eylediklerinden başka mütesellimler ve voyvodalar gibi envâ'-ı mezâlim ve ta'addiyyâta tasaddî itmeleriyle ba'zı ma'denler dahi re'âyasının iştikâsı[3] üzre na-çâr kapatdırılmış idi bu cihetle ma'âdenden gelan zeheb ve fizzenin kılletinden nâşî Darbhânede dahi umûr-ı hâriciyyeye sekte gelmesün deyü sikkenin vezn ve ayârı vakt be vakt tenkîs olunmakda ve bu ise mu'âmelâtı ihlâl itmekde bulunmuş oldığından ber-minvâl-i sâbık nizâm-ı devlete dâ'ir tanzîm ve takdîm olunan lâyihaların ba'zısında ma'âdenin i'mâli husûsı tavsiyye ve ihtâr olunmuş ve ez-cümle Defterdâr Şerîf Efendi'nin lâyihasında fukarâya zarar olmamak şartıyla ma'denlerin i'mâli ne vechile müyesser olur ise öylece amel olunmaludır mesmû'um oldığına göre Ergani ve Keban ve Gümüşhâne ma'denleri ümenâsı[4] (s.54) ma'den hafrına sa'y itmeyorlar paşalar ve voyvodalar misillü re'âyâ ma'adenden intifâ' idüb ol vechile idâre-i umûr iderler imiş bunun def'i ve ma'denlerin i'mâli ne şekl tedbîr ile olursa hemân himmet buyurulmaludır ve ba'zılar arâzî-i Devlet-i Aliyye'de olan ma'den bir devletin arâzîsinde bulunmaz ammâ Devlet-i Aliyye rağbet ve himmet itmiyor eger devlet kendü toprağında olan altun ve gümüşi çıkarub hazîne cem' itse cemî'-i devletlere gâlib olur dirler hâl böyle oldığı takdîrde ma'dene niçün himmet olunmasun ve fukarâya zulm oluyor deyü Bereketlü ve Bozkır ma'denleri niçün kapansun hem fukarâya zulm olmasun ve hem ma'denler işlesün himmete bir şey hâ'il olamaz kolayı bulunmaz şey olmaz dirim deyü mastûr bulunmuşdur.

Ve egerçi felâsife-i Avrupa hikmet-i tabi'iyyenin sâ'ir fünûn ve envâ'ını ilerületdikleri misillü ma'deniyyât fennini dahi pek ziyâde ilerületmiş olduklarından bu dahi bir büyük fen olub ma'deni yoluyla işlederek angaryaya hâcet kalmaksızın hâsılât-ı külliyye almak bu fennin nazariyyât ve ameliyyâtında mâhir zevâtın vücûdına menût ve böyle mehere-i fennin[5] yetişdirilmesi dahi vakte muhtâc idi. Lâkin ma'a-mâ-fîh ma'den emînlerine sahîhan emîn ve müstakîm zâtlar intihâb ve ta'yîn olunub kendülerine medâr-ı ma'âş olmak üzre ma'denler re'âyâsı hakkında ta'addîye muhtâc olmayacak mertebe vâridât-ı mu'ayyene dahi gösterildigi hâlde ma'denlerden haylîce fâ'ide husûle getürilebilecegi der-kâr görüldigine binâ'en bu emr-i mühimme sarf-ı mesâ'î olunacağına nişâne olmak üzre Ma'den Emîni Yûsuf Ağa'ya ma'den emâneti kemâ-kân uhdesinde kalmak şartıyla Safer'in yirmi birinde bâ-rütbe-i vâlâ-yı vezâret Diyârbekir eyâleti ihsân buyurulmuşdur. Mu'ahharen sadr-ı â'zam olan Yûsuf Paşa budur.

1 Zeheb: Altın.
2 Fizze: Gümüş.
3 İştikâ: Şikâyet etme, şekvada bulunma.
4 Ümenâ: Emin kimseler. Eminler. Emniyet sahibleri.
5 Mehere-i fenn: İlim erbabı, mahirler.

Tatarcık Abdullâh Efendi'nin lâyihasında ser-hadlerin istihkâmına dâ'ir olan mütâla'tı sâ'ir erkân-ı saltanat-ı seniyyenin efkârına dahi muvâfık olmağla akdemce Anapa ve Soğucak taraflarının istihsâl-i esbâb-ı istihkâmâtına mübaşeret olunmuş ve sâ'irlerin istihkâmâtı dahi musammem[1] bulunmuş oldığına ve ol vakitler sâye-i devletde kesb-i servet-i gınâ idenlerim cem' ve iddihâr eyledigi akçeler ekseriyâ böyle mesâlih-i mühimmeye sarf itdirilmek âdet oldığı halde bir müddetden berü yeniçeri ocağında kethüdâ yeri kâtibi olarak ocak ricâline mütemahhız bulunan Osmân Efendi beytü'l-mâlden cem' ve iltikât eyledigi nükûd-ı vâfireyi bu işe sarf itmek üzre Rebî'ü'l-evvel'in altıncı güni uhdesine hâcelik rütbesiyle Bender Kal'ası emâneti tevcîh olunmuşdur. Ancak bir iki ay sonra Gümrükci Hasan Ağa'nın uhde-i iltizâmında olan gümrük ile emâneten idâresine me'mûr oldığı cizye mukâta'âsından dolayı muhâsebesi Defter Emîni Hakkı Beg ma'rifetiyle rü'yet olunarak zimmetinde mütehakkık olan emvâl (s.55) cânib-i mîrîye teslîm itdirildikden sonra Bender Kal'ası binâ emânetine me'mûr kılınmağla Osmân Efendi'nin me'mûriyyeti Hotîn Kal'a'sı binâ emânetine nakl ve tahvîl buyurulmuş ve müte'âkiben İsmâ'îl Kal'a'sı binâ emaneti dahi Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşılarından ve ashâb-ı servet ve yesârdan Nu'mân Beg uhdesine ihâle olunarak yedine nev tarh-ı resmler ve ma'iyyetine mâhir mühendisler virilmişdir. Bender ve Hotin sancaklarında olan tîmâr ve ze'âmetler hîn-i tahrîrinde Bosna ve Semendire tîmâr ve ze'âmetleri gibi hüsn-i râbıtaya bend olunmayub alâybegilerinin arzlarına i'timâden tevcîh ve ibkâları cereyân itmekle mutasarrıfları kimlerdir ve şurût-ı ser-hadd üzre cümlesi sancakları dâhilinde mevcûdlar mıdır yohsa isimleri mevcûd ve cisimleri mefkûd olub âlâybegi ve sâ'irlerine me'kel mi olmuşdur nâ-ma'lûm ve bunlar ise süvâri asâkirden olub sâ'ir sancaklar tîmârluları gibi sancaklarından hâric mahalle me'mûr olagelmediklerinden dâ'imâ livâları dâhilinde firâr idüb lede'l-iktizâ ser-hadd muhâfızı ma'iyyetiyle âlâybegleri bayrağı altında hidmet eylemek vazîfe-i zimmetleri idügi emr-i meczûm iken hallerinde mizâm ve râbıta olmamak hasebiyle seferlerde işe yaramadıklarından nâşî be-her hâl yoklanub nâ-mevcûdları tahkîk kılınmak ve tevcîhleri mâddesi âlâybeglerinden muhâfızına ve muhâfız dahi arz akçesi nâmıyla bir nesne mütâlebe ve ahz itmeksizin alâybegisi arzı mûcebince ba'de't-taharrî Dersa'âdet'e arz ve tevcîh olunmak ve za'îm ve sipâhîlerden yerlü neferâtı ve sâ'ir ser-hadd-nişîn askerî makûlelerinin ulûfe ve esâmîlerine meyl ve rağbet idenler olur ise ve ulûfelü olan neferâtdan dahi birisi bir takrîb ze'âmet ve tîmâr alur ise derhâl eski dirligi ocak mülâzımı ve müstehakk olanlara şurût ve kânûnları üzre arz ve tevcîh kılınmak ve ba'de'l-yevm livâ'eyn-i mezbûrîn ze'âmet ve tîmârları tevcîhinde Semendire şartı mûcebince sayf ve şitâda ale'd-devâm sancağı altında ikâmet şartı berâtlarına derc idilmek ve Bender ve Hotin muhâfızları kendü etbâ'larını kayırmak fikriyle sancak mülâzımlarına gadri irtikâb iderek hademe makûlesine nân-pâre[2] tevcîhini kaleme getürmekden ictinâb eylemek şurûtı bin yüz doksan bir senesi Receb'inde virilan nizâmda münderic olub nizâm-ı mezkûr nefsü'l-emrde nizamât-ı mergûbe ve makbûleden olmak hasebiyle bu kere dahi lafzen be lafz mer'î olmak üzre te'yîd ve tevsîk olunarak işbu yedi senesi Rebî'ü'l-evvel'inin on beşi târîhiyle Hotin'e ve Bender'e başka başka emirler tastîr ve tesyîr olunmuşdur.

Beşinci cilde iş'âr olundığı üzre Sultân Selîm Han Hazretleri'nin Tersâne umûrına

1 Musammem: Tesmîm olunmuş, katî olarak karar verilmiş.
2 Nân-pâre: Ekmek parçası, bir lokma ekmek; geçime yarayan iş, memurluk.

ihtimâm-ı tâmmı oldığından donanma umûrını kendi tertîb-gerdesi ve manzûr ve makbûli (**s.56**) olan Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa ma'rifetiyle sûret-i husûsiyyede rü'yet ve tanzîm itmekde olub geçen sene evvel be evvel Tersâneye nizâm virmiş idi. İşte bunun içün donanma maslahatı sâlifü'z-zikr hulâsa risâlelerine derc olunmuşdur.

Bu yazın müşârün-ileyh Hüseyin Paşa Akdeniz izbândîdlerini urub kahr ve tenkîl itdikden sonra işbu yedi senesi Safer'inin on ikinci güni Donanma-yı Hümâyûn ile Akdeniz eşkıyâsından ahz itmiş oldığı sagîr ve kebîr on beş kıt'a korsan sefînelerinin cıvadralarına[1] muhârebelerde tutulan ba'zı eşkıyâyı salb[2] idüb bu hey'etle Donanma-yı Hümâyûnı Yalı Köşki pîş-gâhından imrâr ve âdet-i cârî üzre Yalı Köşki'ne çıkub hâk-i pâ-yı şâhâneye rû-mâl olarak hâ'iz-i şeref ve iftihâr olmuş ve kendüsine sevb-i semmur iksâ ve ma'iyyetinde bulunan asâkir-i bahriyyeye atâyâ-yı vefîre i'tâ buyurulmuşdur.

Devlet-i Aliyye kuvve-i bahriyyesinde der-kâr olan tenzilât hasebiyle haylî vakitden berü muzafferiyyet-i bahriyye âsârı görülmediginden Kapudan Paşa'nın bu kerre öyle alâ'im-i muzafferiyyetle İstanbul limanına girmesi ahâlîsine haylîce mûcib-i neşât ve Kapudan Paşa bende-i mahsûs-ı pâdişâhî olmak hasebiyle Sultân Selîm'e dahi iki kat mûcib-i fahr ve inbisât olmuşdur.

Cild-i hâmisde beyân olundığı vechile mukaddemâ Esmâ Sultân aliyyetü'ş-şân Hazretleri Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa'ya akd-i nikâh olunub sûri Donanma-yı Hümâyûnun avdetine te'hîr olunmuş idügiıden ber-minvâl-i sâbık Donanma-yı Hümâyûn ile kapudan paşa Dersa'âdet'e geldikde esbâb-ı sûrun tehyi'esine ibtidâr olunarak Cumâde'l-ûlâ'nın beşinci güni cihâz âlâyı ve ferdâsı[3] arûs âlâyı tertîb ile sultân-ı müşârün-ileyhâ Dîvânyolu'nda vâki' olub mukaddemâ kendüsine temlîk olunan sarâya îsâl olunmuş ve ferdâsı Cum'a güni Sultân Selîm Han Hazretleri ber-mu'tâd saray-ı müşârün-ileyhâyı teşrîf birle ahşâma kadar orada ikâmet ve ba'dehu Sarây-ı Hümâyûnlarına avdet buyurmuşdur.

İşte bu esnâda Sultân Selîm Han Hazretleri ba'zı kalyonları ihzâr ve muhârebe-i bahriyye ta'lîmi itdirerek yek-dîgere vukû' bulan hamulât-ı bahriyye ve harekât-ı harbiyyelerine ihâle-i enzâr itmek ve içlerinde bulunan asâkire atiyyeler virmek ile asâkir-i bahriyye hakkında tevcîhlerin izhâr buyurduklarından başka zâbitân-ı bahriyye hakkında bu kere tanzîm olunub yedi senesi Cumâde'l-âhire gurresi târîhiyle başmuhâsebeye kayd olunan kânûn-ı cedîd iktizâsınca adedleri üç bine bâliğ olan zâbitân-ı bahriyyenin içinden baş re'is ve yelkenci ve ikinci ve üçünci re'îsler ve gemi ağası ve topcıbaşı mısillü ya'nî otuzar akçeden ziyâde yevmiyyesine sülüs ve otuz akçelüsine ve dahi aşağısına nısf mevâcib zam ve ilâve buyurulmuş ve bâlâda beyân (**s.57**) itdigimiz vechile sene-i sâbıkada tanzîm olunan bahriyye kânûnnâmesinde kapudanlık münhall oldukda mutlaka kapudane-i hümâyûn baş re'isine tevcîh olunmak ve bu tertîb üzre batrona baş re'îsi batronaya ve karavele re'îslerinden bir müsta'idi riyâle-i hümâyûna baş re'îs olmak şartı münderic bulunmuş ise de baş re'îslik fenn hidmeti olub sâ'ir kalyonlarda daha mütefennin ve mâhir baş re'îs bulunmak ağleb-i ihtimal iken mahlûl olacak kapudanlığın be-her hâl kapudane-i hümâyûn baş re'îsine virilmesi rüchân ve istihkâkı zâhir olan âhar müstehakkînin fütûrına ba'is oldığı ecilden şart-ı mezkûr

1 Cıvadra: Geminin baş tarafından havaya doğru biraz kalkık olarak uzatılmış bulunan direk.
2 Salb: Asma, daracağına çekme.
3 Ferdâ: Yarın, yarınki gün, günün ertesi, ertesi gün, öbür gün.

bu kere ilgâ olunarak fî-mâ-ba'd kapudanlık mahlûl oldukda Donanma-yı Hümâyûn baş re'îslerinden her kangısı ehakk ve elyak[1] ise sancak kapudanları ma'rifetleriyle lede'l-imtihân ana tevcîh ve bu sûrete münhall olan baş re'îslik gedügi dahi yine ol sefînenin yelkencisi ve ikinci ve üçünci re'îslerinden ehakk ve elyak kangısı ise mûmâ-ileyhim ma'rifetleriyle bi'l-intihâb ana baş re'îslik virilüb degil iseler sancak gemilerinin ve sâ'ir sefâ'inin ikinci ve üçünci re'îslerinden ehakk ve elyak olana virilmek şurûtı kânûn ittihâz olunmuşdur.

Ve Tersâne pîş-gâhında der-dest inşâ olan Asâr-ı Nusret nâm kalyon dahi bu esnâda tamâm oldığından Şa'bân-ı mu'azzamın yedinci güni Sultân Selîm Han Hazretleri Tersâne-i Âmireye gelüb taht sefînesine teşrîf birle kalyon-ı merkûm deryâya indirildikden sonra mîrâhûr köşküne teşrîf idüb Fransa beg-zâdesinin İsmâ'îl Kal'a'sı resminde fenn-i hendese üzre müceddeden tertîb eylemiş oldığı tabyayı temâşâ buyurdığı akîbinde asâkir-i mu'alleme ta'lîme ibtidâr iderek tertîb-i cedîd üzre sanayi'-i harbiyyeyi icrâ idüb cümlesi karîn-i istihsân-ı şehr-i yârî olarak beg-zâde-i merkûma kakım kürk ilbâs[2] ve atâyâ-yı vefîre i'tâ ve bu sırada İsmâ'îl Kal'a'sı Binâ Emîni Nu'mân Beg'e dahi semmur kürk iksâ olunmuşdur.

Sâlifen ve ânifen beyân olundığı vechile Tersâne-i Âmire ve humbaracı ve lağımcı ocakları masârifi tezâyüd idüb sâ'ir ocaklar hakkında der-dest olan nizâmâtın icrâsı dahi bir haylî masârif-i zâ'ideye muhtâc oldığmdan başka zîrde beyân olunacağı vechile bu avânda ta'limlü piyâde asker tertîbine dahi şurû' olunmuş olub bu makûle nizâmât-ı cedîdenin icrâsı ise bâlâda iş'âr olundığı vechile küllî vâridât-ı cedîde tedârüküne mevkûf oldığından ve egerçi masârif-i merkûmeye ba'zı mertebe karşulık olmak üzre Darbhâneden ba'zı mukâta'âtın mahlûlâtı satılmayub iltizâm vechile idâre olunmak nizâm ittihâz olundığı misillü sâ'ir mukâta'ât mahlûlâtı dahi bu vechile cânib-i mîrîden zabt (**s.58**) ve idâre olundığı sûretde mîrîye haylîce îrâd tedârük olunmuş olacağı der-kâr ise de ol vakitler ekser ricâl-i devletin îrâdı mukâta'ât fâ'izinden ibâret olmasıyla bu takdîrce ricâl-i devlet alacak îrâd bulamayub dâ'ire-i ma'îşetleri tazâyyuk[3] itmiş olacağından bi'l-cümle mahlûlâtın zabtı tecvîz olunamayub ancak on kîseden ziyâde fâ'izlü mukâta'âtın mahlûlâtı hazîneye zabt olunmak üzre karâr virilmiş ve bu takdîrce ricâl-i devlet iki parça mukâta'âtdan alacakları fâ'izi üç dört parça mukâta'âdan alabileceklerinden anlar içün îrâd tedârük itmek kapusı dahi bütün bütün sedd olunmamışdır tafsîl-i hâl bu minvâl üzredir ki akdemce Bâb-ı Âlî'de akd olunan meclis-i meşveretde el-hâletü hâzihî[4] Tersâne-i Âmire ve humbaracı ve lağımcı ocaklarının kışla ve neferâtları masrafları ve kalyonlar inşâsı ve asâkir tertîbi ve mühimmât-ı seferiyye tehyi'esi ve bunlar emsâli masârif nev be nev[5] zuhûr itmekde olub Devlet-i Aliyye'nin ise fi'l-asl îrâdı masârifine vâfî olmadığından işbu masârif-i mühimme be-her hâl bir nev' îrâd tedârükine mevkûfdur masârifin biri Donanma-yı Hümâyûn gediklülerinin ziyâde ulûfeleridir hele ol masrafa Darbhâne-i Âmireden zabt olunan mukâta'âtın harameyn olanlarının mâ'adâsı bâ-hatt-ı hümâyûn tahsîs olunub vefâ itmez ise dahi medâr oldı diyelim lâkin masârif-i sâ'ire bundan mukaddemce ihtirâ' olunan rüsûm-ı zecriyye ve penbe hâsılâtı

1 Ehakk ve elyak: Daha layık ve münasip.
2 İlbâs: Giydirme, giydirilme; örtme, örtülme.
3 Tezâyyuk: Sıkışma, daralma.
4 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.
5 Nev be nev: Yeniden yeniye, tazeden tazeye.

bir vechile vâfî olmayacağı ve nizâmları melhûz olan mevâd ve tertîb-i asâkir avn-i Hakk'la müyesser oldukda be-her hâl evvelki îrâddan başka senevî on beş yirmi bin kîse ve belki daha ziyâde îrâd tedârüküne bu devlet muhtâc idügi câ-yı iştibâh degildir nizâmlardan birine ki şurû' oluna evvel emirde masârifine mu'âdil îrâdı mülâhaza olunmalıdır dinilmekle ki bu bâbda cereyân iden müzâkerâtın netîcesinde fî-mâ-ba'd mîrî ve Harameyn mukâta'âtından mahlûl olanların fâ'izleri on kîseden ziyâde olanları satılmayub mîrîden zabt ve iltizâm sûretiyle idâre olundığı hâlde birkaç seneye degin mahlûlâtdan vâfir îrâd terâküm ider îrâd-ı devlet Zeyd ve Amr ve uhdelerine tefvîz olunmakdan ise birikdirilüb masârif-i mezkûreye tahsîs olunmak evlâdır fakat bu mahlûlatın mu'accelâtı mîrînin masârif-i rûz-merresine[1] medâr oldığından bunlar içün bir münâsib mu'accele takdîr ve zecriyyeden hazîneye ol mikdâr akçe tahsîl olunur ve bir sene zarfında zabt olunan mukâta'âtdan ne mikdâr fâ'iz hâsıl olur ise zecriyyeden hazîneye tahsîs olunan akçe ol mikdâr noksân virilür böyle böyle îrâd tezâyüd itdikce zecriyyeden virilecek akçenin mikdârı tenâkus iderek beş altı seneye dek (**s.59**) bir senede hazîneye hâsıl olacak mu'accele kadar mukâta'a fâ'izlerinden îrâd hâsıl olunur ol vakt zecriyyeden bir akçe virilmek lâzım gelmeyüb zecriyye hâsılâtı dahi başkaca îrâd kalur böyle bir sûrete karâr virilmedikce masârif-i mezkûrenin idâresi bir vechile kâbil olamaz ricâl-i devlet ne yapsun dinilür ise fâ'izi on kîseden noksân olan mukâta'âtdan mahlûl olanları mu'accele ile alsunlar kâfîdir velev kafî olmamış akdem ve ehemm olan devletin îrâdı masârifine vâfî olmakdır ricâl ve hademenin îrâdları kesreti devlete fa'ide virmez cümleye lâzım olan devletdir devlet dahi nizâma muhtâc ve nizâm masârife ve masârif îrâda mevkûfdur deyü işbu yedi senesi Cumâde'l-âhire'simden i'tibâren on kîseden ziyâde fâ'izlü mukâta'â mahlûlâtının zabt olunması ve andan dûn[2] fâ'izlü olanlarının dahi sekiz seneliginden noksâna satılmaması ittifâk-ı ârâ ile karâr-gîr olarak bunun üzerine sâdır olan fermân-ı âlî mûcebince fî-mâ-ba'd gerek mîrî ve gerek Harameyn mukâta'âtından mahlûl olanların fâ'izi ne mikdâr idügi mültezîmlerden ve sarrâflardan ve sâ'ir ehl-i vukûfdan[3] tahkîk ve tashîh olundukdan sonra eger tamâm on kîse yahûd andan dahi dûn ise sekiz seneliginden noksân olmamak üzre tâlibine satılmak ve eger on kîseden ziyâde ise kimesneye satılmayub cânib-i mîrîden zabt ve Darbhâneden ilzâm ile idâre kılınmak üzre mâlikâneye kayd olunmak ve işbu nizâm târîhi olan iki yüz yedi senesi Cumâde'l-âhire'sinden sene-i âtiyye Cumâde'l-âhire'sine kadar bu vechile zabt olunacak mukâta'ât mahlûlâtı içün beş senelik fâ'izi i'tibarıyla mu'accele takdîr olunub mu'accele-i merkûme zecriyye akçesinden Hazîne-i Âmireye teslîm idilerek fâ'izleri zecriyye defterine îrâd kayd idilmek ve bir sene zarfında zabt olunan mukâta'âtın beş senelik i'tibârıyla mu'accelesi her ne mikdâra bâliğ olur ise sinîn-i âtiyye içün mikyâs[4] olub ve her sene zecriyyeden ol mikdâr akçe hazîneye teslîm olunub giderek zabt olunan mukâta'aların fâ'izi zecriyyeden bir senelik mu'accele mukâbili olmak üzre muhassas olan akçe kadar oldukda asıl zecriyye mâlı tamâmıyla îrâd-ı cedîd olarak kalacağından başka fâ'izin mikdârı zecriyyeden muhassas olan mezkûr akçenin mikdârını tecâvüz itdikde ziyâdesi dahi başkaca îrâd olarak zuhûr idecek masârif-i cedîdeye sarf olunmak içün Darbhâne-i Âmirede hıfz kılınmak üzre nizâm virilmişdir.

1 Rûz-merre: Her günkü, her günlük.
2 Dûn: Aşağıda. Altta. Aşağılık; alçak, soysuz kimse; altta, aşağıda.
3 Ehl-i vukûf: İyi bilgisi olan, bilirkişi.
4 Mikyâs: Kıyas edecek âlet, ölçek, ölçü âleti; uzunluk ölçeği.

İşbu yedi senesi Cumâde'l-âhire'si evâ'ilinde Mora eyâletinin emr-i idâresi hakkında dahi müstakillen bir nizâmnâme tanzîm olunmuşdur. Şöyle ki: Mora'nın cizye evrâkı ez-kadîm Mora muhassılı bulunan vâlîlerin uhdesine kayd olunagelmekle anların ma'rifetleriyle cibâyet[1] ve tahsîl olunub (**s.60**) bu sûretde ise pek çok mezâlim ve ta'addiyyât vukû'a geldigine mebnî vâlîlere ma'âş olmak üzre her varaka birer guruş zam olunarak âhar vechile ta'addî olunmamak şartıyla nizâma rabt olunmuş iken müsmirr olmayub vâlîlerine cizye emvâline vâfir şey zam ile evvel emirde bu zammı tahsîl idüb ve asıl cizye emvâlinden olan akçeyi cizye bakâyâsı deyü gösterüb bu bakâyâ selefden halefe devr ile mütezâyid olmakda ve taraf-ı devletden giden mübâşirlerin hidmet-i mübâşiriyyeleri üç dört kat olmak üzre masârif-i memleket nâmıyla ahâlîden tahsîl olunmak gibi dürlü mezâlim ve ta'addiyyât vukû' bulmakda oldığından bin iki yüz bir senesinde Mora kazâlarının cemi'-i cizyeleri ahâlîsinin istid'âsıyla mukâta'âta rabt olunub vâlîlerinin cizye ma'âşına ve zulmiyyelerine bedel olmak üzre dâ'irelerini idâre içün doksan bin iki yüz dört guruş hazariyye tertîb ve tahsîs kılınmış ise de andan sonra Mora vâlîlerinden câ'ize ve boğaça bahâ ve ubûdiyyet olarak küllî akçe ahz oluna geldiginden anlar dahi mikdâr-ı mezkûr hazariyyeye kanâ'at itmeyüb vilâyet masârifi defterine diledikleri kadar akçe zammıyla cebren ve kerhen re'âyâdan tahsîle ibtidâr ve akla gelmedik mezâlim ve ta'addiyyat ihtirâ'ına ictisâr idüb bir tarafdan dahi voyvodalar ve sâ'ir me'mûrlar envâ'-ı zulm ve ta'addîye tasaddî itdiklerine mebnî Mora'nın bir hüsn-i zâbıta tahtına konulması lâzım gelüb ancak buna ber vech-i matlûb nizâm virmek eyâlet-i merkûmenin mücceddeden tahrîrine mevkûf oldığı cihetle tahrîr-i cedîd vukû'ına dek iki yüz bir senesinde virilan nizâm-ı mezkûr mer'iyyü'l-icrâ olmak üzre bu kerre dahi tevsîk ve te'yîd ve vâlîlerin ve sâ'irlerin avâ'idi ta'yîn ve tahdîd ve fazla bir şey alınmaması tenbîh ve te'kîd olundı.

Surre emânetine dahi bu hilâlde nizâm virilmişdir. Şöyle ki: Kılâ' ve sâ'ir ebniyye-i mîriyye inşâsı emânetleri gibi surre emâneti dahi her sene mütemevvilân-ı ricâlden birine ihâle oluna gelüb niceleri ise sarf-ı mâldan ibâ ve izhâr-ı acz ile temâruz[2] vâdîsinde kendüsini afv itdirmek içün etrâfa düşmekle ve böyle teberrük olunacak bir mansıbı herkes kendü hakkında bir nev' idbâr[3] add eylemesi nâ-revâ olmağla surre emânetinin mu'ayyen-i kadîminden fazla senevî elli bin guruş tahsîs olunarak menâsıb-ı sâ'ire gibi herkesin tâlib ve râgib olacağı bir mansıb-ı müfîd olmuşdur.

Bu avânda tertîb ve icrâ olunan nizâmât-ı cedîdeden biri dahi Îrâd-ı Cedîd Hazînesi nizâmıdır. Şöyle ki: Her hâlde ihtiyâta ri'ayet cümleye farîza-i zimmet iken yüz seksan iki târîhinden berü vâki' olan seferlerde esbab-ı seferiyyenin tedârüki emrinde ihtimâm olunmadığından akçe fıkdânı[4] ve mühimmât ve zahâ'irin noksânı kaziyyeleri teşekkül (**s.61**) fenâlıkları intâc eyledigi ma'lûm ve bundan sonra dahi tekâsül ve müsâmaha olunacak olur ise hâl neye müncer olacağı emr-i meczûm olmakdan nâşî fî-mâ-ba'd esbâb-ı huzûr ve âsâyişe meyl ve iltifât ile izâ'a-i evkât olunmak câ'iz olmayacağı ve hâlbuki asâkirin ıslâh-ı ahvâli ve umûr-ı seferiyyenin ikmâli ol vaktin hükmünce vâridât-ı kadîmeden başka

1 Cibâyet: Vergilerin ve başkaca devlet gelirlerinin tahsili.
2 Temâruz: Kendini hasta gibi gösterme.
3 İdbâr: Geriye gitmek. Talihsizlik, bahtsızlık; düşkünlük, işlerin ters gitmesi.
4 Fıkdân: Yokluk, darlık, bulunmazlık, kıtlık.

senevî lâ-ekall[1] yirmi bin kîse akçe vâridât-ı cedîdeye ve sefer içün şöylece hâzır ve mevcûd bulunmak üzre yüz elli bin kîse ve belki dahâ ziyâde nakd akçeye muhtâc görüldigi cihetle yukarıda beyân itdigimiz vechile rüsûm-ı zecriyye misillü müceddeden ihtirâ‘ olunmuş olan ba‘zı vâridât-ı cedîdeden başka on kîse akçeden ziyâde fâ’izlü olan mukâta‘ât-ı mahlûlenin işbu yedi senesi Cumâde'l-âhire'sinden i‘tibâren mîrîye zabtı nizâm ittihâz olunarak bu nizâmın muhâfazasına ricâl-i devletden birinin Îrâd-ı Cedîd defterdârı nasbıyla me’mûrîni ber-vech-i meşrûh tertîb olunmuş ve olunmakda bulunmuş olan vâridât-ı cedîde eyyâm-ı hazarın[2] dahl ve harcına karışdırılmayarak başkaca hıfz olunması karâr-gîr olub bâlâda icmâlen iş‘âr olundığı ve zîrde tafsîl olunacağı vechile der-dest-i tanzîm olan ta‘limlü asker nezâreti dahi e‘âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den birinin uhdesine tefvîz olunmak lâzım geldigine mebnî işbu nezâret mansıbına Îrâd-ı Cedîd defterdârlığıyla fi'l-asl umûr-ı mâliyyenin bir şıkkı iken bir müddetden berü amel-mândegân-ı ricâlden birine tevcîh oluna gelan şıkk-ı sânî defterdârlığı dahi ilhâk olunarak ve fî-mâ-ba‘d nâzır olanların bâ‘is-i nüfûz ve i‘tibârı olmak içün yedek getürmeleri göze kablu üst kürki ile Dîvân-ı Hümâyûna gelüb kubbe altında sadr-ı â‘zam huzûrında fi'l-asl umûr-ı istifânın bir şıkkını idâre iden ikinci defterdârların ku‘ûd eyledikleri makâmda ya‘nî başdefterdârın alt tarafında oturmaları ve kendüsine hitâb olundukda ta‘limlü asker nâzırı efendi deyü yazılub tevcîhat defterinde dahi şıkk-ı sânîlik ve Îrâd-ı Cedîd defterdârlığı inzimâmıyla[3] ta‘limlü asker nezâreti deyü kayd olunması nizâm ittihâz kılınarak nezâret-i mezkûre Receb-i şerîfin on üçünci güni sâbıkan kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Mustafâ Reşîd Efendi'nin uhdesine tefvîz ve bu me’mûriyyet içün kendüsine senevî elli bin guruş ma‘âş tahsîs ve ma‘iyyetine müstevfî[4] ma‘âşlar ile kâtibler ve mahsûs veznedâr ta‘yin ve kapu arasında bir Îrâd-ı Cedîd Hazînesi teşkîl ile kable'n-nizâm Darbhânede zabt olunan gerek Tersâne masârifine merbût[5] ve gerek gayr-i mecmû‘ mukâta‘ât ve deryâ ze‘âmet ve tîmârları ile cânib-i mîrîden idâre olunmakda olan rüsûm-ı penbe ve sâ’ir (**s.62**) mukâta‘âtın iki yüz sekiz senesinden ve eshâm-ı mahlûlatın işbu nizâm târîhinden i‘tibâren mecmû‘ı ve kezâlik nizâm-ı cedîd iktizâsınca fâ’izi on kîseden ziyâde olmağla zabt olunacak mîrî ve harameyn mukâta‘âtı ve eshâmı ve humbaracı tîmârları bi-cümletihâ Îrâd-ı Cedîde rabt ve zecriyye hâsılâtının hîn-i ihdâsından i‘tibar ile mecmû‘ı sermâye olarak nâzır-ı mûmâ-ileyh yedinde hıfz olunub ber-minvâl-i sâbık nizâm-ı cedîd iktizâsınca zabt olunacak on kîseden ziyade fâ’izlü mukâta‘ât-ı mahlûlenin beş senelik ve eshâm-ı mahlûlenin üç senelik hesâbıyla mu‘acceleleri mîrî hazînesine ve kasr-ı yed[6] olunacak eshâmın beşer senelik hesâbıyla mu‘acceleleri fâriğlerine zecriyye hâsılâtından teslîm olunması şart konulmuş ve be-her sene işbu Îrâd-ı Cedîdin mikdârı ma‘lûm-ı hümâyûn oldukdan sonra gayr-i ez masârif fazlasının kapu arası hazînesinden Darbhâne-i Âmirede başkaca âmade itdirilan kâr-gîr hazîneye nakli ve işbu nizâm târîhine gelince devletin bi'l-cümle masârifi mîrî hazînesine â’id olan emvâlden idâre oluna gelüb ancak el-hâletü hâzihî muktezâ-yı nizâmât-ı cedîdeye nazaran humbaracı ve lağımcı ve topcı ocaklarının masârif-i

1 Lâ-ekall: En azından.
2 Eyyâm-ı hazar: Barış ve güven günleri.
3 İnzimam: Zam olunma, katılma.
4 Müstevfî: Kâfi derecede, yeteri kadar, tam, mükemmel; dolgun.
5 Merbut: Rapt olunmuş, bağlanmış, bağlı. Ulaşmış, bitişmiş, bitişik. İliştirilmiş, eklenmiş. Bağlı.
6 Kasr-ı yed: El çekmek, feragat etme, vazgeçme.

sâbıkasına tezâyüd geldiginden başka mu‘allem asker dahi ihtirâ‘ ve kalyoncı neferâtı ve zâbitânı zâbıta-i uhrâya idhâl olunmağla gerek bu vechile tezâyüd iden masârif-i sabıkanın ve gerek kânûn-ı cedîd iktizâsından olarak bundan sonra ihtirâ‘ olunacak masârif-i levâzım-ı seferiyyenin cümlesinin idâresine mîrî hazînesinin adem-i tahammüli tahakkuk itdikde mâddesi ve mikdârı ve mahall-i sarfı tasrîhiyle ba-hatt-ı hümâyûn işbu Îrâd-ı Cedîdden i‘âne olunması Îrâd-ı Cedîd kânûnnâmesinde tasrîh olunmuşdur.

Bundan akdem beyân itdigimiz vechile eyâlât askerinin nizâm-ı hâlleri zımnında tanzîm olunan tîmâr ve ze‘âmet kânûnnâmesinde hâsılât-ı seneviyyesi beş yüz guruşdan nâkıs olan zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâra kasr-ı yed ve mahlûl ve nâ-mevcûddan ilhâk ile senevîleri beşer yüz guruşa iblağ olunması münderic oldığından eşkinci ze‘âmet ve tîmârlarının hâsılâtı ma‘lûm ve defter-i hakanîde mukayyed olub da ilhâkı arz olundukda kuyûda mürâca‘at ile tevcîh olunmak üzre eyâletlü asâkirin yoklamalarına me’mûr olanlara her bir ze‘âmet ve tîmârın hâsılâtı sancaklusı ma‘rifetiyle taharrî[1] ve tashîh olunarak defterleri irsâl olunması tenbih olunmuş idi ba‘zı yoklamacılar tarafından vârid olan defterler mücerred sancaklunun ihbârları üzerine yazılmış olarak sahîh olmadığı erbâb-ı vukûfun ihbârlarıyla sâbit oldığından fî-mâ-ba‘d hasâddan mukaddem bilâ-veled fevtinden mahlûl olan ze‘âmet ve tîmârın mikdâr-ı hâsılâtı bilinmek ve arz olunan mülâzıma (**s.63**) bir diyecek kalmamak içün ibtidâki senesi Îrâd-ı Cedîd Hazînesi tarafından idâre ve sene-i âtiyye Mart'ından zabt itmek şartıyla tevcîh ve berâtı i‘ta olunması nizâm ittihâz kılınmışdır.

Bu hilâlde müceddeden tanzîm olunub hülâsa-i mevâddı zîrde (2) rakkamıyla îrâd olunan topcı kânûnnâmesinde Tophâne Ocağına bir tuğ ihsân buyurulması ve ricâl-i devletden birinin nâzır olması derc ve tasrîh olunmuş ve Tophâne Nezâreti dahi Mustafâ Reşîd Efendi'ye ilâve-i me’mûriyyet kılınmış oldığından Receb'in on yedinci güni nâzır-ı mûmâ-ileyh ve topcıbaşı ve kâtibi ve kethüdâsı Bâb-ı Âsafî'ye ihzâr ile tuğ-ı zafer-fürûğı sadr-ı â‘zam topcıbaşıya ve sâlifü'z-zikr cedîd topcı kânûnnâmesini re’îs efendi topcılar kâtibine bi'l-i‘tâ du‘â olundukdan sonra Bağçekapusı'na bi'l-vürûd[2] nâzır efendi yedi çifteye ve topcıbaşı beş çifteye süvâr olarak Tophâne'ye güzâr itmişlerdir.

Mezkûr kânûnnâmede münderic oldığı vechile evvel emirde yirmi beş orta olmak üzre iki yüz elli top ve her topa onar topcı ve sür‘at toplarına bunlardan başka onar nefer dahi tüfenk-endâz ve büyük ve küçük zâbitler ve îcâb iden me’mûrîn ve hademe tertîb ve cümlesine müstevfî ma‘âş ve ta‘yînât[3] tahsîs buyurulmuşdur.

Ba‘dehu Toparabacı Ocağı dahi taht-ı râbıta ve nizâma idhâl olunarak anlar içün dahi topcı kânûnnâmesi tarzında başkaca bir kıt‘a kânûnnâme tanzîm olunmuş ve çünki arabacılar topcıların yamağı mesâbesinde olduklarından topcı nâzırı olan zâtın arabacı ocağına dahi nezâret eylemesi kânûnnâme-i mezkûrda münderic bulunmuş oldığına mebnî arabacılar nezâreti dahi bi't-tabi‘ Mustafâ Reşîd Efendi'ye müstezâd-ı manzûme-i me’mûriyyet olmuş gerek topcı ve gerek arabacı ocakları nizâm-ı cedîde rabt ve ilhâk buyurulmuşdur.

Ve hilâl-i Şa‘bân-ı şerîfde Tophâne etrâfında vâki‘ dekâkîn ve mesâkin ashâbından iştirâ olunub topcı ve arabacı ocakları içün kışlalar binâ olunmak üzre vaz‘-ı esâs idilmişdir.

1 Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma; aratma.
2 Bi'l-vürûd: Ulaşarak, giderek.
3 Ta‘yînât: Maaştan başka verilen yiyecek, erzak.

Ba'dehu Tophâne-i Âmireye beş nefer cerrâh ta'yîn ve cerrâh-ı evvele mâhiyye yirmi guruş ve sanîye on sekiz buçuk ve sâlise on yedi ve râbi'a on beş buçuk guruş ve hâmise on dört guruş ma'âş ile cerrâh-ı evvele yevmiyye üç kıyye nân ve bir buçuk kıyye lahm ve dîgerlerine ikişer kıyye nân ve birer kıyye lahm tahsîs olunmuş ve ba'dehu top isâgasına mahsûs olan neferât dahi taht-ı nizâma idhâl ve ba'd-ez-în döküci neferâtı zâbitleriyle berâber kırk dokuz nefer olmak üzre nizâm ittihâz ve cümlesine müstevfî ma'âş ve yemiyyeler tahsîs kılınmışdır. (**s.64**) Eslâfın[1] âlât-ı cengi seyf ve nîze[2] ve mancınıkdan ibâret iken top ve tüfenk îcâd olundukda ehl-i İslâm dahi bu makûle âlât-ı harbin tedârüküne ve bahren mukâvemet için â'dânın gemileri gibi azîm gemiler inşâsına ikdâm eylediler nitekim sâlâr-ı ketîbe-i enbiyâ aleyhi mine't-tahâyâ ezkâhâ Efendimiz Hazretleri dahi Ta'if Gazâsı'nda küffâra mahsûs olan debbâbe[3] nâm âlet-i hisârın ihzâr ve isti'mâlini emr itmişler idi Devlet-i Aliyye'de dahi Fâtih asrında büyük muhâsara topları ve Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri'nin zamânında kesret üzre ordu topları yapılub gitdikce topcılık fenni ilerülemiş iken nizâmât-ı sâ'irenin ihtilâli zamânlarında bâlâda beyân olundığı üzre Tophâne umûrı dahi muhtell ve müşevveş[4] olub top ise âlât-ı harbiyyenin â'zam ve elzemi olarak Avrupalular fünûn ve sanâyi'-i sâ'ire gibi topcılığı dahi pek ziyâde ilerületdiler hâlbuki (ve e'iddû lehum mâ-steta'tum min-kuvvetin)[5] mü'eddâsmca millet-i İslamiyye â'dâya galebe içün muktedir oldığı kuvveti tedârük ve ihzâra me'mûrdur ve bu âyet-i kerîmenin nüzûlünde server-i enbiyâ aleyhi efdalü't-tahâyâ Efendimiz Hazretleri (illâ inne'l-kuvvete'r-remy) ya'nî kuvvet ancak remydir deyü buyurub remy dahi atmak ma'nâsına olmağla kuvve-i harbiyye atmakdan ibâretdir dimek olarak ümmetini ol asırda akvâ-yı dâr ü gîr[6] olan kemân ve tîrin isti'maline tergîb buyurmuşdur. Ba'dehu top ve tüfenk îcâd olunmağla tîr ve kemân pes-mânde-i kûşe-i ihmâl ve nisyân olmuş ise de remy mutlak olarak zikr olundığından hadîs-i şerîfin hükmi top ve tüfenge dahi şâmil olur ve asr-ı sa'âdetde remy ancak tîr ve nîze[7] hakkında cârî iken es-sehmü ve'r-rumhu deyü tasrîh buyurulmayub da ıtlâka udûl olunmasının nükte-i dakîkası ha'dehu top ve tüfenk zuhûrıyla remy mâddesinin anlara münhasır olacağı ma'lûm-ı nebevî olmağla ilâ yevmi'l-kıyâm[8] remy mâddesinin âmm ve mâ-sadak[9] olacağı âlât ile mücâhede eylemek bâbında emr ü fermân buyurulmuş olmak dakîkası idügini Âsım Efendi Târîhi'nde bi'l-münâsebe bir lâyiha-i mehâsin-fâyiha olmak üzre zikr ve beyân eylemişdir.

El-hâsıl bir ziyâde atan cengi kazanacağı meczûm ve el-hâletü hâzihî âlât-ı râmiyenin akvâsı[10] top oldığı ma'lûm iken bir müddetden berü topcılık fennine ihtimâm olunmaz oldığından Sultân Selîm Han Hazretleri tahta cülûslarından mukaddem envâ'-ı âlât-ı nâriyye îcâdıyla fenn ve san'at-ı âteş-bâzînin istikmâline kat'iyyen niyyet idüb hattâ ol vakt

1 Eslâf: Bir memurluk veya hizmette birinden önce bulunmuş olanlar, yerlerine geçilen kimseler, geçmişler.
2 Seyf ve nîz: Kılıç ve mızrak (kargı, süngü).
3 Debbâbe: Kale duvarlarını oymaya yarayan bir savaş aleti.
4 Müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.
5 "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın." Enfâl sûresi 60. âyetten bir kısım.
6 Dâr ü gîr: Kavga, savaş.
7 Tîr ve nîz: Ok ve mızrak.
8 İla yevmi'l-kıyâm: Kıyamet gününe kadar.
9 Mâ-sadak: Tasdik edilen, olunan husus, uygun, tıpkı.
10 Akvâ: En kavi, çok kuvvetli.

te'lîf itmiş oldığı risale-i bî-nazîr-i şeref-sâz nazar-ı fakîr oldı deyü Kethüdâ Sa'îd Efendi Târîhi'nde tasrîh itmişdir.

Binâ'en alâ-zâlik Sultân Selîm câlis-i dîhîm-i hilâfet-vesîm oldığı gibi berrî ve bahrî esbâb-ı harbiyyenin istikmâline müsâra'at iderek ber-minvâl-i sâbık Tersâne ve Humbarahâne gibi (**s.65**) Tophâne içün dahi kavânîn-i cedîde vaz' ve te'sîsine mübâderet ve hakîkat-i hâlde bu ocakların ihyâsına himmet idüb bu bâbda vukû'a gelan ikdâmât-ı celîleleri yâr ve ağyâr[1] nazarında şâyân-ı pesend ve tahsîn olmuşdur.

Bu esnâda ba'zı nizâmat-ı mülkiyyeye dahi himmet olunmuşdur. Şöyle ki: Abdullâh Mollâ Efendi'nin lâyihasında beyân olundığı vechile Devlet-i Aliyye'nin ibtidâ-yı zuhûr-ı ma'delet-nüşûrunda ehl-i zimmet re'âyâdan cizye-i şer'iyyelerinden mâ'adâ bir nesne alınmadığından anlar dahi müreffehü'l-hâl ve müsterîhü'l-bâl[2] olarak harâset ve zirâ'at idüb mahsûllerinin öşrini ba'de'l-i'tâ asla muzâyaka çekmeksizin cizyelerini dahi edâ idegeldikleri cihetle hem-dîn ve hem-mezhebleri olan düvel-i sâ'ire re'âyâsı anların hâline gıbta iderek Devlet-i Aliyye teba'iyyetini ârzû iderler idi sonraları ba'zı avârız ve esbâba binâ'en gerek ashâb-ı malikâne ve tîmâr ve gerek cizyedârân ve mübâya'aciyân taraflarından ve gerek â'yân ve derebegleri ve kuzât ve nüvvâb câniblerinden ehl-i zimmet re'âyâ hakkında cevr ve zulme ibtidâr ve ehl-i İslâm re'âyâ dahi tekâlif-i anîfe ile ızrâr olunmağın seksan iki senesi seferinde Akdeniz'de vâki' cezîrelerin ekser re'âyâsı üzerine tahammüllerinden ziyâde tekâlif tarh ve tevzî' olundığına binâ'en Devlet-i Aliyye teba'iyyetinden rû-gerdân[3] olarak Rusyaluya meyl ve teba'iyyet ve Eflâk ve Boğdan re'âyâsı voyvodalarının ta'addiyâtına adem-i tahammüllerinden nâşî kezâlik Rusya devletine arz-ı mütâba'at ve Rûmili'nin ehl-i zimmet re'âyâsından pek çoğı Rusya tarafına firâr ve ilticâya mübâderet ve ehl-i İslâm re'âyası dahi Kazan Tatarları gibi Moskovluya senevî üç dört altûn virerek emlâkleri yedlerinde kalmak üzre inkıyâda rağbet eyledikleri ol târîhde tahkîk olunan hâlât-ı reddiyyeden olub ba'dehu işbu seferde dahi Rûmili ve Anadolı'da mutavattın bi'l-cümle re'âyâ ve berâyâ sefere me'mûr olan asâkirin mürûr ve ubûrlarında cevr ve ezâlarından bîzâr[4] olduklarından başka eyyâm-ı harbde techîz-i asker ve tertîb-i levâzım-ı sefer zımnında bi'z-zarûre kazâlara envâ'-ı tekâlif tarh ve tahmîl olunmak lâzım gelerek gâ'ile-i sefer hasebiyle taşra ahâlîsi gözedilemediginden Rûmili'de ve Anadolı'da voyvoda ve â'yân nâmıyla memleketlere müstevlî[5] olan zaleme[6] bu teklîfin birkaç katını kendüleri içün defter-i tevzî'a idhâl idüb hükkâm ve nüvvâb dahi bu makûle zaleme ile bi'l-ittihâd harc-ı imzâ ve defter akçesi deyü bir haylî şey ahz eyledikleri cihetle ahâlîye tarh ve tevzî' olunan akçe kazâ masârifinin az'âf-ı muzâ'afı oldığından re'âyâya za'f târî olarak tekâlif-i şer'iyyeyi edâdan âciz kaldıklarına ve sefer ber-taraf oldukdan sonra dahi o makûle zaleme me'lûf oldukları mezâlim ve ta'addiyâtdan vaz geçmediklerine mebnî kasabât (**s.66**) ve kurâ ahâlîsi bir acınacak hâle gelmiş olmalarıyla taşraların ıslâh-ı ahvâli ehemm-i umûrdan olub kaldı ki feth-i hakanîden berü vakt vakt kasabât ve kurâ ve bunca arâzî-i vesî'a muharrirler

1 Yâr ve ağyâr: Dost ve düşman.
2 Müsterîhü'l-bâl: İçi rahat, gönlü müsterih.
3 Rû-gerdân: Yüz çeviren, yüz döndüren.
4 Bîzâr: Tedirgin, bezmiş, usanmış, bezginlik getirmiş.
5 Müstevlî: İstilâ eden, ele geçiren, idaresi altına alan. Yayılan, her tarafı kaplayan.
6 Zaleme: Zâlimler, zulmedenler, haksızlık yapan kimseler.

ta'yîniyle tahrîr olunarak defâtiri Defterhâne-i Âmirede mahfuz ise de en sonraki tahrîrden berü haylî zamânlar geçmiş ve mürûr-ı âsâr ve tebeddül-i etvâr hasebiyle yeniden yeniye vâridât tekessür iderek nice menafi'-i zâ'ide ve îrâdât-ı cedîde zuhûr itmiş oldığı halde bu makûle zevâ'id ve fevâ'idi â'yân ve derebegleri ahz ve ihfâ idüb de Devlet-i Aliyye zarûret çekmek nâ-revâ[1] oldığından düvel-i sâ'irede dahi âdet oldığı üzre müceddeden kâffe-i beledân ü emsâr ve nevâhî ü âmme-i kurâ ve arâzi tahrîr ile ahvâl-i mülke geregi gibi kesb-i ittila' olunması hem teksîr-i vâridâta badî ve hem de ref'-i mezâlime medâr-ı küllî olacağı Abdullâh Mollâ'nın lâyihasında muharrerdir ancak tahrîr-i cedîd mâddesi bir şugl-ı cesîm[2] ve emr-i azîm olub vakt ise tenk oldığından ref'-i mezâlim hakkında bir çâre-i serî'ü'l-husûl bulunmak lâzım gelmekle fî-mâ-ba'd her altı ayda bir kerre kazâ defterleri İstanbul'a getürdilüb me'mûrlar huzûrunda tedkik ve sıhhate makrûn[3] olan masârif isbât ve mevzû'at-ı hükemâdan olan emvâl-i zâ'ide hatt ve tenzîl ile ta'dîl olunmasını Sultân Selîm Han Hazretleri kat'iyyen irâde idüb bimâ'en-aleyh bu esnâda taşralara ısdâr ve tesyâr olunan evâmir-i aliyyede bundan böyle her kazânın tevzî'âtı senede iki def'aya tahsîs olunarak altı aydan altı aya bir def'a tevzî' olunub aralıkda başkaca defter tertîb olunmaması ve isim ve mahalli ma'lûm olmayan masârif bir vechile kazâlara tevzî' olunmayub altı ay zarfında her ne masârif olur ise isim ve mahalli ma'lûm olarak tevzî' birle defteri Dersa'âdet'e irsâl olunması irâde-i kat'iyye-i şâhâne iktizâsından oldığı beyânıyla bundan sonra her kazânın sâlyane defterleri ba'de't-tevzî' kazâlar mahâkiminden birer sûreti ihrâc ile Dersa'âdet'e celb itdirilüb defterlerin birinde fâhiş mâdde bulundığı gibi ol defteri imzâ iden hâkimden ve tevzî' iden â'yân ve iş erlerinden zecren lehüm tahsîl[4] ile ashâbına redd itdirildikden başka o makûle hükkâmın tarîkleri hak ve kendüleri nefy-i ebed ile te'dîb ve sâ'ir zalemenin dahı cezâları tertîb kılmacağı derc ve tasrîh olunmuş ve sâlifü'z-zikr defterlerin tashîh ve tenkîhi için Vâsıf Târîhi'nde tahrîr olundığı vechile Anadolı defterleri Defterdâr-ı sâbık Mehmed Şerîf Efendi'ye ve Rûmili defterleri Yenişehirli Mustafâ Beg'e ihâle kılınmışdır ancak Nûrî Beg Târîhi'nde tahrîr olundığına göre Mora eyâletinin tevzî' defterleri başkaca ifrâz olunarak Tersâne emîni olan Moralı Osmân Efendi'nin nezâretine virilmişdir.

(s.67) Tatarcık Abdullâh Efendi'nin ihtârı vechile bu sırada şurût-ı vezâreti hâvî bir kıt'a kânûnnâme tanzîm ile vüzerâ mansıbları yirmi üçe ve kapu kethüdâlıkların adedi altıya hasr ve vüzerâ tarafından mübâşir gönderilmek ruhsatı zulm ve ta'addî vukû'ında sâlim olabilecek suver-i metîneye kasr olunmuşdur kânûnnâme-i mezkûrun hâvî oldığı mevâdd-ı kânûniyye hulâsa vechile zîrde (3) rakkamıyla îrâd olunur.

Ber-vech-i bâlâ lâyihalar hulâsa olundığı sırada beyân olundığı üzre devr-i Abdülhamîd Hanî'de kat' olunan mağşûş ikilikler mu'âmelâtın iğtişaşına ve es'ârın galâsına sebeb olmakdan nâşî bunların ref'iyle sikkenin ıslâh vve tasfiyyesi lâzım gelüb Sultân Selîm'in cülûsunda intizâr olunan ıslâhatdan biri dahi bu mâdde idi.

Fakat hengâm-ı seferde bunun icrâsı nâ-kâbil oldığından nâ-çâr bir müddet daha ikilik kat'ına devâm olunmuş idi.

1 Nâ-revâ: Yakışıksız, reva olmayan. Münâsib ve lâyık olmayan.
2 Şugl-ı cesîm: Büyük iş, uğraşacak, meşgul olacak şey; büyük dert, gaile.
3 Makrûn: Yakınlaşmış, yakın; ulaşmış, kavuşmuş.
4 Zecren lehüm tahsîl: Onlardan zorla tahsil.

Ba'de'l-musâlaha nizâmât-ı cedîde te'sîsine sarf-ı nukûd-ı efkâr olundığı sırada sikke nizâmı dahi mevzû'-ı bahs ve müzâkere olmağa başladı.

Tatarcık Abdullâh Efendi dahi ber-vech-i bâlâ lâyihasında tashîh ve tasfiyye-i sikke husûsunun vücûb ve fâ'idesini edille-i kâfiyye[1] ile isbât eyledi.

Hep ukalâ-yı vükelâ ikilikler kaldırılub da sikkenin gışşı[2] külliyyen izâle olunarak hâlisü'l-ayâr sikke kesilmesi husûsunı Sultân Selîm'e cülûs-ı hümâyûnlarından berü arz ve ihtâr idegeldiklerinden bu husûsa meyl-i hümâyûnları rû-nümâ olmuş idi.

Ancak tashîh-i sikke olundığı takdîrce Darbhâne mu'âmelâtına ba'zı mertebe muzâyaka ârız olmak vehmesine ve belki mağşûş sikke mu'âmelâtından Darbhâne me'mûrlarına da'imâ küşâde olan bir vüs'atlü irtikâb kapusının kapanması lâzım gelecegi mülâhazasına binâ'en Darbhâne me'mûrları bu maslahat-ı hayriyyenin icrâsını istemediklerinden ve bu avânda Darbhâne emîni bulunan Yûsuf Ağa sâhib-i nüfûz ve ikbâl ve mukarrebân-ı saltanat ile âmiziş[3] ve ihtilâtı ber-kemâl oldığından ikilik kat'ında Devlet-i Aliyye'ye küllî menâfi' vardır ve belki yüzlük kat' olunur ise daha ziyâde fâ'ide hâsıl olur ve bundan gayri sûretle umûr-ı seferiyyenin idâresi kâbil olmaz deyü mukarrebân-ı şehr-i yârîyi iğfâl ve bu vechile efkâr-ı sahîhatü'l-ayâr-ı şâhâneyi dahi ihlâl itmekle birkaç def'a bu husûs içün Şeyhü'l-islâm konağında akd-i meclis-i meşveret olunarak nihâyet ikiliklerin ibkâsına ve müceddeden yüzlük kat'ına karâr virilmiş ve Memâlik-i Mahrûse'de mütedâvil olan meskûkâta bakır karışdırılarak mağşûş sikke darb olunmak gibi bir yanlış yola gidilmiş ve devlete menfa'at yolunda bir azîm mazarrat[4] kapusı açık bırağılmışdır.

(s.68) Vâsıf Efendi Târîhi'nde cülûs-ı hümâyûn vukû'ında ref'-i bid'at unvânıyla alem-efrâz-ı şöhret olan zevât-ı kâsırü'l-ukûl ikilik akçesini ref' ve sikkeden bi'l-külliye gışşı def'-i zararlarını hakka şebih ta'bîrât-ı mümevvehe[5] ile sâmi'a-i hümâyûna ilkâ eylediler deyü sikkenin tashîhini re'y ve tedbîr iden hayr-hâhân-ı devleti tezyîf ve Yûsuf Ağa'nın bu emr-i hayra mâni' oldığını hüsn-i muvaffakiyyet siyâkında îrâd ve ta'rîf itdikden sonra Memâlik-i Mahrûse'de mütedâvil olan meskûkatı ba'zı havane kat' ve kass ile veznini tenzîl ve kadr ve ayârını tezlîl idüb mu'âmelât-ı nâs fâsid[6] olmuş idi zikrolunan nükûd-ı zâyifenin kıyem-i mefrûzası edâ olunarak cem' ve iltikâtına ikdâm olunub tasarrufât-ı dârü'd-darb ile bu mâddeden dahi hâsıl olan nükûd ceyb-i gaybdan zuhûr itmiş mâl gibi sûret-yâb-ı vücûd ve idâre-i umûr-ı sefere kifâyet mertebesine vusûli ma'lûm-ı erbâb-ı şuhûd oldı ise dahi iddihâra[7] medâr olacak mertebelere vâsıl olmadığından düvel-i sâ'irenin sîm ve zerrini bir nev' tasarruf ile celb ve i'mâlde küllî fâ'ide terettüb idecegini ta'akkul[8] iderek bu mâddeyi dahi sanâyi'-i akliyye ile fi'le ihrâc ya'nî râyic-i vakt hesâbıyla düvel-i sâ'ireden isticlâb olunan sîm ve zerre sikke darb idüb be sebebü'l-imtizâc hâsıl olan tefavüt aynı mâddenin nısfı derecesine mütekârib olub fe-lâhzâ düvel-i Nasârâ min cihetü'n-nakd

1 Edille-i kâfi: Yeterli deliller.
2 Gışş: Karışıklık, hîle, hainlik.
3 Âmiziş: Geçiniş, uysallık.
4 Mazarrat: Zararlar, ziyanlar.
5 Ta'bîrât-ı mümevveh: Görünüşte haklı olan tabirler.
6 Fâsid: Bozulmuş, bozuk, fesada uğramış.
7 İddihâr: Biriktirme, biriktirilme, toplayıp saklama.
8 Ta'akkul: Akıl erdirme, zihin yorarak anlama; hatırlama, hatıra getirme.

mübtelâ-yı tezâyuk ve inzi'âc[1] ve nükûd-ı vâfirelerini Hazîne-i Hümâyûna idrâc eyledi deyü Yûsuf Ağa'nın medh ve senâsında ıtrâ'[2] eylemişdir. Tahkîkât-ı sâbıkamıza nazaran Yûsuf Ağa'nın meslegi batıl oldığı artık bahs ve nazar kabûl ider mevâddan degildir. Hele Vâsıf'ın düvel-i sâ'ire meskûkâtına bakır halt iderek mağşûş sikke kat'ından anlara mazarrat ve Devlet-i Aliyye'ye menfa'at hâsıl oldı dimesi mûcib-i dıhk[3] ve istihzâ olan sözlerdendir zîrâ ecnebîlerin nazar-ı i'tibârı sikkenin vezn ve ayârına maksûr oldığından anlar satdıkları metâ'ın bahâsını ellerine girecek akçenin mâliyyet-i hakîkisine göre ta'yîn idegeldiklerinden bu bâbda mu'âmelelerini dâ'imâ mû-şikâfâne[4] icrâ ve mağşûş sikke alsalar dahi anı hâlisü'l-ayâr sikkeye tebdîllerinde mutazarrır olmayacak sûretde ahz ve i'tâ idüb ve bu makûle umûr-ı sarrâfiyyede aslâ hesâblarını şaşırmayub memleketlerine yâ nükûd-ı hâlisa veyâhûd getürdükleri metâ'larına mukâbil eşyâ-yı sâ'ire götürürler bu cihetle meskûkât-ı mağşûşenin anlara zarârı olmayub belki altûnun fiyatı oynadıkca andan dahi temettu' iderler ve sikkenin mağşûşiyyeti hasebiyle üzerindeki kıymet-i i'tibariyyesi ne mikdâr ise Devlet-i Aliyye ol kadar akçe dâhil-i memleketden istikrâz eylemiş dimek olmasıyla bunun zararı mücerred Memâlik-i Mahrûse (**s.69**) ahâlîsine ve ale'l-husûs muvazzaf olanlara râci'[5] ve akçe ve guruş hesâbıyla tahsîl olunan vâridâtdan vukû'a gelan tenzîlat dahi mîrî hazînesine â'id olur.

Düvel-i sâ'ireden nükûdun celb ve cem'i mâddesi ise mücerred muvâzene-i ticâretin semeresidir. Şöyle ki: Bir devletin hârice satdığı mahsûlat hâricden aldığı mahsûlatdan ziyâde ise ol ziyâde mikdârı hâricden nakd girmek lâzım geldiginden bi't-tabi ol devletin nukûdı tezâyüd ve aksi takdîrinde tenâkus idecegi emr-i celîdir.

Vâsıf gibi umûr-ı mühimme-i devletde istihdâm olunmuş bir zâtın buralara vukûfı olmamak müsteb'ad oldığı misillü bu vechile butlânı[6] bedîhî olan mukaddime-i gayr-i ma'kûleyi Yûsuf Ağa'nın mebhas-i medh ve sitâyişine tavti'e[7] içün kazâyâ-yı müselleme ve makbûle kalıbına ifrâğ ve müverrihîn hakkında mazmûm olan müdâhaneyi[8] bu derecelere iblâğ eylemesi dahi istigrâb olunur hâlâtdandır.

Bâlâda beyâu itdigimiz vechile bir memleketde nukûdun tezâyüd ve tenâkusı mîzân-ı ticârete göre olub bir müddetden berü ise memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin ticâreti ecnebîler eline geçmekle bu avânda vükelâ-yı devleti müstagrak-ı bahr-ı efkâr iden mevâddan biri dahi Memâlik-i Mahrûse ticâretinin yine Devlet-i Aliyye teba'ası yedine girmesi zımnında bir sûret-i hasene mütâla'ası idi.

Ticâretin en büyük mecrâsı deryâ oldığından bu maksadın husûlü tüccâr sefâ'ininin teksîrine mevkûf olmasıyla ana bir çâre bulunmak husûsı mevzû'-ı bahs ve müzâkere idi. Kaldı ki bu esnâda ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye'nin matmah-ı nazarı[9] olan mevâddan biri dahi Tersâne nizâmı olub hâlbuki bir milletin millet-i bahriyye olması ticâret-i

1 İnzi'âc: Yerinden kopma, koparma; sökülme.
2 Itrâ': Mübalâğalı, aşırı derecede medhetme, övme.
3 Mûcib-i dıhk: Gülünç, güldürücü. Gülmeyi gerektiren, gülmeye sebep.
4 Mû-şikâfâne: Kılı kırk yararcasına, inceden inceye.
5 Râci': Geri dönen. Münâsebeti, ilgisi olan. Bir şahıstan kinaye olan zamir.
6 Butlân: Bâtıllık, boşluk, çürüklük, beyhudelik.
7 Tavti'e: Anlatılacak maksadı destekleyecek tarzda önceden bazı sözler söyleme.
8 Müdâhene: Dalkavukluk, koltuklama.
9 Matmah: Göz dikilen şey, göz konulan yer, gözü kaldırıp bakacak yer.

bahriyyesinin terakkî bulması ile meşrût ve devletin kuvve-i bahriyyesinin devâm ve bekâsı dahi ana menûtdur. Zîrâ asâkir-i bahriyye kolaylıkla yetişmediginden devletin teb'ası içinde deryâya me'lûf ve sefîne isti'malini bilür kimesneler kesret üzre olmadığı halde lede'l-îcâb[1] neferât-ı bahriyyesinin ikmâl-i noksânı müşkil olur. Amma tüccâr sefâ'ini kesret üzre oldığı takdîrce lede'l-iktizâ istedigi kadar neferât-ı bahriyye tedârükiyle noksânını ikmâl ve belki eyyâm-ı seferde îcâbına göre tüccâr sefâ'inini dahi isti'mal idebilür.

Vaktiyle Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi bi'l-cümle düvel-i Avrupa'nın kuvve-i bahriyyelerine tefevvuk itmiş iken sonraları bu kuvvetin pây-dâr olamaması dahi bu dakîkadan naşîdir.

Ve egerçi mecrâ-yı ticâretin tevsî'iyle sefâ'in-i ticâriyyenin teksîri maksadına şâh-râh-ı vusûl[2] serbestî-i ticâret kâ'idesi oldığı müsellem-i erbâb-ı ukûl olmasıyla yakın vakitlere dek cârî olan yed-i vâhid[3] usûli ol vakt ilgâ olunub Devlet-i Aliyye tüccârına gümrükce dahi ba'zı (**s.70**) imtiyâzat virilmiş olsa mîzan-ı ticâretin Devlet-i Aliyye tüccârı yedine nakli kâbil idi ancak ol zamân Devlet-i Aliyye İstanbul'da erzâkın ucuz fi'ât ile satılmasını mütekeffil ve vükelâ-yı devlet da'imâ İstanbul ahâlîsinin me'kûlât ve meşrûbâtını tehyi'e ve tedârük ile müştagil olmağın herkes mahsûlatını fi'ât-ı tabî'iyyesiyle istedigine satsun diyerek serbestî-i ticâret kapusını küşâd itse İstanbul halkının azîm güft-gû[4] idecekleri der-kâr olmasıyla fitne ve fesâd tahaddüs idebilmek mülâhazasına mebnî bu tarîk-i sahîha gidilemediginden sefâ'in-i ticâriyyenin teksîriyle ticâretin tevsi'ine medâr olmak üzre ricâl-i devletin uzması ve hademe-i saltanat ağniyası birer sefîne iştirâ[5] ve ahvâl-i sefîneye âşinâ birer kimesne ile akd-i şirket itmeleri içün irâde-i seniyye ısdâr olunmağla me'mûr olan zevât bu esnâda ol vechile birer sefîne iştirâ ve tedârük itmekde bulunmuşlardır (heyhâte heyhâte li-mâ tû'adûne)[6] gelelim ta'lîmli asker bahsine.

Nizâm-ı Cedîd Askerinin Keyfiyyet-i Tertîbi

Sadr-ı sabık Koca Yûsuf Paşa sanayi'-i harbiyye-i Avrupa'ya vâkıf birkaç mu'allim tedârük iderek Ordu-yı Hümâyûn ile berâber Dersa'âdet'e getürmüş ve mecâlis-i meşveretde ta'lîmli piyâde askeri tertîb olunmak üzre karâr virilmiş idi.

Bu mâdde ise Sultân Selîm Han Hazretleri'nin aksâ-yı emeli olmağla hemân Levend Çiftligi'nde bir mikdâr neferât-ı cedîde tedârüküyle ta'lîme mübâşeret ve refte refte ta'lîmli askerin teksîrine mübaderet olundı ve ber-minvâl-i sâbık Ta'lîmli Asker Nezâreti unvânıyla bir nezâret ihdâs olunarak Mustafâ Reşîd Efendi uhdesine tevcîh kılındı.

Asâkir-i merkûmenin mikdârı birkaç yüze bâliğ oldukda Sultân Selîm Hazretleri

1 Lede'l-icâb: Gerektiğinde.
2 Vusûl: Erişen, ulaşan, kavuşan.
3 Yed-i vâhid: İnhisar usûlü, tekel.
4 Güft-gû: Dedikodu.
5 İştirâ: Satın alma, alınma.
6 "Hâlbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar da uzak!" Mu'minûn sûresi 36. âyet.

ta'lîmlerin temâşâ ile isti'mâl-i eslihada sür'atlerin ve (ke-ennehum bünyânün-mersûs)[1] mü'eddâsına muvâfık olarak cism-i vâhid gibi tenâsüb-i hareketlerin istihsân buyurdı. Ve ol esnâda nizâm-ı cedîd askeri yazılmak üzre ocakludan neferât istenildikde yeniçeriler yan çizmekle Sultân Selîm Han Hazretleri dahi asâkir-i cedîdenin müstakill bir ocak olmak üzre tertîbini fermân buyurdı.

Lâkin vükelâ-yı devlet akd-i encümen-i meşveret eylediklerinde Devlet-i Aliyye'ye böyle bir takım mu'allem asker tedârüki farîza-i hâlden oldığında şübhe yokdur fakat saltanat-ı seniyyenin kavânîn-i kadîmesinden hâric olmamak üzre kadîm ocak olan Bostâniyân-ı Hâssa Ocağına ilhâk ile Bostânî Tüfenkcisi Ocağı olmak üzre şimdilik on iki bin olarak (**s.71**) tertîb ve bunun dahi evvel emirde bir ortası numûne olarak Levend Çiftligi'nde tanzîm olunmalıdır deyü bi'l-ittifâk virilan karâr üzerine sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince ilerüde îrâdı bulundukca teksîr[2] olunmak üzre evvel emirde Levend Çiftligi'nde ma'a zabitân bin altı yüz iki neferden ibaret on iki bölük olarak bir orta tertîbine mübâşeret ve bu ortaya bir binbaşı ve sağ kol ve sol kol ağaları ve anların iki mülâzım ağaları ve her bölüge birer yüzbaşı ve zabitân-ı sâ'ire ta'yîn ve Levend Çiftligi Kethüdâsı Velî Ağa kapucıbaşılık rütbe-i refî'asıyla ocak ağası nasb ve neferâta süngülü tüfenkler i'tâsıyla kiremit üzre ta'lîme mübaderet olunmuş ve işbu ta'lîmlü asker içün bu avânda bir kıt'a kânûnnâme kaleme alınub çünkü asâkir-i merkûmenin ibtidâki ortası ber-vech-i meşrûh Levend Çiftligi'nde küşâd ve tanzîm olundığından kânûnnâme-i mezkûr dahi Levend Çiftligi Kânûnnâmesi deyü mezkûr ve ma'rûf olmuşdur ki hulâsa vechile sûreti zîrde (4) rakkamıyla îrâd olunur.

Meclis-i meşveretde ber-minvâl-i sâbık asâkir-i mu'alleme tertîbine karâr virilmiş olub ancak yeniçeriler maraz-ı ekele[3] gibi Memâlik-i Osmaniyye'ye şâmil ve müstevlî ve şehir ve kasabalarda leke-i sâbit gibi mütemekkin olduklarından ocaklarının itfâsı muhâl ve anların vücûdları hînde asker-i dîger tertîb olunabilmesi ba'îdü'l-ihtimâldir zîrâ elbette asker-i cedîdi istirkâb ve istiskâl idecekleri der-kâr ve ocakları hakkında olan fart-ı gayret ve asabiyyetleri muktezâsınca bî-pervâ neşr-i şerâre-i şer ü şûr idecekleri ke'n-nâri alâ-ilıni'l-menâr[4] âşikardır ve Rusyalunun İsterlic askeri dârü'l-hükûmesine münhasır bir şerzeme-i kalîle olmağla bunları anlara kıyâs kıyas-ı ma'â'l-fârıkdır binâ'en alâ-zâlik re'y-i savâb budur ki Devlet-i Aliyye umûr-ı muhtelesini eser-i ahlâfa tevfîk ve tensîk ve Tersâne ve sâ'ir ocakların usûl ve nizamât-ı münderisesini ta'mîr ve termîm idüb yeniçerilerin ser-gerdeleri tedâbîr-i hakîmâne ile ele alınarak içlerinden lüzûmı kadar piyâde ve süvârî tedârüküyle ta'lîm husûsı dahi anlara sipâriş oluna kabûl iderler ise ne â'lâ itmedikleri takdîrce bidâyet-i emrde hüccet[5] olmuş olur mukaddemâtı temhîd olunmuş ve re'y-i mezkûr ma'kûl ve müstahsen görünmüş oldığından zikr olunan Levend Çiftligi ocağının on iki bine iblâğı karâr-gîr-i zamîr-i ehl-i tedbîr oldukdan sonra cennet-mekân Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin vaz' ve nizâmları üzre yeniçeri zümresi ekmel-i mine'l-evvel mazhar-ı i'tibâr ve teveccühât-ı şâhane olacağı sözleri isma' ve işâ'a olnnarak ber-minvâl-i selef be-her sene rûz-ı Hızır'dan rûz-ı Kâsım

1 "Birbirine kenetlenmiş bir duvar gibi" Saff sûresi 4. âyetten bir kısım.
2 Teksir: Çoğaltma, çoğaltılma.
3 Maraz-ı ekele: Çok yemek, yiyicilik, oburluk hastalığı.
4 "Fenerdeki ışık (ateş, nur) gibi".
5 Hüccet: Delil, vesika, senet.

hulûlüne dek Topkapu hâricinde Segirdüm mahallinde ve Sa'dâbâd'da ta'lîme sa'y (**s.72**) ve müdâvemet eylemeleri ve başkâtib ve altı nefer yazıcı ve tüfenkcibaşı ve odabaşı ve sakalar ve karakullukcıların ta'lîmde mevcûd bulunmaları nizâm ittihâz olunarak her def'ada dörder orta ta'lîm itmek üzre elli dört bölügün çorbacısı ser-ta'limci nâmıyla üzerine ser-gerde nasb ve ta'yîn olunmuş ve edevât-ı ta'lîm olan barut ve kurşunları dahi cânib-i mîrîden i'tâ olunmak üzre karâr virilerek ol vechile keyfiyyet cemî'-i Memâlik-i Mahrûse'ye neşr ve i'lân kılınmış idi.

Bu sûretle yeniçeriler çend mâh mukaddem ta'lîme müdâvemet birle mu'allem asker şekline girmege başlamışlar ise de çünkü müddet-i medîde atâlet ve kesâlet[1] kendülerine tabî'at-ı sâniyye olub ne vakt olsa kazanları çıkarub fitne ihdâsıyla devlete isyân idebilmek iktidârı dahi kendülerinde mevcûd ve bu vechile zabt u rabt mâddesinin iki şartından birisi olan havf-ı mücâzât[2] husûsı mefkûd olmasıyla içlerinde rûhü'l-ceyş dimilan kuvve-i ma'neviyye husûli nâ-kâbil oldığından başka Levend Çiftligi mâddesi kendülerine dâğ-ı derûn olub şöyle ki: Vükelâ-yı devletin Nizâm-ı Cedîd asâkiri hakkında tevcîh ve istihsân ve tevfîr ve tevkîrlerine[3] sa'y-ı ferâvânları kendülerine ba'is-i istirkâb ve min-ba'd bey'-i esamî memnû' olması hâricden esâmî ile ulûfe alanlara ve dâhilden tayyârât ile iffet-kârâne avâ'ide nâ'il olanlara mûris-i endîşe ve ızdırâb olmakdan nâşî ta'lîm mâddesi haric ez-kadîmdir deyü hakîkat-i hâlden bî-haber olan neferâtı idlâl ve ifsâd itmeleriyle yeniçeriler çend mâh emr-i ehemm-i ta'lîme sa'y itdikden sonra gerek Dersa'âdet'de olanlar ve gerek sâ'ir Memâlik-i Mahrûse'de bulunanlar cümleten ta'lîmden ferâgat ile kemâ-fi's-sâbık[4] ihtiyâr-ı batâlet[5] eylediklerine mebnî nihâyet vükelâ-yı devlet dahi ittifâk-ı ârâ ile Nizâm-ı Cedîd askerinin teksîrine mübaşeret ve Üsküdar verâsında dahi kışla binâsına niyyet ve Levend Çiftligi Kânûnnâmesi'nde münderic oldığı vechile taşralarda mu'allem asker tedârüki husûsuna kaviyyen[6] azîmet iderek refte refte asâkir-i merkûmenin noksânları tekmîl ve aralık aralık lâzım gelan mevâdd-ı kânûniyye dahi kânûnnâme-i mezkûra göre tezyîl olunmakda bulunmuşdur.

Yeniçeriler ise şâyed ki Nizâm-ı Cedîd askeri işe yarar ise Yeniçeri Ocağı i'tibârdan düşer havfıyla Nizâm-ı Cedîde kayd olunan neferâtı (bu ta'lîm gâvur işidir) deyü tenfîr itmeleriyle yazılanların çoğı dahi bir taraftan dağılmakda idi.

Binâ'en alâ-zâlik yeni askerin taltîfi lâzım gelüb bu ise yeniçeriye dokundığından anların hakkında dahi ulûfelerini tezyîd eylemek gibi mu'âmele-i latîfe icrâsı lâzıme-i hâlden idi. Bu misillü ıslâhât-ı cedîdenin ikmâli ise zâten pek çok akçelere mevkûf oldığı (**s.73**) hâlde bununla berâber bir de eski masârif-i askeriyyeyi idâre itmek müşkil bir iş olub muzâyaka-i mâliyye ise ber-kemâl oldığından vâridât-ı cedîde bulmak efkârı her şeyden ziyâde vükelâ-yı devleti it'âb idiyordı.

Hâlbuki mecrâ-yı varidât-ı devlet olan eyâlât ve elviyenin ahvâli o zamân pek muhtell

1 Kesâlet: Tenbellik, uyuşukluk, üşenme.
2 Havf-ı mücâzât: Karşılık görme, ceza korkusu.
3 Tevkîr: Güzel karşılama, ağırlama; ululama.
4 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
5 Batâlet: İşsizlik, avarelik.
6 Kaviyyen: Kuvvetle, kati olarak; şüphesiz olarak.

ve müşevveş[1] idi.

Şöyle ki: Garb Ocakları mümtâz ve müstesnâ bir halde ve hıtta-i Mısriyye ümerâ yedinde ve Berrü'ş-şâm kıt'ası Cezzâr'ın zîr-i dest-i tagallübünde olub bir müddetden berü Mısır'a taklîden Bağdâd'da dahi bir takım Kölemenler zuhûr itmiş idi diyâr-ı Necid'de zuhûr ile Cezîretü'l-Arab'ın her tarafına neşr-i gezend ü şûr iden Vehhâbîler dahi yevmen fe yevmen sevâdd-ı cem'iyyetlerin teksîr eylemekde idi. Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin diğer tarafları dahi bir takım derebeglerinin zîr-i dest-i tahakkümünde olub ale'l-husûs İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmûd Paşa fermânlı olarak sene-i sâbıkada üzerine hareket iden Rûmili vâlîsi münhezimen avdet eylemiş oldığından üzerine müceddeden bir ordu tertîb idilmekde ve kezâlik sene-i sâbıkada Acemoğlı nâm şakî üzerine me'mûr olan Anadolı Vâlîsi Alî Paşa merkûmun hakkından gelemeyerek me'yûsen avdet eylemiş idüginden bunun dahi bir çâresi düşünülmekde oldığı hâlde Rûmili yakasında Kırçalı ve dağlu eşkıyâsı ta'bîr olunur bir takım hayâdîd ve eşkıyâ cem'iyyetleri peydâ olarak Rûmili'yi tahrîb itmekde idiler.

Ba'zı Umûr-ı Hayriyye

Sultân Selîm Han Hazretleri bu avânda gice gündüz nizâmât-ı mülkiyye ve askeriyye ile meşgûl bulundığı hâlde bir tarafdan dahi umûr-ı hayriyye ve mevâdd-ı müteberrikenin icrâsından halî olmazdı. Binâ'en-aleyh Konya'da gunûde-i pister-i gufrân olan Hazret-i Mevlânâ'nın ve civârında medfûn olan kibâr-ı tarîkat-ı Mevleviyye'nin pûşîde ve istâr türbeleri fersûde[2] olub Sultân Selîm'in ise tarîk-i Mevlevî'ye muhabbeti oldığından zikr olunan merâkid-i müteberrikenin pûşîdeleri tecdîd ve atîkleri Hazîne-i Hümâyûnda hıfz olunmak üzre emr-i hümâyûnları sâdır olmağın Hazret-i Mevlâ[na]'nın türbesi içün atlas üzerine zerrîn târ ile âyât ve esmâ nesc ve nakş olunmuş bir pûşîde-i girân-bahâ ve başı üzerine örtülmek içün bir kisve ve bir kapu perdesi ve civârında medfûn olan azîzlerin türbeleri içün enva'-i atlasdan pûşîdeler i'mâl ile Konya'ya irsâl olunmuş ve bunların kâffesinin masârifi on bin guruşa kadar bâliğ olarak Hüdâvendigâr-ı esbak Sultân Mustafâ Han Hazretleri'nin vakf-ı şerîflerinden tesviyye kılınmışdır. **(s.74)** Yine bu esnâda yetmiş beş bin guruş sarf olunarak Sarây-ı Hümâyûndaki Hırka-i Şerîf sandukasının pûşîdesi ve odasının dâhil ve hâricindeki perdeler tecdîd olunmuşdur. Hırka-i Şerîfe-i mezkûre taraf-ı risâlet-penâhîden Ka'b radiyallahu anhu Hazretleri'ne Bânet Su'âd ilh kasîdesi içün ca'ize olmak üzre ihsân buyurulmuş olan bürde-i şerîfe olub anın içün kasîde-i mezkûreye dahi Kasîde-i Bürde[3] dinilmişdir çünkü Ka'b bin Züheyr'in birâderi Buhayr bin Züheyr şeref-i İslâm ile müşerref oldukda birâderi Ka'b kendüsini ta'yîb ve birkaç beyt inşâdıyla hicv ve tevbîh eylemiş oldığı mesmû'-ı seyyidü'l-enbiyâ aleyhi efdalü't-tahâyâ olıcak Ka'b'ın demi hederdir deyü buyurmuş olduklarından Buhayr şefkat-i uhuvvet hasebiyle Ka'b'ı haberdâr eyledikde Ka'b'ın hâli perîşân olarak firâr ve ihtifâ[4] itmiş idi. Bir müddet sonra

1 Müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.
2 Fersûde: Yıpranmış, eskimiş, aşınmış; eski, yırtık.
3 Kasîde-i Bürde: Hz. Muhammed'e ünlü Mısırlı sufi İmam Bûsirî tarafından yazılan övgü kasidesi.
4 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.

gümrâh-ı dalâlet olanlardan her kim tarîk-i Hakka sülûka hâhişker[1] olur ise cürmi afv olunub eyyâm-ı câhiliyyetdeki seyyi'âtından i'râz olunacağı taraf-ı Nebevîden ashâb-ı kirâma tebliğ buyuruldukda Buhayr fi'l-hâl birâderi Ka'b'a haber göndermekle Ka'b hemân huzûr-ı Nebevî'ye gelerek mezkûr Bânet Su'âd kasîdesini bi'l-bedâhe huzûr-ı sa'âdet-nüşûr-ı Muhammedî'de inşâd idüb kasîde-i mezkûreyi istima' esnasında zât-ı hazret-i risâlet-penâhî kemal-i inbisât ile temâyül ve ihtirâz buyurmuş olduklarından başka üzerlerinde olan bürde-i sa'âdeti döş-i Ka'b'a ilbas ile şu'arâya câ'ize i'tâsmı sünnet buyurdukları mervîdir ba'de zamân Hazret-i Mu'âviye küllî meblâğ arz iderek mezkûr Hırka-i Şerîfe'yi iştirâ kasdında bulunmuş ise de Hazret-i Ka'b râzı olmadığından vefâtında ağır bahâ ile oğlundan iştirâ idüb i'yâd ve mevâsim-i mu'ayyenede teberrüken iktisâb ve ahlâfı dahi ana iktidâ idermiş tedâvül-i iyâdî ile bir aralık makarr-ı hilâfet-i Abbâsiyye olan Mısır'a ve ba'dehu Devlet-i Aliyye'ye intikâl eylemişdir biz mâ-nahnü fîhîmize gelelim.

Ta'mîr ve nakşına ve tezyîn ve ferşine irâde-i seniyye müte'allik buyurulan Dîvân-ı Hümâyûn mahalli dahi bu sene ta'mîr ve güzel kitâbeler i'mâl ile tezyîn ve tefrîş olunmuşdur.

Eser-i Mülûkâneye Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Gâlib Efendi'nin Söylediği Târîhdir

Füyûz-ı sırr-ı ilhâm ile Gâlib geldi bir târîh * Selîm Han yapdı hem tâk-ı felek bu cây-ı dîvarı

Vekâyi'-i Şettâ

Enderûn-ı Hümâyûnda sâbıkan kahvecibaşı olan Hüsâmeddin Ağa bir müddet nüfûz-ı kelâm ile meşhûr ve be-nâm ve bu cihetle üftâdei's-senne-i havâs ve avâm olmasıyla (eş-şöhretü âfetün)[2] mü'eddâsınca bundan çend mâh mukaddem muvakkaten Çakırcıbaşılıkla Enderûn-ı Hümâyûndan ihrâc olunmuş idi. **(s.75)** Ancak zâten rüşd ve reviyyetiyle ma'rûf ve be-nâm ve hidemât-ı saltanat-ı seniyyede istihdâma liyâkati dahi müsellem-i enâm oldığı hâlde İstanbul'da durdukca hilâf-gîrânî olanların ezhânı[3] râhat idemeyeceginden sûret-i ikrâmda merkez-i ikbâl ve maht-ı rihâl-i âmâl olan İstanbul'dan ihrâc olunması iltizâm olunmağla işbu yedi senesi Muharrem'inin on ikinci güni uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh olunmak üzre Bâb-ı Âlî'ye celb olundukda kendüsünün tâb-âver-i çile-i suht-ı vezâret olamayacağını medâr-ı i'tizâr ittihâz iderek sarf ve tahvîlini istid'â eylemiş ise de irâde-i kâtı'anın tagyîri kâbil olamayacağı ve bu zuhûrât-ı ilâhiyye hakkında mahz-ı inâyet idügi taraf-ı sadâretden beyân olunarak uhdesine bâ-rütbe-i vezâret Bosna eyâleti tevcîh ile hil'ati ihsâ olunmuşdur.

Muharrem'in yirmi altıncı güni ki bâlâda iş'âr olundığı üzre Köse Kethüdâ'nın azliyle Gizli Sıtma İbrâhîm Efendi'nin kethüdâ-yı sadr-ı âlî oldığı gündür. Sâ'at nehârî[4] ikide iken

1 Hâhişker: İsteyici, istekli.
2 "Şöhret büyük felâkettir."
3 Ezhân: İnsanda akıl, fikir, zekâ, hafıza, anlayış, kavrayış kudretleri.
4 Nehâr: Gündüz.

Odunkapusı dâhilinde vâki‘ helvâcı dükkânından âteş zuhûr ve etrâfa sirâyet birle on sekiz sâ‘at mümted olarak Ağakapusı kurbunda vâki‘ Dügmeciler ve Tahte'l-kal‘a'nın iki tarafı ve Mercan Çarşusı ve Tarakcılar ve Uzun Çarşu muhterik olub ferdâsı Yeniçeri Ağası Sa‘îd Ağa azl ile yerine Kul Kethüdâsı Mustafâ Ağa nasb olunmuşdur.

Çünkü Vâsıf Târîhinde tahrîr olundığına göre Sa‘îd Ağa Yeniçeri Ocağı'nın Hamîdî-zâdesi olub ocak ricâlinin ekseri kendüsünden nâ-hoşnûd bulundığı hâlde zamânında ale't-ta‘âkub harîkler vukû‘ı şe’âmet-i kademine haml olundığı cihetle artık ibkâsı uyamayub ber-minvâl-i sâbık hemân harîk-i mezkûrun ferdâsı azl olundukdan sonra Dimetoka'ya nefy ve iclâ kılınmışdır.

Birkaç ay sonra İbrâhîm Efendi'nin mübtelâ oldığı sû-i mîzâc bir müddet hânesinde istirâhat ile ilâc ve müdâvâta muhtâc olmağla Şa‘bân'ın yirmi üçüncü güni tedbîr-i vücûd ile müştagil olmak üzre münfasıl olarak yerine beyne'n-nâs salâh ve takvâ ve gavâmız-ı umûra ıttıla‘-ı vafî ile meşhûr olan Defter Emîni Hakkı Begefendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub ancak birkaç gün sonra Defterdâr Mehmed Şerîf Efendi azl olunarak İbrâhîm Efendi câh-ı defterî ile tashîh-i mizâc eylemişdir.

Karahisârî Ahmed Paşa'dan erkân-ı devlet dil-gîr oldukları hâlde icrâ-yı cezâsı vakt-i âhara te’hîr olunarak akîb-i musâlahada Vidin muhâfızı nasb olunub ancak Vidin'e varıncaya dek fukarâya pek ziyâde zulm ve ta‘addî ve Vidin'e vusûlünde dahi ba‘zı kimesneleri tecrîm ve müsâdere ile ser-haddlüyi tenfîre tasaddî eylediginden azl ile uhdesine Köstendil (s.76) sancağı tevcîh olunmuş ise de Köstendil'e vusûlî esnâsında sitem-dîdeleri Dersa‘âdet'e bess ve şekvâ itmeleriyle ismi cerîde-i vüzerâdan terkîn olunarak Rûmili tarafında bir mahalli ihtiyâr ile orada ikâmet eylemesi fermân olunmuş idi.

Beghan Sultân Kethüdâsı Ahmed Efendi dahi Vâsıf Târîhi'nde muharrer oldığına göre sultân-ı müşârün-ileyhâmn mukâta‘âtı re‘âyâsına ta‘addî ve üzerine lazım olmayan umûra müdâhaleye tasaddî eylediginden dâ’ire-i müşârün-ileyhâdan tard ve teb‘îdi musammem-i pâdişâhî oldığı hâlde ber-minvâl-i sâbık Râşid Efendi'nin riyâseti hasebiyle çavuşbaşılık münhall olıcak sûret-i ikrâmda Ahmed Efendi çavuşbaşılıkla dâ’ire-i müşârün-ileyhâdan teb‘îd olundukdan sonra on üç gün mürûrunda bütün bütün civâr-ı saltanatdan teb‘îd olunmak zımnında iki tuğ ile ber-vech-i meşrûh münhall olan Köstendil sancağına me’mûr kılındıkda çünki fi'l-asl nihâb ü hâb oldığından hırs ve irtikâb ile cem‘ ve iktisâb eylediği bunca emvâlden elinde bir şey kalmamış idüginden ashâb-ı düyûnun iz‘âc idecegi meczûmı oldığına mebnî giceleyin şehr-i şevk-efzâ-yı amâl ve makâm-ı şevk ve tarb-ı ikbâl olan İstanbul'dan hareket birle darb-ı nühüfte usûl-i rihlet eylemişdir.

Ahmed Paşa'nın encâm-ı hâline gelince ber-minvâl-i sâbık Rûmili'de bir ikâmetgâh ihtiyâr eylemesi emri kendüsüne vâsıl oldukda fermâna itâ‘at itmeyerek başındaki haşerât ile Sofya'ya bi'l-vürûd giderse maskat-ı re’si olan Karahîsâr'a gidecegini tasrîh ve dimağında fesâd oldığım telmîh[1] itmekle ve hâlbuki memleketi canibine gitmesi mahzûrdan sâlim olmamağla kendüsini te’mîn içün birâderi Ömer Beg bâ-tahrîrât-ı sâmiyye Sofya'ya gönderilüb bu sûretle kendüsine fi'l-cümle emniyyet gelmiş ise de fi'l-asl na-mizâc[2] idüginden

1 Telmih: Söz arasında kastedilen bir şeyi manâlı olarak söyleme, açık söylememe, îmâlı konuşma.
2 Na-mizâc: Mizaçsız, keyifsiz, rahatsız, hasta.

bir tarafdan dahi bu vechile hücûm iden gamûm ve efkâr ile çend rûz zarfında terk-i hestî-i müste‘âr itmişdir muta‘azzım ve mütekebbir ve deniyyü't-tab‘ ü mütehevvir[1] ve humk ve belâhet[2] ile mevsûf ve cevr ve zulm ile me’lûf oldığından vefâtı re‘âyânın mûcib-i âsâyiş ve rahâtı oldı sinni yetmişe bâliğ oldığı ahvâline vukûfı olanlardan menkûldür deyü Vâsıf Târîhi'nde mezkûrdur. (El-uhdetü ale'r-râvî)[3]

Dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarından sâbıkâ silâhdâr ağası olan Mucurlı Süleymân Ağa ile sitte kuzâtından Kethüdâ Mustafâ Efendi mazbûtü'l-lisân olmayub hâric-i ez-vazîfe tefevvühâta cür’et eylediklerinden ve bu avânda ise devletin ıslâh-ı ahvâl-i müteşettitesi zımnında müceddeden nizâmât ve vaz‘ma sarf-ı efkâr olunub yeniden icrâ olunan mevâd hakkında dahi nâs bilür bilmez i‘tirâz idegeldiklerinden bu makûlelerin tehdîdi iktizâ itmekle ikisi (s.77) dahi bir tarafa nefy olunarak boş boğazlıkla neşr-i erâcîfe mu‘tâd olanlara bir sûret-i tehdîdiyye gösterilmişdir.

Ancak ol vakt bu makûle te’dîbât kânûn üzre muhâkeme olunub da bi-hakk lâhık[4] olacak hükm üzerine mübtenî[5] olmadığından ba‘zı â‘yân-ı devlet dahi böyle şübheli vakitleri fırsat ittihâz iderek icrâ-yı i‘râza vesîle idegelmekle yeniçeri ağası bu aralık muğber oldığı ba‘zı kimseleri nefy itdirmekde idi.

Şeyhü'l-islâm-ı cedîd Dürrî-zâde Ârif Efendi dahi bu meslege sâlik olub hattâ Meşîhatden birkaç ay mürûrunda hasm-ı cânı bildigi Şeyhü'l-islâm-ı esbak Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi'yi hâcca gitmek ve ba‘dehu Mağnisa'da ikâmet itmek üzre Dersa‘âdet'den tard ve nefy itdirdi fakat Hamîdî-zâde dahi Meşîhatinde Ârif Efendi'yi hâcca gitmek ve ba‘dehu menfâsında ikâmet itmek üzre nefy itdirmiş oldığından (men hafera li-ahîhi kalîben evka‘ahu'l-lâhu fîhi karîben) mü’edâsmca Hamîdî-zâde Efendi'nin Ârif Efendi hakkında sevk eylemiş oldığı hayrın mücâzâtı aynıyla kendü hakkında dahi rû-nümâ olmuş oldı.

Burusa ve Gelibolı'da menfâ[6] bulunan sabıkâ Ordu Kadısı Kiçeci-zâde Sâlih Efendi ve sabıkan İstanbul Kadısı Cevdet Halîl Efendi ve Mekke pâyelülerinden Mollâcık-zâde Ahmed Muhtâr Efendi hilâl-i Rebî‘ü'l-evvel'de afv ve ıtlâk ile Dersa‘âdet'e getürülmüşlerdir. Sâbıkan İzmir Kadısı Köstendilli Tâhir Efendi dahi Hamîdî-zâde vaktinde müfettiş bulunarak anın mensûbâtından ma‘dûd oldığı halde an asl bir şahs-ı elûf[7] olub ekâbir-i devlet ile keremiyyet üzre ülfet ve ihtilâtdan halî olmamasıyla Hamîdî-zâde'nin itlâkına sa‘y üzredir deyü hakkında iştibah olundığından Hamîdî-zâde'nin meşîhatinde Tâhir Efendi'nin dahi ba‘zı mekârihde eli ve şunun bunun nefy ve tagrîbi husûsunda medhali var imiş deyü Rebî‘ü'l-âhir'in yirminci güni Kastamonı'ya nefy ve iclâ kılınmışdır.

Çünkü Şeyhü'l-islâm Efendi'nin aksâ-yı emeli Hamîdî-zâde'nin hakkından gelmek kaziyyesi oldığından sâ’ir ulemânın kimini tahvîf ve kimini celb ve te’lîf eylemek muktezâ-

1 Mütehevvir: Birdenbire hiddetlenen, öfkeli, kızgın.
2 Humk ve belâhet: Ahmaklık ve budalalık.
3 El-uhdetü ale'r-râvî: Doğru olup olmaması mes'uliyeti, rivayet edene aittir.
4 Bi-hakk lâhık: Tamamıyla ulaşan, hakkıyla ulaşan.
5 Mübtenî: Kurulu, kurulmuş olan, dayanan.
6 Menfâ: Nefyolunan yer. Birinin sürüldüğü yer.
7 Şahs-ı elûf: Ülfeti çok, herkesle konuşup görüşmeye alışık adam.

yı hâlden bulundığına nazaran Kiçeci-zâde gibi cerbezelü[1] ve ceriyyü'l-lisân bir zâtın her ne kadar Hamîdî-zâde mensûbâtından ise de bu avânda celb ve istimâleti bu kâ'ideye muvâfik bulunmuşdur. Hamîdî-zâde gibi zirve-i ikbâle çıkmış olan zevâtın mensûbatı da'imâ müzelleka-i hatr-ı edbârda bulunmağla bu misillü avâkıb-ı muhtelifeyi der-pîş iderek ana göre ayağını denk almak ve ârizî ikbâle aldanmayub her hâlde tetik davranmak lazımdır. Husûsıyla i'tibâr-ı izâfîsi tahayyüz-i zâtîsinden bâlâter[2] olanlar bu kâ'ideye pek ziyâde ri'ayet itmelidir. Zîrâ (**s.78**) Kiçeci-zâde gibi zâten devletde isbat-ı vücûd itmiş olanlar ne vakt olsa Kiçeci'yi sudan çıkarır ve kendüsüni kurtarır ammâ mücerred ikbal-i izâfîsine iğtiraren haddinden efzûn işlere el uzadanlar sonra kolaylıkla yakasını pençe-i sahtegîr-i zamâneden kurtaramaz. Ferâ'iz-i hâliyyeden olan ıslâhâtın ikmâli zımnında vükela-yı devlet bi'l-ittihâd işe sarılmak vecîbe-i zimmet iken böyle ağrâz-ı şahsiyye ile uğraşmaları azîm te'essüf idecek bir keyfiyyet idi.

Anadolı ve Rûmili taraflarında sâlik-i meslek-i ser-geştî ve isyân olan derebeglerinin mezâlim ve ta'addiyâtından re'âyânın himâyesi bu avânda der-dest-i ta'zîm olan kavânîn ve nizâmat-ı cedîde iktizâsından olmasıyla akdemce Uşak voyvodası olan Acemoğlu'nun i'dâm ve izâlesine Anadolı Vâlîsi Alî Paşa'nın me'mûr oldığını şakî-i merkûm istima' itdikde derhâl firâr eylemiş oldığından mecmû'-ı emvâl ve eşyası cânib-i mîrîye zabt olunmuş idügi bu esnâda Alî Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtda münderic bulunmuş ve bundan akdem cezâyı sezâları icrâ olunmak bâbında fermân-ı âlî ısdâr buyurulmuş olan Selvili Hasan Ağacık ve Ruscuk firârîlerinden Tirsiniklioğlı İsmâ'îl Ağa bu esnâda Şumnı'ya vürûd ile Hasan Ağacık Çalıkoğlı Osmân Ağa'nın ve İsmâ'îl Ağa Saltadoğlı Mehmed Ağa'nın yanlarında mahmî ve mahfî[3] oldukları istihbâr kılınmağla merkûmlarm be-her hâl tertîb-i cezâlarını senden isterim deyü Şumnı Â'yânı Çavuş-zâde İsmâ'îl Ağa'ya hitâben evâhir-i Rebî'ü'l-âhir târîhiyle müverrahan bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr olunub müte'âkiben Tirsiniklioğlı İsmâ'îl Ağa'nın cem' eyledigi haşerât ile Ruscuğa hücûmunda ahâlîsi mukâbele ve cem'iyyetini perîşân eylemiş oldukları istihbâr olunmağla derhâl bunun tertîb-i cezâsını senden isterim deyü evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ târîhiyle müverrahan Hezârgrad Â'yânı Hâcı Ömer oğlı Ömer Ağa'ya hitâben diger bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr olunmuşdur.

Ve yine bu esnâda bir haylî vakitden berü Menteşa sancağına musallat olarak evâmir-i Devlet-i Aliyye'ye imtisâlden rû-gerdân olan Hasan Çavuş oğlı Hâcı Bekir ve oğlı Ömer üzerlerine Anadolı Vâlîsi Alî Paşa hareket birle ikisini dahi tutub Dersa'âdet'e irsâl itmekle vürûdlarında i'dâm ve izâleleriyle şer ve mazarratları def' kılınmış ve İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmûd Paşa'nın tertîb-i cezâsı içün yine fermân-ı âlî sadır olmağla bu hilâlde İşkodra üzerine fevc fevc asâkir tertîb olunmakda bulunmuşdur.

Bu hilâlde memleketeyn voyvodalarının dahi becâyiş sûretiyle me'mûriyyetleri icrâ kılınmışdır. Şöyle ki: Eflâk Voyvoda'sı Mihal Beg Boğdan voyvodalığına ve Boğdan Voyvodası (**s.79**) Aleksandri Beg Eflâk voyvodalığına ta'yîn olunub gûyâ ki Mihal Beg eyyâm-ı harbde pâ-zede-i hasâr[4] olan Eflâk eyâletini ber-vefk-i dil-hâh tanzîm eylemiş

1 Cerbeze: Güzel konuşma; beceriklilik. Kurnazlık, hilekârlık.
2 Bâlâter: Daha yüksek, pek yüksek.
3 Mahmî ve mahfî: Korunan ve gizli.
4 Pâ-zede-i hasâr: Ayak altında kalarak zarar görmüş.

oldığından ve Boğdan eyâleti ise Eflâk'dan ziyâde pâ-zede-i hasâr olmuş idüginden anı dahi Eflâk nizâmına koymak içün Boğdan'a me'mûriyyeti lâzım gelüb Aleksandri Beg dahi iki devlete musâlahada mükâleme tercümânı bulunarak hidmeti mukâbili beglige na'il olmuş idügine nazaran boşda kalması lâyık-ı şân-ı devlet olmaması cihetle ana dahi Eflâk voyvodalığı münâsib görülmüş havâdîsi beyne'n-nâs[1] işâ'a olunmuş ise de bu tebeddülün sebeb-i hafîsi Vâsıf Târîhi'nde beyân olundığına göre kable'l-musâlaha Rusya tarafından memleket-i Boğdan'a nasb olunan Metrepolid'in hîn-i musâlahada ibkâsını Rusyalular dostâne ricâ itmeleriyle ol vakt mümâşat olunmak lâzım gelüb ancak Rusya tarafdârı olan Metrepolid'in memleket-i pâdişâhîde bekâsı mehazîri müstelzim olacağından letâ'ifü'l-hiyel-i hakîmane ile ahâlîyi Metrepolid'den tebrîd iderek Devlet-i Aliyye tarafdârı olan Metrepolidlerden birinin intihâb ve nasbını ahâlîye istid'â itdirmek husûsı Aleksandri Beg'e ta'lîm ve tavsiyye olunub o dahi yoluyla maslahata mübaşeret ve müteneffizân-ı memleketi celb ve tergîb iderek Metrepolid'in azlini ahâlîye iltizâm itdirderek ka'ide-i memleket üzre merkûm Metrepolid azl ile yerine Devlet-i Aliyye sadâkât-kâranından biri metrepolid nasb olunmuş idi.

Bu mâdde her ne kadar ka'ide-i memlekete tatbîk ile nizâm bulmuş ise de Rusyalular hakîkat-i hâle kesb-i ıttılâ' idüb de dîger bahâne ile Aleksandri Beg'in azli dâ'iyyesine düşerek miyânede kîl ü kâl[2] vukû'ı melhûz olmağla bu mahzûr-ı melhûzun kable'l-vukû' öni kesdirilmek üzre ber-minvâl-i sâbık voyvodaların me'mûriyyetleri mübâdele kılınmışdır ma'a-mâ-fîh memleketeyn beylerinin azl ve nasbında alınagelan avâ'id-i resmiyye ve gayr-i resmiyye bu esnâda Esmâ Sultân'ın sûrundan dolayı ba'zı müteneffizân-ı asrın vâki' olan masârifine medâr olmuşdur.

Ol esnâda Arslanhâne kurbunda vâki' bir dükkânda mukîm olub düvel-i Avrupa'dan birinin himâyesinde bulunan Hristiyanların biri bir fâhişenin hânesinde basılmağla ikisi birden Parmakkapu'da salb[3] ile icrâ-yı siyâset olunmuşdur.

Vekâyi'-i Hâriciyye

Bu avânda Lehistân'ın mukâsemesi havâdisi şüyû' bularak mukaddemâ tebrîk-i cülûs-ı hümâyûn zımnında bir kıt'a nâme ile Dersa'âdet'e gelmiş olan Potoski nâm Leh ilçisinin artık ikâmetine lüzûm kalmamağla i'âdesi lâzım gelüb sefîr-i mûmâ-ileyh kavminin kibârından oldığı halde bunca yıllık devletinin giriftâr-ı pençe-i mukâseme olmasından nâşî kendüsünün hâl-i (**s.80**) me'yûsiyyetde avdetine te'essüf olunmak lâzım gelürken evzâ'-ı nâ-becâ ve etvâr-ı nahvet-nümâsı hasebiyle vükela-yı devlet kendüsünden dil-gîr olduklarına mebnî avdetine bayağı şemâtet-gûne izhâr-ı mahzûziyyet olunub ve huzûr-ı hümâyûna takdîm olunmak üzre arz eyledigi âvîze ve billûr makûlesi birkaç parça hedâyası hilâf-ı resm-i devletdir deyü kabûl olunmayub hemân Safer'in on beşinci güni tertîb olunan dîvân-ı âlîde ber-mu'tâd Babü's-sa'âde pîşgâhında hil'ati iksâ ve huzûr-ı hümâyûnda mukaddemâ

1 Beyne'n-nâs: Halk arasında.
2 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.
3 Salb: Asma, daracağına çekme.

getürdigi nâmenin cevâbnâmesi i'tâ olundukdan sonra levâzım-ı râhı tehyi'e ve mihmândâr ta'yîn ile geldigi semte i'âde kılınmış idi. Bu esnâda ise Rusya asâkiri taraf taraf Lehistân'ı istîlâ idüb gitmekde ve Lehlüler içine ihtilâf düşüb takım takım teferrük ve teşettüt itmekde olduklarından sefîr-i mûmâ-ileyh böyle bir vakt-i fetretde[1] doğrıdan doğrıya vatanına avdet itmege cesâret idemeyüb esnâ-yı râhda ahmâl ve eskâlini terk iderek bir iki adamıyla Nemçe tarafına firâr ve eşyâsını verâdan adamları nakl ve îsâle ibtidâr itmegin bu sûretle firârına herkes birer ihtimâl virerek teşhîz-i fikr ve hayâl itmişler idi.

Lehistân'ın dûçâr-ı varta-i mukâseme olması egerçi düvel-i mücâvirenin eser-i müdâhalât ve ifsâdâtıdır[2] ancak anların ellerine bu ser-rişte-i müdâhaleyi viren yek-dîgere taban tabana zıd olan iki usûlün ya'nî hem krâliyyet ve hem de cumhûriyyet idârelerinin birlikde cereyânıdır ki âdetâ hükûmet-i cumhûriyyede oldığı gibi millet meclisi olub krallık münhall oldukda meclis-i mezkûr ma'rifetiyle kral intihâb olunurdı meclis â'zâsı ise her biri krallığa tâlib olduklarından bunun tahsîli içün etrâfa düşüb bu münâsebetle Lehistân umûrına düvel-i sâ'ire ve ale'l-husûs Rusyalu müdâhaleye yol bulmuş ve bu müdâhaleler nihayet Lehistân'ın mukâsemesine sebeb olmuşdur.

Bin yüz yetmiş yedi senesi hilâlinde Leh Kralı gâyet ihtiyâr oldığı halde şiddetlü hasta olarak ifâkatinden kat'-ı ümîd olunmağla Rusya İmparatoriçesi Katerina taraf taraf Lehistân'a asker idhâl ile kral-ı cedîd nasbı husûsunda müdâhale kaydında oldığını îmâ itmekle krallık talebkârânı kendüsüne mürâca'at itdikce her birine birer sûret-i dil-firîb irâ'e ve düvel-i mücâvireyi birer vesîle ile kendü merâmına celb ve bend iderek mukaddemât-ı maslahatı ber-vefk-i matlûb be-temhîd ve tavti'e idüb Lehlüdeu ve sâ'ireden zuhûr iden tâlibleri birer bahâne ile def' ve tevhîm[3] ve kendüsünün eski sevgilülerinden ve Leh beg-zâdeleri derbederlerinden Ponyatovski nâm şahsın krallığını tasmîm eyledigi esnada Leh Kralı dahi fevt olmağla pây-i taht-ı Lehistân olan Varşav şehrinde kral-ı (**s.81**) cedîd intihâbı için meclis-i umûmî akdi takarrür itmegin Ponyatovski'nin intihâbı matlub-ı kat'î idügini ol tarafda mukîm ilçisi ma'rifetiyle i'lân eyledikde merkûmun bu makâma ehliyyet ve istihkâkı olmadığından Leh içinde azîm kîl ü kâl zuhûr itmiş ise de Katerina bu bâbda ısrâr iderek her cânibden Lehistâu hudûdına doğrı asker sevkine ibtidâr ve hıfz-ı nizâm bahânesiyle Varşav şehrine dahi bir takım asker idhâl itmegin yüz yetmiş sekiz senesinde hâh ve nâ-hâh[4] intihâb sûretiyle Ponyatovski'yi kral nasb itdirmiş idi.

Katerina'nın bundau garaz-ı aslîsi Lehistân hakkında rekîz-i zamîri olan fesâdın icrâsını teshîl dâ'iyyesi idüginden çend mâh mürûrunda Rusya hudûdunun tesviyyesi zımnında Leh arâzîsinden bir kıt'a-i cesîmenin ferâğını ve Rusya Devleti'yle Leh Devleti beyninde tahaffûzî ve tecâvüzî bir kıt'a ittifâknâme akdini ve Rûm mezhebinde bulunan Lehlüler haklarında Katolikler misillü mu'amele olunmasını teklîf eylemişdir. Tekâlif-i mezkûra ve ale'l-husûs mezhebe müte'allik olan teklîf-i ahîr Lehlülere gâyet girân gelmekle Ponyatovski ile bunun tervîcine cesâret idemeyerek redd ile cevâb virmişdir.

Çünkü Leh Devleti Katolik mezhebinde oldığından ve Rûm ve Protestan mezheblerinde

1 Vakt-i fetret: Durgun, karışık dönem.
2 İfsâd: Fesada uğratma, uğratılma, bozma.
3 Tevhîm: Vehme, kuruntuya düşürme.
4 Hâh nâ-hâh: İster istemez.

bulunan Leh ahâlîsi millet meclislerine dâhil olmak ve menâsıb-ı devletde istihdâm olunmak misillü nice nice imtiyâzâtdan mahrûm idiler batta bu mezheblerde bulunanlar o makûle imtiyâzâtdan[1] hissedâr olmak içün düvel-i ecnebiyyeye mürâca'at iderler ise müttehim[2] addolunarak şâyan-ı ta'zîr ve tekdîr olmak şartını mutazammın bir kıt'a nizâmnâme dahî tertîb olunmuş idi. Katerina işbu ihtilâf-ı mezheb mes'elesini tervic-i ağrâzına vesîle ittihâz iderek Protestan mezhebinde bulunan Lehlüleri hem-mezhebleri olan İngiltere ve İsvec devletlerinden ve Rûm mezhebinde bulunanları ittihâd-ı mezheb hasebiyle kendüsünden istişfa'[3] itmek üzre tahrîk ile hem Leh milleti içine nifâk ve şikâk ilkâ[4] ve hem de mezheb niza'ı bahânesiyle ağrâz-ı muzmiresini düvel-i sâ'ireden ketm ve ihfâ itmiş oldı binâ'en alâ-zâlik yüz seksan târîhinde Varşav'da mün'akid olan millet meclisine Protestan mezhebinde bulunan düvel-i ecnebiyye ile Rusya devleti taraflarında hem-mezhebleri hakkında şefâ'at-i mücbireyi mutazammın başka başka iddi'alar teblîğ olundukda Lehlüler beyninde azîm arbedeler zuhûruyla adem-i kabûlde ısrâr itmişler ise de Rusya asâkiri Varşav şehrine kadar tahattî iderek sûret-i ma'rûza cebren ve kerhen kabûl ve icrâ itdirilmiş olmasıyla Katolik mezhebinde olmayan Lehlülerin ümîdlerinden ziyâde imtiyâzâta def'aten nâ'il olmalarından (**s.82**) Katolikler fevka'l-gâye[5] müte'essir ve münfa'il olarak saltanat-ı seniyyeden istimdâd itdikleri esnâda Fransa Devleti dahi Avrupa'nın cânib-i şimâlîsinde Rusyalunun tevsî'-i dâ'ire-i mülk ile kesb-i nüfûz-ı tâm eylemesini kendü politikasma pek muzırr gördigi cihetle Katerina'yı bir müddet sefer ile işgâl içün Devlet-i Aliyye'yi Rusya aleyhine i'lan-ı harb itmek üzre teşvîk itmekde oldığından taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Leh Kralı'na bir kıt'a nâme tahrîr ve Rusyalunun matlûbı olan Leh arâzîsinin ferâğından memâlik-i Osmâniyye hakkına melhûz[6] olan muhâtaranın[7] indifâ'ı sûretiyle Devlet-i Aliyye te'mîn olununcaya degin husûs-ı merkûmun te'hîri matlûb idügi derc ve tastîr olundukda Leh Kralı'nın Katerina'dan havf ve ihtirâzı ziyâde olmağla yazdığı cevâbda buna dâ'ir Rusyalu tarafından bir dürlü teklîf zuhûr itmiş degildir deyü mâddeyi külliyyen inkâr itmekle Devlet-i Aliyye mutma'in[8] olarak sefer mutâla'âsını ber-taraf itmiş idi.

Çünkü Katerina'nın ol vakt henüz tedârükât-ı seferiyyesi müheyyâ olmadığından vakit kazanmak içün ol aralık tevsî'-i hudûd mâddesini te'hîr itmekle berâber îkâ'-ı fitneden ve gasb-ı arâzîye dâ'ir olan niyyetinin tervîcine âlet ittihâz eyledigi mezheb nizâ'ını i'zâmdan hâliye olmazdı bu cihetle Lehlü Katoliklerin bıçak kemiklerine dayanub hem-mezhebleri olan Fransa Devleti dahi kendülerini tahrîk idegeldigine ve Nemçe Devleti mücerred netîce-i maslahatda cerr-i menâfi' garazıyla ol esnada Rusyalu hakkında mu'amelesini iki taraflu kullanub o dahi bir tarafdan Lehlü Katolikleri teşcî'den halî olmadığına binâ'en Lehlülerden bir gürûh Bar nâm kal'ayı makarr ittihaz ve haylîce cem'iyyet peydâ iderek bi-mecâl Rusyaluya mukâvemet itmek üzre i'lan-ı husûmet itmeleriyle yeniden bir takım

1 İmtiyâzât: İmtiyazlar, müsâadeler, izinler.
2 Müttehim: Kabahatli, suçlu görülen, suçlanan.
3 İstişfa': Yardımını istemek.
4 İlkâ: Bırakma, bırakılma, terk, atma.
5 Fevka'l-gâye: Nihayet derecede.
6 Melhûz: Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen; olabilen.
7 Muhâtara: Tehlike; zarar, ziyan, korku.
8 Mutma'in: Gönlü kanmış, içi rahat, şüphesi yok.

Rusya asâkiri Lehistân'a idhâl olunmasıyla Bar şehrinde bulunan cem'iyyet-i merkûme tekrâr Devlet-i Aliyye'den taleb-i meded ve merhamet idüb ol esnâda Rusya askerinden ba'zıları dahi hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye tahattî itmiş bulunduklarından seksan iki senesinde Rusya üzerine i'lân-ı harb olunmuş idi.

Ancak ol vakte kadar Katerina tedârükât-ı seferiyyesini bâliğan mâ bâliğ ikmâl eylemiş olmasıyla pey-der-pey vukû' bulan cenglerde gâlib gelmegin seksan altı senesinde Rusya ve Nemçe ve Prusya devletleri beynlerinde Lehistân'ın birer kıt'ası mukâseme olunmuş ve ibtidâ bunun i'lân-ı resmîsi Lehlülerin dost ve hayr-hâh bildikleri Nemçe Devleti tarafından icrâ kılınmışdır. Bunun üzerine Leh Devleti'nin dâ'ire-i memâliki tazayyuk itdikden başka idâre-i mülkiyyeleri hakkında Rusyalu ma'rifetiyle vaz' olunan usûl dâ'imâ memleketi za'f ve ihtilâlde **(s.83)** tutacak bir esâs üzerine mübtenî[1] oldığından usûl-i idâreleri pek fenâ hâlde idi. Ma'a-mâ-fîh asâkir-i muvazzafa ve usûl-i tarh-ı virgü ve sâ'ire içün nizâmât-ı cedîde vaz'ının lüzûmı der-kâr olmasıyla cümle havâtır[2] bu merkezde dâ'ir idi. Ve Ponyatovski bu makûle mesâlih-i mülkiyyenin icrâsında Katerina'dan ruhsat istihsâline muhtâc oldığından andan istimzâc itdikde o dahi ruhsat virüb hattâ istiklâl-i hükûmetime dâ'ir te'mînât bile i'tâ eylemiş ve düvel-i sâ'ire tarafından dahi ol me'âlde te'mînâtnâmeler gelüb hattâ Nemçe İmparatoru İkinci Jozef bu husûsa dâ'ir olan nâmesinde Lehistân'dan bir fidanın bile ahz ve itlâfını tecvîz itmeyecegini tasrîh eylemiş idi.

Ancak on bu kadar sene zarfında nizâm-ı devlete dâ'ir Lehistân'da şâyân-ı i'tinâ bir şey yapılamadı. Mu'ahharen bâlâda beyân olundığı üzre Rusya ve Nemçe devletleri birlikde olarak Devlet-i Aliyye seferiyle meşgûl oldukları avânda Prusya Devleti Rusyalu ve Nemçe devletlerinin Lehistân'da câri olan nüfûzlarını kırmak içün Leh Devleti'nin nizâmât-ı dâhiliyye ve umûr-ı hâriciyyesine takviyyet ve revâc virdirınege sa'y ve himmet idecegini ta'ahhüd ve bu vechile istiklâl ve serbestiyyetine tekeffül itdiginde Lehlüler dahi hemân ifâte-i fırsat olunmaksızın bu husûsun bir mu'âhede-i resmiyyeye rabt olunmasını murâd itmişler ise de evvel be evvel Lehistân'ın nizâmât-ı esâsiyye-i hükûmeti te'essüs ve takarruür eylemedikce mu'ahede-i mezkûrenin münâsib olmayacağı bahânesiyle Prusyalu tarafından ta'allül olunmuşdur. Ma'a-mâ-fîh bu gûne mevâ'îd ile Prusyalu Lehistân'da kesb-i nüfûz idüb hattâ Leh askerinin mikdârı yüz bine iblâğ olunmak münâsib olacağına dâ'ir Prusya ilçisinin vâki' olan ifâdesi meclis-i millet tarafından kabûl olunarak Rusya tarafdârları her ne kadar bunun men'ine çalışmışlar ise de muktedir olamamışlar idi. Ber-minvâl-i sâbık Prusyalu tarafından lüzûm-ı te'sîsi ihtâr olunan nizâmât hem umûr-ı askeriyyeye ve hem de umûr-ı mâliyyeye şâmil olub Rusyalular bunun te'hir-i icrâsiçün dahi bir tarafdan Lehlüler içinde nizâmât-ı cedîde aleyhinde bulunanların bir kat daha ezhânını[3] bozmak ve diger tarafdan Rûm mezhebinde bulunanları hafiyyeten tahrîk ile ayaklandırmak gibi ifsâdâtdan ve bu nizâmât-ı cedîde ahvâl-i sabıka-i mü'esseseyi muhtell ve ber-geşte[4] ider deyü i'tirâz siyâkında ifadâtdan halî olmamışlar ise de yine müsmir ve mü'essir olmayub nihâyetü'l-emr kaleme alınan nizâmât-ı cedîde-i mülkiyye milletce kabûl olunmuş ve bu sûretle Leh

1 Mübtenî: Kurulu, kurulmuş olan, dayanan.
2 Havâtır: Hâtıralar, fikirler, düşünceler.
3 Ezhân: İnsanda akıl, fikir, zekâ, hafıza, anlayış, kavrayış kudretleri.
4 Ber-geşte: Tersine dönmüş. Yüz çevirmiş.

Devleti kendüsini biraz toplayub Devlet-i Aliyye ile bir mu'ahede tanzîm itmek içün dahi Dersa'âdet'e sâlifü'z-zikr Ponyatovski'yi göndermiş idi. Lâkin Prusyalunun bu harekâtı bütün muvâza'a ve politika manevraları ve hîle ve desîse dolabları dimek olub bundan garazı **(s.84)** Lehistân'ın hîn-i mukâsemesinde kendüsi açıkda bırağılmamak dâ'iyyesi idi ve çünki anın mu'âvenetiyle[1] Lehlülerin davranabilecekleri ma'lûm olub Katerina'nın merâmı ise Lehistân'ın hâl-i şûriş[2] ve ihtilâlde kalması sûreti oldığından e'âzz-ı umûrı olan Leh mes'elesinde Prusyaluya ihtiyâc halinde bulunmak lâzım gelecegi der-kâr idi.

Binâ'en alâ-zâlik Lehlülerin istedikleri mu'âhedenin imzâsını Prusyalu ber-vech-i meşrûh leyte ve la'alle[3] ile te'hîr eyledikden başka Dersa'âdet'de Leh ilçisinin Devlet-i Aliyye ile tanzîmine çalışdığı mu'âhedenin in'ikâdına dahi mâni' olmuş idi. Rusya İmparatoriçesi Devlet-i Aliyye ile akd-i musâlaha itdigi gibi Leh üzerine cânib-i şimâlden otuz bin kadar asker idhâl idüb berü tarafdan dahi hudûd-ı İslâmiyye'den avdet iden Rusya asâkiri Lehistân'a girmege başlamalarıyla Lehlüler yeniden memleketlerinin mukâseme olunacağını anlayub meclis-i millet Varşav şehrinde mukîm süferâdan buna dâ'ir te'mînât taleb eyledikde Rusya ilçisi buna dâ'ir ta'lîmatım yokdur ve Avusturya ilçisi bir şeyden agâh ve habîr degilim ve Prusya ilçisi Lehistân'da vukû' bulan keyfiyyâtda alâkam yokdur cevâblarıyla ta'allül-i alîl idüb Katerina ise Prusya Devleti'yle bi'l-muhâbere Lehistân'ın birer kıt'asını zabt itmek üzre beynlerinde karâr virmişler idi.

Lehlüler vatan-ı azîzlerini muhâfaza içün ı îmen-i gayreti der-miyân ve cümlesi bu uğurda haşr oluncaya dek ceng itmek üzre beynlerinde ahd ü peymân[4] iderek birkaç def'a Rusya asâkirini münhezim ve perîşân itmişler ise de müttefik-i vefâdâr ve hâmî-i hulûskar add eyledikleri Prusya Kralı dahi birdenbire Rusyaluya tevfîk-i hareket iderek akdemce Lehlülerin istiklâl-i hükûmetini muhâfaza içün tedârük ideyorum didigi asâkirini Lehistân'a idhâl ve Lehlüler aleyhine i'mâl itdiginden başka Rusya ve Prusya devletleri beynlerinde virdikleri karâr mûcebince her biri hissesine alıkoyacağı memleketleri tasrîh iderek işbu yedi senesi evâsıtında birer kıt'a beyânnâme ile netîce-i efkârlarını i'lân itmeleriyle bîçâre Lehlüler püşt-i be-dîvâr-ı hayret ve nâ-çâr mukâseme-i sâmiyeye ser-fürû[5] bürde-i mutâva'at olmuşlardır. Ma'a-hazâ içlerinden ba'zı ashâb-ı gayret vatanlarını eyadî-i ağyârdan tahlîs içün sebât ve ısrâr itmek üzre beynlerinde mücededen ahd ü peymân ve üzerlerine içlerinden Koçoskov nâm kimesneyi bi'l-istiklâl ser'asker olmak üzre intihâb ve ta'yîn idüb ol dahi fi'l-hakîka müdebbir ve gayyûr[6] bir merd-i cesûr olmağla iki sene kadar Rusyalu ile şedîd cengler eylemişdir.

Rusyalunun bu hareket-i gâsıbânesi kadh ve ta'yîb olunur hâlâtdan ise de ana nisbetle **(s.85)** Prusya'nın harekât-ı hîle-kârânesi daha ziyâde ma'yûb ve mülevvim[7] idi zîrâ Rusyalu hiç olmaz ise sebeb-i istîlâsını uhûd-ı sâbıkaya isnâd iderek mukaddemâ Lehistân içün kendü ma'rifetiyle yapılmış olan nizâmât mu'ahharen ber-minvâl-i sâbık Prusya'nın ihtâr

1 Mu'âvenet: Yardım, yardım etme; yardımcılık.
2 Hâl-i şûriş: Karışıklık, kargaşalık.
3 Leyte ve la'alle: Bakalım, bugün, yarın gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.
4 Ahd ü peymân: Yemin etme, söz verme.
5 Ser-fürû: Baş eğme, söz dinleme.
6 Gayyûr: Pek gayretli, çalışkan.
7 Mülevvim: Eleştirilen. Tenkit edilen.

ve ısrârı üzerine yapılan nizâmât-ı cedîde ihlâl olundı deyü mevzû'-ı bahs olabilecek ba'zı bahâneler der-miyân ider idi ammâ Prusyalu va'd ve ahdini münker[1] ve fi'l-i kavline bütün bütün mugâyir olmağla şan ve feşân-ı hükümrânî bir zamânda bu derecelerde ihlâl ve ahd ü peymân-ı vâcibü'l-hürme bu vakte dek bu kadar pây-mâl kılındığı yokdur.

Usûl-i zâbıta ve nizâmât-ı esâsiyyesi böyle bütün bütün halel-pezîr olmuş olan bir devletin yeniden ıslâh ve ihyâsı egerçi müşkil bir şeydir lâkin Leh Hükûmeti'nin inkırâzına Ponyatovski gibi dûn-himmet[2] ve deniyyü't-tab' ve bî-sebât bir şahsm makâm-ı hükümdarîde bulunması dahi küllî sebebiyyet virmişdir zîrâ Devlet-i Aliyye seferi Rusya Devleti'ne gerek mâlca ve gerek askerce küllî za'f ve noksân îras[3] idüb bu esnâda ise Fransa İhtilâli'nden dolayı Avrupaca der-kâr olan halecân-ı efkâra nazaran Katerina beyue'd-düvel cârî olan nüfûzı pay-dâr olmak içün umûr-ı dâhiliyyesine kuvvet virmege muhtâc idüginden önünde oldukca bir sedd-i mümâna'at görse Lehistân'ın emr-i mukâsemesini vakt-i âhara ta'lîk idecegi bî-iştibâh idi ve bu kerre Lehistân üzerine sevk eyledigi asker yüz bin kadar olub Lehistân ise böyle bir vakt-i hatarda bunun birkaç katı asker tedârüküne muktedir iken Ponyatovski da'imâ şahsına â'id olan husûsâtı tervîc dâ'iyyesinde bulunur ve ma'a-hazâ Lehistân'ın muhâfaza-i hukûkuna hasr ve vakf-ı nefs eylemiş gibi görünir bir şahs-ı bî-hamiyyet oldığından bu mes'elenin zuhûrundan lâyık olmadığı halde nâ'il oldığı Leh Hükûmeti'nin dest-i tetâvül-i ağyârdan muhâfazasına hasr-ı efkâr idecek yerde Rusya tarafdârlarını yanında tevkîf ve nizâmât-ı cedîde aleyhinde bulunanlardan ba'zılarını vükelâ silkine idhâl itmesiyle askeri teksîr husûsunda ve esliha ve mühimmât-ı lâzıme tedârükünde pek ziyâde kusûr olunmuş idi.

İşte Ponyatovski'nin bu vechile vukû'a gelen taksîr ve muhâsaması Leh Devleti'nin izmihlâlini ta'cîl ve Katerina'nın iğrâzını teshîl eylemişdir.

Mukaddemâ Devlet-i Aliyye Lehistân'ın tahlîsi içün seksan iki senesi seferini ihtiyâr eylemiş iken bu avânda ber-minvâl-i sâbık kendü mesâlih-i mülkiyyesi dahi küllî ıslahâta eylemiş iken bu avânda ber-minvâl-i sâbık kendü mesâlih-i mülkiyyesi dahi küllî ıslahâta muhtâc oldığından bu kerre Lehlülere i'ane şöyle dursun bu hâllerine izhâr-ı te'essüf itmege bile vakt ve hâl müsa'id olmadığına mebnî Lehistân havâdisi Dersa'âdet'e mün'akis oldukca andan ibret alarak nizâmât-ı lâzımenin icrâsına bir kat daha keremiyyetle[4] yapışmak lâzım gelmiş idi. **(s.86)** Toskana Dükalığı'nın Nemçe İmparatoru'nda karâr kıldığına ve imparatorluk resm-i tetevvüci dahi bu hilâlde icrâ olunmuş idügine dâ'ir taraf-ı imparatorîden Der-aliyye'ye iki kıt'a nâme gelmekle Dersa'âdet'de mukîm Nemçe ilçisi henüz devleti tarafından gelmiş sûretinde icrâ-yı resm da'iyyesinde oldığına ve ber-muktezâ-yı vakt ve hâl-i matlûbenin müsâ'ade olunmak lâzımeden görüldigine mebnî ma'iyyetine mihmândâr[5] ta'yîn ve rûzmerre masârifi cânib-i mîrîden tertîb olunarak Cumâde'l-âhire'nin yırmi sekizinci güni ilçi-i merkûm Bâb-ı Âlî'ye gelüb mezkûr iki kıt'a nâmeyi sadr-ı â'zama teslîm eyledikde ber-mu'tâd kendüsüne ve mâ'iyetinde iki nefer tercümânlara ve beg-zâdelere ve sâ'ireye kürkler ve hil'atler ilbâs olunmuşdur.

1 Münker: İnkâr edilmiş, edilen, kabul ve tasdik edilmeyen, reddedile.
2 Dûn-himmet: Gayretsizlik, himmetsizlik.
3 Îrâs: Verme, verilme. Sebebolma, îcâbetme, gerekme. Getirme.
4 Keremiyyet: İyilik, cömertlik.
5 Mihmândâr: Misafir, konuk ağırlayan kimse; ağırlaması için resmî bir misafirin yanına verilen kimse.

Ba'de'l-musâlaha ta'yîn olunacak vakitde tarafeynden fevka'l-'âde büyükilçiler gönderilmek Yaş kasabasında mün'akid olan Rusya Mu'âhedesi'nde münderic olmağla Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâlığından munfasıl Mustafâ Râsih Efendi uhdesine Rûmili beglerbegiligi pâyesi bi't-tevcîh Petersburg büyükilçisi nasb ve ta'yîn ve Cumâde'l-âhire'nin on beşinci güni Ağabahçesi'nde rikâb tertîb olunarak Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm hâzır oludukları hâlde Râsih Paşa huzûr-ı hümâyûna duhûl ile döşüne sevb-i semmur iksâ ve yedine nâme-i hümâyûn i'tâ ve lâzım gelan vesâya-yı seniyye kendüsüne telkîn ve tefhîm ve Rusya tarafına gönderilecek hedâyâ-yı mülûkâne teslîm olundukdan sonra mâh-ı merkûmun on yedinci güni ki evvel-i eyyâm-ı hamsîn idi âlâ-yı vâlâ ile İstanbul'dan çıkmış idi. Hudûda muvâsalatında Rusya ilçisiyle Turla Nehri'nin vasatında emr-i mübâdeleleri icrâ olunmuşdur.

Şöyle ki: Emr-i mübâdeleye taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Bender Muhâfızı Vezîr Hüseyin Paşa ve Rusya tarafından Ceneral Pask me'mûr olmuş ve Rusya Devleti tarafından Dersa'âdet ilçisi nasb ve ta'yîn olunan Ceneral Kotozof için Akkirman Muhâfızı Mîr-i Mîrândan İsmâ'îl Paşa mihmândâr ta'yîn buyurulmuş idi Dersa'âdet'de mukîm Rusya Maslahatgüzârı Kadastof'un virmiş oldığı takrîrde emr-i mübâdelenin Tombasar'a karîb mahalde icrâsı tahrîr olunub Tombasar'a karîb ta'bîri Bender'e şâmil olmak farzıyla Bender'de levâzımât tedârüküne ibtidâr birle mahall-i mübâdele olmak üzre bir aded sal ve üzerine konulmak içün sandalyeler tedârük olunub hâlbuki Bender'den Tombasar'a varınca on iki sâ'at mesâfe olarak Rusyaluların Tombasar'a karîb ta'bîrlerinden maksûdları Tombasar'a yarım sâ'at mesâfesi olan ve karşusunda bulunan Karaevlen karyesi oldığını ve Bender'in karşu tarafında olan Rusya memâliki berüye ve halî ani'l-ahâlî idügini beyân ve mübâdelenin karye-i merkûmede icrâ olunmasını der-miyân itdiklerinde **(s.87)** berü tarafdan dahi Tombasar tarafı harâb ve ârî-ani'l-i'mâr bulunmuş ve her şey Bender'de hâzırlanmış olmasıyla Tombasar tarafında mübâdele icrâ olundığı hâlde oraya levâzımâtın naklinde şâyed bir gûne noksân vukû'ıyla Rusya ilçisinin îfa-yı levâzım-ı ihtirâmiyyesinde kusûr olunur vâdîlerini iltizâm ile münâkaşaya kıyâm olunmuş ise de bu makûle cüz'iyyât ile iştigâl olunmaması içün Dersa'âdet'den Hüseyin Paşa'ya tahrîrat gelmekle Tombasar'da mübâdele icrâsına karâr virilerek ber-vech-i muharrer tehyi'e olunan mübâdele salı Bender'den Tombasar'a nakl olunmuş iken Ceneral Pask tarafından emr-i mübâdelenin keyfiyyet-i icrâsına dâ'ir vârid olan tahrîrâtda Rusyalu tarafından inşâ olunub Nehr-i Turla vasatında lenger-endâz[1] olan salda mübâdele icrâsı yazılmış ve bu sûretde ise Devlet-i Aliyye salı çend rûz mukaddem mahall-i mübâdeleye gelmiş iken meydânda kalmak lâzım gelüb bu dahi mûcib-i nakîsa-i şân bir keyfiyyet dimek olacağı cihetle bâdî-i bahs-i münâza'a olarak tarafeynden haylî kîl ü kâl îrâd olundukdan sonra Rusyalular tarafından çünki Devlet-i Aliyye salı akdemce mahall-i mübâdeleye geldikden kendülerinin salı henüz hitâm bulmamış idüginden Devlet-i Aliyye salında mübâdele icrâ olunmak üzre mümâşâta mecbûr olmalarıyla ve icrâ-yı merâsime dâ'ir bunun gibi daha nice münâkaşât zuhûr eylemiş ise de nihâyet cümlesi böyle tevâfuk-ı tarafeyn ile fasl ve def' olunmağla Hüseyin Paşa ve İlçi Paşa Tombasar'a gelüb ve mübâdele salı Nehr-i Turla vasatında lenger-endâz olub Zi'l-ka'de'nin altıncı ve Haziran'ın beşinci Cum'airtesi güni tarafeynden birer top atılarak hâzır olduklarını yek-dîgere i'lân ile bir ânda kayıklara rükûblarında tarafeynden toplar atılarak ve berü tarafdan mehterhâne

1 Lenger-endâz: Demir atmış olan.

ve öte tarafdan musikalar çalınarak ân-ı vâhidde sala çıkdıklarında karşu karşu vaz‘ olunan sandalyelerden baş sandalyelere yek-dîgere mukâbil olarak mübâdiller ve sağ taraflarında arkaya mâ'il olarak mevzû‘ olan iskemlelere mihmândâr-ı evveller ve muttasıl sandalyelere ilçiler ve arkalarına mütemâ'il mevzû‘ olan iskemlelere mihmândâr-ı sânîler ve kezâ tarafeynin mu‘teber ma‘iyyet me’mûrları birbirine mukâbil oturub tercümânlar vâsıtasıyla rüsûm-ı meveddete dâ'ir musâhebatdan sonra iki tarafdan mübâdiller kıyâm ve Rusya mübâdili ilçisini yeden-be-yed[1] Hüseyin Paşa'ya ve o dahi Devlet-i Aliyye ilçisini bu vechile ana teslim itdikleri hînde işâret kaldırarak tarafeynden yirmişer pâre top atılub ba‘dehu saldan hurûc ve kayıklara rükûb ile Devlet-i Aliyye ilçisi öte tarafa ve Rusya ilçisi berü tarafa imrâr ve mihmândârlar ile savb-ı maksûdlarına[2] tesyâr[3] olunmuşlardır. Devlet-i Aliyye lede'l-iktizâ düvel-i sâ'ire nezdine bu vechile ilçi irsâl idegelmiş ise de (**s.88**) bir devlet nezdinde da'imî sûretle ikâmesi bu devirlere kadar âdet olmamış idi. Avrupa devletleri ise hem tüccârlarının mesâlih-i vâkı‘alarını rü'yet ve tesviyye itmek ve hem de her maslahatı vaktiyle teferrüs[4] idüb de mîzan-ı politikalarını ana göre kullanmak için düvel-i sâ'ire nezdinde da'imî sûretde birer ilçi bulundururlar ve her sınıf teb‘alarını birer kâr ve san‘at ile işgâl ve ashâb-ı fakr ü fâkayı birer işde i‘mâl iderek âhâd-ı nâsı mu‘attal bırakmayub bu cihetle memleketlerinde se'ele[5] bulunmadığı misillü kibâr-zâdeleri dahi küçük iken mekteblere girüb fünûn-ı riyâziyye ve coğrafya tahsîl ile hiç beldelerinden çıkmamış iken karış karış kürre-i arzı mesâha idecek mertebeye geldiklerine kanâ‘at itmeyerek (leyse'l-haber ke'l-‘ayân)[6] deyü ayânen vukûf-ı tahsîl itmek için bilâd-ı ba‘îdeye seyr ü sefer zahmetini ihtiyâr idüb bunlardan ba‘zılarını dahi düvel-i sâ'ire nezdinde bulunan sefîrlerinin ma‘iyyetlerinde istihdâm ile terbiyyelerine ihtimâm iderler idi bu sûretde sefâret usûlünün fevâ'id-i adîdesi der-kâr iken Devlet-i Aliyye öteden berü kendüsini düvel-i Avrupa'dan bî-gâne tutarak Avrupa ahvâline ihâle-i enzâr-ı dikkat itmediginden düvel-i sâ'ire nezdinde ale'd-devâm ilçi ikâmesine lüzûm görülmemiş idi Avrupa'nın terakkiyât-ı cedîdesi ve Devlet-i Aliyye'nin vakt ve hâl iktizâsmca düvel-i Avrupa ile peydâ olan revâbıt-ı adîdesi düvel-i Avrupa ka‘idesince sefâret usûlünün lüzûm ve vaz‘ ve te’sîsini isbât idüb husûsıyla bu avânda râbıta-i düveliyyeyi bütün bütün başka bir hâle koyan Fransa İhtilali zuhûr ile bi'l-cümle düvel-i Avrupa'yı tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye mecbûr itdiginden Devlet-i Aliyye'nin dahi düvel-i fehîme-i Avrupa nezdinde birer ikâmet ilçisi bulundurması derece-i vücûbda görülmekle düvel-i merkûme nezdine birer ilçi gönderilüb ve üç sene müddet tekmîlinde anlar celb ve i‘âde ve yerlerine başkaları irsâl ile minvâl-i meşrûh üzre hem umûr-ı sefâret idâre itdirilmek ve hem de bu tarîk ile ahvâl-i düvele vâkıf ba‘zı zatlar yetişdirilmek üzre nizâmât-ı sâ'ire sırasında sefâret usûlüne dahi hüsn-i râbıta ve nizâm virilmek husûsunı Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri tasmîm itmiş idi ancak bu keyfiyyet Devlet-i Aliyye'de muhdes[7] bir şey oldığından evvel emirde kendüsüne mahremiyyet ve ihtisâsı sâ'irlerinden ziyâde olan Fransa Devleti'yle bi'l-müzâkere karâr

1 Yeden-be-yed: Elden ele, doğrudan doğruya, vasıtasız.
2 Savb-ı maksûd: Kasdolunan, varılmak istenilen yer.
3 Tesyâr: Gönderme, gönderilme.
4 Teferrüs: Sezme, anlar gibi olma.
5 Se'ele: Dilenciler.
6 "Duymak (haber almak), görmek gibi değildir."
7 Muhdes: Sonradan meydana gelmiş, eskiden olmayan.

virildigi halde düvel-i sâ'irenin dahi kabûlde tereddüd ve i‘tizâr idemeyecekleri tezâkür olunub bu hilâlde ise Fransa'da vukû‘a gelan şûriş[1] ve ihtilâl ve adem-i râbıta-i hâl takrîbiyle Avrupa'ya ilçi gönderilse el-yevm Fransızlarla muhârib olan düvel-i Avrupa'nın inkisâr ve iğbirârını mûcib olacağından husûs-ı mezkûr ibtidâ kurûn-ı maziyyeden[2] berü ehl-i İslâm ile silm ü sulh üzre bulunub devlet (**s.89**) ile dahi kat‘â muhârebesi vukû‘ bulmayan İngiltere Devleti'nin Dersa‘âdet'de mukîm ilçisi ile müzâkere karârlaşdırılarak sâbıkâ Kalyonlar Kâtibi Yûsuf Âgâh Efendi işbu yedi senesi evâhirinde Londra ilçisi ve Mektûbî-i Sadr-ı Âlî hulefâsından Râ'if Mahmûd Efendi ser-kâtibî ve Avrupaluların kişi-zâdelerinden sefâretleri ma‘iyyetlerine me’mûr idegeldikleri ataşelere mukâbil Dervîş Ağa nâmında biri dahi ma‘iyyet me’mûru ve iki nefer tercümân ve Hristiyan teba‘a-i Devlet-i Aliyye'den biri yine ma‘iyyet me’mûrı ta‘yîn ve Yûsuf Âgâh Efendi'ye on beş bin guruş harcırâh ve senevî elli bin guruş ma‘âş ve Mahmûd Efendi'ye dört bin guruş harcırâh ve senevî on bin guruş ma‘âş ve Dervîş Ağa'ya iki bin guruş harcırâh ve senevî sekiz bin guruş ma‘âş ve ikinci tercümâna iki bin beş yüz guruş harcırâh ve senevî altı bin guruş ma‘âş ve ehl-i zimmetden olan ma‘iyyet me’mûrına bin beş yüz guruş harcırâh ve senevî iki bin beş yüz guruş ma‘âş i‘tâ ve tahsîs buyurulmuşdur.

Vekâyi‘-i Sene 1208

Âgâh Efendi berren azîmet eylemiş oldığmdan müretteb olan hedâyâ-yı mülûkâne için işbu sekiz senesi evâ'ilinde bir kıt‘a sefîne istîcâr ve bahren İngiltere'ye tesyâr olunmuşdur. Rusya fevka'l-‘âde büyükilçisi sâlifü'z-zikr Kotozof evâ'il-i Rebî‘ü'l-evvel'de Dersa‘âdet'e vâsıl ve Rebî‘ü'l-âhir'in sekizinci Salı güni tertîb olunan Dîvânda huzûr-ı hümâyûna dâhil olmuşdur.

Ba‘dehu Dersa‘âdet'de ikâmet eylemek üzre vârid olan Rusya orta ilçisi mâh-ı Şa‘bân-ı mu‘azzam'ın ikisinde Dîvân-ı Hümâyûna duhûl ile nâmesini takdîm eyledigi cihetle Kotozof'un ikâmetine lüzûm kalmadığından Şa‘bân'm dokuzuncı güni huzûr-ı hümâyûna müsûl[3] ile vedâ‘ iderek memleketi câmbine avdet eylemişdir.

Ve esnâ-yı râhda muhâfaza için mîr-i mîrândan birinin mihmândâr ta‘yîn olunması de’b-i dirîn olub haricden birinin ta‘yîninde ise külfet der-kâr oldığına mebnî Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Mehmed Ağa itmâm-ı hidmet akîbinde ref‘ olunmak üzre muvakkat rütbe-i mîr-i mîrânî ile bu hidmete ta‘yîn buyurulmuşdur.

Petersburg fevka'l-‘âde büyükilçisi Râsih Paşa dahi ol esnâda ikmâl-i me’mûriyyet ile avdet eylemiş idi.

Geçen yedi senesi Zi'l-ka‘desi'nin altıncı güni Râsih Paşa ile Kotozof'un Turla Nehri vasatında Devlet-i Aliyye salı üzerinde mübâdeleleri icrâ olundığı gibi bu kerre (**s.90**)

1 Şûriş: Karışıklık, kargaşalık.
2 Kurûn-ı maziyye: Geçmiş zamanlar.
3 Müsûl: Saygı ile ayakta durma, bekleme.

avdetlerinde[1] dahi orada mübâdeleleri musammem[2] olub bu kerre Rusya salında mübadele icrâsı Rusyalu tarafından îrâd olunmuş ise de ba'zı mübâhasat cereyânından sonra yine Devlet-i Aliyye salında icrâ-yı mübâdele olunmak üzre bi'l-ittifâk karâr virilüb işbu sekiz senesi Zi'l-ka'desi'nin yine altıncı güni kemâ-fi's-sâbık Devlet-i Aliyye salı üzerinde toplar atılarak ân-ı vâhidde sefîreyn-i müşârün-ileyhimâ mezkûr sala vârid olmuşlar ve bu kerre mübâdiller birlikde bulunmayub yalnız mihmândârlar ile ilçiler vürûd ve mülâkat ve vedâ' itmişlerdir.

Râsih Paşa ber-vech-i bâlâ Dersa'âdet'e avdet eylediginden sonra tarîk-i sâbıkına rücû'[3] ve paşalık unvânını terk ile defter emîni olmuşdur.

Ba'zı Tevcîhât ve Atiyye ve İltifât

Yukaruda beyân itdigimiz vechile mukaddemce şurût-ı vezâreti hâvî tanzîm olunan nizâmnâmede taşra vüzerâsı menâsıbı yirmi üçe hasr olunub fakat Anapa muhâfızlığı müstesnâ tutulmuş oldığına ve hâlâ Anapa muhâfızı bulunan Mustafâ Paşa'nın mukaddemâ Akdeniz'de sebkat[4] iden hidmeti enzâr-ı avâm ve havâsda mûcib-i tezâyüd-i şöhret ve şânı ve bu def'aki me'mûriyyetinde zuhûra gelan sülûk ve hareketi dahi muvâfık-ı tab'-ı Selîm Sultânî idügine mebnî evâ'il-i mâh-ı Muharremü'l-harâm'da uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâret ihsân buyurulmuşdur.

Vak'a-nüvîs Vâsıf Efendi'nin cülûs-ı Selîm Hanî'den bede' ile iki yüz beş senesine kadar te'lîf itdigi bir kıt'a târîhi bu hilâlde Sultân Selîm Han Hazretleri'ne arz olundukda (Vâsıf Efendi'nin mukaddime-i târîhinden gâyet hazz itdim dahi aşağısını ilâve itmek içün târîhi irsâl eyledim böylece aşağı doğrı yazsun ve kendüye şimdilik beş bin guruş Darbhâneden alub atiyye viresün) deyü sadr-ı â'zama hitâben hatt-ı hümâyûn sâdır olmuşdur ol vaktin beş bin guruşı asrımızdaki sağ akçe hesâbıyla takrîben elli bin guruş dimek olur.

Hilâl-i Muharrem'de mahdûm-ı Şeyhü'l-islâmî olan Galata Kadısı Abdullâh Efendi ile imâm-ı evvel-i şehr-i yârîye Mekke pâyeleri ihsân buyurulmuş idi müte'âkiben Mekke-i Mükerreme Kadısı Kezûbî-zâde Emîn Efendi itmâm-ı müddet ile Medîne-i Münevvere'ye avdetinde (yalan dünyâdan el çekdi Kezûbî-zâde gerçekden) fehvâsınca[5] târîk-i mansıb-ı fenâ oldığı haberi Dersa'âdet'e vâsıl olmağın sâbıkan Burusa Kadısı Osmân Efendi Mekke-i Mükerreme kadısı nasb olunmuş ve i'tibâr-ı tevcîhi gurre-i Muharrem olmak cihetiyle mahdûm-ı Şeyhü'l-islâmî ile imâm-ı evvel-i sultânîye takdîm kılınmışdır. (**s.91**) Sene-i mâziyye hilâlinde Medîne-i Münevvere Kadısı Abdülbakî Efendi ile Şeyhü'l-harem-i Nebevî ağanın dahi âzim-i dâr-ı bekâ[6] oldukları haberi sene-i cedîde evâ'ilinde Dersa'âdet'e vâsıl olmağla sâbıkan Dâru's-sa'ade Ağası olan İdrîs Ağa Şeyhü'l-harem nasb olunub fermânı

1 Avdet: Geri gelme, dönme, dönüş.
2 Musammem: Tesmîm olunmuş, katî olarak karar verilmiş.
3 Rücû': Dönme, geri dönme; cayma, sözünden dönme, sözünü geri alma.
4 Sebkat: Geçme, ilerleme.
5 Fehvâ: Uyarınca, sözü gereğince.
6 Dâr-ı bekâ: Ahiret.

kendüye gönderilmişdir.

İsmâ'îl Râ'if Paşa-zâde İsmet Begefendi yedi senesi Zi'l-ka'desi'nin on beşinde İstanbul kadısı nasb olunmuş idi ancak bu esnâda esvâkda bey' olunan nân-ı azîz ekl[7] olunmayacak mertebeye gelmekle ekle sâlih nân tabh olunmasını Sultân Selîm Han Hazretleri irâde idüb hattâ bir iki def'a numûne talebiyle tashîh-i mâdde kasdında olduklarında Kadı Efendi ba'zı mülâhazaya mebnî numûne arz idemeyüb bu hilâlde Şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh Hazretleri Kâğıdhâne'ye teşrîflerinde ekmekcilerin el-ân abz itdikleri hubûbatın numûnesi tutulmasını fermân buyurub ba'de't-tabh bâsıl olan nân-ı azîzde rû-nümâ olan tefâvüti Kadı Efendi'nin tekâsül ve rehâvetine haml ile azl ve nefyini irâde buyurmalarıyla Burusa'ya nefy olunarak yerine sâbıkan İstanbul kadısı es'âr husûsunda ihtimâmı mûcib ve müsellem olan Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi Safer'in yirmi beşinci güni İstanbul kadısı nasb olundı deyü Vâsıf Efendi tahrîr itdikden sonra bu vechile tezyîl-i makâl itmişdir ki mücerrebân-ı ahvâl-i rûz-gâr olanlardan biri dir ki kadı-i mâzî arîkü't-tarafeyn ve şerîfü'l-asleyn ilm ve kemâlden behre-yâb ve bende-zâde-i şehr-i yâr-ı ve'l-ecnâb olmakdan nâşî bu âna dek hakkında lâzıme-i hürmet icrâ buyurulub az vakt içinde rütbe-i azîmeye nâ'il ve bilâ mu'accele tahsîl-i îrâd ile ser-menzil-i merâma vâsıl olmuş idi bu ni'ımet-i celîlenin kadrini bilüb nâs ile hüsn-i imtizâc ve sıfât-ı zemîmeden olan ene'l-gayr da'vâsını derûnundan ihrâc lâzım iken devletini hazm idemeyüb kibr ve nahveti[8] resîde-i derece-i nihâyet ve vaz'-ı bâridi dil-şiken[9]-i ashâb-ı necdet ve hırfet oldığı mürebbî-i âlem olan pâdişâh-ı sütûde-sıfâta münkeşif ve hakkında cây-gîr-i istikrâr olan hüsn-i teveccühleri munsarif[10] olub azl ve nefy ile te'dîb ve bu vesîle ile erbâb-ı nahvet ve ru'ûnet terhîb olundı deyü tahrîr eylemişdir.

Ancak ekmeklerin öyle yenmeyecek mertebeye gelmesi bu yüzden bir takım müteneffizânın[11] yâhud etrâf ve muta'allikâtının temettu'âtı ve bu vesîle ile esnâfın dahi bi't-tabi' vukû'a gelan fesâdâtı gibi ol vaktin ahvâl ve usûlünde der-kâr olan fenâlıklardan nâşî olmasıyla kadı efendilerin azliyle iş bitmeyüb ıslâhât-ı külliyyeye muhtâc idi. Ber-minvâl-i sâbık bâ-irâde-i seniyye Kadı Efendi'den numûne matlûb olmuş iken arz idememesi dahi bu ma'nâyı müfîddir. Binâ'en (**s.92**) alâ-zâlik üç mâh sonra Sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâmın bir rikâb güni şifâhen Sultân Selîm'den İsmet Beg'in afv ve ıtlâkını niyâz itmeleriyle ve Sultân Selîm Han Hazretleri dahi pederinin havâss-ı bendegânı hakkında da'imâ lutf ve âtıfetlerin mebzûl idüb Râ'if İsmâ'îl Paşa ise Sultân Mustafâ'nın pek ziyâde teveccühüne mazhar olan zevâtdan bulunmasıyla hemân İsmet Beg'in ıtlâkına müsâ'ade olunarak Dersa'âdet'e getürilmişdir. Nûrî Beg Târîhi'nde dir ki fi'l-asl etrâfdan Dersa'âdet'e zahîre celbi tüccâra mahsûs iken yevmen fe yevmen tekessür-i nüfûs hasebiyle tüccârın vaktiyle celb eyledikleri zahâ'ir hengâm-ı şitâ mürûrına kadar vefâ itmeyüb ekseriyâ kış günlerinde zahîrede kıllet[12] ve ol cihetden ibâdullâhda ızdırâb ve zecret der-kâr oldığından kırk elli sene mukaddem vükelâ-yı devlet bu husûsı bi'l-mülâhaza cânib-i mîrîden Tersâne-i Âmirede müte'addid zahîre anbârları inşâ ve be-her sene sevâhil-i Bahr-i Sefîd'den Selanik ve Galos ve sâ'ir münâsib

7 Nân-ı azîz ekl: Ekmek yemek.
8 Nahvet: Kibir, gurur. Kibirlenme, büyüklenme, böbürlenme.
9 Dil-şiken: Can sıkıcı, kalb kırıcı.
10 Munsarif: Geri dönen, çekilip giden.
11 Müteneffiz: Nüfuz sahibi, sözü geçer olan. İtibarı cari bulunan.
12 Kıllet: Azlık, kıtlık.

olan mahallere ve zahîre celbi cesbân[1] olan yerlere başka başka mübâya'acılar ta'yîn ve isrâ ve buğdâyın her kîlesi altmışar akçeye ve arpanın kîlesi otuzar akçeye olmak üzre mîrî fîsiyle hengâm-ı şitâ inkızâsına kadar Âsitâne-i Sa'âdet'e kifâyet idecek mikdârı ashâb-ı hars ve zirâ'atden zahîre iştirâ ve cümlesi gelüb sâlifü'z-zikr anbârlara teşhîn ve imlâ ve kış mevsimlerinde lede'l-iktiza cânib-i mîrîden bahâsıyla habbâzâna[2] tevzî' ve i'tâ olunmak üzre tanzîn itmişler bu husûs fi'l-hakîka kış günlerinde zahîreden sıklet[3] çekmemege egerçi bâ'is olub ancak be-her sene bu bahâne ile taraf taraf mübâya'acıların ve â'yân ve zabitânın fukarâ-yı ra'iyyete itdikleri zulm ve ta'addîleri dâ'ire-i ta'bîr ve takrîrden hâric bir keyfiyyet olmağla subh ü mesâ âh ü enîn-i fukarâ peyveste-i nıtâk-ı âsumân ve harmen-i nizâm-ı hâl-i re'âyâ âteş-i zulm-i bî-pâyan ile sûzan ve vîrân olmakda idi.

Nûrî Beg'in beyân itdigi vechile mübâya'a usûlünün taşralar hakkında mûcib-i hasâr oldığı der-kâr olub ancak bununla bile İstanbul'da kışın bütün bütün zahîre sıkındısı çekilmez dahi degil idi. Hele vükelâ-yı devlet İstanbul'a zahîre celbinde pâ-der-gil-i hayret ve ale'l-husûs kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunan zâtlar Vâsıf Efendi'nin tahrîr itdigi vechile bu husûsa hasr-ı vakt iderek mübtelâ-yı ta'b ve zecret olmalarıyla sâ'ir umûr-ı devlete nezâret itmege vakt ve ferâgat bulamazlardı Tatarcık Abdullâh Efendi'nin nizâm-ı devlete dâ'ir olan lâyihasında beyân eyledigi üzre İstanbul'da nüfûs-ı kesîre müctemi' olmağla bu kadar halka lühûm ve şuhûm[4] ve levâzimat-ı sâ'ire yetişdirmek müte'assir oldığından vükelâ ve ümenâ-yı devlet nizâm-ı mülk ve saltanata dâ'ir dekâyıkı düşünmege vakt ve ferâgat (s.93) bulamayub ihtisâb ağası gibi İstanbul ahâlîsinin havâyic-i zarûriyyelerini düşünmege mecbûr ve kalemlerde yazılan evâmirin ekseri bu mâddeye mahsûr oldı ve kâffe-i nâsa kâffi nân-ı azîz tedârüki zımnında mîrî anbârları yapılarak cânib-i mîrîden zahîre mübâya'asına mecbûriyyet geldi.

Hâlbuki cânib-i mîrîden mübâya'acılara her keyl hınta içün yirmişer para virilüb re'âyâ fukarâsı ise her kîlesini üç dört kat bahâsıyla iştirâya mecbûr olduklarından başka niceleri mesâfe-i ba'îdeden nakl itmeleriyle yalnız ücret-i nakliyyesi cânib-i mîrîden virilen bahânın ez'âf-ı muzâ'afına[5] resîde olur ve mübâya'acılar dahi tama' ve hıyânetleri takrîbiyle cânib-i mîrîden ber-mu'tâd kendülerine virilan on kîlede bir kîleye kanâ'at itmeyüb kendü masnû'ları[6] olan başlu kîleler ile ölçerek ve on kîleyi altı yedi kîle getürerek ziyâdesinin akçesini re'âyâdan ahz ile zulm ve eziyyet eylediklerinden başka re'âyâdan aldıkları sâf ve ceyyid[7] hıntaya saman ve arpa ve kırmık karışdırmak gibi gûnâ-gûn hilelerden sonra sefâ'inine tahmîl ile Âsitâneye gönderirler ve rü'esâ-yı sefâ'in hevânesi dahi esnâ-yı râhda hamûlelerinin bir mikdârını bey' ve bir mikdâr saman dahi anlar halt eylediklerinden mâ'adâ intifâh[8] ile ziyâde gelmek içün üzerine su döküb geregi gibi ifsâd itmeleriyle ve bu maküle mahlût ve nıtûbetlü zahâ'ir mîrî anbârlarına vaz' olunub müddet-i kalîle zarfında semît-i

1 Cesbân: Layık, yakışır, münasib olan.
2 Habbâz: Ekmekçi. Ekmek yapan veya satan kimse.
3 Sıklet: Ağırlık, yük. Sıkıntı.
4 Lühûm ve şuhûm: Etler ve iç yağları.
5 Ez'âf-ı muzâ'af: Kat kat, pek çok.
6 Masnû: Sahte, düzme, uydurma, yapma.
7 Ceyyid: Taze, hoş, iyi, saf.
8 İntifâ: Faydalanma.

mürettebeleri ta'affün itdigi hâlde habbâzlara taksîm olunagelmekle tabh olundukda ekl iden bî-çârelerde nice emrâzın hudûsmı mûcib ve hayvan bile yiyemeyecek derecelerde ta'affün itmiş olanları bahre ilkâ olunub telef ve hasâr-ı mîrîyi müstevcib olur idi. Ve çünki ekmekci Arnavudlar zahâ'ir akçesinden cem' eyledikleri emvâli memleketlerine irsâl ile izhâr-ı iflâs eylediklerinden ber-minvâl-i meşrûh mübâya'acıların bin belâ ile İstanbul'a getürdükleri zahâ'irden ekmekcilere virilenlerin akçeleri dahi ekseriyâ çürüyüb tahsîl olunamazdı ve yek-dîgere kefîl olmak üzre kefâlet-i müteselsileye rabt itdirilmek gibi sûretlerle çâresine bakılur idiyse de anlar dahi yine birer sûretle icrâ-yı fesâd ve mel'anetden girü durmazlardı zahîre tüccârı dahi kesîren-mâ bu beliyyeye[1] giriftâr olarak zevâl-i sermâye ile mutazarrır ve bu cihetle celb-i zahâ'ir müte'assir ve bilâ-mûcib Âsitâne'de zuhûr-ı kaht ü galâ ile ibâdullâh mütehayyer olageldigi dahi Vâsıf Târîhi'nde mündericdir.

Binâ'en alâ-zâlik Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî el-Hâc Mehmed Hakkı Beg altı aydan berü celb-i erzâk zımnında etrâf ile münâkaşa eyledigine binâ'en imtizâcsızlık[2] ile lisâna gelmiş oldığından başka (s.94) hilâf-ı rızâ-yı âlî ba'zı harekât-ı hâricden sem'-i hümâyûna ilkâ olunmağın Rebî'ü'l-evvel'in sekizinci güni infisâl ile yerine Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından el-Hâc Ebûbekir Ağa kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunarak makâm-ı tecrübe ve ihtibâra nakl ve îsâl olunmuşdur.

Gara'ibdendir ki Hakkı Beg bir iki ay mukaddem Bekir Ağa'yı bakâyâ-yı mechûle zımnında Rakka'ya me'mûr idüb o dahi sefer takrîbiyle dûçâr-ı zarar ve hasâr olmuş olmasıyla harekete mecâlî olmadığını makâm-ı i'tizârda îrâd eyledikde Hakkı Beg gazaba gelerek elbette gidersin gitmedigin hâlde kaziyye ma'lûmdur deyü ihâfe ve inzâr ve Bekir Ağa'nın ba'zı taraflara düşüb talebkâr-ı şefâ'at oldığını lede'l-istihbâr harbeciler ile Üsküdar'a imrârında ısrâr ve bundan sonra dahi muhâlefet ider ise nefy olunacağını iş'âr itmiş idi.

Ne hâl ise hâline vâkıf olan ba'zı mürüvvet-mendân-ı zamâne mûmâ-ileyhi tahlîs ve hidmet-i merkûmeyi âhara tahsîs idüb kimesnenin hâtırına gelmez iken

Beyt

(Murâd idince müsebbib bir âdemin kârın * Yed-i teşebbüsüni cüst-cû ider esbâb)

mü'eddâsınca kendüsini mazhar-ı eşedd-i 'itâb iden zâta halef oldı deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir.

Ancak kethüdâlık tebdîliyle zahîre maslahatı yoluna girmek lâzım gelmeyüb bu ise âmmenin havâyic-i zarûriyyesinden oldığına mebnî müstakillen bu işe bakmak üzre Dersa'âdet'de müceddeden bir nezâret ihdâsına karâr virilmişdir.

Şöyle ki: Mübâya'a mâddesinden dolayı taşra ahâlîsinin hâli harâb ve ale'l-husûs eyyâm-ı harbde[3] olan ordular tertîbâtından nâşî Memâlik-i Mahrûse âşiyane-i bum ü gurâb[4] olageldiginden her nasıl olur ise olsun bunun def'i farz mesâbesinden olmuş idi. Şerîf Efendi

1 Beliyye: Felâket, keder, kasavet, tasa.
2 İmtizâç: İyi geçinme, uyuşma, anlaşma.
3 Eyyâm-ı harb: Savaş günleri, savaşın olduğu zaman.
4 Âşiyane-i bum ü gurâb: Baykuş ve karga yuvası.

dahi sâlifü'z-zikr lâyihasında işbu mübâya'a mâddesinin ilgâsı derece-i vücûbda oldığını tasrîh idüb şöyle ki: Sefer ve hazarda mübâya'ât ve mürettebât külliyyen fukarâ üzerinden kaldırılub cümlesini Devlet-i Aliyye kendü akçesiyle tedârük eylese bir senede seferin râyiciyle zahîresi beş bin kîseye ve araba ve deve ve bargîr şöyle satun almaca kezâlik beş bin kîseye düzilüb on bin kîse ile matlûb hâsıl olur iken bunlar içün re'âyâdan kırk elli bin kîse çıkayor re'âyânın mâlı hazînede mevcûd ve müddehâr olan akçeden â'lâdır ki hazînede duran akçenin nemâ ve ticâreti olmaz re'âyânın akçesi boş durmayub dâ'imâ nemâ ve tezâyüddedir. Anın içün (**s.95**) re'âyânın mâlını hazâ'in-i sultâniyye mâlından ziyâde muhâfaza itmek lâzımdır farazâ[1] sefer içün yirmi bin kîse tedârük olunacak ise otuz bin olunsun on bin kîse ile elli bin kîse kazanılmış olub memâlik harâb olmaz ve kırk sene sefer olsa re'âyânın bir yumurtasına vaz'-ı yed olunmamak kâbildir re'âyâ sefer var imiş deyü birbirinden işidüb mâl ve iyâl ve cânlarına zerre kadar zarar irişmedigi sûretde hasbe'l-iktizâ ne yüzden mu'âvenet ideceklerini bilmezler kaldı ki eyyâm-ı hazarda İstanbul içün olan mübâya'ât cüz'iyyât makûlesi olmağla Tersâne-i Âmire anbârlarında altı aylık zahîre cem' olundukdan sonra külliyyen ref' ve afv olunarak ba'zı sevâhil-i Bahr-i Sefîd ve Siyâh'dan tüccâr tâ'ifesi râyiciyle kendüleri götürüb Tersâne anbârlarına vaz' itmek üzre senede üçer aylık zahîre tertîb olunub her sene ol mikdâr zahîre anbârlara vaz' olundukca eskisinden ol kadar zahîre habbâzlara tevzî' ile senede bir kerre devr olunmuş ve ale'd-devâm İstanbul'da altı aylık zahîre bulunmuş olur ve Tuna sevâhilinde müte'addid anbârlar inşâ ve zahîrenin bahâsı rahis oldukca mübâya'a ve vaz' ile bir seferlik zahîre cem' ve mevsim-i sayfda sülüsi mikdârı İstanbul'a celb olundukca yerine tedârük ve vaz' olunmak tarîkiyle üç senede bir devr olub hem sefer zahîresi yerinde durur ve hem de İstanbul'un kilârı gibi olur deyü tahrîr itmişdir.

Sultân Selîm Han Hazretleri mübâya'a usûlünün derece-i mazarratını geregi gibi iz'ân iderek cülûsundan sonra külliyyen ilgâsını fermân buyurmuş ve Dersa'âdet'de zahîre ve eşyayı sâ'irenin bulunması maksadına serbestî-i ticâretden eslem[2] bir şâh-râh-ı adâlet olmayacağı müsellemâtdan bulunmuş ise de kırk elli seneden berü mübâya'a tarîkiyle İstanbul'a zahîre celbine alışılmış olduğından İstanbul'un idâresi bütün bütün tüccârın getüreceği zahîreye bırağılmış olsa eyyâm-ı şitâda zahîreye cüz'î nedret[3] geldigi takdîrde mübâya'a usûlünün ref' olundığına azv ve isnâd ve vükelâ-yı devletin tekâsülüne haml ile azîm güft-gûlar peydâ olacağı mülâhazasına mebnî yine taraf-ı devletden İstanbul içün lüzûmı kadar zahîre celb ve iddihârına lüzûm göründiginden zahîre içün beş bin guruş tahsîs olunub bununla be-her sene Dersa'âdet içün vaktiyle fukarâdan râyici üzre lüzûmı mikdârı zahîre celb ve iddihâr olunmak ve bu akçeye masârif-i sâ'ire içün vaz'-ı yed olunmayub sene be sene neşv ü nemâ[4] bulmak ve İstanbul'a muktezî olan otuz altı yük kadar zahîrenin kâffesi cânib-i mîrîden bi'l-mübâya'a habbazâna tevzî' olunsa tüccâr me'yûs[5] olacağından tüccârın kudretleri yetdigi mertebesi yine anlara getirdilüb mâ'adâsının (**s.96**) cânib-i mîrîden mübâya'ası tensîb olunmağın faraza otuz altı yük zahîrenin yirmi yük mikdârı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den celb

1 Farazâ: Farzedelim ki, diyelim ki, tutalım ki, ola ki.
2 Eslem: Daha sağlam, en selâmetli, en sâlim.
3 Nedret: Azlık; seyreklik, az bulunma.
4 Neşv ü nemâ: Büyümek ve gelişmek.
5 Me'yûs: Yeise düşmüş, ümîdi kesilmiş, ümitsiz.

ve tedârük olunarak mâ'adâsı tüccâr ma'rifetiyle getürdülmek ve çünki bu tertîb İstanbul'un idâresine mahsûs olarak sefer zahîresi yine mîrî fi'âtıyla îcâb iden mahallerden cem' olunacağından eyyâm-ı seferde dahi işbu zahîre sermâyesine naks ve halel getürülmemek üzre mütehayyizân-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den birinin nezâreti ve nâzır olacak zâtların mûcib-i nüfûz ve haysiyyeti olma üzre rütbe ve i'tibarı cihetiyle nişâncılıkdan bir tür iken iktizâ-yı vakt ve hâl ile i'tibârdan sâkıt olarak bir müddetden berü amel-mânde-i[1] ricâl-i devletden birine kayd-ı hayât ile tevcîh oluna gelan şıkk-ı sâlislik mansıbının dahi zahîre nezâretine ilhâkı husûslarına karâr virilerek Rebî'ü'l-evvel gâyetinde Başmuhâsebeci Râtib Ebûbekir Efendi zahîre nâzırı nasb olunub şıkk-ı sâlis defterdârlığı dahi ilhâken uhdesine tevcîh ve kendüsüne şehriyye bin beş yüz guruş ma'âş tahsîs ve ma'iyyetine me'mûrlar ve kâtibler ta'yîn ve zahâ'irin taşralardan celb ve iddihârıyla etmekcilere tevzî'i ve zimemâtının tahsîli ve sermayenin naks ve tedennîden muhâfazası ve tüccârın himâye ve sıyâneti husûsâtına dâ'ir yedine mufassal ta'lîmnâme i'tâ buyurulmuşdur.

Vekâyi'-i Mütenevvi'a

Hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Kapudan Paşa Akdeniz'den avdet itdigi gibi tarafına virilmiş olan istiklâl-i tâmme hasebiyle Liman Re'îsi Mehmed Kapudan'ı ve direkci bir nefer zımmîyi katl itdikden sonra vukû'-ı hâli Bâb-ı Âlî'ye tahrîr idüb makâm-ı Sadâretden dahî huzûr-ı hümâyûna arz-ı keyfiyyet olunmuşdur. Bunun sebebi Vâsıf Târîhi'nde bu vechile muharrerdir ki: Tersâne-i Âmire'ye virilan nizâm-ı cedîd mûcebince Mehmed Kapudan'ın dâ'ire-i ma'îşeti tevsî' ve beyne'l-akrân rütbesi terfî' olunmuş iken tarîk-i irtikâba[2] sapub hıyânete cesâret itmekle liman re'îsleri ma'rifetiyle tertîb olunan edevât-ı sefâ'inde kusûr görilüb şöyle ki: Donanma-yı Hümâyûn bu sene Akdeniz'e hareketinde virdigi âlat-ı telâtum-i deryânın ednâsına tahammül idemeyerek sefînelerden bir ikisi kazâ-zede olacak mertebeye geldikden başka iki seneden berü Bodrum'da inşâ olunmakda olan sefîne hitâm bulmağla deryâya tenzîl zımnında Kapudan Paşa bi'n-nefs Bodrum'a varub Mehmed Kapudan'ın virmiş oldığı âlat ile geminin indirilmesinde haylî usret[3] çekildigini bi'l-müşâhede gazab-nâk olarak hemân Âsitâne'ye geldiginde ber-minvâl-i sâbık ibtidâ Mehmed Kapudan'ın cezâsını tertîb idüb ba'dehu Bâb-ı Âlî'ye beyân-ı hâl eylemişdir.

Şeyhü'l-islâm-ı esbak Hamîdî-zâde Efendi'nin hâcc-ı şerîfden menfâsı olan Mağnisa'ya (**s.97**) avdetinde Rebî'ü'l-âhir'in yirmi birinci güni vefat eylemiş oldığı haber alınarak â'dâsı müsterîhü'l-bâl olmuşdur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh fuhûl-i ulemâdan Mısır'da vefât iden Hamîdî Mehmed Efendi'nin sulbünden bin yüz kırk dört târîhinde tevellüd ve sinn-i temyize vusûlünde rüşd ve zekâveti[4] hasebiyle zamân-ı kalîlde ulûm-ı âliyyeyi tekmîl ile ne sûretde kat'-ı merâtib eyledigi ve tarîk-i ilmiyyenin ıslâhına nasıl müsâra'at itdigi ve sonra ne vechile ikbâlinden

1 Amel-mânde: İş göremez durumda.
2 Tarîk-i irtikâb: Rüşvet veya bir makamı âlet etme yolu ile hakkı olmayanı hile ile almak.
3 Usret: Zorluk, güçlük. Darlık, sıkıntı. İşlemezlik.
4 Zekâvet: Zeki oluş. Zeyreklik. Çabuk anlama ve kavrama. Keskin anlayış.

düşdigi cild-i rabi'de mufassalen mestûr olmağla tekrâra hâcet görülmez.

Burusa'da menfî bulunan Kiçeci-zâde Sâlih Efendi akdemce afv ve ıtlâk ile Dersa'âdet'e getürülmüş idi. (men samet necâ)[1] kâ'idesine ri'âyet kendüsünce mûcib-i selâmet iken adet-i me'lûfesi üzerine her yerde ıtlâk-ı lisân ile eyâdî-i â'dâsına ser-rişte-i icrâ-yı adâvet virmiş oldığmdan tarz-ı âhar[2] ile te'dîb zımnında tuğrât-ı sâbıkası ilgâ ve pâ-dâşı olanlar ile rüsûm-ı âdiye icrâ itmek irâdeleri sem'ine ilkâ olunmağın bi'z-zarûre bu esnâda temarüz sûretini ihtiyâr ve hânesinde istikrâr ile tecerru'-ı gû'us-i ekdâr[3] itmekde olub ancak bir rikâb güni Sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâm Efendi mûmâ-ileyhin hakkında şefkati müstelzim ba'zı makâleler serd ve tahkîk-i rütbe temenniyâtıyla şefâ'at eylediklerinde ricâları makrûn-ı müsâ'ade-i seniyye olarak zillet-i inhitâtdan tahlîs olundı deyü Vâsıf Târîhi'nde mestûrdur.

Sefâ'ine el viren eşcârın Gemlik halîcine kurbiyyeti[4] olmak hasebiyle ba'zan mahall-i mezkûrda sefîne inşâ olunageldiginden tersânedeki gözler gibi birkaç göz inşâ ve me'mûrîn içün dâhiliyyeli ve hâriciyyeli konak binâ olunmak üzre irâde-i seniyye sâdır oldığından Cumâde'l-âhire gâyetinden Canik Muhassılı Osmân Ağa Binâ Emîni nasb olunmuşdur.

Hilal-i Receb-i şerîfde dahi tersânede der-dest-i inşâ olan Zafer-i Hümâyûn nâm kalyon deryâya indirilmişdir. Ravza-i Mutahhara'nın kisve-i şerîfesi müceddeden i'mâl olunarak bu avânda Medîne-i Münevvere'ye irsâl olundığından başka mukaddemâ altmış altı zira' düz gögez[5] atlas üzerine sûre-i feth ve tuğra-yı hümâyûn nesciyle bir kıt'a meyân bend ve siyâh atlas üzerine (hazâ kabr-i nebiyyinâ resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem) nesc olunmuş bir levha-i şerîfe ile dîger üç levha-i şerîfe ki birisinin üzerine (hazâ kabr-i seyyidinâ Ebûbekir es-Sıddık radıyallahu anh) ve ikincisinin üzerine (hazâ kabr-i seyyidinâ Ömerü'l-fârûk radıyallâhu anh) ve üçüncisinin üzerine (hazâ kabr-i seyyidinâ Fâtımatü'z-zehrâ radıyallâhu anhâ) ibâreleri zerrîn târ ile siyâh atlas üzerine nesc olunub merâkid-i şerîfelerine ta'lîk olunmak (s.98) için gönderilmişidi ve bunlardan başka Hazret-i Osmân radıyallâhu anhın hattıyla olan mushâf-ı şerîfin mahfûz oldığı mahalle âvîze olunmak üzre bir aded kapu perdesi ve Baki'de[6] medfûn olan ashâb-ı güzînin merâkid-i münevverelerine pûşîde kılınmak içün dört yüz elli zira' çuka ve ferrâşân-ı Ravza-i Mutahhara'ya ilbâs olunmak üzre seksan kadar atlaslı çuka ferâce irsâl olunarak bu esnâda cümlesi mahalline bi'l-vusûl yerlerine vaz' olunmuşdur ve Ravza-i Mutahhara dâhilinde ba'zı mahallerin ta'mîri lâzım gelmiş ve muvâcehe-i şerîfede mansûb â'mideden[7] elli iki kıt'asının mürûr-ı zamân ile kâşîleri fersûde ve ba'zı mahalleri berkende[8] olmuş idügi hakan-ı merhûma arz ve ifade olunmağla tersîn ve ta'mîrleri irâde hilâlinde vefat itmegin Sultân Selîm Han cülûsunda niyyet-i mezkûreyi te'kîd birle evvel Bak[i]'a-i mübarekenin ta'mîrini irâde buyurub bir iki sene zarfında mezkûr â'mide mikdârı mermer direkler i'mâl ve bahren irsâl olunmuş olmasıyla bu esnâda Yenbu'a ve andan Medîne-i Münevvere'ye vusûl bularak yerlü yerine vaz' olunduklarından başka

1 "Dilini tutan kurtuldu."
2 Tarz-ı âhar: Başka şekilde
3 Tecerru-ı gû'us-i ekdâr: Kederleri yudumlama.
4 Kurbiyyet: Yakınlık kazanmak. Yakınlık. Bir şeye kendi gayretiyle yakınlaşmak
5 Gögez: Koyu ve az mora çalan kırmızı.
6 Baki: Baki Mezarlığı (Cennetü'l-Baki), Medine'deki Müslümanların ilk mezarlığıdır.
7 A'mide: Direk, kolon, sütun.
8 Berkende: Koparılmış, sökülmüş, kökünden çıkarılmış.

Ravza-i Mutahhara dâhilinde ve Kabr-i Şerîf havâlîsinde muhtâc-ı ta'mîr olan mevâzi'in ta'mîr ve termîmine dahi mübaderet olunmuş ve Bâbü's-selâm'dan muvâcehe-i şerîfeye varınca tarafeynde vâki' â'mideden on yedi kıt'asının kaşîleri fersûde olmağla anların dahi zer-i hâl ü sıyag ile ta'mîrleri irâde-i seniyye iktizâsından bulunmuşdur.

Bu avânda zât-ı şâhâne içün iki kıt'a elmâs alınmış oldığından tefâsîl-i hâle mübaderet olunur şöyle ki: Nâdir Şâh Hind'i istîlâ eyledikde pek çok zî-kıymet[1] eşyâya dest-res olub bunların en meşhûrları Kûh-ı Nûr ve Deryâ-yı Nûr nâmında iki kıt'a elmâsdır ki Nâdir bunları bâzû-bend itmiş idi işte cihânın en meşhûr elmâsları bunlardır Derya-yı Nûr hâlâ İrân hazînesindedir ammâ Kûh-ı Nûr Nâdir'in katli vak'asında Ahmed Han-ı Afgân'ın eline geçüb ve han-ı merkûm Kâbil hükûmetine nâ'il olmağla tâ bizim zamânımıza kadar anın ahlâfı yedinde bulunub nihâyet bu elmâsın şöhreti karîbü'l-ahdde şah-ı zamânın kazâ-zede olmasına badî olarak Sihlerin eline geçmişidi mu'ahharen İngiliz ordusı Sihlerin hükûmetini zîr ü zeber[2] iderek Lahor'ı teshîr itdikde mezkûr elmâs İngiltere'ye gönderilerek kemal-i ihtimâm ile işledilüb hatta bundan çend sene mukaddem Londra'da küşâd olunan ekspozisyona[3] dahi konulmuş idi Vâsıf'ın rivâyetine göre Nâdir Şâh'ın Hind'den getürmüş oldığı elmâslardan biri dahi altmış kırâta karîb ve Nûru'l-ayn ismiyle müsemmâ mahrûtiyyü'ş-şekl[4] bir kıt'a elmâs olub anı dahi hançerinin ucuna ta'biye itmiş idi. Vefâtında hazînedâr bulunan Cevher Ağa'nın elinde kalub ve ba'de'l-vefât eyâdî-i müteneffizân-ı İrân'da tevârüs[5] ve tedâvül iderek İrân'a (s.99) tâbi' Ekrâd vilâyetinde Koçan[6] nâm mahâlde mütemekkin İmâmverdi Han yedinde karâr kılub o dahi mütegallibeden biri cebren alur endîşesiyle fürûhta niyyet eyledigini Dersa'âdet'de mütemekkin tüccârdan biri istihbâr ve Vâlide Kethüdâsı ve Darbhâne Emîni Yûsuf Ağa'ya ihbâr ve böyle bir nâdire-i nâdiriyyenin İrân ülkâsından çıkarılmasına hanân-ı İrân'ın mümâna'at kaydında olacakları der-kâr oldığından iştirâsına rağbet olundığı hâlde maslahatın gizlü tutulmasını ifâde ve iş'âr eylemiş ve Sultân Selîm tarafından dahi iştirâya rağbet buyurulmuş olmasıyla sırren celb ve iştirâsına teşebbüs olunarak tâcir-i merkûm vâsıtasıyla cevher-i mezkûr Dersa'âdet'e celb olunub görüldükde pesendîde-i tab'-ı Selîm Pâdişahî olmuş ve Yûsuf Ağa vâsıtasıyla ehl-i hibreye[7] lede'l-irâ'e bin beş yüz kîse akçe bahâ takdîr olunmuş iken pazarlığa tutuşılub beş ay kadar miyânede vukû' bulan mücâdelenin netîcesinde semeni[8] altı yüz kîse akçeye kat' ve sahibine def' olunmuş olub cevher-i mezkûr egerçi hadd-i zâtında sâf ve şeffâf ise de vakt ve zamâna nazaran erbâb-ı devlet ve ashâb-ı tabî'atin isti'mâl eyledikleri cevâhire kıyâsen tarz-ı cedîd üzre işledildigi sûretde kadri daha âlî ve kıymeti ziyâde olacağından nâşî bu san'atda mâhir birkaç üstâdın Avrupa'dan celbi husûsunda irâde-i seniyye sâdır oldığına mebnî Re'îs Efendi sanâyi'-i cevheriyye ile meşhûr olan Felemenk ve sâ'ir düvel ilçileriyle bi'l-muhâbere devletlerine tahrîr itdirmiş ise de her biri birer sûretle özr ve bahâne iderek celbin tarîkini sed itmişler idi Fransa'nın ihtilâli

1 Zî-kıymet: Kıymetli, değerli, bahası yüksek olan.
2 Zîr ü zeber: Altüst, karmakarışık, darmadağın.
3 Ekspozisyon: Exposition .Sergi, sergileme, sergi mahalli, sergi evi.
4 Mahrûtiyyü'ş-şekl: Altı daire ve üstü sivrilerek bir noktada birleşen, huni şeklinde olan. Konik.
5 Tevârüs: Mirasa konma. Birinden, diğerine irsen geçme.
6 Koçan: Goçan, Horasan, İran.
7 Ehl-i hibre: Bir şeyi çok iyi bilen, bilirkişi.
8 Semen: Baha, kıymet, değer, tutar.

hasebiyle düvel-i Avrupa'nın Fransa üzerine hücûm itdikleri esnâda Fransaludan iki nefer üstâd istenildikde bilâ-tereddüd irsâl itmeleriyle Dersa'âdet'e vürûdlarında Darbhânede kendülerine ta'yîn-i makâm olunarak işe kıyâm ve hacer-i merkûmı pırlanta olarak işleyüb itmâm itmişler hîn-i i'mâlinde egerçi yirmi kırât kadar noksân bulmuş ise de hüsn-i endâm ve safvet ve incilâ-yı tâm kesbiyle bahâsı sâbıkadan bâlâter olmuşdur iştirâsına tavassut iden tüccara on beş bin guruş virilmiş oldığı misillü işleyan Fransızlara dahi on beş bin guruş i'ta olunub iki bin guruş dahi ba'zı levâzımatlarına sarf olunmuşdur bundan başka bu elmâsın celbine vâsıta olan tâcir-i merkûm diyâr-ı İrân'dan bir hâm elmâs iştirâ ve Felemenk'e irsâl ile i'mâl itdirüb bu dahi yirmi kırât olarak safvet ve cilâda sâlifü'z-zikr elmâsa müşâkil[1] bir cevher oldığından yine Yûsuf Ağa ma'rifetiyle zât-ı şâhane içün iki yüz elli kîseye karîb akçeye alınmışdır.

Bir müddetden berü gerek Rûmili'de ve gerek Anadolı ve Arabistân taraflarında muhârebât-ı dahiliyye eksik olmadığından ber-vech-i âtî tafsîlâtına ibtidâr olunur. **(s.100)**

İşkodra Vnkû'âtı ve Anadolı'nın Ba'zı Vekâyi'i ve Dağlı Eşkıyâsının Ahvâli

Bu avânda Devlet-i Aliyye İşkodra'yı hasr ve tazyîk ile mukayyed oldığı hâlde bir tarafdan dahi Rûmili'nin nice kurâ ve kasabâtını yağma ve tahrîb itmekde olan dağlı eşkıyâsının def'-i mazarratlarıyla meşgûl idi şöyle ki: Fi'l-asl Tersâne ricâlinden iken eyyâm-ı seferde Tuna başbuğı olmak takrîbiyle Şumnı'ya avdetinde nâ'il-i rütbe-i vezâret olan Hamamcı-zâde Ahmed Paşa mukaddemâ Çirmen sancağı mutasarrıfı nasb ve ta'yîn olunarak eşkıyâ-yı merkûme üzerine me'mûr kılınmış iken ol avânda Belgrad matrûdlarının[2] kal'aya duhûl itmek sadedinde oldukları istihbâr olundukda Belgrad'ın muhâfaza-i nizâm ve âsayişi zımnında Ahmed Paşa'nın me'mûriyyeti Belgrad muhâfazasına nakl olundukda Belgrad müfsidlerini te'dîb iderek def'i şürûş-i memleket ile Ahmed Paşa manzûr-ı devlet olmuş ise de zulm ve ta'addîye meyyâl[3] bir zât oldığından hırs ve tama'ı belâsıyla yedi senesi evâhirinde Belgrad'dan azl olunarak mutasarrıflık vechile ilhâken mansıbı olan Tırhala cânibine gönderilüb Belgrad muhâfızlığı dahi mukaddemâ Belgrad'ın neferâtını mücerreden tertîb ve memleket masârifine nezâret ve fukarâyı himâyet unvânıyla ol tarafa me'mûr olan Filibe Â'yânı Mustafâ Ağa'ya ba-rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh ve çend rûz sonra rütbe-i vezâretle kadri terfî' ve tenfiyye olunmuş ve karîben Hamâmî-zâde'nin vefâtı haberi işbu iki yüz sekiz senesi Cumâde'l-ûlâ'sı evâ'ilinde Dersa'âdet'e vâsıl olmağm Tırhala sancağı müşârün-ileyh Mustafâ Paşa uhdesine ilhâken ihâle buyurulmuşdur Hamâmî-zâde'den sonra eşkıyâ-yı merkûme üzerine Zihneli Hasan Paşa me'mûr olmuş ise de muvaffak olamadığından mansıbı olan Silistre'ye i'zâmı tensîb olunub ancak Edirne havâlîsinde dahi iner biner bir vezîrin vücûdı lâzımeden bulundığı halde Vidin Muhâfızı Vezîr Alî Paşa ile ser-haddlü beynlerinde mübayenet vukû' bulmuş ve ser-haddlü kendüsine gâlib olmuş idüğüne

1 Müşâkil: Şekilce bir olan, benzeyen.
2 Matrûd: Tardolunmuş, kovulmuş, vazifesinden çıkarılmış, kovuntu.
3 Meyyâl: Çok meyleden, eğilen, çok istekli, düşkün.

mebnî fi-mâ-ba'd Vidin'de ibkâsı bir kâ'ide-i müfîd olmayacağından bu hilâlde Vidin'den azl ile uhdesine Çirmen sancağı tevcîh ve dağlı eşkıyâsının kahr ve tedmîri tarafına iş'âr ve tenbîh olunmuşdur. Ancak bu asırdaki vüzerânın eslâf-ı vüzerâ gibi kapuları muntazam ve mükemmel olmadığından ve eşkıyâ gürûhı her ne tarafa müteveccih olsalar alâka ve emlâk ashâbı olan ehl-i ırz takımı mâl ve melâllerinin itlâfı havfı ile müdârâya mecbûr olub erbâb-ı hevâ ise bi't-tabi' eşkıyâ tarafına mâ'il oldığından cem'iyyetleri gitdikce mütekessir ve müdâfa'aları müte'assir olmakda bulunmuş olmasıyla ba'zı letâ'ifü **(s.101)** 'l-hiyel-i hakîmâne ile tefrîk-i cem'iyyetleri tasavvur olunarak taraf-ı devletden gönderilan ta'lîmât-ı hafiye mûcebince Edirne bostâncıbaşısı rü'esâ-yı eşkıyâ ile birkaç def'a muhâbere ve seyyi'ât-ı sâbıkalarından isti'fâ ve hânelerinde ikâmet itmek üzre istid'â iderler ise afv olunacaklarını taraflarına ifâde eyledikde anların dahi her biri yağma-gîrlikle sâhib-i sermâye olduklarından birer tarafa çekilüb de istirâhat itmek hevâlarına muvâfık düşmekle izhâr-ı memnûniyyet iderek mahzar-gûne takdîm itdikleri niyâznâmeleri afv ve safh-ı şehin-şâhîye makrûn ve bu sebeble fukarâ ve zu'afâ fırsat-yâb-ı râhat ve sükûn oldı dinilürken başlarındaki cem'iyyet-i haşerât müteferrik olmayub Hasköy ve Filibe taraflarında istikrâr ve yine kurâ ve kasabâtı yağmaya ibtidâr itdikleri ihbârı tevârüd ve ta'âkub itmekle bu vaz'-ı garîbden gayret-keşân-ı devlet dem-beste-i hayret olmağla Çirmen mutasarrıfı sâlifü'z-zikr Alî Paşa'nın asâkir-i etrâf ile sevâd-ı cem'iyyeti teksîr ve mâl ve mühimmât ile sâk-ı gayreti teşmîr olunarak kuvve-i kâfiyye ile eşkıyâ-yı merkûmenin te'dîbleri husûsuna karâr virilmişdir. Biz gelelim İşkodra vukû'âtına.

İşkodra Mutsarrıfı Kara Mahmûd Paşa'nın birkaç def'a izâlesi irâde olunmuş iken ele girmeyüb cülûs-ı Selîm Hanî'de (dârvâ süfehâ'kum) medlûlünce şâyed ki lutf ve müdârâ[1] ile ıslâh ve istihdâmı kâbil olur deyü cerâyim-i sâbıkasından iğmâz ve mücâzât[2] mertebesinden i'râz olundığından gayrı vezâret tevcîhiyle kadri terfi' ve ta'ahhüdi üzre sefere ta'yîn ile Anadolı eyâleti mutasarrıfı oldığı İşkodra sancağına ilhâken bi't-tevcîh eyâlet-i merkûmeden bir senede hâsıl olacak altı yüz kîse akçe ber-vech-i pişîn tarafına irsâl olunmuş ve asâkir-i külliyye ile mahallinden hareket ve Vidin sahrâsına nasb-ı hiyâm-ı ikâmet eyledikde egerçi Nemçelüye bir gözdağı oldıysa da karîben musâlaha vukû'ıyla harben bir işe yaraması mukadder olmamış ve ba'de'l-musâlaha ordusuna müretteb olan levâzımâtın taşıyabildigi mikdârını istishâb ile İşkodra'ya şitâb[3] itmiş idi. Ancak bu seferde bir haylî emvâl ve edevâta mâlik ve bu cihetle evvelkiden ziyâde tarîk-i ser-keşîye sâlik olmasıyla mu'ahharen kendü hevâsına muhâlif olan beg ve paşaları emrine râm itmek sevdâsıyla İşkodra'dan İlbasan'a kadar sevk-i semend-i iktihâm ve ol havâlide kendüsine bed-hâh zann eyledigi kimesnelerin kimisini i'dâm ve kimisini dûçâr-ı inhizâm itdikde taraf-ı devletden nasîhât-amîz tahrîrât gönderilmekle egerçi ısgâ-yı pend ve nasîhat ile avdet eylemiş ise de da'vâsında musırr ve zabt-ı memâlik dâ'iyyesi dimâğında müstekarr olarak dâ'imâ fırsat gözedir ve umûrında mütebassır geçinür bir şahıs oldığından **(s.102)** kendüsine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den emniyyet olunamadığı ve (istiyâdi kulûbi'l-eşrâr lâ-yümkinü illâ bi-müsâ'adeti'l-evzâr)[4]

1 Müdârâ: Yüze gülme, dost gibi görünme.
2 Mücâzât: Karşılık. Bir suça karşı ceza çektirme.
3 Şitâb: Acele, sür'at, çabukluk.
4 "Kötülerin kalblerini kazanmak, ancak günahlara müsaade ile mümkün olabilir."

mefhûmunca yanındaki erâzil eşhası celb içün melahî ve menâhîye[1] bi'l-müsâ'ade hetk-i nâmûs-ı şerî'at ve tahfîf-i şân-ı devlet iderek haylî vakitden berü mukâta'ât ve sâ'ir îrâdât-ı devlete müstevlî vezîr bükmünde olan memleketde icrâ-yı hükûmet kâbil olmadığından ol havâlî hükkâm-ı şer'-i şerîfden halî olub anın bu makûle etvâr-ı istiklâl-kârına ise gayret-i mülûkâne mütehammil olamadığı hâlde birâderi olan İbrâhîm Paşa dahi kendüsinden rû-gerdân olarak İşkodra'dan firâr ve birâder-zâdesi olan Mehmed Paşa'yı Dersa'âdet'e tesyâr iderek Mahmûd Paşa'nın sû-i niyyet ve mefsedetini[2] tebeyyün ile zann-ı evliyâ-yı umûrı vâsıl-ı mertebe-i yakîn itmegin Mahmûd Paşa'nın vezâreti ref' ile İşkodra sancağı birâderi sâlifü'z-zikr İbrâhîm Paşa'ya tevcîh ve üzerine Rûmili Vâlîsi Ebûbekir Paşa me'mûr ve ta'yîn kılınmağla Ebûbekir Paşa eyâleti askeri ve Mahmûd Paşa hilâfında bulunan ol havâlî paşaları ve begleri ile İşkodra üzerine hareket ve Ohri taraflarına ilkâ-yı hey'et eyledikde Mahmûd Paşa dahi Leş Kal'ası[3] mehâzâtına gelmiş idi. Ancak Ebûbekir Paşa'nın Leş Kal'ası tarafına hareketinde sebât idemeyerek İşkodra Kal'ası'na tahassun itmegin Ebûbekir Paşa kal'ayı hasr ve ihâta eyledikde İşkodra halkı askerin ve edevâtın vefretine bakarak itâ'at ve inkıyâd-ı sûretin izhâr ve İbrâhîm Paşa'yı mutasarrıflığa kabûl ve muhâsara ve müşacerede yek-cihet olmak üzre ta'ahhüd eylemişler ise de kendülerine bir vechile emniyyet câ'iz olmadığından cümlesi tahlif-i merdüm-zâdelerinden yirmi neferi rehin olarak alınub Avlonya'da tevkîf olundukdan sonra top ve humbara ile kal'anın tazyîkine mübâderet olunarak ve Mahmûd Paşa dahi dâmen-i kal'aya karîb olan metrislere kurşun dânelerini yağdırmakda ve aralık aralık kal'adan ıtlâk-ı asker ile hücûm itmekde bulunarak bu hâl üzre günler mürûr ile mevsim-i şitâ hulûlünde dahi muhâsarâya devam olunmak üzre karâr virilüb hattâ İşkodra içinde meştâ ittihaz olunmak üzre yedi yüz kadar hâne dahi tahliyye olunmuş idi. Ancak İşkodra kurbunda ve ordunun hatt-ı ric'ati üzerine vâki' olan Leş Kal'ası'nın hüsn-i muhâfazası lâzımeden bulunmuş ve ol havâlî mütehayyizânından olub Mahmûd Paşa'nın hasm-ı cânı olan Topdanoğlı tarafından kal'a-i mezkûrenin muhâfazası ta'ahhüd olunmuş iken İşkodra ahâlîsi Topdanoğlı ile muhasama üzre olduklarından kilid-i memleketleri mesâbesinde olan Leş Kal'ası'nın düşmanlarına teslîmi kendülerine girân gelecegine ve ahâlî-i merkûmenin te'lîfleri iltizâm olundığına mebnî anların ma'raz-ı şikâk ve nifâkda arz eyledikleri maglatalarına[4] aldanılarak kal'a-i **(s.103)** merkûmenin muhâfazası mü'ellefetü'l-kulûbden olan bir takım erâzil ve evgâda[5] sipâriş olunmağla bu husûsda kâ'ide-i hazm ve ihtiyâta ri'âyet olunmadığından başka İşkodra ahâlîsinin kal'a halkıyla ihtilâtı men' olunmak lâzımeden iken çünki İşkodra Kal'ası'nın menâ'at-ı mevki'iyyesine[6] ve derûnunda müddet-i medîde mahsûrını idâreye kâfî me'kûlat ve meşrûbâtı mevcûd olmasına nazaran teshîri bir emr-i müşkil oldığı halde muhasarâya mübâşeret olunmuş olmasıyla bu hâl üzre terk ve ferâgat olunsa Ebûbekir Paşa hakkında envâ'-ı kîl ü kâl tekevvüni der-kâr oldığından şâyed ki hasr ve tazyîk ile bir iş görilür deyü Ebûbekir Paşa muhâsarâya müdâvemet ve İşkodra ahâlîsine tamâmıyla emniyyet iderek kışlağa girildikde fevâsıl-ı ba'îd ile ta'yîn

1 Melahî ve menâhî: Oyunlar, eğlenceler, cünbüşler ve haram olmuş, yapılması şer'an menedilmiş şeyler.
2 Mefsedet: Fesatlık, münafıklık, hozgunculuk.
3 Leş: Lezha. Lezhë, Arnavutluk.
4 Maglata: Mugalata. Boş ve mânasız söz. Zihin yanıltmak için söylenen saçma sapan söz.
5 Erâzil ve evgâd: Reziller, ahmaklar, akılsızlar.
6 Menâ'at-ı mevki'iyye: Arazi sarplığı.

eyledikleri konaklara asâkiri taksîm ile encâm-ı hâl mütâla'a olunmamış ve ahâlî-i merkûme vâsıtasıyla derûn-ı kal'ada bulunanların celb ve istimâleti ümîdine düşülerek kal'anın küçük kapusundan ahâlî-i merkûmenin duhûl ve hurûclarına mümâna'at kılınmamış idi hâlbuki bir ay kadar ceng olundığı esnâda Mahmûd Paşa İşkodra ahâlîsiyle mukâvele ve ittifâk ve ilerü gelenlerini itmâ' ile ahd ve mîsâk itdikden sonra bir gice sabâha karîb kal'adan hurûc ile topların vaz' olundığı mahalle hücûm ve iktihâm ve berü tarafdan dahi mukâbele ve mukâteleye âgâz olundığı hînde İşkodra ahâlîsi ayağa kalkub devlet askerinin yek-dîgere mu'âvenet idememesi içün turuk ve şevâri'i[1] sedd ü bend ve nakz ü ibtâl-i peymân ve sevgend[2] iderek rehînlerini fedâ ve evlâd ve ahfâdların mühlikeye[3] ilkâ ve bir fitilden tüfenklerin ifrâ' ve ihlâ ile şekâvet ve muhâsamaya kıyâm itdiklerinde asâkir-i devlet mütehayyir ve her fırka kendü dâ'iresini muhâfazaya münhasır olub giderek hasm tarafı gâlib gelmekle Ebûbekir Paşa bunca edevât ve mühimmâtı nâ-çâr hasma ihdâ[4] sûretinde terke mecbûr olub ve kendü tarafında bulunan mîr-i mîrânlar ile berâber mücerred selâmet-i nefs dâ'iyyesiyle muhârebe iderek Leş Kal'ası pîşgâhına vusûllerinde İşkodra dağlarında mukîm olan eşrâr ile Mahmûd Paşa'nın mukâvele-i sâbıkası oldığından anlar dahi bakiyye-i asâkiri nehb ve gâret iderek muhârebeye mübâşeret itmeleriyle Leş Kal'ası'nda dahi tahassun ve istikrâr kâbil olamadığına mebnî Ebûbekir Paşa İbrâhîm Paşa ve Mahmûd Paşa ile berâber İlbasan'a vürûd itdikde vukû'-ı hâl der-i devlete tahrîr ve tefâsil-i ahvâli şifâhen îzâh içün cengin bidâyetinden nihâyetine kadar birlikde bulunan dîvân kâtibini dahi irsâl ve tesyîr itdikden sonra İlbasan ve Ohri taraflarında müteferrik olan askeri başına cem' ve telâffî-i mâfât sûretinde makarr-ı hükûmeti olan Manastır kasabasına gelerek etrâfa havâle-i sem' eylemiş ve der-i devlet ile bi'l-muhârebe sene-i atîde Rûmili ve Anadolı tarafından **(s.104)** asâkir-i külliyye celb ve tedârük olunarak kuvve-i kâfiyye ile hareket olunmak üzre şimdilik mücerred Mahmûd Paşa'nın İşkodra'dan çıkub da etrâfa sarkındılık itmemesi içün lâzım gelan tedâbîre teşebbüs itmişdir.

Bâlâda iş'âr itdigimiz vechile dağlı eşkıyâsının üzerine dahi Çirmen Mutasarrıfı Alî Paşa me'mûr olarak asâkir ve mühimmât ile kendüsüne takviyyet virilmiş olub eşkâ-yı merkûmeden bir takımı ise Rûmili eyâleti dâhiline yayılmış ve bir müddet istirâhat ile yine berü tarafa gelerek dîger refîkleriyle birleşmek fikrinde bulunmuş olduklarını Ebûbekir Paşa haber aldıkda ansızın basdırub ekserîn i'dâm ile ser-i maktû'ların Dersa'âdet'e irsâl eylemiş oldığından hilâl-i Ramazân-ı şerîf'de eşkâ-yı merkûmenin ser-i maktû'ları Dersa'âdet'e vâsıl ve Ebûbekir Paşa hakkında İstanbul'ca bu senelik bu kadarcık bir meziyet hâsıl olmuş idi ancak ol hilâlde Rûmili eyâletinin kürsîsi olan Manastır'da kâht u galâ zuhûr itmekden nâşî zu'afâ-yı memleket sûret-i istirhâmda cem'iyyet iderek mahkemeye şitâb idüb ve şekvâları gavgaya ve istid'âları başka ma'nâya müncer olub giderek mahkemeyi taşlamağa kanâ'at itmeyerek ferdâsı Paşakapusı'na dahi hücûm ile taşlamağa cesâret itdiklerinde ba'zı tedâbîr ile hiddet ve sûretleri teskîn ve bu cem'iyyete sebeb Fâtihân Çerîbaşısı Emîn Ağa oldığı zann ve tahmîn olunub mûmâ-ileyh ise dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr ve evkâtı tertîb-i

1 Turuk ve şevâri': Yollar ve caddeler.
2 Sevgend: Yemin, kasem, and.
3 Mühlike: Helak eden, öldüren, öldürücü.
4 İhdâ: Hediye verme, hediye etme, hediye gönderme, armağan yollama.

levâzım-ı mühimmeye mahsûr olmağla mukaddemât-ı fitneden bî-haber ve eyyâm-ı kâht u galâda bu makûle cem'iyyetler vukû'ı emr-i mukarrer iken hakkında Ebûbekir Paşa'nın der-kâr olan gayz-ı sâbıkına bu mâdde dahi ilâve olarak izâlesini ızmâr ve alenen i'dâmında mahzûr-ı küllî melhûz oldığından hîle ile ahzını hülâsa-i efkâr ve ba'zı husûs müzâkeresi içün kendüsini ihzâr iderek hakkında isnâd olunan cerâyimi ta'dâd ve bi'n-nefs üzerine sell-i hançer-i bî-dâd eyledigi hînde mukaddemâ der-kemîn[1] eyledigi âdemler zuhûr ile hançer üşürüb mûmâ-ileyhi ni'met-i hayâtdan dûr itmişlerdir ser-i maktû'ı mahsûs tatar ile Dersa'âdet'e isrâ ve İşkodralıya mu'în ve mezkûr fitneye bâ'is-i müstakill oldığı inhâ olunmuş olub ancak hakkında fermân-ı âlî sâdır olmuş olmadığından ser-i maktû'ı siyâset-gâh-ı eşrâr olan Sarây Meydanı'na vaz' olunmayub ketm olunmuşdur ve zâtında bir merd-i nâm-ver ve Mehâdiye cenginde bâlâ-nişîn-i meclîs-i erbâb-ı zafer ve Maçin vak'asının def'a-i sâniyyesinde iki bin kadar dal-fes ve al nîm-tenlü[2] asker ile orduya irişüb izhâr-ı ker ü fer[3] ile mûcib-i takviyyet kılub ehl-i sefer olmuş vücûdı devlete lâzım bir zat-ı sütûde-sıfât oldığından katli enzâr-ı enâmda ma'yûb ve makdûh olmuşdur.

(**s.105**) Dersa'âdet'de kâ'immakâm iken Ordu-yı Hümâyûnun avdetinde Anadolı vâlisi nasb olunmuş olan İznikî Alî Paşa Hasan Çavuş ile Uşak voyvodası olan Acemoğlı nâm şekavet-pîşenin üzerlerine me'mûr olub mukaddemâ Hasan Çavuş gâ'ilesini ber-taraf eyledigi esnâda Acemoğlını dahi kaçırub ba'zı emvâl ve eşyâsmı zabt eylemiş oldığını Dersa'âdet'e iş'âr itmiş idi. Bu kışın o dahi Rûmili vâlisinin hezîmetine müşâbih[4] bir hezîmet görmüşdür. Şöyle ki: İbtidâ birâderi Osmân Beg'i kapusı halkıyla merkûmun üzerine sevk ve irsâl itdikde münhezimen avdet itmesiyle Alî Paşa derhâl etrâfdan asâkir-i kâfiyye celb ve tedârük iderek bi'n-nefs Kütahya'dan hurûc ile Acemoğlı üzerine hareket ve mütehassın oldığı Banaz nâm mahalli hasr ve tazyîka mübâderet idüb ancak Banaz'm etrâfı handek ve su ile muhât olarak bir müddet muhâsarâya muhtâc oldığı hâlde ma'iyyetindeki asker-i bî-himmet şiddet-i şitâyı illet iderek geldikleri semte avdet itmeleriyle Alî Paşa asker-i kalîl ile meydânda kalub mübâdâ hasm-ı kavî vâki'-i hâle kesb-i ıttılâ' ve bir gûne mel'anet îkâ' eyleye deyü hemân o dahi avdet eylemiş oldığını Dersa'âdet'e inhâ eyledikde evvel baharda tedârük-i tâm ile şakî-i merkûmun hakkından gelmege kıyâm eylemesi kendüsine iş'âr olunmuş idiyse de bu vukû'ât hasebiyle kendüsinin ol havâlîde eski sît ve şöhretine halel gelmiş oldığından ışbu sekiz senesi Cumâde'l-ûlâ'sı âharında Karaman Vâlîsi Azm-zâde Abdullâh Paşa ile becâyiş-i me'mûriyyetleri icrâ kılınmışdır ancak Alî Paşa'nın Kütahya'dan hareketi hilâlinde vefât eyledigi evâ'il-i Ramazân-ı şerîfde lede'l-istihbâr Karaman eyâleti dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr olan Çirmen Mutasarrıfı Alî Paşa uhdesine ber-vech-i ilhâk tevcîh olunmuşdur. Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Hayreddin Paşa neslinden olmasıyla ırkıyyü'l-asl ve tayyibü'n-nesl âkil ve müdebbir ve avâkıb-ı umûrı mütefekkir bir vezîr olub ancak dâ'iresi halkına mağlûb ve garaz ve nefsâniyyet şa'ibesi ile medhûl ve ma'yûb idügi Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir. Dağlı eşkıyasının ahvâline gelince Çirmen Mutasarrıfı sâlifü'z-zikr Alî Paşa levâzım ve mühimmâtın ikmâl itdikden sonra karârgâhı olan Niş'den hareket ve seyr-i seri'

1 Der-kemîn: Pusuda. Pusu.
2 Nîm-tenlü: Mintanlı.
3 Ker ü fer: Savaşta bir aralık geriledikten veya geriler gibi göründükten sonra tekrar saldırma.
4 Müşâbih: Benzeyen, benzer.

ile Pâzârcık kurâsından Dere nâm karyede mutahassın olan eşkıyâ üzerine ilkâ-yı dehşet idüb bir iki sâ'at mukaddem eşkıyâ haberdâr ve bâdiye-peymâ-yı firâr olmalarıyla ta'kîb olunarak kimisi güşte-i şimşîr ve kimisi esîr olub bakiyyetü's-süyûfi[1] Çırpan kasabasında vâki' Kuleli karyesine ve andan Dimetoka kazâsı mülhakâtından Sofılar karyesine vürûd ile orada istikrâr itdiklerinde yine üzerlerine varılub dîger karyede kâ'in hevâdârlarından (**s.106**) bir gürûh-ı mekrûh imdâdlarına gelmekle haylî ceng olunarak nihâyet asâkir-i devlet gâlib gelmegin eşkıyâ-yı merkûme Gümilcine karyelerinden Kirli karyesinde nefes alub Alî Paşa oraya dahi ilgâr[2] ve karye-i merkûmeyi muhâsarâya ibtidâr ile dört gün tarafeynden cenge müdâvemet olundukdan sonra gürûh-ı eşkıyâ me'yûs olarak hârice uğrayub firâr itdikleri esnâda dahi bir haylîsi itlâf olunub bakiyyesi ma'rekeye[3] otuz sâ'at bu'dı olan Gümilcine kurâsından Yassı karyesinde karâr itmeleriyle Alî Paşa oraya sevk-i leşker-i cerrâr[4] itmekle eşkıyâ ba'zı kâr-gîr ebniyye içine tahassun iderek muharebeye âgâz itmeleriyle bunda dahi bir haylîsi i'dâm olundukdan sonra bakiyyesi firâr ile perîşân olmuşlardır bundan başka bir gürûh eşkıyâ dahi Hasköy cibâlinde vâki' Yoğurdcı karyesinde bimâ itdikleri kal'ada tahassun itmiş olmalarıyla Alî Paşa ale'l-gafle üzerlerine ılgâr ve hasr ve tazyîka ibtidâr ile sekiz gün kadar miyânede ceng mümted olub bilâhare eşkıyâ râkib oldukları hayvanlarının kolanlarını[5] kat' ve mecrûhların ihrâk ve leylen kal'adan hurûc ile ceng iderek cûyâ-yı câ-yı selâmet oldukları esnâda bir nicesi maktûl olarak bakiyyeleri Nevrekob kazâsında vâki' bir karyeye vaz'-ı kadem itdikleri gibi Alî Paşa arkalarından yetişmekle oradan dahi Despot yaylasına su'ûd ile muhâfaza-i vücûd idüb Despod yaylası gâyet sarp bir yer ise de kat'-ı ırk-ı eşkıyâ mültezem oldığından mahall-i merkûmun metâ'ma bakılmayub bütün bütün istîsâlleri esbâbının istihsâline çalışılmakda oldığı Alî Paşa tarafından inhâ olundukda her nasıl olur ise olsun bi'l-külliyye ref'-i gâ'ile-i eşkıyâ olunmak irâdesini şâmil işbu sekiz senesi evâhirinde Alî Paşa'ya emr-i âlî gönderilmişdir.

Ber-minvâl-i meşrûh Rûmili ve Anadolı taraflarında eşkıyâ muhârebeleriyle iştigâl olundığı gibi bir haylî vakitden berü Arabistân havâlîsi dahi pür-şer ü şûr idüginden ber-vech-i âtî tafsîlâtına ibtidâr olunur.

Vekâyi'-i Arabistân

Cezzâr Ahmed Paşa Berrü'ş-Şâm'da nice müteneffiz[6] hânedânları imhâ iderek yerlerini mütesellim ile idâre eylediginden Cebel-i Lübnan hânedânlarını dahi bitürüb de cebel-i mezkûrda bu vechile bi'l-istiklâl tasarruf eylemek ârzûsunda olub ancak ol havâlîde ümerâ-yı Şehâbiyye'nin ziyâde nüfûz ve iktidârları oldığından yek-dîgeri aleyhine düşürerek anların beynlerindeki ihtilâfât ve münâza'âtdan istifâde itmek Cezzar'ın usûl-i mer'iyyesinden idi ve ümerâ-yı Şehâbiyye'den ba'zıları ara sıra Şâm vâlîlerine istinâd ve istizhâr idegeldiklerinden

1 Bakiyyetü's-süyûf: Kılıç artığı, sağ kurtulan, hayatta kalmayı başaran, arta kalan kişiler.
2 Ilgâr: Bir yere atla, ansızın yapılan, doludizgin saldırı.
3 Ma'reke: Savaş meydanı.
4 Leşker-i cerrâr: Harp aletleriyle donatılmış kalabalık ordu.
5 Kolan: Hayvanın eğer ve semerinin üstüne rabt etmek için kullanılan bağ.
6 Müteneffiz: Nüfuz sahibi, sözü geçer olan. İtiharı cari bulunan.

Cezzâr (**s.107**) Paşa Cebel-i Dürûz'i her tarafdan ihâta itmek üzre kendüsi Şâm vâlîsi olub da Saydâ mansıbını dahi emniyyet eyledigi âdemlerinden birine tevcîh itdirmek esbâbını tahrîrden hâlî olmazdı ve kendüsinin en mu'temedi Mısır'dan berâber getürmüş oldığı kölesi Selîm Paşa olub ancak yüz doksan dokuz târîhinde kendüsi emîrü'l-hâcc oldığında Selîm Paşa mat'ûnen[1] vefât eylemiş idüginden dîger memlûki Küçük Selîm'i anın yerine kethüdâ idüb uhdesine mîr-i mîrânlık ile Saydâ mansıbını ve müte'âkiben dîger memlûki Süleymân Ağa uhdesine dahi kezâlik mîr-i mîrânlık ile Trablusşâm mansıbını tevcîh itdirmiş idi. Ve cild-i sâlisde beyân olundığı vechile hâkim-i Cebel-i Dürûz bulunan Emîr Yûsuf'un dayısı Emîr İsmâ'îl bir aralık Emîr Yûsuf aleyhine kıyâm ve Cezzâr'a bir haylî akçeler va'ad iderek anın i'ânesiyle hükûmet-i Cebel'i zabt itmiş iken çok geçmeksizin Emîr Yûsuf dahi Cezzâr'a dehâlet iderek küllî akçe va'diyle Cezzâr'ın meyl-i mu'âvenetini tahsîl idüb tekrâr Cebel hükûmetini zabt ile makarr-ı emânet olan Deyrü'l-kamer'e vürûdında Emîr İsmâ'îl'i habs itmekle Emîr İsmâ'îl mahbûsen vefât itdiginden sonra anın birâderi ve Bilâd-ı Hâsbiyâ Hâkimi olan Emîr Beşîr'i dahi ba'zı te'mînât ile iğfâl iderek mu'ahharen Deyrü'l-kamer'e celb ile katl ve birâderi Seyyid Ahmed'in gözlerini kör eylemiş ve bu sûretle dayılarının hakkından gelmekle zu'mınca def'-i rukabâ eylediginden ve iki yüz iki târîhinde Uzun İbrâhîm Paşa Şâm vâlîsi nasb olunmağla Cezzâr'ın hükûmeti Saydâ eyâletine münhasır kaldığından Emîr Yûsuf artık Cezzâr dahi kendüsine bir şey yapamaz i'tikâdına düşüb Cezzâr'a mu'tâd olan virgüyi virmez olmuş idi hâlbuki iki yüz üç senesi hilâlinde Hâsbiyâ Hâkimi olan Emîr Alî Şahâb bin Emîr İsmâ'îl Cezzâr'ın yanına gidüb o dahi Emîr Yûsuf aleyhine sevk-i asker itmek üzre tamâm böyle bir ser-rişte aramakda oldığından Emîr Alî'ye pek ziyâde ri'âyet ve ihtirâm[2] eyledigini Emîr Yûsuf lede'l-istîmâ'[3] Cezzâr'a isyân ve muhâlefet eyledigine nâdim olmuş idi Cezzâr ise hemân Emîr Yûsuf hakkında rekîz-i zamîrini icrâya mübâşeret iderek kethüdâsı olan sâlifü'z-zikr Küçük Selîm Paşa ile Süleymân Paşa'yı ve Hoca İbrâhîm Kaloş'ı asâkir-i kesîre ile Emîr Yûsuf üzerine sevk ve irsâl eylemişdir ancak ol hilâlde Cezzâr'ın köleleri ile câriyeleri arasında ba'zı gûne hıyânet zuhûr itmekle gazab-nâk olarak otuz nefer Boşnak kavvâslar ile hazîneye gidüb anahdâr ağasını kayd ü bend ve sarâydârları katl ve hazîne gılmânını zindâna ilkâ itdikde sâ'ir köleleri dahi cümlesinin hakkında Cezzâr'ın niyyeti fenâ oldığını gördükleri gibi hemân cümlesi yetmiş nefere (**s.108**) bâliğ oldukları hâlde bi'l-ittihâd silâhlanub ve Cezzâr anların üzerlerine dahi kavvâsân ile hücûm eylemiş ise de müdâfa'a itmeleriyle Cezzâr bunları bir gûne hîle ve desîse ile ele getürmek istedigi esnâda hazînedârı ki Selîm Paşa'nın birâderidir mahbûs olan köleleri dahi zindândan ihrâc birle hazîneye getürüb hazîne dahi burc-ı kebîrde olmasıyla topları çevirerek tahassuna karâr virmeleriyle ahâlî-i belde pek ziyâde havf ve haşyete dûçâr olduklarından def'-i fitne zımnında müftî-i belde kölelerin afvını ricâ idüb Cezzâr egerçi kabûl itmemiş ise de anları kolaylıkla ele geçüremeyecegini dahi cezm eylediginden memleketden çıkub gitmelerini emr idüb anlar dahi hemân atlarına süvâr olarak doğrı Selîm Paşa yanına gitdiklerinde Cezzâr Paşa girüye kalan küçük kölelerin kimisinin burnını ve kimisinin kulaklarını kat' ile Mısır'a nefy itmişdir.

1 Mat'ûnen: Taûn'a, vebaya tutularak.
2 İhtirâm: Hürmet, saygı.
3 Lede'l-istîmâ': Duyduktan, dinledikten, öğrendikten sonra.

Berü tarafda firarî olan memlükler Selîm Paşa'nın yanına vardıklarında afvlarını ricâ zımnında Selîm Paşa Cezzâr'a bir arz-ı hâl yazub ricâsı makrûn-ı müsâ'id olmadığından miyânede birkaç def'a vukû' bulan muhâbere mü'eddî-i müşâcere[1] olarak Süleymân Paşa dahi bu husûsda Selîm Paşa ile müttehid oldığmdan asker ser-gerdesini ve Hoca İbrâhîm Ebû Kaloş'ı dahi kendü re'ylerine celb idüb hemân ordu ile Akka'ya bi'l-vürûd Cezzâr'ı katl ile yerine Süleymân Paşa'yı geçürmek üzre beynlerimde karâr virdikden sonra Selîm Paşa Emîr Yûsuf ile bi'l-mükâtebe musâlaha itmegin Cezzâr'ın Emîr Yûsuf üzerine sevk eyledigi kuvve-i askeriyye kendü aleyhine münkalib olmuş oldı ba'dehu Selîm Paşa Beyrut mütesellimine ve asâkir-i mağâribe ser-gerdesime iş'âr-ı keyfiyyet ile ittifâka da'vet ve asâkir Saydâ'da bi'l-ictimâ' andan Medîne-i Sur üzerine hareket ve anı anveten[2] zabt itdikden sonra Akka tarafına atf-ı inân-ı azîmet idüb çünki Cezzâr'ın işe yarar mecmû' askeri Selîm Paşa elinde oldığından başka o havâlîde bulunan mültezimîn ve erbâb-ı mukâta'ât ve meşâyih-i etrâf-ı bilâd anın yanına tecemmu' iderek zahâ'ir ve mühimmât-ı lâzımeyi yetişdirmede aslâ tecvîz-i kusûr itmediklerinden ve Akka içinde Çolak Osmân nâm ser-gerdenin zîr-i idâresinde bir mikdâr Arnavudlardan başka asker olmadığından Cezzâr'ın emârat-ı inkılâb-ı devleti ve alâmât-ı mürûr-ı nevbeti herkesin nazarında bayağı şübhe kalmamak derecesinde kesb-i kuvvet iderek herkes bunca âsâr-ı şiddet ve ta'addiyyâtını gördükleri devr-i Cezzâr'ın inkızâsına medd-i nazar-ı memnûniyyetle muntazır olmuşlar idi.

Cezzâr dahi rûşen-i hâle[3] nazaran me'yûs olarak kendü uğurına cân virecek kendü hemşehrileri olan bir mikdar Boşnak kavvâslar ve burclarda oldukca işe yarayabilecek (**s.109**) biraz Arnavud askerleri ile bir müddetcik Akka Kal'ası'nda tahassun idebilür ise de nihâyet Selîm Paşa'nın kuvvetine tâb-âver[4] olamayacağmı cezm ile lede'l-iktizâ hemân binüb firâr itmek üzre limanda gemiler tehyi'e eylemiş ve şebhûn[5] sûretiyle Selîm Paşa ordusına karşu bir kerre at oynadub bağteten bir üzengi parladarak anm hâb-ı gaflet-i mağrûrânesinden istifâde idebilmek ihtimâlinden gayri nat'-ı şatranc-ı hiyelde bir mansûbe-i emel ve hulyâsı kalmamış idi ve bu ümîd üzerine Akka'da mevcûd olan divârcı ve amele takımını cem' ve birçok emvâl ve eşyâ ihsân itdikden başka ba'dehu atâyâ-yı vâfire virmek mevâ'dıyla itmâ' ve celb ile silâhlandırarak anlardan ve yanında mevcûd olan kavvâsân ve sâ'ireden bir ordu tertîb idüb Selîm Paşa ise Akka'da askerin kılletini bilüb kendü kuvvetine mağrûr olarak bütün bütün ihtiyâtı elden bırakmış oldığından Cezzâr'ın ber-vech-i meşrûh müretteb olan cedîd ordusı ale'l-gafle Selîm Paşa ordusını basdıkda pek fenâ sûretle münhezim olarak Selîm Paşa Şâm'a firâr ve andan İstanbul tarafına vürûd ile Rusya seferine me'mûr olub cild-i râbi'de zikr olundığı vechile İsmâ'îl'de şehîd olmuşdur. Süleymân Paşa dahi Ebû Kaloş ile berâber Deyrü'l-kamer'e firâr eylemişdir.

Bu vak'adan sonra Cezzâr'ın herkesten emniyyeti münselib olarak cihâm kendüsine düşman bilüb karşusuna artık kimesne çıkamaz olmuş ve fakîr ve ganî ve vazî' ve şerîf dimeyüb Akka ve Saydâ ahâlîsinden kabâhatli kabâhatsiz nice kimesneleri ve hattâ ba'zı

1 Müşâcere: Kavga etme, çekişme.
2 Anveten: Zorla, cebirle.
3 Rûşen-i hâl: Parlak olma hali, aydın olma hali.
4 Tâb-âver: Güç yetiren, dayanan.
5 Şebhûn: Gece baskını.

kuzât ve müftîleri Selîm Paşa tarafdârlığıyla ithâm ve i'dâm ve esnaf ve re'âyâdan nicelerini müsâdere ve habs ve işkence ile telh-kâm[1] itmekle nâs evvelkiden ziyâde Cezzâr nâmından hirâsân ve lerzân[2] olmuşlar idi.

İşte bu esnâda Fransa konsolosuyla beynlerinde vukû' bulan bürûdet ve beynûnete[3] mebnî Akka ve Saydâ konsoloslarıyla buralarda ne kadar Fransa tüccârı var ise çıkub cümlesinin gitmelerini emr ve tenbîh ile hâne ve dükkânlarını kapatmış ve konsoloslar Yâfa'ya çekilerek Devlet-i Aliyye'ye arz-ı şekvâ itmeleriyle i'ade ve kabûl olunmaları zımnında İstanbul'dan mübâşir-i mahsûs ile emr-i âlî gönderildikde Cezzâr kendüsinin dargınlığı anların şahıslarına â'id olmağla yerlerine başkaları ta'yîn olunur ise kabûl idecegini der-i devlete arz ve iş'âr ve tekrâr kendüsine İstanbul'dan tahrîrât gitmiş ise de evvelki sözünde ısrâr itmesiyle konsoloslar fî-mâ-ba'd yerlerine avdet idememişlerdir.

Ba'dehu Cezzâr Emîr Yûsuf üzerine asâkir-i külliyye tertîb iderek bir fırkasını doğru Cebel-i Dürûz üzerine ve bir fırkasını Saydâ ve Cibâ' tarafına ve bir fırkasını Alî bin el-Emîr (**s.110**) İsmâ'îl ma'iyyetiyle Vâdî-i Teym tarafına sevk ve irsâl eyledigine mukâbeleten Emîr Yûsuf dahi ol minvâl üzre asâkirini üç takım iderek mukâbeleye müttehî oldığmdan ibtida Bekâ'a'da telâkî-i ferîkayn vukû'mda çünkü Süleymân Paşa bir mikdâr Dürûzî askeriyle mukaddemce Bekâ'a gelmiş idüginden anın semere-i cür'et ve cesâreti olmak üzre Cezzâr'ın asâkiri mağlûb olarak Süleymân Paşa Vâdî-i Teym'e kadar gelüb Emîr Alî dahi Akka'ya avdete mecbûr olmuş ise de Cezzâr tarafından iki bin kadar cedîd süvâri ile kendüye imdâd olundığından tekrâr Vâdî-i Teym'e gelüb Dürzî asâkiri Bekâ'a ric'ate mecbûr eyledigine mukâbeleten Emîr Yûsuf dahi Selîm Paşa ma'iyyetinde bulunmuş olan iki yüz kadar Havvâre atlusunı ta'yîn ve irsâl itmekle def'a-i sâniyye olmak üzre Bekâ'a'da vâki' olan bir şiddetlü muhârebede Dürzîler bütün bütün münhezim olduklarından Süleymân Paşa ile berâber Deyrü'l-kamer'e ric'atlerinden sonra Cezzâr'ın asâkiri her tarafı ihâta itmeleriyle taraf taraf pek hâ'il ve şedîd muhârebeler vukû'a gelerek Emîr Yûsuf artık Cezzâr ile başa çıkamayacağını derk itmegin kibâr ve meşâyih-i bilâdını cem' ile bu âteş-i harbi itfâ zımnında ammi-zâdelerinden birinin emâret intihâbını arz ve teklîf itdiginde Benû Şehâb'dan Emîr Beşîr bin Emîr Kâsım bin Emîr Ömer bin Emîr Haydar'ı intihâb itmişler idi.

İşbu Emîr Beşîr ol vakt hadîsü's-sin bulunmuş ise de âkil ve müdebbir olmasıyla vâlidesi Emîr Yûsuf'un selefi olub hüsn-i sülûk ve sîretiyle amme-i ahâlîyi hoşnûd iderek müddet-i medîde Cebel-i Dürûz Hükûmeti itdikden sonra kendü ihtiyârıyla hükûmetden isti'fâ eyleyen meşhûr Emîr Mansûr'un kızı hulunmasıyla kavmi arasında mu'azzez ve muhterem bir zât idi.

Ber-vech-i meşrûh Emîr Beşîr emârete intihâb olundukda Emîr Yûsuf kendüsini celb ve ihzâr ile meşâyih-i memleketin arzı mûcebince Cezzâr'dan Cebel-i Dürûz hükûmetini istihsâl itmek üzre Akka'ya gitmesini tenbîh idüb o dahi Akka'ya vardığında Cezzâr kendüsini i'zâz ve ihtirâm ile kabûl ve hil'atini iksâ ile iltizâm şartnâmesini kendüye teslîm ve i'tâ itmiş ve fakat Emîr Yûsuf'ı bi'l-cümle bilâd-ı Dürûz'den tard eylemesini şart kılmış ve bu şartın icrâsı

1 Telh-kâm: Kederli.
2 Hirâsân ve lerzân: Korkma ve titreme.
3 Bürûdet ve beynûnet: Soğukluk, ara açıklığı.

içün ma'iyyetine asâkir-i vâfiyye terfîk[1] eylemiş idüginden Emîr Beşîr Deyrü'l-kamer'e vürûdında bi'l-cümle ekâbir ve meşâyih-i bilâd gelüb kendüsine arz-ı inkıyâd eylemiş ve Emîr Yûsuf Havvâre askerinin harcını ya'nî mu'ayyenâtını kat'la ammi-zâdelerinden ve kibâr-ı memleketden ba'zılarını bi'l-istishâb bilâd-ı Cübeyl'e çekilmesiyle Havvâre askeri dahi Süleymân Paşa ile berâber Trablus'a ve andan Haleb'e gitmiş ve Mu'allim İbrâhîm Ebû Kaloş dahi Vâdî-i Râyed hükkâmı olan evlâd-ı Mûsâ el-Hannâ meşâyihine ilticâ ve anların yanında ihtifâ[2] (**s.111**) eylemiş olmasına nazaran badî-i ceng ü cidâl olacak bir hâl kalmamış ise de Emîr Yûsuf'ı bilâd-ı Cübeyl'den tard eylemek üzre asâkirle ol tarafa hareket itmesi içün Emîr Beşîr'e Cezzâr'ın tarafından emir gelmegin nâ-çâr bilâd-ı Cübeyl üzerine hareketinde evvel emirde Cezzâr'm askeri mağlûb olmuş ise de Emîr Beşîr'in muhâcemât-ı mütevâliyye-i mükerreresiyle Emîr Yûsuf tarafı nihâyetü'l-emr bütün bütün münhezim oldığından Emîr Yûsuf Cerd Cübeyl'e ve andan Bekâ'a ve ba'dehu Şâm'a nakl ve rihlete mecbûr olarak Şâm'a vusûlünde Uzun İbrâhîm Paşa ile beynlerinde mu'ârefe-i kadîme oldığından kendüsine ziyâde ihtirâm idüb ancak hâc mevsimi olmağla cânib-i Hicâz'a gitmek üzre oldığından kendüsine Şâm karyelerinde mahall-i ikâmet tahsîs itdikden sonra iki yüz dört senesi hâccı içün cânib-i Hicâz'a gidüb ba'dehu Şâm'a avdetinde bilâd-ı Cübeyl hükûmetini Emîr Yûsuf'a tevcîh itmekle o dahi ma'iyyetinde mevcûd olanlar ile berâber mahall-i me'mûriyyetine avdet eylemişdir lâkin keyfiyyet Cezzâr'ın mesmû'ı olıcak derhâl Beyrut tarafına bir mikdâr asker tesyîr ve Emîr Yûsuf'ı bilâd-ı Cübeyl'den tard itmek üzre askerle ol tarafa hareket eylemesini Emîr Beşîr'e tahrîr idüb bu vechile asker gönderildigini Emîr Yûsuf lede'l-istimâ' Şâm'a firâr ve andan cânib-i Havran'a hareket birle orada istikrâr eylemişdir.

İşte şu vukû'ât esnâsında Cezzâr emâret-i hâc ile Şâm eyâletini istihsâl kaydına düşüb bu istid'âsı Cebel-i Dürûz'i her tarafdan ihâta itmek ve bu tarîkle ol havâlîde tevsî'-i dâ'ire-i hükûmet iderek istedigini icrâ idebilmek maksadına mebnî idügi sâbit olur. Fakat İstanbulca Cezzâr'ın aktâr-ı Şâmî'de öyle fevka'l-âde kesb-i kuvvet itmesi dahi pek de istenilmeyecegini bildiginden asıl merâmını ihfâ iderek merâmı mahzâ[3] devlete bir hidmet eylemekden ibaret olmak sûretinde görinüb vakt ve hâl îcâbınca ber-minvâl-i meşrûh kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin emîrül-hâc nasb olunması ve bir vakitten berü tarîk-i isyân ve şekâvete sâlik olan Millü Aşîreti İskânbaşısı Timur'un üzerine me'mûr olmak üzre İbrâhîm Paşa'nın dahi Rakka eyâletinde bulunması muvâfık-ı maslahat görülmekle ol avânda emâret-i hâc ile Şâm eyâletinin Cezzâr uhdesine ve Rakka eyâletinin Uzun İbrâhîmı Paşa'nın uhdesine tevcîhi karâr-gîr olmuş idi.

Emîr Yûsuf'un hâline gelince ber-minvâl-i meşrûh[4] Havran'a vürûdunda iltimas-ı afv ve amân zımnında Cezzâr'a bir arz-ı hâl yazub emr eyler ise huzûrına gelecegini dahi iş'âr itmekle Cezzâr dahi eymân-ı galîza[5] ile kendüsini te'mîn ve Akka'ya gelmesini iş'âr eylemiş ve fi'l-vâki' Emîr Yûsuf Akka'ya geldikde i'zâz ve ihtirâm ile kabûl itmekle beş

1 Terfik: Arkadaş etme, birinin yanına katma, katılma.
2 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.
3 Mahzâ: Ancak. Yalnız. Tek. Sâde. Hâlis. Katıksız. Tam.
4 Ber-minvâl-i meşrûh: Açıklandığı üzere.
5 Eymân-ı galîz: Ağır yeminler.

ay (s.112) kadar mu'azzez ve muhterem olarak yanında kalmışdır ve bu esnâda Cezzâr yine Emîr Yûsuf'ı makâm-ı hükûmetine ik'âd ve i'âde itmegi va'ad idüb ancak bir sene zarfında mukassıtan iki bin kîse akçe i'tâsını şart iderek bu meblâğ içün rehîn makâmında Akka'da kalmak üzre kethüdâsı Şeyh Gandur Havrî'nin Akka'ya celb ve ihzâr olunmasını Emîr Yûsuf'a teklîf eylemiş ve işbu Gandur Havrî Emîr Yûsuf'un pederi makâmında olarak müdîr-i cemî'-i umûrı olmasıyla keyfiyyet kendüsine iş'âr olundukda derhâl Akka'ya gelmiş idi. İşte ol esnâda Cezzâr'a emâret-i hâccın tevcîh olundığı haberi vârid olmağla pek ziyâde memnûn olarak hemân mütesellim irsâliyle Şâm'ın zabt u rabtına mübâderet itmesiyle berâber ber-minvâl-i sâbık Vâdi-i Ravîd'e firâr iden Mu'allim Ebû Kaloş'ı tutub kendüsine göndermek üzre evlâd-ı Mûsâ el-Hannâ'ya emr gönderüb çünki Şâm eyâleti Cezzâr'a tevcîh olunmak mülâbesesiyle kâffe-i etrâf ve enhâ anın kabza-i tasarrufuna geçmiş oldığından anlar dahi Cezzâr'dan havf ile nâ-çâr Ebû Kaloş'm başını kesüb Cezzâr'a göndermişler idi lâkin hükkâm-ı Cebel-i Dürûz'e her kim ilticâ eyler ise her vechile sahâbet[1] olunarak her gûne gadrden emîn olmak cebelin âdât ve usûl-i müstemirresinden[2] olmağın bu sûretle hanedân-ı Mûsâ el-Hannâ hükkâm-ı Cebel-i Dürûz nazarlarında hıyânet ile leke-dâr kalmışdır bundan sonra Şâm eyâleti dâhilinde bulunan meşâyih birer birer Akkâ'ya gelerek huzûr-ı Cezzâr'da ber-mu'tâd hil'atlerini giyüb yerlerine avdet eylemişlerdir.

Fakat Cebel-i Nablus'da vâki' Huneyn Mütesellimi olan Şeyh Yûsuf[3] Cezzâr'a varmakdan havfla hedâyâsını irsâl iderek Şâm vâlîlerinden mu'tâd olan hil'atinin irsâl olunmasını istid'â itdiginde Cezzâr buna râzı olmayub ve bi'z-zât gelmesini emr idüb o dahi buna mutâva'at idemediginden üzerine Cezzâr tarafından asker sevk olundukda o dahi Sanur Kal'ası'nda mütehassın olmağla kal'anın hasr ve tazyîkine mübâderet olundığı esnâda Cebel-i Dürûz hükûmeti Cezzâr tarafından Emîr Yûsuf'a ihâle olundığını Emîr Beşîr lede'l-istimâ' hemân Akka'ya gelerek Emîr Yûsuf'un virecegi iki bin kîseye beş yüz kîse daha zamla iki bin beş yüz kîselik bir sened tahrîr ile Cezzâr'a i'tâ itmegin o dahi bu zamma dayanamayub tekrâr Emîr Beşîr'i hükûmetinde ibkâ ve Emîr Yûsuf ile kethüdâsı Şeyh Gandur'ı mahbese ilkâ itmiş ve Emîr Beşîr Deyrü'l-kamer'e avdet ve meblağ-ı merkûmı ahâlîye bi't-tevzî' tahsîline mübâşeret eylemiş ve çünki Sanur Kal'ası'nın müddet-i muhâsarası haylî vakt mümtedd[4] oldığından Cezzâr bi'z-zât ordusıyla mukâbil-i kal'aya varub gice ve gündüz top ve humbara ile dögmege başlamış ise de ber-minvâl-i sâbık Emîr Beşîr'in Cezzâr'a medyûn oldığı meblâğ Cebel (s.113) ahâlîsinin hâl-i tahammüllerinden ziyâde gelmekle Cebel-i Dürûz ahâlîsi kâffeten Emîr Beşîr aleyhine kıyâm eyledikleri haberi Cezzâr'a vâsıl oldukda pür âteş-i tehevvür[5] ve gazab olarak ahâlî-i Cebel'in bu kıyâm ve hareketlerine sebeb Emîr Yûsuf ile kethüdâsı olmak zannıyla ikisini dahi katl eylemişdir hâlbuki anların i'dâmlarıyla ahâlî-i Cebel'in tuğyânlarına[6] aslâ sükûnet gelmeyüb meblâğ-ı matlûbı virmemek üzre ısrâr eylediklerine ve Emîr Beşîr dahi Cezzâr'dan asker istedigine mebnî Cezzâr tarafından gönderilan bir mikdâr Arnavud askeri dahi mağlûb ve münhezim oldığından ve Cezzâr ise

1 Sahâbet: Sahip çıkma; koruma, arka olma, yardım etme.
2 Müstemirr: İstimrar eden, bir düziye uzayıp giden. Sürekli, devamlı; bir düziye, dâima.
3 Metinde sehven geçen "Cezzâr Yûsuf" ibaresi çıkartılmıştır.
4 Mümtedd: İmtidâdeden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.
5 Tehevvür: Öfkelenme, köpürme.
6 Tuğyân: Azgınlık, taşkınlık, devlet kuvvetlerine karşı durmak.

bi'z-zât muhâsarasıyla takayyüd eyledigi Sanur Kal'ası'nın fethinden bayağı ye's mertebesine geldiginden nâ-çâr ma'iyyetindeki asâkirin bir haylîsini ifrâz ile Cebel-i Dürûz üzerine sevk idüb ahâlî-i Cebel ise âmmeten ittihâd ve Emîr Yûsuf'un birâderi Emîr Haydar ile birâder-zâdesi Emîr Ka'dân'a arz-ı inkıyâd ve ikisini birlikde olarak hükûmete intihâb eylemiş olduklarından emîreyn-i mûmâ-ileyhimâ ile asâkir-i Cezzâr beyninde dört ay kadar vukû' bulan muhârebât-ı adîdede tarafeynden pek çok telefât vukû'ından sonra meydân-ı galebe Cebel ahâlîsinde kalmış ve iki yüz beş senesinin hac mevsimi gelmiş olmasıyla Cezzâr gerek Cebel-i Dürûz'de muzafferiyetden ve gerek Sanur Kal'ası'nın zabtından mahrûm olarak ric'ate mecbûr olmağla nâ-çâr Akka'ya gelüb bi'l-cümle asâkirini i'âde ve Emîr Beşîr ile birâderi Emîr Hasan ahâlî-i Cebel'den ma'iyyetlerinde bulunanlar ile birlikde Saydâ'ya gelüb anda ikâmet itmeleri üzerine Emîr Haydar ile Emîr Ka'dân Deyrü'l-kamer'e avdet itmiş ve Cezzâr dahi Şâm'a ve andan cânib-i Hicâz'a gitmişdir ancak bu sûret ile Şâm'a vürûdunda nice kimselerin kanına girmiş idi.

Mahâll-i mübârekede bi-hikmetillâhi Te'âlâ Cezzâr Paşa ıslâh-ı hâl ve tebdîl-i ahlâk iderek memkûr oldığı münkerâtdan[1] ferâgat ve beş vakit nâmaza müdâvemet eyledigi Şâm'a avdetinde ma'lûm olıcak herkes meınnûn ve müteşekkir olmalarıyla

Beyt

(Ennâsü fî-gafletin ammâ yürâdü bihim * Ke-ennehüm ganemün fî beyt-i Cezzârin)

sırrına mazhar olnıuşlar idi zîrâ Şâm'a duhûlünden sonra çok geçmeksizin tabî'at-i ûlâsına avdet ile evvelkiden ziyâde gaddâr ve hûn-hâr[2] olarak gerek dâ'iresi halkından ve gerek ahâlîden niceleri bilâ sebeb i'dâm ve nice kimseleri habs ve tazyîk ile mübtelâ-yı âlâm eylemiş ve andan Akka'ya vürûdında dahi hayâl ve hâtıra gelmez mezâlim ve ta'addiyyâta (s.114) tasaddî itmiş idi. Ma'a-mâ-fîh fatîn[3] ve mütecessis[4] ve mutebassır[5] ve idâre-i umûr-ı vilâyetde mâhir bir zât olarak tebdîl-i ziyy[6] ve hey'etle eyâleti dâhilinde pek çok yerleri ve belki ba'zan Dürzî Dağı'nı dolaşub kendü hakkında halkın ne söyledigini tahkîk eyler ve sonra kendülerine söyler idi bu cihetle halkın ekser serâ'irine muttali' olageldiginden kimi sehhâr[7] ve kimi huddâma[8] mâlik imiş deyü nâs anın aleyhine söz söylemege ictisâr idemez olmuşlar idi.

Cebel-i Dürûz vukû'âtına gelince ber-minvâl-i sâbık Cezzâr'ın hacdan avdetinde Emîr Beşîr kendüsini sahrâ-yı Müzeyreb'de istikbâl eylediginde be-her hâl Cebel-i Dürûz'i zabt ile anı makâmına ik'âd[9] idecegini va'ad ve tebşîr ve ahâlî-i Cebel'e tehdîd siyâkında ekîd

1 Münkerât: Şeriatça yapılması yasak edilen şeyler.
2 Hûn-hâr: Kan içen, kan dökücü, zâlim.
3 Fatîn: Zeki, akıllı, uyanık.
4 Mütecessis: Gizliyi arayan, gizliyi gözetleyen; meraklı.
5 Mutebassır: Basiretli, gözü açık, iyice düşünen, ilerisini gören.
6 Tebdîl-i ziyy: Kılık değiştirme.
7 Sehhâr: Büyücü.
8 Huddâm: Cin taifesinden olan hizmetçi. Hizmette bulunanlar. Hizmetçiler.
9 İk'âd: Bir hükümdarın tahta oturtulması.

ve şedîd bir kıt'a buyuruldı tahrîr itdikden sonra hemân Cebel-i Dürûz'i zabt itmek üzre Emîr Beşîr ile birlikde hareket itmeleriçün asâkirine emir virmiş idüginden anlar dahi evvel emirde Hâsbiyâ tarafına hücûm itmişler idi lâkin berü tarafda Emîr Haydar ile Emîr Ka'dân dahi fedâkârâne müdâfa'a itmeleriyle iki yüz altı senesi hilâlinde Cebel-i Dürûz'de taraf-be-taraf âteş-i muhârebe müşte'al ve müştedd ve hengâm-ı hengâme-i kâr-zâr mümted olub tarafeynden enfâr-ı kesîre zâyi' olarak asâkir-i Cezzâr nice karyeleri ihrâk ve ifnâ ve çok yerleri gâret ve yağma itmişler ise de tarafeyn gâh gâlib ve gâh mağlûb olarak netîce-i zafer bir tarafda karâr-gîr olamamış ve çünki Emîr Beşîr tarafmda meşâyih-i hânedân-ı Canbolat'dan ve ümerâ-yı Ebi'l-la'mdan ba'zıları bulunmağla anların vesâtetiyle Cebel ahâlîsinden ba'zılarının berü tarafa celbine sa'y olunmuş iken yine müfîd olmayub hattâ Şeyh Kâsım Canbolat Emîr Beşîr tarafdârı oldığı hâlde oğlı Şeyh Beşîr pederine muhâlefetle Dürzî asâkirinin önüne düşerek fedâkârâne cengâverlikler ibrâz eylemiş idi Cezzâr'ın bunca telefâtı ve askerce bu kadar zayi'âtı ihtiyâr eylemesi ise Bilâd-ı Beşâre ve Safed gibi Cebel-i Dürûz'i dahi bütün bütün kabza-i tasarrufuna alub da bayağı mütesellim ile idâre olunabilecek bir hâlete getürmek maksadına mebnî oldığı hâlde cebel-i mezkûrun mesâlik ve me'âbiri sa'bü'l-mürûr ve ahâlîsi harb ve darba me'lûf olduklarından müttehiden hareket eyledikleri sûretde teshîri müşkil olarak ümerâsım yek-dîgeri aleyhine düşerek oluruyla kullanmakdan başka tedbîr-i müstahsen olmadığını cezm iderek niyyet-i sâbıkasından nâ-çâr ferâgat birle asâkirini i'âde idüb Emîr Beşîr'e dahi avdet itmesiçün haber gönderdikde çünki o dahi müddet-i medîde muhârebat-ı mütevâliyye ile yorgun oldığından hemân birâderi Emîr Hasan ile berâber Saydâ'ya avdet itdiklerinden (s.115) sonra ikisi dahi aslâ dışaru çıkmamak üzre Saydâ'da ikâmetlerini emr eylemiş ve böyle bilâ-zafer asâkirini i'âdeye mecbûriyyetinden pek ziyâde dil-gîr olmuş idi. Ancak ahâlî-i Cebel dahi ale'd-devâm müctemi' olarak duramayacaklarından mütemadiyen Cezzâr'a isyân üzre kalamayacakları cihetle ve bu kadar fedâkârâne hareketleri dahi mücerred hâl-i tahammüllerinden ziyâde virgü tarh ve tevzî' olundığından nâşî olmasıyla cerâyim-i sâbıkalarının afvı ve altı sene zarfında mukassıtan kendüsime dört bin kîse virmeleri şartıyla Emîr Haydar ile Emîr Ka'dân'ın üzerlerine hâkim nasb olunması istid'âsıyla Cezzâr'a bir kıt'a arz-ı hâl takdîm idüb hac mevsimi dahi takarrüb eylemiş oldığından nâ-çâr Cezzâr dahi bu istid'âlarına müsâ'ade iderek emîreyn-i mûmâ-ileyhimaya hil'atleriyle şartnâme-i iltizâmı irsâl itmiş ve müte'âkiben Şâm'a ve andan cânib-i Hicâz'a gitmişdir. Avdetinde emîreyn-i mûmâ-ileyhimâ tarafından tebrîk-i kudûm[1] zımnında yüz bin guruş taksîm ve irsâl olunmağla Cezzâr Paşa münbasit ve münşerih olarak hükûmetlerinde ibkâ ve irsâl-i hal'-i hoşnûdî ve rızâ eylemiş idi. İşbu iki yüz sekiz senesinde mûmâ-ileyhimâ ahâlî-i Cebel kendülerinin tâ'atinden hurûc ile Emîr Beşîr tarafına meyl itmege başladıklarını gördüklerinden ve Cezzâr'ın dahi Emîr Beşîr'e muhabbetini bildiklerinden bir kuvvet-i cedîde tedârük birle Emîr Beşîr'in kuvvetini kırmak üzre Cebel Hükûmetini Emîr Yûsuf'un oğullarına terk idüb ancak anlar hadîsü's-sin[2] oldukları cihetle kendüleri anlara vasî makamında bulunmak ve Cezzâr'a üç sene zarfında mukassatan iki bin kîse akçe virmek husûsunı ba'zı meşâyih ile bi'l-müzâkere karârlaştırılarak ol vechile Cezzâr'dan istid'â idüb o dahi kabûl iderek hükûmet-i Cebel Emîr Yûsuf oğullarının nâmına ihâle olunmuş ve Emîr

1 Tebrîk-i kudüm: Uzak bir yerden geleni kutlama.
2 Hadîsü's-sinn: Genç, delikanlı.

Haydar ile Emîr Ka'dân anlara vasî makâmında olarak yine emr-i hükûmet anların yed-i idârelerinde kalmış ise de çok geçmeksizin ta'addiyât-ı vâkı'alarından dolayı ba'zı ahâlî kendülerinden rû-gerdân olub husûsuyla mukaddemâ kesb-i istiklâl eylemelerine bâdî olan muhârebât-ı sâbıkada en ziyâde ibrâz-ı hamiyyet ve celâdet eylemiş olan sâlifü'z-zikr Şeyh Beşîr Canbolat ile beynlerinde bürûdet ve mübâyenet hâdis oldığından Cebel'den tahaddüs eyleyen ihtilâl ve ihtilâf-ârâ üzerine Cezzâr dahi hemân bir mikdâr askerle Emîr Beşîr'i gönderdikde mukaddemâ en büyük hasmı bulunan sâlifü'z-zikr Şeyh Beşîr ba'zı ekâbir-i Şûf[1] ile kendüsini yolda istikbâl itmekle Emîr Beşîr henüz Deyrü'l-kamer'e vâsıl olmadan Emîr Yûsuf'un oğulları bilâd-ı Cübeyl'e firâr ve Emîr Beşîr hükûmette istikrâr eylemiş iken arası çok geçmeksizin Cezzâr tarafından azl ile yine Emîr Yûsuf oğulları hükûmete i'âde olunmuşlardır.

Bu sûretle Cezzâr yine Cebel hükûmetine istedigi tarafı nasb itmege muktedir olarak (s.116) emâret-i hâcc mansıbı dahi uhdesinde olmağla bi'l-cümle aktâr-ı Şâmiyye'de nüfûzı câri olmuşdur. Ve mukaddem ve mu'ahhar ta'addiyât-ı vâkı'asından dolayı der-i devlete iştikâlar[2] vukû' bulmuş ise de vakt ve hâle göre emâret-i hâccı idâreye muktedir bir dîgeri bulunamadığından iki yüz on târîhine kadar emâret-i hâccda ibkâ olunmuşdur. Çünki bâlâda güzâr-ı şeb-dîz-i hâme-i fakîr oldığı üzre Gâzî Hasan Paşa'nın kuvvet-i devlet ile Mısır'a ik'âd ve ikâme eyledigi ümerâ tarafı mağlûb olarak İbrâhîm ve Murâd begler takımı cebren Mısır'a duhûl itdiklerinden hıtta-i Mısriyye yine mütegallibe elinde kalmış dimek olub ve anlar ise gerek mîrî hazînesini ve gerek Harameyn mürettebâtını bi't-tamâm tesviyye ve teslîmde dürlü ihânetler idegelüb hatta geçen yedi senesi Hicâz tertîbâtından envâ'-ı taksîr itdiklerinden ve Mısır Emîrü'l-hâccı ta'yîn itdikleri Osmân Beg Medîne-i Münevvere fukarâsının ve Urbân'ın sıralarını virmediginden öteden berü Mısır hüccâcını birer akabeye giriftâr idegeldikleri misillü sene-i merkûmede dahi Ma'âbir-i Şu'ayb nâm mahalde Urbân kâfile-i hâccı urub yağma itdiklerine mebnî işbu sekiz senesi evâ'ilinde tevbîhi mutazammın emr-i âlî gönderilmişdir. Ancak ümerâ-yı merkûme evvelki gibi bir kuvve-i kâfiyye ile te'dîbe muhtâc olub haklarında mücerred tevbîh ve serzeniş kâr-gîr degil idi.

Medîne-i Münevvere'de dahi an-asl üç nefer ocak kethüdâları olub cünhaları zuhûrunda azl ve nasbları şeyhü'l-haremlere müfevvez ise de ikisi müttefikan birinin sû-i hâline şahâdet itmedikce azli câ'iz olmadığı halde merkûm kethüdâlardan birisi dîgeri ile münâfese üzre olarak şeyhü'l-hareme si'ayet idüb anın dahi fi'l-asl şahs-ı merkûma infi'âli oldığından derhâl azliyle yerine birini nasb eyledikde ma'zûl kethüdâ yedinde vedî'a olan sancağı teslîmden ibâ ve beyne'l-Arab ma'rûf olan adet üzre kal'aya ilticâ ve kal'a neferâtı kaziyyeye lede'l-ıtlâ' mugayir-i şart oldığından bu tevcîhin ilgâsıyla sâbık kethüdânın ibkâsını şeyhü'l-haremden ricâ idüb şeyhü'l-harem ise ricâlarına adem-i icâbet ile izhâr-ı ru'ûnet itmekle miyânede vâki' olan mukaddemât-ı muhâvere müntic-i müşâcere oldığı sırada nâ'ibü'l-harem olan Beşîr Ağa şeyhü'l-haremin yerine geçmek hulyâsıyla nâ'ire-i fitneyi iş'âl ve böyle bir vak'ada sebât ve metânet itmek lâzımdır diyerek şeyhü'l-harem sâde-dili[3] iğfâl itmegin mâdde teşennüc iderek geçen iki yüz yedi senesi hilâlinde ağâyan-ı harem ile yerlü neferâtı miyânelerinde

1 Ekâbir-i Şûf: Şûf kazasının ileri gelenleri.
2 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
3 Sâde-dil: Temiz yürekli, saf, bön

birkaç ay muhârebe mümted ve Şerîf-i Mekke tarafından ıslâh-ı zâtü'l-beyyine sa'y olunmuş ise de tarafeyn münâkaşada ısrâr itmekle i'ade-i asâyiş kapusı bütün bütün münsed olub nihâyet Cezzâr Paşa (s.117) Medîne-i Münevvere'ye vürûdunda şeyhü'l-haremi azl ile yerine bir dîgerini tevkîl ve yerlü neferâtından te'dîbi lâzım gelenleri te'dîb itdikden sonra nâ'ibü'l-haremi istishâb ile cânib-i Mekke'ye müteveccih olub ancak birkaç sâ'at Medîne-i Münevvere'den infisâlinde na'ibü'l-haremin helâk ve telef oldığı ba'dehu istihbâr olunmuş ve Cezzâr Paşa Mekke-i Mükerreme'den avdetinde şeyhü'l-harem-i ma'zûlün avdetine ruhsat virüb o dahi cânib-i Mısr'a gitmekle Medîne-i Münevvere'de esbâb-ı ihtilâl mündefi' olmuşdur.

Hâl-i cemâl-i Arabistân olan Halebü'ş-şehbâ'da dahi birkaç seneden berü fitne ve ihtilâl hudûsıyla yeniçerilik iddi'âsında olanlar sunûf-ı sâ'ireye galebe iderek vücûh-ı memleketi kendü merâmlarına râm[1] ve o münâsebetle menâfi'-i memleketi beynlerinde iktisâm idüb bu cihetle nüfûz-ı vâlî za'il ve icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye müşkil olarak hükkâm-ı nâ-tüvân ve fukarâ tâlân ve esâfil ise kâm-rân[2] olmuş idi sefer gâ'ilesi ber-taraf olmağla memleketin ıslâh-ı ahvâli zamânı geldiginden Süleymân Feyzî Paşa bi'l-intihâb Haleb eyâleti uhdesine tevcîh ve ıslah ve tanzîm-i umûr-ı vilâyet kendüsine emr ve tenbîh olunmuş olmasıyla Haleb'e vusûlünde nizâm-ı memlekete teşebbüs iderek bir sûret-i haseneye rabt ve bir gûna ihtilâl tekevvün itdirildigi takdîrce ahâlî tarafından ağır nezrler edâsını şart eylemiş ise de çend rûz mürûrunda eşkıyâ-yı Haleb fesh ve ta'ahhüd birle vücûh-ı memleketden Gavri-zâde Muhammed Efendi üzerine bilâ sebeb hücûm ve darabât ve şetûm ile vücûdunı mânend-i mûm itdiklerinden başka haricden tevârüd iden erzâka kemâ-kân medîd[3] ve hod-be-hod dâd ü sited eyledikleri Feyzî Paşa'nın ma'lûmı ve icrâ-yı siyasetde acz ise kendüsünün meczûmı olmasıyla hemân tebdîl-i hevâ sûretinde şehrin bağçelerine çıkub eşkıyânın tenkîli ve nezrin tahsîli zımnında ba-emr-i kat'î ocakdan mütehayyiz bir mübaşir ile kapucıbaşılarından mişvârı[4] ma'lûm bir şecî' zâtın Haleb'e gönderilmesini der-i devlete iş'âr ve inhâ itmekle kapucıbaşılarından Uzun Abdullâh Paşa-zâde Sâdık Beg ve ocak turnacılarından biri Haleb'e gönderilüb oraya vusûllerinde vâlîyi şehre da'vet ve ahâlî ile niyânelerine ilkâ-yı hüsn-i ülfet eyledikleri haberi işbu sekiz senesi evâsıtında der-i devlete vusûl bulmuşdur ve mukaddemce Millü Timur'un cem'iyyeti perîşân idilmiş ise de henüz kendüsi ele geçmediginden Rakka havâlîsinin ahvâl-i âtiyesi dahi şübhe tahtında idi kaldı ki bu esnâda Necid ülkâsında zuhûr ile etrâfa neşr-i şerâre-i şer ü şûr itmekde olan Vehhâbîler bütün bütün zihinleri tahdîş itmekde idi. El-hâsıl Arabistân'ın her tarafında bir sûretle şûriş ve ihtilâl der-kâr oldığından Cezzâr'ın emaret-i hâccda ibkâsı îcab-ı hâl ve maslahatdan bulunmuşdur. (s.118) Timur vak'asının tafsîli bu minvâl üzredir ki Timur Millü Aşîreti'nin iskânbaşısı oldığı halde bir müddetden berü haylî kuvvet ve kudrete mâlik ve bu cihetle tarîk-i bagî ve hilâfa sâlik olarak zimmetinde terâküm iden mâl-ı mîrînin edâsına muhâlefet ve Rakka ve Diyârbekir eyâletlerinde vâki' kasabât ve kurayı zabt ile hâsılatını nefsine tahsîs ve keyfe-mâ-yeşâ'[5] tasarruf birle erbâb-ı vezâ'if ve tîmârı medâr-ı ma'âşlarından mahrûm eylediginden başka kuvve-i maliyye ve

1 Râm: İtaat eden, boyun eğen, kendini başkasının emirlerine bırakan.
2 Kâm-rân: Arzusuna, isteğine kavuşmuş, mutlu.
3 Medîd: Devamlı. Çok uzun süren. Uzatılmış. Çekilmiş.
4 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.
5 Keyfe-mâ-yeşâ: Nasıl isterse, istediği gibi.

askeriyyesi hasebiyle vülât ve ümera-yı etrâfı zîr-i dest-i tagallübüne aldığından Diyârbekir ve Rakka eyâletlerinin ahkâmı kürsi-i hükûmetlerden harice tecâvüz itmez olub bu sebeble ol havalîyi anın dest-i tetâvül-i ta'addîsinden tahlîs[1] eylemek müterettib-i zimmet-i devlet olmuş ise de Devlet-i Aliyye sefer ile meşgûl bulunub cüz'î kuvvet ile dahi Timur'un itfâ-yı şerâre-i şer ve mazarratı kâbil olmadığından tesmîm ile izâlesi çâresine bakmak üzre Diyârbekir Voyvodası Şeyh-zâde İbrâhîm Beg'e iki yüz dört senesi evâ'ilinde hafiyyen[2] emr-i âlî ısdâr olunub ancak bu makûle tedâbîr ile izâle-i vücûdı mümkün olmadığından sene-i merkûme hilâlinde üzerine Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'nın kuvve-i kâfiyye ile haraketi irâde buyuruldukda Timur konar göçer üzerine ordu sevk olundukda bir tarafa firâr ve gaybûbet[3] ve ordu çekildikde yine avdet ider makûleden olmasıyla ele girmesi müşkil oldığından başka bundan akdem Necid ikliminde ser-zede-i zuhûr olan Vehhâbîler bu hilâlde Lahsa tarafına ta'addî itdiklerinden Basra tarafına sirâyet-i fesâdları melhûz olmağın kendüsünün Bağdâd'dan infikâk ve tebâ'üdi çendân münâsib olmayacağını Süleymân Paşa makâm-ı i'tizârda tahrîr ve iş'âr itmiş idi Timur'un şerâre-i fesâdı ise ma'âden-i hümâyûn kazâlarına dahi sârî olarak gün be gün şu'le-gîr-i terakkî oldığından kapucıhaşılardan Turunc-zâde Süleymân Beg uhdesine rütbe-i vezâretle Rakka eyâleti tevcîh olunarak Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa ile bi'l-muhâbere Timur'un ele getürülmesi husûsı kendüsüne sipâriş olunmuş idi lâkin şakî-i merkûm üzerine külliyyetlü asker sevk olunmadıkca def'-i gâ'ilesi kâbil olamayacağı ta'ayyün itmekle iki yüz beş senesi hilâlinde Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa bi'n-nefs Timur'un üzerine hareket itmek üzre me'mûr olub bâ-eyâlet-i Rakka Uzun İbrâhîm Paşa ve Haleb vâlîsi bulunan Köse Mustafâ Paşa ve Malatya Mutasarrıfı Rişvân-zâde Ömer Paşa ve ol havâlîde kâ'in erbâb-ı harb ve darb müşârün-ileyh ma'iyyetine ta'yîn kılınmağla Süleymân Paşa bi'n-nefs asâkir-i külliyye ile Bağdâd'dan haraket iderek Rakka taraflarına vusûl buldığı Timur'un ma'lûmı olıcak mukâvemet idemeyecegini cezm ile me'men[4] ittihâz eylediği Bük nâm mahalle duhûl ve istikrâr ve hevâdârları kâffeten firâr itmegin Timur'un nice emvâl ve eşyâsı ve Millü Aşîreti'nin bunca emvâl ve hayvânâtı târâc-kerde-i asâkir-i Bağdâd olmuşdur ve Millü Aşîreti'nin bu ana kadar böyle pâ-mâl-ı hayûl-ı hasâr (s.119) oldığı yokdur deyü mervîdir ba'dehu Timur'un üzerine varıldıkda elli altmış adamıyla Haleb tarafına firâr itmegin kendüsünün birâderi ve hasm-ı cânı olan İbrâhîm Beg Süleymân Paşa tarafından iskânbaşı nasb ve ta'yîn olunub Uzun İbrâhîm Paşa ma'iyyetiyle Timur'un ta'kîbine irsâl olundukdan sonra Süleymân Paşa Rakka'dan hareket birle Mardin havâlîsine lede'l-vürûd Timur'un hem-pâ[5] ve ma'iyyeti olanları te'dîb ile İbrâhîm Beg tarafına celb ve imâle ve Timur'un avânesinden olan nice eşkıyâyı ve Timur'un karındaşlarından Sa'dûn Beg ile ammi-zâdesi Mahmûd Beg'i i'dâm ve izâle idüb egerçi Timur'un ahz ve i'dâmı Sultân Selîm'in kat'iyyen matlûbı olarak Timur'ı tutmadıkca Süleymân Paşa'nın Bağdâd'a avdet itmemesi içün kendüsüne müte'addid emirler gönderilmiş ise de çünki Vehhabîlerin Bağdâd muzafâtından ba'zı mahallere ta'arruz eyledikleri ve berü taraflara tahattî ile İmâm

1 Tahlîs: Kurtarma, kurtarılma.
2 Hafiyyen: Gizliden, gizlice, saklı olarak, aşikâr olmayarak.
3 Gaybûbet: Gayıplık, hazırda olmayıp başka yerde olma.
4 Me'men: Emin güvenilir sağlam, sığınılacak yer.
5 Hem-pâ: Arkadaş, ayaktaş, omuzdaş.

Alî kasabasında müddahar[1] olan tuhfe ve nevâdiri ahz ve istilâb kaydında bulundukları istimâ‘ olunmağın artık Süleymân Paşa berü taraflarda duramayub hemân ber-minvâl-i sâbık Mardin tarafında ba‘zı müttehimînim[2] icrâ-yı cezâlarından sonra iki yüz altı senesi hilâlinde Bağdâd'a avdet ile gerek Kasaba-i İmam Alî ve gerek sâ'ir îcab iden mahâllere istihkâm virmege kıyâm itmiş idi ancak Timur'un tutulamaması Sultân Selîm Han Hazretleri'ne dâğ-ı derûn olarak bundan dolayı bu maslahata me'mûr olanlar haklarında tab‘-ı hümâyûnları muğber olub bu iğbirârdan en ziyâde Uzun İbrâhîm Paşa hissedâr olmuş idi.

Çünkü İbrâhîm Paşa fi'l-asl Kars sükkânından olub evâ'il-i hâlinde levend ta'ifesine iltihâk ve ba‘dehu ta'ife-i merkûme ref‘ olundukda deliller zümresine iltisâk ve giderek Azm-zâdelere intisâb ve delilbaşılık unvânını iktisab itmiş ve mu'ahharen Âsitâne-i Sa‘âdet'e vürûdunda ahvâl-i Hicâziyye'ye vâkıfdır deyü yüz doksan dokuz târîhinde Gâzî Hasan Paşa kâ'immakâm iken uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî ile cerde[3] başbuğluğı tevcîh olunub ancak Sadr-ı â‘zam Şâhin Alî Dersa‘âdet'e vürûdında cerde başbuğlığının böyle mechûlü'l-asl bir şahsa virilmesi münâsib degildir deyü azl ile Karahisâr sancağıyla Sinob muhâfazasına ta‘yîn idüb ba‘dehu bir aralık Kars muhâfızı ve iki yüz bir târîhinde cerde başbuğı ve iki yüz ikide emîrü'l-hâcc olmuş idi evvel ve ahir bulundığı meclislerde Timur'un şekâvet ve tuğyânı bahsi açıldıkca Timur didikleri kuttâ‘-i tarîk makûlesi bir âdemdir anın hakkından gelmek bir iş midir bir âlây kimseler Timur'un izâlesini bir cesîm iş zannıyla i‘zâm iderler deyü mefâbire ve mübâhât siyâkında Timur'ı tahfîf idegelmiş iken ber-minvâl-i sâbık Timur'un üzerine me'mûr kılındıkda kendüsi herkesden ziyâde i‘zâm-ı mâdde iderek (s.120) bir kavî düşmandır tedârükât-ı kaviyyeye muhtâcdır deyü birçok bam teklifler îrâd ve pek çok şeyler mütâlebe idüb bâlbuki Timur'un üzerine asıl me'mûr olan Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa olarak İbrâhîm Paşa'nın me'mûriyyeti Bağdâd vâlîsinin hareketinde Timur Rakka taraflarına düşer ise o dahi bu tarafdan tazyîkle ele girmesine ikdâm ve gayret ve Bağdâd vâlîsine ma‘iyyet itmekden ibâret oldığı bâlde bundan dolayı devlete arz-ı imtinân[4] ile bir takım metâlib ve tekâlîf der-miyân eylemiş olması mûcib-i iğbirâr-ı devlet oldığından başka Bağdâd vâlîsi Rakka tarafma lede'l-vürûd anın ile dahi hüsn-i imtizâc idemeyerek dâ'iresi halkıyla gavga ve nizâ‘dan halî olmayub Timur'un ta‘kîbinde dahi ahz ve girifte muvaffak olamadığından Rakka'dan azl ile Adana vâlîsi oldığında mezâlim ve ta‘addiyyâtından ahâlî iştikâ itmegin oradan dahi azl ile ubdesine Nigde ve Kayseriyye sancakları tevcîh ile izmâr-ı kîn[5] olundukdan sonra Nigde ahâlîsi dahi ta‘addiyyâtından iştikâ zımnındadır devlete ref‘-i rikka-i istirhâm itmeleriyle tertîb-i cezâsı niyyeti te'ekküd idüb ancak başında müctemi‘ olan bir haylî haşerâtı tefrîk irâdesiyle ibtidâ-yı emrde Rûmili cânibine mürûr eylemesi tarafına iş‘âr ve nihâmî i‘dâmı fermânı dahi Yeni-il voyvodasına tesyâr olundukda ma‘iyyetindeki küştenîler[6] kaziyyeye kesb-i vukûf ile turfetü'l-aynda[7] etrâfa perîşân ve kendüsi dahi müsteş‘ar bulunarak ne tarafa hareket ideceginde müttereddid ve hayrân oldığı

1 Müddahar: Biriktirilmiş, yığılmış. İstif edilmiş. İddihar edilmiş.
2 Müttehim: Töhmetli, kabahatli, suçlu görülen, suçlanan.
3 Cerde: Mekke'de hacılara eşlik eden atlı muhafız birliği.
4 Arz-ı imtinân: İyiliği başa kakma.
5 İzmâr-ı kîn: Kini saklamak, gizlemek.
6 Küştenî: Öldürülmeye layık, öldürülesice.
7 Turfetü'l-ayn: Göz kapağının bir kere açılıp kapanması kadar geçen kısa an.

hâlde iki yüz yedi senesi hilâlinde iç dâ'iresi halkıyla ser-serî geşt ü güzâr iderek Sivas kurbunda vâki‘ Köpribaşı nâm mahâlle vürûdunda me'mûrîn-i devlet ale's-seher kendüsini basub kârını itmâm itmişlerdir. Nâ'il-i tuğ ve alem olalıdan berü devletin cüz'î ve küllî bir işine yaramayub vardığı memleketlerde zulm ile ibâdullâhı giriftâr-ı pençe-i ızdırâb ve kasabât ve kurâyı harâb itmiş ve nihayetü'l-emr mücâzâtını görüb gitmiş oldığı Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir.

Timur'un hâline gelince ber-minvâl-i sâbık firâr itdikden sonra bir daha evvelki cem‘iyyetini tedârük ile bir yerde istikrâr idemeyüb nice zamânlar taraf taraf geşt ü güzâr iderek nihâyet iki yüz dokuz târîhinde Bağdâd'a duhûl ile Süleymân Paşa'ya dahîl düşüb o dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den afvını niyâz itmekle mazhar-ı afv u amân-ı pâdişâhî olmuşdur. Vehhâbîler sonradan devlete bir büyük gâ'ile olduklarından bu makâmda ber-vech-i âtî icmâl-i hâllerine işâret olunur.

Vehhâbîlerin Zuhûr-ı Mukaddemât-ı Fesâdâtı

Vâsıf Târîhi'nde beyân olundığına göre nihâyet Şarkî-i Hicâz'da vâki‘ Necid taraflarına (s.121) müstevlî olub Der‘iyye nâm mahâlde birkaç seneden berü kesb-i iştihâr iden Abdülvahhâb nâm şahs-ı mechûlü'l-ahvâl zu‘mında bid‘at zann eyledigi i‘mâli ibtâl dâ'iyyeleriyle Bâdiye Urbânı'ndan başına cemm-i gafîr[1] cem‘ ile Medîne-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme ve Ta'if taraflarına tabattî ve ta‘addî itmek niyyetinde oldığı etvârından istidlâl ile havâlî-i merkûmenin lüzûm-ı muhâfazası Şerîf-i Mekke ve Cezzâr Paşa taraflarından arz ve inhâ olunmağın iktiza iden tedâbîr ve teşebbüsât ne ise bir ân akdem tahrîr olunmak üzre makâm-ı Sadâretden Cezzâr Paşa'ya mahsûs ka'ime yazılmış ise de cevâbına intizâren imrâr-ı vakt olunmaksızın keyfiyyet bir kerre de meclis-i meşveretde tezekkür olunmak münâsib görülmekle erbâb-ı şûrâ kethüdâ beg odasında tecemmu‘ iderek maslahat der-miyân olunub ancak sadra şifâ virecek bir tedbîr-i dil-pezîre muzaffer olamadıklarından başka mâddenin vech-i şer‘îsi dahi ma‘lûm olmak lâzım geldiginden Şeyhü'l-islâm konağında istişâre olunmasını tasvîb itmeleriyle işbu [bin iki yüz] sekiz senesi Rebî‘ü'l-evvel'i evâ'ilinde Sadr-ı â‘zam ve sudûr-ı izâm ve sâ'ir erbâb-ı meşveret Şeyhü'l-islâm konağında ictima‘ ile akd-i meclis-i meşveret olunarak cânib-i Hicâz'dan gelan tahrîrâtın hulâsası kırâ'at olundukda sudûr-ı izâmın ba‘zısı mevleviyyet ile Harameyn-i Şerîfeyn'de bulunmuş olduklarından arz ve vücûh-ı ma‘lûmat ve merkûmun ahvâline vukûf iddi‘âsıyla hakka şebîh görilen mukaddemât-ı mümevvehesini isbât sadedinde bulunub ba‘zıları dahi merkûm Hanbeliyyü'l-mezheb olarak fürû‘ât[2]-ı mesâ'il-i fıkhiyyeyi mezhebine tatbîk ve zavâhir-i nusûsa[3] i‘tibâren i‘tikâdlarını te'vîl ile farazan avâm-ı nâs celb-i dünyâ içün Delâ'il-i Şerîfe kırâ'atine müdâvemet ve kelâm-ı kadîm tilâvetini terk ile irtikâb-ı ma‘siyyet eylediklerini ve darîb-i Hazret-i Nebevî'de olan kubbe-i şerîfeyi ve

1 Cemm-i gafîr: Büyük cemaat, insan kalabalığı.
2 Fürû‘ât: Kökten ayrılan kısımlar. Füru'lar. Esastan olmayıp geniş bilgide ortaya çıkan mes'eleler.
3 Nusûs: Naslar, doğruluğu şüphe götürmeyen bilgiler, düşünceler.

sâ'ir şi'âr-ı İslamiyye'den ma'dûd olan minâreleri bid'at-i seyyi'e münzelesine[1] tenzîl ile bunları ve Ka'be-i Mükerreme'nin ba'zı mahallerini hedm itmek ve kaşık ile yemek sadr-ı evvelde vukû' bulmayub et'imeyi[2] el ile yemek lâzım geldigini ve fürû'-ı eşrâf-ı Medîne usûl-i zeydiyyeden olub etvâr ve reftârları hilâf-ı şer'-i mutahhar ve i'tikâd ve amelleri mugâyir-i nâs ve eser oldığını tahkîk iderek emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker[3] da'vâsında olub bu niyyet ve da'vâ ile zâhirde irâ'e-i tarîk-i tevfîk iden şahsa mûcibât-ı şer'iyye ve örfiyyeden ne lâzım gelecegi mahâll-i te'emmül ve tedkîkdir didikde sudûrun ba'zısı emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker Halîfe-i Müslimîn Hazretleri'nin vazîfeleri olub bâdiye-nişînân-ı Urban'dan bu makûle dâ'iyyelerle zuhûr idenlerin murâdları bagî ve fesâd ve it'âb-ı ibâd oldığından gayri ashâb-ı fil gibi Mekke-i Mükerreme'yi tahrîb fikrinde olan şahsı hâricî ve bâgî niyyetiyle te'dîb meşrûdur deyü kat'î vechile merkûmun lüzûm-ı **(s.122)** te'dîbini beyân ve takrîr ve huzzârın ba'zısı dahi merkûmun bu vâdîye sülûküni Şerîf-i Mekke ile vukû' bulan mücâdeleye haml iderek garaz-ı âharı olmamak ihtimâlini işrâb ve Bağdâd ve Haleb taraflarından tashîh-i mâdde olunması re'y ve tedbîr idüb ve ihtimâlât-ı akliyyeye gâyet olmadığından meclis uzayub encâm-ı kâr Cidde vâlîsi olmuş olan Sadr-ı sâbık Koca Yûsuf Paşa Medîne-i Münevvere muhâfızı olub Mısır'a vusûlünde irsâliyye mâlından kâffe-i umûrı tanzîm ve asâkir ve levâzımı tertîb ve tetmîm ile bir ân akdem Cidde'ye azîmet ile ol havâlînin muhâfazasına bezl-i makderet eylesün ve Bağdâd tarafından merkûmun def'-i gâ'ilesi min-külli'l-vücûh mümkün olacağından Bâğdâd vâlîsi dahi ibtidâ mezbûrı ilzâma kâdir ba'zı kimesneler irsâliyle cânib-i Hicâz'a cumû'-ı eşrâr-ı Â'râb ile itâle-i dest-i ta'addî kasdında oldığın şüyû' buldı bu hayâl-i hâm Şerîf-i Mekke ile bir nev' münâfeseye mebnîdir yohsa bilâ-asl avâm-ı nâs miyânında tekevvün itmiş havâdis kabîlinden midir eger Şerîf ile sû-i mübâşeretden naşî miyânede şikâk tahaddüs itmiş ise ıslâh-ı zâtü'l-beyyin[4] ve def'-i bürûdet-i tarafeyn hayyiz-i imkândadır[5] ve eger garaz-ı şakk-ı asâ-yı Müslimîn ve muhâlefet-i emîrü'l-mü'minîn ise elûf-ı[6] sunûf-ı asâkirle taraf-ı pâdişâhîden te'dîbine me'mûruz mukaddemce tarafımıza hakîkat-i hâli ifâde idesin deyü istihbâr-ı mâdde idüb haber vürûdına muntazır olmaksızın tedârükâta mübâşeret ile hâzır ve âmâde olsun gâ'ilenin kuvveti tebeyyün eyledigi sûretde bi'n-nefs kendüsi asâkir-i Bağdâd ile hareket ve mâddede suhûlet hiss eyledigi takdîrde kethüdâsını ta'yîn itsün deyü meclise hitâm virilmiş ve ol vechile Bağdâd vâlîsine hitâben bâlâsı hatt-ı hümâyûn ile muvaşşah[7] emr-i âlî gönderilmiş idi.

Bağdâd vâlîsinin buna cevâben vârid olan tahrîrâtında Vehhâbîlerin dimâğlarına fesâd su'ûd idüb kendüsünün Timur üzerine hareketinde Bağdâd muzâfâtından ba'zı mahâllere tecâvüz birle tertîb-i askere mübâderet eylediklerine mebnî ihtiyâta ri'âyeten gerek Necef taraflarına ve gerek sâ'ir taraflara istihkâm virilmiş oldığı ve Bağdâd'dan Basra yirmi beş konak mesâfe olub Basra'dan Der'iyye'ye kadar dahi otdan ve sudan hâlî çöller olmasıyla

1 Münzel: İndirilmiş, yukardan aşağıya kısım kısım inmiş olan.
2 Et'ime: Yemekler, aşlar.
3 Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker: İyiliğin yaygınlaştırılması ve kötülüğün önlenmesi.
4 Islâh-ı zâtü'l-beyyin: Belli, aşikar olan kişilerin ıslahı
5 Hayyiz-i imkân: İmkânı sağlanabilecek durum.
6 Elûf: Ülfeti fazla, herkesle konuşup görüşmeye alışık olan kimse.
7 Muvaşşah: Süslenmiş, süslü.

o makûle hasm-ı kavînin üzerine lâ-muhâlete asâkir-i keşf ile teveccüh ve hareket lâzım gelerek kesret-i devâbb ve mevâşîye[1] zarûret mess idecegi der-kâr ve su olmamak hasebiyle bilâ-maslahaten o kadar nüfûs müzmahill olacağı âşikâr olub ancak Lahsa'ya karîb mevâzi'de mütemekkin olan Benî Hâlid ile miyânelerinde bir müddetden berü ceng ü cidâl vukû' bularak aşîret-i mezkûreyi birr-i hâl itdikden sonra nevbet kendülerine gelecegini ahâlî-i Lahsa istidlâl eylediklerinden Benî Hâlid'i celb ve imâle ve çünki Vehhâbîler âlât-ı kal'a-gîriye mâlik **(s.123)** olmadıklarından el-yevm handek ve şaranpo ile tarsîn[2] olunan Lahsa'ya duhûl eyledikleri hâlde alâ küll-i hâl kesb-i emniyyet itmiş olacaklarını ifâde ile telaş ve ızdırâblarını izâle idüb anlar dahi selâmet-i nefs ve mâl zımnında Lahsa ahâlîsiyle bi'l-ittihâd Lahsa'ya duhûl ile müsta'id-i peygâr[3] olduklarını Vehhâbîler istihbâr iderek cem'iyyet-i azîme ile üzerlerine hareket eylemişler ise de kendülerinde esbâb-ı kal'a-gîrî olmadığından ha'iben ve hâsiren avdet idüb ancak aralık aralık hücûm ve iktihâmdan halî olmadıkları ve bu hâl ile iştigâl üzre olan tâ'ife-i cihet-i uhrâya atf-ı nigâh[4] ile sevk-i sipâh itmemek vârid-i hâtır ise de bagî ve tuğyânları zâhir ve cihet-i askeriyyece kuvvet ve miknetleri mütevâtir olmasıyla keyd[5] ve mazarratlarından bir vechile emniyyet câ'iz olmadığı ve şimdilik nush ü pendi mutazammın tahrîrât gönderildigi muharrer bulunmuşdur.

Tezyîl

Vehhâbî mezhebinin mü'essisi Muhammed bin Abdülvahhâb olarak mebde-i zuhûrı Sultân Abdülhamîd devrinde olub cânib-i harameynden ol vakt haylî feryâd olunmuş ve Abdülhamîd Han Hazretleri bu şirâre-i fesâdın ilerüde alevlenmesi mülâhazasıyla haylîce telâş eylemiş ise de vükelâ-yı devlet bu mâddenin nezâket ve ehemmiyyetini takdîr idemeyüb Şâm vâlîsinden gelmiş olan tahrîrât dahi merkûmun bagî ve hurûca medâr olan asabiyyet ashâbından olmayub mücerred mübâhase-i ameliyye da'iyyesinde olarak ba'zı talebeye ders virir makûleden oldığını beyân ile mûcib-i itmînân olmağın bu mâddeye çendân ehemmiyyet virilmemiş idi merkûm İbn-i Abdülvahhâb ise egerçi asabiyyet ashâbından degil idi lâkin Der'iyye şeyhi gibi ba'zı ashâb-ı asabiyyeti kendü mezheb-i bâtılına tâbi' ve birçok Urbânı başına müctemi' kılmış idi. Şöyle ki: Merkûmun ihdâs eyledigi mezhebde meslûk ve ma'lûm olan birçok akâyid-i fâsidenin esâsı üç mes'ele olub evvelkisi budur ki Vehhâbîler amel imândan cüzdür deyüb meselâ bir vakit nâmazı ve bir sene zekâtı tekâsülen[6] terk iden kimesne kâfir olarak demi heder ve mâlı helâldir deyü i'tikâd iderler ikincisi budur ki ervâh-ı enbiyâ ve evliyâdan isti'âne itmek gibi istimdâd ve istişfâ' vechile Cenâb-ı Hakk'dan gayrıya du'â eylemek şirkdir dirler üçüncü mes'ele türbeler binâ ve üzerlerine kubbeler inşâ ile içlerinde kandîl yakmak ve anlara sadaka ve nezrler[7] arz itmek mugâyir-i diyânet-i İslâmiyye idügi

1 Devâbb ve mevâşî: Yük ve binek hayvanı.
2 Tarsîn: Sağlamlaştırma.
3 Müsta'id-i peygâr: Savaş, gavga, cenk.
4 Atf-ı nigâh: Göz atma, bakma.
5 Keyd: Hile, oyun, dalavere, dolap.
6 Tekâsül: Üşenme, tenbellik; ilgisizlik.
7 Nezr: Adak adamak.

da'vâsından ibâretdir bu akâyid-i fâsideyi isbât için İbn-i Abdülvehhâb'ın ve ba'zı etbâ'ının sonradan ba'zı te'lîfâtı meydâna çıkmış ve anları cerh ve redd için dahi müstakillen risâleler yapılmış olmasıyla inşâallah mahâllinde bunlara dâ'ir ba'zı tafsîlât yazılur. (**s.124**) El-hâsıl Vehhâbîler gerek Zeydiyye mezhebinde bulunan şurafâya ve gerek ehl-i sünnet ve cemâ'atden olan âmme-i ehl-i İslâm'a kâfir ve müşrik nazarıyla bakarak bunca Müslimînin demleri heder ve mâlları kendülerine helâl olmak i'tikadında bulunub yağma-gîran Urban'ın meşrebine dahi bu akâyid-i bâtıla tamâm mülâyim ve muvâfık gelmekle mezheb-i mezkûr Cezîretü'l-arab'da kemal-i sür'at ile münteşir olmakda bulunmuş ve daha devr-i Hamîd Hanî'de Şerîf-i Mekke tarafından feryâdnâmeler irsâliyle arz-ı hâl olunmuş iken ol vakitden berü geregi gibi tahkîk-i mâdde olunmayub da hâlâ meclis-i meşveretde Vehhâbîler mukaddemâ Dersa'âdet'de ta'assub yüzünde zuhûr iden Kadı-zâdelilere kıyâs olunarak harîcî-i merkûmun bu hâl ve hareketi şürefâ-yı Mekke Zeydiyye mezhebinde olduklarından nâşî anlara adâveti içün midir yohsa başka ma'nâya mı mebnîdir gibi ihtimâlât-ı akliyye îrâd olunması câ-yı istiğrâbdır. Biz yine sadede gelelim.

Ba'zı Mevâdd-ı Nizâmiyye

Bu avândate'kîd ve tevsîk olunan mevâdd-ı hayriyyeden biri emvâl-i eytâmın muhâfazası mâddesidir çünki millet-i İslamiyye'de bu mâdde bir emr-i mühim ve mu'tenâ oldığından öteden berü bu husûsa ihtimâm ve i'tinâ olunagelüb hattâ Vâsıf Târîhi'nde muharrer oldığı üzre Ömerü'l-fâruk radıyallahu anh Hazretleri'nin eyyâm-ı hilâfetinde bir şahıs ekl-i mâl-ı yetîm[1] itmekle yetîm hadd-i bulûğ ve rüşde resîde oldukda Dîvân-ı Hazret-i Ömerî'ye arz-ı şekvâ itmegin derhâl hasmı ihzâr ile keyfiyyeti lede'l-istifsâr inkârda ısrâr ile elfâz-ı kasemi zihninde istihzâr eyledigi mahsûs ve şâhid olmadığından yetîm-i mezkûr mâddeden me'yûs olmuş iken Hazret-i Ömer bi'l-mükâşefe[2] hakîkat-i hâlî bilüb hemân (ellezîne ye'kulûne emvâle'l-yetâmâ zulmen innemâ ye'kulûne fî butûnihim nârâ)[3] âyet-i kerîmesi iktizâsınca bir şem'-i efrûhte[4] getürdüb ol şahsın batnına yaklaşdırıldıkda fi'l-hâl müşta'il olıcak inkâra mecâli kalmayub edâ-yı hakka müsâra'at eyledigi mervîdir Devlet-i Aliyye'de dahi bu mâddeye i'tinâ olunub hattâ Kanûnî Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin zamânında Sadr-ı â'zam Lütfî Paşa emvâl-i eytâmm hazîne-i sultâniye idhâlini câ'iz görmediginden îrâde-i seniyye tahsîl ile Bâb-ı Hümâyûn'da mahfûzatü'l-cevânib bir müstakill hazîne binâ itdirüb vefât idenlerin vâris-i hâzırları olmadığı halde kâffe-i muhallefâtı ol hazîneye vaz' ve temhîr olunarak yedi seneye dek vâris-i sahîhi zuhûr ile isbât-ı verâset eyler ise yedine teslîm ve müddet-i mezkûre zarfında zuhûr itmedigi yâhûd idüb de isbât-ı verâset idemedigi takdîrce umûr-ı cihâda sarf olunmasını kavânîn-i devlete ilhâk itdirmekle bir zamân bu kâ'ideye ri'âyet olunmuş idi. Mu'ahharen ba'zı avârız hasebiyle müstevfiyât-ı (**s.125**) emvâl bu

1 Ekl-i mâl-ı yetîm: Yetim malı yemek.
2 Bi'l-mükâşefe: Meydana çıktıktan sonra.
3 "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar" Nisâ sûresi, 10. âyetten bir kısım.
4 Şem'-i efrûhte: Yanan mum. Metinde sehven "nefrûhte" şeklinde geçmektedir.

nizâmı ihlâl ve sa'y-i mîrî deyü emvâl-i eytâmı hazîneye idhâl itmeleriyle peder ve maderi[1] hayâtında perverde-i nâz ve imtiyâz olan nice etfâlin emvâl-i mevrûselerinin ekserî gâret-girân-ı müstevfiyân-ı emvâl eline geçmekle hazîne-i devlete â'id olan cüz'î mikdârının dahi bi-hikmetillâhi Te'âlâ hayrı olmayub hazâ'inin harâbiyyetine ba'is ve bir ednâ açık kapanur dinülürken büyük rahneler[2] hâdis oldığı bi't-tecrübe ma'lûm oldı deyü ba'zı tevârîhde musarrahdır ba'zı bî-insâfları dahi ba'zı mütemevvilânın vefâtında tahsîl-i vesâyet ve enva'-ı hud'a ve desîse ile muhallefâtı ekl iderek eytâma gadr ve hıyânet idegelüb binâ'en-aleyh Sultân Mustafâ Han Hazretleri emvâl-i eytâmı sıyânet kasdıyla nukûd-ı mevcûdelerin Hazîne-i Hümâyûna alub mukâbilinde sehlü'l-husûl mukâta'âtdan revâc-ı vakte nazar ile mukâta'a ihsân ve sene be sene ahz u fa'iz ile o makûleleri vâreste-i fâka ve hüsrân itmiş idi oğlı Sultân Selîm Han Hazretleri dahi tahta cülûs buyurduklarında ber-minvâl-i sâbık usûl ve ahvâl-i devleti ıslah ve tanzîme teşebbüs buyurdığı sırada mukaddemce emvâl-i eytâmın ber-minvâl-i sâbık zabtını men' iderek fî-mâ-ba'd ashâb-ı terekenin mîrî ve nâs ile mu'âmelatı oldığı takdîrce hakkâniyyet üzre hesâbı rü'yet olunub deyn-i mîrî[3] istîfâ ve sâ'irenin hukûkı ba'de's-sübût i'tâ birle bâkî her ne ise beyne'l-verese alâ-mâ farazallah taksîm ve içlerinde eytâm var ise sinn-i rüşde bâliğ oluncaya dek hıfz ve idâre-i mâlları içün mütehayyizân-ı ricâlden mütedeyyin[4] bir zâtın vasî nasb ve ta'yîn olunmasını îrâde eylemiş idi bu esnâda îrâde-i sâbıkayı tecdîd ve bi gayr-i hak emvâl-i eytâma ta'arruz olunmamak içün tenbîh-i ekîd buyurmuşdur.

Sultân Selîm'in bu esnâda muvaffak oldığı âsâr-ı hayriyyeden biri dahi baruthâneler nizâmıdır. Şöyle: Bâlâda iş'âr olundığı vechile fi'l-asl muhârebe seyf ü sinân[5] ve tîr ü kemân ile olagelür iken alâ râviyeten yedi yüz sene-i hicriyyesinde Almanya'da Badgran[6] Dükalığı'nda kâ'in Frayburg[7] şehrinde bir keşiş ve alâ rivâyeten daha mukaddem bir İngiliz keşiş barudı îcâd itmişdir ve ba'zıların rivâyetine göre barut fi'l-asl Çin'de îcâd olunmuş olub ba'dehu i'mâlini Arablar Çinlülerden ahz ve tahsîl ile frenklere ögretmişlerdir her ne hâl ise barutun i'mal ve isti'mâli şâyi' oldukdan sonra muhârebenin mevkûf-ı aleyhi top ve tüfenk emsâli âlât-ı nariyye olub bunların lâyıkıyla işe yaraması ise barudun â'lâ olmasına menût oldığından Devlet-i Aliyye'de vaktiyle buna ziyâdesiyle i'tinâ olunarak İstanbul'da ve Gelibolı'da ve Selanik'de mevcûd üç aded baruthâneler yoluyla idâre olunmakda iken mevâdd-ı sâ'irede olan nizâmsızlık bunların (**s.126**) hakkında dahi câri olarak çünkü merkûm baruthaneler münâvebe[8] menâsıbından oldığından her sene bunların nezâretleri bî-vâye-gân ricâlden bir zâta ihâle olunub anlar dahi virdikleri mebâliği çıkardıkdan sonra medâr-ı inti'âş olacak kadar akçe kazanabilmekden başka bir şey düşünmediklerinden Sa'îd Efendi Târîhi'nde beyân olundığı vechile barutun ciyâdet ve rida'etine bakamayub mücerred baruthânelerin tertîb-i senevîsi ne kadar ise ol kadar mağşûş barutun teslîmi ile tekmîl-i

1 Peder ü mader: Baba ve anne.
2 Rahne: Gedik, yarık, yırtık ve bozuk yer. Zarar, ziyan, bozukluk.
3 Deyn-i mîrî: Devlet borcu.
4 Mütedeyyin: Dîne bağlı, dindar.
5 Seyf ü sinân: Kılıç ve mızrak.
6 Badgran: Breisgrau, Baden-Württemberg, Almanya.
7 Frayburg: Freiburg. Freiburg im Breisgrau, Baden-Württemberg, Almanya.
8 Münâvebe: Nöbet ile, nöbetleşerek.

hidmet ve ba'zıları bunu dahi beceremeyüb kendülerini giriftâr-ı mu'aheze ve nikbet itmek tarîki kırk elli seneden berü Devlet-i Aliyye'de bir vâdî-i meslûk ve â'lâsı şöyle dursun şenlik topuna elvirir barut i'mâl Devlet-i Aliyye'de metrûk oldığından seksan iki ve yüz iki seferlerinde bundan dolayı çekilen zahmet ve bi'z-zarûre düvel-i sâ'ireden iz'âf-ı muzâ'af bahâlar ile barut iştirâsında görilan hasâr ve mazarrat ma'lûm ve mezkûr seferlerde vukû'a gelen vekayi'-i müte'ellimenin bir sebeb-i kavîsi dahi bu mâdde idügi emr-i meczûm olmakdan nâşî Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri diyâr-ı İslamiyye'de dahi Felemenk ve İngiltere barutı perdâhtında â'lâ barut i'mâl olunmasını irâde buyurmuş olduklarından iki yüz altı senesi hilâlinde husûs-ı mezkûr meclis-i meşveretde mevzû' ve mevki'-i bahs ve müzâkere olub sâlifü'z-zikr üç kalem baruthâneler nezâretleri birleşdirilerek mütehayyizân-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den birine ihâle olunmak ve anın ma'rifetiyle bu maslahat-ı mühimmeye bir hüsn-i sûret virilmek üzre karâr virilmiş ve mezkûr baruthâneler nezâreti tevkî'î bulunan Alî Râ'ik Efendi'ye tevcîh buyurulmuş idi ancak tıbk-ı hâtır-hâh-ı âlî üzre işi ilerüledemediginden işbu sekiz senesi Ramazân-ı şerîfinde nezâret-i mezkûre Defterdâr-ı sabık Mehmed Şerîf Efendi'ye tefvîz olunmuş ve o dahi bu husûsda bezl-i mâ-hasal-ı kudret ve doğrısı güzel himmet iderek iki sene zarfında Felemenk ve İngiltere barutları gibi â'lâ barut i'mâline muvaffak olmuşdur. Şöyle ki: Evvelâ i'tibârdan sükût ile külbe-i vîrâne[1] dönmüş ve bayağı bir çiftlik harâbesi şekline girmiş olan İstanbul Baruthânesi ta'mîr ve termîm ve derûnunda bir câmi'-i şerîf ve â'lâ kasırlar ve sâ'ir ebniye-i lâzıme inşâsıyla tezyîn ve tevsî' olundukdan sonra âlât ve edevâtı ikmâl ve mâhir üstâdlar celb ve tedârük olunarak kadîmî mevcûd yirmi aded çarhlar ile senevî bin beş yüz kantar mağşûş barut hâsıl edilebilür iken yine her çarhı ikişer katır idâre itmek üzre yapılan musanna' ve nev-îcâd beş aded çarhdan mikdâr-ı mezkûrun iki üç katı olarak â'lâ barut istihsâline ve Felemenk ve İngiliz barutlarında meşhûd[2] olan cilâ-yı dehnit-nümâ[3] gibi cilâ (s.127) virmegi Devlet-i Aliyye baruthanelerinde bilmezler iken anın içün dahi tedârük olunan üstâd ma'rifetiyle mahsûs bir çarh yapılub Felemenk ve İngiliz barutları kuvvetinde ve anların hey'et ve cilâsında â'lâ barut i'mâline başlamışdır.

Yine bu esnâda Karadeniz Boğazı'nda vâki' kal'aların ta'mîr ve termîmî ve îcâb iden mevki'lere müceddeden tabyalar inşâsıyla esbâb-ı muhâfazanın tetmîmi husûsunı Sultân Selîm Han Hazretleri irâde itmekle bunların masârifine nezâret itmek üzre Tevkî'î Feyzullâh Efendi me'mûr olmuşdur.

Sevâhil-i Mısriyye'den Âsitâne'ye zahîre ve eşyâ-yı sâ'ire nakli müste'men tâ'ifesine münhasır ve fevâ'id-i ticâretin ecânibe ihtisâsı zâhir olmakdan nâşî ber-minvâl-i sâbık yedi sene hilâlinde cem'-i fâ'ideteyn zımnında teksîr-i sefâ'in içün ağniya-yı ricâl-i devletin ba'zı kapudanân ile iştirâki usûlden ittihâz olunub bu sûretle haylîce ticâret sefîneleri peydâ olmasıyla Devlet-i Aliyye tüccârına bir nev' imtiyâz olmak ve bu tarîkle ticâretleri revâc bulmak içün işbu [bin iki yüz] sekiz senesi hilâlinde dahi Devlet-i Aliyye limanlarından ibtidâ ehl-i İslâm ve ba'dehu ehl-i zimmet olan re'âyâ sefîneleri ve andan sonra müste'men tâ'ifesi ale't-tertîb hamûle[4] almak üzre nizâm virilüb bu nizâm ve tertîbe ri'âyet olunmak

1 Külbe-i vîrâne: Yıkılmış evler, virane olmuş kulübeler.
2 Meşhûd: Görülen, şahit olunan.
3 Cilâ-yı dehnit-nümâ: Parlak ve cilalı görüntü.
4 Hamûle: Yük. Yük taşıyan nakil vasıtalarının yükü.

üzre Mısır vâlîsine dahi bu avânda emr-i âlî ısdâr ve irsâl olunmuşdur.

Teb'a-i Devlet-i Aliyye'den ticâret-i bahriyyeye sülûk idenlerin bilâ-kayd ve lâ-şart[1] bırağılmaları mahâzîr-i mülkiyyeyi müstelzem olmakdan nâşî o makûle tüccârın senedât ve küfelâya rabt ile taht-ı rabıtaya idhâlleri lâzımeden olarak keyfiyyet Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'ya havâle olunmağın erbâb-ı vukûf ve tecrübe ile bi'l-müzâkere fî-mâ-ba'd teb'a-i Devlet-i Aliyye'den olan tüccâr memnû' olmayan eşyâyı sevâhil-i İslâmiyye'den Rusya memâlikine ve oralardan zahîre ve eşyâ-yı sâ'ire ahz ile İstanbul'a ve sâ'ir bilâd-ı İslamiyye'ye nakl itmek ve sefînelerine aldıkları tâ'ifelerin mikdâr ve şahslarını mübeyyin mukîm oldukları adaların kocabaşıları yedinde mahfûz olan kebîr ada mührüyle memhûr kefâlet kâğıdı ahz itmek ve Âsitâne'ye geldikde tekrâr kefilleri alınub yedlerinde olan memhûr kâğıdlar Dîvânhânede hıfz ve gümrüge ilmühaberi i'tâ olundukdan sonra li-ecli't-ticâre Akdeniz'den Karadeniz'e ve Karadeniz'den Akdeniz'e âmed ü şüdleri içün ruhsat ve bir def'a yedlerine emr-i şerîf ve her def'asında Dîvânhânede gümrüge ilmühaber virilmek ve liman nâzırı ma'rifetiyle iyâb ü zehâblarında yoklanub tâ'ifede noksân müşâhade olundukda i'timâd gelecek derecelerde tedkîk ve tashîh-i mâdde olunarak şübhe tahtında kalan sefîne re'îsinin vücûd-ı mefkûda dek habsiyle (s.128) zuhûr itmedigi halde sermâye ve sefîne mîrîye zabt ve kefiller nezre rabt olunmak şurûtı tanzîm ve bu me'alde Kapudan Paşa tarafından Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm olunmağın ba'zı izâfât-ı lâzıme ile bir kıt'a nizâmnâme kaleme alınarak düstûrü'l-amel tutulmasıçün irâde-i seniyye ısdâr buyurulmuşdur.

Re'âyâya teklîf-i mâ-lâ yutâk[2] kabîlinden olmayarak bulunabilan vâridât-ı cedîde İrâd-ı Cedîd Hazînesine rabt olunmakda olmasıyla bu kerre dahi resm-i yapağı mukâta'âsı ihdâs olunarak Memâlik-i Mahrûse'de mevcûd her re's ganemden senede birer para resm alınub işbu sekiz senesi Mart'ından i'tibaren Îrâd-ı Cedîd defterdârı tarafından ummâle[3] tefvîz ve ilzâm olunmuşdur.

Bu avânda icrâ olunan mevâdd-ı nâfi'adan biri dahi Dersa'âdet'de mukîm olan düvel-i ecnebiyye süferâsının ref'-i ta'yînâtıdır ki bundan Hazîneye â'id olan menâfi'-i külliyye taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ber-minvâl-i sâbık düvel-i sâ'ire nezdine gönderilecek ikâmet ilçilerinin masârifine medâr olmuşdur. Şöyle ki: Nezd-i Devlet-i Aliyye'de ikâmet itmege gelen ilçilere re's-i hudûddan tâ Dersa'âdet'e gelince ve avdetinde hudûda gidince ta'yînat virilmek mu'tâd olub ancak düvel-i sâ'ire yek-dîgere ilçi gönderdiklerinde bu âdet cârî olmadığı cihetle taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bunun icrâsı bir nev' iltifât kabîlinden ve Devlet-i Aliyye'ye münhasır ikrâmât-ı zâ'ideden iken giderek ilçiler bu mâddeyi hukûk-ı sâbite hükmüne koyarak noksân virilse yâhûd imhâl idilse envâ'-ı tasdî'ât ile me'mûrları ta'cîz iderler idi hattâ bundan akdem ihtilâl-i deryâ hasebiyle Felemenk ilçisi bahren gidemeyüb berren azîmete âmâde oldığını ifâde ve yol ta'yînatını mutâlebe eylediginde emsâli olmadığı cevâbına lede'l-ibtidâr berren tevârüd idegelen sâ'ir süferâyı mikyas tutarak talebde ısrâr ve bayağı ta'annüd[4] izhâr idüb muhâlefet sûreti ise şîme-i kerîme-i Devlet-i Aliyye'ye lâyık görülmediginden egerçi ta'yînât virilmiş idi lâkin düvel-i sâ'irede cârî

1 Bilâ-kayd ve lâ-şart: Kayıtsız, şartsız.
2 Mâ-lâ yutâk: Tâkat getirilmez, güç yetmez, dayanılmaz.
3 Ummâl: İdare memurları; vâlîler, mutasarrıflar.
4 Ta'annüd: İnâdetme, direnme, ayak direme.

olmayan böyle bir mâddenin âdet hükmüne girüb de hukûk-ı sâbite tahtına idhâl olunması beyne'd-düvel Devlet-i Aliyye'nin gafletine haml olunacağı cihetle Sultân Selîm'in gücüne gelerek ba'zı tedâbîr-i hakîmâne ile külliyyen ref' ve ilgâsını tasmîm idüb binâ'en alâ-zâlik bundan akdem taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sefâretle İngiltere'ye gönderilen Yûsuf Âgâh Efendi'ye İngilterelü ta'yın teklîf itdigi halde kabûl itmemesi husûsı hîn-i azîmetinde telkîn ve tenbîh olunmuş idi bu kerre Âsitâne'de mukîm İngiliz ilçisi Re'îs Efendi'ye tercümânını irsâl ile Bahr-i Okyanus'da ve Akdeniz'de ihtilâl olmakdan nâşî kendüsüne halef olmak üzre vürûd idecek İngiliz (**s.129**) ilçisi berren gelmek üzre oldığından emsâline tatbîkan ana dahi yollarda ta'yînat virilmesini ihtâr eyledikde Re'îs Efendi tarafından kuyûdâta lede'l-müraca'a İngiliz ilçisi an-asl Âsitâne'ye bahren tevârüd idegeldiklerinden ta'yînat-ı berriyye kaydı bulunmadığını beyân itmesiyle İngiliz tercümânı bundan akdem berren âzim olan Felemenk ilçisine ta'yînat virildigini tasrîh ve böyle mesbûk-ı bi'l-misl olan bir mu'âmeleden ilçilerinin hirmânı[1] mûcib-i renc-i hâtır olacağını telmîh idicek Re'îs Efendi dahi fî-mâ-ba'd ikâmet ilçilerine muvâzene kâ'idesi üzerine ta'yînât virilmeyecegini ve Felemenk ilçisinin ta'yînât talebinde vukû' bulan vaz'-ı nâ-hemvârı ve ısrâr sûretinde küstâhâne etvârı bu âdetin ilgâsını iktizâ eyledigini işrâb itdikden sonra fi'l-asl Âsitâne'de mukîm olan ilçiler tebrîk-i Sadâretde ve bayrâmlarda tehniyyeye[2] geldiklerinde Bâb-ı Âlî'ye kumaş ve çuka hediyeleri takdîm iderler iken müteveffâ İzzet Paşa'nın Sadâret-i ûlasında ilçiler istîzân-ı tebrîk eylediklerinde çünki ol vakt Sadâret ve kâ'immakâmlık tebeddülâtı ta'âkub eylemiş oldığından ilçiler hediye getürmesünler afv ideriz deyüb bu mu'âmele-i dostâneden ilçiler münfa'il olarak hediyyeyi biz mecbûren mi virir idik afv ideriz ne dimekdir fî-mâ-ba'd virmeyiz deyü ittifâk itmeleriyle ol vakitden bu vakte gelince zikrolunan resmi terk itmiş olmaları ta'yînât mâddesine misâl olacağı ve devletlerin birinde âdet olmayan kâ'ide dîgerinde terk olunmak kâ'ide-i muvâzeneye tevâfuk idecegi müsellem oldıgından başka el-hâletü hâzihî devletimizin İngiltere'de olan ilçisine ta'yîn virilmedigi delîl ittihâzına kâfîdir kaldı ki bundan maksûd menfa'at tahsîli olmayub mücerred Devlet-i Aliyye'yi sûret-i mecbûriyyetden vâreste itmekdir ref' olunan ta'yînât mukâbili ilçilere iltifât itmek şân-ı Devlet-i Aliyye iktizâsındandır deyü tercümânı i'ade itmiş ve tercümân-ı merkûm ilçisine varub ifâde-i hâl eyledikde ahd ve şartca da'vâya salâhiyyeti olmadığından nâ-çâr sükût idüb fakat umûmen ilçilere ta'yînât virilmeyecek ise bahsi abesdir şu kadar var ki bu mâdde tekâsülüme haml ile mülevvem olacağım der-kârdır makâlıyla[3] tekrâr tercümânını irsâl idüb geldiginde kat'-ı ta'yînât mâddesi devletlerine mahsûs olmayub ale'l-umûm oldığından levm ve tekâsül dâ'iyyesi ber-tarafdır cevâbıyla yine i'âde ve iskât olunması üzerine artık avâkıb-ı musâlahada ve vukû'ât-ı sâ'ire îcâbında gelecek resm ilçileri müstesnâ olarak vech-i âdî üzre ikâmet içün gelecek bi'l-cümle süferâya iyâb ve zehâblarında ta'yînât virilmemek usûl ve nizâm ittihâz olunub başmuhâsebeye dahi kaydolunmuşdur.

Dersa'âdet'de süferâ ma'iyyetlerinde berâtlu tercümânlar oldığı gibi taşralarda konsolosları (**s.130**) yanlarında dahi berâtlu tercümânlar bulunub bunlar tekâlifden mu'âf ve her husûsda serbest olduklarından tüccârdan ba'zı mütemevvilce re'âyâ dahi umûr-ı ticâretde

1 Hirmân: Mahrum olmak, mahrum kalmak.
2 Tehniyye: Tebrik etme, kutlama.
3 Makâl: Söz. Lâkırdı. Söyleyiş.

serbest ve nâ'il-i mu'âfiyet olmak üzre birer desîse ile tercümân şekline girüb hattâ Haleb'de altı konsolos yanında altı nefer berâtlu tercümân bulunmak usûl ve nizâmı iktizâsından iken bu esnâda bin beş yüz nefer semmur kalpaklı tercümân peydâ olmuş idi keyfiyyet muhassıl ve gümrükci tarafından Haleb Vâlîsi Süleymân Feyzî Paşa'ya ifâde olundukda çünki vezîr-i müşârün-ileyh Bâb-ı Âlî'de perverde olarak riyâset ve kethüdâlık mesnedlerinde bulunub ahvâl-i düvele vâkıf ve kavânîn-i devleti ârif oldığından derhâl Bâb-ı Âlî'ye tahrîr ile Dîvân-ı Hümâyûn kaleminden tercümânların defterini celb ile Kesbî Efendi'yi yoklamacı ta'yîn idüb tercümânlık iddi'âsında bulunanlar Dîvân-ı Halebü'ş-şehbâya ihzâr olundukda altı nefer sahîh berâtlu tercümânlardan mâ'adâsı hep birer nev' desîse ile Haleb'de tâcir oldukları ta'ayyün itmişdir. Şöyle ki: Ba'zılarının tercümânlık berâtı deyü ibrâz itdikleri yol hükmi olub ebâ-an cedd re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den oldukları halde beşer onar senelik cizye kâğıdları olmadığı zâhir olmasıyla cizye kâğıdları i'tâ ve fî-mâ-ba'd îfâ-yı levâzım-ı ra'iyyet itmeleri tenbîh kılınmış ve küsûrlarının dahi berâtlarında Mora Cezîresi'nde ve Ağriboz yâhûd Midillü Cezîresi'nde ve Akka ve Kudüs gibi ba'zı mahallerde mukîm konsolos ma'iyyetinde mevcûd bulunmak üzre deyü muharrer olub merkûmlar ise mahall-i me'mûriyyetlerini görmek bile müyesser[1] olmadığı tebeyyün itmekle üç güne kadar cânib-i me'mûriyyetlerine gitmeleri içün buyuruldı tahrîr ve mübâşir ta'yîniyle te'kîd olunub bu hâlde merkûmların ticâretlerine küllî zarar îrâs[2] idecegi zâhir olmasıyla Süleymân Feyzî Paşa'ya beş bin ve Haleb kadısı ve muhassıl ve gümrükci ile ta'yîn olunan mübaşire beş bin Venedik altûnı virmek üzre afvlarını ricâ itmişler ise de kabûl olunmayub irsâlleri husûsuna himmet ile beytü'l-mâl-i Müslimîne hidmet olunmuş idügi Kesbî Efendi'nin târîhcesinde mündericdir.

Ba'zı Vefeyât

Süleymân Feyzî Paşa meşhûr Gümrükci İshak Ağa dâmâdı Ahmed Efendi'nin utekâsından[3] olub Gürciyyü'l-asl oldığı ve Gürciler de ekseriyâ şecâ'at ile ma'rûf zâtlar çıkub ulûm ve ma'ârif ashâbı çendân zuhûr itmedigi hâlde müşârün-ileyh eyyâm-ı şebâbda ulûm ve ma'ârife sa'y ve ikdâm ve mektûbî kalemine devâm iderek fünûn-ı şettâya[4] ve fenn-i inşâya sâhib-i vukûf ve cevdet-i hatt ile ma'rûf olmağın başhalîfe ve mektubcı oldukdan sonra mükerreren kethüdâ ve re'îs ve defterdâr ve riyâset-i sânîyyesinde vezâretle Rûmili vâlîsi ve Nemçe ser'askeri oldığında (**s.131**) Pozorofça'yı tahlîsde ikdâm ve himmeti hasebiyle idâre-i umûr-ı askeriyyece dahi vâye-dâr-ı iştihâr olmuş idi mukallid-i tarz-ı kadîm ve müşekkel ve cesîm ve munsıf ve mu'tedil ve ulûm ve ma'ârif ile müştagil bir zât olub ancak re'yinde istibdâd ve inâd ile ma'rûf idi deyü Vâsıf Târîhi'nde muharrerdir her ne ise azminde sebât ashâbından bir zât olmasıyla ber-minvâl-i sâbık beş bin altûna bakmayub Haleb'de tercümânlar mes'elesine güzel sûret virmiş ve bu kerre sinni yetmişe karîb oldığı

1 Müyesser: Kolayı bulunup yapılan; kolay gelen, kolaylıkla olan.
2 Îrâs: Verme, verilme. Sebebolma, îcâbetme, gerekme. Getirme.
3 Utekâ: Azatlılar, azat olmuş köleler, cariyeler.
4 Fünûn-i şettâ: Çeşitli fenler.

halde Ramazân'ın üçünde vefât itmiş olmasıyla bu mâdde risâle-i evsâfına zeyl ve hâtime olmuşdur.

Bu esnâda İsmâ'îl Kal'ası'nın hitâm-ı inşâsına intizâr olunur iken evâhir-i Zi'l-kâ'de'de Binâ Emîni Nu'mân Beg'in vefâtı haberi vârid olmağın kal'anın itmâmı zımnında sâbıkan Cebeciler Kâtibi Mustafâ Efendi'ye binâ emâneti içün ilbâs-ı hil'at olunmak üzre Bâb-ı Âlî'ye ihzâr olundukda i'zâr-ı vâhiyye serd idüb her ne kadar izâle-i vehmine sa'y ile rütbesi terfî' ve kâffe-i matlûbâtına müsâ'ade olunacağı ifâde olunmuş ise de nasîhat kabûl itmediği Sultân Selîm'e arz olundukda bende-gân-ı devletden olub da bu makûle hidmetden istinkâf itmesi muhill-i edeb ve ubûdiyet oldığına mebnî Mağusa'ya nefy olunmuş ve sâbıkan Sipâhî Kâtibi Râşid Efendi izâle-i eser-i edbâra vesîle olmak mülâhazasıyla bu me'mûriyyete tâlib olmağın başmuhâsebe pâyesiyle uhdesine İsmâ'îl Kal'ası binâ emâneti ihâle kılınmışdır.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Nu'mân Beg iltizâmât ve mukâta'âtdan ve sâ'ir gûne ticârâtdan küllî temettu' iderek mütemevvilân-ı asrdan idi. Ancak Devlet-i Aliyye'nin hiçbir hidmetinden yüz çevirmeyüb ve aslâ itminân sûreti göstermeyüb her ne hidmet teklîf olunsa rızâ-cûyâne[1] icrâ ve îfâsına bezl-i makdûr ider bir zât-ı gayûr idi. Fakat Medîne-i Münevvere'nin ta'mîrinde harem ağalarıyla bozuşarak Necid yoluyla Bağdâd'a ve andan İstanbul'a gelmiş oldığından Anapa'ya nefy olunmuş ve yine ba'zı mürüvvet-mendân-ı asrın şefâ'atiyle yakasını dest-i zillet ve hakâretden kurtarmış idi.

İttifâkât-ı garîbedendir ki ol asrda eyyâm-ı sayfda Üsküdar'da sâkin üç Nu'mân Beg var idi biri çavuşbaşılıkdan ma'zûlen Edirne'de ve dîgeri silâhşörlügi terk ile Galata Şeyhi olub ba'de'l-azl Üsküdar'da hânesini tekye iderek birkaç sene icrâ-yı âyîn eyledikden sonra orada fevt olub biri dahi İsmâ'îl'de vefât iden işbu Selanikli Nu'mân Beg'dir ol zamân ba'zı zurefâ[2]

Beyt

Üsküdar'da vardır üç Nu'mân evi * Dünyevî ve uhrevî ve Mevlevî

(**s.132**) deyüb uhrevî ile Selanikli Nu'mân Beg'i kasd itmişdir ki gûyâ riyâ-i tahsîl-i umûr-ı uhreviyyeye sâ'î oldığını izhâr iderdi bunların vefâtlarından sonra zurefâdan birisi dahi:

Beyt

Üsküdar'da kalmadı Nu'mân evi * Dünyevî ne uhrevî ne Mevlevî

dimiş idi deyü Fâ'ik Efendi'nin kendü hattıyla olan mecmû'asında görülmüşdür.

Anadolı pâyelülerinden Dağıstânî İbrâhîm Efendi ve İstanbul pâyelülerinden meşhûr Müftî-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi sinîn-i mütetâvileden berü neşr-i ulûm-ı şettâ ile meşgûl olub el-yevm ikisi dahi pîr-i fânî[3] ve arpalıkları idârelerine gayr-i kâfî olmağla Zi'l-hicce evâhirinde ikisine dahi beşer bin guruş atiyye-i seniyye ihsân buyurulmuş ve

1 Rızâ-cûyâne: Hoşnud etmeye çalışırcasına.
2 Zurefâ: Zarif kimseler.
3 Pîr-i fânî: Pek yaşlı, zayıf adam. Dünya işlerini terketmiş ihtiyar.

müte'âkiben Kayseriyye arpalığı münhall oldukda Dağıstânî Efendi'nin ömri âhar olarak ilerüde mansıb zabt idüb de hâsılât alabilmesi kendüsünün kuvvâ-yı bedeniyyesinden daha za'îf oldığından mümkün mertebe zarûret ve muzâyakadan vâreste olmasıçün Kayseriyye arpalığı uhdesine tevcîh olunub hâlbuki insânın ömrü ne kadar uzun olsa kalbinde rîşe-i emel dahi o kadar uzayub son nefese kadar vâdî-i tûl-i emelde pûyân[1] ve

Beyt

Ale'l-mer'-i en-yes'â bi-mâ-fîhi nef'ahû * Ve leyse aleyhi en yüsâ'idehü'd-dehr

mü'eddâsınca husûl-i emelinin çâresini cûyân[2] olageldigine ve hubb-ı câh[3] ve riyâset nev'-i beşere arz-ı lâzım kabîlinden oldığına mebnî Dağıstânî Efendi'ye arpalık emri vâsıl oldığı gibi ferdâsı teşekkür zımnında Bâb-ı Fetvâ-penâhî'ye varub sadâret-i Anadolı bi-hasebi't-tarîk hakk-ı sarîhimiz olarak tasarrufuna beş mâh müddet kalmış iken arpalık tebdîli abes degil midir deyü sadâretin tahsîline bir mukaddime-i temhîd eylemiş ve sadâret-i Anadolı'nın âhara sarf ve tahvîli lâzım gelüb müşârün-ileyh ise tahallüf-i matlab ile münkesir olacağı bu tavr ve hareketinden anlaşılmış olmasıyla tatyîb-i hâtırı içün gurre-i Muharrem'de Rûmili pâyesi ihsânıyla harem ve arpalık izafesiyle mükerrem kılınmışdır.

Vekâyi'-i Sene 1209

Mevsim-i bahâr-ı huceste-âsâr hulûl itmekle Kapudan Paşa ber-mu'tâd Donanma-yı Hümâyûn ile Akdeniz'e azîmet itmek üzre hilâl-i Zi'l-kâ'de'de Tersâneden hareket itmiş idi mu'ahharen ba'zı mülâhazaya mebnî Beşiktaş pîş-gâhında meks ve tevkîfi iktizâ idüb fakat Akdeniz'in (**s.133**) muhâfazası zımnında bir mikdâr sefâ'in gönderilmiş idi bu sûretle mevsim-i hareket dahi güzerân[4] itmekle işbu dokuz senesi Muharremi'nin gurresinde birkaç kıt'a sefîne daha donanmadan ifrâz ile Akdeniz'e tesyîr ve bakiyyesiyle kapudan paşanın azîmeti te'hîr olunmuş ve işbu sufun-ı bâkiyyede bulunan neferât-ı sanâyi'-i bahriyye meşk ve ta'allümünden mahrûm ve mu'attal kalmamak içun fünûn-ı harbiyyeye dâ'ir ihtirâ' olunan evzâ'-ı cedîde ve işârat-ı müfîdenin bilâ-fâsıla meşk ve ta'lîmine ihtimâm olunmakda bulunmuşdur.

Bundan sonra dahi Sultân Selîm Han Hazretleri leyl ve nehâr fünûn-ı berriyye ve bahriyyenin terakkîsi esbâbını istihsâl ve devletin muhtâc oldığı kavânîn ve nizâmâtın noksânını ikmâl ile meşgûl olmuşdur.

1 Pûyân: Koşan. Dalmış, kendini kaptırmış.
2 Cûyân: Arayıcı, arayan.
3 Hubb-ı câh: Yer, mevki, rütbe sevgisi.
4 Güzerân: Geçici, geçen.

İcmâl-i Ahvâl

Bâlâda beyân olundığı üzre geçen sene Sultân Selîm Han Hazretleri nice kavânîn ve nizâmât-ı cedîde vaz' itdigi sırada bahriyye ve humbaracı ve topcı ve Levend Çiftligi'nde der-dest-i ta'lîm olan Nizâm-ı Cedîd askeri içün başka başka kânûnnameler tanzîm ve mevki'-i icrâya vaz' ile asâkir-i cedîdeyi teksîr itmekde bulunmuş idi.

Hâlbuki eski ocaklar dahi bâkî oldığından Devlet-i Aliyye'nin masârif-i askeriyyesi iki kat olarak muzâyaka-i mâliyyesi ber-kemâl ve eyâlât ve elviye muhtelü'l-ahvâl idügi cihetle gavâ'il-i dahiliyyesi mütezâyid oldığı halde zîrde beyân olunacağı vechile Fransa İhtilâli Avrupa politikasını tagyîr ve Devlet-i Aliyye'nin umûrına dahi pek ziyâde te'sîr itmekle Bâb-ı Âlî'de umûr-ı ecnebiyye meşgûliyyeti fevka'l-âde artmış idi.

Sultân Selîm Han Hazretleri ise aslâ fütûr getürmeyüb bunca müşkilât-ı dâhiliyye ve hâriciyyeye gögüs gererek ale'd-devâm Avrupa usûl-i cedîdesine tevfîkan kuvve-i berriyye ve bahriyyesinin ikmâline ve Avrupa'da ihtirâ' olunan fünûn ve sanâyi'in celb ve istihsâline ikdâm-ı Devlet-i Aliyye'sini asrın açmış oldığı meslek-i cedîd-i medeniyyete götürmege sa'y ve ihtimâm itmekde idi.

Hâlbuki yeni usûli eski ukûla[1] uydurmak müşkil oldığından ahvâl ve usûlün böyle tebdîl ve tecdîdi zamânında iş görecek me'mûr bulmak düşvâr[2] olmağla vakt ve hâle göre işe yarayacak adam yetişdirmek birinci mes'ele idi.

Binâ'en alâ-zâlik Sultân Selîm Hazretleri Fransa'dan ve İsvec'den mühendisler celble Fransa tersânesinde müsta'mel olan şekil ve endâze üzre gemiler inşâsma ve Baron Tot ma'rifetiyle te'sîs olunmuş olan Mekteb-i Bahriyyenin yeniden tanzîmiyle fünûn-ı bahriyyede (**s.134**) ve inşâatda mâhir zâbitler yetişdirmek üzre iki yüz kadar şagirdânı ta'lîm ve terbiyyesine teşebbüs buyurmuş idi.

Ve büyük topların isti'mâlinde der-kâr olan su'ûbetden nâşî hafîf ve matbu' toplar isâğasına devâm ve usûl-i cedîde üzre kışlalar inşâ ile tüfenk-endâz ve topcı ve humbaracı bölüklerinin Avrupa usûli üzre ta'lîmine ikdâm idüb Tophânenin dökümhânesini Fransa zâbitânının nezâretine ve humbaracıları İngiliz Mustafâ nâmında bir İngiliz mühendisinin kumandasına virmiş idi.Yeniçeriler ber-vech-i bâlâ asâkir-i cedîdeyi istirkâb[3] itmekle fesâda mâ'il idiler. Böyle teceddüdât ve ihtirâ'ât asırlarında ise avâm-ı nâs belki havâss-ı ta'assub-ı istînâs dürlü ta'rîzat ve bilür bilmez i'tirâzât ile zebân-dırâzlık[4] itmek umûr-ı tabî'iyyedendir.

Ahvâl-i meşrûhaya nazaran Sultân Selîm'in teşebbüs eyledigi ıslahât-ı cedîdenin ne kadar hatarlı ve su'ûbetli işler oldığı beyândan müstağnîdir.

Böyle müşkil ve muhâtaralı teşebbüsâtda Sultân Selîm'in gügendigi zevâtdan birisi ve belki birincisi kendi çerâğ-ı mahsûsı olan Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa idi ki hadd-i zâtında müsta'id ve cesûr bir zât olub kapudan-ı deryâ oldığı gibi az vakt zarfında pek çok liyâkat ve dirâyet izhâr ve isbât eylemişdir.

1 Ukûl: Akıllar, zihinler, uslar.
2 Düşvâr: Müşkil, zor.
3 İstirkâb: Rakabette bulunma, rakîb görme, çekememe.
4 Zebân-dırâz: Dil uzatan, atıp tutan.

Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa ve Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinden Ser-katibî Ahmed Efendi ve Mâbeynci Ahmed Beg gibi ba'zı zevât-ı müteneffize[1] var idi ancak üzerlerinde bir kavî ve ağır baskı olmadığından yek-dîgeriyle uğraşdıklarına mebnî el birligiyle işe teşebbüs olunamayordı.

Çünki murabba'-nişîn-i makâm-ı Sadâret-i 'uzmâ olan Şeyhü'l-vüzerâ Melek Ahmed Paşa leyyinü'l-cânib[2] ve etrâf ile güşâ-güşden mütecânib oldukdan başka gâyet ihtiyâr ve fatk u ratk-ı umûra[3] adîmü'l-iktidâr olub Sultân Selîmü'l-bâl Hazretleri dahi halîm ve selîm bir pâdişâh-ı ferîşte oldığından her tarafı taltîf ve te'lîf yolunda kullanmak isterdi.

Bâb-ı Âlî'ce iş re'îsül-küttâb ve merci'-i şeyh ü şebâb olan Râşid Efendi yedinde olub ancak ol asrın hükmünce mükâleme meclislerinde sudûr-ı izâmdan biri bulunmak usûl-i mer'iyyeden oldığı cihetle mecâlis-i mükâlemeye me'mûr bulunan sabıkâ Rûmili Kazaskeri Tatarcık Abdullâh Mollâ Efendi dahi ol devirde haylîce nâfizü'l-kelâm[4] idi.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye bir tavırdan tavr-ı âhara geçmek üzre olub böyle nâzik vakitlerde neşr-i erâcîfe mâ'il olanlardan ba'zıları te'dîb ile sâ'ire ibret gösterilmek lâzıme-i (**s.135**) umûrdan görüldiği hâlde müteneffizân-ı asrdan ba'zıları dahi böyle bahâneler ile muğber oldukları zevâtı haklı haksız ithâm ile ahz-ı sâra[5] kıyâm eylerdi.

Ber-vech-i âtî Tatarcık Abdullâh Efendi ile dîger ba'zı zevâtın nefy olunmaları dahi bundan nâşî idi.

Ba'zı Zevâtın Nefy Olunmaları

Tatarcık Abdullâh Efendi fezâ'il-i zâtiyye ve müktesebe ashâbından olub ancak mümâşâtsız ve ceriyyü'l-lisân bir zât olmak mülâbesesiyle ba'zı husemâ[6] kazanmış oldığmdan ve kendüsine Şeyhü'l-islâm-ı vakt olan Dürrî-zâde Ârif Efendi'nin gayz-ı kadîmî[7] oldığından başka Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa gibi ba'zı zevât-ı müteşahhısa ile arası bozuk oldığı hâlde Râşid Efendi ile beynlerinde bu esnâda fevka'l-âde mübâyenet ve adâvet peydâ olmuş idi. Âsım Târîhi'nde bunun sebebini beyân siyâkında Abdullâh Mollâ Efendi Eflâk ve Boğdan voyvodalarına dâ'ir bir mâdde zımnında Devlet-i Aliyye'ye zarar mülâhazasına mebnî cumhûra muhâlefet idüb lâkin Râşid Efendi tarafı gâlib olmağla Abdullâh Mollâ Efendi'nin re'yini ilgâ ile kendü re'ylerini imzâ itmişler ve bu mes'elede iki bin kîse akçe alınub bundan Sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâma dahi ellişer bin gurûş hisse çıkarmışlar Abdullâh Mollâ ise teng-meşreb[8] ve mutasallib[9] ve zebr-dest[10] bir âdem olmağla ibtidâ Şeyhü'l-islâm'a

1 Zevât-ı müteneffize: Nüfuzlu sözü geçen kimseler.
2 Leyyinü'l-cânib: Yumuşak tabiatlı, sıcak kanlı kimse.
3 Fatk u ratk-ı umur: İşleri düzeltme, yoluna koyma.
4 Nâfizü'l-kelâm: Sözü geçen.
5 Ahz-ı sâr: Öç alma.
6 Husemâ: Hasımlar, düşmanlar.
7 Gayz-ı kadîm: Eski kin, öfke.
8 Teng-meşreb: Sinirli, asabi.
9 Mutasallib: Sert, katı, sağlam. Din işlerinde gayret gösteren.
10 Zebr-dest: En üstün, galib, hâkim, ânıir.

ve ba'dehu Sadr-ı â'zam'a varub bu sinn ve sâlden sonra size ve bize Devlet-i Aliyye'ye muzırr mâddeyi tervîc yaraşur mı diyerek serzeniş ve itâb eyledikden sonra alâ-mele'i'n-nâs[1] Râşid Efendi'ye bi'l-muvâcehe hıyânet ve habâsetine müte'allik evsâfdan bir şey terk eylemeyüb en sonra seyf-i kahr-ı zebân ile an-karîb cezânı bulursun dimiş deyü bir fıkra münderic olub ancak Âsım Efendi'nin bu misillü ahvâl-i şahsiyyeye dâ'ir yazdığı fıkralar hâricden beyne'n-nâs deverân iden rivâyât ve mesmû'âtdan ibâret olmasıyla çendân şâyân ve sevk-i i'timâd olamaz bu husûsa dâ'ir Vâsıf Efendi'nin kendü hattıyla manzûr-ı fakîr olan müsveddâtında beyânına göre Râşid Efendi'nin mahrem-i esrârı ve her husûsda kafadârı olan Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Alesandri Beg'den ba'zı esrâr-ı devletin münteşir oldığı efvâh-ı enâmda dâ'ir olarak keyfiyyet Râşid Efendi'nin sem'ine vâsıl oldukda tercümân bege i'timâd-ı tâmmı oldığından ve Abdullâh Mollâ'dan müsteş'ar[2] bulundığından ifşâ-yı esrâr-ı nakîsasını Abdullâh Mollâ'ya azv ve isnâd ve bu vechile sem'-i hümâyûna ilkâ ile icrâ-yı fesâd itmişdir.

Sultân Selîm Hazretleri dahi ifşâ-yı esrâr olunmasun deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn (**s.136**) ısdâr ve lâ-ale't-ta'yîn bir tenbîh ile iktifâ iderek hilm ve mürüvvetlerin izhâr buyurmuşdur Abdullâh Mollâ ise sudûr-ı hatt-ı hümâyûn Râşid Efendi'nin gamz ve si'âyetinden neş'et eyledigini tahkîk ile müte'ellim ve bir bâdire zuhûrundan leyl ve nehâr mütevehhim olub bu mülâbese ile yek-dîgerden ihtirâz ve ma'â-hazâ[3] sûret-i nifâkda olarak yine miyânelerinde icrâ-yı resm-i nâz ve niyâz itmekde iken o esnâda Bebek'de vâki' mükâleme meclisinde ilçi gelınezden mukaddem Abdullâh Efendi zâhirde tercümân-ı dîvâna ve bâtında bâlâ-nişîn-i sadr-ı eyvâna vech-i münâsib bularak hitâb ve nihâyet mazhar-ı eşedd-i ikâb olursın deyü itâb eylediginden Râşid Efendi müte'essir ve bu kinâyeler kendüsine â'id oldığını hiss ile gâyet mütekeddir[4] ve ilçi gelüb gidinceye kadar hilâl-i mükâlemede dahi müşârün-ileyh harf-i vâhid tekellüm itmeyüb mebhût[5] ve ilâ âhiri'l-meclis mühr-zen-i leb-i sükût oldığından Râşid Efendi vesveseye zehâb ile mütefekkir olarak mesâvî-i müşârün-ileyhi beyne'l-medh ve elzem-i mesâmi'-i ulyâ-yı umûr-ı devlete îsâl ve taraf taraf hakkında teşdîd-i gayz idecek esbâbı istihsâl itmekde oldığını Abdullâh Mollâ Efendi bi't-tahkîk o dahi bir mahâlle tezkere yazub Râşid Efendi ile dîvân tercümânının ahvâl ve etvârından bahisle lüzûm-ı indifâ'larını beyân itmişdir Abdullâh Efendi'nin huseması vâfir ve Râşid Efendi'nin humât[6] ve ehibbâsı mütekessir oldığından galebe Râşid Efendi tarafında rû-nümâ olmağa başlamış idi.

İşte zikrolunan müsveddât-ı Vâsıf'da keyfiyyet bu vechile mastûr olub ancak Vâsıf Efendi zaten Râşid Efendi'nin nazar-ı teveccühünden sâkıt oldığı hâlde ser-i kârda bulunan ricâl-i devlet ile mugâyereti der-kâr olan Haleb Vâlîsi Süleymân Feyzî Paşa'ya hulûsı mübeyyin ve Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa ve Râşid Efendi gibi müteneffizân-ı asrın kabâyih[7] ve mesâvîsini[8] mutazammın bir kıt'a mektûb yazub cild-i hâmisde beyân olundığı üzre iki

1 Alâ-mele'i'n-nâs: Gözönünde, herkesin önünde, açık.
2 Müsteş'ar: Bildirilen, haberli.
3 Ma'â hazâ: Böyle iken, bununla beraber.
4 Mütekeddir: Tekeddür eden, kederlenen, kederli.
5 Mebhût: Hayrette kalmış, şaşmış.
6 Humât: Himaye edenler, koruyanlar, gözetenler.
7 Kabâyih: Kabahatler.
8 Mesâvî: Fenalıklar, kötülükler.

yüz senesinde Feyzî Paşa'nın vefâtı vukû'ında bu mektûb müftî bulunan Kudsî-zâde'nin eline geçtigi gibi arz-ı hulûs yolunda Yûsuf Ağa'ya irsâl ve o dahi sâ'irlere irâ'e itmekle Vâsıf Efendi hakkında evliyâ-yı umûr-ı devlet muğberü'l-hâtır ve Abdullâh Mollâ Efendi'ye mütereddid olması hasebiyle Râşid Efendi'nin kendü hakkında olan kîn ve adâveti bir kat daha mütevâfir olmuş idi şu hâlde iken kazârâ bir gün Abdullâh Mollâ'ya varan züvvâr yalısında bulamayub Üsküdar'da Şemseddin Efendi'nin ziyâfetine gitmiş oldığını bi't-tahkîk ikisine birden arz-ı hulûs içün birer birer Üsküdar'a gidüb Şemseddin Efendi'nin dahi haylîce züvvârı gelmekle iki fırka bir yere gelüb müsâhabet itmişler ve ba'de't-ta'âm[1] hânelerine gitmişler Abdullâh Mollâ'nın â'dâsı ise bu cem'iyyeti devlet aleyhinde ba'zı husûsat (**s.137**) söyleşmek içün müretteb bir ictimâ'a-ı mahsûs olmak üzre Küçüksu'da vâki' Rikâb-ı Hümâyûnda ifâde ve ba'zı azviyyât[2] ile infi'âl-i şâhâneyi ziyâde itmeleriyle eva'il-i Muharremü'l-harâm'da Abdullâh Mollâ Efendi arpalığı olan Güzelhisâr'a nefy olundığı gibi İstanbul pâyelülerinden Kiçeci-zâde Sâlih Efendi sözüni esirgemez ve lisânına sabr idemez bir zat olub hakkında Şeyhü'l-islâm Efendi'nin gayz-ı kadîmi dahi oldığından ve sâbıkâ başmuhâsebeci olan Şehremîni Seyyid Mehmed Efendi'nin ebniyyeye müte'allik dâd ü sitedden[3] dolayı ba'zı etvâr ve harekâtı meşreb-i evliyâ-yı umûr-ı devlete muhâlif bulundığından birer ikişer gün fâsıla ile Sâlih Efendi Gelibolı'ya ve Mehmed Efendi Bozcaada'ya ve Vâsıf Efendi Midillü Cezîresi'ne nefy ve iclâ olunmuşlardır.

Raşid Efendi'nin Azli ve Dürrî Efendi'nin Riyâseti ve Dîger Ba'zı Vekâyi'

Râşid Efendi haylî senelerden berü gâh bi'l-vekâle ve gâh bi'l-asâle makâm-ı riyâsetde bulunarak Sultân Selîm'in nazar-ı teveccühüne mazhar olmak hasebiyle Bâb-ı Âlî'ce merci'-i enâm ve bu kerre ber-vech-i meşrûh Abdullâh Mollâ tarafına galebe iderek her cihetle nâfizü'l-kelâm olmuş ise de Bâb-ı Âlî'ce nüfûzı bu vechile kendüsine hasr eylemiş olmasıyla hâl ve zamân îcâbınca der-kâr olan su'ûbet ve müşkilâtdan nâşî musâlahada rû-nümâ olan sekte ve terâhîden dolayı etrâfdan atılan ta'rîz ve i'tirâz taşları en ziyâde ana dokundığından her şeyden gocunur ve her sözden alınur olmuş idi.

Ve ber-minvâl-i muharrer bu avânda ıslâhat-ı cedîdeye i'tina olunmakda ve bunun içün taraf taraf vâridât-ı cedîde aranmakda oldığından makâm-ı Sadâretde ashâb-ı iktidâr ve kifâyetden bir zâtın bulunması mertebe-i vücûbda görünmekle artık Melek Mehmed Paşa'nın Sadâretde duramayacağını anlayub iki seneden ziyâde Mısır vâlîliginde ibrâz-ı hüsn-i hidmet itmiş olan İzzet Mehmed Paşa'yı Sadârete sevk eylemege başlamış idi.

Sultân Selîm dahi Melek Paşa'nın rehâveti ve ihtiyârlığı hasebiyle zimâm-ı devletin ba'zı müteneffizân eline geçdigini ve bu cihetle işlerin mihver-i lâyıkında deverân itmedigini görerek anın azliyle İzzet Paşa'nın Sadâretini tasmîm idüb binâ'en-aleyh diyâr-ı Rûm'a celble Dersa'âdet'e takrîb zımnında akdemce İzzet Paşa uhdesine Anadolı eyâletini tevcîh buyurmuş idüginden Mısır'dan hareketle merkez-i me'mûriyyet-i cedîdesi olan Kütahya'ya

1 Ba'de't-ta'âm: Yemekten sonra.
2 Azviyyât: İftiralar, isnatlar.
3 Dâd ü sited: Alışveriş. Sızlanma, yanıp yakılma. Feryâd, figan.

doğrı gelmekde idi.

Hâlbuki İzzet Paşa müte'azzım bir zât olarak Melek Paşa gibi sakalını şunun bunun eline (**s.138**) virir âdem olmadığına nazaran Râşid Efendi ile hüsn-i imtizâcları me'mûl degil idi. Lâkin oralara vakt kalmayub Muharrem'in yirmi üçünci güni Râşid Efendi bağteten azl ile yerine sâbık Defter Emîni Mehmed Dürrî Efendi re'îsül-küttâb olmuşdur.

Râşid Efendi'nin keyfiyyet-i azline dâ'ir Vâsıf Efendi'nin hatt-ı destî olarak görilen ınüsveddâtında mûmâ-ileyhin nefy mâddesinde eli ve bu şîve-i nâ-geh-zuhûr-ı emrinde küllî medhali oldığından gayri birkaç seneden berü kevkeb-i tâb-dâr-ı ikbâli müsta'lî ve asâlet ve vekâlet cihetleriyle mesned-i riyâsete müstevlî olub cins-i nakd ile kîse-i iddihârı memlû ve cevâhir-i tahf-ı girân-bahâ ile sandukça-i iktidârı tâ-beklü olub (inne'l-insâne leyatgâ en ra-âhu-stağnâ)[1] hükmünce tuğyân ve kesret-i hâşî ve gılınân ile tekmîl-i esbâb-ı ta'azzüz ve sâman[2] idüb inhisâr-ı mesned ile izhâr-ı nâz ve delâl ve isti'fâ ve imtinân sûretinde ibrâz-ı endûh ve melâl eyledigi ma'lûm-ı şehr-i yârî oldukda ni'am-ı devlet-i ebed-müddet ile dil-sîr[3] olan hidmet-güzârân-ı saltanat cevânibinden nâz ve istiğnâ zuhûrı nüfûs-ı selîme ashâbı olan selâtîn-i şevket-karîne girân gelecegi müsellemü's-sübût oldığından Râşid Efendi'nin bu evzâ'-ı bâridesi dahi tab'-ı Selîm-i hümâyûna mugâyir gelerek fi'l-hâl azl olundı deyü mündericdir.

Her ne hâl ise Râşid Efendi husemâsına galebe ile ikmâl-i nüfûz eylemiş oldığı hâlde kendüsi dahi azl olunub ancak kadem ve haysiyyet ve dirâyet ve liyâkat ashâbından bir zât oldığına binâ'en ma'zûl oldığı halde ber-vech-i âtî Levend Çiftligi'nde tertîb olunan ziyâfetde vükelâ ile birlikde bulunmuşdur.

Levend Çiftligi'nde meşk ve ta'lîm-i sanâyi'-i harbiyye ile meşgûl olan Nizâm-ı Cedîd askerine şevk ve gayret virilmek ve hem de vakt ve hâl îcâbınca farz-ı ayn ve ayn-ı dîn olan sanâyi'-i harbiyye-i cedîdeye dâ'ir himem-i celîle-i pâdişâhînin âsâr-ı fi'liyyesi recül ve kibâr-ı devlete gösterilmek üzre Îrâd-ı Cedîd Defterdârı ve Mühimmât-ı Cihâdiyye Nâzırı olan Mustafâ Reşîd Efendi tarafından Safer'in on ikinci güni ziyâfet tertîb olunarak Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve Bâb-ı Âlî ricâli ve Defterdâr Osmân Efendi ve Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa ve Re'îsü'l-küttâb-ı sabık Râşid Efendi Levend Çiftligi'ne varub vakt-i asra kadar ba'zan ta'lîm-i asker ve ba'zan orada vâki' Tüfenkhânede i'mal olunan edevât-ı harbiyye temaşâsı ile imrâr-ı vakt ve cümle zâbitân ve neferâta ve ashâb-ı sanâyi'a bezl-i atâyâ[4] kılınmış ve çend rûz mürûrında mansûb ve ma'zûl kazaskerler ve birkaç gün mürûrında İstanbul pâyelüleri takım takım da'vet ile tertîb-i ziyâfet olunmuş ve çünkü Nizâm-ı Cedîd askeri Bostâniyyân-ı Hâssa neferâtı ocağına mülhak oldığından bir gün dahi (**s.139**) bostâncıbaşı ile Bostâniyyân-ı Hâssa neferâtı da'vet olunub işbu asâkir-i mu'alleme içün tertîb olunan ta'lîmnâme-i hümâyûn dahi ol gün okunmuşdur.

Ve birkaç seneden berü teksîr-i donanma zımnında Tersâne-i Âmireden başka sevâhil-i Bahr-i Siyâh ve Sefîd'in münâsib mahallerinde pey-der-pey sefîneler inşâsına mübâşeret

1 "İnsan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder." Alak sûresi 6. ve 7. âyetlerden bir kısım.
2 Sâman: Servet. Zenginlik. Rahmet. Dinçlik. Düzen, tertip. Bir kimsenin serveti.
3 Dil-sîr: Gözü gönlü tok.
4 Bezl-i atâyâ: Bol bahşiş.

olunarak bu mahallerden biri dahi Kemer Edremid[1] olub ancak burası yalnız fırkateyn inşâsına mütehammil olarak büyük kalyon inşâsına elvirmediginden başka hevâsı vahîm olmak hasebiyle me'mûrîn ve ameleye mûris-i ta'b ve meşakkat oldığından ve Akdeniz Boğazı'nda vâki' Kal'a-i Sultâniyye pîş-gâhı hem kalyon inşâsına mütehammil ve hem de bi's-suhûle kerâste celbi kâbil idüginden Kemer Edremid yerine burasının tersâne ittihâzı daha münâsib olacağı ba'zı ashâb-ı vukûf tarafından haber virilmiş oldığına mebnî keşf ve mu'âyenesi zımnında Kapudan Paşa ba'zı mi'mârânı istishâb iderek iki kıt'a kırlangıç gemisiyle on gün zarfında bi'z-zât gidüb gelmiş ve bu cihetle sâlifü'z-zikr Levend Çiftligi ziyâfetinde bulunamamış oldığından avdetinde anın içün dahi müstakillen bir gün ziyâfet tertîb olunmuşdur.

Karadeniz Boğazı hâricinde ba'zı mevâki'in istihkâmı îcâb-ı vakt ve hâlden görülmekle bu esnâda Karaburun'da müceddeden bir kal'a ve İyne Ada'da[2] ınüceddeden bir palanga inşâsına ve Kilyos Kal'ası'nın ta'mîrine mübâderet kılındı.

Geçen sene Levend Çiftligi'nde binâ olunan Nizâm-ı Cedîd Kışlası derûnunda Vâlide Sultân bir câmi'-i şerîf ve ittisâlinde bir çeşme ve mukâbilinde bir mekteb binâ itdigi misillü Hasköy'de Lağımcılar Kışlası derûnunda dahi inşâsına himmet buyurdukları câmi'-i şerîf bu avânda hitâm bulmuş oldığından Sultân Selîm Han Rebî'ü'l-evvel'in ilk Cum'a nâmazını orada edâ idüb ol gün mezkûr kışlanın nâzırı iken iki ay mukaddem ber-minvâl-i meşrûh Râşid Efendi'nin si'âyeti üzerine Abdullâh Monlâ ve Sâlih efendilerle berâber nefy olunan Seyyid Mehmed Efendi'nin afv ve ıtlakı Vâlide Sultân tarafmdan ricâ ve şefâ'at olunmağla ve Râşid Efendi ma'zûl olub tebdîl-i Sadâret dahi der-dest bulunmağla hemân Mehmed Efendi afv ve ıtlâk olundı ve anın ıtlâkı dîgerlerine berâ'at-i istihlâl olarak hemân birkaç ay zarfında Abdullâh Mollâ ve Sâlih ve Vâsıf efendiler dahi afv ile cümleten Dersa'âdet'e gelmişlerdir.

Melek Paşa Yerine İzzet Paşa'nın Sadâreti ve Ba'zı Tevcîhat

Bâlâda beyân olundığı üzre Melek Mehmed Paşa'nın azliyle Mısır'dan Anadolı vâlîligi ile Kütahya'ya doğrı gelmekde olan İzzet Mehmed Paşa-yı Sânî'nin sadâreti musammem olmağla hafiyyen hatt-ı hümâyûn ile gönderilan hâseki kendüsini Gedüs kasabası kurbunda bulub (**s.140**) hatt-ı hümâyûnu virdikde tebdîl-i hey'et iderek oradan birkaç nefer havâss-ı etbâ'ıyla ılgâr idüb işbu iki yüz dokuz senesi Rebî'ü'l-evvel'inin yirmi beşinci Pâzâr gicesi Üsküdar'a vâsıl ve ale's-seher Topkapu'dan Sarây-ı Hümâyûna dâhil olmuşdur. Bu esnâda ise mühimmât-ı cihâdiyyeye kemâl-mertebe ihtimâm ve i'tinâ olunarak câ-be-câ[3] vükelâ-yı devlet o misillü mühimmâta bi'z-zât nezâret ve me'mûrlara atâyâ i'tâsıyla tergîb ve teşvîka mübâderet idegeldiklerinden ol gün dahi Baruthâneler Nâzırı Mehmed Şerîf Efendi tarafından hâric-i surda vâki' Baruthânede sadr-ı â'zam ile ba'zı küberâ-yı devlete ziyâfet tertîb olunmuş idügi cihetle Melek Mehmed Paşa tebdîlen kayığa binüb Baruthâneye

1 Kemer Edremid: Burhaniye, Balıkesir.
2 İyne Ada: İğneada. Demirköy, Kırklareli.
3 Câ-be-câ: Yer yer.

gitmek üzre Topkapu pîşgâhından geçer iken derhâl Sarây-ı Hümâyûndan kayık gönderilüb balıkhâneye yanaşdırılarak mühr-i hümâyûn istirdâd olundığı esnâda Şeyhü'l-islâm Efendi dahi Sarây-ı Hümâyûna gelmiş bulunmağın anınla berâber İzzet Paşa huzûr-ı hümâyûna celb ile kendüsine mühr-i hümâyûn bi'l-i'tâ Bâb-ı Âlî'ye gönderilmişdir.

Sadâretime şâ'ir-i meşhûr Fâzıl Beg (Mühr-i emânet erdi Melek'den Mehmed'e) mısrâ'ını tarîh-i tâm olarak nazm eylemiş ve sanâ'at-ı târîh yolunda pîşvâ-yı şu'arâ olan Surûrî Efendi her mısra'ı bir târîh-i tâm olarak (Rabb-i izzet idüb i'zâz ile mühri ihsân * Geldi devletle vezîr oldı Mehmed Paşa) beytini ve Halîl Nûrî Beg (Cevherin bende bu târîhi dedim ey Nûrî * Kala izzetle Sadâretde Mehmed Paşa) târîhimi söylemişdir. Garâ'ib-i ittifâkiyyâtdandır ki devr-i Hamîd Hanî'de sadr-ı â'zam olan İzzet Mehmed Paşa Bolı ahâlîsinden olub baltacılıkdan yazıcı halîfesi ve yazıcı ve sonra darbhâne ve şehremîni ve ba'dehu vezîr ve sadr-ı â'zam oldığı gibi bu kerre Sadârete gelan İzzet Mehmed Paşa dahi ayniyle Bolılı olub baltacılıkdan yazıcı halîfesi ve yazıcı ve darbhâne ve şehremîni ve vezîr ve sadr-ı â'zam olmuş ve ikisi dahi Beg Halîfe deyü ma'rûf imiş.

Sadâret-i uzmâdan münfasıl olan zevâtın Dersa'âdet'de ikâmeti ol asrın hükmünce hilâf-ı âdet ise de Melek Mehmed Paşa zâten melek gibi mülâyim ve herkes ihtimâl-i keyd ve mazarratı endîşesinden sâlim oldığmdan başka kırk seneden ziyâde rütbe-i vezâret ile memleket be memleket gezüb hidmet-i devletde pîr olınuş idüginden (mısrâ') Yılı yetmiş kulı azâd ider mevlâsı âdetdir * me'âlince ba'd-ez-în taşralarda dolaşdırılması revâ-dâşte-i tab'-ı Selîm-i cihân-dârî olmadığından fevka'l-âde olarak Ortaköy'de vâki' sahilhânesinde ikâmetine izn ve ruhsat virilmişdir.

Vüzerâ-yı izâmın makâm-ı vekâlet-i mutlakaya geldiklerinde kırk aded mülâzemet i'tâsı mu'tâd (**s.141**) olub ancak bu mülâzemetler ekseriyâ şefâ'at ve ricâ ile virilegeldiginden nâ-ehillere düşer iken bu kerre İzzet Paşa nâ-be-mahal[1] mülâzemet i'tâsını tecvîz itmeyüb mülâzemetleri ulemâ-yı kirâmdan birkaç mümeyyiz ta'yîn ile talebe-i ulûmdan lede'l-imtihân istihkâkları nümâyan olanlara tevzî' ve bu vechile mülâzemet alanlara on beşer guruş atiyye ihsân itdiginden bu sûretle zâhir olan ehil-perverligi emâre-i muvaffakiyyet olmak üzre elsine-i enâmda dâ'ir olmuşdur.

Ol vaktin on beş guruşu bu asırda yüz elli guruş raddelerinde oldığı ihtâr olunur.

Melek Mehmed Paşa-zâde Sâlih Beg pederinin ibtidâ-yı Sadâretinden berü ser-bevvâbîn-i şehr-i yarî bulunub bu kerre pederinin azliyle anın dahi infisâli lâzım gelerek yerine Mîrâhûr-ı Sânî Zühdî Beg nasb olunub Rebî'ü'l-evvel'in yirmi sekizinci güni sadr-ı cedîde hitâben ısdâr buyurulan hatt-ı hümâyûn anınla Bâb-ı Âlî'ye irsâl buyurularak ricâl-i devlet ve ocak ağaları hâzır oldukları halde kıra'at olunmuşdur. Sûreti zeylde (5) rakkamıyla îrâd olunur.

Anadolı muhâsebecisi ve vekâyî'-nüvîs olan el-Hâc Sa'dullâh Enverî Efendi bu esnâda vefat itmekle Rebî'ü'l-âhir'in on üçüncü güni Anadolı muhâsebeciligi esbak Berberbaşı Alî Efendi'ye ve vekâyî'-nüvîslik Mâliye Tezkîrecisi Halîl Nûrî Beg'e tevcîh olunmuşdur.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Enverî Efendi Trabzoniyyü'l-asl[2] oldığı halde Dersa'âdet'de

1 Nâ-be-mahal: Mahalsiz, yersiz, yolsuz, yerinde olmayan.
2 Trabzoniyyü'l-asl: Trabzon asıllı, Trabzonlu.

tahsîl-i ulûm ve ma'ârif iderek hâcelik rütbesini ihrâz ve sefer ve hazarda birkaç def'a vak'a-nüvîslik ve tezkîrecilik ve teşrifâtcılık gibi mansıblar ile kesb-i imtiyâz idüb hüsn-i sîret ve sülûk ile ma'rûf ve iffet ve salâh-ı hâl ile mevsûf te'lîf-i kelâma kâdir ve ulûm-ı Arabiyye'de ve lisân-ı Fârisî'de mâhir bir zât-ı memdûhü's-sıfât olarak sinni altmışa yetmiş oldığı hâlde bu kerre ecel-i mev'ûdıyla tay-ı tomâr-ı hayât-ı bî-sebât ve cerîde-i zindegânesin[1] teslîm-i dest-i hâdimü'l-lezzât eylemişdir.

Trablusşâm Vâlîsi Hüseyin Paşa'nın vefâtı haberi vürûd itmekle yerine birinin nasbı lâzım gelüb ancak Trablusşâm eyâletinin birkaç seneden berü intizâmı halel-pezîr ve mukâta'âtı emvâlinin ekserî düçâr-ı ukde-i te'hîr oldığından ıslâh ve tanzîm-i ahvâli lâzım gelmekle Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından olub mukaddemâ tahsîl-i emvâl-i mîriyye içün oraya me'mûriyyeti hasebiyle ol havâlî ahvâline kesb-i ittilâ' itmiş olan Yenişehirli Musâ (**s.142**) Beg'e tanzîm-i umûr-ı eyâlete medâr olacak ba'zı müsâ'adât-ı mahsûsa ile bâ-rütbe-i vezâret Trablusşâm eyâleti ve cerde başbuğlığı gurre-i Rebî'ü'l-âhir'de tevcîh olunmağla Dersa'âdet'de bir ay kadar ikâmetle esbâb-ı vezâreti tanzîm itdikden sonra mahall-i me'mûriyyetine azîmet eylemişdir. Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî el-Hac Ebûbekir Ağa vüzerâ ile müddet-i medîde taşralarda geşt ü güzâr ile oldukca ahvâl-i âleme kesb-i vukûf eylemiş oldığından başka Halîl Hamîd Paşa'nın Sadâretinde hazînedârlığı hidmetinde bulunmak mülâbesesiyle Bâb-ı Âlî işlerine dahi kesb-i ma'lûmat eylemiş olmasına mebnî bundan akdem kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunmuş ise de zamânın kesb eyledigi nezâket üzerine ricâl-i devletin dânişmendânından ve dakâyık-ı umûr-ı devlete ve mizâc-ı hâl ve vakte vukûf-ı tâm ashâbından birinin bu makâmda bulunmasma lüzûm görülmekle Cumâde'l-ûlâ'nın on dördünci güni Ebûbekir Ağa azl ile yerine rûz-nâmçe-i evvel olan Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Abdullâh Birrî Efendi kethüdâ nasb olunmağla rûz-nâmçe-i evvel mansıbı Başmuhâsebeci Mehmed Şerîf Efendi'ye ve başmuhâsebecilik Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Ahmed Azmî Efendi'ye ve mektubcılık Ser-halîfe İbrâhîm Efendi'ye ve ser-halîfelik hulefâdan Gâlib Efendi'ye ve anın üzerinde olan târîhcilik mansıbı dahi ikinci halîfelik i'tibârıyla yine hulefâdan Mustafâ Refîk Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Bu kerre mektûbcı olan mûmâ-ileyh İbrâhîm Efendi ba'dehu İbrâhîm Kethüdâ deyü ma'rûf olan İbrâhîm Nesîm Efendi'dir. Ve Gâlib Efendi mu'ahharen sadr-ı â'zam olan Gâlib Paşa'dır. Mustafâ Refîk Efendi Alemdâr Mustafâ Paşa'nın Dersa'âdet'e vürûdında kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan meşhûr Refîk Efendi olub riyâset-i küttâb mansıbında dahi Gâlib Efendi ile yek-dîgere halef ve selef[2] olmuşdur.

Târîhcilik mansıbı ol vakt Bâb-ı Âlî hulefâsı mütehayyizânına tevcîh olunur menâsıbdan biri idi ki Mâliye Hazînesi'nden yazılan fermân ve berâtlar ibtidâ müte'allik oldığı kalemde tesvîd[3] olundukdan sonra asrımızda evamîr-i maliyye odası makâmında bulunan mâliyye tezkirecisi kaleminde tebyîz olunub fakat âhirinde ayruca sebt ve tahrîri mu'tâd olan Arabiyyü'l-ibâre[4] târîhi târîhcilik mansıbına mutasarrıf olan efendi tarafından vaz' olunurdı.

Rakka Vâlîsi Mustafâ Paşa Rakka eyâletinin emvâl-i mîrîsini te'diyyede izhâr-ı

1 Cerîde-i zindegânî: Hayat defteri.
2 Halef ve selef: Sonraki ve önceki.
3 Tesvîd: Müsvedde yapma; karalama yapma; müsvedde.
4 Arabiyyü'l-ibâre: Arapça ibare, metin.

rehâvet iderek zimmetinde küllî mâl-ı mîrî terâküm eylediginden azli musammem oldığı hâlde Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa tarafından bu esnâda ba'zı mevâdd-ı mahsûsa zımnında Dersa'âdet'e vârid olan Enderûn Çukadâr Ağası Süleymân Ağa erbâb-ı dirâyetden ve ol havâlî ahvâline vukûflı **(s.143)** zevâtdan olmak hasebiyle Receb'in on dördünci güni uhdesine Rûmili beglerbegligi pâyesiyle Rakka eyâleti ihsân ve selefi Mustafâ Paşa'nın vilâyeti olan Divrik'de ikâmet ile düyûn-ı mîriyyesinin te'diyyesine müsâra'at eylemesi fermân buyurulmuşdur.

Boğdan Voyvodası Mihal Beg inhirâf-ı mizâcından[1] bahis ile Dersa'âdet'de vâki' sâhilhanesinde ikâmet eylemek üzre istîfa itmiş oldığından istid'âsına müsâ'ade buyurılarak hilâl-i Şevvâl'de azl ile yerine Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Yanaki-zâde Aleksandri Beg nasb olunub hâlâ Eflâk voyvodasının karındaşı ve sâbıkâ Dîvân tercümânı olan Kostantin Beg-zâde Yorgaki Beg Tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn olmuşdur.

Tersânece Ba'zı İcraât

Kalyoncılar ve sâ'ir neferât-ı bahriyye ki karada ikâmetleri esnâda dürlü edebsizliklere ictisâr[2] ile İstanbul'a belâ olurlardı Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın himmetiyle taht-ı inzibâta alınub ekser evkâtda dahi Berrü'ş-şâm ve Adalar denizlerinde gezmek üzre gönderilürler ve o sularda seyr ve ta'lim ile fünûn-ı bahriyyede terakkîlerine göre Hüseyin Paşa'nın atâyâsıyla mükâfât görürler idi.

Öteden berü Tersâne-i Âmirede ve mahall-i sâ'irede yapılan kalyonlar karada iken tamâmen inşâ ve ba'dehu bahre ilkâ olunagelmekle hîn-i nüzûllerinde kıç tarafının ağırlığı başa mahmûl oldığından be-her hâl karada yapılan hey'et-i mecmu'alarından yedi sekiz kana[3] mikdârı çökmemek emr-i muhâl idi. Akdemce Tersâne-i Âmirede elli dokuz zirâ' bir kıt'a kalyon inşâsına me'mûr olan Fransalu mühendis Baron Beg bu bâbda bir kâ'ide-i hasene ittihâz idüb şöyle ki: Kalyonlar karada tamâmen inşâ olunmayub top lombarlarından yukarı ve ba'zı mahalleri nâkıs olarak deryâya tenzîl ve ba'dehu nâkıs olan yerleri tekmîl itdirildigi sûretde hiffeti hasebiyle hîn-i nüzûlünde ol mikdar çökmeyüb nihâyet iki üç kana mikdârı çöker ise dahi denizde ikmâl olunacak yerleri ana göre yapılub karadaki hey'etinden aslâ tenezzül itmeyecegin beyân ve der-dest-i inşâ olan kalyonun ol vechile indirilmesini istîzân itmekle Şa'ban'ın dokuzuncı Cum'airtesi güni istihrâc olunan vakt-i muhtârda tenzîli tasmîm olunub egerçi ahşâmı gurre-i Ramazân bi'r-rü'ye isbât olunmuş ise de umûr-ı seferiyyeye Sultân Selîm Han Hazretleri'nin fevka'l-âde i'tinâsı oldığından vakt-i âhara tevkîf itmeyüb hemân yevm-i merkûmda ale's-seher Tersâne-i Âmireyi teşrîf ile tehyi'e olunan kalyon-ı hümâyûna ku'ûd itdiginde mezkûr kalyon-ı cedîdin tenzîline mübâşeret olunmuş ve fi'l-vâki' mühendis-i **(s.144)** mûmâ-ileyhin beyân eyledigi gibi ber-vech-i suhûlet deryâya nüzûli müşâhede olunmağla andan sonra kırk sene kadar bu usûl mer'iyyü'l-icrâ olmuşdur. Fakat mahzûr-ı mezbûrun asıl sebebi gemilerin baş tarafı kıç tarafına nisbetle daha kerâstelü

1 İnhirâf-ı mizac: Mizacın bozulması, hastalanma.
2 İctisâr: Cüret ve cesâret göstermek.
3 Kana: Gemi ağırlığına göre, suya batış derecesini göstermek üzere bodoslamalar üzerine konan işaret.

oldığı hâlde baş tarafı suya çabık kanub derhâl yukarı meyl ile birden bire kıç tarafının denize nüzûlüni da'vet eylemesi husûsı oldığı hâlde mu'ahharen gemiler kıçtan indirülmege başlayub sanayi'in terakkîsi hasebiyle istihkâm içün bağlanan bend ve kuşaklara dahi ziyâde ihtimâm ile kuvvet virildiginden şimdi gemiler kâmilen karada inşâ olundukdan sonra indirilmekde oldığı hâlde asla bir tarafı çökmedigi meşhûdumuzdur.

El-hâletü hâzihî müsta'mel[1] olan zirâ'-ı mi'mârî yirmi dört parmağa taksîm olundığı gibi ez kadîm Tersâne-i Âmirede müsta'mel olan zirâ' dahi yirmi dört kanaya taksîm olunurdı fakat kana parmakdan biraz büyücekdir zîrâ yirmi dört parmakdan ibâret olan bir zirâ'-ı mi'mârî[2] yetmiş beş santimetroya ve bir metro otuz yedi Fransa posuna müsâvî olub yirmi dört kanadan ibâret olan bir eski Tersâne zirâ'ı ise otuz Fransa posuna müsâvî olmasıyla bir eski Tersâne zirâ'ı yirmi yedi parmak dimek olarak zirâ'-ı mi'mârîden üç parmak uzun oldığı sâbit olur.

Be-her sene Donanma-yı Hümâyûn mevsim-i baharda Akdeniz'e çıkub güzin Tersâneye avdet eylemek de'b-i dirîn-i Devlet-i Aliyye olub ol vakt ise asâkir-i bahriyyeye böyle seferber olduklarında tabh-ı ta'âm itdirilerek altı aylık ürz[3] ve mercimek ve revgan-ı zeyt virile geldiginden müte'ehhil olanlar ta'yınların hânelerine bıragub ve bî-kâr olanların dahi ekseri tabh-ı ta'âm içün îcâb iden yağ ve sâ'ire tedârük idemediginden ta'yınların fürûht idüb kurı peksimad ile geçinerek nicesi bu sebebden nâşî hastalanub telef olur ve zi-kudret[4] olanlar dahi altı aylık kumanyalarını yanlarına alurlar ve köşe bucakda maltız ocaklarında[5] ta'âm pişirürler idi. Bir gemide böyle otuz kırk yerde ateş yanmakda azîm mahzûr oldığından başka güverte ve top anbârları hep su varilleri ve kumanya sandıkları ve tecemmülât-ı sâ'ire ile memlû oldığına mebnî lede'l-hâce bunların tahliyesiyle top atmak bir iki sâ'ate tevakkuf eylediginden ıslahât-ı sâ'ire sırasında buna dahi bir râbıta virilmek ve icâbat-ı umûrdan olub ancak evvel-emrde tabh-ı ta'âm mâddesine bir karâr virilmek lâzım geldigi cihetle asâkir-i bahriyyenin ta'yınları yedlerine virilmeyüb öyle seferber oldıklarında ahşâm ta'âmı olmak üzre Cum'a ve Pâzârirtesi giceleri pilav ve sâ'ir ahşâmlarda şorba tabh ve tevzî' itdirilmek ve kuşluk ta'âmı **(s.145)** olarak zeytûn salatası virilmek husûsmın nizâm ittihâzı tasavvur olunmuş ise de bu sûret ibtidâ numûne olarak bir iki gemide icrâ olunub ve masârifin mikdârı bilinüb de ana göre ta'mîm icrâsı bi't-tensîb geçen bin iki yüz sekiz senesinde seferber olan yedi yüz nefer takımlı Bahr-i Zafer nâm kalyon ile yeni inşâ olunmuş olan Hümâ-yı Zafer nâm fırkateynde etrâfı demir muhâfazalı birer müstahkem ocak yaptırılarak sûret-i meşrûha bunlarda tecrübe olunmuş idi. İşbu dokuz senesinde Akdeniz'e çıkacak sefâ'inden derûnlarına vech-i meşrûh üzre ocak yapdırılmış olan dört kıt'a sefine ile bundan böyle ocakları tanzîm olunacak olan sefîneler hakkında dahi bu usûlün ta'mîm-i icrâsı nizâm ittihâz olunarak hilâl-i Zi'l-kâ'de'de kalemlere kayd olunmuşdur. Ve yine Zi'l-kâ'de'nin on altıncı ve Mayıs'ın yirmi dördünci Pençşenbe güni Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile ber-mu'tâd Yalı Köşki pîşgâhından âlây ile güzâr ve ricâl-i

1 Müsta'mel: Kullanılmış, eski, köhne.
2 Zirâ'-ı mi'mârî: Bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar uzunluk ölçüsü ile yapılan mimarlık ölçeri.
3 Ürz: (Erz) Pirinç.
4 Zi-kudret: Zengin.
5 Maltız ocakları: Çoğunlukla yemek pişirmekte kullanılan ayaklı ve taşınır ocak.

Tersâne ile huzûr-ı hümâyûna duhûl idüb iktisâb-ı hil'at resmi bi'l-icrâ çend rûz Beşiktaş pîşgâhında tevakkufdan sonra Akdeniz'e bâd-bân-güşâ-yı azîmet olmuşdur.

Vekâyi'-i Mütenevvi'a

Civâr-ı Hazret-i Ebâ Eyyûb el-Ensârî radıyallahu anhü'l-barîde Vâlide-i Pâdişâhî Mihrişâh Sultân Hazretleri'nin inşâsına sarf-ı nükûd ihtimâm eyledigi imâret evâsıt-ı Receb-i şerîfde hitâm bulmağla binâ emîni olub bundan akdem Kudüs pâyesi ihsânıyla rütbesi devriyyeden mahrec mevleviyyetine devr ve terfi' olunmuş olan sabıkân Âmed Kadısı Haffâf-zâde Mehmed Emîn Efendi'ye Galata kazâsı tevcîh buyurulmuşdur.

Emîn Efendi ezkiyâdan[1] ve ashâb-ı ma'lûmâtdan bir zât olub Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa'ya intisâb ile zikr olunan imâretin binâ emâneti vesîlesiyle devriyyeden Galata mevleviyyetini tahsîl itmiş ve ba'dehu yoluyla kazasker olmuşdur.

Ancak tarîk ashâbı çekemeyüb lisânlarıyla gûnâ-gûn eziyet iderek Şeytân Emîn deyü talkîb itmişler idi. Şeytân akındısında yalı alması dahi garâ'ib-i ittifâkiyyâtdan olmak üzre Fâ'ik Efendi Mecmû'ası'nda muharrerdir.[2]

Geçen bin iki yüz sekiz senesinde Galata'da vâki' olan harîkde Galata Kulesi'nin külâhı dahi muhterik olub hâlbuki kule-i mezkûrede muhterik olan odalarda Cum'a gicesinden mâ'adâ gicelerde nevbet çalınmak ve harîk zuhûrında darb-ı tabl ile halka i'lân olunmak mu'tâd oldığından derhâl inşâ ve ta'mîrine mübâşeret olunub fi'l-asl taş divâr **(s.146)** üzerine mevzû' yalnız bir külâh ile iki odadan ibâret iken bâlâ-yı kal'ada dâ'iren mâ-dâr iki buçuk zirâ' mikdârı harîk-zede olan taş divâr hedm ve tecdîd ve kâr-gîr kemerler ile teşyîd[3] ve asıl kulenin derûnından iki zirâ' mikdârı taşra müşrif[4] cevânib-i erba'asına dörd aded camlı köşk ve derûnuna üç oda binâ ve etrâfına birer sofa ve dîvânhâne inşâ ile evvelkiden â'lâ olarak bu esnâda hitâm bulmuş ve harîk zuhûrunda tabl sadâsı vasıl olmayan mahall-i ba'îdeye i'lân-ı keyfiyyet olunabilmek içün gerek kule-i mezkûreye ve gerek Sarây-ı Hümâyûn kurbunda vâki' nevbethâne içine birer kös vaz'ı emr olunmuşdur.

Sâbıkâ Uşak voyvodası olan Acemoğlı Ahmed'in isyân ve şekâvetine mebnî mukaddemâ kahr ve istîsâli içün fermân-ı sultânî sadır olmuş ise de lede'l-iktiza tahassun itmek üzre ol havâlîde bir sarp mahalde bir kule inşâ ve içine kadar-ı kifâye zahîre imlâ[5] eylemiş oldığından üzerine varıldıkca yâ bir semte firâr eyler yâhûd mezkûr kulede tahassun idüb müddet-i medîde muhâsaradan muhâsırîne dahi zarûrî fütûr gelerek bir iş görülmeksizin avdet olunur idi.

Hattâ sene-i mâziyyede Anadolı vâlîsi müteveffâ İznîkî Alî Paşa beş on bin âdem ve haylî top ve cebehâne ile bi'n-nefs merkûmun üzerine hareket itmiş iken muvaffak olamayub me'yûsen avdet eylemiş idi. Binâ'en-aleyh maslahatın tarik-i suhûleti düşünilerek

1 Ezkiyâ: Saf, temiz, iyi halli kimseler.
2 Muharrer: Yazılmış. Yazılı.
3 Teşyîd: Müşeyyed etmek. Binayı yükseltip sağlamlaştırmak.
4 Müşrif: Yükselen, çıkan. Etrafı gören, etrafa bakan.
5 İmlâ: Doldurma, doldurulma.

keyfiyyet ol havâlîde sâhib-i nüfûz ve iktidâr olan Karaosmânoğullarına ihâle olunmağla anlar dahi şakî-i merkûmun üzerine vardıklarında âdeti üzre kulesine tahassun itmiş ve fakat muhasırînin sebât ideceklerini cezm ve teyakkun itmegin avânesiyle berâber kuleden çıkub Simav kazâsı tarafına gitmiş ise de Şabhâne ile Simav kazâsı beyninde vâki' Köpenez[1] nâm karyeye vürûdında Simav vücûhmdan Nasûh-zâde Nasûh Ağa haber alarak kendüsini ahz ve i'dâm ile başını Karaosmânoğularma ve anlar dahi Dersa'âdet'e irsal itmegin ser-i maktû'ı[2] Receb'in yirmi dokuzuncı güni Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhına vaz'la teşhîr olunmuşdur.

Rûmili Vâlîsi Ebûbekir Paşa İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmûd Paşa üzerine me'mûr olub ancak sene-i maziyyede bir iş görilemediginden ol havâlî ahvâline vukûflı birinin me'mûriyyeti tasvîb ve bu emr-i mühimme Selanik vücûbından olub gümrük emîni bulunan Seyyid Mustafâ Beg tensîb olunub ancak gümrük emâneti mûsil-i vezâret olan manâsıb-ı samiye-i devletden olmadığına mebnî evvel emirde manâsıb-ı dîvâniyyeden bir mansıb ile **(s.147)** kadr ve i'tibarı beyne'n-nâs terfi' ve tenvîh ve ba'dehu uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâret tevcîh olunmak sûreti münâsib görülmekle Rebî'ü'l-âhir'in üçüncı güni Çavuşbaşı Genc Osman Ağa azl ile yerine işbu Mustafâ Beg nasb olunmuş ve mâh-ı merkûmun evâhirinde uhdesine rütbe-i vezâretle Rûmili eyâleti bi't-tevcîh Ebûbekir Paşa Hotin muhâfızlığına ve Hotin'den munfasıl olan Ferhad Paşa Silistre valîligine ta'yîn olunub çavuşbaşılık dahi başbakikulı olan Ömer Paşa-zâde Abdullâh Beg'e ihsân buyurulmuş idi. Mahmûd Paşa ise harekât-ı sabıkasından izhâr-ı nedâmetle bu bâbda İspanya Kralı'nı tevsît itmekle İspanya Kralı dahi Dersa'âdet'de mukîm maslahatgüzârı vâsıtasıyla Mahmûd Paşa'nın afvı husûsuna tavassut ve şefâ'at eylemiş oldığından bunun içün Şa'ban'ın onuncı günü Şeyhü'l-islâm konağında akd olunan meclis-i mahsûsun karârı mûcebince fî-mâ-ba'd İşkodra sancağından hâric mahallere kat'an tecâvüz itmemek ve hilâf-ı rızâ bir gûne hâl ve hareketde bulunmamak şartıyla Şa'ban'ın on dokuzuncı güni afv ile vezâreti ibkâ olunmuşdur. Ve bu vechile İşkodra mes'elesi bitmiş olduğından Mustafâ Paşa dahi ga'ilesizce Rûmili eyâletiyle kâm-rân kalmışdır.

Birkaç seneden berü Edirne ve Filibe taraflarında neşr-i şerâre-i şer ü şür iden dağlı eşkıyâsının kahr ve istîsâllerine me'mûr olan (Alo) Alî Paşa beyne'l-vüzerâ rükûb ve nüzûle muktedir ve şecâ'at ile müştehir olub akçe ve mühimmâtca dahi her mes'ûlüne müsâ'ade buyurularak vâkı'a eşkıyâyı haylîce tazyîk eylemiş ise de bütün bütün imhâ ve izâlelerine zafer-yâb olamayub eşkıyâ dahi vakit kazanmak üzre sûretâ istîmân ve fî-mâ-ba'd şekâvetden ferâgat ile her ne tarafa giderse berâber gitmek üzre ahd ü peymân itdiklerine aldanarak birkaç kerre Bâb-ı Âlî'ye inhâ eylediginden her ne kadar devletce buna vücûd virilmemiş ise de ısrârına mebnî iltimâsına müsâ'ade olunmak lâzım geldigine ve çünkü Alî Paşa bu maslahat içün kendüsüne irsâl buyurulan hazâ'in ve sâ'ireden temettu' da'iyyesine düşerek bu me'mûriyyeti vesîle-i celb-i mâl ve menfa'ât eylediginden ma'iyyetine me'mûr olan asker ve ağalar nazarında şîşe-i nüfûzı şikest ve kadr ve i'tibarı pest olmağla artık bu me'mûriyyetde bekâsından dahi bir fâ'ide hâsıl olamayacağına mebnî eşkıyâ-yı merkûmeyi bi'l-istishâb Anadolı'ya geçmek üzre hilal-i Cumâde'l-ûlâ'da uhdesine Anadolı eyâleti tevcîh buyurulmuş idi. Fakat eşkıyânın ta'ahhüdlerinde pây-dâr olmayacakları der-kâr oldığından

1 Köpenez: Köpenez Köyü, Gediz, Kütahya.
2 Ser-i maktû'ı: Kesilmiş başı.

anın üzerinde bulunan Çirmen sancağı Edirne'de merfû'ü'l-vezâre ikâmet üzre bulunan es-Seyyid el-Hâc Abdî Paşa'ya ibkâ-yı vezâretiyle tevcîh ve eşkıyâ-yı merkûmenin (**s.148**) üzerlerine varmayub encâm-ı kârâ intizâr ile amâde bulunması kendüsüne iş'âr ve tenbîh idilmiş idi. Alî Paşa'nın Anadolı vâlîsi oldığı ol havâlîde şüyû'[1] buldığı gibi eşkıyânın ser-gerde ve işe yarayanları ma'iyyetinden rû-gerdân ve kemâ-kân sâlik-i meslek-i isyân olmalarıyla Alî Paşa beyhûde ifâte-i fırsat eylemiş oldığını anlayub yalnız dâ'iresi halkı ve eşkıyâdan biraz aceze ve derbederler ile Gelibolı'ya doğrı azîmet idildigi ma'lûm olıcak ba'd-ez-în Anadolı yakasına geçmeyüb Gelibolı'da tevakkuf eylemesi kendüsine emr ve iş'âr olunmuş ise de emre imtisâl itmeyerek Anadolı yakasına ubûr ile mansıbı cânibine hareket eylemiş oldığından li-ecli't-te'dîb vezâreti ref' ve Burusa cizye mâlından senevî altı bin guruş ma'âş ta'yîn ve üzerinde olan Anadolı eyâleti akdemce sadâret kethüdâlığından munfasıl[2] olan Hâcı Ebûbekir Ağa'ya rütbe-i vezâret ile tevcîh olundukdan sonra Alî Paşa'ya kendüsi Balıkesri'de ikâmet itmek ve dâ'iresi halkının bir mikdârını Balıkesri mutasarrıfı ma'iyyetine ve bakîsini Anadolı vâlîsinin yanına göndermek üzre tahrîrat-ı ekîde yazılmasıyla berâber şâyed ki havf-ı nücâzat ile kapusı halkını dağıtmayub da bir tarafa gitmek da'iyyesine düşer ise bu hâlde icrâ-yı cezâsına ikdâm[3] olunması içün Karaosmânoğullarına ve sâ'ir ol havâlî ağalarına müte'addid emirler ısdâr ve irsâl kılmmış idi. Fi'l-vâki' Alî Paşa ref'-i vezâret ve Balıkesri'de ikâmet haberini aldığı gibi kendüsine haşyet târî ve havf-ı cân ile tedbîrden ârî olarak kapusı halkını tefrîke cesâret idemeyüb ol havâlîde ser-serî gezerken Karaosmânoğlı Hâcı Ömer Ağa uğrına tesâdüf itdiginde muktezâ-yı me'mûriyyeti îcâbınca üzerine hareket eylemiş ise de ma'iyyetindeki âdemleri kalîl oldığından cüz'î muhârebeden sonra avdete mecbûr olub ancak bu vak'a Alî Paşa'ya bütün bütün mûcib-i tevahhuş olmuş ve devletce dahi alenen âsî nazarıyla bakılmak lâzım gelmiş ise de akîb-i muhârebede Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve sâ'ir lâzım gelenler taraflarına feryâdnâmeler irsâliyle bu hareketi bir tavr-ı bâgîyâne olınayub mücerred vikâye-i ırz ve nefs içün zarûrî vukû'a gelmiş bir keyfiyyet oldığını ve fî-mâ-ba'd me'mûr olacağı hideınât-ı Devlet-i Aliyye'de bezl-i cân idecegini arz ve inhâ ve hareket-i sâbıkasının afv ve ibkâ-yı vezâretiyle bu hakâretden tahlîsini ricâ eylemiş ve müte'âkiben halefi Ebûbekir Paşa'nın şefâ'atnâmesi dahi gelmiş oldığına binâ'en ibkâ-yı vezâretiyle uhdesine Karaman eyâleti ihsân buyurulmuşdur.

Bir müddetden berü Adana eyâleti Silistre Vâlîsi Ferhâd Paşa'nın ilhâken uhdesinde oldığından egerçi tarafından mütesellim nasbıyla idâre olunmakda olub ancak eyâlet-i merkûmenin vâlîden (**s.149**) hulüvvi[4] etrâfında olan erâzil ve eşkıyânın ferce-yâb ve fukarâ-yı ra'iyyetin dûçâr-ı ızdırâb olmalarına bâdî olmağla eyâlet-i merkûme hilâl-i Şa'bân'ında İçil Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Yûsuf Paşa'ya ilhâken tevcîh ve İçil sancağına tarafından mütesellim nasb ile kendüsi Adana'ya azîmet iderek tasallut-ı eşkıyâdan etrâfa müteferrik olan re'âyâ ve berâyâyı celb ve tavattun eylemesi kendüye bâ-emr-i âlî te'kîd ve tenbîh olunmuş idi. Bunun üzerine hemân bir müddetden berü Adana cânibinde tavr-ı bâgıyâne ile ser-keşâne hareket iderek hükûmete karşu gelan Karcı ile Davaroğlı'nın ve Karcı'nın

1 Şüyû': Duyulma, yayılma, bilinme; dağılma.
2 Munfasıl: İnfisâl eden, ayrılan, ayrılmış, ayrı; bitişik olmayan. İşinden ayrılmış, me'murluktan çıkmış.
3 İkdâm: Gayret, sürekli çalışma.
4 Hulüvv: Hâlîlik, boşluk, boş olma.

kethüdâsı Hasan Efendi'nin uslûb-ı hakîmâne ile bir iki ay zarfında cezâları mahallince bi'l-icrâ birer birer ser-i maktû'ları Dersa'âdet'e tevârüd eylemişdir.

Bu sene ümerâ-yı Mısriyye'den Elfî[1] Mehmed Beg'in âdemleri kurâ ahâlîsine ziyâde tazallüm itdiklerinden Şeyh Şerkâvî'ye mürâca'at ve iştikâ itdiklerinde o dahi İbrâhîm ve Murâd beglere lede'l-mürâca'a birinden cevâb-ı müsâ'id alamadığından Câmi'-i Ezher'e gidüb ve ulemâyı başına cem' idüb âmme dahi başlarına ictimâ' itmekle Mısır'da ihtilâl rû-nümâ olmağla İbrâhîm Beg bu mezâlimin vukû'ına kendüsünün rızâsı olmadığı ifâdesiyle anlara haber göndermiş ve Vâlî Paşa İbrâhîm Beg'in hânesine gidüb ümerâyı ve kibâr-ı ulemâyı celb ve cem' ile fî-mâ-ba'd mezâlim-i muhaddisenin ref'i ve surre-i harameynin kemâ-kân irsâli ve mu'ayyinâtın i'tâsı üzerine tarafeyni barışdırub bir ay kadar bu minvâl üzre gitmiş ise de andan sonra ma'a-ziyâde hâl-i sâbık avdet ve zulm ve ta'addî devâm eylemişdir.

Şeh-zâde Câmi'i Vâ'izi Hamza Efendi birkaç seneden berü Ramazân-ı şerîf günleri Ayasofya-i Kebîr'de hâric-ez âdâb tasvîr-i mes'ele idüb sâmi'înî[2] güldürerek meclis-i va'azı mel'abe-i sıbyâna döndürmekle ve bu keyfiyyet şân-ı şerî'at-i garrâya şeyn[3] virir hâlâtdan olmağla geçen sene Ramazanı'nda kendüsüne tenbîhât-ı lâzıme icrâ olunmuş iken mutanassuh[4] olmayub bu Ramazân-ı şerîf günlerinde evvelkiden ziyâde mugâyir-i rızâ etvâr ve güftâra ictirâ[5] eyledigine mebnî li-ecli't-te'dîb evâ'il-i Şevvâl'de vatan-ı aslîsi olan Adana cânibine tard olundı.

Bu avânda mevki'-i icrâya konılan mevâdd-ı hayriyyeden birisi dahi budur ki İstanbul'da harîk vukû'ında suyun ba'zı mahallerde kılleti hasebiyle tulumbaların lâyıkıyla i'mâlî mümkün olamadığından itfâsında usret çekilmekde olmasıyla Bâyezîd ve Süleymâniyye ve Osmâniyye ve Lâleli câmi'leriyle Bağçekapusı'nda vâki' Vâlide Câmi'i havlılarında da'imâ su ile memlû durmak üzre birer havz inşâ buyurulmuş idi ve Zi'l-hicce'nin yirminci Çehârşenbe gicesi sâ'at ikide iken Balıkpazarı'nın dışarusunda vâki' Hasır iskelesinde zuhûr iden harîkde bu havzlar haylî işe yarayub su celbinde suhûlet görülmüş idi ne çâre ki İstanbul'un (**s.150**) ebniyyesi pek ziyâde müsta'id-i ihtirâk oldığından i'âne-i rûzgâr ile harîk müşetted ve tulumbalar ile öni alınamayub on bir sâ'at mümted olarak Balıkpazarı ve Taşcılar ve Balmumcılar ve Kerâsteciler ve Zeytunyağcılar ve Na'lburlar ve Kutıcılar ve Kantarcılar ve Sepetciler ve Pirinc Mahzenleri ve Ahi Çelebi Câmi'i tarafları muhterik olub bir ucı Tekfurdağı iskelesine ve bir ucı Uzun Çarşu'dan Pertevpaşa Hanı'na müntehî olmuşdur.

Umûr-ı Mâliyye

Fi'l-asl millet-i İslamiyye'de yalnız târîh-i Kamerî mer'î iken hulefâ-yı Abbâsiyye'den

1 Metinde sehven "Elgî" şeklinde geçmektedir.
2 Sâmi'în: İşitenler. Dinleyenler, dinleyiciler.
3 Şeyn: Leke, hata, kusur.
4 Mutanassuh: Nasihat olup kabul etmemek.
5 İctirâ: Cür'etlenme, cesaret etme; yeltenme.

Tâyi'lillah[1] asrında tesviyye-i mesâlih-i devlet içün kabaca bir hesâb-ı takrîbi olarak her otuz bir sene-i kameriyye otuz sene-i şemsiyye[2] i'tibâr ile sene-i şemsiyye hesâbı vaz' olunmuş idi.

Ba'dehu Devlet-i Aliyye'de dahi bu ka'ide câri olmuşdur. Lâkin seneler kamerî ve şuhûrı şemsî oldığından her otuz üç senede bir sene atlanarak tashîh oluna gelmişdir. Hattâ bin seksen altı sene-i hicriyyesinde ibtidâ-yı Mart Zi'l-hicce'nin yirmi beşinci güni vâki' olarak seksan yedi senesi içinde Mart vâki' olmadığı hâlde evvelce Martî olan mîrî hidmetleri seksan yedi senesi Mart'ına mahsûben tevcîh ve senedleri ol vechile tanzîm idilmiş ve sonradan tedâhül senesi oldığına kesb-i ittilâ' olunarak ol senelerin seksan sekiz senesi Muharrem'inde vâki' Mart olmak üzre tashîhleri fermân buyurulmuş idi. Buna dâ'ir sâdır olan ferman-ı âlî hazîne-i celîlede mukayyeddir sûreti zîrde (6) rakkamıyla îrâd olunur.

Ve fi'l-asl vâridât-ı Devlet-i Aliyye'nin ba'zısı kamerî ve ba'zısı şemsî i'tibarıyla alınageldigi hâlde masârifi ana göre müretteb olmadığından hesâb-ı hazîne fâsid[3] olub ez-cümle ser-haddlerdeki ocaklık mevâcibi sene-i kameriyye hesâbıyla müretteb oldığı hâlde anlar bu mevâcibi zamân-ı zabtı Mart olan mukâta'ât ashâbından mütâlebeye mecbûr ve ashâb-ı mukâta'ât ise tedâhül senesinde Mart'ın fıkdânı hasebiyle edâda imtinâ'da ma'zûr olduklarından bilâhare hazîneye rücû' itmekle tashîh-i hesâb içün Sultân Mahmûd Han-ı Evvel Hazretleri'nin asrında saniyen Defterdâr olan el-Hâc Âtıf Mustafâ Efendi tarafından takdîm idilmiş olan takrîr îzâh-ı mâddeye medâr olacağından sûreti zeylde (7) rakkamıyla îrâd olunur.

Âtıf Efendi bu bâbda ber-vech-i bâlâ bir esâs vaz' idüb ba'dehu (1205) senesinde gümrükci olan Hasan Ağa ashâb-ı gümrük hakkında şuhûr-ı kameriyyeyi şuhûr-ı şemsiyyeye tahvîl itmiş ise de mâlikâneler hakkında bu karışıklık bakî kalmış idi.

(s.151) Bu kerre Defterdâr bulunan Moralı Osmân Efendi bu dakîkaya kesb-i ıttılâ'[4] iderek tedâbîr-i lâzımeyi ibtidâr eylemişdir.

Şöyle ki: Öteden berü aklâm-ı hazînede mukayyed olan mukâta'ât-ı mîriyyenin mâlları fi'l-asl guruş i'tibâr olunmuş ise de be-her guruşuna ikişer akçe ve eger semen[5] deyü vaz' ve kayd olunmuş ise be-her birinin akçesine on dörder akçe tefâvüt-i hasene nâmıyla zam oluna gelüb Defterdâr Osmân Efendi ise bu esnâda der-kâr olan muzâyaka-i mâliyyeye mebnî vâridât-ı hazînenin tezyîdi zımnında mahâric ve mevâridini teftîş ve tahkîk itmekde olmasıyla işbu tefâvüt-i hasene nâmıyla zamm oluna gelan mebâliğin sebeb-i vaz' ve keyfiyet-i nizâmını tedkîke ibtidâr itmiş idi. Husûs-ı mezkûr ise ketebe ve hulefâ-yı hazîneden lede's-su'âl[6] sene-i kameriyyenin ibtidâsı Muharrem ve intihâsı Zi'l-hicce olarak ashâb-ı takvîm-i nücûm[7] hesâbca her ay yirmi dokuz gün on iki sâ'at kırk dört dakikadır ki cebr-i noksân tarîkiyle âmmenin i'tikâdı üzre bir ay yirmi dokuza ve bir ay otuza gelür ve ol hesâb üzre bir

1 Tâyi'lillah: Abbasî halifesi (d.932 / ö. 1001).
2 Sene-i şemsiyye: Güneş yılı.
3 Fâsid: Bozulmuş, bozuk, fesada uğramış.
4 Kesb-i ıttılâ: Öğrenmek, tanımak, bilmek, haberli olmak.
5 Semen: Baha, kıymet, değer, tutar.
6 Lede's-sû'âl: Soruldukta.
7 Takvîm-i nücûm: Yıldız takvimi.

sene-i kameriyye üç yüz elli dört gün sekiz sâ'at kırk sekiz dakîka olur. Bir sene-i şemsiyye dahi üç yüz altmış beş gün beş sâ'at kırk dokuz dakîka (bir sene-i şemsiyye üç yüz altmış beş gün beş sâ'at kırk sekiz dakîka kırk bir sâniye olub hazînece sâniye i'tibârından sarf-ı nazarla kırk dokuz dakîka i'tibâr olunmuşdur) oldığından bir sene-i kameriyye ile bir sene-i şemsiyye beyninde on gün ve yirmi bir sâ'at bir dakîka tefâvüt[1] bulunmağla Muharremî mukâta'âtı zabt idenlerin aded-i eyyâmlarında tesâvî[2] bulunmayub farzan bir Muharremî mukâta'â ile bir Martî mukâta'ânın mâlları yüz guruş olsa Muharremî mukâta'â sâhibi takrîben üç yüz elli dört günde bir kerre yüz guruş ve Martî mukâta'â sâhibi üç yüz altmış beş günde bir kerre kezâlik yüz guruş virmek îcâb idecegi ve masârif-i mîriyyenin ekserî sene-i kameriyye i'tibârıyla rü'yet ve i'tibâr olundığından her otuz üç senede bir kerre bu masârifin bir senelik karşulığı mefkûd olmak lâzım gelecegi cihetle sene-i şemsiyye i'tibarıyla zabt olunan mukâta'âtın emvâl-i mukayyidelerine tefâvüt-i hasene nâmıyla on bir günlük kadar mâl zamm oluna gelmişdir deyü cevâb viregeldiklerine ve hâlbuki bir guruş yüz yirmi akçe olmasıyla on bir günlük tefâvüte mukâbil zammı lâzım gelan mâlın mikdârı yüzde üç buçuk akçeden ziyâde olmağın mâlı guruş olarak mukayyed olan mukâta'âta zam olunan guruşda iki akçenin iki katına karîb oldığından başka guruşda iki akçe binde on altıdan ziyâde olmasıyla mâlı semen deyü mukayyed olan mukâta'â üzerine **(s.152)** zamm olunan binde on dört akçeden dahi dûn olub mâlı guruş olarak mukayyed olan mukâta'â ile mâlı semen deyü mukayyed olan mukâta'ât üzerine tefâvüt-i hasene deyü zamm olunan mebâliğin nisbetleri dahi yek-dîgere muvâfık düşmedigine binâ'en tefâvüt-i hasen dinilecek yerde galat[3] lafzı olarak tefâvüt-i hasene dinilmiş oldığı gibi bunun hesâbında dahi hazînece bir yanlışlık oldığı ta'ayyün eylemişdir. Ancak bu yanlışlık hîn-i vaz' ve tertîbinde mi vukû' bulmuşdur yohsa vakit be vakit sikke ahvâlinde ve akçe ve guruş i'tibârında pek çok tefâvüt vukû'a geldigi hâlde her sene bu tefâvüt-i hasene zammı mes'elesinin ana tevfîk olunmamasından mı neş'et eylemişdir burası ma'lûm olmadığından Defterdâr Osmân Efendi bi'l-cümle defâtir-i atîka ve cedîdeyi tetebbu' ve istikrâ itdirmiş ise de bunun asıl vaz' ve ta'yînine dâ'ir bir kayda zafer-yâb olamamışdır. Egerçi bin elli târîhinde Esedî guruş yetmiş akçeye râyic oldığı ma'lûm olub yetmiş akçe hesâbıyla guruşa iki akçe tefâvüt-i hasene zam olundığı hâlde sene-i şemsiyye ile sene-i kameriyye beynindeki on gün yirmi bir sâ'at bir dakîkalık tefâvüte muvâfık bulunmuş ise de mâlı semen olarak mukayyed olan mukâta'âtda câri olan binde on dört akçe hesâbına tevâfuk itmediginden ber-vech-i sıhhat tahkîk-i mâdde kâbil olamayub hemân mukâta'ât-ı mîriyyeden Martî olanların mâl-i mîrîsi guruş ise guruşda iki akçe ve semen ise binde on dört akçe zamm olunmak hazînenin kâ'ide-i kadîmesidir dimekden gayri muhâsibînin bir cevâbları kalmamış ve bu yanlış hesâb ile mîrînin be-her sene küllî zarâr ve hasâr gördigi tebeyyün eylemişdir. Mukâta'ât-ı Harameyn ile eshâm mukâta'âtının tahkîkâtına lede'l-ibtidâr Harameyn mukâta'âtı Martî olub Harameyn-i Şerîfeyn hazînesinin ekser masârifi ise Muharremî yâni şuhûr-ı Arabiyye[4] hesâbıyla virilür iken tefâvüt nâmıyla bunların emvâline bir şey zamm olunmadığı gibi eshâm mukâta'âtı dahi böyle zamsız kalmış oldığı meydâna çıkmışdır. Hâlbuki Harameyn evkâfına tâbi' olan imâretlerin idâresi ve

1 Tefâvüt: İki şeyin birbirinden farklı olması; iki şey arasındaki fark.
2 Tesâvî: Bir ve müsâvî, eşit olma, beraber ve bir derecede bulunma. Eşitlik.
3 Galat: Yanlış, yanılma.
4 Şuhûr-ı Arabiyye: Hicri, Arabî aylar.

hademesinin müretteb olan vezâ'ifinin vakt ve zamânıyla idâresi husûslarında ve cevâmi' ve hayrât-ı sâ'irenin ta'mîrâtında me'mûrları dûçâr-ı acz ve ıztırâb olmuşlar idi. Ve mukâta'ât-ı eshâma her sene birer ikişer ve daha zîyade sehm[1] zamm oluna gelür iken mu'ahharen Îrâd-ı Cedîd hazînesine zabt ile fî-mâ-ba'd bunlara sehm zamın olunmaması nizâma rabt olunmuş idi. Osmân Efendi buralarını tedkîk ve hesâb-ı sahîh üzre on bir günlük tefâvüt bedeli mâl zamm olundığı hâlde yalnız mukâta'ât-ı mîriyyeden be-her sene yüz bin guruşdan ziyâde nef'-i mîrî hâsıl **(s.153)** olacağını ve hîn-i tanzîmlerinde tefâvüti meskût-i anh kalan Harameyn mukâta'âtı'ndan bu kâ'ide üzre kırk bin guruşdan ziyâdece ve eshâm mukâta'âtından dahi altmış bin guruşdan ziyâde tefâvüt husûle gelerek üçünün mecmû'ından takrîben senede dört yüz kîseden mütecâviz fâ'ide görilecegini tahkîk itmesi üzerine bu bâbda tanzîm eylemiş oldığı bir kıt'a takrîrinde husûsât-ı meşrûhayı bast ve temhîd eyledikden sonra fî-mâ-ba'd şuhûr-ı Rûmiyye[2] üzre zabt olunan mîrî ve Harameyn ve eshâm mukâta'âtının asıl mâl ve bedel-i iltizâmlarına on bir günligi sıhhat üzre hesâb ve iki yüz dokuz senesinden i'tibâr ile zamm ve be-her sene ümenâ ve mültezimlerinden tahsîl ve istîfâ olunmak husûsunun nizâm ittihâz olunmasını tahrîr ve egerçi Îrâd-ı Cedîd hazînesinden zabt olunan mukâta'âta fî-mâ-ba'd mâl zamm olunmamak fermân buyurulmuş ise de masârif-i mîriyyenin ekseri ya'nî yirmi bin kîse akçeden ziyâdesi şuhûr-ı Arabiyye'den i'tibâr ile virile gelüb hâlbuki otuz iki sene sene-i şemsiyye otuz üç sene-i kameriyye dimek oldığından bu bâbda iğmâz-ı ayn olunur ise ol kadar müddet zarfında bir senelik vâridât zâyi' olmak lâzım gelecegine ve tefâvüt mâddesi sâ'ir zamâyim-i[3] mahaddese kabîlinden olmayub mîrînin hakk-ı sarîhî oldığı hâlde fi'l-asl noksân hesâb olunmuş olmasıyla bu nizâm tashîh-i galat dimek oldığından ve îrâd-ı cedîd hazînesinden mazbût olan mukâta'âtın işbu fazla-i tefâvüti hîn-i iltizâmlarında zamm ile mültezimleri tarafından tahsîl olunacağı cihetle hazîne-i cedîdeye dahi kesr ve noksân terettüb itmeyecegine ve bunlar istisnâ olundığı takdîrce sâ'ire dahi sirâyetle ihlâl-i nizâm mahzûrı der-kâr bulundığına mebnî Îrâd-ı Cedîd hazînesinden mazbût olan mukâta'ât hakkında dahi bu nizâmın icrâsı lâzım gelecegini derc ve tezkîr eylemiş idi. Takrîr-i mezkûr meclis-i meşveretde kırâ'at olundukda tasdîk ve tasvîb olunub icrâsına irâde-i seniyye dahi ta'alluk itmekle işbu iki yüz dokuz senesinden i'tibârıyla nizâm ittihâz olunmuşdur.

Bu nizâm iktizâsınca kuyûd-ı aklâmdan tahkîk olundığına göre mukâta'ât-ı mîriyye ile eshâm mukâta'âtının zamâyiminden senevî mîrî hazînesine üç yüz seksân dört kîse yüz elli yedi guruş ve mukâta'at-ı Harameyn zamâyiminden Harameyn hazînesine seksân bir kîse bir guruş hâsıl olub ol vaktin râyic ve hesâbına göre mebâliğ-i merkûme ile haylî iş görilür idi bu vechile Osmân Efendi mîrî hazînesine böyle bir vakt-i muzâyakada haylîce sa'y ve hidmet eylemiş oldığı misillü ber-minvâl-i meşrûh Harameyn hazînesinden idâre olunan hayrât ve meberrâtın emr-i idâresinde azîm meşakkatler çekildigi **(s.154)** zamânda mezkûr evkâf-ı şerîfe hakkında dahi fâ'idelü bir işe muvaffak olmuş idi bunca senelerden berü ol kadar vâridât-ı meşrû'anın zâyi' olub gitmesi hesâba dikkat olunmamakdan neş'et eylemiş olmasıyla her me'mûriyetde ehl ve erbâbının istihdâmı devlete ne derece fâ'idelü oldığı

1 Sehm: Kısım, hisse, pay.
2 Şuhûr-ı Rûmiyye: Rumi aylar.
3 Zamâyim: (Zamâ'im) İlâveler, ekler. Artırmalar.

bundan dahi vâzıh[1] ve mütebeyyin olub ancak Sultân Selîm'in matmah-ı nâzarı Nizâm-ı Cedîd askerini ve mühimmât-ı harbiyyeyi teksîr ve buna mahsûs olan vâridâtı tevkîr husûsı olub cild-i hâmisde beyân olundığı vechile vâridât-ı mezkûre dahi ayruca bir nezâret tahtında olarak Îrâd-ı Cedîd hazînesine merbût oldığından mâliyye işi iki çatal olmuş idi ve asrın ikbâl ve teveccühî-i me'mûriyyeti Îrâd-ı Cedîde müte'allik olanlarda olarak müteneffizân-ı asr hep bu takımdan ve bu tarafda idi ve çünki Îrâd-ı Cedîd hazînesinden mazbût olan mukâta'âtın mukayyed olan mâl-ı mîrîleri Îrâd-ı Cedîd hazînesi tarafından sene be sene mîrî hazînesine virilerek fazla vâridât her ne olursa Îrâd-ı Cedîd hazînesine â'id olmak üzre nizâm virilmiş oldığından Îrâd-ı Cedîd defterdârına kalsa bu mukâta'âtın zamâyim-i cedîdesi Îrâd-ı Cedîd hazînesine kalmak isterdi Osmân Efendi'nin muzâyaka-i mîriyyeyi der-miyân iderek ve zamâyim-i mezkûre mîrî hazînesinin hakk-ı sarîhi oldığını beyân eylemesine karşu gelinemeyerek Nizâm-ı Cedîd hazînesinden mazbût olan mukâta'âtın zamâyim-i cedîdesi dahi ber-minvâl-i sâbık mîrî hazînesine bıragılmış ise de bu keyfiyyet mizâc-ı asra çendân muvâfık düşmemiş idügi der-kârdır işte bu misillü sebeblerden dolayı Osmân Efendi gerçi sâdık ve müstakîm bir zatdır ve emr-i istîfâya bezl ü cehd idüb mehâmm-ı umûrun uhdesinden gelür lâkin her şeyden akdem olan mühimmât-ı seferiyyeye ve müteferri'âtına sarf-ı zihn itmeyor bunlara sa'y ve takayyüd ider bir defterdâr lazımdır yollu sözler söylenilmege ve istenildigi gibi kullanılabilecek leyyinü'l-cânib bir defterdâr aranmağa başlamış idi. O avânda Osmân Efendi emvâl-i atiyye ve mevkûfeye dahi nizâm virmiş idi. Şöyle ki: Kul mevâcibi ve kalyoncı ulûfesi ve Tersâne sarfiyyâtı gibi masârif-i mukarrerenin tertîbât-ı mu'ayyeneleri olub ba'zısı te'hîre dûçâr[2] oldukda dahi hazînenin mu'accelât ve zuhûrâtından ilâve ve ikmâl olunur ve sene-i âhirinde ümenânın açık kalan matlûbatı ba'zı zuhûrâtdan ve bakâyâ-yı mîriyyeden te'diyye ve idâre olunur idi ammâ Ramazân-ı şerîflerde ba'zı hademe-i devlet ve ketebe-i aklâm ve ocaklu ve sâ'ire mevkûf nâmıyla tevzî' olunan iki yüz elli kîse akçeden ziyâde atiyyeler ile çünki menâsıb-ı Devlet-i Aliyye bir senelik olarak tevcîh oluna geldiginden îd-i fıtr[3] akîbinde icrâ olunan sene tevcîhâtında **(s.155)** virilegelan yüz yirmi kîseden ziyâde atâyânın mecmû'ı üç yüz yetmiş kîse akçeden ziyâde oldığı ve bir mu'ayyen karşulığı olmadığı halde kısteyn[4] mevâcibin tevzî'i hengâmına yâni hazînenin kesret-i masârifi eyyâmına tesâdüf itmekden nâşî zarûrî te'hîri iktizâ ve atiyye alacak birkaç yüz âdemin ve bâ-husûs tezkireci ve mektûbî efendiler ve ba'zı aklânı ketebesi misillü emr-i ta'ayyüşleri senede bir kerre virilan işbu mâl-ı mevkûfa mevkûf olanların vazî' ve şerîfini ıztırâb ve muzâyakaya mübtelâ eyler idi ve çünki fâ'izi on kîse akçeden ziyâde olan mukâta'ât-ı mîriyye Îrâd-ı Cedîd hazînesi tarafından zabt olunarak beş senelik i'tibârıyla mu'accelesi[5] mîrî hazînesine virilmek Nizâm-ı Cedîd şurûtından olmağla iki yüz yedi senesi Cumâde'l-ûlâ'sının yirmi dokuzuncı gününden iki yüz sekiz senesi Cumâde'l-ûlâ'sı gâyetine gelince bu vechile zabt olunan mukâta'âtın fâ'izi doksan dört bin dört yüz yirmi buçuk guruşa bâliğ olub beş senelik hesâbıyla mu'accelesi olan dört yüz yetmiş iki bin yüz yirmi bu kadar guruşun aylığa taksîm ile şehriyyesine isâbet iden otuz dokuz bin üç yüz guruş bu

1 Vâzıh: Açık, ayan, âşikâr. Besbelli.
2 Dûçâr: Tutulmuş, yakalanmış.
3 Îd-i fıtr: Ramazan bayramı.
4 Kısteyn: İki kıst, iki taksit.
5 Mu'accel: Ertelenmeyip öne alınan.

kadar paranın mâh be mâh Îrâd-ı Cedîd hazînesinden Hazîne-i Âmireye virilmesi usûl ittihâz olunmuş oldığından ba'd-ez-în bunun dört aylığı işbu iki yüz dokuz senesi Receb'inden bede' ile Îrâd-ı Cedîd hazînesinde tevkîf olunarak işbu atâyâya karşuluk tutulmak üzre başka mahalle sarf olunmaması husûsunun nizâm ittihâz olunmasını Osmân Efendi bir kıt'a takrîr ile Bâb-ı Âlî'ye inhâ itmekle lede'l-arz icrâsına irâde-i seniyye dahi sâdır olmuşdur. Osmân Efendi bu sûretle dahi birçok zevâtın indinde memdûhiyyet[1] kazanmışdır.

Şa'bân'ın on sekizinci Salı güni Dîvân-ı Hümâyûn tertîb ile sunûf-ı askeriyyenin iki kıst[2] mevâcibi çıkub mâh-ı merkûmun yirmi ikinci güni devr vâki' olmağla ber-mu'tâd taraf-ı pâdişâhîden sadr-ı â'zama devr-i teşrîfâtî ile silâhdâr ağa gelmiş ve teşrîfât-ı mu'tâde ile i'âde idilmişdir. Çünki ol vakt mevâcib-i askeriyye dört kısta taksîm ile bir kıstı Muharrem'de ve dîger kıstı Cumâde'l-ûlâ'da ve iki kıstı dahi Şa'bân'da çıkub ve kubbe altında Dîvân-ı Hümâyûnda huzûr-ı sadr-ı â'zamîde ta'dâd ve ocaklara teslîm ile her ocağın mevâcibi kendü dâ'irelerinde ashâb-ı esâmîye tevzî' ve i'tâ olunub fakat sipâh ve silâhdârânın ulûfelerini Bâb-ı Âlî'de sadr-ı â'zam sergi ferşiyle i'tâ idegeldiginden hitâmında devr-i muhâsebe olunub ol gün taraf-ı şâhâneden hatt-ı hümâyûn ile sadr-ı â'zam taltîf olunur idi. Zîrâ husûs-ı mezkûr Devlet-i Aliyye'de umûr-ı mu'azzamadan olub ale'l-husûs **(s.156)** böyle hazînenin vakt-i muzâyakasında mevâcibin tedârük ve i'tâsı haylî mühim bir mes'ele idi. İşbu dokuz senesi Muharrem'inde çıkan bir kıst mevâcibin mikdârı iki bin sekiz yüz seksan bu kadar kîse ve Cumâde'l-ûlâ'nın taksîti iki bin sekiz yüz kîse küsûr bu kadar bin akçe ve işbu Şa'hân'da virilan iki taksitin mikdârı beş bin altı yüz doksan altı kîse altı bin kırk akçe olub bir senelik mevâcibin mikdârı on bir bin üç yüz seksan iki kîse bu kadar akçe olub ancak bu kîse ta'bîrlerinden murâd her biri beş yüz guruşdan ibâret olan kîse-i Rûmî'dir. Dîvânda ocaklara hîn-i taksîminde kîse-i dîvânî i'tibârıyla virilürdi. Bir kîse-i dîvânî dört yüz on altı guruş seksan akçedir. Bir senelik mevâcib-i askeriyyenin yekûni olan on bir bin üç yüz bu kadar kîse-i Rûmî'nin gayr-i ez-küsûr yedi bin üç yüz yirmi sekiz kîse-i dîvânîsi yeniçerilere ve bin üç yüz altmış altı kîse-i dîvânîsi cebecilere ve bin yüz yirmi dört kîse-i dîvânîsi topcılara ve iki yüz seksan iki kîse-i dîvânîsi arabacılara ve iki bin üç yüz bu kadar kîse-i dîvânîsi sipâh ve silâhdârâna ve bâkîsi sâ'ir ocaklara tevzî' olunmuş idi. Ancak bunların ekserî tedâhülde olub ber-minvâl-i sâbık işbu dokuz senesi Muharrem'inde mevâcib çıktığında umûmen mütekâ'idîne iki yüz beş senesi masar ya'nî Muharrem Safer ve Rebî'ü'l-evvel mevâcibi ve eşkincilere sene-i merkûme recec ya'nî Rebî'ü'l-âhir ve Cumâde'l-ûlâ ve Cumâde'l-âhire mevâcibi ve fakat topcı ve arabacı eşkincilerine müstehakk oldukları iki yüz sekiz lezez ya'nî Şevvâl ve Zi'l-kâ'de ve Zi'l-hicce mevâcibi i'tâ kılınmış idi. Dîger kıstlar dahi bu kıyâs üzre idi. El-hâsıl senede üç def'a bu mevâcibin tedârük ve i'tâsında usret ve meşakkat çekilüb sâ'ir masârif rûz-ı merrenin tesviyyesinde mîrî hazînesi dûçâr-ı envâ'-ı müşkilât olmakda idi. Binâ'en alâ-zâlik Defterdâr Osmân Efendi vazîfe-i me'mûriyyetini îfâ idebilmek ve gerek nezd-i devletde ve gerek enzâr-ı enâmda mes'ûliyyetden tahlîs-i gîribân itmek içün hazînenin hakkı olan husûslarda akçe sekdirmezdi. Ancak Devlet-i Aliyye işbu atîk ocakların mevâcibini i'tâ itmekde oldığı hâlde bir tarafdan dahi asâkir-i mu'alleme tertîbi ile edevât ve mühimmât-ı harbiyyesinin usûl-i cedîde üzre tehyi'e ve ikmâliyle

1 Memdûhiyyet: Memduhluk, mâkbullük.
2 Kıst: Pay. Hisse. Nasib. Kısım.

meşgûl oldığından buna karşuluk tertîb eyledigi Îrâd-ı Cedîd hazînesine varidât-ı cedîde tedârüküne i'tinâ olunmak lâzım gelmekle cüz'î ve küllî her ne tarafdan yeni varidât hâtıra gelse hemân Îrâd-ı Cedîd hazinesine kayd ve ilhâk olunmak mültezem bulundığına ve Osmân Efendi ise vazîfe-i mahsûsası olan mesâlih-i mîriyyenin hüsn-i idâresine hasr-ı efkâr iderek bu bâbda müteneffizân-ı asrı **(s.157)** kendi aleyhinde bulundurdığına mebnî mühimmât-ı seferiyyeye i'tinâ itmiyor deyü Şa'bân'ın yirmi yedinci güni azl ile yerine malikâne halîfesi olan Şerbetci-zâde dâmâdı Mehmed Emîn Efendi defterdâr olmuşdur. Mehmed Emîn Efendi vâkı'â anların istedigi sûretde kullanılur bir zât idi. Lâkin umûr-ı mâliyyenin bâr-gîrân-ı müşkilâtı altında ezilerek nihâyet isti'fâya mecbûr oldığı mahallinde beyân olunacakdır.

Şevvâl'in dördünci güni ber-mu'tâd sene başı tevcîhâtı vâki' olub hademe-i Bâb-ı Âlî ile menâsıb-ı dîvâniyye ashâbının ekseri ibkâ olundığı gibi eyâlât ve elviyye[1] mansıblarının dahi ekseri bi'l-ibkâ fakat ba'zı vülât[2] ve mutasarrıfînin tebdîli sırasında Mora eyâleti Bender Muhâfızı Hasan Paşa'ya ve Silistre eyâleti Çirmen sancağına ilhaken dağlu eşkıyâsı üzerine me'mûr olan Çirmen Sancağı Mutasarrıfı Hâcı Abdî Paşa'ya tevcîh olunub ancak Mora havâlîsinin nezâketine mebnî Hasan Paşa tarafından nasb ve ta'yîn olunacak mütesellimin müstakîm ve ol havâlî ahvâline vâkıf olması lâzıme-i hâlden olmasıyla yeniçeri kitâbetinden munfasıl Moralı Tecellî Efendi Mora eyâletine mütesellim nasb olunarak huzûr-ı Sadr-ı âlîde hil'ati giydirilmiş ve Defterdâr-ı sabık Moralı Osmân Efendi'nin bâlâda mezkûr tertîbi üzre mâl-ı mevkûf karşulığı mahfûz ve mevcûd oldığından hâcegân ve ketebe-i aklâmın atiyye-i mu'tâdelere dahi i'tâ buyurulmuşdur.

Ba'zı Vefeyât

Burusalı İsmâ'îl Hakkı hulefâsından Çorlı'da sâkin olan Pertev Efendi'nin hulefâsından ve tekye şeyhlerinin dânişmendânından Üsküdar'da Hüdâyî Âsitânesi Şeyhi Muhammed Dervîş Efendi ırku'n-nesâ[3] illetine mübtelâ ve birkaç ay bununla muztarib olarak nihâyet iyreti hırka-i hayâtdan kat'-ı rişte-i ümîd itmekle Hüdâyî Âsitânesi meşîhati üçünci mahdûmı Şehâbeddîn Efendi'ye terk ve üzerinde bulunan ba'zı vezâ'ifi beyne'l-hâdim tevzî' ve vesâyâsını îfâ itdikden beş on gün sonra sinni yetmiş sekize bâliğ oldığı hâlde Şa'bân'ın on altıncı Pâzâr gicesi azim-i zâviyye-i ukbâ olmuşdur.

Hilâl-i Ramazân-ı şerîf'de dahi Anadolı sadâreti payelülerinden Selanikli Pîrî Mustafâ Paşa'nın oğlı Pîrî-zâde Osmân Mollâ Efendi'nin dâmadı olan Mehmed Sa'îd Beg niyyet-i siyâm-ı ebedî ile imsâk ve sefere-i hayâtını nâ'im-i na-gevâr-ı dünyâdan pîr ü pâk eylemişdir.

Bu sene vücûh-ı hüccâcdan sâbık ve lâhık[4] Mekke-i Mükerreme kadıları olan Derzî Hüseyin Ağa-zâde Mahmûd Efendi ve Şeyhü'l-islâm-ı esbâk Mehmed Mollâ-zâde Mehmed Şerîf Efendi ile ecille-i ricâlden Seyyid Feyzullâh Efendi vefât eylemişlerdir. **(s.158)** Feyzullâh Efendi Mîrî Dellâlbaşısı Mustafâ Ağa'nın oğlı olub bin yüz elli sekizde

1 Elviye: Livalar, sancaklar.
2 Vülât: Vâliler.
3 Irku'n-nesâ: Siyatik.
4 Sâbık ve lâhık: Eskisi ve yenisi, önceki ve şimdiki.

başmuhâsebe kalemine me'mûr ve doksan altıda zimmet halîfesini ve bir sene sonra defterdâr ve doksan sekizde Hâcı Mustafâ Efendi'nin vefâtında yerine re'îsü'l-küttâb olmuş idi. Ve egerçi kendüsinin ma'lûmâtı umûr-ı hesâbiyye ve usûl-i aklâm-ı hazîneye münhasır olarak riyâsete ehliyyeti olmadığı der-kâr ve ol vakt Hayrî Efendi ve Feyzî Paşa gibi ma'zuller[1] ve Râşid Efendi gibi beglikci ve Abdullâh Birrî Efendi gibi mektûbcı ve sâ'irler var iken Feyzullâh Efendi'nin riyâsete getürülmesinde hiçbir ma'nâ yok ise de Halîl Hamîd Paşa bir ehliyyetlü re'îsin istihdâmını kendüye muzırr görerek câhil ve fenn-i kitâbetde râcil[2] birini re'îs idüb de umûr-ı riyâseti kendü idâre itmek ve o sırada meşhûr Nazîf Efendi dahi defterdârlıkla kayırılmış olmak husûslarını kendü hakkında fa'idelü mütâla'a ve ictihâd ve bu hulyâya mebnî Feyzullâh Efendi'yi makâm-ı riyâsete ik'âd itmiş idi hâlbuki bu âna kadar defterdâr kapusından neş'et idüb Bâb-ı Âlî aklâmı fünûnıyla ülfeti olmayanlara riyâset tevcîhi mesbûk-ı bi'l-misl degil idi. Halîl Hamîd Paşa'nın zevâl ve ikbâlinden sonra Feyzullâh Efendi dahi anın tarafdârlığı töhmetiyle İstanköy Cezîresi'ne nefy olunub ve ba'de'l-ıtlâk Ordu-yı Hümâyûnda çavuşbaşı olub Râşid Efendi'nin Dersa'âdet'e avdetinde Feyzullâh Efendi mukaddemâ riyâset itmiş idi yâ yine ider dinilerek re'îs nasb olunmuş ise de evâmiri resîd itmekden gayri bir işe yaramadığı görilerek kırk gün sonra azl olunmuşdur. Ba'dehu yine defterdâr ve kethüdâ olub iki yüz beşde kethüdâlıkdan azl ile Kıbrıs'a nefy ve iki yüz altıda ıtlâk ile ba'zı me'mûriyyetlerde istihdâm olunmakda iken bu sene bi'l-istîzân hâcc-ı şerîfe azîmet idüb ba'de'l-hac civâr-ı Mekke-i Mükerreme'de Şeyh Mahmûd nâm mahalde fevt olmuşdur. Terceme-i hâlini tahrîr sadedinde Fâ'ik Efendi dir ki müteveffâ-yı mezbûr sûretâ ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pesen-dîde ile meşhûr ve ma'nâ-nifâk-ı sîret verdî-i haslet oldukları zebân-zed-i cumhûr ve yalnız fenn-i hesâbdan haberdâr oldığı ma'lûm-ı ehl-i şu'ûrdur tecâvezallahu an-seyyi'âtihi'l-uhdeti ale'r-râvî.

Ba'zı Ahbâr-ı Hâriciyye

Bundan akdem sefâretle İngiltere'ye gönderilmiş olan Penâh Efendi-zâde Yûsuf Agâh Efendi Londra'ya lede'l-vusûl mazhar-ı hüsn-i kabûl olarak İngiltere Kralı'yla keyfiyyet-i mülâkatına ve nâme-i hümâyûn ile hedâyâ-yı seniyyenin sûret-i teslîmine dâ'ir bu esnâda Bâb-ı Âlî'ye tahrîrâtı gelmişdir.

Mûmâ-ileyh en evvel Avrupa'ya gönderilan ikâmet ilçisi oldığından birinci arîzası (**s.159**) olan tahrîrat-ı mezkûrenin târîhimize derci münâsib görülmekle zeylde (8) rakkamıyla kayd olunur.

Bu esnâda zuhûra gelan Fransa büyük ihtilâlinin her tarafa ser-pendîsi dokunarak Avrupa bir devr-i cedîde dâhil olmak üzre olub bu ahvâlin Devlet-i Aliyye'ye dahi çok te'sîrâtı oldığından buna dâ'ir ber-vech-i âtî biraz ma'lûmat virilmek münâsib görülmüşdür.

1 Ma'zuller: Azledilmişler, görevden alınmışlar.
2 Râcil: Bilgisiz. Yaya, piyade.

Fransa İhtilâli'nin Keyfiyyet-i Zuhûrıyla Ba'zı Vukû'ât-ı Müteferri'ası

Cild-i evvelde beyân olundığı üzre feodalite asrında Avrupa ahâlîsi üç sınıf üzre olub birincisi asil-zâdegân ve ikincisi papas takımı olarak bu iki sınıf envâ'-ı imtiyâzât ve müsâ'adâta mazhar oldukları hâlde sınıf-ı sâlis yâni âhad-ı nâs takımının kimi esîr ve kimi esîr gibi hâr ve hakîr[1] olarak asil-zâdegân nazarında bayağı insândan add olunmazlar idi.

Muhârebât-ı salîbiyye münâsebetiyle Frenkler memâlik-i şarkiyyeye gelüb de millet-i İslâm'daki hürriyyet ve serbestiyyeti gördükleri gibi gözleri açılarak insânda ahvâl-i tabî'iyyeden olan hürriyyet sevdâsı cümlesinin efkârını sarmış oldığından artık bunlar evvelki hâlde kullanılamayub refte refte kendülerine ba'zı müsâ'adât i'tâsına mecbûriyyet gelmiş idi. İngilizlerin mizâclarında der-kâr olan vakâr ve temkîn hasebiyle İngiltere'de bir tarafdan ahâlî derece derece mazhar-ı müsâ'adât oldığı gibi hükûmetin dahi harekâtı ba'zı şerâ'it ile mukayyed olarak hükûmet-i meşrûta te'essüs[2] eylemiş ve efkâr-ı mezhebiyyece halk serbest bırağılub binâ'en-aleyh orada Protestan mezhebi şayi' olmuşdur.

Almanya'da dahi îcâb-ı hâl ve zamâna göre iki sınıf mümtâzın[3] imtiyâzâtı hakkında ta'dîlât-ı lâzıme icrâ oluna gelmişdir. Ancak imparatorluklar İtalya'daki nüfûzlarını muhâfaza içün bir tarafdan asil-zâdegâna ziyâde müsâ'ade ile hüsn-i mu'âmele ve bir tarafdan dahi Papalara mu'âmele-i bi'l-mücâmile[4] itmege mecbûr olduklarından Almanya asil-zâdegânı ziyâde kuvvet bulub refte refte birer hükümdâr-ı müstakill olmuşlardır. Ve Almanya ahâlîsi dahi bi't-tedrîc mazhar-ı müsâ'adât olub fakat bu sırada Almanya'nın cihet-i şimâliyyesinde Protestân mezhebi galebe itmişdir ve ol tarafda bulunan Brandeburg Markisi sâ'irinden ziyâde kuvvet bularak Prusya Kralı unvânıyla imparatorlara mu'ârız olmuşdur.

Fransa'ya gelince feodalite asırlarında şâyi' olan mezâlim ve ta'addiyyâtdan Fransızların canları yanub mu'ahharen Fransa kralları bu usûlün ilgâsına zafer-yâb olmuşlar ise de (**s.160**) emlâk ve arâzînin ekserî iki sınıf mümtâzın ya'nî asil-zâdegân ile papas ve piskoposların yedinde kalarak sınıf-ı sâlis yâni âhâd-ı nâs sınıfı anların hidmetkârı hükmünde zelîl ve hakîr oldukları hâlde bâr-girân-ı tekâlîf-i devlet hep anların üzerinde idi buna mukâbil devlet tarafından bir mu'amele-i tesliyyet-kârî görecek yerde devletin usûl-i idâresi ve emvâl-i mîriyyenin suver-i tahsîliyyesi pek yolsuz olarak hükûmet me'mûrlarından gördükleri gadr-i hakâretden fazla mültezimlerden dahi zulm ve ta'addî görürlerdi.

Fransa kralları dahi hükûmet-i mutlakalarını halelden vikâye zımnında ahâlîye her dürlü serbestî-i efkâr-ı politika[5] ve mezhebiyyeden mahrûm tutageldiklerinden ahâlî artık hükûmetden iştikâ[6] itmege başlamışlar idi. Ve feodalite usûlünün ilgâsı içün krallar asil-zâdegânı tenzîl ile âhad-ı nâsı bir derece terfî' idüb sonradan milletin kuvvetini derk iderek asil-zâdegân ile papas sınıflarını ele almağa başladılar ise de evvelki büyük asil-zâdegân kalmayub mevcûd olanların dahi kuvvet ve kifâyetleri olmadığından hâl ve hareketleri

1 Hâr ve hakir: Aşağı ve itibarsız.
2 Te'essüs: Temelleşme, yerleşme, kökleşme.
3 Mümtâz: İmtiyazlı, ayrı tutulmuş, üstün tutulmuş, seçkin.
4 Bi'l-mücâmele: Karşılıklı olarak iyi muamelede bulunma. Güzel ve hoş geçinme.
5 Serbestî-i efkâr-ı politika: Fikir hürriyeti politikası.
6 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.

hükûmet-i kraliyye hakkında ahâlînin teneffüründen başka bir şeyi müntic[1] olmamışdır. Ve Fransa eyâlâtının ba'zısında Roma kânûnı ve ba'zısında âdet ve te'amül câri oldığı cihetle fasl-ı de'âvîde görilan su'ûbetlerden başka büyük ve küçük hükkâm mesnedleri akçe ile almub satılur bir tarîk olmasıyla ekseriyâ icrâ-yı adl ve hakkâniyyet olunamazdı.

Bir büyük fenâlık dahi bu idi ki: Kral ve hükûmet tarafından makbûl olmayan kimseler veyâhûd mukarrebîn-i kralînin sevmedigi zâtlar aleyhine emirnâmeler ısdâr olunur. Ve bunlarda kimin ismi münderic ise bilâ-istintâk Paris şehrinde Bastil nâmıyla ma'rûf olan kal'a manendi hapishâneye ilkâ kılınur idi.

Bu emirnâmelerin sû-i isti'mâli bir dereceye varmışdı ki isim mahalli açık olarak ısdâr idilür ve para ile satılur idi hattâ bir fâhişe karı serbestce icra-yı fuhşiyyât içün böyle açık emirnâme alarak kocasının ismini derc ile habsettirmişdi. Hâlbuki âhâd-ı nâs evvelki gibi câhil-i mütehammil olmayub devletin sû-i idâresi hakkında efkâr ve mütâla'alarını alenen söylemege ve belki asil-zâdelik ve papaslık ile berâber kraliyeti istihzâ eylemege başlamışdı. Ve şehirler ahâlîsi haylîce terbiyye ve ma'lûmât kesb iderek mu'âmelât-ı âdiyede asil-zâdegân ile bir müsâvât hâline gelmiş oldukları hâlde mu'âmelât-ı resmiyyede müsâvât olmayub hele asil-zâdegândan olmadıkca kimsenin ordularda zâbit sıfatıyla bulunamaması gibi asil-zâdegâna i'tâ olunan imtiyâzlar sınıf-ı sâlisden olan (s.161) şehirlere pek ziyâde te'sîr iderek mu'âmelât-ı resmiyyede müsâvât tahsîl eylemek emeline düşmüş idiler.

Ve egerçi serbestî-i efkâra dâ'ir te'lîf olunmuş olan kitâblar yasağ idilerek çoğı ihrâk olunmuş ise de halk dahâ ziyâde mütâla'alarına harîs[2] olarak birer takrîble bulub okurlardı zîrâ Luyi Katorz[3] zamânından berü ahâlî epeyce ma'lûmât kesb iderek haylî kimseler tahsîl-i ulûm ve ma'ârif ile ahvâl-i âlemi ögrenmege ve sû-i idâre ne dimek oldığını anlamağa başlamış idi. Ve şehrîler artık sınıfeyn-i mümtâzînin vaz' ve tavrını çekemez olmuş idi. Ve ulûm ve ma'ârif ve sanâyi' ve ticâretin terakkî ve tevsî'i hasebiyle Fransa'nın serveti tabaka-i ulyâya vâsıl oldığı hâlde devletin rûz-efzûn olan muzâyaka-i mâliyyesi bir garîb keyfiyyet olub imtiyâzât ve mu'âfiyyâtın ilgâsından başka buna bir çâre dahi yoğidi. Ve papaslar bız devlete duâ idiyoruz. Ve asil-zâdegân dahi bizler devlet içün meydân-ı harbde kan döküyoruz deyü imtiyâzât ve mu'afiyyâtın ibkâsını iddi'â iderler ve sınıf-ı sâlis tarafından papaslara devlete du'â itmek virgü i'tâsına mâni' degildir dinilür ve asil-zâdegâna dahi acabâ sâ'ir halkın muhârebelerde dökilan kanları su mıdır deyü su'âl idilür idi.

Şu hâlata nazaran artık eski âdât ve usûlün tecdîdiyle Fransa için bir yeni çığır açılmanın zamânı gelmiş dimek olub vükelâ içinde buna muktedir ba'zı zevât dahi mevcûd olarak haylî tedâbîr ortaya konulmuş ise de Onaltıncı Luyi mütereddid ve mütelevvin[4] olub ekseriyâ vükelâsını yarı yolda bıraktığından bunca tedâbîr-i hasene ve teşebbüsât-ı müstahsene hep semeresiz kalmışdır hâlbuki böyle şiddetlü bora zamânında hükümdâr olan zât makâmında sebât ile cesûrâne ve cân-siperâne dümeni eline almaz ise akıntı gâlib gelerek ve rûzgâr kılağuz olarak sefîne-i devletin tehlikeye uğraması melhûz-ı kavîdir.

1 Müntic: Netîce veren, sebebiyet veren; meydana getiren.
2 Harîs: Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzumundan fazla istekli.
3 Luyi Katorz: XIV. Louis, Louis le Grand. Katorz: Quatorze: On dört.
4 Mütelevvin: Televvün eden, renkli, boyalı. Renkten renge giren, bir halde durmayan, sebatsız, kararsız.

Fransa'nın bu hâl-i ihtilâline ashâb-ı hibre ve fatânet[1] nazar-ı te'essüf ile bakub asıl sebebini Fransa'nın siyâk ve sibâk-ı vekâyi'-i târîhîyyesinde bularak şuna buna çendân izz ve isnâd eylemezlerdi âhâd-ı nâs ise meşhûd olan fenâlıkların esbâb-ı sahîhasını aramayub beyne'n-nâs adet oldığı üzre münhasıran ba'zı zevâtı teşne-i nefrînü la'net ve cümleden evvel her fenâlığı Kraliçe'ye haml ile her yerde anı mevzû'-ı bahs fasl ü mezemmet[2] iderlerdi. Ve fi'l-vâki' Kraliçe dahi nezd-i Kralî'de pek nüfûzlı oldığı hâlde zevk ü safâ ve ihtişâm içün çok para sarf eyler ve sevdiklerine istedigi kadar atiyye virir idi. Binâ'en alâ-zâlik herkesin lisânında kral ve kraliçenin fasl ü mezemmeti söyleniyordı.

(s.162) Ma'a-mâ-fîh ba'zı erâzil-i nâsdan başka kimesne ihtilâl efkârında olmadığından Fransa Kralı gayûr ve cesûr bir zât olub da hemân asil-zâdegân ile papas gürûhunun imtiyâzât ve mu'âfiyyâtını ilgâ itmiş ve hüsn-i idâre ve tasarruf yolını tutmuş olsaydı Fransa'nın ahvâlini sektesizce ıslâh idebilürdi lâkin Luyi icrâ'atda gevşek davrandığından ıslâhâta dâ'ir bir şey yapamadı.

Cild-i evvelde beyân olundığı üzre Fransa mâliyye nâzırı bulunan Turgo[3] epeyce ıslâhat yolını tutmuş iken tesâdüf eylediği müşkilâtdan dolayı isti'fâya mecbûr olmuş idi anın yerine mâliye nâzırı nasb olunan Neker[4] ise sarrâflıkdan gelme bir âdem olarak istikrâz mu'âmelâtını tervîc ile bir müddet devleti dolandırıcılık ile idâreye kıyâm itmiş idi. Bununla berâber masârif-i devletde idâre ve tasarruf yolu ı tutub risâle kılıklu bir muvâzene defteri tanzîm ve tedâbîr-i ber-güzîdesini rakkam ile irâ e ve virgü ve tekâlif-i sâ'irenin musâvât üzre istîfâsı gibi ba'zı mülâhazât-ı mühimme ilâve ile neşr itmiş idi bu risâle âhâd-ı nâs indinde pek makbûl olmuş ise de asil-zâdegân ile papaslar tarafından kabûl olunmadığı cihetle ashâb-ı nüfûzdan haylî düşınanlar kazanub nihâyet istîfâya mecbûr olarak müşkilât-ı mâliyyeye başluca bir çâre bulmaksızın munfasıl olmuşdur. Ol esnâda ise Amerika mes'elesinden dolayı vâki' olan muhârebelerde Fransa'nın muzâyaka-i mâliyyesi dü-bâlâ[5] oldukdan başka Fransızların efkârı bütün bütün serbestiyyet sevdâsına sarmış idi.

İşte böyle Fransa'nın bir gâ'ileli vaktinde tekrâr infisâli vukû' bulub yerine mâliye nâzırı nasb olunan (Kalon)[6] hafîfü'ş-şu'ûr ve cehl-i cesûr bir şahıs olarak her şeyi kolay görürdi. Ve gâyet müsrif ve zevk ü safâya mâ'il oldığı cihetle her ziyâfet ve cünbüşlerde hâzır bulunarak kral ve kraliçe ve prenslerin zâ'id ve beyhûde masrafları içün dâ'imâ para tedârük ve me'mûrînin ma'âşlarını vaktiyle i'tâ itdiginden cümlesinin indinde makbûl olmuş idi. Kalon ise şarlatan ve bir nev' dolandırıcı olub hâl-i iflâsa düşmek üzre olan ba'zı tüccârın yapdığı gibi hazînenin muzâyakasını ketm ve ihfâ içün kral ziyâfetlerinde fevka'l-âde ihtişâm irâ'esiyle halkı aldatmak yolını tutarak dört sene müddet-i me'mûriyyetinde envâ'-ı istikrâzât ile düyûn-ı devlete şu kadar yüz milyonlar ilâve itmiş idi. Nihâyet iş kendini gösterüb hakîkat-i hâli ihfâ[7] artık kâbil olmamağla bin iki yüz bir sene-i hicriyyesinde icâleten derdine bir çâre bulmak içün bir mu'teberân millet meclisi teşkîl itdirerek asil-zâdegân ve

1 Fatânet: Zihin açıklığı, zihnin yaradılıştan bir şeyi çabuk ve iyi anlaınak hususundaki istidadı.
2 Mezemmet: Kınama, yerme. Yerilecek, kınanacak.
3 Turgo: Anne Robert Jacques Turgot, Baron de l'Aulne.
4 Neker: Jacques Necker.
5 Dü-bâlâ: İki kat
6 Kalon: Charles Alexandre, Vicomte de Calonne.
7 İhfâ: Saklamak. Gizlemek. Ketmetmek. Gizlenilmek.

papas sınıfları müstesnâ (**s.163**) olmamak üzre bir umûmî virgü tarhını teklîf itdikde meclis â'zâsı kendü imtiyâzlarına dokunacağı cihetle bunı kabûl itmediklerinden Kalon dahi isti'fâ ve muhâsebe ve muhâkemeden havfla İngiltere'ye firâr eylemişdir.

Eger Turgo'nun tedâbîri tamâmıyla mevki'-i icrâya konulmuş olsaydı Fransa'nın hâli kedersizce bir hüsn-i sûret kesb idebilürdi. Anımâ Neker'in istikrâz oyunları ve sırf usûl-i defterî ile umûr-ı devletin ıslâhı kâbil olmadığı gibi Kalon'un şarlatanlığıyla dahi müşkilât girdâbları açılmadıkdan başka bir netîce hâsıl olamayacağı der-kâr idi lâkin anın dolandırıcılığına aldanılub açığını güzelce kapatdı deyü medh ü senâ olunurken böyle işin iç yüzü meydâna çıkub da tedâbîri hep lâf ü güzâfdan ibâret oldığı ma'lûm olıcak Amerika'da serbestiyyet efkârına dökülmüş olan asil-zâdegân dahi âhâd-ı nâs sınıfıyla berâber bu hâlden teşekkî[1] eylemeye ve bunun çâresini cüst-cû iderek kimi İngiltere usûl-i idâresin tahsîn[2] ve kimi Amerika'da ihdâs olunan cumhuriyyet usûlüni tercîh ile herkes efkârını serbestiyyet üzre söylemege başlamış idi. Bununla berâber ba'zı dûr-endîşân-ı asrdan başka kimesne gelecek belâyı düşünmeyüb herkes zevk ü safâya devam eylerdi. Kral ve kraliçe ve prensler dahi her şeyden bî-haber olarak moda ve mel'abe ve envâ'-ı ihtişâm ve israfât ile meşgûl idiler.

Fransa ise hâl-i ihtilâlde ve devletin muzâyaka-i mâliyyesi derece-i kemâlde olub bir umûmî virgü tarhına dahi asil-zâdegân ile papaslar mâni' oldığından damgalu kâğıtdan rüsûmât ve arâzîden bir nev' virgü ahzına karâr virilmiş ise de buna dahi Paris parlamentosı tarafından muhâlefet gösterilmiş ve halk dahi artık her husûsda kil ü kâl ider olduklarından parlamentoya ziyâde tarafdârlık iderek vükelâyı alenî tahkîr eylemege başladıklarından iki ay sonra bu karârın icrâsından vaz geçilmişdir. Hükûmetin böyle girülemesi ise halkı bütün bütün şımartmışdır ve artık başka çâre bulunamayub parlamento meclisi â'zâsından ba'zıları celb olunarak meclis-i umûmînin cem' ve teşkîli va'âdiyle dört yüz kırk milyon Franklık bir istikrâz akdine ırzâ olunmuşlar ise de parlamento meclisi â'zâsından ba'zıları ve ale'l-husûs hânedân-ı kralînin dîger şu'besinden meşhûr Luyi Filib'in pederi olan Orliyan Dükası Filib Kral dahi meclisde hâzır oldığı halde gâyet sert sözler ile protesto itdiklerinden Kral gücenüb parlamentonun taklîl-i nüfûzı hakkında nizâm vaz' itmesi üzerine â'zası dil-gîr olarak bin iki yüz iki sene-i hicriyyesinde neşr itdikleri beyânnâmede şerâ'it-i esâsiyye-i devletden bahisle Kral'ın yalnız (**s.164**) meclis-i umûmî ma'rifetiyle virgü ve tekâlif-i sâ'ire vaz'ına hakkı olub hükkâmın azline hakkı olmadığını ve parlamentoların kavânîn-i devlete mugâyir olan nizâmâtı kayd itmemege hakkı oldığını i'lân itmişlerdir.

Ahâlî dahi Kral'ın vezâ'ifini ve kendülerinin hukûkunı ögrenüb ve şurût-ı devlet nasıl şey imiş deyü tecessüse kalkışub ba'zı mahallerde nâ-becâ hareketler zuhûra gelmiş ve erâzil-i nâs zukâklara Kral ve Kraliçe aleyhine bağırışmağa başlamış idi.

Hazînede ise bir akçe olmadığından herkes devletin i'lân-ı iflâs itmesine muntazır oldığı halde (Neker) tekrâr mâliyye nezâretine getürülmüşdür. Neker ahâlî indinde makbûl olub Kral tarafından dahi meclis-i umûmînin cem' ve teşkîli va'd olunmuş oldığından memnûn idi.

1 Teşekkî: Şekvada bulunma. Kötü ahvalini ihbar ile şikâyet etme.
2 Tahsîn: Beğenmek ve alkışlamak. İyi ve güzel bulmak.

Hâlbuki böyle bir karışık vakitde yüz seneden berü teşekkül itmemiş bir umûm meclisinin lisâna alınması pek büyük hatâ iken parlamento â'zâsı zâhiren halkın hukûkunı himâye ve hakîkaten kendü imtiyâzlarını vikâye içün hükûmete muhâlefetle Kral'ın nüfûzını kesr itmek üzre bunı der-miyân idüb Kral dahi bir istikrâz içün icrâsını va'd itmiş ve (Neker) de ikrârına basub hemân meclis-i umûmî â'zâsının ictimâ'ı hakkında lâzım gelan tedâbîre teşebbüs eylemiş idi.

Ol vakt parlamentolar â'zâsının ekseri asil-zâdegân ile papas takımından ve ba'zı imtiyâzlu esnafın müntehib ve meb'ûslarından ibâret oldığı hâlde Paris Parlamentosını â'zâsı öyle bir büyük hata idüb sonradan halkın pek müteharrik[1] oldığını göricek havf[2] itmege başlamışlar ise de artık bu sözi girü almak kâbil olamadığından bârî meclis-i umûmînin ictimâ'ında sınıf-ı sâlisin galebe idememesi çâresini düşünerek yüz sene mukaddem tecemmu' iden meclis-i umûmî â'zâsının ictimâ' ve müzâkereleri hey'et-i vâhide üzre degil imiş bu kerre dahi üç sınıfın ayru ayru müzâkere itmesine ve bir sınıf dîger iki sınıfın karârını begenmez ise ibtâl idebilmesine karâr virilmedikce meclis-i umûmî â'zâsının cem'ine dâ'ir olan evâmir-i kraliyyeyi kayd idemeyeceklerini beyân eylemişlerdir.

Hâlbuki işin bu perseye gelmesine sebeb kendüleri oldığı hâlde sonradan böyle muhâlefet kaydına düşdüklerinden def'aten anlar dahi enzâr-ı umûmiyyeden düşüb halkın hedef-i ta'n ve teşnî'i olarak hemân her yerde hukûk-ı ahâlî ile imtiyâzât ve mu'âfiyyet mes'eleleri geregi gibi mevzû'-ı bahs olmağa başlamışdır. Orliyan Dükası'yla haylî genc asil-zâdegân ve ketebe ve gazete mü'ellifleri ve hattâ Mâliyye Nâzırı (**s.165**) (Neker) dahi sınıf-ı sâlis tarafdârı olduklarından öni alınamayub her yerde ahâlînin şikâyâtından başka söz işidilmez oldı.

İki sınıf-ı mümtâzdan meclis-i umûmîde ne kadar â'zâ bulunacak ise sınıf-ı sâlis meb'ûsanının adedi dahi o kadar olmak ve cümlesi bir hey'et olarak ferden ferden re'y virilmek sûreti ahâlî tarafından taleb olunurdı. Ve meclis-i umûmînin sûret-i tertîb ve teşkîli hakkında her tarafdan bahisler îrâd olunarak derhâl bir takım risâleler zuhûr itmiş ve birisinde su'âl ve cevâb tarzında (sınıf-ı sâlis şimdiye kadar ne idi hiçbir şey degil idi ne olmalıdır her şey olmalıdır) deyü münderic olan mes'ele meydâna çıkdığı gibi efkâr-ı umûmîye ta'rîf olunmaz mertebe te'sîr eylemiş idi.

Sınıf-ı sâlis meb'ûslarının adedce dîger iki sınıf-ı mümtâz meb'ûslarına müsâvî olması içün Neker kralın irâdesini tahsîl eylemiş ise de meclis nasıl terekküb[3] idecek ve ne vechile müzâkere eyleyecek burasına henüz bir karâr virilememiş idi.

Hâlbuki mes'ele yalnız hazîne açığını kapatmakdan ibâret olmayub başluca mâdde virgü ve tekâlif-i sâ'irenin sûret-i tevzî'i mes'elesi oldığından sınıfeyn-i mümtâzeyn ile sınıf-ı sâlisden terekküb idecek meclisin ictimâ'ında lâzım gelan tertîbât ve tedâbîrin evvelce bi'l-mütâla'a karârlaşdırılması ferâ'iz-i hâlden iken Neker kendü nüfûz ve i'tibârına güvenerek bu misillü mes'eleleri lakırdı ile tesviyye idivirmek zu'mında bulundığından böyle bir esâslu mâddeye ehemmiyyet virmeyerek akındının önüne düşüb gider ve gelecek seyli semt-i matlûba çevirmek üzre vaktiyle cedveller açmak lâzım gelür iken yalnız cedvellü

1 Müteharrik: Harekete geçen, kımıldanan. Yerinde durmayıp hareket eden. Devir ve hareket eden.
2 Havf: Korku. korkutmak.
3 Terekküb: Birleşmek. Karışmak. İmtizac etmek.

defterler ile iş biter zann ider idi.

Yohsa Neker îcâb-ı hâli politika göziyle görüb de ahâlîyi bu yolda memnûn itmiş olsaydı belki ihtilâli men' idebilürdi. Fakat Neker'in nazarı umûr-ı mülkiyyenin o kadar dakâyıkına[1] ulaşmadığı gibi cesâreti dahi matlûb olan derecede olmayub sarây takımından ve şundan bundan ihtirâz iderek yevmiyye zuhûr iden müşkilâta karşu yarım ve muvakkat tedâbîr ile iktifâ eylerdi ve sonradan bir mu'teberân millet meclisi teşkîl itdirmiş ise de bu meclis dahi lâf ile imrâr-ı vakt iderek parlamentonun re'yini te'yidden başka bir karâr viremediginden â'zâsından bulunan prens ve sâ'iri hakkında halkın bir mertebe daha kin ve nefreti tezâyüd eylemişdir.

El-hâsıl meclis-i umûmînin sûret-i tertîb ve müzâkeresi evvel be evvel düşünülecek **(s.166)** bir başlu mes'ele iken mu'allak ve karârsız kalub Fransa ahâlîsi ise her yerde meb'ûsanın intihâbına iştigâl iderek cümlenin ümîdi bu meclisde idi.

Ve ol vakt Fransa Devleti'nin şerâ'it-i esâsiyyesi[2] kâğıd üzerinde olmayub mücerred âdet ve te'âmül üzre gidildiginden herkes devlet hakkında bir şartnâme tanzîmine dâ'ir efkârını der-miyân idüb bu sûretle garîb mütâla'alar meydâna çıkmış ise de ekser ahâlî ve mü'ellifînin pür-kâr-ı efkârı imtiyazâtın ilgâsıyla sınıf-ı sâlis üzerinde olan bâr-girân-ı tekâlifin tahfîfi[3] dâ'iresinde dâ'ir idi. Ve Kral zâten halîm ve selîm ve mülâyim olub vükelâ dahi ekser-i mevâdda efkâr-ı umûmîyyeye tâbi' olduklarından ahâlî her işin yoluna girecegi ümîd-i kavîsinde idiler.

Binâ'en-aleyh meb'ûsânın emr-i intihâbı usûl üzre icrâ olunarak her yerde olageldigi vechile lâyihalar tanzîmiyle ahâlî tarafından meb'ûslarına ta'lîmât olmak üzre ruhsatnâmeler virilür ve bunların ba'zısı pek garîb şeyler ise de ekserîsi hâle münâsib olarak serbesiyyet üzre tanzîm idilür idi.

Sınıfeyn-i mümtâzeyn dahi her şey'in kolaylıkla çâresi bulunur ümîdinde ve Fransa Devleti hükûmet-i meşrûta şekline girse bile İngiltere'ye kıyâsen kendüleri içün Parlamento ayruca bir dâ'ire olur i'tikâdında bulunarak meclis-i umûmînin ictimâ'ından hiç telâş itmiyorlar idi.

Sarây takımı ise mâdâm ki iki imtiyâzlu sınıf ile sınıf-ı sâlis beyninde mübâyenet vardır beynlerinde envâ'-ı ihtilâfât zuhûrıyla bir netîce hâsıl olamayub kralın nüfûz ve hükûmeti daha ziyâde kuvvet bulur emelinde idiler.

Hâlbuki İngiltere'de fi'l-vâki' asil-zâdegânın i'tibârı hâlâ bâkîdir. Lâkin orada öteden berü halkın hoşnudluğı esbâbı aranub bâlâda beyân olundığı üzre îcâb-ı vakt ü hâle göre usûl ve rüsûm-ı mer'iyye ta'dîl olunagelmiş ve ahâlî efkârı politika ve mezhebiyyece serbesiyyet üzre tutulmuş oldığından muvâzene-i sahîha üzre bir mu'tedil[4] serbesiyyet usûli husûle gelmişdir.

Ammâ Fransa ahâlîsi feodalite belâsından kurtuldukları gibi hükûmetin pençe-i

1 Dakâyık: (Dakâ'ik) İnce ve anlaşılması güç ve dikkate muhtaç olan şeyler.
2 Şerâ'it-i esâsiyye: Ana yasa, temel kanunlar.
3 Tahfîf: Hafifletmeye ait, hafifletme ile ilgili.
4 Mu'tedil: Ilımlı, ölçülü.

gadr ve ta'addiyyâtına düşüb sonra birden bire başı boş bıragılarak ifrât tefrîti[1] da'vet ider kâ'idesince bir ucdan tâ öteki uca segirtmiş oldukları halde bir takım mü'ellifinin neşriyyâtı üzerine bir dinsizlik yolı açılarak her iş çığırından çıkmış olmasıyla Fransa'nın İngiltere'ye kıyâs idecek hâli ve Fransa Krallığı'nın istinâd idecek hir mahalli **(s.167)** kalmamış oldığı halde Amerika muhârebesi dahi ihtilâlin zuhûrını ta'cîl itmiş idi. Ve ehl-i ırz ahâlî isyân ve ihtilâl dâ'iyyesinde olmasalar bile erâzil eşhâs ile berâber birçok ashâb-ı ağrâz dahi bu sevdâda olarak esbâb-ı ihtilâliyyenin istikmâline çalışıyorlar idi.

Ale'l-husûs hânedân-ı kralînin Burbon ve Orliyan[2] şu'beleri beyninde ez-kadîm rekâbet ve adâvet der-kâr oldığı halde sâlifü'z-zikr Orliyan Dükası Filib Kral'a bir hâl olursa veli'ahdı sabî oldığından vekîl-i devlet ve belki kral olabileceginden ihtilâl ne kadar ilerülese kendüsi daha ilerüde bulunmağa müheyyâ[3] idi.

Ve egerçi ol vakt Fransa'nın her tarafında başka başka keyl ve veznî olmak ve ba'zı eyâlât aralarında gümrük bulunmak ve Protestanlar Katolikler gibi kâffe-i hukûka mazhar olamamak ve Yehûdîlerin hiç hukûkı olmamak gibi hâlâta nazaran Fransa'nın bir hey'et-i ittihâdiyyeye girmesi me'mûl olunmayub buraları ha'zı kesana bâdî-i tesliyyet idi. Lâkin zamân pek ziyâde ilerülemiş ve herkesde medeniyyet dâ'iyyesi ziyâdeleşmiş oldığından bu misillü avârızın def'iyle bir hey'et-i muntazamaya girmek ve sû-i isti'mâlâtı def' itmek üzre her tarafda ittihâda ve menâfi'-i mâddiyye ve ma'neviyyece ictimâ'a meyl-i tâm hâsıl olmuş idi. İmtiyâzlu sınıfların menâfi'-i mahsûsalarına teba'iyyeti cihetle Parlamentonun hükûmete muhâlefeti ve kralın gevşekligi hu meyl ve ârzûya kuvvet virüb fi'le gelmesi içün başka yol dahi olmadığından halk hemân zorbalık yoluna saparak başka vâdîde ağrâz-ı şahsiyye peydâ olmuş idi.

Hâsıl-ı kelâm Fransa'da âteş-i ihtilâl böyle pek ziyâde müsta'id-i işti'âl oldığı halde meb'ûsânın emr-i intihâbı hitâm bulub ol vakit Kral Paris civârında vâki' Versay şehrindeki sarâyında mukîm oldığından anlar dahi şehr-i mezkûrda tecemmu' itmişlerdir. Fakat iki sınıf-ı mümtâzın meb'ûsânı üçer yüz oldığı hâlde sınıf-ı sâlis meb'ûsanının altı yüz olmasından dolayı ba'zı eyâlâtın asil-zâdegânı gücenerek meb'ûs intihâb itmediklerinden asil-zâdegân sınıfının meb'ûsânı otuz kadar eksik idi. Papas sınıfının meb'ûsanı içinde elli kadar piskopos olub bunlardan birisi dahi meşhur Taliran[4] idi. Asil-zâdegân sınıfının meb'ûsânı içinde dahi Orliyan Dükası ve Amerika muhârebesinde gönüllü Fransa askerine başbuğ olan Lafayet[5] gibi meşhûr âdemler var idi. Sınıf-ı sâlis meb'ûsânı içinde kezalik imtiyâzlu sınıflardan olarak meşhûr zatlar olub ez-cümle Paris ahâlîsi tarafından Ruspiz nâm meşhûr papas intihâb **(s.168)** olundığı gibi asil-zâdegândan ve ashâb-ı ma'ârif ve cerbezeden olan Kont Mirabo[6] sınıf-ı sâlisi tesahub itdigi cihetle kendü ve sınıfı beyninde i'tibârı olmadığından birâderi asil-zâdegân meb'ûsânından iken kendüsi sınıf-ı sâlis meb'ûsânından olarak Marsilya ahâlîsi tarafından intihâb olunmuş idi. Ve her sınıfın meb'ûsânı hep müsta'id ve mu'teber

1 İfrât tefrit: Birbirine tamamen zıt olan iki uç.
2 Orliyan: Orleans Hanedanı.
3 Müheyyâ: Hazırlanmış olan. Hey'et-i mecmuası tertib ve tesviye olunmuş olan.
4 Taliran: Charles Maurice de Talleyrand-Perigord.
5 Lafayet: Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier, Lafayette Markisi.
6 Kont Mirabo: Honore-Gabriel Riqueti, Mirabeau Kontu.

âdemler idi.

Devlet-i Aliyye'de ibtidâ Nizâm-ı Cedidi îcâd iden Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri bu esnâda câlis-i taht-ı Osmânî oldığından Rusya ve Nemçe seferlerine devâm ile berâber bu günler İstanbul'da dahi ıslâhât-ı cedîde lâkırdıları deverân itmege başlamış idi.

Ber-vech-i meşrûh Fransa meb'ûsânı Versay şehrinde bi'l-ictimâ' çend rûz sonra yâni bin iki yüz üç senesine müsâdif olan bin yedi[1] yüz seksan dokuz senesi Mayıs-ı Frengî'sinin beşinci güni Fransa Meclis-i Umûmîsi mün'akid olarak Kral tarafından bir güzel nutk îrâd olundukdan sonra Mâliyye Nâzırı Neker dahi umûr-ı mâliyyeye dâ'ir bir takrîr kırâ'at idüb ana merbût olan bir muvâzene defterine nazaran Fransa Devleti'nin îrâd-ı senevîsi dört yüz yetmiş altı milyon frankdan ibâret olub bundan düyûn-ı devletin güzeştesi ve eshâm fâ'izi içün senevî iki yüz otuz yedi milyon frank i'tâ olunmağla her sene hazînenin açığı elli altı milyon franga bâliğ oldığı meydana çıkmışdır. Neker'in takrîri kırâ'at oldukdan sonra yaşasun Kral deyü her tarafdan alkışlar olunmağla Kral artık güzel ümidler ile meclisden çıkmış idi. Hâlbuki Fransa İhtilâli'yle bir mebde' ta'yîn olunacak olursa ol günden i'tibâr ve hesâb olunmak lâzım gelür. Zîrâ gazete tab'ı içün ruhsat alınmak lâzım gelür iken ol ahşâm Mirabo bir iki gazetenin birinci nüshasını çıkarmağla Neker'in ihtârı üzerine men' olundığı gibi Mirabo kendüsinin müntehibleri olan Marsilya ahâlîsine hitâb yollı mektub sûretinde sert bir protesto neşr ile dek-i bâb-ı cidâl itdikde Paris ahâlîsinin ekserî kendü tarafdârı oldığından hemân gazetesinin men'î hakkında olan emir girü alınarak gazete neşr itmek üzre herkese ruhsat virilmekle der-'akab bir takım neşriyyât zuhûr ile gazeteler bî-edebâne[2] bir yol almışlardır.

Ve ber-minvâl-i sâbık meclis-i umûmî küşâd olundığı günün ferdâsı sınıf-ı sâlis meb'ûsânı meclis otasında teceınmu' iderek ruhsatnâmelerin mu'âyenesi içün mahsûs odalarında tecemmu' itmiş olan sınıfeyn-i mümtâzeyn meb'ûsânına muntazır olub anlar ise bu takdirce cümlesi bir hey'et olmak ve sınıf sınıf müzâkere usûlünden çıkılub da iş artık ferden ferden re'y virilmek şekline müncer[3] olacağını derk eylemeleriyle ruhsatnâmelerin her (s.169) sınıfda ayru ayru mu'âyenesine karâr virmişler idi sınıf-ı sâlisin dahi kendü re'yinde ısrâr itmesiyle derhâl nifâk ve şikâk tohumı neşv ü nemâya başlayub birkaç gün böyle keşâ-keşle mürûr iderek bir iş görilemediginden Mirabo gibi ba'zı meb'ûsânın nutk ve hitâblarıyla âhâd-ı nâsın ezhânı tahrîk olunmağa başlamış olması üzerine vükelâ bir ihtilâl zuhûrından havf iderek Paris ile Versay şehirleri civârına haylî asker cem' olundığı ve ekmegin bahâsı günden güne terakkîye başladığı cihetle Paris ahâlîsi ayakda idi ve Paris'de cumhûriyyet efkârına mâ'il olanlar mahâl be mahâl ictimâ' ile envâ'-ı mübâhesâta[4] ictisâr iderler idi bunun üzerine artık sınıf-ı sâlis meb'ûsânı sabr idemeyüb Haziran Frengî'sinin on yedinci güni ruhsatnâmeler mu'âyene olunmak üzre son def'a olarak sınıfeyn-i mümtâzeyn meb'ûsânını da'vet itmeleriyle papaslardan ba'zıları birer birer gelmiş ise de asil-zâdegân meb'ûslarmdan kimesne gelmediginden sınıf-ı sâlis meb'ûsânı hemân sırasıyla ruhsatnâmeleri mu'âyene itdikden sonra cem'iyyetimiz Fransa ahâlîsinin yüzde doksan

1 Metinde sehven "sekiz" şeklinde geçmektedir.
2 Bî-edebâne: Edepsizce, edep dışı.
3 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.
4 Mübâhasât: Bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasında edilen sözler, konuşmalar.

altısının vekîli olmağla hâzır bulunmayanlar huzzâra mâni' olamaz artık işimize bakalım dimişler ve bu meclisi Cem'iyyet-i Milliyye ismiyle tesmiye itmişlerdir işte ol gün ihtilâl başlamış dimek olarak Cem'iyyet-i Milliyye def'aten nüfûz ve iktidârını göstermek üzre ba'zı teşebbüsâta dâ'ir bir i'lânnâme neşr eylemişdir.

Cem'iyyet-i Milliyye'nin teşebbüs itdigi tedâbîrden âhâd-ı nâs sınıfı memnûn olub dîger sınıflar hayretde kalarak ferdâsı papas sınıfında bir mübâhase vâki' olub küçük papasların haylîsi Cem'iyyet-i Milliyye ile ittifâk itmek ârzûsını izhâr itmişler ise de piskoposlardan ba'zıları buna mâni' olarak sarây tarafına mürâca'at itmişlerdir ve ol vakt sarâyda dahi Kraliçe'nin riyâseti tahtında ba'zı pensler ile anlara müte'allik olanlardan mürekkeb bir meclis-i hafî olub pek çok işleri istedikleri kalıba ifrâğ iderlerdi işte bu meclisin ihtârı üzerine Kral bi'z-zât Cem'iyyet-i Milliyye'ye gidüb gâyet sert ve tehdîd-âmîz olarak îrâd eyledigi nutkunda üç sınıf beyninde zuhûra gelan ihtilâfdan şikâyet ve üç sınıfın başka başka müzâkere itmesini emr ile avdet itmiş ve sınıfeyn-i mümtâzeyn meb'ûsânı dahi arkasından çıkub gitmiş oldukları hâlde sınıf-ı sâlis meb'ûsânı bu vaz' ve tavırdan müz'ic olarak meclis odasında kalub Kral'ın evâmirine mugâyir birçok şeylere karâr virmeleriyle hemân alâ'im-i ihtilâl rû-nümâ olmuş ve ol günden i'tibâren Kral'ın nüfûzına halel gelmişdir sarây takımı bu hâli görüb ürkmege başladıkları gibi haylî asil-zâdegân ile Orliyan Dükası ve çend piskoposların Cem'iyyet-i Milliyye ile birleşmeleriyle Kral (s.170) dahi başka çâre bulamayub Neker'in ihtârı üzerine üç sınıfın birlikde ictimâ' ve müzâkeresi hakkında emir virmege mecbûr olmuşdur ol vakte kadar inâd iden papaslar derhâl ve asil-zâdegân haylî mücâdeleden sonra türüş-i rû[1] olarak Cem'iyyet-i Milliyye'ye gitmişler ise de mübâhasâta lede'ş-şurû' asil-zâdegân meb'ûsları maslahatın rengi degişdi müntehiblerimizden müceddeden ruhsâtnâme almadıkca bir şey'e karâr viremeyiz deyü işi tas'îb eylemeleri üzerine bir müddet dahi bu mücâdele ile uğraşılmışdır halk ise ân be ân ziyâde hiddet ve hareket eylemeleriyle Versay şehrine Alman ve İsveclü olarak Fransa hidmetinde bulunan bir mikdâr asker celb olunub bunların zâbitânı dahi Cem'iyyet-i Milliyye hakkında tavr-ı lâubâlîyyâne ile izhâr-ı adâvet eylediklerinden halk vesvese iderek daha ziyâde müteharrik oldukları halde asıl Fransalu olan askeri gayret-i vatan dâ'iyyesine düşürmege çalışurlar ve işlerini becermişler idi hattâ asâkir-i hâssadan ba'zıları âhâd-ı nâsa tarafdârlık sûreti göstermiş olduklarından on bir neferi Paris'de habs olundukda bir takım erâzil-i nâs ictimâ' iderek hapishaneyi basub cebren anları almışlar ve bu harekât-ı isyâniyye üzerine bi't-tabi' ekmek az bulunur oldığından erâzil takımı bir mertebe daha ziyâde hiddet ve harekete gelmişlerdir bunun üzerine Cem'iyyet-i Milliyye artık beyhûde vakit geçürmemek üzre asil-zâdegân ruhsatnâmelerinin tecdîdi lâzım gelmeyeceğine ekseriyyet-i ârâ ile karâr virdikden sonra asâkirin tecemmu'ından iştikâ[2] ile çekilmesini Kral'dan meclisce istid'â itdikde bu asker emniyyet-i umûmiyyeyi muhâfaza içün cem' olunmuşdur Cem'iyyet-i Milliyye isterse dîger mahalle nakl itsün cevâbı alınmış ve Neker[3] azl ile derhâl Fransa'dan çıkması emr olundığından o dahi kimseye haber virmeksizin iki üç sâ'at zarfında Versay şehrinden çıkub dîger vükelâdan ba'zıları dahi azl ile yerlerine halkın mienfûrı olan âdemler ta'yîn olunmuş oldığına nazaran merâm

1 Türüş-i rû: Ekşi yüzlü, asık suratlı.
2 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
3 Neker: Jacques Necker.

Cem'iyyet-i Milliyye'nin ilgâsı oldığı anlaşılmışdır. Sarâyın böyle bir mecnûnâne tedbîri üzerine Temmuz'un on ikinci Pâzâr güni Paris ahâlîsi ayaklanub erâzil takımı zukâklara düşerek Kral Sarâyı pîşgâhında karagol bekleyan askere taş atmağa başladıklarından mîrâlây bunları def' içün askeri ilerü yürütdigi esnâda seyircilerden birisi telef olmağla artık bütün halk silâhlanarak çarşulara hücûm ile buldukları eslihayı alub ve askerin üzerine hücûma müheyyâ olub artık Paris'de zabt u rabt kalmadığından Paris meb'ûsânının müntehibleri olan mu'teberân-ı beldenin toplanması istid'â olunmağla bunların ekserîsi derhâl şehremânetinde ictimâ' ile işin bu şekle girmiş olmasını beklemediklerinden evvel emirde (s.171) kırk elli bin kadar asâkir-i milliyye tertîbine karâr virüb Cem'iyyet-i Milliyye'nin ruhsatını istihsâl itmek üzre Versay'a tahrîrât göndermişlerdir. Ferdâsı Cem'iyyet-i Milliyye ba'zı husûsata karâr virüb Paris'de dahi asâkir-i milliyye tertîbine iştigâl olundığı esnâda asâkir-i hâssadan bir haylîsi büyük zabitânı terk iderek toplarıyla berâber şehremânetine gidüb ashâb-ı ihtilâl ile birleşmişlerdir ve asıl işe yarayan küçük zâbitlerin ekseri anlar ile berâber olub hep asil-zâdegândan ibâret olan büyük zâbitler ise tenbel ve ten-perver[1] oldukları cihetle işe yaramayacakları ma'lûm oldığından Kral'ın kuvve-i askeriyyesine küllî za'f gelmişdir. Ol günün gicesi Versay'da Sarây-ı Kralî'de bir büyük balo tertîb olunınuş idügine nazaran sarây takımı henüz hakîkât-i hâlden habîr degil imiş hâlbuki ferdâsı Salı güni Paris'de halk toplanub ve mütekâ'idîn kışlasına hücûm ile otuz bin silâh ve yirmi kıt'a top alub Paris'de öteden berü devletce mahbes ittihâz olunan Bastil Kal'ası'na hücûm iderek anı zabt ve teshîr ile hedmine mübâşeret idilmiş ve ol gün Paris şehremînî[2] ile dîger zevâtın başları kesilerek zukâklarda gezdirilmiş idi.

Paris'in bu vukû'âtı gice yarısı Versay'da Kral'ın sem'ine vâsıl oldukda artık ihtilâlin fi'le geldigi sarâyca ma'lûm olıcak ferdâsı Kral min gayr-i resmı cem'iyyet-i milliyyeye giderek mülâyim sözler ile devletin halâsına sa'y itmek üzre meb'ûsâm[3] teşvîk ve Paris'de ve Versay'da bulunan asâkirin teb'îdini emr eylemiş oldığından Kral'ın hüsn-i niyyâtını ahâlîye bildirmek üzre Cem'iyyet-i Milliyye seksan kadar â'zâsını bi'l-ifrâz Paris'e irsâl itmişdir. Ve Kral asâkir-i milliyyenin tertîbine dahi müsâ'ade eylemiş oldığından ahâlînin istid'âsı üzerine bâlâda zikri sebgat iden Lafayet bu askerin kumandanlığına ve meb'ûsândan meşhûr Bayyi[4] şehremânetine ta'yîn olunmuşlardır.

İşte Fransa'da (Gard Nasyonal)[5] deyü müretteb olan asâkir-i milliyyenin ibtidâ-yı zuhûrı bu vechile olmuşdur.

Ve öteden berü Fransa kralları beyaz renk ittihâz idüb Paris şehri bayraklarının rengi dahi kırmızı ile mâ'î iken millet ile hükûmet beyninde ittihâd husûlüne alâmet olmak üzre Lafayet bu üç rengi cümle millet askerine üç renkli bandıra yapdırmış idi. Hâlâ Fransa bandıralarında bu üç renk andan kalmışdır.

Ve Kral Paris ahâlîsi hakkında kin tutmamış oldığını göstermek üzre Cem'iyyet-i Milliyye â'zâsından yüz neferi bi'l-istishâb askersizce Paris'e azîmet idüb şabkasına (s.172)

1 Ten-perver: Rahatına düşkün. Tembel. Vücudunu beslemek telâşesinde olan.
2 Paris şehremînî: Paris belediye başkanı.
3 Meb'ûsân: Mebuslar. Milletvekilleri.
4 Bayyi: Jean Sylvain Bailly.
5 Gard Nasyonal: La Garde Nationale. Metinde sehven "Nasbonal" şeklinde geçmekedir.

ber-vech-i meşrûh asâkir-i milliyyenin ittihâz eyledigi üç renkli bir alâmet ta'lîk eylemiş oldığından ahâlî Kral'ı bu hâlde göricek izhâr-ı memnûniyyet eylemişlerdir. Ol gün Paris'de Kral hemân her şey'e hâh ve nâ-hâh râzı olarak o ahşâm Versay'a avdet eylemişdir.

Kral'ın Paris'e azîmeti esnâsında bir birâderiyle asil-zâdegândan ba'zıları Fransa'dan firâr eylemişler idi. İşte Fransa asil-zâdegânının firâr ve muhâceretleri ol vakt başlamış ve andan sonra mütevâliyen haylîsi firâr eylemişdir.

Bastil Kal'ası üç dört gün zarfında kâmilen hedm[1] olunarak taşları satılub büyük anahtarı dahi Lafayet vâsıtasıyla Amerika Cumhûriyyeti'nin teşkîlinde şöhret bulan Vaşinkton'a[2] ihdâ ve irsâl olunmuşdur.

Velhâsıl Fransa bir cumhûr şekline girüb devletin merkez-i nüfûzı Cem'iyyet-i Milliyye olarak artık her tarafından oraya müracca'at olunurdı. Bî-çâre Kral ise her dürlü nüfûz ve iktidârdan mahrûm kalarak her şey'e râzı olmasıyla artık halkın dahi rahat durması lâzıme-i insâniyyetden iken bir kerre iş çığırından çıkmış ve zâbıta-i hükûmete sekte gelmiş oldığından bu kadar yüz bulmuş halkı hadd-i i'tidâlde tutmak kâbil olamayub binâ'en-aleyh bu esnâda etmekde görilan bahâluluk Mâliyye Nâzırı'yla damadına azv olunarak ikisi dahi erâzil-i nâs tarafından tutılub salb olunmalarıyla böyle bilâ muhâkeme vahşiyâne âdem i'dâmından dolayı Bayyi ve Lafayet münfa'il olarak ikisi dahi isti'fâ itmişler ise de her tarafdan olunan ricâ üzerine yine me'mûriyyetlerine devâm eylemişlerdir.

Ve mukaddemâ olunan taleb ve emr üzerine Neker bu esnâda avdet iderek ahâlî tarafından memnûniyyet-i kâmile ile kabûl olunmuş ise de Paris ahâlîsinin vahşiyâne hareketine bakub te'essüf ve bükâ eyledigi gibi Cem'iyyet-i Milliyye dahi erâzilin lüzûm-ı teskînini hiss itmiş ise de buna dâ'ir müzâkereye şurû' olundukda kimi bu misillü cinâyâtın men'-i vukû'ı lâzımeden oldığını beyân ve kimi serbesiyyet muhâliflerinin tehdîdleri dahi îcâb-ı hâlden oldığını der-miyân itdikleri sırada â'zâdan meşhûr (Robespiyer)[3] erâzilin bu misillü vahşiyâne hareketini tahsîn itmekle bu harekât-ı vahşiyâne Cem'iyyet-i Milliyye tarafından ne men' idilmiş ve ne de begenilmiş yalnız kavânîne itâ'at olunmak teşvîkiyle iktifâ olunmuş olması üzerine erâzil artık bütün bütün yüze çıkarak her şey'e cesâret ider olmuşlardır. Fakat kaht u galâ gâ'ilesi meydanda oldığından bir muntazam idâre-i belediyye teşkîl olunub bu idâre erbâb-ı isyân ve ihtilâle meydân virmedigi gibi Lafayet dahi ehl-i ırz takımından yirmi otuz bin ma'âşsız ve altı bin ma'âşlu asâkir-i milliyye tertîb itmekle Paris şehri (s.173) bir müddet hâl-i sükûnet üzre kalmış ise de Paris mahallâtında erbâb-ı ihtilâl tarafından kulüb ta'bîr olunur cem'iyyetler akd ve teşkîl ile umûr-ı politika pek şiddet üzre müzâkere idilür ve Paris'de zuhûra gelan vukû'ât-ı ihtilâliyye Fransa'nın sâ'ir taraflarına sirâyet ile ekser mahallerde harekât-ı isyâniyye zuhûra gelerek ba'zı asil-zâdegânın çiftlik kuleleri ve manastırların ba'zıları yağma ve hedm ve ihrâk ve ba'zı mahallerde virgü i'tâsına muhâlefet olunmak gibi fenâlıklar vukû'a gelmekde oldığı işidilür idi. Bu cihetle ehl-i ırz[4] takımı gâyet havf üzre oldığından her yerde asâkir-i milliyye tertîb olunurdı. Ve Paris'de harekât-ı vahşîyâneye mâ'il olanlar erâzil-i nâs olub ehl-i ırz takımı bir adâlet ve hakkâniyyet

1 Hedm: Yıkmak, harab etmek. Parçalamak, mahvetmek.
2 Vaşinkton: George Washington (ABD'nin ilk başkanı.)
3 Robespiyer: Maximilien François Marie Isidore de Robespierre.
4 Ehl-i ırz: Doğru, dürüst, saygıdeğer kimse.

husûlüni ârzû iderlerdi. Ma'a-mâ-fîh umûm ahâlînin ihtilâle meyli var idi zîrâ Fransa'nın serbesiyyeti İngiltere'de oldığı gibi tedrîcî vücûda gelmeyüb Fransızlar ber-minvâl-i sâbık bir takım inkılâbât-ı def'iyye ile bu râddeye gelmiş olduklarından artık efkâr-ı ihtilâliyyenin önüni almak müşkil olmuş idi. Ve Fransa İhtilâli'nin esbâb-ı sahîhası bâlâda beyân olundığı üzre eski vakitlerden berü müselsel[1] ve muttasıl zuhûra gelan mebâdî ve mukaddimât olub ancak muzâyaka-i mâliyye ve kaht ü galâ gibi avârız dahi zuhûrına vesîle olmuşdur.

Binâ'en alâ-zâlik tedâbîr-i meşrûha ile Paris'in hâl-i sükûnetde bulundığı esnâda âteş-i ihtilâl alevlenmekde idi.

Şöyle ki: Cem'iyyet-i Milliyye devletin şerâ'it-i esâsiyyesini müzâkereye girişdikde ibtidâ hukûk-ı insân ne oldığı mes'elesi meydâna çıkub ve bununla meşgûl oldığı esnâda eyâlâtın teskîn-i ihtilâlî müzâkeresine lede'l-ibtidâr ana dahi bir karâr-ı kat'î virilemeyüb mübâhasâtın kesb-i imtidâd eylemesine mebnî sene-i merkûme Ağustos-ı Frengî'sinin dördünci güni müzâkere ahşâmdan sonraya kalarak meclise gelan cûşiş-i efkâr üzerine asil-zâdegândan biri kalkub istirâhat-ı umûmiyye içün imtiyâzât ve mu'âfiyyâtın ilgâsını teklîf idicek birden bire kalub huzzâra rikkat[2] gelerek asil-zâdegân ve piskopos ve papaslar birer birer kalkub birbirinden güzel nutuklar îrâd ve her dürlü isti'mâlâtın vukû'ını ikrâr ile imtiyâzat ve mu'âfiyyatın ilgâsına bi'l-ittifâk karâr virilmişdir.

İşte Fransa'nın bin bu kadar senelik usûl ve rüsûmı ol gice def'aten tagayyur[3] ile bir tarîk-i cedîd açılmışdır. Ferdâsı bu mâddeler kaleme alınacak oldukda asil-zâdegân ve piskopos ve papaslardan ba'zıları (kelâmü'l-leyl yemhuhü'n-nehâr)[4] tarîkasına sülûk iderek gice keremiyyet-i efkâr ile fedâ olunan imtiyâzâtın ba'zılarından rücû' itmek istemişler **(s.174)** ise de artık öyle ittifâk-ârâ ile karâr-gîr olan mevâddın girü alınması kâbil olamadığından bu tavr ve hareketleri halkın teneffürini[5] celb ve da'vetden başka bir şey'i müntic olmayub şu kadar ki halkı bir deyn-i teşekkürden halâs eylemişdir. Binâ'en-aleyh mevâdd-ı mezkûre beş on gün zarfında kaleme alınarak artık istirâhat-ı umûmiyyenin devâmı me'mûl idilmekde olub yalnız hazînenin muzâyakası bahsi kalmış idi.

Erâzil-i nâs ise serbesiyyet virgü virmemek dimek olması zu'mında oldukları cihetle vâridâta sekte gelmediginden derhâl ağniyâ tarafından i'âne olunmağa başlayub hatta karılar mücevherlerini virdikleri misillü Kral ve Kraliçe altûn ve gümüş sofra takımlarını Darbhâneye göndermişler idi. Lâkin böyle şeyler ile Fransa'da olan muzâyaka-i azîmenin def'i kâbil olamayacağından bir istikrâz içün Cem'iyyet-i Milliyye tarafından Neker'e ruhsat virilmişdir.

Kaldı ki bâlâda mezkûr vukû'ât üzerine her şey alt üst olarak derzi ve kunduracı ve berber çıraklarıyla hidmetkârlara varınca takım takım cem'iyyetler tertîb ile umûr-ı hükûmete karışmağa başladıklarından Cem'iyyet-i Milliyye'nin tertîbiyle meşgûl oldığı şerâ'it-i esâsiyye-i devletin artık fi'le gelmesi elzem olub hâlbuki Cem'iyyet-i Milliyye hükûmet tarafından kendüsine bir şey ihtâr olunmadığı cihetle dümensiz gemi gibi orsa

1 Müselsel: Teselsül ederek, zincirleme, birbirine bağlı olarak.
2 Rikkat: Acıma, incelik, yufka yüreklilik. Yumuşaklık.
3 Tagayyür: Değişme, başkalaşma. Rengi değişme. Bozulma, kokma.
4 "Gecenin sözünü, sabah yok eder."
5 Teneffür: İğrenme, tiksinme, soğuma.

poça[1] gitmekde olarak şartnâmenin mukaddemesi olan hukûk-ı insân bahsiyle haylî mühim vakitleri zâyi' itmişdir.

Ne hâl ise bu bahisler hitâm bularak şerâ'it-i esâsiyye-i devletin tertîbine lede'l-ibtidâr bir dâ'imî meclis-i kavânîn teşkîline karâr virildikden sonra bu meclis bir dâ'ireden ibâret mi olmalı yohsa İngiltere Parlamentosı gibi iki dâ'ireye mi taksim olunmalı bahsi çıkub bunun üzerine haylî mücâdelât[2] vukû' bularak bir dâ'ireden ibâret olmasında muhâtara melhûz oldığı haylî meb'ûsân tarafından îrâd olunmuş ise de Paris'de efkâr-ı âmme ifrât üzre serbesiyyete meyl itmiş oldığından ekseriyyet-i ârâ ile bir dâ'ire olmak üzre karâr virilmekle asrın dûr-endîşânı ihtilâlin bir yanlış yola sapacağını anlayub te'essüf itmişler idi.

Diğer mevâdd-ı esâsiyye dahi yine birçok mübâhesât ve mücâdelât ile karâr-gîr olarak lâyihası bi't-tanzîm bin iki yüz dört sene-i hicriyyesi evâ'ilinde Kral'a takdîm olundukda çünki hafîf rüzgâra tâbi' bir zat olarak bir adım atsa mukarrebînin[3] bir söziyle derhâl üç adım girü çekilür oldığından bu kerre dahi o yolda mevâdd-ı ma'rûzanın **(s.175)** ba'zısına itirâz ile kabûlde tereddüd itmekle hakkında halkın emniyyeti tekrâr münselib olarak her yerde Kral ve Kraliçe alenen zemm ve kadh[4] olunurdı. Hâlbuki evvelki sene çok mahallerde dolu yağub kış dahi şiddetlü oldığından tabi'î bir kaht ü galâ peydâ olub Orliyan Dükası gibi ba'zı garaz-kârân ise Paris'e buğday gelmemek içün etrâfındaki zahâ'iri aldırub başka karaflara irsâl ve fürûht itdirirlerdi. Garîbdir ki Kral tarafdârânı dahi Paris halkı za'îf düşüb de hükûmete ser-fürû itsün deyü Paris'e zahîre gelmemesine çalışurlardı. Ve sarây takımı tek durmayub âdetâ halkı isyana da'vet idercesine nâ-becâ haraketlerde bulunurlardı.

Bu hilâlde ise güyâ Kral bir kal'aya kaçırılacakmış deyü tevâtür[5] bulub bu dahi ezhân-ı nâsı tahrîk iderdi. Versay şehri ahâlîsi dahi Paris erâzili gelüb de Versay'ı basmasun deyü havf ve endîşe üzre bulunduklarından Versay'a bir âlây asker celb olundukda Paris'deki ehl-i isyân takımı bunı başka ma'nâya haml ile tekrâr bir vak'a-i ihtilâliyye çıkarmağa hâzırlanub fakat asâkir-i milliyyeden havf eyledikleri cihetle karıları ilerüye sürmek tertîbini komuşlar idi. Binâ'en-aleyh Teşrîn-i Evvel'in beşinci güni sabahleyin seyl gibi birden bire bir takım karılar Paris zukâklarında rû-nümâ olarak ve ekmek isteriz deyü feryâd iderek şehremânetini basdıklarında asâkir-i milliyye mümâna'at idecek olmuşlar ise de karılar taş atub asker ise anların üzerine i'mâl-i silâh idemediginden çâresiz girü çekilüb de karıların gireceği esnâda etrâfda bulunan birçok ser-hoş erâzil dahi duhûl iderek şehremâneti dâ'iresindeki esliha ile iki topı alub yedi sekiz bin karı ile bir haylî erâzil önlerinde davul çalınarak Versay'a azîmet itmişler idi. Bu sırada bir haylî erâzil dahi silâhlanarak zukâklara düşdükleri halde şehremâneti pîş-gâhında müctemi' olan asâkir-i milliyye dahi anlarla birleşmiş idi. İdâre-i belediyye meclisi nihâyet ahşâm üstü Lafayet'in yirmi bin asker ve yirmi top ile Versay'a azîmetine emr virmişdir. İşte böyle bir galabalıkla Versay'a gidilüb erâzil takımı sarâyı basarak asâkir-i hâssadan ba'zılarını i'dâm itdikden sonra Kral ve Kraliçe'yi bir sûret-i

1 Orsa poça: İtalyanca kökenli bir gemicilik terimidir. Geminin kimi zaman rüzgar yönüne kimi zaman rüzgarın tersine gitmesi demektir. Argo anlamı ise "bata çıka" demektir.
2 Mücâdelât: Mücâdeleler, savaşmalar, uğraşmalar.
3 Mukarreb: Takrîbedilmiş yaklaşmış, yakın.
4 Zemm ve kadh: Kötüleme, çekiştirme.
5 Tevâtür: Bir haberin ağızdan ağıza yayılması, yaygın söylenti.

tahkîriyye ile Paris'e getürüb Tuiler Sarâyı'nda[1] ikâme eylemişlerdir. Cem'iyyet-i Milliyye dahi bunun üzerine Paris'e nakl olunmuşdur. Fakat â'zâsından ba'zısı mesned-i kralînin bu derece terzîlinden[2] nefret ve ba'zıları dahi Paris'e gitmekden havf ve mücânebet iderek birer bahâne ile memleketlerine savuşub gitmişler idi. Ve her iş Cem'iyyet-i Milliyye'de bitüb Kral'ın elinde bir şey kalmamış ise de Cem'iyyet-i Milliyye Kral'ı (s.176) bütün bütün i'tibârdan düşürmek istemeyüb Kral'a her vechile ri'âyet iderek bin yedi yüz doksan sene-i milâdiyyesi evâ'ilinde Paris'de biraz âsâr-ı istirâhat görülmekle Cem'iyyet-i Milliyye nizâmâta başlayub parlamentolar ilgâ ile müceddeden mahâkim[3] ve mecâlis tertîb ve usûl-i muhâkeme ve mürâfa'a tebdîl olundığı sırada jüri usûli ya'nî ahâlî tarafından on iki kişi intihâb olunarak bir cinayetle müttehem olan şahıs hakkında cinâyet midir degil midir deyü ibtidâ bunlar tarafından olunacak hükm-i vicdânî üzerine hâkim tarafından tertîb-i cezâ olunmak nizâmı vaz' olunmuşdur.

Ve bu sırada piskopos ve papaslar tevzîf olunarak bi'l-cümle kilisa ve manastırlara merbût olan emlâk cânib-i mîrîye zabt olunmuşdur. Garîbdir ki bu fikri ibtidâ ortaya koyan piskopos zümresinden meşhûr Taleyran idi.

Emlâk-i mezkûre düyûn-ı devlete karşuluk ittihâz olunarak kıymetiyle te'mîn olunmak üzre kavâ'im-i nakdiyye çıkarulub tedâvül itdirilmişdir. Fransa'nın vukû'ât-ı acîbesinden biri de budur ki bu kâ'imeler ibtidâ dört yüz milyon Franklık olarak çıkarulub sonraları zam ve tezyîd ile kırk beş milyara kadar tedâvül itdirilmiş idi. Ol vakt ise dünyada o kadar nükûd yok idi.

Böyle her şey'in tagyîr olunuşuna nazaran Katolik mezhebinin dahi ibtâl olunacağı havâdisi şüyû' bulmağla meb'ûsândan bir keşiş Fransa Devleti'nin mezhebi Katolik mezhebi oldığına dâ'ir bir nizâm yapılmasını teklîf idüb cumhûr takımı ise bu misillü alâ'ik-i dîniyye ve takayyüdât-ı mezhebiyyeden gâyet rû-gerdân oldukları cihetle uzun uzadıya mübâhaseye girişilmeyüb hemân bu da bir nev' ta'assub dimek olarak serbesiyyete halel getürecegi mahzûrı der-miyân olunub egerçi Katolik mezhebi ilgâ olundı dinilmemiş ise de ma'nâ mülgâ hükmüne konulmuşdur. Ve papaslar gibi piskoposların dahi Papa tarafmdan tasdîkine muhtâc olmaksızın ahâlî tarafından intihâbı hakkmda bir nizâm yapılmışdır. Kral epeyce muta'assıb oldığından bu misillü nizâmâtı kabûl idemeyüb tereddüd ve tevakkuf itmekle erâzil takımı sarâya hücûm ile cebren tasdîk itdirmişlerdir.

Ve bir de Cem'iyyet-i Milliyye'de bi'l-cümle Fransızların müsâvâtına karâr virilerek düka ve konte gibi asil-zâdegân elkâb ve ünvânları kâmilen ilgâ olundığı sırada Kral'a dahi hükûmetin me'mûr-ı evveli unvânı virilmiş olmasıyla Kral bundan dahi pek mükedder idi. Ve bir de Avrupa asil-zâdegânı hep ebâ an cedd[4] mevrûs olan mâlikâneleri isimlerine izâfetle yâd olunageldiginden bunlar birden ilgâ olunub da her biri birer nâm ve unvân-ı cedîd ittihâz (s.177) itdigi gibi çünki eski ism ve mahlasları yasağ idilmiş ve yenilerini dahi kimi bilememiş ve kimi unutmuş ve kimi henüz ögrenmemiş oldığından muhâverât[5] ve muhâtabâtda bir acîb

1 Tuiler Sarâyı: Palais des Tuileries.Tuileries Sarayı.
2 Terzîl: Rezîl etme, edilme. İtibarını kırma.
3 Mahâkim: Mahkemeler.
4 Ebâ an cedd: Babadan, dededen.
5 Muhâverât: Karşılıklı konuşmalar.

karışıklık ve müşkilât peydâ olmuş ve biri asil-zâdegândan birini arayacak olsa bulamayacak bir hâle geldiginden Fransa'nın birinci sınıf mümtâzı olan asil-zâdegânın müsemmâları[1] mevcûd iken isim ve unvânları henüz ma'rûf ve meşhûr olmadığı cihetle mefkûd hükmüne girmiş idi. Buna İngiliz asil-zâdegânı dahi dahlub İngiltere parlamentosunda sert sözler söylediklerinden Fransızlar dahi bundan nâşi hiddetlenmişler idi. Ve Paris'de ber-minvâl-i meşrûh bir takım kulübler olub bunlar efkârca yek-dîgere mübâyin olarak ba'zıları bir mu'tedil serbesiyyet ârzûsunda ve ba'zıları bütün bütün cumhûriyyet efkârında olmalarıyla ve Cem'iyyet-i Milliyye â'zâsının bir takımı bir kulübe ve bir takımı dîger kulübe mahsûb ve müdâvim bulunmalarıyla Cem'iyyet-i Milliyye'de dahi efkârca ihtilâl var idi. Ve bu kulüblerin birinci derecede şöhretlisi Yakoben Kulübü deyü ma'rûf olub Fransa'nın her tarafında buna merbût kulübler teşkîl olundığından Yakobenlerin kuvveti gitdikce terakkîde idi. Ve bunlar hep cumhûriyyet efkârında idiler ve Cem'iyyet-i Milliyye â'zâsından meşhûr Robespiyer bunların re'isi idi. Ve şu hâlde vükelâ dahi efkâr-ı cedîdeye geregi gibi tarafdârlık gösteremedikleri cihetle infisâlleri lâzım geldiginden ibtidâ Neker isti'fâ iderek başluca esbâbından birisi dahi kendüsi oldığı hâlde önüni alamadığı ihtilâli uzakdan temâşâ itmek üzre İsviçre'ye gitmişdir. Ve bir sene mukaddem azlinde efkâr-ı serbestî tarafdârı bulundığı cihetle halk pek çok kederlenüb gürülti itmiş iken bu kerre efkâr-ı umûmiyyeye tevfîk-i hareket idemedigi cihetle İsviçre'ye gider iken halk tarafından hakâret görmüş idi. Az vakt zarfında efkâr-ı serbestînin ne derece ilerülemiş oldığı bundan anlaşulur.

Fransa İhtilâli hükümdârân-ı Avrupa'nın ve ale'l-husûs Fransa Kraliçesi'nin birâderi olan Roma İmparatorı ya'nî Avusturya Hükümdârı Leopoldo'nun dikkat-i nazarını celb itmekden nâşi bir muhârebe zuhûr idebileceği mülâhazasına mebnî Fransa asil-zâdegânından çoğı Almanya tarafına firâr iderek düvel-i ecnebiyyeyi cenge teşvîk ile meşgûl olmuşlar idi. Bin iki yüz beş sene-i hicriyyesinde Kral ve Kraliçe dahi çocuklarıyla berâber tebdîl-i nâm ve kıyâfet iderek firâr eylemişler ise de yolda tutularak muhakkaran[2] Paris'e götürülmüşlerdir fakat bu sırada Kral'ın Paris'deki birâderleri kaçub kurtulmuşdur. Avusturya ve Rusya devletlerinin Devlet-i Aliyye ile muhârebeleri henüz bâkî iken Fransa (s.178) ihtilâlinin etrâfa sirâyetinden havf olunmağla bu nâ'ire-i ihtilâlin itfâsı ehemm görilerek bâlâda beyân olundığı üzre dîger düvel-i Avrupa'nın ibrâmı üzerine Devlet-i Aliyye ile ibtidâ Avusturya Devleti Ziştovi'de ve mu'ahharen Rusya Devlete Yaş kasabasında akd-i musâlaha itmişler ve Fransa Kralı'nın bu misillü hakâretlere uğraması bi'l-cümle hükümdârânın şân ve vakârına dokunmağla anı bu halden tahlîs içün bi'l-cümle düvelin imdâdım istid'â siyâkında Avusturya ve Prusya devletleri bir kıt'a beyânnâme neşr eylemişler idi.

Hâlbuki Cem'iyyet-i Milliyye'nin tertîb itmekde oldığı şerâ'it-i esâsiyye bu esnâda tamâm olarak Fransa Devleti'nin şartnâmesi göz habsinde bulunan Kral'a hâh ve nâ-hâh imza itdirilmiş olub hatta bin iki yüz beş sene-i hicriyyesi evâhirinde bir sûreti Devlet-i Aliyye'ye dahi gönderilmiş idi.

Bu cihetle Cem'iyyet-i Milliyye'nin işi kalmayub yedi yüz kırk beş â'zâdan mürekkeb[3] bir meclis-i kavânîn teşkîl olunmuş ve Fransızlar istediklerinden ziyâde serbesiyyete nâ'il

1 Müsemmâ: Bir ismi olan, adlanmış, adlı. Belirli zaman.
2 Muhakkar: Tahkîr olunmuş, hakarete uğramış, hor ve hakir tutulmuş.
3 Mürekkeb: İki veya daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen.

olarak artık bunun muhâfazası çâresine hasr-ı nazar itmeleri îcâb-ı maslahat bulunmuş iken ne çâre ki bir kerre söz ayağa düşmüş ve iş erâzil elinde kalmış oldığından ve meclis-i kavânîn â'zâsının ekseri cumhûriyyet efkârında bulunduklarından Fransa'da efkâr ikiye münkasım olarak biri kralînin ibkâsıyla hükûmet-i meşrûtanın devâmı ârzûsında bulunan mu'tedil takımı olub dîger kısmı Robespiyer ile efkâr-ı vahşiyânede ana mu'âdil olanların riyâseti tahtında bulunan Yakobenler ile anlara pey-rev[1] olan dîger kulüblerin takımı idi ki bunlar Fransa Devleti'nin cumhûriyyete kalb ve tahvîli dâ'iyyesinde olub esâfil ve erâzil takımı hep bu efkârda idiler.

Avusturya ile Prusya'nın mezkûr i'lânlarından dolayı Fransızlar bir mertebe daha münfa'il ve müteharrik olmuşlar ve meclis-i kavânînin vazîfesi Cem'iyyet-i Milliyye'nin te'sîs itdigi şerâ'it üzerine kavânîn ve nizâmât-ı müteferri'anın tanzîminden ibâret oldığı hâlde hâric-ez esâs ba'zı husûsatı teklîf itdikde Kral tarafından redd olunması üzerine Fransızlar Kral ve Kraliçe hakkında düvel-i ecnebiyye ile ittifâk itmişler deyü şübheye düşmüşler idi. İmparator Leopoldo zâten sulha mâ'il oldukdan başka hemşîresi olan Fransa Kraliçesi'nin hâl-i hatar ve tehlikede oldığını idrâk ile dâ'imâ mu'tedilâne hareket itmekde oldığı hâlde bu sene vefât iderek halefi olan oğlı Fransuva Fransa'da eski hükûmet usûlüni i'âde emelinde bulunmağla bin yedi yüz doksan bir sene-i mîlâdiyyesi Ağustos-ı Frengî'sinde yek-dîgere adüvv-i ekber olan Avusturya ve Prusya devletleri beyninde Fransa aleyhine akd-i ittifâk olunmuş idi. **(s.179)** Fransa ahâlîsinin ekser fırkaları dahi muhâtara-i ecnebiyyeyi def' içün birleşerek efkâr-ı mu'tedilede bulunanları vatan düşmanları add itmege başlayub vükelâ dahi bu fırkadan ma'dûd oldukları cihetle terk-i me'mûriyyete mecbûr olmalarıyla yerlerine ta'yîn olunan vükela-yı cedîde bin iki yüz altı sene-i hicriyyesinde Avusturya Devleti'nin muhârebe hakkında olan efkârını yokladıklarında cevâb-ı vâzıh alamadıklarından Fransa Kralı'nın irâde-i mecbûriyyesiyle Avusturya'ya ilân-ı harb olunmuşdur.

Fakat Kral ve Kraliçe'nin düvel-i ecnebiyye ile ittifâkları husûsunda ahâlînin şübhesi te'ekküd ve günden güne cumhûriyyet efkârı tezâyüd[2] iderek Kral'ın hal'i zımnında bir ittifâk-ı hafî tertîb olunmağla tekrâr Paris'de bir ihtilâl zuhûra gelüb erâzil-i nâs sarâya hücûm itdiklerinde Kral ve Kraliçe evvelce Meclis-i Kavânîn'e gidüb ilticâ itmiş bulunmalarıyla kurtulub fakat Kral'ın İsviçrelü olan asâkir-i hâssası sûret-i vahşiyyede i'dâm olundıklarından başka haylî âdemler dahi telef olmuşdur ve Kral ve Kraliçe Meclis-i Kavânîn'de oldukları hâlde erâzil-i nâs meclise duhûl itmiş oldıklarından meclis â'zâsı Fransa azîm tehlikede olub bu dahi Kral'ın tavrından neş'et itmekle artık bu mâdde milletin re'yine havâle olunmak lâzım gelür deyü tekrâr millet meclisinin teşkîline ve ol vakte kadar Kral'ın muvakkaten me'mûriyyetinden afvına karâr virilmiş ve familyasıyla berâber bir manastırda habs idilmişdir. Bin seneye karîb hükûmet ve Fransa'nın terakkîsine gayûrane sa'y ve himmet itmiş olan bir hânedânın böyle hakârete uğraması ehl-i ırz takımına ziyâdesiyle te'sîr itdigi gibi dîger Avrupa halkı dahi ihtilâlin mebadîsinde Fransızların harekâtını çirkin görmüşler iken ihtilâlin böyle bir yanlış yola saptığını haber aldıklarında artık cümlesi Fransa ahâlîsinden nefret eylemişdir.

Ve Avusturya Devleti ilân-ı harbde ağır davranub bir vakitden berü Viyana ile Paris

1 Pey-rev: Arkası sıra, izinden giden, uyan.
2 Tezâyüd: Ziyadeleşme, artma, çoğalma.

beyninde kalem ile kavga olunmakda oldığı halde bunun üzerine Prusya Devleti askerini yürütdigi gibi Fransa'ya girmek üzre Avusturya ordusuna dahi emr virilmiş ve Sardunya Devleti dahi ittifâka idhâl idilmişdir. Binâ'en alâ-zâlik Fransa meclis-i kavânîni bir tarafdan kavânîn-i cumhûriyyeyi neşretmekde oldığı hâlde bir tarafdan dahi asker yazılıyordı.

Ve bu sırada Fransa'dan dört bin papas nefy olundığı gibi kraliyet usûlüne meyl ile müttehem olanlar dahi taraf taraf tutulub mahbes ve manastırlarda habs olunurdı. **(s.180)** Düvel-i müttefika asâkirinin hudûdı tecâvüz itdikleri haberi alındığı gibi cumhûr takımı ziyâde hiddetlenüb bin iki yüz yedi senesi evâ'ilinde bu mahbûsînin i'dâmına ibtidâr olunarak hemân bu vechile altı bin kadar âdem itlâf idilmişdir.

Ba'zı eyâlâtda dahi bu yüzden âdem öldürmek usûli icrâ olunarak nice ehl-i ırz ve bî-günah âdemler envâ'-ı sûret-i vahşiyâne ile i'dâm olunub ekser mahallerde âsar-ı kadîme ve alâmât-ı kraliyye dahi imhâ kılınmışdır.

Fesubhanallâh ne garîbdir ki Fransızlar ihtilâl çıkarmakdan merâmları istiklâl ve hürriyyet ve müsâvât ve serbesiyyet istihsâli iken anın yerine ehl-i ırz üzerine erâzilin hükûmet-i mutlakası ve suçsuz âdem katl itmek gibi cinâyâtm icrâsı kâ'ide olmuş idi.

Bu esnâda düvel-i müttefika asâkiri Paris'e doğrı gelmek üzre oldığından Fransız askeri karşulayub Valmi[1] nâm mahâlde muhârebeye tutuşmuşlar idi. Fransız askerinin ekseri nev-resîde delikanlular olmasıyla düvel-i müttefika asâkiri böyle bir takını çoluk çocukdan ibâret olan Fransa ordusunı göricek istihzâya başlayub işte birinci hatâları bu oldu ki düşmanı böyle küçük görüb harekât-ı harbiyyeye çendân ihtimâm ve i'tinâ itmediler. Ve hevâlar fenâ olub yollar bozuldığı cihetle me'kûlât ve levâzımât-ı sâ'ire lâyıkıyla tedârük olunamayub ordularında hastalık zuhûr eyledi. Bundan başka Avusturya ve Prusya kumandanları beynlerine şikâk ve nifâk düşüb Prusya ordusı hemân avdet idiverdigi gibi Avusturya ordusı dahi çekilmiş oldığından Fransızlar Belçika tarafındaki Avusturya askeri üzerine hücûm iderek anları dahi kaçurub o tarafı zabt itdiklerinden başka Rin Nehri tarafında Almanya'nın bir haylî yerlerine teshîr eylemişlerdir.

Valmi muhârebesi târîhce pek mühim vukû'âtdan add olunur zîrâ eger bunda düvel-i müttefika orduları galib gelüb de hemân Paris üzerine yürimiş olsaydılar Fransa İhtilâli basdırılmış olacağı cihetle şimdi dünyânın hâl ve şekli başka dürlü olmak lâzım gelür idi. Lâkin emr-i bi'l-aks olub Fransızların gayreti bu gâlibiyetle tezâyüd itdigi gibi hükümdâr-ı müstakill sıfatında bulunan ve aralarında nifâk eksik olmayan Almanya ümerâsının taht-ı hükûmetlerindeki ahâlî Fransızların serbesiyyete dâ'ir olan neşriyyâtına aldanub bu dahi Fransızların ol tarafca fütûhâtına[2] medâr-ı suhûlet olmuş idi.

Bu hilâlde ittihâb olunan yeni Fransa meb'ûsları Paris'e gelerek Meclis-i Kavânîn'in hükmi kalmadığından millet meclisi tekrâr küşâd olunmuşdur. Bu meclis yedi yüz kırk dokuz **(s.181)** â'zâdan mürekkeb olub ekseri pek vahşi âdemler oldukları hâlde hîn-i müzâkerede bir takım erâzil dahi gelüb seyircilere mahsûs mahallerde yaygara iderler idi kuvve-i kânûniyye böyle bir hey'etin elinde oldığı hâlde kuvve-i icra'iyye dahi hep vahşî âdemlerden ibâret olan şehremâneti dâ'iresinde idi.

1 Valmi: Valmy, Fransa. Valmy Muharebesi (20 Eylül 1792).
2 Fütûhât: Zaferler, fethedilen, zaptedilen memleketler.

İşte hâl bu minvâl üzre câri iken mezkûr millet meclisi bin iki yüz yedi sene-i hicriyyesine müsâdif[1] olan bin yedi yüz doksan iki sene-i mîlâdîsi Eylûl-i Frengî'sinin yirmi ikinci güni lede'l-ictimâ' kraliyyetin ilgâsına karâr virmekle Fransa'da cumhûriyyet usûli i'lân olunmuş ve bi'l-cümle senedât ve evrak-ı resmiyyede Fransa Cumhûriyyeti'nin birinci senesi olmak üzre târîh vaz'ına karâr virilmiş ve cümle me'mûrînin tebdîli sırasında Fransa'nın mahâkim-i muhtelifesinde müstahdem olan me'mûrların ilm-i kavânîni bilmeleri şart iken bu usûl dahi ilgâ ile ahâlî her kimi ister ise hâkim nasb olunmasına ekseriyyet-i ârâ ile karâr virilerek Fransa mahkemeleri dahi artık bir takım vahşî ve nâdân şahısların eline geçmiş olması oldukca i'tidâle mâ'il olanlarm havf ve endîşesini mûcib olmuşdur.

Ve meb'ûsân beyninde zuhûra gelan ihtilâf ve mübâyenetden nâşi umûr-ı cumhûrı ıslâh ve tanzîm ile meşgûl olacak yerde beyhûde bahs ve mücâdelelerle imrâr-ı vakt eyledikleri hâlde Fransa umûr-ı dâhilîsinin tanzîmine kâni' olmayub serbesiyyet efkârında bulunan memâlik-i sâ'ire ahâlîsine i'âne itmek üzre bir kânûn vaz' itdiler. Ve meclisin usûl-i vazîfesi Kral'ın da'vâsına bakmak mes'elesi oldığından buna dâ'ir bir çok mübâhaseler cereyân idüb nihâyet Orliyan Dükası'yla ana mukaddem ve tâlî olan şerîrlerin[2] efkâr-ı vahşiyâne ve garaz-kârâneleri gâlib gelerek Kral'ın i'dâmına karâr virilmekle bin yedi yüz doksan üç sene-i mîlâdiyyesi evâ'ilinde Kral meydân-ı siyâsete getürilerek alenen i'dâm olunmuşdur.

Bunun üzerine Fransa hâricinde bulunan Fransız muhâcirleri Kral'ın mahbûs bulunan oğluna Onyedinci Luyi[3] nâmıyla bey'at[4] idüb kralın karındaşını dahi vasî nasb itmişlerdir.

Bundan sonra meclis-i millet â'zâsı yek-dîgeri aleyhine düşerek Fransa'da olmadık fenâlıklar kalmamış ve müte'âkiben zuhûra gelan muhârebat-ı dâhiliyye ve hâriciyye ile Fransa milleti envâ'-ı mesa'ibe mübtelâ olmuşdur.

Mukaddemâ Fransa Kralı tarafından Amerikalılara i'âne olunmuş olmasından dolayı İngiltere Devleti Fransa'nın ahvâl-i ihtilâliyyesine nazar-ı intikâm ile bakub Avusturya ile Prusya beyuinde ber-vech-i bâlâ mün'akid olan ittifâka dâhil olmamış iken Fransızlar Belçika'yı zabt (**s.182**) itdikleri gibi İngiltere politikasına merbût olan Felemenk Cumhûrı tehlikeye yaklaşmış ve ber-vech-i meşrûh Fransa meclis-i milletinden serbesiyyete mâ'il olan cemî'-i milele imdâd ve i'âne va'd olunub İngiltere'de ve ale'l-husûs İrlanda Adası'nda bir takım cem'iyyet-i ihtilâliyyeler teşkîl olunarak hattâ bu cem'iyyetlerden birisinin tarafından Fransa'nın millet meclisine li-ecli't-tebrîk mahsûs âdemler gönderilmiş oldığından Fransa Kralı'nın i'dâmı üzerine artık İngiltere Devleti dahi tavrını degişdirmek lâzım gelmişdir. Bununla berâber şu vakt-i fırsatda Fransa'nın kuvve-i bahriyyesini kırmak ve Amerika'da mutasarrıf oldığı memâliki almak dahi İngilizlerin âmâl-i mahsûsasından idi. Binâ'en alâ-zâlik bütün dünyayı Fransa aleyhine kaldırmağa sa'y idüb Fransa zorbalarının harekât-ı vahşiyyesi ise her milletin nazarında pek çirkin göründiğinden İngiltere Hâriciyye Nâzırı meşhûr Pit[5] hemân birkaç ay zarfında bir çok devletler ile Fransa aleyhine akd-i mu'âhede-i

1 Müsâdif: Tesadüf eden, rastlayan, rastgelen.
2 Şerir: Şerli. Şer işleyen. Kötülük yapan. Kötü.
3 Onyedinci Luyi: XVII. Louis. Louis Charles.
4 Bey'at: (Bî'at) Bağlılığını, itimadını bildirmek. Birisinin hakemliğini veya hükümdarlığını kabul etmek.
5 İngiltere Hâriciyye Nâzırı Pit: Wiliam Pitt.

ittifâk eylemiş ve Devlet-i Aliyye ve İsvec ve Danimarka devletleriyle İsviçre ve Venedik ve Ceneviz cumhûrlarından mâ'adâ düvel-i Avrupa hep ittifâka dâhil olmuş idi.

Hattâ Fas Şâhı bile Fransızlar hıyaneten krallarını katledüb Allahu Te'âlâ'nın ve hükümdârânın düşmanları olduklarından ve Sultân Selîm Hazretleri'nin Fransa zorbaları tarafından ilçi kabûl itmemiş olmasından bahisle kendüsi dahi Avrupa hükümdârânına i'âne idecegini i'lân itmiş idi. Fakat bu va'di sözde kalub fi'len bir hareket itmemişdir. Devlet-i Aliyye ise bu bâbda her cihetle bî-taraf durub hattâ Devlet-i Aliyye sularında sevâhile üç mil mesâfenin dâhilinde düvel-i muhâribîn sefînelerinin yek-dîgere ta'arruz eylememelerine dâ'ir cemî'-i sevâhile emirler gönderdiği gibi Dersa'âdet'de mukîm düvel-i muhârebe ilçilerine dahi takârîr-i resmiyye i'tâ eylemişdir. Ve Fransızlar cumhûriyyet alâmeti olmak üzre başlarına yâhud gögüslerine (kokardo)[1] ta'bîr olunur bir alâmet vaz' ider olmuşlar idi ki müdevver bir çuka parçası olub üzerinde birbiri içinde ve her biri birer renkde olmak üzere üç dâ'ire var idi. Fransa hâricinde bulunan Fransızlardan dahi cumhûriyyet efkârını tasdîk idenler bu alâmeti ittihâz ider oldular ise de memâlik-i sâ'ire-i Avrupa'da bu keyfiyyet memnû' idi. Ammâ Devlet-i Aliyye'de böyle şeylere ehemmiyyet virilmediginden gerek İstanbul'da ve gerek sâ'ir Memâlik-i Mahrûse'de bulunan Fransızlar aynıyla Fransa'da oldığı gibi alâmât-ı cumhûriyyetin i'lânında serbest idiler. Ve ber-vech-i meşrûh Fransa'da i'lân-ı cumhûriyyet olundığı gibi Dersa'âdet'de mukîm Fransa İlçisi Şuvazol[2] bi't-tabi ma'zûl oldığı hâlde Begoğlu'ndaki Fransa (**s.183**) sefârethânesinde mukîm iken Dersa'âdet'de böyle kokardolular tekessür iderek bir gün cem'iyyet ile varub Şuvazol'ı kraliyet tarafdârıdır deyü sefârethâneden ihrâc ile fi'l-asl Fransa sefâreti baştercümânı oldığı hâlde bir müddetden berü müteka'id olan ihtiyar Fonton'ı vekâleten anın yerine ik'âd itmeleriyle Şuvazol eşyâsını Rusya sefârethanesine nakl idüb kendüsince artık Fransa'ya avdet dahi kâbil olmadığından müte'akiben Rusya diyârına gitmişdir. Ve Dersa'âdet'deki kokardolu Fransızlar ba'zan Pâzâr günlerinde sefârethânede tertîb-i ziyâfet ile i'lân-ı merâsim-i cumhûriyyet itmeleriyle Nemçe ve İngiltere ve sâ'ir düvel-i muhârebe ilçileri aralık aralık tercümânlarını Bâb-ı Âli'ye gönderüb Fransızlar karşu Galata'da şöyle edebsizlik ve böyle bed-nâmlık idüb hattâ başlarına kokardo vaz'ma kanâ'at itmeyerek Fransa sefârethânesinde serbesiyyet alâmeti olarak bir sırık nasb ve etrâfına tecemmu' ile gûnâ gûn masharalıklar idiyorlar. Bunların men' ve te'dîbi Devlet-i Aliyye'nin vazîfe-i zimmetidir vâdîlerinde feryâd itdikce Devlet-i Aliyye Fransa mâddesinde bî-tarafdır ve Devlet-i Aliyye'de bu makûle alâmetler mu'teber olmamağla gerek Kral tarafdârı ve gerek cumhûr taraf-gîri Memâlik-i Mahrûse'de bulunan bi'l-cümle Fransaluları Devlet-i Aliyye Fransız milleti bilür ve cümlesinin ticârete dâ'ir olan umûr ve husûsuna müsâ'ade ider cevâbıyla geçişdiriliyordı.

Hattâ bir gün Avusturya baştercümânı Re'îsü'l-küttâb Râşid Efendi'nin yanına gelüb « şu Fransızların Allah lâyıkını virsün bizleri derdli itdiler aman efendim bâri şunların başlarından kokardalarını nez' itdiriniz » deyü istid'â itdikde Râşid Efendi « be hey dostum biz size kerrât ile ifâde itdik ki Devlet-i Aliyye İslâm devletidir bizde o makûle alâmetlere i'tibâr olunmaz dost devletlerin tüccârını biz misâfir bilirüz başlarına ne isterlerse giyerler ve istedikleri alâmeti takarlar başlarına üzüm küfesi giyseler niçün giydiniz dimek Devlet-i

1 Kokordo: Kokart. Belli bir topluluğa özgü olan işaret.
2 Şuvazol: Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier.

Aliyye'nin vazîfesi degildir kendünizi beyhûde yoruyorsunuz » deyü cevâb virmişdir. Ve Fransalu sâlifü'z-zikr Fonton'ı vekâletden azl ile yerine Fransa tüccârânı mu'teberânından iki kişiyi vekâlete ik'âd itmekle bir müddet bunların arz ve inhâlarıyla Fransa tüccârı umûrı ber mûceb-i ahidnâme-i hümâyûn rû'yet olunmakda iken bin iki yüz yedi senesi evâhirinde Venedik ve Bosna tarîkiyle Fransa Cumhûrı tarafından (De Korş) nâmında bir ilçi Dersa'âdet'de ikâmete me'mûr orta ilçi oldığını Bâb-ı Âlî'ye takrîr takdîmiyle ihbâr itdikde Fransa Cumhûriyyeti henüz hiçbir hükümdâr tarafından tasdîk olunmamış oldığı hâlde ibtidâ Devlet-i (**s.184**) Aliyye tarafından tasdîkiyle ilçisinin kabûlü münâsib görilemediginden De Korş'a hafiyyen rû-yı iltifât gösterilerek Galata'da bayağı bir hâne istîcâr ve derûnunda ik'âd ile ba'zı mevâdda dâ'ir aralık aralık mahfiyyen muhâbereye ibtidâr olunub bir tarafdan kendüsi takrîrler takdîmiyle Fransa Cumhûriyyeti'nin tasdîkini ve kendü ilçiliginin kabûlüni istid'âda ilhâh itdikce uslûb-ı hakîmâne ile imrâr-ı vakt olunur idi. El-hâsıl Devlet-i Aliyye avâkıb-ı umûra intizâr ile bu bâbda kâmilen bî-taraflık meslegini ittihâz itmiş idi.

Ve Fransa aleyhine akd olunan ittifâkın rûhı mesâbesinde olan İngiltere Devleti'nin harbe kıyâmından ber-vech-i meşrûh ba'zı ağrâz politikası oldığı gibi dîger düvel-i Avrupa'nın ittifâkları dahi zâhiren kraliyyetin şânını muhâfaza içün ve hakîkat-i hâlde birer menfa'at-ı mahsûsa zımnında idi. Ez-cümle Avusturya Devleti'nin asıl maksadı Payzibasi[1] ya'nî Belçika vilâyetinin istihlâsı husûsı oldığı gibi Prusya dahi bu kargaşalıkda tevsî'-i memâlik itmek emelinde idi. Rusya İmparatoriçesi Katerina cümleden evvel Fransızlar hakkında izhâr-ı adâvet idüb hattâ İsvec Kralı'na akçe ve asker va'diyle Fransa aleyhine teşvîk ve hareketini ta'cîl itmiş ve o dahi tehyi'e-i esbâb-ı seferiyyeye ibtidâr eylemiş iken kendüsini asıl-zâdegândan ba'zıları i'dâm eylemiş oldığından İsvec Devleti andan sonra Fransa seferinden bî-taraf kalmışdır. Ve ba'dehu Katerina İngiltere Devleti'yle Fransa aleyhine ittifâk eylemiş ise de imdâd eylememiş. Ve Fransa aleyhine dargınlık izhârından başka fi'len bir hareket eylememişdir. Zîrâ Katerina'nın garaz-ı hafîsi bu idi ki e'azz-ı umûrı olan Leh mes'elesine istedigi gibi sûret virmek içün düvel-i Avrupa'nın ale'l-husûs Avusturya Devleti'nin bir sûretle meşgûliyyetini isterdi ve kâmilen emîn olmak üzre Avusturya ile Fransa'nın arası bozuk olmak Katerina'ya göre pek mühim bir mâdde idi. Ve bu bâbda Prusya Devleti'ni vâsıta idinmiş idi. Prusya'nın dahi en mühim işi Lehistân maslahatı olub Fransa muhârebesine müdâhalesinden garaz-ı aslîsi bu sûretle Avusturya Devleti'ni işgâl itmekden ibâret idi. Ve mukaddemâ Rişenbaş'da[2] Devlet-i Aliyye'ye dâ'ir vâki' olan mükâlemede Avusturya Devleti Devlet-i Aliyye'den almış oldığı yerlerden keff-i yed iderek ana mukâbil Prusya dahi Avusturya'nın Belçika'yı tahlîs ve tasarrufuna râzı olmasıyla müte'akiben Avusturyalu sevk-i asker iderek Belçika ihtilâlini basdırub ancak Avusturya'nın öyle uzak bir mâhalde meşgûl bulunması Katerina'nın tamâm aradığı sûret oldığı gibi bâlâda beyân olundığı üzre Prusyalu (**s.185**) Avusturya Devleti'ni teşvîk zımnında andan evvel Fransa üzerine hareket itmiş iken başluca muhârebe Belçika'da olacağı cihetle harbin bâr-gîrânı Avusturya üzerinde kalacağını evvelce mütâla'a ve hesâb iderek sâlifü'z-zikr Valnii Muhârebesi'nde bir gûne mağlûbiyyet görmeksizin hastalığı bahâne iderek Fransa hudûdundan çekilivirmiş olması

1 Payzibasi: Önceki ciltlerde "Payibas" şeklinde de geçen tarihî bölge adı. Kastedilen "aşağıdaki ülkeler" anlamına gelen Fransızca Pays-Bas kelimesidir.
2 Rişenbaş: (Reichenbach, Rychbach). Dzierzoniow, Polonya.

üzerine Avusturyalıların Belçika muhârebesine tutulması ve Belçika'nın Fransızlar eline geçmesi dahi Katerina'nın merâmına muvâfık gelmişdir. Yohsa Prusya'nın Avusturya ittifâkında niyyeti hulûsa makrûn[1] olsaydı ibtidâ-yı emrde Fransa Cumhûrı'nı te'dîb idebilürler idi. Lâkin Fransa gâ'ilesinin öylece ber-taraf idilivirmesi Katerina'nın işine çendân tevâfuk itmezdi. Ve bundan sonra Prusya'nın dâhil-i ittifâk olmakdan başluca bir maksadı dahi Katerina'nın merâmı üzre Avusturya Devleti Fransa muhârebesinde devâm itdirmek sûreti olub husûsâ ki bin iki yüz yedi sene-i hicriyyesi evâsıtında Rusya ve Prusya devletleri bi'l-ittifâk Lehistân'ın ikinci mukâsemesini icrâ itmiş oldukları hâlde Lehlülerden ba'zıları muhâfaza-i vatan içün gayûrâne muhârebeye kıyâm itdiklerinden ikisi dahi Lehistân'ın kârını itmâm itmek üzre ol tarafda meşgûl bulunduklarına mebnî dîger düvel-i Avrupa'nın cânib-i şimâle atf-ı nigâh idemeyecek sûretde meşgûl bulunmaları gerek Katerina'nın ve gerek Prusya kralının menâfi'-i politikaları iktizâsından idi. Ba'zı müverrihînin nakline göre bin yedi yüz doksan üç sene-i mîlâdîsi evâhirinde Katerina bi'l-fi'l Fransa muhârebesine karışmak üzre İngiltere'ye iki şart teklîf itmiş ve bunun birisi Rusya'nın Lehistân'da zabt itdigi memâlikin tasarrufi te'mîn kılınmak. Ve ikincisi Devlet-i Aliyye aleyhine Rusya ile İngiltere beyninde akd-i ittifâk olunmak mâddelerinden ibâret olub şart-ı sânî[2] İngilterelü tarafından kabûl olunmadığı cihetle ceryân iden mükâleme munkatı'[3] olmuşdur.

El-hâsıl ekser düvel-i Avrupa İngiltere Devleti ile Fransa aleyhine ittifâk idüb Fransa zorbaları ise bir şey'i kayd itmeyerek Fransa Kralı'nın i'dâmı üzerine Paris'de mukîm İngiliz ilçisi Londra'ya celb olundığı gibi ibtidâ Fransa Cumhûrı tarafından İngiltere'ye ve anın politikasına merbût olan Felemenk'e birden i'lân-ı harb olunmuş idi. Ve düvel-i müttefika muhârebeye hâzırlandıkları esnâda dahi üç yüz bin asker yazılarak masârif-i seferiyye içün hesâbsız kavâ'im-i nakdiyye kesilmekde idi. Hâlbuki Fransa'nın ba'zı eyâlâtında dahi cumhûr aleyhine isyân vukû'ıyla muhârebe-i dâhiliyye zuhûra gelmiş idi. Ve Belçika ahâlîsi orada bulunan Fransızların ta'addiyyâtından halâs içün ayaklanmağa müsta'id (**s.186**) oldukları hâlde Belçika'daki Fransa kumandanı Dö Moriye usûl-i cumhûriyyeti ilgâ ile Orliyan Dükası'nı yâhûd oğlı Luyi Filib ki ol vakt Belçika ordusunda ceneral sıfatıyla bulunuyordı anı krallığa bi'l-intihâb bir hükûmet-i meşrûta te'sîs eylemek efkârında oldığından Avusturya kumandanı ile gizlüce muhâbere iderek umûr-ı harbiyyeye lâyıkıyla ihtimâm itmiyor idi. Binâ'en alâ-zâlik bin iki yüz yedi sene-i hicriyyesi mevsim-i baharında Belçika da Fransa ordusı Felemenk üzerine yürümüş iken Avusturyalıların cenge mübâderet itmesi üzerine Fransa asâkiri mağlûben girü çekilerek Avusturyalular Belçika'yı zabt idivirmiş idi. Bunun üzerine Dö Moriye Paris'e istenildikde gitmeyüb Luyi Filib ile berâber Avusturya ordusuna firâr itmeleriyle Luyi Filib'in pederi olan Orliyan Dükası dahi Paris'de habs ve tevkîf olunmuşdur.

Ve düvel-i müttefika orduları taraf taraf Fransa'ya hücûm idüb Fransızlar bu sene İspanya ve İtalya taraflarında bir iş göremedikleri gibi Rin Nehri tarafında dahi mağlûb olarak sene-i sâbıkada zabt itmiş oldukları Almanya memleketlerini Prusyalu istirdâd ile

1 Makrûn: Yakınlaşmış, yakın; ulaşmış, kavuşmuş.
2 Şart-ı sânî: İkinci şart.
3 Munkatı': Kesilmiş, kesilen. Aralıklı ve son bulan. Arada bağ kalmıyan, ayrılmış.

Avusturyalu dahi Fransa'dan biraz yerleri almış ve Lion[1] ahâlîsi kraliyyete mâ'il oldukları cihetle ayaklanarak Cumhûr me'mûrlarım i'dâm idüb Marsilyalular dahi anlarla berâber oldığından Cumhûr tarafından asker sevkiyle Marsilya şehri zabt olunarak ahâlîsi hakkında vahşîyâne mu'âmeleler olunması üzerine Tolun şehri ahâlîsi Bahr-i Sefîd'de bulunan İngiliz ve İspanya donanmalarını da'vet ile kal'a ve tersâneyi ve orada bulunan Fransa donanmasını kral-ı maktûlün oğlı olub mahbesde bulunan Onyedinci Luyi nâmına olarak İngilizlere teslîm itmeleriyle bu dahi Fransa Cumhûru'na azîm kederi mûcib olmuş idi.

Bâlâda beyân olunan ahvâlden anlaşılmış oldığı üzre işbu bin iki yüz sekiz sene-i hicriyyesi evâ'ilinde Fransa Devleti bir büyük muhâtarada bulunmuş iken meclis-i millet â'zâsı fırka fırka olarak yek-dîgerini esâfil-i nâs nazarında ittihâm ile i'dâm kaydında olub içlerinden ba'zıları dahi erâzile istinâd ile ziyâde nüfûz kesb iderek Paris'de ba'zı meb'ûsândan mürekkeb olmak ve hükmî kâbil-i istinâf olmamak üzre bir mahkeme-i ihtilâliyye ve cumhûrun muhâfazasıçün olunan teşebbüsâtın icrâsı zımnında kuvve-i mutlakayı hâmil[2] olmak üzre dokuz â'zâdan mürekkeb bir Selâmet-i Umûmiyye Cem'iyyeti ve umûr-ı zâbıtanın rû'yetiçün yirmi dört â'zâdan mürekkeb bir Emniyyet-i Âmme Cem'iyyeti teşkîl olunmuş oldığı hâlde Paris'de tekrâr bir ihtilâl çıkarılarak Yakoben Fırkası bütün bütün galebe idüb artık oldukca i'tidâle mâ'il zann olunanlar vatan düşmanı add olunarak meb'ûsândan dahi haylî âdemler (**s.187**) habs ve tevkîf olmağla söz artık bütün bütün en vahşî âdemlere kalmış. Ve bunların re'isi Robespiyer olub mahkeme-i ihtilâliyye ve Cem'iyyet-i Selâmet-i Umûmiyye anın nüfûzı altında hareket eylediginden kuvve-i kânûniyye ve icrâ'iyyeyi eline alarak her istedigini yapmağa muktedir olmağla hemân herkese mûcib-i haşyet ve dehşet olacak vechile envâ'-ı icrâat-ı vahşiyyeye ibtidâr eylemiş idi.

Ber-minvâl-i sâbık her tarafca Cumhûr askeri mağlûb oldığından bütün Fransızların asker yazılmasına karâr virilmiş ve hemân Lion şehri hasr ve tazyîk ile zabt olunarak ahâlîsi hakkında gâyet vahşîyâne mu'âmeleler icrâ olundığı gibi sâ'ir eyâlâtda dahi cüz'î iftirâlar ile pek çok âdemler i'dâm ve gayret-i cumhûriyyesi meşkûk[3] olanların habs ve tevkîfine kıyâm idilmiş idi.

İşte bu sırada mahbûs Kraliçe bi'l-muhâkeme i'dâm olunmuşdur. Fakat ol vakt Fransa'da muhâkeme bir kâ'ide-i ma'kûle ve sahîha üzerine cârî olmayub hemân Yakoben Fırkası'nın indinde i'dâmı matlûb olanların ittihâmına vesîle ittihâz olunabilecek sûretde sathî ve suverî[4] bir istintâk[5] üzerine tertîb olunan hükm-i Karakuşî'den[6] ibâret olarak ba'zıları istintâk bile olunmaz idi. Bu yolda Kraliçe'nin ittihâmında îrâd olunan mevâddan biri mukaddemâ Devlet-i Aliyye muhârebesi içün birâderi olan Avusturya İmparatorı'na gûyâ Fransa hazînesinden iki yüz milyon Frank virmiş olması mâddesi imiş.

Ve birkaç ay sonra maktül Kral'ın hemşîresi o yolda bir ittihâm ve istintâk ile ve müte'allikât-ı kralîden zükûr ve inâs yirmi dört mu'teber kimseler dahi bilâ-istintâk cümleten

1 Lion: Lyon, Fransa.
2 Hâmil: Yüklü yüklenmiş; taşıyan, götüren.
3 Meşkûk: Şüpheli. Kendinden şüphe edilen.
4 Sathî ve suverî: Dışyüzeyle ilgili, derinlemesine olmayan, yüzeysel.
5 İstintâk: Nutka getirme, birini söyletmek isteme. Sorguya çekme
6 Hükm-i Karakuşî: Bir esas, temel ve kanuna dayanmayan keyfi karar ve hükümler.

i'dâm olunub mahbesde yalnız Kral'ın yedi sekiz yaşında olan oğlı Luyi kalub o dahi dürlü hakâretler görerek iki sene sonra mahbesde fevt olmuşdur.

Ve mukaddemce meclis-i millet â'zâsından tevkîf idilmiş olan yirmi bu kadar zât dahi def'aten i'dâm olundığı gibi mahbûs bulunan Orliyan Dükası dahi bu sırada i'dâm kılınmışdır. Yakobenler hükûmeti eyâdî'i teneffüz ve ta'lîllerine alarak bu vechile taraf be taraf katl-i nüfûs ve sâ'ir gûne mu'âmelât-ı vahşîyâneye devâm ile berâber halkın akıl ve ahlâkını dahi öldürmege kıyâm iderek büyük mektebleri kapadıkları gibi hep cem'iyyet-i ilmiyyeler ilgâ olunmuş ve eski Fransa'dan bir eser kalmamak üzre kraliyet ve diyânet ve asâlete dâ'ir bi'l-cümle usûl ve rüsûm-ı kadîmenin ilgâsı sırada dîn-i İseviyye'nin dahi ref' ve ilgâsıyla serbesiyyet ve müsâvâtdan başka bir ibâdet icrâ olunmamasına karâr virilmiş ve fakat dîn-i İsevî yerine bir dîn-i aklî vaz' olunub Paris kilisalarından papaslar tard ve ihrâc ve Paris baş kilisası ibâdet-i (**s.188**) cedîdeye tahsîs ile papaslar ve diyakoslar[1] yerine tiyatro oyuncıları ve muzikacıları geçüb kilisanın mihrâbında yüksek sandalye üzerinde bir genc ve güzel karı yarım çıplak olarak ik'âd ve İlâhü'l-akl ittihâz ile hâzır olan cemâ'at tarafından kendüsine secde ve ibâdet idilmişdir. Ve bu âyîn-i cedîdin icrâsından çend rûz mürûrında cümle Arab kölelerin hürriyyeti i'lân olunmuşdur. Fransa'nın sâ'ir şehirlerinden başka birçok karyelerinde dahi işbu ibâdet-i cedîde te'sîs olunarak birçok genc ve güzel kızlar ilâhe makâmında durınağa mecbûr olmuşlardır.

Ber-vech-i meşrûh İseviyyet'in ilgâsı hasebiyle târîh-i İsevî ve aylar ve günler dahi tebdîl ile cumhûriyyetin târîh-i te'sîsi olan bin yedi yüz doksan iki senesi Eylül'ünün yevm-i i'tidâl-i leyl ve nehâr olan yirmi ikinci güni târîh-i cedîd ibtidâsı olmak üzre sene her birisi otuzar günden ibâret olarak on iki aya taksîm ile bâkî beş gün senenin son ayına ilhâk ve her ay üçe taksîm ile her onuncı gün Pazar güni i'tibâr idilmiş ve bu yolda bir iki rûznâme yapılmışdır.

Doksan üç sene-i mîladiyyesi evâhirinde bu misillü acâ'ib şeyler ihtirâ' olundığı sırada gerek Paris'de ve gerek eyâlâtda habs ve tevkîf ve katl ve i'dâm işlerine dahi devâm olunarak mahbesler mahbûsîni alamadığından manastır ve kilisa ve mekteb ve sarây gibi ebniyye-i cesîme hep meclis ittihâz olunub mahbûslar bir tarafdan i'dâm olundukca yerlerine dîgerleri konılurdı. Bu sûretle pek çok mu'teber ve ehl-i ırz âdemler bi-gayr-i hakkın itlâf idilmişdir. Ve'l-hâsıl bütün Fransa bir dehşet içine düşerek icrâ olunmadık vahşîlikler kalmamışdır. Bu hâlde meclis ve komisyon ve cem'iyyetler â'zâsı yine iki fırka olarak yek-dîgerinin itlâfına sa'y iderdi. Bu vechile Fransa'nın hâli dâhilen fenâ oldığı gibi ber-minvâl-i sâbık düvel-i müttefika orduları her tarafdan Fransa'yı ihâta iderek her istediklerini yapabilecek dereceye geldiklerinden hemân Paris üzerine hareket itmeleri içün bir mani'-i sahîh kalmamış gibiydi. Ancak düvel-i müttefikadan her biri kendü menâfi' ve fütûhat-ı mahsûsına hasr-ı nazar itdigi cihetle beynlerinde hased ve adem-i emniyyet zuhûrından nâşî Avusturya ile İngiliz kumandanları yavaş davranarak bi'l-ittifâk Paris üzerine hareket idemedikleri gibi Rin Nehri tarafında bulunan Avusturya ve Prusya kumandanları beynlerinde şikâk ve nifâk olub küçük ceneraller dahi lâyıkıyla îfâ-yı vazîfe itmediklerinden hiçbir yerde cesûrane hareket idilmedigi cihetle Avusturya ile Prusya'nın gâlibiyetleri dahi semeresiz kalmışdır. Yohsa ceneraller lâyıkıyla davranmış olsaydılar Cumhûrı te'dîb ve belki imhâ idebilürlerdi.

1 Diyakos: Diyakoz. Hristiyanlıkta papazın yardımcısı olan din adamı.

(s.189) Zîra Fransızların pek çoğı me'mûrîn-i cumhûriyyeden bî-zâr idi lâkin Prusya Kralı Katerina ile bi'l-ittifâk Lehistân'ın emr-i mukâsemesini itmâm eylemek emelinde olmasıyla asıl menfa'atini o cihetde aradığından Fransa muhârebesine çendân i'tina itmeyüb dîger devletler dahi birer sûretle kendü menâfi'-i mahsûsalarına hidmet iderek yek-dîgere lâyıkıyla imdâd itmediklerinden gâlib ve mağlûb ma'lûm olmaksızın mevsim-i şitâda her biri Fransa hudûdundan girü çekilmişlerdir. İşte Fransa Cumhûrı düvel-i müttefikanın böyle kusûrlarından istifâde iderek kendüsini toplayub bir azîm tehlike-i hâriciyyeden kurtuldığı gibi cumhûriyyete karşu gelan ba'zı eyâlât halkı mağlûb olub Lion şehri dahi zabt olundukdan sonra Tolun üzerine cumhûr tarafından asker sevk olunub ol vakt yirmi üç yaşında oldığı hâlde topçı yüzbaşısı bulunan Napolyon Bonaparte'nin gayret ve hüsn-i tedbîri ile olunan harekete mukâvemet olunamayacağı ma'lûm olarak İngilizler firâr itmekle Tolun dahi zabt ile ahâlîsi hakkında ta'rîf olunmaz sûretde vahşîyâne mu'amele-i te'dîbiyye icrâ olunmuşdur. Ve bu esnâda cumhûriyyet efkârına muhâlif olan yâhûd bu yolda ithâm olunan kesândan her tarafda yevmiyye pek çok âdemler katl olunurdı.

İşte Fransa'da serbesiyyet kazanmak sevdâsıyla ihtilâl çıkaranlar işi bu dereceye getürerek nihâyet söz ayağa düşüb bir takım erâzil söz sâhibi olarak esâfilin â'lâya tagallüb ve tahakkümi kâ'ide olmağla ihtilâle sebeb olanların dahi çoğı hârice sürilerek Robespiyer artık Fransa'da bir hükümdâr-ı mutlak mertebesine vâsıl olmuş ve anın zamân-ı nüfûz ve ikbâli Fransa'nın bir devr-i dehşetî dimek olub şu kadar ki her dürlü vahşîlige mâ'il olmasıyla berâber dinsizligi sevmediginden bekâ-yı nüfûzına âlet idimdigi esâfil ve erâzilin ârzûsına tebe'an diyânet-i İseviyye'yi ilgâ ile ibâdet-i akl âyinini te'sîs eylemiş ise de işbu âyîn-i cedîdin çend mâh icrâsından sonra Robespiyer anı dahi ilgâ ile bin iki yüz sekiz senesi evâhirinde bir Allah vardır ve insânın rûhı bâkîdir deyü millet meclisine bir kânûn yapdırmışdır.

Ber-vech-i bâlâ ibâdet-i akl âyîninin ilgâsıyla Robespiyer pek çok âdemlerin teveccüh ve muhabbetini celb eylemiş ise de erâzil takımmın indinde nüfûzına biraz halel gelmiş idi. Robespiyer ise nüfûz ve ikbâline güvenerek kendü aleyhinde zann eyledigi eşhâsı cumhûr aleyhine fesâd idiyormuş deyü ithâm[1] ve hemân mahkeme-i ihtilâliyyede hükm ve i'dâm itdirmekle meşgûl oldığından herkesi haşyet ve dehşet istîlâ idüb bu sûretle hilâf-gîrânı kuvvet bularak işbu bin iki yüz dokuz senesi evâ'ilinde kendüsi ve tarafdârı olan **(s.190)** bir haylî mütegallibe ithâm ve i'dâm ile sâ'irlere itdiklerini buldılar. Ve bununla Fransa'nın devr-i dehşeti nihâyet bularak mahbeslerde mevkûf bulunan binlerce âdemlerin sebîli tahliyye olunmuşdur. Ve egerçi bunun üzerine Yakobenler tekrâr ihtilâl çıkarmışlar ise de mağlûb olarak nihâyet mecma'ları olan Yakoben manastırı sedd ü bend ve bir müddet sonra hükûmet ma'rifetiyle hedm ve tahrîb olundığı gibi mahkeme-i ihtilâliyye[2] dahi ilgâ ve Selâmet-i Umûmiyye Cem'iyyeti â'zâsından olan gaddârlar habs ve tevkîf ve'l-hâsıl icraât-ı vabşîyâneye mâ'il olan cumhûriyyet-i müfrite erbâbı her tarafda terbiyye ve tedmîr[3] olunarak cumhûriyyet-i mu'tedile efkârı galebe eylemişdir. Ve egerçi bunun üzerine bir tarafdan dahi Fransa'da kraliyet tarafdârları meydân almağa başlayub bu cihetle Fransa'da

1 İthâm: Töhmetlendirme, suçlandırma, birine bir kabahat yükleme.
2 Mahkeme-i ihtilâliyye: Devrim mahkemeleri.
3 Tedmîr: Yoketme, mahvetme, tepeleme.

efkâr-ı umûmiyye üç kısma münkasım olmuş ise de meclis-i milletde ekseriyyet-i ârâ cumhûriyyet-i mu'tedile tarafında bulunmuşdur. İhtilâl çıkarmak bir seylin önüni açmak gibidir bir kerre açıldığı gibi tabî'î hızı kesilmedikce durmaz ve açanlar sedd ü bendine kâdir olamaz. Ve yalnız karşu gelenleri götürmeyüb ana yol virenleri dahi berâber gark ve telef ider. Binâ'en alâ-zâlik Fransa İhtilâli'ne sebeb olanlar hep bu vechile birer birer telef olmuş ve her biri itdiklerinin aynıyla cezâsını bulmuşdur.

Fransa'da bu vechile dâhilen âsâyiş oldukca i'âde olunmağa başladığı gibi hâricen dahi düvel-i müttefika ceneralleri beyninde ittifâk olmadığından lâyıkıyla yek-dîgere i'âne itmedikleri cihetle Fransızlar bu sene düvel-i müttefika asâkirine galebe itmege başlayub ale'l-husûs Belçika tarafmda Avusturyaluya geregi gibi gâlib gelmişler idi. Bâlâda beyân olundığı üzre Prusyalunun Fransa muhârebesinden garaz-ı hafîsi Avusturyaluları müşkilâta düşürüb de Katerina ile bi'l-ittifâk Lehistân'ın emr-i mukâsamasını itmâm eylemekden ibâret olmasıyla düvel-i müttefikadan bi'l-iftirâk Fransa ile musâlahaya vesîle aramakda iken İngiltere ile Felemenk'den i'âne akçesi alarak mevsim-i baharda bu iki devlet ile müceddeden akd-i mu'âhede ve ittifâk eylemiş ise de hiç gayret itmeyüb bir vakit sonra ahdini dahi nakz ile işbu [bin iki yüz] dokuz senesi evâ'ilinde Fransa Cumhûrı ile hafiyyen mükâlemeye mübâşeret iderek hemân güz mevsiminde yâni hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Rin Nehri'nin sağ yakasına çekilmiş ve binâ'en-aleyh bu sene Avusturyalu tarafında dahi mağlûbiyyet sûreti nümâyan olmuş idi. Sefer-i ahîrede Avusturyalunun bağteten Katerina ile bi'l-ittihâd Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı harb eylemiş olması henüz hatırlardan çıkmamış oldığından Osmânlular dahi Avusturyalunun mağlûbiyyetini bi't-tabi gûş-i memnûmiyet istimâ' iderler idi. **(s.191)** Fakat Devlet-i Aliyye Fransa Cumhûriyyeti'nin tasdîkinde ön ayak olmakdan ihtirâz ider idi. Binâ'en alâ-zâlik ber-vech-i bâlâ orta ilçilik ile Dersa'âdet'e gelmiş olan Dö Korş ile ara sıra hafiyyen mükâleme olunmakda oldığı hâlde sefâretinin kabûlüni istid'â itdikce birer sûretle geçişdirilürdi. Ve bu esnâda Devlet-i Aliyye Avrupa'da bir musâlaha isti'dâdını anladığı gibi Avrupa umûrına medâr-ı müdâhale olmak üzre Fransa'ya arz-ı tavassut eylemişdir.

Dö Korş'un me'mûriyyeti ise Devlet-i Aliyye'ye Fransa Cumhûriyyeti'ni tasdîk itdirmekden ibâret olmasıyla ve Robespiyer'in i'dâmı üzerine Fransa'nın ahvâli pek ziyâde tebeddül eylemiş olması ve hâlâ bir karârda durmayub netîcesi geregi gibi ma'lûm olmaması hasebiyle işbu arz-ı tavassut üzerine Dö Korş'un Bâb-ı Âlî'ye virmiş oldığı takrîrinde musâlaha Fransa'nın düşmanlarına hayırlu ve fâ'idelü oldığına mebnî « musâlaha teklîfi düşmanları himâyedir yollu » sözler münderic oldığından li-ecli'l-mükâleme işbu bin iki yüz dokuz senesi Cumâde'l-âhire'sinin yedinci Salı gicesi Dö Korş bir mühendis kıyâfetinde Re'îsü'l-küttâb Seyyid Mehmed Dürrî Efendi'nin hânesine gelerek mahfîce[1] mükâlemeye mübâderet olundukda Dürrî Efendi tarafından « Devlet-i Aliyye'nin Fransa Cumhûru'na ve bi'l-cümle Fransa milletine der-kâr olan meyl ü rükûni[2] müsellem oldığı » mukaddimesiyle söze girişerek « geçenlerde musâlaha havâdisi mesmû' oldığına mebnî hayırlu maslahatlara hayırlu dostların tavassutı müstelzem-i fevâ'id olacağından musâlaha müzâkeresinde Devlet-i Aliyye'nin bir me'mûrı bulundığı hâlde ba'de'l-musâlaha matlûb olan işler ber-vefk-i merâm tanzîm ve itmâm kılınur mütâla'asıyla cânib-i Devlet-i Aliyye'den kendüsine

1 Mahfî: Gizli, saklı.
2 Meyl ü rükün: İstek, yönelme, arzu ile can ve gönülden meyil.

tavassut husûsı iş'âr olunmuş idi yohsa Fransa'yı sulha bir nev' icbâr yâhûd âharı Cumhûr üzerine tercîh ma'nâsına olmak ihtimâli olmadığı der-kârdır » dinilmekle Dö Korş dahi Fransa Cumhûriyyeti'nin Devlet-i Aliyye'ye ve ale'l-umûm millet-i İslamiyye'ye safvet ve hulûsından bahisle on sekiz aydan berü Bâb-ı Âlî'den bir cevâb-ı şâfî alamadığını ma'raz-ı şikâyetde der-miyân eylemesi üzerine Dürrî Efendi ittifâk husûsunun te'hîrine sebeb tertîbâtımızın noksânı idi el-hâletü hâzihî[1] tekmîl-i levâzıma ihtimâm der-kâr olmağla vakt-i mukadderîne dek boş durmakdan ise demin beyân itdigim vechile musâlaha havâdisi mesmû' olmasıyla maslahata mukaddeme olmak üzre arz-ı tavassut olunmuş idi kaldı ki Dö Korş dostumuz birkaç def'adır şurûtun müzâkeresine şurû' olunsun diyor şurût didigi ne makûle mevâddır min gayr-i resm görelim dimesi üzerine Dö Korş dahi Cumhûr'un tâlib oldığı ittifâk-ı Devlet-i Aliyye'ye hayırlu olan mevâdd içündür Devlet-i Aliyye kendüsine nâfi' şerâ'it ne ise (s.192) mülâhaza ve ifade itmelüdür meselâ Rusya'ya Kaynarca mu'ahedesini tashîh itdirmek gibi Devlet-i Aliyye'nin tezâyüd-i fer ve ikbâlini mûcib olacak mevâdd her ne ise ana göre akd-i ittifâk olunmak üzre Cumhûr beni me'mûr itdi her sûretle Devlet-i Aliyye'yi i'âne olunabilür ve mukâbilinde cumhûr bir şey istemez fakat ticârete dâ'ir ba'zı husûsâta taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade buyurulsa kifâyet ider dimiş olmasına cevâben Dürrî Efendi iki devlet beyninde akd ve ittifâk olunacak olundığı hâlde taleb kangı tarafdan vukû' bulursa şurût-ı ittifâk ol tarafdan takdîm olunur beyne'd-düvel kâ'ide böyledir ve benim de şurûtı göreyim didigim sûret-i resmiyyede degildir fakat kendüsi ta'cîl itdiginden göreyim dimişdim diyicek Dö Korş ben bunı kerrât ile Râşid Efendi'ye ifâde itmiş idim bana bir cevâb virilmedi eger şurûtı göreyim dinilmiş olsaydı Cumhûr'a yazar getürdir idim kaldı ki ben Fransa'dan çıktığım vakit Cumhûr'un niyyeti demin beyân itdigim vechile olub ba'dehu ba'zı tebeddülât vâki' oldı ve politika degişdi şimdi Cumhûr'un irâdesi ne vechiledir ve politikaları ne sûretdedir bilemem lâkin yazar cevâbını celb iderim didikden sonra Leh mâddesini açub Lehlünün husemâsı tarafından ızdırâbı der-kâr olmağla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den istishâbı sûretiyle bir nev' i'ânet zımnında işbu gelecek baharda Lehlüye musallat olan devletlere bu Lehlüler hakkında itdiginiz zulm ve ta'addî nedir vâdîlerinde tahrîren taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sorulsa olamaz mı deyü îrâd eyledigi su'âle cevâben Dürrî Efendi Lehlünün hâlinden bir sahîh haberimiz yokdur bakalım ol vakte kadar ne sûret kesb ider yine müzâkere eyleriz kelâmıyla meclis-i mükâlemeye hitâm virmişdir.

Devlet-i Aliyye mukaddemâ Fransa'nın teşvîkiyle Leh mâddesinden dolayı açmış oldığı Rusya seferinin netîcesinde Kaynarca mu'âhedesi haml-i sakîlini[2] yüklenmiş ve sefer-i ahîrede hâsıl itdigi intibâh ve basîret üzre Avrupa'nın mîzân-ı politikasını pîş-i nazara alarak ana göre kendü menâfi'-i politikasını muvâzene itmekde bulunmuş oldığı hâlde şimdi Dö Korş'un söziyle hod be hod Leh mes'elesine müdâhale idemeyecegi der-kâr idi fakat bu dürlü mükâlemât ile Dürrî Efendi Fransa Cumhûriyyeti'nin tasdîki bahsinde biraz daha vakit kazanmışdır.

Çend rûz mürûrında ya'nî Cumâde'l-âhire'nin on üçünci günü Dürrî Efendi kapuya gitmek içün esbine süvâr olmak üzre iken nerdibânda fücceten vefât itmekle yerine Tezkire-i Evvel Firdevsî Efendi re'îsü'l-küttâb olub anın yerine dahi Küçük (s.193) Tezkîreci Ârif

1 El-hâletü hâzihî: Henüz, şimdi, hâlâ, bugün, bugünkü günde, şimdiki zamanda, şimdiye kadar.
2 Haml-i sakil: Ağır yük.

Efendi geçmekle Dîvân-ı Hümâyûn kîsedârı bulunan ve mukaddemâ Ziştovi mükâlemesinde mükâleme kâtib-i evveli olan Avnî Efendi küçük tezkîreci olmuşdur.

Dürrî Efendi Dersa'âdet'de Egrikapu kurbunda Nakkâşbaşı Mustafâ Ağa nâm kimesnenin oğlı olub altmış beş ve altmış altı târîhlerinde Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'ne müdâvemet ve seksan iki seferinde kalem-i mezkûr ile Rûmili'ye azîmet iderek sefer-i mezkûrda mükâleme kâtibi ve ba'dehu kîsedâr ve tezkîreci ve mektûbcı olub sefer-i ahîrde murahhas-ı sâlislik ile Ziştovi mükâlemesinde me'mûr buyurulmuş idi umûr-ı dîvâniyyede mütefennin ve müstakîmü'l-etvâr bir zât-ı edîb olub Râşid Efendi'nin azlinde re'îsü'l-küttâb olarak dört buçuk ay riyâsetden sonra sinni altmışa karîb oldığı hâlde terk-i mansıb-ı hayât-ı bi-bekâ idüb gitmişdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre Prusyalu ahdinde durmayub Fransa ile hafîyyen muhâbereye şurû' ile Rin Nehri'nin sağ yakasına çekilmesi düvel-i müttefikayı müşkilâta dûçâr idüb bu cihetle geçen yazın Avusturyalular mağlûb olarak refte refte Rin Nehri'ni mürûr ile Almanya tarafına çekilmege mecbûr olduklarından Fransızlar Belçika'yı zabt itmişler idi. Ve kışın müncemid[1] olan nehr ve göllerin üzerinden mürûr iderek Felemenk memleketini dahi teshîr itmeleriyle Felemenk İstatholder'i[2] İngiltere cânibine firâr itmiş idi.

İşbu bin iki yüz dokuz senesinde vâki' Mart-ı Rûmî'nin yirmi dördünde Prusya Devleti Fransa ile akd-i musâlaha iderek Rin Nehri Fransa'nın hudûd-ı tabî'iyyesi olmak üzre ta'yîn ve tasdîk olundı. Prusyalunun bu haraketi düvel-i müttefikayı bütün bütün şaşırddı müte'âkiben Felemenklüler dahi Nisan'ın yirmi ikisinde Felemenk müstakill bir cumhûr olmak üzre Fransa Cumhûri'yla akd-i ittifâk iderek bundan sonra artık Fransızlar ile herâber İngilizler aleyhine muhârebe itmege mecbûr olduklarından öteden berü İngilizler ile Felemenklüler beyninde der-kâr olan ve dâd ve ittihâd mübeddel-i şikâk ve iftirâk olub bu cihetle Felemeklülerin ekser sefâ'ini ve mutasarrıf oldukları Ümid Burnı ve Asya ile Amerika'daki memleketlerinin ekseri İngilterelü yedine geçtiginden başka bî-çâre Felemenklüler müttefik-i cedîdleri olan Fransızlardan dahi her vechile renc ve âzâr görürlerdi ve Felemenk Cumhûrı sözde müstakill ise de hakîkat-i hâlde Fransızların emr ve kumandası tahtında bulunurdı. Ve Fransızlar bahren mağlûb olmalarıyla anların dahi Asya ve Amerika'da mutasarrıf oldukları memâlikin ekserini İngilizler zaht itmişlerdir. Amma berren Fransa asâkiri ekseriyâ gâlib gelerek Fransa Cumhûrı hulundığı muhâtaradan kurtuluh (s.194) cumhûriyyeti te'yîd idecek bir takım teşebbüsât-ı dâhiliyye ile meşgûl olmuş ve bunun üzerine artık her tarafda efkâr-ı cumhûriyye ve ihtilâliyye ilerülemege başlamışdır.

Ve egerçi bu avânda kraliyyet tarafdârları ve ale'l-husûs memâlik-i ecnebiyyeye firâr itmiş olan Fransa asil-zâdegân takımı İngilizlerin teşvîkâtıyla gayrete gelerek on bin kadar asker cem' ve yüz kıt'a sefâ'ine irkâb iderek Fransa tarafına geçüb hâzır bulunan birkaç bin kraliyyet tarafdârları ile birleşerek muhârebeye şurû' itmişler ise de İngiltere Devleti tarafından irsâli mıev'ûd olan on bin imdâd askeri vürûd itmediginden işbu dokuz senesi evâhirinde külliyyen mağlûb olarak Cumhûr eline esîr olan asil-zâdegân ve papas ve sâ'ireden sekiz yüz kadar kesân kurşuna dizildiler.

1 Müncemid: Donmuş, buz hâline gelmiş.
2 İstatholder: Stadholder, Stadhouder.

İngiltere Devleti'nin başvekîli bulunan meşhûr Pit bu vak'ayı İngiltere Parlamentosuna nakl ve beyân sadedinde «İngilizlerin kanı dökülmedi» dimesi üzerine â'zâdan birisi «İngilizlerin nâmusı döküldi» deyü i'tirâz eylemişdir.

Ve iki üç ay sonra tekrâr on bin Fransa muhâcirleri ile dört bin İngiliz askeri Fransa tarafma geçmiş ise de yine bir şey'e muvaffak olamayub der-akab avdet eylemişlerdir.

Prusyalunun Fransa Cumhûru'yla musâlahası haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda mâdâm ki böyle kraliyyet olan bir devlet tarafından Fransa Cumhûriyyeti tasdîk olunmuşdur artık taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi tasdîkinde bir be'is görülmeyüb hemân nazikâne icrâsına şurû' ile bâlâda ahvâli beyân olunan Dö Korş'un ahmâl ve eskâlini[1] Fransa sefârethânesine nakl ile istirâhat itmesi içün Re'îsü'l-küttâb Firdevsî Efendi tarafından kendüsine haber gönderilmiş idi.

Hâlbuki Robespiyer'in i'dâmı üzerine Fransa'nın ahvâli tagayyur iderek Cumhûr tarafından Vertenbak Dersa'âdet orta ilçisi ta'yîn olunmuş idüginden bu esnâda Venedik ve Bosna tarîkiyle Dersa'âdet'e vürûd idicek doğrıca Begoğlu'nda kâ'in Fransa sefârethânesine ik'âd olundukdan sonra sefâreti resmen kabûl ile Fransa Cnmhûriyyeti taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi tasdîk buyurulmuşdur. Fakat mu'tâd olan hedâyâsı sonradan gelecek olub nâmesini teslîm içün Dîvân-ı Hümâyûna duhûli ise ol vaktin usûlünce hedâyânın vürûdına mevkûf oldığından ba'dehu hedâyâsının vürûdında Dîvân-ı Hümâyûna gelmek üzre yalnız Bâb-ı Âlî'ye gelerek sadr-ı â'zam ile mülâkât eylemişdir.

Ber-minvâl-i meşrûh Fransa İhtilâli hasebiyle Avrupa'nın usûl-i politikası mütegayyir **(s.195)** ve Devlet-i Aliyye'nin Avrupa ile revâbıtı mütekessir[2] oldığı hâlde bu esnâda İrân Şâhı Ağa Muhammed Han'ın Âzerbâycân tarafına azîmeti istimâ' olunınağla zîrde beyân olundığı üzre şark tarafının hâli dahi bahs ve müzâkereyi mûcib bir mes'ele olub el-hâsıl Devlet-i Aliyye'de umûr-ı ecnebiyye işleri günden güne tekessür itmege başlamış idi.

Devlet-i Aliyye'de ise başkaca bir Hâriciyye Nezâreti olmayub umûr-ı ecnebiyye re'îsü'l-küttâb bulunan zâtlar tarafından rü'yet olunurdı. Ve egerçi bu işleri hakîkat-i hâlde İstanbul'un Fenarlu dinilan Rûm asil-zâdegânından Tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn bulunanlar idâre eylerdi lâkin merci'-i resmîsi re'îs efendi oldığına binâ'en riyâset-i küttâb mansıbı ziyâdesiyle nezâket ve ehemmiyyet kesb iderek makâm-ı riyâsetde bulunan zâtın inşâ-yı kelâma kâdir ve bahs-i müzâkere ve cedel[3] ve mükâleme fennine vukûf ile hasmını ıskâta muktedir olması lâzıme-i umûrdan oldığı halde bu esnâda re'îs bulunan Firdevsî Efendi gerçi emekdâr ve müstakîmü'l-etvâr ve umûr-ı dîvâniyyeye vukûfi der-kâr ise de fi'l-asl ru'ûs kaleminden çıkma olub kalem-i mezkûrun ma'lûm olan hâli cihetle evâ'il-i hâlinde yalnız fenn-i inşâyı olsun tahsîl idemediginden mesned-i riyâsete müteferri' olan mevâddı bizzât idâre idemeyerek el eliyle iş görmege muhtâc olmağla idâre-i mesâlih-i riyâsete muvaffak olamadığından bu hatb-ı cesîmin[4] idâresinde aczî rû-nüma olmasıyla Zi'l-kâ'de'nin yedinci Pâzârirtesi güni azl ile yerine şıkk-ı sâlis defterdârlığıyla Hubûbat Nezâreti'ne me'mûr bulunan Ebûbekir Râtib Efendi re'îsü'l-küttâb olub anın yerine dahi

1 Eskâl: Ağır yükler, eşyalar.
2 Mütekessir: Çoğalan, artan, tekessür eden.
3 Cedel: Sert münâkaşa, tartışma. Kavga.
4 Hatb-ı cesîm: Önemli, büyük iş, maslahat.

Defterdâr-ı esbâk İbrâhîm Efendi nasb ve ta'yîn ile kendüsine selefinden ziyâde nüfûz ve istiklâl virilmiş ve Zahîre Nezâreti'nin nizâmâtı bir derece daha tevsî' buyurulmuşdur.

Râtib Efendi fenn-i inşâda bî-nazîr ve elsine-i selâsede şâ'ir-i ma'ârif-simîr olmak hasebiyle Halîl Hamîd Paşa âmedciliginde anı âmedî odasına me'mûr itdirmiş ve kendüsi tezkîreci oldığında Râtib Efendi dahi âmedci olub müddet-i medîde bu me'mûriyyetde bulunmuş idi. İki yüz iki seferinde Ordu-yı Hümâyûn ile i'zâm olunub Sultân Selîm'in cülûsunda ba'zı mukarrebînin vâsıtasıyla hakan-ı müşârün-ileyhe kesb-i ta'alluk ve husûsiyyet eylemiş oldığına mebnî ba-hatt-ı hümâyûn Âsitâne'ye celb olunub Râşid Efendi'nin azliyle yerine anın Rikâb-ı Hümâyûn riyâsetine me'mûriyyeti hakkında hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulmağla Bâb-ı Âlî'den kendüye da'vetci gönderildikde « bugün kamer akrebdedir hil'at iksâsını ferdâya ta'lîk buyursunlar » deyü kâ'immakâm paşaya haber göndermekle icrâsı irteye kalub ol gün ise Râşid Efendi ve sâ'ir aleyhinde olanlar ittifâk **(s.196)** iderek ol vakt mukarreb-i pâdişâhî bulunan Nâşid İbrâhîm Beg ve birâderi Abdurrahman Beg vesâtetleriyle Sultân Selîm'e ne dinildiyse dinilüb riyâseti sarf ve tahvîl ve birkaç gün sonra tezkîrecilik vekâletine tebdîl itdiklerine kanâ'at olunmayub birkaç ay sonra ba'zı cünha isnâdıyla Bozcaada'ya nefy itdirilmişler idi.

Râtib Efendi ehl-i hüner ve ma'ârif ve ahvâl-i âlem ve etvâr-ı ümeme vâkıf bir zât olub ancak bu makûle ahkâm-ı nücûmiyyeye[1] i'tikâd itmek İstanbul halkına tabî'at-ı sâniyye oldığından sahîhan i'tikâd itmeyenler dahi bu bâbda tereddüd ve tehâşî hâlinde bulunduklarına mebnî o dahi an-i'tikâd yâhûd âmmenin efkârına ittibâ'en her nasıl ise burc-ı akrebin[2] ahkâmından ihtirâz ile işini ferdâya bırakması zehr-i edbâr ile telh-kâm[3] olmasına bâdî olmuşdur.

Ve bir müddet Bozcaada'da ikâmetden sonra hâline merhameten ıtlâk ile Ordu-yı Hümâyûna gönderilmiş ve Nemçe musâlahası hitâm buldukda orta ilçilik unvânıyla nâme-i mahsûs îsâline me'mûr olarak gidüb geldikden sonra İstanbul'a vürûdında baş muhârebe mansıbı ve müte'âkiben Zahîre Nezâreti ile taltîf buyurulmuşdı. Dürrî Efendi'nin ve Firdevsî Efendi'nin nasblarında Sultân Selîm'in murâdı Râtib Efendi'nin riyâseti iken aleyhinde bulunan makbûl ve müteneffiz zevâtın men' ve tahvîliyle anların nasb olunmuş oldukları mervîdir.

Bu def'a Firdevsî Efendi'nin ehliyyetsizligi tebeyyün itdikde Râtib Efendi riyâsete getürilerek riyâset ehlini ve murâd-ı hümâyûn mahallini bulmuş ise de husemâsı dahi ol günden i'tibâren şatranc-ı ikbâlde anı bir açmaza düşürmek üzre bir mansûbe-i garîbe bulmak fikrine düşmüşlerdir.

(Vekâyi'-i 1210)

Bâlâda beyân olundığı üzre Prusyalu Fransa Cumhûrı'yla akd-i müsâlaha itd[ikd]en sonra Katerina ile birlikde Lehistân'ın mukâseme-i ahîresine teşebbüs idüb ancak ol esnâda

1 Ahkâm-ı nücûmiyye: Yıldızlarla ilgili hükümler.
2 Burc-ı akreb: Akrep burcu.
3 Telh-kâm: "Damağı acı". Kederli, dertli.

(Nemçe) Avusturya Devleti hudûdı üzerine bir mikdâr asker sevk itmiş oldığından ana dahi bir hisse çıkarılarak düvel-i selâse yâni Rusya ve Prusya ve Avusturya devletleri işbu on senesi evâ'ilinde Lehistân'ın bakiyye-i memâlikini beynlerinde taksîm itdiler. Ve Prusya Kralı'nın oynaklığı ve Katerina'nın fitne-kârlığı meydâna çıkdı ve Prusyalunun ol vechile vukû'a gelan ahd-şikenligi üzerine düvel-i müttefikanın ittihâdı halel-pezîr olarak müte'âkiben İspanya ve Toskana hükümdârları dahi Fransa Cumhûrı'yla akd-i musâlaha itmişler idi.

Bunun üzerine Fransa Cumhûrı kesb-i kuvvet iderek artık her millet Fransa'dan havf ider oldı. Ve Avusturya Devleti Rin Nehri'nin sol yakasındaki Almanya memleketlerini istirdâddan (**s.197**) artık kat'-ı ümîd eyledi ise de hiç olmaz ise Almanya'nın sâ'ir memâlikini muhâfaza idebilmek içün yalnızca muhârebeye devam ile gâh gâlib ve gâh mağlûb olarak nihâyet işbu on senesi evâsıtında Fransa ile bir mütâreke akd eyledi ve bu mütâreke altı ay kadar ya'nî Mayıs evâhirine dek mümted oldı. Ve egerçi İngiltere Devleti bâlâda beyân olundığı üzre bahren gâlib ve muzaffer olarak kuvve-i bahriyyesinin şöhret ve şânı dû-bâlâ olmuş idi. Ancak azîm masârife dûçâr oldığı dahi der-kâr idi. Hattâ ol avânda Londra Sefîri Yûsuf Âgâh Efendi'nin Bâb-ı Âlî'ye vârid olan tahrîrâtında İngiltere Devleti'nin gerek Amerika ve Hindistan'da ve gerek Bahr-i Sefîd ve Bahr-i Muhît'de müstahdem olan donanmaları dört yüz seksan kıt'a sefâ'ine bâliğ olub bunlardan yüz yirmi iki kıt'ası kebîr kalyon ve on sekiz kıt'ası ellişer pâre toplı vasat kalyon ve yüz yetmiş altı kıt'ası firkateyn ve yüz altmış dört kıt'ası korvet ve şalope ve sagîr ceng sefîneleri idügi tahrîr olunmasıyla berâber İngiltere'nin banka kâğıdları yüzi yetmişe iken bir aralık elli beşe kadar tenezzül eyledigi ve muhârebe mümted olursa dahâ ziyâde tenezzül idecegi münderic bulunmuşdur.

El-hâsıl düvel-i müttefikanın kusûrlarından ve ale'l-husûs Katerina'nın hud'alarını tervîc yolunda Prusya Kralı'nın şan-ı devlete yakışmayacak sûretde vukû'a gelan harekâtından Fransa Cumhûrı istifâde ile hem kraliyyet tarafdârânına ve hem de vahşete mâ'il olan ve cumhûriyyet-i müfrite efkârında bulunan fırkalara galebe iderek cumhûriyyet-i mu'tedile şartnamesini tanzîm eyledi.

Bu şartname-i cedîde hükmünce kuvve-i icrâ'iyye beş â'zâdan ibâret bir meclise havâle olunarak vükelâ-yı cumhûr ve me'mûrîn-i sâ'ireyi intihâb ve ta'yîn itmek ve kuvve-i berriyye ve bahriyyeye emr virmek işbu müdîrân-ı hamsenin vezâ'ifinden oldığı cihetle bunlara pek büyük nüfûz ve iktidâr virilmiş idi. Ancak her sene bu beşden biri ihrâc ile yerine meb'ûsân-ı millet tarafından dîgerinin intihâbı meşrût oldığından meb'ûsân-ı milletde dahi pek çok nüfûz ve iktidâr kalmış idi. Kuvve-i kânûniyye ise iki meclise havâle olunarak birisi beş yüz meb'ûsândan ibaret olub beş yüzler meclisi ve dîgeri iki yüz elli â'zâdan mürekkeb olarak meclis-i kudemâ tesmiye olunmuş ve her bir kânûn ve nizâm beş yüzler meclisinde tanzîm olunarak meclis-i kudemâ tarafından tasdîk olunmadıkca mer'iyyü'l-icrâ[1] olmaması şart kılınmış idi. Ve egerçi bu şartnâme-i cedîdin icrâsı hakkında beyne'n-nâs zuhûr iden kîl ü kâl üzerine işbu bin iki yüz on sene-i hicriyyesinde vâki' Teşrîn-i Evvel-i Frengî'nin on beşinde tekrâr Paris'de bir büyük ihtilâl zuhûr ile meclis-i millet üzerine otuz bin kadar ahâlî (**s.198**) hücûm eylemiş ise de hükûmet-i askerînin ikinci kumandanı olan Napolyon

1 Mer'iyyü'l-icrâ: Yürürlüğe girme, geçerlilik kazanma.

Bonaparte'nin gayretiyle usât takımı[1] mağlûb olmuşdur.

Ve bu sokak muhârebesi muzafferiyyetine mükâfeten ferdâsı Napolyon Bonaparte bütün Fransa asâkirinin baş cenerali nasb olunmuşdur. Ve üç seneden ziyâde mümted olan millet meclisinin artık işi hitâm bulmağla şehr-i merkûm evâhirinde dağılub ber-vech-i muharrer teşkîl olunan hükûmet-i cedîde Teşrîn-i Sânî-i Frengî evâ'ilinde işe başlamış idi.

Cumhûriyyet-i müfrite efkârında bulunanlar bu hükûmet-i cedîde aleyhine sa'y idüb hattâ bunların bir takımı bi'l-cümle Fransa'da vâki' emlâkin ale's-seviyye[2] ahâlî beyninde kardaş payı olarak taksîmini alenen teklîf iderek bu efkâr-ı garîbenin fi'le getürilmesi içün Babof nâm şahsın taht-ı riyâsetinde olarak bundan beş altı ay sonra bir cem'iyyet-i hafiyye tertîb olunmuşdur.

Böyle taksîm-i emlâk usûli esâfil-i nâsın efkârına muvâfık gelerek birçok taraf-girleri bulunmak emr-i tabi'î ise de müdîrân-ı cumhûr keyfiyyeti tahkîk ile Babof'ı habs ve nihâyet katl itmişlerdir. Ve Fransa'da ekseriyyet-i ârâ bir cumhûriyyet-i mu'tedile tarafında bulundığından işbu hükûmet-i cedîde te'essüs ve takarrur itmişdir.

Ma'a-mâ-fîh müdîrân-ı cumhûr bir tarafdan o misillü vahşilige mâ'il olan cumhûriyyet-i müfrite[3] taraf-gîrânının ve bir tarafdan dahi kraliyyet tarafdârânının fesâdât ve tahrîkâtıyla meşgûl bulunmuşdur.

Binâ'en alâ-zâlik Fransa'nın ahvâl-i dâhiliyyesi karışıklıkdan kurtılamamışdır fakat umûr-ı hâriciyyesi az vakt zarfında kesb-i intizâm ve terakkî eylemişdir.

Şöyle ki: Müdîrân-ı hamsenin re'isi Baras nâm zât olarak Robespiyer'in i'dâmından sonra Fransa'nın emr-i idâresi hakîkat-i hâlde anın elinde idi ve müdîrânın istikrâr-ı hükûmeti ber-vech-i meşrûh Napolyon Bonaparte'nin eser-i himmet ve gayreti oldukdan başka kendüsinin Baras'a tereddüd-i tâmmı var idi ve kendüsinde müşâhade eyledigi isti'dâd ve liyâkat îcâbınca şân ve şöhret kazanmak üzre müstakillen bir ordunun kumandanlığı emelinde olub buna dahi müdîrân tarafından pek suhûletle muvâfakat olunarak uhdesine İtalya ordusı kumandanlığı ihâle olunmuş idi. Ve bu yazın Almanya tarafındaki Fransız orduları muzaffer olamadılar ise de Napolyon Bonaparte şehr-i Mart'da Nis[4] şehrine vâsıl oldukda elli bine karîb olan ordusını her şeyden mahrûm görüb yağma-gîrlik va'diyle askeri teşvîk iderek hemân Avusturya ve sâ'ir dünya orduları üzerine hücûm ile her tarafda galebeye mazhar oldı ve bu muzafferiyyetlerin netîcesinde Sardunya Devleti (Sava) ve (Nis) (**s.199**) şehirlerini Fransa'ya terk ve ferâgat iderek akd-i musâlahaya mecbûr oldığı gibi az vakt zarfında dîger İtalya hükûmetleri dahi musâlaha iderek Fransa Cumhûrı'yla meydân-ı muhârebede Avusturyalu yalnız kalmışdır.

Bosna hudûdının kat' ve ta'yîninde Nemçelüler tarafından hâric-i ez-ahd ve şart üç mâdde iddi'âsında ısrâr olundığından üç seneden berü işbu kat'-ı hudûd nizâ'ı munkatı' olamamışdı. Mevâdd-ı selâseden biri ahâlînin ihbâr ve irâ'e eyledikleri Ezmolyanac Dağı ta'bîr olunan mahalden hâric olarak bir mahallin Ezmolyanac Dağı burası i'tibar olunmalıdır

1 Usât takımı: Asiler, isyan edenler.
2 Ale's-seviyye: Müsavat üzre, eşit ve dengeli olarak.
3 Müfrite: İfrat eden, sınırı geçen, ileri vardıran, aşırı.
4 Nis: Nice, Fransa.

deyü vâki‘ olan iddi‘aları ve dîgeri mebde’[1] noktası istedikleri yerden yâni kendülerine ziyâde arâzi terkini mûcib olacak vechile ilerüden i‘tibâr olunmak teklîfi olub üçüncisi dahi mesâha ve mil mâddeleri idi ki harîta-i ma‘mûlün-bihâda mu‘ayyen olan arâzi ba‘de't-tahdîd mesâha olundukda harîtanın mikyâsına göre Nemçe tarafına terk olunan arâzi yirmi dört milden ne kadar noksân zuhûr ider ise yerine sâ’ir mahâlden ta‘vîzan ol kadar arâzî terk olunması husûsı idi. Bu mevâdd-ı selâsede Nemçelüler ısrâr iderek bu bahâne ile ahden ve şarten taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye reddi lâzım gelan Dubice ve Gradişka ve Novi kal‘alarını teslîm itmemişler idi.

El-hâsıl Avusturyalıların böyle şeylerde mücerreb ve ma‘lûm olan etvâr-ı iz‘âc-kârları îcâbınca işbu hudûd münâza‘ası mahallince kat‘ olunamayub nihayet Dersa‘âdet'de Nemçe ilçisi ile bi'd-defâ‘at müzâkere ve mübâhese olunub sefâretce dahi bu hâbda hayli su‘ûbetler[2] ibrâz olunmuş ise de Fransa İhtilâli'nden nâşi Nemçelünün gâ’ilesi ziyâde oldığından mecbûren bu iddi‘alardan vaz geçerek terâzî-i tarafeyn ile virilan karâr mûcebince hudûd me’mûrlarına yazılub bu avânda hudûdname tanzîm ve mezkûr kal‘alar bi'l-cümle mühimmâtıyla Devlet-i Aliyye'ye red ve teslîm olunmuşdur. Lâkin Avusturyalular Devlet-i Aliyye'yi böyle olmayacak şeylerle iz‘âc ideceklerine böyle bir gargaşalık vakitde taraflarına celb ile muhârebe-i sâbıkanın müstelzim oldığı bürûdet ve beynûnetin ref‘ ve izâlesine çalışmış olsaydılar kendü politikalarına daha muvâfık olurdı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Fransa Cumhûrı tarafından Dersa‘âdet orta ilçisi ta‘yîn ve irsâl olunmuş olan Vertenbak resmen Bâb-ı Âlî'ye gelmiş ise de Dîvân-ı Hümâyûna duhûli hedâyasının vürûdına ta‘lîk olunmuş idi. Bu kerre hedâyânın berren gelecegini istihbâr idüb bu ise vakte muhtâc oldığından Dîvâna duhûli hedâyâsının vürûdına kadar te’hîr olunmamasını istid‘â itmekle sâbıklarda ba‘zı süferâya oldığı vechile bilâ-hediyye[3] **(s.200)** Dîvân-ı Hümâyûna gelmesine müsâ‘ade buyurılarak Şevval'in on sekizinci Salı güni Dîvân-ı Âlî tertîb olunub sefîr-i mûmâ-ileyh huzûr-ı hümâyûna duhûl ile mazhar-ı taltîf olmuş idi. Memâlik-i Hindistan'dan Surat[4] beldesine karîb Baruc[5] şehrinin hâkimi Hanefiyyü'l-mezheb ve Moğoliyyü'n-neseb Mu‘azzez Han nâm zât ol havâlîyi istîlâ iden İngilizler ile müddet-i medîde muhârebe idüb nihâyetü'l-emr mağlûb olarak bir müddet kûşe-i inzivâ ve uzletde ikâmet ve ba‘dehu rihlet[6] itdikden sonra oğulları Ahmed Han ve birâderleri zabt ve istîlâ olunan emlâk-i mevrûselerini istihlâs içün ekârib ve â‘vân ve ensârını cem‘le cenge tasaddî itmişler ise de netîce-pezîr olamayacağını anlayub bilâhare işlerine bir sûret virmek üzre Ahmed Han memâlik-i Devlet-i Aliyye'den güzâr ile Fransa'ya ve oradan İngiltere'ye gidüb maslahatını tesviyye itdikden sonra Fransa'ya geldiginde hakkında Fransa Cumhûrı tarafından pek ziyâde ri‘âyet olunmuş idügine mebnî bu kerre Fransa'dan Dersa‘âdet'e avdetinde doğrı Fransa sefârethânesine nüzûl eylemiş oldığından Fransa ilçisi Fransızların ehl-i İslâm hakkında olan ri‘âyetlerini ibrâz ve isbât içün bu kerre ber-vech-i meşrûh Dîvân-ı Hümâyûna duhûlünde anı dahi berâber getürmüş oldığından ve böyle devlet düşküni bir han-

1 Mebde’: Evvel, başlangıç, prensip, ilk unsur; ilmin ilk kısmı.
2 Su‘ûbet: Güçlük, zorluk.
3 Bilâ-hediyye: Hediyesiz, hediye getirmeden.
4 Surat: Surat, Gucerat, Hindistan.
5 Baruc: Bharuc, Gucerat, Hindistan.
6 Rihlet: Göç, göçme. Ölme.

zâdenin diyâr-ı gurbetde bî-kes kalub gezmesi Sultân Selîm Han gibi rahîm bir pâdişâhın rikkat-i kalbini mûcib olacağı bedîhî bulundığından hakkında pek ziyâde iltifât ve ihtirâm ve beş bin guruş atiyye-i seniyye ile ikrâm buyurmuşdur.

Fransa ilçisi mûmâ-ileyh Vertenhak ibtidâ-yı me’mûriyyetinden berü Devlet-i Aliyye ile Fransa Cumhûrı beyninde bir ittifak akd olunmasını teklîf idüb Sultân Selîm Han dahi Rusya ve Avusturya taraflarından emîn olamadığı cihetle muvâzene-i Avrupaya dâhil olmak üzre ba‘zı düvel-i Avrupa ile ittifâk eylemek ârzûsında idi ancak Vertenbak'ın teklîfi ittifâk-ı tecâvüzî dâ’iresinde olub hemân Devlet-i Aliyye'yi harbe sevk itmek dimek olduğından ana muvâfakat olunamadığına mebnî Re’îs Efendi ile Vertenbak beyninde pek çok mübâhase ve müzâkereler cereyân iderek netîcesinde Devlet-i Aliyye cârî olan Avrupa muhârebesinde bî-taraflık meslegini ihtiyâr itmiş oldığından bu muhârebenin hitâmına kadar kemâ-kân bî-taraf kalmak ve Fransa Cumhûrı mu‘ârızı olan devletler ile umûmen musâlaha akd eyledigi târîhinden mu‘teber olmak üzre Fransa'nın ol vechile musâlaha-i umûmiyye in‘ikâdında olan ve Devlet-i Aliyye'nin el-yevm zîr-i hükmünde bulunan memâlikin muhâfazası zımnında tarafeyn yek-dîgerin memâlikine zâmin[1] ve kefîl olmak ve âhar devlet tarafından birine ta‘arruz vukû‘ında **(s.201)** taraf-ı âhardan her vechile i‘âne ve imdâd ve piyâde ve süvâri otuz bin asker yâhûd bunun mukâbili on iki kapak kaldırır ve on kıt‘a fırkateyn olarak takdîr olunan sefâ’in üç ve nihâyet dört ay zarfında matlûb olan mevkî‘a îsâl olunmak ve fakat bu ittifâk Avrupa'ya münhasır olub Devlet-i Aliyye'nin Asya veya Afrika'da ve Fransalunun kezâlik Avrupa hâricinde muhârebesi zuhûrında iki taraf dahi kayd-ı i‘âneden vâreste[2] olmak ve umûmen Avrupa'nın emn ü âsâyişinden ibâret olan işbu maslahat-ı hayriyyeye rağbet iden sâ’ir devletler dahi tarafeynden bu ittifâka da‘vet kılınmak ve bu mu‘âhedenin tasdîknâmeleri üç ay zarfında mübâdele idilmek şerâ’itinin derciyle on beş mâddeyi hâvî bir kıt‘a ittifâknâme-i tedâfu‘î tanzîm olunub ancak Sultân Selîm Han Hazretleri bu keyfiyyetin bilür âdemler ile müzâkere olunmasını emr eylemiş olmasıyla işbu on senesi Zi'l-kâ‘desi'nin on ikinci Pençşenbe güni Bâb-ı Âlî'de huzûr-ı Sadr-ı â‘zamîde akd olunan meclis-i hafîde Kethüdâ Beg ve Re’îs Efendi ve Defterdâr Efendi ve Şıkk-ı Sânî Mustafâ Reşîd Efendi ve Tevkî‘î Abdullâh Birrî Efendi ve Defter Emîni Firdevsî Efendi ve Tersâne Emîni Râşid Efendi ve sâbıkan Tersâne Emîni Osmân Efendi hâzır oldukları hâlde şerâ’it-i mezkûre yegân yegân nazar-ı tetkîkden geçürilerek kabûl ve tasvîb olundukdan sonra fetevâ-yı şerîfesinin istihsâli bahsine gelince Sadr-ı â‘zam cümleye hitâben sizlerden bu sırrın hârice tecâvüz itmeyecegine ben kefîl olabilirim lâkin bu bâbda fetevâ-yı şerîfe mürâca‘at olunacak Şeyhü'l-islâm Efendiye ifâde olunsa fetvâ virebilür mi yohsa kazaskerlere dahi ifâde olunmak mı iktizâ ider mukaddemâ İsvec ve Prusya ittifâkları nasıl oldı şimdi yine ol vechile mi olmak lâzımdır burası dahi mülâhaza olunmalıdır didikde mukaddemâ İsvec ve Prusya ittifâklarının akdi muhârebe esnâsında idi ol vakt hâne-i Şeyhü'l-islâmîde umûmî bir meşveret olub mâdde karâr buldukda mâddenin istisvâb olundığını müş‘ir bir şukka tahrîr olunub meclis-i meşveretde hâzır bulunan sudûr ve ricâl imzâ ve temhîr itmeleriyle ol şukka fetevâ makâmına kâ’im olmuş idi kaldıki şimdi muhârebe esnâsı olmayub mâddenin dahi ketm ü ihfâsı mültezim olmağla hâne-i şeyhü'l-islâmîde sudûr ile müşâvere mâddenin

1 Zâmin: Tazmîn eden, kefil olan
2 Vâreste: Kurtulmuş. Serbest, rahat. İlişiksiz.

intişârına sebeb olur mı olmaz mı bilemeyiz lâkin Şeyhü'l-islâm Efendi ve sudûr-ı izâm âhar mes'ele müzâkeresi içün huzûr-ı hümâyûnda cem' olsalar o aralıkda bu mâdde dahi söyleşilüb bu husûsun ketmi bi'z-zât taraf-ı şâhâneden kendülere tenbîh ve te'kîd buyurulsa zannımıza göre âhara ifşâ idemezler bu sûretde tasdîknâmelerin mübâdelesine kadar mâdde mektûm kalur dimildikde vâkı'a bir güzel mülâhazadır acaba kangı mâddeyi vesîle (s.202) itsek deyü fikr ve mütâla'a olunarak nihâyet haricî Abdülvahhâb mâddesi içün Medîne-i Münevvere'den tahrîrât geldi işte bu mâdde müzâkere olunur ba'dehu Fransa ittifâkı mâddesi söyleşilüb bir başka tahrîr ile fetevâ makâmında huzzâra imzâ itdirilür deyü karâr virülerek bâ-takrîr huzûr-ı hümâyûna lede'l-arz Sultân Selîm Han tarafından takrîr-i mezkûrun bâlâsına böylelik ile bu mâddeyi ta'akkul[1] eyler bilür âdemler ile söyleşilsün dimiş idim işte anlar münâsib görmüşler sudûr didikleri âdemlerin bilecegi şeyler degildir bu mukaddemâ olan İsvec ittifâkına kıyâs olunamaz zîrâ bunun şimdilerde ketmi vâcibdir ve şer'ân cevâzî[2] degil çokdan vücûbı âlemin bildigi şeydir bunların biri iktizâ itmez mütevekkilen alallâh bu gice temhîr olunub mübâdele olunsun deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuş oldığından hemân Zi'l-kâ'de'nin on yedinci güni Re'îs Efendi ile Vertenbak beynlerinde mezkûr ittifaknâme-i tedâfu'î ile İngiltere Devleti müstesnâ olmak yâni Fransa Cumhûrı ile İngiltere Devleti beyninde sefer vukû'ı lâzım gelür ise bu ittifaknâmede meşrût olan i'âneti Fransa Cumhûrı Devlet-i Aliyye tarafından iddi'â ve mütâlebe eylememek üzre mukâvele olundığını mübeyyin başkaca bir mukâvele-i hafiyye senedi dahi berâber imzâ olunmuşdur.

Ancak bu esnâda Vertenbak azl ile yerine Fransa Cumhûrı tarafından büyükilçilik rütbesiyle Ober Dubaye[3] nâm zâtın nasbıyla Dersa'âdet'e irsâl olunmak üzre oldığı istihbâr olunmağla anın vürûdına intizâr üzre bulunulmuşdur. Ve bunun üzerine hemân Danimarka ve İsvec gibi ba'zı düvel-i Avrupa'nın dahi bu ittifâka idhâline çalışılmışdır. Lâkin mezkûr ittifâknâme ahkâmının icrâsına hâl ve zamân müsâ'id olamamışdır.

Mukaddemâ İngiltere Devleti'nin Rusya ve Avusturya devletleri ile Fransa aleyhine akd eyledikleri mu'ahede-i ittifâkda Asya devletleri istisnâ olunub memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin ekserî Asya ve Afrika kıt'alarında bulundığına nazaran bu ittifâkın kendüsine dokunur ciheti olmamak lâzım gelmiş ve bu cihetle İngiltere ilçisi dahi Devlet-i Aliyye müstesnâdır deyü haber virmiş ise de Avrupa'nın en mühim noktası ve en güzel arâzîsi Devlet-i Aliyye yedinde bulundığı cihetle iştibâh olundığından Londra İlçisi Âgâh Efendi'ye yazılub İngiltere başvekîlinden istîzâh-ı mâdde eylemesi iş'âr olunmağın lede'l-istifsâr Devlet-i Aliyye Moskov ve Nemçe devletlerine i'lân-ı harb ider ise İngiltere Devleti şurût-ı ittifâk muktezâsınca i'âne idecegi cevâbını almış oldığından İngiltere Devlet-i Aliyye'yi fedâ itmiş deyü vükelâ-yı Devlet-i Aliyye müte'essir olmuşlar iken Devlet-i Aliyye yine İngiltere Devleti'ni fedâ idemeyüb ber-minvâl-i meşrûh Fransa ilçisiyle yapılan ittifâk mu'âhedesinde bir sened-i mahsûs ile sarâhaten[4] (s.203) istisnâ idilmiş ve Türklerin mebcûl oldığı sebât ve vefâkârlığın derecesi gösterilmişdir. Şu kadar ki Devlet-i Aliyye'nin bu te'essüründen Fransızlar müstefîd oldı. Şöyle ki: Devlet-i Aliyye bir mertebe daha Fransalu tarafına meyl

1 Ta'akkul: Akıl erdirme, zihin yorarak anlama; hatırlama, hatıra getirme.
2 Cevâz: Müsaadeli. Ruhsat, izin. Câiz olma.
3 Ober Dubaye: General Aubert-Dubayet (Jean-Baptiste-Hannibal).
4 Sarâhaten: Açıklıkla, ibarede açıklıkla.

idüb hattâ Fransa tarafına ziyâde müsâ'ade ve nüvâziş[1] gösterdiginden nâşî düvel-i müttefika tarafından ara sıra şikâyetler vukû'a gelür idi.

Havâdis-i Kafkas ve İrân

İrân Şâhı Ağa Muhammed Han mukaddemâ Rusyalu hakkında ba'zı mu'amelât-ı tahkîriyye göstermiş oldığından Katerina kendüsine dil-gîr olub ancak ol vakt Kırım'ın istîlâsıyla meşgûle bulundığından iğmâz-ı ayn ile izmâr-ı kin iderek memâlik-i İrân'da dürlü fesâdlar ihdâsıyla Ağa Muhammed Han aleyhine haylîce sa'y eylemiş ise de bir şey yapamayub Ağa Muhammed Han ise Fars ve Irâk ve sâ'ir taraflardaki rukebâsına hep galebe itdikden sonra Âzerbâycân tarafına hareket ve Karabağ'm zabtına mübâderet itdikden sonra Gürcistân üzerine gidüb ve Tiflis'i urub gâret ve ba'dehu Gence üzerine hareket idüb Şeki ve Şirvân memleketlerini taht-ı inkıyâda getürmüş idi. Bu vechile taraf taraf mazhar-ı galebe ve zafer olarak memâlik-i İrân'da kendüsine mu'ârız kimesne kalmayub Rusyaluya i'lân-ı harb içün bir bahâne aramakda oldığından Rusya tarafına izhâr-ı husûmetden halî olmadığı halde bu avânda Dağıstân hanlarından ba'zılarının İrân tarafına iltihâk ile hem-civâr olan eyâlât hâkimlerini Rusya aleyhine tahrîk ve iğrâya müsta'id oldukları tebeyyün itmesi üzerine Katerina hudûdını te'mîn bahânesiyle Ağa Muhammed Han'dan ahz-ı intikâm ve Bahr-i Hazar sevâhilinde vâki' ba'zı memâlik-i İrâniyye'yi zabt ve iğtinâm zımnında işbu on senesi hilâlinde sevk eyledigi asker Dağıstân içine duhûl ile Derbend Kal'ası'nı hasr ve tazyîk iderek Petro zamânından berü muhâfız bulunan yüz yirmi yaşında bir pîr-i kûh-nisâl kal'ayı Rusya ceneraline teslîm eylemişdir.

Bu haber Ağa Muhammed Han'a vâsıl olıcak asâkir-i vâfiyye ile ol tarafa hareket ve kal'adan li-ecli'l-mukâbele hurûc iden Rusya asâkiri münhezimen kal'aya ric'ata icbâr ile mazhar-ı galebe ve nusret olmakdan nâşî imdâda yetişmek içün Kuban cânibinde bulunan Rusya asâkiri Acem tarafına gitmege me'mûr olmuş idi.

Bu avânda İrân ile Rusya beyninde zuhûra gelan vukû'atın hulâsâsı işte bundan ibâret idi. Ancak geçen dokuz senesi evâhirinde Revân ve Karabağ hanlarının Dersa'âdet'e Zeynel ve Abdullâh Çelebi nâm âdemleriyle vârid olan tahrîrâtlarında bu esnâda Ağa Muhammed Han'ın Azerbâycân'a azîmeti şayi' olmağla lede'l-iktizâ hudûd-ı hakanîde bulunan vüzerâ (s.204) ve mîr-i mîrânlar tarafından kendülerine asâkir ile imdâd ve ol havâli ahâlîsinin Memâlik-i Mahrûse'ye firâr ve ilticâları takdîrinde kabûl ve istishâb olunmak ve Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin zamânında sefer esnâsında Revân Hanı'na Anadolı beglerbegligı pâyesi ihsân buyurulmuş idügünden berâtının tecdîd olunması husûsları niyâz olunmağla keyfiyyet havâss-ı vükelâ beyninde lede'l-müzâkere Ağa Muhammed Han'ın bu avânda tenfîri[2] münâsib olmayacağı misillü mültecîlerin kabûl olunmaması dahi şân-ı devlete yakışmayacağından bu bâbda iktizâ-yı hâle göre hakîmâne hareket olunmak üzre virilan karâr mûcebince ol havâli aşâ'ir ve re'âyasından berü taraflara firâr ve ilticâ idenler oldığı takdîrce evvel emirde adem-i kabûl mu'âmelesi gösterilmeyüb fakat geldikden sonra

1 Nüvâziş: (Nevâziş) Latif, inayet, iltifat.
2 Tenfîr: Ürkütme, nefret ettirme.

avdet fikrinde olanların dahi men‘ olunmaması hudûd me’mûrlarına tahrîr olunub Revân ve Karabağ hanlarına dahi Devlet-i Aliyye'nin İrâniyyân ile olan mu‘âhedesi şâh ve hanâna[1] mahsûs olmayub bi'l-cümle il ve ahâlî-i İrân'a şâmil oldığından anlar tarafından hilâf-ı ahd bir hareket sadır olmadıkca Devlet-i Aliyye bir vakitde İrânlulara îsâl-i hasâr olunmasına ruhsat-dâde ve hıtta-i İrân'a pa-nihâde olmayacağı ve şerâ'it-i sulhâ kemâliyle ri‘âyet olunacağı cihetlerle bi'l-cümle İrânluların bu takrîb ile himâyeleri mültezemdir ve ale'l-husûs hanân-ı müşârün-ileyhimâ gibi Devlet-i Aliyye'ye izhâr-ı sadâkat idenlerin isti‘dâları karîn-i kabûl ve müsâ‘ade buyurulub ol bâbda hudûd me’mûrlarına ta‘lîmat-ı lâzıme i‘tâ olunmuşdur me’âlinde makâm-ı Sadâretden birer kıt‘a cevâbnâme yazılmış ve Revân Hanı'nm pâye berâtı tecdîd ile âdemine virilmiş ve ikisi dahi i‘ade idilmiş idi. Mu’ahharen Erzurûm Vâlîsi Ziyâ Yûsuf Paşa Dersa‘âdet'e tahrîrât irsâl ile Ağa Muhammed Han Revân Kal‘ası'nı teshîr itdikden sonra Tiflis'e hücûm iderek hânelerini ihrâk ve ahâlîsini sebî ve istirkâk[2] idüb on beş gün sonra Tiflis'e sekiz dokuz sâ‘at bu‘dı olan Sınıkköpri nâm mahalle avdet eylemiş oldığı havâdisine nazaran Ağa Muhammed Han'ın Âzerbâycân taraflarında bir meşgûliyyeti kalmamış dimek olmasıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi merâsim-i ihtiyâta ri‘âyet elzem görilüb fakat bu havâdis kâl ve kaleme getirülmeyerek mücerred ba‘zı eşkıyâ ve göçebe tâ’ifelerinin nizâmı vesîle ittihâzıyla ma‘iyyeti me’mûrlarına lede'l-iktizâ haber vürûdında hareket itmek üzre müheyyâ bulunmaları içün tahrîrât göndermiş oldığını inhâ ve bu bâbda ta‘lîmât istid‘â eylemiş oldığına mebnî hilâl-i Rebî‘ü'l-âhir'de Şeyhü'l-islâm konağında meclis akdiyle husûs-ı mezkûr der-miyân olundukda Erzurûm vâlîsine ser‘askerlik unvânı virilerek esbâb-ı ihtiyâtiyyeye ri‘âyet olunması tezekkür olunmuş (**s.205**) ise de şimdi Ağa Muhammed Han'ın berü taraf aleyhinde bir gûne hareketi meşhûd degil iken bu vechile tehyi’âta teşebbüs olunması anı şübheye düşürerek tevahhuşunı mûcib olabilecegi mütâla‘asına mebnî ser‘askerlik unvânından sarf-ı nazar olunarak yalnız İrân tarafına ihâle-i nazar-ı dikkat ve levâzım-ı tayakkuz ve intibâha ri‘âyet eylemek üzre Erzurûm vâlîsine cevâb yazılmış ve ser-haddât muhâfızlarına dahi anın re’y ve irâdesi üzre hareket eylemeleri zımnında tahrîrât gönderilmiş idi ba‘dehu mâh-ı Şa‘ban'ın hilâlinde Ziyâ Paşa'dan vârid olan tahrîrâtda Ağa Muhammed Han'ın berü tarafa geçen İrân re‘âyâsını mütâlebede ısrâr eyledigi ve İrakli Han'ın iltimâsı üzerine bir haylî Rusya asâkiri vürûd ile verâlarında dahi külliyyetlü asker gelecek oldığını ve Devlet-i Aliyye'nin ruhsat ve muvâfakati ile Demirkapu tarafından geçerek Ağa Muhammed Han'ın üzerine gidiyoruz deyü beynlerinde tefevvüh eylediklerini tecessüs-i ahvâl zımnında Tiflis tarafına gönderilan câsûsun haber virmiş oldığı ve bu bâbda ihtiyâta ri‘âyet lâzımeden idügi cihetle şu hâle nazaran Ağa Muhammed Han'ı mı isticlâb itmek ensebdir[3] yohsa Rusya tarafını mı tesahub müstasvebdir[4] vech-i münâsibinin serî‘an iş‘âr buyurulması ve Ağa Muhammed Han'ın evvel bahârda Revân tarafına gelecegi ve hudûd-ı hakaniyyeye tecâvüz ve tahattî dâ‘iyyesinde olacağı zavâhir-i ahvâlden istidlâl olunub mevsim-i bahâr dahi takarrüb eylediginden şâyed ki bir gâ’ile tahaddüs ider mütâla‘asıyla Sivas ve Mar‘aş zu’amâ ve erbâb-ı tîmârının Nevrûz'da Erzurûm sahrâsında bulunmaları içün kendülerine Erzurûm'dan yazılmış olmağın te’kîdi hâvî Dersa‘âdet'den

1 Hanân: Hanlar.
2 İstirkâk: Harbde düşman tarafından esir alma. Köle edinme, bir kimseyi kendine köle olarak alma.
3 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.
4 Müstasveb: Doğru sayılmış, mâkul görülmüş.

dahi emr-i âlî gönderilmesi münderic bulunmuş ve Anapa Muhâfızı Seyyid Mustafâ Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtda Çerkesistân'ın bir tarafı Dağıstân'a muttasıl oldığından li-ecli'l-ihtiyât Dağıstânlu Çoknay Hâkimi Ümme Han'ın celbine kendü tarafından i‘tinâ olunmak hasebiyle Ümme Han ve Çoknay kadısı ve Muhammed Beg nâm zât tarafından Ağa Muhammed Han havâdisine dâ’ir Anapa'ya vârid olan Arabiyyü'l-ibâre mektûbların Dersa‘âdet'e gönderildigi ve Dağıstân ve havâlîsinden tevârüd idenlerin takrîrlerine göre ba‘zı ahâlî-i Dağıstân ile Kabartay'a semt olan Komuk ve Çeçen ve Yemsan halkı bayrak küşâdıyla Ağa Muhammed Han'a tâbi‘ olub ba‘zıları dahi encâm-ı kâra müterakkıb oldukları ve Ağa Muhammed Han bu kışın Rusya yedinde olan Kızlar Kal‘ası'na azîmet fikrinde bulundığı ve bu keyfiyyete mebnî Nehr-i Kuban'ın öte tarafında olan Rusya askeri pey-der-pey Kızlar Kal‘ası semtine sevk olunmakda idügi ve Rusyalu Kabartay ahâlîsinden üç bin kadar süvâri istedikde Kabartaylular imtina‘ ile hâzır oluruz her kangı taraf mağlûb olur ise ol tarafı yağma eyleriz deyü cevâb virmiş (**s.206**) oldukları ve Ağa Muhammed Han Kızlar[1] tarafına gelürse Kabartalar ana tâbi‘ olacağından Kuban'ın berü yakasında hudûd dâhilinde olub Rusya sınurına îsal-i hasârdan men‘ olunmakda olan Çerâkise halkı dahi Kuban Nehri'ni geçüb Rusyaluya îsâl-i hasâr idecekleri beynlerinde olan sohbetlerinden anlaşılub ol hâlde Anapa'dan re’s-i hudûdda vâki‘ Hâcılar Kal‘ası'na kadar yüz yirmi sâ‘at mesâfesi olan hudûdun muhâfazası kâbil olamayacağından bu bâbda ne vechile hareket olunmak lâzım gelürse evvel bahârdan mukaddem iş‘âr olunmak lâzımeden oldığı tahrîr olunmuş olmasıyla küberâ-yı erkân-ı devlet miyânelerinde lede'l-müzâkere bu bâbda Rusyaluya tarafdârlık itmek aynıyla vusûl ve husûl-i kazâ ve belâyı tesrî‘[2] ve Anadolı'nın mefâtîh ve makâlidini[3] düşman eline teslîm ve tevdî‘ dimek olacağı vâzıhâtdan ve İrakli Han Rusya'nın himâye ve i‘ânesiyle kuvvet bulacak olur ise yeniden ol tarafda bir düşman-ı kavî yetişmiş ve belki muvakkaten Rusyalu ol tarafa da‘vet idilmiş olacağı müsellemâtdan olarak Rusya tarafını tesahub kat‘an câ’iz olamayacağı misillü Ağa Muhammed Han'ı tesahub dahi Rusya'ya ser-rişte-i kîl ü kâl ve bâdî-i cevâb ve su’âl olub Devlet-i Aliyye ise henüz gavâ'il-i harbiyyeden tahlîs-i girîbân ile tanzîm-i umûr-ı dâhiliyyesine başlamış bulunmasıyla bî-taraflığı iltizâm eylemek icâb-ı vakt ve hâlden görüldigine mebnî Ziyâ Paşa'ya buraları îzâh ile kemâl-i bî-tarafî usûlüne ri‘âyet olunması ve berü tarafa geçmiş olan İrân re‘âyâsı Ağa Muhammed Han tarafından te’mîn itdirilüb ba‘dehu red ve i‘âdeleri mukarrer idüginden ol vechile pey-der-pey i‘âdeleri esbâbının istihsâl kılınması ve Rusyalunun Ağa Muhammed Han üzerine hareketine Devlet-i Aliyye'nin ruhsat ve muvâfakati havâdisi Rusya zâbitânının hud‘a[4] ve desîseleri olub ber-mûceb-i istid‘â Sivas ve Mar‘aş askerinin hareketlerini Dersa‘âdet'den te’kîd[5] ise bu erâcîfi tasdîk ve te’yîd dimek olacağından bundan sarf-ı nazar olunmağla yine Erzurûm tarafından ba‘zı vesa’il-i münâsibe bahânesiyle isti‘câl idilmesi vesâyasının derciyle ta‘lîmât gönderilmişdir. Anapa mutasarrıfının tahrîrâtına gelince Hâcılar Kal‘ası'na kadar yüz sâ‘atden ziyâde tûlünde[6] olan ve ahâlîsi kaffeten kabâ'il ve aşa’irden ibâret

1 Kızlar: (Kızlarskiy) Kizlyar, Dağıstan, Rusya.
2 Tesrî‘: Hızlandırma; hızlandırılma; çabuklaştırma.
3 Mefâtîh ve makâlid: Anahtarlar ve kilitler.
4 Hud‘a: Aldatma, oyun, hîle, dalavere, düzen, dek.
5 Te’kîd: Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.
6 Tûl: Uzunluk, boy.

bulunan hudûdun Anapa mutasarrıfı tarafından muhâfazası kâbil olamayacağı der-kâr ise de musâlaha-i ahîrede kabâ'il-i merkûme tarafından Rusyaluya vâki' olan zarârın tazmîni şart kılınmış idüginden her ne vechile olursa olsun muhâfaza esbâbını istihsâle çalışmakdan gayri çâre olamayacağına mebnî şart-ı mezkûrun derciyle kabâ'il-i merkûmenin kema-kân zabt u râbıtalarına hilâf-ı ahd ve şurût **(s.207)** hâlât vukû'a gelmemesine ve bununla berâber tavâ'if-i merkûmenin celb ve istimâletlerine gayret olunmak ve keyfiyyet lisân-ı münâsib ile kabâ'il-i mezkûrenin ümerâ ve özden ve sipahî ve sâ'ir söz sâhiblerine tefhîm kılınmak vesâyâsı dahi bâ-tahrîrât Anapa mutasarrıfına iş'âr idilmişdir. Devlet-i Aliyye ol vakt Rusya tarafından tehaşî ve ihtirâz itdigi gibi Nâdir Şâh'ın etvâr ve harekât-ı ma'lûmesini der-hâtır iderek İrân tarafından dahi gocunurdı hâlbuki Nâdir Şâh'dan sonra ihtilâlât-ı mütevâliyye hasebiyle İrân'ın her tarafı harâb ve ahâlîsinin ekseri telef ve nâ-yâb olarak İrân'ın eski kuvveti ve evvelki ma'mûriyyeti kalmayub Ağa Muhammed Han'ın idâresi ise aşîret tavrında ve bedeviyyet tarzında bulunarak i'mâr-ı memleket ve takviyye-i hükûmet yolunda olmadığına ve olsa bile Nâdir Şâh zamânındaki derece-i kuvvet ve kudreti kesb idebilmesi pek çok zamânlara mevkûf bulundığına mebnî ol vakt Devlet-i İrâniyye'nin badî-i ihtirâz ve endîşe olacak hâl ve iktidârı yoğidi. Lâkin ol vakt vükelâ-yı Devlet-i Aliyye dahi düvel-i sâ'irenin ahvâl-i hâzırasını lâyıkıyla bilmediklerinden yalnız ma'lûmât-ı târîhiyyeden istihrâc-ı ahkâm iderlerdi. Ve çünki Devlet-i Aliyye çend sâl mukaddem şedâ'id-i muhârebeden halâs bularak ıslâhat-ı dâhiliyye ile meşgûl bulunub Fransa ihtilâli üzerine Avrupa'nın karışıklığı ise her ân bâdî-i endîşe ve mülâhaza olarak ve her ne kadar bî-taraf ise de tedârükât-ı ihtiyâtiyyeden hâlî olmadığı cihetle böyle bir nâzik vakitde bir de İrân gâ'ilesinin hudûsı kendüsince bâdî-i mülâhaza olurdı. Ağa Muhammed Han ise bütün bütün ahvâl-i âlemden bî-haber olub hatta ol vakt te'lîf olunmuş ba'zı resâ'ilde muharrer oldığı üzre işbu on ve on bir senelerine gelince henüz Fransa İhtilâli'nden ve anın sebebiyle Avrupa'da tahaddüs iden karışıklıkdan haberdâr olamamışdı. Şu hâlde derûn-ı İrân'da serzede-i zuhûr olan ümerâya galebe ile mağrûr olarak Rusyaluya dahi galebe idüb de memâlik-i Kafkas'ı zabtla Ejderhan'a doğrı hareket itmek hulyâlarına zehâb ile Rusya seferini küşâd idüb hâlbuki Rusyalu Derbend Kal'ası'nı zabt itdikden sonra takım takım ordular tertîb ile memâlik-i İrân'a doğrı hareket ve hücûm itdiklerinde Ağa Muhammed Han kendü hatâsını anlayub öyle bir mehîb düşmanı kendü aleyhine hareket itdirmiş oldığına nâdim[1] olarak ve muhâtarada bulundığını derk iderek zîrde beyân olunacağı vechile Rusya aleyhine Devlet-i Aliyye'den istimdâd içün İstanbul'a me'mûrlar gönderınişdir. Fakat Devlet-i Aliyye'nin bervech-i sâbık henüz halâs oldığı muhârebe-i ahîreyi Özi Kal'ası'nı fedâ itmek ve Çerkesistân hudûdunda aşâ'ir ve kabâ'il tarafından Rusyaluya îrâs[2] olunan hasârın tazmîni gibi icrâsı fevka'l-gâye[3] müşkil olan bir ağır şartı yüklenmek ile **(s.208)** kapamış oldığından Rusyalu ile muhâsamadan müctenib olmasıyla Ağa Muhammed Han'ın bu mürâca'âtı semeresiz kalmışdır.

1 Nâdim: Nedamet duyan, pişman olan.
2 Îrâs: Verme, verilme. Sebebolma, îcâbetme, gerekme. Getirme.
3 Fevka'l-gâye: Son derecede.

Dubrovnik Virgüsünün Vürûdı

Dubrovnik Cumhûrı üç senede bir kerre ilçileri vesâtetiyle cizye-i mu'tâdelerin takdîm idegelüb bu kerre dahi vakti hulûl eyledigine mebnî gurre-i Rebî'ü'l-evvel olan Salı güni Dîvân-ı Âlî tertîb olunarak cumhûr-ı mezkûrun ilçileri atabe-i şehr-i yârîye rû-mâl-i ubûdiyyet ve cizyelerini takdîm akabinde ihrâz-ı teşrîfât-ı mu'tâde ile hâ'iz-i dest-mâye-i müfâharet oldılar Osmânlu ordularının ibtidâ Rûmili'de âsâr-ı muzafferiyyeti âleme velvele-endâz oldığı zamân Devlet-i Aliyye'den en evvel himâye fermânı alan işbu Dubrovnik Cumhûrı olub andan sonra selâtîn-i adl-âyîn-i Osmâniyyân tarafından bunun ahkâmına tamâmıyla ri'âyet ve bunca senelerden berü berren ve bahren Dubrovniklüler himâyet buyurılub anlar dahi bunun şükrini bilerek üç senede bir kerre virgü-yi mu'ayyenelerini vakti hulûl itdigi gibi bâ-arîza meb'ûs-ı mahsûsları vâsıtasıyla edâ idegelmişlerdir buna dâ'ir tahrîr ve takdîm idegeldikleri arîzalarının bir kıt'a sûreti zeylde (9) rakkamıyla îrâd olunur.

Ve bir aralık Faslular tarafından Dubrovnik sefînelerine ta'arruz olunmağla Dubrovnik tüccâr sefînelerinin ta'arruzdan vâreste olması içün Fas Hâkimi Mevlâ Süleymân bin Muhammed'e geçen iki yüz dokuz senesinde nâme-i hümâyûn gönderilmiş idüginden işbu on senesi hilâlinde vârid olan cevâbnâmesinde fî-mâ-ba'd Dubrovnik tüccârının aminen ve sâlimen amed ü şüdleri esbâbının istihsâline ihtimâm ve dikkat idecegini hâkim-i müşârün-ileyh zikr ve ta'ahhüd eylemişdir.

Garb Ocaklarına Dâ'ir Ba'zı Havâdis

Tunus Beglerbegisi Mîr-i Mîrân Hamûd Paşa tarafından bu esnâda mühürdârı Yûsuf Hoca yediyle taraf-ı pâdişâhîye ve Vâlide Sultân ve sadr-ı â'zama hedâya gelmiş idi gerek Tunus ve gerek Cezâ'ir Ocakları öteden berü cihâd ve gazâ ile meşgûl olduklarından akdârlarına[1] taraf-ı devletden himmet buyurula gelmesiyle bu kerre dahi Tunus Ocağına iki kıt'a sefîne ve iki bin kantar barut ve top ve mühimmât-ı sâ'ire ihsân ve irsâl buyurulmuşdur ki mecmû'ının bahâsı ol vaktin akçesi hesâbıyla yedi yüz yetmiş sekiz kîseden ziyâde tahmîn olunmuşdur **(s.209)** ve Garb Ocakları üç senede bir kerre ibkâ oluna gelüb evvelki sene üçi dahi ibkâ olunmuş idügine binâ'en bu senenin tevcîhatında ibkâ olunması lâzım gelür iken Yûsuf Hoca ile rüfekâsı şimdiden Hamûd Paşa'nın ibkâsını niyâz itmeleriyle hemân ibkâsı emri ısdâr ve irsâl buyurulmuşdur.

Bundan akdem Trablusgarb Beglerbegisi Alî Paşa ile ocaklusı beyninde ihtilâf zuhûr itdigi esnâda Cezâ'ir'de yalı vekilharçlığından ihrâc olunan Seydî Alî bu fırsatı ganîmet bilerek tedârük eyledigi asker ve sefîne ile Trablus'a azîmet ve ocakludan ba'zılarını celb ve Trablus Ocağını zabt ile eyâletin kendüsine tevcîhini Dersa'âdet'den istid'â eylemiş oldığına mebnî ol vakt Trablusgarb eyâleti uhdesine tevcîh olunmuş idi ancak mu'ahharen ocakluya ziyâde zulm ve ta'addîye tasaddî eylediginden ocaklu ma'zûl-i mûmâ-ileyh Alî Paşa'nın oğlı Yûsuf Beg'i teşvîk idüb o dahi Tunus Ocağından istimdâd ile gelüb Seydî

1 Akdâr: Değerler, kudretler.

Alî Paşa'yı tard ile Trablus Ocağını zabt eylemiş oldığından eyâletin Yûsuf Beg'e tevcîh buyurulmasını Tunuslular ricâ eylediklerinden bu miyâzlarına dahi müsâ'ade buyurularak eyâlet-i merkûme bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî Yûsuf Beg uhdesine tevcîh olunmuşdur. Malta kavalyerleri[1] bir tarîkat-i ruhbâniyye olarak dâ'imâ sefâ'in-i İslâmiyye'ye ta'arruz itdikleri gibi anlara mukâbil işbu Garb Ocakları dahi Nasârâ gemilerine musallat olarak Akdeniz'de korsanlıkla geçininürlerdi bu cihetle ekseriyâ re'sen düvel-i Avrupa ile akd-i muhâdene ve mütâreke iderlerdi.

Ve bunlardan Avrupa halkı pek çok zarâr ve hasâr gördükleri gibi Devlet-i Aliyye tüccâr ve hüccâcı dahi Malta korsanlarından vakit be vakit hasâr görmüşlerdir. Bu avânda ise Avrupa'nın ihtilâli hasebiyle Akdeniz'de emniyyetsizlik ziyâde oldığı hâlde ba'zı düvel ve ümemin sefîneleri Malta tersânesinde techîz olunarak Portekiz ve Sardunya gibi Devlet-i Aliyye ile dostlukları olmayan düvel bayrağıyla sevâhil-i Devlet-i Aliyye'de geşt ü güzâr ile sefâ'in-i tüccâra îsâl-i hasâr itmekde bulunmuşlardır.

Sadr-ı esbak merhûm Râgıb Paşa zamânında Maltız[2] ve Portekiz ve Sardunya musâlahaları müzâkere olunmuş iken fi'le gelmemiş ve andan sonra dahi birkaç kerre Maltız musâlahası sadedleri der-miyân olunmuş ise de vücûd bulmamış idi. Fakat mu'ahharen İspanya Devleti'yle mün'akid olan müsâlahanâmede Maltız tâ'ifesi tarafından ehl-i İslâm tüccâr sefînelerine vâki' olan zarâr ve hasârın men' ve def'ine İspanya'nın sarf-ı himem-i kâmile eylemesi derc olunmuş idügine mebnî bu esnâda Maltız musâlahasına bir sûret virilmek tahattur[3] olunub (**s.210**) ancak Malta kavalyerligi ber-vech-i muharrer ruhbân tarîki oldığından korsanlığın mü'ebbed sûretiyle terkini tecvîz idemeyecekleri misillü musâlaha-i mü'ebbede bâb-ı cihâdı[4] sedd dimekdir deyü erkân-ı Devlet-i Aliyye'nin dahi ekseriyâ bunı istemedikleri cihetle musâlaha-i mü'ebbede akdine tarafeynden hâhiş[5] olmadığından on beş senelik bir mütâreke tanzîmi ve fakat Garb Ocaklarının bu mütârekeden müstesnâ tutulması beyne'l-vükelâ münâsib görilerek buna tavassut eylemek üzre İspanya Devleti'ne iş'âr olunması husûsı işbu on senesi hilâlinde Dersa'âdet'de mukîm İspanya ilçisine teklîf olunmuşdur.

Ahvâl-i Arabistân

Ümerâ-yı Mısriyye'nin zulm ve ta'addîleri işbu iki yüz on senesi içinde devâm iderek anların mezâliminden başka bu sene Mısır'ın şâyân-ı tahrîr vukû'ât olmadığı Târîh-i Ceberti'de mündericdir bu sene emîrü'l-hâcc Şâm Vâlîsi Cezzâr Paşa bulunub Şâm-ı Şerîf ahâlîsi zâten anın mezâlim ve ta'addiyâtından iştikâ itmekde oldukları hâlde kâfile-i hüccâc ile Mekke-i Mükerreme'den avdetinde on dört gün Medîne-i Münevvere'de ikâmet olunagelürken bu sene Medîne-i Münevvere'ye duhûl olundığının irtesi güni ekser hüccâc Cum'a nâmazında

1 Malta kavalyerleri: Cavalieri Ospitalieri. Hospitalye ya da Aziz Yuhanna Şövalyeleri tarikatı.
2 Maltız: Malta Adası halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.
3 Tahattur: Hatırlama, hatıra getirme, getirilme; unutulduktan sonra hatırlanan şey.
4 Bâb-ı cihâd: Savaş kapısı.
5 Hâhiş: Fazla arzu, isteyiş.

iken nâ-gâh hareket ve Şâm tarafına avdet itmekle hüccâc-ı Müslimîn'den ba'zısı Medîne-i Münevvere'de ve ba'zısı kâfile-i hüccâcda bulunarak dûçâr-ı ıztırâb olmuşlar idi.

Cezzar'ın böyle vakitsiz hareketinin sebebi Abdüşşekür Efendi Târîhi'nde bu siyâk üzre muharrerdir ki Cidde vâlîsi olan Sadr-ı esbak Koca Yûsuf Paşa Medîne-i Münevvere muhâfazasına me'mûr bulunmağla iki yüz sekiz senesi hacc-ı şerîfini ba'de'l-edâ kethüdâsını Cidde'de ibkâ iderek kendüsi kâfile-i hâcc ile Medîne-i Münevvere'ye gelmiş ve iki yüz dokuz senesi hilâlinde bir vakitden berü Medîne-i Münevvere'de teneffüz iden ser-keşânı te'dîb ile beldenin zabt u rabtını ele almış idi.

Cezzâr Paşa kâfile-i hâcc ile Mekke-i Mükerreme'den avdet ile Medîne-i Münevvere'ye vürûdında Yûsuf Paşa ba'zı letâ'ifü'l-hiyel-i hakîmâne ile Cezzar'ın ahz ve izâlesi esbâbına teşebbüs iderek ilerü gelan âdemlerini hep celb ve imâle eylemiş oldığından Cezzâr keyfiyyete tafattun ve teferrüs itdigi gibi hemân oradan firâr sûretiyle kalkub hüccâcın ekserini terk eyledi. İşte târîh-i mezkûrda keyfiyyet bu minvâl üzre muharrerdir.

Yûsuf Paşa'nın buna dâ'ir taraf-ı devletden bir me'mûriyyeti olub olmadığına dâ'ir evrâk-ı resmiyyede bir şey görmedik lâkin Cezzâr ol vaktin mütegallibe takımından olmağla Yûsuf Paşa'nın (**s.211**) böyle bir me'mûriyyet-i hafiyyesi olmasa bile icrâ-yı merâma muvâfık olaydı taraf-ı devletden kendüsine tahsînden başka bir şey dinilmeyeceği müsellemâtdan idi.

Cezzâr Paşa Şâm'a vusûlünde dahi Îrâd-ı Cedîd hazînesi tarafından idâre olunan Gazze Sancağı Mukâta'âsı Mütesellimi Seyyid Alî Ağa'yı bilâ-emr-i âlî katl ve i'dâm eyledi. Ve bunun üzerine artık azli lâzım gelüb ancak emâret-i hâcc maslahatı ol vakt umûr-ı mühimme-i devletden olmağla yine ashâb-ı iktidârdan birine ihâlesi lâzıme-i hâlden olarak meclis-i meşveretde lede'l-mütâla'a öteden berü ol havâlîde Azm-zâdelerin nüfûz ve i'tibârı oldığına binâ'en Haleb Vâlîsi Azm-zâde Muhammed Paşa'nın oğlı Abdullâh Paşa'nın bi'l-intihâb uhdesine emâret-i hâcc ile Şâm-ı Şerîf eyâleti tevcîh huyuruldı.

Cezzâr Paşa dahi asıl kendü mansıbı olan Saydâ eyâletini bizzât idâre itmek üzre Akka'ya gelüb Emîr Beşîr ile birâderine sûret-i muhabbet ibrâz iderek ikisini dahi habsden itlâk[1] ile Cebel-i Lübnan Hükûmeti'ni anlara ihâle ve kendüleriyle berâber Şeyh Beşîr Canbolat'a dahi iksâ-yı hil'at itmekle bunlar Cebel'e çıkdıklarında bi'l-cümle meşâyih ve vücûh-ı ahâlî kemâl-i memnûniyyetle inkıyâd itdiklerinden sâbıkan Emîr-i Cebel olan Emîr Yûsufoğulları ittibâ' ve avaneleriyle Bilâd-ı Cübeyl'e gidüb Abdullâh Paşa ile Trablusşâm Mutasarrıfı Halîl Paşa'ya ilticâ ve anlar dahi asker irsâliyle i'âne ve berü tarafdan Cezzâr dahi Emîr Beşîr'e asker irsâliyle imdâd idüb vukû'a gelan muhârebâtda asker-i Cezzâr gâlib gelerek Şâm askerini Bilâd-ı Cübeyl'den tard itmeleriyle Emîr Yûsufoğulları Şâm'a firâr ve Emîr Beşîr Emâret-i Cebel'de karâr kılmışdır.

Ahvâl-i Ayıntâb ve İçil

Öteden berü Haleb ve Ayıntâb halkı emîr ve yeniçeri unvânıyla ikiye münkasım olarak iki fırka dâ'imâ yek-dîgeriyle harb ve cidâlden hâlî kalmazdı. Ve yeniçeri tarafluları olanlar

1 Itlak: Salıverme, cezadan kurtarma.

yeniçeri nişânlarıyla kendülerini alâmetledikleri gibi sâdât yâni emîr tarafluları[1] dahi başlarına yeşil sarmak gibi zîy ve kıyâfetle kendülerini anlardan tefrîk iderlerdi emîr didikleri Yavûz Sultân Selîm'in fethinden mukaddem mevcûd olan müte'ayyinân ve müteşâhhısân ile anlara pey-rev[2] olanlar dimek olub Mar'aş tarafında dahi bu yolda iki fırka-i mütezâdd da mevcûd idi. Fakat orada eskiden kalma takıma emîr yerine Zulkadriyyeli ve ba'de'l-feth ta'ayyün itmiş olanlara Bâyezîdli dinilerek bu iki fırka dahi yek-dîgeriyle harb ve cidâl idegelürdi işbu [bin iki yüz] on senesi hilâlinde Ayıntâb'da emîrlülerin tuğyânı hasebiyle yeniçeri takımından birkaç yüzi telef oldığından Mar'aş Beglerbegisi (**s.212**) Zulkadir-zâde Ömer Paşa nizâm-ı memlekete me'mûr olub Ayıntâb'a giderken esnâ-yı râhda eşkıyâ-yı aşâ'irden ba'zıları üzerine tüfenk atub i'dâm itmekle Mar'aş sancağı sabıkâ Begşehri mutasarrıfı olan merfû'ü'l-vezâre Dervîş Hasan Paşa'ya vezâreti ibkâsıyla tevcîh buyuruldı.

İçil sancağında vâki' Silifke kazâsı müteşâhhıslarından Gölgelioğlı Deli Osmân ve birâderleri Mustafâ ve Mari nâm usâtın istîsâllerine me'mûr olan İçil Mutasarrıfı Seyyid Alî Paşa anların üzerine vardıkda lede'l-mukâtele eşkıyâ-yı merkûme münhezim ve cem'iyyetleri müteferrik oldukdan başka merkûm Osmân ve birâderi Mustafâ ile on dört nefer avaneleri i'dâm ile ru'ûs-ı maktû'aları Dersa'âdet'e gönderilmekle işbu on senesi evâ'ilinde Bâb-ı Âlî pîş-gâhına vaz' ile teşhîr olunmuş idi.

Merkûm Mari dahi üç nefer avanesiyle Kıbrıs Cezîresi'nde ahz ve i'dâm olunmuşlardır. Yine bu esnâda Anamur begleri olan Abdurrahman ve Sun'ullah beglerin cezâları tertîb ile ol havâlî tathîr kılınmışdır.

Vekâyi'-i Rûmili

Bir vakitden berü Yenipâzâr ve Külefce[3] kazâlarında kesb-i ta'ayyün ve tahayyüz iden Silâhdâr Osmân Hasekî zîr-i destinde bulunan kazâlar ahâlîsine itdigi zulm ve ta'addîye kanâ'at itmeyib Şumnı ve Hezârgrad ve civârında olan sâ'ir kazâlara dahi itâle-i dest-i ta'addî ve Deliorman eşkıyâsından olan avanesiyle izhâr-ı etvâr-ı bâgîyâneye tasaddî eylediginden etrâfda vâki' kazâlar â'yânları bâ-fermân-ı âlî me'mûr olarak üzerine vardıklarında müdâfa'a kaydında olmuş ise de mukâvemet idemeyecegini anlayub kendüsini afv itdirmek üzre Dersa'âdet'e firâr eylemiş oldığı lede'l-istihbâr[4] bostâncıbaşı ma'rifetiyle tutdırılub Muharrem'in altıncı Pençşenbe gicesi i'dâm olunmuş idi. İştib kazâsı â'yânı Nâzıroğlı Kör Ağa dahi kazâ-yı mezkûr ahâlîsine zulm ve ta'addî itmekde oldığından Rûmili Vâlîsi Seyyid Mustafâ Paşa tarafından taltîf ve istimâlet vâdîsinde ele getürilerek İstanbul'a göndermiş idügimden o dahi ferdâsı Pençşenbe güni Yalı Köşkü'nde i'dâm idilmiş ve yine yevm-i merkûmda Defterhâne ketebesinden i'lâmcılık hidmetinde müstahdem olub eyâletlü tîmârları hakkında mü'esses olan kânûn-ı cedîde mugâyir hareketi tahkîk olunan İzârî Efendi Defterhâne pîş-gâhında ve sirkat töhmetiyle tutılan iki nefer Yehûdî'nin biri Parmakkapu'da

1 Metinde sehven "taraflarları" şeklinde geçmektedir.
2 Pey-rev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.
3 Külefçe: (Gülefçe) Kyulevcha, Şumnu, Bulgaristan.
4 Lede'l-istihbâr: Haber aldıktan sonra.

ve dîgeri Balıkpâzârı'nda i'dâm ile sâ'ire ibret gösterilmişdir.

(**s.213**) Akdemce ilhâken uhdesine Silistre eyâleti tevcîh olunan Çirmen Mutasarrıfı Hâcı Abdî Paşa dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr olarak Edirne tarafında ikâmet ile îfâ-yı me'mûriyyete bezl-i makderet[1] idüb bu esnâda eşkıyâ ser-gerdelerinden Hâcı Manav ile rüfekâ-yı sâ'iresi haylîden haylî kuvvet kesb itmişler idi. Hattâ Hâcı Manav Plevne kazâsını kabza-i tasarrufuna alarak Lofca'yı dahi zabt ile tevsî'-i iktidâr dâ'iyyesine düşüb fi'l-vâki' Lofca'yı almış olsa civârda bulunan dîger kazâlar ahâlîsi dahi bi't-tabi' kendüye ser-fürû[2] ideceginden az vakitde Balkan boyunda büyük kuvvet kazanabilecegi der-kâr idi. Lâkin Lofcalılar öyle bir kargaşalık vaktinde o makûleleri memlekete uğratmamak üzre beynlerinde ahd ü peymân eylemiş olduklarından Hâcı Manav ma'iyyetindeki eşkıyâ ile beraber Plevne kazâsı ahâlîsini dahi nefîr-i âmm sûretiyle Lofca üzerine sevk iderek kasabayı top ile dögmege başladığından Lofcalılar dışaru hücûm ile Hâcı Manav'ı fenâ hâlde bozub Plevne'ye kadar ta'kîb eylemişler idi.

Ma'a-mâ-fîh bu misillü ser-gerdegân-ı eşkıyâya ol havâlî â'yânlarının i'âne-i hafiyyesi oldığından ol tarafda izâle ve istîsâlleri kâbil olamayacağını Abdî Paşa derk iderek Hâcı Manav ile rüfekâsı olan sâ'ir ser-gerdegân-ı eşkıyâya rây[3] virüb her birine binbaşılık hil'atleri iksâ ve iki def'a da bahşîş olarak nakden kırk dört kîse akçe i'tâ ile geregi gibi itmi'nân hâsıl itdirdikden sonra cümlesini bi'l-istishâb mansıbı olan Silistre'ye doğrı azîmet idüb çünki bu şakîlerin Deliorman â'yânlarıyla dahi istînâs[4] ve ihtilâtları oldığından hemân Hezârgrad ve Şumnı â'yânları ve sâ'ir münâsib ağalar ma'rifetleriyle nefîr-i âmm tertîb olunarak Yenipâzâr kazâsına nüzûl olundukda Kadı Bîcân karyesine dahi eşkıyâ-yı merkûmeye konak virilmiş idüginden tertîb olunan nefîr-i âmm-ı askerî irtesi gün ale's-seher karye-i mezbûreye hücûm iderek eşkıyâdan beş altı yüz mikdârıyla ba'zı ser-gerdegânı i'dâm olunmuş ise de Hâcı Manav firâr ve beş kadar eşkıyâ ile varub Gümülcine'de istikrâr eyledi ve bu sûretle Balkan'ın bu yüzünde dağlu eşkıyâsının sûretine za'f gelmiş ise de Abdî Paşa Silistre'de ikâmet eylemesi hasebiyle Edirne ciheti hâlî kaldığından eşkıyâ ol tarafa toplanup şekâvetlerini o yüzde icrâya başladılar. Ber-minvâl-i sâbık dağlu eşkıyâsı devlete büyük gâ'ile oldığı hâlde bu esnâda Vidin ve Belgrad tarafları dahi ihtilâlde idi şöyle ki: Bundan akdem ba'zı şekâvetine mebnî fermânlu olan Böriceli Köse Mustafâ nâm şakî ile bâ-irâde-i seniyye Belgrad'dan tard ve teb'îd olunan yamaklardan ba'zıları yine Belgrad'a duhûl ile ser-hadd-i mezkûrı (**s.214**) kabza-i tasarruflarına almak üzre Vidin yamakları içinde kesb-i tahayyüz ve ta'ayyün eylemiş olan (Pazvand) Pâsbânoğlu'ndan istimdâd ve o dahi gayret-i câhiliyyesi iktizâsınca Vidin ve Ada kal'alarından top ve cebhâne i'tâ ve yanlarına neferât terfîk ile imdâd itdigine mebnî eşkıyâ-yı merkûme Belgrad'a doğrı hareket eylediklerini Belgrad Muhâfızı El-Hâc Mustafâ Paşa haber aldığı gibi mukâbeleye teşebbüs eylemiş ise de eşkıyâ takımı bir takrîble Belgrad Kal'ası'nda yeniçeri ağası olan esbak Kul Kethüdâsı Çelebi Mustafâ Ağa ve Belgrad muhâfazasına me'mûr dört orta zabitânıyla hafiyyen muhâbere ve ittihâd iderek anların mu'âvenetleriyle bağteten kal'anın varoşuna duhûl idivirdiklerinden Muhâfız Paşa

1 Bezl-i makderet: Elinden geldiği kadar yapma.
2 Ser-fürû: Baş eğme, söz dinleme.
3 Rây: Rey, fikir, oy, yetki, söz hakkı.
4 İstînâs: Alışma, ürkekliği kalmama.

hemân yanında bulunan bir mikdâr dâ'iresi halkı ve yerlü neferâtı ile iç kal'aya kapanub eşkıyânın ise arkadan imdâdları munkatı' olmadığı cihetle cem'iyyetleri tekessür itmekde bulunmuş ve keyfiyyet Niş ve Eflâk ve sâ'ir havâlîden Dersa'âdet'e inhâ olunmuş idüginden der-akab ol civârda bulunan mutasarrıf ve mütesellim ve â'yânlardan başka Rûmili Vâlîsi Seyyid Mustafâ Paşa dahi Rûmili eyâletinde kâ'in mansûb ve ma'zûl bi'l-cümle mîr-i mîrân ve eyâlet askeri ve sâ'ir erbâb-ı harb ve darb ile Belgrad'a azîmet eylemek üzre me'mûr kılınmış iseler de bunlar henüz Belgrad'a varmadan Belgrad muhâfızı eşkıyânın hakkından gelmiş oldığı haber alınmışdır. Şöyle ki: Muhâfız Paşa yanındaki asker ile kal'adan hurûc ve kemâl-i şiddet ve sür'at ile muhâsırîn üzerine dilîrâne hücûm idicek eşkıyâ münhezim ve ekseri telef ve mecrûh olub bakiyyesi Vidin cânibine firâr eylemiş ve eşkıyâ ile ittifâk-ı hafîsi olan sâlifü'z-zikr Çelebi Ağa'nın cezâ-yı sezâsı icrâ olunmuş ve bunun üzerine kendüsiyle şerîk-i cinâyet olan sâlifü'z-zikr dört orta Sinob'a nefy ile yerlerine Kule ve Kastel Mora ve Menekşe ve Hanya kal'alarından dört orta tertîb buyurulmuş oldığına nazaran Belgrad gâ'ilesi egerçi ber-tarâf olmuş idi.

Ancak Vidin'e firâr itmiş olan eşkıyâ yine Pâsbânoğlu'nun i'ânesiyle Belgrad'a hücûm itmek üzre tecemmu' ve tahaşşüd ve bir mikdâr eşkıyâ dahi Vidin'in karşusında vâki' Kalafat'a ubûr ile memleket-i Eflâk'a tasallut itmekde oldukları haberleri Eflâk voyvodası ve sâ'irleri taraflarından tevârüd itmekden nâşî Pâsbânoğlu'nun te'dîbi lâzım geldiginden ber-vech-i meşrûh Belgrad üzerine tertîb olunan asâkirin doğrı Vidin üzerine sevk olunması emr olundığı gibi Vidin Muhâfızı Pekmezci Mehmed Paşa'nın ser-haddlü beyninde nüfûzı kalmamış idüginden işbu on senesi evâ'ilinde azliyle yerine Keşan'da merfû'ü'l-vezâre ikâmet üzre bulunan Gürcî Osmân Paşa vezâreti ibkâsıyla nasb ve ta'yîn buyurulmuş idüginden (**s.215**) amn dahi serî'an Nigboli'ya varub da ol havâli askerini cem'le başkaca bir ordu tertîb ile Vidin'e doğrı hareketi fermân buyurulmuş idi bu sûretle Vidin muhâsara ve birkaç def'a mukâtele[1] olunmuş ise de eyyâm-ı şitânın[2] takarrübı hasebiyle işin bitürülmesi sene-i âtiyyeye mevkûf oldığı Rûmili vâlîsi tarafından inhâ olundığına mebnî Rûmili vâlîsinin Sofya'da ve Vidin Muhâfızı Osmân Paşa'nın Lom[3] kasabasında ve Tepedelenli Alî Paşa yegeni Mehmed Paşa'nm Gorgoşefçe kasabasında ve sâ'irlerinin dahi yine ol civârda Vidin'i mnhâsara şeklinde meştâ-nişîn olınaları emr ve irâde olunmuş iken sâbıkâ Vidin muhâfızı ve hâlâ Karahisâr-ı Sâhib sancağı mutasarrıfı olub el-hâletü hâzihî Vidin'de bulunan Pekmezci Mehmed Paşa'nın tahrîrâtı ve Vidin kadısının i'lâmı ve umûmen Vidinlünün müte'addid mahzarları ve Pâsbânoğlu'nun bir kıt'a arzuhâli vârid olub fî-mâ-ba'd Pâsbânoğlı Belgrad matrûdlarına[4] sırran ve alenen mu'âvenet ve tesahub ve civâr kazâlara tasallut itmeyüb her hâlde Vidin muhâfızlarının emr ve re'yine inkıyâd ve mütâba'at eylemek ve yamakların esâmîlerinden bu kerre elli yedi bin akçe hazîne-mânde idilüb bundan sonra dahi mahlûlâta dikkat ve sinîn-i güzeşte mevâcibi mîrîye terk ve teberru' olunmak ve Vidin cizyesiyle ocaklık olan mukâta'âtın emvâl-i mîriyyesi iki yüz kîse râddelerinde olub ancak ziyâdeye tahammüli oldığından Pâsbânoğlu'nun uhdesinde ilzâm ile beş yüz kîseye iblâğ idilmek ve

1 Mukâtele: Birbirini öldürme, vuruşma.
2 Eyyâm-ı şitâ: Kış günleri.
3 Lom: Lom, Montana , Bulgaristan.
4 Matrûd: Tardolunmuş, kovulmuş, vazifesinden çıkarılnış, kovuntu.

Eflâk nizâmına dâ'ir sâdır olan evâmîr-i aliyye ahkâmına ri'âyet olunarak Eflâk'dan ser-hadd içün vârid ola gelan ecnâs-ı zahâ'irden ziyâde mütâlebesiyle hilâf-ı nizâm hareketden ve suver-i sâ'ire ile Eflâk ahâlîsine îsâl-i hasâr ve mazarratdan ictinâb kılınmak şerâ'itinin kâmilen icrâsına bi'l-cümle ser-haddlü kefîl ve zâmin olmak üzre Pâsbânoğlu'nun afv buyurulması niyâz ve ricâsı derc ve tastîr olunmuş idügine mebnî şerâ'it-i meşrûha ile Pâsbânoğlı afv olunub ancak Vidin Muhâfızı Osmân Paşa ile Pâsbânoğlu'nun miyânelerinde birkaç def'a muhârebe vukû'a gelmiş oldığına mebnî hüsn-i imtizâcları kâbil olamayacağı cihetle Receb'in yirmi ikinci güni Vidin sancağı Silistre Vâlîsi Abdî Paşa'ya ve Silistre eyâleti Osmân Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

Maslahatın bu sûretle tesviyyesi Pâsbânoğlu'nun Vidin'de dahâ ziyâde kökleşmesini ve ilerüde üzerine sevk-i asker olunacak oldığı takdîrce ser-haddlü kefîl ve zâmin bulunduklarından cümlesinin anınla ittihâda mecbûr olmalarını mûcib bir keyfiyyet olarak pek de tahsîn ile icrâ olunmuş bir sûret degil idiyse de ne çâre ki bu avânda Avrupa devletleri ihtilâf ve ihtilâlde ve zîrde heyân olundığı vechile İrân tarafı dahi celb-i (**s.216**) dikkat ve selb-i emniyyet[1] idecek bir hâlde olmasıyla Devlet-i Aliyye'nin hâricen endîşesi oldığı gibi dâhilen dahi dağlı eşkıyâsı gâ'ilesi oldığından Pâsbânoğlu gâ'ilesi ol sûretle tesviyye olunarak hemân sâ'ir taraflarda olan eşirrâ ve eşkıyânın ref' ve izâlelerine ibtidâr idilmiş idi.

Dağlu eşkıyâsı üzerine gâh vüzerâdan biri ve gâh Edirne bostâncıbaşıları me'mûr olagelmişler ise de me'mûrların tama' ve irtikâblarından nâşî maslahata fesâd karışarak eşkıyâ-yı merkûmenin ref' ve izâleleri kâbil olamayub ve bir aralık ser-gerdelerine re'y ve amân virilerek her biri kendü hâlinde olmak şartıyla birer mahalde iskân olunmuşlar iken bu dahi müfid olmayub bu avânda yine tuğyân ve galeyân itmeleriyle Der-aliyye'den perverde-i devlet bir vezîrin me'mûriyyetine lüzûm-ı kavî görünmegin Cumâde'l-âhire'nin on dokuzuncı güni kethüdâ-yı esbak Hakkı Mehmed Begefendi'ye rütbe-i vezâret ile Rûmili eyâleti bi't-tevcîh üzerinde bulunan Tîmâr ve Ze'âmet Nezâreti Defter Emîni Mustafâ Râsih Efendi'ye ihâle olunmuş idi ve sâbık Rûmili Vâlîsi Seyyid Mustafâ Paşa uhdesine dahi Ağriboz sancağı tevcîh olunmuş iken müte'âkiben azl ile Sakız'da ikâmete me'mûr idilmişdir Hakkı Paşa'ya istiklâl-i tâm virilerek ma'iyyetine birer mu'allem[2] topçı ve arabacı ortaları ve neferâtıyla berâber iki humbaracı halîfesi ta'yîn idilmiş ve çünki kendüsi Edirne'de ikâmetle etrâf ve eknâfa müdebassır-ı basîret idecek olmasıyla iktizâsına göre i'mâl itmek üzre ma'iyyetine Kocaili Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Hasan Paşa bin nefer tüfenk-endâz piyâde ile ve Hasköy'de ikâmet ve tedmîr-i eşkıyâya gayret itmek üzre Çirmen Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Palaslı Mehmed Paşa beş bin sekbân neferâtıyla ve Rûmili cânibinde bulunan Karslı Alî Ağa nâm Delîlbaşı Filibe'de ikâmet itmek üzre beş yüz neferiyle ve kezâlik Gümülcine'de ve Dimetoka'da ikâmet itmek üzre beşer yüz nefer ile birer delîlbaşı me'mûr oldukdan başka Cebbâr-zâde ve Karaosmânoğulları taraflarından dahi bir haylî süvâri ve ulûfe ve bahşiş ve ta'yınları hazîne-i devletden virilmek üzre küllî muvazzafa tertîb buyurulmuş ve ba'zı münâsib kazâlarda ikâmet ile â'yânların ahvâlini tahkîk ve taharrî itmek ve kazâları muhâfaza eylemek üzre Dersa'âdet'den müte'addid hâsekiler gönderilmiş idi.

Bu sûretle me'mûr olan hâsekilerden Mustafâ Haseki bâlâda beyân olundığı üzre Tuna

1 Selb-i emniyyet: Emniyetin olmaması, emniyetsiz.
2 Mu'allem: Tâlim görmüş, talimli

yalısından firâr ile Gümülcine'de cây-gîr-i şekâvet olan Hâcı Manav üzerine varub lede'l-muhârebe ser-gerdegân-ı eşkıyâdan çend neferi itlâf olunub Hâcı Manav mecrûhen firâr eylemiş ise de mütehassın oldığı bir karyede müte'essiren fevt olmağla dîger eşkıyânın ru'ûs-ı maktû'alarıyla berâber anın dahi ser-i maktû'ı Dersa'âdet'e gönderilmişdir.

(s.217) Hasköy Â'yânı Hâcı Emîn Ağa'nın dağlu eşkıyâsı ile ittihâd ve ihtilâtı oldığından anı dahi bu esnâda Palaslı Mehmed Paşa i'dâm eylemiş idi ve yine bu esnâda Arnavud paşalarının Dersa'âdet'de câsûsı olub neşr-i erâcîf ile dürlü fesâdât îkâ'ına ictisâr idegelan Baltacı Alî nâm şahıs ile Paşa Ağa dimekle ma'rûf olub defter-i tevzî'a mu'tâddan ziyâde şey idhâl iden Sögüt Â'yânı İbrâhîm Ağa dahi i'dâm olunmuşlardır.

Hakkı Paşa dâ'iresini tanzîm ve levâzım-ı seferiyyesini tetmîm[1] itdikden sonra Şa'bân'ın on üçünci güni âlây ile İstanbul'dan çıkarak Edirne cânibine azîmet itmekle ol gün Sultân Selîm Han Hazretleri dahi tebdîlen Davudpaşa Sarâyı'nı teşrîf ile oradan âlâyı temâşâ akîbinde Hakkı Paşa'yı huzûr-ı hümâyûnlarına ihzâr ve vesâyâ-yı lâzımeyi şifâhen ifâde ve tevdî' ve bir mikdâr atiyye-i seniyye ve bir â'lâ hançer ihsânıyla icrâ-yı resm-i teşyî' buyurdılar.

Hakkı Paşa Edirne'ye vardıgı gibi taraf taraf eşkıyânın tertîb-i cezâlarına teşmîr-i sak[2] iderek hemân dağlı eşkıyâsına mu'âvenetleri tahakkuk iden Dimetoka ve İştib ve Edirne ve Gümülcine ve Sainako ve â'yânlarıyla sâ'ir mu'în-i eşkıyâ olanlarla beş yüz kadar dağlı eşkıyâsının ru'ûs-ı maktû'alarını Dersa'âdet'e göndermişdir. Ve bu makûle maktûl â'yânların emvâl ve eşyâlarının cânib-i mîrîye zabtı içün taraf taraf mübâşirler gönderilmişdir.

Yanya Sancağı Mutasarrıfı Tepedelenli Alî Paşaoğlu Veli Beg'i Hakkı Paşa'nın istikbâline göndermiş ve o dahi anı ma'iyyetinde istihdâm itmek üzre tevkîf eylemiş olmasıyla hem kendüsini teşvîk ve tergîb ve hem de pederini taltîf ve tatyîb içün uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî ihsân buyurulmuşdur.

Ba'zı İnşâât-ı Hayriyye ve Mîriyye

Mukaddemce Vâlide Sultân tarafından müceddeden inşâsına mübâşeret olunan Kâsımpaşa Mevlevîhânesi hitâm bularak Rebî'ü'l-evvel'in altıncı Pâzâr güni küşâd olunmuş ve mâh-ı merkûmun dokuzuncı ve Eylül'ün on ikinci güni hulûl-i mevsim münâsebetiyle Kapudan Paşa Donanına-yı Hümâyûn ile Akdeniz'den avdet ve ber-mu'tâd âlâ-yı vâlâ ile ve bir korsan aktarmasıyla pîş-gâh-ı nazar-ı hümâyûndan geçüb tersâneye vaz'-ı lenger-i ikâmet eylemişdir. Çünki Sultân Selîm Han muhibb-i Mevlevî olub (en-nâsu alâ dîni mülûkihim)[3] müfâdınca halk dahi kimi samîmi ve kimi taklîden bu tarîke sülûk ile ekser-i ricâl ve kibâr dâ'irelerinde birer nefer olsun Mevlevî bulunur ve her nereye varılsa Mevlevî sikkesi görülür ve encümenlerde âvâze-i (s.218) nây ve rebâb işidilür idi. Yeniçeriler tarîkat-i Bektâşiyye'ye mensûb olub bu avânda ise Nizâm-ı Cedîd'e rağbet olunarak refte refte yeniçerilik efkârı kaldırılmak mültezim oldığma mebnî tarîkat-i Bektâşiyye'ye bedel-i turuk-ı aliyyeden

1 Tetmîm: Tamamlama, bitirme, ikmâl.
2 Teşmîr-i sak: Paçaları sıvama, bir işe adamakıllı girişme.
3 "İnsanlar, yöneticilerinin dini üzeredir."

birinin i'tibâr bulması ol vaktin hükmünce umûr-ı tabî'iyyeden oldığı hâlde Nizâm-ı Cedîd efkârına tarîkat-i Mevleviyye muvâfık düşerek pek ziyâde parlamış idi. Ve Sultân Selîm evâ'il-i cülûsunda Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-â'lâ ile civârında medfûn olan e'izze-i kirâmın pûşîdelerini[1] tecdîd itdirüb yeni pûşîdeler Konya'ya irsâl ile sandukalara vaz' olundığı günlerde Nemçe musâlahası akd olunmuş ve ba'dehu Galata Mevlevîhânesi'nin hitâmı Kapudan Paşa'nın Donanma-yı Hümâyûn ile Akdeniz'den aded-i nezr-i Mevlevî üzre on sekiz kıt'a sagîr ve kebîr korsan aktarmasıyla geldigi eyyâma tesâdüf eylemiş olması Mevlevîlik efkârını te'yîd eylemiş idi. Bu sene dahi Kâsımpaşa Mevlevîhânesi'nin küşâdını Kapudan Paşa'nın bir kıt'a korsan aktarmasıyla gelmesi ta'kîb idicek evvelkiler gibi bu dahi kerâmât-ı Mevleviyye'den addolunarak ol siyâk üzre Nûrî Beg Târîhi'nde sebt-i sahîfe-i beyân kılınmışdır.

Fakat on beş sene mukaddem yapılmış kırk yedi zirâ' tûlünde İnâyet-i Hakk nâm karavela ki bu sene donanmanın Akdeniz'e ihrâcında riyâle[2] sancağı çekilmiş idi. Me'mûren İskenderiyye-i Mısra gidüb ba'de edâ'i'l-hidme avdet iderek rûz-ı Kâsım gicesi Sisam Boğazı'ndan geçerken zuhûr iden furtına ile sâ'at beşde karaya düşüb egerçi topları ve içindeki mühimmâtı ihrâc olunmuş ise de yirmi nefer kalyoncı ile derûnunda bulunan tüccâr metâ'ı telef oldığı müte'âkiben haber almarak mûcib-i esef olmuşdur. Bu sene Sultân Selîm sayfiyyeye nakl idemeyerek Topkapu Sarâyı'nda ikâmeti ihtiyâr idüb ancak evâ'il-i Safer'de nîm nakl[3] ile Beşiktaş'a azîmet buyurmuşlar idi. Bir ay kadar orada ikâmet ile tenezzüh buyurdukdan sonra Rebî'ü'l-evvel'in onuncı güni yine Topkapu Sarâyı'na nakl buyurub on ikinci Cum'airtesi güni de'b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye üzre Sultân Ahmed Câmî'-i Şerîfi'nde Mevlid-i Nebevî kırâ'at itdirilmişdir.

Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı hâriciyyesi Re'îs Efendi'nin nezâretinde oldığı gibi umûr-ı dâhiliyyenin merci'i dahi ol vakt Kethüdâ Beg olub bâlâda beyân olunan ahvâlden anlaşıldığına göre umûr-ı hariciyye kesb-i nezâket eyledigi gibi umûr-ı dâhiliyye dahi haylîden haylî çoğalmış ve hem de ehemmiyyet kesb eylemiş oldığı hâlde kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunan Abdullâh Birrî Efendi ekser evkâtda inhirâf-ı mîzâcı hasebiyle tedâvîye (s.219) iştigâl iderek ba'zı mertebe fütûr[4] hâlinde görülmesiyle berâber rukabâsı tarafından irtikâb ve irtişâ ile ittihâm olunub Sultân Selîm'in ise rüşvet mâddesi pek menfûrı oldığından hemân Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi sekizinci güni azl ile yerine Baruthâneler Nezâretinde sa'y-i meşkûr olan Şerîf Efendi bi't-ta'yîn anın üzerinde olan rûz-nâmçe-i evvel mansıbı dahi Re'îsü'l-küttâb-ı sâbık Firdevsî Mehmed Efendi'ye tevcîh olunub Şerîf Efendi ma'rifetiyle müceddeden inşâsına mübâşeret olunarak hitâma karîb olan Azadlu Baruthânesi'nin hitâmına ve müteferri'âtı olan mevâdd-ı mühimmenin itmâmına degin Baruthâneler Nezâretinin kimesneye tevcîh olunmaması irâde-i seniyye iktizâsından bulundığına mebnî nezâret-i mezkûre Şerîf Efendi uhdesinde ibkâ olunmuşdur.

Çünki cild-i hâmisde beyân olundığı vechile İstanbul ve Gelibolı ve Selanik baruthâneleri birleşdirilerek bir nezâret tahtına konılub Şerîf Efendi uhdesine ihâle olunalıdan berü

1 Pûşîde: Örtülmüş, örtü.
2 Riyâle: Kalyonlardan oluşan donanmada üçüncü rütbeli kalyon kaptanına ve onun gemisine verilen ad.
3 Nîm nakl: Bir şeyin yarısını başka bir yere götürmek, taşımak, yer değiştirmek.
4 Fütûr: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. Keder, ümitsizlik.

barutcılık san'atı epeyce hüsn-i sûret bularak güzel barutlar i'mâl olunmakda bulunmuş ise de bunların çarhları hayvân ile idâre olunagelüb hâlbuki hayvânâtın ba'zısı kavî ve ba'zısı za'îf ve hareketleri gâh ağır ve gâh serî' olmakdan nâşî bir düziye dögülmeyüb bu cihetle çıkan barutlar bir sınıf ve derecede olamadığından ve mâ-i cârî[1] ile idâre olunan çarhların tokmakları mütesâviyyü'd-darb[2] olub bundan başka hayvânât masrafından vâreste oldığı ve amelenin hemân nısfı mikdârını taklîl[3] kâbil olacağı cihetlerle masârif-i i'mâliyye dahi kalîl olacağına mebnî İstanbul civârında su çarhları yapılması Şerîf Efendi'ye emr olunmağla lede't-taharrî Çekmece-i Sagîr kurbunda vâki' Azadlu nâm karyede degirmen çevirir başlu bir su bulunmağın karye-i mezkûrede müceddeden bir âlî baruthâne ve bir büyük havz inşâsına mübâşeret olunub bu esnâda Şerîf Efendi ber-minvâl-i sâbık kethüdâ olmuş ise de Baruthâneler Nezâreti yine uhdesinde ibkâ olunmağla az vakt zarfında ikmâl itdirmiş ve teb'a-i Devlet-i Aliyye'den ve Ermeni milletinden Arakil nâm merd-i sâhib-i liyâkat dahi işbu yeni baruthânede musanna' çarhlar ve sehlü'l-idâre dolablar ve sâ'ir esbâb-ı teshîliyye îcâd eylemiş ve çend mâh zarfında işbu yeni baruthânede barut i'mâline başlanmışdır. Bundan sonra Gelibolı ve Selanik baruthânelerine artık ihtiyâc kalmamağla anların tertîbâtı dahi İstanbul baruthânelerine nakl ve tahvîl olunmuşdur.

Fi'l-asl Tersâne-i Âmirede olan dâr ağacında kalyonlar birer birer nevbetle kalafatlanub[4] def'aten iki kalyon kalafatlanmağa mütehammil olmadığından mukaddemâ Cezâ'irli Hasan Paşa'nın kapudanlığında bir aded dâr ağacı daha inşâ olunmuş idi. Ancak bunların ikisi dahi **(s.220)** ahşâb oldığından sekiz on senede bir kerre küllî masârif ile ta'mîr ya tecdîde muhtâc olmasıyla bu def'a külliyyen hedm olunub müceddeden kâr-gîr olarak birbirine muttasıl üç aded dâr ağacı ve Kâğıthâne Boğazı'nda şalope tekneleri vaz'ı içün müceddeden gözler inşâ olunmuş ve Tersânede bir havz-ı kebîr inşasına mübâşeret kılınmışdır.

Karadeniz Boğazı Kal'alarının Nizâmı

Bir vakitden berü ta'mîr ve tecdîdine ihtimâm olunan Karadeniz Boğazı kal'alarının bir nizâm-ı müstahsen tahtına idhâli lâzım gelmekle Bağdâdcık ve Revâncık ve Rûmili Fenarı ve Anadolı Fenarı ve Garibce ve Büyük Liman ve Poyraz Limanı kal'alarının neferât-ı mevcûdesine beş yüz nefer ilâvesiyle ma'a zâbitân mecmû'ı bine iblâğ ve her dokuz nefere bir onbaşı ta'yîn olunarak bunların zâbitân ve kayıkcı ve meremmetcilerinden[5] başka yüz altmış sekiz neferi Bağdâdcık Kal'ası'nda ve yüz altmış neferi Revâncık Kal'ası'nda ve yüz kırk dördü Rûmili Fenarı Kal'ası'nda ve yüz ikisi Garibce'de ve elli dokuzı Büyük Liman'da ve yüz altmış ikisi Poyraz Limanı'nda ikâmet ve kâffesi lâyıkıyla topcılığı tahsîl itdikden başka Levend Çiftligi'ndeki asâkir-i mu'alleme gibi tüfenk-endâzlık fennini dahi meşk ve ta'allüme gayret itmeleri ve işbu kılâ'-ı seb'aya boğaz nazırı nâmıyla bir ağa nasb

1 Mâ-i cârî: Akarsu.
2 Mütesâviyyü'd-darb: Eşit oranda, aynı miktarda darb, vuruş.
3 Taklîl: Azaltma, azaltılma, indirme.
4 Kalafat: Gemi kerestelerinin su geçirmesini engellemek amacıyla yapılan ziftleme işlemi.
5 Meremmet: Onarma, tamir. Üstünkörü tamir edip onarma.

olundukdan başka Kapudan Paşa'nın ve kendüsi Dersa'âdet'de bulunmadığı vakt vekîli olan Tersâne emîninin on beş günde bir kerre gidüb mu'âyene ve nezâret eylemesi nizâma rabt olunmuş ve boğaz nâzırı ağaya senevî iki bin beş yüz guruş ve yevmiyye yirmi çift nân ve dört kıyye revgan-ı sâde[1] ve beş kıyye lahm ve üç keyl şa'ir[2] ve kal'a dizdârlarına senevî altışar yüz guruş ve kal'a kethüdâlarına ve topcıbaşılarına altmışar ve neferâta elli altışar akçe yevmiyye tahsîs ve gice vakti gemilerin boğazdan men'-i mürûrları hakkında mufassal ve meşrûh bir kıt'a ta'lîmât tanzîm kılınmışdır.

İstanbul tarafında bulunan kılâ'-ı erba'a ya'nî Rûmili Kavağı ve Anadolı Kavağı ve Yûşa' Tabyası ve Telli Dalyan Tabyası muhâfazalarında öteden berü bostâncı neferâtı bulundığından ta'lîmlerine ve zabt u rabtlarına bostâncıbaşı bakmak üzre hâlet-i asliyyelerinde ibkâ olunub fakat intizâm ve râbıtalarına ve mevâciblerinin tevzî'ine nezâret eylemek ve esâmî tevcîhi içün vâki' olan arzlarını bostâncıbaşı ile berâber mühürlemek üzre ricâl-i devletden biri nâzır ve müsta'idân-ı ketebeden biri bin guruş ma'âş ile kâtib nasb ve ta'yîn olunmak ve bunların neferâtı dahi Levend Çiftligi'ndeki mu'allem asker gibi usûl-i cedîde üzre ta'lîm kılınmak husûsları nizâma rabt olunmuş ve işbu kılâ'-ı erba'anın ustaları sâlifü'z-zikr kılâ'-ı seb'anın dizdârları makâmında oldığından bunlara dahi **(s.221)** senevî altışar yüz guruş ma'âş tahsîs olunub fakat Yûşa' Tabyası'nın ustası ashâb-ı tîmârdan bulunmasıyla ana ma'âş tahsîsine hâcet kalmamış ve bu kal'aların her birine yevmiyye ma'a nân-bahâ seksan altışar akçe ile birer kethüdâ ve birer topcıbaşı ve yetmiş altışar akçe ile birer mu'allim bölükbaşı ve altmış altışar akçe ile birer cebecibaşı ve elli altışar akçe ile üçer nefer cebhâneci ve ikişer nefer mehter ve elli akçe ile birer kâtib ve kılâ'-ı mezkûreden Rûmili Kavağı'na altmış altışar akçe ile yirmi dört top ustası ve elli altışar akçe ile yetmiş iki nefer topcı ve seksan altı akçe ile bir humbaracı kethüdâsı ve altmışar akçe ile sekiz humbaracı halîfesi ve elli altışar akçe ile yirmi dört nefer humbaracı ve Anadolı Kavağı'na dahi yine bu vechile yirmi beş top ustası ve yetmiş beş topcı ve bir humbaracıbaşı ve ma'iyyetine bir kethüdâ ve on nefer humbaracı halîfesi ve otuz nefer humbaracı ve Yûşa' Tabyası'na otuz bir nefer top ustası ve doksan üç nefer topcı ve bir humbaracıbaşı ve ma'iyyetine bir kethüdâ ve on humbaracı halîfesi ve otuz humbaracı ve Telli Tabya'ya yirmi üç top ustasıyla altmış dokuz topcı tertîb kılınmışdır.

Vak'a-nüvîslik Nizâmı

Öteden berü Devlet-i Aliyye'de sıhhat üzre zabt-ı vekâyi' olunmak husûsuna i'tinâ olundığından vak'a-nüvîslik me'mûriyyeti her vakt hademe-i devletden mücerreb ve ketûm zâtlara tevcîh olunagelmesiyle vak'a-nüvîslerden vükelâ-yı devlet bir şey ketm itmeyüb anlar dahi vukû'atı oldığı gibi sıhhat üzre zabt ve tahrîr idegelmişler iken sonraları bu husûsa evvelki gibi ehemmiyyet virilmez oldığından vak'a-nüvîsler dahi ba'zı mecmû'alar[3] yazan ashâb-ı merâk gibi ne bulurlar ve ne işidirler ise cem' ve tahrîr iderler olmalarıyla zamân-ı Selîm Hanî'de her şey taht-ı nizâma idhâl olunmakda oldığı gibi zabt u vekâyi' maslahatının

1 Revgan-ı sâde: Sade yağ.
2 Şa'îr: Arpa.
3 Mecmû'a: Toplanıp tertip ve tanzim edilmiş şeyler. Seçilmiş yazılardan meydana getirilen kitap. Risâle.

dahi vaz'-ı kadîmine ircâ' buyurulmasını vak'a-nüvîs bulunan Nûrî Beg bâ-takrîr istid'â ve ihtâr itmekle fî-mâ-ba'd cerîde-i vekâyi'a sebt ve tahrîre şâyan olan mevâddı Mektûbcı ve Beglikci ve Âmedci efendiler Re'îs Efendi'den bi'l-istîzân Vak'a-nüvîs Efendi'ye ihbâr ve o dahi anlardan istifsâr ile vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'yi sıhhatî üzre zabt ve tahrîre ibtidâr itmek ve tahvîl ve ru'ûs ve teşrîfât kalemlerinden dahi tevcîhât ve teşrîfâta dâ'ir mevâddın vekâyi'-nüvîs tarafına ilmuhaberleri virilmek üzre emr ü fermân buyurulmuşdur.

Vekâyi'-i Şettâ

Bâb-ı Âlî'de Âlây Başçavuşu olan Mehmed Çavuş'un bir veledi doğdığı gibi hilâf-ı (s.222) âde[1] iki üç yaşındaki sıbyân misillü tekellüm idüb ya'nî baba ve ana dimek ve su ve yimek istemek gibi şeyleri ifâde idüb fakat kendüye bir şey su'âl olunsa cevâb virmediği ve el-yevm yaşı üç mâha bâliğ olub hâlâ bu hâl üzre idügi tahkîk olunmağla hâlet-i mezkûra kemâl-i kudret-i Bârî'ye dâl olan garâ'ib-i vekâyi'den oldığından keşîde-i silk-i sütûr olundı (vemâ zâlike alallâhi bi-azîz)[2] deyü Nûrî Beg Târîhî'nde işbu on senesi vukû'atı sırasında garîbe olmak üzre sebt-i cerîde-i vekâyi' kılınmışdır ve'l-uhdetü ale'r-râvî.

Şevval'in on sekizinci güni sâ'at üçde iken Lâzkiyye'de bir zelzele-i azîme vukû'ıyla kasabanın nısfı ve iskelesinde vâki' duhân kârhânesi[3] ve Merkab ve Kadrıus kal'alarıyla Cevâbî mukâta'âsı karyeleri ve Cebele kasabasmın ekser büyûtı ve orada medfûn olan İbrâhîm Edhem kuddise sırruhu'l-etemm Câmi'i'nin mimâresi münhedim ve nüfûs-ı kesîre telef ve mün'adim oldığı haberi Dersa'âdet'e bi'l-vürûd mûcib-i ekdâr-ı nâ-ma'dûd olmuşdur.

Şa'bân'm yirmi birinci Salı güni kısteyn mevâcibi[4] çıkub bi'l-cümle mütekâ'idînin iki yüz altı (reşen)[5] ile (lezez)[6] ve eşkıncilerin iki yüz yedi senesi (lezez) ile (masar)[7] ve topcı ve arabacıların iki yüz on senesi (recec)[8] ile (reşen) mevâcibi Kubbealtmda tevzî' olundukdan sonra Sadr-ı â'zam Bâb-ı Âlî'de ber-mu'tâd sergi ferşiyle sipâh ve silâhdârânın mevâcibini tevzî' ve i'tâ idüb mâh-ı merkûmun yirmi üçünci Penşenbe güni sergi hitâm bularak devr vâki' olmağla ber-mu'tâd vârid olan hatt-ı hümâyûnda bugât ve eşkıyânın emr-i te'dîb ve terbiyyeleri münderic bulunmuşdur. Bir sûreti zîrde (ى) işâretiyle îrâd olunur.

Ber-vech-i bâlâ ihrâc-ı mevâcib üzerine ber-mu'tâd Sadr-ı â'zam mazhar-ı iltifât olmuş ise de mevâcib akçesini tedârük içün Defterdâr Efendi'nin neler çektigini Allah bilür çünki Devlet-i Aliyye'nin atîk ocakları bakî oldığı hâlde Nizâm-ı Cedîd askeri dahi îcâd olunmağla sunûf-ı askeriyyesi ikiye münkasım olduğu gibi umûr-ı mâliyyesi dahi ikiye münkasım olmuş idi ve muhassasât-ı atîka Mîrî hazînesinden ve Nizâm-ı Cedîdin ve ana müteferri[1] olan levâzımât-ı harbiyyenin masârifi Îrâd-ı Cedîd hazînesinden i'tâ ve tesviyye olunurdı asrın nazar-ı teveccühü ise Îrâd-ı Cedîd hazînesine ma'tûf ve erkân-ı saltanatın efkârı dâ'imâ Îrâd-ı Cedîd hazînesine vâridât-ı cedîde bulub ilhâk itmek cihetine masrûf olmağla Mîrî hazînesinin îrâd ve masrafını muvâzen getürmek yüki münhasıran[1] defterdâr-ı asr olan zâtın üzerine kaldığından defterdâr bulunanlar azîm usret ve meşakkat çekerdi bir seneden berü defterdâr bulunan Mehmed Emîn Efendi ise za'f-ı pîrî ile işbu haml-i sakil-i istîfâyı tahammülden bî-zâr oldığına mebnî bi'd-defâ'at isti'fâ itmekden nâşî evâ'il-i Ramazan'da azl ile (s.223) yerine Defterdâr-ı esbak İbrâhîm Efendi bi't-ta'yîn anın üzerinde bulunan şıkk-ı sâlis defterdârlığıyla hubûbât nezâreti dahi sâbıkan başmuhâsebeci Ahmed Azmî Efendi'ye tevcîh kılındı.

Zi'l-kâ'de'nin dördünci ve Mayıs-ı Rûmî'nin birinci güni Sultân Selîm Han Hazretleri Beşiktâş Sâhilsarây-ı Hümâyûnuna nakl buyurmuş idi.

Mayıs'ın yirmi ikinci Penşenbe güni Kapudan Paşa ber-mu'tâd Yalı Köşki pîş-gâhında Donanma-yı Hümâyûn ile âlây gösterüb Akdeniz'e azîmet eyledi.

Bu devrede devletin efkârı Nizâm-ı Cedîd'in ilerüledilmesi husûsuna munsarif oldığından Nizâm-ı Cedîd askerini taltîf ve teşvîk zımnında ba'zan bi'z-zât Sultân Selîm ve ba'zan sudûr-ı izâm ve Şeyhü'l-islâm ile sâ'ir erkân-ı devlet Levend Çiftligi'ne teşrîf buyuragelmeleriyle Zi'l-kâ'de'nin yirmi dokuzuncı güni Îrâd-ı Cedîd Defterdârı Mustafâ Reşîd Efendi tarafından mahall-i merkûmda ziyâfet tertîb olunub Sadr-ı â'zam İzzet Paşa ve Şeyhü'l-islâm Dürrî-zâde Efendi ve havâs-ı erkân-ı devletden ba'zıları azîmet ile vakt-i asra dek ta'lîm-i asker temâşası ve rüsûm-ı ta'âm icrâsı ve iktizâ idenlere hil'atler ve bahşişler i'tâsı ile imrâr-ı vakt olunmağla Sultân Selîm Han ol gün İzzet Paşa'yı taltîf zımnında bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ile bir kabza hançer-i mücevher göndermişdir hatt-ı hümâyûnun sûreti zeylde (11) rakkamıyla tahrîr olunur.

Zi'l-hicce evâhirinde Edirne'de Ağacpâzârı nâm mahalden harîk zuhûrıyla kal'a kapusına gelince civârında vâki' dükkânlar ve Üçşerefeli çarşusı ve civârında kâ'in Taşhan ve Sarrafhanı ve Kutıcılar ve Mücellidler çarşuları ve Alîpaşahanı ve Yenihan ve Kapân-ı dakîk[2] ve Sarachâne çarşusı ve civârındaki hanlar ve Bezzâzistânın[3] cevânib-i erba'asındaki çarşu ve mahallerin bir çoğı muhterik olmuşdur.

Vefeyât

Sudûr-ı izâmdan ve meşâhir-i ulemâ-yı kirâmdan Dağıstânî İbrâhîm Efendi ki yüz altmış iki târîhinde bi'l-imtihân müderris olub mahrec mevleviyyetine nâ'il oluncaya degin bilâ infisâl Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde neşr-i ulûma bezl-i mechûd iderek yoluyla Haleb ve Şâm ve Mekke-i Mükerreme kadısı oldukdan sonra illet-i pîrî ve za'f-ı basar misillü avârıza mübtelâ olmak hasebiyle kûşe-güzîn-i inzivâ oldığından iki yüz dokuz senesi Muharremi'nde Anadolı kazaskerligi be-hasbe't-tarîk kendüye tevcîh itmiş iken Ömer Hulûsî Efendi'ye

1 Hilâf-ı âde: Âdet ve kaidenin aksine. Kaide ve nizama aykırı.
2 "Bu, Allah'a hiç de güç gelmez." İbrahim sûresi 20. âyet.
3 Duhân kârhânesi: Tütün işletmesi
4 Kısteyn mevâcibi: İki kıst (taksit) ulufe. Mevâcib hicrî yıla göre her üç ayın sonunda ödenirdi ve bu ödemelere "kıst" denirdi.
5 Reşen: Üçüncü kıst için receb, şâban ve ramazan aylarının kısaltması.
6 Lezez: Dördüncü kıst için şevval, zilkade ve zilhicce aylarının kısaltması.
7 Masar: Birinci kıst, muharrem, safer ve rebîülevvel aylarının kısaltması.
8 Recec: İkinci kıst, rebîülâhir, cemâziyelevvel ve cemâziyelâhir aylarının kısaltması.

1 Münhasıran: Husûsî olarak, sâdece, yalnız olarak
2 Kapân-ı dakik: Unkapanı, çarşısı.
3 Bezzâzistân: Önceleri kumaş, bez vs. ve sonraları değerli eşyaların satıldığı üstü kapalı çarşı.

bi't-tevcîh ana dahi Rûmili sadâreti pâyesi virilmiş idi. İşbu on senesi Cumâde'l-âhiresi'nin sekizinci güni tekmîl-i ders-i hayât ve ta'tîl-i mebâhis-i nefy ve isbât eylemişdir.

(s.224) Meşâyih-i Halvetiyye'den[1] olub ceddine mensûb Ümmî Sinân Zâviyyesi'nin post-nişîni[2] olan Hasan Efendi bu esnâda fevt olub Ümmî Sinân nesli bunda münkatı'[3] olmağın zâviyye-i mezkûre Meşâyih-i Halvetiyye'den Mustafâ Efendi'ye tevcîh kılınmışdır.

Ayasofya-i Kebîr Şeyhi Mehmed Sa'îd Efendi dahi kezâlik evâ'il-i Ramazan'da vefât itmekle ve Ayasofya şeyhliği cevâmi'-i selâtîn kürsîlerinin müntehâ-yı mertebesi olmağla silsile vâki' olarak mebde'den müntehâya kadar hep tarîk şeyhleri terfî'-i râdde iderek Vâlide Sultân'ın Hasköy'de binâ-kerdeleri olan câmi'-i şerîf şeyhliği bundan mukaddem zeyl-i meşâyih-i selâtîn i'tibâr olunmuş idüginden anın kürsîsi münhall olmağla ba'zı cevâmi'de va'az ile meşgûl olan Abdülkâdir Efendi uhdesine tevcîh buyurulmuşdur. Ramazan'ın yirmisinde Sultân Mustafâ asrının ricâlinden Yûsuf Efendi'nin oğlı olan Arpa Emîni Şefîk Efendi ve yirmi yedisinde dahi sadâret-i Rûmili pâyelülerinden İbrâhîm Beg vefât itmişlerdir.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh İbrâhîm Beg devr-i Mahmûd Hanî'de sadr-ı â'zam olan A'rac Osmân Paşa dâmâdı Sarı Mehmed Paşa'nın oğlı olub bin yüz kırk bir târîhinde tevellüd ve altmış dokuzda tarîk-i tedrîse duhûl ve ba'dehu Şeyhü'l-islâm-ı esbak merhûm Osmân Mollâ'nın dâmâdlığı şerefine neyl[4] ile tayy-i merâhil-i tarîk iderek iki yüz dokuzda Rûmili pâyesine vâsıl olmuş idi işbu on senesi Ramazanı'nda illet-i nüzûl[5] isâbetiyle râhil-i tarîk-i ukbâ olınuşdur. Sâde-dil ve yalnız telebbüs ve ta'ammümde ziyy-i eslâfa taklîde mâ'il olub ba'zı âmiyâne kelimât ve ta'bîrâtı meşhûrdur deyü Nûrî Beg Târîhi'nde muharrerdir. Leyle-i Kadr'in irtesi güni li-ecli'l-mu'âyede sudûr-ı izâmın evvelâ Bâb-ı Fetevâ'ya ve ba'dehu Bâb-ı Âlî'ye gitmeleri ol vakt mu'tâd oldığından sudûrdan Hayrullâh Efendi dahi bu sene ber-mu'tâd Ramazân-ı şerîfin yirmi yedinci güni Bağçekapusı kurbunda vâki' hânesinden hareket ve taraf-ı Şeyhü'l-islâmîye azîmet üzre akdemce Konya vâlîsi tarafından hediyye gelmiş olan atı hâzırlatdırub binecek oldukda at ser-keşlik iderek binek taşına yanaşmamış ise de efendi ısrâr iderek ne hâl ise râkib olub giderken Küçükpâzâr kurbunda ekmekçi kısrağına tesâdüf itmesiyle at anın üzerine sıçradıkda efendi dizginini tartdığı gibi at şâhlanub yanında on on beş çukadâr mevcûd iken zabtı mümkün olmayub arkası üstüne düşdiginden egerin ön kaşı batub efendî-i müşârün-ileyhi fenâ halde mecrûh itmegin ol hâlde hânesine götürilüb ol cerh-i cân-güdâz ile selh-i Ramazan'da âzim-i şifâhâne-i bekâ olmuşdur.

(s.225) Müteveffâ-yı müşârün-ileyh esbâk hekîmbaşı müteveffâ Es'ad Efendi'nin dâ'iresinde perverde olarak bin yüz yetmiş üçde tarîk-i tedrîse dâhil ve Sultân Mustafâ asrında müddet-i medîde cerrâhbaşılık ve ba'dehu devr-i Hamîd Hanî'de hekîmbaşılık hidmetlerinde müstahdem ve iki yüzde İstanbul pâyesiyle mükerrem olub ba'dehu bir müddet Geliboli'da ve bir müddet Tâ'if'de menfiyyen[6] ikâmet itdikden sonra iki yüz üçde Tâ'if'den ıtlâk ile

1 Meşâyih-i Halvetiyye: Halveti tarikatı şeyhi.
2 Post-nişîn: Postta oturan, tekkenin şeyhi olan kimse.
3 Münkatı': Kesilmiş, kesilen. Aralıklı ve son bulan. Arada bağ kalmıyan, ayrılmış.
4 Neyl: Merama erişme; isteğine ulaşma.
5 İllet-i nüzul: İnme hastalığı, felç.
6 Menfiyyen: Menfî, sürgün olarak.

iki yüz altıda Anadolı ve dokuzda Rûmili kazaskerlikleriyle memnûn olmuş idi. Yetmiş üç yaşında iken ber-vech-i meşrûh vefât itmişdir. İlm-i tâbda mahâreti olub biraz mâ'il-i ucb[1] ve pindâr[2] ve ziyâde tama'kâr idi deyü Nûrî Beg Târîhi'nde muharrerdir. El-uhdetü ale'r-râvî.

İttifâkât-ı garîbedendir ki Beşiktâşlı Dâniş Mehmed Beg'in pederi olan Safiye Sultân-zâde İsmâ'îl Beg bin yüz elli bir senesi Zi'l-kâ'desi'nin onuncı Çehârşenbe güni sâ'at onda dünyâya gelmiş ve işbu iki yüz on senesi Zi'l-kâ'desi'nin onuncı Çehârşenbe güni sâ'at onda vefât eylemişdir.

Asr-ı Mahmûd Han-ı Sânî ricâlinden meşhûr Nâmık Efendi mecmû'asında ba'zı mevâdd-ı kâzibenin beyânı sırasmda « Sultânların erkek evlâdı yaşadılmaz » deyü beyne'n-nâs meşhûr olan bir i'tikâdın butlânını[3] isbât siyâkında işbu Safiye Sultân-zâde'yi dahi îrâd idüb dir ki « ma'lûm-ı dakîkadandır ki bir kelâmı evvel emirde mutâla'a-i sedîdeye tatbîk eyledikden sonra i'timâd ve ba'dehu mahallinde iktizâsına göre zikr ve îrâd eylemek lâzım iken avâm-ı nâsdan bir âlây har-ı lâ-yüfhem Âsitâne'de nice bî-asl ü esâs hikâyeler neşr ile halk dahi sıhhatine cezm idüb bu bâbda avâm-ı ma'fû ise ahvâl-i âleme sâhib-i vukûf geçinen zevât dahi hikâyât-ı kâzibe-i mezkûrenin vukû'-ı sıhhatine i'tikâd iderek şimdi hakîkat-i mâddeyi ifâde itmek lazım gelse inandırmak mümkün olamamak derecelerine varmışdır. Hikâyât-ı mezkûrenin biri budur ki Mevlevîhânekapusı haricinde medfûn olan kibâr-ı meşâyih-i Sünbüliyye'den[4] Şeyh Merkez Muslihiddin Efendi Hazretleri pâdişâh-ı asrın kerîmesini tezevvüce tâlib olub pâdişâh dahi hüsn-i müdâfa'aya vesîle olmak içün kırk kantar altûn taleb itmekle keyfiyyet şeyh-i müşârün-ileyhin ma'lûmı oldukda el-yevm Merkez Efendi Savma'ası[5] deyü ziyâret olunan sulı mağarayı hafr ile toprağını kırk katar katıra yükledüb Sarây-ı Hümâyûna göndermiş ve yüklere sarâyda bakıldıkda cümlesi altûn olmak üzre bulunmuş olmağla andan sonra pâdişâh-ı asr bu kerâmeti müşâhade ile kerîmesini akd ve tezvîc itmişdir. İntihâ

Emîr Sultân Burusa'da Sultân Orhan'ın kerîmesini tezevvüc eyledigi târîh kitâblarmda musarrah **(s.226)** olub lâkin bu mâdde gerek kütüb-i tevârîhde ve gerek ahvâl-i evliyâ-yı Rûmı mütekeffil olan Şakâyık ve Lem'ât misillü kütübde mestûr degildir kerâmet-i evliyâ inkâr olunmaz Merkez Efendi Hazretleri zamânında ehlullahdan şeyh-i kâmil olub bu kerâmet kendülerinden müsteb'ad olmamağla ancak vâki' olsa Emîr Sultân mâddesi yazıldığı gibi bu dahi tahrîr olunur idi bu mâddenin külliyyen aslı yokdur. Mevâdd-ı kâzibeden biri dahi oldur ki şâhân-ı asrın kerîmeleri vüzerâya tezvîc olunarak erkek evlâdı yaşatmayub i'dâm olunur dirler kangı sultânın erkek evlâdı olub da öldürdiler deyü söyleyene su'âl olunsa « işte Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis'in kerîme-i kebîresi Şâh Sultân'ın Mustafâ Paşa'dan mütevellid Âliye Sultân nâmında neşr olunan veledi erkek ve ismi Alî idi Sultân Hamîd şirket-i saltanat havfından i'dâm eyledi » dirler hâlbuki bunun kat'an aslı olmayub sultân-ı müşârün-ileyhâ vaz'-ı haml eyledikde yanında bulunan cevârîyi[6] görüb su'âl eyledigimde veled-i mezkûrun

1 Ucb: Kibir, gurur. Kendini beğenmişlik.
2 Pindâr: Kendini beğenmiş. Sanma, zannetme.
3 Butlân: Haksızlık. Bâtıl olma. Boş ve abes olmak. Hak olmamak.
4 Meşâyih-i Sünbüliyye: Sünbüliyye Tarikatı Şeyhleri.
5 Savma': Tekke.
6 Cevârî: Halayıklar, hizmetçi kızlar.

kız olub altı mah kadar mu'ammer oldığını haber virdiler bu i'tikâd halk beyninde şu dereceye varmışdır ki hakîkat-i hâli ifâde itsen kimse mülzem olmayub i'timâd eylemez ve bundan böyle sultânlardan bir veled zükûr tevellüd eylese âdet ve kânûn budur deyü pâdişâh-ı asra ukûl-ı kâsıra ashâbı ol ma'sûmı ihlâk itdirirler. Bu mâddenin hakîkati budur ki evâ'ilde şirket-i saltanat havfiyla gerçi pâdişâh-ı asr bulunanlar birâder ve birâder-zâdelerinden ba'zı şeh-zâdegânı bî-günâh i'dâm itdirmişlerdir. Lâkin sultânlardan tevellüd iden veled ve zükûr ne da'vâ-yı taht ve saltanat itmiş ve ne de ol havfla pâdişâhlar tarafından i'dâm olunmuşdur. Hattâ Sadr-ı esbak Rüstem Paşa'nın Mihrimâh Sultân'dan birkaç nefer evlâd-ı zükûrı olub mu'ammer olarak yirmişer otuzar yaşlarında vefât eyleyüb Üsküdar'da olan câmi'-i meşhûr-ı müşârün-ileyhde medfûnlardır. Ve Sadr-ı esbak Sokullu Şehîd Mehmed Paşa'nın İsmihân Sultân'dan mütevellid İbrâhîm Han nâm oğlunun nesli ile'l-ân bakî ve müteselsil olub pederi Mehmed Paşa'nın evkâfına mütevellî olmaktadırlar. Sadr-ı esbak-ı civân Kapucıbaşı Sîmîn Mehmed Paşa dahi sultân-zâdedir ve Sultân Murâd kerîmesi Safiye Sultân'ın Hüseyin Paşa'dan mütevellid Mehmed Beg nâmında bir oğlı olub seksan yaşına kadar mu'ammer olarak devletde sipâh ve silâhdâr ağası ve kapucılar kethüdâsı ve şıkk-ı sânî olub sonra hâsslar ile mütekâ'iden Beşiktâş'da hâlâ bakî olan hânesinde hetf-i ânife vefât iderek hânesi civârında kâ'in hatîrede medfûndur[1] ol hânede el-ân mîr-i merhûmun oğlunun oğlı olarak hâcegândan Dâniş Mehmed Beg sâkin olub Safiye Sultân-zâde unvânıyla mezkûrdur Sultân Ahmed Han-ı Salis kerîmelerinin (s.227) zevcleri olan vüzerâ yanlarında olub anlardan evlâdları olmuş lâkin Hakk Te'âlâ Hazretleri zükûr virmeyüb beş altı nefer sultân cümlesi kız doğurmuşlardır. Anlar da biraz zamân mu'ammer olarak munkarız oldılar ba'zılarının el-yevm kızları ve oğulları vardır el-hâletü hâzihî mevcûd olan selatîn-i izâmdan Hibetullah Sultân'dan ma'adâsının zevci olmayub anın zevci Alâ'addin Paşa dahi menfûr-ı pâdişâh-ı asr oldığından on beş seneden berü Âsitâne'ye gelemeyüb Sivas'da mütemekkindir. Otuz seneden berü selâtîn-i izâmın evlâdı olmamışdır. Hâsılı ibtidâ-yı devletden tâ Sultân Ahmed-i Sâlis asrına gelince sultânların tevellüd iden erkek evlâdları önürleri oldukca mu'ammer oldılar asr-ı mezkûrdan sonra mutlaka erkek evlâdları tevellüd itmedi hâl böyledir şimdi bu îrâd olunan delîller târîhlerden nümâyan iken kimesne i'timâd itmeyüb « kânûn sultânların erkek evlâdı olur ise öldürtmekdir bunda mu'araza lâzım değildir » dirler ve ilzâm olmazlar bunlara mu'âdil iki yüzden mütecâviz mevâdd-ı bâtıla söylenür cümlesi bunlar gibi bâtıldır. Nâmık Efendi'nin kelâmı burada hitâm buldı.

Vekâyi'-i Sene 1211

Sâl-i cedîd târîhi olmak üzre Seyyid Osmân Surûrî Efendi (Hakk Selîm Han'a hümâyûn ide bu sâl-i nevi) mısrâ'ını söylemişdir. Târîh inşâdında Surûrî Efendi'nin eslâf ve ahlâfına tefevvukı ma'lûmdur fi'l-asl Adanalı olub mahlası Hüznî iken evâ'il-i hâlinde İstanbul'a vürûdunda Şeyhü'l-islâm-ı esbak Tevfîk Efendi'nin dâ'iresine gelüb mahlasını Tevfîk Efendi Surûrî'ye tebdîl eylemiş idi siyâdet[2] pederinden müntakil olub Seyyid Osmân Surûrî

1 Metinde sehven "mevfûndur" şeklinde geçmektedir.
2 Siyâdet: Seyyidlik.

terkîbi be-hesâb-ı ebced bin iki yüz on bir olarak târîh lafzının adedine mutâbık-ı tesâdüf eylediginden (müverrihlik bana dâd-ı hakkdır) deyü iftihâr eyledigini Fâ'ik Efendi tevâfukât-ı Arabiyye sırasında kayd eylemişdir. Ve işbu on bir senesi duhûlünde Surûrî Efendi (bu sene târîh senesidir o da benim yılımdır bu sene meydân-ı sahn benimdir) didigi dahi mervîdir. Ve fi'l-vâki' bu sene içinde pek güzel târîhler söylemişdir. Dîvânına mürâca'atla ma'lûm olur. Lâkin târîh-i inşâdı vâdîsinde her sene meydân anın olub bu yolda bi'l-cümle şu'arâya tefevvukı müsellemâtdandır.

Azl ve Nasb

Rûmili sadâretinin vakt-i tebdîli gurre-i Receb'e ve Anadolı sadâretinin vakt-i tebdîli gurre-i Muharrem'e müsâdif olmasıyla sene-i mâziyye Receb'inde fuhûl-i ulemâ-yı asrdan esbak Sadr-ı Rûmili (s.228) Tatarcık Abdullâh Mollâ Efendi mükerreren Rûmili kazaskeri oldığı misillü işbu on bir senesi Muharrem'i gurresinde dahi â'lemü'l-ulemâ Müftî-zâde Seyyid Mehmed Efendi her ne kadar pîr-i fânî ise de ilm ve fazlına ikrâmen Anadolı sadâretine getürülmüşdür.

Müftî-zâde Efendi'nin ol vakt sinni yüze karîb ve kendüsi zâten kayd-ı alâik nasb ve azlden ba'îd bir zât oldığı halde bu kerre Anadolı sadâretine getürilmesi mücerred kendüsinin havâss-ı telâmîzinden[1] bulunan müşârün-ileyh Abdullâh Efendi'nin ilhâhına mebnî idügi ve Rûmili kazaskerleri öteden berü Anadolı kazaskerlerine resmen takaddüm idegelmiş iken Abdullâh Efendi bu def'a hakk-ı ta'lîme ri'âyeten Müftî-zâde Efendi'yi dâ'ima sağ tarafına geçürerek kendüsine takdîm eyledigi mervîdir. Haylî vakitden berü Dîvânda böyle iki zât-ı fazâ'il-simâtın[2] ictimâ'ı vukû' bulmamış idi. Rahmetullâhi aleyhimâ.

Akkirman Muhâfızı ve Karasi Sancağı Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Osmân Paşa gâyet ihtiyâr oldığından gurre-i Muharrem'de rütbesinin ref'iyle Dersa'âdet civârında diledigi mahalde ikâmet itmek üzre gümrükden şehriyye üç yüz guruş ma'âş tahsîs olundı.

Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa-zâde Şerîf Paşa mukaddemâ Çıldır eyâletinin kendüsine tevcîhinde Darbhâne-i Âmireye ta'ahhüd eylemiş oldığı mebâliği teslîm itmediginden ve civârında kâ'in kabâ'il[3] ile hüsn-i imtizâc eylemediginden başka bâlâda beyân olundığı üzre Ağa Muhammed Han'ın Tiflis üzerine hareketinde etrâfında olan ba'zı re'âyâ Çıldır hudûdına ilticâ eylediklerinde haklarında eser-i rahm ve şefkat göstermek muktezâ-yı insâniyyet ve kendüsince vazîfe-i me'mûriyyet iken re'âyâ-yı merkûmeyi seby ve istirkâk idüb bu ise hilâf-ı rızâ-yı âlî bir hareket oldığına ve Tiflis Hanı olan İrakli Han'ı Rusyalular himâye iddi'âsında olmalarıyla bu mâddeyi dahi ser-rişte-i kîl ü kâl iderek azlini istid'âya ibtidâr idecekleri der-kâr olub Rusyalunun istid'âsı üzerine azli dahi mugâyir-i şân-ı devlet olacağına mebnî evâsıt-ı Muharrem'de azliyle Çıldır eyâleti Erzurûm Vâlîsi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya ilhâken tevcîh olunub ancak Şerîf Paşa'nın dahi bütün bütün boşda bırakılması tecvîz olunmadığından İsmâ'îl Muhâfızı Mîr-i Mîrân Mehmed Paşa'nın üzerinde bulunan

1 Havâss-ı telâmîz: Özel öğrenciler.
2 Fazâ'il-simât: Alametleri fazilet olan, faziletli.
3 Kabâ'il: Kabileler, boylar.

Adana eyâleti Şerîf Paşa'ya bi't-tevcîh Mehmed Paşa'ya bir mansıb tevcîh olununcaya dek Hazîne-i Âmireden i'tâ olunmak üzre mahiyye bin altı yüz yirmi beş guruş ma'âş tahsîs kılındı. Çend mâh mürûrında Erzurûm vâlîsinin inhâsına mebnî Çıldır eyâleti Şerîf Paşa'nın düyûnını te'diye itmek şartıyla Ahısha hânedânından ve Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından İshak Paşa birâderi Mehmed Sâbit Ağa'ya rütbe-i mîr-i mîrânî ile tevcîh idilmiş ve bir müddet mürûrında yine Ziyâ Paşa'nın inhâsı üzerine Sâbit Paşa'ya rütbe-i vezâret virilmişdir.

(s.229) Anapa Muhâfızı Vezîr Seyyid Mustafâ Paşa hüsn-i i'tikâd ashâbından bir zât iken her nasılsa ba'dehu siyâseten i'dâm kılınmış olan bir meczûb zımmîye ehl-i hâlden olmak i'tikâdıyla firîfte[1] olarak her teklîfine mümâşât[2] itmek ve bayağı hidmetini ihtiyâr eylemek derecelerine varmış oldığından böyle şân-ı vezârete muhill-i evzâ'-i acîbâneden ferâgati defa'ât ile nasîhat yolunda tenbîh olunmuş ise de kâr-ger olmayub zarûrî azliyle yerine muktedir bir zâtın nasbına lüzûm görilerek ba'zı erbâb-ı şûra ile lede'l-müzâkere mîr-i mîrândan Kütahya Mütesellimi olan Melek Ahmed Paşa-zâde Osmân Paşa okur-yazar ve mücerrebü'l-etvâr oldığına mebnî bu işe ehil görülmüş ise de evvel emirde bir kerre Dersa'âdet'e getürilüb ve etvâr ve güftârına[3] bakılub da sahîhen el virecegi anlaşulursa ana göre me'mûriyyeti icrâ olunmak üzre Dersa'âdet'e celb ve mu'ayene olunub Anapa muhâfazasına şâyân görüldigine mebnî Rebî'ü'l-evvel'in dokuzuncı güni uhdesine rütbe-i vezâretle Ankara sancağı ber-vech-i arpalık te'bîden ve Kayseriyye sancağı dahi ilhâken tevcîh ve selefine muhassas[4] olan bedel-i hâs ve sâ'ir vâridât ana dahi ta'yîn ve tahsîs ile Anapa muhâfazasına me'mûr kılınmış. Ve bir gün evvel dâ'iresini tanzîm ile mahall-i me'mûriyyetine azîmet idebilmek üzre hazîne-i şâhâneden yüz bin guruş atiyye ihsân ve ol tarafda bulunan kabâ'ile i'tâ kılınmak üzre sâbıkları misillü tehyi'e[5] kılınan atâya-yı seniyye kendüsine teslîm ile Anapa cânibine irsâl olunmuşdur. Nûrî Beg Târîhi'nde bu minvâl üzre muharrerdir. Ammâ Hâşim Efendi evrâkında münderic oldığına nazaran fi'l-asl Erzurûm karyelerinden Tâzegül nâm karye ahâlîsinden ve Sultân Mehmed tetimmeleri talebesinden Seyyid Hâfız Mehmed nâm yobaz Sultân Mehmed Câmi'i havlısında gılmân[6] nizâ'ı zımnında üzerine gelan yeniçerileri târ-mâr itmek kaydında iken birkaç neferini ihlâk idüb ve kendüsinin dahi sağ elinin bir iki parmağı mecrûh olub firâra mecbûr olmuş ise de bu cinâyeti üzerine Rûmili ve Anadolı taraflarından her nereye gitse halâsı mümkün olamayacağını fikr ve mülâhaza ile bir Abaza sefînesine binüb esnâ-yı râhda âdât-ı kabâ'ile dâ'ir aldığı ma'lûmât iktizâsınca Soğucak'a vardığında Abâdlar Kabîlesi'ne dahîl düşerek kabâ'il halkı ile ülfet ve nüsha virmege mübâşeret idüb kaba'il halkı merkûmun nüshasını her derde devâ ve her gûne yara ve bereye bâdî-i şifâ olmak üzre i'tikâd eylediklerinden bir öküz ve dört koyuna nüsha virmege şurû' ile ol havâlîde haylîce iştihâr ve kabâ'ilden kız alub lisân ve âdetlerine geregi gibi vâkıf olarak istedigi vakt kabâ'ilin bir çoğunı tahrîke iktidâr kesb eylemiş idi. Bu cihetle vakt be vakt Çerkesistân'da fitne ihdâsıyla ba'zı gavâ'il çıkardıkca (s.230) Ferah Alî Paşa merkûmı gâh yanına celb ve ihzâr ve gâh bir iş ile işgâl iderek fesâda meydân virmez ve

1 Firîfte: Aldatılmış, kandırılmış.
2 Mümâşât: Uymak, yoldaş olmak.
3 Güftâr: Sözler, lâkırdılar.
4 Muhassas: Birine âid kılınınış. Tahsis edilmiş. Has kılınmış. Ayrılmış. Tâyin edilmiş.
5 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
6 Gılmân: Köleler, esirler

çünki i'dâm eylese Abâd Kabîlesi'nin ahretligi yâni dahîli oldığından vaktiyle bu da kurbân olur deyü avudarak imrâr-ı vakt eyler idi. Ferah Alî Paşa'nın vefâtından sonra işbu Hâfız Mehmed'le tercüme-i hâli evâhir-i cild-i râbi'de beyân olunan Mehmed Beg şerîk-i fitne ve fesâd olarak hükûmete karşu hareket eyledikleri Nakîb-zâde Mustafâ Paşa'nın ma'lûmı oldukda birer takrîbile ikisini de getürdüb i'dâm itmekle bunların tarafdârları Der-aliyye'ye gelerek sâdât-ı kirâmdan şöyle bir zâtı Mustafâ Paşa'nın hidmetinde olan bir zımmî bilâ-buyuruldı katl ve i'dâm eyledi etbâ'ının zabtına kâdir olmayân zât kabâ'ile nice hâkim olabilür diyerek devleti tasdî' itmeleri üzerine Mustafâ Paşa'nın rütbesi ref'le İstanköy Cezîresi'ne nefy olundı. Mukaddemâ Akdeniz'de bunca fütûhatı ve mu'ahharen Anapa'da birkaç sene hamyâze-i rûzgâra tahammüli kâr-ger olmadı deyü Mustafâ Paşa'nın keyfiyyet-i azlini Hâşim Efendi bu siyâk üzre beyân itdikden sonra Osmân Paşa'nın nasbı bahsinde dahi sâbık Kocaili Sancağı Mutasarrıfı Osmân Paşa'nın ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ba'zılarına tereddüd ve intisâbı olmağla sevk olunub Der-aliyye'ye ihzâr ve rütbe-i vezâret ihsânıyla Anapa'ya muhâfız nasb ve ta'yîn buyurulub mukaddemâ Ferah Alî Paşa zamânında binâ ve nüzûl emîni olan ser-bevvâbînden Şâtır Hüseyin Ağa'nın resm-i memleket ma'lûmı oldığından teshîl-i umûrı içün bâ-fermân-ı âlî kethüdâ nasb ve ta'yîn ve bi'l-ma'iyye irsâl olunmuş ise de mahall-i merkûma vusûlinde Osmân Paşa'nın tevâbi'âtı Anapa'da kesb-i menâfi' idememelerini Hüseyin Ağa'nın tekâsül ve müsâmahasına haml itdiklerine mebnî imtizâc idemeyüb Hüseyin Ağa me'zûnen Der-aliyye'ye avdet itmiş iken arkasından Osmân Paşa'nın tahrîri üzerine li-ecli't-te'dîb Sinob'a nefy olunub çend mâh sonra ıtlâk olundı deyü tahrîr ider her ne ise Anapa muhâfızlığı bütün Çerkesistân'ın vâlîliği dimek oldığına nazaran pek mühim bir me'mûriyyet oldığı hâlde Ferah Alî Paşa'dan sonra orada ber-vech-i matlûb bir idâre-i hasene vücûda getürilemamış oldığına ahvâl-i meşrûha dahi delâlet eyler.

Bâlâda beyân olundığı vechile Re'îsü'l-küttâb Râtib Efendi mansıbmın ehli bir zât-ı ma'ârif-simât oldığı hâlde kurenâ-yı şehr-i yârîden olan ba'zı müteneffizân-ı asrın hilâf-ı marzîleri olarak riyâsete gelmiş idüginden bir takım azviyyât ve müfteriyyât ile hakkında tab'-ı hümâyûnı muğberr itmeleriyle Safer'in on dördünci Çehârşenbe güni azl ile yerine sâbıkan Defter Emîni Mustafâ Râsih Efendi Re'îsü'l-küttâb nasb olunub anın üzerinde bulunan Eyâlât Nezâreti dahi re'îsü'l-küttâb-ı esbak Firdevsî Efendi'ye ihâle ve yine yevm-i merkûmda (s.231) Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Kostantin Beg-zâde Yorgaki Beg dahi azl ile yerine İpsilanti Aleksandır-zâde Kostantin Beg Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı ta'yîn kılındı.

Râtib Efendi hakkında husemâsı yalnız azliyle kanâ'at idemeyüb sem'-i hümâyûna ba'zı erâcîf[1] ilkâ ile bir mertebe daha gazab-ı Selîm Han'ı teşdîd itmeleriyle evâhir-i Safer'de Rodos Cezîresi'ne nefy olundığı gibi Yorgaki dahi Kıbrıs Cezîresi'ne ve Râtib Efendi'nin dâ'iresine müterreddid olanlardan müderrisînden Amasyalı Hâşim Efendi Limni'ye ve silâhdâr kalemi başhalîfesi Mestân Efendi Hanya'ya nefy olundı.

Ve Yorgaki'nin büyük karındâşı olub bir müddetten berü Eflâk Voyvodası bulunan Aleksandri dahi azl ile yerine bir müddet Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarında müstahdem olub el-yevm Dersa'âdet'de mukîm bulunan ve hâlâ Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı sâlifü'z-zikr Kostantin Beg'in babası olan İpsilanti Aleksandri be-tekrâr Eflâk voyvodası nasb ve

1 Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar.

ta'yîn idildi. Eflâk ve Boğdan voyvodalarının hîn-i nasblarında Dîvân-ı Hümâyûn'da kuka[1] ve hil'at ilbâsı rüsûm-ı mer'iyyeden olmasıyla hemân bir ay sonraca tertîb-i dîvân olunarak resm-i teşrîfât üzre İbsilanti huzûr-ı hümâyûna duhûl ile mazhar-ı iltifât olmuşdur.

Abdullâh Birrî Efendi mukaddemâ hemşîre-i pâdişâhî Beghan Sultân'ın kethüdâsı olub bâlâda beyân olundığı üzre devlet kethüdâlığından azlinde sultân sarâyınca olan mu'âmelâtmın hesâbına dahi ibtidâr olunmuş ve geçen Şevvâl tevcîhâtında uhdesine tevkî'î mansıbı tevcîh kılınmış idi muhâsebemin netîcesinde sultânm vâridât-ı mu'ayyenesinden Birrî Efendi zimmetine bir mikdâr şey geçmiş oldığı tebeyyün itmekle iğbirâr-ı şâhâneyi mûcib olarak bu kerre hem mebâliğ-i mezbûre istirdâd ve hem de Rebî'ü'l-evvel'de Burusa'ya nefy ve ib'âd olunarak üzerinde bulunan tevkî'î mansıbı Defterdâr-ı sâbık Şerbetçi-zâde dâmâdı Emîn Efendi'ye tevcîh olunmuş ise de Birrî Efendi ecille-i ricâlin kudemâsından ve fazl ve haysiyyet ashâbından emekdâr bir zât olmasıyla çend mâh mürûrında afv ve ıtlâk ile Dersa'âdet'e getürülmüşdür.

Düvel-i Avrupa'nın Dersa'âdet'de birer ilçileri bulundığı gibi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi münâsib olan devletler nezdine birer ilçi irsâl ile üç sene müddet ikâmet itmek ve ba'dehu yerine dîgeri gönderilmek husûsı karâr-gîr olarak ibtidâ İngiltere cânibine Âgâh Efendi gönderilmiş idi geçen iki yüz dokuz senesi evâhirinde dahi sâbıkan kethüdâ kâtibi olan İbrâhîm Afîf Efendi Nemçe tarafına ve Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan sâbıkan Kîsedâr-ı Defterî Alî Efendi Prusya cânibine büyükilçilik ile me'mûr olmuşlar idi Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisi ise aralık aralık Fransa Devleti düvel-i (s.232) sâ'ireden ziyâde Devlet-i Aliyye'ye dost ve hayr-hâh oldığı ifâdesiyle cümleden akdem Fransa'ya ilçi gönderilmesini ihtâr ve istid'âdan halî olmayub ancak Fransa tarafından Devlet-i Aliyye'ye büyükilçilik rütbesiyle birinin vürûdı musammem oldığından keyfiyyet anın vürûdına ta'lîk olunarak bu cihetle Afîf ve Alî efendilerin azîmetleri dahi te'hîr olunmuş idi bu esnâda Fransa fevka'l-âde büyükilçisi hudûd-ı Osmâniyye'ye dâhil olub Dersa'âdet'e getürmek üzre mihmândâr[2] ta'yîn olunmuş idüginden taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Paris'e bir ilçinin ta'yîn ve irsâli lâzım gelmekle hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Alî Efendi büyükilçilik ile Fransa'ya me'mûr olub anın yerine dahi Arabacılar Kâtibi Nâ'ilî Efendi Berlin Sefâreti'ne me'mûr kılındı fakat Nâ'ilî Efendi merâkî[3] bir âdem oldığından sefâretde merâkı müşted olmak ihtimâli der-pîş olunarak mu'ahharen andan sarf-ı nazarla mukaddemâ Belgrad'da emlâk fürûhtına me'mûr olan Alî Azîz Efendi anm yerine Berlin sefîri nasb olunmuşdur.

Ve Âgâh Efendi'nin mu'ayyen olan üç sene müddeti bu sene hitâm buldığından yerine hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de Tersâne-i Âmire anbârları emîni olan te'lîfât sahibi meşhûr İsmâ'îl Ferruh Efendi hâcelik rütbesi ve süvâri mukâbeleciligi pâyesi ile Londra Sefâretine me'mûr buyuruldı.

Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından olub mukaddemâ Rakka mütesellimi nasb olunan Diyârbekirli Şeyh-zâde Seyyid İbrâhîm Ağa mahall-i me'mûriyyetine vardıkda Moranlı Abdî Beg nâm kimse de Millü Timur'un vedî'ası olmak üzre otuz bir bin bu kadar yüz kîse küsûr guruşluk altûn ile ba'zı eşyâsını zâhire ihrâc itmiş oldığını Dersa'âdet'e arz ile berâber

1 Kuka: Başa giyilen bir tür şapka.
2 Mihmândâr: Misafir, konuk ağırlayan kimse; ağırlaması için resmî bir misafirin yanına verilen kimse.
3 Merâkî: Meraklı.

Rakka'nın mütesellimlik ile zabt u rabtı kâbil alamayub be-her-hâl külliyyetlü asker ve mükemmel dâ'ireye tevakkuf itdigi beyânıyla rütbe-i vezâret istid'â eylediginden ve zâten hidemât-ı devletde mücerreb[1] bulundığından bu esnâda uhdesine bâ-rütbe-i vezâret Rakka eyâleti tevcîh buyuruldı.

Vukû'ât-ı Mütenevvi'a

Beş altı seneden berü Vodina[2] ve Ağustos[3] ve Karaferye[4] havâlîsinde geşt ü güzâr ve re'âyâya îsâl-i hasâr idegelan üç yüzden mütecâviz eşkıyâ üzerine bir tarafdan Selanik vâlîsi ve bir tarafdan Yanya Sancağı Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Tepedelenli Alî Paşa sevk-i asker iderek cem'iyyetleri tefrîk ve bir haylî ser-gerde ve avâneleri i'dâm olunmuş oldığı haberi evâhir-i Muharrem'de Dersa'âdet'e vâsıl oldı.

(s.233) Ve yine bu esnâda Rûmili Vâlîsi Hakkı Paşa ma'iyyetine me'mûr Kocaili Mutasarrıfı Hüseyin Paşa dağlı eşkıyâsı ser-gerdelerinden Sinab nâm şakî üzerine hareket ile Filibe'de ikâmet itdigi esnâde Sinab mütehassın oldığı kulesinden Balkan'a firâr itmiş olmasıyla orada basdırılarak yirmi kadar avânesiyle berâber i'dâm olunmağla ser-i maktû'ları evâhir-i Muharrem'de Dersa'âdet'e geldi.

Bu kerre kapudan paşa Limni Cezîresi'ne vusûlünde â'yânı Abdülkerîm Ağa'dan re'âyâsı şikâyet itmekle derhâl merkûmı Rodos Cezîresi'ne nefy idüb ancak cânib-i mîrîye birkaç yüz kîse hidmet itmek ve fî-mâ-ba'd hilâf-ı rızâ hareket itmemek üzre afvını ba'zı tarafdârânı ricâ itdiklerine mebnî Kapudan Paşa dahi cânib-i mîrîye iki yüz yirmi kîse akçe virmek üzre afvını Bâb-ı Âlî'ye arz itmiş idi. Keyfiyyet Sultân Selîm'den istîzân[5] olundukda bu makûleler ıtlâk olundukları gibi harekât-ı sâbıkalarında ısrâr iderler akçe ile afvları câ'iz degildir deyü gerek kendüsinin ve gerek anınla hem-hâl[6] olan birâderi Yûsuf'un i'dâmlarını emr itmekle evâhir-i Safer'de ikisinin dahi ser-i maktû'ları Dersa'âdet'e vusûl buldı.

Bu avânda Kapudan Paşa'nın Midillü Cezîresi'nde ikâmeti esnâda korsan tekneleri kapudanlarından İnce Mehmed ve Bekir Çavuş esnâ-yı geşt ü güzârlarmda Girid Cezîresi açıklarında yirmi altı pâre top çeker otuz beş zirâ' bir kıt'a Maltız şehtiyesine bi't-tesâdüf sekiz sâ'at kadar muhârebeden sonra şehtiyeyi ahz ve teshîr itdiler. Derûnunda otuz iki nefer zükûr ve iki nefer Arab hâtûnı olarak otuz dört nefer üserâ-yı İslâmiyye ve doksan bir nefer Maltız zuhûr itmiş idi.

Ba'dehu mûmâ-ileyhimâ yine korsan tecessüsüyle Derne sularında gezerken Porta Tamrak nâm mahalde yine on sekiz kıt'a top çeker bir kıt'a korsan teknesine rast gelüb bi'l-muhârebe anı dahi ahz ve girift eylediler. Bunun derûnunda dahi iki nefer kavalyer ser-gerdeleri ile yüz on sekiz nefer ehl-i İslâm esîrleri zuhûr itdi.

1 Mücerreb: Tecrübe edilmiş, sınanmış.
2 Vodina: Edessa, Yunanistan.
3 Ağustos: (Naoussa) Naousa, Yunanistan.
4 Karaferye: Veria, Yunanistan.
5 İstîzân: İzin isteme, izin için sorma, danışma.
6 Hem-hâl: Bir halde bulunan, halleri birbirine benzeyen, bir halli.

Mah-ı Şevvâl'in yirminci Cum'a gicesi Azab Kapusı dâhilinde harîk zuhûr ile yedi sâ'at kadar mümtedd ve itfâsına sa'y iden zâbitân ve neferâtdan Mahzar Ağa ve sâ'ir otuz kırk kadar nefer mecrûh olmuşdur.

Mukaddemâ fesh olunan altmış üç buçuk zirâ' üç anbârlu kalyondan daha büyük olmak üzre Tersâne-i Âmirede bir kalyon inşâsını Sultân Selîm Han irâde itmekle iki yüz dokuz (**s.234**) senesi Rebî'ü'l-evveli'nin yirmi üçünci güni altmış yedi zirâ' altı kana olarak bir kıt'a üç anbârlu kalyon ve on senesi Rebî'ü'l-âhiri'nin on beşinci güni dahi elli üç buçuk zirâ' bir kıt'a fırkateyn ve işbu on bir senesi Rebî'ü'l-âhiri gurresinde[1] otuz dört zirâ' şehtiye ta'bîr olunur bir kıt'a korvet ve bunlardan başka zât-ı şâhâne içün bir kıt'a filika inşâlarına mübâşeret olunub işbu üç kıt'a sefîne ile mezkûr filika birden hitâm bulmağla Şa'bân'ın yirmi dördünci Salı güni Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve sâ'ir huzûrı mu'tâd olanlar ale's-sabâh[2] Tersâneye gidüb ve ba'dehu Sultân Selîm Han dahi tehyi'e kılınan kalyon-ı hümâyûnı teşrîf idüb ihtiyâr olunan vakt-i muhtâr hulûlünde ibtidâ üç anbârlu ve ba'dehu sâ'irleri deryâya indirilmişdir.

Kalyon nüzûlünde yalnız Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ile Kapudan Paşa'ya huzûr-ı hümâyûnda kürk ilbâsı âdet iken şimdiye kadar Tersânede böyle üç geminin birden deryâya nüzûli meşhûd olmamasıyla ve sene-i mâziyye tevcîhâtında Tersâne emîni olan Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Râşid Efendi'nin bu bâbda ikdâm-ı mahsûsı sebkat eylemiş olmasıyla bu kerre müşârün-ileyhim ile berâbar ana dahi huzûr-ı hümâyûnda kürk ilbâsıyla iltifât buyurulmuşdur.

Üç anbârlının nüzûlüne Hoca Münîb Efendi (suya indi üç anbârlı Selîmiyye selâmetle) mısra'ını söylemiş ve pîşvâ-yı müverrihîn Sürûrî Efendi (eyledi ikbâl üç anbârlı yemme atlar gibi) ve (sandık kim uçdı kuş gibi indi üç anbârlı yemme) ve (üç anbârlı yapub indirdi bahre mâlikü'l-bahreyn) ve (üç aylarda müyesser kıldı Hakk indi üç anbârlı) mısra'larını her biri birer târîh-i tâm olmak üzre inşâd[3] eylemişdir. Ve yine Sürûrî Efendi üç geminin birden nüzûline târîh olmak üzre (üç gemi indirdi bir günde himemle Şeh Selîm) mısra'ını ve filika-i hümâyûn içün (uydı su dibâsına sandal-ı ziyuet-resân) târîhini inşâd eylediği gibi Aynî Efendi dahi (üç aylar yevm-i Salı sâ'at üçde indi bu üç felek) mısra'ını târîh olarak söylemişdir. Fâ'ik Efendi mecmû'asında hulefâ-yı Abbâsiyye'den Mu'tasım Halîfe sekiz ay sekiz gün müddetde dünyaya gelüb sekizinci halîfe olarak sekiz sene hilâfet idüb nakş-ı hâtemi dahi sekiz harfden ibâret olan (elhamdülillah) lafz-ı şerîfi oldığı ve kapusında sekiz melik durub sekiz melik kahr itmiş ve sekiz erkek ve sekiz kız evlâdı olmuş ve sekiz şehir feth eylemiş ve sekiz köşk binâ kılmış idügi cihetlerle kendüsine Halîfe-i Müsemmen dirler deyü beyân itdigi gibi Sultân Ahmed-i Sâlis oğlı Sultân Mustafâ-yı Sâlis'in oğlı Sultân Selîm-i Sâlis iki yüz üç senesinde cülûs idüb üçünci kapudan (**s.235**) paşası olan Küçük Hüseyin Paşa'nın kapudanlığında üç aylardan mâh-ı Şa'bân'da vâki' yevm-i selâsede sâ'at üçde üç geminin birden nüzûlüni dahi tevâfukât-ı garîbe[4] sırasında kayd eylemişdir.

Akdemce Memâlik-i Mahrûse'ye gelmiş olan Nemçe canbâzları İzmir'e gidüb

1 Gurre: Ayın birinci gecesi ve günü.
2 Ale's-sabâh: Sabahleyin, erkenden.
3 İnşâd: Şiir okuma, şiir söyleme
4 Tevâfukât-ı garibe: Garib denklikler, garib uygunluklar.

Ramazân'ın on dördünci güni Güller Köprisi nâm mahallin kurbunda icrâ-yı san'at-ı canbâzî itmeleriyle ecnâs-ı milel-i muhtelifeden tecemmu' iden seyirciler içinde Venedik'e tâbi' Zanta[1] Cezîresi ahâlîsinden mevcûd olan sekiz on kadar eşkıyânın bî-edebâne hareketlerine mebnî Venedik yasakcılarından biri işbu Zantalulardan birine bir degnek darbıyla def' eyledikde merkûmlar yirmi otuz kadar olarak müsellahan[2] tekrâr mahall-i mezbûra gelerek yasakcıyı darb ve katl idüb kâtili dahi ele virmedikleri ve bu takrîble nizâ' ve kıtâl zuhûr iderek ehl-i İslâm ve re'âyâdan biraz nüfûs mecrûh ve maktûl oldığı ve Venediklülerin sakin oldığı Sakız cânibinde harîk vukû' bulub azîm fesâd ve ihtilâl zuhûrına mebnî kimesne âteşin itfâsına bakamadığı cihetle on sekiz sâ'at mümted olub haylî emvâl ve eşyâ dahi yağma ve gâret kılındığı ve İzmir Limanı'nda bulunan sefînelerden içinde emvâl-i menhûbe[3] bulunanlar çıkub gidecek olduklarında Yeni Kal'a'dan mürûrlarına ruhsat virilmemiş idügi İzmir'den tahrîr ve iş'âr olunması üzerine Aydın Muhassılı Karaosmânoğlı Hüseyin Ağa'nın mikdâr-ı kifâye asker istishâbıyla İzmir'e gelmesi içün emr-i âlî tabrîr ve Dersa'âdet'den mahsûs mübâşirler ta'yîn ve tesyîr olunarak kâtilin Venedik konsolosundan taleb ve ahz ile mücâzâtının icrâsı ve bu fitnenin îkâ'ına sebeb ve muharrik olanların bi-eyy-i hâl[4] ele getürilmesi ve limanda bulunan sefîneler bi't-tevkîf derûnundaki emvâl-i mağsûbe ve menhûbenin bi't-tamâm zâhire ihrâcıyla ashâbına redd ve teslîm kılınması emr ve iş'âr buyurulmuş ve çünki öteden berü Hırvatlar ile Venediklüye tâbi' adalar ahâlîsi İstanbul'da ve sâ'ir sevâhilde aralık aralık bî-edebâne vaz' ve hareketden hâlî olmadıklarına mebnî fî-mâ-ba'd Venediklüye tâbi' Hırvatlar ile cezâ'ir-i Yunaniyye ahâlîsinin Memâlik-i Mahrûse'ye uğradılmamaları içün fermân-ı âlî sadır olarak buna dâ'ir Dersa'âdet'de mukîm süferâya takrîr-i resmiyye virilmişdir. Sûreti zîrde (12) rakkamıyla îrâd olunur.

Evâhir-i Zi'l-hicce'de Üsküdar'da Açık Türbe Mahallesi'nde harîk vukû'a gelüb rüzgâr dahi şiddetli oldığından yedi sâ'at kadar mümted ve pek çok hane ve dükkânlar muhterik olmuşdur.

Ba'zı Nizâmât ve Islâhât

İşbu on bir senesi hilâlinde yapılmış olan nizâmatdan biri aklâmm sak ve sebki (**s.236**) ve keyfiyyet-i kuyûdı hakkında virilen nizâmdır ki ba'zı müzevvirîn[5] dürlü hiyel ve desâ'is ile isdâr itdirdikleri evâmir-i aliyyede kendü istid'âları üzre yazılmış olan ba'zı ta'bîrâtı serîşte iderek halkı ızrâr idegeldiklerinden fî-mâ-ba'd bu makûle tezvîrâta[6] meydân virilmemek üzre yazılacak evâmîr-i aliyyenin tenkîh ve tashîh-i müsveddâtına dikkat ve i'tinâ ve usûl-i nizâm ve kânûna tevfîk olunmak ve hâric ez usûl ve nizâm olarak velev ki hikâye tarîkiyle olsun bir şey derc olunmamak ve Dîvân-ı Hümâyûndan yazılacak evâmir başka kalemde

1 Zanta Adası: Zakintos, Yunanistan.
2 Müsellah: Silâhlanmış, silâhlı.
3 Emvâl-i menhûbe: Yağma, talan edilmiş mallar.
4 Bi-eyy-i hâl: Herhalde, mutlaka, elbette.
5 Müzevvirin: Tezvirciler, arabozucular.
6 Tezvîrât: Yalan dolan şeyler, kovuculuklar.

yazılmamak ve defter-i hakanîye mugâyir olan hücec[1] ve i'lâmât aklâma kayd olunmamak ve aklâma kayd düşürülmesi lâzım gelan mevâd hakkında sarâhaten fermân-ı âlî olmadıkca kayd düşürülmemek gibi kuyûd-ı ihtirâziyye derciyle aklâmın mu'amelâtı taht-ı intizâma alınmışdır.

Ve yine bu sene mevki'-i icrâya konılan mevâdd-ı nizâmiyyeden biri dahi kahve nizâmıdır ki beyne'n-nâs isti'mali âdet-i lâzıme hükmüne girmiş olan kahveye ba'zı hubûbat halt[2] ile sahk[3] olundığından fî-mâ-ba'd hâlis olarak sahk olunması emr olunub ancak tahmîshânenin[4] gayr-i ez masârif vâridât-ı sâfiyyesi mukâta'ası bedeline vâfî olmadığı hâlde ba'zan dahi iltizâma virilüb mültezimler ise cerr-i menfa'atleri içün her dürlü fenâlıkları irtikâb idegeldiklerinden fî-mâ-ba'd tahmîshâne iltizâma virilmeyerek emâneten idâre olunmak ve hâlis kahve sahk itdirilmek üzre bir kıyye kahveden alına gelan dört akçe resmin üzerine iki akçe dahi zamm ile altıya iblâğ olunmuşdur.

Garîbdir ki bir vakit Devlet-i Aliyye'de kahve ve çubuk içenler i'dâma müstehakk iken bu devirde vâridât-ı cedîde husûle gelmek içün her dürlü fasl ve mezemmete[5] mahall olan kahvehânelerde sarf olunacak kahvenin hâlis olarak sahkı devletce nizâma rabt olunmuşdur. Sübhâne muhavvile'l-havli ve'l-ahvâl.

Bir vakitden berü hilâf-ı şart-ı vâkıf olarak nice vezâ'if ihdâs olundığından ve mütevellîlerden ba'zıları kendü müte'allikât ve tarafdârlarına kendü tezkireleriyle müceddeden fodla tertîb eylediklerinden evkâfın masârifi tezâyüd iderek medyûn ve harâb oldığına mebnî bu kerre fî-mâ-ba'd hatt-ı hümâyûn sâdır olmadıkca muhaddes[6] vazîfe tevcîhinden ve mütevelli tezkiresiyle fodla i'tâsından hazer ve mücânebet olunması emr ü fermân ve hilâfında hareket idenlerin şedîden mazhar-ı cezâ olacakları i'lan olunmuşdur.

Ve yine bu esnâda Humbaracı Ocağı kânûnnamesinin ba'zı mevâddı şerh ve izâh olunarak kânûnnâme-i mezkûra zeyl olmak üzre bir nizâmnâme kaleme alınub derûnunda mütezevvic bulunan yâhud mütezevvic hükmünde müte'ehhil yâni vilâyetinde veraseti kendüye â'id yakın akrabâsı (s.237) mevcûd olan tîmârlu neferâtın vakt-i hazerde bi'l-münâvebe memleketlerine gitmek üzre ruhsat virileceklerinin ma'a sıbyan sülüsâna iblâğı câ'iz olarak bir sülüsünün da'imâ Dersa'âdet'de mevcûd olmaları ve bu münâvebe usûli vakt-i hazara mahsûs olub eyyâm-ı seferde bi'l-cümle tüvânâ olanlarm mevcûd ve müheyyâ bulunmaları ve ale'd-devâm humbaracılar fen ve san'atlarının nazariyyât ve ameliyâtını ta'lîm ve tahsîl ile meşgûl olarak her sene rûz-ı Hızır ve Kâsım'da mu'âyene ve imtihânları bi'l-icrâ fenninde mahâreti zâhir olanların defteri sadr-ı â'zama takdîm ile başmuhâsebeye ve defter-i hakanîye kayd olunması tahrîr ve sûret-i ta'lîm ve ta'allümleri ve seferî hareketleri ve mahlûlâtın mu'âmelâtı hakkında ba'zı tafsîlat derc ve tastîr olunarak evâ'il-i Ramazân'da îcâb iden mahallere ilmuhaberleri i'tâ olunmuş ve yine ol târîhde ve ayniyle ol siyâkda lağımcılar içün dahi bir kıt'a zeyl-i kânûnnâme tanzîm kılınmışdır.

1 Hücec: Deliller, senetler, vesikalar.
2 Halt: Karıştırmak. Bir şeyi bir şeye karıştırmak. Münasebetsiz söz söylemek.
3 Sahk: Döğme, ezme, kırma, öğütme.
4 Tahmîshâne: Kahvenin kavrulup döğüldüğü ve satıldığı mahal, hazır döğülmüş kahve satan dükkan.
5 Mezemmet: Kınama, yerme. Yerilecek, kınanacak iş.
6 Muhaddes: Haber verilmiş. Tahdis olunmuş, şükranla bildirlimiş.

Dâru's-sa'âde ağalarmm taht-ı nezâretlerinde bulunan harameyn hazînesinin mu'âmelâtı nakd sûretinde iken bir vakitden berü me'mûrîmin tekâsül ve rehâvetlerine mebnî medâr-ı teshîl-i umûr olmak üzre mukâta'ât emvâlini evkâf mütevellîlerine havâle idüb vezâ'if-i mürtezikayı edâda tekâsül iden mütevellîler ise mu'âheze olunduklarında bana mâl deyü virdikleri şu akçeyi tahsîl idemedim deyü ta'allül[1] idegeldiklerime ve mahlûlât husûsunda dikkat ve nizâma ri'âyet olunmadığından mu'accelât hâsılatı bütün bütün zâyi' olma mertebesine varmış oldığına mebnî mâh be mâh vezâ'if-i mu'ayyenesini almağa me'lûf olan ve ekseriyâ fukarâ ve acezeden bulunan mürtezika gürûhı kimi üç ve kimi beş aylık vazîfelerini alamayub kerrât ve merrât[2] ile rikâb-ı şâhâneye arz-ı hâl takdîmiyle bes-i şekvâ itdiklerinden başka imâretlerde tabh olunan şorba ve zerde ve pilav ekl olunmaz mertebeye gelmiş oldığı mesmû'-ı şâhâne oldığından Harameyn hazînesinin muhâsebesi rü'yet olundukdan sonra nizâma rabt olunması içün akdemce irâde-i seniyye sâdır olub bu husûsa Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Firdevsî Efendi me'mûr kılınmış olmasıyla vâridât ve masârifât defterlerini yegân yegân rü'yet ve bin iki yüz bir senesinden bede' ile hesâblarını tedkîk itdikde iki yüz on senesinde gayr-i ez-tahsîlât mâl-ı Harameyn ile gayr-i ez-mümteni'ât sinîn-i güzeşte bakâyâları cem'an iki bin yedi yüz otuz dokuz kîse dört yüz yetmiş guruş olub takâsit-i evkâfa ve surre-i şerîfe ve masârif-i mu'tâde ve sâ'ir matlûbâta virilecek düyûn dahi bin dokuz yüz bir kîse bu kadar guruşa bâliğ olarak mebâliğ-i merkûmeden lede't-tenzîl sekiz yüz otuz sekiz kîse bu kadar guruş fazla kalmak lâzım geldigini hâvî bir kıt'a defter takdîm itdikden başka Harameyn hazînesinin bir senelik vâridât-ı mukarreresiyle[3] (s.238) gayr-i ez-ta'mîrât ve zuhûrât masârif-i mu'tâdesinin ber-vech-i mukâyese bir kıt'a muvâzene defterini dahi tanzîm itmişdir ki sûreti zîrde (13) rakkamıyla îrâd olunur.

Mütâla'asından ma'lûm olacağı vechile Harameyn hazînesinin bir senelik masârifi vâridât-ı mu'ayyenesinden tenzîl olundukda senevî kırk sekiz bin dört yüz elli yedi guruş fazlası görinür.

Kaldı ki Harameyne tâbi' olan musakkafâtın mahlûlâtı vâridât-ı cesîneden iken lâyıkıyla dikkat ve taharrî olunmadığından mütevellî ve kâtib ve câbî[4] beynlerinde taksîm oluna geldigi cihetle on sene zarfında mahlûlâtdan on yedi bin guruş vâridât zuhûr itmiş idi.

Binâ'en alâ-zâlik mahlûlâtın keyfiyyet-i müzâyedesi ve vâridâtın sûret-i muhâfazası içün şurût ve kuyûd-ı lâzıme derciyle evkâf-ı Harameyn hakkında nizâmât-ı mahsûsa tertîb kılınmışdır. Ba'dehu imâret fodlalarının tahkîkâtına girişilüb hep imâretlerde siyyân[5] olarak hâs dakîkden fodla tabh olunması husûsı dahi mu'ahharen nizâma rabt olunmuşdur.

Vekâyi'-i Rûmili

Bu hilâlde İskenderiyye ya'nî İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmûd Paşa'mn Karadağ'da

1 Ta'allül: Vesile ve bahane arama. Bir işten kaçınma.
2 Merrât: Defalar, kerreler, birçok defalar.
3 Mukarrer: Kararlaştırılmış
4 Câbi: Osmanlılar'da vakıflara ait kira ve gelirleri toplayan görevli
5 Siyyân: Birbirine denk ve eşit. Müsavi.

maktûlen vefât eylemiş oldığı haberi alınmağla ber-vech-i âtî icmâlen terceme-i hâli beyân olunur. Müşârün-ileyh Kara Mahmûd Paşa İşkodralı Mehmed Paşa'nın oğlı olub bin yüz doksan üç târîhinde babası mahlûlünden İşkodra sancağı rütbe-i mîr-i mîrânî ile uhdesine tevcîh buyurulmuş idi. İşkodra sancağı Arnavudluk'un kısm-ı â'zamı olan kiğalıgın mebde'i olub Mahmûd Paşa dahi gâyet cesûr ve cengâver ve i'mâl-i asâkir emrinde misli ider bir zât oldığından bütün kiğalıgı emrine ram itdiginden başka Tepedelenli Alî Paşa ve Ohrili Ahmed Paşa gibi nâmdâr zâtları kendüsine tarafdâr iderek etrâfında emrine muhâlefet idenleri dahi sevk-i asker ile kahr ve tedmîr ider idi. Bu cihetle ekseriya Bosna vâlîleri ile uyuşamayub arasıra gavga çıkarır idi hattâ bir aralık Podgoriçe ve İşbozi kal'alarını tazyik itmesinden nâşî mu'âhezeye müstehâk görülmüş iken Gâzî Hasan Paşa'nın şefâ'atiyle fî-mâ-ba'd bu kal'alara taarruz itmemek şartıyla doksan dokuz senesinde İşkodra sancağı yine uhdesinde ibkâ olunmuş idi. Lâkin Podgoriçe ve İşbozi ahâlîsi Boşnak kavminden oldukları cihetle Bosna eyâletine mülhak hulunmuşlar ise de İşkodra'ya pek yakın yerde ve Karadağ'ın İşkodra cihetinde bulunduklarından İşkodra'ya ilhâklarını Mahmûd Paşa hâl ve mevki' îcâbından add iderek tekrâr (**s.239**) İşkodra'dan hurûc ile bu iki kal'ayı zabt ve teshîr itdikden başka kezâlik Bosna eyâleti muzâfâtından olan Karadağ re'âyâsı üzerine hareket ve te'dîblerine mübâderet itdikden sonra Devlet-i Aliyye ile sulh üzre bulunan Venedik Devleti'nin ba'zı memâlikini yağma ve gâret akîbinde İlbasan ve Görice ve Ohri havâlîsini geşt ü güzâr ve zahîre ve sâ'ire mütâlebesiyle ahâlîyi iz'âc ve ızrâr eylemesi hakkında mûcib-i mu'âheze ve mes'ûliyyet oluh egerçi bu makûle harekâtını Dersa'âdet'de ba'zı tarafdârânı te'vîl ile afv itdirmek isterlerdi lâkin Esmâ Sultân'ın ol havâlîde bir haylî mukâta'aları olub ol vaktin hükmünce mukâta'ât hâsılâtı mahallî me'mûrlarının ashâb-ı mukâta'âta müdâhaneleri derecesine göre tezâyüd ve terakkî itdirilmekde oldığı halde İşkodra'nın etrâfı hep sengistân[1] ve ahâlisi cenkcü ve vahşî olmağın sâ'ir sancaklarda oldığı gibi buralarda evâmir-i hükûmet suhûlet ile cereyân idemediginden ol vakt Esmâ Sultân'ın dâ'iresinde teneffüz[2] iden ba'zı eşhâs İşkodra havâdisini da'imâ â'zâm ve bu cihetle Sultân Abdülhamîd'i igzâb[3] iderek Mahmûd Paşa'nın tarafdârları dahi lehinde bir şey dimege cesâret idemez olduklarına mebnî Mahmûd Paşa ile ana tarafdâr olan Tepedelenli Alî Paşa ve Ohrili Ahmed Paşa'nın tuğ ve sancakları ref' ile tertîb-i cezâları hakkında fermân-ı âlî ısdâr itdirilmiş iken ol esnâda Sadr-ı â'zam Alî Paşa azl ile yerine Koca Yûsuf Paşa sadr-ı â'zam oldukda Mahmûd Paşa harekât-ı vâkı'asından i'tizâr ile isti'fâ-yı kusûr eyledigine mebnî iki yüz senesinde üçi dahi afv buyurulmuş idi. Ba'dehu sefer emâreleri belürmege başlayub bu münâsebetle Rûmili Vâlîsi Abdî Paşa'nın Belgrad cânibine irsâl olundığını Mahmûd Paşa fırsat ittihâz ile Üsküb sancağı kazâlarına ve Manastır'a karîb nevâhîye ve Bosna'da vâki' Nikşik ve Prepol semtlerine bölükbaşılar irsâl hirle buraların emvâl-i mîriyyesini nefsine tahsîs itdiginden iki yüz hir senesinde tekrâr izâlesi hakkında fermân-ı âlî sâdır olarak üzerine Aydoslı Mehmed Paşa me'mûr olub bu kerre Tepedelenli Alî Paşa Tırhala sancağı mutasarrıfı bulunarak Mahmûd Paşa'dan tefrik ile o dahi Mehmed Paşa ma'iyyetine me'mûr kılınmış idi. Müte'âkiben Rusya seferi i'lân olunmağın Devlet-i Aliyye'nin İşkodra gâ'ilesiyle uğraşmağa vakti kalmamış iken bir kerre

1 Sengistân: Taşlık, taşı çok olan yer.
2 Teneffüz: Nüfuzlu, nüfuz sahibi, sözü geçer olma.
3 İgzâb: Çok kızdırma, gazaba getirme.

başlanmış bulundığından derhâl def'-i gâ'ilesi husûsuna müsâra'at olundıysa da Aydoslı Mehmed Paşa fenâ hâlde münhezim[1] oldığı esnâda Esmâ Sultân dahi vefât iderek Mahmûd Paşa aleyhinde bulunan âdemleri dûçâr-ı işkence olub bu esnâda Nemçe Devleti dahi Rusyalu ile bi'l-ittihâd Devlet-i Aliyye aleyhine i'lân-ı harb eylemiş oldığına ve Venediklü (**s.240**) her ne kadar Devlet-i Aliyye'ye dostluk izhârında ise de yine ol tarafca dahi ihtiyatkârâne[2] hareket olunmak lâzime-i hâlden bulundığına nazaran ol havâlîde müdâfa'a-i hasma muktedir birinin bulunması lüzûmı görünmekle Belgrâd cânibi Ser'askeri Abdî Paşa vâsıtasıyla olunan telmîh[3] üzerine Mahmûd Paşa istid'â-yı afva ibtidâr idüb hâlbuki evvelce Nemçe cenerallerinden biri Venedik re'âyâsından asker cem' iderek ve Karadağ ve Pepri ve Payalopa ve Lovik nâhiyeleri eşkıyâsını dahi istishâb ile İşbozi civârına gelerek bir tahya inşâ itdirmiş idüginden Mahmûd Paşa hemân İşkodra'dan hareketle merkûmlara galebe ve tabyalarını hedm ve beş karyelerin ihrâk iderek ol muhârebede altmış üserâ ve kölelerden bir mikdârını bir kıt'a istirhâmnâme ile berâber Dersa'âdet'e gönderdigi esnâda Sultân Abdülhamîd vefât eylemiş oldığından Sultân Selîm'in evâ'il-i cülûsunda Mahmûd Paşa'nın afvı husûsı mevzû'i-bahs olarak ba'zılar kendüsine emniyyet câ'iz degildir didiler ba'zılar dahi devr-i Hamîd Hanî'de ba'zı ricâlin mizâcına göre hareket itmedigi içün üzerine asker sevk olunub o dahi muhâfaza-i cân kaydıyla müdâfa'aya mecbûr oldı deyü ma'zûr gördiler nihâyet afv olunarak Yenipâzâr cânibi başbuğı nasb olunmuş ve iki yüz dört senesinde uhdesine rütbe-i vezâretle İşkodra sancağına ilhâken Anadolı eyâleti bi't-tevcîh Yenipâzâr cânibi ser'askerligi unvânı virilmiş ve o dahi ilerüye hareket ile ba'zı mevâki'de Nemçelüleri urub çapul eyledigden sonra yine Yenipâzâr tarafına avdet eylemiş idi. Mu'ahharen kırk bin askerle Tuna sevâhiline hareket eylemek üzre me'mûr olmağın asâkir-i külliyye ile Vidin sahrâsına nasb-ı hiyâm-ı ikâmet iderek Nemçelüye gözdağı olub ancak ol esnâda Ziştovi musâlahası mün'akid olmasıyla İşkodra'ya avdet eylemiş idi.

Ber-minvâl-i sâbık bütün kiğalık Mahmûd Paşa'nın elinde gibi oldığından ol vaktin hükmünce haylî kuvveti oldığı halde bu vukû'ât ile bir mertebe daha şöhret ve şânı terakkî bulmuş idi.

Bâlâda beyân olundığı vechile Fransa İhtilâli üzerine Fransa Kralı'nın birâderleri Almanya cânibine firâr ile erhâb-ı ihtilâl üzerine hareket içün taraf taraf asker cem'ine ibtidâr eyledikleri sırada (Konte de Vinc) nâm şahsın vâsıtasıyla Mahmûd Paşa'dan dahi istimdâd itmişler Mahmûd Paşa dahi bir mikdâr asker virmegi va'd idüh ancak bu askerin ulûfesi kat' olunmak üzre İşkodra'ya bi'z-zât Vinc'in gelmesi yâhûd bir me'mûr göndermesi lâzım geleceğine dâ'ir Mahmûd Paşanın Vinc tarafına Latince yazmış oldığı bir kıt'a cevâbnâmesinin tercemesi görülmüşdür. Devlet-i Aliyye mukaddemı (**s.241**) ve mu'ahhar Fransa mes'elesinde bî-taraflığı iltizâm eylemiş oldığı halde İşkodra mutasarrıfının böyle hod be hod[4] Fransa Cumhûrı aleyhine asker tertîb eylemesi hâric ez usûl-i devlet idi. Lâkin Mahmûd Paşa üzerine gelen vüzerâya galebe idüb nihâyet kuvve-i kâhiresi sâyesinde vezîr ve ser'asker oldığına mağrûr olarak hod be hod bu misillü şeylere ictisâr ider olmuş idi.

1 Münhezim: Hezimete uğrayan, bozguna uğrayan, uğramış, bozgun.
2 İhtiyatkârâne: Sakınganlıkla, temkinle, ihtiyatlıca.
3 Telmih: Söz arasında kastedilen bir şeyi manâlı olarak söyleme, açık söylememe, îmâlı konuşma.
4 Hod be hod: Kendi kendine, kendi başına.

Hâlbuki bu misillü hod-pesen-dâne etvârı devletce hazm olunmaz oldığından iki yüz sekiz târîhinde tekrâr fermânlu olarak üzerine kuvve-i kâfiyye ile Ebûbekir Paşa me'mûr olub Mahmûd Paşa'nın birâderi İbrâhîm Paşa dahi celb ve tahlîf[1] ile birâderi aleyhinde i'mâl olunmak üzre Ebûbekir Paşa ma'iyyetine ta'yîn buyurulmuş ise de İbrâhîm Paşa Ebûbekir Paşa'dan tevahhuş iderek vikâye-i nefs dâ'iyyesiyle ordudan savuşub birâderi yanına gitmiş ve Mahmûd Paşa bir müddet İşkodra Kal'ası'nda mahsûr durdukdan sonra bir aralık kal'adan hurûc ile Ebûbekir Paşa'nın ordusunı basub münhezim ve perîşân itmiş oldığı hâlde bâlâda beyân olundığı üzre iki yüz dokuz târîhinde İspanya Kralı'mn tavassut ve şefâ'atiyle yine afv olundı.

Mukaddemâ Nemçe muhârebesi esnâsında Karadağlu şımarub civârlarında bulunan Pepri ve Piyalopa ve Lovik ve sâ'ir nâhiyeler re'âyâsıyla birleşerek Mahmûd Paşa'ya karşu durmağa başladıklarından işbu iki yüz on bir senesi Muharremi'nde Mahmûd Paşa Podgoriçe ve İşbozi tarîkiyle Pepri nâhiyesi üzerine hareket itdikde usâtın cem'iyyeti kesret üzre bulundığından İşkodra'ya avdet ve tekrâr asâkir-i vâfiyye cem'le yine Podgoriçe ve İşbozi tarafından Karadağ üzerine hareket ve gice askerini îcâb iden yerlere tefrîk ve ta'biyye ile kendüsi dahi elli altmış neferle bir hânede beytûtet[2] itdikde Karadağlular giceleyin ol hâneyi basub Mahmûd Paşa'yı şehîd itmişlerdir.

Karadağ nâhiyesi Bosna eyâleti dâhilinde vâki' Hersek sancağı muzâfâtından olub gerek burasınm ve gerek civârında vâki' bir takım dağ nâhiyelerinin ahâlîsi Ortodoks mezhebinde bulunub Devlet-i Aliyye'nin harac-güzâr re'âyâsından idiler. Bu nâhiyelerin umûrı sâ'ir yerlerde oldığı gibi bayrakdârlar ve muhtârlar ma'rifetiyle gördirilerek başkaca me'mûr-ı mahsûsları yoğidi fakat Karadağ'da öteden berü bir (Viladika)[3] metrepolid olub bunun vazîfesi re'âyânın umûr-ı mezhebiyyesine nezâretden ibâret oldığı halde sonraları refte refte umûr-ı cismâniyyeye dahi müdâhale ider oldılar ve Karadağlular menâ'at-ı mevki'iyyelerine istinâd ile ara sıra ser-keşlik yolunda davranub mu'ahharen ba'zı düvel-i ecnebiyyenin ifsâdıyla bütün bütün isyân eylediler ve bir de İşkodra (s.242) tarafindaki Hristiyan teb'anın ekseri Katolik mezhebinde bulunan Latin tâ'ifesi olub Latinler ise ez-kadîm Hristiyanlar hakkında mevzû' olan tekâlifden mu'âf ve ehl-i İslâm'ın mazhar oldığı her dürlü serbesiyyet ve imtiyâzâta mazhar ve fakat hidmet-i askeriyyede millet-i İslâmiyye ile müşterek olarak her muhârebede ehl-i İslâm ile birlikde bulunurlar idi. Ve şurası pek garîbdir ki Devlet-i Aliyye'nin Hristiyan mezheblerinden resmen tanıdığı yalnız Ortodoks ile Ermeni mezhebleri olub hattâ mu'ahharen İstanbul'da Katolik mezhebi şüyû' ve intişâr buldukda bunı kabûl itmeyerek men'ine ibtidâr eyledigi esnâda Arnavudluk'daki Latinlerin muhâfaza-i imtiyâzâtına pek ziyâde i'tinâ idiyordı. Binâ'en alâ-zâlik Karadağlular ile İşkodra Latinleri arasında öteden berü ceng ü cidâl eksik olmazdı ve Latinler dâ'imâ hükûmetin hidmet-i askeriyyesinde bulundukları cihetle anların â'dâsı olan Karadağlular hükûmet aleyhinde harekete fırsat ararlardı düşman olan devletler dahi anları Devlet-i Aliyye aleyhine tahrîkden hâlî olmazdı. Ve Dâmâd Alî Paşa Sadâretinde Karadağluların zuhûra gelan harekât-ı ser-keşâneleri üzerine te'dîb ve terhiyye olundukları gibi bin yüz

1 Tahlîf: Yemin ettirme, and içtirme.
2 Beytûtet: Geceleme, gece kalma.
3 Vladika: Karadağ Prensi olan rahiplere verilen ad.

seksan iki senesinde sefer sadedleri[1] rû-nümâ oldukda Karadağlular dahi isyân iderek etrâfda vâki' ehl-i İslâm karyelerine ta'arruz eylediklerinden ol vakt Bosna Vâlîsi bulunan Danacı Mehmed Paşa Karadağ üzerine hareket idüb ve Kolaşin nâhiyesi kıbtânını kılağuz iderek Viladika'nın makarrı olan Çetine'ye[2] kadar gidüb Karadağluları taht-ı itâ'ate idhâl ile harâc-ı mukarrerlerin tahsîl ve istîfâ eylemiş idi. Mu'ahharen Karadağlular yine etvâr-ı ser-keşânede bulunmuşlar ise de Kara Mahmûd Paşa Hersek sancağmdan Podgoriçe ve İşbozi ve Nikşik kal'alarıyla ba'zı nevâhîyi zabt ile İşkodra'ya ilhâk itdikden başka Karadağluları dahi te'dîb ve terbiyye iderek ve Riyafa[3] tarîkiyle Çetine'ye giderek orada ordusunı kurub Karadağluların haracım ahz ve istîfâ eylemiş idi. Lâkin böyle Hersek nâhiyelerinin vâridâtını ahz ve kabz eylemesi Bosna vâlîlerinin şikâyâtım mûcib olmakda idi. Binâ'en alâ-zâlik Sultân Abdülhamîd Han devrinde Mahmûd Paşa hakkında ısdâr olunan fermân-ı âlîde Mahmûd Paşa'nın ta'dâd olunan töhmetlerinden birisi dahi fuzûlî Karadağ re'âyâsı üzerine hareketle îsâl-i hasâr eylemiş olması husûsı idi. Ber-minvâl-i sâbık Karadağlular dîger civârda bulunan ba'zı nevâhî-i âsiye ile birleşerek Mahmûd Paşa'ya mukâvemet idüb ve bir gice bağteten basûb anı i'dâm eylemeleri İstanbul'da pek çok zevâtın mûcib-i memnûniyyeti olmuş idi. Ol vakt (s.243) vak'a-nüvîs bulunan Nûrî Beg dahi bu vechile Mahmûd Paşa gâ'ilesinin ber-taraf olmasını vâdî-i memnûniyyetde tahrîr eylemişdir. Lâkin andan sonra Karadağlular pek ziyâde yüz bulub Payalopa ve Lovik ve Pepı ' ve Koc ve Vasovik gibi ahâlîsi Hristiyan olan nice nâhiyeler Karadağ'a iltihâk[4] ile burada e yevm mazarrat-ı azîmesi meşhûd olan bir hey'et-i kaviyye-i isyâmiyye teşekkül itmişdir.

Ber-minvâl-i meşrûh Mahmûd Paşa'nın vefâtı haberi alındığı gibi birâderi İbrâhîm Paşa dahi uhdesine İşkodra sancağının tevcîh buyurulmasını istid'â eyledikde bu mâddenin tanzîmi içün tarafından Dersa'âdet'e mahsûs âdem göndermesi lâzıme-i hâlden görülmekle keyfiyyet Hakkı Paşa ma'rifetiyle lede'l-ihtâr İbrâhîm Paşa İşkodra müftîsi ile başçukadârını Dersa'âdet'e gönderdikde Mahmûd Paşa'nın deyn-i mîrîsi ile muhallefâtı bir hamûr idilerek cem'an iki bin kîseye kat'la beş yüz kîsesi peşîn ve küsûrı mukassatan edâ olunmak şartıyla İşkodra sancağı Rûmili beglerbegligi pâyesiyle İbrâhîm Paşa'ya ve İlbasan sancağı dahi yegeni Mehmed Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Mukaddemâ Ohri sancağı Tepedelenli Alî Paşa-zâde Muhtâr Paşa'ya tevcîh olundukda kıllet-i nemâsı cihetinden idâresinde fazla masârife dûçâr olacağı beyâmyla livâ-i mezbûrun oğlı uhdesinden sarf ve tahvîlini Alî Paşa istid'â eylemiş idi. Lâkin Mahmûd Paşa ile beynlerinde der-kâr olan husûmete mebnî Mahmûd Paşa'nın ol havâlîye tecâvüzini men' eylemek maslahatı içün oğlı Muhtâr Paşa'nın Ohri'de bulunması ol vakt îcâb-ı maslahatdan bilinerek Alî Paşa'nın bu istid'âsına muvâfakat olunmamış idi.

Çünki Arnavudlar kiğa ve toska unvânlarıyla başluca iki kısma münkasım ve Ohri sancağı Arnavudluk'un kısm-ı â'zamı olan kiğalıkda dâhil bulundığı ve İşkodra kiğalığın gâyet mühim bir mevki'i ve belki kiğaların müstenid ve merci'i oldığı hâlde Alî Paşa ve askeri hep toska olub bu iki kısım ise öteden berü yek-dîgere zıd ve mübâyin idüginden

1 Saded: Niyet, kasıt, konuşulan asıl konu; esas.
2 Çetine: Cetinje, Karadağ.
3 Riyafa: Rijeka, Karadağ.
4 İltihâk: Karışmak, katılmak.

Mahmûd Paşa'ya karşu kiğalıkdan bir sancağın toska askeriyle zabt ve idâresi haylîce müşkil idi. Ve bunun içün Ohri'de ikâmesi lâzım gelan asâkir-i külliyyenin masârifine Ohri'nin vâridâtı kâfî olamazdı. Bununla berâber miyânede muhârebe vukû' bulsa kiğa ile toska muhârebesine müncer olarak galebelik Mahmûd Paşa tarafında bulunacağı der-kâr olub Alî Paşa ise ol vakt Yanya tarafında yerleşüb kökleşmek üzre bulundığından öyle âkıbeti mechûl bir gavgaya başlamakdan ictinâb eylerdi vükelâ dahi öyle zî-kudret zâtların Mahmûd Paşa aleyhinde bulundurılmasını iltizâm iderlerdi. Binâ'en-alâ (s.244) zâlik Ohri sancağı hâh ve nâ-hâh Muhtâr Paşa uhdesinde ibkâ olunmakda idi ber-minvâl-i sâbık Mahmûd Paşa'nın vukû'-ı vefâtına mebnî İşkodra'ca endîşe idecek bir hâl kalmadığından Alî Paşa'nın istid'â-yı sâbıkına binâ'en Ohri sancağı Muhtâr Paşa uhdesinden sarf ve tahvîl ile Rûmili beglerbegligi pâyelülerinden Rûmili eyâleti kâ'immakâmı olan Ohrili Ahmed Paşa-zâde Mehmed Paşa'ya ber-vech-i arpalık tevcîh buyurulmuşdur.

Bâlâda beyân olundığı üzre bi'l-istiklâl def'-i eşkıyâ maslahatına me'mûr olan Rûmili Vâlîsi Hakkı Paşa eşkıyânın ber-vech-i matlûb istîsâllerine[1] muvaffak olamayub eşkıyâ balkan boyundaki kurâ ve kasabâta îsal-i envâ'-ı hasâra cesâretlerinden başka kapucıbaşılarından sâbıkâ Selvi Voyvodası Macar Alî ve Gâvur İmâm ve sâ'ir bunların hevâlarına tâbi' olan usât ve eşkıyâ yek-dil olarak Tırnovi ve Selvi ve Lofca ve Plevne kazâlarına ve Nigbolı taraflarına gûnâ gûn fesâd ve mazarrat ilkâsıyla fukarâ-yı ra'iyyeti iz'âc itmeleriyle Hakkı Paşa'nın me'mûriyyeti Haleb vâlîliğine tahvîl ile Rûmili eyâleti Belgrad Muhâfızı Mustafâ Paşa'ya bi't-tevcîh eşkıyâ-yı merkûme üzerine Sofya tarafından vâlî-i müşârün-ileyh ve Nigbolı tarafından Silistre Vâlîsi Osmân Paşa ve berü cânibinden dahi Anadolı Vâlîsi Alî Paşa hareket itmek üzre me'mûr oldılar deyü Nûrî Beg Târîhi'nde muharrerdir.

Sâlifü'z-zikr Macar Alî ve Pâsbânoğlı'nın âdemlerinden idi ve Pâsbânoğlı mukaddemâ şerâ'it-i ma'lûme ile afv olunmuş iken başına buhâr-ı nahvet[2] su'ûd iderek gâh rütbe-i vezâret istid'â ve gâh Vidin muhassıllığının senevî beş yüz kîse akçeye tahammüli yokdur deyü iştikâ itmek gibi etvâr-ı nâ-sezâ izhâr idüb bir tarafdan dahi Tuna yaylasında kendüsine ser-fürû itmeyenleri kahr ve tedmîr eylerdi binâ'en alâ-zâlik Macar Alî vâsıtasıyla Tırnovi'yi urdırub nice nüfûsı ifnâ[3] ve mâllarını gâret ve yağma itdirerek emvâl-i mağsûbeyi alenen Vidin'e nakl itdirmek gibi harekât-ı nâ-becâya ictisâr eylemiş idi.

Mukaddem ve mu'ahhar balkan boyundaki kazâlar dağlı eşkıyâsının ta'addiyyâtıyla pâ-zede-i hasâr olarak ol havâlîde Lofca'dan başka eşkıyâ eline geçmedik kazâ kalmamış idi Lofcalılar dağlı eşkıyâsını memleketlerine uğratmadıkları gibi bu kerre dahi vatanlarını muhâfaza içün makâm-ı müdâfa'ada sebât idüb ancak bundan dolayı evvel ve âhir eşkıyâ ile ceng ü cidâlden hâlî olamamışlar.

Şu hâle nazaran Pâsbânoğlı'nın te'dîbi ferâ'iz-i hâliyyeden bulunmuş ise de anın izâle-i fesâdı başluca tedbîre mevkûf oldığından ba'dehu iktizâsına bakılmak üzre evvel emirde taraf taraf müteferrik bulunan dağlu eşkıyâsının def'-i mazarratı akdem görinüb ve bu işde (s.245) harb ve darb erbâbı olan vüzerânın istihdâmı enseb görilüb bu cihetle Anadolı Vâlîsi Alî Paşa dahi Rûmili'ye geçmek üzre me'mûr idilmiş idi Pâsbânoğlı dahi bir müddetcik

1 İstîsâl: Kökünden koparıp çıkarma, çıkarılma, kökünü kurutma.
2 Nahvet: Kibir, gurur, büyüklenme, ululanma, kurulma, böbürlenme.
3 İfnâ: Yoketme, tüketme, yersiz sarfetme.

avudulmak üzre Vidin muhassıllığının emâneten zabtı irâde ve Devlet-i Aliyye'nin rızâsına muvâfık[1] hareketde bulundığı hâlde günden güne kadri müzdâd[2] olarak matlab-ı aksâsına vusûli dahi mümkün olacağı tarafına ifâde olunmuş ise de bu misillü mu'âmele-i bi'l-mücâmilenin hüsn-i te'sîri görilemeyüb gitdikce nahvet ve gurûrı mütezâyid olmuşdur.

Âsım Efendi Hakkı Paşa'nın esbâb-ı azlini Nûrî Beg'e muhâlif olarak yazmış oldığından târîhinde bu husûsa dâ'ir olan fıkralar ber-vech-i âtî derc ve ilâve kılınur.

Şöyle ki: Rûmili halkı ale'l-ıtlâk bagî ve tuğyana müsta'id olub ekser ocaklu taslağı olmağın ânen fe ânen[3] Nizâm-ı Cedîd askerinin teveffüri cümlesinin mûcib-i tekeddüri ve teneffüri oldığından mikdâr-ı musammeme bülûğında taraf-ı saltanatda kuvvet-i tâmme ve galebe-i âmme peydâ olmağla lâ-mahâle dercinin ol mütegallibe tâ'ifesini ref' ve izâle birle Memâlik-i Mahrûse nizâmına ibtidâ olunacağı melhûz olmağın memâliki ve turuk ve mesâliki ihlâl berr-i Devlet-i Aliyye'yi işgâl ve savb-ı saltanatdan tenfîr ve imlâl kasdına mebnî ayne'l-â'yân olanların iğmâz ve tahdîşleriyle dağlu nâmında dâğîler peydâ ve civâr-ı saltanata kadar itâre-i şerr ü şikâ eylediler. Mukâta'âtın tezâyüd-i fâ'izâtını ve Nizâm-ı Cedîdin tevârüd-i muhaddesâtını ser-rişte-i bahâne idüb bir tarafdan dahi fukarâ ve zîr-i destânî tahmîl-i bâr-gîrân ve envâ'-ı tekâlîf-i tâkat-fersâ ile bî-tâb ü tüvân eylemeleriyle anlar dahi bi'l-cümle bu mezâlimi taraf-ı devletden neş'et ider i'tikâdıyla cânib-i saltanatdan mahzûn-ı vidâd ve istigâsenin[4] müntic-i sûd olmayacağını tahayyül birle zâr ü zebûn[5] olub ağniyâları fukarâya mülhak ve fukarâları âciz-i tedârük-i sed-ramak olmağla nâ-çâr ba'zıları ne hâl ise birkaç silâh peydâ ve dağlu eşkıyâsına iltihâkla rah-zenligi[6] meslek kesb ve iktinâ idüb bu sûretle gitdikce dağlu tâ'ifesi ziyâde ve zarar ve hasârları vâsıl-ı rütbe-i iştidâd oldı bunun üzerine karîba-i hümâyûndan Hakkı Beg rütbe-i vezâretle Rûmili vâlîsi ta'yîn ve ruhsat-ı kâmile ile Rûmili'nin nizâmına me'mûr kılındı el-hakk Kuyucı Murâd Paşa gibi bîh-i mugaylan-zâr-ı tuğyânı perâkende iderek Rûmili'yi tarz-ı acîb üzre nizâma idhâl eyledi kendüsi vecîh ve vakûr ve zâten şecâ'atden behre-ver olub tevcîh-i pâdişâhî dahi ilâve olmağla ve gâlibâ niyyetleri dahi hulûsa makrûn[7] bulunmağla re'y ve tedbîri musîb[8] ve nüfûzı vâsıl-ı ba'îd ve karîb oldı. İstanbul'da hâne ve hân ve medrese teftîşi nizâmı gibi Çekmecelerden bede' ile Rûm (s.246) ili'nin nihâyet ser-haddlere dek üç kolunda vâki' kazâlar ahâlîlerini yek-dîgere habl-i metîn-i kefâletle[9] beste ve müselsel ve bir kazâdan kazâ-yı âhara yedinde tezkere-i cevâz[10] olmadıkca ferd-i vâhidin azîmeti mahcûr olmağla bilâ-tezkere olanları kâ'inen men kâne ahz ve kayd ü bend ile tarafına irsâl olunmak bâbında nezr-gerâne merbût ve müseccel[11] idüb el-hâsıl avn-i Bârî ile nâmı dâğî ve bâgî bî-nişân ve derûn-ı münâfık

1 Muvafık: Uygun, yerinde.
2 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
3 Ânen fe ânen: Zamanla, gittikçe, devamlı.
4 Vidâd ve istigâse: Sevgi, dostluk, yardım.
5 Zâr ü zebûn: Ağlayan, inleyen, zayıf, güçsüz, âciz.
6 Rah-zen: Yol kesen, haydut, eşkiya.
7 Makrûn: Yakınlaşmış, yakın; ulaşmış, kavuşmuş.
8 Musîb: İsabet eden, rastgelen; yanılmayan.
9 Habl-i metîn-i kefâletle: En sağlam kefaletle.
10 Tezkere-i cevâz: İzin tezkeresi, belgesi, kağıdı.
11 Müseccel: Kayda geçmiş, sicilli.

gibi şâ'ibe-i safvetden mehcûr olmuş ol kişver-i şûrâşûr saf-ı mücellâ-yı emn ü amân oldı. Çün Hakkı Paşa'nın bu resme şân ve şöhret ve sarâmet[1] ve savleti ve nüfûz ve mikneti ve Rûmili'yi bu misillü nizâm ve hüsn-i hâle idhâli dem-be-dem elsine-i vâridîn ve sâdirînden şâyi' ve âmme-i halk lisânında medh ve senâsı sâ'ir ve zâyi' olub mirâc-ı hümâyûna nazaran elbette müşârün-ileyhi makâm-ı Sadârete îrâdı vâreste-i zunûn olmağla vükelâ-yı vaktle ez-kadîm beynlerinde tezâd-ı kâmil ve yek-dîgerin katl ve i'dâmıyla mütesellî olmayacak mertebede buğz ve kineleri[2] karâr-gîr-i sahâ-i dil olub bu cihetle Sadârete kadem-nihâde oldığı gün ol takımın mecmû'ını berîde-i seyf-i kahr eyleyecegi bî-ihtimâl oldığına mebnî an-asl müşârün-ileyhin tabî'atinde bir mikdârca fezâzet[3] ve tehevvür ve huşûnet olub izmâr-ı mâ fi'z-zamîre gayr-i muktedir na-becâ evza'ına nâ-mütehammil zebân-dırâz ve gıyâb ve huzûrda hûne-i devlete seng-endâz-ı mutlakü'l-lisân ve muntalikü'l-cinân olmağla beglik lâzimesi ve şecâ'at-i tetimmesi olan delilik isnâdıyla zebân-zede-i kübrâ ve câ-be-câ nizâm-ı mezkûra sa'y ve gayretlerini dahi na'l-i bâz-gûne şîvesiyle utrûfe-i dîvâne-gî sûretiyle huzûr-ı pâdişâhîde nakl ve inhâ iderek hitâm-ı maslahata kadar hakkında vâfirce cinnet-azv ve nisbet ve maâzallah bu makûle cesur-ı dîvâne hâmil-i mühr-i vekâlet-i şâhane oldukda savb-ı saltanata gayr-gûne mu'âmele idecegi melhûz oldukdan başka ez-kadîm Nizâm-ı Cedîd ihtirâ'ı menfûr ve münkeri olub ocaklu ile bi'l-ittihâd pişmiş aşa su koyacağı ol mahzûrdur diyerek bir tarafdan Yûsuf Ağa Vâlide Sultânı o mülâhazada kendüsine terfîk ve bir cânibden ale'l-ittifâk sâdık-ı i'tikâd itdikleri ümenânın akvâl-i müdellisine mebnî tahdîş-i dil-i pâdişâh-ı âfâk itmeleriyle (men yesme'u yuhillu) mü'eddâsınca derûn-ı hıdîvâneyi tevcîhe mühr-i Sadâretden hezâr gûne füsûn ve fesâne ile tahvîl ve imhâl ve pâdişâhı ığfâl ve müşârün-ileyhden tenfîr itmeleriyle Rûmili'den azl ve Anadolı yakasına irsâl eylediler ve sûret-i i'zâmını emr-i mühevvil hey'etinde i'zâm iderek ol vezîr-i zî-şânı tezlîl ve irgâm[4] eylediler. Bu sebeble pişmiş aşa soğuk su katdılar ve kendüleri liman-ı emânetde yağa batdılar. Vezîr-i müşârün-ileyhin henüz debdebe-i kûs-ı satvetleri velvele-endâz-ı künbed-i devrân oldığı avânda Âsitâne'de encümen-i mutâyebe ve letâ'ifin Nasreddîn Hocası olan merhûm Seydâ Efendi bir gün (**s.247**) Yûsuf Ağa'nın meclisinde bî-muhâbâ[5] tedâvül-i kü'ûs-i musâhabet ve tenâvül-i nukûl-i münâdemet itmekde olub hilâl-i sohbetde rişte-i makâl-i âlem-i âhiret tarafına ser-dâde-i intikâl olmağla ağa-yı müşârün-ileyh zebân-ı telehhüfle[6] âh ve sad âh eger sekerât-ı mevt-i şedîdesi hâr-zâr-ı ser-râh olmasaydı terk-i kâr ve bâr-ı hayât ile ihtiyâr-ı memât eylemek vicdânımda pek âsan idi didikde Seydâ Efendi mukâbeleye âgâz ile anın çâresi kendi kabza-i iktidârınızdadır cenâb-ı devletiniz Hakkı Paşa'nın Sadâreti husûsunda iğmâz eylediginiz sûretde elbette müşârün-ileyh makâm-ı Sadârete vârid olacağı vâreste-i delîl ve şâhiddir. Ol gün cenâbınız işbu devlethânenizde bî-kaydâne huzûr ve ârâm ve kendü âleminizde ale'l-âde dak ü lâkk-ı kelâm[7] iderken nâ-gâh müşârün-ileyhin mesned-i vekâlete vürûd ve arz odasında ku'ûd eyledigini bir muhbir-i râst-güftâr gelüb ihbâr eyledigi

1 Sarâmet: Yiğitlik. Mertlik.
2 Kineler: Kinler, garazlar. Kalbde beslenen düşmanlıklar.
3 Fezâzet: Kötü sözlülük.
4 İrgâm: Aşağılatma. Hor, hakir kılma. Bir kimsenin yüzünü yere sürtmek.
5 Bî-muhâbâ: Çekinmeksizin, çekinmeden, sakınmadan.
6 Telehhüf: Hasret ve kederle yanıp yakılma, mahzun olma. Üzülme.
7 Dak ü lâkk-ı kelâm: Boş, anlamsız sözler.

anda bî-sekte-i tevakkuf hemân rûh-ı revânınız bedeninizden def'aten münze'ac olacağı bî-iştibâhdır. Cevâbı letâ'ifden şûmar ve müdde'â-yı sâlifü'z-zikri mü'eyyed oldığı der-kârdır. Mâ be-kıssa-i âyîm pes Rûmili â'yânları satvet-i pâdişâhî ile Hakkı Paşa'nın bu mertebede sell-i seyf ve satveti[1] kendülerini izmihlâl derecesine îsâl eyledigini mu'âyene eylemeleriyle mın-ba'd fesh-i mâdde-i münâza'a ve mübâyene idüb cümlesi yek-laht ve yek-pâre olub yek-dîgerle ta'âzud ve ahd ve amân idüb Devlet-i Aliyye tarafına sûret-i zâhirde îkâd ile samîmî zincir-i itâ'ati munfasım[2] kıldılar. Bu cihetle evvelkiden ziyâde dâğîler ve bâgîler peydâ olarak emniyyet-i turuk ve mesâlik zâ'il ve gitdikce tuğyânları müzdâd oldı. Âsım Efendi'nin kelâmı işte burada hitâm buldı.

Âsım Efendi'nin Seydâ Efendi didigi ol vakt vükelâ dâ'irelerine girüb çıkar hoş-gû ve meclis-ârâ bir kimse olub ancak sözleri ekseriyâ dil-şikenlik[3] vâdîsinde imiş.

Fâ'ik Efendi mecmû'asında dir ki asr-ı Selîm Han-ı Sâlis'de müderrisînden Re'îs Hayrî Efendi birâderi Seydâ Efendi dirler tulumbacı mizâcında bir herîf var idi halka pek dokunur rüsvâ eylerdi hattâ birâderi Hayrî Efendi Boze Nehri'ne gark oldığı esnâda rahm ve mâtem yerine bizim birâderi peder hıyâr akçesiyle peydâ eylemiş deyü eşekligine ta'rîz eylemişdir. Halka çok dokunaklı sözleri vardı. Biri dahi budur ki bostâncıbaşılıkdan sadr-ı â'zam olan İsmâ'îl Paşa azl ile Hilmî İbrâhîm Paşa yeniçeri ağalığından Sadârete geldikde mukaddemâ hâseki tîmârhânesinden sadr-ı â'zam olmuş idi şimdi Süleymâniyye tîmârhanesinden âdem buldılar didi. Ve Emîn Paşa-zâde Emîn Beg bir memdûh İstanbul kadılığı itmiş idi. Esnâ-yı kazâsında Sultân Bâyezîd'de furûht olunmakda olan ibrîzlerin içine fî-mâ-ba'd yeşil boya urulmayub sarı (**s.248**) ve kırmızı olsun deyü tenbihle nizâm virmiş idi. Bundan murâd şurefâya ta'zîmdir ammâ Emîn Beg eniştesi olan Çelebî Efendi ki Emîn Beg ile bir hânede mukîm olurlar idi Çelebî Efendi kerîmesini Âsitâne'de kimesneye virmeyüb o esnâda İstanbul gümrükcüsi olan Selanikli Mustafâ Beg ki sonra vezîr olmuşdur. Anın Selanik'de sâkin oğlı Abdurrahman Beg'e virmegi murâd idüb Selanik'den mîr-i merkûmu getürdüb hâce itdirüb hezâr i'râz ve ikrâm ile kerîmesini virmiş idi. Yukarıda hâli mezkûr olan Seydâ habîsi İngiltere'den tuhaf getürtmek gibi Selanik'den dâmâd getürdmek mesbûk degildir deyü ta'rîz itdikden sonra Emîn Beg'in ibrîz boyası nizâmını işidüb mahsûsan Emîn Beg'e varub sız şerîf degil iken şurefâya böyle ta'zîminiz hakk buna zehr-i âhiret olacak nesnedir lâkin efendim bir himmet idecek şey dahi vardır. Ruhsat-ı inâyet buyurulur ise ifâde ideyim didikde Emîn Beg buyurun elden geldiginden sonra dirîğ[4] olunmaz didikde şu dâ'irenizde mukîm olan dâmâd beg hazretlerinin başından yeşilini dahi çıkarırsanız şurefâya bundan büyük ta'zîm olmaz idi deyü nesl-i Yehûd'dan olmasını telmîh eylemişdir. Fâ'ik Efendi'nin kelâmı dahi burada tamâm oldı. Ve'l-uhdetü aleyh. Biz yine sadede gelelim.

1 Satvet: Birinin üzerine şiddetle sıçrama; ezici kuvvet; zorluluk.
2 Munfasım: İnfisâm eden, kırılan, eksilen. Zulm ve gadr görmüş, kırılmış, kırgın.
3 Dil-şiken: Can sıkıcı, kalb kırıcı.
4 Dirîğ: Esirgeme, men'etme, önleme.

Vefeyât-ı Â'yân

Menkubîn-i ricâl-i devletden Doğramacı-zâde Abdullâh Efendi hilâl-i Muharrem'de vefât ile gâ'ile-i ikbâl ve idbârdan necât bulmuşdur.

Mûmâ-ileyh kethüdâ kalemi başkâtibi iken Koca Yûsuf Paşa dahi Kapudan-ı Deryâ Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın kapu kethüdâsı bulunmak mülâbesesiyle beynlerinde hâsıl olan mu'ârefeye mebnî Yûsuf Paşa'nın Sadâretinde kethüdâ olarak birden bire böyle bir makâm-ı mu'allâya su'ûd eylemiş ise de bu işin recüli[1] olmayub ahvâl-i âleme vukûfı dahi olmadığı halde cerr-i menâfi'-i zâtiyyesine hasr-ı mesâ'î ider bir zât oldığından kethüdâlık umûrını idâreden aczi rû-nümâ olmağla Ordu-yı Hümâyûn Rûmili cânibine giderken esnâ-yı râhda azl olunub ne hâl ise böyle bir rütbe-i refî'aya çıkmış bulundığından münâsib mansıb ile geçindirilmekde idi deyü Nûrî Beg Târîhi'nde muharrerdir.

Vükelâ-yı devlet iş gördürici bir hey'et olub vazîfe-i asliyyeleri iş göricileri temyîz ve intihâb ile umûr-ı devleti ehline tevdî' itmekden ibâretdir. Bu cihetle devletin vükelâ-yı sıdk-ı ittisâfı sahîhan insân sarrâfı olmalıdır. Yohsa ülfet ve mu'ârefeye binâ'en adam kayırmak ve gayret-i câhiliyye hasebiyle insâniyyetdir deyü mensûbîn ve müte'alikâtı derece-i ehliyet ve istihkâklarının (**s.249**) üst tarafına çıkarmak umûr-ı devletin nâ-ehiller eline geçmesini mûcib olarak vazîfe-i asliyyenin hilâfında hareket ve âdeta devlete ihânet dimek oldığından buna nasıl insâniyyet dinilür. Liyâkat ve istihkâk dâ'iresinde mensûbîni gözetmege vâkı'â lisân-ı umûmdan i'tirâz olunmaz ve bu derecesi enzâr-ı umûmiyede mürü'et[2] ve insâniyyet addolunur. Lâkin bu dahi tedrîc ve te'ennî ile olmalıdır. Zîra merâtib-i devletde def'aten terakkî iyi bir şey olmadığı bi't-tecrübe müsbet ve müsellem olan hâlâtdandır.

Mütekâ'iden Tekfurdağı'nda mukîm olan Seyyid Mustafâ Paşa bu esnâda fevt olmağın mâhiyye-i muhassas olan beş yüz guruş ma'âşı hazîne-mânde olub emvâl ve eşyâsı dahi düyûnını edâ itmek şartıyla kerîmesine terk ve ihsân olundı.

Müşârün-ileyh Ocak İmâmı deyü ma'rûf olan İmâm Halîl Efendi'nin oğlı ve Defterdâr Seyyid İbrâhîm Paşa'nın küçük birâderi olub bin yüz otuz altı târîhinde tevellüd ve defterdâr mektûbcusına devâm ile mektûbî-i defterî ve doksan iki de defterdâr ve Halîl Hamîd Paşa Sadâretinde kethüdâ olmuş iken Halîl Paşa kendüsini istirkâb iderek azl ile Dersa'âdet'den teb'îd sûretinde Erzurûm cânibine me'mûr itmiş ve müte'âkiben rütbe-i vezâret virilmiş idi. İki yüz iki seferinde kâ'immakâmlığa nasbı tasmîm ile henüz Ordu-yı Hümâyûn çıkmazdan mukaddem İstanbul'a da'vet[3] olunmuş iken Serdâr-ı Ekrem Yûsuf Paşa'yı ba'zı kurenâsı müşârün-ileyhden tenfîr[4] ve hakkında olan hüsn-i zannını tagyîr itmeleriyle İstanbul'a gelürken esnâ-yı râhda tevkîf olunmuş idi. İki yüz iki senesi evâhirinde yine Yûsuf Paşa'nın Sadâreti hengâmında bâ-hatt-ı hümâyûn Dersa'âdet'e celble kâ'immakâm nasb olunmuş ise de zamânında Bâb-ı Âlî'nin ihtirâkı vukû'ına ve ba'zı husûsatda dil-hâh-ı âlîye tevfîk-i hareket idememesine mebnî azl olunarak mâhiyye beş yüz guruş ma'âş ile tekâ'üd idilmiş

1 Recül: Yetişkin erkek. Bir işin ehli. Er kişi. Adam.
2 Mürü'e: Adamlık, insanlık.
3 Metinde sehven "da'vedet" şeklinde geçmektedir.
4 Tenfîr: Nefret ettirme, ettirilme, iğrendirme, iğrendirilme, tiksindirme, tiksindirilme.

idi. Bu kerre hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da vefât eyledi. Vüzerâ içinde mu'tedil ve halûk bir zât-ı memdûhü's-sıfât imiş rahmetullâhi aleyh.

Ve yine bu esnâda Saruhan Sancağı Mütesellimi ve Aydın Muhassılı Karaosmân-zâde el-Hâc Mehmed Ağa'nın ecel-i mev'ûdıyla vefâtı haberi vârid olmağla muhallefâtı bedeli olarak cânib-i mîrîye sekiz yüz kîse akçe i'tâ itmek üzre kâffe-i emlâk ve emvâli ve eşyâsı veresesine terk olundı. Şeyhü'l-harem-i Nebevî İdris Ağa'nın dahi bu esnâda vefâtı haberi alınmağla hazînedâr-ı harem-i Nebevî olan Elmâs Ağa şeyhü'l-harem nasb ve ta'yîn kılındı.

Yeniçeri ağalığından nâ'il-i rütbe-i vezâret olub İçil ve Nigde sancakları mutasarrıfı olan Kelleci Osmân Paşa dahi bu esnâda fevt olmuşdur.

(**s.250**) Fuhûl-i ulemâdan ve sudûr-ı kirâmdan Tatarcık Abdullâh Efendi bu esnâda vefât ile hatem-i risâle-i nefy ve isbât eylemişdir müşârün-ileyh Kırımî Osmân Efendi'nin sulbünden bin yüz kırk üç târîhinde mütevellid ve altmış ikide müderris olmuş idi bir aralık Rûmili Kazaskeri İrânî-zâde Es'ad Efendi'ye tezkîreci olub Es'ad Efendi ise münâsib kazâ tevcîhâtında medhûl ve nâ-behne-gâm ma'zûl oldığına ve tevcîhe münâsib kazâ tezkîreciler yediyle olageldigine mebnî Abdullâh Efendi dahi Limni Cezîresi'ne nefy olunmuş idi ba'de'l-ıtlâk altı ay kadar harameyn müfettişi ve ba'dehu Kudüs ve Mısır ve Medîne-i Münevvere kadısı oldukdan sonra iki yüz ikide Anadolı sadâreti pâyesiyle ordu kadısı olub esnâ-yı râhda bir vesîle-i cüz'iyye ile kendüsini Sadr-ı â'zam Yûsuf Paşa azl ve nefy idüb ve ba'de'l-ıtlâk bi'l-fi'l Anadolı ve müte'âkiben Rûmili kazaskeri olub ba'de'l-infisâl bâlâda zikr olundığı vechile Güzelhisâr'a nefy olunmuş ve gidüb geldikden sonra yine Rûmili kazaskeri olub müddet-i örfiyyesini ikmâl ile munfasıl olmuş idi. Bu avânda kendüsine ârız olan maraz-ı hummâ[1] illet-i reke tahavvül itmekle Zi'l-kâ'de'nin on dokuzuncı güni âzim-i dârü'l-karâr olub Edirnekapusı'nda ba'zı akrabâsının medfûn oldığı La'lî-zâde sofasında defn olunmuşdur gâyet zeki ve fâzıl ve ziyade cûd ve semâhate[2] ma'il bir zât olub ancak mesnedine yakışmaz sûretde hiffet[3] izhâr eylemek ve kesret-i düyûnundan mübâlât itmemek ile medhûl idi deyü Nûrî Beg Târîhi'nde muharrerdir.

Ulemâ-i â'lâmdan ve Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden Çöteli es-Seyyid Ahmed Efendi bin yüz seksan yedi târîhinde Süleymaniyye Câmi'-i Şerîfi'nde Kadı Beyzâvî Tefsîri'ne bede' ile bu esnâda hatm eylemiş oldığından Zi'l-hicce'nin ikinci Pâzârirtesi güni câmi'-i mezkûrda bir azîm cem'iyyet olub ba'zı küberâ ve ricâl-i ulemâdan başka Sadr-ı â'zam ile Kapudan Paşa dahi tebdîlen mevcûd oldukları halde hatm-i tefsîr du'âsı olunub on dört zâta ilm-i tefsîrden icâzet virmekle hitâm-ı meclisde taraf-ı Sadâret-penâhîden hâce efendiye bol yenlü kürk ve icâzet alan efendilere atiyyeler i'tâ buyurulmuşdur.

Vekâyi'-i Hâriciyye

Bu esnâda İrân Şâhı Ağa Muhammed Han'ın ümerâsından Muhammed Sâdık Han ile Ca'fer Kulı Han'ın nâme-resleriyle makâm-ı Sadârete iki kıt'a mektûbları gelüb hulâsa-i

1 Maraz-ı hummâ: Sıtma hastalığı.
2 Semâhat: Eliaçıklık, cömertlik.
3 Hiffet: Hafiflik. Hoppalık.

mazmûnları Ağa Muhammed Han tarafmdan memâlik-i Horâsân'ın teshîr olundığı ve Lezgi tâ'ifesinden ba'zıları Rusyalu ile ittifâk ve Derbend tarafına neşr-i şerâre-i şikâk eylediklerine mebnî Ağa Muhammed Han Rusya üzerine hareket eylemiş oldığı beyânıyla ittihâd-ı diyânet hasebiyle ihrâz-ı mesûbat-ı (**s.251**) gazâ ve cihâdda müşterek olmak üzre Devlet-i Aliyye'nin dahi Rusya'ya i'lân-ı sefer eylemesi husûsı münderic idi. Devlet-i Aliyye ile Devlet-i İrâniyye bi'l-ittifâk Rusya üzerine sefer açmış oldılar vâkı'â iki taraf dahi müstefîd olabilürdi lâkin mukaddemâ Devlet-i Aliyye Rusya ve Nemçe gibi iki kavî düşman ile pençe pençeye geldigi vakit İrân tarafından hir hareket olunmayub şimdi ise Devlet-i Aliyye henüz muhârebe gâ'ilesinden kurtılarak umûr-ı dâhiliyyesinin tanzîmiyle meşgûl bulundığından sefer açacak vakti degil idi kaldı ki Erzurûm Vâlîsi Ziyâ Paşa tarafından Ağa Muhammed Han Hind Şâhı Zamân Han'a ve Buhârâ Hanı'na galebe itmiş ve şimdi Dağıstân ile uğraşur anı dahi zabt itdikden sonra Nâdir Şâh gibi ba'zı mevâdd meydâna koyarak memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye hücûm dâ'iyyesinde imiş gibi emniyyeti selb idecek şeyler yazıla geldiginden Ağa Muhammed Han'a pekte emniyyet olamıyordu. Binâ'en-aleyh i'tizâr siyâkında makâm-ı Sadâretden Sâdık Han ile Ca'fer-kulı Han'a cevâbnâme yazılmışdır ki sûreti (14) rakamıyla zeyl ve ilâve kılınur.

Hâlbuki Katerina'nın vefâtıyla oğlu Pavlo Petroviç'in[1] Rusya İmparatorı oldığı haberi hilâl-i Cumâde'l-âhire'de Dersa'âdet'e vâsıl olmuş idi. Ve Pavlo taht-ı imparatorîye cülûs itdigi gibi İrânlular ile akd-i musâlaha itdiginden bu sûretle şark mes'elesi bitmişdir. Ve Dersa'âdet'de mukîm Rusya ilçisinin me'mûriyyeti ibkâ ve takrîr olundığına dâ'ir çend mâh sonra Pavlo'nun Sultân Selîm'e dahi nâmesi gelmişdir. Bâlâda beyân olundığı üzre Fransa Cumhûrı tarafından Dersa'âdet büyükilçisi ta'yîn olunan Ober Dubaye[2] Bosna tarîkiyle Dersa'âdet'e gelüb takdîm idecegi hedâyâ dahi mu'ahharen bahren vusûl bulmağla evâsıt-ı Receb'de Dîvân-ı Âlî tertîb ile huzûr-ı hümâyûna dâhil olarak nâmesini takdîm eylemişdir. Fakat Fransa ilçisine İstanbul'da mu'tâddan ziyâde iltifât ve nevâziş olunması muhârib devletler ilçilerinin şikâyetini mûcib olmuş deyü Avrupa gazetelerinde yazıldığından sahîh ise münâsib degildir deyü Londra Sefîri Âgâh Efendi tarafından Bâb-ı Âlî'ye ihtâr olunmuşdur.

Dersa'âdet'de mukîm Venedik (balyozı) ilçisi üç senede bir tebeddül idegeldiginden ve bu sene tebeddül senesi oldığından bu esnâda vârid olan sefîr-i cedîd içün Şa'bân'ın ikinci Salı güni dîvân tertîb olunarak ber-mu'tâd huzûr-ı hümâyûna duhûl ile mülâkât eylemişdir.

Geçen sene vukû'âtı sırasında beyân olundığı üzre Fransa Cenerali Napolyon Bonapart İtalya hükûmetlerine galebe itmiş idi. Mu'ahharen Avusturya ordusuna dahi galebe iderek (**s.252**) bu esnâda Lombardiya eyâletini zabt itdikden sonra burasını cumhûriyyete tahvîl eyledi. Ba'dehu Papa hükûmetinin dahi bir iki eyâletini bi't-tefrîk cumhûr hey'etine ifrâğ eylemiş ve bu cihetle İtalya kıt'ası Fransa'nın nüfûzı altında kalmışdır.

Bâlâda beyân olundığı vechile Ağa Muhammed Han Dağıstân seferiyle meşgûl olarak ol esnâda Sâdık Han'ı Şuşâ[3] üzerine gönderüb ve ba'dehu kendüsi dahi gidüb Şuşâ Kal'ası'nı zabt itdikden sonra bir mâddeden dolayı ba'zı hademe ve kurenâsına gücenüb yârın bunları

1 Pavlo Petroviç: Çar I. Pavel, Pavel Petroviç.
2 Ober Dubaye: General Aubert-Dubayet (Jean-Baptiste-Hannibal).
3 Şuşâ: Şuşi, Dağlık Karabağ, Azerbaycan.

katl iderim deyü yemîn itmiş oldığından anlar daha evvelce davranub Zi'l-hicce'nin yirminci gicesi yatağında uyurken i'dâm itmişlerdir. Ve yanındaki mücevherâtı alub Sâdık Han nezdine gitmişlerdir. Binâ'en alâ-zâlik hu keyfiyyetden Sâdık Han'ın kable'l-vukû'[1] haberi oldığı ba'zı tevârîhde muharrerdir. Ne hâl ise Sâdık Han İrân hükümdârlığı dâ'iyyesine düşerek ordusıyla ilerüye doğrı hareket eylemişdir.

Vekâyi'-i Sene 1212

Hâlbuki Ağa Muhammed Han'ın velî'ahdı ve birâder-zâdesi olan Baba Han Feth Alî Şâh unvânıyla işbu on iki senesi evâ'ilinde taht-ı İrân'a cülûs iderek Sâdık Han'ın Âzerbâycân'dan Irâk'a azîmet ile Kazvin'e muvâsalat eyledigi haberini aldığı gibi hemân mukâbeleye Şefî' Han'ı göndermekle telâkî-i ferîkayn vukû'unda Sâdık Han münhezim olarak dâ'iyye-i istiklâlden ferâgat ve Ağa Muhammed Han'ın mücevherâtını Feth Alî Şâh'a irsâle müsâra'at ile arz-ı bey'at itmiş idi. Lâkin Feth Alî Şâh bi'l-âhare Sâdık Han ile Ağa Muhammed Han'ın kâtillerini ele geçürerek cümlesini ni'met-i hayâtdan dûr ve bir aralık isyân iden birâderi Hüseyin-kulı Han'ı tutub gözlerini kör iderek hıtta-i İrân'da kesb-i istiklâl eylemişdir. Ve ittihâz eyledigi meslek-i idâre Ağa Muhammed Han'm usûl-i idâresine nisbetle adl ü dâda[2] akreb olmasıyla ahâlî-i İrân kendüsünün hükûmetinden hoşnûd kalmışdır.

Bu sene Donanma-yı Hümâyûn Akdeniz'e çıkarılmayub fakat li-ecli'l-muhâfaza bir mikdâr ince donanma ile ümerâ-yı bahriyyeden Mehmed Beg gönderilmiş idi. Hâlhuki haylîce büyücek Malta korsanları Arabistân sevâhilinde biraz cerîmleri[3] tutub Malta'ya gönderdikden başka Mora sevâhilinde dahi dolaşarak ebnâ-yı sebîle îsâl-i hasâr eylemekde idiler.

Ve Mora'nın kilidi mesâbesinde olan İnebahtı muhâfızlarının hazariyye ve vâridât-ı sâ'ireleri senevî yüz kîse akçeyi tecâvüz iderken mu'ahharen muhâfızlara muhassas olan havâssdan ba'zıları mukâta'â olub ba'zı kurâ dahi civâr sancaklara nakl ve ekser-i kazâların dahi hazariyyelerden mâ'adâ muhâfızlara bir akçe virmemek üzre ellerine fermân i'tâ (**s.253**) olunmuş idügünden refte refte muhâfızların vâridât-ı seneviyyesi yirmi beş kîseye kadar tenezzül itmek hasebiyle muhâfızlar dahi çâresiz dâ'iresini taklîl ve bayağı bir sancak mütesellimin dâ'iresinden hafîf dereceye tenzîl itmişler idi. Binâ'en alâ-zâlik fî mâ-ba'd İnebahtı dâhilinde hazariyye müretteb olan kazâların hazariyyelerine münâsibi vechile birer mikdâr şey zamm ve Ağriboz ve Tırhala sancaklarının ba'zı kazâlarından müceddeden ma'âş tahsîs ile İnebahtı muhâfızlığının vâridât-ı seneviyyesi yüz yirmi kîseye iblâğ olunması karâr-gîr oldığı esnâda İnebahtı Muhâfızı Mîr-i Mîrân Abdullâh Paşa vefât itmekle sâbıkâ Mora muhassılı olan Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Mustafâ Ağa'ya hilâl-i Safer'de Rûmili beglerbegiligi pâyesi ve rütbe-i mîr-i mîrânî ile İnebahtı muhâfızlığı işbu Nizâm-ı Cedîd üzre tevcîh olundı.

Ve sâlifü'z-zikr İnce Donanma Başbuğı Mehmed Beg bu esnâda on sekiz kıt'a top çeker

1 Kable'l-vukû': Olmadan önce.
2 Adl ü dâd: Adalet.
3 Cerîm: Kabahatli, câni, suç işlemiş.

bir Malta korsan sefînesini ahz ve girift eyledigi gibi Rodos Mutasarrıfı Hasan Kapudan tarafından dahi on dokuz toplı bir kıt'a Maltız sefînesi ahz ve teshîr olunmuş ve yine bu sene bir kıt'a fırkate ile Benefşe[1] sevâhiline me'mûr olan Benefşeli Hasan Beg dahi Çuka Adası[2] açıklarında bir kıt'a korsan galeresi tutmuşdur.

Devlet-i Aliyye'nin birçok gavâ'il-i dâhiliyyesi oldığı hâlde Fransa İhtilâli üzerine Avrupa'nın der-kâr olan karışıklığı dahi bir vakitden berü nazar-ı dikkati celb idecek bir hâlde bulundığından dâ'imâ Avrupa tarafına medd-i basar-ı basîret ve ba'zı düvel-i Avrupa nezdine gönderilan ilçilerin tahrîrâtına havâle-i sem'-i dikkat ve reviyyet itmekde idi.

Bâlâda beyân olundığı üzre Berlin sefâretine ta'yîn olunan Azîz Efendi'nin Prusya Kralı'yla sûret-i mülâkâtına ve hedâyâ-yı seniyyenin keyfiyyet-i takdîmine dâ'ir bu esnâda Bâb-ı Âlî'ye vârid olan tahrîrâtında kendüsünün sefâreti hakkında Prusya'nın Âsitâne-i Aliyye'de mukîm ilçisi galat iderek ta'yînât ve sâ'ir masârife dâ'ir tekellüfât ile âzürde[3] olmamaları irâde-i aliyyesini hemân düvel-i sâ'irenin Berlin'de mukîm ilçileri misillü maslahatgüzâr ma'nâsına (avuye)[4] dir büyükilçi ma'nâsına olan (anbassador)[5] degildir deyü tahrîrine binâ'en re's-i hudûda mihmândâr ta'yîn olunmamış ve Berlin'e vusûl ile bir misâfirhâneye nüzûl itdigimden iki gün geçüb hoş-âmedî resmini icrâ ider bir kimesne zuhûr itmemiş oldığından Fransa ilçisinden istiknâh-ı mâdde itdikde cümlemize âdet ve resmleri bu vechiledir. Resm olan ibtidâ siz bir âdeminizi irsâl ve geldiginizi ifâde itmekdir deyü haber virmesime binâ'en o dahi tercümânını başvekîle lede'l-irsâl geldiklerinden pek ziyâde memnûn olduk **(s.254)** yârınki gün sâ'at şu kadarda gelsünler görişelim deyü haber getürmesiyle vakt-i mu'ayyende bir nefer tercümânıyla gidüb Prusya vükelâsıyla görüşmüş ve (avuye) olmayub (anbassador) ya'nî büyükilçilik ile me'mûr oldığını ve Azmî Efendi'nin me'mûriyyetinden farkı yâlnız ta'yînât ve masârif-i sâ'ire olmamak ve Berlin'de ikâmet idecek olmak husûslarından ibâret idügüni ba'de'l-beyân ez-kadîm nâme-i hümâyûn teslîminde olan resmi terk itmemelerini matlûb itmesi üzerine Dersa'âdet'de mukîm ilçimizin tahrîrine nazaran ta'yînât ve sâ'ir rüsûm iktizâ itmeyüb düvel-i sâ'irenin mukîm ilçileri hakkında cârî olan âdetimiz üzre bir yevm-i mahsûs ta'yîn olunarak bir nefer tercümânınız ile kendü başınıza Kral'a varub nâmenizi virmeniz iktizâ ider lâkin çünki büyükilçi olmak iktizâ idiyorsunuz yedinizde olan nâme-i hümâyûnun müfâdını lisân-ı frengî ile bir kâğıda tahrîr itmek gereksiz ki ilçimizin galatını Kral'a ifâde idüb Azmî Efendi'ye oldığı üzre resm icrâ oluna dimeleriyle nâme-i hümâyûn terceme itdirilerek bir sûreti gönderildikde İstanbul'daki ilçimiz galatından mahcûb olduk afv idersiniz deyü Prusya vükelâsı tarafından kendüsüne i'tizâr olunmuş idügi ifâdâtından sonra Azmî Efendi'ye icrâ olunan resm üzre âlây tertîb olunarak Prusya Kralı'yla ne vechile mülâkât eyledigi ber-tafsîl beyân olunmuşdur.

Bu bâbda ifâde ve istifâdece vukû'a gelmiş olan yanlışlığın hakîkatiyle anlaşılması içün ber-vech-i âti süferânın sunûf ve derecâtı ile bunlara dâ'ir ba'zı tafsîlâtın derc ve ityâm lâzım gelmişdir.

1 Benefşe: Monemvasia. Lokonia, Mora, Yunanistan.
2 Çuka (Çuha) Adası: Kythera, Yunanistan.
3 Âzürde: İncinmiş, kırılmış, gücenmiş.
4 Avuye: Envoye ; Elçi, temsilci.
5 Anbassador: Ambassador ; Büyükelçi.

Âlemde hukûk dinilen şey iki kısma münkasım olub biri hukûk-ı tabî'iyye ve dîgeri hukûk-ı vaz'iyyedir hukûk-ı tabî'iyye tabî'at-ı âmmeye muvâfık olan hukûkdur. Hukûk-ı vaz'iyye örf ve âdetce ve vakt ve hâl iktizâsınca mevzû' ve mer'î olan hukûkdur. Hukûk-ı düveliyye dahi bu vechile ikiye münkasım olub hukûk-ı düveliyye-i tabî'iyyeye nazaran bi'l-cümle devletlerin istiklâli siyyân[1] addolundığından mesâlih-i mahsûsalarına bakmak üzre diger düvel nezdine gönderdikleri ilçiler kâffeten[2] müsâvî olmak lâzım gelmekle evâ'ilde bu kâ'ideye tevfîkan bi'l-cümle süferâ bir rütbede bulunarak bunlara lisân-ı efrencîde ekseriyâ (anbassador) ve ba'zan (prokuror)[3] dinilürdi ve ba'zan hükümdârlar ba'zı mesâlih-i mahsûsaları içün (ajan) ta'bîriyle me'mûr-ı mahsûslar gönderirlerdiyse de bunlar sefâret sıfatını hâ'iz degillerdi. Mu'ahharen hukûk-ı düveliyye-i vaz'iyye iktizâsınca süferâ derece-i vekâletlerine göre birkaç sınıfa taksîm olunmuşdur. Şöyle ki: Hicret'in sekiz yüz ve ale'l-husûs dokuz yüz târîhlerinden sonra **(s.255)** ilçilerin ve metbû'ları olan devletlerin kibr ve ta'azzumları hasebiyle zuhûra gelan teşrîfât ve tekellüfât-ı azîme müstelzim masârifât-i cesîme olmakdan nâşî ikinci derecede sefîr göndermege başladılar bunlar hakkında artık öyle tekellüfât-ı azîme icrâ olunmayub mukîm ma'nâsına olan (rezidan) unvânıyla tesmiye olunarak büyük teşrîfât ile (anbassador) unvânı büyükilçilere tahsîs olundı. Fakat mukîm ilçiler dahi (ajan) unvânıyla gönderilan me'mûr-ı mahsûslara takaddüm iderdi. Sonraları (ajan) unvânı maslahatgüzâr ta'bîrine munkalib oldı. (Prokuror) unvânı dahi muhâkemât-ı cinâyâtda vekîl-i devlet ma'nâsına olan me'mûrlara ıtlâk olunarak süferâ elkâbında kullanılmaz olmuş idi. Bin târîhinden sonra ba'zı devletler ikinci derecede olmak üzre (anuvye) ya'nî meb'ûs unvânıyla sefîr göndermege başladılar. Bunların teşrîfâtı ibtidâları mu'ayyen ve mahdûd olmayub haklarında ba'zan büyükilçi ve ekseriyâ mukîm ilçi mu'âmelesi olunur iken bin yüz târîhinden sonra bunların rüsûm ve teşrîfâtı daha ziyâde ta'ayyün iderek ekser devletlerde büyükilçilerin mâ-dûnı ve mukîm ilçilerin mâ-fevkî addolunmağa ve ba'dehu meb'ûs makâmında murahhas ilçi unvânı dahi kullanılmağa başladı. Bir devlet nezdinde böyle muhtelif unvânlar ile müte'addid düvel ilçileri bulundığından takaddüm ve ta'ahhur bahsinde beynlerinde azîm münâza'a ve müşâcereler[4] vâki' olageldiginden bin iki yüz otuz sene-i Hicriyyesi'nde Viyana'da mün'akid olan (kongre) meclis-i mükâleme-i düveliyyede mevâdd-ı sâ'irenin müzâkerâtı sırasında süferâ hakkında dahi bir mu'âhede imzâ olunmuşdur. Şöyle ki büyükilçiden sonra ikinci derecede bulunan sefîrlere (anuvye) ya'nî meb'ûs veyâhûd (ministro) ya'nî vekîl-i devlet ta'bîr ve maslahatgüzârlar dahi üçünci derecede i'tibâr olundı. Ve süferâmn metbû'ı olan devletlerin nüfûzına ve büyüklügüne ve imparatorluk ve kraliyyet gibi unvân ve rütbelerine ve nezdinde bulundukları devletler ile derece-i dostî[5] ve irtibâtına göre haklarında muhtelif teşrîfât ve mütenevvi' mu'âmelât icrâ oluna gelür iken her devlet kendü nezdinde bulunan süferânın sınıf ve derecesine göre ale's-seviyye mu'âmele eylemek ve süferânın merkez-i me'mûriyyetlerine muvâsalatlarını resmen ihbâr itdikleri târîhden i'tibâren her bir sınıfın eskisi takaddüm eylemek ve çünki büyükilçiler ba'zan cülûs ve musâlaha gibi fevka'l-âde

1 Siyyân: Müsavi.
2 Kâffeten: Bütün olarak, cümleten.
3 Prokuror: (Procurator) Public prosecutor; savcı, başsavcı.
4 Müşâcere: Kavga etme, çekişme.
5 Derece-i dostî: Dostluk derecesi.

bir maslahat zımnında ve ba'zan dahi dâ'imî oturmak üzre gönderilüb fevka'l-âde unvânı daha büyük addolunarak ba'zı devletler dâ'imî oturmak üzre gönderdikleri büyükilçilere dahi mücerret bir pâye olmak üzre ba'zan fevka'l-âde unvânı virmişler ise de çünki (anbassador) vardığı mahalde (s.256) gûyâ ki metbû'ı olan hükümdâr bi'z-zât bulunmuşcasına hükümdârın nâ'ib-i menâbı ve vekîl-i mutlakı dimek olarak metbû'unun zatına lâzım gelan ri'âyet anın hakkında dahi icrâ olunmak lâzım geldiginden bunun fevkinde başka bir râdde ve derece olamayacağına mebnî fi-mâ-ba'd büyükilçiler hep bir râddede olarak fevka'l-âde unvânının rütbe ve teşrîfâtca bir farkı olmamak üzre karâr virildi. Ve Nemçe Devleti'nin Roma İmparatorı unvânını hâ'iz olması mülâbesesiyle Dersa'âdet'de bulunan ilçileri (enternons)[1] unvânıyla mu'anven[2] oldukları hâlde bu dahi sınıf-ı sânî derecesinde tutulmuşdur. Fakat meclis-i mezkûrda mukîm ilçi mevzû'-ı bahs olmayub meskûtün-anh kalmışdır. Çünki bi'l-cümle süferânın i'timâdnâmeleri nezdinde bulundukları hükümdâra hitâb olub maslahatgüzârların me'mûriyyetini hâvî olan tahrîrât ise nezdinde bulundukları devletin hâriciyye nâzırına hitâb oldığından sefâret ile maslahatgüzârlık beyninde azîm fark oldığı gibi büyükilçi ber-minvâl-i meşrûh zât-ı hükümdârînin vekîl-i mutlak ve nâ'ib-i menâbı olub ikinci sınıfda bulunan ilçi ise mücerred rü'yet-i mesâlih-i sefâret zımnında gönderilmiş bir vekîl-i mahsûs dimek oldığından bu iki sınıf ilçiler beyninde dahi fark ve tefâvüt[3] der-kâr ve teşrîfâtca da beynlerinde azîm fark vardır ve büyükilçi ile maslahatgüzâr arasında aklen dahi yâlnız bir derece olmak lâzım gelür. Lâkin ol vakit pek çok yerlerde mukîm ilçi unvânıyla sefirler bulunmuş oldığından bundan dolayı dahi bir nizâ' çıkmamak içün üç sene sonra düvel-i hamse-i mu'azzama ya'nî Avusturya ve Fransa ve İngiltere ve Prusya ve Rusya devletlerinin murahhaslarından mürekkeb olarak (Akselaşapel)[4] nâm beldede mün'akid olan meclis-i mükâleme-i düveliyyede mukîm ilçiler sınıf-ı sânî ile maslahatgüzârlar arasında i'tibâr olunmak hasebiyle maslahatgüzârlardan başka olarak süferâ üç dereceye münkasım olmuşdur. Ve el-yevm bu üç derece mu'teber olarak lisânımızda dahi büyükilçi ve orta ilçi ve küçük ilçi ta'bîrleri cârîdir fakat ber-minvâl-i sâbık büyükilçilerin bir fevka'l-âde sımfı oldığı gibi mu'ahharen ba'zı devletler kendi ilçilerinin takaddümüne vesîle olmak üzre ikinci sınıfda bulunan ilçilerine fevka'l-âde meb'ûs ve ba'zıları dahi vekîl-i murahhas unvânı virüb sâ'irleri dahi böyle gitmege başladıklarından el-hâletü hâzihi[5] ikinci derecede bulunan süferâya fevka'l-âde murahhas orta ilçi ta'bîri cârî olmuşşdur. Bu orta ilçi büyükilçiler gibi nezdinde bulundığı hükümdârdan mülâkât taleb idebilürler ammâ küçük ilçilerin bu hakkı olmayub işlerini ayniyle maslahatgüzârlar gibi (Ministro) vükelâ ile görmege mecbûr olurlar fakat hükümdâra hitâben bir i'timâdnâme (s.257) getürmüş oldukları cihetle ilçi unvânını almış olayorlar binâ'en alâ-zâlik bunlarla maslahatgüzârlar beyninde öyle esâslu mülâhazaya müstenid bir fark yokdur. Viyana meclisinde mukîm ilçiden bahs olunmaması dahi bu dakîkaya mebnîdir zann iderim lâkin mu'ahharen (Akselaşapel) beldesinde ber-vech-i meşrûh maslahatgüzârdan başka süferâ üç dereceye taksîm olunub bu karâr mu'ahharen düvel-i sâ'ire taraflarından dahi birer birer kabûl ve tasdîk olunmuşdur.

1 Enternons: Internonce; Nonce apostolique.
2 Mu'anven: İsim sahibi. Ünvanlı. Ünvan verilen. Meşhur.
3 Tefâvüt: İki şeyin birbirinden farklı olması; iki şey arasındaki fark
4 Akselaşapel: Aix La Chapelle. Aachen, Kuzey Ren-Vestfalya, Almanya.
5 El-hâletü hâzihi: Henüz, şimdi, hâlâ, bugün, bugünkü günde, şimdiki zamanda, şimdiye kadar.

Hattâ bin iki yüz kırk sene-i Hicriyyesi'nde İstanbul'da orta ilçisiyle İsvec'in mukîm ilçisi beyninde takaddüm ve ta'ahhur münâza'asından dolayı haylî müşkilât zuhûr idüb şöyle ki: Karâr-ı mezkûr iktizâsınca İsvec ilçisi üçünci derecede bulunmak lâzım gelmiş ise de çünki Viyana meclisinde mezkûr düvel-i hamse-i mu'azzama ile berâber İspanya ve Portekiz ve İsvec murahhasları dahi bulunmuş iken sonraki meclisde anlar bulunmadığı cihetle karâr-ı ahîri tasdîk itmiş olmamalarına ve İsvec ilçisi dahi bi'z-zât pâdişâh tarafından kabûl kılınub binâ'en-aleyh büyükilçi ile maslahatgüzâr arasında bulundığına nazaran İspanya ilçisine takaddüm itmek istemiş ise de mu'ahharen devleti tarafından kendüsüne karâr-ı ahîre tevfikan İspanya ilçisini takdîm itmek üzre ta'lîmât gelmişdir. Devlet-i Aliyye süferâsına gelince: Öteden berü Devlet-i Aliyye bir maslahat-ı mahsûsa zımnında ba'zı devletlere fevka'l-âde büyükilçi gönderirdiyse de düvel-i sâ'ire nezdinde dâ'imî sûretde ikâmet ider ilçisi olmayub Avrupa havâdisini tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn vâsıtasıyla Dersa'âdet'deki düvel-i Avrupa ilçilerinden ve ba'zan Eflâk ve Boğdan begleri tarafından alur iken cild-i hâmisde beyân olundığı üzre Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri nizâmât-ı sâ'ire sırasında düvel-i Avrupa nezdinde dâ'imî ilçi ikâme itmek usûlüni vaz' itmek irâdesiyle ibtidâ Londra'ya bir ilçi irsâlini tasmîm buyurub ancak Devlet-i Aliyye'de emsâlsiz bir şey oldığı cihetle usûl ve rüsûmı ma'lûm olmadığından evvel emirde ne yapılmak ve ne yolda hareket olunmak lâzım gelecegi bilinmek içün Dersa'âdet'de mukîm İngiltere ilçisiyle istişâreye karâr virilerek bin iki yüz yedi sene-i Hicriyyesi evâhirinde Bebekbâğçesi'nde İngiltere ilçisiyle esbak Rûmili Kazaskeri merhûm Tatarcık Abdullâh Mollâ Efendi ve Re'îsü'l-küttâb Râşid Efendi hâzır oldukları hâlde mahsûsan akd olunan meclis-i mükâlemede ibtidâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Londra'ya ilçi gönderilecegi İngiltere Devleti'ne ihbâr olunacak oldığı hâlde kime yazılmalı deyü İngiltere ilçisinden lede's-su'âl düvel mesâlihini rü'yete me'mûr (Ministro'ya) ya'nî hâriciyye nâzırına yazılmak îcâb ider deyü cevâb viricek berü tarafdan mektûb (s.258) yazıldığı hâlde elbette makâm-ı Sadâretden yazılacak mezkûr Ministro'ya taraf-ı Sadâretden mektûb-ı âlî tastiri mesbûkun-bi'l-misl degil bu hâlde evvel emirde ilçi gönderilmek üzre oldığı taraf-ı sadr-ı â'zamîden mektûb-ı âlî ile Kral'a ve başvekîle bildirilse ba'dehu[1] ilçi ile Kral'a nâme-i hümâyûn ve başvekîle mektûb yazılub gönderilse güzel olmaz mı dinilmesiyle İngiliz ilçisi burası Devlet-i Aliyye'nin yed-i ihtiyârındadır. Nasıl dilerse öyle tahrîr ider. Maksûd mukaddemce ilçinin gideceğini taraf-ı Devlet-i Aliyye'den İngiltere'ye bir ihbârdır ki anlar da ilçi gelecegini bilüb de levâzım-ı ikrâmını ana göre tehyi'e itsünler dimesi üzerine Re'îs Efendi geçenlerde Prusya'ya ilçi gitdikde evvel mektûb yazılub ihbâr olunmadı hemân ilçiye nâme-i hümâyûn ve mektûb-ı âlî virilüb ihrâc ve irsâl olundı. Bana kalsa ilçi gidecegi vakit nâme-i hümâyûn ve mektûb-ı âlî ısdâr ve yedine i'tâ olunur. İlçi bege dahi işte Devlet-i Aliyye ilçisi İngiltere'ye gideyor İngiltere Devleti'ne (kuriyer)[2] posta ile yaz Devlet-i Aliyye ilçisinin geleceginden habîr olsunlar dinür biter idi didik de İngiltere ilçisi çünki öyledir taraf-ı sadr-ı â'zamîden evvelce başvekîle bir mektûb yazılsun kifâyet ider eger mümkün olmaz ise taraf-ı riyâset-penâhîden hâriciyye nâzırına fakat bir ihbâr olunsun diyorum deyüb bunun üzerine pek çok ebhâs[3] ve akvâl güzerân iderek

1 Ba'dehu: Ondan sonra.
2 Kuriyer: Kurier (courier); kurye, ulak, menzilci.
3 Ebhâs: Konuşulan şeyler, sözler.

nihâyet bir karâr-ı kat'î virilemeyüb evliyâ-yı umûrdan istîzâna ta'lîk kılınmış idi.

Çünki düvel-i Avrupa'da vükelâdan her biri me'mûriyyetlerini re'sen[1] îfâ idüb başvekâlet bir unvân-ı i'tibârî oldığından anda sadâret-i uzmâ kuvveti olmadığı gibi Re'îs Efendi egerçi umûr-ı ecnebiyye işlerinin merci'i ise de bunda müstakill olmayub mücerred küttâbın re'îsi dimek olarak meclis-i mükâlemede bile üst tarafda sudûrdan biri bulundığına nazaran riyâset'de dahi hâriciyye nezâreti kuvveti yoğidi binâ'en alâ-zâlik Bâb-ı Âlî'nin hâli Avrupa kabinetolarına nazîr olmadığı cihetle ibtidâ ilçinin gideceğini ihbârda su'übet görilerek meclis-i mükâlemede buna bir karâr virilememişdir.

Ba'dehu gidecek ilçinin İngiltere'de ziyâde mükerrem ve mültefit[2] olması bahsine nakl-i kelâm olunmasıyla bu bâbda İngiltere ilçisi te'mînât i'tâsıyla berâber ta'yîn buyurulacak ilçi ashâb-ı dirâyet ve fetânetden[3] ve vükelâ-yı devletin müntehab ve mümtâzı olan zevâtdan olmasını tasrîh ile zâtında celb-i hürmet idecek hâl ve sıfatda olmasını telmîh itdikden sonra ilçinin sûret-i azîmeti İngiliz ilçisinden lede's-su'âl ilçinin azîmeti (**s.259**) berren yâhûd bahren olur. Bu iki şıkkın dahi ikişer sûreti vardır. Biri bu tarafda sefâretini i'lân iderek gitmek ve dîgeri burada sefâretini i'lân itmeyüb İngiltere'ye vardıkda nâmesini teslîm ile sefâretini i'lân eylemekdir. Ve bahren gittigi sûretde Venedik'de yâhûd Malta'da lâ-ekall[4] otuz gün karantina beklemesi lâzım gelür yaz gününde emr-i asîr oldukdan başka üç dört ayda ancak İngiltere'ye varabilür. Ve bir de beglik sefîne ile gitdigi takdîrde esnâ-yı râhda muhâlif devletler var bî-taraf bayrak ile gitmelü egerçi Dubrovnik sefînesiyle gitse zarar itmez lâkin Cebeltere'ye varub andan İngiliz fırkateynine süvvâr olarak İngiltere'ye öylece varmak lâzım gelür. Bu takdîrde dahi muhârebeye tesâdüf itmek ihtimâli der-kârdır. Berren gider ise ilçiligini i'lân iderek gitdikde her mahallde icrâ-yı resm itmek lâzım gelür yine mahall-i me'mûriyyetine geç varır ve tûl müddet yollarda bu resmlerle bî-tâb olur. Ammâ düvel-i Avrupa ilçilerinin âdetleri üzre bu tarafdan çend nefer âdemiyle seyyâh sûretinde gitse fakat Zemon'da beş altı gün karantinadan sonra râhatla Londra'ya iki ay zarfında varır ve hemân ol tarafda sefâretini i'lân ve merâsimini icrâ ider gerçi yollarda anın sefîr oldığını bilürler. Lâkin kendüsi i'lân itmemekle bilmez gibi mu'âmele iderler benim mülâhazama göre bu sûret münâsib görinür dimiş ve berü tarafdan ta'yîn olunacak ilçiye kâ'ide-i Devlet-i Aliyye üzre be-her hâl hil'at ilbâs olunacak bu sûretde sefâretinin ketmi nasıl olur su'âli îrâd olunıcak efendim mâni' degil hil'at ilbâs olunsun sefâretinin ketmi esnâ-yı râh içündür deyü cevâb virmişdir. Ebhâs-ı sâbıka arasında Re'îs Efendi gönderilecek ilçinin orta ilçilik pâyesiyle ta'yîn olunacağını ifâde itmiş idügünden İngiliz ilçisi kelâma ibtidâr ile diminden berü gidecek ilçinin rütbesini düşünüyor idim Devlet-i Aliyye ilçisi bir rütbe ile me'mûr olsa ki ol tarafda takdîm husûsunda bir gûne nizâ' vukû'a gelmese zîrâ Devlet-i Aliyye ilçisinin takaddümüni İngiltere Devleti dahi ister ol tarafda mevcûd ve mukîm olan ilçilerin metbû'ı olan devletlerden Nemçe ile Rusya devletlerinde imparatorluk da'vâsı olmağla ve Devlet-i Aliyye dahi cemî'-i düvel indinde i'tibâr-ı mezkûr ya'nî unvân-ı pâdişâhî ile mu'teber olmak mülâbesesiyle şimdi İngiltere'de Devlet-i Aliyye ilçisi ikâmet itdigi gibi

1 Re'sen: Kendi başına, bizzat.
2 Mültefit: İltifat edici, teveccüh edip yüz gösteren. İyi muâmele edip dostluk gösteren.
3 Fetânet: Zihin açıklığı, zihnin yaradılıştan bir şeyi çabuk ve iyi anlamak hususundaki istidadı.
4 Lâ-ekall: En azından.

be-her hâl imparatorluk da'vâsında olan Nemçe ve Rusya devletleri ilçileri ile beynlerinde takaddüm husûsunda münâza'a zuhûr idecegini bilürüm. El-hâletü hâzihi İngiltere'de İspanya ve Felemenk ve mukaddemlerde Fransa'nın ilçileri fevka'l-âde büyükilçi ve Nemçe ve Rusya (**s.260**) ve İsvec ve Danimarka ve Prusya ve Siçilya devletlerinin ilçileri fevka'l-âde orta ilçi ve Venedik ve Ceneviz ve Parma ve sâ'ir bu makûle cumhûrların ilçileri (ministro) ve (rezidan) ta'bîr olunur orta ilçilerden dûn olmağla Devlet-i Aliyye ilçisi orta ilçi unvânıyla oldığı gibi Nemçe ve Rusya ilçileri takaddüm da'vâsına düşerler bir sûret olsa ki bu takaddüm da'vâsı olmasa farazâ Devlet-i Aliyye ilçisinde (ministro) rütbesi olsa sâ'ir bu makûle ilçilere takaddüm ider yâhûd Devlet-i Aliyye kendü ilçisine fevka'l-âde orta ilçilere takaddüm idecek sûretle bir vasat rütbe tahsîs itmelüdür. Hattâ Der-aliyye'de mukîm Nemçe ilçisi Ma'beş Nemçe Devleti tarafından bir rütbe ihtirâ' olunub öylece tahsîs olunmuş olmağla Der-aliyye'de olan fevka'l-âde orta ilçiler ana takaddüm idemezler âdetâ büyükilçiden aşağı ve fevka'l-âde orta ilçiden yukaru bir rütbe-i cedîde-i mahsûsadır. Lâkin öyle dûn rütbeyi ben münâsib göremem ve eger âdetâ büyükilçi rütbesi olur ise büyükilçi sâhibleri olan sâ'ir devletlerin imparatorluk da'vâsı olmamağla Devlet-i Aliyye'nin âdetâ büyükilçisi sâ'ir büyükilçilere takaddüm ider. Bunda nizâ' yokdur. Fakat orta ilçi ile âdetâ büyükilçinin senevî masraflarında iki yüz elli kîse farkı olur deyü hatm-i kelâm eylemişdir.

Ve bunun üzerine devletce keyfiyyet lede'l-müzâkere[1] taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Avrupa'ya gönderilecek süferânın âdetâ büyükilçi rütbesiyle ta'yîn olunmalarına karâr virilmişdir. Ve öteden berü süferâ-yı Devlet-i Aliyye nezdine me'mûr oldukları devletler tarafından mihmândâr ta'yîniyle ta'yînât i'tâ olundığı misillü Dersa'âdet'e gelan düvel-i sâ'ire ilçilerine dahi bi'l-mukâbele mihmândâr ta'yîniyle ta'yînât tertîb ve i'tâ oluna gelürken fi-mâ-ba'd fevka'l-âde büyükilçiler müstesnâ olmak üzre ikâmet ilçileri ya'nî dâ'imî sûretde ikâmet idecek ilçiler hakkında ta'yînât i'tâsı usûli ilgâ idilmiş ve bu sûretle ibtidâ Âgâh Efendi Londra'ya gönderildigi gibi geçen sene dahi Alî Efendi Fransa'ya ve Affîf Efendi Nemçe'ye ve Azîz Efendi Prusya'ya ve Ferruh Efendi Âgâh Efendi yerine İngiltere'ye gönderilmiş idi. Fakat sefâretin usûl ve rüsûm ve ıstılâhâtı henüz lâyıkıyla ta'yîn ve takarrür idememiş idi.

Binâ'en alâ-zâlik Azîz Efendi'nin sefâretini Berlin'e ihbârda bir büyük yanlışlık vukû'a gelmişdir. Şöyle ki: Ol vakit Avrupa'ya gönderilan Azîz Efendi ve sâ'iri an-asl Devlet-i Aliyye tarafından Avrupa'ya gönderilan ilçiler gibi fevka'l-âde bir maslahatı bitürüb de avdet idecek olmayub vardıkları devletler nezdinde üçer sene müddetle ikâmet idecek (**s.261**) olduklarından bunlara Bâb-ı Âlî'ce ikâmet ilçisi dinilmiş idi. Avrupa'ca mukîm ta'bîri ise büyükilçinin mâ-dûnı[2] olarak ber-vech-i meşrûh mukaddemâ ikinci derece ve mu'ahharen üçüncü derece i'tibâr olunmuşdur. İşte Berlin'e ihbâr-ı keyfiyyetde yanlışlık bundan neş'et eylemiş oldığı siyâk-ı hâlden anlaşılıyor. Fakat Azîz Efendi dahi umûr-ı diplomatikiyyede ma'lûmâtsızlığından veyâhûd Re'îs Efendi tefhîmât-ı lâzımeyi îfâ idemediginden nâşî kendü rütbesinin levâzım ve teferru'âtını lâyıkıyla anlayamamış idi. Zîrâ selefi Azmî Efendi fevka'l-âde büyükilçi olub kendüsi ise âdetâ büyükilçi idi. Ve ber-minvâl-i meşrûh Viyana meclisinin in'ikâdına kadar fevka'l-âde büyükilçi ile âdetâ büyükilçi beyninde fark var idi.

1 Lede'l-müzâkere: Müzakere sonrasında.
2 Mâ-dûn: Alt, aşağı derece, emir itibarıyla aşağıda olan.

Ve Azîz Efendi mihmândâr ta'yîn olunmamasını Prusya'nın Dersa'âdet ilçisi tarafından Berlin'e ihhâr-ı keyfiyyetde vâki' olan galatına haml ve isnâd idüb re's-i hudûdda mihmândâr bulunmadığına cânı sıkılmış idi.

Hâlbuki sefâret usûlünün vaz'ında Sultân Selîm ber-vech-i sâbık fevka'l-âde büyükilçileri istisnâ ile sâ'ir ilçiler hakkında ta'yînât i'tâsı kâ'idesini ilgâ idüb mihmândâr ta'yîni ise ta'yînât i'tâsı içün olmağla bi't-tabi' mihmândâr ta'yînine lüzûm kalmamış idi. Fakat büyükilçiler ile diğer süferâ beyninde teşrîfâtca azîm fark oldığından bunun tashîhi lâzıme-i hâlden olub bu bâbda dahi Prusya vükelâsı Azîz Efendi'nin hânesine gidüb görişerek bu husûsda vukû'a gelen yanlışlıkdan dolayı i'tizâr eylemişler idi. Paris Sefîri Seyyid Alî Efendi'nin bu avânda Dersa'âdet'e yazmış oldığı mektûbı Fransa'nın ne hâlde bulundığına dâ'ir bir nevi' ma'lûmât-ı icmâliyye vireceginden sûreti zîrde (15) rakamıyla îrâd olunur.

Vapur ve demiryolları ve telgraf gibi muhteri'ât-ı acîbenin zuhûrundan berü Avrupa medeniyyeti fevka'l-âde terakkî iderek Fransa dahi bir başka hâle girmişdir. Fakat ol vakit dahi Fransa bunca ihtilâlât ile kan içinde yüzdigi hâlde yine servet ve ma'mûriyyeti hâl-i terakkîde idügi bu mektûbdan anlaşılur.

Tafsîlât-ı sâbıkadan anlaşıldığı üzre riyâset-i küttâb mansıbı günden güne kesb-i cesâmet ve ehemmiyyet idüb ol asra göre bu işe ehil olanlardan Râtib Efendi ber-minvâl-i sâbık ba'zı kurenâ ve müteneffizânın[1] gamz ve nifâkıyla azl ve nefy olunmuş ve Birrî Efendi dahi si'âyet-i rukbâ ile münzevi-i kûşe-i idbâr ve zehr-âba[2] nûş-ı elem ve ekdâr bulunmuş ve Râşid Efendi fi'l-asl Sultân Selîm'in nezdinde pek ziyâde mukbil ve makbûl iken mu'ahharen ba'zı esbâba mebnî mağsûb olarak bir buçuk sene kadar ma'zûlen hânesinde ikâmet itdirildikden sonra hâmîleri gazab-ı şâhâneyi teskîn ile akdemce Tersâne emîni nasb ve ta'yîn kılınmış idi.

(s.262) Râtib Efendi üzerine re'îsü'l-küttâb o[la]n Râsih Efendi ise müstakîm ve işine mukdim bir zât ise de dekâ'ik-i umûr-ı devlete ve ahvâl-i düvel-i sâ'ireye vukûfi olmadığından böyle nâzik vakitde riyâset umûr-ı dakîkasını idâreden aczi rû-nümâ olmağla bu üçünden birinin riyâsete getürülmesine hâl ve maslahat lüzûm göstermekde oldığı hâlde ber-minvâl-i sâbık Râşid Efendi hakkında gazab-ı şâhâne teskîn olunub Tersâne emânetinde meşhûd olan sa'y ve gayreti dahi teveccühât-ı seniyyeyi tecdîd eylemiş olmasıyla riyâsete getürülmek isti'dâdı peydâ olarak icrâsı tasavvur ve tasmîm olundığı sırada Râsih Efendi nâ-mizâc olarak bir müddet Bâb-ı Âlî'ye gelemez oldığından işler terâküm itmemek üzre Safer'in yirmi beşinci Cum'a güni Râsih Efendi azl ile Râşid Efendi sâlisen re'îsü'l-küttâb oldı. Sadr-ı â'zam İzzet Mehmed Paşa Sultân Selîm'in fevka'l-âde emel idindigi nizâmât-ı cedîde üzre esbâb-ı harbiyyenin istikmâline pek ziyâde gayret gösterdiginden başka tab'-ı Selîm-i Pâdişâhî'nin inşirâhına[3] vesîle olabilecek vesâ'ilin istihsâline dahi sa'y idegeldigi hasebiyle bundan akdem Boğaziçi'nde Arnavudköyi akındısının üst başında Hasan Halîfe nâm mevki'de iştirâ eylemiş oldığı sâhilhânede vâki' mahall-i mürtefi'de nefs-i nefîs-i hümâyûn içün bir biniş köşki ve iki tarafına birer havz binâ ve inşâ ve etrâfını envâ'-ı eşcâr

1 Müteneffiz: Nüfuzlu, sözü geçen.
2 Zehr-âb: Acı su.
3 İnşirâh: Açılma, açıklık, ferahlık.

ve ezhâr ile tezyîn[1] idüb ve işbu kasr-ı âlîden görünmeyecek bir mahalle dahi dârü's-sa'âde ağası ve silâhdâr ağa ile hazînedâr ağaya mahsûs olarak büyût-ı adîdeyi hâvî bir dâ'ire yapdırub kâffe-i levâzımâtını itmâm ile teşrîf-i şâhâneye intizârdan başka bir kusûr kalmamış ise de Sultân Selîm'i sarâhaten da'vet itmekden te'eddüb[2] iderek mücerred kasr-ı mezkûrun zât-ı şâhâneye mahsûs olmak üzre inşâ olunmuş oldığı beyânıyla kangı gün teşrîf-i hümâyûn erzân[3] buyurılacağını istifsâr siyâkında silâhdâr ağaya bir kıt'a tezkire yazmış idi vârid olan cevâbnâmede Rebî'ü'l-evvel'in on beşinci güni Sultân Selîm'in biniş tarîkiyle kasr-ı mezkûrı teşrîf buyuracakları münderic olmağla İzzet Paşa üç dört gün mukaddem ziyâfet tertîbine mübâşeret itmiş idi yevm-i merkûmda Sultân Selîm Han bahren doğrı sâhilhâne-i sadr-ı â'zamîye yanaşub ve andan esb-süvâr-i iclâl olub sadr-ı â'zamın hazînedâr ve mühürdârı buhûrdân çekerek kasr-ı mezkûrı teşrîf itdiginde sadr-ı â'zam tarafından bir boğça-i girân-bahâ ile bir â'lâ donanmış at arz ve takdîm kılınub bundan başka Vâlide Sultân içün tehyi'e kılınan boğça dabi huzûr-ı pâdişâhîye arz ve irâ'e idilmiş ve dârü's-sa'âde ağasına ve silâhdâr ağaya ve sâ'ir Enderûn-ı Hümâyûn ağalarına dahi başka başka boğçalar virilmişdir Sultân Selîm **(s.263)** Han vakt-i asra kadar kasr-ı mezkûrun pîşgâhında vâki' meydânda ba'zan sâz istimâ'ı ve ba'zan pehlivân ve tüfenk-endâzân temâşâsı ile vakit geçirüb ve andan sonra ahşâm ta'âmı idüb ba'dehu yine bahren Beşiktaş Sâhilsarây-ı Hümâyûnlarına avdet buyurmuşdur.

Ferdâsı İzzet Paşa'yı taltîf zımnında benim vezîr-i sadâkat-şiyemim müceddeden binâ ve ihyâ eyledigin nüzhet-gâh[4] gâyet müferrah ve mahallinde oldığından hazz eyledim dünki gün binişle varub teferrüc ve safâ eyledim takdîm eyledigin hedâyâdan mahzûz oldum doğrısı tamâm mahallinde nezâreti hoş-mesîre olmuş Hakk Te'âlâ safâ-yı hâtır virüb sâ'ir hidemât-ı devletimde dahi nice nice mehâsine muvaffak eylesün âmîn deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl itmekle derhâl Re'îs Râşid Efendi'nin kalemiyle yazılan teşekkür takrîrinde bu abd-i âcizleri mûrdan[5] ahkar[6] ve bilâ-istihkâk bunca ni'am ve iltifât-ı şâhâneleriyle muvakkar olub bâ-husûs mübâşeret-i çâkerânemle karîn-i hitâm olan kasr-ı hümâyûnlarını mücerred kullarını taltîf içün dünki gün teşrîf-i şâhâneleri teşekküri her vechile hâric-i vüs' ve iktidârım iken bu gün dahi bu vechile mübârek hatt-ı şerîf-i merâhim-redîf-i hidîvâneleriyle bendelerin hâ'iz-i define-i fahr ve mübâhât buyurmalarıyla bu inâyât-ı müterâdifenin îfâ-yı teşekküründe meslûbü'ş-şu'ûr olub hemân dû-çeşm-i çâkerânemden eşk-efşân olarak secdât-ı şükr ve tahmîd ile devâm-ı eyyâm-ı ömr ve devlet-i şâhâneleri du'âsına muvâzabetden[7] gayri çâre-sâz[8] olamadığım ma'lûm-ı hümâyûnları buyurıla vâdîlerinde ibâret-i darâ'at-âyât derc olunmuşdur.

Bir müddet sonra ya'nî Zi'l-ka'de'nin on ikinci güni Boğaziçi'nde vâki' Arnavudköyi'nde ale's-seher harîk zuhûr idüb bir şedîd lodos rüzgârına tesâdüf itmekle karye-i mezbûrede

1 Tezyîn: Bezeme, süsleme.
2 Te'eddüb: Edeplenme, edebini takınma, edepli davranma, utanma; çekinme.
3 Erzân: Lâyık, uygun, yerinde.
4 Nüzhet-gâh: Seyir yeri, gezinti, eğlence yeri.
5 Mûr: Karınca. Neml.
6 Ahkar: En hakir, pek âciz ve değersiz.
7 Muvâzabet: Bir işe durmadan çalışma, bir işle dâima uğraşma.
8 Çâre-sâz: Çare bulan.

vâki‘ cemî‘-i dekâkîn ve büyût muhterik oldukdan başka verâsında sadr-ı â‘zamın inşâ eylemiş oldığı biniş köşki yanub andan dahi aşağıya sirâyetle Hamîd Paşa-zâdelerin ve Azîz Efendi'nin yalıları ve meşhûr Hasan Halîfe Yalısı ve sâhilhâne-i sadr-ı â‘zamî ve civârında vâki‘ bir iki küçük yalı ve Mektûbcı İbrâhîm Efendi Yalısı'nın harem-i zü'l-vecheyn[1] dâ'ireleri muhterik olmuşdur.

Ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye'ce mesâlih-i ecnebiyye günden güne kesb-i ehemmiyyet eyledigine ve Râşid Efendi tecdîd-i ikbâl iderek muvâfık-ı hevâ ile Tersâne emânetinden makâm-ı riyâsete yanaşmış olmasına nazaran evvelkiden ziyâde Bâb-ı Âlî'de nâfizü'l-kelime ve mütekellim-i vahde olması lâzıme-i hâlden görinüb o dahi böyle nüfûz ve istiklâle alışmış olmasıyla o sularda dolaşurdı hâlbuki kendüsi ne kadar müte‘azzim ise İzzet Paşa dahi ol kadar ta‘azzum[2] (**s.264**) ve teferrüd ashâbından bulunmasıyla ve bir sadr-ı â‘zam Bâb-ı Âlî'de kendüsünden nüfûzlı dîger birinin bulunmasına râzı olamaması emr-i tabî‘î olmasıyla miyânelerinde bürûdet ve mübâyenet vukû‘a gelüb İzzet Paşa ise gerek mühimmât-ı seferiyyenin tedârükünde ve gerek husûsât-ı zâtiyyede fevka'l-gâye gayret göstererek Sultân Selîm'in pek ziyâde teveccühüni celb ile sâ'ire galebe idüb makâm-ı vekâlet-i mutlakaya elzem olan nüfûz ve istiklâli kazanmış idi. Bâlâda beyân olundığı üzre İrân gâ'ilesi ber-taraf oldığı gibi bu esnâda Fransa ile Nemçe beyninde musâlaha mün‘akid olarak Avrupa tarafında görilen sükûnete nazaran âsâyiş-i umûmî ümîdi rû-nümâ olmuş ise de Rûmili'de dağlu eşkıyâsı gâ'ilesi henüz ber-taraf olmadın Pâsbânoğlı Osmân Ağa'nın etvâr ve mişvârı tahammül olunmayacak mertebeye varmış oldığından tedâbîr-i külliyeye teşebbüs olunmak lâzım gelmesiyle tedârükât-ı seferiyye husûsı her işden ziyâde ehemmiyyet kesb eylemiş idi.

Bimâ'en alâ-zâlik Cumâde'l-ûlâ'da asâkirin bir kıst mevâcibi virilüb devr-i muhâsebe güni ber-mu‘tâd vârid olan hatt-ı hümâyûnda sadr-ı â‘zam kendüsüne virilmiş olan istiklâl-i küllî îcâbınca hademe ve ricâl-i Devlet-i Aliyye'den kendüye muhâlefet idenleri derhâl te'dîbe murahhas oldığı münderic bulunmuşdur. Sûreti zîrde (16) işâretiyle îrâd olunur. Hatt-ı hümâyûn-ı mezkûrı Bâb-ı Âlî'de ber-mu‘tâd Râşid Efendi kırâ'at eyledi. Hâlbuki sihâm-ı mezâyâsı[3] herkesden ziyâde ana isâbet eylerdi.

Bu vechile sadr-ı â‘zama istiklâl-i tâm virilmesi üzerine Büyük Râşid Efendi küçülmüş iken sâbıkâ Süvârî Mukâbelecisi Küçük Râşid Efendi mukaddemâ başına gelan felâketlerden mütte‘iz ve müteyakkız olmayub bu sene ma‘zûl kalmağla bu esnâda devlet küskünlügi vâdîlerinde atub tutarak vükelâ-yı hâzıranın adem-i muvaffakiyyetlerini ve hilâf-gîrânın ferce-yâb olmalarını temennî yolunda alenen ba‘zı kelimât-ı lâgiye tefevvüh eylemekde oldığına mebnî bundan bir ay sonra kendüyi te'dîb ve emsâlini terhîb zımnında Kıbrıs Cezîresi'ne nefy ve tagrîb olunmuşdur.

Mukaddemâ topçı ocağında küşâd olunan yirmi beş ortanın her birine balyemez ve şâhî ve obüs ve sür‘at topları olarak onar top tertîb ve toplara göre zâbitân ve neferâtı tanzim olunmuş idi. Ancak bunlar hep piyâde olub hâlbuki lede'l-iktizâ ba‘zı mahallere icâleten[4]

1 Zü'l-vecheyn: İki taraflı. Çitf kanatlı.
2 Ta‘azzum: Kibirlenmek. Büyüklük taslamak.
3 Mezâyâ: Meziyetler, üstünlük vasıfları.
4 İcâleten: Aceleyle, acele olarak, çabuk çabuk.

top yetişdirmek ve sahrâda yemîn ve yesârdan ve sâ'ir mahallden bir fırka düşman zuhûr ider ise derhâl varub müdâfa‘asına kıyâm itmek ve süvârî olarak isti‘mâli mümkün olmayan mahallerde sâ'ir topçılar misillü piyâde olarak isti‘mâl eylemek üzre süvârî (**s.265**) topçısı tertîb olunmak lâzım gelmekle bu kerre süvârî serdengeçdi topçıları olmak üzre her ortaya birer topdan yirmi beş top tertîbine karâr virilerek refte refte bu mikdâra iblâğ olunmak üzre evvel emirde on top tâkımı tertîb olunub piyâde topçılarından usta ve yamak ve topçı olarak her topa onar nefer ta‘yîn olunmuş ise de süvârî topçılarının bârgîr bakmak işi dahi oldığından iki nefer zamm ile her topa birer usta ve birer yamakdan başka olarak onar nefer topçı tertîb ve top ustasına yüz akçe yevmiyye ve yirmi akçe kisve-bahâ[1] ve yamâğına yetmiş akçe yevmiyye ve yirmi akçe kisve-bahâ ve neferâta elli beşer akçe yevmiyye ve yirmişer akçe kisve-bahâ tahsîs ve senevî beş yüz guruş ma‘âş ve yevmiyye sekiz çift nân ve iki kıyye lahm ile bir süvârî serdengeçdi ağası ve senevî beşer yüz guruş ile bir alemdâr ve bir baş top ustası nasb ve ta‘yîn ile topçı kânûnnâmesine zeyl olunmuş idi. Ve bu tertîb üzre süvârî top arabacıları dahi tertîb ve bir top ile bir cebehâne arabasını idâre itmek üzre sâ'ir topların tertîbi ma‘a-halîfe altı nefer iken süvârî top arabacıların tertîbi iki nefer ziyâdesiyle sekiz nefer olarak bir nefer halîfeye yetmiş akçe yevmiyye ve yirmi akçe kisve-bahâ ve yedi nefere kırkar akçe yevmiyye ve yirmişer akçe kisve-bahâ virilmek üzre tanzîm ve senevî beş yüz guruş ma‘âş ve yevmiyye dört çift nân ve bir kıyye lahm ile bir baş halîfe ve senevî beş yüz guruş ma‘âş ile halîfe mülâzımı ta‘yîn olunarak kezâlik arabacı kânûnnâmesine tezyîl kılınmışdır.

Vefeyât-ı Â‘yân

Selanikli Mustafâ Paşa ki bâlâda beyân olundığı üzre gümrükci iken çavuşbaşı ve müte‘âkiben Rûmili vâlîsi olub gümrük emâuetinde hüsn-i hidmet ibrâz eylemiş ise de idâre-i umûr-ı eyâlet başka maslahat olarak bunda muvaffak olamadığı cihetle hil‘at-i vezâret kaddine cesbân[2] görülmediğine binâ'en çok geçmeksizin vezâreti ref‘le Sakız Adası'na nefy idilmiş ve ba‘dehu memleketinde ikâmete ruhsat virilmiş idi. İşbu iki yüz on iki senesi evâ'ilinde vefâtı haberi alınub vezâretinden devlet müstefîd olmadıysa da mütemevvil[3] bir zât oldığından ol asrın usûlünce muhallefâtından hazîne-i mâliyye mütemetti‘ oldı.

Evâsıt-ı Safer'de sudûr-ı izâmdan Müfti-zâde Seyyid Mehmed Efendi ile Hazînedâr-ı Şehr-i yârı Üsküdarlı Sa‘îd Ağa ve hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da Şeyhü'l-islâm-ı esbak Mekkî Efendi ve mâh-ı Şa‘bân'da Ayasofya-i Kebîr Şeyhi Bozoklı Mehmed Efendi ve Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Abdullâh Birrî Efendi ve Ramazân'ın on beşinci güni Re'îsü'l-küttâb Râşid Efendi ve yirmi (**s.266**) yedinci gicesi müddet-i medîdeden berü medkûk olan Teşrîfâtcı Mehmed Na‘îm Efendi ve Zi'l-ka‘de'nin ikinci güni Şeyhü'l-islâm-ı esbak İbrâhîm Begefendi vefât eylemişlerdir.

1 Kisve-bahâ: Elbise parası.
2 Cesbân: Layık, yakışır, münasib olan.
3 Mütemevvil: Temevvül eden, mal sahibi; zengin.

Müfti-zâde Seyyid Mehmed Efendi'nin Terceme-i Hâli

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Mehmed Efendi Antalya müftîsinin oğlu olub Ayaklı Kütübhâne deyü ma'rûf olan zât-ı fazâ'il-simâtdır. Bin yüz on iki târîhinde tevellüd idüb yüz sene mu'ammer olmuşdur. Terceme-i hâline dâ'ir dördünci cildde tafsîlât-ı kâfiyye oldığından oraya mürâca'at oluna. Müşârün-ileyh altmış yedide müderris ve doksan üçde Yenişehir mollâsı olub ve iki yüz senesinde Mekke pâyesi ve iki yüz heşde sadâret-i Anadolı pâyesi alub iki yüz on birde bi'l-fi'il Anadolı kazaskeri olarak müddet-i örfiyyesini ikmâl ile infisâl itdikden sonra işbu on iki senesi Safer'inin muntasıfında[1] vefât idüb Üsküdar'da Miskinler kurbunda defn olunmuşdur umûr-ı dünyeviyyeye aslâ sarf-ı zihn itmeyüb kâffe-i evkâtını neşr-i ulûm ve fünûna hasr itmiş ve her fennde mâhir ve asrında bî-hemtâ[2] bir fâzıl-ı mütebahhir olarak asrında nice meşâhîr ulemâdan addolunanlar huzûrunda şâkirdi makâmında degil iken etvâr ve reftârı tekellüfden âzâde dervîş-nihâd[3] ve pâk-i'tikâd sâlih ve âbid bir zât-ı kesîrü'l-mehâmid olub akrânı münkariz oldukdan başka Gelenhevî İsmâ'îl Efendi ve Tatarcık Ahdullâh Efendi gibi müsellem-i âlem olan şâkirdânının dahi arkasını alub gitmişdir. Andan sonra Dersa'âdet'e ol ka'bda bir zât ayak hasmadığından hâtime-i ulemâ-yı Rûm dinilse sezâdır. Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri ulûm ve ma'ârife ziyâde rağbet ve i'tibâr itmekle Ramazân-ı şerîflerde mu'tâd olan huzûr derslerinde ebhâs-ı ilmiyye tekessür ve tevessü' iderek mukarrirler ile muhâtablar beyninde cereyân iden mübâhasât bayâğı muhâsama ve müşâcere[4] şekline girüb yek-dîgeri iknâ' ve iskât idemez olduklarından nihâyet kimesnenin bir diyecegi kalmamak ve mübâhasâtın netîcesinde hakk ve savâba mi'yâr[5] ittihâz olunmak üzre hâce-i müşârün-ileyh bâ-irâde-i seniyye huzûr derslerinde bulunmağa me'mûr oldığından ders günleri huzûr-ı hümâyûna duhûl ile vaz' olunan mindere oturub mübâhisîn ve münâzırîne mihekk-i redd ve kabûl oldığı ol vaktin ahvâline vukûfı olan ba'zı esâtize-i kirâmdan mesmû' olmuşdur.

Mekkî Efendi'nin Terceme-i Hâli

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Mekkî Efendi Enderûn-ı Hümâyûndan müderrislik ile çerâğ olunan Celeb Halîl Efendi'nin oğlı olub bin yüz yirmi altı târîhinde Mekke-i Mükerreme'de tevellüd (**s.267**) itmişdir. Dersa'âdet'e ba'de'l-vürûd kırk yedide tarîk-i tedrîse dâhil ve yetmiş dokuzda Selanik ve seksan beşde Şâm ve doksanda Medîne-i Münevvere mevleviyyetlerine nâ'il ve doksan sekizde İstanbul kazâsına vâsıl ve doksan dokuzda sadâret-i Anadolı pâyesiyle ve iki yüzde sadâret-i Rûmili pâyesiyle mümtâzü'l-emsâl oldukdan sonra müte'âkiben bi'l-fi'il Rûmili kazaskerligiyle bekâm ve iki yüz iki Saferi'nde Şeyhü'l-islâm olub üç ay on dört gün meşîhatden sonra azli vukû' bulmuş ve iki yüz beşde

1 Muntasıf: Orta, yarı. Yarıya varılmış, yarılanmış.
2 Bî-hemtâ: Eşsiz. Dengi olmayan. Benzersiz.
3 Dervîş-nihâd: Derviş ruhlu, alçak gönüllü kimse.
4 Müşâcere: Kavga etme, çekişme, niza.
5 Mi'yâr: Ölçü. Bir şeyin kıymet ve vasfını gösterir olan.

tekrâr Şeyhü'l-islâm olub iki yüz altıda yine ma'zûl olmuş idi. Bu kerre sinni seksan altıya bâliğ oldığı hâlde Rûmilihisârı'nda vâki' sâhilhânelerinde nüzûl isâbetiyle Cumâde'l-ûlâ'nın on dokuzunda vefât idüb namâzı Fâtih Câmi'-i şerîfinde edâ olundukdan sonra Abdürrahîm Efendi Medresesi hazîresinde defn olunmuşdur. Ashâb-ı ilm ve fazldan bir zât olub Kasîde-i Bürde'yi tahmîs ve Kasîde-i Bir'e'yi şerh itmiş ve Tefsîr-i Beyzâvî üzerine ba'zı ta'lîkât yazmışdır. Güzel ta'lik yazardı küllî vakıfları vardır dâ'imâ Hisâr fukarâsını sadakât ve atâyâ ile gözedirmiş bî-tekellüf ü hulûk[1] ve sâf-nihâd bir zât-ı mekârim-mu'tâd imiş.

Abdullâh Birrî Efendi'nin Terceme-i Hâli

Birrî Efendi Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Hâcı Mustafâ Efendi'nin mahdûmı olub bin yüz altı târîhinde tevellüd itmişdir. Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i ulûm ve fünûna bezl-i makdûr ve mektûbî-i sadr-ı âlî odasına müdâvemeti esnâsında dahi boş durmayub tekmîl-i ma'ârif ve fezâ'ile sa'y-ı mevfûr eylemiş idi. Seksan iki seferinde pederiyle berâber azîmet ve odada umûr-ı mühimme tahrîrine muvâzabet idüb hilâl-i seferde halîfe ve mu'ahharen Feyzî Süleymân Paşa yerine mektûbcı olmuş ve beş altı sene sonra Halîl Hamîd Paşa'nın Sadâretinde Râşid Efendi beglikciliginden mektûbcılığa nakl olundukda Birrî Efendi'nin pederi re'îsü'l-küttâb bulunmak hasebiyle beglikciligi kendüsüne tevcîh itdirmiş ve mu'ahharen yine mektûbcılığa nakl idilmiş ise de ez-kadîm dâ'iresine müntemî[2] olan Haremeyn Müfettişi Musullı Alî Efendi vefât idüb ba'zı cihetlerini bilâ-istîzân evlâdına tevcîh eylediginden sadr-ı müşârün-ileyh muğber olub nefyini murâd itmiş iken tavassut-ı şuf'â ile kayd-ı nefyden âzâd ve fakat azl ile dâ'ire-i âsafîden ib'âd olundukdan sonra hilâf-ı marzîsi olan silâhdâr kitâbeti ile hânesinde ikâmet itdirilmiş idügünden

Beyt

Bu nevbahârda ancak açıldı lâle ü dâğ * Küşâd-ı gonca-i dil kaldı bir bahâra dahi

(**s.268**) neşîdesi[3] kendüsüne hash-i hâl ve fakat iki yüz iki seferinde Ordu-yı Hümâyûndan beglikcilik ile ve iki yüz dörtde Hayrî Efendi Boze Nehri'nde gark oldukda yerine re'îsü'l-küttâb olmağla mukziyyu'l-âmâl olmuş idi. Ba'dehu Ziştovi ve Yaş mükâlemelerinde murahhas olub itmâm-ı me'mûriyyetden sonra Dersa'âdet'e geldiginde egerçi riyâsetde ibkâ buyurulmuş ise de Râşid Efendi ol asrda mukbil ve makbûl olarak riyâsete gelmesi mültezim bulundığından yedi sekiz ay sonra Birrî Efendi riyâsetden azl ve büyük rûznâme'ye nakl olunub ba'dehu başmuhâsebeci oldığı sırada Beyhân Sultân kethüdâlığı dahi virilmiş ve andan sonra kethüdâ-yı sadr-ı âlî olub bir sene mürûrunda azl ile uhdesine nişâncılık tevcîh buyurulmuş ise de ol esnâda sultân-ı müşârün-ileyhânın ahz ve i'tâsından dolayı ba'zı husûsât ile ittihâm olunarak Burusa'ya nefy olunmuş idi. Birkaç ay zarfında afv ve ıtlâk

1 Hulûk: Huy, tabiat.
2 Müntemî: İntimâ eden, yakınlık ve ilgi peyda eden.
3 Neşîde: Manzume, şiir; atasözü derecesinde kullanılan meşhur beyit veya mısra.

olunmuş ise de bir müddetden berü ba'zı zevâtın mücerred istirkâbından nâşî vâki' olan mu'âmelât-ı nâ-marzıyyesi[1] ve ale'l-husûs ol vechile Burusa'ya nefy idilmiş olması kendüye dâğ-ı derûn ve iki yüz on bir senesinde Süleymân nâm mahdûmunun vefâtıyla pek ziyâde dil-hûn[2] olarak kemâl-i te'essüründen nâşî kuvvâsına za'f ve halel taryân[3] ve işbu on iki senesi Şa'bân'ında vefât ile gavâ'il-i dünyâ ve muhâceme-i rukabâdan[4] tahlîs-i girîbân eylemişdir. Elli altı târîhinde dünyâya gelüb elli altı yaşında vefât eylemesi tevâfukât-ı nâdiredendir. Na'aşı Hazret-i Hâlid'de Kâşgarî Zâviyesi yolunda pederi Mustafâ Efendi'nin ittisâlinde medfûndur. Nûrî Beg Târîhi'nde ber-minvâl-i sâbık Sadâret kethüdâlığından azli irtikâb-ı rüşvete mebnîdir deyü muharrer ise de Fâ'ik Efendi dir ki müteveffâ-yı mûmâ-ileyh ilm ve fazl ve hünerde akrân ve emsâlini sâbık ve şi'r ve inşâ ve idâre-i umûr-ı mu'tenâ-bihâda eslâf ve ahlâfına fâ'ik ve kemâl-i dirâyet ve sıdk ve istikâmetle mecbûliyyetine bimâ'en ikrâm ve inâyât-ı şâhâneye sezâ[5] ve lâyık iken hayf ki öyle bir vücûd gadr-ı ihvân ve hücûm-ı rukabâ-yı bî-emân ile merâtib-i sâmiyyeye irtikâsında dil-figâr[6] ve iki yüz iki târîhinden sonra rû-yı râhat görmeyüb sademât-ı müte'addide-i rûzgâr ile dâğdâr oldı. Âsârından vâfir eş'âr ve Mevridi'l-ukûd nâmıyla musâlaha-i seferiyyeye dâ'ir bir risâle-i belâgat-şi'ârları ve kütüb-i kesîre hâmişlerinde ta'lîkât-ı hakâyık-âyâtları var ise de vefâtlarında dâmâdı olan Za'îm-zâde Sâdık Efendi ma'rifet kadri bilmez bir câhil ve nâdân oldığmdan cümlesin perâkende ve perîşân eyledi. Eser-i hayrlarından Lâleli'de kâ'im hânesi karşusunda bir mektebi ve evkâfı vardır. Merhûmun ilm ve hüner ile ittisâfından başka ahlâk-ı hasene ve evzâ'-ı müstahsenesi zebân-zed-i sigâr ve kibâr ve îrâd-ı letâ'if-i mazâmîne mâ'il nâdire-gûy zarâfet-şi'âr ve gurre-i nâsıyye-i â'sâr-ı sehâ ve kerîm bir zât-ı mehâsin-vesîm idiler.

(s.269)

Re'îs Râşid Efendi'nin Terceme-i Hâli

Müşârün-ileyh Râşid Efendi Dîvân-ı Hümâyûn ketebesinden Kayseriyyeli Ca'fer Fevzî Efendi'nin sulbünden Vâsıf Efendi'nin tahrîrine göre bin yüz altmış iki ve Fâ'ik Efendi'nin tahrîrine göre altmış yedi târîhinde tevellüd idüb leyl ve nehâr tahsîl-i ma'ârife sarf-ı makderet ve kalem-i mezkûrda müdâvemet ile nâsıyye-i hâlinde leme'ân iden envâr-ı rüşd ü sedâd ve mecbûl oldığı isti'dâd-ı mâder-zâd iktizâsınca emsâl ve akrânı miyânında temeyyüz ve seksan iki seferinde bi'l-istiklâl Rikâb-ı Hümâyûnda re'îs vekîli bulunan İsmâ'il Râ'if Paşa kendüsünün derece-i kâbiliyyetini takdîr ile ketebe-i sâ'ire miyânından ifrâz ve umûr-ı mühimmede istihdâm ile mümtâz eylemiş olmak hasebiyle Bâb-ı Âlî'de tahayyüz idüb Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'e avdetinde Râ'if Paşa bi'l-asâle re'îs ve Hayrî Efendi beglikci oldukda o dahi beglikci kîsedârı ve Hayrî Efendi re'îs oldukda beglikci olarak kadr ve i'tibârı terakkî bulmuş ve Halîl Hamîd Paşa sadârete geldikde fi'l-asl mûmâ-ileyh hicr-i terbiyyesinde perverde olmak cihetiyle me'mûriyyeti mektûbcılığa nakl ve anın infisâlinde

1 Nâ-marziyye: Hoşa gitmemiş, beğenilmemiş.
2 Dil-hûn: İçi kan ağlayan.
3 Taryân: Târî olmak, gelivermek, arız olmak.
4 Muhâceme-i rukabâ: Rakiplerin saldırıları, hücumları.
5 Sezâ: Münâsip, uygun, yaraşır.
6 Dil-figâr: Gönlü yaralı, âşık.

bu dahi yed-i rüşvet olmak azv ve isnâdıyla azl olunub Dersa'âdet'den tard ve ib'âd olunmak murâd olunmuş iken nakd-i gîrân-ı asrın himâyeleriyle o vartadan rehâ-yâb[1] ve vâreste-i iztırâb olmuş ise de bu mülâbese ile kevkeb-i ikbâli karîn-i ufûl ve bir müddet kûşe-güzîn-i humûl olmuş idi. Hayrî Efendi Tersâne emânetinden riyâset'e nakl ve tahvîl olundukda o dahi sâniyyen beglikcilige nâ'il ve iki yüz ikide Feyzî Süleymân Paşa yerine müntehâ-yı merâtib-i küttâb olan makam-ı Riyâsete vâsıl olarak ol esnâda Ordu-yı Hümâyûn ile berâber çıkub Mehâdiye muhârebesinden sonra ordunun Ruscuk'a avdetinde Rikâb-ı Hümâyûnda re'îs vekîli bulunan Nahîfî Efendi vefât itmekle umûr-ı dîvâniyyeye vâkıf ve ahvâl-i düvel-i efrenciyyeyi ârif birinin Ordu-yı Hümâyûndan celb ve riyâset vekâletine nasb olunması lâzım gelmekle Ordu-yı Hümâyûn ricâlinden bu evsâf ile muttasıf birinin irsâli Yûsuf Paşa'ya bâ-emr-i hümâyûn tahrîr olunmakdan nâşî Yûsuf Paşa sâhib-i tercemeyi bitâne-i umûrı add ve o dahi menâfiz-i müteneffizândan Yûsuf Paşa'ya karşu esen rüzgârları sedd eylemek üzre beynlerinde cereyân iden mukâvele peymân ve yemîn ile te'yîd ve te'mîn olundığı akabinde Dersa'âdet'e gönderilüb bu tarafda dahi Sultân Selîm'in teveccüh ve iltifâtını kazanmış oldığından iki buçuk sene zâhirde vekâlet ve bâtında bi'l-istiklâl idâre-i umûr-ı riyâset iderek umûr-ı külliyye ve cüz'iyyenin rü'yet ve temşiyyeti redd ve kabûlüne menût olmuş idi. Ordu-yı Hümâyûn ile gelan Re'îs Birrî Efendi'nin derhâl azli revâ olmadığı misillü Râşid Efendi'nin boşda kalması dahi sezâ (**s.270**) görülmediginden Ordu-yı Hümâyûnun vürûdunda çavuşbaşı ve yedi sekiz ay mürûrunda re'îsü'l-küttâb olub bu def'a dahi iki seneden efzûn[2] o hidmete mülâbis[3] ve makrûn olub ahvâlini müfettiş olan küberâ-yı devletin ba'zısından mütevahhiş oldığına binâ'en sûret-i istiğnâ ve isti'fâda bulunması hakkında mûcib-i iğbirâr olmağın riyâsetden azl ile iki seneye karîb hânesinde ikâmet itdikden sonra Sadr-ı â'zam İzzet Paşa ve Şeyhü'l-islâm Efendimin niyâzlarıyla Tersâne emânetine nâ'il ve ba'dehu iki yüz on evâ'ilinde Râsih Efendi yerine yine re'îsü'l-küttâb olarak yine maksadı hâsıl olmuş ise de Sadr-ı â'zam İzzet Paşa ile beynlerinde bürûdet ve mübâyenet vâki' ve müstemirr ve nezd-i şâhânede İzzet Paşa'nın her sözi müsmir ve mü'essir olmakdan nâşî pek ziyâde infi'âl ile hasta-hâl olub nihâyet sene-i merkûme Ramazâm'nın evâ'ilinde nâ-gâh nüzûl isâbet iderek mâh-ı merkûmun on beşinci Cum'airtesi güni vefât itdiginde na'şı Bâyezîd Câmi'-i Şerîfi hazîresinde defn olunmuşdur müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin terceme-i hâlini beyân siyâkında Vâsıf Efendi dir ki Râşid Efendi İzzet Paşa ile huzûr ve gıyâbda hem-dem[4] ve her hâline mahrem iken müşârün-ileyh ba'zı mevâdd zımnında mûmâ-ileyhden müsteş'ar[5] olarak matla'-ı riyâsetinden maktâ'-ı hayâtına dek şâvir ve hâlif[6] mu'âmelesiyle mûmâ-ileyhi dâğdâr ve müte'essir itmiş idi. Bu hâl ile marîz ve hasta ve dağdağa-i âlem-i fânîden vâreste oldı mûmâ-ileyh hadîdü'z-zihn[7] ve mütefattın ve vakûr ve mütemekkin sıfat-ı sehâ ile be-nâm ve sür'at-i kitâbetle pîşvâ-yı ketebe-i aklâm olub ancak nâsa sû'-i zannı gâlib ve herkes

1 Rehâ-yâb: Kurtulan, kurtulucu.
2 Efzûn: Fazla, çok, yukarı, aşkın.
3 Mülâbis: Karışan. Münâsebet kuran; yakınlık gösteren.
4 Hem-dem: Canciğer arkadaş.
5 Müsteş'ar: Bildirilen, haberli.
6 Hâlif: Peşten gelen; birinin yerine geçen.
7 Hadîdü'z-zihn: Çabuk kavrayışlı bir zihin.

mekirinden[1] hârib olub ednâ si'âyet ve nifâk ile şefîkini fedâ itmek âdeti ve mekir eylediği âdeme takıyye sûretinde ikrâm muktezâ-yı mecrâ-yı maslahatı olub temâdî-i eyyâm-ı ikbâl ile iktinâ-yı emvâl ve vefâtına dek za'f-ı hâl ne oldığın bilmeyüb mahsûd-ı emsâl olacak tarâ'if istimlâkıyla ifrâğ-ı ârzû-yı bâl iderek intikâl eyledi bâyin-i cümle merkez-i sadâkatde kâ'im vücudı lâzım idi terk eylediği emvâl-i kesîresine cânib-i mîrîden ta'arruz olunmayub hidmet ve sadâkatine hürmet ve âharlara tâziyâne-i şevk ve rağbet olmak içün taraf-ı hümâyûndan hasîs ve nefîs neye mâlik ise evlâdına ihsân ile vefâtından sonra bile mazhar-ı ikrâm-ı pâdişâh-ı kadr-dân oldı intihâ Fâ'ik Efendi dahi dir ki sadr-ı vakt olan İzzet Mehmed Paşa-yı Sânî sâhib-i tercemenin sevk ve teşvîkiyle Sadârete getürülmüş iken mücerred ikisinin dahi kibr ve ta'azzumı miyânelerinde hudûs-ı adâveti îcâb iderek İzzet Paşa'nın si'âyeti kendü hakkında kâr-gîr olmasına imfi'âl ve ol gamm-ı mühlik vücûdını karîn-i ilel ve ihtilâl idüb âkıbet evâsıt-ı Ramazân'da irtihâl[2] eyledi.

(s.271)

Şeyhü'l-islâm-ı Esbak İbrâhîm Begefendi'nin Terceme-i Hâli

Müşârün-ileyh pederi vüzerâ-yı asr Mahmûd Hanî'den İvaz Mehmed Paşa'nın gümrükciligi hengâmı olan bin yüz yirmi yedi târîhinde tevellüd idüb kırk altıda tarîk-i tedrîse duhûl ile elli ikide Yenişehir-i Fenar ve elli dokuzda Burusa ve altmış ikide Medîne-i Münevvere ve altmış beşde İstanbul kazâlarına vusûl bulub ve yetmiş üç senesi Anadolı pâyesiyle tekrâr İstanbul kadısı olub beşde bi'l-fi'il Anadolı kazaskeri ve seksan târîhinde Rûmili kazaskeri ve seksan beşde mükerreren Rûmili kazaskeri oldukdan sonra seksan sekiz senesinde makâm-ı Meşîhate getürülmüş ise de hiddet-i mizâcî oldığından sadr-ı asr olan İzzet Paşa ile Dolmabağçe'de Donanma-i Hümâyûn hurûcunda vâki' ziyâfetde bir mâdde-i cüz'iyyeden dolayı mu'âraza iderek kemâl-i tehevvür ile kalkub hânesine gitmesi mûcib-i iğbirâr-ı pâdişâhî olmağla seksan dokuz târîhinde azl olunmuş ve Halîl Hamîd Paşa ile Dürrîzâde Atâ'ullâh Efendi'nin def'aten azilleri vak'asının zuhûrunda eli olmak mülâbesesiyle doksan dokuzda tekrâr Şeyhü'l-islâm olmuş ise de fi'l-asl etvâr ve girdârı muvâfik-ı tab'-ı şehr-i yârî olınamak hasebiyle yine sene-i merkûme hilâlinde azl ve Ankara'ya nefy olunub mu'ahharen kendü istid'âsıyla menfâsı Burusa'ya nakl olundukdan sonra Sultân Selîm'in cülûsunda o misillü menfilerin afv ve ıtlâkı sırasında o dahi ıtlâk ile Dersa'âdet'e getürülmüş idi. Ol vakitden berü hânesinde ikâmet üzre oldığı hâlde işbu on iki senesi Zi'l-ka'de'sinin ikinci güni seksan beş yaşında oldığı hâlde hulûl-i ecel-i mev'ûduyla irtihâl idüb Bâyezid Câmi'-i Şerîfi hazîresinde defn olunmuşdur. Nûrî Beg'in tahrîrine göre egerçi ulûm ve ma'ârifden bî-behre ve gâyet hadîd ve mütehevvir ve izzet-i nefse mâ'il ise de tavrı kibârâne tavîlü'l-kâme ve kesîfü'l-lihye müheyyib ve acîb bir zât imiş Vâsıf Efendi müşârün-ileyhin terceme-i hâlini beyân siyâkında evvelki meşîhâtinde Sadr-ı â'zam İzzet Paşa ile vukû' bulan münâza'asından dolayı azlini beyân itdikden sonra dir ki doksan dokuz Cumâde'l-ûlâsı'nda mükerreren müftiyyü'l-enâm ve halâl-i müşkilât-ı hâss ü âmm olmuş idi. O hilâlde ortalığı hâlî bulub dest-i hırs ve azî-dırâz vakti çok kimseleri tecrîm ile muhtâc-ı nân ve

1 Mekir: Hîle, düzen, dubârâ; hîle ile aldatma, maksadından vazgeçirme.
2 İrtihâl: Dünyadan ahirete göçme.

bıyâz eylediğine binâ'en Şa'bân'ın on dördünci güni meşîhatden azl olunub ba'dehu arpalığı olan Ankara'ya iclâ ve cülûs-ı hümâyûnda menfilerin sebîlleri ihlâ olunub bunlar dahi gelüb hânelerinde mukîm-i kûşe-i inzivâ ve târîh-i merkûmda âzim-i semt-i ukbâ oldılar. Müşârün-ileyh müheyyib **(s.272)** ve müşkil ve te'azzüz-i nefs ile mümessil-i cesûr ve gadûb lecûc ve heyûb ilm ve kemâlden bî-behre ve nasîb ve nefsâniyyet ve âğrâz ile şöhre-i ba'îd ve garîb bir kimse idi tecâvezallâh an-seyyi'âtihi.

Ba'zı Tevcîhât

Bâlâda beyân olundığı üzre mansıb-ı riyâsetde yek-dîgere rakîb olan Birrî ve Râtib ve Re'îsü'l-küttâb Râşid efendilerden Birrî Efendi Şa'bân'da ve Râşid Efendi Ramazân'da vefât idüb Râtib Efendi dahi si'âyet-i rukabâ ile mebgûzan menfâda bulundığı cihetle aşağıdan bir ehliyyetlü zâtın makâm-ı riyâsete getürülmesi lâzım gelmekle çend rûz mülâhazadan sonra beş altı seneden berü âmedcilik hidmetinde bulunan ve akrân ve emsâli miyânında liyâkat ve haysiyyeti ve fenn-i inşâda mahâreti müsellem olan Ahmed Âtıf Efendi re'îsü'l-küttâb nasb olunmağla âmedcilik dahi sâbık Mektûbcı Ser-hâlîfesi Gâlib Efendi'ye ihâle buyuruldı.

Çünkı iki yüz dokuz senesinde İbrâhîm Nesîm Efendi mektûbcı oldukda Gâlib Efendi ser-hâlîfe olub Refîk Efendi'ye dahi ikinci halîfelik i'tibârı virilmiş idi. Ancak İbrâhîm Efendi Refik Efendi'yi müstashib[1] oldığından anı ser-halîfe itmek içün on bir Şevvâli tevcîhâtında Gâlib Efendi'yi hilâf-ı marzîsi olan cebeciler kitâbeti ile ihrâc itmiş idi. Bu cihetle Gâlib Efendi münkesirü'l-hâtır bulundığı hâlde Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa'nın tesahubuyla bu kerre âmedci nasb olunmağla mecbûrü'l-hâtır kılınmışdır. Trabzon Vâlîsi ve Faş Muhâfızı Bîcân-zâde Alî Paşa vefât itmekle ve Erzurûm Vâlîsi Ziyâ Paşa ba'zı eşkıyâ-yı Ekrâd'ın istîsâline me'mûr olmağla Canik ve Trabzon semtlerinden celb idecegi asâkirin ihrâcına medâr-ı suhûlet olmak üzre bu avânda Erzurûm eyâleti dahi ilhâkan Ziyâ Paşa uhdesine ihâle buyurulmuşdur.

Umûr-ı Mâliyye

Muzâyaka-i mâliyye günden güne terakkî itmek hasebiyle müceddeden ba'zı vâridât tedârûküne hâcet mess[2] itdiginden Hama ve Hmus ve Ma'arretü'n-nu'mân ve Mezâri'-i Hısnü'l-ekrâd mukâta'aları içün elli bir bin beş yüz guruş fâ'iz takdîr ve her bir kîsesi birer hisse i'tibâr ile her bir hissesi beşer bin guruşa olmak üzre cânib-i mîrîden tâliblerine fürûht[3] idilmek ve bunların fâ'izleri iki taksîte rabtla taksît-i evveli Haziran ibtidâsında ve taksît-i sânisi Kânûn-ı Evvel ibtidâsında virilmek ve mahlûlâtı zabt olunmayub yine tâliblerine satılmak ve kasr-ı yedi câ'iz olmak üzre işbu on iki senesi hilâlinde nizâm virilmişdir.

(s.273) Ve mukaddemâ Îrâd-ı Cedîd Hazînesi teşkîl ile ba'zı vâridât tahsîs olundığı

1 Müstashib: İstishâbeden, yanına alan, beraber bulunduran.
2 Mess: Yapışma, değme, dokunma. Meydana gelme.
3 Fürûht: Satma, satım, satış.

sırada senevî fâ'izi on kîseden ziyâde olan mîrî ve Haremeyn mukâta'aları mahlûl oldukca satılmayub İrâd-ı Cedîd Hazînesine zabt olunmak ve on kîseden dûn olanları sekiz senelik mu'accele ile bir kâ'ide tâliblerine fürûht kılınmak husûsı dahi tanzîm olunmuş ve ol sûretle İrâd-ı Cedîd Hazînesine zabt olunmuş olan mukâta'ât-ı mîriyyenin mu'accelâtı olarak beş senelik hesâbıyla bir sene mukâyese olundığına nazaran senevî Hazîne-i Âmireye dört yük yetmiş iki bin bu kadar guruş maktû'an[1] ve Haremeyn mukâta'âtının mahlulâtı kezâlik zabt olundukca tahkîk olunan fâ'izine göre yine beş senelik i'tibârıyla mu'accelesi Darbhâneye ol vechile İrâd-ı Cedîd Hazînesi tarafından teslîm olunmakda bulunmuş olub bu avânda egerçi İrâd-ı Cedîd Hazînesine epeyce vüs'at gelmiş ise de menba'-ı aslî-i vâridât olan Mîrî Hazînesinin muzâyakası ziyâde idügüne ve bir de İstanbul'da ricâl ve kibârın ta'ayyüşı mukâta'ât ve eshâm vâridâtına menût oldığından on kîseden ziyâde fâ'izi olan mukâta'ât satılmaz oldığı cihetle halkca dâ'ire-i vâridât tezâyuk eyledigine binâ'en bu kerre fî-mâ-ba'd senevî fâ'izi otuz kîseden ziyâde olan mukâta'ât şurût-ı cedîde üzre İrâd-ı Cedîd Hazînesinden zabt olunub da andan aşağı olanların tâliblerine fürûht olunması ve bu takdîrce maktû'an mîrî mukâta'âtın mu'accele bedeli olarak İrâd-ı Cedîd Hazînesinden Hazîne-i Âmireye şehriyyeye taksîm ile virile gelen dört yüz yetmiş bu kadar bin guruşun sülüsânı on kîse ile otuz kîse arasındaki mukâta'ât-ı mîriyye mu'accelâtına takâsan tenzîl olunarak bir sülüsi olan yüz elli yedi bin bu kadar guruşun be-her sene İrâd-ı Cedîd Hazînesinden kemâ-fi's-sâbık mîrî hazînesine mâhiyye i'tibârıyla i'tâsı ve kezâlik fâ'izi hadd-i mu'ayyenden ziyâde olub da İrâd-ı Cedîd Hazînesine zabt olunacak Haremeyn mukâta'âtının beş senelik mu'accelesinin Darbhâne-i Âmireye teslîm olunması ve bir mahlûl mukâta'a satılacak oldukda rağbât-ı nâs münkatı' oluncaya dek lâ-ekâll otuz gün alenen müzâyede[2] olunub her kim beş guruş ziyâde virir ise ana virilerek hâtır ve şefâ'ate bakılmaması ve sekiz seneliginden noksâna mukâta'a virilmemesi ve nisvâna mukâta'a virilmesi öteden berü memnû'âtdan olub nisvân tâ'ifesi ise cihet-i uhrâ ile medâr-ı ta'ayyüş tedârükünde âciz bulunduklarına mebnî ba'd-ez-în eshâm kasr-ı yedinin anlara dahi ta'mîm idilmesi ve fakat mahlûl olan eshâm hisseleri kemâ-kân İrâd-ı Cedîd Hazînesine zabt olunub üç senelik mu'accelesi mîrî ise Hazîne-i Âmireye ve Haremeyn ise Darbhâne-i Ma'mûreye İrâd-ı Cedîd (**s.274**) Hazînesinden teslîm kılınması husûsları nizâm ittihâz olunarak kânûnnâmeye zeyl olundı. Humbaracı ve lağımcı ocaklarının ma'âş ve yevmiyyeleri şehriyyeye müretteb olub ol vechile mâh be-mâh i'tâ olunmakda ise de Devlet-i Aliyye'de öteden berü üç ayda ulûfe i'tâsına alışılmış oldığından böyle her ay başında îfâsı güc gelerek bundan sonra sâ'ir ocaklar gibi bunların dahi tahsîsâtı mevâcibe tertîb ile topcı ve arabacı ocakları gibi yoluyla alınub kışlalarında zâbitân muvâcehesinde sergi ferşiyle[3] tevzî' olunmak ve gelecek sene-i cedîde Muharremi'nde ihrâc olunacak mevâcibden bede' ile her bâr ulûfe çıkdığında Dîvân-ı Hümâyûna yâlnız ocakların çavuş ve kâtibleri gelüb Kubbealtında lâzım gelen mevâciblerini almak üzre karâr virilmişdir.

1 Maktû'an: Maktu, götürü olarak, toptan.
2 Müzâyede: Artırma, ziyadeleştirme.
3 Ferş: Döşeme, yayma. Halı, taş ve şâire döşetme. Yayılan şey, yaygı, şilte.

Karadağ'a Dâ'ir Havâdis

Bu avânda vükelâ-yı Devlet-i Aliyye dâhilî ve hâricî birçok mesâ'il-i mühimme ile meşgûl oldığı hâlde Berlin Sefîri Azîz Efendi'nin bir kıt'a tavsiyyenâmesiyle Dersa'âdet'e iki Frenk gelüb birisi Dimitri Konte de Vinc nâm ve unvânı ile Karadağ begligi dâ'iyyesinde bulunarak beyhûde bir tâkım takrîrler takdîm ile Bâb-ı Âlî'yi tasdî' eylerdi. Şöyle ki: Azîz Efendi Berlin'e vardığında merkûm Vinc gidüb kendüsiyle lede'l-mülâkât benim aslım Karadağludur müddet-i medîde Fransa ve Nemçe memâlikinde ikâmetden sonra vatanıma vardığımda Karadağ ahâlîsi beni prenslige kabûl ve intihâb itdiler ancak ba'zı umûr-ı mühimme zımnında İngiltere'ye varub oradan Berlin'e geldim sizin geleceğinizi istimâ' ile burada tevakkuf ve intizâr itdim garazım Karadağ ahâlîsinin senevî mikdâr-ı mu'ayyen cizye ile ra'iyyete kabûliyle zîr-i sâye-i pâdişâhîde mahmî[1] buyurulmaklığımız niyâzı içün Dersa'âdet'e gitmekdir yedime bir kâğıd virmiz dimesiyle Azîz Efendi dahi merkûmun kâvl-i hodını hikâye yolunda iki yüz on iki senesi Rebî'ü'l-âhiri'nin yirmi beşi târîhiyle müverrah yedine bir kıt'a tavsiyyenâme virmiş oldığına mebnî merkûm Vinc Dersa'âdet'e bi'l-vürûd bir nefer refîkiyle sene-i merkûme Şa'bân'ında Bâb-ı Âlî'ye gelerek mezkûr tavsiyyenâmeyi ba'de't-teslîm bir kıt'a takrîr dahi takdîm eylemişdir. Takrîr-i mezkûrda kendüsi fi'l-asl Islav milletinden ve Rûm mezhebinde olub müddet-i medîde Lehistân'da hidmeti sebkat[2] itmekle maktûl Fransa Kralı'nın birâderlerinin mazhar-ı teveccüh ve i'timâdı olarak kendüsüni asker cem'ine me'mûr itmeleriyle ve kurûn-ı mâziyyede kendüsünün abâ ve ecdâdı Karadağ'da hükümdâr olmak münâsebetiyle cem' ve tertîb-i asker zımnında Karadağ'a vardığında Karadağlular eski hükümdârlarının hafîdini gördükleri gibi (**s.275**) kendüsüni hükümdârlığa da'vet idüb o dahi mahzûz olmuş ise de sâlifü'z-zikr Kral karındâşlarının ordusuna avdet itmek üzre söz virmiş oldığından da'vetlerine icâbeti vakt-i âhara ta'lîk idüb Kral karındâşlarının askeri perîşân oldukdan sonra Karadağ'a avdet itdiginde millet akd-i cem'iyyet idüb metropolid ve müdîrleri hâzır oldığı hâlde ruhsat-ı kâmile ile kendüsüni hükümdâr nasb ile yedine bir kıt'a intihâbnâme virmiş oldukları mukaddemât-ı mümevvihesini bast ve temhîd itdikden sonra taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Karadağ ahâlîsinin himâye olunması ve bu intihâblarının tasdîkiyle kendüsüne beglik pâyesi ihsân buyurulması ve muhârebe vukû'unda Devlet-i Aliyye Karadağ ahâlîsinden asker tertîb idecek oldukda ulûfe virmesi ve Karadağ semtinden düşman hücûmunı men' içün mikdâr-ı kifâye asker techizine merkûm Vinc'in müte'ahhid bulunması ve senevî ta'yîn olunacak harâcı taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye her sene edâ itmesi ve bu harâcın Karadağ'a ilhâkı tensîb olunacak arâziye münâsib olması mevâddı münderic bulunmuşdur. Ve merkûm Vinc ibtidâ asker tertîbi içün ber-minvâl-i meşrûh Karadağ'a vardığında İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmûd Paşa ile bi'l-muhâbere andan dahi Kral karındâşları nâmına olarak dört bin asker istemiş ve o dahi i'tâsını va'd eylemiş oldığını der-miyân idüb isbât-ı müdde'î zımnında Mahmûd Paşa'nın kendüsüne İtalyanca yazılmış bir kıt'a mektûbunı dahi ibrâz itmişdir. Mektûb-ı mezkûre askerin ulûfesi söyleşilüb karâr virilmek üzre yâ bi'n-nefs tarafıma geliniz yâhûd bir vekîl gönderiniz deyü muharrer olub ancak târîhi beş senelik eski oldığı gibi kendüsünün Karadağ

1 Mahmî: Korunan, himaye gören. Hıfzolan.
2 Sebkat: Geçmek, ilerlemek.

begligine intihâb olunmuş idügüni hâvî Karadağ ahâlîsi tarafından olmak üzre ibrâz eyledigi intihâbnâmenin zeylinde dahi merkûmun rabt idecegi uhûd ve şurûtı Karadağ ahâlîsi kabûl ve tasdîke müte'ahhid idügüne varacağı düvel nezdinde i'timâd hâsıl olmak içün eyâlet mühriyle memhûr işbu sened i'tâ olundı. Milâd-ı Hazret-i Îsâ'nın bin yedi yüz doksan beş senesi Ağustos'unun ibtidâsında Loşin nâm mahalde muharrerdir deyü yazılmış olub işbu târîh-i Îsevî dahi Hicret'in bin iki yüz on senesi evâ'iline musâdif[1] olmağla bu senedin târîhi atîk oldığı kendüsüne îrâd olundukda Devlet-i Aliyye irâde ider ise Karadağ'dan cedîdini celb iderim dimiş ise de Karadağlular her ne kadar hâl-i isyân ve ser-keşîde bulunmuşlar ise de zâten Devlet-i Aliyye re'âyâsından olub zîy ve kıyâfetleri dahi re'âyâ kıyâfeti olarak kıyâfetce bile Frenklere müşâbehetleri olmadığından Bâb-ı Âlî'ce sözlerine i'timâd olunamayub senedin (**s.276**) târîhine ve siyâk-ı hâle nazaran bunlar birkaç sene âhar taraflarda geşt ü güzâr iderek Nemçe ve Fransa devletleri beynlerinde Venedik'in inkısâmı üzerine Devlet-i Aliyye'ye gelmiş olmaları şübhe ve mülâhaza getürür mevâddan göründigine mebnî tahkîk-i mâdde zımnında Rûm Patrikhânesi tarafından Karadağ Metropolidine ve sâ'ir söz sâhiblerine hafiyyeten mektûblar yazılub âdemler gönderilmişdir.

Merkûm Vinc bu arada tekrâr bir kıt'a mufassal takrîr i'tâ ile îzâh-ı mevâdd eylemişdir. Şöyle ki: Karadağ ahâlîsinden lede'l-hâce Devlet-i Aliyye istihdâm idecegi askere biner neferden müretteb her bir bölük içün be-her mâh ber-vech-i peşîn on birer bin guruş ücret virmek ve vakt-i âsâyiş'de Devlet-i Aliyye senevî on bin nefere bir aylık ücret ya'nî yüz on bin guruş virüb neferât-ı merkûme dahi her sene bir ay müddet ta'lîmât-ı harbiyyeye iştigâl itmek ve Karadağlulara taraf-ı Devlet-i Aliyye'den def'aten yirmi bin tüfenk ve ol kadar piştov ve çend kıt'a top virilmek ve fî-mâ-ba'd Karadağlılar ile Arnavudlar beynlerinde her gûne münâza'ayı def' içün Zeta Nehri'nin berü ve öte tarafında vâki' Karadağlılarla muhât[2] olub Piri nâm mahalde İşkodra Göli kolına varınca Zeta nâhiyesi dimekle ma'rûf olan mahall ile sâhil-i bahrde Bar ile Nemçe İmparatorı'nın yeniden zabt eyledigi arâzî miyânında vâki' yerler Karadağ'a ilhâk idilmek ve Karadağ begliginin mahlûliyyeti vukû'unda âhara keyfiyyet-i intikâli hâlâ begin ve millet meşveretinin inzimâm-ı re'yiyle bir sûret-i haseneye rabt olunmak ve Karadağ'a yeniden beg olacak kimse yâ bi'z-zât Dersa'âdet'e gelerek asâleten veyâhûd meb'ûslar irsâliyle vekâleten Devlet-i Aliyye'ye sıdk ve ubûdiyyet levâzımını icrâda sâbit-kadem olacağına yemîn eylemek ve Eflâk ve Boğdan begleri hakkında mer'iyyü'l-icrâ olan rüsûm Karadağ begi hakkında dahi icrâ kılınmak ve Karadağ asâkirinin üç günlük mesâfeden ziyâde Karadağ hudûdundan tebâ'üdlerini yâhûd bahren a'mâllerini[3] Devlet-i Aliyye mutâlebe ve teklîf itmemek ve îcâb iderse bi'l-muhâbere tarafeynin rızâsıyla nizâm virilmek ve Karadağ begi otuz beş bin asker tertîb ile eyyâm-ı hazarda on bin neferine ber-minvâl-i meşrûh senede bir ay ta'lîm-i fenn-i harb olunmak ve bu on bin nefer her vakt ve hâlde Devlet-i Aliyye'nin emri vürûdundan sekiz gün mürûrına dek me'mûr kılınacakları mahalle azîmete müteheyyi' bulunmak ve dîger yirmi beş bin neferi Devlet-i Aliyye'nin emri vürûdundan nihâyet otuz gün mürûrunda hâzır ve âmâde olmak ve be-her sene şehr-i Haziran'da Karadağ ahâlîsi tarafından üç yüz bin kıyye yapağı

1 Musâdif: Rastlayan, tesadüf eden.
2 Muhât: İhata olunmuş, etrafı çevrilmiş, kuşatılmış. Bir şeyin içinde bulunan.
3 A'mâl: Ameller. İşler. Yapılan hayırlar.

mîrî tarafına virilmek şerâ'iti derc olundukdan sonra yapağının kıyyesi yirmişer para takdîr olunsa üç yüz (**s.277**) bin kıyyesinin bedeli yüz elli bin guruş olub ber-minvâl-i sâbık Devlet-i Aliyye'nin senevî virecegi yüz on bin guruş asker ulûfesi bundan tenzîl olundukda kırk bin guruş vâridât-ı sâfiyye kalacağı ve Karadağ bu vechile nizâma rabt olundığı hâlde bed-hâhânın ıdlâl[1] ve ilkâ'ât heliyyessinden halâs olacağından başka ol tarafdan Memâlik-i Mahrûse içün bir sedd-i sedîd olacağı mütâla'alarını dahi ilâve-i makâl eylemişdir.

Karadağ'dan otuz beş bin asker tertîb itmek kâbil olamayacağı erbâbının ma'lûmıdır. Kaldı ki ol vakit Berden kıt'asından Piri ve Vasovik ve sâ'ir nâhiyeler henüz Karadağ ile ittihâd itmiş olmayub Nikşik ve Kolaşin'de bile Kara Mahmûd Paşa'nın bölükbaşıları otürür idi. Merkûmun Karadağ'a ilhâkını istedigi yerler ise İşbozi ve Podgoriçe ve Jabiyak arâzisiyle deniz tarafında İspiç nâhiyesi olub bu yerlerin Karadağ'a ilhâkı aslâ kâbil degil idi. Binâ'en alâ-zâlik merkûmun tekâlîfi ısgâ olunacak şeylerden olmadığı hâlde Karadağ'da ne vechile mu'âmele cereyân eylemiş oldığı bilmek içün ber-vech-i sâbık Rûm Patrikhânesi tarafından tahkik-i mâdde olunması irâde buyurulmuş idi. Lâkin müte'âkiben merkûmun ve refîki Gaspar'ın birer ağız-ı kühâfî desîse-kâr oldukları istihbâr kılınmışdır. Şöyle ki: Fransa Cumhûrı'nın Dersa'âdet'de bulunan maslahatgüzârına vârid olan ihbâra nazaran merkûm Vinc mukaddemâ Nemçe memâlikinde bulunan Fransa şeh-zâdelerine varub ben Hırvat vilâyetinin begiyim Fransa Cumhûrı aleyhine hücûm idecek düvel-i müttefika asâkiriyle birlikde olarak on iki bin Hırvat ile Fransa diyârına duhûl iderim deyü söz virüb aldatmış. Ve ba'dehu Frankfurt şehrinde kalpazanlık ile tutılarak her nasılsa firâr ile mücâzâtdan tahlîs-i girîbân itmiş ve sâ'ir mahallerde dahi Hırvatistân begiyim deyü dolandırıcılık vâdîlerinde gezüb ancak her yerde sahîhi duyılarak bir yerde kendüsüne yüz virilmemiş. Ve refîki[2] olan Gaspar dahi böyle dolandırıcı ve desîse-kâr bir derbeder şahıs imiş deyü maslahatgüzâr-ı mûmâ-ileyh tarafından Bâb-ı Âlî'ye ihtâr olunmuşdur.

Ahbâr-ı Hâriciyye

Akdemce Viyana İlçisi Afîf Efendi'nin İmparator ile keyfiyyet-i mülâkâtına dâ'ir tahrîrât-ı mufassalası alındığı gibi müte'âkiben Paris İlçisi Alî Efendi'nin dahi Paris'e muvâsalatına ve Fransa Cumhûrı'nın müdîrân-ı hamsesiyle mülâkâtı keyfiyyetine dâ'ir tahrîrâtı gelmiş oldığından artık Avrupa'nın ahvâl-i politikıyyesine dâ'ir tahrîrâtlarına intizâr olunmakda iken Afîf Efendi tarafından Nemçe Devleti'yle Fransa Cumhûrı beyninde akd-i musâlaha olundığı haberi alınmış idi. (**s.278**) Şöyle ki: Bâlâda beyân olundığı vechile Fransa Cenerali Napolyon Bonaparte İtalya'da gâlib ve muzaffer olub efkâr-ı cumhûriyyeyi neşr ve tervîc ile kendüye kuvvet virdikden sonra Nemçe ordusunı ta'kîb iderek Avusturya memâlikine dahûl ile Viyana'ya doğrı hareket eyledigi esnâda Tirol[3] ve Bohemya ve Macaristân ahâlîsi kâffeten silâha davranmalarıyla Fransa ordusı bir tehlikeli hâle düşüb bu vakte kadar bî-

1 İdlâl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma; azdırma.
2 Refik: Arkadaş, yoldaş.
3 Tirol: Tyrol, Avusturya.

taraf duran Venedik senatosı Fransa ordusunun bu muhâtaradan[1] kurtulamayacağı i'tikâdına zâhib olarak Venedik ahâlîsini Fransa aleyhine tahrîk ve teşvîk itmekle birçok Fransızlar Venediklüler tarafından katl ve i'dâm olunmuş idi. Bonaparte dahi bulundığı tehlikeyi fehm[2] idüb Avusturyalu bundan istifâde kaydına düşmek lâzıme-i hâlden görinürken ba'zı mertebe musâlahaya meyl göstermekle Bonaparte tarafından vâki' olan teklîf üzerine bin yedi yüz doksan yedi sene-i İseviyyesi Nisan-ı Frengîsi'nin on sekizinde (Lioben)[3] nâm mahalde mukaddemâ musâlaha tanzîm olunmuş idi.

Bunun üzerine (Kampo Formiyo)[4] nâm mahallde mükâlemeye şürû' olunub haylî vakit mümtedd olarak nihâyet Teşrîn-i Evvel-i Frengî'nin on yedisinde akd olunan musâlahada Venedik memâliki iki devlet beyninde taksîm olundı.

Şöyle ki: Avusturya Devleti tarafından Belçika memleketi Fransa'ya terk ve İtalya'da Lombardiya Dükalığı'yla Mantova[5] Kal'ası'nı hâvî olmak üzere akdemce Bonaparte tarafından teşkîl olunan (Cizalpina) cumhûrı tasdîk olunub Venediklü yedinde bulunan Cezâ'ir-i Seb'a ile (Albanya) Arnavudluk tarafındaki Lodrino nâm limanın aşağı tarafındaki yerler ya'nî (Preveze) ve (Parga) ve (Vince) ve (Potrepento) nâhiyeleri Fransa'ya â'id olmak üzre Venedik şehri ve körfezi ve Dalmacya kıt'ası ile bundan akdem Venediklü yedinde bulunan Katar ve limanını dahi Avusturyalı ahz eylemişdir.

Zikr olunan nevâhî-i erba'a Arnavudluk civâr ve sâhilleri oldığından Fransalu Rûmili'de Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olmuşdur.

Bonaparte zâten Venedik Cumhûrı'nın sefâ'in ve mühimmâtına tama' itmekde oldığı hâlde ber-minvâl-i sâbık Venediklülerin Fransız aleyhine kıyâm eylemiş olmalarını tamâm-ı icrâ-yı mâ-fi'z-zâmîre vesîle ittihâz idüb ber-vech-i sâbık mukaddemât-ı musâlaha tanzîm olundukda Venediklüler istîmân itmişler ise de ısgâ itmeyüb hemân şehr-i Mayıs'da Venedik üzerine sevk-i asker iderek mevcûd bulunan sefâ'in ve mühimmâtı zabt ve kilisalarda bulunan zî-kıymet eşyâyı ve kütübhânelerde olan kütüb-i nâdireyi ahz itdikden sonra memâlikinin ekserini ber-vech-i meşrûh Avusturya'ya terk (**s.279**) itmiş ve bunca senelerden berü kuvve-i bahriyyesi her tarafda meşhûr olan Venedik Cumhûrı mahv olub bitmişdir.

İşte mezkûr musâlaha haberi işbu [bin iki yüz] on iki sene-i Hicriyyesi Cumâde'l-ûlâsı'nın gurresinde (Bec) Viyana Şehri'ne vâsıl oldığı gibi Afîf Efendi derhâl re'îs efendiye bir kıt'a tahrîrât yazub Estafeta[6] ta'bîr olunur posta ile Belgrad muhâfızına ve o dahi seri'an İstanbul'a irsâl itmekle mâh-ı merkûmun on altıncı güni İstanbul'a vusûl buldukda henüz Begoğlu'ndaki süferâ haber almamış olduklarından tercümânları vâsıtalarıyla kendülerine ihbâr-ı keyfiyyet olunmuş ve bu makûle haberleri Bâb-ı Âlî öteden berü anlardan alurken Sultân Selîm'in vaz' eyledigi sefâret usûlünün muhassenâtından olarak bu kerre anlara ma'lûmât virilmesi bâdî-i mefharet[7] olmuşdur.

1 Muhâtara: Tehlike; zarar, ziyan, korku.
2 Fehm: Anlama, anlayış.
3 Lioben: Leoben, Avusturya.
4 Kampo Formiyo: Campo Formio Köyü, Udine, İtalya.
5 Mantova: Mantua, Lombardiya, İtalya.
6 Estefeta: Portekizce ve İspanyolca dillerinde; kurye, hızlı posta.
7 Bâdî-i mefharet: İftihar, övünç sebebi.

Fransa ilçisi Ober Dubaye'nin[1] vefâtı üzerine Krastsir Fransa maslahatgüzârı ta'yîn olunmuş iken mu'ahharen azl ile yerine Rufin[2] maslahat-güzâr oldı.

Ve yine bu esnâda Rusya'nın Dersa'âdet ilçisi olan Koçubeg[3] uhdesine Rusya Hâriciyye Nezâreti tevcîh olunarak yerine Tamara Dersa'âdet ilçisi nasb ve ta'yîn olundı. Kezâlik bu esnâda Prusya Kralı vefât iderek yerine cülûs iden oğlunun ahbâr-ı cülûsı hâvî vârid olan nâmesini hilâl-i Zi'l-hicce'de Prusya ilçisi Dîvân-ı Hümâyûn'a duhûl ile takdîm eyledi.

Ahvâl-i Politikanın Tagayyürü

Bâlâda beyân olunan (Kampo Formiyo) musâlahasıyla cumhûriyyet ve serbestiyyet efkârının galebesi tasdîk olunmuş dimek olarak politikamn şekli degişüb ol vakte kadar beyne'd-düvel cârî olan münâsebât külliyyen tagayyür iderek ahvâl-i düvel başka kâlıba girmiş oldığına nazaran bu musâlahadan i'tibâren Avrupa târîhinin bir yeni faslı başladı dinilebilür. Bu inkılâb-ı azîme sebeb dahi düvel-i müttefikamn etvâr-ı garaz-kârı ve nifâk-ı şi'ârîleridir. Ale'l-husûs Prusya Devleti iki yüzlü bir politika kullanub ve nakz-ı ahd nakîsasını asla kayd itmeyüb hafiyyen Rusyalu ile bi'l-ittifâk Lehistân'm işini istediğini kerteye getürdigi gibi müttefiklerini fedâ iderek Fransa Cumhûrı'yla akd-i musâlaha eylemesi hasebiyle Rin Nehri Fransa ile Almanya beyninde hadd-i fâsıl olarak Belçika kıt'ası Fransa Cumhûrı yedine geçdi ve Felemenk dahi Fransa'nın bir eyâleti gibi oldı ve Prusya'nın vefâsızlığı düvel-i müttefikaya şaşkınlık virüb anlar dahi birer birer Fransa Cumhûrı'yla uyuşarak meydân-ı mübârezede berren Avusturya ve bahren İngiltere yâlnız kaldı. Ve bu cihetle (**s.280**) Sardunya Devleti Fransa Cumhûrı'nın nüfûz ve tahakkümi altında kalub İtalya'da cumhûriyyet efkârı meydân aldı.

Mu'ahharen Avusturya Devleti dahi Kampo Formiyo musâlahasını imzâ ve Venedik Cumhûrı'nın enkâzıyla cebr-i noksân itmek üzre imhâsına irâ'e-i rû-yı rızâ eyledi.

Ve İngiltere donanmaları denizlerde gâlib-i mutlak kaldıysa da Fransa Cumhûrı'nın nüfûzı dahi berr-i Avrupa üzerinde su gibi cârî olarak efkâr-ı cumhûriyye ve ihtilâliyye her tarafı seyl gibi basmağa başladı.

Bunca senelerden berü kuvve-i bahriyyesi her tarafda meşhûr olan Venedik Cumhûrı'nın def'aten izmihlâli düvel ve ümem-i sâ'ireye haşyet ve cumhûriyyet efkârının böyle intişârıyla revâbıt-ı kadîme-i düveliyyenin inhilâli hep hükümdârâna dehşet virmiş iken işbu on iki sene-i Hicriyyesi'nde vâki' şebr-i Şubat-ı Frengî ibtidâsında Fransa asâkiri Roma'ya girdi. Ve Papa'nın hükûmeti ref' ve ilgâ ve Roma'da cumhûriyyet usûli vaz' ve i'lân olundı. Ve Siçilyateyn Devleti muhâtaraya yaklaşdı. Ve bunun üzerine Papa cebren Fransa'ya nakl olunub irtesi sene orada fevt olmuşdur. Tâc-bahş-ı hükümdârân olan Papa hükûmetinin böyle ref' olunuvirmesinden dolayı düvel-i Avrupa'ya bir mertebe daha dehşet gelmişdir.

1 Ober Dubaye: General Aubert-Dubayet (Jean-Baptiste-Hannibal).
2 Rufin: Pierre Jean Ruffin. (Metinde sehven "Dufin" şeklinde geçmektedir.)
3 Koçubeg: Viktor Pavlovich Kochubey.

Devlet-i Aliyye'nin düvel-i Avrupa içinde en ibtidâ akd-i mu'âhede itmiş oldığı Fransalu ile öteden berü dost-ı muhlis[1] bildigi İngilterelüye sâ'irinden ziyâde meyl ve münâsebeti olub Fransa İhtilâli'nin vukû'unda dahi Türklerde der-kâr olan sebât ve metânet[2] ve hasîsa-i fütüvvet ve insâniyyet iktizâsınca Fransızlar her yerde menfûr olmuş iken Memâlik-i Mahrûse'de serbest olarak her tarafda hüsn-i mu'âmele gördiler ve Devlet-i Aliyye Fransalu hakkında mu'âmelesini tagyîr itmek şöyle dursun ziyâde nevâziş ve müsâ'ade göstermiş olması düvel-i müttefika ilçilerinin ta'rîz ve iştikâlarını mûcib olmuş idi ve Devlet-i Aliyye Rusya ve Avusturya muhârebesinden henüz kurtulmuş oldığı cihetle Avusturya'nın mağlûbiyyetine nazar-ı intikâm ile bakıyordı ve anlardan emîn olamadığı cihetle anlara karşu Fransa ile olan ittifâk ve ittihâdına istinâd ve i'timâd eyler ve lede'l-hâce Fransa Cumhûrı'nı kendüsüne kuvvetü'z-zahr bilürdi.

İşte Kampo Formiyo musâlahasına kadar Devlet-i Aliyye'nin tavr ve meslegi bu vechile iken andan sonra Fransızlardan ümîdvâr oldığı hüsn-i mukâbeleyi göremediginden müte'essir ve müte'essif olarak meslek-i politikasını tebdîl itmege mecbûr oldı.

Şöyle ki: Fransızlar mezkûr musâlaha mûcebince Cezâ'ir-i Yunaniyye ile Preveze sâhillerini (**s.281**) zabt itdikleri gibi eski Yunan hükûmetlerinin eyyâmını yâd ve tezkîr iderek ol havâlîdeki Rûmları cumhûriyyete teşvîk ile civârda bulunan re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ihlâl-i ezhânına ibtidâr ider oldılar.

Ceneral Bonaparte'nin bu me'âlde i'lânâtı görilince bâdî-i şübhe ve endîşe olarak vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ürkmege başladığı sırada Nemçe ilçisi Herpert[3] Avusturya hissesine düşen memâlik-i Venedik ahâlîsi hakkında Avusturyalu mu'âmelesi olunmasını taleb eyledigi akîbinde Fransa maslahatgüzârı tarafından dahi evâhir-i Ramazân'da virilan bir kıt'a takrîrde Kampo Formiyo musâlahası mûcebince Fransa tasarrufuna geçen Korfa ve Zanta ve Kefalonya ve Senmur ve Çuka cezîreleri hakkında bundan böyle Fransalu mu'âmelesi olunmak üzre vülât ve hükkâm ve zâbitâna hitâben iktizâ iden evâmir-i aliyyenin bir ân akdem ısdâr idilmesi ve bunlar Venedik re'âyâsı iken haklarında isnâd olunan ser-keşliklere mebnî def'an li'l-ihtilâl Devlet-i Aliyye'nin fevka'l-âde virdigi nizâmın ke'en lem-yekün[4] hükmünde tutulması lâzım gelecegi münderic bulunmuşdur. Bu adalıların Venedik teb'ası iken cezâ'ir ve sevâhil-i Devlet-i Aliyye'de zabt u rabtları müşkil oldığı cihetle bâlâda beyân olundığı üzre geçen sene vukû' bulan İzmir hâdisesi üzerine Memâlik-i Mahrûse'ye uğradılmamakdan gayri çâre bulunamamış oldığı hâlde mu'ahharen Fransa Cumhûrı tab'iyyeti ile Memâlik-i Mahrûse'ye tevârüde başladıklarında ne vechile idâre olunabilecekleri başluca düşünilecek bir mâdde olub Devlet-i Aliyye ise ibtidâ Venedik Devleti'nin mukâsemesini tasdîk itmek istemediginden Fransa maslahatgüzârının minvâl-i meşrûh üzre taleb itdigi evâmirin ısdârından ictinâb ile berâber vakitlerin teng ve tetik oldığına ve bu evâmirin ısdârı husûsunda Fransa maslahatgüzârı ısrâr itmekde bulundığına mebnî alenen tereddüd göstermegi dahi muvâfik-ı hâl ve maslahat göremediginden bu bâbda beyne'l-vükelâ haylî müzâkerât ve mütâla'ât cereyânından sonra nihâyet bu husûsda bir

1 Dost-ı muhlis: Dostluğu, samimiliği ve her hâli içten, gönülden olan.
2 Metânet: Metinlik, sağlamlık, muhkemlik; sağlam; kuvvetli olma, dayanıklılık.
3 Herpert: Peter Freiherr von Herbert-Rathkeal.
4 Ke'en-lem-yekün: Sanki yokmuş, hiç yokmuş, hiç olmamış gibi.

meslek-i leyn ittihâzıyla istenilan evâmirin zâhiren tasdîk çıkmayacak sûretde münâsib ta'bîrler ve hafifçe mazmûnlar ile tahrîr ve i'tâsına karâr virilmişdir.

Ve zîrde tafsîl olunacağı üzre bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin Pâsbânoğlı üzerine olan tedârükâtı[1] gûyâ başka taraf içün imiş deyü ba'zı erâcîf tekevvün eylemiş idügünden taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bu erâcîfin tekzîbiyle Fransa maslahatgüzârına te'mînât virilmiş oldığından maslahatgüzâr Paris'e yazmış idügüne mebnî mu'ahharen aldığı cevâb üzerine Ceneral Bonaparte'nin tenbîhnâmesinde münderic ba'zı ibârâtın îrâs (**s.282**) itdigi şükûk ve zunûnı ref' ve izâle içün mukaddemâ Venedik'e tâbi' olan Cezâ'ir-i Yunaniyye'ye müdîrân tarafından ta'yîn olunan komiser Devlet-i Aliyye'nin hukûkuna dikkat-i tâmme ile ri'âyet ve Devlet-i Aliyye re'âyâsını tahrîkden mücânebet[2] olunmak husûslarını ol tarafda bulunan Fransa kumandanlarına ifâdeye me'mûr kılındığı ve Devlet-i Aliyye dahi müdîrân-ı cumhûrdan emîn olmak lâzım gelecegi beyânıyla maslahatgüzâr Bâb-ı Âlî'ye te'mînât virmiş ise de Fransızların etvâr ve mişvârı her gün selb-i emniyyet idecek sûretde idi. Fransa İhtilâli'nin âsâr-ı garîbesinden biri dahi budur ki bu esnâda bir Yehûdî ağzından bir beyânnâme kaleme alınarak tab' ve neşr ile Kudüs-i Şerif'de bir Yehûd hükûmeti teşkîl olunmak üzre her tarafda olan Yehûdîler ittifâka da'vet olunmuşdur. (Zehî tasavvur-ı bâtıl zehî hayâl-i muhâl)[3] mevâdd-ı meşrûhadan dolayı vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin Fransa Cumhûrı hakkında emniyyetleri münselib oldığı hâlde Petersburg'dan evâhir-i Ramazân'da fevka'l-âde tatar ile gelan emr ve ta'lîmât üzre Rusya ilçisi Avrupa'nın iğtişâş ve ihtilâline ve Fransa Cumhûrı'nın ma'lûm olan ahvâline nazaran Rusya Devleti bu esnâda mücerred kendü memâlikinin emn ü âsâyişi içün hudûd üzerinde ba'zı harekât-ı askeriyye icrâ ve tedâbîr-i harbiyyeye iştigâl ile ihtiyâtan esbâb-ı tahaffuza teşebbüs ve be-her sene ta'lîm içün ihrâcı mu'tâd olan sefâ'in-i harbiyyeyi bu sene dahi Karadeniz'e ihrâc idecek olmağla bu harekâtın mücerred tahaffuzî oldığını ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hüsn-i vifâk ve musâfâtın[4] vikâyesine ri'âyet olundukca tahsîl-i emniyyeti ve hasârdan hıfz ve hırâseti içün Rusya imparatorı dahi kuvve-i mecmû'asını i'mâle cân ü dilden râgıb ve hâcet mess itdigi gibi vaktiyle habîr ve âgâh kılınmasını tâlib idügüni Bâb-ı Âlî'ye lede't-teblîğ Rusya Devleti hulûs-ı niyyet üzre bulundukca taraf-ı Devlet-i Aliyye'den muhâlif şerâ'it-i dostî bir hâlet vukû' bulmak ihtimâli olmadığı beyânıyla hasbe'l-mevki' Rusya'nın Fransa Cumhûru'ndan bir dürlü havf ve endîşesi olamayacağına nazaran İmparator'un bu tedârükât-ı seferiyyeden diger bir matlabı dahi olmak ihtimâli der-miyân olunarak istiknâh-ı hâle ibtidâr olundukda Rusya ilçisi tarafından Fransa Cumhûrı İspanya'yı cebren İngiltere aleyhine kıyâm itdirdigi gibi Devlet-i Aliyye'yi dahi Rusya aleyhine hareket itmek üzre icbâr eylemesi ihtimâlden ba'îd olmadığını îrâd eylemiş ise de Bâb-ı Âlî'ce bu mülâhaza çendân müveccih görülmeyüb Rusyalunun bu tedârükâtından garaz-ı sahîhi ne oldığı tefekkür olunmakda iken yine bu günlerde Prusya baş tercümânı Re'îs Efendi'ye gelüb Rusya Devleti'nin bir vakitden berü mîzân-ı politika-i düveliyyeyi muhill[5] olarak kesb eyledigi kuvvet ve satvete kesr virmek esbâbına Devlet-i Aliyye teşebbüs eylerse Fransa (**s.283**) Cumhûrı Rusya aleyhine i'mâl

1 Tedârükât: Tedârik, hazırlama; araştırıp bulma, ele geçirme, edinme.
2 Mücânebet: Bir şeyden sakınma, çekinme, çekilme, uzak durma.
3 "Ne çürük bir düşünce, ne boş bir hayal".
4 Musâfât: Samimî ve hâlis dostluk.
5 Muhill: İhlâl eden, dokunan, sakatlayan, bozan.

olunmak içün saltanat-ı seniyyeye i'âneten kırk elli bin asker irsâl idecegini Devlet-i Aliyye'ye iş'âr eylemiş oldığı haberi bir tarafdan Prusya Kralı'na vârid olub Devlet-i Aliyye'nin Prusya Devleti'ne der-kâr olan emniyyet ve i'timâdına nazaran kendüsünden ketm ve ihfâ olunmayacağı meczûmı olmakdan nâşî Fransalu tarafından öyle bir va'd vukû' bulmuş ise Prusya Kralı'na ihbâr olunmak üzre beyân buyurulmasını istid'â ile ağız aradığında Re'îs Efendi bu havâdisi tekzîb[1] iderek Devlet-i Aliyye Rusya İmparatorı'nın tavr ve hareketinden memnûn olmasıyla Fransa Cumhûrı'nın öyle bir teklîfi zuhûr itse dahi saltanat-ı seniyyenin maslahatına muvâfık olmadığından muvâfakat olunmayacağı der-kârdır deyü cevâb virüb ancak Rusyalunun ber-minvâl-i sâbık harekât-ı tahaffuziyyeye teşebbüsi bu havâdisden neş'et eylemiş olmak mülâhazasına mebnî Rusyaluya te'mînât i'tâsı lâzım geldiginden Rusya ilçisi iken bu esnâda Rusya Hâriciyye nâzırı olmak hasebiyle Petersburg'a gitmek üzere olan Koçubeg[2] hilâl-i Şevvâl'de Re'îs Efendi'nin hânesine gelüb mülâkât itdiklerinde Re'îs Efendi tarafından kendüsüne te'mînât-ı lâzıme i'tâ olunması üzerine o dahi Avrupa'nın ihtilâl-i ahvâline ve beyne'd-düvel mer'î olan muvâzenenin inhilâline nazaran öteden berü Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde cârî olan şikâk fî-mâ-ba'd mübeddel-i hüsn-i vifâk olmak îcâb-ı maslahatdan oldığını ilâve-i makâl itmişdir.

Evâhir-i Şevvâl'de Prusya ilçisi yine Re'îs Efendi'ye gelüb Nemçe ile Fransa beyninde musâlaha akd olunduysa da Almanya'ya dâ'ir cereyân iden mükâlemâtın neye müncer olacağı henüz ma'lûm olmadığını ve bu iki devlet beyninde mün'akid olan şerâ'it-i hafiyyenin ba'zısı Almanya İmparatorluğu nizâmâtın feshine dâ'ir olmak maznûn ise de ba'zısı dahi Devlet-i Aliyye'ye dâ'ir olmak muhtemel idügüni ve Devlet-i Aliyye'nin ittihâz eyledigi bi-taraflık mesleki muvâfık-ı hâl ve maslahat ise de Avrupa'nın ahvâl-i müstakbelesi mechûl oldığmdan bu esnâda berren ve bahren tedârük üzre bulunması lâzıme-i hâlden bulundığını Prusya Kralı tarafından dostâne ve hayr-hâhâne olarak ihtâr eylemişdir.

Ahvâl-i meşrûhadan nâşî vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin Fransa Cumhûrı hakkında emniyyet ve i'timâdları münselib oldığı hâlde Ceneral Bonaparte'nin Tolun Limanı'nda tertîb itmekde oldığı cesîm donanmanın Arnavudluk tarafı içün olması hâtırası tahdîş-i ezhân eylemiş ise de bir gazetede Fransa'nın Mısır tarafında ba'zı mahallere donanmasıyla ta'arruzı vukû' bulmak ihtimâli münderic bulundığından Fransalunun İngiltere'ye karşu olan sevâhilindeki tedârükât-ı (**s.284**) külliyyesinden fazla Akdeniz cihetinde dahi bu vechile tedârükât-ı cesîmeye teşebbüsi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'yi bir mertebe daha şübhe ve endişeye düşürmekle çâresiz dîger devletler tarafına temâyüle mecbûr oldukları hâlde Rusya baş tercümânı Fonton hilâl-i Zi'l-hicce'de Re'îs Efendi'ye gelüb Rusya Devleti be-her sene mu'tâdı oldığı vechile ta'lîmât-ı harbiyyeye mübâşeret zımnında tehyi'e eyledigi külliyetlü donanmasını ihrâc itmek üzre olub bu donanma Kırım ile Hocabeg arasında geşt ü güzâr idecek imiş ve Fransalunun Akdeniz'e donanma gönderecegi Rusya İmparatorı'nın mesmû'ı olmağla Karadeniz cânibini muhâfaza itmek ve lede'l-hâce Devlet-i Aliyye donanmasına mülhak olmak üzre bu donanmayı Devlet-i Aliyye'ye takdîm idiyor. Hilâf-ı me'mûl Devlet-i Aliyye memâlikine Fransalu tarafından bir gûne ta'arruz vukû' bulur ise Rusya İmparatorı Devlet-i Aliyye ile yek-dil ve yek-cihet olacak buralarını Bâb-ı Âlî'ye ifâde itmek üzre

1 Tekzîb: Yalanlama, yalan olduğunu söyleme.
2 Koçubeg: Viktor Pavlovich Kochubey.

ilçisini me'mûr itmişdir deyü takrîr itdikde Re'îs Efendi tarafından bu donanmanın mikdârı lede's-su'âl on iki kıt'ası kebîr kapak kaldırır sefîne ve bâkîsi ince donanma olarak yüz kıt'a sefâ'inden müretteb oldığını beyân eylemişdir.

Hususât-ı meşrûhadan bahisle makâm-ı Sadâretden huzûr-ı hümâyûna takdîm olunan bir kıt'a takrîr-i âlîde Rusyalu bir müddetden berü taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye temâyül sûretlerini izhâr itmekde olub bu iş'ârları dahi muktezâ-yı dostî ve safvetî iltizâmlarından nâşî idügi münfehim oldığından gayri Rusyalu Fransa'nın harekâtından ihtirâz üzre olub bir gûne ta'arruzları zuhûrunda kendü memâlikine dahi sirâyetden ictinâbı olmağla kendü memâlikini dahi ihtilâlden vikâyeten bu vechile tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye teşebbüs eylemiş oldığı âşikârdır deyü arz olunub lâkin Sultân Selîm'in Rusya'ya hiç emniyyeti olmadığından bu mertebe dostluk izhâr eylemesinden dahi ürkmekle takrîr-i mezkûrun bâlâsına (benim vezîrim Boğaz kal'aları binâları tekmîl oldı mı vaz' olunacak toplar ve mühimmât tekmîl midir hiçbir şey girü kalmayarak tekmîl olsun Reşîd Efendi ba'de'l-îd bir kerre varub baksun binâlar ve neferât ve top ve cebehâne ve sâ'ir levâzımâtdan hiçbir şey girü kalmasun) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde itmiş olması üzerine makâm-ı Sadâretden tekrâr takdîm kılınan takrîr-i âlîde Bahr-i Siyâh Boğazı kal'aları mühimmât ve edevât ve istihkâmâtına ber-mûceb-i irâde-i seniyye dikkat olunur ancak Rusyalunun ber-muktezâ-yı vakt ve hâl Devlet-i Aliyye ile ittifâk itmesi maslahatı iktizâsından oldığı cihetle bir nevi' ittihâd mukaddimesi olmak üzre ibrâz-ı hulûs idiyor artık te'mîn ve taltîfi lâzım gelür deyü arz olunmuş idi.

(**s.285**) Ve bir de ber-minvâl-i sâbık Fransalunun etvâr ve mişvârı ve ale'l-husûs Tolun Tersânesindeki tedârükât-ı cesîmeleri vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye mûcib-i endîşe olmasıyla Re'îsü'l-küttâb Âtıf Efendi muvâzene-i politika-i Avrupa bakkında bir lâyiha kaleme almışdır ki sûreti zeylde (17) rakamıyla îrâd olunur.

Mütâla'asından ma'lûm olacağı vechile Fransa İhtilâli'nden berü Fransızların etvâr ve ağrâzına nazaran Devlet-i Aliyye'ce ba'zı düvel ile ittifâkın lüzûmundan bahisle Devlet-i Aliyye'nin egerçi hasbe'l-mevki' Rusya ve Avusturya devletlerine muhâlif olan devletler ile ittihâd üzre bulunmasına bi't-tabi' lüzûm görünür ise de vakt ve hâle nazaran maslahatına muvâfık[1] olan meslek-i muvakkat Fransa Cumhûrı aleyhine müttefik olan devletlerle birlikde müttefik olmakdır deyü beyân olunmağla lâyiha-i merkûme meclis-i hâss-ı vükelâda mütâla'a olundukda fî-nefsi'l-emr Fransa Cumhûru'ndan emniyyet câ'iz olmadığı cihetle mâddeten tedârükât-ı lâzımeye teşebbüs ile berâber kuvve-i ma'neviyyenin istihsâli zımnında maslahatları Devlet-i Aliyye'nin maslahatına uygun olan devletler ile hafîce ittihâd mu'âmeleleri izhâr olunmak ve bu bâbda Fransa Cumhûrı tarafına ser-rişte virilmeyerek taltîf ve te'lîf ile ele alınmak lâzıme-i hâlden oldığı huzzâr tarafından ba'de't-teslîm el-hâletü hâzihi Devlet-i Aliyye'ye ibrâz-ı hulûs itmek üzre olan Rusya ve Avusturya ve Prusya devletleriyle ittifâk idecek vâdîlerde görinüb işlerin gelişine intizâr olunmak ve bir tarafdan dahi hasbe'l-maslaha Fransaluya rû-yı iltifât ve müdârâ gösterilerek kendüye ser-rişte virilmemek üzre karâr virilerek bâ-irâde-i seniyye Re'îs Efendi böyle bir hakîmâne meslek ittihâz itmek üzre me'mûr olmuşdur. Binâ'en alâ-zâlik sâbık Fransa maslahatgüzârı Krastsir Fransa'ya avdet itmek üzre oldığından maslahatgüzâr-ı lâhık Rufin[2] ile birlikde

1 Muvâfık: Uygun, yerinde.
2 Rufin: Pierre Jean Ruffin. (Metinde sehven "Dufin" şeklinde geçmektedir.)

olarak îd-i adhâdan[1] sonra Re'îs Efendi'nin hânesine gelüb bu avânda Avusturya Devleti'yle Fransa Cumhûrı beyninde bürûdet vukû'a geldiginden eger harb zuhûr iderse Devlet-i Aliyye ahlas ve asdak[2] dostı olan Fransa Cumhûrı'na kuvve-i askeriyye yâhûd mâliyye ile i'âne idecegini müdîrân-ı cumhûra benimle teblîğ eylese memnûniyyetlerini mûcib olarak harb zuhûr itdigi takdîrde Devlet-i Aliyye'ye hayırlu nice işler görilür ve musâlaha takarrür itdigi sûretde dahi Devlet-i Aliyye Fransa Cumhûrı'nı bir mertebe daba celb eylemiş olur dimesi üzerine İstanbul'da yeni ittibâz olunan diplomat lisânıyla ba'zı ibârât-ı mübbeme îrâd olunarak geçişdirilmişdir ve evâhir-i Zi'l-bicce'de Re'îs Efendi Rusya ilçisiyle görüşdükde dahi biraz diplomat ağzı satarak esbâb-ı te'mîniyye husûle getürülmüşdür.

El-hâsıl Türkler ikiyüzlilikden aslâ hazz itmedikleri hâlde Re'îs Efendi ber-muktezâ-yı **(s.286)** vakt ve hâl meclis-i vükelâ karârıyla bin yüzci olarak lisân-ı diplomatı isti'mâl itmek üzre me'mûr idilmişdir ve Kampo Formiyo musâlahasmdan sonra Avrupa politikasının rengi degişüb Devlet-i Aliyye ise evvelki gibi bütün bütün Avrupa politikasından hâric ve bî-gâne[3] duramayacagını anlamış oldıgından Bâb-ı Âlî Avrupa politikasma uyar bir lisân kullanmağa mecbûr oldıgına nazaran bu sene ber-vech-i bâlâ Avrupa içün bir târîh-i cedîd oldıgı gibi Devlet-i Aliyye'nin dahi bir yeni devridir.

Fransa'nın Ahvâl-i Dâhiliyyesi

Bonaparte'nin himmetiyle Fransa'nın hâricen nüfûzı böyle terakkî iderken müdîrân-ı hamse umûr-ı dâhiliyyeye râbıta viremeyüb bir ucda cumhûriyyet-i müfrita efkârında bulunan ve bir ucda kraliyyet tarafdârı olan fırkaların fesâdlarından başka muzâyaka-i mâliyye dahi ber-kemâl idi.

Çünki millet meclisinin ittihâz eyledigi meslek îcâbınca cumhûrun vâridâtı tenezzül itmekle berâber hazîneye gelan akçe dahi gasb ve gâret olunub meselâ erâzile meccânen[4] ekmek ve kulûblere devâm idenlere âdetâ gündelik viriliyordı binâ'en alâ-zâlik hükûmet parasız kalarak bir nev' kavâ'im-i nakdiyye tedâvül itdirilüb bunların fi'âtı ise ol derece tenezzül itmişidi ki (metalik) nakid akçe ile yarım Frank'a alınan ekmek kâ'ime ile iki bin Frank'a virilür oldı. Ve nihâyet bu kâ'imelerin çarşu fi'âtı masârif-i i'mâliyyesinden daha aşağı düşdi bunun sebebi lede't-tahkîk kırk dört milyar franklık kâ'ime yapılmış oldığı mâddesi idügi tebeyyün itmişdir.

Akçe muzâyakası bu vechile der-kâr olmasıyla berâber efkâr-ı dîniyye mahv olub ahlâk-ı milliyye dahi fesâda varmış oldığından her şeyde hıyânet ve ihânet usûli cârî olarak kimsenin kimseye emniyyeti kalmamış idi.

Bu fenâlığın def'i zımnında müdîrân-ı hamseden birisi mu'âşaka-i ilâhiyye[5] unvânıyla gûyâ yeni dîn olmak üzre bir âyîn îcâd idüb ancak papasları olmadığından buna tâbi'

1 Îd-ı adhâ: Kurban Bayramı.
2 Ahlas ve asdak: En gönülden, en iyi, en samimi.
3 Bî-gâne: Kayıtsız, ilgisiz. Yabancı. Dünyâ ile ilgisini kesmiş olan.
4 Meccanen: Ücretsiz, parasız.
5 Mu'âşaka-i ilâhiyye: İlahi aşk

olanlardan kim isterse kilisalara giderek orada va'az ve nasîhat eylerdi hâlbuki sâmi'înin ekseri bir tâkım zulemâ ve hûnrîzân[1] olub ehl-i ırz tâkımından kimesne bu cem'iyetlere devâm itmediginden bu ihtirâ'dan tehzîb-i ahlakca bir fâ'ide görilememişdir.

Binâ'en alâ-zâlik ablâk-ı umûmiyyenin fenâ hâlde bulunarak ekser esâfil ve edânîden olan me'mûrîn ahz-ı rüşvet ve emvâl-i cumhûrı sirkat ile kesb-i servet idüb bu yolda cem' itdikleri mebâliği dabi sefâhete harc ve telef iderlerdi.

(s.287) Ve bir de kânûn meclislerinde cumhûr aleyhine ekseriyyet-ârâ peydâ olub bir tâkım mü'ellifler dahi ibtilâlin mûcib oldığı fenâlıklardan bahisle risâleler kaleme alarak re'y ve mütâla'alarını serbestiyyetle neşr itmege başlamışlar idi.

Müdîrândan ikisi dahi muhâlifîn ile birlikde olduklarından re'îs-i müdîrân olan Baras dîger iki arkadaşı ve meb'ûsân-ı milletin bir mikdârı ile ekseriyyete karşu bir bâl-i hatır-nâkde bulunmağla bundan halâs bulmak içün kuvve-i cebriyye icrâsından başka çâre olmamağla cumhûrun bir büyük teblikede oldığından bahisle ordu cenerallerine beyân-ı hâl idüb anlar dahi hep cumhûr tarafdârı oldukları cibetle lede'l-iktizâ imdâd ideceklerini va'd ve ta'ahhüd itmişler idi. Ale'l-hûsus ol esnâda İtalya'da bulunan Bonaparte ordusundan envâ'-ı teşvîkâtı hâvî mahzarlar gönderilmiş idi. Bu sûretle müdîrân-ı selâse kesb-i cesâret iderek Paris şehrinin muhâfızı olmak bahânesiyle Bonaparte'den bir ceneral istemeleriyle o dahi Ceneral (Ocero) yu göndermiş idi.

Şehr-i Eylül'de müdîrân-ı selâsenin tertîbi üzre (Ocero) kimesnenin haberi olmaksızın Paris'e mikdâr-ı kifâye asker celbiyle bir gice bağteten meb'ûsânın tecemmu' itdikleri (toyları) ve (Burbon) sarâylarını ihâta itmiş ve bu sarâyların muhâfazasına me'mûr olan asker dahi Ocero tarafına geçmiş oldığı Beşyüzler Meclisi â'zâsının ma'lûmı olarak ba'zıları ale's-sabâh meclise geldiklerinde tevkîf olundukları gibi iki müdîrden birisi firâr iderek digeri habs olundukdan sonra her kim kraliyyetin i'âdesine teşebbüs idecek olur ise i'dâm olunacaktır deyü zokak başlarına yâfteler yapışdırılmış ve meb'usândan yetmiş kadarı ba'zı mü'ellifîn ile berâber Amerika'ya nefy idilmiş ve kırk iki gazetehâne kapadılmışdır.

Bu sûretle müdîrân-ı selâse kesb-i nüfûz idüb ancak ber-minvâl-i sâbık cumhûrun düyûnı pek çok oldığından bu sıkıntıdan kurtulmak içün ashâb-ı matlûbun her birine alacağın sülüsânını papas ve asil-zâdegân ve sâ'ireden müsâdere olunmuş olan emlâk üzerine bonolar i'tâsıyla te'diyye iderek dîger sülüsüni eshâm-ı umûmiyye defterine konsolide nâmıyla kayd itdirmişler ise de bonoların hiç i'tibârı olmadığından müdîrânın bu tedbîri iflâsa şebîh[2] bir mu'âmele olmuşdur.

Bu misillü hâlâtdan bi't-tabi' ahâlî hoşnûd olamayub bu cihetle emniyyete halel gelerek ticâret ve sanâyi' bütün bütün girü kalmış oldığı hâlde ahâlîden ağır virgüler dahi alındığından ahâlî nezdinde müdîrân menfûr[3] olub ordu cenerallerinin nüfûzı ise bi'l-akis terakkî itmekde idi.

(s.288) Ale'l-husûs Bonaparte enzâr-ı umûmiyyede[4] pek ziyâde makbûl olub Fransa

1 Hûnrîzân: Kan dökücülükle, zalimce, insafsızca
2 Şebîh: Benzeyen, benzeyici
3 Menfûr: Nefret edilen, iğrenç
4 Enzâr-ı umûmiyye: Herkesin gözü önü, herkesin gözünde.

ahâlîsi anın himmetiyle her dürlü muzâyakadan kurtulmak ümîdine düşmüş oldukları hâlde ber-vech-i meşrûh cumhûra gâyet müsâ'id olan (Kampo Formiyo) mu'âhedesini tanzîm idüb egerçi bu mu'âhedede yâlnız Fransa ile Avusturya beynindeki ahvâle karâr virilerek Cermanya mesâ'ili başkaca müzâkere olunmak üzre Bonaparte'nin taht-ı riyâsetinde olarak bir (kongre) meclisi küşâd olunmuş ise de az vakit sonra bu mükâlemâtı başka me'mûrlara ihâle iderek Kânûn-ı Evvel hilâlinde Paris'e avdetinde fevka'l-gâye ihtirâmât ile kabûl olunmuşdur. Fakat bunun üzerine müdîrân-ı selâse Bonaparte'nin nüfûz ve ikbâline hased iderek anın def' ve teb'îdi çâresini aramağa kalkışmışlar idi.

Hattâ düvel-i Avrupa'dan ba'zıları ber-vech-i bâlâ Fransa Cumhûru'yla akd-i musâlaha itdikleri gibi bir aralık İngiltere ile Fransa beyninde dahi musâlaha mükâlemesine mübâderet olunmuş iken müdîrân-ı cumhûr Napolyon Bonaparte'nin ber-vech-i bâlâ şöhret ve i'tibârını çekemeyüb anı bir iş ile işgâl itmek emelinde bulunduklarına mebnî o mükâlemeden sarf-ı nazar olunarak İngiltere ordusı nâmıyla bir büyük ordu tertîb ve kumandanlığına Bonaparte ta'yîn olunub o dahi İngilizler ile muhârebeye harîs ise de İngiliz donanmalarını çigneyerek İngiltere'ye geçmek mümkün olmadığından Bonaparte dahi Mısır ülkâsını zabt ile Hind yolını tutarak o yüzden İngilizleri iz'âc[1] eylemek ve bu yolda bir büyük şöhret kazanub da bu vesîle ile Fransa'da istedigini yapabilecek bir nüfûz ve iktidâr hâsıl itmek gibi hulyâlara sapmış idi.

Çünki ez-kadîm[2] Fransızların ezhânında[3] ümm-i dünyâyı zabt ve tasarruf eylemek efkârı cây-gîr olub hattâ Ondördünci Luyi nâm Fransa Kralı'na Mısır'ın zabtı hakkında takdîm olunmuş olan bir lâyihada Fransaluya göre Mısır'ın lüzûm-ı zabt ve idâresi ve ne yolda zabt ve idâre olunmak lâzım gelecegi ve bundan ne kadar menâfi'-i cesîme hâsıl olacağı keyfiyyâtı ber-tafsîl beyân olunmuş ve bu cihetle Mısır'ın Fransa memâlikine ilhâkı husûsı Fransa krallarının emel ve ârzû itdikleri mevâddan bulunmuş ise de fi'ile gelmesi müşkil bir hulyâ oldığına ehl-i salîb[4] zamânındaki vukû'ât delîl-i kâfî olmağla bu keyfiyyet Fransa krallarının zihinlerinde dolaşur bir hayâl-i hâm kabîlinden oldığı hâlde Bonaparte ber-vech-i meşrûh bu emele düşmüş idi.

Binâ'en alâ-zâlik işbu [bin iki yüz] on iki sene-i Hicriyyesi evvel bahârında müdîrân-ı cumhûr tarafından İngiltere'ye hücûm içün Fransa'nın sevâhil-i garbiyyesindeki limanlarında tedârükât-ı cesîmeye (**s.289**) devâm olundığı esnâda Bonaparte dahi kendi tasavvurını fi'le getürmek üzre Fransa'nın sevâhil-i cenûbiyyesinde vâki' Tolun ve sâ'ir limanlarda lüzûm gördigi tedârükâta ikdâm[5] idiyordı.

Bu donanmanın hedefü'l-harekâtı neresi oldığı ma'lûm degil ise de Bonaparte gibi meşhûr-ı âfâk olan bir ceneralin bi'z-zât bu işe i'tinâ ile mukayyed olması fevka'l-âde bir hâl ve harekete delîl olmağla cümle âlemin nazar-ı dikkatini celb itmiş idi.

Bonaparte tedârükat-ı seferiyyesini ikmâl ile Tolun Limanı'ndan çıkdığı gibi Malta Adası'na gelüb cüz'î muhâsara ile işbu on iki senesi Zi'l-ka'desi'nde cezîre-i mezbûreyi zabt

1 İz'âc: Yerinden koparma. Rahatsız etme, can sıkma, baş ağrıtma, tedirgin etme, bunaltma.
2 Ez-kadîm: Eskiden beri.
3 Ezhân: İnsanda akıl, fikir, zekâ, hafıza, anlayış, kavrayış kudretleri.
4 Ehl-i Salîb: Haçlılar, Hristiyanlar.
5 İkdâm: Gayret, sürekli çalışma.

ve istîlâ ve kavalyer ocağını ilgâ iderek orada bulunan bi'l-cümle üserâ-yı İslâmiyye'nin sebîllerini tahliyye ve ehl-i İslâm'ın bundan böyle Malta korsanlarından halâs bulduklarını bütün memâlik-i İslâmiyye'de i'lân ve tebşîr eylemelerini kendülerine tenbîh ve tavsiyye itmişdir.

İşbu Malta kavalyerleri tarîkinin bu kerre politikaca ömri tamâm oldığından bu makâmda icmâlen ahvâl-i târîhiyyesinin beyânı münâsib görülmüşdür.

Mi'e-i hâmse-i Hicriyye evâsıtında Nasârâ tüccârından ba'zıları Kudüs-i Şerîf züvvârı[1] içün Hazret-i Yahyâ nâmına olarak Kudüs-i Şerîf'de bir misâfirhâne binâ eylemişler ve ehl-i salîb asrında misâfir-perverler unvânıyla yarı rûhânî ve yarı cismânî bir tarîkat ihdâs idüb Kudüs-i Şerîf züvvârının levâzımâtını tedârük itdikden başka muhâfazalarını dahi iltizâm itmekle silâh taşımağa mecbûr olub züvvârı Mağrib korsanlarından muhâfaza içün denize çıkmağa dahi başlamışlar idi.

Yûsuf Salâhaddîn Kudüs-i Şerîf'i zabt eyledikde anlar Akka'ya ve ba'dehu yedi yüz on sene-i Hicriyyesi'nde Rodos Adası'na çekilüb kendülerini Hazret-i Yahyâ kavalyerleri tesmiye itdiler. Ve Sultân Süleymân Rodos'ı feth itdikde kendülerine Şarlken tarafından bahş ve ihsân kılınan Malta Adası'nda ikâmet eylemeleriyle ol vakitden berü Malta kavalyerleri tesmiye olundılar.

Üç yüz sene kadar oradan Akdeniz'de hükûmet iderek garb korsanlarıyla uğraşdılar ve ehl-i İslâm tüccâr ve re'âyâsını soymağı san'at idindiler. Ve sonra sefâhet ve teseyyüb[2] yoluna sapdıklarından milel-i Nasârâ indinde dahi eski haysiyyet ve i'tibârları kalmadı. Ve bu kerre imhâ ve izâleleri ehl-i İslâm'ca sahîhan memnûn olacak bir keyfiyyet idi.

Kavalyerler sekiz kısma münkasım ve üç kısmı Fransa'ya ve iki kısmı İspanya'ya ve birer kısmı İtalya ve Almanya ve İngiltere'ye mensûb olarak her kısmın birer re'îsi oldığı hâlde içlerinden bi'l-intihâb nasb olunur (Granmeter)[3] unvânıyla bir re'îs-i umûmîleri var idi.

(**s.290**) Ber-vech-i meşrûh Bonaparte Malta'yı zabt itdikde kavalyerler müteferrik oldılar. Ve egerçi Rusya imparatorı Pavlo'yı kendülerine granmeter olmak üzere intihâb itdiler ise de bundan bir fâ'ide göremediler ve artık kendülerine makarr-ı hükûmet olacak bir yer bulamadılar. (Mâ bâz be-kıssa-i hod âyîm)[4]

Bonaparte ber-vech-i bâlâ Tolun'da donanma ve asker teçhîzine ibtidâr itdikde evvel emirde bu donanmanın Arnavudluk sevâhiline ta'arruz itmesi hâtıralara gelmiş iken bir gazetede Fransalunun Mısır tarafına ta'arruz itmek ihtimâli münderic olmağla Paris İlçisi Seyyid Alî Efendi bu donanma mâddesini resmen Fransa Cumhûru'ndan su'âl itdikde Mısır niyyetini inkâr ile başka husûsât içün oldığı cevâbı virilmiş idi. Dersa'âdet'deki Fransa İlçisinden isti'lâm-ı hâl olundukda o dahi bu yolda cevâb virdi.

Devlet-i Aliyye ise bir vakitden berü Fransa Cumhûru'ndan meslûbü'l-emniyye oldığı cihetle tedâbîr-i ihtiyâtiyyenin hafîce müzâkeresi içün havâss-ı vükelâdan ba'zı zevât

1 Züvvâr: Ziyaretçiler, misafirler. (Hac için Küdüs'e giden Hristiyanlar.)
2 Teseyyüb: Kayıtsızlık, ihmalcilik, üşenme, tenbelik.
3 Granmeter: Grand Master; Malta şövalyelerinin başı, büyük usta.
4 "Biz tekrar hikâyemize dönelim."

huzûr-ı sadr-ı âlîye celb ile akd olunan meclis-i mahsûsda ol gazete kâğıdının tercemesi ve Seyyid Alî Efendi'nin bu husûsa dâ'ir vârid olan tahrîrâtı kırâ'at olundukda Fransa Cumhûru'nun müşâhid[1] olan meslek ve maksadına nazaran kendüsünden her dürlü hâlet melhûz olarak ânen fe-ânen[2] tezâyüd eylemekde olan tuğyânına sükûnet gelinceye dek şerr ve fesâdlarından emniyyet câ'iz olmadığı cihetle levâzım-ı tahaffuzun hafîce icrâsına bakmak lâzımedendir. Ale'l-husûs ülkâ-yı Mısır krallık zamânlarında dahi Fransalunun matmah-ı nazarı olan bir mahall oldığı hâlde yakın yerler gibi istenildiği vakit berren ve bahren imdâd irişdirmek kolay olmadığından hemân şimdiden Mısır'a ve Mısır'ın kilidi mesâbesinde olan İskenderiyye ve Dimyât ve Reşîd taraflarına istihkâm virilmek vâcibedendir. Lâkin ümerâ-yı Mısriyye öteden berü müvesvis[3] ve mütevahhiş âdemler olmağla anları bu mâddeden âgâh itmeksizin İskenderiyye'nin ve sâ'ir lâzım gelan mahallerin takviyyesine def'aten şurû' olunsa kendülere bir dürlü emniyyet ve i'timâd gelmeyüb tedârükât-ı vâkı'a taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendülerinin aleyhine olmak vesvesesine zâhib olacakları âşikârdır dinilerek evvel emirde anları âgâh itmek ve tedârükât-ı mezkûrenin Fransalu şerrinden tahaffuz için oldığına inandırmak ve ba'dehu lâzım gelan istihkâmâtın icrâsı kendülere arz ve mahzar ile istid'â itdirilmek lâzım gelecegi cihetle bu yolda ümerâyı âgâh itmek üzre dirâyetli bir zât intihâb olunarak bu husûsa dâ'ir kendüsüne ta'lîmât-ı mahsûsa i'tâ olunub ve zâhirde başka işler bahânesiyle serî'an Mısır'a gönderilüb mevâdd-ı âdiyyeye dâ'ir hâmil olacağı evâmir-i (**s.291**) şerîfeyi Mısır vâlîsine îsâl itdikden sonra hâlâ Mısır'da bulunan Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Sâbıkâ Sipâhîler Ağası Alî Beg ile mahfiyyen görişüb yedinde olan ta'lîmât-ı hafiyyeyi ana teslîm ve bu mâddenin çavuşlar kethüdâsı ma'rifetiyle gizlüce Şeyhü'l-beled İbrâhîm Beg'e ve anın vesâtetiyle kendüsünün şerîk-i nüfûzı olan Murâd Beg'e ifâdesini bi'l-müzâkere sözi pişürüb çünki Murâd Beg haşîn âdemı oldığından bu hâlin üzerine Fransa konsolosuna bârid[4] mu'âmele itmesi melhûz oldığına mebnî böyle nâ-mülâyim bir mu'âmele vukû' bulmayacak ve bu tedârükât Mısır begleri aleyhine olmadığına itmînân gelecek sûretleri ba'de'l-istihsâl istihkâmât husûsunun fi'le gelmesi içün beglere istid'â itdirmek ve sâlifü'z-zikr gazete tercemesinin birkaç nüshası devlet tarafından gönderildigi bildirilmeyerek ba'zı tüccâr vâsıtalarıyla ber-takrîb Mısır içine neşr idilmek ve bunun üzerine ümerâ-yı Mısriyye tarafından gelecek arz ve mahzara göre istihkâmât husûsunun istihsâl-i vesâ'iline bakılmak üzre karâr virilmiş ve mektûbî hulefâsından Ahmed Erîb Efendi bu me'mûriyyetle cânib-i Mısır'a gönderilmişdir.

Zamân ise pek dar oldığından öyle zemîn ve zamân ile iş görmege meydân yok idi.

Zîrâ Bonaparte Malta'nın muhâfazasına altı bin asker bırağub anların yerine Maltızlardan lüzûmı kadar asker ahz ile ikmâl-i noksân itdikden sonra cânib-i Mısır'a azîmet ile Erîb Efendi henüz esnâ-yı râhda iken donanmasıyla İskenderiyye sâhiline varmışdır. Tafsîlâtı sene-i âtiyye vekâyi'i sırasında zikr olunacakdır.

1 Müşâhid: Gören, seyreden. Görmekle tetkik eden.
2 Ânen fe-ânen: Devamlı, fâsılasız, sürekli.
3 Müvesvis: Kuruntucu, kuruntu eden, vesveseli.
4 Bârid: Soğuk, bürudetli. Hoş olmayan.

Rûmili Vekâyi'i

Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre bir vakitden berü Rûmili kıt'asını tahrîb itmekde olan dağlı eşkıyâsının kahr ve tenkîli içün Hakkı Paşa Rûmili vâlîsi nasb olunmuş ise de muvaffak olamadığından azl ile yerine Belgrad Muhâfızı Mustafâ Paşa Rûmili vâlîliği ile dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr olmuş idi.

Ancak İrâd-ı Cedîd Hazînesine mahsûs olan Semendire sancağının tahsîl-i emvâl-i mîriyyesi dahi ana muhavvel[1] oldığından yerine sâhib-i iktidâr bir zâtın kâ'immakâmlık vechile Belgrad'da bulunması lâzım gelmekle Filibe vücûhundan Fazlı Beg-zâde Osmân Ağa'yı Belgrad'a muhâfız kâ'immakâmı nasb idüb kendüsi Filibe cânibine hareket itmiş idi. Müte'âkiben vâkı' olan inhâsı üzerine işbu on iki senesi evâ'ilinde Osmân Ağa uhdesine Rûmili beglerbegiligi rütbesi tevcîh buyuruldı.

(**s.292**) Yine dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr olan Anadolı Vâlîsi (Alo) Alî Paşa dahi hilâl-i Muharrem'de Üsküdar sâhasına nüzûl ve Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve Kapudan Paşa ile görüşdükden sonra Sultân Selîm Han Göksu Kasrı'nı teşrîf itmegin Sadr-ı â'zam ile berâber huzûr-ı hümâyûna duhûl ve taraf-ı şâhâneden şifâhen kendüsüne vesâyâ-yı lâzıme ifâ buyuruldukdan sonra avd ve kufûl[2] idüb ve çend rûz mürûrunda Dâvudpaşa sahrâsına geçüb Edirne cânibine hareket itmişdir. Lâkin Dersa'âdet'de ikâmetî esnâsında dâ'iresi halkı esvâk[3] ve mahlûlât aralarında pek ziyâde bî-edebâne hareket itdiklerinden başka Dâvudpaşa sahrâsından hareketlerinde bahşîş istid'âsıyla vâki' olan arbedeleri hayret-efzâ-yı şeyh ü şâb ve ne hâl ise Alî Paşa kimini taltîf ve kimisini tahvîf ile ıskât iderek cânib-i maksûda inân-tâb olmuş ise de kendü kapusı halkının dahi dağlı eşkıyâsından kalur yeri olmayub böyle ele avuca sığmaz ser-keş askerden ise hayır gelmeyecegi müsellemâtdan oldığına mebnî encâm-ı kâra ya'nî Rûmili tarafından gelecek ahbâra intizâr olunur iken (zâde fi't-tanbûri nağmeten uhrâ)[4] müfâdınca Hakkı Paşa'nın Sögüd kasabasını urub yağmâ itdirmiş oldığı şıkâyâtı vârid olmuşdur. Şöyle ki: Hakkı Paşa Haleb'e gitmek üzre Gelibolı ma'berinden ubûr ile Sögüd nâm kasabaya takarrübünde çünki vüzerânın galabalık dâ'ireleri halkıyla bir tarafa hareketlerinde yol üzerinde bulunan kasabât ve kurâ ahâlîsi azîm masârif ve hasâra düçâr olageldiklerinden ve çend rûz mukaddem Anadolı Vâlîsi Alî Paşa ber-minvâl-i meşrûh Dersa'âdet'e gelürken buradan geçmiş olmasıyla Sögüd ahâlîsi henüz anın acısını unutmamış olduklarından müte'âkiben kasaba-i merkûme fukarâsına bir kat daha tahmîl-i bâr-girân[5] olunmamış olmamak içün Hakkı Paşa'nın kasabaya girmemesini niyâz eylediklerinde ısgâ itmeyüb tehdîdi hâvî buyuruldı göndermesi üzerine ahâlî tekrâr istid'âya teşebbüs eyledikleri gibi pür-hiddet olarak ma'iyyetindeki Arnavud ve sâ'ir sunûf-ı askeriyyenin cebren kasabaya girmelerine ruhsat virmekle anlar dahi düşman memleketine hücûm idercesine bir tarafdan kasabaya âteşi virüb ve bir tarafdan dahi önlerine geleni katl ve hetk-i ırz ve gâret misillü hâlâta cür'et eylemiş oldukları kar'-ı sâmi'a-i devlet ve ahâlî dahi arz-ı hâl takdîmiyle

1 Muhavvel: Havale edilmiş, değiştirilmiş.
2 Kufûl: Seferden, yolculuktan dönme.
3 Esvâk: Çarşılar. Pazarlar.
4 "Tanburada bir nağme daha arttı."
5 Tahmîl-i bâr-girân: Ağır yük yükleme.

arz-ı şikâyet idüb Sultân Selîm'in emeli ise icrâ-yı adl ü dâd ile i'mâr-ı bilâd kaziyyesi oldığına ve vükelâ dahi Hakkı Paşa'yı bütün bütün nazardan düşürmek içün böyle vesîleler aramakda bulunduklarına mebnî hemân Hakkı Paşa'nın vezâreti ref' ile İstanköy Cezîresi'ne nefy olunub uhdesinde bulunan Haleb eyâleti dahi Bender Muhâfızı Hasan Paşa'ya tevcîh olunmuşdur.

(**s.293**) Alo Paşa dahi Rûmili cânibinde netîce-i me'mûleye muzaffer olamayub üç ay sonra merkez-i eyâleti olan Kütahya'ya i'âde kılınmışdır.

Çünki bu avânda dağlı eşkıyâsından ayakda bulunan Kara Hasan ve Kara Feyzî ve emsâli ser-gerdeler Fere kazasına duhûl ile Ilıcalar karyesinde tahassun ve karâr eylemiş olduklarmdan Filibe'de ikâmet üzre olan Rûmili Vâlîsi Mustafâ Paşa üzerlerine mevcûd ma'iyyeti olan asâkirle silâhdârı Hüseyin Ağa'yı göndermekle ve olunan muhâcemeye[1] eşkıyâ dayanamayub leylen Mekri kasabasına firâr itmeleriyle siyâk-ı hâle nazaran bir iki muhârebelik iş kalmış iken Alo Paşa Kara Hasan'a tatar irsâliyle re'y ve Mekri'de ikâmetine ruhsat virmiş oldığı şâyi'ası Hüseyin Ağa'ya ve sâ'ir me'mûrîne îrâs-ı fütûr iderek girü çekilmiş ve eşkıyâya za'f-târî olmuş iken tekrâr kuvvet gelmiş oldığı ve Kara Hasan'dan ayrılub üç fırka oldukları ve sâ'ir buna mümâsil tarafeyn beyninde vukû'a gelan ittifâksızlık hasebiyle eşkıyânm istîsâlleri kâbil olamayub fakat ser-gerdelerinden ba'zılarını Alî Paşa dâ'iresine aldığı gibi ba'zılarını dahi Mustafâ Paşa ma'iyyetine celb iderek bu sûretle nâ'ire-i şerr ve fesâdları oldukca itfâ olunmuş idügi cihetlerle Alî Paşa'nın artık Rûmili'de ikâmeti fukarâya bâr-girân olmakdan başka bir şey'i müfîd olmayacağı anlaşılarak Anadolı'ya i'âde ve dağlı eşkıyâsının def'-i fesâdları husûsı re'sen Mustafâ Paşa'ya havâle olunmuş ve silâhdârı sâlifü'z-zikr Hüseyin Ağa'ya Rûmili beglerbegiligi pâyesi ve rütbe-i mîr-i mîrânî ile Çirmen sancağı tevcîh kılınmışdır.

Lâkin ber-vech-i meşrûh dağlı eşkıyâsı ile uğraşılur iken Vidin'de Pasbânoğlı'nın etvâr-ı ser-keşânesi devleti bî-huzûr itmekde idi. Ve egerçi dağlı eşkıyâsı gâ'ilesi meydânda oldığından kendüsüne rûy-ı istimâlet gösterilüb hattâ mukaddemâ Tırnovi kazâsını Macar Alî'ye urdurdukda dahi iğmâz ve müsâmaha mu'âmelesi icrâ ve nush ü pend ile iktifâ olunmuş iken müfîd olmadıkdan başka daha ziyâde şımarub mu'ahharen Macar Alî'yi Nigbolı üzerine sevk iderek hasr ve tazyîk ile kal'asını zabt ve istîlâ ve çok kimseleri i'dâm ve nice büyût ve dekâkîn ve cevâmi'-i şerîfeyi ihrâk ile â'yân ve mütesellimîni ve vücûh-ı yeniçeriyândan ba'zılarım mukayyeden Vidin'e celb ve Otuzbiroğlı nâm şahsı tarafından Nigbolı mütesellimi nasb eylemiş ve bundan sonra Pâsbânoğlı'nın Selvi ve Ruscuk ve Şumnı ve sâ'ir Balkan'ın öte yüzünde olan kasabât ve kurâyı kâffeten tasarrufuna almak fikr-i fâsidinde oldığı haberleri pey-der-pey Rûmili vâlîsi ve Eflak voyvodası ve Ruscuk ahâlîsi taraflarından tevârüd itmekde bulunmuşdur.

(**s.294**) Binâ'en alâ-zâlik Tuna yalısının ya'nî Tuna ile Balkan arasındaki kıt'anın ehemmiyyeti artmağla artık vükelâ-yı devlet husûsât-ı sâ'ireden ziyâde Pâsbânoğlı'nın istîsâli çâresini cüst-i cûya sarf-ı efkâr itmekde bulunmuşlardır.

Bâlâda beyân olundığı üzre Avrupa politikasının tagâyyür itmesi ve (Cezâ'ir-i Yunaniyye) Cezâ'ir-i Seb'a ile nevâhî-i erba'a ya'nî Vince ve Preveze ve Parga ve Potrepento

1 Muhâceme: Hücum etme, saldırma, her taraftan birden saldırma.

nâhiyelerinin Fransa Cumhûrı yedine geçmesi Devlet-i Aliyye'ce câ-yı fikr ve mülâhaza mevâddan oldığı hâlde Pâsbânoğlı gâ'ilesi kesb-i cesâmet itmekle evvel be-evvel anın def' ve izâlesi ehemm olmağın bu avânda efkâr-ı vükelâ ana münhasır oldığından ber-vech-i âti tafsîl-i hâle ibtidâr olunur.

Ser-hadd muhâfızı olan yeniçerilere yamak ta'bîr olunur. Bunlar bir vakitden berü yolsuz harekâta ictisâr idüb ahyânen[1] ulûfeleri biraz ta'ahhur itse veyâhûd merâmlarına müsâ'id olmayan bir hâl zuhûr eylese derhâl vülât ve hükkâmın aleyhine kıyâm ider olduklarından def' ve izâle-i mazarratları lâzım gelerek mukaddemâ Hotin ve Bender ser-haddlerinden def' ve teb'îdleriyle ol havâlîde sûret-i âsâyiş bedîd oldığı gibi Belgrad yamakânının def' ve teb'îdlerine dahi teşebbüs olunub ancak bunda ba'zı müşkilât rû-nümûd oldığından Ebûbekir Paşa ve ba'dehu Şinikli Mustafâ Paşa me'mûr buyurularak ve Belgrad Kal'ası muhâfazasına eyâletlü askeri konılarak emn ü âsâyiş husûle getürülmüş ve ol havâlîde Nizâm-ı Cedîd Hazînesi içün haylîce vâridât-ı cedîde tertîb idilmiş idi. Ancak buradan firâr iden yamakân Vidin'de Pâzvândoğlı Osmân Ağa yanına tecemmü' iderek anın cem'iyyet-i şekâveti kesret ve kuvvet buldı.

Pâzvând pâsbân lafzının galat-ı meşhûrı olarak zümre-i eşrârdan bir şahsın ismidir ki etvâr-ı bâgîyâne ve harekât-ı dağiyâne ile vilâyet ve hükkâm ve zâbitâna tahakküm ve ser-keşlik mu'âmelesi izhâr ve aralık aralık Vidin ser-haddinde fitne ihdâsıyla ahâlîyi bî-zâr eyledigi Rusya seferinde serdâr-ı ekrem bulunan Koca Yûsuf Paşa'nın ma'lûmı oldukda kendüsüni i'dâm itmekle oğlı Osmân firâr itmiş idi. Ve gâ'ile-i sefer ber-taraf oldukdan sonra meydâna çıkub ve yamakân zümresine iltihâk idüb zâtında ashâb-ı dirâyet ve şecâ'atden bulunmağla az vakit zarfında ser-hadd-i mezkûrda şöhret bulmuş ve ol havâlîde bulunan yamaklara merci' olmuş idi. Belgrad yamakları Nizâm-ı Cedîd mürettebâtını istiskâl ile harekât-ı ser-keşâneye ictisâr eylemelerinden nâşî vukû'a gelan fenâlıklarda Pâzvândoğlı Osmân'ın eli oldığı bilinmiş ise de bâlâda beyân olundığı üzre vakt ve hâl îcâbınca (**s.295**) bir müddet kendüsünün taltîf ve istimâlet ile kullanılması iltizâm olunmuş idi. Lâkin o zamân re'îsü'l-küttâb olan merhûm Râşid Efendi'nin Nigbolı mukâta'asına ve Enderûn-ı Hümâyûnda müteneffiz olan ser-kâtibî Ahmed Efendi'nin Fethü'l-islâm mukâta'asına ve sâ'ir ol havâlîde bulunan mukâta'âta ziyâde zamîmeler oldığından bunları Pâzvândoğlı Osmân tervîc itmeyüb İstanbul'dan dahi bu zamîmelerim[2] ibkâsıyla berâber ol havâlîde Nizâm-ı Cedîd mürettebâtının te'sîsi emrinde ısrâr olunmağla ve İstanbul'daki yeniçeriler ise kendüsüne bâdî-i kuvvet-i kalb olacak vechile sahâbet göstermekde olmalarıyla Pâzvândoğlı artık isyân yolını tutarak evâmir-i seniyyeye muhâlefet itdikden başka aralık aralık Eflâk ve Boğdan voyvodalarına bölükler irsâliyle akçe ve zahîre ahz ve istihsâl eylerdi.

Bu misillü harekâtına nazaran Pâsbânoğlı'nın te'dîbi lâzıme-i hâlden olmasıyla berâber erkân-ı devletin ba'zıları mukâta'alarından dolayı zâten dahi kendüsünden dil-gîr olduklarına mebnî hakkında gazab-ı şâhâneyi teşdîd iderlerdi. Ve bir de Pâsbânoğlı üzerine bir sefer açılacak oldığı hâlde Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa'nın ser'askerligi münâsebet alub Hüseyin Paşa'nın nüfûz ve ikbâli ise sâ'ir vükelâ ve müteneffizân üzerine tagallüb ve tahakküm derecesine varmış oldığından eger muzaffer olursa Pâsbânoğlı gâ'ilesi ber-taraf

1 Ahyânen: Ara sıra, vakit vakit.
2 Zamîme: Ek, ilâve. Artırma, katma, ekleme.

olarak bu sûretle matlûb husûle gelecegi ve olamaz ise kendüsi ikbâl ve i'tibârdan düşerek bari anın ânif-i istikbârı[1] kırılmış olacağı ve hiç olmaz ise müddet-i gıyâbında vükelâ nefes almış olacakları mütâla'ası dahi kendülerince bir fâ'ide-i zâtiyye idi.

El-hâsıl Pâsbânoğlı'nın izâlesi beyne'l-vükelâ karâr-gîr olub ancak kendüsi yeniçerilik iddi'âsında bulundığından başka tav'an[2] ve kerhen ma'iyyetinde bulunanların ekseri yeniçeri olmakdan nâşî ocak kâ'idesince hükm-i kânûnîsi ma'lûm olmak içün Yeniçeri Ağası Ağakapusu'nda ocak ağalarını cem' ile mâddeyi der-miyân iderek cümlesi tarafından o makûle pâdişâha âsî olan şahsın yeniçerilikde ve hiçbir dirlikde alâkası olmadığını ve ba'd-ez-în ocak tarafından kabûl olunmayacağını mutazammın bir kıt'a takrîr tanzîm itdirdikden sonra Cumâde'l-âhire'nin yedinci Pâzâr güni Bâb-ı Âlî'de meclis-i umûmî akd olunarak Pâsbânoğlı'nın şimdiye kadar zuhûra gelan harekâtına ve Devlet-i Aliyye'nin anın hakkında vukû' bulan mu'âmelâtına dâ'ir kaleme alınmış olan varaka ve ba'dehu bu kerre Nigbolı mâddesine dâ'ir etrâfdan tevârüd iden tahrîrât-ı müte'addide ile ocak ricâlinin sâlifü'z-zikr takrîrini mektûbcı efendi kırâ'at eyledikde takrîr-i mezkûrı yeniçeri ağası ve sâ'ir ocak ağaları tasdîk itdikden sonra Sadr-ı â'zam İzzet Paşa vech-i şer'îsini Şeyhü'l-islâm (s.296) Efendi'den su'âl eyledikde katli meşrû'dur cevâbını virmesi üzerine İzzet Paşa yine Şeyhü'l-islâm Efendi'ye tevcîh-i hitâb ile izâlesi meşrû' oldığı hâlde devlet ıne'mûrları Pâsbânoğlı'nın üzerine hücûm itdikler[ind]e Vidin Kal'ası'na tahassun idecegi muhakkak olub bu sûretde top ve humbara ile tazyîk lâzım gelmekle matlûb şahs-ı vâhid iken kazıyyede medhali olmayan ehl-i İslâm'ın pây-mâl-i hasâr olacağı der-kârdır bu şübhe dahi hall olunsun dimesiyle Şeyhü'l-islâm Efendi fetvâ emînine bakub o dahi kıyâm ile ahâlî şahs-ı merkûmı virmedikleri hâlde tetris[3] mes'elesine kıyâsen kal'a üzerine top atılmak câ'iz olur diyicek dânişmendân-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Defterdâr-ı sâbık Osmân Efendi fetvâ emînine tahvîl-i nazar ile Vidin'de bu kadar etfâl ve nisvân-ı Müslimîn var bu kıyâs ne vechile sahîh ve mu'teber olur Pâsbânoğlı'nın ser-keşligi ve evâmir-i aliyyeye muhâlefeti elsine-i âmmede şüyû' ile mesmû' olmakdadır eger ta'addî ve tahaddî misillü evzâ'-ı bâgîyâneye tasaddî eyledigi vâki' ise lâ-muhâl izâlesi vâcibdir lâkin kütüb-i şer'iyyede beyân olundığı üzre ta'ayyün itmekden başka bagî ve hurûca cesâret iden şahsın İmâmü'l-müslimîn Hazretleri tarafından üç def'a şübhe ve zarûreti istiksâ ve mâdde-i ta'assubı ref' ve ilgâ lâzımedendir dir dimez Re'îs Râşid Efendi orası bizim üstümüze lâzım degil şer'îsini ulemâ efendiler bilür deyü sözi kat' idüb ve ulemâdan murâd-ı şer'î bilenler mi dimekdir yohsa tarîk-i ilmiyye ashâbı mıdır i'tirâzının îrâdına meydân virilmeyüb hemân re's-i mes'ele karâr-gîr olmasıyla tedâbîr-i lâzımenin müzâkeresine nakl-i kelâm olunarak evvel bahâra kadar Pâsbânoğlı'nın berülere tecâvüz idememesi içün ol havâlîye ba'zı vüzerâ ve ocak tarafından ba'zı zâbitân ile mikdâr-ı kifâye asâkir me'mûr ve ikâme idilmek ve Vidin'de bulunan yeniçerilerin Pâsbânoğlı'ndan müfârekat itmelerine dâ'ir tenbîhât neşr olunmak üzre karâr virildi ve ta'yîn olunacak ser'asker husûsı der-miyân olundukda hemân zihinlerde merkûz[4] ve musammem oldığı vechile Hüseyin Paşa'dan gayri buna sezâ bir vezîr olmadığı beyânıyla cümle huzzâr

1 İstikbâr: Büyüklenme, kendini büyük görme.
2 Tav'an: İsteyerek, kendi isteğiyle.
3 Tetris: Muhkem etmek, sağlamlaştırmak.
4 Merkûz: Dikilmiş, saplanmış.

anı tensîb ve tasvîb itdiler. Bu karâr üzre meclis dağıldıkdan sonra Re'îs Efendi odasında ba'zı mütehayyizân ictimâ' ile içlerinden birisi işte fetvâların virilecegi tahakkuk itdi ancak yukarıda söylemege edeb mâni' oldı. Ta'yîn olunacak askerin ekseri hâliyyü'z-zihn olub İslâm[,] İslâm üzerine kılıç çeker mi diyenleri ilzâm içün kâtil ve maktûlün ahkâmı dahi istiftâ olunsun dimesiyle cümlesi belî bu hâtıra gelmedi diyerek bu su'âli bir kâğıda yazub taraf-ı Fetvâ-penâh'a gönderdiler ferdâsı Şeyhü'l-islâm Efendi tarafından bu husûsa dâ'ir olan (s.297) fetvâlar Bâb-ı Âlî'ye gönderildi sûretleri zîrde (18) rakamıyla îrâd olunur. Çend rûz mürûrunda Hüseyin Paşa ser'asker nasb ile berren ve nehren Pâsbânoğlı'nın üzerine me'mûr buyurularak ma'iyyetine topcı ve arabacı ve humbaracı ve lağımcı ocaklarından müte'addid ortalar ta'yîn olundukdan başka Anadolı vâlîsi ve Cabbâr-zâde ve Karaosmânoğlı ve sâ'ir müteşahhısân-ı â'yân-ı Anadolı ve Adana mutasarrıfı asâkir-i külliyye ile ve Erzurûm Vâlîsi Ziyâ Paşa ol havâlîde vâki' aşâ'ir ve kabâ'ilden ve sâ'ireden tedârük idebilecegi asker ile Bosna Vâlîsi Silâhdâr Mustafâ Paşa Bosna askeriyle ta'yîn ve Silistre Vâlîsi Osmân Paşa ve Rûmili Vâlîsi Mustafâ Paşa ma'iyyetlerine müstakill ordular tertîb ve kul kethüdâsı dahi Yeniçeri Ocağından tahrîr olunan neferât ile Rûmili vâlîsi ma'iyyetine ve mukaddemce Rûmili beglerbegiligi pâyesiyle uhdesine İnebahtı sancağı tevcîh olunan Mustafâ Paşa uhdesine rütbe-i vezâretle Selanik eyâleti bi't-tevcîh evlâd-ı fâtihân ve Selanik'in sâ'ir erbâb-ı harb ve darbı ile Edirne mevki'ine me'mûr buyurulub İnegölli Kapucıbaşı Nu'mân Beg'e dahi ol havâlîden bir mikdâr asker cem' ile ser'asker paşa ma'iyyetine gelmek üzre iki tuğ virilmiş ve iktizâsına göre taraf taraf hazîneler gönderilmişdir. Ve Selanik eyâleti Mustafâ Paşa'ya tevcîh olunmak hasebiyle buradan munfasıl olan Ebûbekir Paşa'ya İnebahtı sancağı ihâle buyurulmuş idi lâkin beş on gün sonra Selanik Ebûbekir Paşa uhdesinde ibkâ olunarak Mustafâ Paşa'ya dahi Haleb eyâleti tevcîh buyurulmuşdur.

Pâsbânoğlı ise Rûmili'nin sağ kolını ya'nî Sava Nehri'nden Karadeniz'e kadar olan kıt'asını def'aten ele geçürüb de tevsî'-i dâ'ire-i miknet itmek dâ'iyyesine düşerek Ruscuk ve Varna tarafına başka ve Belgrad cihetine başka kollar tertîb ve tesyîr ile berâber Sofya ve Niş taraflarının dahi zabtına ibtidâr eylemiş ve Tuna sâhilinde Ruscuk'a ve Balkan boyundan Şumnı'ya kadar olan yerleri istîlâ idüb ara yerde yâlnız bir Lofca kazâsı kalmış idi fakat kendüsünce bu cihetde elzem olan Ruscuk ile Varna kal'alarının zabtı husûsı olub bu ikisini ele geçürdigi gibi Vidin'den Karadeniz'e kadar olan mahallerin tamâmen zabtına zafer-yâb olacağı mütâla'asından nâşî hemân kar ve kış dimeyüb niyyet-i fâsidesinin fi'le gelmesi içün her tarafa saldırmışdır.

Şöyle ki: Bâlâda beyân olunan Nigbolı vak'asından sonra Gâvur İmâm ve Koca Mehmed gibi ba'zı ser-gerdegân-ı eşkıyâyı vâfir haşerât ile kendü tarafdârı olan Pâzârcık A'yânı Sarıklıoğlı nâm şakînin ma'iyyetine gönderüb Sarıklıoğlı dahi bunları yanına alarak Cumâde'l-âhire'nin yedinci Pâzâr gicesi bağteten Varna Kal'ası'nı muhâsara (s.298) ve üç koldan hücûm ile iç kal'aya kadar duhûl ve Attârân Çarşusu'na kundak[1] bırakub ihrâk ve hâneleri yağmâya tasaddî eylediklerinde Varna kadısı olan Lâdiklioğlı Alî Efendi bi'n-nefs ahâlî ile berâber müdâfa'a-i eşkıyâya kıyâm ve kimini mecrûh ve kimini i'dâm ve kal'a içinde kalanları re'y ile râm idüb bakiyyetü's-suyûf olan eşkıyâ dahi Varna etrâfında bulunan karyeleri yağmâ ve ba'zı çiftlikâtı hedm ve tahrîb ve re'âyâdan ba'zılarının burunlarını

1 Kundak: Ateş topu, meşale

kat‘ ve ba‘zılarını katl iderek Pâzârcık'a avdet itmişler ve bu muhârebede i‘dâm olunan bir haylî eşkıyânın ru’ûs-ı maktû‘ları Dersa‘âdet'e gönderilmekle Kadı Efendi ve sâ’ir iş erleri mazhar-ı ihsân-ı pâdişâhî olmuşlardır.

Pâsbânoğlı'nın böyle Varna'ya kadar îsâl-i hasâr eylemesine nazaran Eflâk tarafına dahi tecâvüzi melhûz olub Eflâk Voyvodası Aleksandri Beg ise ihtiyâr ve bu sırada Eflâk'in idâre ve muhâfazasına adîmü'l-iktidâr olmak hasebiyle muktedir birinin voyvoda nasbına lüzûm görülmekle Cumâde'l-âhire'nin on beşinci güni azl ile yerine müddet-i medîdeden berü Donanma-yı Hümâyûn tercümânlığında müstahdem olan Hançerli-zâde Konstantin Beg Eflâk voyvodası nasb olundı.

Ve egerçi deryâ tercümânlığı Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığma mahrec olub ammâ Eflâk ve Boğdan voyvodalıkları münhall oldukca Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı nasb olunageldiginden Kostantin Beg'in deryâ tercümânlığından def‘aten Eflâk begligi makâmına su‘ûdı Fenarluların usûl-i mer‘iyyelerine uymaz ise de mukaddemâ Cezâ‘irli Gâzî Hasan Paşa'nın himmetiyle meşhûr Mavroyani böyle deryâ tercümânlığından def‘aten Eflâk begi olub sefer-i ahîrde ma‘iyyetinde tecemmü‘ iden elli altmış bin kadar Osmanlı askerinin hüsn-i â‘mâl ve istihdâmına muvâffak olarak büyük büyük işler görmüş olması ve Kapudan Paşa'nın ser‘askerligi mülâbeseleriyle Kostantin Beg'in böyle def‘aten Eflâk voyvodalığına terfi‘i yakışdırılmışdır.

Bu esnâda Pâsbânoğlı tarafından Macar Alî ve Aliş ve Râmî Bayrakdâr ve Poriceli ve Çatak Veli ve Muslı ve Kara Mustafâ nâm ser-gerdeler ma‘iyyetleriyle Ruscuk üzerine sevk olunan sekiz on bin kadar piyâde ve süvârî dahi Ruscuk'a üç sâ‘at mesâfesi olan Kadı karyesine vürûdlarında Ruscuk'un teslîmiyle Pâsbânoğlı tarafına inkıyâd olunması içün Ruscuk'a haber göndermişler. Ruscuk ise Silistre eyâleti vâlîsinin makarrı[1] olub Ruscuk Â‘yânı Tirsiniklioğlı İsmâ‘îl Ağa dahi sefer-i ahîrde sâlifü’z-zikr Eflâk Voyvodası Mavroyani Beg'in ma‘iyyetinde kesb-i ta‘ayyün ve isbât-ı vücûd itmiş pek zorlı bir âdem oldığından Pâsbânoğlı tarafına kılıc irâ’esiyle cevâb-ı kat‘î virilmiş (**s.299**) oldığına mebnî Cumâde'l-âhire'nin yirmi yedinci güni ale's-seher eşkıyâ-yı merkûme Ruscuk üzerine hücûm ve iktihâm ve dört sâ‘at mukâteleye kıyâm itdikden sonra münhezimen Kadı karyesine avdet ve ferdâsı beş on kıt‘a çeteleri vürûd ile nehren muhâceme itmişler ise de Ruscuk iskelesinde mevcûd olan çeteler ile mukâbele ve müdâfa‘a olunarak anlar dahi firâr ve rîc‘at itmişler iken yine şekâveti elden bırakmayub tekrâr be-tekrâr hücûmlar iderek yedi gün yedi gice ale't-tevâlî[2] muhârebeler vukû‘ bulub nihâyet avdet ve ferâgat eyledikleri ve Ziştovi tarafından Ruscuk'a vârid olan câsûsların takrîrlerine nazaran bu günlerde Vidin cânibinden üç bin kadar eşkıyâ Ziştovi'ye gelerek Ruscuk fırkasına iltihâk idecekleri ve Ruscuk Â‘yânı Tirsinikli-zâde İsmâ‘îl Ağa'nın vâki‘ olan gayret ve sadâkati ve Ruscuk ahâlîsinin meşhûd olan sebât ve metâneti ber-kemâl oldığından cümlesi şâyân-ı nevâziş ve inâyet oldukları beyânıyla Balkan'ın öte yüzine külliyyetlü asâkir ta‘yîniyle takviyye-i bâzûlarına himmet buyurulması husûsâtı evâ'il-i Receb'de Silistre Vâlîsi Gürci Osmân Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtda münderic bulunmuşdur.

Bu tahrîrât Sultân Selîm'e arz olundukda sadr-ı â‘zama hitâben beyâz üzerine ısdâr

1 Makarr: Karar yeri. Karargâh. Kararlı yer. Merkez.
2 Ale't-tevâlî: Arası kesilmeksizin, arka arkaya, birbiri ardınca.

buyurdığı hatt-ı hümâyûnda « Osmân Paşa'nın tahrîrâtını gördüm el-hakk merdlik itmiş tamâm hidmet ve sadâkat eyledi gerek kendüsi ve gerek kapusı halkı ve gerek Ruscuk ahâlîsi merd ve gayyûr[1] âdemler imiş iki cihânda yüzleri ağ[2] olsun gayret ve hidmetleri gâyet makbûl-i hümâyûnum olub cümleye du‘âlar eyledigimi ve Osmân Paşa'ya her dürlü müsâ‘ade-i şâhânem mebzûl olmağla ve İsmâ‘îl Ağa hâs kulum oldığını isbât eylediginden nasıl dirlik ve rütbe ister ise hemân Osmân Paşa çerâğ eyleyüb bu tarafa yazsun makbûl-i hümâyûnum idügüni ve hezâr tahsîm hâvî bu hattımı derc iderek şimdi fermân yazılub irişdirilsün » deyü emr itmekle hemân minvâl-i meşrûh üzre Osmân Paşa'ya ve İsmâ‘îl Ağa'ya ve sâ’ir vücûha hitâben fermân-ı âlî tasdîr ve Osmân Paşa'ya â‘lâ ser-â-sere kablu bir sevb hil‘at-i seniyye ve çend rûz mukaddem gönderilmiş olan yirmi beş bin guruş üzerine bu kerre dahi yirmi beş bin guruş atiyye ve Tirsinikliogğlı'na bir sevb â‘lâ semmûr kontuş ile on beş kîse atiyye ve muhârebede yararlıkları zâhir olanlara tevzî‘ ve i‘tâ olunmak üzre kırk kîse atiyye ile yirmi aded şemseli[3] ve seksan aded şemsesiz â‘lâ kapudlar[4] gönderildikden başka Tirsinikliogğlı ile Osmân Paşa'nın oğlı Ahmed Beg'e Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılığı ihsânıyla ru‘ûsları hemân tahrîr ve tesyîr ve bundan akdem Silistre ordusı (**s.300**) defterdârlığı unvânıyla ol tarafa gönderilmiş olan Kapucıbaşı Hüseyin Ağa'ya şehriyye ile sekbâu yazması ve mukaddemâ Osmân Paşa'nın istid‘âsı üzerine Ağnad Kazaklarının bir ân akdem Ruscuk'a celbi husûsunda Tirsinikliogğlı ile bi'l-ittifâk ikdâm itmesi ve Rûmili vâlîsine dahi Balkan boyına asker göndermesi ve Şumnı Â‘yânı Çavuş-zâde'ye ve Hezârgrad Â‘yânı Hâcı Ömeroğlı'na ve Eskicum‘a ve Osmânpâzârı ve sâ’ir ol havâlîye civâr olan kazâlar â‘yânlarına dahi Ruscuk'a imdâd eylemeleri içün müte‘addid emirler tahrîr olunmuşdur.

Pâsbânoğlı Eflâk yakasıua asker imrâr ile karşu tarafdan dahi Ruscuk'a tazyîk eylemek dâ‘iyyesinde bulundığından Eflâk tarafında dâ’iresi mükemmel bir vezîrin vücûdı lâzım gelmekle Anadolı Vâlîsi Alo Paşa Eflâk muhâfazasına me’mûr olarak bu esnâda Gelibolı'ya gelmiş idi. Kapudan Paşa bu mes’ele üzerine bi'l-istiklâl ser‘asker olarak tedârükât-ı seferiyye ile meşgûl ise de Tersâne umûrını dahi elden bırağamadığından üç anbârlıdan sonra inşâsına mübâşeret olunmuş olan altmış üç zirâ‘ bir kıt‘a kalyon ile bir korvet bu esnâda hitâm bularak Şa‘bân'ın sekizinci Pâzârirtesi güni deryâya indirildigi gibi hemân ol gün yine altmış zirâ‘ bir kalyon inşâsına mübâşeret olundukdan sonra Kapudan Paşa Geliboli'ya varub Alo Paşa ile görişerek vesâyâ-yı lâzımeyi şifâhen kendüsüne teblîğ ile Dersa‘âdet'e avdet ve Alo Paşa dahi savb-ı me’mûriyyetine azîmet eylemişdir.

Bu esnâda eşkıyânın Belgrad'da dahi münhezim oldukları haber-i meserret-eseri bâlâda mezkûr olan Ruscuk vukû‘âtını ta‘kîb eylemişdir. Şöyle ki: Pâsbânoğlı'nın bir tarafdan dahi Belgrad Kal‘ası'nı zabt içün Belgradlı Kara Ömer başbuğluğuyla göndermiş oldığı bir haylî eşkıyâ Poriçe Adası'nı basub voyvodasını ahz ile Pâsbânoğlı'na gönderdikden sonra Pozorofca'yı zabt itdiklerine mebnî Semendire ahâlîsinin dahi eşkıyâ-yı merkûmeye mütâba‘at ideceklerini Semendire kapudanı hiss iderek Belgrad Kâ’immakâmı Osmân Paşa yanına firâr itmekle eşkıyâ gelüb Semendire Kal‘ası'na duhûl itdikleri haberi Osmân Paşa'ya

1 Gayyûr: Pek gayretli, çalışkan.
2 Ağ: Ak.
3 Şemseli: Altın yaldızla yapılan ve güneşi andıran motif.
4 Kapud: Askerlerin üstlük elbisesi, yağmurluğu.

vârid oldukda derhâl İzvornik Mutasarrıfı Hasan Paşa'ya ve Bögürdelen Voyvodası Veli Efendi'ye ve sâ'ir iktizâ idenlere tahrîrât göndermiş oldığından anlar dahi tiz elden tedârük idebildikleri kadar asâkir ile imdâda şitâb[1] itmişler ise de anların Semendire'ye vusûlünden mukaddem eşkıyâ oradan Belgrad üzerine hareket iderek bir takrîb ile Belgrad varoşuna duhûl itdiklerinde kal'ada bulunan dilâverân[2] üç koldan eşkıyâ üzerine hücûm itdikleri gibi eşkıyâ münhezim olarak birkaç yüz vefeyât ve haylî bayrâk ve mühimmât ve cebehâneleri terk (**s.301**) ile firâr itmiş ve nâmdâr bayrâklarından üç nefer ser-gerdeleri ve yüz elli kadar neferleri hayyen[3] tutulmuşdur.

Bu ihbâr-ı sârenin Der-sa'âdet'e vürûdunda dahi Belgrad Kâ'immakâmı Osmân Paşa'ya ve İzvornik Mutasarrıfı Hasan Paşa'ya ve Bögürdelen Voyvodası Veli Efendi'ye ve sâ'irlere kürkler ve kapudlar ve atiyyeler gönderilmişdir.

Pâsbânoğlı mukaddemce Nigbolı ile Selvi'yi pâ-zede-i hasâr itdikden sonra Niş ve Sofya üzerlerine dahi birer kol asker sevk eyledigi avânda Köstendil ve Tırhala Sancakları Mutasarrıfı Kürd Seyyid Osmân Paşa dahi me'mûren Niş'e gitmek üzre oldığı hâlde Pâsbânoğlının ifsâd ve ihlâline mebnî Niş ahâlîsi Osmân Paşa'yı kabûlden imtinâ' itmeleriyle Osmân Paşa Şehirköyi'nde istikrâr üzre iken Vidin ahâlîsinden Memiş nâm ser-gerde ma'iyyetiyle iki bin kadar eşkıyâ Şehirköyi'ne iki sâ'at mesâfesi olan Dobredol nâm karyeye gelicek Şehirköyi ahâlîsi havflarından nâşî eşkıyâ tarafına mütâba'ate mecbûr olduklarından Osmân Paşa Sofya'ya doğrı avdet itmiş ise de Sofya ahâlîsi dahi eşkıyâ tarafından kendülerine gelan mektûbı vesîle iderek Osmân Paşa'nın Sofya'ya gelmemesini taleb itmeleriyle Osmân Paşa nâ-çâr mansıbı olan Köstendil tarafına ric'at ve Radomir'de ikâmet eylemiş oldığına mebnî eşkıyâ gelüb Sofya'ya duhûl itmiş idi.

Lâkin Rûmili Vâlîsi Mustafâ Paşa mukaddemce İzladi ve Pâzârcık taraflarının muhâfazası içün ta'yîn eylemiş oldığı beş binden mütecâviz asker üzerine Karslı Alî Ağa'yı başbuğ nasb ve ta'yîn ve Siroz Â'yânı İsmâ'îl Beg'i Osmân Paşa ma'iyyetine me'mûr iderek iki koldan Sofya üzerine hücûm itmelerini tertîb itdigi sırâda Kızanlık'da ikâmet üzre olan Çirmen Mutasarrıfı Silâhdâr Hüseyin Paşa ile Selvi Voyvodası Hasan Ağa'yı dahi piyâde ve süvârî on bin kadar asker ile Gabrova karyesi üzerinden Tırnovi'ye gitmek üzre me'mûr eylemiş olmasıyla Osmân Paşa ile Karslı Alî Ağa Sofya üzerine hareket idüb mukâbeleye gelan eşkıyâ iki kolda dahi münhezim olarak ferdâsı Sofya'dan firâr itdikleri gibi Sofya ahâlîsi tarafından Osmân Paşa'yı da'vet içün âdem gelmiş oldığına mebnî Osmân Paşa ol gün eşkıyâyı Berkofca Balkanı'na kadar ta'kîb itdikden sonra avd ve kufûl ile Sofya'ya duhûl itdigi esnâda Hüseyin Paşa kolı dahi Tırnovi'ye doğrı ilerülemiş idi. Şöyle ki: Receb'in yirmi ikinci güni Hüseyin Paşa harben Gabrova karyesini zabt idüb bu vak'ayı Selvi'de bulunan eşkıyâ işitdikleri gibi firâr itmeleriyle Hasan Ağa varub Selvi'yi zabt itmiş idi.

(**s.302**) Ol esnâda Ruscuk civârında vâki' Kadı karyesini on bin kadar eşkıyâ ile karârgâh ittihâz itmiş olan Macar Alî üzerine Silistre vâlîsi tarafından bücûm tertîb oldığını Macar Alî lede'l-istimâ' Receb'in yirmi üçünci gicesi Kadı karyesini terk ile Ziştovi tarafına firâr itmegin Osmân Paşa tarafından ta'kîb olunmağla eşkıyâ bir mahalde tevakkuf idemeyüb

1 Şitâb: Acele, sür'at, çabukluk.
2 Dilâverân: Yiğitler, yürekliler.
3 Hayyen: Canlı olarak.

hâ'iben[1] ve hâsıran Yantra Nehri'ni güzâr ider iken nehrin vakt-i tuğyanına bi't-tesâdüf kimisi gark olarak ve kimisi akab-gîrânın eline düşerek haylîsi telef olub bu sırada Selvi Voyvodası Hasan Ağa'nın eşkıyâ elinde esîr olan iki oğlı dahi kurtulmuşdur.

Ve Pâzârcık Â'yânı Sarıklıoğlı yanında bulunan Gâvur İmâm Ruscuk kolundaki eşkıyâya imdâd içün beş yüz kadar eşkıyâ ile Pâzârcık'dan hareket eylemiş ise de eşkıyânın ber-vech-i meşrûh münhezim ve müteferrik oldukları günün ferdâsı ol havâlîye vârid oldukda üzerine Tirsiniklioğlı ılgâr itmekle o dahi Yantra Nehri'ni ubûr ile Ziştovi tarafına firâr itmişdir.

Ve bu vechile münhezim olan Macar Alî fırkasının bir takımı Receb'in yirmi beşinci güni Tırnovi'ye gelmişler ise de ol gün Hüseyin Paşa Gabrova'dan hareketle evvelce gelüb Tırnovi'ye girmiş oldığından eşkıyâ-yı merkûme bunı anladıkları gibi hemân avdet ve firâr itmişlerdir.

Ve Tirsiniklioğlı Ziştovi üzerine hareket itmiş ve Ziştovi ahâlîsi eşkıyâya mümâşâtdan ferâgât eylemiş oldukları cihetle Ziştovi'nin zabtı kuvve-i karîbeye geldigi sırada Macar Alî'nin Emincek nâm ser-gerde ma'iyyetiyle Tırnovi üzerine sevk eyledigi eşkıyâ dahi münhezim oldukdan başka Macar Alî ma'iyyetinde olan bir Arnabud bölükbaşısı beş yüz nefer sekbânıyla Hüseyin Paşa tarafından celb olunarak berü tarafa geçmiş oldığından Macar Alî'nin kuvvetine za'f gelüb Nigbolı'ya doğrı gitmiş ve Tirsiniklioğlı dahi Ziştovi'ye girüb iki yüzden mütecâviz eşkıyâyı hayyen tutmuşdur fakat Gâvur İmâm ile Arslanoğlı nâm ser-gerdeler firâr eylemişlerdir.

Ve mukaddemâ Ruscuk tarafındaki eşkıyâya tefrika[2] virmek üzre Edirne'de bulunan Adana Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Yûsuf Paşa Şumnı'ya varub Serbest-zâde Kapucıbaşı Tâhir Ağa ve Şumnı Â'yânı Çavuş-zâde ve Yılık Çavuş-zâde ve Yılıkoğlı ve Hezârgrad Â'yânı Hâcı Ömeroğlı ve Varna Voyvodası ve sâ'ir iş erleri birleşerek ibtidâ Pravadi kazâsının tahlîsine kıyâm itdiklerinde Pravadi Â'yânı Hâcı Mazlûm ve Kozlıca'da (**s.303**) olan Manavoğlı nâm ser-gerdeler Sarıklıoğlı'nın yanına firâr itmeleriyle bu iki kazâ bilâ-mubârebe zabt olundukdan sonra evâ'il-i Şa'bân'da Sarıklıoğlı'nın üzerine hareket ve Pâzârcık'ın muhasarasına mübâderet olundukda Sarıklıoğlı gice firâr itmekle Pâzârcık dahi tahlîs[3] olundığı ve eşkıyânın ta'kîbine me'mûr olan ağalardan Hezârgrad Â'yânı Hâcı Ömeroğlı Sarıklıoğlu'nı hayyen tutmuş oldığından kendüsi Dersa'âdet'e getürmek üzre bulundığı Yûsuf Paşa tarafından Dersa'âdet'e inhâ olundukda Sarıklıoğlı'nın hayyen Dersa'âdet'e getürülmesi tensîb buyurulınadığından irsâl olunan emr-i âlî mûcebince kendüsüni Hâcı Ömeroğlı i'dâm ile ser-i maktû'ını Dersa'âdet'e getürmüşdür mu'ahharen Hâcı Mazlûm dahi Kozlıca Tekyesi'nde tutılub kezâlik anın da hayyen Dersa'âdet'e getürülmesi müstahsen görülmemekle mahallinde cezâsı tertîb olunarak ser-i maktû'unun Der-i Devlet'e gönderilmesi zımnında Yûsuf Paşa'ya emr ve iş'âr buyurulmuşdur.

Pâsbânoğlı maslahatın etrâflı tutuldığını göricek ser-hâdd-nişînânı iğfâl idebilecek ve işin şeklini degiştirecek bir sûret arayub Vidin Muhâfızı Abdî Paşa'nın kethüdâsı Bozoklı Mehmed Efendi kendüsünün meclûbı oldığından ve Abdî Paşa dahi kendü elinde esîr

1 Hâ'iben: Mahrum olarak, zarar ve ziyana uğrayarak.
2 Tefrika: Ayrılma, ayrılık; bozuşma.
3 Tahlîs: Kurtarma, kurtarılma.

hükmünde bulundığından isti'fâ-yı cürm ve kusûr zemîninde Abdî Paşa'ya bir inhâ yazdırub Mehmed Efendi ile Dersa'âdet'e göndermiş oldığı istihbâr olundukda ber-mûceb-i irâde-i seniyye taraf-ı Sadr-ı â'zamîden baş tebdîl gönderilerek Çekmece-i Kebîr'de Mehmed Efendi'ye tesâdüf itdigi gibi i'dâm idüb ser-i maktû'ıyla berâber yanındaki tahrîrâtı alub Dersa'âdet'e getürmüşdür.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Lofca ahâlîsi mukaddem ve mu'ahhar fedâkârâne hareketle gürûh-ı eşkıyâya mukâvemet iderek gerek dağlu eşkıyâsını ve gerek Pâsbânoğlı takımını memlekete uğratmamışlar idi lâkin devlet askerini kabûl iderek bu kerre Rûmili vâlîsinin kapucılar kethüdâsı ile Binbaşı Pehlivân Ağa Lofca'ya dâhil olmalarıyla Plevne tarafındaki eşkıyâ üzerine hücûm içün Tırnovi'de bulunan Silâhdâr Hüseyin Paşa fırkası içün Lofca kazâsı üssü'l-harekât-ı cedîd oldığı esnâda İzladi â'yânının oğlı Tosun Ağa ve Filibeli Abdurrahman Ağa İvraca üzerine hareket itmeleriyle orada bulunan eşkıyâ firâr itdiginden Tosun Ağa ile Abdurrahman Ağa gelüb İvraca'yı zabt itmişler idi. Rûmili Vâlîsi Mustafâ Paşa mevcûd ma'iyyeti olan topcı ve arabacı ortalarıyla ve sâ'ir kuvve-i askeriyye ile Filibe'den Sofya'ya hareket idüb Karslı Alî Ağa'yı dahi Berkofca'daki eşkıyâ üzerine göndermiş idi ancak Macar Alî ve Ramo Bayrakdâr külliyetlü (**s.304**) eşkıyâ ile Plevne'de bulunub Alî Ağa dahi li-mülâhazaten İvraca'da tevakkuf iderek Berkofca üzerine üç bin kadar asker ile birkaç ser-gerde göndermekle eşkıyâ haberdâr oldukları gibi Berkofca ahâlîsinden Çelebi Ağa gibi Pâsbânoğlu'nun tarafdârı olanlar ile birlikde firâr eylemiş olduklarından bilâ-muhârebe Berkofca'ya duhûl olundığı esnâda Silâhdâr Hüseyin Paşa dahi Lofca'ya gelüb oradan mecma'-ı eşkıyâ olan Plevne üzerine hücûm tertîb olundığını Macar Alî haber aldığı gibi derhâl ma'iyyetindeki eşkıyâ ile berâber İsmâ'îl Punarı tarafına firâr eylemiş olmalarıyla Plevne dahi bilâ-muhârebe tahlîs olunmuşdur. Sofya ve Lofca kolları birleşüb ilerüliyerek Vidin'i bir muhâsara hâline koymaları Rûmili vâlîsi tarafından emr olunmuş idügünden Rûmili vâlîsinin kapucılar kethüdâsı Lofca Â'yânı Hâcı İsmâ'îl Ağa ve Binbaşı Pehlivân Ağa ile berâber Berkofca'ya müteveccihen Lofca'dan hareket ile Rahova kazâsına varub oradan Pehlivân Ağa çapul tarîkiyle ilerüye gönderildikde esnâ-yı râhda Pâsbânoğlı takımından ba'zı eşkıyâya lede't-tesâdüf vâki' olan muhârebede ser-gerdegân-ı eşkıyâdan Plevne Â'yânı Topuzoğlı ile ba'zı eşkıyâ itlâf olunarak bâkîsi münhezimen firâr itmişler idi. Bunun üzerine Lofca askeri mecma'-ı eşkıyâ olan İsmâ'îl Punarı karyesi üzerine hücûm ile muhârebeye kıyâm itdiklerinde eşkıyânın başbuğı olan Ramo Bayrakdâr firâr eylemiş ise de mu'teber ser-gerdelerinden Kara Hasan ile bir haylî neferâtı telef olarak bakiyyetü's-süyûfı[1] firâr itmişlerdir. Bu esnâda Sofya kolı dahi Berkofca tarîkiyle Lom üzerine hareket itmeleriyle ol tarafda bulunan eşkıyâ Vidin cânibine firâr iderek Lom kasabası dahi istihlâs olunmuşdur.

Bu esnâda Bosna vâlîsi Belgrad tarafına hareket idüb o kolda dahi eşkıyâ münhezim olarak Semendire Kal'ası istihlâs olunmuşdur. Ve Pâsbânoğlı tarafından Semendire'nin imdâdına gönderilen eşkıyâ bağteten Pozorofca kasabasına hücûm ile varoşuna[2] duhûl itmişler ise de devlet askeri şeranbo kapusunı küşâd ile Bragor'dan varoşa hücûm ve iki sâ'at yaka yakaya ceng iderek eşkıyâya galebe itmeleriyle eşkıyânın haylî ser-gerde ve

1 Bakiyyetü's-süyûf: Kılıç artığı, sağ kurtulan, hayatta kalmayı başaran, arta kalan kişiler.
2 Varoş: Şehrin kenar mahalleleri.

neferâtı telef olmuş ve altmış bu kadarı hayyen tutulmuş ve ba'zı ebniyye-i müstahkemede mütehassın olanların dahi etrâfına âteş ilkâ olunarak ebniyye ile berâber ihrâk idilmişdir.

Ber-minvâl-i sâbık Sofya ve Lofca kolları ilerüleyerek Vidin'e yaklaşmış iseler de arada Nigbolı Kal'ası eşkıyâ yedinde kaldığından Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa ile Adana Mutasarrıfı Yûsuf Paşa Silistre vâlîsi ma'iyyetine virilerek Nigbolı üzerine sevk olunub Tirsiniklioğlı İsmâ'îl Ağa dahi dîger ba'zı rü'esâ ile karşu yakada vâki' kule üzerine (**s.305**) gönderilmiş idi. Tirsinikliolğlı kuleyi zabt iderek Nigbolı Kal'ası berren ve nehren hasr ve tazyik olunub ve Silistre vâlîsi bi'z-zât buraya gelüb hilâl-i Ramazân'da yürüyüşle Nigbolı Kal'ası dahi zabt olunarak Pâsbânoğlı tarafından muhâfız bulunan Otuzbiroğlı Emîn Ağa ile ma'iyyetindeki binbaşılardan başka iki yüz kadar eşkıyâ i'dâm olunmuşdur.

Vukû'ât-ı meşrûha pey-der-pey Dersa'âdet'e tahrîr ve ol asrın âdeti üzre alâmet-i muzafferiyyet olmak üzre her koldan kelleler tesyîr olundukca Dersa'âdet'den dahi kol kol me'mûrîn ve ser-gerdegân ve sâ'ire hil'atler ve atiyyeler irsâl olunagelmişdir ve hilâl-i Ramazân'da Sofya koluna me'mûr olan sâlifü'z-zikr Karslı Alî Ağa'ya ve Silistre Vâlîsi Gürci Osmân Paşa'nın delîlbaşısı Aydın Ağa'ya rütbe-i mîr-i mîrânî ihsân buyurulmuş ve çünki eyyâm-ı şitâda Tuna yalısında ve Balkan taraflarında hareket-i askeriyye pek müşkil iken bi'l-cümle ümerâ ve zâbitân ve me'mûrînin bu mertebe sa'y ve ikdâmları şâyân-ı tahsîn ve âferîn olmağla sâ'ir yararlığı zâhir olanlar dahi alâ-merâtibihim[1] mazhar-ı mükâfât-ı seniyye olmuşdur.

Şevvâl'in dördünci güni vâki' olan tevcîhâtda dahi Adana Mutasarrıfı Yûsuf Paşa ile Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'ya rütbe-i vezâret ihsân buyurulmuşdur. Fi'l-asl dağlı eşkıyâsı ser-gerdelerinden iken kendüsüne re'y ve amân virilmiş oldığı hâlde Pâsbânoğlı tarafına tâbi' olan Emîncek ber-minvâl-i sâbık Pâsbânoğlı tâkımının taraf taraf hezimetlerini gördükde berü taraflara gelüb kurtulmak fikriyle bir mikdâr eşkıyâyı istishâb iderek Tırnovi kurâsından Veranova nâm karyeye gelüb tahassun itdigi esnâda Tırnovi voyvodası olub Silâhdâr Hüseyin Paşa'nın kaçırmış oldığı Köprülüoğlı İbrâhîm dahi bir mikdâr süvârî ile anın yanına varmış oldığı lede'l-istihbâr üzerlerine Edirne'de bulunan Haleb Vâlîsi Mustafâ Paşa tarafından Cebbâr-zâde ve Karaosmânoğlı tâkımı Mîr-i Mîrân Nu'mân Paşa başbuğluğıyla ol tarafa sevk olunmağla Emîncek oralarda dahi sebât idemeyerek Vidin'e doğrı kaçub giderken esnâ-yı râhda Belgradcık Kal'ası'nı zabt itmiş olan Rûmili Vâlîsi Silâhdâr Selîm Ağa'nın süvârîlerine tesâdüf itmekle lede'l-muhârebe avanesinden ba'zıları itlâf olmuş ise de kendüsi Vidin'e firâr eylemişdir.

Ve ber-minvâl-i sâbık Lom tarafında münhezim olarak firâr iden ser-gerdegân-ı eşkıyâdan Macar Alî ve Gâvur İmâm ve Deli Mustafâ başlarındaki eşkıyâ ile Vidin'e dört sâ'at mesâfesi olan Akçar palankasında karâr itmegin Kürd Osmân Paşa tarafından mikdâr-ı vâfî[2] asker (**s.306**) ve iki top ile üzerlerine sevk olunan Palaslı Mebmed Paşa Akçar'a vardıkda eşkıyâ mukâbeleye çıkub tulû'-ı şemsden[3] vakt-i gurûba[4] dek mümtedd olan muhârebede eşkıyâdan beş yüz kadarı telef ve bir nicesi mecrûh oldukdan başka yetmiş dört neferi dahi

1 Alâ-merâtibihim: Rütbelerine ve derecelerine göre, sırasıyla.
2 Mikdâr-ı vâfî: Yeter miktarda.
3 Tulû'-ı şems: Güneşin doğuşu.
4 Vakt-i gurûb: Güneşin batış zamanı.

hayyen tutılub esnâ-yı ma'rekede Macar Alî ile Gâvur İmâm dahi atlarmdan düşmüşler iken hücûm-ı eşkıyâ hasebiyle ru'ûs-ı maktû'larının ahzı kâbil olamadığından lâşelerini eşkıyâ bârgîrlere irkâb[1] ile derûn-ı palankaya idhâl itmişlerdir. Ve nısf-ı leylde palankaya âteş urub Vidin'e gitmişler hâneler birbirine karîb oldığmdan itfâsı kâbil olamayacağı cihetle devlet askeri ol gice etrâf karyelerde beytûtet idüb irtesi Kürd Osmân Paşa dahi oraya gelerek mevâkı'-ı lâzımeye başbuğlar ta'yîn ve ikâmesiyle etrâfa istihkâm virdikden sonra Akçar ahâlîsini Lom'a iskân itmek üzre Palaslı Mehmed Paşa ile berâber avdet eylemişlerdir.

Bu esnâda Eflâk voyvodası dahi Çernes kazâsma bir mikdâr asker irsâl ile Ada-i Kebîr Kal'ası'nda Pâsbânoğlı tarafından muhâfız bulunan Genc Osmân Ağa ve sâ'ir ser-gerdegân ve mustahfızân-ı kal'ayı birer takrîble berü tarafa celb itmiş oldığından Belgrad ve Semendire tarafından Vidin pîşgâhına gelecek açık ve çete kayıklarının mürûr ve ubûrına mâni' ve müzâhim kalmamış. Ve bu günlerde Emîncek Fethü'l-islâm karyelerinde geşt ü güzâr ile re'âyâya îsâl-i hasâr itdiginden ma'iyyetinde olan Aydın Paşa ile delîlbaşısını ve gönülli ağasmı ol hâvâlînin muhâfazasına irsâl ve ma'iyyetindeki İslâm askeri ser-gerdesi olan Ca'fer İbrâhîm Bayrakdâr'ı dahi Ada-i Kebir Kal'ası'na gönderüb emr-i muhâfazaya isti'câl eylemişdir.

Pâsbânoğlı üzerine bi'l-istiklâl ser'asker olan Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa mühimmât ve edevât-ı lâzımeyi tehyi'e idüb mevsim dahi artık harekete müsâ'id olmağla Şevvâl'in yirmi üçünci Pâzârirtesi güni Sultân Selîm biniş tarîkiyle Mîr-ahur Köşkü'ni teşrîf idüb Hüseyin Paşa dahi tertîb-i âlây ile Tersâneden hareket iderek kasr-ı hümâyûn pîşgâhından geçerken huzûr-ı hümâyûna celb ile bol yenlü kürk ilbâs olundukdan sonra Rûmili cânibine azîmet eyledi.

Tepedelenli Alî Paşa on beş bin askerle Pâsbânoğlı üzerine me'mûr olmak hasebiyle kendüsüni taltîf zımnında oğlı Muhtâr Paşa'ya Ağriboz ve Karlıili sancağı tevcîh olunmuşdur.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Haleb Vâlîsi Mustafâ Paşa Pâsbânoğlı üzerine me'mûr (**s.307**) olarak Edirne cânibinde bulunub Haleb'de ise hilâl-i Ramazân'da yeniçeriler ile sâdât[2] beyninde tahaddüs iden münâza'a ve mukâtele kesb-i imtidâd eylediginden muktedir vüzerâdan birinin Haleb'de bulunması lâzım gelmekle hemân Mar'aş Vâlîsi Mehmed Şerîf Paşa Haleb vâlîsi nasb olunub Mar'aş eyâleti dahi Mîr-i Mîrân Dervîş Hasan Paşa'ya tevcîh kılınmışdır. Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa'nın Edirne'ye vusûlünde Pâsbânoğlı başka vâsıtaya muhtâc oldığından tarafından istîmân içün birâderi gelüb niyâz-ı afv ile dahil düşmüş ise de kendüsüne emniyyet olunamadığı cihetle bunca tedârükât-ı cesîmeye teşebbüs olunmuş iken afvı tarafına gidilmege cesâret olunamadığından ve bir de Hüseyin Paşa'nın nüfûz ve ikbâli vükelâ-yı devlete girân gelerek teveccüh-i şâhâneden mehcûr ve hiç olmaz ise bir müddet Dersa'âdet'den dûr olması mültezimleri olub Pâsbânoğlu'nun izâlesi emrinde ser-mû[3] rehâvet ve tesâmuh sûretinden mücânebet olunmasıçün Dersa'âdet'den ekîd ve şedîd emirler gelerek afv ve istîmân kapuları sedd olunmuş idügünden Hüseyin Paşa hemân tedârükât-ı cesîme ile Vidin üzerine hareket ve Vidin Kal'asının muhâsarasına mübâdere eylemişdir. Şöyle ki: Eflâk yakasında bulunan Anadolı Vâlîsi Alo Paşa işbu bin iki yüz on

1 İrkâb: Bindirme, bindirilme.
2 Sâdât: Seyyitler.
3 Ser-i mû: Pek az şey.

İki senesi Zi'l-ka'de'si hilâlinde Kalafat ile Vidin arasında vâki' atanın zabtına teşebbüs itdikde Pâsbânoğlı Vidin'de mevcûd çete kayıklarını donadub mukâbeleye kıyâm eylemiş oldığından tarafeynin çeteleri birbirine çatub vâki' olan muhârebe-i nehriyyede eşkıyâ tarafı mağlûb olmağla mezkûr ada zabt olundığı esnâda Vidin'e karîb Vidbol nâm karye pîşgâhında vâki' olan bir süvârî muhârebesinde dahi eşkıyâ münhezim olarak Vidin'e firâr itmişlerdir ve ser'asker paşa karye-i merkûmenin ilerüsünde vâki' Çoban Köprisi nâm mahalle gelerek nasb-ı hıyâm idüb Rûmili Vâlîsi Mustafâ Paşa ve Silistre Vâlîsi Gürci Osmân Paşa ve Adana Vâlîsi Yûsuf Paşa ve Tırhala Mutasarrıfı Kürd Osmân Paşa ve Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa ve Tepedelenli Alî Paşa ve Palaslı Mehmed Paşa ve Karslı Alî Paşa dahi tâkım tâkım gelerek ordu-yı ser'askerîde hâzır olmalarıyla bi'l-cümle vüzerâ huzûr-ı ser'askerîye celble akd olunan meclis-i meşveretde sudan suya metris hafrıyla Vidin Kal'ası'nın hasr ve tazyîkine müsâre'at olunmak üzre Alo Paşa'nın dahi süvârî ile berü yakaya imrârına karâr virilerek vüzerâ ve mîr-i mîrânların ordu mevki'leri ta'yîn ile icrâ'âtına teşebbüs olunmuş ise de evvel emirde Emîncek nâm ser-gerde-i eşkıyânın mütehassın oldığı Novesel karyesinin dâhil-i metris idilmek üzre zabtı lâzım gelmekle (**s.308**) Zi'l-hicce'nin on ikinci güni bu karye üzerine hücûm olundukda Emîncek'e imdâd içün Vidin'den dahi bir mikdâr süvârî çıkmağla ol gün ahşâma kadar mümtedd[1] olan muhârebede bir haylî eşkıyâ telef ve mecrûh oldukdan başka Emîncek dahi kolundan ve gögsünden yaralanarak ahşâmdan sonra Vidin'e firâr ve orada terk-i hayât-ı müste'âr eylemişdir bu sûretle Novesel karyesi zabt olunarak emr-i muhâsara ikmâl olunması üzerine Pâsbânoğlu'nun bir nefer tatarıyla isti'fâ-yı kusûr siyâkında arîzası gelüb afvına müsâ'ade olunur ise ser'asker paşaya geleceğini tatar ifâde eyledikde ser'asker paşa tarafından gelür ise kendüsüni kurtarırım yalnız yâhûd beş on nefer âdemiyle gelsün gelmesi kendisine bâdî-i selâmet[2] olur cevâbıyla i'âde olunmuş iken tatar-ı merkûm yine gelüb minvâl-i sâbık üzre arz-ı niyâz itdiginden gelür ise gelsün gelmez ise sen dahi ba'de'l-yevm gelme gelür isen seni dahi katl iderim deyü i'âde itdikden sonra Vidin ulemâsından Hâcı Alî Efendi nâmında birisiyle tekrâr bir kâğıdı zuhûr idüb o dahi lisânen isti'fâ ve istid'âya teşebbüs eyledikde Vidin Kal'ası'nın bu muhâsaradan kurtulması inşâallâh şakî-i merkûmun izâle-i vücûdıyla olur işinize el vireni işleyiniz cevâbıyla o dahi i'âde olunmağla ba'dehu Vidin Muhâfızı Abdî Paşa tarafından enderûn başçavuşıyla tahrîrâtı zuhûr idüb ana dahi redd ile cevâb virildiginden Pâsbânoğlıyla sâ'ir mahsûrîn artık me'yûsâne[3] cân ve başları kaydına düşüb berü tarafdan dahi kal'anın hasr ve tazyîkine devâm olunmuşdur.

Vidin Muhâfızı Abdî Paşa bir müddet Pâsbânoğlı yedinde esîr hükmünde durub fakat nâm ve ünvânı bâkî olarak Pâsbânoğlı Der-i Devlet'e mürâca'at zımnında anın tarafından ba'zı tahrîrât yazdırıyordı mu'ahharen Pâsbânoğlu'nun muhâfız-ı müşârün-ileyhi i'dâm eylediği Târîh-i Âsım'da muharrerdir.

1 Mümtedd: İmtidâdeden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.
2 Bâdî-i selâmet: Kurtuluş sebebi.
3 Me'yûsâne: Ümidsizlikle.

(Vekâyi'-i Sene 1213)

Ber-vech-i sâbık her tarafdan Vidin kal'ası'nın muhasârasına kıyâm ile birbiri önünde metrisler alınarak ve toprak sürülerek hemân kurşun menzili kadar varoşa takarrüb olunmağla berren ve nehren atılan top ve humbara dânelerinden hâne ve hân ve câmi' ve dükkânlar münhedim ve muhterik oldığından derûn-ı kal'ada temekkün idecek yer kalmayub herkes kal'a divârı diplerinde zemîn[l]ik hafr ile muhâfaza-i nefse ibtidâr ve bir gice eşkıyâ Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa ordusunı basmış iseler de bir şey yapamayub münhezimen Vidin'e avdet ve firâr itmişlerdir lâkin böyle toplaşmağla vakit uzayacağına binâ'en vüzerâ ve sâ'ir ser-gerdegân ile bi'l-müzâkere her tarafdan yürüyüş olunmak üzre karâr virilerek Muharrem'in on altıncı (**s.309**) Cum'airtesi güni her tarafdan hücûm olunmuş iken eşkıyânın varoş handeklerinden ve handek kenârına yapdıkları tabyalardan top ve tüfenk ile kaviyyen müdâfa'aları ve handeklerin su ile memlû olması hasebiyle devlet askerinin handeklere duhûli müyesser olmayub mecbûren metrislerine avdet itmişlerdir fakat içlerinden haylice âdemler ve nice nâmdâr ser-gerdeler şehîd ve pek çok kimseler mecrûh olmuşlardır.

Nûrî Beg Târîhi'nde Ser'asker Paşa tarafından Dersa'âdet'e vârid olan tahrîrâtdan rivâyet ile muhârebât-ı mezkûrede Hâcı Osmân Paşa'nın tüfenkci başısıyla bir iki yüz mikdârı dilâverân nûş-ı sülâfe-i şehâdet[1] ile âzim-i cinân[2] oldukları muharrerdir hâlbuki ol muhârebelerde hulunan ve ol vakitlere yetişan zevâtdan tahkîkimize göre yâlnız Lofca kolunun bundan ziyâde zâyi'âtı var imiş çünki cild-i sâdisde beyân olundığı üzre dağlu eşkıyâsı ve mu'ahharen Pâsbânoğlu'nun ser-gerdeleri Balkan boyundaki kazâları hep pençe-i tagallüb ve tahakküme almış oldukları hâlde Lofca ahâlîsi vatanları uğrunda bezl-i cân[3] iderek bu makûle eşkıyâyı derûn-ı memlekete uğratmamış oldukları cihetle ol asrda Lofca askeri haylîce şöhret bulmuş oldığından Ser'asker Paşa bi'z-zât anları hücûma teşvîk itmesiyle eşkıyâ muhârebelerinde fart-ı cesâret ile meşhûr olan Yularkıranoğullarından Ahmed Ağa-zâde Süleymân Ağa Lofca hayrağını çeküb handek kenârına kadar giderek orada bayrağı rekz itmiş ise de kal'adan yağmûr gibi kurşun ve misket dâneleri yağdırılarak Süleymân Ağa kurşun ile ayağından yaralanmış ve yanındaki askerin ekseri şehîd ve mecrûh olub kalmış oldığından Lofca bayrağı handek kenârından ve Süleymân Ağa düşdigi yerden pek güc hâl ile girü alınabilmişdir.

Mukaddemâ dağlu eşkıyâsının Lofca kasabasıuın üzerine hücûmlarında bu Süleymân Ağa en ilerü müdâfa'aya segirdenlerden olub ol vakit başına kurşun isâbetle dûçâr oldığı tehlikeyi savuşdurmuş iken bu kerre ayağından mecrûh olub Lofca'ya i'âde olundukda yarası müteşennic[4] olmağla ve birâderi Alî Efendi[1][5] yarasına bakdırmak üzre istikbâline şitâb eylemiş ise de Vidin'den oraya gelince haylî mesâfe oldığmdan ol vakte kadar iş işden geçmiş oldığı cihetle Süleymân Ağa Lofca ile Plevne arasında bir karyede vefât itmişdir. Garîbdir

1 Nûş-ı sülâfe-i şehâdet: Şehadet şerbetini içmek, şehit düşmek.
2 Âzim-i cinân: Cennete gitmek.
3 Bezl-i cân: Canını esirgemeden vermek.
4 Müteşennic: Yaranın azması, kötüleşmesi, kangren.
5 Müellif dipnotu: "[1] Ali Efendi pederim el-Hâc İsmâ'îl Ağa'nın pederi olan el-Hâc Alî Efendi'dir."

ki Süleymân Ağa daha muhâtaralu[1] bir yarayı memleketinde yerlü cerrâhlar ma'rifetiyle geçirmiş iken devlet ordusunda ayağındaki yaraya bakılmadığından teşennüc ile vefâtına sebeb olmuşdur. O zamân ordularda der-kâr olan nizâmsızlıkdan nâşî muhârebelerde şehîd olanlardan başka (**s.310**) mecrûh olanların dahi çoğı bakımsızlıkdan telef olub giderdi el-hâsıl bu kal'a yürüyüşünde pek çok yigitler telef olarak ordu-yı ser'askerîye haylî za'f gelmiş idi. Bundan başka cebhâne azalmış idi. Ve böyle bir metîn kal'a tabyalarının hedmi büyük toplara muhtâc oldığı anlaşıldı binâ'en-aleyh müceddeden mikdâr-ı kâfî mühimmât ile büyük toplar gönderilmesi cânib-i ser'askerîden Dersa'âdet'e arz ve inhâ idildi.

Bâlâda beyân oldığı üzre Fransalunun Tolun tersânesindeki tehyi'ât-ı cesîmesinden Devlet-i Aliyye şübhâta[2] düşüb tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye mecbûr oldığından bâri şu Pâsbânoğlı gâ'ilesinin çarçabuk bitürülmesi lâzıme-i hâl ve maslahatdan görülmüş iken Kapudan Paşa'nın yeniden top ve mühimmât istemesi işin uzayacağına delîl olmağla saltanat-ı seniyyeye haylîden haylî endîşeyi mûcib oldı.

Ve bu esnâda Bonaparte'nin Mısır'a sû'i-kasdı tahakkuk itmekle Devlet-i Aliyye'nin berren ve bahren tedârükât-ı külliyyeye teşebbüs eylediginden bahisle teyakkuz ve intibâh üzre bulunmak içün vülât ve sâ'ir me'mûrîne evâmir-i aliyye irsâl olunmuş idi ve Bosna vâlîsine yazılan emr-i âlîde Dubrovnik Cumhûrı re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den ma'dûd olmağla oraya dahi düşman tarafından ta'arruz vukû'a gelürse muhâfazası lâzım geleceginden bir mîr-i mirân ma'iyyetiyle Dubrovnik hudûdına bir mikdâr asker sevk olunarak cumhûr-ı mezkûr ve begleri tarafından haber vârid oldığı gibi derûn-ı memlekete duhûl olunarak düşmanın tecâvüzünde bi'l-ittifâk müdâfa'a ve muhâfazaya ihtimâm olunması husûsı derc ve tezkâr kılınmış idi. Müte'âkiben Fransalunun Bosna üzerine sevk-i asker idecegi istimâ' olundı. Bosna vâlîsi ise Vidin ordusı ser'askeri olan Kapudan Paşa ma'iyyetinde bulundığından vâlî-i müşârün-ileyhin Bosna'ya i'âdesi husûsı dahi Kapudan Paşa'ya iş'âr olunmağla Bosna vâlîsi mahall-i me'mûriyyetine gittigi gibi kezâlik Kapudan Paşa ma'iyyetine me'mûr olan Tepedelenli Alî Paşa dahi emr-i muhâfaza içün Yanya'ya gitti

Bu cihetle ordu-yı ser'askerîye bir mertebe daha za'f geldi. Müte'âkiben Mısır seferi tahakkuk iderek Devlet-i Aliyye o tarafa hasr-ı efkâr itmekle başka tarafa atf-ı nazar[3] idecek vakti olmadı. Ser'asker bulunan Kapudan Paşa ise Âsım Efendi'nin hülâsa-i tafsîlâtına nazaran âkil ve reşîd bir zât ise de Enderûn-ı Hümâyûnda perverde[4] olub ahvâl-i hâriciyyenin hakâyık ve dekâyıkından gâfil ve tecrübesizligi hasebiyle umûr-ı harbiyyede râcil ve mey-i ikbâl ile mest ve fart-ı teveccüh-i pâdişâhîden nâşî bâlâ-dest olmağla bî-pervâ vaz' ve hareketi ve teng-i havsala oldığı cihetle münfe'il oldığı rü'esâ-yı askeriyye haklarında kâbına göre kezm-i gayz[5] ile rıfk (**s.311**) ve mülâyemet mu'âmelesi idemeyüh hemân izhâr-ı hışm ve kîn ile tehdîde sür'ati hasebiyle ve Pâsbânoğlu'na zafer buldığı gibi Kürd Alo Paşa ve Tepedelenli Alî Paşa ve sâ'ir â'yân-ı mütegallibeye nevbet[6] gelecegini tavr ve hâlinden

1 Muhâtaralu: Tehlikeli.
2 Şübhât: Şüpheler, kuşkular.
3 Atf-ı nazar: Göz atma, bakma.
4 Perverde: Terbiye görmüş, yetiştirilmiş.
5 Kezm-i gayz: Kızgınlığı, öfkeyi yenme.
6 Nevbet: Sıra; sıra ile görülen iş.

istidlâl itmeleriyle ordu erkânından olanların ekseri anın muzafferiyyetini istemezlerdi.

Kaldı ki Hüseyin Paşa'nın evzâ'-ı mütehakkimânesinden dil-gîr olan ba'zı ekâbir anın izmihlâlini temennî iderek dâhilen ve haricen şikâk ve nifâkdan hâlî olmazlardı işte bu mısillü sebeplerden nâşî Vidin ordusı bir iyi hâlde degil idi.

Binâ'en-aleyh bir gün Alo Paşa Ser'asker Paşa yanından kalkub kendü mevki'ine giderken def'aten Vidin'den bir fırka eşkıyâ çıkub Kürd Osmân Paşa'nın metrislerine ve ba'dehu Ser'asker Paşa tarafına hücûm itmekle Osmân Paşa şehîd ve Ser'asker Paşa kolunda asâr-ı perîşânî bedîd oldığı esnâda Alo Paşa âdetâ seyirci olub imdâd itmediginden başka imdâd idecek olanları dahi men' ile kendü yanında tevkîf itmekden nâşî bunca tekellüfât ile tertîb olunan ordu münhezim ve perîşân olarak bu kadar masraflar ve emekler mahv ve hebâ olub gitmişdir. Mevsim-i şitâ takarrüb eylemiş oldığından tekrâr orduyı toplayub da Vidin'i muhâsara kâbil olmayub fakat bâri eşkıyânın ziyâdece ferce bulmamaları içün asâkirin Vidin civârında meştâ-nişîn olmaları iktizâ-yı hâlden olmasıyla Alo Paşa askeri dağıtmayub mevâki'-i münâsebede meştâya yerleşdirilmek üzre yerinden hareket itmemesi içün kendüsüne tezkire-i ser'askerî yazılmışken müfîd olmayub on beş bin kadar süvârî ve piyâde askeri istishâb ile Lom'a avdet ve ba'dehu meştâ maslahatının müzâkeresi zımnında beş on gün kadar Berkofça'da tevakkuf eylemesi tenbîh olunmuş iken oraya gitmeyüb İvraca'ya azîmet ve bütün bütün maslahat-ı devleti terk ile bir ucdan askeri Sofya'ya irsâle ve bir tarafdan Pâsbânoğlı ile muhârebeye mübâderet eylemiş idi.

Bu Alo Paşa ki fi'l-asl Cezâ'irli Hasan Paşa ma'iyyetinden mîr-i mîrânlık ile çıkub ba'dehu vezîr ve Ekrâddan olmak hasebiyle Alo Paşa deyü şehîr olmuşdur fukarâya zulm ve ta'addîsi ve taraf-ı devlete etvâr-ı bâgîyânesi[1] ma'lûm iken bi-hasebi'l-iktizâ icrâ-yı cezâsı vakt-i merhûnuna ta'lîk oluna gelürdi bu kerre dahi ber-vech-i meşrûh ser'asker ordusunun inhizâmına sebeb olarak ihâneti tebeyyün ve o dahi Pâsbânoğlı gibi bir fitne oldığı ta'ayyün itmekle artık izâle-i vücûdını Kapudan Paşa tasmîm iderek hemân Rahova'ya avdetinde ba'zı mevâdd müzâkerisçün tahrîrât irsâliyle da'vet ve vürûdunda kendüsiçün Rahova'da mahsûs konak tehyi'esiyle bir iki gün iğfâline mübâderet eyledikden sonra (**s.312**) bir gün yine ba'zı mevâdd müzâkeresi zımnında kendü konağına da'vet ile ahşâma kadar imrâr-ı vakt olunarak birlikde ahşâm namâzı ba'de'l-edâ ber-mu'tâd etbâ' ve hademe taşra çıkub tenâvül-i ta'âma ibtidâr olundığı hâlde mukaddemce tertîb olundığı üzre Kapudan Paşa teb'asından bir kaçı müsellebân odaya dnhûl itdiklerinde Alo Paşa ayak sesinden içeriye âdem girdigini ihsâs ile arkasına bakub anları göricek müte'accibâne Ser'asker Paşa tarafına imâle-i nazar itdigi anda Ser'asker Paşa kendü yanında ta'biyye itmiş oldığı çifte kurşunlu piştovı üzerine boşaltdıkda kurşunların biri çehresine ve dîgeri gögsüne isâbet idicek havl-i cân ile belindeki piştovı boşa boşaldub yanındaki pala ile müdâfa'a kaydında iken odaya girmiş olan sâlifü'z-zikr teb'a-i ser'askerî derhâl üzerine hücûm ile i'dâm itmişler ser-i maktû'ı Cumâde'l-âhire'nin on altıncı güni Dersa'âdet'e vâsıl oldukda ber-mu'tâd kubbe-i hümâyûna vaz' ile üç gün teşhîr kılınmışdır. Alo Paşa'dan münhall olan Rûmili eyâleti bundan akdem Bahr-i Sefîd Boğazı muhâfızı nasb olunan Zihneli Hasan Paşa'ya ve merhûm Kürd Osmân Paşa'dan münhall olan Silistre eyâleti Nigbolı Sancağı Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'ya ve Nigbolu sancağı Alo Paşa Kethüdası Seyyid Mustafâ Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur ve

1 Etvâr-ı bâgîyâne: Asice tavırlar.

bu avânda Hotin Muhâfızı Hüsâmeddîn Paşa hulûl-i ecel-i mev'ûdıyla vefât itmegin fi'l-asl sekbânbaşı iken mu'ahharen rütbe-i vezârete nâ'il oldukdan sonra vezâreti ref'le İzmid'de ikâmet üzre olan Yegen Mehmed Paşa Cumâde'l-âhire'nin on sekizinde ibkâ-yı vezâretiyle Hotin muhâfızı nasb idilmişdir. Ber-minvâl-i sâbık Vidin ordusunun inhizâmından sonra Kapudan Paşa dahi artık ol tarafda durmayub Mısır seferi içün lâzım gelen tedârükât-ı bahriyyenin ikmâli içün Dersa'âdet'e avdet[1] eylemişdir.

Ve bu vak'a üzerine Pâsbânoğlu'nun sît ve şöhreti dü-bâlâ olub anın etvâr-ı bâgîyânesi sâ'ire dahi sirâyet iderek taraf-ı Rûmili â'yânları tavâ'if-i mülûk tarzında ref'-i livâ-yı tuğyana başladılar ve ba'zan yek-dîgeriyle muhârebe idüb gâlib gelenler mağlûbun beldesini kılıcı ekmegi gibi zabt ider oldular bu sûretle Vidin ciheti Pâsbânoğlu'nun dest-i tagallüb ve tahakkümünde kaldığı gibi Ruscuk ve Şumnı tarafları Tirsiniklioğlu'nun ve İbrâ'îl yakası nâzırı olan Ahmed Ağa'nın ve Silistre cânibi Yılıkoğlı'nın ve Yanya ve Mora tarafları Tepedelenli Alî Paşa'nın ve sâ'ir cihetler kezâlik birer mütegallibin elinde kaldı ve andan sonra müddet-i medîde Rûmili kıt'ası taht-ı imzibât ve intizâma alınamadı. Vidin Kal'ası yine eşkıyânın yuvası olarak oraya istinâd ile her tarafı urub (**s.313**) yağmâ iderlerdi bu cihetle ol civârda bulunan kazâlar Pâsbânoğlu'na ser-fürû itmege mecbûr oldı fakat Lofca ahâlîsi kemâ-fi's-sâbık müttehidâne ve fedâkârâne hareketle beldelerini bîgâneden[2] muhâfazaya gayret itmekde oldılar.

Çünki Tirsiniklioğlı Ruscuk havâlîsini zîr-i dest-i tahakkümüne aldığı gibi Berkofcalı Yûsuf Ağa dahi Balkan boyını pençe-i tagallübüne almak dâ'iyyesinde bulunub hattâ Plevne havâlisini kabza-i tasarrufuna almış idi ba'dehu Lofca'yı dahi zabt eylemek isteyüb Lofca A'yânı Ağo Çeribaşı'nın me'mûriyyetle Eflâk cânibinde bulunmasını fırsat ittihâz ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Şumnı cânibine me'mûriyyeti oldığını i'lân iderek Lofca'ya girecek oldukda devlet me'mûrı sıfatıyla gelmiş oldığından Ağo Çeribaşı'nın vekîli olan Hâcı Eyûb Ağa mümâna'at kaydında bulunmayub Yûsuf Ağa ise Lofca'ya geldigi gibi askerini câmi'lere ve hânlara yerleşdirdikden sonra evvel emirde hâkim ve müftîyi i'dâm ile sâ'ire havf ve dehşet virecek Lofca vücûhundan Koto Süleymân Ağa memleketin ilerü gelenlerini celble Yûsuf Ağa'nın sû'-i niyyetini beyân ve son dereceye kadar gayret itmek üzre cümlesiyle ahd ü peymân iderek bi'l-ittifâk Yûsuf Ağa'nın askeri üzerine hücûm itdiklerinde Yûsuf Ağa firâr ile tahlîs-i girîbân itmiş ise de askerinin ekseri telef olmuş idi bu sûretle Koto Süleymân Ağa Lofca â'yânı olmuş ise de Manav Alî Paşa bir takrîb ile anı Plevne'ye celb iderek orada hîle ile i'dâm itdikden sonra bir tarafdan Plevne ve bir tarafdan Selvi kazâları ahâlîsini dahi nefîr-i âmm olarak sürüb mecmû'-ı kuvvetiyle Lofca üzerine hücûm itdikde ahâlî çıkub anı bozarak cem'iyyetini dağıtmışlar ve kemâ-kân[3] münferiden yaşamak üzre başlu başlarına kalmışlar idi. Ba'dehu Ağo Çeribaşı Eflâk'dan gelüb Lofca â'yânlığında istikrâr ve derûn-ı beldeye bîgâneleri uğratmamak üzre emr-i muhâfazaya ibtidâr eylemişdir. Ma'a-zâlik Lofca ahâlisinin evâmir-i pâdişâhîye derece-i inkıyâdları ber-vech-i meşrûh Vidin muhâsarasında ibraz itdikleri âsâr-ı gayret ve bamiyyet ile müsbetdir. Ağo Çeribaş'nın vefâtından sonra Hâcı Eyûb Ağa Lofca â'yânı olub kemâ-kân memleketin muhâfazasına kıyâm itmişdir.

1 Avdet: Geri gelme, dönme, dönüş.
2 Bîgâne: Kayıtsız, ilgisiz. Yabancı. Dünyâ ile ilgisini kesmiş olan.
3 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.

Fakat ber-minvâl-i sâbık Vidin ordusunun inhizâmından sonra eşkıyâ fırkaları kesret üzre ta'arruz ider oldığmdan ve Lofca delikanlılarının kimi Pâsbânoğlı seferinde ve kimi eşkıyâ muhârebelerinde telef olmuş bulundığmdan Hâcı Eyûb Ağa Lofca'nm etrâfına handek çevirüb ba'dehu şaranpo ve müte'addid kuleler dahi yapdırmışdır ki hâlâ ba'zı âsârı bâkîdir. Binâ'en-aleyh[1] dağlu eşkıyâsı Balkan'ın iki tarafındaki kasabât ve kurâyı tahrîb eylemiş iken Lofca kasabasına girememişlerdir. (s.314) Bu kazâların vukû'âtı Rûmili'nin ahvâline numûne olmak üzre yazıldı sâ'ir kazâlar ve nâhiyeler dahi anlara kıyâs oluna.

İstitrâd

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Belgrad cânibinden tertîb olunan Nizâm-ı Cedîd vâridâtının istîfâsına Belgrad Muhâfızı Şinikli Mustafâ Paşa me'mûr olarak ba'dehu Rûmili vâlisi oldukda dahi bu me'mûriyyet uhdesinde ibkâ olunub ancak matrûd[2] olan yamaklar fitne ve ihtilâlden hâlî olmadıkları cihetle bunlara karşu kuvvetlü bulunmak üzre dâ'iresini bir tâkım dağlu eşkıyâsı ile doldırmış idi. Bunlar ise taht-ı itâ'at ve inzibâtda bir asker olmadığından Sırp re'âyâsı hakkında îcâd-ı mâ-lem-yekün[3] kabîlinden olan cevr ve ta'addîlere tasaddî eyledikleri hâlde Pâsbânoğlu'nun i'ânesiyle yamakân gürûhı tuğyân ile taraf taraf vâki' olan muhârebeler esnâsında bunlar dahi bir tarafdan re'âyâya pek ziyâde zulm ve ta'addî eylediklerinden vukû'ât-ı meşrûha Sırp re'âyâsının isyâna meyl itmelerine ve ba'de zamân bir Sırp begliginin zuhûrına mebde' oldı dinilebilür.

Ve bu muhârebelerde tarafeynden telef olan asâkir Rusya ve Nemçe seferlerinde bi'l-ittihâd devlet ve millet uğurunda bezl-i tâb ü tüvân iden dilâverân oldığına mebnî tarafeynden vukû'a gelan zâyi'ât hep Devlet-i Aliyye'ye â'id idi. İşte muhârebe-i dâhiliyye muhârebe-i hâriciyyeden daha muzırrdır dididdklerinin hikmeti budur.

Mezkûr muhârebelerde meşâhîr-i ser-gerdegândan nice nâdirü'l-vücûd zâtlar zâyi' ve telef oldığı gibi garîbdir ki geçen sene ve bu sene ekâbirden dahi haylî zevât ecel-i mev'ûdıyla[4] vefât eylemişdir.

Geçen sene vefât idenlerin terâcim-i ahvâli bâlâda mürûr itdi. Bu sene vefât idenlerin terceme-i hâlleri dahi bu makâmda beyân olunur.

Vefeyât

Receb'in on birinci güni meşhûr ta'lîk hattâtı Mehmed Es'ad Yesârî Efendi'nin nokta-i vücûdı kalem-traş-ı ecel-i mev'ûdı ile sahîfe-i âlemden hakk olundı.

1 Binâ'en-aleyh: Bundan dolayı, bundan ötürü, bunun için, bunun üzerine.
2 Matrûd: Tardolunmuş, kovulmuş, vazifesinden çıkarılmış, kovuntu.
3 Mâ-lem-yekün: Sözden ibaret.
4 Ecel-i mev'ûd: Eceliyle, vadesiyle ölüm. Mukadder olan ölüm. şüphesiz gelecek olan ölüm.

Merhûm mûmâ-ileyh Yesârî Efendi nısf-ı yemîni meflûc[1] ve nısf-ı yesârı ra'şe-dâr[2] oldığı hâlde tevellüd idüb kudret-i bâliğa-i samedâniyye eseri olarak sigâr-ı sinninde dest-i yesârı[3] ile ta'lîk hattına verziş ve merhûm Dede-zâde'den meşk ve ta'allüme sa'y ve kûşiş[4] ile hatt-ı ta'lîkde sâhib-i yed-i tûlâ[5] ve bi'l-cümle hattâtlara galebesi hüveydâ[6] olmuşdur. (s.315) Hattâ hattâtîn-i asr indinde imâd-ı Rûm sarîr-i gülün iştihârı vâsıl-ı herem-rez-i yevm olan Şeyhü'l-islâm Veli Efendi Yesârî Efendi'nin hâlini ve cevdet-i hatt-ı bî-misâlini gördükce Cenâb-ı Hakk bu zâtı bizim enf-i istikbârımızı[7] kırmak içün göndermişdir dir imiş. Bu vechile Yesârî Efendi'nin şöhreti tezâyüd iderek sagîr ve kebîr kendüsünden meşk ve ta'allüme heves-kâr olmak hasebiyle tarîk-i kazâda terfî'-i rütbe ile nâ'il-i emel ve sarây hâcesi olub nev-be-nev atâyâ-yı seniyye ile mükerrem ve mübeccel olarak kayd-ı zarûretden âzâde ve cümle ekâbir indinde i'tibârı ziyâde olmuş idi. Bir vakitden berü vücûd-ı alîline ba'zı avârız munzamm ve günden güne müştedd olarak bu avânda ber-vefk-i (kâğıd der-yed ve kalem şikest) âlem-i fânîden dest-şû-yı ferâgat olmuşdur.

Âsâr-ı hayriyye-i selâtîn ve kibârdan nice me'âbid ve ebniye-i sâ'irede hattıyla olan tevârîh ve kasâ'id ve kıta'ât-ı mûcibü'l-fevâ'id ahlâf-ı ma'ârif-i ittisâfa güzel yâdigârdır.

Bu esnâda Berlin İlçisi Azîz Efendi'nin vefâtı haberi vârid olmağla yerine Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan ve kethüdâ kâtibi hulefâsından Es'ad Beg nasb olundı.

Bosna Vâlîsi Silâhdâr Mustafâ Paşa ki Enderûn-ı Hümâyûnda perverde olmuş muhlis ve hayr-hâh-ı devlet bir vezîr idi bu esnâda vefât itmekle Bosna Eyâleti Gürci Osmân Paşa'ya tevcîh olunmuşdur.

Ve Receb'in yirmi altıncı güni Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Gâlib Efendi semâhâne-i âlem-i fânîden çıkub gitdi ve yine ol gün kazâyâ-yı ittifâkiyyeden olarak Üsküdar'da Mevlevî Şeyhi Nu'mân Beg dahi azm-i dâr-ı bekâ itdi.

Merhûm mûmâ-ileyh Gâlib Efendi Mevlevîhânekapusı semtinde sâkin Reşîd Efendi nâm bir zâtın sulbünden bin yüz yetmiş bir târîhinde tevellüd idüb (eser-i aşk) terkîbi vilâdetine târîh düşmüşdür sigâr-ı sinninde tabsîl-i ulûm ve ma'ârife verziş[8] iderek merkûz-i fıtratı olan isti'dâd-ı hüdâ-dâd iktizâsınca az müddetde Arabî ve Fârisî'de akrânına tefevvuk itmiş ve hevâ-yı câh ve rüteb-i dünyeviyyeyi târik ve tarîk-i sûfiyyeye sâlik olarak Dergâh-ı Mevlevî'de hey'et-i dervîşîye girüb tekmîl-i çile itmek üzre Konya'ya gitmiş idi peder ve mâderi iftirâkına[9] dayanamayub Çelebi Efendi tarafından bir takrîb ile i'âdesini niyâz itmeleriyle Çelebi Efendi dahi kendüsüni çünki maksûdunuz terk-i mâ-sivâ ve tahsîl kurb-ı hüdâdır böyle diyâr-ı gurbetde libâs-ı fakrı ihtiyâr ve metâ'ib-i çileye ıstıbâr-ı hüner degildir merdlik maskat-ı re'siniz olan Âsitâne-i Sa'âdet'e varub kurb ve civârınızda vâki' Yenikapu Dergâhı'nda me'lûf ins ve ihtilâtı oldığınız emâsil ve akrân ve ehibbâ ve hilân arasında ihtiyâr-ı

1 Meflûc: Felcolmuş, inmeli, kımıldamaz, oynamaz hâle gelmiş olan.
2 Ra'şe-dâr: Titriyen, ürken.
3 Dest-i yesâr: Sol el.
4 Kûşiş: Çalışma, çabalama.
5 Yed-i tûl: En uzun el. Geniş nüfuz. Tam, çok geniş ilim ve ihtisas. Büyük kudret.
6 Hüveydâ: Açık, apaçık, belli, besbelli.
7 Enf-i istikbâr: Kibirden kalkık burun.
8 Verziş: İşletme, çalışma.
9 İftirâk: Ayrılma, dağılma; perişan olma.

(s.316) meslek-i dervîşî ile tekmîl-i çile eylemekdir deyü zarîfâne ilzâm ile Dersa'âdet'e i'zâm itmegin o dahi gelüb muktezâ-yı tenbîhleri üzre Yenikapu Mevlevîhânesi'nde post-nişîn[1] olan Seyyid Efendi'den ahz-ı dest-i inâbet ve tagyîr-i zîy ve sûret ile tamâm bin bir gün çile-i mu'tâdeyi tekmîl iderek ba'dehu bir müddet hücre-nişîn oldukdan sonra Galata Mevlevîhânesi meşîhati ile bekâm ve meşâyih-i turuk-ı aliyye içinde ilm ve ma'rifet ile meşhûr ve benâm olmuşdur fi'l-asl muhlisleri Es'ad iken ebnâ-yı zamâneden (lev şü'ira li-naksihî lemâ-şe'are)[2] me'âline mazhar olan ba'zı müteşa'irîne iltibâsdan ihtirâzen sonradan Gâlib tahallüs itmişdir.

Müretteb dîvânı ve Hüsn-i Aşk nâmında bir manzûmesi ve şu'arâ-yı Mevleviyye'ye mahsûs Tezkiretü'ş-şu'arâ'sı ve tasavvufdan bir risâlesi ve Sîne-Çâk'ın[3] Cezîre-i Mesnevî'sine şerhi vardır. Vefâtına târîh olmak üzre Vak'a-nüvîs Nûrî Beg'in mahdûmı müderrisinden Mehmed Nebîl Efendi (Göçdi Gâlib Dede yâ hû deyüb ehl-i hâle) mısrâ'ını söylemişdir.

Galata Âsitânesi Dersa'âdet'deki Mevlevî âsitânelerinin cümlesinden eski oldığı ve derûnunda Şârih-i Mesnevî Ankaravî İsmâ'îl Efendi ve sâ'ir e'izze-i kirâmın türbeleri bulundığı hâlde gâyetü'l-gâye müşrif-i harâb ve belki âşiyâne-i bûm u gurâb[4] olub Sultân Selîm ise tarîk-i Mevlevî'ye müntesib ve Gâlib Efendi'ye ziyâdesiyle müteveccih oldığından tekyeyi müceddeden inşâ itdirmiş idi ve Galib Efendi'ye nev-be-nev atiyyeler tesyâr ve ba'zı leyâlî-i mübâreke[5] ve eyyâm-ı sâ'irede huzûr-ı hümâyûnlarına ihzâr ile temâşâ-yı âyîn ve ezkâr akabinde bahş-i atâyâ-yı bî-şumâr eylermiş.

Gurre-i Zi'l-ka'de'de Darbhâne Emîni Mustafâ İffet Beg dârü'd-darb-ı fenâdan mahalle-i hâmûşâna[6] irtihâl ve yerine Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Kefce Nâzırı Şâkir Efendi Darbhâne emânetine kefce-i âmâlini mâlâ-mâl eyledi.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh kısa boylu ve kanbûr ve lâkin kâmilü'ş-şu'ûr bir zât olarak Kanbûr Mustafâ Beg deyü ma'rûf idi. Ve fi'l-asl Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Masraf Kâtibi Süleymân Efendi'nin oğlı olub unfuvân-ı civânîsinde hâne-i kilâra çerâğ olmuş idi. Enderûn-ı Hümâyûn müteşahhıslarından biri merhûm Râgıb Paşa'ya anın kalemiyle bir tezkire gönderüb sıhhat-i imlâ ve ta'bîrâtında olan hüsn-i edâ tab'-ı Râgıb'a hoş gelmekle şahsını görmeden kâbiliyyet ve isti'dâdını Sultân Mustafâ Han Hazretleri'ne tavsîf ile kurb-ı pâdişâhîye şayestedir diyerek mâbeyncilik ile çerâğ buyurulmasını arz eyledikde kısa boylu ve kanbûr oldığı cihetle şâyeste-i hidmet olmadığı taraf-ı şâhâneden beyân buyurulmuş iken Râgıb-ı merhûm (Lâ-tuzanninü hadbetü'z-zâhri ayben. Fe-hiye fi'l-hüsni min-sıfâti'l-hilâli ve Kezâke'l-kasâ (**s.317**) muhaddebâtin fe-hiye enkâ mine'z-zıbâ ve'l-avâlî)[7] me'âlini mukaddime iderek tekrâr niyâz ve ricâ eyledigine binâ'en mîr-i mûmâ-ileyh kurenâ-yı şehr-i yârî a'dâdına ilhâk olunmuş idi. Ve egerçi ol asrın hükmünce Râgıb'ın devr-i Sadâretinde ihtimâl-i nakl-i ahbâr ile serâ'ir-i etvâra muttali' idilmez idi ammâ Râgıb'ın vefâtından

1 Post-nişîn: Postta oturan, tekkenin şeyhi olan kimse.
2 "Eksiğini bilseydi şiir söylemezdi."
3 Yûsuf Sîne-çâk: Vardar Yenice'sinden olup tanınmış Mevlevî şairlerindendir.
4 Âşiyâne-i bûm u gurâb: Kargaların ve başkuşların yuvası.
5 Leyâlî-i mübâreke: Mübarek geceler.
6 Hâmûşân: Susmuş, uykuda olanlar. Kabristan yerine kullanılan Mevlevî tabiri.
7 "Sırtındaki kamburun ayıp olduğunu sanma; o kanbur ki güzellikte hilal'e benzeyen yayın, kılıcın tepenin eğrisinden güzeldir."

sonra bu ihtimâl-i mevhûm ber-taraf olarak ziyâdesiyle i'timâd-ı şâhâneye nâ'il olmuş idi. Fâ'ik Efendi mecmû'asında dir ki Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis merhûmun mâbeyncileri olan şâ'ir-i meşhûr Nâşid İbrâhîm Begefendi ile nice zamân sonra Darbhâne emîni iken fevt olan Kanbûr Mustafâ Beg hidmet-i müşârün-ileyhde birbirlerine zıdd ve münâfes olmalarıyla bir gün hakan-ı müşârün-ileyh bir münâsebetle Mustafâ Beg'in mührine nazar itdikde sâde ismi mahkûk oldığından böyle mühri neylersin bizim Nâşid sana bir beyt söylesün anı mühr ittihâz eyle deyü fermân buyurmağla Nâşid Beg dahi huzûr-ı hümâyûnda bulunub bi'l-bedâhe Efendim ben Mustafâ Beg'e bir mühr beyti söyledim ammâ beğenmiyor didikde hakan-ı merhûm beyti su'âl itmekle derhâl (Be-hâkk-i kabr-i nâ-pâk-ı Yanaki - Şod hâsıl-ı murâd Kanbûrâki) beytini inşâd eyledikde haylî kahkahâya bâ'is olmuşdur. Sâhib-i terceme derviş-meşreb bir zât olub ber-vech-i meşrûh mukarrib-i pâdişâhî olmuş iken kendü talebiyle taşra çıkarak Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn adâdına mülbak oldığı esnâda teceddüd-i saltanat vukû'ıyla Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri taht-ı saltanata cülûs itdikde ba'zı ashâb-ı hased ve garazın iftirâsıyla nefy ve ba'dehu ıtlâk olundukdan sonra medâr-ı ta'ayyüş olmak üzre ba'zı menâsıbda istihdâm olunarak bu vecbile ta'dâd-ı nükûd-ı eyyâm iderken velî-ni'met-zâdesi olan Sultân Selîm Han Hazretleri cülûs idicek kethüdâ-yı rikâb ve ba'dehu hasretü'r-ricâl olan Darbhâne emânetine neyl ile kâm-yâb olarak refâh-ı hâl ile ömr sürmekde iken bu kerre illet-i nüzûl ile sermâye-i ömri bitüb gitmişdir.

Vak'a-nüvîs Halîl Nûrî Beg ki Nâ'ilî Abdullâh Paşa-zâde Feyzullâh Şâkir Beg'in oğlı ve Şeyhü'l-islâm Mustafâ Âşir Efendi'nin dâmâdı olub tahsîl ve ikmâl-i ma'ârife mükibb[1] ve beyhûde izâ'a-i evkâtdan müctenib bir zât imiş. Bu avânda tayy-i tomâr-ı hâyât itmekle yerine Vâsıf Efendi vak'a-nüvîs oldı.

Vekâyi'-i Mütenevvi'a

Hubûbât nâzırı bulunan Ahmed Azmî Efendi müsinnce[2] bir zât olarak umûr-ı zahâ'irin idâresinde fütûr ve rehâveti rû-nümâ olmağla Safer'in yirmi ikinci güni azl ile yerine Re'îsü'l-küttâb-ı sâbık Râsih Efendi ta'yîn kılınmışdır.

(s.318) Zîrde beyân olunacağı üzre bu esnâda Mısır seferi mukaddemâtı zuhûr itmekle evvelkiden kat kat ziyâde barut i'mâli lâzım gelüb Baruthâneler Nezâreti üzerinde olarak kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Mehmed Şerîf Efendi bu bâbda muvaffak olmuş ise de böyle vakitde hem kethüdâlık ve hem de barut idâresi müte'assir görünmekle Safer'in yirmi dördünci güni kethüdâlıkdan azliyle yerine İbrâhîm Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve anın yerine Başhalîfe Refik Efendi mektûbcı ve hulefâdan Feyzî Efendi başhalîfe olmuşdur ve yine bu esnâda Kapudan Paşa'nın inhâsı üzerine Rûmili vâlîsi olub Vidin ordusunda bulunan Şinikli Mustafâ Paşa azl ile Rûmili eyâleti Anadolı Vâlîsi Alî Paşa'ya ve Anadolı eyâleti Silistre Vâlîsi Gürci Osmân Paşa'ya ve Silistre eyâleti Tırhala Mutasarrıfı Kürd Osmân Paşa'ya tevcîh buyurulub ba'dehu Şinikli Mustafâ Paşa dahi mansıbı olan Belgrad'a i'zâm olunmuşdur.

Bu sene Kocaili ve Burusa taraflarında bir tâkım şekâvet-pîşeler râyet-i efrâz-ı bagî ve

1 Mükibb: Bir şeyin üzerine düşüp gayretle çalışan.
2 Müsinn: Yaşlı, geçkin, kocamış, ihtiyar.

fesâd olmağla üzerlerine Kocaili Mutasarrıfı Seyyid Hüseyin Paşa me'mûr olub takviyye-i nüfûzı içün uhdesine rütbe-i vezâret ile ilhâkan Balıkesri sancağı tevcîh buyurulmuşdur. Bundan akdem Tersânede imşâsına mübâşeret olunmuş olan altmış üç buçuk zirâ' bir kıt'a kalyon ile iki aded bomba sefîneleri hitâm bularak Ṣa'bân'ın sekizinci güni deryâya indirilmişdir. Bunâ dâ'ir Surûrî Efendi

Şeh Selîm indirdi iki def'adır üç felek nev * Gûş idüb taldı yeni başdan adüvv-i bahr-i gama
Rahş-ı fikre itdim irhâ-yı inân târîh içün * Üç gemi yol buldı gemsiz at gibi koşdı yeme.

kıt'asıyla

« At gibi birden segirdüb üç gemi buldı yemin » ve « Deryâya üç felek-i cesîm itdi akın mânend-cû » ve « Kuş gibi üç kıt'a kalyon uçdılar sû-yı yeme »

mısrâ'ların başka başka târîh olmak üzre nazm eylemişdir.

Eflâk voyvodası olan Hançerlioğlı Kostantin Beg mesâlih-i mülkiyye-i Devlet-i Aliyye'ye muzırr ba'zı harekâta cesâret itdikden başka Eflâk re'âyâsına dahi zulm ve ta'addî idegeldiginden bu esnâda sadr-ı â'zam ağalarından biri başka bir me'mûriyyetle gönderilerek i'dâm itdirilüb gerek yanında ve gerek Dersa'âdet'de olan emvâl ve emlâki cânib-i mîrîye zabt ile yerine sâbıkan Eflâk Voyvodası Aleksandri Beg mükerreren voyvoda nasb idilmişdir. Boğdan voyvodası olan Aleksandri Beg dahi bu esnâda isti'fâ itmekle evâ'il-i Şevvâl'de azl (**s.319**) ile yerine Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı İpsilanti Beg-zâde Kostantin Beg Boğdan voyvodası nasb olunmuşdur.

Ve yine bu esnâda Hakkı Paşa'nın vezâreti ibkâ[1] olunarak kendüsüne Hanya sancağı ihsân kılınmışdır. Mukaddemâ esnâ-yı seferde Rusya diyârına firâr itmiş olan Batal Paşa'nın afvıyla tuğlarının ibkâsını Rusya İmparatorı ricâ ve şefâ'at eylemiş oldığından evâhir-i Şevvâl'de vezâreti ibkâ ile uhdesine maskat-ı re'si[2] olan Trabzon eyâleti tevcîh buyurulmuşdur.

Mısır'a Dâ'ir Mükâleme

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Bonaparte'nin Tolun'da tehyi'e itdigi donanmanın Arnavudluk sevâhiline ta'arruz itmesi evvel emirde hâtırlara gelmiş iken Mısır'a ta'arruz itmek ihtimâli ba'zı evrâk-ı havâdisde görülmüş ve sonra bu donanmaya Arabca bilür ve Arabistân ahvâline âşinâ ba'zı kesânın me'mûr idilmiş olmasına nazaran Mısır tarafına ta'arruz eylemek ihtimâli kuvvet bulmuşdur.

Ve egerçi meclis-i vükelâda keyfiyyet lede'l-müzâkere Fransızların Mısır tarafına sû'-

1 İbkâ: Azletmeyip yerinde bırakmak.
2 Maskat-ı re's: Doğum yeri. Vatan. Bir kimsenin doğduğu yer.

kasdları hakkında şüyu' bulan havâdisden tecâhül[1] olunarak tiz elden lâzım gelan ba'zı tedâbîre ibtidâr olunmak üzre karâr virilmiş idi lâkin Mısır bahsi Paris'de beş yüz meşvereti meclisinde cereyân eylemiş oldığından artık tecâhül olunabilecek dereceyi geçmekle Muharrem'in beşinci güni Fransa maslahatgüzârı Rufin[2] Re'îsü'l-küttâb Âtıf Efendi'nin hânesine celb ile akd olunan meclis-i mükâlemede işbu Mısır havâdisi kendüsünden su'âl olundukda (Tolun tersânesindeki tedârükât ne maslahata mebnî oldığından kat'â haberim yokdur buna dâ'ir müdîrân-ı cumhûr tarafından bana harf-i vâhid yazılmamışdır ortada dolaşan havâdis gazetelerden mervî olarak benim dahi mesmû'um olmuşdur lâkin kizb ve sıhhati bi'l-külliye mechûlümdür) deyü cevâb virmiş ise de Re'îs Efendi tarafından tekrâr hakîkat-ı mâddeye dâ'ir lâ ve ne'am bir doğrı cevâb virmesi musırrâne[3] teklîf olunmağla maslahatgüzârına buna resmen ma'lûmâtı olmadığını beyân siyâkında (ben Devlet-i Aliyye'ye hilâf söyleyemem otuz kırk sene kadar oldı Memâlik-i Mahrûse'de ikâmet idiyorum nezd-i saltanat-ı seniyyede hayr-hâhlığım bi't-tecrübe ma'lûm olmuşdur külliyyen mechûlüm olan bir mâddeden nasıl haber vireyim ammâ Re'îs Efendi'nin mesmû'ı olan havâdis-i mûdhişe benim dahi mesmû'um olmuşdur ve bunun içün ben dahi gâyet muztaribim hattâ mukaddemâ Âsitâne-i Sa'âdet'de olub Ober Dubaye'min[4] sefâreti zamânında Paris'e avdet iden Vantor nâm tercümân bu def'a Marsilya'ya gelüb Tolun'a me'mûr oldığını bana tahrîr itmişdir ve tarafıma gelan kâğıdında mahall-i me'mûriyyeti mechûli oldığını ve kendüsi haber olmazdan mukaddem benim haberdâr (**s.320**) olacağım maznûn idügüni îmâ ider anın me'mûriyetiyle Tolun'a vürûdı bana bir kat dahâ mûcib-i vesvese olmuşdur zîrâ Vantor Arabî ve Türkî tekellüm[5] ider tercümânlardandır işte hakîkat-ı hâl budur lâkin adem-i vukûfum hasebiyle matlûb olan cevâbı vireınem ma'a-mâ-fîh irâde buyurulur ise kendü mülâhazât ve mesmu'âtımı ifâde ideyim) dimesi üzerine Re'îs Efendi (ben vekâleti hasebiyle bâ'is-i itmînân olacak bir cevâb virebilür ümîdinde idim çünki adem-i vukûfundan bahs idiyor bârî melhûzât ve mesmû'âtını ifâde itsün istimâ' idelim) deyü ruhsat virmegin Rufin kelâma âgâz ile (Fransalu Mısır ticâretine ne mertebe muhtâc oldığı beyândan müstağnidir ve vüs'at-i ticâret emniyyet ve refâh ile hâsıl oldığı bî-iştibâhdır Mısır'daki Fransa tüccârı ise beglerin mezâlimine ve mutâlebât-ı bî-nihâyelerine tâb-âver[6] olamadıklarından ale'd-devâm[7] istidâneye muhtâc oldukları ve otuz seneden berü Fransa vükelâsına bess-i şekvâdan hâlî olmadıkları ma'lûmdur bu keyfiyyetleri Fransa ilçileri Devlet-i Aliyye'ye ifâde idüb ancak Devlet-i Aliyye'nin hükmi nâfiz olmadığı cihetle râbıta virilemeyerek o gûne mezâlim ve matâlib mündefi' olamadı ve semere müşâhede olunmadığından Fransa ilçileri dahi şikâyetden fâriğ oldı hattâ mukaddemâ Alî Beg'in vaktinde Fransa Devleti tarafından Mısır üzerine varılmak tasmîm olunmuş idi ve Garb Ocakları tarafından ta'arruz vukû'unda ahidnâme-i hümâyûn şurûtı mûcebince harben def'-i ta'arruzlarına Fransa Devleti murahhas oldığı ma'lûmdur ve böyle bir hâlet zuhûrunda Devlet-i Aliyye ile merbût olan musâlahaya

1 Tecâhül: Câhil gibi görünme, bilmemezlikten gelme.
2 Rufin: Pierre Jean Ruffin.
3 Musırrâne: Israrlı bir sekilde.
4 Ober Dubaye: General Aubert-Dubayet (Jean-Baptiste-Hannibal).
5 Tekellüm: Söyleme, konuşma.
6 Tâb âver: Güç getiren, dayanan.
7 Ale'd-devâm: Dâimî sûrette, boyuna, sürekli olarak.

hiçbir gûnâ halel terettüb itmedigi gibi def'-i tasallut zımnında Mısır beglerinin aleyhine varılmakda bir be's olmadığı mülâhaza olunmuş idi ba'dehu ahd-i karîbde Murâd Beg'in Fransa bâzergânlarına cevr ve zulmi müştedd olmağla merhûm Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın me'mûriyyetini müstelzim cümle-i esbâbdan biri Fransalunun şikâyeti idi bir müddet mütenebbih olub Fransa'da takallüb-i ahvâl zuhûrunda tekrâr ta'addîye ibtidâr itmeleriyle ve Rutenbak esnâ-yı sefâretinde birkaç kerre şikâyete ibtidâr ve kâr-ger-i te'sîr olmadığı bi'l-müşâhede sükûtı ihtiyâr itmiş idi bu sûretde Mısır ülkâsında mukîm Fransa bâzergânları âdet-i müstemirreleri üzre müdîrân-i cumhûr tarafına bess-i şekvâdan hâlî olmamaları melhûz oldığından gayri Devlet-i Aliyye'nin Mısır'a hükmi nâfiz olmayub menâfi'i dahi ekall-i kalîl oldığına nazaran hem beglerin tasallutını ref' itmek ve hem İngilterelüyi Hind menâfi'inden mahrûm iderek ticâretlerine küllî kesr virmek da'iyesiyle Mısır tarafına varılması istib'âd olunacak keyfiyyâtdan degildir zann iderim lâkin bu ifâdâtım mahzâ mülâhaza kabîlindendir ve Mısır'a varıldığı takdîrce ne vechile varılacaktır Mısır (s.321) ülkâsına kasd var mıdır yohsa Devlet-i Aliyye ile bi'l-muhâbere karâr-gîr olacak vechile mi hareket ideceklerdir bunlar aklımın irmedigi keyfiyyâtdandır ve bir de bu tarafda mu'ahharen Venedik'den ahz olunan adalar ile bir mübâdele sûretini rivâyet iderler bu rivâyetin vukû'ı var mıdır yok mıdır Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmı olmak gerekdir bu mâddeye dâ'ir Paris'de mukîm Alî Efendi'ye müdîrân tarafından bir şey ifâde olunmadı mı anın bu Mısır havâdisi be-her-hâl[1] mesmû'ı olmuşdur lâzım gelenlerden su'âl itmedi mi) diyicek Re'îs Efendi hiddetlenüb (maslahatgüzârın bu sözleri cidden ise ma'lûm olan akl ve dirâyetine münâkızdir[2] hezelân ise mâddenin cesâmetine muvâfık degildir bu kadar ilçi mükâlemelerinde bulundum bu siyâkda kelâm işitmedim âdetden hâric me'lûf olmadığımız bir tavırdır Mısır beglerinin ahd ve şurûta mugâyir hareketleri vukû'unda hukûk-ı milel kavâ'idine ve beyne'd-düvel mer'î ve mu'teber olan mu'âmelâta nazaran yine Devlet-i Aliyye'ye mürâca'at olunub iktizâsı ne ise icrâ olunur ammâ bi'd-defe'ât şikâyet olunmuş iken semeresi müşâhede olunmadı sözini yine kendü kelâmıyla redd iderim zîrâ merhûm Hasan Paşa'nın Mısır'a ta'yînini müstelzim cümle-i esbâbdan biri Fransa'nın şikâyeti oldığını dimen kendü ikrâr itdi bu sûretde Devlet-i Aliyye gâvâ'ilden me'mûn oldığı hâlde bir dost devletle olan ahd ve şurûtı tenfîz[3] içün nice masârifi irtikâbdan ictinâb itmedigi ve hâkimü'l-mülke mürâca'atın semeresi tamâmen müşâhede olundığı müsbet oldı kaldı ki ba'zan ihtilâl zuhûrı ve gâh-be-gâh ser-keşlerin ıtâ'at-i mefrûzadan hurûcı Mısır ülkâsına mahsûs olmayub mahall-i sâ'ire ve düvel-i sâ'ireden vukû'bulan hâlâtdandır husûsan Fransa'da tebeddül-i nizâmdan sonra her hıttasında nice ihtilâller zuhûr itdi ve hâlâ zuhûr itmekdedir ihtilâl var ve müdîrânın hükmi nâfiz[4] degil deyü Devlet-i Aliyye meselâ Marsilya'ya donanma ve asker gönderse Fransa Cumhûrı revâ görür mi Devlet-i Aliyye i'lân-ı harb itdi dimez mi Devlet-i Aliyye'nin bu gûne hareketi tecvîz itmesine bir gûne sebeb yokdur dinürse Fransa'nın ziyâde muzâyakası ve kaht ve cev'a ibtilâsı bengâmında re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'nin me'zûnen Marsilya'ya ve havâlîsine îsâl itdigi zahâ'ir-i vefîrenin semeni el-ân tamâmıyla edâ olunmayub bu sebebden vâfir bâzergânlarımız kemâl-i muzâyakada oldukları ve Marsilya ve Tolun ve sâ'ir iskele

1 Be-her-hâl: Mutlaka, her hâlde.
2 Münâkız: Birbirini tutmayan, zıt olan.
3 Tenfîz: Saçmak, dağıtmak.
4 Nâfiz: İçe işleyen, çok etkileyen.

korsanları nice bâzergân gemilerimize musallat olub hilâf-ı ahd ol gemilerden ba'zısı zabt ve fürûht ve ba'zısı ile'l-ân tevkîf olundığı ma'lûm degil midir dost olan devletler beyninde bu makûle hâlât zuhûr itdikce yine bi'l-muhâbere dostâne râbıta ve nizâm virile gelmişdir mu'âhid olan devletler cüz'î sebeb ile birbirinin mülküne ta'arruz (s.322) itdikden sonra uhûd ve şurût ne işe yarar husûsâ ki Mısır ülkâsı Garb Ocaklarına mikyâs olınadığı ve havâss-ı Memâlik-i Mahrûse-i tâc-dârîden oldığı muhtâc-ı beyân degildir Garb Ocaklarının hakkında maslahatgüzâr dostumuzun îrâd itdigi şartm ahidnâme-i hümâyûnda münderic olması ol Ocakların Memâlik-i Mahrûse-i sâ'ireden müstesnâ oldığına delâlet-i vâzıha ile delâlet[1] itmez ını hem maslahatgüzâr dostumuz gûş-i hûşuna iyüce ilkâ itmelidir ki Mısır ülkâsı Pâdişâh-ı Âlem-penâh Efendimizin dâr-ı saltanatı gibidir cenâb-ı hilâfet-me'âb-ı tâc-dârînin akdem ve eşref elkâbı hâdimü'l-haremeyni'ş-şerîfeyn oldığı ma'lûmunuzdur arâzî-i mukaddese-i mezkûrenin senevî galâli Mısır'dan mürettebdir kisve-i şerîfe[2] dahi her sene anda nesc ve i'mâl ve hüccâc ile irsâl olunur bu masârif-i külliyye Mısır vâridâtından ifrâz olundukdan sonra fazlası gelüb Hazîne-i Âmireye teslîm olunur hattâ mukaddemlerde Üsküdar'a çekdiri gönderilüb âlây ve davul ve surna ile gelür idi bir vakitden berü bu tekellüf def' olunub ketanciler esnâfına ihâle olunarak her sene anlardan tahsîl olunur. Devlet-i Aliyye'nin Mısır ülkâsından sûretâ kıllet intifâ'ı ekser-i vâridâtının öteden berü ol arâzî-i mübârekeye sarf olundığına mebnîdir fâtih-i Mısır olan Sultân Selîm Han Hazretleri'nin vaz'ı böyledir arâzî-i mübâreke-i mezkûreye hidmet ise muktezâ-yı diyânetdir bu sûretde Mısır ülkâsına ta'arruz maâzallâhu Te'âlâ dîn-i İslâm'a ta'arruz itmekdir. Sâkk-ı vâhid üzre def'-i sâl husûsı kâffe-i milel-i İslâmiyye'ye farz olacağı ve bu mâdde mevâdd-ı sâ'ireye mikyâs olmayub çok mülâhaza götürür mevâdd-ı azîmeden idügi ednâ mütâla'a ile ayân olur ammâ Fransa Cumhûrı bilâ-sebeb belki maslahatına münâfî mücerred ba'zı mülâhazât-ı dûrâ-dûr içün hod-be-hod nakz-ı ahdi irtikâb ider ise o sûret başkadır yohsa maslahatgüzâr dostumuzun kendü mülâhazât ve mesmû'âtı olarak îrâd eyledigi muhâbere ve mübâdele sûretleri adgâs-ı ahlâm[3] kabîlindendir ben anı bâ'is-i itmi'nân-ı kalb olacak bir cevâb almak ümîdiyle ihzâr itmiş idim lâkin kendüsi virdigi cevâblar ile ol havâdisi tamâm tasdîk itdi) dimesiyle maslahatgüzâr bir mertebe daha ıztırâb göstererek (Ben bu tedârükât elbetde Mısır üzerinedir dimedim kendü mülâhazam olarak aklıma lâyık olanı söyledim deverân iden havâdis ma'lûmdur. Ben Re'îs Efendi'den ziyâde muztaribim hilâf bilmem Vantor tercümânım Tolun tarafına me'mûr kılınması bana mûcib-i fikr ve endîşe olmuşdur. Kaldı ki Cumhûr tarafından bu mâddeye dâ'ir kat'an ve kâtıbeten[4] haberim yokdur bu hâlde matlûb olan cevâbı nasıl virebilürüm Devlet-i Aliyye'yi taglît mi ideyim hattâ Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm Fransa (s.323) bâzergânları yanıma gelüb bu keyfiyyeti su'âl itdiler ve böyle bir hâlet vukû'unda hâlimiz nice olur deyü havf ve hirâs üzre olduklarını beyân eylediler ben ise anlara tesliyyet virüb bu makûle hâlât vukû'unda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den vakten mine'l-evkât ta'arruz olundığı mesbûkun bi'l-misl degildir nihâyet beni mu'âhaze idebilür deyü nev'imâ ıztırâblarını def' itdim) dimesine mukâbeleten Re'îs Efendi (Sübhânallâh bu ne garîb keyfiyyetdir maslahatgüzâr dostumuzun Cumhûrı tarafından ta'lîmâtı yok mıdır

1 Delâlet: Gösterme, yol gösterme, kılavuzluk. İz, işaret.
2 Kisve-i şerîf: Kabe'nin dış örtüsü.
3 Adgâs-ı ahlâm: Karşık rüyalar.
4 Kâtıbeten: Asla, kesinlikle.

Devlet-i Aliyye hakkında Fransa Cumhûrı'nın niyyetine vâkıf degil midir Fransa Cumhûrı'nın vekîli olmağla Devlet-i Aliyye hakkında niyyeti ne gûne oldığını hem bilmek ve hem de iktizâ itdikce ifâde itmek lâzıme-i me'mûriyyetdendir zann iderim) deyü ta'rîz gûne izhâr-ı infi'âl ile sözi kesdirmiş ve soğuklukla meclisden kalkmışdır bu avânda gûyâ ki Fransa donanması İstanbul'a gelüb ve Devlet-i Aliyye donanmasıyla birlikde Karadeniz'e varub Kırım'ı feth itdikden sonra iki devlet Leh firârîlerini istishâb ile Lehistân'ı istihlâs itmek üzre Rusya üzerine hareket idecek imiş gibi ba'zı erâcîf işâ'a olunmakda bulunmuş ise de bunlar yine taglît-i ezhân içün Fransızlar tarafından neşr olunmuş erâcîf idi.

Ve Tolun donanmasına Arabî bilür kesânın me'mûr idilmesi Tolun tedârükâtının Mısır üzerine olmak rivâyetini te'kîd ve Fransa maslahatgüzârının ber-vech-i meşrûh îrâd eylediği mülâhazât ise bunı bütün bütün te'kîd eylediginden Devlet-i Aliyye dahi artık bir vakitden berü ittihâz buyurmuş oldığı meslek-i cedîdi îcâbınca Fransa aleyhinde olabilecek devletleri celb ve te'lîf ile ittifâk itmek tedâbîrine devâm ile berâber bir tarafdan dahi tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olunmuşdur.

Rufin'in ber-vech-i meşrûh kendi mülâhazâtı olarak îrâd eylediği efkâr-ı bâtıla hemân Devlet-i Aliyye'nin Londra ilçisi olan İsmâ'îl Ferruh Efendi'ye iş'âr kılınmışdır.

Bonaparte'nin İskenderiyye'yi İstîlâsı

Ber-vech-i bâlâ Fransa donanmasının Tolun Limanı'ndan hurûcı haber alındığı gibi Donanma-yı Hümâyûn ile Akdeniz Boğazı'nda lenger-endâz[1] olan kapudane beg ve deryâ tercümânı her tarafa kayıklar irsâliyle işbu Fransa donanmasının ne tarafa teveccüh idecegini tecessüs itmekde bulunmuşlar idi müte'âkiben Fransızların Malta Adası'nı zabt ve istîlâ eyledikleri haber alındı ancak Bonaparte'nin böyle bir cesîm donanma ile hareketine Malta'nın zabtı hedef-i maksad olamayub Malta seferi bu donanmanın birinci merhalesi hükmünde bulundığından (**s.324**) Bonaparte'nin Malta'dan ne cihete teveccüh idecegine her tarafdan medd-i nazar-ı dikkat olunmakda idi fakat Mısır tarafında ta'arruz itmesi ihtimâli kuvvet bulmuş idi.

Ve Fransa donanmasının Tolun'dan çıkdığı haber alınması üzerine İngiltere Devleti'nin on dört kıt'a büyük ceng sefînelerinden mürekkeb bir donanması dahi Fransa donanmasının peşine düşüb dolaşmakda idi fakat Malta Adası Akdeniz'de dolaşan sefâ'in içün pek ehemm ve elzem bir mevki' ve merkez oldığından Fransalu yedine geçmesi İngilizlere ziyâde endîşeyi mûcib olmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik İngiliz donanması sevâhil-i Devlet-i Aliyye'den nereye uğrar ise me'kûlât ve meşrûbâtca ve husûsât-ı sâ'irece mu'âvenet ve teshîlât-ı lâzıme icrâsına himmet olunmak üzre her tarafa emirler yazılmışdır. Çe fâ'ide ki bunlar mahallerine varub da infâz ahkâmına mübâderetden akdem Fransa donanması İskenderiyye'ye varmışdır.

Şöyle ki: Fransa donanmasının İskenderiyye-i Mısır tarafına ta'arruzı melhûz-ı kavî oldığından sâlifü'z-zikr İngiliz donanması işbu iki yüz on üç senesi Muharrem'inin on

1 Lenger-endâz: Demir atmış.

üçüncü güni İskenderiyye pîşgâhına gelerek açıkda durub sandal ile limana göndermiş oldığı me'mûrlar İskenderiyye eşrâfından Gümrükci Seyyid Muhammed Kerîm ile bi'l-mülâkât (Fransızların bir cesîm donanma ile denize çıkdılar anları taharrî[1] idiyoruz ne tarafa gitdikleri ma'lûm degil lâkin bu taraflara sû'-i kasdları oldığı ba'zı hâlâtdan anlaşıldı buraya gelürler ise siz anların def'ine kâdir olamazsınız sizi muhâfaza itmek isteriz) didiklerinde Seyyid Muhammed Kerîm İngilizlerin bu sözini hîle ve desîseye haml ile haşîn ve dürüşt[2] cevâb virmekle İngilizler (Çünki bizim ihtârât-ı dostânemizi kabûl itmiyorsunuz bâri biz açıklarda meks[3] ile kal'ayı düşmandan muhâfaza idelim siz hemân bize su yetişdiriniz ve bahâsıyla zahîre viriniz) dimişler ise de Seyyid Muhammed ve sâ'ir â'yân-ı şehr i'timâd itmeyüb (Bu belde Devlet-i Aliyye memâlikindendir burada Fransızların ve sâ'irin işi yokdur siz işinize gidiniz) deyü cevâb virmeleriyle İngilizler dahi pek iyü ammâ sonra siz peşîmân olursunuz deyüb donanmalarına avdet itmişler ve hemân Fransa donanmasını aramak üzre denize açılub gitmişler.

Seyyid Muhammed Kerîm Murad Beg'e mensûb ve gümrükcilige anın tarafından mansûb oldıgı cihetle derhâl bu keyfiyyeti Murâd Beg'e tahrîr eylemiş ve beldenin muhâfazasıçün asker istemiş idi.

Bu keyfiyyet Mısır'da işidildigi gibi dürlü sözler tahaddüs idüb ancak müte'âkiben İngiliz (**s.325**) donanmasının gitdigi haber alınmağla erâcîf ber-taraf olmuşdur ümerâ-yı Mısriyye kuvvetlerine güvenüb bu havâdise kat'â kulak asmamışlar ve yâlnız Fransalu degil bütün düvel-i efrenciyye gelse karşularında duramayub cümlesini atlarının ayakları altında çigneyecekleri zu'munda bulunduklarından gâfil durmuşlar.

Fransız donanması ise Muharrem'in on yedinci gününe müsâdif[4] olan bin yedi yüz doksan sekiz sene-i Mîlâdisi Temmuz-ı Efrencîsi'nin birinde İskenderiyye pîşgâhına geldikde elli sekiz pâre top çeker İkâb-ı Bahrî nâm riyâle-i hümâyûn sefînesi orada bulunmağla kapudanı İdris Beg istiknâh-ı hâl zımnında Mülâzım Emîn Kapudanı lede'l-irsâl ser'asker Napolyon Bonaparte tarafından benim kimseye zararım yokdur düşmanımız olan İngiliz Hind iklîmini aldı anın tahlîsine gideyorum bütün dünyâ ile düşman olsam Osmânlu ile dostum fakat bana top atarsanız bir tekne dört yüz tekne ile başa çıkamaz beyhûde kalyonı telef itmiş olursunuz deyü cevâb virmekle İdris Kapudan dahi çâresiz mukâbele dâ'iyyesinden ferâgat eylemişdir.

Bu donanma otuz kıt'a büyük ceng gemileri ve dört yüzden ziyâde sefâ'in-i nakliyye ile külliyyetlü asâkir-i berriyeden[5] mürekkeb idi.

Mu'allim Nikola'nın târîhinde (Bu donanma dört yüz elli gemi olub askeri dahi altmış bin idi ki otuz beş bin cengâver nefer ve yirmi altı bin şecâ'at ve mahâret ile ma'rûf ümerâ ve rü'esâ-yı asker olub bâkîsi ashâb-ı ma'ârif ve sanâyi' ve me'mûrîn-i sâ'ire idi) deyü muharrerdir.

İskenderiyye ahâlîsi böyle bir cesîm donanmanın vürûdundan mütevahhiş ve mütehayyer olub Gümrükci Seyyid Muhammed Kerîm hemân istimdâd zımnında feryâdnâmeler ile

1 Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma; aratma.
2 Dürüşt: Katı, kalın, yoğun. Kaba, sert.
3 Meks: Durma, bekleme, bir yerde kalma, eğlenme.
4 Müsâdif: Tesadüf eden, rastlayan, rastgelen.
5 Asâkir-i berriye: Kara askerleri.

Murâd Beg'e müte'addid sâ'îler göndermişdir.

Hâlbuki Bonaparte İskenderiyye pîşgâhına vâsıl oldığı gibi İskenderiyye'deki Fransız konsolosını isteyüb o dahi on nefer ehl-i İslâm ile gitdikde iki gün evvel İngiliz donanmasının orada oldığını haber alıcak hemân ol gün askerini karaya çıkarmak istemiş ise de İskenderiyye Kal'ası'ndan müdâfa'a olunacağı anlaşıldığından limana girmege cesâret idemeyüb birkaç sâ'atlik mesâfede vâki' Merâbıt Koyı dinilan mahalde karaya çıkılmasını tertîb ile her ne kadar ahşâm olmuş ve rûzgâr şiddetli olmak hasebiyle deniz kabarmış ise de askerin karaya çıkmasını emr iderek herkesden evvel kendisi çıkmışdır bunun üzerine asker filikalar ile karaya taşınmağa başlayub dalgaların (**s.326**) cesâmetinden filikalar devrilmek derecesinde oldığı hâlde Bonaparte askerin ihrâcı emrinde müsâra'at[1] itmekde idi işte bu esnâda uzakdan bir büyük gemi görinüb İngilizlerin beglik sefînesi zann olunmağla Bonaparte (Ey baht beni terk mi ideceksin beş on gün daha bana yâver olmaz mısın) diyerek dûçâr-ı ye's ve fütûr olmuş iken ol geminin girüde kalmış bir Fransız fırkateyni oldığı anlaşılmağla müsterîh olmuşdur ve ol gice azîm zahmet ve meşakkat çekerek beş bin kadar asker karaya çıkarabilüb ancak tedârük-i esbâb-ı muhâfaza emrinde ehl-i İslâm'a meydân virmemek içün dakîka fevt itmeyerek derhâl İskenderiyye üzerine yürimege başlamış ve şafak vakti İskenderiyye pîşgâhına vâsıl olmuş idi kal'anın ekser mahalleri harâb ve cebehâne ve sâ'ir edevât-ı harbiyyesi nâ-yâb olub etrâfı fakat birkaç kule ve bir eski dîvâr ile muhât[2] idi Bonaparte askerini üç kol iderek taraf taraf şiddetlü hücûm itdikde ahâlî bahire Kâşifi ve Urbân askeriyle müdâfa'aya kıyâm itmişler ise de hamle-i ûlâda Urbân askeri münhezim olarak ekseri etrâfa perîşân ve bakiyyesi derûn-ı kal'aya güzerân[3] olub anların ardınca Fransızlar dahi hücûm itmeleri üzerine hâne ve dîvârlar arasında teterrüs iden ehl-i İslâm mukâbele ve îkâd-ı nâ'ire-i ceng ve mukâtele itmekle bir dehşetlü zokak muhârebesi başlayub tarafeynden birer mikdâr telefât vukû'a gelmiş ve bu muhârebede Kleber[4] nâm meşhûr Fransız cenerali dahi ağırca yaralanmış iken bir Osmânlu ser-gerdesi araya girüb ba'zı mukâvelât ile tarafeyni sulha yatıştırmışdır.

Şöyle ki: Bonaparte ben memleketi yağmâ itmege veyâhûd Osmânlu elinden almağa gelmedim murâdım beldeyi Kölemenlerin zulmünden kurtarmak ve Fransızlara itdikleri hakârâtın intikâmını almakdır diyerek me'mûrların tebdîl olunmayacağına ve cevâmi' ve mesâcid kemâ-fi's-sâbık meftûh[5] olub herkes ibâdetine devâmda serbest olacağına ve kimsenin mâl ve cânına bir zarar gelmeyecegine müte'ahhid olmağla bu şerâ'it kabûl olunarak ol gün İskenderiyye Fransızlara teslîm olundı ve Napolyon tarafından herkes işiyle meşgûl olmak içün dellâ[l]ler nidâ itdirildi ve kal'aya Fransız sancağı çekildi ve herkes silâhını teslîm ile gögsüne Fransa güli ta'bîr olunur üç renkli ya'nî beyaz ve kırmızı ve mâ'î renklerle mülevven olan kokarde nişânını ta'lîk itmek üzre emir verildi.

Bu esnâda bi'l-cümle Fransız askeri mühimmât ve sâ'ir levâzımâtı ile karaya çıkmış olduklarından Bonaparte artık memâlik-i Mısriyye'nin zabt ve istîlâsı tedâbîrine teşebbüs

1 Müsâra'at: Sür'at ve acele etme.
2 Muhât: İhata olunmuş, etrafı çevrilmiş, kuşatılmış. Bir şeyin içinde bulunan.
3 Güzerân: Geçen, geçici. Geçme. Geçiş.
4 Kleber: Jean-Baptiste Kléber.
5 Meftûh: Açılmış. Fethedilmiş.

eyledi ve bu bâbda olan tedbîr ve mütâla'ası Kölemenlerin nüfûzını kesr ile hükûmet-i Devlet-i (**s.327**) Aliyye'nin ibkâsına çalışur gibi görinüb de ba'dehu Devlet-i Aliyye'ye başka tarafdan bedel göstererek Mısır hakkında bir musâlaha mukâvelâtına girişmek ve bir tarafdan dahi şeyhlerin nüfûz ve i'tibârını tezyîd ile kendülerini ümîde düşürerek aldatmak husûslarından ibâret idi.

Binâ'en-aleyh ibtidâ askerine bir nutuk îrâd iderek ahâlînin mâl ve cânına ta'arruz itmemek ve mezheb ve âdetlerine ri'âyet itmek üzre ta'lîmât-ı kaviyye virdikden sonra kaleme aldırmış oldığı Arabiyyü'l-ibâre bir kıt'a i'lânnâmeyi tab' ve temsîl ile nüsha-i adîdesini bilâd-ı Mısriyye'ye neşr eylemişdir. Bunda dîn-i İslâm'a ri'âyetinden bahisle gûyâ ki Mısır'a geliş mücerred taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûren ümerâ-yı Mısır'ın te'dîbi içün oldığını beyân ve ihtimâldir ki benim içün size dîn düşmanı dîni ibtâl içün geliyor dirler sakın inanmayınız ben sizi zulm ve ta'addîden tahlîs ve hakkınızı ihkâk içün geldim Allâh ve Peygamber'e ve Kur'ân-ı azimü'ş-şâna Kölemenlerden ziyâde ihtirâmım vardır gibi ahâlînin iğfaline dâ'ir birçok sözler der-miyân eylemişdir ki sûretiyle tercemesi zeylde (19) rakamıyla îrâd olunur. Ve yine Bonaparte kendüye bey'at ve tab'iyyet olunmak üzre Mısır Vâlîsi Lokmacı Ebûbekir Paşa'ya dahi da'veti mutazammın tahrîrât-ı mahsûsa göndermiş idi ki sûreti zîrde (20)[1] rakamıyla ilâve kılınur.

Ba'dehu Bonaparte İskenderiyye me'mûrlarını kâffeten yerlerinde ibkâ ve fakat virgünün tahsîli içün Fransız me'mûrları ta'yîn ve umûr-ı memlekete bakmak içün İskenderiyye vücûhundan mürekkeb bir dîvân teşkîl ve İskenderiyye'nin muhâfazasına üç bin asker ifrâz ile Ceneral Kleber yaralı oldığından kesb-i sıhhat idinceye dek İskenderiyye'de kalmak üzre anı dahi kumandan nasb ve İskenderiyye'ye müceddeden istihkâm virmek üzre gâyet mâhir bir mühendis me'mûr eyledi ve çünki donanmasının selâmeti kendüsünce en mühimm bir mes'ele oldığından İskenderiyye Limanı'na idhâli mahzûrdan sâlim olub olmayacağını keşf itmek üzre ehl-i hibreden[2] mürekkeb bir komisyon teşkîl ile limana girmesi câ'iz olmadığı takdirde Forfe'ye gidüb de orada hâl-i tehaffuzîde bulunmasını emr ve tenbîh itdikden sonra tedârükât-ı seferiyyeye başladı ve Nîl-i mübârekin mevsim-i feyezânından evvel Kâhire-i Mısır'ı ele geçürmek emelinde oldığından hemân donanmadaki sandâlları birleşdirüb askerin ağırlığını ve mühimmât ve topları bunlara tahmîl ile tertîb itdigi ince donanma Reşîd'e varub Nîl ile Rahmâniyye'ye vâsıl oldukda orduyı beklemek üzre tertîb itdi. Birkaç gün İskenderiyye'de bu tertîbât ile meşgûl oldukdan sonra bin yedi yüz doksan (**s.328**) sekiz sene-i Mîlâdiyyesi Temmuz-ı Frengîsi'nin altıncı güni İskenderiyye'den hareketle bir gün evvel Kâhire-i Mısır'a varmak ârzûsıyla Demenhûr çölünden yola revân oldı mukaddemetü'l-ceyşi Ceneral Debze'nin kumandasında olarak asl-ı ordu iki sâ'at girüden gidiyordı. Fransa donanması ber-vech-i meşrûh hâricde durub ancak küçük gemileri limana idhâl olunmuş ve Fransa amirali riyâle-i hümâyûn ile berâber Devlet-i Aliyye'nin mevcûd olan bi'l-cümle İslâm ve Hristiyan tüccâr sefînelerini İskenderiyye Limanı'nda tevkîf ve derûnlarında olan pirinç ve erzâk-ı sâ'ireyi ahz ve zabt eylemişdir.

Ber-minvâl-i sâbık Fransa donanmasının İskenderiyye'ye vürûdunda Gümrükci Seyyid Muhammed Kerîm tarafından efendisi Murâd Beg'e arz-ı hâl olunmağla Murâd Beg

1 Metinde sehven "30" şeklinde geçmektedir.
2 Ehl-i hibre: Ehl-i vukuf. Bilirkişi. Meselenin künhüne vâkıf mütehassıs zât.

Fransızların İskenderiyye'ye ta'arruzlarını ögrendigi gibi pür-âteş-i gazab olarak hemân Cize'de mukîm oldığı hânesinden çıkub ve Kasr-ı Aynî'de mukîm olan Şeyhü'l-beled İbrâhîm Beg'in yanına varub bi'l-cümle ümerâ ve â'yân ve ulemâ ve meşâyih da'vet olunarak ve Mısır Vâlîsi Ebûbekir Paşa kal'adan inüb kadı-yı belde ve yedi ocak ağaları ve sâ'ir söz sâhibleri dahi hâzır olarak bir cesîm dîvân akd ile keyfiyyet der-miyân olundukda Murâd Beg kendü hakkında Devlet-i Aliyye'nin fi'l-asl muğber[1] oldığını bildigimden Bekir Paşa'ya hitâben (Fransızlarm buraya gelişleri mücerred Devlet-i Osmâniyye'nin izneyledir elbette vezîrin dahi bu niyyete ilmi vardır. Lâkin bizim kuvvetimiz size de anlara da yetişür) diyicek Bekir Paşa (Bak Murâd Beg sana göre böyle büyük söz söylemen el-virmez Âl-i Osmân Devleti Fransızların bilâd-ı İslâmiyye'ye duhûllerini tecvîz eylemek ihtimâli yokdur böyle sözlerden vazgeçüb hemân merdâne[2] davranınız ve cenge hâzırlanınız) dimesi üzerine îcâb-ı maslahat lede'l-mütâla'a ibtidâ Mısır'daki Fransa konsolosıyla tüccârının bir gûne hîle ve hıyânete yol bulamamaları içün habslerine karâr virilmekle cümlesi kal'ada habs olunmuşlar ba'dehu herkes Fransızlar ile muhârebeye hâzır olarak hemân Bekir Paşa ile İbrâhîm Beg Mısır'da kalmak ve Murâd Beg ordu ile mukâbele-i â'dâya şitâb eylemek husûsuna karâr virilerek tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olunmuşdur.

Lâkin bu tedârükâtda iklim-i Mısır'ı me'kel[3] idinmiş olan ümerâ kîselerinden bir şey harc itmeyüb masârifi ahâlî üzerine tevzî' ve tahmîl eylemiş olduklarından bir kat daha müteza'ic ve müteneffir olarak ümerâ yeniden hedef-i tîr-i inkisâr olmuşlardır.

Ber-vech-i meşrûh dîvânda müdâfa'a-i â'dâya çıkılmak üzre karâr virildigi sırada sebük-mağzân[4] huzzârdan ba'zıları bizler düşman ile cenge çıkmazdan mukaddem buradaki (s.329) Nasârâ'yı i'dâm itmeliyiz dimeleri üzerine Bekir Paşa ve İbrâhîm Beg yok yok bu mümkün olamaz anlar pâdişâhın re'âyâsıdır himâyeleri üzerimize lâzımdır deyü böyle bir belâyı def' itdikden başka pey-der-pey Nasârâya yeniçeri ağasını irsâl ile emniyyet virirler ve re'âyâya ta'arruz olunmamak üzre her tarafa emirler gönderirler idi.

Mısır iklîmi gâyet câhil ve her dürlü ma'ârifden gâfil olan bir tâkım Kölemenlerin zîr-i dest-i tahakküm ve tagallübünde olarak Mısır vâlîsinin nüfûzı çendân cârî olmadığına bakılur ise böyle bir teklîf-i câhilânenin kabûl olunuvirmesi egerçi hâtıra tebâdür ider ancak şerî'at-i İslâmiyye'nin bu makûle insâniyyetsizlige kat'an mesâğı[5] olmadığından şimdiye dek millet-i İslâmiyye'de ehl-i zimmet Nasârâ hakkında öyle bir gaddârâne mu'âmele vukû'a gelmemiş oldığı gibi bu kerre dahi ba'zı sebük-mâğzânın lisânına gelmiş ise de def'aten def' ve men' idilivirmişdir millet-i İslâmiyye'nin her asrda der-kâr olan bu misillü fütüvvet ve insâniyyetleri İspanya Hristiyanlarının ehl-i İslâm hakkında itdikleri mu'âmelât-ı gaddârâne ile muvâzene idildikde İslâm'ın derece-i şeref ve meziyyeti meydâna çıkar.

Fransa donanmasmın ber-vech-i meşrûh İskenderiyye'ye geldiginde İskenderiyye pîşgâhında bir Rûm gemisi bulunub ferdâsı Fransızlar karaya asker çıkarub da gavgaya başladığı gibi bu gemi hemân yelken açarak adalar tarafına firâr itmiş idi. Bu esnâda

1 Muğber: Gücenmiş, kırgın.
2 Merdâne: Ere, erkeğe yakışacak yolda, mertçe, erkekçe.
3 Me'kel: Ekl olunacak yer, geçim yeri.
4 Sebük-mağzân: Hafif beyinli, düşüncesiz. Ahmak. Akılsız.
5 Mesâğ: Ruhsat, cevaz. İtibar, değer. İzin.

Akdeniz, Boğazı'nda bulunan kapudane beg ve deryâ tercümânı tarafından Fransa donanmasının ahvâlini tecessüs zımnında etrâfa gönderilmiş olan kayıklardan biri Rodos açıklarında mezkûr Rûm gemisine tesâdüf birle vâkı'adan haberdâr olıcak ol gemiyi kapudane bege getürüb kapudanı bi'l-istintâk ifâdesi zabt olunarak Safer'in üçi târîhiyle müverrah ve kapudane ve deryâ tercümânı taraflarından müştereken memhûr bir kıt'a arîza ile Dersa'âdet'e bildirilmişdir. Devlet-i Aliyye Pâsbânoğlı gâ'ilesi ile meşgûl olarak ber-vech-i sâbık Kapudan Paşa tarafından istenilan mühimmâtın irsâline ikdâm ve Vidin ordusunun takviyyetine ihtimâm üzre iken bağteten Fransızlarm İskenderiyye'yi istîlâları haber-i vahşet-eseri vâsıl olıcak hâl bütün bütün başkalaşarak efkâr-ı devlet artık hasren Mısır tarafına masrûf olmak lâzım gelmişdir.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye gavâ'il-i dâhiliyye ile meşgûl iken bağteten bir Fransız seferinin zuhûrundan nâşî vükelâ dem-beste-i hayret[1] olarak hemân kemâl-i müsâre'at ile tedâbîr-i mümkünenin icrâsına teşebbüs buyurulmuşdur ve Garb Ocaklarıyla Ülgün ve Bar korsanlarıyla dahi deryâya çıkmak üzre emr verilmiştir.

(s.330) Ve bu hâlde Mora eyâletinin takviyyet ve istihkâmı lâzım gelüb Mora vâlîsi sadr-ı esbak Hasan Paşa ise gâyet ihtiyâr ve rükûb ve nüzûle ve idâre-i umûra adîmü'l-iktidâr oldığından dilediği yerde ikâmet itmek üzre vezâreti ref'le yerine Haleb vâlîsi olub Edirne'de bulunan Mustafâ Paşa Mora vâlîsi ve Zihne'de merfû'ü'l-vezâre ikâmet üzre olan Seyyid el-Hâc Hasan Paşa dahi hîn-i iktizâda Zihne havâlîsinden boğaza külliyetlü asker celb ve cem' itmek üzre ibkâ-yı vezâretiyle Akdeniz Boğazı Muhâfızı nasb ve ta'yîn ve Karaman Vâlîsi Pekmezci Mehmed Paşa uhdesine Kıbrıs Cezîresi muhâfızlığı ve ber-vech-i arpalık ilhâkan Karahisâr-ı Sâhib sancağı tevcîh olunmuş ve Hasan Paşa'nın boğaza vusûlüne degin boğazda olan kal'aların edevât ve mühimmâtına nezâret itmek üzre Defterdâr-ı sâbık Osmân Efendi seri'an boğaza irsâl kılınmışdır.

Bu sırada Anadolı vâlîsi olub Pâsbânoğlı üzerine me'mûr bulunan Alî Paşa'nın kethüdâsı Seyyid Mustafâ Paşa'nın ibkâ-yı vezâretiyle Hanya muhâfızlığına me'mûr idilmişdir. Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâc olan Azm-zâde Abdullâh Paşa ber-vech-i matlûb idâre-i umur-ı hâcca muvaffak olamadığından me'mûriyyeti Mar'aş eyâletine tahvîl olunarak Şâm eyâletiyle emâret-i hâcc mansıbı Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından mîr-ahûr-ı evvel pâyesi olub sâbıkan Haleb muhassılı bulunan İbrâhîm Ağa uhdesine bâ-rütbe-i vezâret tevcîh olunmuşdur.

Ve bu günlerde Cezâ'ir-i Garb Vâlîsi Hasan Paşa vefât itmekle Cezâ'ir ahâlîsinin istid'âları üzerine Hazîneci Mustafâ Beg Cezâ'ir vâlîsi nash ve ta'yîn kılınmışdır.

Ve der-dest olan mühimmât ve ebniyye-i kılâ' mes'eleleri ve sâ'ir mehâmm-ı mu'accele idâresine medâr olmak üzre duhân gümrükleri eshâmından beşer kîse fâ'izlü yüz sehm ifrâz ile sekizer seneliğine ricâl ve nisvândan tâlib olanlara fürûht ve mahlûli vukû'unda nizâmı üzre İrâd-ı Cedîd Hazînesinden zabt olunmak üzre tanzîm olunmuşdur.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Devlet-i Aliyye'nin düvel-i Avrupa içinde en ibtidâ akd-i mu'âhede itdigi Fransa Devleti olarak her devletden ziyâde ana emniyyet iderdi ki Fransa Kralı Fransuva Şarlken'den gördigi tazyîkât üzerine Sultân Süleyman Han Hazretleri'nden istimdâd itmekle o dahi ordu ve donanma sevkiyle imdâd ve mu'âvenet idüb ol vakitden

1 Dem-beste-i hayret: Hayretten, şaşkınlıktan nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş.

berü miyânede karâr-gîr olan münâsebâtın halelden vikâyesine Devlet-i Aliyye tarafından dikkat ve i'tinâ ve İstanbul'da her devletden ziyâde Fransa'nın ihtirâtı gûş-i kabûl[1] ile ısgâ olunagelmişdir hattâ Devlet-i Aliyye'ye azîm mazarratı olan Kaynarca mu'âhedesi dahi Fransalunun ihtâr ve teşvîki üzerine açılmış olan seferin netîce-i vahîmesidir ve Fransa İhtilâli'nin hudûsunda (**s.331**) Fransızlar her tarafdan matrûd ve menfûr olmuş iken Devlet-i Aliyye öteden berü Fransa milleti hakkında mebzûl olan ri'âyet-kârlığını dirîğ itmeyüb işbu avân-ı ihtilâlde dahi Fransa teb'ası Memâlik-i Mahrûse'de gâyet serbest olarak ticâret itmekde oldılar ve Fransa'da her ne kadar kraliyyet ilgâ ile cumhûriyyet usûli teşkîl olundıysa da Devlet-i Aliyye Fransaluyı Avusturya ve Rusya devletlerine karşu kendüsüne mu'în ve zahîr bilürdi ve Fransa'ya bu mertebe meyl ve rükûni[2] sâ'ir düvel-i Avrupa'nın rekâbetini da'vet idüb ale'l-husûs böyle ihtilâl hengâmında dahi Devlet-i Aliyye'nin Fransa politikasına merbûtiyyet[3] hâlinde devâm ve sebât eylemesinden dolayı düvel-i Avrupa ve ale'l-husûs İngiltere Devleti tarafından kerrâren serzeniş olunmuş idi hattâ bu günlerde dahi İngiliz tercümânı ilçisi tarafından olarak Re'îs Efendi'ye (Devlet-i Aliyye birkaç seneden berü dost-ı kadîmi olan İngiltere Devleti'ni ferâmûş itdi ve Fransaludan dostluk me'mûl degil iken ana ziyâde ri'âyet eyledi) yollu şikâyet-âmiz sözler söylemişdir.

Hâl böyle iken Napolyon'un usûl-i düvel ve hukûk-ı milel hâricinde ve mürüvvet ve insâniyyetin ötesinde olarak bağteten gelüb de İskenderiyye'yi istîlâ idivirmesi pek garîb ve muhayyer-i ukûl bir keyfiyyet görülmüşdür ve egerçi Venedik Devleti'nin imhâsından Yunan cezîreleri Fransa Cumhûrı yedine geçerek Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd oldığından Napolyon tarafından Mora ve havâlîsi re'âyâsının ihlâl-i ezhânı mûcib olacak ba'zı neşriyyâta ibtidâr olundukda Devlet-i Aliyye şübheye zâhib oldıysa da Fransa Cumhûrı'nın hukûk-ı milel ve uhûd-ı düveli tâ bu mertebe pây-mâl idecegini ve bunca senelerden berü yâr-ı vefâdâr bildigi Fransalunun bu kadar vefasızlık ve ahd-şikenlik idecegini ümîd eylemezdi.

Napolyon gibi akıl ve hikmet ile ma'rûf olan bir zâtın böyle ser-serî teşebbüsâta ibtidâr ve müdîrân-ı cumhûrun buna muvâfakatını ve Fransa milletinin sükût ve rızâsı ihtilâlin ahlâk-ı umûmiyyeyi ne mertebe ihlâl ve ifsâd eylemiş oldığına bir delîldir.

Ve Napolyon'un bu teşebbüsâtı mücerred Mısır tarafında kesb-i şöhret idüb de ba'dehu Fransa'ya avdet ile mükâfât aramak ve müdîrânın yerine geçmek garazından ibâret idügi melhûz-ı kavî olub buna müdîrânın muvâfakatı dahi mücerred Napolyon'un enzâr-ı nâsda günden güne i'tibârı tezâyüd itmekde oldığından ana hased itmeleriyle bir sâ'at evvel bir tarafa gidüb de Fransa'dan uzak bir mahalde bulunması emelinden ibâret olmak gerek idi.

El-hâsıl bu Mısır seferi mücerred birkaç kimsenin efkâr-ı şahsiyyelerinden neş'et itmiş bir mâdde olub yohsa Napolyon Arabistân'da dolaşacağına Fransa'nın ıslâh-ı ahvâliyle meşgûl olsaydı vatanına daha güzel hidmet itmiş olacağı der-kâr idi.

(**s.332**) Garîbdir ki Bonaparte İskenderiyye'yi zabt itdikde bâlâda beyân olundığı üzre neşr itmiş oldığı i'lânnâme ve Mısır vâlîsine yazmış oldığı tahrîrâtın ve Malta Adası fetihnâmesinin birer kıt'a sûretlerinin leffiyle İstanbul'daki Fransa maslahatgüzârına gönderdigi iki kıt'a mektûbunun birinde (Askerimiz İskenderiyye kurbunda karaya ihrâc

1 Gûş-i kabul: Kabul ile dinlemek.
2 Rükûn: Bir şeye samimi olarak meyletme. Can ve gönülden meyil.
3 Merbûtiyyet: Bağlılık, eklilik.

ıfdirılüb cüz'î bir tüfenk cengi vukû'undan sonra şehr-i mezkûrı zabt eyledik el-hâletü hâzihi Mısır'a âzmimiz bizim niyyet-i râsihamız bundan böyle dahi Devlet-i Aliyye ile râbıta-i hüsn-âmîzişin vikâyesi idügini Devlet-i Aliyye'ye bildiresin cânib-i saltanat-ı seniyyeye büyükilçilik ile birisi me'mûr oldı karîben ol tarafa vâsıl olur) deyü tahrîr ve dîgerinde dahi (Fransa Cumhûrı'nın niyyeti Devlet-i Aliyye ile bozuşmak olmayub bu hareket mukaddemlerde defe'ât ile Tunus ve Cezâ'ir üzerlerine zuhûr itmiş hareketler gibi add olunmaludur bizim niyyetimiz ikidir biri tüccârımız hakkında gûnâ-gûn ta'arruzları zuhûr itmiş olan beglerin te'dîbi[1] ve ikincisi İngiltere ticâretine îrâs-ı halel mâddesidir böylece Devlet-i Aliyye'ye ifâde idesin Devlet-i Aliyye'nin kuvvetini bilmeyan âdemlerin te'dîbinden mahzûz olacağı ve Avrupa'nın şimdiki hâline nazaran biz Devlet-i Aliyye'nin hakîkî kuvvetü'z-zahrı iken Devlet-i Aliyye üzerimize seferi ihtiyâr idecek derece muktezâyı maslahatını bilmemek mümkün olmadığı me'mûldür) deyü tastîr olunmuşdur.

İşte bu da Fransa İhtilâli'nde îcâd olunmuş bir diplomat lisânıdır ki korsanlık yolunda bir devletin memâlikini bağteten gasb idüb de yine dostluğun devâmından bahs olunuyor ve İstanbul'da Fransa maslahatgüzârı dahi Bonaparte'nin bu hareketine i'lân-ı harb nazarıyla bakılmamak üzre Bâb-ı Âlî'yi iknâ'a çalışıyordı.

Her ne hâl ise Fransa Cumhûrı'nın Mısır'a sû'-i kasdı tahakkuk idicek Devlet-i Aliyye dahi Rusya ve İngiltere devletleriyle Fransa aleyhine akd-i ittifâk itmek üzre müzâkereye girişmişdir ve Safer'in on dördünci güni Re'îs Efendi İngiliz ilçisi ile mülâkât idüb buna dâ'ir müdâvele-i efkâr olunmuş ve bu târîhden sonra nazar-ı Devlet-i Aliyye'de İngiltere Devleti Fransa'ya bedel olarak her husûsda saltanat-ı seniyyenin mahrem-i esrârı ve müttefik-i vefâşi'ârı bulunmuşdur.

Ve bu sırada İngiltere Devleti Dersa'âdet'deki maslahatgüzârına orta ilçilik rütbesi virmişdir.

Fransa politikasını bi'z-zât Sultân Selîm iltizâm ider idügünden dolayı bu hâletden pek ziyâde sıkılmış ve mevsim-i bahârda Âyînelikavak Sarâyı'na nakl itmiş iken oranın hevâsı (**s.333**) dahi tab'ına muvâfık gelmediginden â'yân-ı Enderûndan ba'zılarını İstanbul Sarâyı'na gönderüb kendüsi Safer'in on ikinci ve Haziran'ın on beşinci Pençşenbe güni hâss oda â'yânı ve çukadârân ve serhengân[2] ile Beşiktaş Sâhilsarâyı'na nakl buyurmuş ve hemân sıkı sıkıya levâzım-ı seferiyye tedârüküne teşebbüs idilmişdir.

Bonaparte'nin Mısır'ı İstîlâ Eyledigi

Ber-minvâl-i sâbık İskenderiyye istîlâsı haberi alındıkdan sonra beş gün zarfında ümerâ-yı Mısriyye tedârüklerin görerek Murâd Beg Cisr-i Esved nâm mahalde nasb-ı hiyâm ve orada iki gün meks ve ârâm itdikden sonra yirmi bin kadar askerle Fransızın üzerine hareket ve kıyâm eylemiş ve mühimmât ve zahâ'irini dahi Girid askeriyle nehren sevk itmişdir ki Trablusı Alî Paşa ile Azm-zâde Nasûh Paşa dahi anlarla berâber idi.

1 Te'dîb: Terbiye etme, terbiyesini verme; haddini bildirme
2 Serhengân: Çavuşlar; kavaslar; yasakçılar.

Çünki Alî Paşa Cezâ'ir-i Garb'dan ve Nasûh Paşa dahi taraf-ı devletden matrûd olarak Murâd Beg'e ilticâ eylemiş oldukları cihetle ol vakit ikisi dahi anın dahîli idiler. Murad Beg bu vechile hareket itdikden sonra esnâ-yı râhda Mısır'a haber gönderüb düşman sefînelerinin mürûrına mâni' olmak içün Miganzil Burcı'nın[1] taraf-ı şarkîsinden garbîsine varınca Reşîd Boğazı'na[2] çekilmek üzre yüz otuz arşun tûlünde gâyet kalın bir timur zencîr i'mâl ve mezkûr hoğazda ufak kayıklar birbirine rabt ile köpri tanzîm ve top ve cebhâne vaz' olunmasını iş'âr eylemişdir bu tedbîrler hep Trablusî Alî Paşa'nın re'yi olub bu sûretle Fransa sefînelerinin mürûrları men' olunur zann iderlerdi.

Hâlbuki ol asırda Bonaparte ordusı en mu'allem ve muntazam bir hâlde olub Mısır'da ise henüz ta'lîm-i asker bahsi meydâna çıkmamış ve Avrupa'da ihtirâ' olunan sanâyi' âteş-bâzî mes'elesi mevzû'-ı bahs idilmemiş oldığından Fransızlara karşu Alî Paşa'nın idecegi tedâbîr-i harbiyyenin te'sîri olamayacağı der-kâr idi.

Vâkı'â Kölemen süvârîsinin şecâ'atlerine ve cündîlikde mahâretlerine diyecek olmayub Bonaparte dahi anları dünyânın birinci süvârisi deyü vasf ve senâ itmiş idi lâkin Murâd Beg'in istishâb eyledigi asker muntazam olmadıkdan başka adedce dahi Fransız ordusuna nisbetle pek nâkıs idi.

Monte Kukuli dir ki Pahta ve Terâşi'de tava'if ve milelin i'timâdları hüner ve ma'rifetlerine ve râbıta ve intizâmlarına ve ta'lîm ve terbiyye görmemiş akvâm ve ümemin istizhâr ve istinâdları mücerred kesretlerine ve şiddet ile hücûm ve iktihâmlarınadır.

(s.334) El-hâsıl Murâd Beg'in ordusı Bonaparte ordusuna bir vechile mukâvemete muktedir degil idi lâkin kendüsi asâkir-i muntazamânın âteşi ne derece şiddetli oldığını bilmediginden Fransa ordusum hemân atlara çiğnetmek zu'mıyla mağrûrâne ve gâfilâne Rahmâniyye'ye doğrı hareket eylemiş ve keşf içün ilerüye bin kadar süvârî sevk itmiş idi. Bonaparte dahi bâlâda beyân olundığı üzre Demenhûr çölünden hareket iderek Fransız askeri sıcağı çok gölgesi yok nihâyeti görünmez ahvâli bilinmez bir çöle düşdüklerinde hiç görmedikleri bir kum deryâsının ortasında sıcak ve kaypak kum dalgaları arasında pür-pîctâb ve sıcakdan ve susuzlukdan bî-tâb oldukları hâlde keşf içün dolaşan Kölemenler dahi kumdan çıkar gibi bir aralık uzakdan görinür ve der-akab gâ'ib olurlar ve pîş ü pesden[3] ve sağ ve soldan tenhâ buldukları Fransızları çarpub i'dâm iderlerdi.

Ahvâl-i mezkûre Fransızlara pek ziyâde dehşet virüb ne hâl ise İskenderiyye'den hareketlerinden dört gün sonra Nîl kenârına vâsıl olduklarında birkaç yüz Kölemen süvârîsi Ceneral Dize fırkası üzerine dolı dizgin hücûm itmişler ise de Fransızların misket ve salkım âteşiyle dağılub gözden nihân olmuşlar fakat bundan Kölemenlerin ordusı karîb mahalde oldığı anlaşılmağla Fransızlar hemân cenge hâzırlanmışlar idi. Ve ber-vech-i bâlâ sandâllardan tertîb olunan ince donanmaları henüz gelmemiş oldığından üç gün kadar Rahmâniyye'de tevakkuf ve intizâr idüb Murâd Beg dahi Rahmâniyye civârında Fransızların vürûdına muntazır idi.

Temmuz-ı Frengî'nin on üçünci güni Fransız sandâlları Rahmâniyye'ye vâsıl oldığı

1 Miganzil Burcu: Burc Migheizil.
2 Reşid Boğazı: Mesab-ı Reşid. Rosetta Mouth.
3 Pîş ü pes: Ön ve arka.

gibi hemân Fransız ordusıyla berâber ilerüye hareket itdiler ve sandâllar daha ilerü hareket eylemiş olduklarından Murâd Beg'in cerîmleriyle lede't-tekâbül muhârebe-i nehriyyeye mübâşeret olundığı esnâda Fransız ordusı dahi yetişdi ve Bonaparte askerini beş fırkaya taksîm ve her fırkayı birer murabba'[1] kal'a şekline koyub ağırlığı bunların ortasına vaz' ile topları dahi köşelerine ta'biyye eyledi.

Muharrem'in yirmi dokuzuncı Cum'a güni idi ki cenge ihtidâr olunmuş idi şöyle ki: Murâd Beg biner bin ikişer yüz süvârî fırkalarıyla bu kal'alar üzerine hücûm kumandası virdikde Kölemenler dolı dizgin Fransızların üzerine hücûm iderek birer el tabanca boşaltdıkdan sonra sell-i seyf[2] ile Fransız safflarının üzerine saldırmışlar ise de şiddetlü bir top âteşiyle haylîcesi telef olarak bakiyyesi dahi süngülere tesâdüf ile safları bozamadıklarından öteye berüye dolaşur ve bir tâkımı urulub yere düşer idi.

(s.335) İşte bu esnâda Murâd Beg'in cebehâne ile memlû gemisine bir humbara düşmekle barut âteş aldığı gibi mezkûr gemi ve yamndaki gemiler âteş alub karadaki cebehâne dahi sirâyet itmekle Topcıbaşı Giridli Halîl Ağa ve ma'iyyetindeki kalyoncı askeri ile sâ'ir efrâd-ı askeriyyenin hevâya uçduklarını Murâd Beg göricek vâle ve muztarib oldığı hâlde Fransızlar anın üzerine şiddetli âteş itmeleriyle Murâd Beg hemân ahmâl ve eskâlini terk iderek firâra karâr virdi.

Murâd Beg'in inhizâmı haberi Mısır'da şüyû' bulıcak ahâliye havf ve dehşet gelmiş ve İbrâhîm Beg Bulak tarafına geçüb vâlî paşa ve ulemâ ve eşrâf bir yere ictimâ' ile lede'l-istişâre Bulak'dan Şebre'ye varınca metris almak ve ümerâ ve kâşifân Bulak'da İbrâhîm Beg ma'iyyetinde bulunmak tedbîrine karâr virilmişdir.

Safer'in ikinci Pâzârirtesi güni Murâd Beg İnbâbe'ye vâsıl olub oradan Peşîl'e kadar Trablusî Alî Paşa ve sâ'ir ümerâ metris hafrıyla meşgûl oldılar ve Cize'de inşâ olunan sefîneleri sâhil-i İnbâbe'ye nakl ile içlerine top ve cebehâne vaz' itdiler ve İnbâbe karyesini dâ'iren mâ-dâr metris içine aldılar lâkin fenn-i istihkâmca bu metrislerin pek çok kusûr ve noksânı oldukdan başka vaz' olunan topların arabaları olmayub kundak üzerinde oldığından lede'l-hâce yerlerinden oynatmak kâbil degil idi.

Ve yine ol gün metrislere duhûl içün nefîr-i âmm olunub ehl-i sûk[3] dükkânlarını sedd ile metrislere gittiklerinde derûn-ı Mısır'da aceze ve nisvândan başka kimse kalmamışdır. İbrâhîm Beg Mısır'a mücâvir olan Urbân'a haber gönderüb Şebre nevâhîsinde bulunmalarını iş'âr eylediği gibi Murâd Beg ma'iyyetine dahi Buhayra ve Cize ve Sa'îd emsâli mahallerden asâkir-i kesîre gelerek günden güne asker ziyâdeleşmekde idi.

Bu tedârükât ile herâber ümerâ yine mutma'in olmayub İskenderiyye'nin istîlâsı haber alındığı vakitden berü tuhaf ve tefârîka dâ'ir olan şeylerini gizli gizli fukarâ hânelerine nakl idegeldiklerinden anların bu vechile telâşları halkı bütün bütün dehşet ve ıztırâba düşürmüşdür.

Ve derûn-ı Mısır'da ticâret tarîkiyle mukîm olan efrenc ve sâ'ir Nasârâ'dan ümerâ-yı Mısriyye mâl talebiyle ba'zıların kal'ada habs ve ba'zıların hânelerinde tazyîk iderek

1 Murabba': Dörtlü, dört şeyden olma. Dört köşeli.
2 Sell-i seyf: Kılıç çekme.
3 Ehl-i sûk: Çarşı halkı, esnaf.

emvâl ve eşyâların gasb ve râzı olmayanları katl ider olduklarından bu emr-i şenî‘ cânib-i hükûmetden men‘ olunmuşdur yohsa bu takrîble Mısır'da pek çok fenâlıklar vukû‘a gelürdi.

Yevmen fe-yevmen düşmanın yaklaşmakda oldığı haberleri tevârüde başlayub fakat Nîl'in kangı (s.336) cihetinden gelecegi anlaşılamadığından Murâd Beg'in ordusı Nîl ile Ehrâmlar arasında olub İbrâhîm Beg dahi kendü askeriyle Mısır yakasında ya‘nî Nîl'in sağ tarafında tevakkuf ile düşmanın vürûdına muntazır idiler bu vechile kuvvetin ikiye inkısâmı ise düşmana bir nevi‘ hidmet idi ve Murâd Beg'in yanında on bin kadar Kölemen ve birkaç bin Urbân askeriyle fellâhlardan[1] dahi külliyetlü nefîr-i âmm var idi ancak Urbân'ın garazı bir galebe vukû‘unda emvâl-i ganâ’imden hisse almakdan ibâret olarak rûzgâra tâbi‘ bir halk olub nefîr-i âmm ise çendân işe yarar asker olmadığı der-kârdır.

Fransa ordusı Safer'in altıncı Cum‘a güni Cisr-i Esved nâm mahalle gelüb ferdâsı fecirden evvel hareketle tulû‘-ı şemsde Fransızlara sağ tarafdan Ehrâmlar ve sol tarafdan şehr-i Mısır göründükde Bonaparte askerine hitâben (asker işte Mısır fâtihleriyle rû-be-rû[2] ceng ideceksiniz der-hâtır idiniz ki şu Ehrâmların tepelerinden kırk (mâ’e) ceyl[3] sizi temâşâ idiyor) didikden sonra sür‘atlü âriş idüb çok geçmeksizin Kölemen atluları bir hat üzere görünmege başladığı gibi muhârebe tertîbâtına müsâre‘at eyledi ve ordusını beş murabba‘a taksîm idüb kendüsi Ceneral Duga[4] ile ortada ve Ceneral Dize[5] ile Ceneral Renye[6] çöl tarafında ya‘nî sağ cenâhda ve Ceneral Meno[7] ile Ceneral Bon[8] Nîl tarafında ya‘nî sol cenâhda idi.

Murâd Beg dahi piyadeyi metrislere ta‘biyye iderek süvârîsini Nîl ile ehrâmlar arasındaki sahrâya yürütmüş idi. Ve ol gün sabahleyin Dimyât'dan gelan Mağribîler ile Arnavud askeri İnbâbe metrislerine girüb Mısır vâlîsi dahi Murâd Beg'in ordusuna i‘âneten birkaç bin yeniçeri ile birkaç yüz süvârî göndermiş idi Urbân süvârîsi dahi Murâd Beg ordusunun sol cenâhında ehrâmlar civârında idi.

Tarafeyn yek-dîgere top menzili kadar yaklaşdıklarında Bonaparte Murâd Beg'in ordusını gözden geçirüb topların kundak üzerinde oldığını göricek asâkir-i İslâmiyye'nin metrislerden çıkamayacağını anlamağla ve Kölemen askerini bozduktan sonra metrislerin zabtı kendüsünce emr-i sehl oldığmı bilmekle evvel emirde Kölemenleri ihâta ile anları metrislerdeki askerden ayırmak üzere doğrı Kölemenlerin üzerine yüridi buna mukâbil Murâd Beg dahi metrislerde bir iki bin kadar Kölemen bırağub bâkî süvârileriyle Fransa ordusunun sağ kolı üzerine gâyet dehşetlü bir hücûm itdiyse de murabba‘ kal‘a şeklinde olan Fransız fırkaları her tarafdan âteş püskürerek yerinden oynatılmak kâbil olamadı.

(s.337) İşte bu sırada Defterdâr Eyûb Beg ma‘iyyetindeki Kölemen süvârileriyle Fransızlar üzerine hizebrâne[9] ve fedâkârâne bir hücûm iderek nice â‘dâyı atların ayakları

1 Fellâh: Ekinci, çiftçi, ekin eken ve biçen. Zencî, siyah Arap.
2 Rû-be-rû: Yüzyüze.
3 Ceyl: İnsan topluluğu, zümre, kavim. Nesil, batın, kuşak.
4 Ceneral Duga: Charles-François-Joseph Dugua.
5 Ceneral Dize: Louis Charles Antoine Desaix.
6 Ceneral Renye: Jean Louis Ebenezer Reynier.
7 Ceneral Meno: Jacques-François de Menou, baron de Boussay.
8 Ceneral Bon: Louis Andre Bon.
9 Hizebrâne: Arslancasına, cesurane.

altında pây-mâl itdiler ise de kendüleri dahi dâne-i top ve tüfenge hedef olub gitdiler. Hele Eyûb Beg bütün bütün nâ-bedîd[1] ve Kölemenlerin meşâhîr ve mütehayyizânından niceleri şehîd olmuşdur.

Berr-i şarkîde bulunan asker cengi lede'l-müşâhede ümerâdan bir cemâ‘at sefînelere rükûb ile karşuya geçmege başlamışlar ise de sefîne kalîl oldığından cümlesi binemeyüb azar azar geçmekde oldukları hâlde rûzgâr şedîd ve muhâlif oldığından Nîl'de furtuna zuhûr ile askerin gözlerine doğrı gelüb dökülen tozdan göz gözi görmezdi. Binâ’en-aleyh bunlar karşuya geçüb ve kendülerini derüb toplayub da cenge hâzır olmadm berr-i garbî fırkası münhezim olarak süvârînin kimi Nîl'de garîk[2] ve kimi Fransızlara esîr oldı.

Bir tarafdan dahi Fransızlar metrisler üzerine hücûm iderek tarafeynden şiddetlü top ve tüfenk cengi olub hattâ İnbâbe'deki Arnavudlar ifnâ-yı vücûd idinceye dek ceng itmişler idi. Lâkin asâkir-i İslâmiyye Fransızların âteşine dayanamayub nihâyet Fransız asâkiri metrisleri dahi zabt itmeleriyle Murâd Beg yanındaki âdemleriyle Cize'ye firâr ve bir çâr-yek kadar anda istikrârdan sonra cihet-i kıbleye gitdi. Ve ber-vech-i meşrûh berr-i garbî fırkası münhezim oldukdan sonra Fransızlar toplarını berr-i şarkî üzerine çevirüb âteş itmege başladığı gibi oradaki asker dahi dağılub Vâlî Paşa ve İbrâhîm Beg Âdiliyye semtine azîmet itdi. Ahâlî-i Mısır dahi feryâd ü figân iderek ahşâmdan evvelce şehre girdiler.

Ve ber-vech-i sâbık Murâd Beg Cize'den cihet-i kıbleye azîmetinde İnbâbe'deki mühimmât gemisinin yukaru çekdirilmesini emr itmiş oldığından yukaruya doğrı çekilürken karaya oturmağla düşmana kalmamak içün ihrâk olunmasını emr itmesi üzerine gemiye âteş virilüb şu‘lesi Mısır'dan görüldigi gibi Fransızlar Cize ve Bulak beldelerini yakdılar zann olunub bu esnâda Fransızlar katl-i nüfûs ve hetk-i ırz iderek geliyorlarmış deyü beyne'n-nâs[3] erâcîf dahi söylenmekle ahâlînin pek çoğı giceleyin Mısır'dan çıkub kimi şark tarafına ve kimi Sa‘îd içine doğrı gidüb kırlara dağılmışlar hâlbuki gidecekleri yeri ve yolı bilmezler idi ve sahrâlara çıkdıkları gibi Urbân ve fellâh gürûhı anları soyub üryân eylemişdir.

(s.338) El-hâsıl ol gice Mısır'da biç görülmedik mesa’ib zuhûra gelmişdir ferdâsı Pâzâr güni Fransızların berü tarafa tecâvüz itmemiş oldukları anlaşıldıkda kadı ve ulemâ ve meşâyih Câmi‘-i Ezher'de ictimâ‘ ile lede'l-müşâvere virilen karâr üzre cümle tarafından taleb-i re’y ve amân zımnında bir mektûb yazılarak Fransızca bilür bir Mağribîye bir kimse terfîk ile gönderilmiş varub mektûbı Napolyon'a virdiklerine kanı sizin uzemâ ve meşâyihiniz emniyyet ve istirâhatleri içün huzûrumuza gelmegi niçün te’hîr itdiler dimekle Mağribî dahi sizden re’y ve amân isterler didikde ben anlara amânı mutazammın[4] kâğıdı mukaddem irsâl itmiş idim hoş-medî yine yazılsun deyü bir kâğıd tahrîr ve Mağribîye teslîm ve irsâl eylemişdir. Bu mektûbun sûreti dahi tercemesiyle berâber zîrde (21) rakamıyla ilâve olunur.

Bu mektûb Mısır'a vâsıl oldığı gibi halk râhat ve huzûra vararak Şeyh Mustafâ el-Hâvî ve İbrâhîm el-Feyyûmî ve dîger ba‘zı zevât binüb Ponaparte'nin yanına vardıklarında Ponaparte anlara riş-band ile sizler kibâr-ı Mısır'dan iken birer tarafa gidüb niçün cem‘iyyet

1 Nâ-bedîd: Görünmez, belirsiz, kayıp.
2 Garîk: Gark olmuş, suya batmış; suda boğulmuş; su içine dalmış.
3 Nâs: İnsanlar, halk, herkes.
4 Mutazammın: İçine alan, kapsayan.

ile gelmediniz bakiyye-i ulemâ ve meşâyiha yazınız gelsünler korkmasunlar dimekle derhâl Ponaparte'nin re'y ve amânını ve huzûrına da'veti husûsını tahrîr ve i'lâm itmeleri üzerine Şeyh Şarkâvî ile ba'zı zevât gitmişler ise de Nakîbü'l-eşrâf Ömer Efendi ile dîger ba'zı zevât mutma'in[1] olamayub gitmemişlerdir.

Ve ol gün evbâş ve erâzil tâkımı ictimâ' iderek İbrâhîm ve Murâd Beg ile dîger ba'zı ümerânın hânelerini yağmâ ve gâret ile bulduklarını ucuz bahâ ile satmışlardır.

Safer'in onuncı Pâzârirtesi güni Fransızlar Mısır'a dâhil olarak Bonaparte Elfî Muhammed Beg'in Özbekiyye'deki konağma nüzûl itmişdir Elfî kazandığı akçeyi bu konağa sarf ile henüz ikmâl itmiş iken hezâr tekellüf ile ferş ve tezyîn eyledigi odalar Ponaparte'ye nasîb olmuşdur.

Pençşenbe güni meşâyih ve ocaklı hükûmet-i Fransaviyye tarafından da'vet olunarak meşâyihden on neferi dîvân â'zâlığma ta'yîn olunmuşdur. Vâlî Paşa Kethüdâsı Mustafâ Beg ile kadı-i belde Paşmakcı-zâde İbrâhîm Edhem Efendi dahi bu meclisde hâzır idi. Kölemen cinsinden birisine mansıb tevcîhi istenilmediginden erbâb-ı dîvân tarafından dahi Mısır'da avâm-ı nâs ancak Türklerden havf itdigi ve anlara Türklerden başkası hükûmet idemeyecegi ihtâr olunmağla ol gün hânedân-ı kadîmden Mehmed Ağa-yı Müslümânî mustahfızân ağası ve Hasan Ağa ihtisâb emîni nasb olunmak gibi ba'zı tevcîhât icrâ idilmişdir.

(s.339) Ba'dehu Bartelmin nâmında bir Hristiyan mustahfızân kethüdâsı nasb olunarak debdebe ve dârât ile Mısır'da gezüb hall ve akd-i umûra mübâderet eylemişdir bu ise mukaddemâ bir dükkânda şişe satar edânîden[2] bir şahıs oldığından enzâr-ı enâmda pek çirkin görünmüşdür.

Bundan sonra Fransa askeri fevc fevc derûn-ı Mısır'a dâhil olub ancak kimsenin mâl ve ırzına ta'arruz itmediklerinden başka aldıkları eşyânın kıymetinden ziyâde akçesini virirler idi ve ahz ve i'tâya vüs'at geldiginden fukarâ tâkımı kesb-i refâh ve râhat itmiş idi fakat ahâlî-i Mısır'ın âdet-i me'lûfelerine muhâlif olarak esvâkda bâde ve arak[3] su gibi alenî satılur oldığından burası ehl-i İslâm'a çirkin görinür idi ammâ beglerin sâyesinde dünyaya sığamayan etbâ'ı gürûhı ki erbâb-ı dîvân şefâ'atiyle âzâd olmuşlar idi Câmi'-i Ezher'de sû'-i hâl ile sadakaya muhtâc olmuşlar idi (fî-zâlik ibreten li-uli'l-elbâb)

Bu esnâda halk dîvâna da'vet olunarak Müslim ve gayr-i müslim bi'l-cümle tüccâr üzerine beş yüz bin riyâl tevzî' ile istîfâsında şiddet gösterilmişdir ve mukaddemce ümerânın hânelerinden nehb[4] olunan emvâlin zâhire ihrâcı içün dilenciler şeyhi habs ve tazyîk olundığı gibi bir tarafdan dahi ümerânın ihfâ olunan emvâl ve eşyâsının köşe bekköşe taharrîsine ibtidâr olundığı sırada ümerânın zevceleri hânelerinde sâkin olsunlar fakat zevclerinin mâllarını meydâna çıkarsunlar deyü i'lân olunub Murâd Beg'in zevcesi Nefise Hanım kendüsi ve müte'allikâtı içün maktû'an yüz yirmi bin Fransız altını virmiş ve sâ'ir ümerâ zevceleri dahi böyle topdan bitürme sûretiyle tecrîm[5] olunmuşdur ve'l-hâsıl dîvânın işi bu misillü musâderât ve cerâyimden ibâret bulunmuşdur. Ber-minvâl-i meşrûh Bonaparte

1 Mutma'in: Gönlü kanmış, içi rahat, şüphesi yok.
2 Edânî: En alçak, pek bayağı, aşağılık kimseler.
3 Bâde ve arak: Şarap ve rakı.
4 Nehb: Çapul, yağma; akın.
5 Tecrîm: Cezalandırma.

Mısır'ı zabt itdikden sonra mesâlih-i mülkiyyenin merkez ve merci'i olmak üzere ulemâ ve eşrâf-ı beldeden mürekkeb bir dîvân teşkîl ve etrâfa ceneraller ve me'mûrlar irsâl ile iklîm-i Mısriyye'nin emr-i idâresini te'sîs ve kal'adaki darbhâneyi küşâd ile Sultân Selîm nâmına olarak sikke kat'ına ibtidâr idüb ancak Bekir Paşa ile İbrâhîm Beg Belbîs'de ve Murâd Beg Sa'îd tarafında bulunduklarından iklîm-i Mısriyye'yi kâmilen kabza-i tasarrufa almak üzre oraları bunların ellerinden nez' itmek kendüsünce lâzıme-i hâlden bulunmasıyla ibtidâ Belbîs tarafına hareketi tasmîm iderek evâhir-i Safer'de ol tarafa teveccüh itmişdir.

Ancak evvelce hüccâcın Akabe'den mektûbları gelmekle â'zâ-yı dîvân Bonaparte'den Emîrü'l-hâc (s.340) Sâlih Beg için re'y ve amân istediklerinde yanında Kölemenler ve sâ'ir asker olmayub ehâd-ı nâs gibi gelmek şartıyla amân viririm dimesi üzerine anlar dahi yâ hüccâcı Mısır'a kim îsâl idicek dimeleriyle dört bin Fransız askeri göndeririz hüccâcı Mısır'a getürürler dimekle kâfile-i hüccâc tarafına te'mîn ve taltîf yolunda gönderilan tahrîrâtda Dâr-ı Hamrâ'ya gelüb de ba'dehu gönderilecek habere muntazır olmaları iş'âr olunmuş ise de bu tahrîrâtın vusûlünden mukaddem hüccâcın Belbîs tarafına gelmeleri içün İbrâhîm Beg tarafından yazılmış olması üzerine anlar dahi oraya azîmet itmişler bu esnâda ise Bonaparte Ebû Za'bel aşîretini urub gâret itdikden sonra evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de Belbîs tarafına teveccüh eylemiş idüginden İbrâhîm Beg Sâlihiyye tarafına hareket idüb yüklerini ve haremlerini Urbân'ın taht-ı zamân ve kefâletinde olarak ol tarafda bırakmış idi. Binâ'en alâ-zâlik hüccâcın bir tâkımı Urbân ile mukâvele iderek Garbiyye ve Menûfiyye ve Kalyûbiyye tarîkleriyle memleketlerine gitmiş ve bir tâkımı Belbîs'de kalub ba'zıları dahi Sâlih Beg ile berâber İbrâhîm Beg tarafına azîmet itmiş idi müte'âkiben Bonaparte Belbîs'e vürûdunda orada bulunan hüccâcı Mısır'a göndermişdir ammâ hüccâc-ı sâ'ire ber-vech-i meşrûh müteferrik olarak çöllerde dürlü sefâletlerle dûçâr olub çoğunı Urbân yollarda nehb ile üryân eylemişdir.

Bonaparte Bekir Paşa ile İbrâhîm Beg'i ta'kîb itmek ve İbrâhîm Beg'in Urbân'a tevdî' eylemiş oldığı yüklerini ele geçürmek üzre Belbîs'den Sâlihiyye tarafına hareket itdikde İbrâhîm Beg keyfiyyetden haberdâr olub Emîrül-hâc Sâlih Beg dahi evvelce anın yanına gelmiş oldığından hemân ma'iyyetlerindeki Kölemenlerle mukâbele ve müdâfa'aya şitâb iderek Fransız süvârîsiyle lede'l-mülâkât çünki asâkir-i İslâmiyye'nin gözlerini yıldıran Fransızların top ve tüfenk âteşi olub yohsa Fransa süvârîsi Kölemen süvârîsinin hücûmuna bir vechile dayanamayacağı der-kâr oldığından Fransızlar fenâ hâlde münhezim ve münkesir olub buna Bonaparte vâkıf oldığı gibi derhâl taburlar sevkiyle bi'n-nefs imdâda müsâre'at eylemiş ise de anın vürûdına kadar Fransa süvârîsinin küllî telefâtı vukû'a gelmişdir. Fakat bu sırada Urbân'ın yüklere sû'-i kasd itdigi İbrâhîm Beg'e ihbâr olunmağla çâresiz Fransız cenginden ferâgat iderek hemân Urbân üzerine hücûm ile emvâl ve eşyâsını tahlîs itdikden sonra dîger Kölemenlerle berâber Gazze tarafına gitmiş ve bunun üzerine Bonaparte dahi Mısır'a avdet itmişdir.

Sâlih Beg ber-minvâl-i meşrûh hâcc-ı şerîfden avdetinde memleketin Fransızlar yedine (s.341) geçdigini ve hânümânının[1] harâb oldığını tahkîk idicek vâle ve hayrân ve ba'de'l-muhârebe Gazze tarafına ric'atinde ne yapacağını ve ne tarafa gidecegini şaşırub vâdî-i felâkete ser-gerdân olarak düşe kalka mahmil-i şerîf ile Kudüs-i Şerif'e varub hâlbuki şehre

1 Hânümân: Ev bark, ocak.

duhûlünde ahâlî la'net olsun size zâlimler memleket-i İslâm'ı Fransızlara virdiniz ve şimdi bizim diyârımızı da harâb itmek içün mi buralara geldiniz deyü alenen sebb[1] eylediklerinden Sâlih Beg bir mertebe daha dilhûn[2] olarak fart-ı zell ve ihtikâr ile bir hâneye inmiş ve kederinden nâ-mizâc olarak çok geçmeksizin kahrından fevt olmuşdur. İbrâhîm Beg ile ma'iyyetindeki Kölemenler çöllerde pek çok sefâlet ve meşakkatler çekerek Şâm toprağına dâhil olduklarında anlar dahi ahâlîden bu dürlü galîz[3] sözler işiterek cer'a-nûş-ı zehr-i ekdâr olagelmişlerdir gelelim Fransızların ahvâline.

Ber-minvâl-i sâbık Bonaparte Bekir Paşa ile İbrâhîm Beg'i hıtta-i Mısriyye'den tard itdikden sonra Sa'îd'de bulunan Murâd Beg'e me'mûr-ı mahsûs gönderüb Fransa Cumhûrı'na bey'at ve tab'iyyet ile kesb-i refâh ve râhat itmek üzre ana Sa'id hükûmetimi va'd eylemiş ise de giden me'mûr bu husûsı Murâd Beg'e lede'l-ifâde sen Bonaparte'ye söyle ana on bin kise harc-ı râh virelim askerini alub İskenderiyye'ye gitsün hem kendü askerini telef olmakdan ve hem de bizi cellâdlıkdan tahlîs ile râhatımıza terk itsün deyü cevâb virmekle ol me'mûr dahi Mısır'a gelüb vukû'-ı hâli teblîğ idicek Bonaparte gazâba gelerek bir fırka-i askeriyye ile Ceneral Dize'yi Murâd Beg üzerine me'mûr ü irsâl eylemişdir.

Bu esnâda ise İngiliz amirali meşhûr Nelson gelüb Ebû Hûr sâhilinde Fransa donanmasını ihrâk eylemiş idi.

Şöyle ki: Fransızlar İskenderiyye'yi istîlâ itdiklerinde çend kıt'a fırkateyn ve sefâ'in-i sagîre-i harbiyye ile sefâ'in-i nakliyyelerini limana idhâl idüb bâkî büyük ceng gemileri İskenderiyye civârında vâki' Ebû Hûr[4] pîşgâhında lenger-endâz olmuşlar idi ki bunlar yirmi üç kıt'a olub biri yüz seksan pâre top çeker nısf-ı dünyâ deyü ma'rûf olan (Oriyan) nâm üç anbârlı bir sefîne-i azîme olub amiral gemisi idi bunda Fransızların İtalya'dan ahz ve nehb eylemiş oldukları pek çok tuhâf ve tefârîk[5] var idi Amiral Nelson Temmuz-ı Frengi'nin yirmi birinci güni Fransa'nın işbu büyük donanması önünden geçüb ve derhâl dümeni imâle iderek kara ile Fransa donanması arasına girüb kıç tarafdan timur bırakdığı gibi İngilizlerin böyle hilâf-ı me'mûl vâki' olan hareket-i mahâret-kârânesi (**s.342**) vehle-i ûlâda Fransızlara şaşkınlık virmekle üç sâ'at muhârebeden sonra Fransa'nın on kıt'a büyük gemisi arz-ı teslîmiyyet eylemişdir ki hitâm-ı muhârebede dokuzı İngilizler yedinde kalmışdır ve sâlifü'z-zikr Oriyan nâm amiral gemisi muhterik ve neferâtı telef olmuşdur Fransızların yetmiş dört toplu dîger bir sefînesi karaya düşdükden sonra ihrâk ve dîger üç kıt'a gemileri İngilizler tarafından ahz ve zabt olundukdan sonra tahrîb idilmişdir ve Fransızların yalnız biri seksan ve dîgeri yetmiş dört toplu iki kalyonı ve kırkar toplu iki fırkateyn ve on dört toplu iki korvet ve iki bomba gemileri kaçub kurtulmuşdur.

Amiral Nelson mezkûr aktârnâmelerden altısını li-ecli't-ta'mîr Cebeltere'ye tesyîr ve üçüni ziyâde zedelenmiş oldukları cihetle ihrâk-ı bi'n-nâr itdikden sonra İskenderiyye'yi abluka itmek üzre üç kıt'a kalyon ve dört kıt'a fırkateyn ile (Hod) nâm amirali birağub kendisi hem gemilerini ta'mîr eylemek ve hem de Tolun'dan çıkacağı istimâ' olunan diğer

1 Sebb: Sövme, sövüp sayma.
2 Dilhûn: İçi kan ağlayan.
3 Galîz: Kaba, nezâket dışı, terbiye dışı.
4 Ebû Hûr: (Ebû Hor, Ebûkir, Ebûkır, Ebuhır, Abukır) Abu Qir, İskenderiye, Mısır.
5 Tefârîk: Ufak tefek şeyler.

Fransız donanmasını karşulamak içün Siçilya'ya azîmet itmişdir.

İspanya Devleti İngiltere aleyhine olarak Fransa Cumhûrı ile müttefik oldığı gibi Portekiz Devleti dahi bi'l-akis Fransa aleyhine İngiltere Devleti'yle müttefik oldığından bu kerre Potekiz donanması Amiral Nelson ma'iyyetinde bulunmak üzre İskenderiyye sevâhiline gelmiş ise de Ebû Hûr cengine yetişemeyüb Nelson dahi Siçilya'ya gitmiş oldığından Potekiz donanması Nelson ile mülâkât içün hemân dönüb ol tarafa gitmişdir.

İşbu Ebû Hûr vak'ası üzerine Fransızlar vehm ve hirâsa tâbi' olarak İskenderiyye Limanı'nda bulunan riyâle-i hümâyûn ile Devlet-i Aliyye sefâ'in-i ticâriyyesinde mevcûd olan cebhâneyi isteyüb almışlardır. Fakat Riyâle İdris Beg ihtiyâtan cebhânesinde bir mikdâr barut saklamış idi ve riyâle-i hümâyûnda mansûb olan Devlet-i Aliyye sancağının yerine Fransa bandırası çekilmek husûsını Fransızlar kerrâren teklîf itmişler ise de İdris Kapudan muhâlefetde sebât idüb Fransızlar dahi artık ısrârdan vaz geçmişler ve bundan sonra İskenderiyye'de bulunan otuz iki kıt'a Devlet-i Aliyye tüccâr gemilerinin sebîllerini tahliyye ile oradan avdet ve hareketlerine ruhsat virmişlerdir.

Fransa donanmasının ol vechile dûçâr-ı inkisâr olması ve sevâhili İngilizlerin abluka eylemesi üzerine Bonaparte'nin artık Fransa'dan ümîd-i imdâdı munkatı' olub bir ordu ise ara sıra asâkir-i cedîde ile tazelenmedikce pây-dâr olamayacağı der-kâr oldığından bu Mısır seferinin netîcesi fenâlığa müncer olacağını der-pîş-i mütâla'a iderek mütehayyir ve muztarib (**s.343**) ve Nasrâniyyeti inkâr ve gayret-i İslâmiyye'yi izhâr ile ehl-i İslâm'ı epeyce iğfâle ibtidâr idegelmiş ise de yine cânib-i İslâmiyyân'dan emniyyeti münselib oldığına ve kendüsünce ba'zı hiyel ve desâ'is ile biraz vakit kazanub da bir aralık ırz ve nâmûsıyla Mısır'dan yakayı sıyırmağa çalışmakdan gayri çâre olmadığına mebnî işbu Ebû Hûr vak'asından sonra bir mertebe daha ehl-i İslâm'ı celb ve te'lîf kaydına düşmüş idi.

Bu esnâda ise vefâ-i Nîl mevsimi hulûl eylemiş idügünden sâbıklarda olageldigi vech üzre Bonaparte esvâk ve mahallât-ı Mısır'ı tezyîn itdirerek nâs bâğçelere ve mikyâs-ı Nîl kenârına çıkub o dahi kadı-i belde ve vâli paşa kethüdâsı ve sâ'ir â'yân ve eşrâf ile birlikde atları râkiben top şenligi iderek mikyâs-ı Nîl'e varmış idi ve Ebû Hûr'da donanmasının ihtirâkından dolayı kalbinde müşte'il[1] olan âteş-i infi'âli ketm ve ihfâya[2] çalışıyordı Ebû Hûr vak'ası ise Mısır'da işidilerek efvâh-ı nâsda dâ'ir idi hâlbuki bu misillü havâdisin intişârı Bonaparte'nin politikasına pek muzırr göründiginden bunı söyleyen kimseleri habs ve tazyîk iderek bu havâdisin tefevvühüni şedîden yasâğ itmişdir.

Ve mevlid-i Nebevî hulûlünde ehl-i İslâm'ı tatyîb içün Bonaparte de'b-i dîrîn üzre menkıbe-i vilâdet-i Nebeviyye kırâ'atini emr idüb masârifi içün Şeyh Bekrî'ye üç yüz riyâl virmiş ve mevlid mahalli kanâdîl ile tezyîn olunub bi'z-zât Bonaparte ve sâ'ir rü'esâ-ı Fransa âlây ile oraya gitmiş ve toplar atılarak menkıbe-i vilâdet-i Nebeviyye'yi okutmuş ve ol meclisde Şeyh Bekrî'ye kürk ilbâs ile nekâbet-i eşrâf mansıbını tevcîh ve ba'dehu cemî'-i sâdâta tebrîknâmeler tahrîr itmişdir.

Ve Rebî'ü'l-evvel'in yirmisinde Vâlî Paşa Kethüdâsı Mustafâ Beg emîrü'l-hâc nasb olunarak mahkemeye gelüb orada meşâyih-i dîvân huzûrunda hil'at giydirilmiş ve Bonaparte

1 Müşte'il: İştigal etmiş ve parlayıp alevlenmiş olan.
2 İhfâ: Gizleme, saklama.

tarafından mühimmât-ı hâccın tertîbine ihtimâm ile mahmil-i cedîd yapdırılmışdır.

Ve yine bu esnâda Bonaparte meşâyihi da'vet ile sarâyında lede'l-ictimâ' üç renkli ya'nî beyaz ve kırmızı ve lâciverd yollu kordonlar çıkarub birini Şeyh Şarkâvî'nin omuzına vaz' idicek şeyhin levni mütegayyir[1] olarak kordonı yere atub i'tizâr itmesi üzerine tercümân yâ meşâyih size ser'askerin muhabbeti oldığından ihtirâmen bunları ta'lîk itmek istiyor ki kadriniz müzdâd[2] olarak beyne'n-nâs mütemeyyiz olasınız dimekle ana cevâben meşâyih dahi evet lâkin bununla bizim inda'llâh ve inde'l-müslimîn kadrimiz zâyi' olur didiklerinde Bonaparte'niu haylîce cânı sıkılmışdır. Bunun üzerine bârî gögüslerine (**s.344**) kokarda taksunlar deyü emr eyledikde meşâyih birkaç gün beynlerinde meşveret itmek üzre ruhsat alub gitmişler ba'dehu herkes kokarda taksun deyü dellâller nidâ itdirilmekle ne zararı vardır deyü takanlar olmuş ise de ekser-i ahâlî ibâ ve istikrâh eyledikleri cihetle sonradan men' olunarak â'yân ve eşrâfa tahsîs kılınub anlar dahi Bonaparte'nin yanına giderken takarlar ve çıkdıklarında yine atarlar idi ba'dehu çok sürmeyüb bütün bütün terk idilmişdir.

Bonaparte'nin garazı ber-minvâl-i sâbık ahâlî-i İslâm'ı te'lîf ve istimâlet ile biraz vakit daha aldadub avutmakdan ibâret oldığı hâlde memleketin efkâr ve âdâtını bilmediginden bu bahisde temhîd eyledigi mukaddemât hep aks-i kaziyyeyi müntec olayordı işte meşâyiha kordon takmak dahi bu kabîlden olmuşdur.

Ve bir de Fransızlar ehl-i İslâm karı ve kızlarından ba'zılarını yüzleri açık olarak yollarda gezdirir oldılar bu ise millet-i İslâmiyye'nin cânına dokunmağla berâber idi. Kezâlik esvâkı tevsî' içün şunun bunun dükkânını hedm itdiklerinden başka Özbekiyye berkesinde araba yolı açmak içün ba'zı cevâmi' ve mesâcid hedm olunub bu dahi ehl-i İslâm'a pek girân gelmiş idi.

Ve giceleri herkes hânesi önünde kandîl yakmak içün icbâr olunub bu husûsda cüz'î kusûr idenler hakkında ağır cezâlar tertîb olunurdı.

Bu misillü tertîbât-ı belediyye Avrupa'ca müstahsen olub her nerede olsa bi't-tedrîc icrâsı ıslâhatdan ma'dûd ise de Mısır ahâlîsi böyle me'lûf olmadıkları mevâddın def'aten icrâsına teşebbüs olunmasından dolayı ale'l-umûm bîzâr[3] olarak Fransızların mu'âmelâtından nefret itmişler idi.

Ve Fransızların ordusı Mısır'da mahsûr hükmünde bulunmasıyla dûçâr-ı muzâyaka olduklarından ağır virgü ve rüsûmât tarh idüb bu ise âmme-i ahâlî-i Mısriyye'ye mûcib-i muzâyaka olarak bundan dolayı cümlesi şikâyet ve feryâd itmekde idi.

İşte Fransızlar bu dürlü örf ve âdete muhâlif mu'âmelât ile ibtidâ ehl-i İslâm'ı ve ba'dehu birer sûretle Nasârâ'yı kendülerinden müteneffir ve dilgîr eylemişlerdir.

Ve çünki Bonaparte İskenderiyye'yi zabt itdikde kemâ-fi's-sâbık emr-i idâreye bakmak üzre Seyyid Muhammed Kerîm'i me'mûr idüb o dahi zâten Murâd Beg'in âdemi oldığından bu esnâda ba'zı muhâberât-ı hafiyye zımnında Murâd Beg'e göndermiş oldığı tahrîrât Fransızların eline geçmekle hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Mısır'a celb ile i'dâm olunmuşdur Seyyid Muhammed ise eşrâf (**s.345**) ve mütehayyizândan bir zât oldığı cihetle i'dâmından

1 Mütegayyir: Değişen, başkalaşan; bozulmuş, bozuk.
2 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
3 Bîzâr: Tedirgin, bezmiş, usanmış, bezginlik getirmiş.

dolayı ehl-i İslâm'ın Fransızlar hakkında olan adüvvet-i kalbiyyeleri tezâyüd eylemişdir.

Ve şemsin burc-ı mîzâna nakli hasebiyle mevsim-i i'tidâl-i harîfi hulûl idüb bu ise Fransa Cumhûriyyeti'nin yevm-i teşkîline müsâdif olmasıyla Fransızlarca en büyük bir yortı günü i'tibâr olundığına binâ'en bu resmin icrâsı içün derûn-ı Mısır'da vâki' Özbekiyye Meydânı'na bir büyük ve müzeyyen amûd[1] dikilüb üzerine bâlâda beyân olundığı üzre i'dâm olunmuş olan Fransa kralıyla kraliçesinin sûretleri tersîm[2] ve amûddan yere kadar üç renklü levhalar vaz' ile bunların üzerine dahi Mısır'a geldiklerinde Kölemenler ile itdikleri muhârebeler ve bu muhârebelerde şehîd olan Eyûb Beg ile dîger Kölemenlerin resimleri tasvîr edilüb Fransız buna şecere-i hürriyyetdir dirler ve Mısırlular ise bu direk Fransızların bize sokdığı kazıkdır ki memleketimizin istîlâsma alâmetdir dirler imiş.

El-hâsıl ehl-i İslâm'm celb ve te'lîfi Bonaparte'nin mültezimi oldığı hâlde Mısır'da ihdâs eyledigi bid'atler mûcib-i nefret-i umûmiyye olmuş idi fakat Mısır'a geleliden berü Sultân Selîm'in irâdesiyle geldim deyü işâ'a itmekde oldığından ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûren Azm-zâde Abdullâh Paşa Şâm'dan Mısır'a gelecek deyü ana konak tehyi'e ve tefrîş itmek gihi desîseler ile halkı iğfâl idegeldiginden anlar dahi aldanarak Fransızların Mısır'a takrîr ve ibkâsına dâ'ir taraf-ı Devlet-i Aliyye'den evâmir-i seniyye vürûdına muntazır olmuşlar idi bu vechile Fransızlar Mısırluları üç ay kadar iğfâl itmişler ise de didikleri vakitler gelüb geçerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kimesne gelmediginden başka aksine haberler alındığından âmme-i ahâlînin efkârı Fransızlar hakkında mütegayyir olarak her tarafda ihtilâle kıyâm isti'dâdları peydâ olmuşdur.

Ve hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Bonaparte tarafından me'mûr-ı mahsûs ile Cezzâr Paşa'ya irsâl olunan mektûbda müddet-i medîden berü Fransalunun Devlet-i Aliyye ile ittifâk üzre oldığı ma'lûmdur fakat İngilizler bizim Hind'deki yerlerimizi istîlâ eylediginden ve beynimizde adâvet müstekarr oldığından aktâr-ı Mısriyye'ye gelmege mecbûr olduk bu da Devlet-i Aliyye'nin izn ve irâdeseyledir bundan maksad evvelâ Devlet-i Aliyye'ye âsî olan Kölemenleri istîsâl[3] sâniyyen memleketin esbâb-ı ıslâhiyyesini istikmâl itdikden sonra İngilizlerden memâlikimizi istihlâs içün Hind'e gitmekdir işte sultâna âsî olan Kölemenlerin işine ibtidâr itdik ve gelişimiz degil ehl-i İslâm'ı himâye ve şi'â'ir-i dîni i'lâ zımnında olub mahmil-i hâcc-ı şerîfi makâm-ı münîfe tesyîr ve sikke ve hutbeyi Sultân Selîm Han Hazretleri'nin nâmına ibkâ eyleriz bizden emîn ve mutma'in olasız ve ebvâb-ı ticâreti küşâd eyleyesiz deyü muharrer (**s.346**) olub Cezzâr Paşa ise Fransızların müdâfa'asına me'mûr oldığından ve zâten Fransızlarla arasında bürûdet ve adâvet olub hattâ eyâleti dâhilindeki Fransa konsoloslarını tard eylemiş idügünden Bonaparte tarafından giden nâme-resi yanına çıkarmayub hemân tard ve i'âde eyledigi Bonaparte'nin ma'lûmı olıcak ziyâde gazab-nâk olarak hemân ol vakt Cezzâr'ın üzerine hareket itmegi tasmîm itmişdir.

Cezzâr Paşa ise taraf be-taraf bilâd-ı Mısriyye'ye haberler îsâl ile Fransızlar aleyhine hareket ve kıyâm itmek üzere ahâlîyi teşvîke başlamış idi Şâm tarafına geçen İbrâhîm Beg ile sâ'ir ümerâ-yı Mısriyye dahi bu vâdîde ahâlî ve Urbân'ı tahrîk içün her tarafa kâğıd gönderirler idi hattâ İbrâhîm Beg tarafından evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir'de meşâyih-i Mısır'a

1 Amûd: Direk, sütün.
2 Tersîm: Resmini çizmek. Resmedilmek. Resmini yapmak.
3 İstîsâl: Kökünden koparıp çıkarma, çıkarılma, kökünü kurutma.

hitâben vârid olan mektûbda ey meşâyih ra'iyyenizi muhâfaza ile mutma'in olunuz ki Pâdişâh-ı İslâm Efendimiz Hazretleri külliyyetlü asker tehyi'e ve tanzîm buyurub inşâallâhu Te'âlâ karîben tarafınıza gelürüz deyü muharrer bulunmuşdur.

Bu mektûbun mazmûnunı tekzîb ile bir müddet daha ahâlî-i Mısır'ı iğfâl içün Bonaparte bir nüshası Devlet-i Aliyye'ye ve bir nüshası Şerîf-i Mekke'ye gönderilmek üzre meşâyih ağzından bir arîza kaleme alub tab' ve temsîl ile nüsah-i adîdesi zokak başlarına yapışdırılmışdır bu arîzadan Fransızların Mısır'a vürûdıyla Kölemenlerden başkasına nasıl emân virdiklerinden bahisle Sultân-ı Osmânî'ye dost ve düşmanlarına en ziyâde düşman olub sikke ve hutbe dahi nâm-ı pâdişâhîyedir ve şi'â'ir-i İslâm kemâ-kân ikâme olunmakdadır ve Fransızlar Müslim olub Kur'ân'a ve Nebî-i zî-şâna ihtirâm ve hüccâca ikrâm idiyorlar ve mevsim-i vefâ'-i Nîl'de ehl-i İslâm'ın sürûrını isticlâb idecek vechile şehr-âyîn yapdılar ve mevlid-i Nebevî'ye ihtirâm itdiler ve anlarla re'yimiz müttefik olarak Mısır Vâlîsi Bekir Paşa kethüdâsı Mustafâ Beg emîrü'l-hâc nasb olundı ve hâlâ haremeynin mühimmâtını ikmâle sa'y[1] itmekdedirler ve's-selâm deyü tahrîr olunmuşdur.

Lâkin Cezzâr Paşa ile İbrâhîm Beg ol vechile vâki' olan mesâ'îsinin hâric ve dâhil-i Mısır'da azîm te'sîrâtı olub Kıbeliyye ve Bahriyye ve Garbiyye ve Şarkıyye iklîmlerinde ahâlî Fransızlar üzerine kıyâm ile mahall be-mahall mukâteleler vukû'a gelerek tarafeynden telefât-ı kesîre vukû' bulmuşdur ale'l-husûs Mansûre kasabasında mustahfiz bulunan Fransız asâkiri üzerine ahâlî hücûm ile cümlesini i'dâm itmişler Dimyât civârında dahi hayli muhârebeler vukû'a gelmişdir ve Sa'îd içinde Murâd Beg ile vâki' olan muhârebelerde dahi külliyetlü Fransız askeri telef olmuşdur ve bu esnâda Müteferrika İbrâhîm Ağa Bonaparte tarafmdan Süveyş kaptanı nasb (**s.347**) olunarak bir mikdâr Fransız askeriyle irsâl olundukda yolda Urbân çıkub İbrâhîm Ağa'yı ve sâ'irini katl ile içlerinden pek azı kurtulmuşdur Mısır'da dahi ihtilâl isti'dâdı haylîce kuvvet bulmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik Bonaparte zâbıta-i belediyyeye i'tinâ ve Mağâribe tâ'ifesinden işsiz gücsüz tâkımının üç güne kadar Mısır'dan çıkub gitmeleri içün dellâller nidâ itdirmiş ise de Mağâribe gürûhı Bonaparte'nin sarâyına toplanub feryâd iderek nereye gidelim bir yer gösteriniz kara yolı mesdûd[2] denizi İngilizler muhâsara itmiş İskenderiyye'ye gitsek aç susuz helâk olmak mukarrerdir dimeleriyle afv ve iğmâz olunmuşlardır ve yine bu esnâda Mısır'da dellâller nidâ itdirilerek devlet lakırdısı yasâğ idilmiş ve mecrûh yâhûd bozgun askere tesâdüf olundukda sâbıklarda oldığı gibi istihzâ idilmek men' olunmuşdur.

Ve yine hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de meşâyih ve ocaklu ve mu'teberân-ı tüccâr ve sanâdîd-i Kıptiyyân[3] dîvân-ı Mısır'a da'vet ve ihzâr ile meclis-i umûmî akd olunarak kırâ'at olunan beyânnâmede Mısır'ın der-kâr olan kâbiliyyet-i mevki'iyye ve servet-i tabi'iyyesinden nâşî tasarrufuna ümem-i sâlife tama' iderek ehl-i Bâbil ve Yunanîler ve Arab ve Türk ana mâlik olub ancak Mısır'ı en ziyâde harâb iden Türklerdir ki anlar meyve buldukları gibi ağacı kökünden kal' iderler. Binâ'en alâ-zâlik ahâlî-i Mısır elinde bir şey kalmayub fakr ü fâkaya

1 Sa'y: Çalışma, Çalışıp çabalama. Gayret sarfetme. Bir maksadın meydana gelmesi için elden gelen yapma.
2 Mesdûd: Seddolunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış, tıkalı.
3 Sanâdîd-i Kıptiyyân: Çingenelerin ileri gelenleri.
4 Fakr ü fâka: Yoksulluk .

düçâr olmuşlardır. Ba'dehu Fransız tâ'ifesi işlerini yoluna koyduktan sonra Mısır'ın bu hükûmet-i câhilâne ve mütegallibâneden tahlîs ve irâhasına müştâk olarak buraya geldiler ve muzaffer oldılar ma'a-hazâ kimesneye ta'arruz ve zûr ile mu'âmele itmediler garazları ise Mısır'ın umûrını tanzîm ve ahâlîsinin hâtırını isticlâb ile ibkâ-yı nâm itmekden ibâretdir ahâli-i Mısır'a lâzım olan dahi sû'-i zannı terk ile hulûs ve meveddet meslegini itttihâz itmekdir gibi vâhî sözler münderic idi bu beyânnâme okunduktan sonra Şeyh Şarkâvî şeyhü'l-beled ve re'îs-i millet nasb olunarak meclise hitâm virilmişdir. Mısırluların Fransızlar hakkında olan adâvet-i kalbiyyeleri ise bu dürlü iğfâlât ile zâ'il[1] olacak dereceye geçmiş idi.

Bonaparte dahi ehl-i İslâm'ın bu vechile tagayyür-i efkârını tefattun iderek tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye teşebbüs idüb mahalle başlarındaki büyük dervâzeleri[2] hedm ile zokakları açmağa başladıktan başka re'îsü'l-mühendisîn olan Ceneral Kefarelli[3] ki bir ayağı maktû' olub yerine ağâçdan ayak isti'mâl itdigi cihetle Mısır'da Ebu'l-haşbe deyü telkîb olunmuş idi. Ulûm-ı hendesiyye ve fünûn-ı harbiyyede yed-i tûlâ sâhibi bir zât idi anı istishâb ile şehrin etrâfını dolaşarak istihkâm noktalarını ta'yîn idüb bu ise ehl-i İslâm'a ziyâde (**s.348**) telâş ve endîşe virmişdir. Ve Cumâde'l-ûlâ'nın evâ'ilinde ahâlî-i Mısır üzerine bir ağır virgü tarh ve tevzî' olunub bu dahi taraf taraf kîl ü kâl tekevvününe bâdî[4] ve kuvve-i karîbeye gelmiş olan ihtilâlin zuhûrına sebeb-i âdî olmuşdur.

Şöyle ki: Mâh-ı merkûmun onuncı güni ba'zı zevât Câmi'-i Ezher'de ictimâ' ve istişâre ile hemân Fransızlar üzerine kıyâm ve harekete karâr virilerek her tarafda bu gün gazâ günidir â'dâdan ahz-ı sâr idelim mağlûbiyyet ârını üzerimizden atalım deyü nidâ ile ahâlîyi cenge teşvîk itmeleri üzerine mahall be-mahall ahâlî kıyâm ve harekete başlamışdır. Mısır kâ'immakâmı Deboy nâm ceneral bunı mücerred virgü tarhından neş'et itmiş bir keyfiyyet zann iderek hemân yedi sekiz nefer ile cem'iyyetin teskînine şitâb idüb bu hareket ise bâlâda mezkûr ilel ve esbâb-ı kesîreden neş'et itmiş nefret ve adâvetin netîcesi olan bir başlu ihtilâl oldığından Ceneral Deboy Bakırcılar Çarşusu'ndan geçer iken evlâd-ı Türkden biri başma bir cûb urmağla bî-hoş[5] olarak atdan aşağı düşmüş ve çok geçmeyüb fevt olmuşdur. Ve bütün ahâlî silâhlanub Mağâribe tâ'ifesi dahi anlara iltihâk ile rast geldikleri Fransızları katl ve i'dâma başlamışlar. Fransa asâkirinden bir haylîsi müteferrik olub ve lisân bilmedikleri cihetle işin hakîkatini anlayamayub pek çoğı bulundukları mahallerde itlâf olunmuşlardır. Bonaparte Cize'de bulunub keyfiyyetden haberdâr oldığı gibi Mısır'a gelerek taraf taraf fukaları tertîble ihtilâli basdırmağa sa'y itmiş ise de ahâlî zokak başlarında istihkâmlar yapub müdâfa'a ve mukâtelede ısrâr iderek üç gün bu vechile muhârebe mümtedd olmuş ve Fransızlara azîm telâş virmiş idi. Fakat Bonaparte askerini toplayub ve şehri ihâta ile başlarını zokak başlarına yerleşdirüb kal'adan dahi gülle ve humbara dâneleri yağdırmağla bâzı ebniyye-i cesîme yıkılmağa ve zokak başları açılmağa başlayub bu cihetle ahâlîye za'f gelerek Fransızlar ehl-i İslâm'ın metrislerini zabt itdikden başka Câmi'-i Ezher'e gasb bulduklarını yağmâ ve gâret itmişlerdir. Ve ahâlînin üzerinde bellü başlu bir zâbit

1 Zâ'il. Sona eren, devamlı olmayan, geçen, geçmiş olan.
2 Dervâze: Kapı, kale kapısı; şehir kapısı
3 Ceneral Kefarelli: Louis Marie Maximilien de Caffarelli du Falga.
4 Bâdî: Sebeb. İllet. Mûcib. Vesile.
5 Bî-hoş: Baygın, kendinden geçmiş

olmadığından müteferrrik olmalarıyla başa çıkar imiş olmadığı anlaşıldıkda ba'zı meşâyih tarafından olunan tavassut ve şefâ'at üzerine Bonaparte tarafından dahi afv-ı umûmî i'lân olunarak gavga basılmış ve fakat ön ayak olanlar tutılub i'dâm idilmişdir.

Ve Mısır ahâlîsi ihtilâle hâzır olduklarında Sa'îd şeyhi Şeyh Şevâribî'ye mektûb gönderüb istimdâd eylemiş olduklarından o dahi Urbân'ı cem' ile yevm-i mu'ayyende Mısır'a gelmiş ise de anın vürûdı ber-vech-i meşrûh Fransızların şehri ihâtâ ile top (s.349) ve humbara atmağa başladıkları vakte tesâdüf idüb Urbân gürûhı ise esliha-i nâriyyeye dayanamadıklarından hemân geldikleri gibi ric'at itmişler idi bundan dolayı Ponaparte Şeyh Şevâribî'yi tutdırub Mısır'a celble i'dâm ve yerine birâderini Sa'îd şeyhi nasb ve ta'yin eylemişdir ve niyyet-i sâbıkası üzre Mısır'ın dört tarafında azîm istihkâmlar yapdırdıkdan başka kal'ada dahi müceddeden burclar inşâ ile içlerine büyük toplar vaz' eylemişdir.

Mu'allim Nikola bu vak'ada Fransız askerinden iki bin ve ahâlîden beş bin kadar âdem telef oldı deyü tahrîr itmişdir. Ve bundan sonra Mağâribe tâ'ifesinin tüvânâları[1] seçilüb Fransa hidmet-i askeriyyesine alınarak Ponaparte bu sûretle ikmâl-i noksân kaydına düşmüş ise de bu vak'a Fransa ordusuna haylîce şaşkınlık virmiş ve geregi gibi perîşânlık getürmüşdür.

Hattâ mu'ahharen Girid sularında tutılan bir Fransız sefînesinde Mısır'daki Fransızlardan ba'zılarının Fransa'daki akrabâ ve ehibbâsına yazmış oldukları kâğıdlar ele geçmekle terceme itdirildikde İngilizler İskenderiyye'yi abluka itdi Fransa ile muhâbere münkatı' oldı cümlemiz ric'at içün fırsata müterakkıbız[2] lâkin der-kâr olan mevâni' hasebiyle nâ-ümidiz bu tarafa altmış bin askerle geldik şimdi ancak otuz bin kaldı Ponaparte Hind'i zabt ideyim dir iken bütün askerini telef idecekdir.

Ve bundan sonra dahi Ponaparte meşâyih-i Mısır ağzından olarak i'lânnâmeler neşr idüb ahâlîye itâ'atden hurûc itmemeleri içün tenbîhât-ı lâzıme icrâ ve Cezzâr Paşa ile İbrâhîm ve Murâd beglerin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den olmak üzere neşr itdikleri sözler hep yalândır Fransızlar Pâdişâh-ı İslâm Hazretleri'nin dostuna dost ve düşmanına düşmandır deyü yine ahâlîyi iğfâle sa'y-i evfâ itmiş ise de bu vak'adan sonra ehl-i İslâm ile Fransızlar arasında pek ziyâde mübâyenet ve adâvet peydâ olarak tarafeynin yek-dîgere aslâ emniyyeti kalmamışdır.

Ve Devlet-i Aliyye Fransaluya i'lân-ı harb iderek her tarafda ve ale'l-husûs Şâm ve Berrü'ş-şâm tarafında tedârükât-ı cesîmeye teşebbüs idüb Cezzâr Paşa ile İbrâhîm Beg dahi bu taraflara devlet askeri gelmege başladı karîben Mısır'a gelecegiz deyü bilâd-ı Mısriyye'ye îsâl-i peyâm itmekde olduklarından Mısırlular esâretden halâs içün Şâm tarafından asker vürûdına dört göz ile muntazır idiler.

(s.350)

Devlet-i Aliyye'nin Mısır Hakkında Olan Tedâbîr ve Teşebbüsâtı

Fransızların ber-vech-i meşrûh Mısır'ı istîlâ itmeleri üzerine Bâb-ı Âlî'de ve Şeyhü'l-islâm konağında birkaç def'a akd-i meclis-i meşveret olunub evvelâ Mısır ser'askerliği

1 Tüvânâ: Güçlü, kuvvetli
2 Müterakkıb: Bekleyen, gözleyen, uman.

Saydâ Vâlîsi Çezzâr Ahmed Paşa uhdesinde takarrür eylemiş ise de Cebel-i Lübnan halkına çendân[1] emniyyet olunamayacağı cihetle anın ol havâlîden infikâki[2] câ'iz olmaz deyü Mısır ser'askerligi Şâm Vâlîsi ve Emîrü'l-hâccı İbrâhîm Paşa uhdesine sarf ve tahvîl ile Cezzâr Paşa'ya dahi sevâhil ser'askerligi tevcîh buyurulmuş ve bi'l-cümle sevâhil ve Cezâ'ir me'mûrlarına ihtiyât-kârâne hareket eylemeleri zımnında evâmir-i aliyye gönderilmiş ve Azm-zâde Abdullâh Paşa dahi ümerâ-yı Mısriyye ile bi'l-ittifâk Mısır'ın tahlîsine sa'y itmek üzre uhdesine Mısır eyâleti tevcîh idilmiş oldığı Nûrî Beg Târîhi'nde muharrerdir.

Âsım Efendi Târîhi'nde dahi Cezzâr'ın ol esnâda vârid olan tahrîrâtında cânib-i mîrîden bâ-temessük bir mikdâr akçe ikrâz ve i'âne olunarak uhdesine ser'askerlikle Mısır vâlîligi tevcîh buyurilur ise bi-avnihi Te'âlâ Mısır'ın tahlîsinden sonra karz-ı mezkûrı te'diyye ile temessüküni istihlâs itmek ta'ahhüdi münderic olmağla keyfiyyet meclis-i meşveretde der-miyân olundukda ashâb-ı şûrâ tarafından Cezzâr'ın bu işe ehliyyeti ikrâr ve tasdîk olundığı sırada fahl-i katâr-ı kibâr-ı asr olan Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa Cezzâr'ın fi'l-vâki' bu işin uhdesinden gelmesi ağleb-i melhûzdur lâkin sonra kendüsümi Mısır'dan kimler çıkaracak dimesi üzerine kimesne tarafından müdâhale edilemeyerek Cezzâr'ın ser'askerliginden sarf-ı nazar olunub Rusya ve İngiltere devletleriyle mü'yyeden akd-i rişte-i ittifâk ve memleket-i İslâmiyye'de düşman bir iken ekânîm-i selâse[3] gibi teslîsi husûsuna teşmîr-i şâkk-ı vifâk eylediler deyü i'tirâz itdikden başka tâ'ife-i küffârdan istimdâd ve isti'ânet cevâz-dâde-i şerî'at olmadığını dahi ilâve-i kelâm eylemişdir.

Hâlbuki Cezzâr'ın kuvveti kendü yurdunda olub yohsa bir muntazam Fransız ordusıyla meydân muhârebesi itmege muktedir degil ve ale'l-husûs İskenderiyye pîşgâhında bir mükemmel Fransız donanması mevcûd oldığı hâlde Fransızları Mısır ülkâsından çıkarmak müşkil idi binâ'en-aleyh ol vakt Devlet-i Aliyye İngiltere Devleti'yle akd-i ittifâka mecbûr olduktan başka Fransa İhtilâli üzerine Avrupa alt üst olarak âlem bir başka âlem olmağa yüz tutub böyle bir kargaşalık vakitde ise Devlet-i Aliyye'nin politikasına uygun olan diger devletlerle ittifâkı taht-ı mecbûriyyetde idi lâkin Âsım Efendi asrın ahvâl-i (s.351) politikasına vâkıf olmadığından ve muntazam ordu nedir ve zamânede muhârebe ne dürlü esbâba mevkûfdur buralarını bilmediginden yâlnız Cezzâr'ın ser'askerligiyle iş biter zu'munda bulunmuşdur. Kaldı ki zîrde beyân olunacağı vechile Mısır'ın istihlâsı içün vukû'a gelan tekellüfât-ı azîme dahi bu mes'eleyi sûret-i vâzıhada isbât eylemişdir. Ve millet-i İslâmiyye'de düvel-i Nasârâ ile bi'd-defe'ât ittifâk mu'âhedeleri yapılmış ve bunlar hep ulemâ-yı â'lâm hazerâtının[4] tecvîz ve iftâları ile vukû'a gelmişdir ammâ Âsım Efendi ulûm-ı Arabiyye'de ma'lûmât-ı kâfiyye ashâbından bir zât-ı celîlü'l-kadr oldığı hâlde ilm-i fıkıhda bî-behre oldığından bu misillü ahkâm-ı şer'iyyede kelâmı şâyân-ı vüsûk ve i'tibâr degildir.

Ber-vech-i meşrûh Ponaparte'nin Mısır'ı istîlâ eylemesi üzerine Devlet-i Aliyye'nin hemân Fransa Cumhûrı'na i'lân-ı hârb itmesi lâzım gelmiş ise de esbâb-ı seferiyyesi nâkıs oldığından bir tarafdan ikmâl-i tedârükâta ve bir tarafdan dahi ba'zı düvel-i Avrupa ile akd-i

1 Çendân: Gerçi, her ne kadar.
2 İnfikâk: Bir şey yerinden ayrılma, çözülme.
3 Ekânîm-i selâse: Üç unsur. Hristiyanlıktaki teslis inanışı.
4 Hazerât: Saygı saymak üzere büyüklere verilen unvan.

ittifâk için müzâkerâta ibtidâr itmekle i'lân-ı harbim biraz te'hîrini münâsib görmüş idi. Lâkin Mısır'ın istîlâsı havâdisi memâlik-i İslâmiyye'de şâyi' oldığı gibi ale'l-umûm ehl-i İslâm'ın efkârına heyecân gelerek herkes Fransızlara diş bilemege başladılar Fransa maslahatgüzârı ise kemâ fi's-sâbık sefârethânesinde serbest oturur ve Fransa tüccârı serbestâne gezüb tozar oldığından beyne'n-nâs söz çoğaldı ve İngiltere Devleti'yle akd olunacak mu'âhede-i ittifâka esâs olmak üzre Re'îs Efendi ile İngiliz sefâreti beyninde ba'zı mevâdd kaleme alınarak İngiltere'ye gönderilmek üzre oldığı hâlde henüz Devlet-i Aliyye'nin Fransalu hakkında ne mu'âmelede bulunacağı i'lân olunmadığından İngiltere sefâreti tarafından bu bâbda Devlet-i Aliyye'nin niyyeti ne ise sarâhaten beyân olunması husûsı musırrâne isti'lâm olunmağa başlamış idi. Ve bir de mukaddemâ Fransızlar Tolun tersânesinde donanma tertîbiyle meşgûl oldukları vakit gûyâ ki bu donanma Dersa'âdet'e gelerek Devlet-i Aliyye donanmasıyla birlikde Karadeniz'e çıkub Kırım'ı istihlâs itdikden sonra Lehistân'ı ayaklandırmak üzre bi'l-ittifâk ol tarafa sevk-i asker olunacak imiş yollu sözler işâ'a eylemiş oldukları gibi bu kerre İskenderiyye'ye vardıklarında dahi ahâlî-i Mısır'a gûyâ Devlet-i Aliyye'nin emriyle gelmiş olduklarını i'lân idüb Avrupa'da dahi Devlet-i Aliyye Fransaluya Hind yolını açmış ve Ponaparte'nin Mısır'a gidişi Devlet-i Aliyye'nin emriyle imiş deyü neşr-i erâcîf eylemiş olduklarından bu erâcîfin tekzîbi dahi Devlet-i Aliyye'ye göre lâzıme-i hâlden idi.

Binâ'en-aleyh hiç olmaz ise Fransa Cumhûrı'yla kat'-ı muhâbere-i resmiyye olunmak lâzım geldiginden (s.352) bunun hakîmâne ve nazikâne ifâdesi zımnında Fransa maslahatgüzârı Rufin[1] celb ile Re'îs Efendi kendüsüne bu Mısır mes'elesinden dolayı millet-i İslâmiyye'de görilan eser-i infi'âl üzerine işler bir sûret-i hasene kesb idinceye dek ba'zı tedâbîr-i zâhiriyyeye teşebbüs olunmak lâzım geldigi mukaddimesiyle kelâma bede' olunarak Memâlik-i Mahrûse'de bulunan Fransa tüccârı Devlet-i Aliyye'nin misâfiridir fakat cümlesi bulundukları yerlerde durub kimesne ile ihtilât[2] itmemeleri içün taşralara evâmir-i aliyye yazıldığı ve kendüsi sefârethânesinden ve tercümânı Tantan kendü hânesinden çıkmamak ve Dersa'âdet'de bulunan Fransa tüccârı dahi oldukları mahallerde kalmak üzre cümleten ihtilâtdan memnû' oldukları beyânıyla sefârethâne önündeki nişânın dahi kaldırılması ve şâyed bir muhâbere lâzım gelür ise min-gayr-i resm tercümân-ı hümâyûn vâsıtasıyla icrâ olunması ve îcâbına göre tercümânın min-gayr-i resın Re'îs Efendi'nin hânesine gelebilmesi kendüsüne teblîğ olundukda Rufin bizim yakında ilçimiz gelecektir bârî ol vakte kadar sabr olunsa gibi kelimât-ı lâgiyye ile iğfâl kaydında bulunmuş ise de bu karârın icrâsı îcâb-ı hâl ve maslahatdan oldığı kendüsüne kat'î ve fakat mülâyimâne[3] olarak beyân olunmuşdur.

Fransa maslahatgüzârı sonradan muhâberât-ı resmiyyenin muvakkaten olsun kat' olunmaması içün muhâbereye teşebbüs itdikden başka buna Felemenk ilçisini dahi tavassut eylemişdir. Felemenk Cumhûrı ise bu avânda Fransa Cumhûrı'nın pençe-i tahakküm ve tagallübünde idi.

Binâ'en alâ-zâlik Safer'in yirmi altıncı güni Küçüksu'da sudûr-ı izâmdan İsmet Begefendi ve Re'îsü'l-küttâb Âtıf Efendi Felemenk ilçisiyle mülâkât itdiklerinde gelecek Fransa ilçisinin vusûlüne kadar Fransa maslahatgüzârıyla muhâberât-ı resmiyyenin

1 Rufin: Pierre Jean Ruffin.
2 İhtilât: Karışmak, karışıp görüşmek.
3 Mülâyimâne: Yumuşak ve uysal bir şekilde.

münkatı' olmaması husûsuna dâ'ir uzun uzadıya bahs itmiş ise de işbu Mısır mes'elesi millet-i İslâmiyye'nin ziyâde infi'âlini mûcib oldığmdan artık Fransızların meydânda serbest gezmeleri muvâfık-ı hâl ve maslahat olamayacağı ve fakat Devlet-i Aliyye Memâlik-i Mahrûse'de bulunan Fransa teb'asını himâye-i mahsûsası altına almış oldığı beyânıyla şimdiki hâlde muhâberât-ı resmiyye kâbil olamayacağı ana dahi kat'iyyen ifâde idilmişdir.

Ve iki gün sonra Prusya ilçisiyle mülâkât olundukda Devlet-i Aliyye'nin Fransa'ya i'lân-ı harbi te'hîr itmesi ikmâl-i tedârükât içün oldığı mahremâne olarak kendüsüne anladılmışdır.

Ve Bahr-i Sefîd Boğazı'ndan duhûl ve hurûc idecek sefâ'in hakkında bu kerre yoklama usûlünün icrâsına karâr virilerek Dersa'âdet'de bulunan düvel-i Avrupa süferâ ve maslahatgüzârlarına (s.353) birer kıt'a takrîr-i resmî yazılub ta'ahhüdi hâvî cevâbnâmeleri dahi alınmışdır takrîr-i mezkûrun sûreti zeylde (22) rakamıyla îrâd olunur.

Ve bir vakitden berü Vehhâbîlerin tuğyânı hasebiyle arz ve beyân-ı hâl itmek üzre mukaddemâ Şerîf-i Mekke tarafından Dersa'âdet'e mahsûs me'mûrlar gönderilmiş ve mukaddem ve mu'ahhar Der-i Devlet'den istimdâd zımnında Şerîf tarafından feryâdnâmeler gelmiş olmasıyla Vehhâbîlerin üzerine devletce tedârükât-ı külliyye lâzım gelüb Avrupa ahvâlinin karışıklığı ise bunun icrâsına mâni' oldığından Hicâz'ın kuvve-i mevcûdesiyle Vehhâbîlere mukâvemet ve müdâfa'aya çalışılıyordı ancak Vehhâbîlerin kuvveti günden güne ziyâde olmakda bulundığından netîcesi vahîm olacağı anlaşılmağla hakîkat-i hâli şifâhen arz itmek üzre iki yüz on iki senesinde Şerîf-i Mekke tarafından Şeyh Ahmed Türkî nâminda bir zât İstanbul'a gönderilmiş idi bu sene ise Mekke-i Mükerreme'de azîm bârân[1] nüzûl ile Beyt-i Şerif'i seyl basub hemân Hâcer-i Es'ad'a kadar su çıkmış ve Mekke-i Mükerreme'de haylî hâneler yıkılmış oldığı cihetle taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûren gönderilen Abdullâh Ağa nâm zât bu seylden harâb olan yerleri ta'mîr eylediği sırada Fransızların havfiyla Cidde'de burc-ı yemânîyi[2] dahi binâ itdirmiş idi mûmâ-ileyh Şeyh Ahmed Türkî Dersa'âdet'e gelüb avdetinde Mısır'da iken Fransızların İskenderiyye'yi istîlâ eylediklerini istihbâr idicek bu haber-i muvahhiş-eser ile Mekke-i Mükerreme'ye varmışdır mu'ahharen Ponaparte'nin Vehhâbîleri celb ve te'lîfe çalışdığı havâdisi istimâ' olunmağla sü'-i niyyâtına dâ'ir her cânibe taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tenbîhnâmeler gönderildigi sırada bundan re'îs-i Vehhâbiyyân olan Abdülazîz'in dahi âgâh idilmesi husûsı Şerîf-i Mekke ile Şeyhü'l-harem-i Hazret-i Nebevî taraflarına iş'âr ve tavsiyye kılınmışdır Vehhâbîler ise zîrde beyân olunacağı vechile hem-mezheblerinden başkasına müşrik nazarıyla bakdıklarından Fransızların Mısır'ı istîlâlarını aslâ kayd itmeyecekleri der-kâr idi ne çâre ki ol vakit Vehhâbîlerin mişvâr ve efkârı henüz devletce geregi gibi ma'lûm olmamış idi. Ve bu hilâlde Avusturya Devleti Fransa Cumhûrı'yla müsâleme üzre oldığından Devlet-i Aliyye Fransa seferini küşâd idecek oldığı takdîrde Avusturya tarafından iştibâh üzre olmasıyla resmen istizâh-ı keyfiyyet eyledikde Avusturya Devleti bî-taraf duracağını ve şâyed bî-taraflıkdan çıkacak olur ise Devlet-i Aliyye'nin maslahatına muvâfık sûretde bulunacağını beyân ile te'minât virmişdir.

Ve İngiltere Devleti'yle henüz ittifâk mu'âhedesi imzâ olunmamış ise de İngiliz

1 Azîm bârân: Şiddetli yağmur.
2 Burc-ı yemânî: Güney doğu burçları.

donanması Fransa donanmasının peşine düşüb Akdeniz'de dolaşmakda oldığı bu esnâda haber (s.354) alınmış ve İngiliz gemileri sevâhil-i Devlet-i Aliyye'den nereye uğrar ise mu'âvenet-i lâzıme îfâsı içün sevâhil ve cezâ'ir me'mûrlarına emr olundığı hâlde Fransa gemilerinin Devlet-i Aliyye limanlarına kabûl olunmaması zımnında her tarafa evâmir-i aliyye gönderilmek ve Memâlik-i Mahrûse'de bulunan Fransa konsolos ve tâcirleri ihtilâtdan men' idilmek gibi i'lân-ı harbin mukaddimesi olan husûsâta teşebbüs olunmuş idi.

Şu hâlâta nazaran Devlet-i Aliyye'nin hemân Fransa Cumhûrı'na i'lân-ı harb itmek üzre bulundığı anlaşıldığından ve i'lân-ı harbin te'hîri Fransa politikasına muvâfik oldığından Fransa Cumhûrı'nın müttefiki olan İspanya Devleti'nin Dersa'âdet'de mukîm maslahatgüzârı Re'îs Efendi ile mülâkât talebinde olmasıyla Rebî'ü'l-evvel'in dördüncü güni Bebekbâğçesi'nde sudûr-ı izâmdan İsmet Begefendi hâzır oldığı hâlde Re'îs Efendi ile lede'l-mülâkat İspanya maslahatgüzârı Fransa sefînelerinin Devlet-i Aliyye limanlarına kabûl olunmaması ve İngiliz sefînelerine mu'âvenet olunması içün taşralara evâmir-i aliyye yazılmış bu ise İngilterelünün Fransalu üzerine tercîhini müş'ir olarak Fransa ilçisinin vürûdunda tas'îb-i maslahatı mûcib olur gibi vâdî-i hayr-hâhîde ba'zı makâlât-ı bî-ma'nâ îrâd eyleyüb hâlbuki merâsim ve uhûd-ı milliyye ve düveliyyenin hâricinde olarak memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin bir kıt'asına sû'-i kasd iden donanma üzerine anı ta'kîb iden donanmanın tercîhi şöyle dursun ana düşman ve buna dost müttefik nazarıyla bakmak umûr-ı tabî'iyyeden olmasıyla İspanya maslahatgüzârının bu dürlü sözlerine tarz-ı cedelî[1] üzre cevâblar virilerek nihâyet Fransa ilçisinin vürûdına intizâr ile i'lân-ı harbde ta'cîl olunmamasını tavsiyye eyledikde Re'îs Efendi tarafından dahi Devlet-i Aliyye henüz i'lân-ı harb tasmîminde olmayub ancak Mısır mes'elesinden nâşî ehl-i İslâm beyninde vâki' olan infi'âl ve envâ'-ı kîl ü kâl üzerine halkı iknâ' ve ıskât içün çâresiz ba'zı tedâbîre teşebbüs eylemiş oldığı beyânıyla redd-i cevâb olunmuş ve hemân esbâb-ı seferiyyenin itmâmına ikdâm olunmakda bulunmuşdur.

Ve Rusya Devleti'yle egerçi henüz mu'âhede-i ittifâk akd olunmamış idi lâkin Karadeniz'deki Rusya donanması Devlet-i Aliyye donanmasıyla bi'l-ittifâk Fransalu aleyhine hareket itmek üzre Dersa'âdet'e gelmesiçün Rusya imparatorı tarafından donanma amiraline emr gitmiş oldığından bu günler Rusya donanmasının İstanbul'a gelmek üzre oldığı istihbâr olunmağla Karadeniz sevâhilindeki me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye'ye bâ-evâmir-i aliyye beyân-ı hâl kılınmış idi.

İşte bu esnâda Nelson'un bâlâda beyân olundığı üzre Ebû Hûr'da Fransa donanmasını (s.355) ihrâk eylemiş oldığı haber alındıkda derhâl Rebî'ü'l-evvel'in on birinci güni Bâb-ı Âlî'den İngiliz maslahatgüzârına teşekkürnâme yazılarak İngiltere Devleti'ne ve Amiral Nelson'a beyân-ı mahzûziyyet olunması iltimâs kılınmışdır müte'âkiben işbu Ebû Hûr vak'asının tafsîlâtına dâ'ir İngiliz donanmasmdan tahrîrât gelicek İngiliz maslahatgüzârı Bâb-ı Âlî'ye da'vet ile kürk giydirilmiş ve Amiral Nelson'a mücevher çelenk ve ma'iyyeti neferâtına taksîm olunmak üzre iki bin altun gönderilmiş ve Dersa'âdet'de İngiliz ilçileri beş çifteye süvâr olagelürken bundan böyle dümenli yedi çifteye süvâr olmaları içün pâye virilmişdir. İngilizlerin bu muzafferiyyeti müttefiklerine kuvvet ve cesâret virmiş ve Fransızları haylî telâşa düşürmüş idi Devlet-i Aliyye dahi tedârükâtını görüb hemân Fransa

1 Tarz-ı cedelî: Münakaşa yaparak, tartışma şeklinde.

Cumhûrı'na i'lân-ı harb itmek üzre hâzırlanmış idi.

İskenderiyye ve Reşîd ve Dimyât gibi lâzımü'l-ihtiyât olan mahallerde evvelce bir müddetcik olsun müdâfa'aya kâfî olacak kadar tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye teşebbüs idilmiş olsaydı Fransızlar Mısır tarafında bu mertebe ferce-yâb-ı istîlâ olamazdı.

Sadr-ı â'zam İzzet Paşa ise haylî müddet Mısır vâlîliği itmiş oldığından lâzımü'l-muhâfaza olan ma'âbir ve mevâki'ine nasıl istihkâm virilmek lâzım gelecegine dâ'ir vukûf-ı tâmmı olmak lâzım gelüb hâlbuki birkaç aydan berü Fransızların cânib-i Mısır'a sû'-i kasd idecekleri mesmû' oldığından bu müddet zarfında Mısır'ca lâzım gelen usûl-i muhâfaza ve ihtiyât-kârîye ihtimâm itmesi lâzım gelürdi deyü Sultân Selîm Han Hazretleri ana ve anınla hem-efkâr olan Şeyhü'l-islâm olan Dürrî-zâde Ârif Efendi'ye muğberü'l-hâtır olmağla Rebî'ü'l-evvel'in on sekizinci Pençşenbe güni ale's-seher İzzet Paşa'dan mühr-i hümâyûn istirdâd ile Balıkhâne'de ik'âd olundukdan sonra Re'îsü'l-ulemâ Âşir Efendi Kayalar'da vâki' sâhilhânesinden celb ile Şeyhü'l-islâm nasb olunub Ser-bevvâbîn-i Dergâh-ı Âlî İzzet Ahmed Paşa-zâde Dervîş Abdullâh Beg uhdesinde rütbe-i vezâretle Sadâret-i uzmâ Kâ'immakâmlığı tevcih buyurulmuş ve mühr-i sadâret dahi mukaddemâ Ma'den Emâneti'nde ve mu'ahharen ba'zı eşkıyâ-yı aşâ'irin te'dîb ve terbiyyesi emrinde hareket-i vâkı'ası makbûl-i tab'-ı Selîm-i pâdişâhî olan Erzurûm Vâlîsi Ziyâ Yûsuf Paşa'ya gönderilmiş ve İzzet Paşa Sakız Adası'na ve Ârif Efendi Burusa'ya nefy ve iclâ idilmişdir.

Birkaç ay sonra Ârif Efendi Bebek'deki sâhilhânesinde ikâmet eylemek üzre afv ve ıtlâk buyurulmuşdur.

Ve çünki Dervîş Paşa'nın kâ'immakâmlığına dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûnda Fransalu (s.356) üzerine sefer i'lânı ve levâzım-ı cihâdiyyeye ibtidâr olunması husûsları münderic oldığından artık i'lân-ı harbin te'hîrine mahal kalmamış oldığı cihetle hemân Rebî'ü'l-evvel'in yirmi birinci güni Fransa maslahatgüzârı Bâb-ı Âlî'ye ihzâr olunarak Ponaparte'nin Mısır'ı istîlâ ile nakz-ı ahd eylemiş olması taraf-ı Devlet-i Aliyye'den seferi îcâb eyledigi Re'îs Efendi tarafından ifâde olundukdan sonra kendüsiyle bi'l-cümle sefâret hademesi ber-mu'tâd Yedikule'ye irsâl ve tevkîf ile i'lân-ı harb olunmuş ve buna dâ'ir kaleme alınan beyânnâmenin birer sûreti kâ'ide üzerine düvel-i Avrupa sefâretlerine virilmişdir sûreti zîrde (23) rakamıyla îrâd olunur.

Hâşim Efendi'nin müsveddâtında Fransa maslahatgüzârının Yedikule'de habs olunması üzerine Yedikule'de düvel ilçileri habs olunagelmişdir Fransa ise şimdi devlet degildir deyü ba'zı süferâ tarafından ta'rîz olundığı mündericdir.

Ve bu esnâda Ponaparte'nin Berr-i Şâm tarafına hareketi istimâ' olunmağla Levend Çiftligi'nde ta'lîm olunan Nizâm-ı Cedîd askerinden yedi yüz mikdârı Cezzâr Paşa ma'iyyetine gönderilmişdir.

ZEYL

(1)

Humbaracı Kânunnâmesinin Hulâsa-i Mevâdd-ı Mündericesi

Humbaracı neferâtı fenn-i hendese ve sanâyi'-i âteş-bâzîye mâhir üstâdlardan meşk

ve ta'allüm ile lede'l-iktizâ sâ'ir tavâ'if-i askeriyyeden ziyâde ameliyyât-ı âteş-bâzîyi icrâ eylemeleri mülâhazasına mebnî ze'âmet ve tîmârlu humbaracıyândan başka müceddeden yevmiyye ile dahi humbaracı neferâtı tahrîr olunmuş iken şurût ve nizâmlarına ri'âyet olunmadığı cihetle ekser humbaracı dirlikleri şuna buna me'kel olub mevcûd neferât dahi fennlerini tahsîle heves-kâr olmadıklarından müceddeden nizâma muhtâc olduklarına mebnî fî-mâ-ba'd humbaracı başının şurût-ı nizâma muhâlif hareketi zuhûr itmedikce azl olunmamak ve bi'l-cümle humbaracı neferâtı Âsitâne-i Sa'âdet'de sâkin olub ale'd-devâm ta'lîm ve ta'allüm ile meşgûl olmak ve tevcîhâtları mücerred istihkâk ile olarak ricâ ve şefâ'at ile olmamak mevâdd-ı selâsesi esâs ittihâz olunarak bu vechile şurût-ı mü'ekkede beyânına şurû' olunur ki mütehayyizân-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den biri humbaracı ocağına nâzır ve müstakîm ve dîndâr ve zabt u rabt ve asâkire ve şerâ'it-i nizâmı icrâya sâhib-i iktidâr bir zâtın humbaracı başı olmak üzre ocağına ağa nasb ve ta'yîniyle vukû' bulan tevcîhâtı müştereken arz eyleyeler ve humbaracı başılardan (s.357) hediye ve câ'ize nâmıyla bir şey alınmayub anlar dahi zâbitândan ve neferâtdan bir şey almayalar humbaracılar içün müstakillen bir kışla inşâ kılına ve işbu bin iki yüz yedi senesi rûz-ı Hızır'ında gerek yevmiyyeler ve gerek tîmârlu bi'l-cümle humbaracı neferâtı İstanbul'da isbât-ı vücûd birle yegân yegân yoklanub mevcûd olmayanların yevmiyyeleri hazîne-mânde ve tîmârları zabt ve mevcûd bulunanlar kânûn ve kâ'ideleri üzre imtihân olunarak isti'dâd ve mahâreti nümâyân olanların nân-pâreleri ale'd-devâm uhdelerinde ibkâ ve mahâreti olmayanlara vilâyetlerine gitmeyüb ve âhar kesb ü kâra sülûk itmeyüb dâ'imâ kışlalarında meşk ve ta'allüm ile meşgûl şartıyla bir buçuk sene mühlet virilüb bu müddet zarfında kesb-i mahâret idenlerin nân-pâreleri kemâ-kân uhdelerinde ibkâ ve itmeyenlerin nân-pâreleri ref' ve zabt oluna ve yoklama esnâsmda fi'l-asl müte'ehhil bulunanlar tahkîk olunub fî-mâ-ba'd zâbitândan gayri neferâtın te'ehhülüne ruhsat virilmeye ve ba'dehu her humbaranın çapına göre îcâb itdigi kadar neferât ta'yîn olunmak üzre evvel emirde elli humbara içün onar nefer humbaracı ve beşer nefer mülâzımdan heş yüz nefer humbaracı ve iki yüz elli nefer mülâzım tertîb ve her on neferin biri halîfe ve dokuzı yamak i'tibâr olunub her humbaraya birer alâmet vaz' ile ol humbaranın neferâtı dahi ol alâmetle ve her beş humbaranın neferâtı üzerine fenninde mâhir biri ser-hâlîfe nâmıyla zâbit ve içlerinden dirâyetlü ve sâhib-i nüfûz biri ocak kethüdâsı ve biri çavuş ve biri ocağa alemdâr nasb olunarak işbu ocak zâbitânı bilâ-mücib azl ve nasb kabûl itmeyüb ve tertîb-i târîkleri dahi yolıyla olub şöyle ki: Humbaracı başılık münhall oldukda ocak kethüdâsı humbaracı başı nasb olunarak anın yerine dahi çavuş ve anın yerine alemdâr ve anın yerine ser-halîfelerin eskisi ve anın yerine kendüsünün zîr-i idâresinde olan beş nefer halîfelerin eskisi ve anın yerine yolıyla yamaklardan lâzım geleni ta'yîn ile silsileleri yüridilerek bu sûretde mülâzım-ı evvel yamak olub hâricden rağbet idenlerden biri dahi müceddeden mülâzemete idhâl ve mülâzımların hîn-i tahrîrinde biri karakullukcı ve biri aşcı ve biri sakâ ve ikisi arabacı yazılub arabacıların müsta'idi baş mülâzım ve dîgeri mülâzım-ı sânî ve sakâ mülâzım-ı sâlis ve aşcı mülâzım-ı râbi' ve karakullukcı mülâzım-ı hâmis i'tibâr olunarak baş mülâzım yamak oldukda silsile-i tertîbleri bu vechile yüridile ve neferâta ilm-i hâllerini ögretmek ve va'z ve nasîhat itmek üzre ocağa bir hoca ve evkât-ı hamseyi edâ itmek içün bir imâm ta'yîn oluna ve humbaracı başı üzerinde humbaracı ze'âmeti yâhûd tîmârı var ise hâssa zabt olunarak kendüsüne senevî yedi bin guruş ına'âş ve iki bin beş yüz (s.358) guruş bedel ta'yînât ve sâ'ir zâbitâna nemâluca ze'âmetler tahsîs olunub şöyle ki:

Kethüdânın ze'âmeti dört bin beş yüz guruşa ve çavuşun ze'âmeti iki bin guruşa ve alemdârın ze'âmetleri bin beş yüz guruşa ve ser-halîfelerin biner guruşa ve halîfelerin ze'âmetleri yedişer yüz ellişer guruşa iblâğ ve yamakların evveline yirmi dört akçe ve sânîsine yirmi altı ve sâlisine yirmi sekiz ve râbi'ine otuz ve hâmisine otuz iki ve sâdisine otuz dört ve sâbi'ine otuz altı ve sâminine otuz sekiz ve tâsi'ine kırk akçe ve mülâzımlara ale's-seviyye yirmişer akçe yevmiyye i'tâ ve fî-mâ-ba'd ze'âmet ve tîmâr zâbitâna mahsûs olarak neferât bi't-tedrîc hep yevmiyyelü olmak mukarrer oldığından atîk tîmârlu humbaracıyânın mahlûlleri âhara virilmeyüb ve evlâda virilmek dahi kânûn olmayub hâssa zabt ile yerlerine yevmiyyelü neferât tahrîr ve fakat müteveffânın evlâdı rağbet iderse silsile vukû'unda mülâzemete idhâl kılına ve el-yevm humbaracı olmak üzre mukayyed olan ze'âmet ve tîmârlarm işbu bin iki yüz yedi senesi Muharrem'inden i'tibâr ile fî-mâ-ba'd birisi kasr-ı yed geçmemek üzre Defterhâne-i Âmirede kayd olunmağla bundan böyle humbaracı ze'âmet ve tîmârları kat'an kasr-ı yed olunmaya ve yevmiyyelü neferât ile mülâzımlara be-her yevm yarımşar kıyye nân ile beşer para katık-bahâ ve senede hirer kat elbise ve her humbara tâkımı içün şem' ve kandîl ve hatab ve kömür ve sâ'ir bahâsı olmak üzre senevî yüzer guruşdan beş bin guruş virile ve sefer ve hazarda neferât-ı merkûmeden firâr iden olur ise hemân buldukları mahalde te'dîb ve yevmiyyesinden keff-i yed ve hidmetini terk itmek isteyenler olur ise yevmiyyesinin hîn-i tevcîhinden berü almış oldığı ulûfe tamâmen kendülerinden istirdâd oluna ve bundan böyle humbaracı neferâtının tîmârlusı süvârî ve yevmiyyelüsi piyâde olalar ve seferlerde ba'zan humbara i'mâl idecek mahall olmadığı sûretde humbaracılar humbara atmak içün ihdâs olunmuş olan nev-îcâd obüs topların i'mâlinde istihdâm olunalar ve hâlî günlerde izâ'a-i vakt itmeyüb top ve tüfenk atmak husûslarını ve sâ'ir sanâyi'-i cedîde-i harbiyyeyi ta'allüm ideler ve alîl ve ihtiyâr ve amel-mânde olanları gümrükden ve âhar mukâta'âtdan yevmiyyeleri kadar vazîfe ile ve düşman karşusunda mecrûh ve amel-mânde olanları diledikleri mukâta'âtdan yevmiyyelerinin iki katı vazîfe ile tekâ'üd kılınalar.

Lağımcı Kânûnnâmesi'nin Hulâsa-i Mevâddı

Lağımcı neferâtı öteden berü fenn-i hendese ve sanâyi'-i mi'mâriyyede mâhir olmak şerâ'it-i nizâmlarından iken ihtilâl-i nizâmları hasebiyle ze'âmet ve tîmârları mahlûl oldukca (s.359) ricâ ve şefâ'at ve tama'a tab'iyyet ile nâ-ehle tevcîh oluna geldiginden fi'l-asl iki yüz kayda münhasır ve el-hâletü hâzihi neferâtı tertîb-i kadîmlerini mütecâviz oldığı hâlde içlerinden lede'l-hâce lağım bağlayacak kimesne kalmamış olmasıyla o ocağın dahi müceddeden ihyâsı zımnında irâde-i kat'iyye sudûr itmekle imdi ricâl-i Devlet-i Aliyye'den humbaracı ocağına nâzır nasb olunacak zât bu ocağa dahi nezâret eyleye ve ber-minvâl-i sâbık ayniyle humbaracılar gibi lağımcıların dahi işbu yedi senesi rûz-ı Hızır'ında yoklama imtihânı usûllerinin icrâsıyla fenninde mahâreti olmayanlara tahsîl-i mahâret itmek üzre iki sene mühlet virile ve sene-i merkûme Muharrem'inden i'tibâren lağımcı ze'âmet ve tîmârlarının kasr-ı yedi câ'iz olmaya ve tîmârlu lağımcıyândan fevt olanların ve ber-müceb-i şurût İstanbul'da kışlalarında isbât-ı vücûd itmeyanların ve iki seneye dek tahsîl-i fenn idemeyanların nân-pâreleri mahlûlden ve ref'den âhara virilmeyüb tîmârlu iki yüz kayda tenezzül idinceye dek hâssa zabt ve iki yüz tîmârlu lağımcıyândan başka otuzar akçe

yevmiyye ile elli nefer mülâzım tahrîr oluna ve lağımcılar iki sınıfa taksîm ve bir sınıfına lağım bağlamak fenni ve dîger sınıfına köpri ve tabyâ ve kal'a yapmak ve metris almak misillü sanâyi'-i mi'mâriyye ve fünûn-ı hendese ta'lîm olunmak üzre humbaracılar için binâ olunacak kışla civârında bunlar için dahi yüz yirmi beşer nefere vâfî iki kışla inşâ ve lağımcı başıya senevî beş bin guruş hâsıl ve birer ze'âmet ve senevî bin iki yüz elli guruş bedel ve ta'yînât tahsîs ve zâbit olan kethüdâ ve çavuş ve alemdârın tîmârları bî-hâsıl oldığı sûretde alâ-merâtibihim iktizâsına göre ilhâk ile tîmârları hâsılâtı derece-i kifâyeye iblâğ ve yevmiyyelü mülâzımlara yevmiyye yarımşar kıyye nân ile beşer para katık bahâ i'tâ olunması ve firâr veyâhûd terk-i hidmet idenler hakkında ber-vech-i meşrûh humbaracılar hakkında icrâ olunacak mu'âmelenin icrâ ve el-hâletü hâzihi Tersâne-i Âmirede olan mühendishâne gibi humbaracı ve lağımcı kışlalarının civârında dahi bir mühendishâne te'sîs ve inşâ kılına.

Eyâlât askeri ta'bîr olunan eşkinci zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr misillü humbaracı ve lağımcı zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın nân-pâreleri evlâdlarına intikâl eylemesine sonradan müsâ'ade-i seniyye erzân buyurulmağla ol vechile kânûnlarına zeyl olunmuşdur.

(2)

Topcı Kânûnnâmesi'nin Hulâsa-i Mevâddı

Tophâne Ocağına bâ'is-i tezâyüd-i şân olmak içün cebeci ocağı misillü bir tuğ ihsân oluna ve topcıbaşı ağa cebecibaşı misillü ser-â-sere kaplu üst kürki ve dîvân **(s.360)** rahtı isti'mâliyle karîn-i imtiyâz ola ve kendüsüne senevî otuz bin guruş ma'âş ile yevmiyye yirmi kıyye lahm ve kırk kıyye nân i'tâ olunub bilâ-cürm azl olunmaya ve küberâ-yı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den biri nâzır nasb olunarak ocağın kâffe-i umûrı nâzır ve ağanın bi'l-ittifâk ma'rifetleriyle rü'yet ve sür'at-i nezâretiyle topcılar kitâbeti birleşdirilerek senevî altı bin guruş ma'âş ve yevmiyye sekiz kıyye lahm ve on altı kıyye nân ile hâcegândan biri topcılar kâtibi ve nâzır ve ağa ma'rifetleriyle ocak ricâli içinde emekdâr ve işgüzâr ve topcılık fenninde mâhir kangısı ise senevî yedi bin beş yüz guruş ma'âş ve yevmiyye sekiz kıyye lahm ve on altı kıyye nân ile kethüdâ ve çorbacıların müste'idânından biri kethüdâyeri olmak üzre bi'l-intihâb Bâb-ı Âlî'den istîzân ile ta'yîn kılına ve ocak ricâli ise bi'l-istişâre ocaklunun ehl-i ırz ve fenninde mâhir olanlarından orta çorbacıları ve zâbitân-ı sâ'ire tertîb ve ta'yîn olunub işbu ocak tevcîhâtında vech-i tercîh ve intihâb mücerred liyâkat-ı zâtiyye olarak şefâ'at ve hâtıra ri'âyet câ'iz olmayacağı misillü zâdelige dahi i'tibâr olunmaya ve gerek topcıbaşıdan ve gerek sâ'ir zâbitândan cevâ'iz ve avâ'id ve hediye ve rüsûm-ı sâ'ire alınmaya ve çorbacıların kârgüzâr ve sadâkatkârlarından biri ocak çavuşı nasb olunub anın ma'iyyetinde bulunmak üzre münâsib bir kimse dahi kapu çukadârı nasb ve ta'yîn oluna ve çorbacılara ale'l-umûm senevî biner guruş ma'âş ve yevmiyye ikişer kıyye lahm ve dörder kıyye nân ve kethüdâyeri olan zâta çorbacılığı ma'âş ve ta'yînâtından fazla olarak senevî bin beş yüz guruş ma'âş ve yevmiyye üç kıyye lahm ve altı kıyye nân ve ocak çavuşuna kezâlik çorbacılığı vazîfesinden fazla olarak senevî bin beş yüz guruş ma'âş ve yevmiyye iki kıyye lahm ve dört kıyye nân ve kapu çukadârına yâlnız senevî yedi yüz elli guruş ma'âş ve ocak kâtibi ma'iyyetine ta'yîn olunan iki nefer kâtibe senevî beşer yüz guruş ma'âş tahsîs ve

ma'a-kişve-bahâ yevmiyye doksan akçe ile ocağa bir sarâcbaşı ve kezâlik ma'a-kisve-bahâ yevmiyye yirmişer akçe ile ocağa otuz nefer kullukcı ve onar akçe ile yirmi nefer kullukcı mülâzımları ta'yîn kılına ve hâlâ küşâde olan yirmi üç ortaya evvel emirde iki orta ilâvesiyle yirmi beşe iblâğ ve işbu yirmi beş ortanın birisi ağa ortası ve birisi kethüdâ ortası i'tibâr ve yirmi beş ortanın her birine ber-minvâl-i sâbık birer çorbacı nasb olundukdan başka birer odabaşı ve birer vekîl-hârc ve birer bayrâkdâr ile birer aşcı başı ve baş karakullukcı ve sakâ ve on beşer nefer karakullukcı ve ağa ortasına fazla olarak yirmi nefer karakullukcı intihâb ve ta'yîn olunarak ma'a-kisve-bahâ yevmiyye olmak üzre odabaşılara yüz yirmişer ve vekîl-harclara **(s.361)** yüzer ve bayrâkdârlara doksan beşer ve aşcılara doksanar ve baş karakullukcılara altmışar ve sakâlara kırk beşer ve karakullukcılara otuz akçe tahsîs ve her ortaya dördi sür'at topı ve ikisi obüs ve ikisi şâhî ve ikisi balyemez olarak onar top i'tâ olunmak üzre cem'an iki yüz elli top tertîb ve her topa ma'a-kisve-bahâ yevmiyye olmak üzre doksan akçe ile bir top ustası ve altmış akçe ile bir yamak ve otuz altı akçeden elli akçeye dek ikişer akçe tefâvüt ile sekiz nefer topcı tahsîs ve neferâtın tertîb-i yevmiyyeleri hususunda mücerred liyâkat ve mahârete nazar u i'tibâr ve bunların birisi görüldükde kaçıncı ortanın kaçıncı ustası yâhûd kaçıncı ustanın kaçıncı neferi oldığı bilinmek için her birinin kisvelerine ortasının nişânı ile rakamlar vaz' ve her ortaya virilan topların üzerine yağlı boya ile ol ortanın nişânı nakş oluna ve ağalık yâ'ni topcıbaşılık münhall oldukda çünki topcıbaşı olanların âkil ve dîndâr ve ehl-i ırz ve vakâr ve sefer ve hazarda zabt u rabt-ı neferâta sâhib-i iktidâr olması şart oldığından kethüdâ topcıbaşılığı idâreye muktedir olub da hâricden ağa nasbına ihtiyâc mess itmez ise kethüdâ topcıbaşı olub anın yerine dahi kethüdâyeri ve anın yerine çorbacıların eskisi ve anın yerine odabaşı ve anın yerine vekîl-harc ve anın yerine bayrâkdâr ve anın yerine ortasının top ustalarıyla aşcısının eskisi ve top ustalığı münhall oldukda yamâğı top ustası olub amn yerine dahi neferâtın fenninde en ziyâde kesb-i mahâret itmiş ve mahâretde müsâvî iseler eskisi geçmek üzre silsile-i tevcîhâtları yüridile ve sür'at topları metris topı olmayub saff cenglerinde müsta'mel oldığı cihetle ayruca muhâfaza neferâtına dahi muhtâc oldığından her sür'at topuna mahsûs olan onar nefer sür'atcilerden başka yine topcı ocağı neferâtı olmak üzre yirmi beşer akçe yevmiyye ile onar nefer tüfenk-endâz ta'yîn olunarak bunlar ale'd-devâm tüfenk-endâzlık ta'allüm ve bununla bile topcılık tahsîline dahi sa'y ideler çorbacıların elbise-i dîvâniyyeleri al sâye çukadan şemseli bol yenlü ferâce olub ve orta aşcıları ve odabaşı ve bayrâkdâr ve vekîl-hârc dahi yeşil çukadan ser-haddli ve top ustaları göz ve yamakları fısdıkî ve mâ'adâ topcı neferâtı yeşil ve tüfenk-endâz neferâtı mor çukadan nîm-ten ve ale's-seviyye mâ'î Leh çukasından potur giyüb cümlesi kırmızı fes üzerine İstanbul-kârî siyâh pûşî saralar ve eskiden esâmîye mutasarrıf bulunan eşkinci topcılar mahâret ve liyâkatlarına göre zâbit-i nefer olub bunlardan tahsîl-i ilme sa'y itmeyen ve ta'lîme gelmeyen ve kışlasına devâm itmeyen bulunur yâhûd vefâtıyla yevmiyyesi mahlûl olur ise **(s.362)** esâmîleri hazîne-mânde idile ve işbu kânûn-ı cedîdden mukaddem yedinde gerek eşkinci ve gerek tekâ'üd yevmiyyesi bulunan zâbitler esâmîlerini hazîne-mânde olmak üzre getürüb nâzıra teslîm ideler ve fî-mâ-ba'd gerek eşkinci ve gerek tekâ'üd yevmiyyeleri alınub satılmaya ve çorbacı olmadıkca neferâtın te'ehhül itmelerine ruhsat virilmeye ve pâdişâh kulunun hidmet-kârı olması câ'iz olmadığından gerek ocaklu ve gerek sâ'irî topcılardan biri hidmet-kâr eylemeyeler ve topcılığa yazılub da bir müddet sonra terk-i hidmet itmek isteyanlardan aldıkları yevmiyyeler tamâmen istirdâd ve firâr idenler

şedîden te'dîb ve ocağda pîr ve amel-mânde olanlar gümrükden nısf-ı yevmiyyeleriyle ve cengde mecruh ve amel-mânde olanlar ziyâde ile tekâ'üd idile ve tulumbacı neferâtı hey'et-i asliyye ve nizâm-ı sâbıkları üzre ibkâ olunalar.

Fî 15 Receb sene 1207

Arabacılar kânûnnâmesi dahi bu siyâkda olub ancak topcı ocağına nâzır olan zâtın arabacı ocağına dahi nezâret eylemesi mezkûr kânûnnâmede tasrîh ve senevî arabacıbaşıya on beş bin guruş ma'âş ile yevmiyye beş kıyye lahm ve on kıyye nân ve arabacılar kâtibine ve kethüdâya dörder bin guruş ma'âş ile yevmiyye ikişer kıyye lahm ve dörder kıyye nân ve çorbacılara yedişer yüz ellişer guruş ma'âş ve yevmiyye ikişer kıyye nân ve kethüdâyerine ve çavuşa çorbacılıkları ma'âş ve ta'yînâtı üzerine zamm olmak üzre birer misli ve odabaşılara doksanar ve vekîl-hârcın yetmişer ve bayrâkdârlara altmış beşer ve halîfeler ile aşcılara altmışar ve baş karakullukcılara kırk beşer ve sakâlara kırkar akçe yevmiyye ve arabacı neferâtına otuz ikiden kırka varınca ikişer akçe tefâvüt ile yevmiyyeler tahsîs ve bu kerre arabacılar ocağı beş ortaya taksîm ve her ortaya birer çorbacı ve odabaşı ve vekîl-harc ve bayrâkdâr ve aşcı ve baş karakullukcı ve sakâ ve yirmi dört akçe yevmiyye ile onar nefer karakullukcı ve her top arabasının birer halîfesi ve beşer nefer arabacısı olmak üzre her ortaya yirmişer halîfe ve yüzer arabacı ve ocağa yetmiş akçe yevmiyye ile bir baş karakullukcı ve yirmişer akçe yevmiyye ile dokuz nefer kullukcı tertîb olunmuşdur.

Fî gurre-i N. sene 1207

Ber-minvâl-i sâbık her sür'at topuna tertîb olunan onar nefer tüfenk-endâzların biri usta ve biri yamak ve sekizi nefer olmak ve ustalara altmışar akçe ve yamaklara kırk beşer akçe yevmiyye i'tâ olunmak üzre sonradan topcı kânûnnâmesine zeyl olunmuşdur.

Fî 9 N. sene 1207

(s.363) Mu'ahharen zikr olunan tüfenk-endâz neferâtının yevmiyyelerine dahi beşer akçe zamm ile otuzar akçeye iblâğ olunmuşdur.

Fî 28 B. sene 1208

Mu'ahharen her arabacı ortasına dörder marankoz ve ikişer çilingîr sarrâc ve dörder na'l-bend tertîb olunarak bunların ehl-i İslâm'dan olmaları şart olmayub ehl-i zimmetden dahi ola deyü arabacı kânûnnâmesine zeyl kılınmışdır.

Ba'dehu ser-haddât-ı hakaniyye muhâfazasında bulunan topcı ve top arabacı neferâtının mevcûdları tahkîk ve tashîh olundukdan sonra tophâne ocağı tarafından müdâhale olunmayarak be-her sene mevâciblerinin doğrıdan doğrıya cânib-i mîrîden i'tâ olunması dahi kezâlik kânûnnâme-i hümâyûna zeyl olunmuşdur.

Vezâret Kânûnnâmesi'nin Hulâsa-i Mevâdd-ı Münderecesi

Fî-mâ-ba'd vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâma mansıb tevcîh ve ibkâsmda bu def'a bâ-hatt-ı hümâyûn teşrîfâta kayd ittirilan Nizâm-ı Cedîd muktezâsınca alınması lâzım gelan câ'ize-i mu'ayyeneden ziyâde câ'ize ve ubûdiyyet ve boğça-bahâ ve sâ'ir bir nesne hafî ve celî mutâlebe olunmaya ve câ'ize-i mu'ayyene dahi senede bir def'a tevcîb veyâhûd ibkâlarında alınub senesi tekmîl olunmaksızın hasbe'l-iktizâ azli lâzım gelür ise kendüye diğer mansıb virildikde mukaddem virdigi câ'ize ol mansıbın câ'izesine takâs olunub başka câ'ize mutâlebe olunmaya ve vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm mansıblarında ekall mertebe üç sene ve nihâyet beş seneden evvel azl ve te'dîbi mûcib cürmi zuhûr itmeksizin azl olunmaya ve beş sene bir mansıbda devâm üzre ikâmet iden bir vâlîden ahâlî hoşnûd ve tavr ve tarzı rızâ-yı devlete muvâfık oldığı ve ibkâsmda bir gûne mahzûr olmadığı takdîrde beş seneyi tecâvüz itdi dinilmeyüb mansıbı ibkâ olunması câ'iz ola gerek vüzerâ ve gerek mîr-i mîrân bir mansıbdan dîger mansıba nakl ve tahvîl olunacak olduklarında mesâfe-i ba'îdede olan mansıba tahvîl olunmayub oldığı mansıbın civârında münâsib mansıb kangısı ise ana nakl oluna ve sefer-i hümâyûn vukû' bulmadıkca yâhûd zarûret-i mülkiyye mess itmedikce Anadolı'da mansıb mutasarrıfları olanlara Rûmili mansıbı tevcîhiyle Anadolı'dan Rûmili'ye ve kezâlik Rûmili'den Anadolı'ya imrâ ları tecvîz olunmaya ve Kandiye ve Hanya ve Resmo ve Cidde gibi kesret üzre devâbb ve mevâşî nakli mümkün olmayan mansıblar devâbb ve mevâşîsi kesîr olmayan vüzerâya virile ve bu mansıblardan infisâl ile Anadolı'dan ve Rûmili'den mansıb virilecek olanlara dahi def'aten devâbb ve mevâşî tedârüki sıkletinden vâreste olmak içün sevâhil mansıblarından münâsibi i'tâ oluna mîr-i mîrân-ı kirâma dahi siyâk-ı meşrûh üzre tevcîh-i mansıb olunmak lâzım gelüb ancak bu bâbda (s.364) dahi vüzerâ-yı izâmın tezâyüd-i nüfûz ve istiklâlleri içün her eyâlet dâhilinde olan sancakların işbu kânûn üzre tevcîh veyâhûd ibkâları mevsimi geldikde eyâlet vâlîleri arzlarıyla ola ve boşda olan ve devletce ma'lûmü'l-ahvâl olmayan mîr-i mîrânlar lâyıkı üzre vüzerâ ma'iyyetine ta'yîn olunmak içün İstanbul'a celb olunub zâtları ma'lûm oldukdan sonra iktizâsma göre münâsib olan vüzerâ ma'iyyetlerine ta'yîn ve irsâl oluna ve işbu mîr-i mîrânlar vâlîler ma'iyyetlerinde ikâmet idüb dâhil-i eyâletlerinde olan sancakların mutasarrıfları üç veyâ beş sene mürûr itdikce münâvebe üzre liyâkatlerine göre ol sancakları işbu ma'iyyetlerine gönderilan paşalara arz eyleyeler ve bilâ-mansıb mîr-i mîrânın vüzerâ yanında kethüdâlık misillü hidemâtda istihdâmı câ'iz ola Anadolı ve Rûmili'de olan eyâletler yirmi sekiz mansıbdan ibâret olub eyâlât-ı mezkûre şunlardır ki beyân olunur Mısır ve Şâm ve Bağdâd ve Basra ve Şehr-i Zor ve Haleb ve Karaman ve Rakka ve Diyârbekir ve Adana ve Saydâ ve Musul ve Anadolı ve Trabzon ve Erzurûm ve Çıldır ve Van ve Kars ve Mar'aş ve Sivas ve Cidde ve Trablusşâm ve Girid ve Rûmili ve Silistre ve Bosna ve Mora ve Eyâlet-i Cezâ'ir işbu yirmi sekiz eyâletden Kars ve Mar'aş ve Adana başka başka vezîre mütehammil olmayub Musul ile Trablusşâm dahi ekseriyâ beglerbegilere virildiginden menâsıb-ı mezkûre yirmi üçe tenezzül itmekle ve el-hâletü hâzihi Şehr-i Zor ile Basra eyâletleri dahi Bağdâd vâlîsinin uhdesinde bulunmağla işbu Şehr-i Zor ve Basra eyâletleri tefrîk ve âhar vezîrlere tevcîh olununcaya degin şimdiki hâlde vüzerâya mahsûs menâsıb yirmi bir eyâlete ve Belgrad ve Vidin ser-hâddlerine münhasır kalub vüzerâ ise kesret üzre olarak el-yevm mevcûdlarına

işbu menâsıb kifâyet itmediginden fî-mâ-ba'd vüzerâ-yı izâmın adedi yirmi üçden ziyâde olmaya fakat Basra ve Şehr-i Zor eyâletlerinin âhara tevcîhi ve Anapa tarafına bi-hasebi'l-iktizâ bir vezîr ta'yîni lâzım geldikde ol vakit yirmi üçi tecâvüz itmek câ'iz ola ve hall-i ilâhî vukû'ıyla müceddeden yerine vezâret tevcîhi lâzım geldikde mîr-i mîrândan ve sâ'irden Devlet-i Aliyye'nin mücerrebi ve terbiyyet-kerdesi ve asl ve menşe'i ma'lûm olub taşralarda icrâ-yı ahkâm ve tesviye-i mehâmma kâdir ve hak ve bâtılı farka muktedir ve âkil ve dîndâr ve emekdâr munsıf ve mu'tedil ve sâdık ve müstakîm zevâta virilüb devleti bilmez nâ-ehl ve derebegi ve delîlbaşı makûlelerine ve mechûlü'l-ahvâl kimesnelere bir vakitde rütbe-i vezâret ve merâtib-i sâmiyye-i devlet virilmek bir vechile tecvîz olunmaya bu kânûnun icrâsına ale'd-devâm kemâliyle ri'âyet olunub taraf-ı şâhâneden birine vezâret tevcîhi irâde olundukda eger ol kimse bu şurûtun hilâfı nâ-ehl makûleden ise şurût-ı (**s.365**) kânûnnâmeye münâfî oldığı bilinmek içün keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûna arz ile ifâde oluna ve hasbe'l-iktizâ vezîr-i â'zam tarafından bi'l-müzâkere birine rütbe-i vezâret i'tâsı tasvîb olundukda şurût-ı kânûnnâmeye muvâfakatı ve kânûnnâmenin bu fıkrası sadr-ı â'zam tarafından huzûr-ı hümâyûna arz olunub nezd-i hümâyûnda dahi kânûna muvâfakatı tahakkuk ider ise tevcîhi re'y-i hümâyûna mevkûf ola müceddeden mîr-i mîrânlık tevcîhi lâzım geldikde dahi mîr-i mîrânlıkdır deyü müsâmaha ve iğmâz olunmayub ayniyle vezâret tevcihinde olan ihtimâm ve i'tinâ misillü şurût-ı mezkûreye ri'âyet kılına.

Teshîl-i mesâlih-i ibâd içün hasbe'l-iktizâ etrâfa mübâşir ta'yîni ba'zan egerçi lâzım gelüb ancak bu keyfiyyet zulm ve ta'addîye vesîle olageldiginden ba'd-ez-în işbu mübâşir mâddesine vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm ziyâdesiyle dikkat idüb bilâ-iktizâ bir mahalle mübâşir göndermeyeler masnû' ve mechûl mâddeler ve bitmiş gitmiş ve birkaç def'a şer'le rü'yet olunmuş veyâhûd istimâ'ı memnû' atîk husûslar veyâhûd mahz-ı iftirâ ve bühtân makûlesi umûr içün mübâşir göndermekden ve buyuruldı tahrîr ile sekene-i memleketi ızrârdan ziyâdesiyle ittikâ oluna bir mâdde içün arz-ı hâl takdîm olundukda evvel emirde tahkîk eylemeksizin mübâşir gönderilmeye ve be-tahsîs-i etbâ' hidmetlenmek içün mübâşir göndermekden ziyâde ictinâb kılına ve hasbe'z-zarûre mübâşir gönderilmek lâzım geldigi hâlde dahi eger gidecegi mâdde bir karye veyâ bir kazâ ve kasaba ve şehre müte'allik ise maslahat hitâm buldukda kurb ve bu'dına göre hidmet-i mübâşiriyye ber-vech-i i'tidâl virile karyeye müte'allik ise kazâya mübâşiriyye tarh olunmaya ve şehre ve kasabaya müte'allik ise karyelere tevzî' itdirilmeye mübâşirin müddet-i karârında iş bitinceye dek me'kûlâtı iktizâ iden tarafdan virilüb gayrîler teşrîk kılınmaya ve eger mâdde bir kimsenin zâtına müte'allik ve mahsûs ise meksinde masrafı ve hitâmında mübâşiriyyesi ol kimesne tarafından virilüb kasaba ve kurâya hisse tarhından tevakkî kılına ve eger müdde'î mütemerrid ise şurût üzre mübâşiriyye müdde'îden zecren tahsîl oluna müdde'â-i aleyhi mu'ânid ise kezâlik mübâşiriyye andan tabsîl kılına işbu mübâşiriyye mâddesinde kemâl üzre hakkâniyyet ve insâfa ri'âyet itdirile.

Vüzerâ-yı izâm etbâ'ı ale'd-devâm ehl-i ırz ve rızâ-perver ve her vechile hidemât-ı lâyıkaya kâbiliyyetlü olagelmiş iken biraz vakitden herü ecnâs-ı muhtelife vüzerâ hidmetlerinde kabûl olundığından içlerine eclâf makûlesi duhûl itmekle o makûleden hilâf-ı rızâ vaz'a cesâret iden ve oldukları dâ'ireyi terk misillü hareketde bulunan ma'dûd iken bunların vaz'ları (**s.366**) sâ'ir ehl-i ırza dahi azv ve isnâd olunmağla vüzerâ dâ'iresinin

perîşânlığını ve ehl-i ırz makûlelerinin adem-i nizâm-ı hâllerini müstevcib olmakdan nâşî fî-mâ-ba'd vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm dâ'irelerinde bulunan iç ağası ve delîl ve tüfenkci ve bi'l-cümle etbâ' oldukları dâ'irelerde devâm üzre ırzlarıyla mukayyed olarak hidemât-ı lâzımelerine kıyâm idüb hod-be-hod müfârekat idemeyeler ve içlerinde töhmet ve kabâbatleri zuhûr idenleri mahdûmları te'dîb idüb mütenebbih olmayanları var ise redd ve tard ile fî-mâ-ba'd bir mahalde kabûl olunmamak içün yedlerine izin buyuruldısı dahi virilmeye ve yedinde izin buyuruldısı olmayan etbâ' bir dâ'irede kabûl olunmayub o makûlelerden serserî geşt ü güzâr idenleri bulunur ise hükkâm ve zâbitân ma'rifetleriyle ahz ve te'dîb kılına ve eger bir vezîrin dâ'iresi kesîr olub gidecegi mansıb ol miktâr etbâ'a tahammüli yok ise lüzûmı olmayan etbâ'ı âhar mahalle intisâb içün her kaç nefer ise yedlerine eyâlet mühriyle memhûr izin buyuruldısı i'tâ eyleye vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm kapu kethüdâlıkları fî-mâ-ba'd hademe-i devletden mu'temed ve sâdık ve sâhib-i iktidâr zevâta tahsîs olunub mechûlü'l-ahvâl kimesneler kapu kethüdâlığına takrîb olunmaya ve fî-mâ-ba'd kapu kethüdâlığı altı nefere münhasır olub ziyâde olmamak husûsına dikkat oluna ve mîr-i mîrân umûrları dahi işbu vüzerâ kapu kethüdâlarına münhasır olub hâricden kimesnenin müdâhalesi tecvîz olunmaya ve kapudan paşaların ekser evkâtı Âsitâne'de geçüb kapu kethüdâlarını ba'zan kendü âdemlerinden istihdâm idegeldikleri ve bu usûlde kapu kethüdâsına muhtâc olmadıkları zâhir olmağla kapudan paşalar işbu kapu kethüdâlığı mâddesinden müstesnâ olalar eyâlât ve elviye menâsıbının hâsılâtına göre kapu kethüdâlarına birer mikdâr şey ta'yîn ve teşrîfâta kayd olunarak andan ziyâde bir şey taleb itmeyeler ve kapu kethüdâları ancak mahdûmlarının tahrîrâtıyla mansıb umûrını ve vilâyât mesâlihini rü'yet ve vârid olan tahrîrâtı Bâb-ı Âlî'ye i'tâ ve aralık aralık su'âl ve ihtâr ile mâddeyi unutdurmayub cevâbım ahz ve mahdûmlarına irsâle maksûr olalar.

(4)

Levend Çiftligi Kânûnnâmesi'nin Hulâsa Vechile Sûreti

El-hâletü hâzihi Levend Çiftligi'nde mevcûd mu'allem askerin ocak olmak üzre râbıtası husûsuna irâde-i seniyye-i hazret-i cihândârî müte'allik oldığından esâs nizâmı der-miyân ve müzâkere ve usûl ve fürû'ı mütâla'a olunub ber-vech-i âti tensîki istisvâb olunmuşdur. Devlet-i Aliyye'nin kavânîn-i kadîmesinden hâric olmamak içün işbu asker kadîm ocak olan Bostâniyyân-ı Hâssa ocağına mülhak olarak bostânî tüfenkcisi ocağı olub (**s.367**) ricâl-i Devlet-i Aliyye'den bir nâzır ve Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından bir ağa nasb ile bi'l-cümle umûr ve husûsları nâzır ve ağa ma'rifetleriyle ittifâkan rü'yet ve hâcegândan bir kâtib ve iki kâtib yamâğı ve iki nefer kâtibi ta'yîn ve bu gûne mu'allem askerin lâ-ekall on iki bine ibtâğı tabî'at-ı maslahatdan olmakdan nâşî zîrde beyân olundığı vechile ma'a-zâbitân bin altı yüz iki nefer bostânî tüfenkcisi Levend Çiftligi'nde ve mâ'adâsı Anadolı'da ve Rûmili'de münâsib mahallerde iktizâsına göre bin altışar yüz iki yâhûd nısfı olan sekiz yüz bir nefer tertîb ve ta'lîm olunmak iktizâ itmek hasebiyle evvel emirde Levend Çiftligi'ne tahsîs olunan sâlifü'z-zikr bin altı yüz iki nefer tetmîm ve masârifi tanzîm ile tahkîk olunub küsûrının dahi masârifi mukâyese ile ma'lûm oldukda îrâdı bulunub tahsîs ve ba'dehu Levend Çiftligi'nden

mu'allimler gönderilerek taşralarda asker tertîb ile refte refte on iki bine iblâğ olundukdan sonra istisvâb olunur ve îrâdı bulunur ise dahi ziyâde tertîb oluna zîrde defter gûne tertîb olundığı üzre bin altı yüz iki nefer zâbitân ve neferâtdan ibâret on iki bölük olarak bir orta i'tibâr ve ocak ağasından mâ'adâ mezkûr orta içün erbâb-ı istihkâkdan binbaşı ve kethüdâ ve ağa-yı yemîn ve yesâr ve mülâzımlar ve topcıbaşı ve arabacıbaşı ve cebecibaşı ve topcı ve arabacı ve cebeci çavuşları ve bölükbaşı ve mülâzım ve alemdâr ve zâbitân-ı sâ'iresi tahsîs ve her bölüge ikişer nefer sakâ ve esâmîleri neferât esâmîsine müsâvî olmak ve neferlige mülâzım bulunmak üzre altışar nefer karakullukcı ve neferât-ı merkûme evkât-ı hamseyi cemâ'atle edâ eylemeleri ve Birgivî Risâlesi ve avâma lâzım olacak kadar mesâ'il-i dîniyye ögrenmeleri zımnında kezâlik her bölüge birer imâm ta'yîn ve binbaşı ma'a-zâbitân bin altı yüz iki neferden ibâret olan on iki bölügün zâbiti ve beş yüzbaşı hükmünde olan ağa-yı yemîn ve ağa-yı yesâr yedi yüz seksan yedi neferden ibâret olan altı bölügün ve yüzbaşı yüz otuz neferden ibâret olan bir bölügün zâbiti olub zîrde işâret olundığı üzre zâbitâna tîmârlar hâsılâtından ma'âş tertîb ve neferâta yevmiyye tevcîh ve nân-ı azîz ta'yînâtları aynen virilüb bedel-i lahm ve katık-bahâları ulûfeleriyle ma'an mâh-be-mâh Îrâd-ı Cedîd Hazînesinden i'tâ kılına ve sâlifü'z-zikr yevmiyyelü neferâta rûz-ı Hızır'da birer tâkım kisve ve birer yemeni ve birer çizme tîmârlar hâsılâtmdan olarak Îrâd-ı Cedîd Hazînesinden ve eslihaları cânib-i mîrîden i'tâ oluna ve neferâtdan biri zâbit oldukda levni ve nev'i ma'lûm olmak içün bir tâkım libâs virilüb ba'dehu iktizâ eyledikde libâs-ı mezkûrı kendü ma'âşından tecdîd eyleye ve ibtidâ bir kimesne tüfenk-endâz neferi ve ba'dehu onbaşı ve çavuş ve alemdâr ve mülâzım ve bölükbaşı yâ'ni yüzbaşı (**s.368**) ve mülâzım ağa ve ba'dehu bölük-i evvelde ise ağa-yı yemîn yâ'ni sağ kol ağası ve bölük-i sânîde ise ağa-yı yesâr yâ'nî sol kol ağası ve ba'dehu kethüdâ ve sonra binbaşı olub ocak ağalığı münhall oldukda yine kapucıbaşı ağalardan münâsib biri nasb veyâhûd binbaşıların âkil ve kârgüzâr ve sadâkatkârlarından birine kapucıbaşılık ilâvesiyle tevcîh oluna ve bu tertîb üzre yolı işlemesi eskilik i'tibârıyla olub ancak fenninde mahâreti ve isti'dâdı yoğise aşağıdan erbâb-ı isti'dâdın takdîmi câ'iz ola ve kezâ bir kimesne ibtidâ topcı neferi ve ba'dehu top halîfesi ve top ustası ve çavuş ve ba'dehu topcıbaşı ve kezâ ibtidâ bir kimesne top arabacısı ve ba'dehu arabacı halîfesi ve çavuş ve arabacıbaşı ve kezâlik ibtidâ biri cebeci karakullukcısı ve ba'dehu nefer ve ba'dehu cebeci çavuşı ve ba'dehu cebecibaşı ve kezâ ibtidâ biri surnâ-zen ve tabl-zen oldukda eskiyerek yolıyla kangı tarafda ise mülâzım ve ba'dehu ser-surnâ-zen veyâhûd ser-tabl-zen ve ba'dehu mehterbaşı olub ve bunların cümlesi ber-vech-i meşrûh yolıyla eskiyerek terfi' olunub ancak mahâret ve isti'dâdı yoğise mâ-dûnı müsta'id bulundığı hâlde takdîm kılına işbu on iki bölügün her birine birer top tertîb olunub neferât-ı merkûme leyl ve nehâr kışlalarında mevcûd ve ta'lîm ve ta'allüm ile meşgûl olalar ve firâr idenleri te'dîb oluna ve zâbitân ve neferâtdan biri ocağa girdigi târîhden üç sene mürûrunda dirligiuden geçûb ocağı terk itmek ister ise ocağa gireli ulûfe ve ta'yînât ve kisveden aldığını tamâmen redd ve i'tâ itmek şartıyla ocakdan ihrâcına müsâ'ade câ'iz ola ve ma'âşlu zâbitândan ocakda ihtiyâr ve amel-mânde olanlar ma'âşlarının sülüsi ile ve seferde mecrûh ve amel-mânde olanlar ma'âşlarının nısfıyla yâhûd daha ziyâdecesiyle ve yevmiyyelü neferâtdan ocakda ihtiyâr ve amel-mânde olanlar yevmiyye ve ta'yînât-bahâlarının nısfıyla ve seferde mecrûh ve amel-mânde olanlar tamâm-ı yevmiyye ve ta'yînât-bahâlarıyla veyâhûd daha ziyâdecesiyle tekâ'üd olunalar. Ve ma'âşa mutasarrıf olanlar süvârî ve yevmiyyelü olanlar piyâde ola ve

süvârî olacak ma'âşlu zâbitânın hîn-i me'mûriyyetlerinde devâbb ve mevâşîsini kendüleri rü'yet idüb fakat ta'yînâtı cânib-i mîrîden virile topcı ve arabacı ocakları misillü nâzır ve ağa ma'rifetleriyle ocağının bi'l-cümle ricâl ve zâbitânı intihâb ve şurût mûcebince alâ-merâtibihim nasb oluna ve ocağa dâ'ir arzları nâzır ile ağa berâber temhîr eyleyeler neferlik yevmiyyesi nihâyetü'n-nihâye yirmi beş yaşını tecâvüz itmemiş pâk ve asîl ve tüvânâ yigitlere hüsn-i rızâsıyla tevcîh olunub ne kadar hadîsü's-sinn ise dahi tahrîri câ'iz ola ve binbaşı ve zâbitân-ı sâ'ire yevmiyyelü neferâtı hidmetkâr itmeyüb âhardan hidmetkâr kullanalar ve hidmetkâr kisvesi neferât kisvesi gibi olmayub fakat bir âte giyeler.

(s.369)

Ma'âşlu Zâbitân ve Sâ'ireye Senevî Virilecek Ma'a-ta'yînât-bahâ Ma'âş ile Aynen Virilecek Nân-ı Azîz Ta'yînâtının Mikdârı

Senevî Guruş	Yevmiyye nân Kıyye	
		(Ocak Me'mûrları)
12.000	10	Ocak ağasına
0000	25	Çiftlik hademesine
4.000	3,5	Ocak kâtibine
2.000	2	İki nefer kâtib yamağına
1.000	2	İki nefer kâtibine
		(Orta Zâbitânı)
4.000	5	Binbaşıya
1250	2,5	Kethüdâya
1000	2	Topcıbaşıya
500	1	Topcı çavuşuna
800	2	Arabacıbaşıya
400	1	Arabacı çavuşuna
500	1,5	Cebecibaşıya
300	1	Cebeci çavuşuna
600	1,5	Mehterbaşıya
		(Bölük Zâbitânı)
1.000	2	Yemîn ve yesâr ağalarının her birine
750	1,5	Kezâlik iki mülâzım ağalarının her birine
500	1,5	On iki bölük başıların her birine
400	1	Yirmi dört mülâzımların her birine
350	1	On iki alemdârın her birine
300	1	On iki çavuşların her birine

(s.370)

Yevmiyyelü Olan Zâbitân ve Neferât ve Sâ'irenin Ma'a-ta'yîn-bahâ Yevmiyyelerinin Mikdârı

Aded Nüfûs	Be-herine virilen yevmiyyenin mikdârı Akçe	**(Orta Zâbitânı ve Sâ'ir Hademesi)**
8	50	Cebeci neferâtı
2	50	Cebeci karakullukcısı
12	80	Bölük imâmları
1	90	Ser-surnâ-zen
1	78	Mülâzımı
1	90	Ser-tabl-zen
1	78	Mülâzımı
1	90	Ser-zilzen-zen
1	78	Mülâzımı
1	90	Ser-nekkâre-zen
1	78	Mülâzımı
		(Bölüklere Mahsûs Ûlâ Zâbitân ile Neferât)
0120	70	Onbaşı
1080	50	Neferât
12	78	Top ustası
12	66	Top halîfesi
96	58	Topcı neferâtı
12	66	Arabacı halîfesi
60	50	Arabacı neferâtı
12	66	Surnâ-zen
12	66	Tabl-zen
24	50	Sakâ
72	50	Karakullukcı

Zâbitân ve neferâtın vakt-i hazarda imâmeleri barata olub lâkin vakt-i seferde barata giymek meşakkati mûcib ve ale'l-husûs hîn-i muhârebede ve şiddetlü rüzgârlarda başlarında (s.371) durmayacağı bedîhî oldığından vakt-i seferde ve hîn-i me'mûriyyetlerinde barata yerine yek-nesak olarak münâsib bir gûne imâme virilüb anı giymeleri câ'iz olmak ve neferât-ı merkûme Âsitâne'de oldukca ulûfe ve ta'yînât-bahâları mâh-be-mâh Îrâd-ı Cedîd Hazînesinden virile gelüb lâkîn bir mahalle me'mûr olduklarında nân-ı azîz ve şa'îr ve samân cânib-i mîrîden virilüb ulûfe ve ta'yînât-bahâları yine mâh-be-mâh i'tâ ve kalem ile hesâb

rü'yet ve îrâd ve masraf olmak şartıyla Îrâd-ı Cedîd Hazînesinden ale'l-hesâb mikdâr-ı kifâye akçe i'tâ olunmak mâddeleri sonradan kânûnnâme-i mezkûra zeyl olunmuşdur.

Fî 21 S. Sene 1209

Ocağ-ı merkûmda olan ma'âşlu zâbitânım te'ehhüllerine ruhsat virilüb lâkin neferâtın mücerred olmaları lâzımeden olmağla bu mâdde dahi mu'ahharen kânûnnâme-i mezkûra zeyl kılınmışdır. Bir zâbitlik mahlûl olub da mâ-dûnı müsta'id bulunmaz ve hâricde müsta'id bulunur ise imtihân olunub hâricde olan kimesne fenninde mâhir zuhûr ider ise zâbitliğe idhâl câ'iz olması Mustafâ Reşîd Efendi'nin takrîri mûcebince Levend Çiftligi kânûnnâmesine zeyl ola deyü hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla ol vechile kânûnnâme-i mezkûra zeyl olunmuşdur.

Fî gurre-i Z. Sene 1210

(5)

İzzet Paşa'nın Sadâreti'ne Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezîr-i â'zam ve bi'l-istiklâl vekîl-i mutlakımsın seni selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhânemle taltîf eyledigimden sonra ma'lûm-ı sadâkat-mersûmun olsun ki selefin sadr-ı sâbık Melek Mehmed Paşa gâyet pîr ve ihtiyâr olmağla umûr-ı devletimi idârede fütûrı der-kâr oldığından umûr-ı nizâmiyye-i saltanat-ı seniyyeme sarf-ı zihn idemeyüb her ne kadar hutût-ı hümâyûnumla kendüye tenbîh ve rehâvet eylemeyüb her husûsa ikdâm ve sa'y ve ihtimâm eylemesi te'kîd olunmuş iken bir fâ'ideyi müntic olmadığı nezd-i şâhânemde muhakkak olmağla Sadâretden azl birle yerine âkil ve müdebbir ve sâdık ve mütebassır bir vezîrin nasbı iktizâ eyleyüb sen vüzerâ-yı izâm içinde memdûhü'l-ef'âl devlet terbiyyesi oldığından zabt eyledigin menâsıbda dahi hüsn-i sülûk ile ma'rûf ve âkilâne hareket ve etvârıyla mevsûf olub inâyet-i râbbü'l-âlemîn ile hidmet-i sadâretde dahi dîn ve devletime lâyık ve rızâullâha muvâfık etvâr ve harekete muvaffak olacağın zâhir olmağla karîha-i mülûkânemden makâm-ı vekâlet-i kübrâya istiklâl-i tâm ile nasb olunmuşsundur. Göreyim seni kâffe-i umûr-ı devletimi sana ihâle eyledim nizâm-ı Devlet-i (s.372) Aliyyem'i her umûra takdîm birle hayr-hâhân-ı dîn ve devlet ve kâr-âşinâyân-ı saltanatım ile müzâkere ve her maslahatda erbâbını istihdâm eyleyerek nizâm-ı devlet ve ref'-i mezâlim ile istirâhat-i ra'iyyet ve i'mâr-ı memleket husûslarına gâyet dikkat ve taşralarda olan usât ve eşkıyâyı siyâset eyleyüb husûsan ser-haddât istihkâmâtına ve derûnlarına esnâf ve neferât ve envâ'-ı levâzımât vaz'ına sa'y ve gayretde aslâ kusûr eylemeyüb her etvârını şerî'at-i garrâya tatbîk ve ibâdu'llâh üzerlerine neşr-i adâlet ve zalemeyi mazhar-ı siyâset ve sadâkatkârânı taltîf ve tahsîl-i rızâ-yı şâhâneme gayret eyleyesin. Cenâb-ı feyyâz-ı mutlak kâffe-i umurda hayra muvaffak eyleye âmîn.

(6)

Tashîh-i Sene İçün Sâdır Olan Fermân-ı Âlî

Mart şuhûr-ı Rûmiyye'den olub ve Şemsiyye ıtlâk olunan senenin ibtidâsı olub ve dâ'imâ müstekarr ve tagyîr kabûl itmeyüb kezâlik şems tahvîl-i bürûc i'tibârıyla üç yüz altmış beş gün ile yevm-i vâhidin yirmi bir cüz'ünden bir cüz'i gün-i Mart hesâbınca kâmil bir sene-i Şemsiyye olur ve şehr-i Muharrem şuhûr-ı Arabiyye'den olub ve Kameriyye i'tibâr olunan senenin ibtidâsı olub takrîben bir ay otuz ve bir ay yirmi dokuz gün olmağla üç yüz elli dört gün bir sene-i Kameriyye olur bu sûretde sene-i Kameriyye Şemsiyye senesinden her bir yılda on bir gün ve bir günün yirmi cüz'ünden bir cüz'-i gün noksân oldığından Kameriyye ile Şemsiyye seneleri mâ-beyninde otuz üç sene ile dört ayda bir sene tefâvüt olub bi-hasebi't-tefâvüt şuhûr-ı Arabiyye fasıldan fasıla intikâl idüb mevsim-i hâc ve sıyâm gâh bahâr ve gâh şitâya musâdif olub Mart ale'd-devâm ibtidâ-yı bahârda ber-karâr ve sene-i Kameriyye mütedâhil ve devvâr olmağla bin seksan altı senesinde ibtidâ-i Mart Zi'l-hicce'nin yirmi beşinci gününde vâki' olub ve seksan yedi senesi içinde Mart'ın senesi tamâm olmayub seksan sekiz Muharrem'inin beşinci güni senesi tamâm itmekle Kameriyye'nin seksan yedi senesinde Mart vâki' olmamış olur.

Sene-i sâbıkada tevcîh ve der-uhde olunan mîrî hidmetleri bin seksan yedi senesine mahsûb olmak üzre tevcîh ve hazîne defterlerine bu vechile kayd ve tahrîr olunmuş bu i'tibâr sahîh olmayub tedâhül sûreti nümâyân oldığından gayri ihtilâf-ı sene ile nizâ'dan hâlî olunmaz seksan yedi senesinde Mart vâki' olmamağla sene-i sâbıkada virilen Mart hidmetlerin defterlerde mahalleri seksan sekiz Muharrem'inde vâki' Mart'dan olmak üzre **(s.373)** senedleri tashîh olunmak içün telhîs olunub arz olundukda mûcebince kayd ve tashîh olunmak bâbında fermân-ı âlî sâdır olmağın vech-i meşrûh üzere kayd olunmuşdur.

Fî 19 Ca. Sene 1088

(7)

Âtıf Efendi'nin Takrîri

Cenâb-ı nüsk-sâz-ı umûr-ı kâ'inât celle şânuhu ani'n-nekâ'is ve'ş-şübhe ve'l-âfât hazretlerinin irâde-i aliyye-i ezeliyyesi bu kârhâne-i dehr-i muhaddesin nizâm ve îcâdına ta'alluk eyledikde harâbe-zâr-ı gabrâ-yı süfeliyyeye iskân ü îvâ eyledügi nev'-i benî âdemin cihet-i ma'âş ve zâbıta-i inti'âşlarını râbıta-i dekâ'ik mu'âmelâta rabt ve ta'lîk eyleyüb ta'lîm-i nikât-ı â'idât ve tefhîm-i rumûzât-ı vâridât siyâkında kitâb-ı müstetâb-ı hikmet-me'âbında (ve hüve'llezî ce'ale'ş-şemse ziyâ'en ve'l-kamera nûran ve kadderehu menâzile li-ta'lemû adede's-sinîne ve'l-hisâbe mâ-haleka'llâhu zâlike illâ bi'l-hakkı yufassılu'l-âyâti li-kavmin ya'lemûn)[1] nass-ı kerîmi ile irâ'et-tarîk-i hidâyet-refîk itmekle umde-i dâniş-verân-ı

1 "O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır." Yûnus sûresi 5. âyet.

ehl-i zekâ ve kıdve-i fetânet-disâr-ı fark-ı rüşd ve dehâ olan ulemâ ve hükemânın mazbût cerâ'id-i âsârları olan kavâ'id-i rûz-nâme-i musannafâtı medâr-ı zâbıta-i kâffe-i mu'âmelât olmağla kânûn-ı devlet ve âyîn-i saltanatın ibtidâ-yı zuhûrundan berü kâffe-i enâmın husûsan vâridât-ı hazâ'in-i mülûkün cihet-i zâbıtası şerâ'it-i hesâba menût ve dekâ'ik-i mesâ'il darb ve taksîme merbût oldığına binâ'en fırka-i ketebe ve zümre-i hademe-i hazînenin kuvve-i fikriyyeleri dâ'imâ vazîfe-i hâllerine masrûf ve inân-ı himmetleri her bâr semt-i dekâ'ik-i umûra ma'tûf olması lâzıme-i hâllerinden oldığı emr-i bedîhî olub lâkin zeyl-i muharrerâtda maksûd-ı aslî olan dekâ'ik-i emrin sıhhatini teşyîd ve te'yîd içün mesâ'il-i erbâb-ı hey'etin hülâsa-i makâllerinden ba'zı kavâ'id-i mer'iyyenin işbu mahalde tahrîri ihtiyâr olundı.

Hülâsası budur ki zamân-ı Hicret-i Nebeviyye aleyhi afdalü't-tahiyye hazretleri müte'ayyin ve müttefikun-aleyh oldığına binâ'en sene-i mezbûre Muharremi'nin evveli târîh-i İslâm'a mebde' i'tibâr olunmuşdur ve ehl-i şer' indinden bu târih-i Arabî'nin şuhûrı rü'yet-i hilâlden rü'yet-i hilâle dek olan müddetdir bu şuhûr gâh yirmi dokuz olur zâ'id ve nâkıs olmaz ve dört ay mütevâliyen otuz ve üç ay mütevâliyen yirmi dokuz olmak câ'izdir ve her on iki şehre bir sene ıtlâk iderler ve bu sûretde şuhûr ve sünûn-ı Kameriyye-i hakîkiyye olur lâkin şems ve kamerin hareketlerinde ve evzâ'-ı mesâkinde ve kamerin şemsden bu'dunda olan ihtilâfât sebebi ile rü'yet-i hilâlden rü'yet-i hilâle dek olan müddeti zabt mümkün **(s.374)** olmadığı ecilden umûr-ı şer'iyyeye ta'allukı olmayan umûrda hesâb ve ehl-i nücûm şems ve kamerin seyr-i evsat i'tibârıyla ictimâ'ları beyninde olan müddete bir şehr dirler ve her on iki şehre bir sene dirler ve bu sûretde şuhûr ve sünûn vasatiyye olur ve bu i'tibâr ile her şehre yirmi dokuz gün on iki sâ'at ve kırk dört dakîkadan ibâret oldığını edevât-ı rasadiyye ile tahkîk ve isbât ederler ve re's-i sene-i Kameriyye olan şehr-i Muharremi otuz ve Saferi yirmi dokuz i'tibâr eyleyüb bu minvâl üzre ilâ-âhiri's-sene birini otuz ve birisini dahi yirmi dokuz add eyleyerek sene-i kâmile-i Kameriyye'nin a'dâd-ı yevmiyyesini üç yüz elli dört güne iblâğ ederler ve her şehirde terk ve i'mâl eyledikleri kırk dört dakîka küsûrdan bir senede müctemi' olan beş yüz yirmi sekiz dakîka ki hasbe's-sâ'a sekiz sâ'at ve kırk sekiz dakîka ider senevî ol mikdâr sâ'ât ve dakâ'ikden her otuz senede on bir gün zâ'id buldukları cihetden otuz senede Zi'l-hicce'yi on bir def'a otuzar gün add idüb ol senelere kebîse dirler ve alâ-hâze't-tahkîk sene-i Kameriyye-i vasatiyye üç yüz elli dört gün ve sekiz sâ'at ve kırk sekiz dakîka olmuş olur ve sene-i Şemsiyye'nin müddeti zîh-i gürgânî rasadı mısdâkınca üç yüz altmış beş gün beş sâ'at ve farkı dokuz dakîka olub beynehümâda tefâvüt alâ-vechi't-takrîb on gün yirmi bir sâ'at olmak iktizâ itmekle târîh-i Kamerî olan vezâ'ifde mâdde-i tedâhül alâ-vechi'z-zarûrî zâhir olur.

Bu sûretde târîhi şemsî olan mukâta'ât ummâli her üç sene ki otuz altı şehr ider eyyâm-ı müctemi'a-i mütefâviteden her bir senede hâsıl olan eyyâmın üç senede müctemi' olan bir şehr-i kâmili i'tibârda mecbûr olub üç senede otuz altı ay vezâ'ifi yâhûd şehrî i'tibâr olunan sâ'ir masârifât-i metîzayı bir ay ziyâdesiyle otuz yedi ay i'tibâr eyleyerek her otuz üç senede bir senelik masrafı ve vezâ'ifi ziyâde virmege mecbûr olurlar bu keyfiyyetin habâyâ-yı hafâdan hârice ihrâcına cihet-i temsîli budur ki meselâ sene-i Kameriyye'nin eczâsından ibâret olan şuhûr-ı Arabiyye'den re's-i sene i'tibâr olunan gurre-i Muharrem ile şuhûr-ı Rûmiyye'den re's-i sâl-i şems i'tibâr olunan Mart meselâ elli üç yâhûd elli dört sene-i Hicriyye'den i'tibâr olunmak lâzım gelse bâlâda zikr ve tafsîl olundığı üzre küsûr-ı mütefâviteden müctemi' olan

keyfiyyât-ı dakîka mûcebince bin seksan yedi târîhine murtakî olunca bir sene-i Kameriyye tedâhül ve bin seksan yedi târîhinden dahi bin yüz yirmi bir sene-i Hicriyye'ye gelince iki sene-i Kameriyye ve bin yüz yirmi sene-i Hicriyye'den bin yüz elli dört sene-i Hicriyyesi'ne gelince üç sene-i Kameriyye tedâhül idüb (**s.375**) hasbe'd-dakka sene-i Hicrî adedi bin yüz elli dörde müntehî oldukda sene-i Kameriyye adedi gibi yüz sene olmayub belki doksan yedi sene olmak iktizâ eylemekle üç sene nâkıs olmuş olur elsine-i hademe-i hazîne ve kâffe-i nâsda elli dört Mart'ı elli beş Mart'ı deyü ta'bîr olunur bu galata i'tibâr sebebi ile miyânede üç sene-i Kameriyye mütedâhil olub kalîl ve kesîr masârif-i hazîne her ne ise zikr olundığı üzre bin elli sekiz senesinden bin yüz elli dört senesine gelince miyânede mürûr iden doksan altı senede üç senelik masraf ziyâde virilmiş olub ıstılâhât-ı ketebe-i hazînede (vâcib an-sene-i fülân) deyü yazılan ta'bîrin şerâ'it-i vaz'iyyesine aslâ i'tibâr olunmamış olur.

Ve hu mâddeye nass-ı kerîmden dahi işâret olundığı kibâr-ı müfessirîn hazerâtı sebt-i cerîde-i âsâr buyurmuşlar (ve fi'l-furkâni işâreten ilâ-hâze't-tefâvüti kemâ-revâ an-Alî ibn Ebî Tâlib radiya'l-lâhu anhu ve me'âlühû ennehû se'ele Yahûdî anhu ve kâle veka'a fî-kitâbi'l-lâhi'l-kerîm (ve lebisû fî-kehfihim selâse-mâ'ete sinîne ve ezdâdû tis'â) ve fi't-Tevrâti selâse-mâ'ete sinîne fekat ve leyse fîhâ tis'â fe-keyfe yekûnü't-tatbîku ve't-tevfîku fe-ecâbe anhü radiya'l-lâhu anhu inne's-senete'l-vâkı'ate fi't-Tevrâti alâ-hisâbi'ş-şemsiyyeti ve mâ-veka'a fi'l-Kur'âni alâ-hisâbi's-seneti'l-Kameriyye ve li-hâzâ kâle'l-lâhu Te'âlâ ve'z-dâdû tis'an hâzâ işâreti ilâ-tedâhüli tis'ate sinîne fî-selâse-mi'ete sinîn kezâ.)

Binâ'en-alâ-zâlik Devlet-i Aliyye-i ehed-peyvend hazînesi â'idâtından ibâret olan kâffe-i vâridâtın ve âmme-i masârifâtın mecmû'ı sene-i kâmile i'tibârıyla cârî oldığına binâ'en â'idât-ı mu'ayyenenin ba'zısı şuhûr-ı Şemsiyye ve ba'zısı dahi şuhûr-ı Kameriyye i'tibârıyla mesbût sahâ'if-i cerâ'id olub lâkin re's-i şuhûr-ı Şemsiyye i'tibâr olunan Mart'dan gâye-i Şubat'a varınca mukaddime-i mezkûrede vasf ve tafsîl olundığı üzre miyânede güzerân iden a'dâd-ı eyyâm hasbe'l-aded üç yüz altmış beş gün ve re's-i şuhûr-ı Kameriyye i'tibâr olunan Muharrem'den dahi gâye-i Zi'l-hicce'ye müntehî olunca mürûr iden a'dâd-ı eyyâm dahi üç yüz elli dört günden ibâret olub lâkin fi'l-asl re's-i târîh-i Hicriyye i'tibâr olunan sene-i Kameriyye'nin a'dâd-ı eyyâmı sene-i Şemsiyye eyyâmı adedinden on bir gün noksân oldığına binâ'en küll-i senete takrîhen on birer gün tefâvüt noksânı sebebi ile her otuz üç senede bir def'a şuhûr-ı Kameriyye'nin tedâhüli vukû'undan fesâd-ı hesâb-ı hazîne iktizâ eyleyüb husûsan yüz yirmi hir senesinde vâki' olan tedâhülden işbu bin yüz elli dört senesine gelince otuz üç sene mürûr idüb elli dört senesinde fikr ve mülâhaza olunan mâdde-i tedâhül vâki' olacağına binâ'en bast ve temhîd olunan mahzûrâtdan hâdis ve ârız olacak illet tedâhüle imkânı oldığı vechile tehyi'e-i tedâvî lâzıme-i hâlden oldığına binâ'en ba'zı umde-i kitâb ve nukâve-i ehl-i hesâb (**s.376**) ile tarîk-i müdâvâsı mülâhaza olundukda bâlâda tafsîl olundığı üzre tekevvün-i tedâhül sebebi ile ve re'y-i perde-i hafâda mütekevvin olacak mahzûrât-ı hafiyyeden başka fazla görinüb Hazîne-i Âmire'ye hâr-girân-ı zuhûrât mesâbesinde ârız olacak ocaklık mevâcibâtı masrafları (an) i'tibâr olunan gurre-i Muharrem re's-i şuhûr-ı Şemsiyye'den i'tihâr olunan Mart'a tahvîldeu gayri çâresi olmayub lâkin zikr olundığı üzre sene-i kâmilesi üç yüz elli dört günden ibâret eyyâm-ı sene-i Kameriyye masrafının an-gurre-i Muharrem'den iken sene-i kâmilesi eyyâmı üç yüz altmış beş günden ihâret sene-i Şemsiyye Martı'na munsarıf oldığı sûretde zâhir hâlde sene-i Şemsiyye'ye nakl

sebebi ile on bir günlük masraf-ı yevmiyye zâ'id olub lâkin hakîkat-i hâle nazaran tedâhül nizâ'ına illet-i müstakille olan sebeb-i hafî işbu sûretde zâhir ve bedîdâr olan on bir günden ibâret olub ve maksûd-ı aslı dahi be-her sâl sene-i Şemsiyye ile sene-i Kameriyye eyyâmı beyninde tefâvüt-i a'dâd-ı nesebiyyeden tekevvün eyleyan on bir gün ki otuz üç senede bir def'a ma'a-tefâvüte üç yüz altmış beş günden ibâret bir sene-i kâmile-i ma'neviyyenin nizâ'ı mâddesinin imhâsı olmağla bu sûretde meselâ yevmî hir kîse-i Rûmî mevâcibi olan bir kal'a neferâtı yevmiyyesi gurre-i Muharrem'den i'tibâr olundığı sûretde sene-i mezbûre Zi'l-hicce'si gâyetine dek eyyâm-ı sene-i kâmile i'tibâr olunan üç yüz elli dört günden iktizâ iden üç yüz elli dört kîseyi yine tamâmen almak ve mâdde-i nizâ'-ı tefâvüti mahv ve izâle içün sene-i Şemsiyye'ye nakl sebebi ile mütekevvin olan on bir günden iğmâz ve te'âmî olmakda ocaklık ashâbı neferâta bir dürlü gadr melhûz olmadığı emr-i bedîhî olmağla ol makûle Muharremî olan ocaklık yevmiyyesi sene-i Kameriyye eyyâmından ibâret olan üç yüz elli dört günlük mevâcibini yine tamâmen almak ve sene-i Şemsiyye'ye nakli sebebi ile mütefâvit görinen on bir gün meskûtün-anhu kalmada be's-i zâhiri melhûz olmayub lâkin bu emr-i hafiyyü'l-menâfi'in nükte-i mektûmesi dakâ'ik hesâbından bî-haber neferât-ı kılâ'a def'aten tefhîmi nev'an su'ûbetlü oldığı cihetden tedrîcî tefhîme vesîle olsun içün bu keyfiyyetin mukaddime-i şurû'ı bi-inâyeti'llâhi Te'âlâ bu def'a feth ve teshîri müyesser ve neferâtı müceddeden vaz' ve tahrîr olunacak Belgrad Kal'ası'ndan ve muzâfâtından olan kılâ' ve palanga neferâtından bede' olunması müstahsen görülmekle ibtidâ-i emrde Nefs-i Belgrad Kal'ası'nın el-ân tahrîrine mübâşeret olunan piyâde ve süvârî yerlü neferâtmdan şimdiye dek her ne mikdâr neferâtı tahrîr olunmuş ise inşâallâhu Te'âlâ yüz elli senesi Zi'l-hicce'sinin on üçünci gününden vâki' olacak elli iki senesi Mart'ı duhûlüne dek her ne mikdâr yevmiyyeleri yürür ise başkaca icmâl olunub iktizâ (**s.377**) iden yevmiyyelerinden müctemi' olan akçe başka virilmek ve elli iki senesi Mart'ından sonra sene-i Şemsiyye i'tibârıyla yevmiyyeleri Mart ibtidâsından yürimek ve inşâallâhu Te'âlâ senesi tekmîlinde bâlâda bast ve temhîd olundığı üzre sene-i Kameriyye'de alacakları üç yüz elli dört günlük yevmiyyeleri üç yüz elli dört gün i'tibârıyla tamâmen virilüb nizâ'-ı tefâvüti izâle içün sene-i Şemsiyye'ye nakl sebebi ile eyyâm-ı sene-i Şemsiyye'den fazla görinen on bir güne ta'arruz olunmamak ve senedî icmâlleri sene-i Şemsiyye i'tibârıyla üç yüz altmış beş günden bağlanub on bir günlügi def'-i nizâ'-ı tedâhül nâmıyla fürûnihâde ve üç yüz elli dört gün i'tibârıyla mevâcibleri virilmek ve bu siyâk-ı mer'iyye Belgrad aklâmından olan kılâ' ve palangalarda mer'î ve mu'teber tutulmak üzre mahalline kayd ve Belgrad hazînesi tarafına mufassalen sûreti ve iktizâ iden ahkâmı yazılmak bâbında emr ü fermân devletlü sultânım hazretlerinindir.

(8)

Londra Sefîri Âgâh Efendi'nin Takrîri

İşbu mâh-ı Receb-i Şerîf'in sekizinci Pençşenbe güni şeref-yâb-ı hamûl oldığım nâme-i inâyet-mâye-i mülûkâne ve hediyye-i behiyye-i hazret-i hüsrevânın bahren ve berren âlâ-yı vâlâ ve kemâl-i terhîb-i bî-hemtâ ile tavsîli ve teslîmi müretteb ve musammem oldığına

binâ'en üç gün mukaddem İngiltere Devleti'nin teşrîfâtı makâmında olan şövalyer-i kral-ı haşmet-iştimâlin ser-kâtibi ile berâber tarafımıza gelüb kral-ı müşârün-ileyh tarafından tertîb ve icrâ olunacak rüsûm-ı âlâyı ifâdeye me'mûr olduklarını beyân ve bu bâbda her vechile taltîf ve ihtirâmımız husûsı ehass-ı metâlib ve merâmı idügüni idrâ ve i'lân ve mukaddemâ Nebr-i Tayms'dan ubûr içün tedârük olunan mu'anven kayıklar âmâde ve muhtazır ancak bi-hikmeti'llâhi Te'âlâ bu sene-i mübârekede şiddet-i şitâ mütemâdî ve ziyâde olmağın ekser-i evkâtda nehr-i mezkûr müncemid ve âlây-ı bahrîde tekellüf ve meşâkk büveydâ ve terki evlâ olub hemân âlây-ı berrî ile iktifâsına bi'l-müzâkere iltimâsımıza müsâ'ade ve karâr virdikde nehr-i mezbûr üzerinde vâki' Londra şehrine tahmînen mesâfe-i bu'dı bir sâ'at olan Çelsi nâm sarây-ı âlîde tertîb-i ziyâfete kral cânibinden bir feld-mareşal me'mûr oldığı ve piyâde ve süvârî güzîde asâkiri zâbitânıyla mevcûd bulunacakları ve sarây-ı mezkûra vardığımızda feld-mareşal-i mersûm bizi istikbâl ve kral tarafından me'mûriyyetini ifâde ile bu hidmet kendüye ba'is-i fahr ve ikbâl oldığını tarafımıza teşekkür ve işâre eyleyecegini ve kral-ı müşârün-ileyhin altışar bârgîrli bir hintovı bizim içün biri dahi nâme-i hümâyûn içün ve iki adedi dahi li-ecli' **(s.378)** l-ihtiyât tezyîn-i âlây ve menât içün derûnlarında âdem olmayarak gönderilecegi ve bundan başka kraliçe cenâblarının ve velî-ahdı olan Prenc de Gal'in ve ikinci ve üçünci oğullarıyla karındaşının birer aded hintovları derûnlarında mu'teber âdemleriyle ve sâ'ir küberâdan bu misillü mu'anven hintovlar ile yirmi mikdârı milör mevcûd ve âlâyda berâher bulunacakları ve velî-ahd olan mûmâ-ileyh Prenc de Gal'in baş Şamirlanı Milör Çersi mihmândârlığımız hidmetine ta'yîn kılındığı ve yevm-i mezbûrda frengî hesâbıyla sâ'at onda iken ya'nî vakt-i zevâlden iki sâ'at mukaddem sarây-ı mezbûrda mevcûd bulunmamız ve tertîb olunan ziyâfetde ta'yîn kılınan küberâ ile berâberce olmamız ve ba'de't-ta'âm hareket ve kıyâm olunmak ve hediyye-i hümâyûndan olan atlar tesrîc ve tezyîn olunub pîşgâhımızda yedekde gitmek ve sarây-ı mezbûrdan bede' âlây ve müretteb olan mahallerden güzâr olunarak sâ'at birde iken ya'nî zevâlden bir sâ'at sonra kral sarâyına varılmak ve bundan dahi mihmândârlığımıza me'mûr dîger milör bizi istikbâl ve rikâbımıza düşüb tahsîs kılınan odaya varılub bir mikdâr tevakkuf ile teneffüz ve ârâm husûlünden sonra hutuvât-ı ta'zîm ve iclâl ile nâme-i inâyet-allâme-i mülûkânenin tevsîl ve teslîmine ibtidâr olunmak husûslarına bi'l-müzâkere karâr virildi. Ferdâsı feld-mareşal-i mersûmun tarafımıza bir kâğıdı gelüb me'âli kral cenâbları tarafından tertîb-i ziyâfet ve tevkîr ve ihtirâmımıza me'mûr oldığını ve bu makûle mübârek ve hürrem me'mûriyyet kendüye sermâye-i devlet ve bâ'is-i fahr ve menkabet idügüni ve vakt-i mu'ayyen ve ma'hûdda sarây-ı mezkûrda bulunmamızı ve bi-avnihi Te'âlâ vardığımızda ikrâm ve ihtirâmımız husûsunda bezl-i mâ-hasal-i kudret idecegini i'lâm ve du'â-yı devâm-ı Devlet-i Aliyye'ye kıyâm ile hatm-i kelâm ider.

Bunlardan mâ'adâ hediyye-i hümâyûndan olan boğçalar ve mücevher sorguclar ve piştovlar ile kahve ferdelerinin âlâydan bir gün mukaddem kral sarâyına irsâl ve tavsîli münâsib görüldigi kral-ı müşârün-ileyhin baş şamirlanı tarafımızı âgâh itmegin ber-minvâl-i muharrer hareket olunub yevm-i Çehârşenbe vakt-i asra karîb sâlifü'z-zikr hediyye-i mülûkâne ism ve resmlerini mübeyyin yâftaları üzerinde olarak arabalara tahmîl ve baş tercümânımız kulları ile tesbîl ve mûmâ-ileyh baş şamirlana teslîm ve tavsîl itdirilüb ferdâsı Pençşenbe güni ale's-sabâh hediyye-i hümâyûndan olan atlar ve tâkımları âdemlerimiz kulları ile sarây-ı mezkûra gönderilüb tesrîc ve tezyînlerine ihtimâm ve bizler varıncaya dek

hâzır ve âmâde olmaları tenbîh ve ikdâm olunmuş idi. Vakt-i ma'hûd duhûlünde bu abd-i âciz ser-kâtibî efendi bendeleri ve tercümânımız kulları ile arabalarımıza süvvâr ve icâbet-i da'vete ibtidâr **(s.379)** olunub kurb-ı sarâya vusûlümüzde kavalyer ta'bîr itdikleri atlu askeri zâbitânıyla iki cânibe dizilmiş dirân bayrakların küşâd ve mûzika dirler tabl ve alemleri ve lüle-gîr künbet-i heftâd olub sarây kapusuna duhûlümüzde piyâde askeri dahi bu sûretde saff-beste ve ta'lîm-i hünere ikdâmları esnâsında miyânlarından güzâr ve muvakkıf-ı sarâya vusûl ve karârda feld-mareşal-i mersûm ve sâ'ir bulunan zâbitân ve ekâbiri bizi istikbâl ve odaya vardığımızda mersûm yedinde olan kâğıdı kırâ'at birle tercümânımız vesâtetiyle tarafımıza irâ'et olundı. Me'âli emr-i muhârebe ve müdâfa'ada bezl-i mechûd ve ifnâ-i vücûd ile isbât-ı şecâ'at ve ibrâz-ı hidmet ve gayret idenlere mukâbele-i hidmetlerine mükâfât içün binâ ve inşâ olunmuş işbu sarây-ı dilârânın zâbiti bulundığım hasebiyle taraf-ı Devlet-i Aliyye'den misli nâ-mesbûk bu gûne mübârek ve hürrem ve mahz-ı latîf ve kerem ilçilik ile teşrîfiniz ve kralım tarafından icrâ-yı merâsim-i mihmân-nüvâzîleri hidmetine me'mûr olunmamız bana bâ'is-i fahr ve mübâhât ve sermâye-i rif'at ve sa'âdetdir. Cenâb-ı vâhibü'l-âmâl iki devlet beyninde ber-karâr ve kemâl bulmuş safvet ve müvâlâtın tezâyüdini mûcib tarafeynin merâm-ı mahsûs-ı hayr-encâmları olan ticâret mâddesinin te'yîd ve husûlüni müyesser ide ve cenâb-ı sa'âdetinizi her hâlde muvaffak idüb refâh-ı hâl ve safâ-yı bâl ile dâ'imâ hürrem ve şâd-kâm eyleye deyüb tekmîl-i senâ ve du'âsında tarafımızdan dahi Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde hulûs ve müvâlât ve sâf-ender-sâf muvâfât dem-be-dem müzdâd oldığına binâ'en şevketlü kerâmetlü kudretlü velî-mi'metim pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin meyl-i derûn-ı kerâmet-meşhûn-ı şâhâneleri mahsûs olub tezyîd-i meveddet ve ahâlî-i tarafeynin bâ'is-i istînâs ve ülfetleri içün emr-i ticâretin temhîdi irâde-i seniyyeleri olmağın bu bâbda İngilterelü hakkında taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir vechile dirîğ olmadığı bi-avni'llâhi Te'âlâ refte refte meşhûdunuz olacak semereden ma'lûmunuz olur. Ve siz dostumuzun bu me'mûriyyetini rütbetlü menziletlü krâl-ı haşmet-iştimâl cenâblarının tarafımıza bir lutf-ı azîminden ma'dûd olub gâyetle memnûn ve mahzûz oldum her hâlde müstedâm-ı ömr ve âfiyetde olasız cevâbından sonra mihmândârımız Milör Çersi da'vetimize gelüb ifâde-i me'mûriyyetine şu vechile mübâderet eyledigi Devlet-i Aliyye-i ebedü'd-devâmın hakkında haşmetlü miknetlü kralım cenâblarının safvet ve müvâlâtı ber-kemâl ve şevketlü kerâmetlü şecâ'atlü pâdişâh-ı İslâm ve şehin-şâh-ı vâlâ-makâm hazretleri cenâb-ı sa'âdetinizi bu mübârek me'mûriyyete intihâb ve bu cânibe ilçilik ile irsâl buyurmaları dahi gâyetle bâ'is-i mahzûziyyet ve memnûniyyetim olmuşdur deyü şifâhen sudûr iden kelimâtı kralım tarafından me'mûriyyetim hasebiyle cenâb-ı şerîfinize ifâde **(s.380)** ve teblîğ-i peyâm iderim ve bu me'mûriyyet bana sermâye-i devletdir didikde tarafımızdan dahi Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde dostluk-ı hakîkî oldığı gayr-i hafîdir bâ-husûs şevketlü kerâmetlü kudretlü veliyyü'n-ni'metim pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin meyl-i derûn ve teveccüh-i safvet-nümûn-ı şâhâneleri tezâyüd-i muhabbet ve meveddet idügüne misli nâ-mesbûk işbu ilçilik mâddesi şâhiddir. Kral-ı haşmet-ihtifâl cenâblarının Devlet-i Aliyye hakkında bu gûne izhâr-ı hulûs ve sadâkatlerinden ve be-tahsîs bu ilçiligimizden mahzûz ve memnûniyetlerinden ve tarafımıza cenâbınız vesâtetiyle beyânından be-gâyet memnûn oldum. Ve indimde bir lutf-ı azîm ve inâyet-i cesîmden ma'dûddur. Hemvâre müstedâm-ı ömr ve âfiyetde olasız cevâbıyla hatm-i kelâm olundı ba'dehu tehyi'e ve âmâde olunan ziyâfetden şekerleme ve meyve tenâvüli ve

şürb-i kahve ile iktifâ esnâsında atlar dahi müzeyyen ve mezerkeş birer meles âdemlerimiz yedinde sâha-i sarâyda hâzır ve müheyyâ dolaşdırılmakda iken vakt-i mev'ûd duhûl ve tertîb-i âlây tamâmen husûl buldığı haber virildikde nâme-i inâyet-mâye-i mülûkâne kemâl-i ta'zîm ve iclâl ile ba'de't-telsîm ser-kâtibimiz efendi kulları yedine teslîm olunub huzzâr-ı meclis pîşgâhımıza düşüb hintova bininceye dek teşyî' eylediler. Kral-ı müşârün-ileyhin bizim içün tahsîs olunan mu'anven hintovına mihmândârımız taraf-ı yesârda ve teşrîfâtî makâmında olan şövalyer ile tercümânımız kulları mukâbelemizde olmak üzre Horasanî destâr ve semmûr-ı fâ'izü's-sürûr ile hintova süvâr ve etbâ'ımızdan sekiz nefer kulları orta kuşak rikâbımızda ve kezâlik dört nefer çukadâr dahi verâmızda nâme-i hümâyûn hintovı pîşgâhında yürimege tanzîm ve tasmîm ve pîşgâh-ı âlâyda ser-kâtibi milörün hintovı delîl olub verâsında raht ve busât ile müzeyyen bir re's bârgîrimiz üzerinde al sâye şemseli kapud ile mîrahûr makâmında bir nefer âdemimiz verâsında hediyye-i hümâyûndan olan atlar birer birer yedekde çekilerek ve geh ü gâh iki tarafa sahîl urarak ve cünbüş-i reftârları kemâlde olarak yola azm ve hirâm ve ardları sıra bu abd-i âciz ba'dehu ser-kâtibimiz nâme-i hümâyûn ile ba'dehu kral cenâblarının iki aded hintovı ve sonra kraliçe cenâblarının ve Prenc de Gal ve birâderi Dük de Klarinc ve kral-ı müşârün-ileyhin birâderi Dük de Glosez'in birer kıt'a hintovları derûnunda mu'teber âdemleri olarak ale't-tetâlî birbirini vâlî ve tâlî olub ba'dehu bu abd-i âcizin altı bârgîrli bir kıt'a hintovı derûnunda ma'iyyetimizde olan kişi-zâdeler ve tercümân-ı sânî Ligoreşko kulları râkib olmuşlar idi.

Bunların verâsında küberâdan yirmi mikdârı milörler bu misillü mükellef hintovlar ile turna katarı dizilüb izdihâm-ı nâsdan âlâya kesâd ve fesâd gelmemek içün ilerüde ve sağda (**s.381**) ve solda ellerinde değnek iki yüz nefer zâbitân-ı piyâde yüriyerek ve yolları tathîr iderek ihtişâm-ı tâm ve ihtirâm-ı mâlâ-kelâm ile teveccüh ve azîmete kıyâm olundı. Bâlâda beyân olundığı üzre iki cânibde saff-beste ve îstâde olan süvârî ve piyâde zâbitânıyla esnâ-yı güzârımızda siyâk-ı sâbık üzre izhâr-ı mahâret ve edâ-yı me'mûriyyete sa'y ve gayret eylediler. Seyr ve temâşâ idenler mütehayyir ve ser-gerdân olarak ve zihâm-ı nâsdan kat'an ârıza-i tevakkuf vukû' bulmayarak Sen Cemiz Bark ta'bîr olunur kral bâğçesine varıldıkda kraliçe cenâblarının sarâyı bu mahalde olub kral ve kraliçe ve kerîmeleri ve sâ'ir ekâbir ve ta'allukâtı bu sarây pencerelerinde seyr-i âlâya nâzır olmalarıyla bu gûne muşa'şa' ve müzeyyen donanmış at meşhûdları olmadığından gâyet hoşlarına gelüb atları huzûrlarına ihzâr ve havâle-i im'ân-ı enzâr ile tahsîl-i mesârlarında nısf-ı çâr-yek mikdârı hintovlarda tevakkuf ve ârâm ve yine azîmete kıyâm olundı. Uzeyn Bark ta'bîr olunan bâğçenin kapusundan hurûc ve Bikadil tesmiye olunur rab-ı reste vülûc olunub ahsen vechile Sen Cemiz ta'bîr olunan kral sarâyı kapusı pîşgâhına vusûlümüzde atlar teslîm olunacak mahalle irsâl ve kral-ı haşmet-iştimâlin ser-kâtibi ile dîger mihmândârımız Pusko nâm milör istikbâl idüb tahsîs kılınan odaya istirâhat ve ârâm içün hirâm olundı. Bu mahalde dahi sarây zâbitânı saff-beste bulunub mürûrumuzda isbât-ı hüner eylediler. Bu esnâda nâme-i inâyet-mâye-i mülûkâne ser-kâtibimiz efendi bendeleri yedinde tahmînen bir çâr-yek mürûrunda kral-ı müşârün-ileyh dîvân otasında kendüye mahsûs olan al katîfeden işlemeli sandalî üzerinde bi'l-cümle ekâbir ve ricâli ve düvel ilçileri iki cânibde saff-beste-i kıyâm ve resm-i dîvân ve ihtişâm-ı tâm ile da'vetimize bir milör gelüb teblîğ-i peyâm itdikde ibtidâ ma'iyyetimizde olan kişi-zâdeler yanlarında refâkat içün birer milör berâber yüriyüb verâlarında tercümâlarımız ve İngiltere Devleti'nin tercümânı ve kral-ı müşârün-ileyhin ser-kâtibi ve bundan sonra

ser-kâtibimiz efendi bendeleri yalnızca nâme-i hümâyûn ile pîşgâhımızda bu abd-i âciz sağ tarafda mihmândâr ve cânib-i yesârda teşrîfâtcıları olan milör ile hareket ve odadan hurûcumuzda tekrâr da'vetimize ekâbir-i ricâlinden Milör Alesfort gelüb teblîğ-i peyâm ve dîvân odası kapusuna hirâm olundukda ilerüde giden kişi-zâde ve tercümânlar refîkleri ile iki tarafa açılub kral-ı müşârün-ileyhin baş şamirlanı bizi istikbâl ve sağ tarafımıza geçüb mihmândâr dahi solda kalub ser-kâtibimiz yedinde nâme-i inâyet-mâye-i şâhâne yanımda olarak dîvân odası kapusuna duhûlümüzde nâme-i hümâyûna ta'zîmen kral-ı müşârün-ileyh def'aten başından şapkasın eline alub icrâ-yı merâsim-i ihtirâma hareket ve kıyâm (**s.382**) ve odanın ortasına varıldıkda yerinden kıyâm biz dahi bu esnâda mukâbelesine hirâm eyledik Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâm ile İngiltere Devleti beyninde min-kadîmi'l-eyyâm mü'esses ve mümehhed olan bünyân-ı müşeyyedü'l-erkân müvâlât ve muvâfât dem-be-dem mübrem ve müstahkem olmakda olub mâ-takaddümden berü tarafeynden mu'teber ve muhterem olan uhûd ve mevâsîkın semeresi olan emr-i ticâretin tervîc ve teksîrine medâr-ı ('tınâ olur vesâ'il ve hâlâtın istihsâli ve tarafeyn re'âyâsının cânibeyn memâlikinde ticâret ve seyâhatlerini kemâl-i refâhiyyet ile geşt ü güzârları ve fürû'ât ve levâzımâtının istikmâli ve beyne'd-devleteyn evvelkiden birkaç kat ziyâde dostluk ve safvetin tezâyüdi ve ittihâd ve ittifâkın temhîdi içün müceddeden şurût tanzîmi ehass-ı metâlib-i Devlet-i Aliyye olmak mülâbesesiyle bu dâ'îleri taraf-ı saltanat-ı seniyyeden büyükilçilik ile irsâl kılınmışdır bi-avni'llâhi Te'âlâ ümîdvâr-ı hüdâyım ki bu makûle hayrı âmm-ı devleteyn ahâlîsine nef' ve cidâsı tamâm-ı metâlib ve emniyye-i hayr-encâmın bu abd-i âciz yüzünden karîn-i hitâm olmasıyla cümlemiz mesrûr ve şâd-kâm olalım dinilüb tercümânımız vesâtetiyle teblîğ-i peyâm ü merâm olundukda kral-ı müşârün-ileyh cenâbları dahi bu vechile cevâba bede'-i kelâm eyledi ki şevketlü kerâmetlü mehâbetlü pâdişâh-ı İslâm ve şehin-şâh-ı vâcibü'l-ihtirâm hazretlerinin tarafıma meyl-i derûn-ı safvet-nümûn ve teveccüh-i husûs-ı meveddet-meşhûn-ı mülûkâneleri der-kâr ve ziyâde idügi meczûmum iken ifâde ve ifhâmınız birkaç kat dahi te'yîd ve teşyîdine bâ'is ve bâdî olub an-samîmi'l-bâl i'timâd ve kabûlüm ber-kemâl olmuşdur işbu ilçiliginiz mâddesi tarafımdan bunun bir numûnesi add olunmuşdur mukâbele-i bi'l-misli tarafımdan dahi lâzım gelüb kadîmden berü devleteyn miyânında te'yîd bulan ittihâd ve hüsn-i mu'âşeretin bundan böyle dahi sebât ve teksîrine keremiyyetle meyl ve rağbetime Devlet-i Aliyye şekk ve şübhe itmeye ve sizi intihâb ve bu makûle mübârek ve hürrem ilçilige me'mûr kılınmanız dahi ziyâdesiyle bâ'is-i mahzûziyyet ve memnûniyetim olmuşdur.

Ve şevketlü kerâmetlü şecâ'atlü pâdişâh-ı İslâm hazretlerinin devlet ve ikbâl ve iclâlleri tezâyüdine an-samîmi'l-bâl meyl ve rağbet ve hâhişimi sadâkatle ifâdenizi me'mûl ve iltimâs iderim deyü dîvân tercümânı vesâtetiyle me'âli tarafımıza telkîn olundukda bi-avni'llâhi Te'âlâ semere-i sadâkatimizi budan böyle iktitâf ve ictinâ buyuracaklarında şübhe olunmaya dinildikden sonra ser-kâtibimiz yedinden nâme-i inâyet-mâye-i mülûkâne kemâl-i ta'zîm ile ahz olunub hâlâ erîke-pîrâ-yı saltanat-ı Osmânî şevketlü kerâmetlü mehâbetlü iclâletlü velî-ni'metim efendim pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Selîm Efendimiz Hazretleri'nin dâr haşmetlü miknetlü menziletlü dostlarına temhîd-i müvâlât ve meveddet-i hüsrevânelerini müş'ir nâme-i inâyet-mâye-i mülûkâneleridir diyerek ba'de't-telsîm kâ'imen yeden be-yedin teslîm ve hutuvât-ı ta'zîm ile ahz idüb düvel umûrını rü'yete me'mûr (**s.383**) Milör Gortovil'e tevdî' itdikde mektûb-ı hazret-i sadâret-penâhî dahi siyâk-ı meşrûh üzre tavsîl

olundukdan sonra kral-ı müşârün-ileyh ser-kâtibimiz ve tercümânlar ile elsine tahsîline meşgûl kişi-zâdeler ta'rîf ve tavsîf olunub edâ-yı âdâb-ı sefâret hitâm ve huzûrundan avd ve hirâm olundı verâmızdan ser-kâtibi milör gelüb hediyye-i hümâyûnîden ve ale'l-husûs at tâkımlarından ve piştovlardan gâyetle mahzûz ve memnûn oldukları teşekkürini cenâbımıza ifâdeye kral tarafından me'mûrum diyerek ifhâm ve teblîğ-i peyâm eyledikde dostun tuhaf ve hediyyesi dost-ı sâdıkı mahzûz ider ve kral cenâblarının bu teleffüt ve telattufları dahi hitâma misk kabîlinden olub hâsıl olan sürûr hadd-i ta'rîfden bîrûndur dinildikden sonra kraliçe cenâblarının tarafından dahi da'vetimize ikinci şamirlanı gelüb haber virdikde siyâk-ı sâbık üzre varılub baş şamirlanı olan Milör Pertun ile odasına duhûlde def'aten kıyâm biz dahi mukâbele ve hizâsına hirâm ve Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde müşeyyed ve müşedded olan musâfât ve müvâlât ve sıdk ve hulûs ve muvâfâtm semeresi olarak şevketlü şecâ'atlü velî-ni'metim pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin derûn-ı kerâmet-nümûn-ı şâhânelerinde bir ihtisâs bulmağla İngiltere Devleti'ne teveccüh-i mülûkâneleri der-kâr ve bu dostluk ve muhabbet birkaç kat dahi ziyâdesine vesîle-i esîle olmak mülâbesesiyle bu dâ'îmizi büyükilçilik ile bu cânibe me'mûr kılmışlardır. Cenâbınız ile bu misillü şevk ve keremiyyetle mülâkâtımdan ve mazhar-ı iltifâtınız oldığımdan tezâyüd-i muhabbet ve meveddete delâlet ider bir nümûne oldığından şevketlü kerâmetlü kudretlü velî-ni'metim efendimiz dahi mahzûz olacaklarında iştibâh buyurulmaya dinildikde kraliçe cenâbları dahi şevketlü kerâmetlü mehâbetlü pâdişâh-ı İslâm ve şehim-şâh-ı vâlâ-makâm hazretleri tarafından bu misillü mes'ûd ve hürrem ilçilik müşâhedesi bâ'is-i memnûniyyetim olub bâ-husûs cenâb-ı sa'âdetinizi bu me'mûriyyete intihâbları mâ-takaddümden berü işbu devleteyn beynimde te'yîd bulan dostluğun sebât ve devâmını ve bi-avnihi Te'âlâ bundan böyle devâm-ı ikâmetiniz ile tevâfür ve tezâyüdini mûcib olacağı bî-iştibâhdır deyü bu mazmûnı hâvî yedinde olan kâğıdı kırâ'at ve tercümânımıza irâ'et eyledikden sonra şifâhen teşekkürini şu vechile beyâna âgâz eyledi ki hediyye-i behiyye-i mülûkâneden gâyetle memnûn ve mahzûz ve bâ-husûs büyük kerîmesi hakkında i'tâf-ı merâhim-eltâf-ı hüsrevâne ma'tûf ü melhûz ve beyne'l-etrâb mücevher sorguc ihsânıyla kadr ve şânı imtiyâz buyuruldığından hâsıl olan sürûr ve hubûr hadd ve ahsâda nâ-mahsûr idügüni takrîr ve beyân ve du'â-yı devâm-ı eyyâm-ı ömr ve devlet ve tezâyüd-i ikbâl ve şevket-i hazret-i pâdişâhâne ile mertûbü'l-lisân olub hatm-i du'â ve kelâm itdikde inşâallâhu Te'âlâ (s.384) bu mahzûziyyet ve teşekkürinizi izn ve ruhsatınız ile atabe-i ulyâya tahrîr ve ifâde iderim şevketlü kudretlü kerâmetlü efendimiz dahi bu mu'âmele-i bi'l-mücâmelenizden gâyetle mahzûz olacaklardır dinildikde bu inâyet indimde ilçi efendi hazretleri tarafından bir lutf ve keremden ma'dûddur deyüb şevkli ve muhabbetli bir güzel meclis olub ma'iyyetimizde olan me'mûrîn kulları bunlara dahi ta'rîf ve tavsîf ile avd ve insırâf olundı. Bu meclisde hediyye-i hümâyûndan olan mücevher sorguclar kemâl-i hubûr ve sürûr ve şevk ve zevk-i nâ-mahsûrlarından nâşî da'vâ-yı muhabbetlerini isbât zemîninde kraliçe cenâbları mahall-i kalbi olan sol bögrine sokub ve kerîmesi dahi fark-ı re'sine takub harez-i cân ve kişver-i memâlik-i Rûm'a taraf-ı saltanat-ı seniyyeden müceddeden sultân-ı âlî-şân olduk vâdîlerinde dükşe ve mayledilere izhâr-ı şükûh ve şân ve haylîce tumturak ve ünvânları müşâhede olundı. Avn ve inâyet-i Bârî ve âsâr-ı teveccüh-i hazret-i evliyâ-yı ni'amî berekâtıyla şân-ı vâlâ-nişân-ı Devlet-i Aliyye'ye elyak ve nâmûs-ı saltanat-ı seniyyeye ahrâ ve evfak edâ-yı âdâb-ı sefârete bu vechile muvaffak olundukdan sonra evkât-ı sâ'irede kral-ı müşârün-ileyh ve kraliçe ile mülâkât olundığı vechile bir

def'a dahi mülâkâtımız irâde ve tarafımıza ifâde olundukda iltimâslarına müsâ'ade ve't-tekrâr hüsn-i mazmûnuna ri'âyet ve himmet olunub evkât-ı sâ'ireden ziyâde fakat destâr-ı Horasanî ile yine kral-ı müşârün-ileyhin dîvânına varılub mülâkâtımızda hevânın küşâyişi ve kırk günden berü mütevârî olan kars-ı şems-i münevver yevm-i mezbûrda ale'd-devâm ziyâ-küster ve şa'şa'a-pâş-i kişver-i hâver olması Devlet-i Aliyye'nin ikbâl ve bahtiyârlığa tef'el-i hayr ile iltifât-âmiz ba'zı kelimât irâs ve lâyık ve muktezâsı vechile cevâbdâd olduk ba'dehu müşârün-ileyhâ kraliçe cenâbları ile dahi mükerreren mülâkât ve haylîce mülâtafet-engiz kelimât olundukdan sonra hidmet tamâm olub hânemize avd ve hirâm ve istirâhat ve ârâm olundı. Fi'l-hakîka yevm-i mezbûrda müsâ'ade-i hevâ ve şems-i münîr ifâza-i envâr ve azvâ itmekle âlâyımıza kat-ender-kat revnak ve tâb virüb pertev-efzâ olmuşdur. Ve misli ve adîli nâ-mesbûk mesmû' ve manzûrları olmamış bir güzel âlây oldı deyü ma'raz-ı fahr ve mübâhâtda zebânzed havâss ve avâmmdır. Hamden sümme hamden ferdâsı Cum'a güni veli-ahdı olan Prenc de Gal cenâblarına tarafımızdan tertîb olunan hedâyâ-yı nâçîzâne tercümânımız ile irsâl ve ikinci oğlı Dük de Burk'a mükemmel raht ve busâtıyla bârgîrimiz ve tîr ve kemân ve zevcesi dükşeye boğça ve gül yağı ve üçünci oğluna seyfimiz ve donanmış tüfenk ve tîr ve kemân ve kraliçeye ve altı nefer kerîmelerine boğçalar gül yağlarıyla başka başka gönderilmekle istifsâr-ı hâtırlarına ri'âyet ve teşrîfâtcı ve ser-kâtibine ve mihmândârlar (s.385) ve Şamirlana boğçalar ihdâ ve sâ'ir iktizâ idenlere vech-i lâyıkı üzre teberrükler i'tâsıyla merâsim-i mürâ'âtları tarafımızdan icrâ olunarak izhâr-ı şükûh ve şân-ı saltanat-ı seniyyeye bezl-i vüs' ü makderet olundı.

(9)

Rikâb-ı Hümâyûna Dubrovniklü Tarafından Vârid Olan Arz-ı Hâldir

Şevketlü kudretlü azametlü kerâmetlü adâletlü mehâbetlü inâyetlü ve nusretlü bu fukarâ kullarına merhametlü Âl-i Osmân Pâdişâh Efendimiz sultânım pâdişâh-ı şark ve garb ve cihânın yedi iklîminin ve çâr kûşesinin şehin-şâhı ve sultânların sultânı hazretlerinin mübârek hâk-pâ-yı kimyâ-te'sîrlerine yüzler ve gözler sürüb envâ'-ı inkıyâd ve itâ'at ve inbisât birle du'â ve senâ-yı bî-nihâye kılındıkdan sonra risâle-i ubûdiyyet-nümâ ile ma'rûz-ı bi-mikdârları budur ki bu kulları üzerlerine edâsı lâzım gelan cizye-i şer'iyyelerini Hazîne-i Âmire'ye teslîm içün cumhûr-ı âcizânemiz ümerâsından Covanni Kobuga ve Covanni Sorgov nâm ilçilerimiz ta'yîn ve mu'tâd cizye ile dergâh-ı ma'delet-penâhîlerine irsâl olunmuşlardır. İnşâallâhu Te'âlâ rûmâle-i pâdişâhâneleri buyuruldukda ebâ an-ceddin kulûb-i sadâkat-âludemizde merkûz olan ubûdiyyetimizi isbât ve tasdîk eylediklerinde inâyet-i şevket-makrûnlarından tazarru' olunur ki ilçiyân-ı mesfûrân manzûr-ı ayn-ı atûfet-i pâdişâhâneleri buyurulmağla zîr-i cenâh-ı mûcibü'l-felâh-ı cihândârîlerinde mahmî ve ecdâd-ı kirâm-ı sa'âdet-iktirânlarından mazhar olduklarımız eltâf-ı kerîmâne-i pâdişâhâneleri bu def'a dahi kulları hakkında mebzûl ve bî-dirîğ buyurulmak mercû ve müsted'âdır.

Tahrîren fî Dubrovnik mâh-ı Avril evâsıtında sene-i İseviyye 1793

El-hakîrûn ve bendegân-ı sâdık ve sâbit

kadem ve kadîm harâc-güzâr kulları Dubrovnik Kinezi ve sâ'ir begleri

(ج)

İhrâc-ı Mevâcib Hakkında Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezîr-i â'zam memdûhü'ş-şiyem ve vekîl-i mutlak-ı kaviyyü'l-himmem İzzet Mehmed Paşa'sın taraf-ı kâmilü'ş-şeref-i şâhânemden seni selâm-ı meserret-ibtisâmım ile taltîf ve ikrâm eyledikden sonra işbu kısteyn mevâcibinin zamânıyla tedârük ve tevzî' ve taksîminde der-kâr olan ihtimâmın ve hidmet-i sadâret-i uzmâya me'mûr oldığın eyyâmdan berü cüz'î ve küllî umûr ve nizâm (s.386) ve temşiyyetde tekayyüd-i tâm ve dikkatin ve hıfz ve hırâset-nâmûs ve dîn ve devlet ve neşr-i âsâr-ı adâlet ve nasfet ve bi'l-cümle irâde-i mülûkânem ta'alluk iden husûsları itmâmda rızâ-yı hümâyûnuma muvâfık hareket ve izhâr-ı sadâkat ve istikâmete ikdâm ve himmetin nezd-i mülûkânemde karîn-i sâbâş ve tahsîn olmağla cenâb-ı perverdekâr kâffe-i umûrunda seni tevfîkât-ı aliyyesine mazhar ve her hâlde envâ'-ı birr ve hayra masdar idüb avn ve inâyet-i Hüdâ senin ile berâber ve sana itâ'at ve sadâkat ve i'ânet ve dîn ve devletime sâdıkâne hidmet idenlere mu'în ve yâver olsun her vechile sadâkat ve istikâmet ve tahsîl-i rızâ-yı hüsrevâneme mübâderetin mû-be-mû ma'lûm-ı hümâyûnum olmağla hayr-du'â-yı şâhâneme mazhar ve iltifât-ı hâss-i mülûkânemle mûkır oldığını ve senden her vechile hoşnûdiyyetimi cümleye i'lân ve iş'âr içün işbu hatt-ı hümâyûnum isdâr ve hila'-ı fâhire-i hüdâvendigârâne-peykerimden bir sevh-i semmûr-ı fâ'izü'l-hubûr ile bir kabza hançer-i süreyyâ silâhdâr ağa kulum ile sana tesyâr olunmuşdur. İmdi vusûlünde hutuvât-ı ta'zîm ile istikbâl ve hil'ati vaz'-ı dûş-i hamiyyet-pûş-i istiklâl ve hançeri bend-i miyân-ı gayret ve istihâl idüb bundan böyle dahi umûr-ı dîn ve devletimde senden me'mûl ve matlûb-ı şâhânem olan kâffe-i maslahatı sadâkat ve istikâmetle gayyûrâne rü'yet ve es'âra ziyâdesiyle dikkat ve takviyyet ve istihkâm-ı kılâ' ve ser-haddât ve def'-i ref'-i eşkıyâ ve bugât ve tanzîm-i umûr-ı mühimme ve levâzımâtda ve'l-hâsıl dîn ve devletime hayırlu ve nâfi' şân ve şevket-i şâhânemi şâmil ve câmi' olacak kâffe-i husûsâtda evvelkiden birkaç kat ziyâde mesâ'î-i meşkûre ve hidemât-ı mebrûre ibrâzına gayret ve adâlet-i şâhânemi her tarafda neşr ve icrâya ve refâh ve râhat-ı fukarâ-yı re'âyâ ve imâr-ı bilâd ve kurâya sarf-ı zihn ve rü'yet eyleyesin her hâlde rabbü'l-âlemîn sana tevfîkât-ı aliyyesini karîn idüb senin ile berâber sadâkat ve sana i'ânet ve tahsîl-i rızâna dikkat ve hulûs ile hidmet iden ricâl-i devletime ve bi'l-cümle ocaklu kullarıma dest-gîr ve mu'în olsun âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

(11)

İzzet Paşa'yı Taltîf İçün Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Benim vezîr-i rûşen-zamîrim bu gün Levend Çiftligi'ne teveccüh ve azîmet ve â'zam-ı mesâlih-i devletime olan umûr-ı harbe i'tinâ ve dikkat eyledigin mûcib-i mahzûziyyet-i tab'-i mülûkânem olub her etvâr-ı rızâ-cûyâne ve harekât-ı sâdıkânenden kemâl-i hoşnûdiyyetimi i'lân ve dil-hâh-ı şâhânem üzre levâzımât-ı cihâdiyye tedârüküne sarf-ı makderet eyledigin nezd-i hüsrevânemde karîn-i tahsîn oldığını beyân siyâkında taltîfen ve teşvîkan işbu hatt-ı hümâyûn-ı iltifât-nümûnı imlâ (s.387) ve bir kabza hançerle ma'an taraf-ı sâdıkânem

isrâ eyledim vusûlünde hançeri miyân-ı gayretine bend eyleyüb ve sana olan teveccühât-ı seniyye-i hümâyûnumı bilüb uhde-i istiklâline ihâle eyledigim kâffe-i mesâlih-i devletimi vech-i lâyıkı üzre idâreye teşmîr-i bâzû-yı ihtimâm husûsan tanzîm-i mühimmât ve tedârük-i levâzımât ve istihkâm-ı ser-haddât mâddelerine sa'y-i mâlâ-kelâm eyleyesin cenâb-ı Bârî her hâlde tevfîkât-ı aliyyesin refîk eyleyüb dâ'imâ safâ-yı hâtır virsün âmîn.

(12)

Venedik'e Tâbi' Cezâ'ir-i Yunaniyye Ahâlîsi Hakkında İttihâz olunan Nizâm-ı Fevka'l-âdeyi Hâvî Sefâretlere Virilan Takrîr

Memâlik-i Mahrûse sevâhilinde ve Akdeniz cezîrelerinde bâ-husûs İzmir şehrinde mütemekkinen ikâmet ve tüccâr sefâ'iniyle ol mahallere vürûd iden Hırvat ve Kefalonya ve Çanta ve Korfalu Venedik re'âyâsı öteden berü haşîn ve anûd-ı tavâ'if-i habâset-âlûd olduklarından bulundukları mahallerde ahâlî ve re'âyânın insilâb-ı emniyyetini mûcib ihtilâl-i nizâm-ı bilâdı müstevcîb nice ef'âl-i şenî'a ile me'lûf olub aralık aralık ihdâs-ı gavga ve cidâl ve ibâdu'llâha vücûh-ı mütenevvi'a ile nice hasâretler îsâlinden hâlî olmamalarıyla bu keyfiyyet bi'd-defe'ât Dersa'âdet'de mukîm Venedik ilçilerine iş'âr ve bu makûle habâset-kârânın men' ve def'ine dikkât ve konsolosları dahi ol eşhâs-ı şenâ'at-ihtisâsı himâyeden mücânebet eylemeleri elzem-i levâzımdan idügi tekrâr ale't-tekrâr mûmâ-ileyhim Venedik ilçilerine ihbâr olundığına mebnî ale'd-devâm bu emr-i mühimme nezâret ve bu bâbda konsoloslarına iktizâ iden vesâyâyı ber-vech-i ekîd telkîn birle hüsn ü nizâma mugâyir evzâ' ve etvârdan bu makûle eşhâsa izhâr-ı sahâbetden dâ'imâ tahzîr eylemeleri lâzımeden iken dikkât olunmadığından hüsn-i civâriyyete ve şart-ı meveddete mugâyir mahall be-mahall nice fesâdât ve cemî'-i ahâlî ve sekenenin adem-i emniyyetlerini müstelzim nice hâlât-ı kerîhe vukû' bulmakda olub hattâ bundan akdemce şehr-i İzmir'de ehl-i İslâm'dan ve zümre-i yeniçeriyândan bir nefer yasakcıyı âlet-i harb ile darb ve katl eylediklerinden mâ'adâ ferdâsı yasakçı-ı mezbûrun sâ'ir yoldaşları dahi derûn-ı şehirde harb ve cidâle mücâseret ve esnâ-yı cidâlde tekevvün iden harîk vesîlesiyle ahâlî ve re'âyânın emvâl ve eşyâsını dahi gasb ve gâret ve bu vechile izhâr-ı envâ'-ı şenâ'at ve fezâhat birle İzmir gibi belde-i nâ-mûrenin bu derece hasârete mübtelâ olmasına bâ'is oldukları âmmenin ma'lûmı olan keyfiyyâtdan olmağla tâ'ife-i merkûmenin aralık aralık mütecâsir oldukları (s.388) fezâhâtın ihtimâl-i vukû'unı fî-mâ-ba'd men' ve fesâdlarını külliyyen def' birle şehr-i mezkûrı hüsn-i rabıta ve nizâma ifrâğ ve gerek İzmir şehrinin ve gerek sâ'ir iskelelerin tavâ'if-i mezkûre mazarratından masûniyyetini müstelzim olacak vesâ'ili tahsîl ve isbâğ itmek husûsunı derece-i vücûbda oldığına binâ'en el-hâletü hâzihi tavâ'if-i mezkûrdan İzmir şehrinde ve sâ'ir mahallerde mukaddemâ tavattun ve te'ehhül idüb ahâlî-i memlekete mahsûs kâr ü kesb ile meşgûl olan eşhâsdan ra'iyyeti kabûl idenlerin mâ'adâsı tard olunub tekrâr avdete cesâret iderler ise sârık add olunarak zindâna vaz' olunmak ve Venedik sefâ'ini ile vürûd idenler müsellah gezmeyüb ve bilâ-mûcib karaya çıkmayub gemilerinde karâr ve beytûtet eylemek ve nizâ' veyâhûd âhar töhmetleri vukû'unda Venediklü olduklarına kat'an i'tibâr olunmayarak cemî'-i düvelde olageldigi vech üzre zâbitân-ı belde tarafından ahz ve habs ve te'dîb olunmak ve eşhâs-ı merkûmeden müte'ehhil olmayanlar ra'iyyeti kabûl iderler

ise kabûl olunmak üzre karâr-gîr olan işbu nizâm bâ-fermân-ı âlî İzmir ve sâ'ir iktizâ iden mahallere iş'âr olunmağla nizâm-ı mezkûr falân devlet ilçisi dostumuzun dahi ma'lûmı olmak içün işbu takrîr tahrîr ve imlâ olundı.

Ve fakat Moskov ilçisine virilen takrîrde tavâ'if-i mezkûreden Rusya'da tavattun ve temekkün itmiş olub ba'zı umûr-ı lâzıme rü'yeti zımnında yâhûd berây-ı ticâret Memâlik-i Mahrûse iskelelerine vürûd eyledikleri hâlde konsolosların yanında mevcûd mümzâ defter ile müsbet olanlardan mâ'adâsına Rusyaludur deyü sâhib çıkmamak ve Akdeniz'e geşt ü güzâr iden Rusya sefâ'ininin ba'zan mellâhları ol makûle eşhâsdan müterekkib oldukları ma'lûm olmağla mücerred Rusya sefînelerinde gemicilik itmeleri hasebiyle Rusyalu add olunmayub bu vesîle ile Rusya konsolosları sâhib çıkmayub ücret ile işler hademe misillü yine Venediklü add olunmak iktizâ idecegi ta'bîri derc olunmuşdur.

(13)

Haremeyn Hazînesi'nin Muvâzene Defteri

Vâridât

1.221.225,5	Mukâta'âtdan
0.076.569	Evkâfdan
1.297.794,5	

Masârifât

433.578	Vezâ'if ve masârif-i evkâf
(s.389)	
227.468	Surre-i şerîfe için virilan
002.396	İn'âmât-ı surre-i şerîfe
068.400	Harem-i hümâyûn için şehriyye
060.000	Dârü's-sa'âde ağasına bedel-i hâss olarak ma'îşet
050.000	Müşârün-ileyhin şehriyyesi
030.000	Hâzin-i şehr-i yârî ağaya ma'îşet
010.000	Mûmâ-ileyhin şehriyyesi
006.480	Dârü's-sa'âde ağası kâtibine ma'îşet
015.000	Mûmâ-ileyhin şehriyyesi
001.000	Hulefâya
010.500	Mekke ve Medîne kadılarına harc-ı râh
011.250	Müjdecibaşıya ve sakâbaşılara harc-ı râh

004.039,5	Berây-ı kapama ve vezâ'if ve in'âmât

Masârifât

1.975	Kırâ'at-ı mevlid-i şerîf in'âmâtı
7.696	Be-her sene taraf-ı şâhâneye takdîm olunan fâ'iz-i mukâta'ât
	Kütübhâne-i Enderûn-ı Hümâyûn
1.000	Ma'îşet-i mütevellî-i Vakf-ı Sultân Bâyezîd der-Edirne
0.300	Ma'îşet-i kâtib-i Vakf-ı Şeh-zâde
0.125	Ma'îşet-i kâtib-i Vakf-ı Galata
0.240	Bahâ-yı nân ve beşlik-i ağayân-ı Harem-i Hümâyûn
3.000	Masârif-i râh-ı âb-ı ayn-ı Arafât
5.000	Kırâ'at-ı mevlid-i şerîfde Dârü's-sa'âde ağasına in'âm-ı Hümâyûn
10.000	Surre ihrâcında kezâlik Dârü's-sa'âde ağasına in'âm
0.825	Şerîf-i Mekke'nin sekbânbaşısına in'âm-ı hümâyûn
0.250	Necâb-ı şerîfe
2.663	Masârif-i mâh-ı Hırka-i şerîfe
1.200	Merhûme Sâliha Sultân'ın baş ağası Ahmed Ağa'nın mâhiyyesi içün
2.350	Tekyelerin Muharremiyyesi
0.140	Çukadâr ve tatar-ı emîrü'l-hâcca in'âm
(s.390)	

Masârifât

5.235,5	Ahâlî-i haremeyne in'âmât
1.226,5	Masârif-i kırâ'at-ı mevlid-i şerîf der-Enderun-ı Hümâyûn
7.500	Üç def'a halvet-i hümâyûn masârifi
17.500	Ziyâde masârif-i Vakf-ı Sultân Ahmed Han-ı Evvel
100.000	Hîn-i hesâbda evkâfın matlûbâtı ber-vech-i tahmîn
150.000	İmâret-i selâtîn-i izâmın elli bin keyl dakik bahâsı Ber-vech-i tahmîn
1.248.337,5	

El-Mîzân

1.297.794,5 Ber-vech-i bâlâ vâridât

1.248.337,5 Ber-vech-i bâlâ masârifât

49.457 Mâl-ı Haremeyn fazlası

(14)

Cânib-i Îrân'a Cevâbnâme-i Âsafî

Devlet-i Aliyye-i Âliye-i Cihân-bânî ya'nî Saltanat-ı Seniyye-i Sâmiyye-i Osmânî ile İrâniyyân-ı Şehâmet-nişân Devleti miyânında ebvâb-ı muvâlât ve tevâdd-ı meftûh ve âyât-ı musâfât ve ittihâd-ı safha-i cânibeyne mübeyyen ve meşrûh olmak lâzım idügüni hâvi ve bu esnâda cemâ'at-i Lazkiyye'den ba'zılarının Rusyalu ile muvâfakat ve derbendde tahrîk-i silsile-i şerâret eylediklerine binâ'en mahall-i huyûl-ı sipâh itmek mümkün olan tarafa kadar inân-ı azîmet-imâle olunmamak üzre istîsâl-ı ashâb-ı dalâl ve fesâd ve istihsâl-i mesûbât-ı gazâ ve cihâda hâlâ sâyebân-ı zemîn-pîrâ-yı fehâmet ve revnak-fezâ-yı arsa-i celâdet şehâmetlü Muhammed Han-ı salâbet-menkabet hazretlerinin niyyet ve himmetleri masrûf olub beyne'l-cânibeyn cihet-i câmi'a-i İslâmiyye'ye nazaran cânib-i seniyyü'l-cevânib-i Devlet-i Aliyye'den dahi ser'asker-i zafer-peyker ta'yîn ve tesyârıyla cihâd ve gazâ sevâbını tahsîlde şirket ve bu kârda muvâfakat olunması içün han-ı müşârün-ileyhin emriyle iş'âr-ı hâle mübâderet olundığını muhtevî bu def'a firistâde ve isrâ kılınan mektûb-ı mevaddet-üslûbunuz ta'yîn olunan meb'ûslarınız vesâtetleriyle makâm-ı Sadâret-i uzmâmıza vârid ve vâsıl ve mefhûm-ı sadâkat-mersûmuna ıttılâ'-ı muhibbânemiz muhît ve şâmil olmuşdur. El-hâletü hâzihi şehim-şâh-ı hurşîd-efser-i cemşîd-i serîr ve pâdişâh-ı cihân-ârâ-yı kişver-gîr-i pîrâye-i çâr-bâliş-i evrenk-azamet ve zîb-efza-yı tâk-ârâyiş-i übbehet ve şehâmet-i husrev-i kahramân **(s.391)** şükûh-ı dârâ-sipâh-ı hakan keyvân-ı gulâm-ı felek bârgâh-ı tırâzende-i müttekâ-yı hilâfet ve şehr-i yârî berâzende-i deyhem-i devlet ve bahtiyârî şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velî-ni'metim efendim pâdişâh-ı ferhûnde cenâb ve hüdâvend-i hümâyûn-ı elkâb hazretlerinin Devlet-i Aliyye-i sermediyyü'l-kıyâm ve saltanat-ı seniyye-i ebediyyü'd-devâmlarıyla devlet-i İrâniyye beynlerinde hubb ü vedâd ve safvet ü tevâbb pây-dâr ve ittihâd-ı milliye-i İslâmiyye takrîbiyle dahi meveddet ve müsâlemât-ı bedîhiyyetü'l-izdiyâd ve muvâlât-ı celiyyetü's-sedâd der-kâr olub ikâmet-i dîn-i müstebîn-i Ahmedî ve idâmet-i şer'-i mübîn-i Muhammedî'ye ri'âyet-i pâdişâhî ve ale'l-husûs emr-i zi'l-celâl-i ilâhî muktezâsı üzre saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye'nin ihrâz-ı mesûbât-ı sermediye himmet-i vâlâ-nihmeti bedîdâr ve zikr olunan Rusya Devleti ve müttefiki olan Nemçe Devleti ile Devlet-i Aliyye beyninde mün'akid olan silm ve safvet bundan akdem ba'zı esbâba binâ'en mübeddel-i adâvet ve husûmet oldığı hengâmda saltanat-ı seniyye-i kavî-şevket cânibinden vücûb-ı şer'î muktezâsı üzre mücerred i'lâ-yı kelimetu'llâhi'l-ulyâ ile ikâme-i fariza-i cihâd

ve gazâ niyyet-i hâlisasıyla devleteyn-i mezkûreteynin berren ve bahren tertîb-kerdeleri olan askerlerine ta'yîn-i leşker-i nusret-eser-i İslâmiyyân ile mukâbele olunub bir tarafdan i'ânet olunmaksızın ceng ve peykâr ile mütevekkilen âla'llâhi'l-müste'ân ve müstemiden burûhâniyyetü habîbi'r-rahmân emr-i cihâda münferiden sarf-ı makdûr ve ihrâz-ı mesûbât-ı gazâya sa'y-i mevfûr olundığı cümleye ma'lûm ve âşikârdır. Meşâgıl-i muhannet-i seferiyye ve gavâ'il-i meşakkat-i harbiyye ber-vech-i muharrer ihrâz-ı mesûbât-ı gazâ içün birkaç sene ihtiyâr olundukdan sonra bi'l-âhare âsâyiş-i ibâd zımnında tarafeynin hâhiş ve talebi ile miyânede nice şerâ'it-i uhûd tevsîk ve revâbıt-ı kuyûd ve ukûd tensîk olunarak devleteyn-i mezkûreteyn ile cevâz-ı şer'î üzre musâlahaya ibtidâr ve ehad-ı tarafeynden biri âharı hakkında nakz-ı ahd itmedikce dîger tarafdan dahi nakz-ı ahd olunmayub vikâye-i şerâ'it-i sulh ü salâha cânibeynden ikdâm olunmak şartı dahi ahidnâmelerde tasrîh ve iş'âr olunmak hasebiyle saltanat-ı seniyye ol vakitden berü tanzîm ve tetmîm-i umûr-ı dâhiliyye ve tahkîm-i rasânet-i ser-haddât-ı hakaniyye mehâmm-ı lâzımü'l-ihtimâmıyla iştigâl ve îcâb-ı şer'-i mutahhar üzre vikâye-i şurût-ı mu'âhedeye ve bu vechile dahi îfâ-yı sünen-i seniyyeye dikkât-i bî-hemâl itmekde olub kaldı ki cihâd ve gazâ mü'minîne farz-ı kifâye oldığına nazaran Devlet-i Aliyye'nin şimdiki hâlde vikâye-i sulh ü salâha mübâdereti ebvâb-ı gazâ ve cihâdın insidâdını îcâb itmeyüb saltanat-ı seniyye ile cihet-i câmi'a-i İslâmiyyesi olan şecâ'ân-ı hamiyyet-nişân ve celâdet-kârân-ı heyecân-ı pür-sitân-ı muvahhidîmin berren ve bahren ba'zı mahallerde ihrâz-ı mesûbât-ı cihâd ve i'lâ-yı kelimetu rabbü'l-ibâda sa'y ve ictihâdları farîza-i mezkûreyi **(s.392)** iskât idecegi ve devleteyn-i mezkûreteyn tarafından mugâyir-i uhûd ve mevâsîk-i tavr ve hareket zuhûra gelmeksizin Devlet-i Aliyye-i şevket-bünyân ve saltanat-ı seniyye-i übbehet-nişân tarafından hod-be-hod i'lân-ı harbe ibtidâr-ı mesâğ-ı şer'î üzre akd olunan bâlâda mastûr şurût-ı uhûdun hilâfı olmak lâzım gelecegi erbâb-ı elbâb indlerinde vâreste-i kayd-ı âşikârdır. Kaldı ki Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Devlet-i İrâniyye beyninde mün'akid ve merbût olan hable'l-metîn musâfât ve müsâleme masûn ani'l-infisâl ve cihet-i câmi'a-i İslâmiyye mülâbesesiyle İrâniyyân hakkında tevecciihât-ı derûniyye-i cihân-bânî der-kâr ve tâm olmağla beyne'd-devleteyn lâzımü'l-îfâ olan mürâ'ât-ı hayriyyet-âyât-ı hakîkiyye ve müvâlât-ı safvet-beyyinât-ı sıddîkiyyenin icrâsına ba'd-ez-în dahi himem-i seniyye masrûf olacağı beyâm ve der-kâr olan tehâbb ve tevâdd nev-be-nev kabûl-i terakkî ve izdiyâd itmekde idügi i'lânı te'yîd-i mebânî-i vedd ve muhabbet ve teşyîd-i erkân-ı sıdk ve muhâlesâta zerî'a ittihâzıyla mektûb-ı meveddet tahrîr ve meb'ûsunuz mûmâ-ileyhimâ mu'âvedetiyle tesyîr olunmuşdur. İnşâallâhu Te'âlâ lede'l-vusûl keyfiyyet karîn-i ilm-i dirâyet-kârîleri oldukda fî-mâ-ba'd dahi îfâ-yı muktezâ-yı hulk-perveriye ri'âyet olundukca savb-ı muhibbânemizden dahi icrâ-yı mübteğâ-yı hulûsverîye ve tezâyüd-i hubb ü vedâd ve terakkî-i safvet ve sedâd hâlâtına ikdâm ve dikkât olunacağı bi-iştibâhdır.

(15)

Paris İlçisi Seyyid Alî Efendi'nin Tahrîrâtı

Devletlü inâyetlü merhametlü veliyyü'n-ni'am vefiyyü'l-himem efendim sultânım

hazretleri farîza-i zimmet-i ubûdiyyetim oldığı üzre leyl ve nehâr du'â-yı füzûnî-i eyyâm-ı ömr-i devlet ve ikbâlleriyle müdâvim oldığım nezd-i devletlerinde rûşendir. Ber-muktezâ-yı me'mûriyyet Marsilya'ya vusûl ve âdet-i efrenciyye üzre otuz altı gün nezâret-i hamyâzesiyle güzârende-i avân ve lede'l-hitâm Marsilya şehrine çıkılub beş gün ikâmet ile ahâlîsi mükâfâta kıyâm eylediler humâr-ı zevk akîbinde olageldigi zâhir iken bu tarafda aks-i kaziyye ile evvel emirde humâr ve ba'dehu envâ'-ı zevk-i nâdîde te'âkub itmişdir. Şehr-i mezbûrdan Paris şehrine gelinceye dek her kangı şehre tesâdüf ve beytûtet olundı ise birbirinden örnek alarak ve yek-dîgere ikrâmda tefevvuk itmek dâ'iyyeleriyle yirmi beş gün ale't-tesâvî sûr-ı ittisâli ile lehü'l-hamd Paris'e duhûl olundı. Fi'l-hakîka tâ'ife-i merkûme bi't-tab' Devlet-i Aliyye ve millet-i İslâmiyye'ye muhibb oldukları vücûhundan olub hidmete me'mûr olanların rûşenden âşikâr ise dahi dünyâyı bilmez dihkânîlerinden dahi mesmû' olmuşdur. Binâberîn Devlet-i Aliyye'nin şân-ı übbehet-nişâm bu tarafda azîm ve herkes hâlince bu abd-i âcize tevkîr (s.393) ve tekrîm ile icrâ-yı levâzım-ı muhabbet ideyorlar Marsilya'dan Paris şehri iki yüz on sâ'at mesâfeden ibâret iken işbu mesâfe kân eşcâr ve besâtîn ve mezrû'ât ve bağ ve hadâyık ile ârâsta olmuş bir kebîr bâğçe gibidir bir şibr mahalli hâlî ve imâretden berî degildir. Umûrlarında mukaddem oldukları ra'nâ ma'lûm-ı devletleridir dağdağa-i ihtilâl sebebiyle perîşânlık müstelzim iken zerre kadar alâyim-i harâhî görülmemişdir. Fakat istilâ takrîbiyle Tolun'da ve ba'zı gûne muhârebât ile Lion nâm şehr-i cesîmde biraz hâneler münhedim olmuş ise dahi yine bir tarafdan ta'mîr olunmakdadır. Şehr-i dilârâ-yı Paris ma'mûr ve âbâdân ve envâ'-ı hadâyık-ı ferah-nişân ile gıbta-fermâ-yı Frengistân olmağla küll-i leylet birer bâğçede sâzende ve hânendegân ve dürlü dürlü âteş-bâzlıklar ile sekenesi handân ve şâdumândır.

Vakt-i sayfda bâğçeler oldığı gibi hengâm-ı şitâda derûn-ı şehirde olan yırmi dört aded komedya yâ'ni hayâlhânelerde icrâ-yı zevk-i dâ'imîye mübtelâlardır seyre giden bir âdem beş Frank'a ki her biri bizim sikkeye göre yirmi altı paradır virir. Bir küçük limon kıt'asında sükkerî dögdürmeyi bir Frankaya iştirâ ve şirin-mezâk olur bu tarafda akçe su gibidir. Ammâ herifler buluyor. Ve harc ideyor. Nisvânı be-gâyet mu'teber ve serbestdir. Hattâ zükûrundan sâhib-i imtiyâz ve mertebe olanları mevcûd iken ednâ bir zenn meclise gelse sadr-ı meclis tahliyye ve kıyâm ve âşinâlık ile ol mahalle ku'ûd itdirüb kendüsi ayakda kalur. Mani'nin diyâr-ı Acem'de Anûşirvân'ın pederi vaktinde neşr eyledigi mezheb-i bâtılı bu semtlerde düstûrü'l-ameldir miyâne-i zükûrda ittifâk nâ-yâb menzilesindedir henüz geregi gibi tefehhüm olunamadı ammâ zâhirîsi bu vechile olmalı inşâallâhu Te'âlâ ba'd-ez-în hâk-pâ-yı devletlerine tahrîr olunur. İşbu Saferü'l-hayr'ın üçünci mübârek Cum'a günü tertîb olunan âlây ile nâme-i hümâyûn müdîrân-ı cumhûra teslîm ve edâ ve şan-ı Devlet-i Aliyye üzerine merâsim-i i'zâz ve i'zâm kemâ-yenbağî mürâ'ât ve icrâ olundı. Kaldı ki: Merhametlü efendim efendilerimizin buyurdukları gibi hareket ve tasarruf gâyet muzır olmağla ri'âyet-i rahd-ı vasat dahi züllden hâlî degil ise bile nâ-çâr ihtiyâr olunur lâkin evvel emirde mu'ayyenât mertebe-i kifâyeden dûn ve bir sene zarûrî şân-ı Devlet-i Aliyye muhâfazasıçün ikdâr buyurulmak husûsı mukaddemen niyâz olunmuş olmağla hakk-ı bendegânemde ebed-merhûn olan inâyet-i kâmileleri der-kâr ve isbâğ buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlü inâyetlü veliyyü'n-ni'am efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 9 S. 212

Mühür

Yâ Aliyyü'l-â'lâ

(s.394)

(16)

Sadr-ı â'zamın İstiklâlini Hâvî Hatt-ı Hümâyûn

Benim vezîr-i â'zam-ı sadâkat-kâr ve vekîl-i mutlak-ı hamiyyet-şi'ârım İzzet Mehmed Paşa seni selâm-ı selâmet-encâm-ı hümâyûnumla ba'de't-taltîf ma'lûmun olsun ki hidmet-i sadâret-i uzmâda her hâlini rızâ-yı hakk ve rızâ-yı şâhâneme tatbîk ile tanzîm-i umûr-ı devlet ve tesviyye-i mesâlih-i ihâd-ı Rabb-i İzzet husûsunda âkilâne ve rızâ-cuyâne sa'y ve gayretin ma'lûm-ı hümâyûnum olmağla senden vücûhla râzı oldığım iştibâhdan ârîdir. Uhde-i sadâkatine muhavvel olan mehâmmın cümlesinde ve bâ-husûs ocaklarım kapu kullarımın bu def'a bir kıst mevâcibleri tedârük ve tevzî'inde zuhûra gelan hidmetin pesendîde-i mülûkânem olmağla mazhar-ı du'â-yı hayr-ı hüsrevânem olmuşsundur. Hidmet-i mezkûreni tahsîn ve seni taltîf ve istiklâlini te'yîd ile teşrîf zımınında hâssa kürklerimden bir sevb-i semmûr kürk ve bir kabza mücevher hançer hazînedâr ağa kulum ile irsâl olunmağla istikbâl ve tebcîl birle kürk ve hançeri zîver-i dûş ve miyân ve du'â-yı devâm-ı ömr ü devletimi merfû'-ı bâr-gâh-ı Rabb-i Mennân eyledikden sonra mecbûl oldığın sadâkat ve gayret muktezâsı üzre ocaklarım vikâye-i nizâmlarına ve ser-haddât-ı şâhânemin tekmîl-i levâzım-ı takviyyelerine ve Memâlik-i Mahrûsem sükkânının mezâlim ve ta'addîyâtdan sıyânetlerine ve zaleme ve eşkıyâ gürûhunun def'-i vücûdlarıyla ibâdu'llâhın istirâhatlerine ve Âsitâne-i Aliyyem sekenesinin celb ve teksîr-i erzakları ve ta'dîl ve iktisâr-ı es'âr husûslarına ve ocaklarımda olan mühimmâtın bir gün evvel tekmîl-i noksânlarına ve hademe ve ricâl-i Devlet-i Aliyyem'den emrine mütâba'at ve imtisâl ve umûr-ı me'mûrlarına sa'y-i bî-hemâl idenleri lâyıkı üzre taltîf ve ikrâmlarına ve sana muhâlefet ve hidmet-i lâzımelerinde kusûr idenleri taraf-ı şâhânemden sana virilen istiklâl-i küllî muktezâsı üzre lâzım gelen te'dîblerinin bilâ-tevakkuf icrâsına sarf-ı liyâkat ve'l-hâsıl kâffe-i mehâmm-ı saltanat-ı seniyyemde evvelkinden bikaç kat ziyâde ikdâm ve gayret eyleyesin Cenâb-ı Hakk muvaffak eyleye âmîn.

(17)

Muvâzene-i Politikaya Dâ'ir Re'îsü'l-küttâb Âtıf Efendi'nin Lâyihası

Birkaç sene mukaddem Fransa'da şu'le-endâz zuhûr ve etrâf ü eknâfa şerâre-feşân-ı şer ü şûr olan âteş-i fitne ve fesâd sinîn-i vefîreden berü melâ'în-i melâhidenin tasavvur-kerdesi olub îkâzına fırsat-bîn oldukları bir fitne-i nâ'ime oldığı erbâb-ı vukûf indinde ma'lûm olan mevâddandır. Şöyle ki: Volter ve Ruso dimekle ma'rûf ve meşhûr (s.395) olan zındıkların ve anlar misillü dehrîlerin hâşâ sümme hâşâ sebb-i hazerât pâk dâmenân-ı enbiyâ ve kadeh ve zemm-i mülûk-i kübrâdan ve cemî'-i edyânı ref' ve ilgâ ve şîrînî-i müsâvât ve

cumhûriyyeti îmâdan ibâret olan elfâz ve ta'bîrât sehhilü'l-me'haz ile sûret-i istihzâda lisân-ı avâm üzre tab' ve neşr itdikleri te'lîfât-ı müte'addidelerine (ve li-külli cedîdin lezzetin) diyerek sıbyân ve nisvâna varınca ekser-i nâs meyl ve rağbet ve mütâla'alarına müdâvemet itdikce ilhâd ve fesâd-ı maraz-ı frengî gibi urûk dimâ'larına sârî olarak i'tikâdlarını ifsâd itmekle ihtilâlin iştidâdı hengâmında sedd-i kenâ'is ve katl ve tard-ı rehâbîn ile ref'-i dîn ve mezheb mâddesinden kimesne gücenmeyüb te'lîfât-ı telbîs-gâyât-ı mezkûre beyân ve icrâ-yı nefsâniyyet veyâhûd celb-i menfa'at içün îkâz-ı fitne ve fesâd iden gürûh-ı mekrûh tarafından lâ-yunkatı' avâmm-ı nâsa i'lân olundığı üzre gûyâ sa'âdet-i kâmile-i dünyeviyyeyi ihrâz itmek emniyyesiyle lafzı murâd olan işbu müsâvât ve serbestiyyete cân atdılar ma'a-hâzâ her devletin üss-i esâs-ı râbıta ve nizâmı iltizâm-ı usûl ve fürû'-ı şer' ve dîn ve mezheb olub âsâyiş-i bilâd ve zabt u rabt-ı ibâd yâlnız icrâ-yı siyâset ile müyesser olamadığı ve kulûb-i ibâdu'llâhda havf-ı hüdâ ve mülâhaza-i ukbâ vücûdına muhtâc idügi kazâyâ-yı müsellemetü's-sübûtdan ve ezmine-i sâlife ve bu evkâtda kâffe-i düvel ve cemâhîrin gerek hakk ve gerek bâtıl birer dîn-i mahsûsı oldığı ma'lûm iken Fransa'da zuhûr iden erbâb-ı fitne ve fesâd misli nâ-mesbûk vech üzre şimdilik hemân ağrâz-ı fâsidelerini icrâya medâr-ı suhûlet olmak içün vehâmet-i âkibeti kat'an mülâhaza itmeksizin i'lân-ı ilhâd birle avâmm-ı nâsdan havf-ı hüdâ ve mülâhaza-i ukbâ mâddesini ref' ve izâle ve nice ef'âl-i şenî'a ibâhasıyla âr ve nâmûsı külliyyen imâha iderek Fransa ahâlîsini bahâyim kıyâfetine koymak mukaddemâtını bast ve temhîd itdiler. Ve yâlnız buna dahi kanâ'at itmeyüb her mahalde kendülerine mümâsil hevâdârlar peydâ iderek düvel-i sâ'ire kendü nizâm ve mülklerini vikâye kaydma düşmek ve bunlara hücûm ve ta'arruz itmemek vesâ'ilini istihsâl içün hukûk-ı insân ta'bîr itdikleri beyânnâme-i tuğyân-me'âllerini cemî'-i elsineye terceme itdirüb her tarafa neşre ibtidâr ve âmme-i ümem ve nüel metbû'ları olan mülûkün aleyhine tuğyâna ve tarh ve da'vet husûsunı pîşe ve kâr idindiler lâkin ekser Avrupa düvelinin ahd ü mîsâk ve kahr ve tedmîrlerine ittifâk eylediklerini müşâhede itdiklerinde hemân hîle ve hud'ayı bâz ve taglît ve iğfâle âgâz idüb ba'zı düveli tefrîk ve bu takrîb hücûm-ı âmmeyi tahfîf içün bir tarafdan tevsî'-i memâlik ve düvel-i sâ'irenin umûr-ı dâhiliyyesine ve tavr-ı hükûmet ve nizâmına kat'an müdâhale ve ta'arruz niyyetinde olmadıklarını ve muhârebeden (s.396) murâdları mücerred vikâye-i mülk ve ağyâr ve ecânibin nâ-bercâ ta'arruzını men' ve ref' birle Fransa memâlikinde muhtâr-ı ahâlî olan cumhûriyyet sûretini te'sîs ve ibkâ itmek oldığını i'lân birle izhâr-ı nısfete ibtidâr ve bu tarafdan nice mevâ'id ve fevâ'id arzıyla ba'zı düveli celbe sa'y-i bî-şumâr idüb ihtilâf-ı mesâlih hasebiyle ba'zı düvel dâhil-i şîrâze-i ittifâk olmakdan mücânebet ve bî-taraflık meslegini ihtiyâr ve ba'zısı dahi zümre-i müttefikîne dâhil olmuş iken evâ'il-i muhârebede icrâ-yı levâzım-ı i'ânet ve gayretden ferâgat ve şakk-i usâ-yı mîsâk ile silm ve muhâdeneyi muvâfık maslahat add ve şumâr itmekle şîrâze-i ittifâka küllî halel tatarruk idüb Fransalunun hecemât-ı me'yûsesine bir vechile tâb-âver-i tâkat olamayan devletler dahi şikâkı vifâka ve Fransalu ile düşmanları aleyhine ittifâka tebdîle mecbûr olduklarında meydân-ı ma'rekede yâlnız Nemçe İmparatorıyla İngiltere Devleti kalub İngiltere Devleti kuvvet-i bahriyyesi cihetiyle her ne kadar Fransa'ya ve müttefiklerine gâlib ise de berren îsâl-i mazarrat idemediginden Nemçe İmparatorı münferiden mukâvemet idemeyüb ne vechile musâlahaya mecbûr oldığı ma'lûm olan keyfiyyâtdandır. Ber-minvâl-i meşrûh Fransa'nın kemâl-i zucret ve muzâyakaları hengânında tevsî'-i memâlik ve düvel-i sâ'ireye ta'arruz niyyetinde olmadıklarını i'lândan

murâdları mahzâ hîle ve âl ve Avrupa Devleti taglît ve iğfâl oldığı ma'lûm olan hâlâtdandır. Zîrâ gâlibiyyet-i mutlakaları hasebiyle makâsıd-ı mâ-fî'l-bâllerini bî-pervâ kuvveden fi'ile ihrâca destres olduklarında ve Felemenk Cumhûriyyeti terk-i harb ve şikâk ve diledikleri şart ile rabt-ı ittifâka mecbûr itdiklerinde Felemenk memleketinin kilidi ve sedd-i sedîdi mesâbesinde olan nice kılâ'-ı müstahkemeyi nâhiyeleriyle Fransa memâlikine ilhâk itdiklerinden başka tavr-ı hükûmetini tebdîl ve Fransa'nın usûl-i hükûmetine tatbîk itdirdiler. Sâniyyen Sardunya Kralı memâlikinden Savoya eyâletini ve iç deniz sevâhilinde vâki' Konta ve Nis nâm dîger eyâleti ve Fransa ile İtalya beyninde kâ'in cibâl-i şâhikada Kul Ditano ta'bîr olunur sa'bü'l-mürûr boğazı ve birkaç kal'ayı muhârebe esnâsında tagallüben Fransa'ya ilhâk birle kral-ı merkûm ile lede'l-musâlaha ol eyâlât ve buldân ve bukâ'ı ahden ve şartan ferağına mecbûr itmeleriyle bu mahallerin zabtıyla Fransa Cumhûrı dilediği vakitde Sardunya Kralı'nın mülküne ve İtalya'ya suhûletle mürûr ve hücûm idebilür. Sâlisen İspanya ile lede'l-musâlaha semere-i ittifâk olarak Fransa asâkirinin musahharı olan memâliki egerçi girüye redd itdiler ancak yeni dünyâda İspanya'nın zîr-i tasarrufunda San Romenko nâm cezîre-i mu'azzamânın kıt'asını avz tarîkıyla zabt itdiler. Râbi'an mukaddemâ Rim Papa ile lede'l-musâlaha nükûd-ı vefîre ve nice tuhaf-ı sâ'ire aldığından başka zîr-i hükmünde gibi olan Çizalpin Cumhûrına ilhâk içün üç (s.397) kıt'a eyâletini dahi zabt itdiler. Hâmisen kable'l-muhârebe Nemçe imparatorına tâbi' olub nice düvelin hasreti olan Peyazibasi ya'nî arâzî-i münhafıza ta'bîr olunur eyâlât-ı ma'mûre-i mu'azzamayı Fransa memâlikine ilhâk itdiklerinden mâ'adâ imparator-ı merkûmun İtalya'da mutasarrıf oldığı Lombardiya kıt'ası'nı elinden nez' birle matlûb-ı ahâlîdir diyerek Fransa'nın nizâmına mümâsil kavânîn ve ahkâm vaz' iderek Çizalpin nâmıyla sûret-i istiklâlde cumhûriyyet kıyâfetine koydılar. Ve Rin Nehri'nin sol tarafında nice eyâlât ve buldânı cebren ve kahren cumhûriyyet sûretine ba'de't-tahvîl Fransa memâlikine ilhâk itdiler. Nemçe İmparatorı'yla bu musâlahaya dil-hâhları üzre râbıta virmek içün Ponaparte Ceneral Venedik Cumhûrı'yla Bergoga ihdâs idüb Venedik Cumhûrı'yla evâ'il-i muhârebeden berü bî-taraflık meslegini ihtiyâr iderek Fransa Cumhûrı'na izhâr-ı muhabbetden hâlî olmamış iken mücerred icrâ-yı makâsıdlarıçün tavr-ı hükûmetlerini tebdîl ve refâh-ı âmmeyi tahsîli zemîninde bir âlây süfehâyı ser-kâra geçirüb nükûd-ı mevcûde ve bi'l-cümle mühimmât ve sefâyin-i harbiyyesini gasb itdikden sonra mukâsemeye karâr virüb her ne hâl ise Nemçe İmparatorı ile bu vechile musâlahaya karâr virdikden sonra sûret-i zâhirede tasallutı îcâb ider maslahat kalmamağla ta'arruzdan mücânebetleri iktizâ ider idi. Lâkin niyyetleri âsâyiş olmayub ağrâz-ı fâsidelerini icrâya ve berây-ı te'âvün ve te'âzud kendüleri gibi nice müttehimler peydâ itmek içün ifsâd-ı kâffe-i milel ve ümem ve ihlâl-i şîrâze-i nizâm-ı âlem dâ'iyyesi câygîr-i zamir-i hıyânet-semîrleri olmağla ber-minvâl-i meşrûh Rim Papa ile diledikleri sûretde rabt-ı musâlaha itdikden sonra Roma şehrinde mukîm ilçileri Ponaparte birâderi bağteten ihdâs eyledigi gavgayı vesîle ittihâz iderek tekmîl-i ırz ve nâmûs sûretinde sevk-i asâkir ile esbâb-ı hıfz ve hısânetden ârî bulunan ol memleketi dahi cumhûriyyet sûretine tahvîl idüb ol esnâda sinîn-i vefîreden berü âsûde-hâl olan Elucya Cumhûrına dahi hilâ-sebeb musallat olub cumhûr-ı mezkûr düvel-i müttefikîn tarafından işbu muhârebeye kerrât ile da'vet olunmuş iken müdâhaleden mücânebet ve Fransa Cumhûrı tarafına ibrâz-ı âsâr-ı dostîye müdâvemet itdigi içün el-hâletü hâzihi mukâbelesinde bu gûne mu'âmeleye mazhar kılınması mugâyir-i hakkâniyyet oldığı mukaddemâtıyla kulûb-i kâsiyelerini telyîn içün her ne kadar Paris cânibine meb'ûslar irsâl

ve bu belâ-yı uzmâ ve dâ'iyye-i dehyânın def'ine sa'y-i bî-hemâl itmiş iseler müfîd olmayub icrâ-yı sû'-i kasda ısrâr veyâ usûl-i nizâm-ı memleketi Fransa nizâmına tatbîk birle rızâmızı tahsîl idersiniz veyâhûd üzerinize hücûm ideriz diyerek asâkir-i vefîre sevk ve tesyîr eyledikerini Elucya Cumhûrı müdîrleri müşâhede itdiklerinde def'-i sâ'il esbâbma gayyûrâne teşebbüs (**s.398**) idüb Elucya ahâlîsi her ne kadar kemâl-i şecâ'atle meşhûr bir kavim ise dahi Fransalunun sür'at-i hücûmı hasebiyle geregi gibi tedârüklerini göremediklerinden başka Fransalu âdet-i müstemirreleri üzre beynlerinde tohnı-ı fesâd ve şikâkı ilkâ itmeleriyle darben ve kahren derûn-ı memlekete duhûl ve ağrâz-ı fâsidelerini karîn-i husûl itdiler. Bu tafsîlâtdan murâd .... م .... Fransalu dost ve düşman bilmeyüb merâmları hemân nehb ve gâret ve niyyet-i karâr-dâde-i fâsideleri cemî'-i düveli herc ü merc itmek oldığı ve za'îfü'l-hâl ve müdâfa'a ve mukâvemetde bî-mecâl olan düvele kat'an mehl virmeyerek nice tekâlîf-i anife ile cerr-i nükûd ve emvâl itdikden sonra kanâ'at itmeyüb bağteten mazhar-ı kahr ve istîsâl ve dil-hâhlarını icrâ içün hâl-i pür-ihtilâl-i fetrete îsâl idüb kaviyyü'l-iktidâr olan düvele kendi maslahatlarıçün şimdilik medâren ve sûreten merâsim-i dostîyi îfâ itmekdedirler. Ammâ hafiyyeten ve ba'zan alenen re'âyâsını tuğyân ve isyâna iğrâ iderek anların hakkında dahi icrâ-yı mefâsid içün müterakkıb-ı fırsat oldukları bî-iştibâhdır. Öteden berü cumhûr olan Venedik ve Elucya ve Ceneviz ve sâ'ir cemâhîre bu gûne mu'âmele itdikden sonra düvel-i sâ'irenin ne makûle muhâtarada oldukları istidlâl olunmak âsândır. Zîrâ cemî'-i mülûk Fransa Cumhûrı'nın şerr ve fesâdından kat'an emîn olmadıkları gibi Fransa Cumhûrı dahi anlardan dâ'imâ havf ve hirâs üzre oldığı ve kuvvetlerine îrâs-ı za'f içün zîr-i destân ve re'âyâlarının dimâ'ına şîrînî-i serbestiyyeti çalarak isyâna tahrîk birle ifsâddan hâli olmayacakları vâreste-i kayd-ı beyân ve misli nâ-mesbûk işbu fitne ve fesâd vebâ-yı mülkiyye mesâbesinde olmağla Fransalu ile ihtilâtı ziyâde olan devletler ziyâde muhâtarada bulundukları vâzıh ve nümâyândır. Bu sûretde Avrupa düveli müte'âkıben ser-nigûn olmak muhâtarasından mahfûz olmak içün maslahatlarına evfak olan Fransa milletiyle ihtilâtı külliyyen kat' idüb cümlesi hulûs-bâl ile ittifâk ve bu dâhiye-i dehyânın indifâ'ına ahd ve mîsâk itmekdir. Kaldı ki bu fitnenin evâ'il-i zuhûrında ekser düvel ittifâk itmiş iken ne iş gördiler belki bu âteş-i fesâdın ziyâde işti'âline bâ'is oldılar dinür ise hafî degildir ki ol vakt ittifâk iden düvel bu mâddeyi istihkâr ve def' ve teskînini emr-i sehil add ü şumâr idüb iktizâ iden tedbiri icrâ ve Fransa derûnunda taraf-gîrler peydâ itdiklerinden başka her biri hâssasına bakarak bu ihtilâl esnâsında bir hisse kapınak zu'muyla ba'zı Fransa memâlikini mukâseme dâ'iyyesine düşmeleriyle bu gûne ittifâk-ı bâ-nifâkları şikâka mübeddel olmuşdur. Ez-cümle müteveffâ Prusya Kralı Leh'de dil-hâhı üzre işini gördükden sonra Nemçe İmparatorı'nı intifâ'dan mahrûm itmek içün Fransa Cumhûrı'yla hafiyyeten müzâkereye ibtidâr ve musâlahaya karâr virince (**s.399**) şîrâze-i ittifâka küllî halel gelüb zî-kudret olan Alman hükümdârlarından niceleri Prusya Kralı'na mütâbe'at ve bî-taraflığa meyl ve rağbet itdiler işte bu sebebden Fransalunun istidrâcı günden güne mütezâyid ve efzûn olmağa başladı kaldı ki cemî'-i etvârlarından ve mu'ahharen vukû' bulan Bec vak'asından müstebân oldığı üzre Fransalunun aksâ-yı merâmı ahd ve şurût bilmeyüb cemî'-i düveli birer birer cumhûriyyete yâ'ni fetret sûretine tahvîl itmek ve bir tarafdan dahi tevsî'-i memâlik eylemek oldığı ma'lûm olmağla bu def'a Avrupa düveli icrâ-yı nefsâniyyet ve tervic-i maslahat dâ'iyyesini külliyen ber-taraf iderek mücerred bu âteş-i fitne ve fesâdı itfâ itmek niyyetiyle akd-i râbıta-i ittifâk ve Fransa'da kendü maslahatlarıçün halkı taglît ve ıdlâl iden zümre-i

fesedenin mazarratı mündefi' oluncaya degin terk-i harb ve kıtâl itmemek üzre ahd ve mîsâk birle berren ve bahren var kuvvetlerini bâzûya getürerek ve bezl-i emvâl ile Fransa derûnunda havâss ve avâmmdan taraf-gîrler peydâ ve derûn ve bîrûnda mevcûd cumhûr hilâf-gîrlerini teşci' eyleyerek her tarafdan hücûm itdikleri hâlde Fransalunun İtalya'da sûret-i istiklâlde ihdâs eyledikleri ve ma'nâ-yı serbestiyyete münâfî tahte'l-kahr diledikleri gibi idâre itdikleri cemâhîrin ahâlîsi tekâlîf-i tâkat-fersâ ve matâlibât-ı bî-intihâlarından bîzâr ve gâyet nefretleri bedîdâr olmağla gerek bunlar ve gerek gayz-ı muzmarrları nümûdâr olan bâlâda mezkûr Eluçya ahâlîsi düvelin umûmî ittifâkını intihâz-ı fırsat birle me'yûsâne hareket ve yurd ve mekânlarının mevcûdı olan Fransızları katl-i âmm ile kahr ve istîsâle mübâşeret itmeleri melhûz oldığından gayri bi-hasebi'l-mecbûriyye bi'l-kerâhe Fransalunun emr ve nehyine mutî' ve münkâd olan İspanya Devleti'ni tefrîk ve bu esnâda kemâl-i muhâtarada bulunan İngiltere'yi dahi tahlîs itmek fevâ'id-i azîmesi hâsıl olur. Zîrâ maâzallâhu Te'âlâ İngiltere Devleti Fransalunun tasmîmi üzre karîn-i ihtilâl olacak olur ise mecmû'-ı Avrupa muhtell ve müşevveş olub kâffe-i düvel muhâtara-i azîmde olacakları bî-iştibâhdır. Lâkin Avrupa düveli hulûs-ı kalb ile ittifâka azîmet ve berren ve bahren Fransaluyı mahsûr kılarak gayyûrâne hücûma mübâşeret itdiklerinde temâdî-i ihtilâl ve muhârebeden vücûhla bîzâr ve âsâyişe derûnî hâhiş-kâr olan Fransa ahâlîsine mûcib-i ye's olub i'âde-i harbi kendü müdîrlerine azv iderek beynlerinde bâdî-i şikâk ve ihtilâl ve bu takrîb müstelzim-i tebeddül ve takallüb-i ahvâl olması mukarrerdir. Ve bi'l-akis her bir devlet dûr-bînlik kâ'idesine mugâyir ol vakt tervîc-i maslahat ve icrâ-yı nefsâniyyet dâ'iyyesiyle sükût ve ârâmı ihtiyâr idecek olurlar ise Fransalunun kâ'ideleri üzre erbâb-ı meşveretlerinin tecdîd-i sülüsi içün nasb ve ihtiyâr olunacak vükelâ-yı millet ekseriyâ (**s.400**) katl-i nüfûs ve gasb-ı emvâl ile ma'rûf ve menfûr-ı âlem olan Yakobin zümresinden olmağla bundan sonra evvelkiden eşna' etvâr ve ef'âl zuhûra gelecegi ve ol vakit peşîmânî ve nedâmet kat'â müfîd olmayacağı nümûdârdır. Mülâhazât-ı sâlifeye nazaran Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâm düvel-i sâ'irenin bulundukları muhâtaraya dâhil midir degil midir câ-yı mütâla'a ve mülâhazadır. Devlet-i Aliyye bu muhârebenin ibtidâsından berü her ne kadar bî-taraflık meslegini ihtiyâr itmiş ise dahi düvel-i sâ'irenin defe'âtle şikâyetini müstevcîb olacak mertebede Fransa Cumhûrı'na izhâr-ı vedd ve muhabbetden ve tavr ve hareketiyle ma'nevî i'ânetden hâlî olmadı ve Fransa'nın ziyâde muzâyakası ve kemâl-i kaht ü cû'a ibtilâsı hengâmında Memâlik-i Mahrûse'den zahâyir-i vefîre ihrâcına ve Fransa iskelelerine nakl ve îsâle ruhsat birle dağdağa-i cû'dan tahlîs itdi Fransa Cumhûrı ve ceneralleri ise mukâbelesinde Devlet-i Aliyye re'âyâsını ıdlâle kavlen ve fi'len sa'yden hâlî olmadı husûsan Venedik mukâsemesinde cezîreleri ve karada vâki' Nare'ye karîb Potranto Parga Preveze ve Vonice nâm dört kıt'a kasabayı zabt itmesi ve anlar kudemâ-yı Yunaniyye'nin keyfiyyet-i idâresini tezekkür iderek serbestiyyet sûretine koyması dimâğlarında olan nice fesâdlara delâlet ider bir ma'nâ oldığı vâreste-i kayd-ı beyândır. El-hâletü hâzihi İngiltere aleyhine olan tedârükâtdan başka iç denizde Tolun tersânesinde olan tedârükât-ı kaviyye dahi ma'lûmdur. Bu gûne tedârükâtın tahtında bir fesâd-ı azîm olması ihtimâlden ba'îd degildir. Binâberîn şöyle vakitde Devlet-i Aliyye bunların mahûf olan şartlarından masûn olınak içün kavî tedârükde bulunub ale'd-devâm esbâb-ı hıfz ve hırâseti boşlamayarak her hâl ve hareketlerini taharrî ve tecessüsden hâlî olmamak vâcibât-ı umûrdandır. Lâkin sûret-i musâlahada olan muhârebe-i ma'neviyyenin intitâdı ânen ve-ânen masârıif-i külliyyeye muhtâc olacağına binâ'en evvelâ külliyetlü akçe

tedârükünün imkânı ne vechiledir mütâla'a olunmak ve sâniyen icrâ-yı levâzım-ı hazm ve ihtiyâta her ne kadar sa'y ve ikdâm olunsa bağteten hücûm vukû'unda Devlet-i Aliyye'nin vüs'at-i memâlikine nazaran kâffe-i memâlik ta'arruzdan himâyeti imkân-ı âdîden hâric bir keyfiyyet oldığı zâhir ve hüveydâ olmağla bâlâda mezkûr oldığı vechile umûmî ittifâkın rabtı takdîrinde Devlet-i Aliyye'nin dahi dâhil-i ittifâk olması acaba maslahatına muvâfık mıdır degil midir mülâhaza kılınmak ve bu mâddelerin hüsn ve kubhı bilinüb iktizâ iden meslegi ana göre uydurmak lâzıme-i vakt ve hâldendir zîrâ her devletin iki nevi' meslegi olmak lâzımdır. Biri kâffe-i ef'âl ve harekâtda esâs ittihâz olunan meslek-i dâ'imîdir. Ve biri muktezâ-yı vakt ve hâle nazaran bir müddet içün ittihâz olunan meslek-i hâlîdir. Devlet-i Aliyye'nin dâ'imî meslegi mevki' hasebiyle tabî'î (**s.401**) düşmanları olan Rusya ve Nemçe devletlerinin tezâyüd-i kuvvetini men' itmek ve anların kuvvetine îrâs-ı kesr idebilecek tabî'î dostî olan devletler ile mürettebat olmakdır lâkin vakt ve hâle nazaran maslahatına evfak olan meslek şimdilik bu âteş-i fitne ve fesâdın itfâsma var kuvvetini bezl idüb husûl-i merâm müyesser oldukda yina meslek-i dâ'imî muktezâsı üzre hareket itmekdir. Venedik mukâsemesi nice düvelin hilâf-ı marzîsi idügi şekk ve şüpheden mu'ârrâ olmağla bu takrîb Nemçe İmparatorı'na eyâlât-ı sâbıkası i'âde olunarak Venedik Cumhûrı'nın dahi sûret-i evvelîsine ircâ'ı müyesser olmak fâ'idesi hâsıl olabilür. Zîrâ usûl-i meşrûha üzre umûm ittifâkın rabtı takdîrinde esâs-ı ittifâk Fransa Devleti'ni muhârebeden evvel bulundığı sûret ve hey'ete tahvîl ve cemî'-i eyâlât-ı mağsûbeyi ashâbına redd ile beyne'd-düvel muvâzeneyi tahsîl itmek şurûtuna mebnî olmak iktizâ ider. Hemân cenâb-ı müretteb-i umûr-ı düvel hâl ve âtiyyede Devlet-i Aliyye'ye muzırr suver-i nâ-mülâyemenin def'imi mûcib olacak tedâbîrin icrâsında evliyâ-yı umûr efendilerimizi muvâffak eyleye. Âmîn sümme âmîn.

(18)

Pâsbânoğlı Hakkında Virilan Fetâvâ-yı Şerîfe

Pâsbânoğlı dimekle ma'rûf Osmân nâm şakî bir mikdâr eşkıyâyı başına cem' ve mezbûrlara re'îs olub katl-i nüfûs ve sefk-i dimâ' ve tahrîb-i kasabât ve kurâ ve ta'zîb-i fukarâ ve envâ'-ı hasârata cesâret âdet-i müstemirreleri oldığından mâ'adâ pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine itâ'atden hurûc ve bâgî olduklarından sonra kılâ'-ı sultâniyyeden birinde müctemi'in oldukları hâlde müteheyyi'en li'l-kıtâl cem'iyyetleri üzre bagî ve tuğyânlarında musırr olsalar mezbûrlar ile ehl-i harb muhârebesi misillü top ve humbara ve tüfenk ve sâ'ir âlât-ı harb ile muhârebe ve mukâtele olunmak meşrû' olur mı: El-cevâb Olur.

Pâsbânoğlı dimekle ma'rûf Osmân nâm şakî bir mikdâr eşkıyâyı başına cem' ve mezbûrlara re'îs olub katl-i nüfûs ve sefk-i dimâ' ve tahrîb-i kasabât ve kurâ ve ta'zîb-i fukarâ ve envâ'-ı hasârata cesâret âdet-i müstemirreleri oldığından mâ'adâ pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine itâ'atden hurûc idüb bâgî olsalar mezbûr Osmân'ın ve ana tâbi' olub anınla ittifâk ve ittihâd idüb mu'în olanların (fe-kâtilû'l-letî tebğî hattâ tefî'e ilâ-emri'l-lâhi)[1]

1 Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, "Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın." Hucurât sûresi 9. âyetten bir kısım.

nass-ı kerimi mantûkunca kıtâlleri helâl ve vâcib olur mı: El-cevâb Olur.

Bu sûretde Pâdişâh-ı âlem-penâh Hazretleri taraf-ı şerîflerinden mezbûrlarla kıtâle me'mûr olan Müslimînden mezbûrları katl idenler gâziler olub katl olanlar şehîd olur mı: El-cevâb Olurlar. (**s.402**) Bu sûretde mezbûr Osmân ve ana tâbi' bugât ve eşkıyâ kılâ'-ı sultâniyyeden birini mesken ittihâz idüb tahassun itmiş olsalar asâkir-i İslâm kal'a-i merkûmeyi muhâsara ve alâ-eyyi vechi-kân mezbûr Osmân ve sâ'ir ana tâbi' eşkıyâyı ahz ve cezâlarını tertîb şer'an lâzım olur mı: El-cevâb Olur.

Ketebehü'l-fakîr es-Seyyid Mehmed Arîf Dürri-zâde ufiye anhü

(19)

Napolyon Ponaparta'nın İskenderiyye'yi Zabtından Sonra Bilâd-ı Mısriyye Ahâlîsine Neşr İtdiği İ'lân-nâmenin Sûretidir

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm lâ-ilâhe illâ'llah lâ-velede lehû velâ-şerîke fî-mulkihî min-tarafi'l-cumhûri'l-Fransavî el-mebnî alâ-esâsi'l-hurriyeti ve't-tesviyeti es-ser-askerü'l-kebîr emîrü'l-cîyûşi'l-Fransavî ya'rifü âhalî Mısır cemî'uhüm inne min-zamânin medîdi'l-sanâcıki el-lezîne tüsallitû fi'l-bilâdi'l-Mısrıyyeti yete'âmelûne bi'z-zilli ve'l-ihtikâri fi-hakkı'l-milleti'l-Fransaviyye ve yuzlemûne tüccâruhâ bi-envâ'i'l-belas ve'l-te'addî fe-hazara'l-ân sâ'aten ukûbetihim vâhesretâ min-müddetin usûrin tavîletin hâzihi'z-zümreti'l-memâlîki'l-meclûbîn min-Bilâdi'l-Abaza ve'l-Cürcistâni yufsidûne fi'l-iklimi'l-ahseni'l-lezî lâ-yücedü fi-küretü'l-arzi küllihâ fe-emmâ Rabü'l-âlemîn el-Kâdiru alâ-külli şey'in kad-heteme alâ-inkizâ'i devletihim yâ eyyühe'l-Mısriyyûn kad-yekûlûne leküm innenî mâ-nezeltü fi-hâze't-tarafi illâ bi-kasdin izâletin dîneküm fe-zâlike kizbün sarîhun fe-lâ tusaddikûhü ve külû li'l-mufterîn innenî mâ-keddemtü ileyküm illâ li-keymâ ahlisü hakkaküm min-yedi'z-zâlimîn ve innenî eksere mine'l-mamâlîki a'büdu'l-lâhe Subhânehû ve Te'âlâ ve ihterame nebiyyihî Muhammeden ve'l-Kur'âni'l-azîm ve ekûlü eyzân le-hüm inne cemî'a'n-nâsi mutesavûne inde'l-lâhi ve inne'ş-şey'e el-lezî yuferriknhum min-ba'zıhim ba'zan fe-hüve'l-aklü ve'l-fezâ'ilü ve'l-ulûmi fekat ve beyne'l-memâliki bi'l-akli ve'l-fazli ve'l-ma'rifeti el-letî tümeyyîzühüm ani'l-âhirîn ve testevcibü innehüm yetemellikûne vahdehüm kullemâ yuhillûne bihî hayâte'd-dünyâ heysümâ yûcedü arzı muhsabetin fe-hiye muhtassatün li'l-mamâlîki ve'l-cevâri'l-ecmeli ve'l-hayli'l-âhseni ve'l-mesâkini'l-eşhâ fe-hazâ küllehû le-hüm hâssan in-kâneti'l-ârzi'l-Mısriyyeti iltizâmü'l-memâlîki fe-li-yüreddüna'l-hücceti el-letî ketebehâ'l-lâhü le-hum felkünne rabbü'l-alemîn hüve ra'ûfün ve âdilün ale'l-beşeri bi-avnihî te'âlâ mine'l-yevmi fe-sâ'iden lâ-yestesnî ehaden min-âhâlî Mısır ani'd-dühûli fî-menâsıbi's-sâmiyyeti ve an-iktisâbi'l-merâtibi'l-âliyeti fe'l-ukâlâ'i ve'l-fuzâla'i ve'l-ulâmâ'i beynehum se-yüdebbiru'l-umûri ve bi-zâlike yüslahu hâli'l-ümmeti kullihâ.

Sâbikan fi'l-ârâzi'l-Mısriyyeti kâneti'l-müdüni'l-azîmeti ve'l-halîcâti'l-vâsi'ati ve'l-mütteciru'l-mütekâsiri ve mâ-zâle zâlike küllehû illâ li-tama' ve zulmü'l-mamâlîki eyyühe'l-kuzâti ve'l-meşâyîhi ve'l-e'immeti veyâ eyyuhe'ş-şurbâciyye ve'l-a'yânü'l-beledi kûlû li-ümmetiküm inne'l-Fransaviyye hüm eyzan Müslimûne hâlisûne ve isbâten li-zâlike (**s.403**) kad-nezelû fi-rûmiyyeti'l-kübrâ ve haberû fi-hâ kürsiyyü'l-bâbeni'l-lezî kâne yühisü

dâ'men en-nasârâ alâ-muhârebeti'l-İslâmi sümme kasadû cezîretü Malta ve taradû min-ha'l-kavâleriyyeti'l-lezîne kânû yez'imûne inne'l-l-lâhe Te'âlâ yatlibû min-hüm mukâteletü'l-Müslimîne ve-mâ zâlike el-Fransaviyye fi-külli vaktin mine'l-evkâti sarû'l-muhibbîne'l-ahlasîne li-hazreti's-sultâni'l-Osmânî ve a'dâ'i a'dâ'ihî edâma'l-llâhü mülkehû ve bi'l-meklûbi'l-memâlîki imtene'û min-itâ'ati's-sultâni gayri mümtesilîne li-emrihî fe-mâ etâ'û âslen illâ li-tama'ı enfüsihim tûbâ sümme tûbâ li-ahâlî Mısır el-lezîne yettefikûne ma'anâ bilâ-te'hirin fe-yüslihu hâlehüm ve yu'lâ merâtibehüm tûbâ eyzân li'l-lezîne yek'adûne fi-mesâkinihim gayrı mâ'ilîne li-ehadin mine'l-ferîkayni'l-muhârebîne fe-izâ ya'rifûnâ bi'l-ekseri yetesâre'ûne ileynâ bi-külli kalbin lâkin el-veylü sümme'l-veylü li'l-lezîne yettehidûne ma'a'l-memâlîki ve yüsâ'idûhüm fi'l-harbi aleynâ fe-mâ yecidûne tarîka'l-halâs velâ yebkâ min-hüm eserun.

(El-mâdde'l-ûlâ) cemî'u'l-kurâ el-vâkı'atü fi-dâ'ireti karibetün bi-selâseti sâ'atin ani'l-mevâzı'i el-letî yemurru bihâ el-askerü'l-Fransavî fe-vâcibü aleyhâ en-türsele li's-ser-askeri ba'zı vükelâ an-indehâ li-keymâ ya'rifü'l-müşârun-ileyhi innehüm etâ'û ve-innehüm nasabû's-sancâki'l-Fransavî el-lezî hüve ebyazu ve kuhlî ve ahmer.

(El-mâdde's-sâniyetü) Külli karyeti'l-letî tekûmü ale'l-askeri'l-Fransavî tuhrekü bi'n-nâr

(El-mâdde's-sâlisetü) Külli karyeti'l-letî tûti'u li'l-askeri'l-Fransavî el-vâcibü aleyhâ nasbu's-sancâkı'l-Fransavî ve eyzan nasbu sancaku's-sultâni'l-Osmanlı muhibbunâ dâme bekâhu.

(El-mâdde'r-râbi'atü) El-meşâyihu fi-külli beledin li-yahtimû hâlen cemi'u'l-erzâkı ve'l-büyûti ve'l-emlâki metâ'u'l-mamâlîki ve aleyhimü'l-ictihâdi'z-zâ'idü li-keylâ yuzi'u ednâ şey'ün minhâ.

(El-mâdde'l-hâmisetü) El-vâcibü ale'l-meşâyihi ve'l-kuzâti ve'l-e'immeti innehüm yülâzimû vezâ'ifuhüm ve alâ-külli vâhidin min-âhâli'l-büldâmi yebkâ fî-meskeneti mutme'innîne ve kezâlike tekûnü's-salâti kâ'imeten fi'l-cevâmi'i ale'l-âdeti ve'l-Mısriyyîne bi-ecma'ihim li-yeşkürû fazlu'l-lâhi Sübhânehû ve Te'âlâ min inkirâzı devletü'l-memâlîki kâ'ilîne bi-savti âlin edâma'l-lâhu iclâlü's-sultâni'l-Osmanlı edâma'l-lâhu iclâlü'l askeri'l-Fransavî le'ana'l-lâhü'l-memâlîik ve esleha hâli'l-ümmeti'l-Mısriyyeti tahrîren bi-ma'askeri İskenderiyye fî-selâsete aşar mim-şehri misidor sene sitte min-ikâmeti'l-cumhûri'l-Fransavî a'nî evâhiri şehri Muharrem sene 1213 Hicriyye.

Mezkûr İ'lânnâmenin Tercemesi

Hürriyet ve müsâvât esâsına mebnî olan Cumhur-ı Franca tarafından ser'asker-i kebîr emîrü'l-cüyûşi'l-Fransaviyye Ponaparte cemî'-i ahâlî-i Mısır'a beyân ider ki pek çok vakitlerden berü ol sancaklar (ümerâ) ki Mısır'da tasaltun iderler Franca milletine züll ve ihtikâr mu'âmelesi birle tüccârına envâ'-ı cevr ve ta'addî ve zulm ve gadr eylerler şimdi anların vakt-i ukûbetleri irişmişdir ve ah yazık ki bunca vakitlerden berü Abaza ve Gürcistân memâlikinden meclûb olan (s.404) işbu Kölemen tâ'ifesi bütün kürre-i arzda misli bulunmayan iklîm-i ahsen-i Mısır'ı ifsâd idegelmişlerdir her şey'e kâdir olan Rabbü'l-

âlemîn hazretlerinin irâde-i ilâhiyyesi ise anların inkızâ-i mülk ve devletlerine ta'alluk eylemişdir ey Mısırlular ben bu tarafa ancak sizin dîninizi izâle kasdıyla gelmişim deyü ilkâ iderler bu ise kizb-i sarîhdir anı tasdîk itmeyiniz ve müfterilere diyiniz ki benim bu taraflara teveccühüm ancak sizin hakkınızı zâlimlerden alıvirmek içündür ben Kölemenlerden daha ziyâde Allâhu Te'âlâya ibâdet ve nebisi Muhammed'e ve Kur'ân-ı azîme hürmet iderim ve yine anlara diyiniz ki Cenâb-ı Allâh'ın indinde herkes mütesâviyyü'l-ikdâm olub beynlerinde medâr-ı temyîz fakat akl ve fezâ'il ve ulûm iken Kölemen tâ'ifesinin akl ve ma'ârif ve fezâ'ile dâ'ir ne sermâyeleri vardır ki anları sâ'irlerden temyîz ve en â'lâ şeylerin anlara inhisârını iktizâ eyleye ki nerede münbit arâzî var ise anların ve güzel atlar ve â'lâ konaklar ve cevârî-i hüsnâ hep anlara mahsûs eger Mısır anların mâlikânesi ise Allâh'ın anlara yazdığı hücceti bize göstersünler lâkin Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn kullarına ra'ûf ve âdildir bu günden sonra Mısır'da menâsıb-ı sâmiye ve rüteb-i âliyyeye irtikâda ahâlî-i Mısır'dan kimesne istisnâ olunmayacakdır ve artık ukalâ ve fudalâ ve ulemâ miyânelerinde müdebbir-i umûr olacakdır ve bununla kâffe-i ümmetin hâli kesb-i salâh ider vaktiyle arâzî-i Mısriyye'de azîm şehirler ve vâsi' halîcler ve çok ticâret var idi bunları hep memâlîkin tama' ve zulümleri imhâ eylemişdir ey kuzât ve meşâyih ve e'imme ve çorbacıyân ve â'yân-ı belde cemâ'at ve neferâtınıza söyleyin ki Francalular hâlis Müslimîn adâdındandır bunun isbâtı budur ki Nasârâyı Müslümânlarla muhârebeye dâ'imâ hiss ve tergîb iden Rim Papa'nın tahtgâhı Kızıl Elma'ya varub tahrîb eylediler sonra Malta Cezîresi'ne kasd iderek Müslimîn ile muhârebeyi farz-ı ayn zu'm ve i'tikâd iden kavalyerleri tard ve teb'îd itdiler bunlarla berâber hâlâ pâdişâh-ı İslâm edâma'llâhu mülkehü hazretlerinin Francalular muhibb-i hâlisi olub düşmanına düşmanlardır Kölemen tâ'ifesi ise bi'l-aks emr-i sultânîye imtisâl itmeyerek ana itâ'atden imtinâ' eylediler ve aslâ inkıyâd itmediler meger ki tama'-ı nefsleri içün ola ne mutlı ne mutlı bizim ile bilâ-te'hîr ittifâk iden ahâlî-i Mısır'a ki kendüleri müreffehü'l-hâl ve mertebeleri âlî olur kezâlik ne mutlı şol kimesneler ki tarafeyn-i muhârebeyn câniblerine temâyülden mübâ'adet ile menzillerinde mukîm olalar ve bizi geregi gibi anladıklarında hulûs-ı kalb ile tarafımıza müsâre'at eyleyeler lâkin vah şol tâ'ifeye vah ki Kölemenler ile ittihâd ve bizim ile muhârebede anlara i'âne ideler anlar tarîk-i halâs bulamayub sahîfe-i âlemden eserleri hakk olsa gerekdir.

Birinci Mâdde Franca asâkiri bir mevzi'de mürûr ider iken ol mevzi'a (s.405) üç sâ'at bu'dı olan cemî'-i kurâ ahâlîsi ser'asker-i cumhûra içlerinden birkaç nefer âdem irsâl eyleyerek ser'asker-i müşârün-ileyh anların itâ'atlerini ma'lûm idene sefîd ve surh ve siyâh elvândan mürekkeb Franca bandırasın nasb eyleyeler.

İkinci Mâdde Her bir karye ki Francaluya mukâvemet ve müdâfa'a göstere ol karye bi'l-külliyye ihrâk olunur.

Üçünci Mâdde Bir karye abâlîsi ki Francaluya itâ'at göstere Franca bandırasın nasb itmek şartındandır. Kezâlik muhibbimiz olan Pâdişâh-ı İslâm dâme bekâhu Hazretleri'nin dahi sancağını berâber nasb eyleyeler.

Dördünci Mâdde Beldenin meşâyihi Kölemenlerin cemî'-i erzâk ve buyût ve emlâklerini temhîr idüb ednâ bir şey zâyi' olmamak üzre ihtimâm eyleyeler.

Beşinci Mâdde Meşâyih ve kuzât ve e'imme herkes kendü maslahatlarıyla meşgûl olub ahâlî mutma'inen meskenlerinde olalar ve âdet-i belde üzre cevâmi'de namâzlar edâ

olunub bâ-cem'ihim herkes Kölemenlerin inkırâz-ı satvetleri şükrini hâvî Cenâb-ı Allâh'ın ni'metine şükr ve senâ ideler ve savt-ı bülend ile Devlet-i Aliyye ve asâkir-i Francaviyyenin deymûmiyyet-i iclâline de'âvî ve Kölemenlere la'net ve nefrîn eyleyeler.

(20)

Ponaparte'nin İskenderiyye'den Mısır Vâlîsine Göndermiş Oldığı Tahrîrâtın Sûretidir

Mısır beglerinin Fransa tüccârı haklarına vâki' olan envâ'-ı ta'arruz ve ta'addîlerine mebnî te'dîbât-ı lâyıkaları icrâ olunması husûsı hi'd-defe'ât Fransa Cumhûrı tarafından cânih-i saltanat-ı seniyyeye istid'â olundukca beglerin huşûnet-i mizâcları takrîbiyle usûl-i hak ve sedâda adem-i teb'iyyetlerini ve Devlet-i Aliyye'nin kadîmi ve hakîki dostları olan Fransalunun tekdîrine Devlet-i Aliyye'nin kat'an rızâsı olmadığından kat'-ı nazar beglere sâhib çıkmadığını ifâde ve beyân itmiş olmağla Fransa Cumhûrı mukaddemlerde Tunus ve Cezâ'ir begleri hakkında bi'd-defe'ât harekete mecbûr oldığı misillü bu def'a ümerâ-yı Mısır'ın ta'addîlerini fî-mâ-ba'd def' içün kavî bir asker ta'yîn ve irsâline karâr virmişdir.

Sen beglerin zâbiti olmak iktizâ ider iken Mısır'da yedekde kuvvet ve hükûmet bırakmadıklarından bu tarafa vusûlümüzden mahzûziyyetin lâzım gelür bizim dîn-i Muhammedî hakkına ve Pâdişâh-ı Âl-i Osmân hilâfına ednâ bir hareket sevdâsında olmadığımız ve Avrupa devletleri içinde yâlnız Fransa milleti Devlet-i Aliyye'nin müttefiki oldığı ma'lûmun olmuş hâlâtdan (**s.406**) olmağla imdi beglerin silsile-i habîselerine bizim ile bi'l-ma'iyye la'net okumak içün istikbâlimize gelmek matlûbdur.

(21)

Ponaparte'nın Ahâlî-i Mısır'a Virdigi Re'y ve Emân Kâğıdıdır

Min ına'askeri'l-cîze hitâben li-ehli'l-Mısır.

İnnenâ erselnâ le-küm fi's-sâbıkı kitâben fîhi'l-kifâye ve zekernâ le-küm innenâ lem-hazarnâ illâ bi-kasdi izâlete'l-memâlîki'l-lezîne yeste'melûne'l-Fransaviyye bi'z-zılli ve'l-ihtikâri ve ehazû mâle't-tüccâr ve mâle's-sultân ve lemmâ-hazarnâ ile'l-berri'l-ğarbî haracû ileynâ fe-kâbelnâ-hüm bi-mâ yestehikkûne ve katalnâ ba'zahum ve esernâ ba'zahum indenâ ve herebe ba'zahum ve nahnu fi-talabihim hattâ lem-yebka min-hüm âhdün bi'l-kutri'l-Mısrî ve emme'l-meşâyihu ve'l-ulemâ'ü ve ashâbü'l-merettebâti ve'r-ra'iyyeti fe-yekûnû mutma'innîne ve fî-mesâkinihim murtâhîn.

Mezkûr Kâğıdın Tercemesi

Cize ordusundan ahâlî-i Mısır'a hitâb olunur ki:

Biz mukaddemâ sizlere mevâdd-ı lâzımeyi mutazammın ve muhît mektûb gönderüb

anda zikr itmiş idik ki bizim Mısır'a azîmetimiz ancak Fransa milletini tahkîr ve tüccâr ve devletin emvâlini gasb iden beglerin izâlesi içün olub bir garbîye vâsıl oldığımızda mezbûrlar karşu çıkdıklarından müstehak oldukları vechile anlara mukâbele itdik ve ba'zıların katl ve ba'zıların esîr eyledik ve ba'zıları dahi havflarından firâra âgâze itdi biz ise kutr-ı Mısır'da bunlardan ehad kalmayıncaya degin cüst ü cûdan hâlî degiliz ammâ meşâyih ve ulemâ ve ashâb-ı revâtib ve'r-ra'iyye meskenlerinde ferîh ve mutma'in olsunlar.

(22)

Bahr-i Sefîd Boğazı'nda Yoklama Usûlünün İcrâsına Dâ'ir Süferâya Virilan Takrîr-i Resmî Sûretidir

El-hâletü hâzihi Bahr-i Sefîd Boğazı'ndan duhûl ve hurûc idecek sefâ'in hakkında def'-i iştibâh zımnında hasbe'l-vakt ve'l-hâl lâzım ve mühimm olan nizâmın icrâsı Devlet-i Aliyye'nin akdem-i mesâlih-i mülkiyyesinden oldığı bedîdâr ve ezmân-ı sâbıkada oldığı vechile Âsitâne-i Aliyye'de Bahr-i Sefîd'e me'zûnen bâ-evâmir-i şerîfe ubûr iden müste'men sefînelerinden gayri taşradan boğaza duhûl ve Dersa'âdet'e vusûl irâdesinde olan düvel-i sefâyinin her kangı milletden olur ise olsun bilâ-şübhe dost ve düşmanlıkları geregi gibi fark ve temyîz olunmadıkca kılâ'-ı mahfûza-i pâdişâhîye takarrüb ve bir vechile boğaza duhûllerine kat'an cevâz ve ruhsat virilmeyüb ale'd-devâm bu husûsa mütebassırâne ve müteyakkızâne harekete dikkat (**s.407**) ve ihtimâm lâzıme-i vakt ve hâlden idügi müstağnî-i ta'rîf ve iş'âr olmağla bu keyfiyyet evvel emirde Âsitâne-i Aliyye'de mukîm olan düvel-i Avrupa ilçi ve maslahatgüzârları dostlarımıza ihbâr ve anlar dahi boğaz hisârlarında mukîm konsolos ve konsolos vekîllerine tahrîr ve iş'âr ile ba'd-ez-în taşradan içerü boğaza duhûl murâd idenler kangı milletden ve ne makûle eşhâsdandır ve yedlerinde i'tibâra şâyeste senedât var mıdır ve evzâ' ve etvârlarından hıyânet ve mekir ve hîle ve mefsedet melhûz mıdır hakîkati üzre keyfiyyetleri boğaz-ı mezkûrda olan Devlet-i Aliyye me'mûrlarının ilme'l-yakîn ma'lûmları olmak husûsunun taht-ı râbıtaya idhâli lâzım geldigine binâ'en Boğaz'dan içerü duhûl idecek sefâyin-i lâ-mahâle Sultâniyye ile Sultânhisârı kal'aları beyninde vâki' Çömlekcigâvur köyi ta'bîr olunur mahalle lenger-endâz olacağı hasebiyle o makûle taşradan içerü boğaza duhûl idecek sefîne mahall-i mezkûra vürûd eyledigi gibi kal'ateyn-i mezkûreteyn zâbitânı ve gümrük emîni ve sâ'ir me'mûrlar taraflarından yoklanub ol tarafda mevcûd olan konsolos ve konsolos vekîlleri dahi varub bi'l-mu'âyene kendülerinin sahîh tüccâr sefînesi oldığını tasdîk ve derûnlarında kat'an şekk ve şübhe olmadığını ihbâr idüb her kangı devlete müte'allık ise ol devletin konsolosı veyâhûd konsolos vekîlinin şehâdeti kefâlet makâmında kâ'im olmak şartıyla bu cânibe mürûrlarına ruhsat virilmek ve illâ o makûle sefîne mahall-i merkûmda lenger-endâz olmayub yâhûd lenger-endâz oldukda dahi geregi gibi yoklanub zikrolunan konsoloslar ve vekîlleri Devlet-i Aliyye ile musâfât üzre olan düvelin tüccâr sefînesi ve emîn oldığını haber virmeden ale'l-gafle azîmet ider ise bilâ-tevakkuf top endahtıyla men'ine ikdâm ve o makûlenin iğrâk ve ihrâkına ihtimâm ve dostlukları zâhir ve mütehakkık olan düvel sefînelerini beyhûde tevkîfden ittikâ-i tâm olunmak içün nizâm-ı mezkûrı iş'âr ve hilâfı hareketden inzâr siyâkında ol tarafda olan

Devlet-i Aliyye me'mûrlarına ezmân-ı sâbıkada oldığı vechile bu def'a ısdârı lâzım gelen evâmir-i şerîfe der-dest-i sudûr olmakdan nâşî evvel emirde Devlet-i Aliyye ile musâfât üzre olan düvel taraflarından el-an boğaz hisârlarında mukîm olan konsolos ve konsolos vekîlleri kimler idügi ve her vechile emîn ve mu'temed ve mevsuku'l-akvâl oldukları Der-aliyye'de mukîm rağbetlü ilçi ve maslahatgüzâr dostlarımız taraflarından sened misillü birer kıt'a takrîr kâğıdları takdîmiyle tasdîk olunması ve nizâm-ı mezkûrun kâmilen icrâ ve infâzı zımnında bu bâbda Devlet-i Aliyye me'mûrlarına izhâr-ı muvâfakat ve ednâ mertebe nizâm-ı mezkûra halel îrâsını mûcib olabilür hâlet vukû'a gelmemesine dikkat eylemeleri içün ol tarafda olan konsolos ve konsolos vekîllerine bilâ-te'hîr mü'ekked kâğıdlar tahrîri ve sûretlerinin (**s.408**) taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye takdîmi Devlet-i Aliyye'nin me'mûl ve muntazır dostânesi oldığı ifâdesiyle taraf-ı Devlet-i Aliyye'den iktizâ idenlere resmen başka başka takrîrler virilmekle saltanat-ı seniyyenin dost-ı ehabb ve hem-civârı olan devletin Dersa'âdet'de mukîm rağbetlü dirâyetlü ilçisi dostumuza dahi işbu takrîr i'tâ olundı.

(23)

Fransa Üzerine İ'lân-ı Harbi Mutazammın Beyânnâmedir

Devlet-i Aliyye ile Fransa Devleti beyninde kadîmü'l-eyyâmdan berü der-kâr olan silm ve vifâk hiçbir vakitde mübeddel-i husûmet ve şikâk olmayub bu âna dek her vechile ârıza-i halelden masûn olarak uhûd ve şurûtun kâmilen îfâ ve merâsim vedd ve vâlânın kemâ-yenbağî icrâsına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dâ'imen ve müsremirren geregi gibi ri'âyet ve her hâlde ibrâz-ı âsâr-ı dostî ve safvet-i âmme-i düvel indinde ma'lûm olan hâlâtdan oldığından mâ'adâ bundan altı sene mukaddem zuhûr iden ihtilâlin ibtidâsında ekser-i düvel beynlerinde ahd ü mîsâk ve Fransa aleyhine ittifâk olundukda zimâm-ı hükûmeti nez' iden Fransa müdîrlerinin etvâr ve harekâtı nâ-revâ oldığı bedîdâr iken Devlet-i Aliyye mücerred Fransa milleti ile der-kâr olan kadîmî dostluğa ri'âyeten bî-taraflığı ihtiyâr idüb düvel-i müttefika taraflarından saltanat-ı seniyye ile fesh-i râbıta birle dâ'ire-i ittifâklarına duhûle bi'd-defa'ât da'vet olunmuş iken ve ol esnâda Fransa'nın kerâhet-i ahvâli yevmen fe-yevmen kesb-i iştidâd itmek üzre oldığından başka düvel-i müttefika asâkirinin Paris'e takarrübi ve ba'dehu şimâl cânibinde Fransa'nın kilidi mesâbesinde olan Valensin ve Konda ve Genova nâm husûn-ı hasînenin Nemçe askeri cânibinden ve iç denizde Fransa'nın tersâne-i yegânesi olan Tolun'un içinde bulunan sefâyin-i harbiyye ile İngilterelü tarafından zabt ve teshîri ve Fransa memâliki derûnunda kral tarafdârlarının kuvvet-i cem'iyyeti hasebiyle Fransa'nın za'f-ı hâli nümâyân ve vücûh-ı mütenevvi'a ile zecret ve muzâyakası müstebân oldığı hâlde Devlet-i Aliyye dahi düvel-i sâ'ireye muvâfakat idebilür iken âmmeye ma'lûm olan hakkâniyyet-i lâzımesi üzre bî-taraflık mesleginden kat'â udûl itmedigi ve Fransa memleketinin berren ve bahren mahsûriyyeti hasebiyle şiddet-i kahta ibtilâsı hengâmında Devlet-i Aliyye dahi külliyen fesh-i râbıta itmiş olsa Fransa ahâlîsinin küllî halel ve ye'sini müstelzim olacak derecede iştidâd-ı zucret hâlleri mukarrer iken Devlet-i Aliyye fesh-i râbıta itmediğinden başka ânen fe-ânen haklarında mebzûl olan müsâ'ade-i seniyyeyi defa'âtle düvel-i sâ'irenin şikâyetine bâdî oldığı ma'lûm degil midir müddet-i muhârebede Devlet-i Aliyye'nin bî-

taraflığından Fransalu ne mertebe intifâ' itdikleri vekâyi'-i harbiyye ve hâlât-ı meşhûdeye cüz'î im'ân-ı nazar ile zâhir (**s.409**) olan mevâddandır taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bu vechile nev-be-nev zuhûr iden âsâr-ı mürüvvete mebnî Fransalu dahi ale'd-devâm dostlukda sebât ve kıyâm eylemeleri lâzım geldigi âşikâr iken birkaç seneden berü Fransa'da uluvv-gîr-i iştidâd olan âteş-i fitne ve fesâd hasebiyle zamân-ı hükûmetini yed-i tagallüblerine hasra ferce bulan eşhâs mahall be-mahall vâsıtalar peydâ iderek maslahat-ı hâssalarını tervîc ve hükûmeti kendülerine te'yîd içün muntazamü'l-hâl olan düvel-i sâ'ire nizâmını Fransa'nın ahvâli misillü karîn-i teşvîş ve ihtilâl itmek ve ref'-i cemî'-i edyân ve tahrîb-i memâlik ve buldân ve gasb-ı emvâl-i ahâlî ve sükkân ve fesh-i revâbıt-ı efrâd-ı insân usûlünden ibâret olan lafzı murâd-ı serbestiyyet-i pür-tezvîrleriyle eblehân-ı nâsı taglît ve ıdlâl ve nev'-i insânî ve hoş menzilesine îsâl eylemek dâ'iyyesinde olduklarından dûr ve nezdîk-i bilâ-temyîz gerek dost ve gerek düşınan olan devletlerin re'âyâsını vücûh-ı mütenevvi'a ile tahrîk ve ifsâd ve tabî'î mülûk ve hükkâmları aleyhine tuğyân ve isyâna da'veti i'tiyâ idüb bir tarafdan Dersa'âdet'de mukîm ilçileri dahi her mahalde me'lûf oldukları etvâr ve rû-bahâne-i mükârâne ile cânib-i saltanat-ı seniyyeye arz-ı muhabbet ve nice hiyel ve desâyis ile Devlet-i Aliyye'yi taglîta ve sâ'ir dost düvelin aleyhine tahrîk maslahatını tervîce muvâzabet ve bir cânibden dahi İtalya'da kâ'in Fransa asâkiri kumandan ve ceneralleri re'âyâ-yı pâdişâhîyi idlâl-i zu'm-ı fâsidiyle Rûmili ve Mora ve Akdeniz cezâ'irine hadî'at ve desâyis ile meşhûr meb'ûslar irsâlinden ve nice evrâk-ı ihtiyâl-âmâl neşrine mübâderetden hâlî degiller idi hattâ Ponaparte'nin Manya tâ'ifesine irsâl itdigi kâğıd ve sâ'ir neşr itdigi evrâkın me'âl-i hadî'at-iştimâli âmmeye ma'lûmdur.

Devlet-i Aliyye zikr olunan kumandan ve cenerallerin bu makûle hareketlerinden Fransa müdîrlerine şikâyet itdikce cenerallerimiz dostluğa münâfî bir gûne hareketlerinde rızâmız yokdur fî-mâ-ba'd men' ve tahzîr ideriz murâdımız Devlet-i Aliyye ile der-kâr olan kadîmî dostluğı ânen fe-ânen te'kîd itmekdir deyü resmen virdikleri cevâblara nazaran merkûm ceneraller icrâ-yı mefsedetden ferâgat itmek iktizâ ider iken etvârlarını kat'â tagyîr itmedikleri ve temerrüd-i fesâdları evvelkiden ziyâde müştedd oldığı meşhûd oldığından müdîrînin cevâbları mahzâ hîle ve âl oldığı me'mûrlarının harekât-ı müfsidânesi hâmil oldukları ta'lîmâtın muktezâsından neş'et ider bir hâlet idügi ve binâberîn fî-mâ-ba'd şikâyetin dahi hiçbir gûne fâ'idesi olmayacağı her ne kadar ma'lûm olmuş ise dahi Fransa müdîrleri şâyed tebdîl-i meslek ider ve fesâd ve ihlâl-i nizâm-ı âlem sevdâ-yı hâmından vazgeçer yâhûd bu ihtilâlin zuhûrundan berü mücerred çend tebah-kârların maslahatı (**s.410**) içün cemî'-i Fransa ahâlîsimin dûçâr oldukları mihan-ı meşâkk-ı tâkât-fersâya adem-i ıstıbâr ile felâket-zede olan Fransa'nın ahvâli âhar sûret kesb eyler me'mûliyle me'âdât-ı hafiyye husûmet-i celiyyeyi müntic olmamağiçün Devlet-i Aliyye yine meslegini tagyîr itmeyüb sülkûtı ihtiyâr eylemiş idi. Bundan mâ'adâ Fransa müdîrleri düvel-i sâ'ire ile muhârebeleri evâ'ilinde tevsî'-i memâlik kaydında olmadıklarını ve kabza-i temellük ve tasarruflarına dâhil olacak memâliki redd ideceklerini i'lân itmiş iken muhârib bulunan devletlerden nez' idebildikleri nice memâlik-i vâsi'ayı Fransa'ya ilhâk itdiklerine kanâ'at itmeyüb ilkâ-yı nifâk ile düvel-i müttefika beyninde zuhûr iden inkılâbâtdan nâşî ihtirâzı külliyyen ber-taraf itmeleriyle makâsıd-ı hafiyyelerini zâhire ihrâc iderek devlet misillü bî-taraflığı ihtiyâr iden nice serbest ve müstakill cumhûr ve hükûmetin bilâ-sebeb mahz-ı gadr olmak üzre musallat olub esbâb-ı muhâfazadan hâlî bulunan memleketlerine hücûm ve iktihâm ve cebren ve

kahren merâmlarına râm itdikden sonra mümâna'at ider olmadığından bi'l-külliyye hetk-i perde-i nâmûs eyleyerek ahd ve şart bilmediklerini ve dostluk ve husûmet indlerinde müsâvî oldığını âmmeye bildirmek içün kendülerine izhâr-ı dostîden gayri mu'âmelesi olmayan Devlet-i Aliyye'nin e'azz-ı memâliki olan Mısır gibi memleketine hukûk-ı milele ve beyne'd-devleteyn mer'î olan kavâ'id-i mu'tebereye mugâyir misli nâ-mesbûk vechile korsan gibi bağteten hücûm ve iktihâm ve bi'l-muhârebe zabtına kıyâm itdiler Fransalunun Mısır'a ta'arruz niyyetinde oldukları havâdisin ibtidâ zuhûrunda Âsitâne-i Sa'âdet'de Fransa tarafından maslahatgüzârlık ile mukîm Rufin mükâlemeye da'vet birle keyfiyyet kendüsünden resmen su'âl olundukda kat'â haber ve âgâhı olmadığını ve kendü mülâhazası olarak Fransalunun işbu seferi tahakkuk ider ise mücerred beglerden ahz-ı intikâm ve İngilterelünün Hind ticâretine îsâl-i zarar ve gezend maslahatına mebnî olmak muhtemel idügini beyân itmekle Fransalunun Mısır tarafına bir gûne ta'arruzı vukû'unda her ne illete ve her kangı sebebe mebnî olur ise olsun i'lân-ı harb add olunacağı ve ez-kadîm miyânede der-kâr olan vedd ve muhabbet şer'an ve mülken mübeddel-i adâvet ve husûmet olacağı ve saltanat-ı seniyye Mısır ülkâsının bir avuç kumundan vazgeçmek ihtimâli olmadığından ol arâzî-i mübâ[re]kenin istihlâsı içün millet-i İslâmiyye'nin hareketini mûcib olacağı ve Mısır beglerinin te'dîbi lâzım gelmiş ise metbû'ları olan Devlet-i Aliyye tarafından icrâ olunmak iktizâ itmekle Fransalunun bu husûsa müdâhalesi hukûk-ı milele mugâyir bir keyfiyyet oldığı ve İngiltere Devleti saltanat-ı seniyyenin ehabb-ı dostı olmağla Devlet-i Aliyye kendü mülkünden Fransa askeri mürûrıyla İngiltere ticâretine îsâl-i hasâra tasaddîlerine bir vechile rızâ-dâde olmadığı ve binâberîn (s.411) Fransalunun Mısır'a azîmeti velev yâlnız bu maslahata mebnî olsa yine i'lân-ı harb ittihâz olunacağı ber-vech-i tafsîl gûş-ı hûşuna ilkâ ve böylece müdîrleri tarafına icâleten teblîğ eylemesi lâzıme-i hâlden idügi kendüsüne inbâ olundığından başka Paris'de mukîm Devlet-i Aliyye Sefîri Alî Efendi'ye dahi mefâhîm-i mezkûreyi hâvî tahrîrât tesyîr ve keyfiyyeti resmen su'âl eylemesi efendi-i mûmâ-ileyhe tenbîh ve tahrîr olunmuş idi. Rufin'in müdîrleri tarafına gönderdigi kâğıd ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sefîr-i mûmâ-ileyhe irsâl olunan tahrîrâtın vusûlünden mukaddem Rufin'e târîh-i atîk ile vürûd iden kâğıdın mefhûmunda Ponaparte'nin Mısır me'mûriyyeti sahîh olub lâkin gûyâ Mısır beglerini te'dîb birle tahsîl-i menâfi'-i ticâret ve İngiltere Devleti'ne îsâl-i hasâr itmek maksadma mebnî oldığı ve bu mesâlihin tanzîmi içün Devlet-i Aliyye'nin maslahatına enfa' nice suver-i hasenenin arzına me'mûr bir ilçi ta'yîn olundığı Devlet-i Aliyye bu husûs içün Fransa Cumhûrı'na i'lân-ı harbe tasaddî ider ise be-her-hâl iki devlet-i imparatorînin dahi hücûmuna mazhar olacağı me'âl-i butlân-iştimâli münderic idügüni maslahatgüzâr-ı merkûm resmen tefhîm ve mezkûr kâğıdın bir sûretini dahi takdîm itmiş iken Devlet-i Aliyye sefîri olan efendi-i mûmâ-ileyh muktezâ-yı me'mûriyyeti üzre Paris'de Umûr-ı Ecnebiyye Nâzırı Taleyran Perigor ile lede'l-mülâkât taraf-ı Devlet-i Aliyye'den vürûd iden tahrîrâtı ve me'âlini ifâde ve beyân birle bir cevâb-ı kat'iyyü'l-müfâd i'tâsını resmen taleb itdigi şahs-ı mezkûr gâlibâ mukaddemâ Rufin tarafına tahrîr eyledigi sâlifü'z-zikr kâğıdın me'âlini ferâmûş itdiginden Mısır cânibine azîmetlerini külliyyen inkâr ve Ponaparte'nin me'mûriyyeti Malta Cezîresi'nin zabt ve teshîrine münhasır idügüni Malta kavalyerinin izmihlâli kâffe-i Müslimîne hayırlu bir maslahat olmağla Devlet-i Aliyye'nin ba'is-i memnûniyyeti olmak lâzım geldigini ve saltanat-ı seniyye ile öteden berü der-kâr olan dostluğun vikâyesi ve ânen fe-ânen te'kîdi be-gâyet mültezimleri oldığını utanmayarak bast ve iş'âr ve feth-i hemyân-i

hîle-bâzîye ibtidâr eyledigi efendi-i mûmâ-ileyhin cevâbnâmesinden müstebân olmağla maslahatgüzâr-ı merkûmun ifâdesiyle nâzır-ı mersûmun cevâbı beyninde der-kâr olan tenâkus-ı tâmm Devlet-i Aliyye'yi açıkdan taglîz ve iğfâl ve Mısır mâddesinin ne sûret kesb eylediginden ol esnâda henüz habîr olamadıklarından tahsîl-i ıttılâ'a degin imrâr-ı vakt kasdıyla bir sûret-i mekrûhe-i ihtiyâl oldığına binâ'en bu hâlet-i garbiyye Fransa müdîrlerinin kemâl-i kibr ve gurûrlarından cemî'-i düvel indinde mer'î ve mu'teber olan usûl-i nihâde-i tâfçe-i nisyân eylediklerine ve bi'l-cümle akvâlleri i'timâda nâ-sezâ oldığına delîl-i vâzıh degil midir ile'l-ân mer'î ve müşâhid olan etvâr-ı tahakkümâne ve harekât-ı tagallübânelerine (s.412) nazaran cây-gîr-i zamîrleri ifsâd-ı nizâm-ı âlem ve teşvîş-i râbıta-i milel ve ümem birle iktizâsına göre gâh zîr-i gâhdan icrâ-yı âb-ı hîle ve âl ve gâh açıkdan ceng ve kıtâl ile muntazamü'l-hâl olan cemî'-i düvelin şîrâze-i nizâmını muhtell ve perîşân iderek İtalya'da itdikleri gibi cemâhîr-i sagîre-i kesîre ihdâs idüb Fransa Cumhûrı ümmü'l-cemâhîr olarak her mahalde diledigi vech üzre hall-i akd-i umûr ve umûmen fatk u ratk-ı masâlih-i cumhûr itmek oldığı celî ve âşikârdır imdi Mısır Bâb-ı Haremeyn-i Muhteremeyn olub bu husûs bi'l-cümle millet-i İslâmiyyeye râci' bir mâdde-i cesîme oldığından Devlet-i Aliyye mukaddemâ ber-minvâl-i meşrûh gerek mersûm maslahatgüzâra ve gerek Paris'de mukîm sefîri vesâtetiyle Fransa müdîrlerine sarâhaten beyân ve i'lân itdigi vech üzre Fransalunun bilâ-sebeb bağteten zuhûr iden ta'arruz ve adâvetine şer'an mukâbele lâzım geldiginden avn-i inâyet-i Hazret-i Hüdâ-i mu'îne tevekkülen berren ve bahren def'-i şürûr-ı â'dâ ve kahr ve tedmîr-i husamâ esbâbına teşebbüs olunmağla Fransa aleyhine gazâ ve cihâd cemî'-i Müslimîne farz-ı ayn oldığı mukarrer olmağın maslahatgüzâr-ı merkûm müte'ayyinân-ı hademe-i sefâretle mûmâ-ileyh Alî Efendi ve ma'iyyetinde olanların Paris'den vürûdına degin rehîn tarîkiyle Yedikule'ye irsâl ve Âsitâne-i Sa'âdet'de ve bi'l-cümle Memâlik-i Mahrûse'de mevcûd Fransa konsolosları ve tüccâr ve emvâlleri Mısır ülkâsında harb esîri olmayarak tevkîf kılınan Devlet-i Aliyye'ye tâbi' tüccâr ve emvâl ve sefînelerimin ve beglik gemilerinin ve içlerinde mevcûd neferâtın sebîlleri tahliyye oluncaya degin kezâlik rehîn olmak üzre emâneten tevkîf olunmuşdur Fransa'da râyet-efrâz-ı fitne ve fesâd olan erbâb-ı tagallübün def'-i şürûrı yâlnız Devlet-i Aliyye'nin degil belki cemî'-i Avrupa devletinin âsâyiş ve emniyyetini müstelzim olacağı bedîdâr olmağla bu bâbda cemî' dost-ı düvelin teveccüh-i kulûbı ve zâhiren ve bâtınen icrâ-yı levâzım-ı dostî ve i'âneye mübâderetleri me'mûldür.

İntihâ el-Cildi's-sâdis

Dersa'âdet

Matba'a-i Osmâniyye

1309

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

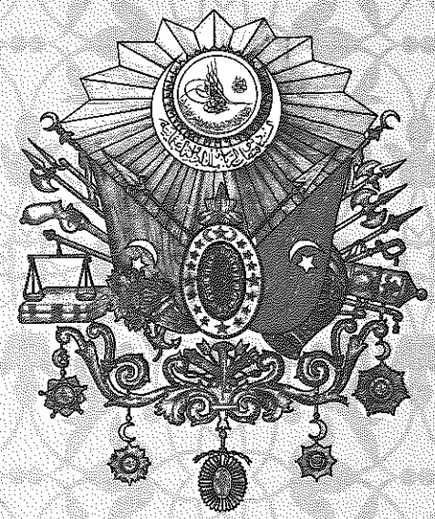

1783-1804 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte Fransızlar ile Mısır'da vuku bulan muharebeler, İngilizler ile yapılan sulh, Vehhabilerin saldırıları, Arabistan ve Lübnan bölgesindeki gelişmeler detaylı olarak ele alınmaktadır.

07 .CİLT

ترتیب جدید

جلد سابع

(از)

تاریخ جودت

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتنامه سیله

(ایکنجی طبع)

درسعادت

(مطبعهٔ عثمانیه)

۱۳۰۹

Tertîb-i Cedîd

CİLD-İ SÂBİ'

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Mâ'arif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet

(Matba'a-i Osmâniyye)

1309

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Nehmedu'llahe alâ-ni'amâ'ihi * ve nusallî alâ seyyid-i enbiyâ'ihî * ve alâ âlihi ve ashâbihi ve evliyâ'ihi * Ba'de-zâ kalem-i perîşân-ı rakam-ı Cevdet hulâsa-i hâl-ı hâzırı bu vechile hikâyet eder ki der-dest-i tasnîf olan târîh-i ibret şemârîhin cem' ve te'lîfi esnâsında asr-ı mahâsin hasr-ı hümâyûnı ser-nâme-i metn-i sa'âdet ve devr-i terakkî-i ma'ârif-meşhûnı şerh-i şeref-nâme-i şân ve mefharet olan pâdişâh-ı hakâyık-iktinâh ve şehin-şâh-ı adalet-penâh sultân azîzü'l-menâl ve hakan-ı cezîlü'n-nevâl es-Sultân (Abdülaziz Han) Efendimiz Hazretlerinin cülûs-ı hümâyûn-ı meyâmin-makrûn-ı mülûkâneleri şeref-vukû'ıyla tanzîm ve ıslâh-ı umûr-ı mülkiyye ve askeriyyeye pek ziyâde müsâra'at ve fevka'l-âde bir ehemmiyyet ile şurû' ve mesâlihin şu'abât-ı mühimmesinde te'sîs ve tertîb-i usûl ve furû' olunarak her husûs içün taharrî-i ehl ü erbâb ve her işe ser-kârân-ı liyâkat-pîşe intihâb ile müddet-i yesîre zarfında ihyâ-i mülk ve millete medâr ve dîbâce-i tırâz-ı cerâ'id-i rûzgâr olacak nice âsâr-ı muvaffakiyyet-disâr ve kerâmat-şi'âr-ı cenâb-ı cihân-bânî manzûr-dîde-i her kâsî ve dânî olmasıyla berâber bu abd-i kemîne ve za'îf gâh berây-ı îtimâr ve istîmâr-ı umûr-ı âlî-i nazırân-ı âzım-i sudûr ile enîs ve elîf ve gâh matiyye-rân-ı meyâdîn mesâ'î **(s.3)** olan me'mûrîn-i istikâmet-güzîne karîn ve redîf olarak kendi hâl ve iktidârınca hâlisâne ve âcizâne mesâlih-i âmme mütâla'asına hasr-ı efkâr ve felak-ı bâmdan şafak-ı Şâm'a varınca kemmiyyet-i hâme-i hamiyyet-i alâmet-i nâçizâne o vâdîlerde âsâre-i gubâr-âsâr idegeldîgi hâlde intişâr-ı ulûm ve fünûn emr-i ehemminde meşhûd-ı uyûn olan rağabât-ı hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhîye binâ'en müsâ'adât-ı zamâniyyeye tesâdüf olundukça semt-i te'lif-i kelâma dahi atf-ı inân-ı ihtimâm ile geçen sene cild-i sâdis bi't-tetmîm huzûr-ı merâhim-nüşûr-ı zıllu'llâhîye takdîm olunmuş idi. Bu def'a rû-nümâ olan vakt-i ferâğ-ı uzlet-i mesâğda du'â-yı mefrûzü'l-edâ-yı hazret-i şehr-i yârî zamîme-i vird-i mahsûs-ı rıkkiyet-güzârı ve temîme-i gerden hulûs-ı acz-şi'ârı kılınûb bu evkât-ı da'avât-ı mefrûza esnâsında cild-i sabi'in dahi pîrâye-bahş-ı sahâ'if-i intişâr ve iştihâr ve câlib-i i'tibâr-ı ulü'l-ebsâr olması temennâsıyla bi-mennihî Te'alâ tesvîd ve tebyîzine hasr-ı leyl ü nehâr ve vakf-ı hâme-i vekâ'yi-nigâr kılındı.

(minhu't-tevfîk ve ni'me'r-refîk).

(s.2)

FİHRİST-İ CİLD-İ SÂBİ‘

	Sahîfe [Sayfa]
Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1213	4 [1913]
Rusya ve İngiltere Devletleriyle İttifâk Mükâlemesine Başlandığı	5 [1913]
Rusya'nın Karadeniz Donanması Dersa‘âdet'e Gelüb Akdeniz'e Gitdigi	6 [1914]
Sadr-ı Cedîd'in Dersa‘âdet'e Vürûdı ve Ba‘zı Tevcîhât ve Dîger Vukû‘ât	8 [1916]
Cezâ'ir-i Yunaniyye ile Ba‘zı Sevâhilin Fethi	
Devlet-i Aliyye ile Rusya ve İngiltere Devletleri Miyânelerinde Akd-i İttifâk	9 [1917]
Ka‘be-i Mükerreme Pûşîdesinin Dersa‘âdet'de İ‘mâli. Ve Azl ve Nasb	10 [1917]
Vekâyi‘-i Mısır ve Berrü'ş-şâm	11 [1919]
Ponaparte'nin Berrü'ş-şâm Tarafına Hücûmı	15 [1921]
Arîş Kal‘ası'nın Ponaparte'ye Teslîmi	16 [1922]
Gazze ve Yafa ve Ramle ve Hayfâ'nın Keyfiyyet-i İstîlâsı	17 [1923]
Akkâ Muhârebâtı	18 [1924]
İmâret-i Hâc-ı Mısır'ın İlgâsı	23 [1928]
Fransızların İnhizâmı	24 [1929]
Ponaparte'nin Ric‘ati	25 [1929]
Ba‘zı Havâdis-i Hicâz ve Berrü'ş-şâm	27 [1931]
Vekâyi‘-i Dersa‘âdet	28 [1933]
Siçilyâteyn Devletiyle Akd-i İttifâk Olundığı	30 [1934]
Lahsâ Vukû‘âtı	32 [1934]
Sadr-ı â‘zam'ın Mısır Üzerine Hareketi	35 [1938]
Vekâyi‘-i Sene 1214	
Ebû Hûr Vak‘ası	40 [1942]
Havâdis-i Avrupa	42 [1943]
Vekâyi‘-i Şettâ	44 [1946]
Pâsbânoğlu'nun Vezâreti	
İhrâc-ı Mevâcib ve Taltîf-i Kâ'immakâm Paşa	45 [1946]
(s.3)Râtib Efendi'nin Terceme-i Hâli	46 [1947]
Cezzâr'ın Ba‘zı Ahvâli	47 [1948]
Sadâret-i Uzmâ Kâ'immakâmlığı'nın Tebdîli ve Ba‘zı Vefeyât	49 [1949]
Asâkir-i Mu‘allemenin Teksîri ve Erkân-ı Harbiyye Tertîbi	50 [1950]
Cezâ‘ir-i Seb‘a Cumhûriyyeti'nin Teşkîli ve Tiflis'in Rusya Yedine	
Geçdigi ve Ba‘zı Vekâyi‘-i Irâk	51 [1951]
Haydar Alî Han ile Tipu Sultân'ın Terceme-i Hâllerini	52 [1952]
Vekâyi‘-i Mısriyye	56 [1955]
Ponaparte'nin Mısır'dan Firârı Üzerine Ba‘zı Mütâla‘ât	57 [1956]
Dimyât Vak‘ası	59 [1957]
Arîş Vak‘ası	61 [1959]
Mısır'ın Tahliyyesi Hakkında Mukâvele	67 [1964]
Ponaparte'nin Başkonsolos Olduğı	68 [1965]
Tahliyye Mukâvelesinin Feshi	72 [1968]
Ordu-yı Hümâyûn'un İnhizâmı	76 [1971]
Derûn-ı Mısır'da Zuhûra Gelan Muhârebât	78 [1973]
Asâkir-i Osmâniyye'nin Mısır'dan Hurûcı	81 [1975]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Mekke-i Mükerreme	82 [1976]
Vekâyi‘-i Sene 1215	83 [1977]
Koca Yûsuf Paşa'nın Terceme-i Hâli	
Kleber'in İ‘dâmı	85 [1979]
Kûse Mustafâ Paşa'nın Vefâtı ve Kapudan Paşanın Dersa‘âdet'e Avdeti	87 [1980]
Ümerâ-yı Mısriyye'nin Etvâr ve Mişvârı	88 [1981]
İsmâ'îl Paşa'nın Encâm-ı Ahvâli	89 [1982]
Cebel-i Lübnan'ın Ba‘zı Ahvâli ve Şerîf Paşa'nın Terkîn-i Rütbesi	
ve Timur'un Vezâreti	91 [1983]
Vekâyi‘-i Dersa‘âdet	92 [1984]
Tebeddül-i Meşîhat ve Teksîr-i Asâkir-i Nizâmiyye ve	
Hasan Efendi'nin Ordu Kadısı Oldığı	
Vekâyi‘-i Rûmili	94 [1986]
Pâsbânoğlu'nun Ref‘-i Vezâreti ve Tayyâr Paşa'nın Rûmili'ye	
Me'mûriyeti ve Ba‘zı Vekâyi‘	95 [1986]
Battâl Paşa'nın Vefâtı ve Şerîf Paşa'nın İbkâ-yı Vezâreti ve Dîger Vefeyât	96 [1987]
(s.4)Ârif ve Halîl ve Sâdık Efendilerin Terceme-i Hâlleri	98 [1989]
Baht Giray Han ile Kâmil Efendi'nin Terceme-i Hâlleri	99 [1990]
Vekâyi‘-i Şettâ	100 [1991]
Ders-i Huzûr ve Dîger Ba‘zı Vekâyi‘-i İlmiyye	101 [1991]
Hind'den Hedâyâ Vürûdı	103 [1992]
Ahvâl-i Düvel-i Avrupa ve Ba‘zı Ahvâl-i Mısriyye	105 [1995]
Rusya Donanmasının Karadeniz'e Avdeti	110 [1999]
Rusya'nın Hind Hakkında Olan Tasavvurâtı ve Fransa ile Avusturya'nın Musâlahası	
Rusya İmparatoru Pavlo'nun İ‘dâmı	115 [2003]
İngiliz Askerinin Ebû Hûr'a Çıkdığı	117 [2004]
İskenderiyye'nin Muhâsarası ve Reşîd'in İstihlâsı	118 [2005]
Rahmâniyye'nin Zabtı ve Serdâr-ı Ekrem'in Belbîs'e Vürûdı	119 [2006]
Murâd Beg'in Vefâtı ve Fransızların Ba‘zı Ahvâli	120 [2007]
Vekâyi‘-i Sene 1216	123 [2009]
Kapudan Paşa'nın ve Serdâr-ı Ekrem'in Muzafferiyyetleri	
Fransızların Kâhire-i Mısır'ı Tahliyye İtdikleri	126 [2012]
Vekâyi‘-i Dersa‘âdet	128 [2013]
Ra'us İmtihânı ve Vekâyi‘-i Sâ'ire ve Feth-i İskenderiyye	
Ümerâ-yı Mısır'ın Ahvâli	132 [2017]
Ba‘zı Ahvâl-i Arabistân ve Cebel-i Lübnan	136 [2020]
Musâliha-i Umûmiyye-i Avrupa	138 [2022]
Galib Efendi'nin Paris'e İ‘zâmı	142 [2025]
Ba‘zı Vekâyi‘. Kâ'immakâm Paşa'nın Vefâtı	143 [2026]
Melek Paşa'nın Vefâtı	145 [2027]
Rûmili'nin Ahvâli	146 [2028]
Hakkı Paşa'nın Yine Rûmili'ye Me'mûriyyeti. Belgrad Muhâfızının Katli	149 [2031]
Tepedelenli Alî Paşa'nın Rûmili Ser‘asker ve Vâlîsi Oldığı	154 [2035]
Kavve-i Askeriyye'ye Dâ'ir Ba‘zı İfâdât	

Vekâyi‘-i Sene 1217 155 [2035]
(s.5)Mu‘allem Süvârî Tertîbi ve Mısır'da Asâkir-i Mu‘alleme Tertîbine Şürû‘ Olundığı ve Mehmed Alî'nin Kölemenler ile Muhârebesi ve İcmâl-i Ahvâli 156 [2036]
Vekâyi‘-i Rûmili
Eflâk Voyvodasının Firârı 159 [2038]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Dersa‘âdet 160 [2039]
Sadr-ı â‘zam'ın Dersa‘âdet'e Vürûdı ve Pâsbânoğlu'nun İbkâ-yı Vezâreti 161 [2040]
Memleketeyn Beglerinin Ba‘zı İmziyâzât ile Nasbı ve Fransa ile Akd-i Müsâlaha
Sıdkî Efendi'nin Londra'ya İ‘zâmı ve Vekâyi‘-i Sâ’ire 162 [2041]
Cezzâr'ın Ba‘zı Ahvâli ve Ba‘zı Vefeyât 164 [2043]
Vekâyi‘-i Irâk. Kerbelâ Vak‘ası 165 [2044]
Bağdâd Vâlîsinin Vefâtı 166 [2045]
Alî Paşa'nın Bağdâd Vâlîsi Oldığı 172 [2049]
Vekâyi‘-i Mütenevvi‘a
Bakiyye-i Vekâyi‘-i Rûmili 174 [2050]
Hâlet Efendi'nin Paris İlçisi Oldığı ve Ba‘zı Vefeyât ve Sâ’ir Vukû‘ât 175 [2052]
İngilizlerin İskenderiyye'den Çıkdıkları ve Fransızlar ile Bozuşdukları 178 [2054]
Mezheb-i Vehhâbîyye'nin Keyfiyyet-i Zuhûr ve İntişârı 182 [2058]
Vekâyi‘-i Sene 1218 207 [2078]
Su‘ûd-ı Vehhâbî'nin Mekke'ye Duhûli ve Âdem Efendi ile Mülâkâtı 208 [2079]
Şerîf Gâlib ile Şerîf Paşa'nın Mekke'yi İstihlâs İtdikleri 213 [2083]
Tebeddül-i Meşîhat ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât-ı İlmiyye 215 [2085]
Mısır'ın Ahvâl-i İhtilâliyyesi ve Vekâyi‘-i Sâ’ire 216 [2086]
Mısır Vâlîsi Hüsrev Paşa'nın Firârı ve Tâhir Paşa'nın Kâ’immakâmlığı 220 [2089]
Kölemenlerin Mısır'a Avdetleri ve Tâhir Paşa'nın İ‘dâmı 222 [2090]
Recâî Efendi'nin Terceme-i Hâli ve Mısır'ın Şekl-i İdâresi 225 [2093]
Vehhâbî Risâlelerinin Mısır'a Vürûdı 228 [2095]
Trablusı Alî Paşa'nın Mısır Vâlîsi Nasb Olundığı. Vehhâbî Mes’elesi Hakkında Meşveret
Dimyât'ın Zabtı ve Hüsrev Paşa'nın Ahz ve Tevkîfi ve Alî Paşa'nın İskenderiyye'ye Vusûli 233 [2099]
(s.6)Reşîd'in Zabtı ve Seyyid Alî Kapudanın Ahzı ve İskenderiyye Seddinin Hedmi 235 [2100]
Vekâyi‘-i Şâm ve Irâk 237 [2102]
Bakiyye-i Vekâyi‘-i Mısriyye 241 [2106]
Re’îs-i Vehhâbiyyânın İ‘dâmı 244 [2105]
Mısır Vâlîsi Alî Paşa'nın İ‘dâmı ve Büyük Elfî'nin Ahvâli 246 [2110]
Ümerâ-yı Mısriyye'nin Mısır'dan İhrâcları ve Hüsrev Paşa'nın Rûm'a İrsâli 254 [2116]
Vekâyi‘-i Rûmili 255 [2117]
Vekâyi‘-i Anadolı 257 [2119]
Ahvâl-i Avrupa 259 [2120]
Vekâyi‘-i Şettâ 262 [2123]
Behcet Efendi'nin Hekîmbaşı Oldığı 263 [2124]
Garîbe 264 [2124]
Vefeyât-ı Â‘yân 265 [2125]
Hüseyin ve Şerîf Paşaların Terceme-i Hâlleri 267 [2127]

Vekâyi‘-i Sene 1219 268 [2128]
Cezzâr'ın Vefâtı Üzerine Suriye'nin Ahvâli ve Kapudan Paşa'nın Azli 270 [2129]
Vehhâbîlerin Ba‘zı Ahvâl ve Harekâtı 275 [2133]
Vekâyi‘-i Mısriyye 277 [2135]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Arabistân 280 [2138]
Rûmili Vekâyi‘î ve Sırpluların İsyânı ve Cezâ’ir-i Seb‘a Virgüsünün Vürûdu 282 [2139]
Ba‘zı Vekâyi‘-i İstanbul. Vefât-ı Âşir Efendi 286 [2142]
Tersâne Defterdârlığının İhdâsı
Ahvâl-i Askeriyye Hakkında Ba‘zı Mütâla‘ât 288 [2144]
Hulâsatü'l-kelâm fî Reddi'l-avâm 289 [2145]
Zeyl 301 [2155]
Yûsuf Paşa'nın Sadâretine Dâ’ir Hatt-ı Hümâyûn
Âşir Efendi'ye Hitâben Hatt-ı Hümâyûn 303 [2156]
Rusya İttifâknâmesi 304 [2156]
İngiliz İttifâknâmesi 307 [2159]
(s.7)Şerîf Gâlib'in Mektûbı 311 [2162]
Siçilyateyn İttifâknâmesi 313 [2163]
İrâd-ı Mevâcib Hakkında Hatt-ı Hümâyûn 317 [2167]
Dubrovnik'in Resm-i Gümrügü Hakkında Fermân-ı Âlî 318 [2168]
Ceneral Kleber'in Ma‘rûzâtı 321 [2170]
Poslic'in Ma‘rûzâtı 326 [2173]
Tahliyye-i Mısır İçün Yapılan Mukâvelenâme 337 [2182]
Bahr-i Süveyş'den İngiliz İlçisine Tahrîrât 341 [2185]
Hindistân Hakkında Rusyalunın Lâyihası 343 [2186]
Beglik Sefînelerin Adedini Mübeyyin Cedvel 349 [2190]
Memleketeyn Beglerine Ba‘zı İmtiyâzâtı Hâvî Virilan Fermân 352 [2193]
Fransa Musâlahanâmesi 361 [2199]
İsmet Beg'in Re’îs Efendi'ye Tezkiresi ve Su‘ûd-ı Vehhâbî'nin Amânnâmesi 363 [2201]
İsmet Beg ile Re’îs Efendi'nin Muhâbere Tezkireleri 365 [2203]

CİLD-İ SÂBİ‘

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1213

Cild-i sâdisde beyân olundığı üzre Ceneral Ponaparte Mısır'ı istîlâ eylemiş oldığından Devlet-i Aliyye dahi Fransa Cumhûrı'na i‘lân-ı harb itmiş ve ba‘zı düvel-i Avrupa ve ale'l-husûs[1] İngiltere ve Rusya devletleri ile Fransa aleyhine akd-i mu‘âhede-i ittifâka karâr virmiş idi.

Hattâ sudûr-ı izâmdan İsmet Begefendi ile Re'îsü'l-küttâb Âtıf Efendi mükâlemeye me'mûr olmuşlar idi ve egerçi henüz maslahat hitâm bulmamış ise de esâs mâdde ta‘ayyün[2] iderek üç devletin birlikde Fransa aleyhine hareket idecekleri takarrür eylemiş oldığından Karadeniz'deki Rusya donanmasının Akdeniz'e geçmek üzre boğaza gelmiş oldığı Rusya ilçisi Tamara[3] tarafından ihbâr olunmağla hemân tebdil-i Sadâret güni İsmet Beg ve Re'îs Efendi Bebekbağçesi'nde Tamara ile mülâkât iderek mezkûr Rusya donanmasının sûret-i hareketi müzâkere olunmuşdur.

Rebî‘ü'l-evvel'in yirmi dördünde dahi sâlifü'z-zikr Rusya donanması Karadeniz Boğazı'ndan (s.5) duhûl ile Büyükdere'de lenger-endâz olmuş idi bu donanma Devlet-i Aliyye donanmasıyla müttefikâne hareket itmek üzere Akdeniz'e çıkacağından sûret-i hareketlerine dâ'ir bi'd-defa‘ât Re'îs Efendi ile Rusya ilçisi ve amirali ve İngiliz maslahatgüzârı miyânelerinde mükâlemât ve muhâberât cereyân idüb İngilizlerin matmah-ı nazarı[4] Mısır'ın ve Rusyalıların garaz-ı aslîleri Cezâ'ir-i Yunaniyye'nin istihlâsı oldığından İngiliz maslahatgüzârı Fransa donanması her ne kadar muzmahill[5] idilmiş ise de Nelson'un[6] yanında ince donanma olmadığından İskenderiyye Limanı'na giremedigi cihetle limandaki Fransa sefîneleri ihrâk olunamadı ve Ebû Hûr'dan[7] birkaç Fransız gemileri firâr ile Fransa'ya gitdi hâlbuki İskenderiyye sevâhilini abluka iden İngiliz sefâ'ini dahi ta‘mîr vesîlesiyle yâhûd fırtına mülâbesesiyle bir tarafa gitmek ihtimâli vardır bu arada Fransızlar İskenderiyye'ye imdâd ve i‘âne itmeleri melhûzdur ol vakit iş güçleşür deyü Devlet-i Aliyye ve Rusya donanmaları hemân bir mikdâr asâkir-i berriyye ile İskendireyye'ye varub limandaki Fransız

1. Ale'l-husûs: Hususiyle, hepsinden önce olarak.
2. Ta'ayyün: Meydana çıkma, aşikâr olma; belli olma; belirme. Ayan sırasına girme, îtibarlanma.
3. Tamara: General Vasiliç Stepanoviç Tamara.
4. Matmah-ı nazar: Göz dikilen şey, göz konulan yer.
5. Muzmahill: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
6. Amiral Nelson: İngiliz Amiral Lord Horatio Nelson.
7. Ebû Hûr: (Ebû Hor, Ebûkir, Ebûkır, Ebuhır, Abukır) Abu Qir, İskenderiye, Mısır.

gemilerinin ihrâkı ve karaya asker çıkarılarak İskenderiyye'nin istihlâsı elzem ve akdem olundığını beyân ve Rusyalular dahi Fransızların İskenderiyye Limanı'nda kalan sefâ'in-i harbiyyesi biraz küçük gemilerden ibâretdir ve hasebi'l-mevsim Mısır açıklarında ince donanma gezdirmek müşkildir hâlbuki Fransızlar Arnavudluk ve Mora taraflarına ta'arruz idebilürler buradaki donanmalar hemân Cezâ'ir-i Yunaniyye'nin Fransalu yeddinden nez' ve istihlâsı içün (Körfez) Korfu tarafına gitmeleri ve şâyed Nelson tarafından i'âneye ihtiyâc gösterilür ise ol hâlde bu donanmalardan bir mikdârı ifrâz ile ol tarafa gönderilmeleri münâsib olacağını der-miyân itmeleriyle netice-i mübâhasâtda Donanma-yı Hümâyûn ile Rusya donanmasından birer ikişer fırkateyn ve korvet ifrâz olunarak Devlet-i Aliyye tarafından tertîb olunan on kıt'a şalopeler ile berâber Rodos'a ve andan Rodoslı Murâbıt-zâde Hasan Kapudan ma'iyyetiyle İskenderiyye'ye varub karaya asker dökerek İskenderiyye'nin zabtına himmet olunmak ve bâkî gemiler Korfu tarafına gönderilmek üzere karâr virilmiş oldığından Rebî'ü'l-âhir'in sekizinci güni Rusya donanması Büyükdere'den hareket ile Akdeniz'e azimet idüb ferdâsı dahi Beşiktaş önünde lenger-endâz[1] olan sagîr ve kebîr otuz kıt'a süfün-i hümâyûn ana kafâdâr olub Akdeniz Boğazı'nda lenger-endâz olan Donanma-yı Hümâyûna iltihâk iderek Kapudane-i Hümâyûn Kapudanı Kadrî Beg başbuğluğıyla cümlesi Korfa tarafına azîmet itmişdir.

Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûndan Mahmûd Râ'if Efendi ki mukaddemâ mektûbî-i sadr-ı âlî hulefâsından (s.6) iken Moralı Yûsuf Âgâh Efendi ikâmet ilçiliğiyle Londra'ya gönderildikde o dahi ser-kâtibî nasb ile birlikde gönderilmiş olmasıyla ol tarafda lisân-ı efrencî ögrenüb ilm-i coğrafyaya dahi geregi gibi âşinâ olmuş ve avdetinde fi'l-asl müstenidi olan İbrâhîm Nesîm Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunmak hasebiyle Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn silkine idhâl idilmiş idi bu kerre Donanma-yı Hümâyûnda ahvâl-i politika-i Avrupa'ya âşinâ bir zâtın bulunması lâzım geldiginden müsteşârlıkla Donanma-yı Hümâyûn başbuğı ma'iyyetine me'mûr ve irsâl kılınmışdır. Tepedelenli Alî Paşa dahi Arnavudluk sevâhilinin muhâfazasına ve ol sevâhilde vâki' olub Venedüklüden Fransalu yedine geçmiş olan mahallerin berren feth ve teshîrine me'mûr olmuş idi. Rusya donanması birkaç küçük gemilerden başka olarak beş kıt'a büyük kapak kaldırır kalyon ile altı kıt'a fırkateynden ibâret idi.

Devlet-i Aliyye'nin gerek bu def'a İstanbul'dan hareket iden ve gerek Akdeniz Boğazı'nda bulunan donanmalarında şalope ve kırlangıc gibi küçük sefînelerden ve İngiltere donanması refâkatine gönderilan iki korvetden başka olarak altı kıt'a kalyon ve dokuz kıt'a fırkateyn ve dört kıt'a korvet var idi.

Bu esnâda İngiltere Devleti tarafından Devlet-i Aliyye'ye otuz kıt'a top ve bin adet karabina ve beş yüz varil barut ve birçok mühendis ve köprü âlât ve edevâtı ve araba bârgîr koşumları ve ma'den isâgasına dâ'ir haylî eczâ-yı mütenevvi'a ihdâ ve irsâl kılınmışdı. Cumâde'l-ûlâ'nın on beşinci Pençşenbe güni Sadr-ı cedîd Ziyâ Yûsuf Paşa'nın Dersa'âdet'e vürûdı mütehakkık[2] olmağla yevm-i mezbûrda Üsküdar'da vâki' Mehmedpaşa Kasrı'nda tertîb-i ziyâfet olunub Şeyhü'l-islâm Âşir Efendi ve Kâ'immakâm Dervîş Paşa ve sadreyn ve nakîbü'l-eşrâf ve sâ'ir erkân-ı Devlet-i Aliyye ve ricâl-i saltanat-ı seniyye ve ocaklar

1 Lenger-endâz: Lenger atan, demir atan. Demir atmış olan gemi.
2 Mütehakkık: Doğruluğu meydana çıkan.

zâbitânı ve diger huzûrı lâzım gelan zevât bi'l-ictimâ' resm-i istikbâli icrâ itdiklerinden sonra sadr-ı cedîd ile Şeyhü'l-islâm Sarây-ı Hümâyûna gidüb ve Hırka-i Şerîfe odasında huzûr-ı hümâyûna girüb ba'dehu resm-i mu'tâd[1] üzere Bâb-ı Âlî'ye gelmişlerdir.

Tebeddül-i Sadârete dâ'ir Ziyâ Paşa'ya hitâben sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti şeyhde (1) ve Âşir Efendi'ye hitâben ısdâr ve irsâl buyurılan hatt-ı hümâyûnun sûreti (2) rakamlarıyla ityân kılınur.

Yûsuf Paşa'nın Sadâretine Surûrî Efendi târîh-i tâm olmak üzere (Pâdişah ma'dende sâldı mührine lâyık güher) mısrâ'ını ve Battâl Hüseyin Paşa-zâde Tayyâr Paşa dahi mühmelinden olarak (Nokta sığmaz hâsıl-ı Tayyâr bu târîhe hiç. Nûrdur Yûsuf Ziyâ Paşa ki virdi sadra fer) târîhini söylemişdir.

(s.7) Tesâdüfât-ı nâdiredendir ki Koca Yûsuf Paşa Gürciyyü'l-asl olarak iki def'a sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem oldığı gibi işbu Ziyâ Yûsuf Paşa dahi kezâlik Gürciyyü'l-asl olub iki def'a sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem olmuşdur.

Ve bu esnâda Mısır üzerine hareket idecek ordunun ikmâl-i levâzımâtına ikdâm olunmakda oldığından Mısır istihlâs olundukda Mısır defterdârı olmak üzre Abdülkerîm Efendi dâmâdı Mehmed Efendi Mısır ordusı defterdârı nasb olunarak Mısır ser'askeri ma'iyyetine gönderilmişdir.

Mısır'ın istîlâsı Sultân Selîm'e pek ziyâde te'sîr itdiginden Mü'verrih Vâsıf Efendi Bâb-ı Âlî'ye celble bir tesliyyetnâme kaleme alması kendüsüne emr olunmuş idügünden derhâl mustahzırı[2] olan vekâyi'-i târîhiyyeden hulâsa olarak bir cüz' kadar bir risâle tertîb ve takdîm eylemişdir. Bu risâlede millet-i İslâmiyye'nin dûçâr olub da savuşdurmuş oldığı vekâyi'-i cesîme-i ibret-nümâyı vâdî-i tesliyyetde ta'dâd ve beyân itdikden sonra hâtimesinde dahi Kölemenler iklîm-i Mısır'ın bunca hâsılât ve menâfi'-i cesîmesini nefslerine hasr ile itlâf itdiklerinden başka hîn-i fetihde Haremeyn-i Şerîfeyn ahâlîsine tahsîs olunan galâl[3] ile devlete irsâli mu'tâd olan emvâli dahi envâ'-ı mekir ü âl[4] ile çüridegelüb memleketin bu makûle cebâbire[5] elinde bulunması hasebiyle mevâki'-i lâzımenin istihkâmdan hâli kalmış olması dahi bu vechile bağteten istîlâsına sebeb oldığından Devlet-i Aliyye himmet-i devlet ve azîmet-i sâdıka ile Mısır'ın zabt ve teshîrine muvaffak olur ise müceddeden bir memleket-i azîmetü'l-fevâ'ide mâlik olarak ümerâ ve abîdin ırkını kat' ile sedd-i sugûr ve ahkâm-ı husûn itdikden sonra iklîm-i Mısır'ı üç eyâlet farz iderek bir müdebbir vezîr ile iki mîr-i mîrâna tevcîh ve nefs-i Mısır'da olan menâsıb ki yirmi dört bege münhasır idi. Der-i devletde perverde olmuş ricâl ve ocakluya üç senede bir alâ tarîki'l-münâvebe[6] tefvîz ve ol-dın Basra'da cârî oldığı gibi muhtasarca bir donanma dahi İskenderiyye'de ihdâs olundığı halde kâffe-i menâfi'-i Mısriyye gayr-ı ez mürettebât dâhil-i hazîne-i devlet olub â'dânın Mısır'a istîlâsı bu sûret-i hasenenin mir'ât-i husûlde cilveger olmasına sebeb-i âdî olmuş olur deyü hatm-i kelâm eylemişdir.

1 Resm-i mu'tâd: Bilinen, düzenli, her zaman yapılan tören.
2 Mustahzır: Hazır duruma getirilmiş, hazırlanmış.
3 Galâl: Erzaklar, zahireler.
4 Mekir ü âl: Hile, aldatma.
5 Cebâbire: Cebrediciler, zorlayıcılar, zorbalar.
6 Alâ tarîki'l-münâvebe: Nöbet yoluyla, nöbetleşe.

Devlet-i Aliyye ile Rusya ve İngiltere devletleri beyninde der-dest olan mu'âhede-i ittifâk mükâlemesi bu esnâda hitâm bulmasıyla mükâlemeye me'mûr olan İsmet Begefendi'ye mükâfâten Rûmili sadâreti pâyesi ihsân buyurulmuşdur. Lâkin henüz ahidnâmeler tarafeynden imzâ olunmadan Devlet-i Aliyye ile Rusya donanmalarının Akdeniz'de muzafferiyyet-i müttefikâneleri haberi alınmışdır.

(s.8)Şöyle ki: Bâlâda beyân olundığı üzre iki donanma birlikde Akdeniz'de bâd-bân-güşâ-yı azîmet[1] olub ancak evvelce Cezâ'ir-i Yunaniyye ahâlîsinin celb ve te'lîfini müceb-i mezâyâ derciyle matbû' beyânnâmeler neşr olunmuş idi. Donanmalar ibtidâ Çuka Adası'na zabt ve orada mevcûd olan bir Fransız teknesini ahz itmeleri üzerine Zanta ve Kefalonya adaları ahâlîsi içlerinde mustahfız bulunan Fransız askerini kayd ve bend ile Mora vâlîsine irsâl itmeleriyle bu iki ada dahi bilâ-muhârebe ele geçmişdir.

Tepedelenli Alî Paşa dahi Delvinye'ye[2] karîb mahalde Fransızlarla biraz ceng itdikden sonra Cumâde'l-ûlâ evâsıtında oğlu Muhtâr Paşa'yı altı bin süvârî ile sevk idüb kendüsi dahi iki bin piyâde ile arkasından hareket iderek Preveze etrâfmda ictimâ' iden Fransızlar üzerine hücûm itdikde gâlib ve muzaffer olarak Fransızların ekserî küşte-i şimşîr ve bakıyyesi bir ceneral ile berâber esîr olmağın Alî Paşa maktûllerin rû'us-ı maktû'alarını işbu bakiyyetü's-süyûf olan üserâ ellerine virüb Dersa'âdet'e takdîm itmekle mükâfâten uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâret virilmişdir.

İşte bu sûretle Preveze ve Parga ve Vince ve Potrinto nâm dört kal'a Devlet-i Aliyye yedine geçmişdir. Ve bu esnâda devleteyn-i müttefikateyn donanmaları dahi Korfa Adası'na teshîr idûb kal'ası derûnunda birçok esliha ve mühimmâtdan başka üç yüz yirmi kıt'a tunc ve yüz seksan dört kıt'a timur top ve yirmi bir kıt'a tunc âbüs ve doksan iki kıt'a tunc ve on üç kıt'a demir havan bulunmuşdur.

Bu avânda Mısır'daki Fransız ordusundan elli kadar Fransız Ponaparte'nin iznıyle Fransa'ya avdet itmek üzre re'â[ya]-yı Devlet-i Aliyye sefînelerinden birine râkiben Korfa Cezîresi'ne yâhûd Venedik Körfezi'nde vâki' Ankona Limanı'na[3] azîmet idüb esnâ-yı râhda hevâ muhâlif olmağla gemi kapudanı Fransızları Sifnos Cezîresi'ne ihrâc ve ilkâ ile keyfiyeti hafiyyeten ahâlî-i cezîreye ihbâr itdiklerinde ahâlîli-maslahatin orada bulunan Hasan Çavuş ile bi'l-ittifâk Fransızları ahz ve esîr iderek evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de Dersa'âdet'e getürdüklerinde Hasan Çavuş ile iki nefer âdemine çelenk ve kürk ve atiyyeler ve Sifnos kocabaşısıyla gemi kapudanına semmûr kürk ile atiyye ve yirmi bir nefer gemi tâ'ifesine birer kaput ile kezâlik atâyâ ihsân buyurulmuş ve bu sûretle tâ'ife-i Nasârâ'dan olan teb'a-i Devlet-i Aliyye'nin merkez-i sıdk ve istikâmetde pây-dâr olanlarına numûne-i mükâfât gösterilmişdir.

Devlet-i Aliyye ile Rusya ve İngiltere devletleri beynlerinde ber-vech-i bâlâ[4] der-dest-i tanzîm olan ahidnâme-i ittifâk bu esnâda hitâm bulub Receb'in yirmi altısında Rusya ve yirmi sekizinde **(s.9)** İngiltere ahidnâmeleri imzâ olunmuşdur. Sûretleri zîrde (3) ve (4) rakamlarıyla kayd olunur. Devlet-i Aliyye Fransa seferi içün her tarafdan asker tertîbine

1 Bâd-bân-güşâ-yı azîmet: Yelken açıp yola çıkmak.
2 Delvinye: Delvine. Delvina, Arnavutluk.
3 Ankona: Ancona, Marche, İtalya.
4 Ber-vech-i bâlâ: Yukarıdaki gibi.

ikdâm itmekde oldığı hâlde Selanik'de bir takım zorbalar zuhûr ve sefere gitmekden imtinâ' ile Vidin'deki Pâsbânoğlı takımına taklîden içlerinden birini nâzır ve dîgerini â'yân itmek gibi etvâr-ı bâgiyâneye[1] ictisâr itmeleriyle SelanikVâlîsi Ebûbekir Paşa hâricden üç bin kadar sekbân celb iderek kapusı halkıyla berâber eşkıyâ üzerine hücûm ile dokuz gün dokuz gice mukâtele idüb eşkıyâdan iki yüz kadarı itlâf ve önayak olanlardan ba'zıları ahz ile fitne bastırılmışdır.

İşbu Selanik vak'ası zâten küçük bir şey olub ancak öyle çârçâpuk basdırılmamış olsaydı böyle karışık bir vakitde o dahi Pâsbânoğlı işi gibi bir azîm mes'ele olurdı binâ'en alâ-zâlik[2] serâre iken söndürülmesi mûceb-i memnûniyyet olmuşdur.

Mukaddemâ Fransalu üzerine i'lân-ı sefer olundığı esnâda Fas Hâkimi'ne nâme-i hümâyûn gönderildigi gibi bu kere dahi taraf-ı müşârün-ileyhe nâme-i hümâyûn irsâl ile keyfiyyet beyân olunarak İngilterelü yedinde olan Cebeltere'ye[3] zahîre nakline mümâna'at olunmamak ve İngilterelünün ol taraflarda ticâreti tervîc olunmak ile berâber Fransalu tarafına zahîre ihrâcı yasağ idilmek husûsları ihtâr olundığı gibi bu me'alde Cezâ'ir-i Garb Ocaklarına dahi evâmir-i aliyye tesyâr olunmuşdur.

Bundan başka Rusya ilçisiyle tanzîm olunan dîger bir kıt'a mu'âhede-i hafiyye mûcibince lede'l-iktizâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den taleb olundığı gibi Memâlik-i Mahrûse'ye zâhil olarak tarafeynin inzimâm-ı re'yleri ile hareket itmek üzre Rusya Devleti seksan bin neferden mürekkeb bir ordu tehyi'e iderek Turla Nehri'nin cânib-i yemînine mürûr itdigi gibi bu dahi i'tibâren ta'yînâtının taraf-ı Devlet-i Aliyye'den i'tâsı ta'ahhüd olunmuşdur.

Garâ'ib-i ahvâl-i politikiyyedendir ki mukaddemâ Devlet-i Aliyye Rusya ve Avusturya devletlerinden emîn olamayub bunlara karşu lede'l-hâce Fransızlardan imdâd ve i'âne ümîd ider iken az vakit zarfında Avrupa politikası mütegayyir olarak Devlet-i Aliyye bir tarafdan İngiltere Devleti'nin i'ânesiyle Mısır'ı Fransızların eyâdî-i istîlâsından tahlîse sa'y-ı mesâ'î eyledigi hâlde bir tarafdan dahi Rûmili kıt'asının emr-i muhâfazası içün en ziyâde kocundığı Rusya Devleti'nden isti'âneye muhtâc olmuşdur.

Küçük İspanya ya'nî Siçilyateyn Devleti dahi Devlet-i Aliyye ile ittifâka râgıb olduğından bu esnâda İsmet Beg ve Re'îs Efendi Siçilyateyn ilçisi Kostantin Ludolf ile mükâleme-i mevâdd-ı ittifâka me[']mûr oldular.

(s.10) Bu esnâda ceheleden nüvvâb istihdâm olunmayub kazâlara ehl ve erbâbı intihâb kılınmak ve bilâ-imtihân mülâzemet virilmemek ve emvâl-i eytâm vasîye teslîm olunmayub Bezzâzistân'a vaz' olunmak ve bir def'a şer'le fasl ve hasm olunan de'âvî tekrâr istimâ' kılınmamak ve imâmet ve hitâbet cihetleri nâ-ehle tevcîh olunmamak gibi ba'zı nizâmât-ı hayriyye vaz' idildi. Be-her sene taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tecdîdi mu'tâd olan Ka'be-i Mükerreme pûşîdesi Kâhire-i Mısır'da nesc ve i'mâl ve hüccâc-ı Mısır ile irsâl olunagelmiş ise de Mısır'ın Fransalu yedinde bulunması hasebiyle bu sene Dersa'âdet'de nesc ve i'mâli lâzım gelmegin Sultân Ahmed Câmi'-i Şerîfi'nin şâdırvân havlısında i'mâline mübâşeret olunmuş idi bu esnâda hitâm bulmağın Receb'in on birinci güni âlây ile Sarây-ı

1 Etvâr-ı bâgiyâne: Asice hareketler, serkeşlik halleri.
2 Binâ'en alâ-zâlik: Bunun üzerine, bundan dolayı.
3 Cebeltere: Cebelitarık.

Hümâyûn'a nakl olunub ferdâsı Pençşenbe güni Surre-i Hümâyûn ile berâber Üsküdar'a imrâr kılındı.

Mukaddemâ Mısır ser'askerliginin Cezzâr Paşa'ya tevcîhi tezekkür olunmuş iken andan sarf-ı nazarla Şâm Vâlîsi İbrâhîm Paşa uhdesine tevcîh ile Cezzâr Paşa'ya dahi sevâhil ser'askerligi ihâle kılınmış idi ancak Cezzâr Paşa tarafından İbrâhîm Paşa'nın müsâvisini tasrîh ile ser'askerligin andan sarf ve tahvîlini telmîh siyâkında tahrîrât tevârüd itmekle ve Cezzâr'ın ol havâlîde der-kâr olan nüfûz ve iktidârına nazaran bi-hasebi'l-hâl Mısır ser'askerligi ana münhasır gibi görülmekle Receb'in on yedinci güni İbrâhîm Paşa'nın azliyle emâret-i hâcc ve Şâm ve mülhâkâtıyla Trablus eyâletleri ve Kudüs ve Nâblus sancakları ve Mısır ser'askerligi Cezzâr Paşa uhdesine tevcîh ve bi'z-zât kendü yâhûd kaviyyü'l-iktidâr bir başbuğ ile Mısır'ın istihlâsına sa'y itmesi bâ-emr-i âlî tavsiyye ve tenbîh buyuruldı ve nefs-i nefîs-i hümâyûna mahsûs kürklerden bir sevb-i ferve-i semmûr ve mücevher kabzalı bir aded pala ve pırlanta ile müzeyyen bir çift piştov gönderildi.

Ve birde Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Köse Mustafâ Paşa tertîb olunan bir fırkaya başbuğ nasb olunarak Der-aliyye'den bahren gönderilecek top ve cebhâne ve levâzımât-ı sâ'ire tarafına vâsıl oldığı gibi me'mûr-ı ma'iyyeti olan asâkir ile sefînelere süvâr olarak doğrı Mekri[1] Limanı'na ve andan İskenderiyye yakasına güzâr idüb Cezzâr Paşa ile bi'l-muhâbere Mısır'a varmak üzre me'mûr idildi.

Müddet-i vâfireden berü büyük tezkirecilikde müstahdem olan Ârif Efendi ki Ulu Ârif deyü ma'rûf olub Beghan[2] Sultân'ın kethüdâlık hidmetinde dahi müstahdem idi gurre-i Şa'bân'da büyük tezkirecilikden azl ile yerine Küçük Tezkireci Avnî Efendi ta'yîn olundı.

(**s.11**) Fâik Efendi Mecmû'ası'nda ve Sefînetü'r-rü'esâ zeylinde dir ki Ulu Ârif Efendi büyük tezkireci iken şâ'ir Pertev Efendi Sadr-ı â'zam Yûsuf Ziyâ Paşa ki bir gözi körder anın vasfında muttalî'[3]

Beyt

Dil-i gamm-dîdenin bir dahi handân oldığın gördük

*

O nâ-şâdın hele bir kere şâdân oldığın gördük

beyti olmak üzre gördük kâfiyesinde bir kasîde inşâ eyleyüb müşârün-ileyhe arz için Ârif Efendi'ye virmiş ol dahi şâ'ir-i mâhir ve müdekkik iken basîreti bağlanub min-gayri tefekkür kasîdeyi Ziyâ Paşa'ya virüb siz şâ'ir oldığınızdan güzel kırâ'at idersiniz okuyun dinleyelim dimekle Ârif Efendi muvâcehe-i müşârün-ileyhde kırâ'at eyleyüb tekmîl idince kıtâ'en hâtırına nükte-i ta'rîz gelmemekle Ziyâ Paşa kasîde tekmîlinde kemâl-i infi'âlinden bu Pertev Efendi maşâallâh güzel şâ'ir imiş zîrâ bizden ihsân ümîdiyle yapdığı kasîdeye kâfiye bulamayub körlügümüzü yüzümüze uracak lafz-ı kabîhî[4] ihtiyâr eylemiş hayâsıyla ma'lûm oldı lâkin siz şâ'ir iken fark ve temyîz itmeyüb huzûrumuza arz eylemeniz ve bi

1 Mekri: Fethiye, Muğla.
2 Metinde "Yekhan" şeklinde geçmektedir.
3 Muttalî: Öğrenmiş, haber almış, bilgili, haberli.
4 Lafz-ı kabîhî: Yakışıksız söz, çirkin söz.

husûs kırâ'at itmeniz kasda makrûn[1] oldığında şübhe kalmadı deyüb ta'abbüs[2] itmekle Pertev Efendi'ye câ'ize ihsân itmediginden mâ'adâ Ârif Efendi'yi tezkirecilikden azl eyledi. Bu Ulu Ârif Efendi hoş lehce zekî ve fatîn şâ'ir-i mâhir idi aslından Dârü's-sa'âde ağası yazıcılığından neş'et itmiş olmağla bir gün Dârü's-sa'âde ağası bulunan İdrîs Ağa'ya söz arasında arife güni yalan söyleyen bayram güni yüzü kara olur dimiş olmağın ağa bu sözüne mü'âl ile azl eyledi lâkin kendüsi bu kaziyyeyi sûret-i âharda nakl ile dir idi ki ağanın huzûrunda bu mesel-i meşhûrî tefevvüh[3] ider iken sehv-i lisân eyledigim hâtırıma gelüb arife güni yalan söyleyen bayram güni yine söyler didim böyle söylemiş iken afv itmesi mümkün olmayub kahren beni azl eyledi efendi-i mûmâ-ileyh bu hatasım bu vechile ta'mîr eyledi lâkin Yûsuf Paşa mâddesine bir şey bulamadı o basîretsizliği yüklendi tecâvezallâhu an-seyyi'âtihi.

Vekâyi'-i Mısır ve Berrü'ş-şâm

Fransızların Mısır'ı istîlâ eyledikleri haberi Haremeyn'e vâsıl oldukda ahâlî pek ziyâde mükedder ve mahzûn olub Mekke-i Mükerreme mücâvirlerinden Şeyh Geylânî-i Mağribî dahi halka va'az ve nasîhat ve emr-i cihâda müte'allik bir kitâb te'lîfiyle ehl-i İslâm'ı cenge teşvîk husûsuna teşmîr-i sâk-ı gayret[4] itmekle altı yüz nefer-i şecâ'ân-ı Müslimîn sefere hâzırlanarak (**s.12**) Mağribî merkûm dahi anlara başbuğ olub hilâl-i Receb'de Mısır gazâsı niyyetiyle Cidde'den hareket itdiklerinde Yenbû' ahâlîsinden ve Mağâribe ricâlinden birçok halk anlara iltihâk ile Sa'îd tarafına güzâr ve Fransızlar ile muhârebeye ibtidâr itmişler ise de öyle başıbozuk askerle asâkir-i nizâmiyyenin âteşine karşu durmak kâbil olmadığından cümlesi münhezim ve perîşân olmuşlardır lâkin Fransızlar dahi gerek mukaddemâ Murâd Beg ile vâki' olan muhârebelerde ve gerek böyle ufak ve tefek mukâtelelerde haylî asker zâyi' etmişler idi. Ve egerçi Murâd Beg'in Mısır'da kalan kalyoncılarından ve Nasârî tâ'ifesinden bir mikdârı evâ'il-i Şa'bân'da Fransa hidmet-i askeriyyesine alınarak cebr-i noksâna çalışılmış ise de Fransa'dan imdâdları gelemediginden günden güne Mısır'da Fransız askeri azalmakda idi. Ve bu esnâda tâ'ûn illetinden haylî Fransızlar telef olarak bu cihetle dahi Ponaparte'nin kuvveti tedennî bulmakda olub hattâ bir aralık Sâlihiyye'de ki Fransız asâkiri i'âde olunmuş idi bâlbuki bunlar i'âde olundığı gibi İbrâhîm Beg'in derhâl on bin askerle ol tarafa teveccüh edeği haber alınmış idi.

Devlet-i Aliyye ise Fransızların hakkından gelmek üzre berren ve bahren tedârükât-ı kesîreye teşebbüs idüb pey-der-pey Cezzâr Paşa ordusuna takviyyet virmekde idi Cezzâr Paşa dahi zâten ol havâlîde sâhib-i nüfûz ve kudret bir zât oldığı hâlde bu kere ber-vech-i meşrûh Mısır ser'askerligi unvânıyla berâber bütün Şâm ve Berrü'ş-şâm kıt'aları kendüsüne tevdî' olunmuş idügünden Fransızlardan ahz-ı sâr itmek üzre hâzırlanmakda idi.

Ve egerçi Ponaparte akâlîm-i Mısriyye'yi kabza-i inzibâta alarak Cezzâr Paşa ile

1 Makrûn: Yakınlaşmış, yakın; ulaşmış, kavuşmuş.
2 Ta'abbüs: Yüz ekşitme, somurtma, surat asma.
3 Tefevvüh: Ağza alma, söyleme. Münasebetsiz söz söyleme, dil uzatma.
4 Teşmîr-i sâk-ı gayret: Gayretle paçaları sıvama, bir işe adamakıllı girişme.

ümerâ-yı Mısriyye'nin sözleri hep yalandır Fransalu Devlet-i Osmâniyye ile müttefikdir deyü ehl-i İslâm'ı iğfâl idegelmiş ise de anın bu sözleri hep yalan oldığı cümlenin ma'lûmı olub ahâlî-i Mısriyye kendülerini esâretden tahlîs itmek üzre Şâm tarafından devlet ordusunun vürûduna dîde-dûz[1] intizâr idilir.

Kaldı ki Fransızlar ol vechile Mısır'ı kabza-i tahakküm ve tagallübelerine almış oldukları hâlde denizleri İngilizler abluka itmiş olduklarından kendüleri dahi Mısır'da mahsûr hükmünde olub Ponaparte Avrupa politikasından ve İstanbul'un ahvâlinden haber alamıyordı.

Binâ'en-aleyh Ponaparte Boşam nâm bir Fransıza ta'lîmât-ı mahsûsa i'tâsıyla bâlâda beyân olundığı üzre İskenderiyye'de hulunan riyâle-i hümâyûna irkâh ve süvârîsi olan İdrîs Kapudan ile berâber Dersa'âdet'e gitmek üzre İskenderiyye Limanı'ndan ihrâc eylemişdir.

Mezkûr ta'limâtın hulâsa-i mü'eddâsı[2] budur ki riyâle-i hümâyûna râkiben Kıbrıs'a varub orada (**s.13**) mahbûs olan Fransa konsolosıyla sâ'ir Fransızların Dimyât'a irsâl olunmalarını İdrîs Kapudan ile herâber Kıbrıs muhâfızına teklîf eyleyesin ve hemân orada iken Şâm tarafının ahvâlini ve İngiliz ve Rusya donanmalarıyla Devlet-i Aliyye donanmasının harekâtını ve Korfa'nın hâlini ve İstanbul'un ve Pâsbânoğlu'nun havâdisini ve bir ay kadar Ebû Hûr sevâhilinde imrâr-ı vakit iden Hasan Beg'in zîr-i kumandasındaki ince donanmanın etvâr ve hâlâtını ve Avrupa'ya dâ'ir şâyi' olan havâdisi tahkîk eyleyesin ve esnâ-yı râhda küçük kayıklar ile bana tahkîkâtını bildiresiniz İstanbul'a muvâsallatında ilçimiz ile mülâkât idüb birlikde Devlet-i Aliyye'yi iknâ'a say' ile Şâm'da tevkîf olunan Fransızların tahliyye-i sebîlini musırrâne[3] teklîf eyleyesiniz ve Mısır'ın zabtından murâdımız ancak Kölemenler ile İngilizlerin te'dîbinden ibâret oldığını söyleyesin ve birde Nemçe ve Rusya İmparatorlarının memâlik-i Devlet-i Aliyye-yi mukâseme husûsunda olan niyyetlerine mümâna'at niyyetinde oldığımızı tefhîm idesin ve eger ilçimiz mahbûs ise İngilizlü ile söyleşmege çalışasın ba'dehu Mısır'a avdet idüb el-hâletü hazihi[4] Devlet-i Osmâniyye'de cârî olan ahvâl-i mülkiyye ve harbiyyeye dâ'ir bize ma'lûmât getüresin Fransızlar Mısır'ı terk idecekler mi dinilür ise iki imparator Pâsbânoğlu'nun isyânına hitâmı virüb Rûmili'deki Memâlik-i Osmâniyye'yi mukâseme sevdâsından vaz geçerler ise Fransızlar dahi Mısır'ı terk iderler diyesin Devlet-i Aliyye'yi bu iki imparatorun sû'-i kasdından tahlîs içün lâzım gelan hareketde kusûr olunmayacakdır. Fakat mahbûs olan Fransızların tahliyye-i sebîli bu mâddenin tesviyyesine esâs ittihâz olunacakdır ve tahliyye olunmadıkları takdîrde Şâm'a hücûm itmeyecegime mütekeffîl olmayacağınızı ve siz dahi tevkîf olunur iseniz gasb ve gâret ibtidâr idecegimi i'lân idesin Viyana tarîkiyle Paris'e bir posta çıkarub husûsât-ı lâzımeyi cumhûra iş'âr idesin eger Devlet-i Aliyye şimdiye kadar i'lân-ı harb itmediyse ke'ennehû Mısır ile sâ'ir Memâlik-i Devlet-i Aliyye beyninde ticâretin serbestî-i cereyânını istid'â için gitmiş olacaksın ve eger i'lân-ı harb olunub da ilçimiz habs olunmuş ise hüsn-i vifâkın i'âdesine Fransa Cumhûrı'nın hâbiş-ger oldığına delîl olmak üzre riyâle-i hümâyûnun i'lân olundığını ifâde ile hakkımızda İngiltere ve Rusya devletlerinin ilkâ'âtını tekzîb idecekse

1 Dîde-dûz: Göz diken, bekleyen.
2 Mü'eddâ: Mana, anlam, eda olunmuş.
3 Musırrâne: Israrlı bir şekilde.
4 El-hâletü hazihi: Şimdiki hâlde, bu durumda.

deyü Ponaparte tarafından Boşam'a emr olunmuşdur.

Hâlbuki riyâle-i hümâyûn ile Boşam denize açıldığı gibi ablukaya me'mûr olan Trobric nâm İngiliz kapudanı Boşam'ı tevkîf ile tahte'l-hıfz Dersa'âdet'e göndermişdir. Ve Trobric (**s.14**) tarafından evâ'il-i Ramazân'da Dersa'âdet'de mukîm İngiliz ilçisine gönderilen tahrîrâtda (süfün-i hümâyûndan riyâle sefînesi İskenderiyye Limanı'ndan giceleyin çıkmak niyyetinde oldığı mesmû'um oldukda gice vakti gemi geçürtmem deyü haber gönderdigimden el tedbîrden ferâgat lâzım geldi ve riyâle-i hümâyûn ile Rodos'a kadar gitmek üzre bir gemi ta'yîn olunub İdrîs Kapudan'a lâzım gelan zahîrenin i'tâsında dahi kusûr olunmadı sefîne-i hümâyûn derûnunda bulunan Boşam nâm Fransız tevkîf olunub merkûm câsûs gibi bir şahs oldığından salben cezâsı tertîh olunmak lâzım gelür idi. Ancak hakkında Devlet-i Aliyye ne dürlü mu'âmele re'y ider ise icrâ itmek üzre hu def'a İstanbul'a gönderildi) deyü muharrer bulunmuşdur.

İşte Ponaparte'nin bu tasavvurâtı ol vechile bir şey'i müfîd olmayub kendüsünce bir müddet daha Mısır'da durabilmek içün Cezzâr Paşa'yı dahi bir aralık ezmekden gayrı çâre kalmamış idi.

Çünki ber-vech-i meşrûh Murâd Beg'i ve ba'dehu Şeyh Geylânî ile gelan Hicâz askerini perîşân idüb egerçi Hicâz askeri ba'de'l-inhizâm Circa[1] nâhiyesine çekilerek birkaç def'a daha Fransızlar ile muhârebe itmişler ise de az kaldıkları cihetle birşey yapamayacakları anlaşıldığından Bonaparte'nin ol cihetden ihtirâzı[2] kalmayub fakat Cezzâr Paşa tarafından sevvesesi gâlib olmağla ol tarafda devlet ordusı kuvvetleşüb de Mısır'a hücûm itmezden mukaddem kendüsi Cezzâr Paşa ordusunı bozub da Şâm cihetine dehşet-endâz-ı istîlâ olmak üzretine karâr virerek zîrde beyân olunacağı vechle hemân askerini toplayub Berrü'ş-şâm tarafına hücûm eylemişdir.

Şöyle ki: Bonaparte aktâr-ı Şâmiyye'ye azîmet itmek üzre tedârükât-ı seferiyyeye ibtidâr ile Belbîs[3] ve Sâlihiyye beldelerinde mühimmât ve zahîre celb ve cem'ine ve takım takım asker sevkine başlayub harekete hâzır olmak üzre askerine emr virmiş ve keyfiyyet Cezzâr Paşa'nın mesmû'ı olıcak derhâl o dahi bir tarafdan Akkâ Kal'ası istihkâmâtını ikmâl ile berâber bir tarafdan dahi Hayfâ ve Yafa taraflarını top ve asker irsâliyle istihkâm virerek mukaddimetü'l-ceyşi[4] Arîş Kal'ası'na kadar gelüb müdâfa'aya müheyyâ olmuş idi.

Evâhir-i Şa'bân'da Ponaparte'nin ordusı Belbîs ve Sâlihiyye tarafında ictimâ' ile harekete müheyyâ oldukları gibi Dimyât Muhâfızı Ceneral Kleber[5] dahi ol tarafdaki Fransız asâkirini istishâb[6] iderek Katye tarîkiyle berren hareket itmek ve İskenderiyye hanımdaki Fransa sefâ'ini kıyı sıra gitmek üzre tertîb idilüb ve Mısır Kal'ası'na mikdâr-ı kifâye (**s.15**) asker bırağılub el-hâsıl Ponaparte tamâm harekete müheyyâ oldukdan sonra evâ'il-i Ramazân'da dîvân â'zâsı olan ulemâyı ve kadı-i belde Paşmakcı-zâde Efendi ile mukaddemce emîrü'l-hâcc nasb olunan Mustafâ Kethüdâ'yı ve yeniçeri ağasını ve zabtiye ve

1 Circa: Circa, Sa'îd, Mısır.
2 İhtirâz: Sakınmak, çekinmek, kaçınmak.
3 Belbîs: Belbes, Şarkiye, Mısır.
4 Mukaddimetü'l-ceyş: Büyük kuvvetlerin öncüleri.
5 Ceneral Kleber: Ceneral Jean-Baptiste Kleber.
6 İstishâb: Yanına alma, yanına alınma; beraber götürme.

ihtisâb me[']mûrlarını vesâ'ir lâzım gelanları celb ile akd-i meclis iderek cümleye hitâben benim kılıcımdan firâr iden Kölemenler Cezzâr Paşa'ya ilticâ idüb o dahi anlara asker virmekle bu tarafa gelübde katl-i ibâd ve tahrîb-i bilâd itmek üzre Arîş'de toplanmışlar bu ise benim gayretime dokunmağla Cenâb-ı Hakk'a istihâre itdikden sonra azm itdim ki ol tarafa gideyim ve avn-i Bârî ile anları ibreten li's-sâ'irîn[1] ve memleketi şerr ve fesâdlarından mahfûz ve emîn ideyim ey huzzâr sizede lâzım olan budur ki memleketin âsâyiş ve emniyyetine ihtimâm idesiz bir iki ay kadar gidüb gelürüm şâyed ki gıyâbımda askere karşı ednâ bir hareket vukû'a gelür ise top ve humbara ile şehri tahrîb itmek üzre me'mûrlara emr virmişimdir dimesi üzerine huzzâr-ı meclis tarafından kendüsüne ta'ahhüd ve kefâlet yolunda te'mînât-ı lâzıme virilmişdir.

Bonaparte bu vechile ahâlî-i Mısriyye'yi ihâfe ile berâber her kimin de'âvî-i şer'iyyesi var ise ulemâ ve kadı-i beldeye gitsün deyü dellâllar nidâ itdirmek gibi ehl-i İslâm'ın memnûniyyetini mûcib olacak ba'zı icraâta dahi teşebbüs itmiş idi.

Kadı Efendi ve Mustafâ Kethüdâ ile sefere me'mûr olan ba'zı ulemâ ve sunûf-ı askeriyye takım takım Mısır'dan çıkarak haymegâha gidüb ba'dehu Ponaparte dahi Ramazân'ın beşinci güni âlây ile Mısır'dan çıkarak Sâlihiyye tarafına azîmet itmiş idi ancak Sâlihiyye'ye vardıklarında ulemâ biz çöllerde ve dağlarda geşt ü güzâra muktedir değiliz deyü i'tizâr itmeleri üzerine Ponaparte dahi kendülerine ruhsat virmekle oradan Mısır'a avdet itmişler idi.

Sunûf-ı askeriyyeden ba'zıları lüzûmuna mebnî kendülerinin develerini alub sonra esbâb-ı nakliyye tedârükünde dahi su'ûbet görülmekle ve yollarda emniyyet meslûb olmağla müteferrik olarak içlerinden ba'zıları kendülerine bakılmayub perîşân olmalarına Mustafâ Kethüdâ sebeb oldığından bahisle Mısır'a şikâyetnâme yazmış oldığından Fransızlar Mustafâ Kehtühâ hakkında şübheye zâhib olarak dîvân-ı Mısır'da amn ihâneti mevzû'-i bahs olmağa başlamış idi.

Bu sûretle sâlifü'z-zikr ulemâ takımı Arîş[2] tarafında birâz meks[3] ve tevakkufdan sonra birer birer Mısır'a gelmişler ise de kadı-i belde ile Mustafâ Kethüdâ avdet itmemişlerdir **(s.16)** Mısır ahâlîsi ise anlara me'nûs ve me'lûf olub her husûsda anlara mürâca'at ider ve her işlerinde anları vâsıta idinür olduklarından anların gaybûbed ve müfârekatlarından mükedder ve mahzûn olmuşlardır.

Fransızlar ise Mustafâ Kethüdâ'ya hâ'in nazarıyla bakub o dahi buna muttali' oldığı gibi artık Mısır'a gelmekden havf ile nihâyet Cezîre-i Urbân'ına dahîl düşerek bi't-tab' Fransızların aleyhinde harekete mecbûr olmuşdur gelelim Fransız ordusunun ahvâline.

Ponaparte'nin bu kere ber-vech-i meşrûh Berrü'ş-şâm üzerine sevk itmiş oldığı kuvve-i harbiyyesi beş âlây mu'allem piyâde ve dört âlây mu'allem süvârî bin nefer başıbozuk süvârî ve bin altı yüz topcu ve bir takım istihkâm neferâtı olmak üzre cem'ân yirmi bir bin dört yüz nefer olub donanması dahi altmış dörder pâre topçeker yedi kıt'a fırkateyn ve altı kıt'a korvet ve üç kıt'a birig ve on pâre şalope ve yedi pâre gulet ile on yedi pâre nakliyye sefâ'inden

1 İbreten li's-sâ'irîn: Başkalarına ibret olucu bir misal olarak.
2 Metinde sehven "Arîn" şeklinde geçmektedir.
3 Meks: Durma, bekleme, bir yerde kalma, eğlenme.

ibâret imiş Kleber fırkası Dimyât'dan doğrı Arîş üzerine hareket itmiş idi yolu şaşırıb üç gün zahîresiz kalmalarıyla at ve deve eti yiyerek güç hâl ile yol bulub Arîş'e vusûllerinde Cezzâr Paşa tarafından Arîş kıt'asına zahîre getüren bir mikdâr asker Fransızları görüb firâr itmeleriyle Kleber bu zahîreyi alub memnûn olarak üç gün bununla askerini idâre itdikden sonra Ponaparte yetişüb Arîş Kal'ası pîşgâhında ordusunu kurmuşdur.

Kal'ada yedi sekiz bin asker olub meşâhîr ümerâ-yı Mısriyye'den ba'zıları dahi orada idi ferdâsı Ponaparte kal'anın teslîmi içün haber gönderdikde imtinâ' itmeleri üzerine top ve humbara ile kal'ayı dögmege başlayub sekiz gün muhârebe mümted oldukdan sonra mahsûrînin zahîre ve cebhânelerine nedret[1] gelmekle Ponaparte'den amân istediklerinde silâhsız kal'adan çıkmak üzere amân virüb anlar dahi bu şartı kabûl idemediklerinden tekrâr müdâfa'aya kıyâm idüb iki gün sonra ümerâ-yı Mısriyye'den Kâsım Beg el-Meskûbî bir mikdâr asker ve cebhâne ile imdâda gelerek gice kal'aya girmek üzre kal'adan uzak bir mahalde durmuş idi hâlbuki ol gice Fransızlar anları basûb Kâsım Beg ve kâşiflerden ba'zıları ile Kölemenlerden nîcelerini i'dâm iderek götürmüş oldukları cebhâneyi dahi ahz itmeleriyle keyfiyyet mahsûrînin ma'lûmı olıcak cümlesi mütehayyir kalub tekrâr silâhlarıyla çıkub gitmeleri içün Ponaparte'den amân istemeleri üzerine artık o dahi bu sûrete muvâfakat iderek istimân ile kal'ayı teslîm itmişlerdir.

Bunun üzerine Ponaparte'nin Berrü'ş-şâm ahâlîsine hitâben neşr eylemiş oldığı fermânnâmesinde **(s.17)** bizim bu taraflara azîmetimiz ancak sizin üzerinizden Kölemenler ile Cezzâr Paşa askerinin def' ve tardı içündir ki Cezzâr Paşa Yafa ve Ramle ve Gazze taraflarına hücûm ile Arîş'e kadar asker göndermesi bizimle muhârebe garzına mebnî oldığı anlaşıldı işte biz anınla muhârebeye hâzırız bizim sizlere zararımız yokdur hemân sizler yerlerinizde müsterîh olunuz kuzât[2] ve nüvvâb[3] yerlerinde vazîfeleriyle meşgûl olsunlar dîn-i İslâm dâ'imâ azîz ve muhterem ve cevâmi' ve mesâcid ibâdât ve tâ'ât[4] ile müzeyyen ve mükerrem tutulsun deyü tahrîr itmişdir Arîş'in istîlâsı haberi Mısır'a vâsıl oldukda ehl-i İslâm mükedder ve mahzûn ve kıbt ve nasârâ-yı sâ'ire bi'l-akis memnûn olmuşlardır.

Ramazân'ın on dokuzunda Ponaparte Arîş'den Han Yûnus'a hareket idüb ferdâsı sabahleyin mukaddimetü'l-ceyşi Gazze'ye vâsıl oldukda emr-i muhâfazada bulunan Mısır Vâlîsi Abdullâh Paşa bir mikdâr Kölemen askeriyle karşu gelerek Ceneral Mora[5] ile cenge mübâdir eyledikleri sırada Ceneral Kleber dîger tarafdan Gazze'ye girmiş ve Abdullâh Paşa dahi mukâvemete muktedir olamadığından ma'îyyetindeki asker ile gerü çekülüb gitmişdir.

Ramazân'ın yirmi üçüncünde Ponaparte Gazze'den çıkub Ray ve Ammân ile Ramle'yi aldıkdan sonra yirmi beşinde Yafa'yı lede'l-muhâsara kal'anın teslîm olunması içün içerüye haber gönderdikde buna muvâfakat olunmakdan başka giden ilçi i'dâm olunmağla bundan dolayı Ponaparte ziyâde gazab-nâk[6] olarak selh-i Ramazân'da sabahleyin kal'anın üzerine şiddetlü âteş iderek sâ'at dokuza kadar top ve humbara ile dögüb haylî rahnedâr itdikden

1 Nedret: Azlık; seyreklik, az bulunma.
2 Kuzât: (Kudât) Kadılar.
3 Nüvvâb: Naipler, kadı vekilleri.
4 Tâ'ât: İbadet etme, ibadetler.
5 Ceneral Mora: Jean Victor Marie Moreau.
6 Gazab-nâk: Gazaplı, öfkeli, dargın; kızgın.

sonra hücûm kumândası virmekle Fransız asâkiri bir şiddetlü hücûm ile kal'aya girüb yaka yakaya pek hûn-rîzâne bir mukâtele vukû'a gelmiş ve nihâyet ehl-i İslâm âciz kalarak silâhlarını bırakmışlar ise de Fransızlar kal'aya yürüyüş ile girmiş olduklarından sabaha kadar önlerine gelanı i'dâm ve ifnâ ve bulduklarını gasb ve yağmâ ile meşgûl olduklarından başka ferdâsı ki îd-i Ramazân idi ol gün dahi ahşâma kadar esliha-i kat'a işlemiş ve yağmâgerlik işi devâm eylemişdir bu sûretle asâkir ve ahâlîden küllî telefât vukû'a gelüb ber-hayât kalanlar dahi kimi mecrûh ve kimi uryân ve hayrân olarak bir kûşe-i mezelletde matrûh[1] idi.

İkinci güni dört beş bin kadar üserâ Ponaparte'nin huzûruna getürüldükde içlerinde Mısırlı ve Şâmlı olarak biraz kimseleri seçüb memleketlerine göndermiş ve bâkî ne kadar Havare ve Arnavud var ise cümlesini kurşuna dizdirüb i'dâm itdirmişdir.

İşte bu mu'âmele-i vahşiyyâne Ponaparte'nin cerîde-i evsâfını kabkara itmişdir zîrâ garaz (**s.18**) ahz-ı sâr ise yürüyüş ile Yafa'ya giren Fransız askerlerinin itmedigi mu'âmele-i vahşiyâne ve hûn-rîzâne kalmamış idi yok eger rivâyet olundığı üzre eger bunları esîr olarak yanında ibkâ idecek olsa muhâfazaları içün askerinin bir mikdârı mu'attal kalmak lâzım gelür ve salıvirecek olsa bir tarafda toplanub yine Fransaluya karşu silâh tutarlar deyü gâ'ilelerinden emîn olmak içün bunları i'dâm idivirmiş ise bu dahi milel-i mütemeddinede işidilmemiş bir tavr-ı Cengizânedir Avrupalulara nisbetle Arnavudlar vahşî bir kavm oldukları hâlde silâhsız âdemin üzerine silâh çekemezler iken Ponaparte gibi da'vâ-yı hürriyyet ve meslek-i temeddüne da'vet ile meydâna çıkân bir terbiyyelü ma'lûmâtlı zâtın bu kadar hın eli bağlu bî-çâregânı i'dâm idivirmesi ma'zeret kabûl itmez ve afvı kâbil olmaz bir hareket vahşiyâne ve hûn-rîzânedir ve Fransa ihtilâlinin ne mertebe ahlâkı ihlâl eylemiş oldığına bu dahi bir delîldir.

Kaldı ki Ponaparte'nin bu mu'âmele-i vahşiyânesi tutalım ki ol gün için kendi işine muvâfık görülmüş olsun kâ'ide-i dûr-endîşi[3] ve ihtiyâta mugâyir bir hareket idi zîrâ Yafa kendüsünce hedefü'l-hareket olmayub garez-i aslîsi Akkâ'yı teshîr ile bütün Şâm ve Berrü'ş-şâm arâzisini istîlâ idi hâlbuki anın bu hareket-i vahşiyânesi üzerine bundan sonra tazyîk idecegi asâkir-i İslâmiyye artık cân virmedikce teslîm-i silâh itmemeleri umûr-ı tabî'iyyedendir ve belki müte'âkiben Akkâ'da gördügi mukâvemet-i şedîdeye anın bu hareket-i gaddârânesi sebeb olmuşdur dinilebilür.

Bundan sonra Ponaparte ordusı dağ yolıyla Yafa'dan ilerüye hareket itdikde Kakun nâhiyesinde Cezzâr Paşa'nın askeri karşulayub lede'l-muhârebe tarafeynden haylî telefât vukû'uyla nihâyet Fransızlar gâlib gelerek Hayfâ'ya muvâsalatlarında evvelce buradaki tüf ve cebhâneler Akkâ'ya celb olunmuş idügünden ahâlîsi Ponaparte'yi istikbâl ile memleket teslîm itmiş oldukları cihetle Fransızlar burada alacak bir şey bulamayub fakat sahilindeki bir İngiliz sandalından biraz gülle yemişlerdir.

Çünki bu havâlîde Akkâ'dan başka Fransızlara sedd-i râh olabilecek bir mahall olmadığından orada sebât ile mukâbeleye karâr virilerek İngiliz Amirali İsmit'in[4] ihtim üzerine Hayfâ'daki toplar Akkâ'ya nakl olunmuş idi buna dâ'ir İsmit'in Dersa'âdet'de mukim

1 Matrûh: Tarh edilmiş, çıkarılmış; belirtilmiş, konulmuş.
2 Milel-i mütemeddin: Medeni, görgülü milletler.
3 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
4 Amiral İsmit: İngiliz Amiral Sidney Smith.

İngiliz ilçisi olan birâderine yazmış oldığı tahrîrâtında (Akkâ'da mevcûd olan istihkâmâtın cümlesini mu'âyene itdim her ne kadar işe yarar bir mahall degil ise de bir şehr-i azîm ve bu havâlide düşmana geregi gibi siper olacak bir mahaldir Cezzâr Paşa'nın mu'teber (**s.19**) âdemleriyle şehrin duvarına çıkub ta'mîri mümkün olan kusurları kendülerine söyledim ve mümkün olmayanları dahi fütûrlarına bâ'is olmamak içün ağzıma almadım kaldı ki hîn-i müdâfa'ada zuhûra gelecek su'ûbetlerin[1] tarîk-i teshîlini[2] geregi gibi kendülerine tefhîm eyledim topları çokdur lâkin çapları yek-dîgere muhâlifdir ve top arabalarının cümlesi fenâdır şalopeleri dizmek içün iskândîl[3] ile suları ölçdüm lâkin istedigim gibi bir münâsib mahall bulmadım şehrin poyraz tarafında dahi suları yoklayub ol tarafda sandallarımız geregi gibi kıyıya yanaşmak ve iş görmek mümkün oldığından başka limanlık bir hevâda büyük gemiler dahi takarrüb idebilecek bir mahall buldum bundan sonra Cezzâr Paşa ile görüşüb esnâ-yı musâhabetde şehre üç yüz ve deniz tarafına beş yüz adım mesâfede kaya üzerinde vâki' küçük bir kal'anın muhâfazasını kendü âdemlerim ile iltizâm iderim deyü kendülerine ifâde itdim ve birde Hayfâ Kal'ası düşmanın tasallutuna dayanacak kal'a degil ise derûnunda bulunan toplar â'dâya geçmemek içün bu tarafa celb olunmak sûreti re'y-i sevâb idügü paşa-yı müşârün-ileyhe ifâde ve Hayfâ pîşgâhında ne kadar küçük kayık var ise o sulardan çekilmeleri lâzım gelecegi kendüsüne inhâ kılınmış idi. Bu gün ale's-seher[4] Hayfâ'nın mezâristanı tarafında düşmanın çarhacıları zuhûr idüb ben dahi sandalımda olan on bir pâre topumla âteş-endâzlığa mübâşeret iderek ol tarafdan düşmanı kaçırdım Cezzâr Paşa ile vâkı olan müzâkeremin muktezâsı üzere Hayfâ'yı boş buldılar) deyü mestûrdur.

Ba'dehu Ponaparte Hayfâ'dan hareketle Akkâ pîşgâhına gelüb Ebû Utbe nâm mahalde nasb-ı hiyâm[5] ile muhkem metrisler inşâsına ibtidâr eylemişdir.

Ponaparte'nin az vakit zarfında bu kadar yeri zabt iderek Akkâ'ya kadar gelmesi her tarafa dehşet virüb anın pençe-i kahr ve istîlâsından Akkâ'nın dahi kurtulamayacağı i'tikâdı ehl-i İslâm'ın ye's ve fütûrına bâdî olmuş ve ol havâli ahâlîsi hâh ve nâ-hâh Ponaparte'ye inkıyâd ve mutâva'ata hâzırlanub fakat Cezzâr Paşa'nın encâm-ı hâline muntazır bulunmuş oldığı hâlde Ponaparte beyânnâmeler neşr ile ol havâlîdeki meşâyih ve rü'esâyı istîmâne da'vet itmiş ve Ceneral Kleber ile Ceneral Meno'yı[6] Nâsıra beldesine göndermiş idi.

El-hâsıl Ponaparte Akkâ pîşgâhında metris hafrına ikdâm ile berâber Şâm tarafından gelecek mazarratın def'ine ihtimâm itmekde oldığı hâlde Cezzâr Paşa müdâfa'aya müheyyâ olarak kuvve-i harbiyyesini ta'yîn ile meşgûl olub İngiliz Amirali İsmit[7] dahi donanmadan başçı ve mühendis ihrâc iderek ba'zı mevâki'-i mühimmenin muhâfazasına gayret idiyor idi.

(**s.20**) Ponaparte metrislerini ikmâl itdikden sonra Şevvâl'in beşinci güni Akkâ üzerine gâyet şiddetlü âteş itmege kıyâm ve Cezzâr Paşa dabi kaviyyen müdâfa'aya nasb-ı nefs-i

1 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.
2 Tarîk-i teshil: Kolay yol.
3 İskandil: Suyun derinliğini ölçme işi, ve buişe yarayan alet.
4 Ale's-seher: Gün doğmadan evvel, seher vakti.
5 Nasb-ı hiyâm: Çadırların dikilmesi.
6 Ceneral Meno: Jacques-François de Menou, baron de Boussay.
7 İngiliz Amirali İsmit: Sir William Sidney Smith.

ihtimâm idüb limandaki Osmânlu ve İngiliz gemilerinden dahi top ve humbaralar işlemege başlamağla âteş-i harb fevka'l-gâye müştedd ve yirmi dört sâ'at bilâ-fâsıla mümted olmuş ve mahsûrîne haylîce havf ve dehşet gelmiş ise de Ponaparte dahi buraya Arîş ve Yafa gibi kolaylıkla zafer-yâb olamayacağını anlamış ve bu esnâda kendü ordusuna cebhâne getürmek üzere Dimyât'dan hareket iden üç kıt'a Fransız gemilerini İngilizlerin ahz eyledikleri haberini aldığı gibi pek ziyâde müte'essir olarak hemân Yafa'daki cebhânenin celbine müsâra'at eylemiş idi. Dersa'âdet'den Cezzâr Paşa'ya gönderilmiş olan cebhâne yüklü iki gemi bu esnâda Yafa kıyılarına gelüb Yafa vak'asından haberdâr olmadıkları hâlde orada mustahfiz bulunan Fransızlar tarafından Osmânlu sancağı küşâd olunmağla anlar dahi aldanub limana dâhil oldukları gibi Fransızlar üzerlerine hücûm ile ikisini dahi zabt iderek derûnlarında mevcûd olan top ve humbara ve cebhâne ile berâber Cezzâr Paşa'ya gönderilmiş olan otuz altı bin altun dahi Fransızlar yedine geçmiş oldığından Ponaparte bununla teselliyyet bulmuş idi.

Ve birde ber-vech-i bâlâ civârda bulunan meşâyihi istîmâne da'vet itmiş olması üzerine meşâyîh-i mütâvele gelüb Bilâd-ı Beşâre'de kendülerinin zîr-i tasarruflarında olan yerleri ve Tâhir Ömeroğlu Şeyh Sâlih gelüb Bilâd-ı Safed'i Ponaparte'ye teslîm itdiler ve Cebel-i Lübnan ahâlîsinin ekserî Cezzâr'ın tasallutundan artık kurtulmak emeliyle Ponaparte'nin kudûmünden memnûn olarak Fransa ordusuna me'kûlât ve meşrûbât getürüb ahz ve i'tâya başladılar ammâ meşâyih ve ukkâl-i Dürûz[1] Fransızların Arabistân'a istilâları havf ve endîşesiyle celb ve Cebel-i Â'lâ ve Havran taraflarına rıhlete azîmet eylediler Ponaparte Tâhir Ömeroğlu'na ikrâm iderek pederinin memâlikine mutasarrıf olmak üzre yedine buyuruldı virdiği gibi mütâvele-i meşâyihine dahi beldelerinin hükûmetini virmekle anlar dahi Sûr beldesine varub Fransa ordusuna zahîre irsâliyle arz-ı hidmet ider oldılar.

Bu avânda Cezzâr Paşa tarafından Cebel-i Lübnan hâkimi Emîr Beşîr'e buyuruldı tahrîr ile istimdâd olundukda Emîr Beşîr tarafından Cebel ahâlîsi dâ'ire-i inzibât ve inkıyâddan çıkmış olduklarından kendü elinde olmadıkları beyânıyla i'tizâr olunmuş idügünden Cezzâr Paşa Emîr Beşîr hakkında ızmâr-ı gayz ü kîn[2] itmiş idi. Hâlbûki Ponaparte ber-vech-i meşrûh meşâyihe beyânnâmeler gönderdikde Emîr Beşîr'e dahi tahrîrât-ı mahsûsa göndermiş ise de cevâb alamadığından tekrâr itâb-âmîz[3] bir kıt'a tahrîrât gönderüb bu tahrîrât ise (s.21) Saydâ mütesellîminin eline geçmekle Akkâ'ya îsâl olunmağın Cezzâr keyfiyyete lede'l-ıttılâ'[4] Emîr Beşîr'in bu hareketinden memnûn olarak kendüsüne sitâyişnâme göndermiş idi bununla berâber Şâm'dan Cezzâr'a imdâd içün Cebel tarîkiyle Saydâ tarafına mürûr iden asâkir-i İslâmiyye'ye dahi Emîr Beşîr zahîre i'tâsıyla haylî mu'âvenet itmiş idi fakat Cezzâr sonra yine kendüsünden isti'âne itdikde Emîr Beşîr minvâl-i meşrûh üzre tekrâr i'tizâr eylediginden Cezzâr'ın gayz ve kîni teceddüd eylemişdir.

Şâm'dan gelan asâkir-i İslâmiyye'nin hâline gelince mukaddemâ İbrâhîm Beg ile birlikde Şâm tarafına gitmiş olan Kölemenler ile aşâyir-i Urbân'dan mürekkeb bir fırka ictimâ' iderek bu esnâda Akkâ'ya imdâd içün Merc ibn Âmir nâm mahalle geldiklerinde

1 Ukkâl-i Dürûz: Dürzî toplumunda dini konuları bilenleri, akiller.
2 İzmâr-ı gayz ü kîn: Hiddet ve kini saklamak, gizlemek.
3 İtâb-âmîz: Azarlamayla karışık.
4 Lede'l-ıttılâ': Haberdar olduktan sonra.

ber-vech-i bâlâ Nâsıra'ya gitmiş olan Ceneral Kleber ma'îyyetindeki asker ile anların üzerine varub asâkir-i İslâmiyye anlara nisbetle haylîce ziyâde oldığı hâlde ca'lî olarak sûret-i inhizâm göstermekle Fransızlar dahi aldanub anları ta'kîb iderek istenilan mevki'e geldikleri gibi asâkir-i İslâmiyye Fransızları ihâta ile üzerlerine hücûm idüb ancak akdemce asâkir-i İslâmiyye'nin kesret üzre oldığını Nâsıra ahâlîsinden ba'zıları Ponaparte'ye ihbâr ve Kleber'in hâl-i hatarda oldığını ihtâr itmiş olmasıyla Ponaparte mikdâr-ı kâfî asker istishâb ile imdâda şitâb eylemiş idügünden ber-vech-i meşrûh asâkir-i İslâmiyye henüz Kleber'i ihâta itmiş iken Ponaparte Merc ibn Âmir'e vâsıl oldukda bir yüksek tepe üzerine çıkub görirki asker-i İslâmiyye bir sahrânın ortasında Kleber fırkasını ihâta ile hemân imhâ itmek üzeredir derhâl asâkirini birkaç fırkaya taksîm ile birkaç tarafdan asâkir-i İslâmiyye üzerine def'aten top atmağa başladığı gibi asâkir-i İslâmiyye birden bire bu gelan imdâdın mikdârını anlayamadıklarından gûyâ bütün Fransız ordusı gelüb de kendülerini ihâta itmiş zannına zehâb ile def'aten münhezim olmuşlar işte Ponaparte öyle bir hud'a-i harbiyye[1] ile Ceneral Kleber'i tahlîs itdikden başka bozgun askerden dahi havfı olmamağla artık Şâm tarafından emîn olarak hemân Akkâ pîşgâhına gelüb hasr ve tazyîka devâm eylemişdir.

Fakat bu avânda Fransız ordusunda tâ'ûn zuhûr iderek yevmiyye haylî askerleri telef oldığından başka muhârebe mümtedd ve müştedd[2] olarak gâh Fransızlar kal'aya ve gâh asâkir-i İslâmiyye kal'adan çıkub Fransızların metrislerine hücûm idegeldiginden pey-der-pey tarefeynden telefât-ı külliyye vukû' bulmakda idi.

Ve bâlâda beyân olundığı üzre Mısırluların Ebu'l-haşebe didikleri Ceneral Kefarelli[3] dahi bu muhârebelerde yaralanub vefât itmekle Fransa Cumhûrı öyle mâhir ve mislî nâdir (s.22) bir mühendis gâ'ib itmiş olmakdan nâşî Ponaparte pek ziyâde müte'essir ve müte'essif olmuş idi. Ve yine bu muhâcemât-ı mütevâliyye[4] arasında Ceneral Bon[5] fırkası fedâyîlik tavrında kal'a üzerine bir şiddetlü hücûm iderek içerüden yağmur gibi yağdırılan gülle ve humbara ve tüfenk dânelerini kayd itmeyerek kal'a divârına dek varub derûn-ı kal'aya girmege ikdâm itdiklerinde içerüden taş ve el humbarası ile müdâfa'a olunmağla Ceneral Bon dîvâra sarulub şabkasını içerüye atmış ve bu mertebe cür'et ve savleti[6] herkesi hayrân itmiş oldığı hâlde içerüden başına bir taş ile uruldığı gibi yere düşmekle Fransızlar anı yerden kaldırub götürmüşler ise de yaşamayub o dahi fevt olmuşdur.

Ponaparte'nin Fransa ile muhâberesi münkati' oldığından ordusuyla Arabistân'da mahsûr hükmünde olub ancak Akkâ'yı zabt itse bütün aktâr-ı Şâmiyye eline geçerek artık anı oralardan çıkarmak müşkil olacağını bildiginden her ne olur ise olsun Akkâ Kal'ası alınsun deyü var kuvvetini bâzûya getürüb Akkâ'nın teshîrine fevka'l-âde ikdâm ve bu cihetle Fransızlar Akkâ Kal'ası üzerine mütevâliyyen emsâli sebk itmemiş sûretde fedâkârâne hücûm ve iktihâm itmişler ise de Cezzâr Paşa'nın Akkâ'dan çıkması balığın sudan çıkmasına mümâsil bir keyfiyyet olarak Akkâ'nın istîlâsı güni ömrinin sonu dimek olacağından

1 Hud'a-i harbiyye: Savaş hilesi, savaş oyunu.
2 Mümtedd ve müştedd: Uzayan ve şiddetlenen.
3 Ceneral Kefarelli: Louis-Marie-Joseph-Maximilian Caffarelli du Falga.
4 Muhâcemât-ı mütevâliyye: Ard arda gelan saldırılar.
5 Ceneral Bon: Louis Andre Bon.
6 Savlet: Şiddetli hücum, saldırma.

son nefesine kadar Akkâ'nın muhâfazasıyla uğraşmağa mecbûr oldığı cihetle her dürlü esbâb-ı müdâfa'aya bezl-i vücûd ve asâkir-i İslâmiyye'yi cenge hass ve tahrîz içün envâ' teşvîkâta sarf-ı mechûd ider ve gülleden münhedim[1] olan kal'a dîvârlarının arkasındaki hâne dîvârlarına mazgâl açub siper ittihâz eyler idi asâkir-i İslâmiyye dahi Yafa'da tarh-ı silâh ile kendülerini Ponaparte'nin âgûş-ı insâniyyet ve mürüvvetine teslîm idüb de sonra kasabhânedeki koyunlar gibi i'dâm olunan bîçâre Havâre ve Arnavudların hâlini düşünerek eli bağlu ve ciger-i hamiyyeti dağlu olmakdan ise muhâfaza-i nâmûs ile dîn-i devlet uğurunda cân virmegi tercîh eylemiş olduklarından Fransızların fevkü'l-gâye şiddetlü hücûmlarına karşu gögüs gererek bi'l-ittifâk fedâyîlik yolunda muhârebe ve müdâfa'aya teşmîr-i sâk itmişler idi.

Binâ'en-aleyh Fransızlar acîb ve muhîb sûretde ibrâz itdikleri cür'et ve cesâretlerine karşu ehl-i İslâm'ın pek şedîd ve garîb müdâfa'a ve mukâvemetlerine dûçâr ve bundan dolayı Ponaparte azîm keder ve endîşeye giriftâr olmuşdur.

Hâlbuki Ponaparte'nin Berrü'ş-şâm tarafında meks ve tevakkufu Mısır tarafından dürlü havâdisin tekevvününe bâdî olarak Fransızlar hakkında efkâr-ı umûmiyye tagayyüre başladığından Fransızlar **(s.23)** Mısır tarafında i'lânnâmeler neşriyle Ponaparte Akkâ Kal'ası'nı harâb itmiş ve Cezzâr Paşa mecrûhen firâr idüb gitmiş gibi ahâlî-i Mısrî bir müddet daha aldanub avudacak sözler işâ'a iderlerdi lâkin Ponaparte'nin Akkâ pîşgâhında dayanub kalmasıyla enzâr-ı nâsda kaderi pest ve evvelki fânûs-ı azamet ve ikbâli şikest olmuş idi.

Ve ol esnâda ümerâ-yı Mısriyye'den Elfî Mehmed Beg bir takım Kölemenler ile Mısır'ın cânib-i şarkiyyesinde geşt ü güzâr ile Fransızların kâfile ve katârlarına îsâl-i hasâra başlamış idi.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Emîrü'l-hâcc Mustafâ Kethüdâ ki Fransız ordusunun Berrü'ş-şâm tarafına hurûcunda kadı-i belde ve meşâyih ile berâber çıkmış ve meşâyih Sâlihiyye'den bi'l-istîzân Mısır'a avdet itmiş iken kendüsü avdet itmemiş idi Fransızlar anın bu hareketini ihânete haml iderek hemân Mustafâ Kethüdâ'nın hıyânet ve isyânından bahisle emâret-i hâcc mansıbının ilgâ olundığını ve Süveyş'de gemiler hâzır olmağla hacca gitmek isteyenlerin surre ve kisve ile bahren azîmetleri lâzım gelecegini i'lân itmişler idi.

Bu esnâda ise Bahr-i Ahmer'de geşt ü güzâr iden çend kıt'a İngiliz sefîneleri Süveyş'i abluka itmiş olduklarından Fransızların o sularda aslâ hükmü cârî degil idi binâ'en alâ-zâlik bu sene Mısır'dan de'b-i dirîn[2] üzre surre ve kisve gidemeyüb Mısır'ın Devlet-i Aliyye tasarrufuna geçdigi zamândan berü bilâ-fâsıla icrâ olunmuş menâsik-i hâcc bu sene terk olunmuşdur. İşte bu keyfiyyet ehl-i İslâm'a pek girân gelerek bir mertebe daha Fransızlar hakkında izmâr-ı gayz ve kîn itmişlerdir.

Mustafâ Kethüdâ dahi Fransızlar indinde mebgûz[3] ve matrûd oldığını cezm itdigi gibi Cezîre Urbânı'na dahîl düşmekle evâ'il-i Zi'l-ka'de'de Elfî Mehmed Beg'in cem'iyyetini tefrîk içün Mısır'dan bir mikdâr Fransız askeri sevk olundığı esnâda Mustafâ Kethüdâ üzerine dahi başkaca asker göndermişler idi Elfî ise dağ ardından savuşub Cezîre Urbânı'yla

1 Münhedim: İnhidâm eden, yıkılan, yıkılmış, harâb olmuş.
2 De'b-i dirîn: Yaşamakta olan adetler, yaşayan gelenekler.
3 Mebgûz: Sevilmemiş. Buğzedilmiş. Nefret edilmiş.

birleşmiş ve yanına ecnâs-ı muhtelife katılub ol tarafda Fransızlara bir gâ'ile peydâ olmuş idi.

Ve yine ol avânda bir takım Urbân ictimâ' ile Demenhûr'u urub ve oradan Reşîd ve Rahmâniyye taraflarına varub gâret ve yağmâ ve ol havâlîde mustahfız bulunan Fransızların ekserini i'dâm ve ifnâ eylediklerinden Fransızlar ol taraflara dahi takım takım asker sevkine mecbûr olmuşlardır.

Ponaparte Akkâ'nın etrâfında dökdügi kanların netîce-i bahş-i merâm olmadığım görerek dil-hûn ve bir tarafdan dahi Mısır cihetinin ol vechile ihtizâz ve iğtişâşı[1] kendüsüne dağ-ı **(s.24)** derûn oldığı hâlde mukaddemâ Korfa Fransalu yedinden nez' olunmuş ve Devlet-i Aliyye donanması techîz ve Köse Mustafâ Paşa ser'asker ta'yîn olunarak İskenderiyye cânibine gelmek üzre bulunmuş oldığı ve Fransa yine bir fenâ hâle düşüb İngiltere Devleti'nin dahi düvel-i Avrupa'yı Fransa aleyhine tahrîke meydân buldığı havâdisini alıcak giriftâr-ı âlâm ve efkâr gûnâ gûn oldığından hemân Nâsıra'dan Kleber'i celb ile var kuvvetini bâzûya getürerek gâyet şedîd bir hücûm itmek üzre ana emr virmekle Kleber Akkâ üzerine öyle şiddetlü bir hücûm itmişdir ki cihânın vekâyi'-i ma'dûdesinden biridir.

Şöyle ki: Fransızlar fedâyîlik yolunda herçi-bâd-âbâd[2] zemzemesiyle her tarafdan şiddetlü âteş iderek Akkâ üzerine hücûm ve iktihâm ve Cezzâr Paşa dahi kaviyyen müdâfa'aya ikdâm ve ihtimâm iderek âteş-i harb ve sitiz-i iştidâd ve imtidâd ile numûne-i rûz-ı rüstâhîz[3] olduğı hâlde Fransızlar ahşâmdan sonra taraf-be-taraf burc ve bârûlara yürüyüş idüb ve Burc Âlî nâm kuleyi dahi lağım ile rahnedâr iderek yol bulub içerüye girmiş ve Akkâ Kal'ası bir hâl-i hatar-nâka giriftâr olmuş iken ehl-i İslâm sabr ve sebât ile her ne tarafdan düşman baş gösterdiyse müdâfa'aya şitâb iderek bir tarafdan top ve tüfenk işlemekde ve bir tarafdan dahi kılıc ve bıçak ile yaka yakaya hûn-rîzâne mukâteleler devâm eylemekde idi. El-hâsıl ol gice rûz-ı hevl-nâk-ı mahşerden[4] bir numûne olarak zühreler çak ve yakalar çakçak olub işte şu hâlde Fransızlar yine pey-der-pey hücûm ve iktihâmdan girü durmadıkları cihetle Cezzâr Paşa tehlikenin bir mertebe daha takarrüb itdigini göricek hemân (âhiru'd-devâ' el-key)[5] vekîlince iki yerden lağımlara âteş virmekle bir haylî Fransızlar hevâya pîrân olub kal'a içinde kalanlar üzerine dahi asâkir-i İslâmiyye kılıc ve yatağanlar ile hücûm iderek ekserîni i'dâm itmişlerdir.

Amiral İsmit ol gice Fransızların böyle şiddetlü hücûmunı ve cebhânelerin işti'âlini[6] göricek kal'adan nâ-ümîd olub serpindisi kendüsine dokunmamak içün gemilerini alarga itmiş idi. Fransızların münkesir[7] ve münhezim oldukları tahakkuk itdikde İngilizler dahi kemâl-i ta'accüb ile memnûn olmuşlardır.

Ve ol gice Fransızlar münhezimen kal'adan çıkdıklarında bir iki yüz mikdârı şaşırub kaldıklarından derûn-ı Akkâ'da vâki câmi-i meşhûre kapanub barutları tamâm oluncaya dek

1 İğtişâş: Karışıklık; duruluğu, saflığı kaybolma, bozulma.
2 Herçi-bâd-âbâd: Ne olursa olsun, ister istemez.
3 Rûz-ı rüstâhîz: Mahşer, kıyamet günü.
4 Rûz-ı hevl-nâk-ı mahşer: Korkunç mahşer günü.
5 "En son deva dağlamaktır (Tek çıkar yol budur)"
6 İşti'âl: Şu'lelenme, tutuşup yanma, parlama, alevlenme.
7 Münkesir: Kırılan, kırılmış, kırık. Kırgın, gücenmiş.

ceng iderek sabah oldukda halk etrâfına biriküb Amiral İsmit dahi gelmiş oldığından ana teslîm olunmuşlardır. Ponaparte'nin Yafa'da itdigi gaddârlığa nazarân buradaki Arnavudlar câmi‘ içinde mahsûr kalan Fransızları boğazlamış olsa Ponaparte'nin bir diyecegi (s.25) olamazdı lâkin Osmânlular indinde öyle merdlige menâfî bir mu‘âmele-i vahşiyye hiçbir vakitde tecvîz olunamaz.

Bu muhârebede Fransızların küllî zâyi‘âtı ve zâbitân ve neferâtca pek çok mecrûh ve telefâtı oldığından Ponaparte'nin ordusuna tezelzül ve kuvvetine haylîden haylî tenezzül gelmiş ise de şu hâlde Mısır'a avdet itse esnâ-yı râhda ehl-i İslâm'ın ta‘kîbi ile pek ziyâde perîşânlığa giriftâr olacağına ve bu muhârebelerle kal‘ada dahi mecâl kalmamış olmasına mebnî ferdâsı Fransızlar yine hücûm ve iktihâma kıyâm itdiler.

Ol gün ise Rodos Mutasarrıfı Hasan Beg ile Dersa‘âdet'den gönderilmiş olan bir mikdâr Nizâm-ı Cedîd askeri yetişüb meydâna çıkarak fenn-i harb üzre taburların ta‘biyye ve tertîb ve sanâyi‘-i âteş-bâzî icrâsında tamâm mukâbele-i bi'l-misl kâ‘idesince kaviyyen müdâfa‘a iderek Fransızları metrislerine kadar ta‘kîb itdiler.

İşte bunun üzerine Fransa askerinin gözleri yılub artık kal‘aya hücûmdan imtinâ‘ ider olduklarından ve Mısır'dan buraya gelinceye dek çöllerde açlıkdan ve susuzlukdan envâ‘i ta‘b ve meşakkât çekerek esnâ-yı râhda hasta ve helâk olanlarından mâ‘adâ Akkâ'da tâ‘ûndan[1] dahi bir haylîsi telef olmuş ve Akkâ sûrının etrâfında nice bin Fransız askeri kalmış oldığına binâ'en Ponaparte nevmîd[2] olarak hemân Zi'l-hicce'nin on birinci gicesi sakilü'l-hacm ve asirü'n-nakl olan edevât-ı harbiyyesini yere gömüb ve sabaha karşu ordusunı kaldırub Akkâ pîşgâhından hareket iderek zemzeme-i hayf ü sadd-hayf ile Hayfâ'ya can atub gitmişdir.

Bunun üzerine Cezzâr Paşa sabahleyin kal‘a kapularını küşâd iderek Fransızların ta‘kîbine müsâra‘at itmişdir Fransız ordusunda pek çok hasta ve mecrûh oldığından Ponaparte ahşabdan tabut şeklinde tezkireler yapdurub ve içlerine hasta ve mecrûhîn koyub her birini dörder kişi omuzlarında taşımak ve yedinde esîr bulunan üç yüz kadar ehl-i İslâm'ı bu işde kullanmak üzre tertîb iderek düşe kalka Yafa'ya varub orada biraz nefes almak için metris ve tabyalar inşâ ve Arîş ve Gazze tarafından asker celb ve cem‘ ile tahaffuza[3] karâr virmiş ise de girüden asâkir-i İslâmiyye pey-der-pey akub gelmege başladığından Yafa'da duramayub hemân giceleyin zevâ'id-i eşyâsını ihrâk-ı bi'n-nâr[4] iderek Gazze'ye vardığında yine asâkir-i İslâmiyye ta‘kîbden girü durmadığı cihetle Gazze'den dahi hareketle Arîş'e muvâsalat eylemişdir.

Lâkin buraya gelince Fransızların çekmiş oldukları ta‘b ve meşakkât ve düçâr oldukları (s.26) belâ ve felâket ta‘rîf olunmaz raddede idi bir tarafdan akab-girân-ı İslâm râst geldiklerini i‘dâm ider oldığı hâlde bir tarafdan dahi tâ‘ûndan yevmiyye birçoğu hasta olub esbâb-ı nakliyyeleri ise nâkıs oldığından Ponaparte bu misillü ağır hastalarına afyon rûh içürerek uyudub i‘dâm ile tahfîf-i bâr[5] iderdi işte bu dahi Ponaparte'nin hakkında ikinci lekedir ki mukaddemâ Yafa'da bu kadar bin üserâ-yı İslâmiyyeyi muhâfaza gâ'ilesinden kurtulmak

1 Tâ‘ûn: Veba da denilen salgın hastalık.
2 Nevmîd : Ümitsiz, ümîdi kırık, me'yûs.
3 Tahaffuz: Kendini muhafaza etme, sakınma, korunma.
4 İhrâk-ı hi'n-nâr: Büyük ateş.
5 Tahfîf-i bâr: Yükünü azaltma.

içün i‘dâm itdirdiği gibi bu kere kendü uğrunda bezl-i tâb ve tüvân iderek hasta ve bîtâb olan hemşehrîlerine bâri son nefesde bir mükâfât olmak üzre müdâvât ve muhâfazalarına i‘tinâ itmek borcu iken tahfîf-i bâr içün kâ‘ide-i insâniyyete münâfî ve de'b-i mürüvvet bütün bütün hilâfı olarak bî-çâreleri afyon rûhuyla tesmîm[1] ve i‘dâm eylerdi.

Bonaparte Santalena Adası'nda[2] iken kendü ve terceme-i hâli hakkında yazmış oldığı risâlede (Ebû Hûr'da Fransa donanması münhezim olmağla İngilizler denizde müstakill kaldıklarından ol vakitden berü bu seferin netîcesi hayr üzre olmayacağma kesb-i ıttılâ‘ itdim zirâ vakten be-vaktin tecdîd ve tekmîli mümkün olmayan askerin lâ-mahâle teslîm ve istimâna mecbûr oldığı bî-iştibâhdır[3] her ne hâl ise mecbûriyyet elverinceye dek Mısır'da kalmağa gayret iderek ma‘iyyetimde olan askeri işgâl içün memleketin teshîrine irsâl itdim ve Mısır'da işim kalmadıkda arz-ı Filistin cânibine azîmet ile burasının zabt ve teshîrine mübâşeret itmek ârzûsu geldi ancak mevâni‘ ve havâ'iline geregi gibi muttali‘ oldukda mikdâr-ı kifâye askerin istishâbında kusûr itmiş oldığımı anladım ve bâdiyyenin ortasında iken Akkâ tarafından askerin tecemmu‘undan haberdâr oldum ise dahi Akkâ üzerine varılub Akkâ Kal‘ası Fransız mühendislerinden bir mâhir mühendisin delâletiyle[4] muhâfaza olunarak mukâvemet ve müdâfa‘aya âmâde olmağla nâ-çâr muhâsaradan keff-i yed ve ferâgat ve kemâl-i su‘ûbetle girüye avdet olundu) deyü muharrerdir.

Akkâ'da ol vakit fi'l-vâki‘ biraz Frenk mühendisleri bulunarak istihkâmâtın inşâsında ve sevk ve ta‘biyye-i asker husûsunda kendülerinden çok fâ'ide görülmüş idi lâkin Fransız asâkiri ber-vech-i meşrûh öyle ilm ve san‘at ile icrâ olunan tedâbîri hep çigneyüb Akkâ Kal‘ası derûnuna girmişler idi fakat millet-i İslâmiyye'nin fevka'l-âde mukâvemet-i dilîraneleriyle girüye püskürtdirilmiş idiler şu hâle nazarân netîce-i harbin kazanılmasına sebeb-i aslî millet-i İslâmiyye'nin mesbûk-ı bi'l-misl olmayan mukâvemet-i fedâkârâneleri idi.

(s.27) Her ne hâl ise Ponaparte ber-vech-i meşrûh güc hâl ile Arîş'e gelüb orada hasta ve mecrûhlarını terk ile Kleber'i Dimyât'a irsâl itmiş ve kendüsü dahi doğrı Mısır'a gitmişdir.

Berü tarafda Cezzâr Paşa gâlib ve muzaffer kalarak etrâf ve enhânın zabt u rabtına ihtimâm ve çünki gavâ'il-i harbiyye hasebiyle cerde işime bakılamayub hüccâcın mevsim-i avdeti ise takarrüb eylediginden hemân umûr-ı cerdeyi ikmâl ile hatb-ı cesîm-i haccı istikmâle ikdâm itmişdir.

Ve çünki Hac mevsiminde Cezzâr Paşa Akkâ'da mahsûr bulundığından Dîvân Efendisi Mehmed Efendi'yi Emîrü'l-hâc idüb mahmil-i Şâm'ı anınla göndermiş idi ancak mahmil-i Mısır gitmediginden bu sene kisve-i beyt-i mu‘azzam bâlâda beyân olundığı üzre Dersa‘âdet'de nesc ve i‘mâl ile hilâf-ı mu‘tâd olarak Şâm tarîkiyle gönderilmiş olmağın hüccâc-ı Müslimîn kalben müteessir olarak arife güni kemâl-i huzû‘ ile vakfe-gîr-i tazarru‘[5] olmuşlar idi ol gün ise ber-vech-i meşrûh Ponaparte cânib-i Mısır'a ric‘at ve firâr itmek üzre mütteh olarak bir gün sonra Akkâ pîşgâhından kalkub envâ‘-i sefâlet ve meşakkât ile cây-ı

1 Tesmîm: Zehirleme, zehirlenme.
2 Santalena Adası: Saint Helena Adası.
3 Bi-iştibâh: Şüphesiz.
4 Delâlet: Gösterme, yol gösterme, kılavuzluk.
5 Vakfe-gîr-i tazarru‘: Hacıların Allah'a dua etmek üzere Vakfe'ye çıkması.

selâmet arayarak Mısır'a doğrı hareket ve avdet itmiş idi.

Mukaddemâ Ponaparte Mısır'ı istîlâ itdikden sonra Arabistân'ın her tarafına tahrîrât irsâl ile ehl-i İslâmı iğfâl kaydında bulunarak Cezzâr Paşa'ya dahi me'mûr-ı mahsûs ile tahrîrât göndermiş ise de Cezzâr Paşa kat'an iltifât itmeyüb me'mûrı huzûruna bile çıkarmaksızın geldigi gibi i'âde itmiş idi Emîr-i Mekke Şerîf Gâlib Efendi ise feth-i bâb-ı müsâbele ve müsâleme[1] idivirmiş ve 18 Zi'l-ka'de 1213 târîhiyle müverrah olarak Mısır kâ'immakâmı Poslik nâm Fransız ceneraline yazmış oldığı mektubu Zi'l-hicce'nin on altıncı güni Mısır'a vâsıl olmuşdur sûreti ve tercemesi zîrde (5) rakamıyla îrâd olunur.

Ol avânda ber-minvâl-i meşrûh Fransa ordusunun ızturâbı kemâlde ve Mısır cihetı dahi bir hâl-i ihtizâz ve ihtilâlde bulundığından teskîn ve iğfâl-i ezhân-ı enâm[2] içün Şerîf'in bu mektubı tab' ile Mısır'da zokak başlarına yapışdırılmış idi. Binâ'en-aleyh Hicâz'dan bahren Süveyş'e ve oradan berren Mısır'a kahve ve sâ'ir gelmege başlamış ve Fransızlar tarafından Şerîf'e müsâ'ade gösterilerek anın kahvesi resm-i gümrükden mu'âf ve müstesnâ tutulmuş idi lâkin müte'âkiben İngiliz gemileri gelüb de Süveyş'i abluka itdiklerinde Cidde'nin Süveyş'e gelan tüccâr gemilerini tevkîf idüb mu'ahharen Şerîf (**s.28**) tarafından gönderilan tahrîrât üzerine salıvirmişler ise de Şerîf'in kahvesi dahi müstesnâ olmamak üzre tamâmen resm-i gümrüklerini ahz ve istîfâ itmişlerdir.

Ol asrda Cezzâr Paşa'ya âsî ve ser-keş bir âdem deyü nazar olunmakda iken Şerîf Gâlib Hazretleri'nin tavr ve hareketine nazarân anın bu vechile sebât ve metâneti şâyân-ı dikkat mevâddandır ve Şerîf Gâlib bir mikdâr kahvenin resm-i gümrügini kazanmış ise de ehl-i sünnet ve cemâ'atden olan bunca ehl-i İslâm'ın i'tirâzına hedef oldığından eger mektubunun böyle i'lâm olunacağını bilseydi bu işe girişmezdi zann olunur.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Ponaparte Akkâ'yı muhâsara itdikde Cebel-ı Lübnan Hâkimi Emîr Beşîr kendüsine inkıyâd itmemiş ise de Akkâ'ya dahi imdâd idemediginden hakkında Cezzâr Paşa münfa'il olmuş idi İngiliz Amirali İsmit Emîr Beşîr'in hüsn-i sîrat işidüb bir aralık kendüsüyle muhâbere itdikden başka görüşmek üzre kedüsünü Beyrut civârına da'vet idüb ve Beyrut'a çıkub Emîr Beşîr dahi Deyrü'l-kamer'den Ayn Anub karyesine gelerek orada mülâkât ve musâhabet itdiklerinde Emîr Beşîr Cezzâr Paşa'yı kendi hakkında muğberri'l-hâtır bırakmamasını İsmit'e ricâ idüb o dahi bu bâbda kendüsüne va'd-i kavî virmiş ve Beyrut'dan Akkâ'ya gelüb Emîr Beşîr hakkında hüsn-i mu'âmele olunmasını Cezzâr Paşa'ya ifâde ve tavsiyye itmiş ise de Cezzâr Paşa kabul itmediginden İsmit gücenüb Cezzâr'dan münfa'il ve müteneffir[3] oldığı hâlde Akkâ'dan kalkub gitdikden sonra Emîr Beşîr'i Dersa'âdet'e tavsiyye iderek şâyed hakkında Cezzâr Paşa tarafından bir güna mu'âmele-i cebriyye icrâsına kıyâm olunur ise bu mâdde devleteyn beyninde pây-dâr olan uhûd ve mevâsîkı ihlâl idebilecegini dahi iş'âr itmiş idi Cezzâr Paşa ise İsmit'in hareketinden sonra Akkâ'da bulunan Emîr Yûsufoğlulları'nı Emîr Beşîr'in yerine Hâkim-i Cebel nasb itmek üzre Saydâ tarafına sevk-i askere ibtidâr eylemişdir ve Beyt-i İmâd meşâyihi Emîr Yûsufoğlulları'nın tarafdârı oldığından Emîr Beşîr anları hâricde bıragarak sâ'ir meşâyih-i Cebelî nezdîne celble müdâfa'aya hâzır olmuşdur.

1 Müsâleme: Barış, huzur ve güven içinde olma durumu.
2 Ezhân-ı enâm: Halkın fikri, halkın hafızası, halkın kavrayışı.
3 Müteneffir: Nefret eden, iğrenen, tiksinen.

Vekâyi'-i Dersa'âdet

Ber-minvâl-i meşrûh Ponaparte'nin Berrü'ş-şâm tarafına tecâvüzi her tarafa dehşet virdiğinden selh-i Şevvâl-i mükerremde Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve Kapudan Paşa ve sudûr-ı izâm ve sâ'ir ulemâ-yı â'lâm ve ricâl-i devlet ve ocaklu hâzır oldukları hâlde huzûr-ı hümâyûnda akd olunan meclis-i meşveretde Fransızların etvâr-ı tecâvüz-kârîsi[1] der-miyân ve herkesin (**s.29**) bu bâbda mâfi'z-zamîrini[2] doğrıca söylemesi emr ü fermân buyurulması üzerine âşinâ-yı hakâyık-ı umûr[3] olan erbâb-ı temkîn ve şu'ûr-ı mahalle muvâfık ve maslahata mutâbık kelimât-ı câmi'a ile âkilâne ve edîbâne beyân-ı efkâra tasaddî iderek haklarında hüsn-i zann-ı enâmı celb ve ba'zıları ârâ-yı gayr-ı ma'kûle ile zâtlarında muhtemel ve mevhûm olan dirâyet ve reviyyeti selb eyledikleri sırada ba'zıları dahi meydân bulub ve yekrân fikrine cevelân virüh encâm-ı kârın vehâmetini mevzû'-ı bahs iderek ba'zı mütehayyızân ve mütemevvilâni[4] sefere me'mûr itmek gibi sûretlerle âlem-i hayâlden tertîb-i cünûd ve hazîne-i gaybiyyeden tedârük-i nukûd itmeleriyle efkâr ve ârâda teşettüt[5] peydâ ve birtakım tedâbîr-i akîme hüveydâ olıcak Sadr-ı â'zamın kanına heyecân ve ırk-ı hamiyyetine nabazân gelmegin hemân kendüsüni ortaya atub Mısır seferine bi'n-nefs sebûk-bârca gitmek üzre Sultân Selîm Han Hazretleri'nden ruhsat istedikde ârâ-yı huzzâra lede'l-mürâca'a[6] sadr-ı a'zamın bi'z-zât gitmesi bi'l-ittifâk tercîh ve tensîb olunmağla hemân tedârük-i umûr-ı seferiyyeye mübâşeret eylemesi içün taraf-ı pâdişâhîden emr ü fermân buyuruldı ve bu karâr üzre Fâtiha okunub meclise hitâm virildi. Zi'l-ka'de'nin beşinci Çehârşenbe güni Kapudan Paşa ve Anadolı muhâsebesine kadar bi'l-cümle ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat ve ocak ağaları Bâb-ı Âlî'ye da'vet olunub cümlesi hâzır oldığı hâlde taraf-ı şâhâneden sadr-ı â'zama bir sevb semmûr ve bir kabza mücevher şimşîr ve bir re's donanmış rahş-ı meserret-bahş[7] ile istiklâl hatt-ı hümâyûnı gelüb okundı. Sadr-ı â'zamın Mısır seferine sebûk-bârca azîmeti karâr-dâde oldığından ma'iyyet-i âsafâneleriyle bi'n-nefs yeniçeri ağası ve cebecibaşı ve ocak kethüdâlarından ba'zıları ve bâb-ı defterîden yalnız Defterdâr Efendi ve bâb-ı âsafîden dahi lüzûmı olanların gitmeleri tasvîb olunmağla Zi'l-ka'de'nin sekizinci güni sâlifü'z-zikr teşrîfât-ı seniyyenin teşekküri zımnında rikâb vâki' olub ba'de'l-avde Îrâd-ı Cedîd Defterdârı Mustafâ Reşîd Efendi defterdâr ve selefi İbrâhîm Efendi Îrâd-ı Cedîd Defterdârı nasb olundı.

İşbu Mustafâ Reşîd Efendi beyne'n-nâs Köse Kethüdâ dinmekle ma'rûf olan zâtdır ki mükerreren kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmuş ve haylî hidemât-ı mühimmede kullanılmışdır. Fenn-i kitâbet ve inşâdan bî-behre olub ma'ârifden vâyesi yalnız merâmını ifâde idecek kadar nâ-merbût-ı inşâ ve kendüye mahsûs hatt ve imlâya münhasır iken kuvve-i baht ve fetânet ve cerbeze-i akl ve kiyâset ile bulundığı işlerde muvaffak ve memdûh olub asâkir-i şâhâne nizâmı ve tophâne intizâmı ve teksir-i îrâd ve tevfîr-i mühimmât-ı cihâd husûslarında

1 Etvâr-ı tecâvüzkâr: Sataşan, saldıran hareketler.
2 Mâ-fi'z-zâmîr: Kalpte ve gönülde olan.
3 Hakâyık-ı umûr: Hakiki işler, gerçeklikler, hakikatler.
4 Mütemevvel: Zengin. Mal mülk sâhibi.
5 Teşettüt: Birçok şubelere ayrılma; çatallaşma; dağılma, perişan olma.
6 Lede'l-mürâca': Müracaat ettiğinde.
7 Meserret-bahş: Sevinç veren, mutluluk bahşeden.

vâki olan hidmet ve sadâkati nezd-i hümâyûnda makbûl idi bu kerre Ziyâ Paşa zor-ı bâzûyı akdem ve ısrâr ile hâk-pây-ı hümâyûndan bi'l-istîzân hâh ve nâ-hâh koparub Ordu-yı Hümâyûn defterdârı itmişdir.

(s.30) Zi'l-ka'de'nin dokuzuncı güni dahi Çavuşbaşı Osmân Efendi kethüdâ ve selefi İbrâhîm Efendi kethüdâ vekîli ve ol vakit defter emîni olub ba'd-ı müddet vezîr olan Şerîf Efendi defterdâr vekîli ve Büyük Rûznâmçe Râsih Efendi Re'îsü'l-küttâb ve selefi Âtıf Efendi re'îs vekîli ve sâbıkân Çavuşbaşı İzzet Paşa-zâde Sa'îd Bey yine çavuşbaşı ve esbak Mektûbî Sâdık Efendi mektûbî ve selefi Refîk Efendi mektûbî vekîli ve Re'îsü'l-küttâb Râsih Efendi-zâde Abdüşşekür Efendi re'îs kîsedârlığıyla ma'ân teşrîfâtî ve selefi Ahmed Bey teşrîfâtî vekîli ve sâbıkân Teşrîfâtî İffet Abdullâh Bey kethüdâ kâtibi ve selefî Tayfur Efendi kâtib vekîli ve Dîvân-ı Âlî ketebesinden Safî Efendi beglikci ve selefi Sâhib Efendi beglikci vekîli ve Mektûbî Hulefâsından Beliğ Efendi amedî ve selefi Gâlib Efendi amedî vekîli ve Matbah Emîni Hasan Ağa ordu nüzûl emîni nasb ve ta'yîn olunub münhall olan Defter Emîni Feyzî Beg-zâde Mehmed Beg'e ve büyük rûznâmçe Anadolı Muhâsebecisi Vâsıf Efendi'ye ve Anadolı muhâsebesi Amedî-i Esbak Ebûbekir Efendi'ye ve Matbah emâneti Şâh Sultân Kethüdâsı Azîz Efendi'ye tevcîh kılmdı.

Zi'l-ka'de'nin on üçüncü Penşenbe güni dahi rekz-i tuğ-ı âsafî resmi icrâ kılınub Rikâb-ı Hümâyûn kâ'immakâmlığı'na dahi Selanik Vâlîsi Ebûbekir Paşa ta'yîn buyurulmağla da'veti içün taraf-ı sadr-ı â'zamîden selâm ağası irsâl olunub üzerinde olan Selanik sancağı Gürci Osmân Paşa'ya ve anın üzerinde olan Bosna eyâleti akdemce vefât iden Silâhdâr Mustafâ Paşa'nın kethüdâsı Vânî Mehmed Ağa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyuruldı. Ve bu esnâda dağlı eşkıyâsının bakiyyesi galeyâna gelmiş oldığından Edirne'de yâhûd Hasköy'de ikâmet itmek üzre ol havâlîde bir vezîrin vücûdı lâzım gelmegle Rûmili Vâlîsi Zihnelı Hasan Paşa'nın ilhâken uhdesinde bulunan Çirmen sancağı Tırhala mutasarrıfı olub el-yevm ol havâlîde bulunan Seyyid Yûsuf Paşa'ya ber-vech-i arpalık tevcîh olundığı gibi Kıbrıs ve Trablusşâm taraflarının emr-i muhâfazasına i'tinâ olunmak dahi lâzıme-i hâlden oldığına mebnî Karahisâr'da çiftliginde merfû'ü'l-vezâre[1] mukîm olan Turunc-zâde Süleymân Paşa'ya dahi beş yüz nefer piyâde ile Kıbrıs muhâfazasında bulunmak üzre vezâreti ibkâsıyla Karahisâr-ı Sâhib sancağı ve İzmir'de merfû'ü'l-vezâre mukîm olan Azm-zâde Yûsuf Paşa dahi serî'ân İzmir'den bahren Trablus'a gidüb hidmet-i muhâfazaya kıyâm itmek üzre vezâreti ibkâ olunarak hilâl-i Zi'l-ka'de'de tevârîh-i muhtelife ile hil'atleri huzûr-ı sadr-ı âlîde kapu kethüdâlarına giydirildi.

Siçilyateyn Devleti'yle der-dest müzâkere olan ittifâk mu'âhedesi dahi bu esnâda itmâm ve imzâ olunmuşdur sûreti zîrde (6) rakamıyla îrâd olunur.

(s.31)

Lahsâ Vukû'âtı

Ber-minvâl-i sâbık Berrü'ş-şâm'da Fransızlarla Cezzâr Paşa muhârebe itdigi esnâda Lahsâ'da dahi Vehhâbîlerle Bağdâd askerî harb ve cidâl üzre idi şöyleki: Re'îs-i Vehhâbîyyân

1 Merfû'ü'l-vezâre: Vezirliği son bulmuş.

olan Abdülazîz'in oğlu Su'ûd bin iki yüz on bir senesinde asâkir-i külliyye ile Lahsâ üzerine gidüb unveten[1] Lahsâ beldesini teshîr ve iki yüzden mütecâviz ulemâsını i'dâm ve sahil-i bahrda vâki' Katîf ve Acîr'e dek kâffe-i kurâ ve muzâfâtını zabt ile ahâlîsini pây-mâl eyledigi haberinin vürûd ve şuyû'ı ol esnâda uhdesine Müntefik meşîhati tevcîh olunan Süveynî'nin Basra'ya vusûli zamânına tesâdüf itmekle Süveynî'nin gayret-i mezhebiyye ve hamiyyet-i Arabiyyesi heyecâna gelerek Lahsâ üzerine hareket zımnında Bağdâd'dan lede'l-istîzân kendüye ruhsat i'tâ olundukdan başka takviyyeti içün ma'iyyetine Basra muzafasından Belûc tüfenkcileri ve beş kıt'a top ve Bağdâd'dan birûn ağalarından Hicâzî Ahmed Ağa ta'yîn ve irsâl olunmağla Süveynî cümle Mü[n]tefik aşâ'irini ve Benî Hâlid Şeyhleri Muhammed el-Urey'ir[2] ile Berrâkî ve zikr olunan kuvve-i mu'âveneyi istishâb iderek Lahsâ'ya doğrı tevecküh idüb Basra'dan on iki konak aşağıda vâki Şebak nâm mevzi'e vusûl ile istirâhat içün nüzûl itdikde çadırında Muhammed el-Urey'ir ile oturur iken bağteten[3] bir siyâh Arab zuhûr ve elindeki hışt[4] ile Allâhuekber diyerek Süveynî'nin gögsüne öyle darb itmiş ki arkasından uc göstermiş ve Süveynî derhâl vefât itmiş ol Arabı dahi derhâl tutub katl itmişler ancak kimin adamı oldığı anlaşılamamışdır ba'zıları Abdülazîz'in adamı olmak zannına zâhib olmuşlar ise de ekser-i hâlk Berrâk'ın Arabı olmak i'tikâdında bulunmuşlardır çünki Lahsâ'nın istihlâsında hükûmetine Muhammed el-Urey'ir ile Berrâk'dan[5] her birinin tama'ı oldığı hâlde Süveynî oralara takarrüb itdikde ba'zı imârâtdan Lahsâ'yı Urey'ir'e vireceği mahsûs ve Berrâk bundan me'yûs oldığından Süveynî'yi bu vechile i'dâm itdirmiş oldığına ekser-i nâs[6] zâhib olmuşlar her ne hâl ise bunun üzerine artık ilerüye hareketden ferâgat ve ordu ile girüye avdet olunub iki konak berüye gelindikde Berrâk bağteten külliyyetlü Vehhâbî askeriyle zuhûr itdigi gibi Süveynî'nin birâderleri ve Müntefik müteşahhısları Belûc askeriyle topları bıragub gelmeleriyle Vehhâbîler Belûc askerini katl-i âmm ve topları ve levâzımât-ı sâ'ireyi ahz ve iğtinâm[7] iderek Der'iyye'ye gitmişler.

Bu kederli haber bin iki yüz on iki senesinde Bağdâd'a vürûd ile Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa Kethüdâsı Alî Paşa'ya ziyâde te'sîr itdiginden hemân Vehhâbî seferine niyyet **(s.32)** iderek Süleymân Paşa'dan ruhsat alub tedârükât-ı harbiyyeye mübâşeret itmiş ve Müntefik meşîhati dahi Hammûdü's-sâmir'e tevcîh olunmuş idi.

Alî Paşa esbâb-ı seferiyyeyi ikmâl itdikden sonra işbu on üç senesi Rebî'ü'l-âhir'inin yirmi ikinci güni Bağdâd'dan hareket itdi ba'zı mevâki'de ikmâl-i tedârükât içün beşer onar gün tevakkuf iderek Basra'ya varub orada dahi i'dâd olunan edevât ve zahâ'ir-i külliyyenin nakline lâzım olan deve ve sefîne tedârükü içün on gün tevakkufdan sonra kalkub kasaba-i Hazret-i Zübeyr'in cânib-i şarkiyyesinde olan Der-yehmiyye nâm mahalle nüzûl eyledi ve Necâde'den ücret ile celb olunan beş bin tüfenkciyi dahi oraya celb ve istishâb idüb Lahsâ tarikinden ise buradan doğrı Vehhâbîlerin merkez-i hükûmeti olan Der'iyye'ye varılmak daha karîb bir yol oldığından doğrı Der'iyye üzerine hareket olunmak îcâb-ı maslahata

1 Unveten: Kuvvet, cebr, zorakilik yoluyla.
2 Metinde sehven "Ureb'ir" şeklinde geçmektedir.
3 Bağteten: Birdenbire, ansızın.
4 Hışt: Küçük mızrak şeklinde, ortasında bulunan ipten örtülü bir halka ile atılan eski bir savaş âleti.
5 Metinde sehven "Ebrek" şeklinde geçmektedir.
6 Ekser-i nâs: Halkın çoğu, insanların ekseri.
7 İğtinâm: Ganimet suretiyle alma, yağma ve talan etme. Zahmetsiz bir kazanç gözüyle bakma.

evfak[1] isede Lahsâ yolunda konak mahalli olan su kuyılarının mâbeyni yirmişer sâ'at olub Der'iyye tarîkinde ise su kuyılarının mâbeyni üç gün üç gice seyr ile kat' olunabileceğinden ve sunûf-ı asâkir ve muhtelif aşâ'irden mürekkeb bir ağır ordu ile üç gün üç gice yol gidüb de bir def'a nüzûl olunmak müşkil oldığından başka Der'iyye yolunda denizden orduya zahîre nakli kâbil olmadığından ibtidâ Lahsâ alunubda ba'dehu oradan Der'iyye'ye varılmak îcâb-ı hâlden görüldüğüne mebnî hemân Lahsâ üzerine hareket ve Safvân'a muvâsalat olundı ferdâsı konak yeri olan Ravzateyn nâm mahalde su bulunmadığından Safvân'dan kırba ve tulumlar ile lüzûmı kadar su kaldırılarak Ravzateyn'e ve oradan Çehre'ye varıldı ki burada kuyılar var isede suları deniz suyı gibi acı idi Basra'dan bahren sefâ'in ile tesyîr olunan zahâ'ir dahi Çehre hizâsına gelmiş ise de gırablar[2] sâhile yanaşamadığından Kuveyt şeyhinin ma'rifetiyle Lahsâ'ya karîb Acir nâm mahalleden küçük sefîneler istikrâ ve gırablardaki zahâ'ir ve edevât anların derûnuna nakl ile Çehre'ye on günlük mesâfesi olan ve sahil-i bahrda bulunan Bülbül nâm mahalde orduya yetişmek üzre karâr virildi ve Çehre'den Bülbül'e dek on günlük zahîre berâber bulunan aşâ'irden istikrâ olunan beş bin deveye yükledildi ve Bülbül'e varıldıkda sefîneler dahi gelmekle orada on gün ikâmet ve bir aylık zahîre develere tahmîl ile oradan dahi hareket olunub tamâm on gün çöllerde ve vâdîlerde kat'-ı mesâfe olunarak Lahsâ kurâsmdan Nitâ' nâm mahalle muvâsalat ile on gün dahi orada istirâhat olundukdan sonra oradan dahi hareket ile Lahsâ havâlisine varıldı.

(s.33) Akdemce Lahsâ ahâlîsi inkıyâda da'vet olunmaları üzerine arz-ı mutâva'at[3] itmişler ise de Lahsâ'da biri Müberrez ve dîgeri Hufuf dinmekle ma'rûf iki kal'a olub bunlarda Abdülazîz tarafından me'mûr Süleymân bin Mâcid ve Hac İbrâhîm ibn Afîsân birer mikdâr Vehhâbî askeriyle tahassun[4] eylemiş olduklarından Alî Paşa bu iki kal'a arasında ordusunı kurub ibtidâ Müberrez nâm kal'anın hasr ve tazyîkine mübâşeret itmişdir.

Ordudan kal'aya top ve kal'adan orduya tüfenk atılarak yirmi gün muhârebe münted oldı kal'anın dîvârları pek müstahkem oldığına mebnî top darbından halel-pezîr[5] olmadı ve çend def'a piyâde ile yürümüş olunduysa da Vehhâbîlerin tüfenk ile müdâfa'asından nâşî içerüsüne girilemedi ve bir aralık lağım hafrına ikdâm olunduysada bu dahi kâr-ger olmadığından bahrda lenger-endâz olan zahire gırabındaki bir kıt'a balyemez top hezâr tekellüf ile on gün zarfmda orduya celb ve kal'aya havâle ile atılmağa başlayub her def'asında kal'aya birer mikdâr rahne virerek fethi ümîdi rû-nümâ olmuş iken ol top dahi pârelendiginden ve anın güllelerinden peydâ olan rahneleri dahi Vebhâbîler derhâl ta'mîr ile sedd eylediklerinden ümîd münkati' oldı ve orduda beş bin mîrî devesi ve beş bin ücretli deve oldığı hâlde ot ve alef olmadığmdan develer kırılmağa başlayub bu on bin deveden ancak bin deve kadar kalmış ve berâber bulunan aşâ'irin dahi külliyyetlü develeri telef olmuş idi sâhilden orduya zahîre nakli ise külliyyetlü deveye muhtac idi.

Binâ'en-aleyh artık Lahsâ'da ikâmetin imkânı görülmediginden hemân avdet olundı

1 Evfak: Daha muvafık. En uygun. En muvafık.
2 Gırab: Bir çeşit kadırgaya benzer, kürekli ve yelkenli gemi.
3 Arz-ı mutâva'at: Baş eğilmesi, boyun eğilmesi.
4 Tahassun: Kale ve hisara kapanma, istihkâma çekilme.
5 Halel-pezîr: Halel bulucu, bozulucu.

fakat ihmâl ve iskâlin[1] nakline kâfî deve bulunmadığından ma'deniyâtdan olan edevât ve evânî düşmana kalmamak içün zîr-i zemîne defn ve eşyâ-i sâ'ire ihrâk idildi ve toplar dahi piyâdelere çekdirilmek üzre karâr virildi ve kemâl-i zarûret ve muzâyaka çekilerek on dört gün zarfında Süveynî'nin makteli[2] olan Şebâk nâm mahalle muvâsalat müyesser oldı fakat bu kerre avdetde asker bir otlu yol bulmağla elde bulunan hayvânât esnâ-yı râhda bol bol ta'y olunarak dîger alefe ihtiyâc görülmedi ve menzil-i mezkûrda zâd ve zahîre tamâm olmuş idiysede birkaç kıt'a zahîre gemisinin sâhil-i bahrda vâki' Amâ'ir Cezîresi'ne vusûli istihbâr olunması üzerine atlu ve deve irsâliyle mevcûd olan zahîre orduya nakl olundı bir günlük zahîre zuhûr idüb askere taksîm olundukda hissesine bir batman arpa isâbet iden kimse servet ü sâmâna mâlik olmuş gibi sevinürdi.

(s.34) İşte hâl bu minvâl üzre iken Vehhâbîlerin menzil-i mezbûra gelmek üzre oldukları haber alındı. Şöyle ki: Ordunun Lahsâ'dan avdetinde Alî Paşa'nın askeri zahîresizlikden dağıldı kendisi bir şirzime-i kalîle[3] ile firâr ve avdet eyledi tamâm vakt-i fırsatdır deyü İbn Afîsân tarafından Abdülazîz'e ihtâr olunmağla o dahi asâkir-i külliyye ile oğlu Su'ûd'ı göndermiş idi murâdı yorgun ve müteferrik[4] askeri urub dağıtmak ve buldığı hayvân ve sâ'ir eşyâyı iğtinâm itmek idi Vehhâbîler ile buluşmak ise Alî Paşa'nın tamâm aradığı fırsat idi. Zîrâ asâkir-i mevcûde Vehhâbîlerin hakkından gelmege kâfî idi. Binâ'en-aleyh Su'ûd'ın geldigini işitdigi gibi Alî Paşa memnûn olarak hemân askeri bindirüb üzerlerine yürüdi Su'ûd ordunun satvet ve şevketi ber-kemâl oldığını göricek aldanub geldigine nâdim olmuş isede kendüsünce avdet dahi kâbil olmadığından çâresiz Mihnât nâm mahalle nüzûl ve etrâfına metris i'mâl ile tahaffuzî harekete mecbûr olub Alî Paşa dahi karşusında Vesâc nâm mahalde nasb-ı hiyâm itdirdi ol gün ahşama dek tarafeynin çarhacıları meydân-ı muhârezede mutârede iderek Vehhâbîlerin müteşahhıslarından bir kaçı ve berü tarafdan dahi Müntefik Şeyhi Hammûd'un birâderi Hâlidü's-Sâmir telef oldı Vehhâbîler meydân cengine çıkamayub nihâyet müdâfa'adan âciz olacaklarını dahi derk iderek istid'â-yı musâlaha ile Su'ûd tarafından Alî Paşa'ya gönderilen tahrîrâtda (sizin Lahsâ'ya vürûdunuzun sebebini bilemedik niçün geldiginiz Lahsâ ahâlîsi birtakım mel'ûn Rafizîlerdir anları biz kılıc ile Müslümân itdik Lahsâ bir karye olub Rûm'un hükmünde dâhil degildir sizden uzakdır andan sizin zahmetinize mukâbil şey hâsıl olmaz bi'l-cümle Lahsâ ve mülhakâtının akçesi toplanub size virilse yalnız bu seferde itdiginiz masârife mu'âdil olmaz ve sizinle bizim beynimizde bâdî-i mücâdele yalnız Süveynî idi o dahi tecâvüz itdi ve cezâsını bulub gitdi şimdi me'mûlumüz musâlahadır buda hem size ve hemde bize hayırludur ve's-sulh seydü'l-ahkâm) deyü yazılmış idi el-hâsıl Vehhâbîler bir hâl-i hatar-nâka[5] düçâr olarak musâlaha ile tahlîs-i girîbân[6] emeline düşmüşler idi Alî Paşa'nın askeri ise anlarla cenge harîs ve hâhiş-ger idi lâkin Vehhâbîlerin mevki' ve metrisleri tahaffuza müsâ'ade oldığından top isti'mâli lüzum gelüb hâlbuki Lahsâ'dan hareket olundukda esbâb-ı nakliyye olmadığı cihetle top edevâtı yere defn olunmuş idi.

1 İskâl: Ağır şey yükletme, yükletilme.
2 Maktel: Katledilen, öldürülen yer.
3 Şirzime-i kalîle: Bir şeyin küçük bir parçası. Küçük, az olan topluluk.
4 Müteferrik: Dağınık, ayrı ayrı.
5 Hâl-i hatar-nâka: Tehlikeli, korkulu, korkunç durum.
6 Tahlîs-i girîbân: Yakayı kurtarma, kurtulma.

Şu hâle nazarân Vehhâbîlerin etrâfı ihâta olunarak hasr ve tazyîkleri lâzım gelmiş idi ol havâlîde ise bir içilecek su olub oraya dahi Vehhâbîlerin metrisleri tesâdüf itdigi ve diger sular pek acı oldığı cihetle asker susuzlukdan muzdarib (s.35) olduklarından başka zahîre ve alef dahi kalmamış idi binâ'en-aleyh berü tarafdan dahi müsâlemeye muvâfakat olunmak lâzım gelmekle Süveynî vak'asında Vehhâbîlerin yedine geçmiş olan toplar redd olunmak ve hüccâc ve ebnâ-yı sebîle ta'arruz olunmamak şartıyla akd-i sulh ve musâleme olunub Ali Paşa dürlü su'ûbet ve zahîrece pek çok muzâyaka ve zarûret çekerek Basra'ya ve oradan Bağdâd'a avdet ve azîmet eylemişdir.

Vekâyi'-i Mütenevvi'a

Tebrîk-i îd-i adhâ'dan[1] sonra Sadr-ı â'zam ve Serdâr-ı ekrem olan Ziyâ Yûsuf Paşa İstanbul'dan Üsküdar'da güzâr ve Ebûbekir Paşa Rikâb-ı Hümâyûn kâ'immakâmlığında karâr kılub ba'dehu ikmâl-i levâzım-ı seferiyye olunarak Ordu-yı Hümâyûn ile Serdâr-ı ekrem cânib-i Mısır'a azîmet eylemişdir.

İşte ol avânda Fransızlar dahi Akkâ'da münhezim olarak perîşân hâl ile cânib-i Mısır'a avdet idüb gidiyorlar idi ki müte'âkiben Cezzâr Paşa tarafından ber-vech-i âtî müjdeciler gelerek muzafferiyyet-i vâkı'ayı tebşîr[2] itmişlerdir.

Vekâyi-i Sene 1214

Cezzâr Paşa muzafferiyyet-i vâkı'ayı tebşîr ve müte'âkiben cerde umûrının ikmâline ne vechile teşebbüs eyledigini tezkîr içün baş çukadârını Dersa'âdet'e göndermiş oldığından Dersa'âdet'e lede'l-vusûl kendüsüne bir â'lâ semmûr kürk ve bir kıt'a altun çelenk ve nemâlu bir ze'âmet ve Kıbrıs eshâmından bir sehm ve akdemce vürûd iden kaçak Tatarlara dahi atiyyeler ve hil'atler ihsân buyurulmuşdur.

Ve Cezzâr Paşa bu hidmeti ziyâde makbûl ve fevka'l-âde meşkûr[3] olarak tahsîn ve âferîni hâvi hatt-ı hümâyûn ile müzeyyen bir kıt'a emr-i âlî ve ser-â-sere kaplu bir sevb-i semmûr ve ser-â-pa[4] murassa'bir altun çelenk ve idâre-i umûr-ı ser'askerî içün mukaddemâ irsâl olunan üç yüz kîseden başka bu def'a dahi beş yüz kîse akçe ve Ordu Kadısı Debbâğ-zâde Efendi'ye Mekke pâyesi ve kubûr yenlü bir sevb-i kakum kürk ve Ordu Defterdârı Mehmed Efendi'ye ve Rodos Mutasarrıfı Hasan Beg'e birer altun çelenk ile birer sevb kubûr yenlü kakum kürk ve İngiliz donanması başbuğu Amiral İsmit'e bir sevb-i semmûr ile girân-bahâ bir âvîze gönderilmişdir.

Eger Cezzâr Paşa'nın bu muzafferiyyeti olmayub da bi'l-akis Ponaparte Akkâ'ya zafer bulsaydı bütün arâzi-i Şâmiyye eline girer ve serdâr-ı ekrem ordusı pek çok müşkilâta

1 Tebrîk-i îd-i adhâ: Kurban bayramı kutlaması.
2 Tebşîr: Müjde verme, müjdeleme, müjdelenme.
3 Meşkûr: Ükre, teşekküre değer, makbul, beğenilmiş, övülmüş.
4 Ser-â-pa: Bütün olarak, tümüyle, baştan ayağa, baştanbaşa.

uğrâr ve maslahat bütün bütün başka sûret kesb ider idi amma me'yûsen ric'ati hasebiyle (s.36) Şâm ciheti istihlâs idilmiş oldukdan başka Fransızların dahi bu tarafda zamân-ı idbârî başlamış oldı ve bu cihetle Cezzâr Paşa pek ziyâde sît ve şöhret buldı ve Fransızların bu mağlûbiyyetlerinden İngiltere ile ana tarafdâr olan ümem ve milel dahi ziyâdesiyle memnûn olmuşlardır.

Ponaparte bu mağlûbiyyetin Mısır'da hâsıl idecegi te'sîrâtı def' itmek üzre hakîkat-i hâli ahâlî-i Mısır'dan setr itmek yolını tutub bu vâdîde iki yüz on üç senesi Zi'l-hicce'sinin on biri târîhiyle müverrehan ve dîvân-ı Mısır'a hitâben göndermiş oldığı tahrîrâtında (Berrü'ş-şâm'dan Mısır'a avdetimi size bu vechile ihbâr iderimki târîh-i mektûbdan üç gün sonra kıyâm ile müsâra'aten[1] on beş gün zarfında Akkâ'dan alınan üserâ ve bayrâklar ile tarafınıza varırım Akkâ dîvârı münhedim ve humbara ile belde harâb olub derûnunda taş üzre taş kalmadı cümle sükkânı münhezim oldı Cezzâr Paşa dahi mecrûh olub dâ'iresi halkla deniz tarafından bir burca sokuldı yarası tehlikelüdür Cezzâr'a imdâd içün gelüb asâkir ile meşhûn[2] otuz kıt'a sefînelerden üçüni tob ile gark ve dördüni ahz itdik ve bu dört gemi mukaddemâ bizden alınmış fırkateynlerdir bâkîler dahi telef ve ma'dûm oldı sizlere mülâkâta iştiyâkım oldığından ârzû-yı müşâhedeniz ile Mısır'a avdet itmek üzreyim) deyü muharrer olub bu mektûb işbu iki yüz on dört senesi Muharremi gurresinde Mısır'a vâsıl olmağla ferdâsı Penşşenbe güni tertîb-i dîvân olunarak huzzâra kırâ'at olunmuşdur.

Ponaparte ise Akkâ'ya gidüb gelinceye dek askerinin hemân nısfını gâ'ib itdikden sonra hâ'ib[3] ve hâsir ve âteş-ye's ve keder-i tennûr derûnunda muzmir ve müstetir olarak avdet itmişdir. Muntazam ordu ile çöllerde dolaşmanın ne derece su'ûbetlü oldığını bu kere Ponaparte pek â'lâ anladı Fransızların bu def'a yollarda açlıkdan ve susuzlukdan çekdikleri mihan ve meşakkat kâbil-i şerh ve beyân degildir ve altmış dört gün mümted olan Akkâ muhâsarasında Fransız asâkiri evnâ'-ı mütâ'ibe[4] giriftâr ve avdetlerinde dürlü belâlara dûçâr olarak kimi hasta ve mecrûh ve kimi benzi sararub bedenlerine za'f ve hüzâl[5] gelmekle mânend-i cism-i bî-rûh olub hastalıkdan telef ve dâne-i top ve tüfenge hedef olanlara gıbta idecek bir hâle gelmişler idi. Ve Muharrem'in onuncı güni Ponaparte âlâ-yı vâlâ ve debdebe-i bî-hemtâ ile Mısır'a dâhil oldukda asâkîrinin yüzlerinde gubâr-ı ta'b ve inkisâr ve nâsiye-i hâllerinde âsâr-ı keder ve iğbirâr gün gibi nümâyân ve âşikâr idi.

Ma'a-hazâ Ponaparte aslâ eser-i fütûr göstermeyüb gûyâ muzafferen avdet itmiş gibi Özbekiyye'de (s.37) vâki' sarâyına nüzûl itdikde balolar tertîbiyle meşgûl olmuşdur. Hâlbuki ba'zı şu'râ-yı Arab tarafından Cezzâr'ın muzafferiyetine dâ'ir nazm olunan iş'âr-ı letâfet-şi'âr Arabistân'da dâstân olarak elsine-i enâmda tezkâr olunmakda idi. Ba'dehu dîvân-ı Mısır tarafından olmak üzre bi'l-cümle bilâd-ı Mısıriyye ahâlîsine hitâben Akkâ seferinin tafsîlâtına dâ'ir Ponaparte'nin kaleme aldırmış oldığı beyânnâme tab' ve temsîl ile Muharrem'in on dokuzuncu günî zokak başlarına yapışdırılmışdır.

Hülâsa-i mü'eddâsı budur ki Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'inde (velâ tettebi'û

1 Müsâra'at: Sür'at ve acele etme.
2 Meşhûn: Dolu, dopdolu.
3 Hâ'ib: Beyhude, mahrum.
4 Evnâ'-ı mütâ'ibe: Çeşitli güçlük, zahmetler.
5 Hüzâl: Zayıflık, arıklık, bitkinlik.

hutuvâti'ş-şeytân)[1] ve yine bir mahallinde (velâ tutî'û emru'l-musrifîn ellezîne yüfsidûne fi'l-ârzı velâ yuslihûn)[2] buyurmuş oldığından âkil olan bir fenâlığa dûçâr olmazdan mukaddem umûrında tedbîr itmek gerekdir ey mu'âşir-i Müslimîn size haber viririz ki yalancıların kelâmına kulak asmayasız zîrâ işlediğinize sonra nâdim olursunuz emîrü'l-cüyûşi'l-Fransaviyye muhibbü'l-milleti'l-İslâmiyye Ponaparte Âdiliyye'ye askeriyle nâzil ve Bâbü'n-nasr'dan Mısır'a dâhil oldı cemî'-i ulemâ ve ocaklu ve erbâb-ı aklâm ve â'yân-ı tüccâr kendüsüyle berâber olub ehl-i Mısır dahi seyrine âzim olduklarında evvelki gördükleri Ponaparte hazretlerinin şahsını hâzır ve müşâhid buldukları gibi nâsın yalanları zâhir oldı. (Şeraha'l-lâhu sadrahû li'l-İslâm)[3] anın hakkında ihbâr-ı kâzibe neşr idenler esâfil-i urbân ile birtakım firârîlerdir bundan murâdları ra'iyyenin helâkı ve ehl-i İslâm'ın tedmiri ve vâridât-ı dîvâniyyenin ta'tîlidir anlar ibâdullâhın râhatını istemezler hâlbuki şiddet-i zulmlerinden nâşî Cenâb-ı Hakk anların devletini izâle eylemişdir (inne batşe Rabbike le-şedîd)[4] ve bize haber virilmişdir ki Elfî Beg eşkıyâ-yı Urbânı ve bir takım ehl-i tuğyânı başına cem' ile Şarkiyye ahâlîsini ifsâda ictisâr ve Devlet-i Aliyye ordusı hâzırdır deyü neşr-i erâcîfe ibtidâr idiyormuş hâlbuki Devlet-i Aliyye ordusı hâzır degildir bu haberin aslı yokdur anın bundan merâmı halkı taglît ile mühlikeye[5] düşürmekdir nitekim İbrâhîm Beg dahi Gazze'de iken bu vâdîye sülûk ile sahte fermânlar neşr iderek halkı musâ'ibe dûçâr itmiş idi Sa'îd ahâlîsi memleketlerinden firârîleri tard itdiler zîrâ eşkıyâ karînleriyle berâber tutılur bu cihetle ehl-i Sa'îd akl ve reviyyetce ehl-i bahrîden daha güzel davranmış oldılar ve yine size haber viririz ki Cezzâr Ahmed Paşa'nın Cezzâr deyü telkîb olunması katl-i nüfûsa ziyâde münhemik oldığı ve ihyâr ve eşrâfı fark itmedigi içündür işrâr-ı urbân[6] ve esâfil-i aşâyirden[7] ve firârîlerden başına bir takım halk birikdirüb murâdı Mısır'ı istîlâ idi anların ictimâ'ı dahi halkın emvâlini ahz ile hetk-i ırz[8] (**s.38**) garazına mebnî lâkin takdîr-i ilâhî ana müsâ'id olmadı (Va'llâhu yef'alü mâ-yeşâ' ve yahtâr)[9] ve Cezzâr Paşa'nın berülere tecâvüz itmek üzre Arîş'e asker göndermesi üzerine ser'asker Ponaparte dahi teveccüh ve Cezzâr'ın askerine galebe iderek Arîş'i zabt itdikden sonra Gazze'ye varub ahâlîsine re'y ve amân virerek şe'âir-i İslâmiyye'nin ikâmesini emr ve tenbîh ve ulemâ ve tüccâr ve eşrâfa ikrâm eyledi ba'dehu Ramle'ye varub orada mevcûd olan peksimâd ve ürz[10] ve şa'îr ile Cezzâr'ın Mısır'a gelmek içün tehyi'e eylemiş oldığı iki binden ziyâde kırbaları ahz itdi sonra Yafa'ya teveccüh ve üç gün muhâsara idüb ahâlîsi taht-ı itâ'ata dâhil olmadıklarından kal'asını harâb itdikden sonra anlara gazab idüb dört binden ziyâdesini katl eyledi ve Yafa'dan Cebel-i Nâblus'a teveccüh ile oradaki asâkiri dahi Kakum nâm mahalde münhezim itdikden sonra varub Akkâ Kal'ası'nı hedm itdi sonra iki sebebden nâşî Mısır'a avdet itdi biri bu ki dört aya

1 "Şeytanın adımlarını izlemeyin" Bakara sûresi 208. âyetten bir kısım.
2 "Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkaran haddi aşmışların emrine itaat etmeyin." Şu'ara sûresi 151. ve 152. âyetler.
3 "Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı" Zümer sûresi 22. âyetten bir kısım.
4 "Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir." Bürûc sûresi 12.âyet.
5 Mühlike: Helak eden, öldüren, öldürücü.
6 İşrâr-ı Urbân: Kötülüğe niyet etmiş Çöl Arapları, aşiretler, bedeviler.
7 Esâfil-i aşâyir: Aşiretlerin en bayağısı, aşiretlerin en aşağısı.
8 Hetk-i ırz: Irza geçme.
9 "Allah dilediğini yapar ve seçer."
10 Ürz: Pirinç.

kadar gelmek üzre bize va'd itmiş idi va'd ise ahrâr-ı nâs indinde dîndir ikinci sebeb dahi Urbân ve firârî takımının bu tarafda fitne ikâzına sa'y itdiklerini istimâ' eylemiş olmasıdır ve fi'l-vâki' geldigi gibi fitne sâkin ve eşrâr ve eşkıyâ zâ'il oldı anın Mısır'a muhabbeti bir emr-i garîbdir akl ve fikri dâ'imâ ahâlî-i Mısır hakkında hayırlu şeyler yapmak ve Mısır'da güzel san'atlar ihdâs itmekdir ve Mısır'a vürûdunda dîn-i İslâm'a muhabbet ve nebî-i zîşâna hürmet ve her gün Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet eyledigini ve Mısır'da bî-nazîr bir câmi'-i şerîf binâ idûbde dîn-i İslâm'a dâhil olmak niyyetinde oldığını bize bildirdi. Ponaparte'nin bu sözlerinden garaz-ı asliyyesi Akkâ mağlûbiyyetinin efkâr-ı umûmiyyede hâsıl itdigi te'sîrâtı izâle ve ehl-i İslâm'ın kulûbunı celb ve istimâle olub hâlbuki bu Akkâ seferi esnâsında Mısır mollâsı firâr eylemiş oldığından Ponaparte bu kerre mollâ efendinin oğlunı habs ve tazyîk idikde ehl-i İslâm münkesir olub hattâ Mısır ulemâsı kendüsüne mürâca'atla pederi gitdi ise oğlunun ne kabâhati var ve birde Osmânluya dostuz diyorsunuz işte buda Dersa'âdet'den gelmiş asil-zâde bir çelebidir anın hakkında böyle hakâret vukû'ı sözünüzü tekzîb ider ve ezzâr-ı âmmede[1] sû'-i zann da'vet eyler deyü afv ve ıtlâkım ricâ itmeleri üzerine Ponaparte ulemânın şefâ'atine dayanamayub mûmâ-ileyhin sebîlini tahliyye itmiş isede Mısır'dan çıkub gitmesini emr eylemiş ve bu vakte kadar mollâ efendinin oğlu kendi yerinde vekîl ve nâ'ib makâmında tutulur iken bunun üzerine bir başkasının nasbı lâzım gelmekle Ponaparte tarafından Şeyh Ahmed Arîş Mısır kadısı nasb idilmişdir.

(**s.39**) Bir beldeye kadı nasbı ise hükü[m]dârının hukûk-ı mukaddesesinden oldığı hâlde Şeyh Arîş içün Dersa'âdet'den fermân celbi kâbil degil idi fakat Ponaparte Mısır'a geleliden berü ehl-i İslâm'ı iğfâl içün Devlet-i Aliyye ile müttefik oldığını ifâde idegelmiş ise de bu ifâdesinin hilâf-ı vâki' oldığına herkes muttali' olarak artık işin gizleyecek yeri kalmamış idi ve Donanma-yı Hümâyûn ile Köse Mustafâ Paşa İskenderiyye'ye çıkmak üzre oldığından Osmânlular ile Fransızlar beyninde vukû'-ı muhârebe zamânı takarrüb itmiş idi. Binâ'en-aleyh bu kere intihâb ve nasb-ı kadı bahsine dâ'ir Ponaparte tarafından dîvân-ı Mısır'a icrâ olunan teblîgâtda devlet-i Osmâniyye'nin artık Mısır'da hükmi kalmadı ve Osmânlunun hükûmeti Kölemenlerin idâresinden eşedd ve zulmleri anların mezâlimimden eziyeddir deyü beyân ve i'lân olunmuş idi.

Ve yine hilâl-i Muharrem'de Bahriyye cihetinde Demenhûr civârında bir Mağribî zuhûr iderek Mağâribe ve Havâre Urbân'mdan başına birçok halk toplanmağla üzerlerine bir mikdâr asâkir-i Fransaviyye sevkiyle cem'iyyetleri dağıdılmış ve gâ'ile henüz ber-taraf olmuş iken Ponaparte Safer'in on ikinci güni ahşâm ta'âmında oldığı hâlde İskenderiyye'den tahrîrât ile bir hicân gelüb tahrîrâta nazar itdiginde İskenderiyye pîşgâhında seksan kıt'a Osmânlu gemisi gelüb ve top ve humbaranın kesretinden İskenderiyye limanına yanaşamayub Ebû Kîr üzerine azîmet itmiş olduklarına muttali' olıcak ziyâde telâş ile yerinden sıçrayub hemân atını çekiniz deyü emr itmiş ve cenerallerine neşr-i evâmir ile Rahmâniyye'de kendüsüne yetişmelerini ve Kleber'in dahi Dimyât'dan berren ilerü hareket eylemesini emr ile asâkir-i Mısâsını istishâb idüb gitmiş idi Rahmâniyye'ye vusûlünde Donanma-yı Hümâyûnun Ebû Kîr'i zabt ile asâkir-i İslâmiyye kâmilen karaya çıkub İngilizlerin i'ânesiyle cesîm metrisler inşâ ve her tarafa buyuruldılar neşr ile ahâlîyi Fransa aleyhine kıyâm ve harekete teşvîk

1 Ezzâr-ı âmme: Kamunun gözünde, halkın bakışında.

ve iğrâ[1] itmiş ve Türklerin vürûdıyla cümle ehl-i İslâm memnûn olarak ol havâlî meşâyihi gelüb Mustafâ Paşa'dan kürk giymiş oldukları haberlerini aldıkda Ponaparte bütün Bilâd-ı Mısıriyye ahâlîsinin kıyâmından havf ile hemân oradan Safer'in on beş târîhiyle müverrah olarak dîvân-ı Mısır'a hitâben bir mektûb göndermiş idi.

Hulâsa-i mü'eddâsı budur ki (Lâ ilâhe illâllâh Muhammedu'r-resûlullâh) ey ehl-i dîvân ma'lûmunuz olsun ki İskenderiyye pîşgâhına sagîr ve kebîr seksan kıt'a gemi gelüb kal'anın metânetini gördüklerinde istîlâdan me'yûsen Ebû Hûr cânibine rücû' ve karaya asker dökmege ibtidâr eylemişler. Üzerlerine def'aten hücûm itmeyüb hâlleri üzerine terk eyledim tâ ki gemilerden (**s.40**) tamâmıyla çıkub geregi gibi yerleşsünler de cem'iyyetleri üzerine hücûm ile itâ'at itmeyenleri i'dâm ve mutî'[2] olanları zincir-bend olarak Mısır'a irsâl ile kesb-i nâm ideyim bu donanmanın gelişinden garaz Kölemenleri ve Urbânı cem'le nehb-i bilâd[3] ve ızrâr-ı ibâddır[4] ve bu donanmada birçok Moskov askeri vardır ki muvahhidîn indinde nasıl mekrûh bir kavm oldukları zâhir ve anların ehl-i tevhîde adâvetleri emr-i bâhirdir bunlar ehl-i İslâm'ı kerîh görüb Kur'ân'a ihtirâm itmezler ve küfr ve dalâletleri hasebiyle üç ilah i'tikâd idüb Allâh sâlis-i selasedir dirler te'alâ'llâh ani'ş-şurekâ lâkin karîben bu selase anlara kuvvet ve kesret-i ilaha fâ'ide virmedigini görürler zîrâ anların bu i'tikâdı bâtıldır belki muvahhidîne nusret viren ancak vâhid-i samed olan Allâh'dır ey ma'âşir-i Müslimîn size haber viririz ki anlara musâhib olanlar kefere-i li'âm olan hâricilerle ittifâkları sebebiyle nebî-i zîşân aleyhi's-selâmın vasiyyetine muhâlefet itdikleri içün (mağdûbu aleyhim)[5] vasfına mahal olurlar İslâm'ın düşmanları İslâm'a nusret eylemez vâh ol kimselerin hâline ki Allâh'ın düşmanları vâsıtasıyla nusret taleb iderler hâşâ ki küffârdan istimdâd idenler mü'eyyid ola bir Müslim nasıl salîb bayrağı altında olan bir gemiye binüb de her gün ferd-i samed olan Allâhu Te'âlâ Hazretleri'nin hakkında küffârın hurâfât ve hakârâtını istimâ' eyler şu hâlde ol Müslimîn dalâletde kâfir-i aslîden eşna' ve akbâh oldığında şübhe yokdur) deyü Ponaparte bir müddet-i cüz'iyye içün olsun efkâr-ı ahâlînin hareket ve heyecânını te'hîre müsâra'at eylemişdir.

Ba'dehu Rahmâniyye'de asâkiri müctemi' oldığı gibi Ebû Hûr'a varub asâkir-i İslâmiyye'yi metris arkasından kaldırmak müşkil oldığını tahattur[6] ve hâlbuki bunları def' itmek kendüsünce bir mes'ele-i hayâtiyye oldığından her nasıl olur ise olsun buna bir çâre bulmak farîza-i hâlden oldığını ve buna fedâyîlik yolunda bir hücûm ve iktihâmdan gayri çâre olmadığını tezekkür ile evvel emirde süvâriyi gözünden çıkarub şöyleki Ceneral Mora süvârî ile metrisler üzerine hücûm itmek ve düşmana kalana bakmayub hemân ilerü gitmek üzre tertîb itmiş idi.

Ceneral Mora dünyâda birinci süvârî zâbitânından sahîhen cesûr bahâdır bir zât olarak ol-vechile fedâkârâne hücûm itdikde metrislerden dahi şiddetlü âteş idilmekle Fransa süvârîsi pek ziyâde kırılub ve hayvânâtın ekserî urılub üzerlerindeki asâkir kimi

1 İğrâ: Teşvîk etme, azdırma, kışkırtma.
2 Mutî': Îta eden, veren.
3 Nehb-i bilâd: Beldelerin yağma edilmesi.
4 Izrâr-ı ibâd: Halkı zarara sokma.
5 "Üzerlerine azab edilen kimseler"
6 Tahattur: Hatırlama, hatıra getirme, getirilme; unutulduktan sonra hatırlanan şey.

mecrûh ve kimi bî-rûh olarak yere düşmekde oldukları hâlde sağ kalanlarına ilerü gitmekde olduklarından asâkir-i İslâmiyye süvârînin müdâfa'asına hasr-ı nazar[1] idüb Ponaparte ise bu esnâda piyâdesini sağ ve soldan sür'at ile hücûm itdirerek bağteten (**s.41**) Fransızlar metrisler içine dâhil olıcak asâkir-i İslâmiyye şaşırub münhezim olarak bir mikdârı Mustafâ Paşa'nın oğluyla berâber Ebû Hûr Kal'ası'na kapanmış ve bâkiyyesi kimi şehîd ve mecrûh ve kimi Mustafâ Paşa ile berâber esîr olmuşdur.

Mustafâ Paşa mecrûh oldığı hâlde Ponaparte'nin huzûrına getürüldükde Ponaparte cebbinden mendilini çıkarub ve yarasını sarub yanında iclâs[2] ile ikrâm eylemişdir. Ba'dehu Ebû Hûr Kal'ası'nı dört gün top ve humbara ile dögdükden sonra içindekiler re'y ve emân ile kal'ayı teslîm itmeleriyle Mustafâ Paşa'nın oğlu dahi tutılub pederinin çadırına gönderilmişdir bunun üzerine Ponaparte mecrûhîni gemilere vaz' ile memleketlerine göndermüb sağlam olanları taht-ı esâretde alıkomuşdur Mu'allim Nikola'nın tahrîrine nazarân bu sûretle düçâ[r]-ı esâret olan asâkir-i İslâmiyye'nin adedi üç bine bâliğ imiş.

Bu vak'a Safer'in yirmi dördünde vâki' olub Bonaparte tarafından derhâl Mısır'daki kâ'immakâmına tebşîr olunmağla Mısır'da üç gün şehr-i âyîn idilmişdir.

Fakat bu muhârebede bir haylî asâkir-i Fransaviyye ile berâber Ceneral Terko telef olub Ceneral Mora'nın dahi çenesine bir kurşun isâbetiyle yaralanmış ve Mora nâdiri'l-vücûd bir ceneral olub yarası ise hatarlu oldığından Ponaparte pek ziyâde kederlenmiş idi. Ma'a-mâ-fîh bu galebe ile Ponaparte bir müddetcik daha Mısır'da durabilecek bir hâl-i iktidâr hâsıl itmiş ve bu vak'a Mısır ülkâsında en sonraki muzafferiyeti olmuşdur.

Evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de Ponaparte üserâyı istishâb ile Mısır'a gelüb sâ'ire ibret ve kendüsünce nişâne-i muzafferiyyet olmak üzre Özbekiyye meydânında anları halka temâşâ idirmiş ve Mustafâ Paşa'yı mükerremen Cize'ye göndermişdir.

Mısır ahâlîsi kendülerini esâretden tahlîs içün gelmiş olan dîndâşlarının böyle giriftâr-ı bend-i esâret olduklarını gördüklerinde pek ziyâde melûl ve mahzûn olarak âsâr-ı hüzn ve keder yüzlerinde nümâyân idi hattâ tebrîk-i kudûm içün Ponaparte'nin dîvânına gelen ulemâ ve meşâyih ve â'yân ve me'mûrînin nâsiye-i hâllerinden[3] dahi bu hâlet-i hüzn ve ığbirâr ve ihsâs ve istiş'âr olunmağla Ponaparte cümleye hitâben (ey ulemâ ve eşrâf ta'accüb idiyorum ki benim muzafferiyyetimden nâşî sizi mağmûm[4] ve mahzûn görüyorum hâlâ benim kaderimi bilmiyorsunuz ben size kerrât ile Müslim-i muvahhid oldığımı ve Muhammed aleyhi's-selâma hürmet ve Müslimîne muhabbet itdigimi söyledim siz hâlâ tasdîk itmiyorsunuz siz sanıyorsunuz ki benim bu sözlerim sizden korkdığım içündür hâlbuki benim kuvvet-i batş ve iktidârımı gözünüzle gördügünüz ve kulağınızla işitdiginiz ve fütûhât ve muzafferiyyetimi tahkîk itdiniz yine size sözüm budur ki ben (**s.42**) Muhammed Nebî'yi severim şunun içün ki o dahi benim gibi bir şecî' zât idi ve anın zuhûrı dahi benim zuhûrum gibidir belki ben andan daha büyügüm zîrâ benim gazavâtım andan ziyâdedir bundan sonra olacak muzafferiyyet ve fütûhâtımı dahi görecek ve işideceksiniz eger siz benim kadrimi bilmiş olaydınız bana ibâdet iderdiniz ve sizler zelîl ve itdiginize pişmân ve

1 Hasr-ı nazar: Bakışı bir tarafa veya noktaya dikme.
2 İclâs: Oturtma, oturtulma.
3 Nâsiye-i hâl: Yüzün gösterişi, tavır, vaziyet.
4 Mağmum: Gamlı, kederli, tasalı. Bulutlu, kapalı, sıkıntılı.

bizim günlerimize mütehassir[1] ve giryân[2] olacağınız vakit gelecekdir ben Nasârâ'ya buğz idüb anların dînini terk ve kilisalarını hedm ve papaslarını katl ve hâclarını kesr eyledim bununla berâber görüyorumki anlar benim memnûniyyetimle memnûn ve hüzn ve kederimle mahzûn oluyorlar yine Nasrâniyyet'e avdet ile mürted mi oldığımı istiyorsunuz mürted olsam siz bundan bir fâ'ide göremezsiniz öyle ise artık bu hâlleri terk idiniz ve Allâh'ın emrini kabûl eyleyiniz ve ferîh ve mutma'in olunuz ki salâh ve felâh bulasınız hâlbuki ben size pek çok nasîhatler itmiş idim muktezâsıyla hareket iderseniz felâh bulursunuz ve eger hilâfına giderseniz nâdim olursunuz) dimesi üzerine huzzârın cümlesi mütehayyir olarak kimesne tarafından cevâba tasaddî olunmamışdır çünki Ponaparte Nasrâniyyet'i terk itmesiyle Müslümân oldığına inanılıvirsün dimek istiyordı ma'a-hazâ ki her hâl ve kâlî bi-vefk (bâng-ı isyân-ı mî-zend nâ-kûs-ı istiğfâr-mâ) dînsizligini îmâ idiyor ve nübüvveti hiçbir Müslümân'ın kabûl idemeyecegi bir nev' mülhidlik yolunda tefsîr iderek Nasrâniyyet'i terk itmesiyle dîn-i İslâm'dan dahi sedd-i merhale uzak düşdügini i'lân itmiş oldığından başka meydân-ı muhâverede inân-ı makâlî zabt idemeyüb fir'avn gibi ulûhiyyet mertebesine kadar çıkışıyor idi. Binâ'en-aleyh huzzâr tarafından ana lâ ve ne'am[3] bir cevâb virilmek müşkil idi.

Düvel-i Avrupa'ya Dâ'ir Ba'zı Vekâyi'

Cild-i sâdisde iş'âr olundığı üzre Avusturya Devleti'nin Fransa Cumhûrı miyânelerindeki revâbıt-ı ittifâka[4] dâ'ir Kampo Formiyo'da[5] bir ahidnâme imzâ olunub Cermanya mesâ'ili başkaca müzâkere olunmak üzre Rastad[6] şehrinde bir meclis-i mükâleme akd olunmuş idi.

Avusturya Devleti ise Ponaparte'den gördigi mağlûbiyyetin intikâmını almak ve gâ'ib itdigi nüfûzu yerine getürmek üzre ol vakitden berü hâzırlanmakda olub nihâyet Rastad mükâlemesinden çekilerek İsviçre'de vâki' Garizon kıt'asını zabt ile Fransa Cumhûrı'na i'lân-ı harbe mecbûr itmiş idi ve Rusya Devleti dahi Avusturya'ya i'âneten altmış bin askerle meşhur Suvarof[7] nâm cenerali göndermekle Fransızlar bu iki devletin kuvvetine dayanamayub üç ay zarfında perîşân olarak İtalya'dan el çekmege mecbûr (**s.43**) olmuşlardır fakat Fransa'nın meşhûr Masina[8] nâm cenerali İsviçre'de dayanub durmakda idi.

Fransa asâkirinin bu vechile vukû'a gelan mağlubiyyetleri Fransa ahâlîsine pek ziyâde endîşe ve halecânı mucib olarak Ponaparte'nin eyyâm-ı fütûhâtını yâd ile âmmenin nazarı ana meyl ve teveccüh itmekde idi.

Ceneral Suvarof bu galebeler ile mağrûr olarak müttefiki olan Avusturyalıları hiçe

1 Mütehassir: Hasret çeken, özleyen.
2 Giryân: Ağlayıcı, ağlayan.
3 Lâ ve ne'am: Evet ve hayır.
4 Revâbıt-ı ittifaka: İttifak ile sağlanan bağ ve münasebetler.
5 Kampo Formiyo: Campo Formio Köyü, Udine, İtalya.
6 Rastad: Rastatt, Baden-Württemberg , Almanya.
7 Ceneral Suvarof: Alexander Vasilyevich Suvorov.
8 General Massina: André Masséna.

sayar oldığından ve anın bu misillü etvâr-ı mütekebbirânesi[1] Avusturyalıların gücüne gelmek sebebiyle miyânede hâsıl olan ittifâksızlıkdan nâşî Rusya ve Avusturya askerleri ayru ayru ceng itmege başlamışlar ve birde Malta cezîresinin zabtı Rusyalıların emeli olub bu ise İngiltere politikasına mugâyir oldığından İngiltere Devleti dahi Rusya ordusunun sahil-i baherdan tebâ'üdini[2] isterdi. Binâ'en-aleyh Suvarof İsviçre üzerine sevk olunmağla bin yedi yüz doksan dokuz sene-i İseviyyesi Eylül'ünde Masina ile cenge tutuşdukda meşhûr Zürih muhârebesinde mağlûb ve münhezim olarak on beş gün zarfında yirmi bin Rusyalu ve altı bin Avusturyalu telef olmuşdur.

Garibdir ki Ponaparte Akkâ'da münhezim olarak şark tarafındaki şöhretine nakîse geldigi gibi Almanya ve İtalya taraflarındaki Fransız orduları dahi mağlûb olarak Fransa politikası haylî aşağı düşmüş iken Ponaparte'nin Ebû Hûr vak'asını kazanub da Mısır cânibinde i'âde-i nüfûz itdigi esnâda Masina dahi işbu Zürih muhârebesini kazanub Fransa politikası yeniden kuvvet almışdır.

Suvarof bu mağlûbiyyetden pek ziyâde mahcûb olarak bunı Avusturyalıların sû'i tedbîr ve tekâsülüne[3] haml ve isnâd itmekle Rusya ile Avusturya miyânelerine bir mertebe daha tefrika ve burûdet[4] düşerek devleteynim ittihâdına za'f ve sekte ârız olub bu dahi Fransa Cumhûrı'na göre bir büyük muhârebe kazanmakdan daha ziyâde menfa'atlü idi.

Felemenk tarafında dahi İngiliz ve Avusturya askerleri Fransızlar üzerine hücûm iderek ilk def'alarında gâlib gelmişler ise de mu'ahharen Fransızlar galebe itmişdir bu sûretle Fransa Cumhûrı'nın ikbâli teceddüd itmiş ise de İtalya'yı elinden çıkarmış ve evvelki azamet ve şânı tamâmıyla yerine gelememiş idi.

Düvel-i Avrupa birer birer İngiltere ittifâkına dâhil olmakda oldukları hâlde İspanya Devleti münhasıran İngiltere aleyhine olarak Fransa Cumhûrı'yla müttefik olub Devlet-i Aliyye ise İngiltere ve Rusya devletleriyle Fransa Cumhûrı aleyhine akd-i ittifâk eylemiş oldığından (**s.44**) İspanya Devleti'yle kat'-i rişte-i müsâleme[5] itmesini Dersa'âdet'de bulunan İngiltere ve Rusya ilçileri işbu on dört senesi evâ'ilinde musırrâne teklîf itmeleriyle Dersa'âdet'de mukîm İspanya maslahatgüzârıyla Memâlik-i Mahrûse'deki konsoloslarının on beş gün zarfında memleketlerine gitmeleri cânib-i Bâb-ı Âlî'den emr ve tenbîh buyurulmuşdur.

Haylî vakitden berü İngilizler Malta cezîresini abluka itmekde oldukları hâlde kuvve-i berriyyeleri derece-i kifâyede olmadığından henüz fethine zafer-yâb olamamışlar hâlbuki Fransalunun Akdeniz'deki kuvvetini bütün bütün kesr itmek içün bu atanın ellerinden nez'i ehemm idi binâ'en-aleyh Korfa'da bulunan Devlet-i Aliyye ve Rusya donanmaları dahi bu esnâda ol tarafa gitmek üzre İtalya sevâhilini tolaşarak Palermo sâhiline lede'l-vusûl[6] Sicilya Kralı tarafından resm-i mihmân-nüvâzî icrâ ve zahâ'ir ve levâzımât-ı sâ'ire ihtâsıyla şerîta-i ittifâk îfâ olunub ancak ol hilâlde Donanma-yı Hümâyûn levendâtından

1 Etvâr-ı mütekebbirâne: Kibirlik halleri, kendini beğenmişlik davranışları.
2 Tebâ'üd: Uzaklaşma, birbirinden uzak düşme.
3 Tekâsül: Üşenme, tenbellik; ilgisizlik.
4 Burûdet: Soğukluk.
5 Rişte-i müsâleme: Parça parça barış, huzur ve güven içinde olma durumu.
6 Lede'l-vusûl: Varıp ulaştığında.

ba'zıları şehre çıkarak ahz ve i'tâya ibtidâr itdiklerinde ellerindeki akçelerin keyfiyyet ve kemmiyyeti ahâlînin mechûli olmak hasebiyle vârid olan su'âl ve cevâb-ı mu'ârıza ve müşâcereye[1] müncer olarak tarafeynden birkaç kişi telef oldukdan sonra zâbitân ma'rifetiyle gavga basdırılmış ise de bunun üzerine levendât hemân gemilere rükûb ile Korfa'ya avdet itmişler ve donanma askeri yirmi aydan berü müstahdem olmak hasebiyle bîtâb olarak avdet ârzûsunda bulundukları Kapudan Ahmed Beg tarafından inhâ olunmağla hemân avdetlerine ruhsat virilmiş oldığından Donanma-yı Hümâyûn Malta seferinden i'mâl olunamamışdır.

Vekâyi'-i Şettâ

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Vidin ordusunun inhizâmı esnâsında Mısır mes'elesi zuhûr itmekden nâşî Devlet-i Aliyye Fransa seferine hasr-ı efkâr itmek lâzım gelüb bu cihetle Kapudan Hüseyin Paşa dahi Dersa'âdet'e gelmiş idi. Ve artık Vidin ciheti ile uğraşmağa vakit müsâ'id olmayacağı anlaşıldığından ol havâliyi Pâsbânoğlu Osmân Ağa'nın yedd-i tahakkümünde bırakmak umûr-ı zarûriyyeden[2] oldığına binâ'en mukaddemâ izâlesine me'mûr olan Kapudan Paşa'nın tavassutuyla afv olunarak uhdesine kapucıbaşılık rütbesi ve müte'âkiben işbu on dört senesi Muharrem'inin on yedisinde rütbe-i vezâretle Vidin muhâfızlığı tevcîh olunmuşdur.

Ber-minvâl-i sâbık Serdâr-ı ekrem Mısır seferine sebük-bâr[3] olarak azîmet itmekle ocaklu Dersa'âdet'de kalmış olduklarından bu esnâda mevâcib-i mu'ayyeneleri çıkub evâ'il-i Safer'de (**s.45**) devr vâki' olmağın kâ'immakâm paşaya hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyu[r]ulmuşdur. Sûreti zîrde (7) rakamıyla îrâd olunur.

Fâ'ik Efendi mecmû'asında dirki taraf-ı Hazret-i Pâdişâhî'den mevâcibde devr kürkü ve hatt ve hançer gelüb hatt-ı hümâyûn kırâ'at olundukdan sonra bulunan sadr-ı â'zam yâhûd kâ'immakâm herkangısı olur ise olsun arz odasına gidecek oldukda sergide berâber ku'ûd idenlerden defterdâr ve sipâhiler ağası bulunanlar koltuğuna girüb arz odasına kadar getürmek rüsûm-ı mu'tâde-i kadîmeden olub evâ'ilde Cezâ'irli Kapudan Hasan Paşa kâ'immakâm ve Peykî Hasan Efendi defterdâr ve Ağribozlu Bekir Paşa sipâhîler ağası bulunub resm-i mezkûr icrâ olundukda Hasan Efendi bir müteazzım[4] herif olmağla cânı sıkılub kâ'immakâmı yerine iclâs eyledigi esnâda işte efendim buda böyle bir resm imiş dimiş Hasan Paşa ümmî âdem olmağla bu kelâmın ma'nâsını tefehhüm idemeyüb lâkin Ebûbekir Paşa Peykî Hasan Efendi'ye ol zamân derecesiz gayz itmiş nice zamân mürûrundan sonra Bekir Paşa kâ'immakâm olub Şerîf Paşa defterdâr olmağla resm-i mezkûr icrâ olundukda der-akab müşârün-ileyh bu kaziyyeyi tutdurub Hasan Efendi kemâl-i taazzumundan rütbe-i vezâret ve kâ'immakâmlık mesnedini istihkâr[5] ile Hasan Paşa'ya şöyle bir mu'âmele eyledi vüzerâya böyle mu'âmele defterdâr makûlesine yakuşur mı didikde Şerîf Paşa ve bulunanlar

1 Müşâcere: Kavga etme, çekişme.
2 Umûr-ı zarûriyye: Mecburi işler.
3 Sebük-bâr: Yükü hafif, eşyası az olan.
4 Müteazzım: Büyüklük taslayan.
5 İstihkâr: Hakaret etmek. Küçük görmek.

gâlüşüb Bekir Paşa bunca ilm ve ma'ârif ve irfân sâhibi iken tebessümlerinin sebebini fehm edememiş defterdârlık merâtib-i sâmiyyeden iken ol rütbeye makûle ta'bîr olununca sâ'ir rütbelerin zerre kadar i'tibârı olmamak lâzım gelür diyerek bu fikrayı bîlân zurafâ münâsebet geldikce latîfe ma'razında sen ne oldum dirsin daha re'îs ve defterdâr makûlesisin dirler ve kâ'immakâm-ı müşârün-ileyhi tahtı'e iderler hâlâ kaziyye ma'lûmı olan havâss beyninde cârîdir.

Bu avânda Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa dahi Akdeniz'e bâd-bân-güşâ-yı azîmet olmuşdur. Ancak bâlâda beyân olundığı üzre Ebû Hûr vak'asında asâkir-i İslâmiyye'nin münhezim ve Köse Mustafâ Paşa'nın esîr oldığı haberi erkân-ı Devlet-i Aliyye'yi mükedder itmiş idi. Kapudan Paşa dahi bu seferinde kılıcını ibtidâ Râtib Efendi'nin ser-felâket-zedesinde denemişdir.

Şöyle ki: Cild-i sâdisde beyân olundığı üzre Râtib Efendi ashâb-ı fazl ve hünerden ol vaktin hükmünce pek degerli bir zât oldığı hâlde husemâsı kendüye ba'zı müftereyât[1] isnâdıyla bin iki yüz on bir senesinde riyâsetden azl ile Rodos'a nefy itdirmişler idi ve ana dahi kanâ'at itmeyüb bu kerre kapudan paşa ma'rifetiyle i'dâm itdirmişlerdir.

(**s.46**) Mûmâ-ileyh fi'l-asl Tosya sâkinlerinden ve zümre-i ulemâdan Çilingir Alî Efendi nâm zâtın sulbünden tevellüd idüb sinn-i temyîze bulûğunda bir takrîble Dersa'âdet'e âzim ve Dîvân-ı Hümâyûn Âmedcisi Edhemî Efendi dâ'iresine mülâzım olarak okuyub yazmağa şurû' ile az vakit zarfında ber-muktezâ-yı isti'dâd-ı zâtî tahsîl-i kemâl itmiş ve kaleme devâmında hüner ve ma'ârifle şöhret bulmuş idi. Halîl Hamid Paşa âmedciliğinde kaysiyyet-i zâtiyyesine i'tibâren Âmedî Odası'na me'mûr ve Halîl Paşa tezkirecilige nakl olundukda yerine âmedcilik ile manzûr-ı evliyyâ-yı umûr olmuş idi. Ba'zı vesâ'it ile Sultân Selîm'in teveccüh-i mahsûsuna mazhar olarak makâm-ı Riyâsete getürülmesi mültezim-i şâhâneleri oldığı hâlde hilâf-gîrânî[2] mümâna'at idegelüb nihâyet bu mansıba nâ'il olmuş ise de husemâsı aleyhine kıyâm ile ber-minvâl-i sâbık azl ve nefy itdirdikden başka bu kerre i'dâmına sebeb olmuşlardır fakat kendüsi ol vakte göre nâdirü'l-vücûd bir zât oldığı hâlde kendüye husemâsının isnâd itdigi cünha[3] ve kusûrdan berî'ü'z-zimme[4] olduğı der-kâr olmasıyla sebeb olanlar ashâb-ı vukûf ve ma'ârif ilâ'l-ân düşnâm itmekdedirler deyü Fâ'ik Efendi'nin Zeyl-i Sefîne'sinde muharrerdir ser-i maktû'ı Dersa'âdet'e geldikde siyâsetgâha vaz' ile teşhîr olunmayub Boğaziçi'nde Kanlıca nâm mahalde kendü şeyhi olan Şeyh Atâullâh Nakşibendî Zâviyesi'nde medfûndur (eyleye Râtib Efendi meskenin mevlâ cinân) mısrâ'ı vefâtına târîhdir. Bu esnâda Rûmili Vâlîsi Zihneli Hasan Paşa hulûl-i ecel-i mev'ûduyla vefât eylemiş oldığından ba'zı tevcîhât vukû'a gelmişdir.

Ve yine bu esnâda meşâhîr-i ulemâdan Münîb Efendi Siyer-i Kebîr Tercemesi'ni itmâm itmiş ve Âsım Efendi'nin eser-i hâmesi olan Burhân-ı Kâtı' Tercemesi tab' ve temsîl edirilmişdir.

Fransızların Mısır'ı istîlâ ve ba'dehu Berrü'ş-şâm tarafına tecâvüz itmeleri hasebiyle havâlî-i Şâmiyye'nin ihtilâl-i ahvâlini Ebû Hamza nâm şahıs fırsat ittihâz ve Şâm-ı Şerîf

1 Müftereyât: Başkasının üzerine atılan suçlar, kabahatler. İftiralar.
2 Hilâf-gîrân: Aleyhte bulunanlar.
3 Cünha: Ufak cürüm, küçük kabahat, küçük suç.
4 Berî'ü'z-zimme: Zimmeti temiz olan, aklanmış.

Müftîsi Mehâsinî-zâde ile Müftî-i sâbık Şeyh Murâd-zâde'nin re'y ve muvâfakati ve yeni Kolağâsı Alî Ağa'nın ittifâkı ile teneffüz iderek kal'ayı zabt ile Şâm-ı Şerîf'de keyfe mâ-[ye]şâ tasarruf dâ'iyyesine düşmüş ve Mehâsinî-zâde'nin Ponaparte ile gizli muhâbere duyulmış oldığından Serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûn ile Şâm-ı Şerîf'e muvâsalatında Hâ Hamza ile Alî Ağa'yı i'dâm ve Mehâsinî-zâde'yi Beyretü'l-efrât'da kal'abend ve Murâd-zâde'yi Haleb'e nefy itmişdir. Bâlâda beyân olundığı üzre Cezzâr Paşa Emîr Beşîr'i azl ile yerine Emîr Yûsufoğullarını geçürmek emelinde olub binâ'en-aleyh Saydâ cânibine asker sevk eylemiş oldığından Emîr Beşîr dahi meşâyih-i Cebel'i celble müdâfa'a kaydına düşmüş idi İngiliz Amirali İsmit ise Emîr Beşîr'i fevka'l-âde tesehhüb iderek bu yolda Dersa'âdet'e (s.47) tahrîrât-ı mahsûsa göndermiş idi Cezzâr Paşa Emîr Beşîr hakkında olan efkârında ısrâr üzre bulundığı hâlde Serdâr-ı ekrem'in Ordu-yı Hümâyûn ile berren gelmekde olduğu şâyi' olıcak tevakkuf ile icrâ-yı mâfi'z-zamîrini te'hîr eylemiş idi Serdâr-ı ekrem'in Haleb civârına vürûdunda Emîr Beşîr bir me'mûr-ı mahsûs ile çend re's esb takdîm idüb me'mûr-ı mûmâ-ileyh Haleb civârında Serdâr-ı ekrem ile lede'l-mülâkât Cezzâr'ın mezâlim ve ta'addiyâtmdan ve Emîr Beşîr'in sıdk ve ubûdiyetinden bahs eylemiş ve siyâk-ı ifâdesi Amiral İsmit'in iş'ârâtma tevâfuk itmiş oldığından Emîr Beşîr hakkında izhâr-ı meyl ve teveccüh itdigden başka Hamâ'ya vusûlünde Emîr Beşîr tarafından Ordu-yı Hümâyûna külliyyetlü zahîre yetişdirmekle ziyâde memnûn ve münşerih olarak Şâm'a vusûlünde Emîr Beşîr'e iltifâtnâme tahrîr ile taltîf itmiş ve Bekâ'a karyelerine bin garâre[1] buğday tevzî' eylemesini emr eyleıniş oldığına mebnî Emîr Beşîr dahi mahsûs mübâşirler irsâliyle bu zahîreyi toplayub Şâm'a göndermişdir.

Cezzâr Paşa ise zâten ser-keş bir âdem oldığı hâlde ber-vech-i meşrûh Ponaparte'ye galebe ile bir büyük şân ve şöhret kazanub bu cihetle gurûrı tezâyüd itmiş idi. Müte'âkiben Ziyâ Paşa serdâr-ı ekremlik ile ol tarafa teveccüh idicek bi't-tab' ser'askerligin hükmü kalmamış oldığına ve kendüsi mütegallibeden olmak hasebiyle cânib-i devletden emîn olamadığına mebnî ser'askerlik ile emâret-i hâcdan isti'fâ eylediginden Şâm eyâletiyle emâret-i hâc Azın-zâde Abdullâh Paşa'ya ve Mısır eyâleti Nasûh Paşa'ya tevcîh ve Cezzâr Paşa'ya dahi ordu tertîbâtından ma'îyyetinde mevcûd asker ve mühimmâtı irsâl ve zahîre ve cihât-ı sâ'ire ile Ordu-yı Hümâyûna i'âne eylemesi iş'âr ve tenbîh olunmuş ise de tertîbâtın irsâlinden iğmâz[2] ve emr-i i'âneden i'râz[3] eylemesi üzerine Serdâr-ı ekrem pür ziyâde gazab-nâk olarak muzafferen Mısır'dan avdetinde Ordu-yı Hümâyûn ile Cezzâr Paşa üzerine hareketi tasmim itmiş ve Emîr Beşîr'e hil'at irsâl ile Cebel-i Dürûz ve Vâdî-i Teym ve Ba'albek ve Bekâ'a ve Bilâd-ı Cübeyl emâretinde kendüsüni takrîr ve ibkâ ve fi-mâ-ba'd Cebel-i Lübnan'a Saydâ vâlîleri tarafından müdâhale olunmayub Mu'inoğullarının zamânında oldığı gibi Hâkim-i Cebel tarafından bu mukâta'ânın emvâl-i mîriyyesi her sene doğrıca hazîne-i devlete takdîm olunmasını emr ve tenbîh ve Nâblus tarafının emîn muhâfazasını dahi ol tarafdan fart-ı şecâ'atle[4] meşhûr olub Cezzâr'dan bir nokta kadar fark olan Cerrâroğlu'na ve sâ'ir tarafları dahi böyle birer zâta ihâle ve tevcîh eyledikden sonra

1 Garâre: Harar, büyük kıl çuvallar.
2 İğmâz: Göz yumma, görmezlikten gelme.
3 İ'râz: Yüz çevirme, başka tarafa dönme; çekinme, sakınma.
4 Fart-ı şecâ'at: Büyük yiğitik göstermek, aşırı yüreklilik, gözüpeklik.

Ordu-yı Hümâyûn ile cânib-i Mısır'a gitmişdir.

Cezzâr Paşa ol havâlice ziyâde kuvvet ve nüfûza mâlik oldığı hâlde etvâr-ı bilgiyâne (s.48) ile Serdâr-ı ekrem'den bî-gâne durdığından Ponaparte muhârebesindeki muzafferiyyetinden dolayı nazar-ı devletde kazanmış oldığı hayyiz ü i'tibârı zâyi' eylemişdir vâki'â ol asrda bir adamın isbât-ı cinâyetine çendân i'tinâ olunmaksızın ba'zı zunûn ve efkâr üzerine adam i'dâm idivirmek dahi usûl-i cârivyeden oldığına ve herkes cânını muhâfaza emrinde ittihâz itdigi harekâtda ma'zûr görüldügüne nazarân Cezzâr Paşa'nın dahi ma'zûriyyeti câ-yı-bahs ve mutâla'adır fakat Cezzâr Paşa yerinde sebât ile zâtınca emîn ve müsterih oldığı hâlde Ordu-yı Hümâyûna mu'âvenet iderek devlet ve milletine sadâkati var ise ibrâz ve isbât idebilürdi hâlbuki Serdâr-ı ekrem Şâm-ı Şerîf'den cânib-i Mısır'a hareket itdikden sonra Cezzâr Paşa evâmir-i aliyyeye muhâlefet ile ser-keşâne hareketden hâlî kalmamışdır.

Ez-cümle Emîr Beşîr serdâr-ı ekremin ber-vech-i meşrûh vâki' olan emr ve tenbîhi üzerine artık Cezzâr tarafından kendüsüne tasallut olunamayacağı zannıyla ber-mu'tâd emvâl-i mîriyyenin istîfâsı zımnında Deyrü'l-kamer'den hareket ile Meşâyîh-i Benî İmâd karyelerine muvâsalatında meşâyîh-i mûmâ-ileyhim nevâhi-i Bekâ'a'a firâr ve Hasbeyâ ve Vadî't-teym hâkimi olan Emîr Kâsım Şehâbî ile ittihâd iderek Emîr Yûsufoğullarına mu'în olmak şartıyla kendülerine imdâd olunması içün Cezzâr'a haber göndermeleri üzerine Cezzâr Paşa Hasbeyâ'ya bir mikdâr asker göndermekle gürûh-ı muhâlifîn asâkir-i Cezzâr ile birlikde Bekâ'a'a vardıklarında Emîr Beşîr tarafından dahi Şeyh Beşîr Canbolat ile Şûf askeri Bekâ'a'nın cânib-i garbîsine gönderilmiş oldığından tarafeyn bir gün ahşama kadar ceng idüb gice irişmekle yerlerine avdet itmişler ve Emîr Beşîr Şâm Vâlîsi Azm-zâde Abdullâh Paşa'dan asker istemiş olub o dahi Hamâ'da bulunan Delîlbaşı Mollâ İsmâ'îl'e emirnâme irsâl ile Emîr Beşîr devletce Cebel Hâkimi nasb olunmuş idügüne mebnî kendüsüne i'âne lâzım oldığını ta'rîf ve tavsiyye itmekle Mollâ İsmâ'îl derhâl Bekâ'a'[ya] varûb asâkir-i Cezzâr'ın ser-gerdesine geldikleri yere avdet itmeleri içün haber gönderdikde delîlbaşı ocağında kendüsi eski bir âdem olub Cezzâr Paşa askerinin ilerü gelenleri hep anın çerâğları oldığından hemân dönüb Akkâ'ya gitmişler Cezzâr Paşa keyfiyyete muttali' oldukda pür-âteş-i gazab[1] olarak hemân bi'l-cümle askerini Emîr Yûsufoğullarıyla Cebel-i Lübnan üzerine sevk idüb Cebel ahâlîsinin ekseri dahi arz-ı mutâva'at itmekle Emîr Beşîr çâresiz Bilâd-ı Cü[b]eyl'e savuşub Şâm vâlisi ile muhâbereye mübâderet ve serdâr-ı ekreme arîza irsâliyle arz-ı şikâyet eylediği esnâda Amiral İsmit tarafından kendüsüne bir kıt'a tesliyyetnâme gelmiş idi Emîr Yûsufoğulları ise Deyrü'l-kamer'e çıkub Cebel hükûmetini zabt ile Cezzâr Paşa'ya i'tâsını te'ahhüd itdikleri emvâlin tevzî' ve istîfâsı ile meşgûl olmuşlar.

(s.49) Cezzâr Paşa'nın kapu kethüdâsı ve arpa emîni olan Mükellef-zâde Mustafâ Beg hadâset-i sinni ve tecrübesizlik eseri olarak ceriyyü'l-lisân[2] ve bâlâ-pervâz[3] olub serdâr-ı ekremin istiklâline mugâyir sözlere ictisâr ider oldığı cihetle Dersa'âdet'de durması İstanbul'daki vükelâ-yı devletin mutâla'asına elvirmediginden ma'nâ hüsn-i sûretle İstanbul'dan def'î ve zâhiren Cezzâr Paşa'ya ba'zı vesâyânın teblîği zımnında Akkâ'ya

1 Pür-âteş-i gazab: Gazap ateşi dolu.
2 Ceriyyü'l-lisân: Güzel ve açık konuşan, konuşması su gibi.
3 Bâlâ-pervâz: Yüksekten uçan, palavracı.

gönderilmiş idi müte'âkiben Ordu-yı Hümâyûndan ihzârını mutazammın evâmir-i şerîfenin tevârüdünde hâl ve hareketin mukaddimât ve netâyîcini mutâla'a ile garîk-i bahr-i fikret olarak ârız olan illet-i nüzûl ile vefât eylemişdir.

Yedi mâha karîb Sadâret-i uzmâ kâ'immakâmlığında bulunan Sâmî Ebûbekir Paşa'nın rü'yet-i umûrda batâ'eti[1] meşhûd ve zâten serdâr-ı ekrem dahi kendüsinden nâ-hoşnûd olmağla Receb'in onuncı Pâzâr güni azl ile Boğaz-ı Bahr-i Sefîd muhâfazasına me'mûr olarak yerine sâbıkan çavuşbaşı olan ve sadr-ı â'zamın mü'temen[2] ve marzîsi[3] bulunan Ömerpaşa-zâde el-Hâc Abdullâh Beg Sadâret-i uzmâ kâ'immakâmlığına ta'yîn ve selefinin mutasarrıf oldığı Anadolı eyâleti dahi uhdesine tevcîh kılındı.

Ebûbekir Paşa ba'de'l-azl çend-rûz Dersa'âdet'de ikâmet eyledigi esnâda dâ'inleri[4] olan esnâf gürûhı alacaklarının tahsîli içün Cum'a güni Rikâb-ı Hümâyûna arzuhâl takdîmiyle bess-i şekvâ itdiklerine binâ'en emvâlinden hukûk-ı nâs istîfâ olunmak üzre merfû'ü'l-vezâre olarak Tekfurdağı'na nefy ve iclâ kılınmışdır.

Rûmili sadâreti pâyelülerinden Kiçeci-zâde Sâlih Efendi ki kibâr-ı ulemânın dehâtından cerbezelü ve ceriyyü'l-lisân bir zât idi hilâl-i Ramazân'da tayy-i tarîk-i hayât ve hatm-i mebâhis-i hitâbiyyât ve cedelliyyât idüb gitmişdir.

Ve yine bu esnâda Ağriboz Muhâfızı Vezîr Mehmed Paşa vefât itmekle ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ vukû'a geldigi gibi müte'âkiben îd-i fıtr'dan sonra mu'tâd olan sene-i tevcîhâtî dahi icrâ olunmuşdur. Levend Çiftligi'nde mevcûd mu'allem askerin ocak olarak hîn-i tanzîminde bir ağa ve bir kâtib ve on iki bölük i'tibârıyla ma'a zâbitân bin altı yüz iki neferden ibâret olmak üzre bir orta tanzîm olunmuş olub ancak neferât-ı merkûmenin bi-avni'llâhi Te'âlâ teksîri ve lâ-akall[5] on iki bin nefere iblâğı kânûnnâme-i hümâyûnda münderic ve mezkûr oldığından gayrı bu nev' mu'allem askerin Devlet-i Aliyye'ye her-bâr lüzûmı der-kâr ve bâ-hûsus bu def'a cümle indinde tecrübesi nümûdâr[6] olmakdan nâşî bunun teksîrine himmet vükelâ-yı devlete vâcibe-i zimmet olınağın bu askerin Levend Çiftligi'nden başka Edirne ve Çorlu ve Silivri havâlîlerinde (**s.50**) emlâk-ı hümâyûn olan çiftlik ve bağçe misillü mahallerde ve sâ'ir münâsib olan vâlîler ma'iyyetlerinde dahi tertîb ve tensîki husûsuna ba'dehu bi'l-müzâkere karâr virilmek üzre şimdilik taşradan tertîb olunan cedîd neferât geldikce el-hâletü hazihi Levend Çiftligi'nde mevcûd olan ortadan mâ'adâ diger bir ortanın müceddeden küşâdına bâ-irâde-i seniyye ibtidâr olunmuşdur ve bu vechile orta ta'addüd eylediginden işbu yeni ocağa müceddeden bir kethüdâ nasb olunub kaç orta olur ise cümlesine hükmi cârî ve kendüsi binbaşıların fevkinde ve ocak ağasının tahtında zâbit-i mutlak olmak üzre kendüye senevî altı bin guruş ma'âş ve ta'yînât-bahâ tahsîs kılınmışdır ve bundan böyle ocak ağasından başka mültehî[7] bulunmamak ve her ortaya binbaşının mâdûnı olarak bir kethüdâ nasbı kânûnnâmede münderic ise de fî-mâ-ba'd bu kethüdâlık

1 Batâ'et: Yavaşlık, ağırlık, ağır davranma.
2 Mü'temen: Emniyetli, güvenilir, inanılır.
3 Marzî: Rızâ gösterilmiş, beğenilmiş; hoşnutluk.
4 Dâ'in: Borç veren, alacaklı.
5 Lâ-akall: En azından, daha aşağı olmaz.
6 Nümûdâr: Görünen. Nümune, örnek.
7 Mültehî: Sakalı çıkmış olan genç.

i'tibârı ilgâ ile kethüdâlık ocak kethüdâsına münhasır olmak ve ocak kethüdâlığı münhall oldukda binbaşılardan kangısı eski ise yoluyla kethüdâ nasb olunmak ve binbaşılık münhall oldukda ağa-yı yemîn ve yesârdan kezâlik kangısı eski ise binbaşı olmak fakat bunların cümlesi yoluyla eskiyerek terfî' olunub eger ehliyyet ve isti'dâdı yok ise mâdûnı müsta'idd bulundukda takdîm kılınmak ve isti'dâdı müsâvi bulunursa eskiligi sebeh-i tercîh olmak ve bu askere virilen kisvenin nısfı kırmızı ve nısfı mâ'i olub ancak bu def'a iki orta olmalarıyla bundan böyle bir orta kırmızı ve dîger orta mâ'i kisve ile temyîz idilmek şerâ'iti işbu iki yüz on dört senesi Cumâde'l-ahire'sinin yirmi dördünci güni târîhiyle kânûnnâme-i hümâyûna zeyl ve ilâve idilmiş idi.

Ancak böyle ta'limlü ve müretteb askerin içimde mahsûs mühendisler bulunmak lâzimeden ve ale'l-husûs bir mahalle me'mûr olduklarında ordu kurmak ve metris hafr itdirmek ve zahâir ve mühimmâtı neferâtın adedine göre tevzî' ve bunları bir mahallden mahall-i âhara nakl itmek ve lede'l-iktizâ köpri yapmak ve tarafeyu askerinin keyfiyyet ve kemiyyetini muvâzene ve zamân ve sûret-i hücûmı ve mevâki'-i harbî askere irâ'e[1] ve arz ve hevâ ve miyâhı keşf ve mu'âyene ve'l-hâsıl fenn-i hendeseye dâ'ir olan dakâyıkı sefer ve hazarda icrâ eylemek içün mühendis bulunmak farâ'iz-i umûrdan olmasıyla bu esnâda işbu iki orta içün hendesehâne hâcesi Abdurrahmân Efendi ma'rifetiyle her ortaya sağ ve sol i'tibârıyla ikişer mühendis ve ikişer mülâzım intihâb ve ta'yîn olunmuş ve bunlar ol vaktin hükmünce erkân-ı harb zâbitânı makâmında olarak rütbeleri sağ ve sol ağalarının mâdûnı[2] ve sâ'ir zâbitânın mâ-fevki olmak üzre tertîb idilmişdir.

(**s.51**) Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre kapudan beg kumandasındaki Donanma-yı Hümâyûn ile Rusya donanması bi'l-ittihâd Akdeniz'e çıkarak mülgâ Venedik Cumhûrı tasarrufunda iken Fransa Cumhûrı yedine geçmiş olan cezâ'ir ve sevâhili zabt itmişler idi buraların sûret-i idâresi hakkında Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde cereyân iden müzâkerâtın netîcesinde Korfa ve Kefalonya ve Zanta ve Ayamavra[3] ve İtaki[4] ve Yakso ve Çuka ve sâ'ir Mora ve Arnavudluk sevâhili karşusunda vâki' olub bu def'a zabt ve teshîr olunan sagîr ve kebîr ve ma'mûr ve gayr-ı ma'mûr Venedik'den münfekk her ne kadar cezâ'ir var ise Cezâ'ir-i Seb'a-i Müctema'a Cumhûrı nâmıyla Rusya Devleti'nin taht-ı zamân ve kefâletinde olarak Devlet-i Aliyye'nin (vassalı) ya'nî tâbi' ve mahkûm ve mahmiyyesi ve Devlet-i Aliyye anların (süzereni) ya'nî hâkim ve hâmî ve metbû'ı olmak ve kâffe-i zevâbıt-ı dâhiliyye ve hâriciyyelerinde bi-aynihî Dubrovnik Cumhûrı'nın nâ'il olageldigi hukûk ve imtiyâzâta mazhar kılınmak ve cumhûr-ı mezkûr tarafından tezâyüd ve noksân kabûl itmemek şartıyla ber-vech-i maktû' üç senede bir kerre yetmiş beş bin guruş cizye virilmek ve başka bir gûne virgü ile mükellef olmamak ve karada Venedik'den münfekk[5] Preveze ve Parga ve Vince ve Potrinto ve bunların tevâbi' ve mülhakâtı Memâlik-i Mahrûse-i Hakaniyye'ye zamm ve ilhâk olunmağla bunlar fî-mâ-ba'd Devlet-i Aliyye tasarrufunda kalmak husûslarına bu esnâda karâr virilerek buna dâ'ir tanzîm olunan ahidnâme

1 İrâ'e: Gösterme, tâyîn etme.
2 Mâdûn: Aşağıda olan, aşağı derecede bulunan, daha düşük düzeyde.
3 Ayamavra Adası: Lefkada Adası.
4 İtaki Adası: İthaka Adası.
5 Münfekk: Sökülen, ayrılan. İnfikâk eden. Ayrılmış olan.

işbu bin iki yüz on dört senesi Zi'l-ka'de'sinin sekizinci güni imzâ olunmuşdur. Ahidnâme-i mezkûrun hulâsa-i mü'eddâsı müceddeden teşkîl olanan Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûrı'nın Dubrovnik Cumhûrı'na virilmiş olan imtiyâzât ve müsâ'adâta mazhariyyetinden ibâretdir. Ve Dubrovniklülerin resm-i gümrükleri hakkında ihsân buyurulmuş olan müsâ'adât bin yetmiş üç târîhinde ısdâr buyurılan fermân-ı âlîde münderic bulundığından sûreti zîrde (8) rakamıyla îrâd olunur.

Mukaddemâ Tiflis Hanı İrakli Han Rusya himâyesine girüb egerçi bununla memleketimi Rusya'ya terk itmiş degil idi. Lâkin bu kerre vefâtı vukû'unda veresesi beyninde zuhûr iden münâfese derûn-ı memleketde bâdî-i fetret[1] ve ihtilâl oldığından vücûh ve â'yân-ı belde Rusya İmparatorı Pavlo'ya irsâl-i murahhasân ile Rusya Devleti'ne izhâr-ı tab'iyyet itmeleri üzerine Pavlo dahi Gürcistân'ın İrakli Han tasarrufunda bulunan kıt'asını Rusya memâlikine ilhâk eylemiş oldığını bu esnâda bir kıt'a beyânnâme ile i'lân eylemişdir. Ve bu esnâda düvel-i Avrupa Fransa ihtilâliyle ve Devlet-i Aliyye Mısır seferiyle meşgûl olarak cümlesi Pavlo'nun celb ve tatyîb-i hâtırına[2] say' itmekde oldukları cihetle bir tarafdan i'tirâz (s.52) vâki' olmaksızın bu kerre Rusya Devleti Kafkas dağlarının cânib-i cenûbiyyesine ayak basmışdır. Fi'l-asl Şâmiyye Urbânı'ndan olub bir vakitden berü zahîre almak üzre cânib-i Irâk'a amed ü şüd iden Anze aşâ'iri bu esnâda Hille tarafına nüzûl ile civârındaki aşâ'ire îsâl-i mazarrat eylediklerinden Bağdâd vâlîsinin kethüdâsı Alî Paşa üzerlerine vardıkda urbân-ı merkûme Irâk aşâ'irinden olan el-Kaş'am ve el-Eslem ve er-Refi' aşîretlerine dahîl düşüb anlar dahi şîme-i Arabiyye[3] îcâbınca himâyet iderek üç bin deve ve elli at virmek üzre afvlarını ricâ itmeleriyle ol vechile afv olunarak alınan hayvânât Bağdâd'a gönderilmişdir. Dahîl düşene sahâbet itmek urbânca âdet-i lâ-tetegayyer[4] hükmünde olub meşâyihin bu yolda olan istid'âlarına müsâ'ade dahi lâzime-i hâldendir. Fakat bu makûlelerin afvında birinci şart râ'iyye silkinde bulunan aşâ'ir-i mutî'adan aldıkları emvâlin istirdâdı olub bu şart icrâ olunmadıkca cânib-i mîrî içün anlardan hayvân kabûl itmek pek fenâ bir işdir. Hindistân'da İngilizler'e karşu Fransa tarafdârı olan Tipu Sultân'ın devleti bu esnâda karîn-i zevâl olmağla gerek kendüsünün ve gerek pederinin terceme-i hâlleri bu makâmda beyân olunur.

Haydar Alî Han ile Tipu Sultân'ın Terceme-i Hâlleri

Haydar Alî siyâdet[5] iddi'âsında olan bir hânedândan zuhûr itmişdir ki hânedânı Pençab'dan Dekken iklîminin muzâfâtından olub mu'ahharen Haydarâbâd tesmiye olunan Bednur[6] ülkâsına gelerek pederi Sirâ vâlîsi etbâ'ından oldığı hâlde kendüsi 1131 senesinde tevellüd idüb henüz on yedi yaşında iken bir gürûh-ı askere ser-gerde olmuş idi. Mu'ahharen

1 Bâdî-i fetret: Duraklama sebebi.
2 Tatyîb-i hatır: Hatırını, gönlünü hoş etme.
3 Şîme-i Arabiyye: Arap huyu, tabiatı, hasleti.
4 Lâ-tetegayyer: Değişmez, bozulmaz, sabit.
5 Siyâdet: Seyyidlik. Hz. Hasan vasıtasıyla Hz. Muhammed'in soyundan olma.
6 Bednur: Nagara, Karnataka, Hindistan.

nüvvâb-ı Safder Alî Han hidmetine girüb Bengalur Kal'ası'nı zabt ve Meysor[1] hâkimini virgü i'tâsına mecbûr eylemiş ve Karnat'ın Hâkimi'yle akd-i ittifâk iderek istiklâl dâ'iyyesine düşmüş ve o esnâda İngilizlülerle Fransızların ceng ü cidâlleri olınak hasebiyle Fransızlara i'âne yollu bir gürûh İngiliz askerini perîşân itmiş idi ba'dehu Balamur Hâkimi'ni bağteten basub hesâba gelmez hazînesini zabt ile ol hengâmda metbû'-ı resmîsi olan Meysor Hâkimi'ne yalnız ba'zı esliha göndermiş ve akçeyi asâkire tevzî' birle bütün bütün kendü tarafına celb idüb makarr-ı hükûmet-i Meysor olan Seringapatnam[2] şehr-i azîmini bağteten ızrarak Hindlüleri perîşân itdikden sonra bir hükûmet-i İslâmiyye teşkîl idüb bahâdır ünvânını takınmışdır. Bu hâlde yine ba'zan Fransız asâkirine mu'âvenet yollu nazarında kuvvetlüce ve muzırrca görinen İngilizleri ol havâlîden def' sadedinde bulunmasıyla berâber bir tarafdan Mahartalara pey-der-pey galebe iderek kuvvet-i azîme peydâ idildikden sonra etrâfında bulunan hükûmetlere gâh gizlüce fesâdlar ve gâh (s.53) açıkdan açıka hücûmlar ile ta'arruzdan hâli olmadığı hâlde çünki ol vakit Şâh-ı Hindistân olan Moğol Şâhı egerçi Dehli'de taht-nişîn ise de resmî bir şâbb olub nüfûz ve hükûmet bu makûle etrâfda bulunan hükûmdârlar elinde olarak en büyükleri Dekken ülkâsı sipahdârı olan Nizâmü'l-mülk idi. İşte anın vâsıtasıyla Haydar Alî bir tarafdan dahi şâhın erkân ve avanesini celb ve bu sûretle Meysor ve Sirâ hükûmetlerini zabt idüb 1167 senesinde Nüvvâb Alî Haydar Han Bahâdır ünvânını kazanmışdır.

Ve daha sonraları Kaliküt[3] samrîsi ya'nî hâkim-i Hindusı gibi daha nice büyücek hükûmdârâna galebe ile memleketlerini der-dest eylemiş ve Maskat ya'nî Mesket Arablarından Mîyle nâmıyla mahsûs süvâri askeri tertîb iderek bir takım cezâ'îrî dahi zîr-i zabtına almışdır ve İngilizlerin teklîfât ve müsted'âtını ısgâ[4] itmeyerek ve çend def'a vukû'bulan cenglerde gâh gâlib ve gâh mağlûb olarak Madras civârına kadar zabt idüb andan Maharta[5] hâkimleriyle dahi müddet-i medîde uğraşarak nihâyet Karnat'ın iklîm-i azîmini dahi zabt eylemişdir. Fakat sonra İngilizlerin kuvvetlüce hücûmlarına pekde dayanamayub Kaliküt ve Manglor kal'alarının düşman eline girdigini işitdikde tahaffuzî harekete mecbûr oldığı esnâda seretân[6] didikleri illete uğrayub 1197 senesinde Erket şehrinde vefât itmekle yerine Tipu Sâhib lakabıyla ma'rûf olan oğlu Feth Alî Han cülûs itmişdir. Memâliki terbî'ân 27000 sâ'at ve askeri yüz altmış bin ve vâridâtı iki kürûr rub'iyye ki bir milyon Macar altını demekdir.

Tipu Sultân Maysor'ın en sonraki nüvvâbıdır ki 1162 senesinde tevellüd idüb evvelâ Feth Alî Han tesmiye olunmuş idi. Tipu Sâhib lakabını hıtânında yahûd on altı yaşma girdiginde almışdır ki ol vakit babası Haydar Alî tarafından Bednur'a vâlî nasb olunmuş idi. Pederinin eyyâm-ı saltanatında pek çok asâr-ı besâlet[7] ve merdânegi izhâr itdikden sonra ber-minvâl-i muharrer (1197) senesinde Tipu Sâhibligi Tipu Sultânlığa tahvîl itmişdir. Fakat pederinin vefâtında kendüsi bir mikdâr askerle Tabhur'da bulunmağın pederi makâmına

1 Meysor: Mysore, Karnataka, Hindistan.
2 Seringapatnam: Karnataka, Hindistan.
3 Kaliküt: Calicut. Kozhikode, Kerala, Hindistan.
4 Isgâ: Kulak verip söz dinlerne. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
5 Maharta (Meherte): Maharaştra.
6 Seretân: Kanser.
7 Asâr-ı besâlet: Yiğitlik eserleri, bahadırlık eserleri.

cülûs içün avdet itdikde İngilüzler bu eyyâm-ı hâliyyeyi fırsat ittihâz iderek beş altı kadar memleketlerini teshîr ve Tipu Sultân'm ba'zı akrabâsını esîr itmişler ise de Tipu Sultân derhâl davranub ve yanına Fransızlardan bir mikdâr asâkir-i mu'âvene[1] alub Bednur Kal'ası pîşgâhına hâzır olarak İngilizleri ric'ate ve haylî akçelerini dahi alub nihâyet taleb-i sulha mecbûr eylemiş ve (1199) senesinde tarafeynden ahidnâmeler imzâ idilmiş ve Tipu Sultân dahi Karnat'ın ülkâsından çıkmışdır. **(s.54)** Ba'dehu pederi etrâfında bulunan hükûmrânları hüsn-i tedbîr ve istimâletle kullanmakdan ferâgatle harben ve cebren zîr-i itâ'ate almağa ibtidâr eyleyüb ve sultân ve pâdişâh unvânlarını alarak aşırı âlâyiş[2] ve debdebeye ve her yüzden masârifi artırmağa başlayub asâkiri dahi iki yüz bini mütecâviz oldığından vâridâtı kifâyet itmez oldukdan başka günden güne noksân bulmağa yüz tutdığı hâlde Moğol şâhları gibi bütün Hindistân'a hükümrân olmak efkârından geçemeyerek evvel emirde İngilizleri def' sırasında Basra tarîkiyle Dersa'âdet'e ve Fransa'ya ilçiler göndermiş idi Dersa'âdet'e gelan ilçileri cild-i râbi'de iki yüz bir senesi vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Feyzi Efendi ile bir kerre akd-i meclis-i mükâleme itmişler idi Fransa'ya göndermiş oldığı ilçileri dahi Dersa'âdet ve Marsilya tarîkiyle Paris'e varmışlar isede ol vakit Fransa Kralı olan Onaltıncı Luyi hükûmetinin za'afı sebebiyle Tipu'ya i'âne yerine 1203 senesinde sefîrlerine âlî ve mükemmel ziyâfetler virebilmiş ve müceddeden resmî bir mu'âhede-i ittifâk akdiyle[3] ilçileri i'âde eylemişdir.

Fransa Kralı'ndan mu'âvenet-i me'mûleye sûret-i muvâfakat gösterilmemesini Tipu Sultân'ın gücüne gelüb harb merâkı dahi kendüsüni rahat bırakmadığından Fransa müttefiklerinden Felemenklünün Malabar sevâhilinde olan hisârlarını zabta kalkışmış ve bu münâsebetle Tervank Racasına ya'nî hükümdârına dahi hücûm itmiş ve bir tarafdan dahi Karnak'a sarkındılık eylemiş idi lâkin İngilizler işin aslını anlayub racaya mu'âvenete kıyâm birle meşhûr Lord Konvalis[4] nâm İngiliz kumandanı bir kerre Seringapatnam pîşgâhına kadar girmiş ve sonra Tipu Sultân Fransaludan asâkir-i mu'âvene celbine çalışmakda iken Lord Konvalis Nizâmü'l-mülk ve Maharata Racasının asâkirini dahi berâber alarak tekrâr ba'zı kılâ' fethiyle Seringapatnam'da Tipu Sultân'ı mahsûr ve 1207 senesinde taleb-i sulha mecbûr eyleyüb emlâkının nısfını ve harb tazmînâtını ve rehin sûretle iki oğlunı almış ve bu cengde Tipu'nun sekiz yüz pâre kadar top ve zenbûrekleri ve elli bin kadar askeri telef olmuş idügünden artık dârü's-saltanası me'vâ-yı ye's ve ıztırâb olarak eski ferr ve şevketinden eser görülmeyüb kendüsi dahi gice ve gündüz İngilizlere düşman peydâ itmek efkârıyla meşgûl bulunmuşdur hattâ 1212 senesi evâhirinde Hristiyanları Hindistân'dan tard ve bi'l-cümle Hind ve hükûmetlerini kal' ve kam' ile Hind'de satvet-i İslâmiyye'yi yeniden derece-i kemâl-i iktidâra terfî' zımnında evlâd-ı Timur'dan bir şeh-zâdenin gerçekden hükümrân olmak üzre Dehli'ye ik'âdıyla akd-i bey'ate **(s.55)** tarafından mübâderet olunması teklifiyle Kâbil Hâkimi şâh-ı zamân Afgân'a ilçi göndermiş ise de ol tarafdan bir cevâb-ı şâfî alamadığından yine Fransa Cumhûrı'na hâlinden iştikâ[5] itmiş idi. Binâ'en-aleyh birtakını cumhûr merâklısı ser-seriler başına birigüb cumhûriyyet bayrâklarını açarak şenlikler icrâsıyla ızâ'a-i vakit itmekde

1 Asâkir-i mu'âvene: Yardımcı ihtiyat askeri.
2 Âlâyiş: Tantana, gösteriş.
3 Metinde sehven "atdiyle" şeklinde geçmektedir.
4 Lord Konvalis: General Lord Charles Cornwallis.
5 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.

iken İngilizlüler Ponaparte'nin Mısır tarafından Tipu'ya gelmiş olan mektûblarını tutub irâ'e ve hasmımızla muhâbere idiyorsın deyü bahâne iderek iki tarafdan bî-çâre Tipu'nun üzerine hücûm ve çend def'a vukû' bulan muhârebelerden sonra yine Seringapatnam'ı muhâsara itdiklerinde Tipu Sultân ölünceye degin muhârebe itmekden gayrı bir çâre göremediginden bir ay kadar dilîrâne ve gayûrâne mukâvemet itdikden sonra bin iki yüz on dört sene-i Hicriyyesi Nisan'ının evâsıtında vukû' bulan bir hücûmda mecrûhen vefât itmişdir. Diyâneti halk-ı vilâyet arasında meşhûr olub ancak fart-ı kibr ve gazabı çok fenâlıklar da'vet itmişdir ve pederi Hind hükümdârlarını müdârâ ile kullana gelmiş iken kendüsi evvel emirde anları perîşân itmekle İngilizlülerin iğrâzına hidmet eylemiş olub kendü devleti dahi bu yolda elden gitmişdir. Kalküta encümen-i dânişine İngiltere Devleti tarafından ihdâ olunan iki bin cildi hâvî kütübhânesinde kendü hattıyla kâffe-i efkâr ve âmâlinin mufassal ve meşrûh rûznâmesi olub hattâ rûyâlarını dahi şâmildir. Tipu'nın vefâtından sonra artık Fransız hükûmetine Hind'de çâre-i necât ve sebât kalmayub İngilizler bütün bütün vilâyete tasallut idebilmişlerdir.

Nâdir Şâh'ın hücûmuyla Hindistân hükûmetleri mütezelzil[1] olub avdetinde egerçi Dehli'den çıkmazdan mukaddem Muhammed Şâh'ı tahtında ibkâ itmiş idi lâkin sipahdârlık nâmıyla idâre olunan dokuz on eyâletin ol vakitde münâsib-i mezkûreye mutasarrıf bulunan sipahdârlarının hânedânlarına irsiyyet üzre intikâl itmesini şart kılmış idi Dekken sipahdârlığı ki ber-minvâl-i muharrer mutasarrıfı Nizâmü'l-mülk ya'nî sadr-ı â'zam makâmındadır Maharata ve Kanara ve Meysor ve Kernat'ın hükümdârlıkları gibi nice memâlik-i cesîmeyi ve hattâ Kaliküt samrîligi ya'nî hükûmeti gibi hemân büsbütün istiklâl sûretinde bulunan nice vilâyetleri ve Erket vilâyeti misillü sancak sûretinde olan ve hâkimlerine nüvvâb dinilen birtakım hükûmetleri hâvî idi. İşte Safder Alî Han bu Erket vilâyetinin nüvvâbı olub Haydar Alî'nin metbû'-ı evveli idi ve ekser asâkiri Peten ya'nî Afgân'dan ibâret idi Haydar Alî ber-minvâl-i sâbık hurûc ile bunca müddet uğraşarak teşkîl itmiş oldığı hükûmeti çok sürmeyüb oğlı elinde zevâle varmış ve Hindistân hükûmetlerinin cihet ve hiddeti istinâdları olmayub **(s.56)** böyle teşettüt hâlinde bulunmaları sebebiyle bunca memalik-i vesî'a ve cesîme müddet-i kalîle[2] zarfında ecnebî eline girmişdir. Biz yine vekâyi'-i Mısır'a gelelim.

Vekâyi'-i Mısriyye

Ber-vech-i meşrûh Ponaparte Ebû Hûr vak'asını kazandıkdan sonra Mısır'a geldiginde Köse Mustafâ Paşa'yı bir büyük konakda iskân ile mazhar-ı ikrâm-ı firâvân itmiş idi.

Kendüsünün Fransa'dan imdâdı münkatı' olub Devlet-i Aliyye ise küllî tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs eylediginden Mısır işinin başa çıkamayacağını derk ve teyakkun[3] ve bu esnâda düvel-i müttefikânın galebesi ve Fransa yine bir karışık hâle dûçâr olarak müdîrân-ı cumhûrun tedennî-i nüfûzı[4] havâdisini alub Fransa'da tamâm keudüsünün at oynadacağı

1 Mütezelzil: Sarsılan, titreyen.
2 Müddet-i kalîle: Az zaman, kısa zaman.
3 Teyakkun: Şüphesiz şekilde bilme.
4 Tedennî-i nüfûz: Etkisinin azalması, gücünün kaybolması.

vakt-i fırsat elvirmiş oldığını tefattun itdigine ve Sante Elene'de kendü kalemiyle yazmış oldığı terceme-i hâlinde beyân eyledigi üzre Fransızların Mısır'ı terk idüb gitmeleri içün yapılması lâzım gelecek ahidnâmeyi her kangı ceneral olsa imzâ idebilecegi mutâla'asına binâ'en ber-takrîb dil-firîb[1] ile Mısır'dan savuşub gitmege karâr virmiş ve evvel emirde Devlet-i Aliyye ile muhâbere kapusını açmak üzre Köse Mustafâ Paşa'yı vâsıta ittihâz itmiş idi.

Şöyle ki: Fransızların Devlet-i Aliyye'ye olan sadâkat-ı kadîmelerinden bahisle Devlet-i Aliyye'nin maslahatına evfak olan hutbe ve sikke kemâ-kân nâm-ı pâdişâhîye olmak ve mu'tâd üzre kâfile-i hüccâc gidüb gelmek ve mürettebât-ı mîrîye virilmek üzre Fransızların Mısır'da ibkâsıdır deyü Mustafâ Paşa vâsıtasıyla bu yolda Devlet-i Aliyye'ye bir musâlaha teklîf eylemişdir.

Ve asâkir-i hâssasını ve Ceneral Aleksandri ile Ceneral Mora'yı istishâb iderek devr-i memâlik bahânesiyle İskenderiyye'ye vürûdundan Fransa'ya üç kıt'a küçük gemi göndermek üzre Amiral İsmit'den ruhsat istid'â idüb o dahi müsâ'ade itmekle hemân Ponaparte ına'iyyetindeki âdemleriyle berâber Rebî'ü'l-evvel'in yirmi birinci güni bu gemilere râkiben bir sıkı rûzgâr ile İskenderiyye limanından çıkub gitmişdir.

Amiral İsmit keyfiyyetden haberdâr oldığı gibi arkasından segirdüb ta'kîb ve taharrîye şitâb[2] eylemiş ise de yetişemeyüb bu sûretle Ponaparte İngilizlerin elinden kurtulmuş ve sâlimen Fransa'ya vâsıl olmuşdur.

Ponaparte'nin Mısır'da müddet-i ikâmeti on dört ay olub bu müddet zarfında vukû'a getürdigi işler bâlâda takım takım beyân olunmuşdur. Ve bu kerre gemiye rükûbundan mukaddem ber-vech-i meşrûh Devlet-i Aliyye ile bir muhâbere kapusı açmış ve Dimyât kumandanı Ceneral Kleber kendüsüne halef olmak üzre tedâbîr-i lâzimeyi ve kendüsi Fransa'ya vardıkdan (s.57) sonra karîben Mısır ordusuna imdâd idecegini ve şâyed ki dört aya kadar imdâd idemez ise İngiliz vâsıtasıyla akd-i ittifâk iderek memleketi ehl-i İslâm'a teslîme me'zûn oldığını mutazammın ta'lîmât yazub bırakmış ve sâ'ir cenerallere dahi bu yolda tahrîrât göndermiş idi.

İşte bu sûretle Ponaparte Mısır'dan tahlîs-i girîbân idüb gitmiş ve Kleber başına gelecek belâya intizâr itmek üzre Mısır'a gelüb Ponaparte'nin usûl ve meslegini tagyîr itmeyerek tedbîr-i umûra ibtidâr itmişdir.

Ponaparte'nin bu kerre Fransa'ya avdetinde Mısır'da kalan Fransız ordusı yirmi sekiz bin beş yüz nefer olub debboylarında[3] dahi mikdâr-ı kâfî elbise ve esliha var idi ve Ceneral Dize[4] Murâd Beg'e galebe iderek Sa'îd kıt'asını kabza-i tasarrufuna alub Berrü'ş-şâm hudûdunda dolaşan İbrâhîm Beg takımının kuvveti dahi Fransızlara bâdî-i havf ve hirâs olacak mertebede degil idi. Lâkin serdâr-ı ekremin bir cesîm ordu ile gelmek üzre oldığı havâdisi Fransızlara bâdî-i endîşe olmakda idi. Ve zâten Fransızlara fütûr gelmiş oldığı hâlde Ponaparte'nin öyle kimesneye haber virmeksizin savuşub gitmesi hıyânetine haml olunarak Mısır'daki Fransızların cümlesi anı zem ve kadh ider olmuşlar idi.

1 Dil-firîb: Gönlü aldatan, câzibeli.
2 Şitâb: Acele, sürat, çabukluk.
3 Debboy: Silâh, giysi vb. asker eşyası ambarı, depo.
4 Ceneral Dize: Louis Charles Antoine Desaix.

Kleber dahi Fransa'daki tebeddül-i ahvâlden bî-haber olarak fırka-i Mısıriyye'nin hâl-i hatar ve tehlikede bulundığını ve bunun mes'ûliyyeti Ponaparte'ye â'id oldığını ve Ponaparte'nin bu bâbda müttehim[1] idügini müdîrân-ı cumhûra arz ve inhâ itmiş idi. Sûret-i inhâsı zîrde (9) rakamıyla îrâd olunur. Ve ol vakit Mısır'daki Fransa ordusunun idâre me'mûrı Posliç'in müdîrân-ı cumhûra takdîm eyledigi tahrîrâtı hakîkat-i hâlin ittizâhına medâr olacağından o dahi zeylde (Y) işâretiyle ityân kılınur.

Ponaparte ise ber-vech-i meşrûh İngilizlerin şebîke-i muhâsarasından[2] kurtılub ve kafesden firâr iden kuş gibi uçub ve Fransa'ya cân atub gitmiş idi mukaddemâ İtalya'daki fütûhâtı üzerine mu'ahharen Mısır'da zuhûra gelan icrââti kendüsünün tezyîd-i şân ve şöhretine bâdî oldığı hâlde böyle hilâf-ı me'mûl olarak İngilizlerin elinden kurtılub da Fransa'ya çıkıvirmesi fevka'l-âde bir dirâyet ve cesârete delîl ve kendüsünce mûris-i vak' ve şân-ı bî-adîl olarak Paris'e muvâsalatına kadar uğradığı şehirlerde ahâlî tarafından fevka'l-âde ikrâm ve ihtirâm görmüş idi. Ve çünki ol esnâda müdîrân-ı cumhûrun tedennî-i nüfûz ve iktidârları hasebiyle hükûmet nütezelzil[3] ve Fransa'nın emr-i idâresi pek fenâ bir hâle (s.58) mütehavvil olmuş idügünden bu fenâlıkların def'i içün takım takım teşekkül iden cem'iyyet-i hafiyyeler Ponaparte gibi bir müstenid-i kavîyyeye muhtâc oldığından her fırka kendüsüne mürâca'ata mecbûr oldığı cihetle Ponaparte Paris'e vardığında tebrîk ve tehniyyete gelenlerden ve kendüsi içün tertîb olunan ziyâfetlerden göz açamazdı ve hemân usûl-i idâreyi istedigi şekle ve kalıba koyub da hükûmeti kabza-i istiklâline almak içün esbâb-ı lâzımesini istikmâle çalışurdı.

Şimdi Ponaparte'nin işbu Mısır seferindeki nef' ve hasârının hesâbını görelim (Ponaparte'nin bu seferden zâtınca zâyi'âtı var mı) hayır (birşey kazandı mı)

Ber-vech-i meşrûh İtalya'da kesb itmiş oldığı şân ve şöhretini bu seferde tezyîd ve kendüsüni meydâna çıkaran müdîrânın hükmüni imhâya medâr olabilecek derece te'yîd eyledi. (Vatan ve milleti içün ne kazandı) hiç (ne ziyân itdi) pek çok.

Ez-cümle Fransızların bu vakte kadar memâlik-i şarkiyyede her sözleri kılıc gibi nâfız idi. Ve Devlet-i Aliyye ahvâl-i politikada her devletden ziyâde Fransa'nın ihtirâtını ısgâ eylerdi. Bin yüz seksan iki senesinde mücerred Fransız ilçisinin ihtirâtıyla Rusya üzerine sefer itdigi dahi buna delîldir amma Ponaparte korsanlık yolunda bağteten gelüb de Mısır'ı istilâ idicek şark ahâlîsinin Fransızlar hakkında emniyyetleri münselib olub andan sonra Fransızların memâlik-i şarkiyyede nüfûzları silâhlarının kuvveti kadar geçer oldı. İngilizler ise bi'l-akis evvelkiden ziyâde emniyyet ve i'timâda mazhar oldı ya'nî Fransızların gâ'ib itdigi nüfûzı düşman-ı cânları olan İngilizler kazandı.

Ve ol vakit Fransızlar bütün âlemi hüriyyet ve medeniyyete da'vet iderken Arabistân tarafında hûn-rîzlik[4] ve gaddarlık ile şöhret buldılar ale'l-husûs[5] Ponaparte'nin Yafa'da Arnavudlar hakkında icrâ eyledigi vahşîlik en vahşî aşâ'irin icrâ itmedigi bir nev' kasablık oldığından bi'l-cümle milel-i mütemeddine ve akvâm-ı vahşiyye nazarında menfûr oldılar.

1 Müttehim: Kabahatli, suçlu görülen, suçlanan.
2 Şebîke-i muhasara: Kafese alınmışçasına olan savaş.
3 Mütezelzil: Sarsılan, titreyen.
4 Hûn-rîz: Kan döken, kan dökücü.
5 Ale'l-husûs: Hususiyle, hepsinden önce olarak.

Ve bu seferde Ponaparte bunca bî-günâh ehl-i İslâm'ın i'dâmına sebeb oldığı gibi beyhûde yere Fransa'nın bir büyük donanmasını ihrâk itdirdi. Ve otuz binden ziyâde Fransız kırdırdı ve bâlâda beyân olundığı üzre Akkâ'dan münhezimen avdetinde kendü uğurunda cân viren askerinin hastalarını afyon ruhuyla tesmîm itmiş olmasıyla dahi cerîde-i evsâfını lekelendirdi.

El-hâsıl Ponaparte sît ve şöhretini tezyîd içün kendü milletinin dahi haylî hasârına sebeb oldı hâlbuki milletin hasârı zımnında menâfi'-i zâtiyye kazanmak büyüklük degildir (**s.59**) büyüklük ancak kendü menâfi'ini menâfi'-i millet uğurunda fedâ itmekdir. Vâkı'â Napolyon pek az gelmiş cenerallerden biridir lâkin anı Prusya Kralı meşhûr Frederik gibi Fransızca (Lö Gran)[1] unvânıyla yâd olunan ulu kişiler sırasında ta'dâd idemeyiz zîrâ Ponaparte zâtınca terakkî dâ'iyyesinde idi Frederik ve emsâli sâhib-kırânlar ise devlet ve milletlerinin terakkîsi içün terk-i huzûr idüb gitmişlerdir. Anın kazancı müddet-i kalîle zarfında ber-hevâ olub bunların kazandığı ise mice zamânlar cerîde-i âlemde pây-dâr kalur. Gelelim vekâyi'-i Mısriyyeye.

Mukaddemâ Köse Mustafâ Paşa'yı Ebû Hûr'a çıkarub da askerin inhizâmında oradan açılub gitmiş olan süfün-i hümâyûndan ve birazda İngiliz gemilerinden olmak üzre elli kıt'a gemi yedi sekiz bin kadar asâkir-i İslâmiyye'yi hâmil oldukları hâlde bu esnâda Dimyât boğazına gelerek orada denize doğrı mümted buruna asker çıkarmağa ibtidâr idüb ancak askerin henüz nısfı karaya çıkarılmadan Ceneral Kleber yerine[2] Dimyât kumandanı olan Ceneral Verdiye sabahleyin erkenden mevcûd ma'iyyeti olan askerle bağteten hücûm itmekle asâkir-i İslâmiyye münhezim oldığından gemilerdeki asker ihrâc olunamayub karadakilerin dahi kimi şehîd ve kimi sandallara segirdüb bunların dahi bir haylîsi denize düşerek garîk olmuş ve rü'esâdan zurnâ-zenbaşı mecrûh oldığı hâlde birkaç yüz neferle berâber esîr olarak Dimyât'a getürülmüş ve yâresi iltiyâm-pezîr[3] olamayub orada vefât eylemişdir. Ponaparte'nin ber-minvâl-i meşrûh avdeti üzerine Fransızların Mısırca şân ve nüfûzlarına halel gelmemişken bu vakı'a kendülerine yine kuvvet virmiş isede Şâm tarafında tecemmu' itmekde olan serdâr-ı ekrem ordusı her tarafa dehşet virmekde idi.

Ve Ponaparte'nin ber-minvâl-i meşrûh firârından mukaddem musâlaha istid'âsını mutazammın yazmış oldığı mektûbı mukaddemâ Köse Mustafâ Paşa ile birlikde kayd-ı esire giriftâr olan Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Rüşdî Efendi ile irsâl olunmuş idi. Mü'eddâsı Devlet-i Aliyye'yi iğfâl ile münferiden istînâf[4] ahd-i kadîm siyâkında olub münferiden musâlaha ise Devlet-i Aliyye ile İngiltere ve Rusya devletleri miyânelerinde mün'akid olan mu'âhede-i ittifâka mugâyir oldığından ve düvel-i müttefikadan ayrılmak şöyle dursun anları tebrîd[5] idecek hal ve harekete tasaddî bile Devlet-i Aliyye'nin politikasına elvirmediginden o yolda müzâkere ve mükâlemeye girişmek kâbil olamayacağı cihetle taraf-ı serdâr-ı ekremîden bu mektûba o yolda cevâb-ı münâsib yazılarak Rüşdî Efendi ile irsâl olunmuş idi. Rüşdî Efendi (**s.60**) Mısır'a vürûd ile Ponaparte yerinde Kleber'i bulub cevâbnâmeyi ana

1 Lö Gran: Le Grand; büyük.
2 Metinde sehven "birine" şeklinde geçmektedir.
3 İltiyâm-pezîr: İyi olabilir, kapanabilir yara.
4 İstînâf: Baştan başlamak. Yeniden başlamak.
5 Tebrîd: Soğutma, soğutulma. Ara açılma.

teslîm itdikde Kleber Rüşdî Efendi ile akd-i meclis-i mükâleme iderek beynlerinde cereyân eden müzâkere üzerine yine o yolda bir mektûb yazub Rüşdî Efendi ile serdâr-ı ekreme irsâl eylemişdir. Rüşdî Efendi Ordu-yı Hümâyûna geldiginde olunan su'âl ve cevâbda Kleber ile beynlerinde Rusya'ya dâ'ir sözler cereyân eyledigi anlaşılub bu dürlü şeylerin müttefiklerden kettm ve ihfâsı ittifâka vehn getürebilecek hâlâtdan olmasıyla şâyed keyfiyyet Rusya tarafına mün'akis olub da mûceb-i tevahhuş[1] olur mütâla'asına mebnî lede'l-îcâb ihticâca sâlih sened olur mülâhazasıyla li-ecli'l-maslaha Rüşdî Efendi Sakız Cezîresi'ne nefy olunmuşdur.

Kleber dahi selefinin eserine ittibâ' ile serdâr-ı ekremi sözle iknâ' iderek kendü ağzına muvâfık bir musâlaha akd eylemek dâ'iyyesinde bulunub hâlbuki bu kadar yüz seneden berü nezd-i Devlet-i Aliyye'de Fransa milletinin kazanmış oldığı emniyyet ve i'timâdı Ponaparte'nin korsanlık yolunda Mısır'a hücûmı vak'ası def'aten selb ve derhal bir büyük emniyyetsizlik celb eylemiş ve bunun üzerine Devlet-i Aliyye ba'zı düvel ile ittifâka mecbûriyyet görmüş iken şimdi birkaç lakırdı ile aldanub da müttefiklerini fedâ idivirmek ihtimâlden ba'id bir keyfiyyet idi bu hulyâ-yı hâmın[2] fi'le gelemeyeceği Kleber'in meczûmı ve bundan sonra Mısır'da duramayacağı dahi ma'lûmı olub binâ'en-aleyh küşâd olunan bâb-ı mürâseleyi sedd idemeyerek serdâr-ı ekrem ile muhâbere ve bir tarafdan dahi Mısır'da mukîm olan Köse Mustafâ Paşa ile müzâkereden hâli olmazdı ancak Mustafâ Paşa hâl-i esâretde bulundığından müzâkere-i maslahata mı'dâhalesi münâsib olamayacağı kendüsüne ihtâr ve Kleber'e dahi iş'âr olunmuşdur.

Bu esnâda serdâr-ı ekrem yevmen fe-yevmen[3] ilerüleyerek bir cesîm ordu ile Gazze sahrâsına vâsıl olınuş idi ve egerçi Ordu-yı Hümâyûnda yeniçeri ve sâ'ir kapukulı dinilen devlet askeri az olarak ekseri nefîr-i âmm dinilan müteferrik asâkir ve ne taraf mağlûb olur ise anı yağmâya me'lûf olan kabâ'il ve aşâ'irden ibâret olub böyle müteferrik ve dirinti askere çendân güvenilemez ise de Mısır'dan Şâm tarafına firâr iden Kölemenler hep Ordu-yı Hümâyûnda müctemi' oldukdan başka Sa'îd tarafında bulunan Murâd Beg dahi ma'iyyetindeki Kölemenler ile Süveyş tarafına inmiş idi ki ba'dehu Arîş tarafına gelerek Ordu-yı Hümâyûn ile birleşmişdir Kölemenler ise cündîlikde yektâ olub vüzerânın kapuları halkıyla ba'zı derebeglerinin ma'iyyetleri neferâtı dahi ol vakte göre epeyce işe yarar bir nev' asker idi ve Ordu-yı (**s.61**) Hümâyûnun erkân-ı harbi ya'nî mühendisleri içinde birkaç İngiliz zâbitânıyla berâber Fransa mültecîlerinden dahi ba'zı zâbitân var idi ve büyük ordu toplarından başka İngilizlerin ma'rifetiyle katır koşulur bir nev' sür'at topları yapdırılmış idi.

Fransızlar ise zâten ye's ve fütûr getürerek Fransa'ya avdet ârzûsuyla dil-figâr[4] ve Ponaparte'nin ta'yîn eylemiş oldığı dört ay müddet-i mürûr ile henüz imdâd emâresi rû-nümâ olmadığı cihetle muhtelü'l-efkâr[5] olduklarından Kleber çâresiz bir mütâreke ile Mısır'ı terk edüb gitmek sûretini bi't-tercîh İngiliz Amirali İsmit'e mürâca'at itmekle mükâlemeye karâr virilerek Kleber tarafından Ceneral Dize ile Komiser Selic ve cânib-i serdâr-ı ekremîden

1 Tevahhuş: Yalnızlıktan korkma, ürkme. Vahşî hayvanlar gibi korkma, ürkme; emin olmayarak bakma.
2 Hulyâ-yı hâm: Boş, geçersiz düşünceleri hayaller.
3 Yevmen fe-yevmen: Gündeu güne, gittikçe.
4 Dil-figâr: Gönlü yaralı, aşık.
5 Muhtelü'l-efkâr: Bozuk fikirler, kötü düşünceler.

Defterdâr Reşîd Mustafâ ve Re'îsü'l-küttâb Râsih Mustafâ efendiler murahhas nasb ve ta'yîn ile İsmit'in râkib oldığı üç anbârlıda mükâlemeye ibtidâr idüb karâr virilan ba'zı mevâdd-ı esâsiyyeyi serdâr-ı ekreme kabûl itdirmek üzre İsmit Ordu-yı Hümâyûna azîmet itmiş idi.

İşte bu esnâda ya'nî Receb'in on dokuzuncı güni Arîş'de bir vak'a-i hâ'ile[1] zuhûra gelmişdir. Şöyle ki: Serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûn ile Gazze'ye geldikde Arîş'in fethini tasmîm itmiş idi çünki Mısır üzerine denizden gelecek bir ordu İskenderiyye sevâhilinden başka mahalle def'aten külliyyetlü asker çıkaramayacağı gibi Berrü'ş-şâm çölünden mürûr idecek ordu dahi Arîş punarlarından sulanmağa muhtâc oldığından bunlar Mısır'ın iki miftâhı hükmünde bulundığına mebnî Ponaparte İskenderiyye'ye cesîm istihkâmlar yapdırdığı gibi Arîş Kal'ası'na dahi geregi gibi metânet virüb ve küllî mühimmât ve zahîre ile teşhîn idüb muhâfazasını Kazal nâm bir cesûr zâbitin refâkatinde olan üç yüz nefer seçme askere ihâle itmiş idi bu cihetle zabt ve teshîri kolay olmadığından ibtidâ Sâlihiyye tarafından muhâberesine kat' itmek üzre Bi'r-i Mes'ûdiyye'nin zabtı akdem görülmekle Ordu-yı Hümâyûnda mevcûd olan vüzerâdan Mısır Vâlîsi Nasûh Paşa ve Degirmencioğlu deyü ma'rûf olan Mar'aş Vâlîsi Arnavud Mustafâ Paşa ve Elfî Mehmed Beg ve dîger ümerâ-yı Mısriyye'den ba'zıları ve Cerrâroğlu ilerüye sevk olunarak Bi'r-i Mes'ûdiyye zabt olundukdan sonra Sivas Vâlîsi Receb Paşa başbuğ nasb olunarak ma'iyyetine mikdâr-ı kâfî asker tertîb ile Arîş Kal'ası'nın fethine me'mûr idilüb ba'dehu müşârün-ileyh Arnavud Mustafâ Paşa dahi işbu Arîş fırkasına ilhâk olunmuş idi İngiliz Mîrâlây'ı Doglas dahi bu fırkada idi.

Kal'ada mustahfız olan Fransızlar diledikleri mahalle gitmek üzre kal'ayı teslîm itmeleri kendülerine teklîf olundukda kabûl itmediklerinden asâkir-i İslâmiyye kal'ayı hasr ve tazyîka (**s.62**) ibtidâr itmeleri üzerine Fransızlar kal'adan dışaru bir hücûm itmişler ise de asâkir-i İslâmiyyeye tâb-âver mukâvemet olamadıklarından istîmân itdiklerine binâ'en ser-gerdeleriyle yüz elli neferi esîr ve bâkiyyesi alef-i dehen-i şimşîr[2] idilmişdir.

Ve ol esnâda Serdâr-ı ekrem dahi sebük-bârca Arîş fırkası nezdine gelmiş oldığından Arnavud Mustafâ Paşa bu üserâyı huzûr-ı Serdâr-ı ekremîye götürüb telebbüs hil'at ile mazhar-ı inâyet oldukdan sonra zevâya-yı kal'ada muhtefî olan üserâyı ahz ve cebhâne ve mühimmâtı kabz içün kal'aya ircâ' olunmağla varub ber-vech-i su'ûd ve tabl ve zurnâsını çaldırarak izhâr-ı resm-i tarab ve sürûd eyledigi esnâda kal'anın cebehânesi âteş alub Mustafâ Paşa ile dâ'iresi halkı hevâya perrân[3] olmuşdur.

Vâsıf'ın müsveddâtında keyfiyyet bu minvâl üzre mastûr olub ancak asâkir-i İslâmiyye ibtidâ kal'aya nasıl girdi ve cebehâne ne vechile âteş aldı buralara dâ'ir tafsîlât yokdur. Mösyö Tiyer[4] târîhinde dir ki İngiliz Amirali İsmit'in serdâr-ı ekrem yanına azîmeti esnâsında Osmânlunun çarhacıları Arîş pîşgâhına lede'l-vusûl Mîrâlây Doglas kal'anın teslîmini Kumandan Kazal'a resmen teklîf eyledi ve bu teklîf-i resmiyyeyi teblîğ iden bir tebdîl Fransız mültecîsi idi karîben Mısır'ın teslîmi mukarrer oldığından şimdi mukâvemete kalkışmak kendü cânlarına acımamak dimek oldığı Fransız asâkirine ifâde olundı.

Zâbitânın Fransız ordusuna ilkâ eylemiş oldukları sû'-i efkâr ol vakit patlak virüb

1 Vak'a-i hâ'ile: Trajedik olay.
2 Alef-i dehen-i şimşîr: Kılıcın ağzına yem olmak.
3 Perrân: Havaya uçmak.
4 Mösyö Tiyer: Louis Adolphe Thiers.

ki Arîş'de mustahfız bulunan asâkir-i Fransaviyye silâha davranmayacaklarını ve kal'anın teslîmi çâresine bakmak lâbüdd[1] oldığını ifâde itdiler Kumandan Kazal bundan muztarib olarak bütün askeri etrâfına toplayub lisân-ı mü'essir[2] ile itdigi hitâbetde (eger içinizde nâ-merd vâr ise bizden ayrılub Osmânlu tarafına geçsün mümâna'at olunmaz ben merkez-i sadâkatde pâ-ber-câ-yı istikrâr olan askerle son dereceye kadar dayanacağım) dimesi mustahfizinin kalblerindeki nâ'ire-i şecâ'ati[3] yeniden iş'âl itmekle kal'anın teslîmi talebine redd ile cevâb virildi Osmânlular tabyalardan birisinin ucuna kadar sıçan yolları açmışlar idi kal'anın kumandanı anları tard ve def' için dışaru bir hücûm itdirdi buna me'mûr olan Yüzbaşı Ferre ile üç neferden mâ'adâ asker çıkmadığından dönmege mecbûr oldı bu esnâda âsî takımı Fransa sancağını aşağı almışlar idi lâkin bir onbaşı tekrâr sancağı çekdiginden vâki' olan münâza'a arasında teslîm olmak isteyanlar birkaç Osmânlu askerine ipler sarkıtdılar bu vahşî düşmanlar ise yukaru çıkdıkları gibi kendülerini (**s.63**) içerü alan habislerin üzerine hücûm idüb birçoğunı kılıcdan geçürdiler girü kalanlar akılları başlarına gelüb me'yûsâne mukâvemet göstererek ekserîsi kırıldı topçılardan birisi arkadaşlarının bu hâl ve hareketlerinden infi'âl iderek nâmus-ı askerî intikâmını almak üzre cebehâne mağazasının içine kapanub âteşe virdi kendü telef olmakla berâber birçok Osmânlu öldürmek tesellîsine nâ'il oldı sağ kalan birkaç Fransız Mîrâlây Doglas'ın himmetiyle cânlarını kurtarabildiler.

İşte Tiyer'in târîhinde münderic olan tafsîlâtın hulâsası budur o dahi asâkir-i İslâmiyye'nin kal'aya duhûlleri keyfiyyetini ber-vech-i meşrûh pek mübhem ve müşevveş bir süretde yazmışdır zîrâ hilâf-ı re'yde bulunan Fransız asâkirinin birkaç Osmânluya ip sarkıtdıklarını yazdıkdan sonra hemân bunların ol Fransızlar üzerine hücûm ile bir çoğunı kılıcdan geçürdüklerini beyân idiyor hâlbuki böyle ip ile içerü alınan birkaç Osmânlunun umûmen Fransızlar üzerine hücûm ile kal'ayı istîlâ idivirmeleri aklın kabûl idemeyecegi bir keyfiyyetdir vâkı'â yaka yakaya gelüb de kılıc ve bıçak cengine ibtidâr olundukda Osmânlu askeri hârikü'l-âde işler görürler lâkin iplerle yukaru alınan birkaç Osmânlu askerinin derhâl kendülerini yukarı alanlar ile berâber muhâliflerine dahi galebe idüb de kal'ayı zabt ve teshîr idivirmeleri kâbil olamaz megerki Mösyö Tiyer'in bir vechile kabûl idemeyecegi bir nev' kerâmet kabîlinden ola kaldı ki cebehâne âteş aldıkda Arnabud Mustafâ Paşa dahi da'iresi halkıyla berâber şehîd olmuş idi bunlar kal'aya hep iplerle mi çıkarıldı ve birde şark ahvâlini ve Osmânluların mizâc ve etvârını bilenler bilür ki Osmânluların dehşet ve şiddeti ancak hâl-i müdâfa'ada olub yohsa terk ve teslîm-i silâh idenlere kılıc çekmezler nerde kaldı ki kendülere ip sarkıdub da mu'âvenet idenlerin üzerine sel-i seyf ideler memâlik-i Osmâniyye'de en vahşî olan aşâ'ir-i Urbân[4] i'dâm içün tecessüs itdikleri düşmanlarından biri kendülerine dehâlet itse ana sû'-i kasd idemezler Rûmili kıt'asında en vahşî add olunan Arnavudlar dahi kan dökmekden hiç çekinmez ser-keş bir tâ'ife oldukları hâlde terk-i silâh ile izhâr-ı acz idenlere îsâl-i hasâr itmezler vâkı'â Yafa'da silâh-ı gadr ile maktûl olan üserâ-yı İslâmiyye'nin intikâmını almak sevdâsı asâkir-i İslâmiyye'nin süveydâ-yı[5] derûnlarında bir dağ-ı âteşîn idi ale'l-husûs kan da'vâsı kendülerine tabî'at-ı sâniyye olan

1 Lâbüdd: Çok lâzım. Elzem. Gerekli. Her halde. Mutlaka. Muhakkak
2 Lisân-ı mü'essir: Dokunaklı söz.
3 Nâ'ire-i şecâ'at: Yiğitlik ateşi, cesurluk ateşi, korkusuzluk ateşi.
4 Aşâ'ir-i Urbân: Çöl Arapları, aşiretler, bedeviler.
5 Süveydâ: Kalbin ortasında bulunduğu sanılan siyah benek, kalbdeki gizli günah.

Arnavudlar hemşehrîlerinin kanını almak içün Fransızların kanını içmege teşne idiler lâkin bunları silâhları üzerlerinde iken öldürmek isterlerdi yohsa mu'âvenet gördüklerine (s.64) kılıc çekmegi revâ görmezlerdi bu dakîkalar nazar olunmaz ise nazara-i evvelâda hâtırlara gelebilürki Ponaparte gibi terbiyyelü ve ma'lûmatlu bir zâtın Yafa'daki gaddarlığına nazaran birtakım vahşî ve nâdân âdemlerin yapmayacağı yokdur zannıma Mösyö Tiyer'in fikri bu olmak gerekdir ki hâtime-i makâlesinde (sağ kalanlar Doglas'ın himmetiyle cânlarını kurtarabildiler) deyü güyâ ki Doglas olmasaydı esîr olan Fransızları Osmânlular i'dâm idecek idi dimek istiyor bu ise pek yanlış bir zehâbdır Osmânlular içinde ne kadar vahşî âdemler bulunsa yine Ponaparte'nin Yafa'da itdigi gaddârlığı icrâ idecek bir ser-gerde bulunmuz ehl-i İslâm'ın vicdâm öyle binlerce üserâyı def'aten i'dâm itmek gibi mürüvvet-i insâniyyenin zıdd-ı tâmı olan bir fi'l-i mekrûha ruhsat virmez.

Mu'allim Nikola dahi bu vak'ayı bütün bütün başka bir tarz-ı garîb üzre yazmışdır. Şöyle ki: Musâlaha sadedleri beyne'n-nâs şâyi' oldığı esnâda asâkir-i İslâmiyye'den ba'zıları kal'aya gidüb musâlahanın in'ikâdından bahs iderler ve Fransızlar dahi kal'adan nüzûl ile ehl-i İslâm ordusuna gelüb giderler idi Arnavud Mustafâ Paşa ile Kumandan Kazal beyninde dahi ülfet peydâ olmağla Kazal kal'ada bir ziyâfet tertîb ile Mustafâ Paşa'yı da'vet itdigine binâ'en o dahi kal'aya gidüb ancak kendüsi kal'aya dâhil oldukdan sonra askerinin bağteten kapuya hücûm ve kal'ayı zabt ile içerüdeki Fransızları i'dâm itmeleri husûsını kendülere ta'lîm ve tenbîh itmiş idi ve kal'anın etrâfı dâ'iren mâdâr-ı hendek olub kapunın önünde îcâbına göre vaz' ve ref' olunur bir müteharrik[1] köpri var idi Mustafâ Paşa kal'a kapusundan içerü girdikden sonra bu asker bağteten kapuya hücûm ve Fransızlar köpriyi kaldırmağa vakit bulamayub asâkir-i merkûme içerüye duhûl itmeleriyle iki asker arasında kılıc oynamağa başladı Fransızlar bu hıyânetkârlığı gördükleri gibi içlerinden birisi koşub cebehâneye âteş ilkâ idicek cebehâne ve asker ve bunca ebniyye ve âsâr hep havaya uçdı ve pek çok Osmânlu askeri muhterik oldı ve kal'anın dîvârı kapu tarafına devrildi Mustafâ Paşa dahi âteş ile yanub telef oldı ve Fransızlardan yalnız yüz nefer kalub anları tecemmu' iden asker ahz ve esîr itdi Kleber bu keyfiyyetden haberdâr oldığı gibi pek ziyâde gazab-nâk olarak hemân Sâlihiyye tarafına çıkmak üzre ordusunı hâzırlamağa başlamağla berâber Köse Mustafâ Paşa'yı celble serzeniş siyâkında vak'ayı beyân ve artık taraf-ı İslâmiyyân'dan emniyyet münselib oldığını der-miyân itdikde Mustafâ Paşa asâkir-i İslâmiyye'nin cehâletinden ve büyüklerine adem-i itâ'atinden bahisle i'tizâr iderek Kleber'in (s.65) gazabını biraz teskîn eylemiş ise de Kleber niyyetinde ısrâr iderek ordusuyla Sâlihiyye tarafına çıkdı lâkin Belbîs'deki kumandan askere hareket içün emr virdikde imtinâ' eylemiş oldukları haberini aldığı esnâda Dimyât Kumandanı Ceneral Verdiye Katye tarafına hareket içün borı çaldırdıkda askerin ısgâ ve itâ'at itmedikleri ve me'zûnen Fransa'ya gitmek üzre İske[n]deriyye'ye varan Fransız me'mûrlarının gitmesine asker mâni' olarak gidilecek ise hep berâber gideriz yohsa siz gidüb de biz burada ta'b ve meşakkat çekelim bu olamaz didikleri ve Tanta üzerinden mürûr iden üç bin kadar Fransız asâkiri üzerine biraz Urbân çıkdıkda Fransızlar ceng itmek istemedikleri ihbâr-ı muvahhişesi[2] ta'âkub itmişdir.

İşte Nikola'nın târîhinde münderic olan rivâyâtın hulâsası bundan ibâret olub

1 Müteharrik: Hareket eden, kımıldayan, oynayan.
2 Muvahhişe: Korkutup ürküten.

Mısır'daki Fransızlardan işitdigi hikâyâtı bilâ-te'emmül[1] yazmışdır. Mısır'daki Fransa rü'esâsı ise vukû'âtı dâ'imâ vâki'in hilâfı olarak i'lân ve işâ'a idegeldiklerinden şâyân-ı vüsûk ve i'timâd degildir kaldı ki bir âdemin ziyâfetine gidüb de hakkında sû'-i kasd itmek merdlige mugâyir oldığından Arnavud Mustafâ Paşa'dan böyle bir hareketin sudûrı müsteb'ad oldığı şöyle dursun askerin arkadan hücûmunda kendüsi Fransızların elinde bulunmuş olacağı cihetle hiçbir başbuğ kendüsini böyle bir hâl-i hatar ve tehlikeye koyamaz. Şu hâle göre Nikola'nın nakliyyâtı dahi nefsü'l-emre muvâfık olmaz meger ki Mustafâ Paşa'nın bunda medhali olmaksızın mücerred ma'iyyetindeki Arnavudlar Yafa vak'a-i fecî'asının intikâmını almak içün bu vakti fırsat ittihâz ile hod-be-hod[2] kal'aya hücûm ve duhûl itmiş olalar ve egerçi bir fırka-i askeriyye cism-i vahid hükmünde olmağla bir başbuğun vazîfe-i zimmeti cümle neferâta şâmil olmak lâzım gelecegine nazaran bu rivâyet sahîh farz olunsa Arnavudların buna muhâlif hareketleri cihetle müttehim tutmaları lâzım gelüb fakat bunlar vahşî bir tâ'ife oldukları hâlde indlerinde ahz-ı intikâmdan elezz[3] ve e'azz[4] bir şey olmadığına nazaran acabâ ma'zûr olurlar mı (cevâb) eger Ponaparte gibi terbiyyelü ve ma'lûmâtlu bir zât Yafa'da üserâ-yı İslâmiyye hakkında mürüvvet ve insâniyyete bütün bütün zıdd ve muhâlif olarak itdigi gadr ve hıyânetinde ma'zûr tutılacak ise bu Arnavudların bütün bütün ma'füvv[5] olacakları câ-yı bahs olamaz belki Arîş'de ber-vech-i meşrûh esîr olan Fransızları i'dâm itmediklerinden dolayı medhe şâyân olurlar. Ve eger Ponaparte ol hareket-i gaddârânesinden nâşî mü'ebbeden makdûh[6] ve mezmûm[7] olacak ise bu Arnavudlar dahi ol hareketlerinden nâşî ilm-i târîhce nazar-ı hakkâniyyetde başbuğlarının hâl (s.66) ve mevki'lerine ri'âyetsizlikle ya'nî bir nev' itâ'atsizlige müttehim tutulmaları lâzım gelür ise de bunların cürmi Ponaparte'nin cinâyetine nazaran pek hafîfdir.

El-hâsıl Ordu-yı Hümâyûn Gazze'de iken mukaddimetü'l-ceyş hükmünde olan bir fırkası Arîş Kal'ası pîşgâhına gelüb Fransız asâkiri ise hâl-i ye's ve fütûra düşmüş olduklarından bir mütâreke ile Fransa'ya avdet ârzûsunda oldukları hâlde Amiral İsmit'in tavassut zımnında Ordu-yı Hümâyûna gelmiş olması havâdisini Arîş'de mahsûr olan mustahfızlar gûş-i ibtihâc ile istimâ' iderlerdi. Bi'r-i Mes'ûdiyye zabt olunub da Sâlihiyye tarafıyla muhâberelerimin inkıtâ'ı kendülerine ziyâde te'sîr eylemiş oldığı hâlde vire ile kal'anın teslîmi teklîf olundığı gibi buna def'aten izhâr-ı meyl ve rağbet itmişler iken Kumandan Kazal'ın inâd ve ısrârı bunun icrâsına mâni' olmuş isede asâkir-i İslâmiyye'nin sıçan yoluyla kal'a derûnuna takarrübleri asâkir-i Fransaviyye beyninde ihtilâf ve münâza'ayı mûcib olub bu sırada asâkir-i İslâmiyye kal'anın içine girmişler ve Arnavud Mustafâ Paşa Fransa asâkirinden istîmân idenleri esîr ve mukâbele idenleri küşte-i şimşîr itmiş ve cebehâne müşta'il olmağla ma'iyyeti neferâtıyla berâber kendüsi dahi ber-hevâ olub gitmişdir. Ve unveten[8] bir kal'aya girişde askere bi't-tab' ârız olan hırs ve heyecân hasebiyle hilâf-ı mu'tâd olarak dürlü fenâlıklar vukû'ı mücerrebâtdan

1 Bilâ-te'emmül: Etraflıca düşünmeksizin.
2 Hod-be-hod: Kendi başına, kimseye danışmadan, kendi kendine.
3 Elezz: Çok lezzetli, en leziz.
4 E'azz: Pek muhterem, çok sayın.
5 Ma'füvv: Affolunmuş, bağışlanmış.
6 Makdûh: Kadh olunmuş, beğenilmemiş, ayıp.
7 Mezmûm: Zemmolunmuş, yerilmiş. Beğenilmemiş; ayıp.
8 Unveten: Zorla, cebirle.

oldığı ve Arnavudlar Yafa'da mağdûren şehîd olan hemşehrîlerinin intikâmını almağa pek ziyâde harîs oldukları hâlde böyle bir kargaşalık vaktinde Arnavud Mustafâ Paşa'nın eline esîr düşen Fransız asâkirine bir zarar getürülmemiş olması asâkir-i İslâmiyye'nin fütüvvet ve insâniyyetine delîl-i vâzıhdır[1] ancak bu arada cebehâne müşta'il olarak gâlib ve mağlûbun ekseri def'aten ma'dûm[2] oldığından doğrı haber almak müşkil oldığı cihetle Fransızlardan kumandanlarına muhâlif re'yde bulunanlar ip sarkıdub asâkir-i İslâmiyyeyi yukaru alarak bu sûretle asâkir-i İslâmiyye kal'aya yol bulub da mı içerü girdiler yohsa Fransız asâkirinin beynlerindeki ihtilâf ve mübâyeneti[3] fırsat ittihâz iderek yürüyüş ile mi kal'aya dâhil oldılar ve esîr olan Fransızlar evvelce kal'adan çıkub da kendülüklerinden mi Mustafâ Paşa'ya teslîm oldılar yohsa iplerle kendülerini burclardan aşağı mı sarkıtdılar buraları lâyıkıyla ma'lûm olamamış ve bu cihetle Vâsıf Efendi Ordu-yı Hümâyûndan Dersa'âdet'e gelmiş olan tahrîrâtın ve Mösyö Tiyer sonradan zafer-yâb oldığı mesmû'âtın hulâsalarını yazub Nikola dahi Mısır'da deverân iden havâdisi derc ve tahrîr itmiş ve binâ'en-aleyh üçünün nakliyyâtı yek-dîgere mübâyin bulunmuşdur.

(s.67) Her ne hâl ise Mısır'ın kara tarafından kilidi hükmünde olan Arîş'in ehl-i İslâm eline geçmesi Kleber'e te'sîr iderek hemân evâ'il-i Şa'bân'da ordusuyla Sâlihiyye tarafına hareket itmiş ise de askerinde cenge hâhiş olmayub cümlesinin Fransa'ya avdet ârzûsuna düşmüş olduklarını ve bir mütâreke akd ile Mısır'ı terk idüb gitmek her hâlde hayırlu oldığını tahkîk ve tasdîk itmiş idi.

Serdâr-ı ekrem dahi zâten Mısır'ı mütâreke ve müsâlemе yoluyla istihlâs itmek emelinde olub Arîş'in dahi böyle harâb olarak elegeçmesinden çendân memnûn olmamış idi. Amiral İsmit dahi bu maslahat-ı mühimme[4] kendü eliyle tesviye-pezîr[5] olub da kesb-i nâm[6] itmek ârzûsunda oldığından işbu Arîş vak'asıyla der-dest olan ser-rişte-i mükâlemenin kırılmasına say' idiyordı.

Binâ'en-aleyh mukaddemce karâr virildigi üzre murahhaslar ictimâ' ile Mısır'ın tahliyyesi şerâ'itinin müzâkeresine bi'l-ibtidâr yirmi iki mâddeyi hâvi bir kıt'a tahliyye şartnâmesi tanzîm ile Şa'bân'nın yirmi sekizinci güni imzâ idüb tasdîknâmeleri huzûr-ı serdâr-ı ekremîde mübâdele olunmuşdur.

Sûreti zîrde (11) rakamıyla îrâd olunur.

Bu sûretle gâile-i harbiyye ber-taraf idilmiş olduysa da Ponaparte bu kadar yüz senelerden berü mer'î ve muhterem tutılan uhûd ve şurûtı çigneyerek bağteten Mısır'ı istilâ eylemiş olmasına nazaran Kleber'in bu mu'âhedesine tamâmıyla i'timâd olunamayacağına ve Mısır'ın zabtından sonra dahi kemâ-fi's-sâbık[7] Kölemenler'in pençe-i tagallüb[8] ve tahakkümüne düşmeyecek sûretde kabza-i zabt ve tasarrufa alınması külliyyetlü askere

1 Delîl-i vâzıh: Açık delil.
2 Ma'dûm: Yok olan, mevcut olmayan.
3 Mübâyenet: Ayrılık, başkalık. Zıddiyet; tutmazlık.
4 Maslahat-ı mühimme: Önemli işler, emirler, hususlar.
5 Tesviye-pezîr: Beraber etme, düz etme, düzleme.
6 Kesb-i nâm: Ün kazanma.
7 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
8 Pençe-i tagallüb: Zorbalık pençesi, zorla hüküm sürme.

muhtâc olacağına mebnî bu esnâda Anadolı'nın ba'zı mahallerinde Çapanoğlu ve sâ'ir müte'ayyinân-ı memleket ma'rifetleriyle on bin süvâri ve yirmi bin piyâde tahrîr olundukdan başka Arabistân ve Rakka ve Sivas ve Ma'den etrâfında dahi küllî asker tertîb olunmuşdur.

Ponaparte'nin ahvâline gelince bâlâda beyân olundığı üzre Fransa'ya avdetinde pek ziyâde nüfûz ve i'tibâr bulmuş ve ol vakit Fransa Cumhûrı'nın tebdîl-i şekl ve tavrı lâzime-i hâlden olmuş idi. Ancak Ponaparte hod-be-hod bunı başa çıkaramayacağını cezm ile müdîrân-ı cumhûr içinde en meşhûr ve ma'lûmatlı olan Siyez'i[1] celb itmek isteyüb Siyez dahi Ponaparte'yi elde bir âlet ittihâz ile hükûmete istedigi gibi nizâm virmek emeline düşerek Ponaparte ile bi'l-ittifâk hey'et-i hükûmetin tebdîline karâr virmişler ve ibtidâ kudemâ meclisinin ekseriyyetini kazanmışlar ve gûyâ ba'zı ashâb-ı fesâd tarafından meclisi **(s.68)** dağıtmak sûreti tasmîm olunmuş deyü emr-i muhâfazası Ponaparte'ye havâle olunmağla o dahi Paris'deki askerin kumandasını ele alub ve kendüsiyle hem efkâr olan zâbitânı yanına celb idüb tedâbîr-i lâzimeyi te'sîs itdikden sonra kudemâ meclisinde birkaç a'zâ tarafından vâki' olan teklîf üzerine hey'et-i hükûmetin tebdîli ve şartnâme-i milletin tecdîdi ve üç muvakkat konsolos nasb ve ta'yîni husûsı der-dest-i mübâhase iken Ponaparte içerü girip bir nutuk îrâd iderek müntereddid olan â'zâyı dahi iknâ' ile bu husûsı tasdîk itdirmiş ve kendüsüyle sizin Siyez'in ve birde Roje Düko'nun[2] muvakkat konsolos olmalarına karâr virdirmişdir ve bu karârı beş yüzler meclisine dahi kabûl itdirmek üzre Ponaparte oraya varub nutka başladığında muhâlif re'yde bulunan â'zâ anın sözüni kesdirüb biz cebbâr istemeyiz deyü yaygara iderek Ponaparte'nin üzerine hücûm itmeleriyle nutkı tutılub ne yapacağını şaşırdıgı esnâda asker bu hâlden haberdâr olarak içerü girüb cenerallerini tahlîs itmişler ve bunun üzerine Ponaparte askerini içerü yürüdüb meclisi dağıtmış ve hemân kudemâ meclisinin karârı üzre meclislerin üç ay ta'tîli ile yeniden bir şartnâme yapılınak üzre üç muvakkat konsolos nasbı karâr-gîr olub mu'ahharen Ponaparte'nin tarafdârânı galebe iderek beş yüzler meclisi dahi bu karârı tasdîk itmişdir bu hengâmede Siyez ve Taleyran[3] gibi haylî meşhûr zâtlar Ponaparte'nin tarafdârı bulunmuşlar idi.

Bunun üzerine müdîrân hükûmeti fesh olunarak Ponaparte ve Siyez ve Roje Düko'nun muvakkat konsolos nasb olunub Siyez yapılacak kanûnnâme-i devlet ile ve Ponaparte idâre-i umûr-ı hükûmet ile meşgûl olmak üzre beynlerinde karâr virmişler idi.

Ve ol vakit cumhûriyyet-i müfrite tarafdârânı ile kraliyyet gayret-keşânı dürlü fesâdlara tasaddî ider olduklarından Fransa'nın umûr-ı dâhiliyyesi rehin-i teşvîş[4] ve ihtilâl ve muzâyaka-i mâliyyesi[5] ise ber-kemâl idiyse de konsolosların hükûmet-i muvakkatesi mutlak ve müstakill oldığından bulacakları çârelerin icrâsına bir mâni' ve hâ'il kalmamış idi ve ibtidâ işbu iki yüz on dört senesi Cumâde'l-ulâ'sında vâki' Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin on birinci güni ictimâ' ve Ponaparte'yi kendülerine re'îs nasb iderek işe mübâşeret itmişlerdir.

Ponaparte'nin umûr-ı askeriyyede mahâreti müsellem olub bu kerre ıslâhât-ı mülkiyye ve mâliyye işlerinde dahi yed-i tûlî gösterdi çünki adam tanımak kendüsünde meziyyet-i

1 Siyez: Emmanuel-Joseph Sieyes.
2 Roje Düko: Pierre Roger Ducos.
3 Taleyran: Jean-Baptiste Treilhard.
4 Teşvîş: Karıştırma, karmakarışık etme.
5 Muzâyaka-i mâliyye: Devletin maliyesinin sıkıntısı, darlığı, yokluğu.

cibiliyye oldığından Kambasers[1] nâm meşhûr zâtı Adliyye Nâzırı ve Taleyran'ı Hâriciyye Nâzırı (**s.69**) ve Bertibe'yi[2] Harbiyye Nâzırı nasb ve ta'yîn ve sâ'ir me'mûriyyetleri dahi böyle asrın en degerlü ve dirâyetlü adamlarına ve'l-hâsıl her işi ehl ve erbâbına tefvîz itmekle müdîrân devrinde Fransa'da rû-nümâ olan müşkilât-ı mülkiyye ve mâliyye def'aten kesb-i hiffet eyledi. Ve ol vakit Prusya ile İspanya'dan mâ'adâ düvel-i Avrupa hep Fransa ile muhârib olub İngilterelü Malta ve İskenderiyye'nin muhâsarasına devâm ve Avusturyalu İtalya'nın zabt ve tasarrufı emrine ihtimâm itmekde idiysede Rusya İmparatorı Pavlo bâlâda beyân olundığı üzre ordusunun İsviçre'de perîşân oldığı haberini aldıkda bunı Avusturyalunun sû'-i kasd ve hıyânetine haml iderek müttefiklerinden soğumaya başlamış idi ve İngiltere ve Avusturya devletleri Pavlo'nun ittifâkda devâmı içün meyl ve teveccühüni celb idecek nevâziş ve ihtirâm husûsuna say' itmişler isede indinde makbûl olmayub ma'nî ittifâkdan ayrılmış gibi idi Ponaparte bu dakîkayı tefattun[3] iderek hemân Pavlo'yı kendü tarafına celb itmek üzre Prusya devletini tavsît[4] eylemişdir.

Ponaparte bu misillü dâhiliyye ve hâriciyye ile meşgûl oldığı esnâda Siyez dahi mübâşeret eylemiş oldığı kânûnnâme-i esâsi lâyihasını ikmâl itmiş idi bu kânûnnâme hükmünce Fransa teb'asından olub yirmi bir yaşına vâsıl olanlar hukûk-ı medeniyyeye nâ'il olarak bunlar beş altı milyon nüfûsdan ibâret oldukları hâlde hey'et-i millet add olunub içlerinde onda bir hesâbıyla intihâb idecekleri beş altı yüz bin kimse muhtârân[5] sınıfı ve anların kezâlik kendü içlerinden onda bir hesâbıyla intihâb idecekleri elli altmış bin âdem mu'teberân-ı eyâlet ve anların kezâlik bu nisbet üzre intihâb idecekleri beş altı bin zât mu'teberân-ı millet sınıfları olmak ve cenerallik ve muhâsebecilik ve ilçilik gibi ma'lûmât-ı mahsûsaya muhtâc olan me'mûriyyetler müstesnâ olarak sâ'ir me'mûrîn derecelerine göre bu sınıflardan intihâb ve ta'yîn kılınmak lâzım geldiginden Siyez bu kânûnnâmeyi (emniyyet ednâda hükûmet bâlâda olmak gerekdir) kelâmıyla hulâsa itmiş idi ve bu esâsa tatbîkan kavânîn ve nizâmât-ı müteferri'ayı[6] tanzîm ve muhâfaza içün müte'addid meclis ve dîvânlar tertîb ile cümlesinin fevkinde (Sena)[7] meclis-i rü'esâ-yı millet bulunacağı gibi icrâ me'mûrları derece-i mezkûr sınıflarından intihâb ve ta'yîn ile hükûmet-i icrâ'iyyenin fevkinde olmak üzre Sena tarafından bir müntehab-ı â'zam intihâb olunub bunun vazîfe-i me'mûriyyeti sulha ve dîgeri harbe me'mûr olmak üzre iki konsolos intihâbından ibâret olmasıyla berâber kâffe-i me'mûriyyenin intihâbı ve mesâlihin idâresi bu iki konsolosa ve ilçi kabûl itmek ve uhûd ve kavânîni imzâ eylemek gibi mesâlih-i cesîme dahi müntehab-ı â'zama â'id olmak ve Sena Meclisi lüzûm gördügi (**s.70**) hâlde müntehab-ı â'zamı ve her kim olur ise olsun nüfûz ve teferrüdi hasebiyle cumhûra havf ve endîşe virecek me[']mûri azl ve tebdîl idebilmek husûsları kânûnnâme-i mezkûr iktizâsından idi.

Buraları ise gâyet teferrüd ve istiklâle mâ'il olan Ponaparte'nin işine elvirmedigiden bu kânûnnâmeyi kabûl idemedigi cihetle Siyez ile miyânelerinde ihtilâf vâki' olması üzerine

1 Kambasers: Jean-Jacques Régis de Cambacérès.
2 Bertibe: Mareşal Louis Alexandre Berthier.
3 Tefattun: Hızlıca anlama, idrak etme.
4 Tavsît: Araya koma, konulma, aracılık ettirme, aracı bulma.
5 Muhtârân: Seçilmişler, seçkinler.
6 Nizâmât-ı müteferri': Bir yerden çıkan kanun hükümleri.
7 Sena: Sénat; Senato.

birçok mübâhasâtdan sonra yeniden bir kânûnnâme tanzîmi bahsine girişilüb buna dâ'îr komisyonlarda cereyân iden müzâkerâtın netîcesinde Siyez'in lâyihası cüz'î tagyîrât ile kabûl olunub fakat müntehab-ı â'zam me'mûriyyeti ilgâ ve anın yerine başkonsolosluk nâm ve unvânca kraldan farkı olub ancak vükelâ ve me'mûrîn-i sâ'ireyi nasb ve ta'yîn ve sulh ve harbi i'lân ve ahidnâmeleri imzâ eylemek anın vezâ'ifinden olması husûslarına karâr virilmiş ve on senelik olmak üzre Ponaparte başkonsolos ve Kambasers ile Lebrun[1] ikinci ve üçüncü konsolos intihâb ve ta'yîn idilmiş ve Siyez dahi Sena re'îsi nasb olunarak bin iki yüz on dört sene-i Hicriyyesi Şa'bân'ına musâdif[2] olan bin sekiz yüz sene-i Mîlâdiyyesi evâ'ilinde hey'et-i hükûmet ikmâl ile konsoloslar devri başlamışdır.

El-hâsıl Ponaparte başkonsolos unvânıyla Fransa hükümdârı olub kemâl-i sür'at ile icrâ'âta başlamışdır fakat İtalya'da Avusturyalular gâlib ve umûmen denizlerde İngilizler mütehakkim ve mütegallib olub buna mukâbil cumhûrun mikdâr-ı kifâye asker ve mühimmâtı yok ve muzâyaka-i mâliyye ise ber-kemâl oldığından Ponaparte bu misillü müşkilâta bakarak sulha rağbet itmiş ise de İngiltere başvekîli meşhûr (Pit) harbin devâmı efkârında bulundığından hâh ve nâ-hâh Ponaparte dahi istikmâl-i esbâb-ı harbiyyeye ikdâm ve bu esnâda İtalya tarafında Fransa ve Avusturya ceneralleri beynlerinde muhârebe devâm itmekde oldığından Ponaparte bi'z-zât ol tarafa gitmek üzre bir ordu tertîbine bezl-i cehd[3] ve ihtimâm ve bununla berâber Malta ve İskenderiyye'nin İngiliz ablukasından tahlîsi içün ba'zı tedâbîr-i bahriyyeye dahi kıyâm itmiş ve Kleber'e ta'lîm[ât]ın irsâliyle berâber imdâd göndermek üzre oldığı havâdisini dahi virmişdir.

Kleber ise Fransa'daki tebeddül-i ahvâlden bî-haber olarak ber-vech-i meşrûh serdâr-ı ekrem ile bir mütâreke mukâvelesine ibtidâr itmekle berâber müdîrân-ı cumhûra hitâben yazdığı tahrîrâtda Mısır ülkâsında bulunan fırka-i askeriyyenin derece-i ıztırâb ve muzâyakasını (**s.71**) pek mubâlağalı olarak arz ve i'lâm ve bunun mes'ûliyyeti Ponaparte'ye â'id oldığı beyânıyla ve dîger azviyyât i'lâvesiyle Ponaparte'yi ittihâm[4] itmiş idi.

Ve bu tahrîrât İngilizlerin yedine düşerek İngiltere'ye gönderilüb orada Kleber'in mübâlağalu sözlerine tamâmıyla i'timâd olunmağla Fransızların böyle fevka'l-âde perîşânlıklarından dolayı İngilizler memnûn olub cümlesini tamâmıyla esîr itmek tama'ına düşerek hemân Mısır'daki Fransızlar hakkında cümlesini ahz ve esîr itmekden gayrı mu'âmele itmemek üzre Amiral İsmit'e emr gönderilmiş idi.

Ve egerçi serdâr-ı ekrem ile Kleber beyninde imzâ olunan sâlifü'z-zikr mütârekenâme iktizâsınca İsmit dahi matbû'ı olan İngiltere Devleti'yle Rusya Devleti donanmaları arasında serbestce geçmek üzre Fransızlara mürûr tezkereleri virecek idiyse de İsmit'in böyle bir ta'ahhüd-i resmî icrâsına me'zûniyyet-i kâfiyyesi yoğ idi fakat Fransız ceneralleri fenn-i diplomatîde ma'lûmâtsız olduklarından bu dakîkayı derk ve tafattun idemeyüb böyle hevâyî bir söze aldanarak İsmit'den bu bâbda bir imzâ taleb itmek bile hâtırlarına gelmemiş idi.

Binâ'en-aleyh İngiltere Devleti bu bâbda bir ta'ahhüd-i resmî tahtına girmiş olmadığı

1 Lebrun: Charles-François Lebrun.
2 Musâdif: Rastlayan, tesadüf eden.
3 Bezl-i cehd: Olanca kuvvetiyle.
4 İttihâm: Suç altında bulunmak. Suçlamak. Töhmet altında olmak. Suçlandırmak.

cihetle Fransızları harb esîri itmek üzre ber-vech-i meşrûh İsmit'e emr virmişdir. Ma'a-mâ-fîh bu keyfiyyetden İsmit ziyâdesiyle mahcûb ve kemâl-i hicâb ile Kleber'e beyân-ı hâl itmege mecbûr olmuşdur. Hâlbuki hevâların fenâlığı cihetiyle bu emrin İsmit'e vusûli te'ehhür[1] iderek ol vakte kadar mütârekenâmenin ekser mevâddı mevki'-i icrâya konulmuş idi.

Şöyle ki: Gurre-i Ramazân'da Kleber Adiliyye'ye avdet ve serdâr-ı ekrem ağalarından berâber getürmüş oldığı Mehmed Ağa'yı Mısır'a irsâl ile Muhtesib Hasan Ağa hânesine kondurılarak ikrâm olunmasını tavsiyye ve tenbîh eylemiş oldığından Mehmed Ağa ba'de'l-işâ[2] âlây ile Mısır'a duhûlünde halk seyrine çıkarak çokdan berü görmedikleri Devlet-i Aliyye âdeminin müşâhedesiyle ferîh[3] ve dil-şâd olmuşlar ve Hasan Ağa'nın hânesine nüzûlünde resm-i hoş-âmedî icrâsına gelmişler ferdâsı ulemâ ve ocaklu ve beldenin eşrâf ve â'yânı ve kıbt ve sâ'ir Nasârâ'nın mu'teberânı bi'l-ictimâ' taraf-ı serdâr-ı ekremîden gelan iki kıt'a emr-i şerîf kırâ'at olunmuşdur. Biri Mehmed Ağa'nın dîvân-ı Mısır'a nâzır nasb olundığına ve dîgeri serdâr-ı ekremin Mısır'a vürûdına kadar orada bulunan Köse Mustafâ Paşa'nın kâ'immakâm ta'yîn kılındığına dâ'ir idi.

Ahâlî-i Mısır bundan fevk-i mâ-yetesavver memnûn olub Fransızlar dahi mevâşî[4] ve esliha[5] (s.72) ve emti'aya dâ'ir zevâ'id[6] eşyâlarını satmağa başlamışlar ve şerâ'it-i müsâleme karâr-gîr oldukdan sonra tedâbîr-i seferiyye ber-taraf idilerek serdâr-ı ekrem top ve cebhâne ve sâ'ir ihmâl ve eskâli Arîş'de bıragub çünki hilâl-i Şevvâl'de Mısır'm tahliyyesi mukâvele iktizâsından olmasıyla Ramazân'ın yirmi ikisinde sebük-bârca Belbîs'e gelüb hattâ Mustafâ Paşa Kleber'den bi'l-istîzân ulemâ ve eşrâf ve â'yân-ı Mısır ile Belbîs'e azîmet ve evvelâ Mısır Vâlîsi Nasûh Paşa ve ba'dehu serdâr-ı ekrem ile mülâkât iderek resm-i hoş-âmedîyi icrâ eylemişler ba'dehu Nasûh Paşa ve ümerâ-yı Mısriyye Hanke karyesine ve oradan Matarye karyesine gelmişler ve Murâd Beg dahi Sa'îd cânibinden dolaşub bu cihete gelmiş oldığından serdâr-ı ekrem huzûrına duhûl ile mazhar-ı ikrâm olmuş idi. Ve Fransızların tahliyye itdikleri yerlere takım takım asker gönderilmekde ve asâkir-i İslâmiyye'den bir gürûh Dimyât ve Mansûre taraflarına dağılub birtakımı dahi fevc fevc Mısır'a gelüb gitmekde idi. Ve Sa'îd vâlîsi nasb olunan Dervîş Paşa hâric-i Mısır'a gelerek biraz ikâmetden sonra Kıbeliyye cânibine gitmiş ve Davu ile Dize nâm ceneraller Fransa'ya avdet itmiş idi.

Mısır'ın tahliyyesi içün ta'yîn olunan müddet tamâm oldığından Şevvâl'in on sekizinci Çehârşenbe gün Kleber Mısır Kal'ası'nın teslîmine karâr virüb Köse Mustafâ Paşa'ya haber gönderdikde Mu'allim Nikola'nın tahrîrine göre ol gün yevm-i nahsdır[7] deyü Mustafâ Paşa kal'anın teslîminden ibâ iderek ferdâsı Penşşenbe gününe te'hîr itmekle bu bâtıl i'tikâdın azîm seyyi'esi görülmüş ve (el-hayru lâ-yu'ahhar)[8] mazmûnuna ri'âyet idilmediginin pek çok nedâmeti çekilmişdir.

Şöyle ki: Pençşenbe güni kal'anın teslîmi mukarrer oldığından Fransızların çoğı Cize

1 Te'ehhür: Sonraya, geriye kalma. Gecikme.
2 Ba'de'l-işâ: Karanlık bastıktan sonra.
3 Ferîh: Sevinçli, ferahlı. Fahur. Ferhan.
4 Mevâşî: Davar ve mal gibi hayvanlar.
5 Esliha: Silâh.
6 Zevâ'id: Fazlalıklar, fazla şeyler. Faydasız şeyler.
7 Yevm-i nahs: Uğursuz gün.
8 "Hayır gecikmemeli. Hayırda acele edilmeli."

tarafına geçüb Mısır'da Kleber ile berâber az kimse kalmış iken ol gice Amiral İsmit'in Kleber'e vârid olan mektûbda Mısır'ın tahliyyesi içün serdâr-ı ekrem ile akd olunan mukâvele İngiltere Devleti tarafından kabûl ve tasdîk idilmemiş oldığına mebnî bu kerre İngiltere'den gelan ta'lîmât hükmünce Fransızların Mısır'dan Fransa'ya avdetlerine müsâ'ade idemeyüb cümlesini ahz ve esîr iderek İngiltere'ye göndermege me'mûr oldığı münderic bulunmağın Kleber âteş-i gazab olarak derhâl ceneralleri ve sâ'ir ümerâ ve zâbitân ve me'mûrîn-i Fransaviyyeyi cem'le akd eyledigi meclis-i meşveretde bu mektûbı kırâ'at idicek huzzâr-ı meclis fevka'l-gâye mükedder ve münfa'il ve cümlesinin kânun-ı derûnunda[1] âteş-i elem ve gazab-ı müşta'il[2] olarak bu vechile esâreti ihtiyâr itmekden ise bu diyârda helâk olmak evlâdır deyü bir ağızdan İngilizlerin bu teklîflerini redd itmeleri üzerine Kleber dahi askerin itâ'atsizlik (s.73) meslegine sâlik ve terk-i harb ile Fransa'ya avdete harîs ve mütehâlik olduklarından bahisle ben bu musâlahayı zâten sizin tezebzüb ve ıztırâbınızdan nâşî kabûl itmiş idim dimekle cümlesi biz ancak şurût-ı mün'akide üzerine buradan çıkabilürüz bizim için başka yol yokdur hemân sadr-ı â'zama teblîğ et ki Şâm hudûdına avdet itsün ve şurût-ı mün'akideye ri'âyet olunacağına dâ'ir İngiltere Devleti tarafından İsmit'e ta'lîmât-ı cedîde getürtsün yohsa bizi buradan çıkarmak düşmanlarımızın pençesine teslîm eylemek dimek olacağından bu sûretde biz dahi anınla muhârebeye mecbûruz dimişler Kleber zâten pek cesûr bir zât olub huzzârın böyle metânetini göricek son dereceye kadar bezl-i tâb ü tüvân[3] itmegi kaviyyen tasmîm iderek Fransa'ya avdetden ferâgat olundığma ve İskenderiyye'ye gitmek üzre hareket itmiş olan askerin i'âdesine dâ'ir her tarafa emirler göndermiş ve İsmit'den gelan tahrîrâtı (asker böyle küstâhlıklara muzafferiyyet ile cevâb virmeli hemân cenge hâzır olunuz) kelâmıyla bi't-tezyîl[4] tab' ve temsîl itdirerek askerine neşr itdirmiş ve bununla berâber Köse Mustafâ Paşa'yı yanına celble sadr-ı â'zam Arîş hudûdına çekilüb de ber-mûceb-i mukâvele Fransızların sâlimen Fransa'ya avdetlerine ruhsat i'tâsiçün İngilizlüler ile muhâbere eylemesi husûsunun kendüsüne teblîğ olunmasını tenbîh eylemiş ve Mustafâ Paşa kendüsünün dahi medhal ve tavassutı oldığı hâlde Reşîd Mustafâ ve Râsih Mustafâ efendilerin akd eylemiş oldukları mukâvelenin infisâhıyla[5] işin kesb-i müşkilât idecegini derk iderek azîm endîşe ve hayret ile Kleber'm yanından çıkub derhâl keyfiyyeti serdâr-ı ekreme inhâ itmişdir.

Serdâr-ı ekremin emeli muhârebesizce Mısır'ı istihlâs eylemek sûreti olarak bu mülâhaza üzerine akd-i mütâreke olunmuş idügünden büyük topları ve levâzımât-ı sâ'ireyi girûde bırakub sebük-bârca gelmiş ve ma'iyyetindeki askerin çoğı şuraya buraya dağılmış olub egerçi başında yine külliyyetlü galabalık var ise de yanında yeniçeri gibi oldukca bir mahalde az çok sebât idecek asker az olub sâ'ir galabalık hep aşâ'ir ve nefîr-i âınm gibi dirinti makûlesi askerden ibâret oldığı cihetle cenge girişmek istemez ise de orduya her tarafdan külliyyetlü halk gelüb tecemmu' itmiş ve bir ucı Adiliyye'ye gelerek Mısır'a üç sâ'at kadar takarrüb eylemiş oldığı ve serdâr-ı ekrem dahi Belbîs'den çıkub Hanke karyesine gelmek üzre bulundığı hâlde Mustafâ Paşa'nın tahrîrâtı kendüsüne vâsıl olmağla gerüye

1 Kânun-ı derûn: Gönül ateşi.
2 Gazab-ı müşta'il: Yanan gazap, tutuşan gazap.
3 Tüvân: Güç, kuvvet, dayanma, tahammül.
4 Bi't-tezyîl: İlave ederek, ekleyerek.
5 İnfisâh: Bozulma, hükümsüz kalma.

avdet dürlü erâcîfe[1] illet olacağına ve bunca Kölemen ve aşâ'ir-i Urbân ve sâ'ire başıbozuk askerden mürekkeb ve mahlût ve gayr-ı muntazam ve nâ-mazbût bir ordunun (s.74) hemân i'âdesi zâten müşkil bir keyfiyyet oldığına mebnî hemân Kleber'e hitâben (mâdemki müddet tamâm oldı çâresiz Mısır'dan çıkmanız lâzım gelür fakat Cize tarafında ikâmet idiniz ve bizden emîn ve mutma'in olunuz biz sizi gemilerinize irkâb[2] ile memleketinize îsâl eylerız İngilizler tarafından dahi bir şey yapılamaz ama çıkmayacak olur iseniz ben bunca asâkiri girüye i'âde idemem sonra kendü kanınıza kendünüz girıniş olursunuz) deyü va'd ve va'idi hâvi bir kıt'a tahrîrât-ı sâmiyye gönderüb Kleber bu tahrîrâtı lede'l-kırâ'a[3] gazaba gelerek (bu ne dimek bizim yapdığımız mu'âhede menkûz oldı zîrâ İngiliz Amirali bizim Fransa'ya avdetimizi tasdîk itmiş iken devletinden aldığı emr üzerine bizi esîr idecegini resmen beyân idiyor bizim şu hâlde buradan çıkmamız muhâldir hiç olmaz ise siz hemân Belbîs'e avdet ve İngilizler ile muhâbereye mübâderet idiniz) deyü redd-i cevâb itmekle serdâr-ı ekrem müte'essir ve çünki bu kadar galabalıkla fenâ-yı Mısır'a takarrüb itmiş iken avdet ayıb ve yanında küllî asker var isede böyle dirinti makûlesi askerle hâlinden me'yûs bir muntazam orduya galebe mahal-i şekk ü reyb[4] oldığından emrin beyninde müttereddid ve mütehayyir[5] olarak yine minvâl-i meşrûh üzre Kleber ile muhâbereye devâm ve bununla berâber müteferrik askerin cem'ine ikdâm itmekde olub Kleber ise böyle muhâbere ile geçen günleri ganîmet bilerek yola revân olan askerini i'âde ve mühimmât ve zahâ'irini tedârük ile işlerini tesviyye ve esbâb-ı harbiyyesini tehyi'e ve itmâm ve Mısır Kal'ası'na ve Özbek'deki konağına bir mikdâr asker vaz' ve bâkiyyesini cem' ile hâric-i Mısır'da nasb-ı hıyâm itdikden sonra Şevvâl'in yirmi altıncı Pençşenbe güni Köse Mustafâ Paşa'yı ve birde bu av[â]nda Fransa Cumhûruyla muhârib bulunan Avusturya Devleti'nin konsolosunu habs ve tevkîf idüb hemân ol gice Ordu-yı Hümâyûnı basmak niyyetiyle tedâbîr-i lâzimeye teşebbüs ve vakt-i hareketi bildirmek üzre üç top atılmasını tertîb eylemişdir.

Mu'allim Nikola Kleber'in ordusunı on sekiz bin ve serdâr-ı ekrem ordusunı altmış bin olmak üzre tahrîr ider Mösyö Tiyer Kleber'in ordusı on bin ve serdâr-ı ekrem ordusı yetmiş seksan bin idi dir lâkin Kleber akdemce Mısır ile İskenderiyye'den mâ'adâ mevâki'-i askeriyyeyi[6] tahliyye ve teslîm eylemiş oldığına ve İskenderiyye muhâfazasında küllî asker olmayub bâkî askeri ise hep Mısır'da müctemi' olarak bundan Mısır Kal'ası'yla Özbekiyye'deki sarâyının muhâfazasına bırakdığı asker nihâyet iki bin raddelerinde bulundığına nazarân bu kerre cenge sevk eyledigi askerin mikdârı yirmi bin kadar olmak lâzım geldiginden Nikola'nın rivâyeti sıhhate akrebdir serdâr-ı ekrem ordusı dahi fi'l-vâki' yetmiş seksan bin raddelerinde idiyse de (s.75) mukaddemâ bir haylîsi şuraya buraya dağılmış oldığından serdâr-ı ekrem yanında müctemi' olarak kalan asker ihtimâl ki altmış bine bile bâliğ olamaz idi ma'a-mâ-fîh asâkir-i İslâmiyye adedce Fransızlardan ziyâde ise de mu'allem ve muntazam olmayan asker her ne kadar çok olsa mu'allem ve muntazam bir

1 Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar, düzmeler.
2 İrkâb: Bindirme, bindirilme.
3 Lede'l-kırâ'a: Okuduktan sonra.
4 Reyb: Şüphe, zan, tereddüt.
5 Mütehayyir: Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.
6 Mevâki'-i askeriyye: Askeri mevkiler.

orduya mu'âdil[1] olamayacağı der-kârdır.

Kleber askerini fenn-i harb üzre ta'biyye ve süvârî hücûmuna mukâvemet idebilecek sûretde müte'addid murabba'lara münkasım olarak hareket itmek üzre tertîb ve tehyi'e itdikden sonra askerine hitâben (yoldaşlar Mısır ülkâsında şu ayaklarımızın basdığı yerlerden başka bir şey'e mâlik degiliz bir adım girü gidecek olsanız) nâ-bedîd olursunuz didiginde Fransız askeri bundan müte'essir ve herçi bâd-âbâd[2] yolunda fedâkârâne hareket itmek üzre emre muntazır olmuşlar idi el-hâsıl Fransızlar ehl-i İslâm'a nisbetle adedce az iseler de fenn-i harbde mahâretleri ziyâde ve girüde kendüleri içün câ-yı selâmet olmadığını bildiklerinden her biri fedâyîlik yolunda cenge âmâde idi.

Ordu-yı Hümâyûnun mukaddimesi makâmında bulunan Mısır Vâlîsi Nasûh Paşa fırkası ol gice Ordu-yı Hümâyûnun ilerüsünde Mısır'a karîb mahalde bulunub Kölemenlerin dahi çoğı berâber idi anlara karîb mahalde vâki' Matriye karyesinde dahi üç dört bin yeniçeri metris alub yanlarında birkaç bin süvâri dahi var idi.

Kleber'in tertîbi üzre birinci ve ikinci top atıldıkda çünki Kölemenler Fransızlar ile pek çok muhârebeler eylemiş olduklarından Fransa ordusunun usûl-i hareketine epeyce kesb-i ıttılâ'[3] eylemiş olmaları hasebiyle müteyakkız olarak hemân Murâd Beg Nasûh Paşa'ya (Fransızlar bize yakındır bu topların atılışına bakılur ise bizi basmak niyyetinde olmak gerekdirler gaflet itmeyelim asker hâzır bulunsun) deyü haber göndermesi üzerine Nasûh Paşa (bu kadar asker üzerine Fransızlar hücûm idemez beyhûde telâş itmeyiniz) deyü redd-i cevâb eyledigi esnâda hareket emrine alâmet olan üçüncü top dahi atılmağla ve Fransızların hareket ve hücûmları ta'ayyün itmekle asâkir-i İslâmiyye'nin hâzır olması içün emr virilmiş ise de tulû'-ı fecrden[4] mukaddem Fransızlar yetişüb çatmış ve hemân Matriye karyesine hücûm ve iktihâm itmişdir.

İşte asâkir-i İslâmiyye'yi ibtidâ Fransızların böyle hilâf-ı me'mûl[5] olarak tulû'-ı fecrden mukaddem bağteten hareket ve hücûmları şaşırtmış idi fakat Nasûh Paşa ma'iyyetindeki asâkir-i serî'ü'l-hareke[6] ve bahâdır-ı Osmânlu ve Kölemen süvârîsi olub hemân Nehr-i Nîl ile Fransız ordusı arasında Mısır'a doğrı segirtmeleriyle Kleber bunların üzerine bir mikdâr (s.76) süvârî irsâl ile sedd-i râh olmak istemiş ise de Fransız süvârîsi Osmânlu ve Kölemen süvârîsine mukâbil olmayub asâkir-i İslâmiyye bunları ihâta iderek kılıcla doğramağa başladıklarından Kleber anları tahlîs içün imdâdlarına avcı ve dragon bölüklerini göndermişdir lâkin girüden Ordu-yı Hümâyûn ile serdâr-ı ekrem gelüb yetişmeden Matriye karyesini almak kendüsünce ehemm ve akdem oldığından ol cihete ehemmiyyet virerek Ceneral Rinya'yı[7] Matriye üzerine sevk itdikde yeniçeriler izhâr-ı celâdet[8] ile karyeden çıkub ve Ceneral Rinya fırkası üzerine hücûm idüb Fransızlar ise keskin âteş itmekle yeniçerilerden bir haylî neferât şehîd ve mecrûh olmuş iken yüz çeviremeyüb gögüs gögüse gelerek kılıc

1 Mu'âdil: Müsâvi, eşit, denk.
2 Herçi-bâd-âbâd: Ne olursa olsun, ister istemez.
3 Kesb-i ıttılâ': Haberdar olma, bilgi sahibi olma.
4 Tulû'-ı fecr: Tan atması, güneşin doğması.
5 Hilâf-ı me'mûl: Beklenilenin tersine.
6 Serî'ü'l-hareke: Hızlı hareket eden, hareketi çabuk olan.
7 Ceneral Rinya: Jean Louis Ebénézer Reynier.
8 Celâdet: Bahadırlık, kahramanlık, yiğitlik.

ve bıçak oynamağa başlamış ise de Fransızların bir kolı süngi ile yeniçerilerin cebhesinden hücûm itdigi hâlde bir kolı dahi yandan hareket itmeleriyle yeniçeriler bozılub dağılmışlar. Ve iki kol birleşüb Matriye karyesi üzerine hücûm iderek süngi ile asâkir-i İslâmiyye üzerine düşdükleri gibi tarafeynden birçok telefât vukû'uyla asâkir-i İslâmiyye münhezim olarak Fransızlar Matriye karyesini zabt itmişler. Ve burada bozılan asâkir-i İslâmiyye dahi ovalara dağılub Nasûh Paşa fırkasıyla birleşerek Mısır'a doğrı gitmişler. Bunun üzerine Kleber girüden gelmekde olan serdâr-ı ekrem ordusuna sedd-i râh olmak üzere yeniçerilerin Matriye karyesinde bırakdıkları topları çivileyüb hemân ilerü hareket itmiş ve askeri dört murabba' kollara münkasım olarak iki kolı Ceneral Rinya ve dîger ikisi Ceneral Friban kumandasında olmak üzre ilerü yürütmüş idi.

Serdâr-ı ekrem Fransızların ber-vechi-i meşrûh Matriye karyesine hücûm itdiklerini haber aldığı gibi imdâda yetişmek üzere yanındaki asâkir ile serî'ân hareket eylemiş ise de anın vusûlünden mukaddem Fransızlar Matriye karyesini zabt ile ilerüye hareket eylemiş olduklarından Merc ve Serkus karyeleri arasında tarafeyn yek-dîgere musâdif ve mukâbil olarak ibtidâ top cengine mübâşeret olundukda bâlâda beyân olundığı üzre büyük toplar takımıyla girüde bırağılmış oldığından ve mevcûd çöpcilerin topçılukda mahâretleri olmadığından taraf-ı İslâmiyyân'dan atılan güllelerin Fransızlara çendân[1] te'sîri olmayub Fransız topcıları ise gâyet mâhir oldukları cihetle bizim toplarımızı mu'attal itmeleri üzerine hücûmdan gayrı çâre olmamağla bir fırka Osmânlu süvârîsi Ceneral Friban'ın murabba'ü'ş-şekl[2] kolları üzerine yıldırım gibi hücûm itmiş ise de sıcağın şiddetinden yerler derin derin yarılmış oldığından atlar istenilen sür'atde (s.77) işlemeyüb tamâm salkım menzilne geldikleri gibi Fansızlar tarafından def'aten yağmur gibi salkım ve misket yağdırılmağla bu süvârînin çoğı düşüb şehîd olmuşdur. Bunun üzerine serdâr-ı ekrem tarafından umûmen yürüyüş emri virilmekle asâkir-i İslâmiyye dört na'l segirdüb Fransızların murabba' kal'alarını ihâta ve her tarafdan hücûm itmişler ise de bu kal'alar dört tarafdan âteş püskürmekle asâkir-i İslâmiyye bunları bozub dağıdamadığından ric'ate mecbûr olmuşlar.

Ordu-yı Hümâyûnun bu vechile inhizâmında aşâ'ir-i Urbân hemân asâkir-i İslâmiyye'nin terk eyledigi zahâ'ir ve mühimmât ve sâ'irenin yağmâsına koyulmuşlardır.

Kölemenler Mısır'ın Fransalu yedinden istihlâsını isterler ise de kemâ-kân kendü kabza-i tagallüb ve tahakkümlerine geçürmek ârzûsunda olub Ordu-yı Hümâyûnun muzafferâne Mısır'a girmesinden dahi endîşe-nâk idiler ale'l-husûs Murâd Beg Mısır'ın Fransızlar yedinde bulunmasından ne kadar münfa'il ise asâkir-i Osmâniyye'nin gâlibâne Mısır'a girmelerinden dahi ol kadar müte'essir ve müte'ellim[3] oldığından bu muhârebede kendü askeriyle Ordu-yı Hümâyûnun bir cenâhında seyirci gibi bulunarak aslâ muhârebeye girişmeyüb ve Ordu-yı Hümâyûnun inhizâmında dahi askeriyle çöl tarafına giderek gözden nihâb olub Kleber ile uyuşacağını Fransızlara anlatmışdır.

El-hâsıl bu muhârebede sâdıkâne say' iden yalnız Osmânlu askeri olub fakat İbrâhîm Beg ma'iyyetindeki Kölemenler ile Nasûh Paşa fırkasına iltihâk iderek Mısır'a azîmet

1 Çendân: Gerçi, her ne kadar.
2 Murabba'ü'ş-şekl: Dört köşeli şekil.
3 Müte'ellim: Elemli, kederli, mahzun.

etmişdir. Her ne hâl ise Ordu-yı Hümâyûnun ol vechile teferruk ve teşettüti[1] üzerine serdâr-ı ekrem dahi çâresiz Belbîs'e ric'at ile müteferrik askeri orada toplamağa çalışmış ise de kâbil olamadığından Sâlihiyye'ye ric'at ile bozgun askerin bir mikdârını oralarda tevkîf edebilmişdir.

Kleber ise ol vechile galebeye nâ'il oldukdan sonra aslâ tevakkuf itmeyerek asâkir-i İslâmiyye'yi ta'kîbe müsâra'at ve ol gice Hanke karyesinde bir mikdâr ârâm ve istirâhat ve gece yarısı kalkub sabahleyin Belbîs'e muvâsalat ile kal'asını zabt itdikden sonra Sâlihiyye'ye doğrı azîmet eylemiş idi.

Şöyle ki: İlerüde Ceneral Rinya ve anın arkasında bi'z-zât Kleber ve en arkada Ceneral Beliyar[2] fırkaları müretteb olarak gitmekde idi serdâr-ı ekrem dahi Sâlihiyye'de tevakkuf ile oraya beş sâ'at kadar mesâfesi olan Karin karyesine bir mikdâr süvârî göndermiş oldığından Fransız ordusı oraya vâsıl oldukda mezkûr süvârî (s.78) fırkası Ceneral Rinya fırkasını ihâta ve tazyîk idecek Kleber anların imdâdına şitâb itmesi üzerine asâkir-i İslâmiyye Ceneral Rinya'yı bırağub Kleber üzerine gâyet şiddetlü bir hücûm ve Fransızların topları batarya şeklinde dizmelerine vakit virmeyüb topcılarını kılıcdan geçürerek topları zabt ile Kleber'i ortaya alub hemân takımıyla itlâf ve imhâ itmek üzre iken bir tarafdan Ceneral Rinya ve bu tarafdan Ceneral Beliyar yetişerek Kleber'i tahlîs itmişler.

Ve bunun üzerine asâkir-i İslâmiyye dahi sebât idemeyüb Sâlihiyye'ye ric'at ve anların perîşânlıkla ric'ati oradaki asâkire sirâyet itmegin artık Sâlihiyye'de dahi sebât olunamayub cümleten Katye tarîkiyle Arîş'e ve oradan Gazze'ye avdet olunmuşdur.

Kleber dahi öyle bir azîm muhâtaradan kurtuldukdan sonra yine tevakkuf itmeyerek hemân Sâlihiyye'ye azîmet idüb anın vusûlünden mukaddem ber-vech-i meşrûh serdâr-ı ekrem Gazze tarafına gitmiş oldığından bilâ-mezâhim[3] Sâlihiyye'yi dahi zabt itdikden sonra asâkir-i İslâmiyye'nin tekrâr gelüb geçememeleri tedâbîrine teşebbüs iderek Berrü'ş-şâm yollarına birer kol asker ta'yîn ve asâkir-i İslâmiyye elinden Dimyât'ı almak üzre Ceneral Lanos'ı ve Dimyât ile İskenderiyye arasının zabt u rabtı içün Ceneral Rampon'ı[4] irsâl idüb kendüsi dahi bâkî askeriyle avdet ve Mart-ı Efrencî'nin yirmi yedisinde Mısır'a muvâsalat eylemişdir. Gelelim Mısır'ın ahvâline.

Ber-vech-i bâlâ Matriye'de vâki' olan muhârebeden sonra Nasûh Paşa ve Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Osmân Efendi ve cebecibaşı ma'iyyetlerindeki süvârî ve bin kadar dalkılıc neferât ile ve İbrâhîm Beg iki bin kadar Kölemenler ile birlikde olarak dağ yoluyla Mısır'a azîmet etmişler idi.

Mısır ahâlîsi ise top ve tüfenk seslerini lede'l-istimâ'[5] köşe be-köşe tecemmu' itmege başladıklarında Nakîbü'l-eşrâf Seyyid Ömer Efendi ve emsâli eşrâf-ı belde dahi ahâlîden ve Mağaribeden harb u darba kâdir olanları istishâb ile Bâbü'n-nasr hâricinde vâki' tabyalarda mecâm-ı kâra muntazır olub durmuşlar idi işte bu hâlde Nasûh Paşa ve Osmân Efendi ve İbrâhîm Beg Bâbü'n-nasr'dan Mısır'a duhûl ile hemân buldukları Fransızları depelemege

1 Teşettüt: Ayrılma, dağılma, perişan olma.
2 Ceneral Beliyar: Augustin Daniel Belliard.
3 Bilâ-mezâhim: Sıkıntısız, eziyetsiz.
4 Ceneral Rampon: Antoine-Guillaume Rampon.
5 Lede'l-istimâ': Duyulduğunda.

başladıkların[d]an Fransızlar kal'aya çekilerek top ve tüfenk ile müdafa'aya kıyâm itmişlerdir. Bu sırada birtakım ser-seri makûleleri sâ'ir Hristiyanlara ve belki Fransa hidmetine girmiş olan ehl-i İslâm'a dahi ta'arruz itdiklerinden Nasârâ tâ'ifesi kâr-gîr mahallere kapanıp müdâfa'aya ibtidâr eylemişlerdir.

(s.79) Ol gice Mısır böyle bir karışık hâlde bulunarak ferdâsı Osmân Efendi yeniçerilerin Matriye'ye bıragub da Fransızların çivilemiş oldukları toplardan üç kıt'asını celb ve falya deliklerini açdırub Özbekiyye'ye nakl ile Ponaparte zamânından berü ser'asker sarâyı ittihâz olunan Elfî Mehmed Beg konağı üzerine top atmağa mübâşeret itmiş idi ki burası Fransızların hükûmet merkezi olmak hasebiyle burada bir kaç yüz mustahfiz nefer bırakmışlar idi çünki kal'anın zabtı su'ûbetlü oldığından evvel emirde burasının zabtıyla mustahfızlarının izâlesi elzem görülmüş idi ve fi'l-vâki' bunlar için câ-yı necât yoğ idi lâkin Kleber Merc karyesi pîşgâhında iken Mısır cânibinden top sesi işidüb Nasûh Paşa takımının Mısır'a girmiş olduklarını istidlâl[1] iderek derhâl Ceneral La Granj'ı dört tabur askerle Mısır'a i'âde itmekle ferdâsı öyle vakti La Granj Mısır'a yetişüb asâkir-i İslâmiyye'nin Özbekiyye'deki muhâcemesini men' itmişler ve kal'adan dahi câ-be-câ[2] Cemâliyye mahallesi gibi cem'iyyet-i asker olan mahallere top atılarak asâkir-i İslâmiyye iz'âc[3] olunmakda idi.

Osmân Efendi ashâb-ı hiref ve sanâyi' cümle derûn-ı Mısır'da bulunan topların falya deliklerini ta'mîre ve yeniden barut i'mâline azîm himmet iderek cebehâne isteyenlere hemân barut ve kurşun ile berâber biraz harclık dahi virirdi ümerâ-yı Mısıriyye'den Cedâvî Hasan Beg sabaha dek kol gezerek şehri muhâfaza ile halkı cenge teşvîk iderdi vak'anın ikinci güni Elfî Mehmed Beg dahi yetişüb Nasûh Paşa ve İbrâhîm Beg ile berâber Özbekiyye'de metris iderek ma'iyyetindeki Kölemenler haylî gayret ve şecâ'at göstermiş idi bâlâda beyân olundığı üzre Hicâz askeriyle gelüb Sa'îd içinde Fransızlarla haylî muhârebe itmiş olan Şeyh Geylânî dahi bu kerre meydâna çıkarak muhârebelerde haylî ikdâm ve gayret eylemişdir. Ancak kal'a Fransızların yedinde oldukdan başka Özbekiyye'deki müstahkem yerlerde dahi tahassun eylemiş olduklarından ve ehl-i İslâm yedinde böyük top ve humbaralar olmadığından asâkir-i İslâmiyye'nin dilîrâne hücûmları müsmir ve mü'essir olamaz idi ve Kleber ber-vech-i meşrûh Belbîs'e muvâsalatında ehl-i İslâm'ın Mısır'ı zabt eylediklerini istihbâr itmekle Ceneral Friban'ı dahi beş tabur askerle imdâda göndermiş idügünden Mısır'da Fransızlar kuvvet bulmuş idi.

Müte'âkiben Kleber dahi gelüb Özbekiyye'de sarâyına dâhil oldukdan sonra şehri ihâta ve hâric ile muhâberesini kat' ile tazyîka ibtidâr eylemişdir.

Ve bir aralık Mısır'daki ehl-i İslâm'a imdâd içün Ordu-yı Hümâyûndan dahi asker **(s.80)** gönderilmiş isede turuk ve ma'âbir[4] mesdûd oldığından Mısır'a vâsıl olamamışdır. Bâlâda iş'âr olundığı üzre Murâd Beg Ordu-yı Hümâyûnun bir cenâhında bulunmuş ise de ceng itmeyüb ordunun inhizâmında[5] dahi Deyru't-tîn nâhiyesine firâr itmiş idi. Bu kerre Mısır'a vürûd ile imdâd eylemesi içün kendüsüne haber gönderildikde bulundığı

1 İstidlâl: Bir delîle dayanarak bir husus hakkında hükme varma.
2 Câ-be-câ: Yer yer.
3 İz'âc: Rahatsız etme, can sıkma.
4 Turuk ve ma'âbir: Yollar, köprü ve geçitler.
5 İnhizâm: Hezimete uğrama, bozulma, alt olma, yenilme; bozgunluk.

mevki'in muhâfazasıyla meşgûlüm ve Ordu-yı Hümâyûna haber gönderdim anın cevâbına muntazırım deyü i'tirâz itmiş idi. Hâlbuki hıyânet-i cibilliyyesi iktizâsınca Fransızlarla hafî muhâbereye ibtidâr idüb bir mikdâr maktû' virgü i'tâ itmek şartıyla Sa'îd vâlîligi kendüsüne ihâle olunmak üzre Kleber ile ittifâk eylemiş ve bu sûretle Sa'îd kıt'ası kendüsüne terk ve teslîm olunmuşdur. Bunun üzerine Murâd Beg Fransızlarla birleşüb asâkir-i İslâmiyye aleyhinde hareket iderek Dervîş Paşa'yı Sa'îd'den çıkarmak üzre ol tarafa azîmet eylemişdir. Ve Fransızlar derûn-ı şehre top ve humbara atmakdan hâli olmadıkları cihetle pek çok ebniyye-i âliyye harâb olundığından ehl-i İslâm kemîn-gâh[1] ve surâhlarda[2] ikâmete mecbûr olmuşlar idi ve Mısır'a bir tarafdan gelüb giden olmadığından ziyâdesiyle kâht ü galâ[3] zuhûr itmiş idi. Mısır şehri sekiz gün böyle herc ü merc oldukdan sonra Kleber top ve tüfenk i'mâlinden ferâgatle Osmânlu askeri Mısır'dan çıkub sâlimen Ordu-yı Hümâyûna îsâl olunmak üzre akd-i mukâvele içün ba'zı meşâyihi celble Osmân Efendi'ye haber göndermiş ve o dahi mukâveleye girişmiş ise de söz ayağa düşüb ahâlî ceng isteriz deyü meşâyihin üzerine hücûm itdiklerinden mütâreke kâbil olmayub yine köşe be-köşe derûn-ı Mısır'da muhârebeye başlandığı gibi Bulak ahâlîsi dahi metrisler i'mâliyle cenge kıyâm itmişler.

Bu esnâda ise Bahriyye kıt'ası taht-ı itâ'ate girmiş oldığından Ceneral Rinya dahi ma'iyyetindeki fırka-i askeriyye ve mühimmât-i kesîre ile Mısır'a vâsıl olarak Fransızların kuvve-i harbiyyeleri ikmâl olunmuş idi. Binâ'en-aleyh Kleber hemân Bulak üzerine bir hücûm tertîb itmekle Fransızlar yürüyüş ile Bulak derûnuna girüb ahâlî dahi müdâfa'a iderek her mahallede bir kanlu ve şiddetlü muhârebe başlamış ve bu arada harîk zuhûruyla her tarafa sirâyet iderek Bulak kasabası ser-tâ-ser[4] âteş kesilerek ahâlîyi şaşırmış oldığından çâresiz ahâlî istimân idüb Kleber dahi amân virmiş ise de Fransız askeri Bulak'da buldukları emvâl ve eşyâyı yağmâ iderek ahâlîyi uryân itmişlerdir.

Mısır ahâlîsi bu hâlât-ı müdhişeyi karşudan temâşâ iderek müte'essir oldukları hâlde Fransızlar Mısır üzerine dahi şiddetlü hücûmlar idüb gâyet şiddetlü bir muhârebeye başlandığı esnâda Özbekiyye civârında ba'zı rü'esâ-yı İslâm'ın merkez-i ictimâ'ı olan **(s.81)** bir hâneyi Fransızlar lağım ile atub birçok ehl-i İslâm'ı itlâf ile berâber her tarafdan memleket üzerine hücûm itdiklerinden köşe be-köşe şiddetlü muhârebeler vukû'ıyla tarafeynden pek çok âdemler telef ve dört yüz kadar hâne muhterik olmuşdur. Ve gice irişüb muhârebe tevkîf olunmuş ise de artık ahâlîde dahi tâb ü tüvân kalmayub sulhe rağbet eylediklerinden ve Kleber tarafından dahi üç gün mehl ile mütâreke olunarak musâlaha teklîf olundığından Nasûh Paşa ve Osmân Efendi ve İbrâhîm Beg Osmânlu askeriyle berâber Mısır'dan çıkmak üzre karâr virilerek evâsıt-ı Nisan'a musâdif olub Zi'l-hicce gurresi olan Cum'a güni Osmânlu takımıyla berâber ümerâ ve zâbitân ve ba'zı â'yân-ı Mısır dahi Mısır'dan çıkub (Bu nev bahârda ancak açıldı lâle ü dağ. Küşâd-ı gonca-i dil kaldı bir bahâra dahi) zemzemesiyle Ordu-yı Hümâyûn cânibine âzim olmuşlardır.

Üç gün mütâreke ile berâber eyyâm-ı muhârebe ve muhâsara otuz yedi gün olub bu müddet zarfında ahâlî-i Mısır'ın çekdikleri ta'b ve meşakkat kâbil-i ta'rîf ve beyân degildir

1 Kemîn-gâh: Pusu yeri, pusu tutulan gizli yer.
2 Surâh: Gizli, saklı delikler ve gedikler, pusu yeri.
3 Kaht ü galâ: Kıtlık ve pahalılık.
4 Ser-tâ-ser: Baştan başa, hep, bütün.

hele Mısır'da bunca ebniyye-i âliyye[1] ve asâr-ı kadîmenin[2] münhedim ve şehrin harâb olması azîm te'essüfi mûcib olan hâlâtdandır.

Fransızlar hürriyyet ve medeniyyet dâ'iyyesiyle meydâna çıkmış iken memleketlerinde bu kadar kan dökdüklerine kanâ'at itmeyüb de birkaç şahsın ve belki bir zâtın ağrâz-ı mahsûsası içün Mısır çöllerinde ifnâ-yı vücûd ve bunca asâr-ı innârı harâb ve nâbûd eylemeleri garîb ma'nâdır. Bu sûretle Mısır yine Fransızların kabza-i tasarrufuna geçerek Kleber tarafından ahâlî hakkında afv-ı umûmî i'lân olundı ancak on milyon frank nefs-i Mısır'dan ve sekiz milyon frank dîger kazâ ve nâhiyelerden cerîme almış ve bu mebâliğin istîfâsı içün ahâlî hakkında pek ziyâde zulm ve ta'addîler vukû'a gelmiş ve bu esnâda Murâd Beg dahi Dervîş Paşa'yı Sa'îd'den tard idüb Ordu-yı Hümâyûn içün Dervîş Paşa'nın cem' eylemiş oldığı emvâl-i kesîre ile berâber dört bin koyun dahi Kleber'e takdîm eylemişdir ve ber-minvâl-i sâbık Mısır'ın tahliyyesi içün yapılmış olan mukâvelenâme hükmünce Fransızlar alub götürmek üzere serdâr-ı ekrem tarafından tertîb olunan yetmiş kadar sefâ'in-i ticâriyye birçok emvâl ve eşyâyı hâmil oldukları hâlde İskenderiyye Limanı'na girmiş oldıklarından Kleber bunları dahi zabt ve fürûht[3] itdirmiş idi.

Bu sûretle Kleber muzâyaka-i mâliyyesini def' idüb idâre-i dâ'imiyyesine kâfi vâridât dahi tertîb iderek İskenderiyye'de istihkâmât-ı cesîme inşâsına ve sâ'ir kule ve tabyaların ta'mîrine ibtidâr eylemiş ve taburlarının noksânını Kıbtî ve sâ'ir Nasârâ tâ'ifesinden(s.82) ve Darfur'dan iştirâ olunan siyah kölelerden tedârük eylediği neferât ile tamâmlamış ve Ponaparte'nin Fransa'da ser-kâra geçdigi haberi alınarak karîben Mısır'a imdâd idecegi ümîdi ile Fransız ordusı yeniden Mısır'da yerleşmişdir.

İngiltere Devleti ber-vech-i meşrûh Kleber'in mübâlağalu tahrîrâtına aldanarak serdâr-ı ekremin akd eyledigi mukâveleyi redd ile Mısır ülkâsındaki Fransızları kâmilen esir itmek emeline düşmesi üzerine işin bu perseye geldigini lede'l-istihbâr artık Amiral İsmit'in inhâsına i'timâd ile ber-mûceb-i mukâvele Fransızların Fransa'ya avdetlerine râzı olarak İsmit'e bu yolda me'zûniyyeti hâvi ta'lîmât göndermiş ise de bu kerre Fransızlar Mısır'ı terk itmekden ferâgat idüb Ponaparte Fransa'dan Mısır'a imdâd idebilmenin çâresini cüst-cû' bulunmuşdur.

Vukû'ât-ı meşrûhadan nâşî bu sene dahi Mısır'dan mahmil-i şerîf gidemeyüb kisve-i beyt-i mükerrem yine Dersa'âdet'de i'mâl ve mahmil-i Şâm ile irsâl ve Emîrü'l-hâc Azmzâde Abdullâh Paşa ile irsâl olunmuşdur.

Cumâde'l-ûlâ gurresinde Mu'cin'deki hacer-i ahmer sirkat olunub hemân ol gün Mekke-i Mükerreme'de hastalık zuhûr ile her gün vefeyât vukû'bulmağa başladı ve gitdikce ziyâdeleşerek evâhir-i Ramazân-ı şerîfde vefeyât-ı yevmiyyenin mikdârı kırka bâliğ oldı evâhir-i Zi'l-ka'de'de mezkûr hacer-i mübârek meczûbü'l-şekl[5] bir şahsın terekesinde zuhûr ile yerine vaz' olununcaya dek bu beliyye mürtefi' olmadı deyü Mekke Mü'verrihi

1 Ebniyye-i âliyye: Devlet binaları, devlet yapıları.
2 Asâr-ı kadime: Eski eserler.
3 Fürûht: Satma, satım, satış.
4 Cüst ü cû: Arayıp sorma.
5 Meczûbü'ş-şekl: Şekli tuhaf olan, şekli bozuk olan.

Abdüşşekûr Efendi beyân itdikden sonra sikadan[1] olmak üzre rivâyet idüb dir ki mukaddemâ bir def'a Beyt-i Mükerrem'in taşlarından birini bir şahs sirkat itmekle her tarafda vebâ zuhûr iderek bulunub da yerine vaz' olunmadıkca ber-taraf olmamış oldığı mervîdir hele bu Hacer-i Ahmer vak'asını gözümüz ile gördük ehl-i Mekke dahi şâhiddir ve bunı sirkat iden illet-i sevdâya mübtelâ bir şahs olub fukarâya pek çok mâl tasadduk[2] iderdi şu hâle nazarân Hacer-i Ahmer'i sirkat itmesi mücerred sû'-i akl ve reviyyeti hasebiyle teberrük garazına mebnî olmak gerek idi ne hâl ise vefâtında hacer-i mezkûr terekesinde zuhûr ile Mu'cin'e vaz' olunub bu beliyye zâ'il oldı.

Mu'cin bâb-ı Beyt-i Mükerrem'in cânib-i yesârında bir çukur mahal olub Hazret-i İbrâhîm alâ-nebeyyinâ ve aleyhi's-selâm Hazretleri Beyt-i Mükerrem'i binâ ider iken çamurını burada yoğurır imiş deyü mervîdir ve bu mahall şimdi mermer ile mefrûş[3] olub vasatında dahi Hacer-i Ahmer mevzû' ve merkûzdur. Ve hâlâ sarılık illetine devâ olmak üzre halk anı dilleri ile lems eylemekdedir.

(s.83) Ber-minvâl-i meşrûh Fransızlar artık Mısır'dan çıkmamak üzre istihkâmât-ı âzîme inşâsına kıyâm ve kuvve-i harbiyyelerinin ikmâline ikdâm idüb serdâr-ı ekrem dahi tekrâr Mısır'a hücûm itmek üzre Ordu-yı Hümâyûnun ikmâl ve levâzımâtına ihtimâm itmekde idi. Fakat bu esnâda Vehhâbîlerin kuvvet ve satveti tezâyüd iderek Haremeyn tarafına tahattîye başlamışlardır.

Vekâyi'-i Sene 1215

Binâ'en alâ-zâlik on beş senesi hilâlinde Emîr-i Mekke Vehhâbîlerin havfından nâşî Tâ'if Kal'ası'nı ta'mîr itdirmek ve Mekke-i Mükerreme dağlarının ba'zılarında burclar yapdırmak ile meşgûl bulunmuşdur.

Ve sene-i merkûme Muharremi'nde Cidde Vâlîsi ve Medîne-i Münevvere Muhâfızı Sadr-ı esbak Koca Yûsuf Paşa vefât itmişdir. Vehhâbîlerin Harameyn cânibine tahattî-i bagiyâneleri anın zamânında zuhûra gelmiş oldığından bu kerre vefâtıyla Haremeyn ahâlîsi izhâr-ı memnûniyyet itmişlerdir.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Gürciyyü'l-asl olub Tersâne-i Âmire'de bin yüz altmış bir senesi hengâmında Liman Re'îsi Hasan Kapudan'ın abd-i müşterâsı oldığı hâlde hüsn-i hidmetine mükâfâten âzâde olunmuş ise de efendisinin vefâtına kadar hidmetine muvâzabet[4] ile isbât-ı sıdk ve sebât eylemiş ve ba'dehu kışın Kasımpaşa'da kâ'in Zincirlikuyu'da kahvecilik ile ta'ayyüş ider ve yazın Donanma-yı Hümâyûn ile gidüb gelerek ticâret eyler ve ba'zı ashâb-ı sermâye ile akd-i şirket-i madârebe[5] iderek Mısır'a dahi gidüb gelür imiş yetmiş sekiz senesinde Gâzî Hasan Paşa riyâle kapudanı iken müşârün-ileyhe sermâye virüb ticâretini begenmekle kapudan paşa oldığında kendüye hazînedâr ve ba'dehu kapucıbaşılık

1 Sika: Güven, emniyet, güvenilir, inanılır kimse.
2 Tasadduk: Sadaka olarak verme.
3 Mefruş: Döşenmiş, döşeli, serilmiş.
4 Muvâzabet: Durmadan çalışma, uğraşma.
5 Akd-i şirket-i madârebe: Bir yandan sermaye, öte yandan emek konularak kurulan şirket.

rütbesi ile kapu kethüdâsı idüb bu münâsebetle mâbeyn-i hümâyûna âmed ü şüd esnâsında Hazîne Vekîli Osmân Ağa'ya intisâb iderek anın himmetiyle doksan dokuz senesinde uhdesine rütbe-i vezâretle Mora muhassıllığı tevcîh buyurulmuş ve iki yüz târîhinde makâm-ı Sadâret-i uzmâya gelmiş idi. Kendüsünün vukûfsuzluğu ve hem-zebânı olan Şeyhü'l-islâm Müftî-zâde Ahmed Efendi'nin ta'assub-ı bâridi hasebiyle iki yüz birde Rusya seferini açub ve Nemçelü dahi i'lân-ı harb itmekle ne tarafa hareket idecegini şaşırub nihâyet Nemçe üzerine hareket ile bidâyet-i emrde galebeye mazhar olmuş ise de netîcesinde sermâyedce zarar itmiş ve Sultân Selîm'in cülûsundan iki ay sonra azl ve uhdesine Sivas eyâleti ile Vidin ser'askerligi ihâle kılınmış idi. Gâzî Hasan Paşa sadârete geldikde sâhib-i terceme uhdesine deryâ kapudanlığını tevcîh eylemiş ise de Dersa'âdetce tengî-i vakit[1] bahânesiyle **(s.84)** kapudanlığından sarf-ı nazar olunarak Vidin ser'askerliginde ibkâ ve beş senesinde uhdesine Bosna vâlîliği tevcîh idilmiş iken çok geçmeksizin sâniyyen Sadâret-i uzmâ ile kâm-revâ kılınmağla küşâdına bâ'is oldığı seferi kapadub altı senesi hilâlinde Dersa'âdet'e avdet itdikden sonra müte'âkiben azl ile Anapa muhâfızı nasb olunmuş idi. İki yüz yedide me'mûriyyeti Cidde vâlîligine tahvîl ile uhdesine Medîne-i Münevvere muhâfızlığı ihâle olunub bu kerre ber-vech-i bâlâ orada ecel-i mev'ûdıyla vefât eylemişdir.

Câvid Beg Hadîkatü'l-vüzerâ zeylinde müşârün-ileyhin irtikâb ve mezâliminden bahs ider ve sikadan menkuldür ki iki yüz on yedi aded izâle-i bikre[2] muvaffak oldum dir imiş deyü mebahs-ı kadh ve zemmini tezyîl eyler tecâveza'l-lâhu an-seyyi'âtihî ve'l-uhdetü ale'r-râvî Mekke Müverrihi Abdüşşekür Efendi dahi müşârün-ileyhin Medîne'de vefât haberinin Mekke-i Mükerreme'ye vürûdını beyân sırasında dir ki Yûsuf Paşa Haremeyn'in harâbına bâ'is olan Vehhâbîlerin takviyyetine bâdî oldığından anın vefâtıyla herkes memnûn oldı. İntihâ. Lâkin kendüsünün kethüdâsı olub mu'ahharen rütbe-i mîr-i mîrânî ile Medîne-i Münevvere muhâfızı olan Mehmed Sa'îd Paşa'nın Dersa'âdet'e gelmiş olan bir kıt'a tahrîrâtında Yûsuf Paşa'nın Vehhâbîleri taltîf ve istimâlet yolunda kullanarak hüsn-i hidmet eylemiş oldığı mündericdir.

Ve Bahr-i Süveyş'deki İngiliz amiralinden ol vakit Dersa'âdet'de mukîm İngiliz ilçisine gelmiş olan tahrîrâta nazaran Yûsuf Paşa'nın vefâtı üzerine ol havâlîde nüfûz-ı Devlet-i Aliyye'nin haylî tedennî eylemiş oldığı anlaşılur tahrîrât-ı mezkûrenin sûreti zîrde (12) rakamıyla îrâd olunur.

Her ne hâl ise Yûsuf Paşa'nın vefâtı üzerine ashâb-ı iktidârdan birinin cânib-i Hicâz'a me'mûr ve i'zâmı lâzım gelüb ancak Mısır yolı mesdûd ve Cezîretü'l-arab'da dahi Vehhâbîlerin tasallutı günden güne mütezâyid oldığından çöl ahvâline ve aşâ'ir-i Urbân'ın tavr ve mişvârına[3] vukûflı vüzerâdan birinin me'mûriyyetine lüzûm görülmekle serdâr-ı ekremin telhîsi mûcebince ma'a eyâlet-i Habeş Cidde sancağı ve Medîne-i Münevvere muhâfızlığı Diyârbekir Vâlîsi Şeyh-zâde İbrâhîm Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

El-hâsıl sene-i sâbıkada Mısır'ın ahvâli harb ve ihtilâl üzerine güzâr eylemiş oldığı gibi Hicâz tarafı dahi rahatsız bir hâlde bulunmuşdur.

Ve Fransızlar tekrâr Mısır'da yerleşmiş olduklarından Kleber tarafından yine Ahmed

1 Tengî-i vakt: Darlık zamanı, zaman darlığı.
2 İzâle-i bikr: Bekâret bozmak.
3 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.

Arîş Mısır kadısı nasb olunarak Muharrem'in yirmi birinci güni Fransız ümerâ ve küberâsı alây ile kendüsüni mahkemeye îsâl eylemişler.

(s.85) Ve ol gün bir vak'a-i garîbe-i nâdire zuhûra gelmişdir. Şöyle ki: Ceneral Kleber Ozbekiyye'de sâkin oldığı hânenin ta'mîri keyfiyyetini ordu mi'mârına ta'rîf iderek bağçede gezerken bir şahs zuhûr ile maslahatlu tarzmda Kleber'in yanma yaklaşub arzuhâl virmekle Kleber bu kâğıda ihâle-i nazar itdigi esnâda yanında mahfî[1] olan hançer ile birkaç def'a göğsüne darb itdikde mi'mâr elindeki degnek ile birkaç kerre merkûmun başına darb eylemiş ise de merkûm anı dahi hançer ile yaralayub kaçmışdır Kleber bî-hoş olarak yere düşüb birkaç dakîka sonra fevt olmuşdur kâtil ise oradan firâr ile civârda vâki' bir bosta[n]a girüb ihtifâ eylemiş idi mi'mârın feryâdını işiden asâkir yetişüb keyfiyyete muttali' olduklarında hemân etrâfa dağılarak önlerine gelanı tutmağa başladıkları sırada pençereden bir karı kâtilin firâr itdigi mahalli görüb haber virdiginden hemân kâtili ahz ve ihzâr itmeleriyle lede'l-istintâk[2] ismi Süleymân ve müvelledi Haleb ve sinni yirmi dört ve kendüsi bir kâtib-i Arabî olub mukaddemâ bir def'a daha Mısır'a vürûd ve üç sene ikâmet ile Câmi'-i Ezher'de tahsîl-i ulûm eylemiş idügüni hikâye ve serdâr-ı ekremin bunda medhali varmıdır deyü su'âl olundukda anın haberi olmayub mücerred kendü sun'î oldığını ifâde eyledikden sonra darb ve işkence olunması üzerine Ordu-yı Hümâyûn Mısır'dam Şâm'a ric'at itdikde Kleber'i katl için yeniçeri ağasının ta'lîmiyle Gazze'ye gelüb oradan hicân ile Mısır'a gelmiş ve otuz gün mürûrunda bu işi işlemiş oldığını söylemiş ve ahâlî-i Mısır'dan kimesneye ifşâ-yı sır idüb itmedigi lede's-su'âl Câmi'-i Ezher müderrislerinden Mehmed Kudsî ve Seyyid Ahmed Vâlî ve Şeyh Abdullâh Gazzî ile Şeyh Abdülkâdir Gazzî nâm dört zâta söyleyüb anlar egerçi bu işden vazgec deyü nasîhat itmişler ise de anları dinlemeyüb icrâ-yı merâm eyledigini ifâde eylemiş olmasıyla müderris efendiler lede't-taharrî[3] üçi der-dest olunub dördüncisi bulunamamışdır bunun üzerine Süleymân Ağa'nın hayyen bir eli ihrâk olundukdan sonra kazığa urulmuş ve bu üç müderris dahi Fransızluya ihbâr-ı keyfiyyet itmedikleri cihetle cânî add olunarak başları kesilmişdir. Rahmetullâhi aleyhim rahmeten vasi'eten.

Fransızlar hürriyyet ve medeniyyet da'vâsıyla cihânı alt üst itmege kalkışdıkları hâlde Arabistân cânibinde çöl aşîretlerinin itmedikleri pek çok mu'âmelât-ı vahşiyâne icrâ eyledikleri gibi bu kerre dahi Süleymân Ağa'ya azîm işkence itdiler hâlbuki işkence tahtında olan istintâka aslâ emniyyet olunamaz binâ'en-aleyh ibtidâ kimesnenin bunda medhali olmadığını beyân itdikden sonra yeniçeri ağasının ta'lîmiyle oldığını söylemesi işkence elininden **(s.86)** kurtulmak içün olmak ihtimâline mebnî oldığından şâyân-ı vüsûk ve i'timâd olamaz ve Süleymân Ağa'nın i'dâmı her devletin kânûnuna muvâfık ise de yakmak ve kazığa urmak kâ'ide-i medeniyyet ve insâniyyetin hilâfı ve müderris efendiler Süleymân Ağa'ya bu niyyetden vazgec deyü nasîhat eylemiş oldukları tahakkuk itmiş iken cânî addiyle i'dâmları milel-i mütemeddine kânûnlarına münâfîdir diyelim ki ol vaktin hükmünce sâ'ire ibret olacak icrâata lüzûm görmüşler buna Süleymân Ağa'nın i'dâmı kâfî idi ve tutalım ki Fransızlar kendülerine câsûsluk itmek üzre Mısır âhâlîsini mecbûr itmek içün müderris efendiler hakkında dahi velevki bi-gayr-ı hakkın olsun bir cezâ tertîbine lüzûm görmüş

1 Mahfî: Gizli, saklanmış.
2 Lede'l-istintâk: Sorgulandığı, ifadesi alındığı zaman.
3 Lede't-taharrî: Arama yapıldığında.

olsunlar bâri habs ve nefy ile tehdîd itmeliydiler yohsa bunların i'dâmına kadar gitmeğe insâniyyetsizlikden ve merhametsizlikden başka bir vech bulunamaz.

An'ane ile mazbût olan rivâyât-ı mahalliyyeye nazarân işbu Süleymân nâm merd-i dilîr Haleb şehrinde vâki' Müstedâm Beg mahallesinde sâkin Osmân Ağa nâm zâtın oğlu imiş ve bunların ecdâdı Kilis kazâsına tâbi' Cum nâhiyesinde vâki' Göken karyesinde Kubad Beg hânedânından oldığı hâlde büyük babaları Haleb'e gelüb ol vaktin ashâb-ı nüfûzundan Çelebi Efendi'ye hidmet iderek bu münâsebetle Haleb'de tavattun idüb kalmışdır Süleymân'ın vâlidesi vefât itdikde pederi Osmân Ağa bir câriye alub Süleymân Ağa bir sebebden dolayı câriyeye gücenerek elindeki kalemtıraşı atmış ve kazâra kalemtıraş câriyenin boğazına isâbet ile câriye fevt oldığından Süleymân Ağa nâdim ve elinden böyle bir kaza zuhûr itdiginden nâşî mükedder ve müte'ellim olarak terk-i diyâr idüb gitmiş ve Mısır'a varub bir müddet Câmi'-i Ezher'de tahsîl-i ulûm itmiş idi bu esnâda Berrü'ş-şâm tarafında ser-serî gezerken Ordu-yı Hümâyûnun münhezimen avdetinde dîn karındaşlarının düçâr oldukları felâket ve ızdırâbı görüb müte'essir olarak cümlesinin intikâmını almak ve bu vechile kendüsünün cürmüni afv itdirecek bir amel-i hayr işlemiş olmak üzre Fransızların ser'askerini i'dâm itmegi tasmîm iderek Mısır'a gelüb ber-vech-i meşrûh Kleber'i i'dâm ile icrâ-yı merâm itmişdir fakat bu uğurda Câmi'-i Ezher müderrislerinden üç bî-günâh zât dahi anınla berâber şehîd olub gitmişdir.

Mu'allim Nikola târîhinde dir ki Ordu-yı Hümâyûnun teferruk ve inhizâmı memâlik-i İslâmiyye'ye dehşet ve irticâc getürmekle ehl-i İslâm'ın üzerinden bu ârı izâle içün asrın ukalâsı çâre aramağa başladılar ol vakit Kudüs'de Haleb ahâlîsinden ve yeniçeri ağalarından Ahmed Ağa nâmında biri olub Fransızların ser'askerini bir takrîble i'dâm itdirmek üzre (s.87) bir fedâyî arardı ol aralık Halebli Süleymân nâmında birini buldı ki arslan gibi cerî ve fettâk[1] ve kaplan gibi visâb ve çâlâk[2] bir merd-i neberd-i bî-bâk[3] idigünden bir hidmet-i dîniyye olmak üzre bu emr-i hatîri müte'ahhid oldı ve bu niyyet ile Kudüs'den Gazze'ye gelerek yine Haleb ahâlîsinden ve yeniçeri ağavâtından Yâsîn Ağa ile görüşüb mâ-fî'z-zamîrîni ana keşf itdikde Yâsîn Ağa dahi anı teşcî'[4] ile kendüye kırk aded esedî guruş virmiş idi işte bu hâl ile Süleymân Ağa Mısır'a gelüb Câmi'-i Ezher'e dâhil oldukdan sonra Kleber'in arkasında dolaşarak fırsat gözetmekde oldığı hâlde ber-vech-i meşrûh Şeyh Arîşî'yi kadı nasb ile âlay ile mahkemeye gönderdigi gün bağçede tenhâ kaldığı vakti Süleymân Ağa fırsat ittihâz ile niyyetini icrâ eylemişdir.

Kleber'in i'dâmı üzerine Reşîd kumandânı olan Ceneral Abdullâh Manu[5] kademe binâ'en ser'askerlige intihâb olunmağla Mısır'a gelüb hall ve akd-i umûra mübâşeret eylemişdir bu Ceneral Meno mukaddemâ ca'lî[6] olarak Müslümân olub hattâ Reşîd kasabasından bir ehl-i İslâm kızını dahi tezevvüc[7] itmiş idi binâ'en-aleyh Abdullâh deyü tesmiye olunmuşdur.

1 Fettâk: Çok adam öldürmüş, kanlı katil.
2 Çâlâk: Çevik, tez canlı.
3 Merd-i neberd-i bî-bâk: Korkusuz savaşçı.
4 Teşcî': Cesaret verme, verilme, gayrete getirme, getirilme.
5 Ceneral Abdullâh Meno: Jacques-François de Menou, baron de Boussay.
6 Ca'lî: Uydurma, samimi olmayan, sahte, düzme ve taklid.
7 Tezevvüç: Evlenme.

Bundan sonra Fransızlar bir mertebe daha ehl-i İslâm'dan tehâşî ve ihtirâz üzere olub Abdullâh Meno dahi hânesine kapanarak meşâyih ile çendân görüşmez oldı ve Câmi'-i Ezher fitne ikâzına bir meşveret-gâhdır deyü mücâvirîni oradan tard ile kapularını kapatdı ve Hâkim Biemrillâh'ın Bâbü'n-nasr kurbunda olan meşhûr câmi'ini hedm ile yerine bir büyük burc binâ itdirdi ve Mısır ahâlîsi üzerine ağır virgüler tard ile emr-i istîfâsında ol kadar cevr ve ta'addî olunmuş ki ahâlî-i Mısır bayağı cânlarından bî-zâz olmuşlar idi.

Â'yân ve eşrâf-ı beldeden ba'zıları diyâr-ı uhrâya hicret itmekle ahâlîden çoğı şuraya buraya hicret itmek üzre cimâl ve bigâl[1] tedârüküne kalkışdıkları ma'lûm olıcak Ceneral Meno tarafından men' olunarak her kim bilâ-ruhsat Mısır'dan çıkub giderse emvâl ve emlâkı müsâdere olunacağı i'lân olunmuşdur.

El-hâsıl Ceneral Kleber Ponaparte'nin müttehazı olan meslek ve usûle asla halel getürmeyerek idâre-i umûr-ı cumhûr iderdi amma Ceneral Meno bu usûlün çoğunı tagyîr ile hod-serâne[2] bir meslek ittihâz itdi anın bu tavrı ise Fransa rü'esâsı beyninde teferruk-ı kelime ve ihtilâf-ârâyı mucib olmuşdur.

Hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Köse Mustafâ Paşa Dimyât'a gönderilüb biraz vakit orada ikâmetden sonra vefât eylemişdir.

Şecî' ve mukaddem bir zât olub Ebû Hûr vak'asında şecâ'atini â'dâsı bile pesend itmiş idi (s.88) ne çâreki gerek anın ve gerek ma'iyyetindeki askerin şecâ'atleri Ponaparte'nin icrâ itdigi manevralara ve kemâl-i mahâretle gösterdigi sanâyi'-i harbiyyeye karşu müsmir ve müfîd olamadı. Ve bir asker ne kadar şecî' olsa mu'allem ve muntazam asker karşusunda netîce-i harbi kazanabilmesi pek müşkildir yeniçeriler nizâm-ı askerînin îcâdını istemezlerdi lâkin bu kerre zuhûra gelan Fransız muhârebelerinde dahi ta'lîm ve intizâmın lüzûm ve fâ'idesini re'yü'l-ayn görüb tasdîk itdiler ve Devlet-i Aliyye Nizâm-ı Cedîd askerini teksîr itmedikce â'dâsına mukâbele idemeyecegi cümle indinde tahakkuk ve ta'yîn eyledi.

Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa üç ay kadar Donanma-yı Hümâyûn ile İskenderiyye etrâfında dolaşub sefâ'ine su ve zahîre almak içün Finike limanına avdeti lâzım geldiginden ahvâl-i â'dâyı teftîş içün İnce Beg nâm kapudanı Bâd-ı Nusret nâm sefîne ve iki korvet ile o sularda dolaşmak üzre me'mûr itmiş idi üçünci günü ki Rebî'ü'l-evvel'in yirmi birinci Salı güni idi bir şedîd furtına zuhûr ile Bâd-ı Nusret'in mayistra ve terenkne[3] sütûnları şikest olarak seyr ve hareketinden âtıl ve gice sâ'at ikide Ebû Hûr sığlarına düşüb idâre ve tahlîsi müşkil oldığını düşman müşâhede itmekle derhâl top endâhtına mübâşeret iderek sefînenin ba'zı mahallerini rahnedâr itdikden başka cerîmlere[4] binüb üzerlerine varmalarıyla sefîneden dahi mukâbele ve birkaç sâ'at muhârebe olunarak asâkirin birazı şehîd ve bâkîsi bi-mecâl oldığı esnâda korvetler yetişüb biraz âdem tahlîs olundukdan sonra sefîne ihrâk ve İnce Beg ile rü'esâ-yı sâ'ireden birazı düşman tarafından ahz ve esîr eyledigi haber-i mükedderi evâsıt-ı Rebî'ü'l-âhir'de Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur.

Vâsıf Efendi dir ki korvetlerin imdâdıyla İnce Beg'in tahlîs-i nefs itmesi mümkün iken esâreti ihtiyâr itmesi havf-ı mücâzât-ı vehmiyyeden neş'et eyledigi bedîdârdır. Furtunaya

1 Cimâl ve bigâl: Erkek deve ve katırlar.
2 Hod-serâne: Dik başlılıkla, serkeşcesine. Kimseyi dinlemeden.
3 Terenkne: Yelken direkleri.
4 Cerîm: Bir çeşit Arap kayığı.

uğrayub da kazâzede olan bir geminin kapudanı hakkında bir şey dinilemez bununla berâber ol vakit muhâkemât-ı cezâ'iyyeye i'tinâ olunmadığından İnce Beg korvetlere çıkub da tahlîs-i nefs itmiş olsaydı kapudan paşa bir hiddetli vaktine tesâdüf ile i'dâm olunıvirmesi ihtimâlden ba'îd degil idi işte buna binâ'en esâret sûretini tercîh eylemiş olması muhtemeldir ve gemisinin ihtirâkına[1] kadar sabr ve sebât iden bir kapudan hakkında hayr ile yâd itmekden başka bir şey dinilemez.

Kleber Murâd Beg ile ittifâk iderek bâlâda iş'âr olundığı üzre maktû' bir virgû virmek üzre Sa'îd kıt'asını ana teslîm itmiş ve Fransızlar Mısır'dan çıkdıkda (**s.89**) Mısır'ı dahi ana teslîm idecegini va'd eylemiş idi serdâr-ı ekrem ber-vech-i meşrûh Kleber'in i'dâm olundığını lede'l-istihbâr İbrâhîm Beg'i yanına da'vet ile mâdâmki İngilizler bahren İskenderiyye'yi abluka itmekle Fransızların Fransa ile muhâbereleri münkati'dir ve berren dahi asâkir-i İslâmiyye hücûm itmek üzredir Fransızlar beyhûde uğraşıyorlar sulh ve selâmetle çıkub gitmeleri her hâlde haklarında hayırlu olur buralarını nasîhat siyâkında Ceneral Manu'ya ifâde itmek üzre Murâd Beg'e tahrîr eylemesini İbrâhîm Beg'e emr itmiş ve bu tarîk ile Fransızlar çıkub giderse Mısır'ı kemâ-fi's-sâbık Kölemenler'e teslîm ile İstanbul'a avdet idecegini va'd eylemiş oldığından İbrâhîm Beg bu siyâkda Murâd Beg'e tahrîrât göndermekle Murâd Beg bu tahrîrâtı aldığı gibi tarafından Berdîsî Osmân Beg'i Ceneral Meno'ya gönderüb o dahi Mısır'a vürûd ile serdâr-ı ekrem'in irâdesini Ceneral Meno'ya teblîg itdikde Ceneral Meno Fransızlar Mısır'dan çıkmak niyyetinde degildirler ve çıkacak oldukları hâlde va'dleri üzre Mısır'ı Murâd Beg'e teslîm ideceklerdir kaldıki Murâd Beg Fransa Cumhûrı'nın erkânından ma'dûd[2] olmuşdur maslahat-ı zâtiyyesinden başka şeye sarf-ı efkâr itmesün deyü cevâb virmiş idi Murâd Beg ise taraf-ı Devlet-i Aliyye'den emîn ve mutma'în olanıadığı hâlde Sa'îd'de refâh ve rahât üzre geçinmekde oldığından serdâr-ı ekrem tarafını kayd itmeyerek Ceneral Manu'nun cevâbını aldığı gice İbrâhîm Beg'e yazmışdır.

Serdâr-ı ekrem ile müttefik olan İbrâhîm Beg takımına gelince: Bunlar dahi cânib-i devletden tamâmıyla emîn olamayub Fransızlardan Mısır ülkâsı istihlâs oldığı hâlde serdâr-ı ekrem va'dinden nükûl[3] ile Kölemenler'i Mısır hükûmetinden mahrûm ider endîşesiyle beynlerinde bi'l-müzâkere virdikleri karâr mûcebince İngilizlere ilticâ itmeleriyle Amiral İsmit anların hâlini Devlet-i Aliyye'ye arz ile aldığı va'd üzerine kendülerine te'mînât-ı lâzıme virmiş idi. Binâ'en-aleyh Murâd Beg Fransızlara tâbi' oldığı gibi İbrâhîm Beg dahi bu vechile ma'nen İngilterelü himâyesine girmiş oldı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Mar'aş Vâlîsi Mustafâ Paşa Arîş'de şehîden vefât itdikde dâ'iresi halkı perîşân olmamak içün mansıbı kendüsünün kethüdâsı İsmail Ağa uhdesine birütbe-i vezâret tevcîh olunarak Ordu-yı Hümâyûn ile Mısır'a âzim olmuş idi Ordu-yı Hümâyûn bozılub avdet itdikden sonra Mısır'da mahsûr olan asâkir-i İslâmiyye'ye imdâd itmek üzre işbu İsmâ'îl Paşa me'mûr idildikde kendüsünün ta'lîmât-ı hafiyyesi üzre ma'iyyetindeki asker kendüyi tutub güyâ cebren Cezzâr Paşa tarafına götürmüşler idi icrâ-yı mücârâtına[4] zamân müsâ'id olmadığı cihetle tecâhül-i (**s.90**) ârifâne yolunda mu'âmele olunarak hemân mansıbına

1 İhtirâk: Tutuşup yanma.
2 Ma'dûd: Sayılı, sayılmış, muayyen, belli.
3 Nükûl: Vazgeçme, kaçınma, geri dönme, cayma.
4 Mücârât: Yürümekte yarış etmek.

azîmeti içün emr-i âlî ısdâr olunması üzerine birkaç bin dağlı ve Arnavud ve sâ'ir eşhâs ile vardığı mahallerde ahâlîyi iz'âc iderek Mar'aş'a takarrühünde ahâlîsi böyle celâlî sûretinde hareket iden askerin mezâlimine tâkat getüremeyeceklerini der-pîş[1] iderek öyle galabalıkla şehre dâhil olur ise bir fesâd tekevvün itmek melhûz oldığını kendüsüne i'lâm itdiklerinde mümâna'at olunur ise şehre cebren girecegi beyânıyla hemân ilerüye hareket itmesi üzerine ahâli dahi müdâfa'aya mecbûr olmalarıyla lede't-tekâbül[2] İsmâ'îl Paşa askeri mağlûb olmağla Ayıntâb'a avdet itmiş idi bu hâdise iki tarafdan serdâr-ı ekreme arz ve inhâ olundukda zâhirde ahâlî tekdîr ve vâlîlerini şehre idhâl eylemeleri kendülerine sûret-i kat'iyyede tahrîr ve hafiyyeten İsmâ'îl Paşa'yı bir takrîb ile şehre idhâl ile tedmîr eylemeleri vücûh-ı beldeye ifâde ve tezkîr ve letâ'ifü'l-hiyel-i hakîmâne ile işi icrâ itdirmek üzre serdâr-ı ekremin cebhânecisi tesyîr olunmuş idi bunun üzerine İsmâ'îl Paşa Ayıntâb Voyvodası Hüseyin Ağa'yı istishâb iderek Mar'aş'a azîmet ile şehre takarrüb itdikde Mar'aş vücûhı Ayıntâb voyvodasını bu cem'iyyetden tefrîk içün paşanın yalnız kapusı halkıyla şehre duhûlüni sûret-i niyâzda iş'âr itmeleri üzerine paşa dahi bu şartı kabul itmekle Hüseyin Ağa Ayıntâb'a avdet idüb kendüsi dahi mutma'inü'l-kalb olarak Mar'aş'a dâhil olur iken mukaddemce dağlardan ve aşâ'ir halkından celb ve tertîb olunmuş olan süvârî ve piyâde paşanın askerini ihâta ve ekserini i'dâm itmekle kendüsi birkaç âdemiyle Gavurdağı tarafına firâr ve Payas tarafına güzâr ile yine Cezzâr Paşa yanına varmak üzre Küçük Alioğlu'na dahîl düşmüşdür. Cezzâr Paşa bâlâda iş'âr olundığı üzre Ordu-yı Hümâyûnun cânib-i Mısır'a hareketinden sonra ser-keşlik yolını tutub bu misillü firârîleri nezdine kabûl ider oldığı gibi Cebel-i Lübnan hakkında taraf-ı serdâr-ı ekremîden virilen evâmire dahi muhâlif hareket iderek sevk-i asker ile Emîr Beşîr'i kaçırdıkdan sonra Cebel hükûmetini Emîr Yûsufoğlulları'na teslîm itmiş idi İngiliz Amirali İsmit[3] ise Beşîr'e i'âne itmek üzre Berrü'ş-şânı sahilinde bir kıt'a beglik sefîne bırakmış ol vechile Cebel hükûmetinden infisâli üzerine anı serdâr-ı ekrem ile görüşdürmek üzre Gazze cânibine da'vet eylemiş idügünden Emîr Beşîr Trablus sahilinde İngiliz hegligine râkiben Arîş'e varub İsmit ve ba'dehu serdâr-ı ekrem ile mülâkâtında hakkında taraf-ı serdâr-ı ekremîden pek ziyâde ikrâm ve iltifât olundukdan başka çünki ol vakit Kleber ile mütâreke husûsı der-dest-i müzâkere (**s.91**) olarak Ordu-yı Hümâyûn ile serdâr-ı ekrem Mısır cânibine azîmet üzre bulundığmdan ba'de itmâmü'l-maslaha[4] Ordu-yı Hümâyûn ile Cezzâr'ın üzerine hareket ile kendüsini Cebel hükûmetinde takrîr ve ibkâ idecegini dahi va'd ile Mısır cânibine hareket idüb Emîr Beşîr dahi İngiliz donanmasına gitmiş idi mütârekenin infisâhı Ordu-yı Hümâyûnun inhizâmı üzerine serdâr-ı ekremin Cebel-i Lübnan işine bakacak vakti olmadığından Emîr Beşîr dahi hâ'iben ve hâsiren Trablusşâm'a avdet ve oradan Bilâd-ı Hısn'a azîmet ve Vâdî-i Râvîd'de ikâmet ile encâm-ı kâra[5] muntazır olmuşdur.

Ve ber-vech-i meşrûh Berrü'ş-şâm'a avdetinde Cezzâr Paşa'ya arîza takdîmiyle afvını ricâ idüb Cezzâr Paşa tarafından vârid olan cevâbda afvından fazla Cebel hükûmetinin kendüye tefvîz olunacağı dahi ilâve olunmuş ise de Emîr Yûsufoğulları'nın müte'ahhid oldukları tekâlifin îfâsı şart kılınmış olub Emîr Beşîr ise bu tekâlîfin îfâsından Cebel-i

1 Der-pîş: En önde, gözönünde bulunan.
2 Lede't-tekâbül: Karşı karşıya olunduğunda.
3 Amiral İsmit: İngiliz Amiral Sidney Smith.
4 İtmâmü'l-maslaha: Bitirilmiş işler.
5 Encâm-ı kâr: İşin sonu.

Lübnan ahâlîsinin aczini bildigi cihetle birtakım mezâlime vâsıta olmakdan ise bu vechile civârda ikâmeti tercîh eylemişdir.

Fi'l-vâki' Cebel ahâlîsi bu tekâlîfin îfâsına tâkat getüremeyüb bu esnâda Emîr Yûsufoğulları dahi i'tizâr itmekde idiler Cezzâr Paşa ise tazyîkden hâli olmadığı cihetle Cebel ahâlîsi bî-zâr olarak fî-mâ-ba'd Emîr Beşîr'den başka hâkim kabul itmemek ve cümlesi telef oluncaya dek Cezzâr ile ceng eylemek üzre beynlerinde ittifâk ile Emîr Beşîr'i Cebel'e da'vet itmeleriyle o dahi evâ'il-i Teşrîn-i Sânî'de Cebel-i Lübnan'a ayak basdığı gibi Cebel ahâlîsi kendüsüne mutâva'at ve asâkir-i Cezzâr'ı oradan tard ile Emîr Yûsufoğulları Bilâd-ı Cebelî'de hükûmet itmek ve Emîr Beşîr Cebel-i Dürûz hâkimi olmak üzre beynlerinde ittifâk itmişler Cezzâr Paşa bundan pek ziyâde münfa'il ve muğber olmuş ise de bütün Cebel ahâlîsi böyle yek-dil ve yek-cihet oldukları hâlde bir şey yapamayacağını bildiginden hemân askerini Akkâ'ya i'âde ile yine içlerine bir nifâk ve şikâk bırağub da bundan istifâde itmek üzre fırsat gözetmekde bulunmuşdur.

Serdâr-ı ekrem Erzurûm vâlîsi iken cild-i sâdisde beyân olundığı üzre anın inhâsıyla Süleymân Paşa-zâde Şerîf Paşa Çıldır eyâletinden azl ile yerine Sâbit Paşa nasb olunub Şerîf Paşa uhdesine dahi Adana eyâleti tevcîh buyurulmuş idi bu münâsebetle Şerîf Paşa Ordu-yı Hümâyûnda bulunub ancak mâcerâ-yı sâbıkı tezekkür ile serdâr-ı ekremden mutma'in[1] olamadığından bi'l-istîzân mansıbı cânibine gitmek üzre bu esnâda Ordu-yı Hümâyûndan müfârakatinde çünki Adana cânibinde kendüsüne tarafdâr olacak tâ'ife olmadığından oraya gitmege cesâret (s.92) idemeyüb Ahısha tarafında ise pek çok tarafdârı olmak hasebiyle pederi mansıbı olan Çıldır eyâletini zabt itmek üzre ol tarafa hareket eylemiş oldığı lede'l-istihbâr defter-i vüzerâdan ismi terkîn[2] ve Tokad'da kendüsüne mekân-ı ikâmet ta'yîn idilmiş ve Sâbit Paşa'ya imdâd itmek üzre Erzurûm ve Kars ve Van muhâfazalarına ve Bâyezîd mutasarrıfına evâmir-i aliyye gönderilmiş ise de Şerîf Paşa seyr-i serî' ile varub Ahısha'ya takarrüb itdigi gibi Sâbit Paşa mukâvemete muktedir olamayacağını derk iderek Ahısha'dan çıkmağla Şerîf Paşa gelüb ahâlî dahi kendüsüni istikbâl ile bilâ-mezâhim Ahısha'ya girmişdir.

Sâbit Paşa dahi hâricden kuvvet ve cem'iyyetimi teksîr ile gelüb de Ahısha'yı zabt itmek üzre Erzurûm tarafına çekilmişdir Devlet-i Aliyye ise Mısır seferiyle meşgûl iken bu esnâda Rûmili'nin ahvâli dahi dikkat-i nazarı celb idecek dereceye gelmiş idi. Binâ'en-aleyh Şerîf Paşa Ahısha'da yerleşüb Sâbit Paşa dahi etrâfında dolaşmakda bulunmuşdur.

Mukaddemâ Millü Aşîreti Begi Timur isyân itmekle üzerine me'mûr olan Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa otuz bin askeriyle üzerine hareket iderek cem'iyyetini perîşân eylemiş olması üzerine Timur Beg Süleymân Paşa'ya dehâlet iderek ve Bağdâd'a giderek ol vakitden berü orada ikâmet itmekde idi bu kerre Süleymân Paşa'nın arz ve inhâsı üzerine Timur Beg afv olunarak uhdesine rütbe-i vezâret ile Rakka eyâleti tevcîh kılınmışdır.

Vekâyi'-i Dersa'âdet

Evâsıt-ı Safer'de Şeyhü'l-islâm Mustafâ Âşir Efendi azl ile Burusa'ya nefy olunarak

1 Mutma'in: Gönlü kanmış, içi rahat, şüphesi yok.
2 Terkin: Yazılı bir şeyi bozma, çizme, silme.

yerine Samânî-zâde Ömer Hulûsi Efendi Şeyhü'l-islâm oldı. Çend mâh mürûrunda Âşir Efendi afv ve ıtlâk ile Dersa'âdet'e getürülmüşdür.

Nizâm-ı Cedîd askerinin lüzûm-ı teksîri bu kerre Mısır seferinden dahi vâzıh[1] ve a'yân oldığından Dersa'âdet'de Levend Çiftligi'ndeki iki orta mu'allem askerden başka Üsküdar'da der-dest inşâ olan kışlada müceddeden daha bir ortanın küşâdına bu kerre karâr virilmişdir.

Ve Rebî'ü'l-evvel'de kalemlere kayd olunan bir kıt'a ilmuhaber mütâla'asından anlaşıldığı üzre tavâ'if-i askeriyyenin isti'mâl idegeldikleri eslihadan egri kılıç ve şişhâne tüfenk ve piştov ve bıçak muhtera'ât-ı asriyye[2] ve fünûn-ı harbiyye-i cedîde yanında hep eslâfda isti'mâl olunan tîr ü kemân ve gürz ü sinân[3] gibi metrûk esliha adâdına mülhak[4] olmuşdur zirâ egri kılıc çalımına gelmedikce kesmez ve şişhâne tüfenk meydân muhârebesinde bir def'adan ziyâde (s.93) atılamaz hâlbuki kangı taraf bir ziyâde atarsa o kazanıyor ve piştov ve bıçak ise meydân-ı cengde hiç işe yaramadığı ve bunlar ta'lîmlü askerin bir boyda ve bir dirhemde ve bir fitilde atılan top ve tüfenklerine mukâbil olamıyacağı müsbet ve meczûm oldığı hâlde askerin piştov ve bıçak taşımaları mücerred yanlarında hafifce bir silâh bulunub da şehirlerde edebsizlik itmek içün oldığı anlaşılmışdır. Binâ'en-aleyh bundan böyle Nizâmı-ı Cedîd askerinin piştov ve bıçak kullanmaları kaviyyen yasağ idilmişdir.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Ponaparte'nin Mısır'a vürûdunda Mısır mollâsı bulunan Paşmakcı-zâde İbrâhîm Edhem Efendi bir aralık Şâm tarafına hicret eylemiş oldığından mu'ahharen Mısır ordusı kadısı nasb olunmuş idi bu esnâda efendi-i mûmâ-ileyh fevt ve Mekke-i Mükerreme mevleviyyetinden infisâl ile avdet iden Abdulkerîm Efendi dahi Şâm'da za'ik-i şerbet (kulli nefsin zâ'ikatu'l-mevt)[5] olmasıyla Dersa'âdet'den birinin ordu kadısı nasb ve irsâl buyurulması lâzım gelmegin Köstendilli Tâhir Efendi'ye teklîf olundukda İstanbul pâyesi ihsân buyurılur ise kabul idecegini ifâde idüb hâlbuki birkaç ay mukaddem Mekke pâyesi alınış oldığından müte'âkiben İstanbul pâyesi i'tâsı nezd-i Şeyhü'l-islâmîde istiksâr[6] oldığına ve bu esnâda mevâli-i devriyyeden sâbıka Bağdâd Kadısı Nevşehirli Hasan Efendi'nin bir şeyi istemeyüb hasbî-i azîmete hâhiş-ker olması Şeyhü'l-islâm Efendiye hoş geldigine mebnî hemân taraf-ı şeyhü'l-islâmîden takdîm olunan telhîs mûcebince Cumâde'l-ûlâ gurresinden i'tibâren Ordu-yı Hümâyûn kadılığı mûmâ-ileyh Hasan Efendi uhdesine tevcîh buyuruldı.

Fi'l-asl kazaskerlik ordu kadılığı dimek olarak müntehâ-yı merâtib-i ilmiyye oldığından kazaskerler İstanbul kadısına takaddüm idegelmişdir tarîk-i ilmiyyenin vaz'-ı asliyyesine nazaran bu kerre serdâr-ı ekrem ordusuna bir kazasker gönderilmek ve gidecek kazasker yok ise gönderilen her kim ise kazasker i'tibâr idilmek lâzım gelürdi lâkin sonraları merâtib-i ilmiyye hep pâyeden ibâret olarak bütün bütün vaz'-ı asliyyesinden çıkmış ve hidmet-i fi'liyyede bulunanların kadr ve i'tibârı tedennî iderek nihâyet kazaskerlik vazîfesi

1 Vâzıh: Açık, ayarı, âşikâr. Besbelli.
2 Muhtera'ât-ı asriyye: Yüzyılın icatları, asrın icad edilmişleri.
3 Gürz ü sinân: Gürz ve mızrak.
4 Mülhak: İlhak edilmiş, sonradan takılmış, katılmış.
5 "Her nefs ölümü tadacaktır."
6 İstiksâr: Çok görme, çok görülme.

tarîkin hâricinde i'tibâr olunan devriyye mevâlisinden birine gördirilmek derecesine kadar inmiş idi işte bu dahi inkılâbât-ı zamâniyyenin netâyic-i ibret-nümâsıdır.[1]

Ordu-yı hümâyûnda bi'l-fi'l re'îsü'l-küttâb bulunan Râsih Mustafâ Efendi Dersa'âdet'e avdet itmek üzre tahsîl-i ruhsat eylemiş oldığmdan Rikâb-ı Hümâyûnda beglikci vekîli olub fenn-i coğrafyaya ve lisân-ı efrencîye âşinâ olmak mülâbesesiyle İngiliz Mahmûd Efendi (**s.94**) deyü ma'rûf olan Râ'if Mahmûd Efendi Ordu-yı Hümâyûn cânibine gönderilmiş idi evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir'de Ordu-yı Hümâyûna vâsıl oldığı gibi bi'l-fi'l re'îsü'l-küttâb nasb ve ta'yîn buyurulmuşdur ve re'îs-i sâbık oğlu Abdüşşekür Efendi ki yazdığını okuyamamak derecesinde cehl ile meşhûr ve buna dâ'ir zurefâ-yı asrın lisânlarından nice hikâyeler mezkûr olarak hakkında (Kimdir deyü sorarsan cühhâlin ercümendi. Râsih Efendi-zâde Abdüşşekür Efendi) beyti dahi nazm olunmuş idi pederi re'îsü'l-küttâb olmak mülâbesesiyle o dahi re'îs kîsedârı ve teşrîfâtcı olarak Ordu-yı Hümâyûn ile azîmet itmiş idi akdemce bi'l-istîzân Dersa'âdet'e gelüb hidmeti metrûk ve azîmeti meşkûk oldığından ve bu kerre ber-vech-i meşrûh pederinin infisâli vukû' buldığından o dahi azl olunmağla Ordu-yı Hümâyûnda teselsül vukû'uyla ba'zı tevcîhât-ı cüz'iyye dahi icrâ idilmişdir.

Mu'ahharen Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Osmân Efendi münharifü'l-mizâc[2] olarak Dersa'âdet'e avdet istid'âsında bulunmuş ve ricâsına müsâ'ade olunmuş oldığından bu münâsebetle dahi Ordu-yı Hümâyûnca ba'zı tevcîhât icrâ idilmişdir.

Haleb nakîbü'l-eşrâfı olan müderrisînden Kudsî Efendi bu sene gazâya niyyet ve Haleb eşrâfını teşvîk iderek cem-i gafîr ile Ordu-yı Hümâyûna azîmet eylemiş oldığından tarîkınca kendüsüne mükâfât olunması taraf-ı serdâr-ı ekremîden iş'âr buyurulmuş idügüne mebnî evâ'il-i Receb'de uhdesine bâ-pâye-i mahrec-i Erzurûm mevleviyyeti tevcîh buyurulmuşdur.

Vekâyi'-i Rûmili

Ber-vech-i bâlâ Devlet-i Aliyye Mısır işleriyle meşgûl iken Rûmili'nin ahvâli iğtişâş üzre idi.

Şöyle ki: Rûmili cânibinde ser-seri geşt ü güzâr ve ahâlîye îsâl-i renc[3] ve hasâr iden eşkıyânın ref' ve izâleleri zımnında Silistre Vâlîsi Musâ Paşa ile Tırhala Mutasarrıfı Palaslı Mehmed Paşa ta'yîn olunmağla birkaç def'a vukû' bulan muhârebelerde gürûh-ı eşkıyâ münhezim olarak Mehmed Paşa mecma'-ı eşkıyâ olan Tırnovi'yi zabt eylemiş ise de Vidin Muhâfızı Pâsbânoğlu Osmân Paşa'nın eşkıyâya i'ânesi olmak hasebiyle eşkıyâ bir mahalde münhezim olurlar ise dîger mahalde tahaşşüd[4] ve ictimâ' iderler idi. Ve Lofca ahâlîsi emr-i müdâfa'ada yek-dil ve yek-cihet olduklarından bu kerre dahi eşkıyâyı memleketlerine uğratmamış iseler de dîger kazalarda (el-hükmü li-men galebe)[5] kâ'idesi cârî oldığından Tırnovi'de münhezim olan eşkıyâ Plevne ve Berkofca ve Nigbolı kasabalarına duhûl ile

1 İbret-nümâ: İbret gösteren, ibret olan.
2 Münharifü'l-mizâc: Rahatsızlanarak.
3 Îsâl-i renc: Eziyet verme, buldurulma.
4 Tahaşşüd: Birikme, yığılma. Toplanma.
5 "Hüküm güçlü olanındır. Galibin dediği olur."

orada yerleşdiklerinden Musâ (**s.95**) Paşa hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de Nigbolı üzerine hareket ile Tırsiniklioğlu İsmâ'îl Ağa'yı dahi kaleyi zabt itmek üzre karşu tarafa geçürdi. Musâ Paşa Nigbolı varoşunı zabt itmekle eşkıyâ kal'ada tahassun itdiklerinden Plevne tarafından imdâdları gelmiş ise de anların üzerine dahi devlet askeri hücûm ile galebe itdiklerinden birazı kal'aya girebilüb birazı dahi itlâf olunmağla bakiyyetü's-süyûfı[1] teslîm-i silâh itdiler bir hafta muhâsaradan sonra Cumâde'l-ûlâ gurresinde yürüyüş ile kal'a dahi zabt olundı. Fakat bu misillü eşkıyânın melce'[2] ve penâhı Pâsbânoğlu olmağla anın bir çâresi bulunmadıkca ol havâlînin inzibât ve intizâmı kâbil olamayacağı der-kâr oldığından Şeyhü'l-islâm konağında meclis-i meşveret akd ile ve virilen karâr mûcebince Pâsbânoğlu'nun vezâreti ref' ve Vidin muhâfızı ta'yîn idinceye dek Vidin Ağası kâ'immakâm nasb olunarak ser-haddlüye beyân-ı keyfiyyet itmek üzre ocak tarafından bir kol çavuşı gönderildi ve Nigbolı sancağı Cumâde'l-âhire'nin yirmi birinci güni ilhâken Silistre vâlîsi uhdesine tevcîh buyuruldı.

Ve Battâl Paşa'nın oğlu olub Trabzon vâlîsi bulunan Tayyar Mahmûd Paşa Mısır ordusuna gitmek üzre bu esnâda bahren Dersa'âdet'e gelmiş oldığından me'mûriyyeti Rûmili cânibine sarf ve tahvîl olunarak Cumâde'l-ahire'nin döndünci güni mevcûd-ı ma'iyyeti olan askerle Edirne cânibine gönderilmiş idi.

Tayyar Paşa'nın Dersa'âdet'e vürûdı akdemce isti'câl[3] buyurulmuş idügünden hemân yanında mevcûd olan askeri istishâb ile icâleten Dersa'âdet'e gelüb bâkî askeri dabi arkadan yetişmek üzre tertîb olunmuş idi bu esnâda gerüde kalan askerinden üç yüz mikdârı Karadeniz'de furtunaya tutılarak gark oldukları haberi ziyâde hüzn ve kederi mûceb oldu.

Receb'in beşinci güni İzmid'de dahi gâyet şiddetlü bir kıble rûzgârı esüb sahilde bulunan gemiler batdıkdan başka birkaç minâre ve sâhile karîb büyût-ı vâfire münhedim olmuş idi. Tayyar Paşa Edirne'ye vusûl ile Balkan'ın berü tarafında tahaşşüd iden eşkıyânın tedmîri esbâbına teşebbüs eyledigi esnâda Cigercioğlu ve İsâoğlu nâm ser-gerdeler birçok dağlu eşkıyâsı ile Edirne'ye beş sâ'at mesâfesi olan Sekbân karyesine vürûd itmeleri üzerine hemân Tayyar Paşa Edirne bostâncıbaşısını ser-gerde nasb iderek mikdâr-ı kâfî asker ile irsâl itmegin varub karye-i mezbûreyi bi'l-muhâsara eşkıyâya galebe hengâmında hevâ kararub göz gözü görmez oldığı hâlde pek şiddetlü bir rüzgâr esüb (**s.96**) insân ve hayvân duramaz oldığından ve gâyet şedîd bir yağmur yağub kazılan metrisler su ile doldığından ve Edirne Â'yânı Kara Ahmed'in eşkıyâ ile ittifâkı miyâne-i askerde şüyû' buldığından asker oradan avdet idüb keyfiyyet Tayyar Paşa'ya lede'l-ihbâr iki bin âdem ile kethüdâsını imdâda göndermekle o dahi varub ve müteferrik askeri toplayub eşkıyâ ile ahşama kadar ceng eylemiş ise de zalâm-ı şeb[4] mâni'-i harb u darb olmağla yarım sâ'at mesâfede vâki' bir karyeye çekilerek sabaha intizâr üzre olub bu muhârebede ise elli altmış kadar eşkıyâ ile Cigercioğlu telef oldığından bakiyye-i eşkıyâ sebât ideıneyüb düşen lâşeleri ihrâk-ı bi'n-nâr iderek firâr eylemiş olmalarıyla kethüdâ dahi askerle Edirne'ye avdet eyledi. Bunun üzerine merkûm Edirne â'yânı i'dâm olundı ve Edirne bostâncıbaşısının dahi bu muhârebede rehâveti görülmekle azl olunarak yerine Edirne'de bulunan hâsekilerden Akbaş-zâde Hasan

1 Bakiyyetü's-süyûf: Kılıç artığı, sağ kurtulan, hayatta kalmayı başaran, arta kalan kişiler.
2 Melce': İltica edecek, sığınacak yer, penâh.
3 İsti'câl: Te'cîl edilmesini, sonraya bırakılmasını isteme.
4 Zalâm-ı şeb: Gecenin karanlığı.

Ağa ta'yîn kılındı.

Tırhala Mutasarrıfı Palaslı Mehmed Paşa tenkîl-i eşkıyâ[1] husûsunda muvaffak olamadığından çiftliginde ikâmet itmek üzre bu esnâda vezâreti ref' olunarak Tırhala sancağı ilhâken Tepedelenli Alî Paşa uhdesine tevcîh buyuruldı.

Edirne muhâfızı bulunan Vezîr Ağa Hasan Paşa dahi bu esnâda Varna muhâfazasına me[']mûr idilmiş iken Pâsbânoğlu tarafından Kalafat yakasına imrâr olunan askerin Krayova'ya doğrı hareketi istihbâr olundığından Ağa Hasan Paşa'nın me'mûriyyeti Eflâk cânibine tahvîl olundı ve Ruscuk cânibinden karşuya mikdâr-ı kifâye asker geçürülüp Eflâk Begi dahi Bükreş'den hareket itmekle vâki' olan muhârebelerde Pâsbânoğlu takımı münhezim ve kimi maktûl ve kimi esîr olarak Eflâk tarafı bu vech ile eşkıyâ yedinden tahlîs kılındı.

Ve yine bu esnâda Musâ Paşa'nın silâhdârı mikdâr-ı kâfî asker ile hilâl-i Şevvâl'de Plevne üzerine hareket iderek eşkıyâya galebe ile kasabayı zabt itdikden sonra Lom ve Rahova üzerine hareket olunmak içün tedâbîr-i lâzımeye teşebbüs idilmişdir.

Müddet-i medîdeden berü gâh Gelibolı'da ve gâh Tekfurdağı'nda menfiyyen mukim olan Halîl Paşa dahi eşkıyâ ile ittifâk iderek Filibe tarafında ictimâ' iden Kara Feyzî ve Çengcioğlu ve sâ'ir ser-gerdegân-ı eşkıyâ ile hem-dest-i fesâd ve şekâvet oldığından hemân fi'e-i bagîyenin izâle ve istisâlleri içün bu esnâda Tayyar Paşa'ya kat'iyyü'l-müfâd emr-i âlî gönderilmişdir.

İşte Tayyar Paşa dağlu eşkıyâsıyla böyle uğraşmakda iken Erzurûm vâlîsi ve Canik muhassılı olan pederi Battâl Hüseyin Paşa evâsıt-ı Zi'l-ka'de'de vefât itmekle ber-vech-i mâlikâne uhdesinde olan Canik sancağı şurût-ı mukarrere üzre oğlu Tayyar Paşa'ya (s.97) ihsân ve Erzurûm eyâleti Sâbit Paşa'ya tevcîhiyle Şerîf Paşa'yı Ahısha'dan çıkarmağa say' ve gayret eylemesi kendüsüne emr ü fermân buyurulmuş ise de Sâbit Paşa bu vakte kadar birkaç def'a Şerîf Paşa üzerine hareketinde münhezim ve münkesir olarak avdet itmekle ol havâlice vak' ve haysiyyetine halel gelerek Erzurûm ahâlîsi kendüsüni şehre uğratmamak ihtimâli tahattur ve Battâl Paşa'nın vefâtı ve oğlu Tayyar Paşa'nın Rûmili tarafından meşgûliyyeti hasebiyle ol havâlîde zî-nüfûz[2] ve kudret bir zât kalmayub Şerîf Paşa ise mahallince pek ziyâde nüfûzlı bulundığı ve devletin meşâgil-i kesîresi olmak hasebiyle oraya müstakil ordu sevk itmege vakit ve hâl müsâ'id olmadığı tezekkür olunmakda oldığı hâlde Şerîf Paşa Revân Hanı'nı tavsît[3] ile afvını istirhâm eylemiş oldığından Şerîf Paşa'nın afv ve ibkâsı îcâb-ı hâlden görilerek işbu on beş senesi Zi'l-hicce'si evâhirinde ibkâ-yı vezâretiyle[4] uhdesine Çıldır eyâleti tevcîh olunub Erzurûm vilâyeti dahi sâbıkan kadısı ve hâlâ müftîsi olan Abdurrahmân Efendi uhdesine bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyırulmuş ve Sâbit Paşa dahi boşda kalmamak içün Mar'aş eyâletiyle kayrılmışdır.

Bosna Vâlîsi Vânî Mehmed Paşa idâre-i umûr-ı eyâletden âciz oldığına mebnî azliyle yerine Ağriboz Muhâfızı Vezîr Hakkı Mehmed Paşa Bosna vâlîligine ta'yîn kılınmış idi. Ancak Rûmili'nin ahvâl-i ihtilâliyyesi günden güne tezâyüd itmekde oldığından

1 Tenkîl-i eşkıyâ: Eşkiyayı ibret olacak şekilde cezalandırmak.
2 Zî-nüfûz: Güçlü nüfuzlu.
3 Tavsît: Araya koma, konulma, aracılık ettirme, aracı bulma.
4 İbkâ-yı vezaret: Azletmeyip yerinde bırakılan vezir.

islâhı tedâbîr-i azîmeye muhtâc olub Rûmili Vâlîsi Gürci Osmân Paşa'nın bu emr-i hatîre kifâyeti olamayacağı dahi nezd-i evliyâ-yı umûrda ta'ayyün itmekle Hakkı Paşa'nın Bosna vâlîliginden sarf-ı nazarla uhdesine Rûmili eyâleti bi't-tevcîh Osmân Paşa dahi muhâfız unvânıyla Berkofca'da bulunmak üzre uhdesine Silistre eyâleti ihâle buyurulmuşdur.

Vefeyât

Şeyhü'l-islâm-ı esbak Dürrî-zâde Ârif Efendi Bebek'de vâki' sabilhânesinde kûşe-güzîn ikâmet iken işbu on beş senesi Cumâde'l-ûlâ'sının yirminci Pençsenbe güni ba'de'l-asr[1] vefât itmiş idi.

Merhûm müşârün-ileyh Dürrî-zâde Mustafâ Efendi'nin sulbünden yüz elli üç târîhinde tevellüd ile yedi yaşında iken mülâzemet kâğıdı ve altmış yedi târîhinde medrese ru'usı almış ve pederinin meşîhat-i sâniyyesi hengâmı olan seksan târîhinde Yenişehir ve dört sene sonra pederinin üçünci def'asında bâ-pâye-i Mekke [ve] Burusa ve doksan dörtde bi'l-fi'l İstanbul kadısı ve doksan altıda Nakîbü'l-eşrâf ve birâderi Atâullâh Efendi'nin (s.98) Meşîhatinde Anadolı ve müte'âkiben Rûmili kazaskeri ve doksan dokuzda Şeyhü'l-islâm olmuş idi altı ay mürûrunda Yûsuf Paşa'nın Sadâretine vaz'-engüşt dahl ve i'tirâz itmekle azl olunub sahilhânesinde ikâmet üzre iken iki yüz dört târîhinde ulemâ-yı â'lâma ârız olan buhrân ve inkılâb zamânında Tâ'if'e nefy olunub ba'de'l-hac arpalığı olan Kütahya'ya ve andan sahilhânesine avdet ile nâ'il-i râhat ve huzûr ve iki yüz altı senesi Zi'l-ka'de'sinde mükerreren Meşîhata nâ'il ve on üç senesinde munfasıl olarak Burusa'da ikâmete me'mûr ve üç ay sonra sahilhânesine avdet ile mesrûr[2] ve işbu on beş senesinde bâlâda beyân olundığı üzre âlem-i hestîden devr olınuşdur. Asîl ve arîk ve usûl-âşinâ-yı tarîk azbü'l-beyân[3] ve tuliku'l-lisân bir zât imiş. Rahmetullâhi aleyh.

Devhatü'l-meşâyih zeylinde Münîb Efendi merhum-ı müşârün-ileyhin ikinci Meşîhatindeki icrââtını beyân sırasında dir ki bu def'alarında ihrâc-ı dânişmendân-ı Medrese-i Sultân Bâyezîd Han içün iki def'a ve idhâl-i tarîk-i tedrîs içün bir def'a akd-i meclis-i imtihân ve erbâb-ı ulûm ve tullâb-ı zevi'l-fühûmdan nice müstemendânı ru'ûs ve mülâzemetle çerâğ-fürûzân eylemişlerdir ve dânişmendân-ı medreseden ez-kadîm her altı ayda ikisi ihrâc olunmak mu'tâd iken bunlar her üç ayda ihrâcların i'tiyâd ve bu kâ'ide-i müstahseneyi vaz' ve îcâd ile nice ehl-i dâniş ve isti'dâdı dil-şâd eylemişlerdir intihâ. Ayasofya Şeyhi Mardînî Halîl Efendi dahi evâhir-i Receb'de vefât itmekle gerisi şeyhlerinde sırasıle vukû' bulub zeyl i'tibârıyla Humbarahânedeki Vâlide Sultân Câmi'i meşîhati mahlûl olarak lede'l-imtihân akrân ve emsâli beyninde kesb-i temeyyüz iden Kayseriyyeli İbrâhîm Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Ser-etıbbâ-yı sâbık Mehmed Sâdık Efendi ki fi'l-asl Balat'da sâkin Camcı Abdî Çelebi'nin sulbünden bin yüz elli bir senesinde tevellüd ve dayısı olan Hekîm Kambur Abbas'ın hucr-ı terhiyyesinde tahsîl-i tabâbet itdikden sonra doksan dört târîhinde Yenişehir

1 Ba'de'l-asr: İkindi vaktinden sonra.
2 Mesrûr: Sürurlu, memnun, sevinmiş; meramına ermiş.
3 Azbü'l-beyân: Tatlı dilli.

Mollâsı Mes'ûd-zâdeye kethüdâ ve doksan yedide müderris ve iki yüz üçde re'îsü'l-etibbâ ve beşde İzmir ve yedide Edirne mollâsı olmuş ve dokuzda Mekke pâyesi almış idi on bir senesi Ramazânı'nda hekîmbaşılıkdan infisâl ile hânesinde ikâmet üzre iken on dört senesinde İstanbul kadılığma be-hasebi't-tarîk müste'id[1] bulunmağla taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden istimzâc olundukda kabûl itmedigi cihetle mâdûnı olan Mehmed Efendi İstanbul kadısı nasb olunub Sâdık Efendi ise İstanbul kadılığını kabûl itmedigine (**s.99**) sonradan nâdim olmağla bundan dolayı tefekkür ve te'essüf idüb giderek merâk ve mâl-ı hulyâ illetine mübtelâ ve bir müddet esvâk ve bâzârda geşt ü güzâr itdikden sonra kendüye sükûnet gelerek kûşe-güzîn-i inzivâ ve Şa'bân'ın onuncı Cum'airtesi gicesi âzim-i dâr-ı bekâ[2] olmuşdur. Ol gün Mekke pâyelülerinden ve fudalâ-yı asrdan sâbıka Şâm Kadısı Virânşehirli Hasan Efendi dahi tekmîl-i nesh-i enfâs-ı ma'dûde[3] idüb gitmiş idi.

Sâbıkan Kuban Hanı olan Baht Giray Han dahi Ramazân'ın on üçüncü güni vefât eylemişdir.

Merhûm müşârün-ileyh Kırım Giray Han'ın ekber evlâdı olub pederinin hanlığında Yedisan kabilesi ser'askeri ve Kaplan Giray Han-ı Sânî zamânında Nûreddîn ve Maksûd Giray'ın def'a-i sâniyyesinde kalgay-ı sultân olmuş ve iki yüz üç senesinde uhdesine rütbe-i sâmiyye-i hanî tevcîh olundukda birâderi Mehmed Giray'ı kalgay ve Sa'âdet Giray Han ahfâdından Bahâdır Giray'ı Nûreddîn idüb muktezâ-yı me'mûriyyeti üzre Bucak cânibine azîmet itmiş idi.

Ba'de'l-musâlaha bin iki yüz altı senesi evâhirinde Dersa'âdet'e avdet ve bir def'a Bebekbağçesi'nde Sadr-ı â'zam Melek Mehmed Paşa ile mülâkât ve musâhabet itdikden sonra Kandiye Kal'ası'na nefy ve iclâ ve andan Midillü ve Sakız cezîrelerine ve ba'dehu Gelibolı ve Tekfurdağı'na nakl ile tebdîl-i menfâ olunarak nihâyet çiftligi olan Paşa karyesinde ikâmete me'zûn olmuş iken tekrâr Midillü Cezîresi'ne nefy olunub bu kerre orada itmâm-ı mesâfe-i hayât itmişdir akl ve dirâyet ve fenn-i târîhde mahâret sâhibi bir zât olub evâ'il-i hâlinde tâli'-i mes'ûd ve mütelâlî ve evâhir-i eyyâmda (biz bahtı müsâ'id deyü meşhûr idik evvel) mısrâ'ı mâ-sadak-ı hâli[4] idi sinni elli altı ve hanlığı müddeti üç sene sekiz aydır.

Zi'l-hicce'nin dokuzuncı Çeharşenbe güni dahi Şeyhü'l-islâm-ı esbak Seyyid Mehmed Kâmil Efendi vefât itmişdir.

Merhûm müşârün-ileyh Sadr-ı Rûm-ı esbak Kara Bekir Efendi-zâde Osmân Efendi'nin sulbünden[5] bin yüz kırk iki senesi Muharrem'inde mütevellid ve dayısı Feyzullâh Efendi-zâde Mustafâ Efendi'nin Meşîhatinde on beş yaşında iken müderris ve ba'dehu Galata ve doksan târîhinde Mısır ve doksan ikide Medîne-i Münevvere mollâsı ve iki yüz târîhinde nakîbü'l-eşrâf ve yine sene-i mezbûre hilâlinde Anadolı pâyesiyle mükâlemeye me'mûr ve iki yüz birde sadr-ı Anadolı ve ikide Şeyhü'l-islâm olub on yedi ay mürûrunda Sultân Selîm Han cülûs itdikde azl ile Keşan'a nefy olunmuş ve müddet-i Meşîhati kadar menfâda durdukdan sonra ıtlâk ile sahilhânesinde ikâmet üzre iken ber-vech-i meşrûh işbu

1 Müste'id: İstidadı olan, kabiliyetli, uyanık, anlayışlı, akıllı.
2 Âzim-i dâr-ı bekâ: Ahiret. Baki olan yer.
3 Enfâs-ı ma'dûde: Sayılı nefeslerin, yani insan hayatının sona ermesi, bitmesi.
4 Mâ-sadak-ı hâl: Tasdik edilen, olunan husus.
5 Sulb: Sülâle, zürriyet.

on beş senesi evâhirinde tayy-ı tûmâr-ı hayât[1] idüb gitmişdir.

(**s.100**)

Vekâyi'-i Şettâ

Hazret-i Hâlid bin Zeyd el-Ensârî radiye anhu'l-bârî Câmi'-i Şerîfi harâbe müşrif[2] oldığından otuz ay mukaddem müceddeden ta'mîrine mübâşeret olunub bu esnâda hitâm bulmuş olmasıyla Cumâde'l-ahire'nin beşinci Cum'a güni selâmlık resmi câmi'-i şerîf-i mezkûrda edâ buyuruldı.

Evâ'ilde gemiler karada inşâ ile bahre tenzîl ve muhtâc-ı ta'mîr olanlar envâ'-ı su'übet ile darağaçlarında ta'mîr olunur iken düvel-i bahriyye-i Avrupa tersânelerinde büyük havzlar yapub suhûlet ile sefîne inşâ ider olduklarından Tersâne-i Âmirede dahi öyle havz-ı kebîr inşâsını Sultân Selîm irâde itmekle mukaddemâ İsveclü bir mühendis ma'rifetiyle inşâsına mübâşeret olunmuş idi bu esnâda o dahi hitâm bularak Tersâne umûrı bir mertebe daha kesb-i salâh ve suhûlet eylemişdir.

İstanbul'da câriye fürûht olundukda bir fındık altum resm-i pençik alınmak âdet olub bu esnâda ise devletin masârifi tezâyüd eylediginden ana göre vâridâtın teksîri lâzım gelmekle sâ'ir emvâl-i ticâret gibi cevârî fürûht nda dahi yüzde üç resm-i pençik alınmak ve tahmînen fazla hâsıl olacak otuz beş bin gurı mâl gümrüge zamm ile eshâm kılınmak hususuna karâr virilmişdir.

Esfâr-ı sâbıkada oldığı gibi bu kerre dahi mukâta'ât ve eshâmdan cebelü ahz ve ihrâcına karâr virilüb şöyle ki: İki yüz yedi senesinde virilen mukâta'ât nizâmı târîhinden evvel tevcîh olunan mukâta'ât mu'accelâtından binde üç nefer ve ba'de'n-nizâm tevcîh olunan mukâta'âtın üç sene mürûr itmişlerinden binde iki nefer ve cümle eshâmın gayr-ı ez tevcîhât-ı cedîde birer seneliginin fâ'izlerinin nısfı ale's-seviyye cebelü ta'bîriyle ahz olunmak üzre nizâm virilerek bundan hâsıl olan altı bin altmış kîse masârif-i seferiyyeye karşuluk ittihâz idilmişdir.

Bu esnâda İstanbul kazâsının bi-hasebi't-tarîk Mekke pâyelülerinden Madrûbî-zâde Ahmed Efendi'ye tevcîhi lâzım gelüb hâlbuki sinni yetmişe yetmiş olmak hasebiyle bi'l-fi'l umûr-ı kazâyı idâreden âciz olacağı der-kâr görilerek kendüye İstanbul pâyesi ihsân buyurılub Emîn Paşa-zâde Mehmed Emîn Begefendi dahi bi'l-fi'l İstanbul kadısı buyurulmuşdur. Ve yine bu esnâda pâyeler i'tâsıyla tarîk-i ilmiyye ashâbından nice zevât memnûn ve mübtehic[3] olmuşdur. Bu sene dahi Ka'be-i Mükerreme'nin kisve-i şerîfesi Sultân Ahmed Câmi'-i Şerîfi revâkında nesc (**s.101**) ve i'mâl olunarak Receb'in üçüncü Pençşenbe güni âlây ile Sarây-ı Hümâyûna nakl olunub ba'dehu Surre-i Hümâyûn ile cânib-i Hicâz'a gönderilmişdir.

De'b-i müstahsen-i Devlet-i Aliyye oldığı üzre evâ'il-i Ramazân-ı şerîfde her gün huzûr-ı hümâyûnda huzûr dersi unvânıyla bir meclis tertîb olunarak her meclisde efâhim-i ulemâdan birer mukarrir ile müderrisînden yedişer sekizer muhâtab bulunub Tefsîr-i Kadı-i

1 Tayy-ı tûmâr-ı hayât: Hayatı yuvarlayıp dürmek; Ömür, yaşam.
2 Müşrif: Yıkılmaya yüz tutmuş.
3 Mübtehic: Sevinen, sevinmiş, memnun, şadan.

Beyzâvî kırâ'at idilür ve ba'dehu cümlesinin surreleri verilür ol vakit seferler takrîbiyle atâyâ-yı sâ'ire gibi bu surreler dahi kabûl-i tenezzül itmiş iken Sultân Selîmü'l-bâl Hazretleri ulemâya meyl ve teveccühlerin izhâr ile bu surreleri yüzer guruşa iblâğ idüb Vâlide Sultân tarafından dahi başkaca yüzer guruş ihsân buyurılur oldı bu derslerde öteden berü ba'zı es'ile ve ecvibe îrâd oluna gelüb ancak mübâhasâtın resm-i edebe ri'âyetle icrâsı iltizâm olunagelmiş iken bir müddetden berü hoca efendilerden ba'zıları dâ'ire-i edebden çıkarak teferrüd ve mükâbere vâdîsinde mu'âraza ve müşâcereye[1] kıyâm ider oldılar işte işbu bin iki yüz on beş senesi Ramazân'ında dahi Hoca Münîb Efendi me'zûnlarından Kudsî Efendi mukarrir oldığı hâlde muhâtablarından ba'zıları vazîfe-i ûlü'l-el-bâb olan usûl-i âdâbdan çıkub ve inân-ı bahs ve münâzarayı vâdî-i inâd ve mükâberede tarîk-i cedele çevirüb bu vechile vâki' olan nıücâdele huzûr-ı hümâyûna yakışmayacak sûretde nıüntic-i müşâteme[2] olmuşdur. Bu vak'ayı beyân sadedinde Vâsıf Efendi dir ki o fırka-i sa'âdet-mendin ba'zısı dersin bahisden bi'l-külliyye hulüvvini[3] revâ görmeyerek bilâ-mu'âraza es'ile-i sehletü'l-ecvibe îrâd idüb ba'zıları dahi da'vâ-yı teferrüd ve inâd yolunda mukarrirler ile bî-vech-i münâkaşa ve itâle-i lisân ile âgâz-ı münâveşe idegeldikleri be-her sene mesmû' ve bu mu'âraza-i nâ-ber-câmn seyyi'esi Ebû'ş-şârib Mehmed Efendi gibi bir ehl-i ilmî bâlâ-yı tâk-ı iltifâtdan hazîz-i edbâra mütehâfit[4] eyledigi vâsıl-ı derece-i şüyû' olub kıssadan hisse almak lâzım iken bu def'a mecâlisin birinde mukarrir bulunan Kudsî Efendi'ye Dağıstanî Abdurrahmân Efendi ve Ahıshalı Alî Efendi ve Kastamonî Ömer Efendi ale'l-umûm savlet-endâz-ı hücûm[5] ve hâsıl-ı bahisleri mü'eddî-i mübâğaza ve şutûm olub mukarrir her ne kadar rıfkla hitâb ve beyne'l-lütf ve'l-i'tâb su'âllerine îrâd-ı cevâb itdiyse dahi tâ'ife-i inâdiyye lâ-tesellüm avâzelerin ayyukâ resâ ve kelâm-ı hakkı kabûlden imtinâ' ve ibâ idüb huzûr-ı hümâyûn mahall-i edeb ve huzû' ve makâm-ı meskenet ve huşû' iken kelimât-ı lâğıyye ve i'tirâzât-ı vâhiyye ile mukarriri bi-gayr-ı hakkın tahkîr ve izdirâ hulyâsında oldukları mirât-ı temâsîl-i hakâyık-ı eşyâ olan tab'-ı gîti-i incilâ-yı mülûkânede rû-nümâ olmağla fi'l-hâl nakz-ı meclise îmâ buyurdılar. Ve mu'tâd olan atiyyeleri egerçi bu def'a i'tâ olundı lâkin (**s.102**) mezkûrü'l-esâmî üç nefer müderrislerin huzûr dersinde memnû'iyyetleri fetevâ-yı penâh cenâblarına işrâb ve tenbîh kılındı. Meclis-i mezkûrda cereyân iden bahisler ve tahaddüs iden nâ-becâ sözler Arabiyyü'l-ibâre bir risâleye derc olunmuş idügünden münâkaşa ve müşâtemeye dâ'ir olan sözleri tayy ile yalnız mübâhisi bu mahalle derc olunur. Şöyle ki: Mukarrir Kudsî Efendi (emm kuntum şuhedâ'e iz-hadare Ya'kûbe'l-mevtu iz-kâle li-benîhi mâ-ta'budûne min-ba'di kâlû na'budu ilâheke ve ilâhe âbâ-ike İbrâhîme ve İsmâ'ile ve İshâka ilâhen vâhiden ve nahnu lehû muslimûn)[6] âyet-i kerîmesini kırâ'at itdikden sonra emm kelimesini idrâb ma'nâsına olan bel ile tefsîr itdikde Kastamonî Ömer Efendi (bel ma'nâsı nereden alındı) dimekle

1 Müşâcere: Kavga etme, çekişme.
2 Müşâteme: Sövüşme, birbirine sövme, atışma.
3 Hulüvvin: Boş olmak, hâlî oluş. Boşluk. Boşta olmak.
4 Mütehâfit: Bir şeyin üzerine istekle saldıran.
5 Savlet-endâz-ı hücum: Çok şiddetli bir şekilde saldırı, hücum.
6 "Yoksa siz Yakub'un, ölüm döşeğinde iken çocuklarına, "Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?" dediği, onların da, "Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; bizler O'na boyun eğmiş müslümanlarız." dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?" Bakara sûresi 133. âyet.

mukarrir (Beyzâvî'nin emm kelimesi münkati'a ve andaki ma'nâ-yı hemze inkârdır didigini irâd ile hemzeyi mutazammın-ı idrâbiyye olub bel küntüm şühedâ'ün ma'nâsını ifâde ider) diyicek Ömer Efendi (Hazret-i Ya'kûb'un oğullarına millet-i İslâm'a müdâvemet idin deyü itdigi vasiyyetin fâ'idesi olmadı. Zirâ vasiyyeti ile mütenebbih olmadılar) didikde mukarrir (bu idrâb mühimmden ehemme intikâl kabîlindendir. Şu sebebden ki tâ'ife-i Yehûd Hazret-i Resûl-i Ekrem'e didiler ki Ya'kûb'un huzûr-ı mevtde evlâdına Yehûdiyyet tavsiyye ve tenbîh eyledigini bilmez misin pes kavm-i merkûmı tevbîh zımnında bu âyet nâzil oldığmı Kadı tasrîh itmişdir) dimesi üzerine (hitâb eger mü'minler içün ise bu âyetde nükte nedir) deyü tekrâr su'âle ibtidâr itmegin mukarrir dahi (Hakk Te'âlâ buyurdı idi ki İslâm'dan ihâret olan millet-i İbrâhîm'den i'râz idenler câhil ve sefîhlerdir. Bundan ehemme idrâb ve mü'minîne imtinân buyurub şöyle ki: vasiyyet-i Ya'kûb'a hâzır olmadığınız hâlde muttali' oldığmız bu keyfiyyeti efdal-i resül olan nehînizin mu'cizâtından olan vahiy ile bildiginiz pes hi'seti ile muğtenim ve hakk-ı mutâba'at üzre ana tâbi' olun tâki felâh bulasız ve sizden evvel gelenler gibi ol vasiyyete muhâliflerden olmayasız) deyü cevâb virdiginde sâ'il (Bu cevâb bâtıldır. Zîrâ Bârî Te'âlâ hakkında imtinân sıfat-ı noksândır) dimesime cevâben mukarrir (kul lâ temunnû aleyye İslâmekum beil Allâhu yemunnu aleykum en hedâkum lil-imâmi)[1] âyetini tilâvet ile (imtinân insâna göre sıfat-ı noksân olub Bârî Te'âlâ tarafından zuhûr iden imtinân mahz-ı mâyet ve ihsândır) deyü sâ'ili ilzâm iderek bu mülâbese ile mukarrire fûshat-ı hengâm ve fursat-ı mecâl-i kelâm elverüb ol dahi huzzâra hitâb ve (Mevt makûlâtdan kangı makûledendir) deyü isticvâb itdikde Ahıshalı Alî Efendi (Mevt makûlâtdan degildir. Zirâ makûlât aksâm-ı mevcûdâtdandır mevt ise adem-i mahzdır) dimesi üzerine mukarrir (ellezi halaka'l-mevte ve'l-hayate)[2] âyet-i kerîmesinin tefsîrinde Beyzâvî takdîr yâhûd îcâd ma'nâsın iş'âr idüb tefsîr-i evvele (**s.103**) nazarân mevtü ademü'l-hayât ammâ men-şâne en-yekûne hayyen mefhûmundan ibâret emr-i ademî olub pes buna îcâd müte'allik olmaz ama takdîr mevcûde ta'alluk etdigi gibi ma'dûme dahi ta'alluk ider. Zîrâ bu sûretde mevt ile murâd hayât üzerine mukaddem olan mevtdir. Nitekim Hakk Te'âlâ (ve küntüm emvâten)[3] buyurub Beyzâvî dahi ve kademü'l-mevt ile işâdet ve adem sarf-ı ezelî oldığına tenbîh eyledi işte bu mevte hulk ta'alluk itmez itse hâdis olmak lâzım gelür tefsîr-i sânîye nazaran mevtden murâd ademü'l-hayât ammen ittasafe bihâ mefhûmuyla mu'arref olan mevtdir ve bu ta'rîf kable'l-hayât olan mevte mütenâvel degildir böyle olunca mâ-kable'l-hayâta ıtlâkı mecâzdır bu takdîrce hulkun mevte ta'alluku zâhirdir zîrâ mevt mülükâtına muzâf olan ademât kabîlinden olmağla bu sûretde kendüye hulk ta'alluk ider nitekim (ve ce'ale'z-zulumâti ve'n-nûr)[4] âyetinde ce'ale ta'alluk itdigi gibi ve zulumât nûra muzâd-ı arzdır zu'm iden bu âyet ile ihticâc eyledi hâlbuki umy gibi ademü'l-meleke olub kendüye ce'ale ta'alluk itmeyen adem-i sarf olmadığını bilmedi deyü bahse faysal virdiginden sonra Dağıstânî ile Ahıshalı vech-i âher îrâdına şudentâk ve mevtin cevher olmasında ittifâk iderek yevm-i kıyâmetde mevtin sûret-i kebşde zebh olunacağı rivâyetiyle istidlâl eylediler mukarrir dahi

1 "De ki: "Müslüman olmanızı bir lütuf gibi bana hatırlatıp durmayın. Tam tersine eğer doğru kimselerseniz sizi imana erdirmesinden dolayı Allah size lütufta bulunmuş oluyor." Hucurât sûresi 17. âyetten bir kısım.
2 "O, ölümü ve yaşamı yaratandır"Mülk sûresi 2. âyetten bir kısım.
3 "Ölü idiniz" Bakara sûresi 28. âyetten bir kısım.
4 "Allah karanlıkları ve aydınlığı var etti" En'âm sûresi 1. âyetten bir kısım.

kebş ve zebh kaziyyesi adem-i mevtden kinâyedir ve'l-selem yevm-i kıyâmetde ma'âni-i ma'kûle kabîlinden olub da hâricde vucûdı olmayan â'mâlın vezn içün sûret-i cevherde hulk olunacağı gibi mevt dahi ol gün cevher olsun ve kebş sûretinde zebh olunsun sû'âl ancak dünyâda olan mevtdendir dimekle bâ-irâde-i seniyye meclis-bahse hitâm ve ser-rişte-i münâkasa ve mu'ârazaya infisâm virildi.

Diyâr-ı Hind'de vâki Erfut nâm memleketin hâkimi Bahâdır Han yedi sene mukaddem Sultân Selîm Han Hazretleri'ne hediyye olmak üzre birkaç boğça akmişe-i Hindiyye tertîb ve nâme-i mahsûs ile bahren İngiltere'ye ve andan İstanbul'a îsâl olunmak üz[r]e bir gemiye vaz' ve tesyîr eylemiş esnâ-yı râhda gemiyi bir Fransız korsanı ahz idüb ba'dehu İngiliz beglik gemilerinden biri ol korsana tesâdüf ile sefîneyi almış ve derûnundaki hedâyâ İngiltere'ye gönderilmiş ve bir müddet sonra Hind'deki İngiliz me'mûrları tarafından bu husûsa dâ'ir İngiltere'ye iş'âr vukû' bulmuş oldığından hedâyâ-yı mezkûre ile Bahâdır Han'ın tahrîrâtı İngiltere Devleti tarafından Dersa'âdet'e gönderilüb işbu on beş senesi hilâlinde İngiltere ilçisi tarafından Bâb-ı Âlî'ye teslîm olunmuşdur Fârisiyyü'l-ibâre nâmesi terceme itdirildikde kendüsi Abdülkâdir Ceylî evlâdından olarak nesebî sülâle-i tayyibe-i Hazret-i Fârûkî'ye müntehî oldığı îmâ ve Haremeyn-i Muhteremeyn'den abâ ve ecdâdına erzân kılınmış olan ferâşet ile ser-firâz olması ve Ka'be-i Mükerreme'nin ba'zı mahalleri (**s.104**) zer-i hall ile tarafından nigâşte kılınmasına ve Hind hacıları rencîde olunmayub kasd-ı mücâveret ile ikâmet idenlerden biri fevt oldukda terekesine şürefâ ve vülât ve beytü'l-mâl tarafından ta'arruz edilmeyerek veresesine virilmek üzre rüfekâsına teslîm olunmak husûsuna müsâ'ade buyurulması istid'â olunmuş idügünden kuyûda lede'l-mürâca'a mukaddemâ ahâlî-i Hind'den Sirâcü'd-devle Mehmed Alî Han mahlûlünden Mehmed Alî Han Bahâdır'a ve Mehmed Nizâmeddin'e ferâşet-i şerîf berâtı virildigi mukayyed ise de bu vaktin hükmünce han-ı mûmâ-ileyhe ferâşet berâtı i'tâsı münâsib görülmeyüb ve Ka'be-i Mükerreme dahi zer-i hall ile nakş ve nigârdan müstağni bulunub fakat züvvâr ve mücâvirleri[1] hakkında vâki' olan mes'ûlâtına müsâ'ade olunarak Emîr-i Mekke-i Mükerreme'ye ve Haremeyn-i Şerîfeyn kadılarına ve Cidde vâlîsine ve Şeyhü'l-harem-i Nebevî'ye hitâben evâmir-i aliyye ısdâr ve irsâl buyurulmışdur.

Vâsıf Efendi bu bikâyeyi minvâl-i meşrûh üzre yazdıkdan sonra latâ'ifden olmak üzre bir fıkra tahrîr idüb dirki: Râgıb Paşa sadâretinde Hind iklîminde kâ'in tavâ'if-i mülûkden biri Ka'be-i Mükerreme'yi setr içün kisve irsâl itmek üzre ruhsat istid'âsı zımnında bir me'mûr-ı mahsûs göndermiş idi Mekke-i Mükerreme'nin kisve-i şerîfesine sarf olunacak mebâliğ ise masârif-i mertebe-i Devlet-i Aliyye'den olub be-her sâl tecdîd ile ol bikâ'-i mübârekeye irsâl oluna gelmişdir ancak iklîm-i Hind'den senevî birkaç bin kadar uryân Hindîler üftân ve hîzân Memâlik-i Mahrûse'ye münteşir olub san'at-ı deryûze-geri[2] ile nâsı ta'cîz ve tasdî' ve sâ'ir se'eleye mikyas olmayub talebde hukûk-ı sâbite ashâbı gibi halkı azûrde ve takrî' itmeleriyle o makûle uryân ve ser-gerdân Hindûları bu tarafa gelmekden men' ile o tarafda it'âm ve iksâ kasd ve niyyet eyledikleri hayrdan evlâdır deyü cevâb virildigi yâd-ı dâşene-i nihâdır Fransa seferinin bidâyet-i zuhûrında tarafeyn memâlikinde bulunmağla tevkîf idilen ve muhârebelerde tutılan üserânın mübâdelesi tarafeyn hakkında hayırlu oldığından

1 Mücâvir: Komşu, yakın.
2 Deryûze-ger: Dilenci.

cümlesinin tarafından tahliyye-i sebîllerine bu esnâda karâr virilerek Dersa'âdet'de mukîm Danimarka maslahatgüzârı İpsi bu husûsda Devlet-i Aliyye ile Fransa Cumhûrı beyninde vâsıta-i muhâbere ittihâz olunmuşdur.

Arab ocakları Malta kavalyerlerine karşu mücâhid birer hey'et-i askeriyye olarak korsanlıkla nâ'il oldukları mekâsib-i kesîreden[1] hazîne-i mâliyyenin bir hisse-i mu'ayyenesi[2] olmayub yalnız üç senede bir kerre bâb-ı devlete cüz'iyyât kabîlinden olarak birer mikdâr şey takdîm idirlerdi. Fakat Devlet-i Aliyye her kangı devletle muhârib olur ise derhâl cenge ibtidâr iderek mukaddeme-i zafer olurlardı bir müddetden berü nizâm ve râbıtaları halel-pezîr[3] olmağla (**s.105**) mizâc ve mişvârlarında muvâfık olan evâmir-i Devlet-i Aliyye'ye mutâva'at ile tabî'atlerine mülâyim gelmeyen zevâcir ve nevâhîden[4] iğmâz-ı ayn ider olmuşlar idi. Bu kerre Fransa seferinin zuhûrunda Fransa aleyhine korsan sefîneleri çıkardılar ise de sonraları Fransızlarla uynşarak anlara zahîre ve sâ'ire bey' ve fürûht idüb ale'l-husûs Tunuslular Fransız postalarına Berka cânibinden yol virmeleriyle İngilizler Akdeniz'i abluka itmiş iken Fransa'nın ol tarafdan Mısır ile muhâberesi kesilememiş oldığına Devlet-i Aliyye muttali' oldukda dil-gîr olmasıyla bu kerre Dersa'âdet'e ber-mu'tâd vârid olan takdimeleri kabûl buyurulmayub Fransızlarla külliyyen münâsebeti kat' ile evâmir ve nevâhî-i Devlet-i Aliyye'ye tamâmıyla tevfîk-i hareket itmedikce mazhar-ı afv olamayacakları i'lân olunmuş idi bu ocakların satveti ise zâten sâye-i Devlet-i Aliyye'de idi. Ve gemilerini Memâlik-i Mahrûse'den tedârük itdikleri gibi korsanlıkda kullandıkları askerin ekserîsi dahi İzmir gibi Memâlik-i Mahrûse sâhillerinden ruhsat-ı devlet ile topladıkları neferât idi. Binâ'en-aleyh devletin bu nu'âmele-i tekdîriyyesinden endîşe-nâk olub hemân Fransızlar ile olan mukâvelelerini fesh iderek her hâlükârda evâmir-i pâdişâhîye tevfîk-i hareket ideceklerini arz ve istirhâm itdiklerine mebnî hatî'ât-ı sâbıkaları[5] afv ile evâ'il-i Zi'l-ka'de'de takdimeleri kabûl buyurulmuşdur.

Ahvâl-i Düvel-i Avrupa ve Ba'zı Vekâyi'-i Mısriyye

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Ponaparte başkonsolos oldukda sulhe râgıb olmuş iken İngilterelü harbin devâmını iltizâm idüb Avusturya Devleti dahi ana peyrev olmağla Ponaparte dahi kemâl-i müsâra'at üzere esbâb-ı harbiyyesinin tedârüküne ikdâm iderek ve bi'z-zât bir ordu ile İtalya'ya giderek işbu bin iki yüz on beş senesi evâ'ilinde Marengo nâm karye civârında Avusturyalular ile vâki' olan muhârebe-i cesîmeyi kazanmışdır.

Bu vak'a Marengo muhârebesi deyü meşhûr olub bunda Avusturyalunun sekiz bin askeriyle birçok ceneral ve zâbitânı telef ve mecrûh ve dört bin kadarı esîr ve Fransızların altı bin mikdârı telef ve bin kadarı esîr olmuş idi fakat mukaddemâ Mısır'da Sa'îd kumandanı bulunub bu kere işbu Marengo muzafferiyyetinin kazanılmasına sebeb olan Ceneral Dize'nin

1 Mekâsib-i kesîre: Aşırı kazançlar.
2 Hisse-i mu'ayyen: Belli, tayin edilmiş pay, hisse.
3 Halel-pezîr: Halel bulucu, bozulucu.
4 Zevâcir ve nevâhî: Yasaklar, yasak edilenler.
5 Hatî'ât-ı sâbıka: Geçmişte işlenmiş hatalar, kabahatler.

dahi urulub vefât itmesi Ponaparte'nin azîm keder ve te[']essüfüni mûcib olmuşdur. Bu galebenin netîcesi olmak üzre bütün İtalya Ponaparte'nin kabza-i hükm ve tasarrufuna geçüb ve bütün cihâna azîm te'sîri olub Fransızların tezâyüd ve terakkî-i nüfûzını mûcib olmuşdur. Bunun üzerine Ponaparte askerini İtalya'nın mevâki'-i münâsebesine yerleşdirdikden sonra (**s.106**) Fransız Cumhûrı'nın yevm-i ihdâsı olan Temmuz-ı Frengî'nin on dördüncü gününde icrâ olunacak şehr-âyinde bulunmak üzre Paris'e gitmiş ve bu esnâda Almanya'da bulunan Fransa ordusı kumandanı Mora dahi Avusturyalulara galebe itmişdir.

Bir iki ay zarfında bu kadar cesîm işlerin görülmesi Ponaparte'nin fevka'l-âde bir adam oldığına delîl olmasıyla Fransa'da efkâr-ı umûmiyye ana mâ'il ve müteveccih olmuş ve Ponaparte dahi Marengo muzafferiyyet-i cesîmesinden sonra Avrupa kıt'asında büyük işlere muktedir olacağı derk ve tafattun itmekle dâ'ire-i âmâl ve efkârı pek ziyâde vüs'at bulmuşdur.

Ve cem'îyyet-i beşeriyye içün bir dînin lüzûmunı ve yeniden dîn ve âyîn ihdâsı kâbil olmadığını ve teşkîline teşebbüs eyledigi hükûmet-i cedîdenin bir esâs-ı kavî üzerine binâsı dîn ve mezhebe mevkûf oldığını derk ve tafattun iderek Fransa'da dînsizligin imhâsıyla Katolik mezhebinin ihyâsı husûsunı emel ider idi ve mukaddemâ Rimpapa Fransa'ya celb olunmuş idügünden orada mahbûs oldığı hâlde müdîrân-ı cumhûr zamânında vefât itmekle Venedik beldesinde otuz beş kardinal tecemmu' iderek yerine Yedinci Bius[1] nâmıyla Kardinal Kiyar Emonitti'yi[2] papalığa intihâb itmişler ise de Roma elde olmadığından müşârün-ileyh Ankona'da ikâmetle makar-ı hükûmetinin tahliyyesine çalışmakda idi Marengo muhârebesinden sonra Ponaparte anınla mahremâne haberleşüb eger Papa îcâb-ı hâl ve zamâna muvâfık bir tavr-ı munsıfâne[3] gösterir ise kilisa ile Fransa Cumhûriyyeti'ni barışdurub Papa'yı eski hâl ve mevki'ine getürmege say' ve ikdâm idecegini va'd eylemiş ve bundan sonra Ponaparte birçok meşâgil-i dâhiliyye ve gavâ'il-i hâriciyye ile meşgûl oldığı hâlde umûr-ı dîniyyenin tanzîmi mes'elesini dahi elden bırakmayub Papa ile muhâbereden ve papanın Paris'deki murahhasıyla gizlüce müzâkereden hâli olmamışdır.

Hâlbuki Ponaparte'nin konsolosluğu müstakill hükümdârlık rengini aldığından gitdikce kuvvet bularak cumhûriyyetin bütün bütün ilgâsı endîşesiyle cumhûriyyet tarafdârânı Ponaparte'yi i'dâm itmek efkârına düşmüşler idi kraliyyet tarafdârânı bidâyet-i hâlde hoşnûd görinüb hattâ maktûl Fransa Kralı Onaltıncı Lui'nin birâderi Onsekizinci Lui ki Fransa'nın hâricinde dolaşarak nihâyet İngiltere'de istikrâr itmiş idi Ponaparte'nin Kral yahûd İmparator unvânıyla hükümdâr-ı müstakill olmak derecesine kadar tama' idecegini tahattur[4] idemeyerek Ponaparte'ye tahrîrât irsâliyle eger Burbon silsilesinin Fransa kraliyetinde ibkâsı mu'âvenet ider ise kendüsüne büyük ve dâ'imi mesnedler virecegini va'd eylemiş ve buna cevâben Ponaparte tarafından bin sekiz yüz sene-i mîlâdîsi Eylûl-i Frengî'sinin yedisinde yazılan mektûbda Burbon silsilesinin Fransa'ya avdeti (**s.107**) beş yüz bin lâşe üzerinden geçmege tevakkuf ider deyü bu sevdâdan vazgeçmesini kendüsüne nasîhat siyâkında beyân itmiş oldığından kraliyet tarafdârları me'yûs olarak anlar dahi Ponaparte'nin i'dâmı çâresini

1 Yedinci Bius: Papa VII. Pius.
2 Kardinal Kiyar Emonitti: Barnaba Niccolò Maria Luigi Chiaramont.
3 Tavr-ı munsıfâne: Kötülükte ileri gitmeyen tavır.
4 Tahattur: Hatırlama, hatıra getirme, getirilme; unutulduktan sonra hatırlanan şey.

taharrîye başlamışlar idi.

Binâ'en alâ-zâlik sene-i merkûme Kânûn-ı Evvel-i Frengî'sinin on dördünci gününün ahşamı Ponaparte tiyatroya gider iken geçecegi zukak üzerinde hafr idilmiş olan ve kurşun ve demir parçalarıyla memlû[1] bulunan lağıma âteş virildikde darbından birkaç hâne harâb olmuş ve zukak maktûl ve mecrûhlar ile dolmuş iken Ponaparte'nin arabası daha evvelce sür'atle bu lağımın hizâsından savuşmuş oldığı cihetle kurtulub tiyatroya gitmiş ve aslâ fütûr göstermeyüb bir müddet temâşâ eyledikden sonra sarâyına avdet itmişdir Ponaparte bu vak'ayı cumhûriyyet tarafdârlarının sû'-i kasdına haml ile bunların mu'teberânından pek çok kimseleri bilâ-muhâkeme[2] habs ve nefy itmiş idi bir ay sonra bunı ihdâs idenler kraliyyet tarafdârânı oldukları meydâna çıkmışdır gerek cumhûriyyet ve gerek kraliyyet tarafdârlarından Ponaparte'nin bir haylî husemâsı oldığı anlaşulub hâlbuki kâffe-i asâkir ve ekser ahâlî hükûmet-i hâzıradan hoşnûd oldukları cihetle bu vak'adan sonra efkâr-ı umûmiyyenin Ponaparte'ye meyl ve teveccühi daha ziyâde olmuş ve nüfûz ve istiklâli bir mertebe daha kuvvet bulmuşdur.

İspanya Kralı idâre-i umurdan âciz ve dolab-ı idâreyi eline alan başvekîl dahi liyâkatsiz oldığı hâlde kraliçenin alâka-gerdesi olmak hasebiyle müteneffiz[3] oldığından Ponaparte İspanya Devleti'ni istedigi gibi kullanabilecek bir hâle getürmüş idügünden bu esnâda İspanyalu ile mükâlemeye girişerek Fransa donanması ile İspanya donanmasını birleşdirüb de Malta'ya ve Mısır'a imdâd eylemek esbâbına teşebbüs itmiş idi ve Akdeniz'in başluca limanlarından gemiler istîcâr iderek envâ' mühimmât ve zahâ'ir tahmîl ile İskenderiyye'ye gönderüb bunların birazı İngilizler yedine geçmiş ise de ekseri İskenderiyye'ye vâsıl olmağla Mısır ülkâsında bulunan Fransa ordusuna haylîden haylî kuvvet virmişdir.

Ponaparte Marengo sahrâsında iken ol kanlu muhârebenin âsâr ve hamiyyesinden bahisle musâlahaya da'veti mutazammın İmparator Jozef'e bir nâme yazmış idi bu nâme Viyana'ya vâsıl oldukda İmparator mukaddemâ Ponaparte tarafından teklîf olunan musâlahayı redd itmesinde nasıl galat ve hatâ eylemiş oldığını anlamış ise de Marengo muhârebesinde askerinin mağlûb ve münhezim oldığı havâdisini aldığı gün İngiltere Devleti'nden iki buçuk milyon lira i'âne kabûl iderek mukâbilinde daha yedi ay müddet Fransızlar ile akd-i musâlaha itmemek üzre bir ahidnâme (**s.108**) imzâlamış bulundı. Ve bu cihetle İngiltere Devleti'ne merbût bulundığı hâlde kalben Ponaparte ile akd-i musâlaha ârzûsuna düşdiginden fasl-ı sayfı mükâleme ile geçürüb de mevsim-i şitâda İngilterelü dahi berâber olarak bir musâlahanâme tanzîm idebilmek emelinde bulunmağla akd olunan mütâreke müddetinde tanzîm-i mevâdd-ı musâlaha zımnında Paris'e me'mûr-ı mahsûs göndermiş ve Fransa Hâriciyye Nâzırı Taleyran ile bi'l-müzâkere ba'zı mevâdd-ı esâsiyyeyi hâvî bir mukâvelenâme dahi tanzîm ve imzâ olunmuş ise de bu esâsın kabûli İngiltere Devleti'yle mün'akid olan mukâveleye mugâyir oldığından Avusturya Devleti'nce kabûli mümkün olmadığı cihetle İngiltere Devleti dahi berâber oldığı hâlde bir meclis-i mükâleme küşâd olunması İmparator tarafından teklîf olundukda Ponaparte buna dahi muvâfakat eylemiş ise de limanlardan abluka kaldırılub sefâ'in-i harbiyye serbestce istenilen mahalle gidebilmek üzre bir mütâreke-i bahriyye akdini

1 Memlû: Doldurulmuş. Dolu.
2 Bilâ-muhâkeme: Mahkemesiz.
3 Müteneffiz: Nüfuzlu, sözü geçen.

şart idüb hâlbuki İngilizlerce Malta'nın zabt ve teshîri ve Fransızların Mısır'dan tard ve def'i mâddeleri en mühim mesâ'ilden olmasıyla İngiltere Devleti'nin öyle bir mütâreke-i bahriyye akdine yanaşması kâbil olmadığından tarafeyn yine tedârükât-ı harbiyyeye başladı. Ma'a-mâ-fîh Avusturya Devleti Fransa ile bir müzâkereye daha girişmek istediginden müddet-i mütâreke birâz temdîd[1] olunarak yine tarafeynden murahhaslar ta'yînine karâr virilmişdir.

Fransızların[2] İtalya'da ve Almanya'da ber-vech-i meşrûh mûcib-i istiğrâb[3] olan nıuzafferiyyetleri bütün Avrupa'ya te'sîr idüb ale'l-husûs öteden berü bî-taraflık usûlüne ri'âyet iden Prusya Devleti reviş-i vukû'âta nazarân Ponaparte'ye irâ'e-i rûy-i teveccüh iderek Rin Nehri'nin sol kıyılarına Fransa'nın mutasarrıf olmasına mümâna'at itmeyecegini ve gurûr ve kibr ile me'lûf olan Avusturya Devleti'nin şikestî-i nüfûzundan[4] memnûn oldığını ketm itmez oldı.

Rusya İmparatorı Pavlo dahi bâlâda beyân olundığı üzre askerinin İtalya'da inhizâmı üzerine Avusturya Devleti'ne gücenüb bi't-tab' Ponaparte câmbine meyl ve teveccüh itmege başlamış idi. Ponaparte bu dakîkalara muttali' oldığı gibi Pavlo'yı bütün bütün müttefiklerinden tefrîk ile kendü tarafına celb itmek üzre Fransa'da mevcûd olan altı yedi bin kadar Rusya esîrlerine Rusya elbisesi iksâ ve silâh ve sancâk i'tâ ve Rusyaluların şecâ'at ve merdligini medh ü senâ iderek cümlesinin bilâ-bedel redd ve i'âdesini Pavlo'ya arz itdi. Ve bunların şimdiye kadar esâretde kalmaları Rusya'da Fransa üserâsı olmayub düvel-i müttefikanın dahi Rusya esîrlerini bi'l-mübâdele istihlâsa himmet itmediklerinden neş'et eylemiş oldığı iş'ârıyla bunları Pavlo'ya pek güzel satdı.

(**s.109**) Bir de Malta Adası dört beş bin kadar Fransız askeriyle muhâfaza olunmakda ise de İngilizler burasım sıkı muhâsara tahtına alub günden güne zahîreleri azalmakda oldığından yakın vakitde teslîme mecbûr olacakları emr-i meczûm olmasıyla Ponaparte bunı Pavlo'ya peşkeş çekerek İngiltere Devleti'yle arasını bozmağa ni'me'l-vesîle ittihâz eyledi. Şöyle ki: Bâlâda iş'âr olundığı üzre kavalyerler Pavlo'yı kendülerine (Gran Meter)[5] intihâb eylemiş olduklarından Ponaparte mâdâmki siz kavalyerlerin re'îsi oldınız Malta Adası'nın hakk-ı tasarrufı dahi size â'iddir. Me'mûr gönderiniz Malta'yı tesellüm itsün deyü Pavlo'ya haber göndermiş idi.

Ve Pavlo sebük-ser bir zât oldığından bunları tamâmma dinleyüb hemân Fransa'daki esîrleri alarak Ponaparte'ye teşekkür itmek ve li-ecli't-tesellüm[6] Malta'ya gitmek üzre Paris'e bir ceneral göndermekle bu ceneral Paris'e giderek üserâyı alub Ponaparte'ye arz-ı şükrâniyyet eyledigi esnâda ya'nî işbu on beş senesi Rebî'ü'l-âhir'inde İngilizler Malta Adası'nı zabt ve teshîr itmişler idi bunun üzerine Pavlo İngiltere Devleti'nden Malta'yı isteyüb bu ise İngilterelüce kabûl olunur mevâddan olmadığı cihetle cevâb-ı redd virilmesi üzerine Pavlo gazaba gelüb Rusya limanlarında olan üç yüz kadar İngiliz gemilerini tevkîf itdirmişdir. Bunun üzerine Ponaparte Rusya ile Fransa'nın münfesih olan mu'âhedelerini

1 Temdîd: Devam ettirmek. Uzatmak. Uzatılmak. Sürdürmek.
2 Metinde sehven "Fransızınlar" şeklinde geçmektedir.
3 İstiğrâb: Şaşırmak, garib bulmak.
4 Şikestî-i nüfûz: Nüfuzu kırılmış.
5 Grand Metr: Grand Master, büyük usta, üstad.
6 Li-ecli't-tesellüm: Teslim edilmesi için.

tecdîd idebilmek esbâbına teşebbüs eylemişdir.

Ve bu veçhile Ponaparte düvel-i şimâliyyeyi[1] celb ve te'lîfe çalışdığı esnâda İngilterelü anlara mütehâkkimâne mu'âmele itmekde oldığından anlar dahi İngiltere'den soğumağa başlamışlar idi zîrâ ol asrda hukûk-ı milel[2] kavâ'idi şimdiki kadar mu'ayyen ve mahdûd olmayub bî-taraf devletler ya'nî Prusya ve İsvec ve Danimarka devletleri ticâret-i bahriyyelerini muhâfaza itmek üzre birtakım hukûk ittihâz idüb şöyle ki: İki devlet miyânesindeki adâvet ve muhârebe bî-taraf devletlerin mu'âmelât-ı ticâriyyesine sekte îrâs idemeyeceginden bî-taraf devlet gemisi muhârib olan devletlerin hakîkaten ve fi'len muhâsara olunmuş limanlarından mâ'adâ kâffe-i limanlara girebilmek ve yalnız esliha ve mühimmât-ı harbiyyenin ahz ve i'tâsı memnû' olub emti'a-i sâ'ire serbest olmak ve beglik sefîneleriyle muhâfaza olunan gemiler bî-taraf devletlerin memâliki hükmünde tutılub muhârib devletlerin sefâ'in-i harbiyyesi bunları mu'âyene idememek husûslarını usûl ittihâz itmişler idi. Bu hukûkı Fransa ve Rusya devletleri kabûl idüb İngiltere Devleti ise bunı bir vechile kabûl itmeyerek bî-taraf devletler gemilerini mu'âyene ve düşman limanında buldığı hâlde her ne dürlü emti'ayı hâmil (**s.110**) olur ise olsun zabt idecegini i'lân itmiş ve mûcebince harekete kıyâm ile muhâlefet idenler hakkında mu'âmelât-ı cebriyye icrâsına başlamış idi.

İngiltere Devleti'nin bu misillü etvâr-ı mütehakkimânesinden düvel-i şimâliyye münfa'il olarak bî-taraflık hukûkunun muhâfazası içün beynlerinde akd-i râbıta-i ittifâk itmenin lüzûmunı der-miyân idüb Pavlo dahi İngilterelünün bu harekâtından Rusya ticâretine âriz olacak ziyâna mukâbil Rusya memâlikinde mevcûd olan İngilterelü sermâyelerinin tevkîfini emr itdikden başka sâ'ir düvel-i şimâliyyenin İngilizlü hakkında olan infi'âlimi ayn-ı fırsat ittihâz iderek Katerina zamânında İngiltere'ye karşu yapılmış olan bî-taraflık ittifâk-ı bahriyyesinin tecdîd ve teşdîdini anlar teklîf itdikde İsvec ve Danimarka devletleri derhâl kabûl iderek bî-taraflık hukûkunın muhâfazası içün lede'l-iktizâ silâh ile birbirine mu'âvenet itmek üzre Pavlo ile bir ahidnâme imzâ idüb müte'âkiben Prusya Devleti dahi bu ittifâka dâhil olmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik mukaddemâ Pavlo Fransa aleyhine Devlet-i Aliyye ve İngiltere ve Avusturya ile akd-i ittifâk iderek Karadeniz'deki donanması Dersa'âdet'e gelüb ve Devlet-i Aliyye donanmasıyla birlikde Korfa'ya gidüb Fransa aleyhinde i'mâl olunmakda iken bu esnâda donanmasının avdetini emr itmekle mezkûr donanma Cumâde'l-ûlâ evâ'ilinde Dersa'âdet'e gelerek Kumkapu pîş-gâhında tevakkuf ile ta'yinâtını aldıkdan sonra Karadeniz'e azîmet ve avdet eylemişdir.

Ber-vech-i meşrûh düvel-i şimâliyyenin bî-taraflık ittifâkını imzâ ve i'lân itmeleri ale'l-umûm düvel-i mütehâribeye[3] bir beyânnâme-i umûmî neşrinden ibâret olarak husûsiyyet üzre bir devlet aleyhinde olmadığından İngiltere Devleti buna karşu sükût itseydi kendü hakkında bî-taraf devletler tarafından i'lân-ı husûmet lâzım gelmezdi lâkin hakîkat-i hâlde bu ittifâka hedef İngiltere Devleti oldığı ma'lûm olub İngiliz milleti ise öteden berü der-kâr olan vakâr ve azameti hasebiyle bu dürlü mu'âmelâtdan müsâmaha ve iğmâz-ı ayn

1 Düvel-i şimâliyye: Kuzey ülkeleri.
2 Hukûk-ı milel: Milletler hukuku, uluslar arası hukuk.
3 Mütehâribe: Harbeden, savaşan.

idemeyerek hemân bu bî-taraflık mu'âhedesine cevâb olmak üzre İngiliz limanlarında ne kadar Rusya ve İsvec ve Danimarka sefâ'in-i tüccâriyyesi var ise tevkîf eylediginden İngiltere Devleti'yle düvel-i şimâliyye arasında husûmet rû-nümâ oldı. Ve Pavlo derhâl İngiltere aleyhine tedârükât-ı cesîmeye teşebbüs eyledi ve İngiltere ile müttefik olan devletleri dahi tehdîde başladı ve birde Katerina'nın Hindistân hakkında olan tasavvurâtını fi'le getürüb de İngilizleri Hind'den tard eylemek üzre Acem içinden Hindistân'a sevk-i asker itmek kaydına düşüb bu husûsun esbâb-ı lâzimesini istihsâl ve istihzâra ikdâm ve buraları ise İngiltere Devleti'ne bâ'is-i endîşe[1] olmağla zîrde beyân olunacağı vechle müste'id-i fesâd olan Rusya vükelâsını (**s.111**) Petersburg'daki (Veptort) nâm ilçisi ma'rifetiyle Pavlo aleyhine tahrîke kıyâm itmişdir. Hindistân hakkında Rusyalu tarafından beyân olunan tedâbîri ve Napolyon'un es'ilesi üzerine der-miyân olunan mütâla'âtı hâvî lâyiha-i meşrûhanın sûreti zîrde (13) rakamıyla îrâd olunur.

Bâlâda beyân olundığı üzre İmparator Jozef tekrâr Fransa ile mükâlemeye karâr virmiş idügünden hilâl-i Cumâde'l-ahir'de tarafeyn murahhasları ictimâ' itmişler ise de Fransa murahhası ibtidâ Avusturya murahhasmdan İngilterelü müdâhale itmeyerek mu'âhede imzâsına me'zûn mısın ve mu'âhede yalnız Avusturya nâmına mı olacak yohsa bütün Almanya dâhil olacak mı deyü su'âl idicek Avusturya murahhası İngilterelü dâhil olmadıkca ahidnâme tanzîmine salâhiyyeti olmadığını der-miyân ve ikinci su'âlin cevâbında yeniden ta'lîmât celbine muhtâc oldığını beyân itmesiyle mükâlemeye girişilemeyüb müddet-i mütârekenin inkızâsında cenge ibtidâr olunacağı Ponaparte tarafından ifâde olunması üzerine İmparator ser-rişte-i musâlahayı bütün bütün elden çıkarmak üzre en son bir tedbîre kıyâm idüb şöyle ki: Şubat-ı Frengî'nin ibtidâsına ya'nî evâsıt-ı Ramazân'a kadar mahfî tutulmak üzre İngiltere'den ayru olarak akd-i musâlaha olunmak ve fakat meclis-i mükâlemede İngiliz murahhası bulunub da sûreten mevâdd-ı musâlaha müzâkere olundığı hâlde asl-ı ahidnâme gizlüce tanzîm kılınmak sûretini Ponaparte'ye teklîf eylemiş ise de bunı dahi Ponaparte redd itmekle çâresiz tarafeyuden harekât-ı harbiyyeye teşebbüs olunmuş idi. Ponaparte'nin Avusturya'ya karşu mevâki'-i müte'addidede[2] üç yüz bin askeri olub Avusturya Devleti'nin ise buna mukâbil iki yüz yirmi dört bin kadar askeri var idi. Muhârebe ibtidâ Almanya tarafında başlayub hilâl-i Cumâde'l-ahire'de vâki' olan cengde Avusturya askerinden sekız bini telef ve on iki bini esîr olarak Avusturya ordusı münhezim oldı ve Fransızlar yedine bir haylî mühimmât ile seksan yedi pâre top geçdi bundan sonra Avusturya ordusunun sâ'ir kolları dahi bozılarak Avusturya'nın artık tayanmağa mecâli kalmıyacak İmparator Jozef çâresiz İngiliz ittifâkını terk ile münferiden musâlahaya karâr virmekle Lonvil beldesinde tarafeyu murahhasları mükâlemeye hi'l-ibtidâr tanzîm olunan musâlahanâme işbu on beş senesi Ramazân-ı şerîfinde imzâ olunmuşdur. İşbu Lonvil Ahidnâmesi'nde İsviçre'den Felemenk'e kadar Rin nehrinin sol[3] yakası ve Belçika kıt'ası ve İtalya'da vâki' Milan eyâleti ve İtalya ile İsviçre arasmdaki arâzi Fransa'ya kalmak ve Venedik Kal'ası Avusturya'ya terk olunarak İtalya'da Adiş[4] (**s.112**) Nehri Avusturya'ya hudûd i'tibâr idilmek ve Po ve

1 Bâ'is-i endişe: Endişe sebebi.
2 Mevâki'-i müte'addid: Birçok, birkaç, türlü türlü mevkiler.
3 Metinde sehven "Son" şeklinde geçmektedir.
4 Adiş Nehri: (Àdexe, Ades, Adis, Etsch) Adige Nehri, İtalya. Metinde sehven "Aviş" şeklinde geçmektedir.

Tanaro nehirleri kenârları Venedik denizine kadar Fransa himâyesinde olan Cizalpina Cumhûrına terk olunarak Avusturya Devleti Flemenk ve İsviçre ve Cizalpina ve Cenova Cumhûrlarıyla musâlaha itmiş olmak ve Rin Nehri'nin sol tarafında memâlikini gâ'ib itmiş olan hükümdârâna sağ tarafından ziyân bedeli yer virilmek husûsları mündericdir.

Bu sûretle Ponaparte'nin berâber gâ'ilesi kalmayub nazar-ı dikkatini kâmilen İngiltere tarafına imâle eyledi ve İngilterelünün düvel-i Avrupa içinde Napoli ve Portekiz devletlerinden başka müttefiki kalmadığından Ponaparte Ceneral Mora fırkasını Napoli üzerine sevk iderek Napoli Kralı'nı Fransa politikasına muvâfık bir ahidnâme imzâsına mecbûr itdi ve İspanya ile olan ittifâkına tevfîkan bir muhtelit[1] fırka-i askeriyyenin Portekiz üzerine sevki mukarrer idi. Bunun üzerine İngiltere Devleti kuvve-i bahriyyesini mevâki'-i muhtelifeye dağıtmağa mecbûr olub Bonaparte dahi bunı fırsat ittihâz ile Fransa ve İtalya ve İspanya ve Felemenk limanlarından sagîr ve kebîr beglik ve tüccâr sefînelerine akçe ve mühimmât ve envâ' me'kûlât[2] tahmîl ile Mısır'a göndermege başladı vâkı'â hunların haylîcesi İngilizler yedine geçdi ise de be-her hafta İskenderiyye'ye iki kıt'ası vâsıl olarak oradaki Fransızlara mûceb-i gayret ve tesliyyet olurdı.

Ve Mısır'daki Fransız askerinin mikdârı yirmi altı bin râddesinde olub taburlarının noksânı Rûm ve Kıbtî tâ'ifeleriyle siyâh kölelerden tedârük olunan neferât ile ikmâl olunmakda oldığından ve süvârî âlâyları Avrupa ta'lîmine Kölemen ta'lîmini dahi i'lâve iderek Arab atlarına râkib olub top takımları ise muntazam bulundığından ve develü bölükler ta'lîme alışdıklarından Fransızlar bütün bütün Mısır'ı benimsemiş idiler ve Ceneral Abdullâh Meno sûreten İslâmı kabûl iderek bu sûretle ehl-i İslâm'ı iğfâle ibtidâr idüb hattâ tezevvüc itmiş oldığı bir ehl-i İslâm kızından işbu on beş senesi Şa'bân'ında bir oğlu olmağla Seyyid Süleymân deyü tesmiye idilmiş ve Fransa rü'esâsının ihtârı üzerine kendüsüne meşâyih tarafından tebrîknâmeler yazılmış idi. Ve serdâr-ı ekrem bir müddetden berü ikmâl-i esbâb-ı seferiyyeye ikdâm itmekde iken aktâr-ı Şâmiyye'de kaht ü galâ[3] zuhûrıyla ahâlî yiyecek bulamaz olduklarından etrâfdan celb olunan asâkirin idâresi pek müşkil oldığı hâlde bu hâl-i muzâyakayı bir şiddetlü tâ'ûn hastalığı ta'kîb iderek ahâlî ve askeriyyeden pek çok kimseler vefât itdi ve ol tarafda bulunan ümerâ-yı Mısriyye ve kâşiflerden en meşhûr cündîlerin ekseri fevt (**s.113**) oldı bu vechile Ordu-yı Hümâyûna azîm perîşânlık geldi ve bir aralık kapudan paşa Ordu-yı Hümâyûna giderek ve serdâr-ı ekrem ile mülâkat iderek Mısır üzerine hareketi beynlerinde lede'l-müzâkere hasebü'l-hâl tasavvur olunan harekât-ı berriyye[4] ve bahriyyenin icrâsında su'ûbet görülmekle birlikde Mısır üzerine hareket ve hücûma karâr virememişler idi kaldı ki kapudan paşa öteden berü Fransalu tarafına meyyâl olub hattâ serdâr-ı ekrem bu cihetle kendüsüni ithâm itmiş idi.

Binâ'en-aleyh kapudan paşa serdâr-ı ekremi sevmeyüb serdâr-ı ekremin dahi ana emniyyeti yoğ idi Fakat kapudan paşa nezd-i şâhânede mukbil ve makbul olub hakkında serdâr-ı ekremin nüfûzı mü'essir ve müsmir olamazdı işte bu dahi müttehidâne[5] harekete

1 Muhtelit: Karma, karışık.
2 Me'kûlât: Yenilecek gıda maddeleri.
3 Kaht ü galâ: Kıtlık ve pahalılık.
4 Harekât-ı berriyye: Kara hareketi.
5 Müttehidâne: Beraberce, birlikte, birleşmiş.

mâni‘ idi. Binâ’en-aleyh kapudan paşa bir müddet Mısır açıklarında olta urub hevâlar sertleşdigi gibi Donanma-yı Hümâyûn ile Dersa‘âdet'e avdet itmiş idi ve eyyâm-ı şitâda şiddetlü furtmalar zuhûrıyla İngilüzlerin ablukaya me’mûr olan gemileri dağılmağa mecbûr olduklarından Ponaparte bu aralıkda İskenderiyye'ye bir mikdâr asker ve mühimmât îsâl itmek üzre yedi kıt‘a kapak ve çend kıt‘a fırkateyn ve birikden mürekkeb bir donanma ile Amiral Gantom'ı[1] me’mûr itmiş ise de Gantom doğrı İskenderiyye'ye yol virmege cesâret idemeyüb bir müddet Tolun limanında meks[2] ve tevakkufdan sonra Sardunya Adası sevâhiline doğrı gitmiş idi bu esnâda İngiliz Devleti dahi İngiliz ve Alman ve İsviçre ve Maltız neferâtı olarak on sekiz bin asker-i herriyye tertîb ile İskenderiyye'ye gitmek üzre yola çıkarmış olub ancak furtınaya tesâdüf itdiginden Rodos Cezîresi'nin karşusunda vâki‘ Mekri limanına girüb ârâm itmekde idiler ve ba‘dehu İskenderiyye cânihine revân oldılar İngiltere Devleti bundan başka Süveyş'e gelmek üzre Hind'den dahi altı bin asker tertîb itmiş idi. Ve kapudan paşanın dahi Donanma-yı Hümâyûn ile ol cânibe hareketi İngilizler tarafından isti‘câl olunmağla kapudan paşa Levend Çiftligi'nde ve Üsküdar'da ta‘lîm olunan Nizâm-ı Cedîd askerinden ve kılâ‘-ı tis‘a yamaklarından üç bin kadar mu‘allem asker ve üç beş yüz kadar başıbozuk piyâde ile bir orta topcı ve yarım orta arabacıyı Donanma-yı Hümâyûna irkâb ile mâh-ı Şevvâl'de İskenderiyye cânibine hareket idüb ve Tepedelenli Alî Paşa ma‘rifetiyle tahrîr olunan iki bin Arnavud askeri dahi Arnavudluk sevâhilinde sefînelere râkib olub gitmiş ve bu esnâda ber-vech-i meşrûh Ordu-yı Hümâyûnun zahîre vesâ’irece muzâyakası ber-kemâl olub mevcûdı dahi on bin askerden ibâret ise de Fransızların kuvvetini tefrîk içün berren dahi hareket farâ’iz-i hâliyyeden olmasıyla serdâr-ı ekrem mümkün oldığı kadar tedârük (**s.114**) görüb hemân evâhir-i Şevvâl'de Ordu-yı Hümâyûn ile Arîş tarafına hareket itmiş idi. On sekiz bin Avrupa askerinin asâkir-i İslâmiyye ile birlikde bulunması Mısır'ın emr-i istihlâsını teshîl idecegi der-kâr ise de kapudan paşanın İngilizler'e emniyyeti olmayub şâyed ki Mısır'ı zabt itdiklerinde Devlet-i Aliyye'ye virmemek tama‘ına düşerler deyü endîşe-nâk[3] idi hâlbuki bâlâda iş‘âr olundığı üzre serdâr-ı ekrem dahi zâtınca andan emîn degil idi.

Ber-vech-i bâlâ düvel-i Avrupa'nın ekseri Ponaparte ile ittifâk iderek İngiltere Devleti yalnız kaldığı hâlde İngiltere'de bir azîm kaht ü galâ zuhûr itmekle İngiltere ahâlîsi zîyâde sıkılub bu ahvâl-i mükedderenin zuhûrı başvekîl bulunan meşhûr Pit'in ta‘annüdine[4] ve sû’-i tedbîrine haml olunmağla bu esnâda müşârün-ileyh isti‘fâ iderek yerine Mösyö (Adinkton)[5] başvekîl olmuş idi ma‘a-mâ-fîh İngiltere Devleti muhârebeden gerü turmayub Amiral Parker[6] ve Nelson kumandasıyla Bahr-i Baltık'a kırk yedi pâre sefîneden mürekkeb bir donanma göndermiş idi ibtidâ Danimarka Devleti'ne düvel-i şimâliyye ittifâkından ayrılması teklîf olundukda redd ile cevâb virdiginden İngiliz donanması harben Sund Boğazı'ndan duhûl ve Danimarka'nın pây-i tahtı olan Kopenhag'a vusûl ile bir haylî harb ve hasâret vukû‘undan sonra Danimarka'yı İngiltere politikasına muvâfık bir mu‘âhedenâme imzâsına mecbûr itdigi vakit Rusya İmparatoru Pavlo'nun i‘dâmı haberi Kopenhag'a vâsıl olmağla Danimarka'nın

1 Amiral Gantom: Joseph Antoine Ganteaume.
2 Meks: Durma, bekleme, bir yerde kalma, eğlenme.
3 Endîşe-nâk: Endişeli.
4 Ta‘annüd: İnad etme, direnme, ayak direme.
5 Adnikton: Henry Addington.
6 Amiral Parker: Amiral Sir Hyde Parker.

İngiltere'den ahz-ı intikâm dâ‘iyyesi dahi ber-taraf oldı.

Çünki Pavlo gâyet tiz ve titiz ve her husûsda ifrât üzre şiddet-engîz olub bu ahlâk ise âmme hakkında ve ale'l-husûs istiklâl üzre hükûmet iden hükümdârân haklarında müntic-i nedâmet ve vahâmet olagelmişdir işte Pavlo dahi bu yolda i‘dâm olunmuşdur. Şöyle ki: Kendüsünün bu tavr ve mizâcından nâşî bütün Pete[r]sburg ahâlîsi mütevahhiş[1] ve endîşe-nâk olub ve en ziyâde mukarreb ve mahrem-i esrârı olanlar bile kendüsünden emîn olamayub Sibir'e nefy olunmak korkusı hâtırlarında müstekarr idi Pavlo ibtidâları Fransa Cumhûrı hakkında fevka'l-âde izhâr-ı husûmet itmiş iken sonra mûceb-i ta‘accüb olacak sûretde tebdîl-i efkâr iderek Ponaparte'ye meyl ve teveccüh husûsunda dahi sarâyının her odasına tasvîrini ta‘lîk itmek ve resmî ziyâfetlerde aşkına şarâb içmek gibi sûretlerle ziyâde ifrât ider oldı ve İngiltere'ye i‘lân-ı harb itmesi Rusya asil-zâdegânının çiftligâtı mahsûlâtının sürümüne mâni‘ ve azîm zarar ve hasârlarını mucib oldığından cümlesi dil-gîr oldukları hâlde Pavlo gitdikce etvâr-ı gaddârâne (**s.115**) ve hod-serâneyi tezyîd ve Petersburg'daki İngiliz ilçisi bu hâlâtı fırsat ittihâz idüb müste‘id-i fesâd olan Rusya vükelâsını tahrîk ile Pavlo hakkında olan infi‘allerini teşdîd itmegin Pavlo'yı hal‘ ile oğlu Aleksandri'yi iclâs itmek üzre beynlerinde karâr virüb akçe ve mevâ’îd ile vükelâdan ve sâ’ireden vâfir tarafdârlar peydâ itdikleri esnâda içlerinden Pavlo'nun mahrem-i esrârı ve Petersburg vâlîsi ve polis nâzırı olan Kont Pahlen dahi arz-ı sadâkat yüzünden Pavlo'nun sadâkat ve hayr-hahî olan kimseleri gamz ve nifâk ile hidmetden tard ve kendüsünün muhâlifi olan başvekîli dahi azl itdirdikden sonra yirmi kadar müttefikler birleşüb Mart-ı Frengî'nin yirmi üçünci gicesi nısfü'l-leylde sarâya vürûd ve şehirde harîk var deyü İmparator'un dâ’iresine duhûl ile imparatorlukdan kasr-ı yedi mutazammın mukaddemce kaleme almış oldukları isti‘fânâmenin imzâsını Pavlo'ya teklîf itdiklerinde redd ile cevâb-ı kat‘î virdiginden anlar dahi üzerine üşündi iderek i‘dâm ile yerine oğlu Aleksandri'yi iclâs itmişlerdir bu vak‘anın Avrupa politikasına azîm te’sîri olmuşdur.

Bu esnâda Rusya'nın Dersa‘âdet ilçisi İsveç ilçisini istihsâb ile Sülamâniyye Câmi‘-i Şerîfini görmek üzre gidüb tûl ve arzını mesâha itdirdigi esnâda âdet-i Frengâne üzre gidüb tükürmüş orada bulanan ba‘zı talebeler ise bunı bir nev‘ ihânet-i mahsûsaya haml ile gazab-nâk olarak hemân elfâz-i duruşt[2] ve darb-ı sille ve muşt ile gerek ilçiyi ve gerek ma‘iyyetinde bulunanları sürüb câmi‘den çıkarmışlar bu esnâda ise Pavlo mukaddemce müttefiki olan İngilterelü aleyhine i‘lân-ı harb iderek bu bâbda kendüsüyle ittifâk itmeyen devletleri tehdîd ile bî-taraf tavırlara dahi i‘lân-ı harb itmek üzre bahâne aramakda oldığından ve Devlet-i Aliyye dahi bu avânda Fransa muhârebesiyle meşgûl olarak İngiltere Devleti'nin ittifâkını terk idemeyecegi gibi Rusya Devleti'nin adâvet-i husûmetinden dahi mütehâşî bulundığından bu keyfiyyet Bâh-ı Âlîce ziyâde telâşı mûceb oldığına mebnî bu arbedeye sebeb olan talebe derhâl tutılub kimi darb ve kimi nefy ile Rusya sefâretine tarziyye-i lâzime[3] i‘tâ olunmuşdur bu hengâmede ise ber-vech-i meşrûh Pavlo'nun i‘dâmı vukû‘ bularak politika-i devletiyye haylîden haylî tagayyür ve tebeddül itmiş idi.

Pavlo'nun ber-vech-i meşrûh vefâtı bî-taraflık ittifâkına za‘f ve halel ve Ponaparte'nin

1 Mütevahhiş: Tevahhuş eden, ürken, korkan, yadırgayan.
2 Elfâz-i duruşt: Kaba sözler, sert sözler.
3 Tarziyye-i lâzime: Pişmanlık duyduğunu anlatarak özür dileme gerekliliği.

İngilterelü üzerine musallat itmiş oldığı devletlere fütûr ve kesel getürüb ma'a-mâ-fîh İngilizler dahi bunca vakitden berü mümted olan muhârebe gavâ'ilinden usanarak musâlaha ârzûsunda bulunduklarından Londra'da Fransa murahhası Mösyö Otto ile mükâleme-i mevâdd-ı musâlahaya (**s.116**) girişilmiş ise de İngilterelü bahren Fransalu berren gâlib-i mutlak olarak her biri gâlibâne akd-i musâlaha emelinde bulundukları cihetle tarafeynin ârzûlarını birleşdirmek pek müşkil ve ale'l-husûs Fransızlar bir musâlaha akd olunub da bu vesîle ile Mısır ülkâsı ellerinde kalmak tama'ında olub İngilterelünün buna muvâfakatı ise mümkün degil idi binâ'en-aleyh mükâleme cereyân itmekle berâber muhârebeye devâm olunarak iki taraf dahi seyf ile hal-i müşkil itmek üzre reviş-i vukû'âta[1] intizâr üzre idiler.

Mösyö Tiyer'in tahrî[r]ine nazarân İngiliz donanmasında mevcûd olan on sekiz bin askere Hind'den gelecek altı bin asâkir-i Hindiyye ile kapudan paşa ma'iyyetindeki altı bin Arnavud askeri ve sadr-ı â'zam ma'iyyetindeki on bin asker ve yirmi bin başıbozuk asâkir-i Osmâniyye i'lâve olundığı hâlde mecmû'ı altmış bine bâliğ olmak lâzım gelür.

Mu'allim Nikola dir ki serdâr-ı ekrem ordusuyla Hind'den gelecek askerden başka olarak Mısır'a hücûm iden Osmânlu ve İngiliz asâkirinin mecmû'ı otuz beş bin idi.

Bâlâda dahi iş'âr olundığı üzre İngiliz donanmasındaki askerle Hind'den gelecek askerin mecmû'ı yirmi dört bin olub Donanma-yı Hümâyûnda mevcûd olan üç bin mu'allem askerden başka birkaç yüz başıbozuk piyâde ile iki bin kadar Arnavud askeri ve bir mikdâr topcı ve arabacı neferâtı var idi ki bunların mecmû'ı nihâyet altı bine bâliğ olabilürdi ve serdâr-ı ekrem ma'iyyetindeki on bin nefer bunlara i'lâve olundukda cümlesi kırk bin nefere bâliğ olmazdı bunlardan başka olarak müretteb olan başıbozuk asâkir-i Osmâniyye'nin mikdârı ise geregi gibi ma'lûm degildir her ne ise devleteyn-i müttefikateynin[2] tertîbâtı Mısır'daki Fransızların iki katı yâhûd daha ziyâde olmak gerek idi fakat bunların çoğı mu'allem ve muntazam olmayub mu'allem olanlar dahi milel-i muhtelifeden[3] mürekkeb ve mahlût[4] idi Fransızlar ise ellerindeki kal'aların muhâfazasına bir mikdâr mustahfız bırakdıkdan sonra on sekiz bin kadar güzîde ceng-âver askerden mürekkeb bir ordu sevk idebilürlerdi böyle pişkin ve yek-vücûd olan bir Fransız ordusı ise kendüsünden adedce birkaç kat ziyâde olan askere mukâbele ve müdâfa'a idebilecegi emsâl-i sabıkâsıyla müsbet oldığından ve Kölemenler'in bir takımı dahi Fransa ceneralleri idâdına mülhak olan Murâd Beg ma'iyyetinde bulundığından Fransızlar ibtidâları devletinin bu tertîbâtından o kadar telâş itmediklerinden başka ber-vech-i bâlâ Amiral Gantom ile gönderdikleri tâze askerin İskenderiyye'ye vusûlünde galebe itmek ümîd-i kavîsinde idiler.

Mu'allim Nikola târîhinde dir ki: On beş senesi Safer'inden Şevvâl'ine kadar sekiz ay zarfında (**s.117**) Mısır'da bir hareket olmayub bu müddet sükûn ve istirâhat üzre mürûr itdi ve Ramazân'ın sekizinci güni vasat-ı nehârda[5] şems ile kamer birlikde zuhûr itdi ve neyyireyn ya'nî şems ile kamer zâhir ve taban oldukları hâlde kamerin kurbunda dahi âteş

1 Reviş-i vukû'ât: Vukuatın gidişi, olayın gidişatı.
2 Devleteyn-i müttefikateyn: Müttefik iki devlet.
3 Milel-i muhtelife: Muhtelif milletler.
4 Mahlût: Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık.
5 Vasat-ı nehâr: Gece yarısı.

gibi parlar yıldızlar var idi işte ehl-i cifr[1] tarafından (izâ zahera'n-nîrânü bi-mîkâtin vâhidin yultifullâhü bi-ehli'l-kinâyeti) ya'nî şems ile kamer bir vakitde zuhûr itdikde Allâhu Te'âlâ ehl-i Mısır'a lütf ider deyü söylenilmiş olan kelâmın sırrı zâhir oldı ve hilâl-i Şevvâl'de İngiliz donanması İskenderiyye pîş-gâhında görünmekle muhâfız bulunan Ceneral Friban telâşa düşerek ser'asker Meno'ya i'lâm-ı hâl ile istimdâd eyledi.

İngiliz donanması İskenderiyye pîş-gâhına geldikde istihkâmâtın kuvvet ve cesâmetine nazarân oraya yanaşamayub ve hevâlar pek sert oldığından çend rûz rûzgârın sükûnuna intizâr ile denizde olta urub Şevvâl'in evâhirine musâdif olan bin sekiz yüz bir sene-i mîlâdiyyesi Mart-ı Frengî'sinin sekizinci güni Ebû Hûr limanına yanaşub üç yüz yirmi kıt'a sandala beş bin asker vaz' ve iki taraflı top sandallarıyla muhâfaza olunarak karaya çıkarılmışdır.

Ceneral Friban bin beş yüz nefer ile müdâfa'aya kıyâm ve İngilizler üzerine hücûm ve iktihâm itmiş ise de sandallar karaya dokunur dokunmaz İngilizler dışaru fırlayub ve hemân kumsal üzerinde saff bağlayub etrâfa yayılmağa başlamışlar ve Fransızlar ne kadar şiddetlü hücûm itmişler ise İngilizler dahi o kadar sebât gösterdiklerinden Fransız bir haylî telefât virdikden sonra münhezimen ric'ata mecbûr olmuşlar.

Rahmâniyye'de bulunan Fransızlar Cenerali Lanol İngilizlerin Ebû Hûr'a çıkdıklarını işidigi gibi mevcûd ma'iyyeti olan üç bin askerle İskenderiyye tarafına azîmet ve Ceneral Friban dahi karagollardaki askeri cem' ve mevcûdını iki bine iblâğ ile ikisinin mevcûdı beş bine bâliğ oldığı hâlde on sekiz bin nefere bâliğ olan İngiliz ordusı üzerine hücûma cesâret iderek Madiye yolunda vâki' tepeleri tutub İngilizlerin vürûdına muntazır olmuşlar idi İngiliz ordusunun sol kolu ise Madiye tarikiyle hareket idüb Madiye gölünden top sandallarıyla muhâfaza olunarak ilerülemekde oldığı hâlde orta kolu Fransız atlusundan tahaffuz zımnında murabba'ü'ş-şekl olarak hareket itmekde ve sağ kolu deniz tarafındaki cadde ile yüriyüb buna dahi birtakım top sandalları refâkat eylemekde idi Ceneral Lanos İngiliz ordusunun en ilerüde bulunan sol kolını göle dökmek tama'-ı hâmıyla hücûm itdigi sırada nâ-gâh orta kol zuhûr idicek Lanos (**s.118**) münâvereyi[2] tebdîl ve orta kol üzerine hücûm ile cenge tutuşdığı esnâda İngiliz ordusunun sağ kolu bitişmekle Lanos girü çekilmege mecbûr oldığı gibi evvelâ ana bakarak oraya inüb de sağ kol üzerine hareket itmiş olan Ceneral Friban dahi ric'at itmişdir bu muhârebede tarafeynden vâki' olan telefâtın mecmû'ı iki bin kadar idi.

Ser'asker Meno yerine Ceneral Belyar'ı[3] kâ'immakâm nasb ile Mısır'da bırağub kendüsi beş bin askerle hareket ve evâ'il-i Zi'l-ka'de'de İskenderiyye'ye muvâsalat ile hakîkat-ı hâle muttali' oldukda bir dîvân-ı harb teşkîl iderek lede'l-istişâre virilen karâr mûcebince Mart-ı Frengî'nin yirmi birinde Fransız asâkiri on bin neferden ibâret oldığı hâlde İngilizler üzerine hücûm itmişler ise de galebe idemeyüb iki bin nefer ile Ceneral Lanos ve Ceneral Urvaz telef ve dîger üç ceneral dahi mecrûh olarak mağlûbâne ric'ate mecbûr olmuşlardır. Bu muhârebede İngilizlerin dahi bir ceneral ile iki bin kadar askerleri telef olmuşdur.

1 Ehl-i cifr: Harflere verilen sayı kıymeti ile geleceğe veya geçen hâdiselere, ibarelerden tarih veya sene dâir işaretler çıkarmak ilmi ile uğraşanlar.
2 Münâvere: Biribiriyle sövüşmek ve çekişmek.
3 Ceneral Belyar: Augustin-Daniel Belliard.

Bunun üzerine Ceneral Meno İskenderiyye'de tahassun idüb fakat Reşîd tarafından emîn olmak üzre Rahmâniyye'de metrisler inşâ itdirerek orada dahi bir fırka-i askeriyye bırakmış idi. İngilizler dahi İskenderiyye istihkâmâtı üzerine hücûma cesâret idemeyüb hasr ve tazyîk ile zabt ve istihlâs sûretini bi't-tercîh esbâb-ı muhâsarayı ikmâl içün (Madiye) gölünü yarı kurımuş olan Maryotis[1] gölüne akıtmak üzre bu iki göl arasanda vâki' olub Rahmâniyye'den İskenderiyye'ye giden cedvel-i Nîl'in sedd ve bendlerini kesdiler ve egerçi Madiye gölünün Maryotis gölüne nisbetle dokuz kadem irtifâ'ı[2] oldığından Maryotis gölünün dolması epeyce vakte muhtâc olarak bu vechile İngilizler bir ay kadar vakıt zâyi' itdiler ise de nihâyet bu iki göl birleşdigi gibi İskenderiyye'yi top sandallarıyla tazyîka mübâderet itdiklerinden başka İskenderiyye'nin yalnız Acmî[3] tarafı açık kalub mu'ahharen top sandallarına asker vaz' ve ol tarafa ihrâc ile Murâbıt kulesini ihâta ve tazyîk iderek ol ciheti dahi muhâsara ile İskenderiyye'nin her tarafdan tarîk muhâberesini kat' eylemişlerdir.

Acemî İskenderiyye'nin altı mil-i bahrî[4] taraf-ı garbiyyesinde ve Murâbıt kulesinin bulundığı adanın karşusunda vâki' bir dildir.

İngilizlerin ol vechile İskenderiyye'yi muhâsaraya mübâderet eyledikleri esnâda kapudan paşa dahi kebîr ve sagîr yetmiş pâre sefîne ile Ebû Hûr sevâhiline gelerek karaya ihrâc eyledigi altı bin asâkir-i İslâmiyye üzerine kethüdâsı Hüsrev Ağa'yı başbuğ nasb idüb (**s.119**) bunlara bir mikdâr İngiliz askeri dahi terfîk ile Reşîd üzerine sevk olunmuşlar idi. İşbu Hüsrev Ağa Hüseyin Paşa ile birlikde enderûn-ı bümâyûndan çıkub cezbezelü ve cündîlikde[5] mâhir bir merd-i dilîr[6] olarak Hüseyin Paşa anı kendüsüne kethüdâ itmiş idi. Zîrde beyân olunacağı vechle müte'âkiben Mısır vâlîsi olub ve ba'dehu müddet-i medîde vezâretle devr-i münâsib idüb pek çok mi'mâr olarak Sultân Mahmûd Han-ı Sânî asrında kupudan-ı deryâ ve ser'asker ve cülûs-ı Abdülmecîd Hanî'de sadr-ı â'zam olmuşdur.

Hüsrev Ağa ibtidâ Levend Çiftligi takımından Sol Kolağası Abdullâh Ağa'yı bir mikdâr Nizâm-ı Cedîd neferâtı ve biraz İngiliz askeri ile berren Reşîd üzerine sevk ve irsâl ve Reşîd Boğazı'na dahi on kıt'a şalope idhâl ile Reşîd'in teslîmini Fransızlara teklîf itdikde mütehevvirâne[7] cevâb-ı redd virmeleri üzerine berren ve nehren top ve humbara ile dört gün ale't-tevâlî[8] tazyîk olunarak Fransızların artık sebât ve mukâvemete iktidârları kalmadığından teslîmine mecbûr olmarıyla evâ'il-i Zi'l-hicce'de Reşîd Kal'ası zabt olunarak mustahfız bulunan asâkir-i Fransaviyye kâffeten İngiliz donanmasına nakl olunmuşlardır.

Bu vecbile Reşîd'in zahtından sonra berren ve nehren yukarı doğrı hareket içün yollar açılmış oldığından kapudan paşa ve İngiliz cenerali hemân Rahmâniyye üzerine hareket ile Zi'l-hicce'nin yirmi beşinci güni Rahmâniyye'ye bir sâ'at mesâfesi olan Feve nâm karyeye muvâsalatlarında Fransızlar karşulayub asâkir-i müttefike üzerine şiddetlü bir hücûm iderek

1 Maryotis Gölü: Maryut Gölü. İskenderiye, Mısır.
2 İrtifâ': Yükseklik. Yukarı kalkmak. Kaldırmak.
3 Acmî: El-Agamy, İskenderiye, Mısır.
4 Mil-i bahrî: Deniz mili.
5 Cündîlik: Osmanlı askeri sisteminde atlı sipahi askerlerden hünerli olanlarına verilen isim.
6 Merd-i dilîr: Yürekli, yiğit mert olan.
7 Mütehevvirâne: Birdenbire hiddetlenerek, öfkelenerek, kızgınlıkla.
8 Ale't-tevâlî: Arası kesilmeksizin, arka arkaya, birbiri ardınca.

birkaç sâ'at mümted olan muhârebe-i hûn-rîzânede[1] asâkir-i İslâmiyye'den beş yüz kadar ve İngilizlerden dahi bir haylî telef ve mecrûh olub ancak Fransızların pek çok telefâtı olarak bakiyyetü's-süyûfi münhezimen ric'at itdikleri esnâda zalâm-ı şeb[2] kendülerini setr itmekle hemân Mısır'a doğrı kaçub kurtulmuşdur.

Ferdâsı Rahmâniyye kasabasında tahassun idüb kalanlar istîmân itmekle anlara dahi aman virilerek Rahmâniyye kasabası tesbîr ve derûnunda bulunan haylî top ve mühimmât ahz ve zabt olundukdan sonra Mısır'a doğrı hareket olunmuşdur.

İşte bu esnâda serdâr-ı ekrem dahi Ordu-yı Hümâyûn ile Nîl'in sağ tarafından Mısır'a doğrı yürimekde olub şöyle ki: Mîr-i mîrândan Tâhir Paşa çarhacı ve Vezîr Mehmed Paşa ser'asker nasb olunarak Tâhir Paşa ilerüde ve Mehmed Paşa anın arkasında ve serdâr-ı ekrem en girüde olmak üzre ale't-tertîb bareket itmekde idiler ve Ceneral Belyar evvelce Sâlihiyye ile Belbîs'i tahliyye itmiş oldığından hilâl-i Zi'l-hicce'de serdâr-ı ekrem dahi Belbîs'e gelmiş idi.

(**s.120**) Çünki bâlâda beyân olundığı üzre Ser'asker Abdullâh Meno İskenderiyye'ye hareket itdiginde Mısır'da toplu bulunmak üzre etrâfında müteferrik olan Fransız askerinin toplanmasını emr eylemiş oldığından yerine kâ'immakâm olan Ceneral Belyar gerek Sa'îd içinde ve gerek Belbîs tarafındaki askeri cem' itmiş idi binâ'en-aleyh serdâr-ı ekrem bilâ-mâni' Belbîs'e kadar gelmiş ve Ordu-yı Hümâyûnun bu kadar Mısır'a takarrübünde dahi civârda bulunan kurâ ahâlîsi ve aşâ'ir-i Urbân hep silâhlanarak Fransızlar aleyhine kıyâm itmiş idi ve Abdullâh Meno'nun İskenderiyye tarafına hareketinde Fransız zâbitân ve me'mûrîni telâşa düşerek derûn-ı Mısır'da ve Cize'de olan konaklarından hurûc ile kal'a ve istihkâmâta duhûl idüb anların böyle telâş göstermeleri ise enzâr-ı âmmede[3] za'f ve mağlûbiyyetlerine delâlet itmekle abâlî-i Mısır dahi ser-keşlige kıyâm itmişler idi bâl bu minvâl üzre iken Mısır'da tâ'ûn zuhûr ile yerlüden ve Fransızlardan pey-der-pey telefât-ı kesîre vukû'ı Fransızları bir mertebe daba şaşırtmış idi.

Askerin müctemi' bulunması fenn-i harb kavâ'idi iktizâsından oldığına mebnî Ceneral Meno İskenderiyye'ye azîmetinde müteferrik askerin ber-vech-i meşrûh Mısır'da müctemi' olmasını tenbîh itmiş ve Ceneral Belyar dahi ana tevfîk-i hareket iderek etrâfındaki askeri cem' Mısır'a cem' eylemiş idi ve ber-vech-i bâlâ Reşîd ile Rahmâniyye zabt olundukdan sonra Fransız asâkiri iki mahalde müctemi' olub kaldı ancak bunun birtakımı Ser'asker Meno ma'iyyetiyle İskenderiyye'de mahsûr olub bir tarafla muhâbere idemezdi ve dîger fırkası dahi Mısır'da müctemi' oldukları hâlde vech-i meşrûh üzre ye's ve fütûra dûçâr olmuşlar idi. Binâ'en-aleyh Ceneral Belyar Murâd Beg'i da'vet idüb o dahi Mısır'a gelürken Zi'l-bicce'nin dördüncü güni mat'ûnen[4] Sınhac'da vefât eyledi.

Mîr-i müşârün-ileyh Ebü'z-Zeheb Mehmed Beg'in kölelerindendir Mehmed Beg anı bin yüz seksan iki senesinde Büyük Sâlih Beg'in vefâtı güni iştirâ[5] iderek çok geçmeksizin fi'ük ile ümerâ silkine idhâl ve akrânı üzerine takdîm itmiş idi anın üzerine Sâlih Beg'in

1 Hûn-rîzâne: Kan dökücülükle, zalimce, insafsızca.
2 Zalâm-ı şeb: Gecenin karanlığı.
3 Enzâr-ı âmme: Kamunun gözünde, halkın bakışında.
4 Mat'ûnen: Veba hastalığına tutularak.
5 İştirâ: Satın alma, alınma.

zevcesi sitt-i Fatma'yı tezevvüc ve anın cesîm konağında ikâmet ile sâhib-i dârât[1] ve haşmet olub ba'dehu Alî Beg'in vefâtında anın zevcesi hayr ile mezkûre ve meşhûre olan sitt-i Nefîse'yi dahi tezevvüc eyledi Ebü'z-Zeheb Mehmed Beg emâret-i Mısır'da kesb-i istikrar itdikde ümerâsının ekberi İbrâhîm Beg ile sâhib-i terceme Murâd Beg oldığından Ebü'z-Zeheb Tâhir Ömer üzerine hareket itdiginde İbrâhîm Beg'i Mısır'da yerine kâ'immakâm bıragub Murâd Beg'i berâber getürmüş idi Ebü'z-Zeheb Akkâ'da vefât idüb orada bulunan (**s.121**) ümerânın ittifâkıyla Murâd Beg riyâsetine intihâb olunmağla Mısır ordusunı alub Mısır'a geldiginde Ebü'z-Zeheb Mehmed Beg'in ümerâsı ictimâ' ve müşâvere iderek efendilerinin istihlâf[2] eylemiş oldığı İbrâhîm Beg'i sâhib-i tedbîr ve temkîn oldığı ecilden şeyhü'l-beledlige intihâb itmişler idi ancak Murâd Beg dâ'imâ kendüsüne şerik-i nüfûz olarak vâridât-ı Mısriyye'nin yarısını ve belki daha ziyâdesini kendü tarafına hasr ve tahsîl itmiş idi ve müte'addid kasırlar ve bağçeler tanzîm eyleyerek eglencesiyle meşgûl olub Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa'nın Mısır'a vürûdunda Sa'îd'e su'ûd ile dört sene o tarafda ikâmet itdikden sonra tekrâr gelüb Mısır'da eski hâlini kesb itdi ve sonraları Cize'de tersâne yapub sefâ'in-i mîriyye inşâ itdirdi ve bu sefînelere Nasârâ-yı Rûm'dan birçok kalyoncı tertîb ile üzerlerine dahi Nikola nâmında bir Rûm'ı re'îs nasb iderek ana pek çok nüfûz ve haysiyyet virdi ve sonraları gerek ehl-i İslâm ve gerek efrenc tüccârı hakkında pek ziyâde zulm ve ta'addî ider olub Fransızların Mısır üzerine hareketlerine bir sebeb dahi anın Fransa tüccârı hakkında vâki' olan ta'addiyyâtı idi Ponaparte Cize'yi zabt itdikde anın orada iddihâr[3] itmiş oldığı mühimmât ve levâzımât-ı lâ-tuhsâ[4] hep Fransızlar yedine geçdi ve kalyoncılarının çoğı Fransa hidmet-i askeriyyesine girdi ve Ponaparte Mısır'ı zabt itdikde kendüsi Sa'îd içine çekilüb ba'dehu serdâr-ı ekrem ile Ordu-yı Hümâyûn ile Mısır üzerine hareket itdikde o dahi Ordu-yı Hümâyûna gelerek serdâr-ı ekrem mülâkât itdi ise de vâki' olan muhârebede seyirci gibi durub Ordu-yı Hümâyûnun ric'atinde Fransızlara arz-ı tabi'iyyet ile devlet ve milletine i'lân-ı ihânet itdi bu kerre ber-vech-i meşrûh Ceneral Belyar pek ziyâde sıkılub kendüsüni Mısır'a da'vet itmekle ber-minvâl-i sâbık esnâ-yı râhda[5] vefât ile dâr-ı mücâzâta gitdi eyyâm-ı hayâtında devlet ve millete vefâtından â'lâ hidmeti sebt itmemişdir hîn-i vefâtında memâlikini cem'le cümlesinin üzerine kölesi Tanburcı Osmân Begi re'îs nasb idüb hazînesini dahi dîger Memlükî Berdîsî Osmân Beg'e teslîm ve yek dîgeriyle müttehid olarak cümlesi Büyük İbrâhîm Beg'in itâ'atinde bulunmalarını vasiyyet itmiş idi Fransızlar dahi Osmân Beg'in riyâsetini tasdîk itdiler ise de Osmân Beg Sa'îd'de bulundığı hâlde ma'nâ serdâr-ı ekrem ma'iyyetinde bulunan müşârün-ileyh İbrâhîm Beg'e merbût olarak Fransızların me'mûli vechile kendülerine hidmet itmeyüb bi'l-akis gayret-i İslâmiyyesini izhâr ile Ordu-yı Hümâyûna mu'âvenet kaydında bulunmuşdur binâ'en-aleyh Sa'îd içinde bulunan Kölemenler dahi bir takrîble Reşîd tarafına inüb kapudan paşa ile mülâkât ve Osmânlu askeriyle ittihâd ve İngilizler ile ihtilât iderek cümleten Fransızlar aleyhinde harekete kıyâm itmişlerdir.

(**s.122**) Vech-i meşrûh üzre Fransızlar her cihetle ye's ve fütûra düçâr olub fakat

1 Dârât: Debdebe, şan, büyük gösteriş.
2 İstihlâf: Birini yerine geçirme, vekil tayin etme.
3 İddihâr: Biriktirme, biriktirilme, toplayıp saklama.
4 Levâzımât-ı lâ-tuhsâ: Sayılamayacak kadar çok miktarda malzeme, levazımat.
5 Esnâ-yı râh: Yolculuk esnasında.

mukaddemce Amiral Gantom'un tâze askerle Mısır'a gelmek üzre Tolun'dan çıkmış oldığını istihbâr eylediklerinden bir müddet bununla mütesellî[1] olmuşlardır Amiral Gantom ise fi'l-vâki' evâsıt-ı Zi'l-ka'de'de Tolun'dan hareket eyledi ise de Sardunya Adası'nın Karbonara Burunu'nda ma'iyyetindeki kapaklardan ikisi bir birine çatub sakatlandıklarından dolanmasıyla Tolun'a avdet itmiş idi Mısır ve İskenderiyye'deki Fransızlar bundan bî-haber olarak gâh Amiral Gantom gelecek deyü ümîd-i imdâd ile kendülerine teselliyyet virirler ve gâh kat'-ı ümîd ile ye'se düşerler idi.

Ve Amiral Gantom ber-vech-i bâlâ sakatlanmış olan iki kapağı ta'mîr itdikden sonra Ponaparte'nin zorıyla tekrâr Tolun'dan hareket ile cânib-i İskenderiyye'ye azîmet eyledigi esnâda tâ'ifelerinde bir illet-i sâriyye peydâ olmağla donanmasını ikiye bölüb hastalarını üç kıt'a kapağa vaz' ile Tolun'a i'âde itdikden sonka bâkî sefînelerinde iki bin kadar asker mevcûd oldığı hâlde İskenderiyye cânibine yol virüb ancak İngilizlerden havfla doğrı İskenderiyye Limanı'na varmağa cesâret idemediginden Derne Limanı'na vürûd ile askerini oraya çıkarub da akçe ile Arabları ıtmâ'[2] iderek İskenderiyye'ye nakl ve îsâl eylemek emeliyle askeri filikalara vaz' ile karaya çıkarmağa başlamış ise de filikalar karaya yanaşur yanaşmaz ahâlî Fransızlar üzerine şiddetlü âteş itmege başladıklarından eger harben Derne'yi zabt idübde cebren askerini İskenderiyye'ye nakl idecek olsa oraya nihâyet nısfını güc hâl ile îsâl idebilecegine ve açıkda İngiliz donanması dahi müşâhede olundığına mebnî hemân filikalarını girü alub ve demir halatlarını kesüb yine Tolun'a avdet itmek üzre denize açılmış idi esnâ-yı râhda tesâdüf itdigi İngiliz beglikleri tarafından ahz ve zabt olunmuşdur işte bu cihetle Amiral Gantom îfâ-yı me'mûriyyete muvaffak olamamışdır lâkin olsa dahi ber-vech-i meşrûh Rahmâniyye zabtla Fransa ordusı ikiye taksîm idilmiş oldığından Gantom'un İskenderiyye'ye getürecegi iki bin nefer ile bir iş görilemez idi.

Fransızların bir tesellîsi dahi bu idi ki Rusya İmparatorı Pavlo Fransa Cumhûru'yla ittifak idüb hattâ Sultân Selîm'e Fransa muhârebesinden keff-i yed[3] eylemesini ve eylemez ise kendüsi dahi İstanbul üzerine yürüyecegini yazmış oldığından Devlet-i Aliyye'nin Mısır seferinden ferâgat itmesi lâzım geldigi Ponaparte tarafından yazılmış (**s.123**) oldığı mukaddemâ Ceneral Meno tarafından i'lân olunmuş idügüne mebnî asâkir-i İslâmiyye Fransızlar üzerine artık tüfenk atamaz deyü Mısır tarafında bir zu'm-ı bâtıl[4] peydâ olmuş idi. Hâlbuki bu esnâda Pavlo'nun vukû'-ı vefâtıyla Avrupa politikası tagayyür[5] ve tebeddül etmiş idi.

Vekâyi'-i Sene 1216

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa bir fırka İngiliz askeriyle

1 Mutesellî: Teselli bulan.
2 Itmâ': Hırslandırma; kışkırtma.
3 Keff-i yed: El çekme, vazgeçme, karışmama.
4 Zu'm-ı bâtıl: Bâtıl zan, şübhe, yanlış zan.
5 Tagayyür: Değişme, başkalaşma. Rengi değişme. Bozulma, kokma.

berâber Rahmâniyye'yi ba'de't-teshîr[1] Mısır'a doğrı hareket ve Mısır'a on sekız sâ'at mesâfesi olan Penekli karyesine muvâsalat ile gurre-i garrâ-yı Muharrem olan Pençşenbe güni oradan dahi kıyâm ile ilerü hareket olunmuş idi. Mısır Kâ'immakâmı Ceneral Belyar Rahmâniyye'nin zabt olundığından bî-haber olarak imdâd içün Rahmâniyye'ye göndermiş oldığı bir fırka-i askeriyye yevm-i merkûmda kapudan-ı deryâ ordusunun karagollarına tesâdüf ile derhâl cenge mübâşeret olunub keyfiyyet kapudan paşanın ma'lûmı olıcak hemân toplu sandallar ile ince donanmayı ilerüye sevk itdikden sonra bi'z-zât mevki'-i harbe hâzır olarak asâkir-i İslâmiyye'yi cenge teşvîk idüb dâ'iresi halkından otuz kadarı şehîd ve bir o kadarı dahi mecrûh olmuş ise de Fransızlar bütün bütün münhezim olarak yetmiş kadarı telef ve iki yüz mikdârı zâbitleriyle berâber esîr olub on yedi kıt'a cerîme mahmûl mühimmât ve edevâtları dahi zabt olunmuşdur ve bu esîrler dahi İngilizlüye teslîm kılınmışdır.

Cânib-i şarkîden serdâr-ı ekrem ve cânib-i garbîden ber-vech-i meşrûh İngilizlerle kapudan paşa Mısır üzerine yürimekde olduklarından Ceneral Belyar evvel be-evvel mecmû' kuvvetiyle serdâr-ı ekrem üzerine hareket ile Ordu-yı Hümâyûnı basub bozmak hulyâsında bulunarak kapudan paşa tarafını işgâl içün dahi altı yüz neferi Fransız ve bâkîsi Kıbtiyyân-ı Mısır ve Nasârâ-yı Rûm'dan mürekkeb ve mecmû'ı dört bine bâliğ olmak üzre bir fırka tertîb ile cânib-i garbîye sevk ve irsâl itmiş idi. Kapudan paşa nehren ve tavâ'if-i askeriyye berren ilerü hareket eylemiş oldukları hâlde kapudan paşa ordusuna altı sâ'at bu'dî olan Dirşeyh karyesine Muharrem'in dördünci Pâzâr gicesi mezkûr Fransız fırkasının gelmiş oldığı câsûslar tarafından haber virilmekle ve ordu-yı İslâm iki sâ'at ilerüde bulunmağla fi'l-hâl keyfiyyet orduya ihbâr ve düşmanın etrâfı ihâta olunmak sûreti tedbîr ve ihtâr buyurulmuş idi. Zikr olunan fırka-i Fransaviyye kapudan paşanın bulundığı sahile doğrı gelmekde oldığı lede'l-mu'âyene kapudan paşa derhâl sahile çıkub cenge hâzır ve şalopelerdeki topcılar dahi fitil der-dest olarak emre muntazır oldukları (**s.124**) esnâda Kethüdâ Hüsrev Ağa ve İngiliz cenerali ma'iyyetlerindeki süvârî yetişüb düşmanı her tarafdan ihâta itmeleriyle düşman vâlih[2] ve hayrân olarak hemân tahlîs-i cân[3] içün teslîm-i silâh eylediklerinden dört bin neferden mürekkeh olan fırka-i mezkûre tamâmıyla esîr idilüb top ve cebehâneleriyle berâber iki bin kadar hecin ve develeri ahz ve iğtinâm kılındı.

Fransızlar bir vakitden berü ve Kıbtiyyân-ı Mısır ve sâ'ir Nasârâ'dan asker yazub anlarla taburlarının noksânını ikmâl iderlerdi bu kerre ziyâde sıkıldıkları cihetle bunlardan bir haylî asker tertîb ile ta'lîm ve terbiyyelerine epeyce emek sarf iderek mu'allem ve muntazam sûretde öyle bir fırka teşkîl itmişler idi hâlbuki öyle askerlige me'lûf olmayan tavâ'if-i muhtelife ile taburların noksânı ikmâl olundukda egerçi kuvve-i asliyyeye mu'ayyen olacakları cihetle bir nev' fâ'idedir ve az çoğa tâbi' olur kâ'idesince unsur-ı asliyyenin kuvvetine za'f getürmez amma ekseriyyet üzre anlardan mürekkeb olan bir fırkanın işe yaramayacağı der-kâr idi öyle müddet-i medîde mahkûmiyyete alışmış olan halkın pişkar asker olması haylî vakte muhtacdır (Bisyâr sefer bâyed tâ pohte şeved hâmî)[4] binâ'en-aleyh fırka-i mezbûre altı yüz Fransız'ın esâretine ve bunca esliha ve mühimmâtın alden çıkmasına

1 Ba'de't-teshîr: Boyun eğdirildikten sonra.
2 Vâlih: Şaşakalmış, şaşırmış.
3 Tahlîs-i cân: Canını kurtarma.
4 "Çok sefer etmek lâzım ki ham kişi olgunlaşsın."

sebebiyyetden başka Fransalunun bir işine yaramadı. Gelelim Ordu-yı Hümâyûnun ahvâline.

Bâlâda işâret olundığı üzre Ordu-yı Hümâyûn ile serdâr-ı ekrem Belbîs'e gelerek mukaddimetü'l-ceyş Mısır'a takarrüb eylemiş oldığmdan Ceneral Belyar mukaddemâ Kleber'in yapdığı gibi Ordu-yı Hümâyûnı urub dağıtmak üzre Muharrem'in dördünci Pâzâr güni sekiz bin güzîde Fransız askeriyle Mısır'dan çıkmış idi Ordu-yı Hümâyûn ise Kleber'in vak'asından ders alarak mütenebbih[1] oldığından evvelki gibi gafletde degil idi ve serdâr-ı ekrem ma'iyyetinde mâhir mühendisler ve biraz Avrupalu zâbitler bulunub Ordu-yı Hümâyûnun hareketi mümkün mertebe kavâ'id-i fenn-i harbe[2] tevfîk olunarak Fransızların desâyis-i harbiyyesine[3] aldanmamak üzre ihtiyâtkârâne hareket idiyordı ve süvârîsi Fransa süvârîsine nisbetle ziyâde ve gâlib oldığından ma'rekede toplıca Fransızların âteşine hedef olmakdan ise avcı tarzında yayılarak Fransızları şaşıracak sûretde manevralar tertîb olunmuş idi. Binâ'en-aleyh Ceneral Belyar ber-vech-i meşrûh Mısır'dan çıkub da (Hânkâh) Hânkeh tarafına ve andan Belbîs üzerine hareket itdikde derhâl Çarhacı Tahir Paşa ve arkasından şemd kıt'a top ile Ser'asker Mehmed Paşa hareket ile cenge kıyâm ve asâkir-i İslâmiyye Fransızlar üzerine arslan gibi hücûm ve iktihâm itdikleri hengâmede serdâr-ı ekrem (**s.125**) Şeyh-zâde İbrâhîm Paşa'yı merkez-i Ordu-yı Hümâyûnda bıragub ve sâbit kadem olmasını ekiden tavsiyye ve tenbîh idüb kendüsi mevki'-i harbe irişerek asâkir-i İslâmiyyeyi sabr ve sebâta teşvîk ve tergîb ve süvârîyi yayub her tarafdan Fransızları ihâta ile tehdîd ve terhîb eylediginden Fransızlar şaşırub tarafeynden telefât-ı kesîre vukû'undan sonra mağlûben ric'ate mecbûr olmalarıyla Ceneral Belyar Mısır'a avdet ve tahassun itmek üzre hâric-i şehrde metris hafrına mübâderet itdi serdâr-ı ekrem dahi gâlibâne ilerü hareket iderek Nîl'in Dimyât ve Reşîd'e münkasım oldığı Şelkan nâm mahalle gelüb muzafferiyyet-i vâkı'ayı kapudan paşaya tebşîr ve anın dahi ilerü hareketini tezkîr[4] eyledi.

Evâ'il-i Safer'de Ordu-yı Hümâyûn Âdiliyye'ye gelüb kapudan paşa ile İngilizler dahi cânib-i garbîden Enbabe'ye vâsıl oldılar ve Nîl'in iki tarafında çadırlarını kurub sefâ'in-i sagîre vâsıtasıyla ihtilâta başladılar.

Fransızlar gâh cânib-i şarkîye ve gâh cânib-i garbîye segirderek muhârebe ve mukâteleden hâli olmayub bu vechile Safer'in sekizinci güni sabahdan ahşama kadar cânib-i garbîde muhârebe mümted oldı ve esnâ-yı muhârebede on beş nefer Osmânlu Mısır'a dâhil-i vürûd ve Hüseyniyye'de kahve peykelerine su'ûd ile nân ve ka'k yiyüb kahve çubuk içdikden sonra yine Ordu-yı Hümâyûna avdet itmişler idi.

Ve yine ol gün fırka-i garbiyye ya'nî kapudan paşa ile İngilizler Cize'ye geldiklerinden Ceneral Belyar ol tarafa segirdüb çend rûz ol cihetde muhârebeye devâm eyledi fırka-i garbiyye ise Cize'ye geldikden sonra kıble cânibine yayılub ol tarafdan dahi Mısır'ı muhâsara eylediklerinden artık hâricde[n] âmed ü şüd münkatı' olarak derûn-ı şehrde me'kûlât ve meşrûbât bulunmaz oldı.

Ceneral Belyar bu vechile iki âteş arasında kalub ordusuyla esîr düşecegini tafattun ve her nasıl olur ise olsun ba'zı şerâ'it ile Mısır'ı terk idüb gitmek tarîk-i eslem oldığını

1 Mütenebbih: Uyanan, uyanık; uslanan, aklını başına toplayan.
2 Kavâ'id-i fenn-i harb: Savaş ilminin kuralları.
3 Desâyis-i harbiyye: Savaş oyunları, harp hileleri.
4 Tezkîr: Hatıra getirme, hatırlatma, hatırlatılma.

teyakkun itmekle teşkîl eyledigi dîvân-ı harbde lede'l-müzâkere bir makûle ile Mısır'ı tahliyye itmek üzre karâr virilmiş oldığından serdâr-ı ekrem tarafından Osmân Beg ve kapudan paşa tarafından İshak Beg ve İngilizlü tarafından Amiral İsmit murahhas ta'yîn olunub Fransız murahhaslarıyla lede'l-ictimâ' Fransızlar derece-i za'f ve me'yûsiyyetlerini setr iderek kemâl-i temkîn ve vakâr ile ağır teklîfler der-miyân itdiklerinden cerh ve ta'dîl ile uğraşılub nihâyet Fransızlar kendülerine mahsûs eşyâ ve esliha ve çerha topları ve cebehâneleri ile Reşîd'e ve oradan Fransa limanlarına (**s.126**) sâlimen îsâl idilmek ve Fransa'ya varıncaya dek masrafları devleteyn-i müttefikateyn tarafından verilmek şartıyla on iki gün zarfında Mısır'ı tahliyye itmelerine karâr virilerek Fransa Cumhûriyyeti'nin teşkîli târîhinin dokuzuncı senesinin şehr-i Mesidor'unda[1] vâki' bin sekiz yüz bir sene-i mîlâdiyyesi Haziran-ı Frengî'sinin yirmi yedinci gününe müsâdif olan bin iki yüz on altı senesi Safer'inin on altıncı gününde istîmân senedleri imzâ ve serdâr-ı ekrem ve kapudan paşa ve İngiliz Başamirali Cam İstevenson ile Ceneral Belyar taraflarından tasdîk olunmuşdur.

Hâlhuki Fransızların derece-i ye's ve fütûrları bilinüb de bir parça dayanılmış olsaydı teslîm-i silâh itmege mecbûr olacakları der-kâr idi lâkin mukaddemâ serdâr-ı ekrem ile Kleber'in beyninde mün'akid olan şerâ'it-i tahliyyeyi[2] İngiltere Devleti kabûl itmediğine nâdim olarak sonrada ol şerâ'it ile Fransızların Mısır'ı tahliyye itmelerine râzı olduysa da ol vakit dahi Fransızlar çıkmak istemeyüb Mısır'ı benimsediler fakat Fransa'dan Mısır'a imdâd idemedikleri cihetle Mısır'daki kuvve-i askeriyyeleri çüriyüb mertebe-i izmihlâle yaklaşdı ve eger Kleber'in râzı oldığı şerâ'iti İngiltere Devleti kabûl itmiş olaydı daha ol vakit Mısır gâ'ilesi bitüb bu kerre Mısır üzerine sevk eyledigi kuvve-i askeriyyeyi başka cihetde i'mâl ile Avrupaca te'sîr-i nüfûzı daha ziyâde olur ve Ceneral Belyar'ın askerine masârif-i nakliyye i'tâsına muhtâc olmaz idi sonradan İngilizler ol şerâ'iti kabûl itdiklerinde dahi Fransalu muvâfakat itmiş olaydı Mısır'daki kuvve-i askeriyyesini bu mertebe perîşân ve hasâr-dîde[3] olmaksızın şân ve nâmûsı ile Fransa'ya çeküb bir mühim işde kullanabilürdi el-hâsıl iki taraf dahi vâki' olan inâd ve temerrüdlerinden zarar görmüş oldukları cihetle bu def'a her nasıl olur ise olsun Mısır'ın tahliyyesine muvâfakat fikrine düşüb fakat Ceneral Belyar hâl-i za'fını ketm ile esliha ve cebehânesini aldıkdan başka masârif-i nakliyyesini dahi devleteyn-i müttefikateyne tahmîl eylemişdir.

Ber-mûceb-i mukâvele Safer'in yirmi sekizinci güni Fransızlar Mısır'ı tahliyye ile Cize'ye çekilmege başladıklarında ehl-i İslâm ta'rîf olunmaz mertebe memnûn ve müstebşir[4] ve Fransalu gayretini güden Nasârâ gâyet melûl ve mütekedder[5] oldılar ferdâsı Câmi'-i Ezher açılub tanzîf kılındı ve ba'dehu asâkir-i İslâmiyye fevc fevc Mısır'a gelüb gitmege başladı ve gurre-i Rebî'ü'l-evvel'de Serdâr-ı ekrem ve Kapudan Paşa ve Haleb Vâlîsi İbrâhîm Paşa ve Diyârbekir Vâlîsi İbrâhîm Paşa ve Ebû Merak Mehmed Paşa ve Arnavud Tâhir Paşa ve yeniçeri ağaları ve ricâl-i Devlet-i Aliyye (**s.127**) ve ümerâ-yı Mısriyye'den Büyük İbrâhim Beg ve müteveffa Murâd Beg'in kölelerinden Tanburcı ve Berdîsî Osmân Begler ve Elfî ve

1 Mesidor: Fransız İhtilali takviminde Haziran ayına karşılık gelan Messidor ayı.
2 Şerâ'it-i tahliyye: Tahliye şartları.
3 Hasâr-dîde: Hasara uğramış, zarar görmüş.
4 Müstebşir: İstibşâr eden, müjdeleyen, müjde ile sevinen.
5 Mütekedder: Tekeddür eden, kederlenen, kederli.

emsâli ümerâ ile bir haylî kâşifler Mısır'a dâhil oldılar. Müşârün-ileyh Ebû Merak Mehmed Paşa fi'l-asl evlâd-ı Arab'dan ve Gazze ahâlîsinden bayağı bir âdem oldığı hâlde kaderi yâver olarak rütbe-i vezârete nâ'il olub serdâr-ı ekremin mu'temen ve manzûrı oldığından bu kerre uhdesine Mısır eyâleti dahi tevcîh buyurulmuş idügüne mebnî ber-vech-i meşrûh Mısır'a dâhil oldukdan sonra hemân idâre-i umûr-ı eyâlete mübâşeret eylemişdir. Mısır ahâlîsi serdâr-ı ekremin âlây-ı azîm ile şehre duhûlünden ve şe'â'ir-i İslâmiyye'nin i'lâ ve i'lânından ifrât[1] üzre memnûn olarak urûk-ı gayret ve hamiyyetleri heyecâna gelüb Fransalu vaktinde dil-gîr oldukları Nasârâ'nın katl ve i'dâmını istid'â siyâkında arzuhâller takdîm eylediler serdâr-ı ekrem ise tamâmıyla adâlet meslegini ihtiyâr ile bu dürlü dâ'iyyeleri yasağ idüb yahûd ve Nasârâ'ya ale'l-umûm amân virdikden başka Fransalu zamânmda zuhûra gelan vukû'ât̂un ke-en-lem-yekûn[2] hükmüne konulmasmı emr ile bunlardan dolayı meydâna konılan de'âvînin istimâ'ını men' eyledi sadr-ı â'zam sâ'ir husûslarda dahi şâh-râh-ı adâlete sülûk itdiginden âmmeye emniyyet ve ticârete vüs'at gelerek az vakit zarfında aktâr-ı Mısriyye'de azîm feyz ve bereket ve lehçe-i enâmda âsâr-ı sürûr ve behcet rû-nümâ oldı. Fransızlar dört gün Cize'de ikâmetden sonra Reşîd sâhiline gitmek üzre hareket itdiklerinde İngilizler Cize'yi tesellüm ile orasını kendülerine ordugâh ittihâz eylediler. Ve Fransız ordusunun önünde bir mikdâr İngiliz askeri gidüb ve arkalarından dahi kapudan paşa kendü askeriyle hareket idüb Fransızlar bu iki askerin ortasında olarak Reşîd'e varmışlardır.

Mukaddemâ kapudan paşa Mısır'a gelürken Dimyât'a riyâle beg ile birkaç sefîne gönderüb Ordu-yı Hümâyûndan dahi bir mikdâr asker gönderilmesini serdâr-ı ekreme tahrîr eylemiş idügünden serdâr-ı ekrem dahi iki bin kadar Arnavud göndermekle Dimyât kasabası sagr-ı Dimyât'da olan burcları zabt olunmuş oldığı hâlde mustahfız bulunan Fransız askeri Ebzebe Kal'ası'na kapanub kalmışlar idi. Bu kerre serdâr-ı ekrem anları re'y ve amân ile Ebzebe'den çıkarmak üzre Mîr-i Mîrân Ahmed Paşa'yı Dimyât'a göndermiş ve Ahmed Paşa me'mûriyyeti mûcebince kendülerine amân virmiş ise de Fransızlar emîn olamayub giceleyin kal'ayı terk ile firâr iderek Reşîd'e varub kendülerini İngiliz asâkirine teslîm itmişlerdir.

Yafa vak'asından berü Arnavudlar Fransızlar hakkında ızmâr-ı gayz ve kîn idüb kendü (**s.128**) hemşehrîleri hakkında Ponaparte'nin itdigi gadri tezkâr ile ahz-ı sâr[3] kaydında olmaları emr-i tabî'î olmasıyla berâber re'y ve amân virilenler hakkında kahbelik itmeleri muhtemel degil idi lâkin Fransızlar millet-i İslâmiyye'de re'y ve amânın ne derece kuvvet-i te'sîri oldığını ve degil öyle serdâr-ı ekrem tarafından me'mûr bir paşanın re'y ve amânını nakz itmek bir Arnavud ser-gerdesinin virdigi beseyi bile bozmak muhtemel olmadığını bilmediklerinden beyhûde gice yollara düşerek kendülerine daha ziyâde düşman olan İngiliz asâkirine teslîme mecbûr olmuşlardır.

Ceneral Belyar askeriyle berâber devleteyn-i müttefikateyn tarafından tedârük olunan sefâ'ine râkiben Rebî'ü'l-evvel gâyetinde Fransa'ya azîmet eylemişdir. Anın imzâ eyledigi şurût ile Ceneral Meno'nun dahi İskenderiyye'yi tahliyyesi teklîf olundukda Meno Fransa'dan imdâd gelür ümîdine iğtirâren[4] cevâb-ı redd i'tâsıyla müdâfa'aya karâr virdiginden Belyar

1 İfrât: Aşırı gitme, ölçüyü kaçırma, aşırılık.
2 Ke-en-lem-yekûn: Sanki yokmuş, hiç yokmuş, hiç olmamış gibi.
3 Ahz-ı sâr: İntikam alma.
4 İğtirâren: Mağrur olarak, güvenerek.

Fırkası gitdikden sonra kapudan paşa dahi ol tarafa giderek asâkir-i İslâmiyye ile İngilizler İskenderiyye'yi tazyîk içün ol tarafdan ictimâ‘ itdikleri gibi Süveyş denizinden Kusayr tarikiyle Mısır'a gelan asâkir-i Hindiyye dahi çend rûz Cize'de ikâmetden sonra İskenderiyye tarafına sevk ve i‘zâm olunmuşlardır.

Ba‘zı Vekâyi‘-i İstanbul

Muharrem'in on beşinde ru'us imtihânı açılub Telhîsü'l-miftâh'm mesned bahsinde vâki‘ (ve-lev li'l-şart fi'l-mâzi) ibâresinden ders gösterilerek isbât-ı liyâkat iden hoca efendiler ru'ûs ile bekâm oldılar bunlardan birisi Palahıyık Mehmed Efendi'nin birâderi olan meşhûr Abdurrahîm Efendi'dir ki müddet-i medîde Fâtih tarafında neşr-i ulûm ile meşgûl oldukdan sonra evâhir-i ömründe ihtiyâr-ı uzlet ve inziyâ iden ve şöhret-i şâyi‘ası ta‘rîfden mugnî olan bir zât-ı celîlü's-sıfât[1] olub andan sonra ru‘ûs imtihânlarında öyle bir zât-ı ser-nümâ[2] zuhûr olmamışdır.

Bu esnâda herkesin kulağı Mısır tarafında olub serdâr-ı ekrem ve kapudan paşa taraflarından muzafferiyyet haberleri geldikce halkın lehcesinde âsâr-ı meserret bedîdâr olmakda idi ve serdâr-ı ekrem ile kapudan paşanın ber-vech-i meşrûh muzafferiyyetleri ihbâr sâresi Dersa‘âdet'e vâsıl olıcak taraf-ı şâhâneden serdâr-ı ekreme bir kabza mücevher seyf ve kapudan paşaya mücevher bir kabza yatağan ve İngiliz başkumandanlarına iki kıt‘a mücevher mec gönderilmiş idi kapudan paşa kethüdâsı Hüsrev Ağa dahi muhârebât-ı vâkı‘ada ibrâz-i liyâkat ve besâlet eylediginden (**s.129**) uhdesine rütbe-i vezâretle İznikmid sancağı tevcîh olunub çok geçmeksizin ya‘nî evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'da Mısır vâlîsi olmuşdur.

Ordu-yı Hümâyûnda kethüdâ-yı sadr-ı âlî iken tashîh-i mizâc zımnında isti‘fâ ile Dersa‘âdet'e gelmiş olan Osmân Efendi yine kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunarak Rebî‘ü'l-evvel'in yirmi ikinci güni Bâb-ı Âlî'de kâ'immakâm paşa huzûrunda ilbâs-ı hil‘at kılındıkdan sonra huzûr-ı hümâyûna celb ve da‘vet buyurılarak taraf-ı şâhâneden serdâr-ı ekrem ile kapudan paşaya şifâhen ifâdesi lâzım gelan husûsât-ı hafiyye[3] kendüsüne ifâde ve telkîn huyuruldı.

Ve yine ol gün Mîrâhûr-ı Evvel Zühdî İsmâ‘îl Beg uhdesine müceddeden rütbe-i vezâretle Karaman eyâleti tevcîh olunmağla İzzet Paşa-zâde Sa‘îd Beg mîrâhûr-ı evvel oldı.

Ve çünki Mısır'm umûr-ı mülkiyye ve mâliyyesi müceddeden te'sîs olunacağı cihetle e‘âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den bir zâtın Mısır defterdârlığıyla i‘zâmı lâzime-i hâlden hulundığına mebnî sâbıkan Tersâne-i Âmire Emîni Şerîf Efendi Mısır defterdârı nasb olundı ve çend rûz mürûrunda Osmân Efendi ile berâber başka başka sefînelere râkiben cânib-i Mısır'a azîmet itdiler ve yine bu avânda sâbıkan Yenişehir Kadısı Debbâğ-zâde Mustafâ Efendi dahi Mısır kadısı nasb ve ta‘yîn buyurulmuşdur.

Devlet-i Aliyye'nin mukaddemâ İspanya Devleti'yle olan münâsebet-i resmiyyesini

1 Celîlü's-sıfât: Pek büyük kıymetli sıfatları olan.
2 Ser-nümâ: Gösteren veya gözükenlerin en büyüğü.
3 Husûsât-ı hafiyye: Gizli işler, gizli hususlar.

kat‘ eylemesi mücerred Rusya ile İngiltere devletlerinin ilhâh ve ibrâmına mebnî olub yohsa Devlet-i Aliyye ile İspanyalu beyninde bâdî-i mübâyenet[1] olacak başka bir mâdde yog idi ve İspanya'nın Fransa Cumhûrı'yla ittifâkı İngilterelü aleyhine münhasır idi hâlbuki mu'ahharen Rusya Devleti İngiltere ittifâkından ayrılmağla Avrupa politikası tagayyür eyledi ve İngilterelü ile Fransalu beynlerinde muhârebe devâm itmekde ise de Londra'da tarafeyn murahhasları mevâdd-ı musâlaha mükâlemesine dahi devâm itmekde idi ve egerçi hâlâ İskenderiyye'de muhârebe bâkî ise de karîbü'l-ahdda[2] anın dahi nihâyet bulacağı anlaşıldı ve İskenderiyye işi netîce-pezîr[3] oldukda bi't-tab‘ Fransalu ile musâlaha olundığı gibi İspanya Devleti'yle dahi tecdîd-i münâsebât olunmuş olacağına ve öyle Fransa musâlahasına teb‘â-i İspanyalu ile tecdîd-i münâsebet olunmakdan ise şimdiden bu münâsebetin tecdîdi îcâb-ı hâl ve maslahata evfak görüldigime mebnî bu esnâda İspanya maslahatgüzârı Dersa‘âdet'e gelerek Dîvân-ı Hümâyûna duhûl ile tecdîd-i mu‘âmelât-ı resmiyye idilmişdir.

İskenderiyye'nin Feth ve Teshîri ve Vekâyi‘-i Sâ'ire

Ber-vech-i meşrûh Ceneral Meno Fransa'dan imdâd gelür ümîdiyle İskenderiyye'de tahassun iderek (**s.130**) müdâfa‘aya kıyâs eylemiş ise de İskenderiyye'ye imdâd götürmek üzre denize çıkarılan Fransız gemileri bâlâda beyân olundığı üzre îfâ-yı me'mûriyyete muvaffak olamayub ve nihâyet Derne sevâhiline gelmiş idi karaya asker çıkaramayub netîcesinde İngilterelü yedine esîr düşmüşdür ve İngilizler Madiye gölüyle Maryotiz göli arasındaki cedvelin seddlerini kesüb iki kolı birleşdirerek toplı sandallar ile Acmî tarafına dahi asker dökdiler bunun üzerine Devlet-i Aliyye şalopeleri dahi Maryotiz Gölüne girüb devleteyn asâkiri her tarafdan İskenderiyye'yi top ve humbara ile dögmege başladılar bu sûretle Acmî tabyası feth ve teshîr olundukdan sonra Fransızlar pek ziyâde sıkıldı ve Fransa'dan imdâd gelmek ümîdi dahi münkati‘ oldığından Ceneral Meno dahi çâresiz istîmâne mecbûr olarak Rebî‘ü'l-âhir'in on altıncı Çehârşenbe güni şerâ'it-i tahliyyeyi müzâkere itmek üzre üç gün mütâreke taleb itmekle hemân şerâ'it-i tahliyye bi'l-mükâleme[4] karâr-gîr olarak istîmân senedleri imzâ olundukdan sonra evâhir-i Rebî‘ü'l-âhir'de Fransızlar İskenderiyye'yi tahliyye ve teslîm ile Fransa'ya gitmişlerdir.

Ancak Ceneral Meno mukaddemâ Ceneral Belyar'ın tahliyye-i Mısır içün imzâ eylemiş oldığı şerâ'iti kabûl itmemiş iken sonra ol şerâ'iti taleb eyledigi hâlde bu kerre dahi berü tarafdan kabûl olunmadığı cihetle Fransızlar yalnız silâhlarını ve zâtlarına mahsûs eşyâlarını alub götürmege ve birde dörder yahûd sekizer kıyyelik çapında olarak onar atımlık cebehâneleriyle on kıt‘a top istihsâb eylemege me'zûn olub Fransa Cumhûrı'na müte‘allik sâ'ir şey götürmek ruhsatına nâ'il olamadıkları cihetle mâ‘adâ ne kadar top ve humbara var ise kâffesini mühimmât ve cebehâneleriyle ve İskenderiyye limanında mevcûd olan bi'l-cümle Fransız gemilerini bulundukları hâl ve hey'et üzre ve aktâr-ı Mısriyye'de

1 Mübâyenet: Ayrılık, başkalık. Zıddiyet; tutmazlık.
2 Karîbü'l-ahd: Yakın zamanda.
3 Netice-pezîr: Neticelenmiş, son bulmuş.
4 Bi'l-mükâleme: Karşılıklı konuşarak.

cem‘ eyledikleri kütüb ve resâ’il ve antika ve tasâviri İskenderiyye Kal‘ası'nın haritaları ve memleketin resimleri ile berâber ve'l-hâsıl Fransa Cumhûrı'na müte‘allik ne kadar emvâl ve eşyâ var ise tamâmıyla devleteyn-i müttefikateyn me’mûrlarına teslîm idüb gitdiler ve anlar çıkub gitdikden sonra bu ganâ’im-i azîmeyi[1] Devlet-i Aliyye ile İngilterelü mukâseme itdiler eger Ceneral Meno mukaddemâ Ceneral Belyar'ın şerâ’itini kabûl itmiş olaydı bunca top ve mühimmât ve sefâ’in ve emvâl ve eşyâ-yı vefîre hep Fransa'ya nakl idilmiş olacak idi işte Ceneral Meno'nun inâdı dahi Fransalu hakkında bundan başka bir şeyi müntic olmadı.

İskenderiyye'nin istihlâs haberi serdâr-ı ekreme vâsıl oldukda Mısır'da şehr-i âyîn yapılmışdır ve kapudan paşa tarafmdan bu müjde ile İskenderiyye muhârebelerinde ibrâz-ı liyâkat (**s.131**) ve besâlet eylemiş olan Ahmed Kapudan ve İngiliz kumandanının birâderi Hacenson nâm oficiyal Dersa‘âdet'e i‘zâm kılınmış olduklarından muvâsalatlarında Ahmed Kapudan'a taraf-ı şâhâneden senevî beş kîse fâ’izlü bir sehm ve çelenk ve ferve-i semmûr ve Vâlide Sultân tarafından senevî dokuz kîse fâ’izlü dârü'l-vekâle-i Haleb mukâta‘ası ve Hacenson'a taraf-ı hümâyûndan gerdânına ta‘lîk itmek üzre dâ’iresi elmâs ile muhât ve merkez dâ’iresinde ay şekli menkûş bir kıt‘a âvîze ile yirmi beş bin ve Vâlide Sultân tarafından on iki bin beş yüz guruşluk altun ihsân ve ihdâ buyurulmuş ve İngiliz amirali ile asâkir-i berriyyesi ceneraline murassa‘[2] şerîdler ve sâ’ir zabitlerine dahi münâsib hediyeler gönderilmişdir.

Ber-vech-i meşrûh İskenderiyye'nin fethi haberi der-i devlete vâsıl oldukda bayramlarda oldığı gibi rikâb olub Şeyhü'l-islâm Efendi ve Kâ’immâkâm Paşa huzûr-ı hümâyûna müsûl[3] ile tebrîk-i fütûhât itdiklerinden sonra dört gice şehr-i âyîn tertîb olundı ve Boğaziçinin iki tarafında vâki‘ sahilhâneler şem‘ ve kanâdîl-i rengâreng ile tezyîn ve tenvîr kılındı ve rûy-ı deryâ binlerce seyirci kayıklarıyla müzdeham-gâh seyr ve temâşâ olub sû-be-sû[4] sadâ-yı sâz ve ney felek-i zühreye îsâl-i terâne-i hey hey ve taraf-be-taraf velvele-i dil-sâz-ı yâ-leyl tehzîz-i eyvân-ı süheyl iderek (Gam-ı ferdâ-yı gönülden çıkarub zevk idelim * Mey ü neyle dil-i gam-dîdeyi pür-şevk idelim * Olalım mülket-i şâdîyye inân-rîz-i vusûl* Kederi menzil-i nisyânda biraz avk idelim) zemzemesiyle dört gice pîr ü bernâ[5] ve âlâ ve edânî neş’e-yâb-ı mesâribi ihsâ oldı.

Ve Sultân Selîm'in elkâbına (men cehheze gâziyen fe-kad gazâ)[6] muktezâsınca gâzî unvân-ı mefheret nişânı i‘lâve olunarak Cumâde'l-ûlâ'nın on altıncı Cum‘a güni hutbelerde gâzî deyü yâd olundı.

Birkaç seneden berü Ka‘be-i Mükerreme'nin kisve-i şerîfesi Sultân Ahmed Câmi’-i Şerîfi revâkında nesc ve i‘mâl ile Şâm tarafından irsâl olunub bu sene-i mübârekede Mısır-ı Kâhire Fransızların yedinden istihlâs idildiginden Şâm tarîkinden irsâline hâcet kalmayub bu esnâda i‘mâli dahi hitâm bulmağla evâ’il-i Cumâde'l-ûlâ'da âlâ-yı vâlâ ile Sultân Ahmed Câmi‘-i Şerîfi'nden Sarây-ı Hümâyûna nakl ve îsâl ve ba‘dehu bahren cânib-i Mısır'a ve

1 Ganâ’im-i azîme: Büyük ganimetler.
2 Murassa‘: Kıymetli taşlarla bezenmiş.
3 Müsûl: Saygıdan dolayı ayakta durma..
4 Sû-be-sû: Taraf taraf, her tarafa, her yana, her tarafta, her yanda.
5 Pîr ü bernâ: İhtiyar ve genç.
6 “Cihad etmek isteyen bir gaziyi techizatlandıran da gazâ etmiş gibidir.”

oradan Mekke-i Mükerreme'ye irsâl idilmişdir.

Cumâde'l-ahire'nin yirmi beşinci güni kapudan paşa tarafından İskenderiyye Kal‘ası'nın anahtarları Bâb-ı Âlî'ye vârid olmağla bir gün sonra Şeyhü'l-islâm Efendi ve kâ’immakâm paşa ve kuzât-ı asâkir ve menâsıb-ı sitte[1] ricâli ve umûmen ocak ağaları mevcûd oldukları hâlde (**s.132**) de’b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye oldığı üzre tertîb olunan âlâ-yı vâlâ ile mezkûr miftâhlar Sarây-ı Hümâyûna götürülüb Topkapu'da vâki‘ ve beyne'n-nâs[2] bâğ-ı irem deyü ma‘rûf olub târîh-i itmâmı (bağ-ı tarab) olan mevki‘-i dil-nişînde vakfe-gîr-i ârâm olduklarında Sultân Selîm dahi kasr-ı cedîdi teşrîf iderek miftâhlar kendüye arz ve teslîm kılındı.

Aktâr-ı Mısriyye'nin feth ve teshîri içün deryâ donanması tertîbi mukarrer oldığından ocaklar yek-dîgere müsâbakat dâ‘iyyesiyle san‘atlarını birbirinden ihfâ iderek hâzır olduklarında Receb'in sekizinci gicesi bed’ ile birkaç gice sâllar üzerinde envâ‘ püskürme ve hevâyî fişenkler iş‘âl ve îkâd ile sanâyi‘-i garîbe îcâd idüb seyr ve temâşâ zımnında Sultân Selîm Han Yalıköşkü'ni teşrîf ile vükelâ içün dahi etrâfında çadırlar kurulmuş ve taraf-ı şâhâneden ocaklara atâyâ-yı vefîre[3] ihsân buyurulmuşdur.

Mısır'ın ahvâline gelince öteden berü Kölemenler Devlet-i Aliyye'ye yarı âsî yarı mutî‘ olarak Mısır'da mütegallib ve mütehakkim olub aktâr-ı Mısriyye'de keyfe mâ yeşâ’ tasarruf dâ‘iyyesinde bulunurlar ve Mısır'da hükûmet-i seniyye kuvvetlü bulundığı vakit bir takımı arz-ı mutâva‘at ile Mısır'da kalurlar ise de bir takımı dahi ol hâlde Sa‘îd içine çıkub ta‘kîb için üzerlerine asker sevk olundukda dahi mukâbele ve müdâfa‘a iderek mukâvemetden âciz kalurlar ise Sûdân'a kadar giderler ve askerin avdetinde anlar dahi aşağılara avdet iderler ve ba‘zan beynlerinde ihtilâf ve mücâdele vukû‘uyla gâlib gelan taraf Mısır'da mütegallib ve mağlûb olan taraf ol-vechile Sa‘îd içine zâhib olur idi bu kerre Ponaparte Mısır'ı zabt itdikde İbrâhîm Beg takımı cânib-i Şâm'a hicret idüb bâkî Kölemenler dahi Murâd Beg'le berâber kâ‘ide-i kadîmeleri üzre Sa‘îd içine giderek bâlâda beyân olundığı üzre Fransızlarla pek çok muhârebe eylediler ve egerçi Fransızlar gâlib gelerek Sa‘îd'i zabt itdiler ise de Murâd Beg'i ele geçüremeyüb nihâyet ber-vech-i maktû‘ bir virgü virmek üzre Sa‘îd kıt‘asını ana terk itmege mecbûr oldılar Mısır'ın Fransızlardan nez‘ ve istihlâsında Kölemenler'i diyâr-ı uhrâya tard ile burasını eyâlât-ı sâ’ire tarzında idâre eylemek nezd-i Devlet-i Aliyye'de mukarrer oldığı hâlde Kleber ile vâki‘ olan muhârebede Ordu-yı Hümâyûnun teferruk ve inhizâmı işi müşkilât ve te’ehhürâta[4] düşürdi Kleber'in i‘dâmından sonra serdâr-ı ekrem sulhen Mısır'ın tahliyyesini Ceneral Meno'ya teklîf itmek üzre İbrâhîm ve Murâd begleri vâsıta ittihâz itdigi vakit bu yolda hıtta-i Mısriyye ele geçdikden sonra ümerâ-yı kemâ-fi's-sâbık Mısır'da ikâ ile kendüsi İstanbul'a avdet idecegini va‘d (**s.133**) eylemiş ise Meno teklîf-i mezbûrı kabûl itmedigi cihetle Devlet-i Aliyye ve İngiliz orduları müttehidâne hareket iderek harben Mısır'ı almış olduklarından va‘d-i mezkûrun hükmi kalmamış ise de ümerâ-i devletden emîn olamadıkları cihetle daha ol vakit İngilizlere dehâlet ve taleb-i himâyet idüb İngilizler dahi

1 Menâsıb-ı sitte: Altı yüksek makam. (nişancı, üç defterdar [şıkk-ı evvel, sânî ve sâlis], reîsülküttâb ve defter emini).
2 Beyne'n-nâs: Halk arasında.
3 Atâyâ-yı vefîre: Çok, bol hediyeler, armağanlar; bahşişler.
4 Te‘ehhürât: Sonraya, geriye kalmalar; gecikmeler.

bu bâbda kendülerine söz virmiş idiler. Bimâ'en-aleyh ol vakit Murâd Beg Fransaluya tâbi' oldığı gibi İbrâhîm Beg takımı dahi ma'nâ İngiliz himâyesine girmiş idi mu'ahharen Murâd Beg vefât itdikde anın takımı dahi İbrâhîm Beg'e tâbi' olarak asâkir-i İslâmiyye ile birlikde Fransızlar aleyhinde hareket itdiler ise de cümlesi İngilizlerin himâye-i ma'neviyyesinde bulundılar ve Mısır'ın feth ve teshîrinde kemâ-fi's-sâhık aktâr-ı Mısriyye'de keyfe mâ yeşâ[1] tasarruf itmek üzre serdâr-ı ekremin hemân Dersa'âdet'e avdetine muntazır iken serdâr-ı ekremin Mısır'da ziyâdece meks ve tevakkuf itdiginden dolayı ha'zı mertebe şübheye düşmüşler idi hattâ Elfî Mehmed Beg bu endîşe ile mütevahhiş bulundığından celb-i zahâ'ir bahânesiyle Sa'îd cânibine gidüb Ebû Diyâb Selîm Beg dahi Minyel'de[2] ihtiyât üzre bulunayordı.

Ve fi'l-vâki' ümerâ-yı Mısriyye'nin ahz ve girift ile Mısır'dan tard ve teb'îdleri[3] içün Dersa'âdet'den emir gelmiş idügüne mebnî serdâr-ı ekrem ile kapudan paşa beynlerinde muhâbere iderek bu esnâda Mısır vâlîsi olan Hüsrev Paşa'yı âlây ile Mısır'a getürmek ve esnâ-yı râhda ba'zı aşâ'ir-i Urbân'ı te'dîb eylemek bahânesiyle ümerâdan ba'zıları kapudan paşa tarafından İskenderiyye'ye celb olunmuş ve ta'yîn olunan yevm-i ma'hûdda[4] cümlesinin def'aten ahz ve habs olunmaları cânib-i serdâr-ı ekremîden kapudan paşaya iş'âr kılınmış idi Cumâde'l-âhire'nin on birinci Salı güni huzûr-ı serdâr-ı ekremîde akd ve tertîb olunan dîvânda Mısır'da bulunan ümerâ geldiklerinde cümleten ahz ve tevkîf olunub ancak Ebû Diyâb Selîm Beg kaziyyeden âgâh[5] oldığı gibi Cize'de bulunan İngilizlerin yanına firâr ile istihmâ[6] eylemiş oldığından emvâl ve eşyâsı müsâdere olunmuşdur İskenderiyye'deki ümerânın ahz ve giriftlerinde dahi İngilizlerin himâye ve sahâbete kıyâm idecekleri der-kâr oldığından ve İngiliz başkumandanı çend rûz sonra Malta'ya gitmek üzre bulundığından anın azîmetinden sonra bu emrin icrâsını kapudan paşa tasmîm eylemiş ise de ber-vech-i meşrûh Mısır'daki ümerâ ahz ve girift idilmiş olduklarından İskenderiyye'dekiler duydukları gibi firâr yâhûd İngilizlerden himâye talebine ibtidâr idecekleri emr-i âşikâr olmasıyla hemân ahz ve giriftleri çâresine bakılmak lâzım geldigine mebnî kapudan paşa Cumâde'l-âhire'nin on dördünci güni İskenderiyye beldesini temâşâya azîmet ider gibi (**s.134**) ol tarafdaki ümerâyı da'vet ve istishâb iderek İskenderiyye'ye gidilmek üzre filikalar ile Maryotiz gölünde lenger-endâz olan fırkaya muvâsalat olundığı hengâmda mukaddemâ tertîb ve tenbîh olundığı üzre İstanbul'dan tahrîrât geldi deyü arkadan âdem gelüb kapudan paşa dahi gûyâ ki me'al-i tahrîrâta muttali' olmak içün ric'at itmekle ümerâ fırkate ile İskenderiyye'ye azîmet üzre iken fırkate yolundan çıkub Donanma-yı Hümâyûna müteveccih olıcak müteveffa Murâd Beg'in kölelerinden Cercâvî Osmân Beg piştov ile kalyoncılardan birini i'dâm ve pala ile birisinin elini kat' idüb sâ'ir ümerâ dahi sell-i seyf ile mukâteleye kıyâm eylediklerinden kalyoncı zümresi dahi nâ-çâr anların üzerine hücûm ve Cercâvî Osmân Beg ve Büyük İbrâhîm Beg'in kölelerinden Aşkar Osmân Beg ve Milelvânî Mahmûd Beg ve Küçük Murâd Beg ile İbrâhîm Kethüdâ'yı katl ve i'dâm ve Osmân Beg ve Şirkavî Mehmed Beg ve Kilârî Ahmed Beg ile

1 Keyfe-mâ-yeşâ': Nasıl isterse, istediği gibi.
2 Minyel: Minya, el-Minya, Mısır.
3 Teb'îd: Uzaklaştırma, uzaklaştırılma, uzağa sürme, kovma.
4 Yevm-i ma'hûd: Ahd olunan, hilinen, sözleşilen günde.
5 Âgâh: Bilen, öngörülü, bilgili.
6 İstihmâ: Himaye, koruma arama, himaye isteme.

Osmân ve Alî ve Süleymân kâşifleri ahz ve girift ile üç anbârlı kalyon-ı hümâyûna nakl ve îsâl eylediklerini etbâ'-i ümerâ İngiliz kumandanına ihbâr ve ifâde ile taleb-i himâye itmeleri üzerine o dahi derhâl himâyete kıyâm iderek askerini cem' ile harbe hâzırlanmağa başladığı kapudan paşanın ma'lûmı olıcak bi'n-nefs İngiliz ordusuna varub Devlet-i Aliyye'nin ümerâ hakkında sû'-i niyyeti yokdır fakat Mısır'da bekâları maslahat-ı mülkiyyesine muzır oldığından cümlesi hallerine göre ma'âş ve rütbeler ile kayırılmak üzre Mısır'dan teb'îdleri matlûbdur vâdîsinde üslûb-ı hakîmâne ile ilzâm[1] ve iknâ'a kıyâm eylemiş ise de İngiliz kumandanının bu misillü sözler ile iknâ'ı kâbil olmayub devleti tarafından begleri himâye ve tesahûba[2] me'mûr oldığından üç sâ'ate kadar beglerin sebîli tahliyye ile kendüsüne teslîm olunmaz ise harekât-ı hasmâneye kıyâm ile sefâ'in-i Devlet-i Aliyye üzerine gülle atacağını kat'iyyen beyân itmişdir hâlbuki bu muhâvere ile ahşam olub üç sâ'ate dek beglerin ircâ' ve teslîmi kâbil degil idi fakat ferdâsı sabahleyin teslîm olunmak üzre kapudan paşa ta'ahhüd ve kumandan kabûl iderek def'-i belâ olunmuşdur ma'a-mâ-fîh ol gice İskenderiyye ordusı İngilizler tarafından ihâta ile begler virilmedigi takdîrde muhârebeye ibtidâr idecekleri îmâ olunmasıyla ber-vech-i meşrûh üç anbârlıda tevkîf olunan ümerâ ale's-sabâh İngiliz kumandanına teslîm kılınmışdır.

Mısır'da serdâr-ı ekremin tevkîf eyledigi ümerâ dahi İngiliz kumananının ısrârı üzerine Cize'deki İngiliz ordusuna teslîm olunmağla kûşe-be-kûşe[3] ihtifak itmiş olan sdamları başlarına birikerek eski hâl ve hey'etlerini buldılar İskenderiyye'deki ümerâ dahi (**s.135**) gelüb bunlara iltihâk ile cümlesi âdet-i kadîmeleri üzre Sa'îd içine çıkub gitdiler fakat Ebû Seyf Kâsım Beg anlardan münfekk[4] olarak iki yüz kadar Kölemenler ile devlete arz-ı dehâlet ve mutâva'at eylemiş ise de Mısır'a vusûlünde münharifü'l-mizâc olarak vefât itmişdir. Saçlı Osmân Beg dahi Sa'îd cem'iyyetinden infikâk ile sûret-i itâ'atde Mısır'a gelürken Arnavud askeri yedinde telef olmuşdur.

İngiliz Amirali Malta'ya azîmet idüb eyyâm-ı şitâ dahi takarrüb itmek hasebiyle kapudan paşa evâsıt-ı Receb'de İskenderiyye'den hareket ve evâ'il-i Şa'bân'da İstanbul'a muvâsalat eylemişdir. Mısır Vâlîsi Hüsrev Paşa'nın kapucılar kethüdâsı olub rütbe-i mîr-i mirânî ile Cerce hâkimi nasb olunan Hasan Paşa bir fırka-i askeriyye ile Sa'îd cânibindeki ümerâ üzerine sevk olundukdan sonra Serdâr-ı ekrem Tâhir Paşa ile sâ'ir mîrîlü askeri Hüsrev Paşa ma'iyyetinde bıragub ve Mısır'ın ikmâl-i mesâlih-i bakiyyesini Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Osmân Efendi'ye havâle idüb ve çünki bi'l-cümle tavâ'if-i askeriyyenin nakline kâfî sefâ'in olmadığından sefâ'in-i mevcûdeye yalnız ocakluyı irkâb ve irsâl eyleyüh asâkir-i sâ'ire ile kendüsi Şevvâl'in beşinci güni Mısır'dan hareket ve berren Dersa'âdet'e avdet itmekle Hüsrev Paşa Mısır'da ve ümerâ-yı Mısriyye Sa'îd içinde kaldı ve ümm-i dünyâ yine bir takım veled-i zinâların gâ'ilesinden âzâde-ser olamadı ve egerçi maksad-ı aslî Mısır'ı Fransızların yedinden tahlîs idi ve bu da husûl buldı lâkin bunca masârif ve tekellüfât ihtiyâr ile bu kadar uğraşılmış oldığı hâlde burasının mütegallibeden dahi tathîri[5] nezd-i şâhânede musammem

1 İlzâm: Cevap veremez hâle getirme, susturma.
2 Tesahûb: Arkadaşlık etme, sâhib çıkma, koruma.
3 Kûşe-be-kûşe: Her taraf, her yer.
4 Münfekk: İnfikâk eden, ayrılan, ayrılmış, çıkmış.
5 Tathîr: Temizlemek. Yıkayıp pak etmek. Tahir kılmak.

ve mültezem[1] oldığından ümerâ işinin bu şekle girmesi Sultân Selîm'in infi'âline bâdî oldı.

Fransızların Mısır'da bekâsı İngiltere Devleti'nin politikasına gâyet muzır oldığından bahren sevâhil-i Mısır'ı abluka itdikden başka yirmi bu kadar bin asâkir-i berriyye dahi sevk ve tesyâr ve bu yüzden bir büyük mu'âvenet ile Devlet-i Aliyye'yi minnetdâr eylemiş ise de begleri himâye ile umûr-ı dâhiliyyeye müdâhalesi hukûk-ı milel kavâ'idîne mugâyır ve hıtta-i Mısriyye ümerânın pençe-i tagallübünde kalmakdan ise mâlik-i meşrû'ı olan Devlet-i Aliyye'nin eyâlât-i sâ'iresi gibi idâre olunmak İngiltere politikasına dahi muvâfik iken begleri himâye eylemesi bir nev' istîlâ-yı ma'nevî fikrinde bulundığını müş'ir oldığına mebnî Devlet-i Aliyye İngilizlünün mu'âvenetinden müteşekkir olmasıyla berâber böyle umûr-ı dâhiliyye müdâhalesinden nâşî dil-gîr olarak şu hâlde Mısır'ın İngiliz müdâhalesinden tahlîsi çâresini aramağa mecbûr olmuşdur ve devleteyn miyânesine bir nev' bürûdet girmişdir vâkı'â bir devlet virdigi sözden dönmemelidir zîrâ bir televvûn ile bir maslahat kazanılur ise bundan neş'et iden emniyyetsizlik ile sonra (**s.136**) bin maslahat fevt olur ve bu yolda İngilizlerin sebât ve metânetleri her asırda medh ve senâ olunagelmişdir lâkin teb'a-i Devlet-i Aliyye'den olan bir sınıf-ı mütegallibeye[2] himâye va'd eylemege İngilizlerin hakkı yoğ idi ma'a-mâ-fîh mâdemki ol vakit İngilizlerin büyük ordusı İskenderiyye'de ve bir fırka-i askeriyyesi Cize'de bulundığı hâlde Bahr-i Sefîd ve Ahmer dahi ellerinde idi bu husûsda İngilizlerin ne mertebe ısrâr idecekleri anlaşılub da begler hakkında ana göre mu'âmele olunmak lâzım gelûr iken encâm-ı kâr[3] mülâhaza idilmeksizin bağteten begler ahz ve girift olunarak der'akab İngilizlülere teslîm ile rezâlet gösterilmiş ve bu cihetle nâmûs-ı devlet pây-mâl idilmişdir ve begler hakkında bu vechile mu'âmele olunması Dersa'âdet'den emr olunmuş olub bu dahi merkezden mesâfe-i ba'îdede bulunan bir ordunun işine müdâhale olunmasından ve ol vakit Devlet-i Aliyye'de fenn-i diblomatînin henüz şâyi' ve münteşir olmamasından neş'et eylemişdir.

El-hâsıl hıtta-i Mısriyye Fransızlar yedinden nez' ve tahlîs olunub Serdâr-ı ekrem Ziyâ Paşa'nın icrâât-ı âdilâne ve müte'addilânesiyle âsâr-ı âsâyiş ve emniyyet rû-nümâ ve anın avdetinden sonra Mısır Vâlîsi Hüsrev Paşa dahi bu yolda hareket iderek az vakit zarfında Mısır'ın zirâ'at ve ticâretinde vüs'at ve bereket peydâ oldı lâkin ümerâ-yı Mısriyye Sa'îd içinde reh-neverd-i[4] vâdî-i isyân ve ser-keşî olduklarına ve İngilizler henüz buradan el çekmediklerine nazaran Mısır gâ'ilesi bütün bütün bitmemiş idi ve Cebecibaşı Mehmed Tosun Ağa ashâb-ı ilm ve fazldan ve mücerrebü'l-etvâr zevâtdan olarak bâ-rütbe-i vezâret Cidde vâlîsi nasb olunmağla Mısır'dan cânib-i Hicâz'a gönderildi ve kapu kethüdâsı dinilmekle ma'rûf olan Osmân Beg Emîrü'l-hâc nasb olunarak ber-mu'tâd mahmil-i Mısır[5] gâyet revnaklu[6] bir âlây ile ihrâc ve irsâl idilmiş ve kisve-i Beyt-i Mükerrem mukaddemce Dersa'âdet'den Mısır'a gelüb o dahi ihtirâmât-ı fâ'ika ile gönderilmiş oldığından ahâlî-i Mısriyye pek ziyâde memnûn ve münşerih oldı.

1 Mültezem: Gerekli görülen.
2 Mütegallibe: Zorba takımı, derebeyi.
3 Encâm-ı kâr: İşin sonu.
4 Reh-neverd: Yol tutan, yola çıkan.
5 Mahmil-i Mısır: Mısır'dan Mekke ve Medine'ye, surre namıyla gönderilen hediye ve paralar.
6 Revnak: Parlaklık, güzellik, tazelik, süs.

Müşârün-ileyh Tosun Paşa Mekke-i Mükerreme'de iken kendüsinin Cidde'deki askeriyle Emîr-i Mekke Şerîf Gâlib'in askeri beyninde muhârebe zuhûra gelüb Cidde'nin vücûh ve mu'teberânı araya tavassut ile ıslâh-ı zâtü'l-beyn[1] itmişler idi ba'de'l-hâc Tosun Paşa sinni altmışa yetmiş oldığı hâlde vefât itmekle vezâretinin semeresi ıskât-ı farîza-i hâc eylemekden ibâret olmuşdur ba'dehu Şâm Vâlîsi Abdullâh Paşa'nın askeriyle Emîrü'l-hâc-ı Mısır askeri miyânelerinde ceng ve gavga zuhûr itmekle Şerîf Gâlib tavassut eyleyerek gavgayı basdırmışdır.

(**s.137**) Ve bu esnâda Vehhâbîlerin kuvvet ve satveti tezâyüd iderek etrâfa tecâvüz ider olduklarından bu cihetle Arabistân gâ'ilesi teceddüd itmekde idi.

Bâlâda beyân olundığı üzre Cebel-i Lübnan ahâlîsinin ittifâkı hasebiyle Cezzâr Paşa'nın Cebel-i Lübnan'da hükmi cereyân idemez oldığı cihetle Cezzâr Paşa pek ziyâde müte'ellim olarak ümerâ-yı Şehâbiyye arasına bir nifâk ilkâsıyla içlerinden birini celb idüb de Cebel umûrına müdâhaleye vesîle aramakda idi hâlbuki Cebel-i Dürûz ahâlîsi iki kısma münkasem olub biri Canbolatiyye ve dîgeri Yezbekiyye deyü ma'rûf olan meşâyîh-i Benî el-İmâd takımıdır ve tavâ'if-i sâ'ire hep bu iki kısımdan birine mensûbdur ber-vech-i meşrûh Emîr Yusûfoğulları ile Emîr Beşîr ittifâk itmişler ise de Emîr Beşîr'in Canbolatiyye meşâyîhine meyli daha ziyâde oldığından meşâyîh-i Benî İmâd bunı çekemeyüb işbu on altı senesi evâ'ilinde Benû Şehâb'dan Abbâs nâm bir delikanlu ile ittifâk iderek ve anı Cebel hâkimi nasb itdirmek üzre birlikde Akkâ'ya giderek Cezzâr'a mürâca'at itdiklerinde Cezzâr'ın tamâm aradığı bir fırsat oldığından kemâl-i memnûniyyet ile Emîr Abbâs'a hil'at iksâ ve Cebel hükûmetini ihâle iderek asâkir-i vâfiyye ile Cebel'e göndermiş idi ve Cezzâr'ın kölelerinden iken ana isyân ile Cebel'e çekilüb ba'dehu Haleb tarafına savuşmuş olan Süleymân Paşa cânib-i Hicâz'a giderek bir müddet ol tarafda dolaşdıkdan sonra Cezzâr'ın yanına avdet itmekle o dahi kendüsüni afv iderek Saydâ mütesellimi nasb itmiş idi bu kerre ber-vech-i meşrûh Cebel-i Lübnan üzerine gönderdigi asâkir üzerine anı başbuğ nasb iderek gerek Emîr Beşîr'i ve gerek Emîr Yûsufoğullarını Cebel'den tard ile hükûmeti Emîr Abbâs'a teslîm eylemesini kendüsine tenbîh itmişdir lâkin ahâlî-i Cebel Emîr Beşîr ile birlikde müdâfa'aya kıyâm ve hilâl-i Receb'de vâki' muhârebede asâkir-i Cezzâr'ı dûçâr-ı inhizâm itmeleriyle Cezzâr Paşa nâ'il-i emel[2] olamayub askerini Akkâ'ya i'âde itmekle Emîr Beşîr dahi muzafferen merkez-i hükûmet olan Deyrü'l-kamer'e avdet eylemişdir.

Ve yine bâlâda iş'âr olundığı üzre serdâr-ı ekrem muzafferen Mısır'dan avdetinde Ordu-yı Hümâyûn ile Cezzâr'ın üzerine hareketle Emîr Beşîr'i Cebel hükûmetinde takrîr ve ibkâ idecegini kendüsüne va'd itmiş idi Emîr Beşîr ise ahâlî-i Cebel'in ittifâkıyla emelini hâsıl itmekle buna egerçi hâcet kalmamış ise de Cezzâr tek durmayub dâ'imâ icrâ-yı merâm içün bu havâlîde muhârebeden hâlî olmayacağı der-kâr oldığından anın tahâddiyyâtına sedd olmak ve ilerüde emîrü'l-hâc nasb olunmak üzre Gazzî Ebû Merak Mehmed Paşa'yı Yafa'da terk ile ol havâlînin muhâfazasını ana havâle itdikden sonra serdâr-ı ekrem Şâm'a hareket itmişdir. (**s.138**) Kaldı ki Ordu-yı Hümâyûnun bu havâlîde müddet-i seyr ü seferî me'mûlünden ziyâde mümted oldığından serdâr-ı ekrem bir mahalde ziyâde tevakkufı mûceb

1 Zatü'l-beyn: İki kişi arasında olan düşmanlık.
2 Nâ'il-i emel: Arzusunda muradına eren.

olabilecek bir vak'a ihdâsından müctenib[1] olarak bir ân akdem Dersa'âdet'e muvâsalat ile pek ehemm olan Rûmili ıslâhâtıyla meşgûl olmak üzre bir yerde eyleşmeyerek avdet emelinde idi.

Binâ'en-aleyh Zi'l-ka'de'nin yirmi birinde Şâm'a ve Zi'l-hicce'nin on üçünci günü Hamâ'ya muvâsalat ve ol havâlînin ba'zı umûrını rü'yet itdikden sonra hemân şâh-râh olan Antakya ve Bilan ve Payas tarîkiyle hareketi lâzım gelürken Payas'da kemîn-gîr-i vâdî-i serkeşî olan Küçük Alîoğlu'nun yurdundan geçilmek ve bi'l-îcâb te'dîb ve terbiyyesine kıyâm idilmek ve şakî-i merkûm ise bu takdîrce bi't-tab' Gavurdağı'na çekileceginden uzun uzadıya bir dağ muhârebesine girişilmek lâzım geleceginden cebel-i mezkûrun ıslâhatına ba'dehu bir vakt-i müsâ'idde bakılmak üzre tarîk-i mezkûr terk olunarak doğrı Haleb üzerinden hareket eylemişdir.

İşbu Gavurdağı'nda mukaddem ve mu'ahhar nüfûz-ı hükûmet câri olmayub ve andan sonra dahi çok vakitler ıslâhı kâbil olamayub nihâyet karîbü'l-ahdde Kozan ıslâhâtına me'mûr olan fırka-i ıslahiyye ile ol tarafa gidildikde burası dahi taht-ı inzibâta alınmışdır.

Cezzâr Paşa'ya gelince Berrü'ş-şâm'da kendüsünden başka bir muktedir zâtın bulunması anın mütâla'asına elvirmediginden il altından Yafa ve Kudüs-i Şerîf ahâlisini tahrîk itmekle Ebû Merak Mehmed Paşa hakkında ahâlî-i merkûme tarafından devlete arz-ı şikâyet olunub hattâ Mısır vâlîsine bile bir kıt'a mahzar takdîm idilmiş idi ve buna dâ'ir Cezzâr Paşa ile Mehmed Paşa miyânelerinde cereyân iden muhâbere bâdî-i muhârebe olub Cezzâr Paşa serdâr-ı ekremin Haleb hudûdundan ilerü savuşdığını haber aldığı gibi sâlifü'z-zikr Süleymân Paşa ile firârî İsmâ'îl Paşa kumandasında olarak Yafa üzerine bir ordu tertîb ve irsâl eylemişdir. Ve bu avânda düvel-i Avrupa miyânelerinde musâlaha-i umûmiyye mün'akid olub bundan Devlet-i Aliyye dahi hissedâr-ı emn ü âsâyiş olduysa da Rûmili'nin ahvâl-i ihtilâliyyesi terakkî bulmuş idi burada ibtidâ musâlaha-i umûmiyye mebhasını[2] beyân itdikden sonra vekâyi'-i sâ'ire ile Rûmili vukû'âtına nakl-i kelâm idelim.

Musâlaha-i Umûmiyye-i Avrupa

İşbu on altı senesi evâ'ilinde Ponaparte Akdeniz'i İngiliz hükmünden kurtarub da Mısır'a külliyyetlü imdâd irişdirmek üzre Fransa ve İspanya gemilerini birleşdirerek yirmi kıt'a kalyondan mürekkeb bir donanma techîz eylemiş ise de donanmanın amirali İngilizlerin korkusundan (**s.139**) ve hevâların muhâlefetinden nâşî bu emrin icrâsına muvaffak olamamış idi ol esnâda ise Ceneral Belyar nefs-i Mısır'ı tahliyye ve teslîm itmiş idi.

Ve ol avânda Fransa murahhası Londra'da mükâleme-i mevâdd-ı musâlaha[3] ile meşgûl ise de Fransa Cumhûrı'yla İngiltere Devleti'nin merâm ve maksadları kâbil-i cem' ve te'lîf olmayacak sûretde yek-dîgere münâkız oldığından iki taraf dahi muzafferiyyetle tahsîl-i merâm itmek üzre hırs ve şiddet ile harbe devâm itmekde idi. Ve Fransızlar müttefikleri olan İspanyollar ile birleşerek Portekiz memâlikini istîlâ itmişler idi bu veçhile Ponaparte

1 Müctenib: Sakınan, çekinen, uzak duran, bir şeye karışmayan.
2 Mebhas: Kısım. Bahis. Fasıl. Bir mes'eleye âid söz. Arama, araştırma yeri.
3 Mükâleme-i mevâdd-ı musâlaha: Barış anlaşmasının maddelerini konuşmak, tartışmak.

İngilizlerin berr-i Avrupa'da nüfûzlarını bütün bütün kesr itmiş olub Mısır vukû'âtından dahi bî-haber oldığı cihetle Londra mükâlemesinde gâlibâne akd-i musâlaha emelinde idi ve Aleksandri'nin taht-ı imparatorîye cülûsundan berü Rusya Devleti İngilterelüye izhâr-ı husûmet itmemekde bulunmuş ise de Ponaparte'nin mu'âmelâtına dahi muhâlefet itmiyordı Ponaparte İtalya'da vâki' Toskana Grandükalığını kraliyyete tahvîl ile İspanya Kralı hânedânından Modina Dükası Luyi'yi Toskana Kralı nasb eylemiş idügünden bu esnâda Luyi Toskana'ya[1] giderken Ponaparte ile görüşmek üzre Paris'e geldiginde ihtirâmât-ı fâ'ika[2] ile kabûl olunmuş ve Burbon silsilesinden kendü ma'rifetiyle kral olan bir zâtın li-ecli'z-ziyâre[3] kendüsüne gelmesi Ponaparte'nim derece-i nüfûz ve iktidârına delîl olan vukû'âtdan ma'dûd bulunmuş idi.

İngiltere Devleti on seneden berü Fransa Cumhûrı'yla muhârebe idüb bu kadar mâl ve cân telef itdikden sonra netîcesinde Fransa Devleti'nin kesb itmiş oldığı şân ve azameti mu'âyene ve Londra'da zuhûra gelan kaht ü galâ ü kesâd ahz ve i'tâyı mütâla'a iderek sulha mâ'il oldığı misillü Fransa Cumhûrı dahi İskenderiyye'nin elden çıkmamasına vesîle olabilür mütâla'asıyla bir ân akdem musâlahaya hâhiş-ger olmağla berâber tarafeynden harbe devâm olunayordı ve Fransalunun Bolonya[4] pîş-gâhında bulunan ince donanmasının İngiltere'ye asker dökecegi havâdisi i'lân olunub Bahr-i Baltık'dan celb olunan İngiliz Amirali meşhûr Nelson dahi bu donanma üzerine iki def'a şiddetlü hücûm itmiş iken mazhar-ı galebe olmamış idügünden İngilizler biraz yelkenleri suya indirüb kibr ve iddi'âlarından vazgeçmiş ve Fransızlar dahi İskenderiyye'de mahsûr olan Ceneral Meno fırkasından bir fenâ haber gelmeden mükâlemeye bir güzel netîce virmek emeline düşmüş idiler ahidnâmenin tanzîini ise vakte muhtâc oldığından ba'dehu teferru'âtı bi'l-mükâleme karârlaşdırılub da ana göre ahidnâmesi yapılmak üzre mevadd-ı esâsiyye-i musâlahaya karâr virilerek işbu on altı (**s.140**) sene-i Hicriyyesi Cumâde'l-ûlâ'sına musâdif olan bin sekiz yüz bir senesi Teşrîn-i Evvel-i Frengî'sinin ikinci güni bir esâs mu'âhedesi imzâ kılınmışdır.

Şöyle ki: İngilizlerin Amerika'da İspanya Devleti'nden almış oldukları Tiripnita Adası ve Hindistân'da Felemenk Cumhûrı'ndan almış oldukları Seylan Adası İngiltere Devleti'nde kalub bundan mâ'adâ İngilizler bu muhârebede Fransa ve İspanya ve Felemenk'den ne kadar yer almışlar ise bunları sâhiblerine i'âde ve Malta Adası'nı Kavalyerlere redd ve terk itmek ve Fransızlar dahi Napoli'den ve Portekiz'den çıkmak ve memâlik-i Mısriyye Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm olunub Devlet-i Aliyye'nin memâlik ve arâzisi bu cengden evvel oldığı gibi bi-tamâmiha[5] mahfûz kalmak ve Cezâ'ir-i Seb'a-i Müctemi'a Cumhûrı Fransalu tarafından tasdîk olunmak şerâ'it-i esâsiyyesi on beş güne dek Londra şehrinde tasdîk olundukdan sonra tarafeynden murahhaslar ta'yîn ile Amiyen[6] nâm şehirde musâlaha ahidnâmesinin tanzîmine mübâderet kılınmak üzre tarafeynden ta'ahhüd olunmuşdur.

Ol vakit ise Ceneral Meno İskenderiyye'yi tahliyye ve teslîm itmiş idi. Lâkin buna

1 Metinde sehven "Soskana" şeklinde geçmektedir.
2 İhtirâmât-ı fâ'ika: Üstün saygılar.
3 Li-ecli'z-ziyâre: Ziyaret etmek için.
4 Bolonya: Bologna, Emilia-Romagna, İtalya.
5 Bi-tamâmiha: Tamamıyla, büsbütün.
6 Amiyen: Amiens, Picardie, Fransa.

tarafeynin vukûfı olmadığından hıtta-i Mısriyye'den Fransızların el çekmesi bir mâdde-i esâsiyye olarak kayd olunmuş idi. Ve eger çend rûz bu mu'âhedenin imzâsı te'hîr idilmiş olsaydı İskenderiyye'nin fethi haberi alınmış olacağı cihetle buna mukâbil İngiltere Devleti başka bir mâdde-i esâsiyye kazanabilürdi ve belki Malta'nın terkine muvâfakat itmezdi zîrâ İngiltere Devleti'ne göre Malta Adası'nın ne derecelerde mühim oldığı beyâna muhtâc degildir.

Mu'âhede-i mezkûre Fransızlar hakkında fâ'idelü olarak Ponaparte'ye mûcib-i şân ve şöhret ve İngilizlere dahi bâdî-i istirâhat olmasıyla hemân mevâdd-ı ahidnâmenin tanzîmi içün tarafeynden murahhaslar ta'yîniyle Fransa'nın Amiyen şehrinde mükâlemeye başlanmış ve ol esnâda Fransa Cumhûrı'yla Portekiz ve Bavyera ve Rusya devletleri miyânelerinde dahi sulhnâmeler tanzîm ve imzâ olunmuş oldığından bu vechile rû-nümâ olan musâlaha-i umûmiyye Fransızlara mûris-i inşirâh ve ibtihâc[1] olarak şenlikler ve ziyâfetler ile izhâr-ı şâd-mâni[2] itdikleri hengâmda birçok İngilizler Paris'e geldiklerinde Fransızlar tarafından mazhar-ı hüsn-i kabûl olarak tarafeynin yek-dîger hakkında olan iltifât ve muvâlâtını görenler bu ülfet ve ittihâdın hırs-ı şân belâsıyla bir sene zarfında mübeddel-i şikâk[3] ve adâvet olabilecegini tahattur idemezdi.

Mısır mes'elesi üzerine Devlet-i Aliyye Fransa Cumhûrı'na i'lân-ı harb itdikde Paris sefîri bulunan Moralı Seyyid Alî Efendi Dersa'âdet'e avdet itmek üzre Fransa Cumhûrı'ndan mükerreren ruhsat istememiş ise de Dersa'âdet'deki Fransa ilçisi tevkîf (**s.141**) olunmuş idügünden ana mukâbil Alî Efendi'nin avdetine dahi ruhsat virilmedigi cihetle Paris'de göz habsinde gibi kalmış idi nihâyet Fransa ilçisiyle mübâdelesine karâr virilmiş ise de anın icrâsına dahi vakit müsâ'id olmadı mu'ahharen Fransızlar yedinden Mısır ülkâsı istihlâs olundığı gibi artık miyânede bâ'is-i cidâl[4] olacak bir şey kalmadığından Fransızlar Alî Efendi'ye kemâ-fi's-sâbık ilçi mu'âmelesi ider oldılar ve ber-vech-i meşrûh Londra'da İngilterelü ile Fransalu beyninde akd olunan esâs musâlahanâmesinin imzâsından bir hafta sonra yani Teşrîn-i Evvel-i Frengî'nin dokuzunda Fransa Hâriciyye Nâzırı Taleyran Paris'de Alî Efendi ile dahi bir esâs mu'âhedesi akd itmişler idi şöyle ki: Bütün Mısır iklîmi Fransa asâkirinden tahliyye ve Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm olunarak Devlet-i Aliyye'nin memâlik ve arâzisi bu cengden mukaddem oldığı vech üzre bi-tamâmihâ mahfûz kalmak ve Mısır'ın ol vechile tahliyyesinden sonra taraf-ı Devlet-i Aliyye'den âhar düvel hakkında her ne müsâ'ade olur ise Fransalu hakkında dahi cârî olmak ve Cezâ'ir-i Seb'a-i Müctemi'a Cumhûrı'nın ve karada kâ'in sâbıkan Venediklü mahallerinin nizâmı Fransa Cumhûrı tarafından kabûl ile nizâm-ı mezkûrun vikâyesine Fransa Cumhûrı zâmin ve kefîl olub Fransa Cumhûrı'nın bu zamân ve kefâleti Rusya Devleti'nin kefâleti gibi cânib-i Devlet-i Aliyye'den tasdîk ve kabûl kılınmak ve kable's-sefer[5] tarafeyn miyânelerinde cârî olan şurût-ı mu'âhede bi-tamâmihâ mu'teber tutulmak şerâ'it-i esâsiyyesini hâvî bir mu'âhedenâme imzâ eylemişler idi müte'âkıben Cezâ'ir ve Tunus ocaklarıyla Fransa Devleti beynlerinde

1 İbtihâc: Sevinç, sevinme, gönlü açılma.
2 Şâd-mân: Sevinçli.
3 Mübeddel-i şikâk: Değiştirilmiş, değişmiş şeylere muhalefet etmek, karşı gelmek.
4 Cidâl: Karşılıklı kavga, savaş.
5 Kable's-sefer: Seferden önce.

dahi Fransa tüccâr sefâ'inine ta'arruz olunmamak üzre birer mukâvelenâme imzâlanmışdır.

Ancak ber-vech-i bâlâ İngiltere'de imzâ olunan esâs musâlahanâmesine İngilterelü tarafından Mısır ve Cezâ'ir-i Seb'a hakkında iki mâdde derc idilmiş oldığından Devlet-i Aliyye musâlahasına vaz'-ı esâs idilmiş dimek oldığı cihetle Paris esâsından sarf-ı nazarla Devlet-i Aliyye'nin uhûd ve şurûtı Londra esâsına binâ olunmak üzre Devlet-i Aliyye maslahatının dahi mükâlemeye me'mûr olan İngiliz murahhasına ihâle olunmasını Dersa'âdet'deki İngiliz ilçisi Bâb-ı Âlî'ye teklîf idüb hâlbuki Devlet-i Aliyye işini bir ecnebî murahhasına ihâle itmek kat'an câ'iz olamayacağından Bâb-ı Âlî İngiliz ilçisinin bu teklîfini güş-ı kabûl[1] ile ısgâ idemedi ve Amiyen nâm beldede akd-i musâlaha içün teşkîl olunan meclis-i mükâlemede Devlet-i Aliyye murahhasının dahi İngiliz murahhasıyla birlikde bulunmasını İngilterelü taleb itdikde buna Devlet-i Aliyye muvâfakat idüb hattâ Seyyid Alî Efendi mahal-i mükâlemeye giderek İngiliz murahhasının ma'rifeti ve Rusya murahhasının imzımâm-ı re'y[2] ile akd-i musâlaha eylemesi içün kendüsine (**s.142**) ruhsatnâme gönderilmiş ve gerek Fransa Cumhûrı'nın ve gerek İngiltere Devleti'nin Dersa'âdet'deki sefâretlerine dahi bu yolda birer kıt'a takrîr virilmiş idiyse de buna dahi Fransalu muvâfakat itmemiş idi ve Paris esâsının tasdîk olunmamasından nâşî Ponaparte münfa'il olarak Taleyran tarafından Re'is Efendi'ye gelan tahrîrâtda Fransa Cumhûrı Devlet-i Aliyye ile musâlahaya râgıb idiyse de âharın tasavvutunı istemeyüb münferiden akd-i musâlahaya hâhiş-ger oldığından bahisle Paris esâsının tasdîk olunması musarrah olub İngiltere Devleti dahi İngiltere esâsının mu'teber tutulmasında ısrâr eylerdi.

Devlet-i Aliyye ise hiçbirisiyle bozuşmak istemezdi zîrâ İngilterelü henüz İskenderiyye'yi tahliyye itmeyüb Rusya askeri dahi hâlâ Cezâ'ir-i Seb'a'dan çıkmamış oldukları cihetle Devlet-i Aliyye kendü müttefikleri hakkında şübheye düşerek anlara karşu Fransa'yı dahi bütün bütün elden çıkarmamak isterdi. Binâ'en-aleyh Âmedî Vekîli Gâlib Efendi Paris'e gidüb de orada İngiltere ve Rusya murahhaslarını irzâ[3] iderek şân-ı Devlet-i Aliyye'ye muvâfık sûretde akd-i musâlaha eylemek üzre bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn Fransa'ya gönderildi ve Ordu-yı Hümâyûn Dersa'âdet'e gelmek üzre olub ol-hâlde ise âmedî vekâleti bi't-tab' lağv olacağından Gâlib Efendi uhdesine asâleten Âmedcilik me'mûriyyeti bi't-tevcîh Ordu-yı Hümâyûnda asâleten Âmedci olan Mâhir Efendi Âmedî Vekîli i'tibâr idilmişdir.

Ponaparte ber-vech-i meşrûh musâlaha-i umûmiyye-i cismâniyye ile istirâhat-ı ânmeyi husûle getürdigi gibi musâlaha-i rûhâniyyeyi dahi hâsıl itmek ya'nî Fransa ahâlîsiyle Papa'nın hükûmet-i rûhâniyyesini barışdırmak esbâbına sarf-ı mesâ'î itmekde idi çünki Ponaparte muhârebât ile meşgûl oldığı esnâda ıslahât-ı dâhiliyyeden dahi girü durmayub yolların tesviyyesine ve kanallar küşâdına ve zabt u rabt-ı memlekete ikdâm iderek hâricen ve dâhilen nâ'il oldığı netâyîc-i makbûle ve meşkûre Fransa ahâlîsini hoşnûd eyledigi sırada papas gürûhını dahi taltîf iderek Papa ile mahremâne muhâbereden hâlî olmazdı fakat vükelâ ve me'mûrîn gürûhı ve ahâlînin mütehayyîzân ve müteşahhısânı dînsizlikde sâbit-kadem olduklarından dîn ve mezheb hakkında bir nizâm istemeyüb rü'esâ-yı rûhâniyye hakkında

1 Güş-ı kabûl: Kabul ile dinlemek.
2 İnzımâm-ı re'y: Oy vererek katılma.
3 İrzâ: Razı etme, gönlünü yapma.

nihâyet kendülerine hakâret idilmeyerek serbest bıragılmaları ile iktifâ olunmak efkârında bulunduklarından Ponaparte evvel emirde cumhûrın Pâzâr ta'tîline dâ'ir olan yasağını ref' iderek isteyen Pâzâr güni ve isteyen cumhûriyyet sâlnâmesinde mukayyed olan onuncı gün ta'tîl eylemek üzre halka serbestiyyet virmiş idi ya'nî Katolik mezhebini te'sîs ve i'lâ itmediyse de Hristiyanlığın yasağ olmadığını bildirmiş idi. (**s.143**) Ve egerçi Ponaparte'nin evtâr-ı istiklâl-kârîsinden dolayı cumhûriyyet efkârında muta'assıb olan takım kendüsüne hasm-ı cân oldukları gibi hânedân-ı kraliyyet tarafdârânı dahi aleyhinde hareket itmekde iseler de Ponaparte baht ve tâli'ine i'timâd ve halkın kendü tarafına olan meyl ve teveccühüne istinâd ile müsterîhü'l-bâl olarak Fransa'nın terakkiyyâtına sarf-ı mesâ'î itmekle berâber umûr-ı dîniyyenin dahi tanzîmine bezl-i mechûd iderek Papa'nın Paris'deki murahhasıyla bu esnâda bir karârnâme tanzîm ve imzâ idüb buna egerçi Fransa meclisleri â'zâsı muhâlif bulunmuşlar ise de Ponaparte bu dürlü muhâlefetlere kulak asmayub söz sâhiblerini iknâ'a çalışmakda idi.

İşte bu esnâda ber-vech-i meşrûh Londra'da mu'âhede-i esâsiyye imzâ olunmağla Ponaparte'nin şân ve nüfûzı bir mertebe daha tezâyüd iderek artık mezkûr karârnâmenin i'lânına mâni' kalmamış ise de ba'zı â'zâ-yı meclis tarafından buna muhâlefet olunacağı şüyû' bulmağla i'lân-ı resmîsi bir müddet daha te'hîr olunmak lâzım gelmişdir.

Ve yine ıslâhât-ı mülkiyye arasında Ponaparte asrının en meşhûr kânûncılarını cem' ile bir (Kode Sivil)[1] ya'nî hukûk kânûnnâmesi te[']lîfine başlatmışdı bu esnâda kânûnnâme-i mezkûr hitâm bularak li-ecli'l-mu'âyene[2] şûrâ-yı devlete virilüb karîben neşr ve i'lânı mukarrer idi.

El-hâsıl Ponaparte lafzen başkonsolos oldığı hâlde ma'nî bir hükümdâr-ı müstakill olub günden güne hükûmet-i istiklâliyyesi kuvvet bulmakda ve husemâsı tarafından âsâr-ı adâvet ve muhâlefet görüldükce efkâr-ı umûmiyyenin kendüsüne meyl ve teveccühi mütezâyid olmakda idi.

Ba'zı Vekâyi'

Ases ortasmın odabaşısı Abdullâh Ağa şehr-i Ramazân'ın on dokuzuncı gümi sabâhleyin Ayasofya Câmi'ine gelüb sabâh namazı edâ olundukdan sonra sell-i seyf iderek bir kimseyi mecrûh itdikden sonra Soğukkuyı Kapusu'ndan hurûc ile karşusına gelan bir sabîyi dahi cerh itdigini harbeciler lede'l-müşâhede arkasından sopa ile urub yere düşürerek ahz ve girift ile Bâb-ı Âlî'ye ihzâr itdiklerinde lede'l-istintâk aklına halel getürmüş oldığı tahakkuk itmekle Süleymâniyye Dârü'ş-şifâsına gönderilmişdir.

Kâ'immakâm-ı Sadr-ı Âlî Abdullâh Paşa îd-i fıtrın ikinci güni resmen Gülhâne'ye varub avdetinde kendüye şiddetlü nüzûl isâbet itmiş idi. Ferdâsı ki sene tevcîhâtı günidür kemâl-i za'f ve bîtâbî ile yatağından kalkub ve kürk odasına çıkub da'vetlü olan erbâb-ı münâsib hulûl-i vakt-i tevcîhâta mütekarrib oldukları hâlde kapudân paşanın (**s.144**) kudûmî

1 Kode sivil: (Code Napoléon) Code civil des Français ; Fransız Medeni Kanunu.
2 Li-ecli'l-mu'âyene: Kontrol etmek için.

ihbâr olunması üzerine bi'z-zarûre Kâ'immâkâm Paşa kürk odasından hurûc ve arz odasına duhûl ile dehlîze vusûlünde yüzi üzerine düşmekle fi'l-hâl kürk odasına nakl ve i'âde olundukda nefes-i vâ-pesin[1] ve dem-i inkişâf-ı ahvâl-i yakînde hekîmbaşı yetişüb kan almış ise de te'sîri olmayub der-ân sâ'at vefât ile terk-i mansıb-ı hayât eyledigi taraf-ı pâdişâhîye lede'l-arz intizâr-ı tevcîhât ile meslûbü'l-istibâr olanlara kapudan paşa ilbâs-ı hil'at itmek üzre orada irâde-i seniyye sâdır oldığmdan hatt-ı hümâyûn ile muvaşşah[2] defter mûcebince kapudan paşa ilbâs-i hil'at ile erbâb-ı menâsıbı hidmetlerine me'mûr idüb bu dehşet ve hayret ile herkes hânesine avdet eyledi. Müteveffâ-yı müşârün-ileyh dahi Hekîmoğlu Alî Paşa mezârı kurbunda defn olundı.

Vâsıf Efendi dir ki bu keyfiyyet-i garâ'ib nevâ'ib-i rûzgârdan[3] ma'dûd olsa sezâ ve gışâvet-i gaflet ile rû-pûş-i ibret olanlara sebeb-i teyakkuz ve intibâh olsa revâdır senede bir kerre ictimâ'ı mümkün olan erbâb-ı hal ü rabıta ve ashâb-ı kabz ü basta Cenâb-ı Kahhâr kudret-i kâhire ve azimet-i bâhiresini izhâr ve o makûleleri hâb-ı gafletden bî-dâr itmek içün ta'yîn-i mâdde-i tahvîf ve enzâr itmiş iken hâzır olanların ekserîsi kâbil-i itti'âz olmayub suver-ı matlûbelerini zihinlerinde tasavvur ve cihet-i tahsîl hitâm-ı dünyâyı tevsî'-i dâ'ire-i emel ile tefekkür eylediklerinden fazla falân mansıb kapacak mı filân da'vet olunmuş mı acabâ haller neye müncerr olacak matlûb-ı kalîl tâlib-i kesîr diyerek söyleşüb etrâfı araşdırdıkları re'yü'l-ayn meşhûd ve insân ne derecelerde memkûr-ı hırs[4] ve gaflet oldığı bu def'a dahi tecrübe-güzâr-ı erbâb-ı şuhûd oldı.

Müşârün-ileyh Abdullâh Paşa Adanalı Vezîr Ömer Paşa'mn sulbünden yüz altmış iki târihinde tevellüd idüb pederi Cidde'den ma'zûlen Şâm'a geldiginde vefât itmekle İstanbul'a bi'l-vürûd merhûm Hekîm-zâde Alî Paşa kerîmesini tezevvüc itmek mülâbesesiyle Dersa'âdetce kesb-i ma'rûfiyyet ve taşra hidmetlerine me'mûr olub vardığı yerlerde âkılâne hareket iderek beyne'l-akrân nâmdâr olması üzerine Dersa'âdet hidmetlerinde dahi tecrübe olunması taraf-ı şâhâneden emr olunmağla başbâkî kulluğıyla ve müte'âkiben çavuşbaşılık ile bekâm ve bir seneden ziyâde çavuşbaşılık itdikden sonra irtikâba dâ'ir ba'zı ahvâl ile ittihâm olunarak İzzet Paşa sadâretinde azl ile telh-kâm[5] olmuş idi Sâmî Ebûbekir Paşa'nın kâ'immakâmlıkdan azlinde rütbe-i vezâret ile kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı âkil ve müdebbir ve hüsn-i hulkı[6] basebiyle sagîr ve kebîr kendüsünden hoşnûd ve müteşekkir idi. Vâsıf Efendi dir ki müşârün-ileyh hakkında isnâd olunan buhl ve imsâk[7] dahi bî-ma'nâ olub halk cemî' mâlını bezl ü tebzîr ve isrâf (**s.145**) ü taktîr itmemek ile ta'yîb ve ta'yîr olunmaz cûd ü sehâ ve bezl ü i'tâ her ne kadar sıfât-ı memdûhadan ise de beyne'l-ifrât ve't-tefrît olmak lâzımdır mevcûdı infâk ile ashâb-ı servete arz-ı ihtiyâc za'f-ı tedbîrden münba'is bir kâr-ı mezmûm ve umûm-ı nâsın istihfâf ve nefretine bâ'is bir tavr-ı meş'ûmdur.

Ber-minvâl-i muharrer Abdullâh Paşa'nın vefâtı üzerine Çavuşbaşı Mustafâ Beg huzûr-ı hümâyûna da'vet ile uhdesine rütbe-i vezâret ile sadâret-i uzmâ kâ'immâkâmlığı

1 Nefes-i vâ-pes: Son nefes.
2 Muvaşşah: Süslenmiş, süslü.
3 Nevâ'ib-i rüzgâr: Rüzgar gibi gelan musibetler, kazalar, belâlar.
4 Memkûr-ı hırs: Hırs ateşi, aşırı hırslanma.
5 Telh-kâm: Kederli, dertli.
6 Hüsn-i hulk: Güzel huy, iyi karakter.
7 Buhl ve imsâk: Cimrilik, eli sıkılık.

tevcîh buyuruldı. Şevvâl'in on beşinci Penşşenbe gicesi Sadr-ı esbak Şeyhü'l-vüzerâ Melek Mehmed Paşa vefât iderek halilesi Zeyneb Sultân'ın Soğukçeşme mukâbilinde binâ itdikleri türbede murhûmenin yanına defn olunmuşdur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh bin yüz otuz iki târîhinde mîr-i mîrândan Bosneviyyü'l-asl olan Fındıklılı Süleymân Paşa'nın sulbünden mütevellid ve kırk sekizde pederi Taman'da kapudan iken ümerâ-yı bahriyye silkine dâhil ve avdetinde bir müddet Tersâne kethüdâlığı itdikden sonra altmış beşde rütbe-i mîr-i mîrânî ile kapudan-ı deryâ ve altmış altıda rütbe-i vezârete nâ'il ve sekizde azl ile İstanköy'de ikâmete me'mûr ve dokuzda vezâreti bi'l-ibkâ Selanik sancağıyla bekâm ve yetmiş birde Sultân Mustafâ'nın cülûsı avânında İstanbul'a da'vet olunarak Zeyneb Sultân izdivâcıyla şâd-kâm ve yetmiş ikide Yanya sancağı ve tevki'i rütbe-i celîlesi ile kubbe-nişîn ve yetmiş yedide Vidin ve sekizde Belgrad muhâfazasına me'mûr ve der'akab İstanbul'a da'vet ile sultân sarâyında ikâmet üzre iken sadr-ı â'zam olan Muhsin-zâde Rûmili'den gelinceye dek kâ'immakâm ve dokuzda Rûmili vâlisi olarak mahall-i me'mûriyyetine revân ve seksan târîhinde kapudan-ı deryâ ve seksan birde azl olunarak nişâncılık ile halîleleri sarâyında mukîm ve seksan iki seferi zuhûrunda kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî ve cülûs-ı Abdülhamid Hanî'de kapudan-ı deryâ ve doksan sekizde azl olunarak taşra mansıblarında dolaşmakda iken iki yüz ikide amel-mânde pîrdir diyerek vezâreti ref' ve emlâkı müsâdere ile Sakız'da ikâmete me'mûr ve Sultân Selîm'in cülûsunda vezâreti ibkâ ve Kandiye mansıbı ile yeniden ihyâ olunub iki yüz altıda kendüsini dil-sühte[1] iden Yusûf Paşa üzerine sadr-ı â'zam olmuş ve selefi hakkında her dürlü si'âyete muktedir iken afv ile mu'âmele iderek kendü dil-hâhı üzre Cidde vâlîligiyle ikrâm itmiş idi iki yüz dokuzda Sadâretden infisâl ile yalısında ikâmete me'zûn olub bu kerre ber-vech-i bâlâ âzim-i dâr-ı bekâ olmuşdur. Vecîh ve vakûr ve âdil ve halîm ve selîm ve munsıf[2] ve mu'tedil letâ'ife mâ'il ve idâre-i kelâm ve fıkarât-ı bedî'ü'l-insicâmda sahbân vâ'ile mümâsil bir vezîr-i deryâ-dil idi fakat ifrât (**s.146**) üzre leyyinü'l-cânib[3] ve müteneffizân-ı asr ile uğraşmakdan be-gâyet mütecânib olarak mesâlihi şuna buna gördürüb kendüsi uzakdan seyirci gibi nazar idercesine tesâhül ve kayıdsızlık ile ta'yîb olunurdı rahmetullâhi aleyh.

Rûmili'nin Ahvâli

Rûmili ihtilâlinin mukaddimâtı bin yüz seksan iki senesinde vâki' Rusya seferinden bede' ile iki yüz senesi seferinden sonra âsâr-ı vahîmesi görülmege başladı. Şöyle ki: mukaddemâ enzâr-ı ahâlîde vüzerânın muhâbbeti ziyâde olub â'yân ve derebegleri bu tarafdan baş gösteremezlerdi.

Seksan iki seferinde binbaşı ve zî-kudret nâmıyla orduda tahaşşüd iden â'yân ve derebegleri fi'l-asl nâmını lisâna almağa cesâret idemedikleri ricâl-i Devlet-i Aliyye ile ülfet idüb ol vakit bi-hasebi'l-iktizâ vüzerânın giriftâr oldukları teng-destî[4] ve iktidârsızlık

1 Dil-sûhte: İncinen, gönlü yanan, kederli.
2 Munsıf: İnsaflı. Merhametli. Hakkı kabul eden. Hakka riayet eden.
3 Leyyinü'l-cânib: Yumuşak tabiatlı, sıcakkanlı kimse.
4 Teng-destî: El-darlığı, züğürtlük.

sebebiyle tavâ'if-i askeriyye beyninde şân ve nüfûzları kalmadığını dahi müşâhede itmeleriyle nazarlarında muhâbbet-i vüzerâ kalmadığından artık vüzerâyı saymaz ve îcâbına göre ara sıra doğrıdan doğrıya Dersa'âdet'e mürâca'at eyler ve İstanbul'daki ricâl ve kibâr ve me'mûrîn-i sâ'ire dahi bu tarîk ile taşra işlerine müdâhale ider oldılar.

Refte refte bu müdâhale bir mertebeye vardı ki Dersa'âdet'deki ketebe-i aklâmdan bir kazâda dört bin akçelik bir tîmâra mutasarrıf olan bir efendi ol kazânın umûr-ı şer'iyye ve örfiyyesine müdâhale ider oldı ve esâfilden ba'zıları ba'zı mahâl-i âliyyeye intisâb ile birer mahallin kapu kethüdâlığını alub taşralardan celb itdikleri hedâyâ ve atâyâ ile e'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'ye taklîden İstanbul'da haşmet ve dârât ile kapu kapu gezüb hediyye ve atiyyesini aldıkları eşhâsın hakkında meddâhlık itdiklerinden başka mübâşirlikle taşralara giden uşaklarına birer kürk ya birer bârgîr virenler dahi bu yolda medh ü senâ olunur ve bi'l-akıs bu makûle etbâ'a ikrâmda taksîr idenler hıyânet ve zorbalık ile ithâm kılınur idi.

Binâ'en-aleyh â'yân ve derebegleri gürûhı İstanbul'da birer el peydâ idüb pey-der-pey bu uğurda virdikleri atâyâ ve hedâyânın bedelini kât kât fukara ve ra'iyyeden tahsîl ve istîfâ iderlerdi bu cihetle vüzerâ ve mîr-i mîrânın kadr ve i'tibârları pest ve bu sebeble taşralarda nâmûs-ı hükûmet şikest oldı.

Sefer-i mezkûrda levâzım-ı harbiyyenin tedârükünde kusûr idilmiş oldığından ve tavâ'if-i askeriyyenin nizâmâtı muhtell ve râbıta ve zâbıtâ-i askeriyye münhall olmuş idügünden rû-nümâ olan (**s.147**) perîşânlıklar üzerine müdârâ-yı esâfile mecbûriyyet elvirüb delîl ve tüfenkci ve levend takımından meselâ beş bin guruş bahşiş i'tâsıyla mükâfât olunagelan bir dürlü yararlık idenlere mîr-i mîrânlık ve ba'zılarına def'aten vezâret virilüb bu makûleler ise okuyub yazmamış ve terbiyye görmemiş devlet noldığını bilmez bir gürûh-ı zaleme[1] dimek olduklarından işleri ızrâr-ı ibâd[2] ve tahrîb-i bilâd itmekden ibâret idi vüzerânın bu sınıfı nezd-i devletde mücerrebü'l-ahvâl[3] âdemler olmayub kendülerini devlete tavsiyye ve takdîm idenler mücerred akçe ve boğçalarını alan me'mûrîn idi.

Ve sefer-i mezkûrdan sonra nazar-ı devletde müsteskal[4] olan hademe-i devletden ba'zıları vezâretle Dersa'âdet'den tard ve teb'îd olunarak vezâret bir nev' nefy ve te'dîb hükmüne konulmağla taşralarda böyle bir sınıf vüzerâ dahi peydâ oldı ki bunlar der-i devletde terbiyye olunmuş zâtlar ise de İstanbulca müsteskal olduklarından vardıkları yerlerde icrâ-yı nüfûz idemezlerdi.

Â'yân ve derebegleri bu iki sınıf vüzerâyı hiçe sayub nüfûzca anlara galebe içün İstanbul'da müteneffiz olan ba'zı zevâta bolca hediyyeler göndermege ve bu yolda hasmına galebe idemeyenler dahi zorbalığa kıyâm ile ma'iyyetlerinde birer mikdâr sekbân beslemege başladılar ve çünki vüzerâ ve mîr-i mîrânın nüfûzları kalmadığından â'yân ve derebegleri refte refte[5] tavâ'if-i mülûk tavrım tutub yek-dîgeri üzerine sefer iderek birbirlerinin memleketlerini zabt ve tasarruf ider oldılar.

Hattâ keyfiyyet-i vefâtı bâlâda mezkûr olan Kâ'immâkâm Abdullâh Paşa'nın

1 Gürûh-ı zaleme: Zalim kişiler.
2 Izrâr-ı ibâd: Halkı zarara sokma.
3 Mücerrebü'l-ahvâl: Ahvâl ve tavırları tecrübe edilmiş.
4 Müsteskal: İstiskal edilen, kendisine kovarcasına muamelede bulunulan.
5 Refte refte: Adım adım.

müsâ'adesiyle Rûmili derebeglerinden meşhûr Yılıkoğlu Silistre â'yânı olmuş iken Ruscuk Â'yânı Tirsiniklioğlu İsmâ'îl Ağa yanıbaşında öyle bir yaramaz rakîbin vücûdını istiskâl ile üzerine sefer iderek anı tard ile Silistre'ye kendü tarafından â'yân nasb ve irsâl eylemişdir. İşte bu vechile her biri ziyâde asker beslemege mecbûr oldı ve artık askere ulûfe i'tâsından âciz olarak bunları ahâlîye meccânen idâre itdirmek ve itdikleri yağmâ-gerlikden iğmâz-ı ayn idivirmek tarîkiyle Edirne civârında vâki' Kırcaali dağları ve Tuna yalısında vâki' Deliorman ahâlîsinden ve Arnavud tâ'ifesinden birtakım eşkıyâyı istihdâma mecbûr oldılar bu sûretle her tarafda takım takım haydûd ve eşkıyâ fırkaları peydâ oldı.

Ve bunların içinde ibtidâ şöhret bulanlar Kırcaali dağlarından zuhûr iden takım oldığından Kırcaali ve dağlı eşkıyâsı deyü zebân-zed[1] oldılar yohsa bunlar envâ'ı tavâ'if ve akvâmdan mürekkeb idi.

(s.148) Ricâl-i devlet ve sâ'ir hademe-i saltanat minvâl-i meşrûh üzre taşralardan akçe ve boğçalar celb ile İstanbul'da ziyâde tezeyyün ve ihtişâma koyuldılar bu keyfiyyet tarîk-i ilmiyyeye sirâyet ile anlar dahi arpalık ve ma'îşetler ile ittibâ' ve müte'allikâtları üzerine tevcîh itdirmiş oldukları kazâ mansıblarını bey'-i men yezîd yolunda ziyâde akçe virenlere inâbe ider ve itdirir olduklarından taşralarda yazı okuyamayan nâ'ibler peydâ olarak kadr ve şân-ı devlet gibi nâmûs-ı şerî'at dahi berbâd oldı ve ihkâk-ı hukûk-ı ibâd emr-i ehemmî bi't-tab' â'yân ve derebegi gürûhundan olan mütegallibe yedine geçdi.

Ve ol asırda kapucıbaşılık vezârete mûsel[2] bir rütbe-i refî'a oldığından bir mühim maslahat içün taşralara bir kapucıbaşı me'mûr oldukda herkes anı sayar ve sakınur iken ber-vech-i meşrûh â'yân ve derebegleri İstanbul'da birer el peydâ iderek kimi kapucıbaşılık rütbesi ve kimi büyük emîr-i ahûr pâyesi almış oldukları cihetle Dersa'âdet'den me'mûriyyet-i mahsûsa ile taşralara gönderilan kapucıbaşıların kadr ve haysiyyeti kalmayub o makûle mütegallibe gürûhı her işi istedikleri gibi kesüb biçer oldılar ve artık fermân-ı âlîlerin dahi hükm ve te'sîri kalmadı.

El-hâsıl İstanbul'un taşra umûrına müdâhalede vâki' olan sû'-i isti'mâlâtı hasebiyle devletin iki eli mesâbesinde olan vüzerâ ve hükkâmın kadr ve nüfûzı kalmayub taşralarda bir takım mütegallibe peydâ oldı ve anların yek-dîgere tagallüb sevdâsıyla bir takım eşkıyâyı istihdâm ve istishâb itmelerinden dağlı eşkıyâsı nâmıyla mahall-be-mahall haydûd fırkaları tekevvün[3] itdi sonraları anlar dahi bu eşkıyânın idâresinden âciz kalarak Rûmili'deki kasabât ve kurânın ekseri pây-mâl oldı.

Nihâyet Devlet-i Aliyye buna bir çâre aramağa mecbûr oldığından eşkıyânın ref' ve izâlesine kalkışub hâlbuki bunların üzerine sevk itdigi ser-gerdeler dahi mütegallibe gürûhundan olmağla eşkıyânın istîsâlinden[4] sonra nöbet kendülerine gelecegini derk itdiklerinden işi bitürmek şöyle dursun evvelkiden ziyâde ihlâl eylediler.

Bu ihtilâlâtın tezâyüdine bir sebeb dahi devletin televvün ve tereddüdi idi. Şöyle ki: Mütegallibeden birisi hemân bir söz üzerine fermânlu idilüb ve üzerine sevk olunan kuvve-i askeriyye mağlûb olıcak derhâl afv ile ibkâ olunub ol mütegallib ise devletin evâmirine

1 Zebân-zed: Yayılmış söz.
2 Mûsel: İsâledilmiş, vardırılmış, yetiştirilmiş, ulaştırılmış.
3 Tekevvün: Var olma, meydana gelme.
4 İstîsâl: Kökünden koparıp çıkarma, çıkarılma, kökünü kurutma.

imtisâl ile kendü aleyhinde bulunanlardan ahz-ı intikâma kıyâm iderdi bunun üzerine artık ahâlî dahi mütegallibe ve eşkıyâ gürûhuna zarûrî i'ânet ider oldılar ve bu misillü ahvâl digerlere sû'-i emsâl olarak nice ehl-i ırz kimseler dahi mütegallibe ve eşkıyâ gürûhuna ilhâk **(s.149)** eylediler devletce icrââtda ne kadar müsâra'at lâzım ise işe mübâşeretde ol kadar dûr-endîşâne[1] hareket ve mutâla'a-i encâm[2] ve âkıbet lâzımdır işte bu dakîkaya ri'âyet olunmadığından Rûmili'deki âteş-i fitne ve ihtilâl basdırmağa çalışdıkca ziyâde işti'âl buldı ve olunan tedâbîr bu fitne ocakalarına gûyâ ki birer körük oldı.

Mukaddemâ istiklâl-i tâm ile Hakkı Paşa Rûmili Vâlîsi olub Edirne havâlîsinin oldukca emniyyet ve âsâyişini i'âde itmiş iken azl olunarak maslahat yine taşradan yetişme harb ve darb ashâbı olan vüzerâya ihâle olundı fakat Vidin ser-haddi bu makûle eşkıyânın yuvası oldığından evvel emirde Pâsbânoğlu'nun istîsâline ibtidâr olunub bu ise daha büyük bir gâ'ile oldığından kapudan paşa ser'askerlik unvânıyla Vidin üzerine gidüb ancak anın ma'iyyetindeki ser-gerdelerin dahi ekseri hep mütegallibeden oldukları cihetle icrâ-yı merâma muvaffak olamadı. Ve ol esnâda Mısır seferi zuhûr iderek artık Vidin mes'elesiyle uğraşmağa vakit müsâ'id olmadığından rütbe-i vezâret ile Pâsbânoğlı Vidin'de ibkâ olundı lâkin şerr ve mazarratı daha ziyâde ve dağlu eşkıyâsının tuğyânı fevka'l-âde oldığından henüz Mısır seferi bâkî iken Rûmili'nin ıslâh-ı ahvâline ihtimâm olunmak mecbûriyyeti elvirdi ve bâlâda beyân olundığı üzre Tayyâr Paşa dahi Edirne cânibine gönderildi.

Fakat teşebbüsât-ı vâkı'a itmâm-ı maslahata kâfî olamayub Pâsbânoğlı üzerine me'mûr olan Rûmili Vâlîsi Gürci Osmân Paşa dahi muvaffak ve muzaffer olamadığından yine der-i devletde perverde[3] olmuş ashâb-ı vukûf ve ma'lûmâtdan bir zâtın Rûmili cânibine ta'yîniyle bu işe başlu bir tedbîr olunmak lâzım geldigine binâ'en sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Hakkı Paşa Bosna vâlîligine ta'yîn olunmuş iken me'mûriyyeti Rûmili vâlîligine tahvîl olunub selefi Gürci Osmân Paşa muhâfız unvânıyla Berkofca'da ikâmet itmek üzre uhdesine Silistre eyâleti tevcîh buyurulmuş idi.

Pâsbânoğlı ise bir gice bağteten Berkofca'yı basub müdâfa'a ve mukâbeleye meydân virmediginden Osmân Paşa oradan firâr ve gelüb Rahova'da istikrâr ve ziyâde aylık ve ta'yînât va'diyle etrâfda dolaşan kapusuzları başına toplamağa ibtidâr eyledigi vâsıl-ı sem'-i devlet olıcak artık oralarda dolaşması tahrîb-i bilâddan başka bir şey'i müfîd olamayacağı ma'lûm oldığından mansıbı cânibine avdet eylemesi kendüye emr ve iş'âr olundukda başındaki sekbânların müterâkim aylıkları virilmedikce yerinden hareket idemeyecegi beyânıyla i'tizâr itdiginden ve istedigi mebâliğin îfâsına hazîne-i devletin hâli müsâ'id olmadığından **(s.150)** sekbânların hâl ve derecelerine göre birer parça serpişdirerek irzâ ile ellerinden yakasını sıyırmak üzre kendüsüne dört yüz kîse akçe gönderildi ve artık Rûmili'de bekâsı münâsib görülmeyüb Anadolı semtine imrârı lâzime-i hâlden görüldigine mebnî işbu on altı senesi Rebî'ü'l-evvel'inin yirmi beşinci güni uhdesine Diyârbekir eyâleti ve selefi Hüseyin Paşa'ya Mar'aş eyâleti ve Ağa Hüseyin Paşa'ya dahi Nigbolı Kal'ası muhâfasazı şartıyla Silistre eyâleti tevcîh buyuruldı.

Bu ihtilâlât hasebiyle Belgrad Muhâfızı Mustafâ Paşa'nın askeri Fethü'l-islâm'da

1 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
2 Encâm: Son, işin sonu.
3 Perverde: Terbiye görmüş, yetiştirilmiş.

bulunub haylî vakitden berü hidmet-i devletden matrûd[1] olan Belgrad yamakları dahi bu vakt-i fetreti fırsat ittihâz iderek hemân leylen Belgrad Kal'ası'na hücûm ve duhûl ile kapudan ve âlâybegini ve muhâfız paşanın dîvân kâtibini i'dâm ve kendüsüni habs eylediler ve paşalarından şükrâniyyeti ve sekbân takımının mezâliminden şikâyeti hâvi müzevvir ve musanna' mahzarlar tertîb iderek mahsûs âdemler ile Dersa'âdet'e gönderdiler bunların te'dîbi levâzım-ı umûrdan ise de ol tarafdan dahi bir muhârebe kapusı açmak câ'iz olmadığına mebnî ilerüde bir çâresine bakılmak üzre muvakkaten iğmâz ve müsâmaha yolunda mu'âmele olunmak lâzım geldiginden muhâfız paşa ile aralarını ıslâh itmek üzre sâbıkan Süvârî Mukâbelecisi Şâmî Râgıb Efendi ve Muhzır AğaVekîli Hasan Ağa evâmir-i aliyye ve ocak mektûbı ile Belgrad'a irsâl olundılar.

Ve Rûmili'nin ıslâh-ı ahvâline yine Rûmili Vâlîsi Hakkı Paşa me'mûr idilerek beş sene Rûmili'den azl olunmaması içün sâdır olan hatt-ı hümâyûn ile muvaşşah emr-i âlî Kethüdâ-yı Ser-bevvâbîn-i Hazret-i Şehr-i yâri İzzet Paşa-zâde Mehmed Sa'îd Beg ile kendüsüne irsâl olundı ve Rûmili'nin bi'l-cümle efrâd-ı askeriyyesi ma'iyyetine me'mûr idildikden başka tavâ'if-i askeriyye hakkında şükr ve şikâyeti müsmir ve mü'essir ve belki lede'l-iktizâ bi'l-istîzân te'dîb ve taltîfleri re'yine müfevvez[2] ve münhasır oldığı her tarafa i'lân kılındı. Ve kadr ve şânnı terfî' içün ser'askerlik unvânı virilerek ser'askerligini hâvî başkaca emr-i âlî gönderildi.

Bosna Vâlîsi Vânî Mehmed Paşa illet-i remede[3] ibtilâ ile idâre-i memleketden âciz kaldığına mebnî Gelibolı'da ikâmet itmek üzre evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'da azl ile yerine Ağriboz Muhâfızı Ebûbekir Paşa Bosna vâlîsi oldı ve münhall olan Ağriboz sancağıyla Bender Muhâfızı Vezîr Ahmed Paşa bekâm buyurulmuş ise de Hakkı Paşa tarafına virilen istiklâl hasebiyle Ağriboz sancağını Ahmed Paşa'dan tahvîl ile Pehlivân-zâde Mehmed Paşa'ya tevcîh itdirmişdir.

Ve yine bu esnâda Serbest-zâde Mehmed Ağa Edirne bostâncıbaşısı nasb olunmuş iken Hakkı (**s.151**) Paşa Tekfurdağlı Osmân Ağa'yı bostâncıbaşı nasb iderek Mehmed Ağa'yı Aynoroz tarafına nefy ve tagrîb eylemişdir.

Ve Pâsbânoğlu'nun tecâvüzâtına mümâna'at ile izhâr-ı sebât ve sadâkat itmekde olan Eflâk Voyvodası Aleksandri Beg bu esnâda nâ-mizâc olub bu hâlde ise idâre-i umûra muktedir olamayacağı beyânıyla isti'fâ eylediginden Dersa'âdet'e gelüb hânesinde ikâmet itmek üzre Cumâde'l-ahire'nin on ikinci güni azl ile birkaç senelerden berü Eflâk re'âyâsı Pâsbânoğlu sebebiyle hasâr-dîde olduklarından mukaddemâ birkaç def'a Eflâk voyvodası olan Mihal Beg re'âyâ-yı merkûmeyi tecrîm ve tagrîm[4] itmemek ve mübâşiriyyeden gayrı avâ'id ve zevâ'id olmamak üzre Eflâk voyvodası nasb olunarak bahren Varna'ya ve oradan Bükreş cânibine gönderildi.

Ber-vech-i meşrûh Hakkı Paşa ser'askerlik unvânıyla ve istiklâl-i tâm ile Rûmili'nin ıslâh-ı ahvâline me'mûr olarak Edirne'de ikâmet ile îfâ-yı vazîfe-i me'mûriyyete mübâderet idüb hâlbuki fi'l-asl kendüsünün kibr ve ta'azzumundan ekser erkân-ı devlet dil-gîr oldığı

1 Matrûd: Tardolunmuş, kovulmuş, vazifesinden çıkarılmış, kovuntu.
2 Müfevvez: Görev olarak sipariş ve ihâle olunmuş.
3 İllet-i remed: Göz hastalığı, göz ağrısı.
4 Tagrîm: İcbar etmek, ödenecek şeyi ödetme.

hâlde bu def'a rû-nümâ olan etvâr ve evzâ'ı cümlesine girân geldi ve bâlâda beyân olundığı üzre bir vakitden berü ve taşraların küçük ve büyük işlerine İstanbul'dan müdâhale olunmağla alışılmış oldığı hâlde birden bire bu revâbıtı kırub da doğrıdan doğrıya her işi kendü görmege ve tevcîhâtı istedigi vechile icrâ itdirmege kıyâm eylemesi dâhil ve hâricden pek çok kimselerin menâfi'ine dokundı kaldı ki Rûmili'nin ıslâh-ı ahvâli dağlı eşkıyâsının izâle ve istîsâli dimek ise de bunda mütegallibenin kesr-i nüfûz ve tahakkümi ma'nâsı dahi müstetir olub bu ise Rûmili a'yân ve derebeglerinin mu'âmelâtına ve anların Dersa'âdet'de müntesib oldukları yerlerin temettu'âtına dokunur bir keyfiyyet oldığından dâhil ve hâricde bu ıslâhâtı istemeyenler çok idi Hakkı Paşa ise işe ol kadar şiddet-i hod-serâne ile başladı ki ana hâl ve zamânın tahammül ve müsâ'adesi yok idi.

Ma'a-hazâ bâlâda beyân olundığı üzre Gürci Osmân Paşa uhdesine Diyârbekir eyâleti tevcîh olunmuş ise de Osmân Paşa devletden emîn olamadığı cihetle Anadolı cânibine geçmek istemeyüb başına birçok kapusız erâzili[1] cem' ile Tuna yalısında o dahi bayağı bir bagî sûretinde görünmekle şâyed Edirne cânibine gelür endîşesiyle Hakkı Paşa telâş iderek kendüsini Edirne'de muhâfaza içün bir takım sekbân cem'ine kıyâm idüb bu vechile telâşa düşmesi dahi hâmil oldığı mansıb-ı sâmî-i ser'askerînin şâmna halel getürmüş idi.

(**s.152**) Binâ'en-aleyh beş sene azl olunmamak üzre nasb olunmuş iken beş altı ay zarfında azline lüzûm görilerek mukaddemâ kendüsünün kethüdâsı olan Filibe Â'yânı Ömer Ağa uhdesine Şevvâl'in yirmi dördünde rütbe-i vezâretle Rûmili vâlîligi bi't-tevcîh zâhirde Belgrad muhâfızlığı unvânıyla Rûmili'ye gönderilüb Hakkı Paşa ise fi'l-asl müsteş'ar oldığı hâlde bu kaziyyeden dahi şübheye zâhib olarak Ömer Paşa'yı Edirne'ye uğratmamak tavrında göründiginden Ömer Paşa Tekfurdağı'na gidüb Hakkı Paşa'nın ref'-i vezâretiyle mâlının müsâderesi ve kendüsünün Sakız Cezîresi'ne nefy ve iclâsı hakkında ısdâr buyurulmuş olan emr-i âlîyi Tepedelenli Alî Paşa'nın mahdûmı olub Edirne'de Hakkı Paşa ma'iyyetinde bulunan Mîr-i Mîrân Muhtar Paşa'ya hafiyyeten[2] irsâl itmesi üzerine Muhtar Paşa emr-i âlîyi Hakkı Paşa'ya ırâ'e ve derhâl kendüsüni Sakız Cezîresi'ne irsâl ile îfâ-yı me'mûriyyete müsâra'at eylemiş ise de Edirne'de bulunan Arnavud askeri güzeşte-i ulûfelerini mutâlebe ile Hakkı Paşa'nın ekser emvâlini yağmâ itdiklerinden Muhtar Paşa bir mikdârını istirdâd[3] ile meşgûl oldığı esnâda Ömer Paşa Edirne'ye gelerek def'-i gâ'ileye ihtimâm eylemiş ise de Arnavudlar ulûfe talebiyle gulüvv idüb suhûletle ıskâtları kâbil olamadığı cihetle üzerlerine Edirne ahâlîsi tesliyyet olunmağla anlar dahi birkaç mahalde tahassun iderek şehre âteş ilkâ ile cenge kıyâm itdiklerinden nâ-çâr Ömer Paşa ulûfelerine mahsûben bir mikdâr akçe ve eşyâ virmekle Arnavudlar bunları kabz idüb Ömer Paşa'nın oğlını da rehin alarak hâric-i şehre çıkmış oldukları haber-i dehşet eseri evâsıt-ı Zi'l-ka'de'de Dersa'âdet'e vâsıl oldı.

Bâlâda beyân olundığı üzre me'mûriyyet-i mahsûsa ile Belgrad'a gönderilen Râgıb Efendi ile ocak mübâşiri Belgrad'a vardıklarında kavl-i leyyin[4] ile yamakları ilzâm idüb anlar dahi rızâ-yı devlete tevfîk harekete söz virmeleriyle Râgıb Efendi ve ocak mübâşiri Dersa'âdet'e avdet itmişler idi.

1 Erâzil: Reziller, namussuzlar, yüzsüzler.
2 Hafiyyeten: Gizlice, gizli olarak.
3 İstirdâd: Geri alma, alınma, verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme, geri isteme.
4 Kavl-i leyyin: Tavır, hâl ve söz yumuşaklığı.

Ma'a-mâ-fîh bundan böyle Mustafâ Paşa'nın Belgrad'da bekâsı muvâfık-ı hâl ve maslahat olamayacağından me'mûriyyeti İsmâ'îl muhâfazasına tahvîl ve İsmâ'îl'de bulunan Mehmed Paşa uhdesine Silistre eyâletiyle Vidin ve Nigbolı sancakları ve Nigbolı'da olan Vezîr Hasan Paşa'ya Belgrad muhâfızlığı tevcîh buyurulmuş idi.

İşte bu esnâda ocak turnacılarından Belgrad Ağası olan Halîl Ağa Belgrad yamaklarını ihlâl ve ızlâl ve Belgrad Kadısı Nu'mân Paşa-zâde Sa'dullâh Efendi'yi cem'iyyet-i ihtilâliyyeye idhâl ile Mustafâ Paşa'yı i'dâm itdirüb emvâl ve eşyâsını miyânelerinde paylaşmışlardır. (s.153) Belgrad yamaklarının bu vechile gulüvv[1] ve tuğyânları haberi erkân-ı devleti bi-huzûr idüb te'dîb ve terbiyyeleri farz olmuş ise de Vidin tarafı Pâsbânoğlu'nun yedd-i tagallübünde olub bir tarafdan dahi dağlu eşkıyâsı takım takım dolaşmakda olduklarından Belgrad eşkıyâsının te'dîb ve terbiyyelerine bir yol olmayub fakat zahîre yollarını kat' ile tazyîkleri ve Vidin eşkıyâsıyla birleşmemeleri içün Bosna Vâlîsi Vezîr Bekir Paşa Niş mevki'ine ta'yîn vesâ'ir turuk ve ma'âbir sedd ve tahsîn olundukdan başka karşu tarafdan zahîre virilmemesiçün Avusturya Devleti'ne dahi iş'âr-ı keyfiyyet idildi.

El-hâsıl bi-hasebi'l-vakt[2] eşkıyânın te'dîb ve terbiyyesine başka çâre olmadığından mücerred zahîresizlikle tazyîklerine ibtidâr olundı. Eşkıyâ-yı merkûme dahi Mustafâ Paşa kaziyyesi kendüyi bilmez ve ma'kûl sözi dinlemez bir takım delikanlıların işi olmağla derhâl ahz ve girift olunarak cezâları tertîb olundığı ve kaziyyede medhali olanlardan bir iki şahs firâr itmiş ise de her ne vakit Belgrad'a gelürler ise ahz ve izâleleri miyânelerinde karâr-gîr oldığı arz ve ifâdesiyle kapudan paşayı şefî'ittihâz iderek bâb-ı devlete ilticâ ve afv ve safh ile mu'âmele buyurulmasını niyâz ve ricâ itmeleri üzerine fî-mâ-ba'd Îrâd-ı Cedîd Hazînesi vâridâtına ta'arruz itmemeleri Vidin tarafına zahîre ve sâ'ire virmemeleri ve muhâfız-ı cedîd Hasan Paşa'nın emrine itâ'at ile her husûsda rızâ-yı devlete tevfîk-i hareket eylemeleri şartıyla afvı nâ-kâbil olan cinâyetleri hakkında hasebü'l-hâl afv ile mu'âmele buyuruldı ve sâbıkan Isparta Müteselliimi Kapucıbaşı Hüseyin Ağa Belgrad muhassılı ta'yîn buyurularak ol cânibe gönderildi.

Gerek Halîl Ağa'nın ve gerek Sa'dullâh Efendi'nin tertîb-ı cezâları elzem görülmekle gûyâ ki yamakları te'lîf ve istimâletinde Sa'dullâh Efendi'nin hüsn-i hidmeti sebk itmiş yollu mükâfaten uhdesine Üsküdar mevlevviyyeti tevcîh ile vakt-i zabtı takarrüb itdi gel mansıbı zabt et deyü Dersa'âdet'e avdet olunmuş idi. Sa'dullâh Efendi seyyi'ât-ı sabıkâsını[3] tezekkür ile bu bâbda tereddüd itmiş ise de gösterilen sûret-i te'mîniyye üzerine Dersa'âdet'e geldigi gibi işâret-i Şeyhü'l-islâmî ile Rodos Cezîresi'ne nefy ve esnâ-yı râhda tesmîm[4] ile i'dâm olunmuşdur. Halîl Ağa'nın i'dâmında usret[5] görülmekle vakt-i fırsata intizâr olunarak iki sene sonra o dahi Edirne'de i'dâm olunmuşdur. Şöyle ki: Belgrad'dan Bosna Ağalığı'na tâlib oldukda istid'âsına müsâ'ade olunub ancak orada dahi i'dâmı mümkün olamadı ba'dehu yine kendü istid'âsı üzerine Edirne Ağası nasb olunub Edirne'ye vürûdunda mukaddemce ısdâr olunan emr-i âlî mûcebince mahnûkan[6] i'dâm kılınmışdır.

1 Gulüvv: Haddini aşma, ileri gitme, taşkınlık.
2 Bi-hasebi'l-vakt: Vakit geldiği, olduğu üzre.
3 Seyyi'ât-ı sabıkâ: Eski fenalıklar, kötülükler.
4 Tesmîm: Zehirleme, zehirlenme.
5 Usret: Zor, güçlük, zahmet, sıkıntı, zorluk.
6 Mahnûkan: Boğulmuş olarak, boğazı sıkılarak.

(s.154) Ber-minvâl-i meşrûh Rûmili'de taraf taraf rû-nümâ olan âsâr-ı fitne ve fesâdın def'ine çalışdıkca izdiyâd buldığından ve gerek eşkıyâ içinde ve gerek anların aleyhinde istihdâm olunan sekbânlar arasında bulunarak cerâd-ı münteşir[1] gibi Rûmili'nin her tarafına yayılmış olan ulûfelü Arnavud askerinin ekseri Tepedelenli Alî Paşa'ya mensûb olan Toska tâ'ifesi oldığından anların rağbeten ve rehbeten[2] Rûmili'den ihrâc ile memleketlerine i'âdelerine vezîr-i müşârün-ileyh muktedir oldığından ber-vech-i muharrer Edirne'de zuhûra gelan vak'a-i feci'a üzerine Rûmili eyâleti inzimâmıyla ser'askerlik müşârün-ileyh Tepedelenli Alî Paşa uhdesine tevcîh buyuruldı ancak Alî Paşa berü taraflara hareketinde Kiğalık tarafından endîşe ve ihtirâz üzre bulundığına mebnî İşkodra Mutasarrıfı Vezîr İbrâhîm Paşa ile miyânelerini ıslâh itmek üzre Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Eginli Mustafâ Efendi ol cânibe gönderildi dağlu eşkıyâsı ise Tepedelenli Alî Paşa'nın kendü üzerlerine me'mûriyyetinden havf iderek fî-mâ-bâd iskân olunacakları mahallerde ırz ve edebleriyle istikrâr itmek ve müte'ayyinlerinden üç yüz kadar kimseyi rehn olarak kendüsüne teslîm ile devleti te'mîn eylemek üzre ana dehâlet ve ilticâ idüb o dahi keyfiyyeti Bâb-ı Âlî'ye arz itmekle Rûmili'de kâ'im müteneffizân-ı memleket bir mahalde akd-ı cem'iyyet iderek eşkıyâ miyâmna dâhl olan yerlüleri tefrîk ile yabancıları tard ve def' eylemek üzre Alî Paşa'ya hitâben fermân-ı âlî ısdâr buyurılub ancak bu emr-i ehemme nezâret itmek üzre e'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den birinin me'mûriyyeti dahi lâzım gelmegin Çavuşbaşı Osmân Efendi mecma' ittihâz olunacak mahalle varmak üzre me'mûr idildi.

Kuvve-i Bahriyye Ve Berriyyeye Dâ'ir Ba'zı İfâdât

Zîrde (14) rakamıyla derc olunan cedvelde muharrer oldığı üzre bu esnâda Devlet-i Aliyye Tersânesinde mevcûd olan ince donanmadan başka üç anbârlı ve kalyon ve fırkateyn ve korvet olmak üzre altmış bir kıt'a ceng sefînesi olub bu dahi ol vaktin hükmünce epeyce bir kuvvet idi ve egerçi bunları idâreye kâfî olacak kadar ma'lûmâtlu zâbit ve mu'allem neferât-ı bahriyye yoğidi ma'a-mâ-fîh oldukca işe yarar asâkir-i bahriyye yetişdirmege dahi say' olunayordı amma ol vakit Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i berriyyesi bir takım mütegallibe ve eşkıyâdan ibâret olub bunları yek-dîgeri aleyhine sevk ile beyhûde yere kırdırmakda idi ve egerçi tertîbine teşebbüs itdigi Nizâm-ı Cedîd askeri Levend Çiftligi'nde ve Üsküdar'da ta'lîm olunmakda ise de bunlar derece-i kifâyede degil idi ve bu asâkir-i (s.155) mu'allemenin tezyîdinden başka Devlet-i Aliyyece çâre olmadığı bir mertebe daha vâzıh ve â'yân oldığından hemân bu husûsa hasr-ı himmet olunmak üzre kaviyyen azm ve niyyet olunmuş idi.

Vekâyi'-i Sene 1217

Gerek Levend Çiftligi'nde ve gerek Üsküdar kışlasında ta'lîm olunmakda olan Nizâm-ı Cedîd askeri piyâde olarak mu'allem süvârî tertîbi dahi lâzime-i hâlden ise de süvârî

1 Cerâd-ı münteşir: Yayılmış yağmacılar, çekirge gibi.
2 Rehbeten: Korka korka, çekinerek.

beslemek masârif-i külliyyeye mevkûf olub Îrâd-ı Cedîd Hazînesi ise buna mütehammil[1] olmadığından şimdiye kadar te'hîr olunmuş idi keyfiyyet beyne'l-vükelâ kirâren[2] müşâvere olunarak mukaddemce oldukca taht-ı intizâma idhâl olunan erbâb-ı ze'âmet ve tîmârın eşkincileri Nizâm-ı Cedîd Ocağına ilhâk ile yeniden bir masraf kapusı açılmaksızın mu'allem süvârî tertîbine karâr virilerek evvel emirde Bolı sancağı Levend Çiftligi'ne ve Hüdâvendigâr sancağı Üsküdar kışlasına rabt ile teşvîkât-ı lâzime icrâ olundukdan sonra umûmen Anadolı ve Karaman eyâletlerinde vâki' elviyye neferâtı Nizâm-ı Cedîd Ocağına rabt olunmağla elviyye-i merkûmenin bi'l-cümle erbâb-ı ze'âmet ve tîmârı fevc fevc Levend Çiftligi'ne ve Üsküdar kışlasına gelerek süvârî ta'lîmine dahi mübâşeret olundı ve nizâmât-ı müteferri'alarının icrââtı Mu'allem Asker Nâzırı Reşîd Efendi'ye havâle kılındı.

Mısır Vâlîsi Hüsrev Paşa Sa'îd içinde rehne-verd-i vâdî-i isyân olan ümerâ-yı Mısriyye üzerine haylî asker sevk itmiş ise de bu kerre Erment'de vâki' olan muhârebede Kölemenler gâlib gelüb anın üzerine Urbân dahi anlarla ittifâk iderek tarîk ve enhâyı[3] sedd itmeleriyle Mısır'ın anbârı mesâbesinde olan Sa'îd'den zahîre gelmez oldığı cihetle Mısır'da zahâ'irin bahâsı pek gâlî olmuş idi.

Ve egerçi Hüsrev Paşa ma'iyyetindeki asker Kölemenlere nisbetle daha ziyâde idi lâkin zâbıta ve râbıtaları olmadığından Kölemenlerin galebesi günden güne artmakda idi Hüsrev Paşa başıbozuk askerle ber-vech-i matlûb iş görilemeyecegini cezm eylediginden bu esnâda dil-hâh-ı devlete[4] muvâfık olarak Mısır'da bir takım yabancılardan ve birazda siyâh kölelerden mürekkeb ve mahlût olmak üzre Nizâm-ı Cedîd askeri tertîb ile ta'lîm ve terbiyyelerine şurû'[5] eyledi ve işbu asâkir-i mu'alleme içün bir kışla inşâsına mübâşeret ile itmâmına aşurı mertebe himmet ve müsâra'at ideyordı.

Cumâde's-sâniyye'de Kölemenler'in ziyâde galebesi tahakkuk itmekle üzerlerine Mısır'dan müceddeden bir fırka sevk olundı bu fırkanın başbuğı Ser-çeşme Mehmed Alî idi ki mu'ahharen şart-ı tevârüs ile Mısır vâlîligini kazanmış olan meşhûr Mehmed Alî Paşa'dır.

(s.156) İşbu Mehmed Alî fi'l-asl Kavala Kazâ'sı Â'yânı Hüseyin Ağa'nın yegeni ve Derbend Ağası İbrâhîm Ağa'nın oğludur Rûmili cânibinden Mısır'a külliyetlü başıbozuk askeri tertîb ve irsâl olundığı sırada Hüseyin Ağa'nın oğlu Halîl Ağa dahi ser-gerdelikle gönderilmiş idi Halîl Ağa Mısır'ın hevâsıyla imtizâc idemeyüb Kavala'ya avdet itmekle yerine Mehmed Alî ser-gerde olub kalmış ve zâtende gâyet cerî ve fatîn bir zât-ı sâhib-i temkîn oldığından az vakit zarfında tavâ'if-i askeriyye içinde mümtâz ve bütün ser-gerdelere takaddüm iderek ser-çeşmelik unvânıyla ser-efrâz olmuşdur.

Ümerâ-yı Mısriyye'nin vech-i meşrûh üzerine kahr ve tenkîline ihtimâm olunduysa da Kölemenler gâyet sebük-bâr ve çâbuk-süvâr olduklarından Feyyum ve Buhayra taraflarını gâret ve Cize'ye kadar gelüb ahâlîden virgü ahzına cesâret ile hükûmeti şaşırtdılar ve Demenhur'da vâki' olan muhârebede bir takım başıbozukları perîşân itdiler nihâyet Hüsrev Paşa Cize'de metris inşâsına mecbûr oldı bir tarafdan dahi Nizâm-ı Cedîd kışlasının itmâmına ikdâm eylerdi

1 Mütehammil: Tahammül eden, dayanan; yük altında bulunup ses çıkarmayan.
2 Kirâren: Tekraren, bir daha.
3 Enhâ: Taraflar, cihetler, yanlar. Yollar.
4 Dil-hâh-ı devlet: Devletin gönülden talebi.
5 Şurû': Başlama. Mübaşeret etme.

el-hâsıl Hüsrev Paşa işbu on yedi senesinde Kölemenler ile muhârebeden hâlî olmadığı hâlde aslâ fütûr getürmeyüb Nizâm-ı Cedîd işine bezl-i cehd[1] iderdi.

Rûmili Vekâyi'i

Bâlâda beyân olundığı üzre Gürci Osmân Paşa Anadolı cânibine geçmek istemeyüb ma'iyyetindeki Arnavud askerinin aylıkları virilmedikce kendüsini salıvirmeyecekleri beyânıyla i'tizâr iderdi istedigi mebâliğin i'tâsına hazîne mütehammil olmayub bi'l-farz virilecek olsa dahi azîmetden ibâ idecegi ve Rûmili mansıbından gayrı matlabı olmadığı siyâk-ı hâlden müstebân[2] olmuş idi. Rûmili'nin tathîr ve ıslâhı Devlet-i Aliyyece ecl-i mutâlib oldığı hâlde bu kadar evbaş ile anın orada bekâsı ise câ'iz olamayacağından Bosna Vâlîsi Ebûbekir Paşa'yı Tırhala mansıbı virilerek ana dahi Bosna eyâleti tevcîh ve başındaki Arnavud askerini dağıtmak üzre kendüsüne hayrîce akçe gönderilerek mutavassıt kapu halkı ile Bosna'ya azîmeti emr ve tenbîh olunması üzerine zâhiren emr-i âlîye imtisâl ve Bosna'ya mütesellimlik buyuruldısı irsâl ile yola çıkmış ise de Bosna gibi bir dar mahalle girmekden havf ve ihtirâz eylediginden ağır ağır ayak sürüyerek güc hâl ile Filibe'ye varmış idi Bosnalu ise bu bâbda isti'câl ile Osmân Paşa'yı memlekete uğratmayacaklarını işrâb[3] ider mahzarlar irsâl eylemiş olduklarından Osmân Paşa tevahhuş iderek Bosna'ya azîmetden sarf-ı nazar ile Filibe'den Edirne'ye doğrı avdet üzre oldığı tahakkuk idicek Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Sa'îd Ağa ibkâ **(s.157)** emriyle ol tarafa gönderilmekle varub kendüsüyle lede'l-mülâkât tavr ve hareketini begenmediginden ber-takrîb yanından savuşub Dersa'âdet'e gelerek keyfiyyeti arz ve beyân itdiginde tekrâr nush ü pendi şâmil tahrîrât irsâl ve bu hareket-i nâ-be-câdan garezi ne oldığı su'âl olundığına cevâben vârid olan tahrîrâtında Arnavudlar aylıklarını almadıkca sebîlini tahliyye itmeyeceklerini iş'âr itmesiyle sû'-i niyyeti meydâna çıkdığından Bâb-ı Âlî'de ve huzûr-ı hümâyûnda ba'zı havâs ile lede'l-istişâre tuğ ve sancağı ref' ve vezâreti terkîn olunmak ve muhâlefet itdigi takdîrde hakkında mu'âmele-i cebriyye icrâ kılınmak üzre karâr virilerek bu me'âlde sâdır olan emr-i âlî za'îm mübâşeretiyle tarafına gönderildikde emr-i âliye itâ'atini tezkâr itmekle berâber nereye giderse berâber gitmek üzre başındaki eşkıyânın ahd ü peymân eylemiş olduklarını ve şehriyyelerini taleb ve ahz itmek üzre kendüsüni cebren İstanbul'a doğrı götürmek kasdında bulunduklarını ve kendüsi anların ellerinde esîr gibi kalub bu bâbda mecbûr ve ma'zûr idügini inhâ ve iş'âr itmesi üzerine vükelâ-yı devlet dem-beste-i hayret olarak hemân gerek Osmân Paşa'nın ve gerek hevâdârlarının izâle-i vücûdları emrinde etrâf ve eknâfa tahrîrât gönderildi. Ve Edirne'de mukîm Tepedelenli-zâde Muhtâr Paşa Bergos mevki'ine ta'yîn buyuruldı ve egerçi Osmân Paşa fırkası isyân hâlinde bulunmuşlar ise de dağlu eşkıyâsının bunlara dahi emniyyeti olmadığı cihetle beynlerinde ittifâk husûli çendân me'mûl olmamağla berâber bu kargaşalıkda dağlu eşkıyâsı ferce bularak Tekfurdağı kolunda şaşkınlık virmeleri melhûz oldığmdan İznikmid Mutasarrıfı Vezîr Osmân Paşa ol havâli askeriyle Çorlı tarafına geçürüldi Levend Çiftligi'nde ve Üsküdar'daki asâkir-i mu'alleme dahi süvârî tarafına çıkarıldı ba'dehu eşkıyâ Vize ve Sarây civârında vâki' karyelere münteşir ve Osmân Paşa

1 Bezl-i cehd: Elinden geldiği kadar çalışma.
2 Müstebân: Vâzıh, âşikâr, beyanı açık olarak anlaşılan, açıklanmış.
3 İşrâb: Bir maksadı kapalı olarak îmâ yoluyla anlatma.

Punârhisâr'ında müstakar[1] oldukları tahakkuk idicek huzûr-ı hümâyûnda bi'l-istişâre bu husûsa ta'yîn olunan askerin idâresine kaviyyü'l-iktidâr bir zâtın me'mûr idilmesine karâr virilerek bernân kapudan paşa me'mûr buyurılub etrâfından celb olunan asâkirden başka ma'iyyetine beş orta yeniçeri ve mikdâr-ı kâfî topcı ve arabacı ve humbaracı dahi virildi Osmân Paşa'nın mukaddemâ kapudan paşaya vârid olan tahrîrâtına cevâb olmak ve hakîkat-i hâlde bu vesîle ile biraz vakit kazanılmak üzre kapudan paşa bu tavrın sû'-i âkıbetini beyân ve başındaki cem'iyyeti tefrîk ile menfâsına[2] azîmet idüb de emr-i pâdişâhî yerini buldukdan sonra bir mansıb ile rütbe-i vezâreti ibkâ olunacağı va'dini der-miyân iderek yazub gönderdigi tahrîrâta cevâben Osmân Paşa tarafından takdîm olunan mektûbda (**s.158**) yine evzâ'-ı nâ-hemvârın[3] zuhûrı emr-i zarûri oldığını ve ihtiyârı elinde olsa emr-i pâdişâhîye her vechile kerden-dâde-i itâ'at olacağını beyân itdigi gibi ma'iyyetindeki Arnavudlar tarafından kendülerinin emr-i ta'ayyüşleri[4] askerlige münhasır ve aylıklarını alamadıkları takdîrde ma'zûrü'l-hâl olacakları zâhir oldığından bahisle istirhâm siyâkında mahzarlar gelmiş idi.

Bunun üzerine vükelâ-yı devlet ve erkân-ı saltanat bu emrin tedbîrinde iki fırka olub ba'zıları Arnavudların bir mikdâr şey i'tâsıyla irzâsı ve Osmân Paşa'nın dahi cürmi afv ile talebkâr oldığı Silistre vâlîliginde ibkâsı sûretini tezkîr ve ba'zıları dahi kuvve-i mevcûde ile üzerine varılarak müstehakk oldukları mücâzâtın icrâsıyla şân-ı devletin muhâfaza buyurulmasını tedbîr idüb lede'l-muvâzene re'y-i sânî şân-ı devlete evfâk ise de icrâsına cesâret olunamadığı cihetle re'y-i evvel üzre hareket olunarak atiyye nâmıyla Arnavudlara üç bin kîse akçe ve Osmân Paşa'ya dahi ibkâ-yı vezâretiyle Silistre eyâleti virilerek egerçi gâ'ile sükûnet buldı lâkin nâmûs-ı devlet pây-mâl ve sâ'ir eşkıyâya sû'-i misâl oldı.

Hâlbuki Osmân Paşa bunun üzerine devletden emîn olamadığı gibi başındaki Arnavudlar dahi bir hâl-i tefrikaya düşküklerinde birer birer dûçâr-ı pençe-i mücâzât olmak havfıyla anın başından dağılmak istemeyüb bu hâl ile bir müddet İslimiye cânibinde geşt ü güzâr itdiler nihâyet Palaslı Mehmed Paşa ki bu esnâda vezâreti ibkâ olunub kapusını tanzîm ile Edirne civârına gelmiş ve uhdesine Ağriboz sancağı tevcîh idilmiş idi anın tarafından Osmân Paşa ma'iyyetine üç bin kadar asker gönderilerek ve kendüsüne te'mînât-ı kaviyye virilerek bu asker kuvvetiyle başındaki Arnavudlar güc hâl ile iknâ' ve yollarda yem ve yiyecekleri virilerek memleketlerine ircâ' olundukdan sonra Gürci Osmân Paşa dahi mansıbı cânibine hareket eylemiş ise de bunun üzerine kendüsünde itminân-ı tâm olmadığı cihetle dâ'iresi halkı mükemmel olarak hareket idüb Ruscuk ahâlîsi dahi böyle galabalıkla oraya varmasını istemediklerinden vüzerâ-yı sâ'ire gibi mu'tedil dâ'ire ile şehre girmesini ricâ ve ihtâr itmeleri üzerine miyânede mübâyenet rû-nümâ oldığmdan çend mâh sonra Osmân Paşa'ya Anadolu eyâleti bi't-tevcîh münhall olan Silistre eyâleti dahi Vezîr Yûsuf Paşa'ya ihâle ile tavsiyye-i maslahat idilmişdir.

Devlet-i Aliyye ber-vech-i meşrûh Gürci Osmân Paşa gâ'ilesi ile meşgûl olub dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr olan Rûmili Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa'nın dahi üç aydan berü yerinde hareket itmemesi gürûh-ı eşkıyânın şımarmasına sebeb olmasıyla Pâsbân (**s.159**)

1 Müstakar: İstikrar bulmuş, durulmuş. Karargah, durulan yer.
2 Menfa: Nefyedilen, sürülen yer, sürgün yeri.
3 Nâ-hemvâr: Çarpık, eğri, düz olmayan.
4 Emr-i ta'ayyüş: Yaşama, geçinme.

oğlı takımı kuvvet buldığından Tuna yalısında dağlı eşkıyâsının bir fırkası Eflâk cânibine güzâr ile gâret ve yağmâya ibtidâr itmeleri üzerine muhâfazaya me'mûr olan Aydın Paşa ile İbrâ'il nâzırı karşu gelerek eşkıyânın birkaç yüzüni i'dâm ile def'-i sâ'ile ihtimâm itmişler idi. Ancak Eflâk Voyvodası Mihal Beg muhâfaza-i memeleket içün mukaddemce Rûm tâ'ifesinden cem' eylemiş oldığı iki bin nefer ile Bükreş pîşgâhında bulundığı hâlde ber-vech-i meşrûh eşkıyânın Eflâk'a duhûlleri haberi Bükreş'e vârid oldığı gibi işbu Rûm tâ'ifesi Bükreş'i yağmâ iderek dağılmış olduklarından Mihal Beg dahi Bükreş'i terk ile Avusturya tarafına savuşmuş ve Bükreş'in zî-kudret olanları terk-i vatan itmiş oldukları ve bunun üzerine Hasan Paşa ile Tirsiniklioğlı Eflâk yakasına güzâr ve def'-i eşkıyâ ile zabt u rabt-ı memlekete ibtidâr eyledikleri sem'-i devlete vâsıl oldukda bu ihtilâlin def' ü ref'ine bakılmak ve tiz elden Eflâk'a bir voyvoda gönderilmek lâzime-i hâlden olmasıyla Deli Kostantin Beg Eflâk begligine intihâb olunduysa da za'îf hâli sebebiyle tâ'ife-i askeriyyenin terâküm[1] iden aylıklarını îfâ idemeyecegi cihetle Boğdan voyvodası tarafından yüz bin guruş i'tâsıyla i'âne olunmak husûsı kapu kethüdâlarına lede'l-ifâde kesret-i düyûn[2] ve mürettebâtdan bahisle Boğdan voyvodalığından yüz bin guruşun edâsı kâbil olmayacağını beyân ve fakat işler yoluna girinceye dek Eflâk voyvodalığı Boğdan voyvodalığına ilhâk olunur ise hüsn-i idâre-i memlekete ihtimâm olunacağını der-miyân itmeleriyle Eflâk eyâleti muvakkaten Boğdan voyvodalığına ilhâk olundı ve her tarafdan eşkıyâ üzerine hücûm olunarak artık eşkıyâ karşu tarafda duramayub hâ'iben ve hâsiren berü tarafa mürûra mecbûr olmalarıyla fitne basıldı ve Mihal Beg dahi te'mîn ve istimâlet ile Dersa'âdet'e getürüldi Rûmili Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa mahdûmı Muhtâr Paşa'mn Tırhala sancağıyla bekâm buyurulmasını istid'â idüb uhdesine muhavvel olan hatab-ı cesîm-i ser'askerî hasebiyle bu misillü müsted'iyyâtına müsâ'ade olunmak lâzime-i hâl ve maslahatdan görülmekle evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel'de Tırhala sancağının Muhtar Paşa'ya tevcîhi bâ-hatt-ı hümâyûn irâde buyurulmuş ise de sadr-ı â'zamın Dersa'âdet'e vusûli takarrüb eylemiş oldığından kâ'immakâm paşa bunun icrâsını kudûm-ı sadr-ı âlîye ta'lîk[3] ile te'hîr itmiş idi ve çünki Alî Paşa ser'askerlikle Rûmili vâlîsi olalı haylî vakit mürûr itmiş iken yerinde hareket itmeyüb uzakdan tedbîr-i umûr ile Yanya tarafında yerleşmek ve oğlını da civârına celble yerinde kökleşmek gibi şübheyi da'vet idebilecek bir hâl ve tavırda göründiginden kâ'immakâm paşanın bunı te'hîr itmesi sebebsiz degil idi fakat kapudan paşa mahsûsan bu iş içün Bâb-ı Âlî'ye (**s.160**) gelerek husûs-ı mezkûrun sebeb-i te'hîrini istifsâr ve kâ'immakâm paşa sadr-ı â'zamın vürûdına ta'lîki enseb[4] oldığını beyân ve ihtâr idüb bundan dolayı beynlerinde zuhûra gelan münâkaşa üzerine kapudan paşa nüfûz ve ikbâline istinâden hemân re'îs vekîlini celble tevcîh emrini yazdırdıkdan sonra Tersâneye gitmişdir.

Ba'zı Vekâyi'-i Dersa'âdet

Düvel-i ecnebiyye teb'asının idhâlât ve ihrâcâtda virecekleri resm-i gümrük ahidnâmelerde musarrah olub amma mahsûl-i belde olarak bir mahalden mahal-i âhara nakl

1 Terâkûm: Birikme, yığılma, toplanma.
2 Kesret-i düyûn. Borçların çokluğu.
3 Ta'lîk: Asmak, geciktirmek, bağlanmak.
4 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.

ve fürûht ile icrâ itdikleri ticâret-i dâhiliyyede teb'a-i Devlet-i Aliyye ile müsâvât üzre resm virmeleri lâzım gelür iken ecnebîler bunda dahi ticâret-i hâriciyye gibi yalnız ahidnâmelerde musarrah olan resm-i gümrügi[1] virüb mukaddemâ ecnebîlerin Memâlik-i Mahrûse'de ticâret-i dâhiliyyeleri cüz'iyyât kabîlinden olmasıyla buna çendân ehemmiyyet virilmez idi lâkin bu avânda teb'a-i ecnebiyyenin ticâret-i dâhiliyye ile iştigâlleri tekessür[2] itdiginden ve teb'a-i Devlet-i Aliyye ticâret-i dâhiliyyelerinde anlardan ziyâde resmler viregelüb bu müsâvâtsızlık ise teb'a-i Devlet-i Aliyye'nin ticâretini ihtilâl ve ta'tîl eylediginden teb'a-i ecnebiyye bundan böyle Memâlik-i Mahrûse'de idecekleri ticâret-i dâhiliyyelerinde aynıyla ri'âyât-ı Devlet-i Aliyye'den olan tüccârm virdikleri gümrük ve sâ'ir rüsûmı i'tâ eylemeleri işbu on yedi senesi evâ'ilinde nizâma rabt olunarak makâm-ı riyâsetden sefâretlere resmî takrîrler virilmişdir.

Rebî'ü'l-âhir'in üçünci güni Sadr-ı â'zam Haydarpaşa sahrâsına ve oradan âlâ-yı vâlâ ile Üsküdar iskelesine gelüb Şeyhü'l-islâm Efendi ile berâber sandal süvâr ve kapudan paşa ile kâ'immakâm paşa dahi anlara kafâdâr olarak Beşiktaş'a güzâr ile huzûr-ı hümâyûna çıkdıklarında sadr-ı â'zam taraf-ı şâhâneden azîm iltifâta mazhar oldukdan sonra sadâret-i uzmâya müteferri'olan umûrun icrâsına mübâşeret itmişdir.

Rebî'ü'l-âhir'in altıncı güni Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Moralı Osmân Efendi ve Çavuşbaşı Ârif Efendi azl ile Hubûbât Nâzırı Ahmed Âtıf Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve sâbıkan Sadr-ı â'zam Kethüdâsı Sa'dullâh Efendi çavuşbaşı ve Şehremîni Seyyid Mehmed Efendi hubûbât nâzırı ve Dervîş Efendi-zâde Mustafâ Beg şehremîni ve Refîk Mustafâ Efendi mektûbî-i sadr-ı âlî ve selefi Hamîd Efendi tezkireci oldı Kâ'immakâm Mustafâ Paşa dahi evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir'de mansıbı olan Mora cânibine azîmet eyledi.

Tersâne tarafındaki zahîre anbârlarının ba'zısı bâlâda beyân olundığı üzre müceddeden inşâ olunan havz-ı kebîr sahasına alınmak lâzım geldiginden Ahmed Âtıf Efendi nezâretiyle (**s.161**) Üsküdar tarafında dört yüz yirmi bin kîle zahîre istî'âb[3] ider bir anbâr inşâsına mübâşeret olunmuş idi bu kerre Âtıf Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî oldıysa da başlamış oldığı ebniyyenin[4] itmâmı yine anın uhdesine havâle olunmuş ve az vakit zarfında itmâm kılınmışdır itmâmına târîh olmak üzre Surûrî Efendi (Hakk bu anbâr-ı bülendî ide künzü'l-berekât) mısrâ'ını nazm eylemişdir.

Sadr-ı â'zam'ın şefâ'atiyle Pâsbânoğlu Osmân Paşa'nm dahi evâsıt-ı Rebî'ü'l-âhir'de vezâreti îfâ ile taraf-ı sadr-ı â'zamîden kendüsüne tenbîhât-ı lâzimeyi hâvî emirnâme-i sâmi yazıldı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Mihal Beg'in Bükreş'den firârı üzerine Eflâk ahâlîsinin dûçâr oldığı telâş ve ıztırâb Rusyaluya bâ'is-i su'âl ve cevâb olarak bu bâbda haylî ta'rîz ve i'tirâza ibtidâr ve Eflâk ve Boğdan begleri bilâ-sebeb[5] azl ve nasb olunayor deyü bir vakitden berü şikâyet itmekde oldığı hâlde bu kerre dahi ol bahsi tekrâr ve memleketeyn beglerinin kayd-ı hayât ile yâhûd yedi sene müddet ile nasb olunmaları emrinde ısrâr itmekden nâşî

1 Resm-i gümrük: Gümrük vergisi.
2 Tekessür: Çoğalmak. Kesretli olmak. Adet miktarına adet ilâve olmak.
3 İstî'âb: İçine alma, içine sığma, tutma, kaplama.
4 Ebniye: Binalar, yapılar.
5 Bilâ-sebeb: Sebepsiz.

vükelâ-yı devlet bir tarafdan dahi bu mâddenin mübâhase ve mükâlemesiyle meşgûl olarak çok münâkaşalardan sonra memleketeynin imtiyâzât-ı kadîmesi te'yîd olunmağla berâber yedi sene geçmedikce beglerin azl olunmaması ve bu müddet zarfmda töhmeti zuhûr ile azli lâzım gelürse Rusyalu ile bi'l-muhâbere tarafeynden tahkîk-i mâdde olunarak sâbit oldukdan sonra azl olunabilmesi gibi ba'zı imtiyâzâtın ilâvesine karâr virilerek def'-i kîl ü kâl idilmiş oldığına ve Pâsbânoğlu'nun afv ve ıtlâkı hasebiyle Eflâkca emniyyet husûle gelmiş dimek olmasına mebnî mukaddemâ Boğdan voyvodalığında istikâmeti mücerreb olan İpsilanti Aleksandri'nin oğlu Kostantin Beg dahi Cumâde'l-ûlâ'nın ikinci güni Eflâk voyvodası nasb idildi.

Kendüsine hitâben sâdır olan fermân-ı âlînin sûreti zîrde (15) rakamıyla îrâd olunur. Boğdan'a dahi efkârı te'mîn idecek ashâb-ı liyâkat ve haysiyyetden birinin voyvoda nasbı lâzime-i hâlden olmasıyla birkaç def'a tecrübesi sebk itmiş olan Kostantin Begzâde Aleksandri Muruzi bu esnâda Boğdan Begi nasb olunmuşdur.

Bâlâda beyân olundığı üzre Fransa'ya gönderilan Âmedî Gâlib Efendi Paris'e muvâsalat ve Fransa Hâriciyye Nâzırı Taleyran ile mükâlemeye mübâderet ile rû-nümâ olan müşkilâtın hall ve tesviyyesine muvaffak olarak Safer'in yirmi dördünci güni musâlahanâmenin tarafeynden imzâ olunmuş oldığı haberi bu esnâda bi'l-vürûd mûcib-i mesârr-ı nâ-ma'dûd olmuşdur.

Bu ahidnâmede şurût ve uhûd-ı sâbıka[1] te'yîd olunmağla berâber Karadeniz'de Fransız tüccâr (**s.162**) sefînelerinin seyr ve hareketine dahi ruhsat virilmişdir. Sûret-i ahidnâme zîrde (16) rakamıyla îrâd olunur.

Bu vechile Fransaluya Karadeniz yolu açıldığı bâlde İngizlere kapalu turmak kâbil olmayacağından yine ol esnâda İngiliz tüccâr sefînelerinin dahi serbest olarak Karadeniz'de geşt ü güzâr itmeleri içün resmen ruhsat virilmişdir.

Nezd-i Devlet-i Aliyye'de Gâlib Efendi'nin bu sa'yı meşkûr[2] olarak taraf-ı şâhâneden kendüsüne beş kîse fâ'izlü bir sehm ihsân buyuruldı.

Ber-vech-i meşrûh Fransalu ile akd-i musâlaha olundığı gibi Yedikule'de mevkûf olan Fransa Maslahatgüzârı Mösyö Rofen Fransa Cumhûrı tarafından Dersa'âdet ilçisi ta'yîn olunan Mösyö Boron'un vürûdına kadar kemâ-fi's-sâbık maslahatgüzârlık vazîfesini îfâ eylemişdir.

Hilâl-i Muharrem'de Mısır tarafındaki İngiliz asâkiri Cize'den hareket ve Kusayr ve Süveyş tarîkiyle Hindistân cânibine avdet itmişler idi. Bu sûretle Devlet-i Aliyye gâ'ile-i hâriciyyeden kurtulduysa da İngilizlerin İskenderiyye'yi henüz terk itmemeleri bâdî-i fikr ve endîşe idi ve İskenderiyye'deki Devlet-i Aliyye me'mûrlarıyla münâza'aları eksik degil idi ve bir de Devlet-i Aliyye ümerâ-yı Mısriyye'ye başka diyârda mansıb ve me'mûriyyet va'd iderek Mısır'ı Kölemenler'in elinden kurtarmak emelinde olub ümerâ ise kemâ-fi's-sâbık Mısır'da mütehakkim olmak ve hiç olmaz ise Sa'îd kıt'ası tamâmen kendülerine terk olunmak husûsunda ısrâr idiyorlardı İngilizlerin dahi anları tesahub ve himâye dâ'iyyesinde olmaları Mısır hakkında der-dest olan nizâmâtın icrâsına mâni' olmakda idi.

1 Uhûd-ı sâbık: Eski anlaşmalar.
2 Meşkûr: Teşekküre değer, makbul, beğenilmiş, övülmüş.

Binâ'en-aleyh İskenderiyye'nin tahliyyesini taleb itmek üzre bu esnâda Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Sıdkı Efendi me'mûriyyet-i mahsûsa ile Londra'ya gönderildi ve İngiltere Devleti ber-mûceb-i mu'âhede Malta'yı tahliyye itmek istemediginden İngiliz ve Fransız milletleri miyânelerinde yine bürûdet ve beynûnet[1] zuhûra gelerek tarafeyn yek-dîgeri gazetelerinde fasl ve mezemmete[2] başlayub hattâ Ponaparte İngiliz gazetelerinin Fransa'ya duhûlüni yasağ eyledigi ve'l-hâsıl tarafeynde imârât-ı muhâsama rû-nümâ olarak musâlaha-i umûmiyye halel-pezîr olmak üzre bulundığı işidilmekde idi.

Ve mukaddemâ Vahrân sâhilinde kazâzede olan bir Fransız gemisinden halâs bulan elli nefer Fransız mellâhları[3] Cezâ'ir'e tâbi' Urbân yedinde esîr olub bu ana kadar salıvirilmemiş olduklarından ve diger ba'zı mevâddan dolayı Fransa Cumhûr'ıyla Cezâ'ir Ocağı beyninde **(s.163)** bürûdet tahaddüs eyledigi hâlde âlâ rivâyet İngilterelü tarafından Cezâ'irlü teşci' ve teşvîk olunmağla Fransalu tarafına cevâb-ı redd ve izhâr-ı mu'âmele bed olundığından buna dâ'ir Fransa Umûr-ı Ecnebiyyesi Nâzırı Taleyran tarafından Âmedî Gâlib Efendi'ye virilmiş olan takrîri Gâlib Efendi Bâb-ı Âlî'ye göndermiş idügüne mebnî Dersa'âdet'de mukîm Fransa ilçisiyle müzâkere ve beyne'l-vükelâ müşâvere olundukdan sonra garb ocaklarına nezâreti olan kapudan paşa tarafından söz anlar bir zâtın me'mûriyyet-i mahsûsa ile Cezâ'ir'e gönderilmesine karâr virilerek icrâsına teşebbüs olundığı sırada Cezâ'irlüler ile Fransalu beyninde akd-i musâlaha ile gâ'ilenin ber-taraf oldığı haberi alınmışdır.

Bu avânda Serdârlar Kâtibi Mehmed Sâdık Efendi surre emîni nasb olunmuş ise de kudretsizliginden bahisle sûret-i i'tizârda bulundığından azl ile yerine sadr-ı a'zamın kapucılar kethüdâsı olan Sebgetullâh Efendi nasb ile taraf-ı şâhâneden ve muntazamü'l-hâl olan uzmâ-yı ricâl-i Devlet-i Aliyye taraflarından kendüsüne birer mikdâr i'âne olunarak îfâ-yı me'mûriyyet idebilecek derece-i iktidâra getürülmüşdür.

Mısır Defterdârı Mehmed Şerîf Efendi Mısır Vâlîsi Hüsrev Paşa'nın etvâr ve ahkâmından hoşnûd olamadığı cihetle isti'fâ eylemiş oldığından evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de azl ile yerine ol tarafın ahvâline vukûfı olan Defterdâr-ı sâbık Mehmed Recâ'i Efendi nasb olundı. Lâkin Şerîf Efendi'nin her hâl ve hareketinden Mısır ahâlîsi memnûn ve müteşekkir bulundukları cihetle azlini haber aldıkları gibi küçügi ve büyügi pek ziyâde mükedder olmuşlardır. Ve Mısır hazînesinin icmâl-i muhâsebâtını zabt ve umûr-ı hesâbiyyesini bir kâ'ide-i muntazamaya rabt ile berâber umûr-ı evkâfa[4] dahi nezâret itmek üzre ashâb-ı dirâyet ve liyâkatden bir zâtın Mısır defterdârı ma'iyyetine me'mûriyyeti îcâb-ı maslahatdan görülmekle müderrisîn-i kirâmdan olub Ordu-yı Hümâyûn kadısına niyâbeti[5] avânında mâhiyyeti ma'lûm-ı sadr-ı âlî olan Râmiz Abdullâh Efendi evâ'il-i Receb'de tarîk-i ilmiyyeden ihrâc ve Hacegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn sınıfına idhâl ve idrâc ile bu me'mûriyyete ta'yîn idilerek ve Kölemenlere dâ'ir kendüsüne ta'lîmât-ı hafiyye virilerek ibtidâ İskenderiyye'ye çıkub da İngiliz cenerali ile mülâkât ve müzâkere-i maslahat ve mahsûl-i müzâkerâtını

1 Beynûnet: İki şey arasındaki mesafe, aralık. İhtilâf, anlaşmazlık, ara açıklığı.
2 Mezemmet: Kınama, yerme, yerilecek, kınanacak iş.
3 Mellâh: Gemici, kaptan, denizci.
4 Umûr-ı evkâf: Vakıf işleri.
5 Niyâbet: Nâiblik, vekâlet, vekillik.

Dersa'âdet'e arz ve inhâ itdikden sonra Mısır'a varub îfâ-yı vazîfe-i asliyyeye mübâderet[1] itmek üzre kendüye cânib-i mîrîden mikdâr-ı kifâye harcırâh i'tâsıyla ol tarafa gönderildi.

Diyârbekir'in dâhil ve hâricinde bir takım fenâlıklar vukû'a gelmege başlayub Zühdî İsmâ'îl Paşa def'-i fesâd ve ihtilâle muktedir olınadığından evâsıt-ı Cumâde'l-ûlâ'da me'mûriyyeti Sivas vâlîligine **(s.164)** tahvîl ile Sivas Vâlîsi Mustafâ Paşa Diyârbekir vâlîsi nasb olunmuş idi. Müte'âkıben ikisi dahi vefât itmekle Diyârbekir eyâleti Yafa'da mahsûr olan Ebû Merak Mehmed Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

Çünki sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Cezzâr Paşa tarafından Yafa üzerine sevk olunan ordu Yafa sahrâsına vardıkda Mehmed Paşa'nın askeriyle lede't-tekâbül Mehmed Paşa'nın kuvvetü'z-zahrı[2] olan havârî askeri Cezzâr Paşa tarafına dönmekle Mehmed Paşa Yafa Kal'ası'na girüb tahassun iderek vukû'-ı hâli der-i devlete arz eyledigi esnâda emâret-i hâc mansıbı dahi kendüsüne tevcîh olunmuş idi. Hâlbuki Mehmed Paşa'ya imdâd ve i'âne olunub da Cezzâr'ın pençesinden tahlîsi kâbil olsa dahi zamân mürûrıyla umûr-ı hâccın ukde-i te'hîre dûçâr olacağı der-kâr oldığından kemâ-kân emâret-i hâc ile Şâm eyâleti Azm-zâde Vezîr Abdullâh Paşa'ya ve üzerinde olan Karaman eyâleti mutasarrıf-ı sâbıkı Vezîr Alâaddin Paşa'ya ibkâen tevcîh olundı. Ve Cezzâr Paşa'ya dahi Yafa'nın muhâsarasından fârig olması içün emr-i âlî gönderilmiş ise de Cezzâr bunı ısgâ itmeyerek berren ve bahren Yafa'yı hasr ve tazyîk itmekle Mehmed Paşa me'yûs oldığı hâlde ol sularda geşt ü güzâr üzre olan Donanma-yı Hümâyûn başbuğı top sadâsını istimâ' ve hemân Yafa'ya gelüb keyfiyyete kesb-i ıttılâ[3] idicek Cezzâr'ın kayıklarını oradan def' ve tard ile deniz tarafını küşâd itdikden başka Dersa'âdet'den dahi bahren altı yüz Arnavud askeri gönderilmiş oldığından Arnavudların vusûlünde Mehmed Paşa'ya kuvvet-i kalb gelerek müdâfa'aya epeyce isti'dâd hâsıl itmiş olacağı der-kâr ise de emâret-i hâc mansıbının uhdesinden sarf ve tahvîl-i nüfûzına halel ve himmetine kesr getürecegi melhûz oldığından bir ay evvel vefâtı haberi gelmiş olan sâlifü'z-zikr Mustafâ Paşa uhdesinde bulunan Diyârbekir eyâleti Ebû Merak Mehmed Paşa uhdesine ve anın üzerinde bulunan Kudüs-i Şerîf sancağı mutasarrıflığı Dimyât muhâfızı ve İçil sancağı mutasarrıfı olan Mîr-i Mîrân Ahmed Paşa'ya ilhâken tevcîh olunmuş iken Zühdî Paşa'nın dahi vefâtı haberi gelmekle Sivas eyâleti Alâaddin Paşa'ya ve Karaman eyâleti İznikmid mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Tâhir Paşa'ya tevcîh kılındı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Zühdî Paşa mirâhûr-ı evvel iken kendü talebi üzerine uhdesine rütbe-i vezâret ile Diyârbekir eyâleti tevcîh olunub ancak Diyârbekir'in hevâsıyla imtizâc idemeyerek idâre-i memlekete dahi geregi gibi muvaffak olamadığından ber-vech-i bâlâ me'mûriyyeti Sivas eyâletine tahvîl buyurulmuş iken Sivas vâlîliginin haberi henüz kendüsüne vâsıl olmadan Cumâde'l-ûlâ evâsıtında vefât eylemişdir ümmî-i âmî[4] iken meclise münâsib söz bulmakda mâhir ve darb-ı nutk ile hasmını ilzâma kâdir bir zât imiş hattâ mîrâhûr-ı evvel **(s.165)** iken kapucılar kethüdâsı bulunan Şemseddîn Beg'in ziyâde mukbil ve makbûl oldığını ve kendü mansıbına tâlib idügüni bilüb dâ'imâ andan müsteş'ir[5]

1 Mübâderet: Bir iş yapmaya girişme.
2 Kuvvetü'z-zahr: Dayanak, insanların arkalarını dayadıkları güç.
3 Kesb-i ıttılâ': Haberdar olma, bilgi sahibi olma.
4 Ümmî-i âmî: Anneden doğduğu gibi, tahsil ve eğitim almamış.
5 Müsteş'ir: Soruşturan. Yazı ile bildirilmesini isteyen.

ve mütefekkir oldığı hâlde şehr-i Ramazân-ı şerîfde uzmâ-yı devletden birinin iftârına varub sâhib-i hâne yakısını degişdirmek üzre iken odaya girdiklerinde kendüsüne hitâben sâhib-i hânenin begefendi sizin de yakınız var mı dimesine cevâben efendim bendenizde pehlivân yakısı vardır dimesi üzerine nerende diyicek arkamda didigi telmîh-i melîh kabilinden olmak üzre ol vakit beyne'z-zürefâ zebân-zed oldığı mervîdir sinni elliye bâliğ oldığı hâlde mey ve mahbûbdan dest-şûy-ı ferâgat olamadığı cihetle ba'zen (eyyâm-ı ömr vâsıl olub hadd-i gâyete * Hayfâ heves kesilmedi mahbûb u bâdeden) beytini yâd ile izhâr-ı te'essür idermiş tecâvezallâhu an-seyyi'âtihi.

Berrü'ş-şâm ahvâline gelince ber-vech-i meşrûh Cezzâr Paşa Yafa'nın muhâsarasına devâm eylediginden kendüsünün mağzûb-ı pâdişâhi oldığına ve ana tâbi' olanların i'tâ'at-i pâdişâhîden çıkmış olacakları cihetle demleri heder olacağına dâ'ir ve ehl-i İslâm'ın anınla mukâbelesi meşrû' oldığı cihetle üzerine Donanma-yı Hümâyûn ile asâkir-i vâfiyye gönderilmek üzre oldığını müş'ir ve ol civâr ahâlîsinin Cezzâr'ın takımıyla ihtilât itmemelerini âmir ol havâliye fermânlar gönderildi.

Bunun üzerine Cezzâr'ın hilâf-gîrânı çoğalmağla Emîr Beşîr'i ele almak üzre ba'zı kesânı tavsît idüb o dahi def'-i belâ zımnında bir mikdâr akçe irsâline mübâderet eyledigi sırada meşâyih-i Yezbekiyye Emîr Beşîr'in azli içün Cezzâr'a mürâca'at itmişler ise de Yafa ile meşgûl oldığından mes'ûllerine müsâ'ade idemeyüb Yafa'mn muhâsarasını teşdîd eylemiş ve Yafa'da zahîre kalmayub ahâlîsi at eti yimege mecbûr olduklarından Mehmed Paşa çâresiz Kıbrıs'a firâr ve oradan dahi Haleb tarîkiyle mansıbı olan Diyârbekir'e gitmek üzre Lazkiyye'ye güzâr itmiş oldığından Cezzâr Yafa'yı zabt itdikden sonra Emîr Beşîr'i tard ile Emîr Abbâs'ı Cebel hükûmetine ik'âda azîmet eylemiş ise de ol vakit bilâd-ı Nâblus sâhibi olan Yûsuf Cerrâr ile arası bozuldığından Cezzâr'ın askeri Sanur Kal'ası'nda Yûsuf Cerrâr'ı muhâsara iderek pek şiddetlü muhârebeler vukû'ıyla tarafeynden pek çok âdemler telef olmuş ve bu cihetle Emîr Beşîr bu sene dahi bilâ-ınu'ârız Cebel hükûmetinde istikrâr bulmuşdur.

Vekâyi'-i Irâk

İşbu on yedi senesi evâ'ilinde Vehhâbîler Kerbelâ'yı urmuş olduklarından dolayı def'-i mazarratları ve bir de urılan mahall Memâlik-i Mahrûse'den oldığı hâlde Şî'îlerin matâf[1] **(s.166)** ve ziyâretgâhı ve ahâlîsi Şî'î olmak hasebiyle İrânlılar Bağdâd arâzisinden mürûr ile Vehhâbîlerden ahz-ı sâr itmek sevdâsına düşmeleri melhûz oldığından ol tarafı ıskât idebilecek bir tedbîr olunması der-dest-i tezekkür iken Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'nın vefâtı haberi alınmışdır.

Tafsîl-i hâl bu minvâl üzredir ki bin iki yüz on dört senesinde Necef-i Eşref'e gelen Hazâ'il aşîreti züvvârıyla ahz ve i'tâ içün gelmiş olan Vehhâbî kâfilesi miyânelerinde münâza'a zuhûr iderek Hazâ'il züvvârı üç yüz kadar Vehhâbî'yi katl ve i'dâm eylemiş oldukları haberi Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'ya vâsıl oldukda Vehhâbîlerin bundan dolayı ahz-ı sâra kıyâm

1 Matâf: Tavaf edilecek, etrafı dolaşıp ziyaret edilecek yer.

idecekleri mülâhazasıyla bu vak'ayı hoş görmemiş idi kaldı ki Hazâ'il'den el-Selmân fırkası tarîk-i fermân-berîden inhirâf ile ebnâ-yı sebîle îsâl-i hasâr ider olduklarından on beş senesi hilâlinde üzerlerine Süleymân Paşa kethüdâsı Alî Paşa sefer iderek eşkıyâ-yı merkûmeyi urub haylî mâllarını iğtinâm iderek dâ'ire-i inkıyâda getürmüş idi.

Mezkûr Necef vak'ası re'îs-i Vehhâbiyyân olan Abdülazîz'in mesmû'ı olıcak bunı mukaddemâ Lahsâ seferinde oğlı Su'ûd ile akd olunan musâlahanın nakz idilmiş olmasına haml ile maktûl olan üç yüz neferin diyet-i kâmileleri tarafına irsâl ile edâ olunmaz ise kendüsi dahi nakz-ı ahde mecbûr olacağını cânib-i Bağdâd'a tahrîr eylemiş oldığından şerâ'it-i musâlemeyi tecdîd içün Şavî-zâdelerden Abdülazîz Beg Süleymân Paşa tarafından Abdülazîz Vehhâbî cânibine gönderilmiş idi. Abdülazîz Beg her ne kadar işin silm ve sulh ile tesviyyesine say' itmiş ise de Abdülazîz Vehhâbî muvâfakat itmeyüb Necef vak'asına bedel olmak üzre Anh mukâta'asından Basra'ya kadar Şâmiyye cihetinin kendüye virilmesini mutâlebe ve illâ nakz-ı ahd idecegini ifâde eylemiş oldığından Vehhâbîlerin sû'-i niyyetleri anlaşılmış ve cânib-i Irâk'a ta'arruz itmek üzre hareketleri işidilmiş oldığından Kethüdâ Alî Paşa on altı senesi Safer'inin evâ'ilinde ihtiyâten asâkir-i külliyye ile Hindiyye cânibine hareket itdikde Şifâte tarafına Vehhâbîlerin bir fırkası gelmiş oldığını istihbâr idicek Şavî-zâde Mehmed Beg ma'iyyetiyle iki bin kadar asker sevk idüb asâkir-i merkûme Şifâte civârında bin kadar Vehhâbîlere tesâdüf itmişler ise de Vehhâbîler hep tüfenk-endâz olarak develerini çökdürüb metris ittihâz ile müdâfa'aya müheyyâ[1] olınalarıyla ve Bağdâd askeri karşılarına nüzûl ile vakt-i zuhra[2] kadar durmuşlar ise de Vehhâbîler meydâna çıkamayub Bağdâd askeri dahi susuzlukdan avdete mecbûr oldukları cihetle tarafeyn bilâ-muhârebe yek-dîgerden ayrılmışdır. Alî Paşa çend mâh ol havâlîde ikâmet ile etrâf ve enhânın muhâfazasına ihâle-i nazar-ı dikkat **(s.167)** itdikden sonra mezkûr on altı senesi Cumâde'l-ûlâ'sında Bağdâd'a avdet itmiş ve bu esnâda Hefk ve Celiha aşîretleri tarîk-i isyâna sülûk eylemiş olduklarından müte'âkiben Bağdâd'dan çıkub bir iki ay kadar bunların terbiyyesiyle uğraşmış idi ve bu esnâda Bâbân paşalarından olub Bağdâd'da mukîm olan Abdurrahmân Paşa tek durmayub birâderi ve Köy ve Harîr sancakları mutasarrıfı olan Selîm Beg'in dahi Köy sancağında hilâf-ı marzî hareketi işidilmekle Abdurrahmâu Paşa ahz ve habs ve birâderi Selîm Beg azl ve celb olunarak ikisi birden Hille'ye nefy olunmuş ve Köy ve Harîr saucakları Timur Paşa-zâde Mahmûd Paşaoğlu Mehmed Beg'e paşalık unvânıyla tevcîh kılınmış idi ve sene-i merkûme evâhirinde tâ'ûn zuhûr ile Bağdâd'da yevmiyye altmış yetmiş nüfûs telef oldığı cihetle hükûmet me'mûrlarına ziyâde şaşkınlık gelmiş oldığı hâlde Süleymân Paşa veca'-i mefâsıla mübtelâ olarak bütün bütün amelden kalmış idi ve egerçi ol vakit her iş Kethüdâ Alî Paşa yedinde idi lâkin Arab ve Kürd ve Türk cümlesinin cihet ve hiddet-i inzibâtı vâlî oldığından anın tekeddür-i ahvâli mesâlihin umûmuna fenâ te'sîr eylerdi kaldı ki bunca senelerden berü ol havâlîde sît ve şân kazanmış olan bir vâlînin za'f-i hâli maslahatca ne derecelerde muzırr idügi beyândan müstağnîdir.

İşte ol esnâda Abdülazîz Vehhâbîoğlı Su'ûd'ı asâkir-i külliyye ile cânib-i Irâk'a göndermiş oldığı Müntefik Şeyhi Hammûdu'l-Sâmir tarafından iş'âr olunmağla Kethüdâ Alî Paşa Hindiyye'ye gitmek üzre bir mikdâr askerle Devre menziline varub ba'zı asâkir ve

1 Müheyyâ: Hazır, hazırlanmış.
2 Vakt-i zuhr: Öğlen vakti.

aşâ'irin iltihâk ve ictimâ'ına intizâr üzre iken işbu on yedi senesi evâ'ilinde Vehhâbîlerin Kerbelâ'yı urub iki binden mütecâviz nüfûsı i'dâm eyledikleri haberi alınmışdır. Çünki Vehhâbîlerin garazı Şî'îlerden Necef vak'ası intikâmını almak husûsı ise de Necef kasabasının etrâfı sur ile muhât[1] oldığı cihetle oraya giremeyeceklerini bildiklerinden ana bedel Kerbelâ kasabasını urmağa azm iderek Şî'îlerin mâtem gicesine müterassıd olub ahâlî-i kasaba ol gice me'lûf oldukları meşgale-i mâtem ile bî-tâb ve tuvân ve serb-bâlîn-i hâb-ı girân oldukları hâlde Vehhâbîler kasabaya duhûl ile önlerine geleni i'dâm ve ifnâ ve bulduklarını emvâl ve eşyâyı gâret ve yağmâ itdikden sonra Hazret-i Hüseyin radiyallâhu anh meşhedinde mu'allak[2] olan sîm ve zer kandîlleri ve sâ'ir tuhaf ve yâdigârları ahz ile cânib-i Der'iyye'ye avdet itmişlerdir.

Kethüdâ Alî Paşa Devre menzilinde bu haber-i muvahhaşı aldığı gibi Şâvî-zâde Mehmed Beg'i Bağdâd'a tesyâr ve keyfiyyeti Süleymân Paşa'ya iş'âr ve ihbâr ile berâber kendüsi dahi yanındaki (s.168) cüz'î askerle Kerbelâ'ya doğrı ilgâr eylemiş ise de Vehhâbîler kuşluk vaktine kadar yapacaklarını yapdıkdan sonra savuşub gitmiş oldukları haberi esnâ-yı râhda vâsıl olmağla Alî Paşa ba'zı mesâlih zımnında Hille'de tevakkuf itmişdir.

Bağdâd'da tâ'ûn illeti müstemirr[3] ve Süleymân Paşa vec'-i mefâsıldan müte'ellim ve müte'essir oldığı hâlde bu haber-i muvahhaşa alıcak bir mertebe daha dil-hûn ve haste-hâl oldı ve hemân keyfiyyeti Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ ile berâber İrân şâhına dahi beyân-ı hâl eyledi.

Alî Paşa iki buçuk ay kadar Himdiyye tarafında ikâmet ve Kerbelâ'nın etrâfına sur inşâsına ve Hille kasabasının etrâfına hendek i'mâline mübâşeret ile ikmâline me'mûriar ta'yîn itdikden sonra Necef ve Kerbelâ'da birer mikdâr asker bıragub kendüsi Bağdâd'a avdet eylemişdir ve bu esnâda Süleymân Paşa'nın dâmâdı Selîm Ağa dahi Basra mutasarrıflığından munfasılan Bağdâd'a gelmişdir.

Kerbelâ vak'ası Hükûmdâr-ı İrân olan Feth'Alî Şâh'ın sem'ine vâsıl olıcak bütün erkân-ı devletine mâtem elbisesi giydirdi ve Süleymân Paşa'ya evvelce muhâfaza kaydında olmadığı içün tevbîhnâme[4] yazub Vehhâbîlerden ahz-ı sâr itmesini tavsiyye ve iş'âr ve illâ kendüsi asâkir-i külliyye ile gelüb Vehhâbîleri istîsâl itdikden sonra Bağdâd üzerine hücûm idecegini ihhâr eylemişdir.

Süleymân Paşa'nın hastalığı ise günden güne müşted olarak hâl-i ihtizâra geldikde büyük dâmâdı Kethüdâ Alî Paşa ile dîger dâmâdları olan hazînedârı Dâvud Ağa ve mûmâ-ileyh Selîm Ağa ve Kabucılar Kethüdâsı Nasıf Ağa'yı ihzâr ile umûr-ı vilâyeti Alî Paşa'ya vasiyyet ve dîgerlerinin ana itâ'at ve yek-dîgere tezâhür ve mu'âvenet itmeleri içün cümlesine pend ü nasîhat itdikden sonra işbu on yedi senesi Rebî'ü'l-âhir'inin sekizinci günı âzım-ı dârü's-selâm olmuşdur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Mardin Voyvodası Mehmed Efendi'nin kölelerinden olub ve efendisinin vefâtında Bağdâd Vâlîsi Koca Süleymân Paşa dâ'iresine intihâb idüb ve dahi vefât itdikde Bağdâd vâlîsi olan Ömer Paşa kendüsini enderûn çukadârı itdikden sonra

1 Muhât: İhata olunmuş, etrafı çevrilmiş, kuşatılmış. Bir şeyin içinde bulunan.
2 Mu'allak: Asılmış, asılı.
3 Müstemirr: Uzayıp giden, devamlı, sürekli.
4 Tevbîhnâme: Azarlama, paylama mektubu, yazısı.

nâsiyye-i hâlinde[1] âsâr-ı merdânegi ve reviyyet meşhûd oldığına binâ'en irsâl-i lihye[2] itdirerek Basra mütesellimi nasb itmiş idi Ömer Paşa vak'asında zuhûra gelan tebeddülât-ı vulât hasebiyle Bağdâd'ın emr-i idâresine ârız olan ihtilâl ve fetret Zend Kerîm Han'a bâdî-i cür'et olarak ba'zı vesâ'il-i vâhiyye ile Basra'ya hücûm ve sâhib-i terceme bir müddet müdâfa'a itdikden sonra encâm-ı kâr İrânîler Basra'yı istîlâ ile kendüsüni kayd-ı esre (s.169) giriftâr ve İsfahân ve Şirâz semtlerine tesyâr itmişler idi bir zamân oralarda ikâmet itdikden sonda Zend Kerîm'in vefâtında sebîlî tahliyye ile Basra'ya gönderildigi esnâda Bağdâd Vâlîsi Hasan Paşa'nın hücûm-ı ahâlî ile Bağdâd'dan ihrâc olundığını istimâ' idicek İngilizler vâsıtasıyla Bâb-ı Âlî'ye takdîm eyledigi arîzasında ser-güzeştini beyân ile müstehak-ı mükâfât oldığını ve Bağdâd ve Basra eyâletleri uhdesine tevcîh ve ihsân buyuruldığı hâlde hidmet-i devletde mâ-dâme'l-ömr[3] cânsipârâne çalışacağını der-miyân idüb Bağdâd Kapu Kethüdâsı Selîm Efendi dahi bunı tervîc itmekle bin yüz doksan üç senesi Şevvâl'inde uhdesine ibtidâ Basra eyâleti ihâle ve çend rûz sonra Bağdâd eyâleti dahi tevcîh ve ilâve olunmuş idi hilâf-gîr olan Mehmed Halîloğlu ile Zengibâr taraflarında muhârebeye girişerek bundan haylî zahmet çekmiş ise de nihâyet ana gâlib gelerek bilâ-mezâhim Bağdâd vâlîliginde istikrâr itdikden sonra bir aralık Hazâ'il ve Müntefik aşîretleri isyân itmişler ise de anlara dahi galebe iderek ikisinide dâ'ire-i inkıyâda getürmüşdür.

Yirmi üç seneden mütecâviz Bağdâd ve Basra ve Şehr-i Zor eyâletlerine mutasarrıf olarak dünyâdan kâm almış ve nefs-i Bağdâd'da medâris ve kütübhâne binâ ve hâric ve dâhilinde nice âsâr-ı hayriyye ta'mîr ve inşâ ile ibkâ-yı nâm eylemişdir.

Vefâtında sinni seksana karîb idi Sa'îd Beg ve Sâlih Beg ve Sâdık Beg nâm üç oğlu ile dört kerîmesi kalmış idi hâl-i hayâtında bunlardan birini kethüdâsı Alî Paşa'ya ve dîgerini Selîm Beg'e tezvîc eylemiş oldığı gibi dîger ikisini hazînedârı Dâvud Ağa ile Kapucılar Kethüdâsı Nasıf Ağa'ya akd eylemiş idügünden vefâtından sonra anların dahi zifâfları icrâ olunmuşdur.

Zamânında emniyyet-i turuk ve mesâlik ber-kemâl idi ve dâ'imâ hayra sâ'î bir vezîr-i kerîmü'l-hısâl[4] idi be-her sene taraf-ı hümâyûna ve erkân-ı devlete hedâyâ-yı vâfire takdîm ile devletin hüsn-i nazarını tecdîd eylerdi ve Mısır seferi masârifine medâr olmak üzre hazîne-i devlete iki hin kîse takdîm itmiş idi bu cihetle vefâtı gerek Irâkca ve gerek devletce bâdi-i keder ve esef olmuşdur.

Ve ber-vech-i meşrûh vefâtında vasiyyeti üzre ittifâk-ı vücûh-ı Bağdâd ile kethüdâsı ve büyük dâmâdı mûmâ-ileyh Alî Paşa vâlî kâ'immakâmlığına intihâb olunarak uhdesine bâ-rütbe-i vezâret eyâletin tevcîhini istid'â zımnında Dersa'âdet'e arz ve mahzar gönderdiler. Bu sûretle Alî Paşa vâlî makâmına geçerek temşiyyet-i umûra[5] ibtidâr ile âsâr-ı teveccühât-ı (s.170) pâdişâhî zuhûrına intizâr üzre iken megerki Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa zâhiren Alî Paşa'ya arz-ı mütâba'at eyledigi hâlde kalbi başka olub Selîm Beg'in riyâset ve eyâlet arzusunda oldığını dahi ba'zı karâ'in ve emârâtdan teferrüs ve istidlâl iderek lede'l-istimzâc

1 Nâsiyye-i hâl: Yüzün gösterişi, tavır, vaziyet.
2 İrsâl-i lihye: Sakal bırakmak.
3 Mâ-dâme'l-ömr: Yaşadıkça, hayat devam ettikçe, ömrü oldukça, ömrü boyunca.
4 Hısâl: Eliaçık tabiatlı, cömert huylu.
5 Temşiyyet-i umur: İşleri yoluna koyma, ileriletme, yürütme.

zannına muvâfık ve efkârını kendü ağrâzına mutâbık bulmağla ikisi beynlerinde ittifâk virir sûretle yeniçerilerden el peydâ itmeleriyle nice sâf-diller dahi bu bâbda anlara iltihâk itmişler.

Bunun üzerine Ahmed Ağa sûret-i hakdan gelerek Alî Paşa'ya ehl-i Irâk nasıl ehl-i nifâkdır bilürsünüz ruhsat verir iseniz içkal'aya i'timâd itdigim kimseleri idhâl ile gereği gibi zabt idelim deyüb Alî Paşa dahi hakîkat-i hâlden gâfil oldığından ruhsat virmekle Ahmed Ağa içkal'aya dâhil-i dâ'ire-i nifâk olan takımdan birçok eşhâs imlâ ve kapuları sedd ve köpriyi kat' itdikden sonra meydâna çıkub mâfi'z-zamîrini i'lân ve kal'anın toplarını sarây üzerine havâle itmekle Alî Paşa dahi birkaç mahalde metris aldırarak müdâfa'aya kıyâm eylediginden vakt-i duhâdan[1] vakt-i asra[2] dek mukâtele mümted olmuş ve bütün ahâli müsellahan zukaklara dökülüb arada sefk-i dimâdan[3] başka dükkân ve hâne yağmâ idilmek gibi pek çok fenâlıklar dahi vukû' bulmuşdur.

Alî Paşa bu hâlin imtidâdı[4] takdîrinde pek çok telefât ve zâyi'ât vukû'a gelecegini cezm ile eger garez benim ser-kârda bulunmamaklığım ise bana amân virilsün işden kefi-i yed ideyim ve çekilüb konağıma gideyim deyü yeniçeri ağasına haber gönderüb ol tarafdan dahi emniyyet virilmekle Alî Paşa kendü konağına varub istirâhat itmesi üzerine yeniçeri ağasıyla tarafdârânı Süleymân Paşa-zâde Sa'îd Beg'e bedel olmak üzre Dâmâd Selîm Beg'i riyâsete intihâb ile merkez-i kâ'immakâmîye ik'ât itmişler. Ve Hille'de menfî olan sâbık Bâbân Mutasarrıfı Abdurrahmân Paşa ile birâderi Selîm Beg'i ıtlâk ile Bagdâd'a getürmüşler anlar Bagdâd'a geldigi gibi yeniçeri ağası tebdîl-i tavr iderek Alî Paşa konağında oldukca halka emniyyet gelmeyüb çıkub Abdullâh Paşa konağına gitsün deyü Nasıf Ağa ile kendüsüne haber göndermekle Alî Paşa dahi ahşâmdan sonra bir kayık getürdüb karşu yakaya ubûr eylemişdir lâkin yeniçeri ağası bidâyet-i emrde Dâmâd Selîm Beg'i ser-kâra takdîm eylemiş ise de niyyeti başka olub sâ'at-be-sâ'at takallüb-i tavr ve hareketi sû'-i niyyetine delîl olmağla hakkında halk iştibâha[5] düşmüş oldığından karşu yakada sunûf-ı askeriyye ve ekser ahâlî tecemmu' iderek ber-vech-i bâlâ köpri kesilmiş oldığı cihetle takım takım kayıklara râkiben giceleyin berü tarafa geçüb meydanda bulunan yeniçerileri perîşân (s.171) itmeleriyle Abdurrahmân Paşa ve Selîm begler içkal'aya kaçmışlar hânelerinde müstetir olan Osmânlu ya'nî Kölemen takımı dahi hemân ol gice mahall-be-mahall toplanub sarâyı zabt itdiklerinde içkal'ada müctemi' olan galabalık dağılub kaçdıkları cihetle Abdurrahmân Paşa ile Selîm begler kal'ada biraz âdemleriyle kalmışlar. Ale's-sabâh kal'aya yürüyüş oldığı gibi anlar dahi dayanamayub Abdurrahmân Paşa birâderi Selîm Beg Musul'a doğrı firâr ve Abdurrahmân Paşa ile Dâmâd Selîm Beg kasaba-i A'zamiyye'de ve yeniçeri ağası bir mahalde ihtifâ[6] ve istitâr itmişler. Bunun üzerine Alî Paşa dahi berü yakaya ubûr ile makâmında istikrâr ve rü'yet-i umûr-ı cumhûra ibtidâr itmiş ve Asesbaşı Sa'dullâh Ağa yeniçeri ağası nasb idilmişdir. Ve Abdurrahmân Paşa ile Dâmâd Selîm Beg kasaba-i A'zamiyye'de tutılub Abdurrahmân Paşa li-maslahatin afv olunmuş ise de Selîm Beg Basra'ya nefy ile orada

1 Vakt-i duhâ: Kuşluk vakti, sabak ile öğle arası.
2 Vakt-i asr: İkindi zamanı.
3 Sefk-i dimâ: Kan dökme, kan dökücülük.
4 İmtidâd: Uzayıp gitmek.
5 İştibâh: Şüpheye düşmek.
6 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.

i'dâm kılınmışdır. Yeniçeri ağasıyla hem-pâları dahi birer birer ele getürülerek cezâları tertîb olunmuşdur.

Ber-minvâl-i meşrûh Bagdâd vâlîliginin Alî Paşa uhdesine tevcîh buyurulması üstid'âsına dâ'ir Bagdâd'dan takdîm olunmuş olan arz ve mahzar Bâb-ı Âlî'ye vârid oldukda hemân kâ'immakâmlık emri tahrîr ve tesyâr ve Süleymân Paşa'nın muhallefâtı hakkında husûsât-ı sâ'irede ibrâz-ı sadâkat eyler ise bekâm buyurılacagı kendüye iş'âr buyurulmuş idi.

Evâhir-i Cumâde'l-âhire'de İngiliz ilçisi re'îs efendi ile görüşmek istemesiyle re'îs efendinin konagında lede'l-mülâkât ilçi kelâma ibtidâr ile Bagdâd'dan tahrîrât geldi. Beyne'l-ahâlî münâsefe ve münâkaşa zuhûrıyla nâr-ı fitne müşta'il olmuş iken Kethüdâ Alî Paşa fitneyi teskîn ve memleketi te'mîn eylemiş rukabâsına gâlib ve ahâlî dahi kendü tarafına mâ'il ve müncezib imiş şu hâle nazarân vezârete cümleden elyak oldığı ve Kerbelâ mâddesi İrânîlerin şikâyetine bâdî olarak emr-i muhâfazada Devlet-i Aliyye'ye azv-ı kusûr idecekleri celî ve â'yândır. Vehhâbîlerin tekrâr memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye hücûmları ise vâreste-i külfet-i beyândır İngiltere Devlet-i Aliyye ile müttefik ve müttehid oldığmdan mesmû'ât ve ma'lûmâtımı arz ve i'lâma mecbûrum Bagdâd ve mülhakâtı rütbe-i vezâret ile Alî Paşa'ya virilmek asvebdir[1] didikden sonra saded-i âhara atf-ı kelâm iderek Hind münâsebeti ile bundan akdem İrânîler ile beynimizde mu'âhede takarrür itmiş idi. Devlet-i Aliyye dahi İrânîler ile ittifâka rağbet iderse ol tarafda olan konsolosumuza yazayım ve mevâdd-ı ittifâkın tanzîmine çalışayım Devlet-i Aliyye askeriyle asâkir-i İrânîyye bi'l-ittifâk hareket ederler ise Vehhâbîlerin te'dîb ve tedmîri mümkündür didikde buna cevâben Re'îs Efendi vüzerâ-yı izâmın mutasarrıf oldukları eyâlât ve elviyyede mîrî ile dâd ü sitedleri[2] olub hîn-i intikâllerinde terekelerinde düyûn-ı (s.172) sâbiteleri istîfâ olunmak usûl-i mer'iyyedendir bâ-husûs Süleymân Paşa yirmi dört sene kadar üç eyâlete bi'l-istiklâl tasarruf ve mukâta'ât vesâ'ir vâridât-ı devletden zimmetinde mebâliğ-i külliyye terâküm[3] itdigi cihetle muhallefâtı devlete intikâl itmiş iken bu muhallefâta[4] ve cevâ'iz ve sâ'ir mu'ayyenâta dâ'ir Alî Paşa bir şey yazmamış oldığmdan iş muhâbereye düşdi ve bu bâbda izhâr-ı sadâkat ve irâde-i devlete tevfîk-i hareket eyledigi hâlde tarafına vezâretle Bağdâd ve mülhakâtı tevcîh olunacağı va'diyle kâ'immakâmlık emri kendüsine gönderilmiş idi kaldı ki Devlet-i Aliyye ile İrânîlerin hengâm-ı musâlahasında Meşhed-i İmâm Hüseyin'e bu tarafdan sur inşâsı der-miyân olundukda İrânîler bunı ziyâretden memnû'iyyetlerine ve her tarafda bir bâb ihtirâ'ıyla giderek resm-i ziyâret nâmıyla bir şey talebine haml idüb nizâ'ları mümted ve ısrârları müşted oldığından burc ve bârû[5] binâsı ilgâ ve matlûbları üzre fasl-ı müdde'â olunub Meşhed-i İmâm-ı Alî gibi Meşhed-i Hüseyin radiyallâhu anhumâ dahi sur ile ihâta ve ihkâm idilseydi mazarrat-ı hâricden emîn olurdı kazâ-yı da'vet ve taleb ile bu hasârete kendüleri sebeb oldı kendü kendülerine levm itmelidirler ma'a-mâ-fîh İrân'a bir me'mûr-ı mahsûsî irsâli musammemdir fakat bu bâbda İrâniyyân ile ittifâkdan fâ'ide melhûz degildir

1 Asveb: En doğru ve iyisi. Çok isabetli.
2 Dâd ü sited: Alışveriş.
3 Terâküm: Birikme, yığılma, toplanma.
4 Muhallefât: Ölen bir kimsenin bıraktığı şeyler.
5 Bârû: Kale duvarı, hisar burcu, sur.

zîrâ Vehhâbîler üzerine başka yolları olmadığından be-her hâl Devlet-i Aliyye toprağından mürûra muhtâc olurlar anların ol havâlîye ayak basmaları ise maslahat-ı Devlet-i Aliyye'ye muvâfık degildir Vehhâbîlerin te'dîbi içün dahi tedâbîr-i lâzımeye teşebbüs olunmuş ve teblîgât-ı lâzıme îfâsiçün muktedir bir âdemin gönderilmesi musammem bulunmuşdur diyicek ilçi benim murâdım dahi buralarını ihzâr idi mâdâmki bu tedâbîre teşebbüs kılınmış ve Alî Paşa'ya Bağdâd va'd olunmuş haslü'l-matlûb deyü meclise hitâm virilmişdir ve ta'lîmât-ı mahsûsa ile Mahmûd Efendi cânib-i İrân'a me'mûr idilmişdir.

Bu kerre Alî Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtda bedel-i muhallefât olarak cânib-i mîrîye yedi bin beş yüz kîse ve avârız-ı vezâret olmak üzre bin kîse ve ricâl-i devlete tevzî' olunmak üzre beş yüz kîse ki gayr-ı ez avâ'id cem'ân dokuz bin kîse i'tâ idecegini ta'ahhûd itmekle Receb'in on dördünci güni uhdesine rütbe-i vezâret ile eyâlet-i Bağdâd ve muhallefât tevcîh buyurulmuşdır.

El-hâsıl Alî Paşa mîr-i mîrân olmak hasebiyle iki tuğu hâmil olub bir tuğ daha almak içün dokuz bin kîse i'tâsını ta'ahhüd eylemişdir.

Vekâyi'-i Mütenevvi'a

Sinîn-i sâ'irede oldığı gibi bu sene dahi İstanbul'da bi'd-defa'ât harîkler vukû'a gelmiş (**s.173**) ise de İstanbul'da harîk vukû'ı vakâyi'-i âdiyye hükmüne girmiş oldığından müfredât vechile tafsîlâtına hâcet görülmemişdir.

Cumâde'l-âhire'nin yirmi dokuzuncı Salı güni sâ'at nehârî yedi buçukda iken hareket-i arz vâki' ve bir iki dakîka mümted olarak çarşûda ba'zı kemerler rahnedâr ve köhne hânelerden ba'zıları sukût ve inhidâma müşrif olmağla ashâbı dûçâr-ı hasâr oldı.

Mevsim-i sayf güzâr iderek hevâlarda âsâr-ı bürûdet peydâ oldığından Sultân Selîm Han Hazretleri Cumâde'l-âhire'nin on altıncı Pençşenbe güni Beşiktaş Sâhilsarâyı'ndan Topkapu Sarây-ı Hümâyûnu'na nakl buyurmuş idi Çırâğân Yalısı bundan akdem Beghân Sultân tarafından bedel-i mu'ayyen mukâbilinde taraf-ı şâhâneye terk olunmağla eyyâm-ı sayfda zât-ı şâhâne ba'zı muhtasar dâ'ire ile orada ikâmet buyururdı. Fakat Mâbeyn-i Hümâyûn Dâ'iresi bulunmadığından merhûm Rodoslının istiğlâlen[1] sarrâf yedinde bulunan yalısı istiğlâlden fekk ve semeni[2] edâ ve yetimlerine dahi yirmi kîse akçeye bir hâne iştirâ olunarak Mâbeyn-i Hümâyûn Dâ'iresi ittihâz buyurulmuş ve işbu sâhilsarâyın müceddeden ta'mîri menvî-i zamîr-i şehr-i yârî iken sefer mülâbesesiyle te'hîr idilmiş oldığına sadr-ı â'zam lede'l-ıttılâ' gerek Çırâğân Sâhilsarây-ı Hümâyûnunun ve gerek Rodoslı Yalısı'nın esâslarından hedmleriyle müceddeden bir sâhilsarây bî-himmeten binâ olunmak üzre resmini yapdırub takdîm itdikde her ne kadar Mısır seferi ber-taraf olunduysa da ber-vech-i meşrûh Memâlik-i Mahrûse'nin her tarafında birer gûne gâ'ile oldığından ve devletin üss-i esâs-ı iktidârı olan sunûf-ı askeriyyesinin müceddeden ıslâhına çalışmakda idügünden öyle külliyyetlü ebniyye işi açılmasını Sultân Selîm tecvîz itmeyüb mücerred Çırâğân

1 İstiğlâl: Gayrimenkulü rehine koyma, ipotek ettirme.
2 Semen: Baha, kıymet, değer, tutar.

Sâhilsarâyı'nın ba'zı mahalleri mahv ü isbât ile ta'mîr ve Rodoslı Yalısı hedmle müstakillen bir Mâbeyn-i Hümâyûn Dâ'iresi binâ olunmasını emr itmekle Receb'in beşinci Pâzârirtesi güni Sadr-ı â'zam Ziyâ Yûsuf Paşa oraya varub ihtiyâr olunan vakt-i sa'dda vaz'-ı esâs eyledi.

Bâlâda on beş senesi vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Şerîf Paşa cebren Ahısha eyâletini zabt idüb devletin daha büyük gâ'ileleri oldığından anın üzerine asker sevkiyle te'dîbine hâl ve zamân müsâ'id olmamış idi fakat mahallince aleyhinde husemâ[1] tedârüküne ibtidâr olundukda icâre mütesellimi Memiş-zâde Selîm Beg'de anın hakkından gelmege liyâkat ve ehliyyet görülmekle Şerîf Paşa'nın istîsâline muvaffak oldığı hâlde kendüsüne vezâretle Çıldır eyâleti tevcîh olunacağı va'd olunmuş idi bunun üzerine Selîm Beg Şerîf Paşa aleyhine kıyâm itdigi gibi kendüye mahallince birçok tarafdârlar peydâ olarak lede'l-muhârebe (**s.174**) Şerîf Paşa'nın askeri birkaç def'a münhezim oldukda Ahıshalı artık kendüsüne i'âneden vazgeçmeleriyle Ardahan Kal'ası'na firâr ve kal'a dizdârı sedd-i bâb ile mümâna'at eylediginden oradan dahi hareket ile varub Oltı'da karâr eyledigi Kars muhâfızı ve Erzurûm vâlîsi taraflarından iş'âr olunması üzerine tertîb-i cezâsı içün Erzurûm vâlîsine ve sâ'ir lâzım gelenlere evâmir-i aliyye ısdâr olunmağla Şerîf Paşa havf-ı mücâzât ile ihtifâ itmiş ve Çıldır eyâleti Sivas vâlîsi iken Mısır seferinde vezâreti ref' olunan Zaralı-zâde Receb Paşa'ya vezâreti ibkâsıyla tevcîh buyurulmuşdır.

Ve yine bâlâda tafsîl olundığı üzre ser'askerlik unvânıyla dağlu eşkıyâsı üzerine me'mûr olan Rûmili Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa'nın külliyyetlü askerle berü taraflara hareket itdigini eşkıyâ gördükleri gibi Sofya'ya karîb mahalde Alî Paşa'ya dehâlet ve ilticâ ve fî-mâ-ba'd[2] hânelerinde ikâmet itmek üzre rehn ve yemîn ile devleti te'mîn idecekleri beyânıyla afvların istid'â itmeleri üzerine fî-mâ-ba'd ta'yîn olunacak yerlerde ırz ve edebleriyle ikâmet itmek şartıyla istîmânları kabûl olunarak Kara Feyzî ve Cengcioğlu Hasköy'de ve Kara Mustafâ maskat-ı re'si olan Filibe kazâsında iskân ve ik'âd olunarak ve eşkıyânın başluca kuvvetü'z-zahr-ı istinâdları olan Arnavudları dahi Alî Paşa kendü dâ'iresine alarak cem'iyyet-i eşkıyâ tefrîk olundukdan sonra Rûmili ve Anadolı ahâlîsinden olub birer takrîb ile eşkıyâya iltihâk itmiş olanlar bi't-tedrîc memleketlerine teb'îd ile tesviyye-i maslahat olunmak üzre Alî Paşa hazînedârını bir mikdâr askerle Filibe tarafında bıragub kendüsi mansıbı cânibine azîmet eylemişdir.

Şu hâle nazarân dağlu eşkıyâsı dil-hâh-ı devlet üzre istîsâl olunmuş olmayub fakat fukarâ ve re'âyânın teneffüslerine medâr olacak sûretde maslahata bir sûret-i tesviyye virilmiş oldı.

Ma'a-mâ-fîh içlerinden yabancıların tefrîkiyle mahallerine i'âdeleri fukarâ ve re'âyâ haklarında epeyce fâ'idelü bir maslahat oldığından bu sûretin fi'le getürülmesi içün mu'ahharen Çavuşbaşı Osmân Efendi dahi me'mûriyyet-i mahsûsa ile Rûmili cânibine gönderilmişdir.

Bir müddetden berü Tekfurdağı'nda ve Gelibolı'da müstevfî[3] ma'âş ile ikâmet itmekde iken bâlâda iş'âr olundığı üzre Bergos imdâdı nâmıyla bilâ-istîzân mahallinden hareket ile

1 Husemâ: Hasımlar, düşmanlar.
2 Fî-mâ-ba'd: Bundan böyle, bundan sonra.
3 Müstevfî: Kâfi derecede, yeteri kadar, tam, mükemmel, dolgun.

eşkıyâ içine duhûl iderek birlikde gezmekde bulunan Halîl Paşa dahi afv olunarak bir sancak ile kayırılması Alî Paşa tarafından arz ve inhâ kılınmış oldığından evâ'il-i (**s.175**) Şa'bân'da vezâreti ibkâ ile uhdesine İnebahtı muhâfazası bi't-tevcîh selefi Vezîr Mustafâ Paşa dahi Hanya muhâfızı nasb idildi.

Fakat çend rûz sonra Mustafâ Paşa'nın vefâtı haberi gelmekle Hanya muhâfazası Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Cebecibaşı Osmân Beg'e bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyuruldı.

Ve Halîl Paşa'nın Anadolı câmibine teb'îdi asveb[1] görülmekle çend mâh sonra uhdesine Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü sancakları tevcîh buyurularak İnebahtı muhâfazası Vezîr Seyyid Musâ Paşa'ya ihâle olunmuşdur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Mustafâ Paşa Gürciyyü'l-asl olub Hazînedâr Alî Paşa'nın hazînedârı iken efendisinin vefâtından sonra iki yüz iki seferinde Vezîr Ağa Hüseyin Paşa'ya kethüdâ olarak kapucıbaşılık rütbesine nâ'il ve sefer avdetinde lağımcıbaşı ve ba'dehu Mora muhassılı olub iki tuğ ile ve çok geçmeden rütbe-i vezâret ile bekâm olmuş idi mütedeyyin ve sâlih ve akrânına râcih[2] seyr ve hareketi mu'tedil ve sinni[3] akd-i sittîne vâsıl idi deyü Vâsıf Efendi târihinde muharrerdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre Fransa Cumhûrı'yla akd-i musâlaha idilmiş oldığı cihetle ashâb-ı dirâyet ve kâbiliyyetden birinin sefârete ta'yîni lâzım geldiginden şehr-i Ramazân-ı şerîfin dördünci güni Hâlet Efendi'ye hil'at ilbâs ile uhdesine Paris ilçiligi tevcîh olundı mu'ahharen Sultân Mahmûd Han-ı Sânî asrında müsteşâr-ı saltanat olan meşhûr Hâlet Efendi bu zâtdır akdemce Fransa Cumhûrı tarafından ta'yîn ve irsâl olunmuş olan yeni ilçi dahi bu esnâda Dersa'âdet'e vâsıl oldı.

Şevvâl'in beşinci güni ber-mu'tâd-ı vâki' olan sene tevcîhâtında Erzurûm eyâleti Sivas Vâlîsi Vezîr Alâ'eddîn Paşa'ya ve Sivas eyâleti selefi Vezîr Seyyid Abdurrahmân Paşa'ya ve Selanik sancağı vezâreti ibkâsıyla Vânî Seyyid Mehmed Paşa'ya ve Kocaili sancağı cebecibaşılıkdan muhrec Vezîr Osmân Paşa'ya tevcîh kılındı.

Ve ol gün Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden ve meşâhîr-i fudalâdan İsmâ'îl Müfîd Efendi sinni seksan beşe varmış oldığı hâlde tekmîl-i nüsha-i hayât itmekle Dâvudpaşa Câmi'i hazîresinde defn idildi.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh bin yüz otuz iki senesinde câmi-i mezkûr kurbunda sâkin Attâr Alî nâm kimesnenin sulbünden bin yüz iki tarihinde tevellüd ve refte refte mukaddimât-ı ulûmı ta'allüm ve Egrikapulı'dan ve sâ'ir hattâtlardan temeşşuk[4] ile san'at-ı kitâbeti pek güzel tahsîl (**s.176**) ve Muhaddis Kudsî Efendi'den ilm-i hadîsi ahz ve telakkî ve Akkirmani Mehmed Efendi'nin dersine devâm ile ulûm-ı âliyyede haylîce terakkî ile Konevî İsmail Efendi'den icâzet ve civâr-ı Hazret-i Hâlid'de kûşe-güzîn-i irşâd olan Nakşibendî Şeyhi Nidâyî Abdullâh Efendi'den dest-i inâbet almış ve yetmiş iki senesi imtihânında müderris ve iki yüz bir senesinde Üsküdar ve on birde Edirne kadısı olmuş ve ilm ve fazlı vâsıl-ı sem'-i

1 Asveb: Daha, pek, çok, en doğru.
2 Râcih: Değerinden evvel, üstün, önce.
3 Sinn: Yaş, ömrün derecesi.
4 Temeşşuk: Meşk alma; meşk yazma, yazı örneği, alıştırma.

hümâyûn olmağla kendüye Mekke pâyesi ihsân buyurulmuş idi.

Eyyâm-ı şitâda hânesinde ve eyyâm-ı sayfda Anadolı Hisârı'nda vâki' sâhilhânesinde ikâmetle neşr-i ulûm ve tasnîf-i kütüba bezl-i himmet eylerdi ilm ve fazl ile ma'rûf ve salâh ve takvâ ile mevsûf[1] şi'ir ve inşâya kâdir bir zât-ı memdûhü'l-me'ser idi.

Erba'în-i İmâm-ı Nûvî ve Delâ'ilü'l-hayrât ve Şemâ'il-i Şerîfe ve Ahlâk-ı Azdiyye ve Kasîde-i Nûniyye ve Bürde-i Şerîfe üzerine birer şerh ve Tefsîr-i Beyzâvî ve başkaca Sûre-i Nebe' üzerine hâşiye yapmış ve Şerb-i Fenarî ve İsti'âre İsâmı ve Taşköpri-zâde'nin Âdâb-ı Şerhî üzerine ta'lîkât yazmış ve ibn-i Melek'in Menâr Şerhi'ni ve Kenzü'l-ummânî ihtisâr ve Kudûrî ile Fıkh-ı Keydânî'yi ve Câmî'nin Levâyih'ini lisân-ı Türkî'ye tercüme itmişdir.

Şevvâl'in on dokuzuncı güni dahi Rûznâmçe-i Evvel Firdevsî Mehmed Emîn Efendi vefât itmekle rûznâmçe-i evvel mansıbı Defter Emîni Mustafâ Râsih Efendi'ye ve defter emâneti Anadolı Muhâsebecisi Hasan Efendi'ye ve Anadolı muhâsebesi Sâlih Paşa-zâde Hüseyin Beg'e tevcîh buyuruldı.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Rû'us Kîsedârı İbrâhîm Efendi'nin hidmetinden neş'et ve kaleme müdâvemet iderek bin yüz seksan iki ve iki yüz bir seferlerinde ba'zı menâsıb-ı Dîvâniyyede istihdâm olunub iki yüz dört senesinde tezkire-i sânî ve Abdullâh Birrî Efendi mükâlemeye me'mûr oldukda re'îs vekâleti ile kâm-yâb[2] ve iki yüz dokuzda re'îsü'l-küttâb olmuş idi.

Hatb-ı cesîm-i riyâseti idâreye muktedir olamadığından çok geçmeksizin azl olunub andan sonra vefâtına kadar münâsib menâsıb ile kayrılub geçindirilmişdir.

Merhûm Sultân Mustafâ kerîmesi Şâh Sultân dahi Zi'l-ka'de'nin on yedinci güni üzime-i sarây-ı ukbâ olmağla civâr-ı Hazret-i Hâlid'de mukaddemâ ihzâr eyledikleri lahidde defn olundı.

Bin yüz yetmiş dört senesi Ramazân'ının on beşinci isneyn gicesi tevellüd idüb henüz sinn-i temyîze[3] resîde olmadın sadr-ı vakt olan Mustafâ Paşa'ya ve ba'dehu serdâr-ı ekrem (**s.177**) olan Mehmed Emîn Paşa'ya akd-ı nikâh olunmuş ise de ikisi dahi fevâsıl-ı karîbe ile fevt olduklarından Sultân Abdülhamid Han'ın evâ'il-i saltanatında Vezîr Mustafâ Paşa'ya tezvîc olunmuş idi.

Müşârün-ileyhâ âbide ve zâhide mu'în-i fukarâ ve dest-gîr-i zu'afâ bir sultân-ı aliyyetü'ş-şân idi civâr-ı Hazret-i Hâlid'de türbe ve sebîl ve mekteb binâsıyla dahi ibkâ-yı nâm eylemişdir.

Mukaddemâ Rûmili vâlîsi nasb olunan Filibeli Ömer Paşa bu me'mûriyyetinde muvaffak olamadığı gibi mü'ahharen Anadolı vâlîsi nasb olundukda dahi Kütahya hânedânından Germiyân-zâdeyi i'dâm ve birer bahâne ile şunun bunun emvâlini müsâdereye kıyâm eylediginden bu esnâda merfû'ü'l-vezâre[4] İzmir'de ikâmet itmek üzre azl olunmuş idi. İzmir'e vusûlünde ismi defter-i vüzerâdan terkîn ve emvâli müsâdere olundukdan sonra menfiyyen İzmir'de ikâmeti emrolunmuşdur.

1 Mevsûf: Vasıflı; nitelikli; nitelendirilmiş.
2 Kâm-yâb: Talihli, isteğine ulaşmış, bahtiyar, mutlu.
3 Sinn-i temyîz: Hak ile bâtılı farketme yaşı.
4 Merfû'ü'l-vezâre: Vezirliği son bulmuş.

Bâlâda beyân olundığı üzre Sivas vâlîsi iken uhdesine Diyârbekir eyâleti tevcîh olundığı esnâda vefât iden Mustafâ Paşa'nın tuğ ve sancağı ma'a'l-vezâre mahdûmu Veliyüddin Beg'e ihsân buyuruldığı hâlde bedel-i muhallefât ve câ'ize-i vezâret ve evâ'id-i sâ'ire olarak beş yüz kîse kadar cânib-i mîrîye hidmet idecegini Trabzon vâlîsi ve Canik muhassılı olan Tayyar Paşa inhâ[1] eylemiş idiyse de Mustafâ Paşa'nın Darbhâneye ve cânib-i mîrîye haylî düyûnı oldığı halde derece-i servet ve yesârı sadr-ı â'zamın ma'lûmı oldığından bi't-tahkîk muhallefâtının mikdârını tâhire çıkarmak üzre ol tarafa mübâşir-i mahsûs göndermiş idi tahkîkât-ı mahalliyye ve muhâberât-ı câriyyenin netîcesinde deyn-i mîrî ve bedel-i muhallefât ve câ'ize-i vezâret ve sâ'ire cem'ân iki bin dört yüz kırk beş kîseye kat' olunarak altı yüz kîsesi müjde-i vezâret vürûdunda mübâşir-i mûmâ-ileyhe teslîm ve üç yüz kırk beş kîsesi mansıbına duhûlünün altmış birinci güni edâ ve bâkî bin beş yüz kîsesi iki yüz on sekiz senesinden i'tibâren senevî beşer yüz kîse i'tâ ile üç senede tetmîm[2] olunmak şurûtı tanzîm olunub evâsıt-ı Zi'l-hicce'de mûmâ-ileyh Velî Beg uhdesine Sivas eyâleti tevcîh olunmağla selefi Abdurrahmân Paşa'ya Karaman eyâleti ve anın selefi Osmân Paşa'ya Kandiye eyâleti ve anın selefi Derviş Abdullâh Paşa'ya Resmo ve Hanya sancakları tevcîh kılınmışdır.

Bir vaktden berü ziyy[3] ve telebbüsde[4] ednâ[,] â'lâya taklîd ile herkes külfetlü elbise yapdırmağa ve mücevherât ve murassa'ât kullanmağa heves iderek hadd-i ma'rûfı tecâvüz itdiklerinden muhtâc oldukları masârife karşuluk para bulmak içün hud'a[5] ve desîse yollarına **(s.178)** sapub bu ise İstanbul halkının ahlâk-ı umûmiyyesine küllî tagayyür getüreceginden başka dâhilden diyâr-ı ecnebiyyeye külliyyetlü nukûdun çıkub gitmesine sebeb oldığına binâ'en bu esnâda her sınıfın kisvesi derecesine göre ta'yîn ile isrâf ve sefâhetine dâ'ir olan bida'atler men' ve yasağ idilmişdir.

İngilizlerin İskenderiyye'den Çıkdıkları ve Fransalu İle Beynlerinde Bürûdet Zuhûr İtdigi

Hilâl-i Zi'l-ka'de'de İngilizlerin İskenderiyye'yi tahliyye ile Malta cânibine gitdikleri ve devlete muhâlif olan gürûhdan Elfî Mehmed Beg ile on beş kadar Kölemenlerin birlikde azîmet itdikleri haberi alındı.

İngiliz askerinin İskenderiyye'de imtidâd-ı müddet-i meks ve tevakkufları Devlet-i Aliyye'ye bâdî-i endîşe idügünden ol vechile savuşub gitmeleri mûcib-i inşirâh[6] olmuş idi fakat İngilizlerin Malta'yı tahliyye itmedikleri cihetle Fransızlar ile miyânelerinde bürûdet peydâ ve yine muhârebe emâreleri hüveydâ oldığından herkes bu mukaddemâtın ne netîce virecegini ve ufk-ı politikada rû-nümâ olan bulutların ne dürlü bârân-ı belâ yağdıracağını

1 İnhâ: Ulaştırma, yetiştirme. Bir vazifeye tâyin veya bir maaşa terfî için yazılan yazı.
2 Tetmîm: Tamamlama, bitirme.
3 Ziyy: Dış görünüş, kılık, kıyafet.
4 Telebbüs: Giyme, giyinme.
5 Hud'a: Aldatma, oyun, hîle, dalavere, düzen, dek.
6 İnşirâh: Açılma, açıklık, ferahlık.

düşünmekde idi. Çünki Amiyen nâm mahalde Fransa ve İngiltere devletleri beyninde akd-ı musâlaha olunalıdan berü Fransa'nın terakkî-i iktidâr ve intizâm-ı ahvâli ve dâhilen büsn-i idâre hasebiyle ve hâricen İtalya Cumhûrı Riyâseti Ponaparte'ye ihâle olunarak İtalya'nın bir Fransa sancağı hükmüne girmiş olması ve (Piyemon) Sardunya memâlikinin ve Parma kıt'asının Fransa'ya zamm ve ilhâk idilmesi ve zîrde beyân olunacağı vechile Almanya işlerine Fransa nüfûzıyla nizâm virilmesi cihetleriyle hengâm-ı muhârebeden ziyâde eyyâm-ı musâlahada Ponaparte'nin tezâyüd-i i'tibâr ve ikbâli İngilizlerin cigergâhına te'sîr itmiş idi ve ba'de'l-musâlaha ticâret-i bahriyye serbest olmak hasebiyle muhârebe vaktinde İngiliz tüccârına mahsûs olan menâfi'-i ticârete milel-i sâ'ire dahi hissedâr olmağa başladığından İngiliz tüccârı şikâyet ider oldılar İngiltere vükelâsı musâlahanın devâmına hâhiş-ger iseler de ol mevsimde esen rûzgârın önüne düşüb gitmekde ya'nî İngiltere ahâlîsinin ârzûsuna ittibâ' itmekde idiler.

Ponaparte İngilizlerin bu tavrından münfa'il oldığı hâlde İngiltere vükelâsı bir mu'âhede-i ticâret tanzîmini kendüye teklîf itdiklerinde o dahi bu misillü mukâvelât-ı hâlisâneye teşebbüs olunmak içün evvel emirde İngiliz Devleti'nin Fransa Hükûmeti'ne sû'-i kasd idenlere virdigi ma'âşları kat' ve Fransa Kraliyyeti hânedâmından olub İngiltere'de bulunan **(s.179)** prensleri tard ve def ve İngiltere gazetelerinde Fransa aleyhinde yazılagelen türehhâtı[1] men' itmesi lâzım gelür deyü cevâb virmiş ve İngiltere vükelâsı bu tekâlifin icrâsına İngiltere kavânîn ve nizâmâtının müsâ'id olmadığı beyânıyla i'tizâr itdiklerinde Ponaparte dahi Fransa gazetelerini İngilizler aleyhine teşvîk ile kalemen muhârebe ve mücâdeleye girilmiş idi.

Bu vechile iki devlet beyninde vukû'bulan bürûdet[2] ol esnâda zuhûra gelan İsviçre vak'asından dolayı tezâyüd iderek müntic-i husûmet olmuşdur.

Şöyle ki: Fransızlar istîlâ itdikleri memâlik-i sâ'irede yapdıkları gibi İsviçre'de dahi usûl-i kadîme-i memleketi tagayyür ile Fransa usûlüne muvâfık bir sûrete koymuşlar idi. Fransa askeri çekildikde usûl-i atîka tarafdârânı ayaklanub ve tanzîmât-ı cedîdeyi imhâ itmek üzre İsviçre ahâlîsini tahrîk idüb hükûmet-ı hâzıra dahi bunlarla baş edemeyecegini anlamağla Fransa'dan isti'âne[3] itmesi üzerine Ponaparte gürûh-ı muhâlifîne hitâben bir beyânnâme neşr idüb bu münâza'anın musâlahâne tesviyyesi içün tarafeynin kendü nezdine murahhaslar göndermesi lüzûmunı beyân ve şâyed ki muhâlefet vukû'uyla isyâna devâm olunursa Fransa askerinin İsviçre'ye gidüb silâh kuvvetiyle i'âde-i âsâyişe kıyâm idecegini i'lân itmişdir. Buna karşu muhâlifîn takımı dahi düvel-i sâ'ireye mürâca'at ve Fransa'nın İsviçre mesâlih-i dâhiliyyesine müdâhalesi hakkında bir şiddetlü reddiyye yazub taleb-i himâyet itmişler. Bunun üzerine İngilizler Fransızlar hakkında zebân-dırâzlık[4] itmege başladılar ve İngiltere Devleti İsviçre'nin istiklâlinden bahisle Fransa'nın müdâhale-i fi'liyyesine karşu protesto itdikden başka rü'esâ-yı muhâlifîn ile kesb-i münâsebet itmek üzre İsviçre'ye bir zâbit gönderdi ve Amiyen mu'âhedesi hükmünce İngilizler Malta'yı tahliyye ve kavalyerlere teslîm itmek üzre bulunmuşlar iken ba'zı esbâbdan dolayı bu tahliyye ve teslîm işi işbu on

1 Türehhât: Saçma sapan sözler, hezeyân, abes söz.
2 Bürûdet: Soğukluk.
3 İsti'âne: Yardım istemek.
4 Zebân-dırâz: Dil uzatan, atıp tutan.

yedi senesi Receb'ine dek te'hîr olunmuş idi. İki millet miyânesinde ol vechile rû-nümâ olan mechûlü'l-netîce bir mübâyenet İngiltere vükelâsının ezhânında[1] Malta Adası'nı bütün bütün zabt itmek fikrini tevlîd itmekle ol esnâda Malta'nın teslîm olunmamasiçün orada bulunan İngiliz kumandanına dahi emir gönderilmiş idi. Ve İsviçre mes'elesi üzerine İngiltere vükelâsı bir takım va'dler ile Avusturya ve Rusya ve Prusya devletlerini Fransa aleyhine tahrîk itdiler ise de ol avânda düvel-i müşârün-ileyhimin Fransa ile dost olmak politikaları iktizâsından olmasıyla bir şey'i müfîd olmadı. Ponaparte ise İngilizlerin İsviçre hakkında olan tavr ve hareketlerinden ziyâdesiyle hiddetlenüb İngiltere vükelâsının protestosuna karşu gâyet ağır bir cevâb (**s.180**) virdi ve İngiltere Devleti'nden Amiyen mu'âhedesinin tamâmıyla mevki'-i icrâya konulmasını sûret-i kat'iyyede taleb eyledi İngiltere Devleti dahi Amiyen musâlahasından sonra Avrupaca birçok ahvâlin tebeddül itdigini bahâne iderek sûret-i tereddüd gösterdi ve bu misillü muhâberât arasında Fransız askeri İsviçre'ye girüb ve kuvve-i cebriyye i'mâliyle ihtilâli basdırub Ponaparte'nin dil-hâhı üzre memlekete nizâm virildi.

Bu esnâda devleteyn miyânelerinde bürûdeti mûris bir keyfiyyet daha hâdis olmuş idi.

Şöyle ki: Ponaparte Akdeniz'in ve Hind yolunun makâlîdine[2] mâlik olan Devlet-i Aliyye politikasına ve memâlik-i şarkiyyede Fransa nüfûzının terakkîsine ziyâde ehemmiyyet virmekde oldığından en mu'temed me'mûrlarından Mîr-âlây Sebastiyani ki mû'ahharen Dersa'âdet ilçisi olan meşhûr Ceneral Sebastiyani'dir ahvâl-i şarkiyyeyi teftîş itmek ve İngilizlerden İskenderiyye'nin tahliyyesini istemek üzre me'mûriyyet-i mahsûsa ile anı cânib-i şarka göndermiş idi Sebastiyani ibtidâ Trablus'a gidüb beglerbegisinden Fransa ve İtalya sefâ'in-i ticâriyyesine ta'arruz olunmamak içün söz aldıkdan sorna İskenderiyye ve Mısır ve Akkâ'ya varub Fransa'ya avdetinde tahrîr ve takdîm eyledigi takrîrinde İngilizler Mısır'da yerleşmek ârzûsunda olarak Osmânluları Kölemenlerle uğraşdırmakda ve ahâlî Fransızları ârzû itmekde olduklarını ve sevâhil-i Mısriyye'de bulunan İngiliz askeri dört bin dört yüz otuz neferden ibâret oldığına ve Mısır vâlîsinin hidmetinde bulunan on altı bin bu kadar piyâde ve süvârî ve topcı asâkiri İskenderiyye ve Ebû Hûr ve Reşîd ve Rahmâniyye ve Menuf ve Mısır ve Bulak ve Cize ve Süveyş mevki'lerinde müteferrik bulundığına nazarân el-hâletü-hazihi Mısır'ın yeniden zabtına hemân altı bin Fransız askerinin kâfî olacağını ve Sa'îd tarafında ümerâ-yı Mısır'ın askeri topcıluk hidmetinde istihdâm itdiklen seksan nefer Fransız firârîleriyle berâber on bin nefere bâliğ olub her ne tarafda mukâbele vukû' bulmuş ise devlet askerine galebe itdiklerini ve Cezzâr Paşa'nın on dört bin kadar askeri olub ancak dokuz bini Yafa muhâsarasına me'mûr bulunduklarını ve Mısır'da oldığı gibi eyâlet-i Şâmiyye'de dahi ahâlî Osmânlu'dan müteneffir olub Devlet-i Aliyye'nin bu havâlîde mu'âmelâtı münkat'[3] hükmünde oldığını inhâ ve i'lâm ve İskenderiyye'deki İngiliz kumandanı İstevar'ın sû'i-ahvâl ve harekâtmdan bahisle mûmâ-ileyhi pek fenâ sûretde kadh[4] ve ithâm itmekle Napolyon Ponaparte bu takrîri işbu on yedi senesi Şevvâl'ine müsâdif olan

1 Ezhân: İnsanda akıl, fikir, zekâ, hafıza, anlayış, kavrayış kudretleri.
2 Makâlîd: Kilitler, anahtarlar.
3 Münkat': İnkıta eden, kesilmiş, kesilen. Aralıklı ve son bulan.
4 Kadh: Zemmetme, çekiştirme.

bin sekiz yüz üç sene-i İseviyyesi Kânûn-ı Sânî-i Frengî'sinin otuzunda Fransa'nın resmî gazetesine tab' itdirmiş idi.

(**s.181**) Müte'âkiben İngilizler İskenderiyye'yi terk itdiler ise de Sebastiyani'nin ol vechile takrîrinin i'lânı İngilizlere pek ziyâde te'sîr iderek cümlesini Fransızlardan intikâm almak dâ'iyyesine düşürdi.

İngilizler'in bu etvârından dahi Ponaparte münfa'il olarak bu meşkûk hâle bir netîce virilmesini Londra'daki ilçisine emr itmekle İngiltere Devleti'nden lede's-su'âl İngiltere Hâriciyye Nâzırı (Amiyen musâlahasından berü Fransa bir takım yerler zabt eylediginden İngiltere Devleti bunlara karşuluk talebine kesb-i salâhiyyet itmiş iken bu salâhiyyetini isti'mâl itmeyüb Malta Adası'nı tahliyye itmek niyyetinde iken Mîrâlây Sebastiyani'nin takrîrinin neşri İngiltere'nin emniyyetini selb itdi evvelâ takrîr-i mezkûr ile İngiliz ordusı hakkında olunan hakâretden dolayı tarziye-i lâzime ve sâniyyen Mısır hakkında Ponaparte'nin niyyetine dâ'ir te'mînât-ı kâfiyye virilmedikce Malta'nın terki mümkün olamayacak) deyü beyân-ı hâl ve Fransa Hâriciyye Nâzırı Taleyran tarafından musâlahâne tesviyye-i maslahata ibtidâr olunmuş ise de İngiltere vükelâsı merâmlarında ısrâr iderek teklîfleri kabûl olunmadığı takdîrce medâr-ı te'mîn olmak üzre Malta'nın İngiltere Devleti'ne terki lâzım gelecegi beyânıyla izhâr-ı mâ-fi'l-bâl[1] itdiler.

Bunun üzerine Ponaparte dahi hiddetlenerek kendüsüni zabt idemeyüb süferânın bir mülâkât güni cümle muvâcehesinde İngiliz ilçisine usûl ve âdetim hâricinde bir ağır mu'âmele itmekle işbu on yedi senesi evâhirine doğrı tarafeyn tedârükât-ı harbiyyeye mübâşeret eyledi. Bununla berâber Ponaparte düvel-i sâ'ire nazarında hak kazanmak ve enzâr-ı umûmiyyede kendüsüni mes'ûliyyetden kurtarmak üzre Rusya ve Prusya devletlerini tavsît ile bu bâbda virecekleri karârı kabûl idecegini va'd itmiş idi kâbil olsa İngiltere vükelâsı dahi musâlahanın bekâsını isterlerdi lâkin bu vukû'âtdan sonra Malta'nın terki sahîhan İngiltere'nin nâmusuna dokunurdı.

Binâ'en-aleyh hilâl-i Zi'l-hicce'de İngilterelü tarafından yazılan takrîrde (Ponaparte'nin Mısır hakkında olan tasavvurâtı İngiltere Devleti'nin azîm ızdırâbını mucib olmağla medâr-ı te'mîn olmak üzre Malta kal'aları mü'ebbeden İngiltere Devleti yedinde kalmak üzre Malta'nın yalnız idâre-i dâhiliyyesinin kavalyerlere ihâlesine yâhûd on sene müddetle Malta Cezîresi İngilterelü yedinde kalmak ve müddet-i merkûme mürûrunda kavalyerlere virilmeyüb ahâlîsine terk olunmak sûretine Fransalu râzı olmalıdır) deyü musarrah[2] olub Ponaparte'nin ise Malta'nın İngilterelü yedinde kalmasına muvâfakat itmek ihtimâli olmadığından ve İngiltere vükelâsı (**s.182**) Rusya ve Prusya devletlerinin tavassutunı kabûl itmediginden rişte-i musâlaha hemân kopmak üzre oldığı cihetle tarafeyn tedârükât-ı harbiyyeye devâm itmekde idiler.

İşte ol esnâda İngiltere Devleti İskenderiyye'yi tahliyye itmiş oldığından Devlet-i Aliyye bu cihetle bir gâ'ileden kurtulmuş ise de İngiltere ve Fransa devletleri beyninde ber-vech-i meşrûh cereyân iden mücâdelâtda Mısır kıt'ası mevzû'-ı bahs oldığından burası Devlet-i Aliyye'ye mûcib-i fikr ve endîşe idi.

1 Mâ-fi'l-bâl: Kalbdeki, gönüldeki, yürekteki şey.
2 Musarrah: Açık açık söylenmiş, açıkça anlatılmış.

Ve bir de bu esnâda Vehhâbîlerin tahattiyât ve tecâvüzâtı iğmâz ve müsâmaha olunacak mertebeyi geçüb ol tarafdan Devlet-i Aliyye'ye bir yem gâ'ile açılmış idi.

Binâ'en-aleyh bu makâmda Vehhâbîlerin mübâdî-i zuhûrıyla Cezîretü'l-arabı ne vechile istîlâya kıyâm itdiklerinin beyânına mübâderet olunur.

Mezheb-i Vehhâbî'nin Keyfiyyet-i Zuhûrı ve İntişârı

Vehhâbîlerin ser-mezhebi olan Şeyh Necidî ya'nî Muhammed bin Abdülvehhâb ki fi'l-asl Necid ahâlîsinden ve mezheb-i Hanbelî ulemâsmdan olub ehl-i sünnet ve cemâ'ate muhâlif bir mezheb ihdâs itmişdir Şâm-ı Şerîf'de tahsîl-i ulûm itdikden sonra diyâr-ı Necid'e avdet ve (1143) sene-i hicriyyesinde Müseylemetu'l-kezzâb'm bilâdı olan Yemâme nevâhisinden Ayîne bilâdında halkı kendü mezhebine da'vete mübâşeret eylemişdir.

Ol vakit Necid Urbânı zulemât-ı cehl[1] ve nâ-dânî içinde kalarak kendülerinde İslâm'ın yalnız resmî ve îmânen hemân bir ismi kalub merkûmun sözlerini red ve kabûle mihekk olacak ma'lûmât olmadığından kimi Şâm-ı Şerîf'de tahsîl-i ulûm itmiş ulemâdan bir zât oldığı cihetle sözüni kabûl ider ve kimi tâbi' oldukları mezheb-i Hanbelî'ye muhâlif görünmek hasebiyle ana Müseylemetu'l-kezzâb nazarıyla bakar imiş.

Ve Şeyh Necidî altı yüz seneden berü nâs dalâletde kaldı şimdi ehl-i İslâm dinilen tavâ'if hep müşrikdir demleri heder ve mâlları muvahhidîne (ya'nî kendü mezhebinde olanlara helâldir) deyü halkı ızlâle kıyâm idüb yağmâ-gerlik yolunda nâsın emvâlini almak dahi Urbân'ın mizâc ve mişvârına muvâfık oldığından bu dâ'iyye kendü mezhebinin revâcına sebeb olacak bir kaziyye idi ise de bir asabe-i kaviyyeye müstenid olmadıkca mezhebinin kolaylıkla münteşir ve müştehir[2] olamayacağını derk ile vâdî-i Hanîfe sükkânı olan Der'iyye Şeyhi Muhammed bin Su'ûd'un yanına giderek benim mezhebime ittibâ' ider ve didigim yola gider isen az vakit zarfında büyük kuvvet ve satvete mâlik olursunuz deyü anı ızlâl ile kendü mezhebine idhâl itdigine mebnî Der'iyye ahâlîsi dahi ana ittibâ'[3] itmişler ve sözde dîni ihyâ ve hakîkatde hitâm-ı dünya içün bu reh-i nâ-refteye[4] gitmişler.

(**s.183**) Vehhâbîlerin esâs i'tikâdları budur ki Cenâb-ı Hakk'a doğrıdan doğrıya ibâdet itmek farz oldığından bu bâbda bir şey'i vesîle ittihâz eylemek câ'iz degildir ve du'â muhh-i ibâdet[5] oldığından Cenâb-ı Hakk'dan gayrıya du'â ve istigâse (innallâhe lâ-yağfiru en-yüşrake bihî)[6] mü'eddâsınca kâbil-i mağfiret olmayan şirkin bir nev'idir ve ibtidâ müşrikîni tevhîde da'vet iden Nûh aleyhi's-selâmdır ki mukaddemâ sulehâdan ve Düsvâ' ve Yeğus ve Ya'uk ve Nesr nâm zevâtın vefâtlarında ihtirâmen halk anların resmlerini yapub giderek anlara ibâdet ider olduklarından Hazret-i Nûh aleyhis's-selâm anları tevhîde da'vet içün meb'ûs oldı lâkin anlar kelâm-ı hakkı kabûl itmeyüb bu esnâma ibâdetde musır

1 Zulemât-ı cehl: Cahillerin zalimlikleri.
2 Müştehir: İştihar eden, şöhret bulan, meşhur.
3 İttibâ': Ardı sıra gitme, uyma, tabi olma.
4 Reh-i nâ-refte: Gidilmemiş yol.
5 Muh-i ibâdet: İbadetin merkezi, cevheri, beyni.
6 "Muhakkak ki Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez" Nisâ sûresi 116. âyetten bir kısım.

oldılar nihâyet hâtemü'l-enbiyâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm hazretleri anları tevhîde da'vet eyledi yine kabûl itmeyüb biz bu esnâmın şefâ'atini umarız ve anlara ibâdet ile ilâhü'l-âlihe olan Cenâb-ı Bârî-i Te'âlâ'ya takarrüb isteriz didiler ancak anların bu dürlü te'vîl ve i'tizârları karîn-i kabûl olamayub aleyhi's-salâtü ve's-selâm hazretleri anların üzerine sefer ve ol esnâmı şikest ile zîr ü zeber[1] eyledi. Binâ'en-aleyh enbiyâ ve evliyâdan birini yâd ile istimdâd idenler ve nezr ve tasadduk ile ve sâ'ir vücûhla türbelere hürmet eyleyenler hep müşrikdir ve biz anların şefâ'atini umarız ve anları Cenâb-ı Hakk'a vesîle-i takarrüb eyleriz dimeleri kendülerini şirkden tahlîs eylemez ve asr-ı sa'âdetdeki müşrikler (ve izâ-gaşiyhüm mevcun kez-zuleli de'avallâhü muhlisîne lehü'd-dîne)[2] mantûkınca vakt-i şiddet ve ibtilâda Cenâb-ı Hakk'a ihlâs ile du'â ve niyâz idüb fakat başları selâmetde iken melâ'ike ve evliyâ ve esnâma du'â iderlerdi asrımızdaki müşrikîn ise vakt-i musîbetde dahi falân pîri falân şeyhi yâd ile istimdâd iderler binâ'en-aleyh asrımızın müşrikîni müşrikîn-i evvelînden daha eşna'dır dirler ve meşâyihden birine teveccüh ile istimdâd idenler şöyle dursun yâ Resûlallâh bana şefâ'at et ya imdâd eyle diyenleri hile tekfîr iderler.

Muhammed bin Abdülvehhâb bu akâ'id-i bâtılayı ta'lîm ve telkîn içün risâleler tedvîn idüb kelime-i tevhîdi kendü mezhebine göre tefsîr ile kendü zu'munca halkın hep müşrik oldığını tezkîr iderek bu misillü risâlelerle ve ba'zı mahallere mektûblar irsâliyle cümleyi dîn-i İslâm'a da'vete kıyâm itmiş idi.

Ana mukâbil ulemâ-i ehl-i sünnet tarafından dahi haylî reddiyyeler yazılmış idi ez-cümle Süleymân bin Abdülvehhâb nâm zâtın Hasan bin 'Îdân'a nasîhatnâme olmak üzre mezheb-i Vehhâbî'nin red ve cerhi hakkında mufassal bir risâlesi vardır ki (Huccetün faslu'l-hitâbi min-kitâbi rabbü'l-erbâb ve hadîs-i resûli'l-melikü'l-vehhâb ve kelâm-ı ûli'l-elbâb fi-ibtâli mezheb-i Muhammed bin Abdülvehhâb) deyü mu'anven ve müsemmâdır. Ve meşhûr reddiyyelerden biri dahi Basra ulemâsından Kabbânî dinmekle (**s.184**)[3] şehîr olan Molla Alî bin Molla İbâdî-zâde Ahmed Efendi'nin (Faslü'l-hitâb fî-reddi dalâlât-ı ibn Abdülvehhâb) nâm şerhidir ki Muhammed bin Abdülvehhâb'ın bir risâlesi Basra'ya vârid oldukda reddiyye olarak mûmâ-ileyh Ahmed Efendi anı şerh eylemiş idi bunun metin ve şerhi mütâlâ'a-güzâr-ı fakîr oldukdan başka Muhammed bin Abdülvehhâb'ın kendü itbâ'ına hitâben müşrik zu'm ve i'tikâd eyledigi sâ'ir ehl-i İslâm ile mücâdele ve mübâhaselerine medâr olacak bir takım safsata ve mugâlataları hâvî (Keşfü'ş-şübehât an-hâliki'l-arzı ve's-semavât) nâm bir risâle-i muhtasarası dahi manzûr-ı fakîr olmuşdır.

Fi'l-asl Mısır ulemâsmdan olub ol vakit Mekke-i Mükerreme'de mukîm olan Şeyh Abdülvehhâb'a mezheb-i Vehhâbî hakkında ba'zı es'ile îrâd olunmuş idügünden o dahi reddiyye olmak üzre bir risâle-i mufassala yazmışdır ki mûmâ-ileyh Kabbânî Ahmed Efendi mezkûr Faslü'l-hitâb nâm şerhi te'lîf itdikden sonra bu risâleye dest-res olarak bi'l-mütâlâ'a pesend itmekle ve bin yüz elli yedi senesinde ba'zı ulemâ-i Necid tarafından ibn-i Abdülvehhâb'ın dîn ile telâ'ubundan ve nice Müslimîni ıdlâl[4] eylemesinden nâşî şikâyeti

1 Zir ü zeber: Alt üst etmek.
2 "Dağlar gibi dalgalar insanları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar" Lokman sûresi 32. âyetten bir kısım.
3 Metinde sehven "284" şeklinde geçmektedir.
4 Idlâl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma; azdırma.

hâvî Basra'ya vârid olan tahrîrâtda ba'zı husûsât isti'lâm ve istîzâh[1] olunmağla buna cevâb olmak üzre Ahmed Efendi sâlifü'z-zikr Faslü'l-hitâh nâm şerhini ihtisâr ve buna mûmâ-ileyh Abdülvehhâb Mekkî'nin mezkûr risâlesinden dahi ba'zı mevâd ilâve iderek ibn-i Abdülvehhâb'ın mezkûr risâlesini tekrâr şerh idüb bu dahi (Keşfü'l-hicâb an-vechi dalâlât-ı ibn Abdülvehhâb) deyü tesmiye olunmuşdur.

Ancak Ahmed Efendi bu ikinci şerhi henüz ikmâl itmeden ba'zı ulemâ-i Necid tarafından tekrâr ba'zı es'ile tevârüd ve te'âkub[2] itmekle bunların ecvibe-i lâzimesini dahi işbu şerh-i sânîye hâtime olmak üzre tahrîr ve tezyîl itmişdir.

Şöyle ki: Süleymân bin Muhammed bin Sehîm tarafından bi'l-cümle ulemâ-i İslâm'a hitâben neşr olunan risâlede (bizim diyârımızda mübtedi' ü câhil ve dâll ü mudill[3] bir âdem zuhûr itdi kendüsünden pek fenâ işler zuhûra gelüb anın ahvâl-i şenî'asıyla kulaklar doldı ve egerçi henüz bizim beldemize sirâyet itmedi ancak bunı verese-i seyyidü'l-mürselîn olan ulemâ-i Müslimîne neşr ve i'lân itmek istedik tâ ki anın bid'at ve dalâletlerini red ve cerh ile şerî'at-ı İslâmiyyeye nusret eylerler) mukaddimesiyle bahse girişerek (merkûm mübtedi' ve mudillin bid'at ve dalâletlerinden biri budur ki ashâb-ı Resûlullâh'dan Cebîle'de medfûn olan Zeyd bin el-Hattâb ve sâ'ir şühedâ-i ashâb-ı güzîn rıdvânullâhi aleyhim ecma'în hazerâtının kabirlerini hedm itdirüb anları ise Hâlid bin Velîd ile sâ'ir ashâb-ı kirâm defn itmişler ve fakat orası taşlık olmak hasebiye hafrı kâbil olmadığından bir arşun kadar kabirlerini (s.185) terfî' eylemişler idi ve yine orada bulunan câmi'-i şerîfi dahi hedm itdirmiş bunda ise hevâsına ittibâ'dan[4] başka bir sebeb ve dâ'î-i şer'î yokdur ve Cum'a gicelerinde ve günlerinde mu'tâd olan salât ve selâm bid'atdır deyü terkini emr itmiş ve Delâ'ilü'l-hayrât'da seyyidinâ ve mevlânâ ta'bîrleri oldığından bu kitâb-ı şerîfi ihrâk eyledigi gibi Ravzü'r-riyâhîn nâm kitâbı dahi Ravzü'ş-şeyâtîndir deyü ihrâk eylemiş ve hücre-i Nebeviyye'ye zafer-yâb olsam anıda hedm iderdim ve beyt-i şerîfe zafer-yâb olsam altun oluğunu alub yerine ahşâbdan oluk kor idim dir imiş Allâh belâsını virsün (ve men yu'azzim şe'â'irallâhi fe-innehâ min-takva'l-kulûb)[5] âyet-i kerîmesini işitmedi mi ve birde altı yüz seneden berü nâs hep dalâletdedir didigi muhakkakdır ve her dedigini tasdîk idenlere fâsık olsa dahi muvahhad deyüb kendüsüni bir husûsda tasdîk itmeyenlerin kat'iyyen küfrine hükm idermiş ve İbn-i Fâriz ile İbn-i Arabî'yi tekfîr eylermiş ve bir de evlâd-ı resûlden olan seyyidleri kendülerine gönderilen nezrleri kabûl itdikleri içün tekfîr itdikden başka anları tekfîr itmeyenleri dahi tekfîr ideyor ve kendüsüne ihtilâf-ı e'imme[6] rahmetdir denildikde anların ihtilâfı nikmetdir dimiş oldığı muhakkakdır envâ'-ı bida' ve dalâletinden biri dahi vakıfların kat'iyyen fesâdına hükm iderek resûl-i ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem ile ashâb-ı güzîn rıdvânullâhi aleyhim ecma'în hazerâtın vakf itdiklerine dâ'ir olan rivâyetleri tekzîb itmesidir ve hutbelerde nâm-ı pâdişâhînin zikrini dahi terk eylemişdir ve mukaddem ve mu'ahhar kadıların hakk ile hükm itdiklerinde dahi aldıkları resm hep rüşvet olduğına kâ'il olayor ve bir kimse bismillâh diyerek Allâh

1 İstîzâh: Bir şeyin açık olarak bildirilmesini isteme, açıklama isteme.
2 Te'âkub: Birbiri arkasında gitme, birbirini takîb etme.
3 Mudill: Delalete düşüren, doğru yoldan çıkarıp eğri yola saptıran.
4 İttibâ': Ardı sıra gitme, uyma, tabi olma.
5 "Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır." Hac sûresi 32. âyetten bir kısım.
6 İhtilâf-i e'imme: İmamların ihtilafları, düşünce farklılıkları.

içün kurbân kesüb ancak cânı şerrini def' itmek garezini dahi karışdırsa kâfir olur ve ol kurbanın eti dahi harâmdır deyü hükm ideyor ulemânın beyânı ise bunun münhâ olmasına münhasırdır) didikden sonra (ey ulemâ-i Müslimîn dîn-i İslâm'a nusret içün bunlara edille ile cevâb viriniz eger ibn-i Abdülvehhâb'ın didigini savâb görürseniz beyân buyurınız bizde anın koluna rücû' idelim ve eger hatâ görürseniz anı redd ve zecr idiniz ve hatâ oldığını halka beyân idiniz ki anın memleketinde nice halk anın sebebiyle dalâlet yolunu tutdı bu mezheb bâtıl henüz ezhân-ı nâsda yerleşmeden çâresine bakmalıdır Allâh'ın ve resûlünün hükmüni bilenlerden her kim bu mevâdda vâkıf olursa cevâb virmege borclıdır (ve ta'âvenû ale'l-birri ve't-takvâ ve lâ-te'âvenû ale'l-ismi ve'l-udvân)[1] deyü hatm-i kelâm eylemişdir.

İşte mûmâ-ileyh Kabbânî Ahmed Efendi bu mesâ'ili birer birer ecvibesiyle berâber bast ü beyân iderek sâlifü'z-zikr Keşfü'l-hicâb nâm şerhine hâtime kılmışdır.

(s.186) Mezheb-i Vehhâbî'nin redd ve ibtâli hakkında yazılan ebhâsın hulâsa-i ahkâmına gelince bu mezhebin me'hazı ulemâ-i Hanbeliyye'den İbn-i Teymiyye ile ana tâbi' olan İbn-i Kayyım'ın ba'zı mesâ'il-i şer'iyyede[2] tarîk-i i'tidâlden ihrâk ile vâdî-i ifrâtda yakılmış zehâblarıdır ki Şeyh Necidî gûyâ anların eserini iktifâ iderek vâdî-i gulüvv ve ifrâtda bir reh-i nâ-refteye sapub kendüye mahsûs bir mezheb ihdâs eylemişdir.

İbn-i Teymiyye'nin bu bâbda olan hulâsa-i ifâdâtı budur ki gerek nehr ve kaynarca olsun ve gerek şecr ve cebel ve mağara olsun şer'in müstehab kılmadığı mahalle ümîd-i hayr ile kasd itmek münkerâtdandır[3] ve en fenâsı bu makûle mahallere nezr itmek dahi nezr-i ma'siyyet olub ana vefâ câ'iz degildir deyü yolda nezr olunan şey fukarâdan müstehâkına tasadduk olunmak indallâh daha hayırludur ve Ravza-i Mutahhara'ya kandîl nezr olunsa bedeli cîrân-ı Nebî aleyhi's-selâma sarf olunmalıdır memâlik-i İslâmiyye'de pek çok kabirler vardır ki halk anlara gidüb ve du'â ve niyâzlar idüb günâha girerler ve senenin eyyâm-ı mu'ayyenesinde birçok halk hacca gider gibi ba'zı mekâbire giderler ve kimi hasta olub falân türbeye kurbân nezr ider ve kimi gazveye çıkdım yahûd gemiye binmiş idim falânın kabrine ya falân şeyhe nezr itdim dir güyâ husûl-i matlûb ve def'-i merhûblarına ancak bu nezrler sebeb olmuşdur deyü i'tikâd iderler bu sûretle şer'an harâm olan bir takım nezrler türbedârlara ve ba'zı mücâvirîn kubûra mü'ekkel olmuşdur bunlar ise şer'an hep münhîdir işte Nebî aleyhi's-selâm Hazretleri'nin nehy itdigi o misillü kabirler yanında icrâ olunan mu'âmelâtdır Ahmed bin Hanbel Hazretleri'nin inkâr itdigi dahi bu işlerdir ki halk bu husûsda pek ifrât itdi dimiş ve kabr-i Hüseyin indinde icrâ olunan işleri zikr itmişdir Mısır'da Nefîse'nin ve sâ'irlerinin kabirleri yanında ve Irâk'da kabr-i Alî didikleri yerde ve sâ'ir kubûr-ı lâ-tuhsâda yapılan işler dahi bu kabîldendir.

Ziyâret-i kubûr hakkında İbn-i Teymiyye bu vechile teşdîd-i efkâr itdikden başka enbiyâ ve evliyâdan bir hâcet dilemek husûsunda zamân-ı hayât ve vefâtlarını tefrîk idüb dimişdir ki anlara hayâtda iken kimesne ibâdet idemezdi ve anlar huzûrlarında kimesnenin teşrîkine meydân virmeyüb bundan nehy ile itâb iderlerdi bu cibetle anlar hakkında işrâk ancak vefâtlarında ve hâl-i gaybetlerinde olur nitekim Mesîh ile Üzeyr hakkında ba'zılar

1 "İyilik ve takvada yardımlaşın; kötülük ve düşmanlıkda yardımlaşmayın" Mâide sûresi 2. âyetten bir kısım.
2 Mesâ'il-i şer'iyye: Şer'i konular.
3 Münkerât: Şeriatça yapılması yasak edilen şeyler.

şirke kâ'il olmuşlardır selef-i e'imme ise aleyhi's-selâm hazretlerinin murâdı mâdde-i şirkin hasm ve kat'iyle tevhîd-i Bârî'nin tahkiki ve dînin Cenâb-ı Hakk'a ihlâsı oldığını bildiklerinden enbiyâ ve sâlihînin kabirlerinde namaz kılmazlar ve anlardan su'âl ve istigâse itmezler idi.

(**s.187**) İbn-i Kayyım dahi bu bâbda İbn-i Teymiyye'ye tâbi' olarak bilâd-i İslâmiyye'nin her tarafında kabirlere secde olunmak ve kabirlerde kurbân kesilmek ve ehl-i kubûrdan istigâse ve istimdâd idilmek gibi pek fenâ işler yapmakdadır deyü ziyâret-i kubûrun redd ve inkârı hakkında gâyet şiddetlü lisân kullanmışdır. Ve şirkin mebde' ve menşe'i bu keyfiyyet oldığını beyân siyâkında dir ki fi'l-asl nâsın cümlesi dîn ve tarîk-i hidâyet üzre iken en ibtidâ kabirlere mülâzemet ve ehl-i kubûrun tasâvîrine hürmet cihetinden yollarını şaşırub mezlaka-i şirke[1] düşmüşlerdir ki ve Düsvâ' ve Yeğus ve Ya'uk ve Nesr nâm zevât-ı kirâmın vefâtlarında tasvîrleri yapılub hayâtlarında iken oturdukları mahallere vaz' ile kendülerine ihtirâm oluna geldigi hâlde mürûr-ı zamân ile bunlar ne imiş ve niçün yapılmış oldığını bilenler münkariz[2] oldukdan sonra halk bu esnâma ibâdet itmege başladıklarından Cenâb-ı Hakk anları tevhîde da'vet içün Hazret-i Nuh aleyhi's-selâmı gönderdi anlar ise îmân itmediklerinden Bârî-i Te'âlâ Hazretleri anları Tufân ile helâk eyledi sonra Amr bin Âmir kavm-i Nûh'un esnâmını deryâ kenârından ihrâc ile Arab'ı anların ibâdetine da'vet ve anlar dahi ana icâbet itdi ve bir müddet sonra begendikleri şeylere ibâdet ider oldılar bu sûretle tavâ'if-i Arab büt-perest olub içlerinde millet-i İbrâhîm aleyhi's-selâmdan yalnız bir hac ile Beyt-i Mükerrem'e ta'zîm mes'elesi kaldı ve hîn-i telbiyyede (lebbeyke lâ-şerîke leke illâ şerîken hüve leke temellükühû vemâ-ıneleke) dirlerdi hâtemü'l-enbiyâ aleyhi efdalü't-tahâyâ hazretleri meb'ûs oldukda (e-ce'ale'l-âlihete ilâhen vâhiden in-hazâ le-şey'ün ucâb) didiler ve ba'zıları bir tarafa giderken bir konak mahalline nâzil oldukda dört taş alub en güzelini kendüsüne rabb ittihâz ile üçüni ta'âm pişürecegi çömlek altına vaz' ider ve oradan kalkub dîger menzile nüzûl itdikde yine bu usûl üzre hareket eyler idi feth-i Mekke'de Ka'be-i Mükerreme etrâfında üç yüz yetmiş sanem bulundı cümlesi emr-i Nebevî ile ihrâc ve ihrâk olundı müşrikînin sunûf-ı adîdesi olub kimi kavm-i Nûh gibi tasâvîr-i beşere ve kimi hayvânâta ya hacer ve şecere ibâdet ider ve bir takımı dahi şeytana tapar (elem â'hed ileyküm yâ-benî âdeme en-lâ-ta'büdü'ş-şeytân)[3] şemse ibâdet idenler dahi bir nev' put-perestdir ki şemsin nefs ve aklı olub melek-i felekdir ve melâ'ikeden bir melekdir ve bu cihetle secde ve ta'zîme müstehakdır deyü ana mahsûs bir sanem ittihâz ve sanem-hâne binâ idüb günde üç def'a orada namaz kılarlar ve du'â iderler ve şemsin tulû' ve zevâl ve gurûbunda cümlesi secdeye varırlar dîger bir tâ'ife dahi âlem-i süflînin tedbîri kamere mahsûsdur deyü anın içün sanem yapub ibâdet iderler ve her ayın eyyâm-ı ma'lûmesinde anın içün sâ'im olurlar (**s.188**) ve bir takımı dahi kevâkibin âlemde te'sîrine kâ'il olarak ve anları Allah ittihâz iderek anlar içün azîm me'âbid ve heyâkil[4] yapdılar işte bunlar hep put-perestdir müşrikînin bir takımı dahi âteşi Allah ittihâz ve anın içün ma'bedler binâ itdiler bunlar âteşin etrâfında tavâf iderek ibâdet idüb ba'zıları dahi ziyâde takarrüb içün kendüsüni

1 Mezlaka-i şirk: Yanlışlığa, şirke düşmeye sebebolan hal.
2 Münkariz: Adı sanı kalmamış, yıkılmış, sonu gelmiş.
3 "Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin diye emretmedim mi?" Yâsîn sûresi, 60. âyetten bir kısım.
4 Heyâkil: Heykeller.

yâhûd evlâdını âteşe atmak gibi garîb halleri vardır ve bir takımı suya tapub herşeyin aslı odur dirler anların dahi kendülerine mahsûs tesbîh ve temcîd gibi ayînleri vardır müşrikînden ba'zıları dahi âlemin nekâ'isden münezzeh ve mukaddes bir sâni'-i hakîmi vardır fakat ana vusûl içün bize yol yokdur meger ki bir takım vesâ'it ile ola. Binâ'en-aleyh bize göre lâzımı olan budur ki ana karîb olan rûhâniyyâtm tavassutuyla ana takarrüb itmeliyiz şöyle ki: Biz anlara ve anlar ile ana takarrüb eyleriz anlar bizim erbâb ve Allahımız ve rabbü'l-erbâb ve ilâhü'l-âlihe indinde şüf'âmızdır biz anlara ibâdet ve arz-ı hâcet ideriz anlar dahi bizim ve anların ilahı olan rabbü'l-erbâba şefâ'at iderler ve bize vâsıta olurlar bu ise anlara salât ve zekât ve zehb-i kurâbîn[1] ile tazarru' ve ibtihâle mevkûfdur dirler işte mezâhib ve münâhî-i müşrikîn bunlardır bunlar hep rusul-i â'zâm aleyhimü's-selâmı tekzîb ile ta'zîm ve ibâdete istihkâk husûsunda mahlûkı halka nazîr ve şerîk kıldılar (ve lem yekün lehû küfüven ehad)[2] ve (ve leyse ke-mislihî şey'ün)[3] âyet-i kerîmeleriyle redd ve red' ve (fe-lâ tec'alû lillâhi endâden)[4] nas-ı şerîfiyle nehy ve men' olundılar ve âlemde şirkin asl ve mebnî aleyhi olan işbu teşbîhden hazer içün Resûl-i ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri mahlûka secde yâhûd yemîn itmek gibi hâlâtdan nehy buyurmuşdur. İntihâ.

El-hâsıl türbelere ta'zîm hakkında halkın ifrâtına mukâbil İbn-i Teymiyye ile İbn-i Kayyım dahi ifrât iderek ale'l-umûm ziyâret-i kubûrı men' ile türbelerde kurbân kesmek ve ehl-i kubûrdan istigâse ve istimdâd itmek gibi ef'âli[5] şirk kabîlinden add itdiler hâlbuki kabr-i Nebî aleyhi's-salât-ı ve's-selâmın ziyâreti vâcib midir yâhûd mendûb mıdır müctehedîn ancak burasında ihtilâf itmişlerdi yohsa Ravza-i Mutahhara ziyâretine şüd-i rahl itmek mûcib-i ecr-i azîm ve câlib-i şefâ'at-ı Nebî-i kerîm olacağı cây-ı bahs degildir ve ehl-i İslâm'ı bundan men' itmek gibi makâle-i şenî'aya İbn-i Teymiyye ile İbn-i Kayyım gibi ana tâbi' olanlardan gayrı kimesne cür'et itmemişdir anları bu mezlakaya düşüren dahi (iştedde gazabullâhi alâ-kavmi't-tehazû kubûri enbiyâ'ihim mesâcidün)[6] hadîs-i şerîfi olub bunun mü'eddâsı ise esnâma secde idercesine nebîlerinin kabirlerine secde idenlerin mazhar-ı gazab-ı ilahî olmasından ibâretdir ve İbn-i Teymiyye'nin (E'imme-i selef-i enbiyâ ve sâlihîn kabirleri yanında du'â ve istigâse itmezdi) kelâmı selefden vârid (**s.189**) olan rivâyât-ı sahîha ile merdûddur[7] İmâm-ı Nevevî dir ki ziyâreti iksâr itmek ve ehl-i hayr ve fazlın kabirleri yamnda meks ve tevakkuf eylemek müstehabdır İmâm-ı Sebkî dir ki Nebî aleyhi's-selâmdan meded ve şefâ'at istemek ve amnla Cenâb-ı Hakk'a tevessül eylemek bir emr-i hüsndür bunı İbn-i Teymiyye'ye gelince selef ve halefden kimse inkâr itmedi İbn-i Teymiyye gelüb andan evvel ulemâdan birinin kâ'il olmadığı bir bid'at çıkardı ve beyne'l-islâm hedef-i ta'n ve teşni' oldı. İşte Şeyh Necidî bu vâdîlerde yolunı şaşırıb İbn-i Teymiyye ile İbn-i Kayyım'ın şer'an menınû'adır didikleri ef'âli hep küfri mucib olan a'mâlden addetdi ve türbelere nezr ya du'â veyâhûd etrâfında tavâf itmek ya istârını öpmek veyâ teberrüken toprak almak gibi ef'âl ile ta'zîm iden ve ehl-i kubûrdan istimdâd eyleyen kimseler kâfir

1 Zehb-i kurâbîn: Kurbanlar kesmek.
2 "Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir." İhlâs sûresi 4. âyet.
3 "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur." Şûrâ sûresi 11. âyetten bir kısım.
4 "Artık Allah'a, bile bile eş koşmayın" Bakara sûresi 22. âyetten bir kısım.
5 Ef'âl: İşler, ameller.
6 "Ne zaman ki, bir kavim peygemberlerin kabirlerini mescit addederse Allah'ın gazabı çok şiddetlenir."
7 Merdûd: Reddolunmuş, kovulmuş, geri döndürülmüş, geri çevrilmiş.

oldığı gibi anları tekfîr itmeyenler dahi kâfir olur didi küfr ise ancak Cenâb-ı Hakk'ın vücûd ve vahdâniyyeti gibi zarûriyât-ı dîniyyeyi ve risâlet-i nebeviyyeyi ve namazın farziyyeti gibi umûr-ı zâhileyi inkâr ile olur yohsa resûl-i aleyhi's-selâmı mukırr olan Müslim bir şübhe-i hafiyyeye müstenid oldukca tekfîr olunamaz zîrâ ehl-i sünnet ve cemâ'at mezhebi İslâm'a müntesib olanları tekfîrden tahâşşi ve ihtirâz itmekdir binâ'en-aleyh e'imme-i ehl-i bid'atın zararlarını def' içün katllerini emr itmekle berâber kendülerini tekfîr itmezlerdi.

Ve egerçi İbn-i Teymiyye ile İbn-i Kayyım dahi o misillü ef'âle şirk dimişler ise de anların bundan murâdları şirk-i asgar dimek olub yohsa (innallâhe lâ yagfiru en yuşrake bihî ve yagfiru mâ-dûne zâlike)[1] âyet-i kerîmesinde mezkûr olan şirk-i ekber degildir zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın mağfiret itmeyecegi şirk-i ekber dîn-i İslâm'dan çıkmak dimekdir ki esnâm yâhûd âteş ya su gibi şeylere ibâdet ile mahlûkâtdan birini hasâ'is-i rubûbiyyetde Cenâb-ı Bârî-i Te'âlâ'ya şerîk ve nazîr ittihâz itmekden ibâretdi buna şirk-i celî dahi dinilür ama şirk-i hafî ki Cenâb-ı Hakk'dan gayrıya iltifât dimekdir nev'-i beşer bir vakitde bundan hâli olmaz rusul ve enbiyyâ-yı izâm-ı aleyhi's-selâm şirk-i celîden müberrâ oldukları hâlde şirk-i hafîden tahlis içün Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve niyâz idegelmişlerdir İbrâhîm ve İsmail aleyhimü's-selâmın (vec'alnâ Müslimîne leke) ve Hazret-i Yûsuf aleyhi's-selâmın (fe-teveffenî Müslimen) deyü du'â eylemeleri dahi bu ma'nâya mahmûldür el-hâsıl şirk-i hafiyyenin envâ'ı olub (e-fe-râe'yte menittehaze ilâhehû hevâhu)[2] âyet-i kerîmesi iktizâsınca nefs ve şehvete ittibâ' itmek bir nev' şirk-i hafî oldığı gibi riyâ dahi şirk-i hafîdir ameli ibtâl ider dirler lâkin mürâ'îler[3] hep kâfir olub demleri heder ve malları helâldir diyen yokdur.

Binâ'en alâ-zâlik ulemâ-yı İslâm şems ve kamer ve kevkeb ve sanem gibi ilah ittihâz olunan şeylere (**s.190**) secde itmek küfrdür didiler ve bunlardan başkasına sücûdı kebâ'ir-i muharremâtdan add itdiler ve bu makûle ma'bûd ittihâz olunan şeyler içün kurbân kesmek küfr oldığını beyân ile berâber li-gayrillâh zebh itmek ve türbelere nezr eylemek gibi ef'âli ba'zılar muharremât bâbında ve ba'zıları dahi teberrüken türbelerden toprak almak ve türbelerin etrâfında tavâf itmek gibi mekrûhât sırasında zikr ve îrâd itmişlerdir Şeyh Necidî ise bunların hep küfr ve şirk-i celî oldığım iddi'â ile şu kadar yüz seneden berü bütün ehl-i İslâm'ın dalâletde kaldıkları zu'munda bulunub (izâ-kâle'r-racülü heleke'n-nâsü fe-hüve ehlekehüm)[4] bi'r-ref'-i evi'l-fethi * hadîs-i şerîfinin sırrına mâ-sadak olmuşdur.

Mel'ûn Şeyh Necidî bunca asırdan berü gelüb geçmiş olan bu kadar ulemâ-i â'lâmı tadlîl itdigine kanâ'at itmeyüb kibâr-ı ashâb-ı kirâmdan nice zevâtı dahi tahti'eye[5] cür'et eylemişlerdir. Şöyle ki: Ebûbekir es-Sıddîk radiyyallâhu anh hazretlerinin evâ'il-i hilâfetinde Hâlid bin el-Velîd radiyyallâhu anh Hazretleri emîrü'l-ceyş olarak Müseylemetü'l-kezzâb üzerine sevk olunan asâkir-i İslâmiyye Müseyleme'ye galebe idüb ancak ashâb-ı kirâmdan Zeyd bin el-Hattâb ile dîger ba'zı zât şehîd olduklarından Hâlid bin el-Velîd ile berhayât kalan dîger ashâb-ı kirâm anları Cebîle'de defn itmişler idi ancak orası taşlık olmak hasebiyle lüzûmı kadar hafr olunamadığından kabirlerinin üzerleri birer arşun kadar terfî'

1 "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz." Nisâ sûresi, 116. âyetten bir kısım.
2 "Heva ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?" Câsiye sûresi, 23. âyetten bir kısım.
3 Mürâ'î: İki yüzlü kimse, dalkavuk, riyakâr.
4 "Halk helak oldu diyen kişi, onları helak etmiştir."
5 Tahti'e: Bir kimseyi veya bir şeyi hatalı görmek, hata isnad etmek, yanıltmak.

olunmuş idi Şeyh Necidî bu kabirlerin üstüni birer karış terfî' olunmak lâzım iken ziyâde terfî'leri bid'atdir deyü bu kabirleri hedm itmişdir hâlbuki biz ahkâm-ı şer'iyyeyi ashâb-ı kirâmdan ahz ve telakki itdik ve (ashâbî ke'n-nücûm bi-eyyihim iktedeytüm ihtedeytüm)[1] hadîs-i şerîfinin iktizâsmca anlara iktidâ ile me'mûruz hâl böyle iken bin yüz bu kadar sene sonra bir muta'assıb-ı mudill Necidî müctehid-i mutlak olmak da'vâsıyla çıkub da bu kadar ashâb-ı kirâmı tahti'e eylemesi nasıl fâhiş bid'at ve dalâlet oldığı der-kârdır ve Müseylemetü'l-kezzâb'ın yerinde zuhûr itmesi ve Müseyleme muhârebesinde şehîd olan ashâb-ı kirâmın kabirlerini hedm eylemesi kaziyyeleri Müseylemetü'l-kezzâb'a bi'sü'l-halef oldığına şâhid-i âdil oldığı ednâ mülâhaza ile ma'lûm olur az mutâla'a itseydi kendüsi dahi bunı tafattun idebilürdi ama ne çâre Cenâb-ı Hakk bir şahsın basr-ı basîretini[2] kaparsa güneş gibi zâhir olan şeyleri derk ve teşhîs idemez (ve men yudlilullâhu fe-lâ hâdiye leh)[3] kaldıki bâb-ı ictihâd şer'an mesdûd degil ise de müctehid-i mutlak derecesine varmak hasebü'l-hâl müte'assir[4] ve belki müte'azzir[5] oldığından örfen bu kapu sedd olunmuşdur fakat her yerde câri bir mezheb-i ictihâd ile pîşvâ-yı âmme-i âlemyân olmak sevdâsı Şeyh (**s.191**) Necidî'nin efkârını sarmış oldığından hakk ve bâtılı fark ve temyîz itmez olub vakt-i sa'âdetden sonra ne kadar muhtere'ât var ise ref'i dâ'iyyesine düşmüş idi.

Hâlbuki bid'at-ı seyyi'e ile bid'at-ı haseneyi fark ve temeyyüz itmek lâzımdır sonradan zuhûr itme nice şeyler vardır ki hasenâtdan ma'dûddur ve insân medeniyyü'l-tab' oldığı cihetle bir raddede durmayub fünûn ve sanâyi'-i muhteri'a hasebiyle âlem-i terakkîde kat'-i mesâfe idegeldiginden Şeyh Necidî'nin bu revişi tabî'ata karşu bir hareket idi ve fi'l-asl harbde bedevîler medenîlere gâlib iken sanâyi'in terakkîsi hasebiyle top ve tüfenk îcâd olunalıdan berü ve medeniyyet bu husûsda bedeviyyete gâlib olmağla ve günden güne bu galebenin derecesi tezâyüd ve terakkî bulmağa başlamış idi şu hâle nazaran Şeyh Necidî'nin bir çıkmaz yola sapmış oldığı der-kâr idi çe-fâ'ideki Vehhâbîlerin etrâfındaki halk anlara Müslim-i mübtedi' nazarıyla bakub ıslâh-ı hâllerine çalışmada iken anlar cümlesine kâfir ve müşrik nazarıyla bakub ve demlerini heder ve mâllarını kendülerine helâl bilüb bu i'tikâd Urbân'ın mizâcına dahi muvâfık geldiginden derhâl bu mezheb-i bâtıla meyl ile beyhûde yere birçok kan dökülmege sebeb olmuşlardır.

Binâ'en-aleyh Hicâz ve Irâk arasında ber-vech-i meşrûh mübâhasât-ı ilmiyye cereyân itmekde oldığı hâlde Vehhâbîler dîn-i İslâm'a da'vet yolunda civârlarındaki aşâ'ir ve kabâ'ile galebe iderek dâ'ire-i hükûmetlerini tevsî'[6] itmekde ve mezheb-i Vehhâbî günden güne etrâfa münteşir olub gitmede idi ve Der'iyye Şeyhi Muhammed bin Su'ûd zekât mâlından başka kimesneden bir şey istemeyüb fakat emvâl-i ganâ'imin humsunı alurdı binâ'en-aleyh kabâ'il ve aşâ'ir kolaylıkla kendüsüne ittibâ' ider olduklarından az vakit zarfında kuvveti tezâyüd iderek bu mezheb-i cedîd sâyesinde bir Ceziretü'l-arab hükümdârlığı teşkîl itmek sevdâsına düşmüş idi fakat Devlet-i Aliyye'nin satvet-i kâhiresinden havf itdigi cihetle ma'mûrelere ta'arruzdan ictinâb eylerdi ve birde ol vakit Nâdir Şâh'ın sît-i satveti ol havâlîde münteşir

1 "Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisinin yolunu tutarsanız hidayete erersiniz."
2 Basr-ı basîret: Basiret gözü, feraset; hakikati anlayan gözü.
3 "Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur." Araf sûresi, 186. âyetten bir kısım.
4 Müte'assir: Güç, zor, çetin.
5 Müte'azzir: Özürlü, özürü bulunan; mümkün olmayan, güç, zor.
6 Tevsî': Genişletme, genişletilme.

oldığından Şî'îlerle bir vak'a çıkarmakdan dahi sakınurdı lâkin vefâtında oğlu Abdülaziz yerine geçüb yevmen fe yevmen mütezâyid olan kuvvet ve satvetine iğtirâren Devlet-i Aliyye'den dahi tehâşî ve ihtirâz itmez olub ber-vech-i âtî bir tarafdan Hicâz'a ve bir tarafdan bilâd-ı Irâk'a ta'addî ve tecâvüz itmege başlamışdır. Ve Muhammed bin Abdülvehhâb pek çok vakit mu'ammer olarak Abdülazîz'i dahi pederi gibi kendü mezhebinin tervîc ve i'lânına teşvîkden hâlî olmadığı gibi kendüsünün vefâtında dahi birçok evlâd ve ahfâdı kalub ekber evlâdı kendüsüne bi'sü'l-halef olarak pederinin mezhebini halka ta'lîm ile meşgûl oldı.

(**s.192**) Vehhâbîler pek muta'assıb oldukları cihetle mebde'-i zuhûrlarından berü ıskât-ı farîza-i hac itmek emelinde olduklarından mezheb ve i'tikâdları anlaşılmak üzre ulemâ-yı Vehhâbîden Mekke-i Mükerreme'ye otuz kişi göndermişler ve ol vakit Emîr-i Mekke olan Şerîf Mes'ûd bin Sa'îd'den hac itmek üzre ruhsat isteyüb bu bâbda bir mikdâr akçe i'tâsına dahi rızâ göstermişler idi ulemâ-yı Mekke bunların mezhebini lede't-teftîş[1] birçok akâ'id-i bâtılayı müştemil oldığı görilince kadı-i Mekke tarafından bunların küfri hakkında i'lâm virilmekle cümlesi habs olundılar Şerîf Mes'ûd'un bin yüz altmış beş tarihinde vefâtıyla birâderi Şerîf Müsâ'id Emîr-i Mekke-i Mükerreme oldukda Vehhâbîler hac içün andan istîzân itmiş ise de o dahi râzı olmadığı cihetle civârda bulunan ba'zı Urbân ile mukâteleye başladılar Şerîf Müsâ'id'in eyyâmı münkariz olub bin yüz seksan dört senesinde birâderi Şerîf Ahmed Emîr-i Mekke oldukda yine ulemâ-yı Vehhâbiyye'den ba'zıları Mekke-i Mükerreme'ye gelüb mezhebleri bir nev' ilhâd[2] oldığına hükm olunmağla (inneme'l-müşrikûne necesün fe-lâ yakrabü'l-mescide'l-harâme)[3] muktezâsınca Vehhâbîler Mekke-i Mükerreme'ye gelmekden men' olundılar.

Bin yüz seksan altı senesinde Emîr-i Mekke olan Şerîf Server bin Müsâ'id'in zamân-ı emâretinde Vehhâbîler tekrâr hac içün istîzân itdiklerinde Şerîf Server kimesne ile müzâkere itmeksizin bana yüz at virir iseniz Acemlerden eline geldigi vechle her sene gelan adamlarınızdan virgü alınmak üzre hac içün size ruhsat viririm deyü cevâb virüb ancak i'câma kıyâsen virgü i'tâsına muvâfakat idemediklerinden artık tevsî'-i dâ'ire-i iktidâr ile kılıcları sâyesinde hac itmek emeline düşmüşler. Ve fi'l-vâki' günden güne satvet ve kuvvetlerini tezeyyüd itmekde oldılar anların bu revişleri ise Emîr-i Mekke'ye mûcib-i endîşe oldukdan başka Vehhâbîlerin Haremeyn'e hücûm idecekleri havâdisi ahâlî-i Haremeyne bâdî-i telâş oldığından yukaruda beyân olundığı üzre bin yüz doksan senesinde Şerîf Server Dersa'âdet'e tahrîrât-ı mahsûsa irsâl ile Vehhâbîlerin kahr ve tedmîri[4] içün kuvve-i kâfiyye ile ikdâr olunmasını inhâ ve istid'â eylemiş olması üzerine keyfiyyet Cidde ve Şâm ve Bağdâd vâlîlerinden isti'lâm olunmuş idi. Doksan bir senesinde bunı mü'eyyid Haremeynden yine ba'zı tahrîrât gelmiş ise de Cidde vâlîsinin tahrîrâtında keyfiyyet ol kadar şiddetlü yazılmamış oldığı cihetle işe çendân ehemmiyyet virilmemiş idi ve birde Muhammed bin Abdülvehhâb Emîr-i Mekke tarafından hakkında ol vecihle Dersa'âdet'e inhâ ve istikâ vukû'ım lede'l-istimâ' Şâm vâlîsine mahsûs âdem gönderüb (**s.193**) (tullâba ders virmekden

1 Lede't-teftîş: Teftişden sonra.
2 İlhâd: Allah'ın varlığına, birliğine inanmama, dinsizlik.
3 "Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar." Tevbe sûresi, 28. âyetten bir kısım.
4 Tedmîr: Yok etme, mahvetme, helak etme.

başka meşgûliyyeti olmadığı ve tahsîli Şâm'da olmak mülâbesesiyle oraca hâli ma'lûm idügi ve Emîr-i Mekke'nin didigi gibi fesâd îkâ'ına kudreti olmadığı) beyânıyla Emîr-i Mekke'nin inhâsını tekzîb eylemiş oldığından mu'ahharen Şâm'dan gelan cevâbnâmede buraları bast ü beyân olunarak merkûm bir kabîle re'îsi degil ki bagî ve isyân idebilsün deyü muharrer olmasıyla Emîr-i Mekke'nin inhâsı mübâlağaya haml olunarak maslahat mücerred bir i'lâm ve isti'lâm derecesinde kalmışdır.

Hâlbuki Muhammed bin Abdülvehhâb fi'l-vâki' bir kabîle re'îsi degil idiysede ber-vech-i meşrûh Der'iyye Şeyhi Muhammed bin Su'ûd'ı önüne katub anın eliyle bir cem'iyyet-i kaviyye teşkîl itmiş idi. Fakat bu cem'iyyet geregi gibi te'essüs idinceye dek devletce üzerlerine bir hareket vukû'ından ihtirâzen Devlet-i Aliyye'nin dikkat-i nazarını celb idecek hareketden bir müddetcik daha ictinâb ile tesettür hâlinde bulunmak isterdi ol vakit me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye'nin dahi bu misillü husûsât-ı politikada gafletleri ber-kemâl oldığından Vehhâbîlerin hedef-i maksadı ne oldığını tafattun idememişler idi ve Emîr-i Mekke reviş-i hâle nazaran işin fenâya müncer[1] olacağını derk ve tefehhüm[2] eylemiş ise de vükelâ-yı devlete tefhîm idememiş idi.

Bu cihetle Vehhâbîler bilâ-mezâhim dâ'ire-i hükûmetlerini tevsî' itmekde oldılar. Fakat Emîr-i Mekke dahi aşâ'ir-i Urbân üzerinde ziyâde nüfûzı oldığından Hicâz tarafına pek de ta'addî idemiyorlar idi ve Şerîf Server zâten ashâb-ı kifâyetden bir zât oldığı hâlde bin yüz doksan üç senesinde Fas Hâkimi Mevlâ Muhammed kerîmesini ana tezvîc itmek üzre iki oğlu ile berâber Mekke-i Mükerreme'ye irsâl idüb bu sırada birçok hedâyâ ve atâyâ dahi göndermiş ve mevsim-i hacda müşârün-ileyhâ Şerîf Server'e akd-i nikâh idilmiş oldığından Şerîf Server'in aktâr-ı Hicâziyye'de bir mertebe daha sît ve şöhreti tezâyüd itmiş idi Emîr-i Mekke-i Mükerreme'nin böyle tezâyüd-i satvet ve i'tibârı ise Vehhâbîlerin ol tarafda terakkî-i nüfûzlarına mâni'-i mezâhim idi.

Bin iki yüz iki senesinde Şerîf Server vefât ile yerine Şerîf Gâlib bin Müsâ'id Emîr-i Mekke-i Mükerreme oldukdan sonra Vehhâbîler yine hac içün istîzân itdiklerinde o dahi ruhsat virmedikden başka iki yüz beş senesinde bir güzîde fırka-i askeriyye tertîb ve birâderi Abdülazîz'i başbuğ nasb ile Vehhâbîler üzerine sevk eyledi. Cânib-i şarkda bulunan aşâ'irin ekseri ve Cebel-i Şemr kabâ'ili Şerîf tarafına meyl ve mutâva'at itdi Harb kabâ'ilinin dahi çoğı gelüb iltihâk[3] eyledi bu vechile Şerîf'in ordusı kesb-i cesâmet[4] iderek her tarafa dehşet virdi Seyyid Abdülazîz bu ordu ile Necid (**s.194**) içine duhûl itdikde Necid karyelerinden ba'zıları arz-ı matlû'at eylediyse de ekseri dağılub firâr eylediler ba'dehu Sam nâhiyyesinde vâki' Berîde karyesine varılub kal'ası muhâsara olundıysa da âlât-ı kal'a-gîri olmadığından teshîr[5] olunamadı. Seyyid Abdülazîz am hâl üzre terk ile ilerüye hareket itmek istediyse de sâ'ir eşrâf zahîrenin kılletini bahâne iderek avdete karâr virdikleri esnâda Su'ûd bin Abdülazîz Vehhâbî'nin Mutayr tarafına hücûm itdigi haberi alınmağın Seyyid Abdülazîz ordusuyla serî'ân ol tarafa hareket itmekle Vehhâbîlerin münhezim olub gitdikleri tahakkuk

1 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.
2 Tefehhüm: Farkına varmak. İdrâk eylemek. Yavaş yavaş anlamak. Tekellüfle anlamak.
3 İltihâk: Katılma, karışma.
4 Kesb-i cesâmet: İrileşme, büyüme.
5 Teshîr: Ele geçirme, zapt etme.

eyledi bunun üzerine Seyyid Abdülazîz dahi ordusuyla cânib-i Hicâz'a av[d]et itdi.

Bu esnâda Şerîf Gâlib Hazretleri dîger bir ordu techîz ve humbara ve altı top istishâb iderek Necid üzerine hareket ve sene-i merkûme Ramazân'ında Şa'râ karyesine muvâsalat eyledi lâkin karye-i mezbûre müstahkem olub derûnundaki Vehhâbîler dahi kaviyyen müdâfa'a itdiklerinde top ve humbara ile haylî müddet darb ve tazyîk olunduysa da teshîri kâbil olmadığı cihetle lağım hafrına mübâşeret olunub ancak pek kumluk bir mahall olmasıyla bu dahi kâr-ger-i te'sîr olmadı mevsim-i hac ise takarrüb itdiginden Şerîf Gâlib bunı hâli üzre terk ile ric'ate mecbûr oldı.

Bundan sonra Şerîf Gâlib ara sıra Necid üzerine fırka fırka asâkir irsâl ile ceng ve cidâlden hâlî olmadı lâkin bu misillü fırkalar Necid tarafına ılgâr[1] ile Vehhâbî mezhebine dâhil olan kurâyı urub rast geldikleri Vehhâbîlerle ceng iderek avdet iderlerdi ve semere-i muzafferiyyet birâz mâl-ı ganâ'im almakdan ibâret idi hâlbuki Vehhâbîler üzerine başluca bir hareket lâzım gelüb bu ise devletin himmetime mevkûf oldığına mebnî Şerîf Gâlib ile emîrü'l-hâc olan Cezzâr Paşa tarafından keyfiyyet Dersa'âdet'e inhâ olunmuş idügünden bâlâda beyân olundığı üzre iki yüz sekiz senesinde bu mes'ele içün akd olunan meclis-i meşveretde mukaddemâ mevleviyyetle haremeyne gidüb gelmiş olan sudûr-ı izâmdan ba'zıları (Muhammed bin Abdülvehhâb kelâm-ı kadîm tilâvetini terk ile celb-i dünyâ için Delâ'ilü'l-hayrât okumak ma'siyetdir[2] ve kubbe ve minâre bid'atdir ve kaşık ile yimek yimek sadr-ı evvelde yoğidi el ile yimek lâzımdır ve şurefâ-yı Mekke Zeydiyye mezhebinde olduklarından amel ve i'tikâdları şer'e muhâlifdir deyü emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker vâdîsinde i'tirâzlar idiyor böyle zâhir hâlde tarîk-i hakka da'vet ve delâlet dâ'iyyesinde bulunan kimseye şer'an ve örfen ne lâzım gelecegi cây-ı te'emmüldür) diyerek Şeyh Necidî tarafından vekâlet idercesine def'-i da'vâya tasaddî itmesine mukâbeleten ba'zıları dahi ashâb-ı fil gibi (**s.195**) Mekke-i Mükerreme'yi tahrîb fikrinde olan şahsın hâricî oldığında ne şübhe var hemân te'dîbi lâzım gelür dimekle ve huzzârdan ba'zısı dahi merkûmun bu hareketi mücerred Emîr-i Mekke ile beynlerindeki mübâyenetden nâşî olmak gerekdir deyü bir kerre Bağdâd tarafından isti'lâm olunmasını re'y itmekle ve bu gâ'ilenin Bağdâd tarafmdan def' ve izâlesi mümkün olur deyü zann ve tahmîn idilmekle keyfiyyet Bağdâd vâlîsine havâle olunmuş idi bunun üzerine Bağdâd'dan vârid olan cevâbnâmede Vehhâbîlerin def'-i mazarratı kolay bir iş olmadığı ve şerlerinden taharrüz[3] içün ihtiyâten Necef kasabası gibi ba'zı mahallere istihkâm virildigi ve Lahsâ'nın zabtına ibtidâr itdiklerinden Benî Hâlid Aşîreti'nin li-ecli'l-muhâfaza Lahsâ'ya duhûl itmiş oldığı münderic bulunmuşdur.

Devlet-i Aliyye'nin nasıl muhâtaralu zamânlar aşurmuş oldığı bundan dahi ma'lûm olur ki bunca seneler mukaddem teb'asından birinin ihdâs eyledigi bir mezheb-i cedîd hakkında pek çok seneler mübâhasât-ı ilmiyye cereyân iderek Hicâz ve Irâk ulemâsı taraflarından müte'addid kitâblar te'lîf olunmuş oldığı hâlde nihâyet dînin vatan-ı asliyyesi olan Cezîretü'l-arab'da bu mezhebin te'sîrâtı hasebiyle Der'iyye Şeyhi hurûc iderek bir hükûmet-i müstakille teşkîl eylemiş iken devletin merci'-i müşkilât-ı umûrı olan meclis-i meşveretde buna dâ'ir ma'lûmât olmayub ve bu mezheb-i cedîd sâyesinde bir kabîle şeyhinin

1 Ilgâr: Bir yere atla, ansızın yapılan, doludizgin saldırı.
2 Ma'siyet : Asîlik, itaatsizlik; isyan, günah.
3 Taharrüz: Sakınma, çekinme, korunma.

bir hükûmdâr-ı kaviyyü'l-iktidâr oldığı bilinmeyüb de hâlâ Vehhâbîlerin merâmı neden ibâret oldığı sudûr-ı izâm beyninde bâdî-i bahs ve mücâdele olayor ve egerçi Devlet-i Aliyye sınıf-ı ulemâya fevka'l-âde i'tibâr iderek bu sınıfın derece-i ulyâsında bulunan zevâtın kendü erkânından add idegeldigi hâlde böyle elli altmış seneden berü sürinüb gelan ve dâhil-i mülkünde bir hükûmet-i müstakille teşekkülüne sebeb olan bir mes'ele-i mezhebiyyeye dâ'ir henüz ma'lûmât-ı sahîha alamaması inanılmayacak bir keyfiyyetdir.

Lâkin ol vaktin hakîkat-i ahvâline kesb-i ıttılâ' olundığı hâlde pek de istib'âd olunamaz zîrâ ol vakit Dersa'âdet'de tarîk-i ilmiyyeye mensûb olanlar üç kısım olub biri merâtib-i ilmiyye ashâbı olan ulemâ-i resmiyye ve ikincisi fi'len hidemât-ı şer'iyyede bulunan hükkâm ve ketebe ve üçüncisi medrese-nişîn olan esâtîze[1] ve talebe idi ve sınıf-ı evvel içinde ma'lûmât ashâbı pek nâdir olub sınıf-ı sâniyyenin sermâye-i ma'lûmâtı dahi de'âvi-i vâkı'ayı kütüb-i fetâvâda münderic olan mesâ'ile tatbîk ile i'lâmların sebkini usûl-i sakka tevfîkden ibâret olarak mübâhase-i ilmiyye dâ'iyyesinden ba'id idiler sınıf-ı sâlis ashâbı ise bu iki sınıfa câhil nazarıyla bakdıkları hâlde ulûm-ı şer'iyyenin nazariyyât ve ameliyyâtından (**s.196**) mahrûm olarak gâh efkâr-ı felsefiyyenin ve gâh akâ'id-i mu'tezilenin cerh ve ibtâline hasr-ı evkât itmekde ve me'mûrîn-i devletden hâric bir sınıf-ı mahsûs mesâbesinde bulunduklarından ihtimâlki bunca senelerden berü Cezîretü'l-arab'da cereyân iden mübâhasât-ı mezhebiyyeye henüz vâkıf olmamışlar idi tarîk-i ilmiyye ashâbının hâli bu vechile olub me'mûrîn-i mülkiyye ise çöldeki mezheb münâza'asıyla bir takım ta'assub-ı bârid ashâbından olan vâ'azların mübâlağalı sözlerini fark ve temyîz idemezlerdi ve egerçi Vehhâbîlerin Hicâz ve Irâk taraflarına tecâvüze başladıklarında müşâhede itdikleri muhâtarât üzerine teyakkuz ve intibâha başlamışlar ise de merkez-i saltanatda henüz işin mezâyâsına varılamayub mukaddemâ ta'assub vâdîsinde atub tutmuş ve bir müddet çene yarışı idüb gitmiş olan Kadı-zâdelilere kıyâsen işbu Vehhâbî mes'elesine geregi gibi ehemmiyyet virilmeyor idi.

İşte bu misillü ahvâlden Vehhâbîler istifâde iderek kendülerine cüz'î muhâlefet iden aşâ'ir ve kabâ'ili urub yağmâ ve gâret ve günden güne tevsî'-i dâ'ire-i miknet eylemekde idiler ve egerçi Şerîf Gâlib tarafından pey-der-pey gönderilan fırkalar câ-be-câ Vehhâbîleri urub biraz hayvânât iğtinâm ile avdet iderlerdi lâkin bu misillü ılgârlarda anın askerinden dahi epeyce telefât vukû' bulmakda idi ve iki yüz on senesinde Seyyid Nâsır bin Süleymân'ın kumandasıyla cânib-i şarka gönderilan bir fırka-i askeriyye Şemas nâm mahalde Vehhâbîlere galebe eylemiş ise de anın tarafından dahi pek çok âdemler telef olmuş idi müte'âkiben Seyyid Fuheyd kumandasıyla sevk olunan fırka-i askeriyye dahi Revgu'n-ni'âm nâm mahalde Vehhâbîlerle bir büyük muhârebe idüb tarafeynden küllî telefât vukû'a geldikden sonra Seyyid Fuheyd baylî muzafferiyyetlere mazhar olmuş iken askere bozgunluk ve yılgınlık gelerek ilerüye hareket itmediklerinden o dahi çâresiz Mekke-i Mükerreme'ye avdet eylemişdir.

Vehhâbîler ise cânib-i Hicâz'da böyle ceng ve cidâl ile meşgûl oldukları hâlde cânib-i Irâk'da dahi tevsî'-i memleket kaydına düşmüşler idi ve mukaddemleri Muhammed bin Su'ûd Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i kâhiresinden[2] ihtirâz ile Hicâz ve Irâk'a tecâvüzden

1 Esâtîz: Üstadlar, ustalar.
2 Kuvve-i kâhir: Güçlü, büyük, kahredici kuvvet.

ictinâb iderken yerine geçen oğlu Abdülazîz Cezîretü'l-arab'da nâ'il oldığı miknet-i rûz-efzûn[1] ile şımarub artık hiçbir şey'i kayd itmeyerek cihângirlik dâ'iyyesine düşdi ve bâlâda beyân olundığı üzre asâkir-i külliyye ile oğlu Su'ûd'ı gönderüb Lahsâ ve Katif taraflarını zabt itdi ve Lahsâ'nın istihlâsına giden Müntefik şeyhinin ordusunı bozdı ve Basra hudûdına kadar olan yerleri kâmilen kabza-i tasarrufuna aldı.

Ve bu esnâda kabâ'il-i Arab'dan pek çoğı Vehhâbî mezhebine duhûl idegelüb hattâ Harb **(s.197)** kabâ'ilinden dahi ba'zıları bunlara mültehik olarak cânib-i Hicâz'da dahi Vehbâbîlerin kuvveti terakkî itmekde idi.

Binâ'en-aleyh iki yüz on iki senesinde Şerîf Gâlib Benî Harb'den Vehhâbî mezhebine girenlerin üzerine asker sevk itdikden başka bir cesîm ordu techîz ile bi'z-zât Vehhâbîler üzerine sefer itdi lâkin Harme karyesinde iken Vehhâbîler seyl-i münhemir[2] ve cerâd-ı münteşir[3] gibi gelüb üzerine hücûm itmeleriyle vâki' olan muhârebe-i azîmede tarafeynden iki bin kadar telefât vukû' buldı ve yalmz şürefâdan kırk bu kadar zevât-ı mu'tebere şehîd oldı ve nihâyetinde Vehhâbîler galebe iderek Şerîf Gâlib mağlûben Mekke-i Mükerreme'ye ric'at eyledi.

Ve bunun üzerine iki yüz on üç senesinde Şerîf Gâlib ile Re'îs-i Vehhâbiyyân olan Abdülazîz beyninde bu musâlaha akd olunarak berü tarafdan Vehhâbîlerin hac içün Mekke-i Mükerreme'ye gelüb gitmelerine ruhsat virilmek ve anlar tarafmdan dahi cânib-i Yemen ve Şâm'da Şerîf'e tâbi' olan Urbân'a tasallut olunmamak şart kılınmağla bunun üzerine Vehhâbîler Mekke-i Mükerreme'ye gelüb gider oldılar.

Fakat bâlâda beyân olundığı üzre Bağdâd vâlîsinin kethüdâsı Alî Paşa bu esnâda Lahsâ üzerine hareket itmekle Su'ûd bin Abdülazîz orada meşgûl bulunmağın bu sene hac idemeyüb mevsim-i hac'da Vehhâbîlerle rü'esâ-yı Vehhâbiyyândan Hamd bin Nâsır geldi.

Ve on dört senesinde Su'ûd bin Abdülazîz külliyyetlü Vehhâbîlerle Mekke-i Mükerreme'ye gelüb hac itdi ve on beş senesi mevsim-i haccında yine Su'ûd yirmi bin kadar Vehhâbî ile gelüb Şerîf Gâlib dahi ihtiyâten Mekke-i Mükerreme etrâfına burclar inşâsıyla istihkâm virmiş ve kendüye tâbi' olan kabâ'ili nezdine celb eylemiş idi. Binâ'en-aleyh mevsim-i hacda pek ziyâde galabalık oldı. Ve edâ-yı hac akibinde Şerîf'in asâkiri ile Vehhâbîler miyânelerinde mukâtele zuhûr idüb güç hâl ile basdırıldı.

Ol esnâda Vehhâbî mezhebi Asir tarafından Tehâme-i Yemen'e dahi sirâyet itmişdir. Şöyle ki: İbtidâ Riş karyesi Şeyh Ma'id bin Şâr mezheb-i Vehhâbiyye girmekle cümle ahâlîsi Vehhâbî olmuşlar Şerîf Gâlib'in kethüdâsı olub Tehâme-i Yemen tarafının muhâfazası zımnında Konfide'de bulunan Ebûbekir bin Osmân Riş karyesini urub gânimen Konfide'ye avdet itmiş ise de Ma'id bin Şâr etrâfındaki kabâ'il ile ittihâd iderek kesb-i kuvvet idüb Bark ahâlîsi dahi mezheb-i Vehhâbî'ye girmekle Şerîf Gâlib tarafından sevk olunan fırka-i askeriyye varub ve Konfide'deki mustahfız askeriyle birleşerek usâtı[4] urub gâlib **(s.198)** ve muzaffer olmuş iken ol esnâda Halî nâhiyesi ahâlîsi dahi isyân itmekle iki yüz on altı senesinde Mekke-i Mükerreme'den sevk olunan fırka-i askeriyye usâta galebe iderek Halî

1 Rûz-efzûn: Uzun ömürlü.
2 Seyl-i münhemir: Akıp giden sel.
3 Cerâd-ı münteşir: Yayılmış yağmacılar, çekirge gibi.
4 Usât: Asiler, isyan edenler.

meşâyihini itâ'ate getürmüş ve mezheb-i Vehhâbîden vaz geçürmüş oldığı hâlde yedi sekiz ay sonra tekrâr Vehhâbî oldılar ve mezheb-i Vehhâbî berü tarafa dahi sirâyet iderek Konfide ile Mekke-i Mükerreme arasındaki kabâ'ilin çoğı Vehhâbî olmağla tekrâr Şerîf Gâlib tarafından sevk olunan fırka-i askeriyye Ümmü'l-haşebe nâm mahalde Âl-i Demîne ve Âl-i Gâmidü'l-fergâ ile bi'l-muhârebe galebeye mazhar ve yine ol esnâda Ebûbekir bin Osmân dahi Konfide'den çıkub ol civârda bulunan Vehhâbîlerle lede'l-muhârebe mugtenim[1] ve muzaffer olmuş ve işbu iki yüz on yedi senesinde Ma'id bin Şâr Kenâne ve Gâmidü'l-fergâ ile sâ'ir kabâ'ilden on iki bin asker cem'le Konfide üzerine hücûm itdikde Ebûbekir'in askeri anlara nisbetle ekal-i kalîl iken bağteten şeb-hûn[2] iderek cümlesini târ-mâr idüb haylî ganâ'im almış ise de andan sonra ol tarafdaki kabâ'il dahi pey-der-pey mezheb-i Vehhâbîye dâhil ve âteş-i fitne bastırılmağa çalışıldıkca müşte'il[3] olmağa başladığından ve Abdülazîz Vehhâbî ile miyânede musâlaha bâkî iken Şerîf Gâlib Tehâme'de böyle kendü Urbân'ıyla meşgûl ceng ve peykâr olub ve nihâyet öni alınamayub mezheb-i Vehhâbî ol taraflarda dahi ziyâde intişâr[4] buldığından Şerîf Gâlib âciz ve mütehayyir kaldı.

Ve bu esnâda Vehhâbîler cânib-i Irâk'a dahi ta'addî ve tecâvüzden hâli olmayub Bağdâd vâlîsini tedâbîr-i tahaffuziyyeye mecbûr itdiklerinden başka bâlâda beyân olundığı üzre Şî'îlerden ahz-ı sâr içün Kerbelâ Kasabası'nı urub harâb eylemiş oldukları cihetle ol tarafdan üzerlerine asker sevkiyle terbiyyeleri der-dest-i tasavvur iken Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'nın vefâtı üzerine Bağdâd'da ihtilâl zuhûr eyledi ve nihâyet Kethüdâ Alî Paşa ihtilâli basdırub uhdesine Bağdâd eyâleti tevcîh olunarak güç hâl ile âsâyiş-i memleket i'âde olunabildi.

İşbu Kerbelâ vak'ası bunca senelerden berü Haremeyn'de tevârüd iden feryâdnâmelerin mazmûnunı mü'eyyid[5] olarak maslahatın ehemmiyyetini meydâna koymuş oldığından birkaç def'a huzûr-ı sadâret-penâhîde keyfiyyet müşâvere olundıysa da iş evvelki derecesinde kalmayub pek ziyâde büyümüş ve yevmen fe yevmen büyümekde bulunmuş oldığından kolaylıkla tesviyyesi kâbil olmadığı ta'ayyün itmekle bu bâbda bir karâr-ı kat'î verilemedi.

Çünki vaktiyle Der'iyye üzerine bir sebük-bâr fırka-i müfreze sevk idilmiş olsaydı etrâfindaki Urbân ve aşâ'ir heb elde bulunmuş olacağı cihetle Vehhâbîlerin istîsâli **(s.199)** kâbil idi. Lâkin Vehhâbîler kâmilen diyâr-ı Necid'i ve bütün bilâd-ı Cebel-i Şemr'i aldılar ve bilâd-ı Bahreyn ve Lahsâ'yı zabtla Basra ve Bağdâd'ı tehdîd idüb bir tarafdan dahi bilâd-ı Hecr ve Ummân'ı istîlâ ile Maskat'a tahattî ider oldılar ve ber-minvâl-i sâbık Hicâz ve Tehâme-i Yemen'i kabza-i tasarruflarma geçürdiler ve cânib-i şimâlden dahi Melik-i Harârî ve kabâ'il-i Harb ve Cüheyne'yi ve ba'dehu Medîne-i Münevvere ile Şâm ve Haleb arasındaki aşâ'iri ele getürdiler el-hâsıl Cezîretü'l-arab'ın her tarafında Abdülazîz Vehhâbî'nin hükmi cereyâna başlayub ve ber tarafdan Harameyn'i ihâta eyleyüb Emîr-i Mekke'den başka kendüsine mâni' ve mezâhim kalmadı o dahi ber-vech-i meşrûh dûçâr-ı acz ve hayret olmuş

1 Muğtenim: Ganîmet olarak alan.
2 Şeb-hûn: Gece baskını.
3 Müşte'il: İştigal etmiş ve parlayıp alevlenmiş olan.
4 İntişâr: Neşrolunma, yayılma, dağılma.
5 Mü'eyyid: Teyîd eden, kuvvetlendiren; doğrulayan; yardım eden.

idi. Şu hâlde sebük-bâr fırkalar ile Vehhâbîlerin def'-i mazarratı nâ-kâbil ve çöllerde cesîm ve ağır ordu gezdirmek dahi emr-i müşkil oldığından işin çâresi pek küçülmüş idi.

Binâ'en-aleyh meclis-i meşveretde kirâren keyfiyyet müşâvere olundukdan sonra mu'azzamât-ı umûr-ı dîniyyeden olmak hasebiyle sudûr-ı ulemânın ictimâ'ıyla müzâkere-i maslahata lüzûm görülmüş ise de sudûr-ı izâm hâzır oldığı hâlde akd olunacak meclis-i umûmda şâyed ki icrâsı nâ-kâbil bir sûret-i karâr bulıvirir ve sonra meclis-i meşveretin karârı tenfîz[1] olunmadı deyü mûcib-i kîl ü kâl[2] olur mülâhazasına mebnî evvel emirde sudûr-ı kirâm ikişer ikişer huzûr-ı Şeyhü'l-islâmîye celb ile Şerîf'in tahrîrâtı kırâ'at ve mutâla'âları istikşâf[3] olundukdan sonra akd-i encümen-i meşveret kılınmak sûreti tensîb olunmağla sudûr-ı izâm ol vechile takım takım nezd-i Şeyhü'l-islâmîye celb olunarak min-gayr-i resm müzâkere-i maslahat olundukda bu bagînin def'-i mazarratı min-külli'l-vücûh ehemm ise de asker-i keşîf sevki düşvâr[4] oldığından şimdilik tiz elden hudûd-ı Devlet-i Aliyye'yi muhâfaza ile def'-i sâ'il zımnında Medîne-i Münevvere'ye yedi sekiz yüz âdem ile bir muhâfız ta'yîn olunmak ve Cidde gümrügine kâmilen müstevlî olan Şerîf-i Mekke'nin ta'arruzını def' ve ol havâlîyi muhâfaza ile şurûr-ı bugâtı men' ider bir vezîr dahi Cidde'ye gönderilmek lâzım gelecegi gibi Bağdâd Mollâsı Hibetullâh Efendi ehl-i ilm ve Arabî tekellüm ider bir zât olub Vehhâbîlere şevket-i Devlet-i Aliyye'yi beyân ile anların muzmer-i zamîrlerine muttali' olması dahi fâ'ideden hâli olmaz didikleri taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden iş'âr olunmağla işbu on yedi senesi Cumâde'l-âhiresi evâhirinde hâne-i fetva-penâhîde akd olunan meclis-i meşveretde dahi bu tedbîr esâsen kabûl olunub fakat Vehhâbîlerin Bağdâd me'mûrlarına adâveti var Hibetullâh Efendi dahi Bağdâd mollâsı olmak takrîbiyle cânib-i Bağdâd'dan me'mûr ve irsâl kılınmış nazarıyla bakarak imrâr-ı vakt eylemeleri muhtemeldir deyü anın me'mûriyyetinden sarf-ı nazarla yerine ulemâ-i Vehhâbiyye ile (**s.200**) bahs ve tekellüm iderek miyâneden selb-i nifâk[5] ve celb-i mâye-i ittifâk idecek ulemâdan dîgerinin intihâb ve ta'yîni karâr-gîr olarak meclise hitâm virildi.

Ve bu karâra tevfîkan ber-vech-i bâlâ henüz Mısır defterdârlığından munfasılan ol tarafda bulunan Mehmed Şerîf Efendi uhdesine rütbe-i vezâretle Cidde sancağı ve Habeş eyâleti bi't-tevcîh mükemmel kapusı halkından başka Mısır-ı Kâhire'den bin nefer asker tahrîr ve Mısır topcılarından bir orta ve mikdâr-ı kâfî sür'at topları ve cebehâne istishâb eylemesi emr ve iş'âr olundı. Müteveffâ Koca Yûsuf Paşa Kethüdâsı Mehmed Sa'îd Ağa dahi bir müddet Medîne-i Münevvere'de kâ'immakâmlık ile ikâmet ve ahâlî ile ülfet ve defa'ât ile Vehhâbîler cânibine meb'ûsen gidüb gelerek anlarla dahi kesb-i muvâzenet eylemiş oldığından uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî ile Medîne-i Münevvere muhâfızlığı tevcîh kılındı.

Ve Hibetullâh Efendi yerine kibâr-ı müderrisîn-i kirâmdan Âdem Efendi bi'l-intihâb uhdesine Edirne pâyesiyle Kudüs-i Şerîf kazâsı bi't-tevcîh emr-i şerîfi Receb'in yirmi yedinci güni yedine teslîm ve harcırâhı cânib-i mîrîden tanzîm ile hemân cânib-i Necid'e i'zâm

1 Tenfîz: Saçmak, dağıtmak.
2 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.
3 İstikşâf: Keşfetmeye çalışma, ne olup bittiğini öğrenmek için araştırmada bulunma.
4 Düşvâr: Güç, zor.
5 Selb-i nifâk: Münafıklık, ikiyüzlülük, ara bozukluğunu kaldırmak.

kılındı.

Âdem Efendi Şehr-i Zor muzâfâtından Erbîl nâm kasabada tevellüd ve sigâr-ı sinninde pederiyle Haleb'e bicret ve orada tahsîl-i ilm ve ma'rifet itdikden sonra Dersa'âdet'e vürûd ile devâ'ir-i kibârda dolaşub hem bezm-i musâhabet ve mutâyebe olarak hengâm-ı seferde Buhârî-hânlık ile dâhil-i silk-i müderrisîn ve bir iki def'a evkâf müfettişligi ile kâm-bîn[1] olmuş idi. Bu kerre Vehhâbîler ile bahs ve cidâle kâdir biri taharrî olundukda ba'zı küberânın sevkiyle uhdesine Kudüs-i Şerîf mevleviyyeti tevcîb olunarak ber-vech-i meşrûh cânib-i Hicâz'a gönderilmişdir. Ve pey-der-pey Emîr-i Mekke-i Mükerreme tarafından tevârüd iden muharrerâta nazaran Vehhâbîlerin Medîne-i Münevvere'ye tasallutları ihtimâl-i karîb olmasıyla ber-vech-i meşrûh Medîne-i Münevvere mubâfızı nasb olunan Sa'îd Paşa'nın kâfî olamayacağı anlaşıldığından an-asl İçil mütehayyizânından olub Mısır seferinde müstahdem ve mücerreb olan mîr-i mîrândan Dimyât Muhâfızı Ahmed Paşa rütbe-i vezâretle Medîne-i Münevvere muhâfazasına ta'yîn ve irsâl olunmağla ve Mısır cânibinde dahi öyle bir zâtın bulunması lâzime-i hâlden bulunmağla anın yerinde istihdâm olunmak üzre mukaddemâ cerde başbuğluğunda ve mu'ahharen Mısır'da isbât-ı liyâkat eylemiş olan İbrâhîm Ağa'ya Mısır Vâlîsi Hüsrev Paşa tarafından mîr-i mîrânlık hil'ati ilbâs ile ta'ayyün virilmiş oldığına mebnî anın mîr-i mîrânlığı dahi Dersa'âdet'den tasdîk ve te'kîd olundı.

Ve ber-minvâl-i sâbık Cidde vâlîsi nasb olunan Mehmed Şerîf Paşa'nın hilâl-i Şevvâl'de Mısır'dan hareketle cânib-i Hicâz'a azîmet eyledigi esnâda Vehhâbîlerin ta'addiyâtından arz-ı (**s.201**) şikâyet zımnında şürefâ-yı Mekke'den ba'zı zevât-ı mu'tebere[2] Dersa'âdet'e gelmek üzre Mısır'a tevârüd itmekde idiler.

El-Hâsıl bâlâda beyân olundığı üzre Muhammed bin Abdülvehhâb bin yüz kırk üç senesinde zuhûr iderek müte'addid risâleler te'lîf ile halkı kendü mezhebine da'vete başlamış ve ittibâ'[3] itmeyenlerin küfrine hükm iderek demleri heder ve mâlları kendü mezhebdâşlarına helâl oldığını i'lân eylemiş idi. Der'iyye Şeyhi Muhâmmed bin Su'ûd dahi bu mezheb-i bâtılın tervîcine[4] kıyâm iderek bu vesîle ile Cezîretü'l-arab'da bir hükûmet-i müstakille teşkîl ve vefâtında oğlu Abdülazîz bu hükûmeti tevsî' iderek Haremeyn'in cânib-i şarkî ve şimâlîsini kâmilen zabt ve istîlâ itmiş ve Yemen tarafına dahi el uzatmış oldığından Haremeyn-i Şerîfeyn bir hâl-i hatar-nâka düşmüş idi. Ve Abdülazîz'in evâhir-i eyyâmı olub azâ'im-i umûrda oğlu Su'ûd görünür oldığına nazaran hükûmet-i Vehhâbî'nin karn-ı sâlisi[5] başlamış gibiydi ve Abdülvehhâb'ın mübâdî-i zuhûrında nice seneler Hicâz ve Irâk ulemâsı anı redd ve cerh ile meşgûl olarak bu bâbda haylî kitâblar te'lîf eylemişler ise de kâr-ger-i te'sîr olmayub mezheb-i Vehhâbî Cezîretü'l-arab'da münteşir olarak bu avânda Muhammed bin Abdülvehhâb'ın evlâd ve ahfâdı bu mezheb-i bâtılın telkîn ve ta'lîmi ile meşgûl idi. İşte hâl bu raddeye gelmiş oldığı hâlde bî-çâre kazasker efendiler henüz hakîkat-i hâle vâkıf olmadıklarından mübâhese-i ilmiyye ile Vehhâbîleri ilzâm ve niyyetleri ne oldığını istikşâf ve isti'lâm itmek üzre ber-vech-i bâlâ ulemâdan birinin Necid'e gönderilmesini tedbîr itdiler

1 Kâm-bîn: Bahtiyar, mesut.
2 Zevât-ı mu'tebere: Muteber, itibar sahibi kişiler.
3 İttibâ': Ardı sıra gitme, uyma, tabi olma.
4 Tervîc: Kıymet ve itibârını artırma. Geçirme. Tutma, destekleme.
5 Karn-ı sâlis: Üçüncü zamanı, devri.

ve Âdem Efendi'yi gönderdiler vâkı'â böyle bir âdemin Necid'e gönderilmesinde fâ'ide olurdı lâkin altmış sene evvel gönderilmek gerek idi yohsa işbu raddelere geldikden sonra kalem ve lisân ile iş bitmeyüb i'mâl-i seyf ü sinân ile tesviyye-i maslahata mecbûriyyet elvirmemiş idi. Fakat bu dâhiyye-i dehyâyı[1] def' idebilecek bir kuvve-i kâfiyyenin ol tarafa sevki emr-i düşvâr oldığından evvel emirde Devlet-i Aliyye tedârükât-ı tahaffuziyyeye teşebbüs eylemiş idi.

Abdülazîz ise mezheb-i Vehhâbî'nin ber-vech-i bâlâ sür'at üzre Yemen tarafında şüyû' ve intişâra başlamasıyla iklîm-i Yemen'i dahi sühûletle zabt ve teshîr idebileceğini derk eylediginden Tâ'if ile Asîr arasında vâki' ve şimdi Asîr'e tâbi' olan Bişe nâhiyyesinin şeyhi Sâlim bin Şekbânî Zehrân üzerine tesliyyet eylemiş idi Sâlim bin Şekbân Yemen tarafını ifsâd ve Şerîf Gâlib ile Abdülazîz beyninde mün'akid olan musâlahaya mugâyir olarak kabâ'il-i Yemen'i Şerîf Gâlib'in Urbân'ı üzerine teslît ider oldı. Bunun üzerine Şerîf Gâlib âciz kalarak Abdülazîz ile oğlu Su'ûd'a tahrîrât irsâl ile ahde vefâ olunmasını (s.202) ihtâr ve teklîf itdikde bu makûle haberler nakz-ı sulh içün Urbân'ın sanî'asıdır[2] bir âdem gönder Zehrân'da ikâmet ile hakîkat-i hâle vâkıf olsun deyü cevâb virmeleriyle Şerîf Zâlib Zehrân'a bir me'mûr gönderüb hakîkat-i hâle muttali' oldukdan sonra harekât-ı vâkı'anın nakz-ı sulhi mûcib oldığını tefhîm içün zevcesinin birâderi ve kendüsünün en ziyâde mü'temen[3] ve mahrem-i esrârı olan Osmân bin Abdurrahmân el-Muzâyifî ile eşrâfdan ba'zı zevâtı Der'iyye'ye gönderdi oraya vardıklarında Osmân Muzâyifî Vehhâbî mezhebine duhûl ve Abdülazîz ile mahremâne mülâkât ve rüfekâsı olan şürefâdan hafî olarak musâhabet ve Mekke-i Mükerreme'nin zabtını ana va'd idüb Abdülazîz dahi ana Tâ'if ve havâlîsinin emâretini virmiş oldığından şürefâ yalnız bir def'a Abdülazîz ile sûret-i resmiyyede mülâkât itdikden sonra gûyâ iş Osmân ile bi'l-müzâkere karâr-gîr olmuş gibi Der'iyye'den çıkub Tâ'if'e doğrı gelür iken esnâ-yı râhda Osmân rüfekâsı olan şürefâya Vehhâbî mezhebini medh ü senâ ider oldığı hâlde Tâ'if cihetinde şâhik-i cebel'de vâki' Ubeylât nâm kal'aya duhûl ve kendü kabîlesi olub ol civârda mutavattın[4] olan Udvân kabîlesini başına cem' ile hemân adâvet ve şekâvet bayrağını küşâd ve etrâfındaki kabâ'il dahi kendüsüne ittibâ' ve inkıyâd itdi ve Şerîf Gâlib'in birâderi olub ol vakit Tâ'if'de bulunan Seyyid Abdülmu'in'e haber gönderüb Vehhâbî mezhebini kabûl itmesini teklîf eyledi ve kendüye ittibâ' itmeyan kabâ'il ile cenge başladı. Bunun üzerine Seyyid Abdülmu'in üç bin kadar asker cem' idüb Osmân'ın üzerine yüridi o dahi kal'asından çıkub Vâdîü'l-arec nâm mahâlde lede't-tekâbül Osmân'ın askeri münhezim olub hayvânât ve eşyâsı ahz ve iğtinâm olundı ve Abdülmu'in gânimen Tâ'if'e geldi ba'dehu Şerîf Gâlib bi'z-zât ol şakînin üzerine gidüb Ubeylât Kal'ası'nı top ve humbara ile haylîce darb ve tazyîk eylediysede teshîr idemeyüb Osmân'ı ol hâlde terk ile Tâ'if'e avdet eyledi.

El-hâsıl Şerîf Gâlib Yemen cihetindeki ihtilâlâtın önüni alayım dirken Tâ'if cihetî giriftâr-ı ihtilâl olıcak ne yapacağını şaşırub tekrâr Devlet-i Aliyye'ye arzuhâl itmekden başka çâresi kalınadı ve muhâtaranın bir mertebe daha takarrübünden nâşî Mekke-i Mükerreme

1 Dâhiyye-i dehyâ: Çok büyük belâ, musibet.
2 Sanî'a: Düzme, uydurma iş, tuzak, hîle.
3 Mü'temen: İnanılır, güvenilir, itimad edilir. Emniyetli.
4 Mutavattın: Bir yeri vatan edinmiş, yurt tutmuş, yurtlanmış.

ahâlîsi dahi havf ve telâşa düşdiler ve devlete arz-ı şikâyet itmek üzre eşrâfdan ba'zıları Mekke'den çıkub İstanbul'a azîmet itdiler.

Bu vukû'âtdan Sultân Selîm Han Hazretleri ziyâde müte'essir ve münfa'il olarak Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a hatt-ı hümâyûn irsâl ile (Vehhâbîlerin el-hâletü hazihi zirve-i isyâna urûcdan[1] garezleri mechûl ve buğz ve adâvetleri Şerîf-i Mekke'ye mi mahsûr veyâhûd da'vâ-yı ta'ayyün (s.203) ve teferrüd[2] ile mücerred halkı ızlâl[3] ve ifsâda mı mahmûl hâsılı ne ise ulemâ-yı izâm ve ricâl-i devlet ile müzâkere ve bu emr-i müşkilin çâresi görülmek bâbında idâre-i per-kâr müşâvere olunsun) deyü emr itmiş olduklarından Zi'l-ka'de'nin on üçüncı güni sadr-ı â'zam ve sudûr-ı izâm ve ricâl-i Bâb-ı Âlî ve yeniçeri ağası ve defterdâr efendi ve sâ'ir erbâb-ı şûrâ-yı hâne-i fetevâ-penâhîde akd-i encümen-i meşveret idüb işbu Vehhâbî mes'elesi der-miyân ve şimdiye kadar buna dâ'ir olunan tedbîrler huzzâra ifâde ve beyân olunarak huzzârdan isti'lâm-ı re'y olundukda Rûmili Kazaskeri Şemseddin Efendi (bu şakîlerin Haremeyn-i Şerîfeyn'e sû'-i kasdları tebeyyün itmekle üzerlerine küllî asker ta'yini muktezâ-yı diyânet olub serd olunan tedâhîr ise tesvîd-i evrâkdan ibâretdir bu mâdde-i azîmeye fi'len ikdâm vâcihdir) diyicek Sadr-ı â'zam (bi-hasbe'l-imkân cânib-i Mısır'dan asker ve Âsitâne-i Sa'âdet'den top ve mühimmât tertîb ve kapudan paşa ma'rifetiyle sefîneye tahmîl ve tesyîr olundı) dir iken Kazasker Efendi (bu mühimmâtın ve Mısır'dan tertîb olunan askerin varacağı neden ma'lûm) dimekle Sadr-ı â'zam dahi ana cevâben (orasını bilmek tavk-ı beşerin hâricindedir vusûl ve adem-i vusûli hükm-i kadere vâbestedir) deyüb sudûr-ı izâmdan İsmet Begefendi dahi (tecri'r-riyâh bi-mâ lâ-teştehi's-sufun)[4] mısrâ'ını kırâ'at ile sadr-ı â'zamın kelâmını te'yîd eyledi.

Sudûr-ı izâmdan Mollâcık-zâde dahi (Atâullâh Efendi vakte göre himmetde kusûr olunmamış ancak taraf-ı âhardan dahi asker sevk ve irsâl ile Vehhâbîler işgâl olunsa fi'ideden hâlî olmaz) deyüb Bağdâd tarafından dahi sevk-i asker olunmasını telmîh ve ihtâr itmesi üzerine Sadr-ı â'zam Bağdâd vâlîsinin dahi Vehhâbîler üzerine bi'z-zât gitmesi yâhûd kethüdâsını irsâl itmesi kendüsüne emr ve iş'âr olundukdan başka Hicâz tarafındaki aşâ'ir ve kabâ'ile dahi Arabiyyü'l-ibâre fermânlar ve emirnâmeler gönderilmiş oldığını beyân ve hikâye itdikde İsmet Begenfedi (şimdiye dek bi-kadri't-tâkati'l-beşeriyye lâzım gelan tedbîrde kusûr vâki' olmayub Vehhâbîlerin kıbel-i şer-i enverden haklarında terettüb idecek ahkâm-ı ilâhiyye tetebbu' ve istikrâ[5] olundukdan sonra fetevâya mürâca'at ve muktezâ-yı şer' üzre hareket olunsun) dimekle kethüdâ beg (Vehhâbîlerin Havâric nev'inden olub haklarında cârî olan hükm-i Bârî fi'l-vâki' ma'lûm olmalıdır) dimesi üzerine İsmet Beg yine kelâma ibtidâr ile Havâric an-asl bir sultân-ı kâhirin taht-ı itâ'atinde iken şakk-ı asâ-yı Müslimîn iderek itâ'at-i sultânîden hurûc idenlere ıtlâk olundığını ve Vehhâbîler an-asl bir mutasallıt-ı kâhirin kabûl-i emr ve nehyine mecbûr olmayub (s.204) bâdiyye-nişîn ve ser-âzâd[6] bir kavm olduklarını tavsîf ve lafz-ı hâricîyi ta'rîf ve müstakillen düşman farzıyla def'-i sâil lâzım geldigini tasrîh ve Abdullâh bin Zübeyr ve Hicâz kaziyyelerini îmâ ve telmîh

1 Urûc: Yukarı çıkma, yükselme.
2 Teferrüd: Tek ve yalnız kalma. Herkesten ayrılma.
3 İzlâl: Hakir görme, küçük görme, alçaltma.
4 "Rüzgar gemilerin istediği gibi esmez."
5 İstikrâ: Etraflı bilgilerden umumî bir netice çıkarmak.
6 Ser-âzâd: Hür, serbest. Başıboş.

eyledi ve ba'dehu Re'îsü'l-ulemâ Velî Efendi-zâde Mehmed Emîn Efendi (Vehhâbîlerin yirmi beş seneden berü dimâğlarına buhhâr-ı gurûr ve nahvet-i su'ûd[1] ile kulûb-ı nâsa ilkâ-yı havâcis[2] ve helecân eyledikleri işidilür garezleri ne oldığı bilinemiyor ise de şürefâ-yı Mekke ile münâfeseleri meşhûr ve mütevâtirdir) didikde dahi (Şerîf-i Mekke ile mu'âraza ve münâkaşasını teslîm idelim deşt-i Kerbelâ'ya varub İmâm Hüseyin Hazretleri'nin kubbesini hedm ile derûnunda olan bunca tuhaf ve yâdigâr i'câmı nehb ve gâret ve yedi sekiz yüz kadar halkı katl ve i'dâma cesâretinden iktizâ itmiş idi) yollu mukâbele olunub giderek kîl ü kâl uzamağla nihâyet İsmet Beg'in didigi gibi Vehhâbîler hakkında lâzım gelan hükm-i şer'i tetebbu' ve istikrâ olunarak muktezâsıyla amel ve hareket olunmak karâr-gîr olub bununla söze encâm ve meclise hitâm virildi deyü Târîh-i Vâsıf'da mukayyeddir.

Vehhâbîlerin üzerine elli altmış sene evvel hareketle izâle ve istîsalleri lâzime-i hâl ve maslahatdan idi Devlet-i Aliyye'nin bu bâbda vâki' olan ihmâl ve tekâsülünden Vehhâbîler istifâde iderek tevsî'-i dâ'ire-i miknet eylediler bunun üzerine artık tevakkuf câ'iz olmayub hemân Rûmili kazaskerinin didigi gibi kuvve-i kâfiyye ile üzerlerine varılmak vâcibât-ı umûrdan idi fakat Devlet-i Aliyye'nin der-kâr olan müşkilâtı hasebiyle derhâl öyle bir kuvve-i kâfiyye sevk itmek emr-i düşvâr oldığından ber-minvâl-i sâbık bâdî-i emrde hareket-i tahaffüziyye ile iktifâ ve Haremeyn'in muhâfazasına i'tinâ itmiş iken Vehhâbîlerin Tâ'if tarafına tecâvüzleri Sultân Selîm Hazretleri'ne halecân verdigi gibi vükelâ-yı devlet dahi mülâhaza-i encâm ile dûçâr-ı endîşe ve hayret olarak işi meydana koymağa mecbûr oldılar. Ama re'îsü'l-ulemâ olan Velî Efendi-zâde'nin bu bâbda ma'lûmâtı şundan bundan işitdigi ihbâr-ı âmiyâneden ibâret olarak henüz hakîkat-i hâle vâkıf olmadığından Vehhâbîlerin bu dürlü etvâr-ı ta'assub-kârîlerini[3] şürefâ-yı Mekke ile beynlerindeki münâfeseye haml ile dîn ve devletce mühim bir mes'ele oldığını derk ve iz'ân idememiş idi. Çünki Velî Efendi-zâde gâyet zengîn bir zât olarak İstanbul'un sâ'ir mîrâsyedileri tavrında imrâr-ı evkât idegeldiginden kendüsince başlıca sermâye-i ma'lûmât dâ'iresine müterreddid olan kıssa-hân ve dalkavuklardan işitdigi hikâyât ve rivâyâtdan ibâret idi.

İsmet Begefendi ise hadîd bir zâd oldığına mebnî ber-vech-i meşrûh meclisde cereyân iden mübâhasede şiddetlü lisân kullandığından şâyed ki sadr-ı â'zamı gücendirdim deyü merâk **(s.205)** itmekle sadr-ı â'zama gösterilmek üzre re'îs efendiye bir i'tizârnâme yazmışdır ki sûrezi zîrde (17) rakamıyla îrâd olunur.

Velî Efendi-zâde bu kerre ber-vech-i meşrûh meclisde perîşân sözler söylemesi ve İsmet Beg'i sertce cevâblar i'tâsına mecbûr eylemesi ise meclise epeyce soğukluk virmiş ve kendü şân ve hayyizine haylîce nakîse getürmüş idi. Ve egerçi kendü hakkında Sultân Selîm'in teveccüh-i mahsûsı var idiyse de İsmet Beg'in dahi devletce pek büyük haysiyyet ve i'tibârı var idi zîrâ ol vakit mecâlis-i mükâlemede sudûrdan biri bulunur ve devletin esrârına mahrem idilür hattâ Bâb-ı Âlî'nin ma'rûzâtı bile kendüsüne gösterilür idi işte bu me'mûriyyet ol esnâda İsmet Beg üzerinde olarak hakkında Sultân Selîm'in dahi ziyâde teveccühi var idi.

Kaldıki Velî Efendi-zâde bir vakitden berü Şeyhü'l-islâm Efendi ile dahi münâkaşa ve

1 Su'ûd: Yükselmek. Yukarı çıkmak. Derece artmak.
2 Havâcis: Akla gelan kötü düşünceler, kuruntular.
3 Ta'assub-kâr: Başka inançlara düşmanca davranış.

münâfeseden hâlî degil idi bu cihetle kendüsünün ulemâya yakışmaz etvârıyla iştihârı sem'-i sultânîye ilkâ ile hakkında müstemir olan teveccühât-ı pâdişâhiyye tagayyür getürülmüş idi. Binâ'en-aleyh Zi'l-hicce'nin yirminci güni Burusa'ya nefy ve iclâ kılmdı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Şerîf Gâlib'in havâss-ı kurenâsından[1] iken Vehhâbî mezhebine duhûl itmekle kendüsüne Abdülazîz Vehhâbî tarafından Tâ'if cânibi emâreti virilmiş olan Osmân Muzâyifî ile rü'esâ-yı Vehhâbiyye'den olub cânib-i Yemen'e musallat olan Sâlim bin Şekbân Şevvâl'in yirmi beşinde asâkir-i külliyye ile gelüb Tâ'if'i ihâta itmeleriyle ve Şerîf Gâlib dahi orada bulunmağla cenge kıyâm olunarak Vehhâbîler tarafından pek çok telefât vukû'a gelmiş ise de Şerîf Gâlib'in Urbân'ı dahi dağılmağla ve Tâ'if'in sur ve burclarında rahneler peydâ olmağla Şerîf Gâlib mülâhaza-i encâmı-ı kâr ile dil-figâr iken Seyyid Abdullâh bin Server dîger şerîfleri kendüye uydırub giceleyin Tâ'if'i terk ile Mekke'ye gitdikleri ma'lûm olunca Şerîf Gâlib hayret ve tereddüdde kaldığı esnâda Vehhâbîlerin bir firkası Mekke-i Mükerreme'ye müteveccih oldukları ba'zı cevâsîs[2] tarafından ihbâr olunması üzerine Şerîf Gâlib Tâ'if'den çıkub anlardan evvel varmak üzre bir kesdirme yol ile Mekke-i Mükerreme cânibine gitdi ve Tâ'if'den çıkarken emr-i müdâfa'a ve muhâfazada sebât ve metânet olunmasını tenbîh ve tavsiyye itdi hâlbuki anın hurûcundan sonra Tâ'if'de kalan asker ve ahâlî takım takım çıkub firâra yüz tutdılar Vehhâbîler ise bu hâle vâkıf oldukları gibi her tarafdan Tâ'if üzerine hücûm idüb ber-vech-i meşrûh Tâ'if'den hurûc ile firâr idenlerin ekseri Vehhâbîler yedine düşerek telef oldukları gibi derûn-ı Tâ'if'deki bakiyye-i ahâlî **(s.206)** dahi âciz ve nâ-çâr kalmalarıyla Vehhâbîler Tâ'if'e girüb anları katl-i âmm ve buldukları emvâl ve eşyâyı iğtinâm itdiler.

Vehhâbîler Tâ'if'de bulunan emvâl ve eşyâyı ordularına nakl idüb dağlar gibi yığdılar yalnız kitâblara rağbet itmeyüb bunları zukaklara atdılar. Binâ'en-aleyh Buhârî ve Müslim'in sahîhîni vesâ'ir kütüb-i ahâdîs[3] ve mezâhib-i erba'a[4] üzre mü'ellif-i kütüb-i fıkh ve edebiyyât ve fünûn-ı sâ'ireden binlerce kitâblar ayaklar altında sürünür içlerinde mushaflar dahi bulunur idi lâkin kimesne bunları kaldırmağa cesâret idemezdi müddet-i medîde bunca kütüb-i şerîfe ve âsâr-ı mu'tebere böyle ayakları altında kaldı emvâl-i sâ'irenin humsunı emîrleri içün ba'de'l-ihrâc bâkiyyesini ol vahşîler beynlerinde taksîm itdiler.

Ve ba'zıları bu esnâda ba'zı mevâki'i hafr iderken birâz mâl buldığından Tâ'if'in altında mâl var imiş deyü bi'l-cümle hâneleri hafr ile Tâ'if'in altını üstüne getürdiler ve öyle dil-nişîn ve ma'mûr bir kasabayı kâmilen harâb eylediler.

Ba'dehu Sâlim bin Şekbân Der'iyye'ye gidüb Osmân Muzâyifî nâm nakes-i meş'ûm[5] dahi mânend-i bûm[6] bu harâbede emîr olarak kaldı.

Su'ûd ol esnâda zu'munca gazâ niyyetiyle Irâk tarafına gitmiş idi bu vukû'âtı işitdigi gibi memnûn olarak Der'iyye'ye avdet ve Sâlim ile mülâkât itdikden sonra cem'iyyet-i azîme ile Mekke-i Mükerreme'ye mütevveccih oldı ve Mekke-i Mükerreme'ye üç konak

1 Kurenâ: Yakınlar.
2 Cevâsîs: Casuslar, hafiyeler.
3 Kütüb-i ahâdîs: Hadis kitapları.
4 Mezâhib-i erba'a: Dört mezhep.
5 Nakes-i meş'ûm: Soysuz suçlular.
6 Mânend-i bûm: Sürülmemiş tarlaya benzeyen.

mahalle vürûdunda ahâlî-i Mekke ürküb bu sene hac itmemegi kurdılar ve bu sırada her tarafdan fevc fevc hüccâc gelmege başladı ez-cümle Cidde Vâlîsi Şerîf Paşa ve Emîrü'l-hâc-ı Şâmî Azm-zâde Abdullâh Paşa ve Emîrü'l-hâc-ı Mısrî Gürci Osmân Beg vâsıl oldılar ve Mağrib'den on beş bin kadar hüccâc gelüb Maskat İmâmı Sultan bin Sa'îd ile Mükellâ Nakîbi dahi bu sene hac itdiler binâ'en-aleyh bu sene mevsim-i hacda hiçbir sene görülmedik sûretde izdihâm ve galabalık oldı Su'ûd bu galabalıkdan ürküb oldığı yerden hareket itmedi ve hüccâc vakfeye durduklarında Vehhâbîlerden eser görülmedi hüccâc menâsik-i hâcc[1] itmâm ile Mekke-i Mükerreme'ye avdet eylediklerinde güft-gû[2] çoğaldı ve Su'ûd'un meks ve tevakkufı mücerred halkın kesretinden nâşî oldığı anlaşıldı binâ'en-aleyh Şerîf Gâlib züvvârı fî-sebîlullâh cihâda da'vet ve teşvîk eyledi ve hâric-i şehre çıkılması içün dellâllar nidâ itdirdi. Bunun üzerine cümleden evvel Cidde Vâlîsi Şerîf Paşa çıkub hâricde ordu kurdı lâkin sâ'irleri çıkmayub emîrü'l-hâclar zahîresizlikden ve vaktin adem-i müsâ'idesinden bahisle i'tizâr eylediler ve bir kere Su'ûd'a yazalım ve tarik-i sevâbı gösterelim kabûl itmez ise ol vakit üzerine varmak vâcib olur didiler ve her biri birer âdem gönderüb (**s.207**) Su'ûd'i ihâfe itdiler ve söz dinlemez ise Devlet-i Aliyye'nin kılıcına gelecegini bildirdiler ve bâlâda beyân olundığı üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûriyyet-i mahsûsa ile cânib-i Necid'e gönderilmiş ve bu kerre kâfile-i hüccâc ile Mekke-i Mükerreme'ye gelmiş olan Âdem Efendi'nin Der'iyye'ye mi gönderilmesi lâzım gelür yohsa ordularına gönderilsün mi deyü Su'ûd'dan istimzâc[3] itdiler Su'ûd bunlara mütekebbirâne cevâblar virüb bu cem'iyyet ile azîmetimizden garez halkın akâ'idini ıslâh ve Mekke-i Mükerreme ve etrâfından münkirât-i umûrı ref' ile irâ'e-i tarîk-i fevz ve felâhdır hüccâca ve sekene-i Mekke-i Mükerreme'ye zulm ve ta'addî tarafımızdan memnû'adır Şâm ve Mısır taraflarından mütevârid olan hüccâc bi'l-emn ve's-selâme[4] rücû' itsünler Devlet-i Aliyye meh'ûsunı dahi birkaç gün zarfında tarafıma celb itmek niyyetindeyim dimiş ve ba'dehu me'mûr-ı mahsûs ile Âdem Efendi'yi celb eylemişdir fakat berü tarafdan tekrâr muhâbereye ibtidâr olundukda üç gün zarfında gidenlere re'y ve amân vardır andan ziyâde Mekke'de kalan olursa katl-i âmm iderim deyü cevâb-ı kat'î virdi bundan herkes ürkdi ve Şerîf Gâlib'in teşcî' ve ağrâsı kâr-ger olmadı.

Vekâyi'-i Sene 1218

Ekâbir ve â'yân-ı Mekke Abdullâh Paşa'ya on gün daha ikâmet itmek üzre ricâ itdiler ise de müfîd olmayub Muharrem'in beşinde hareket itdi altısında dahi Emîrü'l-hâc-ı Mısrî çıkub gitdi bunun üzerine Şerîf Gâlib ile Şerîf Paşa dahi Mekke-i Mükerreme ahâlisini Allâh'a ısmârlayıb Cidde'ye gitdiler.

Fakat Şerîf Gâlib'in birâderi Seyyid Abdülmu'în Mekke-i Mükerreme'de kalmış ve Su'ûd bin Abdülazîz'e mektûb yazub ve bir kısrâk ihdâ ve irsâl idüb cîrân-ı Beytullâh içün re'y ve amân dilemiş idi. Ehl-i Mekke dahi efâdıl-ı ulemâdan ilçiler göndermiş idiler

1 Menâsik-i hâcc: Hacı olmak üzere Mekke'ye gidenlerin Kâbe'yi ziyaret etmeleri, hac ibadeti.
2 Güft-gû: Dedikodu.
3 İstimzâc: Birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma.
4 Bi'l-emn ve's-selâme: Emniyet ve selametle.

Mekke'ye iki konak mesâfesi olan Seyl nâm mahalde ilçiler Su'ûd ile mülâkât itdiler ve ehl-i Mekke içün amân istediler anlara cevâben Su'ûd (ben size ancak bunun içün geldim ki yalnız Allâh'a ibâdet idesiniz ve esnâmı hedm ile Allâh'a bir şey'i şerîk itmeyesiniz) diyicek ilçilerden Şeyh Tâhir (biz Allâh'dan gayrıya ibâdet itmeyiz) deyü bahse girişmek istediyse de Su'ûd Şerîf Gâlib'in Mekke'den çıkub gitmiş olmasından nâşî pek ziyâde memnûn ve münbasıt[1] olarak hemân Mekke-i Mükerreme'ye girmek ârzûsı kendüsünün sabr ve ârâmını selb eylemiş oldığmdan çendân sözi uzatmak istemeyüb hemân anlara elini uzatdı ve (Allâh'ın ve resûlünün dîni üzre sizinle mu'âhede itdim anı sevenleri sevüb düşmanlarına düşman olasız) deyüb anlar dahi bu söz üzerine mu'âhede itdiler (**s.208**) ve derhâl Su'ûd re'y ve amân kâğıdı yazub virdi sûreti zîrde (18) rakamıyla îrâd olunur.

Mütâla'âsından ma'lûm olacağı vechile ahâlî-i Mekke-i Mükerreme'yi Tâ'ife-i Yehûd menzilesine tenzîl ile dîn-i İslâm'a da'vet iderek hamiyyet-i İslâmiyyelerine dokunacak vechile hitâb eylemiş ise de Tâ'if vak'a-i fecî'asından berü halk pek ziyâde ürkmüş oldığından Muharrem'in yedinci Cum'a güni bu kâğıd Mekke-i Mükerreme'ye bi'l-vusûl Cum'a namâzından sonra cümle ahâlî ictimâ' iderek kırâ'at olundukda herkes bu haber-i emn ve selâmet ile memnûn ve müstebşir[2] olmuşdur.

İşte bu esnâda sâlifü'z-zikr Âdem Efendi Su'ûd'ın ordusuna gitmiş ise de ber-vech-i meşrûh Su'ûd'ın Mekke-i Mükerreme'ye azîmeti avânına tesâdüf itmekle mükâfât idemeyüb fakat orduyı temâşâ itmesi içün bir yüksek tepe üzerinde kendüsüne bir çadır kurdırulmuş idi. Âdem Efendi çadırda ikâmet idüb nâ-gâh ikişer üçer birer hecine süvâr olmuş birçok vahşîler zuhûr idüb velvele-i mahsûsalarıyla gûyâ (enâ'n-nezîru'l-uryân)[3] mezâyâsını gûyân[4] olarak Su'ûd dahi münferiden bir hecine süvâr olub geçerken Âdem Efendi'nin bir iki sâ'at gerüden Mekke-i Mükerreme'ye gelmesini emr eylemiş oldığından Vehhâbî ordusunun arkası alındıkdan sonra Âdem Efendi dahi Mu'âyede nâm mahaldeki haymesine götürülmüşdür.

Su'ûd ise ol gün ya'nî Muharrem'in sekizinci güni Âdem Efendi'den üç sâ'at evvel askeriyle Mekke-i Mükerreme'ye dâhil oldığı gibi derhâl Beyt-i Şerîf'i tavâf itdikden sonra çıkub hayme ve hargâhına[5] gitdi ve yarın kuşluk vaktinde herkes Mescid-i Şerîf'e gelsün deyü dellâllar nidâ itdirmekle mûcebince Seyyid Abdülmu'în ve kadı ve müftîler ve bi'l-cümle ulemâ ve sâ'ir nâs müctemi' olduklarında Su'ûd gelüb Bâb-ı Safâ'mn en yüksek basamağına çıkdı ve sağ tarafına Hanefî Müftîsi Abdülmelik Efendi'yi ve sol tarafına kadı-i beldeyi alub sâ'ir nâs dahi kat kat etrâfına dizilmiş oldığı hâlde (el-hamdu lillâhillezî nasara abdehû ve e'azze cundehû ve hezeme'l-ahzâbe vahdehû)[6] cümle-i hamdelesiyle masdar olan Hutbe-i Hazret-i fahrü'l-enbiyyâyı kırâ'at itdikden sonra hâtimesinde (Cenâb-ı Hakk'a teşekkür eylerim sizi İslâm'a hidâyet ve şirkden halâs eyledi ve sizi yalnız Allâh'a ibâdet idüb de bulundığınız hâl-i şirk ve dalâletden ferâgate da'vet eylerim ve şerî'at-ı İslâmiyye üzre Allâh'ı sevenlere dost ve Allâh'ın düşmanlarına düşman olmak üzre sizden bey'at isterim)

1 Münbasıt: Yayılan, açılan, genişleyen; şen, gönlü açık.
2 Müstebşir: İstibşâr eden, müjdeleyen, müjde ile sevinen.
3 "Tehlikeyi haber veriyorum" şeklindeki hadise atfen.
4 Gûyân: Söyleyen, konuşan.
5 Hargâh: Otağ. Büyük çadır.
6 "Allah'a hamd olsun kullarına zafer bahşetti. Askerlerini aziz kıldı. Tek O (Allah) tüm grupları yendi."

didikden sonra oturub elini uzatdı ve herkes gelüb bey'at itdi ve ba'dehu atına binüb ve (yâ ehl-i (s.209) Mekke ikindi namâzından sonra Mescid-i Harâm'da ictimâ' iderek Rükn ile Makâm arasında bana muntazır olunuz tâ ki size şerâ'it-i İslâm'ı beyân edeyim) deyüb hargâhına da'vet itdi.

Vakt-i asrda halk toplandı Su'ûd dahi Zemzem-i Şerîf arkasındaki Makâm üzerine çıkdı ve Mekke-i Mükerreme ahâlîsini Der'iyye Urbân'ı gibi bir şey bilmez zan ve kıyâs eylediginden koyun çobanlarının bildigi mesâ'ili halka ta'lîm itmege başladı ve her mes'eleyi beyân itdikce Müftî-i Hanefî Abdülmelik Efendi'ye hitâben halka tefhîm et tâ ki cehele dahi anlasun dir idi hâlbuki Mekke-i Mükerreme ahâlîsinin en câhili bu misillü mesâ'ilde Vehhâbîlerin ulemâsından a'lem idi ve en ibtidâ ta'lîm ve telkîn eyledigi mes'ele hamr[1] ve zinâ[nın] harâm oldığını beyândan ibâret idi ki Abdülmelik Efendi (eyyühe'nâs ma'lûmunuz olsun Emîr Su'ûd diyor ki hamr harâmdır zinâ haramdır ve yarınki gün çıkub kubbeleri hedm idiniz ve bütleri atınız yarm Allâh'dan başka ma'bûd olmasun) deyü âmmeye hitâb itdi ferdâsı Vehhâbîler ile anlara peyrev olanlar mesâcid ve mâsir-i sâlihîni hedm itmege başladılar ve mevlid-i Nebî ile Ebûbekir ve Ömer ve Alî ve Fâtma radiyallâhu anhüm hazerâtının mevlidlerini ve Hazret-i Hadice radiyallâhu anhâ hazretlerinin hânesini ve ashâb-ı güzîn rıdvânullâhu aleyhim ecma'în hazerâtıyla evliyâ ve ulemâ mekâbirini gâh tağnî iderek ve gâh (in-hiye illâ esmâun semmeytumûhâ)[2] diyerek tamâmen hedm itdiler ve üç gün zarfında ol haram-zâdeler Ümmü'l-kurâyı bayağı Der'iyye karyesine benzetdiler.

Andan sonra Su'ûd Mescid-i Harâm'da tekerrür ve ta'dad cemâ'ati nehy ve herkes bir imâmın arkasında namâz kılmak usûli düstûrü'l-amel tutulmak üzre emr itdi. Binâ'enaleyh cemâ'at-i İslâm ile sabâh namâzını Şâfi' ve salât-ı zuhrı[3] Mâlikî ve salât-ı asrı Hanbelî ve ahşâm namâzını Hanefî imâmları kılub yatsu namâzını dahi rast gelan kılar idi. Ve Muharrem'in on dördünci Cum'a güni Su'ûd'ın emriyle a'lem-i ulemâ-i Mekke olan Hanefî Müftîsi Abdülmelik Efendi hutbe okuyub Cum'a namâzmda imâm oldı Su'ûd dahi ana ittibâ' itmekle ol gün gerek ehl-i sünnet ve cemâ'atden olan ehl-i İslâm ve gerek tâ'ife-i Vehhâbiyyân bir imâma ittibâ' itdiler.

Ba'dehu Su'ûd'un emriyle Mekke-i Mükerreme'de ne kadar çubuk ve nargîle ve sâz envâ'ı var ise toplanub ihrâk olundı.

Ve bir gün Su'ûd ezân okunur iken Mescid-i Harâm'a geldikde mü'ezzinlerin salât ve selâm getürdiklerini ve ashâb-ı kirâma tarziyye itdiklerini işidicek gazaba gelüb işte bu şirk-i ekberdir deyü bu âdet-i müstahseneyi yasağ itdi ve Keşfü'ş-şübehât nâm risâlenin tedrîsini emr itmekle ma'a'l-kerâhe ulemâ-i Mekke bunı tedrîse ve nâs dahi istimâ'a mecbûr oldılar. (s.210) Bu esnâda Su'ûd Âdem Efendi'nin cihet-i me'mûriyyetini anlamak içün celb ve ihzâr itmekle Âdem Efendi'yi bir köhne ve küçük çadıra getürdüklerinde içinde oturanların ziyy ve kıyâfeti bir oldığından kangısı Su'ûd oldığını fark idemeyüb birinden lede's-su'âl işâretinden kangısı oldığını istidlâl ile ba'de'l-musâfaha[4] du'â-yı ömr ve şevket-i pâdişâhiyi

1 Hamr: Şarap.
2 "Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir." Necm süresi 23. âyetten bir kısım.
3 Salât-ı zuhr: Öğlen namazı.
4 Ba'de'l-musâfaha: Tokalaştıktan sonra.

edâ ve mektûb-ı sadr-ı â'zamîyi ba'de't-tekbîl kendüye i'tâ itdikde Su'ûd mektûbı kırâ'at itdikden sonra (Devlet-i Aliyye sizin gibi lisânımıza âşinâ bir zâtı bize göndermiş oldığından memnûn olduk) dimesi üzerine Âdem Efendi (Fî'l-hakîka bi-hasebi'l-rütbe kudûmumuz ve vücûh-ı temyîz ile size me'mûriyyetimiz ahlâf ve a'kâbınıza vesîle-i şeref ve i'tibâr ve şimdiye kadar abâ ve ecdâdınıza taraf-ı saltanat-ı seniyyeden âdem irsâli mesbûk olmadığından bu ihtisâs size dest-mâye-i iftihâr olsa sezâdır) deyüb Su'ûd'un kulağı ise böyle ta'bîrât-ı resmiyye-i düveliyyeye alışmamış oldığından tavr-ı mağrûrâne ile kelâma âgâz iderek (ben ve babam sigâr-ı sinnimizden berü inâyeti'l-ilâhiyyeye i'timâd ile ferd-i âferîdeden ihtirâz itmeksizin cehlin istîlâsından nâşî hâdis olan istimdâd-ı ani'l-emvât i'tikâdı ki mahz-ı şirkdir bundan dolayı halkı dîne da'vet içün sarf-ı makderet idegelmişizdir ve karârgâhımız olan Der'iyye'de ancak beş yüz âdem mevcûd iken tedrîci o havâlîde bulunan kabâ'ili Basra'ya dek ve bir koldan Yemen'e dek şeref-i İslâm ile müşerref idüb emrimize bir mertebe nizâm virdik ki kabâ'ile her ne zamân bir şukka irsâl itsek ta'yîn olunan vakitde zâd ve zahîreler ile bilâ-imhâl[1] hükmümüze imtisâl iderler ve her ne tarafa teveccüh itdik ise hasmımıza zafer-yâb olduk bu ise te'yîd-i hakk kabîlindendir kaldı ki rızâullâha muhâlif bizden bir hareket zuhûr itmemişdir ki i'tirâza alet ola) didikden sonra Âdem Efendi'ye bir müsta'mel ferve ile bir şâl ve oğluna kezâlik bir ferve ve âdemlerine birer entârı i'tâ ile çadırına göndermiş Âdem Efendi dahi bi'l-mukâbele iki kat camaşuy ve bir sof cebe ve bir mikdâr şekerleme virmiş ve ferdâsı Su'ûd yüz riyâl irsâl ile Âdem Efendi'nin hâtırını istifsâr itdirmiş ve ordusunda bulundığı müddetce her gün bir kavâta pilav gönderüb anı ve âdemlerini it'âm ile ihtâr-ı eyyâm-ı sıyâm eylermiş bir gün sonra Şerîf Gâlib'in bağçesinde tekrâr Âdem Efendi ile mülâkât iderek sadr-ı â'zamın mektûbunda Kerbelâ vak'asının sebebi isti'lâm buyurulmuş oldığından Su'ûd bunun cevâbına tasaddî iderek (Bağdâd vâlîsi bize ta'arruzdan hâlî olmayub gâh Müntefik kabîlesini ve gâh kethüdâsını üzerimize ta'yîn ile rahatımızı selb itdi hattâ küllî asker ile kethüdâsı altmış gün Lahsa'yı muhâsara idüb nihâyet galebe tarafımızda nümâyân ve asker-i Bağdâd perîşân oldı bunun üzerine Bağdâd'ı istîlâ emr-i sehl iken kalb-i şâhâneye (s.211) keder gelmemek içün bu azîmetden istinkâf[2] ve ibâ ve fakat Meşhed-i Hüseyin'in yağmâsıyla iktifâ ve muhârebeye tasaddî idenler ifnâ olundı kaldı ki Meşhed-i Hüseyin'de mütemekkin olan A'câm sebb-i şeyheyn ve kazf-ı sadîkayı i'tiyâd ve ziyâret-i meşhedi tavâf-ı Mekke'den efdal i'tikâd idikleri cihetle demleri ve mâlları mezâhib-i erba'ada helâl ve bu reftârımıza ta'n idenler müstehakk-ı vebâl olub Acemlerin bu keyfiyyetleri pâdişâhın ma'lûmı olsa bu hareketimiz karîn-i tahsîn olacağı zâhirdir ve eger Acemlerin tarafından bilâd-ı şâhâneye ta'addî ile mazarrat terettübi hâtıra gelürse Devlet-i Aliyye'nin i'ânesine muhtâc olmaksızın kavm-i mezkûrun def'-i mazarratına hod-be-hod tekeffül iderim) didikde Âdem Efendi (Bağdâd vâlîsi tarafından tecâvüzât vukû' bulsa bile Devlet-i Aliyye'ye bess-i şekvâ[3] ve nakl-i mâcera ile anı mu'âteb itdirmek lâzım iken bu fi'l-i savâbdan udûl ile memâlik-i Osmâniyye'ye tecâvüz ve Kerbelâ'yı urub derûnunda mevcûd ve müddeharât-ı beytü'l-mâl-ı Müslimîn'den ma'dûd olan bunca emvâli yağmâ itmek sebeb-i tahrîk-i hamiyyet-i saltanat olsa revâ ve

1 Bilâ-imhâl: İmhal etmeksizin. Ertelemeden.
2 İstinkâf: Geri durup kabul etmeme, kaçınma.
3 Bess-i şekva: Şikâyeti meydana çıkarma.

emvâl-i mezkûrenin reddi bâ'is-i tahsîl-i rızâ ve mukaddeme-i inâbet ve isti'fâdır) didikden sonra devletin derece-i kuvvet ve satvetini beyân ve ifhâm itmesine mukâbeleten Su'ûd zikr olunan mâlları eyâdî-i gâret-gerân-ı Urbân'da telef ve muzmahill cem' ve istirdâdı be-gâyet müşkil oldığı beyânıyla saded-i âhara nakl-i kelâm iderek (Merkad-i ibn-i Abbâs'a bırağılan varakalar der-miyân olundı kimisi evlâd ve mâl ve kimisi refâh-ı hâl istid'âsından ibâret oldığı nümâyân oldı bu makûle metâlibi mahlûk-ı ma'dûmdan istemek ise şirk-i sarîhdir) deyüb bu müdde'âsmı isbât içün (ve lâ-ted'u min-dûni'l-lâhi mâ-lâ-yenfe'uke ve-lâ-yedurruke)[1] ve (fe lâ-ted'û ma'a'l-lâhi ehaden)[2] âyetleriyle (ed-du'â'ü muhu'l-ibâdeti)[3] hadîs-i şerîfini îrâd itmekle Âdem Efendi mübâhaseye kıyâm iderek (âyet-i kerîmede münhâ olan du'â ıstılâha du'âdır ki bu du'â Cenâb-ı Bârîye mahsûsdur ama dâ'î med'uvvun Hâlik-i lem-yezel ve mü'essir-i hakîkî ve fâ'il-i mutlak oldığını bilerek enbiyâ ve evliyâya tevessül ile rûhâniyyetlerinden istimdâd[4] itmek câ'izdir ve anlar kabirlerinde hay ve ba'de'l-memât[5] kerâmetleri bâkîdir dînleri şirke nisbet-i azîm cesâretdir ve halkın ol zevâta tevessülüni (ve ya'budûne min-dûni'l-lâhi mâ-lâ-yenfe'uhüm ve-lâ-yudurruhüm)[6] âyet-i kerîmesiyle (ve yekûlûne ha'ulâ'i şufe'â'unâ inda'l-lâhi)[7] âyetinin mâ-sadakına kıyâs ile o makûleleri tekfir idiyorsunuz bu ise kıyâs-ı ma'a'l-fârıkdır zîrâ ehl-i şirk Cenâb-ı Hakk'ın nâfi' ve dârr ve fâ'il-i muhtâr oldığını ikrâr itselerde Lât ve Uzzâ'ya ve melâ'ikeye secde ve zebh ve nezr ile du'â ve takarrüb ilallâh murâd iderlerdi lafz-ı ibâdetin du'âya ve du'ânın gayrısına şumûli var ve hazret-i fahr-ı enbiyâ ve sâ'ir evliyâ ve asfiyâya[8] secde ve zebh ve nezr vukû'um kimesne müşâhede itmemekle da'vânız lağv ve delîliniz sadedden hâricdir ve birde (yâ resûlallâh eş-şefâ'atü) (**s.212**) ibâresinin ma'nâsı (unâdîke bi-hasebi mehebbeti ileke inne yerzuni'l-lâhü'ş-şefâ'a)[9] dimekdir bunda hazf-ı mecâzî[10] olub (ves'eli'l-karyete)[11] gibi âyet-i kerîme emsâli çokdur ve bi'l-farz ba'zı nâsın du'âları ıstılâhı olub da şirklerine hükm olunsa bile bununla külle hükm olunur mı) didikde buna cevâben Su'ûd dahi (men'ine adem-i takayyüd rızâ hükmünde olub rızâ bi'ş-şirk ise şirkdir) diyicek Âdem Efendi anın bu sözüni yani adem-i mana'dan rızâ lâzım geldigini men' ve cerh içün (merîdü'l-hayri ve'ş-şerru'l-kabîh * ve lâkin leyse yürdâ bi'l-muhâl) beytine istinâd ve te'yîd-i sened makâmında Hacer-i Es'ad hikâyesini îrâd eylemişdir şöyle ki: Hazret-i Ömer radiyallâhu anh tavâf iderken Hacer-i Es'ad'a hitâb idüb dimişki (vâllâh senin nef' ve zararın yokdur lâkin indellâh benden ekrem olan fahr-ı âlem aleyhi's-selâma iktidâ'en seni takbîl eylerim) bunun üzerine Hazret-i

1 "Allah'ı bırakıp da sana ne fayda ve ne de zarar verebilecek olan şeylere yalvarma" Yûnus sûresi 106. âyetten bir kısım.
2 "Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin." Cin sûresi 18. âyetten bir kısım.
3 "Duâ ibadetin özüdür."
4 İstimdâd: yardım istemek.
5 Ba'de'l-memât: Ölümden sonra.
6 "Onlar, Allah'ı bırakıp, kendilerine ne faydası ne de zararı dokunan şeylere kulluk ederler." Furkân sûresi 55. âyetten bir kısım.
7 "Bunlar, Allah katında bizim şefaatçılarımızdır, diyorlar." Yûnus sûresi 18. âyetten bir kısım.
8 Asfiyâ: Sâf, içi temiz, tuttuğu yol doğru olan kimseler.
9 "Size olan muhabbetimle sesleniyorum, Allah bana şefaat ihsan eylesin"
10 Hazf-ı mecâzî: Bilerek bir manayı ifade eden kelimeyi zikretmeyip başka bir benzetme yoluyla göstermek.
11 "(İstersen) içinde bulunduğumuz şehire (Mısır halkına) sor." Yûsuf sûresi 82. âyetten bir kısım.

Alî kerremallâhu vech-i resûl-i ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri (Cenâb-ı Hakk a'mâl-i nâsı Hacer-i Es'ad derûnuna vaz' itmişdir tâ ki rûz-ı kıyâmetde halâ'ik üzerine şâhid ola) deyü buyurdı ve bu hadîs-i şerîfe nazaran nâfi' ve zâr olur dimekle Hazret-i Ömer (erşedetnî yâ Alî) deyü Hazret-i Alî'ye arz-ı şükrâniyyet itmişdir bu takdîrce bir hacere nef' ve zarar isnâdı sahîh oldukda enbiyâ ve evliyâ hâşâ ki (ve lâ-ted'u min-dûni'l-lâhi mâ-lâ-yenfe'uke ve-lâ-yedurrüke) hükmüne mazhar olalar husûsâki Kadı Beyzâvî (fe lâ-ted'û ma'a'l-lâhi âyetinin tefsîrinde ted'û lafz-ı şerîfini ta'büdû ile tefsîr itmişdir) âyetinin tefsirinde ted'û lafz-ı şerîfini ta'abbudû ile tefsîr itmişdir) deyü söze hitâm virmişdir. Su'ûd bu tafsîlâtı lede'l-istimâ'[1] (işte sizin bu dürlü te'vîlâtınız halkı hâviye-i şirke düşürmüşdür) deyü sözi kesdirmiş ve meclise hitâm virmiş ve Âdem Efendi'ye tekrâr yüz riyâl ile hecinler irsâl iderek Dersa'âdet'e avdetini tenbîh eylemişdir bunun üzerine Âdem Efendi Cidde'ye gelüb vâki' hâli bir kıt'a arîza ile Dersa'âdet'e bildirmişdir.

Vehhâbîler kendü mezheblerine dâhil olmayanlara amân ve zamân virmeyüb katl iderler ve dâhil olanlardan dahi nekâl nâmıyla duhûliyye olarak bir mikdâr para alurlar idi Su'ûd bu vechile bilâ-mezâhim[2] Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olıcak etrâfdaki aşâ'ir ve kabâ'il hâh ve nâ-hâh kendüsüne itâ'at eylediginden bu kerre nekâl nâmıyla külliyyetlü mâl cem' eyledi rızâsıyla bu bâtıl mezhebe girenler öyle bir cerîme virmege müstehakk idiyse de zarûrî sükût ile mümâşât idenler bu bâbda mazlûm ve mağdûr idi.

Su'ûd on dört gün Mekke-i Mükerreme'de ikâmet eyledigi esnâda bu vechile her husûsı esâsından tebdîl ve tagyîr idüb ref'-i bid'at[3] dâ'iyyesiyle birçok bid'atler ihdâs itdi ve Cebel üzerindeki kal'aya erâzil-i Urbân'dan iki yüz muhâfız vaz' ile üzerlerine Sâlim bin Şekyâ'nın birâderi Fuheyd'i emîr nasb eyledi.

(**s.213**) Ve bu esnâda Osmân Muzâyifî'nin birâderi Alî bin Abdurrahmân ile Cidde ahâlisine mektûb gönderüb anları kendü tâ'atine da'vet itdikde anlar dahi hezel ve istihzâ vâdisinde yazdıkları cevâbnâmede (bizler Şerîf Hazretleri'nin cemâ'atindeniz bizim itâ'atimiz anın itâ'atine menûtdur farz et ki senin zu'mun üzre şimdiye kadar müşrikînden oldığımızı ikrâr ile ana asî ve sana mutî' olalım bizden para isteyecek misin mikdârını ta'yîn ümelisin yohsa senin dînine parasız girmek sahîh olur mı) deyü münderic olmasıyla ahmak Su'ûd bu sözleri ciddî zann iderek hemân iki yüz bin riyâl ve altmış bin altun ve altı bin riyâllik ince kumâş cerîme kat' ve ta'yîn ile Cidde'ye tahsîldâr gönderdi ve Muharrem'in yirmi ikinci Cum'a güni hemân bu envâli kabz içün kendüsi dahi Cum'a namâzından evvel binüb Cidde'ye müteveccih oldı sâhil-i Cidde'ye vusûlünde me'mûlunün hilâfı olarak top ve tüfenk ile mukâbele olundığını göricek hemân askerini Cidde surı üzerine hücûm itdirdi ol gün Vehhâbîler haylî top ve tüfenk dâneleri yiyüb acı geldiginden çadırlarına çekildiler sekiz gün bu minvâl üzre sabahdan ahşama kadar kal'a ve sur üzerine hücûm ile hâ'iben ve hâsiren çadırlarına dönerler idi bu vechile Su'ûd'un istedigi riyâl ve altundan ziyâde gülle ve kurşun sarf olundı ve pek çok Vehhâbî askeri telef olarak Su'ûd'un ordusuna za'f geldi ve nihâyet bahtı ma'kûs ve ilmi menkûs olarak ve kendüsüni bu işe teşcî' iden Osmân

1 Lede'l-istimâ': Duyulduğunda.
2 Bilâ-mezâhim: Zahmetsiz, sıkıntısızca.
3 Bid'at: Sonradan meydana çıkan şey; peygamber zamanından sonra dinde meydana çıkan şey.

Muzâyifî'ye sebb[1] ve la'net iderek Cidde pîşgâhından kalkub Mekke-i Mükerreme'ye uğramaksızın cânib-i Necid'e gitdi fakat İbrâhîm bin Süleymân el-Berekâtî'yi Emîr-i Vâdî-i Mur olmak üzre emr-i muhâfazada bırakdı. Şerîf Gâlib ise derhâl Cidde'de mevcûd olan askerle binüb Vâdî-i Mur üzerine ılgâr iderek merkûmı oradan kaçırdı ve askerinin çoğına şarâb-ı mermerin içürdi ve muzafferen Cidde'ye avdet eyledi bunun üzerine civârda bulunan kabâ'il ve aşâ'ir gelüb Şerîf Gâlib'e dehâlet ve arz-ı mutâva'at eylediler.

Vehhâbîler ber-vech-i bâlâ Cidde'den hâ'iben ve hâsiren avdetlerinde Maskat İmâmı üzerine hareket iderek anın memleketini tahrîb ile meşgûl olmuşlar idi.

Vehhâbîlerin büyük rü'esâsından olan ve Hicâz ve Yemen emîri bulunan Abdülvehhâb Ebu Nukta bu esnâda külliyyetlü Asîr askeriyle Mekke-i Mükerreme'ye geldiyse de metbû'ı olan Su'ûd ber-vech-i meşrûh Cidde'den savuşub gitmiş oldığından o dahi Mu'âyede'de vâki' bostânda dört yüz nefer mustahfız bırağub bakiyye-i askeriyle Asîr cânibine gitmiş idi.

Şerîf Gâlib ile Cidde Vâlîsi Şerîf Paşa ise bir haylî Arab ve Türk asâkiriyle (s.214) Cidde'den hareket ve Rebî'ü'l-evvel'in yirmi ikisinde Mekke-i Mükerreme'ye muvâsalat ve hemân kal'ada ve bostân-ı sâlifü'z-zikrdeki Vehhâbîleri hasr ve tazyîka mübâderet itdiler fakat bostân dahi kal'a gibi müstahkem oldığından ve ikisinde dahi mikdâr-ı kâfî zâd ve zahîre iddihâr olunmuş idügünden Vehhâbîler kaviyyen müdâfa'a itmeleriyle yirmi beş gün kadar muhâsara mümted oldukdan sonra kal'adaki Vehhâbîler bir gice kal'ayı terk ile firâr eylediklerinde mezkûr bostândaki Asîr askeri dahi re'y ve amân ile çıkub Tâ'if cânibine gitdiler. Bu sûretle Mekke-i Mükerreme eyâdî-i hâricden[2] halâs buldı. Bunun üzerine Şerîf Gâlib civârdaki kabâ'il-i mutî'ayı celb ile Tâ'if'i muhâsara itdirmiş ise de Su'ûd tarafından asâkir-i külliyye ile Su'ûd bin Karmel'e irsâl ile imdâd olundığından Tâ'if'in istihlâsı kâbil olamamışdır.

Hilâl-i Muharrem'de mevsim-i bahâr hulûl itmek hasebiyle Sultân Selîm Han Hazretleri Beşiktaş Sâhilsarây-ı Hümâyûnuna nakl ile henüz temâşâ-yı gül ve istimâ'-ı savt-ı bülbül safâsına dalmış ve Çırâğân Yalısı'nın ta'miriyle sene-i sâbıka vekâyi'inde beyân olundığı üzre inşâsına mübâşeret olunan Mâbeyn-i Hümâyûn Dâ'iresinin bu esnâda hitâmından dolayı tab'-ı hümâyûnlarına güşâyiş ve inşirâh gelmiş oldığı hâlde Arabistân'ın acı haberleriyle telh-kâm ve mükedder olmuş idi.

Şöyle ki: Ber-vech-i meşrûh Vehhâbîlerin hilâl-i Şevvâl'de Tâ'if istîlâ itdikleri haber-i te'essüf[3] eseriyle berâber Şerîf Gâlib'in Mekke-i Mükerreme'de hafr-ı metris ile meşgûl oldığı ve Vehhâbîlerin bir fırkası Medîne-i Münevvere üzerine gelüb hâric-i şehri nehb ü gâret ve seyyidü'l-şühedâ Hazret-i Hamza radiyyallâhu anhın kubbe-i şerîfesini hedm ile türbe-i şerîfesinin puşîdesini[4] kat' ve tefrîk ve Medîne-i Münevvere'yi hasr ve tazyîk eylemiş oldukları hâlde emîrü'l-hâc paşanın Mekke-i Mükerreme'ye giderken oraya takarrübünde hüccâcın yolı üzerinde vâki' Müderric ve Avalı nâm mahalle çekilerek cenge âmâde olmalarıyla emîrü'l-hâc Paşa hüccâcın harb ve darba muktedir olanlarını seçüb kendü cem'iyyetine ilhâk ile üzerlerine vardıkda lede'l-muhârebe fi'e-i bâgıyye münhezimen firâr itmişler ise de

1 Sebb: Sövme, sövüp sayma.
2 Eyâdî-i hâric: Dış yerler, dış eller.
3 Te'essüf: Acımak, üzülmek, yerinmek, yazıklanmak.
4 Pûşîde: Örtülmüş, örtü.

Medîne-i Münevvere ahâlîsi müddet-i medîde muhâsaraya dayanamayacaklarından zahîre ve askerle imdâda muhtâc oldukları ahbâr-ı mükedderesi cânib-i salta[na]t-ı seniyye'ye ziyâde te'sîr itmiş olub ancak bu'd-ı mesâfe hasebiyle İstanbulca derhâl bir çâre bulunmak kâbil olmadığından hemân Hicâz tertîbâtının alâ cenâhü'l-isti'câl irsâli içün bu esnâda Mısır Vâlisi Hüsrev Paşa'ya evâmir-i ekîde gönderildi.

Ol günler ise ber-vech-i meşrûh Su'ûd ordusuyla Mekke-i Mükerreme'ye girüb birçok (s.215) habâsetler icrâ itdikden sonra çıkub Cidde'yi hasr ve tazyîk ile meşgûl idi. Ve egerçi Vehhâbîlerin Mekke'ye duhûl ve Cidde'yi muhâsara itdikleri henüz haber alınmamış idiyse de Tâ'if'in istîlâsı ve Şerîf'in Mekke'de metris hafrıyla meşgûl olması devlete ziyâde te'sîr iderek İstanbul'da söz çoğaldı ve mecâlisde mezheb-i Vehhâbî üzerine bahisler cereyân itmege başladı lâkin bâlâda beyân olundığı üzre tarîk-i ilmiyye ashâbından mecâlis-i devletde ve iş içinde bulunanların ekseri o misillü mübâhese-i ilmiyyeden bî-haber olub fikr ve nazarları resm ü âdet-i tarîkin muhâfazası ve bu yüzden menâfi'-i mahsûsalarının halelden vikâyesi husûslarına münhasır idi.

Ve Şeyhü'l-islâm Ömer Hulûsi Efendi dâ'iresi hafîf ve arpalık mahsûlüne ve cânib-i mîriden virilen şehriye-i mu'ayyeneye kanâ'at ve tecemmülât ve tezeyyünâtdan mücânebet ider gâyet afîf[1] bir zât oldığı hâlde tevcîhâtda semâhat itmez ve şefâ'at kabûl eylemez olub tarîk-i ilmiyye ashâbı ise öteden berü ricâ ve şefâ'at ile iş gördürmege alışmış olduklarından ve anın hakkında dahi bir diyecek sözleri olmadığından hemân kûşe-gîr-i te'essür[2] ve infi'âl olmuşlar idi. El-hâsıl tend ve bağîz ve zamânenin tahammül idemeyecegi sûretde fazz-ı galîz bir zât oldığından bütün tarîk-i ilmiyye ashâbı kendüsünden dil-gîr idi. Böyle muhtell ve müşevveş bir asrda ise bir tarîk ashâbının münfa'il ve münkabz bulunmaları muvâfik-ı hâl ve maslahat görülmedigine binâ'en Muharrem'in selhi sebt güni Ömer Hulûsi Efendi müsterîhen sâhilhânesinde ikâmet itmek üzre azl olunarak yerine sadâret-i Rûmili ma'zûllerinden Mehmed Sâlih Efendi-zâde Ahmed Es'ad Efendi Şeyhü'l-islâm oldı.

Ve bir ay sonra sudûr-ı azâmdan menfiyyen Burusa'da mukîm olan Velî Efendi-zâde afv ve ıtlâk ile Dersa'âdet'e getürildi.

Fuhûl-i ulemâdan ve Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden Mehmed Münîb Efendi Şeyhü'l-islâm-ı sâbık zamânında dil-hâhı üzre mültefit olmadığı cihetle anın hilâf-gîrânından[3] oldığı hâlde mnkaddemâ siyer-i kebîr üzerine yazmış oldığı hâşiyyesini Şeyhü'l-islâm-ı cedîd vâsıtasıyla arz iderek terfî'-i pâyesini istid'â itmekle hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de uhdesine İstanbul pâyesi tevcîh buyuruldığı gibi ol esnâda icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede mahdûm-ı meşîhât-penâhî Mehmed Sâlih Efendi dahi Mekke-i Mükerreme pâyesiyle mümtâzü'l-akrân olmuşdur.

Kıblegâh-ı İslâm olan Mekke-i Mükerreme'yi cümleye müşrik nazarıyla bakan Vehhâbîlerin muhâsara itdikleri haberi gelmiş oldığından ulemâya göre beynlerindeki nefsâniyyeti bırağub da burasını düşünmek lâzım gelürdi anlar birbiriyle uğraşdıklarından bu cihetin mütâla'âsı (s.216) dahi Bâb-ı Âlî ricâline kalub cânib-i Hicâz'a bir kuvve-i kâfiyye sevkiyle Vehhâbîlerin ref'-i mazarratlarına sarf-ı efkâr itmekde idiler.

1 Afîf: İffetli, namuslu, temiz.
2 Te'essür: Üzüntü.
3 Hilâf-gîr: Aleyhinde, zıd fikirde bulunan.

Haremey'nin muhâfazası müterettib zimmet-i bilâfet oldığı cihetle Vehhâbî mes'elesine dahi i'timâ olunmak lâzım geldiginden bu bâbda ber-vech-i meşrûh Mısır Vâlisi Hüsrev Paşa'ya tenbîhât-ı lâzime icrâ olunmuş idi. Bu esnâda ise ümm-i dünyânın tevlîd[1] eyledigi fitnelerden dolayı Hüsrev Paşa nefsini muhâfazadan âciz kalmışdır.

Mısır'ın Ahvâl-i İhtilâliyyesi ve Vekâyi'-i Sâ'ire

Sadr-ı â'zam Ziyâ Paşa'nın Dersa'âdet'e avdetinde Mısır'da küllî asker kalmış idi. Bunların bir takımı Anadolı cânibinden müretteb yeniçeriler olub bir takımı dahi Rûmili'den müretteb başıbozuk askeri olarak ekseri Arnavud olmağla cümlesine Arnavud nazarıyla bakılub başbuğları mîr-i mîrândan Arnavud Tâhir Paşa idi.

Fakat Kavalalı Mehmed Alî Ağa dahi ser-çeşme olub Rûmilililer hep ana merbût[2] idi ve Tâhir Paşa pek cesûr ve cengâver bir zât oldığı hâlde meşâyih ve mücâzîbe mu'tekid ve usûl ve rüsûm-ı mutasavvifeye mukallid sâde-dil ve siyâk ve sibâk-ı ahvâl-i zamâneden gâfil bir zât olub Mehmed Alî ise gâyet dûr-endîş ve fatîn ve dilîr ve müdebbir bir merd-i sâhib-i temkîn oldığından ma'nâ bu askerin kumandan-ı hakîkiyyesi olarak at oynadacak bir müsâ'id zamânın vürûdına müterassıd[3] ve müterakkib idi.

Mısır'da böyle külliyyetlü askerin ibkâsı ümerâ-yı Mısriyye'nin def'-i tasallutları için oluh hâlhuki ümerânın cânib-i devletden ta'yîn olunan cihet-i ma'âş ile Asuvan'da ta'ayyüş ve ikâmetleri nizâma rabt olundığından bu askerin lüzûmı kalmamış oldığı Mısır Defterdârı Recâyi Efendi tarafından lede'l-ihtâr Mısır Vâlîsi Hüsrev Paşa kendüsi için Fransız askerine taklîden biraz Nizâm-ı Cedîd askeri tertîb idüb bunlara güvenmekde oldığından tahfîf-i masârife medâr olmak üzre defterdârın bu re'yîni tahsîn ile mezkûr Arnavud askerinin kat'-i mu'ayyenâtına karâr virüb hâlbuki mâl sandığında anların güzeşte[4] ma'âşlarına vefâ idecek kadar akçe yoğ idi ve Hüsrev Paşa askerinin nizâmı hâm olub hod-be-hod emr-i muhâfazaya muktedir olacak raddeye gelmemiş idi.

Bimâ'en-aleyh tüccârdan istikrâz ile güzeşte ma'âşlarının birazı virilüb de hemân Mısır'dan def' olunmak üzre asâkir-i merkûmenin harcları kesilüb anlar ise ulûfeleri tamâmen virilmedikce bir tarafa hareket itmeyecekleri beyânıyla Muharrem'in gurresi olan Cum'airtesi güni gulüvv iderek defterdârın yanına gitdiklerinde ulûfeleriniz Mehmed (**s.217**) Alî'dedir anın yanına gidiniz dimekle anlar dahi Mehmed Alî'nin konağına varub ulûfelerini lede'l-mutâlebe ben hazîneden bir akçe almadım dimiş ve Arnavudlar tarafından fenâ sözler söylenmekle tarafeynden müşâteme[5] ve müşâcereye[6] ibtidâr olunub ve arada tüfenk patlayuh asker birbirine girmiş ve arbedenin aslı ne oldığı bilinmeyüb halk içine havf ve dehşet düşerek Mısır'da ve Bulak'da dükkânlar kapanmış oldığından nihâyet bir haftaya

1 Tevlîd: Doğurma, doğurulma; doğurtma; meydana getirme, sebebolma.
2 Merbut: Rapt olunmuş, bağlanmış, bağlı. Ulaşmış, bitişmiş, bitişik. İliştirilmiş, eklenmiş. Bağlı.
3 Müterassıd: Dikkatle gözeten, bekleyen, kollayan.
4 Güzeşte: Geçmiş.
5 Müşâteme: Sövüşme, birbirine sövme, atışma.
6 Müşâcere: Kavga etme, çekişme.

kadar askerin ulûfeleri virilmek va'adiyle gavga basdırılmış idi.

Muharrem'in yedinci Cum'a güni asâkir-i merkûme kalkub defterdâr efendinin konağına vardılar ve havlısına dolub içlerinden dört neferi defterdârın odasına duhûl ile va'din encâz ve îfâsını istediler defterdâr efendi yanımda altmış bin guruş toplandı bugün anı alınız ve bâkîsi içün birkaç gün sabr ediniz didikde söz ayağa düşdi artık ulûfelerin te'hîri kâbil degildir bugün tesviyye olunmalıdır dimeleriyle defterdâr efendi Hüsrev Paşa'ya teskire yazub anın yanındaki hazîneden bir mikdâr akçe irsâlini istid'â itdikde paşa bir akçe virmem ve bir şey virilmesime ruhsatım dahi yokdur ya bu beldeden çıkub gitsünler yâhûd cümlesini katl iderim deyü haber göndermekle defterdâr efendi konak askerle doldı bir çâresine bakınız deyü tekrâr bir adamıyla paşaya haber gönderdi bunun üzerine Hüsrev Paşa redd-i cevâb dahi itmeksizin hemân defterdâr konağına top atdırmağa başladı ve herkes dükkânlarını kapayub ve silâhlanub mahalle şeyhleriyle berâber paşanın yanına gitsünler deyü dellâllar nidâ itdirdi.

Şu hâlde ihtilâl zuhûra gelmiş ve zaht u rabt-ı memleket halel-pezîr olmuş dimek oldığından askerî tâ'ifesi yağmâ-gerlige kalkışur ve belki hânelere duhûl iderler deyü ahâlî-i belde havf-ı vahşiyyete dûçâr oldılar ve mahallâtı muhâfaza içün taraf taraf metrisler inşâsına başladılar ve yeniçeri ağası ve sâ'ir ocaklu ve ihtiyârlar Hüsrev Paşa'nın yanına gidüb efendim böyle bir hâl-i ihtilâlde her şeyden evvel kal'anın muhâfazasına ihtimâm olunmalıdır dimeleriyle paşa kal'ada hazînedâr var ben ana kal'anın muhâfazasını ve kapularının kapatdırılmasını tenbîh itdim didikde her kapunın hâricine birer mikdâr yeniçeri dahi koymalıyız dimeleri üzerine orası sizin üzerinize lâzım degil siz benim askerimi tefrîk itmek istiyorsunız varınız ahâlîyi silâhlandırub buraya getüriniz ve hemân benim emrim üzre hareket idiniz deyü savmış idi.

Hâlbuki Hüsrev Paşa'nın hazînedârı fi'l-vâki' kal'ada idi. Lâkin yanında bir mikdâr Arnavud vesâ'ir başıbozuk takımı var idi paşa ise gafletinden nâşî yalnız (**s.218**) hazînedârının kal'ada bulunmasıyla muhâfazasından emîn ve mutma'în[1] oluh fârigu'l-bâl[2] olarak Elfî Mehmed Beg konağında oturmakda idi.

Bu esnâda Arnavud Tâhir Paşa tecessüskârâne oraya geldikde Hüsrev Paşa kendüsini yanına çıkarmayub varsun konağında kapanub otursun ve bir işe karışmasun deyü def' eyledi. Öl gün ahşama kadar defterdâr konağı üzerine top atılub konağın ahşâb mahalleri âteş alarak yanmağa başlamağla defterdâr efendi mahzene inüb tahaffuz eylemiş ve nerdibânlar altında gicelemiş idi. Arnavudlar dahi kimi defterdâr konağında ve kimi Mehmed Alî'nin konağında ve kimi Özbek Câmi'i'nde ve sâ'ir kâr-gîr mahallerde teterrüs[3] ve tahaffuz itmişler idi.

Ferdâsı Hüsrev Paşa askerini Nizâm-ı Cedîd usûli üzre tabur tabur idüb işbu başıbozuklar üzerine hücûm itdirdikde Arnavudlar defterdârı ve evrâk ve defâtiri alub Tâhir Paşa konağına getürdiler ve o cihetde münhezim oldılar ise de Câmi'-i Özbek cihetinde teterrüs ile müdâfa'a kaydına düşdükleri hengâmda paşa askeri defterdâr konağına vardıkları gibi yağmâya konılub nizâm ve râbıtalarını fesh itmeleriyle kendü kendülerini bozdılar başıbozuklar ise anların böyle yağmâ-gerlikle tefrika hâline düşdüklerini göricek fırsatı

1 Mutma'în: İnanmış, gönlü kanmış, emin olan.
2 Fârigu'l-bâl: Kalbi keder ve hazandan azade ve asude olan.
3 Teterrüs: Kalkanla siper yapmak.

ganîmet bilüb hemân dönüb üzerlerine bir şiddetlü hücûm ile cümlesini târ-mâr itdiler.

Hüsrev Paşa cerî ve cezbezeli bir zât ise de henüz germ ve serd rûzgârı geregi gibi tecrübe itmemiş oldığından tertîb itdigi bir mikdâr Nizâm-ı Cedîd askerine güvenüb ve ta'lîm günlerinde anların harekât-ı muntazamasına bakarak Mısır'da gördügi Fransız taburları gibi muntazam oldı sanub bu kuvvet ile başıbozuk askerinin harcını kat' iderek Mısır'dan çıkarmak dâ'iyyesine düşdi hâlbuki anın tertîb itdigi asâkir-i mu'alleme hâm olub intizâm-ı askerden matlûb olan inzibât henüz anlarda husûle gelmemiş idi. Binâ'en-aleyh bâdî-i emrde başıbozuklara galebe itmiş iken defterdâr konağına vardıkları gibi yağmâcılığa koyılarak fesh-i nizâm itmeleri üzerine başıbozuklar dönüb hücûmda anları perîşân itdiler.

Bu esnâda Tâhir Paşa meydana çıkub usât ile birleşdikde ihtilâl bir mertebe daha kuvvet buldı. Ve birkaç günden berü Tâhir Paşa'nın hemşire-zâdesi keyifsizlik bahânesiyle kal'ada bulunub yanında biraz Arnavud askeri dahi var idi o mülâbese ile bu kerre Arnavudların bir takımı kal'aya çıkub oradaki hemşehrîleriyle birleşerek kuvvet buldukları gibi hazînedârdan kal'anın anahdarlarını alub Tâhir Paşa'ya kapuları açmışlar ve hazînedârı habs itmişler. Ve kal'adan top humbara ve cebehâne alub Özbekiyye'deki cem'iyyetgâhlarına getürmüşler.

(**s.219**) Hüsrev Paşa bu vukû'âtdan bî-haber oldığı hâlde konağına gülle gelmege başlayıncak bu ne dimekle kal'anın Arnavudlar eline geçdigi ihbâr olundığı gibi aklı başından gidüb ne yapacağını şaşırdı Tâhir Paşa ise kal'adan inüb yanında bir dellâl ile halka amân ve itminân[1] virerek dükkânlarınızı açınız ahz ve i'tânızla meşgûl olunuz size bir zarar yokdur deyü nidâ itdirerek şehri yarub geçmiş ve hemân âdet-i müstemiresi[2] oldığı üzre türbelere ve meşâyih ve mecâzibe varub ziyâret ile imdâd-ı ruhâniyyelerini taleb eylemişdir.

Bunun üzerine ahâlî bî-taraf durdı ve birinin hakkında askerî cânibinden ta'arruz vukû' bulmadı ve askerî tâ'ifesi tüccâr ve esnâfdan ne alsalar tamâmıyla akçesini virüb aslâ gadr ve ezâ itmediklerinden ahâlî öyle vahşî askerden böyle hilâf-ı me'mûl bir mu'âmele-i âdilâne gördükleri gibi memnûn ve tamâmıyla emîn ve mutma'in olmalarıyla askerin me'kûlât ve sâ'irece her istedigi ayağına gelür oldığından bir şeyden dolayı sıkıntı çekmezlerdi ve ahâlîden ba'zıları bunların cem'iyyetleri içinden mürûr itdiklerinde lütufla mu'âmele iderek bizim birbirimizle nizâ'ımız var siz ra'iyyesiniz bizim sizinle bir alâkamız yokdur dirler idi ve Tâhir Paşa'nın kârı ancak ber-minvâl-i sâbık tavr-ı meczûbâne ile memleketi dolaşub dükkânlarınızı açınız ve gördigi fellâhlara zahîre getüriniz alış viriş idiniz dimek ve meşâyih ve mecâzibin himmetlerini niyâz itmek husûslarından ibâret olarak ipin ucı Mehmed Alî'nin elinde olub bu manevraları hep o çeviriyordı ve (taş yerinde ağır olur) kâ'idesine ri'âyetle makâmında sâbit-kadem olub fakat ahâlîden kendüsüne mürâca'at idenlerin derhâl yanlarına âdemler terfîk ile ve suver-i sâ'ire ile müşkillerini hall idiviridi. Binâ'en-aleyh âmmenin kulûbı anın tarafına meyl itmege başlamış idi.

İşte bu sûretle ahâlî kendü işleriyle meşgûl oldukları hâlde Cum'airtesi güni ferikayn miyânelerinde muhârebe mümted ve Pâzâr gicesi daha müşted oldı.

Ferdâsı ya'nî Muharrem'in dokuzuncı Pâzâr güni Arnavudlar Mısır'ın ekserî mevâki'ni ve Bulak kasabasını zabt itdiler ve Nîl'deki kabtan kalyonuna girüb Enbâbe

1 İtminân: Emîn olma, birine inanma, güvenme.
2 Müstemir: İstimrar eden, bir düziye uzayıp giden. Sürekli, devamlı; bir düziye, dâima.

yakasına geçdiler ve ne kadar mîrî zahâ'iri var ise ele geçürdiler ve bir fırkası Kasr-ı Aynî'ye gidüb Hüsrev Paşa'nın oradaki kölelerini ahz ve girift ve Özbekiyye'de paşaya müte'allik olan ba'zı zevâtın hânelerini gâret eylediler bunun üzerine ol civârdaki ahâlî kimi Tâhir Paşa'ya ve kimi Mehmed Alî'ye mürâca'at iderek yanlarına asker alub emvâl ve eşyâlerını ma'rekeden[1] (**s.220**) ba'id mahallere nakl iderlerdi. Hüsrev Paşa ise her tarafdan mahsûr olmağla ol gice ekmek bulamayub peksimat ile geçinmiş idi.

İşbu Pâzâr güni Arnavudlar yağlı paçavra ile konağında bir mahalli tutuşdırdılar ve li-ecli'l-itfâ su getürecek sakâ bulunamadığından konağın sâcir taraflarına dahi âteş sirâyet itmekle Paşa alt kata inüb tahaffuz eylemiş ise de artık pây-dâr olamayacağım cezm eylediginden hemân vakt-i asrdan evvelce delîl ve havâre süvârileriyle haremlerini Cezîre-i Bedrân cihetine çıkarub arkalarından kendüsi dahi bâkî kapusı halkı ve köleleriyle çıkarak firâr eyledi.

Paşa'nın firârı şâyi' oldığı gibi Arnavudlar konağına girüb âteş-i harîk göklere doğrı çıkmakda oldığı hâlde anlar dahi nehb ü gârât ile meşgûl oldılar ve bir fırkası Hüsrev Paşa'nın ta'kîbine segirtdiklerinde paşa iki def'a dönüb anları bozdı ve ellerinden kurtularak gice Kalyub'a ve oradan Vecde'ye varub haremini ve ahmâl ve eskâlini gemilere irkâb ile Benha tarafına gitdi ve anın firârından sonra Mısır'da dellâllar nidâ itdirilerek halka emniyyet ve itminân virildi.

Hüsrev Paşa'nın vâlîliği müddeti bir sene üç ay ve yirmi bir gün oldı Cebertî târîhinde dir ki idâresi fenâ ve mâ'il-i sefk-i dimâ[2] bir vezîr-i seyyi'ü't-tedbîr idi ve evâhir-i müddetinde kendüsüne gurûr gelüb ve sû'-i karîne mübtelâ olub mezâlim ve ta'addiyyâta ibtidâr[3] itmiş idi hele makhûren[4] Mısır'dan çıkdı ve zulmünden ibâdullâh kurtuldı. (Ve'l-uhdetü ale'r-râvî.)

Ber-vech-i meşrûh Hüsrev Paşa'nın firârında harîk âlev-gîr olmakda idügünden Arnavudlar segirdüb âteşden kurtarabildikleri emvâl ve eşyâyı yağmâ ile meşgûl oldukları esnâda harîk dahi tamâm hükmüni icrâ iderek bunca ebniyye-i azîme ve kusûr-ı âliyye kâffeten[5] muhterik oldı. Bu konağın mahalli fi'l-asl seyr ve tenezzüh[6] yeri olub bir kasr ve etrâfında kahveler ve sâ'ir dükkânlar var idi bin iki yüz on bir senesinde Elfî Mehmed Beg anı iştirâ ve esâsından hedm ile gâyet cesîm ve mükellef bir konak inşâ eyledi ve henüz itmâm itmiş iken Ponaparte Mısır'a gelüb burada ikâmet iderek o dahi biraz ilâveler yapdırdı ba'dehu Kleber ve Abdullâh Meno haylî tevsî' ve mahv ve isbât ile tarz-ı Frengâne üzre i'mâr ve inşââtden hâli olmadılar mu'ahharen Hüsrev Paşa Mısır'a geldikde o dahi burada ikâmet ile bir mertebe daha ta'mîr ve ıslâhına bezl-i himmet eyledi garibdirki Kleber'in zamânında Fransızlar bu konakda tahaffuz itmeleriyle ahâlî ve asâkir-i Osmâniyye otuz altı gün bu konağı hasr ve tazyîk idüb (**s.221**) bir taşı yerinden oynamamış iken bu kerre Arnavudların yağlı paçavralarıyla tutuşub bir gicenin içinde mahv ve telef oldı kezâlik defterdâr konağı ki Rıdvân Kethüdâ konağıdır o dahi gâyet mükellef ve musanna' bir sarây-ı cesîm iken yanub

1 Ma'reke: Savaş meydanı.
2 Sefk-i dimâ: Kan dökme, kan dökücülük.
3 İbtidâr: Bir işe sür'atle, çabuklukla başlama.
4 Makhûren: Kahrolarak, bozguna uğratılmış olarak, Allah'ın gazabına uğrayarak.
5 Kâffeten: Bütün olarak, cümleten.
6 Tenezzüh: Seyir ve gezinti.

dîvârlarından başka eser kalmadı.

Muharrem'in üçünci Pâzârirtesi güni askerî tâ'ifesi ferd-i aferîdeye ezâ itmesün ve her kime askerîden ednâ mertebe cefâ irişür ise mahallesindeki karagol zâbitine şikâyet ile hasmını Tâhir Paşa konağına ihzâr eylesün deyü dellâllar nidâ itdirildi ve on dördünci Cum'a güni meşâyih ve kadı-i belde Tâhir Paşa'nın yanına giderek akd-i dîvân olundukda vâlinin emri yâhûd dîger vâlî gelinceye dek Tâhir Paşa'nın kâ'immakâmlığı bi't-tensîb kadı efendi bir kürk getürüb Tâhir Paşa'ya ilbâs eyledi ve arz ve mahzar ile vâki'-i hâli Dersa'âdet'e arz eylediler.

Bu vechile Tâhir Paşa kâ'immakâmlıkda karâr kıldıkda Hüsrev Paşa tarafdârı add olunanlardan ba'zıları habs olundı fakat meşâyihin şefâ'atleriyle kendülerinden birer mikdâr cerîme alanırak sebîlleri tahliyye kılındı.

Ve Mısır'dan matrûden cânib-i Asuvan'da mukîm olan ümerâ-yı Mısriyye güyâ ki perde arkasından bu vukû'âtı temâşâ[1] idiyorlar imiş ki Tâhir Paşa'mn ber-vech-i sâbık kâ'immakâmlık kürki giydigi gün taraflarından vârid olan tahrîrâtda mukaddemâ (etî'ullâhe ve etî'u'r-rasûle ve uli'l-emri ıninkum)[2] âyet-i kerîmesiyle istidlâl iderek bizi Devlet-i Aliyye'ye muhâlefetden tahzîr ve ihâfe itmiş idiniz lâkin bu günlerin altından hurûcumızı emr ve kendü kendümüzi tehlikeye ilkâ itmek vâcib oldığına dâ'ir birer âyet zikr itmediniz Hüsrev Paşa ise bizleri kutr-i Mısır'dan ihrâc eylemek emrinde musırr[3] oldı hâlbuki felek döner ve Cenâb-ı Hakk leyl ve nehârı taklîb eyler) deyü münderic olmağla huzzâr ta'accüb itdi ve Tâhir Paşa anlara yazdığı cevâbnâmede vâki'-i hâli iş'âr ve şâyedki mu'âvenete ihtiyâc mess eyler deyü Mısır'a karîb ınahalle gelmelerini ihtâr eyledi ve çend rûz sonra Kölemenler Mısır'a doğrı azîmet eyledigi haber almdı.

Ve Hüsrev Paşa Mısır'dan ber-vech-i meşrûh hurûc ile Mansûre'ye vardıkda ahâlîsi üzerine doksan bin riyâl ferde ya'nî virgü tevzî' ve civârmda kâ'in karyelerden dahi muktedir oldığı kadar akçe tahsîl eyledigi istimâ' olunmağla Tâhir Paşa'nın birâderi Hasan Beg bir fırka-i askeriyye ile Muharrem'in yirmi altısında ol tarafa gönderilmesi üzerine Hüsrev Paşa ol tarafdan hareket ile varub Dimyât'ı zabt iderek orada temekkün ve tahaffüz eylemişdir. Mukaddemâ cânib-i Hicâz'a gitmek üzre cebehâne ile Mısır'a bir mikdâr yeniçeri askeri (**s.222**) gelüb Câmi'-i Zâhir'de ikâmet ve iskân olunmuşlar idi Hüsrev Paşa anları techîz ile cânib-i Hicâz'a i'zâm itmek üzre iken bâlâda meşrûh olan vukû'at üzerine bulundukları hâl üzre kaldılar. Tâhir Paşa tagallüb idüb de Arnavudlar yüze çıkdıklarında yeniçerilere çeşm-i hakâret ile nazar ider oldılar yeniçeriler ise kendülerini devletin eli ve ayağı mesâbesinde bilüb o misillü hâytalara aylıklı hidmet-kâr nazarıyla bakdıklarından yeniçeri takımıyla Rûmili askerleri beyninde bir adâvet peydâ olmuş idi Tâhir Paşa ba'zı nâsı musâdere ve tahsîl-i emvâl-i mîriyyeye i'tinâ iderek cem' eyledigi mebâliği hep kendü askerinin güzeşte ma'âşlarına mahsûben sarf ve i'tâ ider ve yeniçeriler ulûfelerini istedikce (ben kendü vâlîligim zamânından sonrasını bilürim daha evveline karışmam ve eger sizin güzeşte ulûfeleriniz var ise varınız Hüsrev Paşa'dan isteyiniz) deyü cevâb virir idi yeniçeriler bu

1 Temâşâ: Bakıp seyretme, gezme.
2 "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." Nisâ sûresi 59. âyetten bir kısım.
3 Musırr: Israr eden, direnen, ayak direyen.

mu'âmeleden dahi dil-gîr olarak ol esnâda cânib-i Hicâz'a gitmek üzre Mısır'a gelmiş olan Medîne-i Münevvere Muhâfızı Vezîr Ahmed Paşa ile hafî müzâkereden sonra Safer'in dördünci Çehârşenbe güni iki yüz elli nefer mikdârı oldukları hâlde Câmi'-i Zâhir'den müsellahan[1] hareket ile Tâhir Paşa'nın konağına gelüb ulûfe istediklerinden kemâ-fi's-sâbık benim size bir verecegim yokdur cevâbım virmesi üzerine mutâlebede ısrâr itmeleriyle Tâhir Paşa bunları seb ve tekdîr idicek içlerinden birisi segirdüb Tâhir Paşa'nın başını bedeninden tefrîk ile pencereden dışaruya atmış ve dîgerleri dahi Tâhir Paşa'nın etbâ'ı üzerine hücûm ile bir haylîsini i'dâm itmiş olduklarından iki asker miyânında zuhûra gelan ceng ve cidâlden dolayı ahâlî ürkmekle dükkânlarını kapayub hânelerine kapandılar müte'âkiben Ahmed Paşa nâmına olarak emn ü amân ile nidâ itdiler ba'dehu Arnavudlar bütün memleketden tard ve ihrâc olunmak üzre yerlü yeniçeriler ve sâ'ir ile Ahmed Paşa yanına tecemmu' itsün deyü dellâllar nidâ itmekle halk mahall-be-mahall tecemmu' iderek takım takım yüridiler Arnavudlar dahi Özbekiyye tarafında ve kendü konaklarında toplandılar.

Ve bu esnâda yeniçeriler ile Arnavudlar yek-dîgeri tutdığı gibi i'dâm ve Tâhir Paşa konağında harîk devâm eylerdi ve Tâhir Paşa'nın cüssesi bir tarafa atılmış oldığı hâlde kalub ittibâ'ından biri anı ahz ile defnine cesâret idemezdi başını dahi yeniçerilerden ba'zıları bahşiş almak üzre Hüsrev Paşa'ya götürmüşler ise de arkalarından Arnavudlar yetişüb ve anları i'dâm ile başı alub cesediyle berâber defn itdiler.

İşbu Tâhir Paşa fi'l-asl[2] Rûmili'de vâki' Behlişe kazâsından ve Arnavudların Toska kısmından ve Palaslı Mehmed Paşa'nın binbaşılarından olub Vidin seferlerinde anınla berâber (**s.223**) bulunmuş gâyet şecî' bir zât oldığı hâlde Palaslı'dan ayrılub Ziyâ Paşa ile Mısır seferlerinde bulunmuş ve bu cihetle mîr-i mîrân olub Ziyâ Paşa'nın avdetinde Rûmili askeri başbuğluğıyla Mısır'da kalub fakat Arnavud sınıfından olmayan Rûmili askerinin serçeşmesi dahi sâlifü'z-zikr Kavalalı Mehmed Alî Ağa idi.

Cebertî tarihinde dir ki Tâhir Paşa'nın müdet-i galebesi yirmi üç gündür eger daha ziyâde mu'ammer olsaydı hars ve nesli ihlâk eylerdi esmerü'l-levn[3] nahîfü'l-beden[4] ve esvedü'l-lihye[5] olub Arabca şöyle dursu[n] Türkce bile az tekellüm eylerdi ekseriyya tekellümi Arnavud lisânı üzre idi. Dervişlere ve meczûblara mâ'il olub meclisinde garîbü'ş-şekl[6] âdemler bulunurdı ve bu vechile şöhret buldukda bir takım erâzil ve evbâş dahi ana çatmak üzre dürlü dürlü derviş kıyâfetlerine girerek ve ehl-i vecd ve hâl-i tavrında görinerek kelimât-ı sûfîye deyü fenâ fenâ sözler söylemege başlamışlar idi.

Tâhir Paşa'nın ol vechile i'dâmı üzerine Ahmed Paşa vâki'-i hâli Hüsrev Paşa'ya iş'âr ve alâ cenâhü'l-isti'câl Mısır'a gelmesini ihtâr itdikden sonra meşâyihi cem'le varub Mehmed Alî'yi itâ'ate da'vet eylemelerini tenbîh itmekle anlar dahi varub Mehmed Alî'ye bu emri teblîğ itdiklerinde Mehmed Alî (Ahmed Paşa Mısır vâlîsi degildir burada misâfir bir âdemdir anın Mısır'da bir alâkası yokdur ama Tâhir Paşa taraf-ı Devlet-i Aliyye'den

1 Müsellah: Silâhlanmış, silâhlı.
2 Fi'l-asl: Aslında olduğu gibi.
3 Esmerü'l-levn: Esmer yüzlü.
4 Nahîfü'l-beden: Zayıf, cılız bedenli.
5 Esvedü'l-lihye: Siyah sakallı.
6 Garîbü'ş-şekl: Şekli tuhaf, garip şekilli.

Mısır'da muhâfız idi o mülâbese ile biz ana ittibâ' iderek anı kâ'immakâm itmiş idik Ahmed Paşa'da öyle bir mülâbese ve münâsebet yokdur o yeniçeriyi alub hâric-i beldeye çıksun ve anları techîz ile mahall-i me'mûriyyetine gitsün) deyü cevâb virmekle meşâyih bu cevâb ile anın yanından çıkdılar ve yeniçeri takımı kemâ-fi's-sâbık nehb ü gâret ile meşgûl oldılar Arnavudlar dahi ahşama kadar bulundukları yerlerde metris i'mâlinden hâlî olmadılar.

Ferdâsı Ahmed Paşa Defterdâr ile Rûznâmeci Abdullâh Râmiz Efendi'yi ve Paşa Kethüdâsı Yûsuf Ağa'yı ve sâ'ir me'mûrîni yanına topladı Mehmed Alî ile Arnavudlar ise kal'a kendü ellerinde oldığından işlerini tanzîm ile meşgûl oldukları hâlde Mısır'a gelüb girmek üzre olan ümerâ-yı Mısriyye ile muhâbere itmekde idiler ve ol gün Kölemenlerden ba'zıları Mısır'a gelüb zukaklarda gezmege başladılar Mehmed Alî dahi Cize yakasına geçüb ümerâ ile görüşdi ve Kölemenlerin bir haylîsi bir takım Urbân ile berâber Mısır'a girdi.

Ve ol esnâda yeniçerilerin bir fırkası Remile cihetine hareket itdiklerinde kal'adan üzerlerine top atılmağa başladığı gibi ric'ate mecbûr oldılar ve Ahmed Paşa Büyük Alî (**s.224**) Beg'in Dâvudiyye'deki hânesinde sâkin olub anın üzerine dahi toplar atılmağa başladığı gibi yanındaki cem'iyyet birer birer çözüldi ve yerlü yeniçerilerin çoğı dağıldı.

İkindiden evvelce İbrâhîm Beg Ahmed Paşa'ya bir kıt'a tahrîrât gönderüb Tâhir Paşa'mn kâtillerini teslîm itmek ve kendüsi dahi sâ'at on bire dek beldenin hâricine çıkmak husûslarını sûret-i kat'iyyede teklîf eyledi Ahmed Paşa Mısır'dan savuşub gitmekden başka çâre olmadığını cezm ile bu tahrîrâtı getüren âdeme katilleri teslîm itmek kâbil degildir fakat İbrâhîm Beg'e selâm et deve göndersün çıkayım didikde şimdi deve ihzârı kâbil olamaz fakat siz çıkınız develer dahi gice yâhûd sabahleyin gelür ve eşyânız tahmîl ile girüden size yetişdirilür deyüb başka çâre dahi olmadığından Ahmed Paşa vakt-i asrda[1] binüb defterdâr ve kethüdâ ve rûznâmeci andan ayrılarak Mehmed Alî'nin yanına varub ana ilticâ itdiklerinde izhâr-ı beşâşet[2] ile hüsn-i kabûl gösterdi.

Ahmed Paşa ise ağırlığını konağında terk ile hafîf şeyleri etbâ'ı omuzlarına yükletmiş oldığı hâlde pek fenâ ve perîşân sûretde hâric-i Mısır'a çıkdığı gibi Arnavudlar gelüb konağını yağmâ itdiler ve Bâb-ı Fütûh'dan hâric-i şehre çıkdığında Arnavud ve Urbân ve Kölemenlerden birçok halkın kendüsüne göz dikmiş olduklarını göricek ma'iyyetindeki yeniçeriler ile berâber Kal'a-i Zâhir'e girüb kapuları kapatdı Arnavud ve Urbân ve Kölemenlerden mürekkeb bir cem'iyyet dahi anı ihâta iderek etrâfında gicelediler.

Ahşâmdan sonda vâlî-i şurta ya'nî umûr-ı zâbıta müdîri önünde bir dellâl oldığı hâlde derûn-ı Mısır'da gezüb Hâkim-i Vilâyet İbrâhîm Beg ile efendimiz Mehmed Alî'nin tenbîhi üzre cümleye emn ü amân deyü nidâ itdirdi.

Ve ol gün Arnavudlar Paşa Kethüdâsı Yûsuf Ağa'nın konağını nehb ü gâret eylediler ve Yûsuf Ağa defterdâr efendinin konağına gitmekle ferdâsı asker oraya gidüb ikisinin dahi başlarını kat' itdiler müte'âkiben Mehmed Alî gelüb ve yağmâya gelmiş olan halkı dağıdub orasını temhîr[3] itdikden sonra kendü konağına gitdi müteveffâların defnine ruhsat virdi lâkin askerî tâ'ifesi ikisinin dahi başlarını Cize'de bulunan ümerâya getürüb i'âde itmediklerinden

1 Vakt-i asr: İkindi zamanı.
2 Beşâşet: Güler yüzlülük; güler yüz.
3 Temhir: Mühürleme.

başsız olarak defn olundılar.

Kal'a-i Zâhir'de mahsûr olanların hâline gelince ber-vech-i meşrûh bunları Arnavud ve Kölemen ve Urbân asâkiri ihâta eylemiş oldığı hâlde tarafeyn yek-dîgere tüfenk atarak bir iki gün muhârebe mümted olub ancak mahsûrînm me'kûlât ve meşrûbâtı olmadığından (**s.225**) ve Arnavudlar kal'adan top indirüb gülle ile dögmege başladıklarından çâresiz taleb-i re'y ve amân ile kapuları açdılar ve Ahmed Paşa ile bu yeniçerilerin zâbitleri ve Tâhir Paşa'nın kâtilleri olan İsmâ'îl ve Musâ Ağalar birlikde çıkdıklarında Arnavudlar Ahmed Paşa'yı Kasr-ı Aynî'ye gönderdiler ve bu ağaları Cize'ye götürdiler ba'dehu ikisinin dahi Nâsıriyye'de boyunlarını urub başlarını Tâhir Paşa'nın haremine arz ve irâ'e itdikden sonra birâderine takdîm itmek üzre kal'aya çıkardılar ve Kal'a-i Zâhir'de kalan yeniçerilerin silâhlarını ve eşyâlarını aldıkdan sonra Sâlihiyye tarafına tesyâr itdiler yanlarında bâkî şeylerini dahi yolda Urbân almağla bunlar beş yüz kadar yeniçeri oldukları hâlde uryân olarak yola revân olub gitdiler.

İşte bu hilâlde dellâllar İbrâhîm Beg ve Berdîsî Osmân Beg ile Mehmed Alî nâmına olarak halka i'lân-ı emn ü amân itmekde ve yeniçerilere müntemî[1] olan Türkler ale'l-umûm Mısır'dan tard idilmekde ve Kölemenler fevc fevc derûn-ı Mısır'a girmekde idiler.

Safer'in on birinci güni Mehmed Alî ve Rûznâmeci Abdullâh Râmiz Efendi ve İbrâhîm Beg'in Kethüdâsı Rıdvân Beg ber-minvâl-i sâbık katl olunan Defterdâr Mehmed Recâ'î Efendi'nin hânesine gelüb terekesini zabt itdiler üç yüz kîselik nükûdı ve tahmînen bin kîselik mücevherât ve eşyâsı çıkdı.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Recâ'î Efendi'nin terceme-i hâlini beyân siyâkında Vâsıf Efendi dir ki mûnıâ-ileyh Kütahya etrâfında sâkin bir şahs-ı fakîrü'l-hâlik oğlu olub hâl-i sabâvetinde Cerrâhpaşa'da sâkin talebeden birinin hücr-i terbiyyesinde bir mikdâr tahsîl-i ulûm itdikden sonra Süleymân Feyzî Paşa'ya ve ba'dehu Mahmûd Beg'in dâ'iresine intisâb idüb Mahmûd Beg'in vefâtında mektûbî hulefâsı silkine dâhil olarak bir aralık bir hidmet ile Ma'den'e vardığında Yûsuf Ziyâ Paşa'ya dîvân kâtibi olmuş idi. Akçe kazanmak yollarını pek â'lâ bilür çakır pençeli bir zât olub az vakit zarfında haylîce servet peydâ eyledi Ziyâ Paşa sadr-ı â'zam oldukda İstanbul'a gelüb kalyonlar kâtibi ve Mısır seferinin bidâyetinde mektûbîbaşı halîfesi ve Sâdık Efendi'nin vefâtında anın yerine mektûbî-i sadr-ı âlî ve Defterdâr Sa'dullâh Efendi kethüdâ oldukda anın yerine bi'l-fi'l defterdâr oldı Mısır fethinde eline pek çok mâl geçmekle kendüye gurûr geldi ve sû'-i etvârı hasebiyle azl olunarak İstanbul'a avdet eyledi Şerîf Efendi Mısır defterdârlığından isti'fâ ile vezârete tâlib oldukda sâhib-i terceme tekrâr defterdârlık ile Mısır'a i'zâm olundı sa'y-i mûrî kaziyyesine ri'âyeten askerin kat'-i mu'ayyenâtını Hüsrev Paşa'ya (**s.226**) ihtâr idüb o dahi tahfîf-i masârife[2] medâr olur mütâla'âsıyla asâkir-i merkûmenin harclarını kat' itdikde zuhûra gelan ihtilâlin mebâdîsinde[3] Hüsrev Paşa Mısır'dan firâra mecbûr olub sâhib-i terceme Mısır'da kaldı ve nihâyet Arnavudların elinde maktûl oldı. Gâyet cesûr ve zulm ve gadr ile meşhûr mâl cem'inde mahâreti müsellem ve akçeyi yağdan kıl çeker gibi tahsîl ider bir âdem olub üç beş sene zarfında elli bin guruş îrâd peydâ itdikden fazla nakd ve konak ve sâ'ir tuhaf ve

1 Müntemî: Yakınlık ve ilgi peyda eden.
2 Tahfîf-i masârif: Masrafları kısma, masrafları hafifletme.
3 Mebâdî: Evveller, başlangıçlar; prensipler, ilk unsurlar.

tarâ'ifi[1] bin kîselik raddesinde olmağla az vakit içinde bu kadar mâl cem'î ukalâya hayret virdi dimek olayor ki böyle karışık vaktlerde herkes amelinin cezâsını çekiyor ve zamânenin böyle dil-dûz[2] ve ciger-sûz olan vukû'âtı hep insânların sû'-i a'mâlinden neş'et idiyor (innellâha lâ-yugayyeru mâ-bi-kavmin battâ yugayyeru mâ-bi-enfüsihim).[3]

Safer'in on ikinci Pencşenbe güni Berdîsî Osmân Beg İbrâhîm Beg ile Mehmed Alî içün Kasr-ı Aynî'de bir ziyâfet tertîb idüb cem'iyyet dağılacağı vakit Mehmed Alî ile rüfekâsı olan ser-gerdelere bil'atler iksâ ve hediyyeler i'tâ idildi ferdâsı Cum'a güni dahi Tâhir Paşa'nın birâderleri Hasan Beg ve Abdî Beg ile arkadaşları içün dahi bir ziyâfet virdi ve anlarada hil'atler ilbâs ile bediyyeler virildi. Ve kal'a Arnavudların elinde oldığından halka itmînân gelmemekle ümerâ-yı Mısriyye bunun çâresini aramakda idiler Safer'in on beşinci güni Tâhir Paşa birâderi ve anınla berâber olan Arnavud ser-gerdeleri kal'ayı ümerâ-yı Mısriyye'ye teslîm eylediler ve kal'ada yalnız Hüseyin Kapudan ile bir mikdâr Arnavud askeri kaldı.

El-hâsıl hıtta-i Mısriyye yine Kölemenler yedine geçdi ve İbrâhîm Beg kemâ-fi's-sâbık şeyhü'l-beled ve pîşvâ-yı ümerâ-yı Mısriyye[4] oldığı hâlde vâlî kâ'immakâmı oldı fakat mukaddemâ Murâd Beg kendüsüne şerîk-i nüfûz iken bu kerre Murâd Beg'in yerine Berdîsî Osmân Beg geçdi ve bir de bu kerre iş yalnız Kölemenler elinde olmayub anlara karşu bir kuvve-i askeriyye var idi ki beglerin Mısır'a girmesi dahi ber-vech-i meşrûh anların sâyesinde idi bu kuvve-i askeriyye bâlâda iş'âr olundığı üzre mukaddemâ Yûsuf Ziyâ Paşa ve Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa ile Mısır'a giden başıbozuk asâkiridir ki her tarafdan Mısır'a asker gönderildikde bunlar dahi Rûmili'den gönderilmiş idi Rûmili'de hâl-i isyânda bulunan ve dağlu eşkıyâsı dinilan gürûh-ı mütegallibe[5] gibi bunlar dahi her tarafdan toplanmış Osmânlu askeri dimek oldığı hâlde pek çoğı Arnavud bulunub başbuğları olan maktûl Tâhir Paşa dahi Arnavud oldığından her ne olsa meydânda Arnavud ser-gerdeleri görüldiginden (s.227) işbu Rûmili askerine Mısır'da Arnavud nâmı virilüb İstanbulca dahi hakîkat-i hâle ıttılâ' olmadığından bunların cümlesine Arnavud nazarıyla bakılıyordı hâlbuki bunların içinde birçok gayyûr ve cesûr Kırcali ve sâ'ir Rûmili askeri var idi ve bunların başı hep Kavalalı Ser-çeşme Mehmed Alî Ağa'ya bağlu idi ale'l-husûs Kırcali askeri anın hemşehrisi ve has yoldaşları idi ber-minvâl-i sâbık Tâhir Paşa i'dâm olundukda yerinde birâderi Hasan Beg kalmış ise de tedbîr-i memleketce Mehmed Alî'nin mahâretini görüb hiçbir vaktde anın refâkat ve mu'âvenetinden müfârakat itmemek üzre anınla bese itmiş oldığından bütün Rûmili askerinin idâresi Mehmed Alî elinde kalub kendüsi dahi Ser-çeşme unvânıyla yâd olunmakda ise de hakîkat-i hâlde Tâhir Paşa'nın makâmına kâ'im olarak ma'nâ Mısır'ın muhâfızı o idi.

Bu askerin altmış bin harc aldığı Vâsıf târîhinde mukayyeddir fakat ol vaktin usûlünce ser-gerdelerin aldıkları harc ile neferâtın mevcûdı beyninde küllî tefâvüt[6] oldığından bu

1 Tarâ'if: Nadir ve az bulunur şeyler.
2 Dil-dûz: Kalbe batan, gönül delen.
3 "Muhakkak ki; Allah, onlar nefslerinde olan şeyi (hidayette kalma konusundaki niyetlerini) bozmadıkça, bir kavimde olan şeyi bozmaz."
4 Pîşvâ-yı ümerâ-yı Mısriyye: Mısır'ın ileri gelenleri ve şefleri.
5 Gürûh-ı mütegallibe: Zorba kişiler.
6 Tefâvüt: İki şeyin birbirinden farklı olması; iki şey arasındaki fark.

askerin hakîkaten ne mikdâr oldığı ma'lûm degildir el-hâsıl Mısır'da Mehmed Alî'nin başında müctemi' olan kuvve-i askeriyyenin galebesi ile yeniçerilerin kuvveti kesr olunub hıtta-i Mısriyye işbu Rûmili askeriyle Kölemenlerin dest-i tagallübünde kaldı ve yeniçerilere müntemî[1] olanlar birer birer Mısır'dan tard olunmağla yalnız Rûmili askeri kaldığından Mısır'ın idâresi ma'nâ üç kişinin ya'nî İbrâhîm Beg ve Berdîsî ile Mehmed Alî'nin yedinde idi ve nâsın mübim ve hakka makrûn bir işi zuhûr idüb de Mehmed Alî'ye mürâca'at etse ru'yet idivirdiginden yevmen fe-yevmen[2] şân ve i'tibârı tezâyüd itmekde idi. Mısır'ın emr ve idâresi bu şekle girdikde Dersa'âdet'e takdîm olunan mahzarda Hüsrev Paşa vak'ası ve ba'dehu Ahmed Paşa ile yeniçerilerin ibdâs itdikleri fitne üzerine ahâlî dûçâr-ı ızdırâb olarak eger ümerâ-yı Mısriyye karîb olub da yetişmemiş olsa idiler bütün bütün memleket harâb olacak idi derc ve tastîr olunmuşdır.

Bu esnâda Tâhir Paşa birâderi Hasan Beg Dimyât üzerine gidüb Hüsrev Paşa ile lede'l-muhârebe münhezim ve perîşân oldığı haberi ümerâ-yı Mısriyye'nin infi'âline bâdî oldı ve Berdîsî Osmân Beg Kölemen ve Urbân ve Arnavudlardan küllî asker istishâb ile ol tarafa gitdi Mehmed Alî dahi berâber azîmet itdi.

Akdemce hüccâc-ı Mısır gelüb mahmil-i Mısır derûn-ı şehre alındı ise de emîrü'l-hâc ma'iyyetindeki asker Hüsrev Paşa'ya mensûb oldığından derûn-ı Mısır'a idhâl olunmayub hâricde bırağılmış idi Mısır'dan cem' olunan yeniçeriler bunlarla birleşdirilerek cümlesi (s.228) iki bin beş yüze bâliğ oldukları hâlde Medîne-i Münevvere Muhâfızı Ahmed Paşa bunları istishâb ile evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de Mısır'dan çıkub gitdi.

Bu kere hüccâcın avdetinde Vehhâbîlerin risâleleri ve i'lânnâmeleri Mısır'a vâsıl olub ulemâ-yı Mısır anları mütâla'â itdiklerinde Mısır'da bundan dolayı haylî mübâhasât-ı mezhebiyye vukû'a geldi ve Mısır'da iki fırka peydâ olub biri Vehhâbîlere kâfir ve hâricî deyü hükm itdiler ba'zıları dahi anların safsata ve ibârât-ı mümevvehelerini[3] lâyıkıyla anlamayub İbn-i Teymiyye ve İbn-i Kayyım ve emsâli ulemâ-i sâlifenin akvâli dâ'iresinde i'tibâr iderek tamâm-ı Müslümânlık budur didiler. Müverrih Cebertî dahi Vehhâbîlere mâ'il olan fırkadan oldığı siyâk-ı ifâdesinden müstebân olur. Vehhâbîler ise bâlâda tafsîl olundığı üzre cümleye müşrik nazarıyla bakub bu bâbda pek ziyâde ifrât ile tarîk-i Hakk'dan inhirâf itmişler idi.

Ber-minvâl-i sâbık Vehhâbîlerin Tâ'if'i istîlâ itdikleri haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda Haremeyn'in asker ve zahîre irsâliyle istikmâl-i esbâb-ı muhâfazaları Hüsrev Paşa'ya havâle olunmuş iken Mısır'da ihtilâl vukû'uyla Hüsrev Paşa'nın Dimyât cânibine firâr itdigi haberi vükelâ-yı devlete mucib-i telâş ve hayret oldı ve Hüsrev Paşa'ya Selanik sancağı tevcîh buyurıldı ve Tâhir Paşa'nın kemâ-kân[4] emr-i muhâfazada ber-devâm ve Mısır'a yeni vâlî gidinceye dek ol tarafda bulunan Medîne-i Münevvere Muhâfızı Ahmed Paşa kâ'immakâm olmak husûslarını mutazammın evâmir-i aliyye gönderildi.

Bu evâmirler Mısır'a evâhir-i Safer'de vâsıl olub ol vakit ise Tâhir Paşa ve Ahmed Paşa devirleri geçerek Kölemenler Mısır'a girmiş ve kâ'immakâmlık makâmında İbrâhîm

1 Müntemî: Yakınlık ve ilgi peyda eden.
2 Yevmen fe-yevmen: Günden güne, gittikçe.
3 Mümevveh: Sahte, samimi olmayan, içten değil. Görünüşte haklı olan. Gösterişle alakadar.
4 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.

Beg bulunmuş oldığından evâmir-i mezkûrenin Mısırca hiç hükm ve te'sîri olmamışdır.

Böyle bir muhtell ve müşevveş vakitde Mısır'ın zabt u rabtına muktedir vâlî bulmak müşkil bir mes'ele oldığından ber-vech-i meşrûh Hüsrev Paşa vak'ası zuhûrunda münâsibi taharrî[1] olundığı sırada mîr-i mîrândan Trabluslı Alî Paşa Mısır'a dâ'ir olan ma'lûmât-ı sâbıkasından bahs iderek ve şöyle keserim ve böyle biçerim hazîne-i devlete bu kadar vâridât bulıviririm diyerek eyâlet-i Mısır'a tâlib oldukda çünki ol vakit hazînenin muzâyakası oldığından tezyîd-i vâridât sözine dayanılamayub rütbe-i vezâretle uhdesine Mısır eyâleti tevcîh olundı.

İşbu Trabluslı Alî Paşa dinilan zât ise fi'l-asl Cezâ'ir Beglerbegisi Mehmed Paşa'nın kölesi olub Mehmed Paşa'nın vefâtında yerine dâmâdı geçerek anı ma'rûzât ile İstanbul'a göndermiş idi birâderi Seyyid Alî ol vakit Tersânede mu'teber ve müteneffiz[2] bir zât bulunub anı (**s.229**) Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa'ya tavsiyye itmekle kapudan paşa dahi anı Trablus Beglerbegisi nasb itdirerek ve kendüsüne asker ve gemi virerek Trablus'a göndermiş idi varub Tunus Beglerbegisi Hammûde Paşa'nın birâderi olan Trablus Beglerbegisi ile çend mâh muhârebe ve nihâyetinde galebe iderek beglerbegi Tunus'a firâr itmekle Alî Paşa Trablus'ı zabt itdikde ahâlîsine pek ziyâde zulm ve ta'addî ve envâ' fısk ve fücûra tasaddî itdiginden cümlesi zevâlini temennî itmekde oldukları hâlde Hammûde Paşa birâderi asker cem' iderek Trablus'a avdet ile anı muhâsara ve ahâlî dahi aleyhine kıyâm itmeleri üzerine vücûh-zâdelerden gûyâ rehin sûretiyle iki delikanlı alub bir gemiye râkiben İskenderiyye'ye firâr ve Murâd Beg'e ilticâ idüb o dahi kendüsüne müstakillen konak i'tâ ile ikrâm eylemiş idi. İki yüz yedi senesinde hacca gidüb Mekke-i Mükerreme'de dahi mezkûr iki delikanlu ile fısk ve fücûra dalmış oldığından Trablus hüccâcı gelüb anı bu hâlde gördükleri gibi vukû'-ı hâli emîrü'l-hâc paşaya inhâ ile elinden ol çocukları almışlar ve yüzine tükürüb sakalını yolmuşlar bunun üzerine Alî Paşa bahren Süveyş'e çıkub yine Murâd Beg'in himâyesine dehâlet itmiş ve ba'debu Fransızlar Mısır'a geldikde Murâd Beg ile berâber muhârebelerde bulunub bir aralık oradan firâr ile Serdâr-ı Ekrem Ziyâ Paşa ordusuna gitmiş idi Ordu-yı Hümâyûnun bâlâda beyân olundığı üzre münhezimen ric'atinde Ziyâ Paşa kendüsüni tahrîrât ile Dersa'âdet'e göndermiş ve ol vaktden berü Dersa'âdet'de kalmış idi.

Arabistân taraflarıuda bu vechile sû'-i şöhret kazanmış ve müddet-i medîde Murâd Beg'in dâ'iresinde sürünmüş olan bir şahsın böyle vaktde Mısır vâlîsi nasb olunması hiç münâsib degil idi ve kendüsi dahi buna tâlib olmamalıydı fakat Kölemenlerin henüz Mısır'a girmiş oldukları İstanbulca ma'lûm olmayub hâlâ Mısır'da Osmânlu askerinin nüfûzı câri zann itdiginden devletin kuvveti sâyesinde Mısır'da yerleşebilürüm deyü zan idiyordı.

Bu esnâda ise ber-minvâl-i meşrûh Mısır yine Kölemenler eline geçmiş ve sunûf-ı askeriyye Mısır'dan çıkarılarak yalnız Rûmili askeri kalub anlar dahi Kölemenler ile birleşmiş idi ve anların ser-çeşmesi olan Mehmed Alî'nin tâ'ir-i fikri[3] pek yükseklerde uçub sayd-ı emel içün kurdığı tuzaklara kapılub tutulmamak pek müşkil idi. Ne hâl ise Alî Paşa bahren Mısır'a gitmek üzre hâzırlanmakda oldığı esnâda ber-vech-i meşrûh Vehhâbîlerin

1 Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma; aratma.
2 Müteneffiz: Nüfuz sahibi, sözü geçer olan. İtibarı cari hulunan.
3 Tâ'ir-i fikr: Uçuk, uçucu, yüksek fikirler.

Mekke-i Mükerreme'ye girüb ne vechile hetk-i hürmet[1] itdikleri hakkında Şerîf-i Mekke ile Cidde Vâlîsi Şerîf Paşa'nın tahrîrâtı ve bu tâ'ife-i şekâvet-pîşenin[2] (**s.230**) mezheb ve merâmları ne oldığına dâ'ir Âdem Efendi'nin ma'rûzâtı Dersa'âdet'e vâsıl oldukda devletin bir mertebe daha te'essür ve infi'âline bâdî oldı. Ve artık Vehhâbî mes'elesinin tasvîrinde kazasker efendilerin dahi bahs ve tereddüdi kalmadı.

Sultân Selîm Han Hazretleri ise Vehhâbîlerin Mekke-i Mükerreme'yi istîlâ itdiklerinden nâşî pek ziyâde müte'ellim oldığından her nasıl olur ise olsun bâri Medîne-i Münevvere'nin esbâb-ı muhâfazası ikmâl olunsun ve bu Vehhâbî gâ'ilesine bir çâre bulunsun deyü kat'iyyen emr ü fermân itmekle Safer'in yirmi dokuzuncı Pâzâr güni Şeyhü'l-islâm konağında akd-i meclis-i meşveret olundukda Arabistân'ın ahvâlî meydâna konılub herkes re'yini beyân eylesün dinildi.

Sudûr-ı izâmdan Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin sadr-ı â'zama hitâben (Cezzâr Ahmed Paşa her ne kadar sizi gücendirdi ise de berâ-yı maslahat taltîf ve Medîne-i Münevvere'ye zahîre ve sâ'ire ile imdâd eylemesi bâ-hatt-ı hümâyûn tarafına emr ve iş'âr ile teşrîf olunsa şâyed ki insâf idüb de mukaddemâ i'tilâf üzre oldığı meşâyih-i Urbân[3] vâsıtasıyla Medîne-i Münevvere'ye bir mikdâr zahîre idhâl eyleye) dimesine cevâben kethüdâ beg bu tedbîrin icrâ olunmuş oldığını söyledikde huzzârdan ba'zıları (Cezzâr Paşa cibilletindeki merkûz olan televvüni[4] terk ile sahîhen imdâd kaydına düşer ise maslahatı ber-vech-i suhûlet rû'yet ider) didigi akabinde sudûrdan İshak Efendi-zâde Ahmed Muhtâr Efendi sadr-ı â'zama teveccüh iderek (cenâb-ı devletinizin her vaz' ve tavrı nezd-i şâhâhede makbûl olub istiklâl-i tâma mazhar oldığınız hâlde bilâ-müşâreket umûr-ı devlet ahsen vechile rû'yet olunacağından başka şevketlü efendimiz ba'zan Hırka-i Şerîfe odasında tazarru' ve niyâz buyursalar süverî ve ma'nevî tedbîr husûlüyle mevâdd-ı devlet kesb-i suhûlet[5] idecegi zâhirdir) diyicek Sadr-ı â'zam dahi (taraf-ı hümâyûndan bu abd-i âcize virilen istiklâl ber-vech-i kemâl olub şimdiye dek ma'rûzâtımın cümlesi müsâ'ade-i seniyyeye makrûn oldığından gayrı Hırka-i Şerîfe Odasında ve sâ'ir emâkin-i müteberrikede Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve niyâzda dakîka fevt itmiyorlar) deyü Muhtâr Efendi'ye cevâb virdikden sonra tiz elden Medîne-i Münevvere'ye i'âne lakırdısı tekrâr olundukda sudûr-ı izâmdan Emîn Paşa-zâde Mehmed Emîn Begefendi (Medîne-i Münevvere'ye i'ânet ve Mekke-i Mükerreme'ye sevk-i asker ile Vehhâbîlerin def'ine himmet ancak Mısır-ı Kâhire tarafından olabilür vâlî-i cedîdin ucâleten gönderilmesi lâzime-i hâlden görinür) dimekle Sadr-ı â'zam (Mısır vâlîsi hâzır ve müheyyâdır bir iki gün zarfında sefîneye râkiben gitmek üzredir fakat Hüsrev Paşa'nın (**s.231**) Mısır'dan çıkmamak niyyetinde oldığını ba'zılar rivâyet idiyor bu sûretde ise işler bütün bütün ber-akis olur) dimesi üzerine Tersâne Emîni Reşîd Mustafâ Efendi (Hüsrev Paşa Mısır'dan çıkmaz deyü beyne'n-nâs şâyi' olmuş ise de kable'l-azl o tarafda olan mu'ârızlarının ibrâmıyla çıkmadan imtinâ' üzre olub yohsa Mısır'dan azl ile âhar mansıba nakl olundığı ma'lûmı olıcak emre imtisâl itmesi ağleb-i ihtimâldir) didi ve

1 Hetk-i hürmet: Saygının ortadan kalkması. Şer'an haram olanın bozulması.
2 Şekâvet-pîşe: Eşkıyalığa alışmış.
3 Meşâyih-i Urbân: Çöl Araplarının şeyhleri, aşiretlerin şeyhleri, bedevilerin şeyhleri.
4 Televvün: Renkten renge girme, döneklik, kararsızlık.
5 Kesb-i suhûlet: Kolaylaştırma.

eger Hüsrev Paşa Mısır'dan çıkmaz ise bu mesâlih-i mühimme mu'attal olarak devlete azîm rahne virmiş olacağını herkes i'tirâf itdi ba'dehu Reşîd Mustafâ Efendi (Mısır'a akçe irsâl olunub da bir mikdâr zahîre iştirâ ve Süveyş'den Yenbû' iskelesine ve andan Medîne'ye îsâl olunmak mümkündür) didikde Sadr-ı â'zamın (Mısır'da olan Arnavudlar hâzır nakdi göricek tagallüben ahz ile iddi'â itdikleri şehriyyelerine mahsûb iderler hem akçe telef olur ve hemde iş te'ehhür eyler) dimesine mukâbeleten Reşîd Mustafâ Efendi (Devlet-i Aliyye'nin bu kadar akçesi telef olub gidiyor ihtimâlki zahîre maslahatı husûle gele gelmez ise varsun bu akçede zâyi' olsun) dirken huzzârdan birinin (farz idelim ki zahîre iştirâ ile Yenbû' iskelesine îsâl olundı Yenbû' ile Medîne-i Münevvere'nin mâbeyni hasm tarafından kat' olunur yâhûd Yenbû' istîlâ olunmuş bulunur ise zahîre irsâlinin ne fâ'idesi var) dimesine cevâben (Mısır tarafından üç beş yüz âdem tahrîr ile zahîreyi muhâfaza iderek Medîne'ye irişdirmek mümkündür) dinildikde dahi (Süveyş'in mevsimi geçdi şimdi bu kadar zahîreyi ve o kadar âdemi istî'âb[6] idecek kadar gemi bulmak kâbil olamaz yine Şâm tarafından akçe kuvvetiyle zahîre îsâlinin çâresi bulunsa münâsib olur) dimilmesi üzerine sudûrdan Bekir Efendi-zâde (Mısır olmaz Şâm olur) diyicek ba'zılar (zahîre nakli be-her hâl hayvânâta muhtâcdır Şâm'dan Medîne-i Münevvere mesâfe-i ba'ide olmağla mahmûl[7] ancak hâmilin gıdâsı olacağı zâhir ise de şâyed bir mikdâr zahîre istihlâs ve îsâli kâbil ola) diyerek saded-i âhara atf-ı kelâm ile Vehhâbîlerin her tarafdan tazyîk olunmaları bahsi der-miyân olundukda Şeyhü'l-islâm Efendi ol havâlî ahvâline vâkıf olanlardan ba'zılarına hitâben Vehhâbîler ne vechile tazyîk olunabilür dimekle Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa ikdâr[8] olundığı hâlde Vehhâbîleri küllî işgâl ider dinilmesi üzerine Sadr-ı â'zam (Bağdâd vâlîsi mu'ârızlarını girüde bırağub da hıtta-i Irâk'ın hâricine çıkabilür mi) diyicek (Bağdâd vâlîsine zâhirde bir mu'ârız-ı mezâhim[9] kalmadı Vehhâbîlerin te'dîbi İrânîlerin ecl-i metâlibi oldığından o tarafdan dahi vesvese olunmaz ve merhûm Süleymân Paşa Der'iyye üzerine hareket itmek (**s.232**) niyyetiyle üç beş bin kadar kırba yapdırmış ve pek çok deve ve ester iştirâ itmiş idi vefâtından sonra bunların bir mikdârı telef olduysada bâkîsi mevcûd olmak gerekdir Alî Paşa ikdâr ve teşvîk olunsa diyâr-ı Necid'in pek çok mahallerini târâc ve hasmı haylîden haylî işgâl ve iz'âc ider) dinildikde bu tedbîr huzzâr tarafından tasvîb ve tahsîn olundığı sırada yine sudûrdan İshak Efendi-zâde Atâullâh Efendi (Kerbelâ vak'asmdan dolayı İrânîler Vehhâbîlerin hasm-ı cânı ve düşman-ı bî-amânı olub cihet ve hiddet-i İslâmiyye mülâbesesiyle anlar dahi bir tarafdan Vehhâbîler üzerine teslît ile iğrâ[10] olunsalar ne zarar var) diyicek hizâsında bulunanlardan ba'zıları (İrân halkının diyâr-ı Necid'e vusûlleri hâk-i pâk-i Bağdâd'dan ubûra mevkûfdur hudûdı tecâvüzleri ise mahall-i hatar ve Basra vak'ası misillü bir gâ'ile hudûsı mukarrerdir) deyü cevâb virmekle Atâullâh Efendi (yâ orası ma'lûmum degil idi) deyüb sesini kesdi.

Bu minvâl üzre vâfir bahisler güzerân itdikden sonra Sadr-ı â'zam (münâsib görilür ise bir tedbîr ideyim Bağdâd vâlîsi münferiden bu işe mübâşeret itmez Şâm vâlîsi ol havâlîde sâhib-i nüfûz ve i'tibâr ve hânedân-ı kadîmden olmak hasebiyle beyne'l-aşâ'ir[11] sâhib-i vak'

6 İstî'âb: İçine alma, içine sığma, tutma, kaplama.
7 Mahmul: Hami olunmuş, yüklenmiş. Bir şey üzerine kurulmuş.
8 İkdâr: Kudret verme, kudretlendirme, gücünü arttırma.
9 Mezâhim: Zahmetler. Sıkıntılar. Belalar.
10 İğrâ: Rağbetlendirme, hırsını uyandırma. Teşvîketme, azdırma, kışkırtma.
11 Beyne'l-aşâ'ir: Aşiretler arasında.

ve iştihâr olub o dahi ser'askerlik ile me'mûr idilse ve mukaddemâ Bağdâd vâlîsine yazılan evâmiri mü'ekkid olarak tekrâr me'mûriyyet virilüb ve sek'askerlik unvânıyla kadri terfî' idilüb de yek-dîgeriyle muhâbere iderek birer tarafdan hasmı tazyîk itseler münâsib olur mı) didikde cümle huzzâr tarafından sadr-ı â'zamın bu tedbîri tasvîb olunarak meclise hitâm virilmişdir.

İşte ol vakit Devlet-i Aliyye'nin merkez ve merci'-i mesâlih-i mühimmesi olan meclis-i meşveret budur bunda der-miyân olunan re'y ve tedbîrlerin hal-i müşkilât-ı asra kâfil ve kâfî olmayacağı vükelâ-yı asrın dahi ma'lûmı idi ne çâre ki iş kesb-i nezâket eylemiş ve her ne tedbîr olunsa tahtında birçok mahâzîr[1] müstetir bulunmuş oldığından vükelâ dahi kendülerini mes'ûliyyetden tahlîs içün bu hey'ete mürâca'ata mecbûr idiler.

Ber-minvâl-i sâbık Vehhâbîlerin Mekke-i Mükerreme'ye dâhil oldukları ve Medîne-i Münevvere'yi tazyîk eyledikleri haber-i te'essüf-eserlerinin Dersa'âdetce ne mertebe mûcib-i elem ve keder oldığı Re'îsü'l-küttâb Efendi'nin sudûrdan İsmet Begefendi ile vâki' muhâberesinden güzelce münfehim olacağından iki kıt'a muhâbere tezkireleri zîrde (19) rakamıyla îrâd olunur.

Ber-minvâl-i meşrûh Haremeyn'e imdâd idecek olan Mısır eyâletinde ihtilâl vaktine zuhûr ile orası dahi ıslâha muhtâc oldığına binâ'en meclis-i meşveret karârıyla Şâm ve Bağdâd (**s.233**) vâlîlerine ser'askerlik unvânı virilerek iki koldan Vehhâbîler üzerine hücûm itmek üzre me'mûr kılındılar Mısır'ın ıslâhı dahi Trabluslu Alî Paşa'dan ümîd olunayordı. Hâlbuki Rebî'ü'l-evvel'in dördünci güni Berdîsî Osmân Beg ile Hüsrev Paşa beyninde vâki' olan muhârebede Hüsrev Paşa mağlûb olarak Azbe Kal'ası'na kapandı Berdîsî'nin askeri anveten[2] Dimyât'a duhûl ile yağmâ ve Azbe Kal'ası'nı hasr ve ihâta itdiler Hüsrev Paşa nâ-çâr taleb-i re'y ve amân ile kendüsüni Berdîsî'ye teslîm itdikde mukaddemâ kendü hidmetinde bulunan bir takım Arnavudlar ile Kölemenler anı alub Mısır'a götürdiler.

Bu esnâda Mısır vâlîsi olan Trabluslu Alî Paşa İskenderiyye'ye vâsıl olub ümerâ-yı Mısriyye'ye hitâben Mısır'a gönderdigi tahrîrâtda (Tâhir Paşa'nın vefâtından ve sizin Mısır'a duhûlünüzden devletin haberi olmayub Tâhir Paşa ile Ahmed Paşa'nın Vehhâbîlerle muhârebe içün Hicâz'a gitmelerine dâ'ir benim yanımda emirler vardır İskenderiyye'ye muvâsalatımda Tâhir Paşa'nın vefâtı ve Arnavudların i'ânesiyle sizin Mısır'a duhûlünüz ve ricâl-i devlet ile birçok yeniçerilerin katli ve bakiyyesinin sûret-i nâ-marziyyede[3] Mısır'dan ihrâcı ma'lûmumuz oldı bu hâllerin sizden sudûrı ise münâsib degildir ve biz buna râzı olmayız sizinle mu'âşeret-i sâbıka ve mevâlât-ı kadîmemiz olmak hasebiyle iyülügünüzi isteriz ve vatanlarınızda rahatınız esbâbını arar ve hüsn-i sûretle husûlüni sa'y ideriz münâsib olan bu idi ki devletin izni olmadıkca siz şehre girmemeliydiniz muhâlefet ve isyân sûreti rahatsızlığınızı mûcib olan hâlâtdandır zîrâ devletin kılıcı uzundur ve tâkat getürmeyeceginiz ba'zı muhâlifeyni dahi üzerinize teslît idebilür) deyü muharrer olmağla buna cevâben ümerâ-yı Mısriyye tarafından yazılan tahrîrâtda (Hüsrev Paşa vâlî olalıdan berü merhametini ricâ itdikce kuvvet ve şiddeti ziyâde olarak hıtta-i Mısriyye'de ikâmetimize ruhsat virmeyüb pey-der-pey üzerimize asker sevkinden hâlî olmadı Cenâb-ı Hakk dahi bize nusret virdi

1 Mahâzîr: Korkulacak ve sakınılacak şeyler. Maniler, engeller.
2 Anveten: Zorla, cebirle.
3 Nâ-marziyye: Hoşa gitmemiş, beğenilmemiş.

nihâyet kendüsiyle askeri beynine vahşet ve münâferet düşdi ve ulûfelerini virmedigi cihetle üzerine kıyâm itdiler ve Tâbir Paşa'nın i'ânesiyle anı Mısır'dan çıkardılar ba'dehu yeniçeriler kıyâm ve Tâhir Paşa'yı zulmen ve gadren i'dâm itdiler ve asker birbirine girdi ve biz dahi mukaddemce Tâhir Paşa'nın istid'âsı üzerine Cize tarafına gelmiş idik o maktûl olıcak memleket zâbıtasız kaldı ve ahâlî askerin mezâlim ve ta'addiyyâtından[1] bavf itmeleriyle ulemâ ve meşâyib ve vücûh-ı belde gelüb bizden isti'âne itdiler biz dahi asker gönderüb memleketim zabt u rabtına mukayyed olduk ama Hüsrev Paşa Dimyât'a müteveccih[2] olub yolda halka zulm ve ta'addî eylediginden ahâlî-i kurâyı te'mîn içün Berdîsî Osmân Beg gidüb hâric-i (**s.234**) Dimyat'da ikâmet itdikde Hüsrev Paşa anın üzerine hücûm itmekle vâki' olan muhârebede mağlûb olarak tutılub Mısır'a getürüldi işte biz afvımız hakkında fermân gelinceye dek bu bâl üzreyiz ama sizin sözünüzle Mısır'dan çıkmak mümkün degildir ve bu busûsda bizim askerimiz bize mutâva'at itmez ve biz Allâh'dan başta bir tarafdan isti'âne itmeyiz ancak taleb-i afv içün Dersa'âdet'e takdîm itdigimiz arzuhâller cevâbına muntazırız) deyü muharrer bulunmuşdur.

Ve Mısır'da Kölemenler ile Rûmili askerinden başka yabancı bulundırılma[ma]sına karâr virilerek bu esnâda Şâm ve Haleb ve Anadolı ahâlîsinden ne kadar Arab ve Türk var ise üç güne kadar Mısır'dan çıkub gitmeleri dellâllar vâsıtasıyla i'lân olunmuşdur.

Bu esnâda Mısır'da bir garîb vak'a zuhûra gelmişdir. Şöyle ki: Hüsrev Paşa zâhir-i hâlde mükerrem ise de ma'nâ göz habsinde oldığı bâlde Mısır'da ikâmet üzre iken bir gün İbrâhîm Beg'den istîzân ile tenezzüh ve şem-i hevâ içün Zâbiriyye hâricine çıkub kendû köleleriyle atlara binerek kargı oynamakda iken cümlesi birden ıtlâk-ı inân idüh gitdiklerinde nezârete me'mûr olan Kölemenler ibtidâ bunlar at yarışı idiyorlar zann itmişler ise de gözden nihân olacak derecede uzadıklarından Kölemenler dahi arkalarına düşmüşler ve İbrâhim Beg'e ihbâr-ı keyfiyyet olundığı gibi derhâl etrâfa kâşifler dağıdub kal'anın ve etrâf-ı şehrin muhâfazası içün takım takım askerler göndermekle hakîkat-i hâl kimesnenin ma'lûmı olmadığı hâlde Arnavudlar ile Kölemenler beyninde muhârebe zubûr itdi zannıyla ahâlî azîm telâş itdi Hüsrev Paşa ise doğrı Özbekiyye'ye varub Mehmed Alî'nin ser-gerderdelerinden Ahmed Beg'e dahîl düşmüş idi Ahmed Beg ile dîger Arnavud ser-gerdeleri Hüsrev Paşa'ya bu hareketinden dolayı tevbîh[3] iderek tutub Ahmed Beg anı İbrâhîm Beg'e getürmekle halkın telâş ve ızdırâbı ber-taraf oldı.

Hüsrev Paşa'nın bu hareketi Ahmed Beg'e dahîl düşerek Arnavud askerini gayrete getürdükde Kölemenler virmezler anlar dahi almak isterler bundan dolayı miyânelerinde zubûr idecek mücâdeleden kendüsi istifâde iderek Arnavudların kuvvetiyle Kölemenler'e gâlib olub kemâ-fi's-sâbık Mısır vâlîliginde istikrâr eyler mütâla'âsına mebnî idi ve ol asrın âdeti üzre Ahmed Beg paşayı Kölemenlere virmemek dâ'iyyesine[4] düşdi fi'l-vâki' Mısır'da bir yeni gâ'ile tahaddüs eylerdi lâkin bu ser-gerdelerin inân-ı ihtiyârları ser-çeşme Mehmed Alî'nin elinde olub o dahi bu esnâda Berdîsî ile yek-cibet görinürdi (**s.235**) ve merâm-ı

1 Ta'addiyât: Geçme, öteye geçme, saldırma. Zulmetme; adaletsizlik. Örf, âdet ve kanunların sınırını aşma.
2 Müteveccih: İhsan ve iltifat üzere olmak.
3 Tevbih: Tekdir, azarlama, paylama.
4 Dâ'iyye: İçten gelan bir duyguyu teşvik edici hal.

hafîsinden kimesne âgâh degil idi. Binâ'en-aleyh Hüsrev Paşa'nın bu tasavvurâtı bir şey'i müfid olmayub bundan sonra âdeten karagol altına alınmışdır.

El-hâsıl Hüsrev Paşa Mehmed Alî'nin gâyet amîk[1] ve dakîk[2] olan tasavvurâtını derk ve iz'ân idemeyüb Arnavudları Kölemenler aleybine düşürmek içün itdigi tedbîr kendüsünün karagol altına alınmasından başka bir şey'i müntic olmadı.

Reşîd kasabasında bir mikdâr Osmânlu askeri bulundığından bu esnâda Süleymân Kâşif gidüb Reşîd'i mubâsara itmiş idi nâ-gâh Seyyid Alî Kapudan gelüb kendüsünün vürûdını ve Mısır Vâlîsi Alî Paşa'nın geldigini ibbâr idicek Süleymâ[n] Kâşif Rahmâniyye tarafına çekilmiş ve Seyyid Alî gelüb Reşîd'e duhûl itmiş ise de müte'âkiben Berdîsî Reşîd'e gitmekle Seyyid Alî Burc-ı Mugayzel'de tahassun eyledi ve yirmi bu kadar gün miyânelerinde muhârebe mümted oldı nihâyet Seyyid Alî ümerâdan kabbelik zuhûr itmez zannıyla mükâleme itmek üzre yanlarına indi hâlbuki avdet idecek oldukda ahz ve tevkîf itdiler ve bunun üzerine burc-ı Mugayzel'deki askeri çıkarub esîr eylediler.

Seyyid Alî kapudan ki köle cinsinden olub bu kerre Mısır vâlîsi olan Alî Paşa'nın birâderidir ve Seyyid ta'bîri Şerîf dimek olmayub belki Mağâribe ıstılâbâtın[dan]dır ki efendi ve beg makâmında isti'mâl iderler mûmâ-ileyh asbâb-ı dirâyet ve besâletden ve meşâhîr-i ümerâ-yı bahriyyeden olmak hasebiyle evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'da Mısır'a getürüldükde İbrâhîm Beg kendüsüne at ve cârîyeler i'tâ ile pek ziyâde ikrâm eylemişdir.

Reşîd'in istîlâsından sonra Berdîsî'nin İskenderiyye üzerine hücûmı melhûz-ı kavî[3] oldığından geçecegi yolları suya gark itmek üzre Alî Paşa Ebû Hûr seddini kesr itmişdir.

Sedd-i mezkûr âsâr-ı metîne-i kadîmeden olarak öteden berü ta'mîr ve abkâmına i'tinâ oluna gelmiş iken sonraları ahvâl-i memleket muhtell ve esbâb-ı ma'mûriyyet metrûk ve mühmil olmak basebiyle ba'zı mahallerinde rahneler peydâ olarak on altı seneden berü mezârî' kara üzerine tozlı sular gelmege başlamış idi mu'ahharen İngilizler geldikde bâlâda beyân olundığı üzre Fransızların yollarını kat' içün bahriyye cihetinden dahi bu seddi hedm itmeleriyle tozlı sular Demenhûr'a kadar cereyân itdi ve Eşrefiyye halicine karışdı ve nice karyeler harâb ve nice mezra'alar âfet-zede-i seylâb oldı ve İskenderiyye'nin karayolları münkat' ve İskenderiyye'ye Nîl suyunun vusûli mümteni' oldı Fransızlar Mısır'dan çıkdıkdan sonra bu seddin binâsiçün taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Sâlih Efendi me'mûr olub bir buçuk sene (**s.236**) kadar bezl-i makdûr[4] iderek itmâmını kuvve-i karîbeye getürmüş ve ahâlîye ferah ve inşirâh virmiş iken bu kerre Alî Paşa tekrâr anı hedm itmekle hâlet-i ûlâsına rücû' iderek Sâlih Efendi'nin bu kadar sa'y ve emegi hebâ oldı bunun üzerine artık İskenderiyye'ye Nîl suyu gelemez oldığından ahâlîsinin idâresi sahrınclar ile kuyulara münhasır oldı. Binâ'en-aleyh İskenderiyye ahâlîsinin ekseri İzmir ve Rodos ve Kıbrıs gibi ba'zı sevâhil ve cezâ'ire hicret itdiler İskenderiyye'de yalnız bir tarafa hareket idemeyan acuze ve fukarâ gürûhı kaldı anlar dahi Alî Paşa pençe-i mezâlim ve ta'addiyyâtında ezilüb cânlarından bîzâr[5] idi.

Ve Alî Paşa askerinin bir mikdârını Nizâm-ı Cedîd tarzına koyub her gün bunları

1 Amik: Derin.
2 Dakik: İnce, ufak, duyulmaz, tutulmaz.
3 Melhûz-ı kavî: Umulan düşünce, kuvvetlice beklenen.
4 Bezl-i makdûr: Elden geldiği kadar yapma.
5 Bîzâr: Tedirgin, bezmiş, usanmış, bezginlik getirmiş.

Münşiyye tarafına çıkarır ve saff bağladub ta'lîm itdirir idi hâlbuki nizâmın birinci şartı askerde inzibât husûlüyle zabitâna itâ'at ve inkıyâddan ibâret olub yohsa yalnız askeri sıra ile dizerek ilerü gerü arş itmekle matlab husûle gelmez Alî Paşa'nın askerinde ise aslâ inzibât yoğidi binâ'en-aleyh bir gün ta'lîmden avdetlerinde Frenk mahallesinden geçerken ber-mu'tâd pencereden başlarını çıkarub da anları temâşâ iden Frenklere aşağıdan kurşun atdıklarında Frenkler dahi anlara mukâbele itdiklerinden asâkir-i merkûme hemân Frenk evlerine girüb gâret ve yağmâya ictisâr[1] itmeleriyle İskenderiyye'de mukîm konsoloslar limanda lenger-endâz olan riyâle gemisine gidüb vukû'-ı hâli İstânbul'a yazmışlar bunun üzerine Alî Paşa telâşa düşerek hemân İskenderiyye Muhâfızı Hurşîd Paşa'yı konsoloslara gönderüb i'tizâr ve telefâtı tazmîn itmek üzre hâtırlarını isticlâb[2] ile şehre i'âde eylemişdir el-hâsıl Alî Paşa'nın İskenderiyye'deki tavr-ı hükûmeti gerek ahâlî ve gerek ecânib[3] nazarında makdûh idi. Bu esnâda Nîl'in cereyânında noksân-ı fâhiş görünmekle Mısır'da def'aten kaht ü galâ zuhûra geldigi ulemâ ve meşâyih toplanub İbrâhîm Beg'e arz ve ifâde-i hâl itdiler beyân-ı aczden başka tesliyyet virecek bir cevâb alamadılar Bahriyye tarafında dahi bu vechile zahîre muzâyakası olub ber-vech-i meşrûh sedd-i mezkûrun hedmiyle yollar dahi münkatı' oldığından Berdîsî'nin İskenderiyye üzerine hareketi işâ'a olunmuş iken andan sarf-ı nazarla Mısır'a avdet ve ordusuyla berâber evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de Cize'ye muvâsalat itdi ferdâsı Mehmed Alî askeriyle Mısır tarafına geçdigi gibi Berdîsî dahi geçdi ahâlî-i Mısır ise zahîre muzâyakasından muzdarib olduklarından tecemmu' iderek Mehmed Alî'ye ve Berdîsî'ye bess-i şekvâ ile feryâd eylediler bunun üzerine (**s.237**) Berdîsî Bulak'daki zahîre anbârlarını açdırub halka fî'ât-ı mu'ayyenesiyle[4] zahîre virdirmekle halkın biraz gözleri doyub müteselli oldılar.

Vekâyi'-i Şâm ve Irâk

Bâlâda beyân olundığı üzre meclis-i meşveret karârıyla Şâm ve Bağdâd vâlilerine ser'askerlik unvânı virilerek Vehhâbîler üzerine me'mûr idilmişler idi.

Bunun üzerine Şâm Vâlîsi Azm-zâde Abdullâh Paşa tarafından vârid olan tahrîrât-ı cevâbiyyede Medîne-i Münevvere'ye bir mikdâr zahîre gönderecegim ve beş yüz nefer asker dahi tedârük idecegim ancak tarîk-i sultânîden gidemez Mısır caddesinde kâ'in Huveytât Kabîlesi şeyhlerini celb iderek anların kefâlet ve zamânıyla gönderirim Medîne-i Münevvere'ye ve Cidde muhâfızına olarak gelan fermânları neccâb[5] ile gönderdim Şâm havâlîsinden olan Anze Urbânı'na gelan fermânları dahi gönderüb şeyhlerini celb eyledim bunların içlerinde Vehhâbîye teba'iyyet itmişleri var ise dahi zarûrîdir kuvve-i kâhire-i Devlet-i Aliye'yi gördüklerinde cümlesi devlet bendeligini icrâ iderler deyü muharrer bulunmuşdur hâlbuki bir vaktden berü Medîne-i Münevvere mahsûr hükmünde ve zahîrece

1 İctisâr: Cesaretlenme.
2 İsticlâb: Celbetme, çekme, çekilme.
3 Ebniye: Binalar, yapılar.
4 Fî'ât-ı mu'ayyene: Belirlenmiş, geçerli fiyat.
5 Neccâb: Deveciler.

hâl-i muzâyakada bulundığından işin derece-i ehemmiyyetine nazaran şimdiye kadar Şâm vâlîsinin küllî i'âne itmiş olması lâzım gelürken hâlâ zahîre gönderilecek ve kabâ'il i'âne idecek vâdîlerinde me'alsiz sözler ile vakit geçürüb işe i'tinâ itmiyor deyü Abdullâh Paşa hakkında hüsn-i zann-ı mülûkâne mütegayyir oldığına mebnî bâlâda tafsîl olundığı üzre Yafa vak'asından dolayı mebgûz-ı devlet[1] olan Cezzâr Paşa ile bi'l-muhâbere hâl-i hâzır üzerine kendüsünden re'y sorulmağa mecbûriyyet görülmiş idi.

Ve bu keyfiyyet Sultân Selîm'in ziyâde te'essür ve infi'âlini mûcib olub vükelâ-yı devletden dahi kimesne işi üzerine almak istemediginden evâsıt-ı Rebî'ü'l-âhir'de erkân-ı devlet hâzır olduklar[ı] hâlde huzûr-ı hümâyûnda akd olunan meclis-i hâssda cereyân iden müzâkerâtın netîcesinde Cezzâr Ahmed Paşa'nın ol havâlîde der-kâr olan sît ve nüfûzına binâ'en bu işe me'mûriyyeti tensîb olunub ancak evvelce bu mâddeye dâ'ir ısdâr buyurılan hatt-ı hümâyûn ile tarafına hâseki gönderilmiş oldığından cevâbı gelinceye dek sabr ve tevakkuf olunmak üzre karâr virildi.

Ve Mısır yolı mesdûd oldığından Medîne-i Münevvere'ye bahren Basra'dan zahîre irsâli münâsib olacağı Cezzâr Paşa tarafından ihtâr olunmağla icrâ-yı îcâbı[2] Bağdâd vâlîsine iş'âr ile berâber Der'iyye üzerine hareketi dahi ihtâr ile me'mûriyyet-i sâbıkası te'kîd idildi.

(**s.238**) Cezzâr Paşa'ya hâseki ile irsâl buyurulmuş olan irâde-i seniyyeye cevâben vârid olan arîzasında kendüsüne Mısır ve Şâm eyâletleri tevcîh buyuruldığı hâlde hem Mısır'ı nizâmına koyub hem de hâricîleri istîsâl idivirecegini arz eylemiş ise de bütün Arabistân'ı kendüsüne teslîm itmege dahi cesâret olunamadığı cihetle şimdilik Mısır'dan kat'-ı nazarla Şâm ve tevâbi'i ve Hicâz ser'askerligi evâ'il-i Receb-i şerîfde Cezzâr Paşa uhdesine tevcîh buyuruldı.

Hâlbuki bir vakitden ber[ü] Cezzâr Paşa mebğûz-ı pâdişâhî olub Şâm Vâlîsi Abdullâh Paşa dahi anın üzerine me'mûr bulunmuş idügünden bu azl ve nasb kendüsüne güc gelmekle ve Şâm'ın Cezzâr'a tevcîhinde Trablusşâm'da bulunmağla Cezzâr'ı Şâm'a uğratmamak üzre hemân Trablus'dan hareketle Şâm'a azîmet eylemiş ise de ahâlî kendüsüni Şâm'a uğratmadıklarına ve bu hâlde devlete dahi itâ'atsizlik itmiş oldığına mebnî hemân Urfa tarafına firâr ile ol tarafda bulunan Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa'ya dehâlet ve ilticâ itmiş ve Cezzâr'ın mütesellimi Şâm'a duhûl ile Cezzâr'a muhâlif takımdan olan Mütfî Murâd-zâde Alî Efendi ile Defterdâr Hasan Efendi'yi i'dâm eylemişdir.

Bağdâd vâlîsinin ol tarafda hulunmasına sebeb bu idiki Bağdâd muzâfâtından Cebel-i Sincâr'da mutavattın Yezîdî tâ'ifesi ki Vâsıf Efendi'nin beyânına göre Şeyh Fahr nâm şahs-ı dalâlet-pîşeye ittibâ' ile Şeyh Adî nâm şahsa mensûb olub miyânelerinde mütelevvi[s] envâ' küfr ve ilhâd ile memlû olan Celde nâm kitâb ile âmil ve tenâsuh mezhebine kâ'il[3] ve savm ve salâtın vücûbunı inkâr ile insâna lâzım olan ancak tahâret ve safâ-yı bâl ve Yezîdîlere ki'irlerin mâlı helâldir dimek gibi birçok mevâdd-ı bâtılaya mu'tekid olan bir kavm-i dâl ve mudildir bir vaktden berü sâlik-i şâhik-i isyân olmalarıyla te'dîb ve terhiyyeleri lâzım gelmiş ise de bu esnâda Devlet-i Aliyye ile İrân Devleti hudûdunda mutavattın olub gâh bu tarafa ve gâh o tarafa îsâl-i hasâr iden Belbîs Aşîreti'nden bu esnâda hükümrân-ı İrân olan

1 Mebgûz-ı devlet: Sevilmeyen devlet.
2 İcrâ-yı îcâb: Lüzum eden muamelenin yerine getirilmesi.
3 Kâ'il: Söyleyen, diyen. Razı olmuş, boyun eğmiş. İnanmış, aklı yatmış.

Feth Alî Han şikâyet itdigine ve İrânîlerin Kerbelâ vak'ası üzerine Vehhâbîlerden şikâyet meydânda iken birde böyle hudûd üzerindeki aşâ'irin ta'addîlerinden dolayı iştikâlarına sebeb rişte virilmek münâsib görülmedigine mebnî Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa ibtidâ Belbîs Aşîreti üzerine hareket ve anları te'dîb ile Bağdâd'a avdet itdikden sonra iki yüz on yedi senesi hilâlinde Yezîdîler üzerine hareket ile Sincâr'a muvâsalatında bağ ve bağçelerini tahrîb ve sarb dağlar içinde kendülerini tazyîk ile arz-ı mutâva'ata mecbûr idüb muzafferen avdet ve işbu iki yüz on sekiz senesi evâ'ilinde Bağdâd'a muvâsalat itmiş idi bâlâda beyân (s.239) olundığı üzre Süleymân Paşa'nın vefâtmda Alî Paşa kâ'immakâmlığa intihâb olundukda aleyhine hareket ile Bağdâd'da fitne ihdâsına cesâret iden Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa vak'asında Şavî-zâdelerin dahi yedd ve medhali oldığı Alî Paşa'nın ma'lûmı olmağla ve bu kerre anlar dahi orduda berâber bulunmalarıyla Sincâr seferinden avdetinde Şâvî-zâde Mehmed Beg ile birâderi Abdülazîz Beg'i i'dâm ve berâber bulunan sagîr oğullarını habs ve tevkîf idüb fakat Mehmed Beg'in büyük oğlu Câsim Beg el-Ubeyd Aşîreti'yle birlikde firâr ve Habur tarafında karâr kıldığına ve Rakka Vâlîsi Timur Paşa ile el-Ubeyd Aşîreti miyânelerinde adâvet-i kadîme[1] oldığına mebnî Timur Paşa hemân üzerlerine varub lede'l-muhârebe pek fenâ hâlde münhezim olarak bi'l-cümle emvâl ve eşyâsı yağmâ ve gâret olunmuş idügünden Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa ordusuyla Habur tarafına gelmiş ise de el-Ubeyd Aşîreti anın hareketini istimâ' idicek Câsim Beg ile berâber Fırat nehrini ubûr ile Şâmiyye yakasına mürûr eylemiş olmasıyla Alî Paşa dahi avdet itmiş idi.

İşte bu esnâda Azm-zâde Abdullâh Paşa orduya gelüb Alî Paşa'ya iltică itdikde kendüsüne Alî Paşa ikrâm iderek Dersa'âdet'e arz ve inhâ ile afv itdirecegini va'd itmişdir. Ve bu esnâda Halîl nâmında biri dîger ba'zı eşhâsı iğfâl ile derûn-ı Bağdâd'da fitne ihdâsına ictisâr itmekle Alî Paşa'nın kâ'immakâmı olan Dervîş Ağa erbâb-ı ihtilâlin cem'iyyetini dağıdub merkûm Halîl ile dîger ön ayak olanları ahz ve girift[2] iderek Alî Paşa'dan tahrîren istîzân ile kimini i'dâm ve kimini nefy ve tagrîb eylemişdir.

Hafîf askerle Vehhâbîlerin hakkından gelinemeyüb susuz ve ıssız çöllerde cesîm ordu gezdirmekde olan müşkilât dahi mukaddemâ Alî Paşa'nın Lahsâ üzerine hareketinde bi't-tecrübe ma'lûmı ve bu misillü bir hutab-ı cesîmin icrâsı vâlîlerin vus'undan hâric olarak devletin himmet-i külliyyesine menût mevâddan idügi meczûmı oldığından ber-mûceb-i irâde-i seniyye Vehhâbîlerin üzerine hareket idecegini beyân itmekle berâber ol havâlinin su'ûbet tarîkini beyân ve lâ-ekal[3] zahîre ve su nakli içün altmış bin deve tedârüki ve Bağdâd'ın mevcûdı olan beş bin süvârî ve beş bin piyâdeden başka Musul ve Diyârbekir ve Rakka ve Haleb taraflarından dahi heş bin piyâde tahrîri ve mühimmât tesyîri lâzımı gelecegini ve bu asker ve develerin altı aylık masârifi on sekiz bin kîseye resîde olacağından bu bâbda muhtâc-ı i'âne oldığını der-miyân iderek Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a arîza takdîmı itmiş idi.

Hâlbuki İstanbulca Der'iyye çöllerinin müşkilât ve su'ûbeti ve Cezîretü'l-arab'da Su'ûd (**s.240**) oğullarının derece-i nüfûz ve mikneti lâyıkıyla ma'lûm olmadığından Şâm ve Bağdâd vâlîleri iki koldan hareketle Vehhâbîleri imhâ idiviririer zann olunayordı.

Binâ'en-aleyh Azm-zâde Abdullâh Paşa hakkında teveccühât-ı aliyye mütegayyir

1 Adâvet-i kadime: Eski düşmanlık.
2 Girift: Birbirinin içine girip karışmış, girişik, çapraşık.
3 Lâ-ekal: En azından, daha aşağı olmaz.

olarak Şâm'dan azl olunmuş oldığı gibi Alî Paşa'nın bu ma'rûzâtı dahi mûcib-i infi'âl olarak hem Vehhâbîler üzerine hareket idecegim diyor ve hemde mâddeyi i'zâm ile tâkat gelmeyecek esbâb ve mühimmât istiyor iki kelâmı beyninde tenâkuz[1] var deyü i'tirâz idilmiş ve hemân Vehhâbîler üzerine hareketi içün te'kîdi hâvî emr-i âlî gönderilmiş idi.

Ve birde mukaddemâ Millü Timur'un i'dâm ve izâlesine irâde-i seniyye sâdır olmuş iken Bağdâd Vâlîsi merhûm Süleymân Paşa'nın şefâ'ati üzerine afv olunarak uhdesine rütbe-i vezâret ile Rakka eyâleti tevcîh olunmuş ise de Urfa'ya geldikde mukaddemâ dil-gîr oldığı zâtlardan ahz-ı sâr dâ'iyyesine düşmekle vücûh-ı belde kendüsünden mütevahhiş oldığından bidâyet-i me'mûriyyetden berü kîl ü kâl ve mu'âraza[2] ve cidâl eksik olmayub bu cihetle nizâm-ı memleket muhtell oldığına ve kendüsi zâten eşkıyâ gürûhundan bulundığına mebnî bir aralık fırsatı düşürilerek izâle-i mazarratı mutasavver oldığı hâlde bu kerre Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa uhdesine Der'iyye ser'askerligi tevcîh olundukda işbu Timur Paşa dahi anın ma'iyyetine bi't-ta'yîn bu işe bezl-i makdûr eylerse febihâ[3] ve eger bu bâbda dahi izhâr-ı ru'ûnet[4] eylerse hemân i'dâmı husûsı Alî Paşa'ya havâle buyurulmuş idi.

El-Ubeyd Aşîreti Muhârebesi'nde Timur'ın inhizâmı kendü hakkında mutasavver olan mu'âmelenin icrâsına fırsat-ı kâfiyye ise de Alî Paşa henüz nâ'il oldığı Bağdâd vâlîliginde sebât ve istikrârı esbâbının istikmâliyle mu'ârız ve rakîblerinin def' ve izâlesine hasr-ı nazar itmekde oldığından kendüye mu'ârız bildigi Şâvî-zâdelerden Câsim Beg'in hâmîsi olan el-Ubeyd Aşîreti'nin kahr ve tenkîli kendüsünün matmah-ı nazarı oldığı hâlde bunlarla muhârebede mağlûb olan bir âdemin izâlesini tecvîz idemeyecegi der-kâr idi fakat burası devletin marziyyesine muhâlif oldığından Alî Paşa el-Ubeyd Aşîreti üzerine hareketini ba'zı te'vîlât ile Dersa'âdet'e arz ve inhâya mecbûr olmuşdur.

Şöyle ki: Timur'un izâlesi murâd ise vüzerâdan birine muhavvel olmak lâzım gelüb yohsa efrâd-ı nâsın buna müdâhalesi câ'iz olamayacağı beyânıyla el-Ubeyd Aşîreti'nin cesâretini takbîh ve üzerlerine hareket idecegini telmîh itmiş idi.

Alî Paşa ise Der'iyye ser'askeri olub hemân Vehhâbîlerin üzerine hücûm idecegine intizâr olunur iken bu emr-i ehemmi te'hîr ile Rakka tarafındaki el-Ubeyd Aşîreti üzerine hareket idecegim dimesine Dersa'âdet'de istiğrâb[5] olunmuş idi.

(s.241) Hâlbuki Alî Paşa Der'iyye'ye kadar gitmege muktedir degil idi fakat burasını evliyâ-yı umûra anladamayub Azm-zâde Abdullâh Paşa dahi kendüsüne örnek oldığından yâresiz meh-mâ-emken[6] bir nümâyişe mecbûr oldığı cihetle ber-vech-i meşrûh Bağdâd'da ihtilâl zuhûr itmiş iken Habur seferinden doğrı Bağdâd'a gidemeyüb Meşhed cihetine ubûr ile Osmânlu ve Kürd ve Arab tâ'ifelerinden mürekkeb bir fırka tertîb ve Fârisü'l-cerbâ ile Cebel-i Şamr üzerine sevk ve tesrîh itmiş idi ancak Vehhâbî fırkalarına tesâdüf idemeyüb avdet itmeleriyle Alî Paşa dahi ordu ile Hille'ye gelüb ve Azm-zâde Abdullâh Paşa'yı orada bırakub kendüsi evâ'il-i Ramazân'da Bağdâd'a gelmişdir.

1 Tenâkuz: Çelişme, insanın bir sözü ötekini çürütmesi, bir sözü ötekine uymaması, karşıtlık, zıddiyyet.
2 Mu'âraza: Birine karşı gelme; kavga, çekişme.
3 Febihâ: Ne âlâ, ne güzel; öyle olsun!
4 Ru'ûnet: Bönlük, sünepelik; insana ağır gelecek hallerde hulunma.
5 İstiğrâb: Şaşırmak, garib bulmak.
6 Meh-mâ-emken: Mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar.

Diyârbekir Vâlîsi Mehmed Paşa'nın ekser etbâ'ı hummâdan telef olub kendüsi dahi âb ü hevâ-yı emedd ile imtizâc idemediginden dîger bir eyâlete tahvîl-i me'mûriyyetini istid'â itmekde oldığına ve Timur Paşa'nın ber-vech-i meşrûh el-Ubeyd Muhârebesinde inhizâmı üzerine orada bekâsı tecvîz buyurulmadığına mebnî evâ'il-i Şa'bân'da me'mûriyyeti Sivas eyâletine tahvîl ve selefi Veliyyüddîn Paşa uhdesine Diyârbekir eyâleti ilhâkıyla Rakka eyâleti tevcîh buyurulmuşdur.

Bu gâ'ileler arasında (zâde fi't-tanbûri nagmetün uhra)[1] fehvâsınca birde Çıldır mes'elesi zuhûr itmişdir. Şöyle ki: sene-i sâbıka vekâyi'inde beyân olundığı üzre cebren Ahısha'ya duhûl ile Çıldır eyâletini zabt itmiş olan Şerîf Paşa üzerine Acaralı Memiş-zâde Selîm Beg teslît olunarak Ahısha'dan kaçırılmış ve ol vakit Selîm Beg'e dahi vezâretle Çıldır eyâleti va'd idilmiş idi. Şerîf Paşa diyâr-ı İrân'a firâr ile Revân Hanı'na ilticâ idüb bir aralık yine Ahısha'ya gelmek üzre fırsat gözetmekde oldığı beyânıyla sebk iden va'din incâzı[2] istid'âsına dâ'ir Selîm Beg'in Dersa'âdet'e ma'rûzâtı gelmekle işbu on sekiz senesi Rebî'ü'l-âhir'inin yirmi altıncı güni Çıldır eyâleti rütbe-i vezâretle Selîm Beg uhdesine tevcîh olunmuş idi Revân Hanı dahi Şerîf Paşa'nın afvına dâ'ir makâm-ı sadârete bir kıt'a tahrîrât gönderüb bunda ise mahzûr mütâla'a olunarak leyt ve la'alle[3] ile imrâr-ı vakt olunmakda iken Revân Hanı Şerîf Paşa ma'iyyetine bir mikdâr asker terfîk ile Çıldır eyâletine göndermekle Şerîf Paşa yine cebren Ahısha'ya girmek üzre Ahılkelek'e doğrı gelmekde iken vâlî-i cedîd Selîm Paşa karşulayub lede'l-muhârebe Şerîf Paşa münhezim olmağla hâ'iben ve hâsiren geldigi tarafa avdet eylemişdir.

Bakiyye-i Vekâyi'-i Mısriyye

Tafsîlât-ı sâbıkadan müstebân oldığı üzre bu esnâda Devlet-i Aliyyece en mühim bir mâdde Vehhâbîlerin te'dîbi mes'elesi oldığı hâlde Arabistân havâlîsinde taraf taraf gâ'ileler (**s.242**) peydâ ve ale'l-husûs Mısır'ın ihtilâli dûbâlâ[4] olmağla Vehhâbîler üzerine bir tarafdan hareket-i ta'arruziyye icrâ olunamağından başka Medîne-i Münevvere'nin esbâb-ı muhâfazası istikmâl olunamadı.

Zîrâ Haremeyn'e mühimmât ve zahîre sevk ve irsâli içün şâh-râh[5] ancak Mısır ülkâsı oldığından evvel emirde buranın ıslâhı lâzım idi. Bu cihetle bir aralık İşkodra Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa ile Mısır'ın ahvâline dâ'ir muhâbere olundukda uhdesine Mısır eyâleti tevcîh buyuruldığı hâlde gidüb nizâmına say' ve verziş[6] idecegini izhâr-ı şevk ve hâhiş ile inhâ itmiş ve Mısır'a dâ'ir takdîm itdigi lâyihası Bâb-ı Âlîce şâyân-ı kabûl görülmüş idi.

Ve bu esnâda Mısır'da tagallüb iden Arnavudların memleketlerine avdetleri içün İşkodra Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa ve sâ'ir erbâb-ı ta'ayyün taraflarından Mısır'a âdemler

1 "Tanburada bir nağme daha arttı."
2 İncâz: Yerine getirme. Verilen sözü tutma.
3 Leyt ve la'alle: Bakalım, bugün, yarın gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.
4 Dû-bâlâ: İki kat.
5 Şâh-râh: Büyük, işlek yol, ana yol, cadde; şaşırılması mümkün olmıyan doğru ve açık yol.
6 Verziş: İşletme, çalışma.

irsâl ve muhâlefet itdikleri takdîrde Arnavudluk'da kâ'in evlâd ü ıyâlleri istîsâl ve mesken ve me'vâları[1] pây-mâl kılınacağı haberleri kendülerine tahrîr ve îsâl itdirilmiş ise de bu tehdîdâtın aslâ hükm ve te'sîri görilememişdir.

Çünki ümerâ-yı Mısriyye eski usûl üzre Mısır'da mütehakkim olarak Arnavud askerinin ma'âş ve ta'yînâtı kendü taraflarından virilmek ve Alî Paşa iki üç yüz âdemiyle Mısır'a gelerek evvelki Mısır vâlîleri tarzında resmen makâmında ikâmetle mahlûlâtdan â'id olacak hisse ile kendüsüni idâre eylemek üzre Alî Paşa'yı Mısır'a da'vet itmişler idi.

Alî Paşa ise İstanbul'da devlete söz virdigi üzre Kölemenler'in müdâhalesi olmaksızın müstakillen Mısır'da hükûmet itmek amelinde olub karîbü'l-ahdde bunca emekler sarfıyla ele geçmiş olan hıtta-i Mısriyye'yi yine Kölemenlerin pençe-i tagallübüne düşürmek dahi Bâb-ı Âlî'ye girân geldiginden Ziyâ Paşa'nın bırakdığı hâl üzre Mısır'ın yine Türk askeriyle idâresi çâresi aranıyordı ve buna meydânda mâni' Arnavudlar oldığından ber-vech-i meşrûh İşkodra Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa'nın tehdîdiyle bunların Rûmili cânibine i'âdeleri tedbîr olunmuş idi.

Bu asker ise bâlâda beyân olundığı üzre envâ' tavâ'ifden mürekkeb ve mahlût bir hey'et olub içlerinde İşkodra'dan ve Kiğalık'ın sâ'ir taraflarından ve belki Rûmili'nin her tarafında âdem var idiysede çoğı İşkodra'yı bilmez ve Arnavudların ekseri Toska askeri olub anlar dahi Kiğalık'ın bir kısmı olan İşkodra mutasarrıfını tanımaz idi. Binâ'en-aleyh bu tedbîrin hiç fâ'idesi gö[r]ülmemişdir.

(**s.243**) Ve asâkir-i merkûme bir takım dirinti makûlesi başıbozuk ve nâ-mazbût bir hey'et ise de ibtidâ Kölemenlere ve ba'dehu yeniçerilere karşu yek-vücûd olub öyle uzak bir mahalde hemşehrîlik gayreti dahi ittifâk ve ittihâdlarına kuvvet virerek cümlesi cism-i vâhid gibi müttehid oldukları hâlde Mehmed Alî bu hey'eti rûhun tedbîr ve tasarrufı gibi idâre eylerdi ve meydânda görinen birçok Arnavud ser-gerdeleri bu cismin eli ve ayağı hükmünde olmağla Mısır'da bu hey'ete umûmen Arnavud nazarıyla bakılmakda olub hâlbuki Mehmed Alî'nin göriir gözi ve işidir kulağı sâ'ir Rûmililer ve ale'l-husûs Kırcali takımı idi ve İstanbulca işin hakîkati bilinemeyüb de İbrâhîm Paşa'nın tehdîdiyle asâkir-i merkûmenin Rûmili'ye i'âdesi tedbîr olundığma Mehmed Alî bıyık altından gülerdi.

Ve Alî Paşa'nın Bâb-ı Âlî'ye vârid olan tahrîrâtında Arnavudlar begleri adam yerine koymayub umûr-ı Mısır'a müstevlî ve begler miyânede alet mülâhaza belki ta'yînât ve ulûfelerini idâre içün amâl ve tahsîldâr sûretinde oldukları ve sâde tedbîr ile zabt-ı memleket mümkün olmayub kuvve-i kâhire-i devlete muhtâc oldığı beyânıyla berâber hayâtda oldukca İskenderiyye'nin muhâfazasına bezl-i cehd[2] idecegi münderic idi.

Şu hâle nazaran Mısır üzerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yine bir mükemmel ordu sevki lâzım gelüb hâlbuki Vehhâbî gâ'ilesinin def'i ehemm ve akdem olarak bu gâ'ile müdafi' olmadıkca Mısır'ın ıslâhâtı içün lâzım gelan tedârükât-ı külliyyenin hayyiz-i fi'le[3] îsâli müşkil idi. Ve Arnavudlar ile Kölemenler yek-dîgere zıd iki fırka-i mütemâyize olduklarından çok geçmeyüb miyânelerine mübâyenet düşerek yine iş hükûmetin eline

1 Me'vâ: Mekân. Varılacak yer. Mesken.
2 Bezl-i cehd: Olanca kuvvetiyle.
3 Hayyiz-i fi'l: İmkânı sağlanabilecek iş.

geçer ümîdi bâdî-i tesliyyet oldığı hâlde bu esnâda Arnavudlar Şeyhü'l-beled İbrâhîm Beg'in konağına toplanub ta'yînât içün gürüldi itdikleri istimâ' olunmağla bu ümîd ve temennî kuvvet bulmuş ve Alî Paşa İskenderiyye'de sebât ile Arnavudları Kölemenler'in aleyhine düşürmenin çâresini cüst-cû iderek encâm-ı kâra muntazır olmuş ve Kölemenler'in afvı îcâb-ı hâl ve maslahatdan görilerek afv ve ıtlâkları fermânı Alî Paşa'ya ve anın tarafından Mısır'a gönderilmiş idi.

Bu fermân evâ'il-i Şa'bân'da Mısır'a vürûd ile alenen kırâ'at olundukda Kölemenler memnûn ve münşerih olarak teşekkürnâmeler tahrîr ve takdîm ile sûret-i ihlâs ve rızâcûyîde Alî Paşa'yı Mısır'a da'vet itdiler.

Hâlbuki zîrde beyân olunacağı vechile Rûmili'deki dağlu eşkıyâsı maslahatına bir netîce-i hasene virilemeyüb kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin me'mûriyyetine lüzûm görüldigine binâ'en İşkodra Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa'nın Mısır'a me'mûriyyetinden sarf-ı nazar olunarak uhdesine ser'askerlik inzimâmıyla Rûmili eyâleti tevcîh olunmuşdur.

(s.244) Bu esnâda Der'iyye'de bir vak'a-i garîbe zuhûr itmişdir. Şöyle ki: Vehhâbîlerin günden güne terakki-i miknet ve satveti ve re'îsleri olan Abdülazîz'in tezâyüd-i sît ve şöhreti her tarafa mûris-i havf ve dehşet ve Kerbelâ vak'ası cümleye ve bi'l-hassa Şî'îlere bâ'is-i gayz ve gayret oldığına mebnî Vehhâbîlerden ahz-ı intikâm ârzûsı cây-gîr-i zamâ'ir-i hâs ve âmm oldığı hâlde Afgâniyyü'l-asl Osmân nâmında bir fedâyî Der'iyye'ye varub câmi'de namaz kılar iken hançer ile Abdülazîz'i i'dâm eylemiş ve anın hademesi dahi Osmân'ı yaralamış oldukları haberi Kuveyt kasabasından Bağdâd'a ve oradan İstanbul'a vârid olan tahrîrâtdan ma'lûm oldukda bâdî-i inşirâh-ı havâtır-ı enâm[1] olmuş ise de yerine oğlu Su'ûd geçüb bir vaktden berü zâten iş anın elinde oldığından pederinin i'dâmıyla Vehhâbîlerin terakkiyyâtına sekte gelmemişdir. Biz yine sadedimize gelelim.

Bâlâda beyân olundığı üzre başıbozuk askerinin kuvvetiyle Kölemenler Mısır'a girüb müte'âkıben Alî Paşa İskenderiyye'ye gelerek Devlet-i Aliyye Mısır üzerine kuvve-i külliyye sevk ider ve belki ecnebîleri sizin üzerinize teslît[2] eyler deyü ihâfe idegelüb iki binden mütecâviz İngiliz askerinin Kusayr'a geldigi havâdisi dahi hilâl-i Şa'bân'da Mısır'da şâyî' olarak kîl ü kâle bâ'is olmuş idi.

Alî Paşa'nın tehdîdâtı ümerâ-yı Mısriyye'ye te'sîr itmeyüb nihâyet afv ve ıtlâkları fermânı dahi gönderilerek Mısır'da birleşmişler idi.

Fakat Alî Paşa İskenderiyye'de mütehassın[3] olub durdukca Mısır'da istiklâl üzre hükûmet kâbil olmayacağından Alî Paşa hademe-i mahsûsasıyla Mısır'a gelerek vülât-ı sâbıka misillü kal'ada oturmak ve İskenderiyye tarafı dahi ağyârdan hâli kalmak üzre Alî Paşa'yı Mısır'a da'vetden hâlî olmazlardı.

Alî Paşa dahi Mehmed Alî ve Arnavud ser-gerdeleri ve meşâyih-i Urbân ile mahremâne muhâbere iderek envâ' va'd ve va'îd ile cümlesini tarafına celb ve istimâleye ibtidâr idüb ser-gerdeler ise Mehmed Alî'nin ma'rifetiyle bu râzı Kölemenler'i keşf iderek bir takrîble Alî Paşa'yı dâma düşürmek üzre bi'l-ittifâk karâr virdikden sonra (sen bir mikdâr güzide

1 Havâtır-ı enâm: Halkın fikirleri, halkın düşünceleri.
2 Teslit: Musallat etme, sataştırma, sataştırılına.
3 Mütehassın: Kaleye veya istihkâmlı bir yere kapanmış.

askerle Mısır'a azîmet et Şalkân'a vürûdunda bir tarafdan sen ve bir tarafdan biz Kölemenleri ortaya alub işlerini bitürelim) deyü cevâbnâme irsâl ile geregi gibi iğfâl itmeleri üzerine Alî Paşa dahi Mısır'a gelmek üzre haylîce asker ile İskenderiyye'den çıkdı bu asker yeniçeri ve tavâ'if-i sâ'ireden mürekkeb[1] ve mahlût olub ekseri Mısır'dan matrûd olan perâkende bir galabalıkdan ibâret idi ve birlikde Alî Paşa'nın ihmâl ve iskâli ile mahmûl altmış kadar gemi olub içlerinde bir haylî asker dahi oldığı hâlde ordusı ile berâber nehren Mısır'a doğrı gelmekde idi.

(s.245) Gurre-i Şevvâl'de Alî Paşa Şalkân'a vürûdunda metris alub ve askerini tabur tabur tertîb ve her tabura birer binbaşı nasb ve ta'yîn ile ta'biyye idüb gemilerini dahi ordusunun hizâsına getürdi.

İbrâhîm Beg ile Berdîsî'den başka bi'l-cümle ümerâ-yı Mısriyye istikbâle gidüb Şebre'deki ordugâhlarına varmışlar ve Mehmed Alî dahi Arnavud ve sâ'ir ser-gerdeleriyle çıkub fakat konaklarında birer mikdâr asker bırakmışlar idi.

Şevvâl'in beşinde hep Arnavudların orduya çıkması emr olunub ferdâsı Berdîsî dahi çıkdı ve'l-hâsıl İbrâhîm Beg'den mâ'adâ bi'l-cümle ümerâ ve ser-gerdeler çıkmışlar idi. Kölemenlerin ordusı Cebel tarafına doğrı mümted olub Mehmed Alî dahi ordusını Nehr-i Nîl kenârına kurmuş idi ümerânın kuvve-i nehriyyesi bağteten[2] Alî Paşa'nın gemilerini ihâta ve üzerlerine top ve tüfenk dâneleri yağdırarak içlerindeki asâkirin çoğunı telef itdikden sonra gemileri ahz ve teshîr ile Cize'ye doğrı çıkub getürdikleri esnâda Kölemenler Alî Paşa'nın ordusını ihâta ile (bu galabalık nedir bu kadar cem'iyyet ile gelmek müsâleme[3] işi degildir vülîler ez-kadîm etbâ' ve hademe-i hâssasıyla gelür biz sana bunı İskenderiyye'de iken iş'âr itmiş idik) didiklerinde Alî Paşa (bu asker Şerîf Paşa'ya i'âne içün Hicâz'a gidecekdir ve biz kal'ada istikrâr itdigimizde anların ulûfelerini virüb gönderecegiz) dimesi üzerine (kal'ayı Fransızlar harâb itdi sizin iskânınıza elvirmez sizin içün Kasr-ı Aynî hâzırlandı. Fakat bu asker sizinle berâber girmesün anlar ayrulub Bereketü'l-hâc'ca gitsünler biz anların levâzımâtını tedârük ile göndeririz bu da sizden havf ve istihrâza mebnî bir keyfiyyet degildir lâkin memleketde kaht ü galâ[4] var Osmânlı askerinin dahi hâli ma'lûmdur Arnavudlarla uyuşamazlar arada bir fenâlık olur) dimeleriyle Paşa (öyle ise ben İskenderiyye'ye avdet ideyim) diyicek (yok bu olamaz ve avdet idecek olursan sonı fenâ olur) didiler.

Bu vechile muhâbere mümted olub nihâyet Kölemenler paşanın ordusını ihâta itmeleriyle paşa dahi müdâfa'a içün askerine emr itdikde (bizim gemici arkadaşlarımız esîr oldı ve biz ulûfe almadık bu hâl üzre ümerâ-yı Mısriyye ile ceng idemeyiz) deyü cevâb virmeleri üzerine Alî Paşa nâ-çâr hademe-i hâssasıyla binüb ümerânın ordusuna vürûd ile kendüsüni anlara teslîm eyledi ve kendüsünden ayrılan iki bin beş yüz kadar askerin yanlarına bir mikdâr Kölemen süvârîsi terfîk ile Belbîs cânibine gönderildi.

Alî Paşa birkaç gün Berdîsî'nin çadırında oturub hakkında her dürlü levâzım i'zâz[5] (s.246) ve ikrâm icrâ olunurdı lâkin ne Berdîsî kendüsüne göründi ve nede İbrâhîm Beg ile

1 Mürekkeb: İki veya daha çok şeylerin karışmasından meydana gelan.
2 Bağteten: Birdenbire, ansızın.
3 Müsâleme: Barış, huzur ve güven içinde olma durumu.
4 Kaht ü galâ: Yokluk. Kıtlık. Fakirlik.
5 İ'zâz: Hürmet etmek. Ağırlamak. İkram etmek. Aziz kılmak. Galip gelmek.

görişebildi.

Alî Paşa Mehmed Alî'yi celb ile Kölemenleri tuzağa düşürmek kaydında iken kendüsi dâm-ı belâya tutulmuş oldığını anladıysada ne çâre iş işden geçmiş idi ma'a-mâ-fîh ümerâ-yı Mısriyye ile hukûk-ı kadîmesinden ve ale'l-husûs müteveffa Murâd Beg'le yek-laht ve yek-vücûd oldığından bahisle kendülerinden görmüş oldığı mihmân-nüvâzlığa[1] mukâbeleten bu kerre afv ve ıtlâkları husûsuna say' itmiş oldığını beyân itmek gibi mukaddemeler serd iderek ümerâyı iğfâl ile berâber anların hilâf-girânından olub Kanna'da bulunan ve Hasan Beg kölelerinden olan Osmân Beg'e emâret-i Mısrî va'd ile serî'ân gelüb imdâdına yetişmesi içün bir hicân ile hafiyyeten mektûb irsâl itmiş idi hicân ise yolda tutılub mektûb-ı mezkûr ümerâ-yı Mısriyye yedine geçmekle bunı alub paşanm huzûrına getürerek (biz sizinle barışmış idik siz ise cânib-i kıbelîde hilâf-gîrimiz olan begler ile muhâbere idiyorsunuz) didiklerinde (hayır ol tarafla hiç muhâberem yokdur) deyü cevâb viricek mektûbı ibrâz itmeleriyle (evet bunı ben İskenderiyye'de iken yazmış idim) dimesi üzerine (bunı dünki gün karakollar tutdı târîhi dahi yenidir) didikleri gibi paşa fikre varub mebhût[2] olmağın (buyurun) didiler (nereye) didi (Gazze'ye) didiler ve hemân bir mikdâr Kölemen süvârîsi ile anı dahi Belbîs tarafına gönderdiler.

Arâzi-i karîne varub nüzûl itdiklerinde Kölemenler bağteten Alî Paşa ile etbâ'ı üzerine hücûm iderek kendüsini ve hemşire-zâdesi Alî Beg'i ve kethüdâsını ve etbâ'ının ekserini i'dâm eylemiş oldukları hâlde Mısır'da gûyâ ki Alî Paşa mukaddemâ ol tarafa gönderilmiş olan askerine takarrüb itdigi gibi yanındaki Kölemenler ile ceng itmek niyyetinde oldığı tahkîk olunmağla anlar evvelce davranub miyânede vukû'bulan arbedede paşa mecrûh ve maktûl olmuş deyü i'lân itdiler Alî Paşa'nın zevâlinden Kölemenler memnûn oldığı gibi İskenderiyye'de itdigi zulm ve ta'addîsini yâd ile Mısır ahâlîsi dahi vefâtından memnûn ve dil-şâd olmuşlar idi.

Evâhir-i Şevvâl'de Alî Paşa'ya hitâben Dersa'âdet'den Mısır'a vârid olan emr-i âlîde Vehhâbîlerle muhârebe içün Mısır'dan cânib-i Hicâz'a dört bin askerle otuz bin erdeb[3] zahîre gönderilmesi irâde ve iş'âr ve Bağdâd tarîkiyle dahi asker gönderilecegi ve Cezzâr Paşa'nın dahi Vehhâbîler üzerine me'mûr oldığı hikâye ve ihbâr buyurulmuş idi.

(s.247) Bu emr-i âlî dîvân-ı Mısır'da kırâ'at olunduysa da ber-minvâl-i sâbık muhâtabı olan Alî Paşa maktûl olub Mısır'ın hâli ise perîşân idi. Hattâ berren kâfile-i hâccın irsâline imkân olmadığından mahmil-i Mısır'ın Süveyş tarîkiyle bahren irsâline karâr virilmiş ve gidecek hüccâca keyfiyyet ihbâr ve i'lân idilmiş idi.

Cezzâr Paşa dahi bu avânda hasta olub rükûb ve nüzûle iktidârı kalmadığından Vehhâbîler üzerine hareket şöyle dursun kâfile-i hâc ile gidemeyüb kölesi Süleymân Paşa'yı emîrü'l-hâc nasb ve irsâl itmiş idi.

Dört yüz kadar Arnavud askeriyle kal'a muhâfazasında bulunan Hüseyin Kaptan gurre-i Zi'l-kâ'de'de kal'adan indirilüb Bulak'da iskân olunmağla kal'a bütün bütün ümerâ-yı Mısriyye yedinde kalarak bir kat daha kendülerine emniyyet geldi. Ve egerçi Mısır'da

1 Mihmân-nüvâz: Misafire ikram eden, misafir ağırlayan.
2 Mebhût: Hayretle, şaşkın, mütehayyir. Sersem.
3 Erdeb: Bir ağırlık ölçüsüdür. Arab ülkelerinde kullanılır. Miktarı, İstanbul kilesiyle dokuz kileyi karşıladığı gibi, kullanıldığı mahalle göre de değişir.

Rûmîli askeri anlara mukâbil bir azîm kuvvet idiyse de Berdîsî'nin Mehmed Ali'ye emniyyet-i kâmilesi oldığı ve Mısır'a duhûlleri bu asker sâyesinde idügi cihetlerle bu askeri kendü kuvve-i askeriyyelerinden ma'dûd bilürler idi. Binâ'en-aleyh ümerâ-yı Mısriyye kemâl-i ferâğ-bâl[1] ile yayılub celb-i menâfi' ve iddihâr-ı emvâle[2] iştigâl itmişler idi.

İşte hâl bu minvâl üzre cârî iken Büyük Elfî didikleri Elfî Mehmed Beg'in İngiltere'den avdet ile Mısır'a gelmek üzre oldığı haberi alındı. Hâlbuki ümerâ-yı Mısriyye'nin hemân nısfı anın memâlikinden bulundığı cihetle Mısır'a vürûdunda bi't-tab' nüfûzca sâ'ire galebe ve Berdîsî'ye dahi takaddüm idecegi der-kâr olmasıyla ümerâ-yı Mısriyye'nin çoğı ale'l-husûs Berdîsî anın gelişinden mahzûz olmayub zâhirde gelecegi haberi üzerine izhâr-ı beşâşet ve inbisât[3] itmeleriyle berâber gerek kendüsünün ve gerek ana mensûb olan ümerânın i'dâm ve izâlelerini tasmîm ve icrâât-ı müteferri'asını tertîb eylediler. Şöyle ki: Büyük Elfî'nin en ilerü gelan memâlikinden Küçük Elfî Beg ile birlikde istikbâle gitmek üzre giceden çıkmak üzre Berdîsî mensûbâtından olan birçok Kölemenler hâric-i beldede çadırlar kurub ve meş'aleler yakub hâzırlandıkları hâlde kezâlik Büyük Elfî'nin havâss-ı mensûbâtından Veşaş deyü ma'rûf olan Hüseyin Beg'i da'vet itmeleri üzerine o dahi birçok köleleriyle hâzır oldukda sen ne durayorsın kardaşınız Büyük Elfî geliyor anın istikbâline gideyoruz dimeleriyle o dahi bu tedârükâtı göricek sahîhan istikbâline gidecekler zan idüb ve hakkında hıyânet idecekleri aslâ hâtırına gelmeyüb hemân atlarını getürmek üzre ma'iyyetindeki kölelerine emr virdi anlar dahi atları getürmege gidüb de kendüsi yalnız kaldığı gibi üzerine üşlınti iderek mûmâ-ileyhi i'dâm ve keyfiyyeti Berdîsî'ye ihbâr ve i'lâm eylediler.

(s.248) Mehmed Alî ile sâ'ir ser-gerdeleri ise geceleyin Cize'nin cânib-i kıbeliyyesine güzâr ve Kölemenler arasında bir kan düşmege intizâr ile gizlenüb işârete müterakkıb[4] olduklarından bu haber kendülerine vâsıl oldığı gibi derhâl Küçük Elfî Beg'in kasrım hasr ve ihâta itdiler. Elfî Beg vâki'-i hâlden haberdâr oldığı gibi firâr itmekle Mehmed Alî'nin takımı anın emvâl ve eşyâsını gâret itdikden sonra ana müte'allik olanların hânelerine gidüb yağmâ ile meşgûl oldılar ahâlî-i Mısır bu vak'adan mütevahhiş ve mütefekkir ve hakîkât-i hâli bilmediklerinden mütehayyir ve ferdâsı kimse dükkânını açmayub encâm-ı kâra muntazır oldı. İbrâhîm Beg dahi konağında ikâmet ile her şeyden mütegâfil ve mahmil-i hâccı Süveyş tarîkiyle götürmege me'mûr olan Mahmûd Çavuş'ı celb iderek sıra hesâbıyla müştegil olub gelenlere ne haber deyü mütecâhilâne istifsâr-ı hâl eylerdi.

Büyük Elfî Beg'in ahvâline gelince: Anın Reşîd'e vusûlünde bir fırsatı düşürilerek i'dâmı husûsı Berdîsî'nin memâlikinden olub Reşîd mutasarrıfı bulunan Yahya Beg'e Berdîsî tarafından tahrîr olunmuş idi Elfî ise Reşîd'e vusûlünde İngiliz konsolosuna misâfir olub konsolos tarafından kendüsüne İngiliz-kârî bir kayık ihdâ olunmağla ana râkiben cânib-i Mısır'a azîmet itmiş idi. Ve Küçük Elfî Beg anın kölelerinden olmağla efendisi içün Mısır'da kanca ta'bîr olunur bir sandal tehyi'e ve irsâl idüb anınla berâber Elfî'nin asdikâsından[5] ba'zı zevât dahi gitmiş idi. Esnâ-yı râhda Büyük Elfî ile görişüb birlikde Manuk'a vürûdlarında

1 Ferâğ-bâl: Gönül rahatı.
2 İddihâr-ı emvâl: Mal biriktirme.
3 İnbisât: Yayılma, açılma, genişleme.
4 Müterakkıb: Bekleyen, gözleyen, uman.
5 Asdikâ: Sadık dostlar.

Elfî çıkub biraz ârâmdan sonra binüb Zahîre'ye geldiklerinde bir mikdâr Arnavud askeri gelüb konsolosun Elfî'ye ihdâ eylemiş oldığı kayığa duhûl ile içindeki emvâl ve eşyâyı yağmâya koyuldılar. Elfî bu hâli görüb fikr ve iştibâha[1] düşmekle hemân kancaya binüb sür'at ile firâra yüz tutdı ve sâ'ir kayıkları girüde bırakmağla askerin bunları yağmâ ile meşgûl oldığını görüb sıkı kürek çekdirerek firâra sür'at ve isti'câl eylerdi işte bu esnâda Berdîsî tarafından Elfî'nin ahz ve i'dâmına me'mûr olan iki gemi dahi nehren yukarudan aşağı doğrı giderken ilerüdeki galabalıga hasr-ı nazar idüb gitdikleri cihetle Elfî'nin kancasını görmediler ve gören olduysa da Elfî olmak ihtimâlini hâtıra getürmediler Elfî ise çalakürek yukaruya doğrı haylîce mesâfe kat' idüb esnâ-yı râhda kendüye mensûb olan kâşiflerden birinin adamına râst gelerek Mısır'daki vukû'âtdan haberdâr oldığı gibi hemân yanındaki âdemleriyle Şebre'de karaya çıkub seyr-i serî' ile Karanfil nâhiyyesine bi'l-vusûl bir Arab hâtûnuna dahîl düşerek anın yanında ihtifâ[2] (**s.249**) eyledi bu esnâda Berdîsî ile Mehmed Alî'nin askeri her tarafa münteşir olub Elfî'yi ol kadar tecessüs iderlerdi ki kuş olsa uçamazdı ve Elfî'nin dahîl düşdigi Arab kabîlesine gelüb orasını dahi taharrî iderlerdi lâkin Cenâb-ı Hakk'ın halâs idecegini tutmak kâbil olmadığından bir bî-kes hâtûnun yanında mahfî kalub bulamadılar ve Elfî Beg ol hâtûnun tedârük itdigi bir ata süvâr olarak oradan iki hicân ile birlikde çıkub köleleri dahi arkasında yürüyerek Haneke civârına vâsıl olduklarında bir Arab tâ'ifesi bi't-tesâdüf anı ihâta itmeleriyle köleleri anlarla gavgaya girişmegin Elfî anları bırakarak yalnızca Cebel nâhiyyesine firâr idüb giderken Berdîsî ol civârda bulunub kölelerle Urbân'm muhârebesinde atılan tüfenk seslerini istimâ' idicek sür'at ile ma'reke-gâha[3] vardıkda Elfî'yi bulamadığından lede's-su'âl burada idi şimdi bizden ayrıldı dimeleri üzerine Berdîsî ma'iyyetindeki Kölemen ve Urbân askerini dağıdub Elfî'yi nerede bulur iseniz bilâ-su'âl i'dâm idiniz deyü emr virmekle takım takım dağılub taharrî ve tecessüse ikdâm itdiler birisi râst gelemeyüb fakat Arab meşâyihinden Sa'îd İbrâhîm'in takımı dîgerlerinin bilmedigi bir yoldan giderek Elfî'ye tesâdüf itdikde yanındaki kürk ve elbise ve altun ve mücevherâtı birer birer arkasına atdıkca mu'akkibler[4] anların yağmâsıyla meşgûl olduklarından bu sırada Elfî gaybûbet idüb kurtulmuşdur.

Elfî Beg ber-minvâl-i sâbık kancaya binüb de firâr itdikde gemilerdeki eşyâsını asker yağmâ itmeleriyle İngiltere kral ve küberâsının Elfî'ye ber-güzâr olarak virmiş oldukları ve Elfî'nin dahi iştirâ eylemiş oldığı pek çok nâdîde tuhaf ve tefârik hep asker [eline] geçdi kralın kendüye ihdâ eylemiş oldığı murassa' tasvîri dahi bu yâd-gârlar içinde idi asker tâ'ifesi bu misillü şeylerin kadir ve kıymetini bilmediklerinden ucuz bahâ ile çarşuda satılığa çıkardılar ekserîsini Berdîsî iştirâ eylemişdir.

Elfî'nin bu vechile firâr itmesi üzerine Sa'îd içine doğrı çıkub da Kölemenlerin usûl-i kadîmeleri vechile ol tarafda başına tecemmu' idecek tarafdârânı ile bi'l-ittihâd bir hey'et-i isyâniyye teşkîl eylemesi melhûz oldığından İbrâhîm Beg ve Berdîsî taraflarından Cerce Mutasarrıfı Süleymân Beg ile Kana Mutasarrıfı Osmân Beg'e tahrîrât gönderilerek Büyük ve Küçük Elfî Begler ol taraflara gelürler ise kahr ve tenkîlleri husûsunı mü'ekkeden iş'ar

1 İştibâh: Şüpheye düşmek.
2 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.
3 Ma'reke-gâh: Savaş meydanı, savaş alanı.
4 Mu'akkib: Ardına düşen, takib eden, ardından koşan.

ve tenbîh eylediler ve firârları tecessüs ve girift içün Kölemen askerini takım takım etrâfına dağıtdılar.

(**s.250**) Küçük Elfî ise cânib-i Kıbelî'ye gidüb ol tarafda ahâlî üzerine agır virgüler tarh[1] ile îfâda ihtiyâr-ı terâhi iden kurâyı nehb ve ihrâk[2] itmekde oldığından hemân anın üzerine Mısır'dan bir fırka-i askeriyye tertîb ve irsâl olunmak üzre tedârükâta mübâderet olundı. İngiliz konsolosı bu vukû'âtdan münfa'il olarak ben böyle memleketde oturmam deyü Zi'l-ka'de'nin on üçünci Cum'airtesi güni Mısır'dan çıkub gitdi beldenin ihtilâl-i ahvâline nazaran Fransa konsolosı dahi gidecek olduysa da ümerâ-i Mısriyye anı men' ile alıkoydılar.

Elfî beglerin taharrîsi içün Kölemen askeri etrâfa dağılub ümerânın Mısır'da kuvvetleri azaldığından enzâr-ı askeriyyede mehâbetleri[3] kalmadı. Ve kal'ada ve burclardaki topcı ve müstahfızlar egerçi Berdîsî'nin hidmetinde iseler de hep Rûmilili olduklarından bunlar dahi ma'nî Mehmed Alî'ye merbût idiler ve Berdîsî Mehmed Alî ile kardaş olarak her vakit anı bir âlet gibi kullanabilür zu'munda olub hâlbuki kendüsi Mehmed Alî'nin iğrâzına hidmet itmekde oldığından gâfil idi.

Binâ'en-aleyh Zi'l-ka'de'nin yirmi ikinci güni Arnavudlar ulûfe mutâlebesinde ısrâr itmeleri üzerine Mehmed Alî araya girüb ümerâ ile müzâkere iderek üç güne kadar ulûfelerin i'tâsı va'diyle arbede ber-taraf oldı üç gün mürûrunda tavâ'if-i askeriyye Mehmed Alî'nim konağına toplanub gürüldi itdiklerinde ba'zı mahallerden havâleler gösterilerek yine gavgâ basıldı ferdâsı işbu ulûfe bahsinden dolayı asker içinde ihtilâl zuhûr ile kal'ayı almak isteyüb muvaffak olamadılar ise de ahâlî telâşa düşerek dükkânlar kabandı ve derûn-ı Mısır'da gulgule[4] peydâ oldı fakat Mehmed Alî binüb halka emn ü amân deyü dellâllar nidâ itdirdi.

Bunun üzerine begler emlâk üzre bir virgü tarh idüb nısfı emlâk sâhiblerinden ve nısf-ı dîgeri müste'cirlerinden[5] alınmak üzre hemân tahsîline mübâderet itdiklerinde ahâlî feryâda başladı ve bütün kadınlar zukâklara dökilüb ümerâya ve ale'l-husûs Berdîsî'ye seb ve la'net ider oldılar bu arbede arasında askerîden bir takımı nâs içinde gezerek biz sizinle berâberiz siz fukarâ ve ra'iyyesiniz biz de askeriz bu virgüye bizim de rızâmız yokdur bizim ulûfelerimiz mîrî üzerindedir sizde bir alacağımız yokdur dirler ve ahâlî ile mahlûten gezerler idi. İşte bu arada Mehmed Alî'nin kethüdâsı Câmi'-i Ezher'e gelüb o dahi bu me'alde sözler irâd ile halka teselliyyet ve bu siyâk üzre dellâllar nidâ itdirerek âmmeye emniyyet virmekle derhâl âmme-i nâs-ı (**s.251**) ümerâdan rû-gerdân[6] olub mukaddem ve mu'ahhar Arnabudlar ara sıra şunun bunun başlarından sârık ve külâhlarını kapmakda ve ba'zen râst geldikleri zevâtın cebren akçelerini almakda oldukları hâlde bî-çâre ahâlî bunları unutdı ve derhâl taraf-ı askerîye meyl ve muhabbet itdi bu misüllü vak'alar ise hep Mehmed Alî'nin desîseleri idi.

1 Tarh: Atma, koma, bırakma.
2 İhrâk: Ateşe atmak. Yakmak. Yandırmak.
3 Mehâbet: Azamet, ululuk, korkunçluk; büyük görünme.
4 Gulgule: Gürültü, şamata.
5 Müste'cir: Kira karşılığında bir yeri tutan kimse, kiracı.
6 Rû-gerdân: Yüz çeviren, istek ve rağbet göstermeyen.

Çünki Târîh-i Cebertî'de iş'âr ve siyâk ve sibâk-ı vekâyi'den istidlâl ve istiş'âr[1] olundığına göre Mehmed Alî çokdan berü bilâ-istiklâl Mısır'da vâlî olmağı zihninde karârlaşdırmış idi. Ancak maktûl Tâhir Paşa gibi birdenbire kendüsini ortaya atub da sonunda belâya uğramamak içün evvelce müşkilât-ı melhûzeyi birer birer def' ü ref' ile sayd-ı emelinin muktezâ-yı hâl ve maslahat olarak tabî'atıyla kendü ayağına gelmesini isterdi ve bu niyet-i muzmerresini[2] mektûm tutarak bu yolda gâyet ihtiyâtkârâne ve dûr-endîşâne hareket iderdi binâ'en-aleyh ibtidâ askeri Hüsrev Paşa aleyhine tahrîk idüb Tâhir Paşa kuvvetiyle anı Mısır'dan çıkartdı ba'dehu yeniçeriler vâsıtasıyla Tâhir Paşa'nın i'dâmı üzerine Ahmed Paşa meydâna çıkdıkda gördü ki yeniçerilerin kuvveti kökleşürse kendü takımı Mısır'da istikrâr idemeyecekdir. Ümerâ-yı Mısriyye'yi celble yeniçerilerin kuvvetini kesr itdi ve Ahmed Paşa'yı Mısır'dan çıkartdı ve kendü politikasına muzır gördügi defterdâr ve kethüdâyı i'dâm itdirdi ve Hüsrev Paşa Dimyât'da tehaffuz ile Mısır'a bir gözdağı oldığından kezâlik Kölemenlerle bi'l-ittifâk Dimyât üzerine hareket ile anı tutdırub Mısır'da tevkîf itdirdigi gibi müte'âkiben Mısır vâlîsi olan Trabluslı Alî Paşa'yı dahi iğfâl ile İskenderiyye'den Mısır'a getürderek kazâya uğratdı ve ol vakit Kölemenlerin kuvveti müctemi' ve kal'a ve kapular hep ellerinde oldığından âhvâl-i âtiyyelerini te'mîn içün Mehmed Alî'nin kuvvetini tefrîk iderek hey'et-i mecmû'asıyla Mısır'a duhûlüni tecvîz itmemeleri muktezâ-yı hâl ve maslahatlarından iken Mehmed Alî Berdîsî'ye muhlis ve mütehassıs geçinüb o dahi Mehmed Alî'nin takımını kendü hademe-i mahsûsaları hükmüne koymuş idi çünkü Mehmed Alî ibtidâ İbrâhîm Beg'e sokılub anınla germ-ülfet[3] olmuş ise de İbrâhîm Beg'in gâyet muhteriz[4] ve ihtiyâtkâr oldığını görerek anınla bir iş beceremeyecegini anladığından Berdîsî'ye yanaşub ve anınla kardaş olarak gûyâ kendüsini askeriyle berâber anın ma'iyyetine virmiş gibi görinüb Berdîsî dahi anın desîselerine aldanarak ve anı kendüsine muhibb-i sâdık ve yâr-ı muvâfık bilerek kendü arkadaşlarından ziyâde ana emniyyet eylerdi ve kendüsine rakîb bildigi Elfî'nin aleyhinde dahi Mehmed Alî'nin askerini kuvvetü'z-zahr ittihâz itmiş idi Mehmed Alî ise hem askerini (s.252) pençe-i zabtında tutmağa medâr olmak üzre bu misillü vukû'ât arasında yağmâgerlik ile anlara biraz mâl kazandırmak ve hem de Kölemenleri birbirine kırdırarak za'îf düşürmek içün gâyet ince ve dolaylı politikalar kullanırdu ve bu yolda olan tedâbîr ve mesâ'îsi müsmir ve müfîd olmuş idi ki ber-vech-i meşrûh Büyük Elfî firâr ile nereye gitdigi ma'lûm olmadığından Berdîsî anı tecessüs ve taharrî içün bütün Kölemen asâkirini etrâf ve eknâfa dağıtdı bunun üzerine asker ulûfe talebinde ısrâr idicek ümerâ-yı Mısriyye def'-i gâ'ile içün bir ağır virgü tarhına ibtidâr idüb bu ise el altında mücerred Berdîsî'ye haml ile halk feryâda başlayıcak askerî tâ'ifesi ahâlîye tarafdârlık yüzünde görünmekle ahâlî askere meyl iderek ümerâya ve bi'l-hassa Berdîsî'ye seb ve la'net itmege başladılar Berdîsî dahi halkın bu tavrına gücenüb Mısır'dan hurûc ile eski Mısır'a doğrı giderken alenen ahâlî-i Mısır'a la'net eylerdi ve bak anlara ben ne yaparım bir senelik virgü i'tâsına râzı olmadılar bende anlardan üç senelik virgüyi def'aten alayın deyü söylerdi.

İşte bunun üzerine İbrâhîm Beg ile Berdîsî Elfî'yi taharrî içün etrâfa müteferrik

1 İstiş'âr: Yazı ile bildirilmesini isteme.
2 Muzmer: Gizil, saklı, örtülü, açıkta olmayen.
3 Germ-ülfet: Görüşmesi hararetli olan; sıkı-fıkı görüşen.
4 Muhteriz: Çekingen.

olan Kölemenlerin Mısır'a gelmeleri içün serî'an haber gönderdiler ve Sa'îd ve Reşîd ve Dimyât mutasarrıflarının dahi bi'l-cümle keşşâf ve askerleriyle Mısır'a gelmelerini emr itdiler. Mehmed Alî ise anların hu teşebbüsâtından agâh olıcak tedâbîr-i lâzımeye müsâra'at eyledi. Şöyle ki: Zi'l-ka'de'nin yirmi sekizinci Pâzâr güni hemân vakt-i asrda askerî tâ'ifesi Özbekiyye'de ictimâ' ile bir takımı İbrâhîm Beg'in ve birtakımı Berdîsî'nin konaklarını ihâta itdiler ve dîger birtakım fırkalar dahi sâ'ir ümerâ ve keşşâfların konaklarını muhâsaraya gitdiler.

Kal'ada ve burclarda topcı ve müstahfız bulunan asker egerçi Berdîsî tarafından muvazzaf idiler ve Berdîsî'nin konağında dahi hademe-i hâssasından olmak üzre birçok Arnavudlar var idi ancak bunlar hep Rûmili halkı olmak hasebiyle ma'nî Mehmed Alî'nin adamları idi binâ'en-aleyh Berdîsî kal'a ve burclar ve karagolhâneler hep kendü zabtında zann idüb hâlbuki Mısır'ın mekâlîdi ve belki kendü konağının müdâhil ve muhârici hakîkat-i hâlde hep Mehmed Alî yedine geçmiş oldığını derk ve tefattun idememiş idi bu kerre ahşam üsti hânesinin muhâsara olundığını göricek yanında bulunan Kölemenlere siz oturınız ben çıkub bu işe bir tedbîr ideyim diyerek dışaruya çıkdığında her tarafdan üzerine tüfenk atılmağa başlayıcak nâçâr yanındaki hademe-i mahsûsasıyla eski Mısır tarafına firâr eyledi. (s.253) Asker ise konağın arka tarafından dîvârı delüb içeruye dâhil olarak Kölemenlerin üzerine hücûm itdiklerinde Berdîsî'nin hidmetinde ve konağın muhâfazasında bulunan Arnavudlar dahi anlarla birleşerek konağı yağmâ eylediler ve o gice Kölemenlerden bir haylîsini ahz ve girift ile emvâl ve eşyâlarını nehb ü gâret itdiler.

Şu hâlde hükûmet-i Mısriyye bütün bütün Mehmed Alî'nin eline geçmiş dimek oldıysa da kendüsi devletce zî-rütbe olmadığı cihetle vâlî makâmına geçse kendüsine gâsıb ve âsi nazarıyla bakılacagından ve kendüsi ise sûret-i meşrû'ada bu makâma geçüb de sâbit ve müstekarr[1] olmak sevdâsında bulundığından İskenderiyye Muhâfızı Hûrşîd Ahmed Paşa'yı Mısır'a da'vet itmiş idi ve işbu Pâzârirtesi gicesi sâ'at yedide mahkemeye bir mikdâr asker gönderüb gûyâ Mısır eyâletinin Hûrşîd Paşa uhdesine tevcîh buyurulmuş oldığına dâ'ir emr-i âlî gelmiş oldığı beyânıyla kırâ'at olunmak üzre Mollâ Efendi'nin sabâhleyin meşâyihi celb eylemesini emr eyledi Mollâ Efendi sabahleyin meşâyihi da'vet itdikde henüz fitne ve ihtilâl bâkî iken cem'iyyet câ'iz olmaz deyü cevâb virmeleri üzerine Hûrşîd Paşa'nın vâlî oldığı beyân ve beyne'n-nâs keyfiyyet bu vechile i'lân olundı. Ve ol gice İbrâhîm Beg konağında mahsûr olarak asker ile muhârebe ve müdâfa'a itmiş ise de Berdîsî'nin firâr eylemiş oldığı haberini aldığı gibi o dahi duramayub hemân sabâhleyin hânesinden hurûc ile firâr eylemiş ve hîn-i firârda her tarafdan üzerine kurşun yagdırılmağla hâric-i Mısır'a çıkıncaya dek ma'iyyetindeki Kölemenlerden pek çoğı urılub kimi maktûl ve kimi mecrûh olmuşdur.

Ama kal'adaki Kölemenler vakt-i duhâya[2] dek dayanub askerin Özbekiyye'deki konakları üzerine top atmışlar ise de Berdîsî ile İbrâhîm Beg'in firârlarını haber aldıkları gibi anlar dahi kal'adan çıkub İbrâhîm Beg'e peyrev oldılar ve Mehmed Alî'nin askeri Kölemenlerin bi'l-cümle emvâl ve eşyâsını yağmâ ile meşgûl oldığı esnâda Kölemenler kaçub cânlarını kurtarabildiler.

Ve ol vechile kal'a hâlî kalıcak Mehmed Alî kal'aya çıkub Hüsrev Paşa'yı yanına

1 Müstekarr: Sâbit, hiç değişmeyen, yerleşmiş, değişmez.
2 Vakt-i duhâ: Kuşluk vakti.

alarak önlerinde dellâl halka amân ile nidâ ider oldığı hâlde konağına geldi. Ve Hüsrev Paşa'nın vilâyete avdet eylediği beyne'n-nâs işâ'a[1] olundı.

Ve meşâyih ve â'yân-ı belde Mehmed Alî'nin konağına gelüb Hüsrev Paşa'ya velâyeti tebrîk eylediler.

Hüsrev Paşa'nın müddet-i habs ve tevkîfi tamâm sekiz ay olub bu vechile habsden halâs buldığına müteşekkir oldığı hâlde sahîhan Mısır vâlîliğine avdet itdi zannıyla ol kadar (s.254) memnûn oldı ki Mehmed Alî'ye nasıl ri'âyet ve ikrâm idecegini bilmezdi Mehmed Alî'nin konağı harâb oldığından derhâl mi'mârânı celble ta'mîrini emr eyledi Mehmed Alî ise anın Mısır'da ibkâsı niyyetinde olmayub fakat li-maslahatin anı istishâb ile halka ibrâz eylemiş idi. Yohsa Mehmed Alî'nin kuvvetü'z-zahrı maktûl Tâhir Paşa'nın birâderleri ve anlara mensûb olan ser-gerdeler olub bunlar ise Hüsrev Paşa'ya zıd ve muhâlif oldığından anı ibkâ itse Arnavudlar kendüsinden rû-gerdân olmak lâzım gelürdi. Kaldı ki Mehmed Alî'ye Mısır vâlîliği teveccüh idinceye dek Mısır'da âsâyişin istikrârı anın politikasına mübâyin idi. Ve bu kadar vukû'ât-ı müteselsile[2] ile Mısır'ı kabza-i tasarrufuna almış iken mukaddemen ma'iyyetinde bulundığı bir vezîrin yine ma'iyyetine girüb de Mısır'ı ana teslîm itmesi emr-i ba'îd idi lâkin Hüsrev Paşa henüz anın ma'nevî-i zamîrine vâkıf olamamış oldığı bu tavrından anlaşılıyor.

Hâlbuki: Zi'l-hicce'nin ikinci Çehârşenbe gicesi Hüsrev Paşa Bulak'a indirilerek Bahriyye cihetine irsâl olundı işte ol vakit maslahatın rengini anlamış olması melhûzdur. Hüsrev Paşa'nın bu def'aki birkaç günlük hükûmeti Tâhir Paşa'nın i'dâmında Cidde Vâlîsi Ahmed Paşa'nın hükûmetine şebîh bir hükûmet-i kâzibedir.

İttifâkât-ı garîbedendir ki Tahir Paşa Hüsrev Paşa'yı Mısır'dan kaçırdıkda yirmi iki gün ber-hayât oldığı gibi ümerâ-yı Mısriyye dahi bu kerre Elfî hakkında vech-i meşrûh üzre mu'âmele itdikden sonra kezâlik Mısır'da yirmi iki gün kalub ba'dehu başlarına bu beliyye gelmişdir.

Ümerâ-yı Mısriyye ber-vech-i meşrûh uryân ve perîşân olarak Mısır'dan çıkub ol gice bostânlar içinde ictimâ' iderek ferdâsı Helvân tarafına gitdiler ve anların hâli bu şekle girdikde Elfî Mehmed Beg dahi Belbîs tarafında kûşe-i ihtifâdan[3] çıkdı ve tarafdârı olanlar kendüsine at ve elbise ve sâ'ire götürüb dâ'iresini meh-mâ-emken tanzîm itdiler. Zi'l-hicce'nin dokuzunda İskenderiyye Muhâfızı Hûrşîd Paşa gelüb âlây ile Mısır'a duhûl ve kendüsi içün tehyi'e[4] olunan konağa nüzûl eyledi.

Ümerâ-yı Mısriyye bu arada ictimâ' idüb yanlarına bir mikdâr Urbân dahi alarak Mısır üzerine gelmiş olduklarından Zi'l-hicce'nin yirmi ikisinde Mehmed Alî'nin askerî ber-i garbîye geçüb metris aldılar ve çend rûz muhârebe mümted olub tarafeynden haylî vefeyât vukû' bulduysa da Kölemenler metrislere giremediklerinden nihâyet savuşub gitmişlerdir. Mısır'ın vekâyi'-i meşrûhası üzerine İstanbulca ittihâz olunan tedâbîre gelince ber-minvâl-i sâbık Alî Paşa'nın i'dâmı haberi Dersa'âdet'e vâsıl olıcak Mısır Eyâleti Cezzâr Ahmed (s.255) Paşa'ya tevcîh buyurulmuş idi. Cezzâr Paşa ise bu hilâlde nâ-mizâc olarak sefer-i

1 İşâ'a: Yayıp herkese duyurma.
2 Müteselsile: Sıra ile; zincirleme olarak, birbiri peşi sıra.
3 Kûşe-i ihtifâ: Saklanılan yer, gizlenilen köşe.
4 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.

âhirete müttehî-i azîmet olmağla yerinden hareket idemeyecegi ma'lûm oldukda vükelâ-yı devlet bu Mısır mes'elesinde dem-beste-i hayret[1] iken Mehmed Alî bu vukû'âtı o sûretle İstanbul'a arz ve i'lâm itdirdi ki gûyâ Arnavudların yed ve medhali olmaksızın Alî Paşa hakkında vukû'a gelan mu'âmele-i gadriyye devlet bendeligi hasebiyle ırk-ı hamiyyetlerine dokunarak Kölemenler aleyhine kıyâm ve lede'l-muhârebe galebe idüb anları Mısır'dan tard ve ihrâc ve memleket-i pâdişâhînin zabt u rabtı içün İskenderiyye Mutasarrıfı Hûrşîd Paşa'yı da'vet ile idâre-i umûr-ı memleketi anın yedine teslîm eylemiş oldukları beyânıyla Mısır eyâletinin Hûrşîd Paşa uhdesine tevcîhi arz ve inhâ ve Hüsrev Paşa'ya dahi Mısır hazînesinden elli kîse harcırâh i'tâsıyla Rodos cânibine gönderilmiş oldığından ibkâ-yı vezâretiyle uhdesine bir mansıb ihsân buyurulması niyâz ve istid'â olunmuşdur.

Arnavudlara isnâd olunan bu vaz'-ı ihlâskârâne mizâc-ı hâl ve asra muvâfık görinerek olunan istid'â vechile Mısır eyâleti rütbe-i vezâret ile Hûrşîd Paşa uhdesine tevcîh olunub Hüsrev Paşa'ya dahi Diyârbekir eyâleti ihsân buyurulmuşdur.

Vekâyi'-i Rûmili

Devlet-i Aliyye ber-vech-i bâlâ Arabistân tarafından mütevârid[2] olan acı haberler ile müte'ellim[3] oldığı hâlde Rûmili cihetinde dahi azîm gâ'ileler ile meşgûl idi.

Şöyle ki: Geçen sene Rûmili Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa'nın Filibe cânibine hareketi dağlı eşkıyâsına mûcib-i havf ve telâş olarak fî-mâ-ba'd birer mahalde iskân ile şekâvetden ferâgat ideceklerine söz virüb fakat ol bahârda icrââtına karâr virilerek Alî Paşa vilâyetine avdet ile Çavuşbaşı Osmân Ağa Rûmili cânibine gönderilmiş idi.

Çavuşbaşı İskece'ye varub Rûmili â'yânlarını cem' iderek rü'esâ-yı eşkıyâdan Alî Mollâ ile Kara Feyzî'nin iskânları husûsunı müzâkere itdiklerinde Alî Mollâ'nın Fere'de ikâmeti der-miyân olunmuş ise de mütehayyizân-ı â'yân-ı Rûmili'den olan Tokatcıklı bunı münâsib görmeyüb Tepedelenli Alî Paşa'nın tekrâr berü taraflara hareketi ise küllî münâza'a zuhûrına ve fukarâ ve zu'afânın hasâr-dîde[4] olmalarına bâdi olacağı ve Rûmili ağavâtı umûmen Alî Paşa'dan dil-gîr olub mukaddemâ Filibe'de Arnavudlar ile vâki' olan muhârebeden dolayı anın ahz-ı intikâm dâ'iyyesine düşmesi agleb-i me'mûl[5] idügi ve Rûmili eyâleti munsıf ve mu'tedil bir vezîre tevcîh olunsa tarafından ta'yîn olunacak başbuğ ile bi'l-ittihâd cümle eşkıyânın tard ve def'ini mûmâ-ileyhim ta'ahhüd iderek bu me'âlde bir kıt'a mahzar dahi temhîr eylemiş (s.256) oldukları ve başka sûretle tesviyye-i maslahat kâbil olmadığı cihetle Çavuşbaşı Dersa'âdet'e avdet eyledi.

Şu hâle nazaran Tepedelenlinin ibkâsında ısrâr olunsa bütün Rûmili â'yânları üzerine sefer açmak lâzım gelüb hâlbuki ber-vech-i bâlâ bir tarafdan Vehhâbî gâ'ilesi ve bir tarafdan Fransa ve İngiltere beyninde zuhûrı melhûz olan muhârebenin ne dürlü vukû'âtı müntic

1 Dem-beste-i hayret: Şaşkınlıktan nefesi kesilmiş, susmuş.
2 Mütevârid: Tevârüd eden, gelan.
3 Müte'ellim: Elemli, kederli, mahzun.
4 Hasâr-dîde: Hasara uğramış, zarar görmüş.
5 Me'mûl: Umulan, beklenen.

olabilecegi mütâla'âsı meydânda iken Rûmili tarafında dahi haşlu bir mes'ele çıkarılmak muvâfık-ı hâl ve maslahat degil idi.

Binâ'en alâ-zâlik işbu on sekiz senesi evâ'ilinde Rûmili vâlîliği Tepedelenli uhdesinden sarf ve tahvîl ile Selanik Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Vânî Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuşdur. Bâlâda beyân oldığı üzre Rûmili â'yânları dağlu eşkıyâsı gâ'ilesini ber-taraf itmege müte'ahhid olub hâlbuki eşkıyâ-yı merkûmeden Manav İbrâhîm kendisine tahassun idecek bir mahal olmak üzre bu esnâda Tutrakan kasabasmı zabt iderek Eflâk'dan küllî akçe ve zahîre mutâlebe ve eger virilmez ise Eflâk'a mürûr eyleriz deyü tazyîk ve ihâfe eylemiş oldığına mebnî Eflâk voyvodasından Bâb-ı Âlî'ye feryâdnâme geldigi gibi Bükreş'deki Rusya konsolosundan dahi buna dâ'ir Dersa'âdet'deki Rusya sefâretine şikâyetnâme gelmiş oldığı cihetle Rusya ilçisi azîm şikâyete ibtidâr eylediginden bu dahi Bâb-ı Âlîce bir mes'ele-i mühimme oldı bereket virsün Tirsiniklioğlı derhâl Ruscuk'dan hareket ve eşkıyâyı ihâta ile cenge mübâşeret itdikde eşkıyânın birçoğı telef oldukdan sonra Manav İbrâhîm ile bakiyye-i avenesi Tirsiniklioğlu'ndan taleb-i re'y ve amân ile tahlîs-i giribân itmişler iken Manav İbrâhîm yine tek durmadığından ve Tirsiniklioğlu'na ser-fürû[1] itmek istemediginden çok geçmeksizin Tirsiniklioğlu bir takrîble gerek Manav İbrâhîm'i ve gerek hevâdârlarını ele geçürüb i'dâm ile ser-i maktû'larını Dersa'âdet'e göndermişdir.

Ve yine ol esnâda dağlu eşkıyâsı rü'esâsından olub Filibe ve Pâzârcık taraflarında yağmâ-gerlik ile meşgûl olan Kara Feyzî üzerine dahi Siroz Â'yânı Kapucıbaşı İsmâ'îl Beg hücûm ile cem'iyyetini perîşân itmiş idi.

Fakat eşkıyânın birtakımı dahi Fere ve Malgara taraflarında ferce-yâb-ı şekâvet[2] ve ser-keşî olduklarından üzerlerine Selanik Mutasarrıfı Vezîr Osmân Paşa me'mûr idilmiş ve ma'iyyetine Nizâm-ı Cedîd askerinden bir mikdâr mu'allem piyâde ve bir ser-çeşme ma'iyyetiyle mikdârı kâfî süvârî gönderilmiş idi. Başıbozuk askerin vardıkları yerlerde ahâlîye zulm ve ta'addî eyledikleri ma'lûm oldığından bir vaktden berü Dersa'âdet'de ta'lîm olunan Nizâm-ı Cedîd askerinde (**s.257**) acabâ inzibât-ı hakîkî hâsıl oldı mı yohsa anlar dahi dîger tavâ'if-i askeriyye gibi ser-keşlikle mutasaddî ve esnâ-yı râhda ahâlîye ta'addî idecekler mi deyü herkes fikr ve intizârda olub hatta bu kerre asâkir-i merkûmenin Dersa'âdet'den sevk ve irsâllerinde düvel-i ecnebiyye süferâsından ba'zıları arkalarından me'mûrlar göndermişler idi.

Asâkir-i merkûme ise zâbitlerine kemâ-yenbagî[3] mutâva'at ve esnâ-yı râhda âhâlinin bir helâline ta'arruzdan mücânebet iderek tamâm askerlige lâyık olacak vech-i müstahsin üzre seyr ve hareket itdikleri görüldükde askerin bu tavrından herkes memnûn oldı ve eşkıyâ üzerine varub Ballı nâm karyede cenge tutuşduklarında eşkıyâ bunları sâ'ir tavâ'if-i askeriyyeye kıyâs ile üzerlerine hücûm itdikleri gihi asâkir-i merkûme muzıkasını çalarak menâvresini uydırub ve dîvâr gibi metânet üzre duruh eşkıyâ üzerine âteş-efşân[4] olıcak eşkıyâ dayanamayub münhezim ve perîşân olmuşlardır.

Ber-vech-i bâlâ Rûmili â'yânlarının ta'ahhüdi üzre Rûmili eyâleti Tepedelenli Ali

1 Ser-fürû: Başeğme, söz dinleme.
2 Şekâvet: Haydutluk, soygunculuk.
3 Kemâ-yenbağî: İcap ettiği gibi.
4 Âteş-efşân: Ateş saçan.

Paşa uhdesinden sarf ve tahvîl ile Vânî Mehmed Paşa uhdesine tevcîh olunmuş ise de Rûmili ıslâhâtına Vânî Paşa'nın iktidârı kâfî olmadığı anlaşıldı.

Tepedelenli Alî Paşa ise Toskalık cihetindeki hânedânları birer hirer imhâ iderek Yanya tarafında kesb-i istiklâl dâ'iyyesinde idi. Ve o cihetde vâki' Solyotlar ki cengâver bir tâ'ifedir cümlesi Hristiyan oldukları hâlde Çamlık begleriyle bi'l-ittihâd on beş seneden berü Alî Paşa'ya mukâvemet eylemekde oldukları hâlde Alî Paşa bu esnâda gerek anlara ve gerek Çamlık beglerine galehe ile Yanya cihetinde ağyârdan hâlî kalmış ve bu vechile hâsıl itdigi iktidâra istinâd ile Bâb-ı Âlî'nin ba'zı evâmirine dayanur olmuş idi. Anın hu hâl ve tavrı ise devletce nazar-ı dikkati celb itmekde idi.

Binâ'en alâ-zâlik hem dağlı eşkıyâsını te'dîb itmek hem de Tepedelenli'nin kuvvetine mukâbil ve muvâzin[1] gelmek üzre hilâl-i Şa'hân'da Rûmili eyâleti ser'askerlik inzimâmıyla İşkodra Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa'ya bi't-tevcîh Rûmilice kendüsine vüs'atli ruhsat ve ziyâde haysiyyet virildi. Selefi Vânî Mehmed Paşa'ya dahi hilâl-i Ramazân'da Mora eyâleti tevcîh idildi. Ve Mora'ya muvâsalatına degin selefi kâ'immakâm sâbık Mustafâ Paşa'nın azl olunmamış gibi Mora'da ikâmetiyle eyâleti idâre eylemesi emr ve iş'âr huyuruldı. Ba'dehu Şevvâl'de vâki' tevcîhâtda Mustafâ Paşa uhdesine dahi Hanya muhâfızlığı ihsân buyurulmuşdur.

Ba'zı Vekâyi'-i Anadolı

Anadolı Vâlîsi Gürcü Osmân Paşa ki mukaddemâ dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr olmak (**s.258**) hasebiyle müddet-i medîde Rûmili'yi tahrîh iderek nihâyet kendüsi dâhi devlete bir belâ oldığından bir takrîb ile Anadolı cânibine aşurulmuş idi. Anın delibaşısı olub Rûmili'de iken bir takrîb ile mîr-i mîrân olan Ömer Paşa cesûr ve ser-keş bir şahıs oldığına ve Osmân Paşa'nın kuvvetini taklîl ile bir aralık fırsatı düşürilerek işi bitürülmek muammem bulundığına mebnî anın dâ'iresinden tefrîk olınmak garazıyla Ömer Paşa uhdesine Kayseriyye sancağı tevcîh olunarak tertîb-i cezâsı mahremâne Cehbâr-zâde'ye ihâle olunmuş idi. Kayseriyye'ye dâhil oldığı gün Cebbâr-zâde'nin adamları fırsat bulub kendüsini i'dâm itmeleriyle Osmân Paşa'nın bir kanadı kırılmış oldı.

Ba'dehu Osmân Paşa'nın dahi tertîb-i cezâsına mukaddime olınak üzre Anadolı eyâletinden teb'îdi zımnında Çıldır havâlîsinde tevellüd iden ihtilâlin def'i içün kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin Erzurûm'a ta'yîni lâzım gelmişdir deyü uhdesine Erzurûm eyâleti tevcîh olunub selefi Alâ'eddîn Paşa'ya dahi Anadolı eyâleti virilmişdir. Osmân Paşa Erzurûm'a gidüb gitmemekde ibtidâ tereddüd eylemiş ise de alenen muhâlefete dahi cesâret idemediginden çâresiz kalkub Erzurûm'a revân oldı hâlbuki Erzurûm eyâleti ilhâken Trabzon Vâlîsi Tayyâr Paşa uhdesine bi't-tevcîh Osmân Paşa'nın i'dâmı dahi kendüsine ihâle buyurulmuş idüginden Tayyâr Paşa asâkir-i külliyye cem' ile Osmân Paşa'nın ol havâlîye vürûdunda etrâfını ihâta idicek Osmân Paşa hemân Erzurûm'a girüb de tahassun itmek husûsını tasmîm ile ol havâlîde bagî ve şekâvet ile ma'rûf olub i'dâmı bâbında birkaç def'a irâde-i seniyye sudûr itmiş olan

1 Muvâzin: Ağırlıkça birbirine eşit ve denk olan.

Hasankal'alı Memioğlı nâm şahısdan istimdâd idüb o dahi gayret-i cinsiyyet mülâbesesiyle Osmân Paşa'ya imdâd itmek üzre asker çekmiş oldığına mukâbeleten Tayyâr Paşa on bin kadar askerle kethüdâsını ta'yîn ve Kürdistân paşalarından Muş Mutasarrıfı Murâd Paşa ile Mahmûd Paşa vesâ'irîni ana terfîk itmiş idi. Osmân Paşa ile Memioğlı iki koldan Erzurûm'a girmek üzre hücûm itdiklerinde Tayyâr Paşa askeri müdâfa'aya ibtidâr itdikleri gibi Erzurûm ahâlîsi dahi çıkub Osmân Paşa üzerine hücûm itmeleriyle Osmân Paşa'nın askeri münhezim olub kendüsini dahi Murâd Paşa ahz ve girift itmiş ve Bâb-ı Âlî'den vârid olan emr üzerine başını kesüb Tayyâr Paşa'ya ve o dahi İstanbul'a göndermişdir.

Ve bu avânda devletce i'dâm ve izâlesi mültezim olanlardan biri dahi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfı Halîl Paşa olmağla Osmân Paşa'nın Erzurûm'a azîmetinden sonra o dahi i'dâm idilmişdir.

(**s.259**) Maktûl-i müşârün-ileyh Halîl Paşa fi'l-asl Bozcaadalı olub Cezâ'irli Gâzi Hasan Paşa dâ'iresine intisâb ve giderek silâhdârlık hidmetini iktisâb itdikden sonra efendisinin İsmâ'îl ser'askerliginde uhdesine sipâh ağalığı ve Yûsuf Paşa sadâretinde rütbe-i vezâretle Ağriboz sancağı tevcîh buyurulmuş idi. Vâki' olan mezâlim ve ta'addiyâtından nâşî mağzûb-ı pâdişâhî olarak i'dâmı irâde olunmuş iken firâr ve ihtifâ idüb bir müddet mürûrunda avf ile vezâreti ibkâ ve sefer hitâmında kemâ-fi'l-evvel[1] vezâreti ilgâ ve yüz guruş ma'âş ile Gelibolı'da ikâmet üzre nefy ve iclâ idildikde umûr-ı memlekete müdâhale iderek Gelibolı vücûhuyla mu'âraza ve mücâdeleden hâlî olmamağla Tekfurdağı'nda ikâmeti fermân idilmiş idi. Dağlu eşkıyâsının Kırkkilisa'ya vürûdlarında ahâlîye imdâd zemîninde bilâ-istîzân[2] o tarafa revân olub eşkıyâ ile bi'l-ittihâd ahâlî-i mutî'aya[3] îsâl-i hasâr eylediginden müstehakh-ı mücâzât olmuş iken Tepedelenli Alî Paşa'nın şefâ'atıyle cürmi afv olunarak İnebahtı sancağıyla vezâreti ibkâ olundukdan sonra Karahisâr-ı Sâhib sancağına nakl olunmuş idi. Lâkin Devlet-i Aliyye'ye olan isâ'eti[4] ferâmûş[5] olunur hâlâtdan olmamasıyla tertîb-i cezâsı musammem oldığı hâlde kurb ve civârında bulunan Gürci Osmân Paşa'ya mûcib-i vahşet olmamak üzre icrâsı te'hîr kılınmış idi. Ber-vech-i meşrûh Osmân Paşa Erzurûm cânibine me'mûr oldukda bu emr-i mühimin icrâsı Karahisâr Â'yânı Mollâoğlu'na bâ-emr-i âlî havâle olunmağla Halîl Paşa evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'da bir gice sarayın hâricindeki harem dâ'iresine giderken pusuda olanlar her tarafdan üzerine kurşun atarak kendüsini i'dâm itmişlerdir. Mollâoğlu'nun bu hidmetine mukâbeleten kendüsine kapucıbaşılık ve oğluna silâhşörluk rütbeleri ihsân buyurulmuşdur.

Ahvâl-i Avrupa

Ber-vech-i bâlâ Devlet-i Aliyye büyük büyük gâ'ile-i dâhiliyyeler ile meşgûl oldığı

1 Kemâ-fi'l-evvel: Önceki gibi.
2 Bilâ-istîzân: Hiç danışmadan, sormadan.
3 Ahâlî-i mutî': Yumuşak başlı, boyun eğen, uyan kimseler.
4 İsâ'et: Bir işte ihmal ile zarar verme.
5 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkarma.

hâlde İngiltere Devletiyle Fransa Cumhûrı beynlerinde keşâ-keşde[1] kalmış olan ba'zı mesâ'ilden dolayı özleminde olan rişte-i musâlaha bu esnâda munfasım[2] olarak tarafeyn miyânelerinde yine âteş-i muhârebe müşte'il ve Avrupa'da henüz yerleşmiş olan emniyyet-i umûmiyye zâ'il olarak bundan dolayı düvel-i Avrupa telâşa düşdükleri gibi Devlet-i Aliyye dahi fikr ve endîşeye dûçâr olmuş idi zîrâ Mısır seferinde i'âne-i külliyyesi olan İngiltere Devleti'nin bi-hakkın Devlet-i Aliyye'yi ittifâka da'vet itmesi melhûz olub Devlet-i Alîyye ise Avrupa muhârebelerinde bî-taraf durmağı iltizâm eylemiş oldığından bu niyyetini İngiltere Devleti'ne ifhâm ile o tarafdan âzâde-ser olmuş ise de Ponaparte'nin dahi mukaddemâ Devlet-i (**s.260**) Aliyye ile Fransa Cumhûrı beyninde zamân-ı memâlike dâ'ir cereyân iden ba'zı mukâvelâtı ser-rişte iderek Devlet-i Aliyye'yi bu muhârebede mu'âvenete da'vet itmesi me'mûl ve mukaddemâ kendüsi Mısır'a ta'addî iderek bi'l-cümle uhûd ve şurûtı pây-mâl itdigi cihetle egerçi hîç bir şey dimege hakkı olamayacağı der-kâr ise de kendüsine bu misillü hakka makrûn sözler söylendikde desîse-kârlık vâdisinde ne dürlü vesîle ve bahâneler serd idecegi mechûl bulundığından Devlet-i Aliyye Ponaparte tarafından ne dinilecegine kulak tutmakda idi. Hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de mükâlemeye me'mûr olan İsmet Begefendi ve Re'îsü'l-küttâb Efendi Fransa ve İngiltere ilçileriyle başka başka ictimâ' ve mükâleme itdiklerinde Fransız ilçisi Fransa Cumhûrı'nın Devlet-i Aliyye'ye safvetinden bahs iderek İngilizlerin Malta'yı tahliyyeden imtinâ' itmeleri Hind yolını yaklaşdırmak garazına mebnî olub ümerâ-yı Mısriyye'yi tahrîk ile Mısır'm ihtilâli esbâbını tertîb itmeleri ve Elfî Mehmed Beg'i büyükilçilik ile Londra'ya göndermeleri dahi bundan nâşîdir bu garaz-ı hâfîlerinden Devlet-i Aliyye gaflet itmeyüb tedârükât-ı askeriyyeye ihtimâm itmelidir didikde ol asrın diplomatları beyninde müsta'mel olan ta'bîrât-ı mübheme[3] ile dil-nüvâzâne[4] cevâblar virmişler ba'dehu İngiliz ilçisiyle görüşdüklerinde o dahi İngiltere Devleti'nin Devlet-i Aliyye ile ittifâkından ve kemâl-i safvetinden bahs itdikden sonra Fransalunun Malta'yı tahliyye emrinde tehâlük ve ısrârı Memâlik-i Mahrûse'ye ve bâ-husûs Mısır-ı Kâhire'ye ta'addî esbâbını istihzâr için oldığı İngilterelünün ma'lûmı olmağla Malta'yı tahliyyeden âbâ eyledi ve Devlet-i Aliyye'ye muhârebede müşterek olmak teklîfini itmeyüb ancak bî-taraf kalmasım ister deyüb bî-taraflığa dâ'ir taraf-ı sadr-ı â'zamîden İngiltere Devleti'ne bir mektûb yazılmasım taleb itdikde berü tarafdan dahi İngilterelü hakkında Devlet-i Aliyye'min safvet ve incizâbı bast ü beyân ve Mısır mes'elesinde İngilterelüden gördigi vefâdârlık ferâmûş olunur hâlâtdan olmadığı der-miyân olunarak bu yolda tahrîrât irsâli hâsılı tahsîl kabîlindendir vâdîsinde arz-ı hulûs ve muvâlât olundukdan sonra Elfî Mehmed Beg hakkında olan şâyi'a-i kâzibe[5] kendüsünden istifsâr[6] ve istîzah olunması üzerine Elfî eger ilçilik unvânıyla istishâb olunsaydı hakkında süferâya mahsûs merâsimin icrâsı lâzım gelürdi hâlbuki nazardan sâkıt olarak Londra'da bir mahalde ikâme olunmakdadır ve iklîm-i Mısır mülk-i mevrûs-i pâdişâhî olub umûr-ı hâriciyye ve dâhiliyyesine İngilterelünün vechen mine'l-vücûh ta'arruzu yokdur deyü cevâb virmiş ve Devlet-i Aliyye'nin bî-taraf davranacağına dâ'ir ol vechile bir mektûb yazılması

1 Keşâ-keş: Münâkaşa, çekişme. Keder, hüzün, tasa, gam. Sıkıntı, felâket, ıztırab.
2 Munfasım: Kırılan, kırılmış olan, kırık. Eksilen.
3 Mübhem: İyice belli olmayan. Mutlak âşikâr olmayan. Belirsiz. Gizli.
4 Dil-nüvâz: Gönül okşayan.
5 Şâyi'a-i kâzibe: Yalan haberler, uydurma haberler.
6 İstifsâr: Sorma, sorulma.

içün tekrâr istid'â ve ısrâr eylemiş oldığından makâm-ı sadâretden öyle bir kıt'a mektûb tahrîr ile te'mînât-ı lâzıme i'tâ idilmişdir.

(**s.261**) Ve bu esnâda Vehhâbî gâ'ilesi meydânda iken Fransa ve İngiltere miyânelerinde zuhûra gelan muhârebeden nâşî Avrupa'nın karışıklığı Devlet-i Aliyye'ye başkaca bir endîşe olmuşdur. Şöyle ki: Avusturya ve Prusya ve Rusya devletleri Malta'nın İngilterelü yedinde kalmasını istemedikleri hâlde Fransa'dan ise İngiltere'ye daha meyyâl idiler zîrâ kendüleri düvel-i bahriyyeden ma'dûd olmadıkları cihetle İngiltere'nin bahriyyece terakkiyyâtını kayd itmezler idi amma Fransa Cumhûrı'nın berr-i Avrupa'da terakkî-i nüfûz ve satveti kendülerince bâdi-i fikr ve endîşe oldukdan başka efkâr-ı serbestî[1] ve cumhûriyyetin kendü memleketlerine sirâyetinden dahi havf ve ihtirâz üzre idiler ve Prusya'ya hem-hudûd olan Hannovere memleketi ol esnâda İngiltere Kralı'nın zîr-i dest-i idâresinde[2] bulunmağla Ponaparte bir mikdâr asker sevk ile orasını zabt eylemiş oldığından bu mâdde Prusya'ya bâdi-i halecân olmuş idi ve Rusya İmparatorı Aleksandri bu avânda devletini sâ'ir düvel-i mütemeddine-i Avrupa şekline koymak üzre esbâb-ı lâzımeye teşebbüs idüb bu misillü icrâât ise vakt-i ferâğ ve âsâyişe mevkûf oldığından bu esnâda Avrupaca muhârebe zuhûr eylemesinden dil-gîr olmuş idi ve Fransa'nın kuvve-i berriyyesi ziyâde ise de İngilterelünün kuvve-i bahriyyesine galebe kâbil olmadığından Ponaparte İngilizlere amân didirmek üzre İngiltere'ye yüz elli bin asker geçürmek içün külliyyetlü sefâ'in-i nakliyye tedârüküne teşebbüs eyledi İngilizler ibtidâ buna çendân ehemmiyyet virmediler ise de Ponaparte'nin fevka'l-'âde cesîm tedârükâtını göricek telâş itmege başlayub İngiltere'nin muhâfazası içün lede'l-hâce on yedi yaşmdan elli beş yaşına kadar olan ahâlînin hidmet-i askeriyyede istihdâmlarına karâr virilerek İngiltere'nin her tarafmda taburlar tertîb ile ta'lîme mübâşeret itdiler Fransa ile İspanya beyninde mün'akid olan mu'âhede iktizâsınca İngiltere muhârebesi zuhûrunda İspanya Devleti fi'len yâhûd nakden imdâd eylemek lâzım iken hu kerre İspanya Devleti bu şartın ibkâsında tereddüd ider oldığından Fransa ile miyânelerinde bir haylî muhâberât cereyânından sonra nihâyet İspanya zâhiren bî-taraf kaluh da mâh-be-mâh Fransa'ya altışar milyon Frank virmesine karâr virilmiş idi.

Böyle bir karışık vaktde Devlet-i Aliyye dahi ihtiyât üzre bulunmak lâzım geldiginden başka hu kargaşalıkda Ponaparte bi'l-verâse uhdesine Fransa hükümdârlığını geçürmek üzre On Sekizinci Luyi deyü meşhûr olan Fransa veli'ahdına Fransa Krallığı hukûkundan kasr-ı yed itdirmek üzre uhdesine Lehistân Krallığı ihâle olunmak ve hedel-i tazmînât olarak Prusya'ya Hannovere memleketi veyâhûd Almanya'dan dîger yerler virilmek ve Rusya ve Avusturya devletlerine Memâlik-i Osmâniyye'den münâsib mahaller alıvirilmek husûsunda Prusya (**s.262**) Kralı'nı tavsît[3] eylemiş olduğı havâdisi bu esnâda Berlin tarafından alınmağla Devlet-i Aliyye fevka'l-'âde ihtiyâta ri'âyet itmek lâzım gelüh hazînenin muzâyakası ise ber-kemâl oldığı hâlde tüccâr-ı ecnebiyyeden alınan mühimmâtın esmânı te'hîr kabûl itmedigine mebnî bir mikdâr fazla akçe bulmak farîzadan görülmegin meskûkâtın[4] ayârına göre cizye-i şer'iyyenin ednâsına on ve evsatına yirmi ve â'lâsına kırk para zam olunarak

1 Efkâr-ı serbestî: Serbest, hür fikirler.
2 Dest-i idâre: Yönetimi altında, idaresi elinde.
3 Tavsît: Araya koma, konulma, aracılık ettirme, aracı bulma.
4 Meskûkât: Sikke hâline getirilmiş madenî paralar, akçeler.

ber-vech-i ocaklık emti'a ve duhân gümrüklerine ilhâk ve yüz sehm i'tibârıyla tâliblerine fürûht[1] olunmak üzre karâr virilüb icrâsı zımnında hilâl-i Receb'de irâde-i seniyye sâdır olmağla her sehmi beşer kîse fâ'izden kırk kîse mu'accele ile tâliblerine satıldı ve bu sûretle hazîne bir mikdâr nefes alub muvakkaten şiddet-i muzâyakadan kurtuldı.

Vekâyi'- Şettâ

Bin iki yüz on bir senesinde sefâretle Paris'e gidüb zuhûr-ı muhârebe mülâbesesiyle bu vakte kadar orada kalmış olan Seyyid Alî Efendi akdemce av'det iderek işbu on sekiz senesi evâ'ilinde Dersâ'adet'e vâsıl olmuşdur ser-güzeştini hâvî târîhçe kılıklı bir kıt'a sefâretnâme kaleme almış oldığından tafsîlâtını isteyenler ana mürâca'at eylesün.

Saferin sekizinci Pâzâr güni Kethüdâ-yı Sadr-ı Âli Ahmed Âtıf Efendi ve on ikinci güni Defterdâr Hasan Tahsîn Efendi azl ile mukaddemâ bi'l-isâle ve bi'l-vekâle kethüdâlık itmiş olan İbrâhîm Nesîm Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âli ve Tevkî'i Seyyid Feyzî Efendi defterdâr oldı.

Nesl-i Cengiziyyândan olub bir müddetden berü Mâverâ'ü'n-nehr'de hükümrân olan hanların sonı olan Feyzullâh Han bilâ-vâris[2] fevt oldukda hânedânına intisâb da'vâsında olanlar beyninde münâza'a ve mücâdele zuhûr itmekle Buhârâ halkı def'ân li'n-nizâ' bunların cümlesini i'dâm itmekden nâşî bin iki yüz on üç senesinde memleket hâkimsiz kalmağın Buhârâ Nakîbü'l-eşrâfı Abdürrahîm Han'ı hanlık mesnedine intihâb itmişler o dahi iki sene hükûmet itdikden sonra vefât itmekle sâlifü'z-zikr Feyzullâh Han'ın vezîr ve dâmâdı olan Ma'sûm Gâzî'yi intihâb idüh o dahi müddet-i kalîle zarfında fevt olıcak sâdât-ı Hüseyniyye'den olan oğlu ve Feyzullâh Han'ın nebîresi[3] Mîr Haydar Buhârâ tahtına câlis oldukda ihbâr-ı cülûs içün İyş Mehmed Dîvân Beg'i ve birâder-zâdesi Mehmed Yûsuf'ı sefâretle Dersâ'adet'e göndermekle Rusya tarîki ile gelürler iken Buhârâ ile Moskov diyârı arasında Kazak tâ'ifesi bunları nehb ile hedâyâ-yı mülûkâneyi ahz ve gasb eylemiş olduklarından İyş Mehmed birâder-zâdesi Mehmed Yûsuf'ı Buhârâ'ya ircâ' ile (**s.263**) kendüsi Dersâ'adet'e gelüb işbu on sekiz senesi Rebî'ü'l-evvel'inde tertîb olunan Dîvân-ı Âlîde huzûr-ı hümâyûna duhûl ile mazhar-ı iltifât olmuş idi.

Buhârâ tarafından sefâret nâmıyla gelenlerin ekseri böyle esnâ-yı râhda nehb ü gâret olunduklarından bahs idegeldikleri ve ba'zıları dahi nâmesiz olarak vürûd eyledigi hâlde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mazhar-ı hürmet ve ikrâm olagelmişlerdir İyş Mehmed ise arz idecegi hedâyâ zâyi' olmuş ise de yedinde nazar-ı i'tibâra şâyân nâmesi var idi. Binâ'en-aleyh Sultân Selîm Han tarafından hakkında hürmet-i lâyıka icrâ buyuruldukdan başka uzmâ-yı devlet tarafından birer def'a Dersâ'âdet'in nüzhetgâhlarında tertîb-i ziyâfet ve birer hediyye ile icrâ-yı lâzıme-i mürüvvet kılınmak içün sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince ibtidâ sadr-ı â'zam ve sâniyen Şeyhü'l-islâm ve ba'dehu sâ'ir erkân-ı saltanat taraflarından

1 Fürûht: Satma, satım, satış.
2 Bilâ-vâris: Varissiz.
3 Nebîre: Kızdan torunu.

sefîr-i mûmâ-ileyhe mükellef ziyâfetler tertîb ve hediyyeler i'tâsıyla tatyîb[1] kılınmışdır.

Buhârâ'dan ba'zı düvel nezdine gönderilan süferâ zâten ricâl-i devletlerinden olmayub belki ümerâ silkine[2] dâhil olmak ârzûsunda bulunan ba'zı tüccâr masârifi kendü tarafından îfâ olunmak ve bu mukâbelede kendüye bir pâye virilmek üzre sefârete ta'yîn olunageldikleri Târîh-i Vâsıf'da mündericdir.

Rebî'ü'l-âhir'in yirmi yedinci güni Dersâ'adet'de sâ'at nehârî beş buçukda iken hareket-i arz vukû'bularak herkese azîm dehşet virmişdir.

Yine mâh-ı merkûmda Parmakkapu pîşgâhında vâki' şerbetci dükkânından âteş zuhûr ile Peştemâlci Hânı ve Yolgeçen ve Kerpic ve Kadı hânları ve otuz kadar dükkân sûzân olmuşdur.

Ve yine mâh-ı merkûmun yirmi dokuzuncı Çehârşenbe gicesi sâ'at altıda Aydınoğlı Tekkesi kurbunda vâki' Mîrî Dellâlî Hâfız'ın hânesinden âteş zuhûr ile bir kolı Bâb-ı Âlî civârına ve bir kolı Hocapaşa kolluğuna müntehî olarak hirçok yerler yanmışdır.

Mevâlî-i devriyyeden İbrâhîm Efendi'nin oğlu Ahdulazîz Efendi bir vaktden berü tahsîl-i fenn-i tıbba mükibb[3] olub Hekîmbaşı Nu'mân Efendi'nin dâ'iresinde hal ve terkîb-i icrâ ile meşgûl iken Hekîmbaşı bir mâddeden dolayı infi'âl ile kendüsine istiskâl itmegin Abdülazîz Efendi dahi anın dâ'iresinden ayrılmış ise de cihet-i ta'ayyüşi tabâbete münhasır oldığından kendüsine mürâca'at iden hastegâna bakub giderek Enderûn-ı Hümâyûn ağalarından ba'zıları anın edviyyesinden fâ'ide görmeleriyle hazâkat[4] ve mahâretini Dârü's-sa'âde ağasına ifâde ve etıbbâ-yı hâssa gürûhuna ilhâk buyurulmasını ricâ itmeleri üzerine Dârü's-sa'âde ağası dahi Hekîmbaşı'ya ifâde itdikde muvâfakat itmeyüb hâlbuki kendüsi dahi ağanın (**s.264**) ihsân-dîdelerinden[5] bulundığına mebnî ağa gücenüb kendüsini tekdîr itdikden başka Sultân Selîm'e arz-ı şikâyet iderek hekîmbaşmın tebdîline ruhsat alıcak hemân Hayrullâh Efendi'nin hafîdi Mustafâ Behcet Efendi'yi ihzâr ile riyâset-i etıbbâ hil'atini iksâ ve Abdülazîz Efendi'yi dahi etıbbâ-yı hâssa silkine nakl ile kâm-revâ eylemişdir. Nu'mân Efendi'ye göre dâ'iresinden müstakillen çıkmış olan bir âdemi ağanın emriyle resmen ma'iyyetine almak fi'l-vâki' tab'a girân gelür mâdde ise de evvel asırlarda Dârü's-sa'âde ağalarının nüfûzları mü'essir olub hekîmbaşılar dahi anların ma'iyyetleri me'mûrlarından ma'dûd oldığı hâlde ağanın böyle irâde hükmünde olan şefâ'atini def' itmek kazâ ve belâyı da'vet kabîlinden oldığına mebnî yalnız azliyle iktifâ olunması ol vaktin usûlüne nazaran bir nev' lütuf ve mürüvvet idi.

Bu esnâda Bosna eyâletinde vâki' Bihke Kal'ası'na iki sâ'at mesâfesi olan bir mahalle hevâdan bir büyük şey düşdükde ahâlî pek ziyâde ürkmüş oldukları hâlde içlerinden ba'zı kaviyyü'l-kalb kimseler yanına vararak bir hüyük çadır oldığını görüb kimi alâmet-i kıyâmetdir ve kimi başka bir ma'nâya delâletdir diyerek hakîkat-i hâlde ne oldığını anlayamadıklarından Bosna Vâlîsi Ebûbekir Paşa'ya lede'l-i'lâm Frenklerin kuvvet eczâ ile itâre itdikleri hayme oldığını ifhâm itmiş ise de Bihkelüler bu dürlü şeyleri idrâkden âciz

1 Tatyîb: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.
2 Silk: Dizi, sıra. Yol, tarik. İplik, hayt.
3 Mükibb: Bir şeyin üzerine düşüp gayretle çalışan.
4 Hazâkat: Ustalık, maharet.
5 İhsân-dîde: İhsan, lütuf, iyilik görmüş, bahşiş almış, minnetli olan, minnettar.

oldukları cihetle dürlü evhâm ve hayâlâta bâ'is ve Bosna'da pekçok güft-gû hâdis olmakdan nâşi Ebûbekir Paşa çadırı Travnik'e celb ile âhâliye irâ'e iderek hakîkat-i hâli tefhîm kaydına düşmüş oldığını Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ eylemiş idi lede'l-mütâla'a fi'l-vâki' Avrupaluların karîbü'l-'ahdde ihtirâ' eyledikleri balon oldığı vârid-i hâtır olmuş ise de bu hilâlde hudûda karîb mahallerden balon itâre olunub olunmadığı Nemçelüden istifsâr olundukda İtalya ülkâsında vâki' Bolonya şehrinde hükemâ-yı Efrenc'den ba'zıları bir büyük balon uçurub iki nefer âdem dahi balona merbût olan sandala râkiben tayerân eylemiş oldukları hâlde Venedik Körfezi'nde vâki' Ankona pîşgâhında deryâya nâzil olduklarında fi'l-hâl balona merbût olan ipi kat' ile bahra düşmeleriyle tesâdüf iden bir Nemçe gemisi merkûmları alub kurtarmış ve balon ise sandaldan tefrîk olundukda kesh-i hiffet itmekle[1] ber-hevâ olub giderek Bihke kurbunda yere düşmüş oldığını tercümânlar ifâde itmişler. Geçen on yedi senesi Eylül'ünde iki İngiliz ma'rifetiyle yapdırılan bir balon Dolmabağçe'de uçurulmuş idügünden İstanbulca balon ma'lûmâtı olmağla işbu Bihke vak'asına İstanbul'da inanan olmuş ise de (**s.265**) nice kimseler dahi bunı muhâlâtdan[2] add iderek râvîsini tekzîb itmekle İstanbul'un Ramazân gicelerinde işbu balon vak'ası meclislerde medâr-ı kelâm ve mevzû'-ı bahs-i enâm olmuşdur.

Vefeyât-ı Â'yân

Cumâde'l-ûlâ'nın on dördünci güni Rûznâmçe-i Evvel Râsih Efendi vefât itmekle münhal olan mansıbı Vak'anüvîs Vâsıf Efendi'ye ihsân buyuruldı.

Râsih Efendi bâzergânhaşı-zâde olub bir müddet mektûbî kalemine müdâvemet ve seksan üç târîhinde hâcelik rütbesiyle kesb-i rıf'at ve ba'dehu Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâlığı ve Moskov seferi gâyetinde Rûmili heglerbegiligi pâyesi ve büyükilçilik ile tezyîd-i sermâye-i şân ve şöhret ve Rusya'dan avdetinde tarîk-i sâbıkına avdet ile defter emîni ve bir müddet mürûrunda re'îsü'l-küttâb ve ba'de'l-azl[3] rûznâmçe-i evvel ve hubûbât nezâreti gibi ba'zı menâsıb ile ve Mısır seferi zuhûrunda mükerreren riyâset-i kitâbet ile kâm-yâb olmuş idi. Bir müddet sonra me'zûnen Dersa'âdet'e avdet itdikde tevkî'î ve tekrâr defter emîni ve rûznâmçe-i evvel olub bu kerre sinni mütenâhiz-i akd-i sittîn iken ismi rûz-nâme-i hayâtdan terkîn olundı fenn-i muhârebede kâmil ve zîb ve ziynete mâ'il çelebi-meşreb ve memdûhü'l-şemâ'il bir zât idi.

Bu makâmda Vâsıf Efendi bir makâle-i istitrâdiyye îrâd idüb dir ki merâtih-i Devlet-i Aliyye'nin ekseri düvel-i sâlife-i İslâmiyye'den ahz olunub rûznâmecilik mansıbı dahi zamân-ı fârûk-ı â'zamdan kaldığı bi't-tetebbu' ve'l-istikrâ ma'lûm olmağla tafsîli bu mahalle kayd olundı. Halîfe-i ve'l-ecnâb ya'nî Ömer bin el-Hattâb radiallâhu anh zamânında Bahreyn ve etrâfında vâki' memâlikin cizye ve a'şâr âmil nasb olunan Ebû Hureyre vesâtetiyle Medîne-i Münevvere'ye getürilüb hâzır ve gâ'ib Müslimîn'in esâmîleri ve hukûk ve atâyânın defâtiri müretteb olmadığından taksîm emrinde meşakkat çekilüb kibâr-ı ashâb-ı güzînden Hâlid bin Velîd Hazretleri cevâba gelüb iklîm-i Şâm'da Rûm îrâd ve masârif ve mevâcib-i asker

1 Kesb-i hiffet itmek: Hafiflik kazanmak, hafiflemek.
2 Muhâlât: İmkânsız, mümkün olmayan, olamaz şeyler.
3 Ba'de'l-azl: Görevden alındıktan sonra.

içün tertîb-i dîvân idüb müdevven defter tutmak âdetleri oldığını beyân ve her zamân böyle meşakkat çekmekden ise bizler dahi bu usûle ri'âyet eylesek münâsibdir didigini Hazret-i Ömer istihsân buyurduklarından fazla vüzerâ-yı Fars'dan istîmân ile Medîne-i Münevvere'de bulunan her mizândan Devlet-i Kisreviyye'nin masârif ve îrâdı ne vechile zabt olundığın su'âl itdiklerinde husûs-ı mezkûrda olan dikkat ve tasarrufı kemâ-yenbagî ifâde itmekle fi'l-hâl uzmâ-yı ashâb ile meşveret ve vaz'-ı dîvân eyleyüb kitâb-ı Kureyş'den fenn-i hesâb ve istîfâde ehliyyeti zâhir olan Ukayl bin Tâlib ve Mahreme bin Nevfel ve Cübeyr bin Mut'am'ı **(s.266)** da'vet idüb ibtidâ asâkir-i İslâm'ın ale'l-esâmî defterleri ve erzâk ve atâyâ vesîkaları tahrîr ve tedvîn olunmak husûsunı emr idüb eşrâf-ı muhâcirîn ve ensârı ve sâ'ir âhâd-ı Müslimîni karâbet-i neseb[1] ve takaddüm-i İslâm iltizâmıyla vâhiden ba'de vâhid tertîb ve alâ-tefâvüt merâtibihim sebt-i defter eylediler ve herkesin hâl ve şâmna göre nafakât ve vezâ'if ta'yîn idüb ibtidâ-yı emrde bu defterde mücâhidîn ve mütekâ'idîn dâhil olub ba'de zâlik mütekâ'idîn bu cümleden ifrâz olunmağla başkaca bir kalem oldı ve mücâhidîn dahi birkaç kısma münkasım olub havâs ve mukâbele defâtiri zuhûr itdi ve yevmen fe-yevmen îrâd ve masraf-ı beytü'l-mâl ne olursa anı zabt ve tahrîr ve ma'mûlünbih[2] temessük virmek maslahatı içün başka defter tutılub zühd ve emâneti cümleye gâlib olan Hazret-i Cübeyr bin Mut'am'ı kalem-i mezbûrı idâreye ta'yîn eylediler bu hidmet hâlâ rûznâmçe-i evvel dimekle ma'rûf olub cümle aklâmın ve umûr-ı mâliyyenin üzerine nâzır ve muhâsib olan kalemdir ve rûznâmecilerin pîri mûmâ-ileyhdir ve temessükât cümle aklâmda temhîr olunur iken rûznâme kaleminde mühür isti'mâl olunması bu defterin kıdem-i vaz'ına ve erbâbının kemâl-i i'timâd ile azm-i şânına delâlet ider ve el-yevm melfûz a'dâd hesâbı Arabî olmak dahi kıdemini te'yîd ider intihâ.

Bir vakitden berü Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa nâ-mizâc olarak vücûdına za'f ve hezâl gelmiş oldığı hâlde Şa'bân'ın yirmi üçüncü Çehârşenbe güni kabîl-i magribde[3] vefât itmekle civâr-ı Hazret-i Hâlid'de defnedildi ve bir iki gün mürûrunda kapudâne bulunan Abdülkâdir Beg uhdesine rütbe-i vezâretle deryâ kapudânlığı tevcîh buyuruldı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh fi'l-asl Çerkes kölelerinden olub efendisi olan Vezîr Silâhdâr İbrâhîm Paşa tarafından bin yüz seksan bir senesinde Sultân Mustafâ Han'a takdîm olunmağla Sultân Selîm'in birâderi Şeh-zâde Sultân Mehmed'in hidmetine virilmiş idi Sultân Selîm'in cülûsı güni mâbeyncilik ve tebdîlcilik ile hâne-i hâssaya nakl olunub beş altı ay sonra hilâf-ı tarîk-i Enderûn olarak başçukadâr olub taraf-ı hümâyûna ta'alluk ve irtibât-ı mahsûsuna mebnî kesb-i nüfûz ve tahayyüz iderek iki yüz altı senesi Receb'inin on yedinci güni rütbe-i vezâretle kapudân ve Esmâ Sultân'ın şeref-i izdivâcıyla bir mertebe daha refi'ü'ş-şân[4] olmuş idi bahâdır ve müdebbir-i kârgüzâr ve muktedir-i vezîr-i celîlü'l-mü'essir olub tersâne umûrına güzel nizâm virerek her ne zamân emr olunsa mikdâr-ı kifâye donanma hâzır ve müheyyâ bulunurdı ve Akdeniz'de korsanlık ile meşgûl olan meşhûr Karakaçan ile lede'l-muhârebe gâlib gelerek Karakaçan'ı esîr ve gemilerini beste-i zencîr-bend ve teshîr-i vatanın sît ve satvetini haylîce âlem-gîr itmiş idi fakat tehevvür-i mufarrit **(s.267)** ve

1 Karâbet-i neseb: Soy bakımından yakınlık, hısımlık, akrabalık.
2 Ma'mûlünbih: Kendisiyle amel olunan, yürürlükte olan.
3 Kabîl-i magrib: Akşamdan biraz önce, akşama yakın.
4 Refi'ü'ş-şân: Şanın en yükseği, en yüce onur.

gazab-ı nâ-ber-câ ile uzmâ-yı asrdan birçok â'dâ kazanub Vidin ser'askerliginde muvaffak olamaması dahi bu illetden nâşî idi ve rukabâsına galebe ile muhâfaza-i ikbâle o kadar harîs ve münhemik imiş ki ol vaktin hükmünce zirve-i nüfûz ve iclâle çıkmış iken kendüsinden başka kimsenin zât-ı şâhâneye takarrübüni çekemeyüb pey-der-pey süllem-i ikbâle[1] vaz'-ı kadem idenlerin bâb-ı saltanatdan def' ve ihrâcı dâ'iyyesiyle meşgûl oldığından ömründe râhat idememişdir ve zamân-ı ikbâli mümted oldığından eline pek çok mâl ve eşyâ geçmiş ise de nihâb-ı vihâb oldığından vefâtında terekesi düyûnuna vefâ ider itmez râddede zuhûr itmişdir. Bâlâda tafsîl olundığı üzre Ziyâ Paşa berren ve sâhib-i terceme bahren Mısır'a varub Fransızları ihrâc itdikleri gibi Kölemenler dahi matrûd olmağla hıtta-i Mısriyye doğrıdan toğrıya tasarruf-ı Devlet-i Aliyye'ye geçmiş ise de Kölemenler âdet-i kadîmeleri üzre Sa'îd içine çıkub avâkıb-ı umûra muntazır bulunduklarından netîce-i maslahat henüz lâyıkıyla te'mîn idilememiş oldığı cihetle âtide zuhûr idecek ahvâlin nîk ü bedi vâlîye ve bi'l-vâsıta anı intihâb ile nasb itdiren zât-ı âlîye â'id olacağı mütâla'âsına nazaran öyle âkıbeti mechûl olan bir hâl ve zamânda birini Mısır vâlîliğine sevk itmek kâ'ide-i dûr-endîşi ve ihtiyâta mugâyir iken sâhib-i terceme ikbâline mağrûr ve bu misillü husûsâtda cesûr oldığından kethüdâsı Hüsrev Ağa'yı bayağı sûret-i ta'ahhüdde Mısır vâlîsi nasb itdirmiş idi ber vech-i bâlâ Hüsrev Paşa'nın muvaffakiyyetden mahrûm oluşu Hüseyin Paşa aleyhinde â'dâsının söz söylemesine pek büyük ser-rişte oldığından bu cihetle hakkında der-kâr olan teveccühât-ı pâdişâhîye hâlel gelüb müşârün-ileyh ise me'lûf oldığı fart-ı iltifât ve nevâzişin münhat oldığını göricek hasteligi bir mertebe daha efzûn olarak mükedder ve dil-haste oldığı hâlde tahmînen kırk altı yaşında iken terk-i meşgale-i ikbâl ve idbâr idüb gitmişdir.

Terekesinde ber-vech-i meşrûh küllî mâl çıkmamış ise de pek çok köle ve câriye ve nice akmişe ve murassa'ât ve nadîde-i tuhaf ve tefârîk terk itmişdir.

Ve bu avânda Cidde Vâlîsi Şerîf Paşa hulûl-ı ecel-i mev'ûduyla vefât eylemiş ve müdebbir ve muktedir bir zât bulub da Cidde'ye göndermek haylî düşvâr bir iş oldığından Vehhâbîlerin te'dîbi çâresi düşünilür iken anın vefâtı haberi dahi vârid oldukda Bâb-ı Âlîce fikr ve endîşeyi mûcib bir keyfiyyet olmuşdur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh İstanbul sükkânından Za'îm Alî Ağa'nın oğlu olub yüz altmış üç Safer'inde tevellüd itmişdir bir müddet Harameyn muhâsebesi ve ba'dehu defterdâr mektûbcısı **(s.268)** kalemlerine müdâvemet iderek ufak tefek me'mûriyyetlerde bulundukdan sonra iki yüz beş Safer'inde Ordu-yı Hümâyûnda şıkk-ı evvel defterdârı ve iki yüz yedide ma'zûl ve iki yüz sekizde kethüdâ-yı sadr-ı âli olmuş idi.

Bir müddet sonra azl ile ba'zı menâsıbda istihdâm olunarak iki yüz on dörtde Tersâne emîni ve ba'dehu Mısır defterdârı ve iki yüz on yedide rütbe-i vezâretle Habeş vâlîsi olub Cidde'nin emr-i muhâfazasmda lüsn-i hidmet gösterdi sıdk ve istikâmet ile benâm ve sehî ve güler yüzli olmak hasebiyle makbul-i enâm olub ancak idâre-i beytiyyesince müseyyeb[2] oldığından Mısır'da eline küllî mâl geçmiş iken yine dâ'iresinin idâresinde zahmet çekermiş ne hâl ise yerine birini bulub göndermek güc oldığından Hicâz'ın böyle hengâm-ı ihtilâlinde vefâtı devletce bâdi-i keder olmuşdur.

1 Süllem-i ikbâl: İkbal basamakları.
2 Müseyyeb: Tenbel, üşengen, ihmalci.

Bu esnâda Şâm ve Trablus ve Saydâ eyâletleri vâlîsi ve emîrü'l-hâc olan Cezzâr Ahmed Paşa dahi ümîdsiz hâlde haste olmağla vefâtında metrûkâtını kabz ve mîrîye teslîm itmek üzre Haleb vâlîsi olan Katâr Ağası İbrâhîm Paşa uhdesinde emâret-i hâc ile Şâm ve Trablus eyâletleri tevcîh olunarak emr-i âlîsi hafiyyen kendüsine gönderilmiş ve oğlı Mehmed Beg'e dahi bâ-rütbe-i vezâret Haleb vilâyeti ihsân buyurulmuş idi.

Vekâyi'-i Sene 1219

Cezzâr Paşa hilâl-i Muharrem'de vefât itmiş ve bâlâda beyân olundığı üzre Şâm eyâletinin Haleb Vâlîsi İbrâhîm Paşa'ya tevcîhine dâ'ir olan emr-i âlî evvelce İbrâhîm Paşa'ya vusûl bulmuş idüginden Cezzâr'ın vefâtını haber aldığı gibi lâzım gelanlara buyuruldılar tahrîr ile berâber Şâm tarafına gitmişdir.

Cezzâr'ın maskat-ı re'sinde ihtilâf olunub ba'zılar Vidin ve ba'zılar Niş tarafından zuhûr itmiş oldığına kâ'il olmuşlar ise de Bosnalu oldığı şâyi' ve meşhûrdur evâ'il-i hâlinde Hekîmoğlu Alî Paşa dâ'iresine intisâb idüb Alî Paşa sâniyyen Mısır vâlîsi oldukda anınla berâber Mısır'a giderek ordan hacca gitmek üzre lede'l-istîzân Alî Paşa dahi anı emîrü'l-hâcc-ı Mısır olan Sâlih Beg'e tavsiyye itmiş oldığından Sâlih Beg dahi anı i'râz ve ikrâm ile hacca götürüb getürmüş idi Mısır'a avdetinde Alî Paşa münfasıl olub gitmiş idüginden sâhib-i terceme Kölemen ziyy[1] ve kıyâfetine girerek Mısır'da meşhûr Alî Beg memâlikinden olan Abdullâh Beg'e intisâb idüb Kölemenlerin usûli üzre cündîlik ta'allüm eylemişdir.

Abdullâh Beg bir fırka-i askeriyye ile Alî Beg tarafından Buhayra Urbânı üzerine gönderildikde **(s.269)** i'dâm olunmağla amn ahz-ı intikâmı içün Alî Beg sâhib-i terceme Buhayra kâşifi idüb o dahi Buhayra Urbânı'ndan yetmiş bu kadarını i'dâm ile Abdullâh Beg'in intikâmını almış ve bu cihetle Cezzâr deyü meşhûr ve ma'rûf olmuşdur.

Fart-ı şecâ'at[2] ve kifâyeti içün Alî Beg kendüsine muhabbet iderek anı ümerâ silkine idhâl ile her husûsda ana i'timâd idegelmiş iken Mısır'da istiklâl sevdâsına düşerek def'-i rikâbiyye kıyâm itdigi sırada Sâlih Beg'i dahi i'dâm itdirmek isteyüb bu husûsda dahi Cezzâr'ı kullanmak istemiş ise de Cezzâr mukaddemâ Sâlih Beg'den pek çok inâyet ve efendilik görmüş oldığından ana sû'-i kasd idememiş ve Ebû'z-zeheb ma'rifetiyle Sâlih Beg i'dâm olundukda artık Mısır'da duramayub Cezâ'irli kıyâfetine duhûl ile Mısır'dan cânib-i Rûm'a firâr itdikden sonra bir aralık Buhayra'ya avdet ve Henâdî Urbânı'ndan kız alarak anların içinde ikâmet idüb hattâ Alî Beg İbni Habîb ile Henâdî üzerine bir fırka gönderdikde Cezzâr dahi birlikde bulunarak Kölemenlerle muhârebe itmiş idi.

Ba'dehu Şâm tarafına gidüb ve aktâr-ı Şâmiyye'de zuhûra gelan muhârebât ve inkılâbât içinde yuvarlanub birtakım köleler iştirâ ile ve kapusuzlardan başına biraz halk birikdirmekle yanında bir asabe-i kaviyye peydâ olarak ol havâlîde sâhib-i nâm ve şân ve ba'zı müteneffizân-ı asrın sahâbetiyle bin yüz seksan bir târîhinde mîr-i mîrân ve seksan dokuzda Rûmili beglerbegligi pâyesiyle mümtâzü'l-akrân ve Akkâ'da vâki' Tâhir Ömer

1 Ziyy: Kılık, kıyafet. Elbise.
2 Fart-ı şecâ'at: Büyük yiğitik göstermek, aşırı yüreklilik, gözüpeklik.

vak'asında yararlığı nümâyân olarak Gâzî Hasan Paşa sâyesinde sene-i merkûme Zi'l-hiccesi'nde bâ-rütbe-i vezâret Saydâ eyâletiyle kâmrân olmuş idi.

Saydâ vâlîsi oldığı gibi Akkâ Kal'ası'na istihkâm virüb orasını kendüsine makar[1] ittihâz eyledi ba'dehu mükerreren Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâc olub aktâr-ı Şâmiyye'de sît-i şöhreti terakkî buldı ve Şâm vâlîsi oldığında dahi Saydâ ve Akkâ elinde olub Şâm'dan infisâlinde yine Saydâ vâlîligiyle Akkâ'da ikâmet eylerdi.

Ponaparte aktâr-ı Şâmiyye'yi istîlâ kasdıyla Mısır'dan çıkub Akkâ'da anı muhâsara itmiş ise de zafer-yâb olamayub ber-vech-i bâlâ münhezimen firâr ve avdet itmekle Cezzâr Paşa'nın şân ve şöhreti dû-bâlâ oldı ve mukaddemâ uhdesine Mısır ser'askerligi hâle buyurulmuş oldığından Ponaparte'yi bu vechile perîşân olarak Mısır'a i'âde eylemiş olması üzerine artık Mısır mes'elesinde kendüsine istiklâl-i tâm virilmek intizârında iken Serdâr-ı Ekrem Ziyâ Paşa'nın ol tarafa gitmesi ve bu cihetle kendüsinin Mısır ser'askerligi bî't-tab' mülgâ hükmüne girmiş olması ve kendüye girân gelmekle serdâr-ı ekrem ordusına mu'âvenet itmeyerek kâmilen **(s.270)** bîgâne durub hattâ serdâr-ı ekrem ordusında iken vâki' olan sû'-i hareketine mebnî Mar'aş'da i'dâmına sa'y olındığı cihetle oradan firâr ile Akkâ'ya gelan Arnavud İsmâ'îl Paşa'yı mükerrem ve mültefit olarak yanında alıkoymuş idi Cezzâr'ın bu vaz'ı Ziyâ Paşa'ya girân gelerek Mısır'dan avdetinde tertîb-ı cezâsını tasmîm itmiş idi lâkin avdetde buna vakti olmayub hemân Dersa'âdet'e rû-be-râh azîmet olarak fakat Cezzâr'a gözdağı olmak üzre Ebû Merak Mehmed Paşa'yı Yafa tarafında bırakmış idi hâlbuki Ziyâ Paşa Haleb hudûdundan müfâreket itdigi gibi Cezzâr Paşa Berrü'ş-şâm'da kendüsini gösterüb ve işbu Arnavud İsmâ'îl Paşa'yı başbuğ nasb iderek bir ordu ile Yafa üzerine gönderüb Mehmed Paşa'yı hasr ve tazyîk eyledi ve nihâyet ol havâlîyi kabza-i tasarrufuna aldı ve İsmâ'îl Paşa'nın Mehmed Paşa tarafına meyl itdigini tahkîk iderek anı zındâna vaz' itmiş idi.

Cezzâr'ın bu harekâtma devletce nazar-ı isyân ile bakmış iken Vehhâbîlerin fart-ı gulüvv-ı ta'addîleri üzerine afv olunarak yine uhdesine Hicâz ser'askerligi ile Şâm eyâleti tevcîh idilmiş ve zâten mütegallibe gürûhundan olmak hasebiyle devletin kendüsine emniyyeti olmadığı hâlde müte'âkiben Trabluslı Alî Paşa'nın i'dâmı üzerine nâçâr hıtta-i Mısriyye'nin ıslahâtı dahi ana ihâle buyurulmuş ise de kendüsi hasta ve amel-mânde[2] olarak kâfile-i hüccâc[3] ile dahi çıkamayub hüccâc ile kölesi Süleymân Paşa'yı göndermege mecbûr olmuş ve kendüsinin bekâ-yı hayâtından ye's gelmiş oldığı cihetle vefâtında hem aktâr-ı Şâmiyye'yi ihtilâlden vikâye itmek ve hem de Cezzâr'ın bunca senelerden berü iddihâr itdigi fi-nihâye emvâlî zabt ile hazîne-i devlete idhâl eylemek üzre her-vech-i bâlâ mansıbı Haleb Vâlisi İbrâhîm Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdı. Cezzâr Paşa gâyet hûn-rîz ve gaddâr oldığı hâlde pek mütecessis ve hurde-şinâs oldığı cihetle pek çok işlerin keyfiyyetini kable'l-vukû'[4] keşf ider oldığından bu misillü ahvâlîne kimi kerâmet ve kimi istidrâc deyüb ba'zılar dahi ilm-i ci'fir[5] mahâretine kâ'il olurlar idi.

1 Makarr: Karar yeri. Karargâh. Kararlı yer. Merkez.
2 Amel-mânde: İş göremez durumda.
3 Kâfile-i hüccâc: Hac kafilesi.
4 Kable'l-vukû': Olmadan önce.
5 İlm-i ci'fir: Gelecekte vuku bulacak olayları değişik metotlarla öğrettiğine inanılan ilmin adı.

El-hâsıl müverrihînin tahrîrine nazaran gâyet kıyâk ve encâm-bîn bir vezîr-i vezr-âyîn olub sinni yetmiş ile seksan arasında oldığı hâlde ecel-i mev'ûduyla vefât eylemişdir.

Vekâyi'-i Suriye

Ber-vech-i bâlâ Cezzâr Paşa vefât idicek dâ'iresinde en ziyâde mütehayyiz ve mütemeyyiz olan Şeyh Taha sâlifü'z-zikr İsmâ'îl Paşa'yı zindândan çıkarub Cezzâr'ın dâ'iresini ana teslîm eyledi ve gûyâ Cezzâr Paşa makâmını ana vasiyyet eylemiş deyü halka i'lân olundı ve bu vechile İsmâ'îl Paşa Cezzâr'ın elbisesini giyüb meydâna çıkdı ve Cezzâr'ın bî-nihâye hazâ'in[1] (**s.271**) ve emvâlîni zabt ve askerin yedi bin kîseye bâliğ olan güzeşte ulûfelerini i'tâ ile kendüsine celb ve rabt itdikden sonra her tarafa buyruldılar neşr ile Cezzâr'ın makâmına kâ'im oldığını i'lân itdikde dâhil-i eyâletde bulunan kasabât ve kurâ ahâlîsi Cezzâr'ın zulmünden halâs bulduklarına teşekkûren pek â'lâ didiler ve şu'arâ[2] ma'raz-ı şükrâniyyetde pek çok şi'irler nazm itdiler.

Fakat Beyrut ahâlîsi Cezzâr'ın zamânında Cebel-i Lübnan ahâlîsiyle pekçok mu'âraza ve mücâdele üzre bulunduklarından bu kerre Cebel tarafından Beyrut'a ta'arruz olunur endîşesine düşmüşler idi Hâkim-i Cebel olan Emîr Beşîr ise şehir ve kurâ ahâlîsini himâye ve ebnâ-yı sebîli tasallut-ı eşkıyâdan vikâye içün turuk ve mesâlikin muhâfazasına i'tinâ itmiş idi ve Cezzâr'ın vefâtı üzerine Şâm'daki mütesellimi telâşa düşerek memâlik ve mesâlikin muhâfazası içün Emîr Beşîr'den istimdâd itdikde evâmir-i Devlet-i Aliyye'nin vürûdına kadar etrâf ve enhâyı muhâfazaya gayret ve ba'dehu Cezzâr'ın yerine ta'yîn buyurılacak zâta itâ'at eylerim ammâ İsmâ'îl Paşa hakkında devletin irâde-i seniyyesi gelmedikce anın evâmirini tanıyamam deyü Emîr Beşîr tarafından cevâb virilmişdir Emîr Beşîr'in böyle rızâ-cûyâne[3] tavrı ba'dehu devletin ma'lûmı oldukda hakkında Bâb-ı Âlî'nin tezâyüd-i emniyyet ve i'timâdına bâdi olmuşdur.

Ve Cezzâr'ın vefâtı haberi Haleb'e vâsıl oldığı gibi bâlâda iş'âr olundığı üzre İbrâhîm Paşa Haleb vâlîsi olan oğlu Mehmed Paşa'yı Haleb'de bıragub kendüsi Şâm'a azîmet iderek her tarafa buyuruldılar neşriyle Cezzâr'ın vefâtından mukaddem mansıbın kendüsine tevcîh buyurulmuş idügini i'lân eyledi müte'âkiben İstanbul'dan dahi ol havâlîye evâmir-i aliyye gönderilerek Hicâz ser'askerligiyle Şâm ve Trablus ve Saydâ eyâletlerinin İbrâhîm Paşa uhdesine tevcîh buyurulmuş idügi i'lân buyuruldı.

Ancak İbrâhîm Paşa'nın Haleb'den hurûcundan üç gün sonra Haleblü isyân iderek Mehmed Paşa'yı Haleb'den tard ve ihrâc eylediler ahâlînin dil-hâhına[4] muvâfakat olunsa daha ziyâde şımarub hükûmet esâfil eline geçeceginden ve cebren vâlî-i cedîdi şehre idhâl içün bir kuvve-i askeriyye sevkine dahi hâl ve zamân müsâ'id olmadığından ıslâh-ı zâtü'l-beyn içün Dersa'âdet'den mübâşir-i mahsûs gönderilüb buna bezl-i mesâ'î itmek üzre Haleb müteneffizlerinden Câbirî-zâde'ye dahi emirnâme-i sâmî gönderildi.

1 Hazâ'in: Hazineler.
2 Şu'arâ: Şâirler, ozanlar.
3 Rızâ-cûyâne: Razı etmeye çalışırcasına.
4 Dil-hâh: Gönül talebi, gönül arzusu.

İbrâhîm Paşa Şâm'a vâsıl oldukdan sonra Cezzâr Paşa kethüdâsı ve emîrü'l-hâc vekîli olan Mîr-i Mîrân Süleymân Paşa dahi kâfile-i hüccâc ile Hicâz'dan avdet iderek Şâm'a gelüb (**s.272**) İbrâhîm Paşa ile görüşdi ve miyânelerinde hüsn-i ülfet ve imtizâc hâsıl oldı. Ba'dehu Kal'a-i Sanur sâhibi olan Yûsuf Cerrâr dahi Şâm' gelüb Cezzâr'ın zamânında Süleymân Paşa ile miyânelerindeki mâcerâlar ke'en-lem-yekün hükmüne konılarak Süleymân Paşa kendüsine ikrâm ve iltifât ile kemâ-kân Cebel-i Nâblus'un emr ve idâresini ana havâle eyledi.

Ve bu esnâda Emîr Beşîr tarafından Şâm'a gönderilan me'mûra dahi İbrâhîm Paşa tarafından hil'at ilbâs ile ikrâm olundı.

Şâm ve Haleb'in tevcîh emirlerini îsâle me'mûr olan Mîrâhûr-ı Sânı Feyzî Beg uhdesine bu esnâda rütbe-i vezâretle Van muhâfızlığı tevcîh buyurulmağla hemân Van cânibine azîmeti kendüsine iş'âr buyurulmuşdur.

Ber-vech-i meşrûh İsmâ'îl Paşa'yı zindândan ihrâc ile hükûmeti kendüsine teslîm itmiş olan Şeyh Taha Cezzâr'ın bir haylî emvâlîni ihtilâs iderek ammî-zâdelerine tevdî'en bir gemiye koyub aşurmuş ve Saydâ mütesellimi Berber Mustafâ Ağa anlara tesahub idüb Şeyh Taha'nın cenge azîmeti dahi şüyû' bulmuş oldığından İsmâ'îl Paşa'nın ser-gerdeleri bi'l-ittifâk Şeyh Taha'yı ve oğlunu ve Kürd tâ'ifesinden olan birçok etbâ'ını i'dâm eylemişler idi.

İsmâ'îl Paşa zâten firârî bir şahıs oldığı hâlde bu vechile Akkâ'yı zabt itmiş bagî ve isyân şeklinde bir hareket ise de hasebü'l-hâl kendüsine istimâlet yolunda mu'âmele olunarak eger Cezzâr'ın muhallefâtını kâmilen teslîm ider ve ırz ve edebiyle Akkâ'dan çıkub gider ise Anadolı kıt'asında istedigi eyâlet ile vezâreti ibkâ ve cerâ'im[1] güzeştesi afv ile hakkında mazâ mâ-mazâ[2] mu'âmelesi icrâ olunmak ve muhâlefet eyler ise i'dâm kılınmak üzre berren Şâm Vâlîsi İbrâhîm Paşa ve bahren dahi Donanma-yı Hümâyûn ile Kapudan-ı Deryâ Abdülkâdir Paşa me'mûr oldılar.

Kapudan paşa donanma ile Akkâ pîşgâhına geldigi gibi İbrâhîm Paşa dahi Süleymân Paşa ile birlikde Akkâ'ya vasıl olduklarında berren ve bahren kal'ayı muhâsara itdiler ve tarafeyn beyninde haylî muhârebeler vukû'bulduysa da kal'a pek metîn oldığından teshîr idemedikleri cihetle hasr ve tazyîke devâm eylediler.

Ve mevsim-i hac vürûdunda İbrâhîm Paşa kâfile-i hüccâc ile Hicâz'a gitmek üzre Şâm'a avdetinde Süleymân Paşa kalub Akkâ'nın muhâsarasına devâm eyledi ve bu esnâda Cidde Vâlîsi Ebû Merak Mehmed Paşa dahi bir mikdâr asker ile oraya geldi.

Mehmed Paşa'nın oraya vürûdına sebeb bu idi ki Vehhâbîlerin tecâvüzâtı Devlet-i Aliyye'ye (**s.273**) bir azîm gâ'ile oldığı hâlde Medîne-i Münevvere Muhâfızı Mîr-i Mîrân Sa'îd Paşa'dan 15 Muharrem târîhiyle müverrehan ba'zı ekâbir-i devlete vârid olan tahrîrâtın hulâsasında (Vehhâbîler ebnâ-yı sebîli Harameyn'e gelüb gitmekden men' itmişlerdir Mekke-i Mükerreme'ye Cidde'den zahîre celb olunmağla orada küllî muzâyaka yok lâkin Medîne-i Münevvere'nin zahîresi Yenbû' iskelesinden celb olunmağla muhtâc olub hâlbuki yollar mesdûd ve kâfileler münkatı' oldığından burası kaht ü galâdan muzâyaka üzredirler işin bu pereseye[3] gelmesine sebeb Şerîf Gâlib'dir merhûm Yûsuf Paşa'nın nasîhatini

1 Cerâ'im: Suçlar, kabahatler, cinayetler.
2 Mazâ mâ-mazâ: Olan oldu. Geçen geçti.
3 Perese: Durum, derece, kerte.

ısgâ itmeyüb işi bu derecelere vardırdı merhûmun hâll-i hayâtında kethüdâsı olub altı def'a mersûlen Vehhâbî-i mel'ûnun diyâr-ı harâbına sefâretle gidüb gelmişdir. Bu mâddenin hakîkatı ra'nâ-i ma'lûmumdur Yûsuf Paşa hakîkat-i hâle kesb-i ıttılâ' itdikde Vehhâbî ile muhârebe küllî asker ve masrafa muhtâc oldığını görerek sulhden başka çâre bulmadı ve bu sûretle yedi sekiz sene Medîne-i Münevvere ve etrâfının hâli emn ü istirâhat üzre geçdi anın vefâtından sonra Mekke Şerîfi fesh-i sulh itmekle Vehhâbî fırsat bularak bütün Urbânı zabtına aldı bundan sonra Vehhâbî mes'elesi Mekke şerîflerinin görecek işleri degildir kırk elli adamla ben burada ne yapabilirim eger Cidde vâlîsi görür dirseniz Cidde İskelesini muhâfaza idebilürse dîn ve devlete andan â'lâ hidmet olmaz Medîne-i Münevvere'de yine müdebbir ve muktedir bir vezîrin muhâfız bulunması lâzımdır Vehhâbî kabirler üzerindeki kubbeleri harâmdır deyü hedm idiyor bu da tama'ından nâşîdir geçen sene Kerbelâ vak'asında mâl-i Kârûn'a mâlik oldı şimdi türbe-i sa'âdetin ilm-i şerîfine ve Hücre-i Mu'attara[1] içindeki mücevherâta tama' itmekdedir ve böyle kalursa ahz ideceginde iştibâh olunmaya) deyü muharrer bulunmuşdur. Bu esnâda Cidde Vâlîsi Şerîf Paşa'nın dahi vefâtı haberi gelmekle ashâb-ı kifâyetden bir zâta cânib-i mîrîden küllî i'âne olunarak Harameyn'in muhâfazası zımnında cânib-i Hicâz'a gönderilmesi lâzım geldiginden keyfiyyet meclis-i meşveretde lede'l-müzâkere ba'zı huzzâr tarafından Azm-zâde Nasûh Paşa'nın ikdârıyla Cidde vâlîsi nasb ve ta'yîn olunması tensîb olunmuş ise de Nasûh Paşa birkaç def'a vezâreti ref' ve ilgâ ile nefy ve iclâ olunmuş ve bi'd-def'ât menfâsından firâr ile devlete emniyyetsizlik zuhûr eylemiş oldığından böyle nâzik bir işde istihdâmı uyamaz deyü red olunarak akdemce ahâlînin iştikâsı üzerine Sivas vâlîliginden azl ve vezâreti ref' ile Tokad'da ikâmete me'mûr idilmiş olan Ebû Merak Mehmed Paşa'nın kuvve-i kâfiyye ile cânib-i Hicâz'a irsâli tahattur[2] ve tasvîb olunmağla ve Hicâz'a gidebilmek içün lâ-ekal üç bin asker istishâb eylemesi lâzımıe-i bâlden bulunmağla müşârün-ileyh uhdesine Cidde eyâleti bi't-tevcîh ceyb-i hümâyûndan ve evkâfdan bin ve Îrâd-ı (s.274) Cedîd Hazînesinden beş yüz kîse akçe nakd ve beş yüz kîse dahi havâleten i'tâ ve ihsân ve serî'an dâ'iresinin tanzîmine mu'âvenet olunması Şâm vâlîsine iş'âr ve fermân buyurulmuş ve Dersa'âdet'den kendüsine dört kıt'a hafîfü'l-mü'ne sür'at topları gönderilmiş idi.

İşte bu münâsebetle Mehmed Paşa Akkâ ordusuna varub Süleymân Paşa'ya kuvvetü'z-zahr olmuş idi ancak İsmâ'îl Paşa'ya ve dâ'iresi halkına külliyyetlü hedâyâ ve atâyâ takdîm iderek Cezzâr'ın bi'l-cümle muhallefâtını[3] teslîm itmek üzre afvıyla Saydâ eyâletinde ibkâsı istid'âsında bulunub bu cihetle kapudan paşa dahi anın tarafına meyl ile istid'âsına müsâ'ade buyurulmasını Dersa'âdet'e inhâ itmiş idi hâlbuki Süleymân Paşa dahi Saydâ eyâleti uhdesine tevcîh buyurulur ise Cezzâr'ın bi'l-cümle emvâlîni bulub teslîm idecegini ve fî-mâ-ba'd emr ü fermân-ı Devlet-i Alîye'ye gerden-dâde-i inkıyâd[4] olacağını ta'ahhüd itmiş ve Dersa'âdet'ce İsmâ'îl Paşa'ya müreccâh[5] görümnekle uhdesine Saydâ eyâleti bi't-tevcîh menşûrı tarafına gönderilmiş iken kapudân paşanın tekrâr tahrîrâtı gelüb İsmâ'il Paşa imtisâlen li'l-emr muhallefâtın teslîm ve edâsına şürû' ile bir mikdâr şey dahi virmiş oldığını iş'âr eylemiş oldığından zarûrî Saydâ eyâleti İsmâ'îl Paşa uhdesinde ibkâ ile Süleymân Paşa'ya menşûrı

1 Hücre-i Mu'attara: Hazret-i Peygamber'in medfun olduğu türbe.
2 Tahattur: Hatırlama, hatıra getirme, getirilme; unutulduktan sonra hatırlanan şey.
3 Muhallefât: Ölen bir kimsenin bıraktığı şeyler.
4 İnkıyâd: Boyuu eğme; kendini teslim etme.
5 Müreccâh: Tercîh edilen, üstün tutulan.

getüren tatar i'âde olunmuşdur. Bunun üzerine kapudan paşa avdet ve evâ'il-i Şa'bân'da Dersa'âdet'e muvâsalat itdikde Cezzâr Paşa muhallefâtı olmak üzre yetmiş beş bin yaldız altını ile tahmînen bin kîse akçelik kadar murassa'ât ve eşyâ-yı sâ'ire getürüb îrâd-ı cedîd defterdârına teslîm eylemişdir.

Ve İsmâ'îl Paşa'nın Saydâ eyâletinde takarrüri mukâbelesinde sadr-ı â'zam ve sâ'ir a'âzım-ı devlet içün göndermiş oldığı mebâliğ dahi anlar tarafından kabûl olunamayub îrâd-ı cedîd hazînesine teslîm itdirilmişdir.

Kapudan paşanm bu icrââtı nezd-i devletde makbûl olmayub belki hakkında bir nev' töhmet ad olundığından hemân Saydâ eyâleti rütbe-i vezâretle mûmâ-ileyh Süleymân Paşa uhdesine tevcîh ile İsmâ'îl Paşa'nın Akkâ'dan tard ve ihrâcı emrinde kendüsüne mu'âvenet itmek üzre Emîr Beşîr'e ve sâ'ir lâzım gelenlere evâmir-i aliyye gönderilmiş ve evâhir-i Şa'bân'da kapudan paşa azl ve vezâreti ref' ile Korfa'da ve mevâki'-i sâ'irede sebkiden hidemât-ı meşkûresine[1] hürmeten kendü emvâlîne dokunulmayub fakat Akkâ'da aldığı mâllar cânib-i mîrîye ahz ve istirdâd olunarak Burusa'ya nefy olunmuş ve yerine Bostancıbaşı İsmâ'îl Ağa rütbe-i vezâretle kapudan-ı deryâ nasb ve ta'yîn kılınmışdır.

Bu sûretle Süleymân Paşa Saydâ vâlîsi olub Akkâ'da İsmâ'îl Paşa'yı muhâsara ve İsmâ'îl Paşa'nın Gavurdağı'ndan bahren celb eyledigi asker sâhil-i maksûda çıkamayub yarı (s.275) yoldan i'âde olunmağla İsmâ'îl Paşa kal'adaki askeriyle çıkub Süleymân Paşa üzerine hücûm itdikde vâki' olan muhârebede İsmâ'îl Paşa'nın askeri münhezim olmağla şu hâlde Akkâ'ya avdet idemeyecegini cezm ile hemân tebdîl-i kıyâfet iderek firâr itmiş ve bir karyeye vusulünde ol karye ahâlîsinden olub İsmâ'îl Paşa ile birlikde Cezzâr'ın mahbesinde bulunanlardan biri İsmâ'îl Paşa'yı tanımağla tutub Süleymân Paşa'ya lede'l-ihbâr[2] Süleymân Paşa tarafından me'mûr gelüb İsmâ'îl Paşa'yı ahz ile Süleymân Paşa nezdine getürdüklerinde derhâl Dersa'âdet'e gönderilmek üzre bir gemiye irkâb idilmişdir yolda i'dâm olundığı dahi mervîdir[3] İsmâ'îl Paşa'nın ol vechile firârında askeri kâffeten Süleymân Paşa'ya tâbi' olmağla Süleymân Paşa Akkâ'ya duhûl ile Cezzâr'ın yerine geçdi ve bakiyye-i metrûkâtını zabt itdi ve Cezzâr'ın yanında rehin olan Emîr Beşîr evlâdıyla Emîr Yûsufoğlu'nı salıvirdi ve adâlet meslegini tutmağla Cezzâr'ın ta'addîsinden dağılmış olan meşâyih ve re'âya yerlü yerine avdet idüb bu cihetle ehl-i zirâ'at ve ticâret çogaldı Emîr Beşîr ile meşâyih-i Cebel dahi anın evâmirine itâ'at iderek her sene alâ-cere'l-âde virgülerin virir oldılar bu sûretle eyâlet-i Saydâ ahâlisi râhat bulmuş ve Süleymân Paşa dahi az vakit zarfında pek çok servet ve miknete nâ'il olmuşdur.

Vehhâbîlerin Ba'zı Ahvâl Ve Harekâtı

Ol esnâda Devlet-i Aliyyece en mühim mes'ele Vehhâbîlerin te'dîb ve terbiyyesi kazıyyesi iken bu bâbda olunan teşebbüsâtın bir semeresi olamadı Vehhâbîler ise günden güne tezyîd-i miknet ve tevsî'-i memleket itmekde idiler ve bu avânda Basra üzerine hücûm

1 Meşkûr: Ükre, teşekküre değer, makbul, beğenilmiş, övülmüş.
2 Lede'l-ihbâr: İhbar edildiğinde, haber verildiğinde.
3 Mervî: Rivayet olunan, birinden işiterek söylenen, sağlam olarak bilinmeyen.

idüb ol tarafda bir şey yapamadıklarından gelüb kasaba-i Zübeyr'i muhâsara eylediler Vehhâbîlerin bu hareketleri lede'l-istimâ' Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa ol cânibe hareket eylemiş ise de Vehhâbîler dokuz gün kasaba-i Zübeyr'i muhâsara itdikden sonra teshîrinden me'yûs olarak Der'iyye cânibine avdet itmişler idi.

Alî Paşa Der'iyye ser'askeri nasb olunarak varub Vehhâbîleri kahr ve tenkîl eylemesine intizâr olunur iken yerinden hareket itmeyüb de Vehhâbîlerin Irâk üzerine bu vechile muhâcemeleri erkân-ı devletin infi'âline bâdî olarak bundan dolayı Alî Paşa tevbîh[1] olundı Alî Paşa ise kethüdâ iken Lahsâ üzerine gitdiginde çekdigi mihan ve meşakkatin henüz acısını unutmamış oldığına ve Der'iyye'ye varıncaya dek geçilecek susuz ve ıssız çöllerin müşkilâtını der-pîş iderek vâlî buna muktedir olamayub devletce bir büyük himmete muhtâc oldığını bildigine mebnî bu seferin derece-i su'ûbet ve müşkilâtım ve ne kadar masraf (**s.276**) ve tekellüfâta muhtâc oldığını Dersa'âdet'e arz ile i'tizâr itdikce İstanbulca bu çöllerin ahvâlî geregi gibi ma'lûm olmadığından Alî Paşa'nın bu misillü i'zârı makbûl olmayub hemân Vehhâbîler üzerine hareketi emr olunurdı ve bu def'a Vehhâbîlerin kasaba-i Zübeyr'i muhâsara itmeleri üzerine be-he-mehâl[2] Der'iyye üzerine hareketi içün sâdır olan emr-i âli bir hâseki ile kendüsine îsâl olundukda Alî Paşa buna muktedir olamayacağını bilür ise de bu emr-i kat'î üzerine çâresiz tedârükât-ı seferiyyeye ibtidâr ve hemân bi'n-nefs hareket itmek üzre oldığı beyânıyla hâsekiyi i'âde eyledi ve evâ'il-i Şa'bân'da ordusuyla Bagdâd'dan çıkub Hille cisrinden Şâmiyye yakasına ubûr ile Eyyûb Nebî aleyhi's-selâm havâlîsinde dört buçuk ay kadar dolaşmış ise de Der'iyye'ye gitmek kâbil olamayub fakat emr-i pâdişâhî yerini bulmak üzre Erbil mîrlivâsı olan hemşîre-zâdesi Süleymân Beg'in taht-ı kumandasında olarak bir güzîde fırka-i askeriyye tertîb ile Cebel-i Şamr'a doğrı sevk ve tesrîb[3] eylemiş idi Süleymân Beg bu fırka ile ol tarafları geşt ü güzâr ve râst geldigi Vehhâbî fırkalarını târ-mâr iderek haylî emvâl-i ganâ'im ile avdet eylemişdir ancak uğradıkları susuz ve otsuz vâdi ve beyâbânlarda azîm meşakkatlere dûçâr olarak askerinin kimi sağır ve a'mâ ve kimi hasta ve sersâm olub pek perîşân hâlde avdet itmişlerdir.

Vehhâbîler ise cânib-i Irâk'a ta'arruz ile berâber Harameyn-i Şerîfeyn tarafını tazyîkden hâlî degiller idi hatta hilâl-i Muharrem'de gelüb Cidde'yi muhâsara ve muhâcemât-ı mütevâlîyeye[4] ictisâr itmişlerdi lâkin top ve humbara ile müdâfa'a olunmağla küllî telefât virdikden sonra hâ'iben ve hâsıran avdet itmişlerdir.

Emîrü'l-hâc vekîli olan Cezzâr Paşa kethüdâsı Süleymân Paşa'nın Mekke-i Mükerreme'den avdetinde Şerîf Gâlib Efendi Hazretleri andan bir mikdâr asker isteyüb ve Süleymân Paşa i'tizâr eylemiş ise de kabûl itmeyüb taleb ve teklîfde ısrâr itmekle nâçâr Süleymân Paşa dahi Mekke-i Mükerreme'de birkaç yüz güzîde Türk askeri bırakmış idi bu askerin Vehhâbî muhârebelerinde fevka'l-âde yararlıkları zuhûra gelmişdir ve bir aralık Vehhâbîler gelüb Yenbû'ı zabt itmişler ise de Şerîf Gâlib Efendi Arab ve Türk asâkirinden mürekkeb olarak bir fırka tertîb ve bahren Cidde'den sevk ile Yenbû'ı Vehhâbîler yedinden istihlâs eylemişdir Yenbû' muhâfazası içün Mısır'dan gönderilmiş olan asker dahi müte'âkiben

1 Tevbih: Tekdir, azarlama, paylama.
2 Be-heme-hâl: Her halde, elbette, nasıl olursa olsun, mutlaka.
3 Tesrîb: Asker gönderme, yollama. Atı ve deveyi bölük bölük edip yollamak.
4 Mütevâliye: Art arda, üst üste, bir düziye, aralık vermeden.

vürûd ile Şerîf Gâlib'e kuvvetü'z-zahr olmuşdur. Gelelim Mısır'ın ahvâlîne. (**s.277**)

Vekâyi'-i Mısriyye

Hûrşîd Paşa Mısır'da yerleşüb idâre-i umûr-ı cumhûra ibtidâr itmekle Maktûl Alî Paşa birâderi olub bâlâda beyân olundığı üzre Reşîd'de ahz ve girift ile Mısır'a getürülmüş olan meşhûr Seyyid Alî Kapudân evâ'il-i Muharrem'de mükerrem ve müteleffît[1] olarak Reşîd cânibine gönderilmiş ve bu esnâda Hûrşîd Paşa'nın vâlîlik emri gelüb kırâ'at olundukdan sonra evâ'il-i Safer'de Mehmed Alî'nin askeri kal'adan çıkub Hûrşîd Paşa kal'aya su'ûd ile vâlîlik makarrına ku'ûd[2] eylemiş idi.

Kölemenler birtakım Urbân'ı istishâb ile evâ'il-i Muharrem'de Mısır'ı muhâsaraya ibtidâr eylemiş olduklarından Mehmed Alî Enbâbe yakasına geçüb metris almış ve Muharrem'in on birinde kölemenler metrisler üzerine pek şiddetlü hücûm iderek dört sâ'at kadar mümted olan muhârehede Kölemenlerin meşâhîrinden bir haylîsi telef olmuş ise de Arnavudlar metrislerden çıkub da Kölemen süvârîsiyle meydân cengi idemediklerinden Kölemen ve Arab asâkiri mezrû'âtı itlâf iderek etrâfa münteşir olub köylüler üzerine ağır vergüler tarh ve tevzî' eylediler ve turuk ve mesâliki sed ile hâricden Mısır'a âmed ü şüd münkatı' oldığından is'ârda galâ peydâ ve mâl sanduğunda ziyâde muzâyaka rû-nümâ oldı.

Binâ'en alâ-zâlik masârif-i askeriyyeye karşuluk olmak üzre ümerânın haremleri üzerine birer mikdâr cerîme tarh olunarak tahsîli zımnında konaklarına karagollar vaz' ile tazyîk olundılar.

Hâlbuki Büyük Elfî Mehmed Beg ile Hasan Beg memâlikinden olan Osman Beg mukaddemce arz-ı mütavâ'at yolunda Hûrşîd Paşa ile muhâbereye ibtidâr itmesi üzerine Elfî'ye Circa ve Osman Beg'e Kanna mutasarrıflıkları ihâle olunmuş iken Büyük Elfî ümerâ haremlerinin bu vechile tazyîk olunduklarını bahâne iderek ırz da'vâsı başka dâ'iyyeye benzemez buna nüfûs-ı beşeriyye tahammül idemez bu fenâlıklara bir çâre bulmak üzre Osmân Beg ile birlikde Mısır'a gelmege karâr virdik bizim içün Cize ile Kasr-ı Aynî'yi tahliyye idiniz deyü Hûrşîd Paşa'ya haber gönderdikde Hûrşîd Paşa tarafından itâ'atiniz var ise varınız cânib-i kıbelîde hükûmet idiniz ve oranın emvâl-i mîriyyesini gönderiniz burada işiniz yok deyü cevâb-ı kat'î virilmekle hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de bir tarafdan İbrâhîm Beg ile Berdîsî Osmân Beg'in askerleri Mısır'ı tazyîk itmekde oldukları hâlde bir tarafdan dahi Büyük ve Küçük Elfî beglerin takımları Cize'ye kadar gelüb gider ve ahâlîden virgü vesâ'ire ahz u gasb ider oldılar. (**s.278**) Evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir'de vâki' olan bir meydân muhârebesinde Kölemenler Mehmed Alî'nin süvârîsini bozub Tara cihetine hücûm ile oradaki Burc-ı Deyr'i Arnavudların elinden aldılar ve Mehmed Alî'nin takımını Mısır'dan çıkarub da kendüleriyle bi'l-ittifâk müsterîhen[3] Mısır'da oturmak evlâ olacağını Hûrşîd Paşa'ya hayr-hâhâne ihtâr siyâkında anınla mahremâne muhârebeye kıyâm itdiler.

Hâlbuki Mısır'ın Kölemenler yedinden tahlîsi öteden berü devletce mültezim bir

1 Müteleffît: İltifat eden, iltifat edici olan.
2 Ku'ûd: Oturmak.
3 Müsterîhen: Bütün kaygılardan kurtulup gönlü rahata kavuşan, içi rahat olan.

keyfiyyet oldığından başka ol esnâda Hûrşîd Paşa elinde bir şey olmayub iş Mehmed Alî'nin yedinde idi ve bu mülâbese ile Mehmed Alî bir hud'a-i harbiyye tertîbine muvaffak oldı. Şöyle ki: İzhâr-ı acz yolunda ümerâ ile muhârebeye ibtidâr iderek musâlaha talebinde olub ümerâ dahi buna aldanarak Mehmed Alî'yi za'îf görüb ihtiyâtı elden bırakdıkları hâlde Mehmed Alî dört bin askerle gice Tara tarafındaki Kölemenleri bağteten basub cem'iyyetlerini târmâr eyledi ve Rebî'ü'l-âhir'in on dördüncü güni Şebre civârında vâki' olan bir hûn-rîzâne muhârebede tarafeynden telefât-ı kesîre vukû'uyla gâlib ve maglûb ta'ayyün itmeksizin ferîkayn ordugâhlarına çekilmiş iken gice Mehmed Alî'nin askeri şeb-hûn[1] iderek ümerânın metrislerine duhûl ile Kölemenleri kırub kaçırdılar bunun üzerine Kölemenler artık oralarda duramayub perâkende ve perîşân olarak Hanke ve Ebû Za'bel tarafında toplanub ve ba'dehu dağ arkasından geçüb cânib-i Kıbelî'ye gitdiler.

Ümerâ-yı Mısriyye'nin bu hareketlerden garazları Mısır'a takarrüblerinde[2] tavâ'if-i askeriyyenin bir haylîsini kendü taraflarına celble Mısır'a girmek idi Mısır'daki asker ise hep Mehmed Alî'ye merbût olduklarından bu emekleri bir şey'i müntic olmadı.

Bu sûretle Mısır muhâsaradan kurtuldı ise de üst tarafları Kölemenlerin elinde olub Mısır'ın anbârı hükmünde olan Sa'îd'den me'kûlât gelemez oldığı cihetle derûn-ı Mısır'da kaht ü galâ zuhûra gelüb bir tarafdan dahi Arnavudların mezâlim ve ta'addiyyâtından dolayı ahâlî-i Mısır-ı Kâhire arz-ı şikâyet itmekde idiler Hûrşîd Paşa ise bunların def'ine muktedir olamadıkdan başka askerin ta'yînâtını virebilmek için akçe tedârükine mecbûr idi.

İşte bu esnâda Yenbû'un muhâfazası içün Mısır'dan bir başbuğ ile bir mikdâr asker irsâl olunmak üzre Dersa'âdet'den emr-i âlî ile başbuğ olacak zâtın ismi doldırılmak üzre isim mahalli açık olarak bir kıt'a mîr-i mîrânlık emri gelmiş idi. Çünki bâlâda beyân olundığı üzre Bağdâd vâlîsi Der'iyye üzerine hareketle ol tarafdan Vehhâbîleri işgâle me'mûr olub Emîrü'l-hâc İbrâhîm Paşa dahi Harameyn-i Şerîfeyn'e hareket **(s.279)** ideceği gibi Cidde vâlîsi nasb olunan Ebû Merak Mehmed Paşa kuvve-i kâfiyye ile kezâlik Şâm tarafından Hicâz'a azîmet itmek üzre olub ancak Medîne-i Münevvere'nin zahîrece muzâyakası oldığından cânib-i Mısır'dan oraya zahîre ve sâ'ire sevk ve îsâl olunmak üzre Yenbû' iskelesinin taht-ı muhâfazada bulunması lâzıme-i hâlden bulundığına mebnî Mısır'dan oraya bir muhâfız gönderilmesi emr olunmuş idi Hûrşîd Paşa bu me'mûriyyeti rü'esâ-yı askere teklîf eyledi ve maksad-ı aslîsi[3] bir takrîb ile Mehmed Alî'yi Mısır'dan çıkarub da hükûmeti eline almak husûsı idi Mehmed Alî ise Mısır'ı benimseyüb ve hil'at-ı vilâyeti kaydına çesbân görüb ancak kemâl-i vakâr ve temkîn ile davranarak vilâyetin muktezâ-yı maslahat[4] olmak üzere tabî'atıyla kendüsine teveccüh eylemesine muntazır idi Hüsrev Paşa'yı Mısır'dan çıkarub da Hûrşîd Paşa'yı getürmesi dahi bu mütâla'âya mebnî olmak gerek idi. Binâ'en-aleyh Mehmed Alî'nin Mısır'dan çıkmak ihtimâli olmayûb Tâhir Paşa birâderleri Hasan Beg ile Abdi Beg dahi anınla bese itmiş olduklarından ana merbût olarak ayrılmaları kâbil degil idi Mehmed Alî'nin dîger yâr-ı gârı olan Behlişteli Ahmed Beg ise Mısır'da külliyyetlü mal idinmiş oldığından bir takrîble Mısır'dan yakayı sıyırub da memleketine gitmek emelinde

1 Şeb-hûn: Gece baskını.
2 Takarrüb: Yaklaşma, yanaşma; vakti yakın olma.
3 Maksad-ı asl: Asıl maksat.
4 Muktezâ-yı maslahat: Maslahatlar gereği, işler gereği.

idi. Binâ'en-aleyh ser-gerdeler içinde Yenbû' muhâfızlığına rağbet ider bulunmadığından Hûrşîd Paşa kendi mîrâhûrı Alî Ağa'yı mîr-i mîrânlık ile Yenbû' muhâfızı nasb ve ta'yîn ve Mısır'dan birkaç yüz nefer tahrîr ile Yenbû'a gönderdi ber-minvâl-i muharrer Yenbû'un Vehhâbîler yedinden istihlâsından bir gün sonra Alî Paşa bu askerle Yenbû'a vâsıl olmuşdur. Sâlifü'z-zikr Ahmed Beg bu esnâda Rûmili cânibine gitmiş ise de bir aralık Tepedelenli Alî Paşa tarafından müsâdere olunmağla Mısır'dan getürmiş olduğı emvâlî refâh-ı hâl ile sarf idememişdir. Evâ'il-i Şa'bân'da Dersa'âdet'den bir me'mûr-ı mahsûs ile Tâhir Paşa birâderi Hasan Beg'e iki tuğ gelmekle kal'aya çıkub Hûrşîd Paşa tarafından kendüsine mîr-i mîrânlık hil'ati giydirilmiş ya'nî birâderi Tâhir Paşa yerine geçürülmiş olmasına nazaran Mehmed Alî anın ma'iyyetine girmek lâzım geldi hâlbuki Mısır'da tahaşşüd[1] ve tagallüb iden hey'et-i askeriyyenin rûhı Mehmed Alî olub ancak işbu Hasan Paşa ile birâderi Abdî Beg dahi Arnavudların ser-gerdeleri olmak hasebiyle anın dû-dest-i batş ve besâleti idi fakat Hasan Paşa Mehmed Alî gibi tedâbîr-i cesîmenin uhdesinden gelemeyecegi cihetle böyle bir büyük dolabı çeviremezdi mîr-i mîrân oldığı cihetle dahi Mehmed Alî'nin kumandası altında bulunamayacağı mülâhazasına göre bu kuvvet bi't-tab' iki kısma münkasım olarak Hûrşîd Paşa bundan istifâde ile istiklâl üzre Mısır'da hükûmet eylemek isterdi Hasan Paşa ise Mehmed **(s.280)** Alî'ye virdigi beseden dönmeyüb kemâ-kân anın refâkat ve sadâkatinde sebât eyledigi ve anın mîr-i mîrânlığıyla Mehmed Alî'nin kuvvetine nakîse gelmek melhûz iken ma'iyyetinde mîr-i mîrân istihdâm ider oldığı cihetle şân ve haysiyyeti terakkî buldı ve andan sonra Hasan Paşa'yı ve Abdî Beg'i alub Sa'îd içine azîmet ve ümerâ-yı Mısriyye ile cenge mübâderet eyledi.

Geçen sene gibi bu sene dahi Mısır'da hac tertîbâtı ikmâl olunamadığından mahmil[2] ve surre[3] Süveyş tarîkiyle gönderilmişdir.

Hûrşîd Paşa ber-vech-i muharrer Alî Paşa'yı Yenbû'a gönderdigini ve ser-çeşme Mehmed Alî'yi ümerâ-yı Mısriyye üzerine i'zâm itmekle turuk ve mesâlik açılarak Harameyn'e mikdâr-ı kâfî zahîre dahi göndereceğini Dersa'âdet'e arz ve inhâ eylemiş ve Bâb-ı Âlice Mısır'ın hakâyık-ı ahvâlî pek de lâyıkıyla bilinemediginden bu icrââta nazaran Hûrşîd Paşa Mısır'dan Kölemenleri çıkarub ve Arnavudları taht-ı kumandasına alub istiklâl üzre Mısır'da vâlîlik itmege başladı zann olunayordı hatta Mısır'ın vâridât ve masârifine bakmak içün bir defterdârın nasbına lüzûm görilerek mukaddemâ Süveyş gümrükciligi itmiş olan Ahmed Efendi evâ'il-i Şa'bân'da Mısır defterdârı nasb olunmuş idi hâlbuki Mısır'ın âmir-i hakîkîsi Mehmed Alî olub Hûrşîd Paşa anın askerine ta'yînât tedârük ider bir muhassıl hükmünde idi ma'a-mâ-fîh İstanbulca dahi Mehmed Alî nâmı bilünüb vezâreti mevzû'-ı bahs olmağa başlamış idi fakat maksad anı vezâretle bir mahalle göndermek idi anın garezi ise Mısır'da yerleşüb kalmak idi ve dest-res[4] oldığımız bir kıt'a eski teşrîfât defterinde Mehmed Alî'nin vezâreti bin iki yüz on dokuz senesi Şevvâl'inin yirmi üçi târîhiyle mü'verrah olarak mukayyeddir lâkin bir müddet bunun icrâsı te'ehhür eylemiş oldığı vekâyi'-i âtiyyeden

1 Tahaşşüd: Birikme, yığılma. Toplanma.
2 Mahmil: Mekke ve Medine'ye, surre namiyle gönderilen hediye ve paralar.
3 Surre: Hac zamanlarında pâdişâh tarafından Mekke ve Medine'ye her yıl gönderilen para, hehiye ve sâire.
4 Dest-res: İsteğine ulaşan, elini yetiştiren. Kudret, zenginlik, iktidar.

ma'lûm olur.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Mehmed Alî Sa'îd içine giderek Kölemenlerle muhârebe ve ekseriyâ galebe itmekde olub herkes netîcesine muntazır idi bîçâre Mısır ahâlîsi fi'l-asl Kölemenlerden müteneffir oldukları hâlde Arnavudlardan dahi pek ziyâde ezâ ve cefâ görmüş olduklarından kangı tarafın galebesine du'â ideceklerini bilmiyorlardı Hûrşid Paşa iki takımı def' ve teb'îd ile Mısır'da istiklâl üzre hükûmet idebilmek ârzûsunda olarak Mehmed Alî'nin kuvvetini kesr itmek üzre Şâm tarafından bir mikdâr delîl askeri celbine karâr virmiş idi.

Ba'zı Vekâyi'-i Arabistân Ve Ahvâl-i Hüccâc

Mekke-i Mükerreme Kadısı Feyzullâh Efendi evâsıt-ı Cumâde'l-âhire'de vefât eylemiş oldığı gibi (**s.281**) hâzır cevâb ve fenn-i mutâyebe[1] ve muhâverede vücûdı nâ-yâb[2] olan Diyârbekir mevleviyyetinden münfasıl Lütfullâh Mollâ-zâde Feyzullâh Efendi dahi bu sene vefât itmişdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre re'îs-i Vehhâbiyyân olan Su'ûd ile mükâlemeye me'mûren cânib-i Hicâz'a gönderilüb îfâ-yı me'mûriyyetden sonra mansıbı olan Kudüs-i Şerîf'e gelmiş olan Âdem Efendi dahi bu avânda fevt olmuşdur.

Hüccâc bu sene cânib-i Hicâz'da Vehhâbî korkusı çekdikleri gibi Payas'dan geçerken Küçük Alîoğlu'ndan dahi haylî ezâ görmüşlerdir. Şöyle ki: Müjdecibâşı Şâm'dan avdet ile Eskişehir taraflarına vürûdunda bir gürûh eşkıyâ çıkub kendüsini nehb ile uryân eylemiş oldukları haberi alındığı gibi bu keyfiyyet hükkâm ve zâbitânın rehâvetlerinden neş'et itmişdür deyü bu eşkıyânın be-he-mehâl ele geçürülmesi içün evâmir-i aliyye neşr olundığı esnâda Küçük Alîoğlu'nun hüccâcı Payas'da tevkîf eyledigi haber-i te'essüf-eseri alınmışdır.

Tafsîli budur ki Üzeyir sancağı mutasarrıfı olan Küçük Alîoğlu Halîl Paşa Payas caddesini kesüb ara sıra hüccâcı tecrîm[3] itmekle izâle-i vücûdı[4] lâzım gelmiş ise de üzerine varıldığı hâlde Gavurdağı'na ilticâ idüb bu dağın zabtı ise müşkil oldığından te'dîb ve terbiyyesi içün bir vakt-i ferâğ ve fırsat gözedilmek üzre bir iki sene hüccâc başka yoldan gönderildikde tarîk-i haccın tagyîri mûcib-i kîl ü kâl oldığı esnâda Küçük Alîoğlı dahi isti'fâ-yı kusûr siyâkında Dersa'âdet'e arzuhâl takdîm iderek fi-mâ-ba'd hüccâcı bilâ-ızrâr[5] âminen[6] ve sâlimen imrâr idecegini ta'ahhüd eylemiş oldığından kemâ-fi's-sâbık kâfile-i hüccâc Payas tarîkiyle gönderilerek Payas ve Pilan[7] taraflarından mu'tâd olan bâcın i'tâsıyla âmed ü şüd itmekde idiler bu sene hüccâcın cânib-i Hicâz'dan avdet ile Payas'a vürûdlarında

1 Fenn-i mutâyebe: Eğlenceli hikâyeler, fıkralar anlatabilme işi. Komedi.
2 Nâ-yâb: Bulunmaz. Benzeri olmaz. Nâdir. Ender.
3 Tecrîm: Suçlandırma. Cezalandırma. Cürüm isnad etme.
4 İzâle-i vücûd: Ortadan kaldırma, yok etme; öldürme.
5 Bilâ-ızrâr: Zarara sokmadan.
6 Âminen: Emniyet ve huzur içinde, selametle, emin olarak. Sağlam olarak.
7 Pilan: Belen, Hatay.

Küçük Alîoğlı ibtidâ istikbâl ve zahâ'ir ve sâ'ire fürûhtuyla gûyâ tatyib[1] itdikden sonra hareket idecek olduklarında Adana tarafına savuşmuş olan Karalar aşîretinden yüz bin guruş bakayâ taleb ve iddi'â idüb bu akçe virilmedikce hüccâcı salıvirmeyecegi beyânıyla surre emînini Adana'ya gönderdikde Adana mütesellimi mücerred hüccâcı kurtarmak üzre aşîret-i merkûmeyi güz mevsiminde Payas sancağı dâhilinde vâki' Hâs tarafında iskân itmek üzre sevk eylemek ve muhâlefet olundığı takdîrce yüz bin guruş virmek üzre ca'lî[2] olarak bir sened virmiş olması üzerine Küçük Alîoğlı hüccâcın sebîlini tahliyye eylemiş ise de rehîn olarak hüccâcın eşyâsıyla Medîne-i Münevvere Mollâsı Debbâg-zâde'yi alıkomuşdur hüccâca aslâ ta'allukı olmayan bir aşîretin Payas'dan Adana'ya savuşmuş olması bahânesiyle hüccâcın eşyâsını rehin olarak alıkoyınak bir vechile (**s.282**) şer' ve akla sığınaz ve diyânete yakışmaz bir hareket-i vahşîyâne oldığı hâlde Küçük Alîoğlı üzerine asker sevkiyle te'dîb ve terbiyyesine müsâ'ade-i zamâniyye olmadığından zarûrî aşîret-i merkûmenin Hâs tarafında iskânı ve bakâyâsının tahsîli içün evâmir-i şerîfe ısdâr olunmuşdır.

Rûmili Vekâyi'i

Arabistân ciheti minvâl-i meşrûh üzre muhtell ve müşevveş[3] oldığı hâlde Rûmili tarafının ihtilâli dahi henüz ber-taraf olmayub dağlu eşkıyâsıyla uğraşılmakda idi.

Şöyle ki: Bâlâda beyân olundığı üzre İşkodra Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa Rûmili vâlî ve ser'askeri nasb olunarak eşkıyânın te'dîb ve terbiyyesi ana havâle buyurulmuş ve eşkıyânın mu'în ve yatağı olan Gümülcine Â'yânı Süleymân Ağa ile Filibe Â'yânı Hüseyin Beg'in lüzûm-i i'dâm ve izâleleri dahi kendüsine bildirilmiş idi.

Çünki Süleymân Ağa fi'l-asl eşkıyâ gürûhundan oldığı hâlde Gümülcine Â'yânı Mestân Ağa'nın dâ'iresine dâhil olub giderek ana bölükbaşı ve Mestân Ağa'nın siyâseten i'dâmında yerine geçüb tagallüben Gümülcine â'yânı oldukda devlete izhâr-ı sûret-i itâ'at ve emvâl-i mîriyyenin edâsına i'tinâ ve gayret itdigine aldanılarak kendüsine kapucıbaşılık rütbesi dahi virilmiş idi Süleymân Ağa ise refte refte kesb-i servet ve miknet iderek dîger birkaç kazânın â'yânlığını dahi zabt idüb giderek tavrını tagyîr ile mizâcına uygun gelmeyan evâmir-i Devlet-i Aliyye'nin ahkâmını avk[4] ve te'hîr ider oldı ve zâhiren devlete münkâd ve batınen dağlu eşkıyâsı ile hem-dest-i ittihâd idi Filibe Â'yânı Hüseyin Beg dahi bu hâl ve mişvârda[5] idi. Binâ'en-aleyh ikisinin de i'dâmlar hafiyyen İbrâhîm Paşa'ya emr ve iş'âr olundı.

Ancak şâyed ki Süleymân Ağa bu niyyeti his idüb de Tekfurdağı ve Çorlı taraflarında kendüsiyle nihânî müttefik olan dağluları teslît ile devleti işgâl ider mülâhazasına mebnî eşkıyâ-yı merkûmenin berülere tecâvüz ve tahattîlerini men' içün Çorlı tarafına mu'allem asâkir-i şâhâneden mikdâr-ı kifâye piyâde ve süvârî sevk olunub mîr-i mîrân-ı kirâmdan

1 Tatyîb: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.
2 Ca'lî: Uydurma, samimi olmayan, sahte, düzme ve taklid.
3 Müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.
4 Avk: Alıkoyma, durdurma, vazgeçirme.
5 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.

Karaman Beglerbegisi Abdurrahman Paşa dahi dâ'iresi halkıyla arkalarından gönderilmiş idi.

Abdurrahman Paşa Çorlı sahrâsında Nizâm-ı Cedîd askeriyle birleşdikden sonra Rebî'ü'lâhir'in on dokuzuncı güni oradan hareket ile Malgara'ya[1] ve oradan dahi mecma'-ı eşkıyâ olan Bulgar karyesine vardıklarında eşkıyâ-yı merkûme metris ve istihkâm yapub mukâvemet kaydında bulunmuşlar ise de Nizâm-ı Cedîd askerinin âteşine dayanamayub hirkaç yüz telefât virdikden sonra firâr ve Balkan'ın öte tarafına güzâr eylediler. (**s.283**) Keyfiyyet Rûmili Vâlîsi İbrâhîm Paşa'ya iş'âr ve eşkıyânın istîsâli zımnında verâlarından asker irsâliyle ta'kîb olunmaları ihtâr olundukda Balkan'ın öte yüzine asker imrârı Tirsiniklioğlu'nı şübheye düşüreceginden İbrâhîm Paşa ol cihete asker irsâlini münâsib görmeyüb fakat emr-i istîsâlleri içün Tirsiniklioğlu'na tahrîrât göndermişdir.

Bunun üzerine Tirsiniklioğlı dahi asâkir-i vâfiye[2] ile Hâzergrad â'yânını me'mûr iderek eşkıyâ-yı merkûmenin yollarını sedd ile bi'd-def'ât vukû' bulan cenglerde eşkıyânın birçogı telef olub bakiyyetü's-süyûfı Pâzvandoğlu'nun dâ'ire-i hükûmeti olan Vidin eyâleti hudûdına dâhil olduklarında çünki ol vaktin hükmünce bu misillü derebeglerinin biri digerin toprağına ayak basmak ana i'lân-ı harb hükmünde oldığından ve kendülere dehâlet idenlere sahâbet beynlerinde muktezâ-yı mürüvvet ad olunacağından Tirsiniklioğlu'nun askeri Vidin hudûdundan avdet eylemişdir Rûmili vâlîsi tarafından dahi ol tarafa asker sevk olunsa yine bir Vidin seferi küşâdına sebeh olabileceginden keyfiyyet Bâb-ı Âlî'ye arz olunmağla eşkıyâ-yı merkûmenin istîsâlleri husûsı makâm-ı Sadâretden Vidin Muhâfızı Pâzvandoğlı Osmân Paşa'ya emr ve iş'âr buyurulmuşdur.

Bu esnâda İbrâhîm Paşa Edirne'ye gelüb kethüdâsı Tâhir Paşa'yı mikdâr-ı kifâye askerle Gümülcine üzerine gönderdikde Süleymân Ağa müdâfa'aya kıyâm eylemiş ise de nihâyet başa çıkamayub me'vâ-yı aslîsi[3] olan Tokadcık'a firâr itdi ve orada dahi duramayub Çirmen'e iki sâ'at mesâfesi olan bir karyede istikrâr ile başına bir haylî eşkıyâ cem' iderek mukâheleye karâr virmiş ise de her tarafdan üzerine asker sevk olunmağla orada dahi sebât idemeyüb Balkan'ı mürûr ile Tırnovi kazâsına vürûdunda Tirsiniklioğlı'nın askeri üzerine hücûm iderek ve bir haylî avenesini itlâf ile kendüsini dahi hayyen ahz ve girift eyleyerek birtakım ru'us-ı maktû'a ile berâber İbrâhîm Paşa'ya gönderdiler esnâ-yı râhda kendüsi i'dâm olunarak re's-i maktû'ı İbrâhîm Paşa'ya ve anın tarafından dahi İstanbul'a gönderilmişdir.

Bu avânda Filibe Â'yânı Hüseyin Beg ve Menlikli Osmân Beg ve birâderi İbrâhîm Beg ile ba'zı hevâdârânı te'lîf ve istimâlet ile nezd-i ser'askerîye celb olunmuş olduklarından Tokadcıklı gâ'ilesi ber-taraf olundukdan sonra gurre-i Receb'de bunlar dahi i'dâm ile ru'us-ı maktû'aları İstanbul'a irsâl idilmişdir.

Mu'allem asker haşhuğı olan sâlifü'z-zikr Ahdurrahman Paşa'nın bu vechile ikmâl-i me'mûriyyet iderek İstanbul'a avdetinde hüsn-i hidmetine mükâfaten uhdesine rütbe-i vezâret ihsân buyuruldukdan sonra bu esnâda mansıbı olan Karaman cânibine gitdi.

(**s.284**) Bir vaktden berü Rûmili'nin ıslâhâtına çalışdıkca ihtilâli dû-bâlâ olarak nihâyet

1 Malgara: Malkara, Tekirdağ.
2 Asâkir-i vâfiye: Yeteri miktarda asker.
3 Me'vâ-yı asl: Asıl mekân. Asıl varılacak yer. Asıl mesken.

Tepedelenli Alî Paşa me'mûr idildikde anda dahi eser-i muvaffakiyet görilemeyüb erkân-ı devlete hayret ilvirmekle İşkodra mutasarrıfı müşârün-ileyh İbrâhîm Paşa me'mûr oldukda bu da Alî Paşa'nın bir eşidir andan bir hayır olmadığı gibi bundan dahi bir fâ'ide görülmez deyü ba'zı taraflardan i'tirâz olunmuş idi bu vechile İbrâhîm Paşa dağlu eşkıyâsının cem'iyyetlerini târ-mâr iderek ser-keşânî terhîb ve kendü hasâdının sözlerini tekzîb ile enzâr-ı hâs ve avâmda büyük şân ve şöhret kazandı ve say'ı meşkûr ve hidmeti mebrûr[1] oldığına dâ'ir kendüsine fermân-ı mahsûs ile teşrîfât-ı mülûkâne irsâl kılındı bunun üzerine İbrâhîm Paşa kendüsine virilmiş olan ruhsat ve istiklâl îcâbınca lâzım gelan mevki'lere başbuğlarla asâkir-i kâfiyye bıragub İşkodra cânibine avdet itdi.

İstanbul civârında ber-vech-i meşrûh dağlu eşkıyâsıyla ugraşdığı esnâda öte tarafda dahi Belgrad dayılarının ta'addiyyâtından nâşî Sırp re'âyâsı isyân itmişlerdi. Şöyle ki: Dayılar poroz[2] teklîfiyle ve sâ'ir tekâlîf-i şâkka[3] ile Sırp re'âyâsını tazyîk iderek birkaç kocabaşılarını darb ve katl itmiş olduklarından Sırplular ictimâ' ve ittihâd ile birkaç ehl-i İslâmı i'dâm ve Kara Yorgi nâm ser-gerdenin taht-ı kumandasında bir fırka-i âsiyye teşkîl ile Belgrad Kal'ası'nı muhâsaraya kıyâm itdiler.

Yine bu esnâda Karadağ re'âyâsı dahi isyân iderek Podgoriçe üzerine yürümişler idi. Sırplular encâm-ı kârın vehâmetini mülâhaza ile Nemçelüden istimdâd eylemiş olduklarını Dersa'âdet'de mukîm Nemçe ilçisi ihbâr itmekle işin bir hüsn-i sûretle tesviyyesi Bosna Vâlîsi Ebûbekir Paşa'ya havâle buyurulmuş ve Sırpluları te'mîn içün Rûm Patriği tarafından nasîhat-nâme yazdırılmış idi Kara Yorgi'nin cem'iyyeti ise günden güne tekessür[4] iderek egerçi Belgrad üzerine hücûmunda hâ'iben ve hâsiren avdet itmiş ise de bu esnâda Rusya tarafından Sırpluların cem'iyyetine me'mûr-ı mahsûs gönderilerek Sırplular isyâna teşvîk ve tahrîk olunmağla berâher Rusya'nın mu'âvenetiyle etrâfdan birtâkım eşkıyâ Sırbistân'a toplanmakda idi ve Belgrad Muhâfızı Vezîr Hasan Paşa pîr olub bu esnâda ise Belgrad yamaklarına tehdîdini îkâ'a[5] muktedir birinin Belgrad muhâfızlığına nasb ve ta'yîni elzem oldığından mukaddemâ Belgrad'da muhasıllık itmiş ve bu cihetle ser-hadd ahvâlîne kesb-i vukûf eylemiş olan Süleymân Ağa rütbe-i vezâret ile Belgrad muhâfızı nasb olunarak ol cânibe gönderilmiş idi.

Bosna vâlîsi bir iki bin adam ile hareket ve Bögürdelen Kal'ası[6] pîşgâhına muvâsalat (**s.285**) idüb civârda bulunan Sırp kınezlerini ihzâr ile sebeb-i cem'iyyetlerin istifsâr itdikde el-yevm Belgrad Kal'ası'nda mütehassin olan dört nefer dayıların zulm ve ta'addîlerinden bîzâr olduklarını beyân itmeleri üzerine bu dayıların istîsâline me'mûr oldığını der-miyân ve Sırplular cem'iyyetlerini dağıtmak ve kemâ-kân yerlerinde temekküm ile resm-i ra'iyyeti icrâ itmek üzre hu vaz'-ı küstâhâneleri afv ve dayıların tard veyâ i'dâm ile mazarratları def' olunacağını beyân itdikden sonra çünki bu dayılar Belgrad'da mütegallib olmağla kal'adan cebren ihrâcları müşkil oldığından (kal'a içinden alunur) mesel-i meşhûruyla amel

1 Mebrûr: Hayırlı; beğenilmiş, makbul.
2 Poroz: Vergi.
3 Tekâlîf-i şâkka: Şer'î cevaz bulunmayan ve tekâlif kaidelerine de uymayan vergi.
4 Tekessür: Çoğalmak. Kesretli olmak. Adet miktarına adet ilâve olmak.
5 İkâ': Dayanma, dayanacak şey verme.
6 Bögürdelen Kal'ası: Sabac Kalesi. Belgrad, Sırbistan.

iderek mukaddemâ dayılar tarafından cemm-i gafîr[1] ile kal'aya alınan Arnavud sekbânları rü'esâsından Koşancalu Halîl Ağa ile nihânî[2] muhâbere idüb ulûfeleri virilmek ve cerâ'im-i güzeşteleri[3] afv idilmek şartıyla fî-mâ-ba'd Mustafâ Paşa zamânında oldığı gibi muhâfızlar ma'iyyetinde istihdâm olunmak üzre Arnavudlar iknâ' olunarak dayıların kal'adan ihrâc yâ i'dâmları husûsunı ta'ahhüd eylediler.

Bunun üzerine Ebûbekir Paşa Belgrad ahâlîsine hitâben dört nefer dayıların kal'adan tard ve teb'îdinden başka devletin matlûbı olmadığı beyânıyla bir kıt'a buyuruldı tastîr ile Belgrad'a irsâl itmegin ahâlî mahzarında kırâ'at olundukda dayılar ahâlîye hitâben bizim kal'adan hurûcumuza râzı olurmısınız dimeleriyle ahâlî dahi biz sizden râzıyız ve bu yolda Bosna vâlîsi tarafına mahzar göndeririz dimeleri üzerine Koşancalu Halîl Ağa aşağı ve yukaru kal'aları zabt idicek dayılar yerlerinden sıçrayub sâhildeki çene kayıklarına rükûb ile hemân Ada Kal'ası'na firâr eylediler keyfiyyet Ebûbekir Paşa'nın ma'lûmı olıcak dördünün dahi i'dâmı içün kal'a muhâfızına haber göndermekle derhâl dördi dahi i'dâm ile ru'us-ı maktû'ları hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da Dersa'âdet'e gönderilmişdir. El-hâsıl sinîn-i sâbıkaya nisbetle bu sene Rûmili ıslâhâtı epeyce ilerüleyüb her tarafda az çok bir inzibât hâsıl olarak ahâlî biraz nefes almağa başlamış ise de Sırpistân'ın ihtilâli bu ıslâhât ile ber-taraf olamayub günden güne tezâyüd iderek bir tarafdan dahi Rusyalular tahrîk ve teşcî'den hâlî olmadıkları cihetle Sırpluların dimâğına istiklâl sevdâsı su'ûd itmiş idi. Ve Kara Yorgi cem'iyyetini teksîr itmekle berâber kendü hareketine en ziyâde mâni' olabilecek Pâzvandoğlu Osmân Paşa ile barışub anın tarafından kesb-i itminân itdikden sonra var kuvvetini cem'le Dirin Nehri boyuna yürimişdir Karadağlular dahi bütün bütün isyân iderek Rusya bandırası çekmege başlamışlar idi. Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûrı üç senede bir edâsına müte'ahhid oldığı mâl-i maktû'ı bu esnâda (**s.286**) irsâl eylemiş oldığından Şa'bân'ın dördünci Salı güni kapukullarının iki kıst[4] mevâcibi kubbe altında îfâ olundukdan sonra cumhûr-ı mezkûrun vekîli huzûr-ı hümâyûna çıkub mazhar-ı iltifât olarak gerek kendüsine ve gerek rüfekâsına[5] hil'atler ilbâs kılındı.

Ba'zı Vekâyi'-i İstanbul

Evâhir-i Cumâde'l-ûlâ'da Tophâne'ye mülâsık çubukcı dükkânında sâ'at dört buçukda iken âteş zuhûr ile Tophâne kışlaları ve dört yüz kadar hâne ve dükkân muhterik olub sâ'ir mahallere sirâyetini kat' içün iki yüz kadar hâne dahi zâbitân ma'rifetiyle hedm olunarak harîk henüz itfâ olundığı esnâda Hâsköy'de büyük iskele civârında vâki' boyacı dükkânından âteş zuhûr ile Âyînelikavak pîşgâhından Sakalar nâm mahalle ve andan Humbaracılar kışlaları civârında tuğla harmanlarına müntehî oluncaya degin beş yüz kadar hâne muhterik olmuş ve yüz elli kadar hâne dahi hedm idilmişdir.

1 Cemm-i gafîr: Büyük cemaat, insan kalabalığı. Ekseriyet.
2 Nihânî: Gizlilik, saklılık.
3 Cerâ'im-i güzeşte: Daha önceki, geçmişdeki suçlar.
4 Kıst: Pay. Hisse. Nasib. Kısım, taksit.
5 Rüfekâ: Arkadaşlar, dostlar.

Evâhir-i Şa'bân'da Şeyhü'l-islâm-ı esbak Mustafâ Âşir Efendi vefât idüb namâzı Sultân Mehmed Câmi'inde ba'de'l-edâ Bagçekapusı'nda vâki' pederi kitâbhânesi hazîresinde mukaddemâ i'dâd eylemiş oldığı mezârda defn olundı.

Merhûm-ı müşârün-ileyh devr-i Mahmûd Hanî'de iki def'a re'îsü'l-küttâb olan merhûm Mustafâ Efendi'nin sulbünden bin yüz kırk iki târîhinde mütevellid ve yüz elli yedi Zi'l-ka'de'sinde müderris ve doksan bir Zi'l-ka'de'sinde Burusa ve doksan beş Muharrem'inde Mekke-i Mükerreme mollâsı olub iki yüz Şa'bân'ında İstanbul kazâsıyla ve Zi'l-ka'de'sinde sadâret-i Anadolı pâyesiyle ve iki yüz iki Cumâde'l-ûlâ'sında bi'l-fi'l Anadolı sadâretiyle ve iki yüz üç Şa'bân'ında sadâret-i Rûmili ile bekâm kılındıkda Şeyhü'l-islâm Hamîdî-zâde istirkâb[1] iderek kendüsine hırs ve tama' gibi hâller isnâdıyla sene-i merkûme Şevvâl'inde Kastamonu'ya nefy ve iclâ olunmuş ise de Hamîdî-zâde'nin azlinden sonra ıtlâk olunarak iki yüz yedi senesinde mükerreren Rûmili kazaskeri ve on üç Rebî'ü'l-evvel'inde Şeyhü'l-islâm olub ba'de'l-'azl Burusa'ya nefy idilmiş ve birkaç ay sonra ıtlâk ile Dersa'âdet'e getürülmüş idi sâhilhânesinde mukîm iken bu kerre vefât eyledi. Salâh ve takvâ ile müşâr-ı bi'l-benân[2] ve ilm ve edeb ve hüsn-i hat ile yegâne-i zamân bir zât-ı celîlü'ş-şân idügi Târîh-i Vâsıf'da mündericdir.

Tersâne Defterdârlığı İhdâs Olundığı

Devlet-i Aliyye İstanbul'un fethinden sonra donanma techîzine kıyâm ile mevki'in müsâ'ade-i (**s.287**) fevka'l-âdesinden istifâde iderek pek az vakit zarfında düvel-i bahriyye-i Avrupa'yı tehdîd idecek kadar donanma tedârük itmiş ve Sultân Süleymân zamânında Karadeniz Devlet-i Aliyye'nin bir havzı mesâbesinde olub Akdeniz'de dahi galebesini isbât itdikden başka Hind denizlerinde şân ve nüfûzını amme-i âlemiyyâna tanıtmış idi.

Ba'dehu Avrupa'da umkı[3] ziyâde kalyonlar îcâd olunarak yelkencilik san'atı terakkî bulmağla düvel-i bahriyye-i Avrupa donanmalarına galebe kâbil olmayub binâ'en-aleyh Girid'in fethiyle uğraşıldığı esnâda düşman donanması gelüb Akdeniz Boğazı'nı abluka ider oldı bunun üzerine Devlet-i Aliyye'de dahi kalyonlar yapıldı ve kalyoncı sınıfı tertîb idildi ve tersânenin kadîm askeri olan levendler ibtidâları işbu nev-zuhûr[4] olan kalyoncıları istirkâb itdiler ise de muhârebâtdan dâ'imâ kalyonların işe yaradığı görilince kalyoncılar i'tibâr bularak refte refte kadırgalar bütün bütün terk ile kuvve-i bahriyye-i Devlet-i Aliyye hep kalyonlardan ibâret olmuşdur.

Lâkin Avrupa'da kalyoncılık eski hâlinde kalmayub günden güne terakkî iderek yetişilemeyecek derecelere gelmiş idi.

Hâlbuki ukâb-ı[5] saltanat-ı seniyyenin evc-i şevket[6] ve satvetde pervâz içün muhtâc

1 İstirkâb: Rakabette bulunma, rakîb görme, çekememe.
2 Müşâr-ı bi'l-benân: Parmakla gösterilen.
3 Umk: Derinlik. Dibi derin. Kuyu veya denizin derinliği.
4 Nev-zuhûr: Yeni çıkma.
5 Ukâb: Kartal, karakuş.
6 Evc-i şevket: Kudret ve kuvvetten doğma en büyük haşmet.

oldığı iki kanaddan biri kuvve-i bahriyyedir.

Bimâ'en-aleyh vekâyi'-i târîhiyyesini yazmakda oldığımız Sultân Selîm-i Sâlis devrinde nizâmât-ı cedîdeye teşebbüs olundığı sırada kuvve-i bahriyyenin ikmâline ve bu bâbda Avrupaca meşhûd olan esbâb-ı terakkînin istihsâline sa'y olunmakda idi.

Kuvve-i bahriyyenin tezyîdi ise akçe sarfına muhtâc oldığı cihetle evvel emirde Tersâne-i Âmire'nin umûr-ı mâliyyesine nizâm virmek lâzıme-i hâlden olmasıyla Tersâne Emâneti ilgâ olunarak Paris sefâretinden infisâl ile karîbü'l-ahdde Dersâ'adet'e gelmiş ve haylî vakit Fransa'da hulunmağla Avrupa'nın usûl-i idâresine kesb-i vukûf eylemiş olan Seydî Alî Efendi zahîre nâzırına mukaddem olmak üzre şıkk-ı sâlis i'tibârıyla Tersâne-i Âmire defterdârı nasb ve ta'yîn ve kapu arasında müstakillen bir hazîne teşkîl ile kuvve-i bahriyyenin derece-i kifâyeye iblâğı emr ü fermân buyurulmuşdur.

Ol vakit Devlet-i Aliyye'nin selâmeti içün kuvve-i berriyye ve bahriyyenin usûl-i cedîde üzre tanzîminden başka çâre olmayub Sultân Selîm Han Hazretleri umûr-ı mülkiyyesini îcâb-ı hâl ve zamâna tevfîk ve kuvve-i harbiyyesini Avrupa usûl-i cedîde-i askeriyyesi üzre (**s.288**) tanzîm ve tensîk[1] husûslarına fev[k]a'l-âde himmet iderek bu yolda hidmet idecek haylî zâtlar dahi yetişdirmiş idi.

Fakat eski ocaklar dahi bâkî ve yeniçerilerin günden güne Nizâm-ı Cedîd hakkında rekâbet ve adâvetleri mütezâyid ve müterakkî oldığmdan ber-vech-i âtî Devlet-i Aliyye'nin müşkilâtı artmakda idi.

Ahvâl-i Askeriyye Hakkında Ba'zı Mütâla'ât

Yeniçeri ve divşirme gulâmları ve acemî oğlanları ta'bîrlerinden dahi anlaşıldığı vechile yeniçeri vaktiyle bir yeni asker olmak üzre îcâd olunub Hristiyan cocuklarından toplanılan neferler acemî kışlalarında terbiyye ve ta'lîm olundukdan sonra yeniçeri ortalarına alunur ve bu cihetle yeniçerilere kul tâ'ifesi ta'bîr olunur idi ve cümlesi bîkâr[2] ve kışla-nişîn[3] ve mazbût ve münkâd[4] bir asker idi mu'ahharen Hıristiyanlardan divşirme usûli terk ile ehl-i İslâm'dan yeniçeri tahrîrine ruhsat virildi ehl-i İslâm ise serbestlige me'lûf olmak hasebiyle zâbitleri taraflarından kendülere kul mu'âmelesi olunmak müşkil oldı ve artık yeniçeri te'ehhülden men' olunamayub te'ehhül idenlere ise kışlalardan dışaru kalmağa ruhsat virilmek lâzım geldi ve refte refte şirâze-i nizâmât-ı askeriyye bütün bütün muhtell ve perîşân ve kışlalar hân odaları gibi ba'zı battâlâne ve işe yaramaz bîkârâne makarr ve mekân oldı ve kesret üzre zuhûra gelan seferlerde serdengeçdi bayrakları küşâd ile hâriçden her kim olur ise olsun tashîh-i be-dergâh kılınmak usûli ma'mûlün-bih olmağla yeniçeri ortaları bir takım ne idügi belürsiz eşhâs ve evbâş ile doldı ve hu tarîk ile taşra ahâlîsinin çogı yeniçeri nâm ve unvânını aldı. Gerek İstanbul'un ashâb-ı hiref[5] ve sanâyi'i ve gerek

1 Tensik: Düzenleme, düzeltme, yoluna koyma.
2 Bîkâr: Bekâr.
3 Kışla-nişîn: Kışla da ikamet üzere olan. Kışlada oturan.
4 Münkâd: İnkıyâd eden, boyun eğen.
5 Ashâb-ı hiref: Sanatkârlar, meslek sahipleri. Şehirli esnaf.

taşralarda ol vechile tekessür iden yeniçeri taslakları yeniçerilik unvânıyla güzîde mekâsib ve ticârâtı zabt iderek esnâf kîsesinden kesb-i servet ve sâmâna alışdılar ehl-i ırz sınıfı dahi anların mağlûb ve makhûrı[1] oldukca ırz ve nâmûslarını muhâfaza içün bi'z-zarûre yeniçeri silkine dâhil oldılar ba'zıları dahi ulûfe almak ve tûrnâcılık ve hâseki tekâ'üdlügi ve kışla mütevelliligi gibi bir dirlige nâ'il olmak üzre yeniçerilige rağbet itdiler bu vechile giderek herkes yeniçeri nâmını takındı ve esnâfdan olanlar dükkânlarına mensûb oldukları ortaların nişânını ta'lîk itdiklerine kanâ'at itmeyüb hilâf-ı akl ve şer' olarak bu nişânları igne (**s.289**) ve mürekkeb ile bedenlerine nakş itdiklerinden başka ba'zıları seng-i mezârlarına dahi nakş ve nigâr ile rüsvâ-yı âlem ve ucûbe-i rûzgâr oldılar.

El-hâsıl yeniçerilik bir kurı nâm ve unvân olub devlete isyân itmek üzre bu unvân egerçi medâr-ı ittihâd ve ictimâ' olunurdı. Lâkin seferlerde bir işe yaramadıkları ve yaramayacakları sâbit ve ma'lûm olmağla dîger bir sınıf asker tanzîmine Devlet-i Aliyye'ce lüzûm-ı sahîh görüldi ve Bostancı Ocağına mülhak olmak üzre Nizâm-ı Cedîd askeri îcâd ve ibtidâ Levend Çiftligi'nde bir oda küşâd olunarak mezkûr çiftlik ağası Veli Ağa kapucıbaşılık rütbesiyle ocak ağası nasb ve ta'yîn idildi ba'dehu Üsküdar'da bir orta daha açılub ana dahi fi'l-asl müderrisînden buluman Ömer Efendi ağa oldı ve ale'd-devâm[2] asâkir-i merkûmenin Avrupa usûli üzre ta'lîmlerine i'tinâ buyuruldı ve Dersâ'adetce buna ikdâm olunmağla berâber Anadolı'da dahi pey-der-pey piyâde ve süvârî neferât-ı cedîde tahrîr ile aded ve mikdârlarının teksîrine çalışıldı ve bu bâbda Cebbâr-zâde ile Alâ'iye mutasarrıfı olan Alâ'iyeli Osmân Paşa-zâde Kadı Abdurrahman Paşa taraflarından pek çok âsâr-ı gayret ve mu'âvenet gösterildi.

Bu vechile Sultân Selîm Han Hazretleri Nizâm-ı Cedîd'e ziyâde i'tibâr itmekle ana mahlis ve hayr-hâh olanlar dahi bu emr-i ehemme i'tinâ idüb hatta Bagdâd vâlîsi merhûm Süleymân Paşa iki yüz on dört târîhinde Hindistan'dan (Con Reymod) nâmında bir İngiliz mu'allimi celb ile asker ta'lîmine başlatmış idi.

Bu tarîk ile asâkir-i mu'allemenin mikdârı günden güne mütezâyid olmakda idi lâkin anlar tekessür ve tezâyüd itdikce yeniçerilerin dahi rekâbet ve adâvetleri tezâyüd itmekle devletin müşkilâtı terakkî bulmakda idi.

Ol vaktin ahvâlî yeniçeri ru'esâsının ukalâsından Koca Sekbânbaşı deyü ma'rûf olan zâtın (Hülâsatü'l-kelâm fî reddi'l-avâm) nâm risâlesinden ra'nâ ma'lûm olur sebeb-i te'lîfi bu imiş ki veli'ahd-ı saltanat olan Şeh-zâde Sultân Mustafâ kendüsine tezkire tahrîr ile asrın esbâb-ı ihtilâlinden îzâhât istemiş ve alâ rivâyetin Nizâm-ı Cedîd husûsı refte refte Yeniçeri Ocağını imhâ ideceginden kendüsinin Nizâm-ı Cedîdi ilgâ ârzûsunda oldığını dahi iş'âr eylemiş olub Koca Sekbânbaşı ise yeniçeri ocağında mer'îyü'l-hâtır[3] ve akıl ve dirâyet ile müştehir bir zât oldığı hâlde Nizâm-ı Cedîdin gayretini güder devlet-i sâdıkî bir pîr-i rûşen-zamîr olmağla bu esnâda risâle-i mezkûreyi tanzîm ile şeh-zâde-i müşârün-ileyhe takdîm itmiş ve işbu bin iki yüz on (**s.290**) dokuz senesinde seksan sekiz yaşında oldığı hâlde âlem-i bekâya göçüb gitmişdir evvel zamânın ahvâlîni güzelce tefhîm içün risâle-i mezkûrenin ba'zı mevâdd-ı mündericesi hulâsatü'l-hulâsa olarak ve fakat mü'ellifin ta'bîrât-ı âmiyânesi

1 Makhûr: Kahrolmuş, mağlûbolmuş, bozguna uğratılmış, yenilmiş.
2 Ale'd-devâm: Dâimî sûrette, boyuna, sürekli olarak.
3 Mer'îyü'l-hâtır: Hatırına riâyet edilen, saygı gösterilen.

mümkün mertebe ibkâ olunarak ber-vech-i âtî bu mahalle derc olunur.

Koca Sekbânbaşı dir ki bin yüz elli senesi esnâsından seksan iki tarihine gelince seferler münkatı‘ olduğından sefer görenlerin ekseri ser-hadd-i ademe gitmiş ve sefer görmeyüb ahvâl-i düşmanden gâfil olanların ekseri acı ve tatlı tatmamış olmalarıyla bin yüz seksan iki târîhinde açılan Moskov seferinde askerimizin nizâmı muhtell ve müşevveş bulundığından ol vaktden berü âlemin şîrâze-i nizâmı bozulmuşdur hakîkat-i hâl erbâb-ı basîrete ale'l-husûs eski vaktden kalmış gerek bârân-dîdelere[1] mekşûf[2] ise de mezâyâ-yı âlemden gâfil olan bir âlây nâs üzerlerine lâzım olmayacak sözler ile Devlet-i Aliyye'yi fasl ve mezemmet[3] ider olub bu esnâda ise evliyâ-yı umûrun merhametleri ve ba‘zı mülâhazaları hasebiyle kimseye siyâset olunmadığından cigeri bir akçe itmez ve sefer ve hazerde din ve devlet umûrına yaramaz hemân dünyâ boş kalmasun içün yaradılmış bir âlây hizbî-i temyiz meyhâne ve kârhâne ve kahvehânelerde Devlet-i Aliyye'yi fasl ve mezemmet emsâl-ı sâbıkalarına fâ'ik oldılar bu makûle müdebbirler ise egerçi zâhirde Müslümândır ancak mes'ele-i tahâretlerinden bî-haber manâv ve bakkâl ve kayıkcı ve balıkcı ve hammâl ve emsâli olub devlet umûrına ağız açdıkları içün te'dîbleri ve belki nizâm-ı âlem içün siyâsetleri lâzımedendir el-yevm avâm-ı nâsın tavr-ı sefîhâne ve bî-edebâne[4] ile zuhûra gelan vâdîlerini ve lâzımü'l-inhâ olan ba‘zı mâddenin asl ü hakîkatini ve vukû‘ı üzre mübeyyin taraf-ı şerîflerinden bir risâle taleb olunmağla hacmi cüz'î ve me‘ânîsi küllî olarak işbu risâlenin tahrîrine mübâderet kılındı nizâm ve intizâm-ı dünyânın bozulmasına ve Rûmili'de dağlu eşkıyâsının zuhûrına işte bu Nizâm-ı Cedîd sebeb oldı deyü nizâ‘ iden aklı dümensiz bir âlây bî-şu‘ûr derd-mendlere[5] su'âl idüb bre cânım Nizâm-ı Cedîd Nizâm-ı Cedîd deyü ikide bir dır dır idüb kurı kurıya da‘vâ idersiz bu Nizâm-ı Cedîd ne dimekdir ibtidâ bunun hakîkatini bil sonra da‘vâ eyle eger kelâmın hak ise ben de sana mülzem olub eyvallâh ideyim didim cevâbında Nizâm-ı Cedîd didikleri ta‘lîm ile olan askerdir ve bu ta‘lîm gavur san‘atıdır deyüb fürû‘âtından bir şey bilmedigini ilân itdi artık bu makûle nâsa mezâyâ-yı umûrı tefhîm eylemek deveye hendek sıçratmağa benzediginden hemân mâ-vak‘a olarak biraz su'âller îrâd idüb didim ki bu Nizâm-ı Cedîd'in zuhûrundan mukaddem dünyânın fesâd-ı hâlinden sana (**s.291**) birkaç şey diyeyim Anadolı'da zuhûra gelan Celâlîler vak‘ası ve Sultân Mahmûd Han devrinde Sarıbegoğlı fıkrası ve Sultân Mustafâ Han asrında müstakillen Mısır'da sikkesini yüriden Bulutkapan Alî Beg ve Tâhir Ömer ve Ebû'z-zeheb mâddeleri ve Anadolı'nın altını üstüne getüren kapusız levend belâları ve bin yüz seksan iki seferinde tamâm yedi yıl ehl-i İslâm muzaffer olamayub her sene bir kerre büyük ordu bozgunları ve bunca hasârât vukû‘ı ma‘lûmdur bunların zuhûrına acabâ Nizâm-ı Cedîd mi sebeb oldı ol vakit Nizâm-ı Cedîd yoğidi böyle aslından intizâmı bozulmuş ve mukaddemâ nizâmının çivisi çıkmış dünyânın ihtilâline Nizâm-ı Cedîd sebeb oldı deyü da‘vâ idersiz işte benim sultânım dünyânın fesâdına Nizâm-ı Cedîd sebeb oldu deyü iddi‘â idenler ile böyle uzun uzadıya muhâvere ve münâkaşalarımız zuhûra gelmişdir ve bu sûretle çoğunun ıskâtı müyesser[6]

1 Bârân-dîde: Görmüş geçirmiş kimseler.
2 Mekşûf: Keşfolunmuş, meydana çıkarılmış.
3 Mezemmet: Kınama, yerme, yerilecek, kınanacak iş.
4 Bî-edebâne: Edepsizce, edep dışı.
5 Derd-mend: Dert sahibi, tasalı, kaygılı.
6 Müyesser: Kolayı bulunup yapılan; kolay gelan, kolaylıkla olan.

olmuşdur amma hakkı kabûl itmeyüb de yine da‘vâsında ısrâr iden cehele-i zamân Hazret-i Peygamber aleyhi's-salât-ı ve's-selâm vaktinde bulunan hezele-i Kureyş gibi her ne kadar emr-i hakkı bilürler ise de mukaddemâ nev dimiş olduklarından sözlerinden dönmege âr idüb av‘ave-i kilâb[1] gibi ağızlarına yakışmaz ve fikirlerine sığmaz kelâmlar ile zırıldar dururlar şöyle ma‘lûm-ı sâhib-i iz‘ân ola ki bin iki yüz altı senesi musâlahasmda halâs olan userâ-yı İslâmiyye'den düşmanın her hâlini vükelâ-yı Devlet-i Aliyye sırren ve alenen tefahhus[2] eylerdi mukaddemâ teb‘a-i Devlet-i Aliyye'den iken hidmeti sebebiyle Rusya'dan pâyedâr olan Şeremet nâm Hristiyan bir gün Rusya İmparatoriçesi'nin meclisinde dimiş ki Osmânlu ile niçün dûr ü dırâz ceng idüb zahmet çekersiz eger murâdınız İstanbul'ı almak ise gâyet kolaydır zîrâ Osmânlu nizâm tahtında degildir ve İstanbul ahâlîsinin çoğı esnâflıkla ve taşrada olanlar çift ve çubuğı ile meşgûldür Osmânlu tiz elden asker tedarük idecek olsa bir aya muhtâcdır hâlbuki böyle bir şehr-i azîmin içecek suları taşrada bendlerden gelür hemân Akdeniz'de ne kadar sefîneleriniz var ise Kırım'a celb eyleriz ve büyük ve küçük cümle gemilerimize asker doldırub ve Karadeniz boğazının taşra tarafından su bendlerinin oldığı semte askerimizi döküb su bendlerinin dîvârlarını toplar ile bir sâ‘atde hedm ideriz Moskov askeri bendleri yıkmış külliyyetlü askeri gelüb İstanbul'a yürüyecekdir deyü tevâtür buldığı anda İstanbul'a bir gulgûle ve vâveylâ düşüb susuzlukdan hemân bir günde hâlleri dîger gûn olur bizim gayretimizi çeken Rûm milleti dahi bir tarafdan perîşânlık virmekle İstanbul'dan derme çatma bulacakları asker dahi tiz elden üstümüze gelmeyüb kendü mâldâr milletlerinin ve pâdişâhlarının mâllarını yağmâ ve ellerine geçen şeyleri kayıklara ve mavnalara vaz‘ ile Anadolı'ya (**s.292**) ve Rûmili'ye firâr iderler İstanbul'da kalan bakiyye-i ahâlî dahi kendü başları gâ'ilesine düşer Moskov askeri dahi âheste âheste İstanbul'a gidüb zabt eyler * Şeremet'in bu tertîbi İmparatoriçe indinde karîn-i kabûl oldığı Devlet-i Aliyye'nin mesmû‘ı oldukda bu keyfiyyet her ne kadar şâyân-ı i‘timâd degil ise de meger düşmandan gâfil durmak bir vechile câ'iz olmayacağı ve ber-vech-i meşrûh su bendlerine bağteten bir ihâneti tahakkuk itse müdâfa‘a içün hâzır ve âmâde askerimiz olmadığından (ilâc-ı vâk‘a pîş-ez vukû‘ bâyed-kerd)[3] mefhûmunca yangın bacayı sarmadan çâresine bakılmak lâzım gelecegi ve İstanbul'da asker mevcûd olsa (Venedik'den tiryâk[4] gelinceye kadar Mısır'da âdemi yılan helâk eyler) fehvâsınca haber gelüb gidinceye dek fırsat fevt olacağı cihetlerle su bendlerine karîb bir mahalde mu‘allem ve top ve tüfenk ve cebehânesi yanında hâzır ve âmâde bir ordu bulunmak lâzıme-i hâlden görüldigine mebnî Levend Çifligi'nde Nizâm-ı Cedîd askeri tertîbine devletce karâr verilerek Yeniçeri Ocağından bin nefer genc ve güzîde asker mutâlebe olundukda otuz iki gûne alışviriş ile alışmış olan kaldırım şah-bâzları ve köşebaşı kabadayıları ve virâne dilâverleri ve bıyık ve sakâl falına varub çünki top ve tüfenk ta‘lîmiyle başları bağlanur ise me'lûf oldukları otuz iki dürlü esnâflıkdan ve paskalya ve tonuz kırımında köşebaşına sergi i‘tibârıyla abâsını serüb gelan geçen re‘âyadan birer ikişer para ve üç ayda bir def‘a hidmetsiz ve zahmetsiz ulûfe almakdan ve hîn-i muhârebede ocak kâ‘idesindendir deyü dalkılıc bayrağı açub yüz ve yüz yirmi nefer tashîh itdürüb de bâd-ı hevâ esâmî sâhibi

1 Avave-i kilâb: Köpeklerin havlaması.
2 Tefahhus: İnceden inceye araştırma.
3 "Hadise vuku bulmadan önce tedbirine bakmak gerekir."
4 Tiryâk: Zehirlenmeye ve bâzı hastalıklara karşı kullanılan macun, panzehir.

olmakdan ve zâbitân dahi bu sırada beş on esâmî kaparozundan[1] ve esâmî alım ve satımından mahrûm olacaklarını mülâhaza ve oturakcı odabaşı ve koltukcı bayrâkdâr ve dellâl aşcı usta ve çörekci saka ve gözlemeci kalfa ve bunların emsâli nîk ü bedi bilmez ve dîn ve devlete hayr ve şerri fark itmez bahâ'im gibi olan orta eskileri ile müzâkere idüb bunlar ise her biri bir ortadan çıkma kimi mütevellî ve kimi nâzır olmak hasebiyle cem' olunan orta akçesinden hisse almak ve ba'zısının esâmisini ucuz bahâ ile alub tâlibine birkaç guruş ziyâdesiyle satmak mu'tâdları oldığından evvel emirde birkaç bin yeniçeri Nizâm-ı Cedîd'e kayd olunmuş iken işbu orta ihtiyârları didikleri câhil herîfler kendü ta'ayyüşlerini maslahat-ı dîn ve devlete tercîh ile bu ta'lîm Müslümân kârı degildir dâ'imâ ta'lîm ile meşgûl olub zâbitlerin sözünden taşra hareket idemezsiz ve terk idelim dirseniz sizi i'dâm iderler libâslara sûret virdiler size şabka dahi giydirirler ve dalkılıç bayrağı açılub size beş on esâmî virmezler (**s.293**) şimdi ne viriyorlar ise andan başka bir şey virmezler deyü yazılacakları men' itdikden başka yazılmış olanları dahi iğfâl ve izlâl itmeleriyle ol beyinsiz ve aklı dümensiz ahmaklar dahi vehle-i ûlâda (yeniçeri kânûnunda ta'lîm yokdur biz bu makûle nesneyi idemeyüz) dimeleri üzerine her ne kadar tavr-ı hakîmâne ile iknâ'larına çalışılmış ise de fesâdın başı orta ihtiyârları olmağla söz odabaşı ağa saka baba aşcı usta başkarakullukcı Himmet Beşe Hızır Dayı İsa Amîce Ramazan oğlı Receb Bayrâkdâr gibi esâfile düşmekle siz ne dirseniz Nizâm-ı Cedîd ta'lîm olacak imiş bu ta'lîm bir sıkı hidmetdir bu bâbda yan çizmek dahi ziyâde san'atdır ama bizi sefere gönderirler ise elimizden tüfengi atarız ve dalkılıc olub Moskov ordusunı birbirine katarız ve düşmanın cümlesini esîr idüb satarız Allâh Te'âlâ ocağımıza zevâl virmesün mevâcib çıkdıkda ulûfemizi alub zevkimize bakarız deyü güyâ hasbihâl ile kinâye karışık cevâb-ı bârid ile edebsizliklerini beyân ve haber olunur ise me'lûf oldukları cem'iyyete mübâderet ideceklerini pes perdede ayân itdiler binâ'en-aleyh Levend Çiftligi'nde müceddeden küşâd olunan ocağa bostânî neferâtı tahrîrine şürû' olundı ve Karadeniz Boğazı'na dahi mikdâr-ı kifâye toplar ve hünerver topcılar konuldı bu sûretle düşmanın efkâr-ı fâsidesi[2] mu'attal oldı ve Korfa ve Akkâ ve İskenderiyye ve Mısır seferlerinde bir avuc mu'allem askerin sebât-ı kademlerini ve hidemât-ı ber-güzîdelerini ve yevmen fe-yevmen tekessür itmekde olduklarını görüb işitdikce düşman-ı dînin yürekleri yağı erimege başlamış iken ve bu mu'allem asker Devlet-i Aliyye'ye rûh gibi olarak ilâ yevmü'l-kıyâm[3] bekâsına sebeb olacak iken sefer görmeyüb yigitlik hemân köşebaşında bakkal ve sebz ve etci ve derzi re'âyâsına kabadayılık itmekden ibâret zann iderek kangı ortanın yoldaşı ise orta nişânını koluna dögüb düşman bundan havf ider kıyâsıyla nişânını göstermegi âdet idinmiş olan ve kurı laflarından ve beyhûde unvânlarından geçilmeyan kaldırım kabadayıları ve köşebaşı yaraşıkları ve meyhâne miçosuna yordam satan yeniçeri dilâver ve şah-bâzları bu asker-i cedîd ne lâzımdır Âl-i Osmân askeri dünyâyı kılıc ile feth itdiler hemân bize düşman göstersünler dalkılıc olub düşmanı harâb iderüz ve kralın tâc ve tahtını başına geçürüb Kızıl Elma'ya dek gideriz deyü da'vâ-yı kâzibe[4] iderler bu makûle sâde diller ile hezâr kerre münâza'a ve münâkaşa idüb dimişimdir ki bre yoldaşım siz

1 Kaparoz: Yolsuzca veya zorla elde edilen mal.
2 Efkâr-ı fâsid: Bozulmuş, yanlış, müfsid fikirler.
3 Yevmü'l-kıyâm: Kıyamet günü.
4 Da'vâ-yı kâzibe: Yalan, uydurma dava.

bilürsünüz ki ben bin yüz kırk altı senesinden berü pederim ile Yeniçeri Ocağında püşt-i pâ[1] urub bunca seferlerde bulundum ve germ ü serd-i âlemi görüb rûzgârın sillesini yiyerek felegin çenberinden geçdim düşman-ı dîne (**s.294**) dahi esîr oldum ahvâl-i âleme ve düşmanın esbâb-ı galebesine ve tevârîhden fehm olunmaz nice şeylere vâkıf oldum sinnim hâlâ seksan yedi olub seksan iki târîhinden berü muttali' oldığım esrâr-ı âlemin cümlesini tahrîr itsem birkaç cild kitâb olur mâ-hüve'l-vâki' olarak birkaç mâdde beyân ideyim kelâmımda garaz ve ivaz olmadığından inşâallah gûş-ı hûşunuza girüb vaktiyle beni du'â-i hayr ile yâd idersiz Sultân Süleymân Han-ı Kânûnî asrına gelinceye degin Frenkistân devletlerinin birinde sür'at ile top atmak ve tüfenk kullanmak ve sanâyi'-i harbiyye ta'lîm olunmak yoğidi ve ekseriyâ asâkir-i İslâmiyye muzaffer olurdı bi-hikmetillâhi Te'âlâ Nemçe seferlerinde birkaç sene asâkir-i İslâmiyye bozılub bu ise askerin nizâmsızlığından neş'et eyledigi ma'lûm olmağla ocakların teşkîliyle tavâ'if-i askeriyye tanzîm olundukda dirliksiz tâ'ifesinden bir âlây bî-şu'ûrlar bu vaz' olunan ocak ve asker ve kânûnı begenmeyüb dünyâ fi'l-asl yeniçeri ile feth olunmadı sekbân ve gönüllüyân ile feth olundı bu nasıl ocakdır yazılan askerin kıyâfetleri gördigimiz işitdigimiz şey degildir çorbacı ve odabaşı kalafatları nedir ve aşçı ve karakullukcı kılıkları nasıl acel-acâyib mashara şeylerdir deyü güft-gû idüb yeniçeri yazılan veya yazılacak olan neferâtı iğfâl iderek bir gün meselâ yüz âdem yazılmış ise irtesi iki yüzi kaçmağa başladı binâ'en-aleyh ol vakit Hâcı Bektaş Velî evlâdından post-nişîn halîfesi olan zât celb ile ocağa getürüldükde du'â ve teveccüh itmekle andan sonra yazılanlar firâr itmeyüb bizler Hâcı Bektaş Velî köçekleri olduk deyü devâm ve sebât üzre oldılar kaldılar böyle başı bağlu ve ol vakte göre nizâmlu asker ile Devlet-i Aliyye mansûr ve muzaffer olageldi Nasârâ devletleri gördiler ki Osmânlu bu asker ile bütün Frenkistân'ı zabt idecek hemân tanzîm-i askere başladılar ve âteşbâzlık ilminde ve asker i'mâlinde ve hiyel-i harbiyye ihdâsmda mübâlağa eylediler ve bütün gün ceng ta'lîmini iş idinüb kendülere bir tarîk ile ferce bulunmayacak derecelere getürdiler andan sonra vukû' bulan seferlerde â'dâ içine kılıc düşüb de perîşânlıkları görülmedi zîrâ mu'allem askeri tabur tabur olub bozulmamak içün âheste beste ayak ayak gelürler ve topları Markovid sâ'ati gibi mücellâ ve gülleleri musaykal[2] olmağla top güllelerini kurşun gibi yağdırırlar ve top ve tüfengin ardını arasını kesmeyüb güyâ kıyâmet koparırlar ve belki âteşden bir dağı yüridirler ve üzerlerine piyâde yâhûd süvârî hücûm idecek olsa sesini çıkarmayub tamâm merkezine gelince birkaç yüz pâre toplara ve nice bin tüfenge birden âteş idüb ehl-i İslâm'ı sapır sapır döker oldılar ve daha yakın yürüyüş idilür ise (**s.295**) toplarına torba ile salgım ve zincîr ve mıh başları koyub âteş itdiklerinde dalkılıc bir akçeye yaramayub herkes niyyetiyle me'cûr olur bu sûretle asâkir-i İslâm'ın gözleri büyümege başladı ve mukâbele-i bi'l-misl bulunmadığından İslâm askerine nice kabâhat bulunur İslâm tarafından bin tüfenk atılıncaya kadar â'dâ tarafından seksan bin salkım ve gülle gelür buna mukâbele tâkat-i beşeriyyeden hâric bir ma'nâ oldığı müsellemdir tâ Sultân Mustafâ asrına kadar bu vechile vakitler geçüb galebe ekseriyâ â'dâ tarafında zuhûr ider oldı İslâm'ın mağlûbiyyetine nizâmsızlık sebeb oldığı ma'lûm olmağla (Usûlü'l-hikem fî nizâmü'l-ümem) isminde bir risâle te'lîf ile Sultân Mahmûd-ı merhûma arz olundukda mûcebince amel olunmasını emr itmiş iken ömri hitâma resîde oldığı cihetle

1 Püşt-i pâ: Taban.
2 Musaykal: Cilâlı, parlak, yaldızlı, perdahlı.

icrâsı mukadder olmayub bin iki yüz altı senesinde bi'l-iktizâ asker-i cedîd tahririne şürû' olundı. Ta'lîm lâzım degil hemân bize düşmanı getürsünler diyen köşebaşı bahâdırlarına cevâb virilür ki: Sultân Mustafâ asrında zuhûr iden Moskov seferinde düşman ile sizin aranıza dîvâr mı çekdiler yohsa elinizi ayağınızı mı bağladılar bir mahalle me'mûr oldığınız vakit gerek evliyâ-yı umûra ve gerek zâbitlerinize itâ'at itmemek âdetiniz iken şimdi düşman zuhûrunda itâ'at mi ideceginiz tutdı ol vakit düşman görinüb durur iken niçün varmayub iki yüz bin âdem kıvırcık koyunı eti ve hâss itmek yiyüb tamâm düşmana mukâbele esnâsında ulûfe ve ta'yîn ve mânde gavgâsı çıkarub Ordu-yı Hümâyûnı yağmâ iderek döndiniz kaçdınız irtesi sene Rûmili'de ve Anadolı'da kondınız Müslümân ve re'âyâ hânelerini yakub yıkub ve karısına kızına el uzadub nice fazâhatler[1] iderek orduya vusûlünüzde kezâlik cengde mahâretiniz ve bir mahalde ağız tadıyla mukâbeleye kudretiniz olmadığını bildiginizden yine sâbıkı gihi ulûfe ve ta'yîn ve mânde gavgâsıyla vakit geçürüb gitdiniz ve esnâ-yı râhda ibâdullâhı soymak gibi ef'âl-i şenî'a[2] icrâ iderek Hüdâ'dan hayâ itmedimiz isbât idin ki nerede yüz ağartdığınız yedi yıl hâliniz böyle oldığından Moskov ferce bulub istedigi gibi gâlibâne akd-i musâlaha itmesine ve nihâyet Kırım'ın gitmesine sebeb oldığınız sonraki seferde dahi Moskov gelüb Özi'yi muhâsara itdikde bizden düşman isteyen şah-bâzlarımız ve yigitlik koluna nişân dögmek ve başına endâze boyı sarık sarmak ve şalvarının paçalarını sığayub İstanbul'da baldırı çıplaklık itmek ve kolluk neferi olub kazârâ bir ser-hoş edebsizlik itse üçi beşi üzerine hücûm idüb teslîm oldukdan sonra bilâ-cürm döge döge herîfi kapuya getürmek ve İstanbul re'âyâsını ihâfe ile bir mikdâr şeylerini almak zan iden kabadayılarımız kal'a içinde deliklere sokulub meydâna (**s.296**) çıkamadılar ve öyle metîn ve müstahkem bir kal'anın düşman eline geçmesine ve ahâlînin esîr olmasına ba'îs oldılar sâ'ir yerlerde dahi mukâvemet idemedikleri zâhirdir yeniçeri askerinin ahvâlî bu vechile şerh ve beyân olununca hakkı kabûl idenlerin kimi sükût ve i'tirâf eyler ve kimi ocakda beş on akçem var eger Nizâm-ı Cedîd çoğalub da iş görürler ise korkarım ki yeniçeri ocağına Devlet-i Aliyye'nin i'tibârı kalmayub ulûfemizi alamayız yohsa îrâdımıza zarar gelmeyecegini bilsen Allâh virsün bütün halk Nizâm-ı Cedîd askeri olsun deyü mâfi'z-zamîrine söyler oldılar okumak yazmak saz çalmak ve sâ'ir san'atları icrâ itmek hep meşk ve ta'lîm ile olur ceng ilmi ise cân pazarlığı oldığından ziyâde ta'lîme muhtâcdır. Akkâ ve İskenderiyye ve Mısır'da vâki' olan Fransız cenglerinde bu kadar ta'lîmsiz asker var iken lâyıkıyla işe yaramadılar topcı ve piyâde mu'allem askerimiz her ne kadar kalîl ise de sebât-ı kademle ceng idüb â'dâyı kırdılar ve kırıldılar ve birinin firârı görülmedi gayretleri cümlenin ma'lûmı olıcak ta'n[3] idenlerin çoğı insâfa gelüb asıl işe yarayacak asker bunlar imiş mezemmetle boşuna günâha girdik deyü kusûrlarını i'tirâf itdiler hattâ Cezzâr Paşa bunların cengde sebât-ı kademlerine ve hiyel-i harbiyye icrâsıyla metânetlerine ve bir ferd kaçmayub dilirâne hareketle şehid oluncaya kadar durduklarına bakub ben aslından bunları bilmez iken ta'n iderdim lâkin fi-mâ-ba'd ta'n idersem dilim kurısun didigini huzzâr-ı meclis[4] olanlar takrîr ve ifâde itdiler akl ve rüşd ve insâfı olanlar mu'allem askerin vücûdı farz mesâbesinde oldığını ve fi zamânına bundan mâ'adâsı hemân orduda beyhûde kalabalıkdan gayrı bir şey'i müfid

1 Fazâhat: Alçaklık, edepsizlik, hayâsızlık.
2 Şenî': Kötü, çirkin, alçakça, utanç verici.
3 Ta'n: Sövme, yerme; ayıplama.
4 Huzzâr-ı meclis: Mecliste hazır bulunanlar.

olmayacagını derk ve i'tirâf iderler silâh kullanmağı meşk ve ta'lîm itmeyenlerden ba'zıları barut çok olunca kurşun uzağa gider deyü lüzûmundan ziyâde barut koyub da tüfengi paralanarak sakatlık itdiklerini ve süvârîlerinden ba'zıları at üstünde kendüyi kahramân-ı zamân bilüb babasını görse selâm virmege tenezzül itmez iken ceng mahallinde kılıclarını çıkarırken bendini kesdiklerini yâhûd hayvânın başını ya kulağını sakatladıklarını görenlerin mâşâallah şah-bâzım deyü ilâhî çağırdıklarını gördüm ve işitdim Sultân Süleymân tanzîm itdigi ocaklar askeri geçdikleri mahallerde agniyâ ve fukarâdan bi-gayr-ı hakkın[1] bir akçelik nesne almamak ve kimesnenin ırz ve mâlına ta'arruz itmemek üzre taht-ı râbıtaya idhâl olunmuş olduklarından zâbitlerinin emr ve irâdelerine itâ'at ve ne mahalle sevk olunsalar bilâ-tereddüd azîmet iderek kırkı bir kıl ile yedilür asker oldukları cihetle seferlerde muzaffer olurlardı ve cümle âlem anları el üstünde tutub sâ'ir nâsdan ziyâde i'tibârları var idi. Binâ'en-aleyh (**s.297**) hırsız ve yankesici ve kârhâneci gibi mezmûm ve edebsiz ve nereden geldigi belürsüz kimseleri içlerime kabûl itmeyüb bu cihetle miyânelerinde câsûs bulunamazdı ba'dehu nizâmlarının ihtilâli hasebiyle içlerinde â'dâ tarafından Müslümân kılığında câsûslar peydâ olmağa başladı ve zâbitlerine itâ'at itmez oldılar ve yüz doksan altı orta cism-i vâhid gibi iken sonraları ortalar beyninde adâvet ve mübâyenet peydâ oldı. Ve öteden berü yeniçeriler orta kazganlarını düşmana virmeyüb kazganları uğrına bin nefer şehîd virirler iken şimdiki yeniçeriler cânlarının kıymetini bilecekleri tutub kazganı kazgancı yapar diyerek yarım sâ'at zarfında kazgan ve çadır ve çerke ve sâ'ir eşyâyı takımıyla bıragub hemân Ordu-yı Hümâyûnı yağmâ idüb kaçarlar ve memleketlerine ve İstanbul'a avdetlerinde ayıblarını setr içün gâvûrla bizi dögüşdürmediler ve dögüşmek istedik izin virmediler yohsa kralın tahtını başına geçürmek işden degil idi devlet ricâli mürted oldukları cihetle Moskov'dan variller ile altun aldılar deyü dürlü erâcîf ile vakit geçürür oldılar Sultân Mustafâ asrında açılan Rusya seferinde iki yüz bin kadar mechûlü'l-ahvâl[2] nizâmsız asker müctemî oldı yeniçeri ortalarından yalnız bir ortada birkaç bin âdem bir yere gelüb kimse kimseyi bilmez ve baba oğlunı arasa bulamaz ve bunlar ne makûle âdemlerdir ve nereden gelmişdir ve kimin nesidir zâbitân dahi arayub sormaz hemân yoldaşımız geldi neferât çogaldı ta'yînât ziyâde oldı mândeden haylî şey hâsıl olur ve masârif çıkdıkdan sonra nerede biraz şey kalur deyü kaparoz fikrinde bulunurlar ve yoldaşlarını tahkîk ve tashîhe imâle-i fikr itmedikleri cihetle böyle karmakarışık ortalardan mürekkeb olan ordudan günde birkaç bin âdem ayrılub gitse nereye gitdigini kimse bilmez ve bilse dahi ta'yîni mândeye kalsun deyü zâbitleri nereye gidiyorsun dimez ve gitme otur dise anlar dahi itâ'at eylemez idi bu cihetle Ordu-yı Hümâyûn cevâsîs[3] ile meşhûn idi andan sonraki seferde Yûsuf Paşa'nın ikinci sadâretinde cümle ocaklu zâbitânı ve yeniçeri ağası sadr-ı müşârün-ileyhe gelüb bizler bu def'a yüz yirmi binden mütecâviz ocaklu askeri iken Moskov'un sekiz bin askeri Tuna'yı beri tarafa geçdi ve üzerimize gelüb cümlemizi târ-mâr eyledi ve isbât-ı müdde'â-yı salâbet itdi düşmanın böyle nizâmlu askerine bizim nizâmsız askerle mukâvemete kudretimiz yok hemân musâlaha ideceginiz var ise idin mâdâmki bizim askerimiz hiyel-i harbiyye-i cedîdeyi

1 Bi-gâyr-ı hakkın: Haksızlıkla, haksız yere.
2 Mechûlü'l-ahvâl: Bilinmeyen durumlar.
3 Cevâsîs: Casuslar, hafiyeler.

bilmeye böyle kıyâmete kadar nusret[1] olamaz deyü ceffü'l-kalem[2] cevâb virdiler müşârün-ileyhe hayret gelüb bunı ben (s.298) pâdişâh-ı âlem-penâh efendimize nice arz idebilürüm diyince bizler arz-ı mahzar yazarız deyüb cevâb virdiler ve nefsü'l-emrde arz-ı mahzar itdiler ki bu fakîrin kalemiyle oldı vezîr-i müşârün-ileyhe teslîm eylediler o dahi pâdişâha irsâl idüb bunlardan fî-mâ-ba'd hayr ve nusret olmayacağını telhîs idince çâr nâ-çâr Moskov ile musâlahaya karâr virdiler İstanbul'a geldiklerinde ta'lîm mâddesi Yeniçeri Ocağına teklîf olundı kabûl itmeyüb red ile kat'î cevâb virdiler binâ'en-aleyh bostânî neferâtından tüfenkci tertîb ile Levend Çiftligi'nde müceddeden yapılan kışlaya kondı bâlâda beyân oldundığı üzre bu asker işe yararsa Yeniçeri Ocağına i'tibâr kalmaz deyü yeniçeriler bunları tahkîre başladılar ve mes'ele-i tahâret ve şerâ'it-i İslâmiyye'yi bilmeyan nice câhil ve bâtıl kimesneler bu bâbda Müslümânlık kaydına düşüb ta'lîmin Müslümânlığa zararı vardır deyü Nizâm-ı Cedîd neferâtını ayardub kaçırmağa ikdâm eylediler hâlbuki bu asâkir-i cedîde iki üç binden ibâret iken Fransa seferi açılub cedîd topcı ve tüfenkci neferâtı Mısır'a ve Akkâ'ya ta'yîn olundı iki üç bin âdem İstanbul'dan hareket eylediklerinde gerek İstanbul'da ve gerek sâ'ir mahallerde bir gûne edebsizlik itmediler ol esnâda ta'yîn olunan yeniçeri ve sâ'ir asker ise İstanbul'da çârşûda ve pâzârda re'âya dükkânlarından şey kapmak ve sarrâf ve bâzergân tâ'ifesini ihâfe iderek postal akçesi nâmıyla cebren akçe istemek ve ehl-i ırz hâtûnları ve delikanluları çevirmek gibi hâtır ve hayâle gelmedik fuhşiyyâtı irtikâb itdiklerinden sonra meselâ üç bin nefer tahrîr olunmuş ise hîn-i ihrâclarında nısfından ziyâdesi ihtifâ ve esnâ-yı râhda dahi birer ikişer firâr ve uğradıkları kasabât ve kurâda hadden efzûn edebsizlikler icrâ eylediler bakiyyesinin dahi mahall-i me'mûriyyetlerinde bir işe yaramayacakları anlaşıldı ve Fransızlar Akkâ'yı muhâsara idüb hattâ Burc Alî nâm mahalde kal'a derûnuna girmiş ve bütün bütün kal'ayı almalarına bir dikiş kalmış iken Nizâm-ı Cedîd askeri yetişüb Akkâ'nın halâsına sebeb oldılar ba'dehu Mısır ve İskenderiyye'de dahi ta'lîmsiz askerimiz Fransızlara mukâbele idemeyüb hattâ bir gün meydânda kalarak Nizâm-ı Cedîd askerine ilticâ ile tehlikeden kurtulmuşlar idi ve Rûmili'de zuhûr iden dağlu eşkıyâsı bunca vüzerâ ve me'mûrîne galebe idüb şimdiye dek hiçbir yerde bu hınzırlar kimesneden yüz döndürmediler geçen bin iki yüz on yedi senesinde üzerlerine Nizâm-ı Cedîd askeri me'mûr oldukda dağlu eşkıyâsı bunların bir dânesi kalmayıncaya kadar kırub ve Nizâm-ı Cedîd'in köküni kazıyub nâm ve nişânlarını imhâ itmek niyyet-i fâsidesiyle[3] var kuvvetlerin bâzûya getürüb bunlarla elleşdiler Nizâm-ı Cedîd (s.299) askerinin topları ve humbaraları ve süvârîleri yanlarında olmayub yalnızca piyâde ve açıkda dizlerine kadar çamur içinde ve eşkıyâ ise bir karye derûnunda iken vardılar basdılar eşkıyâyı olmuş armud gibi döküb harâb itdiler eşkıyâdan alınan dillerden menkûldür ki eşkıyâ birbirine çağrışub abe babam oğlu bu Nizâm-ı Cedîd âteşi işitdigimiz gibi degil imiş tartıldık işte bizden altı okka ziyâde geldiler deyü söyleşirmiş asâkir-i atîkaya nisbetle asâkir-i cedîdenin fezâ'il ve muhassenâtına[4] nihâyet yokdur tafsîlen yazılsa birkaç cild kitâb olur lâkin avâm-ı nâsın akıllara yetişecegi kadar tefhîm idelim asâkir-i cedîde mutî' ve fermân-ber olub her nereye me'mûr olsalar derhâl hareket iderler asâkir-i atîka gibi eksigimiz var yoldaşlara haber virelim deyü imrâr-ı evkât itmezler ve

1 Nusret: Zafer, başarı, üstünlük. Yardım; Allah'ın yardımı.
2 Ceffü'l-kalem: Düşünmeksizin, birden, hemen.
3 Niyyet-i fâside: Bozulmuş niyet, bozuk niyet.
4 Muhassenât: Güzel, faydalı, hayırlı işler.

içlerine câsûs giremez ve elbiseleri yek-nesak oldığından biri firâr idecek olsa hemân yüzük taşı gibi meydânda ma'lûm ola düşer ve düşman karşusunda namâz saffları gibi saff bağlayub kurulmuş sâ'at gibi iktizâsına göre döner durur asker-i atîk ise seyir mahallerinde duran kalabalık gibi karmakarışık dururlar cânı isteyan tüfengini kimi bir kerre kimi ziyâde doldırub atar kimisi dahi ne yapdığı ne yapacağını bilmeyüb hemân yalancı pehlivân gibi iki tarafa döner durur ve altı ayda tertîb ile cem' olunan ordu bir sâ'at mukâvemet idemeyüb dağılur milel-i Nasârâ âteş-bâzlıkda mahâret kesb idüb uzakdan iş görmege me'lûf olmalarıyla yakından uracak kılıc ve pıçak ve nacakdan korkmazlar hemân ta'lîmlü askerden ve insânı uzakdan helâk idecek barut oyunlarından ürkerler binâ'en-aleyh mukâbele-i bi'l-misl şurûtuna ri'âyetle tanzîm-i asker mâddesi şer'an ve aklen ve tecrübeten sâbit olmuşdur. Bir âlây horos akıllı sersâmlar buralarını hâtırlarına getürmeyüb dünyânın fesâdına Nizâm-ı Cedîd sebeb oldı deyü da'vâ iderler bu makûle ebâlihe-i dünyâ-perestândan birini geçen sene bir cezîrenin cizye âmilligine me'mûr eylediler eline beş altı bin guruş kaparoz geçüb yeni sene dahi kendüye ihâle olunmagla mukaddemâ Nizâm-ı Cedîd'e sebeb olanlara seb ve la'n[1] idüb dururken bu sene râst geldigi yârân ve yoldaşına bre hey kardaş bu Nizâm-ı Cedîd mâddesi bir zararsız şey imiş biz bunı aslından dahl iderdik lâkin be'is yokdur zîrâ zecriyye mâlı Moskov vilâyetine giden şarâbdan alınmagla Moskov kîsesinden çıkayor bereket virsün hele vâkıf oldum estağfurullâh bundan sonra tevbe olsun Nizâm-ı Cedîd faslını ağzıma almayım ve elimden gelürse kimseye fasl ve mezemmet itdirmeyim deyü söyler oldı işte Nizâm-ı Cedîd mâddesi merkûma birkaç bin guruşcuk kazandırmış olmagla aslından ta'n iderken sonra utanmayub medh ü senâ eyler oldı hemân cümlesi (s.300) bu hâl üzredirler. Hulâsa-i kelâm böyle hayr ve şerri fark itmez ve belki kendüyi bilmez cühelâ-i zamânenin ta'n ve la'nına bakılub da bu asâkir-i mergûbe-i cedîde nizâmından ferâgat lâzım gelürse â'dâ bütün bütün ferce-yâb[2] olur ve Nizâm-ı Cedîd'i begenmeyan kallâşlar ve harâm-zâdeler zukâklara sığmayan kaltabânlar ve yelkovânlardan bir akçelik fâ'ide olmaz ve maâzallah bir musîbet zuhûr eylese o makûle sersâm ve beyni soğuk bahâ'im gibi herîflerin şecâ'at-i kâzibe ve celâdet-i laklakiyyesinden bir fâ'ide olmayub hemân hoş-medi mukadder böyle imiş olacağa çâre olmaz diyerek herc ü merce sebeb olacakları bedîhîdir[3] ki hâlleri nice kerre tecrübe olunmuşdur o zamân vâveyla[4] ve bükâ itmek[5] fâ'ide virmez o makûle câhil ve sersâm takımdan oldukça söz anlar zann olunan kılıklı kıyâfetli kulaklı zartlaklı gûyâ dünyânın akıl hâcesi olup kimsenin akl ve re'yini begenmez ve umûr-ı devlete dâ'ir bir sohbet olsa kimseye lakırdı söylemege nevbet virmezlerden ba'zılarıyla musâhabet esnâsında kendüye su'âl tarîkiyle acaba düşmana nasıl cevâb virilebilür tarîki ne vechiledür meselâ sen vezîr olsan nasıl hareket iderdin dinildikde ibtidâ Yeniçeri Ocağı yeniden tathîr olunmalıdır zîrâ fi'l-asl bunlar pâk asker olub bunlardan nice hidmetler görülmüşdür ammâ şimdi içlerinde ne idügi belürsüz kimseler dolmuş ve ekserîsi iş başına geçmiş bunların cümlesini küreleyüb yeni başdan yazılacak askere kılıc çalmak ta'lîmı kılınmalıdır yohsa yoğurtı kesemez askerle olamaz ve hâlâ mevcûd olan askerle hîç olamaz deyü (şecâ'at arz

1 La'n: Lânet etme. Lânetleme.
2 Ferce-yâb: Girecek yer bulan, fırsat bulan.
3 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık.
4 Vâveyla: Bağırış, feryat.
5 Bükâ itmek: Ağlamak, gözyaşı dökmek.

iderken merd-i kıbtî sirkatin söyler) mazmûnını telmîh ide düşdi ve yüz elli senede vücûda gelmeyecek ve belki hiç olmayacak nesneyi kâle getürdi ben dahi bu kadar âdemin cümlesini birden tard ile yerine âharını koymak niçün olsun çünki bunlar pâdişâhın ta'lîm emrini kabûl itmediler bi'z-zarûre bostânî yazılub mizâm-ı kavî tahtına idhâl olundı işte tamâm senin didiginden ziyâdesi de var ki bunlar top dahi ta'lînı ideyorlar ve âteş saçayorlar didim cevâbında vâkı'a söziniz hakdır ve cümlesi gerçekdir eger yeniçeri tâ'ifesi mukaddemâ bu ta'lîm emrini kabûl itmiş olsalar hem ulü'l-emre itâ'at itmiş hem de küllî nusrete sebeb olmuş olurlardı deyü i'tirâfa mecbûr oldu bu makule ukalâ-i zamân geçinan yâd-gârlar kılıca du'â sinmişdir kılıcı çeküb düşmana yürümeli lakırdısını bellemiş olduklarından düşmanın top ve tüfengini hâtıra getürmeyüb kılıc ta'lîm olunmasını re'y ider ammâ kılıc ile top ve tüfenke nasıl cevâb virilebilür burasını düşünmezler ve hemân Yeniçeri Ocağı gayretini gayret-i dîn-i Muhammedî üzerine (**s.301**) tercîh iderler ol misillü i'tikâd-ı bâtıllarına[1] ve bu derece cehâletlerine nazaran bunlardan dîn ve devlete hidmet me'mûl degildir hemân hakkı kabûl iden yârân-ı bâ-safâya Cenâb-ı Hakk dârında selâmet ihsân eyleye.

Koca Sekbânbaşının ifâdât ve ihtârâtı burada hitâm buldı (ve e'iddû lehum mâ-steta'tum min-kuvvetin)[2] âyet-i kerîmesi hükmünce â'dâya karşu esbâb-ı mukâvemeti â'dâd ve tehyi'e farzdır bu âyet-i kerîmenin nuzûlünde server-i enbiyyâ aleyhi ezke't-tahâyâ Hazretleri üç kerre (illâ inne'l-kuvvete'r-remy)[3] buyurmuşlar ol vakit remy ok atmakdan ibâret idi zamânımızda top tüfenge münhasır oldı maksad uzakdan düşmanı telef edecek âlât ve edevâtı ne ise elden geldigi kadar anları tedârük ve tehyi'e itmekdir zîrâ muhârebeyi çok atan kazanur vakt-i sa'âdetde âlât-ı remy okdan ibâret iken illâ inne'l-kuvvetü's-sihâm[4] denilmeyüb de mutlakâ atmak ma'nâsına olan remy lafzmın isti'mâl buyurulmasında bu dakîkaya işâret vardır işte Koca Sekbanbaşınm pergâr-ı hâmesi dahi bu merkezde dâ'ir olarak tafsîlât-ı meşrûhasımn hulâsatü'l-hulâsası ol vakit Nizâm-ı Cedîd askerinin icâdı görilan lüzûm-ı şer'î ve aklîye mebnî iken hakîkat-i hâlden bî-haber olan birtakım hazele[5] bu askeri ta'n ve sebeb olanlara la'n idegeldikleri hâlde te'dîb olunmamaları ahvâl-i âlemin ihtilâline vesîle olmakda idügi beyâmndan ibâretdir.

Ve fi'l-vâki' devletin ta'lîm emrini kabûl itmedikden başka medâr-ı selâmeti olmak üzere tertîb itdigi cedîd askeri dahi tahkîr iden erâzilin cezâsız kalması Sultân Selîm'in rahm ve şefkatine haml olunur bir hâlet ise de âtîsi içün bir eyü alâmet degil idi binâ'en-aleyh ol vakit tanzîm-i umûr ve ıslâh-ı mesâlih-i cumhûr ile iştigâl olunmakda olduğu hâlde bir fitne ve fesâd isti'dâdı peydâ olmakda ve böyle Koca Sekbânbaşı gibi munsif[6] ve ol vakte göre ahvâl-i âleme epeyce vâkıf olan zevâtın bir yandan eksilmesi ile o misillü hazelenin efkâr-ı fesâdkârâneleri kuvvet bulmakda idi.

Bu avânda ise ufk-ı politika-i Avrupa pek karanlık olub yine bir muhârebe-i umûmiyye furtması emâreleri görünmekde idi. Tafsîlâtı ser-levha-i cild-i âtî kılınur.

1 İ'tikâd-ı bâtıl: Batıl inançlar.
2 "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın." Enfâl sûresi 60. âyetten bir kısım.
3 "Kuvvet ancak atıştadır (atış gücündedir)."
4 İllâ inne'l-kuvvetü's-sihâm : Kuvvet ancak oklardadır.
5 Hazele: Alçaklar, kalleşler, yüzsüzler.
6 Munsif: İnsaf eden, insaflı. Kötülükte ileri gitmeyen.

ZEYL

(1)

Yusuf Ziyâ Paşa'nın Sadâretine Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezîr-i â'zam-ı memdûhü'ş-şiyem ve vekîl-i mutlak-ı kaviyyü'l-himem Yûsuf Ziyâ Paşasın taraf-ı (**s.302**) kâmilü'ş-şeref-i şâhânemden seni selâm-ı selâmet-encâm-ı mülûkânemle taltîf ve kadr ve şânını terfî' eyledigimden sonra ma'lûm-ı sadâkatin olsun ki selefin İzzet Mehmed Paşa'nın tama' ve irtikâbı derece-i kemâlde olduğundan rüşvet ve ubûdiyyet ile ekser-i umûr-ı devleti muhtell eyleyüb dâ'imâ etbâ' ve kurenâ müfsidlerine mecbûr ve cer-i menfa'ati mesâlih-i mühimme-i devlete takdîme ve hakk-ı adâlete mürâ'ât ile meftûr ve esâs-ı nizâm-ı mülk-i devlet olan siyâseti icrâ eylemeyüp cümlesinde rehâvet ve kusûr birle her zamân riyâ ve müdâhene üzre hareket ve kânûna adem-i ri'âyet ve ocaklu ve ser-haddât yevmiyyelerini gümrük ve mukâta'âta nakl eylediginden ocaklarım yevmiyyelerinin noksân ve za'flarına ve düşen mahlûlden takâsen müceddeden tevcihinden emvâl-i mîriyyenin telef ve sarfına bâdî ve te'dîb ve siyâseti ve lâzım gelan nice ehl-i fesâda müsâ'ade ve tekâsülünden o makûleler fırsat-yâb olub hilâf-ı rızâ-yı hümâyûnum hareketlerine bâ'is ve bunlar gibi nice nice mekârihe sebeb olmağla makâm-ı Sadâretden azlı elzem oldığı nezd-i hümâyûnumda muhakkak olub azl birle yerine âkil ve cesûr ve re'âyâ-perver ve sâdık ve gayyûr-ı müdebbir-i asker bir vezîr-i fetânet-şemîrin nasbı vâcib oldığından sen vüzerâ-yı izâmımın içinde evsâf-ı mezkûre ile mevsûf çerâğ-ı hâssü'l-hâsım oldığından başka Erzurûm ve Trabzon ve hudûd-ı Acem'de husûsân bu def'a me'mûr olduğın ekrâdü'l-hâd-ı nihâdın üzerinde ibrâz eyledigin şecâ'at ve her hâlde sadâkat ve istikâmetin avn-i Hakk'la hidmet-i Sadâretde dahi dîn ve devlete lâyık harekâta muvaffak olacağın mücerreb olan etvâr-ı müstahsinenden zâhir olmağla kimesne sevk eylemeden karîha-i sabîha-i mülûkânemden makâm-ı vekâlet-i küberâya intihâb ve istiklâl-i tâm ile nasb olunmuşsundur imdi kaffe-i umûr-ı devletimi sana ihâle eyledigimi bilüb ve evvel-be-evvel Memâlik-i Mahrûse'min nizâm-ı hâli ve eşkıyâ ve zalemenin te'dîb ve siyâseti ve zulm ve gadrin def' ü ref'iyle sekene-i memâlik-i şâhânemin emn ü âsâyiş ve istirâhati senden kat'î matlûb-ı hümâyûnum idügini güzelce idrâk eyleyüb müsta'înen billah-i Te'âlâ teşmîr-i sâ'id-i gayret ve icrâ-yı ahkâm-ı şerî'at ve îfâ-yı kavânîn-i devlet ve ibâdullâha sıdkla ibrâz-ı hidmet eyleyesin göreyim seni berren ve bahren umûr-ı seferiyyeye sarf ve tedârük-i mühimmât-ı harbiyye ve cem' ve tertîb-i asâkir-i vâfireye gice ve gündüz sa'y-ı mevfûr eyleyüb Fransız bî-dînlerini arâzi-i Kahire'den tard ve teb'îd ve bir gün evvel Mısır'ın ahz ve zabtına bezl-i mâ-hasal kudret ve sâ'ir Memâlik-i Mahrûse'min düşmandan muhâfazasına be-gâyet dikkat ve iktizâ eyleyan mahallere ucâleten asker ve mühimmât irsâline ve külliyyetlü donanma techîzine dakîka fevt eylemeyerek ihtimâm ve gayret eyleyesin ricâl-i devletim ve ocaklu kullarımdan sadâkat ile mevsûf olanlarına ikrâm ve nâ-ehl ve sâdık olmayanları te'dîb ve gûşmâl (**s.303**) ve her maslahatda erbâbını istihdâm birle dâ'imâ ibâdullâhın emn ü râhatlarını mûcib vesâ'ile ve te'dîb ve siyâsetde kat'an müsâmaha eylemeyüb âsâyiş-i âleme bâdî olur esbâba teşebbüs ve tarîk-i hakkâniyyet ve ittisâfa sâlik olub kânûn-ı mu'tâddan

ziyâde bir kimesneye ubûdiyyet aldırmayub kâffe-i umûrı hakkâniyyet ve adl üzre rü'yet ve is'âra ziyâde dikkat ve beytü'l-mâl-ı Müslîmîni telef ve hasârdan sıyânet eyleyesin intihâb ve nasbdan murâd-ı şâhâne ancak bunlara ikdâm ve hâb ü râhatı terk ile düşman-ı dînden ahz-ı intikâma sa'y ve ihtimâm olmağla her tarafdan zaleme ve ehl-i fesâdı kahr ve siyâset birle refâh-ı fukâra-yı re'âyâ ve imâr-ı bilâd ve kurâya göreyim nasıl sarf-ı zihn ve rü'yet ve bâ-avn-i Bârî adüvden ahz-ı intikâm ile hidemât-ı mebrûre ibrâzına gayret idersin her halde Rabbü'l-âlemîn sana tefvîkât-ı aliyyesini karîn idüb senin ile hidmet eyleyanları sa'âdet-i dârına mazhar eylesün âmin bi-hürmeti Taha ve Yasin.

(2)

Şeyhü'l-islâm Âşir Efendi'ye Isdâr ve İrsâl Buyrılan Hatt-ı Hümâyûn Sûretidir

Semâhatlü Şeyhü'l-islâm Efendi dâ'îmiz selefiniz Dürri-zâde Ârif Efendi mesned-i meşîhata geldigi vakitden berü muhâfaza-i câh ve mesned kaydına düşüb herkese mümâşât ve müdâhene birle tarîka ve icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye idecek kuzzât ve nüvvâba bakmayub hilâf-ı şer'-i şerîf hareketden memâlik harâb olub lillâhilhamd bizim devletimiz ise şerî'at-ı garrâ-yı Muhammediyye ile mü'esses ve cemî'-i umûrumuz hükm-i şer'le muhkem iken bir müddetden berü câhil ve zâlim ve gaddâr kuzzât ve nüvvâb memâlike müstevlî ve hükkâm örf-i şerî'ata tâbi' olacak iken maâzallâh-ı Te'âlâ icrâ-yı umûr-ı şer'iyyeye me'mûr kuzzât efendiler zaleme-i örfe tâbi' olub zulm ve gadrden başka kizb-i sarîh-i i'lâmât ve müzevvir vesîkalar ile inhâ-yı şer'iyyeye i'timâd kalmamak derecelerine varub bunların men' ü def'i ve hak ü adl üzere şer'-i şerîfi icrâ vâcibe-i zimmeti iken iğmâz eyledigimden azl eyleyüb cenâbınıza hüsn-i zannımız muktezâsı karîha-i hümâyûnumdan sizi Şeyhü'l-islâm nasb eyledim imdi hilâf-ı şer'-i şerîf hareketin bir kimesneden sudûrına rızâ-yı Bârî olmadığını bildiginiz gihi rızâ-yı hümâyûnum dahi olmayub indimde şerî'at-ı garrâdan e'azz ve ahkâm-ı şer'iyyeden mültezim hiçbir şey olmadığını bilüb ve cümlesi hak ve adl üzre rü'yet olunmak taraf-ı hümâyûnumdan size havâle olunub dünyâ ve ukbâda sizden mes'ûl oldığını idrâk eyleyüb şu sinn ü sâlde hâtır ve gönüle bakmayarak ve kimseyi iltizâm eylemeyerek ancak rızâ-yı Hakk'ı tahsîl içün icrâ-yı ahkâm-ı (**s.304**) şer'iyye itdirmege sa'y ve ikdâm ve hilâf-ı şer' hareketde olanları te'dîb ve tekdîr eyleyerek dîn-i Muhammed'i ihyâ ve muktezâ-yı şerî'at-ı garrâyı her mâddede icrâ itdirmege himmet ve kuzzât ve nüvvâbın hareketlerine be-gâyet dikkat eyleyüb rızâ-yı Bârî ve rızâ-yı mülûkânem tahsîliyle sa'âdet-i dârına mazhar eylesin Cenâb-ı Hakk kâffe-i umûrunuzda muvaffak-ı bi'l-hayr eylesün âmîn.

(3)

Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti Beyninde Akd Olunan İttifâknâme-i İttifâk Sûretidir

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm * El-hamdu li'l-lâhi'l-lezî şeyyede kava'idü'l-İslâm bi-revâbiti't-te'âvüni ve zavâbiti'l-vifâki ve ammera buldân tavâ'ifü'l-Muslimîn bi-nevâzimi

ţ'tilâfi'l-kulûbi ve'l-ittifâki (inne fî-zâlike le-ibreten li-uli'l-elbâb) ve's-salâtü ve's-selâmü alâ nebiyyihi'l-lezî ürsile bi-rifki'l-mü'ellefeti kulûbihim li-izhâri's-savâb ve alâ-âlihî ve âshâbihi's-sâ'îne ilâ-âhseni't-ta'ahhüdi ve huffâzi'l-mîsâki mâ-dâra felekü'd-devvâr ve cera'l-cevâri'l-münşâ'ati fi'l-bihâr bâ'isü tahrîr-i kitâb-ı sıhhat-nisâb ve sebeb-i tenmîk-i sahîfe-i hakîkat-intisâb oldur ki bâ'is-i tahrîr-i kitâb sıhhat-i nisâb ve sebeb-i tenmîk-i sahîfe-i hakîkat-intisâb oldur ki Devlet-i Aliyye-i ebedîü'd-devâm ile Rusya Devleti beyninde temenniyen bâkî ve ber-karâr olan sulh ü salâh ve hubb ü tevâdd ve hüsn-i vifâkın tahkîm ve takvîmi tarafeynin matlûb-ı hâlisânesi oldığından başka el-hâleti hazihi meşhûd olan ahvâl-i şûrîş istimâle binâ'en şevketlü kudretlü mehâbetlü azametlü veliyyü'n-ni'metimiz pâdişâh-ı Âl-i Osmân ve şehin-şâh-ı dârâ-derbân Sultân Selîm Han-ı Sâlis Efendimiz Hazretleri ve haşmetlü miknetlü menzelletlü cemî' Rusyalarun İmparatoru ve Pâdişâhı Pavlo[1] cenâbları mücerred te'mîn-i re'âya-yı tarafeyn ve hıfz ve hırâset-i memâlik-i cânibeyn ile ecl-i mevâhib-i ilâhi olan âsâyiş-i âmmeyi tahsîl itmek niyyet-i hayriyyesine mebnî beynlerinde tedâfü'i ittifâk akdiyle ravâbıt-ı mülkiyyelerinin teşdîd ve temdîdine karâr virmeleriyle biz ki Devlet-i Aliyye-i ebedîü'd-devâm ve saltanat-ı seniyye-i ma'delet-irtisâmın imzâmızda mastûr merâtib-i celîlesin hâ'iz ve bu husûsa murahhasız İmparator-ı müşârün-ileyhin müsteşâr-ı hâssı ve Âsitâne-i Aliyye'de fevka'l-âde murahhas ilçisi olan rütbetlü asâletlü Vasili Tamara hatemet avâkıbehu bi'l-hayr dostumuz ile akd-i mecâlis-i mükâleme ve ruhsatnâmelerimiz birbirimize irâ'e ile müzâkere olunub zikr-i âtî şurût üzere iki devletin ittifâkını akd eylemişizdir.

Evvelki Mâdde Pâdişâh-i Âl-i Osmân Hazretleri ve cemî' Rusyaluların İmparatoru ve Pâdişâhı ve devletleri ve re'âyâları arasında gerek berrde ve gerek bahrda ile'l-ebed sulh ü salâh ve hub ü tevâdd ve hüsn-i vifâk bâkî ve ber-karâr olub bu def'a beyne'd-devleteyn akd olunan işbu tedâfü'i ittifâk hasebiyle beynlerinde hâsıl olacak râbıta şol mertebede kavî (**s.305**) ve müstahkem ola ki bir tarafın dostu taraf-ı âharın dahi dostu ve kezâlik bir cânibin düşmanı cânib-i âharın düşmanı ola binâberîn Pâdişâh-ı Âl-i Osmân ve Rusya İmparatoru va'd ve ta'ahhüd iderler ki âsâyiş ve emniyyet cânibine dâ'ir olan cemî' mevâdda hâlisâne muhâbere ve müzâkere idüb kendi mülklerinden her gûne ta'arruz def' ve âsâyiş-i âmmenin istihsâliçün bi'l-iştirâk ve bi'l-müzâkere iktizâ iden esbâba teşebbüs ideler.

İkinci Mâdde Târîh-i hicrînin bin iki yüz altı senesi şehr-i Cemâziye'l-evvel'inin on beşinci güni ya'nî mîlâd-ı Hazret-i İsâ'nın bin yedi yüz doksan bir senesi Kânûn-ı Evvel'inin yirmi dokuzuncu güni Yaş'da akd olunan musâlaha ahidnâmesi ve ol ahidnâmede münderic sâ'ir cemî' ahidnâmeler işbu tedâfü'i ittifâknâmede lafzen-be-lafz mezkûr gibi tamâmen ve kâmilen tasdîk olunur.

Üçüncü Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn işbu ittifâklarına ziyâde takviyyet virmek içün tarafeynin zîr-i temellük ve tasarruflarında bulunan kâffe-i memâlike zâmin ve kefîl olurlar. Şol vechile ki Rusya İmparatoru cenâbları Mısır'a zuhûr iden ta'arruzdan mukaddem Devlet-i Aliyye'nin zîr-i temellükünde bulunan kâffe-i memâlikine bilâ-istisnâ zâmin ve kefîl olub kezâlik Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri dahi el-hâleti hazihi Rusya Devleti'nin zîr-i tasarrufunda bulunan kâffe-i memâlikine bilâ-istisnâ zâmin ve kefîl olur.

1 Metinde sehven "Favlo" şeklinde geçmektedir.

Dördünci Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn egerçi düvel-i sâ'ire ile müzâkereye ve maslahatları îcâb edebileceği mu'âhedâtın rabtına ke'l-evvel muhtârdırlar ancak ehadü hüma âhara sarâhaten ta'ahhüd ider ki o makûle mu'âhedât vakten mine'l-evkât ve vechen mine'l-vücûh biri birinin ednâ zarar ve ziyân ve hasârâtını müstelzim olacak yâhûd tamâmiyyet-i memâlik cânibine noksân tertîb idecek nesneye kat'â şâmil olmaya ve belki hasebü'l-makdûr ehadü hümâ âharın şân ve emniyyet ve menfa'atini vikâye ve tahsîl itmegi tarafeyn va'd ider.

Beşinci Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn birine yâhûd ikisine muzırr bir gûne fi'l ve sû'-i kasd zuhûrunda harekât-ı hasmânenin def'i husûsuna bezl edecekleri mesâ'î kâfi olamadığı takdîrde ehad-i tarafeyn devlet-i müttefikeynin maslahat-ı müşterekeleri ve emn ü selâmetleri îcâb idecegi vech üzre yâ hareketde refâkat sûreti veyâ Diyorsiden tarîkiyle cânib-i âhara kuvvet-i berriyye yâ bahriyye ile imdâda yâhûd nakden i'ânete mecbûr ola böyle bir hâlet vukû'unda evvelce kemâl-i safvet ile arz-ı mâfi'l-bâl olunub derhâl iktizâ iden esbâba teşebbüs birle imhâl bu şartın muktezâsı hâlisâne îfâ oluna.

Altıncı Mâdde Zikr olunan i'ânetin aynen yâhûd nakden virilmesi husûsu (s.306) mazhar-ı hücûm olan devletin yed-i ihtiyârlarında olub aynen imdâd olunmasını ya'nî berrî asker yâ donanma mutâlebe eyledigi hâlde mutâlebe gününden nihâyet üç ay mürûrunda irsâl oluna lâkin mu'âvenet-i mâliyye ihtiyâr olunur ise devlet-i sâ'ilenin i'lân-ı harbi gününden yâhûd hücûm ve ta'arruz ibtidâsından bede' olunub musâlaha in'ikâdına degin sene-be-sene mu'ayyen taksîtler ile edâ oluna.

Yedinci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn ber-minvâl-i meşrûh gerek meşrût olan imdâdlar ve gerek var kuvvetleriyle muhârebede müşterek olduklarında ehad-i cânibeyn âharı müşterek kılmayınca ve emniyyeti tahsîl itmeyince musâlaha ve mütâreke akd eylemeye ve rabt olunan ittifâka ve i'tâ olunan imdâdlara ba'zen mu'ayyen olan tarafa bir gûne ta'arruz ve hücûm vukû'unda taraf-ı dîger hıfzen-leh bu ahdın hâlisâne ve müdekkikâne îfâsına mecbûr ola.

Sekizinci Mâdde Devleteyn-i müttefikateynin meşrût olan imdâdlar yâhûd kuvvet-i mecmû'aları ile bi'l-ittifâk umûmî hareketleri lâzım geldikde tarafeynden va'd olunur ki tedâbîr-i harbiyyelerini hulûs-ı tâm ile birbirlerine ifâde ve iş'âr ve icrâlarını teshîle bezl-i iktidâr ideler ve muhârebenin imtidâdına dâ'ir ve musâlahanın şurûtuna mütedâ'ir niyyetlerini birbirlerine keşf ve beyân eyleyeler ve bu bâbda usûl-i muslihâne ve munsıfânenin muktezâsına iktidâ'en beynlerinde karâr vireler.

Dokuzuncı Mâdde İ'âne virilecek âsâkirin adediyle mütenâsib topları ve cebehâneleri ve kâffe-i levâzımı ve vazîfeleri mu'în olan devlet tarafından i'tâ olunub ta'yînâtları içün iktizâ iden zahâ'ir ve arpa ve saman ve otluk yâ aynen yâhûd mukaddemce bi'l-müzâkere ta'yîn olunacak fî'ât üzre asâkir-i merkûmenin hudûdlarından hurûcları gününden bede' olunarak nakden müsta'în olan devlet ol askerin konaklarını dahi tedârük itdirüb hengâm-ı muhârebede kendü askeri mazhar olageldigi ve anların dahi me'lûf oldukları esbâb-ı istirâhat istihsâl oluna.

Onuncı Mâdde Kezâlik müsta'în olan devlet i'ânesine gelan donanmaya müsta'în olan devletin halic boğazına vürûdı gününden bede' iderek müşterek düşmanın aleyhine i'mâl olundukca ta'yînâtları içün iktizâ iden zahâ'iri bi'l-müzâkere tertîb olunacağı vechile

i'tâ ide ve bundan başka donanma sefînelerinin termîmi lâzım geldikde iktizâ iden levâzımı müsta'în olan devlet kat'an te'hîri tecvîz itmeyerek ve hiçbir gûne su'ûbet izhâr eylemeyerek cârî olan fî'ât üzre tersâne ve mahzenlerinden alıvire devleteyn-i müttefikateyn ceng ve mühimmât gemileri müşterek olan muhârebenin müddetinde gerek kışlamak ve gerek zedelenmiş bulunanları termîm içün bilâ-mümâna'a limanlara duhûl ideler.

(s.307) On Birinci Mâdde Hîn-i muhârebede düşmandan ahz olunacak edevât-ı harbiyye ve âlât-ı ceng ve emvâl ve emti'a-i mütenevvi'a bi'l-cümle ahz iden gânimîn askerin ola.

On İkinci Mâdde Âl-i Osmân Pâdişâhı ve Rusya İmparatorı işbu tedâfü'i ittifâkı tevsî'-i memâlik dâ'iyyesiyle degil belki mücerred vikâye-i tamâmiyyet-i memâlik-i tarafeyn ve tahsîl-i emniyyet-i re'âya-yı cânibeyn ile düvel-i sâ'irenin ilâ el-ân bâkî olub âsâyiş-i âmmeye elzem bir muvâzene-i mülkiyyenin husûlünü müstelzim olan hey'et-i kaviyyelerini halelden hıfz ve hırâset itmek niyyetiyle rabt itdiklerinden Nemçe İmparatorı'nı ve İngiltere ve Prusya krallarını ve mahzâ hayra mebnî ve tahsîl-i emn ü selâmete mübtenî bu gûne mu'âhedeye iştirâka hâhiş-ger olacak düvel-i sâ'ireyi dahi işbu ittifâka duhûle da'vet idecekleri mukarrerdir.

On Üçüncü Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn bu mu'âhedenin mümkün oldığı mertebe müddet-i medîde hıfzına samîmî râgıb iseler dahi ba'd-ı zamân tebeddül-i ahvâl-i rûzgâr hasebiyle ba'zı mevâddın tebdîli lâzım gelmesi muhtemel oldığından işbu tedâfü'i ittifâka tasdîknâmelerin mübâdelesi gününden i'tibâr olunarak sekiz senelik müddet ta'yînine karâr virildi müddet-i mezkûrenin hitâmı takarrüb eyledikde ol vaktin iktizâsına göre işbu ittifâknâmelerin tecdîdi husûsı devleteyn-i mu'âhedeteyn beyninde dostâne müzâkere oluna.

On Dördünci Mâdde İşbu tedâfü'i ittifâknâme Âl-i Osmân Pâdişâhı ve Rusya İmparatorı taraflarından tasdîk olunub tasdîknâmeler iki ayda ve mümkün olur ise andan ekal müddetde Âsitâne-i Sa'âdet'de mübâdele oluna.

Hâtime Zikr olunan on dörd mâddenin şart ve rabt olundığı vechile vakt-i merkûmda tasdîknâmeleri mübâdelesi husûsı bi-avni'l-meliki'l-âllâm sıdk-ı tâm-ı cânibeyn ile pezîrâ-yı hitâm olmak içün bizler ki Devlet-i Aliyye-i sermedîü'l-kıyâm tarafından bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn murahhaslarız muktezâ-yı me'mûriyyet ve ruhsat-ı kâmilemiz üzre işbu temessük terkîm ve imlâ ve kendü mühr ve imzâlarımız ile mahtûm ve mümzâ kılınub ilçi-i mûmâ-ileyh tarafından dahi ruhsatnâmesi muktezâsınca mahtûm ve mümzâ olarak tarafımıza teslîm olunan Frengiyyü'l-ibâre aynı bir kıt'a temessük ile mübâdeleten ilçi-i mûmâ-ileyhe i'tâ olundı hurrire fi'l-yevmü's-sâdis ve'l-ışrîn min şehr-i Recebü'l-ferd sene selâse aşer ve mi'eteyn ve elf min hicret-i menlehü'l-izzi ve'ş-şeref fî beldeti'l-kostantiniyyeti'l-mahrûse.

(4)

Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti Beyninde Akd Olunan Ahidnâme-i İttifâk Sûretidir

El-hamdü li'l-lâhi'l-lezî seyyera felekü'l-evlâki fî-muhîti acâ'ibi kudretihî * ve ersele'r-

riyâha li-vâkıhin mubeşşirât (s.308) li-izhâri âmvâci kulzüm-i azametihî * ve şeyyede nizâmü'l-kâ'inâti bi-bâhirin satavâti'l-mulûki min-ibâdihî ulî be'sin şedîdin * ve eyyede'l-İslâme bi-ricâlin mâ-hemme min-ehlihî hîne kamû alâ sâkın vâhdin ve ittifâkın sedîdin * ve's-salâtü ve's-selâmü alâ-hayri halkihî Muhammedini'l-lezî ellefe'l-kulûbi'l-mutanâfireti bi'l-kûvveti'l-kudsîyyeti'l-kâhire * ve şeva ekbâdü'l-mutemerridîn bi-nîrâni bevâriku's-suyûfi'l-bâtireti * ve alâ-âlihî ve ashâbihi'l-lezîne kata'û merâ'iru'l-fiteni ve'n-nifâkı bi-medafi'i'ş-şecâ'ati ve'l-besâleti * ve ağrekû sefâ'inü'l-fesâdi bi-nekebâ'i's-sarâmeti fi-maracü'l-bahreyn mine'l-hamâseti * ve tilâtametü emvâcü'n-nasri li-kahri'l-a'dâ'i bi'l-fırakı bâ'is-i tahrîr-i kitâb-ı sıhhat-nisâb ve sebeb-i tenmîk-i sahîfe-i hakîkat-intisâb bâ'is-i tahrîr-i kitâb-ı sıhhat-nisâb ve sebeb-i tenmîk-i sahîfe-i hakîkat-intisâb oldur ki öteden berü Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde bilâ-infisâl bâkî ve ber-karâr olan hüsn-i vifâka mebnî ve Fransalunun lâ-yenkat' nakz-ı ahd ile berü tarafa hücûma tasaddîlerinden nâşî gerek Devlet-i Aliyye ile ve gerek İngiltere Devleti ile el-ân muhârebe üzre bulunduklarına mübtenî teşdîd-i revâbıt-ı muhabbet-i kadîmeye tarafeynden rağbet-i tâmme zuhûra gelmegin ve bu def'a Devlet-i Aliyye ve İngiltere Devleti'nin dostı ve müttefiki olan Rusya Devleti arasında zamân-ı tamâmiyyet-i memâlik-i tarafeyn ile âsâyişin istihsâl ve istimrârı ve devlet-i sâ'irenin hıfz ve hırâseti esâsı üzre akd olunan tedâfü'i ittifâkın İngiltere Devleti dahi da'vet olunacağı şart kılınmağın şevketlü kudretlü mehâbetlü azametlü velî-ni'metimiz Pâdişâh-ı Âl-i Osmân ve şehin-şâh-ı dârâ-derbân Sultân Selîm Han-ı Sâlis Efendimiz Hazretleri ve haşmetlü miknetlü İngiltere Kralı Ceorcios-ı Sâlis cenâbları kezâlik emniyyet ve refâh-ı hâl-i re'âyâ-yı cânibeyni ve âsâyiş-i ammeyi mültezim olacak vesâ'ilin istihsâliçün beyne'd-devleteyn akd-i revâbıt-ı ittifâka karâr virmeleriyle biz ki Devlet-i Aliyye-i ebedîü'd-devâm ve saltanat-ı seniyye-i ma'delet-irtisâmın imzâlarımızda mastûr merâtib-i celîlesini hâ'iz ve bu husûsa murahhasız Kral-ı müşârün-ileyhin murahhasları olan rütbetlü asâletlü Ordereyipe ta'bîr olunur tarîk Kral Harbi'nin rütbe-i evvelisinde kavalyeri ve donanma başbuğı ve şark denizlerinde İngiltere âsâkir-i bahriyyesinin kumandanı Viyamsone İsmit ve Âsitâne-i Sa'âdet'de murahhas ilçisi Yohan İspekar İsmit hatemet avâkıbehu bi'l-hayr ile akd-i mecâlis-i mükâleme ve ruhsatnâmelerimiz birbirimize irâ'e ile müzâkere olunub zikr-i âtî şurût üzre iki devletin ittifâkını akd eylemişizdir.

Evvelki Mâdde Rusya İmparatorı'na eşedd-i revâbıt-ı ittifâk ile merbût bulunan İngiltere Kralı cenâbları bu def'a Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri'yle İmparator-ı müşârün-ileyh beyninde akd olunan tedâfü'i ittifâka Devlet-i Aliyye'nin ve İngiltere Devleti'nin keyfiyyet-i mevki'ine şurûtunun tedâfü'i derecede işbu ittifâknâme ile dâhil olur ve mukâbeleten şevketlü Pâdişâh-ı (s.309) Âl-i Osmân Hazretleri dahi işbu ittifâknâme ile haşmetlü İngiltere Kralı'yla bi'l-misl mu'âhede ider şol vechile ki düvel-i selâse miyânında işbu tedâfü'i ittifâknâme ve ma'kûd bulunan ittifâklar ve ahidnâmeler hasebiyle gerek berrde ve gerek bahrda sulh û salâh ve hüsn-i vifâk ve hub ve tevâd-ı tâm ile ile'l-ebed bâkî ve ber-karâr olub fî-mâ-ba'd bir tarafın dostı dîgerlerin dahi dostı ola ve bir cânibin düşmanı âharların indinde dahi düşman addoluna binâberîn devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'ahedeteyn va'd ve ta'ahhüd iderler ki âsâyiş-i emniyyet-i cânibeyne dâ'ir olan cemî' mevâdda hâlisâne muhâbere ve müzâkere idüb kendi mülklerinden her gûne makâsıd-ı hasmâneyi men' ve def' ve âsâyiş-i âmmenin istihsâli içün bi'l-iştirâk iktizâ iden esbâba teşebbüs ideler.

İkinci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn işbu ittifâklarına ziyâde takviyyet virmek içün bi'l-mukâbele tarafeynden memâlikine zâmin ve küfelâ olurlar şol vechile ki İngiltere

Kralı cenâbları Fransalunun Mısır'a hücûmundan mukaddemce Devlet-i Aliyye'nin zîr-i temellükünde bulunan kâffe-i memâlikine bilâ-istisnâ zâmin ve kefîl olub bi'l-mukâbele Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri dahi İngiltere Devleti'nin bilâ-istisnâ kâffe-i memâlikine zâmin ve kefîl olur.

Üçünci Mâdde Devleteyn-i mu'ahedeteyn egerçi düvel-i sâ'ire ile müzâkereye ve maslahatları îcâb idecegi mu'âhedâtın rabtına muhtârdırlar ancak ehadü hümâ âhara vech-i ekmel üzre ta'ahhüd ider ki o makûle mu'âhedât vakten mine'l-evkât birbirinin ednâ zarar ve ziyân ve hasâretini yâhûd tamâmiyyet-i memâlik-i cânibeyne noksân tertîbini müstelzim olacak şurûtı kat'an şâmil olmaya belki hasebü'l-makdûr ehadü hümâ âharın şân ve emniyyet ve menfa'atini vikâye ve tahsîl itmegi tarafeyn va'd ider.

Dördünci Mâdde Ehad-i cânibeynin memâlikine bir gûne hücûm vukû'unda cânib-i âhardan i'tâ olunacak imdâdlar vakit ve hâlin îcâb idecegi vech üzre hulûs-ı taviyyet ka'idesine ve beyne'd-devleteyn der-kâr olan ved ve muhabbet-i samîmiyyenin muktezâsına tatbîken tanzîm oluna.

Beşinci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn gerek var kuvvetleriyle ve gerek ittifâk muktezâsı üzre ehadü hümâdan âhara olacak i'ânetle muhârebede müşterek olduklarında ehad-i cânibeyn âharı müşterek kılmayınca ve emniyyeti tahsîl itmeyince musâlaha itmeyüb mütâreke-i medîde dahi akd eylemeye ve işbu ittifâkın şurûtuna yâhûd muktezâlarına sıdkla ri'âyet olunduguna binâ'en ba'zen ehad-i tarafeyne bir gûne hücûm vukû'unda taraf-ı dîger maslahat-ı müşterekeye evfak ve enfa' sûret ile muktezî olan i'âneti icrâ eyleye.

(s.310) Altıncı Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn beynlerinde râbıta ve karâr virdiler ki donanmaları ve kebîr ceng sefînleri vesâ'ir sefâ'in-i harbiyyeleri lede't-tesâdüf selâmlaşmağa bede' içün başbuğların ref' ve küşâd itdikleri başbuğluk sancağından müstebân olan tefevvuk-ı rütbesine tarafeynden dikkat oluna müsâvât-ı rütbe takdîrinde selâmlaşmayalar ve ibtidâ selâm virecek taraf ne mikdâr top atar ise taraf-ı âhardan dahi ol mikdar top ile cevâb virile binâberîn lede't-tesâdüf bu keyfiyyeti bi'l-müzâkere tanzîm ve her gûne sehv vukû'unu men' içün tarafeynden sandallar irsâliyle muhâbere oluna.

Yedinci Mâdde Hîn-i muhâberede düşmandan ahz olunacak edevât-ı harbiyye ve âlât-ı ceng ve emvâl ve emti'a-i mütenevvi'a bi'l-cümle ahz iden ganîmîn askerin ola.

Sekizinci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn el-hâleti hazihi düşman-ı müşterek ile muhârebe üzre bulunduklarından müştereken muhârebeye kıyâm itmek ve beşinci mâddede şart kılındığı üzre tarafeynin re'yi mınzamm olmaksızın musâlaha ve mütâreke akd itmemek üzre karâr virdiler şol vech ile ki Devlet-i Aliyye el-ân memâlikinin mazhar oldığı hücûmun indifâ'ından sonra dahi yine muhârebeye müdâvemet idüb kendüsi ve müttefikleri içün şanlu ve hakkâniyyetlü musâlahanın in'ikâdına degin müttefiklerinden müfâreket itmeye ve kezâlik İngiltere Devleti dahi Devlet-i Aliyye'nin şân ve emniyyet ve maslahatına muvâfık olan hâlâtı tahsîl itmeksizin düşman-ı müşterek ile musâlaha eylemeye.

Dokuzuncı Mâdde Devleteyn-i müttefikateyn minvâl-i meşrûh üzre muhârebede müşterek olduklarından va'd iderler ki muhârebenin imtidâdına ve musâlahanın şurûtuna mütedâ'ir niyyetlerini birbirlerine keşf ve beyân eyleyeler ve bu bâbda usûl-ı munsıfânenin muktezâsına iktidâ'en beynlerinde karâr vireler.

Onuncı Mâdde İşbu muhârebede ittifâknâmenin muktezâ-yı mefhûmı üzre tarafeynden

i'tâ olunacak imdâdlar ziyâde kâr-ger olmağiçün düşmanın ale'l-ıtlâk ve be-tahsîs Mısır cânibinde makâsıd-ı reddiyyesi ilgâ ve Akdeniz ve İçdeniz'de ticâretini mahv ve ifnâ itmek maslahatlarına evfak olacak ahvâl-i harbiyyeye devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn bi'l-müzâkere beynlerinde râbıta ve nizâm vireler bu husûs içün Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri ta'ahhüd ider ki düşmanın ticâretine bilâ-istisnâ kâffe-i limanları mesdûd olacağından başka makâsıd-ı hırs-âlûdînin husûlüni men' içün kendi memâlikinde ekalli yüz bin nefer askeri düşman aleyhine i'mâl idüb iktizâ ider ise mecmû' kuvvetine varınca ol askerin adedini teksîr ide ve bâlâda mezkûr demizlerde müttefikleri donanmalarıyla bi'l-ittifâk hareket (**s.311**) itmek içün kuvvet-i bahriyyesini techîz eyleye ve mukâbeleten İngitere Kralı cenâbları dahi ta'ahhüd ider ki kezâlik müttefikleri donanmalarıyla müttefiken düşmana îsâl ve zarar ve gezend icrâ-yı makâsıdını men' bâ-husûs Devlet-i Aliyye memâlikine her gûne hücûmı def' içün zikr olunan demizlerde dâ'imâ düşmanın kuvvetine mu'âdil kuvvet-i bahriyyesini i'mâl itdire.

On Birinci Mâdde İngiltere donanmasının Akdeniz cânibinde tevaffukundan maksad-ı aslî memâlik-i Osmâniyye sevâhilinin hıfz ve hırâseti oldığından neferâtın firârı donanmanın za'fını müstelzim oldığı bedîdâr ve maksad-ı aslî olan maslahata muzır olacağı âşikâr olmağla devleteyn-i mu'âhedeteyu bu hâleti hîçbir gûne illet ve bahâne ile kabûl itmemegi ta'ahhüd iderler.

On İkinci Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn bu uhûdun mümkün oldığı mertebe müddet-i medîde düstûrü'l-amel tutulmasına hâhiş-ger iseler dahi tebeddül-i ahvâl-i rûzgâr hasebiyle ba'zı mevâddın tebdîli lâzım gelmesi muhtemel oldığından işbu tedâfü'i ittifâka tasdîknâmelerin mübâdelesi gününden i'tibâr olunarak sekiz senelik müddet ta'yînine karâr virildi müddet-i mezkûre hulûlünde ol vaktin iktizâsına göre tecdîdi husûsı beyne'd-devleteyn dostâne müzâkere oluna.

On Üçünci Mâdde İşbu tedâfü'i ittifâknâme Âl-i Osmân Pâdişâhı ve İngiltere Kralı taraflarından tasdîk olunub tasdîknâmeleri üç ayda ve mümkün olur ise andan ekall müddetde Âsitâne-i Sa'âdet'de mübâdele oluna.

(Hâtime) Bi-avni'l-mülki'l-alâm sıdk-ı tâm-ı cânibeyn ile zikr olunan on üç mâddenin şart ve rabt oldığı üzere vakt-i merkûmda tasdîknâmeleri mübâdelesi husûsı pezîrâ-yı hitâm olmak içün bizler ki Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâr tarafından bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn murahhaslarız muktezâ-yı ruhsat-ı kâmilemiz üzre işbu temessük terkîm ve imlâ ve kendü mühr ve imzâlarımızla mahtûm ve mümzâ kılınub Kral-ı müşârün-ileyhin murahhasları mûmâ-ileyhimâ tarafından dahi ruhsatnâmeleri muktezâsınca mahtûm ve mümzâ olarak tarafımıza teslîm olunan Frengiyyü'l-ibâre ayuı bir kıt'a temessük ile mübâdeleten mûmâ-ileyhümâ taraflarına i'tâ olundı hurrire fi'l-yevmi's-sâmin ve'l-ışrîn min şehr-i Recebü'l-ferd sene selâse aşer ve mi'eteyn ve elf min hicreti men-lehü'l-izzü ve'ş-şeref fî-beldeti'l-Kostantiniyyetü'l-mahrûse.

(5)

Şerîf Gâlib'in Poslik Nâm Fransız Ceneraline Mektûbı

Mim'ş-şerîf Gâlib bin Musâ'id Şerîfü Mekketü'l-Müşerrefe ilâ-ayn â'yânihî ve umdetü

ihvânihî (**s.312**) Poslik mudebbiru umûr-i cumhûri'l-Fıransaviyye mumehhidü bünyânu's-siyâseti bi-sidâdi himmetîhi'l-vefiyye ve ba'de fe-innehû vasale ileynâ kitâbüke ve fehemnâ kâmilün mâ-havâhu hitâbeke mimâ-zükiret min-vusûli kancatnâ ve inneke erselte hecânen bi-ref'i'l-uşûr ani'l-bun ve bi-zilleti'l-himmeti fi-şe'ni't-tasrîfi fi-nefâzi bey'ihî ve te'emmelnâ fi-kitâbike fe-vecednâ min-sıdkı makâvelehû mâ-evcebe temessükenâ bi-vesâ'kı'l-i'timâd an-tememvühi gayâhibu'ş-şekki fi-külli'l-murâdi ve vecebe aleyna el-ân tekvîni esbâbu'l-musâdaka ve'l-mubâdere fimâ-yunzamu mühimmâti teslîku't-turûk beynenâ ve beyneküm ani'l-va'si ve zevâli'l-munâkere ve şehelnâ el-ân ilâ-tarafiküm hamseti merâkibün meşhûnihî min-nefsi bender Ciddetü'l-Ma'mûre fi-hâzihi'l-evâni velâ-emkene lenâ hurûci hâzihi'l-mikdâr ilâ bi-eşedi ilâcın ma'a-selbi itmînânü't-tüccâr li-enne kesretün ekâzibü'l-ahbâr evcebtü le-hüm mezîdu'l-irtîyâbi ve'l-â'zâri bi-haysü mâ-beynenâ ve beynekümü'l-urbâni'l-muhtelifeti rivâyâtühüm alâ-memmerri ezmân ve ammâ nahnü fe-kad câ'etnâ minküm kable hâzihi'l-mekâtîbi elletî evcebet indenâ min-hitâbi kütübiküm zevâlü tilke'z-zunûn ve ekâzîbü fe-hâtıranâ müstekirrun bi'l-tamâ'nîneti min-kabliküm li-mâ sebete indenâ min-elfâzi kütübiküm ve'l-matlûbi fi-hâli vusûli kitâbünâ ileyküm irsâlün asker min-ledeyküm ilâ-benderi's-süveyş li-ecli hıfzı emvâli'n-nâsi ve yasilû bi'l-âtiyâni ilâ-Mısır ve yebi'ü't-tüccâru ve yezûlü vakfü'l-esbâbi ve'n-nâsi ve tehtemû fi-rücû'ihim kezâlike kable bi-evâni liyekûnü zâlike sebeben fi-kesreti vukûdü'l-enbân ve inde-rücû'ihim ba'de'l-bey'i min-Mısır ile's-Süveyş kezâlike tashabûhüm bi'l-askeri min-tarafikümü'l-vesîku li-yekûnû muhâfizîne lehüm min-şurûri't-tarîki li-enne hâzihi'l-merrati mâ-ursile ileyküm hâze'l-mikdâri illâ tecrübe ve istihbâran min-a'yâni't-tüccâri ve inde-müşâhedetü'l-ikrâmi ve ihtifâlün bi-him fi-külli hâlin yürselûnehû ileyküm nefâyisi emvâlihim ve yehre'ûne bi'l-celbi li-tarafiküm ve yezûlü'r-raybi an-kulûbihim ve nercullâhe bi-himmetinâ teslîku't-turukâti ve tencehu'l-metâlibi ve tuhsılü'l-müberrâti bi-ehseni mimmâ kânet min-emânin ve â'zamu mimmâ sebekin fi-gâbiri ezmân ve yükseru bi-havli'l-lâhi'l-vâridi ileyküm mine'l-esbâbi'l-hicâziyye le-nâ bun fi'l-merâkibi fe-me'mûlunâ min-küm ilka'ü'n-nazari alâ-huddâminâ ve bezli'l-himme alâ-mâ hüve min-tarafinâ ve entüm kazalike le-küm indenâ mezîdü'l-ikrâm fi-külli merâm ve lâ-yahfâke innehû veredde aleynâ kable bi-eyyâmi kütübi min-tarafi emîru'l-askeri'l-Fıransavî mühibbüna Ponaparte femâ-kâne-lenâ minhâ fe-tee'mmelnâhu ve sâra ileyhi'l-cevâbü tûsiluhû ileyhi ve mâ-kâne min-hâ mu'avvelün fi-irsâlihî aleynâ fi-nevâhiyyi'l-Hindi ve İbn Haydar ve İmâmu Mesket ve vekîlüküm ellezi fi'l-Muhâ fe-cemî'an sadarnâhâ ma'a-min-ta'temidühû ilâ-erbâbihâ ve inşâ'allâhu an-karîb ye'tikümü'l-cevâbi ve's-selâm.

Tahrîren fî-semâniyete aşer şehr-i Zi'l-ka'de sene 1213

Bu mektûb Mekke-i Müşerrefe'den yigirmi sekiz gûnde Mısır'a vâsıl olmuşdır.

Mektûb-ı Mezkûrun Tercemesidir

Mekke-i Mükerreme Şerîfi Gâlib ibn-i Müsâ'id tarafından aynü'l-â'yân umdetü'l-ihvân müdebbirü'l-umûr-ı (**s.313**) cumhûrü'l-Fransaviyye mümehhid-i bünyânü's-siyâset be-sedâd-ı himmetihi'l-vefiyye Poslik Ceneral'e inhâ olunur ki mektûbun bize vâsıl olub kahvenin öşrinin ref'i içün hicân irsâl ve nifâz bey'i zımnında hüsn-i himmetin ibzâl

olundığını şâmil olan müfâdı ma'lûm oldı. Bunun mefhûmunı te'emmül itdik vüsûk ve i'timâdımızı mûcib olacak hâlde bulduk. Binâ'en-aleyh sizinle bizim aramızdaki turukun te'mîni zımnında esbâb-ı lâzımeyi hâsıl itmek üzerimize vâcib oldı ve şimdi tarafınıza beş kıt'a dolu gemi gönderdik ve Urbân'ın emniyyeti münselib oldığmdan bu mikdâr dahi güc hâl ile çıkabildi. Zîrâ erâcîfin kesreti anların izdiyâd-ı iştibâhını mûcib olmuşdur sizinle bizim aramızdaki halk ise öteden berü rivâyetleri muhtelif olan Urbân'dan ibâretdir. Vaktâ ki bundan mukaddem mekâtibiniz vâsıl ve mazmûn-ı sadâkat meşhûnundan geregi gibi bize itmînân-ı hâtır hâsıl olub zunûn ve reyb merfû' olmuşdur. Bu mektûbun vusûlünde sizden matlûbumuz oldur ki bender-i Süveyş'e tarafınızdan asker irsâl olunub emvâl-i nâsı muhâfaza ile Mısır'a îsâl ve Mısır'da dahi tüccâra bey' ideler ve bir ân evvel avdetlerine ihtimâm olunub hîn-i avdetde dahi yolda muhâfazaları içün kezâlik Mısır'dan Süveyş'e kadar asker terfîk eyleyeler. Sefîneler ile bu kadarcık eşyâ irsâli fakat bir tecrübedir â'yân-ı tüccâr sizlerden mürüvvet ve ikrâm gördükleri gibi kalblerinden havf ve reyb zâ'il olub tarafınıza nefâyis-i mâllarını irsâle müsâra'at iderler. Biz Cenâb-ı Hüdâ'dan isteriz ki himmetimiz ile yollara emn ü amân ve selâmet gelüb ezmine-i sâbıka gibi te'âtî-i ticârete suhûlet ve esbâb-ı Hicâziyye'den size vârid olacak eşyâya kesret gele. Kezâlik gemilerde bizim kahvemiz oldığından me'mûl budur ki hüddâmımıza hüsn-i enzârınız bî-dirîğ buyurulub umûrlarında mu'âvenet idesiz biz de sizin her bir umûr ve merâmmıza mezîd-i ikrâm ile tekayyüd ideriz bundan mukaddem Fransız askerinin emîri Ponaparte dostumuzdan bize mektûb vürûd iderek bizim dahi lâyıkı vech üzre cevâb tahrîr ve irsâl eyledik siz dahi kendüsine îsâl eyleyesiz ammâ bize irsâl olunacak mekâtib Hind ve İbn-i Haydar ve İmâm-ı Mesket taraflarına yâhûd mehada vekîlinize irsâl olunur ise anlar bizim i'timâd eyleyeceğimiz erbâbı ile bize îsâl iderler ve cevâbı inşâallâh an karîb gelür tahrîren fî 18 Zi'l-ka'de sene 213

(6)

Sicilyateyn Devletiyle Akd Olunan Mu'âhede-i İttifâk Sûretidir

Hazret-i hüdâvend-i memâlik-i behşâ ve cenâb-ı tensîk fermâ-yı umûr-ı kâffetü'l-verâ tekadeset zâtehû (**s.314**) an-vasammetü'l-ezdâdi ve'l-eşbâhi ve tenezzhet sâhatü vahdâniyyetuhû an şub'ş-şubhe ve'l-mirâtin irâde-i bâhire-i Samedâniyye ve inâyet-i zâhire-i Süphâniyyesi ve seyyid-i asfiyâ ve sipeh-sâlâr-ı ketâ'ibi enbiyâ habîb-i Hüdâ ve şefi'i yevm-i cezâ ulu peygamberimiz Muhammedinü'l-Mustafâ aleyhi ve alâ-âlihî ve sahbihî ezka't-tahâyâ hazretlerinin dest-yârî-i mu'cizât-ı cemmetü'l-berakâtı ve ashâb-ı güzîn ve Hulefâ'-i Râşidîn rıdvânu'l-lâhi Te'âlâ aleyhim ecma'în ve cümle-i evliyâ-yı hidâyet-karîn ve âsfiya-yı tekaddüs-rahînin murâfitet-i ervâh-ı tayyibe-i cennet-me'vâlarıyla…

(Mahall-i Tuğra)

Ben ki eşrefü'l-büldân ve'l-emâkin ve es'adü'l-ınsâr ve'l-medâyin kıble-i cümle âlem ve mihrâb teveccühât-ı âmme-i ümem olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Harem-i Mescid-i Aksâ ve Kudüs-i Şerîf-i mübârek hâdim ve hâkimi ve Anatolı ve Rûmili ve Bahr-i Sefîd ve Siyâh ve Hicâz ve Irâk'da vâki' reşk-endâz kılub selâtîn-i cihân olan nice aktâr ve eyâlât-ı seb'anın ve kılâ' ve husûn ve bikâ' ve büldânın halîfe-i â'zam ve şehr-yâr-ı

sa'âdet-disâr-ı mu'azzamı es-sultânu ibnü's-sultân ve'l-hâkânu ihnü'l-hâkân es-Sultân Selîm Han ibnü's-sultân Mustafâ Han ibnü's-sultân Ahmed Han'ın taraf-ı hümâyûn-ı hilâfet-makrûnumuzdan iftihâru ümerâ'i'l-Îseviyye muhtâru küberâ'i'l-milleti'l-Mesîhiyye muslihu mesâlihi cemâhiri't-tâ'ifetin Nasrâniyye sâhibü ezyâlü'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibu delâ'i'l-mecdi ve'l-i'tibâr Sicilyateyn kralı haşmetlü Dördünci Ferdinand ve dostumuz hatemallâhu avâkıbehû bi'l-hayri ve'r-reşâdi ve âlihim ileyhi sebîlü's-savâb ve's-sidâde tevkî'-i refî'-i hümâyûnumuz vâsıl olıcak ma'lûm ola ki Devlet-i Aliyye-i dâ'imü'l-karârımla Sicilyateyn Devleti beyninde derkâr olan vedd ü tahâb ve hüsn-i vifâkın takviyyet ve istihkâmı tarafeynin matlûbı olduğından başka Fransalunun lâ-yenkatı' nakz-ı ahd ile etrâf ve eknâfa ta'arruza tesaddîleri hasebiyle Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye hücûmları derkâr ve Sicilyateyn Devleti'ne dahi sû'-i kasdleri zâhir ve âşikâr ve bu cihetle beyne'd-devleteyn tevâfuk-ı maslahat bedîdâr oldığından hıfz-ı memâlik-i cânibeyn ve te'mîn-i re'âya-yı tarafeyn ile düşmen-i müşterek olan Fransalunun makâsıd-ı hırs-âlûdını ibtâl içün bir mu'âhede-i musarraha akdiyle işbu muhârebeye müttefikan kıyâma karâr virilmiş olmakdan nâşî ol bâbda akd-i mecâlis-i mükâleme ve tanzîm-i mevâdd-ı ittifâka taraf-ı hümâyûnumdan ruhsat-ı kâmile ile me'mûr olub Rûmili kâdîaskerliği pâyesi olan a'lemü'l-ulemâ'i'l-mütebahhirîn efdalü'l-fudalâ'i'l-müteverri'în yenbû'ü'l-fazl ve'l-yakîn keşşâfü'l-müşkülâti'l-dîniyye hallâlü'l-mu'addalâti'l-yakîniyye miftâhu künûzi'l-hakâyık misbâhu rumûzi'd-dekâyık el-mahfûf bi-sunûf avâtıfi'l-meliki'l-â'lâ Mevlânâ Mîr Es-seyyid İbrâhîm İsmet edâma'l-lâhü Te'âlâ fezâ'iluhû ve kezâlik ruhsat-ı kâmile ile me'mûr olan re'îsü'l-küttâb iftihâru mühretü'l-kitâb câmi'u'l-fünûn (**s.315**) ve'l-âdâbi zü'l-kadri'l-etemm ve'l-fahrü'l-ism el-muhtass bi-mezîd inâyeti'l-meliki'l-vehhâb Ahmed Âtıf dâme ulüvvuhû yedlerine başka başka hutût-ı hümâyûn-ı pâdişâhânemle mu'anven ruhsat-nâme-i hümâyûnum i'tâ olunmağla kral-ı müşârün-ileyhin dahi Âstâne-i Sa'âdetimde fevka'l-âde murahhas orta ilçisi olub bâ-ruhsat-nâme işbu ittifâka ta'yin olunan kıdvetü ümerâ'i'l-milleti'l-Mesîhiyye Kostantin Ludolf hutimet avâkıbuhû bi'l-hayr ile Mahrûse-i Kostantiniyye'de bi'd-defa'ât ba'de'l-mükâleme terâzî-i tarafeyn ile zikri âti dokuz madde üzerine akd ve rabt ve tanzîm ve te'sîs idüb hicret-i nebeviyye alâ-sâhibihâ efdalü't-tehiyyenin bin iki yüz on üç senesi şehr-i Şa'bânü'l-mu'azzamının on dördünci güni şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnumuz mûcebince hatm ve imzâ ve mübâdele eyledikleri mu'âhede temessüklerinde mastûr mevâddın kabûlüni hâvi kral-ı müşârün-ileyhin murahhas ilçisi mûmâ-ileyh vesâtetiyle tasdik-nâmesi vürûd eyledigi düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-âlem nâzımı-ı menâzımı'l-ümem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhid-i bünyâni'd-devlet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkâni's-sâ'adet ve'l-iclâl mükemmil-i nâ'musi's-saltanati'l-uzmâ mürettib-i merâtibi'l- hilâfeti'l-kübrâ el-mâhfûf bi-sunûf avâtıfi'l-meliki'l-â'lâ bi'l-fi'l vezîr-i â'zâm-ı sütûde-şiyem ve vekîl-i mutlâk-ı kaviyyü'l-himem el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa edâma'l-lâhu Te'âlâ iclâlehû vezâ'afa bi't-te'yîdi iktidârahû ve ikbâlehû tarafından dergâh-ı sipihr-iştibâh-ı şâhânemize arz ve telhîs olunmağla işbu mevâdd-ı ittifâk taraf-ı mülûkânemizden dahi mukarrer ve mu'teber tutılub makbûl-i hümâyûnumuz olmağın işbu maddelerdir ki aynıyla zikr ve beyân olunur.

Evvelki Mâdde Fransalunun Mısır ve İtalya ülkâlarına ve Malta ceziresine hücûm ve istîlâsı Devlet-i Aliyye'nin ve Sicilyateyn Devleti'nin emn ü âsâyişine münâfî bir hâlet idügi celî ve âşikâr olmağla Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri ve Sicilyateyn Kralı Cenâbları

sarâhaten va'ad ve ta'ahhüd iderler ki Fransa aleyhine der-kâr olan işbu muhârebeye müttefiken kıyâm idüb kendü haklarında olacak kâffe-i makâsıd-ı hasmâneyi men' ve Fransalunun tasallutu devletine hem-hudûd bulunan vilâyetlerin üzerinden def' içün bi'l-iştirâk iktizâ iden esbâba teşebbüs ideler.

İkinci Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn bu vechile müttefiken muhârebeye kıyâm itdiklerine binâ'en va'd ve ta'ahhüd iderler ki birbirlerinin mesâlihini iltizâm zımnında ehadü hümâ âharı müşterek kılmayınca düşman-ı müşterek ile musâlaha ve mütâreke akd eylemeye.

Üçünci Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn va'd iderler ki harekât-ı harbiyyelerine muvâfakat-ı tâmme hâsıl olmak vechi üzere bi'l-müzâkere râbıta ve nizâm vireler ve ber-muktezâ-yı cevârît (s.316) tarafeynin harekâtı îcâb idecegi ve cânibeynin ahvâl-i hâzırası müsâ'id olacağı imdâdları gerek berren ve gerek bahren birbirlerine i'tâ eyleyeler ve Sicilyateyn Kralı İtalya semtinde düşman-ı müştereke var kuvvetiyle mukâbeleye meşgûl iken Fransalunun sademât-ı hücûmuna tâb-âver olamayub imdâda muhtâc oldukda Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri lede'l-mutâlebe Kral-ı müşârün-ileyhe Arnavudluk tarafından on bin asker ile i'ânet itmegi ve Sicilyateyn ülkâsı muhâtarada oldukca ve müttefiken düşman-ı müşterek aleyhine olacak harekât îcâb itdikce iktizâsına göre körfezde ve iç denizde bir kavî donanmayı i'mâl eylemegi va'd ider.

Dördünci Mâdde Ehad-i cânibeynin memâliki düşman-ı müşterekin hücûmuna mazhar olur ise taraf-ı dîger düşmanın hücûmunı def' içün vücûhla işgâline kıyâm ideceğinden başka kendü ahvâlî tecvîz idecegi imdâdları mazhar-ı hücûm olan tarafa i'tâ ile ve ehad-i tarafeyn kendü memâlikinin âsâyiş ve emniyyeti içün dahi her ne zamân isti'âne ider ise taraf-ı âhar kezâlik imdâd ve i'ânet ide be-şart-ı ân ki isti'âne da'vet olunacak berrî ve bahrî asâkiri müsta'în olan taraf besleye ve i'âneten virilecek kuvve-i askerînin imrârıçün iktizâ iden sefâyin ve zahâ'ir-i râhiyyeleri kezâlik müsta'în olan devlet tarafından idâre oluna.

Beşinci Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn düşman-ı müşterekin ticaretine mümkün mertebe îsâl-i hasâr içün iktizâ iden esbâba teşebbüs idüb Fransalunun gerek harbî ve gerek tüccâr sefînelerine limanlarını sed ve Fransa ile her gûne ticâretden re'âyâlarını men' eyleyeler ve kendü limanlarından Fransa içün zahâ'ir ve mühimmât-ı harb nakl ve ihrâcını kat'â tecvîz itmeyeler ve bi'l-aks tarafeynin donanmaları devleteyne tâbi limanlara bilâ-ihtirâz kabûl olunub muhtâc olabilecekleri zahâ'ir ve levâzım fi'ât-ı râyice ile i'tâ oluna lâkin sefâyin-i harbiyye-i İslâmiyye'nin başbuğları Sicilyateyn limanlarmda cârî olan nezâret kavâ'idine ri'âyet ideler.

Altıncı Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn maslahat-ı müşterekelerine mebnî ve beynlerinde der-kâr olan vedd ü muhabbete ve hüsn-i cevârîte ri'âyetlerini nev-be-nev isbâta hâhiş-kâr olduklarına mübtenî âsâyiş ve emniyyet-i cânibeyni müstelzim olacak fevâ'idi birbirleriçün istihsâle ve bu husûs beynlerinde dostâne ve hâlisâne müzâkere birle râbıta virmege va'd ve ta'ahhüd iderler.

Yedinci Mâdde Tarafeynin kuvveti bir ınaksada masrûf olmak ve meşâgil-i âhiri ile meşgûl olnıamak elzemm-i levâzımdan idügi celî ve âşikâr ve el-hâleti hazihi Sicilyateyn Kralı ve kezâlik Fransa ile muhârib bulunan Garb Ocakları arasında der-kâr olan muhârebenin

imtidâdı maslahat-ı müşterekeye mugâyir oldığı bedîdâr olmağla Devlet-i Aliyye Garb[1] (s.317) Ocaklarım Sicilyateyn Kralı'yla bilâ-te'hîr musâlahaya mecbûr itmek ve imtidâdına sa'î olmak üzere müte'ahhiddir.

Sekizinci Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn re'âyâlarının umûr-ı ticâretine dahi sarf-ı zihin ve dikkat ideceklerine mebnî hicret-i Nebeviyye alâ-sâhibihâ efdalü't-tehiyyenin bin yüz elli üç senesi Muharremü'l-harâmının onuncı güni ve târîh-i Nasârâ'nın bin yedi yüz kırk senesi şehr-i Nisan'ın yedinci güni beyne'd-devleteyn mün'akid olan ahidnâmenin ticârete dâ'ir olan şurûtunı tarafeyne enfa' olmak vechi üzere âsâyişin i'âdesi husûle geldikde tecdîd itmegi va'ad iderler.

Dokuzuncı Mâdde İşbu ahidnâme Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri ve Sicilyateyn Kralı cânibleri tarafından tasdîk olunub tasdîknâıneleri altı haftada ve mümkün olur ise andan ekall müddetde Âsitâne-i Sa'âdet'de mübâdele oluna.

(Hâtime) Zikr olunan dokuz mâddenin meşrût oldığı vechile vakt-i mezkûrda tasdîknâmeleri mübâdelesi hitâm-pezîr olmak içün bizler ki taraf-ı Devlet-i Aliyye-i ebedîü'd-devâmdan bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn murahhaslarız muktezâ-yı me'mûriyyetlerimiz üzre işbu temessük terkîm ve imlâ ve kendü mühr ve imzâlarımızla mahtûm ve mümzâ kılınub Kral-ı müşârün-ileyhin murahhas ilçisi mûmâ-ileyh tarafmdan kezâlik mahtûm ve mümzâ olarak tarafımıza teslîm olunan Frengiyyü'l-ibâre aynı bir kıt'a temessük ile mübâdele ve i'tâ olundı deyü tarafeyn murahhaslarımn mübâdele eyledikleri temessüklerinde muharrer ve mastûr olmağla imdi Devlet-i Aliyye'm murahhasları müşârün-ileyhimâ taraflarından virilan temessük mûcebince fi-mâ-ba'd mevâdd-ı merkûme taraf-ı şâhânemizden dahi makbûl ve mu'teber tutılub kemâliyle ri'âyet olunacağı bedîhî ve izhâr olmak hasebiyle mâdâm ki Sicilyateyn Devleti tarafından te'yîd ve tasdîk olunan işbu mevaddın hilâfına bir gûne vaz' ve hareket olunmaya Devlet-i Aliyye'm cânibinden dahi mugâyiri hareket vukû'a gelmeyecegi bî-iştibâhdır hurrire fi'l-yevmi's-sâlis min şehr-i Zi'l-hicceti'ş-şerîfe li-sene selâse aşer ve mi'eteyn ve elf min hicreti men lehü'l-izzü ve'ş-şeref.

(7)

İhrâc-ı Mevâcib Hakkında Kâ'immakâm Paşaya Hitâben Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn Sûreti

Sen ki rikâb-ı hümâyûnum kâ'immakâmı Ebûbekir Paşa'sın.

Seni selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhânemle taltîf eyledigimden sonra ma'lûmun olsun ki (s.318) Sadr-ı â'zam Yusûf Paşa hasebü'l-iktizâ sefere sebük-bâr-ı azîmet eyleyüb Dergâh-ı Mu'allam kapukulları ocaklarım Rikâb-ı Hümâyûnda kalmağa işbu bir kıst-ı Muharrem mevâciblerini ihrâc ve tevzî' ve taksîm birle devrini tekmîl eyledigim mûcib-i mahzûziyyet-i tab'-ı mülûkânem olub hal'-i fâhire-i hüsrevânemden sana bir sevb semmûr fâ'izü's-sürûr ve bir kabza-i mücevher hancer rikâbdâr ağa ile irsâl eyledim kürkü dûş-ı sadâkatine iktisâ ve hancerı miyân-ı gayretine bend eyleyüb devâm-ı ömr ve devlet-i şâhâneme du'â ve zâtında

1 Metinde sehven "harb" şeklinde geçmektedir.

merkûz olan dirâyet ve sadâkat ve kâr-ı agâhî ve hamiyyeti icrâ birle muhavvel uhde-i sadâkatin olan kâffe-i umûrda âkilâne gayret ve levâzımât-ı seferiyyeye be-gâyet-i dikkat eyleyüb Tersâne ve Tophâne ve barut ve sâ'ir mühimmâtın tedârük ve tehyi'esine ve sekene-i Âsitâne-i aliyyemin akvât-ı yevmiyyesine ve Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhânemin keyd ü mekir-i â'dâdan muhâfaza ve muhârasasına gice ve gündüz sarf-ı himmet ve is'âra dikkatle ibâdullâha hiçbir şeyde zahmet çekdirmeyüb te'dîb ve tenkîl-i eşkıyâ ve sıyânet-i fukarâ ve re'âyâ eyleyerek herkesden du'â-yı hayr alub düşman-ı dîn ve devletimiz olan Fransalu hâ'in ve gaddârlardan ahz-ı sâr ve intikâma ve bi-inâyetullâhi Te'âlâ iklîm-i Mısır'ı karîben vücûd-ı habâset-âlûd-ı müşrikînden bi'l-külliyye tathîrine muvaffak olmamız esbâbına suverî ve ma'nevî ikdâm ve gayret eyleyesin göreyim Rikâb-ı Hümâyûnumda olan ricâl-i devletim ve ocaklarım ricâliyle hüsn-i imtizâc eyleyüb her husûsı gönül birligiyle tutub ve dâ'imâ ittifâk ve ittihâd üzre olub hidemât-ı Devlet-i Aliyyem'de sâdıkâne ve rızâ-cûyâne hareket idesin Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn seni ve seninle berâber dîn ve Devlet-i Aliyye'mde sâdıkâne ve rızâ-cûyâne hareket ve gayret eyleyenleri dârında azîz eyleyüb yüzlerinizi ağ eylesün ve düşman-ı dîn ve devletimizi dâ'imâ makhûr ve müdemmir ve livâ-yı İslâm'ı mansûr ve muzaffer eyleyüb her hâlde tevfîk ve selâmet ihsân eylesün âmîn.

(8)

Dubrovniklünün Resm-i Gümrükleri Hakkında Isdâr Buyurulmuş Olan Fermân-ı Âlî Sûretidir

Bundan akdem Dubrovnik begleri ve kınezleri merhûmûn ecdâd-ı azâmım enârallâhi Te'âlâ berâhinehüm zamânlarında sadâkat ve istikâmetle itâ'at ve inkıyâd gösterdikleri ecilden ellerine ahidnâme-i hümâyûn virilüb ba'dehu cedd-i emcedim merhûm Sultân Ahmed Han tâbe serahu zamânında ahidnâmelerinin tecdîd olunmak ricâ eylediklerinden kadîmden ezâ idegeldikleri on iki bin beş yüz sikke-i Florilerini sâl-be-sâl âdet-i kadîme üzre ilçileriyle göndereler (**s.319**) zikr olunan on iki bin beş yüz sikke-i Flori'den ziyâde harâc taleb olunmaya ve mezbûrların vilâyet-i memleketlerine ve hisârlarına ve kendülerine ve sâ'ir beglerinden ve sûbaşılarından ve erbâb-ı tîmârdan ve bi'l-cümle sâye-i sa'âdetimde olan kimesnelerden be-vech-i mine'l-vücûh zarar ve ziyân irişmeye ve bundan akdem kal'aları ve vilâyetleri teveccühle emn ü amân içinde olagelmişler ise girü ol vechile emn ü amân içinde olalar ve bunların cevânibinde olan illerden bağî ve illik olsun kurudan ve yaşdan olsun mezbûrların kal'alarına gele gideler hiç ehad mâni' olmayub dahl eylemeye ve bâzergânları Memâlik-i Mahrûse'mde ticâret ideler gelüb gideler rızklarına ve davarlarına ve sâ'ir esvâblarına kimesne dahl idüb zahmet virmeye ve bunlardan bâc taleb itmeyeler ve zikr olunan Dobrovnik tâcirleri Memâlik-i Mahrûse'me metâ'ların getürüb fürûht eylediklerinde evvelden yüzde iki akçe gümrük alına gelüb sonra mezbûrlar satdıkları metâ'larından yüzde beş akçe gümrük alınmak fermân olunmuş iken Dubrovnik ilçileri gelüb İstanbul ve Edirne ve Burusa'dan gayrı Rûmili vilâyetlerinde tâcirlerimizin satdıkları metâ'larından ber-karâr-ı sâbık gümrük ikişer akçe alınub üç yerden gayrı satılan metâ'mızın gümrügi üç yıla üç yüz bin akçe mukâta'a ile cânibimizden âmil bulalım ve âmilimize birer kefîl-i bi'l-mâl bulalım nesne zâyî' olmayub ve altı ayda bir elli bin akçe Hazîne-i Âmireye teslîm idelim

âhardan emîn dahl eylemeyüb üzerimize havâle gelmesün deyü iltizâm eyledikleri ecilden mezbûrların bâzergânları zikr olunan üç yerden begleri Rûmili vilâyetlerinden karadan ve denizden getürüb satdıkları metâ'larından ber-karâr-ı sâbık yüzde iki akçe alınmak emr olunub bâzergânları metâ'ların satdıkları yerlerde yüzde iki akçe gümrükleri kendü taraflarından gümrük âmili olana vireler ve her altı ayda bir elli bin akçe iltizâmları üzre Hâzine-i Âmireye getürüb teslîm ideler ve ilçileri şöyle şart eylediler ki zikr olunan gümrük âmili hemân üç yıla olmaya bu üç yıl tamâm oldukdan sonra girü kendü taraflarından birer âmiller ve mâla birer kefîller bulıvirelim deyü iltizâm itdiler ve emîn olanlar girü Dubrovnik kapusunda oturub ve bunlardan gayrı Frenklerden yüzde beş akçe üzre cem' eyleye ve bu vechile şart eylediler ki hîle ve telbîs idüb sâ'ir Frenklerin metâ'ı gümrügüni virmemek içün kendümüz gider deyü sûret idüb almayalar şöyle: Hîleleri sâbit ve zâhir ola ol metâ' girift oluna karadan ve denizden İstanbnl'a metâ' getürüb satdıklarında yüzde beş hesâbı üzre ve Edirne ve Burusa'ya metâ' alub gidüb satdıklarında yüzde üçer akçe gümrük vireler zikr olunan üç şehrin gümrügi (**s.320**) bu mukâta'ada dâhil degildir Hazîne-i Âmireye zabt ve kabz oluna ve mezbûrlarm tâcirleri metâ'larını satmayacak olur ise alub istedikleri yerde ileteler kimesne mâni' olmayub ve limanları olan yerlerden eger şer'le sâbit olnr ise alalar ve şâhidleri Dubrovnik'de olan kimesnelerin şehâdetleri mezbûrların limanları olanlar hakkında mesmû' ola eger alımları Müslümân'dan ise kadıya varub şer'le sâbit olur ise alalar ve aharın borcı içün Dubrovnik'den gelanı tutmayalar belki borclu kim ise anı tutalar sen ol yerdensin deyü rencîde itmeyeler Memâlik-i Mahrûse'mden kimesnenin rızkını alub Dubrovnik'e kaçsalar bile gerekdir ki âdet üzre anda dahi teftîş oluna tâ kimesnenin rızkı zâyi' olmaya Dubrovnik'den biri gelüb Memâlik-i Mahrûse'mde merd olsa rızkına beytü'l-mâlcı ve kassâm dahl itmeye belki andan vârisi gelüb rızkını taleb eyleye ve adâvet üzre olan küffâr vilâyetlerinden bâzergânlar mezbûrların illerine ticârete gelürler ise hîç ehad mâni' olmaya ve kendülere Memâlik-i Mahrûse'mden kimesne ziyân ider ise bana arz oluna geregi gibi hakkından gelünüb rızıkları tazmîn itdirile deyü ahidnâme-i hümâyûn virilüb zikr olunan husûslardan gayrı Dubrovnik bâzergânları Memâlik-i Mahrûse'den aldıkları metâ'ı İstanbul ve Tuna ve Rûmili'de vâki' iskelelerde gemilere tahmîl itdiklerinde kimesne mâni' olmaya ve âdât-ı kadîme üzre yüzde iki akçe gümrüklerini edâ eylediklerinden sonra olıgelana muhâlif reft ve masdariyye nârnına akçe alınmaya ve şimden sonra sâ'ir bid'atler ihdâs olunmağla cümle Rûmili vilâyetlerinde Dubrovnik bâzergânlarından nesne taleb olunmaya ve bâzergânları metâ'ların satmayacak olnr ise istedikleri yere alub gidüb kimesne mâni' olmaya gümrükcilerden dahl ve ta'arruz eylemeye deyü ahidnâmelerinde derc olunmak ricâ itdiklerinden pâye-i serîr-i â'lâya mukaddemâ arz olundukda mâ-tekaddümden berü olageldigi kânûn üzre ola deyü hatt-ı hümâyûn ile fermân olunub ol ahidnâmeyi Dubrovnik begleri gönderüb cedd-i emced-i Sultân Ahmed Han tâbe serâhu zamânında tecdîd olunub ba'dehu ümm-i büzürg-vârım ve babam Hüdâvendigâr tâbe serâhümâ dahi mukarrer tutub müceddeden ahidnâme-i hümâyûn virilüb devlet ve ikbâl ve sa'âdet ve iclâl ile serîr-i saltanat ve taht ve hilâfete cülûs-ı hümâyûnum vâki' olmağın hâlâ ilçileri Frano Nodiri ve Banal Berokoli ile gönderüb zamân-ı şerîfimde dahi tecdîd olunmak ricâ eylediklerinden ben dahi mukarrer tutub müceddeden bu ahidnâme-i hümâyûnı virdim ve buyurdum ki zikr olunan ve Dubrovnik begleri mâdâmki câdde-i ubûdiyyetde sâbit kadem ve râsih-dem olub vech-i meşrûh üzre sadâkat ve istikâmet ile hidmetlerini ve harâclarını edâ eyleye ben dahi

ahd ve yemîn iderim ki (s.321) yerleri ve gökleri halk iden Hüdâ-yı müte'âl celle celâluhu hakkıçün ve dînim içün ve ecdâd-ı azâmım ve babam enârallâhu Te'âlâ berâhinehüm ervâh-ı şerîfeleriçün bu şartlardan udûl ve inhirâf gösterilmeye ve işbu ahidnâme-i hümâyûnuma muhâlif emr-i şerîf dahi ihrâc olunur ise amel olunmayub dâ'imâ bu ahidnâme-i hümâyûnum mûcebince amel oluna tahrîren fî evâhir-i Muharremü'l-harâm sene selâse ve seb'în ve elf.

(9)

Mısır Cânibin[d]e Olan Kleber Nâm Fransa Ceneralinin Fransa Cumhûrı Tarafına 8 Teşrîn-i Evvel Târîhlü Takdîm Eyledigi Tahrîrâtının Tercemesidir fî sene 1214

Geçen mâh Ağustos'un yirmi üçünde Ceneral Ponaparte kimesneye haber virmeksizin bu tarafdan Fransa'ya azîmet idüb yevm-i merkûmun irtesi kendüsiyle li-ecli'l-mülâkât Dimyât'a vürûdum matlûb idügini mukaddem ihbâr itmekden nâşî mahall-i merkûm-ı mev'ûda vusûlünde terk eyledigi bir takım tahrîrâtını buldum ceneral-i mersûm şâyed savb-ı maksûda mürûr idemez mülâhazasına mebnî zikr olunan tahrîrât ile derûnlarında mastûr me'mûriyyetimizi müş'ir kâğıdın başka başka sûretleri ve sadr-ı â'zam hazretlerinin Şâm-ı Şerîfe vusûli ra'nâ ma'lûmı iken Âsitâne-i Sa'âdet'de cenâb-ı hazret-i sadâret-penâhîye ib'âs olunmak üzre cenerâl-i mersûmun gönderdigi bir kıt'a tahrîrâtın sûreti manzûrunuz olmak içün bu def'a tarafınıza irsâl ve evvel emirde askerin çeküngi-i hâl ve keyfiyyetin tahkîki indimizde akdem umûr-ı ittihâz olunmağla ol bâbda bezl-i sa'y bî-hemâl olundı.

Ceneral-i mersûmun Mısır cânibine hîn-i vürûdunda kuvvet ve askeri ne hâlde oldığı ma'lûmunuz oldığından başka bu def'a dahi tahkîki âsândır şimdiye kadar kuvvet-i mezkûre nısfı mertebe tenezzül ve tedennî bulub bâkî kalan asker ile böyle bir iklîmin nice nice mahalleri ve bi'l-cümle etrâf ve inhâsını muhâfazaya mecbûruz hâlbuki işimiz mukaddemki gibi ba'zı fütûr getürmüş Memlûk tâ'ifesiyle ceng itmek olmayub Devlet-i Aliyye ve İngiltere ve Rusya gibi ulu devletlerin bi'l-ittifâk i'mâl itdikleri kuvvetlerine mukâbele itmekdir askerimizde birden bire zuhûr iden bu makûle noksân-ı cesîmden başka esliha ve barut-ı siyâh ve dögme demir ve kurşun kılletinden dahi ıztırâbımız derece-i gâyete resîde ve bu tarafda mühimmât-ı merkûme tedârükine ne kadar sarf-ı himmet olunmuş ise vücûda gelmedigi kayd-ı şükûkdan âzâde olub ez-cümle Devre cânibinde ihdâs itdirilan barut kârhânesinin bu âna kadar ber-vefk-i matlûb fâ'idesi meşhûd olmadığmdan başka bundan sonra dahi çendân semere melhûz degildir. (s.322) Bundan başka askerin elbisesi kalmayub bu tarafda ise ale'd-devâm zehîr ve remed illetleri müstevlî olmağla Abdan'ın muhâfazası derece-i vücûbda idügi mihan-ı seferiyyeden kelâl getürmüş tava'if-i askeriyyemizden bu sene illet-i zehîrin kesret üzre zuhûrını îcâb itmiş esbâb-ı kaviyyeden biri elbisenin fıkdânı mâddesi oldığı zâhir olub hatta bu sene-i mübârekede askerde noksân-ı cesîm der-kâr iken bu def'a hastaların mikdârı geçen senenin bu mevsimine nisbetle katî-i küllî ziyâde idügi etibbâ ve cerrâhân takrîrlerinden müstebândır fi'l-hakîka mersûm Ponaparte bu tarafdan azîmetinden mukaddem askere çuka elbisesini tertîb ve yapdırılmasını tenbîh idüb ancak sâ'ir nice mâddelerde oldığı gibi bu bâbda dahi tenbîhi vücûd-pezîr olamadığı ve ilâve-i

müşkilât olarak bu def'a akçe husûsunda zuhûr iden nedret ve ihtiyâc-ı azîm takrîbiyle elzem-i umûrdan olan tertîb-i mezkûrun icrâsı ukde-i tesvîf ve te'hîre dûçâr olmak iktizâ eyledigi der-kâr olmağla bu mahalde akçenin dahi derece-i nedreti bast ve iş'âr olunmak iktizâ itdi.

Ceneral-i mersûm bu tarafa evâ'il-i vürûdumuzda masârif-i seferiyye nâmıyla tekâlîf-i adîde tarh iderek memleketin edâya mütehammil oldığı meblağı egerçi cem' itdirüb lâkin şimdiki hâlde hâricden dâ'iren mâdâr â'dânın cem'iyyetine nazaran tekâlîf tarhına olvaktin tedbîri icrâ olunmak murâd olunsa beyne'l-ahâlî isyân-ı mukaddemâtını tavti'eden farkı yokdur. Mersûm ceneral dahi bu tarafdan hîn-i azîmetinde hazînede habbe-i vâhide terk itmediginden başka vakte göre bir senelik îrâddan mütecâviz olan takrîben altı bin kîse akçe ki yalnız iki bin kîse akçeden ziyâde askerin güzeşte ulûfesidir dîn-i sahîh terk eyledi bir tarafdan Nehr-i Nîl'in tuğyânına nazaran bir aylık masârif-i zarûriyyelerine medâr olacak askerin güzeşte ulûfe ve vefâ idecek kadar akçe tahsîli bile derece-i istihâlede olub bu sûretde tahsîl mâddesi gelecek Agustos şehrine kadar te'hîr olunmak lâzım geleceğini ve ol mevsimde be-her hâl muhârebeye iştigâl takrîbiyle emr-i tahsîle sarf-ı zihn mümkün olamayacağı ve'l-hâsıl bu sene-i mübârekede Nehr-i Nîl tuğyâm me'mûle muvâfık olmayub nakden edâ-yı tekâlîfden aczi nümâyân olan ba'zı vilâyetlere suverî-i müsâ'ade lâzım gelecegi bî-iştibâh olub hâlât-ı merkûme vâki'-i hâlin aynı oldığını senedât-ı mu'tebere ile tarafınıza isbât mümkündür.

El-hâletü hazihi Mısır cânibinde zâhir-i hâle göre egerçi âsâyiş ve itminân sûretleri nümâyân olub ancak ahâlînin adem-i ita'at ve isyâna isti'dâd ve rağbetleri der-kâr ve tarafımızı düşman-ı dîn nazarıyla müşâhede iderek dil-hâhlarına muvâfık tebeddülât zuhûrına dîde-düz-i intizâr (s.323) oldukları âşikârdır Memlûklar bi'l-külliyye mündefi' olmayub mahal-be-mahal müteşettit ve perîşân oldukları ve Murâd Beg hâlâ Mısır'ın üst cânibinde olub bir dakîka ârâm virilse cem'iyyeti birden bire mütezâyid olarak derûn-ı Mısır'a kadar tarafımıza îrâs-ı hasâr idecegi ve her ne kadar merâsim-i teyakkuza ri'âyet olunmakda ise dahi derûn-ı Mısır'dan mîr-i mûmâ-ileyhe akçe ve silâh irsâliyle lâ-yenkati' imdâd yetişdirilmekde oldığı ma'lûm olmağla bi'z-zarûr ol tarafda külliyyetlü askerimiz işgâl olunmakda olub İbrâhîm Beg dahi iki bin nefer Memlûk ile Gazze'de mevcûd oldığından kat'-ı nazar Ordu-yı Hümâyûn ve Cezzâr Paşa askeri olarak otuz bin mikdârı asker Gazze'ye vâsıl oldığı istihbâr olundı İngilterelü dahi el-yevm Bahr-i Süveyş'i zabt ile sâhil-i garbîsinde ebniye ihdâsı kuyûdunda olduklarından başka ol tarafda dahi vâki' Kuşeyr nâm mahallin zabt ve teshîri esbâbına teşebbüs eylediler mahall-i mezkûrun fethine zafer-yâb olur ise Mısır'ın üst cânibinde küll-i yevm â'dâmız tekessüri takrîbiyle fî-mâ-ba'd ol cânibden def' gâ'ile-i sefer tasavvur olunmayacağı der-kârdır. Bu tarafda sûret-i hâl bu dereceyi kesb itmiş iken mersûm Ponaparte bâr-girân-ı me'mûriyyeti üzerimize tahmîl ve maslahata ârız olan hâlât-ı buhrânın vehâmeti takarrüb eyledigi ceneral-i mersûmun meşhûdı olmuş ise dahi emrinize mebnî gâ'ileyi ber-taraf idebildi lâkin zikr olunan hâlet-i buhrân el-yevm bâkî ve ber-karâr oldığı tarafımıza irsâl eyledigi tahrîrâtından ve sûret-i ta'lîmâtdan ve feth-i bâb-ı mükâlemeye mübâderetinden sâbit olub bu hâlet derûn-ı Mısır'da olan Fransalunun ne vechile ma'lûmı ise nezd-i â'dâda dahi muhakkak ve meczûm oldığı görinür.

Ceneral-i mersûmun tarafımıza irsâl olunan tahrîrâtı me'âlinde bu sene cânib-i

Mısır'da illet-i vebâ zuhûruyla askerden bin beş yüz nefer saltat telef olmak lâzım gelse âtîü'l-hulûl mevsim-i seyfde sefere müdâvemet ile ihtiyâr-ı hatar câ'iz olmayub teklîf-i aslî Mısır tahliyyesi olsa bile Devlet-i Aliyye ile akd-i musâlahaya ruhsatınız der-kârdır ibâresi münderic ve mastûr olub ibâre-i mezkûreden ahkâm-ı adîde istihrâcı ve be-tahsîs el-yevm bulundığımız hâletin tahkîki mümkün olmağla bi-aynihâ bu mahalle bast ve işâret olundı lâzımü'l-hâfize olan bu kadar arâzi-i vâsi'anın mesâfesine nisbeten küllî yevm taraf taraf mukâbeleye mecbûriyyetimize nazaran bin beş yüz nefer saltatın ziyâde veyâ noksânından ne hâsıl olabilür.

Kezâlik tahrîrât-ı mezkûremin dîger mahallinde İskenderiyye ve Arîş her biri Mısır'ın bir kilidi mesâbesinde oldığını ceneral-i mersûm tahrîr idüb Arîş Kal'ası çölde (**s.324**) dört konak mesâfede vâki' oldığı cihetden ol tarafa zahîre naklinde kemâl-i su'ûbet der-kâr ve bu takrîb muhâfazasiçün iki yüz elli neferden ziyâde asker ta'yîni emr-i düşvâr olub hatta Memlûk ve Urbân tâ'ifesi murâd itseler altı yüz nefer ile Kuteyh'den Arîş'e yolları sed ve bende kâdir oldukları zâhir ve ceneral-i mersûmun bu tarafdan hîn-i azîmetinde kal'a-i mezkûrede ancak on beş günlük zahîre mevcûd olmağla â'dâ tarafından ferd telef olmayarak hemân hasr ve tazyîk ile ol kadar günde fethi âsân idügi nümûdâr ve bâhirdir çölün şiddet-i harâretine ancak Urbân tâ'ifesi tahammül idüb bunlar ise bi'd-def'ât vakt-i hidmetde firâr ve ihtifâ itmiş oldukları ve el-hâleti hazihi Ordu-yı Hümâyûnun takarrübü takrîbiyle tâ'ife-i merkûmenin urûk-ı gayret-i İslâmiyyeleri hareket ve bir tarafdan cânib-i hazret-i sadâret-penâhîden arz olunan atâyâ ve bahşîşâta meyl ve ragbetleri be-her hâl tarafımızdan yüz çevirmelerine illet olmak iktizâ ider bunlardan başka Arîş'e uğramayarak Berrü'ş-şâm'dan Mısır'a varacak ve su bulunacak iki tarîk olub hatta birisini hârice çıkardılar İskenderiyye didikleri mahall dahi kal'a olmayub etrâfı metris çevrilmiş bir sahrâ-yı vâsi' ve fi nefsü'l-emr-i mukaddemde vâfir ağır top vaz'ıyla istihkâm ve metâneti vâki'dir lâkin Berrü'ş-şâm cânibinde mukaddemâ zuhûr iden vakı'a-i facî'adan zikr olunan toplar telef oldığından başka Ponaparte dahi ma'iyyetine istihsâb eylediği iki fırkateynleri mükemmel donatmak içün ol tarafda mevcûd donanma toplarının mecmû'unı ahz itmiş olmağla bundan böyle mahall-i merkûmda müdâfa'aya medâr olacak istihkâm kalmadığı zâhirdir.

Bundan akdem Ebû Hûr cânibinde vâki' fütûhâtdan semere me'mûlünde Ponaparte'nin mülâhazası abesdir fi'l-hakîka mahall-i merkûmda karaya çıkan dokuz bin ehl-i İslâm askeri küllî mertebe münhezim olmuş ise dahi böyle bir millet-i azîmenin mutasarrıf oldığı memâlikden ahsen-i mülki yedinden nez' ve gasb olundığı cihetden mülk-i mezkûrı istirdâd için ahz-ı intikâma mübâderet maslahat-ı dîn ve devlet ve tekmîl-i ırz ve nâmûs-ı saltanat kabîlinden iken dokuz bin nefer askerin hasâreti neyi mukayyed olabilür buna mebnî tedârükât-ı seferiyyeye ve Ordu-yı Hümâyûnun hareketine bir dakîka mûcib-i te'hîr olmuş degildir keyfiyyet-i hâl bu minvâl üzre iken bu def'a ben ne vechile hareket itmeliyim ve elimden ne gelür zannıma göre Ponaparte'nin mübâşeret eylediği mükâleme sûretini elden bırakmayarak bu vechile dikkat kazanmak mümkün olsa andan â'lâ tedbîr olmadığından ol bâbda cânib-i hazret-i sadâret-penâhîye Ponaparte'nin kâğıdı sûretini irsâl ile tahrîr eylediğim mektûbun bir kıt'a sûreti manzurunuz olmak içün bu def'a tarafınıza irsâl olunur.

(**s.325**) Cânib-i müşârün-ileyhden ber-vefk-i me'mûl cevâb zuhûrı lâzım gelse Mısır'da taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kemâ-fi's-sâbık bir vâlî nasb olunmak ve ez kadîm

müretteb olub bir vakitde Devlet-i Aliyye tarafından aynen tahsîl olunamayan emvâl-i mîriyye vâlî-i müşârün-ileyhe terk olunmak ve Mısır ile Berrü'ş-şâm ticâreti açılmak ve Fransa Cumhûrı ile İngiltere Devleti miyânında akd-i musâlaha oluncaya kadar Fransalu Mısır'da kalub ol tarafda vâki' kal'aları zabt ve muhâfaza itmek ve emvâl-i mîriyye-i merkûmeden mâ'adâ kâffe-i rüsûmâtı ve gümrük resmini tahsîl eylemek şartıyla arâzi-i Mısır'ın reddi tarafımızdan teklîf olunacak olmağla esâs olarak arz olunacak şurût-ı mezkûre-i muhtasara kabûl olunsa Fransa'ya göre azîm ve cesîm fütûhâta muvaffak olmakdan ziyâde bir hidmet-i celîle olmuş olur i'tikâdındayım ancak emr-i kabûlde Osmânlunun gurûrı mânî' olmasıyla bile İngilterelünün nüfûzı mahzûr-ı kavî olacağı melhûz olmağla şürût-ı merkûmeye havâle-i sem' ısgâ olunmak ihtimâli müsteb'id görinür. Her ne ise vakit ve hâli mutâla'a ile ana göre amel ve hareket itmekde tecvîz-i kusûr itmem. Arâzi-i Mısır'ın zabt ve tasarrufı ne derecede umûr-ı mu'tenâdan idügi ma'lûm ve Fransa'ya göre çâr-ı aktâr-ı cihân ile icrâ-yı ticârete medâr olacak bir merkez-i kavî mesâbesinde olacağı indimde dahi meczûm ve mukarrer idügi mukaddemâ Avrupa'da oldığım hâlde egerçi söylemiş idim ancak bu merkezde devâm itmek ol esnâda mevcûd olan donanmamıza istinâd ile hâsıl olur mevâddan idügi zâhir ve ol vaktden berü cemî' ahvâlde tebeddül arız oldığı nümâyân ve bâhir olub bu sûretde melhûz olan merâmı müntic olamayacak işbu maslahatdan şânlu vech üzre çekilmenin tarîki ancak Devlet-i Aliyye ile musâlaha sûreti idügi bî-iştibâhdır. El-hâleti hazihi Avrupa'da cârî olan hâlâta tatbîken husûs-ı merkûmun devletce nef' ve zararı tafsîlâtı vazîfemden hâric oldığından başka bir tarafdan dûçâr oldığım acz ve ıztırâba binâ'en ve bir cânibden ba'd-ı mesâfe takrîbiyle vakâyi'-i rûzmerreye adem-i vukûfuma nazaran me'mûr-ı idâresi oldığım askerin selâmeti ve vikâye-i şân ve nâmûsdan gayrı bir maslahata sarf-ı zihn idemem Cenâb-ı Hakk ber-tubk-ı rızâ harekete muvaffak iderek tahsil-i sermâye-i fahr ve mübâhâta mazhar eyleye.

Muhtâc oldığımız mühimmâtın bir kıt'a müfredât defteriyle Ponaparte'nin terk eylediği düyûnun alâ tarîkü'l-cemâl bir kıt'a defteri manzûrunuz olmak içün işbu kâğıda melfûfen tarafınıza irsâl olunur.

Tahrîrât-ı Merkûmenin Zeyli

İşbu kâğıdın tahrîri esnâsında on dört veyâhûd on beş kıt'a Osmânlu gemileri (**s.326**) Dimyât pîşgâhına vürûd itdikleri ve Yafa'da lenger-endâz olub Alîkol derûnunda on beş yirmi bin nefer kara askeri olan Kapudan Paşa'nın donanmasına muntazır oldukları ve on beş bin asker Gazze'de mevcûd olub Ordu-yı Hümâyûn dahi Şam'a doğrı gelmek üzre oldığı istihbâr olundı bundan akdem Arîş cânibinde esîr olan bir nefer Fransalu saltatına sadr-ı â'zam orduyı temâşâ itdirdikden sonra gördigini varub yoldaşlarına ve ceneraline nakl eyle deyü tenbîh iderek bu tarafa irsâl eyledi hâlet-i merkûme müşârün-ileyhin askerine istinâd veyâhûd musâlahaya isti'dâdını îmâ ider hele bana göre askerimizden makâm-ı mukâbelede devâm edecek beş bin neferden ziyâde asker cem'i adîmü'l-ihtimâl görinür. Ma'a-mâ-fîh mükâleme sûretiyle imrâr-ı vakte dest-res olamadığım hâlde bahtımı tecrübe itmek fikrindeyim. Cezzâr Paşa askerini Gazze'den kaldırub Akkâ'ya nakl itdirdi ma'lûmunuz olmak içün işâret olundı.

(Y)

Fransa'nın Mısır Fırka-i Askeriyyesi İdâre Me'mûrı Poslic Tarafından Müdîrân-ı Cumhûra Takdîm Olunan Mektûbun Tercemesidir

Muhlisiniz Fransa askerinin Mısır cânibine vürûdundan bu âna gelimce kâffe-i umûr-ı mîriyyenin nâzır ve müdîri olub el-hâleti hazihi Ceneral Ponaparte Fransa tarafına azîmet birle bu tarafın ahvâlîni sûret-i buhrânda terk itmekden nâşi me'mûriyyete müteferri' olarak şimdiye kadar dest-res-i istilâ' oldığım bi'l-cümle tahkîkâtı ve bunlardan mütevellid mutâla'ât ve mülâhazâtın tafsîli usûl-i sıdk ve sedâd üzre tarafınıza beyâna mübâderet vâcibe-i uhde-i me'mûriyyet olmağla ber-vech-i âtî bast-ı kelâma mübâderet olunur.

Mukaddemâ Fransa cânibinden Mısır'a gelan seyyâhân ve mahsûsân irsâl olunan me'mûrân-ı iklîm-i Mısr'm servet ve mâliyyetine dâ'ir bi'l-ittifâk rivâyet itdikleri hâlât mübâlağadan ibâret olınağla on beş aydan berü bu kadar hünermerdân tecârüb-i adîde ile her ne kadar hakîkat-ı hâlin istiknâhına bezl-i liyâkat itmişler ise dahi rivâyet-i mufarrata-i mezkûre hasebiyle zamâyirde karâr-gîr olan i'tikâdât-ı sâbıkayı henüz def' ve izâle itmek mümkün olamıyor.

Rivâyet-i mezkûreye nazaran arâzi-i Mısır'ın vâridâtı resm-i gümrügi dâhil olarak senevî otuz ve belki otuz beş bin kîse akçeye bâliğ oldığı bilinür iken tahkîk oldığına göre vakt-i hâzırda yalnız on iki bin yedi yüz ve emr-i ticâretde râvic oldığı hâlde on üç bin üç yüz elli kîse ve bu def'a oldığı gibi vakt-i seferde ancak sekiz bin ve yâhûd sekiz bin beş yüz kîseye bâliğ olur. (**s.327**) Arâzi-i Mısr'ın bereketi evvelâ Nehr-i Nîl'in kifâyet-i mikdârı tuğyânına ve ba'dehu suların nizâm üzre taksîmine tevakkuf itmekle be-her sene suyolları tathîr ve bendleri tecdîd ve ta'mîrinden başka hîn-i kat'larında cümleye enfa' olacak mevsimi gözedüb takdîm ve te'hîre cevâz virilmemek akdem-i umûrdan ve'l-hâsıl bu iki mâdde ki biri su yollarının hüsn-i hâli ve dîgeri suların sûret-i taksîminden ibâretdir Mısır'ın bereketi ancak bunlara münhasır ve menût idügi müsellemât kabîlindendir zîrâ Nehr-i Nîl matlûb üzre tuğyânı hâlinde dahi bendlerin kat'ı nizâm üzre olmazsa arâzi-i vâfire zirâ'atden hâli kaldığı ma'lûm ve tuğyân-ı mu'tedil veyâhûd kıllet üzre olur ise cemî' kurâda nedret-i ma'-i havfı istî'âbına mebnî kurb-ı Nîl'de bulunanlar bendlerin kat'ını ta'cîl ve ba'zı maslahat-ı mahsûsalarına nazaran re'y-i muhâlifde olan kurâ te'hîr sûretini tervîc iderek beynlerinde nümâza'a ve cidâl tahaddüsüyle beyhûde vâfir su telef itdirilüb bu takrîb ile kaht senelerde bi't-tab' der-kâr olan ziyân on kat ziyâde olmuş bu sûretde Nehr-i Nîl'in kıllet üzre tuğyânî senelerde vâridâtda noksân-ı küllî zâhir ve ziyâde bereket oldığı senelerde şimdiki sûret-i nizâma nazaran felev arâzi-i Mısr'ın sülüsânı mülk-i mahsûs olsa bile mikdâr-ı mezkûrdan ziyâde vâridâtın tekessüri mümkün olmadığı bedîhî ve bâhirdir.

Mısır'ın sûret-i nizâmına nazaran kâffe-i arâzisi mâlikâne sûretine merbût olub ashâb-ı zirâ'at olanlar mahsûlât îcâb ve iktizâ iden rüsûmâtı aynen veyâhûd bedelen ashâb-ı arâziye edâ iderler rüsûmât-ı merkûme dahi üç nev'den ibâret olub biri emvâl-i mîriyyedir ki sâhib-i arz mahallinden tahsîl ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kabzına me'mûr olanlara edâ ider yekûnı senevî iki bin kîse akçeye bâliğ olur ikincisi fâ'iz nâmıyla ashâb-ı arâzinin celb itdikleri îrâd-ı mahsûslarıdır ki cânib-i mîrîye virilan fâ'iz dahi dâhil olarak topı yine iki bin

kîse akçe ider üçüncüsi ziyâde-i fâ'iz nâmıyla yine ashâb-ı arâzinin îrâd-ı mahsûsları olmak üzre alınan ve zuhûrât olarak kurâya aynen ve bedelen tarh itdirilan ve asker mürûrı ve yâhûd kurâda sâhiblerinin müddet-i ikâmetinde vâki' masârif ve sâ'ir zabtu rabt ve muhâfaza-i bilâd misillü umûr-ı vilâyete tahsîs olunmak üzre cem' olunan berrânî ta'bîr olunur mârü'z-zikr esnâf-ı tekâlîfden senevî dört bin iki yüz elli [kîse] akçe ve bunlardan başka zâbitân-ı bilâdın avâ'id-i mahsûsaları olmak üzre aldıkları senede mecmû'an sekiz yüz elli kîse akçe olmağla bu sûretde be-her sene ahâlî-i Mısır'a tahmîl ve nakden cem' ve tahsîl itdirilan akçe ol bâbda (**s.328**) me'mûr olan Kıbtî tâ'ifesinin külliyyetlü sirkati dâhil olarak takrîben dokuz bin üç yüz elli kîse akçeye bâliğ olur ancak Mısır'ın sülüsi mikdârı cânib-i mîriyye müte'allik emlâk oldığından bunlardan fâ'iz ve berrânî nâmıyla tahsîl olunan iki bin yüz otuz kîse akçe hesâb-ı mezkûrdan fürû-nihâde ile îrâd-ı aslî yedi bin iki yüz kîse akçe kalub ziyâde alınmak murâd olunsa be-her hâl tazyîke veyâhûd tedâhül sûretine muhtâcdır Mısır'ın üst cânibinde vâki' eyâletde fâ'iz ve tekâlîf-i sâ'ire nakden tahsîl olunmayub mahsûlatdan aynen celb olunmakdan nâşî mîrîye â'id olmak üzre alınan ecnâs-ı zahâ'ire fi'ât takdîriyle bahâsından hâsıl olan iki bin üç yüz otuz kîse akçeden masârif-i tahsîliyye ve derûn-ı Mısır'a kadar ücret-i nakliyyesiçün beş yüz altmış kîse akçe tenzîliyle bâkî bin yedi yüz yetmiş kîse akçe bâlâda mezkûr îrâda zamm olunmak iktizâ ider vakt-i hâzırda resm-i gümrük ve sâ'ir bunun misüllü hâric-i rüsûmâtın yekûnı dahi takrîben üç bin üç yüz otuz kîse akçe ve Darbhâne îrâdı beş yüz kîse akçe olub bu sûretde mîrîye â'id îrâd-ı senevî min haysü'l-mecmû' on iki bin sekiz yüz kîse akçeye bâliğ olmuş olur kaldı ki vaktimizde oldığı gibi sefer esnâsında resm-i gümrük ve sâ'ir bu misillü hâric-i rüsûmâtın mecmû'ı bin kîse akçeden ziyâde olmadığından başka Mısır'ın üst cânibinde eyâlâtda hâsıl olub mahallinde fürûhtı veyâhûd el-yevm esbâb-ı suhûletin fıkdânı hasebiyle aşağıya nakli mümkün olmayan ecnâs zahâ'ir bahâsından zarar tertîbiyle ancak altı yedi yüz kîse akçe hâsıl oldığı ve suların nedreti takrîbiyle ba'zı kurâdan bin kîse akçe kadar tenzîl iktizâ idecegi ve bu esnâda hasebü'l-maslaha ibkâsı lazım gelan katî vâfir menâsıb ve vezâ'if ve geçen sene bir mikdârı mukaddem virilmiş olmağla tekmîliçün edâ itdigimiz hacc-ı şerîf masârifi ve bu sene kezâlik hacc-ı şerîf içün kâffe-i masrûfât-ı mu'tenâda ve sâ'ir zabt u rabt-ı memâlik-i büldânın ve mu'ayyenât-ı dîvân ve yeniçeri ulûfeleri misillü mevâdd-ı adîdede takrîben bin kîse akçe mikdârı sarf olunur masârif-i askere medâr olmak üzre tahsîli tertîb olunan yalnız altı bin beş yüz kîse akçeden el-yevm bakiyye kalan takrîben bin üç yüz elli kîse akçenin tahsîli âtiyyü'l-hulûl olan mâh-ı Teşrîn-i Sânî evâhirine ta'lîk olunmak iktizâ ider bu tarafa evâ'ili vurûdumuzda Ponaparte ceneral-i milel-i muhtelife ve tüccâr tâ'ifesinden hâric ez-mu'tâd olarak takrîben bin beş yüz ve ashâb-ı emlâkın senevî vâridât-ı mahsûsalarından iki hums i'tibârıyla sekiz bin kîse akçe egerçi tahsîl idüb lâkin on beş ay mikdârı alışvirişinde kesâd-ı küllî der-kâr olan bir vilâyetden tekrâr bu makûle muhaddis-i tekâlîf tahsîli (**s.329**) gayr-ı me'mûl ve tâ'ife-i Nasârâ'nın aslâ akçesi kalmayub ehl-i İslâm'dan alınmak murâd olunsa ihtilâl der-kâr oldığından başka ellerinden akçe çıkarmakdan ise Nasârâ misillü habs ve cebr ve tazyîk degil ba'zen katli dahi ihtiyâr idegeldiklerine nazaran merkûmûndan dahi nef' ve semere-i adîmü'l-husûl idügi mücerrebâtdan ve pirinç yatağı olan mahallerde tahsîlât mevsimi Teşrîn-i Sânî'de ve hınta ve sâ'ir ecnâs-ı zahâ'ir hâsıl olub aynen edâ-yı tekâlîf iden mahallerin tahsîlâtı vakti Kânûn-ı Sânî'de tahsîs olunmak esbâb-ı suhûletden ma'dûd ise dahi köylü ve çiftci makûlesi ahâlî-i kasâbâtdan ziyâde akçe

i'tâsına dayanub nihâyetü'l-emr edâ-yı rüsûmâtdan gayrı çâre olmadığı ve evkât-ı mu'ayyenede bi't-tab' ve'r-rızâ vireceklerini edâ itseler cebr ve tazyîkden ve iki kat hasâra giriftâr olarak harâbiyyet-i hâlden masûn olacakları indlerinde muhakkak iken mâllarını nakd ve eşyâ ve zahâ'ir her ne ise defn ve ihfâ iderek gâyet tazyîk görmedikce hârice çıkarmadıkları ve üzerlerine asker ta'yîniyle tahsil-i teklîf murâd olunsa vürûd-ı askere mutarassıd kemîngâh olan karagol misillü kimesneler ma'rifetiyle haberdâr olarak müdâfa'aya muktedir oldukları hâlde civârda vâki' kurâdan istimdâd ile muhâsamaya ibtidâr ve illâ evlâd ü ıyâl ve hayvânâtlarını istishâb ve meskenleri olan kulübelerini hâliyyetü'l-hâliyye terk iderek firârı ihtiyâr iderler ba'zen karyenin kâşifleri ele getirilüb matlûb olan emvâl tahsîl oluncaya kadar habs ve tevkîf itdirilmekle bu sûret bâdî-i batâ'et oldığından fazla her vakitde müntic-i merâm olamaz ahâlî-i karyenin hayvânâtı ele geçürilecek olursa emvâl-i matlûbeyi edâ ile tahlîs-i hayvânâtı kayd itmeyüb zâbitân eline terk ve fürûht itdirdikden sonra açlıkdan telef olmayanlarını tercîh ile sene-i âtiyede tarlalarını zirâ'atden keff-i yed idegeldiklerine binâ'en mücerred haber ve tazyîk ile akçe tahsîli içün Mısır'ın on altı kazâlarında başka başka altmışar ve seksenar ve yüzer nefer asker ta'yînî iktizâ idüb bu makûle tahsîldârân dahi ekseriyâ cüz'î akçe ile me'mûriyyetlerinden avdet iderler bunlardan başka her ne kadar levâzım zabt u rabta dikkat ve îkâ-i tehdîd kâ'idesine ri'âyet olunsa dahi ahâlî-i kurâ gasb ve gârete tasaddîden hâlî olmayub ne gûnâ ihtilâl-i nizâma bâ'is ve ne makûle hasâr ve ta'addiyâtı mûris olageldikleri izni mülâhaza ile ma'lûm olur şöyle ki: Tuğyân-ı nehr ber-taraf oldukdan sonra senede sekiz ay Urbân tâ'ifesinden çapula çıkdıkları vaktâ olub müddet-i merkûme masârif mevsimi iken her tarafdan ve ehimme-i harb ve kıtâl der-kâr ve tahsîle me'mûr olan neferât-ı askeriyye henüz bir tarafı devr ve seyâhat ve îfâ-yı me'mûriyyete mübâşeretlerinde âhar kurâda zuhûr iden isyânı men' ve gelan Memlûk ve Urbân tâ'ifesini tard ve def' içün avd (**s.330**) ve ric'ata mecbûr olduklarına nazaran mevsim-i merkûmede emr-i tahsîlât ukde-i eşkâle dûçâr olur. Akçe yerine zâhire virilecek mahallerden zâhire tahsîli mâddesi dahi mârü'z-zikr sûret-i tazyîke muhtâc oldığından kat'-ı nazar alınan zahâ'ir sevâhil-i Nîl'de vâki' anbârlara ve andan Mısır cânibine nakl itdirilmek iktizâ itmekle yerlü yerinden cem' ve anbârlara vaz' itdirilmesi hezâr mihnet ile müyesser olduktan sonra Mısır'a îsâli Nîl'in tuğyânı mevsimi olan senede dört aya münhasır ve Fransa askeri Mısır'a vusûlünden berü hatabın nedreti takrîbiyle ihrâk itdirilan Nîl kayıklarının yerine şimdi âhar kayık yapdırılacak vakitler olmayub bâkî kalan çend kıt'ası Murâd Beg üzerine me'mûr askerin lâ-yenkati' nakline müstahdem olmağla zahâ'ir-i merkûmenin celbi husûsı emr-i tahsîlinde der-kâr olan bâlâda meşrûh mevâni'-i adîdenin mecmû'undan eşedd ve es'ab bir hâlet olub hatta geçen sene Mısır'ın üst cânibinde olan eyâletde katî küllî zahîre mevcûd ve idâre-i masârif-i zarûriyyemize nükûd-ı lâzıme mefkûd iken ta'yînât-ı askere medâr olmak üzre yüz bin guruşluk hınta mübâya'asına mecbûr ve bu sene dahi Nîl kayıkları zahâ'ir-i mîriyyeden gayrı zahîre nakl idemediklerinden derûn-ı Mısır'da ibâdullâhın ekvât-ı yevmiyyelerine kıllet ârız olub beyne'l-ahâlî sûret-i isyân zuhûr eyledi. Ma'a-hazâ geçen sene ticâretin adem-i inkıtâ'ı hasebiyle nükûda henüz fıkdân-ı küllî ârız olmuş degil iken Ponaparte'nin vakt-i azîmetinde askere yedi bin kîse akçe kadar deyn kalmış idi. El-hâleti hazihi nükûdun vücûdı kalmayub yevmen fe-yevmen tekessüri der-kâr olan medîn ta'bîr olunur sikkeden gayrı akçe nâ-bedîd oldı. Zikr olunan sikkenin mâliyyet-i asliyeysi sâ'ir sikkelere nisbetle sülüsândan cüz'îce ziyâdedir seferden evvel İspanya cânibinden riyâl

getürilüb yerine medîn götürilür iken bu esnâda riyâl kahveye bedel olarak vürûd itdikce kâl itdirilüb sikke darb olunmağla medînin kesret ve vefreti hâsıl ve altun sikkenin nedreti takrîbiyle fi'âtı mütezâyid oldığı misillü riyâlin fi'âtı dahi terakkî bulur bu hâlet hem zahîrenin galâsını mûcib ve hem nükûdun revâcına halli müstevcibdir.

Ve'l-hâsıl emr-i ticâretin inkıtâ'ı hasebiyle arâzi-i Mısır'da hâsıl ecnâs-ı zahâ'ir mahâll-i sâ'ireye ihrâc ile fürûht itdirilüb bir tarafdan sükkân ve ahâlî tekâlîf-i mu'tâdelerini tamâmen ve kâmilen edâya mecbûr olmadıklarına nazaran harâbiyyet-i hâlleri der-kâr ve mukaddem nükûdun vücûdı hâlinde askerin ulûfesi yetişdirilmekde usret ve su'ûbet meşhûd idüğine nazaran bundan böyle bir vechile te'diyyesi mümkün olamayacağı nümûdârdır.

Askerin hazînesi muttasıl vâhid-i hâli turub masârif-i mu'ayyenenin idâresi be-her mâh (**s.331**) dokuz yüz kîse akçeye muhtâc iken âtiyyü'l-hulûl aylarda yüz ellişer veyâhûd ikişer yüz kîse akçeden ziyâde tahsîli me'mûl degildir.

Ahâli-i Mısır bi'd-def'ât aleyhimize zuhûr iden isyânlarından sarf-ı enzâr olunsa zâtında hilm ve mülâyemet ile me'lûf bir kavm olub fi'l-hakîka bu âna kadar mağlûb hakkında mesbûk olmamış tavr ve mu'âmele merkûmûn haklarına tarafımızdan icrâ olunmuş ise dahi riyâya isti'dâdları hasebiyle celb-i kulûblarıyla tarafımıza meyl ve rağbetleri bundan sonra dahi katî küllî himmete muhtâcdır zîra ahlâk ve âdâba mübâyenet ve akdem-i esbâb-ı muvâsenet olan lisâna mugâyeret ve be-tahsîs âyîn ve mezhebe adem-i muvâfakatımız der-kâr olmağla hulûs üzre rabt-ı şirâze-i muhabbete mevâni'-i merkûmenin her biri bir mahzûr-ı kavî olur.

Ahâli-i merkûmûn fî nefsü'l-emr Memlûk tâ'ifesinden müteneffir ve rû-gerdân ve Devlet-i Aliyye'ye tab'iyyete hâhiş-ger olmayub ol bâbda havf ve mücânebetleri bedîdâr ve ayân ise de Fransalu tarafına dahi cihet-i meylleri milel-i sâ'ire-i Nasârâya nisbetle ziyâde ise de kabûl-i rıbka-i itâ'ate asla hâheşleri olmadığından bu tarafda suret-i zâhirede bir dostumuz var ise cevânib-i erba'amız bin kadar hafî düşman ile muhât idügi zâhir ve bundan evvelce Şerîf-i Mekke ile kesb-i ülfet ve tarafından gerek Ponaparte'ye ve gerek bu muhlisinize tevâriid iden mektûbları ahâlî-i Mısır'ın fi'l-cümle te'mîn-i bâllarına vesîle ve illet olmuş iken sadr-ı â'zam hazretlerinin Şâm'a vusûlünden berü şerîf-i müşârün-ileyh derûn-i Mısır'a câsûslar irsâl eyledigine nazaran bu hâlet tebdîl-i niyyete delîl ve gâlibâ ve Bahr-i Süveyş cânibinde kesb-i kuvvet iden İngilterelünün ilkâsına mebnî â'dâmıza temâyüli müstenbit ve bâhirdir.

Bu tarafa hîn-i vürûdumuzda sağ ve sâlim otuz bir bin nefer askerimiz olub ol esnâda Memlûk ve Urbân tâ'ifesinden gayrı mu'ârızımız yoğiken mâh-ı Kânûn-ı Sânî evâhirine kadar asker-i mezkûr küllî yevm-i harb ve kıtâle meşgûl olmak iktizâ eyledi el-hâleti hazihi Memlûk tâ'ifesi etrâf ve eknâfa müteşeddit ve perîşân olub ancak hemân cümlesi hâlâ mevcûd ve telef olmuş dört beş yüz mikdârı rü'esâlarından ma'âdâ kalan sâ'ir asl-ı ser-gerdelerinin kuvvet ve i'tibârlarına halel gelmedigi meşhûd olmağla askerimiz hidmet-i âhara meşgûl oldığı hâlde bir dakîka içinde cem'iyyetleri mümkündür Urbân tâ'ifesine dahi hoksân gelmediginden başka bedevî ve çerke-nişîn bir kavm olmağla hîn-i vürûdumuzda idikleri gibi hâlâ bir tarafdan bizi terk itmededirler.

Bundan akdem Mısır'a çıkdığımızda rızâ-yı Devlet-i Aliyye ile geldik deyü sükkân ve ahâliye tefhîm ve beyân eyledigimize mebnî tab'iyyete rağbet itmiş oldukları zâhir olub

lâkin (s.332) bu def'a hilâfı gördükleri cihetden zâhir hâlde hidmetimizde olanlar dahi kizb ü dürûğumuza mukâbeleten hıyânete hâzır ve hemân fırsat zuhûrunda icrâ-yı mâfi'z-zamir idecekleri karâyin-i ahvâlden müstedil ve bâhir olub hatta Haziran içinde Ebû Hûr cânibinde karaya asker çıkdığı havâdisi mesmû' oldukda gâyet mertebe mahzûziyyetleri meşhûd olmuş idi bu hâl üzre düşman içinde iken bi'z-zât sadr-ı â'zam hazretleri me'mûr-ı ma'iyyeti olan vüzerâ-yı izâm ve vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'yi istishâb ile cem' ve tedârük-i askere kıyâm ve ân-ı vâhidde berren ve bahren mahâl-i adîdeden üzerimize hücûm ve ikdihâm üzre oldığından başka İngiltere ve Rusya dahi îfâ-yı levâzım-ı i'ânet ve bir tarafdan sadr-ı â'zam-ı müşârün-ileyh kibâr-ı Mısır'ı ve umûm sekene ve ahâlîyi üzerimize taslît itdirmege da'vet birle tarafdârımız olmak üzre kalan bakiyye-i Urbân dahi bizden rû-gerdân olunca ahvâl-i dîger gûnûmuz derece-i me'yûsiyyete resîde olacağı ednâ mülâhaza ile ma'lûm olur hâlâtdandır düşmanımız birtakım askerini telef idecek olur ise akîbinde yerine birtakım tedârüke muktedir olub mukaddemâ Tir Dağı'nda ve iki aydan sonra Ebû Hûr cânibinde ve yine bu aralıkda Balatre nâm mahalde münhezim olmuş ise dahi zikr olunan muhârebât-ı adîdede rehîn-i telef olmuş saltat neferâtımızın güzîde müntehâbları yerine âharları tedârük olunamadığı zâhir olmağla bir kerre dûçâr-ı hezîmet olsak hey'et-i mecmû'amızla mahv ve nâbûd olacağımız emr-i mukarrer ve askerimiz her ne kadar cerrî ve cesûr ise dahi karîben hâlet-i merkûmeye giriftâr olmamak gayr-ı mutasavverdir.

Esnâ-yı cengde büyük ofiçiyallerden Kafalari ve Pornatren ve Bon ve Yambol ve Popo gibi müntehib benâm ofiçiyallerimiz ile zümre-i mühendisânın hemân mecmû'ı ve süvârî ve piyâde askerimizin katî çok zâbitân ve ser-gerdeleri telef oldığından fazla mu'teber cenerallerden çend nefer ceneral mukaddemâ bu tarafdan azîmet ve mu'ahharen dahi beş neferi Ponaparte'ye refâkat itmeleriyle esliha ve mühimmât ve elbise ve levâzımâtdan âri olarak sülüsânı mikdârdan dûn kalmış askerimizden el-yevm on üç on dört bin mikdârı egerçi hidmetinde müdâvim görinüb lâkin hasta ve mecrûhların ekserî hastahânelerde ikâmet itmekden ise ordu hidmetini tercîh idegeldikleri nümûdâr ve mahall-i me'mûriyyetleri fi'l-cümle mesâfe-i ba'îdede olsa za'f-ı mizâcları hasebiyle harekete adem-i iktidârları bedîdâr olmakdan nâşî düşman ile mukâbil olmak üzre mevcûd olan yalnız on bin nefer asker mukaddemâ mütehammil oldukları meşâk-ı seferiyyeden fütûr getürmüş ve bir tarafdan tabî'at-ı iklîmden veyâhûd sâbıkda dûçâr oldukları cerâyih ve emrâzdan za'f ve vehn-i ârız (s.333) olmuş neferâtdan ibâret olub mâ'adâsı ba'zen mecrûhiyyetleri takrîbi ve ba'zen bu tarafda müstevlî olan remed ve zehîr illetlerime ibtilâları cihetiyle sefere bir dürlü medâr-ı liyâkatları kalmadı bu sûretde beş yüz sa'ât mesâfeyi istî'âb ider memleketin muhâfazası ve her biri birer düşmanımız olan otuz kerre yüz bin nüfûs-ı ahâlînin zabt u rabtı ve İskenderiyye ve Reşîd ve Rahmâniyye ve Çirçe ve Mısır ve Süveyş ve Arîş ve Dimyât ve sâ'ir mevâki' ki yirmi üç kal'a ve palankadır bunların hıfz ve hırâseti husûsları bâlâda mezkûr cüz'î asker ile idâre olunmak iktizâ itmekden nâşî sadr-ı â'zam hazretleri yalnız beş altı bin asker tedârükiyle iki tarafdan hücûm idecek olsa bilâ-mümâna'a Mısır'a dâhil olacağına iştibâh olmayub Ebû Hûr cânibinde ehl-i İslâm askeri çıkdığı vakitlerde Berrü'ş-şâm tarafından dahi hücûm itmiş olsalar hâlet-i mezkûre Ponaparte hakkına zuhûr itmiş olur idi bâlâda meşrûh hâlât-i muvahhaşaya üç ay içinde iki def'a zuhûr iden illet-i vebâ beliyyesi dahi ilâve olmağla her ne kadar gayret ve cesâret olsa fütûr getürülmemek adîm-i ihtimâl ve bâ-husûs nihâyet keder olarak bu sene-i mübârekede Nehr-i Nîl'in sür'at-i cereyâna takrîbiyle

gâyetü'l-gâye kaht senesi olub binâ'en-aleyh sudan mahrûm kalmış kurâdan virgü tahsîli emr-i muhâl idügi ve bu tarafda olan ceneral ve ofiçiyâl ve saltat neferâtı vatanlarına kat'an fâ'idesi olmayarak beyhûde yerde telef-i vücûd itdiklerin cezm ile her biri ferdâ ferdâ Fransa'ya avdeti akdem-i âmâl ittihâz itdikleri ve Fransa'nın hâl ve keyfiyyetine nazaran ve on beş aydan berü tarafımıza imdâd irsâli mümkün olamayub mevsim-i deryâ dahi güzerânî mülâhazasına binâ'en fî-mâ-ba'd zuhûr-ı imdâd ümîdi ber-taraf oldığı zâhirdir.

Bu tarafda olan askerin cümleden ziyâde Kleber Ceneral hakkında i'timâd ve i'tibârı der-kâr olmağla Ponaparte yerine baş cenerallık me'mûriyyeti ceneral-i mûmâ-ileyhe ihâle kılınması beyne'l-asker egerçi mûris-i mahzûziyet olub ancak ceneral-i mûmâ-ileyhe zâtında fart-ı gurûr ve hamiyyetle mecbûl olmağla uhdesine terk ve tahmîl itdirilüb lekeden hâli olmayan maslahatın derece-i su'ûbetini mutâla'a itdikce nihâyetü'l-emr hakkında cebânlık töhmeti azv ve isnâd itdirilmekden ihtirâzen hasebü'l-vakit ve'l-hâl zuhûra gelan mehâzîre veyâhûd askerin selâmet-i hâline sarf-ı zihn itmeyecegi der-kâr olub ancak benim bu sûret üzre mes'ûliyyetim olmadığına bu def'a hakîkat-i hâl-i bî-pervâ tarafınıza bast ve inhâya mübâderet olunmuş ise dahi tafsîl-i keyfiyyet lisân-ı kalem ile şerh ve beyân olunmak mümkün olsa işbu kâğıdda derc ve tastîr olunan ahvâl-i vâki'-i hâle nisbetle ahz ve ekal idüğini bilerek ana göre imrâr-ı ayn-ı dikkat eylemeniz lâzımdır fî nefsü'l-emr arâzi-i Mısır'ın adîl ve nazîri (s.334) olmadığı zâhir iken bu hâle giriftâr olmaz ancak vukû'ât-ı ma'lûme tesâdüfünden neş'et idüb vürûdumuzda ihtiyâr-ı ta'cîl ve bu tarafda tavattun ve ikâmetimiz vakti te'cîl olunmak iktizâ eyledigini îmâ ider arâzi-i merkûmenin enın ü âsâyiş üzre zabt ve tasarrufuna dest-res olmuş olsak illet-i vebâ ve tâ'ife-i Urbân'ın dest-râzlığı misillü harâbiyyet-i memleketi îcâb ider nice mesâ'ibi çend sene zarfında mahv ve imhâ ve emr-i zirâ'at ve ticâreti müceddeden ihyâ ile memleket-i mezbûrenin şöhret-i kadîmesini ircâ' ve ol cânibde Fransalu iskânıyla ahd-i karîbde mukassem-i erzâk-ı âlem olacak misilli nâyâb bir mülk bî'addîlik idâ'ı müyesser olacağına iştibâh olmayub kaldı ki arâzi-i merkûm iki deryâ ile çöller beyninde vâki' oldığı cihetden te'mîn-i ticâret ve menâfi'-i mutlak celbine medâr-ı suhûlet ve be-tahsîs âmed ü şüd idecek sefâyine vesîle-i sıyânet olmak üzre kavî bir donanmanın vücûdı ehem idügi iclâ-yı bedîhâtdan ve'l-hâleti Fransa Cumhûrı'nın donanması olmayub bundan böyle â'dâsına muvâzin olacak müceddeden süfûn inşâsı dahi tûl vakte muhtâc idügi müsellemât kabîlinden olub bu sûretde mâdâmki levâzımât-ı mütenevvi'anın yetişdirilmesiyle iktizâ iden imdâd-ı ba's ve irsâl ve bir tarafdan dahi irsâl olunacak imdâdın esbâb-ı emniyyeti istihsâl mümkün olmaya arâzi-i Mısır'ın zabtı murâd olunsa Rusyalu veyâhûd İngilterelü Fransaluyu tard itmek bahânesiyle Mısır'ı zabt ve bizi ile'l-ebed bu maslahatdan çıkarmak sûretiyle ol tarafda ikâmetlerine nizâm virmek maslahatını tervîcden farkı yokdur.

Fransalunun bundan böyle cânib-i Mısır'da tevakkufları inzimâm-ı re'y ve rızâ-yı Devlet-i Aliyye'ye mütevakkıf bir hâlet olub ancak ol tarafı kable'l-istîlâ rızâ-yı Devlet-i Aliyye'nin tahsîli müsteb'id göründigine nazaran bu def'a Devlet-i Aliyye Rusya ve İngilterelünün eline düşmüş iken bu bâbda müsâ'adesi bir kat dahi nâ-kâbil idügi zâhir ve alâ tarîkü'l-farz ba'zı mülâhazâta mebnî fî-mâ-ba'd red şartıyla şimdilik Mısır'da ikâmetimiz taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tecvîz olunsa bile İngilterelü râzı olmayacakları nümûdâr ve bâhirdir.

Mukaddemâ Mısır tertîbini icrâ itdigimiz vakitde karada seferimiz kalmayub iç denizde bakiyye-i donanmamız mevcûd ve İtalya eyâleti ve Korfa ve Malta cezîreleri yed-i hükûmetimizde oldığından başka Devlet-i Aliyye'yi ruhsat degil ise iğmâz sûretine arzan me'mûl olub ol esnâda merâm-ı aslı İngilterenün Hind cânibinde mutasarrıf oldığı emlâkına îkâ'-ı ra'b ve dehşet ve nihâyetü'l-emr Mısır tahliyyesini Fransa'nın İngilterelüden istirdâdı iddi'âsında oldığı her ne ise ana bedel olmak üzre teklîf iderek ber-vefk-i matlûb musâlaha tanzîmine tahsîl-i suhûlet-i emniyyesinden ibâret oldığı müsellem olmağla bu merâmın husûli me'mûl iken Ebû Hûr pîşgâhında (s.335) vâki' muhârebede donanmamız telef olmağla kâffe-i mesâlih târ-mâr olub Mısır tertîbi bakiyyesi olan asker gelemedigi ve Devlet-i Aliyye'yi i'lân-ı sefere ibrâm içün eyâdi-i â'dâya bir ser-rişte oldığı ve Nemçe İmparatorı'yla henüz geregi gibi münteffî olmamış âteş-i muhârebenin tekrâr işti'âline sebeb oldığından başka Rusya gemilerinim iç denizden hudûdumuza vurûdlarına vesîle-i ruhsat oldığı derhâl ve İtalya ülkesiyle Venedik körfezinde Ponaparte'nin zabt ve teshîre muvaffak oldığı hüsn ve letâfet ile şöhret-şi'âr-ı memâlik ve büldân-ı eyâdi-i â'dâya giriftâr oldığı ve'l-hâsıl vâkı'a-i merkûmeden sonra İngilterelünün Hind cânibimde mutasarrıf oldukları emlâkda îrâs-ı dehşet hayâlinden tahliyye-i dimâğ itmek iktizâ itmekle tasavvur itdigimiz cemî' tedâbîr ve tertîbât rehîn-i ta'tîl ve dost müttefik zann itdigimiz Mısır halkı nâgâh ehl-i İslâm tarafına meyl ile bi'z-zarûre makâm-ı tehaffuz ve tedâfü'a kıyâmımız iktizâ itmekden nâşî sa'y ve himmetimiz bî-hâsıl ve tâ'il kaldığı der-kârdır el-hâleti hazihi askerimizde zuhûr iden hâlet tenezzül ve noksân ve za'f-ı hâle nazaran İngilterelü aleyhine zerre mikdârı îrâs-ı hasâr dâ'iyyesinde olamayacağımız ve fî-mâ-ba'd tarafımıza imdâd vürûd itmemek üzre İngiltere bezl-i mâhasal vüs' ve miknet itmekde iken celb-i imdâda muvaffak oldığımız hâlde bile mâdâm ki ehl-i İslâm ile muhârebeye iştigâlimiz der-kâr ola İngilterelü tarafına ızrâr mümkün olamayacağı ve İngilterelünün re'y ve rızâsı munzamm veyâhûd tahliyye-i Mısır mâddesi maslahat-ı musâlahada esâs-ı mızâm olmadıkca Devlet-i Aliyye sulha rağbet itmeyecegi İngilterelünün ra'nâ ma'lûmı olmağla bundan sonra İngiltere musâlaha ahidnâmesimde tahliyye-i Mısır hususı husûli mültezim mevâdd-ı mu'tenâdan add itdirilmek me'mûlı abesdir bu sûretde Mısır mâddesi gerek fî-mâ-ba'd İngiltere'ye dokunur makûleden olmadığına nazaran ve gerek temlîk veyâhûd iskân sûretiyle ol tarafda karâr ve sebâtımız mümkün olamayacağına binâ'en ol bâbda vâki' tedbîrimiz bir vechile müntic-i merâm olmamış oldı kaldı ki Devlet-i Aliyye ile ıslâh-ı zâtü'l-beyn sûretine bundan böyle tecvîz-i betâ'et ve te'hîr olunmak lâzım gelse derece-i za'f-ı hâlimize nazaran netîcesinde bakiyye-i askerimiz bi'l-külliyye telef olmak veyâhûd bilâ-mu'âhede hemân tahliyyeye karâr virmek şıklarından birini ihtiyâr itmek iktizâ idecegi mukarrerdir hâlbuki tahliyye-i Mısır'a bedel olarak Devlet-i Aliyye ve murâbıt ocaklar ile tecdîd-i sulh ve musâfât ve te'yîd-i revâbıt-ı kadîme hubbü'l-muvâlât iderek mukaddemâ Memâlik-i Osmâniyye'de mütemetti' olageldigimiz imtiyâzât-ı ticâretin kemâ-fi's-sâbık ibkâsı mümkün olacağından başka Devlet-i Aliyye ile akd olunacak musâlaha ahidnâmesinde İngilterelü bî-gâne sûretinde olmayub müdâhalesi lâzım gelecegi (s.336) ve İngiltere Devleti'yle akd-i musâlaha vakti hulûl itmiş oldığı zâhir olmağla mârü'z-zikr Devlet-i Aliyye ahidnâmesi İngiltere musâlahasına mukaddime mesâbesinde olacağından fazla alâ eyy-i vech-i kân Rusya Devleti tarafından Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı harbi müsteizim olarak ol hâlde iç denizde eyâdi-i hükûmetimizden nez' olunmuş olan memâlikin tekrâr istirdâdı mümkün olabilir mülâhaza-i merkûmenin sevâb ve sıhhati bi'l-vücûh indimde

mukarrer olub ez-cümle bu esnâda gerek donanmamız ve gerek bahren âverde-i kabza-i feth ve teshîr kılınan kâffe-i memâlik bebâ olmak mülâbesesiyle karada kalan kuvvetimiz İngiltere Devleti'ne mûcib ve ehimme-i havf ve başiyyet olmadığından Rusyalunun sûret-i tagallübü devlet-i merkûmeye bâdi-i bâtır olmak üzre be-her hâl-i huffâda hadşe-i derûnî mûris ve gıbta ve hasedi bâ'is bir bâlet olmak gerekdir.

Tiz elden Rusyalu Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı harb itmek lâzım gelse bu tarafda tecemmü' iden asâkir-i İslâm kalbgâh-ı Memâlik-i Osmâniyye'min muhâfazasına sür'at-i şitâb birle Devlet-i Aliyye-i dil-hâhımıza muvâfık şurût üzre akd-i sulba râzı olacağına nazaran bundan böyle vâkı'a-i mezkûreden gayrı cânib-i Mısır'da tevakkuf ve karârımıza medâr olacak bir vesîle olamaz lâkin Fransa'nın mesâlih-i mülkiyyesine nâ-muvafık olarak yalnız bir dakîkalık fâ'idesi olur mülâhazasına mebnî Fransa Cumhûru'yla Rusya Devleti beyninde akd-i ittifâk olunmadığı hâlde Devlet-i Aliyye ile Fransalunun musâlahası hitâmından mukaddem Devlet-i Aliyye üzerine Rusyalu sefer itmemek gerekdir zîrâ Rusyalunun aksâ-yı merâmı Devlet-i Aliyye'nin harâbiyyeti maslahatı olub bizim seferimiz bâkî iken taraf-ı Devlet-i Aliyye'den itlâf-ı kuvvet der-kâr ve bi'l-aks bu esnâda Rusyalu i'lân-ı sefer itse tiz elden Devlet-i Aliyye Fransa Cumhûru'yla akd-i musâlahaya mübâderet idecegi âşikâr olmağla bizim sefere devâmımız bayağı Rusyaluya hidmet itmekden lâ-fark olmuş olur.

Düvel-i Nasârâ Devlet-i Osmâniyye'yi müşerref-i harâb olmuş bir binâ nazarıyla müşâhede birle müddet-i vâfireden berü mukâsemesimi tertîb ve aşinâyân-ı umûr-ı düvel olanlar hâlet-i merkûmenin vaktini be-gâyet takarrüb idüb mülâhazalarına göre Fransa'ya hisse ifrâzı lâzimeden olmağla Mısır'ı tahsîs iderler.

Kaldı ki husûs-ı merkûm Avrupa'nın ulu devletleri ve belki bu bâbda hem-dem-i vifâk olacak düvel miyânında münâkaşât-ı azîme tekevvününi müstelzim olacağından başka Fransa ve İngiltere ve Prusya kralları ve belki Nemçe İmparatorı hâlet-i merkûmenin ale'd-devâm men' ve def'ine sa'y itmek muktezâ-yı maslahat-ı mülkiyyeleri idigine nazaran vukû'ı müsteb'id ise dahi (s.337) tahakkukı farz oldığı hâlde ol vaktde Fransa'ya göre Mısır'ın zabtı mümkün olub bundan başka Devlet-i Aliyye hasm-ı cân idegeldigi Rusyalunun hücûmunı müşâhede idicek be-her hâl Fransaluyu da'vet idecegine iştibâh yokdur Fransa'nın hüsn ve letâfeti der-kâr ve sükkân-ı âhâlisi gerek aded ve mikdâr ve gerek servet ü yesâr cihetı ve düvel-i sâ'ire memâlikine nisbet ile mevki'i hasebiyle kuvvet ve iktidârı âşikâr olmakdan nâşî Avrupa'da bu misillü ber-geştelik vukû'una mebnî bir dürlü fâ'idesi meşhûd olmadığından başka netîcesinde kuvvet ve tagallüb sûretinde bir devlet-i cedîde zuhûruyla iç denizde mütemetti' olageldigi fevâ'idden mahrûmiyyeti melhûzdur.

Hulâsa-i kelâm biribirimiz ile gâyet mertebe bâ'îd düşüb bir tarafdan dahi vukû'ât-ı meşrûhaya nazarân vakitler teng olmağla tarafınızdan müceddeden tenbîhât zuhûrına intizârımız lâzım gelse cumhûrun nakîsa-i şânını mûcib ve bu tarafda mevcûd askerin varta-i hacâlet ve tehlikeye ilkâsını müstevcib hâlât zuhûrı muhakkak olmağla be-he-mehâl Mısır'ın tahliyyesiyle buna bedel olarak Devlet-i Aliyye ve murâbıt ocaklar ile musâlahayı tecdîd ve hukûk-ı kadîmenin tahkîm ve te'yîdi esbâbına teşebbüs vâcib idigi ve Mısır hakkına mülâhazanız her ne ise icrâsı ancak Kleber Ceneral'in tertîb-i mükâlemeye muvaffak olur ise birer bahâne îcâd ile imrâr-ı vakit itdirmesine münhasır kaldığı ve nihâyetü'l-emr tarafınızdan zuhûr-ı tenbîhâtdan mukaddem tahliyye-i Mısır'a karâr virilecek olur ise îcâb-ı vakit ve

hâlden ve bu tarafda vekâyi'-i rûzgâra kat'an vukûfumuz olmamak hasebiyle emr-i tahliyye Fransa ile düvel-i sâ'irenin hâline nazaran mesâlih-i cumhûrumuza muvâfık ve usûl-i dûr-endîşî ve rûyete mutâbık add olundığından neş'et itmiş oldığı indinizde muhakkak biline deyü mastûrdur.

(11)

Tahliyye-i Mısır İçün Tanzîm Olunan Ahidnâmenin Sûretidir

Memâlik-i Mısriyye tahliyye olunmak esâsına mebnî beyne'l-enâm müşte'il olan nâ'ire-i hısâmın intifâsı zımnında sulh ü salâha tarafeynden hâhiş ve şevk-i tâm gösterilmegin ser'asker Kleber Ceneral tarafından murahhas Dize[1] Ceneral ve Poslic Ceneral kezâlik vezîr-i â'zam-ı sâmi-makâm cânibinden murahhasan mürsel Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel Mustafâ Reşîd Efendi ve Re'isü'l-küttâb Mustafâ Râsih Efendi beynlerinde ber-vech-i âtî yirmi iki şurût üzre akd ve tanzîm olunan mevâdd-ı musâlaha sûretidir.

Evvelki Şurût Derûn-ı Mısır'da mevcûd bi'l-cümle Francalu esliha ve âlât ve emti'alarıyla İskenderiyye Reşîd ve Ebûkır cânıblerine nâzil olub orada kendi sefînelerine rükûb (**s.338**) câ'iz ola sefâyin-i mezbûreyi tehyi'e ve techîz zımnında akd-i sulhdan bir mâh mürûrunda Devlet-i Aliyye tarafından elli nefer asker ile bir kimse İskenderiyye'ye teveccüh ve vürûd eyleye.

İkinci Şart İşbu mu'âhedenin yevm-i tasdîki târîhinden i'tibâren Mısır'da üç ay müddet ile mütâreke akd olunub bu müddet zarfında Devlet-i Aliyye sefâyini dahi geregi gibi techîz oluna müddet-i mezkûrede Francalu maslahatlarını itmâm ve ikmâl idemedikleri takdîrde iktizâsına göre müddet-i mehl-i medd oluna bu mütâreke asâkir ve âhâli-i tarafeyn beynlerinde itminân ve râhat husûli içün oldığından istirâhat-ı matlûbenin husûlüne tarafeynden ihtimâm oluna.

Üçünci Şart Francalu maslahatlarını tekmîl idinceye dek Devlet-i Aliyye ve Kleber taraflarından me'mûrîn mâbeynlerinde husûmet ve cidâl olmamak zımnında İngiltere kâ'idesi üzre emr ve nehy sâhibi bir kimesne bunlara re'îs nasb oluna.

Dördünci Şart İmzâ-yı şurût-ı musâlahadan i'tibâren sekiz nihâyet on güne dek Fransa asâkiri kat'iyyen Sâlihiyye'yi tahliyye ile yine tasdîki târihinden on beş güne dek Mansûre ve yirmi güne dek Dimyât ve Belbîs tahliyye oluna ve tahliyye-i Mısır'dan altı gün mukaddem Süveyş tahliyye oluna ve sâhil-i bahrda kâ'in olub Nîl'in cihet-i şarkiyyesinde vâki' mahaller işbu on gün zarfında bilâ-tevakkuf birbiri ardınca tahliyye oluna delta ta'bîr olunur cevânih-i selâsesini Nîl-i mübârek ihâta itmiş olan mahallin dahi tahliyyesi Mısır'ın tahliyyesi gününden on beş gün sonra ola ve cihât-ı garbiyye ile mülhakâtı medîne-i Mısır tahliyye olununcaya dek Francalu yedlerinde müstemirr ola fakat buraları Fransa asâkiri cihât-ı Sa'îd'den münhadir olununcaya dek Francalu yedlerinde müstemirr olmak lâ-büdd oldığından işbu cihât-ı garbiyye ve müte'allikâtı mî'âd-ı mezkûr zarfında tahliyye olunamadığı takdîrde inkızâ-i müddete dek Fransalu yedinde kalmak câ'iz ola işbu tahliyye

1 Metinde sehven "Zere" şeklinde geçmektedir.

olunacak mahallerin kâffesi bulundukları hâl üzre terk oluna.

Beşinci Şart Musâlaha imzâsı ibtidâsından kırk güne degin Mısır tahliyye oluna mümkün olmadığı takdîrde beş gün dahi medd oluna.

Altıncı Şart Nîl'in cihet-i garbiyyesinde kâ'in Franca asâkiri emvâl ve eşyâ ve hamûleleri ile büyük ordularına mülhak olmak için râhî olduklarında gerek Osmânlu ve gerek ahâlî taraflarından emvâl ve emti'alarına müdâhale ve ta'arruz olunmayub kendülerine aslâ meşakkat ve teşevvüşe dâ'ir mu'âmele olunmaya.

Yedinci Şart Hısâm ve mu'adât vukû'undan ihtirâzen asâkir-i İslâme ile Franca asâkiri birbirlerinden mütebâ'id ola.

(**s.339**) Sekizinci Şart Şurût-ı mezkûre imzâ ve takrîr olundukdan sonra Franca memâlikinde yâhûd Mısır'da gerek İslâm'dan ve gerek Devlet-i Aliyye teb'a ve re'âyâsından esîr ve zabt olunan eşhâs kim olur ise olsun sehîlleri tahliyye olunub Devlet-i Aliyye memâlikinde mahbûs Franca konsolosları ve teb'aları dahi kat'iyyen ıtlâk olunalar.

Dokuzuncı Şart Tarafeynden zabt olunan emvâl-i tüccârın yâ aynî veyâhûd semeni ashâbına red oluna tahliyye-i Mısır'dan sonra bu husûs içün iki tarafdan vekîller nasb olunub İstanbul'da geregi gibi mükâleme ve tanzîm oluna.

Onuncı Şart Francalunun müddet-i ikâmetlerinde arâzi-i Mısriyye'de mevcûd bi'l-cümle eşhâs ve efrâd kangı milletden olur ise olsun Francalu ile ittifâk ve ittihâdları töhmet ad olunmayub rencîde olunmaya.

On Birinci Şart Franca asâkiri sefînelere rükûb ve beldelerine rücû' murâd itdiklerinde gerek Devlet-i Aliyye ve gerek İngiltere ve Moskovlu taraflarından izin kâgıdları i'tâ oluna ki sefîneler emn ü amân üzre sevâhil-i Fransa'ya resîde ola.

On İkinci Şart El-ân Mısır'da kâ'in asâkir-i Fransaviyye sefînelere râkib ve beldelerine vâsıl oluncaya degin Devlet-i Aliyye ve sâ'ir memâlik-i müttehide ricâli asâkir-i mezbûrenin bir tarîkle âzurde ve rencîde olmamalarına ta'ahhüd ile kezâlik Franca asâkiri dahi Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı ve gerek büldânından bir beldesi zıd ve aleyhine bulunmayacaklarma ve mu'âdâtı mûcib etvâr ve if'âl sâdır olmayacağına ve emr-i zarûrî mûcib olmaksızın Franca sevâhilinden mâ'adâ hudûda vârid ve nâzil olmayacaklarına ser'asker-i âmm Kleber Ceneral dahi bi'n-nefs ta'ahhüd eylemişdir.

On Üçünci Şart Mısır'ın tahliyyesi içün Mısır'da olan Fransa askeriyle üç mâh müddet mütâreke akd olunmağla bu esnâda Mısır'da olan Fransa askerinin ma'lûmı olmaksızın Fransa memâliki tarafından birkaç sefîne gelüb Devlet-i Aliyye ve müttefiki olan devletlerin sefâ'ini zâbitânı haberdâr olmaksızın İskenderiyye limanına duhûl itdigi takdîrde der-akab sayunı alub liman-ı mezkûrdan hurûc itmek tarafeynden mu'âhede olunmağla bu misillü sefîneler halkı hakkında dahi şurût-ı mütâreke mer'î ola.

On Dördünci Şart Ser'asker Kleber tarafmdan Fransa'ya Mısır'ın tahliyyesi içün mektûb gemisi gönderilecek olmağla bu geminin sâlimen mahalline varması zımnında emniyyeti hâvi kâgıd virile.

(**s.340**) On Beşinci Şart Fransa askerinin Mısır'dan hurûc idecegi üç mâh müddetde ve sefînelere rukûb ile Fransa'ya varmaları içün takdîr olunan kezâlik üç mâh müddet zarfında asâkir-i Fransaviyye içün murahhaslar tarafından ta'yîn olundığı mikdâr lühûm ve buğday

ve arpa ve pirinc ve saman bi't-tamâm i'tâ oluna.

On Altıncı Şart Fransa asâkiri yedlerinde mevcûd ester ve mevâşî ve eşyâ-yı sâ'ire sefînelere nüzûl idinceye dek zabt ve tasarruflarında olub sefâyine ba'de'r-rukûb nakli asîr olan mevâşî ve top ve cebhâne emsâli eşyâya bahâ takdîr oluna kezâlik asâkir-i mezbûre taht-ı tasarruflarında mevcûd eşyâya dahi Devlet-i Aliyye ve İngiliz amirali ve Kleber taraflarından mensûb murahhaslar vâsıtasılarıyla üç bin kîse akçe bahâ vaz' olunub eşyâ-yı mezbûre her ne kadar işbu üç bin kîse akçeden dûn ve nâkıs düşmek ihtimâli olur ise dahi mebâliğ-i mezbûre selef tarîki üzre Devlet-i Aliyye cânibinden bi't-tamâm i'tâ ve teslîm olundığını müş'ir Kleber tarafından mensûb me'mûrlar memhûr temessük i'tâ eyleye.

On Yedinci Şart Tahliyye masârifine medâr olmak üzre edâsı lâzım gelan üç bin kîse akçe zikri âtî taksîtler ile teslîm oluna ya'nî imzâ-i şurût-ı musâlahadan on beş gün sonra beş yüz kîse akçe otuz gün sonra beş yüz kîse akçe kırk gün sonra üç yüz kîse akçe elli gün sonra üç yüz kîse akçe altmış gün yetmiş gün seksan gün sonra yine üçer yüz kîse akçe doksanıncı gün beş yüz kîse akçe edâ oluna ve işbu mebâliğin her bir kîsesi Osmânlı akçesiyle beş yüz guruşdan ibâret olub Devlet-i Aliyye tarafından bu maslahata me'mûr vükelâ yedlerinden selef tarîkiyle teslîm oluna ve tarafeynden muharrer şurûtnâmeler imzâ olundukdan sonra maslahat-ı mezbûre me'mûrları bilâd-ı Mısriyye'ye irsâl oluna.

On Sekizinci Şart Şuhûr-ı selâse-i mu'ayyene müddetinde asâkir-i Fransaviyye hamûleleri Reşîd ve Dimyât ve İskenderiyye'ye ve İskenderiyye'den Reşîd ve Dimyât'a âmed ü şüd itmege ruhsat virile.

On Dokuzuncı Şart Bîlâd-ı garbiyye cihâtında tâ'ûn vukû'ı müsbet ve ma'lûm olmakdan nâşî sirâyetinden ihtirâz lâzım olmağın tâ'ûndan hasta olanlar veyâhûd illeti meşkûk olan hastaların sefâyine duhûli tecvîz olunmayub şuhûr-ı selâse müddetinde ilel-i mezbûre yine vezîr-i â'zam himâye ve âmanı tahtında Franca etıbbâsı müdâvât eyledikden sonra on birinci ve on ikinci şurût mûcebince âcilen beldelerine ircâ' oluna ve Fransa (s.341) askerinin müdîri bunları ahar bir limana çıkarmayub doğrı lazâret içün ta'yîn olunacak mahalle nakl itmelerini ofiçiyallerine mü'ekkiden tenbîh eyleye.

Yirminci Şart Kezâlik bu husûs içün gemi zâbitlerine ser'asker cânibinden ekîd-i şedîd evâmir ısdâr oluna ki karantina mahallinde eyyâm-ı mu'ayyeneyi geçürmedikce gemilerin başka mahalle yanaşmalarına müsâ'ade olunmaya.

Yirmi Birinci Şart Hâtıra gelan umûr-ı nâfi'a yâhûd lede'l-iktizâ zuhûr iden ba'zı hâdise zımnında tarafeyn murahhaslarının re'yiyle ba'de'l-imzâ şurût-ı mezbûreye zeyl ilhâkı mümkün ola.

Yirmi İkinci Şart İşbu şurût ancak sekiz gün zarfında tarafeyn murahhasları ikrâr ve mübâdele eyledikden sonra nâfiz ola şöyle ki: Franca lisânıyla muharrer Poslic ve Dize cenerallerin ser'asker Kleber Ceneral tasdîkini hâvî mühr ve imzâlarıyla mu'anven nüshayı Devlet-i Aliyye murahhasları Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel Mustafâ Reşîd Efendi ve Re'isü'l-küttâb Mustafâ Râsih Efendi imzâ ve tasdîk eylediklerinden sonra vezîr-i â'zam-ı sâmi-makâm tarafında mahfûz kala ve Devlet-i Aliyye murahhaslarının dahi hatem ve imzâlarıyla mu'anven lugat-ı Türkiyye üzre muharrer nüshayı Poslik ve Dize ceneraller ba'de'l-imzâ işbu iki nüsha tarafeynden mübâdele ve tasdîk olundukdan sonra Kleber tarafında mahfûz kala ve's-selâm.

Cumhûr-ı Franseviyye'nin sekizinci senesi ve târîh-i mîlâdın bin sekiz yüz senesi Kânûn-ı Sânî'simin yirmi dördünci güni ve hicretin bin iki yüz on dördünci senesi şehr-i Şa'bân'ının yirmi sekizinci güni Sâlihiyye ordusunda hatm ve imzâ olunmuşdur.

(12)

Bahr-i Süveyş'den İngiliz İlçisine Gelmiş Olan Tahrîrât

Mekke-i Mükerreme'de olan Şerîf Hazretleri'nin fî-mâ-ba'd dostlarımız zümresinden ma'dûd olmamak derecelerde hakkımızda adem-i teveccühi mazannesi mu'ahharen tarafınıza tahrîrâtımız irsâlinden berü tahakkuk ider gibi olub bundan böyle dahi bu havâlîde seferin imtidâdı iktizâ etse müşârün-ileyhin dostluğı ehemm-i mehâmmdan ve bî-taraflıkda durması muhâtarât kabîlinden ad olunmağla ihbâra ibtidâr olunur.

Şerîf-i müşârün-ileyh Cidde Vâlîsi Yûsuf Paşa'nın irtihâlini fırsat add ile Cidde'de bulunan Osmânluyı Kuzeyr nâm mahalle nakl itdirdigi Bâb-ı Âlî'den tarafınıza ihbâr olunacağı (s.342) der-kâr olmağla bu mahalde tafsîli tecvîz olunmayub ancak garaz-ı aslî müddet-i medîdeden berü müşârün-ileyhin matmah-ı nazarı olan serbestiyyetin tahsîline mukaddime mesâbesinde oldığı melhûzum olmakdan nâşî ma'lûmunuz olmak içün ifâdeye mübâderet olundı ümerâ-yı Mısır'dan Murâd Beg Sa'îd eyâletinin müstakillen hükümdârı olmak üzre Fransalu ile mîr-i mûmâ-ileyh beyninde bi'l-mukâvele nizân virildigini şerîf-i müşârün-ileyh tarafımıza ihbâr itmiş ise de el-hâleti hazihi müşârün-ileyh dahi Kuzeyr nâm mahallin istihkâm ve bir tarafdan mîr-i mûmâ-ileyhi eyâlet-i merkûmede hükümdâr-ı müstakill olmak üzre kabûl itmeleri içün Urbân tâ'ifesini irzâ ve ilzâm kaydındadır mukaddemâ Arîş cânibinde in'ikâd-pezîr olan şurût-ı mu'âhedeye nazaran bender-i Süveyş'e varan iki kıt'a Yenbu[1] sefînesinin hamûleleri Fransalu tarafından ba'de'l-iştirâ bu def'a Fransalu izniyle avdet idüb bundan böyle dahi Süveyş ticâretine mu'tâd üzre müdâvemet olunması husûsı Fransalu tarafından şerîf-i müşârün-ileyhe tahrîr olundığı ve Mekke-i Mükerreme'den giden kâfile bu def'a Mısır cânibine vâsıl oldığı müşârün-ileyh cânibinden tarafımıza inhâ olundı ticâret-i merkûme Fransalunun kâffe-i malzeme-i zarûriyyeleri tedârükine medâr-ı küllî olacağından kat'-ı nazar asker vezâ'ifini tedârükde aczleri der-kâr iken derûn-ı Mısır'da alışverişin adem-i inkıtâ'ı takrîbiyle nefs-i memleketde hâsıl olacak akçeden masârif-i seferiyyeye suhûleti müstelzim olacağına nazaran vücûhla muzır idügi zâhirdir bir müddetden berü sefer takrîbiyle hüccâcın âmed ü şüdüne halel-i küllî ârız olub be-tahsîs bu sene hüccâca kıllet ve noksân-ı azîm zuhûr ve şerîf-i müşârün-ileyh îrâd-ı mu'ayyeni hüccâc adâdına mevkûf kalsa bâ'is-i mahzûr idügini mülâhaza itmekden nâşî tekâlîf-i mukannene-i haccı teksîr eyledi Şerîf-i müşârün-ileyh kemâl-i mertebe sâhib-i servet ve yesâr olub el-hâleti hazihi sa'y ve ikdâmı nâ'ibü'l-eşyâ-yı Urbân'ın ifsâdına masrûf olmağla celb-i kulûblarıyla tervic-i maslahatı husûsunda bâl dirîğ itmedigi tahkîk olundı bu havâlîde müşârün-ileyhden ve hadî'at ve kizb ve dürûğ ve tusset-i tab' ile meşhûr olub bu tarafa vürûdunda ahvâl-i merkûme mesmû'um oldukca nâsın ekseriyâ meşreb-i hükümdârî adem-i temyîziyle gafletleri ma'lûmum olmakdan nâşî ahvâl-i nâsı i'tikâd-ı fâside haml ile çendân şâyân-ı i'timâd ad itmeyüb ancak Ordu-yı

[1] Metinde sehven "Yebnu" şeklinde geçmektedir.

Hümâyûnun pîşgâh-ı Mısır'dan çekilmesi mugâlata ve mübâlağaya muhtemel bir mâdde olmağla müşârün-ileyhin mesmû'ı olalıdan berü evvelki tavr ve meslegine tagayyür-i küllî rû-nümâ oldığına nazaran fî-mâ-ba'd emniyyet münselib olmak iktizâ itdi müşârün-ileyhin tertîbi Fransaluyı hudûd-ı mu'ayyeneleri tecâvüz itdirmemak mümkün oldığı hâlde Mısır'da ibkâ itmek ve Sa'îd havâlîleriyle Berrü'ş-şâm eyâletine (**s.343**) serbestiyyet sûretini virüb kendüsi re'îs-i Urbân olmak üzre nüfûz ve hükûmetini te'yîd itmek ve Devlet-i Aliyye'ye tab'iyyetden bi'l-külliyye ihrâc olunmak sûretlerinden ibâret oldığı emârât-ı adîdeden müstedildir ve hâlât-ı merkûmeye bu vechile râbıta virildigi takdîrde Kâhire-i Mısır ile bender-i Cidde mecmû'-ı tüccâr olarak Frenkistân tarafıyla ticâret me'mûlünde olub hatta alışvirişde şimdiki gibi olarak el-yevm Cidde'de sâkin İbrahîm Celâs nâm kimesne ticâret-i merkûme menâfi'imi mübâlağa üzre göstererek müşârün-ileyhi bu bâbda teşvîk ve iğrâdan hâlî olmadığı ve'l-hâleti hazihi murâd itsem bir dakîka içinde Cidde'yi ve müşârün-ileyhin sefînelerini târ-mâr eylemekde iktidârım der-kâr idügi mâ'lûm olmağla tarafımıza i'lân-ı husûmet idemeyüb ancak müddet-i vâfireden berü Fransalu ile mahremâne muhâbereden hâlî olmadığı ve bâlâda bast ve iş'âr olunan hudûd ve kuyûd ile Mısır'da kalmaları emeli cây-gîr-i zamîri idügi şek ve şüphe kalmayacak mertebelerde mevsûkü'l-kalem kimesneler ihbârından tahkîk-gerdem ise dahi bu makûle desâ'is ve tedâbîri ilgâ ve ta'tîl mümkün ve kâbil oldığm zan iderim Şerîf-i müşârün-ileyh Cidde'de mukîm Osmânlunun kâffe-i eşyâları fürûhtunı emr idüb at ve tüfenk ve barut ve sâ'ir Cidde kurbunda vâki' Osmânlu Kal'ası ta'bîr olunur atîk kal'ada mevcûd bu makûle malzemenin ekserîsini mübâya'a itdikden sonra bir mikdârını Kuzeyr tarafında ve mâ'adâsını Yenbu'a irsâle mübâderet ve kendüsi Mekke'ye azîmet eyledi zikr olunan Osmânlulardan Kuzeyr tarafına varmak üzre bir kıt'a sefîneye rükûb idenlerin lâzım gelan zahîreleri virilmeyüb tedârük-i akvât-ı yevmiyyede ıztırâbları mesmû'um oldığı akabinde savb-ı maksûdlarına vâsıl oluncaya kadar esnâ-yı râhda ta'ayyüşlerine medâr olmak üzre bir mikdâr ürz ile birkaç re's ağnâm taraflarına irsâl eyledim Kuzeyr'de muhâfız olan hâlâ ol tarafda ikâmet üzre olub gâlibâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müstahfızların masârifi yetişdirilmek me'mûlündedir.

(13)[1]

Hindistân'ı İngilizlerin Ellerinden İstihlâs İçün Berren Asker İrsâli Zımnında Bin Sekiz Yüz Târîhinde Rusya İmparatorı Birinci Pavlo İle Başkonsolos Ponaparte Beyninde Virildigi Rivâyet Olunan Karârnâmedir

Berren Hindistân'ı istîlâ eylemek niyyeti öyle vâsi' ve zengîn bilâdı sûret-i dâ'imiyyede olarak İngiltere boyundırığında bulunmakdan tahlîs iderek andan İngilizleri def' ve tard ve Avrupa'nın sanâyi' ve ticâretine ve düvel-i mütemeddinesine ve ale'l-husûs Fransa içün yeniden turuk küşâd (**s.344**) eylemek husûsuna mebnî olub bu sûretle gerek böyle şân ve menfa'atlü şey'e teşebbüs eylemiş olan devletler ve gerek on dokuzuncı asrın birincisi ile'l-ebed nâm ve şöhret almış olurlar.

Fransa Cumhûrı ile Rusya İmparatorı Nehr-i Hind'e yetmiş bin asker sevk eylemegi

1 Metinde sehven "31" şeklinde geçmektedir.

tasavvur iderler ve Almanya İmparatorı dahi toprağından Fransa askerinin mürûrını ve Tuna tarîkiyle Karadeniz sâhiline kadar sevkini teshîl eylemelidir.

Husûs-ı mezkûra karâr virildigi sûretde muntazam asâkirden yirmi beş bin ve Kazaklardan dahi on bin âdemin hemân Ejderhân'da mevcûd olması husûsuna İmparator Pavlo emr ve tenbîh itmeli ba'dehu asâkir-i merkûme Bahr-i Hazar tarîkiyle Esterâbâd'a nakl olunub anda Fransa askerinin vürûdına intizâr olunmak lâzımdır. Ve işbu Esterâbâd şehri devleteyn askerine merkez add olunacağından anda mağazalar binâ olunarak esliha ve mühimmât ve erzâk ve sâ'ire idhâl kılınmalıdır ve mahall-i mezkûr Hindistân ile Fransa ve Rusya beyninde olan münâsebâta merkez i'tibâr olunmalıdır. Fransa Cumhûrı'nın irsâl ideceği otuz beş bin askeri her sınıf askerden tertîb kılınub kayıklara irkâben Tuna'nın ağızlarına tenzîl ve Bahr-i Siyâh'a vusûl bulduklarında Rusya'nın tedârük ve tehyi'e itmiş olacağı transpor gemileriyle Bahr-i Siyâh'dan ve ba'dehu Azak Denizi'nden Tigan'a îsâl olunub ordu-yı mezkûr Ten Nehri'nin sağ kenârı boyunca (Payakı İzpayanka) nâm Kazak köyüne çıkub nokta-i mezkûrdan nehr-i mezbûrı ubûr ile Volga Nehri kenârında vâki' Çariçin nâm şehre karîb mahalle kadar nüzûl ider ve anda dahi tüccâr sefâ'inine râkiben Bahr-i Hazar tûlunca seyr ve hareket idüb İran'da kâ'in mezkûr Esterâbâd limanına vâsıl olur ve liman-ı mezkûrda Rusya askeriyle birleşerek cümlesi hareket idüb Herât ve Ferât ve Kandahâr tarîkiyle Nehr-i Hind cânibine azîmet iderler.

Fransa askerinin mahall-i mezkûra vusûlüne kadar lâzım olan müddet ber-vech-i âtî yüz yirmi gün yâ'nî üç mâhdır.

Eyyâm
20 Tuna tarîkiyle Bahr-i Siyâh'a kadar
16 Tuna ağzından Tigan'a kadar
20 Tigan'dan Bayakı İzbayanka'ya kadar
04 Bayakı İzbayanka'dan Çariçin'e kadar
05 Çariçin'den Ejderhân'a kadar
(**s.345**) 10 Ejderhân'dan Esterâbâd'a kadar
45 Esterâbâd'dan Nehr-i Hind'e kadar

120

Lâkin ihtiyâten üç mâh yerine beş mâh hesâb olunmak lâzımdır bu sûretle işbu bin sekiz yüz senesinin Mayıs'ı evâ'ilinde ordu sevk olunacak olunursa Eylül evâhirinde mahall-i maksûdına vâsıl olması me'mûldür ve işbu mesâfenin nısfı kara ve nısfı dahi su tarîkiyle kat' idilmiş olur.

Suver-i İcrâ'iyye

Fransa asâkiri Tuna ile giderken hafîf topları ve sandıkları berâber getürmek lâzım gelür ise de çadır almak lâzım gelmez ve süvârî ve topcılar dahi hayvânâtını almayub fakat hayvânât takımı ve buna mümâsil eşyâ ile iktifâ olunacakdır ve işbu asâkirin önünde birkaç komiser musâbakat ve takaddüm idecekdir.

Tuna ağzına vusûlünde ve Rusya'nın tehyi'e eyledigi transporlara râkib olacağından işbu sefâ'inde on beş yirmi günlük erzâk mevcûd olmalıdır. Ve asâkir gemilere biner iken karadan posta ile müte'addid komiserler ve erkân-ı harbiyye zâbitânından lâzım gelanlar Tigan ve Çariçin'e ve Ejderhân'a ta'yîn kılınacakdır.

Tigan'a me'mûr komiserler asâkirin berren Tigan'dan Bayakı İzbayanka'ya kadar geçmesi içün lâzım gelan tedâbîri Rusya komiserleriyle müzâkere ve nüzûl yerleri tehyi'e ve nakliyye içün lüzûmı olacak hayvânât ve arabalar tedârük itdikden başka Nehr-i Ten'i mürûr itmek içün nehr-i mezkûr mahall-i mezbûrda Paris'den cereyân iden Sena Nehri'nden biraz daha ziyâde geniş olmağla ana göre lâzım olacak kayık ve sâ'ire hâzır itmek üzre işbu komiserler Çariçin'de me'mûr komiserler ile muhâbere ideceklerdir lâzım gelür bu memleketler ve Çariçin'de me'mûr komiserler Ten ile Volga nehirleri beyninde üç dört mevki'de asâkire lâzım olan erzâk ve sâ'ire ve yerleşdirilmeleri içün mahaller tedârük ve Volga Nehri üzerinde mikdâr-ı kâfî kayık ve Ejderhân'da bulunan komiserler dahi vâfî mikdâr sefîne ve on beş günlük erzâk cem' ve tehyi'e eyleyeceklerdir.

Fransa asâkiri Esterâbâd'a vusûl buldukda iki devlet komiserleri ma'rifetiyle şehr-i mezkûrda cem' olunarak hâzır olması lâzım gelan şeyler ber-vech-i zîr beyân olunur.

(1) Her cins mühimmât-ı harbiyye ile ağır toplar.
Bu mühimmât Ejderhân ve Kazan ve Saratof mühimmâthânelerinden celb olunacakdır.
(s.346) (2) İki ordunun mühimmât ve toplarını nakl içün hayvânât.
(3) Köpri takımı ve nakl-i eşyâ içün araba ve hayvânât.
(4) Fransa süvârî askeri içün hayvânât.
Bu hayvânlar Ten ile Volga nehirleri beyninde bulunan Kazak ve Kalmuklardan iştirâ olunur ve kesreti cihetle ehven alunur.
(5) Esterâbât'dan Nehr-i Hind'e kadar Fransa asâkirine lâzım olacak çadır ve sâ'ire.
(6) Mikdâr-ı vâfî çuka ve bez ve esvâb ve ayakkapları ve sâ'ire.
Bu eşyâ Rusya'da külliyyet üzre bulunub Avrupa'nın sâ'ir mahallerinden daha ehven bahâ ile tedârük olunabilir.
(7) Her dürlü edviyyeyi hâvî bir eczâhâne
(8) Pirinç, fasulye, yağ, arak ve sâ'ire.
(9) Sığır ve koyun sürüleri.
(10) Ot, arpa ve sâ'ire
Ejderhân memleketinde küllî zahîre bulunur.

Esterâbât'dan Nehr-i Hind Kenârına Kadar Zikr Olunan İki Ordunun Sevki ve Tedâbîr-i Lâzime Beyânı

Rusya asâkirinin Esterâbâd'a tenzîlinden akdem Fransa ve Rusya ordularının mürûr ideceklerı memleketlerin hanlarına ve zâbitlerine keyfiyyeti i'lân içün devleteyn komiserleri irsâl olunur.

Ve şu hâlde i'lân olunmalı ki dünyanın en kuvvetli devletlerinden iki devletin asâkiri Hindistan'a gitmek üzre sizin memleketinizden geçecekdir ve bundan maksadları dahi İngilizleri esâret tahtına koydukları Hindistân'dan tard eylemekdir zîrâ memâlik-i Hind mukaddemâ kuvvet ve servet ile meşhûr oldığından her tarafın ahâlîsi ticârete gelmekde iken İngilizler böyle memâlik-i vasî'ayı zabt iderek ahâlîsini esîr eylemiş olmağla Rusya ve Fransa böyle bîçâre memâlik ve ahâlîyi tahlîs eylemek efkâr-ı hayriyyesine mebnî kuvvetlerini cem' itdiler ana binâ'en devleteyn askerinden emîn olub havfa dûçâr olmayasınız belki bi'l-'aks bu askerle birleşmenizde ve ittifâk eylemenizde sizce çok şân ve menfa'at husûle gelebilür. Me'alinde i'lânnâmeler irsâl kılınmak lâzım gelür. Bu memleketler birbirinden müteferrik ve hanları beyninde nizâ' ve mübâyenet oldığından devleteyn ordularına mazarratları olamaz. **(s.347)** Rusya ve Fransa komiserleri ile berâber mahâretli mühendisler ta'yîn olunub orduların mürûr idecegi mevâki'in haritası ahz olunub harita üzerinde askerin kangı mahallerde kalacağı ve kangı sulardan ve kangı şehirlerden ubûr ve mürûr idecegi ve mühimmât ve eşyânın ve topların gidecegi tarîkleri ve tesâdüf olunması me'mûl olan müşkilâtın ne sûretle ber-taraf kılınabilecegi beyân ve irâ'e kılınmak lâzım gelecekdir. Ve zikr olunan komiserler erzâk ve araba ve sâ'ire tedârüki içün hanlar ve vâlîler ile mukâvele idüb mukâveleleri imzâ iderek anlardan dahi rehin olarak birkaç kimesne taleb ideceklerdir.

Fransa asâkirinden birinci fırkanın Esterâbâd'a vusûlünde Rusya asâkirinin birinci fırkasının andan hareket eylemesi ve devleteynin sâ'ir fırkaları birbirini müte'âkiben hareket idüb şöyle ki: Birbirinden beş altı sâ'at mesâfede bulunmaları ve bunların beyninde münâsebâtın dahi tutulması içün Kazak askerinden müfrez bölüklerin istihdâmı lâzım gelecekdir.

Avangardı muntazam süvârî askeriyle dört beş bin Kazak'dan tertîb eylemek ba'dehu köpriler gönderilmek lâzım gelüb bu avangard nehirlere ol köprileri kurub muhâfaza iderler. Fransa Devleti tarafından ordu Kumandanı Aneşfen'e meşhûr Versay fabrikasında ma'mûl tüfenk ve karabina ve piştov ve kılıç gibi şeyler ve meşhûr şûre fabrikası ma'mûlâtından nefîs vazolar ve sâ'ir porselena şeyler ve Paris işi olarak tuhaf sâ'atler ve güzel âyine ve Asyâ ahâlîsinin indinde makbûl renklerde çuka ve katîfeler ve sâ'ire teslîm olunub Fransa'nın derece-i medeniyyet ve fütüvvetini i'lân içün ol memleketlerin hanlarına ve sâ'irine i'tâ idecekdir.

İşbu istîlâda ulûmca istihsâl-i menâfi' içün birtakım âlim ve mahâretli kimesneler me'mûr kılınub ol havâlîyi istikşâf ve mahsûs kütüb te'lîf ideceklerdir. Ve birkaç baloncı ve sanâyi'-i nâriyyeye vâkıf âdemler terfîk olunacakdır.

Fransa ve Rusya'nın şân ve şevketi bilinmek içün orduların Esterâbât'dan ihrâclarından evvel işbu şehirde bir azîm ziyâfet tertîb olunmak ve ba'dehu bir büyük ta'lîm eylemek lâzım gelür.

Eger bâlâda beyân olunan tarîk ve üslûb üzre hareket kılınur ise bu teşebbüsün hüsn-i netîceye vusûlünde şübhe olmaz fakat semeresi dahi devleteynin ta'yîn idecekleri kumandanların hüsn-i ittifâk ve cesâret ve dirâyetlerine tevakkuf ider.

İki ordunun Hind Nehri kenârına vusûllerinde harekât-ı askeriyyeleri ta'yîn kılınur. **(s.348)** mâ'lûm olaki İrân ve Hind'de Avrupa meskûkâtından tedâvül iden Venedik ve Felemenk ve Rusya meskûkâtı oldığından sâ'ir cins sikke nakli îcâb itmez.

Mütâla'ât-ı Mezkûre Hakkında Ponaparte'nin Su'âlleri Gâlibâ Âtîü'z-Zikr Mevâd Üzerine Vârid Olmuş idi

(Evvelâ) Otuz beş bin askeri Tuna ağızlarına kadar nakle kâfî kayık bulunur mı.

(Sâniyen) Devlet-i Aliyye Fransa askerinin Tuna'dan nüzûlüne râzı olmaz ve kendi limanından gemilere irkâb olunmalarına mümâna'at eyler.

(Sâlisen) Bu kadar askeri nakl itmek içün Karadeniz'de sefâ'in bulunabilür mı ve Rusya Devleti tedârük idebilür mi.

(Râbi'an) Amiral Kit İngiliz donanmasıyla gelüb Bahr-i Sefîd boğazından geçerek Karadeniz'e Fransa ordusunun çıkmamasına mâni' olmaz mı veyâhûd orduyı perîşân idemez mi.

(Hâmisen) Esterâbât'da ordular birleşüb Hind'e vâsıl oluncaya kadar bir yabandan ve çöllerden yâ'nî üç yüz sâ'at böyle mahallerden nasıl geçecekdir.

Rusya İmparatorı Pavlo Tarafından Tahrîr Olunan Cevâblar Zîrde Beyân Olunur

(Evvelen) Lüzûmı mikdâr kayığın cem' ve tedârüki âsândır zann iderim lâkin olamadığı hâlde asker karadan İbrâ'îl'e yâhûd Kalas'a kadar gelüb andan Rusya tarafından gönderilecek sefîneler ile irsâl kılınur.

(Sâniyen) Pavlo Devlet-i Aliyye'ye istedigini icrâ itdirir.

Zîrâ kuvvet-i kesîresi Bâb-ı Âlî'yi icbâr ider.

(Sâlisen) Rusya Devleti Karadeniz limanlarına bi's-suhûle her büyüklükde üç yüzden ziyâde sefîne irsâl ve cem' idebilür.

Zîrâ Rusya'nın sefâ'in-i ticâriyesi ne mertebe tekessür eyledigi cümlenin ma'lûmıdır.

(Râbi'an) Amiral Kit boğazdan geçmek murâd eyledigi takdîrde Osmânlular muhâlefet eylemez iseler Pavlo'da me'mûl olunmaz mertebe esbâb-ı mü'essire mevcûd olmağla bu husûsa mümâna'at eylemege muktedirdir.

(Hâmisen) Zikr olunan memleketler çöl ve hâlî olmayub çokdan berü yollar açıkdır. Ve Hind'den Esterâbâd'a kervânlar otuz beş kırk günde gelüb gitmekdedir. **(s.349)** Ve arâzi dahi Arabistân gibi kumluk olmayub her adımda mâ'-i cârî ve çaylar bulunur. Ot ve pirinç kesret üzre mevcûd ve envâ'-ı meyve ve hayvânât bulmak âsândır. Ve ancak kabûl olunacak su'ûbet yolun tûlı olub bu ise bu emre mâni' olamaz. Çünki Fransa ve Rusya asâkiri mihan ve meşakkate tahammül ider zîrâ anlar içün pek çok şân ve iftihâr vardır hatta bin yedi yüz otuz dokuz ve kırk târîhlerinde Nâdir Şâh Dehli şehrinden külliyyetlü asker ile Kandahâr ve Ferât ve Herât ve Meşhed şehirlerinden geçerek Esterâbâd'a gelmişdir egerçi o zamân şehirler azîm ve cesîm idiler lâkin el-hâleti hazihi yine oldukca büyücek şehirlerdir ve o zamân Asya askerinin idebildikleri şey'e şimdi Fransa ve Rusya asâkirinin muvaffak olacaklarında şekk ve şübhe yokdur.

Az müddet sonra Rusya İmparatorı Pavlo vefât eylemekle maksad-ı mezkûre teşebbüs olunamamışdır.

Hatta (Sent Elen) cezîresinde iken Napolyon çend def'a böyle bir husûsa karâr virildigini beyân eylemişlerdir.

(14)

Bin İki Yüz On Altı Senesinde Devlet-i Aliyye Tersânesinde Mevcûd Olan Saff Harb Gemilerinin Nev' ve Aded ve Esâmisi

Yekûn	Kıt'a	Esâmî	Nev'î
	1	Selîmiyye	Üç anbârlı
	1	Mansûriyye	Üç anbârlı
	1	Fethiyye	Üç anbârlı
	1	Mes'ûdiyye	Üç anbârlı
4			
	1	Tavus-ı Bahrî	Kalyon
	1	Seddü'l-bahir	Kalyon
	1	Arslan-ı Bahrî	Kalyon
	1	Heybet-endâz	Kalyon
	1	Şehbâz-ı Bahrî	Kalyon
	1	Sayyâd-ı Babrî	Kalyon
	1	Beşâret-nümâ	Kalyon
7	7		
11	Nakl		
(s.350)			
Yekûn	Kıt'a	Esâmî	Nev'i
11	.	.	Nakl-i Yekûn
	1	Bahr-i Zafer	Kalyon
	1	Pertev-i Nusret	Kalyon
	1	Ejder-i Bahrî	Kalyon
	1	Âsâr-ı Nusret	Kalyon
	1	Zîver-i Bahrî	Kalyon
	1	Feyz-i Hüdâ	Kalyon
	1	Bede'-i Nnsret	Kalyon
	1	Ankâ-yı Bahrî	Kalyon
	1	Menba'-ı Nusret	Kalyon
	1	Kilîdü'l-bahir	Kalyon

	1	Kaplan-ı Bahrî	Kalyon
	1	Ni'met-i Hüdâ	Kalyon
	1	Bilâ-tesmiye tersânede i'mâl olunuyormuş	Kalyon
24	24		
	1	Mesken-i Gâzi	fırkateyn
	1	Şehber-i zafer	fırkateyn
	1	Şâhîn-i Deryâ	fırkateyn
	1	Şevket-nümâ	fırkateyn
	1	Hümâ-yı Zafer	fırkateyn
	1	Bede'-i Zafer	fırkateyn
	1	Şi'âr-ı Nusret	fırkateyn
	1	Nesîm-i Zafer	fırkateyn
	1	Gazâl-i Bahrî	fırkateyn
	1	Ceyrân-ı Bahr î	fırkateyn
	1	Polad-ı Bahrî	fırkateyn
	1	Bülheves	fırkateyn
	1	Tunus	fırkateyn
	1	Bahr-i Amîk	fırkateyn
38	14	Nakl	

(s.351)

Yekûn	Kıt'a	Esâmî	Nev'i
38	14	.	Nakl-i Yekûn
	1	Mürg-i Bahrî	fırkateyn
	1	Hûrî-i Bahrî	fırkateyn
	1	İskenderiyye	fırkateyn
	1	Korfa'dan aktarma fırkateyn	
	1	Sadr-ı sâbıka mensûb fırkateyn	
	1	Eregli'de müceddeden inşâ olunan fırkateyn	
	1	Tersâne-i Âmirede müceddeden inşâ olunan fırkateyn	
	1	Limni'de inşâ olunan fırkateyn	
46	22		
	1	Âteş-feşân	Korvet
	1	Sâ'ika-i Bâd	Korvet
	1	Salâbet-nümâ	Korvet
	1	Zafer-güşâ	Korvet
	1	Ceng-âver	Korvet

1	Rehber-i Nusret	Korvet
1	Secâ-i Bahrî	Korvet
1	Medînetü'l-mülûk	Korvet
1	Burc-ı Zafer	Korvet
1	Meşreb-i Bahr	Korvet
1	I'd-ı Nusret	Korvet
1	Zü'l-ikâb	Korvet
1	Süreyyâ	Korvet
1	Tersânede müceddeden inşâ olunan korvet	
1	Halil Bey korveti	
15	15	
61		

(s.352)

(15)

Eflâk Voyvodalığı'na Hitâben Isdâr Olunan Fermân-ı Âlî Sûreti

Eflâk Voyvodası İpsilandi Aleksandri-zâde Kostantin voyvoda hatmet avâkıbehu bi'l-hayra hüküm ki Devlet-i Aliyye'mle Nemçe Devleti beyninde der-kâr olan muhâsama ve mu'âdât-ı mübeddel-i müsâleme ve musâfât olmakdan nâşî avân-ı seferde sitem-dîde ve zahmet keşîde olan re'âyâ-yı Eflâk'ın hâllerine merhameten ve şefkaten iki yüz beş senesi Zi'l-hicce'sinin üçünci gününden i'tibâr ile iki sene tamâmına degin cizye ve ı'diyye ve rikâbiyye ve câ'izeden afvlarını ve re'âyâ fukarâsının mezâlimden himâyelerini hâvî iki yüz altı senesi Muharremü'l-harâmı evâsıtında emr-i şerîf-i inâyet-redifim ısdâr ve i'tâ olundukdan sonra memleket-i Eflâk'ın metropolid ve piskopos ve gomnos ve bi'l-cümle manastır ve kenayis rehâbîn ve papasânı ve boyârân ve kapudan ve sâ'ir bi'l-cümle zâbitânı taraflarından Rûmî ve Türkî vârid olan mahzarlarında birkaç seneden berü mübtelâ oldukları mihan ve meşâk ve istîlâ hasebiyle ekseri dâr ve diyârlarından dûr ve memleket harâb ve perîşânî hâl ve mağdûriyyetlerinden ve Devlet-i Aliyye'me kemâl-i mutâva'at ve inkıyâdlarından bahisle mukaddemâ haklarında der-kâr olan inâyet ve şefkate mebnî nizâm-ı memleketi ve şerâ'it-i müte'addideyi hâvî i'tâ olunan emr-i âlîşânın tecdîdini istid'â ve niyâz itmeleriyle Dîvân-ı Hümâyûn'umda mahfûz ahkâm-ı kuyûdâtı tetebbu' itdirildikde Devlet-i Aliyye'min kilârı mesâbesinde olan Eflâk ve Boğdan re'âyâları iktizâ-yı hâle göre cizyelerini edâ eyleyüb atîk muhâsebeleri içün gerek nükûd ve gerek sâ'ir her ne ise bir nesne tahsîl olunmamak ve ehl-i İslâm'ın re'âyâ ile re'âyânın birbirleriyle münâza'atları vukû'unda Eflâk voyvodası hak ve adl üzre müdde'î ve müdde'î-i aleyhi söyledüb tahakkuk iden hakkını alıvirmek ve ehl-i İslâm ile re'âyânın beyninde vâki' olan münâza'âtda Eflâk voyvodasının yanında bulunan dîvân kâtibi ve sâ'ir Müslimîn tavassut ve nezâret ile irzâ-yı husemâ ve kat'-ı nizâ' itmek ve tavassut-ı muslihîn ve ilzâm-ı Müslimîn ile inkıtâ' bulmayub husemânın garazları mutlak de'âvî-i mezbûre ile fukarâ-yı ra'iyyeti ızrâr ve tekdîrden ibâret oldığı mübeyyin olub fasl ve hasmı ukde-i eşkâle düşdükde bu gûne müzevver ve hilâf-ı şer' de'âvî içün re'âyâ fukarâsı

tekdîr ve ızrâr itdirilmeyüb o makûle de'âvî Yergöki kadısı huzûrunda şer'le hak ve adl üzre ru'yet ve kat' olunmak ve Yergögi kadıları dahi kemâl-i hakkâniyyet ve adl ile o makûle kendülere havâle olunan de'âvîyi ve fasl ve hasm ihkâk-ı hak idüb menâffi-i şerî'at-ı mutahhara vaz'-ı vukû'unı vechen mine'l-vücûh tecvîzden ve bu vesîle ile fukarâ-yı ra'iyyete ta'addîden hazer ve mücânebet eylemek ve Eflâk re'âyâsı mahall-i âhara ihzâr teklîfiyle rencîde olunmamak (s.353) ve vesâyet ve nisbet-i mâla müte'âllika da'vâda zeyd-i müsellem üzerine zimmîler şehâdet eyleseler makbûle olur deyü fetevâ-yı şerîfe virilmekle ber-mûceb-i fetevâ-yı şerîfe amel ve hareket olunmak ve tavâ'if-i askeriyyeden ve sâ'irlerden Eflâk derûnunda töhmet-i irtikâb idenler civâr-ı ser-hadlere gönderilüb zâbitleri ma'rifetiyle te'dîb ve gûşmâl olunmak ve ser-hâdlerden ve Tuna kazâları ahâlîsinden ba'zıları mukaddemâ virilan nizâma mugâyir bilâ-izin Eflâk derûnuna duhûl ve beynlerinde gavgâ ihdâsıyla birbirlerini katl ve ba'dehu dem ve diyet talebi ve müzevver da'vâlara şürû' ile eşyâ ve nükûd mutâlebe ve Eflâk re'âyâsını ta'cîz ve ızrâr eyledikleri ve bundan akdem virilan nizâm mûcebince derûn-ı Eflâk'da ihdâs olunan kışlaklar ve mevşiyyeler hedm birle serserî geşt ü güzâr iden erâzil eşhâsın tard ve teb'îdleri içün müte'addid ahkâm-ı münîfe virilmiş iken evbâş ve erâzil makûlelerinin Eflâk'a duhûl fikrinde olacakları mülâhazadan ba'îd olmamağın fî-mâ-ba'd her ser-hadden ma'dûd ve mu'ayyen tâcirlerden gayrı Eflâk'a kimesne girmemek ve anlar dahi zâbitlerinden izin tezkereleri ahz ve Eflâk voyvodasına veyâhûd vekîline ibrâz birle voyvoda ve vekîlinden yine izin tezkeresi alub vardıkları kazâlarda menzil-i temellük ve zirâ'at ve re'âyâya ta'addî eylememek selem akçesi virilmemak husûsları nizâmını hâvî sâbıklarda sâdır olan evâmir-i aliyyede muharrer olmağla bi-aynihâ mevâdd-ı mezkûre îfâ ve icrâ kılınmak ve bunlar emsâli müzevver da'vâlar içün vüzerâ zâbitân ve hükkâm-ı Eflâk'a mübâşir ta'yîniyle fukarâ-yı ra'iyyeti ızrâr eylemelerine cevâz ve ruhsat gösterilmemek ez-kadîm manastırlarına ve sâ'ir şahsa müte'allik olub bi-gayr-ı hakkın kendülerinden ahz olunan arâzî ve emlâk ki re'âyâ ismiyle tesmiye olunur hakk ve adl üzre dikkat ve taharrî olunarak bi-gayr-ı hakkın zabt olundığı tahakkuk itdikde ashâbına istirdâd kılınmak ve kendü emti'alarının kendü vilâyetlerinden âhar mahalle veyâhûd âhar mahalden kendü vilâyetlerine nakli enfa' ve ehven olmak içün kendülerin atîk ve mahsûs iskeleleri olan Avraş ve Feluc iskelesini tekrâr tecdîd ve ibkâ iktizâ ider ise vücûh-ı sâ'ire ile Devlet-i Aliyye'me mazarratı olmayacak sûretle tecdîdine Eflâklu me'zûn olmak ve tüccâr tâ'ifesinden Eflâk derûnunda emlâk ve çiftlik tutmalarına hayvânât ra'î itmelerine cevâz virilmemek ve vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâmım mansıblarına iyâb ve zehâblarında doğrı yoldan udûl ve Eflâk memleketine duhûl ve re'âyâdan müft ve meccânen yem ve yiyecek ve menzil bârgîri ahzı ve mutâlebât-ı sâ'ire ile fukarâyı iz'âc eylemeleri memnû'âtdan olmağla vüzerâ ve mîr-i mîrân ve etbâ'ı râh-ı râsıtdan udûl ve Eflâk'a duhûl ile re'âyâ bir dürlü ızrâr itdirilmemek ve kezâlik umûr-ı mühimme ile ba'zı mahallere âmed ü şüd iden ulaklar doğrı yoldan sapmayub ve Eflâk'a uğramak ve yedlerinde olan (s.354) menzil ahkâmından ziyâde bârgîr taleb itmemek ve memleket-i mezbûreye me'mûrlar dahi menzil ahkâmında mastûr olandan ziyâde bârgîr talebiyle tekdîr eylememek tenbîhâtını hâvî sâbıklarda evâmir-i aliyye virilmiş olmağla fî-mâ-ba'd mûcibleri icrâsında ve alâ-eyyi-hâl şurût-ı mezbûreye ri'âyetde dakîka fevt olunmayub hilâf-ı emr-i âlî harekete cesâret ider olur ise bilâ-tevakkuf te'dîbleri husûsuna ihtimâm olunmak ve Tuna sevâhilinde vâki' kasabât ve kurâ ve bâzârlara rü'yet-i umûr ve kâr ü kesb içün varan Eflâk re'âyâsına mahall-i merkûme cizyedârları ve sâ'ir

zâbitân taraflarından cizye ve ispenç teklîfi ve âhar bahâne ile ta'addî itdirilmeyüb âdemleri ve kolcıları yabancı re'âyâ ararız bahânesiyle memleket-i Eflâk'da geşt ü güzârdan men' olunmak içün müte'addid evâmir-i aliyye sudûr itmiş oldığına binâ'en iktizâ idenlere bâ-ahkâm-ı münîfe tenbîh ve o makûlelere zecr ve tehdîd olunmak ve ahâlî ve re'âyâ-yı memleket ziyy ve kisveleri mâddesinde muktezâ-yı mu'âfiyyet-i serbestiyyet-i memleket üzre kimesne tarafından rencîde ve remîde olunmamak ve Eflâk re'âyâsından İslâm'ı kabûl idenler hisse-i ırsiyye talebine kâdir olamayacakları mâddesi umûr-ı şer'iyyeye müte'allik kazâyâdan oldığından mâdde-i merkûme lede'l-istiftâ (Zeyd-i Nasrânî şeref-i İslâm ile müşerref oldukdan sonra fevt olsa Zeyd'in babası Amr ve Nasrânî Zeyd'e vâris olmaz ve Hind-i Nasrâniyye'nin zevci Zeyd-i Nasrânî İslâm'a geldikden sonra Hind kâfire iken fevt olsa Zeyd Hind'e vâris olmaz ve Zeyd-i Nasrânî'nin oğlu Amr Nasrânî şerefü'l-İslâm ile müşerref oldukdan sonra Zeyd Nasrânî iken fevt olsa Amr Zeyd'e vâris olmaz ve Zeyd müslim kulı Amr-ı Nasrânî'yi i'tâk eyledikden sonra Amr İslâm'a gelmeden fevt olsa Zeyd Amr'a vâris olmaz) deyü dört kıt'a fetevâ-yı şerîfe virilmekle mûcib ve muktezâları icrâ olunmak ve kasâbbaşılar ma'rifetleriyle be-her sene Eflâk memleketinden mübâya'ası fermân olunan ma'lûmu'l-mikdâr agnâmın kasâbbaşıların sayıcıları ve âdemleri yedleriyle iştirâsı re'âyâya hasârı ve zulm ve ta'addîyi mûcib oldığı inhâ olunmağla rahmen-li'l-fukarâ ağnâm-ı mezkûrenin ol vechile mübâya'ası afv olunub ancak ta'yînât-ı mîriyye ve dârü's-saltanati's-seniyyem sükkânının medâr-ı ma'âşları içün Memâlik-i Mahrûse'ınden koyun celbi lâzım ve mühimm olmağın Eflâk memleketinin re'âyâsı fürûht olunacak koyunları ketm eylemeyüb si'r râyiciyle tüccâra ve celeblere fürûht idüb Eflâk voyvodası nezâretiyle Âsitâne-i Aliyyeme bâliğan mâ-belâğ koyun gönderilmekde kusûr olunmamak ve ağnâmlarını Der-aliyyeme koyun getürecek tâcirlere ve celeblere virüb mahall-i âhara satılmamak ve memleket-i Eflâk Âsitâne-i Sa'âdetimin kilârı mesâbesinde olub İstanbul'a iktizâ iden külliyyetlü zahâ'ir Eflâk ve Boğdân memleketlerinden (s.355) gelmege mahsûr olmak hasebiyle re'âyâ-yı Eflâk bundan akdem merhameten ref' olunan mukâyese mukâbelesinde hırâset ve zirâ'atlarıyla husûle getürdükleri mahsûlâtlarını ve hubûbâtlarını fevc fevc iskelelere nakl ve si'r râyiciyle kapan sefâyini rü'esâsına fürûht idüb mahall-i âhara virmemek ve mukâyese ref' olunmuşdur deyü zirâ'at ve hırâseti terk veyâhûd ihtikâr dâ'iyyesiyle yedlerinde olan zahîrelerini ketm ve iddihâr itmemek ve bu vechile hem kendüleri müntefi' ve hem de âsitâne-i sa'âdetim sekenesi emr-i ta'ayyüşde zarûretden vâreste olmak ve Eflâk Voyvodası ve Boyarlar bu bâbda ale'd-devâm ihtimâm itmek ve seferler esnâsında Eflâk ve Boğdân boyarlarından ve re'âyâsından hasebü'z-zarûre her ne gûne cürm ve kabâhat sudûr itmiş ise cümlesi nesyen mensiyen afv olunub harekât-ı sâbıkaları içün mu'âhaza ve mücâzât husûsı hâtır-güzâr olmamak ve bundan böyle mâdâm ki merkez-i itâ'at ve inkıyâd ve icrâ-yı merâsim-i cizye-güzârı ve ra'iyyetden udûl eylemedikce lutf ü inâyet ve şefkat ve merhametden gayrı hâlet müşâhede itmeyecekleri emr-i muhakkak olmak ve ana Tuna hudûdına dâ'ir Silistre nâzırı ile Eflâk voyvodası beyninde mukaddemâ cereyân iden nizâ'ın fasl ve hasmiçün yetmiş yedi senesinde sudûr iden evâmir-i münîfe mantûkları üzre mu'ahharen tekrâr sâdır olan emr-i âlîşânın teneffüzine ihtimâm olunmak ve Eflâk ve Boğdân memleketlerinde olan vilâyâtın mansıbları boyarların ve Rûmların beynlerinde müntehib ve idârelerine muktedir ve mu'temed-i aliyye olan kimesnelere tevcîh olunmak husûsı Eflâk ve Boğdân voyvodalarının irâde ve ihtiyârlarına

mevkûf ve merbût olmağla memleket-i mezbûreteynin boyarlarma mahsûs olagelen menâsıblara vilâyet boyarlarının müstehakları tercîh olunarak gerek Rûm ve gerek yerlülerin sâdık ve kârgüzârları muktezâsı üzre istihdâm olunmak mâddesi voyvodalarına ihâle ve tefvîz kılınmak ve Rûmili cânibinde vâki‘ kılâ‘ ebniyesiçün iktizâ iden ecnâs-ı kerâstenin sâbıkı üzre Eflâk ve Boğdân cibâlinden kat‘ ve nakl ve binâ emînlerinin virdikleri memhûr temessükâtları mûciblerince îcâb iden kat‘iyye ve nakliyye ücretleri voyvodalarının uhdelerinde olan Eflâk ve Boğdân cizyeleri mâllarından tamâmen i‘tâ itdirilüb bir akçeleri kat‘ ve tenkîs itdirilmemek ve Mankalya ustalarının zabtında olan Mankalya'da vâki‘ çiftlik hayvânâtının fî-mâ-ba‘d derûn-ı Eflâk'da sayf ve şitâda ra‘yları men‘ ve fukarâ-yı ra‘iyyet mazarratlarından sıyânet olunmak bâbında bin yüz seksan sekiz senesi evâsıt-ı Şevvâl'inde bâlâsı hatt-ı hümâyûn ile müveşşahan iki memlekete başka başka iki kıt‘a emr-i âlişân i‘tâ olundukdan sonra memleketeyn-i mezbûreteyn re‘âyâsı uhdelerine lâzım gelan şerâ’it-i ubûdiyyeti îfâda kusûr itmediklerinden fî-mâ-ba‘d dahi farîza-i (s.356) zimmetleri olan sadâkat ve ubûdiyyetden ser-mû inhirâf eylemeyüb voyvodalarına kemâl-i inkıyâd ve itâ‘at iderek tesviyye-i hidemât-ı mühimme-i pâdişâhâneme dikkat ve ihtimâm ve mikdâr-ı zerre kusûrdan ittikâ-i tâm eylemeleri şartıyla haklarında der-kâr olan şefkat-ı celîle-i pâdişâhânem muktezâsınca zikr-i âtî şerâ’it dabi ilâve-i şurût-ı himâyetleri kılınmağla fî-mâ-ba‘d Eflâk'dan altı yüz on dokuz kîse akçe ve Boğdân'dan yüz otuz beş kîse ve dört yüz kırk dört buçuk guruşdan ziyâde mutâlebe olunmayub zikr olunan iki memleketin cizyeleri her senenin hitâmında Âsitâne-i Sa‘âdetimde virilüb havâlâta virdirilmemek ve ı‘diyye içün Eflâk'dan nakd ve eşyâ doksan bin guruş ve rikâbiyye içün fark bin guruş ve Boğdân'dan ı‘diyye içün nakd ve eşyâ doksan bin guruş ve rikâbiyye içün yirmi beş bin guruş alunub ziyâde bir şey mütâlebe olunmamak ve beglerden ibkâ’iyye alınmayub ve tahkîk olunmuş bir töhmetleri vukû‘ bulmadıkca begler azl olunmamak ve müceddeden nasb olunan kadîmden bir para ziyâde cevâ’iz ve avâ’id mutâlebe olunmayub ol dahi re‘âyâdan alınmamak ve ancak beglere â’id olan memlaha ve mukâta‘ât ve gümrük resmi ve bunlar emsâli rüsûmât menâfi‘inden beglere râci‘ emvâlden virilmek ve zikr olunan memleketeyn havâlîlerinin paşaları ve kadıları ve sâ’ir zâbitânı taraflarından hâss iddi‘a olunması ve zararı re‘ayaya â’id olur avâ’id-i mutâlebe olunması ve mücerred akçe ve hediye celbi içün taraflarından mübâşir irsâl itmeleri taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden tecvîz olunmamak ve Devlet-i Aliyye'mde menâsıbda olanların azl ve nasbı vâki‘ oldukca beglerden bir dürlü cevâ’iz ve avâ’id virilmesi lâzım gelmemek ve memleketeyn-i merkûmeteynden hubûbât ve sâ’ir zahâ’ir Devlet-i Aliyye'mden memleketeyn-i merkûmeteynin ahâlîsine muzâyaka getürmeyecek derecelerde alunub ve taraf-ı mîrîden iştirâ olundukda an-nakd akçesi virilüb nakliyyesi ahâlîye tahmîl olunmamak ve tüccârdan mübâya‘a olunur ise bahâları memleketde râyic oldığı üzre nakden edâ olunmak ve zikr olunan memleketeyne koyun mübâya‘asiçün kasâbbaşıların sayıcıları ve adamları ma‘rifetiyle memleketeynden ağnâm mübâya‘ası re‘âyâya zulmi mûcib oldığı mukaddemlerde inhâ olundığından ağnâmın ol vechile mübâya‘ası afv olunub lâkin ta‘yînât-ı mîriyye ve sekene-i İstanbul içün Memâlik-i Mahrûse'mde koyun celbi lâzım oldığından memleketeyn re‘âyâsı fürûht olunacak koyunlarını si‘r râyiciyle tüccâr ve celeblere fürûht ve voyvodalar nezâretiyle Âsitâne-i Sa‘âdetime bâligân mâ-belîğ koyun gönderilmekde kusûr olunmamak husûsı bâlâda beyân olunan iki kıt‘a evâmir-i şerîfelerde münderic olmağla fî-mâ-ba‘d dahi muktezâsının icrâsına geregi gibi ikdâm ve zikr olunan iki

memleketden kerâste ve sâ’ir binâ levâzımının alınması murâd olundukda mikdârı mukaddem beglere ihbâr olunub ol vechile budûd-ı memlekete nakl itdirilüb kat‘iye (s.357) ve nakliyyeleri re‘âyâ-yı fukarâsına alıvirecek vechile an-nakd bu husûsa me’mûr mübâşir taraftından edâ olunmak ve hudûdlardan hâric mahallere nakli içün ahâlî-i mesfûre cevr olunmamak ve memleketeyn-i mezbûreteyn ahâlîsinden amele ve araba mutâlebe olundukda ücret-i âdiyyelerinden bir akçeleri tenkîs ve te’hîr olunmamak ve fermânlu tüccârdan mâ‘adâ etrâf sekenesinden ve yamaklardan hiçbir ferdin ızrâr-ı re‘âyâ dâ‘iyyesiyle memleketeyn-i merkûmeteyne duhûl ve geşt ü güzârları ve memleketin ahâlîsine müte‘allik olan arâziyi zirâ‘at ve tasarrufları ve re‘yi içün hayvânât idhâl eylemeleri tecvîz olunmamak ve işbu nizâmın hilâfı harekete cesâret idenler muhkem te’dîb olunmak ve musâlahadan sonra zabt olunmuş arâzileri var ise ashâbı olan re‘âyaya red itdirmek ve memleketeyn-i merkûmeteyne ehemm-i mehâmdan bir hâcet mes eylemedikce taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden mübâşir gönderilmemek ve gönderildikde mübâşirler mübâşiriyyelerini re‘âyâdan iddi‘â itmeyüb ilel ve bahâne ihtirâ‘ıyla ikâmetlerini tatvîl eylememek şerâ’itinin dahi şurût-ı nizâm-ı sâbıklarıyla düstûrü'l-amel tutulmak üzre yedinde hıfz ve hîn-i iktizâda kaydına mürâca‘at ve her mâddenin şerh ve beyân olundığı üzre muktezâsı tenfîz ve icrâ ve muhâlifi hareket idenleri eyâ-min-kân haklarından gelinmek içün der-bâr-ı atûfet-karârıma tahrîr ve i‘lâma mübâderet ve Devlet-i Aliyye'me ve voyvodalarına inkıyâd ve itâ‘at iden boyarların kablü's-sefer nâ’il oldukları merâtib ve menâsıb-ı asliyyeleri mevşiyye ta‘bîr olunur arâzileri kendülere ibkâ olunması mukaddemâ fermân olunmağla mevâd-ı merkûmenin ile'l-ebed mer‘î tutulmasına ve boyarların geçinmeleri ma‘mûriyyetine münhasır olan arâzinin i‘mârına ve kâ‘ide-i kadîme-i memleket üzre kendülere â’id fevâ’ide ve derecât-ı asliyyeye neyl ile zimmetlerine lâzım gelan kemâl-i itâ‘at ve inkıyâd-ı vâcibeyi ve voyvodanın emr ve re’yine mutâbakat husûsını vücûda getürmekde mikdâr-ı zerre rehâvet itmemeleri şartıyla himâyet ve sıyânetlerine ve istihdâmlarına ve imtiyâzât ile müterreffihe ve âsûde-hâl olmalarına ihtimâm ve dikkat mûcib-i imâr-ı memleket oldığı cihetden bir vaktden berü mugâyir-i kâ‘ide-i kadîme-i memleket boyarân-ı mezkûrenin me’lûf oldukları mutâlebât-ı nâ-sezâ ve ale'l-husûs esnâ-yı seferde memleketin dûçâr oldığı harâclık sebebiyle re‘âyanın tahammül idemeyecekleri teklîfât ve mutâlebât-ı nâ-ber-câdan keff-i yed ve mucânebet eylemelerini tenbîh ve mütenebbih olmayub hilâf-ı rızâ re‘âyâ fukarâsını ızrâr ve tekdîr ve kendülere düşmeyan umûra müdâhale ve hadlerinden efzûn iddi‘â ve teklîfât-ı nâ-ber-câ ile matlûb olan nizâm ve intizâma îrâs-ı ihtilâli mûcib hâlâta cesâret ve tanzîm-i umûr-ı memleket ve terfîh kılub ra‘iyyet zımnında voyvodalarının teşebbüs eyledigi tedâbîr-i hasenenin icrâsına muhâlefet ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden ittihâb ve üzerine nasb ve ta‘yîn olunan voyvodanın (s.358) re’yinden taşra harekete mücâseret ideri olur ise o misillülerin iktizâsı üzre te’dîbât-ı lâyıkalarının icrâsına ilâ vechü'l-istiklâl voyvoda olanlar me’zûn ve murahhas olmalarıyla ber-sıyâk-ı muharrer o makûlelerin te’dîb ve gûşmâllerine ve istihsâl-i asâyiş-i fukarâ-yı ra‘iyyet ve vikâye-i nizâm-ı memlekete nisâr-ı vüs‘ ve miknet ve bi'l-cümle re‘âyânın hisselerine isâbet iden cizyeleri hak ve adl üzre cümlesinden tahsîl olunub ba‘zı vesâ’il-i beyhûde ile bir mikdârı istisnâ olunub anların hisseleri kendü cizyesini viren sâ’ir re‘âyâya tahmîl olunmamak ve bu misillü himâyetden mücânebet olunarak icrâ-yı hakkâniyyet olunmak husûsuna dâ’imâ dikkat olunmasını şâmil bin yüz doksan sekiz senesi evâhir-i Rebî‘ü'l-evvel'inde ümm-i emcedim Hüdâvendigâr-ı sâbık merhûm ve mağfûrunleh Sultân

Abdülhamid Han aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân zamân-ı sa'âdet iktirânlarında mufassal ve meşrûh emr-i şerîf-i merhamet-redîf i'tâ olunmuş oldığı mestûr ve mukayyed bulunmağın mevâd-ı mezkûre memleket-i mezbûrenin âbâdını ve imârım ve sükkân ve ahâlîsinin vücûh-ı mezâlimden masûn olmalarını mutazammın olmakdan nâşî hasâ'is-i zât-ı adâlet-simât-ı dâverânemden olan şefkat-i acze ve mesâkin ve merhamet ve dâyi'-i Hazret-i Rabbü'l-âlemîn cümle hakkında bî-dirîğ ve mebzûl olmakdan nâşî mukaddemâ ber-vech-i meşrûh nizâm-ı memleketi hâvî i'tâ olunan emr-i âli mazmûnı zamân-ı nısfet-iktirân-ı şâhânemde dahi düstûrü'l-amel tutılub istihsâl-i refâh-ı hâl-i ra'iyyete dikkat olunmak ve ale'l-husûs re'âyâ ve sekene-i Eflâk haklarında der-kâr olan merâhim ve eşfâk-ı şâhâneme mebnî iki sene mu'âfiyyeti mutazammın ısdâr ve i'tâ olunan dîger emr-i âlişânımın mefhûm-ı münîfi icrâsıyla vesile-i âbâdânî-i memleketin istikmâline mübâderet ve müddet-i mezkûre hitâmından sonra dahi memleket re'âyâsının edâ idecekleri cizye ve ı'diyye ve rikâbiyye ve voyvodaların cevâ'iz-i sadâkatle hidmet ve avâ'id-i kadîmeleri te'diyyesi husûsı bâlâda mezkûr şurût ve nizâma tatbîk olunarak himâyet-i fukârâya dikkat olunmak bâbında bâlâda beyân üzre bin yüz seksan sekiz senesinde bâlâsı hatt-ı hümâyûn ile mu'anven sâdır olan bir kıt'a fermân-ı âli ve bin yüz doksan sekiz senesinde virilan sened mûcebince sâdır olan hükm-i şerîfi tecdîden bin iki yüz altı senesinde yine hatt-ı hümâyûn ile muvaşşah virilan işbu fermân-ı celîlü'ş-şânımda derc ve tastîr olunmuş idi kaldı ki mürûr-ı zamân ile bâlâda mezkûr ba'zı şurût-ı fesâd ve halel tatarruk eyledigi bedîdâr ve Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde cârî olan şurût-ı ahidnâme mûcebince Rusya Devleti'nin memleketeyn hakkına şefâ'ate salâhiyyet ve istihkâkı der-kâr olmağla fî-mâ-ba'd şurût-ı merkûmenin icrâsına medâr-ı takviyyet olmak içün dersa'âdetde mukîm Rusya (s.359) ilçisi âtü'z-zikr mevâdın dahi ilâvesi matlûb idügin devleti tarafından me'mûren bâ-takrîr inhâ idüb fî-mâ-ba'd voyvodalarm müddeti nasbları gününden i'tibâr ile tamâmen ve kâmilen yedi seneye tahsîs oluna ve mâdâmki sâbit olmuş töhmeti zuhûr itmeye müddet-i merkûmeden evvel azli olunmaya şöyle ki: Müddet-i merkûme içinde töhmeti zuhûrunda cânib-i Devlet-i Aliyye'den Rusya ilçisine ihbâr olunub bu vechile tarafeynden ba'de't-tahkîk voyvoda-i mûmâ-ileyh fî nefsü'l-emr müttehem oldığı zâhir ve mütehakkık olur ise yalnız ol hâlde azli câ'iz ola ve bin yüz doksan sekiz senesinden sonra ihdâs olunan virgüler ve avâ'id ve mutâlebât lağv olunub işbu esâs üzre voyvoda boyarân-ı dîvân ile tekâlîf-i seneviyyeyi ta'yîn ve tahsîs ve ahak-ı vech üzre tevzî' eyleye ve bunun hilâfı hareketden voyvodalar mücânebet eyleyeler ve Rusya ilçisinin buna dâ'ir ve memleketin imtiyâzât ve bâ-husûs işbu fermân-ı âlîde münderic şurûtun vikâyesine mütedâ'ir vâki' olacak ifâdâtına voyvodalar i'tibâr eyleye ve boyarân-ı memleketin sukutinik ta'bîr olunur mu'âf re'âyâ mâddesinde hulûl iden fesâdın def'i ve bâr-ı teklîfin bu vechile tahfîfi zımnında kadîmîsi üzre sitâriyyede mukayyed sukutinik adedinden mâ'adâ hiçbir re'âyâ tekâlîfden mu'âf olmayub cümlesi müsâvât üzre bâr-ı tekâlîfi tahammül ideler ve virgü tahsîldârları tarafından re'âyâ hakkına bir dürlü cevr ve ta'addî vukû'ı men'-i küllî ile men' oluna ve memleket-i Eflâk'da asker şehriyyelerinin edâsiçün memleket-i Boğdân'dan dahi başkaca virgü tarhıyla bir mikdâr i'âne olunması lâzımeden oldığına binâ'en bu mâddeye dâ'ir sâdır olacak dîger emr-i âlî mûcebince hak ve adl üzre tanzîm oluna memleket-i Eflâk'ın serî'an askerden tahliyyesine ve şehriyyelerinin edâsiçün iktizâ iden esbâbın istihsâline sa'y-i mevfûr itmeleri voyvodaya ve boyarân-ı memlekete emr ve tenbîh oluna ve bu şehriyyelerin edâsı lâzım olan mebâliğin tahsîline

menût olmağla voyvoda bu farîzayı edâ itdikden sonra ber muktezâ-yı irâde-i seniyye memleket-i Eflâk re'âyâsı bir senelik cemî' mu'âfiyyet ile mazhar-ı ihsân olalar ve kerâste ve hubûbât ve re[v]gan-ı sâde ve agnâm ve'l-hâsıl mahsûlât-ı memleketden ibâret olacak Devlet-i Aliyye tertîbâtının mikdârı sâdır olacak evâmir-i aliyyede tasrîh oluna ve bu makûle evâmir-i aliyye derûnunda boyarâna hitâb derc olunub dîvân-ı Eflâk'da alenen feth ve kırâ'at oluna ve matlûb olan ne ise memleketden tamâmen veyâhûd ba'zen tahsîli mümkün müdür degil midir boyarân-ı mersûmûn ile müzâkere olunacak olmağla bu bâbda voyvodaları ma'rifetiyle boyarânın istid'âsı karîn-i ısgâ ola ve tertîbât-ı merkûmenin bahâsı an-nakd ve bilâ-tereddüd si'r râyiciyle cânib-i mîrîden virilüb cihet-i âharı ile mübâya'a olunmaya ve mübâya'a (s.360) olunacak zahâ'irin bahâsı be-her sene İbrâ'îl İskelesinde kat' olunan fî'ât üzre virile ve zahâ'irin nakliyyesi sahra tarîkiyle re'âyâya bâr olmamak içün iskele-i merkûmede kat' olunacak fî'ât-ı zahîrenin nakliyyesi hasebiyle kat' ve tahsîs olunması husûsuna voyvodalar sâdıkâne dikkat eyleyeler ve memleket-i merkûmeye müte'allik sâdır olan evâmir-i aliyyem dîvân-ı Eflâk'da alenen feth ve kırâ'at olundukdan sonra kuyûd-ı memleketde hıfz oluna ve menâsıb-ı vilâyet ahâlî-i memlekete virile ve Rûm tâ'ifesinden ehl-i ırz ve erbâb-ı vukûf ve bu menâsıba lâyık olanların intihâbı dahi voyvodanın yed-i ihtiyârında ola ve ta'addîleri vukû'unda voyvoda anları boyarân-ı memleket misillü azl ve te'dîb ve zulmen aldıklarını redde mecbûr eyleye ve menzilhâneler idâresi içün iktizâ iden masârifi be-her sene voyvoda boyarân-ı dîvân ile takdîr idüb ta'yîn olunacak mikdârdan voyvoda hiçbir bahâne ile ziyâde almaya ve hastabâne ve mekteb ve yollar ve sâ'ir bu makûle vilâyete mahsûs mâddelerin idâresi voyvodaların emr ve tenbîhi ile boyarân-ı memlekete muhavvel ola ve metropolid ve manastırlara merbût olmayan ruhbân tâ'ifesinden mürd olanların emlâk-ı metrûkeleri kimesne tarafından taleb ve iddi'â olunmayub fukarâ ve eytâm ve bu misillü hayrâta müte'allik sandıkların îrâdı olmak üzre voyvodalar ma'rifetiyle tahsîs oluna ve manastırlara merbût olan ruhbân dahi mürd olduklarında emvâl-i metrûkeleri merbût oldukları manastırların îrâdı olmak üzre terk oluna ve öteden berü memleket muhâfazası içün istihdâm olunagelmiş neferâtın kemâ-fi'l-evvel ibkâ ve istihdâmları husûsunı voyvodalar boyarân-ı memleket ile bi'l-müzâkere tanzîm eyleyeler ve Eflâk cânibinde Yergögi ve İbrâ'îl ve Kule ve Olt nehrinin öte tarafından ve Boğdân memleketinde Hoşin nâhiyesinde re'âyâ ismiyle yâd olunan mahalde gasb olunmuş Eflâk ve Boğdân arâzisi redd oluna ve buna dâ'ir iktizâ idenlere hitâben sâdır olacak evâmir-i aliyyede tahsîs-i müddet oluna ve bâlâda beyân olundığı üzre fermânlu tüccârdan mâ'adâ etrâf sekenesinden ve yamaklardan ve sâ'irlerden hilâf-ı şurût-ı memlekete duhûl ve temekkün ve re'âyâyı ızrâr idenlerin men' ve def'lerine i'tinâ oluna ve fî-mâ-ba'd memleketeyne irsâl olunacak evâmir-i aliyye işbu şurûta muvâfık ve imtiyâzât ve kavâ'id-i memlekete mutâbık olmak ve sâye-i hümâ-pâye-i hüsrevânemde âsûde-nişîn-i emn ve amân olan ahâlî-i memleketin hüsn-i hâl ve refâhiyyet ve kemâl-i istirâhat ve ma'mûriyyetini mûcib olacak vesâ'il ve esbâbın istihsâli ve işbu fermân-ı âlişânımla inâyet ve ihsân buyurılan imtiyâzât-ı memlekete menâfî hâlâtın ademi-i tecvîzi ehass-ı metâlib-i mülukânemden oldığına binâ'en sen ki voyvoda-i mûmâ-ileyhsin mecbûl oldığın sıdk ve istikâmet ve rızâcûyi ve gayret-i lâzımesince gerek sen ve gerek boyarân ve ahâlî-i memleket nâ'il oldığınız imtiyâzât-ı adîdenin şükrini îfâ ve bâlâda (s.361) mestûr şurûta muvâfık olarak evâmir-i aliyyemle matlûb olan tertîbâtın tedârük ve icrâsına dikkat birle her hâlde îfâ-yı lâzıme-i itâ'at ve ra'iyyet ve icrâ-yı merâsim-i ubûdiyyet

ve sadâkate kemâl-i sa'y ve gayret ve hilâf-ı fermân ve menâfî-i rızâ mikdâr zerre hâlet ve hareket vukû'unı tecvîzden hazer ve mübâ'adet olunmak fermânım olmağın işbu emr-i âlişânım ısdâr ile irsâl olunmışdır imdi senki voyvoda-i mûmâ-ileyhsin Eflâk memleketinin bi'l-cümle metropolid ve piskopos ve erhamâneleri ve gomnos ve âmme-i boyarân ve yoyaraş ve kapudan ve ahâlî ve re'âyâsı muvâcehelerinde fermân-ı celâlet-unvânımı feth ve kırâ'at ve mefhûm-ı adâlet-mersûmunı i'lân ve işâ'at eyledikden sonra gerek boyarân ve gerek re'âyâ-yı Eflâk mâdâm ki sadâkat ve istikâmet ve safvet-i taviyyet ile merâsim-i itâ'at ve ra'iyyeti icrâda ahkâm-ı mutâ'a-i şâhâneme inkıyâd ve mütâva'at levâzımını îfâda menhec-i sedâddan udûl eylemeye ve zamân-ı adâlet-iktirân-ı şâhânemde dahi re'âyâ ve berâyâ ve acze ve zu'afâ haklarında merâhim ve i'tâf-ı hüsrevânem min-külli'l-vücûh masrûf ve mebzûl olub dâ'imâ ve müstemirren iktisâb-ı âsâyiş ve râhat-ı bî-şumâr idecekleri ve sen ve ahlâfın dahi Devlet-i Aliyyemin ubûdiyyetini ve mekârim-i celîle-i tâcdârânemin şükrini ve bâlâda mezkûr tenbîhât muktezâsını te'diye ve ikmâl eyledikce mâdâmki senden azl ve tebdîli îcâb ider töhmet-i sarîha zâhir olmaya azl ve infisâl gâ'ilesini çekmeyecegini ve sadâkat ve istikâmetde müstemirr oldukca Eflâk voyvodalığında müstekarr olacağını ve mevâd-ı mezkûrenin ale'd-devâm düstûrü'l-amel tutılub cedd-i emcedim cennet-mekân Sultân Mehmed Han sabet aleyhi sebhâli'l-gufrân hazretlerinin zamân-ı adâlet-iktirânlarında mazhar oldukları imtiyâzât ve refâhiyyetlerine dâ'imâ taraf-ı mülûkânemden vüzerâ-yı izâm ve vükelâ-yı fihâmım câniblerinden ikdâm ve dikkat olunacağı ve sevâhil-i Tuna ve serhaddât ahâlîlerinden ve sâ'irlerinden kebîr ve sagîrden virilan nizâma menâfi tavr-ı ictisâr idenler haber alındığı sâ'at haklarından gelinecegi muhakkak ve mukarrer olub müfâd-ı emr-i münîfimi cümle boyarân ve ahâlî ve re'âyâ-yı Eflâk'a tefhîm ve devâm-ı ömr ü devlet ve kıvâm-ı ferr ve şevketim ed'iyyesine muvâzabet eylemelerini tavsiyye ve telkîne bezl-i makderet ve hilâfından hazer ve mücânebet eylemek bâbında fî evâhir-i Ca sene 217

(16)

Devlet-i Aliyye İle Fransa Cumhûrı Beyninde Akd Olunan Musâlahanın Sûreti

Bâ'is-i tahrîr-i kitâb sıhhat-i nisâb oldur ki şevketlü kudretlü Pâdişâh-ı Âl-i Osmân eyyedâllâhu Te'âlâ ilâ âhirü'z-zamân hazretleri ve Françe milleti tarafından Françe Cumhûrı Başkonsolosı cenâbı Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ile Françe Cumhûrı beyninde müddet-i medîdeden berü der-kâr (s.362) olan revâbıt-ı asliyye-i dostî ve musâlahayı te'yîde izhâr-ı hâhiş ve niyyet eylediklerine binâ'en taraf-ı vâzıhu'ş-şeref-i hazret-i pâdişâhîden Devlet-i Aliyye'lerinde hâlâ Dîvân-ı Hümâyûn âmedciligi ile riyâset-i umûrının müdîri olan es-Seyyid Mehmed Seyyid Gâlib Efendi ve başkonsolos cânibinden hâlâ Françe Cumhûrı'nda umûr-ı hâriciyye vekîli Minestro Şarl Moris Taleyran murahhas ta'yîn olunmak hasebiyle hâmil oldukları ruhsatnâmelerini birbirleriyle ba'de'l-mübâdele zikrî âtî mevâdı akd eylemişlerdir.

Evvelki Mâdde Devlet-i Aliyye ve Françe Cumhûrı beyninde dâ'imî sulh ve salâh kâmilen cârî olub ba'd-ez-în adâvet ve husûmet külliyyen mündefi' ola.

İkinci Mâdde Devlet-i Aliyye ve Françe Cumhûrı beyninde kable's-sefer mütedâvil

olûb tarafeynin her dürlü revâbıtını tasrîh ve te'kîd iden uhûd ve şurût bu def'a dahi bi-tamâmihâ tecdîd olundı benâberîn işbu tecdîd ve icrâ olunan uhûd-ı kadîmede münderic şart-ı nâfi' iktizâsınca düvel-i sâ'ireye olan ri'âyet Françelü hakkında dahi mer'î ve mu'teber tutulması musarrah ve mezkûr olmakdan nâşî fî-mâ-ba'd Karadeniz'e dahi Françe bayrağı ile Françe tüccâr gemilerinin bilâ-mümâna'a âmed ü şüdi câ'iz ola şöyle ki: Devlet-i Aliyye zikr olunan Françe tüccâr sefâyininin bahr-i mezkûre âmed ü şüdlerini teshîl içün Karadeniz'e âmed ü şüd istihkâkma nâ'il olan milel-i sâ'irenin tüccâr sefâyinine her vechile tatbîk olunalar ve Devlet-i Aliyye ve Françe Cumhûrı memâlikinin tüccâr sefînelerinin âmed ü şüd eyledikleri bahrlardan izbândîdlerin def'i zımnında esbâb ve tedâbîr-i lâzımeye berâberce teşebbüs ideler ve Karadeniz'e dahi âmed ü şüd iden Françelü tüccârını Devlet-i Aliyye izbândîdlerden himâyeye ta'ahhüd eyleye kaldı ki şart-ı mezkûr mantûkunca taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Françelü hakkında câri olan menâfi'-i Devlet-i Aliyye'nin teb'a ve bayrakları hakkında dahi Françe Cumhûrı'nın berr ve bahrlarında câri ola.

Üçünci Mâdde Sâlifü'z-zikr uhûd-ı Françe'ye binâ'en Françelünün kable's-sefer Devlet-i Aliyye'nin memâlik-i sâ'iresinde nâ'il oldukları istihkâkât ve imtiyâzât ve menâfi' Karadeniz sevâhiline mülâsık ve karîb olan memâlik-i Devlet-i Aliyye'de dahi cârî olub gerek ticâretde ve gerek memâlik-i mezkûrede konsolos veya umûr-ı ticâreti rü'yete me'mûr ikâmesi Françe ticâretine iktizâ ider ise o makûle me'mûr hakkında icrâ oluna.

Dördünci Mâdde Françe ve İngiltere devletleri beyninde târîh-i hicretin bin iki yüz on altı senesi Zi'l-ka'de'sinin yirmi ikinci ve Françe Cumhûriyyeti târîhinin onuncu senesi Jövminal[1] ayının dördünci güni Amiyen şehrinde mün'akid mu'âhedede Devlet-i Aliyye'ye (s.363) müte'allik münderic olan mevâd-ı ma'lûmeyi Devlet-i Aliyye dahi kabûl eyleyüb ol mevâd tamâmen işbu ahidnâmede resmen te'yîd olunur.

Beşinci Mâdde Devlet-i Aliyye ve Françe Cumhûrı birbirinin tamâmiyyet-i arâzisine dahi tekeffül iderler.

Altıncı Mâdde Tarafeynden esnâ-yı seferde süferâ-yı cânibeyn ve ahâlî ve tevâbi'-i tarafeyne â'id emvâl olarak ahz ve zabt olunmuş emvâl ve eşyânın aynen yâ semenen istirdâdı mâddesi Âsitâne'de devleteyn tarafından hak ve adl üzre rü'yet ve tanzîm oluna.

Yedinci Mâdde Resm-i gümrük mâddesine dâ'ir nizâmât-ı cedîdenin tarafeynin te'yîyle rabtına kadar bâ'is-i münâza'a olacak hâlâtı def' içün bu bâbda cânibeyn memâlikinden uhûd-ı kadîmeye tatbîk-i hareket iderler.

Sekizinci Mâdde Tarafeyn memâlikinde devleteyn-i mu'âhedeteyne müte'allik üserâ ise mecmû'unun sebîlleri bilâ-bedel tahliyye oluna.

Dokuzuncı Mâdde Devlet-i Aliyye ve Françe Cumhûrı işbu ahidnâme ile birbirinin memâlikinde ehabb olan devlet gibi olmağı murâd itmeleriyle düvel-i sâ'ireye tecvîz olunan ve olacak menâfi' işbu ahidnâmede mahsûsan şart olunmuş gibi birbirlerine tecvîz eyledikleri zâhir olur.

Onuncı Mâdde İşbu ahidnâmenin cânibeyn-i musâlaheynden iktizâ iden tasdîknâmeleri târîh-i temessükden seksan gün zarfında mümkün olur ise andan ekall müddetde Paris'de

[1] Jövminal: Fransız ihtilali takviminde Mart ayına karşılık gelan Germinal ayıdır.

mübâdele oluna.

(Hâtime) İşbu on mâddeyi şâmil ahidnâme temessüki muktezâ-yı ruhsatımız üzre akd ve imlâ ve kendü imzâ ve mührümüz ile hatem ve mümzî kılınub ber-mu'tâd mübâdele ve i'tâ olundı ve târîh-i hicretin bin iki yüz on yedi senesi Saferü'l-hayr'ının yirmi dördüncü ve Françe Cumhûriyyeti târîhinin onuncu senesi Mesidor ayının on altıncı güni Paris şehrinde terkîm kılındı.

(17)

Sudûr-ı Azâmdan Mecâlis-i Mükâlemeye Me'mûr Olan İsmet Begefendi Tarafından Re'isü'l-küttâb Efendiye Yazılan Tezkire Sûreti

İnâyetlü Efendim

Geçen gün akd olunan meclis-i sâmîde bilâ-garaz nefsimizi fedâ iderek tahsîl-i rızâullâh ve tarziye-i rûh-ı Resulullâh içün biraz kelimât söyledim velîü'n-ni'am kesîrü'l-afv ve'l-ekrem devletlü merhametlü sadr-ı â'zam efendimiz belki infi'âl buyurmuşlardır amma dikkat buyurulur ise efendimize (**s.364**) hidmet itdim zann iderim zîrâ İzzet Mehmed Paşa hazretleri Fransa'yı Mısır'a da'vet itmedi ve ma'rifetiyle dâhil olub Mısır'ı virmedi sonra vakt-i infisâlinde yük üzerine tahmîl olundı Mısır'a tevci'imiz Haremeyn-i Şerîfeyn için idi şimdi Harameyn-i Şerîfeyn'in elemini ne vechile def' idelim bilmiyorum yarın Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere gitdi haberi geldikde halka ne vechile söz anladırız ve sonra i'ânetde kusûr olundı herîfin mezhebini su'âl ve kıtâl câ'iz midir bakalım dimek lâzım degil idi deyü yer yer ta'nma cevâb virmeli bin kırk bir senesinde Mısır Vâlîsi İbrâhîm Paşa hükûmetinde devr-i Murâd Hanî'de Mekke-i Mükerreme'ye hücûm iden bugât içün ulemâ-yı Mısır'dan Hanefiyyü'l-mezheb Şerenbelalı Hasan Efendi'nin yapdığı risâlede bâgî ve hâricî ne dimek oldığı mukayyed (men dehalehu kân âminen) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde Kadı Beyzâvî beyt-i şerîfe sû'-i kasd iden her cebbâr makhûr olur deyüb ammâ Abdullâh bin Zübeyr radîallâhu anh hazretlerini ihrâc içün hüccâcın murâdı mücerred Abdullâh idi beyti tahrîb degil idi anın içün kahr olmadı deyü mübeyyindir acabâ İrân seferlerinde devr-i Ahmed Hanî'de Abdullâh Efendi'nin virdigi fetvâsında ehl-i İrân'ın ferdâ ferdâ ağızlarından rafizi işitdi mi yohsa haber-i tevâtür ile amel idüb fetvâ mı virdi Behcet Fetevâsı'nda sûretleri mukayyeddir Ebû'z-zeheb Muhammed Beg Şerîf Abdullâh içün Mekke-i Mükerreme'ye top atdı ve kıtâle mübâderet eyledi ehl-i Mekke sükût idüb haremde ceng olmaz deyü ıyâl ve emvâllerini nehbe ve hetke râzı oldılar mı bu zamânımızda olan vekâyi'dendir hâricî İmâmü'l-müslimînim itâ'atinden be-gayr-ı hakkın hurûc idendir Necidî mukaddemâ bi'ata dâhil midir deyü su'âl lâzım gelmez Yemen ile Hicâz beynini fasl iden hudûdda sâkin Arâb bi'l-cümle emîr-i Mekke'ye tâbi'dir bi'ata dâhildir emîr-i Mekke Devlet-i Aliyye'nin berât ile nasb-kerdesidir andan kat'-ı nazarla iki devlet beyninde mün'akid sulh-ı İrâni fesh mertebesinde ihânetde nice nice sefk-i dimâ ve mefâsidi mutazammın olmağa bâdi olan herîf bâgî midir deyü su'âl vârid olur mı hutbe ve sikkeyi kendü nâmına hasr sevdâsından olub Mısır ve Haleb ve Şâm'a vülât nasbına biraz kimseleri nâmzed eylemiş deyü mesmû' olur iken hevâ-yı saltanata düşmüş âdemin mezhebi Hanbelî ve Şâfi' midir aceb bi-hakkın

da'vâ-yı saltanat ider mi dinür mi ve cümle mezâhibi ibtâl idüb kubbe-i sa'âdeti hedm iderim resûlullâh meyyit oldığını gösteririm dîn âdem-i şühedâ hakkında (âhyâ'un inde rabbihim) nass-ı kât'ini inkâr itmez mi ve mertebe-i şühedâdan mertebe-i enbiyâ ve husûsan fahr-ı âlem efendimiz mertebesi dûn mıdır şân-ı nübüvvete nakîse îrâs iden âdem şer'ân ne olur fâtih-i Mısır Sultân Selîm-i merhûm Şâh İsmâ'îl'e gider iken sedd-i râh olan Gavri üzerine varub Haleb ve Şâm ve Mısır'ı aldıkda ahâlîsi (**s.365**) müslümân degil miydi zamânında Kemâlpaşa-zâde ve Sa'dî Efendi ve Ebû's-su'ûd gibi fuhûl ulemâ mevcûd degil miydi devr-i Mahmûd Hanî'de Sarıbegoğlu bâgî ve zamânımızda Pâspân-zâde hakkına mukaddem virilan bâgî fetvâları hâtırdan çıkdı mı bilmedigimden risâle-i ma'hûdeyi devletlü efendimizin taraf-ı devletlerine irsâl eyledim her hâlde afv ve inâyetlerini ricâ iderim

Su'ûd Tarafından Mekke-i Mükerreme Ahâlisine Gönderilan Amânnâme

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm min-Su'ûd bin Abdülazîz ilâ-kâffeti ehli Mekke ve'l-ağavât ve'l-ulemâ' ve kâdı's-sultân es-selâmü alâ-meni't-tebe'a'l-Hüdâ ammâ ba'd fe-entüm cîranu'l-lâh ve sukkânü haremihî âminûne bi-emnihî inne-mâ ned'ûküm li-dîni'l-lâhi ve resûlihî kul yâ-ehle'l-kitâbi ta'âlev ilâ-kelimetin sivâ'in beynenâ ve beyneküm en-lâ-na'büde illa'l-lâhu ve lâ-nüşrike bihî şey'en ve lâ-yettehizü ba'dünâ ba'dan erbâben min-dûni'l-lâhi fe-in tevellev fe-kûlüşhedû bi-ennâ Müslimûn fe-entüm fi-vechi'l-lâhi ve vechi Emîrü'l-Müslimîn Su'ûd bin Abdülazîz ve emîruküm Abdülmuîn bin Müsâid fesme'û lehû ve âti'û mâ-etâ'a'l-lâhu ve's-selâm

(19)

Re'îsü'l-küttâb Efendi'nin Sudûrdan Mecâlis-i Mükâlemeye Me'mûr Olan İsmet Begefendi'ye Tezkiresi Sûretidir

Devletlü inâyetlü mürüvvetlü merhametlü velî ni'met-i bî-minnetim ve bâ'is-i mübâhât ve mefharetim efendim celb-i havâdis içün mukaddemce Şâm'a ve Medîne-i Münevvere'ye gönderilan tatarlar bugün geldi Medîne-i Münevvere ahâlîsinden ve şeyhü'l-harem tarafından tahrîrât vârid olub me'âllerinde hüccâc-ı müslimînin Mekke-i Mükerreme'den hurûclarının ferdâsı Vehhâbî takımı gelüb Mekke-i Mükerreme'yi zabt eyledikleri ve Şerîf Paşa Cidde'ye firâr eyledigi ve Vehhâbî takımı tarîkleri sedd itmiş olduklarından zahîre cihetiyle muzâyakaya dûçâr olmuşlar ise dahi üç mâha kadar gayret iderek müdâfa'aya ibtidâr idebilecekleri keyfiyyâtı münderic olmağla Rikâb-ı Hümâyûna arz olunmak üzredir çıkdıkda kâk-i pây-i devletlerine takdîm iderim kaldı ki işlerin cümlesi karışık bilmem nasıl olacak Şâm vâlîsine ve Bağdâd vâlîsine ser'askerlik fermânları ve teşrîfât gönderiliyor ammâ Şâm tertîbi içün akçe bulunamıyor Allâh encâmını hayr eyleye velî ni'met-i bî-minnetim efendim takdîm eyledigim tezkire-i çâkerinin ba'zısına iki harf olsun bir cevâb işâretine rağbet ve nâyet buyurulmaması kulunuzı muztarib ideyor (**s.366**) gerçi bu su'âlim mugâyir-i edeb-i ubûdiyyetdir ancak efendimin hâs bendesi oldığıma iğtirâren cesâret eyledim emr ü fermân velî ni'met-i bînninetim sâhib-i merhamet efendimindir.

İsmet Beg Efendi Tarafından Tezkire-i Mezkûrenin Bâlâsına Yazılmış Olan Cevâb Sûretidir

İnâyetlü efendim

Messâ'ib-i Harameyn vücûdumı harâb eyledi tasavvur-ı mevtden elez ve â'lâ indimde bir şey yokdur bu hâlet muktezâ-yı diyânet yâhûd gayret-i Hâşimiyye yâhûd cünûndan şu'be-i cebânet ne dirseniz râzıyım şu'ûr yok ki cevâb yazayım boğazıma bir nezle-i hâre indi el-ân ilâc iderim bu tavırlarla tedbîr olmaz mel'abe-i sıbyân gibi imrâr-ı vakitdir ne Bağdâd vâlîsi imdâd ider ve ne Şâm tarafından i'ânet olunur ve ne Mısır elegirer ki umde-i imdâdından ümîdi vardır ve ne akçe tedârüki mümkün Rabb Te'âlâ hevâları der-akab lodos eyledi herkes alemciğinde kimsede ızdırâb yok bendeniz eşekliğimden muztarib oldığım bilürüm Medîne-i Münevvere'ye gitdi şübhem yokdur beş on güne kadar Meşhed İmâmı Alî Vak'ası'nı istimâ'a hâzır olalım Bağdâd tarafından imdâd yerine istimdâd haberleri gelür bedeliyyeler bakalım askerler yazalım hele Rûmili gâ'ilesine bakalım işte cevâb böyle olur yohsa size vallâhü'l-azîm zerre iğbirârım yokdur devletlü birâder-i cân berâberim kethüdâ beg ağaya dahi muhabbetim derece-i uhûvvetdedir anlara cevâbımızı irâ'e buyurun zannımda teslîm iderler kimseye i'tirâz ve ta'rîz merâmım degildir vallâhi şu zamân-ı masâ'ib ve fesâd ve nifâkı idrâk eyledigime müte'essifim derûnlar cümle fesâd üzre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bizden rû-gerdândır zünûbumuzda tevbe ve şerî'at-ı mutahharaya hürmet ve icrâsına muvaffak olmadıkca vallâhi nusret olmaz sâ'at-be-sâ'at fesâdlar aktâr-ı âfâkda tevellüd ider düvel-i Nasârâ böyle vulâtımız böyle askerimiz böyle ve biz böyle Allâh encâmını hayr eyleye bendenize göre selâmet-i îmân ile bir sâ'at evvel göçme müyesser eyleye âmîn geçen mâh halef-i va'dlarına ihtimâl ba'îd gibi i'tizâren fakîre teşrîf buyururlar o vakit lisânen ifâdeye ta'lîk itmiş idim ta'cîl-i vesvese buyurulmuş bi-rabbi'l-kâbe kimseye i'tirâzım yokdur hasb-i hâl olarak cevâba ibtidâr eyledim inâyeten ve muhabbeten işbu varakpâreyı ba'de'l-kırâ'e yine tarafımıza ircâ'ı isbât-ı muhabbete burhândır efendim.

Re'îs Efendinin İsmet Begefendi'ye Dîger Bir Kıt'a Tezkiresi

Devletlü inâyetlü mürüvvetlü merhametlü velî-ni'met-i bî-minnetim ve bâ'is-i mübâhât ve mefharetim efendim (**s.367**) Mısır'dan gelan tahrîrât rikâbdan çıkmağla manzûr-ı veliyyü'n-ni'amîleri buyurulmak içün takdîm eyledim Alî Paşa bugün ahşam üzeri Kumkapu pîşgâhından kalkub gidecekdir. Eflâk'dan gelan tahrîrât rikâba arz olundı çıkdıkda takdîm iderim Manav takımı hâlâ Tutrakan'da imişler bir tarafdan Eflâk'a ta'addî ideyorlar Fransalu ile İngiltere muhârebesi tahakkuk eyledi ammâ i'lân-ı harbi müş'ir beyânnâmeler neşr olunmamış fakat İngiltere Kralı'nın parlamentoya olan ifâdesi geldi terceme olunmakdadır. Tekmîlinde takdîm iderim artık taraf taraf fesâdlar çıkdı ve biz şaşırdık Allâh encâmını hayr eyleye emr ü fermân velî-ni'met-i bî-minnetim merhametlü efendimindir.

İsmet Begefendi Tarafından Bu Tezkirenin Bâlâsına Yazılan Cevâb

İnâyetlü Efendim

Mesâ'ib-i Hicâziyye ve ihânet-i Ravza-i Mutahhara'dan sonra cemî'-i ekdârı unutdum ve tasavvur dahi itmiyorum Cenâb-ı Hüdâ-yı müte'âl bizim nusretimizi istemiyor her ne emre şürû' olunur ise hezâr mevânî' zuhûr ideyor Mısır'ın bu sûrete girmesi tamâm-ı esbâb-ı imdâd ve i'âneti men' degil midir Cenâb-ı Hakk zünûbumuzı afv eyleye merhamete şâyân eyleye.

İntihâ el-cildü's-sâbi'
Dersa'âdet
(Matba'a-i Osmâniyye)
1309

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

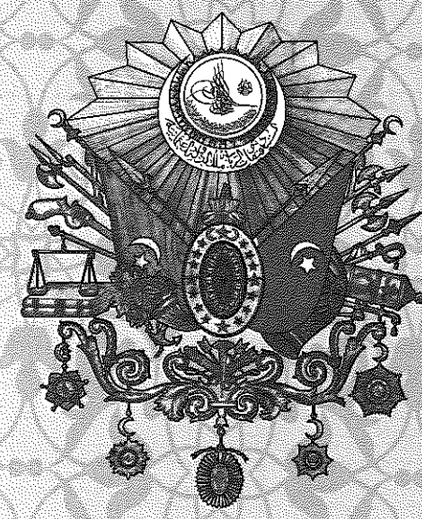

[illegible]-1808 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte [illegible]lyon'un Avrupa'daki muharebeleri, Mehmet Ali Paşa'nın ahvali, [illegible] Vakası, Sırp ve Vehhabi isyanları, Eflak ve Boğdan'daki [illegible]rebeler, Kabakçı Vakası, IV. Mustafa'nın tahta çıkışı, Alemdar [illegible] Baskını, III. Selim'in katledilmesi, II. Mahmud'un tahta çıkması [illegible] önemli olaylar ele alınmaktadır.

08. CİLT

Tertîb-i Cedîd

CİLD-İ SÂMİN

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet
(Matba'a-i Osmâniyye)
1309

ترتيب جديد

جِلْدِ ثامن

(از)

تاريخ جودت

معارف نظارت جليله‌سنك رخصتنامه سيله

(ايكنجي طبعى)

درسعادت
(مطبعهٔ عثمانيه)
١٣٠٩

FİHRİST-İ CİLD-İ SÂMİN

	Sahîfe [Sayfa]
Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1219	2 [2215]
Hulâsa-i Ahvâl-i Düveliyye	
Napolyon Ponaperte'nin Fransız İmparatorı Oldığı	5 [2217]
Nemçe Hükümdârının Avusturya İmparatorı Unvânını Aldığı	8 [2219]
Almanya'nın Taksîm-i Cedîdi	11 [2222]
Rusya İle İrân Beyninde Muhârebe Zuhûrı. Ve Vidin Cânibine Dâ’ir Ba‘zı Husûsât	12 [2222]
Fransa ve İngiltere Devletlerinin Tedârükât-ı Harbiyyeleri	13 [2223]
Napolyon'un Tetevvüci. İspanya'nın İngiltere'ye İ‘lân-ı Harb İtdigi. Ve Napolyon'un Tasavvurâtı	14 [2224]
Vekâyi‘-i Sene 1220	15 [2226]
Düvel-i Avrupa'nın Fransa Aleyhine İttifâkları	18 [2228]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Devlet-i Aliyye	19 [2229]
Kara Yorgi'nin Gospodarlığı. Ba‘zı Ahvâl-i Gürcistân	20 [2229]
Cebbâr-zâde'nin Vezâreti ve İsmâ‘îl Paşa'nın Sadâreti ve Tevcîhât-ı Uhrâ	22 [2231]
Havâdis-i Hicâziyye ve Irâkiyye	
Mehmed Alî'nin Mısır Vâlîsi Oldığı	24 [2233]
Kölemenlerin Kahr ve Tenkîli ve Vekâyi‘-i Hicâziyye	28 [2236]
Vekâyi‘-i Mütenevvi‘a	29 [2237]
Tayyâr Paşa'nın Firârı	30 [2238]
Rusya İttifâkının Te’yîdi	31 [2238]
Ba‘zı Vefeyât	32 [2239]
Vekâyi‘-i Avrupa	33 [2240]
Fransızların Avusturyalulara Galebeleri	34 [2241]
Trafalgar Muhârebesi'nde Fransa Donanmasının Mağlûbiyyeti	37 [2243]
Fransızların Viyana'ya Duhûlleri	39 [2245]
Österlic Muhârebesi Ve Avusturyalunun Fransalu ile Mütârekesi	41 [2246]
Fransa İle Ba‘zı Hükümdârân-ı Almanya Beyninde Akd-i İttifâk Olundığı	43 [2248]
Prusya ve Avusturya ile Fransa'nın Musâlahaları. Ve Napoli Kraliyeti'nin İlgâsı	44 [2249]
ve Paris'de Musâlaha-i Umûmiyye Müzâkerâtına Başlandığı	
(s.2)Ahvâl-i Politika-i Devlet-i Aliyye. Muhibb Efendi'nin Sefâreti	47 [2251]
Vekâyi‘-i Sene 1221	
Ru’ûs İmtihânı ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât	50 [2254]
Refî‘ Efendi'nin Sefâreti ve Ba‘zı Vekâyi‘-i Irâk	51 [2255]
Napolyou'un Ba‘zı İcra’âtı	53 [2256]
Muhibb Efendi'nin Napolyon ile Mülâkâtı	54 [2257]
Fransızların Raguze'yi Zabt Eyledikleri	56 [2259]
Avrupa'da Yine Muhârebe Emârelerinin Zuhûrı	57 [2259]
Prusya İle Fransa Arasında Muhârebe Zuhûr İtdigi	59 [2261]
Edirne Vak‘ası	62 [2263]
Tebeddül-i Sadâret ve Meşîhat ve Ba‘zı Tevcîhât	70 [2270]
Sırpistân'a Dâ’ir Ba‘zı Mütâla‘ât ve Ba‘zı Nizâmât	72 [2271]
Memleketeyn Beylerinin Azilleri	74 [2273]
Vâsıf'ın Azli ve Râğıb Efendi'nin Riyâseti	77 [2277]
Vekâyi‘-i Arabistân ve Mısır	79 [2278]
Sâlih Paşa'nın Kapudanlığı	88 [2284]
Havâdis ve Vekâyi‘-i Avrupa	
Fransızlar ile Prusyaluların Muhârebeleri ve Napolyon'un Berlin'e Duhûli	89 [2286]
Fransızların Lehistân'a Girdikleri ve Rusyalular İle Muhârebeleri	91 [2287]
Vekâyi‘-i Devlet-i Aliyye	94 [2290]
Rusyaluların Bağteten Bender ve Hotin ve Kili ve Akkirman Kal‘alarını İstîlâ İtdikleri	95 [2290]
İsmâ‘îl Cenginde ehl-i İslâm'ın Muzafferiyyeti ve Pehlüvân Ağa'nın Besâleti	98 [2292]
Rusya'ya İ‘lân-ı Harb Olundığı ve Vahîd Efendi'nin Napolyon Nezdine Gönderildigi	101 [2295]
Tedârükât-ı Seferiyye ve Ba‘zı Tevcîhât	103 [2296]
Pâspânoğlu'nun Vefâtı ve Alemdâr'ın Vezâreti	106 [2299]
Bükreş Tarafında ve İsmâ‘îl'de Asâkir-i İslâmiyye'nin Muzafferiyyeti	107 [2300]
İngiliz Donanmasının Akdeniz Boğazı'ndan Duhûli	108 [2300]
Seyyid Alî Paşa'nın Kapudanlığı ve İngiliz Donanmasının Avdeti	115 [2306]
Ahvâl-i Arabistân. Vehhâbîlerin Medîne-i Münevvere'yi İstîlâ Eyledikleri ve Tarîk-i Hacc'ın İnsidâdı	123 [2312]
(s.3)Vekâyi‘-i Sene 1222	125 [2314]
İngilizlerin İskenderiyye'yi İstîlâ İtdikleri ve Ba‘zı Vekâyi‘-i Mısriyye	126 [2315]
İngilizlerin Reşîd'de İnhizâmları ve Ba‘dehû İskenderiyye'yi Terk İdüb Gitdikleri	128 [2316]
Vefeyât-ı Â‘yân	129 [2318]
Ordu-yı Hümâyûnun Hareketi ve Ba‘zı Tevcîhât	134 [2322]
İsmâ‘îl ve Yergögi Muhârebeleri	135 [2322]
Sultân Selîm'in Hal‘ini Mûcib Olan Mukaddemât	139 [2326]
Yamakların İsyânı ve Kabakcı Vak‘asının Zuhûrı	155 [2338]
Sultân Mustafâ-yı Râbi‘''in Cülûsı ve Vekâyi‘-i Sâ’ire	175 [2355]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Ordu-yı Hümâyûn	186 [2364]

Çelebi Mustafâ Paşa'nın Sadâreti ve Ba'zı Vekâyi'-i Harbiyye ve Ahvâl-i Sâ'ire 189 [2366]
Vekâyi'-i Dersa'âdet. Azl ü Nasb ve Nefy ü İ'dâm 192 [2369]
Süleymân Paşa'nın Bağdâd Vâlîsi Oldığı ve Vekâyi'-i Sâ'ire 207 [2380]
Ba'zı Vefeyât 209 [2381]
Tulû'-ı Zâtü'z-Zeneb 210 [2383]
Vekâyi'-i Şettâ. Ağa Paşa'nın İ'dâmı 212 [2384]
Ruscuk Yârânının Ba'zı Ahvâli ve Gâlib Efendi'nin Mütâreke Mükâlemesine Me'mûriyyeti 213 [2384]
Ordu-yı Hümâyûnun Edirne'ye Avdeti ve Ba'zı Tevcîhât ve Tayyâr Paşa'nın Kâ'immakâmlığı 216 [2387]
Avrupa Vukû'âtı ve Devlet-i Aliyye'nin Düvel-i Avrupa ile Münâsebâtı 219 [2390]
Fransızların Daniska'yı İstîlâları Esnâsında Vahîd Efendi'nin Napolyon ile Mülâkâtı 221 [2391]
Napolyon'un Galebesi ve Rusya İmparatoruyla Mülâkâtı ve Tilsit Musâlahası 222 [2392]
Rusya Mütârekesi 226 [2395]
Vahîd Efendi'nin Paris'e Azîmeti 228 [2397]
Napolyon'un Teşebbüsât-ı Hâriciyye ve Dâhiliyyesi 229 [2398]
Muhibb Efendi'nin Mükâlemeye Me'mûriyyeti ve Vahîd Efendi'nin Avdeti 232 [2400]
Refî' Efendi'nin İrân'dan Avdeti 233 [2401]
Muhibb Efendi'nin Ta'lîmâtı 234 [2402]
Dubrovnik İle Cezâ'ir-i Seb'a'nın Fransalu Tarafına Geçdigi 236 [2403]
Hâlet Efendi'nin Azli ve Cânib Efendi'nin Rikâb-ı Hümâyûn Re'îsi Oldığı 244 [2409]
Fransalunun Düvel-i Sâ'ire İle Münâsebâtı 245 [2410]
İngilizlerin Danimarka'yı Urdukları ve Ba'zı Vekâyi'-i Hâriciyye 246 [2411]
(s.4)Fransızların Portekiz'e ve İspanya'ya ve Ba'dehû Roma'ya Duhûlleri 248 [2413]
Napolyon'un Devlet-i Aliyye Aleyhine Rusyalu İle Muhâberâtı 252 [2416]
Rusyalunun Finlandiya'yı İstîlâ İtdikleri 254 [2417]
Raguze Hakkında Ba'zı Mübâhasât 255 [2418]
Vekâyi'-i Sene 1223 256 [2420]
Muhibb Efendi'ye Ta'lîmât-ı Cedîde Gönderildigi ve Ba'zı Havâdis-i Avrupa Arnavudluk'a Dâ'ir Ba'zı Havâdis 258 [2421]
İspanya Vukû'âtı Üzerine Napolyon'un Tavr ve Hareketi 260 [2422]
İcmâl-i Ahvâl-i Hâzıra 271 [2431]
Mebâdî'-i Vak'a 281 [2439]
Alemdâr'ın Ordu-yı Hümâyûn İle Dersa'âdet'e Avdeti Esnâsında Kabakcı'nın İ'dâmı 297 [2451]

Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'e Vusûli 299 [2453]
Ârif Efendi'nin Meşîhati ve Atâullâh Efendi İle Ba'zı Ulemânın Nefyleri ve Mustafâ Paşa'nın Habsi 301 [2455]
Sultân Selîm'in Keyfiyyeti Şehâdeti 308 [2460]
Sultân Mahmûd-ı Sânî'nin Cülûsı ve Alemdâr'ın Sadâreti 311 [2462]
Lâhika 313 [2464]
Terâcim-i Ahvâl 316 [2467]
Vekâyi'-i Mütenevvi'a 324 [2473]
Fezleke 337 [2484]
Zeyl 338 [2485]
Rusya İttifâknâmesi
Hilmî Paşa'nın Sadâreti'ne Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn ve Memleketyne Dâ'ir Sened 347 [2492]
Rusya'ya İ'lân-ı Harbi Mutazammın Beyannâme 349 [2493]
Hilmî Paşa'nın Serdâr-ı Ekremligine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 353 [2496]
Fas Hâkimine Nâme-i Hümâyûn 356 [2499]
Hüccet-i Garîbe 359 [2501]
Fas Hâkimine Nâme-i Hümâyûn 360 [2502]
Alemdâr'ın Sadâreti'ne Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 361 [2503]

CİLD-İ SÂMİN

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Mübesmelen Muhammedün lâ-maslûlen * Allâhumme gabtan lâ-hebtâ

Târîhini yazmakda oldığımız asırların vukû'ât ve ale'l-husûs işbu cild-i sâminin mündericâtı[1] cümleye ibret virecek ve asr-ı hümâyûnun sahîhan kadr ve meziyyetini bildirecek mebâhis-i mühimmeden oldığına mebnî her mübhasda ol asırların müşkilâtı ile asrımızın muhassenâtı bi'l-muvâzene ed'iyye-i hayriyye-i Hazret-i Pâdişâhî'nin tekrârı erbâb-ı mütâla'anın muhavvel-i uhde-i ihlâs-şi'ârı kılınur.

(Bakiyye-i Vekâyi'-i Sene 1219)

Hulâsa-i Ahvâl-i Düveliyye

Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı vechile Ponaparte İngiltere Cezîresi'ne güzâr itmek üzre tedârükât-ı cesîmeye teşebbüs eylediginden İngiltere Devleti tedâbir-i tehaffüziyyeye ibtidâr eylemiş ise de yüz elli bin Fransız askeri İngiltere Adası'na ayak basdığı takdîrde mukâvemete muktedir olacak kuvve-i berriyye tedârüki müşkil ve düvel-i berriyye-i Avrupa'yı ol avânda (s.3) Fransa aleyhine kıyâm itdirmek nâ-kâbil oldığını göricek İngiltere vükelâsı telâş iderek derûn-ı Fransa'da ihtilâl çıkarmağa sa'y itdiler ise de çâresini bulamadılar.

İngiltere'de bulunan Fransa firârîleri rü'esâsından Jorj Kadodal nâm Fransız dahi Fransa'da kraliyyet usûlünün i'âdesi çâresini cüst-cû[2] iderek Fransa'da bir ihtilâl çıgarmağa haylî çalışmış iken buna muktedir olamadığından bir takrîble Ponaparte'yi yolda giderken i'dâm eylemek sûretini karârlaşdırub bin sekiz yüz üç sene-i mîlâdiyyesi Ağustos-ı Frengî'sinin yirmi birinde hafiyyen Paris'e gelerek yüz kadar erbâb-ı ihtilâl birikdirmiş ve cenerallerden ba'zılarını dahi kendü tarafına imâle[3] itdirmiş idi anın bu teşebbüsâtına Paris'in polis me'mûrları vâkıf olarak rüfekâsmdan üç kişi ahz ve istintâk olundukda tertîb olunan fesâdı cemî'-i teferru'âtıyla meydâna koymuşlar ve müddet-i kalîle zarfında Jorj ile diger refîkleri dahi tutılub bin sekiz yüz dört sene-i mîlâdiyyesi Mart'ında cümlesi habs ve tevkîf olunmuşlar idi. Bu vechile icrâsı tasmîm olunan fesâdın hayyiz-i fi'le îsâli avânında

1 Mündericât: İçindekiler.
2 Cüst-cû: Arayıp sorma, araştırma.
3 İmâle: Meylettirme, bir tarafa eğme, yatırma.

prenslerden birinin Fransa'ya dâhil olacağı icrâ olunan istintâklardan[1] anlaşılmış ve gelecek prensin kim oldığı ma'lûm olamamış ise de bu esnâd[a] Burbon silsilesinden (Dük Dankın) nâm prens Almanya'da Bad Dükalığı muzâfâtından[2] olub Fransa hudûdına dört beş sâ'at mesâfede vâki' ve üç bin kadar nüfûsı şâmil olan (Atenhaym)[3] nâm kasabada mukîm olmağla Ponaparte Fransa'ya girecek prens işbu Dük Dankın olmak zu'muna zâhib oldı Dük Dankın ise orada bir karının şikâr-ı dâm-ı aşk ve muhabbeti olarak kasaba kenârında vâki' bir hânecikde ikâmet idüb ve ekser eyyâmda gönlüni eglendirmek içün sayd ve şikâra[4] gidüb dil-i efkendesi[5] âteş-i aşk ile perdâğ ve kendüsi Fransa hudûdına karîb ise de ser-i sevdâ-zedesi Fransa tâcını giymek dâ'iyyesinden[6] ırâğ idi lâkin Ponaparte gâyet tiz-meşreb bir zât oldığından mücerred Fransa'ya karîb bulunmasına nazaran Fransa'ya celbi musammem olan prensin bu oldığına zehâb ile hemân hukûk-ı milel kavâ'idinin hilâfında ve bayâğı haydûdluk tarzında olarak kasaba-i mezkûreye bir iki bölük asker irsâl ile prens-i müşârün-ileyhi avdan evine gelürken tutdırub Fransa'da kâ'in Istrasburg[7] şehrine ve oradan Paris kenârında vâki' (Vensen)[8] Kal'ası'na getürdükde hemân bir gicenin içinde â'zâsı hep Ponaparte'nin adamlarından ibâret olarak tertîb olunan dîvân-ı harbde lede'l-istintâk hakkında azv olunan töhmeti külliyyen inkâr ve bu bâbda her dürlü şübheden vâreste[9] oldığı cihetle Ponaparte'yi görüb de arz-ı hâl itdigi takdîrde izâle-i şekk ve şübhe ideceginde (**s.4**) iştibâhı olmadığından Ponaparte'yi görmek istemiş ise de Ponaparte nazar-ı ûlâda vâki' oldığı hatâda ısrâr iderek müşârün-ileyhe görünmeyüb ve bîçâre prensin bu husûsda olan niyâz ve istirhâmına kat'â iltifât olunmayub hemân ol gice Ponaparte'nin emriyle kurşuna dizilmişdir.

Ponaparte'nin sahîfe-i a'mâlini siyâhlandıran en büyük lekelerden birisi dahi bu gaddârlığıdır ki Avrupaca pek büyük te'sîri olub bütün Avrupa kralları prens-i müşârün-ileyh içün yas ve mâtem itdiler Ponaparte aleyhine tekrâr mün'akid olan ittifâk-ı devleteynin başluca bir sebebi dahi bu mâdde olmuşdur.

Mukaddemce Prusya Kralı Frederik Gilyom[10] bir bî-taraflık ittifâkı tanzîmini Rusya İmparatorı Aleksandri'ye teklîf itdikde Aleksandri kabûl itmediginden Frederik münfa'il olmağla Fransa tarafına meyl iderek Avrupa'nın devâm-ı âsâyişi içün Ponaparte ile bir ittifâk ahidnâmesi bi't-tanzîm hemân imzâ olunmak üzre iken Dük Dankın'ın i'dâm olundığı haberi Berlin'e vâsıl oldığı gibi Fransa ile cereyân iden mükâleme[11] terk olundı. Ve Berlin'de mukîm Fransa ilçisi ile kimesne görüşmez oldı ve Prusya Kralı derhâl Rusya tarafına meyl iderek miyânelerinde bir ittifâk mu'âhedesi tanzîmine mübâşeret kılındı.

1 İstintak: Nutka getirme, birini söyletmek isteme. Sorguya çekme.
2 Muzâfât: Bir merkeze bağlı olan şubeler, bir şeyin ekleri, dalları.
3 Atenhaym: Altenheim, Neuried, Almanya.
4 Şikâr: Av, avlama, avlanan hayvan.
5 Dil-i efkende: Dili düşmüş, geveze.
6 Dâ'iyye: İçten gelen bir duyguyu teşvik edici hal.
7 Istrasburg: Strazburg, Alsas, Bas-Rhin, Fransa.
8 Vensen: Vincennes, Val-de-Marne, Île-de-France, Fransa. Vensen Kalesi: Château de Vincennes.
9 Vâreste: Kurtulmuş. Serbest, rahat. İlişiksiz.
10 Gilyom: (Türkçede; Giyyom, Kilyom, Kilyum) Guillaume le Conquerant. William the Conqueror.
11 Mükâleme: Karşılıklı konuşma. Anlaşma. Müzakere.

Dük Dankın'ın ol vechile gadren i'dâmı vak'a-i muvahhişesi[1] Petersburg'da işidildigi gibi sarây-ı imparatorî takımı derhâl yâs ve mâtem elbisesi giydiler ve Aleksandri Petersburg'da mukîm Fransa ilçisine gâyet soğuk mu'âmele itmege başladı ve Almanya'nın istiklâli husûsunda Rusya Devleti'nin dahi kefâleti oldığından bahisle Bad Dükalığı'na asker idhâl olunub da nâmûs ve i'tibârı şikest idilmesinden dolayı îzâhât talebine kıyâm eyledi. Ponaparte ise buna gâyet ağır cevâb virdiginden derhâl devleteyn miyânesinde bürûdet ve beynûnet peydâ oldı.

Almanya dâhilinde bulunan bir memlekete asker idhâliyle ta'arruz olundığından dolayı asıl da'vâ Almanya İmparatorı olan Avusturya hükümdârına düşmekle bu keyfiyyetden Nemçe Devleti pek ziyâde müte'essir olmuş ise de açıkdan açığa Ponaparte'ye husûmet ibrâzına cesâret idemeyüb Fransız ordusunun İngiltere'ye geçerken Manş Denizi'nde gark ve telef olmasını temennî ider ve Ponaparte'den gördigi hasârâtın acısını çıkarmak ve Almanya'daki nüfûzını te'yîd itmek üzre vakt-i fırsat gözedir idi.

El-hâsıl Dük Dankın mes'elesinden dolayı bütün Avrupalu Ponaparte aleyhine düşüb bu ise tamâm İngilterelünün aradığı bir sûret iken İngiltere Devleti ba'zı hükûmât-ı Almanya (**s.5**) nezdinde bulunan ilçilerine Fransa'da bir dâhilî fesâd ihdâsını emr eylemiş oldığından anlar dahi îfâ-yı me'mûriyyete kıyâm eyledikleri hâlde Ponaparte hafiyye me'mûrları vâsıtasıyla bunların mektûblarını tutdırub aynen gazetelere tab' ile neşr itdirdi seffirlik me'mûriyyet-i mühimmesinin böyle fesâd pîşelik yolunda isti'mâl olundığı görilince halk gazaba gelerek süferâ-yı mûmâ-ileyhim bulundukları hükûmetler nezdinden tard olundılar bundan dolayı efkâr-ı umûmiyye İngiltere hakkında dahi mütegayyir oldı ve İngilizlerin bu vaz'-ı nâ-hemvâları Ponaparte aleyhinde galeyâna gelmiş olan efkâr-ı umûmiyyeyi biraz tahfîf eyledi fakat bütün bütün izâle idemeyüb Ponaparte aleyhine olarak tanzîmine başlanmış olan ittifâklara sekte gelmedi.

Ponaparte bu gavâ'il-i hâriciyye ile meşgûl oldığı esnâda mesâlih-i dâhiliyyeye dahi i'tinâ ve ihtimâm iderek bu kargaşalıkda matmah-ı nazarı olan imparatorlığı tahsîle çalışurdı ve kraliyyet tarafdârlarının Ponaparte'yi i'dâm derecesine kadar hırs ve tehâlükleri Ponaparte'ye bi'l-verâse imparatorluk ihâle olunması efkârını tevlîd eyledi ve Jorj'un teşebbüsâtı Ponaparte'nin i'dâmına sebeb olacak yerde terakkî-i nüfûzına ve imparatorluk derecesine kadar su'ûdına sebeb oldı şöyle ki: Fransa'yı erbâb-ı fesâdın elinden kurtarmak üzre hükûmetin bir esâs-ı kavî ve dâ'imî üzre te'sîs ve ihkâmı ârzûsı beyne'n-nâs izhâr olunmağla başladı bir tarafdan dahi polis nâzırı ba'zı teşvîkât icrâ ve ezhân-ı nâsa bu efkârı ilkâ iderek bu husûsa haylîce isti'dâd getürmekde idi. Bunun üzerine Ponaparte düvel-i mu'azzamanın efkârını yoklamak ve imparatorluğunı kabûl idüb itmeyeceklerini anlamak üzre Nemçe ve Prusya devletleriyle muhâbere itdikde ikisinden dahi rûy-i muvâfakat gördi fakat Nemçelü bu mukâbelede kendü dahi Avusturya İmparatorı unvânını elkâb-ı sâ'iresine ilâve itmek şartını der-miyân idüb bunı dahi Ponaparte ma'a'l-memnûniyye kabûl iderek gerek Avusturya ve gerek Prusya devletlerine arz-ı şükrâniyyet eyledi ve müte'âkiben icrâ-yı îcâbına teşebbüs idüb meclis-i millet â'zâsından biri imparatorluğun verâsetle Ponaparte'ye ihâlesini teklîf itdikde yalnız â'zâdan biri hilâf-ı re'yde bulunub sâ'iri kabûl itmekle (1804) sene-i mîlâdiyyesi Mayıs-ı Frengî'sinin üçüne müsâdif olan işbu bin iki yüz on dokuz sene-i

1 Vak'a-i muvahhiş: Korkutup ürküten olay.

hicriyyesi Safer'inde Ponaparte'nin Fransızlara imparator oldığı i'lân kılındı.

İşte Ponaparte bu vechile Jorj'un sû-i kasdinden dolayı matmah-ı nazarı olan makâma geçdiyse de Dük Dankın'ı bi-gayr-ı hakk i'dâmından dolayı efkâr-ı umûmiyye-i Avrupa kendü (**s.6**) aleyhinde idi ve imparatorluk keyfiyyeti bütün âleme hayret virmiş idi zirâ Fransızlar hürriyet ve cumhûriyyet dâ'iyyesiyle kıyâm iderek bunca devirlerden berü Fransa'da saltanat sürmüş olan Burbon hânedânını imhâ ve kraliyyet usûlüni ilgâ içün bu kadar kanlar dökmüş iken âhâd-ı nâsdan birini taht-ı imparatorîye ik'âd ile zimâm-ı irâde ve ihtiyârlarını anın yed-i istiklâline teslîm itmeleri âlemin en garîb vekâyi'-i târîhiyyesinden biridir ve eger cumûriyyetin teşkîlinden berü bir haylî zamanlar geçmiş olsaydı nev'-i beni âdemin televvün-i tabî'iyyesine ve ahvâl-i âlemin dâ'imâ böyle tahavvül ve inkılâb üzre cârî ola gelmesine binâ idilerek ba'zı esbâb-ı ma'kûle bulunabilürdi lâkin Ponaparte'nin imparatorluğuna âlet olan ekâbirin ekseri cumhûriyyet uğurunda nice kanlar dökmüş ve bunca cânlar yakmış kimseler oldukları hâlde def'aten hükûmet-i istiklâliyye efkârına dökilerek Ponaparte'nin imparatorluğuna hidmet itmeleri inanılmaz ve Fransa'dan başka yerde vukû'ı tasavvur olunmaz vekâyi'-i acîbedendir Fransa'da böyle sür'at üzre zuhûra gelan televvün ve inkılâba herkes nazar-ı hayret ile bakub artık Fransızların etvârına[1] kimesne emniyyet eylemez oldı.

Bir vakitden berü imparatorluk unvânı Avusturya hükümdârlarına mahsûs olmuş iken mu'ahharen Rusya Çarı Petro tahakkümen bu unvânı aldıkda beyne'd-düvel[2] haylî kîl ü kâl[3] vukû'a gelüb bir müddet ba'zı hükümdârân tarafından kabûl ve tasdîk olunmamış ise de sonraları her tarafdan tasdîk kılınmışdı. Lâkin öteden berü imparator unvânının kral unvânına nisbetle takaddüm ve rüchânı[4] var iken andan sonra bu takaddüm iddi'âsı reddolunmuş idi hele sonraları imparator ile kral unvânları beyninde takaddüm ve tefevvukca hiçbir fark kalmayub ikisi dahi hükümdâr dimek olmuşdur fakat Bonaparte Şarlman gibi Avrupa hükümdârânını taht-ı nezâretine almak dâ'iyyesinde bulundığından bu kerre o dahi bu unvânı takınmağla Avrupa'da üç imparator müctemi'[5] oldı şu kadar ki kendüsine Fransa İmparatorı dinilmeyüb Fransızların İmparatorı dinildiginden Avrupaca ma'rûf olan imparatorluk unvânından farkı var idi ve Ponaparte imparator unvânını hâ'iz oldığı hâlde Fransa'nın idâresi cumhûriyyete benzer bir hükûmet-i meşrûta şeklinde idi.

Fransa'nın Dersa'âdet İlçisi Ceneral Pron[6] Ponaparte'nin ber-vech-i meşrûh mesned-i imparatorîye su'ûd eyledigini Bâb-ı Âlî'ye ihbâr ile tasdîkini teklîf itdikde çünki Fransa'da böyle nev îcâd bir unvânın ittihâzına düvel-i Avrupa tarafından ne dinilecegi İstanbulca henüz lâyıkıyla ma'lûm olmadığından ve Devlet-i Aliyye'yi müttefiki olan İngiltere ve Rusya devletleri Fransa'dan bütün bütün tebrîd[7] itmek ve Fransalu dahi anlardan (**s.7**) tefrîk eylemek dâ'iyyesinde oldukları hâlde Devlet-i Aliyye dahi iktizâ-yı silm ve müsâfât üzre Fransaluyı dil-gîr itmemege sa'y ile berâber müttefikleriyle olan ittifâkının halelden vikâyesine i'tinâ

1 Etvâr: Tavırlar, davranışlar.
2 Beyne'd-düvel: Devletlerarası.
3 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.
4 Rüchân: Üstün olma, üstünlük.
5 Müctemi': İçtimâ eden, toplanan, toplanmış, toplu; birikmiş, birleşmiş.
6 Ceneral Pron: Mareşal Guillaume Marie-Anne Brune.
7 Tebrîd: Soğutma, soğutulma. Ara açılma, soğuma.

itmekde oldığından ve İngiltere Devleti hâlâ Fransa ile muhârib olub Rusyalu dahi muhârebeye hâzırlanmakda idüginden Devlet-i Aliyye Ponaparte'nin imparatorluğunı tasdîk bahsinde müttereddid ve dîger düvel-i Avrupa'nın ne diyeceklerine muntazır ve mutarassıd olarak Ceneral Pron'a (Devlet-i Aliyye bu sûretle Fransa ahâlîsinin husûl-i ârâm ve istirâhatlarından memnûn oldı imparatorluk ta'bîrinin ıtlâkında düvel-i Avrupa beynlerinde muvâfakat hâsıl oldığı hâlde Devlet-i Aliyye dahi mümâşât ider) deyü cevâb virdikde Ceneral Pron (Devlet-i Aliyye öteden berü Fransa hükümdârânına pâdişâh unvânını ıtlâk idegelmişdir imparatorun ma'nâsı dahi odur ve bu bâbda i'tibârın tasdîkine hâcet yokdur) deyü ısrâr eyledi ise de imparator unvânının Avrupaca mevki'-i isti'mâli başka oldığından iki lafz beyninde fark var dinilerek ve pâdişâh ta'bîrinde Devlet-i Aliyye'nin yine tereddüdi olmadığı beyân idilerek tekrâr i'tizâr ile Avrupa'nın siyâk-ı ahvâline intizâr olundı.

Ba'dehû Ceneral Pron imparatorluk ta'bîrinin resmen tasdîki emrinde ısrâr idüb egerçi Prusya ve Avusturya devletlerinin bunı kabûl eylemiş oldukları tahakkuk eyledi ve Ponaparte'nin imparatorluk unvânını almasında Devlet-i Aliyyece düşünecek bir şey yoğidi lâkin ber-vech-i sâbık Devlet-i Aliyye'nin müttefiki olan İngilterelü Fransa ile muhârib ve Rusyalu dahi İngilterelü ile yek-cihet olarak Ponaparte'nin imparatorluğunı tasdîkden âbî[1] ve mücteneb olmaları Devlet-i Aliyye'nin dahi tereddüdüni mûcib olmuş idi.

Ve egerçi Rusyalu henüz Cezâ'ir-i Seb'a'yı tahliyye itmediginden başka Memâlik-i Devlet-i Aliyye hakkında hırs ve tama'ı meczûm[2] ve Devlet-i Aliyye'yi bir takım tekâlîf-i tâkat-fersâ ile iz'âc itmekde oldığından başka Devlet-i Aliyye'nin Hristiyan teb'asını dahi bir tarafdan tahrîk ve ifsâd eylemekde oldığı ma'lûm olmakdan nâşî Sultân Selîm Han Hazretleri Ponaparte tarafına meyyâl olarak anı kırmamak ister idiyse de Mısır mes'elesi henüz hâtırlardan çıkmamış oldığı cihetle anın va'd ve va'îdine emniyyet ve i'timâd olunamadığından vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ekseri Fransa aleyhinde bulunmağla Devlet-i Aliyye müttefiklerini elden çıkarmamağı daha ehemm görerek imparatorluğun tasdîki bahsinde devleteyn-i müttefikateynin politikasına ittibâ'a mecbûr idi.

Ceneral Pron'un asıl me'mûriyyeti Devlet-i Aliyye'yi Rusya ve İngiltere aleyhine kıyâm ıdırmek mes'elesi iken Bâb-ı Âlî'nin bu tavrından münfa'il olarak resmen ve sarâhaten imparatorluk (**s.8**) unvânı tasdîk olunmaz ise terk-i sefâret ile Fransa'ya avdet idecegini kat'iyyen ifâde eylemiş ise de İngiliz ve Rusya ilçileri dahi bu kerre eger Devlet-i Aliyye Ponaparte'nin imparatorluğunı tasdîk iderse İngiltere ve Rusya devletleriyle olan ittifâkını fesh itmiş olur dimeleriyle vükelâ-yı devlet bu bâbda dûçâr-ı hayret olarak haylîce mütâla'a ve mülâhazadan sonra nihâyet Bâb-ı Âlî'den hilâl-i Receb'de (Devlet-i Aliyye imparatorluk tasdîkinden i'râz ve ictinâb itmez ancak bu maslahatı kendi umûr-ı mülkiyyesine tatbîk ile def'-i kîl ü kâl fikrindedir) me'âlimde Fransa sefâretine bir kıt'a takrîr virilmiş ve bir sûreti dahi Paris'de Devlet-i Aliyye ilçisi olan Hâlet Efendi'ye gönderilmişdir Ceneral Pron bu takrîri kabûl ile yumuşayub kalmış iken hilâl-i Ramazân-ı şerîfde yerine ser-kâtiplerinden birini maslahatgüzârlıkla bırağub kendüsi Fransa'ya azîmet eylemişdir.

Ve Fransızların bahren tecâvüzlerine İngilizler mâni'-i müzâhim[3] olub ancak şâyed

1 Âbî: Çekinen. Tiksinen. Sakınan. Nazlanan.
2 Meczûm: Kesin karâra bağlanan.
3 Mâni'-i müzâhim: Zahmet ve sıkıntı vermeyi engelleme.

ki berren Nemçe ülkâsı içinden geçüb de Memâlik-i Mahrûse'ye tahattî[1] idecek olurlar ise Avusturya Devleti'nin anlara yol virüb virmeyecegi husûsı cây-ı bahs ve mütâla'a olmağla Re'îs Efendi Rusya ilçisiyle mülâkât iderek bu mütâla'ayı îmâ itdikde Rusya ilçisi Nemçe'nin Rusya'ya muvâfakat ideceginde iştibâh olmadığını ve bâb-ı muhârebe açılacak olur ise kendü ülkâsından Fransızlara yol virmeyecegini beyân ve devletine arz ve inhâ ile İtalya'da olan Fransız askerinin Memâlik-i Osmâniyye'ye ubûrlarına mümâna'at için Malta'da mevcûd İngiliz donanmasından mikdâr-ı kifâye sefâ'in ifrâz ve tahsîs itdirecegini ma'raz-ı ta'ahhüdde der-miyân itmişdir.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Nemçe Devleti Almanya İmparatorluğı unvânını hâmil oldığı hâlde encâm-ı kârı mülâhaza ve der-pîş iderek Avusturya İmparatorluğı unvânını elkâbına ilâve itmek şartıyla Ponaparte'nin imparatorluğunı tasdîk eylemiş oldığından Dersa'âdet'deki Nemçe ilçisi bu esnâda devletinin Avusturya İmparatorı unvânının taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tasdîk olunmasını îrâd eyledikde çünki bu mâdde Ponaparte'nin imparator unvânını almasından neş'et itmiş bir keyfiyyet olub Ponaparte'nin imparatorluğı ise henüz taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tasdîk olunmamış oldığı cihetle anın tasdîkinde bu dahi tasdîk olunur cevâbı virildi ve çünki Avusturya Devleti zâhiren Ponaparte'yi ohşamakda olmasıyla berâber kalben izmihlâline sa'y iderek aleyhine kıyâm itmek üzre fırsat gözetmekde oldığından ve Avusturya İmparatorı unvânını alması dahi Ponaparte'nin efkâr-ı tagallübkârîsi üzerine mücerred encâm-ı maslahat mütâla'asından nâşî olmasıyla Nemçe ilçisi hu cevâba kanâ'at ile ısrâr yüzünde bulunmamışdır.

(s.9) Nemçelünün Almanya İmparatorluğı unvânını hâmil iken Avusturya İmparatorı unvânına rağbet idişi bundan nâşî idi ki Avrupa'da Protestan mezhebinin hudûsundan mütevellid ve otuz sene mümted olan muhârebâtın netîcesinde (1648) sene-i mîlâdiyyesinde (Vestfalya) Mu'âhedesi'nin in'ikâdından sonra Almanya memâliki birçok büyük ve küçük hükûmetlere münkasım olub bunlardan ba'zıları piskoposluk mesnedi olarak hükûmet-i rûhâniyye idi ve ba'zılarının prens ve düka ve hersek unvânlarıyla ve sâ'ir nâm ve unvânlar ile cismânî hükümdârları olub bunlar bi'l-verâse hükûmete nâ'il olurlardı ve bunların hâricinde kırk dokuz serbest ve müstakill şehirler olub cuhûriyyet sûretinde intihâb olunan mecâlis-i belediyye â'zâsı ma'rifetiyle idâre olunurlardı ve cümlesi bir imparatorun taht-ı nezâretinde olub imparatorluk ise intihâbî oldığından mahlûl oldukda elektor[2] ta'bîr olunur sekiz hükümdârın ma'rifetiyle hükümdârândan biri imparatorluğa intihâb olunmak muktezâyı kânûn idi ve bu elektorların üçi rûhânî hükümdârlar idi ki Mayans[3] ve Trev[4] ve Kolonya[5] piskoposlarıdır ve beşi cismânî hükümdârlar idi ki Nemçe hükümdârı ve Prusya ve İngiltere krallarıyla Bavyera ve Saksonya dükalarıdır Hapsburg hânedânından olan Nemçe hükümdârı bi'l-istiklâl Bohemıya ve Macaristan Kralı ve Avusturya Arşidüki ve Milan ve Karantiya ve İsterya dükası ve dîger birçok unvanlar sâhibi oldığı hâlde bu intihâba Bohemya Kraliyyeti içün dâhil oldığı gibi Prusya Kralı Brandoburg Herseki unvânıyla ve İngiltere Kralı

1 Tahattî: Bir şeyi atlayıp geçme, bir şey atlanıp geçilme; sınırı aşma, saldırış.
2 Elektor: Elector. Roma İmparatorluğu'nda, İmparatoru seçme hakkına sahip prenslerden her biri.
3 Mayans: Mayence. Mainz, Almanya.
4 Trev: Trier, Almanya.
5 Kolonya: Köln, Almanya. Metinde sehven "kolonbi" şeklinde geçmektedir.

Hanovere Hükümdârı olmak hasebiyle dâhil olurlardı ve bir vakitden berü imparatorluk mahlûl oldukca hep Avusturya Hükümdârı intihâb olunageldiginden imparatorluk bayağı Hapsburg hânedânına mahsûs gibi olmuş idi ve hir vakitden berü Prusya Kralı Avusturya hükümdârına rakîb olarak nüfûzca ana tefevvuk ve takaddüm dâ'iyyesine düşmüş ise de sekiz elektorun beşi Katolik olub Almanya'da ise Protestanlar Prusya'ya mâ'il oldığı gibi Katolikler dahi bi't-tabi' Avusturya tarafına mâ'il olduklarından Almanya'da Avusturya'nın nüfûzı gâlib idi.

Ve Almanya mesâlihinin müzâkeresi içün (Diyet)[1] ta'bîr olunur bir meclis olub (Ratsbon)[2] şehrinde mün'akid olurdı bu meclisin â'zâsı üç sınıf olub birincisi sâlifü'z-zikr[3] elektorlar ikincisi sâ'ir prens ve piskoposlar ve üçüncisi kırk dokuz şehrin meb'ûsânı idi ve prens ve piskoposlardan ha'zıları dâhil-i havza-i hükûmetleri olan memâlikin ehemmiyyetine göre müta'addîd re'ylere mâlik oldukları gibi ba'zıların re'yi dahi yarım i'tibâr olunurdı ve bu meclisin müzâkerâtı pek karışık bir hâlde (s.10) cereyân iderdi zîrâ üç sınıf bir mâdde üzerine başka başka müzâkere idüb re'y virirdi ve ha'zı hükümdârânın hem birinci sınıfda ve hem de ikinci sınıfda murahhasları var idi meselâ Avusturya Devleti'nin Bohemya Kraliyyeti içün elektorlar sınıfında ve Avusturya Arşi Dükalığı içün prensler sınıfında ve Prusya Kralı'nın Brandoburg içün hersekler sınafında Vansbağ ve Bayrut içün prensler sınıfında ve kezâlik Bavyera'nın birer cihetle iki sınıfda dahi murahhasları bulunur idi ve sınıfların dereceleri bir olmayub hele sınıf-ı sâlis â'zâsının re'yleri hiç kabîlinden oldığı cihetle kuvvetlü hükümdârân murahhaslarının re'yleri bi't-tabi' galebe ve takaddüm iderdi.

İşte Almanya mesâlih-i umûmiyyesi bu (Diyet) meclisinde müzâkere olunub umûr-ı husûsiyye dahi münkasım oldığı devâ'ir meclisinde rü'yet olunurdı şöyle ki: Bütün Almanya on dâ'ireye taksîm olunub her dâ'irenin en büyük hükümdârı ol dâ'irenin nâzırı makâmında olarak dâhilî dâ'iresi olan hükümdârânı cem' ile umûr-ı husûsiyyeyi müzâkere eylerdi.

Cild-i sâdisde beyân olunan (Kampo Formiyo)[4] ve (Lonvil) mu'âhedeleri[5] îcâbınca Rin Nehri'nin İsviçre hudûdundan Felemenk hudûdına kadar sâhil-i yesârı Fransa'ya ilhâk olundığından birçok Almanya prensleri mülk ve îrâdlarından mahrûm olmağla bunların zâyi'âtı tazmîn olunmak üzre Almanya'nın taksîminde ba'zı tebeddülât icrâsı lâzım gelmiş ve bu keyfiyyet mukâvele tahtına girmiş idi ve bir de Avusturya familyasından olan Toskana ve Modina dükaları İtalya'daki memleketlerinden mahrûm kalmış ve Prusya Kralı'nın akrabâsından olan (Oranj Nasu)[6] hânedânı dahi Hollanda İstatbolderligi'nden[7] ya'nî Felemenk Cumhûriyyeti Riyâseti'nden çıkarılmış olduklarından bunlar dahi Almanya'da yer gösterilmesi mezkûr ahidnâmelerde münderic[8] idi bu tebeddülât ise Almanya'da bunca senelerden berü yerleşmiş olan usûl ve eşkâl-i hükûmâtın müteselsilen tebeddül ve tagayyürini mûcib ve icrâsı güc bir keyfiyyet oldığı hâlde Avusturya hânedânı haylî vakitden

1 Diyet: Bundestag, Bundesversammlung.
2 Ratsbon: Ratisbon, Regensburg, Bavyera, Almanya.
3 Sâlifü'z-zikr: Zikri geçen, bildirilen.
4 Kampo Formiyo: Campo Formio Köyü, Udine, İtalya. Campo Formio Barışı. 18 Ekim 1797.
5 Lonvil Mu'âhedesi: Luneville Antlaşması, 9 Şubat 1801.
6 Oranj Nasu: Orange-Nassau Hanedanı veya Oranje-Nassau Hanedanı.
7 İstatholder: Stadholder, Stadhouder. Metinde sehven "İsnatholder" şeklinde geçmektedir.
8 Münderiç: İndirâc eden, içinde bulunan, yer almış.

berü Almanya İmparatorı olmağla Nemçe Devleti Almanyaca hâ'iz oldığı nüfûzınun devâm ve istikrârıyla sâ'ire takaddüm ve tefevvuk itmege çalışub Prusya Devleti dahi bu tebeddülât münâsebetiyle tezyîd-i nüfûz ve iktidâr iderek nüfûzca Avusturya Devleti'ne galebe itmek emelinde idi Ponaparte ise anların bu mübâyenetinden istifâde iderek Almanya'yı kendü politikasına muvâfık olacak bir kalıba ifrâğ[1] eylemek isterdi ve nihâyet mâfi'z-zamîrini icrâ eyledi.

Şöyle ki: Rûhânî hükümdârlıkların bütün bütün ilgâsına ve fakat Mayans piskoposunun **(s.11)** uhdesine mikdâr-ı kâfî îrâdı olan ba'zı memâlikin idâresi ihâle olunarak (Diyet) Meclisi Riyâseti'yle Ratsbon'da ikâmet itmesine karâr virildi ve Baden ve Hes ve Vortemburg prenslerine elektorluk unvânı i'tâ ile elektorların adedi dokuza iblâğ idildi ve serbest şehirlerin yalnız sekizi ibkâ ile bâkîsinin dîger memâlike ilhâkı karârlaşdırıldı ve Baden ile Vortemburg dükalarının Rusya hânedânına karâbetleri cihetle İmparator Aleksandri'nin tavassutı üzerine işhu taksîm-i cedîdden anlara hisse ifrâz olundığı gibi Avusturya ile anın himâyesinde bulunan prenslerin dahi hisseleri tefrîk idilmiş idi. Fakat fi'l-asl sekiz elektorun beşi Katolik iken bu kerre ilgâ olunan rûhânî elektorlar Katolik mezhebinde oldukları hâlde bunların ekser memâliki Protestan prenslerinin hissesine isâbet itmekle bu kerre doku[z] elektorun altısı Protestan mezhebinde bulundı Diyet Meclisinde dahi Katolikler elli dört ve Protestanlar kırk üç re'ye mâlik iken rûhânî hükümdârların ilgâsı ve Protestan prenslerinin tezâyüdi hasebiyle re'yce ekseriyyet Protestanlara geçdi ve egerçi a'sâr-ı cedîdede Avrupaca menâfi'-i mahsûsa dâ'iyyesi efkâr-ı mezhebiyyeye galebe itmekle ba'zan Katolik prenslerinin Avusturya'ya ve Protestan prenslerinin Prusya'ya mu'ârız[2] oldukları var ise de yine Katolik ve Protestan ta'bîrlerinin Almanyaca haylî te'sîri olub biri Avusturya'nın ve dîgeri Prusya'nın tarafdârları dimek idi. Binâ'en-aleyh bu taksîmden Prusyalu ziyâde istifâde itmiş olduysa da Avusturya'nın Almanyaca yine Prusya'ya mukâveınet idebilecek kadar nüfûzı olub şu kadar ki evvelki gibi her istedigini yapamayacak idi.

Ponaparte bu icra'âtı kendü zihninde karârlaşdırdıkdan sonra Prusya ve Bavyera devletlerini irzâ ile sened-i mukâveleyi imzâ itdigi gibi Rusya İmparatorı Aleksandri'ye tebşîr-i keyfiyyet iderek anınla dahi bir mukâvelenâme imzâ itdikden sonra bu tertîbâtın iki ay zarfında tasdîk ve tesviyyesi âsâyiş-i umûmî içün elzem oldığı sûret-i kat'iyyede olarak Diyet Meclisine beyân olunmuş idi.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre İngilterelünün Malta Adası'nı tahliyyeden istinkâfına[3] ve Fransa Cumhûrı'yla arasının bozulmasına başluca bir sebeb dahi işbu Almanya mes'elesi idi.

Avusturyalu kendü aleyhinde olarak meydâna konulmuş olan işbu tertîbâtı haber aldığı gibi pek ziyâde hiddetlenüb men'ine ihtimâm ile harbe kıyâm idecek dereceye gelmiş ise de Ponaparte lede'l-îcâb silâh kuvvetiyle Avusturya'yı ilzâma hâzır bulunmağla berâber Avusturyalu hakk-ı sükût[4] olmak üzre Toskana Dükası'na dahi elektor unvânı i'tâsıyla elektorun **(s.12)** adedi ona iblâğ olunarak ve prensesler sınıfında ba'zı tagayyürât icrâ kılınarak ve sınıf-ı sâlise evvelkiden ziyâde nüfûz virilerek Avusturya'nın ba'zı metâlibine

1 İfrâğ: Kalıba dökme. Şekillendirme, bir şekle koyma, dönüştürme.
2 Mu'ârız: Muâraza eden, karşı gelen.
3 İstinkâf: Geri durup kabul etmeme, kaçınma.
4 Hakk-ı sükût: Sus payı.

dahi mümâşât[1] olunmuş ve (1803) sene-i mîlâdiyyesi Şubat'ına müsâdif olan (1217) sene-i hicriyyesi evâhirinde Diyet Meclisi tarafından dahi Almanya'nın bu vechile taksîm ve idâresi tasdîk kılınmış idi.

Binâ'en-aleyh Avusturyalu hâh ve nâ-hâh bu taksîme izhâr-ı muvâfakat eyledi ve bu vechile Almanya'da gâ'ib itdigi nüfûzun i'âdesinden me'yûs olmağla ilerüde Almanya İmparatorluğı mahlûl oldukda icrâ olunacak intihâbda Avusturya hânedânı mahrûm bırağılmak ihtimâlini der-pîş[2] iderek Avusturya İmparatorı unvânına rağbet itdi.

Nemçe Devleti'nin Avusturya İmparatorı unvânını almasma ber-vech-i meşrûh[3] Ponaparte tarafından derhâl muvâfakat olundığı gibi Devlet-i Aliyye tarafından dahi bunda tereddüde sebeb olmadığı hâlde mücerred Ponaparte'nin imparator unvânını almasından neş'et itmiş bir mâdde olub ol vakt ise ber-vech-i sâbık Devlet-i Aliyye henüz Ponaparte'nin imparatorluk unvânını resmen ve sarâhaten tasdîk itmemiş oldığı cihetle Devlet-i Aliyye Avusturya İmparatorı unvânının tasdîkinde dahi tereddüd itmiş idi lâkin arası çok geçmeksizin Bâb-ı Âlî cânibinden Avusturya Devleti'nin bu unvân-ı cedîdi tebrîk olunmuşdur.

İşbu on dokuz senesinde Rusya ile İrân devletleri beynlerinde dahi muhârebe cereyân iderek İrân şeh-zâdesi asâkir-i külliyye ile Tiflis üzerine yürimiş ise de Rusya'nın mu'allem ve muntazam askerine karşu bir şey yapamayacağı der-kâr oldığından ve Rusya'nın ol tarafdan ilerülemesi Devlet-i Aliyye'ye başkaca bâdî-i fikr ve endîşe idüginden bu avânda Devlet-i Aliyye ol tarafa dahi havâle-i sem' ile bu muhârebenin netîcesine müdd-i nazar-ı intizâr itmekde idi. Ve yine bu avânda Rusya Devleti ahden nâ'il oldığı salâhiyyete binâ'en Vidin'de bir konsolos nasb itmek istedi hâlbuki Pâsbânoğlı Osman Paşa'nın tagallübi hasebiyle Vidin'de nüfûz-ı devlet kemâ yenbağî[4] cârî değil idi kaldı ki bâlâda beyân olundığı üzre Sırbistân'da der-kâr olan ihtilâlin def'ine çalışmak Pâzvandoğlu'nun vazîfe-i zimmeti iken bu esnâda Sırb usâtının ser-gerdesi olan Yorgi ile silm ve musâfât[5] üzre oldığından hâli meşkûk idi. Şu hâlde Rusya'nın Vidin'e konsolos nasbı Devlet-i Aliyye'nin mütâla'asına hiç elvirmediginden bunun vakt-i âhara ta'lîk ve te'hîri Rusyaluya dostâne ifâde olunub îcâb-ı vakt ve hâle nazaran Rusyalu dahi bu esnâda Devlet-i Aliyye'yi bu mâddeden dolayı iz'âc itmek istemedigi cihetle bu bâbda ısrâr itmedi gelelim Fransa'nın ahvâline. Ber-vech-i meşrûh Ponaparte imparatorluğa intihâb olundukda Kambaserz ve Taleyran gibi muhibb-i **(s.13)** sâdık olan ba'zı zevât ile akrabâ ve birâderlerine büyük rütbe ve mansıblar tevcîh ile berâber on sekiz cenerale dahi mareşallik rütbesi virdi ve imparatorluk mesnedinin azamet-i şânı içün her ne ki lâzım ise tamâmıyla icrâ itdi ve İngiltere'yi istîlâ zımnında Manş Denizi'ni geçmege karâr virerek her tarafda ve ale'l-husûs ordu merkezi ittihâz olunan Poloni[6] pîşgâhıuda der-dest olan tedârükât-ı seferiyyeye bir kat daha keremiyyet virdi ve şehr-i Temmuz'da Poloni'ye varub bir cesîm sahrâda yüz bin neferden mürekkeb bir ordunun resm-i mu'âyenesini icrâ eyledi. Ponaparte bu vechile askerini mu'âyene iderken İngiliz

1 Mümâşât: Uymak, yoldaş olmak.
2 Der-pîş: En önde, gözönünde bulunan.
3 Ber-vech-i meşrûh: Açıklandığı gibi demektir.
4 Kemâ yenbağî: İcap ettiği, gerektiği gibi.
5 Musâfât: Samimi ve halis dostluk.
6 Poloni: Boulogne-sur-Mer, Pas-de-Calais, Hauts-de-France, Fransa.

beglikleri sevâhile yanaşub Fransa donanması üzerine gülle yağdırmakda oldığı hâlde Fransızlar aslâ fütûr[1] göstermeyüb resm-i geçidin icrâsına devâm iderlerdi.

İngiliz gazeteleri Ponaparte'nin bu tedârükâtını istihzâ ve Fransa donanmasının kıyılardan ayrılamayacağını iddi'â iderlerdi Ponaparte dahi İngilizlerin tedârükât-ı berriyyelerine gülerdi zîrâ İngiltere vükelâsının cem' itdikleri üç yüz bin asâkir-i berriyyenin nısfı gönülli olarak mu'allem degil idi ve bunlar İrlanda ve İngiltere'nin mevâki'-i müta'addîdesinde dağınık bulunmalarıyla ve Fransa ordusunun kangı mevki'a çıkacağı ma'lûm olmamasıyla yüz bin neferden mürekkeb bir mükemmel Fransa ordusı her nereye çıksa karşusına ancak seksan bin İngiliz askeri çıkabilecegine ve İngilizlerin ehliyyetlü bir cenerali bulunmadığına nazaran Ponaparte bu ordu ile İngiltere Adası'na ayak basacak olsa İngilizlerin mukâbele ve müdâfa'a idemeyecekleri der-kâr idi fakat İngilizler dahi inşâ itmiş oldukları seksan dokuz kıt'a kapak ve yüz otuz iki kıt'a fırkateyn ve külliyyetlü sefâ'in-i sagîre ile bunlarda müstahdem olan yüz bin kadar asâkir-i bahriyyelerine güveniyorlardı ve İngiltere sevâhilini bî-nihâye toplar vaz'ıyla muhâfaza tahtına alub ve leyl ve nehâr[2] karagollar bekletdirüb li-ecli'l-muhâbere her tarafda birtakım işârât-ı mahsûsa vaz'ıyla Fransızların hareketlerine muntazır idiler.

Lâkin bundan dolayı İngiltere Devleti'nin dûçâr oldığı masârif-i cesîmenin efkâr-ı âmmeye ziyâde te'sîri olmağla İngiltere vükelâsı istifâya mecbûr oldı ve meşhûr (Pit)[3] başvekâlete getürildi vâkı'â (Pit) âleının en meşhûr diplomatlarından biri olub Napolyon gibi bir cihangîr ile uğraşmağa kâbil ve şâyân bir zât idi ve başvekîl oldığı gibi parlamentodan masârif-i hafiyye nâmıyla iki milyon dört yüz bin lira istedikde bu parayı ne yapacak deyü Ponaparte dahi ta'accüb itmiş idi hâlbuki müte'âkiben Avusturya'nın etvâr-ı politikasında alâmât-ı tereddüd ve tagayyür görülmege başladı ve bâlâda iş'âr olundığı üzre Rusya İmparatorıyla Ponaparte miyânesinde cereyân itmekde olan muhâbere müntic-i bürûdet (s.14) ve beynûnet olarak nihâyet Rusya maslahatgüzârı pasaportını alub ve Paris'den çıkub gitmekle devleteyn miyânelerinde münâsebât-ı resmiyye munkat' oldı.

Ve bu esnâda Fransa amirallerinden Lanoş'un vefâtı ber-vech-i meşrûh Poloni'de der-dest-i icrâ olan tedârükâtın biraz te'hirini îcâb itmiş idi.

Ve Ponaparte'nin hırs ve tama'ına nihâyet olmayub bu avânda Şarlman gibi garb imparatorı olmak sevdâsına düşmüş oldığından imparatorluğunı takdîs için akdemce Papa'yı Paris'e davet itmesi üzerine Roma'da bulunan düvel-i ecnebiyye me'mûrânı ve kraliyyet tarafdarânı Papa'nın bu teklîfi kabûl itmemesi içün hafiyyen ilka'ât ve teşvîkâta ikdâm itmişler ise de Papa Ponaparte'yi ele almakda kendü mesnedince fevâ'id-i âtiyye mülâhaza eylediginden nihâyet da'vetine icâbet iderek işbu on dokuz senesi Receb'ine müsâdif olan bin sekiz yüz dört sene-i mîlâdiyyesi Teşrîn-i Sânî-i Frengî'simin ikisinde Roma'dan çıkub Paris'e gitdi ve Kânûn-ı Evvel'inin ikisinde resm-i takdîsi icrâ itdi fakat Ponaparte Şarlman gibi sakalını papanın eline teslîm itmek niyyetinde olmadığından resm-i takdîsin icrâsı hâlinde tâc-ı imparatorîyi Papa'nın elinden alub giymiş ve zevcesi Jozefin'e muhassas olan

1 Fütur: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. keder, ümitsizlik.
2 Leyl ve nehâr: Gece ve gündüz.
3 Pit: Wiliam Pitt.

tâcı dahi kendü giydirmiş oldığı mervîdir ve Papa bundan sonra haylî vakit Paris'de meks[1] ve tevakkuf ile hükûmet-i rûhâniyyesinin takviyyeti içün Ponaparte'ye haylî ibrâmlar[2] eylemiş ise de bir şey'e nâ'il olmaksızın Roma'ya avdet itmişdir.

Resm-i tetevvücün[3] icrâsından dolayı Fransa'da pek çok şehr-âyîn ve şenlikler yapıldı lâkin bunlar Ponaparte'nin ahvâl-i politikiyye ile iştigâline asla mâni' olmayub dâ'imâ Poloni pîşgâhındaki tedârükâtı ikmâl ile İngiltere Adası'na geçmek efkârından hâlî degil idi.

Ve İtalya Cumhûrı'nın birinci riyâseti Ponaparte uhdesinde olub hâlbuki Fransızlara imparator oldukdan sonra bir cumhûrun re'îsi bulunmak uyamayacağından İtalya Cumhûriyyeti'nin dahi kraliyyete tahvîli umûr-ı tabî'iyyeden olmasıyla İtalya Cumhûrı Re'îs-i Sânîsi Melçi Paris'e getürilmiş idi.

Melçi İtalya'nın bir idâre-i müstakille tahtında olub da Fransa asâkirinin masrafından kurtulmasını taleb eylemiş ise de Ponaparte ısgâ itmeyüb hemân İtalya Cumhûriyyeti'nin kraliyyete tahvîlini karârlaşdırarak işbu on dokuz senesi evâhirinde âlây ile millet meclisine gidüb bu karârı beyân ve eski Lombardiya Krallarına mahsûs ve Milan hazînesinde mahfûz olub demir tâc deyü ma'rûf olan İtalya Kraliyyeti tâcını giymek üzre Milan'a azîmet idecegini der-miyân ve fakat İtalya Kraliyyeti unvânını kabûl eylemesi muvakkat (s.15) bir şey olub musâlaha-i umûmiyye husûlünde evlâd yâhûd akrabâsından birine terk idecegini i'lân eyledi.

Lede'l-hâce[4] Fransa süfün-i harbiyyesinin İspanya limanlarına sığınabilecekleri der-kâr olmasıyla İngiltere Devleti İspanya limanlarını taht-ı nezâretine almak gibi İspanyaca icrâsı nâ-kâbil olan tekâlîfe ibtidâr eylediginden başka İspanya'nın gümüş yükli dört kıt'a fırkateyni Meksika'dan gelür iken üzerlerine İngiliz donanması hücûm ile birini gark ve üçüni zabt itmeleriyle İngilizlerin böyle bir haksız mu'âmelesi umûmen Avrupa'nın infi'âlini mücib oldı ve İspanya Devleti İngiltere'ye i'lân-ı harb itmekle Ponaparte'nin politikası kuvvet buldı ancak ol vakt İspanya tasarrufunda bulunan Meksika'da pek zengîn gümüş ma'denleri oldığı cihetle pey-der-pey İspanya'ya böyle gemilerle gümüş gelmekde iken İspanya Kralı ve vükelâsının sû-i idârelerinden nâşî fi'l-asl kuvvet ve cesâmet ile ma'rûf olan İspanya Devleti ol esnâda pek ziyâde za'f-ı hâle dûçâr oldığı cihetle anın ittifâkından Ponaparte'nin menfa'ati cüz'î idi ma'a-mâ-fîh Ponaparte İspanya'ya me'mûrlar irsâliyle İspanya donanmasını oldukca işe yarayacak bir hâle koydı.

Ve bunun üzerine artık iki seneden berü İngilterelü aleyhine icrâ itmekde oldığı teşebbüsâtının hayyiz-i fi'le îsâliyle İngiltere Adası'na ubûr itmek esbâbına kaviyyen teşebbüs ve bu bâbda şu vechile bir hîle-i harbiyye tasavvur ve tertîb eyledi ki Milan'da resm-i tetevvüc icrâsı esnâsında birçok şehr-âyin ve şenliklere irâ'e-i rûy-ı iştigâl ve İngiltere'ye hücum itmek efkârından vaz geçmiş gibi görünmekle İngilizleri iğfâl eyledigi esnâda Fransa donanmasının bir mikdârı dahi Amerika cânibine giderek İngilizlerin ol tarafdaki memâlikine hücûm itmeleri üzerine İngiltere donanmasının bir çoğı bi't-tâb' ol tarafa gitdigi gibi Fransa sefâ'ini def'aten avdet ile Poloni sularına doğrı geldikleri esnâda Manş Denizi'ndeki İngiliz

1 Meks: Durma, bekleme, bir yerde kalma, eğlenme.
2 İbrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.
3 Tetevvüc: Tac giyme.
4 Lede'l-hâce: Hacet, ihtiyaç görüldüğü zaman.

sefâ'in-i harbiyyesi hadd-i kifâyeden dûn kalmış olacakları cihetle Ponaparte yıldırım gibi İtalya'dan hareketle Poloni'ye varub kuvve-i mevcûdesiyle İngiltere'yi basmak tertîbini idüb bu vechile donanma amirallerine dahi ta'lîmât virmiş idi.

Vekâyi'-i Sene 1220

Bu tasavvurât ile Ponaparte gurre-i Muharrem'de Paris'den çıkub ber-vech-i meşrûh demir tâcı giymek üzre Milan'a gitdi ve evâhir-i Safer'de resm-i tetevvüci icrâ itdi ve bu münâsebetle azîm şenlikler icrâ eyledigi esnâda virmiş oldığı ta'lîmât mûcebince Fransa donanmasının bir mikdârı Amerika tarafına azîmet itmiş ve bunun üzerine İngiltere sefâ'in-i harbiyyesinin dahi bir haylîsi ol tarafa segirdüb gitmiş olmasıyla Ponaparte'nin (**s.16**) tedâbiri dil-hâhına muvâfık sûrete girmege başladı ve İtalya Kraliyyeti'nin idâresi Ponaparte'nin ügey oğlı (yâ'ni zevcesi Jozefin'in evvelki zevci Boharne'den[1] olan oğlı) Ojen Dö Boharne'ye[2] virildi ve Fransa ilçisinin ol esnâda vâki' olan teşvîkiyle Cenova Cumhûrı İtalya Kraliyyeti'yle birleşmege ârzû gösterdiginden İtalya Kraliyyeti'ne ilhâk idildi.

Halbûki Ponaparte Milan'da ol vechile İtalya Kraliyyeti tâcını giymek ve İngilterelüye karşu gösteriş itmek ile meşgûl oldığı esnâda kendü aleyhine düvel-i Avrupa miyânelerinde bir mu'âhede-i ittifâkiyye yapılmakda idi şöyle ki: Rusya İmparatorı Aleksandri Fransa ile kat'-ı muhâbere itdigine nâdim[3] olmuş iken manzûr ve mu'temedi olan Ostrogonof[4] ve Novezeltzof[5] ve Kazartorski[6] misillü nûrside vükelâsı Rusya Devleti'nin muhâfaza-i nâmûsı lâzımdır Ponaparte'nin bu etvâr-ı muta'azzımânesine ser-fürû[7] itmek Rusya'nın şân ve şöhretine nakîsa virir deyü imparatorı iknâ' ile musâlaha-i umûmiyye husûli zımnında Rusya'nın dîger devletleri teşvîk iderek bir tavassut-ı cebrî ittifâkı akd eylemek husûsuna karâr virdirmişler idi.

Bundan garazları Rusya Devleti'nin taht-ı riyâsetinde olarak düvel-i Avrupa'yı birleşdirüb de muhârib devletleri ve ale'l-husûs Fransa'yı istedikleri şerâ'it ile sulha icbâr[8] ve Avrupa'yı yeniden bir muvâzeneye rabt ile ıslâhât-ı umûmiyye icrâ itmek ve hukûk-ı milel kavâ'idine tevfîkan kâffe-i düvele nizâm virmek gibi tecrübesizlikden neş'et itme bir takım tasavvurât-ı beyhûdeden ibâret oldığı hâlde Aleksandri dahi bu hulyâlara kapılub icra'âtına teşebbüs itmiş ve İngiltere Devleti'nin re'yini tahsîl içün Novezeltzof Londra'ya azîmet eyledigi gibi İngiltere ile İspanya'nın arasını ıslâh ile berâber Portekiz ile İspanya'yı ittifâk itdirerek ikisini dahi Rusya'ya hem-efkâr eylemek içün Ostrogonof dahi Madrid'e varmak üzre evvel emirde İngiltere'ye gitmiş idi.

Bu iki nev-heves diplomatlar (Pit) gibi fenn-i diplomatîde mâhir ve bir parmağıyla

1 Bohorne: Vikont Alexandre Beauharnais.
2 Ojen Dö Boharne: Eugene Rose de Beauharnais.
3 Nâdim: Nedamet duyan, pişman olan.
4 Ostrogonof: Kont Stroganov.
5 Novezeltzof: Novosiltsev.
6 Kazartorski: Czartoryski.
7 Ser-fürû: Baş eğme, söz dinleme.
8 İcbâr: Cebretme, zorlama, zorlanma.

cihânı tahrîke kâdir olan bir filosof-ı yegâne ile mükâlemeye girişdiklerinde (Pit) bunların hayâlât-ı politikiyyelerini gûş-i istihzâ ile ısgâ[1] ider ve bıyık altından güler idi fakat bu teşebbüslerini kendü politikasına âlet itmek üzre zâhiren anlara muvâfakat ve mümâşât gösterir idi bize bu mükâlemâtın tefâsîli lâzım degil fakat mes'ele-i şarkiyyeye dâ'ir cereyân itmiş olan bir mükâlemeyi beyân idelim.

Rusya'nın Gürcistân tarafındaki reviş-i politikiyyesi ve Tuna sevâhilindeki usât ve ser-keşân[2] ile olan mu'âmelesi İngiltere Devleti'nin nazar-ı dikkatini celb itmekle Devlet-i Aliyye'nin (**s.17**) istiklâl ve tamâmiyyet-i mülkî hakkında mukaddemce Rusya'ya bir kıt'a takrîr göndermiş idi andan dolayı Novezeltzof bu kerre iştikâ yolunda İngiltere'nin bu emniyyetsizligini (Pit'in) yüzine urarak Devlet-i Aliyye hakkında Rusya'nın sû-i kasdı yokdur kaldı ki Rusya Devleti İstanbul'ı zabt itse bile İngilterelü hakkında hayırlu olur zîrâ ol havâlî bir barbar milletin elinde bulunmakdan ise bir mütemeddin[3] devlet yedine geçdigi hâlde Karadeniz ticâreti terakkî bulur deyü zu'munca mes'ele-i şarkiyye hakkında İngiltere'nin politikasını bir takım vâhî sözlerle tahvîl itmek dâ'iyyesinde oldığı tahakkuk idicek (Pit) buna cevâben İngiltere Devleti'nin bundan böyle Rusya'ya izhâr-ı emniyyet ideceğini ve Rusya'nın İstanbul'ı zabt idüb itmemesi kendüsince müsâvî ve gayr-ı mültezim bir keyfiyyet ise de İngiltere ahâlîsi bu husûsda ba'zı evhâma zâhib[4] olmuş bulunduklarından anların efkârına ri'âyete mecbûr bulundığını ve binâ'en-aleyh bu mes'elenin meydâna çıkarılmasından ihtirâz lâzım geldigini ifâde eylemişdir.

El-hâsıl Mösyö (Pit) Rusya murahhaslarının hayâlâtına[5] aldanmak sûreti göstererek anları aldadub bu teşebbüsât-ı gâfilânelerini kendü politikasına âlet olabilecek bir yola koymuş idi bu sûretle Petersburg'daki mütâla'alar Londra mükâlemesinde tagayyür eylemiş oldığından Petersburg'daki İngiliz İlçisi Lord Kaver ile Rusya hâriciyye nâzırı beyninde dahi mükâlemeye devâm olunayordı.

Ma'a-hazâ maslahatın netîce-pezîr olması Prusya ve Avusturya devletlerinin tahsîl-ı rızâ ve muvâfakatine mevkûf oldığı cihetle Rusya tarafından me'mûriyyet-i mahsûsa ile Mösyö Venetzen Jirod dahi Berlin'e gönderilmiş idi Prusyalu ise mukaddemâ Fransızlar Hanovere'yi tecâvüz itmedikce mu'âmelât-ı harbiyyeye kıyâm itmemek üzre Rusya Devleti'yle bir mukâvelenâme imzâlamış idüginden bunun hâricine çıkmamak niyyetinde bulundığı cihetle Mösyö Venetzen Jirod'un tekâlîfine başdan savına cevâblar i'tâsıyla gerek Rusya'ya ve gerek Fransa'ya muhâlaset[6] göstererek birine bend olmazdı bu cihetle Venetzen Jirod Prusyaludan me'yûs olarak Viyana'ya gidüb Fransızlar İtalya'da bulundukları hudûdı tecâvüz iderler ve yâhûd Mısır gibi Memâlik-i Devlet-i Aliyye'den bir mahallin istîlâsına kalkışurlar ise Avusturya Devleti dahi harbe kıyâm idecegine dâ'ir Avusturya Devleti'yle bir hafî mukâvelenâme imzâ itmiş idi.

1 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
2 Ser-keş: Dikbaşlı, başkaldıran; inatçı; itaatsiz.
3 Mütemeddin: Medeni, görgülü, terakki etmiş, şehirleşmiş. Bedeviliği, göçebeliği bırakıp medenileşmiş olan.
4 Zâhib: Gidici, giden. Bir fikir veya zanne uyan, kapılan.
5 Hayâlât: Hayaller, hülyalar.
6 Muhâlaset: Birbiriyle dostça geçinme, dostluk ve iyi muamele etme.

Avusturya Devleti bu mukâvelenâmeyi imzâ itmiş iken tedârükât-ı harbiyyeye teşebbüs itmeyüb vukû'âtın gelişine muntazır oldığı hâlde Ponaparte'nin ber-vech-i meşrûh kendü kendüyi İtalya Kralı nasb eyledigi haberini alıcak Rusya'nın teklîfine muvâfakat ve İngilterelü ile ittifâk itmek üzre tavassutunı kabûl ile hemân tedârükât-ı harbiyyeye ibtidâr itdiginden (**s.18**) Petersburg şehri Fransa aleyhine akd olunan üçünci ittifâka merkez olub Ponaparte bundan kâmilen bî-haber ise de Avusturyalunun tedârükât-ı harbiyyeye kıyâm eylemesi nazar-ı dikkatini celb itmegle ol tarafa câsûslar göndermiş ve Avusturya Devleti'nden îzâhât talebine kalkışmış idi halbûki İtalya'da hod-be-hod[1] birtakım icrâ'âta teşebbüs itdigine kanâ'at itmeyüb Cenova Cumhûrını dahi kendi hükûmetine ilhâk eyledigi havâdisi Petersburg'a vâsıl olıcak def'aten efkâr degişmekle hemân sûret-i kat'iyyede Fransa aleyhine bir mu'âhede-i ittifâk yapılub Avusturya Devleti dahi bu ittifâka dâhil oldı.

Şöyle ki: Almanya ve İtalya kâmilen Fransızların tasallutundan tahlîs kılınmak ve Avrupa fî-mâ-ba'd Fransızların tahattî ve tecâvüz idemeyecekleri sûretde bir hâl-i muvâzeneye konulmak ve düvel-i müttefikanın beş yüz bin askeri olub iki yüz elli bini Avusturya Devleti tarafından ve bâkî iki yüz elli bini Rusya ve İngiltere ve Hanovere ve İsvec ve Napoli devletleri taraflarından tertîb olunmak ve İngiltere Devleti düvel-i müşârün-ileyhim taraflarından tertîb olunacak askerin her yüz bini içün bir milyon iki yüz elli bin lira i'âne-i nakdiyye virmek ve keyfiyyet Prusya Devleti'ne teblîğ olundukda dâ'ire-i ittifâka dâhil olmaz ise bağteten[2] hakkında mu'âmele-i cebriyyeye teşebbüs idilmek üzre gâyet mahremâne olarak bir ittifâk mu'âhedesi akd olundı ve Fransaluya hissitdirmeksizin Rusya'nın Karadeniz sevâhilindeki asâkiri hafiyyen sefînelere vaz' ile İstanbul Boğazı'ndan imrâr olunarak Kofra Cezîresi'nde bir cesîm Rusya ordusı cem' ve tertîbine ibtidâr kılındı.

Prusya Devleti bu ittifâkı hissitdikde ne tedbîr kullanacağını bilmezdi ve İsvec Devleti'nin tedârükât-ı cesîmeye teşebbüs eyledigini Ponaparte istihbâr itdikde buna mukâbil Hanovere'de bulunan Fransız ordusuna otuz bin nefer ilâve idecegini Prusyaluya teblîğ eylediginden Prusya Devleti İsvec Devleti'nden îzâhât taleb itdikde İsveclünün her devlet kendi mülkünde istedigini icrâ ider kimsenin müdâhaleye salâhiyyeti yokdur deyü ceffü'l-kalem[3] cevâb virmesi Prusyaluya girân gelmiş ise de arkasında Rusyalu oldığından sükût ile geçişdirmege mecbûr oldı ve kendü bî-taraflığından başka bir şey'e ta'ahhüd idemeyeceğini Ponaparte'ye bildirdi.

Bunun üzerine artık ebvâb-ı muhârebenin küşâd olunacağından Ponaparte'nin şübhesi kalmadı ma'a-mâ-fîh İngiltere Cezîresi'ni hasub da musâlaha-i umûmiyyeyi ibkâ[4] ve takrîr idebilecegini kaviyyen ümîd eylerdi halbûki Fransız Amirali Gantom[5] hevâların muhâlefeti cihetle Borest[6] limanından çıkamamış idi Amerika cânibine giden Fransa Amirali Vilnof[7] dahi ibrâz-ı (**s.19**) ehliyyet ve cesâret idemeyüb birçok vakit tereddüd ile imrâr-ı evkât iderek Avrupa'ya avdet ve İngiliz begligleriyle bir küçük muhârebe itdikden sonra gelüb

1 Hod-be-hod: Kendi başına, kimseye danışmadan, kendi kendine.
2 Bağteten: Birdenbire, ansızın.
3 Ceffü'l-kalem: Düşünmeksizin, birden, hemen.
4 İbkâ: Baki, dâim, devamlı, sürekli kılma. Yerinde, evvelki hâlinde bırakma.
5 Amiral Gantom: Joseph Antoine Ganteaume.
6 Borest: Brest, Finistere, Bretanya, Fransa.
7 Amiral Vilnof: Silvestre de Villeneuve. Metinde sehven "Viltof" şeklinde geçmektedir.

Kadkes[1] limanına girüb kapanmış idi Fransa amirallerinin böyle tereddüd ve haşyetleri ve İngiliz amirallerinin ve ale'l-husûs meşhûr Nelson'un cesâret ve sür'at üzre hareketleri Ponaparte'nin tertîbâtına küllî halel getürdi Avusturya Devleti ise alenen tedârükât-ı cesîmeye kıyâm eylemiş oldığından Ponaparte nâçâr İngiltere'ye ubûr itmek efkârından fâriğ olarak Poloni ordusunı kaldırub düvel-i müttefikaya mukâvemet itmek üzre berü tarafda tedârükât-ı lâzımeye mecbûr oldı ve iki seneden berü İngiltere'ye karşu tertîb ve ikmâline sarf-ı mechûd eyledigi orduyı kaldırmak aczine delâlet ider bir keyfiyyet olmasıyla kendüye gâyet girân geldiginden ahz-ı sâr ile teşeffî-i sadr[2] içün düvel-i müttefikaya karşu ta'rîf olunmaz sûretde bir sür'at-i fevka'l-âde ile tedârükât-ı berriyyeye teşebbüs eylemişdir.

Ba'zı Vekâyi'-i Devlet-i Aliyye

Gurre-i Muharrem Mart-ı Rûmî'nin yirmisine müsâdif olub bu mevsimlerde artık İstanbul'da kar yağmaz ve nâdiren yağsa dahi çabucak erimekle yerde pây-dâr olamaz iken bu sene Mart'ın on yedinci güni eyyâm-ı Zemherîr'de[3] görülmedik derecede bir soğuk olub akabinde bir haylî kar yağdı ve henüz eriyüb de yerler kurımadan Mart'ın yirmi ikinci güni gicesi tekrâr külliyetlü kar yağub her taraf bembeyâz oldı.

Hevâların gidişi böyle hilâf-ı âde[4] oldığı gibi bu sene ufk-ı politikada rû-nümâ olan bulutların dahi fevka'l-âde bârân-ı belâ yağdıracağı alâ'im-i semâ'-i ahvâl-i hâzıradan istidlâl olunmakda idi.

Ber-vech-i meşrûh Avrupa'da yine muhârebe-i umûmiyye emârâtı rû-nümâ oldukda Devlet-i Aliyye bu kerre dahi bî-taraf durmak niyyetinde olub ancak bî-taraflığını muhâfaza içün dahi tedârükli bulunmak lâzım geldiginden bi't-tabi' muhârebeye hâzırlanur gibi esbâb-ı seferiyyenin ikmâline çalışıyordı ve ol vaktin hükmünce tedârükât-ı sahîha Nizâm-ı Cedîd askerinin teksîriyle esliha ve mühimmât-ı lâzımesinin istikmâlinden ibâret idi halbûki bu husûsa ziyâde i'tinâ olundukca yeniçeriler rekâbet ve adâveti ziyâde olarak erkân-ı devleti alenen zemm ve kadh[5] iderler iken bâlâda iş'âr olundığı üzre bu makûle edebsizlerin hiçbirisi ne mücâzât görürdi ve ne de mes'ûl olurdı ve Nizâm-ı Cedîd işlerinde müstahdem olan me'mûrîn mukbil ve makbûl oldığından dîger ricâl ve kibârın bir takımı ta'assublarından ve bir takımı dahi me'mûrîn-i mûmâ-ileyhimin ikbâl ve haysiyyetlerini çekemediklerinden hâsıl Nizâm-ı (**s.20**) Cedîd aleyhinde bulunarak yeniçerilik gayretini güderlerdi bu cihetle Rûmili'de dağlu eşkıyâsının ferce bulmasından dolayı İstanbul'da memnûn olanlar çok idi.

Bu esnâda ise Sırpistân ihtilâli devâm itmekde bulunmuş ve re'îs-i usât olan Kara Yorgi Sırp Gospodarlığı unvânını alarak iddi'â-yı istiklâl ile Devlet-i Aliyye Sırpluların istiklâlini tanımadıkca terk-i silâh itmeyecegini i'lân eylemiş oldığı cihetle Sırpistân üzerine bir kuvve-i kâfiyye sevkiyle usâtın istîsâli lâzımeden iken ahvâl-i hâzıra buna müsâ'id degil idi

1 Kadkes Limanı: Cadis Limanı, Endülüs, İspanya. Metinde sehven "Vakdeks" şeklinde geçmektedir.
2 Teşeffî-i sadr: Öc aldıktan sonra gönlün rahatlaması.
3 Eyyâm-ı Zemherîr: Gündönümünden sonraki şiddetli soğuklar, kara kış günleri.
4 Hilâf-ı âde: Adet ve kaidenin aksine. Kaide ve nizama aykırı.
5 Zemm ve kadh: Kötüleme ve çekiştirme.

binâ'en-aleyh Sırpluların isyânda ısrâr ile Bosna nevâhîsine îsâl-i hasâr ve bir tarafdan dahi ez-kadîm re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den olan Karadağlılar harekât-ı tecâvüziyyeye ictisâr itmekde idiler gerek Sırp ve gerek Karadağ re'âyâsını bu vechile isyâna tahrîk iden Rusyalu olub bunlardan başka Akdeniz sevâhil ve cezâ'iri re'âyâsını dahi ifsâddan[1] hâlî degil idi.

Rusyalu Devlet-i Aliyye'nin Hristiyan teb'asını bu vechile tahrîk ve idlâl ile Rûmili cihetini ihlâl itdigine kanâ'at itmeyüb Gürcistân cihetinden dahi Devlet-i Aliyye'yi iz'âc idecek mu'âmelâtdan hâlî degil idi şöyle ki: Tiflis Hanlığı gâh Devlet-i Aliyye ve gâh Devlet-i İrâniyye himâyesinde buluna gelmiş iken mu'ahharen İrakli Han Rusya himâyesine girüb ber-vech-i bâlâ iki yüz on dört târîhinde vefât idicek zîr-i tasarrufunda bulunan memâliki Rusyalu zabt ile kendü memâlikine ilhâk itdigini i'lân itmiş idi Devlet-i Aliyye bunı tasdîk itmek şöyle dursun Rusyalunun bu vechile Gürcistân'a ayak basmasından mütevahhiş[2] olduysa da ol vakt Fransa aleyhine Rusya Devleti'yle müttefik bulundığı cihetle Rusya tarafım kırmak dahi işine elvirmediginden çâresiz bunı sükût ile geçişdirmiş idi. Rusyalu ise bu zehirli şerbet-i himâyeyi Gürcistân hanlarından Mengril Hanı'na dahi içirüb bütün Gürcistân'ı pençe-i tasarrufuna geçürmek dâ'iyyesinde idi binâ'en-aleyh ol vechile Tiflis vilâyetinin zabtından iki sene sonra hudûd üzerindeki Ahâlî-i İslâmiyye Gürcilere ta'arruz itmekde olub Gürcistân ise Rusya tasarrufunda oldığından bahisle bu misillü tecâvüzâtın men'i içün bir fermân-ı âlî istid'â itdikde Bâb-ı Âlî'de mu'âhede mûcebince Tiflis Hanı hükûmetinde olan mahallere ta'arruz olunmamasını âmir bir fermân-ı âlî kaleme alınub Rusya'nın garaz-ı aslîsi ise zımnen[3] Tiflis mes'elesini Devlet-i Aliyye'ye tasdîk itdirmekden ibâret olmasıyla Tiflis Hanı sözini kabûl itmeyerek fermânda Gürcistân'ın Rusya tasarrufunda oldığını tasrîh[4] itdirmek isteyüb Devlet-i Aliyye dahi bundan ihtirâz itdiginden Bâb-ı Âlî ile Rusya sefâreti beyninde haylîce bahs ve mücâdele zuhûr eylemişdir. (**s.21**) Ve bir aralık Rusyalu Faş Nehri'yle Gürcistân ordusuna nakl olunmak üzre üç gemi zahîre gönderdikde Faş muhâfızı tarafından mürûrlarına mümâna'at[5] olunmağla Kırım'a avdet eylediklerinden Rusya ilçisi Re'îs Efendi ile mülâkât iderek (Gürcistân memleketi Rusya himâyesinde olub egerçi Gürcistân sevâhilinde Akliye[6] ve Batu[7] ve Batumi nâm üç aded iskele var ise de Faş Nehri'nden sagîr sefînelerle zahîre naklinde sühûlet oldığı cihetle bu nehirden içerü zahîre nakline mümâna'at olunmamasını Rusya Devleti istid'â ider kaldı ki bu mahaller Gürcistân olub gerçi dahi Rusya re'âyâsı oldığından bu bâbda Rusyalunun her dürlü da'vâya salâhiyyeti der-kâr ise de el-yevm Devlet-i Aliyye ile câri ve mu'teber olan ittifâk ve ittihâd muktezâsı üzre böyle da'vâ ile tasdî' câ'iz olmayub dostâne iltimâs eyler ve buraları Gürcistân olub hâli üzre ahâlîsine ihâlesi lâzımeden olmağla bu bâbda münâsibi vechile Devlet-i Aliyye'ye mukâbele olunur ya'nî arâzî ister ise arâzî virilür ve arâzî istemez ise akçe virilür) diyicek Re'îs Efendi ne diyecegini şaşırmış ve Batum'dan Anapa'ya varınca bi'l-cümle sâhiller Devlet-i Aliyye'nin olub bu havâlîde Rusyalunun kat'an alâkası olmadığı

1 İfsâd: Fesada uğratma, uğratılma, bozma.
2 Mütevahhiş: Tevahhuş eden, ürken, korkan, yadırgayan.
3 Zımnen: Üstü kapalı olarak, dolayısıyla.
4 Tasrîh: Açık açık söyleme, söylenme, açıktan açığa bildirme, bildirilme, belirtme, belirtilme.
5 Mümâna'at: Menetme, engel olma, önleme.
6 Akliye: Anaklia, Gürcistan.
7 Batu: Poti (Faş) Gürcistan.

hâlde sûret-i dostânede Gürcistân'ı sevâhiliyle berâber zabta kıyâm eylemesi vükelâ-yı devlete hayret virmiş idi lâkin ol vakt miyânede der-kâr[1] olan ittifâka binâ'en kat'iyyen cevâb-ı redd dahi virilemeyüb bir def'alık olmak üzre Faş Nehri'nden kayıklarla zahîre imrârına dostâne ruhsat virilmesi üzerine Rusyalular Faş tarafına küllî asker ve mühimmât dökûb Anakara Kal'ası'nı zabt ile Kemhâl Boğazı'na istihkâm virdiklerine bu misillü silm ve ittifâka mugâyir hâlâtdan ferâgat olunması Rusyalulara defe'ât ile ifâde olundıysa da müfid[2] olmayub leyte ve le'alle ile imrâr-ı evkât ve tutdukları meslek-i gasbkârîde ısrâr ve sebât ider oldılar ve buna dâ'ir mecâlis-i meşveretde pek çok bahisler cereyân idüb hattâ bir meclisde sudûr-ı izâmdan İsmet Beg ne yapalım iki seng-pâre[3] için i'lân-ı harb mı idelim dimekle ba'zı zevâtın hedef-i ta'n ve teşnî'i olmuş idi lâkin bu misillü mes'elelerde son cevâb top ağzından çıkmak lâzım gelüb buna ise vakt ve hâl müsâ'id olmadığından nihâyet Rusyalular buralarda yerleşüb istikrâr buldılar.

Ve yine bu avânda Vehhâbîler dahi bir tarafdan Harameyni tazyîk itmekde oldukları hâlde bir tarafdan dahi cânib-i Irâk'a ta'arruz eylemekde idiler Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa ise dâhil-i eyâletde zuhûra gelan gâ'ileler ile meşgûl olub Vehhâbîlerin berü tarafa ta'arruzları havâdisi alındıkca tedâfü'i harekete müsâra'at iderek bundan başka Vehhâbîler hakkında bir başlu hareketi görülmezdi Şâm tarafından dahi bir şey yapılamıyacağı ma'lûm idi Harameyn'in (**s.22**) muhâfazası emrinde mu'âvenet-i sahîha icrâsı cânib-i Mısır'dan olabilüb Mısır ise ihtilâlden ihtilâle düşmekde idi.

Ve zîrde tafsîl olunacağı vechile Trabzon vâlîsi ve Canik muhassılı bulunan Battâl Paşa-zâde Tayyâr Mahmûd Paşa'nın bu esnâda meşhûd olan harekât-ı ser-keşânesi bir nev' isyân şekline girmekde idi halbûki Muharrem'in on dördünde Cebbâr-zâde Süleymân Beg'in oğlı Mehmed Celâl Beg'e rütbe-i vezâret virilmiş idi. Tayyâr Paşa'nın ise Cebbâr-zâde hânedânıyla beyninde büyük pederinden mevrûs[4] kîn ve adâvet oldığından Celâl Paşa vezâreti anın bir mertebe daha mûcib-i infi'âl ve ru'ûneti[5] olmuşdur.

Sadr-ı â'zam Ziyâ Yûsuf Paşa siyâk ve sibâk-ı ahvâle nazar ile bu hâlâtın vehâmet-i encâm[6] ve me'âlini ve Devlet-i Selîmiyye'nin bir vartaya uğramak ihtimâlini dûr-bîn-i hades ve reviyyet ile hüsn-i rü'yet idüb sa'f-ı şeyhûhet ve eskâm-ı bedeniyyesini[7] bahâne iderek tekâ'üd tarîkiyle şuğl-i azîm sadâretden isti'fâ itdigine binâ'en Beylerbegi kurbunda vâki' sahilhânesinde âsûde-nişîn ikâmet olmak üzre ricâsına müsâ'ade buyurılarak işbu bin iki yüz yirmi senesi Muharrem'inin dördünci güni azl ile yerine Kapudan-ı Deryâ Hâfız İsmâ'îl Paşa sadr-ı â'zam ve anın yerine dahi Bostâncıbaşı İzmirli Hâcı Mehmed Ağa kapudan-ı deryâ oldı.

Bugünlerde ise yeniçeri takımı Nizâm-ı Cedîd hakkında olan adâvetlerini bir mertebe daha i'lân ve izhâr ider oldılar efkâr-ı cedîdeye hidmet idenlerden ve asrın en

1 Der-kâr: Mâlum, âşikâre olan. İçinde olan. İçte bulunan.
2 Müfid: İfâde eden, anlatan; manâlı. Faydalı.
3 Seng-pâre: Taş parçası.
4 Mevrûs: Miras kalmış, ana babadan geçmiş.
5 Ru'ûnet: İnsana ağır gelecek hallerde bulunma.
6 Vehâmet-i encâm: Tehlikenin sonu, güçlüğün sonu.
7 Eskâm-ı bedeniyye: Bedendeki hastalıklar, rahatsızlıklar.

müteneffizlerinden biri olan Îrâd-ı Cedîd Defterdârı Hâcı İbrâhîm Efendi Rebî'ü'l-evvel'in on üçüncü Salı güni azl ile yerine defterdâr bulunan Feyzullâh Efendi Îrâd-ı Cedîd defterdârı ve anın yerine Çelebi Efendi defterdâr nasb olundı ve İbrâhîm Efendi'nin azli yeniçeriler ile anların gayretini güden efkâr-ı atîka ashâbına bu nev'-tarziyye kabîlinden oldı ve yine bu kabîlden olarak Cumâde'l-ûlâ'nın sekizinci Pâzâr güni Re'îsü'l-küttâb Mahmûd Efendi azl ile yerine Vak'anüvîs Vâsıf Efendi re'îs-i amedî hulefâsından ve Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Pertev Efendi vak'anüvîs olmuşdur hâlbuki devlet ve milletin selâmeti için Nizâm-ı Cedîd askerinin teksîrine bu kadar emekler sarf olunub durur iken hilâfgirânın böyle azar azar yüz bulmaları devletin ahvâl-i âtiyyesi için alâmet-i hayr degil idi.

Ve geçen on dokuz senesi mevsim-i haccında emîrü'l-hâclar hezâr mihan ve meşakkatle Mekke-i Mükürreme'ye varabilmişler ise de Vehhâbî korkusıyla etrâfdan hüccâc gelemeyüb Mekke ahâlîsi dahi Arafat'a çıkamamış olduklarından vakfe mahalli pek ıssız bir hâlde olub hattâ arefe güni (**s.23**) dört dükkândan başka satıcı bulunmamış ve Emîrü'l-hâcc-ı Şamî İbrâhîm Paşa Vehhâbîler'e nefer başına onar guruş mürûriyye[1] i'tâsıyla avdet idebilmiş oldığı haberleri akdemce Dersa'âdet'e vâsıl olarak erkân-ı devleti dağdâr[2] eylemiş idi.

Bu hilâlde Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa Kürdistân seferiyle meşgûl olarak Cezîretü'l-arab tarafına ihâle-i nazar idecek vakti yoğidi şöyle ki: Şâvî-zâde Maktûl Mehmed Bey'in oğlı Câsim Beg başındaki el-Abîd Aşîreti'yle Şâmiyye'den el-Cezîre tarafına ubûr ile yine Habur'da temekkün eylemiş oldığından üzerlerine Bâbân Mutasarrıfı Abdurrahmân Paşa'yı me'mûr idüb Köysancağı Mutasarrıfı Mehmed Paşa'yı dahi anın ma'iyyetine ta'yîn itmiş idi Abdurrahmân Paşa ile Mehmed Paşa arasında ise ocakca husûmet-i şedîde olarak yek-digeri i'dâm için fırsat gözetmekde idiler bu kerre Kerkük civârında birleşdiklerinde Abdurrahmân Paşa fırsat düşürüb Mehmed Paşa'yı i'dâm ile vukû'-ı hâli bâ-arîza Alî Paşa'ya i'lâm itmişdir Abdurrahmân Paşa'nın bu vaz'ından Alî Paşa dil-gîr[3] olmuş ise de muktezâ-yı hâl ve vaktı göre kendüsini tevbîh ile berâber istimâlet yolunda tahrîrât göndermiş idi lâkin Abdurrahmân Paşa mutma'in olamayub bîgâne ve ser-keşâne sûretde davrandığından Alî Paşa gazab-nâk olarak kendüsini azl ile Bâbân sancağını me'mûren İmâdiye tarafında bulunan Ahmed Paşa-zâde Hâlid Beg'e ve Köy ve Harîr sancaklarını İbrâhîm Paşa-zâde Süleymân Beg'e ihâle iderek Abdurrahmân Paşa üzerine müteheyyi'-i hareket olmuşdur bunun üzerine Hâlid Paşa Bâbân mutasarrıflığını zabt itmek üzre ol tarafa hareket itmiş idi ve Abdurrahmân Paşa'nın askeriyle esnâ-yı râhda muhârebe iderek münhezim olmuş ise de mu'ahharen Alî Paşa Bağdâd ordusıyla yetişüb ve Abdurrahmân Paşa'yı Derbend'de bozub kaçırmış ve Hâlid Paşa ile Süleymân Paşa'yı mahall-i me'mûriyyetlerine irsâl ile kendüsi dahi Bağdâd'a avdet itmiş idi lâkin Abdurrahmân Paşa İrân şâhından istimdâd idüb o dahi Abdurrahmân Paşa'yı tesahuba kıyâm itdiginden Bağdâd ile Tahran beyninde bundan dolayı muhârebât cereyân itmege başladığı esnâda Vehhâbîlerin hudûd-ı Irâk'a tecâvüzleri haber alınmakla Alî Paşa ordusuyla Hille tarafına gitmişdir lâkin Cezîretü'l-arab tarafına tecâvüzî harekete muktedir olamayub mücerred müdâfa'a-i hudûd ve enhâ içün bir müddet ol taraflarda geşt ü güzâr itdikden sonra yine Bağdâd'a gelmişdir.

1 Mürûriyye: Geçmelik, bir köprüden, bir yabancı ülkeden geçerken verilen para.
2 Dağdâr: Pek acıklı, üzüntülü.
3 Dil-gîr: Gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın.

El-hâsıl devletin ümid-vâr oldığı vechile Vehhâbîlerin kahr ve tedmîrine Bağdâdca imkân olmayub Şâm dahi bu hâlde idi Mısır'da ise yeniden yeniye ihtilâller zuhûr itmekde idi. Şöyle ki: Cild-i sâbi'de beyân olundığı üzre Mehmed Alî Sa'îd içinde Kölemenler ile muhârebe itmekde iken anın tahakküm ve tagallübini kesr[1] için Mısır Vâlîsi Hurşîd Paşa Şâm tarafından bir mikdâr delil askeri celb itmiş idi bu asker geçen bin iki yüz on (**s.24**) dokuz senesi Zi'l-hicce'sinde Mısır'a vâsıl olub bunlar için işbu iki yüz yirmi senesi Muharrem'inde şehriyye altı yüz kîse tahsîs olundı Mehmed Alî bu askerin Mısır'a vürûdını istimâ' ile ne mütâla'aya mebnî celb olunmuş olduklarını idrâk ve tefattun idicek hemân Hasan Paşa ile berâber hilâl-i Muharrem'de Mısır'a azîmet eyledigi Hurşîd Paşa'nın ma'lûmı oldukda ulemâ ve meşâyihi cem'le akd-i dîvân iderek Mehmed Alî ile Hasan Paşa bilâ-ruhsat cânib-i kıbelîden ric'at itmişler niyetleri şerr ve fitne olmağla ya â'dâ ile muhârebeye avdet iderler ve yâhûd memleketlerine giderler ve isterler ise anlara Mısır'ın hâricinde vilâyet ve mansıb viririm taraf-ı pâdişâhîden me'zûn ve murahhasım deyüb hemân delil askeriyle ocaklının Tara ve Cize nâhiyelerine top ve cebhâne ile çıkmaları içün emr virdi.

Mehmed Alî ile Hasan Paşa askerleriyle Tara nâhiyesine geldiklerinde deliller def'aten bunların üzerine hücûma cesâret idemeyüb izhâr-ı tereddüd itdikleri sırada Mehmed Alî anlara haber gönderüb biz ulûfemizi istemek için geldik kimesne ile bir alış verişimiz yokdur deyü iğfâl itmesi üzerine anlar dahi birbirine öyle ise bunlara ilişmeyiniz deyüb Deyrü't-tîn ile Kasr-ı Aynî'deki yerlerine çekildiler Mehmed Alî'nin askeri dahi Mısır'a girmege başladı Hurşîd Paşa kethüdâsı delillere gelüb tevbîh idecek oldukda bu âdemler ulûfe istiyorlar anlara ta'arruza ne hakkımız var biz de ulûfe istedigimizde böyle mi yapacaksınız deyü redd-i cevâb eylediler.

Bunun üzerine Mehmed Alî Mısır'a girüb Özbekiyye'deki hânesinde sâkin oldı Hurşîd Paşa meşâyihi ve ocakluyı Mehmed Alî ile ihtilâtdan men' itmekle Mısır'da güft-gû çoğaldı Mehmed Alî dahi artık Hurşîd Paşa'nın Mısır'dan def' ve tardı esbâbına teşebbüs eyledi bu esnâda Elfî Mehmed Beg'in askeri dahi Cize'ye kadar geldi ve derûn-ı Mısır'da Mehmed Alî'nin askeri olub deliller dahi Deyrü't-tîn ve Kasr-ı Aynî taraflarında ahâlîye fevka'l-âde zulm ve ta'addî itmekde olduklarından gurre-i Safer'de anlardan iştikâ zımnında eski Mısır ahâlîsi Câmi'-i Ezher'e gelüb feryâda başladılar ve Mısır'da ihtilâl emâreleri peydâ oldı ba'dehu deliller Kalyub nâhiyesine gidüb orada fukarâya itmedikleri fenâlık kalmadı. Akdemce Mehmed Alî'nin Cidde vâlîligi menşûrı gelmiş oldığı hâlde bu vukû'ât üzerine Hurşîd Paşa te'hîr ve tevkîf itmekde iken Mehmed Alî dahi buna kesb-i vukûf eylemiş idüğine sebnî Safer'in onuncı Cum'a güni Hurşîd Paşa kal'adan şehre inüb bir hâneye vürûdunda Hasan Paşa ve Abdî Beg mevcûd oldığı hâlde Mehmed Alî oraya gelerek hil'at giydikden sonra atına süvâr oldığı esnâda askerî tâ'ifesi hücûm ile ulûfe (**s.25**) istediklerinde işte paşa hazdadır deyü hareket ve zukâkda halka altun ve gümüş nisâr[2] iderek konağına azîmet ide hasun berü tarafda asker ulûfe talebiyle Hurşîd Paşa'nın etrâfını alub kal'aya salıvirmediler Alî dahi andan dil-gîr olmağla böyle askerî yedinde tazyîk görmesinden memnûn olmuşlar fakat Hasan Paşa askeri yumuşadub ahşamdan sonra bir takrîble Hurşîd Paşa'yı kal'aya çıkarmışdır.

1 Kesr: Kırma, kırılma, paralama, bozma, halel getirme.
2 Nisâr: Saçmak, serpmek.

Ferdâsı Hurşîd Paşa Câmi‘-i Ezher'e haber göndererek i‘lân-ı amân ile dükkânların açılmasını emr eyledi halk ise amândan ne emâre var paşa fukarâyı soymak ister memleket herc ü merc[1] oldu didiler ve zukâklarda ulemâ ve avâm ve etfâl bu zâlim vâlînin elinden feryâd deyü çağırışdılar ve Safer'in on üçünci Pâzârirtesi güni bir çok halk mahkemeye toplanub oradan Mehmed Alî'nin yanına gitdiler ve cemm-i gafîr[2] ittifâk idüb bu memleketde Hurşîd Paşa'nın vâlîligini istemiyorlar artık azli vâcib oldı didiler Mehmed Alî yâ kimi istersiniz didikde seni isteriz zîrâ sende hayr ve adâlet göreyoruz dimeleri üzerine ibtidâ sûret-i imtinâ‘ gösterüb ba‘dehu râzı oldı ve kürk ve kaftân getürilüb meşâyih tarafından Mehmed Alî'ye iksâ idildi bunlar ise hep Mehmed Alî'nin tertîb itdigi politika manevraları idi.

Keyfiyyet Hurşîd Paşa'ya tebliğ olundukda beni pâdişâh nasb itmişdir fellâhların[3] emriyle ma‘zûl olmam ve emr-i pâdişâhî gelmedikce kal‘adan inmem deyü ceveb virdi bu esnâda Elfî Mehmed Beg dahi Mansûre'ye gelüb ba‘zı meşâyih ile muhâbereye başlamış idi Safer'in on dokuzunda cümle ittifâkıyla kal‘anın muhâsarasına karâr virildi ve Mehmed Alî Paşa'nın askeri bütün ahâlî ile birlikde olarak kal‘anın etrâfmda metris alub hasr ve tazyika ibtidâr eylediler bu esnâda Mehmed Alî delil askerini Kalyub'dan celble Elfî Mehmed Beg üzerine sevk eyledi Hurşîd Paşa bir müddet böyle mahsûr durdukdan sonra şehir üzerine gülle ve humbara atmağa başladı Fransızların zamânında ahâlî buna alışmış olduklarından hiç telâş itmediler Mehmed Alî Paşa ise buna aslâ ehemmiyet virmeyüb ve mukâbele kaydında olmayub hemân muhâsaraya devâm eylerdi bir ay kadar hâl bu minvâl üzre cârî oldukdan sonra Mehmed Alî Paşa Vezîrkapusu'na karşu bir büyük top ta‘biyye iderek kal‘ayı dögmege ve bir tarafdan dahi cebel üzerindeki topları işletmege başladı.

Bu avânda Devlet-i Aliyyece en mühimm mesâ'ilden biri Haremeyn'in muhâfazası kaziyyesi olub bu ise cânib-i Mısır'dan icrâ olunacak bir keyfiyyet olmağla mukaddemce[4] Mısır'da rû-nümâ[5] olan sûret-i âsâyişden dolayı fevka'l-âde memnûn olmuş iken böyle yeniden fitne zuhûrı (**s.26**) erkân-ı devlete dâğ-ı derûn[6] oldı. Ve her nasıl olur ise olsun bu fitne ber taraf edilüb de Harameynin muhâfazası yolı bulunmak ferâ'iz-i hâliyyeden oldığına mebnî Rebî‘ü'l-evvel'in yirminci gününden i‘tibâren Mısır eyâletinin sâbıkâ Cidde Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'ya tevcîhini müş‘ir ve Hurşîd Paşa'nın dîger me'mûriyyete ta‘yîni musammem olmağla mu‘azzezen[7] İskenderiyye cânibine çıkarılmasını âmir bir kıt‘a fermân-ı âlî ısdâr ve Kapucıbaşı Sâlih Ağa ve sadr-ı â‘zam silâhdârı ile cânib-i Mısır'a tesyâr kılındı Rebî‘ü'l-âhir'in on birinci Pâzârirtesi güni mûmâ-ileyhimâ Mısır'a vâsıl oldukda ulemâ ve ocaklu Özbekiyye'de ictimâ‘ ile bu fermân-ı âlî kırâ'at olundı bunun üzerine tarafeyn top ve humbara endahtından fâriğ olduysa da keyfiyyet Sâlih Ağa tarafından bâ-tezkire Hurşîd Paşa'ya beyân olundukda kal‘adan çıkmak istemeyüb ben hutût-ı hümâyûn ile vâlî oldum öyle bir varaka ile azl olmam hele Sâlih Ağa ile silâhdâr-ı sadr-ı â‘zamî gelsün şifâhen bir lakırdı ideyim dimekle ve anların kal‘aya çıkmalarına dahi berü tarafdan ruhsat virilmemekle

1 Herc ü merc: Altüst, karmakarışık, allak bullak, darmadağınık.
2 Cemm-i gafîr: Büyük cemaat, insan kalabalığı. Ekseriyet.
3 Fellâh: Ekinci, çiftçi, ekin eken ve biçen. Zencî, siyah Arap.
4 Metinde sehven "mütedemce" şeklinde geçmektedir.
5 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
6 Dâğ-ı derûn: İç acısı, iç yarası.
7 Mu‘azzezen: İzzet ve şeref sahibi olarak.

emr-i muhâsara yine hâli üzere kaldı.

Rebî‘ü'l-âhir'in yirmi birinde kapudan paşa Donanma-yı Hümâyûn ile İskenderiyye'ye gelüb Hurşîd Paşa'ya hemân kal‘adan inmesi içün haber göndermiş iken Hurşîd Paşa askerin bende güzeşte ulûfeden dolayı pek çok matlûbı var bende ise akçe yok deyü bahâne iderek yine kal‘adan çıkmayub Kölemenler içinde bulunan ba‘zı tarafdârânı ile muhâbere iderek Mehmed Alî Paşa'ya galebe idebilmenin çâresini cüst-cû[1] eylerdi ve bu cihetle ümerâ-yı Mısriyye Cize'ye kadar tahattî itmişler idi Mehmed Alî Paşa ise asâkir-i kâfiyye sevkiyle anları def‘ itmekle berâber bilâ-fütûr muhâsaraya devâm eylediginden nâçâr Hurşîd Paşa Cumâde'l-ûlâ'nın onuncı güni kal‘adan çıkarak Bulak'dan sefîneye süvâr olub gitmişdir.

Bu vechile Mehmed Alî Paşa matmah-ı nazarı[2] olan Mısır vâlîligine nâ'il olduysa da hâricde ümerâ-yı Mısriyye reh-neverd-i vâdî-i isyân olub bu esnâda civâr-ı Mısır'a kadar tahattî ve tecâvüz iderek kendüye râhat virmeyorlardı ve bunlar ceri ve çâbuk-süvâr bir tâ'ife olduklarından sebük-bârca[3] üzerlerine varılmak kâbil olmayub kuvve-i kâfiyye ile varıldıkda dahi derhâl girü çekilivirmek ve asker avdet itdigi gibi yine ilerülemek âdetleri oldığından Mehmed Alî Paşa bir takrîble bunları avlamak üzre bir garîb tuzak kurdı şöyle ki: Kendü tertîb ve ta‘lîmi üzre Arnavud ser-gerdelerinden ba‘zıları ümerâ-yı Mısriyye ile muhâbere iderek anlara yardım itmek üzre ta‘ahhüd idüb hattâ ba‘zıları bu mukâbelede şu kadar akçe i‘tâsını dahi mukâveleye idhâl iderek ümerâyı inandırmışlar (**s.27**) ve Mehmed Alî Paşa fem-i halice çıkdıkda Kölemenler ale'l-gafle gelüb Mısır'a girmek ve bilâ-mâni‘ memleketi ve burc ve bârûları[4] zabt itmek ve falân ser-gerde falân yerde ve falân ser-gerde falân yerde i‘âneye hâzır olmak üzre karâr virmişler ve ehl-i beledden Mehmed Alî'ye garazı olanlar dahi aldanub bu muhâbereye dâhil olmuşlar idi Cumâde'l-ûlâ'nın yirmisinde vefâ-i Nîl mevsimi hulûl itmiş oldığı dellâller ile i‘lân olundı nâss alâ-cerîü'l-âde teferrüce hâzırlandı Paşa dahi Cisr nâhiyesinde çadır kurulmasını emr itdi ol gün ise Kölemenlerin berülere izmeti ve bir fırkasının dağ ardından hareketi şâyi‘ olub hattâ Süveyş'e gidecek yolcılar çıkamadı ve köyliler âmed ü şüdden[5] munkatı‘ oldı Mehmed Alî Paşa bunlardan tamâmıyla ıtmînân iderdi. Sedde giceleyin kimesnenin haberi olmaksızın kesr ile haylîce de su cereyân eylemiş idi ale's-sabâh ümerâ-yı Mısriyye nevâhî-i Hüseyniyye'ye vâsıl ve dervâzeyi[6] kırub içerüye dâhil olarak Bâb-ı Fütûh'a geldiklerinde bekcilerden kimesne bulunmadığı cihetle ba‘zıları anları görüb tanıdıkları gibi kapuları açdılar bir haylî ümerâ ve keşşâf ile Kölemen askeri girdiler. Ol cihetde paşanın askerinden kimesne olmadığı cihetle bütün bütün mutma'in olarak âlây ile ve ahmâl ve eskâlleri ile dâhil ve Eşrefiyye'ye vâsıl olduklarında halk bunları görüb kemâl-i hayret ile selamladılar. Anlar dahi artık bilâ-fütûr Âtıfetü'l-karâfîn'e geldiklerinde iki fırka oldılar. Bir fırkası ki Hasan Beg memâlikinden Osmân Beg ile diger ba‘zı ümerâ ve bir haylî kâşiflerden ibâret idi bunların bir takımı Câmi‘-i Ezher'e ve bir takımı Ka‘beyn nâhiyesine doğrı gitmiş idi fırka-i âharı Bâb-ı Zevile'den çıkub Derb-i Ahmer tarafına vardıklarında üzerlerine orada bulunan asker tarafından tüfenk atılmağa

1 Cüst-cû: Arayıp sorma, araştırma.
2 Matmah-ı nazar: Hırsla bakılan şey.
3 Sebük-bâr: Yükü hafif, eşyası az olan.
4 Bâru: Kale duvarı, tabyanın gezinti yeri, hisar burnu, sur.
5 Âmed ü şüd: Geliş-gidiş; varıp-gelme.
6 Dervâze: Kapı, kale kapısı; şehir kapısı.

başlanıcak Zevile'ye ric'at itdikleri gibi ol tarafda bulunan Mağâribe ateş iderek içlerinde bir nicesi urılub düşmekle ve her tarafdan askeri yürüyüş itmekle hemân oradan firâr idecek oldular ise de her tarafdan yağmur gibi kurşun yağmaya başladığından Gavriyye tarafına ric'at idüb orada dahi kapuyı kapalu bulduklarından tahlîsine geldiklerinde her tarafdan ihâta olunduklarını görmeleriyle ekseri atlarından inüb ve Câmi'-i Berkuk'a girüb tahassun itdiler. Ve ba'zıları askeri yararak Bâb-ı Nasr tarafına hücûm itdiler ise de ol tarafda dahi kapu mesdûd[1] oldığından anlar dahi atlarını terk ile yayan olarak Sûr-ı Atuf'dan sıçrayub kaçdılar. Osmân Beg takımı keyfiyyetden haberdâr olduklarında derhâl Bâb-ı Berkiyye'den savışub gitdiler Câmi'-i Berkuk'da tahassun idenler biraz dayanacak oldılar ise de bir tarafdan imdâd gelmek ihtimâli olmadığından çâresiz teslîm oldılar. Arnavudlar anları (**s.28**) bir güzelce soyub yanlarındaki altunlar ile esliha ve elbiselerini iğtinâm itdikden sonra elli kadarının başlarını kesüb bâkîsini yalın ayak başları açık oldukları hâlde dögerek ve sürükliyerek Özbekiyye'ye getirdiler. İçlerinde meşâhir-i ümerâdan beş altı kişi ve bir haylî keşşâf var idi ekseri i'dâm ile ru'ûs-ı maktû'aları soyılub derilerinin içine saman doldırılarak ol vaktin usûlünce alâmet-i fevz ve zafer olmak üzre İstanbul'a gönderildi.

Kölemen ocağının îcâdından bu vakte kadar Kölemenler böyle hakâret ve rezâlete uğramamışdır ve Kölemenlerin nihâyet inkırâzı Mehmed Alî yedinde olmağla bu def'a ana bir mukaddime olmuş idi bu vak'ada hâricde bulunanlar yâhûd ber-vech-i meşrûh kaçub kurtılanlarına Sa'îd içine gidüb emvâl-i mîriyyeyi göndermek üzre Cerehâ'dan yukarısının kendülere virilmesini isterlerdi. Elfî Mehmed Beg dahi Cize'de ikâmet eylemek ve Feyyum ve Benî Süveyf ile iki yüz kadar karye kendüye tahsîs idilmek üzre arz-ı mutâva'at idivirdi bunlar ise hep sanî'a ve fırsat gözetmek üzre vakt kazanmağa vesîle idi. Bu esnâda ma'hûd delil askeri nevâhîyi gâret ve yağma iderek şark tarafına geçüb Hanke'ye gelmeleriyle üzerlerine Mehmed Alî Paşa asker sevkiyle anları Şâm tarafına tard itmişdir. Cumâde'l-âhere'de Mehmed Alî Paşa'nın Kavala'dan iki oğlı geldi ve küçük oğlı Tosun Beg'i kal'ada ikâme idüb kendüsi Özbekiyye'deki konağında sâkin oldı.

El-hâsıl Mehmed Alî Paşa â'dâsına galebe iderek istiklâl üzere tanzîm-i mesâlih-i Mısriyye'ye ibtidâr eyledi devletinin matmah-ı nazarı dahi Mısır'ı hâl-i iğtişâş ve ihtilâlden kurtarub da oradan Hicâz'a imdâd eylemek husûsı oldığından anın bu vechile muzafferiyyetinden dolayı Bâb-ı Âlî tarafından izhâr-ı memnûniyyet kılınmış idi ve fi'l-vâki'[2] bunun üzerine artık Mehmed Alî Paşa Hicâz'a imdâd idebilecek bir hâl-i iktidâr hâsıl itimiş idi ve ser-gerdelerinden Tâhir Beg uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîh ile Hicâz seferine namzed kılınmış idi. Binâ'en-aleyh Tâhir Paşa cânib-i Hicâz'a gitmek üzre hazırlanmakda idi fakat Tâhir Paşa evâsıt-ı Receb'de hâric-i Mısır'a çıkub ordu kurdığı esnâda Vehhâbîlerin Medîne-i Münevvere'yi zabt eyledikleri havâdisi Mısır'a vürûd ile cümleye şaşkınlık virmişdir ve artık böyle tedâbir-i cüz'iyye kâr-ger[3] te'sîr olmayub Hicâz içün başlu bir tedbîr ittihâzı lâzım geldigi anlaşılmışdır ve Medîne-i Münevvere yolı bütün bütün mesdûd olmağla bu sene kisve ve mahmil-i Mısır[4] çâresiz Süveyş tarîkiyle bahren gönderilmişdir.

1 Mesdûd: Sedd olunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış.
2 Fi'l-vâki': Olan hale göre.
3 Kâr-ger: İş yapan, iş işleyen, işleyici, tesirli, nüfuzlu.
4 Mahmil-i Mısır: Harameyne hacı kafilesi ile birlikte gönderilen Mısır'dan gönderilen hediyeler.

Ve ol avânda Vehhâbîler Cidde üzerine hücûm idüb egerçi bir haylî telefât virdikden (**s.29**) sonra me'yûsen avdet itmişler ise de her tarafdan Mekke-i Mükerreme'yi hasr ve tazyîk itmeleriyle ahâlîsi galâ-yı es'âr[1] ile dil-figâr olub bu sebebden nâşî ba'zı şürefâ dahi Vehhâbîlere mütâba'at eylediler ve nihâyet musâlaha tarîkiyle Vehhâbîler hacc itmek üzre hilâl-i Zi'l-ka'de'de Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olmuşlardır ve bu sene Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâcc olan Azm-zâde Abdullâh Paşa kâfile-i hüccâc ile cânib-i Hicâz'a giderken Harb kabîlesi önüne çıkub yolını kesmekle ve lede'l-muhârebe haylî hasârât vukû'a gelmekle nihâyet Abdullâh Paşa bir mikdâr akçe virüb musâlaha iderek mürûr idebilmişler fakat hüccâc-ı Müslimîn aşırı mertebe meşakkat ve sefâlet çekmişlerdir ne hâl ise mevsim-i hacda Mekke-i Mükerreme'ye varmışlar ve bu sene Vehhâbîler dahi birlikde hacc itmişlerdir Abdullâh Paşa yanında bin beş yüz ve Cidde Vâlîsi Abdî Paşa yanında yedi yüz elli güzîde Türk atlısı olub Şerîf Gâlib'in askeriyle birleşdiklerinde epeyce bir kuvet hâsıl olmuş ise de Vehhâbîlere nisbetle ekall-i kalîl[2] idiler fakat Vehhâbîler içine çiçek hastalığı düşerek bu sene pek çoğı telef olmuşdur.

Vekâyi'-i Mütenevvi'a

Devlet-i Aliyye bu avânda bir tarafdan ber-vech-i meşrûh Harameyn'in keyd-i[3] hâricden muhâfazası ile meşgûl iken bir tarafdan dahi Rûmili ahvâlinin ıslâhı çâresini aramakda olub hattâ Sırplara ba'zı imtiyâzât i'tâsıyla isyânın yatışdırılmasına muvâfakat itmiş iken re'îs-i usât olan Kara Yorgi Rusyalunun tahrîk ve igvâsı ile bütün bütün istiklâl dâ'iyyesine düşmekle cânib-i Bâb-ı Âlî'den Sırpistân'ın kâmilen istiklâli tanınmadıkca terk-i silâh itmeyecegini i'lân itmekde idi.

İşte bu sırada bâlâda iş'âr olundığı üzre Trabzon Vâlîsi Tayyâr Mahmûd Paşa'mn vâdî-i istiklâl ve istibdâdda rû-nümâ olan tavr ve sülûkı bir nev' isyân rengini almağla ol tarafca dahi başluca bir tedbîr olunmak lâzım geldiginden çend mâhdan[4] berü mütekâ'iden Beglerbegi'ndeki sâhilhânesinde kûşe-güzîn-i istirâhat ve inzivâ olan Sadr-ı sâbık Ziyâ Yûsuf Paşa'nın tuğları i'âde ile Tayyâr Paşa üzerine me'mûr ve irsâl buyuruldı tedârükât-ı kâfiyye ile varub îfâ-yı me'mûriyyete lede'l-ibtidâr Tayyâr Paşa tâb-âver-i mukâvemet olamadığından Sohum[5] Muhâfızı Gülşen Beg'e dahîl düşüb oradan dahi Rusya diyârına ubûr ile tahlîs-i cân[6] eylemişdir.

Tayyâr Paşa'nın ser-keşligine sebeb-i aslî bu idi ki Kadı Paşa ile Cebbâr-zâde Nizâm-ı Cedîd usûlüni telakki-i bi'l-kabûl iderek Anadolı kıt'asında icrâsına sebeb-i müstakill oldukları cihetle taraf-ı şâhâneden mazhar-ı teveccüh ve iltifât olmuşlar idi Canikli Alî Paşa hânedânıyla (**s.30**) Cebbâr-zâde hânedânı beyninde münâfese-i kadîme oldığından Tayyâr

1 Galâ-yı es'âr: Fiyatların yüksekliği, pahalılık.
2 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
3 Keyd: Hîle, oyun, dalavere, dolap.
4 Çend mâh: Birkaç ay.
5 Sohum: Sokhumi, Abhazya Cumhuriyeti.
6 Tahlîs-i cân: Canını kurtarma.

Paşa Cebbâr-zâde'nin hilâfında bulunmağı iltizâm ile bu bâbda rızâ-yı şâhâneye tevfîk hareket itmedigine binâ'en nazar-ı şehr-i yârîden düşdi ve Cebbâr-zâdelerin mülteffet[1] ve manzûr olması kendüsine ziyâde te'sîr itdiginden bütün bütün devlete muhâlefet yolını tutdı ma'a-mâ-fîh[2] Şeh-zâde Sultân Mustafâ tarafdârânı dâ'imâ Nizâm-ı Cedîd'e muhâlif olanları kollayub tahrîk idegeldiklerinden Tayyâr Paşa'yı dahi ol vechile muhâlefete teşvîk eyledikleri mervîdir.

Fâ'ik Efendi Mecmû'asında dir ki (Mehmed Giray Han'ın birâderi Şâhin Giray Sultân Serdâr Receb Paşa'ya gönderdigi kâğıdında cümlemiz terk-i vatan ider isek Kırım diyârı düşman eline düşer Kefe ve sâ'ir kal'alarımız nasıl olur bu ma'nâlar hep zuhûr idecekdir deyü muharrer idügi Na'îmâ Târîhi'nde mesturdur yüz şu kadar sene sonra yine Şâhin Giray nâm bir han zuhûr ile anın yüzünden Kırım ülkâsı dest-i â'dâya giriftâr olarak eski Şâhin Giray'ın yazdığı gibi olmuşdur garîbdir ki Tuyûr isminde bir kimesne zuhûr iderek pâdişâh olub âleme hükm idecek deyü ba'zı köhne ve ceffâr[3] ve müneccim makûlesi istihrâcât-ı kâzibelerinden olmak üzere münteşir olub bu iki Şâhin Giray ve karîbü'l-ahdde Tayyâr Paşa ol pâdişâh benim deyü üçi dahi vakit vakit hurûc[4] tedârükinde oldukları meşhûrdur mel'ûnlar bilmezlerdi ki bu Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin her asırda düşmanları makhûr olagelmişdir üçi dahi belâlarım buldılar tafsîli sadâ' virir Tayyâr Paşa mel'ûnı perverde-i devlet iken bu hıyânete azm itmesi istigrâb olunur nesnedir) intihâ.

Bir asılsız müneccim sözine bak ki ne kadar fenâlıklara sebeb olmuşdur ale'l-husûs Şahin Giray Han böyle dâ'iyye-i istiklâle düşerek âbâ ve ecdâdının kadîm yurdı olan iklîm-i Kırım'ın Rusyalu eline geçmesine sebeb oldı ve nihâyet kendü dahi belâsını buldı. Tayyâr Paşa gibi perverde-i ni'am-ı devlet olan bir zâtın bu misillü hulyâlara zehâbı hic yakışık almaz bir şeydir fakat Tayyâr Paşa Sohum'a geldükde taraf-ı pâdişâhîden afvı husûsuna şefâ'at olunmak ricâsıyla oradan Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa'ya yazmış oldığı bir kıt'a niyâznâmesinde kendüye isnâd olunan töhmetden tebri'e-i zimmet iderek bu keyfiyyet mücerred â'dâsının iftirâsı oldığını beyân ve üzerine gelan askere mukâbele idebilürken â'dâsının azviyyâtını[5] tasdîk itmiş olmamak içün mukâbeleye kıyâm itmeyüb Bağdâd'a azîmet ve iltică itmek istemiş ise de kendüsince Kürdistân'dan geçmek kâbil olamadığından çâresiz Sohum'a gelmiş oldığını der-miyân eylemişdir.

Hakîkat-i hâlde niyyeti ne idi sûret-i kat'iyyede bir hükm virilemez ise de ba'zı evrâk (**s.31**) üzerinde yazmış oldığı fıkarât-ı şettâ manzûr-ı fakîr olmuşdur bunların ekseri bin iki yüz yirmi târîhiyle müverrah olarak Rusya tarafına geçdikden sonra yazdığı şeyler oldığı siyâk-ı kelâmından anlaşılur bunlarda tarîk-i ilmiyye ashâbmı câhil-i bed-tînetler[6] deyü yâd ve Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa ve Hâcı İbrâhîm Efendi ve Köse Kethüdâ gibi Nizâm-ı Cedîd tarafdârı olan müteneffizân-ı ricâl-i devlet hakkında mürtekib ve pelîd[7] ve şakî gibi elfâz-ı galîza îrâd ve Vâlide Sultânı ta'bîrât-ı şenî'a ile kadh ü ta'n ve Ziyâ Paşa'ya pek fenâ

1 Mülteffet: Birbirine sarılmış, karışmış.
2 Ma'a-mâ-fîh: Bununla beraber, böyle iken, böyle ise de.
3 Ceffâr: Cifirci. Cifir yapan kimse.
4 Hurûc: Çıkış, çıkma; dışan çıkma; ayaklanma.
5 Azviyyât: İftiralar.
6 Câhil-i bed-tînet: Kötü huylu cahiller.
7 Pelîd: Rezil ve alçak.

azviyyât ile la'n itdigine kanâ'at itmeyüb devr-i Sultân Abdülhamîd Hanî'de avâm-ı nâs ve belki havâss Sultân Selîm deyü cân virüb cülûsuna du'â iderlerdi vaktâki cülûsı mukadder olduysa gûyâ cihân tâze hayât bulmak ümîdi var iken fe-sübhânallâh hilkat-i âdemden berü misli meşhûd olmayan bi'd'[1] ve mezâlim nümâyân ve Memâlik-i Mahrûse harâb ve vîrân oldukdan başka her husûsda frenge ittibâ' eyleyüb şerî'at-ı Muhammediyye ferâmûş[2] olunmak derecelerine vardı ve elbise-i frengiyye telebbüs olunmağa başladı deyü Sultân Selîm'in mesâvîsinden[3] bahs ile birtakım ta'bîrât-ı bî-edebâne isti'mâl eyledigi görülmüşdür işte ol vechile Sultânü'l-müslimîn hakkında isti'mâline ictisâr eyledigi bî-edebâne sözleriyle kendüsinin sû-i niyyet ve kubh-ı taviyyetine istidlâl olunabilür.

Bu avânda Devlet-i Aliyye'yi bir tarafdan Ponaparte dâ'ire-i ittifâka almak isteyüb bir tarafdan dahi İngiltere ve Rusya devletleri Fransaludan bütün bütün tebrîd ve tefrîk ile tecdîd-i mu'âhede-i ittifâka sa'y ideyorlardı ve egerçi iki yüz on üç târîhinde Rusya ile yapılan ittifâk mu'âhedesinde tarafeyn-i müte'âhideyn harb ve sulha dâ'ir niyyetlerini birbirine keşf ve beyân itmeleri mev'ûd[4] iken Rusyalu Devlet-i Aliyye'ye haber virmeksizin iki yüz on beş târîhinde Paris'e murahhas irsâliyle akd-i musâlaha eylemiş oldığı cihetle emniyyeti selb ve bâlâda beyân olundığı üzre bir tarafdan Rûmili re'âyâsını isyâna teşvîk ve bir tarafdan dahi Gürcistân'da yerleşerek Anadolı hudûdını tazyîk ile Devlet-i Aliyye'nin nefret ve infi'âlini celb itmiş idi lâkin Devlet-i Aliyye İngiltere ittifâkından ayrılmak istemeyüb anın hâtırı içün Rusyaluya dahi mudârâya mecbûr idi ale'l-husûs böyle Fransa aleyhine Avrupaca bir büyük ittifâk yapılmış iken cumhûr-ı düvele muhâlefet idemiyordı. Hâlbûki Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde mün'akid olan mu'âhede-i ittifâk müddeti bu esnâda hitâma karîb oldığından Rusyalu tecdîdini istid'â ve hattâ Devlet-i Aliyye'nin Hristiyan teb'ası fî-mâ-ba'd Rusya himâyesinde bulunmak gibi ba'zı şerâ'it-i mekrûhenin sened-i tecdîde dercini[5] iddi'â itmekde idi. Lâkin bu derecelere kadar Devlet-i Aliyye tahammül idemeyerek bütün bütün Fransa (**s.32**) politikasına bağlanacağını cezm[6] itdiginden o misillü şerâ'it-i tahammül-fersâdan ferâgat ile hemân mu'âhede-i ittifâk tecdîdi husûsunda ısrâr itmesi üzerine sudûr-ı izâmdan İsmet Begefendi ile birlikde olarak Re'îsü'l-küttâb Vâsıf Efendi Rusya ilçisiyle mükâlemeye me'mûr olub hükmi dokuz sene mümted ve tarafeyn yek-dîgerin memâlikine zâmin[7] ve kefîl olmak şartlarını ve şerâ'it-i sâ'ireyi hâvî ve on beş mâddeyi muhtevî Rusya Devleti'yle bir kıt'a ittifâk-ı tedâfü'î ahidnâmesi tanzîm ve lâ-ekall üç ay zarfında tasdîk olunmak üzre işbu bin iki yüz yirmi senesi Cumâde'l-âhire'sinin yirmi dokuzunda murahhaslar tarafından temhîr ve tahtîm olunmuşdur.

Yine ol târîhde on mâddeyi hâvî dîger bir ittifâknâme-i hafî dahi tanzîm kılınmışdır. Bu ahidnâmelerin sûretleri zîrde (1) rakamıyla îrâd olunur.

Sultân Selîm'in Rusya tarafından vesvesesi ziyâde oldığı cihetle Fransa tarafına mütemâyil ise de bundan çend sene mukaddem Ponaparte'nin yanında gazete okunur iken

1 Bi'd': Hayır ve menfaatsiz.
2 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkarma.
3 Mesâvî: Fenalıklar, kötülükler.
4 Mev'ûd: Va'd olunmuş, söz verilmiş.
5 Derc: Almak, toplamak. Kaydetmek, yazmak.
6 Cezm: Kesin karâr, niyet.
7 Zâmin: Tazmîn eden, kefil olan.

Amiral Nelson'un ismi geçmekle Ponaparte (bu isim benim târîhimde bir büyük yer tutdı beni Akkâ'yı almakdan men' itdi dimekdir ki İstanbul tarîkiyle Paris'e gelmekden men' eyledi lâkin ben Paris tarîkiyle İstanbul'a gidebilürüm) dimiş idügüni Rusyalular Sultân Selîm'e ismâ' ve bu cihetle akd-i musâlahaya irzâ ve iknâ' eylemiş oldukları mervîdir boş boğazlık fenâ şeydir ale'l-husûs büyük zâtlara göre her sözi tardub da söylemek elzemdir zîrâ pek küçük bir söz vaktiyle bir büyük mazarrat getürebilür.

Receb'in yirmi ikinci Çehârşanbe güni Sultân Selîm Han Hazretleri'nin vâlide-i mükerremeleri Mihr-i Şâh Sultân fevt olmağla azîm âlây ile Topkapu Sarây-ı Hümâyûnundan alınub Edirnekapusu'ndan ihrâc ile Hazret-i Hâlid radiyallâhu anh civârında binâ itmiş oldığı türbesine defn olundı.

Mâh-ı Şa'bân'ın dokuzuncı gicesi İstanbul'da bir azîm furtuna zuhûr ile deryâdaki gemileri birbirine katub karışdırarak Bağçekapusı'yla Yalı Köşki arasına ilkâ itdi ve ol gice Cib'âlîkapusı hâricinde yangın zuhûr eylemiş ise de furtuna geçüb kar yağma[ya] başlamış oldığından sühûlet ile basdırılmışdır. Ve yine Şa'bân'ın onuncı Cum'airtesi güni sâ'at ikiyi on dakîka geçerek hareket-i arz[1] vukû' bulmuşdur. Sevâhil-i Mısriyye'de dahi evâhir-i Şa'bân'da böyle bir azîm furtuna zuhûr ile İskenderiyye limanında on bir kıt'a büyük kalyon ve Berrü'ş-şâm'dan Dimyat'a gelmiş olan kırk sekiz kıt'a tüccâr sefîneleri gark ve telef olmuşdur. **(s.33)** İstanbul halkı bu misillü mesâ'ibin zuhûrını öteden berü büyüklerden birinin şe'âmet-i kademine[2] azv idegelmişler iken bu esnâda yeniçeri gayret-keşleri her ne dürlü fenâlık vukû'a gelse hep Nizâm-ı Cedîd'in şe'âmetine haml iderlerdi.

Şehr-i Şa'bân'ın yirmi birinci Çehârşanbe güni ahşâm üsti re'îsü'l-ulemâ meşhûr Veli Efendi-zâde Mehmed Emîn Efendi âzim-i bezm-i bekâ oldı gâyet mütemevvil[3] ve dâ'imâ dalkavuklar ile eglenmege mâ'il bir zât olub bu yolda garîb hikâyeleri elsine-i nâsda dâ'ir ve ba'zı ahvâli beyne'n-nâs misl-i sâ'irdir taraf-ı saltanata muhlis-i dâ'iyyândan oldığı mervîdir.

Gelelim Avrupa vekâyi'ine.

Vekâyi'-i Avrupa

Bâlâda beyân olundığı vechile Avusturya Devleti'nin tedârükât-ı harbiyyeye teşebbüs eylemesinden nâşî Ponaparte tarafından îzâhât istenilmesi üzerine evvel emirde Avusturyalu sûret-i inkârda bulunmuş ise de şehr-i Temmuz içinde açıkdan açığa niyyetini beyân ve Fransalunun Cenova'yı zabt eylediginden bahisle tamâmiyyet-i mülkünün tehlikede bulundığına binâ'en İngiltere ile Rusya beyninde Fransa aleyhine akd olunan ittifâka dâhil oldığını bir kıt'a beyannâme ile i'lân eylemiş idi. Binâ'en-aleyh tarafeyn tedârükât-ı azîmeye ibtidâr eyledi.

Düvel-i muttefika dört tarafdan hücûm tertîb itmişler idi. Şöyle ki: Şimâlden ya'nî Bahr-i Baltık cihetinden İsvec ve Rusya ve İngiliz askerlerinden mürekkeb bir ordu Felemenk ve

1 Hareket-i arz: Zelzele, deprem, yer sarsıntısı.
2 Şe'âmet-i kadem: Ayağın uğursuzluğu.
3 Mütemevvil: Temevvül eden, mal sahibi; zengin.

Hanovere üzerine ve Tuna tarafından Rusya ile Avusturya'nın birer büyük ordusı Fransa'nın Rîn Nehri hudûdına ve Lombardiya tarafmdan bir Avusturya ordusı ve İtalya'nın cihet-i cenûbundan Rusya ve İngiliz ve Napoli asâkiri hücûm idecek idi.

Ponaparte ise başluca hücûmun Tuna tarafından vâki' olacağını keşf ile o tarafa ehemmiyyet virerek ol cihete sevk ideceği orduya bi'z-zât kumanda itmege karâr virdi. Ve Avusturyalıların Bavyera'yı istîlâ ile meşhûr Ulm[1] Kal'ası'nı ele geçürmek telâşesine düşerek isti'câl idecekleri ve Rusyalıların biraz gecikeceklerini cifr aklı ile istihrâc iderek Rusya ordusı yetişmezden evvel Avusturyalıları perîşân itdikden sonra Rusyalıları karşulamak tedâbirini zihninde karârlaşdırdı bınâ'en-aleyh İtalya ordusını Mareşal Masina'ya[2] havâle itdi. Mareşal Bernadot dahi bir ordu ile Hanovere'de ve Ceneral Marmon[3] dîger bir ordu ile Felemenk'de bulunduklarından Napolyon bunlarla birleşerek Avusturya ordusunun arkasını kesmek ve Ulm Kal'ası'nı ellerinden alub Viyana üzerine yürimek ve bu sûretle İtalya'da bulunan Avusturya ordusını dahi ric'ate mecbûr **(s.34)** iderek ma'iyyetinde bulunacak yüz elli bin nefere Masina'nın elli bin neferini ilâve idüb de iki yüz bin şecî' askerden mürekkeb bir cesîm ordu ile Avusturya ve Rusya ordularını perîşân itmek emelinde idi. Ve yirmi bin askerle Ceneral Sensir'i Napoli üzerine ta'yîn iderek Napoli Devleti tarafından bir güne husûmet emâreleri müşâhede olundığı gibi Napoli'nin istîlâ olunmasını emr itmiş idi. Napoli Kralı mahremâne düvel-i müttefika ile hem-efkâr oldığı hâlde Ceneral Sensir'in göz habsinden kurtulmak içün İngiliz ve Rusya asâkirini Napoli ülkâsına çıkarmamak şartıyla bir bî-taraflık mu'âhedesi akd olunmak husûsını Napolyon'a münâfikâne teklîf ve o dahi kabûl itmekle hilâl-i Eylül'de bu vechile bir ahidnâme tanzîm ile Paris'de imzâ olundı.

Prusya Devleti bu esnâda sahîhan bî-taraf kalmağa karâr virdi ve Ponaparte kendüsine yirmek istedigi Hanovere'yi zîr-i dest-i tasarrufuna geçürmege cesâret idemediyse de ittifâka dâhil olmak üzre Rusya tarafından olan teklîf ve tehdîdden havf itmedigini irâ'e içün dahi seksan bin neferden mürekkeb bir ordu teşkîl itmiş idi.

Bavyera Devleti'nin yirmi beş bin askerden mürekkeb bir ordusı olub bir tarafdan Avusturya ve bir tarafdan Fransa devletleri bunı kendi taraflarına celbe çalışub nihâyet Bavyera Herseki Ponaparte tarafına meyl ile bağteten makarr-ı hükûmetini terk iderek ordusıyla berâber Fransa hudûdına çekilivirdi. Ol vakt Avusturya'nın en meşhûr mareşali olan Arşidük Şarl[4] bu esnâda seksan bin neferden mürekkeb bir ordu ile İtalya'da Edic[5] Nehri sevâhilinde iken Ceneral Mak dahi seksan bin neferden mürekkeb dîger bir Avusturya ordusıyla Bavyera'ye girüb Ulm Kal'ası civârında Fransızlara müterakkıb ve muntazır idi.

Bu esnâda İsvec ve Rusya devletleri Pomeranya[6] kıt'ası'nda vâki' İstralsunt[7] şehri civârında bir ordu cem' itmekde oldukları hâlde Lehistân'da dahi Ceneral Mikelson kumandasıyla dîger bir Rusya ordusı tertîb olunmakda ve Rusya İmparatorı Aleksandri

1 Ulm: Ulm, Alb-Donau, Tübingen, Baden-Württemberg, Almanya.
2 Mareşal Masina: Marshal Andre Massena, Rivoli Dükü, Essling Prensi.
3 Mareşal Marmon: Frederic Auguste Louis Vies Marmont, Ragusa Dükü.
4 Arşidük Şarl: Erzherzog Carl Ludwig Johann Joseph Laurentius von Österreich, Herzog von Teschen.
5 Edic: (Adexe, Ades, Adis, Etsch) Adige Nehri.
6 Pomeranya: Güney Baltık'da, Polonya'nın batısını ve Almanya'nın doğusunu kapsayan alana verilen isim.
7 İstralsunt: Stralsund, Mecklenburg-Batı Pomeranya, Almanya.

hâssa ordusıyla Vistül Nehri sâhilinde bulunarak Prusya Kralı'ndan mülâkât istemekde idi Ceneral Gustiyof dahi dîger bir Rusya ordusıyla Galiçya ve Moravya eyâletlerine girmiş idi. El-hâsıl Rusya imparatorı ordusıyla Almanya üzerine yüz elli bin asker sevk idüb ancak bunun tertîbi ve Prusya kralının mükâlemesi ile şehr-i Eylül'i geçürdi.

Napolyon ise bu bâbda olan tedâbir ve tasmîmâtını gâyet mektûm tutarak ne yapacağına dâ'ir (**s.35**) aslâ ser-rişte virmeksizin tedârükât-ı lâzımeyi icrâ ile meşgûl iken Avusturya asâkiri Bavyera'ye girdigi gibi i'lân-ı harb iderek hemân bin sekiz yüz beş senesi Eylül-i Frengîsi'nin yirmi dördünci ve Cumâde'l-âhire'nin yirmi dokuzuncı güni Paris'den çıkub İstrasburg'a[1] azîmet ve Rusyalular yetişmezden mukaddem Avusturyalıları urmak üzre fevka'l-âde bir sür'at ile Almanya üzerine hareket eyledi hele Bahr-i Okyanus sâhilindeki Fransa ordusunun pek az bir müddet zarfında Almanya'ya gelivirmesi bütün Avrupa halkına bâ'is-i hayret ve ta'accüb olmuşdur.

Almanya'da ve İtalya'da iki yüz elli altı bin Fransız askeri olub müttefikleri olan Bavyera ve Vertemburg ve Bad[2] ordularının mecmû'ı dahi otuz beş hin raddelerinde idi buna mukâbil düvel-i müttefika beş yüz bin asker tertîb itmişlerdi ki iki yüz elli bini Avusturya ve iki yüz bini Rusya ve elli bini İsvec ve İngiliz ve Napoli asâkiri idi. Panaparte ma'iyyetine mikdâr-ı kâfî asker tecemmu'[3] itdigi gibi aşırı sür'at ile harekât-ı harbiyyeye kıyâm eyledi ve Avusturya Cenerali Mak Ulmı tarafında Fransızların vürûdına muntazır iken Fransızlar Bad ve Vertemburg memâlikinden geçerek Vesvab Dağlarını[4] aşub Tuna sevâhiline inerek Avusturyalıların arkasını alub hatt-ı ric'atini kesdiler Ceneral Mak buna âgâh olıcak ne yapacağını şaşırmağla hemân ordusunun bir mikdârını kaçırub bâkî kırk bin kadar askerle Ulm Kal'ası'na kapanmağa mecbûr oldı. Hâlbuki hâl-i mahsûriyyetde bu kadar askeri idâre ne kadar müşkil oldığı beyândan müstağnîdir Napolyon ise birkaç ufak tefek çarha cenglerinden sonra Ulm Kal'ası'nı kemâl-i şiddetle hasr ve tazyîka ibtidâr itdiginden çend rûz mürûrunda Ceneral Mak Ulm Kal'ası'nı vire ile teslîme mecbûr olmağla kırk bine karîb Avusturya askeri teslîm-i silâh iderek hunca mühimmât ve edevât-ı harbiyye ile berâber Fransızlara esîr oldılar. Fakat zâbitleri bu muhârebede Fransa aleyhine ceng itmemek ahd ve peymânı ile salıvirildi.

El-hâsıl Fransızların kemâl-i sür'at ile hareketi ve Napolyon'un fenn-i harbde fevka'l-âde mehâreti semeresi olarak seksan bin neferden mürekkeb bir Avusturya ordusu bir başlu muhârebe itmedin târ-mâr olıvirdi. Ve bunun üzerine artık Viyana yolı açık oldığından Rusyalulardan evvel Viyana'ya yetişmek üzre irtesi güni Napolyon İnn Nehri'ne doğru hareket eyledi. Fakat işbu Ulm muzafferiyyeti hengâmında kuvve-i bahriyyesi bir büyük musîbete giriftâr olmuş idi.

Şöyle ki: Bâlâda iş'âr olundığı üzre Fransız amirallerinin cesâretsizlikleri (**s.36**) ve ağır müterediddâne hareketleri hasebiyle Ponaparte'nin İngiltere'yi istîlâ hakkında olan tasavvurâtı girü kalmış oldığından Kadkes[5] limanına kapanınış olan Fransız Amirali

1 İstrasburg: Strasbourg, Fransa.
2 Vertemburg ve Bad: Baden-Württemberg Eyaleti, Almanya.
3 Tecemmu': Toplanma, yığılma, birikme.
4 Vesvab Dağları: Schwabische Alb. Svabya Alpleri, Baden-Württemberg, Almanya.
5 Kadkes Limanı: Cadis Limanı, Endülüs, İspanya.

Vilnof'a[1] Ponaparte'nin emriyle bahriyye nezâretinden dokunaklı tevbîhnâmeler yazılmış idi. Vilnof bundan pek ziyâde müte'essir olarak hakkında hâsıl olan sû-i zannı ref' itmek ve kendüsinin korkak olmadığını göstermek üzre birden bire tebdîl-i efkâr ve tahvîl-i etvâr iderek ol vakte kadar mütehazzı olan meslek-i hazm ve ihti[y]âtı terk idüb İngilizlere galebeden me'yûs oldığı hâlde hemân her çe bâd âbâd yolunda İngiliz donanmasıyla döğüşmek üzre tedârükât-ı lâzımeye teşebbüs itmiş idi. Teşrîn-i Evvel-i Frengî'nin evâ'iline kadar donanmasının noksânlarını ikmâl itdikden sonra taht-ı kumandasında bulunan Fransız ve İspanyol sefâ'inini iki kola taksîm itdi biri yirmi bir kapakdan mürekkeb olub buni muhârebe kolı tesmiye iderek kendü kumandasına aldı ve dîgeri on iki kapakdan ibâret olub anı dahi ihtiyât kolı tesmiye iderek kumandasını İspanya Amirali Garavine'ye[2] havâle itdi ve ma'iyyetindeki zâbitândan mürekkeb teşkîl eyledigi dîvânda donanmalarının hâl-i hâzırına nazaran İngilizlere mukâvemet mümkün olmayacağına karâr virilmiş oldığı ve Vilnof kendü dahi bu efkârda bulundığı hâlde rüzgârın ilk müsâ'adesinde melce'i[3] olan Kadkes limanından çıkacağı beyânıyla vâki' hâli Paris'e bildirdi.

Amiral Nelson ise İspanyol câsûsları ma'rifetiyle Vilnof'un Kadkes limanından çıkacağına vâkıf olarak ol sularda geşt ü güzâr ile anın hurûcuna medd-i nazar-ı intizâr itmekde idi ve Nelson'un ma'iyyetindeki donanma otuz üç kapakdan ibâret olarak mikdârca Fransa ve İspanya donanmalarının mecmû'una müsâvi oldığı hâlde birçok vakitlerden berü denizlerde dolaşmış ve akdemce Amerika'ya kadar gidüb gelmiş olması hasebiyle haylîce yorgun idi. Ancak İngilizler fenn-i harb-i bahrîde mâhir oldukları gibi Amiral Nelson dahi ol devrin en cesûr ve en fatîn amirali idi binâ'en-aleyh Amiral Nelson kendü kuvvetinden ol kadar emîn idi ki bilâ-tehâşî bu donanmadan beş kıt'a kapak ifrâz ile Cebeltere'ye[4] göndermiş ve kendü donanması Vilnof'un donanmasından adedce daha az kalmış iken bilâ-tereddüd Vilnof'un hurûcuna muntazır idi. Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin yirmisinde Vilnof kâffe-i donanmasıyla Kadkes limanından çıkub denize açıldı ve ahşam üsti İngiliz donanmasına tesâdüf ile cenge hâzır oldı. Ferdâsı ale's-sabâh Amiral Nelson donanmasını iki filo üzerine tertîb ile Fransız ve İspanya donanmaları üzerine hücûm itmekle bir kanlu muhârebeye başlandı ve ahşama kadar imtidâd buldı ve nihâyet (**s.37**) Fransızlarla İspanyollar bütün bütün mağlûb ve münkesir oldı ve yedi sekiz bin neferleri telef ve zâyi' oldukdan başka otuz üç kıt'a kapaklarından yalnız on beş kıt'ası Kadkes limanına kaçub kurtılarak bâkî on sekiz kıt'ası İngilizler yedine geçdi ve [A]miral Vilnof dahi İngilizlerin eline esir düşdi. İngilizlerin yalnız üç bin nefer kadar telefâtı olub fakat Amiral Nelson dahi yaralanmış idi ve bu azîm muzafferiyyetin lezzeti kendüsine egerçi yarasının acısını hissitdirmiyordı lâkin cerhî mühlik[5] oldığından sefîne-i hayâtı dahi münkesir olmak üzre oldığını görerek hitâm-ı maslahatda hemân lenger-endaht olunmasını vasiyyet itdikden sonra fevt olmuşdur. Câ-nişîni[6] olan amiral anın bu vasiyyetini yerine getürmedi hâlbûki ahşam üsti bir azîm furtına zuhûr ile iki gün mümted oldığından İnglizler pek çok zahmetlere dûçâr oldılar ve ahz ve

1 Amiral Vilnof: Pierre-Charles-Jean-Baptiste-Silvestre de Villeneuve
2 Amiral Garavine: Amiral Federico Gravina.
3 Melce': Sığındığı, kaçdığı yer.
4 Cebeltere: Cebelitarık Boğazı.
5 Cerhî mühlik: Mecruhun ölümüne sebep olan yaralanma.
6 Câ-nişin: Birinin yerine geçen, birinin yerine oturan; vekil.

zabt itmiş oldukları on sekiz kıt'a kapakdan on dört kıt'ası ellerinden kurtulub yalnız dört kıt'asını Cebeltere'ye gönderebildiler.

Bu muhârebe Kadkes limanı civârında vâki' Trafalgar Burnu'na karîb sularda oldığından Trafalgar muhârebesi deyü meşhûr oldı. Bu muzafferiyyet-i azîmenin İngilterece îrâs eyledigi mesrûriyyeti Nelson'un vefâtı haberi imhâ eyledi. Vilnof'un kendü ellerine esîr düşmesi dahi İngilizlere tesliyyet-i kâfiyye degil idi. Zîrâ Nelson'un yerini tutacak amiral bulmak nâ-kâbil idi.

Ponaparte kuvve-i bahriyyesinin bu vechile inkisârından haberdâr olıcak artık bahren bir şey yapamayacağını anlayub andan sonra umûr-ı bahriyyeden sarf-ı nazar eylemişdir.

Tuna sevâhilmden vürûd iden haberler Fransa ahâlîsinin mesrûriyyetini mûcib oldığı gibi Trafalgar muhârebesi dahi azîm keder ve te'essüflerini câlib oldı. Ma'a-mâ-fîh Napolyon'un fetânet ve kifâyeti mûcib-i itmînân olub Ulm Kal'ası muzafferiyyetinden sonra Avusturya ve Rusya ordularının küliyyen perîşân olacakları kaviyyen ümîd olunmakda idi. Fransa'da efkâr-ı umûmiyyenin böyle müteselli ve mutma'in olmasında Napolyonca azîm muhassenât var idi. Zîrâ muhârebe münâsebetiyle i'tibâr-ı mâlî kırılmış ve devletinin umûr-ı mâliyyesinde müşkilât-ı kesîre zuhûra gelmiş oldığı hâlde ahvâl-i âtiyyece ahâlîsinin bu vechile hüsn-i zann ve i'tikâdı müşkilât-ı mâliyyenin hall ve tesviyyesine bâdî olmakda idi. Bimâ'en-aleyh herkes Tuna tarafından gelecek muzafferiyyet haberlerine kulak tutmakda idi.

Bu esnâda ise Prusyalu dahi düvel-i müttefikaya iltihâk itmek üzre idi zîrâ Prusya Devleti'nin Anspah[1] sancağı Fransa ve Avusturya memâliki arasına girmiş oldığından mukaddemâ (**s.38**) Fransalu ile Avusturya beyninde zuhûr iden muhârebede bu sancak derûnunda ceng itmemek üzre tarafeynin buradan mürûrına Prusya Devleti tarafından ruhsat virilmiş idi. Bu muhârebede aslâ Prusya Devleti'nden istîzân olunmaksızın Fransa Mareşali Bernadot kumandasında olan Fransa asâkiri bu sancakdan mürûr idivirmiş olması Prusyalunun infi'âline bâdî olub Prusya Kralı ise tarafeynden vukû' bulan ittifâk teklîflerinden birini kabûl itmek yâhûd bî-taraf durmak şıklarının kangısını ihtiyâr kendüsünce evlâ olacağını mütâla'a ile müteredddid iken Fransızların bu hareketinden hiddetlenerek gerek Fransa ilçisiyle ve gerek Napolyon Ponaparte tarafından gelmiş olan me'mûr-ı mahsûs ile kat'-ı mu'âmele itmekle berâber Fransızların galebesi üzerine dûçâr-ı tederrüd olmuş idi. Rusya İmparatorı Aleksandri ise bu vak'ayı fırsat ittihâz iderek Prusya Kralı'nın tereddüdüni izâle ile dâ'ire-i ittifâka idhâl eylemek üzre hemân bi'z-zat Prusya Kralı nezdine varub mülâkât ile itdigi ilhâh[2] ve ibrâmların netîcesinde musâlahanın husûli zımnında Prusya Devleti'nin Fransa'ya idecegi teklîfler bir aya kadar kabûl olunmaz ise Rusya ve Avusturya ve İngiltere devletlerinin ittifâkına duhûl ile cenge kıyâm idecegi ta'ahhüdüni mutazammın Teşrîn-i Sânî-i Frengî'nin üçünde bir mukâvelenâme imzâlamış idi. Mezkûr teklîfler İtalya'nın bir mikdârının Avusturya'ya terki ve Felemenk ve İsviçre ile Napoli'nin istiklâli gibi Fransa'nın aslâ kabûl idemeyecegi şeylerden ibâret olmasıyla harbe müntic olacağı der-kâr idi. Bu ittifâkın müzâkeresi pek mektûm tutulmuş ise de Fransa ilçisi hiss iderek Prusya Devleti'nden îzâhât taleb itdikde üsti örtilü cevâblar virilüb fakat Prusya'nın sulha tavassut[3] idecegi ve

1 Anspah: Ansbaeh, Bavyera, Almanya.
2 İlhâh: Üzerine düşme, zorlama, ısrar etme, direnme.
3 Tavassut: Yardımı amacıyla araya girme, aracılık etme, ara bulma, aracılık.

Fransa askerinin Anspah sancağından mürûrına mukâbil Rusya ordusunun dahi Selizya[1] sancaklarından geçmesine müsâ'ade olunacağı ve bir de Hanovere'ye sevk-i asker idilecegi beyân kılınmış idi.

Prusya'nın hareketini mukâbil kendüye Hanovere'nin terkine İngiltere Devleti'nin rızâsını tahsîl itmek üzre Aleksandri va'd eylemiş idi. İngilterelü keyfiyyete âşinâ olarak hemân Prusyalunun dahi dâ'ire-i ittifâka gireceginde şübhesi kalmadığından Prusya ordusı içün i'âne-i nakdiyye tedârükine teşebbüs ile Berlin'e bir me'mûr gönderdi. Ve Hanovere'nin Prusya'ya terki İngiltere vükelâsınca kabûl olunmayacak bir mâdde olmadıkdan başka def'-i belâ kabîlinden add ile kendülerince memnûn olacak bir keyfiyyet idiyse de İngiltere kralı bu efkârda olmayub Hanovere'nin hukûk-ı tasarrufiyyesi kendü uhdesinde kalmak husûsuna aşırı ehemmiyyet virdiginden Hanovere'nin terki kâbil olamayacağı ve fakat Felemenk'in Prusya'ya ilhâkına muvâfakat olunacağı Prusya Devleti'ne ihtâr olundı.

(**s.39**) Zikr olunan teklîflerin Napolyon'a teblîği içün Prusya vükelâsından Dogoviç Fransa ordusuna gönderilmiş idi. Ponaparte keyfiyyete muttali'[2] oldukda böyle bağteten bir düşmanın zuhûrundan nâşî dûçâr-ı tereddüd ve hayret olmak ve hatt-ı ric'atinin Prusyalu tarafından kesilmesi ihtimâlini der-hâtır iderek mukaddemâ kurmuş oldığı tertîbâta sekte gelmek lâzım gelürken aslâ fütûr[3] getürmeyüb hemân Prusya Devleti'ne eger Hanovere'nin istîlâsına kıyâm iderse şedîden mukâvemet olunacağını bildirdi. Ve fevka'l-âde bir cesâret ile tedâbir-i sâbıkasına devâm eyledi ve mebde'-i seferde kurmuş oldığı tertîbâtı aslâ tagyîr[4] itmedi.

Bimâ'en-aleyh İtalya'da Masina kumandasında bulunan elli bin Fransız askerinin karşusunda meşhûr Arşidük Şarl kumandasında seksan bin neferden mürekkeb bir Avusturya ordusı var iken Masina Ulm Kal'ası'nın zabt ve istîlâsı haberini aldığı gibi Avusturya ordusı üzerine hareket eyledi. Arşidük Şarl dahi pâyitahtın muhâfazasına yetişmek üzre İtalya'dan çekilmege mecbûr oldı. Ve ol esnâda elli bin neferden mürekkeb bir Rusya ordusı ile Ceneral Kutuzof[5] esnâ-yı râhda Fransızlara ta'arruz iderek ve köprileri yıkarak ve'l-hâsıl Fransızların hareketine mümkün mertebe mâni' olarak Arşidük Şarl'a vakit kazandırmak üzre Tuna'nın sâğ tarafında bulundığından Ponaparte Tuna ile Alb Dağları arasında vâki' bir dar mevki'den harekete mecbûr oldığı hâlde Arşidük Şarl'dan evvel Viyana'ya varmak üzre sür'at idiyordı ve Şarl'ın ordusıyla Tirol sancaklarında bulunan yirmi beş bin Avusturya askeri kendüsünün arkasını kesmek ihtimâline mebnî Tirol'ı zabt itmek üzre yirmi dört bin asker ile Mareşal Niy'i[6] me'mûr itmiş idi.

El-hâsıl Napolyon her dürlü ihtimâlâtı der-pîş iderek aslâ vakit gâ'ib itmeksizin yola revân oldı ve yolda bir mikdâr Rusya askerine bi't-tesâdüf galebe itdikden sonra Teşrîn-i Sânî-i Frengî'nin on üçünde Viyana'ya vusûl buldı Avusturya Devleti'nin Viyana'da mevcûd

1 Selizya: Schlesien, Selizya, Orta Avrupa'da tarihsel bir bölgedir. Almanya'nın doğusunda Prusya'nın bir ili.
2 Muttali': Bir işi haber almış olan, bilen.
3 Fütur: Yeis. Ümidsizlik. Usanç. Zaaf. Keder, gam. Gevşeklik.
4 Tağyîr: Başkalaştırma; değiştirme; bozma.
5 Ceneral Kutuzof: Prens Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov.
6 Mareşal Niy: Michel Ney, Elchingen Dükü.

olan iki yüz bin tüfenk ve iki bin top ile külliyyetlü mühimmâtı Fransızların eline geçdi.

Bu esnâda Mareşal Niy dahi Tirol'i istîlâ iderek Masina ordusuyla kavuşmuş ve Arşidük Şarl Fransızların Viyana'ya girdikleri haberini aldığı gibi ordusıyla Macaristan'a savuşmuş idi ve'l-hâsıl Napolyon'un tertîbâtı hep tasavvur itdigi vechile fi'le gelmiş oldı bu vechile muzafferiyetinin başluca sebebi yıldırım gibi sür'at üzre hareketi idügi der-kârdır.

(s.40) Ponaparte Viyana'ya girdikden sonra dahi tevakkuf itmeyüb Arşidük Şarl yetişmezden mukaddem Moravya'da tecemmu' iden Rusya ve Avusturya ordularını urub dağıtmak tedâbirine kıyâm itdi. Ve hemân Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin yirmisinde Moravya Vilâyeti'nin makarr-ı hükûmeti olan Bürün[1] beldesine gitdi ol vakt Rusya ve Almanya imparatorları dahi ol mevcde birleşmişler idi ve yanlarında yetmiş beş bin Rusya ve on beş bin Avusturya askeri olub bunlara mukâbil Ponaparte'nin ma'iyyetinde yetmiş beş bin asker var idi. Bu esnâda tarafeynden me'mûrlar gidüb gelerek musâlaha sadedleri dermiyân olunmuş ve Ponaparte Prusya'nın tedârükâtını mütâla'a ile sulha meyyâl bulunmuş idi. Ve Rusya askerleri buldukları şeyleri yağma ve bulundukları yerleri harâb itdiklerinden Moravya'da kaht ü galâ zuhûra geldigi cihetle Avusturyalular dahi sulhı ârzû iderlerdi.

Lâkin Rusya zâbitânı gâyet mağrûr olduklarından hemân Fransız ordusunun üzerine hücûm ve harekete karâr virdirmekle iki imparatorlar birlikde hareket iderek gelüb Osterlic[2] Kal'ası pîşgâhında ordularını kurdılar Ponaparte dahi ordusıyla ilerüleyüb oraya ziyâde takarrüb itmiş iken Rusyaluların gurûrını tezyîd ile anlara bir yanlış manevra itdirmek üzre gûyâ havfından nâşî girü çekilmiş sûretini göstermek üzre giceleyin ordusını kaldırub üç sâ'at girü çekerek bir mevki'-i mınanî'yi ordugâh ittihâz eyleri ve Rusya İmparatorı tarafından yanına gelan me'mûra ordusını perîşân hâlde gösterdi bunun üzerine Rusyalular Fransa ordusı üzerine hücûm degil hemân etrâfını kuşadub da tamâmıyla esîr itmek sevdâsına düşdiler eski Avusturya ceneralleri (birçok harb görmüş neferât ile fenn-i harbde mâhir zâbitândan mürekkeb bir ordunun üzerine böyle bî-pervâ gitmek câ'iz degildir) diye gördiler müfîd[3] olmadıkdan başka Rusya'nın nev-heves zâbitânı anların bu sözlerini gûş-ı ta'accüb ile istimâ' eylediler. Binâ'en alâ-zâlik Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin birinci güni Rusyalular Fransa ordusunun sağ kolını kuşadacak harekete ibtidâr eylediklerini Napolyon göricek aşırı mertebe mesrûr[4] olarak yarın ahşamdan evvel bu ordu benimdir deyü birkaç kerre söylemiş ve Rusyaluların bu niyyetde sebatları içün yine izhâr-ı havf ve tereddüd vâdîsinde haylî gösterişler eylemişdir.

İrtesi ya'nî Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin ikinci ve şehr-i Ramazân'ın onuncı güni ale's-sabâh muhârebeye şurû' olunub Rusyalular Fransa ordusunun arkasını çevirmek niyetiyle sağ cenâhını kuşatmak üzre hareket iderek bulundukları tepeleri terk itdiklerinde Mareşal **(s.41)** Solt[5] derhâl ol tepelere yürüyiş idicek Rusyalular itdikleri hatâyı anlayub Fransızları karşulamışlar ve ol mühim mevki'i tekrâr ele geçürmek üzre iki sâ'at kadar çalışmışlar ise de muktedir olamadıklarından Fransızlar devleteyn-i müttefikeyn ordusunun arasına girüb

1 Bürün: Brno, Brünn. Güney Moravya (Jihomoravský), Çek Cumhuriyeti.
2 Osterlic: Austerlitz, Moravya, Çek Cumhuriyeti.
3 Müfîd: İfâde eden, anlatan; manâlı. Faydalı.
4 Mesrur: Sürurlu, memnun, sevinmiş; meramına ermiş.
5 Mareşal Solt: Jean-de-Dieu Soult, Fransa Mareşali, Dalmaçya Dükü.

ikiye bölmüşler sol kolda bulunan Mareşal Lan[1] ve Mora[2] dahi bu esnâda düşmanlarının sağ cenâhını urub gâlib olmuşlar. Bimâ'en-aleyh devleteyn-i müttefikeyn orduları ta'rîf olunmaz sûretde bir perîşânlığa giriftâr olarak vakt-i zevâle gâyet hûn-rîzâne[3] bir muhârebe olundukdan sonra Rusya ve Avusturya askeri firâra karâr virmeleriyle Fransızlar şiddetlü ta'kîb itdiler ve Rusyaluların bir fırkası donmuş göllerin üzerinden geçer iken Fransızlar gülle ile buzları kırmağla Rusyaluların çoğı bu göllerde gark oldılar.

Bu cenge Osterlic Muhârebesi[4] dinilüb bunda Rusya ve Avusturya asâkirinin on beş bini telef ve yirmi bini esîr oldukdan başka pek çok top ve tüfenkleri Fransızlar eline geçdi bunun üzerine Avusturya İmparatorı silâh ile Fransızlara galebeden me'yûs olarak iki gün sonra Napolyon nezdine gelüb bir mütâreke imzâ eyledi ve anın iltimâsıyla Rusyaluların memleketlerine çekilmeleri içün Ponaparte tarafından müsâ'ade olundı yohsa Frasızların ta'kîbinden halâs bulamazlar idi ve Mösyö Taleyran ile Avusturya murahhasları Viyana'da mevâdd-ı musâlahanın müzâkeresiyle meşgûl oldılar.

Napolyon ise evvel be-evvel müttefikleri olan Bavyera ve Vertemberg ve Bad hersekleriyle şurût-ı tahaffuziyye ve ta'arruziyyeyi hâvî bir ittifâk mu'âhedesi tanzîm ile şehr-i Şevvâl'e müsâdif olan bin sekiz yüz beş sene-i mîlâdiyyesi Kânûn-ı Evvel'inde imzâ idildi ve mûcebince Bavyera ve Vertemburg herseklerine kral unvânı virildikden başka Almanya'dan Bavyera Krallığı'na bir milyon ve Vertemburg Krallığı'na yüz seksan üç bin ve Bad Hersekligi'ne yüz on üç bin nüfûsı hâvî arâzî terk ve ilhâkına karâr virildi.

Ve bir de Bavyera kralının kızı Ponaparte'nin ügey oğlı ve İtalya Kralı kâ'immakâmı olan Prens Ojen de Boharne'ye ve Vertemburg Kralı'nın kızı Ponaparte'nin birâderi Prens Jerom'a ve Fransa İmparatoriçesi'nin akrabâsından olan İstefani de Boharne nâm kız dahi Bad velî'ahdına akd-i nikâh olunmak husûsları karârlaşdırıldı.

Ber-vech-i bâlâ ba'zı tekâlîfin teblîği me'mûriyyetiyle Prusya Devleti tarafından Napolyon nezdine gönderilmiş olan Mösyö Dögovic Osterlic Muhârebesi'nden bir gün evvel Fransa ordusuna geldikde Napolyon tarafından rûy-i iltifât gösterilerek ferdâsı[5] vukû' bulacak olan Osterlic Muhârebesi'nden sonra mükâlemeye şürû' olunmak üzre Viyana'ya gönderilmiş idi.

(s.42) Napolyon Osterlic'den Viyana'ya avdetinde Mösyö Dögovic'e ağır mu'âmele iderek devletinin vefâsızlığını yüzine urmuş ise de kendüsinin muzafferiyyetinden sonra Prusyalunun tebdîl-i efkâr eyledigini ve kendü hakkında icrâ eylemiş oldığı bî-vefâlığı düvel-i müttefika hakkında dahi icrâya hâzır bulundığını görerek ba'zı şerâ'it ile musâlahaya râzı olub hemân Hanovere'nin Prusya'ya ve Prusya memâlikinden Ansbah kıt'asının Bavyera'ya ve (Nöşatel) Prensligi'yle (Kılev) Dükalığı'nın Fransa'ya terkini ve tarafeyn yekdigerin tamâmiyyet-i mülkine müte'ahhid olmak şartını mutazammın bir kıt'a ahidnâme tanzîm ile hilâl-i Kânûn-ı Evvel'de imzâ olundı. Bu esnâda Fransa Hâriciyye Nâzırı Taleyran ile Avusturya murahhasları dahi akd-i musâlaha zımnında mükâleme itmekde olub ancak

1 Mareşal Lan: Mareşal Jean Lannes.
2 Mareşal Mora: Mareşal Jean Victor Marie Moreau.
3 Hûn-rîzâne: Kan dökücülükle, zalimce, insafsızca.
4 Osterlic Muhârebesi: Austerlitz Muharebesi; Austerlitz, Moravya, Çek Cumhuriyeti.
5 Ferdâ: Yarın, yarınki gün, günün ertesi, ertesi gün, öbür gün.

Napolyon'un kanâ'atsizligi azîm müşkilâtı mûcib olmakda idi. Ve bir de bâlâda beyân olundığı üzre Napoli Devleti Napolyon ile bî-taraflık ahidnâmesi imzâ itmiş iken Napoli Kraliçesi Trafalgar muhârebesinde Fransa donanmasının inhizâm ve inkisârını ve Prusya'nın ittifâka dâhil olacağını haber aldığı gibi on iki bin Rusya ve altı bin İngiliz askerinin bahren Napoli'ye girmesine ve Fransızların arkasından İtalya'yı ayaklandırmak üzre kırk bin Napoli askerinin bunlarla birleşmesine müsâ'ade eylemiş oldığından Napolyon Napoli Krallığı'nın ilgâsını karârlaşdırmağla Avusturya murahhasları bunun men'ine dahi haylî çalışdılar lâkin bir şey'i müfîd olmadı ve birçok mükâleme ve mübâhase cereyânından sonra Presburg[1] beldesinde ve yine Kânûn-ı Evvel içinde bir kıt'a musâlahanâme imzâ eylediler ki anın mûcebince Avusturya Devleti Feriyon ve Asterye sancaklarıyla Venedik ülkâsını Triyeste ve Dalmaçya ve Kataro[2] dahi berâber olarak İtalya'ya ve Tirol sancağını Bavyera'ya terk idüb buna mukâbil mukaddemâ Toskana dükasına virilmiş olan iki prenslik mahaller Avusturya'ya geçmiş ise de bu mübâdelede Avusturya Devleti dört milyon teb'a gâ'ib itdikden başka kırk milyon Frank dahi tazmînât-ı harbiyye i'tâsına müte'ahhid olmuşdur.

Bunun üzerine Rusyaluya musâlaha teklîf olunmuş ise de İmparator Aleksandri böyle mağlûbâne musâlahayı kabûlden ibâ eylemişdir Napolyon Sant Elene Adası'nda yazdığı terceme-i hâlinde Osterlic'deki muzafferiyyetini beyân itdikden sonra dir ki (Avusturya İmparatorı benim ile mülâkâta tâlib oldukda bir hendek içinde görişilüb istid'â-yı musâlaha itmekle musâlahaya kâ'il olub ancak düşmanlarımı iz'âf ile dostlarıma takviyyet virmek üzre Venedik ülkâsı Lombardiya'ya ya'nî İtalya Cumhûrı'na ve Tirol ülkâsı Bavyera memleketine ilhâk olunmak şartlarını Avusturya İmparatoru'ndan taleb ve iddi'â eyledim mu'âraza ve mücâdeleye (s.43) vakt olmayub hemân musâlaha senedi imzâ olundukdan sonra Rusyalulara dahi sulhı teklîf itdim Rusya İmparatorı kabul itmedi ve kabûl itmiş olsaydı Avusturya Devleti'nin tezlîl[3] ve tahkîrini kabûl ve teslîm ider gibi olacak idüginden Rusya İmparatorı'nın bu temkîmi şân ve şöhretine bâ'is bir keyfiyyet olub gerek şedâ'id-i rûzgâra karşu metânet-i niyyet ve gerek baht ve tâli'ine i'timâd ve emniyyet izhâr itmiş olmasıyla ol vaktden berü dünyânın ahvâl-i müstakbelesi ikimizin ahvâline mevkûf olacağını fehm[4] ve ıstıtlâ' itmiş idim) intehâ.

Evâ'il-i Zi'l-ka'de'ye müsâdif olan bin sekiz yüz altı sene-i mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî'sinde Napolyon Pâris'e avdet ve umûr-ı mâliyye ve ıslâhât-ı mülkiyyeye himmet ile berâber akd eylediği uhûdun tamâmıyla icrâ-yı ahkâmına nezâretden hâlî olmamışdır.

Hâlbuki Prusya Devleti Fransa'yı sulha icbâr içün meydâna çıkub da sonra bunun bütün bütün hilâfında ve Ponaparte'nin dilhâhına muvâfık sûretde bir ahidnâme imzâ itmesi Prusya Milleti'nin kibrine dokunmuş ve Fransızların Almanya'da bu derece galebeleri askerî takımına pek ağır gelmiş idi bâ-husûs devleteyn birbirinin tamâmiyyet-i mülkine müte'ahhid olmak şartı birkaç hafta evvel müttefik devletlerle Prusya Devleti beyninde vukû' bulan mukâvelâta külliyyen zıdd ve mugâyir oldığından Prusyaluyı enzâr-ı umûmiyyede mübtezel[5]

1 Presburg: Pressburg Barışı ya da Pressburg Antlaşması; Pressburg, Bratislava, Slovakya.
2 Kataro: Kotor, Karadağ.
3 Tezlîl: Birisini tahkir etme, aşağılatma. Zelil ve hakir bulma.
4 Fehm: Anlama, anlayış.
5 Mübtezel: Pek bol ve ucuz. Orta malı, ortaya düşmüş. Değersiz, hor kullanılan.

idecek bir keyfiyyet idi fakat Prusya Kralı bu ahidnâmeyi tasdîk itmeyecek olsa harbe netîce vireceginden ve muhârebe kapusı açılsa Fransızların galebesi der-kâr oldığından tamâmiyyet-i mülk husûsuna dâ'ir olan fıkralarında ba'zı ta'dîlât ve tashîhât[1] icrâsıyla tasdîk eyledi Ponaparte'nin garazı ise Prusya'yı bütün bütün düvel-i müttefikadan tefrîk ile kendü dâ'ire-i ittifâkına almakdan ibâret olmasıyla bu ta'dîlâtı kabûl itmedi. Binâ'en-aleyh Mösyö Dögovic be-tekrâr Ponaparte nezdine irsâl ile hilâl-i Zi'l-ka'de'de vâki' bin sekiz yüz altı senesi Şubat-ı Frengî'sinin on beşinde dîger bir kıt'a ahidnâme imzâladı bu ise Prusyalu hakkında daha ağır idi. Zirâ bunda ittifâk husûsı musarrah değil ise de Purusya nehirlerinin İngilizlere kapanması ve Fransa'nın Avrupaca kâffe-i icrâ'âtının tasdîk olunması şartlarını hâvî idi.

Bu ahidnâme tasdîk olunmak üzre Berlin'e irsâl ile cevâbına intizâr olundığı esnâda Avusturya ve İtalya Kralı kâ'immakâmı olan Prens Ojen'e Venedik ülkâsıyla mülhakâtını teslîm itmiş ve Ponaparte'nin birâderi Jozef dahi Napoli'yi istîlâ iderek Kraliçesi olan Karolin'i bütün familyasıyla berâber firâra mecbûr eylemiş idi.

(s.44) Prusya Devleti bu ahidnâmeyi tasdîk ile Dögovic'i başvekîl eylemiş ise de Prusya ahâlî ve asâkirinin Fransa aleyhine husûmetleri müstemirr ve mücmire-i kalblerinde âteş-i kîn ve adâvet müstetir[2] kaldı.

Ve Purusya Kralı bu etvâr-ı televvün-kârîsinden dolayı Rusya indinde pek ziyâde mahcûb oldığından beyân-ı ma'zeret ile Rusya dostluğunun bekâsına çare bulmak üzre Dük de Bronsvik nâm bir ihtiyârı ta'lîmât-ı mahsûsa ile Petersburg'a gönderdi. Ve Osterlic cengi üzerine Rusya İmparatorı Aleksandri me'yûsiyyet-i azîmeye dûçâr olmağla pâyitahta çekilerek bir müddet sükût idüb bu vakte kadar ne hareket idecegine henüz bir karâr virmemiş idi. Rusya halkı dahi bu musîbetin zuhûrını bir takım nev-reside[3] ve tecrübesiz vükelâ ve kurenâ-yı imparatorînin tedbîrsizliğine haml itmekde idiler. Bu kerre Prusya Kralı tarafından virilan îzâhâtı Aleksandri gûş-i kabûl ve iz'ân ile ısgâ iderek Prusya Devleti'nin Fransa tarafına temâyül-i mecbûriyyet tahtında oldığına kânub Prusya'yı celb ile ilk fırsatda Fransa aleyhine kıyâm itdirmege sa'y ve ikdâm eyledi ve Dögovic Fransa politikası tarafdârı oldığından andan mektûm olarak Prusyalu ile bir mükâleme kapusı açdı.

Prusyalu İngiltere'ye dahi mürâca'at ile Hanovere'nin zabtına dâ'ir özür diledikde İngiltere Devleti pür-âteş-i gazab olarak gâyet hiddetli bir beyannâme neşr ile Prusya'ya i'lân-ı harb eyledi.

Hâlbuki Osterlic muhârebesi İngiltere'de efkâr-ı umûmiyyeyi musâlahaya yaklaşdırub müte'âkiben Fransızların an-samîmü'l-kalb düşmanı olan ve fenn-i diplomatîde fevka'l-âde mehâreti hasebiyle bütün Avrupa'yı ayağa kaldıran meşhûr (Pit) vefât iderek anın yerine musâlaha tarafdârı olan Mösyö Foks İngiltere başvekîli oldığma nazaran ol esnâda İngiltere ile Fransa arasında musâlaha ihtimâli kesb-i kuvvet idüb hattâ an-gayr-ı resm Paris'de bir mükâleme[4] kapusı açılarak ve Hanovere'nin İngiltere'ye teslimi tarafeynden esâs tutılarak müzâkereye başlanmış idi.

1 Tashîhât: Tashihler, düzeltmeler.
2 Müstetir: İstitâr eden, gizlenen, gizli, saklı.
3 Nev-reside: Yeni yetişmiş, yeni yetişme.
4 Mükâleme: Karşılıklı konuşma. Anlaşma. Müzakere.

Ve yine ol esnâda musâlaha ihtimâline kuvvet virecek bir mâdde dahi zuhûr itmiş idi. Şöyle ki: Bâlâda mezkûr Presburg mu'âhedesi hükmünce Fransızlar Dalmacya'ya girüb Kataro'ya doğrı hareket itdikleri hengâmda öteden berü Rusyalulardan atiyye almağa me'lûf olan Karadağ rü'esâ ve piskoposları ahâlîyi ayaklandırub ol tarafda bulunan Rusya amiralinden dahi isti'âne itmeleri üzerine Rusya amirali bu hâli Kataro boğazlarının (s.45) zabtına ayn-ı fırsat ittihâz iderek sevâhile dökmüş oldığı birkaç yüz Rusya askeri Karadağlılarla birleşüb Kataro Kal'ası'nı muhâsara ve Avusturya muhâfızlarının mübâlâtsızlığı mülâbesesiyle zabt itmişler Ponaparte bu vukû'âtdan haberdâr olıcak hemân Avusturya Devleti'nden yâ Kataro'nun reddini yâhûd bir fırka Avusturya askerinin Rusyalular üzerine sevk olunmasını taleb ve bu iki şıkdan birisi icrâ olunmadığı takdîrce harbe kıyâm idecegini kat'iyyen beyân itmekle Avusturyalu azîm telâşa düşerek derhâl Petersburg'a iş'âr-ı keyfiyyet ile berâber Kataro'nun istirdâdı içün asker sevkine dahi kıyâm itmiş ve Rusya amirali devletinin emri olmaksızın böyle bir işe teşebbüs eylemiş oldığunun beyân ve îzâhı Fransa ile akd-i musâlahaya vesîle ittihâz olunarak Rusya Devleti tarafından dahi Paris'e Döbril nâmında bir me'mûr-ı mahsûs gönderilmiş idi.

El-hâsıl düvel-i Avrupa sulha meyl ile Paris'de musâlaha mükâlemâtına ibtidâr olunmuş idi. Lâkin Ponaparte'nin zihninde büyük büyük tertîbler olub kendü himâyesi tahtında birçok hükûmetler teşkîl ile Şarlman gibi bütün Avrupa'yı avucunun içine almak sevdâsında bulunub hattâ evâsıt-ı Zi'l-hicce'de mu'teber mareşallerinden Mora'yı Almanya'da vâki' (Kılev) ve (Burk) gran dükası nasb ve ta'yîn eyledi Napolyon'un böyle büyük kurundıları ise Avrupa'ca ârzû olunan musâlaha-i umûmiyye husûlüne mâni' olacak bir keyfiyyet idi.

Geleliin Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i politikasına.

Devlet-i Aliyye Kaynarca Mu'âhedesi'nden sonra pek ziyâde za'îf düşmekle bir aralık Rusya ve Avusturya devletleri ba'zı Memâlik-i Mahrûse'yi beynlerinde mukâsemeye karâr virmişler idi. Düvel-i sâ'ire bunun men'i çâresini düşünmekle berâber şâyed öni alınamaz ise bu taksîmde hissedâr olmak dâ'iyyesine düşüb Fransızların Mısır'ı istîlâları dahi bundan münba'is[1] bir keyfiyyet idi. Devlet-i Aliyye ise hıfz-ı samedânîde bulunarak düşmanların ağrâz-ı fâsideleri fi'le çıkmadığı gibi Fransızlar dahi bu Mısır mes'elesinde pek zararlı çıkdılar. Andan sonra Napolyon tebdîl-i efkâr iderek ba'zı vükelâsı Devlet-i Aliyye aleyhinde bulundığı hâlde kendüsi Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyyet-i mülkünı iltizâm ider oldı. Sultân Selîm-i Sâlis dahi öteden berü Avrupa medeniyyetine râgıb olarak Fransa tarafına mâ'il olub hattâ şeh-zâdeligimde bi'd-defe'ât Mösyö Rufen[2] vâsıtasıyla Fransa Kralı bulunan Onaltıncı Luyi ile mahremâne mükâtebe[3] eyledigi mervîdir. Bimâ'en-aleyh Mısır vak'asından berü vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ekseri Fransa politikası aleyhinde oldığı hâlde kendüsi Ponaparte tarafına mütemâ'il idi. Fakat Napolyon Devlet-i Aliyye'yi bütün bütün müttefiklerinden (s.46) tefrîk ile münhasıran kendü dâ'ire-i ittifâkına almak ârzûsunda bulundığından bunı hâsıl itmek üzre cenerali Boromi sefâretle Dersa'âdet'e gönderilmiş idi. Devlet-i Aliyye ise Rusya tarafından havf ve ihtirâz üzre oldığına mebnî Napolyon'un imparatorluğını bile tasdîk idememiş oldığmdan dolayı Devlet-i Aliyye ile Fransa beyninde

1 Münba'is: İnbias eden, gönderilen.
2 Mösyö Rufen: İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı.
3 Mükâtebe: Mektuplaşma, yazışma.

bir nev' bürûdet husûle gelmiş ve ber-vech-i bâlâ Rusyalunun ısrârı üzerine Devlet-i Aliyye ile beynlerinde cârî olan ittifâk mu'âhedesi dahi tecdîd idilmiş idi.

Ol esnâda ise Osterlic'de Rusya ve Avusturya orduları münhezim[1] olmağla Avrupa politikasının rengi degişdi ve bu vak'anın Devlet-i Aliyye politikasına dahi azîm te'sîri oldı hattâ mezkûr mu'âhede-i ittifâkın tasdîknâmeleri Bâb-ı Âlî'de Rusya ilçisi ile mübâdele olundığı gün ferdâsı Napolyon'un bu vechile muzafferiyyeti haberi vârid olıcak vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye hayret geldi ve bir gün evvel bu haber yetişmiş olsa idi dostâne ba'zı a'zâr-ı mülzimâne[2] ile emr-i mübâdele te'hîr olunmak ihtimâli var idi zîrâ sened-i ittifâkın tanzîmi esnâsında bâlâda beyân olundığı üzre Rusyalunun lisâna getürmiş oldığı tekâlîf-i bârıdesinden ve mukaddem ve mu'ahhar re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'yi isyâna teşvîk itmek gibi mu'âmelât-ı tahammül-fersâsından dolayı Devlet-i Aliyye'nin derûnî infi'âli der-kâr idi bir tarafdan dahi Fransa Maslahatgüzârı Rufen dürlü ilka'ât ile Devlet-i Aliyye'yi Fransa tarafına imâleye gayret eyler ve mukaddemâ vukû'a gelan Mısır vak'ası müdîrân-ı cumhûrun bir yanlış ve yolsuz politaları îcâbından olub yohsa Napolyon gibi bir filosof-ı asrın esnâ-yı hükûmetinde öyle Fransa milletinin menâfi'ine münâfî hâlâtın vukû'a gelmek ihtimâli yokdur ve Devlet-i Aliyye'nin hâl-i aslîsine ve nüfûz ve miknetinin[3] evvelki derecesine ircâ'ı Fransa'nın menâfi'i iktizâsındandır yollu sözler söyler idi.

Napolyon ise Osterlic cenginden sonra ahbâr-ı muzafferiyyet zımnında İstanbul'a nâme-reslik ile bir ofiçiyal tesyâr ve ibrâz-ı hulûs ile berâber Rusyalu sulha yatmaz ise Lehistân'a hücûm idecegini iş'âr itdikde Devlet-i Aliyye bî-taraflık mesleginde sebât ve metânet göstermekle berâber Napolyon'a gâyet nevâzişli[4] ve imparator unvânını hâvî cevâbnâme-i hümâyûn yazıldıkdan başka ofiçiyal ile birkaç def'a hafî meclis akd olunarak Devlet-i Aliyye tamâmiyyet-i mülkî ta'ahhüd olunmak ve Eflâk ve Boğdan'a dâ'ir mukaddemâ Rusyalu ile akd olunan şurût-ı kerîhe ibtâl kılınmak gibi ba'zı mevâddın Ponaparte yediyle tanzîmi ve tarafından İstanbul'a ilçi irsâli husûsları mahremâne ifâde ve kendüye ziyâdesiyle in'âm ve ikrâm olunarak i'âde olunmuşdur.

(s.47) Rusya ilçisi bundan şübhelenerek istiknâh-ı ahvâle kıyâm eyledigi esnâda Re'îsü'l-küttâb Vâsıf Efendi boş boğaz bir zât oldığından Eflâk Voyvodası İpsilanti Beg tarafına biz memketeynin şurût-ı kerîhesini Fransalu yediyle ilgâya sa'y idiyoruz inşâallâh müyesser olur deyü keşf-i zâr idüb bu takrîble keyfiyyet Rusya ilçisine aks itmekden nâşî Rusya Devleti sû-i zanna zâhib olarak Devlet-i Aliyye ile Fransalunun mu'âmele-i hafiyyesi ne oldığının tecessüs ve taharrîsine ibtidâr ve andan sonra İngilterelü ile birlikde gâh tehdîd ve ihâfe[5] sûreti izhâr ve gâh ba'zı ahvâlden şikâyet siyâkında bast-ı mukaddemât-ı iğbirâr ider oldı hattâ Devlet-i Aliyye ile İngilterelü beyninde mün'akid olan ittifâk mu'âhedesinin inkızâ-yı müddetine haylî vakit var iken hem Devlet-i Aliyye'nin Fransa tarafına olan temâyülünün derecesini anlamak ve hem Fransalu ile arasını bozmak içün bu ittifâkın tecdîdini devleteyn-i müşârün-ileyhimâ bi'l-ittifâk istid'â ile küllî yevm vükelâ-yı

1 Münhezim: Hezimete uğrayan, bozguna uğrayan, uğramış, bozgun.
2 Mülzimâne: Sözde susturmaya zorlayarak. Susturucasına.
3 Miknet: Kuvvet, kudret, güç, zor.
4 Nevâziş: Okşama, gönül alma, iltifat.
5 İhâfe: Korkutmak. Havf ettirmek.

Devlet-i Aliyye'yi tasdî'a başladılar Devlet-i Aliyye dahi Ponaparte'nin infi'âline sebebiyyet virmemek üzre anların bu istid'âlarına hüsn-i müdâfa'a ile mukâbele iderek encâm-ı kârı[1] imtizâr ile imrâr-ı vakt ideyordı. Mu'ahharen Ponaparte Lehistân'a hücûmdan sarf-ı nazarla Paris'e avdet eylemiş ise de asâkirini Almanya tarafında bırakması ve Dalmaçya'nın İtalya'ya ilhâkı hasebiyle Fransalunun Arnavudluk tarafında Devlet-i Aliyye'ye câr-ı mülâsık[2] olması Devlet-i Aliyye'nin bir kat daha dikkat-i nazarını celb itmekle artık İngiltere ittifâkının tecdîdi husûsunun mümkün mertebe tesvîf ve te'hîrine karâr virdi.

İşte bu sırada Fransa maslahatgüzârı Rufen dahi Napolyon Devlet-i Aliyye'nin sahîh dostıdır imparatorluğun resmen tasdîki zımnında sefîr-i mahsûs gönderilse mahzûz olur ve Devlet-i Aliyye'nin Rusya'dan ne matlûbı var ise bu kerre Rusyalu akd idecegi musâlahada râbıta[3] virir iştibâh buyurulmasun hemân ilçi irsâliyle imparatorımıza beyân idiniz dimekde idi.

Binâ'en alâ-zâlik Hâlet Efendi hâlâ Paris'de sefâretle mukîm iken bu husûs içün ricâl-i Devlet-i Aliyye'den es-Seyyid Abdurrahmân Muhibb Efendi evâsıt-ı Zi'l-hicce'de nişâncı pâyesiyle fevka'l-âde Paris büyükilçisi nasb olundı.

Vekâyi'-i Sene 1221

Ve hemân Muharrem'in onuncı güni Eflâk tarîkiyle Fransa'ya gönderildi kendüye hedâyâ-yı hümâyûn ile berâber iki kıt'a nâme-i hümâyûn tevdî' idildi ki biri imparatorluk tasdîkini mübeyyin ve dîgeri sûret-i mahsûsada olarak beyân-ı muvâlât ve musâfâtı mutazammın idi.

(s.48) Bu sene gurre-i Muharrem Nevrûz'a müsâdif[4] oldığından Muhibb Efendi'nin Dersa'âdet'den hareketi Mart-ı Rûmî'nin on sekizinci güni idi.

Mühibb Efendi'nin üssü'l-esâs-ı me'mûriyyeti Napolyon'ı celb ve te'lîf idirek musâlaha-i umûmiyye veyâhûd Rusya ile Fransa beyninde musâlaha-i münferîde akdine karâr virildigi takdîrde siyâk ve sibâk-ı ahvâle nazaran Devlet-i Aliyye'ye dâ'ir mevâdd olub olmadığını güzelce tahkîk itdikden sonra Devlet-i Aliyye'ye muzırr olan şerâ'it-i ahdiyyenin ilgâsına çalışmak ve Mösyi Boron'un sefâretle Dersa'âdet'de bulundığı hengâmda Napolyon tarafından Devlet-i Aliyye'nin sûret-i mahkûmiyyetde bulunması kendüsine nakîsa-i şân olub ale'l-husûs zamân ve kefâlet nâmıyla memleketeyn hakkında Rusyaluların dâhilî ve hâricî müdâhaleleri ve kezâ Korfa[5] hakkında dahi yine zamân ve ta'ahhüdi ve Karadağ ve Akdeniz re'âyâsını tesahub ve Gürcistân tarafını ihlâl ve ifsâd itmeleri keyfiyyâtı mevzû'-ı bahs idilerek Devlet-i Aliyye bu mazarrâtın ref' ve izâlesine niçün himmet eylemez yollu mükerreren ihtârât vukû' bulmuş idüginden işte bunların sırası şimdi geldi diyerek memleketeynin şurût-ı muhdesesini ilgâ ile hâlet-i asliyyesine ircâ'ı ve Cezâ'ir-i Seb'a

1 Encâm-ı kâr: İşin neticesi, amelin sonu.
2 Câr-ı mülâsık: Yakın komşu.
3 Rabıta: İki şeyi birbirine bağlayan şey, bağ. Münâsebet, ilgi. Bağlılık. Sıra, tertip, usûl, düzen.
4 Müsâdif: Tesadüf eden, rastlayan, rastgelen.
5 Korfa: Korfu Adası, İyon Denizi, Yunanistan.

şerâ'itinin maslahat-ı Devlet-i Aliyye'ye muvâfık sûrete konulması ve Rusyaluların Gürcistân hakkında rû-nümâ olan icra'ât-ı istîlâkârânelerinin ref' ve izâlesi husûslarını Fransaluya iltizâm itdirmek ve Fransa vükelâsı Devlet-i Aliyye'ye azv-ı kusûr idecek olduklarında sevâbık-ı ahvâlden ya'nî Devlet-i Aliyye mukaddem ve mu'ahhar Fransızlar hakkında gâyet hâlisâne ve mürüvvetkârâne[1] mu'âmele idegelmiş iken min-gayri me'mûl Mısır vak'asının zuhûrı yâr ve ağyâr nazarında pek çirkin bir şey olarak herkese bâdî-i hayret ve ta'accüb olmağla Devlet-i Aliyye dahi nâçâr tebdîl-i tavr ve meslek iderek kendü politikasına mugâyir ba'zı düvel ile akd-i ittifâka mecbûr oldığından bahisle tebri'e-i zimmet iderek sebebiyyeti Fransalu tarafına tahmîl itmek ve Devlet-i Aliyye Rusya ittifâkından hoşnûd degil ise de hod-be-hod bunun ilgâsına ibtidâr idemeyüb fi'l-asl buna sebeb Fransızlar oldığından yine anlar da'vâcılık iderek ilgâsı muktezâ-yı hâl oldığını anlatınak ve bir de mukaddemce Rusya ittifâkı tecdîd olundığı gibi İngilterelü ile tecdîd-i ittifâk olunmak üzre Dersa'âdet'de mukîm ilçisine ruhsatnâme gelmiş oldığı hâlde bir vakitden berü leyte ve le'alle ile imrâr-ı vakt olunmuş ve bundan sonra dahi te'hîri mutasavver bulunmuş ise de şâyed ki İngilterelü pek ziyâde ısrâr idecek olur ise basbe'l-hâl o dahi tecdîd olunmak muhtemel oldığı cihetle şâyed buna dâ'ir Fransalu tarafından su'âl vârid olur ise bu şimdi yapılmış bir şey olmayub mukaddemki ittifâkın hükmi îcâbından ve mukaddemce Rusya (s.49) ittifâkı tecdîd olunmuş bulunub bunlar ise yek-dîgere lâzım ve melzûm kabîlinden oldığı ifâdesiyle îcâb-ı hâl ve vakte göre lisân kullanmak husûslarından ibâret idi.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye Rusya ittifâkıyla bağlanmış ve hâlbuki Napolyon gâlib ve muzaffer olarak Paris'de musâlaha müzâkerâtına başlanmış oldığından Napolyon'a izbâr-ı meyl ve mümâşât idüb de eger bu musâlahada Devlet-i Aliyye'ye dâ'ir mevadd var ise bu sırada şurût-ı muzırranın ilgâ itdirilmesi husûsuna çalışmak üzre Muhibb Efendi alâ-cenâhi'l-isti'câl Paris'e irsâl olundı. Âsım Efendi zâten düvel-i Nasârâ ile ittifâkı tecvîz itmeyüb ibtidâ Rusya ve İngiltere devletleriyle ittifâk olundığına i'tirâz ider hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre Mısır mes'elesi üzerine Devlet-i Aliyye'nin ba'zı düvel-i Avrupa ile ittifâk itmesi taht-ı mecbûriyyetde oldığı gibi bu kerre Paris'e ilçi göndermesi dahi hükm-i zamâne îcâbından idi ve bu husûsun isbât ve îzâhı içün yukarıdan berü derc ve îrâd olunan mukaddemât-ı meşrûhadan ziyâde tafsîlâta ihtiyâc görülmez fakat Âsım Efendi'nin ahvâl-i düveliyyeye aslâ vukûfı olmadığından bu bâbda her ne dise ma'lûmâtsızlık ile ma'zûrdur.

Muhibb Efendi'ye virilan ta'lîmât-ı hafiyyeden anlaşıldığı üzre Devlet-i Aliyye mücerred Fransalunun va'di üzerine ba'zı şurût-ı ahdiyyenin tenkîh ve ta'dîli ve bu sırada Rusya ittifâkının dahi ibtâli emeline düşüb ancak kendüsini ortaya atmakdan ve bâdî-i emrde müttefiklerini kırmakdan ictinâb iderek vakt ve zamânı gelmedikce bir ferde ifşâ itmemek ve bir tarafa ser-rişte[2] virmemek üzre Muhibb Efendi'ye emr virilmiş iken re'îsü'l-küttâb-ı vakt olan Vâsıf Efendi bu hafâyâyı Fransa maslahatgüzârına tercümânlar dahi hâzır oldığı hâlde keşf idüb tercümânların Begoğlu'nda Devlet-i Aliyye Fransalu tarafına meyl itdirilmişdir yollu işâ'alarıyla keyfiyyetin İngiltere ve Rusya sefâretlerine aks itdirilecegini te'emmül itmemiş deyü Muhibb Efendi sefâretnâmesinde Vâsıf Efendi'yi ittihâm ider. Âsım Efendi

1 Mürüvvetkârâne: Yiğitçesine. Mertçesine.
2 Ser-rişte: İp ucu. Emâre, delil. Vesile.

dahi Vâsıf Efendi'nin temeddüh ve tefahhura[1] mâ'il bir zât oldığı cihetle züvvâr ve huzzâra büzak-efşân-ı[2] iftihâr olarak takrîr ve tahrîrini kırâ'at ve irâ'e itmek merâkı oldığından (el-kâtibü kâtimün)[3] kaziyyesince zümre-i kitâbete farz-ı ayn mesâbesinde olan ketm-i esrâr kemâlinden bî-vâye[4] idügini beyân ile Muhibb Efendi'nin kelâmını te'yîd eyler.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Rusyaluların tahrîk ve teşcî'i ile Sırpluların isyânı gitdikce müzdâd[5] olub ancak Avusturyalu tarafından dahi zahîre ve sâ'ire i'tâsıyla kendülere i'âne olunmakda olmasıyla bu kerre Muhibb Efendi Paris'e giderken Viyana'ya uğradıkda Avusturya başvekîli ile lede'l-mülâkât bundan dolayı ta'rîz ve iştikâ itmekle başvekîl (s.50) (usât-ı Sırbiyye'ye Avusturya tarafındaki Sırblular tarafından nihânî zahîre virildigi bizim dahi mesmû'umuz olmağla men' olunmuş idi bu kerre tekrâr tenbîh ve te'kîd olunur) deyü va'd ve i'tizâr eylemişdir.

Dağlu eşkıyâsı rü'esâsından Deli Kadri bir fırka eşkıyâ ile Bergos[6] tarafında geşt ü güzâr ve ahâlîye îsâl-i hasâr itmekde oldığından iki başlu bir iş görülmüş olmak üzre Sırpistân üzerine me'mûr idilerek Sirozî İsmâ'îl Beg vâsıtasıyla fermân-ı devlet kendüye bir takım va'd ve va'îdler ile teblîğ olundukda o dahi nâçâr kabûl iderek ma'iyyetindeki dağlu eşkıyâsını istishâb ile evâhir-i Safer'de Alacahisâr Mutasarrıfı Şehsüvâr Paşa ma'iyyetine gitmekle ahâli şer ve mazarratlarından müsterîh oldı ve fî-mâ-ba'd eşkıyâ takımının ol havâlîye uğradılmamasiçün Bergos ve civârındaki kazâlar â'yânlarına evâmir-i aliyye ısdâr olundukdan başka İsmâ'îl Beg'in inhâsı vechile bu kazâlara kır serdârları ta'yîn ile oldukca inzibât altına alındı.

Rûmili Vâlîsi İbrâhîm Paşa dahi bu esnâda yirmi bin askerle Sırpistân üzerine i'zâm olundı.

Rebî'ü'l-evvel'de ru'ûs imtihânı olub telhîsü'l-mefâtihin mesned bâbında (ve emme'l-atfu ilâ-âhir) ibâresinden ders gösterilerek isbât-ı liyâkat iden hâce efendiler ru'ûs-ı tedrîs ile bekâm oldı te'lîfât-ı meşhûre sâhibi Erzincânî Müftî-zâde Efendi'nin me'zûnlarından olub mu'ahharen devr-i Abdülmecîd Hanî'de hâce-i şehr-i yârî olan Akşehirli Ömer Efendi dahi bu imtihânda ru'ûs alanlardandır.

Van Muhâfızı Feyzî Paşa'nın zulm ve ta'addîsinden nâşî ahâlî toplanub üzerine hücûm ile i'dâm eylemiş oldaklarından Van Muhâfızlığı hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Vezîr Abdurrahmân Paşa'ya ve Karahisâr-ı Sâhib sancağı mukaddemce uhdesine Mar'aş sancağı tevcîh olunan Vezîr İbrâhîm Paşa'ya bi't-tevcîh Mar'aş dahi Şâm beglerbegisi ve cerdebaşbuğı olan Kalender Paşa uhdesine ilhâkan ihsân olundı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Ponaparte bahren İngilterelü ile başa çıkamayacağını cezm ile hemân muzafferiyyet-i berriyyesinden istifâde iderek her yerde Fransa nüfûzını icrâ ile İngiltere'nin her tarafdan ticâretini kesmek emeline düşmüş idi ve bir vaktden berü

1 Temeddüh ve tefahhur: Böbürlenme, kendini övme, övünme, kurulma, iftihâr.
2 Büzak-efşân: Tükrük saçan.
3 "Katipler ketumdur, sır tutar."
4 Bî-vâye: Nasipsiz, mahrum.
5 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
6 Bergos: Burgaz, Bulgaristan.

Rusyalular Kûh-ı Kâf'ı[1] mürûr ile Dağıstân ve Gürcistân taraflarının istîlâsına ibtidâr idüb bundan ise Devlet-i Aliyye gibi İrân Devleti dahi ürkmekle Rusyaluların ol havâlîden def'ine teşebbüs itmiş ve bâlâda iş'âr olundığı üzre Hükümrân-ı İrân olan Fethalî Şah Rusya Devleti'yle muhârebeye girişmiş ise de velî-'ahdi olan Abbâs Mirzâ münhezim olarak Rusya askeri (s.51) Âzerbâycân kıt'asına tecâvüz itdiginden İrân Devleti Rusyalu tarafından bütün bütün havf ve endîşeye düşmekle Ponaparte bu hâli fırsat ittihâz iderek ba'zı mevâ'id ile İrân Devleti'ni kendü tarafına celbe kıyâm eyledi Abbâs Mirzâ ise ahvâl-i asra vâkıf ve müteyakkız bir zât olarak İngiltere'den ve Fransa'dan mu'allim ve mühendis celhiyle asâkir-i mu'alleme tertîbine mübâşeret eylemiş oldığına mebnî İrân'a gelan Fransızlara ri'âyet ider oldığından Fransa ile İrân beyninde epeyce ülfet[2] ve ihtilât peydâ olmuş idi. İşte bu sırada Napolyon Devlet-i Aliyye ve İrân Devleti ile bir ittifâk-ı müselles teşkîlini sûret-i hayr-hâhîde İrân Devleti'ne teklîf eyledigi gibi bu maksad üzerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den İrân'a bir ilçi gönderilmesini dahi Bâb-ı Âlî'ye ihtâr eylemiş oldığından Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Seyyid Refî' Efendi bu esnâda sefâretle İrân'a gönderilmişdir ancak avdetinde takdîm itmiş oldığı sefâretnâme kılıklu bir kıt'a lâyihasından anlaşıldığına göre bu ittifâkın husûlüne sa'y itmeyüb bi'l-akis İrânluların Fransa'ya i'timâdlarını selb idecek şeyler ihtâr eylemişdir. Hattâ İrân vükelâsıyla mahremâne musâhebet esnâsında Rusyalu beyne'd-düvel ahd-şikenlik ile ma'rûf ise de yine hareketi fi'l-cümle kânûn-ı düvele muvâfık ve müstakill devlet dimege lâyık olub ammâ Fransalunun kavl ve fi'line bir vaktde i'timâd câ'iz olmaz deyüb bu mâddesini ta'dâd ve beyân-ı mevâdd ile isbât sırasında Mısır vak'asını dahi irâd eylemiş oldığı lâyiha-i merkûmede mündericdir.

Bu hilâlde Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa ile İrânlu beyninde bürûdet ve husûmet zuhûra gelmiş idi. Şöyle ki: Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Bâbân Mutasarrıfı Abdurrahmân Paşa Derbend'de münhezim olarak İrân tarafına güzâr ile İrân Şâhı'ndan istimdâd itmekle Devlet-i İrâniyye tarafından Abdurrahmân Paşa'nın afvıyla yine Kürdistân'da ibkâsı içün Alî Paşa'ya tahrîrât gelüb o dahi Abdurrahmân Paşa'nın mesâvîsinden[3] bahisle cevâben bir kıt'a i'tizârnâme yazmış idi bâdî-i emrde beyân itdigi a'zâra İrânlu tarafından nazar-ı kabûl ile bakılmış iken Abdurrahmân Paşa Tahran'a vürûd ile şimdiki hâlde Bağdâd vâlîsi Vehhâbî gâ'ilesiyle meşgûldür bu esnâda İrân tarafından her ne teklîf olunursa redd idemez diyerek ve Kürdistân kendü uhdesine tevcîh itdirildikde külliyyetlü mâl va'diyle İrânluları tama'a düşürerek iğfâl itmekle mes'ele ber-taraf olmuş iken İranlu tekrâr bu husûsda ısrâr iderek Abdurrahmân Paşa'yı cebren Kürdistân'a ik'âd eylemek niyyetinde oldığı Alî Paşa'nın mesmû'ı olıcak def'aten hiddetlenerek hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de hemân on iki bin Irâk askeriyle Bağdâd'dan çıkub İrân (s.52) seferine azîmet ile vukû'-ı hâli Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ eylemişdir. İrân Devleti'nin Kürdistân işlerine müdâhalesi kabûl olunur mevâddan olmayub bu bâbda Alî Paşa'nın haklu oldığı cây-ı bahs degildir lâkin i'lân-ı sefere bir vâlînin hakkı olmayub harb ve sulh mücerred irâde-i seniyye-i pâdişâhîye menût mevâddan oldığı hâlde Alî Paşa gâyet hadîdü'l-mizâc bir zât oldığından bu dakîkaları düşünmeyerek hemân İrân seferine azîmet itmesi kendü vazîfesinin hâricinde bir keyfiyyet idi kaldı ki Ponaparte

1 Kûh-ı Kâf: Kafdağı, Elbruz dağı.
2 Ülfet: Alışma, kaynaşma.
3 Mesâvî: Fenalıklar, kötülükler.

ber-vech-i meşrûh Rusya aleyhine bir ittifâk-ı müselles teşkîlini iki devlet-i İslâmiyye'ye teklîf idüb bunun üzerine İrân'a bir nâmeres[1] dahi görderilmiş oldığına ve devletin dâhilî ve hâricî bunca meşâgili var iken bir sebeb-i sahîh olmadıkca bir de İrân seferi açmak muktezâ-yı hâl ve maslahata münâfî idügine mebnî cevâben Alî Paşa'ya yazılan emirnâmede İrâniyyân ile ma'kûd olan musâlahanın nakzına ruhsat-ı seniyye olmadığından eger hareket olunmamış ise fesh-i niyyet ve eger hareket olunmuş ise bu emrin vusûli ânda avdet eylemesi kendüsine emr ve iş'âr olunmuş idi Alî Paşa esnâ-yı râhda bu emirnâmeyi aldığı gibi girüye avdete mecbûr olub ancak bu esnâda ba'zı aşâ'ir atlusı İrân'ın ba'zı mahallerini urub gâret eylemiş oldığından Abdurrahmân Paşa dahi hudûd üzerinde bulunan İrân ordusunı istishâb ile Süleymâniyye üzerine yürimiş ve Hâlid Paşa'ya imdâd içün Alî Paşa dahi hemşîre-zâdesi ve kenhüdâsı olan Süleymân Beg'i bir mikdâr askerle göndermiş olmasıyla hudûd üzerinde lede'l-muhârebe İrânlu tarafında kesret oldığından berü taraf askeri münhezim olub Süleymân Beg dahi esîr düşdi bunun üzerine Abdurrahmân Paşa bi'z-zât Alî Paşa'ya mürâca'at ile isti'fâ-yı kusûr itmekden nâşî o dahi bi-hasebi'l-musâlaha Abdurrahmân Paşa'nın hil'atini irsâl ile Bâbân mutasarrıflığında ibkâ itmişdir. Ba'dehû Erzurûm vâlîsi ve şark ser'askeri olan Ziyâ Paşa'nın tavassutıyla çend mâh mürûrunda İrân Devleti Süleymân Beg'in sebîlini tahliyye ile Bağdâd'a göndermişdir. Gelelim yine Avrupa vekâyi'ine.

Napolyon ber-vech-i bâlâ Mareşal Mora'yı ümerâ-yı Almanya silkine idhâl itdigi gibi müte'âkiben ya'nî evâ'il-i Muharrem'e müsâdif olan bin sekiz yüz altı sene-i mîlâdiyyesi Mart-ı Frengî'sinin evâhirinde kendüsünün büyük birâderi Jozef'i Napoli Ve Siçilyateyn Kralı ve hemşîresi Prenses Polin Vorkez'i İtalya'da vâki' (Guvastable)[2] düşesi ve Mareşal Bertiye'yi[3] Almanya'da vâki' (Nöşatel) Prensi ve iki ay sonra yine kendü birâderi Luyi Napolyon'ı Hollanda ya'nî Felemenk Kralı ve Mösyö Taleyran'ı İtalya'da vâki' (Benon)[4] Prensi nasb ve ta'yîn eyledi.

(s.53) Ve bir vakitden berü Napolyon'un tagallüb ve tahakkümi hasebiyle Almanya'da Avusturya ve Prusya devletlerinin nüfûzları cereyân itmez oldığından Almanya hükümdârânı yek-dîgere ta'arruz ve büyükleri küçüklerini tazyîk[5] ider olub halbûki Osterlic cenginden sonra bunlar bütün bütün Napolyon'a bend olduklarına mebnî anın taht-ı nezâret ve himâyesinde olmak üzre bir ittihâd yapılmasını kendüsünden iltimâs itmeleri üzerine o dahi Bavyera ve Vertemberg ve Bad ilçileriyle bi'l-ittifâk bir lâyiha tanzîm olunmasını Taleyran'a emr itmiş idi. Bu esnâda o lâyiha dahi yapılmış oldığından mevki'-i müzâkereye konulub Almanya'nın cihet-i cenûbiyyesinde bulunan bir haylî Almanya düka ve prensleri dâhil olarak Müctemi'a-i Rin nâmıyla bir hey'et-i ittihâdiyye teşkîl olunmak ve bu hey'et Fransa'nın taht-ı himâyesinde olarak Fransa Devleti ile beynlerinde mü'ebbeden ittifâk olmak ve buna dâhil olanlar müctemi'a-i Almanya hey'etinden çıkub bunı Rastbun Meclisi'ne resmen beyân itmek ve ilerüde bu hey'ete dâhil olmak üzre dîger Almanya hükûmetlerine dahi müsâ'ade kılınmak husûslarına karâr virildi ve bunun üzerine bir ahidnâme tanzîm ve tahtîm ile işbu

1 Nâmeres: Mektupçu, özellikle padişahtan padişaha mektup götüren memur.
2 Guvastable: Ducato di Guastalla
3 Mareşal Bertiye: Louis-Alexandre Berthier.
4 Benon: Ducato di Benevento.
5 Tazyîk: Sıkıştırma, baskılama.

yirmi bir sene-i hicriyyesi Rebî'ü'l-âhir'inin evâ'ilinde neşr edildi. Ve bu mu'âhede on altı Cermanya prensleri tarafından imzâ olunub dîgerleri içün dahi kapu açık idi.

Napolyon bu icrââtı Avusturya ve Prusya devletlerine beyân iderek cevâba muntazır oldığı esnâda mesâlih-i mülkiyyeyi elden bırakmayub kanallar ve limanlar açmak ve köpriler ve mektebler ve hastahâne yapmak gibi ıslâhât-ı mülkiyye ile meşgûl olmuşdur.

Bunca devirlerden berü bir imparatorun nezâreti tahtında bulunan Almanya'nın böyle bir büyük cüz'i Müctemi'a-i Rin unvânıyla ayrılub da Napolyon'un taht-ı nezâretine geçmesi Almanya İmparatorluğu'nun ilgâsı hükmünde olmasıyla bu unvânı hâmil olan Avusturya İmparatorı'nın hiç kabûl idecegi şey degil ise de dûçâr oldığı za'f ve perîşânlığa nazaran Ponaparte'nin aleyhine harekete mecâli olmadığına ve bundan sonra Almanya'nın eski sûrete ifrâğından me'yûs bulundığına mebnî çâresiz (el-hükmü limen-galebe)[1] kâ'idesince Almanya İmparatorı unvânından isti'fâ ile Müctemi'a-i Rin mes'elesini tasdîk itmişdir.

İşte (Devlet-i Rûmiyye-i Mukaddese) ve (Cerman Milleti'nin Devlet-i Rûmiyye-i Mukaddesesi) gibi muhtelif unvânlarla yâd olunan Cermanya İmparatorluğı bu sûretle mahv olub bitmişdir. Bu devlet bâkî oldığı müddetce taht-nişîn-i İmparatorî olan zât (kayser) ve Roma İmparatorı ve (Agustus) unvânlarıyla yâd olunur ve sâ'ir hükümdârâna takaddüm ve tefevvuk iddi'âsında bulunur idi. Bir vaktden berü imparator unvânın kral unvânına takaddümi (s.54) kabûl olunmaz oldığı cihetle bunlar bir kurı unvanlardan ibâret kalub bu kerre o meziyet-i i'tibâriyye dahi zâ'il olub gitmişdir.

Muhibb Efendi Rebî'ü'l-evvel'in ikinci güni Paris'e vusûl bulmuş ve fakat İstanbul'dan büyük büyük ümidler ile çıkmış iken oraya vardıkda aksi mu'âmeleler müşâhedesiyle müte'essir olmuş idi. Şöyle ki: Yevm-i mülâkâtda Muhibb Efendi'nin Napolyon huzûrunda îrâd idecegi nutk-ı resmî sûreti evvelce görülmek üzre taleb olunmağla nâme-i hümâyûndaki elkâba muvâfık olarak kaleme almış oldığı nutkun bir sûreti irsâl olundukda bunda Napolyon'un yalnız imparatorluk unvânı mezkûr olub İtalya Krallığı münderic olmadığından bunun dahi derci lâzım gelecegi Taleyran tarafından iş'âr olunmuş ve hâlbuki İtalya Krallığı'nın tasdîki Devlet-i Aliyye'nin Rusya ve İngiltere devletleriyle olan ittifâkına mugâyir olmak mülâhazasına ve kendü ta'lîmâtında buna dâ'ir bir şey yazılmamış olmasına binâ'en Muhibb Efendi bunı tefevvühe cesâret idemeyüb şimdiye kadar devleteyn miyânelerinde cereyân iden mübâhase imparatorluk unvânına dâ'ir olub İtalya Krallığı'na dâ'ir bir bahis geçmedigi cihetle nâme-i hümâyûnda münderic olan elkâbdan fazla bir şey ilâve idemeyecegi beyânıyla i'tizâr eylemiş ise de öte tarafdan ısrâr olunub hattâ ol esnâda Napolyon tarafından İstanbul ilçisi nasb olunan Ceneral Sebastiyani[2] birkaç def'a bu husûs içün Muhibb Efendi'ye gelüb giderek nihâyet İtalya Krallığı unvânını ilâve itmez ise imparator ile mülâkât idemeyecegini ve belki hemen i'lân-ı harb ile Dalmacya'daki Fransa ordusunun İstanbul'a yüriyecegini beyân ile Muhibb Efendi'yi tehdîd itniş iken Muhibb Efendi makâm-ı ma'zeretde sâbit-kadem[3] olıcak andan ferâgatla garbın yıldızı ve bi'l-cümle mülk hâmîsi gibi unvânların ilâvesi teklîf olunmuş ise de Muhibb Efendi nâme-i hümâyûnda münderic elkâbdan haşka bir şey ilâve idemeyecegini kat'iyyen beyân itmesi üzerine

1 "Hüküm galibindir."
2 Metinde sehven "Sisitani" şeklinde geçmektedir.
3 Sâbit-kadem: Verdiği karârdan ve sözden dönmeyen.

bunlardan dahi iğmâz olunub fakat âlâyda giderken Fransa teşrîfâtcısı arabanın sâğ tarafında ve Muhibb Efendi anın solunda oturmak ve Napolyon'un huzûrına çıkıldıkda odasının üç mahallinde temennâ[1] itmek gibi şimdiye kadar süferâ-yı Devlet-i Aliyye tarafından icrâ olunmamış mu'âmelelerin icrâsı teklîf olunub Muhibb Efendi ise usûl ve rüsûm-ı kadîmenin hâricinde bir şey yapamıyacağı beyânıyla berâber bu âlây eger teşrîfâtcı için ise bizim âlâyda lüzûmumuz yok fakat seyrime çıkarız ve eger bizim için ise teşrîfâtcının arabada işi yok hemân nâme-i hümâyûnı ve tercümânımı alub giderim deyü cevâb virmekle teşrîfâtcının sol tarafda oturmasına karâr virildigi beynânıyla da'vet olunub bin dürlü keşmekeşlerden sonra (s.55) güc hâl ile Napolyon'un huzûrına çıkub nâme-i hümâyûndaki elkâba muvâfik bir nutk-ı resmî îrâd iderek resm-i mülâkât icrâ olunabilmişdir. Lâkin Fransa me'mûrları bu nutkı Fransa'nın Monitör nâm resmî gazetesine mebhûsü'n-anh[2] olan sâlifü'z-zikr unvânları dahi kendülüklerinden olarak ilâve ile tab' itdirmişlerdir.

Hedâyâ-yı hümâyûn içinde Ponaparte'nin ügey oğlı Ojen'e dahi bir kutı olub ancak bu esnâda Ojen İtalya Kralı kâ'immakâmı bulunmağla bu dahi İtalya Kraliyyeti bahsini meydâna koymağa vesîle olur endîşesiyle Muhibb Efendi bunı ketm ile Dersa'âdet'e arz-ı hâl itmiş idi. Re'îsü'l-küttâb Vâsıf Efendi ise ol esnâda Fransa tarafına mâ'il olan takıma pîş-rev oldığından Muhibb Efendi'ye yazdığı cevâbnâmede İtalya Kraliyyeti'nin tasdîki için bu kadar dayanmak lâzım gelmez deyü iş'âr eylemiş olması üzerine mezkûr kutı dahi Prens Ojen'e virilmek üzere Mösyö Taleyran'a teslîm kılınmışdır.

Muhibb Efendi kirâren[3] Taleyran ile görüşdükde mukaddem ve mu'ahhar Fransızların Bâb-ı Âlî'ye virdikleri mevâ'îd-i sâlifetü'z-zikre dâ'ir bir şey açmadıkdan başka siz Rusyaluya müsâ'id oldığunuz kadar bize dahi müsâ'id olacak mısınız deyü ta'rîz yollu îrâdına başlamış olmasına ve siyâk ve sibâk-ı ahvâle nazaran Fransızların merâmı Devlet-i Aliyye'yi müttefiklerinden bütün bütün tefrîk ile harb ve sulhda istedikleri vechile i'mâlden ibâret oldığı geregi gibi anlaşılmış oldığı esnâda Raguza mes'elesi zuhûr eylemişdir.

Şöyle ki: Ber-vech-i bâlâ Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûrı Devlet-i Aliyye himâyesine bıragılarak bunda Rusyalunun yalnız zamân ve kefâlet hakkı olub lede'l-hâce cezâ'ir-i merkûmeye asker idhâli lâzım geldikde tarafeynin ittifâk ve iştirâkiyle gönderilmek ahden meşrût iken Rusyalu Korfa'daki askerini çekmeyüb cezâ'ir-i merkûmeyi bayağı benimsemiş ve Karadeniz'deki Rusya donanmasının yine İstanbul Boğazı'ndan Akdeniz'e imrârını isteyüb bu ise Devlet-i Aliyye'nin iltizâm eyledigi bî-taraflık usûlüne muhâlif oldığı cihetle Devlet-i Aliyye buna müsâ'ade itmemiş iken ara sıra Karadeniz'den sefînelerle Korfa'ya asker imrâr ve re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den dahi birçoğı itmâ' ile bu askere ilhâk iderdi Devlet-i Aliyye Rusyalunun bu mu'âmelelerinden dil-gîr oldığı hâlde Korfa tarafındaki Rusya amirali gelüb Kataro'yı zabt eylemesi üzerine Ponaperte dahi Dalmacya'daki askerini Dubrovnik Cumhûrı üzerine sevk ile bağteten makarr-ı hükûmet-i memlet olan Raguza Kal'ası'nı zabt ve istîlâ itdirdiginden bahren İngilizler ve berren birkaç bin Rusya askeriyle külliyetlü Karadağlular gelüb Raguza'yı muhâsara ve tazyîk itmeleriyle ol civârda bulunan Ceneral (s.56) Molitor dört bin Fransız askeriyle imdâda yetişüb Karadağluları perîşân eyledi ve bu vak'ada

1 Temennâ: Dileme, dilek, istek.
2 Mebhûsü'n-anh: Bahsolunmuş, sözü geçmiş.
3 Kirâren: Tekraren, bir daha.

Karadağluların pek ziyâde telefâtı oldığından artık dağlara çekilmege mecbûr oldılar fakat Rusyalular Kataro tarafından dayanub kaldılar.

Bosna Vâlîsi Hüsrev Paşa tarafından keyfiyyet Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ olundukda Devlet-i Aliyye pek ziyâde münfa'il ve müte'essir oldı zîrâ Rusyalu Devlet-i Aliyye ile müttefik iken bir tarafdan Sırpluları isyâna tahrîk itdigine kanâ'at itmeyüb bir tarafdan dahi Karadağ re'âyâsını idlâl ile kendü askeri gibi i'mâl itmesi şi'âr-ı ittifâka mugâyir bir hâlet idi. Napolyon dahi bir vaktden berü Devlet-i Aliyye'yi iddi'â-yı dostî ve musâfât ile celb ve te'lîfe çalışur iken Devlet-i Aliyye himâyesinde olan bir memleketi bağteten istîlâ itmesi bu iddi'âsına mugâyir oldukdan başka Dubrovnik ile Dalmacya arasında Hersek sancağının tûlânî[1] ve Kılık[2] limanına müntehî olur bir kıt'ası oldığından Fransız askeri Dalmacya'dan Dubrovnik Memleketi'ne mürûr için bu arâzîden geçmiş idi. Hâlbuki bilâ-istîzân bî-taraf bir devletin hudûdına asker sokmak âdetâ i'lân-ı harb addolunabilecek bir keyfiyyetdir.

Lâkin Devlet-i Aliyye'nin ol havâlîde bî-taraflığını muhâfazaya kâfî kuvveti olmadığından çâresiz yine bî-taraf durmağa ve fakat iki tarafa dahi sertce lisân kullanmağa mecbûr oldı ve bu yolda Paris ilçisi Muhibb Efendi'ye dahi ta'lîmât gönderildi.

Muhibb Efendi ise evvelce bu mâddeyi gazetelerde görerek Fransa Devleti'nden lede's-su'âl Rusyalu Karadağ ahâlîsine külliyyetlü akçe irsâl ile tarafına celb iderek bi'l-ittifâk Dubrovnik'i zabt itmeleri muhtemel idi ve Rusyalular zabt itdikleri yeri bir daha terk itmezler buna Kırım ve Korfa delîl-i kâfîdir ve Rusyalu Devlet-i Aliyye'nin dostı olmayub Sırpluyı müstakill ve Korfa gibi Dubrovnik'i dahi zîr-i tasarrufuna dâhil itdikden sonra gözi Mora eyâletindedir bu cihetle Fransız askeri Raguza'ya girüb ahâlîsini te'mîn itdiler Rusyalu Korfa'yı tahliyye itdigi gibi Dubrovnik kemâ-fi's-sâbık Devlet-i Aliyye'nindir deyü cevâb virilmesi üzerine Muhibb Efendi bu mâdde usûl-i silm ve safvetin hilâfı ve hukûk-ı milele münâfî olarak ziyâde te'essüfi câlib ve Bosna ahâlîsinin vahşetini mûcib hâlâtdan oldığı beyânıyla Mösyö Taleyran'a serzeniş yollu haylî sözler söylediği gibi Dersa'âdet'de dahi Rusya ilçisiyle Fransa müslahatgüzârına haylî şiddetlü lisân kullanılmış ise de müfîd olmayub iki taraf dahi kendü politikalarına göre hareketden hâlî olmadılar. Ve Muhibb Efendi Taleyran ile tekrar görişüb buralara dâ'ir söz açıldıkda Mösyö Taleyran gâh Sırpistân serbestiyyetinin mazarratından bahs açarak ve gâh Devlet-i Aliyye bu Karadağ'a (s.57) bir nizâm ve râbıta virmelidir deyü nasîhat iderek kendülerinin yolsuz ve haksız hareketlerini setr[3] ider ve inân-ı bahsi başka cihete sarf ve imâle[4] eyler idi.

Hâlbuki Napolyon'un pek çirkin işlerinden biri de bu mâddedir dinilebilür. Zîrâ Devlet-i Aliyye'nin en ibtidâ virmiş oldığı himâye emri işbu Dubrovnik Cumhûrı'na virilan fermân-ı âlî olub bu kadar yüz seneden berü Devlet-i Aliyye bunun bir harfini tagyîr itmedi bu cihetle Duhrovnik ahâlîsi bahren ve berren düşmanlarından emîn olarak râhat ve âsâyiş üzre yaşadılar. Ve mukaddemâ Rodos'da ve mu'ahharen Malta'da bulunan kavalyerler ehl-i İslâm sefâ'inine ve Garb Ocakları korsanları Hristiyan gemilerine ta'arruz idegeldiklerinden Akdeniz'de bir milletin sefâ'in-i ticâriyyesi emniyyet üzre geşt ü güzâr idemez iken Dubrovnik

1 Tûlânî: Boyuna, uzunluğuna.
2 Kılık: Klek, Hırvatistan.
3 Setr: Örtme, kapama, gizleme.
4 İmâle: Meylettirme, bir tarafa eğme, yatırma.

sefîneleri himâye-i Devlet-i Aliyye'de bulundukları içün ehl-i İslâm korsanlarından emîn oldukları gibi ahâlîsi Hristiyan olduklarından kavalyerler tarafmdan dahi emîn olmalarıyla Sebte Boğazı'na[1] kadar Akdeniz'de serbest olarak geşt ü güzâr iderlerdi. Binâ'en-aleyh Dubrovnik bir küçük cumhûr iken ol vakt iki bin kadar tüccâr gemileri var idi. Ber-vech-i meşrûh Napolyon bi-gayr-ı hakk burasını zabt itmekle mu'ahharen Avusturya Devleti yedine geçüb hâlâ devlet-i merkûme yedindedir. İşte Dubrovniklüler bu vechile serbestî ve istiklâllerini zâyi' itdiler ve şimdi mevcûd olan tüccâr sefîneleri iki yüze bâliğ olmaz. Bunca yüz senelerden berü himâye-i Devlet-i Aliyye'de böyle güzel hâlde yaşamış olan bir Hristiyan cumhûrını bağteten gelüb de zabt itmek ne kadar hakkâniyyet ve insâniyyete mugâyir bir keyfiyyet oldığı muhtâc-ı ta'rîf degildir. Fakat Napolyon'un çeşm-i insâf ve basîretini perde-i kibr ve ta'zîm kaplamış oldığından böyle şeylere hiç ehemmiyyet bile virmeyerek icrâ idivirirdi.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye bu Raguza mâddesinden dolayı pek ziyâde münfa'il ve müte'essir olub ancak bu esnâda musâlaha-i umûmiyye ihtimâli günden güne kuvvet bulmakda oldığından bunun netîcesine intizâr ile tecerru'-i dârû-yı ıstıbâr[2] eylemekde idi.

Ve Rusyalu Korfa ve Kataro'daki ordularına takviyyet virmek üzre kemâ-fi's-sâbık Karadeniz'deki donanmasını İstanbul Boğazı'ndan geçürmek istedikce Devlet-i Aliyye iki tarafla dahi musâlaha oldığı beyânıyla i'tizâr itmekde ve İngilterelü ittifâk mu'âhedesinin tecdîdini teklîf eyledikce anı dahi leyte ve la'alle ile avutmakda idi. Rusya ve İngiltere devletleri ise bundan münfa'il olarak envâ'-ı va'd ve va'îd ile Devlet-i Aliyye'yi Fransa'ya temâyülden külliyyen men'e çalışıyorlardı.

(**s.58**) Ve Napolyon Osterlic cenginden sonra kendüsünün derece-i iktidârını derk ve takdîr ile böyle parlak vaktinde Avrupaca câygîr-i zamîri olan niyyâtının merkez-i matlûba îsâli emrinde Devlet-i Aliyye'yi dahi dâ'ire-i ittifâkına alub da i'mâl eylemek emelinde oldığından bu kerre en ziyâde güvendigi cenerallerden Sebastiyani'yi Dersa'âdet ilçisi nasb idüb Devlet-i Aliyye'yi İngiltere ve Rusya devletleri aleyhine tahrîk eylemek üzre kendüsine ta'lîmât-ı ekîde virmiş idi. Kataro işlerine ehemmiyyet virmesi dahi mücerred îcâbına göre Devlet-i Aliyye'yi tehdîd ile dâ'ire-i ittifâkına almak ve lede'l-iktizâ Devlet-i Aliyye'nin imdâdına yetişmek mütâla'asına mebnî idüginden ol tarafda Ceneral Marmon[3] ma'iyyetindeki yirmi beş bin neferden mürekkeb olan fırkayı lâzım gelan mahalle sevk itmek üzre Sebestiyani'ye me'zûniyyet virmiş ve Devlet-i Aliyye'yi kendüsiyle ittifâka mecbûr itmek üzre Rûmili'yi bir hâl-i iğtişâş ve ihtilâle düşürmege çalışmasını tenbîh ve Sultân Selîm'e bir nâme yazub Lehistân Devleti'nin ihyâsından ve miknet-i sâbıka-i Devlet-i Aliyye'nin tecdîdinden bahisle tedâfü'î ve ta'arruzî bir ittifâk ahidnâmesi tanzîmini teklîf itmiş idi.

Rusya murahhası Döbril dahi hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de Paris'e vusûl ile hemân musâlaha mükâlemesine ibtidâ iderek az vakt zarfında bir musâlahanâme tanzîm ve tarafeynden imzâ olundukdan sonra li-ecli't-tasdîk Petersburg'a gönderildigi gibi Fransalu bir an evvel ne dinilecek ise dinilübde musâlaha mükâlemesine bir netîce virilmek üzre İngilterelüden kat'î

1 Sebte Boğazı: Cebelitarık Boğazı.
2 Tecerru'-i dârû-yı ıstıbâr: Sabır ilacını yudumlamak, yudum yudum içmek.
3 Ceneral Marmon: Frederic Auguste Louis Vies Marmont, Ragusa Dükü.

cevâb istemekle bir vakitden berü Fransa ve İngiltere devletleri beyninde min-gayr-i resmin cereyân iden mükâleme sûret-i resmiyyeye tahvîl olunarak kesb-i ehemmiyyet eyledi. Hâlbuki bu esnâda İngiltere Başvekîli Mösyö Foks vefât itmekle İngiltere'de iş yine harb isteyen gürûhun eline geçmiş olması musâlahanın husûli hakkında pek çok iştibâhı mûcib idi. Ve Döbril kendü ta'lîmâtı iktizâsınca İngiltere murahhasıyla bi'l-ittifâk mükâlemeye devâm itmege me'mûr iken Taleyran'ın lisânına aldanub mezkûr musâlahanâmeyi hod-be-hod tanzîm ve imzâ eylemiş oldığından İngiltere Devleti bunun Rusya İmparatorı tarafından tasdîk olunmaması içün sarf-ı mesâ'î itmekde idi.

Prusya Devleti dahi musâlaha-i âmme husûl buldığı takdîrde düvel-i Avrupa nazarında pek haysiyyetsiz kalacağını tefekkür itdikce sabr ve tahammüli kalmayub hemân baş kaldırmağa başladı. Ve ber-vech-i bâlâ Rin Müctemi'ası'nm teşkîlinde kendüsine haber bile virilmeyerek Almanyaca böyle tebeddülât-ı cesîme icrâsı ve İngiliz murahhasıyla Paris'de cereyân iden mükâlemede Hanovere'nin İngiltere Kralı'na reddi Fransalu tarafından va'd olundığını İngilterelünün (**s.59**) haber virmesi Prusyalunun sabr ve arâmını[1] selb iderek hemân tedârükât-ı harbiyyeye kıyâm eyledi. Ve Prusya ahâlîsi devletinin harbe meylini anladıklarında aşırı mertebe memnûn olarak Prusya'nın her tarafında Fransa'ya karşı muhârebe sadâları işidilür oldı. Napolyon bu hâle lede'l-ıttılâ' Prusya Devleti'nden îzâhât taleb eyledükde Prusya ahâlîsinin hiddetini teskîn içün tarziyye yollu mu'âmele taleb olundı diger tarafdan dahi İngilterelünün tahrîkiyle ber-vech-i bâlâ Döbril'in imzâlamış oldığı musâlahanâmeyi Rusya İmparatorı kabûl itmeyüb Fransa'nın kabûl idemeyecegi bir takım tekâlîf der-miyân eyledi ve bu tekâlîfde İngilterelü dahi şerîk[2] oldı.

Ve Napolyon'un Felemenk Kralı nasb eylemiş oldığı birâderi her vechile anın dil-hâhına tevfîk hareket itmek lâzım gelür iken Felemenk ahâlîsinin hüsn-i teveccühüni celb içün birâderinin politikasına muhâlif hareket iderek ol tarafda bayağı ana bir engel olmağla bundan dolayı dahi Ponaparte münfa'il ve münza'ic idi.

Bu esnâda Napolyon Paris'de bulunan Prusya murahhasını ziyâde taltîf iderek te'mînât-ı kâfiyye virmiş ise de Prusya Devleti Fransa askerinin hemân Rin Nehri'nin sol yakasına geçmesini ve Rin Müctemi'ası'na mukâbil Almanya-yı şimâlîde Prusya Devleti dahi kendü riyâseti altında olarak bir hey'et-i ittifâk teşkîline karâr virmiş oldığından buna Fransalunun mümâna'at itmesini emr yollu taleb ve teklîf itmekle bir müddetden berü herkes musâlaha-i umûmiyye in'ikâdına muntazır iken def'aten hevâ degişüb ufk-ı politikayı yine muhârebe bulutları kapladı ve çend rûz tarafeyn mükâlemeden ferâgat ile sükût üzre durdukdan sonra Eylül-i Frengî'nin yirmi birinde Prusya Kralı'nın ordusuna azîmeti i'lân-ı harb addolunarak Ponaparte dahi Paris'den hareket eyledi.

Prusyalu Osterlic Muhârebesi'nden evvel düvel-i müttefika ile birleşmiş olsaydı Fransa ordusunı azîm muhâtarât ve müşkilâta uğradabilürdi ammâ şu sırada Fransalu ile cenge girişmesi kâr-ı âkıl degil idi. Zîrâ Avusturya Devleti za'f-ı hâli hasebiyle bî-taraf durmağa mecbûr olub Rusya ve İsvec asâkiri dahi kendi hudûdları dâhiline çekilmiş olduklarından vakt-i ihtiyâcda Prusya'nın imdâdına yetişemeyecekler idi ve Prusyalular kendü kuvvetlerine ziyâde güvenmekde iseler de Ponaparte'nin kuvvetine ve inzibât ve

1 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karâr kılma.
2 Şerik: Ortak.

intizâm-ı idâresine nazaran Prusya'nın hâli pek aşağı idi. Ve Napoli'de vâki‘ Gayeta[1] nâm kal‘a-i meşhûre dayanmakda ve Kalayir sancağı ahâlîsi hâl-i isyânda olarak Fransa'nın bir fırka-i askeriyyesini haylî vakt meşgûl eylemiş ise de bu esnâda kal‘-i mezkûre (s.60) zabt ile bu isyânın öni alınub imdâd içün sâhile çıkan sekiz bin İngiliz askeri dahi def‘ ve tard olunarak ol cihetden Fransızlar emîn olmuş ve bütün Napoli memâliki Fransalu yedine geçerek Siçilya Cezîresi'nin zabtına teşebbüs eylemiş idi. Ve Prusya ile kat‘-ı muhâbere olundığı esnâda Fransa'nın Rin Müctemi‘ası ile İtalya ordularından başka dört yüz bin müsellah askeri olub yüz otuz bini Alp dağlarının öte tarafında ve yüz yetmiş bini Almanya'da ve beş bini Felemenk'de ve yüz kırk beş bini Fransa dâhilinde idi. Döbril'in imzâ eylemiş oldığı sâlifü'z-zikr musâlahanâmede devleteyn-i mu‘âhedeteyn Devlet-i Aliyye'nin emniyyeti için yek-dîgere müte‘ahhid olmak ve Rusyalu Korfa'yı tahliyye ile Ceza'ir-i Seb‘a Devlet-i Aliyye hükûmeti tahtına idhâl olunmak fıkraları münderic oldığından Mösyö Taleyran Muhibb Efendi ile mülâkâtında Rusya İmparatorınm musâlahayı tasdîk itmemesi şu iki mâdde içündür diyerek Devlet-i Aliyye'yi Rusya aleyhine tahrîk idüb Paris'deki İngiltere murahhası dahi Rusyalunun İngiltere Devleti'yle müttehid ve İngilterelünün her vechile Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâh oldığı beyânıyla musâlahanâmenin imzâ olunmamasına sebeb bu iki mâdde degildir deyü Muhibb Efendi'ye te’mînât-ı tahrîriyye virmiş idi. Devlet-i Aliyye ise iki tarafı dahi uslûb-ı hakîmâne ile kullanarak bî-taraflıkda devâm itmek ister ve umûr-ı askeriyyesi pek müşevveş bir hâlde bulundığına mebnî muhârebeye girişmekden ictinâb eyler idi. Halbûki çaresiz iki tarafdan biri kırılacak zamân yaklaşmakda oldığından Devlet-i Aliyye bir mevki‘-i müşkilde idi.

Şöyle ki: Bâlâda beyân olundığı üzre Kadı Paşa'nın ve Cebbâr-zâde'nin gayretleriyle Nizâm-ı Cedîd usûli Anadolı'da epeyce yerleşerek bunun Rûmili cihetine dahi ta‘mîmi saltanat-ı seniyyenin emel-i mahsûsı idi. Hâlbuki Nizâm-ı Cedîd askerinin günden güne tezâyüdi gürûh-ı muhâliflînin gözlerini doldurmuş ve yeniçerilerin rekâbet ve adâvetini bir mertebe daha artırmış ve Rûmili cânibine dahi icrâ olundığı takdîrde artık her taraf Nizâm-ı Cedîd askerinin kabza-i zabt u rabtına geçerek eski ocakların bi't-tabi‘ i‘tibârdan sâkıt[2] olacağı mütâla‘ası yeniçeri takımını telâşa düşürmüş idi çünki ocakların kavânîn[3] ve nizâmâtı kâmilen bozulmuş oldığından yeniçeri ortaları lede'l-îcâb nefîr-i âmm[4] sûretinde tecemmu‘ iderek muhârebelerde bir işe yaramaz oldukları hâlde hazîne-i beytü'l-mâldan mevâcib nâmıyla şu kadar bin kîseler sarf olunmakda idi Nizâm-ı Cedîd'in ta‘mîmi takdîrinde bu makûle sû-i isti‘mâlâtın bi't-tabi‘ ber-taraf edildigi der-kâr olmasıyla Nizâm-ı Cedîd'in neferâtının tekessüründen yeniçeri gürûhı dûçâr-ı fikr (s.61) ve endîşe idiler. Bununla berâber Nizâm-ı Cedîd'in ta‘mîmi Vidin'de Pâsbânoğlı ve Ruscuk'da Tirsiniklioğlı ve Edirne'de Dağdevirenoğlı gibi birer tarafda tegallüb ve tahakküm iden derebeglerinin işlerine el virmeyecegi cihetle bunun Rûmili'ye sirâyetinden mütevahhiş idiler. Ber-vech-i bâlâ Rûmili vâlîsi Sırpistân üzerine i‘zâm olundığı gibi Bosna askeri dahi Sırp üzerine me’mûr oldığı hâlde Rusyalular Karadağluları tahrîk ve igvâ[5] ve Fransızlar dahi Bosna arâzîsinden mürûr

1 Gayeta: Gaeta, Lazio, İtalya.
2 Sâkıt: Hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz.
3 Kavânîn: Kanunlar.
4 Nefîr-i âmm: Düşmanla savaşmak için ilan edilen gelen seferberlik.
5 İgvâ: Azdırma, azdırılma, baştan çıkarma, çıkarılma, yolunu şaşırtma, ayartma, ayartılma.

ile Dubrovnik'i istîlâ itmeleri üzerine ihtiyaten Bosna askerinin çoğı ol tarafa gönderilmek lâzım geldi.

Şu hâlde Devlet-i Aliyye ne yolda hareket itmek lâzım gelecegine dâ’ir atabegân-ı Devlet-i Aliyye'nin levâyih-i hâzıralarını tahrîren beyân itmeleri içün irâde-i seniyye sâdır olmağla her biri birer lâyiha kaleme alub cümlesi birden huzûr-ı hümâyûna lede'l-arz[1] Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî İbrâhîm Nesîm Efendi'nin lâyihası istihsân[2] buyurulmuş idi. Hulâsa-i mazmûnı (asâkir-i şâhâne başbuğı olan Karaman Vâlîsi Vezîr Kadı Abdurrahmân Paşa asâkir-i vâfire ile Rûmili'ye imrâr ve zâhiren Sırplar aleyhine olarak kırk elli bin askerden ibâret bir orducuk tertîb ile Sofya yâhûd Edirne'de ikâme olunub eger Moskovlu nakz-ı ahd ile kılâ‘-ı hakaniyyeye ta‘arruz iderse Devlet-i Aliyye ordusı hâzır bulunmağla müdâfa‘aya ibtidâr idilmek ve eger Fransalu hayr-hâhlık yolunda Devlet-i Aliyye'nin teseyyübünden bahs iderse saltanat-ı seniyyenin kuvveti kemâldedir yalnız kendü re‘âyâsından olan Sırplular üzerine ednâ himmetle bu kadar mu‘allem asâkir ile bir ordu tertîb eyledi lâzım gelürse Rusyalunun müdâfa‘ası dahi kâbildir cevâbı virilmek ve bu iki sûrete dahi hâcet mess itmez ise bu ordu Sırpistân üzerine sevk ile âsîler te’dîb olunurak yar ve ağyâra[3] karşu kuvvet ve satvet gösterilmek husûsâtından ibâretdir.

Bunun üzerine Kadı Paşa'nın asâkir-i vâfiyye ile Dersa‘âdet'e gelmesi içün kendüsüne emr-i âlî gönderilmesi ma‘a-mâ-fîh[4] bu vesîle ile Nizâm-ı Cedîd'in Rûmili'ye ta‘mîmi dahi musammem idi. Binâ’en-aleyh bostâncıbaşı ma‘zûllerinden Gümüşhâne Emîni Ahmed Ağa Dersa‘âdet'e celb ve Edirne bostâncıbaşısı nasb olunarak Edirne'ye gönderilmiş ve çünki fi'l-asl Edirne Sarây-ı Hümâyûnı bostâncı ocağının neferâtı hadd-i kifâyede olarak etrâf ve enhâyı muhâfaza idegelmişler iken refte refte[5] nizâm ve râbıtaları halel-pezîr olmağla işe yaramaz olub İstanbul ile Edirne arasında birtakım haşerât ve kuttâ‘-i tarîk peydâ olarak ahâlî ve ebnâ-yı sebîle itâle-i dest-i mazarrat ider olduklarından bunların neferâtı bine iblâğ ve nizâmları işe yarayacak bir kalıb-ı müstahsene ifrâğ olunmak üzre Ahmed Ağa'ya ta‘lîmât (s.62) virilmiş idi ki maksad-ı hafî Edirne'de dahi bostâncı nâmıyla bir orta asâkir-i mu‘alleme tertîbi idi.

Ve Nizâm-ı Cedîd'in Rûmilice ibtidâ Tekfurdağı'nda icrâsı içün bir kıt‘a fermân-ı âlî gönderilüb Hâkim Efendi fermânı kırâ’at ile mazmûn-ı münîfine itâ‘at farîza-i zimmet oldığını ifâde idicek yeniçeriler hücûm ile Hâkim Efendi'yi i‘dâm eylediklerinden birkaç kalyon irsâl ile bahren Tekfurdağı kasabasının tazyîkine ibtidâr olundı.

Abdurrahmân Paşa evâsıt-ı Rebî‘ü'l-evvel'de asâkir-i külliyye ile Üsküdar'a gelüb bir müddet ikmâl-i levâzımât ile meşgûl oldukdan sonra süvârî ve piyâde yirmi dört bin asâkir-i mu‘alleme ile Edirne tarafına gitmişdir ve Edirne'ye azîmetinden mukaddem çend def‘a huzûr-ı hümâyûna çıkub her ne kadar Sadr-ı â‘zam İsmâ‘îl Paşa dahi bu bâbda muhâlif re’yde ise de Sultân Selîm Han Hazretleri bu husûsda sebât idecegi beyânıyla Abdurrahmân Paşa'ya cesâret virmiş idi. Hattâ bir def‘a Abdurrahmân Paşa'ya hitâben (bu Nizâm-ı Cedîd

1 Lede'l-arz: Arzedildikte, arzedildiği zaman.
2 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.
3 Ağyâr: Yabancılar, başkaları.
4 Ma‘a-mâ-fîh: Bununla beraber, böyle iken, böyle ise de.
5 Refte refte: Adım adım.

mâddesi müstelezzât-ı nefsâniyyeden[1] degil ki anınla zevk-yâb olayım bundan merâm mücerred â'dâya mukâbele-i bi'l-misl ile ahz-ı intikâm ve memâlik-i mağsûbeyi istirdâd ile yine dâr-ı İslâm eylemekdir avâm-ı nâsın bu dakîkadan gâfil olması hele pek garîb ma'nâdır) deyü buyurmuş oldığı mervîdir.

Ancak İbrâhîm Nesîm Efendi dokuz seneden berü Sadâret-i uzmâ kethüdâlığında bulunub fart-ı ikbâl ve istiklâl üzre fatk ve ratk-ı umûr[2] ve hall-i akd ve mesâlih-i cumhûr iderek sadr-ı â'zamlar bir âlet-i mülâhaza kabîlinden bulundığına mebnî rukebâ ve huseması çoğalub ber-vech-i meşrûh bu kerre dahi anın lâyihası tahsîn buyurulmağla husemâsının hased ve adâveti bir kat daha terakkî bulmuş idi. Sadr-ı â'zam İsmâ'îl Paşa ise istiklâl dâ'iyyesinde bulunarak müteneffizân-ı ricâl-i saltanatın ikbâl ve i'tibârını ve ale'l-husûs İbrâhîm Kethüdâ'nın etvârını çekemeyüb def'lerine sa'y[3] itmekde oldığı hâlde taraf-ı şâhâneden sûret-i muvâfakat görmedigi cihetle muğberü'l-hâtır ve bu kerre Kadı Paşa kirâren huzûr-ı hümâyûna duhûl ile mazhar-ı hüsn-i kabûl oldukda anı dahi istirkâb ile münfa'il ve müte'essir olmuş idi. Ve Sultân Selîm Hân Hazretleri Sadr-ı â'zam ile İbrâhîm Kethüdâ'nın miyânelerindeki mübâyenete muttali' oldukda bir gün sadr-ı â'zama (bizim İbrâhîm Kethüdâ gâyet sâdık ve rüşd ve reviyyetde[4] ve işgüzârlıkda akrânına fâ'ikdir) diyerek hüsn-i ittifâk ve imtizâclarını tevsiyye eylemiş ise de merkez-i mesâlih-i devlet olan Bâb-ı Âlî'nin nüfûzını paylaşmak müşkil oldığından gitdikce araları açılmış ve İsmâ'îl Paşa sebük-mağz[5] ve harîs-i câh[6] ve ikbâl bir âdem oldığından İbrâhîm Kethüdâ'yı düşürmek içün her dürlü fenâlıkları gözine almış idi.

(s.63) Binâ'en-aleyh ol vakt Rûmili â'yânlarının ser-efrâzı[7] olan Ruscuk Â'yânı Tirsiniklioğlı İsmâ'îl Ağa'ya mahsûsan âdem gönderüb dâ'ire-i saltanat-ı seniyyede tenfîz iden ricâli ifnâ itdikden sonra birlikde devlete nizâm virmek üzre hayr-hâhlık yolunda anı ittifâka da'vet ve o dahi icâbet ile Rûmili â'yânlarım idlâl ve ifsâda mübâderet itmiş Kadı Paşa'nın öyle bir mükemmel ordu ile Edirne cânibine hareketimden ise Rûmili â'yânları zâten mütevahhiş olduklarından Tirsiniklioğlu'nun ilkâ'âtını derhâl kabûl ile müsta'idd-i fesâd ve ihtilâl oldılar. Ve Kadı Paşa'ya sedd-i mümâna'at olmak üzre her tarafdan hareketle Edirne havâlîsinde tahaşşüd[8] ve tecemmu'a başladılar. Ve mukaddemâ Tayyâr Paşa'yı isyâna tahrîk iden Şeh-zâde Sultân Mustafâ tarafdârânı ol vakt cezâ-yı sezâların görmamış olduklarından bu kerre dahi fesâda ictisâr iderek müşârün-ileyh ile sadr-ı â'zam miyânelerinde bir ittifâk ve yek-cihetî hâsıl ve hilâf-gîrândan olan mevâlî ve ricâl ile hafîfü'z-zihn olan yeniçeriler dahi bu dâ'ire-i ittifâka dâhil idüb şeh-zâde-i müşârün-ileyh lisânından olarak yeniçeri ocağına ve Rûmili â'yânlarına envâ'-ı mevâ'îdi mahzar ve Nizâm-ı Cedîd'in ref'ini müş'ir kâğıdlar irsâl ile dakk-ı bâb-ı fitne ve ihtilâl itmekde idiler. Ve ol esnâda sadr-ı â'zam tarafından diger

1 Müstelezzât-ı nefsâniyye: Nefsin lezzet aldığı, beğendiği, hoşlandığı şeyler.
2 Fatk u ratk-ı umur: İşleri düzeltme, yoluna koyma.
3 Sa'y: Çalışma, çabalama, gayret, emek. Geçinmek için iş işleme.
4 Reviyyet: Bir işin her tarafını iyice düşünüp taşınma.
5 Sebük-mağz: Beyinsiz, akılsız.
6 Harîs-i câh: Mevki, makam ve rütbe düşkünü.
7 Ser-efrâz: Başını yükselten, yukarı kaldıran. Benzerlerinden üstün olan. Başkaldıran.
8 Tahaşşüd: Birikme, yığılma. Toplanma.

me'mûriyyetle Rûmili'ye giden hâsekîler dahi sadr-ı â'zam lisânından ve alâ-rivâyetin[1] anın ta'lîmi ile cümlenizi kılıcdan geçürecekler yollu sözler ile Rûmili halkına dağdağa virdiklerinden kasabât ve kurâ ahâlîsi dahi ürküb isyâna karâr virmişler idi.

Binâ'en-aleyh az vakt zarfında külliyyetlü haşerât tecemmu' iderek der-ceng evvel Edirne bostâncıbaşısı olan sâlifü'z-zikr Ahmed Ağa'yı ve Babaeskisi nâm kasabada bulunan mübâya'acıyı ve Abdurrahmân Paşa'nın Belgrad cânibine âzim oldığı beyânıyla Rûmili â'yânlarına itmînân virmek içün bâ-tahrîrât Bâb-ı Âlî'den gönderilan tatar ağasını i'dâm eylediler. Ve Abdurrahmân Paşa Silivri'ye vardıkda ahâlîsi isyân ile mukâvemete kıyâm itdiklerinden kuvve-i cebriyye i'mâliyle terbiyye idilmişler iken ilerüye bareket olundukda Çorlı ahâlîsi dahi isyân itdi. Ve egerçeh böyle mükemmel bir orduya degil bu kazâlar ahâlîsinin belki Edirne'de müctemi' olan hey'et-i eşkıyânın dahi mukâvemet idemeyecegi der-kâr idi ve Abdurrahmân Paşa ordusı zahîrece muzâyakaya dûçâr olub bahren nakl-i zahâ'ir içün şâhrâh[2] olan Tekfurdağı'nda dahi ihtilâl zuhûr eylemiş ise de Ordu-yı Hümâyûn İstanbul'un kurb ve civârında bulunmak hasebiyle her tarafdan zahîre celbi kâbil olur ve Tekfurdağı kasabası bir tabur Nizâm-ı Cedîd askeriyle ele alınabilür idi. Fakat İstanbul'da dahi yeniçeri (s.64) gürûhı fitne ve fesâd emârelerini göstermekde oldığından vehm ve telâşa düşilerek bu bâbda kuvve-i cebriye i'mâline ibtidâr olundığı takdîrce birtakım etfâl ve aceze-i misvân pây-mâl[3] olur buna dahi rahm ve şefkat-i pâdişâhî kâ'il olmaz deyü ordunun Silivri'ye i'âdesi emr olundı bu ise gürûh-ı eşkıyânın şımarmasına sebeb olub hattâ Abdurrahmân Paşa Silivri'ye avdetinde meclisine dâhil olan Silivri â'yânı esnâ-yı musâhabetde paşayı gâfil avlayub da i'dâm idivirmek garazıyla yanındaki çifte kurşun ile memlû tabancasını paşanın üzerine sıkmış iken bi-hıfzıhî Te'âlâ kurşun isâbet itmeyerek paşa kurtulub şakî-i merkûm derhâl i'dâm olunmuşdur.

İşte bu esnâda Tirsiniklioğlı İsmâ'îl Ağa dahi çiftligi bağçesinde çengî oynadır iken katl ve i'dâm olunmuşdur yerine kendü perverdelerinden Alemdâr Mustafâ Ağa Ruscuk â'yânı olub ancak zor-ı bâzû-yı kuvvetine istimâd ile tebertum[4] itmeyerek arz-ı mahzar takdîmiyle bir tavr-ı mülâyimâne üzre tahsîl-i rızâ-yı devlete müsâra'at ile de'b-i edebe ri'âyet eylediginden bu vechile rızâ-cûyâne hareketine mükâfâten uhdesine mîrâhûr-ı evvel pâyesi ihsân olunmuşdur. Ve Tirsiniklioğlu'nun kâtili ele geçmeyüb fakat mukaddemâ kendü hidmetinde iken zahm-i hurde-i renc ve âzârı olan bir fedâyî oldığı tahkîk olunmuş ve Bayrakdâr Mustafâ Ağa mu'ahharen makâm-ı Sadârete geldiginde bu kâtilin Mağnisa'da oldığını haber alarak Kara Osmânoğlı vâsıtasıyla getürdüb Ruscuk'a irsâl ile mahall-i katlde i'dâm itdirerek efendisinin intikâmını almışdır.

Tirsiniklioğlı ser-çeşme-i fesâd olmağla anın bu vechile vukû'-ı katl ve i'dâmı gürûh-ı usâta bâdî-i haşyet olarak Edirne cem'iyyetine haylîce tezelzül[5] getürmiş ve Sirozî İsmâ'îl Beg dahi Edirne'ye gelerek gâh lütf ve gâh unf ile bunları yerlü yerine i'âde içün haylî gayret göstermiş ise de İstanbul'daki hilâf-gîrân pey-der-pey kendülerine hafiyyen

1 Alâ-rivâyetin: Rivâyet edildiğine göre, söylenenlere bakılırsa.
2 Şâhrâh: Büyük ve işlek yol, cadde. Şaşırılması mümkün olmayan doğru ve işlek yol.
3 Pây-mâl: Ayaklar altına alınmış, çiğnenmiş.
4 Tebertum: Hiddetlenme, hüyüklük taslama.
5 Tezelzül: Sarsılma, sallanma, ırgalanma.

tahrîrât irsâliyle tahrîkden hâlî olmadıklarına mebnî gitdikce âteş-i fitne ve fesâd alev-gîr-i iştidâd olarak hevâ degişüb kurenâ-yı saltanat ve vükelâ-yı devletden on kişinin isimlerini yâd ile bunlar i'dâm olunmadıkca dağılmayacaklarını îrâd ider oldukları ve bir iki hafta hutbeyi ihtisâr ile nâm-ı vâcibü'l-ihtirâm Hazret-i Hilâfet-penâhî'yi ıskâta ictisâr eyledikleri ahbâr-ı muvahhişesi hayr-hâhân-ı saltanat-ı seniyyeye bâdî-i telâş ve endîşe oldığı esnâda gerek derûn-ı İstanbul'da ve gerek civârında bulunan bunca evbaş[1] ve tarrâr[2] ve kallâş[3] ve fitne-kâr makûleleri Edirne cumhûrını istikbâle hâzır ve çarşu ve bezzazistân yağmasına elvirecek vakt-i fırsata muntazır oldukları cihetle bütün sekene-i Dârü's-saltana mükedder ve mütehayyir idi.

(s.65) İşte ol esnâda Silistre eyâletinden infisâl ile Anadolı mansıbına âzim olan Ağribozlı İbrâhîm Paşa-zâde Bekir Paşa Edirne'den geçer iken bu hâl-i ihtilâli lede'l-müşâhede Sirozî İsmâ'îl Beg ve dîger ba'zı hayr-hâhân ser-gerdegân ile dür ü dırâz-ı muhâvere ve müzâkere iderek fitne-i bâgîye birtakım metâlib-i şenî'alarından[4] vazgeçmek üzre ma'kûl ve müvecceh sûretde olan istid'âlarına müsâ'ade buyurılacağı va'd ve ta'ahhüdiyle kendülerini irzâ ve ıskât ve sebük-bârca ılgâr iderek Dersa'âdet'e vusûl ve huzûr-ı hümâyûna duhûl ile mebâdî ve makâsıd-ı cem'iyyeti güzelce arz ve ifâde ve ba'zı ecvibe ile dönüb Edirne'ye giderek cumhûrı iknâ' ile mahallerine i'âde itdikden sonra İstanbul'a gelüb (mısrâ') Resîde bûd belâyî velî be-hayr gozeşt[5] zemzemesiyle fitnenin basılmış oldığını tebşîr itmegin gerek kendüsi ve gerek İsmâ'îl Beg mazhar-ı iltifât ve teşrîfât-ı pâdişâhî oldı ve ba'dehu Bekir Paşa ile Abdurrahmân Paşa dahi mansıbları cânibine revân oldılar.

Âsım Efendi bu vak'anın muhâkemesine dâ'ir i'tirâz ve cevâb yollu bir bahs yazmış oldığından bu mahalle derc olunur.

(İ'tirâz) Edirne mâddesi zâhiren bu derece i'zâm olunacak mâdde degil iken Devlet-i Aliyye bundan geştî-i tûfân-zede gibi muztarib ve bây ve gedâdan[6] emn ü âsâyiş münselib olmak böyle bir kûh-ı temkin-i zemîn-i vekâr olan Devlet-i Âlî mikdâre leke-şeyn ve nakîsa oldığı bedîdârdır.[7] Zîrâ Devlet-i Aliyye fakat Rûmili'ye münhasır olmayub bu cem'iyyetde ise Rûmili'nin yalmz sâğ kolı ahâlîsi hâzır ve aktâr-ı sâ'ire ahâlîsinin medhalleri olmadığı zâhir olub husûsan İstanbul ve Anadolı halkı anlardan kenâre-gir Abdurrahmân Paşa ise yirmi binden mütecâviz mu'allem asker ile şâhin gibi havâlelerinde gülle-kûb-i kahr ve tedmîr iken ol makûle cem'iyyetden bu kadar bâk[8] ve pervâ beyhûde bir ma'nâdır.

(Cevâb) Vâkı'â vak'a-i mezkûre zımnında dâ'ire-bend-i cem'iyyet olanlar sûret-i zâhirde hemân kutr-ı mezkûr sükkânından ibâret olub lâkin fi'l-hakîka Rûmili'nin aktâr-ı sâ'iresi ve Bosna ve Arnavudluk ve İstanbul'da derûn ve birûn halkının ekserîsi ve tamâmî-i Anadolı müstevliyân-ı Devlet-i Aliyye mezâliminden bî-zâr olmalarıyla ve bu bâbda ehl-i

1 Evbaş: Şahısların rezilleri. Muhtelif yerlerden gelmiş, toplanmış bir cemaat, bir bölük.
2 Tarrâr: Yankesici, hilekâr.
3 Kallâş: Kalleş. Hileci, dönek.
4 Şenî': Kötü, çirkin, alçakça, utanç verici.
5 "Bir belâ gelmişti lakin hayırla geçti."
6 Bây ve gedâ: Zengin ve fakir.
7 Bedîdâr: Meşhur; görünür; açık, meydanda.
8 Bâk: Korku, havf, çekinme, sakınma.

cem'iyyet ile ma'nevî müttefik ve bunların mâ-fi'z-zamîrleri[1] fırak-ı cem'iyyet indlerinde mütehakkık olmağla kalbleri yek-dîgere muvâfık oldığından gûyâ ki bütün Rûmili ve Anadolı ve İstanbul halkı bu hengâmda mevcûd olub bu da'vâda yek-dil ve yek-cihet olarak mübâşeretleri rû-nümûd[2] olmuşdur kaldı ki Abdurrahmân Paşa ma'iyyetinde olan asker-i cedîd dahi ekseri gönülsüz zoraki muharrer olmağla bu husûsda dil-hâh üzre yârlık ve yararlık itmeyecekleri emr-i mukarrerdir. Zîrâ (s.66) Anadolı'da Cebbâr-zâde ve sâ'ir tahrîr-i asker-i cedîd me'mûrları kiminden bedel alarak ve kiminin esliha ve mühimmâtını peder ve mâderlerine[3] çekdirerek cerîme ve müsâdere gûne tahrîr ve cebr ve ikrâh ile tertîb ve tesyîr idüb masârif-i askeriyye nâmıyla mu'ayyen olan mâl-i mîrîyi ve masârif-i âlât ve edevât diyerek nefer-i muharrerin sâhiblerinden ahz itdiklerini kendüleri ekl ü bel' eyledikden sonra müceddeden masârif-i asâkir-i mürettebe nâmıyla kazâlarına sâliyâne idüb bu vechile ibâdullâh ızrâr ve ta'zîb ve Memâlik-i Mahrûse'yi tahrîb eylemeleriyle asâkir-i merkûme beldeleri â'yânlarına sebeb ve bâdî diyerek Devlet-i Aliyye'nin ricâl ve ser-kârlarına kîne-i derûnları der-kâr ve ocakludan ezyed-i buğz ve adâvetle zevallerini hâst-gâr[4] olduklarından başka ocaklu habîsleri dâ'imâ ol sâdedil takımını frenk hey'etine duhûl ve terenpete makûlesi hasâ'is-i kâfiriyyeyi kabûl eylediler. Ve nâle ve feryâdları tanîn-endâz-ı seb'-i şidâd olan mezâlim-dîde ve müzâhim-keşîde bir âlây-ı zu'afâ-yı ibâdın giriftâr-ı düşâha-i cevr ve bîdâd olmalarına vesîle ve medâr oldıgınuz zemînlerinde herbâr tezlîl ve ekfâr eylemeleriyle bulundukları kıyâfet ve şu'ûnı an-samîm ilbâs ve istiskâl[5] iderler idi ve niceleri İstanbul'da vilâyetlerinde sâkin zümre-i bektâşiyye ile hem-ser ve âşinâ ve akrabâ olmalarıyla ocaklu tarafına kat'â sû-i kasd itmeyecekleri karâ'in-i hâliyye[6] ve makâliyyelerinden münfehim ve hüveydâ idi hattâ nicelerinin birâder ve birâder-zâde ve ammi-zâde ve hala-zâdesi gibi nezdik[7] ve hüveyşâ-vendi yeniçeri olmağla ol Bektâşiyye kışlasında ve kendüsi berü kışlada olub yek-dîgere hemîşe tereddüd birle ri'âyet hakk-ı rahm iderlerdi husûsan biz gazâ ve cihâd askeriyiz ehl-i İslâm ile menâsıba ve muhârebe eylemek dînimize elvirmez diyerek anlar ile nizâ' ve kâr-zârı re'sen istinkâr[8] eylemeleriyle lede'l-iktizâ masâff eylemelerinden istinkâf idecekleri âşikârdır ve hemîşe-i endîşeleri dâr ve diyârlarında ve neş'et eyledikleri çift ve çubuk misillü kâr ve ker-dârlarında olmağla İstanbul'da kışlalar kendülere girdâb gelüb bir takrîble rehâyâb olmağı temennî iderlerdi felâ-cerm[9] cem'iyyet-i mezkûre berü cânibe hatve-rîz-i teveccüh ve vürûd oldukda elbette İstanbul'dan ve Anadolı kenârlarından ibtidâ-yı vehlede ol fırkayı istikbâl iderek iltihâk itdiklerinde bunlar dahi hey'et-i mecmû'alarıyla kâdime-engîz-i iltisâk olacakları emr-i müsellemdir. Nitekim zikri âtî hâl' mes'elesinde işe yaramayacakları meşhûd oldı pes bu dakîka-i enîka Pâdişâh-ı dil-âgâh Hazretleri'nin ve ekser ukalâ-yı vükelânın ma'lûmları olmağla ol derecede telâş ihdâs ve tezelzül bünyân-ı

1 Mâ-fi'z-zamîr: Kalpte ve gönülde olan.
2 Rû-nümûd: Yüz göstermiş, meydana çıkmış.
3 Peder ve mâder: Baba ve anne.
4 Hâst-gâr: İsteyici, istiyen.
5 İstiskâl: Soğuk davranma, yüz vermeme.
6 Karâ'in-i hâliyye: Sözden çıkartılan ipucu, belirti.
7 Nezdik: Yakın, karib.
8 İstinkâr: Bilmemezlikten gelmek.
9 Felâ-cerm: Muhakkak, şüphesiz.

devleti îrâs eyledi. intihâ.

Âsım Efendi'nin bu cevâbından dahi anlaşıldığına göre bu vak'a mücerred İstanbul'daki (**s.67**) hilâf-girânın tahrîkât ve ilkâ'âtı ile tehaddüs itmiş dimek olayor ve fi'l-vâki' pâyitahtda birtakım kahvehâne yaraşığı olan yeniçeri erâzilinden tâ asrın sadr-ı â'zamına kadar küçük büyük birçok halk böyle taraf-ı hilâfda oldığı hâlde iş bu pereseye geldikden sonra daha ilerüsine gitmek muhâtaradan hâlî degil idi lâkin hükûmetin böyle bir emr-i hatîrde televvün ve rehâvet göstermesi daha büyük fenâlıkları da'vet eylemişdir. Zîrâ birtakım erâzilin itdikleri edebsizlik üzerine hükûmet ürküb de yirmi dört bin asâkir-i mu'allemeyi i'âde idivirmesi kendüsinin yâr ve ağyâr nazarında şân ve vakârını pest[1] ve bu asker-i cedîdin nâmûsunı şikest eyledi bundan sonra bu askerle devlet ne iş görebilür ve yeniçeri erâzilinin öni nasıl alınur işte ba'dehu zuhûra gelan hal'-i sultânî vak'a-i fecî'ası hükûmetin bu misillü televvün ve rehâvetiyle hâdis olan mukaddemâtın netîce-i tabî'iyyesidir ve belki Sultân Selîm bu ordunun avdeti gün ma'nen tahtından düşdi dinilebilür devlet yapacağı işi evvelce arîz ve amîk düşünmelidir ammâ icrâsına teşebbüs itdikden sonra girülemesi nakîsa-ı şân ve nüfûzı mûcib ve envâ'-ı muhâtarâtı câlib olur mebâdî-i ahvâlde yeniçerilerin fesâdından havf olunsa yeri var idi ammâ Nizâm-ı Cedîd askeri bu mertebe teksîr olundukdan sonra artık niçün korkmalı Kadı Paşa'nın Üsküdar'a vürûdunda gerek Üsküdar yakasında ve gerek Levend Çiftligi'nde mevcûd olan süvârî ve piyâde asâkir-i mu'allemenin mikdârı otuz bine bâliğ olmuş idi Nizâm-ı Cedîd askeri henüz bu mertebelere bâliğ olmamış iken Akkâ ve Mısır seferlerinde isbât-ı liyâkat itdikden başka bâlâda beyân olundığı üzre bunların bir küçük fırkası külliyetlü dağlu eşkıyâsına galebe ile hadlerini bildirmiş olduklarından bunların işe yarayacaklarına başka delîl istemezdi ve Abdurrahmân Paşa ordusunun Edirne'deki karga dernegine müşâbih olan cem'iyyet-i haşerâtı bir hamlede berbâd ve perîşân idecegi bi-iştibâh idi fakat evvel be-evvel İstanbul'daki devlet hâ'inlerinin tertîb-i cezâları elzem idi ve belki daha evvel zukâklarda Nizâm-ı Cedîd neferâtını tahkîr ve tekfîr iden erâzili te'dîb idüb de işin bu pereseye gelmesine meydân virmemeliydi ve içlerinden birazı te'dîb ile sâ'ire ibret gösterilmiş ve öyle devlet hâ'ini olan ekâbirden ba'zıları dahi te'dîb idilmiş olsaydı herkes daha ol vakt edebini takınur idi ve ihtimâlki bu misillü icrâât-ı şedîde üzerine yeniçeriler bir fitne ihdâs iderlerdi lâkin ne olacak ise olur biter ve Nizâm-ı Cedîd usûli dahi yerleşür gider idi. On dokuz senesi vekâyi'i sırasında zikr olundığı üzre ol vaktin ahvâline geregi gibi vukûfı olan Koca (**s.68**) Sekbanbaşı'nın Hülâsatü'l-kelâm nâm risâlesinin hülâsa-i mü'eddâsı dahi budur kaldı ki tecdîd-i usûl-i devlet gibi bir emr-i hatîrin icrâsı içün her mahzûrdan sâlim bir yol bulunamaz ve birçok mehâzîr-i muhtemeleyi göze kesdirmedikce o misillü hutûb-ı cesîmiyyenin uhdesinden gelinemez işte şecâ'at ve cesâretin ahlâk-ı hamîdeden addolunmasının sırr ve hikmeti budur. El-hâsıl bu Nizâm-ı Cedîd askeri Devlet-i Aliyye'nin bir güzel silâhı olub bununla her istedigini yapabilürdi ne çâre ki ol vakt devletde anı i'mâl idecek bir el yoğidi binâ'en-aleyh bu kadar asâkir-i mu'alleme var iken devletin Rûmili cânibinde Çekmecelere[2] bile hükmi geçmez oldı ve yeniçeri tarafdârânı yüz bularak İstanbul'da fesâd ve fitne isti'dâdları günden güne ziyâdeleşmekde idi.

Hattâ Üsküdar'da Câmi'-i Selîmiyye'nin binâsı hitâm buldukda ibtidâki Cum'a'sında

1 Pest: Alçak, aşağı. Hafif, yavaş ses. Sesi galiz, kalın ve korkunç olan.
2 Çekmeceler: Büyükçekmece ve Küçükçekmece.

Sultân Selîm Han Hazretleri kevkebe-i mülûkâne ile oraya gitmek musammem[1] oldığından bi'l-cümle ricâl-i Bâb-ı Âlî ve sâ'ir huzûrı lâzım gelenler çend rûz mukaddem tehiyye-i esbâb-ı haşm ve hıdemm kaydına iştigâl ve seyirciler dahi Üsküdar yakasına geçmek üzre isti'câl itmiş iken yeniçeriler yerine Nizâm-ı Cedîd askeri saff-beste-i selâm olacak imiş havâdisi münteşir olmasıyla yeriçeriler ale'l-umûm silâhlanub Bâb-ı Âlî ricâlini telef ve Nizâm-ı Cedîd neferâtını dâne-i tüfenge hedef itmek üzre beynlerinde ittifâk iderek Üsküdar yakasına güzâr itdikleri ma'lûm olıcak âlâydan sarf-ı nazarla selamlık husûsı kemâ-fi's-sâbık yeniçerilere münhasır olacağı ve Nizâm-ı Cedîd askeri kışlalarından hâric mahalde görünmeyecegi beyân ve te'mîn olunarak çend hafta sonra câmi'-i mezkûra yalnız bir def'alık olmak üzre bir Cum'a güni selâmlık idilmiş idi. Bu mâdde erkân-ı devlete büyük bir dâğ-ı derûn olmağla berâber (eski ocaklar ale'l-husûs zümre-i Bektâşiyye bu kadar yüz ağartmışlar ve bunca yüz senelerden berü devlete güzel hidmet itmişler bunların ilgâsı hâtıra gelür şey degildir beyhûde vesvese olunmasun merâm ancak bir de sınıf-ı mu'allem peydâ idüb bir tarafdan şecâ'atları müsellem olan kadîm ocaklar ve bir tarafdan dahi mu'allem asker ile düşmana galebe itmekdir) yollu sözlerle yeniçerilerin iskânına çalışılmış ise de asâkir-i mu'alleme musammem olan mikdâra iblâğ olundukdan sonra birtakım müftehârane evvelki gibi beyhûde yere hazîneden birçok akçeler virilemeyecegini der-pîş iderek mütâla'a-i encâm-ı kâr ile yeniçeriler dil-figâr olmakda idiler. Anların zann ve tahmîni doğrı idi lâkin anlara bu kadar meydân virmek pek yanlış bir tedbîr idi. Mâdâm ki ol gün ale'l-umûm Üsküdar'a güzâr idecekleri anlaşıldı Nizâm-ı Cedîd askeriyle bunların etrâfı kuşadılub içlerinden pek muzırr olanları i'dâm ve bakiyyesi (**s.69**) ba'zı mevâki'a nefy ile ibret-i enâm idilmiş olsaydı daha ol vakt yeniçeri müfsidlerinin mazarratı dünyâdan kalkmış olurdı. Ammâ bu dürlü icrâata cesâret olunamadığı hâlde artık yemiçerilere karşu iş görmek ve devlete nizâm virmek kâbil olmayacağı bu vak'a ile dahi sâbit olmuş idi.

Her ne hâl ise sâlifü'z-zikr Edirne vak'ası herkesi havf ve dehşete düşürmüş olub işin ol mertebe kesb-i cesâmet itmesi ise İsmâ'îl Paşa'nın müteneffizâne ve ale'l-husûs İbrâhîm Kethüdâ'ya olan buğz ve adâveti hasebiyle ahz-ı intikâm dâ'iyyesine düşmesinden neş'et eyledigi anlaşılmağla ve makâm-ı Sadâretde bulunan bir zâtın def' ve ref'-i husemâ ve rukebâ sevdâsıyla böyle bir muhâtaralu âteş-i fitneyi körüklemesi açıkdan açıka devlete hıyânet dimek olmasıyla azl ve te'dîbi lâzıme-i hâlden ve belki gaflet ve hamâkati medâr-ı ma'zeret olmasa bile i'dâmı ol vaktin usûli iktizâsından ise de yâlnız anın te'dîbi gürûh-ı mütegallibenin dikkat-i nazarını celb iderek yine taraf-ı saltanatdan tevahhuş itmeleri melhûz oldığından ve bir de taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden eşkıyânın â'dâ üzerine âzim olan guzât-ı İslâmiyye'ye sedd-i râh-ı mümâna'at oldukları içün izâle ve istîsâlleri hakkında fetvâ-yı şerîfe virilmiş deyü şüyû' bulmasıyla Şeyhü'l-islâm Efendi kalub de yalnız sadr-ı â'zam azl olunsa gürûh-ı muhâlifîn bununla devletin eski niyyetde sâbit-kadem olarak vakt-i fırsata müterakkıb oldığına istidlâl ideceklerinden devletce tebdîl-i meslek ve niyyet olundığına alâmet ve muhâlifîne medâr-ı itmînân ve emniyyet olacak vechile tebeddülât icrâsına lüzûm görilüb hattâ Şeyhü'l-islâm Efendi kendüsünün azlini dahi hâlisâne ve mahremâne olarak ihtâr eylemiş oldığından gurre-i Receb'de İsmâ'îl Paşa azl ile Burusa'ya nefy ve Şeyhü'l-

1 Musammem: Tasmim olunmuş. Kat'i olarak karâr verilmiş. Karârlaşmış. Hakkında karâr verilmiş olan.

islâm Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi hânesinde ikâmet itmek üzre azl ile Yeniçeri Ağası İbrâhîm Hilmî Paşa sadr-ı â'zam ve sâbıkâ Rûmili kazaskeri ve hâlâ nakîbü'l-eşrâf olan Şerîf Efendi-zâde es-Seyyid Mehmed Atâullâh Efendi Şeyhü'l-islâm oldı bir müddet sonra İsmâ'îl Paşa'nın menfâsı[1] Burusa'dan Sakız Cezîresi'ne tahvîl kılınmışdır.

Sadr-ı cedîde hitâben sâdır olan hatt-ı hümâyûn sûreti zeylde (2) rakamıyla îrâd olunur.

Bu vechile yeniçeri ağalığı makâmı münhall oldığından Kul Kethüdâsı Osmân Ağa yeniçeri ağası olarak Yeniçeri Ocağında silsile vukû'ıyla zâbitân bi-hasebi't-tarîk birer rütbe kat' eylediklerine binâ'en cânib-i saltanatdan mütevahhiş olan yeniçeri gürûhuna bir nev' tarziyye virilmiş oldı.

(s.70) Atâullâh Efendi'nin meşîhati dahi efkâr-ı ta'assubiyye ashâbının vesvese ve vahşetini izâle idebilecek bir mâdde idi zîrâ Atâullâh Efendi kâbren an-kâbir Şeyhü'l-islâm-zâde Münîb Efendi'den müddet-i medîde ahz ve telakkî-i ulûm-ı âliyye itmekle derece-i ilm ve fazlı cümle indinde külfet-i beyândan âzâde oldığı hâlde arpalıklarını iltizâma virmez kapu altı haracı almaz afîf[2] ve muttakî[3] ve her dürlü mekrûh ve makdûh şeylerden mücteneb ve mütevakkî bir zât olmasıyla berâber kendüsini Sultân Selîm'e ve atabegân-ı saltanata Nizâm-ı Cedîd taraflusı göstermekde oldığından böyle efkâr-ı ta'assubiyye galeyânı vaktinde makâm-ı Meşîhata getürilmesi tamâm îcâb-ı hâl ve maslahata muvâfık görilmiş idi binâ'en-aleyh ol vakt sudûr-ı izâmdan İsmet Begefendi haylî vakitden berü mecâlis-i mükâlemeye me'mûr olarak mehâmm-ı umûr-ı devlete haylî vukûf kesb eylemiş oldığına nazaran meşîhata enseb görinürken Atâullâh Efendi tercîh olunarak andan münhall olan nikâbet-i eşrâf mesned-i şerîfi dahi İsmet Begefendi'ye tevcîh buyurulmuş idi Atâullâh Efendi ise gâyet muta'assıb oldığı hâlde aşırı mertebe riyâkâr oldığından taraf-ı saltanat'a Nizâm-ı Cedîd tarafdârı görünmekle berâber efkâr-ı atîka ashâbının yanında dahi cübbe-i riyâya bürinür ve başka yüzle görinür idi ve bir de âl-i feyzden ya'nî câmi'ü'r-riyâseteyn olan meşhûr Feyzullâh Efendi neslinden olub bu hânedânın vakt-i ikbâllerinde ise Devlet-i Aliyye azîm zararlara uğramış oldığından ba'zı zevât bu kerre Atâullâh Efendi'nin makâm-ı meşîhata getürilmesinden dahi teşâ'um[4] itmişler idi hattâ Âsım Efendi bu husûsı hikâye itdikden sonra dir ki bi'l-âhare (âmme galat itmez) mesel-i meşhûrı ayân ve teşâ'umları nümâyân[5] oldı. Ve yine Atâullâh Efendi'nin İsmet Beg üzerine cihet-i tercîhini beyân siyâkında dir ki Sultân Selîmü'l-Bâl Hazretleri müşârün-ileyhe be-gâyet müncezib olmağla mesned-i Meşîhata anı takdîm ve hakkına virilecek fetvâ kalemini gûyâ ki yediyle kefene teslîm eyledi.

İbrâhîm Nesîm Efendi dokuz seneden berü kemâl-i nüfûz ve istiklâl ile kethüdâ-yı sadr-ı âlî olarak dil-hâh-ı Hazret-i Pâdişâhîye muvâfık vechile fatk ve ratk-ı umûr ve hall ve akd-i mesâlih-i cumhûr itmekle haysiyyet ve ikbâlini çekemeyanlar çoğalub bu kerre Edirne'de fitne-kârân tarafından izâlesi taleb olunan zevâtın dahi ser-i defterî bulundığına mebnî bir müddet hâl-i inzivâ ve istirâhatda bulunmağı hakkında hayırlu görüb bu bâbda

1 Menfâ: Nefyedilen, sürülen yer, sürgün yeri.
2 Afif: İffetli, namuslu, temiz.
3 Muttaki: Sakınan, çekinen.
4 Teşâ'um: Şom tutmak. İşi şerre yorumlamak.
5 Nümâyân: Görünen, aşikâr olan, gözükücü olan. Parlayan.

tahsîl-i ruhsat-ı pâdişâhî iderek Receb'in üçünci güni azl ile kendüsünün tensîbi üzere gars-ı dest-i terbiyyesi olan Mektûbcı Mustafâ Refîk Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olundığından yerine Ser-halîfe Mehmed Tahsîn Efendi mektûbcı ve hulefâdan Ra'ûf Beg ser-halîfe oldı.

(s.71) Bu sırada Şıkk-ı Evvel Defterdârı Mustafâ Reşîd Efendi ile Îrâd-ı Cedîd Defterdârı Feyzî Efendi dahi azl ile fuzelâ-yı ricâlden defter emîni bulunan Moralı Penâh Efendi-zâde Osmân Efendi şıkk-ı evvel defterdârı ve Eyâletlü Nâzırı Ahmed Beg şıkk-ı sânî defterdârı ve Hasan Tahsîn Efendi defter emîni ve dehâet-i ulemâdan olub Humbarahâne nâzırı bulunan es-Seyyid Abdullâh Râmiz Efendi eyâletlü nâzırı nasb olundı ve yine ol gün bostâncıbaşı azl ile yerine hâseki ağa bulunan Şâkir Beg bostâncıbaşı oldı ve mukaddemce kethüdâ kitâbetiyle Bâb-ı Âlî'ye alınmış olan esbak Surre Emîni Es'ad Efendi dahi azl ile yerine mektûbî odası hulefâsımn kudemâsından Nu'mân Sâbit Efendi kethüdâ kâtibi ta'yîn kılındı.

Hilâl-i Şa'bân'da Salmatomruk'da zuhûr iden harîkde bir hânenin etrâfını âteş sarub bir odasında bir bî-çâre kadın dahi kucağında bir tıfl-ı şîr-hârî oldığı hâlde feryâd itmekde oldığını Yeniçeri Ağası Osmân Ağa göricek sabr ve tahammüli yanub hemân hânenin dîvârı üzerine pertâb[1] iderek ol bîçâreleri tahlîs kaydında iken dîvâr münhedim olmağla üftâde-i nâ'ire-i şu'le-ver[2] ve lemhatü'l-basarda[3] üçi dahi hâkister[4] olmuşdur. Bunun üzerine Yeniçeri Ocağında yine silsile vukû'ıyla Kul Kethüdâsı Pehlüvân Hüseyin Ağa yeniçeri ağası olmuş ve sâ'ir erkân-ı ocak dahi tarîklerince birer rütbe terfî' idilmişdir.

El-hâsıl Edirne vak'ası üzerine vükelâ ve me'mûrîn-i sâ'ire içinde tebeddülât-ı kesîre vukû' bularak tebdîl-i tavr ve meslek olundı dimek olmasıyla ve kabâbatli kabâhatsiz aranılmayub cümle hakkında mazâ mâ-mazâ[5] mu'âmelesi olunmağla efkâr-ı âmmeye sükûnet geldi. Lâkin Devlet-i Aliyye bunca vaktden berü Nizâm-ı Cedîd usûlünün ilerülemesine nice emekler sarf itmiş ve tarîk-i terakkîde haylî mesâfe kat' eylemiş iken böyle sûret-i ric'at göstermesi kendüsince gâyet muzırr ve vahîm bir keyfiyyet oldığına mebnî ukalâ-yı asr bundan dolayı rencide-hâtır ve ilerüde bundan ne fenâlık zuhûr idecegine kemâl-i te'essüf ile müterakkıb ve muntazır idi.

Bu esnâda Nemçe ve Rusya devletleri Sırpistân işine arz-ı tavassut ile Nemçelü fî-mâ-ba'd Sırplu tâ'ifesi serbest olarak hâlâ ser-gerdeleri olan Kara Yorgi prens nasb ve ta'yîn ile ba'de-mâ Erdel Krallarının taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye edâ eyledikleri minvâl üzre mu'ayyen ve maktû' bir virgüye kat' idilmesi ve tebeddül yâ hall vukû'ıyla dîger birisinin nasbı lâzım geldikde bi'l-ittifâk râbıta virilmesi husûslarını ve Rusyalu dahi Sırpistân Eflâk ve Boğdan gibi bir beglik olub da Eflâk Voyvodası İpsilanti silsilesinden birinin beg nasb idilmesini teklîf itmişler idi el-hâsıl ikisi dahi işi kendü politikasına **(s.72)** muvâfık sûrete koymak isteyüb ancak iki teklîfin hulâsası dahi Sırpistân'ın istiklâlini tasdîkden ibâret idi Franslu ise bu ne olmayacak işdir Devlet-i Aliyye umûr-ı dâhiliyyesine başkalarını karışdırmak câ'iz olur mı deyü Bâb-ı Âlî'yi sebât ve metânete tergîb ve teşcî' eyler ve Devlet-i Aliyye hukûkını

1 Pertâb: Atılma, sıçrama.
2 Üftâde-i nâ'ire-i şu'le-ver: Alevlenmiş ateşin içine düşmek.
3 Lemhatü'l-basar: Göz açıp kapayıncaya kadar.
4 Hâkister: Kül, ateş külü.
5 Mazâ mâ-mazâ: Olan oldu. Geçen geçti.

muhâfazaya çalışsun ve evvelki kuvvet ve miknetini tahsîle kalkışsun deyü ihtârdan hâlî olmaz idi.

Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye Eflâk ve Boğdan ez-kadîm beglik sûretiyle idâre olunagelmişdir ammâ Sırp tâ'ifesi öteden berü re'âyâ-yı sâ'ire gibi idâre olunagelmiş iken şimdi ne zarûret mess itmişdir ki ifrâz ile idâre-i istiklâliyye tahtına konıla deyü Nemçe ve Rusya devletlerine cevâb-ı redd virmişdir.

Ve bâlâda iş'âr olundığı üzre Rûmili Vâlîsi İşkodralı İbrâhîm Paşa asâkir-i külliyye ile Sırpistân üzerine yüriyüb bir tarafdan dahi Bosna Vâlîsi Hüsrev Paşa hareket itmekle Sırplular havf ve endîşeye dûçâr olarak işe Dersa'âdetce râbıta virmek üzre istîmân yolunda Dersa'âdet'e bir me'mûr-ı mahsûs göndermişler idi lâkin İbrâhîm Paşa Niş sahrâsına vürûdunda ma'iyyetindeki asker kâfî zahîre bulamadığı cihetle bağteten İşkodra'ya avdet itmesi üzerine Sırplular şımarub düşmanlar dahi idlâl ve teşcî'den hâlî olmamalarıyla yine işin rengi degişdi ve bunun üzerine Rûmili vâlîliginin dîger vüzerâdan birine ihâlesiyle Sırpistân'ın üzerine kuvvetlüce hareket idilmek lâzım geldiginden evvel emirde Rûmilice nüfûzı der-kâr ve gerek dağlu eşkıyâsı işlerinde ve gerek Edirne vak'asında sadâkati âşikâr olan Sirozî İsmâ'îl Beg'in re'y ve mütâla'ası su'âl olundukda kendüsinin emîn ve mutma'in olacağı bir vezîr Rûmili vâlîsi oldığı hâlde dâ'imâ emrine mütâba'at ile cân-siperâne çalışacağını arz ve inhâ eyledigine mebnî defterdâr-ı şıkk-ı râbi' olan Zahîre Nâzırı el-Hâc Mustafâ Efendi'den Rûmili â'yânlarının emniyyeti olmak mülâbesesiyle Rûmili vâlîligine ta'yîni münâsib görilerek irâde-i seniyye bi'l-istihsâl iksâ-yı hil'at içün Bâb-ı Âlî'ye da'vet olundukda dûş-i isti'dâd ve kâbiliyyetinin bâr-girân-ı vezârete mütehammil olmadığı beyânıyla hidemât-ı sâ'irede bezl-i vücûd idecegini ta'ahhüd iderek isti'fâ ve isti'tâf[1] itmekle bundan akdem Mora maslahatında hüsn-i hareketi meşhûd olan Mora Vâlîsi Vezîr Osmân Paşa'ya ser'askerlik unvânıyla Rûmili vâlîligi ve Hurşîd Ahmed Paşa'ya Niş muhâfazası şartıyla Mora eyâleti bi't-tevcîh Mustafâ Efendi dahi sevk-i asker me'mûriyyetiyle Rûmili'ye gönderildi andan münhall olan şıkk-ı râbi' defterdârlığı ve hubûbât nezâreti dahi Arpa Emîni Memiş Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

(s.73) Konsoloslar ma'iyyetlerinde re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den tercümân istihdâm eylemeleri ahidnâmeler iktizâsından olub ancak re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den ba'zıları dahi mücerred tercümânlık imtiyâzâtını ihrâz ile himâye-i ecnebiyye tahtında ve sûret-i serbestîde ticâret itmek üzre aslâ bir konsolosun hidmetinde olmadığı hâlde konsoloslardan birine biraz şey i'tâsıyla kendü nâmına tercümânlık berâtı ısdâr itdirirlerdi hattâ Dersa'âdet sarrâflarından ba'zıları Yenihân'da ahz ve i'tâ ile meşgûl iken meselâ İnebahtı konsolosı ma'iyyetinde tercümânlık berâtı alarak himâye-i ecnebiyyeye girmişler idi ve bu sûretde gümrük i'tâsında ve tekâlîf-i sâ'irenin icrâsında dürlü müşkilât ve su'ûbât[2] îrâs iderlerdi ve'l-hâsıl hukûk-ı ahdiyye sû-i isti'mâl olunarak Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı mülkiyyesine halel getürilmekde ve gümrük vâridâtına nakz ve tedennî[3] gelmekde oldığına mebnî süferâ ile ba'de'l-müzâkere fî-mâ-ba'd konsolosların bi'z-zât hidmetinde olmayan re'âyâya tercümânlık berâtı virilmemek ve öyle sû-i isti'mâl ile alınmış olan berâtlar istirdâd idilmek

1 İsti'tâf: Yardım ve merhamet dileme.
2 Su'ûhât: Güçlük, zorluk.
3 Tedennî: Aşağı inme, aşağılama.

husûsları bu esnâda nizâm ittihâz idildi ve keyfiyyet Paris İlçisi Muhibb Efendi'ye dahi bildirildi.

Ve bir vaktden berü Dersa'âdet'de pek çok bî-kâr ve ne idügi belürsiz eşhâs olub bu ise âsâyişe halel virebilecek mevâddan olmasıyla fî-mâ-ba'd mevcûd bulunan hânların hey'et-i asliyyelerinden fazla derûnlarına oda ve hâricden arsa ilâve olunmaması ve mechûlü'l-ahvâl kesâna mesken ve mebît[1] olan hân ve bî-kâr odaları ve kahvehâne ve na'l-bend dükkânı sûretinde koltuk ta'bîr olunan hânlar yapılmaması ve mahâll-i mezkûrenin birinde bir töhmet ve nâ-marzî hareket ile bir kimesne ahz olundukda içinde sâkin olanların cümlesi ihrâc ve kapusı bend ve bir dahi bî-kâr sâkin olmamak içün mahallât arasında ise müte'ehhilîn odaları ve çarşu ve pâzârda ise iktizâsına göre esnâf dükkânları şekline konulması ve dekâkîn üzerlerinde bî-kâr odaları binâ olunmaması ve cihan-nümâ ve tahte's-semâ ve alçak şeh-nişînler ve dekâkîn önlerinde peyke ve mastaba[2] gibi nizâma mugâyir şeyler inşâ kılınmaması husûsları dahi bu esnâda nizâm ittihâz olunarak düstûrü'l-amel tutulmak üzre lâzım gelan makâm ve me'mûrlara emr ve tenbîh idildi.

Ve bir vakitden berü re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den ba'zıları ticâretle Rusya diyârına gitdiklerinde pasaportalarına kendülerini Rusya teb'asından deyü kayd itdirüb ba'dehu bunı Rusya patentesi[3] ahzına vesîle ider olduklarından bundan böyle bu girîve-i fesâdın seddiyle şimdiye kadar virilmiş olan o misillü pasaport ve patenteler dahi redd olunmak husûsı nizâm ittihâz olundı.

(s.74) Fransa Devleti tarafından Dersa'âdet büyük ilçisi nasb olunan Sebastiyani Cumâde'l-âhire'nin ikinci güni Dersa'âdet'e vâsıl ve akabinde Rusya murahhası Döbril'in berminvâl-i sâbık Paris'de imzâ eylemiş oldığı ahidnâmede Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyyet-i mülkî ve serbestiyyeti ve istiklâli münderic oldığı haberi vürûd ile Devlet-i Aliyyece epeyce itmînân hâsıl oldı ancak Sebastiyani gâyet desîse-kâr bir âdem olub Dersa'âdet'e vürûdı avânında Devlet-i Aliyye'nin muktezâ-yı maslahatı cemî'-i düvel ile dost olarak bî-taraflıkda sebat itmekdir biz de Devlet-i Aliyye'nin gayretkeş ve hulûskârı oldığumuzdan yalnız bize merbût olsun da düvel-i sâ'ireyi terk itsün dimeyiz da'vâmız yalnız İngiltere ile ittifâkın tecdîd olunmamasıdır deyü sûret-i hakdan gelerek zâhiren hayr-hâhlık yolunda görünmüş ise de fi'len Devlet-i Aliyye'yi müttefiklerinden tebrîd ve tefrîk idecek tedâbirin icrâsında aslâ kusûr itmemişdir şöyle ki: Sâlifü'z-zikr Rusya ahidnâmesinde Devlet-i Aliyye'nin serbestî ve istiklâli münderic olub bu ta'bîrler ise Eflâk ve Boğdan şerâ'it-i mekrûhesi gibi mevâdd-ı gayr-ı marziyyenin ilgasını mutazammındır zîrâ fî-mâ-ba'd Rusyalu şurût-ı mezkûrenin icrâsını da'vâya cesâret itse Fransalu ile ma'kûd olan şart-ı mezkûra mugâyir hareket itmiş olacağına nazaran elbette imparatorumuz mu'ârız olur diyerek ve pesperde-i hafâdan[4] i'mâl-i desâ'is-i gûnâ-gûn[5] iderek Eflâk ve Boğdan voyvodalarının azillerine vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'yi tergîb ve teşcî' eyledi ve Eflâk Voyvodası Kostantin İpsilanti Beg Rusya tarafdârı olub Boğdan Voyvodası Aleksandri Muzuruz Beg dahi bir meşkûk-ı hâl ve efkârda bulunarak

1 Mebît: Geceleyecek yer.
2 Mastaba: Sedir, peyke.
3 Patente: Devletlerce seyahatlere giden tüccar vs. için resmen verilen yol tezkeresi.
4 Pesperde-i hafâ: Perde arkasından gizlice.
5 Desâ'is-i gûnâ-gûn: Çeşit, çeşit, türlü türlü hile ve oyunlar çevirerek.

me'mûriyyetinden isti'fâ ile arz-ı nâz ve istiğnâ itmekde oldığından ikisinin dahi azli Bâb-ı Âlî'nin efkârına muvâfık ise de bunların nasblarında yedi seneden akdem azl olunmaları Rusyaluya karşu ta'ahhüd olunmuş idüginden Sebastiyani'nin tertîb itdigi mukaddemât-ı vehmiyyeye istinâd ile sarâhat-i ahdiyyeye mugâyir hareket câ'iz degil iken voyvodaların nasbında vükelâ ve kurenâya birkaç bin kîse viregeldiklerinde hep zihinler o tarafa mâ'il olub işin me'mûr-ı mahsûsı olan Re'îsü'l-küttâb Vâsıf Efendi dahi Sebastiyani'ye bütün bütün aldanarak bu yolda sâ'ire pîş-rev olmağla Cemâdiye'l-âhire'nin dokuzuncı Pâzâr güni voyvodaların ikisi birden azl ile Boğdan Voyvodalığı'na Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı İskerlet Kalimaki Beg ve Eflâk Voyvodalığı'na sabıkan Boğdan voyvodası Drako-zâde Aleko Suço Beg ve Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığına dahi Çençerli Beg-zâde Aleko Beg nasb ve ta'yîn kılındıkdan sonra Rusya Sefâreti'ne ihbâr-ı keyfiyyet olundı ve yeni (s.75) voyvodaları Yaş ve Bükreş taraflarına i'zâm ile seleflerinin Dersa'âdet'e gelmeleri emr olunmağla Aleksandri derhâl İstanbul'a azîmet eylemiş ise de Kostantin İpsilanti Dersa'âdet'e gelmege cesâret idemeyüb keyfiyyete muttali' oldığı gibi Nemçe ülkâsından güzâr ile Rusya diyârına firâr eylemişdir.

Ve yine ol avânda[1] Sebastiyani min-gayr-ı resm huzûr-ı hümâyûna girebilmek me'zûniyyetinin istid'âsına ısrâr itmekle buna dahi taraf-ı şâhâneden müsâ'ade olundı anın böyle min-gayr-ı resm taltîf buyurulması ve voyvodaların azl idilmesi ise Devlet-i Aliyye'nin tebdîl-i efkâr eyledigine delîl-i kavî olmağla Rusya ve İngiliz ilçilerine ziyâde dokundı hâlbuki Rusya Devleti Döbril'in Paris'de imzalamış oldığı sâlifü'z-zikr musâlahanâmeyi tasdîkden imtinâ' ile yeniden Fransa aleyhine sefer niyyetinde oldığına ve bu hâlde Fransızların Lehistân'a hücûm idecekleri der-kâr olub böyle vaktde Devlet-i Aliyye'nin Fransalu re'yiyle hareketi ise Rusya maslahatına aslâ elvirmeyecegine mebnî maslahatın teşennüc idecegi ve Devlet-i Aliyye'nin bî-taraf duramayacağı anlaşılmağa başladı.

İş buraları geldigi esnâda Sebastiyani (Rusya beylik gemilerinin ve mühimmât-ı askeriyyenin Karadeniz'den Akdeniz'e mürûr itmeleri bî-taraflığa münâfîdir) deyü men'ini iddi'âya kalkışdı bu keyfiyyet ise Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde ma'kûd olan ittifâk mu'âhedesinin ahkâmı îcâbından olarak bir vaktden berü Rusya sefâ'ini bilâ-mümâna'at âmed ü şüd idegelmiş oldukları hâlde bu kerre men'inde su'ûbet der-kâr oldığından her çend Sebastiyani'nin iskâtına sa'y olundıysa da (pîş-gâh-ı dârü's-saltanadan sefîne ve asker imrârı içün Rusyaluya ruhsat virildigi hâlde bizim Dalmacya'daki askerimizin Memâlik-i Mahrûse içinde Tuna yalısına ve andan Eflâk ve Boğdan tarîkiyle Lehistân'a mürûrları içün ruhsat virilmemek nasıl olur bî-taraflık kâ'idesi cümle hakkında müsâvât üzre mu'âmele olunmakdır) deyü yaygara itmesi üzerine Devlet-i Aliyye Rusyaluya ifâde-i hâl ile (siz dost-ı müttefiksiz fakat şimdi Fransa câr-ı mülâsıkımız[2] oldı ve âleme tagallübi âşikârdır buna bir ser-rişte-i münâza'a virilmemek içün bu aralık sefînelerinizi imrâr itdirmeseniz olmaz mı) yollu ta'bîrât-ı mülâyime ve mukaddemât-ı dostâne ile ilzâmına kıyâm itdikce Rusyalu böyle ittifâka münâfî teklîf nasıl olur deyü Devlet-i Aliyye'yi Fransaludan bütün bütün tefrîk içün habbeyi kubbe iderek[3] azîmı şamataya ibtidâr itdikden başka Eflâk ve

1 Avân: Zaman, Vakit.
2 Câr-ı mülâsık: Yakın komşu.
3 Habbeyi kubbe iderek: Önemsiz bir şeyi büyütmek, abartmak.

Boğdan voyvodalarının ber-vech-i bâlâ azillerine nakz-ı ahd nazarıyla bakub buna dâ'ir Rusya ilçisi tarafından Petersburg'a gönderilan tahrîrâta cevâben aldığı ta'lîmât-ı kat'iyye (s.76) üzre İpsilanti ile Muzuruz'un kemâ-kân ibkâ olunmaları ve olunmadıkları hâlde bi'l-cümle sefâret me'mûrlarını istishâb ile azîmete me'mûr oldığı beyânıyla Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm itdikde her ne kadar ba'zı delâ'il-i mülzime serdiyle voyvodalardan bari birisinin kalmasına rızâ virilmek sûreti der-miyân ve bu bâbda İngiliz ilçisini tavsît ile sa'y-i firâvân olundıysa da müfîd olmayub müdde'î ve mutavassıtın ısrârları rûz-efzûn[1] ve Rusya ilçisinin müttehî-i hareket oldığı rû-nümûn olıcak Devlet-i Aliyye def'an li'n-nizâ eski voyvodaların ikisini dahi mâh-ı Şa'bân'ın üçüncı güni kemâ-fi's-sâbık yerlerinde ibkâ ile Aleksandri'yi Boğdan'a i'âde idüb Kostantin'in dahi Eflâk'a avdetini bâ-emr-i âlî kendüye iş'âr ve yeni beglerin Dersa'âdet'e avdetleri içün emr-i âlî ısdâr eyledi.

Bu husûsa dâ'ir Rusya ilçisine virilmiş olan sened sûreti zeylde (3) rakamıyla îrâd olunur. Âsım Efendi'nin beyânına göre bu husûs içün Rusya ilçisi Bâb-ı Âlî'ye geldikde tâ üst perdeden kelânıa âgâz ile (bizden istîzân itmeksizin Eflâk ve Boğdan voyvodalarının tebdîli sizin ne haddinizdir bu ne dimekdir hemân evvelki begleri makâmlarına i'âde idiniz yohsa beş on güne kadar berren ve bahren hücûm ile sizi Konya ve Şâm diyârlarına bile hasret eylemek indimizde bir içim su gibidir sizi şimdiye kadar mahzâ mürüvvetimizden ve ba'zı gûne bey' ve şirâ mu'âmelesine lüzûmunuzdan nâşî ibkâ idiyoruz) zemîninde birtakım tahammül-fersâ[2] sözler söylemiş Âsım Efendi bunı hikâye itdikden sonra dir ki Devlet-i Aliyye hakkında meşhûd ve mesmû'umuz olan mukedderâtın cümlesinden ezyed[3] iki kelâm-ı zehr-nâk peykân-ı hiddetin cânistân gibi cigergâhıma te'sîr eylemekle hâlâ zahmı merhem-pezîr olmamışdır biri voyvodaların tebdîli akabinde Rusya ilçisinin zikrî müstehcen vechile Bâb-ı Âlî'ye gelüb de öyle tahammül olunmaz sözler söylemesi ve dîgeri Ponaparte'nin Osmanlı Devleti'ni Cibrîl gibi ben tutayorum yohsa çokdan hâk-sâr ve zîr ü zeber olurdı dimesidir. Âsım Efendi'nin didigi gibi ol gün Rusya ilçisinin meşhûd olan tavrı vâkı'â tahammül olunmaz bir sûretde imiş ne çâre ki ol esnâda Edirne vak'ası zuhûr ile Rûmili cânibi ihtilâlde ve Arabistân'ın ihtilâli derece-i kemâlde oldığından Devlet-i Aliyye'nin harekete mecâli olmadığına ve beglerin ol vechile bağteten azli ahde mugâyir olmak hasebiyle yolsuz ve yâr ve ağyâr nazarında haksız bir keyfiyyet oldığına mebnî fi'len ve kavlen medâr-ı müdâfa'a olacak elde bir sened ve kuvvet olmadığı hâlde Sebastiyani dâ'imâ Ponaparte'nin fütûhâtından ve Devlet-i Aliyye'nin anınla ittifâkı kendüsince ne kadar mûcib-i şân ve ikbâl olacağından bahisle Rusya'ya karşu akd-i ittifâk olunmasını ihtârdan hâlî (s.77) olmayub burası Devlet-i Aliyye'nin dahi cânına minnet ise de İngiltere Devleti'yle bozuşmak istemezdi. Ve Sultân Selîm Fransalu tarafına daha mâ'il ise de vükelâsının bir haylîsi İngilterelüye tarafdâr ve bir takımı dahi devletin za'f ve iğtişâş-ı ahvâlini mütâla'a ile ye's ve fütûra dûçâr olınalarıyla Devlet-i Aliyye ol vakt pek karışık ve karanlık bir hâlde oldığına mebnî çâresiz eski begleri ibkâ ile şân-ı devlete şeyn[4] virecek birer zât gösterilmişdir. Bu esnâda ise zîrde beyân olunacağı vechile Fransızların İmparatorı Napolyon Prusya ordularını

1 Rûz-efzûn: Uzun ömürlü.
2 Tahammül-fersâ: Dayanılmaz.
3 Ezyed: Çok ziyade. Daha fazla. En ziyade.
4 Şeyn: Leke, hata, kusur.

perîşân iderek Berlin'e girmiş oldığı hâlde ma'zûl voyvodaların tekrâr ol vechile ibkâlarını lede'l-istihbâr hiddetlenerek Sebastiyani'ye göndermiş oldığı ta'lîmât mûcebince Sebastiyani Bâb-ı Âlî'ye gelerek (İpsilanti ile Muzuruz tekrar azl ile yerlerine Devlet-i Aliyye'nin birer sâdık bendeleri nasb olunmadıkca ya'nî Eflâk ve Boğdan eyâletleri istiklâl üzre Devlet-i Aliyye hükmüne girmedikce imparatorımız silâhı elinden bırakmamağa karâr virmişdir) dimekle Devlet-i Aliyye bir mevki'-i müşkilde bulunub mâddenin sûret-i cereyânından ve Devlet-i Aliyye'nin başındaki gâ'ileler ile kuvve-i askeriyyesinin perîşânlığından bahisle makâm-ı i'tizârda Napolyon'a bir kıt'a nâme-i hümâyûn yazılmışdır Napolyon buna dahi izhâr-ı infi'âl idecek yerde pek mülâyimâne olarak yazdığı cevâbnâmede birçok tesliyyet-âmîz sözler ile Sultân Selîm'e cesâret virmiş ve Dalmaçya'daki ordusı ve bir fırka Fransız donanması ile imdâd idecegini va'd itmişdir. El-hâsıl Devlet-i Aliyye memleketeyn mes'elesinde Rusyalunun dil-hâhına tamâmıyla müsâ'ade idüb bundan dolayı Rusya ve İngiltere ilçileri arz-ı şükrâniyyet itmişler ise de Prusya ordusunun inhizâmı[1] haberi alınması üzerine İstanbul Boğazı'ndan imrâr-ı sefâ'in husûsunun matlûb-ı dostâne olmak üzre ta'vîkini devleti tarafına tahrîr eylemesiçün Rusya ilçisine bir kıt'a takrîr virilerek bu mes'elede dahi Fransalu tarafına bir cemîle[2] gösterilmiş oldığından Rusya ve İngiltere devletlerine Devlet-i Aliyye'den nâ-hoşnûd kaldılar. Vâsıf Efendi evâ'il-i riyâsetinde epeyce memdûh[3] olmuş iken bu memleketeyn mes'elesinden dolayı makdûh oldığından başka sû-i mi'deden nâ-mizâc olarak Bâb-ı Âlî'ye devâm idemeyüb hattâ yirmi gün kadar makâm-ı riyâset hâlî kalmağla evâ'il-i Şa'bân'da azl ile yerine Büyük Tezkireci Mehmed Gâlib Efendi re'îsü'l-küttâb ve anın yerine Anadolı Muhâsebecisi Avnî Efendi büyük tezkireci olub Eflâk ve Boğdan derd ve belâsı Gâlib Efendi'nin başına kaldı Vâsıf Efendi dahi hânesinde derdine devâ ile meşgûl oldı ancak sinîn-i ömri yetmişi geçmiş olmak hasebiyle etibbânın itdigi tedâvî kâr-ger-i te'sîr (**s.78**) olamayub çend mâh sonra bu illet-i müzmine ile vefât eylemiş oldığından terceme-i hâli bu mahalle derc olunur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Vâsıf Efendi Bağdâdiyyü'l-asldır Bağdâd'dan çıkub Van ve Kars ve Haleb taraflarında tahsîl-i ulûm ve ma'ârif içün geşt ü güzâr[4] iderek derbend ser'askeri iken vefât iden Kel Ahmed Paşa-zâde Alî Paşa'nın kitabcılık hidmetinde bulundukdan sonra Abaza Mehmed Paşa'ya intisâb idüb Yeni Kal'a istîlâsında esîr olmuş idi kable'l-musâlaha bir vesîle ile kurtularak Ordu-yı Hümâyûna ve andan Dersa'âdet'e gelüb ol vakt Rikâb-ı Hümâyûnda re'îsü'l-küttâb ve merci'-i şeyh ve şâb olan Râ'if İsmâ'îl Paşa'ya tereddüd ile haylî ikrâmına mazhar olmuş iken ba'zı esbâba mebnî Râ'if Paşa kendüsini istiskâl[5] ve Abdürrezzâk Efendi'nin mektûbcılık ile Âsitâne'ye gelüb Ordu-yı Hümâyûna avdeti vukû'unda ma'iyyetiyle def' ve irsâl itmekle bu kerre ana kesb-i ta'alluk iderek âmedî odasına me'mûr ve hâcelik rütbesiyle mesrûr oldukdan sonra seksan altı târihinde emr-i mütâreke içün Rusya feldmareşaline[6] gönderilüb ba'de'l-avde Abdürrezzâk Efendi musâlahaya me'mûren Bükreş'e azîmetinde o dahi ser-kitâbetî hidmetiyle birlikde gitmiş idi

1 İnhizâm: Hezimete uğrama, bozulma, alt olma, yenilme; bozgunluk.
2 Cemîle: Gönül alıcı davranış.
3 Memdûh: Medholunmuş, övülmüş; övülecek.
4 Geşt ü güzâr: Gezip tozma, gezme.
5 İstiskâl: Soğuk davranma, yüz vermeme.
6 Feldmareşal: Alman, Avusturya, İngiliz, Rus ve İsveç askeri hiyerarşisinde en yüksek rütbe.

İstanbul'a geldikde âmedî odasına devâm üzre iken Hamîd Halîl Paşa Sadâretinde sefâretle İspanya'ya gidüb geldikden sonra rûz-nâmecilik ve muhâsebecilik gibi ba'zı menâsıb-ı dîvâniyyede istihdâm olunmuş ve iki yüz iki ordusunda Rusya murahhaslarıyla müzâkere-i esâs-ı musâlahaya me'mûr kılınmış ve ba'dehu İstanbul'a avdetinde yine ufak tefek mansıblarda bulunmuş ise de re'îsü'l-küttâb bulunan zâtlar aleyhinde bulunmak hasebiyle nemâluca bir mansıba dest-res[1] olmadığından çok vakti fakr u zarûret ile geçmişdir ve bir aralık Re'îs Râşid Efendi'nin si'âyetiyle nefy dahi olunmuş idi. Ba'dehû vak'anüvîslik vesîlesiyle Kâtib-i Esrâr-ı Şehr-i yârî Ahmed Efendi'ye çatub himmetiyle büyük rûznâme ve nişâncı olarak yirmi senesi hilâlinde Mahmûd Efendi yerine re'îsü'l-küttâb ve otuz seneden ziyâde hasret-keş oldığı emniyyeye neyl ile meserret-yâb olmuş idi ber-vech-i meşrûh ba'de'l-azl çend mâh esîr-firâş[2] oldukdan sonra vefât itdikde Eyyûb'de Vâlide Sultân Hazîresi'ne defn olunmuşdur.

Fâ'ik Efendi dir ki bir buçuk sene mikdârı mesned-i riyâsetde karâr ve endâzeden ziyâde kumaş-ı devletden kendüye câmeler[3] biçerek mebâliğ-i külliyye celb ve iddihârına ictisâr eylemiş idi ulum-ı akliyye ve nakliyyede ve şi'r ve inşâda olan meleke ve mehâretinin derecesi mehâsinü'l-âsâr nâm mütedâvel[4] olan târîhinden nümâyân ve hüsn-i karîha ve cevdet-i nâtıka ile müşârün-bi'l-benân vecîh ve vakûr ve ehibbâsı hakkında himmeti mevfûr bir zât-ı zî-şu'ûr idi tecâvezallâhi an-seyyiâtihî.

(**s.79**) Âsım Efendi dahi merhûm-ı müşârün-ileyhin terceme-i hâlini beyân sırasında dir ki dâ'imâ arz-ı fakr ve ihtiyâc ile cânib-i saltanatdan ve taraf-ı uzemâdan cerr ve isti'tâf eylemek âdeti olub ol haslet-i deni'e[5] vefâtına dek müntehî olmuş idi ba'de-vefâtihî henüz İspanya'dan getürdigi yüz bin guruşluk İspanya altını mühriyle çıkub ba'dehu intikâline kadar müddeharı olan sekiz yüz kîselik mikdâr dînâr-ı tâmmü'l-ayâr zuhûrı hakkında haylîce güft-gûnun[6] bâ'is-i sudûrı oldı el-uhdetü ale'r-râvî.

Hüsn ve sû-i ahlâk babsini bir tarafa bırağalım Vâsıf Efendi fudalâdan ve şu'arâdan bir zât olub müddet-i medîde umûr-ı devlet içinde bulanarak nuhûset-i tâli'i hasebiyle haylî hamyâzeler[7] çekdikdeu sonra ibtiyârlık vaktinde riyâset ile kâm-revâ ve Fransa tarafdârlarına pîşvâ olarak epeyce parlayub ol esnâda ber-vech-i bâlâ ecnebîlere ve mahmîllere dâ'ir ba'zı nizâmât yapılmış ve Rusya süfün-i harbiyyesinin İstanbul Boğazı'ndan Akdeniz'e mürûrları men' idilmiş olmak hasebiyle beyne'n-nâs makbûliyyet kazanmış ise de Fransa tarafına ziyâde temâyül olundığından Devlet-i Aliyye ile Rusya ve İngiltere devletleri miyânelerinde bürûdet peydâ olmuş ve nihâyet Memleketeyn mes'elesi ber-vech-i meşrûh mûcib-i te'essüf ve mahcûbiyyet olacak bir hâle konulmuş oldığından memdûh iken makdûh[8] olmuşdur.

Ve işbu memleketeyn mes'elesi nihâyet Rusya muhârebesini ve İngiliz gemilerinin Boğaz'a gelmesini intâc eylemişdir ancak vekâyi' ve havâdis-i harbiyyenin beyânından

1 Dest-res: İsteğine ulaşan, elini yetiştiren, kudret, zenginlik, iktidar.
2 Esîr-firâş: Yatalak.
3 Câme: Evde giyilen bol elbise. Elbise, çamaşır. Sevb, libas.
4 Mütedâvel: Elden ele gezen, kullanılan, alınıp verilen.
5 Haslet-i deni': Ayıp, çirkin görülen hal.
6 Güft-gû: Dedikodu.
7 Hamyâze: Kötü hareket, fenâ iş.
8 Makdûh: Beğenilmemiş, ayıp.

mukaddem Arabistân tarafının vekâyi'ini beyân idelim.

Vekâyi'-i Arabistân

Vehhâbîlerin kahr ve tedmîri içün şimdiye kadar icrâ olunan tedâbîr kâr-ger-i te'sîr olmadığından bâri Harameyn'in tasallut-ı Vehbâbiyân'dan muhâfazasıyla hüccâcın sâlimen gidüb gelmesi içün Şâm Vâlîsi Azm-zâde Abdullâh Paşa'ya ser'askerlik unvânı virilmek husûsı mütâla'a ve buna dâ'ir kendüsiyle muhâbere olunmuş idi Vehhâbîler ise bütün Cezîretü'l-arah'ı kabza-i tasarruflarına alub hattâ geçen sene mevsim-i hacda Abdullâh Paşa'ya fî-mâ-ba'd kâfile-i hüccâcın esliha ile ve mahmil ve tabl ve zurna ve sâ'ir rüsûm-ı nâ-meşrû'a ile gelmemesini tenbîh itmişler ve mahmil-i Mısır'ı Süveyş tarîkiyle götürüb getürmeğe me'mûr olan Mustafâ Çavuş'a dahi mahmil-i şerîfe işâret ile buna bu kadar ta'zîminiz niçündür bu resm ve âdetler gezenddir[1] didiklerinde kadîmü'z-zamândan berü âdet olmuş bunı ictimâ'-ı hüccâca alâmât kılarlar deyü cevâb virmesi üzerine fî-mâ-ba'd bunı yapmayınız ve bir dahi bunı getürürseniz kırarız dimişler şu hâle göre sene-i âtiyyede hüccâcı götürüb getürmek bir emr-i müte'assir (**s.80**) ve Medîne-i Münevvere Muhâfızı Zeyne'l-âbidîn Paşa'nın aczi zâhir olmağla vüzerâdan muktedir bir zâtın Haleb eyâletiyle Medîne-i Münevvere muhâfazasına me'mûriyyeti Abdullâh Paşa tarafından inhâ ve ihtâr olunmasıyla Hanya Muhâfızı Çelebi Ahmed Paşa-zâde Osmân Paşa uhdesine Haleb eyâleti tevcîhiyle ve Cidde vâlîliği unvânıyla Medîne-i Münevvere muhâfazasına me'mûr idilmiş idi Osmân Paşa ise bî-vâye olub hattâ Hanya'ya me'mûr oldığında harcırâh itmek üzre beş kîse akçe tedârükinde haylî zahmet çekmiş idi binâ'en-aleyh bu me'mûriyyeti içün kendüsine mikdâr-ı kifâye nükûd ve mühimmât gönderilecegi su'âl-i mukaddere cevâb olarak kendüsine bildirilmiş idi ma'a-mâ-fîh dâ'imî idâresi içün uhdesine Haleb mansıbı virilmiş dimek olub Haleb ise ol esnâda eşkıyâ yatağı olarak bayâğı muktedir vüzerâ orada nüfûzını yüridemezdi şu hâle göre Haleb'in mahsûliyle Osmân Paşa'nın Harameyn'i muhâfazası kâbil degil idi ne çâre ki bu avânda Devlet-i Aliyye'nin dâhilî ve hâricî fevka'l-âde gâ'ileleri oldığından Arabistân içün başka tedbîr ittihâzına hâl ve vakti müsâ'id degil idi hattâ surre emîninin cânib-i mîrîden ikdârı müşkil ve Vâlide Sultân'ın vefâtıyla ikbâli mütenezzil olan ketühdâsı Yûsuf Ağa pek mütemevvil oldığından bu sene surre emâneti maslahatını meccânen gördürmek üzre surre emânetine intihâb olundukda Yûsuf Ağa zâten hacc itmek emelinde ise de me'mûriyyet gâ'ilesinden vâreste olarak gitmek niyyetinde bulundığını ve surre emânetinden afv buyurulur ise surre emîni ta'yîn buyurılacak zâta elli bin guruş virecegini ta'ahhüd ile isti'fâ ve istirhâm itdikde Moralı Bekir Bey surre emîni nasb olunub Yûsuf Ağa dahi ana elli bin guruş harcırâh virmiş ve kendüsi dahi efrâd-ı hüccâc gibi birlikde cânib-i Hicâz'a gitmiş idi.

Bu esnâda ise Şerîf Gâlib Hazretleri Vehhâbîlerin elinden âciz kalarak anlara mudârâya[2] mecbûr olub hattâ işbu yirmi bir senesi evâ'ilinde Muhammed bin Abdülvehhâb'ın hafîdi[3]

1 Gezend: Zarar, ziyan.
2 Mudârâ: Dost gibi görünme. Yüze gülme.
3 Hafid: Evlât oğlu, torun.

Abdünnâsır Cidde'ye gelerek ceddinin risâlesini okutmağa başlamağla halk dahi ister istemez istimâ' eylerdi ve Şerîf Gâlib tarafından Mekke ulemâsı işbu Risâle-i Vehhâbiyye'yi okutmağa me'mûr ve halk dahi lâ an-i'tikâd istimâ'a mecbûr olmuş idi ve Şerîf Gâlib Cidde'de tütünün içilmesini ve alenen bey' ve şirâsını yasâğ ve gerek kendüsinin ve gerek Cidde vâlîsinin nevbetini men' itdikden başka Harem-i Şerîf'de cemâ'atin tekerrürini men' ile herkesin bir imâm arkasında namaz kılması ve ezân ile iktifâ olunarak akabinde salât ve selâm getürmekden ferâgat olunması gibi Vehhâbî mezhebine mahsûs mu'amelâtı icrâ itdirirdi (**s.81**) el-bâsıl Cidde ve Mekke'de bulunan ehl-i Sünnet ve Cemâ'at Vehhâbîlere mudârâ içün Şi'îler gibi takiyye iderek mezheblerini ketm idiyorlardı hattâ Abdünnâsır bunları sahîh zann idüb buraların ahâlîsi dahi artık Müslümân oldı diyerek Der'iyye'ye gitmiş ve bu vesîle ile Şerîf Gâlib tarafından amn refâkatıyla Der'iyye'ye me'mûr-ı mahsûs gidüb gelerek emr-i musâlaha te'kîd itmişdir.

Şu hâle göre Haleb vâlîsinin Harameyn'i muhâfaza idebilmesi şöyle dursun Medîne-i Münevvere'ye gidebilmesi güçleşmiş ve Harameyn'de nüfûz-ı devletin cereyânı bir büyük ordu sevkine muhtâc olmuş idi.

Hicâz'a böyle bir kuvve-i cesîme sevki ise cânib-i Mısır'dan olabilüb Mısır vâlîsi olan Mehmed Alî Paşa egerçi ümerâ-yı Mısriyye'ye galebe iderek müstakillen Mısır'da icrâ-yı hükûmet itmekde ise de ümerâ dahi Sa'îd tarafını zabt ile ceng ve cidâlden hâlî degil idiler İngilterelü dahi ümerâyı tesahub iderek afvları içün Bâb-ı Âlî'yi tasdî' itmekde oldığı hâlde Elfî Mehmed Beg istidâ-yı afv ve merhamet zımnında kethüdâsı Mehmed Ağa'yı Dersa'âdet'e gönderüb derûn-ı Mısır'da Arnavud haşerâtı ve hâricde Kölemen asâkiri bulunarak yek-dîgerleriyle muhârebe itmekde olduklarından bu hâl eger bir müddet daha devâm idecek olur ise memâlik-i Mısriyye ser-â-pâ harâb olarak karîbü'l-ahdde Basra çöllerine müşâbih bir sûrete gireceginden bahisle ümerâ-yı Mısriyye mazhar-ı afv-ı pâdişâhî oldukları takdîrde gerek Harameyn-i Şerîfeyn mürettebâtı ve gerek hazîne-i devletin vâridâtını tamâmıyla îfâya müte'ahhid olduklarını arz ve inhâ itmiş idi.

Ve egerçi Mısır'ı Kölemenlerin dest-i tahakkümünden kurtarmak öteden berü devletce ârzû olunur bir keyfiyyet olub hattâ Kölemen sınıfını esâsen bitürmek üzre üç seneden berü Mısır'a köle götürilüb satılması yasâğ idilmiş idi fakat Mısır'ın münhasıran Arnavudlar elinde kalması dahi bir hoş ma'nâ olmadığı mütâla'a idilerek ve bu avânda Harameyn'i Vehhâbîlerin dest-i tetâvülünden halâs itmek her işden ehemm olmasıyla her nasıl olur ise olsun Mısır'da sûret-i emn ü âsâyiş rû-nümâ olub da oradan Harameyn'e imdâd ve i'âne olunmak îcâb-ı hâl ve maslahata evfak[1] ve ahrâ görilerek ümerâ-yı Mısriyye'nin ta'ahhüd itdikleri vechile Harameyn'in mürettebâtını hazînenin vâridâtını edâ ve îfâ ve bi'l-cümle evâmir-i Devlet-i Aliyye'ye itâ'at ideceklerine ulemâ ve ocaklu ve vücûh ve mu'teberân-ı belde kefîl ve müte'ahhid olmak üzre ümerâ yine Mısır'a girüb de vâlînin kemâ-fi's-sâbık kal'da ikâmet eylemesi husûsuna karâr virilüb ancak Mehmed Alî Paşa Mısır'da iken bu sûretin icrâsı kâbil olmayacağından (**s.82**) Mısır eyâleti Selanik Mutasarrıfı Mûsâ Paşa'ya ve Selanik mansıbı Mehmed Alî Paşa'ya bi't-tevcîh Mehmed Alî Paşa ve Mîr-i Mîrân Arnavud Hasan Paşa ma'iyyetlerindeki bi'l-cümle asâkir-i muvazzafa ile berâber Rûmili cânibine geçerek Mehmed Alî Paşa varub mansıbını zabt eylemesi içün fermânlar ısdâr idilmiş ve bu

1 Evfak: Daha muvafık. En uygun. En muvafık.

husûsun icrâsı içün Kapudan-ı Deryâ Hâcı Mehmed Paşa me'mûr idilerek ve ma'iyyetine bir mikdâr Nizâm-ı Cedîd askeri virilerek hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Donanma-yı Hümâyûn ile İskenderiyye-i Mısır cânibine gönderilmiş idi.

Ve Mısır'da köle satılmamak hakkında olan yasağın kaldırılması gibi Elfî tarafından iltimâs olunmuş olan ba'zı husûsâta dahi müsâ'ade buyurulmuş ve Mehmed Ağa tarafından dahi kapudan paşanın ol tarafa muvâsalatında cânib-i mîrî içün bin beş yüz kîse akçe i'tâ ve teslîm olunması ta'ahhüd idilmiş idi.

Rebî'ü'l-âhir'in onuncı güni Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile İskenderiyye'ye varub karaya çıkdıkda çünki Elfî Beg ol esnâda ordusuyla Buhayra İklîmi'nde bulundığından keyfiyyete muttali' oldığı gibi fevka'l-âde memnûn ve münşerih olarak hemân kapudan paşaya birçok ağnâm ve zahîre ve hedâyâ-yı sâ'ire irsâl eyledi ve kethüdâsının ta'ahhüd itdigi bin beş yüz kîsenin beş yüz kîsesi kendü tarafından ve beş yüz kîsesi İbrâhîm Beg ve bâkî beş yüz kîsesi Berdîsî tarafından virilmek üzre cânib-i kıbelîye ya'nî Sa'îd içine me'mûr-ı mahsûs gönderdi.

Meblağ-ı merkûmun bu vechile üçe taksîmine sebeb bu idi ki haylî vakitden berü ümerâ-yı Mısriyye'nin re'îsi ve şeyhü'l-beled İbrâhîm Beg oldığı hâlde Murâd Beg dahi anınla şerîk-i nüfûz-ı hükûmet idi ve egerçi bunlara mu'ârız bir Cedâvî Hasan Beg var idiyse de anların galebesi hasebiyle Hasan Beg pek çok vakit gürûh-ı muhâlifîn ile Sa'îd içinde imrâr-ı evkât eylemişdir ve böyle taraf-ı hilâfda olarak Sa'îd içinde bulunanlara kendü ıstılâhlarınca ümerâ-yı Kıbeliyye dinilürdi Cedâvî Hasan Beg vefât itdikde yerine kendü memlûklerinden Osmân Beg kâ'immakâm olarak ana mensûb olan ümerâ bunun başına toplandı buna Osmân Beg Hasan dimilür ki Cedâvî Mehmed Begin ümerâsından olan Osmân Beg dimekdir Murâd Beg'in vefâtında anın yerine dahi Elfî Mehmed Bey geçüb ümerâ-yı Murâdiyye'ye re'îs ve efendisi gibi İbrâhîm Beg ile şerîk-i nüfûz oldı ve ümerânın çoğı ana mensûb idi fakat Murâd Beg gâyet bir haşîn âdem oldığı hâlde nasıl ki İbrâhîm'e ri'âyet ve ihtirâm eyler ve elini öpüb huzûrunda edîbâne oturur idiyse Elfî dahi ol vechile İbrâhîm Beg'e ihtirâm idüb hattâ otur dimedikce yanında oturmazdı sâ'ir ümerâ dahi İbrâhîm Beg'e kimi peder ve kimi büyük (**s.83**) peder mu'âmelesi iderlerdi Elfî ber-vech-i bâlâ İngiltere'ye gitdikde yine Murâd Beg memlûklerinden Berdîsî Osmân Beg ümerâ-yı Murâdiyye'ye re'îs olub fakat Elfî'nin emâret virmiş oldığı Peştek Beg ki Küçük Elfî deyü ma'rûfdur Berdîsî'ye rakîb idi lâkin Küçük Elfî gâyet bed-huy[1] bir âdem olarak arkadaşlarının ri'âyet-i hâtırını kayd itmedikden başka ceddi ya'nî efendisinin efendisi makâmında olan İbrâhîm Beg'e bile lâzım gelan ihtirâmâtı îfâ eylemez oldığından bi'l-cümle ümerâ-yı Mısriyye kendüsinden rû-gerdân olmağla ümerâ-yı Murâdiyye hep Berdîsî'nin riyâsetini kabûl idüb işte bu dahi Berdîsî'nin terakkî-i şân ve nüfûzına vesîle oldı ve bir de Mehmed Alî ile yek-dil ve yek-cihet olmasıyla anın askerini dahi kendü kuvvetinden ma'dûd bilerek nüfûz-ı Hükûmet-i Mısriyye'yi münhasıran eline aldı işte ol esnâda Elfî'nin İngiltere'den avdeti haberi alındı halbûki Elfî geldigi gibi ümerâ-yı Murâdiyye'nin riyâsetine tasaddî iderek Berdîsî dahi anlardan biri olmak lâzım gelecegini tezekkür ve bu kadar nüfûz kesbitmiş iken Elfî'nin ma'iyyetine girmek tab'ına girân gelecegini tefekkür eyledigi sırada Mehmed Alî'ye aldanarak münhasıran riyâset kendüsinde kalmak üzre Elfî'nin takımı[nı] imhâ itmek dâ'iyyesine düşüb bâlâda şerh ve

1 Bed-huy: Kötü huy.

izâh olunan vekâyi' zuhûr ile Mehmed Alî cümlesini Mısır'dan tard itmegin İbrâhîm Beg ile Berdîsî ümerâ-yı Mısriyye'nin âdet-i kadîmeleri üzre Sa'îd içine çıkub Mehmed Alî ile ceng ve cidâle başladıkları gibi Elfî dahi meydâna çıkub ümerâ ve keşşâfı yanına ictimâ' ile bir hey'et teşkîl eylediyse de Berdîsî ile miyânelerine tahallül iden adâvet hasebiyle cânib-i Kıbelîde ikâmet itmeyüb Buhayra tarafında geşt ü güzâr eylerdi ve bir de İngilizlerle muhâbere ve anların vâsıtasıyla İstanbul'a dahi mürâca'at idegeldiginden ve her hâlde İngilizlerden imdâd ümîdinde bulundığından sâhile karîb bulunmak isterdi işte bu cihetle ümerâ-yı Mısriyye üç sınıf olub egerçi bir de sâlifü'z-zikr Osmân Beg Hasan ile berâber dahi bir haylî Kölemenler var idi lâkin mîr-i mûmâ-ileyh bir şey'e karışmayub Sa'îd içinde bir köşeye çekilerek Mehmed Alî ile vukû' bulan muhârebelerde dahi bayağı bî-taraf gibi durayordı binâ'en-aleyh Elfî ana i'tibâr itmeyüb kendü takımından başka İbrâhîm Beg'le Berdîsî Osmân Beg'i birer sınıf-ı müstakill i'tibâr iderek virilecek akçeyi üçe taksîm eylemiş idi. Ol vakt İstanbulca dahi ümerânın ahvâli lâyıkıyla bilinmediginden cümlesi yek-dil ve yek-cihet oldukları hâlde cümlesinin hakkında Elfî'nin nüfûzı câri bilinerek küthüdâsının sözine i'timâd ile anları Mısır'a idhâl itmek üzre Kapudan Paşa bi'z-zât Donanma-yı Hümâyûn ile İskenderiyye'ye gönderilmiş idi.

(**s.84**) Hâlbuki meblağ-ı merkûmun ber-vech-i meşrûh iki hissesinin ümerâ-yı Kıbeliyye'den tahsîli içün Elfî'nin adamı Sa'îd içine gidüb de ümerâ ictimâ' ile keyfiyyet der-miyân olundukda Berdîsî Osmân Beg (mâdem ki Elfî devletler ile muhâtaba idecek dereceye gelmiş ve işini uydırub kapudan paşayı buraya kadar getürtmiş bu akçeyi dahi kendûsi virsün bizler artık büyügümüz ve pederimiz makâmında olan İbrâhîm Beg ve Osmân Beg Hasan ile birlikde anın huddâm[1] ve etbâ'ı olalım) dimesi üzerine beyne'l-ümerâ ihtilâf-ı kelime vukû'a geldigi esnâda Mehmed Alî Paşa dahi ümerâ-yı Kıbeliyyeyi hediyeler tertîb ve irsâl ile tatyîb iderek Elfî ile ittifâklarının men'ine çalışıyordı bunun üzerine Elfî Beg ziyâde sıkılub ümerâ-yı Kıbeliyyeyi iknâ' ve ilzâm içün anlarla muhâbere ide dursun.

Berü tarafdan Mehmed Alî Paşa keyfiyyete vâkıf oldığı gibi sözde mutâva'atkârlık göstermekle berâber kal'aya mühimmât ve zahîre idhâl ve top arabalarının ta'mîri gibi tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye dahi iştigâl eyler idi ve rü'esâ-yı askeri cem' ile müşâvere iderek cümlesine Mısır'dan çıkmamak üzre bir karâr virdirmiş idi zîrâ Mehmed Alî bu makâma Tâhir Paşa gibi birden bire parlayub da çıkmamış ve belki kemâl-i tedrîc ve te'ennî[2] ile işin her tarafını düşünerek ve esbâb-ı lâzımesini hâzır iderek bu raddeye gelmiş idi ve bu vakte kadar rü'esâ-yı askerin cümlesi anın sâyesinde nâ'il-i servet ve yesâr[3] ve kimi evlenerek ve kimi müta'addîd hâne ve dükkân ve akârât-ı sâ'ire idinerek birer cihetle Mısır'da alâkadâr olmuş ve'l-hâsıl her biri bir vechile Mısır'da mukayyed oldığı hâlde azîm servet ve sâmân[4] bulmuş idiler bu sa'âdet-i hâlden ayrılmak kendülerince cânlarından ayrılmak gibiydi ve bu hâlın bekâsı Mehmed Alî Paşa'nın vücûdıyla meşrût oldığını eyüce anlamışlar idi Mısır'ın ulemâ ve eşrâfından dahi kendüsiyle yek-dil ve yek-cihet haylî zâtlar peydâ olmuş idi binâ'en-aleyh husûs-ı mebhûsün anha dâ'ir sâdır olan fermân-ı âlî kendüsine îsâl olundukda

1 Huddâm: Hizmette bulunanlar. Hizmetçiler.
2 Te'ennî: İlerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma.
3 Yesâr: Varlık, zenginlik.
4 Sâmân: Servet. Zenginlik. Rahmet. Dinçlik. Düzen, tertip. Bir kimsenin varı-yoğu, serveti.

Nakîbü'l-eşrâf Ömer Efendi ile sâ'ir havâss celb ile kendülere irâ'e ve kendüsinin azliyle Mûsâ Paşa'nın nasbını ve ümerâ-yı Mısriyye taleb-i afv ile askerin Mısır'dan hurûcına dâ'ir Dersa'âdet'e arzuhâl takdîm itmiş ve hidmet-i devlet ve Harameyn'in îfâsını ve temin-i bilâdı şart eylemiş olduklarından Devlet-i Aliyye dahi bu şerâ'iti îfâ ideceklerine ulemâ ve meşâyih ve sâ'ir vücûh ve mu'teberânın zamân ve kefâleti şartıyla beglerin mes'ûllerine müsâ'ade buyurmuş oldığını ifâde itdikden sonra varınız düşününüz re'yiniz ne ise gelüb ifâde idiniz deyü meclise hitâm[1] virmekle cümlesi dağıldılar lâkin iş rü'esâ-yı asker ile ba'zı hâss-ı mensûbân beynlerinde karârlaşmış idüği cihetle (**s.85**) ihtiyaten top arabalarının ta'mîrine devâm olunayordı ve Mehmed Alî Paşa'nın dîvân efendisi bir mahzar kaleme alub ibtidâ nakîbü'l-eşrâfa ve meşâhir-i ulemâ-yı Mısriyye'den şeyh ve şürekâvîye[2] irâ'e itdikden sonra böyle mahzar yapılub Dersa'âdet'e takdîm olunması meşâyihe emr olunmağla hemân tebyîz ve tahtîm olundı.

Mahzarın hulâsa-i mazmûnı bu idi ki kemâl-i huzû' ve tezellül ile irâde-i seniyyeye sûret-i mutâva'at gösterildikden sonra ümerânın tevbesi kabûl buyurulmuş fakat ulemâ ve ocaklu ve rü'esâ ve vücûh-ı Mısır'ın ümerâya kefîl ve müte'ahhid olmaları emr idilmiş sem'an ve tâ'aten[3] lâkin biz kefâletden afvımızı ricâ eyleriz zîrâ kefîlin icrâ-yı kefâlete muktedir olması şartdır bizler ise bundan âciziz Tâhir Paşa vak'asından sonra Seydî Alî Paşa'nın gadran katli ve diyâr-ı Rûm'dan gelan hüccâcın i'dâmı ve geçen sene vakt-i fecrde[4] Kölemenlerin Mısır'a hücûmları gibi karîbü'l-ahdde zuhûra gelan vekâyi'-i fecî'a cümlenin ma'lûmıdır şu hâlde biz nasıl kefîl ve müte'ahhid olabilürüz uhde-i iktidârımızdan hâric olan şeyden dolayı mu'âheze buyurulmamaklığımızı niyâz eyleriz bizim borcumuz ancak taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûren gelan vâlîye şer'e muhâlif olmayan işlerde itâ'atdir şurası da var ki Mehmed Alî Paşa erbâb-ı tuğyân ve fesâdın def' ve te'dîbi zımnında Devlet-i Aliyye'nin evâmirini infâz içün doğrısı nihâyet mertebede sa'y ve cehd eylemişdir deyü kefâletden ibâ ile zımnen Mehmed Alî Paşa'nın ibkâsı arz ve inhâ olunmış idi.

Müte'âkiben Kapudan Paşa tarafından şeyh-i sâdâta ve nakîbü'l-eşrâfa ve sâ'ir meşâyihe buyuruldılar tahrîr ile Mehmed Alî Paşa ve Cerca Hâkimi Hasan Paşa bi'l-cümle askerlerini istishâb iderek mükerreren ve mu'azzezen Dimyât tarîkiyle gitmeleri irâde-i seniyye iktizâsından bulundığına mebnî levâzım-ı seferiyyelerinin techîzi içün cümleten mu'âvenet idesiniz deyü emr ve iş'âr itdikde Mehmed Alî Paşa tarafından virilan ta'lîmât mûcebince yazdıkları ma'rûzât-ı cevâbiyyede (evâmir-i aliyyeniz geldi sem'an ve tâ'aten lâkin ehl-i Mısır ra'iyye ve kavm-i za'îfdir şâyet asker isyân idüb de çıkmayacak olur ise ehl-i beldeye zarar irişür ve hâneler harâb olur ve hetk-i ırz[5] gibi fenâlıklar vukû'a gelür lutf ve merhamet sizindir) dimişler ise de Kapudan Paşa bu özürleri kabûl itmeyüb be-heme-hâl Mehmed Alî Paşa ile Hasan Paşa'nın askerleriyle birlikde Mısır'dan çıkmaları içün Mısır ile muhâbere itdigi esnâda Mehmed Alî Paşa Kölemenleri civâr-ı Mısır'dan tard itmek üzre tedâbir-i harbiyye ile meşgûl idi. Ba'dehû Cumâde'l-ûlâ'mn birinci güni Mûsâ Paşa

1 Hitâm: Son, nihayet.
2 Şürekâ: Şerikler, ortaklar.
3 Sem'an ve tâ'aten: Başüstüne, emredersiniz.
4 Vakt-i fecr: Tan yerinin ağarması. Şafak. Sabah vakti, güneş doğmadan evvel şarkta hasıl olan kızıllık.
5 Hetk-i ırz: Irza geçme.

İskenderiyye'ye vâsıl oldukda Defterdâr Ahmed Efendi'yi kâ'immakâm nasb iderek îrâd ve masrafı tutmak üzre kendüsine (**s.86**) emirnâme göndermiş ise de defterdârın elinde bir şey olmadığından kabûl itmedi bu esnâda ise Mehmed Alî Paşa'nın askeri Rahmâniyye tarafında büyük Elfî ile muhârebe üzre bulundığından ol tarafa imdâd ve i'âne ile meşgûl oldığına mebnî Mûsâ Paşa'nın tahrîrâtına ehemmiyyet virecek vakti yoğidi.

Ve bir de Kapudan Paşa ümerâ-yı Kıbeliyyenin Elfî beg ile müttefik olmadıklarını ve Mısır'ın efkâr-ı umûmiyyesi Mehmed Alî Paşa'nın ibkâsı tarafında bulundığını anladıkda Elfî ile muhâbere itmekde iken Mehmed Alî Paşa tarafını boşlamayub anınla dahi muhâlesat[1] ve muhabbeti tâzelemek üzre muhâbereden hâlî degil idi. Nihâyet mebâliğ-i mev'ûdenin i'tâsında ümerâ-yı Kıbeliyyenin Elfî'ye i'âne itmeyecekleri teyakkun ve mebâliğ-i mezkûrenin kâffesi Elfî tarafından virilmek lâzım gelecegi ta'ayyün idüb ancak bu hâlde cümlesini ber-vech-i peşîn edâ idemeyeceginden tedârük idebildigi kadar şey virüb de bâkîsini mukassatan[2] virmek üzre Kapudan Paşa'ya haber gönderdikde işin rengi değişmiş oldığı cihetle kapudân paşa münfa'il ve Mehmed Alî Paşa ise mebâliğ-i mev'ûdenin birkaç katını virmek ve her husûsda evâmir-i aliyyeye tevfîk hareket itmek husûslarını ta'ahhüd eylemiş idüginden Kapudan Paşa dahi anın tarafına mâ'il olarak tebdîl-i efkâr ve hilâl-i Cumâde'l-âhire'de mektûbcısını Mehmed Alî Paşa'ya irsâl ile bir mahzar tertîb ve oğlıyla irsâl eylemesini ihtâr itmegin Mehmed Alî Paşa'nın zu'afâ hakkında görilan rahm ve şefkatini ve ihkâk-ı hukûk-ı ibâd emrinde adl ve hakkâniyyetini ve ahkâm-ı şer'iyyeye itâ'ati ve ulemâ ve fudalâya[3] muhabbeti hasebiyle ve Kölemenler vaktinde meşhûd olan mezâlim ve ta'addiyyât henüz hâtırlardan çıkmayub şimdi ise halk mutma'inn ve yollar emîn olmasıyla kâffe-i avâm ve havâss anın vâliliginden hoşnûd olub başkasını istemediklerinden Mısır vâlîliginde ibkâsı niyâz olunur deyü bir kıt'a mahzar yollu arîza yazılub bi'l-cümle meşâyih ve ihtiyârlar ve ocakluya tahtîm itdirildikden sonra Mehmed Alî Paşa anı oğlı İbrâhîm Beg ile Kapudan Paşa'ya gönderdi. Ve bu sırada birçok at ve akmişe-i Hindiyye ve hedâyâ-yı sâ'ire dahi takdîm eyledi.

İşte bu avânda Mısır mollâsı bulunan Hekîmoğlı Alî Paşa hafîdi Mehmed Sa'dâ Begefendi uhdesine iki yüz yirmi iki senesi Muharrem'i gurresinden zabt itmek üzre Medîne-i Münevvere mevleviyyeti tevcîh buyurulub Hammâmî-zade Râşid Efendi dahi Hatîb-zâde yerine Mekke-i Mükerreme kadısı nasb olundığı sırada Halîl Hamîd Paşa-zâde Ârif Begefendi dahi Mısır mollâsı olmağla bu esnâda Mısır'a gelmiş idi.

Müte'âkiben kapudan paşa kethüdâsı Mısır'a gelüb bir emr getürdi hulâsa-i mazmûnı (ulemâ ve eşrâfın şahâdetiyle sâbit oldığı üzre havâss ve avâm Mehmed Alî Paşa'dan hoşnûd (**s.87**) oldığı cihetle Mısır vâlîliginde ibkâ olundığı ve fakat o dahi kâfile-i hüccâcı çıkarmak ve levâzım-ı Harameyn'i îfâ eylemek ve sugur-ı Reşid ve Dimyât ve İskenderiyye vâridâtı rüsûm-ı gümrüge[4] merbût olarak Tersâne-i Âmire'ye â'id olacağından bunlara dokunmamak ve mâdâm ki ümerâ afv olunmuşdur artık anlarla muhârebeden ferâgat iderek ta'ayyüşleri içün kendülere yer göstermek şerâ'itine ri'âyet itmesi lâzım gelecegi) beyânından ibâret

1 Muhâlesat: Biriyle halisane geçinmek, dostluk etmek.
2 Mukassatan: Taksitle, taksitli olarak.
3 Fudalâ: Fâzıllar, fazîletliler, erdemli kimseler.
4 Rüsûm-ı gümrük: Gümrük vergileri.

idi. Bunun üzerine kal'adan ve Özbekiyye'den ve Bulak'dan toplar atılarak şenlik idildi. Ve evâ'il-i Şa'bân'da Kapudan Paşa Mûsâ Paşa ile berâber İskenderiyye'den fekk-i lenger-i ikâmet ve Mehmed Alî Paşa-zâde İbrâhîm Beg'i dahi rehn olarak birlikde istishâb ile Dersa'âdet'e avdet itdi ve bu sûretle Elfî'nin bunca sa'y ve emekleri hebâ olub arası çok geçmeksizin Mehmed Alî Paşa'ya ibkâ fermânıyla kılıc kaftân gitdi ve Mısır mes'elesi bitdi.

Ve evâil-i şehr-i Ramazân'da Berdîsî Osmân Beg ile yine dehât-ı ümerâdan Ebû Debâb Selîm Beg ecel-i mev'ûdlarıyla fevt oldılar.

Ve egerçi Elfî Beg Kapudân Paşa'nın bu hâlde avdeti üzerine yine İngilizlere mürâca'at ile kendüsine imdâd içün bir mikdâr İngiliz askeri gönderilmesini taleb ve iltimâs eylemiş ise de İngiltere Devleti'yle Devlet-i Aliyye musâlaha üzre oldığmdan hod-be-hod ülkâ-yı Mısır'a asker idhâli uyamayacağı beyânıyla i'tizâr itmişler idi. Fakat zîrde beyân olunacağı üzre müte'âkiben Devlet-i Aliyye ile Rusya ve İngiltere devletlerinin ittifâkı halel-pezîr olıcak İngilizler derbâl Elfî'ye haber gönderüb karîben kendüsine imdâd içün bir mikdâr İngiliz askerinin İskenderiyye'ye irsâlini va'd eylemiş olduklarından Elfî Beg birkaç ay kadar İngiliz askerinin vürûdına intizâr ile Buhayra tarafında dayanub durarak Mehmed Alî Paşa'nın askeriyle kâr-zârdan hâlî olmayub bir tarafdan dahi kendüye bir merkez olmak üzre Demenhûr'un zabtına ikdâm eylemiş ise de alamadığından ve ol tarafda zâd ve alef[1] kalmadığı cihetle ma'iyyetindeki Urbân duramayub tebdîl-i mekâna tâlib olduklarından çâresiz Sa'îd içine doğrı gitmek üzre Cize nâhiyesine geldikde Zi'l-ka'de'nin on dokuzuncı güni vefât eylemişdir kendü ümerâsından Küçük Elfî deyü ma'rûf olan Peştek Beg dahi andan evvel fevt olmuş idi.

Elfî Mehmed Beg'in ol vechile vefâtı Mısır'ca Mehmed Alî'nin sa'd-i tâli'ine delîl ittihâz olunmuşdur ve egerçi kendü vasiyyeti üzre ümerâsı Şâhin Beg'i kendülere re'îs itdiler ise de Elfî'nin zamânındaki cem'iyyet kalmadığı cihetle müteşettit ve müteferrik olarak Sa'îd içine doğrı çekilüb gitmiş olduklarından Mısır'm civârı ve Buhayra ciheti bilâ-mânî' Mehmed Alî Paşa'nın eline geçmişdir. **(s.88)** Kapudan Paşa İskenderiyye'de iken ber-vech-i bâlâ Edirne vak'ası zuhûra gelmiş oldığı cihetle Mısır'da bir gâ'ile çıkarmaksızın işi bu vechile tesviyye itmesi ekser vükelâ-yı devletin dahi re'yine muvâfık olmak lâzım gelür dise de Mehmed Alî Paşa'nın ibkâsında Elfî'nin va'd eyledigi mebâliğden daha ziyâde akçe alınması Mısır'ı mezâda[2] virmek gibi yâr ve ağyâr nazarında pek çirkin bir şey olmuş ve Kapudan Paşa Mısır'dan birçok akçeler irtikâb itmesiyle işi bu şekle koydı deyü şüyû' bulmuş idi kaldı ki İngilizlerin ta'rîzâtına karşu her kabâhati Kapudan Paşa'ya yükletmek ehven[3] görilerek evâ'il-i şehr-i Ramazân'da Dersa'âdet'e geldikde birkaç gün sonra azl ile yerine Mîrâhûr-ı Sânî Sâlih Beg rütbe-i vezâretle kapudan-ı deryâ oldı.

Kapudan-ı esbak Abdülkâdir Paşa'ya dahi bu sırada ibkâ'-i vezâretiyle Hanya sancağı tevcîh buyuruldı.

Kapudan-ı sâbık Hâcı Mehmed Paşa uhdesine de Hotin muhâfızlığı tevcîh buyuruldı ise de bî-vâye oldığı beyânıyla i'tizâr ve isti'fâ itdikde servet ve yesârı var iken bu cihetle istiğnâsı bâ'is-i infi'âl-i şehr-i yârî olarak rütbesinin ref'iyle Burusa'ya nefy olundı.

1 Alef: Hayvan yemi; ot, saman, yulaf.
2 Mezâd: Artırma ile yapılan satış.
3 Ehven: En zararsız, daha hafif, kolay.

Gelelim vekâyi'-i düveliyyeye.

Havâdis-i Vekâyi'-i Avrupa

Napolyon Ponaparte taht-ı hükûmete geçdigi vaktden berü galebesini sağlamak üzre Avrupa'da kendüsine bir müttefik bulmak emelinde olub ibtidâ Prusya'yı dâ'ire-i ittifâkına almak üzre celbe çalışmış idi ve egerçi Taleyran Prusya'nın sebâtsızlığından bahisle Avusturya Devleti büyüdilüb de anınla ittifâk olunmak sûretini tercîh eyler ise de Avusturya'nın büyümesi kendüsine yâ İtalya'dan yer virilmek veyâhûd Memâlik-i Mahrûse'den Eflâk ve Boğdan gibi ba'zı memâliki zabt itmesine müsâ'ade ve mu'âvenet idilmek ile olabilür hâlbuki İtalya'dan yer virmek Ponaparte'nin işine gelmez ve Devlet-i Aliyye ziyâde za'f ve tenezzüle dûçâr oldığı takdirde bir aralık mutarassıd-ı zamân-ı fırsat olan Rusyalunun tecâvüz ve iktihâmı ihtimâl ve mülâhazasına mebnî Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyyet-i mülkî mültezimi oldığından Memâlik-i Osmâniyye'den Avusturyaluya yer virilmek Napolyon'un mülâhazasına hiç elvirmez idi. Binâ'en-aleyh Prusya ittifâkını iltizâm eyler iken ana muvaffak olamayub bâlâda iş'âr olundığı üzre Paris'den hareket ile Prusya üzerine azîmet ve işbu yirmi bir senesi Receb'ine müsâdif olan bin sekiz yüz altı sene-i mîlâdiyyesi Eylül-i Frengî'sinin yirmi beşinde Vercburg[1] şehrine vürûdunda ictimâ' iden Almanya kral ve prensleriyle mülâkât itdikden sonra en ziyâde **(s.89)** sarf-ı zihn itdigi mes'ele kendüye bir müttefik bulmak husûsı idi. Şöyle ki: Avusturya imparatorının birâderi olan Vercburg dükası Avusturya ittifâkından hâsıl olacak menâfi'den bahs iderek İmparator Françesko ile bu bâbda mükâlemeye ibtidâr olunması içün pek çok teşvîk ve ibrâm[2] itmekle Ponaparte'nin dahi zihni o tarafa meyl iderek buna dâ'ir hayliçe sarf-ı efkâr itdikden sonra Avusturya Devleti'yle müzâkereye girişmek üzre Viyana'daki ilçisine ta'lîmât göndermiş ve ba'dehu Prusya üzerine hareket eylemişdir. Prusya'nın iki fırkaya münkasım olan kuvve-i askeriyyesi Saksonya Kralı'nın askeri dahi dâhil oldığı hâlde yüz seksan beş bin neferden ibâret olub buna mukâbil Napolyon'un ma'iyyetinde yüz doksan bin cengâver Fransız askeri bulundığına nazaran Prusya Devleti cânib-i şimâle çekilerek ve tahaffuzî hareket iderek Rusya'dan gelecek imdâda muntazır olacak yerde kuvve-i askeriyyesine güvenerek bir ân akdem muzaffer olmak ârzûsıyla hemân Fransızları şaşırmak üzre sür'at ile hareket-i ta'arruziyyeye ibtidâr eylediginden evâ'il-i Şa'bân'da ya'nî Teşrîn-i Evvel-i Frengî'nin sekizinde Fransız ordusı üç koldan olarak Sal Nehri'ni[3] ubûr ve Saksonya memâlikine mürûr ile birkaç ufak muhârebeler kazandıkdan sonra Yena[4] nâm şehrin civârında Ponaparte ma'iyyetinde yüz bin nefer oldığı hâlde Prusya'nın yetmiş bin neferden mürekkeb bir ordusuna lede't-tesâdüf Prusyalular Napolyon ordusı oldığını bilmeyüb otuz bin neferden ibâret bir Fransız fırka-i askeriyyesi zann iderek üzerine iktihâm ve yedi sekiz sâ'at harbe devâm ile on iki bin maktûl ve mecrûh[5] virdikden sonra perîşân olmuşlar ve Fransızlara

1 Vercburg: Würzburg, Bavaria, Almanya.
2 İbrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.
3 Sal Nehri: Saale Nehri, Almanya.
4 Yena: Jena, Thüringen, Almanya.
5 Mecrûh: Cerh olunmuş, yaralanmış.

külliyyetlü mühimmât ile iki yüz pâre top ve on beş bin esîr bırakmışlar Fransızların ise maktûl ve mecrûhları dört bin kadar imiş.

Ol gün dîger tarafdan Prusya'nın altmış binlik bir ordusı Prusya Kralı dahi berâber oldığı hâlde yirmi altı bin neferden ibâret bir Fransız fırkasının üzerine hücûm itmiş ise de Fransızlar Kozen nâm sarp boğazları evvelce tutmuş bulunduklarından altı sâ'at muhârebe mümted oldukdan sonra Prusyalular ric'ate mecbûr olmuşlar ve muhârebede dahi on bin kadar maktûl ve mecrûhları oldukdan başka üç bin esîr ve yüz elli pâre top bırakmışlar Fransızların dahi yedi bin kadar maktûl ve mecrûhları olub birkaç ceneralleri dahi urulmuş idi.

Prusya Kralı bu cihetle muzafferiyyetden mahrûm olarak ric'atinden mükedder[1] oldığı hâlde der-akab[2] dîger yetmiş binlik bir ordusunun ber-vech-i meşrûh bütün bütün târ-mâr oldığını haber alıcak artık zaferden me'yûs oldığı gibi askerine dahi bir korku düşerek (s.90) perîşân olduklarından ve Fransızlar Prusya askerine amân ve zamân virmeyüb kemâl-i sür'atle ta'kîb eylediklerinden Prusya Kralı Berlin'e ve oradan dahi şimâl tarafına savuşub gitmişdir.

Bunun üzerine Prusya'nın birçok kal'a ve beldeleri bilâ-müdâfa'a Fransızlar yedine geçmiş ve Teşrîn-i Evvel'in yirmi yedisinde Ponaparte âlây ile Berlin'e duhûl ve kral sarâyına nüzûl itmişdir.

Şurada burada müteferrik bulunan Prusya fırkaları dahi kimi teslîme mecbûr olub kimi dağılmış ve'l-hâsıl bir ay zarfında bütün Prusya ordusı nâ-bedîd[3] olmuş idüginden Napolyon'un bu muzafferiyyeti bütün Avrupa'ya dehşet ve hayret virmişdir fakat bu mertebe muzafferiyyet mücerred Napolyon'un mahâret ve cesâretine mahmûl olmayub Fransa Cumhûriyyeti'nin ihdâs eylemiş oldığı müsâvât kâ'idesinin dahi bunda medhal-i küllîsi oldığı ya'nî âdî bir neferin ser'askerlik mesnedine kadar çıkmak ihtimâline mebnî Fransız asâkirinin kemâl-i hırs ve heves ile fevka'l-âde şecâ'at göstermekde oldukları anlaşıldığından düvel-i Avrupa bu dakîkayı tefekküre başladılar Prusya Kralı dahi memâlikinin hudûdunda dolaşmakda oldığı hâlde asil-zâdelik imtiyâzlarının ref'iyle Prusya ordusunda dahi bu müsâvât kâ'idesinin icrâsı içün bir nizâmnâme hâzırlamakda idi. Napolyon bu muzafferiyyet üzerine artık kendüsini bir Avrupa üzerinde her şey'e muktedir görüb fakat bahren İngiltere'ye galabeden me'yûs oldığına mebnî anı dahi ticâretce tazyîk ile sulha mecbûr eylemek üzre Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin yirmi birine müsâdif olan evâsıt-ı şehr-i Ramazân'da Berlin'den neşr eyledigi beyannâmede İngilterelünün muhâsara-i berriyye tahtına alındığı ya'nî evvelâ Fransa ve müttefikleri bulunan İtalya ve Felemenk ve İspanya ve bütün Almanya İngiltere ile olan mu'âmelât-ı ticâriyye ve sâ'irelerini külliyyen kat' idecek sâniyyen[4] İngiltere'nin taht-ı hükmünde bulunan yerlerin mahsûlâtı nerede bulunursa bulunsun müsâdere olunacak sâlisen[5] İngiltere'ye giden ve İngiltere'den gelan ve İngilizce yazılmış olan mektûbların

1 Mükedder: Bulandırılmış, bulanık.
2 Der-akab: Hemen arkasından.
3 Nâ-bedîd: Görünmez, bellisiz, kayıp.
4 Sâniyyen: İkinci derecede, ikinci olarak.
5 Sâlisen: Üçüncü derecede, üçüncü olarak.

kâffesi tutılub bakılacak râbi'an[1] Fransa'da ve müttefikleri memâlikinde tutılan İngilizler esîr hükmünde tutılacak hâmisen[2] düvel-i sâ'ire sefâ'in-i ticâriyyelerinden İngiltere'ye yâhûd zîr-i idâresinde olan memâlike uğrayanlar Fransa'nın ve müttefiklerinin limanlarına giremeyüb girecek olurlarsa müsâdere[3] olunacak oldığını i'lân eyledi.

Bu esnâda Prusya Kralı mütâreke ve musâlaha teklîf eylediyse de Napolyon şimdi musâlaha kâbil olamaz ve mütâreke dahi Selizya'da ve Vistül Nehri civârında vâki' kal'aların teslîmine (s.91) mevkûfdur deyü cevâb virmiş idi çünki muhâsara-i berriyye usûlünün ikmâli Rusyalunun mağlûben Fransa politikası dâ'iresine alınmasına mevkûf oldığından Napolyon cânib-i şimâle hareket itmek üzre idi Prusya Kralı ise bu teklîfe muvâfakat idemediginden imdâdına yetişan Rusyalular ile birlikde harbe devâm itmek üzre karâr virdi Napolyon dahi Vistül ve Nimen nehirleri sevâhiline doğrı hareket itmek üzre tedârükât-ı seferiyye ile meşgûl idi.

Fakat müddet-i medîdeden herü Lehistân Fransa'yı kendüsine hâmî bilüb ibkâ-i istiklâlini andan ümîd itdigi cihetle Fransa ordusı ol cânibe takarrüb itdikde Lehlüler pek ziyâde mesrûr olarak Fransa ordusuna mühimmât ve zahîre tedârük ve takdîm ider oldılar Ponaparte'nin efkârı dahi anların ârzûsuna muvâfık ise de Lehistân mes'elesini meydâna koydığı gibi ol esnâda dâ'ire-i ittifâkına almak istedigi Avusturya Devleti'ne dokunacağını der-hâtır iderek evvel emirde Avusturyalu ile müzâkere-i maslahata girişdi Avusturyalu ise ol vakt Fransalu hakkında meşkûk ve mechûl bir hâl ve tavırda bulunub ber-vech-i bâlâ Napolyon'un Vercburg'dan ilçisine göndermiş oldığı ta'lîmât üzre îrâd olunan ittifâk teklîfine Avusturyalu başdan savma cevâblar virmiş ve Lehistân tarafına seksan bin asker tecemmu' itdirmiş oldığına nazaran vakt-i fırsat el virdigi gibi Fransa aleyhine hareket ideceginde iştibâh kalmamağla Ponaparte artık Avusturya ittifâkından me'yûs olub yalnız Lehistân Devleti'nin teşkîli içün Avusturya'nın muvâfakatini iltimâs ile Galicya kıt'ası'nın Lehistân'a terkini ve ana mukâbil Selizya kıt'ası'nın Avusturya memâlikine ilhâkını teklîf eylemiş idi. Ve cânib-i şimâle hareketinden mukaddem kuvve-i askeriyyesinin altı yüz bine iblâğını ve bunun üç yüz bini Fransa ve İtalya ve Felemenk memâlikinin muhâfazasında bulunarak bâkî üç yüz bin neferinin dahi harbe dâhil olmasını karârlaşdırub fakat Fransa'nın vâridâtı bu kadar askerin idâresine kâfî olamayacağından Fransa askerinin istîlâ eyledigi Prusya ve memâlik-i sâ'ire vâridâtının istîfâsı içün başkaca bir idâre-i mâliyye ihdâs eyledi.

Ol avânda takım takım Rusya orduları Lehistân'a doğrı yürimekde olub ancak Prusya Kralı'nın ma'iyyetindeki askerle berâber Rusyalu Vistül Nehri sevâhilinde Fransızları yüz yirmi bin askerle karşulayabilecek olub Ponaparte ise ma'iyyetindeki üç yüz bin askerin hiç olmaz ise yüz elli binini Rusyaluya karşu meydân-ı harbe sevk idebileceginden Rusya orduları kendüsine telâş virecek bir kuvvet degil idi vâkı'â İngilterelüler Fransa ve Almanya sevâhilinin ba'zı mevâki'ine asker (s.92) çıkarmağı va'd itmiş idi ve düvel-i müttefika bir muzafferiyete nâ'il oldığı gibi Avusturya Devleti'nin kendüleriyle birleşecegi der-kâr oldığından Galicya tarafındaki seksan bin Avusturya askerini dahi kendülerine mâl ideyorlar idi Napolyon ise kendü kuvvetine ziyâdesiyle güvenmekde oldığı cihetle bunlardan aslâ

1 Râbi'an: Dördüncü olarak.
2 Hâmisen: Beşinci olarak.
3 Müsâdere: El koyma, toplama, toplatma.

endîşe itmeyüb hemân Hanovere cihetini muhâfaza ve İsvec tarafmdan vukû'ı muhtemel olan hücûma müdâfa'a itmek üzre bir fırka ta'yîn ve Selizya eyâleti zabt itmek üzre biraderi Prens Jerom kumandasıyla Bavyera ve Vertemburg askerlerinden mürekkeb dîger bir fırka sevk itdikden sonra (David)[1] ve (Ojero)[2] ve (Lan)[3] nâm mareşaller ile Prens (Mora) ordularını Lehistân üzerine sevk itdi bunların cümlesi seksan bin neferden ibâret oldığı hâlde Lehistân'a doğrı yüriyüb Mareşal David ordusı Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin on birine müsâdif olan evâ'il-i Ramazân'da Lehistân'ın başluca şehirlerinden olan Pozin'e[4] vardıkda ahâlî tarafından fevka'l-âde meserretle kabûl olunmuş idi.

Çünki Lehlüler kesb-i istiklâl idebilecekleri vakt geldi zannıyla her yerde Fransız askerini ta'rîf olunmaz sûretde memnûniyyet ile karşular idiler. Binâ'en-aleyh Mareşal David dahi anların hâl-i perîşânına acıyub haklarında Ponaparte'ye şefâ'at itmekde idi. Lâkin Mareşal Ojero ile Mareşal Lan Lehistân bataklarında çekdikleri zahmetlerden müte'essir olarak böyle kâbiliyyetsiz bir memleketde Lehlüler gibi miskîn ve sebâtsız bir milletin devlet hey'etine giremeyecegini Ponaparte'ye ihtâr itmişler idi.

Napolyon Lehistân Devleti'nin ihyâsı efkârında iken mareşallerin yek-dîgere mübâyin iş'ârâtından tereddüde dûçâr olmasıyla bu husûsun karâr-ı kat'îsini bi'z-zât Lehistân'a gidüb de ma'lûmât-ı kat'iyye tahsîline ta'âlik iderek hemân Berlin'den hareketle hilâl-ı şehr-i Ramazân'da ya'nî Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin yirmi beşinde Pozin şehrine muvâsalat[5] itdikde bir müstakill hükûmete nâ'iliyyete şâyân hareketde bulunub da Fransız ordûsuna bir mu'âvenet-i fi'liyye göstermedikce kendüsinden bir şey ümîd itmemelerini Lehlülere i'lân eyledi. Ol esnâda Fransız ceneralleri esnâ-yı tarîkde bulunan Prusya asâkiri bakiyyelerini perîşân iderek Varşav[6] şehrine doğrı hareket idüb oraya takarrüblerinde Rusya asâkiri Vistül Nehri'ni ubûr ile ric'at[7] eylemiş olduklarından Fransızlar bilâ-mâni'-i mûzâhim Varşav'a girmişler ve hemân Vistül Nehri'ni ubûr ile ilerülemege başlamışlar idi ve Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin on altısına müsâdif olan evâ'il-i Şevvâl'de Napolyon dahi Varşav'a gitdi.

(s.93) Bu mevsimde Lehistân'ın ıssız ve bataklık yerlerinde hareket-i askeriyye pek müşkil ise de Ponaparte şitâya girmeden Rusyaluların Nimen Nehri'ne kadar tard ve def'ini tasmîm eylediginden bu dürlü zahmet ve meşakkatleri kayd itmeyerek sür'at üzre hareketle vaki olan birkaç ufak tefek muhârebelerde Rusyalulara galebe iderek Koşnıin kasabasını zabt itdikden sonra evâhir-i Kânûn-ı Evvel'de askerini meştâ-nişîn olmak üzre Varşav'a i'âde itdi.

Lehistân'ın havâsı soğuk ve rutûbetlü oldığmdan Fransızlar hastalıklara dûçâr olub ale'l-husûs cenerallerin çoğı odalarından çıkamaz idi.

Bin sekiz yüz yedi sene-i mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî'sinin evâ'iline müsâdif olan işbu bin iki yüz yirmi sene-i hicriyyesi Şevvâl'inin evâhirinde Napolyon ol vechile dûçâr-ı

1 David: Mareşal Louis Nicolas Davout.
2 Ojero: Charles Pierre François Augereau.
3 Lan: Mareşal Jean Lannes.
4 Pozin: Poznan. Posen, Wielkopolska, Polonya.
5 Muvâsalat: Bir yere ulaşma, varma, varış.
6 Varşav: Varşova, Polonya.
7 Ric'at: Geri dönme, gerileme, çekilme; geri kaçma.

müşkilât olarak ordusunun idâresiyle meşgûl oldığı esnâda birâderi Jerom kumandasmda olan fırkanın Selizya kıt'asını istîlâ eyledigi haberini alarak memnûn ve münşerih olmuş idi.

Rusyalular Fransızların meştâya[1] çekilmelerini fırsat add ile bağteten urub perîşân itmek üzre hareket itmişler ise de Ponaparte keyfiyyetden haberdâr olub ol esnâda göller dahi tutmuş oldığından hemân davranarak Rusyaluların üzerine hücûm itmekle Rusyalular ric'at eylemiş ise de Ponaparte kemâl-i sür'at üzre ta'kîb ile hilâl-i Zi'l-ka'de ya'nî Şubat-ı Efrencî'nin evâ'ilinde Elv nâm mahalde yetişerek Rusyaluları muhârebeye mecbûr eylemiş ise de pek ziyâde sür'at ile hareket eylemiş oldığından ordusunun her fırkası yanında bulunmayub Rusyaluların seksan bin neferiyle dört yüz elli topuna karşu ancak altmış bin nefer ve iki yüz pâre top ile cenge hâzır olmağın bir gün ale's-sabâh muhârebeye şürû' ile birkaç sâ'at top cengi olundukdan sonra Rusyalular hücûm ve iktihâm ve Fransızlar dahi şedîden mukâvemete kıyâm itdiklerinden pek şiddetlü ve kanlu bir muhârebe vukû' bularak henüz gâlib ve mağlûb tebeyyün itmeksizin zalâm-ı şeb yetişüb mübârezeye faysal[2] virmiş idi. Ferdâsı Ruslayular hücûm itse gâlib gelmeleri melhûz iken anların dahi pek çok telefâtı olub tarafeyne yılgınlık gelmege Rusya ceneralleri fırsatı iğtinâm itmeyüb çekilivirmiş olduklarından Napolyon dahi evâ'il-i Zi'l-hicce'de askerini i'âde ile yine meştâya çekmiş ve Fransızların küllî telefâtı oldukdan başka eyyâm-ı harbin bu kadar imtidâdıyla Ponaparte'nin Lehistân'da haylî müddet meks ve ikâmeti birtakım erâcifin[3] tekevvünine bâ'is olarak â'dâsının ümîdleri kuvvet bulmağa başlamışdır ve Napolyon Lehistân'a azîmetinde Leh Devleti'nin ihyâsını tasmîm itmiş iken artık bu efkârdan vaz' geçmişdir.

(s.94) Ve bu esnâda Prusya Kralı akd-i musâlaha zımnında Napolyon ile muhâbereye girişüb o dahi dûçâr oldığı zahmetlerden müte'essir bulundığından ehven şerâ'it ile musâlahaya izhâr-ı muvâfakat itmiş iken harb tarafdârânı olan uzemâ-yı Prusya ki Kraliçe dahi anlarla berâber idi Rusya'nın kuvvet ve mu'âvenetine güvenerek Kral tarafından ol şerâ'itin kabûl olunmasına mâni' olmuşlardır.

Napolyon ise öteden berü düvel-i mu'azzama-i Avrupa'dan biriyle rabt-ı peyvend-i ittifâk itmek emelinde oldığından bu hâlâtın üzerine Rusya Devleti'yle akd-i ittifâkı tasavvur idiyordı.

Avusturya Devleti dahi bu avânda tedârükât-ı harbiyyeye devâm itmekde olub egerçi kendüsinin bî-taraflığını ve harbe müdâhale itmek istemedigi ve istese bile za'fı mâni' oldığını beyân eylemekde ise de Napolyon bu sözlere aldanmayub Avusturyaluya fırsat elvirdigi gibi kendüsinin arkasını kesmege müsâra'at[4] idecegini ra'nâ bilürdi ve Prusya'nın Selizya eyâleti Avusturya'ya terk olunmak üzre bir ittifâk ahidnâmesi imzâsını Avusturya Devleti'ne teklîf itdikde bu yolda bir ahidnâme imzâlamak harbe dâhil olmak dimek olub bu avânda ise Avusturya'nın muhârebeye mecâli olmadığı ve fakat kabûl olunur ise düvel-i mütehâribe heyninde icrâ-yı tavassut idecegi cevâbını virmiş idi böyle bir tavassutı kabûl itmemek Avusturya'nın düvel-i müttefika ile birleşmesine vesîle olabileceginden Napolyon dahi buna rûy-i rızâ göstermesiyle berâber Avusturya tarafından temâyüle emîn olamadığı

1 Meştâ: Kış mevsiminde barınılacak yer. Kışlık otlak, kışla.
2 Faysal: Kesin, hüküm, karâr. Fasıl.
3 Erâcif: : Yalan sözler, uydurmalar, düzmeler.
4 Müsâra'at: Sür'at ve acele etme.

cihetle yeniden Fransa'da ve kendü müttefiklerinin memâlikinde asker tahrîr ve tertîbi içün emr virmiş ve Avusturya devleti tarafından cüz'î husûmet eseri görüldiği gibi bu iki orduların serî'an ilerüye yürüyeceklerini Avusturyaluya bildirmiş idi. Gelelim bu esnâda zuhûra gelan vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'ye.

Vekâyi'-i Devlet-i Aliyye

Bâlâda beyân olundığı üzre Eflâk ve Boğdan beglerinin ba'de'l-azl ibkâlarıyla Rusyalu irzâ ve taltîf idilmiş oldığına nazaran Devlet-i Aliyye iş bitdi zannında bulunub binâ'en-aleyh hudûd üzerindeki kal'alara zahîre bile celb ve iddihâr itmemiş idi. Bu esnâda ise Rusya ile Fransa devletleri beyninde muhârebe mukarrer oldığına mebnî Fransa'nın Dalmaçya'daki ordusı Memâlik-i Mahrûse'den mürûr iderek asâkir-i Osmâniyye ile birlikde Lehistân'a doğrı hareket eylemek ihtimâli ile Rusyalu dil-figâr oldığından başka Avrupa'nın böyle bir karışık vaktinde şarkda kapdığını kâr sayub binâ'en-aleyh hem Eflâk ve Boğdan eyâletlerini elde itmek ve hem de Turla[1] ve Tuna nehirleri boyundaki kılâ' (**s.95**) ve bikâ'-ı mühimmeyi zabt ile Devlet-i Aliyye'yi tazyîk ve Fransaludan tefrîk iderek istediği yolda hareket itdirmek üzre altmış bin neferden mürekkeb bir ordu ile Mareşal Mikelson'ı me'mûr itmiş idi.

Napolyon bundan haberdâr oldukda pek ziyâde memnûn olmuş idi zîrâ anın başluca bir maksadı Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde bir muhârebe ihdâsı idi bundan garazı dahi evvelâ Rusyaluyı bu cihetle işgâl itmek ve sâniyen Avusturyaluyı telâşa düşürmek idi zîrâ Avusturyalu her ne kadar Fransaluya zıdd ise de Karadeniz sevâhilinin Rusya eline geçmesinede râzı olamazdı.

Mareşal Mikelson ordusunı iki kol iderek birini Bender ve dîgerini Hotin üzerine sevk itmekle evâsıt-ı Ramazân'da Rusya askerinin bir fırkası Bender'e sekiz sâ'at mesâfede olan Tombasar nâm mahalden Turla Nehri'ni ubûr eyledigi lede'l-istihbâr Bender Muhâfızı Vezîr Hasan Paşa kadı ve müftî ve vücûh-ı beldeyi ihzâr ile bu belâ-yı nâgeh-zuhûra dâ'ir re'y ve mütâla'alarını istifsâr[2] itdikde buna dâ'ir kimesnede bir gûne ma'lûmât-ı evveliyye olmadığından herkes mütehayyir kalub nihâyet Rusya kumandanından sebeb-i vürûdı su'âl olunmak üzre karâr virildigi avânda Rusya asâkiri görinüb ve müte'âkiben gelüb ordularını Bender'e karîb mahalle kurdukdan sonra ceneral tarafından bir me'mûr gelüb Napoli tarafına gitmek üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'zûnen Rusya ordusı bu havâlîden mürûr idecegi cihetle asker hâric-i şehirde ikâmet ve yalnız ceneral derûn-ı kal'ada üç gün ârâm[3] ve istirâhat idecek deyü muhâfız paşayı iğfâl itmek istedi ise de devletce böyle bir şey olsa Bâb-ı Âlî'den bir gûnâ iş'âr vukû' bulmamak ihtimâli olmadığından mücerred Rusyalunun bir nev' dek ve desîsesi[4] oldığı ma'lûm olmağla muhâfız paşa ve sâ'ir me'mûrîn ve vücûh-ı belde dûçâr-ı keder ve endîşe olarak gelan me'mûra terfîkan muhâfız paşa tarafından cenerale bir âdem irsâl ile istiknâh-ı hâl olundukda ceneral giden âdeme gûyâ Rusyaluların Bender ve Hotin

1 Turla: Dinyester Irmağı.
2 İstifsâr: Sorma, sorulma.
3 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karâr kılma.
4 Dek ve desîse: Hile ve oyun.

havâlîsinden Fransa tarafına geçmek üzere taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'zûn olduklarını mutazammın bir musanna' emr-i âlî ibrâz ile biz Pâdişâh-ı İslâm'ın emriyle gelüb geçecegiz beyhûde vesvese itmesünler deyü emniyyet virmiş idi hâlbuki askerini lâzım gelan mahallere ta'biyye itdikden sonra tekrâr bir me'mûr ile bir kıt'a mektûb gönderüb kal'a bilâ-müdâfa'a teslîm olundığı hâlde Bender ahâlîsinin bir hilâline dokunulmaksızın istedikleri mahalle sâlimen îsâl olunacakları ve eger kal'adan bir top atılur ise öteden berü mer'iyyü'l-icrâ olan vire kâ'idesine ri'âyet idilmeyerek sagîr ve kebîr cümlesinin i'dâm (**s.96**) kılınacakları beyânıyla tehdîd iderek kal'anın hemân teslîmini sûret-i kat'iyyede teklîf itmekle muhâfız paşa keyfiyyeti cem'iyyet-i huzzâra beyân itdikde çünki vaktiyle tedârük görülmedigi cihetle kal'ada esbâb-ı mukâvemet pek nâkıs oldığından Benderlüler selâmet-i cân ve mâl sözini işitdikleri gibi hemân bi'l-ittifâk kal'anın teslîmine karâr virmeleriyle şehr-i Ramazân'ın yirmi yedinci güni Bender Kal'ası Rusyalulara teslîm olundı ve gûyâ eyyâm-ı şitâ olmak hasebiyle nisvân[1] ve sıbyâna[2] merhameten Rusya cenerali tarafından ahâlîye doksan gün mehl virilüb bir kumandanın sözi ise ahid hükmünde oldığından bî-çâre abâlî dahi aldanarak hemân şiddet-i şitâ mürûrunda Tuna sevâhiline inmek üzre zevâ'id-i emvâl ve eşyâlarının fürûhtıyla tahfîf-i ahmâl ve eskâl husûsuna iştigâl eylediler Rusyalunun merâmı ise başka idi. Şöyle ki: Bender'in istîlâsından sonra askerini Tuna sevâhiline sevk ile ba'zı kılâ'ın üzerine hücûm itmek dâ'iyyesinde olub ser-hadd ahâlîsi dahi cengâver bir halk oldığından Tuna sevâhilindeki kal'alar ahâlîsiyle birleşerek kuvvet bulub da müdâfa'a ve mukâvemet itmemeleri içün Bender ahâlîsini bu vesîle ile bir müddet tevkîf eylemek isterdi.

Rusya ordusunun dîger bir kolı dahi şehr-i Ramazân'ın yirmi üçüncü güni ser-hadd-i Rusya olan İzvance nâm mahalde tecemmu'a ve iki gün sonra Turla Nehri'nin öte yakasında vâki' Urkub karyesiyle karşusındaki Ağaköyi nâm karye arasında köpri inşâsına başladığı haberleri birbirini ta'kîb iderek Hotin Muhâfızı Vezîr Kara Mehmed Paşa'nın mesmû'ı oldukda Hotin'de bulunan Rusya tercümânından lede's-su'âl[3] o dahi endîşe idecek şey yokdur vâkı'â Eflâk ve Boğdan voyvodalarının tebdîllerinden dolayı devleteyn miyânesine bürûdet girmiş idi lâkin voyvodaların ibkâsı üzerine ber-taraf oldı ve askerin buralarca işi kalmadı fakat bu havâlîden geçüp de Fransızlar üzerine gitmek ihtimâlleri vardır yollu sözler söyleyüb bu esnâda ise Fransızlar Lehistân'ın taraf-ı şimâlîsine hareket eylemiş oldukları işidilmiş oldığından Rusya asâkiri Fransızlar üzerine gidecek olan (mısrâ') Bebîn tefâvüt-i reh ke'z-kocâst tâ be-kocâ[4] masdâkınca berü tarafa hareketlerinde bir ma'nâ olmayacağından bir nev' iğfâl oldığı anlaşılmış ve henüz Eflâk'da bulunan İskerlet Beg karîbü'l-ahdde Dersa'âdet'den çıkmış oldığı cihetle devletin niyyâtına[5] ma'lûmâtı olmak lâzım gelecegine mebnî serî'an ana tahrîrât irsâl ile istiknâh-ı hâl olundukda İskerlet Beg tarafından dahi bu yolda bir gûne ma'lûmâtı olmadığı beyânıyla berâber kâ'ide-i ihtiyâtiyyeye ri'âyet olunması tavsiyye idilmiş ise de üç bin raddelerinde bulunan Hotin ahâlîsi Rusya'nın kuvvetine tâb-âver-i mukâvemet olamayacağından başka Bender gibi Hotin Kal'ası dahi zahîre (**s.97**) ve mühimmâtdan hâlî bulunmağla muhâfız paşa ve sâ'ir me'mûrîn ve vücûh-ı belde perîşân-hâtır ve kemâl-i havf

1 Nisvân: Kadınlar.
2 Sıbyân: Çocuklar.
3 Lede's-su'âl: Soruldukta.
4 "Bak mesafe / yol farkına, nereden nereye". Hâfız Şirâzi.
5 Niyyât: Niyetler.

ve telâş ile encâm-ı kâra muntazır oldukları hâlde Rusya ordusu Turla üzerine inşâ eyledikleri köpriden ubûr ile Hotin pîşgâhına geldikde ahâlî meslûbü'ş-şu'ûr[1] olub muhâfız paşa dahi vücûh-ı beldeyi da'vet ile kapuları kapatmak ve burclara top çıkartmak gibi hareket-i mezbûhâneye[2] mübâderet eyledigi esnâda Rusya kumandam tarafından bir me'mûr gelüb (bugün kal'ayı teslîm iderseniz mâl ve cânınızla selâmet bulursunuz ve illâ cümleniz pây-mâl-i hasâr olursunuz ve bir günden ziyâde imhâl mümteni'ü'l-ihtimâldir) deyü tehdîd ile kal'anın teslîmini teklîf itmesi üzerine muhâfız paşa celâdet[3] ve metânet göstererek emr-i muhâfazada sebât itmek yolunda ârâ-yı huzzâra müräca'at eylemiş ise de cümlesi esbâb-ı müdâfa'anın noksânından bahisle teslîm-i kal'adan gayrı çâre olmadığını beyân itmeleriyle çâresiz Hotin Kal'ası dahi evâ'il-i Şevvâl'de Rusyaluya teslîm olunmuşdur. Rusya kumandanı Hotin ahâlîsine dahi gûyâ merhameten doksan gün mehl[4] virmiş ise de min-ba'd bir güne ârâm itmemek üzre karâr virerek hemân esbâb-ı nakliyyelerinin ihzârı içün cenarale haber gönderilmekle egerçi araba ve levâzım-ı sâ'irelerini tedârük ile Kalas'a îsâl olunmaları içün bir mikdâr Kazak askeriyle bir zâbit dahi ta'yîn idilmiş ve Kara Mehmed Paşa dahi birlikde oldığı hâlde kâffe-i ahâlî eyyâm-ı Zemherîr'de yola çıkarılmış ise de Rusyalıların garazı bunları Tuna kılâ'ı yamaklarıyla birleşdirmemek üzre bir müddet o taraflarda tevkîfden ibâret oldığına mebnî sapa ve dolaşık yollardan götürilerek ve esnâ-yı râhda tesvîf ve ta'vîk idilerek Hotin'e on sekiz merhale mesâfesi olan Kalas'a güç hâl ile kırk beş günde vusûl ile Tuna'nın beri tarafına ubûr idebilmişlerdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre Eflâk ve Boğdan voyvodası nasb olunan Aleko ve İskerlet begler henüz makarr-ı me'mûriyyetlerine varmış iken infisâlleri zuhûr ile avdete me'mûr olmuşlar idi. Tekrar nasb ve ibkâ ile Boğdan'a gönderilan Aleksandır Muzuruz beg dahi Kokşak kasabasına vürûdunda Rusyalıların Turla Nehri'ni ubûr itdikleri haberini almağla orada tevakkuf idüb ba'dehu Rusya askerinin berü taraflara tahattîsi tahakkuk idicek hemân Dersa'âdet'e avdet eylemişdir.

Ruscuk â'yânı ve Tirsiniklioğlu'nun câ-nişînî[5] olan Alemdâr Mustafa Ağa Hotin ve Bender vak'alarını istimâ' eyledigi esnâda İskerlet Beg dahi Ruscuk'a gelüb Alemdâr ile görişerek Hotin muhâfızının kendüsiyle olan muhâberesini hikâye itmekle Alemdâr **(s.98)** hemân Tuna sevâhilinin muhâfazası esbâbının istikmâline müsâra'at ile berâber vukû'-ı hâli Dersa'âdet'e arz ve inhâ eylemiş idi Bâb-ı Âlî'ce keyfiyyet ma'lûm olıcak İskerlet ile Aleko beglere mâhiyye beşer kîse ma'âş tahsîs ile netîce-i hâle intizâren Ruscuk'da tevakkuf eylemeleri emr ve iş'âr buyurulmuş ve Rusyalunun gelişi hasmâne oldığı serhaddlara bildirilmişdir. Ancak ol vakte kadar Rusyalular Kili ve Akkirman kal'alarını dahi böyle desîse-kârlıkla istîlâ iderek İsmâ'îl'e doğrı gelmek üzre bulunduklarından İsmâ'îl ve İbrâ'îl ve Yergögi kal'alarında ber-vech-i âtî harekât-ı tedâfü'iyyeye kıyâm olunabilmişdir. Mareşal Mikelson ber-vech-i meşrûh Hotin ve Bender kal'alarının zabtından sonra İsmâ'îl Kal'ası'nı dahi istîlâ itmek üzre yirmi altı bin askerden mürekkeb bir kolordu ile bir ceneral

1 Meslûbü'ş-şu'ûr: Şuursuz, anlayışsız.
2 Hareket-i mezbûhâne: Boğazlanır gibi hareket.
3 Celâdet: Bahadırlık, kahramanlık, yiğitlik.
4 Mehl: Vakit verme. Vade. Mühlet. Bir işi belli bir zamana kadar tehir etme.
5 Câ-nişîn: Birinin yerine geçen, birinin yerine oturan; vekil.

gönderüb kendüsi dahi bâkî askeriyle Yaş tarafına gitmiş idi. Alemdâr Mustafâ Ağa ise ber-vech-i bâlâ Hotin ve Bender vak'alarını istimâ' ile Tuna sevâhilinin emr-i muhâfazasına i'tinâ itdigi sırada kendüsinin eski kapu yoldaşlarından meydân-ı besâletin[1] pehlüvânı ve arsa-i şecâ'atin kahramânı olub ol esnâda Tuna sevâhilinden Kuzgun nâm mahalde mukîm olan Pehlüvân İbrâhîm Ağa'yı dahi bir mikdâr askerle İsmâ'îl'e irsâl itmiş idi.

İsmâ'îl'in istîlâsına namzed olan sâlifü'z-zikr Rusya ordusı İsmâ'îl'e dört sâ'at mesâfesi olan Sâhib karyesi nâm karye civârına geldikde ceneral tarafından bir me'mûr gelüb Hotin ve Bender ve Tiresi üzre İsmâ'îl ahâlîsini dahi tehdîd ve iğfâl ile kal'anın teslîmini teklîf itdigi sırada Pehlüvân Ağa berk-i hâtıf[2] gibi yetişüb kal'aya duhûl ile keyfiyyete muttali' olıcak Rusya me'mûrını tard ile emr-i müdâfa'aya mübâderet itmek üzre herkese cesâret virüb İsmâ'îl muhâfızı bulunan Mîr-i Mîrân Kâsım Paşa dahi bir pîr-i rûşenâ-dîde ve gerk-bârân-ı dîde olub Pehlüvân Ağa'nın teşvîkiyle canlanarak nev-civânâne cünbüş ile istikmâl-i esbâb-ı müdâfa'aya sa'y ve verziş[3] itdigi esnâda câsûslar gelüb Rusyaluların kesret üzre gelmekde olduklarını haber virmeleriyle Pehlüvân Ağa beş altı yüz atlu ile binüb keşf için ilerüye hareket eyledükde Rusyalunun birkaç bin neferden mürekkeb bir talî'asına lede't-tesâdüf hemân sell-i seyf[4] ile üzerlerine hücûm ve iktihâm ve tarafeyn bir sâ'at kadar cenge devâm itdikden sonra Rusyalular bir haylî hayvânât ve eşyâların terk ile ric'ate mecbûr olmuşlar ise de akabinde girüden karabulut gibi kesret üzre Rusya taburları görünmege başladığından Pehlüvân Ağa dabi avd ve kufûl[5] ve aldığı emvâl-i ganâ'imle kal'aya duhûl eylemişdir.

(s.99) Pehlüvân Ağa'nın bu küçük muzafferiyyeti İsmâ'îl halkına büyük cesâret virmekle kâffe silâhlanub seyl-i münhemir[6] gibi kal'adan hurûc ile cenge hâzır oldılar Rusya ordusı dahi mûzîkasını çalarak ve bahr-ı mevâc gibi çalkalanarak gelüb muhârebeye başladılar Rusyalulara nisbetle ehl-i İslâm'ın kuvveti pek az ve nâkıs iken Kâsım Paşa ile zâbitânın ve ale'l-husûs Pehlüvân Ağa'nın gayret ve besâlet-i fevka'l-âdeleri âsârı ve nusret[7] ve inâyet-i Cenâb-ı Bârî olarak yedi sâ'at mümted olan bir muhârebe-i hûn-rîzânenin netîcesinde fî'e-i İslâmiyye muzaffer ve mansûr ve Rusyalular münhezimen ric'ate mecbûr oldı hele Pehlüvân Ağa'nın ol gün ibrâz eyledigi rezm-i rüstemâne ve besâlet-i kahramânkârânesi ta'rîf olunmaz sûretde olarak hakkında tahsîn-i ferâvân ile lisân-ı hâl ve zamân (Felek gerçi şod dîde sad kahraman * Nedîde velî çun tuyî pehlevân)[8] beytini güyân oldı işbu Pehlüvân Ağa mu'ahharen vezîr ve Baba Paşa deyü şehîr[9] olan zât-ı şecâ'at-semîrdir.

Bu muzafferiyyet Kâsım Paşa tarafından Dersa'âdet'e arz ve tebşîr olundukda Hotin ve Bender kal'alarından dolayı mükedder olan ehl-i İslâm'a medâr-ı teselliyet oldı ve gurre-i Zî'l-ka'de'de mükâfâten Kâsım Paşa'ya rütbe-i vezâret virildi Pehlüvân Ağa'nın mazhar-ı mükâfât olması dahi murâd-ı Hazret-i Pâdişâhî olup ancak kendüsi Alemdâr'ın âdemlerinden

1 Meydân-ı besâlet: Yiğitlik, bahadırlık meydanı.
2 Berk-i hâtıf: Kapıp götüren veya göz kamaştıran şimşek.
3 Verziş: İşletme, çalışma.
4 Sell-i seyf: Kılıç çekme.
5 Kufûl: Seferden, yolculuktan dönme.
6 Seyl-i münhemir: Akıp giden sel.
7 Nusret: Yardımı; Allah'ın yardımı, başarı, üstünlük.
8 "Felek gerçi yüz kahraman gördü ama senin gibi bir pehlivan görmedi."
9 Şehîr: Namlı, ünlü. Meşhur. Şeref ve şan sahibi.

oldığı cihetle bi'z-zât Alemdâr Ağa ve bi'l-vâsıta Pehlüvân Ağa atâyâ-yı cezîle[1] ve mevâ'id-i cemîle ile taltîf buyurıldı.

Hotin ahâlîsi ber-vech-i bâlâ Hotin'den çıkub hezâr-ged ve meşakkad çekerek Kalas kasabasına vusûl ile halâs yakasma çıkdılar ammâ Benderlü Rusya ceneralinin sözine aldanarak doksan bir gün mehl ile Bender varoşunda ikâmet üzre iken işbu İsmâ'îl vak'asından dolayı Rusya mareşali münfa'il olmağla ahz-ı sâr yolunda ve hukûk-ı milel ve kâ'ide-i düvel hâricinde olarak Muhâfız Hasan Paşa'yı ve dâ'iresi halkını ve Bender'in bi'l-cümle ricâl ve nisvân ve sıbyânını bu esnâda istîlâ eyledikleri Akkirman sükkânıyla berâber taht-ı esârete alub Rusya diyârına tesyâr[2] eylemiş oldığı haberi vükelâ-yı devleti dil-figâr eyledi.

Rusya asâkirinin minvâl-i meşrûh üzre Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye tecâvüz ve tahattîleri ihbârı pey-der-pey tevârüd itdikce Dersa'âdet'de mukîm Rusya ilçisinden mükerreren istîzâh-ı mâdde olundukda voyvodaların ibkâ olunduklarını devleti tarafına bildirmiş idügi ve me'mûriyyetince miyânede başka sebeb-i münâza'a olmadığı ve bu hâdiselere dâ'ir devleti tarafından kendüsine bir şey yazılmamış oldığı cevâblarıyla mütecâhilâne[3] imrâr-ı vakt ider. Hâlbuki Mareşal Mikelson tarafından Rûmili kazâlarının kuzât ve zâbitânına gönderilan beyannâmede ba'zı husûsâtdan şikâyet ile berren Devlet-i Aliyye'nin merâmı Memâlik-i İslâmiyye'ye Fransa askeri (s.100) idhâl idüb de Nizâm-ı Cedîd'i icrâ itdirmekdir vâdîsinde mûcib-i fitne ve fesâd olacak sözler münderic oldığı pey-der-pey Mustafâ Bayrakdâr tarafından arz ve inhâ olunmakda olmasıyla Şevvâl'in onuncı Cum'airtesi güni Bâb-ı Fetvâ-penâhîde akd olunan encümen-i meşveretde Hotin ahâlîsinin böyle eyyâm-ı şitâda yollara düşüb dürlü zahmet ve sefâlet çekmekde oldukları ihbâr-ı mükedderesi herkesin cigergâhına te'sîr itdiginden ve Rusyalu bağteten hudûdı tecâvüz itmesiyle nakz-ı ahd eylemiş dimek oldığından hemân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahı i'lân-ı harb olunmasına karâr virildi.

İngilterelünün Memâlik-i Osmâniyye'de ziyâde temettu'-ı ticâreti oldığından öteden berü Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyyet-i mülküni iltizâm iderek Devlet-i Aliyye aleyhinde hareket itmek istemez ise de bâlâda iş'âr olundığı üzre Ponaparte her tarafdan İngilizlerin ebvâb-ı ticâretini sedd ve bend itmekde olub İngilizler ise ticâret sâyesinde yaşar bir millet olduklarından Ponaparte'nin kesr-i nüfûz ve şevketi[4] anlarca her şeyden mukaddem ve mühimm bir mes'ele idi bu avânda ise meydânda Ponaparte'ye oldukca mukâvemet idecek yalnız bir Rusya Devleti oldığından İngiltere Devleti Rusyalu ile ittifâka mecbûr oldığı hâlde Memâlik-i Osmâniyye ticâretinden mahrûmiyyet dahi kendüsince müşkil bir keyfiyyet idüginden her nasıl olur ise olsun Devlet-i Aliyye'yi Fransa'ya temâyülden vaz' geçürmek kendüsince lâ-büdd[5] oldığına mebnî İstanbul'daki İngiliz ilçisi Devlet-i Aliyye'yi Rusyaluya i'lân-ı harbden men' içün pek çok ısrâr ve Fransalu Memâlik-i Osmâniyye'ye

1 Atâyâ-yı cezîl: Çok bahşişler. Çok ihsanlar. Çok lütuflar.
2 Tesyâr: Gönderme, gönderilme.
3 Mütecâhilâne: Bilmiyor görünerek, bilmemezlikten gelerek.
4 Şevket: Büyüklük, ululuk, yücelik, heybet.
5 Lâ-büdd: Kesin. Çok lâzım. Elzem. Gerekli. Her halde. Mutlaka. Muhakkak.

hücûm idecek olur ise bahren İngilterelü muhâfazaya müte'ahhid ve zâmin[1] olur gibi berren dahi yüz binlik bir Rusya ordusıyla imdâd olunacağını ta'ahhüd ile berâber bir tarafdan dahi tehdîd ve ihâfeye ibtidâr itdikce cânib-i Bâb-ı Âlî'den mâdâm ki Rusyalularm ser-haddât-ı hakaniyyeye tahattîleri ihbârı pey-der-pey tevârüd itmekdedir artık tahammül ve mudârâ kimsenin elinden gelmez deyü dostâne i'tizâr ile seffr-i müşârün-ileyh ref-i huşûnetine[2] sa'y-i bî-şumâr olundıysa da müfîd olmayub Devlet-i Aliyye'nin Fransaluya meyl ve iltifât eyledigini ve Rusya sefînelerinin mürûrını men' itmek ve voyvodaların ibkâsında iki üç hafta kadar tereddüd göstermek misillü tebdîl-i usûli îmâ ider etvârı tecvîz ile müttefiklerimden rû-gerdân oldığını sûret-i şikâyetde inhâ ve Der-aliyye'den Sebastiyani'nin tardını ve İngiltere ve Rusya ittifâklarının tecdîd ve infâzını iddi'â ve bunlara müsâ'ade olunmadığı takdîrde Rusya asâkiri berren Memâlik-i Mahrûse'ye hücûm ve savlet ve İngiltere donanması dahi İstanbul'a gelüb icrâ-yı husûmet itmek üzre beynlerinde ahd ve peymân eylediklerini beyân ve inhâ eylemiş ise de ol esnâda Ponaparte'nin (s.101) Prusya istîlâsı işini tekmîl ile Lehistân'a doğrı hareket eyledigi havâdisi alındığından İngiliz ilçisinin teklîfine müsâ'ade olunmayub a'zâr-ı merkûmenin tekrârıyla cevâb-ı redd virilmiş idi nihâyet seffr-i müşârün-ileyh (i'lân-ı harb husûsunda on beş gün ve nihâyet on yedi gün kadar sabr ve te'ennî[3] idiniz Rusya'nın bu hareketi vâkı'â pek fenâ şeydir lâkin cenerale yazdım mü'essir olacağını me'mûl iderim aksi cevâb zuhûr ider ise ne isterseniz yapınız ol vakt İngiltere Devleti size i'âne ider ve illâ ta'cîl idüb de şimdiden Rusya ilçisini def' iderseniz haklu haksız ben dahi Rusya ilçisine muvâfakata me'mûr oldığumdan kalkub giderim sonra İngiltere Devleti size husûmet ve üzerinize sefer ider çok geçmez İstanbul'a kaht viririz otuz güne dek Mısır'ı dahi gitmiş bilesiz) dimekle i'lân-ı harbin biraz te'hîri tarafına zihinler meyl itmiş iken Sebastiyani (İngiltere Devleti Rusyalunun hâtırı içün Memâlik-i Osmâniyye'de olan ticâretini fedâ idemez İngiliz ilçisi kendüliginden giderse varsun gitsün fakat siz kovmuş olmayınız) diyerek Rusyaluya hemân i'lân-ı harb olunması emrinde ısrâr ve Devlet-i Aliyye'ye Fransa ittifâkından hâsıl olacak fevâ'idi[4] ta'dâd ve tekrâr itmekde oldığına mebnî Şevvâl'in on ikinci güni huzûr-ı âsafîde tekrâr meşveret-i âmme mün'akid oldukda karâr-ı sâbık vechile i'lân-ı harb olunması ve sadr-ı â'zamın Livâ-yı Şerîf ile Rûmili câmbine çıkması karâr-gîr oldığından hemân i'lân-ı harb olunarak Rusyalunun bi-gayr-ı hakkın nakz-ı ahd ile bağteten Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye hücûm eylemiş oldığını mübeyyin ve bu bâbda Rusyalunun haksızlığını isbât idecek edilleyi[5] mutazammın bir kıt'a beyannâme kaleme alınub birer nüshâsı sefâretlere virildi sûreti zîrde (4) rakamıyla îrâd olunur.

Napolyon'un Prusyaluya galabesinden sonra Rusya üzerine hareketi tahakkuk itdigi hengâmda Sebastiyani devleti tarafından me'mûren ittifâka tâlib olmağla Dersa'âdet'de müzâkere-i şurût olunmak sûreti kendüsine teklîf olunmuş ise de vakt tenkdir imparatorımız nezdine bir murahhas irsâl olunmalıdır tâ ki hem ittifâknâmeyi bir sâ'at akdem imzâ itsün ve hem de düvel-i sâ'ire ile akd olunacak mu'âhedâtda müttefik unvânıyla birlikde bulunsun deyü mugâlataya ibtidâr itdigine mebnî tiz elden Napolyon'a bir kıt'a nâme-i hümâyûn tahrîr

1 Zâmin: Tazmîn eden, kefil olan.
2 Ref-i huşûnet: Kabalık ve sertlikten vazgeçme, inatçılığı bırakma.
3 Te'ennî: İlerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma.
4 Fevâ'id: Menfaatler, faydalar, kârlar, kazançlar.
5 Edille: Deliller, işaretler. Alâmetler. Rehberler. İsbat vasıtaları.

ve derûnunda fî-mâ-ba'd müttefikimiz ta'bîri derc ve tastîr ile ta'yîn-i murahhas husûsı te'hîr olunmuş idi Ponaparte'nin ise Devlet-i Aliyye gibi İrânluyı dahi dâ'ire-i ittifâkına almak emelinde oldığından mukaddemâ Jober nâm tercümânı nâme-i mahsûs ile İrân'a irsâl itmiş ve İrân Devleti dahi (**s.102**) Rusyaludan yedigi zahm üzerine Fransalu tarafından ümîde düşerek Mirzâ Rızâ nâm zâtı murahhas ta'yîn ve irsâl idüb ancak bu avânda Ponaparte Berlin'de bulunmağla Mirzâ Rızâ bu kerre Dersa'âdet tarîkiyle Berlin'e gitmiş idi Sebastiyani bunu vesîle ittihâz iderek (İşte Acem Şâhı tarafından akd-i ittifâk için sefîr-i mahsûs gönderildi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir murahhas ta'yîn olunmalıdır imparatorımız Prusya'ya galebe itdi bundan sonra akd olunacak musâlahaya Devlet-i Aliyye'yi idhâl ile emniyyeti husûsunı istihsâl idecekdir hele Eflâk ve Boğdan'ın hudûd-ı kadîme ve emniyyet-i kâmile ile Devlet-i Aliyye hükmüne girmedikce Rusyalu ile akd-i musâlaha itmeyecegine sened virebilürim hemân ta'yîn olunacak murahhas doğrı Berlin'e giderek İrân ilçisiyle birlikde ittifâk mâddesine râbıta virmek lâzımdır) deyü teşvîk idüb bu esnâda ber-vech-i meşrûh Rusyalu dahi hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye tecâvüz eylemiş oldığından Rusyaluya i'lân-ı harb olundığı gün Defter Emîni Seyyid Mehmed Emîn Vahîd Efendi bâ-ruhsatnâme Napolyon nezdine gitmek üzre me'mûr buyuruldı ve Vahîd Efendi serî'an Dersa'âdet'den hareket ile Berlin'e azîmet idüb ancak esnâ-yı râhda Napolyon'un Lehistân'a gitdigini haber almağla ez-kadîm Leh Devleti'nin dârü'l-emâresi olan Varşav şehrine varub akd-i mu'âhede-i ittifâk içün teşmîr-i sâk[1] eylemiş ise de bu avânda Napolyon Rusya Devleti'yle akd-i ittifâkı tasmîm eylemiş oldığından taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nezdine murahhas celbinden garazı mücerred bu vechile bir gösteriş idüb de o yüzden dahi Rusyaluyı ihâfe[2] iderek İngilterelüden tefrîk ile merâmına muvafık sûretde musâlaha ve ittifâka mecbûr eylemekden ibâret idügı sonradan sâbit olmuşdur.

Öteden berü taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kangı devlete i'lân-ı harb olunur ise ilçisi Yedikule'de tevkîf oluna gelürken süferânın ve ale'l-husûs Sebastiyani'nin ihtârı üzerine bu kerre ol âdet terk olunub hemân Rusya ilçisi Ditaninski Bâb-ı Âlî'ye celb olunarak tarz-ı leyyin üzre Devlet-i Aliyye'nin istîlâ olunan memâliki tahliyye olunur ise yine İstanbul'a gelebilürsiniz deyü kendüsi içün ve Rusya tüccârı içün on gün mühlet i'tâsıyla memleketleri câmibine gitmeleri tenbîhi ile iktifâ idildi ve Sultân Selîm'in Avrupa medeniyyetine mâ'il oldığına bir delîl gösterildi.

Ol esnâda Bozcaada'ya üç kıt'a Rusya kalyonı gelmiş oldığından Rusya ilçisi hemân bir İngiliz gemisine râkiben oraya revân[3] oldı.

Devlet-i Aliyye dahi hemân yeniçeri ve sâ'ir ocaklar askerinin tertîbine mûsâra'at iderek (**s.103**) evvel-be-evvel tashîh-i be-dergâh kılınan on orta yeniçeri Tuna yalısına gönderildi ve Mustafâ Bayrakdâr'ın ma'iyyetine küllî asker tertîb olunarak Rusyalulara karşı çıkması emr ve iş'âr idildi ve alâ-cenâhi'l-isti'câl gerek İsmâ'îl muhâfazasına ve gerek Mustafâ Bayrakdâr ma'iyyetine haylîce asker yetişdirildi ve Memâlik-i Mahrûse'nin her tarafından küllî asker tahrîri emr ü fermân buyuruldı.

Ve Büyükdere'ye mikdâr-ı kâfî süfün-i harbiyye irsâl ve Karadeniz Boğazı kal'alarının

1 Teşmîr-i sâk: Paçaları sıvama, bir işe adamakıllı girişme.
2 İhâfe: Korkutmak. Havf ettirmek.
3 Revân: Yürüyen, giden, akan, su gibi akıp giden.

asâkir ve mühimmâtı ikmâl olundukdan başka boğazın hâricinde bahren asker dökilebilecek mahallere tâbyalar inşâsına şürû' ile karagol beklemek üzre bir mikdâr asâkir-i mu'alleme dahi gönderildi ve Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından İnce Mehmed Beg'e Silistre mansıbı ve Rûmili beglerbegiligi pâyesiyle rütbe-i mîr-i mîrânî bi't-tevcîh Varna'ya kadar sevâhilin[1] muhâfazası şartıyla Karadeniz Boğazı muhâfızı nasb ve ta'yîn buyurılub Midye ve İyne Âda gibi mevâki'-i mühimmemin muhâfazası içün dahi Rûmili'nin ol cihetinde mikdâr-ı kâfî yeniçeri neferâtı tertîb idildi. Akdeniz Boğazı'nın muhâfazasına dahi Hâdimoğlı Osmân Beg ve Mu'ârız Körfezi'nin[2] muhâfazasına Ma'alkara Â'yânı Ahmed Ağa ta'yîn ve Anadolı Vâlîsi Ebûbekir Paşa ser'askerlik unvânıyla Bolayır'da ikâmet ile her tarafa nezâret itmek üzre me'mûr olarak ma'iyyetine Kırcalulardan dahi bir mikdâr sekbân tahrîr ile emr-i muhâfazaya i'tinâ olundukdan başka sâbıkâ Îrâd-ı Cedîd Defterdârı Feyzullâh Efendi dahi me'mûriyyet-i mahsûsa ile ve ma'iyyetine mühendis terfîkiyle Kal'a-i Sultâniyye cânibine irsâl buyuruldı.

Ve Sadr-ı â'zam Hilmî Paşa'nın serdâr-ı ekremligime dâ'ir bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır oldı ki sûreti zeyl-i kitâbda (5) rakamıyla îrâd olunur.

Sadr-ı â'zamın Ordu-yı Hümâyûn ile azîmetinde İstanbul'da kâ'immakâmlıkla hâmil-i emânet-i kübrâ olacak zâtın kâbiliyyet-i zâtiyye ve haysiyyet-i zamâniyye ashâbından ve tavr ve mişvârı[3] mücerreb-i vüzerânın mütehayyizân-ı sadâkat-nisâbından bulunması lâzıme-i hâl ve maslahatdan iken kâ'immakâmlığa köse ve kasîrü'l-kâme bir fitne-i menhûse olan Selanik Mutasarrıfı Mûsâ Paşa intihâb ile Dersa'âdet'e avdet olundı Mûsâ Paşa ise şimdiye kadar cezâ-yı amelî olarak çekdigi çileleri hep atabegân-ı saltanatın silleleri bilüb ahz-ı sâr[4] içün anlara diş biler ve fırsat gözedir iken ol bî-bahtlar anın mülâyim sözlerine ve münâfikâne müdâhene ve tabasbuslarına[5] aldanub sevk-i kazâ ve kaderle kâ'immakâmlığa anı münâsib buldılar ve (izâ câ'e'l-kazâ'ü umyü'l-basar)[6] sırrına mazhar oldılar.

Ve sadr-ı â'zam bulunan zâtın serdâr-ı ekremlik ile azîmetinde menâsıb-ı Dîvâniyye ricâli (**s.104**) dahi berâber gitmek ve Dersa'âdet'de birer vekîlleri kalub da Rikâb-ı Hümâyûnda ifâ-yı me'mûriyyet itmek de'b-i dîrîn ve âyin-i behîn-i Devlet-i Aliyye olub ancak atabegân-ı saltanat olan e'âzım-ı ricâl-i devlet zâten Dersa'âdet'de ikâmetle istirâhati zahmet-i sefere tercih ider oldıkları hâlde Edirne vak'asından berü Rûmili â'yânlarına ve ale'l-umûm yeniçeri gürûhuna emniyyetleri olmadığından Dersâ'adet'de kalmaları mukarrer oldığına mebnî Ordu-yı Hümâyûn ile gitmek üzre Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafâ Refîk Efendi ve Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi ve Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Mehmed Tahsîn Efendi ile dîger ba'zı me'mûrîn ibkâ ve yeniçeri kâtibi bulunan Mehmed Ârif Efendi'ye asâleten çavuşbaşılık ve Küçük Tezkireci Hamîd Efendi'ye süvârî mukâbeleciligine ilhâkan büyük tezkirecilik ve Dâmâd-ı Sadr-ı Âlî Hamîd Begefendi'ye süvârî kitâbeti ilhâkıyla tezkire-i sânî ve Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn İzzet Begefendi'ye asâleten beglikcilik ve Bozoklı Mustafâ Mazhar Efendi'ye âmedcilik

1 Sevâhil: Yalılar, kıyılar.
2 Mu'ârız Körfezi: Karşı körfez, Saroz Körfezi.
3 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat
4 Ahz-ı sâr: Öç alma.
5 Tabasbus: Yaltaklanmak. Kendini küçülterek riyakârlıkla kendini beğendirmeğe çalışmak.
6 "Kader gelince göz görmez."

tevcîh olundığı gibi Rikâb-ı Hümâyûn hidmetiyle Dersa'âdet'de kalacak Baruthâne Nâzırı Râgıb Efendi'ye kethüdâ-yı sadr-ı âlî vekâleti ve beglikci bulunan Ahmed Safâ Efendi'ye riyâset vekâleti ve asâleten çavuşbaşı bulunan Sâdullâh Efendi'ye çavuşbaşı vekâleti ve Nûri Beg-zâde Abdî Beg'e mektûbî-i sadr-ı âlî vekâleti ve Hâlet Efendi'ye beglikci vekâleti ve hulefâdan Ahmed Affî Efendi'ye âmedî vekâleti ihâle ve menâsıb-ı sâ'ire dahi bu vechile ibkâ yâhûd tevcîh buyuruldı. İsmâ'îl cenginde yararlığı zâhir olan Bahadır Giray Sultân'a dahi bu esnâda Bucak Kalgaylığı pâyesi virildi.

Fi'l-asl kazaskerlik ordu kadılığı dimek iken bir vaktden berü Devlet-i Aliyye'nin mürettep ocakları çığırından çıkmış oldığı gibi tarîk-i ilmiyyenin dahi vaz'-i aslîsi tagayyür idüb kazaskerlik bir pâye-i âlî-i i'tibârî olarak kazasker efendiler Dersa'âdet'den taşra çıkamaz oldukları cihetle Ordu-yı Hümâyûnun hurûcunda merâtib-i ilmiyye ashâbı içinden işe yarar biri intihâb ile ordu kadısı nasb olunmak âdet oldığından bu kerre dahi ol me'mûriyyet-i mühimme içün birinin intihâbı lâzım gelüb ancak Şeyhü'l-islâm Efendi'nin tercîh itdigi Bâb-ı Âlî'nin işine gelmez ve sadr-ı â'zamın istedigi tarîkce münâsib görülmez oldığına ve her ne ki vaz'-ı aslîsinden çıkar ise böyle müşkilâtı da'vet itmek umûr-ı tabî'iyyeden bulundığına mebnî bu kerre Sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâm Efendi beyninde bir haylî muhâbere ve mübâhaseler cereyânından sonra nihâyet Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden Dimetokalı Seyyid Mehmed Efendi bi'l-intihâb ordu kadısı nasb ve ta'yîn idildi bu sırada Hekîmbaşı-zâde Mustafâ Mes'ûd Efendi dahi Ordu-yı Hümâyûn hekimbaşısı oldu. (s.105) Bâlâda iş'âr olundığı üzre Eflâk Voyvodalığı'ndan azlinde Rusya diyârına firâr itmiş olan Kostantin'in pederi dahi kendü gibi hûne-i devletden addolundığına mebnî Şevvâl'in on altıncı Pâzâr güni i'dâm ile emvâli masârif-i seferiyyeye medâr olmak üzre müsâdere kılındı.

Ferdâsı Pâzârirtesi güni ordu kadısı ve ricâl-i devlet ve ocaklar ağaları ve meşâyih cevâmi'-i selâtîn ile tekâyâ ve zevâyâ meşâyihinin ba'zıları Bâb-ı Âlî'ye ihzâr ile müneccimbaşı tarafından ta'yîn olunan vakt-i muhtârda[1] Sûre-i Feth tilâvet olundukdan sonra meşâyih du'â idüb huzzâr[2] dahi sûret-i bülend ile âmîn diyerek ve kurbânlar kesilerek tuğ-ı âsafî mahall-i mu'ayyenine rekz olunub İsmâ'îl cenginde Rusya'dan alınmış olan esîrlerin Dersa'âdet'e vürûdı ol gûne tesâdüf iderek Bâb-ı Âlî'ye getürilüb huzzâra temâşâ itdirilmekle fâl-ı hayr ittihâz kılındı.

Bu esnâda Sırpistân üzerine me'mûr olan Pâsbân-zâde Osmân Paşa'nın ba'zı mertebe yararlığı görülmekde iken evâhir-i Zi'l-ka'de'de hulûl-i ecil-i mev'ûdıyla vefât eyledigi haberi vârid olıcak Vidin muhâfazası Nigbolı sancağına ilhâkan akdemce Niş muhâfazası şartıyla Mora vâlîsi nasb olunan Hûrşîd Ahmed Paşa'ya tevcîh olunmuş iken mu'ahharen Hûrşîd Paşa uhdesine Sofya cânibi ser'askerligiyle Rûmili eyâleti tevcîh buyurulmagın Vidin ve Nigbolı dahi müteveffâ-yı müşârün-ileyhin hazînedârı olan mîr-i mîrândan İdrîs Paşa'ya ihâle buyurulmuşdur.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Pâsbân-zâde Osmân Paşa'nın pederi Vidin yamaklarından Bâzvand deyü ma'rûf olan bir şahısdır ki fi'l-asl eşirrâdan olub ara sıra dînde fitne îkâ'ına ictisâr ider oldığından Serdâr-ı Ekrem Koca Yûsuf Paşa anı i'dâm itdikde oğlı Osmân kaçub ve bir müddet ihtifâ itdikden sonra meydâna çıkub ve yamâkân gürûhuna iltihâk idüb

1 Vakt-i muhtâr: Belirlenmiş, tayin olunmuş uygun bir zaman.
2 Huzzâr: Huzurda, meydanda, gözönünde olanlar, bizzat bulunanlar.

zâten dirâyet ashâbından olmasıyla az vakt zarfında yamaklar arasında şöhret bulmuş idi. Ol esnâda Belgrad Kal'ası'ndan yamaklar tard ve eyâletlü askeri ikâme ile Nizâm-ı Cedîd mürettebâtından olmak üzre ol tarafda ba'zı vâridât te'sîs olunub Osmân Ağa bunı bahâne iderek yamak ile eyâletlü beynine ilkâ-yı şikâk[1] idüb ve kendüsini ol havâlîdeki yamâkânın re'îsi ve pîşvâsı makâmında gösterüb haylî arbedelere sebeb olmuş idi. Bu etvâr-ı bâğiyânesi Bâb-ı Âlî'nin nazar-ı dikkatini celb itmekle ref' ve izâlesi tasavvur olunmuş iken îcâb-ı vakt ve hâlden olarak kendüsine bir müddet nevâziş-kârâne mu'âmele olunmak lâzım gelüb Osmân Ağa ise gitdikce Vidin'de yerleşüb kökleşmekde oldığından ve Nizâm-ı Cedîd'e muhâlif re'yde (s.106) bulunanlar dahi o makûleleri istishâb idegeldiginden etvâr-ı ser-keşânesi sad çendân ziyâde olmasıyla nihâyet üzerine Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa me'mûr idilmiş idi. Hüseyin Paşa ise ma'iyyetindeki derebegilerini uslûb-ı hakîmâne ile istihdâma muvaffak olamayub ordusı perîşânlığa dûçâr olmağla telâffî-i mâ-fât kaydında iken Mısır seferi zuhûr itmekle bâlâda tafsîl ve îzâh olundığı üzre Vidin muhâfızlığıyla berâber Nigbolı sancağı dahi uhdesine ihâle buyurulmuş idi. Ancak anın tahrîkiyle yamakların vâki' olan harekât-ı isyâniyyeleri üzerine Belgrad muhâfızları haylî vakt birtakım Arnavud sekbânları istihdâmına mecbûr oldı ve gerek bu yamakların ve gerek sâhib-i tercemenin mukâtelelerinde birçok âdemler telef olarak ol havâlîdeki kuvve-i İslâmiyye'ye haylîden haylî za'f gelmiş oldığı hâlde sunûf-ı mütehâlife-i askeriyye dahi îcâd-ı mâ-lemyekün kabîlinden olarak re'âyâya pek ziyâde zulm ve ta'addî idegeldiklerinden Sırp re'âyâsı cânlarından bîzâr[2] oldukları hâlde Rusyalu tarafından tahrîk olunmalarıyla Sırpistân'da bir ihtilâl-i azîm vukû'a geldi ve takım takım askerler ta'yîn ile bu ihtilâlin basdırılmasına çalışdıkca şiddet buldı bunun sebeb-i aslîsi araşdırılur ise sâhib-i terceme oldığı der-kâr[3] olub nihâyet izâlesi husûsuna me'mûr olarak tamâm îfâ-yı me'mûriyyet idebilecegi vaktde eceli gelüb azm-i dâr-ı cezâ itdi el-hâsıl devlete azîm mazarratları oldığı hâlde nihâyetinde millete yarayacak bir işe muvaffak olmadan dâr-ı ukbâya[4] gitdi.

Mervîdir ki bidâyet-i neş'etinde remmâl[5] ve ceffâr tasallukcılarından ba'zı cerrârlar[6] kendüyi celb içün bu târîhlerde Vidin'de Osmân isminde bir sâhib-i hurûc zuhûr ile Devlet-i Aliyye'nin mücedded ve mü'eyyedi olacağı hasbe'l-fenn mukarrerdir ve alâ'im ve emârât-ı muharreresi kâffeten sizin sîmânızda mevcûddur deyü bî-çâreyi iğfâl idüb o dahi ümmî ve âmî[7] bir âdem oldığından netîcesiz da'vâlara düşerek bunca fenâlıklara sebeb olmuşdur. Tecâvezallâhü an-seyyi'âtihî.

Cild-i sâbi'de beyân olundığı üzre Sırplular Belgrad dayılarının mezâlim ve ta'addiyyâtından şikâyet itmekle Bosna vâlîsi ol tarafa hareket iderek Belgrad'daki Arnavud sekbânları ser-gerdesi olan Koşancalı Halîl Ağa ma'rifetiyle dayılar Belgrad'dan ihrâc ve i'dâm olunmuşlar idi bu esnâda dahi Sırplular Koşancalıdan şikâyet itmeleriyle Belgrad Muhâfızı Süleymân Paşa bir takrîble Koşancalıyı ve refîklerini çam kayıklarına irkâben

1 İlkâ-yı şikâk: Muhalefet ve düşmanlığı bırakma.
2 Bîzâr: : Tedirgin, bezmiş, usanmış, bezginlik getirmiş.
3 Derkâr: Mâlum, âşikâre olan. İçinde olan. İçte bulunan.
4 Dâr-ı ukbâ: Ahret, öbür dünya.
5 Remmâl: Remil döken, fal açan, kayıptan haber vermek iddiasında bulunarak dolandırıcılık eden.
6 Cerrâr: Zorla para alan kimse.
7 Ümmî ve âmî: Anneden doğduğu gibi, tahsil ve eğitim almamış.

Teke tarafına irsâl itdikden sonra re'âyânın rü'esâ ve kınezlerini ve söz sâhiblerini celb ile merâmlarını lede'l-istifsâr Koşancalının def'inden başka merâmları olmayub bunun üzerine artık afv ve ıtlâkları[1] fermânının vürûdunda cümlesi yirlü yerine dağılub (**s.107**) evmâl-i emîriyyenin tevzî' ve te'diyyesine dikkat ideceklerini beyân itdiklerinden Süleymân Paşa bu husûsları işbu yirmi bir senesi Zi'l-ka'de'sinin beşi târîhiyle müverrehan bir kıt'a kâ'imesiyle bir nev' muvaffakiyyet olmak üzre Niş muhâfızı olan Hûrşîd Paşa'ya tebşîr eylemişdir Sırpluların garazıu ise bu dürlü desîselerle hem vakt kazanmak ve hem de Belgrad'daki kuvve-i İslâmiyye'yi taklîl itmekden ibâret olarak Rusya seferi zuhûr itdigi gibi evvelkiden ziyâde isyân ve ihtilâle ibtidâr itmişlerdir ve Koşancalı gâyet bahâdır ve nâm-dâr bir sergerde olub anın Belgrad'dan hurûcı Sırpluların bir mertebe daha şımarmasına ve emr-i muhâfazanın dûçâr-ı za'f ve fütûr olmasına sebep olmuşdur.

Ahvâl-i hâzıra üzerine muktedir vüzerâdan biri Tuna ser'askeri unvânıyla Silistre vâlîsi nasb olunmak lâzım gelmiş ise de vâlî makarrı[2] Ruscuk kasabası olub gidecek vâlînin Ruscuk â'yânı olan sâlifü'z-zikr Mustafâ Bayrakdâr ile imtizâc idebilmesi emr-i müşkil ve Garb Ocakları beglerbegileri üçer ve manâsıb-ı sâ'ire birer sene müddetle tevcîh olageldigine nazaran ber-kâ'ide Bayrakdâr Ağa'ya Silistre vâlîligi tevcîh olunsa kabûl itmesi me'mûl[3] degil idüginden te'yîden rütbe-i vezâretle Silistre eyâletinin uhdesine tevcîhi devletce karârgîr olub ancak zâten vezâreti kabûl idecegi meşkûk oldığından hemşehrîlik münâsebetiyle kendüyi iknâ' ve irzâ itmek üzre Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Mehmed Emîn Behîc Efendi me'mûr olub uhdesine başmuhâsebe pâyesiyle Tuna yalısı mübâya'acılığı ihâle buyurılarak zâhirde bu me'mûriyyet vesîlesiyle serî'an Ruscuk'a gönderildi işbu Behîc Efendi fi'l-asl Ruscuklu olub Dersa'âdet'e gelerek kâğıd i'mâli san'atını ihdâs itmek üzre bir haylî akçeler sarf ile bir kâğıd fabrikası yapmış ise de îrâdı masrafına vefâ ider itmez derecede oldığını görüb mütefekkir ve mütehayyir[4] iken hakkında bu me'mûriyyetim zuhûrını ganîmet bilerek Ruscuk'a varub vezâreti kabûl itmek üzre Alemdârı irzâ ve keyfiyyeti bu esnâda Dersa'âdet'e inhâ eylemiş oldığından minvâl-i meşrûh üzre uhde-i müşârün-ileyhe rütbe-i vezâretle Silistre eyâleti bi't-tevcîh derhâl menşûrı ısdâr ve irsâl olunmağla Bayrakdâr Beşe iken Alemdâr Paşa ve bir â'yân iken ser'asker-i zî-şân oldı.

Rusyalıların garaz-ı aslîsi Bükreş'de tecemmu' iderek oradan dahi elli binlik bir ordu ile ilerüleyüb ve Sırplularla birleşüb de ol tarafdan Devlet-i Aliyye'yi telâşa düşürmek sûreti oldığmdan bu esnâda Bükreş'e doğrı harekete başlayub bir fırka-i askeriyyesi Bükreş civârına gelmiş olmasıyla Alemdâr'ın askeriyle lede't-tekâbül asâkir-i İslâmiyye (**s.108**) gâlib ve mansûr ve Rusyalu bir haylî telefât virerek ric'ata mecbur oldığı ve Rusyalulara nisbetle asâkir-i İslâmiyye'nin telefâtı kalîl idüği haber-i meserret-eseri îd-i adhânın[5] birinci güni Dersa'âdet'e vusûl buldı.

Rusyalulardan alınan kırk beş esîr ile bir kıt'a top dahi müte'âkiben Dersa'âdet'e vusûl bulmuş ve Kurt Paşa Dâmâdı İbrâhîm Paşa Avlonya tarafından bir kıt'a Rusya gemisini

1 Itlak: Salıverme, koyuverme.
2 Makarr: Karâr yeri. Karârgâh. Karârlı yer. Merkez.
3 Me'mûl: Umulan, beklenen.
4 Mütehayyir: Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.
5 Îd-i adhâ: Kurban Bayramı.

harb ve darb ile teshîr iderek altmış esîr aldığı haher-i meserret eseri dahi bu esnâda vâsıl olmuşdur.

Ve yine bu esnâda dört binden ziyâde Rusya askeri İsmâ'îl'e karîh Sâhib karyesi civârına gelüb karagol olmak üzre ilerüye bir mikdâr süvârî sevk itmiş oldukları cevâsîs[1] vâsıtasıyla lede'l-istihbâr Pehlüvân Ağa bir mikdâr güzîde süvârî ile varub bir münâsib mevki'de der-mekîn[2] oldığı hâlde Rusyalunun işbu süvârî karagolı pusı mahalline geldükde Pehlüvân Ağa derhâl sell-i seyf ile üzerlerine hücûm ve iktihâm ve kimini ahz ve kimini i'dâm iderek ele geçürebildigi kadar Rusyalu elbisesini kendü askerine ilbâs ile varub karye-i merkûme pîşgâhında Rusyalu âlâyları tarzında saff bağlamış ve Rusya taburları göründigi gibi askeri karye içine çekmiş oldığından Rusyalular uzakdan bunları kendülerinin süvârî karagolı zann idüb hemân karye kenârına geldikleri gibi perîşân uslûb ile içerüye girdiklerinde asâkir-i İslâmiyye birden bire bunların üzerine hücûm ve iktihâm ile esliha-i hâdde i'mâline kıyâm ve çend sâ'at mümted olan muhârebede birçoğunı i'dâm itdikden sonra istîmân idenler ahz ve esîr idilmişdir.

Bu misillü ahbâr-ı sârenin tevârüdi esnâsında Alemdâr Paşa tarafından iki yüz kadar Rusya esîrleri ve Rusyaludan alınmış olan top ve cebehâne arabaları gibi âsâr-ı muzafferiyyet dahi vürûd ile mûcib-i mesârr-ı nâ-mahdûd olagelmiş ise de bu esnâda İngiliz donanması Akdeniz Boğazı'ndan duhûl ve İstanbul pîşgâhına vusûl ile herkese dehşet virmiş oldığından bu misillü ahbâr[3] ve âsâr-ı muzafferiyyet ile ibtihâca meydân bulunamıyordı.

Tafsîli budur ki bâlâda şerh ve îzâh olundığı üzre İngiltere Devleti Fransa aleyhine Rusyalu ile müttefik olub Devlet-i Aliyye'yi dahi kemâ-fi's-sâbık dâ'ire-i ittifâkda tutmak ârzûsunda iken Devlet-i Aliyye Rusyaluya i'lân-ı harb itmekle Devlet-i Aliyye'yi tehdîd içün sekiz kapak ve birçok fırkateyn ve korvet ve bombardelerden mürekkeb bir büyük İngiliz donanması Bozcaada'ya gelmiş idi ve Rusya ilçisi ber-vech-i bâlâ Dersa'âdet'den çıkub da Bozcaada'ya gitdikden sonra İngiliz ilçisi (Sir Arbudnot)[4] mu'âmelât-ı şedîdeye (**s.109**) başlayub Sebastiyani'nin Dersa'âdet'den def'i ve Devlet-i Aliyye ile İngiliz ve Rusya devletleri miyânelerinde mukaddemâ mün'akid olan ittifâk mu'âhedelerinin tecdîdi ve İngiliz ve Rusya sefâ'in-i harbiyyesinin bilâ-mânî' boğazlardan âmed ü şüdlerine müsâ'ade olunması husûslarını teklîf ve kabûl olunmadığı takdîrde Bozcaada'ya gidüb ve oradaki İngiliz donanmasını istishâb ile gelüb İstanbul'ı uracağını beyân itmekle vükelâ-yı Devlet-i Aliyye telâşa düşerek bu teklîfin kabûlüne meyl itdikleri sırada Sebastiyani gerek bi'z-zât ve gerek bi'l-vâsıta İngilterelüye bu vechile ser-fürû itmek şân ve nâmûs-ı Devlet-i Aliyye'nin inkısârını mûcib olur ve bu sûretle memleketeyn Rusyalu ve Mısır İngilterelü yedine geçebilür Ponaparte ise bütün Lehistân'ı zabt itdi Petersburg'a doğru gidecektir ve karîben Fransa tarafından size büyük imdâd gelecekdir ve Devlet-i Aliyye'nin eski fer ve şevketi tecdîd olunacakdır zemînlerinde sözler ve kuvvetlü va'dler ile lâzım gelenleri iknâ' ve ilzâm iderek İngiltere ilçisinin tekâlîf-i meşrûhasına redd ile ceveb i'tâsına karâr virdirmiş idi. Çünki Devlet-i Aliyye'nin merâmı Rusyaludan ahz-ı intikâma münhasır olub İngiltere ve

1 Cevâsîs: Casuslar, hafiyeler.
2 Der-mekîn: Yerleşilen, muhkem olunulan, oturulan.
3 Ahbâr: Haber, ortada dönen söylentiler.
4 Sir Arbudnot: Charles Arbuthnot.

Fransa devletlerini uslûb-ı hakîmâne ile idâre iderek ikisini dahi elden çıkarmamak sûreti iken bu kerre ikisinden birinin tercîhi lâzım gelüb vükelâ-yı devletin bir haylîsi İngilterelü tarafına mâ'il iseler de Rusyalunun iz'âcatı hadden aşmış ve bu kerre bağteten Memâlik-i Mahrûse'ye tecâvüz idicek Millet-i İslâmiyye'nin havsala-i sabr ve tahammüli dolub taşmış idüginden Sebastiyani'nin envâ' va'd ve va'îdleri üzerine zihinler bi't-tab' Fransa tarafına temâyül itmiş idi. Ma'a-mâ-fîh vükelâ-yı Devlet-i Aliyye İngilterelünün rişte-i musâlahayı kesr idecegine pek de inanmıyorlardı.

İngilterelü ise Devlet-i Aliyye'yi Fransaludan tefrîk içün her dürlü esbâba teşebbüs idebileceginden ve İngiliz ilçisi gâyet hadîdü'l-mizâc bir âdem oldığından Zi'l-ka'de'nin yirmisine müsâdif olan bin sekiz yüz yedi sene-i mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî-i Efrenci'sinin yirmi dokuzuncı gicesi hafiyyeten bir İngiliz sefînesine süvâr olarak Dersa'âdet'den firâr eyledigi ferdâsı ma'lûm ve Rusyalu ile berâber İngilizlerin dahi harbe kıyâm idecekleri meczûm[1] olıcak mes'ele-i harbiyye bir mertebe daha kesb-i ehemmiyyet eyledi.

Ve mukaddemâ Rusya ve mu'ahharen İngiliz gemilerinin Bozcaada'ya gelmesi ve boğaz kal'aları İngiliz donanmasının mürûrına mâni' olabilecek mertebe müstahkem degildir ikmâl-i noksânı lâzımdır deyü Sebastiyani tarafından pey-der-pey ihtâr idilmesi hasebiyle bâlâda beyân olundığı üzre Feyzî Efendi işbu Akdeniz istihkâmâtının ikmâl-i noksânına me'mûr buyurulmuş ve ba'dehu kapudan paşa dahi yapılan tâbyaları mu'âyene içün ol tarafa gönderilmiş idi.

(**s.110**) Boğaz kal'alarının istihkâmâtı mükemmel olsa düşman donanması geçmek kâbil olamayacağı der-kâr ise de bu istihkâmât eski zamân donanmalarının men'-i mürûrı içün yapılmış şeyler olmasıyla a'sâr-ı cedîdede inşâ olunan sefâ'in-i harbiyyenin mürûrına mâni' olabilmek içün usûl-i cedîde üzre istihkâm virilmek lâzım gelüb lâkin boğazdan düşman donanması geçdiginin emsâli olmadığına mebnî mürûr-ı zamânın îcâb itdigi tahvîlâtdan gâfil olan me'mûrîn-i devlet ol vakt bu husûsa çendân ehemmiyyet virmiyorlardı binâ'en-aleyh Ceneral Sebastiyani ma'iyyetindeki mühendisleri ameliyyâta nezâret itmek üzre boğaza irsâl ve bu bâbda pek ziyâde isti'câl ile devletin nazar-ı dikkat ve ehemmiyyetini celbe çalışmakda iken istihkâm işleri sür'at-i lâzıme ile görilmiyordı ve bir de İngiliz ilçisi Bozcaada'ya vardıkda Memâlik-i Mahrûse'den çıkmamış oldığı cihetle muhâbere ve mükâlemeye devâm idecegi beyânıyla Bâb-ı Âlî'ye tahrîrât göndermiş oldığından kapudan ile Feyzî Efendi anınla muhâbere ve mükâlemeye murahhas olub o dahi tercümânı Pizan'ı Çanakkal'ası'na göndermiş idi. İngiliz ilçisi ise geçmek içün müsâ'id hevâya muntazır olub ol vakte kadar der-dest olan istihkâmâtı mümkün mertebe te'hîr ve imhâl içün me'mûrîni iğfâl itmek üzre İngiltere Devleti'nin niyyât-ı hâlisâne ve muslihânesinden bahs iderek işin sulhla bitürilecegini şübheden ârî sûretde göstermiş ve bu bâbda Kapudan Paşa ile Feyzî Efendi'yi tamâmıyla kandırmış idi işte ameliyyâtın ağır yürimesine başluca bir sebeb dahi bu idi hattâ bundan dolayı Feyzî Efendi'min vâki' olan betâ'et[2] ve musâmahası hasebiyle Na'ra Burnu'na vaz' olunan elli dört kıt'a topun birazı yerde ve birazı kundak üzerinde bulunarak henüz yerlü yerine ta'biyye olunmamış idi ve bir kalyon ve beş fırkateyn ile bir

1 Meczûm: Kesin karâra bağlanan.
2 Betâ'et: Tembellik, yavaşlık, ağırlık.

birigden[1] ibâret olan Donanma-yı Hümâyûn dahi Na'ra Burnu'nun üst tarafına yamanub demir üzre durdığı hâlde îd-i adhâ mülâbesesiyle tâ'ifelerinin bir haylîsi karaya çıkmış idi. İngiliz donanması ise bir lodosa muntazır iken Şubat-ı Rûmî'nin evâ'ilinde ya'nî Zi'l-hicce'nin onuncı güni bir sıkı lodos esmege başlayıcak İngiliz amiralleri (Dük Voret) ile (İsmit) iki kıt'a üç anbârlu ve beş kıt'a kapak ve iki fırkateyn ve iki korvet ile Bozcaada pîşgâhından kalkub ve herkes bayram namâzında iken bu sefâ'ini turna katarı gibi dizüb boğaza duhûl ile Kum Kal'a ve Seddü'l-bahr hizâlarına vusûlünde bu iki kal'anın âteşi İngiliz donanmasına sedd-i mümâna'at olabilecek derecede olmadığından bunlara aslâ ta'arruz ve iltifât itmeksizin geçüb Kilidü'l-bahr ile Çanakkal'a pîşgâhına geldikde (**s.111**) bu kal'aların istihkâmâtı oldukca işe yarar ve denizi dar idüginden İngiliz gemileri iki tarafa gülle ve salgım sağarak sür'at ile güzâr idüb egerçi bu kal'alardan ve Na'ra Burnı tâbyasından dahi toplar âteş idildi ve İngiliz gemilerine bir mikdâr zarar ve hasâr virildi ise de mürûrlarına mümâna'at olunamadı ol vakt Kapudan Paşa bir batarya başında bi'z-zât kumanda itmekde iken İngiliz gemileri şiddetlü âteş itdikleri gibi firâra mübâderet ve anın firârı topcılara dahi sirâyet itmekle toplar mu'attal[2] kalmış oldığı mervîdir.

El-hâsıl İngiliz donanması cüz'î hasâret ve altmış nefer kadar telefât ile boğaz kal'alarının önünden geçüb ansızın Na'ra Burnı'nın üst tarafında lenger-endâz olan sâlifü'z-zikr Donanma-yı Hümâyûn üzerine savlet ve hücûm itdikde donanma askerinin ekseri bayram münâsebetiyle karada bulundığından timür almağa ve yelken açmağa vakt ve hâl müsâ'id olmayub süfün-i hümâyûn müdâfa'aya ibtidâr eylemiş ve içlerinden bir fırkateyn fevka'l-âde şecî'âne[3] mukâvemet göstermiş ise de Donanma-yı Hümâyûn İngiliz donanmasına bir vechile niu'âdil olmadığından mağlûb ve münkesir olarak tamâmıyla karaya oturdulmuş olmasıyla İngilizler dördini ihrâk ve ikisini dahi ahz ve zabt eylediler bu vak'ada dahi İngilizlerin otuz kadar telefâtı vukû' bulub andan sonra kendülerinin rahnedâr[4] olan gemilerini ta'mîr zımnında çend sâ'at Na'ra Burnı civârında tevakkuf itdikden sonra Gelibolı pîşgâhından güzâr ile İstanbul'a doğrı azîmet itdiler.

Meger Donanma-yı Hümâyûndaki birikin süvârîsi olan Tönbek Kapudan-zâde İngiliz donanmasının gelişi nümâyân oldığını derk ile evvelce yelken üzerine kalkmış ve bu arbedede denize açılarak pupa yelken İstanbul'a yol virmiş oldığından îd-i adhânın üçünci Cum'a güni İstanbul'a vusûl ile vak'ayı haber virdikde erkân-ı saltanat ta'rîf olunmaz sûretde düçâr-ı telâş ve dehşet olarak derhâl akd-i meclis-i meşveret olundukda sevâhilin muhâfazası zımnında tâbyalar inşâsına karâr virilmekle Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi Ahûrkapu'ya ve Defterdâr Osmân Efendi Çatladıkapu'ya ve İbrâhîm Kethüdâ ya'nî sâbıkâ Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî olan İbrâhîm Nesîm Efendi Kumkapu'ya ve sâbıkan Tersâne Emîni Ahmed Azîz Efendi Dâvudpaşa iskelesine ve Defterdâr-ı esbak Hasan Tahsîn Efendi Samatyakapusı'na ve Hubûbât Nâzırı el-Hâc Mustafâ Efendi Yedikule'ye ve Baruthâne Nâzırı Râgıb Efendi ile mukaddemce bâ-rütbe-i vezâret Ordu-yı Hümâyûn çarhacısı nasb olunan Alî Paşa Baruthânelere ve Defterdâr-ı sâbık Mustafâ Rüşdî Efendi Üsküdar'da vâki' Harem (**s.112**)

1 Birig: Brik, Bir rıhtım, iki kare şeklinde direk pilonu olan bir yelkenli gemidir.
2 Mu'attal: İşsiz, iş göremeyecek durumda olan.
3 Şecî': Cesur, yürekli, yiğit.
4 Rahnedâr: Gediği, yıkığı olan. Eksiği, bozuğu olan. Zarara uğramış.

iskelesi ve Kadıköyi ve Fenarbağçesi semtlerine me'mûr idilüb müte'âkiben Sadâret-i Uzmâ Kâ'immakâmlığına da'vet olunan Mûsâ Paşa dahi Dersa'âdet'e gelmekle Üsküdar semti ana ihâle ve Mustafa Rüşdî Efendi'nin me'mûriyyeti Topkapu ve Yalı Köşki cihetine tahvîl ile Baruthânelerden Çöplük ta'bîr olunur mahalle ve Maltepe'den Üsküdar'a kadar tâbyalar inşâsına ve Kurşunlımahzen ile Üsküdar'dan Karadeniz Boğazı'nda vâki' kal'alara dek iki karşulıklı toplar vaz'ıyla mevâki'-i mühimmenin ihkâm ve takviyyetine ibtidâr idildi.

Ve İngiliz donanmasının ol vechile boğazdan duhûli havâdisi beyne'l-ahâlî şâyi' olmağla sunûf-ı ahâlî sevâhile dökilüb Marmara Denizi'ne medd-i nazar-ı intizâr itmekde iken ikindiden sonra İngiliz donanması Çekmece hizâsında görinüb ahşam üsti Baruthâne açıklarına gelerek Kızıl Adalar pîşgâhında lenger-endâz oldı.

İstanbul'da acıyı tatmamış ve germ ve serd-i rüzgârı tecrübe itmemiş çelebiler ve habbeyi kubbe ve katreyi deryâ iderek[1] i'zâm-ı umûra ve mübâlağa-i nâ-mahsûra mâ'il ve yek-dîgere zıdd ve muhâlif dürlü dürlü i'tikâd ve efkâra kâ'il lafazanlar pek çok oldığından o makûleler köşe başlarında küme küme toplanub ve ağız ağıza virüb birtakım karışık ru'yâlara benzer evhâm ve hayâlât ile yek-dîgeri tevhîş iderek öyle bir acîb hâl-i hayret ve dehşete düşdiler ki ol şebb bu el-acîbde İstanbul'un hâli rûz-ı kıyâmetden bir numûne idi bu sırada ba'zıları dahi kütüb-i cifriyyeye mürâca'at ile be cânım âhir vakt oldığı bî-şübhedir Benî Asfar'ın galabesi mehdi hurûcı[2] der-kârdır gâlibâ ol vakt-i muntazar geldi dirler ve ba'zıları dahi bu mâdde söz götürmez eşrât-ı sâ'atdan[3] oldığı muhakkakdır. Hayfâ ki kıyâmet bizim başımıza kopdı deyü te'essüf iderler idi.

Tavâ'if-i askeriyye ise fart-ı gayret ve hamiyyet ile cûş u hurûşa[4] gelerek topcılar toplarına yapışdı ve yeniçeriler yatağanlarını takınub ve tüfenklerini alub sevâhile doğru koşuşdı. Bu sırada medrese-nişîn olan talebe-i ulûnı ile ba'zı ashâb-ı şecâ'at dahi silâhlanub zukâklara düşdi bu sûretle sâ'ir halk dahi gayrete gelerek silâhlanmağa başladılar.

Sultân Selîm Hân Hazretleri İngiliz donanmasının boğazdan geçdigini haber aldıkda fevka'l-âde ürkdi ve İngiliz donanması Baruthâne açıklarında göründigi gibi Sarây-ı Hümâyûndaki kadınlar korkub da feryâda başlayıcak pek ziyâde müte'essir oldı ve İngiliz donanması ber-vech-i meşrûh Kızıl Adalar pîşgâhında demir atdıkdan sonra İngiliz ilçisi derhâl Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr irsâl ile Donanma-yı Hümâyûnun emâneten kendülere (**s.113**) teslîm idilmesi ve Rusyalu ile musâlaha olunmasını ve İngiltere ittifâkının tecdîdini hâvî bir kıt'a sened verilmesi husûslarını yalnız bir gün mehl ile teklîf idüb buna dâ'ir miyânede ba'zı muhâberât cereyânından sonra yalnız üç sâ'at mehl ile bu teklîfleri tekrâr der-miyân itdikden başka bu kerre Sebastiyani'nin tardını dahi ilâve itmiş idi.

Keyfiyyet meclis-i vükelâda lede'l-istişâre İngiliz donanmasına mukâvemet kâbil olamayacağı cihetle İngiliz ilçisinin tekâlîfini kabûl itmek üzre karâr virmişler idi. Binâ'en aleyh Sultân Selîm Hân Hazretleri bu karârı Sebastiyani'ye ihbâr ve nâzikâne avdetini ihtâr itmek üzre havâss-ı kurenâ-yı şehr-i yârîlerinden İsmâ'îl Beg'i kendüsine gönderdi. Sebastiyani ise kendüsünün Bâb-ı Âlî nezdinde mu'temed bir sefîr-i resmî oldığından bahisle

1 Katreyi deryâ iderek: Damlayı deniz yapmak, abartmak.
2 Hurûc: Çıkış, çıkma; dışarı çıkma; ayaklanma.
3 Eşrât-ı sâ'at: Kıyamet: Kıyamet zamanı alametleri.
4 Cûş u hurûş: Coşma ve gürültü.

alenî sûretde kendüsine teblîgât-ı resmiyye vukû' bulmadıkca İstanbul'dan çıkmıyacağı beyânıyla i'tizâr yolunda cevâb virmekle berâber re'îs efendiye gidüb ve (böyle beş on gemiye bir pâyitahtı teslîm itmek ne dimekdir bundan sonra Devlet-i Aliyye istiklâl ve tamâmiyyet-i mülk sözini ne yüzle lisâna alabilür bu donanmada asker yok ki karaya döküb de memleketi zabt itsün yalnız Sarayburnu'na mikdâr-ı kâfî top koysanız anı harâb idebilürsünüz anların tehlikesi sizden çok ziyâdedir zîrâ hem sizin âteşinizden korkarlar ve hem de sudan ve rüzgârdan ve karaya düşmekden sakunurlar bunlar kendülerine müsâ'id olub da sizin âteşinize dahi galebe itseler ne yapabilürler nihâyet İstanbul'un birakaç mahalesini yakub giderler İstanbul'da bu kadar harîkler olayor farz idiniz ki bu kerre de bir büyük harîk vukû'a gelmiş olsun yanan yirler yine yapılur lâkin nâmûs-ı devlet esâsından yıkulur ise sonra yapılamaz) yollu urûk-ı hamiyyeti tahrîk idecek sözlerle re'îs efendiyi iskât[1] idüb ber-vech-i bâlâ sunûf-ı askeriyye ile sâ'ir harb ve darbe yarayan ahâlî-i İslâmiyye'nin etvâr-ı şecî'âne ve efkâr-ı fedâkârâneleri dahi Sebastiyani'nin ihtârâtına muvâfık olmasıyla re'îs efendi keyfiyyeti sadr-ı â'zama lede'l-ifâde huzûr-ı hümâyûnda havâss-ı vükelâ ve Sebastiyani hâzır oldığı hâlde meclis-i meşveret akd olundukda Sebastiyani orada dahi minvâl-i meşrûh üzre gâyet mü'essir bir nutk îrâd itmekle ifâdât ve ihtârâtı her tarafdan kabûl ve tasdîk olundı ve bi't-tesâdüf Napolyon'un Vistül Nehri kenârından yazmış oldığı bir nâme dahi ol gün vürûd ile Sultân Selîm'e takdîm kılındı.

Hulâsa-i mazmûnı budur ki (Ey Sultân Selîm Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâmın hilâfetine şâyân (**s.114**) oldığunı isbât et işte seni esîr iden ahidnâmelerden kurtaracak vakt şimdi gelmişdir sana yaklaşdım eski dostun olan Lehistân Devleti'nin ihyâsıyla meşgûlüm ordularımdan birisi Tuna yalısına inmek üzre hâzırdır sen Moskovları cebhelerinden urdığun vakt benim ordum dahi arkalarını çevirecekdir donanmalarımın bir fırkası dahi Tolun'dan çıkub ve gidüb pâyitahtını ve Karadeniz'i muhâfaza idecekdir. Artık cesâretlen zîrâ bir dahi devletini kuvvetlendirecek ve zikrini şöhretlendirecek böyle bir vakt-i fırsat bulamazsın.)

Ponaparte'nin bu sözleri Sultân Selîm'e ziyâde te'sîr itdi ber-vech-i meşrûh âmmenin gayret-i âteşini dahi gerek ana ve gerek vükelâya büyük cesâret virdi.

Bunun üzerine vükelâ eski karârı ilgâ ile müdâfa'aya karâr virdiler ve esbâb-ı müdâfa'anın istihzârına Sebastiyani me'mûr oldı ve ale'l-umûm her dîn ve mezhebde olan teb'a-i Devlet-i Aliyye'nin pek ziyâde gayret ve fevka'l-âde sür'at ile istihkâmâtda işlemege başladı ihtiyâr âdemlere ve küçük çocuklara varınca toprak ve demet taşurlardı bundan başka iki yüz kadar Fransız dahi berâber işlerdi. Sebastiyani ameliyyâtı ta'lîm için ma'iyyetinde bulunan ve Dalmaçya'dan gelan Fransız zâbitânını tâbyalara dağıdub kendüsi dahi pey-der-pey dolaşarak topcılara ve ameleye bahşişler i'tâsıyla teşvîkât-ı lâzımeye devâm eylerdi vükelâ-yı devlet ma'iyyet me'mûrlarıyla birlikde bi'z-zât tâbyalarda bulunarak tesrî'-i maslahata nezâret itdiklerinden başka Sultân Selîm Hân Hazretleri dahi ara sıra istihkâm mahallerini dolaşarak cümleyi teşvîk iderdi.

Fakat muhâbere ve müzâkere ile daha birkaç gün olsun vakit kazanmak üzre İngiliz donanmasına gönderilan Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı varub İngiliz ilçisi ve amirali ile bi'l-mülâkât tekâlîf-i vâkı'anın cerh ve ta'dîlihakkında mübâhasât-ı kesîre cereyânından sonra

1 Iskât: Düşürme, aşağı atma.

Donanma-yı Hümâyûnun teslîmi sadedi külliyyen tayy[1] olunarak yalnız Devlet-i Aliyye Rusya ile musâlahasına ve İngilterelu ile olan ittifâkının tecdîdine dâ'ir bir sened virmek ve İngilterelü Rusyalunun istîlâ itdigi kılâ' ve bikâ'ın reddini bâ-sened ta'ahhüd itmek ve bu senedler kâ'ide üzre bi'l-müzâkere tanzîm oluncaya dek İngiltere donanması avdet ile Çanakkal'ası'nda durmak ve İngiliz ilçisi İstanbul'a gelüb oturdukdan sonra Sebastiyani'nin Dersa'âdet'den def'i içün bir zamân-ı münâsib düşünülmek husûsları müsvedde olarak kaleme alınmış ise de bu sûret aynıyla kabûl olunamaz elbette cerh ve ta'dîle muhtâcdır deyü istîzâna ta'lîm ile Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı üç dört gün daha mühlet alarak Bâb-ı Âlî'ye avdet eylemiş idi.

(**s.115**) İstihkâm işleri ise hâriku'l-âde ve ta'rîf olunmaz sûretde sür'at ile icrâ olunarak ibtidâ ki gün sevâhile üç yüz kıt'a top vaz' olunmuş ve beşinci gün sevâhildeki tâbyalara vaz' ve ta'biyye olunan topların adedi bin iki yüzi tecâvüz itmiş idi.

Ve bir gün Sultân Selîm Han Hazretleri Âhûrkapu'ya vürûdunda Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Cezâ'irli Seydî Alî Beg'i görüb çe günki ahvâlden lede's-su'âl Seydî Alî Beg (Efendim bu mâdde o kadar ürkecek şey degildir kulunuza birkaç sefîne i'tâ buyurılur ise İngiliz donanmasının hakkından gelürüm) deyü izhâr-ı celâdet itmekle ve kendüsi fi'l-asl meşâhir-i ümerâ-yı bahriyyeden bulunmağla böyle cesûrâne sözleri Sultân Selîm'e bâ'is-i inbisât olarak hemân anı başbuğ nasb idüb Tersâne limanında mevcûd olan kalyon ve fırkateyn ve korvetlerden yirmi kıt'ası techîz ile kumandasına virilmesini emr itdi.

Ve Sadr-ı â'zam ile Yeniçeri Ağası Pehlüvân Ağa'yı huzûr-ı hümâyûnlarına celb ile yeniçeri ağasına hitâben (Ağa sen ne dirsin düşmanlar bizden İstanbul'ı istiyor) didikde yeniçeri ağası pür-âteş-i gayret olub (Şevketlü pâdişâhım uğûr-ı hümâyûnunda bütün ocakludan başka âmme-i halk mün'adim olmadıkca bir taşı düşmana virilmek ne ihtimâldir cümlemiz cenge hâzır ve emr ü fermânınıza muntazırız) diyicek (Öyle ise hemân bugün der-dest techîz olan sefînelere kâffî dalkılıc tahrîr olunsun) deyü irâde-i seniyye sâdır olmağla sadr-ı â'zam ve yeniçeri ağası Bâb-ı Âlî'ye gelerek dalkılıc tahrîrine mübâderet itdiler ve fi'l-vâki'[2] İngilizlerin bu tavrından bütün halk münfa'il ve ale'l-husûs sunûf-ı askeriyye pek ziyâde âzerde-dil olduklarından hemân ol gün yeniçerilerden yedi bin beş yüz dalkılıc tahrîr ile sefâ'in-i harbiyyeye vaz' olunacağı esnâda Kapudan-ı Deryâ Sâlih Paşa menzil ile berren boğazdan vârid olıcak azl ile yerine ber-vech-i meşrûh donanma başbuğı nasb olunan Seydî Alî Beg rütbe-i vezâretle ve Cezâ'ir eyâleti ilhâkıyla kapudan-ı deryâ oldı bu sırada Tersâne Nâzırı ve Defterdârı olan Seyyid Alî Efendi dahi azl ile yerine el-Hâc İbrâhîm Efendi ta'yîn idildi.

Ve Akdeniz Boğazı Me'mûrı Feyzullâh Efendi'nin umûr-ı me'mûresinde tehâvün[3] ve taksîri rû-nümâ oldığından azl ile Karahisâr'a nefyine karâr virilmiş iken müte'âkiben i'dâmı irâde buyuruldı.

Ve Boğaz kal'alarının takviyyet ve ihkâmı içün Ordu-yı Hümâyûn Çarhacısı Alî Paşa (**s.116**) ile Dâvudpaşa mevki'ine me'mûr Azîz Efendi ve Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Emti'a Gümrükî Emîni Hasan Ağa ve Başbâkîkulı Şîrîn-zâde Es'ad Beg ve Yeniçeri Kâtibi

1 Tayy: Kaldırılmak. Geçmek. Bükmek, sarmak, dürmek. Açmak. Çıkarmak. Bir haberi ketmetmek.
2 Fi'l-vâki': Olan hale göre.
3 Tehâvün: Ehemmiyet vermeme, mühimsememe, ağır davranma, hafifseme.

Rüşdî Efendi ve Karamürsel Â'yânı İznikî Osmân Beg me'mûr idilerek bir takım Fransız mühendisi ve zâbitleri ile berâber Akdeniz Boğazı'na gönderildi ve Dâvudpaşa İskelesi'ne Selîm Sâbit Efendi me'mûr oldı.

Ve İngiliz donanmasının boğazdan vürûdı haber alındığı gibi civâr-ı saltanatda bulunan kazâlar mu'ayyenâtının serî'an Dersa'âdet'e yetişmeleri içün evâmir-i aliyye gönderilmiş idüginden Şile Serdârı Uzun Hasan ve İznik Â'yânı Mustafâ Beg ve Adalar Pâzârı[1] Â'yânı Kara Osmân ve Gekbûze[2] Â'yânı Semerci Bayrakdâr neferât-ı vâfiyye ile geldiklerinde Uzun Hasan takımı Donanma-yı Hümâyûn sefînelerine me'mûr olub dîgerleri dahi Kadıköyi ve Fenarbağçesi gibi mevâki'a yerleşdirildi.

Fenarbağçesi'ne me'mûr olan neferâtdan bir mikdârı karşu Kınalı Ada'ya geçüb birkaç İngiliz sandalı dahi su almak içün oraya geldiklerinde lede'l-muhârebe İngilizlerin yedi sekiz neferi telef ve bir ol kadarı esîr olub donanma amiralinin şâbb-ı emred[3] oğlı dahi bu esîrler içinde bulunmağla asâkir-i İslâmiyye hemân esîrleriyle berâber avdet ve sâhil-i selâmete muvâsalat itdiklerinde Amiral-zâdeyi Sarây-ı Hümâyûna takdîm itmeleriyle kendülerine taraf-ı şâhâneden kırkar altun bahşîş ile birer çelenk[4] ihsân buyurılub merkûm[5] çocuk dahi kapudan paşaya teslîm idilmiş ve anın tarafından hafiyyen İngliz donanmasına aşurılmışdır.

Guzât-ı merkûmenin bu vechile nâ'il-i mükâfât olmaları sâ'ire tâziyâne-i şevk ve gayret olmağın balıkcılar ufak kayıklar ile İngiliz donanmasının etrâfında dolaşarak bir gemiden diger gemiye giden sandalları ahz ve tevkîfe cesâret ider oldular ve Kartal Karyesi Subaşısı elli nefer dilâverân ve iki çakaloz topı[6] ile Kınalu Ada'ya geçüb suya gelan İngilizleri iz'âc itmege başladığından bunların üzerine İngiliz amirali iki kıt'a top ile birkaç yüz nefer sevk iderek anlara galebe ve mezkûr çakaloz toplarını ellerinden ahz eylemiş ise de İngilizlerin dahi epeyce telefâtı oldukdan başka subaşı askeriyle zirve-i cebele çıkub ve orada vâki' manastıra girüb pençerelerden tüfenk endahtıyla müdâfa'a ve İngilizler top ile bunları tazyîk itdikde içlerinde â'lâ şeşhâne[7] atar nişancılar olmasıyla İngiliz topcılarını i'dâm eylemişler şu hâlde gice irişüb mukâteleye faysal virilmiş ve subaşı dahi karanlıkda manastırdan çıkub ve atanın arkasına müheyyâ olan kayıklara binüb selâmet yakasına geçmişdir.

(**s.117**) El-hâsıl beş gün zarfında Sarayburnı'ndan Yedikule'ye ve Kızkulesi'nden Kadıköyü'ne kadar bütün sevâhil iki karşuluklı toplarla donadılub memleketeyaklaşılamayacak bir hâl ve hey'ete girdi ve ahâlî hemân kayıklara binüb de İngiliz donanmasının üzerine hücûm idecek suretde gayret ve hiddete geldi ve Kapudan-ı Deryâ Seyyid Alî Paşa yirmi kıt'a süfün-i harbiyye ile Beşiktaş pîşgâhında lenger-endâz olarak hemân İngiliz donanması üzerine hücûm itmek istedi lâkin İngilizlerin muhârebe-i bahriyyede der-kâr olan mehâret-i fevka'l-âdelerine mebnî üzerlerine hücûm itmek pek muhâtaralu bir keyfiyyet oldığından bu sûret münâsib görilmeyüb Kapudan Paşa ise buna ısrâr itmekde oldığından güç hâl ile zabt

1 Adalar Pâzârı: Adapazarı, Sakarya.
2 Gekbûze: Gebze, Kocaeli.
3 Şâbb-ı emred: Bıyığı, sakalı henüz çıkmış delikanlı.
4 Çelenk: Mücevher veya herhangi bir mâdenden yapılıp başa takılan sorguç.
5 Merkum: Yazılmış, adı geçmiş.
6 Çakaloz topu: Mermi olarak çakıl taşı atan bir top türü.
7 Şeşhâne: Namlusunda altı yivi bulunan tüfek veya top.

ve tevkîf olunayordı.

Ve bâlâda beyân olundığı üzre Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı İngiliz donanmasına gidüb gelinceye dek bir iki gün geçüb andan sonra dahi üç dört gün mühlet virilmiş idi bu mehl içinde İngiliz ilçisiyle tahrîren muhâbereye ibtidâr ve gûyâ tesviyye-i maslahata ikdâm ve hâhiş-i izhâr ve bu sûretle mehlden iki gün daha imrâr olunub bu müddet zarfında ise tâbyalar tamâmen yapılmış ve mikdâr-ı kifâye top ve humbaralar ile donadılmış oldığından İngilizler vakt-i fırsatı kaçırmış oldukları cihetle her ne kadar teklîflerini haylîce tahfîf itmişler ise de nihâyet cânib-i Bâb-ı Âlî'den ceveb-ı redd virildi.

Bunun üzerine İngiliz donanması hareket-i ta'arruziyyeye ibtidâr idecek olsa dik ve akındısı çok bir deniz içine düşerek Rûmili ve Anadolı kıyılarındaki tâbyaların top ve havan ve gülle ve humbaraları ile Donanma-yı Hümâyûnun âteşi arasında kalacağından başka boğaz kal'alarına dahi takviyyet ve istihkâm virilmekde oldığından biraz vakit daha geçerse çıkmak kâbil olamayacağına mebnî İngiliz amirali İstanbul pîşgâhına geldiginin onuncı ve Zi'l-hicce'nin yirmi ikinci Pâzâr güni kendüye müsâ'id bir poyraz rüzgârı esmekle hemân demir alarak İstanbul pîşgâhında birkaç sâ'at olta urub Osmanlular müdâfa'aya hâzır olduklarını göziyle gördükden sonra Çanakkal'ası'na doğrı revân oldı ve tâbyalardaki halkın meserret[1] sadâlarıyla teşyî' idildi ve İngiliz donanması ol vechile olta iderken Donanma-yı Hümâyûn dahi demir alub li-ecli'l-muhârebe ilerüye hareket eylemiş ise de İngiliz donanması ol vechile açılub gitmesiyle Donanma-yı Hümâyûn dahi Kumkapu açıklarında kaldı.

İngiliz donanması Boğaz'a karîb Ekinlik nâm mahalde iki gün ikâmetle su iden gemilerini termîm[2] itdi ve gelür iken Donanma-yı Hümâyûndan ahz itmiş oldığı iki gemiyi orada (**s.118**) bıragub gitdi fakat bu vakte kadar boğaz kal'alarına dahi epeyce takviyyet ve istihkâm virilmiş ve mukaddemâ tehâvün[3] idenlerin tertîb-i cezâsıyla sâ'ire ibret gösterilmiş oldığından bu kerre İngiliz donanması boğazdan çıkarken atılan güllelerden İngilizlerin iki firkateyni batub ve büyük gemileri dahi pek fenâ zedelenüb şikeste-beste Bozcaada'ya vâsıl ve harâb olan gemilerinin ta'mîriyle müştağil oldı.

Bu esnâda Rusya Amirali (Sinyavin) birkaç kapak ve bir mikdâr ufak tüfenk gemileriyle Bozcaada'ya gelüb tekrâr Boğaz'ı geçüb de İstanbul'ı urmak husûsunı İngilizlere teklîf eylediyse de boğaz kal'alarının istihkâmâtı evvelki raddede kalmamış ve günden güne ilerülemekde bulunmuş oldığından İngilizler güc hâl ile kurtulmuş oldukları girdâb-ı muhâtaraya tekrâr düşmegi aslâ tecvîz itmediler.

Fakat Bozcaada'yı zabt ile Akdeniz Boğazı'nı abluka itdiler ve bir takım gemileri atalar arasmda geşt ü güzâr ile sefâ'in-i İslâmiyyeyi sayd ve şikâr ider oldılar bu cihetle İstanbul'da pirinç ve kahve gibi bahren gelan şeyler gâlî bahâya çıkdı.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin çoğu İngiltere tarafdârı olub İngiliz donanmasının Boğaz'dan duhûl ile İstanbul pîşgâhına vusûlünde dahi İngiliz ilçisinin teklîfine hemân muvâfakat olunmak üzre karâr virilmiş idüginden ba'zıları İngiliz donanmasının ol vechile İstanbul'a gelmesi havâss-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin da'vet-i

1 Meserret: Sevinç. şenlik. Sürur.
2 Termîm: Onarma, tamir etme. Kırık kemikleri iyi etme.
3 Tehâvün: Ehemmiyet vermeme, mühimsememe, ağır davranma, hafifseme.

hafiyyesine mebnî idügi i'tikâdında bulunmuşdur nitekim Âsım Efendi mezâyâ-yı ahvâle vâkıf bir zâtdan rivâyet idüb dir ki taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Ponaparte'nin imparatorlığı tasdîk ve sefîr-i muhsûs irsâliyle tarafeynin râbıta-i muvâlâtı tevsîk olundığından dolayı Rusya ile müttefiki olan İngiltere devletleri Devlet-i Aliyye'ye izhâr-ı husûmet eylediler Rusyalunun Devlet-i Aliyye'ye samîmî dostluğı olmayub bu kerre ittifâk ârzûsunda bulunması dahi maslahat-ı mahsûsasına ve İngilterelu ile olan ittihâdına mebnîdir ammâ İngilizler menâfi'-i ticâretleri içün öteden berü Devlet-i Aliyye ile müsâleme üzre olarak şimdiye kadar Devlet-i Aliyye ile miyânelerinde husûmet vukû' bulmamışdır ve mukaddemâ Girid fethinde ve husûsât-ı sâ'irede ve mu'ahharen Mısır seferinde her ne kadar kendü maslahatları îcâbından ise de mu'âvenetleri inkâr olunamaz bu cihetle Devlet-i Aliyye dahi düvel-i sâ'ireden ziyâde İngilterelüye ri'âyet ide gelmişdir ve gâyet dûr-endîş[1] bir tâ'ifedirler dehât-ı ricâlden İbrâhîm Kethüdâ ve el-Hâc İbrâhîm Efendi ve Refîk Efendi ve ser-kâtibî ve sâ'ir dekâ'ik-âşinâlar buralarını mütâla'a ile İngiltere ittifâkının muhâfazası efkârında bulunmuşlar ise de taraf-ı saltanatın Fransa tarafına meyli olub (**s.119**) Sebastiyani dahi bî-muhâbâ[2] Sarây-ı Hümâyûn'a tereddüd ile (İmparatorumuzla ülkâsını istîlâ idüb Petersburg'a âzim oldığı ma'lûm ve çend rûz zarfında Rusya İmparatorı'nın tutuldığı haberinin vürûdı emr-i meczûmdur İngilterelü ile Rusyalunun bu mertebe sulh ü salâha tehâlükleri dahi ana mebnîdir şimdi anlara imâle-i rûy-i kabûl itmek pişmiş aşınıza soğuk su komakdır) zemînlerinde câmb-i saltanatı gâh tevhîş ve gâh te'mîn ile İngilterelü tarafından külliyyen tebrîd ve bünyân-ı husûmeti ez-ser-nev[3] teşyîd ider idi ricâl-i mûmâ-ileyhim gerçi Fransalunın zararı mevhûm ve berükileri kırmakda mazarrat muhakkak ve meczûm oldığından mütâla'a ile anların dostluğını tercîh iderler idiyse de taraf-ı saltanatı bir vechile imâle idemediklerinden İngilizlere sizler bir sûret-i dehşet-nümâ ile Boğaz'dan geçüb de İstanbul pîşgâhına gelürseniz ittifâk ve musâfâtın devâmı ağleb-i melhûzdur dimişler ve bu dakîkayı muhâfazaya me'mûr olan Kapudan Paşa'ya ve Feyzî Efendi'ye işrâb itmeleriyle donanmanın hîn-i mürûrunda anların rehâvetleri ana mebnî idi lâkin bu dakîkayı Sebastiyani istişmâm itmekle pey-der-pey taraf-ı saltanata muhâfızların rehâvetini ve ricâlin efkâr ve niyyetini iş'ârdan hâlî olmaz idi hattâ Sebastiyani yeniçeri ağası bulunan Pehlüvân Hüseyin Ağa'ya dahi bu sefîneler ricâl-i devletin da'vetiyle geldi deyü işrâb idüb o dahi sâde-dil ve işin iç yüzünden gâfil oldığına binâ'en başka ma'nâlara zehâb ile debûs-be-dest[4] olarak zukâklarda gezer ve mevâki'-i askeriyyeyi dolaşur iken (İngiliz ve Moskov bizim içimizde imiş şevketlü pâdişâhımız beyhûde telâş ve ıztırâba düşdi bunlar İstanbul'ı düşmanlara virdikde zâhir kendüleri kral olacaklardır) zemînlerinde ricâl-i devleti alenen zemm ve kadh iderdi İngilterelü dahi musâlahadan me'yûs olub yeniçeri ağasının bu makûle güft-gûsunı işitdikde gayz ve kînelerinden nâşî (Vâkı'â bizim vürûdumuz da'vet iledir Karadeniz tarafından dahi Rusyalu gelecekdir ve bu cengler muvâza'adır aksâ-yı merâm[5] bu vesîle ile İstanbul'da müctemi' olub birdebire Yeniçeri Ocağını ref' ile kışlalara Nizâm-i Cedîd askerini yerleşdirmekdir lâkin yine ocaklunun sa'âdet-i tâli'leri sebebiyle dilhâh üzre esbâb-ı

1 Dûr-endîş: Uzağı görür, ileriyi düşünür, öngörülü. Önceden görüp düşünen.
2 Bî-muhâbâ: Çekinmeksizin, çekinmeden, sakınmadan.
3 Ez-ser-nev: Yeni baştan.
4 Debûs-be-dest: Topuz, gürz elde dolaşmak.
5 Aksâ-yı merâm: Arzuların son haddi.

müttehî' olmadı) zemînlerinde gizlüce yeniçerileri tahrîk eylerdi ve sefâ'inin vürûdı vâkı'â da've't-i hafiyye ile olub lâkin sûreti takrîr itdigimiz minvâl üzre idi hattâ henüz sefâ'in-i mezkûre Bahr-i Marmara'da iken İbrâhîm Kethüdâ Yenikapu muhâfazasına me'mûr olub hâcesi bu fakîre ferdâsı güni nakl eyledi ki dünki güne kadar bu hâdiseden be-gâyet muztarib idim dünki gün ba'de'z-zuhr İbrâhîm Kethüdâ'nın ikâmetgâhına vardım bir oda içre yalnızca çabuk derdbân muztacı'an[1] mutavassıt sâde-i emn (**s.120**) ü emân olub ve bir ayağını diğer ayağı üzerine alub dümtek-nevâz olarak buldum vaktâ ki beşere müdde-gam ve melâlet eserini müşâhede eyledikde sebebini su'âl idüb ben dahi donanma vak'asını der-miyân eyledigimde vâfirce hande-zen-i ta'accüb oldukdan sonra hâce efendi meclis-i emânetdir aslâ endîşe eyleme şimdi şu ayağımı berü tarafa imâle idersem bu gemiler ol tarafa gelür ve öte tarafa tahvîl idersem kezâlik ol cihete munsarıf olur sözün me'âline vardınız gam ve tasayı derûnunuzdan ihrâc ile âhar sohbete bakalım didikde mezâyâya intikâl ile bir taraf sâz-ı dağdağa-i bâl oldum didi muharrir-i fakîrin dahi bu mazmûnda vâfirce tenvîr-i sened olacak kazâyâ ve kıyâsâtı vardır kezâlik vak'adan çend rûz mürûrunda Kapudan Seydî Alî Paşa'ya bir mahremi ve bitâne-i umûrı (Devletlü İngilizlerin birkaç sefîne ile müdâfa'asını der-uhde itmiş idiniz meger sonu vezâretle kapudanlık ihtilâsına çıkdı deyü nâs beyninde darb-ı makâl olunmakdadır) didikde müşârün-ileyh yemîn-i mü'ekked idüb (Hakîkat-i hâl ol minvâl üzre idi lâkin techîz-i sefâ'in tekmîl olub hücûm içün fekk-i lengere mübâderetim hengâmında gemilerimizin palamarlarını[2] Yenikapu'ya bend eylediler ne yapayım tahrîk-i sefîneye iktidârımız kalmadı) deyü kinâye ve telmîh ile mâddeyi ifâde ve belki tasrîh eyledi hattâ Feyzullâh Efendi'nin i'dâmı bâbında ol gün acele emr-i kat'î sudûr itmiş iken gâh Karahisâr ve gâh bast-ı a'zâr ile isti'fâya çok sa'y eylediler lâkin müfîd olmayub Pâdişâh ısrâr eyledi bu cihetle mûmâ-ileyhin kâtili olduklarına beynlerinde pek te'essüf eylediler. İntihâ.

Âsım Efendi İngiltere donanmasının İstanbul'a gelmesi mutlakâ havâss-ı ricâl-i devletin da'vet-i hafiyyesine mebnî idügini vech-i meşrûh üzre beyân eylemiş ise de fi'l-vâki' evvelce İngilizleri da'vet iden oldı mı yohsa anlar politikalarını icrâ içün böyle bir muhâtaralı tecrübeye girişüb de Boğaz'dan duhûl ile İstanbul pîşgâhına lenger endâz-ı dehşet oldukları gibi zâten anların politikasına mâ'il olan ricâl-i devlet dahi bunı fırsat ittihâz ile hemân ol tarafa izhâr-ı temâyül idivirdiler mi buraları mu'ayyen ve muhakkak olmayub bu bâbda Âsım Efendi'nin rivâyâtı dahi edille-i kâfiyye degildir.

Seydî Alî Paşa'nın hücûm ve ta'arruzuna müsâ'ade olunmaması bahsine gelince anın ma'iyyetindeki sefâ'in-i harbiyyenin çoğı fırkateyn ve korvet gibi küçük gemiler oldığı hâlde deniz hâlinden bî-haber olan gönülli dalkılıc neferâtı ile techîz olunmuşlar idi bu donanma ile İngiliz'in muhârebe-i bahriyyede mâhir ve pişkin neferât ve zâbitân ile memlû olan üç anbârlı ve büyük kalyonlarına galebe kâbil degil idi ve kâbil olsa Sebastiyani'nin sükût itmek ihtimâli yoğidi zîrâ ol vakt kumanda anın elinde olub istedigini icrâ itdiriyordı (**s.121**) fakat İstanbul ve Üsküdar sevâhiline iki karşuluklı bin bu kadar kıt'a top ta'biyye olunub Beşiktaş açığında dahi yirmi kıt'a süfün-i hümâyûn saff-ı harb üzre dururken İngiliz donanması limana girüb de İstanbul'ı tehdîd idemeyeceginden ol vakt Donanma-yı Hümâyûnun böyle

1 Muztacı'an: Iztıcâ ederek, yan üstü yatarak, yan tarafına uzanarak.
2 Palamar: Büyük gemileri karaya bağlamak ve rahtetmek için kullanılan halat.

karşuluklı tâbyalar arasında durması îcâb-ı fenn-i harbe muvâfık idi ve netîce-i hayriyyesi dahi görüldi ki İngiliz amirali me'yûs olarak ric'ate mecbûr oldı ve Seydî Alî Paşa İngiliz donanması üzerine hücûm itmiş olsaylı Boğaz'daki donanma gibi bu gemiler dahi harâb olmuş ve İngilizlere bir muzafferiyyet kazandırılmış olurdı vâkı'â Donanma-yı Hümâyûn harâb oluncaya dek İngiliz donanması dahi haylîce zedelenerek bunun üzerine ihtimâl ki Boğaz'dan sağlıkla çıkamazdı lâkin böyle bir ihtimâl üzerine Donanma-yı Hümâyûnı bir girdâb-ı âteşîn içine atmak muvâfık-ı hâl ve maslahat olur muydı bu dakîkaları Sebastiyani pek â'lâ bilürdi anın içün İngiliz donanması üzerine hücûm kumandasını ihtâr ve teklîf itmemişdir ammâ dekâyik-i harbiyyeyi bilmeyen avâm-ı nâs[1] Seydî Alî Paşa'nın yirmi gemi ile Beşiktaş önünde durub da İngiliz donanması üzerine hücûm itmemesinden dolayı ta'rîz eylediklerinden o dahi enzâr-ı âmmede i'tibârdan düşmemek içün sebebini İbrâhîm Kethüdâ üzerine tahmîl ile avâm-pesendâne bir i'tizâr eylemiş oldığı anlaşılıyor.

İşte işin devletce en muhâtaralu ciheti bu idi zîrâ böyle buralu vaktlerde erkân-ı devlet yek-dil ve yek-cihet olub da sefîne-i devleti liman-ı selâmete îsâl içün el birligiyle çalışub çabalamak ferâ'iz-i hâliyyeden iken yek-dîgeri ithâm ile avâm lisânına düşürmeleri ve Sultân Selîm Han Hazretleri bir tarafdan Nizâm-ı Cedîd'i ilerletmek ve İbrâhîm Kethüdâ gibi o yolda ibrâz-ı hüsn-i hidmet idenlere ziyâde i'tibâr itmekle berâber bir tarafdan dahi hilâf-gîrânı lüzûmundan ziyâde taltîf itmek hasebiyle yeniçeri gürûbunun fevka'l-âde yüz bulmaları sefîne-i saltanatı bir girdâb-ı belâya doğrı götürmekde idi. Bu sırada Sebastiyani tarafından bu donanma ricâl-i devletin da'vetiyle geldi deyü sâde-dilân yeniçeriyâna i'lân idilmesi ve ana muhâlif olan taraflardan dahi evet merâm Yeniçeri Ocağını kaldırmak idi deyü gizlü haberler ulaşdırılması yeniçeri gürûhunı bütün bütün şübehâta[2] düşürmüş olmasıyla fesâd ve fitne isti'dâdları günden güne ziyâdeleşmekde idi Feyzî Efendi'nin yalnız nefyi irâde olunmuş iken derhâl i'dâmı dahi buralardan neş'et eylemiş oldığı siyâk ve sibâk-ı ahvâlden anlaşılur.

Feyzî Efendi Peksimâdcıbaşı Ahmed nâm bir şahsın oğlıdır. Eyyâm-ı civânîsinde çerâğ (**s.122**) oldığı başmuhâsebe kalemi ketebesi içinde kemâl-i hüsn ve cemâl ile mevsûf ve Devâtı Güzel Feyzî deyü ma'rûf olub Defterdâr-ı esbak Pepegî Hasan Efendi birâderi Ahmed Efendi'nin âğûş-ı terbiyesinde neşv ü nemâ bulmuş ve anın vefâtında mutasarrıf oldığı arpa kitâbetini tahsîl idüb ba'dehu zimmet halîfesi ve başmuhâsebe kîsedârı ve mu'ahharen Ziyâ Paşa'nın Mısır'a azîmetinde ordu defterdârı ve ordu ile Mısır'dan avdetinde arası çok geçmeksizin Îrâd-ı Cedîd defterdârı olmuş ve Edirne vak'ası üzerine gürûh-ı muhâlifînî irzâ ve te'mîn içün azli lâzım gelan e'âzım-ı ricâl-i devlet sırasında o dahi azl idilmiş idi vaz' ve tavrı gâyet muta'azzımâne olub hattâ başını vakûrâne yukaru dikmek âdeti idüğine ve ekin tarlasında gezen kelb ekinlerin başakları gözlerine batmasun deyü suda yüzer gibi başını yukaru dikub gider oldığına mebnî beyne'l-avâm Ekin İti Feyzî deyü telkîb olunmuş idi. Yeniçeri gürûhı zâten Nizâm-ı Cedîd efkârında olanlara adâvet itmekde oldukları hâlde Feyzî Efendi'nin etvâr-ı mütekebbirânesi bir mertebe daha nazar-ı adâveti da'vet itmekle ve fi'l-asl pest-pâye[3] bir kâtib iken az vakit zarfında birden bire parlayub Îrâd-ı Cedîd defterdârlığı

1 Avâm-ı nâs: Bütün insanlar.
2 Şübehât: Şüpheler, tereddütler.
3 Pest-pâye: Pespaye, payesi, derecesi aşağı, hayağı olan.

mülâbesesiyle e'âzım-ı ricâl-i devlet sırasına geçmesi birçok kudemâ-yı ricâlin güclerine gitmekle hakkında nefret-i umûmiyye var idi. Binâ'en-aleyh ibtidâ nefyine karâr virilmiş iken müte'âkiben efkâr-ı âmmeye ittibâ'an i'dâmı emrinde isti'câl olunmuşdur yohsa yalnız İngiliz ilçisinin sözlerine aldanub ve Âsım Efendi'nin rivâyetine göre İbrâhîm Kethüdâ ile sâ'ir havâss-ı ricâlin ihtârât-ı mahremânesine ittibâ' idüb de Boğaz'ın istihkâmâtında ağır davrandığından nâşî i'dâm olunmuş olsa Kapudan Paşa daha evvel i'dâm olunmak lazım gelürdi zîrâ işim en büyük me'mûr-ı mes'ûli o idi.

Her ne hâl ise Sultân Selîm Han Hazretleri İngiliz donanmasını ric'ate mecbûr iderek nâmûsıyla bu gâ'ileden halâs buldığına ziyâdesiyle memnûn olub bu bâbda tekâsüli sâbit olanlar hakkında mücâzât itdigi gibi sa'y ve gayreti meşhûd[1] olanları dahi mazhar-ı mükâfât buyurmuşdur. Sâbıkan sekbânbaşı ve ba'dehu Edirne ağası olub işbu İngilizlü vak'asında Galata muhâfazasına me'mûr olan Çelebî Mustafâ Ağa'nın mukaddem ve mu'ahhar sa'y ve ikdâmı nezd-i şâhânede pesendîde olmağla evâhir-i Zi'l-hicce'de icrâ olunan tevcîhâtda uhdesine rütbe-i vezâretle Anadolı eyâleti ve Akdeniz Boğazı ser'askerligi tevcîh buyuruldı ve yine bu tevcîhâtda Tepedelenlü Alî Paşa-zâde Mîr-i Mîrândan Ahmed Muhtâr Paşa'ya lede'l-iktizâ' uccâleten[2] Mora'ya imdâd eylemek şartıyla İnebahtı sancağı ihâle idildi.

Ve bir müddetden berü merfû'ü'l-vezâre Gelibolı'da mukîm olan Çelebi Ömer Paşa'nın dahi bu avânda (**s.123**) vezâreti ibkâ buyurılarak Limni Cezîresi muhâfızı oldı ve bu esnâda Karadeniz Boğazı'nın dahi takvîyyet ve ihkâmı lâzıme-i hâlden olmasıyla Rûmili cânibine Selîm Sâbit Efendi ve Anadolı cânibine Seyyid Mehmed Efendi binâ emîni nasb ve ta'yîn ve iki tarafa nezâreti şâmil olmak üzre oranın nezâretine Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Mahmûd Râ'if Efendi me'mûr buyurılub Boğaz-ı mezkûr kal'alarının hâricinde çadırlarla ikâmet itmek ve lede'l-hâce harbe müheyyâ[3] olmak üzre birkaç bin Nizâm-ı Cedîd askeri dahi gönderildi.

Ahvâl-i Arabistân

Bu avânda Devlet-i Aliyyece en mühim mesâ'ilden biri Harameyn'in tasallut-ı havâricden muhâfazası keyfiyyeti ise de Rusya seferi ile uğraşılmakda oldığından Hicâz'a dâ'ir Şâm ve Mısır vâlîlerine emr-i âlî yazmakdan başka bir tedbîre teşebbüs olunamıyordı hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre Akdeniz Boğazı mahsûr olub Akdeniz'de dahi sefâ'in-i İslâmiyye serbest gezemediklerinden Mısır ile muhâbere karayoluna münhasır kaldı ve İngilizler cânib-i Mısır'a ta'arruz itmek dâ'iyyesinde bulunduklarından bir de Mısır'ın anlardan muhâfazası mes'elesi meydâna çıkdı.

Re'îs-i Vehhâbiyyân olan Su'ûd bin Abdülazîz ise Medîne-i Mürevvere'yi istilâ ve merâkid-i evliyâ ve sâlihîn kubbelerini hedm ve imhâ ve fakat ahâlî-i Medîne'nin niyâzları üzre Ravza-i Mutahhara-i Nebeviyye kubbesini ibkâ itdikden sonra Ravza-i Mutahhara'da

1 Meşhûd: Gözle görülmüş, görülen.
2 Uccâleten: Aceleyle, acele olarak, çabuk çabuk.
3 Müheyyâ: Hazır, hazırlanmış.

mevcûd ve müddehar[1] olan bunca dürer[2] ve cevâhiri ahz ile Der'iyye'ye göndermiş ve hutbelerden nâm-ı pâdişâhîyi kaldırmış ve i'tikâd-ı bâtıllarınca Vehhâbî olmayanlara müşrik nazarıyla bakdıklarından Vehhâbî mezhebini kabûl itmeyenları ziyâret-i Beytullâh'dan men' içün (inneme'l-müşrikûne necesün felâ-yukarribu'l-mesde'l-harâbe ba'de-âmihim hâzâ)[3] âyet-i kerîmesini dellâllar vâsıtasıyla i'lân itdirmiş idi. Ve bir de kendü ulemâsından Abdurrahmân en-Nebâmî'yi Hatîb-zâde yerine Mekke-i Mükerreme ve Ahmed bin Ebu'n-Nasr'ı Medîne-i Münevvere kadısı nasb iderek Hatîb-zâde ve sâbık ve lâhık Medîne kadıları Hasan ve Sa'dâ begefendiler ve hüddâm-ı Harem-i Nebevî olan ağalar ile Medîne Muhâfızı Zeynelâbidîn Paşa'ya yol virmiş ve Sultân Selîm Han Hazretleri'ne hitâben türbeler üzerine kubbe binâsıyla türbelerde kurbân zebh[4] olunmak gibi mezheb-i Vehhâbî'de şirk addolunan mevâddın men'ini mübeyyin ya'nî mezheb-i Vehhâbî'ye da'veti mutazammın bir nâme göndermiş idi. İşte şimdi Vehhâbîlerin ağrâzı anlaşılmağa başladı mukaddemâ Kadı-zâdeli dinilen sûfîlere kıyâsen mücerred ta'assublarından nâşî bi'd'atları kaldırmak istiyorlar yâhûd Şî'îlere adâvetlerinden dolayı ser-keşlik ideyorlar deyü bahs olunayordı. Anlar ise ehl-i (**s.124**) Sünnet indinde mekrûh addolunan ve belki hasenâtdan ma'dûd olan bi'd'atları şirk deyü i'tikâd itmekle bunca ehl-i İslâm'a müşrik nazarıyla bakıyorlardı.

Harameyni zabt ile hutbelerden nâm-ı şâhâneyi ıskât itdiklerinde Re'îs-i Vehhâbiyyân mücerred hilâfet iddi'âsıyla hutbeleri kendü nâmına hasr[5] idecek zann olundi. Anlar ise hutbelerde hükümdârânın ismi okunmak bi'd'atdır deyü kendü re'îslerini dahi hutbelerde yâd itmezlerdi.

Bu kere zu'm-ı bâtıllarınca dîne da'vet idercesine Su'ûd-ı merdûdun Sultân Selîm'e nâme göndermesi pek çirkin bir mu'âmele oldığından devlete gâyet girân eldi.

Bu sene Emîrü'l-hâcc-ı Şâmî Azm-zâde Abdullâh Paşa kâfile-i hâc ile Hediyye merhalesine varub Medîne-i Münevvere'ye takarrüb itmiş iken Vehhâbîler kâfile-i hâccı urmak üzre hazırlanub kesretlerine nazaran emîrü'l-hâc paşanın mukâvemet idemeyeceği ma'lûm olmasıyla Medîne-i Münevvere müftîsi ve ba'zı vücûh ve eşrâfı Su'ûd'un yanına varub hüccâc-ı Şâm'ın bu def'alık sâlimen avdetlerini istid'â ve bu bâbda ruhsatını istihsâl itdikden sonra serî'an hecinler[6] ile mevkib-i hâcca gelüb giryân olarak vukû'-ı hâli beyân eylediler.

Ve mukaddem ve mu'ahhar Harameyn ahâlîsinden birçok zâtlar Dersa'âdet'e tevârüd idüb Vehhâbîlerin günden güne ta'addîleri ziyâdeleşmekde oldığını ve bu işe ehemmiyyet virilmiz ise âkıbeti vahîm olacağını beyân ile arz-ı hâl itdikce ser-mest-i mey-i ikbâl olan e'âzım-ı vükelâ[7] ki anlardan birisi dahi Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa olub bâlâda beyân olundığı üzre bu kerre kâfile-i hâcc ile berâber idi. Ol vakt nedir bu Arablardan çekdigimiz

1 Müddehar: Biriktirilmiş, yığılmış. İstif edilmiş. İddihar edilmiş.
2 Dürer: Büyük inciler.
3 "Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar." Tevbe sûresi, 28. âyetten bir kısım.
4 Zebh: Boğazlama, kesme, keserek öldürme; kurban kesme.
5 Hasr: Sıkıştırma, dar bir yerin içine alma. Hareketten menetme, etrafını çevirme. Mahsus kılma, kılınma.
6 Hecin: İki hörgüçlü ve çok hızlı koşabilen bir cins deve.
7 E'âzım-ı vükelâ: Pek muhterem vekiller.

pey-der-pey gelüb râhatımızı selb ideyorlar deyü istiskâl iderlerdi bu kerre Medînelüler buralarını Yûsuf Ağa'nın yüzine urarak ser-zeniş vâdîsinde biz feryâdımızı vükelâya ısgâ itdiremedik didigimiz işte şimdi zuhûra geldi ve sizin iğmâz ve musâmahanızla iş buralara müncer[1] oldı deyü söylediler.

Bunun üzerine Hediyye merhalesinden avdet lâzım gelmekle Hüccâc-ı Müslimîn bunca ta'b ve meşakkat çekerek Medîne-i Münevvere'ye bu kadar yaklaşmış iken arkalarına bakarak ve eşk-i esef[2] ve hasret çekerek cânib-i Şâm'a avdet idüb ve şimdiye kadar Millet-i İslâmiyye'de mesbûk-ı bi'l-misl olmayan bir vak'a-i garîbe vukû'a geldi ve hudûd-ı Şâm'a gelinceye degin zahîresizlikden azîm zahmet ve sefâlet çekildi ve bundan sonra tarîk-i hacc bütün bütün mesdûd oldı.

(Vekâyi'-i Sene 1222)

Tarîk-i haccın bu vechile insidâdı bütün Millet-i İslâmiyye'nin azîm keder ve infi'âline bâdî oldı ve Vehhâbîlerin bu mertebe meydân almalarını vükelâ-yı devletin teseyyüb[3] ve müsâmahalarına haml ile halkın vükelâ hakkında olan buğz ve adâvetleri bir kat daha terakkî buldı.

Sultân Selîm'in dahi tâli'i dönüb esbâbı hazırlanmakda olan bir kazâya takarrüb itmekde idi ki bu esnâda küçük büyük zuhûra gelan vekâyi'a dikkat olunsa hep bir büyük fitne ve ihtilâlin esbâbını hazırlamakda idügi vicdân-ı dakîka-dâna rûşenâ olur.

Nâm-ı şâhânelerinin mukaddemce Edirne vak'asında birkaç hafta Rûmili'nin ba'zı kasabâtında ve bu kerre Vehhâbîlerin istîlâsı üzerine Harameyn'de hutbelerden ıskât olunması bütün bütün hutbelerden sukûtuna sauki mukaddime imiş.

Bu seneye (âmmü'l-fetret) terkîbinin târîh düşmesi dahi tesâdüfât-ı nâdire ve garîbedendir. Ber-vech-i bâlâ tarîk-i haccın insidâdı üzerine işbu yirmi iki senesi Safer'inin evâsıtında Azm-zâde Abdullâh Paşa azl ile yerine Genc Yûsuf Ağa rütbe-i vezâretle Şâm vâlîsi ve emîrü'l-Hâcc nasb olundı.

İşbu Yûsuf Ağa fi'l-asl Millü Aşîreti'nden olub gencliginde Şâm'da meşhûr Delilbaşı Molla İsmâ'îl'in yanında per-verde olarak şecâ'at ve celâdet ile şöhret bulınuş ve mu'ahharen Abdullâh Paşa'ya delilbaşı olmuş idi ve geçen sene Abdullâh Paşa kâfile-i hacc ile giderken anı Şâm'da mütesellim bırakmış idi bu kerre şecâ'ati hasebiyle Vehhâbîlerin hakkından gelmek üzre vâlî oldı ve fi'l-vâki' şeci'ândan bir zât idi lâkin anın atı Arabistân'ın susuz ve ıssız çöllerinde işlemezdi Vehhâbîlerin tedmîri devletce büyük tedbîre mevkûf olub vâlî tebdîliyle olur beter iş degil idi.

Bâlâda beyân olundığı üzre İngiliz donanması İstanbul pîşgâhına kadar gelmiş iken netîce-i mutlûbeye dest-res olmaksızın i'âde olundığından İngilterelü ahz-ı sâr içün Mısır'ı zabt itmek üzre kırk iki kıt'a sefâ'inden mürekkeb bir donanma sevk itmiş idi ve bunların

1 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.
2 Eşk-i esef: Hüzünlü aşk.
3 Teseyyüb: Kayıtsız davranma, aldırış etmeme.

yirmisi büyük ve bâkîsi küçük gemiler olub derûnlarında yedi sekiz bin kadar asâkir-i berriyye dahi var idi ve mukaddemâ İngilterelü Elfî Beg'e imdâd idecegini va'd idüb o dahi bir müddet buna intizâr ile İskenderiyye cihetinde geşt ü güzâr üzre bulundığına mebnî İngilterelü Kölemen asâkirini dahi kendü ordusunun eczâsından addidiyordı hâlbuki Elfî Beg vefât idüb başındaki cem'iyyeti dağılmış ve Mehmed Alî Paşa Sa'îd içinde İbrâhîm Beg takımıyla ümerâ-yı Murâdiyye ve Elfiyye'yi (**s.126**) kahr ve tedmîr itmekde oldığı hâlde Osmân Beg Hasan dahi bir haylî Kölemenler ile birlikde bu muhârebeden bî-taraf durarak Sa'îd'in bir köşesine çekilmiş idi binâ'en-aleyh Kölemenlerden İngilizlere fâ'ide olacak vakit geçmiş idi.

Sâlifü'z-zikr İngiliz donanması İskenderiyye pîşgâhına geldikde gûyâ Fransızlar gelüp de memleketi zabt itmesünler deyü li-ecli'l-muhâfaza karaya asker çıkarmak istemiş ise de hükûmet-i mahalliyye tarafından emr-i sultânî olmadıkca ruhsat virilmeyecegi beyân olunması üzerine top ve humbara ile memleketi dögmege başlayub burcların birazı münhedim oldığı gibi ahâlî istîmân itmekle İngilizler Muharrem'in on ikinci güni vire ile İskenderiyye'yi zabt iderek Elfî'nin vefâtıyla cem'iyyetinin dağıldığım lede't-tahkîk (Bir şe[y]hin vefâtıyla bir cemâ'atin işi girü kalmaz hemân gelüb işinizi göriniz bir dahi böyle bir vakt-i müsâ'id bulamazsınız) deyü ümerâ-yı Kıbeliyye'ye haber göndermişler.

Bu avânda ise Süyût'da[1] vukû' bulan muhârebe-i azîmede Mehmed Alî Paşa Kölemenler'e galebe iderek Süyût'ı ellerinden almış ve ümerâ ve keşşâfın meşâhîr[2] ve bahâdırânından pek çoğı telef ve bakiyyesi perîşân olmuş ve (el-afvu zekâtü'z-zafer)[3] vâdîsinde ba'zı şerâ'ite rabtla barışılmak üzre Mehmed Alî Paşa tarafından kendülerine bir teklîf vukû' bulmuş idi vâkı'â İngilizler tarafından kendülerine ol vechile haber gelmesi üzerine bir çoğı anların tarafma temâyül eylemiş ise de li-ecli'l-istişâre Osmân Beg Hasan'ı da'vet itdiklerinde (Ben Müslim muhâcirim Fransız muhârebesinde fî-sebîli'l-lâh cihâd itdim hâtime-i ömrümde Allâh göstermesün Frenklere ilticâ ve ehl-i İslâm aleyhine anlarla istizhâr ideyim ben bunı yapamam) deyü cevâb virmekle ümerâ beyninde teşettüt-i efkâr ve ârâ vukû'a gelmiş oldığı hâlde Mehmed Alî Paşa İngilizlerin İskenderiyye'ye geldiklerini haber alıcak dûçâr-ı telâş ve endîşe olarak ulemâ-yı Mısriyye'den sulha mutavassıt olmak üzre ümerâya göndermiş oldığı zevâta her nasıl olur ise olsun serî'an bir sûret-i sulhiyyeye karâr virmelerini ekîden[4] tenbîh itmekle anlar dahi ümerâ nezdine varub ehl-i İslâm aleyhine â'dâ-yı dîn ile ittifâk itmek câ'iz olmadığını âyât ve ehâdîs ile isbât ve miyânede fî-mâ-ba'd halel-pezîr olmayacak bir mıusâlaha-i mü'ebbede yapılmak üzre bi'l-ittifâk İngilizler aleyhine cihâd ve gazâ itmeleri içün ümerâyı ilzâm[5] ve ıskât itmişler idi.

İngilizler İskenderiyye'de yerleşdikden sonra Reşîd'i zabt içün bir fırka-i askeriyye göndermişler idi lâkin bu fırka ihtiyâtsız olarak lâ'ubâliyâne derûn-ı beldeye girüb mevcûd olan asker ve ahâlî ise mütenebbih ve harbe müteheyyi' bulunduklarından hemân sell-i seyf (**s.127**) ile İngilizler üzerine hücûm iderek kimini katl ve kimini esîr idüb bakiyyesi perîşân

1 Süyût: Asyût, Mısır.
2 Meşâhîr: Ünlü kimseler.
3 "Af zaferin zekatıdır."
4 Ekîd: Tekidli, kuvvetli, sarih, kat'î, sağlam, muhakkak.
5 İlzâm: Cevap veremez hâle getirme, susturma.

olarak Demenhûr nâhiyesine doğrı firâr itmişler ise de Demenhûr kâşifi rast gelerek o dahi anların üzerine hücûm ile birazını i'dâm ve bakiyyesini esîr eylemiş idi. Bunun üzerine İngilizler ahz-ı sâr içün kuvve-i kâfiyye ile gelüb Reşîd'i muhâsara itdiler ise de evâ'il-i mâh-ı Safer'de Mehmed Alî Paşa Mısır'a gelerek takım takım ser-gerdeler ile Reşîd'in imdâdına asâkir-i vâfiyye sevk idüb şöyle ki: İbtidâ kethüdâsı ve Abdî Beg gibi ba'zı ser-gerdegân hareket itdikden sonra Lazoğlı Ahmed Ağa dahi askeriyle Mısır'dan çıkdıkda Türklerden ve Mağâribe'den pek çok gönülli dahi tecemmu' iderek anunla berâber gitdi ba'dehu Hasan Paşa dahi hareket itdi evâsıt-ı Safer'de kethüdâ beg Reşîd civârına muvâsalat eyledigi esnâda Reşîd ve Buhayra ve Demenhûr ahâlîsinden dahi bir haylî gönülli tecemmu' iderek ve arkadan pey-der-pey Arnavud ve sâ'ir Rûmili yigitleri yetişerek kethüdâ begin ordusı haylîce cesâmet kesb itmekle lede't-tekâbül İngilizler bir büyük inhizâma dûçâr ve Reşîd metrislerini terk ile firâra mecbûr oldılar bu muhârebede dahi İngilizlerin küllî telefâtı oldukdan başka dört yüz altmış altı esîr bırakdılar ki yirmisi zâbit idi.

İngilizlerin İskenderiyye'yi istîlâ itdikleri haberi Mısır'a vâsıl oldukda Fransızlar gibi hemân Mısır'a hücûm iderler deyü âmme-i nâss dûçâr-ı bîm ve hırâs olmuşlar iken bu vak'a üzerine herkes tesellî buldı ve âmmenin havf ve haşyeti zâ'il oldı ve müte'âkiben mezkûr İngiliz esîrleri Mısır'a gelüb de aynen temâşâ itdiklerinde kendülerine bütün bütün itmînân geldi ve ümerâ beyninde ihtilâf-ı ârâ vukû'a gelmekle henüz toplanub da İngilizler üzerine gitmediler ise de anlarla dahi ittifâk itmediler Mehmed Alî Paşa'ya göre dahi bu derecesi kâfi idi zîrâ anm İngilizlere galebe idecek kadar kuvveti var idi fakat Kölemenler İngilizlerle ittifâk itse anı şaşırabilürlerdi.

Kaldı ki bu Reşîd muzafferiyyeti üzerine bütün ahâlî cesâret alarak silâhlanub da İskenderiyye üzerine gitmege hırslanmış idi ve ümerâ-yı Kıbeliyye'nin istid'âsı vechile şerâ'it-i sulhun ta'yîni içün hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de Şeyh Şarkavî ve Şeyh Emîr ve Seyyid Ömer Nakîb Efendiler ol cânibe gönderilmişdir.

Bu esnâda İbrâhîm Beg kendü memlûkleriyle Benî Süveyf'e gelüb cihâda hâzırlanmakda oldığını Mısır'a bildirmiş ve Mehmed Alî Paşa ile muhâbereye ibtidâr iderek te'mînât virmiş idi. Be-her sene Rebî'ü'l-evvel'in beşinden sekizine kadar hüccâcın Şâm'a vusûlleri haberi ile müjdecibaşı Dersa'âdet'e vârid olagelürken bu sene ol günler İngilizlerin İskendiriyye'yi istîlâ **(s.128)** eylemiş oldukları haberi şüyû' buldı tarîk-i haccın[1] insidâdı[2] üzerine İskenderiyye'nin istîlâsı haberi kat kat kederî mûcib oldı ve Devlet-i Aliyye hemân İngilterelüye i'lân-ı harb ile Memâlik-i Mahrûse'de ne kadar İngiliz mâlı var ise taht-ı hacz ve tevkîfe alında ve Fransalu ile bir ittifâk mu'âhedesi akdine teşebbüs idildi.

Şu hâlde Mısır'a mu'âvenet olunmak lâzıme-i hâlden görilüb ancak Boğaz'da Rusya donanması ve sevâhil-i Mısriyye'de İngiliz gemileri oldığından bahren i'âne kâbil olmadığı gibi Rusya seferiyle uğraşmakda oldığından berren dahi Mısır'a imdâd eylemek üzre Saydâ Vâlîsi Süleymân Paşa ile sâlifü'z-zikr Genc Yûsuf Paşa'ya emr-i âlî yazılmakdan başka bir gûne tedbîr olunamadı. Şâm'dan Arîş tarîkiyle Mısır'a varub da imdâd eylemek ise ne kadar müşkil bir iş oldığı muhtâc-ı beyân degildir. Zîrde beyân olunacağı üzre müte'âkiben fitne zuhûrıyla İstanbul alt üst olarak netîcesinde teceddüd-i saltanat vukû' bulmağla devletin

1 Tarîk-i hacc: Hac yolu.
2 İnsidâd: Tıkanma, kapanma.

cânib-i Mısır'a atf-ı nazar idecek vakti olamamışdır.

Fakat Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa dahi berü tarafdan imdâda muhtâc olmamışdır.

Çünki bâlâda beyân olundığı üzre İngilizler Reşîd'de münhezim oldukdan sonra İskenderiyye'ye kapanmağa mecbûr olub Mehmed Alî Paşa ise Kölemen gâ'ilesini tahfîf[1] ve ta'dîl ve tedârükât-ı lâzımesini tekmîl iderek evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de bi'n-nefs Mısır'dan hareket ile varub İskenderiyye'yi tazyîk itdikde İngilizler tâb-âver-i mukâvemet olamayub hemân İskenderiyye'nin tahliyye ve teslîmi mükâlemesine ibtidâr itmişler ve evâsıt-ı Receb'de İskenderiyye'yi ve mukaddemâ oraya vürûdlarında zabt itmiş oldukları üç kıt'a Devlet-i Aliyye fırkateynini teslîm ile gemilerine binüb gitmişlerdir.

İşte bu kerre Mehmed Alî Paşa aktâr-ı Mısriyye'yi tamâmıyla kabza-i tasarrufuna geçürdi zîrâ mukaddemâ sevâhil-i Mısriyye gümrükleri Tersâne-i Âmireye rabt olunmuş idüginden İskenderiyye ve mülhakâtı anın taht-ı tasarrufunda olmayub doğrıdan doğrıya İstanbul'dan idâre olunurdı ammâ bu kerre harben İngilizleri ol havâlîden tard itdikden sonra İskenderiyye ve gerek dîger iskeleler hep tasarrufunda kalub artık Mısır'da istiklâl üzre hükûmet idebilmek esbâbının istikmâline sarf-ı mesâ'î itmekde bulunmuşdur ve egerçi o aralık tavâ'if-i askeriyye içinde ba'zı harekât-ı isyâniyye zuhûra gelmiş ise de def' ve ref'ine muvaffak olarak hey'et-i askeriyyeyi tamâmıyla eline alub kendüsince Kölemen gâ'ilesinden başka bir ilişik kalmamışdır hâlbuki vukû'ât-ı sâlifede Kölemenler haylîden haylî kırılub dökilerek evvelki sûret ve kuvvetleri kalmamış idi ve bir başluca fırkaları olan **(s.129)** ümerâ'-i Elfiyye'nin Şâhin Beg'i celb ile Cize'de ikâme ve ba'zı bilâdın iltizâmâtını ana ihâle iderek anı Bahriyye cihetinin emr-i muhâfazasında kendü ser-gerdeleri gibi istihdâm ider oldı hattâ ümerâ-yı Elfiyye'den olub bu kerre İngilizler İskenderiyye'den gitdikde ihtifâ itmiş olan meşhûr Emîn Beg dahi arkadaşlarının bu vechile istihdâm olunduklarını görerek çend mâh sonra o dahi Mısır'a gelüb ve kendüsiyle görişüb dâ'ire-i inkıyâda girmişdir ve kendüsünün rehn sûretiyle İstanbul'da bulunan oğlı İbrâhîm Beg uhdesine bu esnâda Mısır defterdârlığı tevcîh buyurılarak Mısır'a gönderilmiş oldığından o dahi Mısır'a vürûd ve hilâl-i Şevvâl'de muhâsebe me'mûrîn ve ketebesini istishâb ile harâc-ı arâzî defterlerinin tanzîmine mübâşeret eylemiş ve günden güne Mehmed Alî Paşa'nın hükûmeti kuvvet ve Mısır memleketi râhat bulmağa başlamışdır.

Hacc yolunun küşâdı Devlet-i Aliyyece pek nâzik ve mühim bir mes'ele oldığından Mehmed Alî Paşa Harameyn'in eyâdî-i Vehhâbiyyân'dan tahlîsine me'mûr kılınub buna dâ'ir kendüsine mükerreren emirler gönderildikden başka bu esnâda mahsûsan kapucıbaşı irsâliyle me'mûriyyeti te'kîd olunmuş ise de Mehmed Alî Paşa henüz Mısır'da yerleşüb tanzîm-i umûr-ı eyâletle meşgûl oldığına ve ber-vech-i bâlâ ümerâ-yı Elfiyye'yi ele almış ise de dîger Kölemenler ile mevâdd-ı müsâleme henüz der-dest-i mükâleme idüğine mebnî şu aralık Cezîretü'l-arab'a bir kuvve-i kâfiyye sevk idemeyecegi cihetle (Bu iş ta'cîl ile olmaz ibtidâ Bahr-i Süveyş'de gemiler inşâ ve tedârükât-ı lâzımeyi îfâ idelim de ba'dehu Vehhâbîler üzerine gidelim) deyü i'tizâr iderek Devlet-i Aliyye'yi kırmaksızın oyalandırub vakit kazanmakda bulunmuşdur.

1 Tahfîf: Hafifletmeye ait, hafifletme ile ilgili.

Vefiyât-ı Â'yân

Evâ'il-i Muharrem'de Dârü's-sa'âde Ağası Bilâl Ağa'nın vefâtıyla yerine Hazînedâr-ı Şehr-i yârî Mercân Ağa gibi bir siyeh-i rûz[1] ve siyâh derûnun Dârü's-sa'âde ağası olması dahi Sultân Selîm'in baht-ı siyâhına bir ednâ delîl idi.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh İvaz Mehmed Paşa-zâde Sadr-ı esbak Halîl Paşa'nın dâ'iresinde perverde[2] olub devr-i Mustafâ Hanî'de Enderûn-ı Hümâyûna dâhil ve refte refte hazîne vekîli ve hazînedâr oldukdan sonra Dârü's-sa'âde ağalığı mesnedine vâsıl olmuş idi hayrı sever ve hayrâtın i'mârına sa'y ider bir zât-ı memdûhü's-sıfât olmağla vefâtı Edrenünca ve Birûnca bâ'is-i hüzn ve keder oldı Âsım Efendi dir ki merhûm Koca Beşîr Ağa'ya sânî bir vücûd-ı bî-mudânî idi rahmetullâhi aleyh vefâtına Sürûrî Efendi'nin söylediği târîhdir (Mahfil-i adenî makarr itsün Bilâl) (**s.130**) yine evâ'il-i Muharrem'de Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden Seyyid Mehmed Kudsî Efendi terk-i bezm-gâh-ı fenâ idüb gitmişdir.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh (Ruhâ) Urfa ulemâsından mazinne-i kerâmet Hasan Efendi nâm zâtın oğlıdır gâyet fatîn ve kuvve-i hâfızası metîn bir nev-civân iken beldesi ulemâsından telemmüz[3] iderek az vakt zarfında ulûm-ı şettâdan behre-mend[4] olub fakat îş[5] ve safâya mâ'il olmak mülâbesesiyle fünûn-ı sâ'ireden ziyâde edebiyyât ve muhâzarâta münhemik[6] ve bu cihetle şi'r ve inşâ yolunda ziyâde ma'lûmât ve melekeye mâlik olmuş idi elsine-i selâsede şi'r ve inşâya muktedir oldığı hâlde zâten hüsn-i beyân ve talâkat-ı lisân sâhibi olarak meclisi tatlu ve dil-güşâ[7] oldığından herkangı meclisde bulunsa mütekellim vahde olurdı çend def'a Dersa'âdet'e amed ü şüd ve ehl-i zevk ve şevk olan ba'zı ricâl-i devlete tereddüd ile nâ'il-i mültemis[8] ve bir aralık beldesi müftîligine dest-res olmuş iken vücûh-ı beldesiyle imtizâc idemeyerek ma'zûl olmuş idi ricâl-i devletden meşhûr Selîm Efendi bin yüz doksan iki târîhinde Rûmkal'a'ya nefy olundukda Urfa'dan sâhib-i tercemeyi celb ve meclis-i germâ-germ[9] ülfetiyle âlâm-ı gurbeti def' ve selb idüb ba'de'l-ıtlâk birlikde Dersa'âdet'e getürmekle sâhib-i terceme bir müddet Dersa'âdet'de meks itdikden sonra Haleb müftîsi olmuş ve bi'l-münâsebe Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa iltimâsıyla İzmir pâyesi almış idi ve Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa'ya müntesib olmak hasebiyle Halebü'ş-şehbâ nikâbeti dahi ilâve-i câh-ı fetvâ idilmiş idi Haleb vücûhı ve ale'l-husûs Haleb'de müstebid-i bi'r-re'y olan Câbirî-zâde anın etvâr-ı lâubâliyyânesini çekemeyüb Haleb'den def'ine sa'y itmişler ise de arkası Vâlide kethüdâsı oldığından nâçâr sükûtı ihtiyâr itmekde idiler Mısır seferi esnâsında beş altı bin kadar Haleblüyi teşvîk ile celb ve cem' idüb ve üzerlerine kendüsi başbuğ olub Serdâr-ı Ekrem Ziyâ Paşa ma'iyyetine vardıkda hidmeti meşkûr olmağla Mısır'ın Fransızlardan istirdâdında taraf-ı serdâr-ı ekremîden Mısır kazâsına ta'yîn buyurılarak

1 Siyeh-i rûz: Zenci, siyah suratlı.
2 Perverde: Terbiye görmüş, yetiştirilmiş.
3 Telemmüz: Çömezlik etme, öğrenci olarak devam etme.
4 Behre-mend: Nasibi olan, hissedar. Bilen, anlayan.
5 Îş: Zevk u safa sürmek. Yaşayış. Yaşamak. Hayata medar olan ve geçinilen şeyler.
6 Münhemik: Bir işin üzerine çok düşen, çok uğraşan.
7 Dil-güşâ: İç açan, gönül açan, kalbe ferah veren.
8 Mültemis: iltimas eden, kayıran.
9 Germâ-germ: Kızışıp ısınmış, pek kızışmış; sıcağı sıcağma.

uhdesine bi'l-fi'l Mısır mevleviyyetinin tevcîhi dahi Dersa'âdet'e inhâ buyurulmuş ve kendü tarafından dahi vâlide kethüdâsına niyâznâme takdîm idilmiş iken Şeyhü'l-islâm bulunan Ömer Hulûsî Efendi usûl ve rüsûm-ı tarîka ri'âyetde fevka'l-âde mutasallib[1] oldığından müsâ'ade itmeyüb kâ'ide-i tarîk üzre Mısır mevleviyyetini Debbâğ-zâde'ye tevcîh itdirmekle sâhib-i terceme mükedder[2] olmuş ise de Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'e avdetinden sonra Sâlih-zâde Efendi'nin meşîhatinde bilâd-ı erba'a pâyesiyle ve on dokuz târîhinde bi'l-fi'l Mekke-i Mükerreme kazâsıyla bekâm buyuruldı Mekke-i Mükerreme'den Dersa'âdet'e avdetinde Ziyâ Paşa Sadâretden münfasıl (**s.131**) ve Vâlide Sultân'ın vefâtı hasebiyle Yûsuf Ağa'nın ikbâli edbâra mütehavvil ve'l-hâsıl İstanbulca şeref-i izâfîsinin zâ'il oldığını görüb evvelki demleri yâd ile mütehassir ve mukaddemki neş'elerin humârıyla[3] şişe-i zevk ve neşâtı[4] münkesir olmağla kederinden bir müddet nâ-mizâc olarak nihâyet bu avânda terk-i bezm-i fenâ itmekle Sultân Bâyezîd hazîresinde defn olundı. Afallâhü anh.

Şeref-i izâfî sevb-i müste'âr hükmünde olmağla insân anı kendüye mâl itmemeli ve i'tibâr-ı zâtî dâ'iresinde yaşamanın çâresine bakmalıdır.

Ve yine bu avânda ricâl-i Devlet'den Âtıf Ahmed Efendi dahi mihnethâne-i fenâdan[5] göçüb gitmekle ber-vech-i âtî terceme-i hâline ibtidâr olunur.

Fi'l-asl Kengiri[6] sükkânından ve gürûh-ı dervîşândan Üsküdar'da attârlık iden Osmân Dede nâm zâtın oğlıdır. Ricâl-i devletden Lâlelî Mustafâ Efendi dâ'iresine müteredddid ve zâtında müsta'idd olmağla Mustafâ Efendi'nin kethüdâlığına hazîne kâtibi olarak kethüdâ kâtibi odasına devâm ve tahsîl-i fenn-i kitâbete ikdâm itmekde iken Râtib Efendi âmedci oldukda erbâb-ı isti'dâddan birinin âmedî odasına me'mûriyyeti lâzım gelicek oraya alınmış ve iki yüz iki seferine gidüb avdetinde Birrî Efendi'nin inâyetiyle Âmedî Râkım Ebûbekir Efendi'nin azlinde âmedci olarak yedi sene âlem-i ikbâl ve i'tibârda ömür sürüb iki yüz on ikı Ramazânı'nda Râtib Efendi fevt oldukda hasretü'r-ricâl olan mansıb-ı riyâset-i kitâbet ile kâm-yâb[7] kılınmış ve müte'âkiben Mısır seferi zuhûrunda Rikâb-ı Hümâyûn riyâsetine ta'yîn olunmuş iken bir müddet sonra ba'zı avârız[8] ile hasta olarak mesned-i riyâsetden dûr ve ba'dehu Zahîre Nezâretiyle ve on yedi târîhinde Sadâret-i uzmâ kethüdâlığıyla mesrûr ve senesini tekmîl ider itmez kethüdâlıkdan dahi mehcûr oldukdan sonra on dokuz Şevvâli tevcîhâtında çavuşbaşılık ile nâ'il-i me'mûl ve senesi hitâmında ma'zûl olub bu esnâda sinni elli altıya karîb oldığı hâlde vefât ile terk-i dağdağa-i kâ'inât itdikde Üsküdar'da Şerîf Kuyısı nâm mahalde kâ'in sofasında defn olunmuşdur.

Nâmık Efendi dir ki müteveffâ-yı mûmâ-ileyh sâhib-i haysiyyet ve fenn-i inşâ ve

1 Mutasallibeden, sertleşen, katılaşan; sen, sağlam. Salâbetli, din işlerinde gayret gösteren.
2 Mükedder: Bulandırılmış, bulanık.
3 Humâr: İçkiden sonra gelen başağnsı, sersemlik.
4 Neşât: Sevinç, keyif, neşe, şenlik.
5 Mihnethâne-i fenâ: Zahmet çekilen hane, dünya, hayat.
6 Kengiri: Çankırı.
7 Kâm-yâb: Talihli, isteğine ulaşmış, bahtiyar, mutlu.
8 Avârız: Kazalar, belâlar. Engeller, engebeler. Muvakkat vergi.

kitâbetde rüsûhı[1] resîde-i derece-i nihâyet zarîf nükte-dân ve hezl[2] ve istihzâ ile gûyân-ı zevk ve şevke mâ'il ve mey ve mahbûma şîfte-dil idi tecâvezullâh an-seyyiâtihî ahlâfa mûcib-i ibret ve harekât-ı seyyi'eden müstevcib-i mücânebet olmak içün hikâye-i âtiyyeye ibtidâr olunur. Şöyle ki: İki yüz iki rikâbmdan mûmâ-ileyhin riyâsetine gelince on beş sene kadar beglikcilik hidmetinde olan Sâhib Efendi Nahîfî Efendi'nin fevtinde Râşid Efendi Âsitâne'ye vâsıl oluncaya dek bir buçuk mâh kendü odasında riyâset-i vekâletî idüb kendü dahi zâtında (**s.132**) riyâsete ehl ve erbâb iken hasbe'l-kader nâ'il olamayub beglikcilikde kalmış ve emekdâr olmuş bir âdem olmağın sâhib-i terceme Âtıf Efendi mûmâ-ileyhi riyâsete istirkâb[3] iderek ser-rişte ararken Mahmûd Râ'if Efendi'nin kapuda bir hidmete intisâbı lâzım gelerek sevk ve ta'rîfi ile emekdâr-ı mûmâ-ileyhi zulmen bilâ-mansıb beglikcilikden azl ve ib'âd ve zamânında mâliyye tezkireciligi ile mecrûhu'l-fu'âd eyledigine kanâ'at itmeyüb mâliyye evâmirini sahh itmekden kinâye Sâhib Efendi'yi defterdâr kapusuna re'îs eyledik nüktesiyle istihzâ itmekle mûmâ-ileyh dahi tavren ve hâlen ve fi'len re'îs-i mûmâ-ileyh hakkında bir gûne isâ'et itmemiş iken mücerred belâ-yı istirkâb ile kendüye hasm-ı cân ve adüvv-i bî-emân oldığına mütekedder ve bir gûne çâre istihsâlinden dahi me'yûsiyyeti cihetiyle âkıbet ol elem-i cângâhdan nâşî vücûdı müte'essir olarak hasta ve deyn-i küllî ve zarûret-i hâl ile dem-beste[4] oldığını istimâ' ile bir kat dahi tekdîr ve tahkîr itmek içün âl şunı tabîbe vir yollı re'îs-i mehterlerinden biriyle iki yüz elli guruş göndermekle o hâlinde bekâ'-ı zarûrî ile benden bed-ter[5] olsun deyü beddu'â ve inkisâr ve birkaç gün mürûrunda azm-i dârü'l-karâr eyledi Âtıf Efendi dahi çavuşlıkdan azlinden sonra hânesi içinde olan eşyâ ile yedi bin beş yüz guruş fâ'izlü bir ze'âmetden başka bir şey'e mâlik olmayub ol dahi düyûnuna vefâ itmez derecede iken ba'zı ilel ve emrâzdan esîr-i firâş oldığmı göricek artık bu vefât ider diyerek etbâ'ı dâ'iresinden dağılmış ve üç nefer emekdâr âdeminden gayri kimesnesi kalmamış oldığı hâlde maâzallâhu Te'âlâ bir gice bağteten hânesi tutışub hareminde bulunan tâ'ife-i nisvân hezâr meşakkatle mûmâ-ileyhi bir seccâde içine koyub ateşden çıkarmış ve emvâl ve eşyâsından hilâl çıkaramayub cümlesi yanmış olmağla hânesi civârında iki oda hâriciyyelü câriyelerinin mukîm oldukları hâneye gidüb degişecek esvâbı olmadığını beynlerinde mu'âdât-ı sâbıka olan İbrâhîm Nesîm Efendi işidüb mahzâ kendüyi tahkîr içün beş yüz guruş ile bir kat esvâb göndermekle ba'zı ahibbâsına bu keyfiyyet Sâhib Efendi'ye itdigimin mücâzâtıdır dimiş oldığını nakl iderler (Müntakim'dir bir adı Allâh'ın * Âmmdır lutfi Hakk Te'âlâ'ınn) intihâ.

Muharrem'in on yedinci Cum'a güni dahi esbak Rûmili kazaskeri ve hâlâ nakîbü'l-eşrâf olan es-Seyyid İbrâhîm İsmet Begefendi tayy-ı tarîk-i hayât itmekle Dürrî-zâde es-Seyyid Abdullâh Efendi nakîbü'l-eşrâf olmuşdur.

Merhûm-ı müşârün-ileyh Râ'if İsmâ'îl Paşa'nın oğlı ve Kesriyeli Ahmed Paşa'nın hafîdidir pederi Darbhâne emîni iken bin yüz altmış dört senesi Muharrem'inin on yedinci güni (**s.133**) tevellüd idüb sene-i hâliye Muharrem'inin dahi on yedisinde vefâtı tesâtüfât-ı

1 Rüsûh: İlim ve fennin derinliğine vukufiyet. Sağlamlık. Devamlılık. Yerinde, sağlam, sabit ve devamlı olmak.
2 Hezl: Ciddi olmayan söz. Saçma, uydurma, yalan konuşmak.
3 İstirkâb: Rakabette bulunma, rakîb görme, çekememe.
4 Dembeste: Sesi soluğu kesilmiş, susmuş.
5 Bed-ter: Çok kötü, daha kötü, beter.

nâdiredendir. Unfüvân-ı şebâbında tahsîl-i ulûm ve kemâlâta râgıb olmağla pederi kendüsine ol asrın fuhûl-i ulemâsından Erzurûmî Nâ'ib İsmâ'îl Efendi nâm zât-ı fezâ'il-simâtı mu'allim ta'yîn itmekle andan ahz ve telakkî-i ulûm-ı âliyye itmekde iken yetmiş yedi senesi Zi'l-ka'desi'nin on yedinci güni ru'ûs-ı tedrîs ile bekâm olmuş ve kemâ-kân tahsîl-i ulûma mukibb[1] olarak İsmâ'îl Efendi'den ahz-ı icâzet itdikden başka Medenî merhûmdan dahi ilm-i hadîs okuyub icâzet almış ve bu cihetle akrân ve emsâli beyninde ilm ve fazl ile şöhret bulmuş idi iki yüz iki târîhinde mevleviyyet ile Haleb'e gidüb avdetinde Payas caddesinden geçerken Küçük Alioğlı ba'zı bahâneler serd iderek bilâ-mûcib kendüsini tevkîf ile dûçâr-ı ziyân ve hasâr eylemişdir. Dersa'âdet'e avdetinde yine mütâla'a-i kütüb ile meşgûl olub derece-i ilm ve fazîleti gibi umûr-ı hâriciyyede rüşd ve fetâneti dahi ma'lûm-ı erkân-ı devlet olmağın iki yüz beş târîhinde Re'îsü'l-küttâb Abdullâh Birrî Efendi murahhas-ı evvel ve sâhib-i terceme Mekke pâyesiyle murahhas-ı sânî nasb olunarak Ziştovi kasabasında Nemçe murahhasları ile mükâlemeye me'mûr oldılar. Musâlahanın in'ikâdında sâhib-i terceme İstanbul pâyesiyle mükerrem oldukdan başka henüz Rusya muhârebesi bâkî oldığından Ordu-yı Hümâyûn kadısı nasb olundı. Ve iki yüz altı senesinde yine müşârün-ileyhimâ murahhas olarak Rusya musâlahası akd olundukdan sonra Ordu-yı Hümâyûn ile Dersa'âdet'e avdet idüb iki yüz yedi evâhirinde bi'l-fi'l İstanbul kadısı olmuş iken ol esnâda Hakkı Beg kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunub ikisi dahi müte'azzım zâtlar olmağın imtizâc idemediklerinden üç ay mürûrunda sâhib-i terceme azl ile Burusa'ya nefy ve iclâ[2] kılmdı. Fakat çok geçmeksizin avf ve ıtlâk ile Dersa'âdet'e geldiginde evvelkiden ziyâde makbûl ve mu'teber olarak iki yüz on senesi Muharrem'inde Anadolı pâyesi aldı. Ve Tatarcık Abdullâh Efendi'nin vefâtında yerine mecâlis-i mükâlemeye me'mûr oldı. Ve Mısır vak'ası üzerine İngiltere ve Rusya devletleriyle akd-i ittifâk olundukda uhdesine sadâret-i Rûmili pâyesi tevcîh buyuruldı ve mu'ahharen nakîbü'l-eşrâf olub şeref ve şânı bir mertebe daha terakkî buldı ve bu kerre vefât itdikde Üsküdar verâsında Çamlıca câddesinde hânedâmna mahsûs olan hazîrede defn idildi. Haseb ve nesebine fazl-ı müktesebi munzamm ve muhîb ve vakûr bir zât-ı muhterem olub Zemahşerî'nin Esâsü'l-Belâga nâm kitâbımn mücâziyâtını ihtisâr ve i'câzü'l-îcâz fî-ihtisârü'l-mecâz deyü nâmdâr itdikden başka ba'zı ebhâs-ı gâmızaya müte'allik ta'lîkâtı ve mütâla'a-güzârı olan (**s.134**) kitâbların hâmişlerinde[3] ba'zı mülâhazât ve tahkîkâtı vardır. Fünûn-ı sâ'ireden ziyâde edîbâne tevaggul[4] ve muhâzarât tarafına temâyül idüb elsine-i selâsede şi'r söyler ve tekârîz ve makâmât imlâ eylerdi ve zâtında talâkat-i lisân ve selâset-i beyân sâhibi olmağla meclisi hoş ve muhâverât ve müfâkehâtı dil-keş idi (mâte alâmetü'd-dehr) terkîbi târîh-i vefâtıdır âhir vaktinde Selîmiyye Tekyesi Şeyhi Ni'metullâh Efendi'den ahz-ı dest-i inâbet ile Tarîkat-i Nakşîbendiyye'ye sülûk itmiş idi rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'a Nizâm-ı Cedîd hakkında efkâr-ı şâhânenin hâlisâne tervîcine[5] sa'y ve himmet iden zâtlardan birisi dahi merhûm-ı müşârün-ileyh oldığından bu esnâda vefâtı zât-ı şâhânece büyük zâyi'âtdan ma'dûddur. Uhdesinde bulunan mecâlis-i mükâleme me'mûriyyet-i mühimmesi ulemâdan kimseye ihâle buyuruldığına dâ'ir gerek Vak'anüvîs Âsım Efendi'nin târîhinde ve

1 Mukibb: Bir şeyin üzerine düşüp gayretle çalışan.
2 İclâ: Uzaklaştırma, sürme.
3 Hâmiş: Bir mektubun altına eklenen not, kitap sayfalarının kenarlarına eklenen notlar.
4 Tevaggul: Çok uğraşma, meşgul olma.
5 Tervîc: Kıymet ve itibârını artırma. Geçirme. Tutma, destekleme.

gerek sâ'ir târîhce ve zabıtnâmelerde bir fıkra görülmedi fakat Kuşmânî Fezleke'sinde dir ki İsmet Beg vefât itdikden sonra İstanbul kazâsını yeniçeriler miyânında nefs turnacılığı ve ulemâ-yı resmiyye indlerinde pâye ta'bîr itdikleri lâfzı murâd-ı emr-i mevhûm i'tibârı ile mürûr iden Seyyid Mehmed Münîb Efendi mükâleme-i Efrenciyye'ye me'mûr oldı.

Ordu-yı Hümâyûnun Hareketi

Sene-i cedîd Muharrem'inin gurresi Şubat-ı Rûmî'nin yirmi altısına müsâdif olarak bir ay sonra Ordu-yı Hümâyûnun Rûmili cânibine hareketi musammem bulunmağla Muharrem'in on sekizinci ve Mart-ı Rûmî'nin on beşinci Cum'airtesi güni Yeniçeri Ağası Pehlüvân Hüseyin Ağa yeniçeriler ile de'b-i dîrîn-i Osmâniyyân üzre müretteb âlây gösterüb nazargâh-ı hümâyûndan güzâr ve Topkapu'dan çıkub Dâvudpaşa'da mansûb olan haymelerinde istikrâr itdiler ferdâsı tuğ-ı Sadâret-penâhî ve cümle cebeci ve topcı ve arabacı ve humbaracı ocakları kezâlik âlây-ı vâlâ ile nazargâh-ı Pâdişâhîden geçüb hiyem-i hümâyûna gitdiler Muharrem'in yirminci Pâzârirtesi güni dahi Sadr-ı â'zam ve Serdâr-ı ekrem olan Hilmî İbrâhîm Paşa ve bi'l-cümle vüzerâ ve ulemâ ve ricâl-i devlet Sarây-ı Sultânîye avdet ile Ortakapu pîşgâhında akd-i cem'iyyet olundığı esnâda Serdâr-ı ekrem Şeyhü'l-islâm ile birlikde huzûr-ı hümâyûna dâhil olduklarında Sultân Selîm Han Hazretleri Serdâr-ı ekrem'e ser-â-sere kaplu semmûr kürk iksâ ve mücevher sorguç ve hançer ihsân eyledigi sırada Şeyhü'l-islâm'a dahi ferâce-i beyzâye kaplu semmûr kürk ilbâs eyledikden sonra Livâ-i Şerîfi beden-be-yed Serdâr-ı ekrem'e teslîm itdi ba'dehu Serdâr-ı ekrem Ortakapu'da taraf-ı şâhâneden donatdırılmış olan (**s.135**) esb-i sabâ-reftâra[1] süvâr olarak azîm ve muhteşem âlây ile Dâvudpaşa sahrâsında mansûb olan haymesine gitdi.

Şöyle ki: İbtidâ Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ve kapucıbaşı ağalar ile mevâlî-i kirâm ve ba'dehu ba'zı ricâl-i devlet ile sudûr-ı izâm ve ba'dehu kâ'immakâm paşa ve teşrîfâtî ve mektûbî ve tezkireci efendiler ve çavuşbaşı gibi ba'zı me'mûrîn ile re'îsü'l-küttâb efendi nihâyet nakîbü'l-eşrâf efendi ale't-tertîb elbise-i resmiyyeleriyle geçdikden sonra Livâ-i Şerîf-i nebevî etrâfında sâdât-ı kirâm salât ve selâm getürerek ve ba'dehu şeyhü'l-islâm ile serdâr-ı ekrem yemîn ve yesâra selâm virerek gitmişlerdir.

Bu avânda Rusya donanması Bozcaada pîşgâhında lenger-endâz olarak Akdeniz Boğazı'nı abluka eylemiş oldığından Kapudân-ı Deryâ Seydî Alî Paşa Muharrem'in yirmi altıncı güni on sekiz kıt'a süfün-i harbiyye[2] ile ol cânibe bâdbân-güşâ-yı azîmet oldı.

Rusya Devleti mukaddemce hîle ve hüd'a ile Anakara ve Kemhâl kal'alarını zabt iderek ol havâlîye bahren küllî asker ve mühimmât göndermekde oldığma mebnî taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Sinob ve Trabzon ve Faş havâlîsine mikdâr-ı kâfî asker ve top ve mühimmât gönderilmiş ise de Tiflis'deki Rusya ordusunun Ahısha ve Çıldır ve Kars taraflarına tecâvüz idecegi istimâ' olunmağla Erzurûm Vâlîsi Sadr-ı esbak Yûsuf Ziyâ Paşa şark ser'askeri nasb olunarak ma'iyyetine Diyârbekir ve Sivas ve Karahisâr ve Malatya ve Mar'aş ve Çorum ve Musul asâkiriyle hi'l-cümle vâlî ve mîr-i mîrân ve â'yânları me'mûr idildi. Safer'in üçüncü

1 Esb-i sabâ-reftâr: Rüzgar gibi giden at.
2 Süfün-i harbiyye: Savaş gemileri.

güni Ordu-yı Hümâyûn Dâvudpaşa sahrâsından hareketle on yedinci güni Edirne'ye vâsıl oldı.

Şıkk-ı Evvel Defterdârı Osmân Efendi ba'zı mukâta'ât işlerinden dolayı azl ile yerine Nişâncı Feyzî Beg-zâde Mehmed Beg defterdâr olmağla nişâncılık dahi Osmân Efendi'ye virildi. Edirne vak'asından berü Rûmili â'yânları ziyâde yüz bulub anlara karşu Ordu-yı Hümâyûnun sûret-i matlûbede bir kudret-i zâtiyyesi dahi olmadığından hasbe'l-hâl mütegallibe gürûhuna medâr olmak lâzım gelmekle Başbâkîkulı Es'ad Beg azl olunarak yerine Edirne Â'yânı Dâğdevirenoğlı başbâkîkulı nasb ile emsaline cemîle gösterildi.

Ve bâlâda beyân olunan Edirne vak'asından dolayı Rûmili â'yânlarıyla yeniçeri gürûhı Kadı Paşa'dan dil-gîr olduklarına mebnî anlara emniyyet ve itmînân virmek içün müşârün-ileyhin azline lüzûm görilerek Rikâb-ı Hümâyûnda kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Şâmlı (**s.136**) Mehmed Râgıb Efendi bu esnâda rütbe-i vezâretle Karaman vâlîsi olmağla kethüdâ vekâleti Hubûbât Defterdârı Memiş Efendi'ye ihâle buyuruldı.

Sırpluları te'dîb içün Hûrşîd Ahmed Paşa Sofya cânibi ser'askeri unvânıyla Rûmili vâlîsi ve Niş muhâfızı nasb olunmuş oldığından ma'iyyetine Rûmili ve Arnavudluk ve Bosna ümerâ ve â'yânları me'mûr idildi ve mîr-i mîrândan Vidin Muhâfızı İdrîs Paşa'ya rütbe-i vezâret virildi ve Rûmili beglerbegi pâyelülerinden Delvine mutasarrıfı olan Tepedelenli Alî Paşa-zâde Veliyyüddin Paşa'ya rütbe-i vezâretle Mora eyâleti ve mîr-i mîrândan Mehmed Paşa'ya kezâlik rütbe-i vezâretle Kars eyâleti tevcîh olunub cebecibaşılıkdan nâ'il-i vezâret olan sâbıkâ Rûmili Vâlîsi Osmân Paşa dahi Selanik mansıhı ile kayırıldı.

Bir tarafdan Tuna yalısına asker ve mühimmât gönderilmekde iken bir tarafdan dahi Hûrşîd Paşa ordusuna top ve mühimmât gönderilmek lâzım geldiginden iki tarafın dahi tertîb ve irsâl-i levâzımâtı içün Ordu-yı Hümâyûn on beş gün Edirne sahrâsında meks ve tevkîfi lâzım geldi.

İşte hu esnâda Tuna yalısından pey-der-pey ahbâr-ı sâre alınmakda idi. Şöyle ki: bu vakte gelince Rusyalular on yedi def'a İsmâ'îl Kal'ası üzerine hücûm itmiş iken muhâfız bulunan Gâzî Kâsım Paşa ile kahramân-ı meydân-ı vegâ[1] olan Pehlüvân Ağa'nın gâyet şecî'âne ve fedâkârâne müdâfa'alarından nâşî her def'asında Rusyalular ziyân ve hüsrân ile ric'ate mecbûr ve asâkir-i İslâmiyye gâlib ve mansûr olmuşlar idi.

Ve hir de akdemce Rusya Mareşali Mikelson[,] İpsilanti Beg ile berâber Bükreş'e girmiş oldığı hâlde elli binlik bir ordu ile Küçük Eflâk tarafına doğrı çıkarak Sırp usâtıyla birleşmek dâ'iyyesinde bulundığına mebnî bu hareketinde sol cenâhını te'mîn içün evvel emirde Tuna sâhilindeki kılâ'ın ha'zısını ele geçürmege muhtâc oldığından Yergögi üzerine bir fırka sevk ile Yergögi Kal'ası'nı muhâsara itdikde Alemdâr Paşa mikdâr-ı kâfî askerle Ruscuk'dan geçüb beş sâ'at kadar mümted[2] olan bir muhârebe-i hûn-rîzânede Rusyalular küllî telefât virdikden sonra mağlûben Bükreş cânibine çekilmişler idi.

Ber-vech-i bâlâ Hûrşîd Paşa ordusuna mühimmât-ı lâzıme irsâl olundukdan sonra Ordu-yı Hümâyûnun Edirne'den Silistre cânibine hareketi mukarrer ise de Tuna yalısında zahîre celb ve tedârüki Alemdâr Paşa'nın himmetine mevkûf olub hâlbuki Ordu-yı Hümâyûnun ol

1 Kahramân-ı meydân-ı vegâ: Savaş meydanının kahramanı.
2 Mümted: İmtidâd eden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.

cânibe hareketinden güyâki Alemdâr Paşa ba'zı şübehâta düşerek istiskâl sadedinde oldığı (**s.137**) gûş-zed-i evliyâ-yı umûr ve bâ'is-i efkâr-ı dûrâ-dûr[1] olmuş iken ber-vech-i bâlâ başmuhâsebe pâyesiyle ve Tuna mübâya'acılığı bahânesiyle bâ-ta'lîmât-ı mahsûsa Ruscuk'a gitmiş ve Alemdârı kabûl-i vezârete irzâ itmiş olan Behîc Efendi Alemdâr'ın kethüdâsı Ebûbekir Ağa ile birlikde Edirne'ye çıkageldiklerinde Ordu-yı Hümâyûn erkânının ezhânı müsterîh olub Ebûbekir Ağa'ya mîrâhûr-ı evvel pâyesiyle kapucıbaşılık rütbesi ve Behîc Efendi'ye asâleten başmuhâsebe tevcîh ve Alemdâr'ın te'lîf ve te'mîni husûsı ta'lîm ve tenbîh olunarak i'âde olunmuşlar idi.

Ve ba'dehu Safer'in yirmi altıncı güni Ordu-yı Hümâyûn Edirne'den hareketle ol gün Akbınar merhalesine varıldıkda Âmedci Mazhar Efendi her nasılsa re'îs efendi ile uyuşamadığından azl ile âmedcilik hidmeti Defterhâne ketebesinden Âmir Beg'e ihâle olunmuşdur ferdâsı merhale-i merkûmeden hareketle evâ'il-i şehr-i Rebî'ü'l-evvel'de Pravadi[2] kasabasına karîb mahalle muvâsalat olundukda Alemdâr Paşa beş altı bin süvârî ile istikbâle gelicek erkân-ı Ordu-yı Hümâyûn pek ziyâde memnûn olarak güzel ziyâfetler ve tatlı musâhabetler ile mu'âmele-i bi'l-mücâmele idüb ol şîr ü haşet-semîr dahi ricâl-i devletin nâzik ve tatlu tavr ve mu'âmelelerinden hoşnûd ve şîrîn-gâm[3] ve ülfetlerine râm olarak Ordu-yı Hümâyûn levâzımâtını pey-der-pey tedârük ve irsâl itmek ta'ahhüdâtını esnâ-yı sohbetde ilâve-i kelâm eylemiş oldığına mebnî taraf-ı serdâr-ı ekremîden kendüye Livâ-yı Şerîf ser'askerligi unvânıyla şeref ve şân virildikden sonra kendüsi Ruscuk'a ric'at ve Ordu-yı Hümâyûn dahi Silistre'ye doğrı hareket itmiş idi.

Rebî'ü'l-evvel'in on altıncı güni Ordu-yı Hümâyûn Tuna kenârında ve Silistre'ye yarım sâ'atlik mahalde nasb-ı hiyâm-ârâm itdikde Tuna'nın karşu tarafında Rusya çadırları görüldiginden gice asâkir-i İslâmiyye'den ba'zıları çete kayıklarıyla karşuya geçerek birkaç yüz esîr alub getürdiler bunların içinde biraz Rusyalu var idiyse de ekseri re'âyâ idi ba'dehu Ordu-yı Hümâyûn ile haylî müddet Silistre'de ihtiyâr-ı ikâmet buyurulmuşdur.

Bu esnâda millet-i İslâmiyye'yi Rusya aleyhine tahrîk içün Mü'ezzin Osmân bir nâm şahs-ı mevhûmun ağzından olarak Fransa'da bir risâle te'lîf ve lisân-ı Türkî ve Arabî'ye terceme ve Paris'de tab' ve temsîl ile nüsah-ı adîdesi Memâlik-i Mahrûse'ye neşr olunmuşdur bâlâsına (Mü'ezzin Osmân'ın kendü dindâşlarına hitâb olunan nutkıdır) ibâresi yazıldıkdan sonra (Yâ gayretlü Müslümânlar Mekke-i Mükerreme'den Âsitâne-i Sa'âdet'e degin hâb-ı gafletden müteyakkız olun) deyü (**s.138**) söze bed' olunarak Rusyalunun millet-i İslâmiyye hakkında olan sû-i niyyâtıyla Petro zamânından berü Devlet-i Aliyye'ye îrâs eylemiş oldığı mazarratlarından ve Ponaparte'nin bunca fütûhâtıyla Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâhlığı ve anınla iştirâk-i menâfi'i cihetlerinden bahisle bütün millet-i İslâmiyye hâb-ı gafletden[4] uyanub ve Sancâk-ı Şerîf altına toplanub da Ponaparte'nin askeriyle bi'l-ittifâk Rusya üzerine hareket ve Devlet-i Osmâniyye'nin eski ferr ve şevketinin ihyâsına gayret idecek vakt-i fırsat oldığı ihtâr kılınmışdır.

1 Dûrâ-dûr: Uzak uzak, uzaktan uzağa; uzun uzadıya.
2 Pravadi: Pravadı, Varna, Bulgaristan.
3 Şîrîn-gâm: (Şîrîn-kâm) Tatlılığı damağında kalmış, tadı damağında kalmış.
4 Hâb-ı gaflet: Gaflet uykusu.

Öyle Paris'de tasnî'[1] ile Arabî ve Türkî'ye terceme olunan bir risâlenin şîve-i edâsı millet-i İslâmiyye'nin muktezâ-yı hâl ve efkârına mutâbık olamayacağı cihetle memâlik-i İslâmiyye'de bundan Ponaparte'nin ümîd itdigi te'sîrin hâsıl olamayacağı der-kâr idi. Napolyon'un belâgat-ı askeriyyesi müsellemdir lâkin anın nutkı Fransız askerine te'sîr itdigi kadar milel-i sâ'ire hakkında mü'essir ve müsmir[2] olmaz Mısır'da iken itdigi nutkların millet-i İslâmiyye hakkında aksine te'sîr eyledigi buna delîl-i kâfidir. Bir millete sahîhan mü'essir olacak sûretde hitâbet itmek ol milletin hâl ve mizâcmı pek etrâflu bilmege menût ve bu dahi pek çok vakt ol milletin içinde bulunmak ile meşrûtdur fakat risâle-i mezkûre birçok erâcîfin tahaddüsüne sebeb olmuşdur. Ol vakt ise yeniçeriler içinde fesâd ve fitne isti'dâdı kuvvet bulmakda oldığından Devlet-i Aliyye hirâsan-ı rüzgârdan sakınur ve cüz'î bir kîl ü kâlden kocınur idi.

Binâ'en alâ-zâlik bu kerre Rusya seferinin tahakkukı akabinde Fransa ilçisi Sebastiyani Dalmaçya'daki Fransa ordusunun Bosna içinden Sırpistân'a ve oradan Eflâk yakasına mürûr ve ubûr ile Lehistân'a doğrı hareketine ruhsat virilmesi ve Tuna yalısındaki asâkir-i İslâmiyye'nin dahi birlikde düşman-ı müşterek üzerine sevk idilmesi husûslarını teklîf itdikde Bosna'dan lede'l-isti'lâm Bosnalu tarafından muvâfakat olunmadığı cihetle teklîf-i mezkûrun redd olundukdan başka Ponaparte tarafından pey-der-pey kâğıdlar zuhûr ile topcı ve mühimmât-ı lâzıme olur ise ve mâlen mu'âvenete hâcet mess iderse tarafından virilecegi beyân olunub bunlar ale'l-husûs Fransa'dan topcı ve mühimmât celbine Devlet-i Aliyye'ce ol vakt ziyâde ihtiyâc var iken efkâr-ı ta'assubiyyenin galebe ve galeyânından nâşî ecnebî topcı ve mühendis celbi şöyle dursun kendüsinin Nizâm-ı Cedîd askerini bile Tuna yalısına sevk idemeyüb yalnız bir mikdârını Karadeniz Boğazı muhâfazasına ta'yîn itmiş idi ve Anadolı'da bu kadar asâkir-i mu'alleme var iken anların celb ve irsâlinden sarf-ı nazar iderek derebeglerinin istihdâmına mecbûr oldı. Ve nefîr-i âmm sûretinde Rûmili'den (**s.139**) ve Anadolı'dan küllî asker tertîb eylediyse de böyle derme çatma askeriyle Rusya'ya karşu bir şey yapılamayacağı esfâr-ı sâbıkada zuhûra gelan tecrübelerden ma'lûm idi ve egerçi bu esnâda Rusyalular Lehistân'da Ponaparte ile vâki' olan muhârebelerinde ziyâde sıkışub Mareşal Mikelson ordusunun bir mikdârını Lehistân'a sevk ve irsâle mecbûr olmağla memleketeynde nihâyet otuz bin kadar Rusya askeri kalmış idügine nazaran tamâm üzerlerine hücûm olunacak bir vakt-i fırsat ise de ne çâre ki Devlet-i Aliyye yeniçerilerin fesâdından tehâşî[3] ile asâkir-i mu'allemesini Rusya üzerine sevk idemedigi cihetle Silistre'de tahaşşüd iden serdâr-ı ekrem ordusı perîşân ve za'îf olub zahîre ve sâ'iresinin tedârüki bile Alemdâr Paşa'nın himmetine muhtâc idi. İşte hâl bu minvâl üzre cârî iken yeniçerilerine taraf-ı saltanatdan emîn olamayub gürûh-ı muhâlifîn dahi bir ihtilâl çıkarmağa çalışmakda oldığından Sultân Selîm'in hal'ini îcâb iden fitne-i nâ'ime uyanmak üzre idi bunun esbâb-ı mebâdîsi bâlâda meşrûh olan mukaddemât-ı müteselsiledir ki bu makâmda anların beyân-i icmâlîsine ibtidâr olunur.

1 Tasnî': Düzme. Uydurma. Yakıştırma.
2 Müsmir: Yemiş veren, yemiş verici, yemişli; netîce veren, netîceli; faydalı, verimli.
3 Tehâşî: Korkma, sakınma.

Sultân Selîm'in Hal'ini Mûcib Olan Mukaddimâtın İcmâli

Avrupa usûli üzre mu'allem asker olmadıkca â'dâya mukâbele kâbil olamayacağı mukaddem ve mu'abhar vukû' bulan Nemçe ve Rusya seferlerimde sâbit olarak bu emr-i ehemmin hayyiz-i fi'le îsâli erkân-ı devletin ehass-ı âmâli oldığı hâlde yeniçerilerin ser-keşligi bunun icrâsına mâni' olurdı. Nihâyet iki yüz iki seferinde anların dahi bir diyecegi kalmayub nâçâr asker-i mu'allem olmadıkca â'dâ ile başa çıkılamıyacağı kendü lisânlarıyla ikrâr itmeleri üzerine Sultân Selîm Han Hazretleri'nin evâ'il-i cülûsunda Ordu-yı Hümâyûndan bu me'âlde bir mahzar gelmekle ba'de'l-musâlaha bu husûsa mübâderet ve ibtidâr yeniçerilerden bir mikdâr neferât tahrîr ile ta'lîme mübâşeret olunmuş iken yeniçeriler orduda virdikleri sözden zühûl[1] ve ta'lîmden nükûl[2] ile yan çizmege başladıklarından Levend Çiftligi'nde Bostâncı Ocağına ilhâkan Nizâm-ı Cedîd askeri tertîb ve yek-reng nesak-i elbise-i mahsûsa iksâ ile ale'd-devâm usûl-i Avrupa üzre ta'lîmlerine ikdâm olundı topcı ve humbaracı ocakları dahi taht-ı inzibât ve intizâma alındı ve eski ocakların masârifi bâki olmağla evvel emirde bu te'sîsâtın icrâsı içün hazînenin muhassasât-ı kadîmesinden fazla olarak senevî yirmi bin kîse vâridât-ı cedîde bulmağa ihtiyâc görüldiginden bir Îrâd-ı Cedîd Hazînesi teşkîl ile ba'zı rüsûmât ihdâs olunarak ve ba'zı mukâta'ât ve tîmârât bu hazîneye alınarak az vakt zarfında haylîce vâridât-ı cedîde bulundı.

(s.140) Hattâ bin iki yüz on iki senesinde Îrâd-ı Cedîd Hazînesinin vâridâtı altmış bin kîseye bâliğ olmuş idi bu ise ol vaktin hesâbınca epeyce bir irâd idi.

Zîrâ devr-i Hamîd Hanî evâsıtmda kat' olunan guruş ya'nî kırk paralık bir sikke tâm iki Frank kıymetinde iken mu'ahharen sikkeler bir mertebe daha mağşûş[3] idildiginden bu avânda bir guruş bir Frank elli dokuz santim olmağla bu asrın i'tibârına göre yedi guruşa karîb olur ve egerçi ol vakt kat' olunan ikilik şimdi Darphânede meskûkât-ı hâlisa ile on bir guruş yirmi dört pâreye mübâya'a olunmakda oldığına nazaran ol vaktin bir guruşı şimdi takrîben altı guruş olmak lâzım gelür ise de çünki bu ikilikde üç buçuk dirhem-i hâlis ya'nî yüz ayârında gümüş olub ol asırlarda hâlis gümüşün dirhemi ise takrîben on sekiz yirmi para raddelerinde idüginden bir ikilik kıymet-i hakîkiyyesi altmış beş ile yetmiş para arasında olarak kusûr on beş yâhûd on parası kıymet-i i'tibâriyye olmasıyla şimdi Darphâne mübâya'asında zâ'il olur bu kıymet-i i'tibâriyye zamm olundığı hâlde ol vaktin bir guruşı bu vaktin hesâbınca yine yedi kata karîb olur bu hesâba göre ol vaktin altmış bin kîsesi şimdi dört yüz on bu kadar bin kîse olub bununla ol vakt haylîce iş görilürdi fakat mübâya'ât-ı hâriciyyede bu kıymet-i i'tibâriyye sâkıt oldığından ve Avrupa mu'âmelâtına vâsıta olan ecnebî sarrâfları tarafından pek çok sû-i isti'mâlât vukû' buldığından ve Avrupa mâlı almakda ve Avrupa'ya akçe göndermekde hazîne-i mâliyye pek zararlara uğrardı hattâ bin iki yüz yirmi üç senesi Cumâde'l-âhire'sinde Muhibb Efendi tarafmdan Rikâb-ı Hümâyûna yazılan kâ'imede (beş bin guruş İbsi cenabları tarafından poliçe olundığı iş'âr buyurulmuş lâkin zikr olunan beş bin guruş mersûm[4] İbsi tarafından Âsitâne'de mukîm Revane nâm bir tâcir vâsıtasıyla bu

1 Zühûl: İhmal, dalgınlıkla unutma veya geciktirme.
2 Nükûl: Vazgeçme, kaçınma, geri dönme, cayma.
3 Mağşûş: Karışık, saf olmayan, katışık.
4 Mersûm: Resm olunmuş, yazılmış, çizilmiş, bahsi geçmiş, adı geçmiş.

tarafda Antuan Luyi nâm bâzergâna beş bin frank olmak üzre poliçe idilmiş olmağla bizim guruşlar tamâm yirmişer paraya gelmiş oldığı zâhir ve bu sûretde cânib-i mîrîye zarar ve mersûm tarafına küllî fâ'ide hâsıl olub beş bin guruşa nihâyet altı bin Frank poliçe olunmak iktizâ iderdi işte zamâne böyledir mersûm Antuan'ı celb ile keyfiyyeti ifâde eyledigimde bana beş bin Frank virilmesi içün poliçe temessüki[1] gelmişdir vâkı'â pek noksân poliçe olunmuş lâkin râ'ic dâ'imâ bir siyâkda durmaz Âsitâne'de olan şerîkim[2] Revane tarafına guruş yirmi altışar paraya olmak ve noksân ve ziyâdeye olmamak üzre ol tarafda dahi bi'l-müzâkere karâr virirlerse poliçe geldigi gibi teslîm iderim deyü ifâde itmekle bu keyfiyyeti ol tarafda mersûmlarla söyleşüb karâr-ı mezkûr üzre ya'nî **(s.141)** yirmi altışar paraya bizim guruşı kabûl iderlerse bu hesâb ile poliçe olundukda cânib-i mîrî sıyânet[3] olunmuş olur) deyü muharrer bulunmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

Îrâd-ı Cedîd Hazînesinin bu vechile irâdı çoğaldıkca Nizâm-ı Cedîd askerinin dahi efrâdı teksîr idilüb Levend Çiftligi'nden başka Üsküdar'da kışla binâ ve Anadolı'nın ba'zı mevki'inde ta'lîm-i askere i'timâ olunub eyâletlü askeri dahi ta'lîm olunmağa başladı.

Ve bu vechile piyâde ve süvârî asâkir-i mu'alleme günden güne tekessür iderek asâkir-i şâhâne unvânıyla nâm-dâr oldılar ve fi'l-hakîka asker dinmege şâyân idiler ve muktezâ-yı inzibât ve intizâmları üzre ferd-i âferîdeye ta'addî ve bir gûne edebsizlige tasaddî itmeksizin gerek İstanbul ve gerek Üsküdar taraflarından Boğaz'a kadar kol gezerek zabt u rabta başladıkları gibi her yerde emniyyet peydâ olmağla avâm-ı nâs dahi bunların muhassenâtını görerek tekessürlerine du'â ider oldılar.

Ve eski köyde yeni âdet her ne kadar makrûr-ı isâbet olsa da avâm-ı nâsın andan nefreti bu âlemin bir eski âdeti oldığından egerçi bir takım hayr ve şerri fark itmez ve devlet ve millet gayretini gütmez nâdân-ı bî-iz'ânlar kimi hâşâ şer'-i cedîd ve kimi küffâra taklîd deyü Nizâm-ı Cedîd'e ta'n ve bir takım rüsûmât-ı cedîde ihdâs olunmuş idüginden dolayı sebeb olanlara la'n[4] iderlerdi lâkin hamiyyet-kârân-ı hakâyik-şinâsân eski ocaklar içün hazîne-i beytü'l-mâlden beyhûde yere bu kadar akçe sarf ve itlâf olundığını tefekkür ve işin illet-i gâ'iyyesini tezekkür iderek Nizâm-ı Cedîd'i istihsân ile hadd-i kifâyeye bülûğlarına nigerân[5] idiler hattâ ta'allüm ve azmâyiş[6] ve hey'et-i kisve ve pûşişlerinden[7] başka hîn-i ta'lîmde tranpete çalmalarına ruhsat ve cevâzı mübeyyin Münîb Efendi bir risâle te'lîf ve bunların vâdî-i teşebbühden dûr ve âzâde-i mahzûr oldığını beyân ve ta'rîf eylemiş idi ne çâre ki tefa'ul bâbının binâsı ne içün oldığını bilmeyüb teşebbühe ile müşâbehet kelimelerinin beynindeki farkı anlamayub da (men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhüm)[8] hadîs-i şerîfinin hükmini fehm ve idrâk idemeyen bir takım cehele âlem-nümâ tâ'ife-i inâdiyye gibi sözlerinde ısrâr ile dîn ve devletin selâmeti içün müretteb ve mahsûs ve tâmm mâsadak[9]

1 Temessük: Tutunma, sarılma. Borç senedi.
2 Şerik: Ortak.
3 Sıyânet: Korunma veya korunma. Himaye veya muhafaza.
4 La'n: Lânet etme. Lânetleme.
5 Nigerân: Bakıveren, bakıcı.
6 Azmâyiş: Deneme, sınama, tecrübe.
7 Pûşişler: Örtecek şey. Örtüler.
8 "Kim bir kavme benzerse o da onlardandır."
9 Mâsadak: Tasdik edilen, olunan husus, uygun, tıpkı.

(saffen ke-ennehüm bünyânün mersûs)[1] olan cünûd-ı İslâmiyye'yi tahkîr ve tekfîre cür'et iderler idi Şânî-zâde târîhinde dahi (ve e'addû lehüm mesteta'tüm min-kuvvetin)[2] âyet-i kerîmesi (min-külli mâ-yetekavva bihî fi'l-harbi)[3] ile tefsîr olunmağla guzât-ı muvahhidîne menfa'at zımnında teşebbüh ve mukâbele-i bi'l-misl ayu-ı ibâdet iken (men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhüm) ibâre-i latîfesi ağrâz-ı bâtıla zımnında neşr olunarak zeben-zed-i sıgâr ve kibâr olmuş idügi musarrahdır ve ol vakt birçok devlet küskünleri dahi Nizâm-ı (**s.142**) Cedîd sâyesinde ikbâl ve i'tibâr bulan ricâli çekemeyüb mücerred anlara hased ve adâvetlerinden nâşî Nizâm-ı Cedîd aleyhinde bulunarak yeniçeri gayretini güderlerdi.

Ve asâkir-i mu'alleme hadd-i musammeme bâliğ oldukda eski ocaklar i'tibârdan düşerek bir takım müftehorânın bi-gayr-i hakkın cânib-i beytü'l-mâlden aldıkları mebâliğ-i külliyye virilmez olur ve ocaklar ilgâ olunur deyü tahsîsât-ı kadîme-i askeriyyeyi kendülerine me'kel[4] itmiş olan yeniçeri gürûhı fikr ve telâşa düşerek asâkir-i mu'alleme ol vechile tekessür itdikce anların rekâbet ve husûmeti terakkî hulmakda ve her ne kadar kendülerine ocakların Devlet-i Aliyye'ye bunca hidmetleri sebkat itmiş bunların ref'i hayâl ve hâtıra gelür şey degildir merâm ancak bir tarafdan mu'allem olan Nizâm-ı Cedîd askeri ve bir tarafdan şecâ'atları müsellem olan atîk ocaklar dilâverleri ile düşmandan ahz-ı intikâmdır deyü ref' ve izâle-i şübhe ve vahşetlerine sa'y olundıysa da müfîd olmayub kin ve adâvetleri gitdikce mütezâyid olmakda idi hattâ yeniçerilerden birine bir gün latîfe olarak Nizâm-ı Cedîd olurmısınız dinildikde hâşâ Moskov olurum Nizâm-ı Cedîd olmam didigi Âsım Târîhi'nde mündericdir.

Ricâl ve kibâr ve me'mûrîn-i sâ'ire içinde dahi birçok yeniçeri gayret-keşleri oldığından İstanbul'da efkâr-ı umûmiyye re'y ve fikirce yek-dîgere mübâyin iki kısma inkısâm ile her husûsda envâ'-ı müşkilâtı istilzâm ider oldı.

İşin bu perseye gelmesine birinci sebeb bu idi ki Nizâm-ı Cedîd'in vaz'-ı esâsında hir küçük sakâmet[5] olub gitdikce büyüdi (Fesâd olsa esâsında binânın pây-dâr olmaz * Nice mismâr-ı himmet sarf olunsa üstüvâr olmaz) fehvâsınca Nizâm-ı Cedîd usûli efkâr-ı umûmiyyede yerleşemedi ve eski ocaklar askeri Nizâm-ı Cedîd'e bir vechile ısınamadıkları gibi efkâr-ı atîka ashâbı geçinen me'mûrîn dahi efkâr-ı cedîde ashâbıyla bir dürlü birleşemedi. Tafsîl-i hâl bu minvâl üzredir ki Nizâm-ı Cedîdiu icrâsına teşehbüs olunacağı esnâda ricâl ve kibârm levâyih-i hâtırlarını tahrîren beyân itmeleri emr olunmağla her biri birer lâyiha takdîm itmiş idi. Hâlbuki birisinde tertîbi musammem olan asâkir-i mu'allemeye dâ'ir ma'lûmât-ı sahîha yok idi. Ve içlerinde askerlik ne idügini ve sefer ne dürlü esbâba mevkûf idügini bilmeyenler çok idi.

Binâ'en-aleyh bu lâyihalarda bâdî-i hande ve istihzâ olacak garîb re'y ve mütâla'alar var idi lâkin anlar me'mûr oldukları cihetle lâyiha takdîmine mecbûr ve vukûfsuzlukları hasebiyle ma'zûr idiler ol vakt kurenâ ve mukarrebân-ı padişâhî olan nev-resîde-gân ise

1 "Saf bağlayarak birbirine kenetlenmiş bir duvar gibi" Saff sûresi 4. âyetten bir kısım.
2 "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın." Enfâl sûresi 60. âyetten bir kısım.
3 "Savaşı kazanmak için her türlü hazırlığı yapın"
4 Me'kel: Ekl olunacak yer, geçim yeri.
5 Sakâmet: Bozukluk, yanlışlık, eksiklik.

ahvâl-i âlemden bî-haber ve tecrübesiz çoluk çocuk makûlesi bir âlây sebük-mağz[1] ve sebük-ser nev-hevesân olarak (**s.143**) şehr-i yâr-ı bâ-vekârı güldirüb eglendirmek içün arz olunan ârây-ı sakîmeyi lisânlarına dolayub bu lâyihaları mel'abe-i sıbyâna[2] döndürdiler ve siyâk-ı istihzâda herkesin derece-i isti'dâdı lâyihasından ma'lûm ve kişinin rütbe-i idrâki zâde-i tab'ından meczûm olur imiş şâyi'alarını efvâh-ı nâsa düşürüb bunca dehât-ı zamâneyi küstürdiler ve devletin icrâsına çalışdığı Nizâm-ı Cedîd aleyhine düşürdiler.

İşte bu vechile ricâl ve kibârdan niceleri gücenüb birer tarafa çekildiler bu sırada ibn-i vakt olan ba'zı zevât dahi menâfi'-i şahsiyyelerine hasr-ı nazar iderek mümâşât ve müdâhane yollarına döküldiler.

Sonraları o makûle nev-resîd-gânın devri geçüb Enderûn-ı Hümâyûnda Ser-kâtibî Ahmed Efendi gibi dehât-ı ashâb-ı dirâyet ve fetânetden zâtlar yetişdi lâkin onlar dahi vükelâ-yı asr ile birlikde celb ve cem'-i emvâle hasr-ı efkâr eylediler ve İstanbulca görülmedik tarz ve sûretde büyük ve müzeyyen hâne ve sâhilhâneler inşâsıyla ziyâde sefâhet ve ihtişâmâta düşdiler ve Bâb-ı Âlî ricâli gibi ba'de'l-asr evlerine gelüb sabâhleyin Enderûn-ı Hümâyûna gider ve Bâh-ı Âlî'ye mahsûs olan işleri kendü evlerinde icrâ ider oldılar ve giceleri mukâta'ât mültezimleri ve Memleketeyn'in kapu kethüdâları gibi yed-i rüşvet olan kisân veyâhûd esâfilden bir takım kâse-lisân ile hem-bezm-i musâhabet ve gâh hânelerinde ve gâh kayıklarla mehtâba çıkub deniz üzerinde bâzende[3] ve hânende ve sâzendeler ile seyr-i âheng-encümen îş ve işret olub âlem-i âb keyfiyle esrâr-ı saltanatı dahi ağyâra faşş idiverirlerdi Sultân Selîm Han Hazretleri ise kurenâsına pek ziyâde emniyyet ve i'timâd iderek anlardan bir şey ketm itmez oldığından devletin rûhı mesâbesinde olan serâ'irî mektûm tutılamayub mânend-i misl-i sâ'ir efvâh-ı nâsda dâ'ir olub giderdi.

Hattâ bir def'a Topkapu Sarây-ı Hümâyûunda gâyet mahremâne bir meclis-i hâssü'l-hâss olmuş idi ki kâ'immakâm paşa bile dâhil degil idi arası çok geçmeksizin meclisin sûret-i müzâkere ve karârı aynıyla Paris'de matbû' bir Fransız gazetesinde görilerek erkân-ı devlet peşt-be-dîvâr-ı hayret olmuş idi işbu uzemâ-yı ricâl-i Enderûna bakarak sâ'ir hüddâm-ı Sarây-ı Hümâyûu dahi lâ'ubâliyâne taşra çıkub gezerler ve Birûn ile ihtilât iderler idi nâs ise esîr-i âdet ve te'âmül oldığmdan bu makûle hilâf-ı âde vaz' ve tavırlar enzâr-ı umûmiyyede pek çirkin görinürdi hattâ gılmân-ı hâssadan ba'zıları kahvehâne ve bâzîcegâh[4] misillü mecma'-ı nâs olan mahallerde görüldükce halk bu kadar kayıdsızlık nedir ve bu mertebe hamiyyetsizlik ne dimekdir deyü söylenürdi.

(**s.144**) Sultân Selîm Han zâten tenezzüh[5] ve eglenceye mâ'il ve ülfete şîfte-dil oldığı hâlde kurenâsı da anı işgâl içün dâ'imâ seyr-i sahrâ ve zevk ü safâya sevk iderlerdi nâs dahi bu dürlü şeylere meyyâl oldığından İstanbul'da seyr ü safâ dâ'iyyeleri çoğaldı ve Boğaziçi seyirci kayıklarıyla doldı giceleri mehtâb eglenceleri Sultân Ahmed-i Sâlis zamânındaki Çırağan sohbetlerine fâ'ik oldı ve şi'r ve inşâya ve fenn-i mûsikîye rağbet-i hümâyûnları oldığından zürefâ ve şu'arâ meydân aldı ve fenn-i mûsikî pek ziyâde revâc buldı.

1 Sebük-mağaz: Beyinsiz, akılsız.
2 Mel'abe-i sıbyân: Çocuk oyunu, oyuncak.
3 Bâzende: Seyirlik oyunda oyuncu anlamında, kullanılır.
4 Bâzîcegâh: Oyuncak olan yer, eğlence yeri.
5 Tenezzüh: Seyir ve gezinti.

El-hâsıl Rusya seferi gâ'ilesi ber-taraf oldukdan sonra çend sâl asr-ı saltanatları Sultân Selîm-i Sânî devrine bir misâl ve İstanbul ve Kağıdhâne ve Boğaziçi ve Çamlıca mesîreleri seyirciler ile mâlâmâl olub ashâb-ı zevk ve temâşâyı dağdağa-i keder ve bilâ-şâ'ibe-i havf ve hatar[1] gündüzin bu misillü cây-ı ferah-fezâlarda gezer ve yaz giceleri kayıklara binüb hânende ve sâzendeler ile mehtâb seyrine gider ve kış gicelerinde helva sohbetleriyle tatlu tatlu muhabbet ider idiler hiçbir yerde zâbitân tarafından seyircilerin eglencesine keder virecek ve zevk ü safâsına halel getürecek bir mu'âmele idilmezdi lâkin bir tarafdan bir na'ra-i mestâne ve arbede-i bî-edebâne dahi işidilmezdi doğrısı eglence ve zevk ü safâca İstanbul'un pek güzel bir âlemi ve Boğaziçi'nin ale'l-husûs mehtâb gicelerinin en parlak bir devr ve demi idi tâ'ife-i rindân[2] şöyle dursun fırka-i riyâ-ferûşân bile bu devrin neş'esine dayanamayub nice eli öpülecek meşâyih-i vâlâ-cenâh müstağrak-ı neş'e-i âlem-i âb ve nice sûfî-i sâfî-sîret geçinan zevât makâm-ı pîr-ınagânde merâkıb-ı devre-i mey-nâb olmuş idi.

Vaktâ ki hâdise-i ümm-i dünyâ meşîme-i kadr ve kazâdan rû-nümâ oldı bütün ahvâl-i âlem degişdi ve sanki ol eyyâm-ı safânın hengâm-ı humârı irişdi ve Rûmili ve Anadolı ve Arabistân ihtilâlâtı ve mesâ'il-i ecnebiyye müşkilâtı müte'âkib ve safâ cefâya ve işret usrete ve sûr şora ve sürûr şürûra mübeddel ve munkalib olarak bâde aslâ yâda gelmez oldı.

Atabegân-ı saltanat bu hâlde dahi ikmâl-i nizâmât ve icrâ-yı ıslâhâtdan girü durmadılar ve müşkilâtdan ürküb de ye's ve fütûr getürmediler lâkin Nizâm-ı Cedîd işini celb ve cem'-i emvâle vesîle idüb bir tarafdan kendüleri emvâl-i lâ-tuhsâ iddihâr ve bir tarafdan kendülerinin levâhik[3] ve müte'allikâtı teksîr-i servet ve yesâr itdiler ve pek çok israfât ve ihtişâmâta düşdiler hattâ İbrâhîm Kethüdâ bir gün birine bir at virüb tavlada (Altmış atım kaldı bundan sonra pederini mezardan çıkub da bir at istese virmem) didigi ve beher mâh matbahı masârıfına elli bin guruş kifâyet itmedigi ve ser-kâtibî ile (s.145) Vâlide kethüdâsının servet ve gınâları ise hadd-i ahsâ ve tahmînden hâric idügi Târîh-i Âsım'da mezkûrdur hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre ol vaktin elli bin guruşı bu asrın hesâbıyla üç yüz kırk bu kadar bin guruş sâğ akçe dimek olur felek kîsesinden bu kadar matbah masrafı itmek dahi doğrısı büyük sefâhetdir.

İşte Nizâm-ı Cedîdi tervîc iden ricâl-ı devletin hâli bu vechile olub kendüleri celb ve iddihâr-ı emvâl ile meşgûl oldukları gibi her birinin etbâ' ve müte'allikâtı dahi ale'd-devâm kesb-i servet ve gınâya ikdâm itmekde olmalarına nazaran Nizâm-ı Cedîd maslahatı gûyâ halkdan birçok paralar toplayub da müteneffizân-ı zamâna bol bol sarf ile sefâhet itmek içün imiş gibi bir sûrete girdi halkın me'lûf olmadığı nizâmât-ı cedîdenin icrâsında ise fedâkârâne hareket itmek ve menâfi'-i zâtiyyeyi terk ile sâ'ire hüsn-i misâl göstermek lâzım gelüb yohsa ser-i kârda bulunanlar bir tarafdan kendüleri ve bir tarafdan hademeleri ber-vech-i bâlâ ihtişâm ve sefâhete daldıkları hâlde ocaklu dahi me'kel idinmiş oldukları ulûfe ve tayyârâtın ellerinden gitmemesi içün Nizâm-ı Cedîd'in aleyhinde bulunmaları emr-i tabî'î idi ve nâsih-i gayr-ı mütenassıhın[4] nush ü pendi mü'essir olmadığı gibi o makûle ser-kârânın dahi Nizâm-ı Cedîd'in tervîci hakkında sözleri müsmir olmayub her ne diseler

1 Hatar: Tehlike. Uçurum, Emniyetsizlik. Korku.
2 Tâ'ife-i rindân: Dünya işini hoş görenler, alçak gönüllüler, kalenderler tayfası.
3 Levâhik: Lahikalar, ekler, eklenen şeyler.
4 Mütenassıh: Nasihat dinleyip uslanan. Öğüt kabul eden.

garaza mahmûl olacağı bedîhî[1] idi.

Binâ'en-aleyh Nizâm-ı Cedîd tarafdârı olanların dahi çoğı atabegân-ı saltanat aleyhine döndi ve meskûkât-ı mağşûşeden ve rüsûmât-ı muhaddeseden dolayı erzâk ve eşyânın bahâları ziyâdeleşdi bir tarafdan dahi sefâhet ve ihtişâmâtın tekessüri cihetiyle herkesin masrafı artdı ve herkes emr-i ta'ayyüşde dûçâr-ı muzâyaka oldı halkın bu vechile ıztırâbı vükelâya mahremâne olarak ifâde olundukca aslâ ehemmiyyet virmeyüb kimi tamâm halkı işgâle bundan â'lâ vesîle olmaz ta'ayyüşleri gâ'ilesine düşsünler de devlet umûrına karışmasunlar dirler ve kimi burası agniyâ beldesidir buraya fukarâ kısmı yakışmaz ve devlet-mendân arasında müflis gürûhı sığışmaz deyü cevâb virirler idi hâlbuki öteden berü Hükûmet-i Seniyye İstanbul'un idâresini deruhde[2] ide geldiginden birden bire böyle gidilmesi cümlenin gücüne gideyordı ve atabegân-ı saltanatın servet ve ihtişâmı halkın diken gibi gözlerine batıyordı ve hüddâm-ı Sarây-ı Hümâyûnun bile çoğı müteneffizân-ı kurenânın vaz' ve tavrını çekemeyüb sâ'ir nâs ile berâber anların aleyhinde bulunarak zevâl-i ikbâl ve i'tibârlarını temennî ideyordı.

Taşralarda dahi müceddeden ihdâs olunan virgü ve rüsûmât zâten ahâlîye ağır geldikden (s.146) başka sûret-i istîfâsında zuhûra gelan sû-i isti'mâlât müstelzim-i envâ'-ı ta'addîyât olmağla taşra ahâlîsi de bu hâlden şâkî idi lâkin şikâyetleri müfîd ve mü'essir olmazdı zîrâ Nizâm-ı Cedîd'e müteferri'[3] olan şikâyetlere kat'â kulak asılmazdı.

Kaldı ki vükelâdan her biri e'âzım-ı kurenâdan birine merbût ve müstenid ve cümlesi birbiriyle müteşebbik ve müttehid olarak Enderûn ve Birûnı ihâta ve istîlâ eylemiş olduklarından anların ilmuhaberi olmadıkca taraf-ı saltanata bir şey'in ihtâr ve ifâdesi kâbil olamaz ve anların re'y ve ma'rifetî olmadıkca bir iş husûl bulamaz idi hattâ sadr-ı â'zamlar bu iki sınıf ricâlin arasında amel-mânde ve kenı-nâm olub azillerinden havf iderek bir kurı unvân-ı Sadâretle iktifâ iderler ve fakat iç yüzünden anlar dahi sâ'ir halk ile berâber bu atabegân-ı saltanat hakkında kin güderler idi.

Bu cihetle Sultân Selîm Han Hazretleri ahvâl-i âleme dâ'ir başka tarafdan ma'lûmât-ı sahîha alamayub lede'l-îcâb kurenâsından su'âl eylerdi anlar dahi vâdî-i müdâhanede ıtlâk-ı inân ve zamân-ı saltanatını vücûh-ı adîde ile ezmine-i sâlifeye tercîh ve (hasbe'l-iktizâ ahâlî üzerinde ba'zı tekâlîf var ise de an-karîb Nizâm-ı Cedîd mâddesi ikmâl ile devlete kuvvet gelür halk da râhat bulur) deyü hüsn-i âkıbetini telmîh ile tevşih-i beyân iderlerdi ve micâz-ı hümâyûnları pek nâzik olmağla az şeyden çok müte'essir oldığına mebnî bir tarafdan dahi Vâlide Sultân Hazretleri zamîr-i münîr-i pâdişâhî mütekedder[4] olmasun deyü mevâdd-ı müşkile zuhûrunda beyne'l-vükelâ işe bir sûret virilüb de taraf-ı şâhâneye ifâde ile zihn-i hümâyûnun işgâl olunmaması husûsunı gerek sadr-ı â'zamlara ve gerek sâ'irlere tenbîh ve tavsiyye iderdi işler ise günden güne sarpa sarmakda ve halkın vükelâ hakkında olan adâvetleri artmakda ve âkıbet-endîş olan zurafâ dahi encâm-ı kârı der-pîş iderek

Şâh-ı vâkıf gerekdir ahvâle * Vükelâya kalursa vây hâle

beytini tekrâr itmekde idi.

1 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık.
2 Deruhde: Üstüne alma, yüklenme.
3 Müteferri': Bir kökten ayrılan; dal budak salan; bir kökle ilgili olan.
4 Mütekedder: Tekeddür eden, kederlenen, kederli.

Esbâb-ı meşrûhadan dolayı â'lâ ve ednâ atabegân-ı saltanatdan müteneffir ve bi'l-vâsıta taraf-ı saltanata dahi muğberü'l-hâtır olub ma'a-mâ-fih pâdişâhımızdan hoşnûduz lâkin hüsn-i karîne muvaffak olamadı deyü te'essüf iderlerdi.

Ve bir aralık Sultân Selîm merâk getürmiş yok kendüye mess-i cin makûlesi bir hâlet-i reddiyye ârız olarak dimâğına halel gelüb perîşân sözler söyleyormuş deyü bir şâyi'a neşr olundı ve Enderûn ve Birûn tarafından telâş gösterilerek ve taraf be-taraf hâsekiler gezdirilerek etibbâ ve gazâ'im-hânâna mürâca'at ve cismânî ve rûhânî mu'âlecât (s.147) ve müdâvâta müsâra'at kılındı Âsım Efendi dir ki bunun aslı olmayub zât-ı şâhâne sıhhatce pek iyi hâlde ve akl ve şu'ûrı kemâlde idi fakat ba'zı delâ'il-i akliyye ve emârât-ı hâriciyye ile cihânın şûride[1] hâl ve şürekâ-yı devletin tasallut ve istîlâları mütecâviz-i hadd ve i'tidâl oldığım teferrüs[2] itmeleriyle merâk iderek bir gün ansızın Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ve irsâl ve mazmûnunda vükelâ-yı devletin ibâd ve bilâd üzre tasallut ve ta'addîlerini mücmelen ta'dâd ve anların bu gûne evzâ'[3] ve etvârına rızâ-yı hümâyûnları olmadığını irâd ile herkesin vebâli boynuna deyü vâki'-i hâlin kendüye arz olunmasını isti'câl buyurmuş idi sadr-ı â'zam bu hatt-ı hümâyûnı meydâna çıkaramayub hemân hâss-ı vükelâ ile der-miyân iderek gûyâ cümle huzûrunda kırâ'at ile i'lân ve işâ'a olundı deyü cevâb yazıldı lâkin şâyed bu mâdde şüyû' bulur deyü işi görildiye getürüb de unutdurmak içün ol pâdişâh-ı azîmü'ş-şâna ihtilâl-i dimâ' ile iftirâ itdiler (el-ilmu indallâh)[4] Âsım Efendi'nin didigi gibi hatt-ı hümâyûn havâdisini ilgâ içün vükelânın pâdişâha iftirâ itmeleri aklen müsteb'addır[5] fakat her nasılsa Sarây-ı Hümâyûn'da bulunan bir takım terbiyesiz halkın zevzekligi âsârından olarak öyle müsta'idd-i ihtilâl olan vakitlerde bu dürlü erâcifin beyne'n-nâs işâ'ası pek yolsuz ve uygunsuz bir keyfiyyet olmuşdur.

Yeniçeri gürûhı asâkir-i mu'allemenin günden güne tekessüründen nâşî şübhe ve endîşeye düşüb acabâ Devlet-i Aliyye ne vakt eski ocakları söndürmege kalkışacak deyü muztarib ve müsteş'ir iken efkâr-ı umûmiyyenin e'âzım-ı erkân-ı saltanat hakkında münkalib ve mütegayyir oldığını görüb mütesellî ve müstebşir ve muvakkaten limanlamış deniz gibi sükût ve sükûnet üzre durub bir boralı hevânın zuhûrına müterakkib ve muntazır olmakda idiler. Ve bir de nizâmât-ı cedîde münâsebetiyle Avrupa'dan mu'allem ve mühendis celbi lâzım ve askerin Avrupa usûli üzre ta'lîmi emr-i mütehattim oldığı hâlde Sultân Selîm Han Hazretleri zâten tuhaf ve tarâ'if ve muhteri'âne râgıb oldığından İstanbul'da levâzım-ı medeniyyetden olan birçok Avrupa-kârî şeyleri ve nice alafranga işler zuhûr itdi âdet ve usûlün tebdîli zâten insâna güç gelüb atabegân-ı saltanat ve nev-hevesân me'mûrîn-i devlet ise hadd-i ma'rûfi tecâvüz iderek bütün bütün bir alafranga yola döküldiler ve lüzûmlı lüzûmsız her hususda Avrupa usûlüne tevfîk hareket ider oldılar bu ifrâtlarından âmme ürküb anları tefsîk[6] ve tekfîre ibtidâr itdiler ve (ifrât tefrîti da'vet ider) kâ'idesince bütün bütün tefrit yolını tutdılar ve (el-hikmetü dâlletü'l-mü'min ahazehâ eynemâ vecedehâ)[7] mazmûnunı inkâr idercesine

1 Şûride: Dağınık, perişan, karışık.
2 Teferrüs: Sezme, anlar gibi olma.
3 Evzâ': Haller, vaziyetler, tavırlar, duruşlar.
4 "En iyisini ve en doğrusunu Allah bilir."
5 Müsteb'ad: Uzak görülen, akla yakıştırılmayan, olacağı sanılmayan.
6 Tefsîk: Fısk ve fücura sürükleme. Birisine fasık, kabahatli, günahkâr demek.
7 "Hikmet (İlim) müminin yitik malıdır nerede bulursa alsın."

bir takım muhtere'ât-ı müstahseneden bile mücerred alafrangadır deyü nefret iderek tarîk-i ta'assubun tâ öte ucuna gitdiler.

(s.148) İşte bu sırada İstanbul'da bir de ilhâd[1] ve zındıka efkârı zuhûr eyledi. Şöyle ki: Sultân Selîm Han Hazretleri cihân-gîrlik sevdâsında olmağla kurenâsı dahi ana müdâhene içün kimi kâ'imi manzûmesinden ve kimi cifr-i kebîr şeyh-i ekberden ve kimi ba'zı ehl-i keşf ve kerâmetden ma'nâlar nakl ve ityân[2] ile mücedded-i devlet oldığını vech-i tahkîk üzre huzûr-ı hümâyûnlarında der-miyân iderlerdi bu mülâbese ile mutasavvife gürûhundan geçinen ve erenler şöyle yapdı böyle yapacak gibi yalan yanlış sözler ile halkın ceybinden para cerr iden bir takım mülhidler dahi Enderûn-ı Hümâyûn'a tereddüd idüb ol vaktin ekser ricâli ise câhil ve ale'l-husûs Enderûn-ı Hümâyûn takımı cehâletleriyle berâber Birûn'da câri olan efkâr-ı umûmiyyeden gâfil oldukları hâlde nazar-ı ehl-i şer'de küfriyyât-ı sarfeden ma'dûd olan bir takım kelimât-ı sûfiyye isti'mâline başladılar ve egerçi yeniçeri pîrdaşları olan Bektâşî derbederlerinin rûz-merre itdikleri hezeyânlar anların tefevvühâtından daha eşna' ise de anların bu makûle tefevvühâtı bütün edyânı inkâr iden Fransızlara taklîd ve teba'iyyet esnâsında zuhûr itmekle nazar-ı dikkati celb iderek halk anların böyle zâhir-i şer'e uymayan etvâr ve güftârlarından ürkdi ale'l-husûs kütüb-i fer'iyyâtda musarrah olan mesâ'ilden başka şey mütâla'a itmeyan ulemâ gürûhı ricâl-i Enderûn ve Bîrûn hakkında azîm şübehâta düşdi.

Âsım Târîhi'nde beyân olundığına göre Sultân Selîm'in cihangîrlik emeline düşmesinin sebeb-i aslîsi bu imiş ki evâ'il-i devr-i Selîm Hanî'de müneccim-i sânî olan Yakûb Efendi'ye Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri tarafından virilmiş bir mecellede Hulefâ-yı Râşidîn ile Selâtîn-i Osmâniyye'nin zâyice-i tâli'leri mazbût ve muharrer olub Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri İmâm-ı Alî kerremallâhu vechehû Hazretleri'yle hem-tâli' bulunmağla ekser eyyâm-ı saltanatları şûriş ve ihtilâl üzre güzâr iderek encâm-ı kâr rahîk-i haydarîden neş'edâr olmak ihtimâl-i gâlibini ve yirmi iki târîhinde tâli'-i şevketleri ser-zede-i zenb-i kutû' olmak serîresini Yakûb Efendi şart-ı kitmân[3] ile mahremâne olarak beyân itimiş idi nihâyet iş anın dedigi gibi oldu deyü Âsım Efendi garâ'ibden olmak üzre hikâye itdikden sonra yine garîbe olmak üzre Yakûb Efendi'den rivâyet idüb dir ki şeyh-i ekber kuddise sırruhû hazretlerinin şecere-i kübrâsında Sultân Mustafâ-yı Sâlis Hazretleri (necmü's-selâtîn) ve oğlı Selîm-i Sâlis Hazretleri (zeynü'n-necm) unvânıyla muharrer olub Sultân Mustafâ fenn-i nücûma i'tibâr ve i'tinâ ve kendü dahi anda mehâret-i külliyye peydâ eylemiş idi ve ma'ârif-i cüz'iyye ve ulûm-ı garîbe-i hafiyye erbâbına i'tibâr ve iltifât iderlerdi. Binâ'en-aleyh ekser a'ınâl ve etvârlarını (s.149) evzâ'-ı kevâkibe[4] tatbîk ve menâzım-ı umûr-ı mülkiyyelerini mu'âlim-i harekât-ı felekiyye üzre tanzîm ve tensîk eylemek de'b ve âdetleri olmağla Sultân Selîm'in rahm-i mâdere düşdigi sâ'ati zabt idüb emâre-i haml-i müte'ayyen oldukda müneccimbaşıya sâ'at-ı mazbûta-i sukût-ı nutfeyi beyân ve ol andan zâyice-i nasbını fermân itmekle o dahi nasbe-i mutlûbeyi tasvîr ve edille ve medlûlâtını bast ve tahrîr eyledi inkızâ-yı müddet-i

1 İlhâd: Dinden çıkmak. Dinsizlik. Dinden dönmek. Allahın varlığına, birliğine inanmamak. İmânsızlık.
2 İtyân: Getirme, getirilme, söyleme, bildirme.
3 Şart-ı kitmân: Gizli, saklı olmak şartıyla.
4 Evzâ'-ı kevâkib: Yıldızların durumları, yıldızların yerleri.

haml[1] ile alâmet-i vilâdet[2] bedîdâr oldukda vaz'-ı haml için yemv-i ma'hûdda bir dem-i huceste-ihtiyâr ve sâbıkü'z-zikr sukût-ı nutfe-i tâli'ine müteferri' ol dakîka-i muhtârede tevellüd iden şeh-zâdenin ber-muktezâ-yı evzâ'-i felekiyye kâbiliyyet-i fıtriyye inzimâmıyla cihângîr-i adîmü'n-nazîr olacağını iş'âr eylediginden sâha-i hidınetde olan kâvâbil ve pîş-kârân bir takrîble vaz'-ı hamli ol dakîkaya îsâl itmege gerçi sa'y-i firâvân idüb lâkin (Re'y ve tedbîr ile dönmez emr-i takdîr-i Samed * Seyl-i kûh-endâz olur mı hâr u haşâk ile sedd) ceryânı üzre lahza-i yesîre te'hîrin imkânı olmayub zarûrî Sultân Selîm tevellüd itdigi gibi sâ'at be-dest kapu önünde duran hekîmbaşı efendi parmağıyla sâ'atin milini çevirüb vakt-i muhtâra getürmiş bu dakîkaya vâkıf olanlar vâki'-i hâli hep ketm ve ihfâ itmeleriyle Sultân Mustafâ oğlı Sultan Selîm'in vilâdeti ol vakt-i muhtârda vukû' buldı zannıyla cihân-mesrûr ve şâdân olub hattâ gâh bî-gâh-ı ehass-ı kurenâya şeh-zâde-i müşârün-ileyhin İskender gibi cihângîr olacağını tebşîr iderdi. Maraz-ı mevtinde bile bu kaziyyeyi huzzâra tekrâr iderek taht-ı saltanatın Sultân Abdülhamîd'den insırâfıyla Selîm Han'a velî'ahd şîvesiyle tavsiyye itdikleri bu nükteye mebnî idi. Sultân Selîm büyüyüb hadd-i temyîze vâsıl oldukda şîve-i mezbûr pederleri lisânından gûş-zedî[3] olarak pederleri gibi ol ümniyyeye dil-bend-i karâr olmağla Nizâm-ı Cedîd husûsunda ısrârlarına bir tarafdan dahi bu mâdde tâziyâne-i şevk oldı. Ve devr-i Abdülhamîd Hanî'de kafes-nişîn-i inzivâ iken gözi bağlu şâhin gibi cû-hevâ-yı ihtira'âtda pervâze uzanur ve humbara tarzında mücevvef[4] kurşun mühreleri dökmek gibi ihtira'ât ve selâtîn-i sâlife sikkelerini cem' ve mu'âyene ile kendü sikkesinin resmini intihâb itmek gibi tasavvurât ile eglenür ve Devlet-i Aliyye'ye bu rehâvet neden iktizâ ideyor gitdikce revnak-ı saltanat-ı Osmânî gideyor ben şimdi saltanatda olsam şöyle yapardım böyle piçerdim deyü söylenür idi. Hâlbuki Abdülhamîd Han Hazretleri'nin vefâtı üzerine câlis-i taht-ı saltanat oldukda bi-hasbü'z-zarûre ba'zı vârîdât-ı hevâ'iyye bulmak içün ibtidâ sikkeyi bir mertebe daha mağşûş itmege mecbûr oldı ve lisân-ı hâl-i zamâneden (hel yuslihu'l-attâr mâ-efsede'd-dehr)[5] cevâbını aldı.

(s.150) Ma'a-mâ-fîh zihnini cihângîrlik sevdâsı sarmış oldığmdan rû-nümâ olan müşkilâta karşu durarak hemân nizâmât-ı cedîdeye himmet iderdi ve az vakt zarfında hayli işler gördi ve pek güzel şeyler vücûda getürdi gerek İstanbul'da ve gerek Anadolı'da topçı ve humbaracı ve lağımcı ve piyâde ve süvârî olarak tertîb itdigi asâkir-i mu'allemenin mikdârı pek de sıhhat üzre ma'lûm degil ise de bi'l-cümle asâkir-i muntazamanın elli altmış bini mütecâviz oldığı ba'zı tevârîhde mündericdir hele Kadı Paşa'nın Edirne'ye gitmek üzre İstanbul'a geldigi vakit gerek anın ma'iyyetinde ve gerek Üsküdar ve Levend Çiftligi kışlalarında mevcûd olan asâkir-i mu'allemenin mikdârı otuz bine bâliğ idi. Lâkin rıfk ve mülâyemet-i tab'-ı şâhâneleri ifrât üzre oldığından ol vakt devletiu hâli esliha isti'mâl idemedigi hâlde güzel silâhlarla odasını tezyîn[6] iden nâzik çelebilerin hâline benzerdi. Bimâ'en-aleyh bu askerin hüsn-i i'mâline muvaffak olamayub Edirne'ye âzim olan Kadı Paşa'yı Çorlı'dan girü çevirdi bu cihetle Nizâm-ı Cedîd askerinin intizâr-ı umûmiyyede

1 Müddet-i haml: Hamilelik süresi.
2 Alâmet-i vilâdet: Doğum alametleri, belirtileri.
3 Gûş-zed: Kulağa çarpan, işitilen.
4 Mücevvef: Tecvîf olunmuş, oyuk, içi boş.
5 "Zamanın bozduğunu attâr düzeltebilir mi? "
6 Tezyin: Bezeme, süsleme.

kadri kalmayub mütegallibe gürûhı ise fevka'l-âde şımardı ve Edirne seferinin bu sûreti kesb itmesi Nizâm-ı Cedîd işlerini bütün bütün müşkilâta düşürdi.

Hilm ve şecâ'at gibi ahlâk-ı fâzıla bir keyfiyet-i mutavassıta olub ifrât ve tefrît cihetleri insâna ve ale'l-husûs hükümdârâna göre nakîsa ve müstelzim-i mehâzîr-i azîme oldığı kütüb-i hikemiyyede mastûrdur Sultân Selîm ise gâyet halîm ve selîm mürû'eti çok ve rahm ve şefkatine nihâyet yok deryâ-dil ve kerîmü'l-hasâ'il ve bi't-tab' avf ve safha mâ'il ve rikkat-i kalbi derece-i ifrâta vâsıl olub işte böyle fevka'l-âde etvâr-ı mülâyimâne ve nâzikânesi dürlü mehâzîri mûcib oldı.

Evvelen efkârında sebâtı olamayub su gibi her tarafa akar ve kuvve-i dâ'fiası[1] olmayub kurenâsı ne dirse yapar ve mütenâkız ricâlarına müsâ'ade ider oldığından terüddüd-i efkâr ve televvün-i mizâc ve etvâr ile şöhret buldı.

Sâniyyen kimseyi incitmek istemez ve azli lâzım gelenleri mahzûn ve münkesirü'l-hâtır olurlar deyü kolaylıkla azl idemez oldığından kimesnede cezâ ve siyâset korkusı kalmadı. Mücâzât ve mükâfât ise terâzû-yi idârenin iki kefesi hükmünde olub biri nâkıs olsa umûr-ı devletin muvâzenesine halel gelmek emr-i tabî'îdir.

Sâlisen ümenâ ve kurenâsı ber-vech-i meşrûh devleti istîlâ idercesine yüze çıkub mestî-i ikbâl ile ne yapacaklarını şaşırdılar ve sefâhat ve ihtişâmâtı hadden aşurub taşırdılar (s.151) ve bu cihetle efkâr-ı umûmiyyeyi Hükûmet-i Seniyye aleyhine düşürdiler ve egerçi velî-ni'metlerinin fart-ı hilm ve nezâketine bakub ve kendüleri te'akkul ve insâf idüb de gâyet hakîmâne ve mu'tedilâne hareket itmeleri lâzım idi lâkin insân beyne'l-havf ve'r-recâ tutulmak lâzım gelüb külliyyen korku ber-taraf oldığı gibi hareketi muvâzene ve i'tidâl üzre olamaz ve kişi mest-i mey-i ikbâl iken ekseriyâ ayağını denk alamaz.

(el-müverrihü'l-fakîr)

(Bezm-i meyde kusûra bakma sâdık * Âlem-i âb başka âlemdir)
(Mey-i ikbâli hazm iden ammâ * Meşrebimce sahîh âdemdir)

Râbi'an yeniçeriler devlet ve milletin selâmeti içün tertîb olunan Nizâm-ı Cedîd askerini tahkîr ve tekfîre cür'et idegeldikleri hâlde hükûmetden aslâ eser-i unf ve şiddet görmedikleri cihetle gitdikce gem almaz oldılar.

Hâmisen Şeh-zâde Sultân Mustafâ saltanata gâyet harîs olub tarafdârânı dahi Sultân Selîm ricâlinin yerine geçmek ârzûsunda bulunduklarından dâ'imâ bir fitne ihdâsına çalışub hattâ Tayyâr Paşa'nın isyânına sebeb oldukları gerek şeh-zâde-i müşârün-ileyhin ve gerek tarafdârânının ele geçen kâğıdlarıyla sâbit olmuş iken Sultân Selîm Han Hazretleri kendüsine izhâr-ı unf ve şiddet degil tarafdârânını bile mes'ûl ve mu'âteb itmeyerek ihtiyâr-ı sükût ile kendü hayr-hâhân-ı saltanatlarm mütehayyir ve mebhût itmişdir.

Gürûh-ı muhâlifîn ise bir mertebe daha cesâretlenerek ve Sadr-ı â'zam İsmâ'îl Paşa ve mevâlî ve ricâlden bir takım devlet küskünleri ile ittifâk iderek bir tarafdan İstanbul'daki

1 Kuvve-i dâ'fia: İtici, defedici kuvvet.

yeniçerileri ve bir tarafdan Rûmili â'yânlarını tahrîk ile Edirne vak'asına sebeb oldılar ve bu kerre dahi bir cezâ görmediklerinden bir üçünci fitne ihdâsına hazırlanmağa meydân buldılar ve Kadı Paşa ordusı Çorlı'dan girü döndigi Hükûmet-i Seniyye dahi bir vakitden berü sâlik oldığı meslek-i terakkîden girü dönmüş oldı ve bu ric'at-i kahkariyye[1] hasebiyle efkâr-ı ta'assubiyye ashâbından birçok kimseler meydân aldı ve o sırada Nizâm-ı Cedîd'in adüvv ve avâmm-pesendi[2] olan Topal Atâullâh Efendi dahi makâm-ı Meşîhat'a geldi (izâ-erâda'l-lâhu şey'en hayye'e esbâbehû).[3]

İşte hâl böyle ber-minvâl-i fitne ve ihtilâf üzre cârî iken Fransız İlçisi Sebastiyani dahi Devlet-i Aliyye'yi bir gâ'ileye uğradub da Fransa'dan istimdâda mecbûr itmek ve bu vesîle ile memâlik-i İslâmiyye'ye ve belki İstanbul'a asker idhâl idebilmek üzre kendû yasakcılarına müte'allik orta müte'ayyinlerine ara sıra atâyâ ve hedâyâ virüb ve mahremâne sohbete girişüb (**s.152**) (Sizin vükelânızın Nizâm-ı Cedîd vaz'mdan garazları Yeniçeri Ocağını ilgâ ile bu kadar mevâcibi kendülerine tahsîs itdirmekdir imparatorumuz bundan haberdâr olub sizin hâlinize te'essüf ideyor ve Devlet-i Aliyye'nin usûl-i kadîmesine halel getürilmemesi emelinde olmağla hâlâ askerimiz hudûd üzerinde olub lede'l-iktizâ hemân imdâd içün İstanbul'a celb olunacağı der-kârdır) yollu sözlerle ocakluya fitîl virmekde idi. Ve ber-minvâl-i meşrûh İngiliz donanmasının İstanbul'a vürûdunda bu gemiler buraya ricâl-i devletin da'vetiyle geldi deyü Yeniçeri Ağası Pehlüvân Ağa'yı aldadub inandırdı İngiliz ve Rusya taraflarının bir takım ilkâ'âtı dahi yeniçerilerin bir kat daha mi'delerini bulundırdı ol esnâda ise yeniçerilerden bir haylî dalkılıc yazılmak münâsebetiyle haylîce yüze çıkmışlar idi. Ve Pehlüvân Ağa hâliyyü'z-zihn ve sâde-dil bir âdem oldığından düşman bizim içimizde imiş deyü zukâklara alenen vükelâ-yı devleti zemm ve kadh idüb gezerdi bunun üzerine kendüsine mücevher hançer ve atâyâ ve hedâyâ ihsân ve i'tâ buyurılarak bir parça ağzı kapadıldı. Ve serdâr-ı ekrem ile Rûmili'ye çıkarıldı ise de Ordu-yı Hümâyûnda dahi erkân-ı saltanatı lisânından bırakmayub anlara ta'rîz yolunda düşman bizim içimizdedir gibi sözler söylerdi.

İstanbul'da kalan ashâb-ı fesâd gürûhı dahi atabegân-ı saltanatın Ordu-yı Hümâyûn ile gitmeyüb de Dersa'âdet'de kaldıklarını vesîle ittihâz ile kimi bu sefer muvâza'a[4] olub garaz yeniçerileri kırdırmak imiş hattâ Sultân Selîm ben yeniçerileri cins-i âhar ile terbiyye idecegim dimiş ve kimi sefer münâsebetiyle İstanbul yeniçerilerden tahliyye olunmağla kışlalara Nizâm-ı Cedîd askeri konulacakmış ve Cum'a güni Hünkâr selamlığa Nizâm-ı Cedîd elbisesiyle çıkacakmış ve kimi Nizâm-ı Cedîd askeri giceleyin İstanbul'a duhûl ile kolluk neferâtını ve sâ'ir mahallerdeki yeniçerileri i'dâm idüb ordudaki yeniçerileri dahi serdâr-ı ekrem telef idecekmiş deyü neşr-i erâcîf eylerdi.

Kahvehânelerde ve mahâll-i sâ'irede bu misillü erâcîf-i muvahhişe tekessür[5] idicek ashâb-ı fıtnat ve hibret ürküb bir köşeye çekildiler ammâ atabegân-ı saltanat İstanbul'un içinde yeniçerilerin azaldığı ve etrâfında Nizâm-ı Cedîd askerinin kesret üzre oldığı efkâr-ı

1 Ric'at-i kahkariyye: Acele olarak geri çekilme.
2 Avâmm-pesend: Halk tarafından beğenilecek olan şey.
3 "Allah bir şey isterse ona sebebler yaratır."
4 Muvâza'a: Danışıklı dövüş.
5 Tekessür: Çoğalmak. Kesretli olmak. Adet miktarına adet ilâve olmak.

teselliyyet-kârî ile kec-külâh[1] azv-i nahvet ve bu misillü erâcîfin menşe'ini tahkîk ve taharrîye tenezzül itmeyerek evvelkinden ziyâde mestî-i ikbâl ile musabata nişîn-i gaflet oldılar ve bu misillü güft-gûlar ise bir başluca hey'et-i fesâdiyyenin neşriyyâtı ve bir büyük fitnenin mukaddemâtı idi.

Şöyle ki: Edirne vak'ası üzerine Atâullâh Efendi Şeyhü'l-islâm ve ba'dehu sadr-ı (**s.153**) â'zamın Ordu-yı Hümâyûn ile gitmesi üzerine Mûsâ Paşa kâ'immakâm nasb ile iki büyük yanlışlık vukû'a geldi Atâullâh Efendi riyâ-pîşe bir a'rac ve Mûsâ Paşa fesâd-endîşe bir kûsec olmağla sîretde ve sûretde yek-dîgerinin şebîhi ve bu iki mukaddeme-i mûcibetü'l-fesâdın bir büyük fitneyi intâc[2] idecegi bedîhî idi hele Mûsâ Paşa Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm zamânında Sâmirî deyü ma'rûf ve fesâd-pîşelik ve fitne-endîşelik ile mevsûf olan Mûsâ'ya bi'sü'l-halef dinmege sezâ bir şahs-ı bed-likâ[3] olub hattâ mukaddemâ Trablusşâm'a me'mûr oldukda Cezzâr Paşa (adı Mûsâ boyı kısa sakalı köse böyle âdemden hayır gelmez) deyü al havâlîde vücûdını istiskâl itmiş idi sevk-i kazâ ve kader ile bu kerre kâ'immakâm olub Ordu-yı Hümâyûnun hurûcundan sonra Bâb-ı Âlî'de yerleşdi ve ortalığı hâlî bularak hemân Atâullâh Efendi ile uyuşub dâ'imâ bir fitne ihdâsına çalışan Şeh-zâde Sultân Mustafâ tarafdârânıyla dahi birleşdi ve hemân el altından yeniçeri gürûhunı tahrîke çıkışdı bir tarafdan dahi fitne-i nâ'imenin[4] uyanmasına bâ'is olabilecek havâdis neşr itdirmege kalkışdı ve ser-gerân-ı devlet ber-vech-i meşrûh nevm-i gaflete dalmış ve bir garîb âlem-i bî-kaydîde kalmış olduklarından fırsat bulub bütün gürûh-ı muhâliflîni ele aldı ve ol esnâda Enderûn-ı Hümâyûn tarafından dahi bir yalan şüyû' buldı gûyâ Sultân Selîm Bostâncıbaşı Şâkir Beg'e (sen bostâncı neferâtına Nizâm-i Cedîd'in elbisesi giydirebilir misin) dimiş o dahi (Emr iderseniz ben anlara şabka bile giydiririm) deyü cevâb virmiş bu söz efvâh-ı nâsa düşüb bostâncıların dahi yeniçeriler ile ittifâk idüb de bi'z-zât Şâkir Beg ve bi'l-vâsıta Hükûmet-i Seniyye hakkında husûmetlerine sebeb oldı.

Bî-çâre Sultân Selîm Köse Mûsâ ile Topal Atâ'nın Nizâm-ı Cedîd aleyhine ittifâklarından gâfil olarak Nizâm-ı Cedîd neferâtının teksîrine çalışıyordı. Binâ'en-aleyh akdemce Trabzon'dan bir iki bin nefer celble Karadeniz Boğazı'nda vâki' kılâ'-ı seb'a yamaklarına ilâve olunub yamakların ulûfeleri ise Îrâd-ı Cedîd Hazînesinden virilmek mülâbesesiyle ber-vech-i bâlâ Boğaz'ın iki tarafında hayme-nişîn-i ikâmet olan Nizâm-ı Cedîd neferâtıyla ihtilât itdirilerek refte refte te'lîf ile Nizâm-ı Cedîd silkine idhâlleri tedbîrine teşebbüs olunmuş ve Bostâncıbaşı Şâkir Beg arasıra sandal ile Boğaz'a azîmet ve Boğaz Nâzırı İngiliz Mahmûd Efendi ile bu husûsa dâ'ir meşveret eylemekde ve yamaklardan ba'zılarıyla mahremâne görişüb (Behey cânım sizin bu yerlerde küllî alâkanız ve bâğ ve bostânınız var râhat üzre geçiniyorsunuz bununla berâber Nizâm-ı Cedîd askeri (**s.154**) olsanız ve kisve giyseniz nolur yevmiyye ve esâmeniz ve ta'yînâtınız mükemmel olub eski temettu'unuz dahi yanınızda kalur bunda ne be's var) deyü söylemekde bulunmuş idi.

Mûsâ Paşa ise bu tedbîri Saltanat-ı Seniyye aleyhine çevirüb kurdığı fesâdın icrâsına ibtidâr itdi çünki derûn-ı İstanbul'da iş'âl-i nâ'ire-i fesâda kıyâm itse şâyed evvelce atabegân-ı

1 Kec-külâh: Külahı eğri, külahını eğri giyen.
2 İntâc: Sonuç verme, neticelendirilme.
3 Şahs-ı bed-likâ: Kötü yüzlü, çirkin suratlı.
4 Fitne-i nâ'ime: Uyuyan fitne.

saltanat duyub ve davranub da âteş-i ihtilâli basdırmaları melhûz oldığından fesâd aşını hâricde pişirüb de ba'dehu yeniçeri kazganlarını meydâna çıkarmak ya'nî nâ'ire-i ihtilâli ibtidâ yamaklar içinde iş'âl idüb de oradan şerâresini[1] def'aten İstanbul'a sıçratmak sûretini efkâr-ı fesâd-kârına daha uygun görmekle bir tarafdan Yeniçeri Ocağına fesâd bırağub bir tarafdan dahi yamaklar içine birkaç âdemi irsâl ve (Sizler yeniçerilerden ma'dûd iken Frenk kıyâfetine girüb de dîninden çıkmış olan askerle ihtilâtınız yakışur mı) deyü yamakların ezhânını ihlâl itmiş ve yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giymek ve harbeli tüfenk isti'mâl itmek husûsı teklîf olunub da kabûl itmedikleri hâlde alâka-i külliyyeleri olan Boğaz kal'alarından tard olunacaklar imiş yollu ilkâ'ât ile ol sâde-dilânı ürkütmüş idi bu cihetle yamaklar câ-be-câ cem'iyyet ve miyânelerinde gizlüce meşveret iderek biz kuloğlı kuluz ve ebâ-an-ceddin yeniçeriyüz Nizâm-ı Cedîd elbisesini giymeyüz deyü beynlerinde karâr virdikleri esnâda Sultân Selîm Han Hazretleri Bâyezîd Câmi'i selamlığında Sekbânbaşı Ârif Ağa'ya (Ağa ordunun azîmeti hasebiyle İstanbul hâlî ve kolluklarda yeniçeri az kaldı Nizâm-ı Cedîd Askeri'nden her kolluğa üçer beşer âdem koysam münâsib olmaz mı) deyü buyurduklarında Ârif Ağa dahi (Emr ü fermân Efendimizindir lâkin yeniçeri ağası Ordu-yı Hümâyûndadır ben burada bir vekîl kulunuzum irâde buyurılur ise bu husûsı yeniçeri ağasına yazayım) dimesi üzerine (yok yazma dursun istemem) buyurmuş oldığı yeniçeriler içinde hafî[2] havâdis ve kışlalarda cem'iyyet-i hafiyye ile meşverete bâ'is olarak ocak tarafından sâlifü'z-zikr yamaklara ta'lîm-i fitne için gizlüce karakullukcılar gönderilmiş idi.

Bu sebeblerden nâşî yamaklar ile Nizâm-ı Cedîd neferâtı arasında bürûdet ve adâvet girüb câ-be-câ beynlerinde münâza'a zuhûr itmege başlamış ve Mûsâ Paşa orada cüz'î bir vesîle ile fitne-i azîme çıkabileceğini anlamış fesâdm zuhûrına mebde' olmak üzre yamaklarında Nizâm-ı Cedîd elbisesinin iksâsını dahi Boğaz Nâzırı İngiliz Mahmûd Efendi'ye emr eylemiş idi.

Akdemce uhdesine Karaman eyâleti tevcîh olunan Şâmil Râgıb Paşa ki mansıbına (**s.155**) gitmek üzre Üsküdar'a güzâr itmiş idi atabegân-ı saltanata bir nev' hulûs göstermek üzre asâkir-i şâhâneye mahsûs nişânlar ile müzeyyen kapudlar yapdırarak kavaslarından birkaç neferine giydirmek isteyüb anlar ise Laz gürûhundan ve kal'alulardan bulunmalarıyla iksâdan imtinâ' ile Boğaz'a varub kaziyyeyi yamaklara haber virmişler kal'alular ise ber-vech-i meşrûh vücûhla fesâda müsta'idd olduklarından pâdişâh bütün dünyâyı Nizâm-ı Cedîd itmek içün Râgıb Paşa'ya tuğ virmiş o da şimdiden nişân vaz'ına başlamış deyü pür-âteş-i kin ve gazab oldukları hâlde Mahmûd Efendi'nin yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirecegi ve Macar tâbyası zâbiti olan Halîl Hâseki dahi bunun icrâsını ta'ahhüd eylemiş oldığı havâdisi ber-vech-i âtî âteş-i ihtilâlin işti'âline bâdî oldı.

Yamakların İsyânı ve Kabakcı Vak'asının Zuhûrı

İşbu bin iki yüz yirmi iki senesi Rebî'ü'l-evvel'inin on yedinci ve Mayıs-ı Rûmî'nin on üçüncü Pâzârirtesi güni Karadeniz Boğazı Nâzırı sâlifü'z-zikr Mahmûd Efendi

1 Şerâre: Kıvılcım.
2 Hafî: Gizli, saklı.

Rûmilikavağı'nda yamakların ma'âşlarını îfâ idüb de ba'dehu anlara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmek tasavvurunda iken nâ-gâh[1] zîr-i perde-i hafâda mestûr olan fitne ser-nümâ-yı zuhûr olmuşdur.

Şöyle ki: Ol gün her tarafdan yamaklar ictimâ' ile meşveret-i hafiyyeye ibtidâr eyledikleri ağaları olan sâlifü'z-zikr Halîl Hâseki'nin mesmû'ı olıcak yanlarına varub sebeb-i cem'iyyetden lede's-su'âl Mahmûd Efendi ile bizim içün İstanbul'dan Nizâm-ı Cedîd esvâbı gelmiş ve sende ilbâsı husûsî ta'ahhüd itmişsin kabûl itmeyüz ve hilâf-ı ocak kıyâfete girmeyüz deyü feryâd ile şerâre-pâş-ı şer' ve fesâd olduklarında Halîl Ağa esvâb geldiginin aslı yokdur deyü te'mînât i'tâsıyla dağılmalarını emr idüb tenevvür-i fesâd ise geregi gibi kızmış oldığından hemân Halîl Ağa'nın üzerine hücûm iderek bî-çâreyi i'dâm ile bagî[2] ve tuğyâna kıyâm itmişler.

Bu hâdise-i fâci'a Mahmûd Efendi'nin perde-i der-sâmi'ası olıcak aklı başından gidüb hemân iskeleden kayığa râkiben İstanbul'a doğrı revân olacak iken girüden yamaklar kayıklara binerek ta'kîbe müsâra'at[3] eylediklerini görmekle Büyükdere ocağına ilticâ itmek üzre oraya gidüb karaya çıkdığı vakit yamaklar dahi yetişerek anı dahi yanındaki bir nefer hidmetkârıyla berâber i'dâm eylediler.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Râ'if Mahmûd Efendi hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan müteveffâ Anbâr Emîni İsmâ'îl Efendi'nin mahdûmı olub unfuvân-ı şebâbında Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Odası'na müdâvim (**s.156**) oldığı hâlde ber-muktezâ-yı hükm nev-civânî tanbûr-zenlik tahsîliyle fenn-i mûsikîde mümtâz ve zâtında sadâ ve edâsı hoş ve dil-nevâz oldığından Tanbûrî Mahmûd deyü ma'rûf olub vardığı dâ'irelerde mültefit[4] olarak nihâyet re'îsü'l-küttâb olan Râşid Efendi'nin dâ'iresine tahsîl-i mensûbiyyet eyledigi esnâda Yûsuf Âgâh Efendi İngiltere sefâretine me'mûr buyurulmağla o dahi ma'iyyetine ser-kâtibî ta'yîn olunmuş idi bu sûretle lisân-ı Efrencî tahsîl ile Dersa'âdet'e avdetinde İngiliz Mahmûd Efendi deyü şöhret buldı ba'dehu Korfa üzerine Rusya donanmasıyla birlikde sevk olunan Donanma-yı Hümâyûna müsteşâr oldı ba'de itmâmi'l-me'mûriyye İstanbul'a geldikde Korfa'nın bir güzelce resmini yapub bir kıt'a takrîr ile Rikâb-ı Hümâyûna takdîm itmesi üzerine Bâb-ı Âlî'de bir hidmet ile bekâm olması hakkında irâde-i seniyye sâdır olmağla bâlâda beyân olundığı üzre Sâhib Efendi yerine beglikci ve ba'dehu fi'l-asl müstenidi olan İbrâhîm Kethüdâ'nın sevkiyle Mısır'a gönderilerek orada re'îsü'l-küttâb olub Ordu-yı Hümâyûn ile Mısır'dan avdetinde dahi dört buçuk seneden ziyâde makâm-ı riyâsetde kaldı Devlet-i Aliyye İngiltere ve Rusya devletleriyle Fransa aleyhine müttefik iken ol esnâda Fransa tarafına temâyüle başladığından İstanbul'da azar azar Fransız politikası uc göstermege başlayub bu münâsebetle Mahmûd Efendi azl itdirilmişdir Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'den hurûcu esnâsında Karadeniz Boğazı'nın emr-i istihkâmına me'mûr olarak îfâ-yı me'mûriyyetle meşgûl iken ber-vech-i meşrûh yamaklar yedinde maktûl olmuşdur.

Mahmûd Efendi'nin mühürdârı İstanbul'a gelan kayıkçılardan keyfiyyete muttali' olarak varub İbrâhîm Kethüdâ'ya haber virdikde İbrâhîm Kethüdâ telâş iderek hemân Bâb-ı

1 Nâ-gâh: Ansızın.
2 Bagî: İleri gitme, azgınlık, serkeşlik. Asilik.
3 Müsâra'at: Sür'at ve acele etme.
4 Mültefit: Güler yüz gösteren, hoş davranan.

Âlî'ye gitdi ve keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûna arz olunmağla berâber ahşâm üsti erbâb-ı şurâ Bâb-ı Âlî'de ictimâ‘ ile akd-i meclis-i meşveret itdi.

Dûr ü dırâz ceryân iden mübâhasâtda kâtillerin taharrî ve te'dîbi husûsı der-miyân olunmuş ise de men‘-i fitne ve fesâd olan Kâ'immakâm Mûsâ Paşa bir kazâdır olmuş yamaklarda itâ‘ate gelmek üzre bulunayor yollu sözler ile o kadar arkasına düşülmemesi re'yini öteye atmış ve Rikâb-ı Hümâyûna işi hafîf gösterdiginden Sultân Selîm-i Halîm dahi tedâbir-i hakîmâne ile eşkıyânın tefrîk-i cem‘iyyet ve def‘-i mazarratlarına ikdâm olunmasını emr itmiş oldığına binâ'en yamakların te'lîf ve istimâlet[1] ile teskînine karâr virilerek ferdâsı Salı güni kendülerine nush ü pend[2] itmek üzre Yeniçeri Ocağının orta mütevellî ve ihtiyârları ve aşcı ustalarıyla yazıcılarından mürekkeb bir cem‘iyyet gönderildi.

Ve bu vak‘a Karaman Vâlîsi Şâmlı Râgıb Paşa'nın sû-i tedbîrinden neş'et eylemiş deyü vezâreti (**s.157**) ref‘ ve Kütahya'ya nefy ile usâta ber nev‘ tarziyye[3] yolunda rûy-i istimâlet gösterildi. Ve yine Salı güni Mûsâ Paşa ve İbrâhîm Kethüdâ ve Karadeniz Boğazı Muhâfızı Mîr-i Mîrân'dan İnce Mehmed Paşa ve dîger ba‘zı hâss-ı vükelâ li-ecli'l-istişâre çardak ta‘bîr olunan kolluğa nüzûl ve sekbanbaşı ile ba‘zı ağavât-ı Bektâşiyye'yi mes'ûl itdiklerinde sekbânbaşı (Mesmû‘umuza göre yamakların dimâğmda fesâd olub İstanbul'a gelerek bir fitne ihdâs eylemek niyyetinde imişler lâzım gelan tedbîrin icrâsı re'y-i devlete menûtdur) deyü tevriyyelü ve îhâmlu bir cevâb virüb bundan İbrâhîm Kethüdâ maksad-ı hafîye intikâl itmek lâzım gelür iken tehevvür iderek (O makûle hazelenin[4] cem‘iyyeti karga dernegidir çendân mühimsenecek mâdde degildir itâ‘at itmedikleri takdîrde cebren dâ'ire-i inkıyâda alınur ve te'dîb olunurlar) dimekle ve sâ'iri dahi anı tasdîk itmekle mâdde istihfâf[5] olunarak meclis dağıldı ve İbrâhîm Kethüdâ'nın hâlâ mestî-i ikbâl ve gurûr ile bi-bâk ve bî-şu‘ûr oldığı anlaşıldı Mûsâ Paşa'nın aradığı dahi bu idi zîrâ el altından eşkıyâyı kendü tahrîk ve teşcî‘ itmekde oldığından âteş-i ihtilâl henüz geregi gibi işti‘âl bulmadan duyılub da bastırılur deyü hafv ve endîşe üzre idi ve fi'l-vâki‘ Boğaz'ın iki tarafında mevcûd olan Nizâm-ı Cedîd askeriyle yamakların te'dîbi emr-i sehl idi lâkin işin iç yüzi başka olub eşkıyâya nihânî ta‘lîm-i fitne olunmakda ve ber-vech-i bâlâ boğaza gönderilan cem‘iyyet dahi anlara nasîhat yerine gayret ve cesâret virmekde idi.

Binâ'en alâ-zâlik eşkıyâ cesâretlenerek Büyükdere çayırında lede'l-ictimâ‘ içlerinden Kabakcı Mustafa Çavuşı kendülerine re'îs ve başbuğ ve Arnavud Alî ve Bayburdî Süleymân ve Memiş nâm çavuşları ser-gerde idüb gerek ehl-i İslâm ve gerek Hristiyan her kim olur ise olsun hiçbir kimsenin ırz ve cân ve mâlına dokunulmamak ve dokunan olur ise i‘dâm olunmak ve Bâb-ı Şeyhü'l-islâmî'de tasdîk olunmadıkca bir şey mütâlebe olunmamak ve Et Meydânı'nda tecemmu‘ ile Bâb-ı Âlî'den vâki‘ olacak taleblerine müsâ‘ade olunmadıkca dağılmamak üzre beynlerinde ahd ve mîsâk[6] ve en‘âm öpmek ve kılıç atlamak gibi eymân-ı câhiliyye ile şedd-i nitâk-ı ittifâk eylemişler ve ferdâsı Çehârşenbe güni dört beş yüz neferden

1 İstimâlet: Gönül çekme, teselli etme.
2 Nush ü pend: Nasihat, vaaz, öğüt.
3 Tarziye: İşlenen bir kusura karşı özür dileme.
4 Hazele: Alçaklar, kalleşler, yüzsüzler.
5 İstihfâf: Küçümseme, hor görme, hafifseme.
6 Mîsâk: Anlaşma. Sözleşme. Yeminleşme. Verilen söz.

ibâret oldukları hâlde Büyükdere'den aşağı doğrı deniz kenârıyla hareket ve rast geldikleri ser-serileri dahi istishâb ile teksîr-i cem‘iyyet iderek Tarabya'ya vâsıl olduklarında dokuz yüz nefere bâliğ olmuşlar idi fakat Nizâm-ı Cedîd askerinin hücûmundan hafv ve endîşe üzre olduklarından hareketlerinde müteredded olarak gâh ilerü ve gâh girü gideyorlar idi ve bir tarafdan süngi parıldısı görülse cem‘iyyet-i eşkıyânın derhâl (**s.158**) dağılacağı der-kâr ve eşkıyâ Baltalimanı ve Bebek gibi bir mahalden geçer iken Levend Çiftligi'nden bir orta Nizâm-ı Cedîd askeri indirilse birisinin kurtılamıyacağı emr-i âşikâr idi ve Nizâm-ı Cedîd askeri takım takım harekete âmâde ve hâzır ve ednâ işârete müterakkıb ve muntazır ve lâkin anlar yerlerinden hareket itmesünler deyü kâ'immakâm paşa tarafından virilan emr üzerine bir tarafa hareket itmeyüb yerlerinde sâbit ve müstakarr[1] idiler.

Cem‘iyyetin henüz dağılmasından dolayı Sultân Selîm Han Hazretleri merâk idüb Çehârşenbe güni Mûsâ Paşa'yı Sarây-ı Hümâyûn'a celb ile (Paşa bu ne hâldir bu Karadeniz Boğazı'ndaki fitne ne içün def‘ olmıyor bu neden iktizâ idiyor) buyurduklarından Mûsâ Paşa tela‘süm-i[2] münâfikâneye ibtidâr idicek şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh (Bu işlere sebeb benim hilmimdir sahîhan bu haller benim hilmimden neş'et ideyor) deyü buyurmuşlar Mûsâ Paşa her ne didiyse deyüb yine fesâd aşını pişürmek ve fitne işini becermek üzre Bâb-ı Âlî'ye avdet itmişdir. Atabegân-ı saltanat hâlâ hakîkat-i hâlden âgâh olamayub fakat ber-vech-i bâlâ eşkıyâya nasîhat içün gönderilan cem‘iyyetden bir semere görülmedigine mebnî Bâb-ı Âlî'de lede'l-istişâre yamakların ekseri Laz tâ'ifesi olub yirmi beşinci bölügün mütevellîsi olan Kazgancı Hâcı Mustafâ Ağa dahi fi'l-asl Laz tâ'ifesi'nden oldığı hâlde ocaklu miyânında nâfizü'l-kelâm bulundığından eşkıyânın ıskât ve teskîni içün anın boğaz tarafına gönderilmesi ba‘zı ser-kârân tarafından ihtâr ve der-miyân olunması üzerine Kazgancı Mustafâ Bâb-ı Âlî'ye celb olunarak envâ‘-ı mevâ‘îd ile bu emr-i hatîr ana tevdî‘ olundı.

Kazgancı Mustafâ ise bakırcılık ve kazgancılık ticâret ve san‘atı ile haylî servet ve sâmân kazanmış ve bu ticâret İstabul'da kendüye münhasır gibi bulunmuş iken Nizâm-ı Cedîd mülâbesesiyle vükelâ-yı devletin bu misillü hiref ve sanâyi‘a müdâhalesi anın mu‘âmelât-ı ticâriyyesine dahi dokunmuş idügine mebnî Nizâm-ı Cedîd düşmanlarından ve bu kerre fitne kazganını kaynadanların en ilerü gelenlerinden biri ve gâyet muta‘assıb bir yeniçeri oldığı hâlde asıl fitne ocağı ve hakîkat-ı hâlde bagî olan Mûsâ Paşa ile dîger ba‘zı huzzârın evzâ‘ ve etvârından tıraş-mezâyâ ve lisân-ı hâllerinden istinbât-ı ma‘nâ ile garaz-ı hafîlerine âşinâ olmuş idi fakat söz ebesi bir hîlekâr herif oldığından göz işâretiyle Mûsâ Paşa tarafını idâre iderek her dereden su getürüb ve bu işin tesviyyesini kolay gösterüb lisânıyla dahi hey'et-i vükelâyı aldatdı ve harâm lokma gibi Boğaz tarafına gidüb Yeniköy'de Kabakcı cem‘iyyetine çatdı.

Eşkıyâ ol vakt Yeniköy'e kadar inmiş ise de ber-vech-i meşrûh Nizâm-ı Cedîd askerinin (**s.159**) korkusundan tereddüd üzre bulunarak bir adım atarlar ise iki adım girü çekilmek istiyorlardı Kazgancı Mustafâ anları teşcî‘ ile berâber yamaklar hasbe'l-beşeriyye Kavakağası Halîl Hâseki ile Mahmûd Efendi'yi i‘dâm itdiklerine nâdim ve günâhlarından tâ'ib ve müstağfir olub ancak asâkir-i şâhâne Boğaz semtinde oldukca kendülere emniyyet gelemeyeceginden asâkir-i merkûmenin ol tarafdan kaldırılması temennâsında oldukların

1 Müstakarr: Karar bulan, bir yerde sabit ve sakin olan. Kararlı. Karargâh. Durulan yer.
2 Tela‘süm: Cevap verilecek yerde veremeyip kekeleme. Dili dolaşma. Saçmasapan cevap verme.

ve asker kalkdığı gibi anların dahi tefrîk-i cem'iyyet ile yerlerine ric'at ideceklerini Bâb-ı Âlî'ye inhâ itmekle Mûsâ Paşa derhâl Rikâb-ı Hümâyûndan istîzân ile ısdâr itdirdigi fermân-ı âlî mûcebince Nizâm-ı Cedîd askeri Boğaziçi'nden kalkub Levend Çiftligi'nde ve Üsküdar'da vâki' kışlalarına çekildiler ricâl-ı devlet dahi iş bitdi sanub Bâb-ı Âlî'den konaklarına avdet ile bast-ı besat teneffüs ve istirâhat eylediler.

Garaz-ı hafî ise cem'iyyet-i isyâniyyeyi İstanbul'a nakl ile devrin tahvîli idi hattâ ol esnâda Şeh-zâde Sultân Mustafâ'nın adamlarından Ahdurrahmân Ağa'nın tebdîlen kal'alara gidüb ve ba'zı ecille-i ulemâ tarafından Hammâloğlı Mustafâ Efendi nâm kimesnenin yamaklar içine varub anlara akıl hâceligi itmekde oldığı mervîdir bunun be-şahs kimin tarafından gönderildigi müsbet degildir fakat Hâce Münîb Efendi tarafından gönderilmiş idügini Âsım Efendi rivâyet ider ve Sultân Mustafâ'nın cülûsundan sonra Münîh Efendi'ye Darphâne'den senevî üç kîse ma'âş tahsîs olunmuş olmasıyla te'yîd eyler lâkin pek de zann-ı gâlib ifâde idecek bir delîl degildir zîrâ Münîh Efendi ulemâ ve fudalâ-yı asrın mümtâz ve serefrâzı oldığı hâlde İstanhul pâyesini hâ'iz ve meclis-i mükâleme me'mûriyyetiyle mütehayyiz ve Şeyhü'l-islâm bulunan Atâullâh Efendi'nin hâcesi olmak hasebiyle mütemeyyiz bir zât oldığından kendüye senevî üç kîse ma'âş tahsîsi istiksâr[1] olunacak mevâddan olmadığına nazaran bununla Mustafâ Efendi anın tarafından gönderilmiş olmasına istidlâl olunamaz şu kadar ki mukaddemâ Atâullâh Efendi Sultân Selîm'e Nizâm-ı Cedîd tarafdârı göründigi esnâda hâcesi Münîb Efendi dahi Nizâm-ı Cedîd askerinin ta'lîmlerine ve tıranpete çalmalarına cevâz-ı şer'î oldığını mübeyyin risâle te'lîf itmiş idi Atâullâh Efendi makâm-ı Meşîhat'a gelüb ve ba'dehu Mûsâ Paşa ile hem-âhenk olub da başka hevâlardan dem urmağa haşladıkda bi't-tabi' Münîb Efendi'nin dahi ana peyrevlik[2] itmekde oldığı siyâk-ı hâlden anlaşılıyor lâkin bu husûsda derece-i ma'lûmât ve müdâhalesi geregi gibi ma'lûm degildir.

Her ne hâl ise yamakların te'lîf ve istimâletiyle ihtilâlin basdırılması hakkında olunan tedâbir hep (**s.160**) aks-i kaziyyeyi müntec[3] olarak Kabakcı'nın cem'iyyeti ayak ayak ilerülemekde idi hele Nizâm-ı Cedîd askerinin Boğaziçi'nden kışlalarına çekilmesi üzerine yamaklar me'mûnü's-sâha ve masun-ı ani'l-gâ'ile olub Rûmili Hisârı'na doğrı hareket ve önlerinde münâdîler[4] (Yâ ibâdullâh bizim merâmımız Nizâm-ı Cedîd beliyyesini kaldırmakdır başka niyyetimiz yokdur Müslümân olanlar kendülerin ocaklu bilenler bizimle berâher olsun) deyü nidâ iderek reh-güzerlerinden[5] ve etrâf ve eknâfdan iltihâk iden haşerât ile teksîr-i cem'iyyet ile gice sâ'at dört raddelerinde Tophâne'ye gelmişler.

Topcı Ocağı oldukca inzibât ve intizâm tahtında bulunmağla eşkıyâya mümâşât şöyle dursun müdâfa'alarına müteheyyi' iken Mûsâ Paşa ve sekbânbaşı taraflarından topcılara (Sakınub muhâlefet itmesünler hu iş cümle ittifâkıyladır) deyü haber gönderilmiş idüginden nâçâr topcılar dahi kazganların Tophâne Meydânı'na çıkarub Kabakcı cemâ'atine tâbi' olmuşlar.

Mûsâ Paşa gice Sarây-ı Hümâyûn'a varub keyfiyyeti arz itdikde Sultân Selîm Han

1 İstiksâr: Çok görme, çok görülme.
2 Pey-rev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.
3 Müntec: Neticelenmiş, sonu belli olmuş.
4 Münâdî: Nida eden; tellâl.
5 Rehgüzer: Geçilen yol. Yol üstü. Geçit.

Hazretleri zâten leyyinü'l-cânib ve kan dökmekden mütecânib oldığı hâlde şerzime-i kalîlden ibâret olan yamakların hod-be-hod bu rütbe-i emr-i cesîm ve hutab-ı azîmin îkâ'ına cesâret idemeyecekleri der-kâr oldığından bu kumaş-ı ihtilâlin ustalar elinden çıkmış oldığını teferrüs itmekle başka gûne mu'âmeleye râzı olmayub hemân nâzikâne ve hakîmâne sûretle isyânın teskîni husûsunı Mûsâ Paşa'nın dûş-i hıyânetine havâle eyledi.

Vâkı'â iş bu kerre bir mertebe daha ağırlaşmış idiyse de Levend Çiftligi'nde ve Üsküdar'da on üç bin kadar Nizâm-ı Cedîd askeri var idi Sultân Selîm eger Mûsâ Paşa'nın boynunı urub ve Atâullâh Efendi'nin dahi sarığını boğazına geçürüb ve kendü dahi işinin başına geçüb de Nizâm-ı Cedîd askerinin şecî'âne i'mâl ve istihdâmına kıyâm itmiş olsaydı bütün âsîleri te'dîb ve terbiyye ve mesâlih-i devleti dil-hâhına muvâfık sûretde tesviyye idebilürdi lâkin kendüsinde o cesâret olmadığından ser-rişte-i maslahatı bütün bütün hâ'inlerin eline virdi kendüsinin bu mertebe mülâyemet[1] ve teslîmiyyeti üzerine artık anlar dahi insâf ider ve işi tesvîyye yoluna gider zann itdi bu ise pek büyük hatâ idi bu dürlü fesâdlara cesâret idenlerde fütüvvet ve insâniyyet olmaz ve âteş-i ihtilâl bir kerre işti'âl bulıcak sonra anı alevlendiren dahi itfâ[2] idemez şerâre iken söndirilmek lâzımdır ve çünki bir tarafdan alev görünmege başladı artık kırılana yıkılana bakmayub hemân etrâfı sarmadın itfâsına gayret olunmalıdır Sultân Selîm-i halîm ise çend nefer hâ'inlerin kanına girmekden ictinâb ile hem kendü tahtını ve hem de nice azîz vücûdların hayâtını muhâtaraya bırakdı. (**s.161**) Mûsâ Paşa ihtilâlin epeyce meydân aldığını ve işin kendü elinde kaldığını göricek hemân Bâb-ı Âlî'ye gelüb nısfü'l-leylde Şeyhü'l-islâm ve sudûrü'l-izâm ve ricâl-i devlete tezkireler tahrîr itdirerek da'vet eyledi ve cümlesi ale's-seher[3] Bâb-ı Âlî'ye gelüb ber-mu'tâd-ı kadîm Sarây-ı Hümâyûn'a varılmak üzre taraf-ı şâhâneden istîzân olunmuş ise de Sultân Selîm Han Hazretleri ber-vech-i meşrûh işi bütün bütün Bâb-ı Âlî'nin re'y ve karârına bırakmış oldığından Bâb-ı Âlîce tedbîr alınmak üzre irâde-i seniyye sâdır olmağla hemân akd-i encümen-i meşveret ile müzâkere-i maslahata ibtidâr itdiler.

Ol hilâlde eşkıyâ takım takım kayıklarla Çartak ve Kapan-ı Dakîk[4] iskelelerine geçüb yeniçeri kışlalarına gitmekde ve Galata ve Üsküdar taraflarından kayıkcı ve hammâl ve bî-kâr ve ser-seri gürûhı takını takım İstanbul'a geçüb eşkıyâya iltihâk itmekde idi birkaç yüz kalyoncı dahi anlar ile birleşüb İstanbul tarafına geçmiş idi.

Bu sûretle Kabakcı'nın cem'iyyeti kesret bulub esvâk ve bâzârda kimesneye zararımız yokdur deyü halka te'mînât virerek ocakluyı ittifâka da'vet iderek (Meydân-ı Lahm) Et Meydânı dinilan kazâ-yı şakâvet-iktizâya vardılar.

Kabakcı'nın ol vechile Tophâne'den İstanbul yakasına ubûr itdigi lede'l-istimâ' yeniçeri ihtiyârları ve söz sâhibleri ale's-sabâh Süleymâniyye Câmi'-i Şerîfi'ne toplanmışlar idi Ocak Başçavuşı Kahveci Mustafâ Ağa gelüb anları Ağakapusu'na da'vet itmekle vardıklarında yeniçeri ağası vekîli olan sekbânbaşı bu ihtilâlin def'ine çâre nedir deyü kendülerinden lede's-su'âl Şeyhü'l-islâm ile sadreyn efendiler Ağakapusu'na gelüb de meşveret olunmasını tensîb itmişler ancak Şeyhü'l-islâm Efendi'nin Ağakapusu'na gelmesi kânûn mıdır ve vukû'ı

1 Mülâyemet: Uygunluk; Yumuşak huyluluk, yavaşlık.
2 İtfâ: Söndürme.
3 Ale's-seher: Gün doğmadan evvel, seher vakti.
4 Kapan-ı Dakîk: Un Kapanı.

vâr mıdır deyü tereddüd olundukda evet vukû'ı vardır ve kânûndur deyü cevâb virmeleri üzerine Bâb-ı Âlî'ye haber gönderilerek Şeybü'l-islâm ile sadreyn da'vet olunmağla Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi ve Sadr-ı Rûmili Ahmed Muhtâr Efendi ve Sadr-ı Anadolı Âşir Efendi-zâde Mehmed Hafîd Efendi ve İstanbul Kadısı Murâd-zâde Mehmed Murâd Efendi başları şâl ile örtilü oldukları hâlde Ağakapusu'na vürûd ile henüz müşâvere ve biraz idâre-i akdâh-i muhâvere olundukda merkûm ocak ihtiyârları hele bize ruhsat viriniz kışlalarımıza gidelim ve yoldaşlarla birleşüb bu işe bir tedbîr idelim deyüb sekbânbaşı dahi haydi görelim sizi bir ferde zarar ve ziyân olmasun deyü tenbîh iderek azîmetlerine ruhsat virmekle kışlalarına gitmişler işte ol esnâda Kabakcı'nın takımı dahi kışlalara girmek üzre oldığına mebnî Ağa (**s.162**) kapusu'ndan gelan sâlifü'z-zikr ihtiyârlar ve söz sâhibleri ile sâ'ir ser-gerdegânı âlây ile karşulayub Et Meydânı'nda segirdim aşçılarının her gice ârâm-gâh[1] ve mebyeti olub tekye ta'bîr olunan mahalde cümlesi tecdîd-i ittifâk ve te'yîd-i ahd ve mîsâk ile yeniçeri kazganlarını meydâna çıkardılar ve bir bölük asker gönderüb Cebeci Ocağı kazganıyla neferâtını dahi işbu Et Meydânı'na getürdiler.

Ve ehl-i ırz gürûhı keyfiyyetden habîr[2] ve âgâh olıcak hânelerinde gizlenmiş ve ehl-i sûk[3] dükkânlarını sedd ve bend ile meşgûl bulunmuş iken menba'-ı fesâd olan küberânın ta'lîmât-ı hafiyyesi üzerine bir bayrak asker ifrâz ile İstanbul'un her tarafını gezdirüb ve sû-be-sû[4] karakullukcılar çıkarub (Dükkânlar açılsun kimesne işinden kalmasun kimseye zararımız yokdur bizim hurûcumuz ancak ibâdullâhın râhatı ve devletin nizâmı içündür) deyü münâdîler vâsıtasıyla nidâ itdirerek halka emniyyet virdiler ve bi'l-cümle yeniçerileri Et Meydânı'na da'vet itdirdiler.

Bunun üzerine kemâ-fi's-sâbık dükkânlar açıldı ve nisvân ve sıbyân serbestce esvâk ve pâzâra gidüb gelür oldı ve Et Meydânı'nda cem'iyyet çoğalub ancak bir fenâlığa tasaddî ve esnâfdan akçesiz bir şey almak gibi bir gûne ta'addî ider olmadığından Et Meydânı seyirci satıcı ile doldı keyfiyyet Mûsâ Paşa tarafından Sarây-ı Hümâyûn'a arz olundukda Sultân Selîm Han Hazretleri ziyâde korkub Sarây-ı Hümâyûn'un kapularını sedd ve tahsîn itdirmekle berâber Nizâm-ı Cedîd'in ilgâsı hakkında Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a hatt-ı hümâyûn göndermiş ve (Ulemâ du'âcılarım benim emîn ve hulûskârlarımdır Şeyhü'l-islâm ile sadreyn efendiler Nizâm-ı Cedîd'in merfû' oldığını ifâde ve cumhûrun cemî'-i mültemislerine müsâ'ade olunacağını der-uhde iderek cem'iyyete sa'y ve gayret eylesünler) deyü buyurmuş idüginden Şeyhü'l-islâm Efendi cem'iyyet-i eşkıyâya Nizâm-ı Cedîd'in ref'ini i'lâm ve bundan mâ'adâ merâmlarını isti'lâm içün sekbânbaşı ile fetvâ emîni ve vekâyi' kâtibi efendileri Et Meydânı'na lede'l-irsâl çünki cem'iyyet-i eşkıyâ her ne kadar kesret ve kuvvet bulmuş ise de Nizâm-ı Cedîd askerinin hareketi korkusıyla halecân-ı derûnları henüz zâ'il olmamış oldığından Nizâm-ı Cedîd'in ref'ini işitdikleri gibi memnûn ve müsterîh olarak hemân Mûsâ Paşa tarafından tertîb ile hafiyyen Kabakcı'ya gönderilmiş olan defter-i esâmîyi ortaya koyub işte bundan mastûr olan on bir kimse mülki harâb itdi bunları hayyen[5] ve

1 Ârâm-gâh: Dinlenilecek yer.
2 Habîr: Haberli, bilgili.
3 Ehl-i sûk: Çarşı halkı, esnaf.
4 Sû-be-sû: Taraf taraf, her tarafa, her yana, her tarafta, her yanda.
5 Hayyen: Canlı, diri olarak.

meyyiten[1] pâdişâhımızdan isteriz didiler.

Bu defterde mastûru'l-esâmî olan zâtlar ricâl-i Devlet-i Aliyye'den müsteşâr-ı devlet ve saltanat makâmında bulunan ve İbrâhîm Kethüdâ deyü ma'rûf olan İbrâhîm Nesîm Efendi ve Bahriyye (**s.163**) Nâzırı Hâcı İbrâhîm Efendi ve Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdâsı Memiş Efendi ve Re'îsü'l-küttâb Vekîli Safâ Ahmed Efendi ve Îrâd-ı Cedîd Defterdârı Ahmed Beg ve Darphâne Emîni Ebûbekir Efendi ve Vâlide Küthedâsı Yûsuf Ağa ve Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinden Ser-kâtibî Ahmed Efendi ve Mâbeynci Ahmed Bey ve Bostâncıbaşı Şâkir Beg ile müderrisînden Kapan Nâ'ibi Lütfullâh Efendi idi.

Eşkıyâya itmînân-ı tâmm gelüb de dağılmaları içün Nizâm-ı Cedîd'in ref' oldığı İstanbul'un her tarafında münâdîler vâsıtasıyla i'lân olunmakda olub lâkin bunun bir fâ'idesi olmadıkdan başka eşkıyânın bir mertebe daha şımarmasına sebeb olarak bizim işimiz Et Meydânı'nda görilemeyecek At Meydânı'na gidelim deyü Sultân Ahmed Câmi'i tarafına azîmet itmek üzre bayrakların kaldırub hareket itmeleriyle yine içlerinden ba'zıları önlerine geçüb ayıbdır itmeyin yoldaşlar ne işiniz var ise burada görirüz dimeleri üzerine öyle ise bizim şer'le görilecek da'vâmız var Şeyhü'l-islâm ile kazaskerler buraya gelsünler dimeleriyle defter-i mezkûr Ağakapusı'na tesyâr[2] ile berâber Şeyhü'l-islâm Efendi'nin cem'iyyete gelmesi dahi ihtâr olunmuş oldığından Şeyhü'l-islâm Efendi taraf-ı şâhâneye bir arîza tahrîr ve bâlâsına mezkûr on bir zâtın isimlerini sebt[3] ile Et Meydânı'nda tecemmu' iden yeniçeri kulları Nizâm-ı Cedîd askerinin ref'ine izhâr-ı memnûniyyet idüb lâkin bâlâda mastûr kimesnelerin cezâları tertîb olunur ise herkes mahalline gidüb hidmet-i lâzımelerinde kıyâm ideceklerini derc ve tastîr itmekle Sultân Selîm Han Hazretleri ashâb-ı fitne ve fesâdın cânlarına kıyamaz iken cânı gibi sevdigi zevâtın i'dâmına zarûrî müsâ'ade itmiş ve Şeyhü'l-islâm Efendi zikr olunan da'vet üzerine sadreyni ve sekbânbaşı ma'zûlleri gibi ocak eskilerini istishâb ile mecma'-ı eşkıyâya gitmiş idi. Şeyhü'l-islâm Efendi sadreyn ve İstanbul kadısı ile birlikde Et Meydânı'na gelüb meydân tekyesinde ikâme olundukları esnâda yamaklardan bir delikanlu Şeyhü'l-islâm Efendi'ye hitâben (Siz şerî'atı doğrı söylemeyüb de bizim gibi baldırı çıplaklara söz düşüreyorsunuz Edirne vak'asına fetvâ viren sen degil misin) deyü mu'âheze idicek Şeyhü'l-islâm Efendi (Ben ol vakt Şeyhü'l-islâm degil idim benden evvelki efendi fetvâ virmiş ben bilmem) deyü nezd-i eşkıyâda tebri'e-i zimmet eylemişdir.

Bir aralık Şeyhü'l-islâm Efendi Hoca Münîb Efendi'yi dahi yanına celb itmekle sâ'ir sudûr ve mevâlî ricâl-i devlet ile birlikde Bâb-ı Âlî'de kalub işin bir fenâ yol aldığını teferrüs ile dil-figâr ve encâm-kâra intizâr ile dûçâr-ı endîşe ve efkâr idiler.

(**s.164**) Mûsâ Paşa ise böyle el altından fitne kazganını kaynatmakda oldığı hâlde meşveret bahânesiyle ulemâ ve ricâl-i devleti Bâb-ı Âlî'de avudub oyalamakda idi.

Ricâl-i devlet gördiler ki iş işden geçiyor artık bir tedbîr-i serî'ü't-te'sîrin icrâsından başka çâre yok hemân İbrâhîm Kethüdâ asâkir-i şâhâne ile eşkıyâya müdâfa'a tedbîrini ideyim dirken Rûmili sadâretinden ma'zûl Şemseddîn Efendi (Bire kahbe sefîh ve kâfir habîsler devleti berbâd itdiniz şimdi bizimde aksakalımızı kana ını boyamak istersiniz)

1 Meyyiten: Ölü olarak.
2 Tesyâr: Gönderme, gönderilme.
3 Sebt: Yazma, deftere geçirme, bir yere kaydetmeç.

diyerek sebb ve düşnâm[1] ile bir takım türrehâta[2] kıyâm idicek çünki İbrâhîm Kethüdâ'ya kimesne egri bakmağa cesâret idemezken Şemseddîn Efendi'nin bu cür'eti hâlin bütün bütün tagayyür eylemiş oldığına delîl-i vâzıh oldığmdan ser-mest-i mey-i ikbâl ve gurûr olan İbrâhîm Kethüdâ uykudan uyanur gibi birden bire ayılub ve ol vakt kaziyyeyi anlayub (Öyle ise burada bize müte'allik iş kalmamış yerlerimize gidelim) deyü Bahriyye Nâzırı Hâcı İbrâhîm Efendi ile birlikde meslümü'ş-şu'ûr olarak kalkub İbrâhîm Kethüdâ konağına ve Hâcı İbrâhîm Efendi Tersâneye gitdiler.

Megerki evvelce Mûsâ Paşa eşkıyânm matlûbı olan sâlifü'z-zikr zâtlar i'dâm olunmadıkca tefrîk-i cem'iyyetleri mümkün olmayacağını huzûr-ı hümâyûna arz itmiş oldığından Sultân Selîm Han Hazretleri (Ser-kâtibî Ahmed Efendi ile Mâbeynci Ahmed Beg'e sizi de isterler imiş şayet elimden alurlar varın başınızın çâresini görün) deyü ruhsat virmiş ve Mûsâ Paşa'ya dahi (İbrâhîm Kethüdâ ve Hâcı İbrâhîm Efendi ve Ser-kâtibî Ahmed Efendi ile beynimizde mu'âhede vardır anların i'dâmından sarf-ı nazar ile bâkîsinin tahlîsi mümkün olmadığı sûretde kaydları görile) deyü emr ve iş'âr buyurmuş idügine mebnî İbrâhîm efendilere sedd-i mümâna'at olamayub ammâ sâlifü'z-zikr Memiş ve Safâ ve Bekir efendileri alıkoyub bunlar Bâb-ı Âlî'de ve Bostâncıbaşı Şâkir Beg Sarây-ı Hümâyûn'da mahnûkan[3] i'dâm ile ser-i maktû'ları mecma'-ı eşkıyâya gönderildi.

Memiş Efendi fi'l-asl Selanikli olub Hâcı Nu'mân Beg'in duhân gümrükciliginde sandık emîni ve ha'dehu Selanikli Osmân Ağa mahlûlünden duhân gümrügi[4] emîni olub ve matbah ve arpa emânetleri ve hubûbât nezâreti vakt be-vakt uhdesine ilhâkan ihâle oluna gelüb bu kerre ber-vech-i meşrûh Ordu-yı Hümâyûnun hurûcunda Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı olarak henüz vükelâ-yı devlet sırasına geçmiş iken müte'âkiben işbu Kabakcı Vak'ası zuhûr ile maktûl ve mağdûr oldı.

Safâ Efendi Dîvân Kalemi ketebesinden iken iki yüz on üç senesinde zuhûr **(s.165)** iden Mısır seferinde beglikci olarak Ordu-yı Hümâyûn ile Mısır'a gidüb geldikden sonra dahi bu me'mûriyyetinde müstekarr olmuş idi ulûm-ı Arabiyye ve hikemiyyeye vâkıf ve iffet ve sadâkat ile muttasıf olmağın hu kerre Ordu-yı Hümâyûnun hurûcunda Rikâb-ı Hümâyûnda re'îs vekîli olub i'râbdan mahalli ve bir mâddede sun' ve medhali yoğiken Mûsâ Paşa'nın bir husûsdan dolayı kendüye buğz-ı derûnı oldığından bu kerre ol derd-mendi dahi sîga-i muttaride-i nefsâniyyete çekûb ismini ol defter-i felâkete kayd itdirmekle nokta-i vücûdı bilâ-mûcib kezâlik gadr ile sahîfe-i âlemden kaldırıldı.

Ebûbekir Efendi fi'l-asl Za'ferânbolı[5] kazâsından olub Dersa'âdet'e vürûdunda hemşehrîleri delâletiyle Darbhâne-i Âmire hamallığına duhûl itmiş ve ismini okuyub yazacak kadar yazu bilür ve âhara muhtâc olmayacak kadar kara cümle derecesinde rakam yapabilür imiş ol vakt her sınıfda okur yazar kimesne nâdir oldığı hâlde hammâl sınıfında iken bu kadarcık olsun yazu ve rakam bilmek garâ'ibden görülmesiyle kendüsi herkesin mîcâzına

1 Düşnâm: Sövme, sövüp sayma.
2 Türrehât: Saçma sapan sözler, hezeyân, abes söz.
3 Mahnûkan: Boğazı sıkılarak, boğularak.
4 Duhân gümrügi: Tütün gümrüğü.
5 Za'ferânbolı: Safranbolu, Karabük.

göre tamlık ve mudârât[1] ider bir âdem olmasıyla Darbhâne me'mûrlarma adını öğredüb kendüyi sevdirerek hamallıkdan kurtılub Darbhâne hidemâtında istihdâm olunmağa başladı bir müddet mürûrunda kefce nâzırı ve ba'dehu sâhib-i ayâr ve iki yüz on altı târîhinde dâmâdı Ahmed Şâkir Efendi'nin azlinde Darbhâne emânitiyle kâm-kâr oldı ve bu vakte kadar bilâ-mu'ârız ol me'mûriyyetde kaldı sûfî ve mürâ'î[2] ve bir pîr-i fânî oldığı hâlde Nizâm-ı Cedîd taraflusı görünmekle o dahi bu def'a gürûh-ı mazlûmîne katıldı.

Şâkir Beg mîr-i mîrândan Ahmed Paşa'nın oğlı olub pederinin vefâtından sonra bî-vâye kalmağla hâssa hâsekileri zümresine dâhil ve mütehayyizân-ı ricâl-i Enderûn ile hüsn-i muvâneset[3] iderek Bâb-ı Âlî'de karakulak ve yolıyla hâseki ağa oldukdan sonra arası çok geçmeyüb bundan dokuz ay mukaddem bostâncıbaşılık mansıb-ı celîline nâ'il olmuş idi birkaç def'a taraf-ı şâhâneden me'mûren Boğaz'a gidüb gelmiş oldığına binâ'en yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirecekmiş deyü lisâna gelmiş olmasıyla o dahi eşkıyânın matlûbları sırasında bulunarak zarûrî Enderûn-ı Hümâyûn bostâncıhaşı yerinde i'dâm itdirildi.

Mûmâ-ileyhimin ber-vech-i meşrûh i'dâmları üzerine Hasan Tahsîn Efendi Kethüdâ-yı Rikâb ve Hâlet Efendi Re'îs-i Rikâb ve Seyyid Mehmed Efendi Darbhâne emîni olub Hâlet Efendi'den münhall olan beglikci vekâleti dahi âmedî hulefâsından Seydâ Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

(s.166) Eşkıyânın matlûbları olan on bir zâtdan dördi bu vechile i'dâm olundıysa da garaz-ı aslî atabegân-ı saltanat olan ricâl-i Enderûn ve Bîrûn oldığından bakiyyesinin tecessüs ve taharrîsi[4] içün Et Meydânı'nda bir mikdâr asker ve şehir kapularına yeniçeriler ta'yîn olunarak taraf-ı devletden dahi dest-res olanlara beşer bin guruş va'd olunmuşdı.

Mûsâ Paşa'nın evvel-be-evvel hedef-i sû-i kasdı olan İbrâhîm Kethüdâ ya'nî İbrâhîm Nesîm Efendi ber-vech-i bâlâ Bâb-ı Âlî'den konağına varmış iken Tepedelenli Alî Paşa Kapu Çukadârı Hüseyin Şevki Efendi'nin teşvîkiyle anın Daltaban Çeşmesi semtinde vâki' hânesine varub bahren bir tarafa savuşmak üzre Lanka Yenikapusu'na kayık ısmarladıkdan sonra tebdîl-i câme[5] ve hey'et iderek oradan dahi beş on etbâ'ıyla dülger kalfalarından Küllâbî-zâde Agob Kalfa'nın hânesine varmış ise de eşkıyâya tâbi' olan kömürci ve hamâl gürûhundan ba'zıları tanıyub ve İbrâhîm Kethüdâ kaçıyor deyü sâ'ir eşkıyâ takımına haber virerek arkasına düşüb içerüye girdigi gibi hânenin etrâfını ihâta itmişler halbûki Bâb-ı Âlî'den konağına gitdiginde bir tarafa savuşmamak içün Mûsâ Paşa tarafından arkasına câsûs ta'yîn olunmuş idüginden keyfiyyet derhâl Mûsâ Paşa tarafına ihbâr olunmağla Bâb-ı Âlî'den Muhzır Ağa yazıcısı gönderilmiş olmağın yazıcı ol hâneye varub İbrâhîm Kethüdâ'yı muhtefî[6] oldığı mahzenden ihrâc ile Lanka kolluğuna teslîm itdikde andaki eşkıyâ İbrâhîm Kethüdâ'yı alub envâ'-ı hakâretle Et Meydânı'na götürürken Mehterbaşısı Alî ağa nâm merd-i sadâkat-kâr dahi yanından ayrılmayub ve Et Meydânı kapusuna geldiklerinde amân

1 Mudârâ: Dost gibi görünme. Yüze gülme.
2 Mürâ'î: İkiyüzlüler, riyakârlar.
3 Hüsn-i muvâneset: Güzel bir şekilde ünsiyet peyda etme, birbirine alışıp beraber yaşama.
4 Taharri: Arama, araştırma, araştırılma; aratma.
5 Tebdîl-i câme: Kılık değiştirme.
6 Muhtefî: Saklanan, gizlenen; saklanmış, gizlenmiş.

yoldaşlar efendime kıymayın deyü üzerine kapanub egerçi eşkıyâ matlûb olan zevâtdan başka bir ferde ta'arruz itmemek üzre beynlerinde ahd ve mîsâk itmiş olduklarından merkûmı efendisinden ayırmağa çalışdılar ise de bir vechile ayırmak kâbil olmadığından eşkıyâ hançer ve kılıc uşurub ikisin dahi pâre pâre eylediler.

İbrâhîm Kethüdâ li-ecli'l-ihtiyât bir kîse derûnunda bir mikdâr zî-kıymet cevâhir ile vâfir altun ve bir mücevher ve girân-kıymet hançer istishâb eylemiş oldığından bu vechile i'dâmında kîse düşüb içindeki denânîr[1] ve cevâhir etrâfa münteşir olmuş iken eşkıyâ cümlesini cem' ve kîsesine vaz' ile bir dânesini ketm itmeyerek hançer ile berâber Mûsâ Paşa'ya teslîm itmişler ol vaktin usûlünce o dahi beytü'l-mâle teslîm itmek lâzım iken İbrâhîm Kethüdâ'ya vâris olmuş gibi kabullenmiş olmasıyla Et Meydânı'ndaki esâfilden daha alçak bir şahıs oldığı sâbit olmuşdur.

(**s.167**) Ber-minvâl-i meşrûh Nizâm-ı Cedîd askerinin ilgâ olundığı i'lân olundukda Levend Çiftligi ve Üsküdar kışlalarındaki asâkir-i şâhâne dağılub her biri bir tarafa gitmiş ise de hûne-i eşkıyânın derûnlarında cây-gîr olan Nizâm-ı Cedîd korkusı henüz zâ'il olmamış idüginden İbrâhîm Kethüdâ hây ve hûy ile Et Meydâm'na getürilür iken Nizâm-ı Cedîd askeri Meydân'ı basdı deyü şâyi'a zuhûr itmekle gerek yamaklar ve gerek sâ'ir yeniçeriler kemâl-i havf ve telâş ile yek-dîgerini çigneyerek kimi meydânın dîger kapusundan çıkmağa ve kimi kışlaları derûnuna kaçmağa segirdüb meydânda bir garîh kargaşalık peydâ oldı seyirci ve satıcı gürûhuna dahi şaşkınlık geldi bu ise İbrâhîm Kethüdâ'yı getürenlerin gürüldisi oldığı tahakkuk idicek meydân ağaları sopalar ile cebr ve zor iderek askeri yine meydâna topladılar işte bu hâdise dahi delâlet ider ki Nizâm-ı Cedîd askerinin bir mikdârı Bâb-ı Hümâyûn'a celb olunub da Sultân Ahmed Câmi'i pîşgâhında vâki' At Meydânı'nda cüz'î bir süngü parıldısı gösterilmiş olsaydı yeniçerilerin şakâvet-gedesi olan Et Meydânı'ndaki eşkıyâ kendü kendülerine perîşân olacaklar imiş ne çâre ki müdîr-i umûr-ı cumhûr olan kâ'immakâm-ı hıyânet-ittisâm böyle bir tedbîre mahal kalmamak içün evvel be-evvel Sultân Selîm'i ilgâl ile Nizâm-ı Cedîd askerini ilgâ itdirmiş idi.

Ve Enderûn-ı Hümâyûn ağaları tarafmdan bu bâbda Sultân Selîm-i halîme hayli ihtârât-ı hayr-hâhâne dahi vukû' bulmuş ise de benim içün kan dökülmesün benim yüzümden Ümmet-i Muhammed'e zarar gelmesün deyü aslâ mukâvemet ve müdâfa'a dâ'iyyesinde bulunmamışdır.

Merhûm-ı mûmâ-ileyh İbrâhîm Nesîm Efendi ki Arabacıbaşı-zâde deyü ma'rûfdur fi'l-asl ser-hadd-i Hotin'de bir câmi'-i şerîfin imâmı olan Ahmed Efendi'nin oğlıdır fakat vâlidesinin pederi Hotin arabacıbaşısı Mehmed Ağa'dır ve pederinin vefâtında pek küçük bulunmağla Mehmed Ağa'mn hicr-i terbiyyesinde kalub bin yüz seksan iki Safer'inde Mehmed Ağa Dergâh-ı Âlî arabacıbaşısı olarak seksan dört târîhinde Dersa'âdet'e gelmekle me'zûn oldukda İbrâhîm Efendi ile vâlidesini dahi birlikde Dersa'âdet'e getürmiş ve sinn-i rüşd-i bülûğunda ya'nî seksan sekiz senesinde mektûbî-i sadr-ı âlî odasına me'mûr itdirmiş idi Mehmed Ağa'nın vefâtında İbrâhîm Efendi'nin vâlidesini arabacıbaşı olan Mehmed Ağa nâmında bir zât tezevvüc eylediginden arabacıbaşılık lakabı bu cihetle dahi te'ekküd[2] itmiş idi.

1 Denânîr: Dinarlar.
2 Te'ekküd: Sağlamlaşma, kuvvet bulma.

Gâyet fatîn bir zât oldığından kalemce temeyyüz[1] iderek bin iki yüz iki senesinde Ordu-yı Hümâyûnun hurûcundan sonra Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı olan İbrâhîm Efendi'ye mühürdâr ve bir müddet sonra mektûbî odasında ser-halîfelik ve İzzet Paşa'nın Sadâretinde mektûbcılık (**s.168**) ile kâm-kâr ve iki yüz on üç târîhinde Sadâret-i uzmâ kethüdâlığıyla bülend-i'tibâr olmuş ve müte'âkiben Ziyâ Paşa serdârlığıyla Ordu-yı Hümâyûnun Mısır üzerine hareketinde Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâlığıyla Dersa'âdet'de kalmış idi on altı senesinde Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'e avdetinde hidmeti hitâm hularak tabî'î infisâl ile hânesinde bast-ı besât-ı istirâhat idüb ancak on yedi târîhinde sâniyyen ketdühâ-yı sadr-ı âlî oldı ba'dehu Beghân Sultân Hazretleri'nin kethüdâlığı hidmeti kendüye ilâve-i me'mûriyyet buyuruldı ve bu vesîle ile aralıkda huzûr-ı hümâyûna girüb çıkarak kadr ve nüfûzı bir mertehe daha terakkî buldı lâkin Hâfız İsmâ'îl Paşa Sadâret'e geldikde anın şöhret-i şâyi'asıyla zihni tutulmuş idüginden anın nüfûzını kendü istiklâline mugâyir görmekle nazar-ı şâhâneden düşürmek içün birçok fesâd ve iftirâlar tasnî' ve icâd itmiş iken mü'essir olmadığından hakkında efkâr-ı umûmiyyeyi tagyîr ile o yüzden düşürmek sevdâsına düşüb nihâyet Edirne vak'asını ihdâs itdikde kethüdâ dahi anın azliyle berâber kendüsünün dahi azli muktezâ-yı maslahatdan oldığını âlem bâlâya ihtâr itmegin İsmâ'îl Paşa azl ve nefy olunarak ferdâsı o dahi azl olunmuş ise de hakkında i'timâd-ı mülûkâne ber-kemâl oldığından her gün yâhûd gün aşırı Bâb-ı Âlî'ye varub cemî'-i umûr-ı Devlet-i Aliyye'ye nezâret itmek üzre me'mûr olub bu sûret ise mûmâ-ileyhi bütün bütün elsine-i nâsa düşürdi ve nîk ve bed[2] her ne yapılur ise ana azv[3] olunmağa ve İsmâ'îl Paşa'nın ekdigi tohum-ı fesâd neşv ü nemâ bulmağa başladı işte ol esnâda Rusya seferi zuhûr idicek Mühimmât-ı Seferiyye Nezâreti dahi efendi-i mûmâ-ileyhin nezâret-i umûmiyyesi tahtında bulunmağla kâ'immakâm olan Mûsâ Paşa İbrâhîm Kethüdâ nâzır-ı devletdir şâyi'asını neşr ile berâber fevka'l-âde tabasbus[4] ve temellük iderek anı iğfâl ve bütün mesâlihi anın üzerine yıkarak işe boğub şöyle ki: Hukûk da'vâlarına varıncaya kadar bi'l-cümle mevâddı ana havale ile işgâl ve el altından İsmâ'îl Paşa'nın ekdigi tohum-ı fesâdın mahsûlüni biçmege sa'y-i bî-hemâl itmekle efendi-i mûmâ-ileyh tiz-fehm[5] ve dûr-endîş[6] bir zât oldığı hâlde kesret-i işgâl ile bahr-i efkâra dalmış ve bir tarafdan dahi neş'e-i ikbâl ile bî-haberlik âleminde kalmış oldığı cihetle Mûsâ Paşa'nın kurdığı fesâdları anlayamadı ve efkâr-ı umûmiyyenin tagyîri nasıl hâtıra gelmedik fenâlıkları intâc idebilecegini tasavvur idemedi teveccühât-ı seniyyeye pek ziyâde i'timâdı olub hattâ mukaddemce ba'zı hayr-hâhânı kendüsini irşâd içün nasîhat itdikce bizim ayağımızı ısırır yokdur dir imiş hâlbuki güvendigi Nizâm-ı Cedîd askeri ân-ı vâhidde dağılub birer tarafa gitdiler ve bir takım kilâb-ı eşkıyâ kendüsini keşân ber-keşân[7] Meydân-ı Lahm'a getürüb (**s.169**) pâre pâre etdiler hoş lehce ve hafîfü'l-lihye dekâyik-i umûra vâkıf ve ahlâk-ı hamîde ile müttasıf serî'ü'l-kalem ve bedî'ü'l-himem hâtır-nevâz ve

1 Temeyyüz: kendini gösterme, sivrilme, benzerlerinden farklı olma.
2 Nîk ve bed: İyi ve kötü.
3 Azv: Birinin üstüne atma, ona yakıştırma, iftira.
4 Tabasbus: Yaltaklanmak. Kendini küçülterek riyakârlıkla kendini beğendirmeğe çalışmak.
5 Tîz-fehm: Çabuk anlayan, çabuk kavrayan.
6 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
7 Ber-keşân: Çeke çeke, zorla sürükleye sürükleye götürerek.

kerîm çâre-sâz[1] bir zât-ı cemîlü's-sıfât imiş rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'a.

Anın i'dâmıyla Mûsâ Paşa birinci derecede olan garazını icrâ itmiş oldı ve artık isyân bütün bütün meydân aldı yeniçerilikden dem uran bir takım erâzil dahi icrâ-yı garaz ve nefsâniyyete fırsat buldı.

Hattâ Bolı voyvodası olub Nizâm-ı Cedîd askerinin tertîbinde devlete hüsn-i hidmet itmiş olan Hâcı Ahmedoğlı İbrâhîmı Ağa'nın Dersa'âdet'de umûrını ru'yet[2] iden Mehmed nâm bir âciz ve bî-çâreyi Bolı kaçkınlarından birkaç nefer erâzil eşhâs tutub ve işte bu da Hâcı Ahmedoğlu'nun kapu kethüdâsıdır diyerek Et Meydânı'na götürüb pârelediler bu ise ashâb-ı ağrâza pek fenâ bir misâl olarak böyle giderse bir işde eli olmayan nice bî-günâhların birtakım esâfil elinde geşte ve ahvâl-i devlet ve memleket bütün bütün ber-geşte[3] olabilceginden meydân ağaları ve ocak ihtiyârları bu ne dimekdir herkes icrâ-yı garaz içün istedigi âdemi meydâna getürüb pârelemek olur iş midir fî-mâ-ba'de bizim ilmimiz olmadıkca bir kimesneye bir fiske urulmasun her kim hilâfına cesâret ider ise pâre pâre eyleriz deyü sû-be-sû dellâllar nidâ itdirdiler ve bu sûretle fenâlığın öni alındı yohsa bu uğurda pek çok âdemlerin bilâ-mûcib dûçâr-ı felâket olacakları der-kâr idi.

Bu vechile nâ'ire-i fetret geregi gibi şiddet bulmağla itfâsına teşebbüs olunmak üzre cumhûrun bundan sonra dahi merâmları ne idügi bâ-hatt-ı hümâyûn taraf-ı kâ'immakâmîden su'âl buyuruldukda Îrâd-ı Cedîdin kaldırılmasıdır deyü cevâb virilmekle (Îrâd-ı Cedîdi ref' ve la'net itdim meydâna haber gönderüb esvâk ve pâzâra dellâllar çıkarasın) deyü hatt-ı hümâyûn sâdır olmağın ol vechile taraf taraf münâdîler sevk olundı ise de garaz başka oldığından bunun dahi hiç fâ'idesi olmadı ve âteş-i fitne ve fesâd gitdikce müşted[4] ve müzdâd[5] olarak şeh-zâdelerin muhâfazası bahsi meydâna çıkdı.

Şöyle ki: Ol vakt sülâle-i Osmâniyye'den yalnız cennet-mekân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin Sultân Mustafâ ve Sultân Mahmûd nâm iki şeh-zâdeleri olub Sultân Selîm Han Hazretleri'nin ise evlâdı olmadığından bu iki şeh-zâdeye bir hâl olsa sülâle-i tâhire-i Osmâniyye inkırâz[6] bulmuş olacağından bunların lüzûm-ı muhâfazaları ehemm ve akdem oldığı mütâla'ası der-miyân olunmağla ikindi üsti idi ki tavâ'if-i askeriyye (**s.170**) şeh-zâdeleri kimseye inanmıyoruz tarafımızdan emîn ve mu'temed âdemler koyub muhâfaza idecegiz dimeleri üzerine keyfiyyet Sultân Selîm'e arz olundukda ulemâ-yı izâmdan biriyle ocakludan biri Sarây-ı Hümâyûn'a gelüb muhâfaza-i şeh-zâdegâna kıyâm itsünler deyü irâde buyurmağla Şeyhü'l-islâm Efendi tarafından birinin intihâbına lede'l-ibtidâr sudûr-ı ulemâ istinkâf ve ibâ[7] idüb fakat Rûmili pâyelülerinden imâm-ı evvel-i şehr-i yârî olub Aygır İmâm deyü mülakkab[8] olan Hâfız Dervîş Mehmed Efendi bu me'mûriyyeti kabûl iderek esbak sekbânbaşı Osmân Ağa ile birlikde Sarây-ı Hümâyûn'a gönderildiler halbûki bu hidmetin kabûli herkesden ziyâde çerâğ-ı mahsûs-ı pâdişâhî olan Dervîş Efendi'ye girân

1 Çâre-sâz: Çare bulan.
2 Rû'yet: Görme, bakma, görülme.
3 Ber-geşte: Tersine dönmüş. Yüz çevirmiş. Makus.
4 Müşted: Şiddetlenen, şiddetlenmiş, azan.
5 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
6 İnkırâz: Bir kalabalıktan, bir bütünden tek kişi kalmayacak şekilde tükenme, bitme.
7 İbâ: Tiksindirme, tiksindirilme.
8 Mülakkab: Lakablanmış. Lakablı. Başka isim verilmiş.

gelmek lâzım idi ve şîme-i insâniyyetden hissedâr olsa kabûl idemeyecegi der-kâr idi zîrâ Ayasofya hatîbi iken imâmı-ı sânî ve ba'dehu imâm-ı evvel olub bundan başka bu meziyyet ve degeri olmadığı hâlde mücerred inâyet-i mahsûsa-i pâdişâhî olarak müntehâ-yı merâtib-i ilmiyye olan Rûmili kazaskerligi pâyesine kadar çıkmış olmasına nazaran velî-ni'metine karşu eşkıyâ tarafından böyle bir me'mûriyyet-i mahsûsa ile Sarây-ı Hümâyûn'a gitmesi insân olana göre ne kadar güç bir iş oldığı beyâna muhtâc degildir ve bu mâdde her şeyden ziyâde Sultân Selîm'e te'sîr itmiş idi hattâ bundan dolayı aşurı mertebe müte'essif olarak Bâb-ı Âlî'ye bir hatt-ı hümâyûn gönderüb (Benim zürriyyetim yokdur şeh-zâdeler benim evlâdım ve nûr-ı aynımdır[1] maâzallâh ben anlara sû-i kasd ile silsile-i pâkize-i Osmâniyye'nin inkırâzına ve Devlet-i Âl-i Osmân'ın izmihlâline[2] sebeb olmak hiç hayâl ve hâtıra gelür şey midir Allâh o günleri göstermesün Cenâb-ı Bârî anların ömrimi rûz-efzûn eylesün) deyü buyurmuş idi ve bu hatt-ı hümâyûn Bâb-ı Âlî'de kırâ'at olundukda mevcûd olan ulemâ hep ağlamışlar idi imâm-ı bed-nâm ise insâniyyetden bî-behre[3] bir nâdân[4] herîf olmağla gûyâ müstehakkı olmadığı tarîk-i ilmiyyeden bir mansıb zabt itmiş gibi münbasit olarak bî-pervâ Sarây-ı Hümâyûn'a vürûd ile huzûr-ı hümâyûna duhûlünde üst perdeden söze âgâz iderek (Sen İsmâ'îl Paşa gibi vezîrin kadrini bilmedin İbrâhîm Kethüdâ'ya i'tibâr etdin İbrâhîm Kethüdâ cihânı harâb etdi ben anın şerrinden iki senedir Tokat arpalığını ilzâm idemedim sen hemân ana teslîm-i zimâm-ı mülk etdin anın söziyle İsmâ'îl Paşa gibi sâdık vezîri az kaldı i'dâm ideyazdın) diyerek âhâd-ı nâsa hitâb ider gibi Sultân Selîm Han Hazretleri'ne itâb idicek anın bu edebsizliginden Osmân Ağa utanub taşra çıkmağla Şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh Hazretleri efendiyi götürün râhat itsün deyü nâzikâne huzûr-ı hümâyûnlarından def' itmişlerdir.

(**s.171**) Asrın ne fenâ hâle gelmiş oldığına işte bu dahi bir delîldir ki öyle terbiyyesiz bir aygır herîf kazaskerlik rütbesini ihrâz ile arpalık[5] olarak kendüye virilmiş olan bir kazânın hükûmet-i şer'iyyesini iltizâma viremedigi içün şikâyet eyliyor ve utanmadan İbrâhîm Kethüdâ'nın kadh ve zemmi siyâkında huzûr-ı hümyunda dahi bunı söyliyor hâlbuki münâsib-i şer'iyyeyi iltizâma virmek şer'an ve aklen pek çirkin bir keyfiyyet oldığından bunun men'i İbrâhîm Kethüdâ'ya zehr-i âhiret ve bâdî-i memdûhiyyet olacak mevâddandır ve îcâb-ı vakt ve hâl ile devletce yapılmış olan kusûrlar ta'dâd olunacak olsa ibtidâ öyle bir ârsız ve terbiyyesiz câhil şahsın böyle bir büyük rütbe-i ilmiyyede bulundırulmasıdır ol vaktin hükmünce böyle eyyâm-ı ihtilâlde meydâna çıkup da avânıa söz anladacak ulemâ tarîkine o makûle esâfil-i nâs dâhil olıcak artık dîger tarîklerin hâlini andan kıyâs ile anlanıalı.

Şu hâle nazaran Sultân Selîm bi'z-zât Nizâm-ı Cedîd askerinin başına geçüb de derhâl isyânı te'dîb ile devleti esâsından ıslâh ve tanzîm itmek lâzım iken mu'tâdı olan nezâket ve mülâyemet yolunı tutdı ve bunca emekler sarfıyla vücûda getürdigi asâkir-i mu'allemeyi bir anda mahv itdi devlete medâr-ı selânıet olacak öyle bir muntazam kuvvet pek beyhûde yere elden gitdi bunun üzerine artık iş bütün bütün hûne-i devlet ellerinde kaldı ve bu misillü

1 Nûr-ı ayn: Göz nuru.
2 İzmihlâl: Bozulup gitmek, perişan olmak.
3 Bî-behre: Nasipsiz, mahrum; değersiz.
4 Nâdân: Bilmez, nobran, kaba, terbiyesi kıt.
5 Arpalık: Yüksek rütbeli memurlara gelir kaynağı olarak tahsis edilen köyler, mezralar.

keşâkeşler[1] ile ahşâm oldı.

Ol gice Şeyhü'l-islâm ile ma'iyyetindeki ulemâ yetmiş beşin kışlasında ve bâb-ı âsafîdeki efendiler dahi Re'îsü'l-ulemâ Arab-zâde Ârif Efendi hânesinde kaldılar ahâlî-i İstanbul dahi yarın ne olacak ve ihtilâl ne renk alacak deyü mütefekkir ve mütehayyir ve sabâha muntazır oldılar ve gice sâ'at dört raddelerinde Şeh-zâde Sultân Mustafâ'nın âdemlerinden Abdurrahmân Ağa hafiyyen kışlaya varub ser-gerdegân-ı eşkıyâ ile mahremâne musâhabet itdikden sonra avdet eylemişdir.

Sıyâk ve sibâk-ı ahvâle nazaran zorbaların merâmı mücerred Nizâm-ı Cedîd'in ref'iyle ricâl ve kibârdan matlûb itdikleri kisânın i'dâmı husûslarından ibâret olub hattâ Şeyhü'l-islâm ile ulemâ ibtidâ Et Meydânı'na gelüb de zorbalarla akd-i meclis itdiklerinde Kabakcı Mustafâ Ağa koynundan sâ'atini çıkarub (Pâdişâhımız işte bu sâ'at gibidir dâ'imâ çarhı yoluyla dönerken hâricden bir nice böcekler girüb önüne hâciz ve deverânına mâni' olmuşdur) deyü taraf-ı saltanatın berî'ü'z-zimme idügini telmîh ve merâm ancak matlûb olan ricâlin izâlelerinden ibâret oldığını tasrîh itmiş idi lâkin âlem-i bâlâdan tahrîkâtda devâm ve hal'-i sultânî kaziyyesini intâc etdirmege sa'y ve ikdâm olunayordı.

(s.172) Binâ'en-aleyh ferdâsı yevm-i Cum'a ki Rebî'ü'l-evvel'in yirmi birinci güni olub kamer dahi burc-ı hûtda[2] idi ale's-sabâh Sekbânbaşı Ârif Ağa ve sekbânbaşı ma'zûlleri ve ser-turnacılar ve ocak ihtiyârları ve söz sâhibleri huzûr-ı Şeyhü'l-islâmîye varub müşâvereye lede'l-ibtidâr (Artık bir maslahat kalmadı Nizâm-ı Cedîd ref' olundı cumhûrun sâ'ir istediklerine dahi Pâdişâh müsâ'ade eyledi ricâlden matlûb olanların ba'zıları ihtifâ itmiş ise de tecessüs olunayor bulundukca kaydları görilür cem'iyyet dağılsun ve herkes yerlü yerine çekilsün Boğaz ser-gerdelerine hil'atlar giydirilsün ve rütbe ve bahşişler virilsün) dinildikde çünki iş tanışık dögüşi oldığından deliye taş atmak kabîlinden olarak Şeyhü'l-islâm Efendi (Varın bir kerre daha başbuğlara ve ser-gerdelere su'âl idin daha bir mes'ûlleri var mıdır tamâm mıdır) dimekle ihtiyârlardan üç dört kimesne ser-gerdelerin oldukları mahalle varub ifâde itmeleri üzerine ser-gerdeler dahi varalım bir kerre neferâtımız ile söyleşelim deyüb askeri At Meydânı'nda Namâzgâh ta'bîr olunan mahalle cem' ile rü'esâ müzâkere ve muhâvereye[3] girişdiler bunun üzerine söz ayağa düşmekle her kafadan bir ses ve her sesden bir terâne-i nâsâz-ı heves ve her hevesden yek-dîgere münâfî envâ' mültemis zuhûra gelmekle hâric-i âzâde-i tahammül ve imkân olanlarına taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden redd ile cevâb virilmek ve eşkıyâ gürûhı iknâ' idilmek lâzım gelüb ve Şeyhü'l-islâm Efendi sükûtî ve ebsem[4] ve muhtâr efendi mübtelâ-yı illet-i samem[5] olub İstanbul Kadısı Murâd-zâde ise natûk[6] bir âdem oldığından mütekellim-i vahde menzilesinde olarak gâh ocakca ve gâh devletce söz ana kaldı ve el-uhdeti ale'r-râvî Murâd-zâde garaz-ı hafîyi anlamağla mecma'-ı sanâdîd-i eşkıyâ olan odaya vürûd ile min-ba'd bu pâdişâbın tarafından emniyyet mutasavver midir dimiş yâhûd başka bir söz söylemiş her ne ise ser-gerdeler ile nihânî

1 Keşâkeş: Çekişme, münâkaşa.
2 Burc-ı hût: Balık burcu.
3 Muhâvere: İki kişi arasında karşılıklı olarak yapılan konuşma.
4 Ebsem: Susma. Gülümsemek, tebessüm etmek.
5 Mübtelâ-yı illet-i samem: Sağırlık hastalığına sahip, duymayan.
6 Natûk: Güzel, düzgün konuşan, söz söyleyen.

musâhabet ile avdet itdikden sonra iş başka reng aldı.

Şöyle ki: Gürûh-ı eşkıyâ izhâr-ı hışm ve gadab[1] ile Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi'nin yanına gelüb Sultân Selîm'in saltanatda istiklâli yok zimâm-ı devleti bir takım zalemenin ellerine virdi kendüsi mezâk-ı nefsânî[2] ve hevâ-yı şehvânîsi[3] ile meşgûl olub müstevliyân-ı devlet olanlar dahi fukarâ ve re'âyâya envâ'-ı zulm ve ta'addî ideyorlar diyerek ve daha bunun gibi hâric-ez-edeb iftirâlar iderek hilâfetinin sıhhat ve adem-i sıhhatini istiftâ ve huzzâr dahi bunlara muvâfakaten gayrı çâre olmadığını îmâ itmeleri üzerine Atâullâh Efendi Sultân Selîm'in hal'ine fetvâ virüb ancak Bâb-ı Âlî'de bulunan ulemâyı dahi taleb ve da'vet eylemiş oldığından anlar dahi At Meydânı'na geldiler.

(s.173) İşte ol esnâda sudûrdan Mustafâ İzzet Beg ve Hafîd Efendi ile Münîb Efendi ve Murâd-zâde Efendi hal' mes'elesinde ser-gerdeler ile mübâhase ve muhâvereye mübâderet ve (Bu lâyık degildir Pâdişâh her mes'ûlünüze müsâ'ade itdi artık hal'i sevdâsından fârig olunuz) deyü nasîhat itdikleri sırada Kazgancı Mustafâ dahi muvâza'a olarak gûyâ bu husûsda zorbaların iknâ'ına dâ'ir söz söyler ve Kabakcı'nın arkadaşlarından Bayburdlı Süleymân (Pâdişâh ile kul arasına nefsâniyyet girdi şimdiden sonra ne o bize pâdişâhlık idebilür ve ne de biz ana kulluk idebilürüz hemân bu mâddeye râbıta virelim) deyü mücâvebe[4] ve muhâvere eyler iken hâricde At Meydânı'nda Sultân Mustafâ'nın cülûsuna Fâtiha okunub asker bir ağuzdan âmîn deyü çağırışmağla cülûs işi karâr bulıcak Atâullâh Efendi (Buna ne yapalım) dimiş ser-gerdeler dahi (Siz ulemâ efendilerle birlikde varub iclâs idersiniz) dimişler (Ben yalnız gidemem asker isterim) dimiş (Beş yüz âdem olsun mu) dimişler (Daha ziyâde olsun) dimiş (Pek güzel ma'iyyetinize iki bin asker terfîk idelim Sarây-ı Hümâyûn'a varıncaya kadar yirmi bin âdem olur) dimişler.

Bunun üzerine iki bin nefer olmak üzre iki bayrak askerle sekbânbaşı ma'zûlleri ve sâ'ir ocaklu Şeyhü'l-islâm ve ulemâ-yı â'lâmı alub âlây ile At Meydâm'ndan hareket itdiklerinde askerîden bir ferdin Sarây-ı Hümâyûn'a girmemesi içün taraf-ı Şeyhü'l-islâmî'den sıkı tenbîh olunmağla asker Sarây-ı Hümâyûn pîşgâhına varub ve bayraklarını Bâb-ı Hümâyûn'un iki tarafına dikûb durdılar Şeyhü'l-islâm dahi rüfekâsıyla birlikde Bâb-ı Âlî'ye geldikde Mûsâ Paşa kemâl-i beşâşet ile kâdeme cenbân-ı istikbâl ve ekdigi tohum-ı fesâdın mahsûlüni ru'yet ile ferîhü'l-bâl oldı Bâb-ı Âlî ricâli dahi âdî kisve ile bulunduklarından elbise-i dîvâniyye tedârükiyle meşgûl oldılar.

Atâullâh Efendi Münîb Efendi'ye hitâben (Sekbânbaşı ağa ile birlikde Enderûn-ı Hümâyûn'a varub Sultân Selîm Efendimizi görüb cümle kulları efendimizin istirâhatini ve Sultân Mustafâ Efendimizin saltanatını matlûb itdiklerini ifâde idim) didikde Münîb Efendi (Lütf ve kerem idiniz beni bu hidmetden afv buyurunuz) dimekle dönüb bu hidmeti Anadolı Kazaskeri Hafîd Efendi'ye teklîf idicek (ale'r-re'si ve'l-ayn)[5] deyüb sekbânbaşı ile birlikde Sarây-ı Hümâyûn'a gitdiler fakat kapular mesdûd ve feth ve küşâdın esbâbı mefkûd olmağla avdet itdiler binâ'en-aleyh Sultân Mustafâ'nın cülûsuyla emr-i bey'at itmâm olunmadıkca

1 Gadab: Hiddet, öfke, dargınlık, kızgınlık.
2 Mezâk-ı nefsânî: Bedensel isteklerle ilgili zevkler.
3 Hevây-ı şehvânî: Şehvetle ilgili arzu, şehevi arzu.
4 Mücâvebe: Birbirine cevap verme, cevaplaşma, mektuplaşma. Karşılıklı cevap verme.
5 Ale'r-re'si ve'l-ayn: Baş ve göz üstüne.

askerin dağılmayacağını mübeyyin Dârü's-sa'âde ağasına tezkire yazılub Vezîr Karakulağı yediyle Soğukçeşme Kapusu'ndan Enderûn-ı Hümâyûn'a irsâl olundı Dârü's-sa'âde ağası bu zehirli tezkirenin mührini fekk itmeksizin Sultân Selîm sünnet odasında (s.174) iken yedine teslîm itmekle açub okudukda (zâlike takdîrü'l-azîzi'l-alîm)[1] diyerek kûşe-güzîn-i ferâgat olmakdan gayrı çâre kalmadığını idrâk ve nâçâr Harem-i Hümâyûn'a varub tâc ve tahtı Sultân Mustafâ'ya tebrîk itmekle

Gice pervânelerle bezmi germâgerm idi şem'in
Seher gördüm ne şem'-i meclis-ârâ vâr ne pervâne

Beytinin me'âli Enderûn-ı Hümâyûnun muvâfık-ı hâli olmuş iken dışarunun içeriden haberi olmadığından şâyed Sarây-ı Hümâyûn kapuları açılmaz ise hal' için kâ'immakâm paşa lağımcı tedârükiyle meşgûl idi.

Ol vakte kadar Et Meydânı'ndaki galabalık hep berü tarafa toplanmış oldığından Sarây-ı Hümâyûn ve Bâb-ı Âlî ve Ayasofya taraflarındaki zukâk ve meydânlar dolmuş idi ve gürûh-ı eşkıyâ nihânî[2] ta'lîm olundukları üzre Sultân Selîm'i istemeyüz Sultân Mustafâ Efendimizi isteriz deyü feryâd itmekde idiler Bâb-ı Âlî'deki ulemâ ve ricâl bu hâle nazar-ı hayret ile bakub durmakda iken eşkıyânın bir fırkası bunlar daha ne durayorlar deyüb Bâb-ı Âlî'ye doğrı hareket itdiler çünki Mûsâ Paşa hâ'in-i devlet ve düşman-ı intizâm-ı memleket oldığından mu'allem ve muntazam asker istemezdi ammâ böyle nihânî eşkıyâ ta'lîminde mâhir ve her dürlü fitne ve fesâd münâverelerinim icrâsına kâdir oldığından el altından eşkıyâyı böyle istedigi gibi kullanur idi eşkıyânın bir fırkası ol vechile Bâb-ı Âsafî'ye vürûd ile Kum Meydânı'na gulgule-endâz olduklarında Çavuşbaşı Vekîli Hamdullâh Beg Şeyhü'l-islâm'ın yanına gelüb ne durıyorsunuz daha tevakkuf olunur ise iş fenâ olacak buyurınuz Sarây-ı Hümâyûn'a gidelim dimekle hemân kıyâm ve hareket ile Sarây-ı Hümâyûn'a azîmet olundığı hengâmda Alây Köşki pîşgâhında bir gulgule[3] peydâ oldı.

Meger Mâbeynci Ahmed Muhtâr Beg tutılub Paşakapusu'na getürilür iken derziler kârhânesi önünde askerî tâ'ifesi hançer ve gaddâre uşurub pârelemişler.

Mîr-i mûmâ-ileyh hazîne kethüdâlığmdan çıkub Hotin muhâfızı iken vefâd iden Halîl Paşa'nın oğlıdır pederinin vefâtında birâderi İsmâ'îl Beg ile berâber bîkes[4] kalub Sultân Mustafâ-yı Sâlis devrinde Enderûn-ı Hümâyûn'a çerâğ olarak Şeh-zâde Sultân Selîm'in hidmetinde bulunmuşlar idi Sultân Hamîd'in cülûsunda ikbâlden düşüb hattâ İsmâ'îl Beg Edrenûn-ı Hümâyûndan taşra ihrâc olunmuş idi ba'dehu Sultân Selîm'in cülûsunda Ahmed Beg kurenâ-yı şehr-i yârî adâdine dâhil ve mâbeyncilik hidmet-i refî'asına nâ'il ve nezd-i şehr-i yârîde gâyet makbûl ve makabbil[5] olarak e'âzım-ı ricâl-i Enderûn'dan bulunmağla ismi defter-i ma'hûdda münderic oldığmdan tebdîl-i zîyy ve hey'et ile bir tarafa savuşmak

1 "İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir." Fussillet sûresi 12. âyetten bir kısım.
2 Nihânî: Gizlilik, saklılık.
3 Gulgule: Gürültü, şamata; bağrışıp çağrışma.
4 Bîkes: Kimsesiz.
5 Makabil: Bir şeyin öncesi, geçmişi.

üzre Kumkapu'da bir hânede ihtifâ itmiş ise de tecessüsüne me'mûr olanlar Bâb-ı Âlî'ye getürürler iken ber-vech-i (s.175) meşrûh Soğukçeşme Kapusı pîşgâhında eşkıyâ pâre pâre eyleddiler vâhidü'l-ayn esmerü'l-levn dil-nevâz kâr-sâz bir zât-ı mümtâz imiş rahmetullâhi aleyh.

Sultân Mustafâ-yı Râbi'in Cülûsı ve Vekâyi'-i Sâ'ire

İşte Mustafâ-yı Râbi'i iclâs içün ber-vech-i bâlâ Rebî'ü'l-evvel'in yirmi birinci ve Mayıs-ı Rûmî'nin on yedinci Cum'a güni Bâb-ı Âlî'den Bâb-ı Hümâyûn'a âzim olan cem'iyyet Ahmed Beg'in na'ş-ı pâre pâresini temâşâ[1] iderek ve yeniçerilerin Sultân Mustafâ Efendimizi isteriz deyü itdikleri sayha-i müdhişânelerini işiderek Bâb-ı Hümâyûn'a vardıklarında kapucılar Şeyhü'l-islâm ve Kâ'immakâm Paşa ile ulemâ ve ricâl-i devleti gördükleri gibi kapuyı açmalarıyla girüb orta kapu dahi bu minvel üzre küşâd olunmağın Bâbü's-sa'âde'ye vardıklarında yalnız Şeyhü'l-islâm ile Kâ'immakâm Paşa içerü duhûl ve sofa ta'bîr olunan mahalle vusûl ile kudûm-i şehr-i yâr-ı cedîde muntazır oldılar.

Atâullâh Efendi (tü'ti'l-mülke men teşâ'u ve tenzi'u'l-mulke mimmen teşâ')[2] âyet-i kerîmesini tezkâr ile keyfiyyet-i nâ-marziyyeyi Sultân Selîm'e ol kadar nâzikâne ve riyâkârâne teblîğ ve iş'âr itmiş idi ki bî-çâre Sultân Selîm hâlâ kendüsinin baş düşmanı Atâullâh Efendi oldığını anlamadan (An Mısr-ı memleket ki tu dîdî harâb şod * V'ân Nîl-i mekremet ki şenîdî serâb şod)[3] beytinin me'âli kendisinin hasbihâli olarak kûşe-i inzivâya şitâbân ve (Gitti topu bir yana serv-i dil-ârâ bir yana) vefkince Sultân Mustafâ dahi Harem-i Hümâyûn'dan taşra hırâmân oldukda ibtidâ Şeyhü'l-islâm ile Kâ'immakâm Paşa bey'at ve Hırka-i Şerîf Odası'na gelüb rûhâniyyet-i nebeviyyeye tevessül ile istid'â-yı muvaffakiyyet ve müte'âkiben Enderûn-ı Hümâyûn ağaları îfâ-yı bey'at-ı hâssaya müsâra'at itdikden sonra Bâbü's-sa'âde pîşgâhında âmâde evvelâ taht-ı hümâyûna sâ'at beşi otuz beş dakîka mürûrunda Sultân Mustafâ-yı Râbi' cülûs ile bey'at-ı âmme itmâm olundı ve vakt-i zuhr gelmiş ve belki biraz geçmiş oldığından hemân Ayasofya Câmi'i'ne selâmlık idilerek Cum'a namâzı kılındı (küllü na'îm ilâ-nefâzin ve ilâ-fesâdin küllü mâlikün ilâ-zevâlin vallâhu hüve'l-bâkî lâ-yezûlü ve yezâlü).[4]

Ol gün Hâs Oda'dan Süleymân Ağa ve Tayfûr Paşa-zâde Alî Beg ve Tayfûr Beg mâbeyncilik hidmetiyle bekâm olub Tayfûr Beg'e ser-kitâbetî hidmeti dahi ilâve-i me'mûriyyet buyurulmuşdur.

Ba'de'l-bey'a ulemâ ve asker hey'et-i mecmû'aları ile Et Meydânı'na avdet itdiklerinde Umûr-ı Bahriyye Nâzırı Hâcı İbrâhîm Efendi tutılub i'dâm idilmişdir.

Efendi-i mûmâ-ileyh iki yüz iki târîhinde Ordu-yı Hümâyûnun Rûmili cânibine hurûcunda (s.176) defterdâr olan İsmâ'îl Begefendi'nin mahdûmıdır unfuvân-ı şebâbında

1 Temâşâ: Bakıp seyretme, gezme.
2 "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! "Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın" Âl-i İmrân sûresi 26. âyetten bir kısım.
3 "Senin o gördüğün saltanat Mısır'ı harap oldu, senin duyduğun o cömertlik Nil'i serap oldu."
4 "Her nimet yok olur, her varlık fesatlaşır ve mülk zevale uğrar. Sadece Allah bakidir, yok olmaz."

Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Odası'na devâm üzre iken re'îsü'l-küttâb bulunan Bıçakcılar İmâmı-zâde el-Hâc Mustafâ Efendi karâbet-i sıhriyye peydâ itmek mülâbesesiyle def'aten ser-halîfe ve ba'dehu mükerreren mektûbcı olmuş idi. Def'a-i sâniye mektûbcılığı sefer-i mezkûr hengâmına müsâdûf olarak Ruscuk meştâsında iken Dersa'âdet'e avdet ile Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı olmuş ise de öteden berü hasm-ı cânı[1] olan Gâzî Hasan Paşa müte'âkiben sadr-ı â'zam olıcak anın elinden yakasını kurtarmak üzre surre emânetini istihsâl ile cânib-i Hicâz'a varub Hasan Paşa ise arası çok geçmeksizin vefât itmekle sâhib-i terceme îfâ-yı farîza-i hacc idüb geldikden sonra başmuhâsebe mansıbıyla Ordu-yı Hümâyûna gidüb geldi ve Melek Paşa Sadâretinde bi'l-asâle küthedâ-yı sadr-ı âlî oldı.

Ba'de'l-infisâl mükerreren defterdârlık ve Tersâne emâneti ve Îrâd-ı Cedîd defterdârlığı ve Hubûbât Nezâreti mansıblarını devr idegildigi hâlde İngiliz donanmasının Dersa'âdet'e vürûdunda Tersâne-i Âmire levâzımâtının nizâmsızlığı umûr-ı bahriyye nâzırı bulunan Moralı Alî Efendi'nin liyâkatsızlığına haml olunmağla azl olunarak yerine sâhibi terceme umûr-ı bahriyye nâzırı nasb olundı fenn-i kitâbetde mâhir ve tedbîr-i umûrda misli nâdir asîl-zâde ve fatîn ve sâhib-i vekâr ve temkîn olub Nizâm-ı Cedîdin bidâyetinden berü ekser mesâlih-i müteferri'asının müdîr ve müdebbiri ve nice icra'ât-ı cedîdenin müşekkil ve musavviri olmak hasebiyle Sultân Selîm Han Hazretleri'nin mazhar-ı kemâl-i hüsn-i nazarı olan e'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den olub fakat gaddârlık ve merhametsizlik ile makdûh ve mu'ayyeb ve beyne'n-nâs Gizli Sıtma deyü mülâkkab[2] idi bu kerre o dahi bir takım bî-rahm eşkıyâ yedinde maktûl ve mağdûr oldı. Şöyle ki: Ber-vech-i bâlâ yamakların Dersa'âdet'e ubûrları üzerine Bâb-ı Âlî'den Tersâneye gitdikden sonra hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn olub sefâretle Avrupa cânibinde bulunan Vahîd Efendi'nin Eyüb semtinde vâki' sâhilhânesinde ihtifâ itmiş iken anda sebât idemeyerek başına şal örtüb bir ihtiyâr kayıkcının bir çifte kayığına râkiben Beglerbegi nihâyetimde vâki' sâhilhânesine muttasıl zukâk iskelesine çıkdığında tab'an bahîl[3] ve mümessik bir zât oldığı hâlde gûyâ selâmet yakasına çıkmış oldığına teşekküren hilâf-ı mu'tâdı olarak kayıkcıya bir mikdâr altun i'tâsıyla i'âde itdikden sonra arka tarafdan yalısına girüb bağçevânı olan bir zımmî ma'rifetiyle derûn-ı sâhilhânede mevcûd olan serdâba[4] gizlenmiş ve tecessüse me'mûr olanlar konağını ve yalısın arayub bulamadıklarından sû-be-sû taharriyyâta ibtidâr itmeleriyle kayıkcı olacak pîr-i nâ-bâliğ (falan iskeleye şu kıyâfetde mülebbis bir şahs-ı mestûrü'l-hâl çıkardım hattâ bana (s.177) haylîce altun virdi) deyü haber virmesi üzerine tekrâr yalıya varub bağçevânı tazyîk itdikleri gibi nihân[5] oldığı serdâbı irâ'e itmekle tutub Bâb-ı Âlî'ye getürdüklerinde çünki bu makûle fıtratlarda cülûs-ı hümâyûn vukû'undan sonra âdem pârelemek mesbûk-ı bi'l-mısl olmadığından Mûsâ Paşa kendüsini Çavuşbaşı Odası'na müsâfir virüb (Korkmasunlar kendülerine bir şey yokdur bir mikdâr istirâhat itsünler konaklarına avdetleri içün ruhsat virilür) deyü haber göndermekle berâber birinci derecede kanını içmege teşne[6] oldığı ricâl-i devletden biri oldığından Kabakcı'ya dahi (Gizlü Sıtma tutuldı kapudadır gelsünler cebren alub kaydını görsünler) deyü gizlüce haber

1 Hasm-ı cân: Can düşmanı.
2 Mülâkkab: Lâkablanmış. Lâkablı. Metinde sehven "maklab" şeklinde geçmektedir.
3 Bahîl: Avare, başıboş, serseri.
4 Serdâb: Yer altında olan serin ve soğuk oda, bodrum.
5 Nihân: Gizli, saklı.
6 Teşne: Susamış. Çok istekli.

irişdirmekle kendüsi Dîvânda iken Kabakcı tarafından bir gürûh-ı eşkıyâ gelüb ve çavuşbaşı odasını basarak bî-çâreyi alub ve esnâ-yı râhda sakalını yolub (buna Gizlü Sıtma dirler her kimi tutacak olursa halâs mümkün degildir. Fakat sakalının kılı kendü mazarratını dâfi'dir) diyerek ve kıllarını şuna buna virerek envâ' hakâretle Bâyezîd'de Yemeniciler pîşgâhına kadar getürmüşler ise de nahîfü'l-bünye ve za'îfü'l-vücûd oldığı hâlde hadâset-i sininden berü yayan yürümege alışmamış oldığından orada bî-tâb ü tüvân düşüb kalmış ve andan ileriye hareket idemeyecegi anlaşılmış olmasıyla derhâl eşkıyâ bıçak üşürüb yaralamışlar ve hemân ser-i maktû'unı Et Meydânı'na îsâl eylemişlerdir.

Ve yine ol gün Ser-kâtibî Ahmed Efendi'nin dahi ser-i maktû'ı Et Meydânı'na getürülmekle ber-vech-i âtî terceme-i hâline ibtidâr olunur.

Efendi-i mûmâ-ileyh bir okçının oğlı olub Sultân Selîm Han Hazretleri keman-keşlige heves itdiklerinden fenn-i tîr-endâzîde[1] mehâretini begenmekle Enderûn-ı Hümâyûn'a alub kurenâ adâdına ilhâk itmiş idi ser-kâtibî ve zekâ ve reviyyet[2] sâhibi olub ve nezd-i pâdişâhîde fevka'l-âde i'tibâr bulub sadr-ı â'zam olanlar bile kendüye mudârâ o müdâhene eylerdi. Vak'a zuhûrunda tebdîl-i kıyâfet iderek kendü aşcıbaşısının Bozdoğan Kemeri semtinde vâki' hânesinde ihtifâ itmiş iken tecessüsüne me'mûr olanlar ol hânenin etrâfına geldiklerinde ne yapacağını şaşırmağla damdan dama atlayub kurtulmak üzre ol hânenin tamından karşuki dama atladıkda zukâka düşerek hurd u hâş olmağla orada bulunan acemî oğlanlarından biri murdâr olmasun diyerek ucâleten başını kesüb Et Meydânı'na getürmüşdür ol asrın ba'zı şu'arâsı

Uçdı damdan etdi tamuyı makarr * Bu köpege bu kadar uçmak yeter

(s.178) Beyt-i kadîm-i meşhûrının hurûf-ı menkûtasını hesâb ile târîh düşürmüşdür.

Mukaddeme-i vak'anın zuhûrunda sâhib-i terceme vehâmet-i encâmı mülâhaza iderek tahlîs-i nefs içün tarîk-i ulemâya duhûl ile Enderûn-ı Hümâyûn'dan kat'-ı alâka sûretini tedbîr-i hüsn görmekle bâ-hâmise uhdesine ru'ûs-ı hümâyûn i'tâsı içün bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr itdirmiş ve hemân lihyesini[3] salıvirmiş ise de hatt-ı hümâyûn Bâb-ı Âlî'de kalub icrâsma vakt müsâ'id olamamış idi. Bu kerre ser-i maktû'unda sakal başını görenler (sakal baş fedâ) mislini (baş sakala fedâ) kelâmına kalb ve tahvîl ile hezl ve istihzâ itmişler.

Bu iki vak'a ile ahşam olub umûr-ı askeriyyenin tanzîmi içün ferdâsı yine Et Meydânı'na gelmek üzre Şeyhü'l-islâm ve ulemâ-yı â'lâm ol gice hânelerine gitdiler. Ve ferdâsı Cum'airtesi güni ale's-seher yine Et Meydânı'nda tecemmu' idüb ve ocaklu ile birleşüb akd-i meclis iderek (İltimâsınız ne ise mûsâ'ade-i şâhâne erzândır) deyü Boğaz ser-gerdelerinden istimzâc[4] itdiler.

Çünki Karadeniz Boğazı muhâfızı olan Mîr-i Mîrân'dan İnce Mehmed Paşa vak'a zuhûrunda firâr ile hânesinde ihtifâ eylemiş oldığından Kabakcı Mustafâ Ağa Rumili

1 Fenn-i tîr-endâz: Ok atma eğitimi, okçuluk bilimi.
2 Reviyyet: Bir işin her tarafını iyice düşünüp taşınma.
3 Lıhye: Sakal.
4 İstimzâc: Birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma.

kal'aları nezâret ve ağalığını istemekle ber-vech-i iltimâs turnacıbaşılık pâyesiyle matlûbı icrâ buyuruldı ser-gerdelerden Arnavud Alî dahi Anadolı tarafında vâki' kal'alar nezâret ve ağalığını iltimâs itmekle ana dahi Anadolı kal'aları ağalığı ve dîger ser-gerdelerden Bayburdlı Süleymân Ağa'ya iltimâsı vechile Tersâne-i Âmire sancak kapudânlığı virildi dîger ser-gerde Memiş'in merâmı istifsâr olundukda bin altun isterim başka şey istemem dimiş ise de sen de yollu bir rütbe ve me'mûriyyet iste dinilüb biraz muhâvereden sonra yüz yirmi akçe yevmiyye ile hâseki tekâ'üdlüğüne râzı oldığından anın hâtırı dahi ol vechile hoş idildi ve mûmâ-ileyhim başbuğ ve ser-gerdelerin refâkatlarında bulunan on yedi çavuşa alâ-merâtibihim altmışar ve ellişer ve kırkar akçe yevmiyyeler tertîb ve tanzîm olundukdan sonra yamakların neferâtı dahi yirmişer akçe yevmiyye istediklerinden Sekbânbaşı Ârif Ağa (Bakın ağalar ihtiyârlar ben dîn ve devlet hâ'ini degilim bunların istedikleri yevmiyyeler senevî bin kîse akçeye bâliğ olur hâlâ sefer-i hümâyûn var beytü'l-mâl-i Müslimîn'in hâli ma'lûm ben bu ihâneti idemem hem bunların esâmeleri dolgundur şevketlü efendimiz bunlara bahşiş ihsân buyursunlar ben esâme arz eyleyemem) deyü sebât eyleyerek ve sırren dahi ocaklunun kulağına (Allâh içün olsun bu mâddeyi def' idiniz) deyü söyleyerek (**s.179**) beytü'l-mâlin muhâfazası emrinde doğrısı güzel himmet eylemişdir. Lâkin bundan dolayı yamaklar gürûhı kendüsine ızmâr-ı gayz itmiş idi.

Zorbaların zu'munca Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Sâlih-zâde Es'ad Efendi dahi Nizâm-ı Cedîd mürevvicleri sırasına girmiş ve Edirne vak'asında yeniçeriler aleyhine fetvâ virmiş oldığından gerek anın ve gerek Enderûn'a mütehassıs olan ba'zı ulemânın dahi taleb ve izâleleri meydâna konuldıysa da bu mâdde ulemâ hakkında bir sû-i misâl olur ve sâ'ire dahi sirâyet idebilür mütâla'asıyla Şeyhü'l-islâm Efendi bu bâbda sebât ve metânet göstermekle ol dâ'iyyesinden sarf-ı nazar itdiklerinden başka ol esnâda defter-i matlûbda dâhil olub da vak'a zuhurunda ihtifâ itmiş olan kapan-ı dakîk nâ'ibi müderrisînden Abdullatîf Efendi'nin bulunub tutuldığı haberi Et Meydânı'na vâsıl oldukda meydân ağaları (Kapan nâ'ibi ulemâdandır meydâna getürilmesün te'dîbi Şeyhü'l-islâm Efendi'ye havâle olunsun) deyüb ricâl-ı devlet gibi meydânda pârelenmesini tecvîz itmediler fakat te'vîl ile ya'nî tarîkini tebdîl ile i'dâmı mukarrer oldığından evvel emirde kapan niyâbetinden dolayı hesâbının rü'yetine ibtidâr olundı.

Ol esnâda Tersâne çavuşlarından biri Et Meydânı'na gelüb ve meclise girüb (Hâcı İbrâhîm Efendi i'dâm olunmak hasebiyle Tersâne hâlî ve işler mu'attal kaldı cümle Tersâne halkı selâm itdi Mustafâ Reşîd Efendi'yi Tersâne emîni isterler) didikde huzzârın cümlesi münâsibdir dimekle hemân ol gün Bâb-ı Âlî'de Reşîd Efendi'ye hil'at giydirildi fakat muhaddesâtın ref'i mültezem olmağla Umûr-ı Bahriyye Nezâreti şıkk-ı sâlis defterdârlığından bi't-tefrîk kemâ-fi's-sâbık Tersâne Emâneti unvâmyla Mustafâ Reşîd Efendi'ye tevcîh olunarak şıkk-ı sâlis defterdârlığı hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Avnî Efendi'ye ve iki günden berü hâlî kalan Darbhâne Emâneti dahi hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Seyyid Mehmed Efendi'ye ihâle buyuruldı.

Mustafa Reşîd Efendi Köse Kethüdâ dinmekle ma'rûf olub Nizâm-ı Cedîd'in bidâyetinde Nizâm-ı Cedîd defterdârı olmuş ve Nizâm-ı Cedîd'in ekser müteferri'âtı anın dest-yârî-i himmetiyle husûl bulmuş oldığından yeniçeriler cümleden ziyâde anın düşman-ı cânı olarak ve (Musîbet Köse Kethüdâ hoşmedî yâ) diyerek ana diş bileyüb hattâ bir def'a

Rumili tarafından Anadolı yakasına asker imrâr olunurken sâhilhânesine tüfenk atmışlar idi. Şu hâle nazaran vak'a zuhûrunda cümleden evvel anın i'dâmına kıyâm itmeleri melhûz[1] iken bi'l-aks Tersâne Emâneti'yle meydâna çıkuvirmesi bâdî-i ta'ccüb olmuşdur meger ki Mısır seferinde yeniçerilere ikrâm ve i'âne ile kendüsini sevdirmiş ve Nizâm-ı Cedîd'e hidmet husûsunda kendüyi (**s.180**) mecbûr ve ma'a'l-kerâhe mahkûm ve kaziyye-i (el-me'mûr mazûr) göstermiş ve Tophâneye me'mûriyyetinde topcıları dahi hoşnûd itdikden başka harîkler[2] vukû'unda ve eyyâm-ı ma'dûdede vesîle buldukca it'âm ve ikrâm ile tavâ'if-i askeriyyenin celb ve te'lîf-i hâtırına ihtimâm itmiş ve'l-hâsıl Nizâm-ı Cedîd'e hüsn-i hidmet itmekle berâber dâ'imâ efkâr-ı atîka taraflularını dahi gözetmiş idügine ve bu kerre dahi her nasılsa yol bulub mütegallibenin iş erlerime yanaşarak işini yoluna koymuş oldığına mebnî akrân ve emsâlinin zevrakçe-i vücûdları pâre pâre oldığı bir şiddetlü furtına hengâmında gemisini kurtarub ve hil'at emânet ile Tersâneye yanaşub selâmet bulmuşdur.

Akrabâsından sâbıkâ Anadolı Kazaskeri Emîn Paşa-zâde Mehmed Emîn Begefendi dahi (Muhakkik ve dindâr âdemdir gelsün bizimle meydânda ma'iyyet eylesün işimize yarar) deyü ağalar tarafmdan bir iki def'a ifâde olunmağla Şeyhü'l-islâm Efendi konağına âdem gönderüb da'vet eylemiş ise de ihtifâ iderek eyyâm-ı ihtilâlde[3] meydâna çıkmamış idi.

Et Meydânı'nda bu misillü işlerle iştigâl olundığı esnâda ashâb-ı ağrâzdan başı şallu bir kimesne gelüb Kabakcı'nın eline bir pusula virdi ve bunları da meydâna götürüb i'dâm idiniz didi derûnunda sarrâfândan[4] Yehûdî Şamanto ve Şabcı ve Ermenilerden Sarrâf Tıngıroğulları ve Kilâbîoğlı gibi on kadar zımmî mastûr idi bunlar ise Kabakcı'nın defterinde olmadığından pusulayı yemiçeri kâtiblerinden Alî Efendi'nin eline virüb (Ne yapalım bunları da pâreliyelim mi) deyü su'âl itdikde Alî Efendi (Behey cânım böyle şey olmaz bunlar cümlenin işine yarar bâzergânlardır Devlet-i Aliyye'nin dahi hidmetini iderler bir âlây bî-cürm[5] re'âyâ ve zımmî makûlesini bilâ-mûcib i'dâm itmek olur mı bu herifin anlarla da'vâsı var ise işte paşakapusı işte hâkimkapusı varsun arzuhâl itsün hakkını alsun böyle münâsebetsiz iş olamaz bu herifin pusulasını yırt ve kendüsini def' et) dimekle Kabakcı dahi hemân pusulayı yırtmış ve çık dışaru deyü unf ile ol şahsı tard itmişdir.

Memâlik-i Mahrûse'de bulunan Yehûdîler dâ'imâ ahz ve i'tâ ile meşgûl olub aslâ hamûr işine karışmadıklarından bu misillü ihtilâlâtm âsâr-ı vahîmesinden dahi hissedâr olmazlardı kezâlik Ermenilerle İstanbul'un tüccâr ve esnâfdan bulunan Rûmları dahi politika işlerinde bulunmadıklarına mebnî her vakt âzâde-ser olarak eyyâm-ı ihtilâlde dahi bir gûne zarar görmezlerdi ammâ İstanbul'un Fenarlu ta'bîr olunan asîl-zâdeleri Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı diplomatikasında müstahdem olduklarından vakt-i âsâyişde bile Millet-i İslâmiyye'den olan (**s.181**) me'mûrîn gibi ba'zan kazâya uğrarlardı bu usûl-i mukarrere mûcebince sâlifü'z-zikr sarrâfları dahi bir Alî Efendi pek kolaylıkla tahlîs eylemişdir.

Ol gün ba'de'z-zuhr Şeyhü'l-islâm ve ulemâ hânelerine azîmet ile meclis dağıldığı avânda Nizâm-ı Cedîd Defterdârı Ahmed Beg tutulmuş ise de yüzünci cemâ'atin kışlasına

1 Melhuz: Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen; olabilen.
2 Harîkler: Yangınlar.
3 Eyyâm-ı ihtilâl: İhtilal günleri.
4 Sarrâfân: Sarraflar.
5 Bî-cürm: Suçsuz.

dahîl düşmekle tahlîs-i cân eylemişdir.

Tafsîli bu minvâl üzredir ki ber-minvâl-i sâbık meclis-i şûrâda iken zorbaların Et Meydânı'na tecemmu'ları avânında kendüleri içün selâmet-i hâl ba'îd-i ani'l-ihtimâl oldığına mebnî huzûr-ı kâ'immakâmîden hurûcunda çukadârlarına (Ben biraz kethüdâ begin odasında tevakkuf idecegim bârgîri Re'îskapusı'ndan kethüdâ begin binek taşına dolaşdırınız) deyü savub yanında yalnız mehterbaşısı kalmış ana dahi (Ben buradan piyâde giderim sen efendi kethüdâ begin yanındadur deyü uşakları bir çâr-yek kadar oyalandır sonra bârgîri al konağa git) deyüb ve kendüsi piyâde ve yalnızca Re'îskapusı'ndan çıkub Bâb-ı Âlî civârında dostlarından birinin hânesine duhûl ve ihtifâ itmiş ise de müte'âkiben ba'zı ricâlin i'dâmları üzerine sâhib-i hâneden bûy-i televvün[1] ve bî-vefâyî istişmâm itdigine binâ'en giceleyin ol hâneden çıkub sapa yollardan dolaşarak kethüdâsının Süleymâniyye civârında vâki' hânesine gelüb gizlenmiş hâlbuki ol hâne kendü konağı civârında bulunmağla mahallelü kendüsinin sesine âşinâ imiş. Binâ'en-aleyh aralıkda öksürdiginden câr-ı mülâsıkı[2] olan bir kimsenin veled-i mâder-be-hatâsı[3] kendüsinin orada muhtefî oldığını istidlâl ve ittifâkan oradan bir gürûh-ı eşkıyâ mürûrunda Nizâm-ı Cedîd defterdârı burada sakludur deyü ihbâr itmegin eşkıyâ kapuyı çalmalarıyla artık ihtifânın fâ'idesi olmayacağını teyakkun iderek bi'z-zât kapuyı açub ne istersiniz didikde (Nizâm-ı Cedîd defterdârı burada muhtefî imiş arayacağız) dimeleri üzerine (İşte aradığınız benim lâkin ne işde medhalim var) dir dimez (Gel seni meydâna götürecegiz) diyerek tutub yola düzülmüşler meger ki efendi-i mûmâileyh mukaddemâ yeniçeri kışlasma binâ emîni oldukda ocakludan ba'zılarıyla germ-ülfet oldığından anlar sözbaşılarını kaziyyeden âgâh iderek anı himâye itmek üzre ol tarafa kolcılar ta'yîn itmişler imiş bu kerre eşkıyâ anı tutub götürür iken ol kolcılar tesâdüf iderek (Bu efendi bizim yoldaşımızdır ve yeniçeri ocağının hayr-hâhıdır biz anı kışlaya götürirüz) deyü ol eşkıyânın ellerinden alub kışlalarına götürmüşler ocak ihtiyârları dahi (Ocağa düşdi çâre yok bir şey dinilemez) diyerek Kabakcı'dan afvını iltimâs (**s.182**) itmişler o dahi avf itmekle o gice kışlada beytûtet itdirilüb ferdâsı konağına gönderildi defter-i ma'hûdda mastûru'l-esâmî olan zevât içinde andan başka halâs[4] bulan yokdur.

Ol gice Kazgancı Mustafâ ma'rifetiyle kışlalara pirinc ve yağ virilerek zorbalara taraf-ı şâhâneden ziyâfet ve ikrâm olunmuşdur.

Bu sûretle ashâb-ı fesâdın ağrâzı husûl bulmuş ve iş artık tamâm olmuş dimek olmasıyla cem'iyyet dağılub ve askerînin eli çekilüb de Mûsâ Paşa makâmında müstakil kalmak isterdi fakat şâyed ki ilerüde dûçâr-ı mu'âheze olmak endîşesi bi'l-cümle zorbaların cây-gîr-i zamîr-i hıyânet-semîrleri idi.

Binâ'en-aleyh Et Meydânı'ndaki cem'iyyet dağıldıkdan sonra Sadr-ı Rûmili Muhtâr Efendi ve Nakîbü'l-eşrâf Dürrî-zâde Abdullâh Efendi ve Sadr-ı Anadolı Hafîd Efendi ve İstanbul pâyelülerden Münîb Efendi ve bi'l-fi'l İstanbul Kadısı Murâd-zâde Efendi Şeyhü'l-islâm konağına da'vet olunarak Kâ'immakâm Mûsâ Paşa dahi hâzır oldığı hâlde huzûr-ı Şeyhü'l-islâmî'de akd olunan meclise Sekbânbaşı Ârif Ağa ve ocaklunun ilerü gelenleri

1 Bûy-i televvün: Döneklik, karârsızlık kokusu.
2 Câr-ı mülâsık: Yakın komşu.
3 Veled-i mâder-be-hatâ: Piç. veled-i gayr-i meşru, veled-i zina.
4 Halâs: Kurtulma, kurtuluş.

ihzâr ile icrâ olunan mükâlemâtın netîcesinde hasbe'l-kader zuhûra gelan hâdiseden dolayı yeniçerilerden hiçbiri mu'âheze olunmamak ve fakat anların tarafından dahi fî-mâ-ba'd umûr-ı devlete müdâhale kılınmamak husûsları tarafeynden ta'ahhüd ve te'mîn olunub bu me'âlde Münîb Efendi'nin eser-i kalem-i câhizü'r-rakâmları olmak üzre iki nüsha olarak bir hüccet yazılub bir nüshası Şeyhü'l-islâm ve kâ'immakâm ile sâlifü'z-zikr ulemâ-yı â'lâm taraflarından ba'de't-temhîr bâlâsı hatt-ı hümâyûn-ı mülûkâne ile tevşîh[1] buyuruldukdan sonra ferdâsı Pâzâr güni Re'îs Vekîli Hâlet Efendi bunı alub iki elleriyle gögsünden yukaru tutarak Bâb-ı Âlî'den teşrîfâtcı ve muhzır ağa gibi ba'zı me'mûrîn ve taraf-ı Şeyhü'l-islâmî'den Münîb Efendi ve dîger ba'zı hademe-i şer'iyye birlikde elbise-i resmiyyeleriyle atlara râkiben âlây ile Ağakapusı'na vardıkları gibi cümle zâbitân zukâk kapusunda selamlayub binek taşına vardıklarında Münîb Efendi hücceti kırâ'at ve derûnunda münderic olan âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfeyi vâ'izâne tefsîr ve îzâh itdikden sonra Hâlet Efendi'ye virüb o dahi bâlâsındaki hatt-ı hümâyûnı kırâ'at itdigi akabinde Süleymâniyye vâ'izi bir du'â idüb ba'dehu Hâlet Efendi cumhûra hitâben (Ağalar yoldaşlar töhmetdir deyü havf iderek sened istediniz mâddeyi şevketlü pâdişâhımız ve cümle ulemâ ve ricâl-i devletleri size hidmet saymışlardır şimdi kalbiniz mutma'in oldı mı) dimesi üzerine (Hay hay mutma'in olduk Allâhu Te'âlâ şevketlü pâdişâhımızın kılıcını keskîn eylesün) deyü du'â iderek Yeniçeri Ocağında hıfz olunmak üzre hüccet alub Sekbânbaşı Ârif Ağa ve Mehmed ve Osmân ve Hâcı Mehmed nâm Sekbânbaşı ma'zûlleri ağalar ve Ocak Çavuşu Süleymân ve Mütevellî Hâcı Süleymân Başçavuş Vekîli Mustafâ ve Ocak Başkâtibi Abdî Efendi ve sâ'ire tarafından mahtûm[2] ve mümzâ[3] olan dîger nüshasını dahi nezd-i Devlet-i Aliyye'de hıfz olunmak üzre Hâlet Efendi'ye teslîm itdiler ve bu vechile senedler mübâdele ve lâzım gelenlere hil'atlar ilbâs olundukdan sonra yamaklar kal'alarına ve sâ'ir yeniçeriler yerlü yerine gitdiler.

Gerek hüccetin ve gerek bâlâsına keşîde buyurılan hatt-ı hümâyûnun sûretleri zeylde (6) rakamıyla îrâd olunur.

Bu makûle fetretlerin netîcesinde mazâ mâ-mazâ[4] mu'âmelesiyle te'mînât virilmek âdet olmuş ise de böyle âlây tertîb olunarak zorbalar ile mu'âhede senedleri mübâdele olunmak emsalsiz bir bid'at oldığından ol asrın ukalâsı bunı takbîh[5] itmişler idi fi'l-vâki' bid' ve muhaddesâtı ref' ve izâle dâ'iyyesiyle meydâna çıkan devletlülerin böyle devletde mesbûk-ı bi'l-misl olmayan bir rezâlet ihdâsıyla işe başlamaları garâ'ib-i vekâyi'-i asriyyedendir.

Bu vak'a mehâretlü fesâd-pîşelerin işi oldığından avân-ı ihtilâlde zâbıta-i belediyyeye sekte gelmedi ve ahâlîce hetk-i ırz ve gasb ve nehb-i emvâl gibi fenâlıklar vukû' bulmadı ve bidâyet-i vaka'da ehl-i ırz takımı pek ziyâde telâşa düşmüş iken emniyyet-i umûmiyye aslâ halel-pezîr olmadı öyle bir fitne-i azîmenin böyle zararsızca geçişdirilmiş olmasına âmme-i nâs müteşekkir olmuş idi lâkin bundan Devlet-i Aliyye'ye terettüb iden envâ'-ı hasâr ve ziyân kâbil-i ta'dâd ve beyân degildir.

Ez-cümle Rusya seferi içün olunan bunca teşebbüsât ve tertîbât kâmilen hebâ oldı ve

1 Tevşih: Süsleme veya süslendirme.
2 Mahtûm: Mühürlenmiş; kilitlenmiş; bağlanmış.
3 Mümzâ: İmza eden, edilmiş.
4 Mazâ mâ-mazâ: Geçen geçti, olan oldu; olup biteni hoş görme.
5 Takbih: Çirkin görmek. Beğenmemek. Kabahatli bulmak.

yâr ve ağyâr nazarında devletin şân ve nüfûzına halel geldi herkes ü nâkes ber-vefk.

(Beyt)

Der çeşm koned hâne meges râ çu dehî rûy * Bâ sifle hemân bih ki mudârâ nekoned kes[1]

İşe karışur oldı ve gürûh-ı esâfil pek ziyâde yüz buldı i'dâm olunan ricâl-i devlet nice zamanlardan berü maslahat içinde yuvarlanarak yetişmiş olan ashâb-ı ma'lûmât ve nâdirü'l-vücûd zevât idi böyle muhârebe zamânında ve Avrupa'nm pek karışık avânında o misillü iş erleri olan devlet ricâlini elden çıkarmak devletce büyük zâyi'ât idi zîrâ def'aten yerlerine adam bulmak müşkil idi Atâullâh Efendi'nin ma'lûmâtı ve Münîb Efendi'nin te'lîfâtı ile dahi asrın hall-i müşkilâtı kâbil degil idi her asırda nüfûz isteyan (**s.184**) ve mansıb arayan çokdur lâkin iş adamı imdâd-ı vakt ile iş içinde yetişüb başka mektebi yokdur el-hâsıl bu vak'adan devletin maddî ve ma'nevî gördigi zararlar hadd-i add ve ahsâdan hâricdir.

Hele bunca emekler sarfıyla vücûda getürilmiş ve pek çok muhassenâtı[2] görülmüş olan Nizâm-ı Cedîd'in def'aten ilgâsı azîm te'essüf olunacak mevâddandır ki anın üzerine Devlet-i Aliyye büyük gavâ'il ve muhâtarât savuşdırub nihâyet Yeniçeri Ocağını ref'le asâkir-i nizâmiyye tertîbine muvaffak olmuşdur lâkin bu arada mâddî ve ma'nevi pek çok zararlara uğramışdır ve eger araya böyle bir vakt-i fetret[3] girmeyüb de Sultân Selîm'in vaz' itdigi Nizâm-ı Cedîd usûli bilâ-fâsıla ol vaktden berü muttasıl ve müselsel gelmiş olsaydı Devlet-i Aliyye başka yol alur ve şimdi miknet ve satveti daha ziyâde olur idi vâkı'â Sultân Selîm ricâli azıtdılar ve israf ve ihtişâmâtda pek ilerü gitdiler ve şer' ve âdete mugâyir hareketle beyhûde yere halkı kendülerinden müteneffir itdiler. Binâ'en-aleyh te'dîb ve terbiyyeye müstehak oldılar diyelim lâkin devlet ve milletin selâmeti içün vaz' olunan Nizâm-ı Cedîd'in ilgâsıyla devletin bu kadar rahne-dâr idilmesi degil bir pire içün bir yorgan yakmak belki birkaç fâre içün bir şehirde bir büyük yangın yapmakdan daha eşna'dır[4] buna sebeb olanların devlet ve millete ne büyük ihânet ve hıyânet eylemiş olduklarını beyân içün bundan ziyâde tafsîle hâcet görülmez.

Rebî'ü'l-evvel'in yirmi dördünci Pâzârirtesi güni hüdâvendigâr-ı sâbıkın ba'zı ahvâlini ve ricâl ve kurenâsının etvâr ve ef'âlini müzekkir ve ba'zı evâmir ve zevâciri[5] müş'ir ve Kâ'immakâm Paşa'nın makâmında takrîr ve ibkâsına dâ'ir bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olarak Bâb-ı Âlî'de alenen okundı ve yeniçerilere cülûs bahşişi olarak taraf-ı şâhâneden yüz seksan bin ve hemşîreleri Esmâ Sultân tarafmdan yirmi bin guruş ihsân olundı ve Kılâ'-ı Seb'a neferâtına başkaca yüz bin guruş ihsân-ı hümâyûn olub Ocağbaşı Çavuşı Mustafâ Ağa yediyle Karadeniz Boğazı'na irsâl kılındı ferdâsı Salı güni Sultân Mustafâ Han Hazretleri'nin şeh-zâdeliginde lâlâsı olan Fodula Kâtibi Mehmed Efendi Vâlide Sultân kethüdâsı oldı ve ferdâsı Çehârşanbe güni Kahvecibaşı Hüseyin Ağa duhan gümrügi emânetiyle Enderûn-ı Hümâyûn'dan çıkub Ser-kahveci-i Sânî Bülbül Hâfız dahi Dârü's-sa'âde ağası yazıcılığı ile

1 "Sineğe yüz verince göze yuva yapar, En iyisi, kimse aşağılık kişiye müdara etmesin."
2 Muhassenât: Güzel, faydalı, hayırlı işler.
3 Vakt-i fetret: Durgun, karışık dönem.
4 Eşna': Daha şeni. Çok çirkin ve fena.
5 Zevâcir: Yasak edenler, men'edenler, önleyenler.

çerâğ buyuruldı.

Ve yirmi yedinci Penşenbe güni şehr-i yâr-ı müşârün-ileyh irsâl-i lihye[1] idüb du'âsı usûl-ı mer'iyyesi üzre Enderûn-ı Hümâyûn'da îfâ idildi.

(**s.185**) Ve yine ol gün kâ'immakâm paşa mühürdârı olan Recâ'î-zâde Celâl Beg kethüdâ kâtibi olub selefi Sâdık Efendi'ye dahi Tophâne Nezâreti virildi.

Rebî'ü'l-âhir'in gurresi olan Pâzâr güni Vâlide Sultân Hazretleri azîm âlây ile Eski Sarây'dan Sarây-ı Hümâyûn'a nakl olunub Sultân Mustafâ Han Hazretleri vâlidelerini Ortakapu pîşgâhından istikbâl buyurmuşdur.

Ve mâh-ı merkûmun beşinci Penşenbe güni kılıç âlâyı olub Sultân Mustafâ âlây-ı vâlâ ile ibtidâ cedd-i emcedleri Ebu'l-Feth Câmi'-i Şerîfi'ne varub türbelerini ziyâret itdikden sonra Ebû Eyyûb Hâlid bin Zeyd Hazretleri'nin türbe-i şerîfelerine gidüb vakt-i sefer oldığından kahr-ı â'dâ niyetine cedd-i â'lâları Sultân Osmân Gâzî Hazretleri'nin kılıcını sâ'at beşi biraz geçerek Şeyhü'l-islâm ve Nakîbü'l-eşrâf efendilerin mübâşeretleriyle miyân-ı şevketine bend ve taklîd ile avdet ve Defterdâr iskelesine kadar âlây ile gelüb oradan sandal süvâr olarak bahren Sarây-ı Hümâyûna azîmet buyurdı.

İhbâr-ı cülûs-ı hümâyûn zımnında ba'zı düvele nâmeler yazıldığı sırada garb-ı aksâ yı'nî Fas Hâkimi Mevlâ İsmâ'îl kıbeline dahi Hâce Münîb Efendi'nin inşâsıyla bir kıt'a nâme-i hümâyûn gönderilmişdir sûreti zîrde (7) rakamıyla îrâd olunur.

Maktûl olan ricâl-i devletin ale'l-husûs İbrâhîm Kethüdâ ile ser-kâtibin pek çok nükûd ve mücevherâtı ve eshâm ve mukâta'âtı zuhûr idüb ol vaktin usûlünce bunların hep cânib-i mîriye âid oldığından masârif-i seferiyyeye hayliçe medâr olur dinilür iken geşt-gâne be'sü'l-halef olan nev-câhân gürisne-çeşmân[2] hafî ve celî[3] yağma-girlige koyuldılar ve hâricde baş yağmacı Mûsâ Paşa idi çünki Sultân Mustafâ Han Hazretleri zâten sâf-derûn ve âzâde-ser ve ahvâl-i zamâneden bî-haber ve hicr ve kehr indinde berâber oldığı hâlde nice vakitlerden berü ârzû-keş oldığı saltanata Mûsâ Paşa'nın desîse-kârlığıyla nâ'il oldığına binâ'en zimâm-ı devleti bütün bütün anın dest-i hıyânetine teslîm itmiş oldığından o dahi geşt-gânın hâne ve sâhilhânelerinden ve mâl saklamış oldukları mağaza ve mahzenlerinden takım takım tevârûd iden nükûd ve mücevherâtın ve ba'zı sarrâfân zimmetlerinde olan tahvîlâtın ba'zısını aşurarak ve ba'z-ı cevâhir-i semîneyi cüz'î kıymetle kapadarak küllî nükûd ve eşyâ ihtilâs idüb sâ'ir müteneffizân[4] dahi derece-i nüfûz ve nisbetlerine göre bu yağma-girlikden hisse aldılar Enderûn-ı Hümâyûn'daki kurenâ ve sâ'ir müte'ayyinândan olan nev-devletân dahi aç kurt gibi her tarafa hücûm ile haylî şey çalub çarpdılar hele ba'zıları (emseytü fakîran esbahtü ganiyyen)[5] me'âline hem-hâl oldılar ol vechile bunca emvâl (**s.186**) ve âsâyişin çoğı şunun bunun ellerinde kaldıkdan başka Sultân Selîm zamânında eshâm ve mukâta'ât sekizer yıllığına alınub virilür iken bu kerre zuhûr iden mahlûlât üçer seneligine kadar kapadılmışdır ol yağmacılar buna dahi kanâ'at itmeyerek maktûlînin hâne ve sâhilhânelerini mîrâs-ı peder gibi beynlerinde taksîme ibtidâr ile İbrâhîm Kethüdâ sâhilhânesi taraf-ı şehr-i

1 İrsâl-i lihye: Sakal bırakmak.
2 Gürisne-çeşmân: Aç gözlücesine, cimrilikle.
3 Hafî ve celî: Gizliden ve açıkdan.
4 Müteneffizân: Nüfuzlu ve hatırı sayılır kimseler. Sözü dinlenir kişiler.
5 "Akşam fakir yattım, sabah zengin uyandım."

yârîye ta'alluk-ı mahsûsı olan Mîrâhûr Şemseddîn Beg'e ve Mâbeynci Ahmed Beg'in konağı Sekbânbaşı Ârif Ağa'ya ihsân buyurıldığı sırada çünki Şeyhü'l-islâm Efendi'nin konağı Sultân Selîm civârında bulunub bu avânda ise Şeyhü'l-islâm Efendi birinci derecede nâfizü'l-kelâm ve merci'-i hâss ve avâm oldığından merkeze karîb bulunmak üzre ana dahi ser-kâtibînin Süleymâniyye'de kâ'in konağı ihsân buyuruldıysa da muktezâ-yı meslegi üzre bu husûsda dahi teverru'[1] ve ittikâ sûretini iltizâm idüb verese-i maktûlden mâhiyye iki yüz elli guruş ile istîcâr iderek mezkûr konakda ferş-i seccâde-i istikrâr eylemişdir.

Ve Rebî'ü'l-âhir'in on yedinci güni akdemce silâhdâr-ı şehr-i yârî olan Süleymân Beg ve Çukadâr Arnabûd Ahmed Ağa ve Hazîne Kethüdâsı Sâlih Rif'at Beg ve Başçukadâr Mehmed Beg Enderûn-ı Hümâyûn'dan ihrâc olunub Rikâbdâr Reşîd Ahmed Beg silâhdâr-ı şehr-i yârî olmağla tarîklerince silsile vukû' bularak Mâbeynci Selîm Ağa hazîne kethüdâsı ve Mâbeynci Abdülfettâh Ağa başçûkâdâr olmuşdur.

Ba'zı Vekâyi'-i Ordu-yı Hümâyûn ve Tevcîhât

Bu esnâda Ordu-yı Hümâyûnda dahi ihtilâl zuhûr itmekle yevm-i merkûmda ber-vech-i âtî tebeddül-i Sadâret vukû' bulmuşdur.

Ordu-yı hümâyûn Silistre'ye vardıkdan sonra karşuya geçüb de Bükreş'i Rusyaludan istihlâs itmek sûreti tezekkür olunmuş ise de düşman evvelce Silistre karşusında vâki' Karalaş Adası'nı zabt ve tâbyalar inşâsıyla ihkâm eylemiş oldığından evvel emirde bunı zabt idüb ve Karalaş yakasında bir mevki' tutub da ba'dehu ilerü hareket olunmak lâzım gelmekle buna dâ'ir ba'zı tedâbire teşebbüs olunmuş iken Rusyaluların Bükreş'e doğrı çekilüb gitmiş olduklarına mebnî Yeniçeri Ağası Pehlüvân Ağa bir mikdâr askerle Karalaş yakasına imrâr ile metris alınmış ve Pehlüvân Ağa ara sıra tebdîlen Silistre'de ikâmet-güzîn olan Ordu-yı Hümâyûna gelüb gitmekde ve îcâbına göre serdâr-ı ekrem ile görişüb müzâkere-i maslahat itmekde bulunmuş idi.

Ber-vech-i bâlâ Karadeniz Boğazı'nda yamaklar cem'iyyet itdiklerinde Pehlüvân Ağa Sultân Mustafâ tarafdârlarından olmasıyla şâyed ki anın dahi bu kaziyyede medhali olmak mütâla'asına veyâhûd (**s.187**) yamakların fitnesini lede'l-istimâ' o dahi ordûda bir fesâd ihdâsına cür'et veyâ ocakluyı alub da İstanbul'a azîmet itmek gibi bir kâr-ı nâ-hemvâra kıyâm eylemesi ihtimâl ve mülâhazasına mebnî azli husûsı nezd-i saltanat-ı seniyyede karâr-gîr olarak bâ-irâde-i seniyye icrâsı Serdâr-ı Ekrem İbrâhîm Hilmî Paşa'ya emr ve iş'âr buyurulmuş idügimden o dahi hemân Kul Kethüdâsı Eyyûb Ağa'yı ale's-sabâh otâğ-ı âsafîlerine celb ile yeniçeri ağalığı hil'atini iksâ eylemiş ise de ol gün Pehlüvân Ağa Silistre müteselliminin konağında bulunarak keyfiyyeti lede'l-istimâ' hemân Karalaş'a haber gönderüb (Ne durıyorsunuz beni azl itdiler lâkin garaz benim azlim olmayub belki yeniçeriyi kaldırmakdır) yollu fesâd-âmîz sözler ile bir takım sebük-mağzânı iğfâl ve tahrîk itmekle anlar dahi (Biz ağamızdan hoşnûduz ibkâsını isteriz) deyü fevc fevc[2] Silistre'ye ubûr ile tecemmu' ve tehaşşüd idüb giderek saded-i Ordu-yı Hümâyûn yağmasına münkalib oldığı

1 Teverru': Haramdan ve şüpheli şeylerden sakınmak.
2 Fevc fevc: Dalga dalga.

tahakkuk idicek otâğ-ı âsafîde akd-i meclis ile lede'l-istişâre Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Tahsîn Efendi ile fi'l-asl müderrisînden iken Mısır seferinde hâcegândan Dîvân-ı Hümâyûn tarîkine idhâl olunan Muhâsebe-i Evvel Râmiz Efendi bu bâbda sebât ve metânet olunmak re'yinde bulunmuşlar ise de ekseriyyet-i ârâ def'-i gâ'ile içün Pehlüvân Ağa'nın ağalıkda ibkâsı sûretinde bulundığından derhâl ibkâsı içün lâzım gelan hil'ati ocak yazıcısı ile Silistre'ye gönderilmiş ve bu sûretle cem'iyyet dağıdılmış ve bunun üzerine Pehlüvân Ağa vesveseye zâhib olarak artık Karalaş'dan Silistre yakasına geçmez olmuş idi.

Hattâ müte'âkiben Sultân Mustafâ'nın cülûsı vukû' bularak ihbâr-ı cülûsı hâvî serdâr-ı ekreme hitâben ısdâr ve irsâl buyurılan hatt-ı hümâyûn Silistre'ye lede'l-vusûl kırâ'at olunmak üzre Pehlüvân Ağa Ordu-yı Hümâyûna da'vet olundukda gelmekden imtinâ' itmegin güc hâl ile ve hezâr tekellüf ile celb olunarak hatt-ı hümâyûn okunmuşdur.

İstanbul'daki efkâr-ı garaz-kârî Ordu-yı Hümâyûna dahi sârî olarak Sultân Selîm tarafdârı bilinan ricâlin işden çıkarılmaları emr-i tabî'î olub Tahsîn Efendi ile Râmiz Efendi ise Sultân Selîm'e muhlis ve mütehassıs olduklarından başka meclis-i sâlifü'z-zikrde Pehlüvân Ağa aleyhine sebât ve metânet göstermiş olduklarından zorhalara cemîle gösterilmek üzre mezkûr hatt-ı hümâyûn okundığı gibi evvel be-evvel bu ikisi azl olundukdan başka Râmiz Efendi efâhim-i ulemâdan ve dehât-ı asrdan bir zât oldığına binâ'en yalnız azliyle iktifâ idilerek ba'de'l-azl Kavala'ya nefy ve iclâ kılınmağla muhâsebe-i evvel mansıhı Memiş Efendi'ye tevcîh ve Büyük Tezrikeci Hamîd Efendi mektûbî-i sadr-ı âlî (**s.188**) ve Küçük Tezkireci Hamîd Beg anın yerine büyük tezkireci ve mektûbî-i sadr-ı âlî hulefâsından Ârif Efendi küçük tezkireci nasb olunmuşdur.

İstanbul'un öyle herc ü merc[1] oldığı Ordu-yı Hümâyûn erkânının ma'lûmları olıcak derûnî mükedder ve mahzûn olmuşlar ise de fermân-ı kader ve kazâya teslîm-gerden rızâdan gayrı çâre olmadığına mebnî hemân îfâ-yı merâsim-i bey'at ve teceddüd-i saltanatdan dolayı ca'lî olarak izhâr-ı meserret itdikleri esnâda yeniçeri zorbaları bu vak'ayı gâh Hâcı Bektâş'ın sırr-ı rûhâniyyetine ve gâh ocağın feyz ve kerâmetine haml ve istinâd ile dil-şâd ve memnûn ve Hâcı Bektâş demine hû diyerek gülbâng-ı şetâretle tanîn-endâz-ı künbed-gerdûn olmakda idiler.

Yeniçeri Ağası Pehlüvân Ağa ise fi'l-asl Nizâm-ı Cedîd'in düşman-ı mütecebbiri ve Sultân Mustafâ'yı iclâsa çalışanlardan biri oldığı hâlde zorbalığı sâyesinde yeniçeri ağalığı mesnedinde pây-dâr oldığı esnâda İstanbul'daki yoldaşları fitne ihdâsıyla Sultân Selîmi hal' itmeleriyle anın dahi garazı husûle gelmiş ise de kendüsi İstanbul'da bulunub da zorbalara pişvâ olamadığından hırsını yenemeyüb ve bu vesîle ile Kabakcı gibi pest-pâye âdemlerin meydâna çıkub da şöhret bulduklarını çekemeyüb hattâ İstanbul'daki ocaklu yamaklara peyrev[2] oldukları içün nâmûs ve haysiyetlerini zâyi' itdiler didigi mervîdir binâ'en-aleyh bârî kendüsi de orduda bir vak'a çıkarub da her işi eline almak ve bu vechile zorbalar arasında nâmdâr olmak üzre hemân yeniçerileri tahrîk ve idlâl iderek bir gün bağteten bir takım zorbalarla Silistre'ye geçüb kul ayaklandı serdâr-ı ekremi istemiyorlar deyü erkân-ı devleti ve ocak ağalarını da'vet iderek otâğ-ı âsafîye hücûm sadedinde bulunması üzerine serdâr-ı ekrem bir takrîble savuşub Ruscuk civârında vâki' Alemdâr Paşa Çiftligi'ne firâr

1 Herc ü merc: Altüst, karmakarışık, allak bullak, darmadağınık.
2 Peyrev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.

ve iltică eylediginden Ordu-yı Hümâyûnda bulunan Vezîr Ebûbekir Paşa Livâ-yı Sa'âdet Kâ'immakâmlığı'na intihâb ve ta'yîn ile keyfiyyet bâ-arz ve mahzar Dersa'âdet'e bildirilmişdir. İbrâhîm Hilmî Paşa'ya Dersa'âdet'den mühr-i cedîd-i hümâyûn irsâl buyurulmak üzre iken ol vechile makâm-ı Sadâret'den tenzîl idilmiş oldığı mezkûr mahzarın vürûdıyla ma'lûm olıcak zorba başılarının tasvîb ve tensîbleri üzre Rebî'ü'l-âhir'in on birinci güni fi'l-asl yeniçeri ocağından çıkma Anadolı Vâlîsi ve Akdeniz Boğazı Ser'askeri Çelebi Mustafâ Paşa sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem nasb olunarak hemân boğazdan doğrı Ordu-yı Hümâyûna azîmeti irâde buyuruldı Boğaz ser'askerligi dahi Karaman eyâleti ilhâkıyla Sakız'da menfiyyen[1] mukîm olan sadr-ı esbak Hâfız İsmâ'îl Paşa'ya ve Anadolı eyâleti Karahisâr (**s.189**) Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Alâ'eddîn Paşa'ya tevcîh idildi. Sadr-ı â'zam azl ve nasbı pâdişâhm hukûk-ı mukaddesesinden oldığı hâlde zarûrî zorbalara mümâşât olunarak bu vechile dahi nâmûs-ı saltanat-ı seniyyeye azîm nakîsa getürilmiş oldı.

Ve bunun üzerine Ordu-yı Hümâyûnda dahi söz ayağa düşüb yeniçeriler evliyâ-yı umûrı mânde ve ta'yînât gavgasıyla bîzâr ve (İstanbul'daki ricâli oradaki yoldaşlar telef itmişler biz de buradakileri bitürelim) yollu kelimât-ı müdhişe ile havf ve telâşa dûçâr itmekde oldukları hâlde yeniçeri ağası dahi zâten bed-hûy bir herif oldığından (İstanbul'daki ricâl-i devlet bitürilmiş buradakilerin izâlesi dahi guzât-ı Bektâşiyye'nin vazîfe-i zimmetidir) dirdi ricâl-i devlet anın bu vaz'ına bakub içlerinden kan giderdi lâkin ellerinden bir şey gelmeyüb çâresiz her biri bir vechile kendüsine temelluk ve mudârâ[2] iderdi. Binâ'en-aleyh yeniçeri ağası Ordu-yı Hümâyûnda teferrüd ve temerrüd ile her işi eline alub umûr-ı tevcîhâta dahi müdâhale iderek Şıkk-ı Evvel Defterdârı Feyzî Beg-zâde Mehmed Beg'i azl ve mühimmât nezâreti unvânıyla Edirne'ye irsâl ve yerine Zimmet Halîfesi Çavuş-zâde Emîn Efendi'yi defterdâr nasb itdirmiş idi.

Ricâl-i devlet Ordu-yı Hümâyûnun bu hâline ve zâbıta-i askeriyyenin inhilâline bakub ürkerek Alemdâr Paşa'yı da'vet itmeleri üzerine o dahi serî'an beş bin güzîde süvârî ile Silistre'ye dehşet-endâz-ı vürûd olıcak zorbalar birer köşeye sinüb ve edeblerini takınub durmalarıyla Ordu-yı Hümâyûn taht-ı inzibâta alınmış ve bunun üzerine artık mühr-i hümâyûn Alemdâr Paşa'ya irsâl buyurulması tabî'at-ı maslahat îcâbından görünmüş ve fi'l-vâki' Ordu-yı Hümâyûnun zabt ve rabtına ol vakt andan başka muktedir bir vezîr-i satvet-semîr olmadığı mütâla'asıyla kendü dahi bu emel ve ümîdde bulunmuş iken mühr-i hümâyûnun Çelebi Mustafâ Paşa'ya ihsân buyurulması üzerine muğberü'l-hâtır ve Rebî'ü'l-âhir'in yirmi dördünci güni serdâr-ı ekremin Silistre'ye vürûdunda vak'-ı Sadâret muktezâsı üzre ibrâz eyledigi etvâr-ı muta'azzımânesinden dil-gîr ve müteneffir olmağla o dahi Tuna yalısı halkında fıtrî[3] olan inâd ve vekâr[4] iktizâsınca serdâr-ı ekreme soğuk mu'âmele iderek Ordu-yı Hümâyûnı kendüye teslîm itmiş ve orduda bîgâne kalan mektûbî-i sâbık Tahsîn Efendi'yi istishâb ile Ruscuk'a gitmişdir.

Çend rûz sonra serdâr-ı ekrem Karalaş yakasındaki yeniçeri ordusuna gidüb Yeniçeri Ağası Pehlüvân Ağa'ya rütbe-i vezâret ve dîger ba'zı zâbitâna rütbe ve me'mûriyyet i'tâ ve

1 Menfiyyen: Menfî, sürgün olarak.
2 Temelluk ve mudârâ: Yaltaklanma, dalkavukluk.
3 Fıtrî: Yaratılıştan olan, doğuştan gelen.
4 Vekâr: Ağırbaşlılık.

sâ'irlerine bezl-i atâyâ ile cümlesini taltîf itmişdir.

(**s.190**) Ancak Ordu-yı Hümâyûnun idâresi Alemdâr Paşa'nın himmetine mevkûf oldığı hâlde bu kerre ber-vech-i meşrûh münfa'ilen Ruscuk'a avdet itdikden sonra Ordu-yı Hümâyûna zahîre ve sâ'ire tedârük ve irsâli husûsunda müsâmaha ider oldı. Serdâr-ı ekrem ise ocakdan yetişme bir zât olarak mudârâ ve müdâhene yollarını bilmediginden Alemdâr Paşa hakkında unf[1] ile mu'âmeleye ve Alemdâr dahi bölükbaşılıkdan neş'et itme cesûr ve anûd[2] bir âdem oldığı hâlde ber-vech-i bâlâ Silistre'ye vürûdunda Ordu-yı Hümâyûnı te'essüf olunacak bir hâlde bulmuş ve Sadâretin kendüye tevcîh olunacağmda hiç şübhe itmez iken tehallüfünden dolayı dil-gîr olmuş idüginden bunun üzerine serdâr-ı ekremin o misillü evzâ'ını hazm idemeyerek iki kat ziyâde dürüştâne[3] ve nâdir-sitâne etvâr ile mukâbeleye kıyâm itmegin Ordu-yı Hümâyûn zahîrece muzâyakaya dûçâr olub halbûki Ruscuk'a avdetinden sonra yeniçeriler bütün bütün gem almaz ve rûz-ı merre taleb-i mevâcib ve ta'yînât ve hâric-ez-imkân teklîfât ile vükelâ-yı devleti tasdî' ve tazyîkden hâlî kalmaz oldılar.

İşte bu esnâda Rusyalular karşu tarafda tahaşşüd ve tekessüre başladıklarından üzerlerine bir mikdâr askerle Çarhacı Alî Paşa sevk olundukda münhezim olmağla bu dahi evliyâ-yı umûra başkaca bâdî-i havf ve telâş olmuşdur. Zîrâ Çarhacı Paşa fırkası perîşân olub asıl Ordu-yı Hümâyûn ise Rusyaluya karşu durmak şöyle dursun yerinde kendü kendüye duramayacak bir hâl-i acz-i iştimâlde idi bereket virsün Rusyalu Ponaparte ile harb üzre oldığından Tuna sevâhilindeki asâkirinin çoğı Lehistân tarafına gitmiş idi yohsa öyle bir vakt-i iğtişâşda bir tarafdan dahi Rusyalular berü tarafa hücûm itseydiler Alemdâr Paşa'nın askerinden başka Tuna yalısından mevki'ini tutacak bir kuvvet yoğidi.

Ve bir de Rusyalular firârî İpsilanti Beg yediyle sâhte fermânlar irâ'e iderek bu sefer bi'l-muvâza'a yeniçeriyi te'dîb içün imiş gibi erâcîf işâ'a idegeldiklerinden başka hademe-i devlet-i aliyye kıyâfetine konulmuş bir takım âdemlerini gûyâ mukaddemce bey' ve şirâ olunmuş Hotin ve Bender gibi kal'aların hâşâ akçesini kabz[4] ider sûretde bir mahalle koyub ve üserâ-yı İslâmiyye'den ba'zılarını dahi bir takrîble sanki tesâdüfî olarak oraya götürüb de bir kenârda gizlüce irâ'e ile işte falân kal'anın akçesi sayılıyor ve ordûdan falân ve filân efendiler gelüb kabz ideyor didirtmek ve ba'zılarına dahi biz Osmânlu Pâdişâhı'nın fermânıyla ancak eşkıyâsını te'dîb ve devletini Nizâm-ı Cedîd hey'etine taklîb içün geldik siz niçün böyle ısrâr ideyorsunuz yollu sözler söyletmek gibi (**s.191**) dürlü dürlü hîle ve hud'alar[5] ile sâde dilân yeniçeriyânı iğfâl ve idlâl idegelmişlerdir yeniçeriler ise orduyı yağma idüb de dağılmağa bahâne aramakdan hâlî degiller idi ale'l-husûs serdâr-ı ekrem ile Alemdâr'ın arasına bürûdet girmekle Ordu-yı Hümâyûn zahîre ve ta'yînâtca muzâyakaya giriftâr olıcak bütün bütün zabt ve rabtdan kaldılar.

Ricâl-i devlet gördiler ki Alemdâr'a ilticâdan gayrı çâre yokdur hemân kendüsine nevâzişnâmeler gönderüb ve Dersa'âdet'e ihtâr ile cânib-i mülûkâneden hutût-ı hümâyûn

1 Unf: Kabalık, sertlik.
2 Anûd: Muannid. Çok inatçı.
3 Dürüştâne: Kabaca, sertçe.
4 Kabz: Almak, tutmak.
5 Hud'a: Hile, oyun. Aldatma. Düzen. Mekir.

ve teşrîfât-ı seniyye irsâl itdürüb anı kemâ-fi's-sâbık yumuşatdılar ve serdâr-ı ekrem ile barışdırdılar ise de (beyt) (Künâd etsen yine ayb-ı şikâf-i kâse bâkidir * Olur kasd-ı nevâziş bî-nemek âzârdan sonra) mü'eddâsınca tarafeynin adâvet-i kalbiyyeleri bâkî kalmışdır. Kaldı ki mukaddemâ Tuna yalısı mübâya'acılığı bahânesiyle Ruscuk'a gönderilmiş olan Behîc Efendi envâr-ı Devlet-i Selîmiyye'den iktibâs-ı envâr-ı âtıfet idenlerden biri olmasıyla ara sıra Alemdâr Paşa yanında Sultân Selîm'in mehâsin ve mekârimini beyân ve nizâmât-ı mevzû'asının ilgâsından dolayı rû-nümâ olan zarar ve ziyânı der-miyân itmekde iken Tahsîn Efendi dahi gelüb bu bâbda ana hem-zebân oldukdan başka ikisi birlikde Alemdâr Paşa'ya Râmiz Efendi'nin fazl ve kemâlini senâ ve ta'rîf itmeleriyle o dahi Râmiz Efendi'yi Ruscuk'a da'vet itmiş idi Râmiz Efendi ise ol esnâda menfâsı olan Kavala'ya gitmek üzre Filibe'ye varub Alemdâr'm etbâ'ından Köse Kethüdâ dinmekle ma'rûf olan Ahmed Efendi ile mülâkât idüh haysiyyet-i zâtiyye ve fezâ'il-i muktesibe ashâbından olmasıyla kendüsine Ahmed Efendi hürmet ve ri'âyet ve tertîb-i levâzım-i mihman-nevâzîye himmet itmekde iken Alemdârın da'vet emri vârid olıcak Râmiz Efendi derhâl icâbet ve Filibe'den hareket ile Ruscuk'a lede'l-vürûd mizâh-âşinâ ve nabz-gîr[1] ve hüsn-i beyân ve talâkat-i lisân sâhibi bir zât-ı fetânet-semîr olmasıyla Alemdâr Paşa'ya kesb-i ihtisâs-ı nâ-mahdûd iderek yeniçerilerin galebesi devlet ve milletce ne kadar fesâda bâ'is ve Sultân Mustafâ tarafından bu kadar yüz bulmaları ne dürlü mehâzîr-i mülkiyyeyi mûris[2] oldığını tefhîme bezl-i makdûr ve Alemdâr Paşa'yı Sultân Selîm tarafına imâle ile tekrâr iclâs sûretini mütâla'aya mecbûr eyledi.

Bu sûretle Ruscuk'da Sultân Selîm'in taht-ı saltanatına i'âdesi mes'elesi mevzû'-ı bahs olmağa ve bir yeni vak'anın esbâbı hazırlanmağa başladı İstanbul ise henüz geregi gibi ihtilâlden kurtulmamış ve sefîne-i saltanat sâhil-i selâmete vâsıl olmamış idi.

İşte bu esnâda Akdeniz Boğazı hâricinde bir muhârebe-i bahriyye vukû'a gelmişdir. Şöyle ki: Yirmi iki kıt'a sefîneden mürekkeb bir Rusya donanması Bozcaada'da ikâmet ile (**s.192**) Çanakkal'a Boğazı'na nezâret itmekde oldığından Kapudan-ı Deryâ Seydî Alî Paşa on sekiz kıt'a süfün-i harbiyye ile akdemce ol tarafa hareket itmiş idi Rusya donanması mikdârca daha çok oldukdan başka zâbitânı ashâb-ı ma'lûmâtdan olub bizim zâbitân-ı bahriyyemiz ise anlara nisbetle ma'lûmâtsız ve ba'zılarının tecrübesi nâkıs ve neferâtımızın ekseri deniz hâlinden bî-haber ve acemî oldukları cihetle ümerâ-yı bahriyye ta'arruzî hareketi münâsib görmemişler iken Kapudan-ı Deryâ Seydî Alî Paşa mu'tâdı olan hoyrât bahâdırlığı ile evâhir-i Rebî'ü'l-âhir'de bî-muhâbâ Rusya donanması üzerine hücûm ile rûzgâr altında kalarak kapudane-i hümâyûn olan Ebûbekir Beg'in süvâr oldığı geminin armaları külliyyen budanmağla yed-i â'dâya giriftâr oldı ve dîger birkaç gemi yanub bir kaçı dahi direksiz ve armasız başdan karaya uğratdı ve içlerindeki asker çıkub firâr itdi bunun üzerine Kapudan Paşa Boğaz'a avdet iderek kendüsini mes'ûliyyetden kurtarmak içün Hüseyin Paşa zamânından berü beynlerinde adâvet olan Patrona Giridî (şîr-merd) Şeremet Beg ile dîger birkaç kapudanı ithâm idüb erkân-ı saltanat ise bu esnâda henüz müstağrak-ı bahr-ı ikbâl olarak pusulayı şaşırmış olduklarından o misillü mevâdda atf-ı nazar-ı dikkat idecek vaktleri olmadığına mebnî belî öyledir Kapudan Paşa Müslümân adamdır yalan söylemez ve sâlih adamdır Allâh'dan korkar kimseye gadr ve iftirâ eylemez diyerek hemân tasdîk idivirmeleriyle

1 Nabz-gîr: Mizaca göre hareket etmesinden anlıyan, nabza göre davranmasını bilen.
2 Muris: Getiren. Veren. Kazandıran. Miras bırakan.

bî-çâre Şeremet Beg ile dîger birkaç kapudan ma'zûren boğazda katl ve i'dâm olundılar rahmetullâhi aleyhim hâlbuki bu muhârebede Rusya donanması dahi pek ziyâde zedelenmiş oldığından Rusya amirali artık o sularda çok duramayub arası çok geçmeksizin gemilerini ta'mîr içün Korfa cânibine gitmege mecbûr olmuş ve bu sûretle Akdeniz Boğazı ablukadan kurtulmuş oldığı cihetle Donanma-yı Hümâyûnun bu mağlûbiyyeti bir nev' muzafferiyete mübeddel[1] olmuşdur.

Vekâyi'-i Dersa'âdet

Bâlâda beyân olundığı üzre egerçi erkân-ı Saltanat-ı Seniyye İstanbul'daki zorbalar ile umûr-ı devlete karışmamaları içün mu'âhede yapub tarafeynden senedler mübâdele olunmuş ise de bir kerre söz ayağa düşdükden sonra mu'âhedenin fâ'idesi olmayub zorbalar her işe müdâhale ider oldılar ve Rebî'ü'l-âhir'in on yedinci güni yine zorbalığa kıyâm iderek Sekbânbaşı Ârif Ağa'yı azl ile yerine Ocakbaşı Çavuşı Mustafâ Ağa'yı sekbânbaşı nasb itdirdiler.

Tafsîl-i hâl bu minvâl üzredir ki ber-vech-i meşrûh yamaklara ihsân buyurılan yüz bin (**s.193**) guruş mûmâ-ileyh Mustafâ Çavuş ile Boğaz'a gönderildikde yamaklar (Bu meblağ bize azdır biz yevmiyye isteriz) deyü arbede itmeleri üzerine o dahi (Ben sekbânbaşı olsam size yirmi beşer akçe yevmiyelü esâme virirdim) deyü ağızlarına bir bal çalmış oldığından yamaklar anın tarafına meyl itmiş idi ocakluya ihsân buyurılan cülûs-ı hümâyûn bahşîşinden dahi Ârif Ağa altmış bin guruş ifrâz[2] ile beş bin guruşunı Yeniçeri Ağası Karakulağî Abdullâh Ağa'ya lede'l-i'tâ Abdullâh Ağa bunı az görüb ziyâde istedikde Ârif Ağa (Bu meblağı külliyyen ben ekl ü bel' idecek degilim bundan kârhâneliye ve köşk bekçilerine ve miyâne yazıcılarına ve kapu kethüdâsına hisse çıkaracağım bana da ancak beş on kîse kalur) deyü i'tizâr itmiş ise de Abdullâh Ağa ziyâde talebinde ısrâr itmekle beynlerinde bürûdet ve iğbirâr peydâ olarak ağa-yı mûmâ-ileyh Mustafâ Çavuş ile ittifâk itdikden sonra ocak ihtiyârlarına ve söz sâhiblerine (Ne duruyorsunuz sekbânbaşı pâdişâhın size ihsân itdigi meblağdan altmış bin guruşunı ketm ve bel' itdi) deyü tahrîk ve itmâ' itmesiyle anlar dahi beynlerinde meşveret iderek der-miyân itmege vesîle olmak üzre evvel emirde (Sekbânbaşı ortaların etine ekmeğine bakmayor ve Balat ve Kumkapu gibi nemâlu kolluklardan câ'ize ve rüşvet oluyor) deyü şikâyete ibtidâr itdiklerinde Ârif Ağa (Ben yoldaşların etine ve ekmegine ve her işine dikkat eylerim ancak kolluklardan akçe almasam ne ile te'ayyüş ideyim bunı ben îcâd itmedim kolluklar sekbânbaşılığın irâdıdır) deyü cevâb virmiş ise de garazları başka oldığından Süleymâniyye Câmi'inde cem'iyyet iderek (Kolluklardan câ'ize virmeyüz ve cülûs bahşîşinden ketm olunan mâlı da isteriz) deyü Ağakapusu'na haber göndermişler bunun üzerine Ârif Ağa (Ben mâl ketm itmem altmış bin guruş falân ve filân mahallere tevzî'[3] içün ifrâz eyledim lâkin merâmları fesâd ve mel'anet ise anı söylesünler) deyü haber göndermekle (Biz bu mâlı isteriz hem de anı sekbânbaşılıkda istemeyüz) deyü

1 Mübeddel: Değiştirilmiş, değişmiş, değişmiş. Tebdil edilmiş.
2 İfrâz: Bir arazinin bölünmesi, parsellere ayrılması.
3 Tevzî': Dağıtma, dağıtılma; herkese payını dağıtma, üleştirme.

feryâda başlamışlar iş ise evvelce yamaklarla söyleşüb karâr virilmiş ve berü tarafda on dört odabaşıya birer kîse rüşvet va'd idilmiş oldığmdan Abdullâh Ağa cem'iyyete varub (Ben size bir şey söyleyeyim ana râzı olunuz Mustafâ Ağa'yı sekbânbaşı itdirelim hem işinize dikkat ider hem de mâl-ı mektûmı alıvirür) diyicek merkûm odabaşılar dahi bir ağızdan (Hay hay isteriz) dir dimez Abdullâh Ağa ucâleten Bâb-ı Âlî'ye gelüb (İş işden geçdi şöyle oldı böyle oldı) deyü gürüldi ve mugâlata itmekle Mûsâ Paşa derhâl Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı keyfiyyet idüb sâdır olan irâde-i seniyye (**s.194**) mûcebince Ârif Ağa ber-vech-i bâlâ kendüye ihsân buyurulmuş olan Ahmed Beg konağını henüz temellük ve tasarruf itmeden azl ile Mustafâ Çavuş sekbânbaşı nasb olundığı akabinde sâlifü'z-zikr odabaşılar Ağakapusı'na gelüb mev'ûd olan beşer yüz guruşlarını almışlar ve Ârif Ağa'nm hesâbı görilüb mezkûr altmış bin guruş dahi kendüsinden tahsîl ile ocakluya i'tâ olundukdan sonra Burusa'ya nefy olundı. Ârif Ağa'nın ol vechile azli güni Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa'nın ser-i maktû'ı Dersa'âdet'e gelmekle Bâb-ı Hümâyûn'da teşhîr kılındı.

Merhûm-ı müşârün-ileyh Girid Cezîresi'nde bir fakîrin oğlı olub yedi sekiz yaşına vâsıl oldukda pederi anı Ser-hadd-i Girid Ağası Süleymân Ağa'ya âhiret oğlı olmak üzre virmekle anın dâ'iresinde neşv ü nemâ bularak Süleymân Ağa Girid Ağalığı'ndan azl ile Dersa'âdet'e gelüb yolıyla yeniçeri ağası oldukda Yûsuf Ağa'yı mühürdâr ve ba'dehu kâ'immakâm paşa oldukda hazînedâr ve kâ'immakâmlıkdan infisâl ile taşra menâsıbında bulundığı avânda kedhüdâ itmiş idi Yûsuf Ağa bir aralık efendisinin ba'zı umûrına bakmak üzre Dersa'âdet'e gelüb servet ve yesâr ile iştihârına binâ'en Bağdâd'a me'mûr idilmekle oraya gidüb geldikden sonra İsmâ'îl kassâbbaşısı olmak mülâbesesiyle ba'zı ricâl-i devlete kesb-i ta'alluk ve münâsebet iderek Gelibolı Baruthânesi Nâzırı ve ba'dehu Matbah-ı Âmire emîni ve Esmâ Sultân kethüdâsı ve Darphâne emîni nasb ve ta'yîn buyurulmuş ve cülûs-ı Selîm Hanî'de Vâlide Sultân kethüdâsı nasb olunan Mehmed Beg vefât itdikde ba'zı tarafdârânının sevk ve ta'rîfi ile Vâlide Sultân kethüdâsı olub Esmâ Sultân kethüdâlığı dahi kendüsinin birâderi Ömer Ağa'ya virilmiş ve ba'dehu refte refte sâhib-i terceme zimâm-ı devleti bütün bütün kabza-i tasarrufuna alub hall ve akd-i umûr-ı saltanat mevkûf-ı re'y ve tasvîbi ve fatk ve ratk-ı mesâlih-i devlet[1] mufavvaz-ı yed-i tensîbi olarak müsteşâr-ı devlet ve mü'temen-i saltanat olmuş idi iki yüz yirmi bir senesinde Vâlide Sultân vefât itmekle anın dahi mühr-i ikbâli zevâle karîb olmağın hilâf-gîrânının şerrinden halâs içün hacca gidüb ancak bâlâda beyân olundığı vechile Vehhâbîlerin mümâna'atı üzerine civâr-ı Medîne-i Münevvere'den avdet ile esnâ-yı râhda iken İstanbul'da vak'a zuhûr ile anm ismi dahi defter-i ma'hûda derc olunmuş idi.

Hâlbuki devr-i sâbıkda Vâlide kethüdâsı iken ihtiyâta ri'âyeten Sultân Mustafâ tarafına dahi kesb-i ta'alluk eylemiş idügine ve Dersa'âdet'de bulunan müte'allikâtı sekbânbaşıya ve sâ'ir iş erlerine haylîce akçeler i'tâsıyla ağızlarını kapatmış olduklarına mebnî afv ve nefy ile iktifâ olunarak Burusa'da ikâmete me'mûr buyurulmuş iken Mûsâ Paşa kendüsine gayz-ı kadîmi[2] (**s.195**) oldukdan başka maktûl olan ricâlin muhallefâtından küllî mâl çalub çarpmakda idüginden ve Yûsuf Ağa ise fevka'l-âde servet ve gınâ[3] ile ma'rûf oldığından

1 Fatk ve ratk-ı mesâlih-i devlet: Devlet işlerini düzeltme, yoluna koyma.
2 Gayz-ı kadim: Daimi düşman, daimi kin.
3 Gınâ: Zenginlik, bolluk. Usanç, bıkkınlık.

anın dahi terekesine tama' iderek i'dâmını iltizâm itmekle zorbalardan bir cemm-i gafîr başka maslahat içün Bâb-ı Âlî'de tecemmu' itdigi gün ittifâkan kurenâ-yı şehr-i yârîden dahi birisi Bâb-ı Âlî'ye geldikde Mûsâ Paşa zorbaların bu cem'iyyeti gûyâ Yûsuf Ağa'nın afvını istimâ' ile münfa'il olduklarından neş'et eylemiş oldığını îmâ ve ağa-yı mûmâ-ileyh i'dâm olunmaz ise işin fenâ olacağını beyânıyla sırren hâk-i pây-i şâhâneye arz ve ifâdesini ricâ itmesi üzerine Yûsuf Ağa'nın i'dâmı içün irâde-i seniyye sâdır olarak mahsûs hâseki gönderilüb Burusa'da i'dâm olunmuşdur.

İnsan nasıl pek yüzli ve ne kadar aç gözli bir mahlûkdur ki önünde eslâfının kanları rîzân[1] oldığını görüb de ibret alacak yerde mâllarma göz dikiyor ve kendü dahi henüz anların müzelleka-i felâketine ayak basmış oldığına ihâle-i nazar-ı dikkat idemeyüb de hemân terekelerinden bir şey kapmağa sa'y ve ikdâm ideyor (İnne fî-zâlik le-ibraten li-uli'l-ebsâr)[2] müşârün-ileyh Yûsuf Ağa âkil ve kâmil bir zât olub fakat evrâkı içinde zuhûr iden bir hüccet-i garîbe akl ve dirâyetine yakışdırılamamış idi. Şöyle ki: Gûyâ Hazret-i Âdem aleyhi's-selâm ömründen bir mikdârını Hazret-i Şît aleyhi's-selâma hibe eylemiş oldığına kıyâsen Sa'dullâh Ağa nâm bir zât dahi ömrinin yedi senesini ma'lûmü'l-esâmî şâhidler mahzarında Yûsuf Ağa'ya hibe ve o dahi ittihâb ve kabûl eylemiş olduklarına dâ'ir ol vakt Galata kadısı bulunan Şeytân Emîn Efendi'nin hatmiyle mahtûm bir kıt'a hüccet-i şer'iyye zuhûr itmişdir ki sûreti zeyl-i kitâbda (8) rakamıyla îrâd olunur.

Bu hüccetin zuhûrunda Emîn Efendi Mekke-i Mükerreme pâyesini hâ'iz bulundığı hâlde emsâlini terhîb içün Gelibolı'ya nefy ve tagrîb idilmişdir.

Mustafâ Necîb Efendi târîhçesinde dir ki bu mâdde müşârün-ileyhin rüşd ve zekâvetine[3] virilmez ise de ebâlise-i nâsın hîle ve mekîdetleri[4] nice nice ezkiyâyı iğfâl ve firîfte[5] ideceği nezd-i uli'n-nihâde ma'lûm olub hüccet-i mezkûrenin Şeytân lakabıyla mülakkab kadı-i vasî'ü'l-mezhebin imzâsıyla mümzâ olması dahi bunı musaddakdır.

Âsım Efendi dir ki hüccet-i merkûmenin mebnâsı olmak üzre Hazret-i Âdem aleyhisselâmın ömrinden bir mikdârını le'in silm Şît aleyhi's-selâm Hazretlerine midir yohsa Dâvud aleyhi's-selâm Hazretlerine midir hibe itdigi ba'zı tevârîhde ale'l-ihtilâf resîde-i nazar ve gûş olub lâkin hakk budur ki bir mahall-i mevsûkda mer'î ve mazbût oldığı hâtır-ı nişânımız degildir ba'de't-teslîm hasâ'is-i enbiyâdan olarak nice umûr-ı garîbe vâki'dir ki âhad-ı (**s.196**) ümmede mümkün olmadığı vâriste-i kayd-ı tefhîmdir ve Beyâzî-zâde'nin recm[6] mâddesi gibi zamân-ı sa'âdetden bu âna kadar bunun dahi vukû'ı olmadığı ve naks[7] ve ziyâde-i ömr mes'elesi ilm-i kelâmın mesâ'il-i mahsûsasından olub ne gûne ihtilâfât ve tevcîhâtı müştemil oldığı ma'lûmdur Kur'ân'da ve ehâdîsde ve ictihâd bâbında hibe-i ömr mâddesi vâki' olmadığı emr-i meczûmdur hele bu mâdde gâyet agreb[8] ve târîhe yazılacak hâdise-i a'ceb oldığına mebnî it'âb-ı cevâd-ı kaleme ibtidâr olundı müşârün-ileyh Yûsuf

1 Rîzân: Dökülen, akan.
2 "Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır" Âl-i İmrân sûresi 13. âyetten bir kısım.
3 Zekâvet: Çabuk anlama, kavrama.
4 Mekîdet: Düzen, hile, fesat.
5 Firîfte: Aldatılmış, kandırılmış.
6 Recm: Taşlamak, taşa tutmak, taş ile insan öldürmek.
7 Naks: Noksan, kusur. Eksiklik.
8 Agreb: Daha ve pek ve en garip ve tuhaf, pek tuhaf.

Ağa hadd-i zâtında bu makûle mesâ'ili idrâk ider olub hâkim-i mûmâ-ileyh dahi haylîce dehâtdan iken bu safsata zâhiren cehâletden nâşî bir ma'nâdır vâhibü'l-ömr olan Sa'dullâh Ağa musâhib zümresinden be-gâyet mûsîkî-şinâs ve hoş-âvâz ve zâtında akl ve dirâyet sâhibi ve (penbe-hâze) şarkısının nâzım ve mürettibi olub hele ol yâd-gâr bu takrîble bir mikdâr meblağ almak garazıyla irtikâb eylediği te'vîline salâhiyyeti vardır nitekim Arablar (bir hîle yap bin akçe al) dirler lâkin garâbet ol iki dehâtdan olan devletlülerin kabûl ve imzâlarındadır hattâ mukâbilinde ağa-yı müşârün-ileyhin Sa'dullâh Ağa'ya yedi kîse akçe virdigi resîde-i sıhhatdir ve garâ'ibdendir ki beş ay kadar müddet mürûrunda Sa'dullâh Ağa vefât eylemişdir müverrih-i fakîr dir ki Yûsuf Ağa egerçi fî-zâtihî ilm ve ma'rifetden sâde olub lâkin hemîşe-i ehl-i ilm ve ma'ârif ile hem-ülfet ve sâhib-i zihn ve fetânet olmağla o misillü mesâ'il ve mebâhisi idrâk ider makûleden bulunub ve fî-zâtihî[1] mülâtafeye[2] mâ'il ve mizâh ve irtibâha şîfte-dil olub kezâlik efendi-i mûmâ-ileyh dahi fî-zâtihî dânâ ve dekâ'ik-âşinâ olmağla sâlifü'z-zikr hüccet mâddesi mahzâ mülâtafe-gûnâ olmak ağleb-i melhûzdur. İntehâ.

Yûsuf Ağa'nın muhallefâtı fevka'l-âde hesâb ve tahmînden ziyâde zuhûr idüb sâ'ir güşte-gânın muhallefâtı gibi Mûsâ Paşa ile dîger müteneffizân ellerine düşerek çoğı beynlerinde taksîm ve bâkîsi cânib-i mîrîye teslîm olundığı sırada konağı dahi fodula kâtibi iken vâlide kethüdâsı olan Mehmed Efendi'ye ihsân buyurulmuş ve Yûsuf Ağa'nın rûh-i izâfîsi makâmında bulunan Râgıb Efendi ile dîger müte'allikâtı daha emvâl-i mektûme var ise meydâna çıkarılmak ve az çok anlar dahi tecrîm kılınmak üzre başbâkîkulluğuna kaldırılarak tevkîf idilmişdir. Zorba ve eşkıyâ didigimiz yeniçeriler degil şunun bunun mâlına pâreledikleri ricâl-i devletin bile bir pâresine ve bir hilâline dokunmamışlar iken vükelâ-yı devlet ve mukarrebân-ı saltanat nâmına olan aç gözli ve katı yüzli nev-devletân bu etvâr-ı ihânet-kârâneleriyle seleflerine rahmet okutdılar ve (Rahimallâhu'n-nebbâşü'l-evvel)[3] didirtdiler bu hâl ve hey'et ile idâre-i devlet kâbil olamayacağından hayr-hâhân-ı saltanat dûçâr-ı hayret oldı ve bu inkılâbât ile ıslâh-ı ahvâl olunur ümîdinde bulunan müte'assıbîne bile ye's ve fütûr geldi.

(s.197) Bu yağma-gîrlikde Mûsâ Paşa kıyâs ve tahmîn olunamayacak mertebe servet ve gınâ kesb idüb ancak bu kadar mâl ve menâli felege hazm itdirmek müşkil bir keyfiyyet oldığından bunun çâresini düşünmekde oldığı hâlde bir tarafdan Enderûn-ı Hümâyûn'da yeni yetişen kurenâ-yı şehr-i yârî ve bir tarafdan dahi hâricde kesb-i nüfûz iden nev-resîdegân ve ale'l-husûs Yeniçeri Ocağı müteneffizleri mesâlih-i devlete müdâhale iderek udhûke-i âlem[4] olacak tedbîrler zuhûra getürilmege ve her işde rüşvet alınub virilmege başladığından ve der-dest olan Rusya seferinin encâmı nâ-ma'lûm ve itlâfât ve isrâfât-ı vâkı'aya nazaran karîbü'l-ahdde fevka'l-âde muzâyaka-i mâliyye zuhûr idecegi emr-i mezcûm oldığından ve taşralarda Sultân Selîm tarafdârı olan Cebbâr-zâde ve Kara Osmân-zâdeler gibi şedîdü'ş-şekîme zâtların vâdî-i ser-keşîye sülûk itmeleri melhûz bulundığından encânı-ı kârı mütâla'a ile Mûsâ Paşa muztarib ve bî-huzûr ve yutdığı büyük büyük lokmaları hazm itmek ve nihâyet müşkilât-ı

1 Fî-zâtihî: Özünde.
2 Mülâtafe: Lâtifede bulunma, espiri yapmak, şaka ile takılma, karşılıklı şakalaşma.
3 "Allah ilk mezar soyucuya rahmet etsin."
4 Udhûke-i âlem: Aleme gülünç, komedi.

melhûza içinde boğulmadan selâmet yakasına geçmek üzre dakk-ı bâb-ı isti'fâya mecbûr idi hâlbuki zâten nahîfü'l-bünye[1] ve dîk-i sadra[2] mübtelâ olub bu misillü efkâr-ı dûrâ-dûr ile za'f ve illeti tezâyüd iderek ba'zı mecâlisde kendüsine tevâtür-i nefs[3] gelmiş gibi görülmüş ve birkaç def'a huzûr-ı hümâyûnda bayılma derecesinde nefesi tutulmuş olub hastalıgı sahîhan bu mertebe ziyâde miydi yohsa biraz da tasannu' ve temâruz ilâvesi var mıydı ve garazı sahîhan işden çekilüb de ihtilâs eylediği emvâl-i lâ-tuhsâyı âlem-i ferâğ ve istirâhatda yemek mi yohsa temâruz ile nabz-ı devleti yoklamak mı idi burası lâyıkıyla ma'lûm degildir zîrâ dilkü gibi gâyet dessâs bir herîf oldığından efkârını geregi gibi anlamak müşkildir el-hâsıl zâhir-i hâline nazaran azlı îcâb-ı maslahata muvâfık görinüb kaldı ki Kabakcı vak'asını intâc iden hey'et-i isyânîyyeyi teşkîl ve devri tahvîl ile Sultân Mustafâ'yı minnetdâr eylemiş ise de zîr-i bâr-ı minnetde durmak tab'-ı selâtîne girân gelür mevâddan oldığı cihetle bir aralık azlı pâdişâh-ı nev-câh hazretlerinin dahi mizâcına muvâfık idi Enderûn-ı Hümâyûn'da yeni yetişen zâtlar ise bu makûleler degişüb de kendüleri meydân almak isterlerdi.

Binâ'en-aleyh Rebî'ü'l-âhir'in yirmi ikinci güni Burusa'da ikâmet itmek üzre Mûsâ Paşa azl ile yerine Çavuşbaşı Şehsüvâr-zâde Hamdullâh Beg vezâretle kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı ve Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdâsı Hasan Tahsîn Efendi çavuşbaşılığa nakl ile rikâb kethüdâlığı dahi sâbık Hubûbât Nâzırı el-Hâc Mustafâ Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Kapan-ı Dakîk Nâ'ibi Abdullatîf Efendi dahi ber-vech-i bâlâ i'dâmı matlûb olanlardan birisi (s.198) oldığı hâlde müderrisînden olmak hasebiyle icrâsı te'hîr olunmuş ve hesâbı rü'yet olunarak uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîhiyle tarîk-i ilmiyyeden ihrâc olundukdan sonra Burusa'da i'dâm olunub ser-i maktû'ı Rebî'ü'l-âhir'in yirmi dördünci güni Abdüllatîf Paşa unvânıyla Bâb-ı Hümâyûn'a vaz' ve teşhîr kılınmışdır.

Merhûm-ı mûmâ-ileyh Abdüllatîf Efendi sudûr-ı izâmdan müteveffâ Kiçeci-zâde Sâlih Efendi'nin dâmâdıdır zahîre mâddesinin ibtidâ-yı tanzîminde müteveffâ-yı mûmâ-ileyh hubûbât nâzırı olmağla sâhib-i terceme dahi kapan-ı dakîk niyâbetini tahsîl idüb mizâc-âşinâ ve dakîkadân bir zât oldığından atabegân-ı saltanat-ı seniyyeye kesb-i intisâb ile niyâbet-i mezkûrede müstekarr ve müderrisînden bulunmak hasebiyle gürûh-ı mevâlînim kendüye rekâbet ve adâvetleri günden güne mütezâyid ve mütevâfir olarak zuhûr-ı vak'ada fırsat bulub izâlesini imzâ itmeleri üzerine ber-vech-i meşrûh tarîki tebdîl ile te'vîl olunarak Burusa'da i'dâm olunmuşdur tavîlü'l-kâme ve azbü'l-lisân beşûşü'l-vech ve zarîf ve nüktedân sitûde-tedbîr bir zât-ı fetânet-semîr imiş rahmetullâhi aleyh.

Cumâde'l-ûlâ'nın üçünci güni Sâlih Cânib Efendi mühimmât nâzırı ve Azmî Efendi Beghân Sultân Kethüdâsı nasb olundı. Ve ferdâsı Cum'a gicesi Galata'da harîk zuhûr ile on altı sâ'at kadar mümted oldı. Ve yedinci Pâzârtesi güni Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi azl ile yerine Samânî-zâde Ömer Hulûsî Efendi nasb olunmuş iken ferdâsı Salı güni Ömer Hulûsî Efendi azl ile yine Atâullâh Efendi nasb ve ibkâ kılındı.

Tafsîli bu vechledir ki müteveffâ Hayrî Efendi birâderi müderrisînden ma'hûd Seydâ Efendi öteden berü dalkavukluk ile meclis-i küberâda bulunarak şunı bunı kadh ve mezemmet[4]

1 Nahûfü'l-bünye: Bünyesi, vücut yapısı zayıf olan.
2 Dîk-i sadr: Paniğe kapılma şeklinde görülen ruhsal ve fiziksel rahatsızlık.
3 Tevâtür-i nefs: Hızla nefes alıp verme.
4 Mezemmet: Kınama, yerme, yerilecek, kınanacak iş.

ve bi'l-hassa hem-cinsi olan mevâlîyi lisânına dolayub istihsâ ve tezyîfe[1] cesâret idegeldigi halde haremi Sultân Selîm'in vâlidesi tarafına müte'allika olmak hasebiyle bir tarafdan kendüye bir şey dinilemedigine mebnî şerrine la'net diyerek ba'zı ricâl ve kibâr (Dehen-i seg be-lokme dûhten bih)[2] fehvâsınca kendüsine hedâyâ ve atâyâ vire geldiklerine mebnî bu vechile şundan bundan haylîce şey kapar ve fassâllık[3] ve dalkavukluk sâyesinde debdebe ve dârât ile gezüb mevâlîye tafra satar idi anın bu etvârından tarîk-i ilmiyye ashâbı müteneffir ve bu eyyâm-i inkılâbâtda bir musîbete uğramasına muntazır idiler o dahi burasını mütâla'a ve der-pîş iderek mütelâşî ve dil-rîş ise de akâribinden İsmâ'îl Ağa mukaddemâ Boğaz nâzırı iken Kabakcı Mustafa dahi anın hidmetkârı oldığından Seydâ Efendi (**s.199**) ol vakt Kabakcı ile hem-kadeh-i bezm olmasıyla bu eyyâm-ı fetretde ana dayanub durmakda idi fakat devr-i sâbıkda zemm itdigi zevâtdan birisi de Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efeudi olmasıyla bi'l-hassa anın tarafından dûçâr-ı hafv ve endîşe olmağın bir takrîble anı mesnedinden düşürmek hulyâsına düşerek Kabakcı ile birkaç nefer hem-pâsını[4] bir ahşam hânesime da'vet ve bast-ı besât-ı îş ve işret idüb tenâvül-i kâsât-ı ülfet esnâsında (Atâullâh Efendi'nin hal' mâddesinde saımîmî rızâsı yoğidi Et Meydânı'nda sükûtî durması dahi andan nâşî idi hüdâvendigâr-ı sâbıkın lütf-dîdesi oldığından be-her hâl anın gayretini güder ve nihâyet sizin hakkınızda bir iş ider hâlbuki İstanbul'da sadr-ı â'zam bulunmadığından Bâb-ı Fetvâ cümlenin merci'i olmak hasebiyle şeyhü'l-islâm dahi ocaklunun nasb-gerdesi olmak lâzımdır) diyerek Kabakcı'nın zihnini ihlâl itdikden sonra bir gün Kabakcı'yı Ebû Eyyûb Ensârî'de mütekâ'iden mukîm olan Mustafâ Paşa meclisine götürüb ve anın yanında dahi bu bahsi tarz-ı âhar üzre der-miyân ve Şeyhü'l-islâm'ın azli gûyâ bi'l-cümle ocaklunun emeli oldığını âverde-i zebân itdikde Mustafâ Paşa dahi sahîh zannıyla mâddeyi i'zâm iderek Vâlide Sultân tarafına tezkire tahrîr idüb mukarrebân-ı sâde-levhân dahi anı te'yîd itmekle bâlâda iş'âr olundığı üzre Atâullâh Efendi azl ile yerine Ömer Hulûsî Efendi nasb olunmuş ise de Ömer Efendi gâyet afîf ve müstakîm ve her hâl ve tavrı muvâfık-ı şer'-i kavîm olarak medh ve sitâyişe sezâ[5] ve hakîk[6] ve fakat ism-i sa'âdetleri iktizâsınca ma'lûm olan şiddet ve salâbetleri hasebiyle mazhar-ı sırr-ı (mâ-terake'l-hakku li-Ömerin min-Sıddîkin) oldığından ekser sudûr ve mevâlî ve ale'l-husûs Atâullâh Efendi mensûbâtı anın yine meşîhate gelmesinden nâ-hoşnûd olarak Şemseddîn ve Münîb ve Murâd-zâde efendiler ile dîger â'yân-ı ulemâdan ba'zıları Eski Sarây hizâsında vâki' Kerîm Beg-zâde Dervîş Beg hânesinde ictimâ' ile ocaklu tarafına tezkire tahrîr ve bu hâdisenin elbette tefrikayı mûcib ve ocaklu hakkında vehâmeti câlib olacağmı tezkîr itmişler ve bir de re'îsü'l-küttâb-ı rikâb olan Hâlet Efendi Atâullâh Efendi'nin Lâlâ-zâdesi ve pederinin perverdesi olmak hasebiyle anın gayret-keşi olub hattâ kâ'immakâm paşa mahremâne olarak keyfiyyeti kendüye ifâde itdikde men'ine çalışmış ise de müfîd olmayub bir gün sonra azli vâki' olıcak sekbânbaşı ve Karadeniz Boğazı ser-gerdeleriyle birkaç ma'lûm ve müte'ayyen odabaşıların esâmîsini derc ile bir defter tasnî' idüb Kabakcı tarafına irsâl ve (Bu defterde isimleri mastûr olanların izâleleri içün Atâullâh Efendi'den fetvâ istenildikde

1 Tezyif: Bir şeyi değersiz, adi, bayağı, aşağılık göstermeye çalışma, küçültmek isteme.
2 "Köpeğin ağzını lokmayla dikmek iyidir."
3 Fassâl: İftira atan, gerçek olmayan isnatlarda bulunan.
4 Hem-pâs: Arkadaş, yoldaş.
5 Sezâ: Münâsip, uygun, yaraşır.
6 Hakîk: Haklı, hak sahibi olan. Müstehak, lâyık, münasib.

virmediginden azl olundı halefi (**s.200**) ise fetvâ virmekle i'dâmınız mukarrerdir) deyü ihâfe ve iğfâl itdikden başka ol gice tebdîlen Süleymâniyye semtinde müderrisînden Burnaz Beg-zâde Dervîş Mehmed Es'ad Efendi hânesine gidüb nihânî Sekbânbaşı Mustafâ Ağa'yı celb ile anı dahi bu vechile tevhîş[1] eylediginden sekbânbaşı giceleyin mukaddemâ kendüsinin sekbânbaşılığa intihâbında rüşvet-hârı olan on dört odabaşıyı Ağakapusı'na celb ile keyfiyyeti ifâde ve yine birer kîse rüşvet i'tâ itdikden sonra (Ale's-seher kışlalardan cem' idebildiginiz kadar yoldâş cem' ve istishâb ile Süleymâniyye Câmi'i havlısında tecemmu' idesiniz) deyü tenbîh itmekle ale's-sabâh Süleymâniyye Câmi'i'nde yeniçeriler ictimâ'a başladığı esnâda sekbânbaşı dahi kâ'immakâm paşa ile bi'l-muhâbere tebdîlen Bâyezîd türbesinde görişüb (Süleymâniyye Câmi'i ocaklu ile doldı bir vechile Şeyhü'l-islâm-ı cedîdi istemiyorlar yine ma'zûl efendiyi istiyorlar) didikde Kâ'immakâm Paşa (be-hey ağa böyle masharalık olur mı Devlet-i Aliyye'nin â'zam mertebesinden olan Meşîhat-ı kübrâ-yı İslâmiyye mel'abe-i sıbyân mıdır dün azl olunub bugün nasb olunmak nüfûz-ı pâdişâhîyi mahv ider ve devletin revnak ve mehâbeti gider bu olur iş degildir ve ocaklu umûr-ı devlete müdâhale itmemek üzre mu'âhede itmiş iken şimdi bu hatb-i cesîme müdâhaleleri şart-ı mu'âhedeye muhâlifdir) diyerek def' ve iknâ'a çalışmış ise de sekbânbaşı (Amân devletlü iş işden geçiyor şimdi bir fitne-i azîme zuhûra gelür İstanbul yağma olunur sıbyân ve nisvân ayaklar altında kalur kaldı ki ocaklu nâmına birkaç müfsid çıkub da Şeyhü'l-islâmı azl itdirmeleri ocağ-ı âmirenin nâmûsuna dokunur bu mâdde râbıta bulmalıdır) deyü ısrâr itmekle nâçâr kâ'immakâm paşa sekbânbaşı ile birlikde Bâb-ı Âlî'ye gelerek Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdâsı Mustafâ Efendi ile Hâlet Efendi'yi dahi celb ve ihzâr idüb ve birlikde Sarây-ı Hümâyûn'a gidüb huzûr-ı hümâyûna çıkdıklarında ibtidâ sekbânbaşı (Ocaklu yine ma'zûl Şeyhü'l-islâm efendiyi istiyorlar) mukaddemesiyle feth-i kelâm iderek (Bize sormadın Şeyhü'l-islâmı azl ile Samânî-zâde'yi kim nasb itdi) deyü vekâhat ve hetk-i hürmet-i saltanat idicek Sultân Mustafâ artık cesârete gelerek (Şeyhü'l-islâmı ben nasb itdim) deyüb burada kâ'immakâm paşa dahi sekbânbaşıyı ilzâma çalışmış ise de ke'l-evvel[2] ilhâh ve ibrâm ile (Şimdi bir fitne-i azîme kopar İstanbul herc ü merc olur) diyerek ihâfeye kıyâm itdiginden çaresiz Atâullâh Efendi'nin makâm-ı Meşîhat'a i'âdesine karâr virilmişdir fakat resmen olsun şân-ı devleti muhâfaza içün Samânî-zâde'ye isti'fâ itdirmek sûreti tensîb olunmağla Hâlet Efendi nezd-i müşârün-ileyhe âzim olub müşârün-ileyhin ise İstanbul'da (**s.201**) konağı olmadığından dâmâdı olan Mekkî-zâde Âsım Efendi'nin konağına nakl iderek tertîb-i hademe itmekde ve ulemâ ve ricâl fevc fevc tebrîkine gelüb gitmekde iken Hâlet Efendi vürûd ve mahremâne kendüsine mâddeyi ifâde ile isti'fânâme yazdırmış ve ol gün Atâullâh Efendi huzûr-ı hümâyûna celb ve tekrâr Şeyhü'l-islâm nasb ve ta'yîn buyurulmuş ve menşe'-i azli ne oldığı tahkîk olunmağla Seydâ Efendi hemân Tarsus'a nefy ve tagrîb idilmişdir.

El-hâsıl Atâullâh Efendi zorbalar sâyesinde makâm-ı Meşîhat'a avdet iderek evvelkiden ziyâde nüfûz ve istiklâl buldı ve Sultân Mustafâ'nın artık sarâydan dışaru emri geçmez oldı şöyle ki: Kafesde iken daha şanlu idi.

Tarîkat-ı Nakşîbendiyye meşâyihinden meşhûr Burusalı Emîn Efendi ki Sultân Selîm asrında ricâl ve kibârın ekseri ana inâbet idüb o dahi kimine kılıç kesmez vefki ve

1 Tevhîş: Ürkütme, kaçırma, korkutma.
2 Ke'l-evvel: Evvelki gibi, eskisi gibi.

kimine kurşun işlemez nüshası virmiş idi ber-vech-i bâlâ vak'ada ol mürdenin ekseri eşkıyâ yedinde i'dâm olunduklarında yanlarında zuhûr iden levhalar üzerindeki eşkâl ve heyâkil-i mutalsame rû-nümâ olıcak avâm-ı nâs falânun pâzusında bağlu hâçı zuhûr itdi ve filânın ve fülânın koynundan put çıkdı deyü güft-gû iderek pek çok erâcîf vukû'a geldi ukalâ-yı zamân bu kadar vaktden berü dolâb-ı devleti idâre iden ve ukalâdan bilinan zâtların bu misillü efkâr-ı sahîfeye zehâb ile umûr-ı devleti düşüneceklerine bekâ-yı câh ve ikbâle hasr-i âmâl iderek vifâk ve cifâr ve rimâl makûlelerinin ekâzîbine aldanmış olduklarına te'essüf eylediler. Hâlbuki devrin teceddüdi hasebiyle mürîdlerinin kimi böyle felâkete giriftâr ve kimi felekden silleler yiyüb çile-keş-i idbâr olan şeyh efendiye dahi seyâhat virmek lâzıme-i hâlden görülmekle bu esnâda Emîn Efendi dahi Burusa'ya neyf olundı. Devr-i sâbıkda birçok kimseler şefâ'at ile ru'ûs alarak aykırıdan tarîk-i ilmiyyeye girmiş ve tafarât-ı gayr-ı mu'tâde ile haylüce ilerülemiş olduklarından mümkün mertebe tarîkin tathîr ve tahfîfi zımnında Şeyhü'l-islâm Efendi'nin işâret-i aliyyeleri üzre on dokuz nefer müderrisin ru'ûsları hakk ve terkîn kılındı.

Merhûm Sultân Osmân mâbeyncisi Eyyûb Ağa-zâde Seyyid Mehmed Ağa'nın Pâdişâh-ı nev-câh Hazretleri'ne nisbet-i kadîmesi olmak mülâbesesiyle mesrûriyyeti mültezem-i âlî oldığından Cumâde'l-ûlâ'nın on üçünci güni Mîrâhûr-ı Evvel Şemseddîn Beg azl ile anın yerine mîrâhûr-ı evvel oldı. Ve yirminci güni Hekîmbaşı Behcet Efendi dahi azl olunarak yerine Tuğcı-zâde Abdülkâdir Efendi hekîmbaşı nasb ve ta'yîn buyuruldı. Ve yine ol gün sâbık Başçukâdâr Mehmed Beg İçil'e ve mâh-ı merkûmun yirmi altıncı güni sâbık Hazîne Kethüdâsı Sâlih Beg ba'de'l-müsâdere Kıbrıs Cezîresi'ne nefy idildi.

(s.202) Garîbdir ki mevleviyyetler birer senelik olarak tevcîh olunmak tarîk-i ilmiyyece resm ve âdet oldığına mebnî Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere'ye her sene birer kadı nasb ve irsâl oluna geldigimden bâlâda beyân olundığı üzre Vehhâbîler Harameyn-i Şerîfeyn'den mollâ efendiler ile berâber sâ'ir me'mûrîn-i devleti dahi tard itmişler iken bu esnâda icrâ olunan tevcîhât-i ilmiyyede Mekke Mevleviyyeti Şâm-ı Şerîf Kadısı Ahıshalı Halîl Efendi'ye ve Medîne Mevleviyyeti Mısır Mollâsı Halîl Hamîd Paşa-zâde Ârif Begefendi'ye tevcîh buyurulmuş idi lâkin Mısır Vâlisi Mehmed Alî Paşa Ârif Beg'i salıvirmeyüb ba'de'l-yevm Harameyn'e mevâlî irsâli teleflerini mûcib ve Devlet-i Aliyye hakkında nakîsa-i şânı câlib olacağını Bâb-ı Âlî'ye inhâ ve ihtâr dahi eylemişdir.

Ve daha garîbi budur ki ber-vech-i meşrûh Kıbrıs'a nefy olunan sâlifü'z-zikr Sâlih Beg'in esnâ-yı râhda iken ba'zı şufe'â tavassutuyla afv ve Dersa'âdet'e i'âde ve emvâli redd olunarak gurre-i Cumâde'l-âhire'de uhdesine Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılığı rütbesiyle surre-i hümâyûn emâneti tevcîh buyuruldı hâlbuki surre-i hümâyûn enîninim müntehâ-yı seferi Şâm olub andan ilerüsi içün yol yoğidi fakat resm ve âdet yerini bulsun deyü bu sene dahi öyle bir surre emîni nasb olunarak gûyâ Şâm vâlîsi olan Genc Yûsuf Paşa Vehhâbîleri urub dağıdarak kâfile-i haccı götürecek yollu bir gösteriş eyledi Yûsuf Paşa ise Şâm vâlîsi oldukdan sonra bir vaktden berü hâl-i isyânda bulunan Trablusşâm Mütesellimi Berber Mustafâ ile ceng idüb egerçi çend mâh Trablusı hasr ve tazyîk itdikden sonra Mustafâ Ağa Saydâ Vâlîsi Süleymân Paşa yanına firâr ve iltică iderek Yûsuf Paşa Trablus'ı zabt ile ol tarafca gâ'ileden kurtulmuş ise de Vehhâbîlere karşu çöl tarafında harekete muktedir degil idi.

Kâ'immakâm-ı Sadâret-i Uzmâ Hamdullâh Paşa ihtiyâr ve îcâb-ı hâl ve asra göre hall

ve akd-i umûra adîmü'l-iktidâr oldığından başka ber-vech-i bâlâ Dersa'âdet'de teferrüd iden Şeyhü'l-islâm Atâullah Efendi'nin Kâ'immakâm-ı sabık Mûsâ Paşa ile der-kâr olan ittihâdına mebnî anın kâ'immakâmlığa i'âdesini iltizâm eylediginden Cumâde'l-âhire'nin ikinci Pençşenbe güni Hamdullâh Paşa mâhiyye bin guruş ma'âş ile mütekâ'iden Kadıköyü'nde ikâmet itmek üzre azl olunarak yerine Mûsâ Paşa yine kâ'immakâm nasb olundı.

Cumâde'l-âhire'nin on üçünci Pâzârirtesi gicesi sâ'at beş sularında Balkapanı nâm mahalde vâki' Kadıhânı derûnundan harîk zuhûr ile yedi sâ'at ve on beşinci gicesi Şehzâdebaşı'nda Acemoğlanları kolluğı köşesinden kezâlik bir harîk zuhûr (s.203) ile on sâ'at kadar mümdet olarak pek çok yerler yandı ve nice ocaklar söndi. Ve yine Cumâde'l-âhire'nin yirmi ikinci güni Karadeniz Boğazı yamaklarına üç yüz elli kîse atiyye-i seniyye ihsân ve tevzî' buyuruldı ve sudûr ve mevâlîye tevzî' olunmak üzre taraf-ı şâhâneden Şeyhü'l-islâm konağına mükemmel boğçalar gönderildi.

Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Mehmed Emîn Efendi hatm-i sicill-i hayât[1] itmekle Cumâde'l-âhire'nin yirmi dördünci güni sâbıkâ İzmir Kadısı Sıdkı-zâde Ahmed Reşîd Efendi Ordu-yı Hümâyûn kadısı oldı.

Receb-i şerîfin onuncı güni Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı ve anın yerine Yûsuf Âgâh Efendi Tersâne emîni oldı.

Ve on ikinci güni ber-mu'tâd huzur-ı hümâyûnda Surre-i Haremeyn-i Şerîfeyn çıkarıldı ve yine bu esnâda cerdebaşuluğı[2] ilhâkan Şâm Vâlîsi Genc Yûsuf Paşa'ya ve Rakka eyâleti kezâlik ilhâkan Habeş Eyâleti Vâlîsi Melek Ahmed Paşa-zâde Osmân Paşa'ya tevcîh buyuruldı lâkin Hicâz yolları mesdûd ve cerdebaşbuğluğunun vech-i istihdâmı mefkûd[3] idi yâ surre gemilere virilecek idi bilmem.

Karadeniz Boğazı yamakları cülûs-ı hümâyûndan berü pek ziyâde yüze çıkarak Boğaziçi'nde ve İstanbul'da müsellahan geşt ü güzâr ve kal'alara fâhişe atmağla i'lân-ı fısk ü fücûr itdiklerine kanâ'at itmeyüb ehl-i ırz kadınlara takılmak ve alenen işret iderek ser-hoş olub zukâklarda ve meydânlarda na'ra urmak gibi bî-edebâne harekâta ictisâr ider oldılar ve taraf-ı şâhâneden mu'âmele-i lutfiyye gördükce daha ziyâde şımardılar hattâ hemşîre-i pâdişâhî Esmâ Sultân tebdîl-i hevâ zımnında Gülşenâbâd dinilan Çırağân Sâhilsarayı'nda bulunmak mülâbesesiyle zât-ı şâhâne dahi Receb'in on üçünci Çehârşanbe güni tebdîlen oraya teşrîf buyurmuş idi ve Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin güni olmak hasebiyle Yahyâ Efendi Meydânı müzdehimgâh-ı ricâl ve nisâ idi işte ol gün yamaklardan iki nefer ser-hoş oldukları hâlde sarâyın kapusı önünden geçerden orada bulunan bostâncılar ile bir gavga çıkarub üzerlerine piştov atdıklarında Yahyâ Efendi sâhasında bulunan çend nefer yamaklar piştov sesini işiderek oraya gelüb etrâfda bulunan bostâncılar dahi tahaşşüd ve tecemmu' ile cenge lede'l-ibtidâr bostâncılardan çend neferi maktûl ve mecrûh olmuş ise de eşkıyâ-yı merkûme dahi mecrûh olarak tutılub zindâna irsâl ile gice i'dâm olunmuşlardır.

İşte esâfile ziyâde yüz virilmekle iş ne raddeye varmış ki Sultân Mustafâ sarâyında iken kapusunda bekleyan ve kendüsinin asâkir-i hâssası hükmünde bulunan bostâncıların

1 Hatm-i sicill-i hayât: Hayat sicilini hatmetmek, ölüm.
2 Cerdebaşuluğı: Hac yollarının ve hacıların yol güvenliğine memur atlı muhafızların başı.
3 Mefkûd: Kayıb, yok, olmayan, bilinmeyen.

(s.204) üzerlerine bir takım şekâvet-pîşeler hücûm ve iktihâm ve hattâ çend neferini i'dâm itmişler bunun üzerine artık musâmaha câ'iz olamayacağına ve yalnız bezl-i atâyâ ile edebsizlerin zabt ve rabtı kâbil olmayub âsâyiş-i umûmînin muhâfazası içün siyâset icrâsı lâzım gelecegine Sultân Mustafâ dahi kanub hemân ol gice bu makûle eşkıyânın te'dîbi içün bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr itmekle ferdâsı Pençşenbe güni kârhâneli ve ocak ve ihtiyâr ve ser-gerdeleri silâhlanarak ve kal'a kapularını kapadarak İstanbul içinde buldukları yirmi üç nefer yamakları boğub lâşelerini denize atdılar.

Bağdâd ve Basra ve Şehr-i Zor eyâletleri vâlîsi olan Alî Paşa'nın köleleri tarafından i'dâm olundığı haberiyle yerine kölelerinden kethüdâsı bulunan Süleymân Paşa'nın nasb ve ta'yînî istid'âsına dâ'ir mahallinden tanzîm ve takdîm olunan arz ve mahzar Receb-i mu'azzamın on yedinci güni Dersa'âdet'e vâsıl oldı hâlbuki Bağdad'ın Kölemenler yedinden istihlâsı öteden berü devletce mültezem bir keyfiyyet oldığına binâ'en bu vak'a bir vesîle-i münâsibe ittihâz olunub Süleymân Paşa'dan sarf-ı nazar olunarak mülhakâtıyla Bağdâd eyâleti Erzurûm Vâlîsi sadr-ı esbak Ziyâ Yûsuf Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Lâkin müte'âkiben Fransız İlçisi Sebastiyani Bağdâd'ın hâl-i ihtilâlde ve Süleymân Paşa'nın kuvvet ve mikneti kemâlde oldığından bahisle uhdesine Bağdâd'ın tevcîhini dostâne ihtâr siyâkında Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr göndermekle ve ecnebî söziyle vâlî nasbı kat'â câ'iz degil ise de vakitler pek dar ve zîrde beyân olunacağı üzre bu esnâda Fransızlar kat'-ı muhâbereye bahâne aramakda oldukları der-kâr oldığından Sebastiyani'nin gücenmemesi dahi lâzıme-i hâlden bulunmasıyla tahkîk-i mâdde içün Bağdâd'a bir me'mûr irsâline karâr virildi. Vekâyi'-i Bağdâd'ın tafsîline gelince Bağdâd Vâlîsi müteveffâ Alî Paşa selefi Süleymân Paşa'nın büyük dâmâdıdır ve fi'l-asl anın kölelelerinden olub edîb ü lebîb[1] ve cesûr ve vakûr bir zât olmasıyla Süleymân Paşa anı hazînedâr itdikden sonra bir aralık kendüsine dâmâd itmek istedikde kethüdâsı Ahmed Ağa mânî' olmuş idi. ol vaktler ise Bağdâd'da kethüdâ bulunan zât vâlînin ikincisi olub her iş anın elinde idi ve kethüdâ dâ'iresi ayru olmağla her gün ale's-sabâh bir bölük asker giderek kethüdâyı dâ'iresinden alub paşa kapusuna getürür ve kapucılar kethüdâsı koltuğuna girüb nerdibân[2] başına ve oradan hazînedâr alub paşanın yanına götürür ve kethüdâ dünki icra'âtını beyân ve ol gün yapacağı işleri istîzân itdikden sonra kalkub yine tertîb-i meşrûh üzre dâ'iresine gider ve arada bir iş iktizâ itdikde bi'l-vâsıta muhâbere ider imiş ve Bağdâdca kethüdadan (s.205) sonra kapucılar kethüdâsı add ve i'tibâr olunub hazînedâr rütbeten anın dahi mâ-dûnî[3] ise de paşanın asâkir-i hâssası makânında olan yedi sekiz yüz kadar Kölemenler hep hazînedârın kumandası tahtında bulunurmuş ve bir vakitden berü Kölemenler Bağdâd hükûmetini benimseyüb Ahmed Kethüdâ ise yerlü ve fürûmâye[4] oldığı hâlde kethüdâlık makâmına gelmiş oldığından Kölemenler anı zâten çekemezler iken bu kerre Hazînedâr Alî Ağa'nın dâmâdlığına mânî' olmasından dolayı hakkında Alî Ağa ızmâr-ı kîn ile fırsatını gözetmekde oldığı hâlde bin iki yüz on senesi evâhirinde Ahmed Kethüdâ bir gün paşanın yanından çıkub kendü dâ'iresine avdet iderken nerdibândan aşağı indikde sâhib-i terceme kürki altında

1 Edîb ü lebîb: Zarif ve zeki.
2 Nerdibân: Merdiven.
3 Mâ-dûn: Aşağı. Alt. Alt derece.
4 Fürûmâye: Alçak, bayağı, soysuz, hayâsız, utanmaz.

ihfâ eylemiş oldığı kılıcla arkasından urub ve dîger Kölemenler dahi kılıc uşurub Ahmed Kethüdâ'nın kârını tamâm itmişler bunun üzerine sâhib-i terceme def'aten hazînedârlıkdan kethüdâ ve müte'âkiben efendisi Süleymân Paşa'ya dâmâd olmuş ve Dersa'âdet'den istid'â ile uhdesine mîr-i mîrânlık rütbesi dahi tevcîh buyurulmuş idi. Ahmed Kethüdâ'yı ol vechile i'dâm itmesi Süleymân Paşa'nın emriyle oldığı Gülşen-i Hulefâ zeylinde mündericdir. Lâkin Süleymân Paşa ol arbedeyi duydığı gibi harem dâ'iresine gidüb art kapudan meşâyih-i Urbân kapukethüdâsı olan Şâvî-zâde'yi celb ile müşâvere itdikde Şâvî-zâde (Şimdi yerlü askeriyle Kölemenlerin te'dîbine kıyâm olunsa bir büyük arbede zuhûra gelür ve İstanbulca sû-i te'sîri olur siz bu işi Alî Ağa benim emrimle yapdı diyerek anı kethüdâ itmekden başka çâre yokdur) deyüb Süleymân Paşa dahi hemân sâhib-i terecemeyi kethüdâ nasb eylemiş olduğı ve hattâ sâhib-i terceme kethüdâlık hil'atini giymek üzre paşanın huzûrına girdikde ihtiyatan belinde tabanca bulundığı ve paşa kendüsine (Sen bu işi fenâ itdin sonra senin de başına gelür) dimiş idüği sikâdan[1] menkûldür ve fi'l-vâki' kethüdâlığı zamânı hoş geçüb bâlâda beyân olundığı üzre iki yüz on yedi senesinde Süleymân Paşa vefât itdikde yerine vâlî dahi olmuş ise de nihâyet efendisinin didigi gibi olmuş ve kırk beş yaşında oldığı hâlde Ahmed Kethüdâ'ya itdigini bulmuşdur.

Şöyle ki: İbtidâları kendüsine mu'ârız ve müzâhimler zuhûr itdiyse de cümlesine galebe iderek Eyâlet-i Bağdâd'ı geregi gibi kabza-i tasarrufa almış ve hemşîre-zâdesi Süleymân Beg on dokuz senesinde kendüye kethüdâ ve yirmi iki senesinde arz ve inhâsı üzerine mîr-i mîrânlık rütbesiyle kârn-revâ olmuş idi. Hâlbuki kendinin bâ-cenâhı olub efendileri merhûm Süleymân Paşa zamânında kendü kethüdâ iken kapucılar kethüdâsı bulunan Nasîf Ağa ol vaktden berü kapucılar kethüdâlığında istikrâr ile vazîfe-i me'mûriyyetini îfâ (s.206) itmekde bulunmuş ise de ber-vech-i bâlâ hemşîre-zâdesi Süleymân Beg kethüdâ olub da kendüsünün üst tarafına geçmesi ve mîr-i mîrânlık ile kesb-i ta'yîn itmesi gücüne gitmekle hâl-i hâzırın tahavvül ve inkılâbını temennî itmekde ve kendüye müsâ'id bir zamânda meydâna çıkmak üzre fırsat gözetmekde ve hükûmet-i hâliyeden nâ-hoşnûd bulunan Kölemenler dahi bi't-tâbi' anın gayretini gütmekde iken bundan üç sene mukaddem Batum asil-zâdegânından olub da Bağdâd'a gelerek Alî Paşa dâ'iresine intisâb ile mazhar-ı mekârim-i bî-hisâb olan Meded Beg nâm nemek Behrâm Alî Paşa'yı i'dâm itmek üzre Abaza Mustafâ ve dîger sekiz dokuz nefer köleler ile ittifâk iderek Cumâde'l-âhire'nin on dördünci Salı güni Alî Paşa ber-mu'tâd cemâ'at ile sabâh namâzını kılar iken ibtidâ Meded Beg hançer ile paşayı ve dîgerleri tabanca ile Mühürdâr Abbâs Ağa'yı urub kapucılar kethüdâsı sâlifü'z-zikr Nasîf Ağa'nın konağına gitmişler Abbâs Ağa derhâl ve paşa bir sâ'at kadar yaşadıkdan sonra vefât itmişler Kethüdâ Süleymân Paşa kaziyyeden âgâh olıcak varub Alî Paşa'nın hâl-i nez'inde yetişmiş ve teslîm-i rûh itdikde tekfîn[2] ve defni husûsını lâzım gelenlere ihâle ile kendüsi zabt-ı mesned-i hükûmete müsâra'at eylemişdir. Ve Alî Paşa'nın na'şı kendü inşâ-kerdesi olan medresede defn idilmişdir.

Ol vakt Bağdâd'da kethüdâlık vâlîlige mahrec[3] dimek olmasıyla Süleymân Paşa'nın kâ'immakâmlığa intihâb ve ik'âdı emr-i tabî'î ise de Nasîf Ağa Alî Paşa'nın kapu yoldaşı

1 Sikâ: İnanılır, güvenilir kimse.
2 Tekfîn: Kefenleme.
3 Mahrec: Dışarı çıkacak, çıkılacak kapı.

ve bâ-cenâhı olarak Süleymân Paşa'ya nisbetle kıdemli ve haysiyyetlü bulundığına nazaran ve tarafdârı olan Kölemenlere ve sâ'ir meclûbı olanlara istinâden vâlîliği kendüye münhasır gibi bilerek hemân tarafdârı olan bir gürûh-ı gaflet-enbûh[1] ile konağından kalkub saraya doğrı hareket itmiş idi ahâlî ise Kethüdâ Süleymân Paşa'nın etvâr ve reftârından hoşnûd olmağla vak'adan haberdâr oldukları gibi sarâya şitâbân[2] olarak cümle ulemâ ve â'yân-ı belde ana inkıyâd ile evvelce anı kâ'immakâmlık mesnedinde ik'âd eylemiş olduklarından Nasîf Ağa sarây civârına vâsıl oldukda keyfiyyet ma'lûm olıcak başındaki cem'iyyet perîşân olarak o dahi bir tarafa firâr eylemiş ise de Meded Beg ve Abaza Mustafâ ve dîger kafadârları tutılub cezâları icrâ olundığı gibi Nasîf Ağa dahi ele geçüb saraya getürilür iken enderûn ağaları yetişerek pârelemişler ve lâzım gelenler ictimâ' ile Bağdâd vilâyetinin Süleymân Paşa uhdesine tevcîhi hakkında bir kıt'a mahzar tanzîm ile Bâb-ı Âlî'ye takdîm eylemişler.

Bunun üzerine ber-vech-i meşrûh Dersa'âdet'de ol mahzara i'tibâr idilmeyerek Bağdâd (**s.207**) Vâlîliği Ziyâ Paşa'ya tevcîh buyurulmuş ise de Sebastiyani'nin müdâhalesi üzerine tahkîk-i mâdde olunsun yollu maslahat âsân-dîde bıragıldığı esnâda yine Bağdâd vâlîliginin Süleymân Paşa'ya tevcîhi istid'âsıyla bir kıt'a mahzar daha geldiginden evvelki tevcîh girü alınarak Bağdâd ve Basra ve Şehr-i Zor eyâletleri Süleymân Paşa uhdesine tevcîh buyurulmuş ve Bağdâd yine Kölemenlerin dest-i tahakkümünde bıragılmışdır.

Bağdâd'ın Kölemenler yedinden tahlîsi öteden berü devletce ârzû olunur bir keyfiyyet iken acabâ bu ikinci mahzarın vürûdı üzerine Bâb-ı Âlî Kölemenlerin isyânından mı ürkdi yohsa Sebastiyani'nin müdâhalesi üzerine mi bu ârzûsunun icrâsından hemân vaz geçdi burası lâyıkıyla kesdirilemez ise de Bağdâd'daki Kölemenlerin adedi bine bâliğ olmadığına ve dîger tavâ'if-i askeriyye ve ahâlî dahi anların hâtırı içün kolaylıkla isyân lekesini kabûl itmeyeceklerine nazaran Ziyâ Paşa ucâleten Bağdâd'a varmış olsaydı eyâleti kabza-i tasarrufuna alabilürdi ve ikinci mahzarın Dersa'âdet'e vürûdunda Bağdâd tüccârından ba'zıları Süleymân Paşa tarafından olmak üzre beş altı bin kîse akçeler virmiş oldukları ve Enderûn ve Bîrûn müteneffizlerinin bu mebâliğden hissedâr oldukları mervî olub ancak nasıl taksîm idildi ve külliyetlüsi nereye virildi bilinemez ve zîrde beyân olunacağı vechile ol ânda Fransa ve Rusya imparatorları kendü beynlerinde Rûmili kıt'asının mukâsemesine karâr virmiş olduklarından Sebastiyani'nin Rûmili işlerine müdâhalesi devletinin politikası iktizâsından olsun ammâ Bağdâd vâlîsi nasbına müdâhalesi ile bunun içün Bâb-ı Âlî'ye takrîr göndermesine dahi bir doğrı ma'nâ virilemez.

Sultân Selîm Han Hazretleri'nin evâhir-i eyyâmında Rusyalular Ahılkelek Kal'ası üzerine hücûm itmişler ise de pek fenâ hâlde münhezim olub pek çok telefât virerek avdet itmişler idi ba'dehu şark ser'askeri ve Erzurûm vâlîsi bulunan Sadr-ı esbak Ziyâ Yûsuf Paşa ordusıyla Rusya üzerine hareket idüb Kars Vâlîsi Mehmed Paşa'yı dahi bir fırka ile ilerü sevk itmiş idi ol vakt Şöregil tarafında bulunan Rusya ordusı ise daha evvel davranarak bağteten gelüb ve Mehmed Paşa fırkasını basub perîşân eylemişdir çünki Ziyâ Paşa Rusyalıların hareketini haber alub da ilerüye hareket idecegi vakit Sultân Selîm'in hal'i haber-i dehşet-eseri vârid olıcak ne yapacağını şaşırub bir takrîble askeri girü almak istemiş ise de bu kargaşalıkda asâkir-i İslâmiyye münhezim olarak birkaç yüzi şehîd ve birkaç yüzi esîr

1 Gürûh-ı gaflet-enbûh: Gaflet içindeki kalabalık gurup.
2 Şitâbân: Acele eden, çabuk olan.

olmuşdur işte bu hezîmete Mehmed Paşa sebeb oldı deyü ithâm ile i'dâm olunmağın ser-i maktû'ı Receb'in on sekizinci güni İstanbul'a geldi.

(**s.208**) Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Aleko Beg'in vazîfesinden hâric işlere müdâhale itdigi sem'-i pâdişâhîye ilkâ olunmağla i'dâmı içün irâde-i sẽniyye sâdır olub Aleko ise devr-i sâbıkda pek çok işe yaramış idügine ve der-dest olan mesâ'il-i politikada vücûdı elzem oldığına mebnî Rikâb-ı Hümâyûn Re'îsi Halet Efendi ile kethüdâ beg birlikde afvını niyâz itmeleriyle buna dâ'ir kâ'immakâm paşa tarafından Rikâb-ı şâhâneye mahsûsan takrîr takdîm olunmuş iken müsmir[1] olmayub i'dâmı bâbında tekrar irâde-i kat'iyye sudur itmekle Receb'in on dokuzuncu güni o dahi Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhında i'dâm idildi.

Hâlbuki bu esnâda Fransız İlçisi Sebastiyani Devlet-i Aliyye'yi iz'âc içün vesîle aramakda oldığından ve zîrde beyân olunacağı vechile bi'l-hâssa Hâlet Efendi'nin aleyhinde bulundığından Aleko Beg'in Fransız himâyesinde idügini iddi'â ve Hâlet Efendi'den iştikâ ile Bâb-ı Âlî'yi pek ziyâde tazyîk ve tasdî' eylemişdir çünki Fenarlular Eflâk ve Boğdan sâyesinde pek zengîn olarak vükelâ dâ'irelerinde dahi fevka'l-âde mazhar-ı ikrâm ve ihtirâm olmakda iken Rusyalunun Memleketeyn'e müdâhalesi ve mu'ahharen buralarını istîlâsı hasebiyle anların dahi menba'-ı gınâ ve servetleri munkatı' olarak dûçâr-ı muzâyaka olmalarıyla içlerinden Suço ve Kalimaki familyaları gibi bazıları Fransalu tarafına temâyül itmiş ise de sâ'iri hep Rusya tarafdârlığını iltizâm itmişler idi Sebastiyani ise bunları hep Fransa politikasına celb itmek isterdi. Binâ'en-aleyh dîvân tercümânının i'dâmından dolayı böyle gürüldi itmişdir yohsa bâlâda beyân olundığı üzre Rusya tarafdârı bulunan firârî Kostantin Beg'in pederi iki yüz yirmi bir senesi evâhirinde i'dâm olundukda buna Sebastiyani i'tirâz itmedikden başka belki bunı kendü politikasınca bir nev' muzafferiyyet kabîlinden additmiş idi cây-i ta'accüb şurasıdır ki Hâlet Efendi Dîvân tercümânının tahlîsine sa'y itmiş iken i'dâmından dolayı Sebastiyani'nin adâveti belâsını yine o çekiyordı işte ricâl-i Bâb-ı Âlî bir tarafdan böyle ecânibin i'tirâzâtına hedef ve bir tarafdan mukarrebînin yolsuz hareketlerinden nâşî dûçâr-ı keder ve esef olarak ne yapacaklarını şaşırmışlar idi ve ol vakt Devlet-i Aliyye'nin başluca bir belâsı dahi bu idi ki mesâlih-i hâriciyyesi Fenarlular yedinde olub anlar ise kangı devletin politikasına meyyâl iseler devleti ol tarafa sevk ve teşvik iderler ve erkân-ı devleti hayret ve tereddüde düşürürler idi.

Şirvân etrâfında pek çok ma'denler oldığı hâlde buraları Van ve Diyârbekir eyâletleri dâhilinde olub ahâlîsi ise kimi Yezîdî ve dâğî ve kimi âsî ve bâgî olmağla bu ma'denleri işletmek kâbil olmadığı ve mîr-i mîrândan yurtluk ve ocaklık vechile Muş (**s.209**) mutasarrıfı olan Murâd Paşa'nın ol havâlîdeki tavâ'ifi te'dîb ile ma'âdini işletdirebilecegi tahkîk olunmağın uhdesine Rûmili beglerbegiligi pâyesiyle Diyârbekir eyâleti bi't-tevcîh sûret-i me'mûriyyeti mukaddemce tarafma bildirilmiş olmasıyla bu esnâda îfâ-yı me'mûriyyete teşebbüs itmek üzre iken vefât itmekle işbu ma'den işi dahi hâlî üzre kaldı.

Karaman Vâlîsi ve Akdeniz Boğazı Ser'askeri Sadr-ı esbak Hâfız İsmâ'îl Paşa'nın vefâtı haberi dahi mâh-ı Şa'bân-ı mu'azzamın on beşinci güni Dersa'âdet'e vâsıl oldı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh şehr-i İstanbul ahâlîsinden ve hâsekiyân-ı hâssadan Zer-

1 Müsmir: Netîce veren, netîceli; faydalı, verimli. Yemiş veren, yemiş verici, yemişli.

nişânlı Hâseki nâm zâtın sulbünden[1] bin yüz yetmiş bir senesinde tevellüd itmişdir. Sinn-i temyîze resîde oldukda mektebe devâm ile kelâm-ı kadîmi hıfz itdikden sonra hâsekiyân-ı hâssa zümresine iltihâk ile Sarây-ı Hümâyûna girüb yâverî-i baht ile yol hâsekisi ve yeniçeri ağası karakulluğı ve tebdîl hâsekisi ve hâseki ağa oldukdan sonra Sultân Selîm'in hüsn-i nazarına mazhar olmakdan nâşî bostâncıbaşı olarak yedi sene kadar kemâl-i ikbâl ile bu me'mûriyyetde müstahdem ve ba'dehu rütbe-i vezâretle kapudan-ı deryâ ve çend mâh mürûrunda sadr-ı â'zam olmuş idi ol vakt İbrâhîm Kethüdâ gibi manzûr-ı pâdişâhî olan atabegân-ı saltanatın def' ve izâlelerine teşebbüs itdikde taraf-ı şâhâneden müsâ'ade buyurulmayub sâhib-i terceme ise gâyet hodbîn[2] ve anûd[3] ve mehîn bir şahıs oldığından def'-i rukebâ ve husemâ dâ'iyye-i mekrûhesiyle küfrân-ı ni'met ve icrâ-yı hıyânet yoluna sülûk iderek Edirne vak'asının hudûsuna sebeb oldığından azl ve nefy olunmuş ve Sultân Mustafâ'nın cülûsundan sonra Akdeniz Boğazı muhâfazasına ta'yîn kılınmış idi bir iki ay mürûrunda vefât ile azm-i dâr-ı müzâcât eyledi.

Ber-vech-i bâlâ Bağdâd vâlîligi Ziyâ Paşa'ya tevcîh olundukda uhdesinden münhall olan Erzurûm eyâleti bir aralık merfû'ü'l-vezâre Hakkı Paşa'ya ibkâ-yı vezâret ile ve bir aralık Ziyâ Paşa kethüdâsı Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Osmân Ağa'ya müceddeden rüthe-i vezâretle ve Hâfız İsmâ'îl Paşa'nın vefâtında Akdeniz Boğazı muhâfızı vezâretden mütekâ'id Yemenici-zâde Yûsuf Paşa'ya ibkâ-yı vezâret ile tevcîh buyuruldığı esnâda sâbıkâ Çıldır vâlîsi olan merfû'ü'l-vezâre Şerîf Paşa'ya dahi ibkâ-yı vezâreti ve fî-mâ-ba'd şân-ı vezârete münâfî hareketden ictinâb itmek tenbîh ve nasîhatı ile Kars eyâleti tevcîh olunmuş iken Murâd Paşa'nın vefâtı üzerine me'mûriyeti Diyârbekir ve müte'âkiben Rakka eyâletine bi't-tahvîl Diyârbekir eyâleti dahi Ma'den Emîni Abdî Paşa'ya rütbe-i vezâret ile tevcîh buyurulmuş ve mu'ahharen Hakkı Paşa Akdeniz Boğazı ser'askeri ve Ziyâ Paşa Karaman ve ba'dehu Haleb vâlîsi olmuş ve sâlifü'z-zikr Osmân Paşa'nın me'mûriyyeti Erzurûm'dan Sivas eyâletine tahvîl olunmuş iken arası çok geçmeksizin uhdesine şark cânibi ser'askerligiyle Erzurûm eyâleti tevcîh buyurulmuşdur.

(s.210) Şa'ban'ın on dördi târîhiyle icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede Hâce-i Şeyhü'l-islâm Münîb Efendi'ye sadâret-i Anadolı pâyesi virilmişdir hem-pâyelerinden Süleymân Mollâ Efendi tehniyyesine[4] gidüb esnâ-yı musâhabetde (Her pâyeye bir kitâb te'lîfiyle nâ'il olayordınız acabâ bu pâyede bir te'lîf takdîmiyle mi müyesser oldı) deyü istifsâr itdikde Hâce Efendi dahi latîfe yollı (Bu def'a da bir Şeyhü'l-islâm te'lîf eyleyüb Devlet-i Aliyye'ye ve bi'l-cümle memâlik-i Osmâniyye'ye yâd-gâr eyledim) deyü cevâb virmiş oldığını Âsım Efendi makâm-ı kadh ve tezyîfde[5] hikâye itdikden sonra (te'lîfi olan yâd-gârın el-ıyâzü billâhi Te'âlâ dîn ve devlete fâ'idesi nümâyân oldı Allâhümme azamnâ mine'z-züleli ve veffaknâ ilâ-hayri'l-amel[6]) deyü hatm-i kelâm eylemişdir.

Yine bu esnâda akdemce Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı nasb olunan Köse Kethüdâ ya'nî

1 Sulb: Sülâle, zürriyet.
2 Hodbin: Bencil, egoist.
3 Anûd: Muannid. Çok inatçı.
4 Tehniyye: Tebrik etme, kutlama.
5 Tezyif: Bir şeyi değersiz, adi, bayağı, aşağılık göstermeye çalışma, küçültmek isteme.
6 "Allahım bizi tutarsızlıktan koru ve hayır işlerinde başarılı kıl."

Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi kethüdâlıkdan Akdeniz Boğazı nüzûl emîni nasb olunub yerine Tezkire-i Evvel Vekîli Mustafâ Efendi rikâb kethüdâsı ve Bozoklı Mustafâ Mazhar Efendi tezkire-i evvel vekîli nasb ve ta'yîn buyurulmuşdur. Bu sırada Eginli Hâcı Mustafâ Efendi nişâncı vekîli olmuşdur.

Kabakcı Vak'ası'nda mahrek-i fesâd olanlardan ma'hûd Kazancı Mustafâ dahi bir aralık kapucıbaşılık rütbesiyle Gümüşhâne emîni nasb olunub arkası çok geçmeksizin orada kârı itmâm ile devlet bir dâhiyye-i dehayâdan kurtulmuşdur. O misillü vekâyi'-i ihtilâliyyeye sebeb olanlar birer harca sürülmek bu âlem-i esbâbın usûl-i mu'tâdesinden olmağla bu bâbda başka sebeb aramağa hâcet görülmez.

Tulû'-ı Zâtü'z-zeneb

Receb'in yirmi ikinci gicesi garb-ı şimâli semtinde bir kuyruklı yıldız doğub kuyruğı şark tarafına müteveccih idi kutb-ı şimâlî[1] tarafına doğrı seyr ve hareket iderek üç mâh müddet göründükden sonra muhtefî olmuşdur. Buna dâ'ir Sürûrî Efendi târîh-i mu'cem olmak üzre (ahter-i dünbâledâr-ı[2] âsımân kıldı tulû') mısrâ'ını nazm eylemişdir.

Ba'zen böyle dünbâledâr yâ kisvedâr veyâhûd dîger sûretde nümûdâr yıldızlar tulû' idüb şekl ve sûretlerine göre zevâtü'l-eznâb ve zevâtü'z-zevâ'ib gibi isimlerle tesmiye olunurlar hakîkatde ne oldukları beyne'l-hükemâ muhtelefun fîhdir bunlar ba'zılar indinde nücûm-ı sâ'ire gibi on iki burcda seyr ve hareket idüb derecât-ı burûcı alâ-hilâfi't-tevâlî ya'nî ma'kûsen kat' iderler ba'zılar indinde nücûm olmayub kâ'inât-ı el-cevv kabîlinden ya'nî şehb **(s.211)** gibi buhârât-ı muhterekadan olarak suver-i muhtelifede görinür ve sevâmî en-nücûm tesmiye olunurlar. Şöyle ki: Mâddesi latîf ve sür'atle müntefî olursa şihâb ta'bîr olunur ve nize gibi zuhûr iden mâddesi kesâfete mâ'il ve biraz müddet sonra müntefî olur ise nizek dinilür nitekim şâ'ir dimişdir.

Beyt

Tarhal ve in dakât aleyke'l- memalik * İlâ beledin lem tebud fihi'l-neyâzik

Ve egerçi birçok eyyâm ve şuhûr bâkî kalur ve eşkâl-i muhtelifede görinür ise zevâtü'l-eznâb gibi isimlerle tesmiye kılınur ve alâ-kellâ el-kavleyn ehl-i nücûm indinde alâ'ın-i nühâsdan ma'dûd olub bunların eşkâl ve evzâ'ına ve tâli' oldukları bir veche göre havâdis-i âtiyyeye dâ'ir bir takım ahkâm-ı felekiyye istihrâc iderler meselâ anlardan biri hamel burcunda[3] nümâyân olsa hamel mensûbâtından olan Irâk ve Fâris ve Âzerbâycân ve bilâd-ı Efrenc ve Yemen ve Filistin gibi memâlikde fiten ve hurûb ve isti'lâ'-ı eşrâr ve helâk-ı rü'esâ ve mülûk misillü havâdis-i kevniyye zuhûr ider ve şark tarafında nümâyân olursa eserleri tiz ve garb tarafında nümâyân olursa eserleri gic lâyih olur dirler sâ'iri dahi buna kıyâs oluna bu misillü alâmetler hulefâ-yı Abbâsiyye'den Mütevekkil ve Muktefî asırlarında zuhûr itdigi

1 Kutb-ı şimâl: Kuzey kutbu.
2 Ahter-i dünbâledâr: Kuyruklu yıldız.
3 Hamel burcu: Koç burcu.

gibi Yıldırım Bâyezîd Han'ın evâhir-i ahd-i saltanatında dahi zuhûr itmiş idi.

Müte'ahhirîn-i ehl-i hey'etin beyânına göre zevâtü'l-eznâb dahi şemsin etrâfında devr ider ve ekserinin hareketi ma'kûs olub ammâ ba'zılarının hareketi ale't-tevâlîdir ve habbeleri sise müşâbih olan mevâddın bir mahalle ziyâde terâküm ve tezâhümi ile tekevvün ve kuyrukları sisin kesâfetinin bi't-tedrîc tenâkusı ile tahassül itmek gerekdir binâ'en-aleyh dâ'imâ bir şekilde zuhûr idemezler ve sür'at-i seyrleri cevherlerinin mikdârına göre tezâyüd ve tenâkus itdiginden şu kuyruklı yıldız falân vakitde zuhûr ider deyü kesdirilemez ve bunların medârı hakkında ihtilâf olunub ba'zıları kat'-ı mükâfi münhamîsi[1] ve ba'zılar kat'-ı zâ'id münhanîsi[2] resm eylediklerine zâhib olmuşlar ise de ba'zı hükemâ-yı müte'ahhirîn dahi kat'-ı nâkıs[3] oldığını keşf ve istihrâc eylemişdir gerek gözle ve gerek dûr-bîn vâsıtasıyla altı yüzden mütecâviz kuyruklı yıldız keşf olundığı misillü be-her sene yeniden yeniye kuyruklı yıldızlar peydâ olmakdadır fakat şimdiye dek yalnız dört dânesinin müddet-i devrleri keşf ve istihrâc olunabilmişdir.

Ve müte'ahhirîn-i ehl-i hey'et ahkâm-ı nücûma i'tibâr itmeyüb egerçi Sultân Selîm devrinde İstanbul'da dahi hey'et-i cedîde epeyce şuyû' buldıysa da zâyiçe[4] ve zâyirçeler[5] dahi (s.212) i'tibârdan düşmeyüb belki daha ziyâde revâc buldığından ilm-i nücûma âşinâ geçinen-ba'zı zevât bu kerre zuhûr iden kuyruklı yıldıza nice ahkâm-ı felekiyye terettüb itdirüb İstanbul halkını endîşe ve intizâra düşürmüşler idi Âsım Efendi bu mebhasde dir ki ba'zı fenn-âşinâyân nücûm-ı kevkeb-i mezkûrun burc-ı esedde[6] tulû'unı takdîr ve nice ahkâm takrîr idüb bi-iznillâhi Te'âlâ bi't-tedrîc huveydâ oldı intihâ el-ilmu indallâh ve'l-ahdü ale'r-râvî.

Vekâyi'-i Şettâ

Bâlâda mesrûd olan mukaddemâtdan istintâc olundığı üzre İstanbul'da söz Şeyhü'l-islâmı Atâullâh Efendi'de olub esâfil ise pek ziyâde yüze çıkmış oldığından zâbıta-i belediyye henüz lâyıkıyla yolına konılamadığı cihetle nev-be-nev hâdiseler zuhûra geldigi esnâda Ordu-yı Hümâyûnun hâli dahi günden güne fenâlaşarak Devlet-i Aliyye'nin müşkilâtı artmakda idi.

Taflîsâtı bu vechiledir ki Yeniçeri Ağası Pehlüvân Paşa fi'l-asl Belgrad sancağında vâki' Sokol kazâsına tâbi' bir karye ahâlîsinden iken rehberî-i hidâyet-i Hüdâ ile Dersa'âdet'e gelüb elli altı bölügün yoldaşlığıyla yeniçeri gürûhuna iltihâk itdikden sonra ocak bâzergânına hameleci ve iki yüz seferinde yasakcı ve ba'dehu elli dokuz bölügün çorbacılığı mahlûl oldukda bâzergân-ı mersûmun vesâtet-i şefâ'atıyla mezkûr bölüge el öpüb çorbacı ve refte refte yoluyla zurnacı ve saksoncı ve zağarcı başılıkdan kul kethüdâsı ve nihâyet yeniçeri

1 Kat'-ı mükâfi münhanîsi: Parabol eğrisi.
2 Kat'-ı zâ'id münhanîsi: Hiperbol eğrisi.
3 Kat'-ı nâkıs: Elips.
4 Zâyiçe: Yıldızların belirli bir zamandaki yerlerini ve durumlarını gösteren çizelge.
5 Zâyirçe: Yıldızların hareket ve konumlarını gösteren cetvellere dayanarak istikbali keşfetme yöntemi.
6 Burc-ı esed: Aslan burcu.

ağası olmuş ve ağalığı müddetinde salâbet ü şecâ'at ve zabt u rabta liyâkat ile şöhret bulmuş ve ale'l-husûs İngiliz donanmasının Dersa'âdet'e vürûdunda ve Ordu-yı Hümâyûnun hurûcunda derûn-ı İstanbul envâ'-ı tavâ'if-i askeriyye ile dolmuş iken bunca haşerâtın zabt u rabtı emrinde yed-i tûli göstermekle beyne'n-nâs Büyük Ağa nâm ve unvânını almış idi fakat bâlâda beyân olundığı üzre saltanat-ı seniyyenin kendüsine emniyyeti olmadığı cihetle bir aralık azl olundukda Ordu-yı Hümâyûnda fitne ihdâs iderek cebren kendüsini yeniçeri ağalığında ibkâ itdirdigine kanâ'at itmeyüb tekrâr yeniçerileri ifsâd iderek serdâr-ı ekremi mesned-i Sadâretden tenzîl itmekle müstahakk-ı mücâzât olmuş iken müte'âkiben vezâret almış ve bunun üzerine azameti artırub artık kendü kavmine dahi bârid mu'âmele ider olmuş idi ve kul tâ'ifesinin dizgini kendü elinde olub anları istedigi gibi iğfâl ve merâmı vechile i'mâl idegeldigine mebnî o yüzden bî-bâk[1] ve bî-pervâ idi ve İstanbul'da zorbalıkla nice (s.213) esâfilin nüfûz ve i'tibâr buldığına ve hattâ Mustafâ Çavuş'un sekbânbaşı oldığına bakarak Ordu-yı Hümâyûnda dahi kaporoz[2] almak ve yeniçeri ağası olmak ve hiç olmaz ise kendüsinin etvâr-ı nahvet-kârânesinden kurtulmak sevdâsıyla ihtilâl çıkarmağa çalışanlar olabilecegini hiç düşünmeyordı hâlbuki zorbalıkla Dersa'âdet'de cülûs-ı hümâyûn ve Ordu-yı Hümâyûnda tebeddül-i Sadâret gibi rayb el-menûn[3] vukû' ve zuhûrı ile esâfil pek ziyâde şımarub fevka'l-âde yüz bulduklarından ve yeniçeri zorbaları felege kelek ve simurga[4] sinek ve belki kendü zâbitlerine köpek dimege tenezzül itmez olduklarından iş anın elinden dahi çıkmış idi Pehlüvân Paşa'nın hilâf-gîrânı ise anı başka dürlü yenmek kâbil olmadığını görerek gâfil avlayub da kendü oyunundan düşürmege ve yeniçeri esâfilini tahrîk ile anın başına üşürmege nihânî sa'y ve ikdâm itmekde olub yeniçeriler içinde dahi bir vak'a ihdâs ile orduyı yağma itmek ve ba'dehu savuşub memleketlerine gitmek isteyen haylîce esâfil bulundığından cüz'î tahrîk ile kıyâm idivirmişlerdir.

Şöyle ki: Ordu-yı hümâyûnun Rusya üzerine harekete mecâli olmadığı hâlde mütâreke ve musâlaha râyihası istişmâm[5] olundığından (hâzır ol cenge eger sulh ü salâh ister isen) fehvâsınca cenge hâzır ve müheyyâ görünmek üzre Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi dördünci güni Livâ-yı Sa'âdet'i Silistre'de terk ve Ebûbekir Paşa Livâ-yı Sa'âdet kâimmakâmı nasb ile serdâr-ı ekrem gâyet sebük-bâr olarak Silistre ile Karalaş arasındaki adaya güzâr itmiş idi işte ol vakt Karalaş yakasında bulunan ocaklu içinde Ağa Paşa aleyhine olarak zîr-i hâk-setr-i hafâda bir isyân âteşi peydâ olub ancak kendüsi kul tâ'ifesinden gâyet emîn oldığı cihetle parlamakdıkca haberdâr olamamış ve evâ'il-i Receb'de gürûh-ı eşkıyâ hemân kendüsinin çadırına hücûm itdikde kul tâ'ifesinin inân-ı idârelerini dâ'imâ kendü elinde bildiginden mu'tâdı olan hoyrad bahâdırlığı ile bî-muhâbâ ol haşerâtın def'i kaydında iken su'âl ve cevâba vakt kalmaksızın mecrûh-ı nîş-âzârı olan neferât-ı nefret-âyât birden bire üzerine âteş itmeleriyle yere düşdigi gibi bir Bektâşî yetişüb elindeki teberiyle başını bedeninden cüdâ itmişdir. Bunun üzerine yeniçeri ordusı birbirine girüb Karalaş Adası'na ubûr ile serdâr-ı ekrem ordusunı yağmaya kıyâm itmişler iken hele mutavassıtlar zuhûr iderek kalem-i mazâ mâ-mazâ ile âsîlerin sahîfe-i seyyi'âtına hatt-ı afv ve musâmaha çekilmiş ve Kul Kethüdâsı

1 Bî-bâk: Korkmayan, çekinmeyen, sakınmayan.
2 Kaporoz: Kaparoz, bir görevi kötüye kullanarak, yolsuz olarak ya da zorla elde edilen mal, para, rüşvet.
3 Rayb el-menûn: Zamanın hâdiseleri. Iztırab veren hâdiseler. Ölüm.
4 Simurg: Anka kuşu, masal kuşu.
5 İstişmâm: Koklamak. Kokusunu almak.

Selîm Ağa adaya celb ile ağalık hil'ati iksâ ve gice meş'aleler ile yeniçeri ordusuna isrâ olunarak âteş-i isyân basdırılmış ve ferdâsı Pehlüvân Paşa'nın na'şı Silistre'ye nakl ile mekâbir-i Müslimîn'de defn idilmişdir.

(s.214) Ağa Paşa'nın bu vechile izâle-i vücûdı ricâl-i devletin epeyce emn ve it[m]înân-ı kulûbuna bâdî olduysa da Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafâ Refîk Efendi ile Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi Sultân Selîm ricâlinden hulundukları cihetle kendülerine emniyyet olunamadığına mebnî i'dâmları içün evvelce serdâr-ı ekreme hatt-ı hümâyûn gelüb anlar dahi her nasılsa bir sırrı ihsâs ve istirâk itdiklerinden âgâh ve müteyakkız bulunarak tahlîs-i girîbâna çâre aramakda iken işbu Ağa Paşa vak'asını fırsat ittihâz iderek ve hemân ferdâsı bağteten Ordu-yı Hümâyûndan savuşarak Ruscuk'a varub ve Alemdâr Paşa'nın humâ-yı himâyetine girüb Ruscuk yârânına karışdılar.

Sultân Selîm tarafdârı olan bu kadar dühât birleşüb de Alemdâr Paşa yanında mazalle-nişîn-i iltifât olıcak kemâl-i ehemmiyyet ve evvelkiden ziyâde keremiyyet ile i'âde-i cülûs mes'elesinin müzâkeresine girişdiler.

Bu sûretle Ordu-yı Hümâyûnda kethüdâlık ve riyâset makâmları hâlî kaldığından Sadâret-i uzmâ ketühdâlığı Defter Emîni Osmân Efendi'ye ve riyâset mansıhı Çavuşbaşı Ârif Efendi'ye ve çavuşbaşılık Sipâh Ağası Yegen İbrâhîm Ağa'ya ve defter emâneti Moralı Alî Efendi'ye ve sipâh ağalığı Başbâkîkulı olan Dâğdevirenoğlı Mehmed Ağa'ya ve başbâkîkulluğı Edirneli Mahmûd Ağa'ya tevcîh buyuruldı.

Lâkin Ordu-yı Hümâyûnun zahîre ve sâ'irece idâresi müte'assir ve yeniçeri zorbalarının zabt u rabtı müte'azzir olarak serdâr-ı ekrem muztarib ve mütehayyir oldığı hâlde hele mütâreke sadedleri imdâdına yetişdi.

Şöyle ki: Zîrde tafsîl olunacağı vechile bu avânda Napolyon Tilsit'de Rusya İmparatoru'yla akd-i musâlaha iderek Devlet-i Aliyye ile dahi mütârekeyi şart eylemiş oldığından ricâl-i devletden birinin mükâlemeye me'mûriyyeti lâzım geldigi süferâ ile mükâleme ise vukûf ve mümâreseye mevkûf oldığmdan izâle-i vücûdları ârzû olunan Sultân Selîm ricâlinden birinin ta'yînine ihtiyâc görüldi bu cihetle Gâlib Efendi mükâlemeye me'mûr oldı.

Ammâ Refîk Efendi Ruscuk'da kalub dîger rüfekâsı olan Râmiz ve Tahsîn ve Behîc efendilerle anâsır-ı erba'a gibi imtizâc ve ittihâd eyleyerek netîce-i matlûbeyi tevlîd idecek mebâdî ve makâmâtın tertîbine devâm itdiler.

Ve Ordu-yı Hümâyûnun Tuna yalısında durabilmesi Alemdâr Paşa'nın zahîre ve sâ'irce i'ânesine mütevakkıf olub Alemdâr ise ber-vech-i bâlâ münfa'ilen Silistre'den avdet itdikden sonra evvelki gibi Ordu-yı Hümâyûna i'âne itmez oldığından ve ale'l-husûs bu esnâda zahire (s.215) tedârüki müşkil oldığı bahânesiyle Ordu-yı Hümâyûnun Tuna yalısında vücûdını istiskâl eylediginden serdâr-ı ekrem dûçâr-ı ıztırâb oldığı hâlde Cumâde'l-âhire'nin yirmisinde mütâreke senedleri imzâ olunmağla artık Tuna yalısında bir iş kalmadı deyû Edirne'de meştâ-nişîn olmak üzre Ordu-yı Hümâyûn ile mâh-ı Receb'in ikinci güni Silistre sahrâsından hareket ve on gün Şumnu'da istirâhat ile mâh-ı merkûmun yirmi birinci güni Edirne'ye muvâsalat ve hâric-i şehirde Nehr-i Meric kenârında nasb-ı hiyâm-ı ikâmet eylemişdir.

Amedî-i Dîvân-ı Hümâyûn hulefâsından ve hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Vak'anüvîs Seyyid Mehmed Pertev Efendi daha Silistre'de iken nâ-mizâc olub hu kerre Ordu-yı Hümâyûn ile Edirne'ye vusûlünde hatm-i cerîde-i hayât itmekle Sezâyî Türbesi nezdinde defn olunmuş ve yerine Âmir Beg vak'anüvîs olub uhdesinde hulunan hölükât-ı erba'a kitâbeti dahi mektûbî-i sadr-ı âlî hulefâsından Târîhci Alî Râ'if Efendi'ye ve târîhcilik yine hülefâdan Sâlih Nâmık Efendi'ye tevcîh kılınmışdır.

Ancak Âmir Beg gice gündüz arak-nûş[1] ve âlemin nîk ü bed vukû'âtından çeşm-pûş olmak hasebiyle üç beş ay sonra vak'anüvîslikden isti'fâ itmesi üzerine vak'anüvîslik me'mûriyyeti İstanbul'da müderrisînden ve efâhim-i ulemâdan te'lîfât-ı meşhûre sâhibi Ayıntâbî Âsım Efendi'ye tevcîh buyurulmuş ve gerek Âmir Beg'in gerek selefi Pertev Efendi'nin yazmış oldukları vekâyi' cerîdesi Âsım Efendi'ye virilmek üzre Edirne'den İstanbul'a gönderilmiş ise de cerîde-i merkûmede ber-vech-i âtî kâ'immakâm olan Tayyâr Paşa hakkında zemmi müş'ir fıkralar olmağla bunları Beglikci İzzet Beg mahv ve isbât ile yeniden kaleme alarak cerîdeye öylece derc idilmişdir.

Öteden berü Ordu-yı Hümâyûnun hurûcunda sâ'ir menâsıb-i dîvâniyye ashâbıyla berâber vak'anüvîs bulunan zât dahi gidüb yerine İstanbul'da bir vekîl kalur iken bu def'a Ordu-yı Hümâyûnun hurûcunda vak'anüvîs dahi birlikde gitmiş ise de yerine İstanbul'da bir vak'a-nüvîs vekîli ta'yîn olunmamış idi bu kerre dahi bi'l-asâle vak'anüvîslik İstanbul'da Âsım Efendi'ye tevcîh olunmağla Ordu-yı Hümâyûnda zabt-ı vekâyi'a me'mûr kimse yok idi fakat Alî Râ'if Efendi kendüliginden olarak Ordu-yı Hümâyûnun hurûcundan tâ Dersa'âdet'e avdetine kadar olan vekâyi'i zabt ile Mustafâ Necîb Efendi'ye virmiş oldığından zabt itdigi vekâyi' Necîb Efendi târîhçesinde mündericdir vak'anüvislîk me'mûriyyetinin eski i'tibâr ve ehemmiyyeti kalmamış oldığına işte bu keyfiyyet delîl-i kâfidir.

Merhûm-ı mûmâ-ileyh Pertev Efendi Sultân Ahmed Muvakkıtı Çelebi Efendi'nin oğlıdır evâ'il-i (s.216) hâlinde Anadolı Muhâsebesi Kalemi'ne devâm idüb bir aralık Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Ârif Efendi'nin dâ'iresine intisâb ile orada Hâlet Efendi'ye pâ-daş[2] ve enîs[3] ve ba'dehu Beglikci İzzet Beg dâ'iresinde ferş-i kaliçe-i ikâmet iderek anın i'ânesiyle Amedî Kalemi'ne me'mûr oldukdan sonra Vâsıf Efendi re'îs oldukda o dahi anın yerine vak'anüvîs olmuş idi Hâce Neşet Efendi'nin şâgirdânı[4] beyninde fâ'ikü'l-akrân ve müşârün-bi'l-benân bedî'ü'l-beyân ve sâhib-i dîvân bir zât-ı sütûde-sıfâtdır fi'l-asl mahlası Nûrî olub ba'dehu Pertev tahallus itmişdir zâde-i tab'ı ve nakş-ı hâtemi olan (Pertev-i gedâ-yı lem'â-i nûr-ı Muhammed'im) mısrâ'ında mahlas-ı sâbıkına dahi telmîh eylemişdir vefâtına Sürûrî Efendi târîh-i mu'cem olarak (şâ'irânın şem'-i ümmîdinde Pertev kalmadı) mısrâ'ını söylemişdir.

Hasbe'l-mevsim alâmât-ı şettâ belürmege başlayıb sular dahi tuğyân itmekle Ordu-yı Hümâyûnun Nehr-i Meric kenârında ikâmeti düşvâr olarak artık meştâya girilecek mevsim gelmiş dimek oldığından Receb'in yevm-i selhinde Edirne'ye duhûl ve derûn-ı şehirde tedârük olunan hânelere nüzûl ile herkes râhata varmışdır müte'âkiben taraf-ı şâhâneden tebrîk-i meştâ zımnında baş çukadâr ağa ile serdâr-ı ekreme teşrîfât-ı seniyye gelmişdir.

1 Arak-nûş: Rakı içen.
2 Pâ-daş: Yoldaş, yol arkadaşı.
3 Enîs: Dost, arkadaş.
4 Şâgirdân: Öğrenciler.

Ordu-yı hümâyûn didigimiz serdâr-ı ekremin teb'ası ve aklâm-ı hümâyûn ketebesi ile ricâl-i devlet nâmına olan zevât-ı ma'dûdeden ibâret olarak Ordu-yı Hümâyûnun yalnız nâmı ve serdâr-ı ekremin bir kurı unvân ve ihtişâmı var idi yohsa düşmana ibrâz-ı satvet şöyle dursun Rûmili â'yânlarının gözlerini doldıracak kuvvet yoğidi. Şu hâle nazaran sâlifü'z-zikr Ruscuk cem'iyyet-i hafiyyesinin karârını icrâ içün Alemdâr Paşa mikdâr-ı kâfi askerle Ruscuk'dan hareket itse kendüsine İstanbul'a kadar kimse sedd-i râh olamaz ve İstanbul'daki yeniçeriler dahi karşu gelemez idi lâkin yeniçeriler Sultân Mustafâ tarafdârı olub yeniçerilik ise Devlet-i Aliyye'nin iligine işlemiş ve urûk ve âsâbına sirâyet eylemiş oldığı hâlde Sultân Selîm bî-yâr ve yâver tenhâ-nişîn-i kafes-i havf ve hatar oldığından ednâ ser-rişte virilür ise hayâtı tehlikeyye uğradılmış olacağı cihetle işin nezâket ve ehemmiyyeti der-kâr oldığına binâ'en cem'iyyet-i mezkûrede burası arîz ve amîk mütâla'a ve tedkîk olunarak nihâyet mukarrebân-ı saltanata arz-ı ihlâs ve temellük ve Sultân Mustafâ tarafına iddi'â-yı ihtisâs ve ta'alluk ile cümlesini bi'l-iğfâl Alemdâr'ın Dersa'âdet'e gitmesi içün ruhsat-ı seniyye istihsâl itmek üzre Refîk Efendi'nin evlâd ve iyâlini görmek bahânesiyle İstanbul'a gitmesine karâr virilmiş olmasıyla ber-vech-i bâlâ Ordu-yı Hümâyûnun Edirne meştâsına azîmetinden sonra Refîk Efendi dahi ma'cûn-ı hîle-i (**s.217**) desîseyi sûret-i arz-ı ubûdiyyetde bi't-terkîb ricâl-i devlete başka başka mekâtîb-i hulvü't-terâkîb ile Ruscuk'dan hareket iderek Şa'bân-ı mu'azzamın evâsıtında Dersa'âdet'e lede'l-vusûl şeytân gibi mukarrebân-ı saltanatın urûk ve a'sâbına hulûl idüb ale'l-husûs Hazîne Vekîli Nezîr Ağa'ya geregi gibi çatmış ve Hazîne Kethüdâsı Selîm Ağa ile Başçukadâr Abdülfettâh Ağa'ya kesb-i takarrüb itmiş oldığından kendüleriyle mahremâne musâhabete girişerek dûdmân-ı Bektâşiyye'nin[1] bas bayağı zorbaca mu'âmeleleri ve vazîfelerinden hâric işlere müdâhaleleri muhill-i nizâm-ı devlet ve bâ-husûs i'âde-i azl ve nasb-ı Şeyhü'l-islâm gibi mevâdd-ı cesîmeye cür'etleri münâfî-i şân-ı saltanat idügini ve bu takrîble Şeyhü'l-islâm ve kazaskerlerden ba'zıları ve ocakludan ta'yîn ve teşahhus iden bir âlây derbederler tagallüb iderek hayr-hâhân-ı saltanatın maglûb ve satvet-i seniyye-i pâdişâhînin meslûb oldığını kemâl-i te'essüf ile yâd ve Alemdâr Paşa'nın sadâkatinden ve bu makûle fenâlıkların ref' ve izâlesi anın Dersa'âdet'e celbine mevkûf idüginden bahisle anın Dersa'âdet'e vürûdunda hâsıl olacak fevâ'idi ta'dâd[2] ve bu siyâkda nice hîlekârâne mukaddimeler ve desîsekârâne sözler îrâd idüb mukarrebîn-i müşârün-ileyhim dahi anın azv-i bet-lisânına meftûn ve dürûğ-ı sıdk-fürûğuna mağbûn olarak üçi birden huzûr-ı hümâyûna duhûl ile arz-ı keyfiyyet itdiklerinde Sultân Mustafâ (Ocaklu uyuşur gibi oldı sâ'irleri dahi oldukca bir sûret buldı bu tedbîr şimdilik te'hîr olunsun) deyü Alemdâr Paşa'dın Dersa'âdet'e celbi husûsuna müsâ'ade itmeyüb fakat Refîk Efendi'yi dahi taltîf içün kendüsini asâleten riyâset-i küttâb me'mûriyyet-i celîlesiyle kâm-yâb[3] itmiş ve Refîk Efendi Enderûn ve Bîrûn ricâlinden niyâz-ı nazar-i himâyet ve sudûr ve ulemâya ibrâz-ı tevâzu' ve meskenet iderek ve lisân-ı hâli (Sevfe terâ ize'n-celi'l-gubâr * Efersun tahtike em himâr)[4] beytini tâlî olarak cümlesiyle vedâ'laşdıkdan sonra meştâ-yı Ordu-yı Hümâyûn olan Edirue'ye gitmişdir.

1 Dûdmân-ı Bektâşiyye: Bektaşi kabilesi, yeniçeriler.
2 Ta'dâd: Sayı saymak. Sayıp dökmek. Birer birer söylemek. Sıralamak.
3 Kâm-yâb: Talihli, isteğine ulaşmış, bahtiyar, mutlu.
4 "Toz çöktükten sonra görürsün, altındaki at mı yoksa eşek mi?"

Refîk Efendi'nin riyâseti hasebiyle selefi Ârif Efendi boşda kalmış oldığından çavuşbaşı nasb olunub anın selefi Yegen İbrâhîm Ağa Dersa'âdet'e gönderilmişdir.

Ve bu esnâda Sofya mevki'inin muhâfazası elzem oldığından hilâl-ı Ramazân'da Silâhdâr Ağası Abbâs Ağa rütbe-i vezâretle Sofya muhâfazasına me'mûr olmağla silâhdâr ağalığı Dağlı Başbuğı olan Kapucıbaşı Ahmed Ağa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ Refîk Efendi'nin Dersa'âdet'e gidüb gelmesinden Ruscuk yârânımn garaz-ı aslîleri husûle gelmemiş ise de Refîk Efendi İstanbul'da bunun husûlüne medâr olacak haylî sebebler hazırlamış ve Alemdâr Paşa'ya birçok tarafdâr peydâ eylemiş oldığından (**s.218**) başka mansıb-ı riyâsetle Edirne'ye vürûdı esnâsında Gâlib ve Tahsîn efendiler dahi oraya gelmiş ve Ruscuk cem'iyyeti oraya da bir kol salmış oldığından mes'ele-i ma'lûme üzerine Ordu-yı Hümâyûnda dahi müzâkerât-ı hafiyye icrâ olunmağa ve Alemdâr'ın İstanbul'a celbi içün dîger vesîle ve vâsıtalar aranmağa başlamışdır.

Sultân Mustafâ mukarrebleri ise Sultân Selîm'i i'dâm itdirmek fikr-i fâsidine düşüb bunı kâ'immakâm ve Şeyhü'l-islâma ve ocaklu ve sâ'ir müteşahhısâne işrâb ve îmâ itdikce anlar dahi vakt-i âhara ta'lîk olunmak gibi beyne'r-redd ve'l-kabûl ecvibe-i hakîmâne ile savuşdırmakda iken bu esnâda mukarrebîn-i müşârün-ileyhim ol husûs içün Mûsâ Paşa'ya ziyâde ibrâm itmekde idiler halbûki Mûsâ Paşa sâniyyen kâ'immakâm oldukda işleri evvelkiden daha ağır bulmuş idi zîrâ Hamdullâh Paşa'nın za'f-ı hâline bimâ'en mukarrebîn-i pâdişâhî evvelkiden ziyâde meydân alarak her işe mütehakkimâne müdâhale ve sultânların baş ağalarına varınca bi'l-cümle müteneffizân ve mensûbân-ı ebvâb irtişâyı küşâd[1] iderek liyâkat ve münâsebetden kat'-ı nazarla şuna buna rütbe ve me'mûriyyet ve mukâta'ât ve iltizâmât alıvirmek üzre evliyâ-yı umûra dürüştâne mu'âmele itmekde oldukları hâlde ocaklunun bıyıklarını balta kesmez ve etvâr-ı nâ-becâlarına tahammül gelmez oldığından devletin idâresi pek müşkil olmuş idi el-hâsıl gerek Enderûn-ı Hümâyûn takımı ve gerek yeniçeri gürûhı pek ziyâde hadlerini aşurub taşırmış ve Bâb-ı Âlî ne yapacağını şaşırmış idi.

Mûsâ Paşa reviş-i hâli begenmeyüb yine bir takrîbile kâ'immakâmlıkdan yakayı sıyırmak efkârında iken ol vechile kendüsine Sultân Selîm'in i'dâmı emrinde ibrâm olundukda evvelki kâ'immakâmlığında âlet oldığı cinâyât-ı ma'lûme üzerine bir de böyle yâr ve ağyâr nazarında câlib-i nefret ve rûz-ı kıyâmete kadar mûcib-i la'net olacak bir cinâyet-i azîme ve ihânet-i vahîmeye cesâret idemediginden (sadr-ı â'zam ve uzemâ-yı ricâl-i devlet ve asıl ocaklu hep Ordu-yı Hümâyûndadır bu iş ise cümlenin inzimâm-ı re'yiyle olacak bir mâdde-i azîmedir Rikâb-ı Hümâyûn ricâli buna hod-be-hod cesâret idemez) deyü başdan savma bir cevâb ile def' itmiş idi.

İşte ol esnâda firâren Rusya diyârında bulunan Tayyâr Mahmûd Paşa alâ-rivâyetin hod-be-hod ve alâ-rivâyetin da'vet ile Kırım'dan bir sefîneye râkiben Şa'bân'ın yedinci güni Dersa'âdet'e bi'l-vusûl Kapu Kethüdâsı Ömer Ağa'nın yalısına nüzûl itdikde derhâl Canik mukâta'asıyla Trabzon eyâleti kemâ-fi's-sâbık[2] kendüsine ihsân ve birkaç def'a huzûr-ı hümâyûna çıkub pek çok iltifât ve ta'attufât-ı seniyyeye şâyân buyurulmuş ve Ramazân'ı Dersa'âdet'de çıkarub da ba'de'l-îd[3] (**s.219**) Trabzon'a gitmek üzre Boğaziçi'nde kalmış idi

1 Küşâd: Açılış, açılma, açma.
2 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
3 Ba'de'l-îd: Bayramdan sonra.

hâlbuki Ramazân'a bile kalmayub evâhir-i Şa'bân'da Trabzon eyâleti kemâ-kân uhdesinde kalmak üzre Mûsâ Paşa yerine kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî ve (Kedû uftâd u bâdencân ber-âmed)[1] me'âli mâ-sadak[2] hâli oldı ve Mûsâ Paşa ba'de'l-azl İstanköy Cezîresi'ne gönderilmiş iken mu'ahharen istid'âsı üzre mahall-i ikâmeti İzmir'e tahvîl olunmuşdur.

Saltanat-ı seniyyenin müşkilât-ı dâhiliyyesi bu vechile tezâyüd itmekde oldığı hâlde Avrupa politikası dahi günden güne ağırlaşmakda idi.

Avrupa Vukû'âtı ve Ba'zı Düvel ile Devlet-i Aliyye'nin Münâsebât ve Mu'âmelâtı

Bâlâda beyân olundığı üzre Fransa İmparatorı Napolyon Avrupaca menviyyâtının icrâsında Devlet-i Aliyye ile İrân Devleti'ni kullanmak garazıyla ikisine dahi kendüsıyle Rusya aleyhine bir ittifâk-ı müselles akdini mübremâne teklîf itmekden nâşî Refî' Efendi nâme-i hümâyûn ile İrân'a gönderilmiş ve Devlet-i İrâniyye tarafından Napolyon nezdine murahhas ta'yîn olunan Mirzâ Rızâ Dersa'âdet tarîkiyle Lehistân'a geçüb gitdikde Fransa İlçisi Sebastiyani'nin ibrâm ve isti'câli üzerine akd-i mu'âhede-i ittifâk içün Vahîd Efendi dahi alâ-cenâhü'l-isti'câl ruhsatnâme-i hümâyûn ile Napolyon nezdine irsâl buyurulmuş idi.

Hâlbuki Napolyon'un emel-i mahsûsı düvel-i mu'azzama-i Avrupa'dan biriyle akd-i ittifâk ve yek-cihetî husûsı olub ibtidâ Prusya'yı intihâb itmiş iken andan me'yûs oldukda Avusturya Devleti'yle bir ittifâk mu'âhedesi tanzîmine teşebbüs eylemiş ise de Avusturyalu ittifâka yanaşmayub fakat musâlahaya arz-ı tavassut itmiş ve buna Napolyon dahi muvâfakat göstermiş ise de Avusturya ittifâkından me'yûs olıcak Rusya İmparatorı'yla ittifâkı tasmîm itmiş idi ancak Avusturyalunun tavassutı müsmir olamayacağını tefennün ve Rusyaluyı geregi gibi ezmedikce istedigi gibi dâ'ire-i ittifâka alamayacağını derk ve teyakkun itmekden nâşî hemân Rusyalu üzerine harekete müsâra'at iderek birkaç def'a Rusya ordularına galebe itmiş ise de henüz bir tarafda galebe-i kâmile tahakkuk itmeksizin Ruslayu kendü hudûdına çekilüb Fransız askeri dahi meştâya girmiş ve Lehistân'da müddet-i medîde meks ve ikâmet Fransız askerine haylîce ye's-i fütûr virmiş oldığı hâlde Avusturlayunun tavassutı dahi fi'l-vâki' müsmir olmayub şöyle ki İngiltere Devleti bu tavassutı kabûl eylemiş ise de Rusya İmparatorı ordularının noksânını doldurmuş ve cenerallerinin virdigi te'mînât üzerine Fransız ordusuna galebe ideceginde şübhe kalmamış oldığından musâlaha tarafdârı olan Prusya (**s.220**) Kralı'nı dahi kandırub ikisi birlikde tavassutun kabûlünden mukaddem Napolyon'un ne esâslar üzerine musâlaha itmek istedigini bilmemiz lâzım gelür deyü cevâb virmişler şu hâle göre uzun uzadıya muhâbere ve mükâleme itmek lâzım gelüb ol esnâda ise muhârebe devâm ideceginden icrâ olunacak mükâlemelere bir ehemmiyet kalmayacağına mebnî Avusturya Devleti anların bu cevâbmı başdan savma ve def'-i leyn kabîlinden görüb dil-gîr olmuş ve Napolyon dahi Avusturyalunun bu takrîble hiç olmazsa bî-taraf kalacağından hazz itmiş idi.

Ve meştâda iken tedârükât-ı azîmeye ibtidâr ile eyyâm-ı bahârda pey-der-pey Fransa'dan Almanya'ya asker celb iderek ve müttefiki olan Felemenk ve İtalya ve Müctemi'a-i Rîn

1 "Kabak ekildi, patlıcan bitti."
2 Mâ-sadak: Tasdik edilen, olunan husus, uygun, tıpkı.

Memâliki'nden[1] dahi asker alarak Fransa ordusunı altı yüz elli bin ve müttefikleri askerini yüz bin nefere iblâğ itmiş idi Avrupa hükümdârlarının hiçbiri bu vakte kadar öyle bir cesîm kuvve-i harbiyyeye mâlik olmamış idi.

Ve bir de İspanyalu bir müddet bir hâl-i tereddüd ve tezebzübde iken ber-vech-i bâlâ Prusyalu Fransa'ya i'lân-ı harb itdikde İspanyalu başvekîli istiklâl-i devletin tehlikede oldığından bahisle İspanya ahâlîsini silâhaltına da'vet idüb bundan garazı Prusyaluların galebesi kaviyyen me'mûli oldığından Ponaparte'nin birinci inhizâmında bir tarafdan dahi İspanya askerini Fransa üzerine yürütmek idi emr-i bi'l-aks olıcak Ponaparte'nin nezdinde tebri'e-i zimmet itmek üzre bu teşebbüsâtm Fransa'ya imdâd içün oldığını beyân itdikde Ponaparte dahi ikrârına basub ve gûyâ anm bu i'tizârına inanmış kanmış gibi görinüb öyle ise hudûddaki askerinizi ma'iyyetime viriniz diyicek İspanyalu buna muvâfakatdan gayrı bir diyecek bulamadığından bu sûretle on beş bin İspanya askeri dahi Ponaparte'nin kumandası altına girmiş idi.

Ve bir Fransız ordusı bir müddetden berü (Dansik) Daniska[2] Kal'ası'nı muhâsara itmekde oldığından bir mikdâr Rusya ve İngiliz asâkiri İstralsunt[3] havâlîsinde bulunan İsveç ordûsıyla birleşerek ol cihetden Fransızlar üzerine bir hücûm tertîb olunmuş ise de Fransızlar daha evvel davranub İsveç ordusuna galebe itmişler ve Mayıs-ı Efrencî'nin yirmi altıncı ve Rebî'ü'l-evvel'in on sekizinci güni Daniska Kal'ası'nı almışlar idi.

Vahîd Efendi ber-vech-i meşrûh seyr-i serî' ile gidüb sene-i sâbıka Zi'l-hiccesi evâhirinde Lehistân makarr-ı hükûmeti olan Varşava şehrine vusûl bulmuş ise de ol esnâda Napolyon mevâki'-i askeriyyeyi dolaşmakda ve gidüb göreyim didikce Taleyran bu gün yarın gelür deyü savmakda olmasıyla Vahîd Efendi üç ay kadar Varşava'da beyhûde ifâte-i (**s.221**) evkât eyledigi esnâda Sebastiyani'nin İstanbul'da tatlu tatlu satdığı va'dlerin çâşnîsini[4] ekdirecek tatlu sözler bile işidemeyüb bi'l-akis câ-be-câ Taleyran ile mülâkât itdikce Dalmaçya'daki Fransız ordusunun Sırbistân'a geçürilmesi ve İstanbul'a Fransız askeri idhâl idilmesi gibi Devlet-i Aliyye'nin aslâ kabûl idemeyecegi mevâddı tasdîk itdirmek tekâlîf-i bâridesini istimâ' ile telh-gâm olmakda idi.

Çünki Napolyon ber-vech-i meşrûh Rusya İmparatorı'yla yek-dil ve yek-cihet olmak sûretini evvelce zihninde karârlaşdırmış olmasıyla matlûbı üzre Rusya ile gâlibâne olarak akd-i musâlaha idecek oldukda Devlet-i Aliyye'yi fedâ idecegi der-kâr idi fakat Rusya İmparatorını her vechile sulh ve ittifâka mecbûr itmek üzre Devlet-i Aliyye'yi dahi kendi elinde gibi göstermek üzre nezdine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir murahhas celbini politikasına muvâfik görmüş idi işte Sebastiyani'nin bu bâbda isti'câli dahi ana mebnî idi ma'a-mâ-fîh Taleyran dahi Vahîd Efendi ile İrân İlçisi Mirzâ Rızâ'yı aldadub da Fransa politikasına elvirecek ba'zı mevâddı imzâ itdirmek isterdi ve bu esnâda Mirzâ Rızâ ile mükâleme iderek kendüsine istedigi gibi Rusya ve İngiltere devletleri aleyhine olarak bir mukâvelenâme imzâ itdirmiş idi Vahîd Efendi ise ol vakte göre epeyce ahvâl-i devlete

1 Müctemi'a-i Rîn Memâliki: Avusturya ve Prusya dışında kalan bütün Alman devletlerinin I. Napolyon'un koruması altında oluşturdukları birlik.
2 Daniska: Danzig. Gdansk, Polonya.
3 İstralsunt: Stralsund, Mecklenburg-Vorpommern, Almanya.
4 Çâşnî: Çeşni, tatlandırıcı, lezzet, tad; tadımlık.

âşinâ oldığından Taleyran'ın kelimât-ı ebleh-firîbânesine[1] aldanmadığı cihetle haylî müddet Varşava'da Napolyon'un vürûdına intizâren meks ve tevakkuf'a mecbûr oldı.

Nihâyet Napolyon tarafından vâki‘ olan da‘vet üzerine Rizenburh ile Esteror kasabaları miyânında vâki‘ Fenkşten karyesine varub orada Rebî‘ü'l-evvel'in yirmi beşinci güni Napolyon ile mülâkât iderek hâmil[2] oldığı nâme-i Selîmî'yi teslîm ve bir sâ‘at kadar mesâlih-i Devlet-i Aliyye'ye dâ'ir musâhabetden sonra Napolyon tarafından murahhas-ı mahsûs ile mükâlemeye başlayub hâlbuki çend rûz mukaddem Sultân Selîm hâl‘ olunmuş olmasıyla İstanbul'ca hâl ve efkâr başkalaşmış idi.

Vahîd Efendi'nin ol vechile mülâkâtı Daniska'nın zabt ve teshîri eyyâmına tesâdüf itdiginden Napolyon'ı tebrîk zımnında târîh-i Mîlâdî olmak üzre (Daniska şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan) mısrâ‘ını nazm ile Napolyon'a takdîm eylemişdir ve Napolyon ile birlikde varub Daniska'yı temâşâ itdikden sonra oradan Napolyon ordusuna gitmiş ve o dahi gûyâ mükâleme-i mevâdd-ı ahdiyye zımnında Varşava'ya gelüb iki ay kadar daha orada beyhûde imrâr-ı evkât itmişdir.

Daniska'nın zabtından sonra artık Fransızların arkalarında kendülerini işgâl idecek (**s.222**) bir şey kalmadığından Napolyon Rusya üzerine hareket-i ta‘arruziyye tedârükinde olub hâlbuki mukaddemâ Rusya İmparatorı bi'n-nefs ordûsuna âzim ve Prusya Kralı dahi etrâfa kâdim olarak (Bartensten)[3] beldesinde bi'l-ictimâ‘ ittifâkları mü'ebbed olarak bunun hâricinde birisi düşman ile aslâ muhâbere itmeyeceklerine yeniden and içmişler ve Rusya ordûsunun tedârükâtı mükemmel oldığından Rusyalular daha evvel davranub Hazîrân-ı Frengî'nin beşinde Fransalunun (Al)[4] Nehri kıyılarında bulunan mukaddimetü'l-ceyş üzerine şiddetle hücûm itmişler ve fakat Fransızlar müteyakkız[5] bulunduklarından birkaç ufak tefek muhârebelerden sonra Rusyaluları ric‘ate mecbûr eylemişlerdir.

Ve egerçi ol vakt Napolyon Almanya'da ve Lehistân'da mevcûd olan dört yüz bin askerinden eli altında ancak yüz altmış bin mikdârını bulundırabilecek idiyse de buna karşu gelecek Rusya büyük ordusı dahi yüz elli bin neferden ibâret olmasıyla Napolyon artık tevakkuf itmeyüb hemân bütün ordusıyla ilerü hareket iderek Hazîrân-ı Frengî'nin on dördünde Al Nehri üzerinde vâki‘ (Fraydland)[6] beldesi pîşgâhında Rusya ordûsıyla lede't-tekâbül vâki‘ olan şedîd ve medîd muhârebe-i hun-rîzânede yedi sekiz bin maktûl ve mecrûh virmiş ise de Rusyalular pek fenâ halde münhezim olarak yirmi beş bin kadar maktûl ve mecrûhları oldukdan başka seksan kıt‘a top bıragub gitmişler ve Fransızlar ilerüleyüb Hazîrân-ı Frengî'nin on sekizinde (Neymen) Nehri[7] sevâhiline muvâsalat itmişler.

Bu hezîmet Rusya İmparatorı Aleksandri'ye pek ziyâde te'sîr iderek böyle giderse Fransızların Rusya memâlikini pây-mâl ideceklerini tefekkür ve halbûki harbin devâmından yalnız İngilizlerin müstefîd olacağını tezekkür ile tebdîl-i efkâr idüb ol esnâda Napolyon

1 Kelimât-ı ebleh-firîbâne: Aptalları aldatırcasına söylenen sözler.
2 Hâmil: Elinde bulunduran, üzerinde taşıyan, taşıyıcı.
3 Bartensten: Bartoszyce, Polonya.
4 Al Nehri: Alle Nehri, Polonya.
5 Müteyakkız: Uyanık, tetikte, sak.
6 Fraydland: Friedland, Brandenburg, Almanya.
7 Neymen Nehri: Nemunas, Neman, Niemen. Belarus, Litvanya, Polonya.

ordusunı (Tilsit)[1] beldesinde kurmuş oldığından derhâl mütâreke içün oraya bir me'mûr-ı mahsûs göndermekle Napolyon bu teklîfi kabûl itdikden başka Prusya Kralı'yla dahi bir mütâreke senedi imzâlamış ve birkaç gün sonra ya‘nî Hazîrân-ı Frengî'nin yirmi beşinde (Neymen) Nehri'nde bir sal üzerinde Aleksandri ile görüşdükden sonra Aleksandri Tilsit beldesine azîmet ile Napolyon'a müsâfir oldukda iki hükümdâr gice gündüz görişüb konuşarak beynlerinde fevka'l-âde muhabbet kaynamış idi. Birkaç gün sonra bî-çâre Prusya Kralı dahi Tilsit'e vârid oldukda Napolyon tarafından ihtirâmât ile kabûl olunmuş ise de iki imparator arasında vâki‘ olan mükâlemeler hep kendü aleyhine icrâ olunur idi. Ve ber-vech-i bâlâ Aleksandri anınla ittifâkını te'yîd içün içdigi and üzerine bu kerre Napolyon'un aşkına bâde içiyor idi.

(**s.223**) Napolyon'un garaz-ı aslîsi Aleksandri'yi kat‘î ve samîmî olarak dâ'ire-i ittifâkına almak husûsı olub bu ise haylî vakitden berü envâ‘-ı mevâ‘îd ile tarafına celb itmiş oldığı Devlet-i Aliyye'yi fedâ itmege mevkûf oldığından Sultân Selîm'in vukû‘-ı hal‘ini bu mevâ‘îdin ilgâsı hakkında fırsat ve Aleksandri'nin iğfâline âlet ittihâz iderek Aleksandri ile musâhabet esnâsında (Hikmet nev‘inden olarak bir vak‘a beni Devlet-i Osmâniyye'den kurtardı müttefikim ve muhibb-i sâdıkım olan Sultân Selîm hal‘ ve haps olundı zann ider idim ki biraz arka almağla Osmanluları adam itmek ve şecâ‘at-ı fitriyyelerinin isti‘mâlini kendülere ögretmek kâbildir meger bu bir hulyâ imiş kendü kendüyi idâre idemeyen bir hey'et-i devleti mahv idüb de parçalarını İngilizlere kapdırmamak daha hayırludur) deyü temhîd-i kelâm ve Rusya Devleti'nin Fransa ittifâkından ne büyük eyülükler görecegini ve Fransa'nın kesb-i cesâmet itmesinden Rusyalular mıutazarrır olmayub ammâ İngiltere ittifâkından ziyân göreceklerini ve İngiltere'nin hukûk-ı umûmiyye tahtında olan denizlerde istiklâle kalkışması haksız idügini ber-tafsîl beyân ve ifhâm[2] ile Aleksandri'yi iknâ‘a bezl-i cell-i ihtimâm idüb ve'l-hâsıl Aleksandri'yi dost-ı ehabbı olan Prusya Kralı'yla İngilterelüden vaz geçürmek ve bu takrîble kendü işini becermek üzre evvel emirde kendüsi Devlet-i Aliyye'yi fedâ itmekle bir cemîle[3] gösterüb Aleksandri dahi bu mukaddemâtı kabûl ve ikrâr ile ittifâka karâr virmişdir.

Şöyle ki: Akd-i musâlahadan sonra Aleksandri Fransa ile İngilterelü arasına tavassut iderek Hanovere ile mütâla‘anın İngiltere'ye terki ve ana mukâbil İngilterelünün dahi İspanya ile Felemenk'den almış oldığı yerleri redd ve i‘âde itmesi husûslarını teklîf idüb İngiltere Devleti bunı kabûl itmez ve Fransa'nın hâl-i hâzırını tasdîk eylemez ise Aleksandri dahi İngilterelüye i‘lân-ı harb eylemek ve Ponaparte Rusya ile Devlet-i Aliyye arasına tavassut idüb de kabûl olunmadığı takdîrde o dahi Rusyalu ile birleşerek Devlet-i Aliyye üzerine yürimek ve ol vakt Memâlik-i Osmâniyye'yi mukâseme itmek husûslarına Napolyon ile Aleksandri kendü beynlerinde karâr virmişler idi fakat vakt ve sûret-i taksîmde ittifâk idemiyorlar idi Aleksandri ifâte-i evkât olunmaksızın ve bir sebeb aranmaksızın hemân emr-i mukâsemenin icrâ olunmasını ister idi Napolyon ise işin cesâmet[4] ve ehemmiyyetine nazaran ta‘cîl idilmeyüb de te'emmül ve te'ennî olunarak ve münâsib vesîleler bulunarak icrâsı re'yinde

1 Tilsit: Sovyetsk, Kaliningrad, Rusya.
2 İfhâm: Bildirme, anlatma.
3 Cemîle: Gönül alıcı davranış.
4 Cesâmet: Büyük olma, cesim olma.

idi ki Devlet-i Aliyye tavassutı kabûl itmedigi takdîrde tamâm vesîle ittihâz olunacak idi Aleksandri her halde ya'nî Devlet-i Aliyye tavassutı kabûl itsün itmesün Besarabya (s.224) ve Boğdan ve Eflâk eyâletlerini zabt eylemek emelinde idi Napolyon dahi buna muvâfakat itmiş idi lâkin icrâsını Avrupaca Rusyaludan görecegi mu'âvenetden sonraya bırakmış idi ve bir de mukâsemeye lede'l-ibtidâr bu eyâletlerle berâber Bulgaristân kıt'ası Rusya'ya ve Arnabudluk ve Mora eyâletleriyle Girid Cezîresi Fransa'ya ve Bosna ile Sırbistân eyâletleri hakk-ı sükût olarak Avusturya'ya terk olunmak husûsunda ikisi dahi ittifâk itmişler ise de İstanbul'a gelince ittifâk idemiyorlar idi zîrâ Aleksandri gözini İstanbul'a dikûb Osmânlıları bütün bütün Avrupa Kıt'ası'ndan çıkarmak üzre İstanbul ile berâber Rûmili'nin sâ'ir yerlerini ve bi'l-cümle Akdeniz Adaları'nı dahi bu taksîme idhâl itmek ister idi Napolyon ise buna aslâ muvâfakat idemez idi ve Aleksandri bunun içün Napolyon'un arkasına pek çok düşmüş ise de İstanbul noktasında ittihâd idememişler idi hattâ bir gün ikisi birlikde gezinüb konuşur iken kitâb odasına duhûl iderek Ponaparte Memâlik-i Osmâniyye baritasını açub parmağını İstanbul'un üzerine vaz'la (İstanbul İstanbul hiçbir vakt seni terk idemem sen merkez-i hükûmet-i âlemsin) dimiş oldığı mervîdir.

El-hâsıl iki imparator Memâlik-i Osmâniyye'nin mukâsemesine beynlerinde karâr virmişler ise de İstanbul'un mevki'i kâbil-i taksîm olamamışdır zîrâ Rusya İmparatorı'nın matmah-ı nazarı İstanbul olub Napolyon ise buna bir vechile muvâfakat idememişdir ve Napolyon ol vechile Devlet-i Aliyye'yi fedâ iderek bir müddetden berü celb ve te'lîfi içün itdigi mevâ'îde nazaran kendüsüne âriz olabilecek eser-i mahcûbiyyetin ref' ve izâlesine Sultân Selîm'in hal'i vak'asını bahâne ittihâz itmişdir anın bu fedâkârlığına mukâbil Aleksandri dahi dost-ı ehabbı olan Prusya Kralı'yla berâber dîger müttefiklerini terk ve fedâ iderek Napolyon ile yek-dil ve yek-cihet olmuşdur bu esnâda Prusyalu ile dahi mükâleme icrâ olunub zavallı Prusya Kralı muhibb-i yâr-ı gâr ve muhlis-i vefâdâr bildigi Rusya İmparatorının mu'âvenetinden mahrûm kalıcak muhârebenin bârgirân-ı hasârı bütün bütün kendi üzerine tahmîl olunmuş ve tahfîfi çâresini bulamadığından her şey'e boyun egmege mecbûriyyet hâlinde bulunmuşdur.

Mükâlemât-ı meşrûha esâs ittihâz olunarak Napolyon Rusya ve Prusya devletleriyle birer kıt'a musâlahanâme tanzîm ile Temmuz-ı Frengî'nin sekizinde Tilsit'de imzâ kılınmışdır bu iki ahidnâme i'lân ile düvel-i selâse tarafından terk-i ceng ü cidâl idilmiş ve fakat bu ahidnâmelerin ba'zı mevâddı ol vakt hafî tutulmuş idi.

(s.225) Alenî mâddeleri (Rusya İmparatorı'nın hâtırı içün eski Prusya ve Pomeranya[1] ve Brandoburg ve Yukaru ve Aşağı Selizya'nın[2] Prusya Kralı'na i'âdesi ve Elbe Nehri'nin sol tarafındaki sancaklar Hes Dükalığı ile birleşdirilerek Napolyon'un en küçük birâderi olan Jerom Bonapart içün Vestfalya Kraliyeti nâmıyla bir krallık teşkîli ve Pozen ve Varşava dükalıkları Prusya idâresinden çıkub Varşava Yagran Dükalığı unvânıyla bir hükûmet teşkil olunarak Saksonya Kralı'na ihâle ile Almanya'dan Lehistân'a geçmek üzre Selizya'dan bir tarîk-i harbi küşâdı ve Rusya ve Prusya devletleri tarafından Luyi Ponaparte'nin Felemenk

1 Pomeranya: Polonya'nın batısını ve Almanya'nın doğusunu kapsayan alana verilen tarihi bölge adı.
2 Selizya: Sclılesien, Selizya, Orta Avrupa'da tarihsel bir bölgedir. Almanya'nın doğusunda Prusya'nın bir ili.

Kraliyeti ve Jozef Bonaparte'nin[1] Napoli Kraliyeti ve Jerom Ponaparte'nin Vestfalya Kraliyeti sıfatıyla ve Rin Müctemi'ası'nın hâl-i hazırıyla ve Napolyon Ponaparte'nin ihdâs eylemiş oldığı sâ'ir hükûmetlerin tamâmıyla tasdîki ve Oldemburg[2] ve Meklemburg[3] prensleri hükûmetlerinde ibkâ olunub fakat muhâsara-i berriyyenin icrâsı içün memleketlerinde Fransız askeri ikâmesi ve Fransa ile İngiltere arasına Rusyanın tavassutı ve Rusya ile Devlet-i Aliyye arasına Fransa'nın tavassutı) husûsları olub hafî mâddeler dahi (Katar[4] ve boğazlarının Fransa'ya reddi ve Cezâ'ir-i Seb'a'nın kezâlik Fransa'ya terk ve temlîki ve Napoli Kralı bulunan Jozef Sicilya'yı zabt idüb de ana bedel Napoli Burbonlarına Paliar[5] (İspanya denizlerinde bir adadır ki ol vakt Fransa yedinde idi) yâhûd Girid Adası virildigi takdîrde Rusyalunun tasdîk itmesi ve Hanovere ile Vestfalya Kraliyeti birleşdigi takdirde Elbe Nehri'nin sol yakasında üç dört yüz bin nüfûsı şâmil bir memleketin Prusya'ya terki ve hükûmetlerinden mahrûm kalan Hess ve Pronosobek ve Nasuva ve Ranser hükümdârânına ma'âş tahsîsi) husûslarından ibâret idi.

Bu sûretle Prusyalunun Lehistân'da mutasarrıf oldığı arâzîsinden başka Almanya tarafında dahi birçok yerler elinden çıkdı ve evvelki kuvvet ve i'tibârından haylîce aşağı düşdi.

Bunlardan başka Napolyon ile Aleksandri beyninde başkaca bir hafî ittifâk mu'âhedesi dahi yapılmış idi ki şimdiye kadar meydâna çıkmamışdır fakat rivâyet olundığına göre hulâsa-i me'âli (Fransa ile Rusya tedâfû'î ve ta'arruzî müttefik ve her ne mes'ele zuhûr ider ise halli içün müttehid olarak kuvve-i berriyye ve bahriyyelerini birlikde i'mâl eylemeleri ve İngilterelü Rusyalunun tavassutunı kabûl ile bâlâda mezkûr şerâ'ite râzı olmaz ise kendüye i'lân-ı barb olunması ve kezâ Devlet-i Aliyye Fransa'nın tavassutunı kabûl itmez ise ana dahi i'lân-ı harb ile Avrupa Kıt'ası'ndaki memâlik-i mezkûresinin mukâsemesi ve İstanbul ile dîger Rûmili sancaklarının hâric bıragılması ve devleteyn-i müttefikeyn tarafından kendü niyyetlerini (s.226) icrâ içün İsveç ve Danimarka ve Portekiz ve Avusturya devletleri mu'âvenetine da'vet ya'nî bu devletlerden İngiltere'ye limanlarını sedd ile i'lân-ı harb itmelerinin taleb olunması) mâddelerinden ibâret imiş.

Devlet-i Aliyye'nin bu muhârebeye girişmesi Napolyon'un hâtırı içün oldığı hâlde bu kerre Rusyalu ile münferiden musâlaha itmesi Devlet-i Aliyye'ye bâdî-i iğbirâr olmuş ise de bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin dûçâr oldığı müşkilât-ı dâhiliyyeden nâşî temdîd-i sefere vakti müsâ'id olmadığmdan her nasıl olur ise olsun gavâ'il-i harbiyyeden kurtulmak ârzûsunda bulunduğuna mebnî Napolyon'un bu vefâsızlığını iğmâz ve musâmaha ile geçişdirmek îcâb-ı vakt ve hâlden olmasıyla hemân tavassutunı kabûl iderek bâlâda iş'âr olundığı üzre Gâlib Efendi'yi mükâlemeye me'mûr eylemiş olmağın Yergögi[6] civârında vâki' İslabozi[7]

1 Jozef Bonaparte: Napolyon Bonapart'ın en büyük erkek kardeşi. 1806-1808 Napoli Kralı; 1808-1813 (I. Jose adı ile) İspanya Kralı.
2 Oldemburg: Oldenburg Prensliği.
3 Meklemburg: Mecklenburg Prensliği.
4 Katar: Kotor, Karadağ.
5 Paliar: Balear, İspanya'nın doğusundaki takımadalar.
6 Yergögi: Yergöğü. Giurgiu, Romanya.
7 İslabozi: İşbozi. Slobozia, Lalomita, Romanya.

karyesinde Gâlib Efendi ve Rusya murahhası Serço[1] ve mutavassıt olan Fransalu tarafından meclis-i mükâlemeye me'mûr Kolonel Jonan ve Kelimno ictimâ' iderek bir kıt'a mütâreke senedi tanzîm ile Cumâde'l-âhire'nin yirminci güni tarafeynden imzâ olunmuş ve yirmi dördünci güni Silistre sahrâsında serdâr-ı ekrem tarafından tasdîk kılınmışdır.

Şöyle ki: Evvelâ işbu mütâreke senedinin tasdîki akabinde her yerde Devlet-i Aliyye ve Rusya asâkiri beynlerinde harekât-ı hasmâne terk olunmak üzre lâzım gelenlere emirler virile sâniyen mevâdd-ı musâlahanın müzâkeresiçün hemân tarafeynden murahhaslar ta'yîn ve mahall-i mükâleme tahsîs ile müzâkereye ibtidâr olunarak şâyed ki ba'zı müşkilât zuhûrıyla musâlahaya karâr virilemezse müddet-i mütâreke eyyâm-ı bahâra kadar ya'nî târîh-i hicrînin bin iki yüz yirmi üç senesi Safer'inin gurresine ve târîh-i İseviyye'nin bin sekiz yüz sekiz senesi şehr-i Nisân'ın üçünci gününe dek mümted ola sâlisen Rusyalu bu seferde Devlet-i Aliyye'den almış oldığı kılâ've memâliki ve Eflâk ve Boğdan memleketlerini mütâreke akabinde hîn-i istîlâda bulundukları hey'et ve eşyâ ve top ve mühimmât ile terk ve tahliyyeye ibtidâr ve nihâyet otuz beş günde emr-i tahliyyeyi ikmâl ile evvelki hudûdına çekile ve mahâll-i merkûme tahliyye olundukca kal'aların teslîmi içün taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûrlar ta'yîn idile fakat akd-i musâlahaya kadar memleketeyn-i merkûmeteynde Devlet-i Aliyye askeri ikâmet itmeyüb ve İsmâ'îl ve İbrâ'îl ve Yergögi kal'alarında dahi mikdâr-ı kifâyeden ziyâde asker kalmayub tarafeynden bi'l-muhâbere Rusya askeri çekildikce asâkir-i Devlet-i Aliyye dahi berâber çekilerek Tuna'nın sâğ tarafına mürûr ideler ve Rusya tarafından tahliyye olunacak kal'alara akd-i musâlahaya kadar ahâlîsinden başka Devlet-i Aliyye askeri idhâl olunmaya râbi'an Rusyalu Bozcaada'yı (s.227) ve mütâreke haberi Akdeniz'e varınca[ya] kadar istîlâ olunmuş mahaller bulunur ise anları dahi tahliyye ve teslîm ile berâber Akdeniz Boğazı yolını küşâd içün ol tarafdaki donanmasını kaldırub mukaddemâ esnâ-yı muhârebede Rusya tarafında kalan Devlet-i Aliyye kalyonı ve esîrleri ve sâ'ir bu makûle tutulmuş sefîne ve eşyâ var ise anları dahi terk eyleye ve giderken Devlet-i Aliyye re'âyâsından kimesneyi istishâb eylemeye ve muhârebe-i merkûmede taraf-ı Devlet-i Aliyye'den alınmış Rusya sefâ'ini var ise kezâlik reddoluna hâmisen Sünne'den[2] ve sâ'ir Tuna boğazlarından Devlet-i Aliyye sefâ'ininin mürûrına mâni' olmamak üzre Rusya'nın Tuna Nerhi'nde ince donanma takımından ma'dûd kayıkları var ise cümlesini boğazdan taşra ihrâc eyleye sâdisen tarafeynde zükûr ve inâs ne kadar üserâ var ise Rusyaludan dîn-i İslâm'ı kabûl ve Osmânludan tenassur idenlerden mâ'adâsı kangı rütbede olur ise olsun bilâ-semen velâ-ivaz[3] hemân sebîlleri tahliyye oluna ve el-yevm Rusya'da bulunan Devlet-i Aliyye me'mûrları va kal'a muhâfazları ve sâ'ir ahâlîsi mütâreke akabinde bulundukları yerlerden bilâ-noksân ihrâc ve göç ve eşyâları ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye irsâl kılına ve sâbi'an işbu mütâreke senedi cânib-i serdâr-ı ekremîden ve Rusya kumandanı Mikelson[4] tarafından tasdîk oluna deyü tarafeynden ta'ahhüd kılınmışdır.

Ol vakt vapur ve telgraf olmadığından Tuna yalısından Akdeniz'in hâlini ögrenmek vakte muhtâc oldığı cihetle işbu senedin dördünci maddesinde ba'zı şurût ve kuyûd-ı

1 Serço: Sergius Laşkaref.
2 Sünne: Sulina. Tuna Nehri'nin Karadeniz kıyısına döküldüğü nokta.
3 Velâ-ivaz: Karşılık gözetmeden.
4 Mikelson: General Johann (Ivan) Michelson.

ithiyâtiyye derc olunmuşdur yohsa bâlâda beyân olundığı üzre Bozcaada pîşgâhında vâki' olan muhârebe-i bahriyye üzerine Rusya amirali artık boğazın ablukasında devâm idemeyüb gemilerini ta'mîr içün Korfa cânibine azîmete mecbûr olmuş idi.

Rusya murahhası Devlet-i Aliyye ile Sırplu beyninde dahi akd-i mütâreke olunmasını teklîf itdikde Sırplu re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den olub Eflâk ve Boğdan ahâlîsi gibi bir gûne imtiyâzları dahi olmadığı hâlde akdemce[1] isyân eylemiş olduklarından ve bir devletin kendü re'âyâsıyla akd-i mütâreke itmesi hilâf-ı usûl oldığından başka Rusyalular Eflâk ve Boğdan gibi bu vesîle ile sonra Sırbistân hakkında dahi müdâhaleye yol bulurlar deyü buna muvâfakat Devlet-i Aliyyece câlib-i mazarrat olacağına mebnî Gâlib Efendi tarafından cevâb-ı redd virilmiş ise de Sırpluların içine biraz Rusyalu dahi karışmış oldığından Sırplular üzerine hareket olundukda Rusyalularla dahi harb idilmek lâzım gelecegine binâ'en bu bâbda Rusya murahhası ısrâr eyledigimden (el-yevm Vidin ile Feth-i İslâm arasına tecâvüz iden Sırplar içinde Rusya askeri bulunması cihetle musâlaha murahhaslarının vürûdına kadar ol (s.228) cânibde dahi terk-i harekât-ı hasmâne olunması) başkaca senede rabt olunarak sâlifü'z-zikr mütâreke senediyle berâber imzâ ve tasdîk olunmuşdur.

Ber-vech-i meşrûh Tilsit'de iki imparator birleşüb de musâlaha sadedleri[2] meydâna çıkdığı gibi Varşava'da mukîm olan Vahîd Efendi dahi eski uhûdun ta'dîl ve tahfîfine dâ'ir Napolyon'un mukaddem ve muahhar-ı mü'ekked ve mükerrer virmiş oldığı va'dlerin incâzı zamânı gelmişdir deyü kendüsünün dahi meclis-i mükâlemede bulunması lâzım gelecegini tezkîr ve ihtâr siyâkında bi'd-defe'ât Taleyran'a takrîrler tesyâr eylemiş ise de Napolyon dostluğı iddi'âsında bulundığı Devlet-i Aliyye'yi omuzdan atmış ve Avrupa politikası büsbütün tebeddül itmiş oldığından Tilsit'e da'vet olunmak şöyle dursun takrîrlerine vaktiyle cevâb bile alamayub ber-vech-i bâlâ Tilsit'de musâlaha mün'akid oldukdan sonra Napolyon oradan doğrı Paris'e avdet itmiş ve Taleyran dahi Rusyalu ile akd-i musâlaha olundığına dâ'ir kendüsine tahrîrât irsâl iderek Varşava'ya uğramaksızın geçüb gitmiş oldığından bi-çâre ne yapacağım şaşırub hemân evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'da Varşava'dan hareket ile Viyana'ya gelerek vâki'-i hâli Devlet-i Aliyye'ye arz ile orada olacak emre intizâren kırk beş gün dahi orada kalmışdır.

Ancak ol esnâda Sultân Mustafâ'nın ihbâr-ı cülûsı hakkında Napolyon'a bir kıt'a nâme-i hümâyûn yazılmış ve li-ecli't-teslîm Vahîd Efendi'ye gönderilmiş oldığına mebnî Viyana'dan hareket ile Paris'e varub Napolyon ise ol esnâda Paris'e on beş sâ'at mesâfesi olan Fontenblo[3] kasabasındaki sarâyında bulunmağla yirmi gün kadar dahi Paris'de tevakkufa mecbûr olmuşdur. Çünki Tilsit Musâlahası'ndan sonra Napolyon Fransa'ya avdet ile bin sekiz yüz yedi sene-i mîlâdiyyesi Temmuz-ı Frengîsi'nin yirmi yedisinde muzafferen Paris'e muvâsalat itdikde pek çok şehrâyin[4] ve şenlikler yapılmış ve ahâlî tarafından pek ziyâde memnûniyyet gösterilmiş idi ancak Fransızlar muhârebeden usanmağla bu muzafferiyyetin üzerine bir musâlaha-i umûmiyye ümîd-i kavîsinde olub binâ'en-aleyh Napolyon'un ser-kâra geçdigi zamân Fransa'nın eshâm-ı umûmiyyesi yüzde on ikiye kadar tenezzül itmiş

1 Akdemce: Az önce, yakın zamanda.
2 Saded: Niyet, kasıt, konuşulan asıl konu; esas.
3 Fontenblo: Fontainebleau, Seine-et-Marne, Fransa.
4 Şehrâyin: (Şehr-i Âyin) Şenlik. Büyük hâkimiyet ve kuvvete ait sürur, sevinç, donanma.

iken bu kerre yüzde doksan ikiye kadar çıkdı ve fi'l-vâki' Napolyon bu bâzîçe-gâh-ı âlemde[1] az vakt zarfında kazanmış oldığı kuvvet ve kudrete kâni' ve râzı olub da hükûmetin te'sîs ve ahkâmına ve memâlikinin i'mârına hasr-ı nazar itmiş olsaydı hem kendü hakkında ve hem de Fransa hakkında gâyet şanlu ve fâ'idelü olacağında iştibâh yoğidi ve ahâlînin ol vechile sulh ve âsâyişe meylini anladıkda kendüsi dahi o yola meyl göstermiş ve kendüsiyle muhârib olan devletlerden aldığı tazmînât-ı harbiyyeden dolayı Fransa'ya hâricden külliyyetlü nükûd girmekle ahâlîsinde büyük (**s.229**) servet peydâ olub devletin umûr-ı mâliyyesi dahi yoluna girmiş ve bu cihetle bin sekiz yüz yedi senesi büdcesinde irâdı masrafından fazla göründükden başka ordu hazînesinde terâküm iden mebâliğ dahi üç yüz milyon franka varmış idi ve Napolyon zâten umûr-ı nâfi'aya heveskâr oldığından ol esnâda ticâret kânûnnâmesini meydâna koymağla berâber kanallar açılmak ve yollar ve köpriler yapılmak gibi mevâdd-ı nâfi'aya teşebbüs itmiş ve Vertemburg kralının kerîmesiyle küçük birâderi Jerom'un resm-i izdivâcı der-dest bulundığı cihetle Avrupa'nın her tarfından tevârid iden prensler ile güz mevsimini geçirmek üzre Fontenhlo Sarâyı'na gitmiş idi.

Hâlbuki arası soğumadan Tilsit mukâvelâtından me'mûl olan netâyicin istihsâli ve İngilizlere amân didirmek üzre muhâsara-i berriyye esbâbmın istikmâli efkârından bir ân hâlî olmayub İsveçlüyi cebren Danimarka'yı nevâzişle ve Portekiz'i İspan[yan]ın tavassutıyla ve Avusturya'yı bir takrîble dâ'ire-i ittifâka alarak Kronştad'dan[2] Kadkes'e[3] ve oradan Triyeste'ye kadar bir hatt-ı muhâsara çekilmek husûsuna sür'at üzre teşebbüs ile Rusya tarafından İsvec Devleti'ne olunacak tavassutdan semere hâsıl olmaz ise İsveçlünün Almanya tarafında mâlik oldığı Pomeranya kıt'asıyla İstralsont sancağı ve Rügen Cezîresi[4] istîlâ olunmak üzre lâzım gelenlere emr virmiş ve Danimarka'yı bî-taraf oldığı hâlde Fransa'ya mâ'il göründigine ri'âyeten ibrâz-ı hürmet ve iltifât ile berâber artık bî-taraf durmak kâbil olamayacağı cihetle açıkdan açığa bir tarafa meyl itmesi lâzım gelecegini bildirmiş ve İspanya Devleti'ne limanlarının İngilizlere kapanması ve Portekiz Devleti dahi bu vechile muhâsara-i beriyye usûlüne ri'âyet itmek üzre kendüye ihtâr olunması ve kabûl itmediği takdîrde Fransa ordusıyla berâber Portekiz memâlikini istîlâ itmek üzre İspanya ordusunun dahi hâzırlanması husûslarını teklîf idüb Portekiz Devleti'ne dahi Paris'deki ilçisi vâsıtasıyla beş on gün zarfında dâ'ire-i ittifâka dâhil olmaz ise üzerine sefer idecegini teblîğ itdirmiş ve İspanya hudûdunda vâki' Bayon[5] şehrinde bir ordu tertîbine teşebbüs ile berâber İtalya sevâhilinin İngilizlerden muhâfazası esbâbının istikmâline dahi i'tinâ iderek ol vakt Floransa tarafında yeni teşkîl olunan Eterorye Kraliyeti dâhilinde kâ'im Ligorne şehrine bir ordu göndermiş idi ve mukaddemâ Papa Paris'e gidüb ve Napolyon'a tâc giydirüb de me'mûl itdigi muhassenâtdan bir şey'e nâ'il olmaksızın Roma'ya avdet ideliden berü Fransa Devleti hakkında izhâr-ı husûmetden hâlî olmadığına mebnî gitdikce Napolyon ile araları açılmakda oldığmdan bu kerre Napolyon Papa'ya ba'zı ihtârât-ı tehdîdiyye teblîğ itdir[di] kden başka anın dahi sevâhilini muhâfaza ile dâhil-i hatt-ı muhâsara itmek üzre başkaca bir

1 Bâzîçe-gâh-ı âlem: Oyun yeri dünya; yalan dünya; geçici dünya.
2 Kronştad: Kronstadt. Finlandiya Körfezi'ndeki Kotlin Adası'nda yer alan müstahkem mevkii ve Baltık Donanmasının ana limanı.
3 Kadkes Limanı: Cadis Limanı, Endülüs, İspanya.
4 Rügen Cezîresi: Rügen, Rugia: Baltık Denizinde bulunan Almanya'nm en büyük adası.
5 Bayon: Bayonne. Pyrenees-Atlantiques, Akitanya, Fransa.

fırka-i askeriyye sevk itmiş idi.

(**s.230**) Ve İspanya Kralı ahmak bir adam olub devletinin ideresini zevcesine ve o dahi alâka-kerdesi olan Prens dö Lape'yi[1] başvekîl nasb iderek anın yedine teslîm idüb Dö Lape ise câhil ve sefîh bir şahıs oldığından İkinci Filib ve Şarlken zamanlarında bütün Avrupa'ya hükm iden ve yüz seneden berü hayllîden haylî za'îf düşen İspanya Devleti bu esnâda ta'rîf olunamaz bir karışıklığa giriftâr ve umûr-ı dâhiliyye ve hâriciyye ve kuvve-i berriyye ve bahriyyesi bir acîb ve garîb perîşânlığa dûçâr oldığından Napolyon oraya dahi tama' iderek Burbon Hânedânı'nın tardıyla karındaşlarından birini İspanya Kralı itmek hulyâsı zihninde dolaşıyordı.

Ve Trafalgar muhârebesinden berü donanma merâkından vazgeçmiş iken Tilsit'den avdetinde Fransa donanmasıyla Felemenk ve İspanya ve İtalya donanmalarını birleşdirüb de bahren dahi İngilizlerle uğraşmak hevesine ve İngilizlerin dest-i muhâfazasında bulunan Siçilya Cezîresi'nin teshîri dâ'iyyesine düşerek tedârükât-ı bahriyyeye i'tinâ itmekde ve Dalmaçya eyâletinin tetimmesi olan Kataro sancağıyla Cezâ'ir-i Seb'a Fransa donanmasının iç denizde hükûmet istemesine ve Rûmili'nin mukâsemesi takdîrinde Fransa'ya isâbet idecek hissenin zabt ve muhâfazasına küllî medâr olacaklarından Kataro ile Cezâ'ir-i Seb'a umûrına pek ziyâde ehemmiyyet virmekdikde oldığı hâlde Rûmili'nin sûret-i mukâsemesini aşırı i'tinâ ile düşünmekde idi. Binâ'en alâ-zâlik Ağustos-ı Efrencî'nin yedisinde Rusya askeri Kataro'yı tahliyye iderek Ceneral Marmon bir fırka Fransız askeri ile Kataro'ya girüb İngilizler tarafından ta'arruz olunmak ihtimâline mebnî hafiyyen Cezâ'ir-i Seb'a'ya dahi mikdâr-ı kâfi Fransız ve İtalyan askeri geçürilerek muhâfazasına Cenaral Bertiye me'mûr idilmiş ve tahliyye ve teslîme me'mûr olan Rusya Amirali Sinyavin zâten Fransızları sevmeyüb İngiliz tarafdârı oldığından Cezâ'ir-i Seb'a'yı nıa'a-kerâhe Fransızlara teslîm itdikden sonra oradaki Rusya asâkirini karadan Rusya diyârına gitmek üzre Napoli ülkâsına bırağub kendüsi dahi devletiyle İgilterelü beyninde husûmet meydâna çıkmadın Bahr-i Baltık'a kapağı atmak üzre donanmasıyla Cebeltere'ye doğrı revân olmuş idi.

Ve bunun üzerine Napolyon hevâlar müsâ'id olmadıkca Cezâ'ir-i Seb'a'ya külliyyetlü zahâ'ir ve mühimmât gönderilmesi içün Napoli Kralı Jozef ve İtalya Kralı Vekîli Ojen ile Ceneral Marmon'a emirler virmiş ve bu bâbda ser-i mû kusûr olunmamak içün bu tedbîr şimdiki hâlde size beyânı kâbil olmayan tertîbât-ı cesîmenin bir parçasıdır şu kadarcık ma'lûmunuz olsun ki Korfu elden gider ise Fransa'ya büyük kederi mûcib olur deyü ihtâr itmiş idi.

(**s.231**) Çünki mesâlih-i şarkiyyeye dâ'ir olan müzâkerât yalnız Napolyon ile Aleksandri miyânelerinde icrâ olunarak Rûmili'nin mukâsemesine karâr virmişler ise de bundan kimesneye ma'lûmât virmeyüb hattâ Tilsit Ahidnâmesini müzâkere iden Taleyran[2] bile bu mes'eleye lâyıkıyla vâkıf degil idi ve Aleksandri bunun icrâsında isti'câl idüb Napolyon ise te'ennî tarîkini iltizâm eylemiş oldığından şarkca olan politasının ne sûret kesb idecegini henüz bilemedigi cihetle ilerüde Rûmili'den hissesine isâbet idecek sancakların kolaylıkla zabtı içün lâzım gelan esbâbı hazır bulundırmağa çaluşur idi bu cihetle Rûmili kıyısında

1 Prens dö Lape: Don Manuel Francisco Domingo de Godoy.
2 Taleyran: Jean-Baptiste Treilhard.

vâki‘ Preveze ve Parga ve Voniçe[1] ve Potrenito[2] nâhiyelerini dahi Devlet-i Aliyye'den alınak isterdi bu nevâhî-i erba‘a ise fi'l-asl Cezâ'ir-i Seb‘a gibi mülgâ Venedik Devleti'nden ayrılmış ise de Cezâ'ir-i Seb‘a Cumhûriyeti'nin teşkîliyle Devlet-i Aliyye himâyesine idhâlinde bu nâhiyeler Rûmili yakasında bulunmak hasebiyle doğrıdan doğrıya Memâlik-i Osmâniyye'ye ilhâk olunmuş ve el-hâletü hâzihi Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Alî Paşa'nın yed-i idâresinde bulunmuş idi ve Alî Paşa İşkodra mutasarrıfı gibi bir hânedân-ı kadîmden degil ise de ashâb-ı fetânetden oldığı cihetle fi'l-asl efrâd-ı askeriyyeden iken refte refte büyüyüb mîr-i mîrân ve vezîr olarak Yanya'da bir hükûmet-i kaviyye teşkîl ile ol vaktin hâtırı sayılur mütegallibesinden olmuş idi ve Arnavudluk'un Kiğalık kısmı İşkodra Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa'ya tâbi‘ oldığı gibi Toskalık kısmı dahi Alî Paşa yedinde idi ve ikisi dahi yerlerinde ağır ve yerlerini muhâfazaya kâdir idi ve yerleri sa‘b ve menî‘ ve yerleri sarp ve şecî‘ oldığından Napolyon bu yerlerin zabtına kıyâm itse kendüsine pek ağır oturacağı zâhir idi ve Kiğalar ile Toskalar yek-dîgere zıdd oldığı gibi bu iki mutasarrıf arasında dahi ara sıra münâza‘a eksik degil idi lâkin bir düşman-ı hâricînin hücûmunda bi'l-ittifâk def‘-i sâ'ile kıyâm idecekleri der-kâr idi kaldı ki ikisi dahi Fransızların Kataro boğazlarında ve Cezâ'ir-i Seb‘a'daki tedârükât-ı azîmelerinden ürküb ba‘zı mevâki‘ ve sevâhilin takviyyet ve ihkâmına kıyâm ile tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye ihtimâm itmekde idiler binâ'en-aleyh Napolyon evvel-be-evvel anları azl itdirmek üzre ikisinin dahi etvârından zîrde beyân olunacağı vechile bess-i şekvâya başlamış idi ki azillerinde itâ‘at itmeyecekleri ve bu hâlde üzerlerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den asker sevk olunmak lâzım gelecegi cihetlerle zuhûr idecek muhârebe-i dâhiliyye arasında Arnavudluk'a asker idhâlini tasavvur iderdi ya‘nî Devlet-i Aliyye'nin bir uzvım kendü eliyle kendüsine kesdirmek isterdi. Âsım Efendi dir ki Arnavudluk'da ber-vech-i tahmîn üç yüz bin kadar cengâver asker zuhûr (**s.232**) idecegi emr-i mukarrerdir bu cihetle Fransalu anlardan dâ'imâ ihtirâz üzre olarak bir takrîble za‘f ve teferrukalarına çâre-sâz olmak üzre Tepedelenli Alî Paşa hakkında ifk[3] ve bühtândan[4] hâlî olmazlar. İntehâ.

Napolyon'un menviyyât-ı meşrûhası hep sonradan âsârıyla sâbit olmuş şeylerdir bunlardan başka kim bilür zihninde daha ne hulyâlar var idi hele âmâl ve ağrâzına hadd ve nihâyet olmadığı der-kâr idi ber-vech-i meşrûh icrâsmı tasmîm eylemiş oldığı mâddeler ise husûl-i âsâyişe hâ'il ve hep halli müşkil mes'eleler idi şu hâlde Fransa ahâlîsi beyhûde yere ber-vech-i bâlâ musâlaha-i umûmiyye emel ve ümîdine düşmüşler idi.

Kaldı ki bu kadar ağrâzın husûlüne felek müsâ‘ade itmez baht ve tâli‘ dahi o derecelere kadar insâna refâkat eylemez lâkin Napolyon bahtına pek ziyâde güvenüb gözine aslâ mevâni‘ görünmez ve o mertebe ilerü gider ve ikbâline o kadar zor ider ise bahtı dahi kendüsini terk idecegini düşünmez idi.

Ve hâricen bunca teşebbüsât-ı cesîme arasında Napolyon umûr-ı dâhiliyyeyi dahi ele alarak birâderlerinden biri müntehab-ı â‘zam dîgeri serdâr-ı ekrem oldığından Hâriciyye Nâzırı Taleyran'ı müntehab-ı â‘zam-ı sâmî ve Harbiyye Nâzırı Prens Bertiye'yi serdâr-ı

1 Voniçe: Vonitsa, Yunanistan.
2 Potemito: Butrint, Arnavutluk.
3 İfk: Bühtan. Bir suçu birisine yüklemek. İftira.
4 Bühtân: İftira. Birisine yalandan bir şey isnad etme. Birisini suçlu gösterme.

ekrem-i sâmî idüb Şanpani'yi[1] hâriciyye nâzırı ve Ceneral Kılark'ı harbiyye nâzırı nasb itmek gibi birçok tevcîhât ve cumhuriyet zamanlarından kalma serbestlik âsârını imhâ ile kendi hükûmet-i istiklâliyyesine kuvvet virmek üzre şartnâme-i devletin ta‘dîl ve ıslâhına kıyâm ile ba‘zı mecâlisi ilgâ itmek gibi birtakım tebdîlât icrâ itmekde idi.

İşte ol esnâda Vahîd Efendi Paris'e gidüb nâme-i hümâyûnı teslîm içün mülâkât istemekde idi Napolyon ise hânedân-ı mülûkdan olmayub pestpâye bir şahs iken yâverî-i baht ile câlis-i taht olub az vakt zarfında nâ'il oldığı bunca muzafferiyyetler ile hâsıl itdigi kibr ve azamet üzerine kendüsini nev‘-i beşerin fevkinde tutar ve ale'l-husûs Tilsit musâlahası üzerine zirve-i ikbâle çıkub sâ'ir mülûke yukarudan aşağı kuş bakımı bir nazar ile bakar ve binâ'en-aleyh Sultân Mustafâ'nın nâmesini kabûl ve tesellümde ağır davranub bayağı kendüsini naza çeker idi.

Hâlbuki Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde Fransalunun tavassutıyla akd olunan sâlifü'z-zikr mütâreke hükmünce hemân tarafeynden murahhaslar ta‘yîn ve mahall-i mükâleme tahsîs ile müzâkere-i mevâdd-ı sulhiyyeye mübâderet olunmak lâzım iken Fransa'nın Dersa‘âdet İlçisi Sebastiyani (Mahall-i mükâleme Paris olmalıdır zîrâ Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyyet-i mülkî ve hürriyyet ve istiklâli imparatorumuzun mültezimidir ve mükâleme kendüsinin gözi önünde oldığı hâlde Devlet-i (**s.233**) Aliyye'ye muzırr mâddeler tenkîh itdirir) dimekle ve bu bâbda pek ziyâde ısrâr itmekle mevâdd-ı musâlahanın Paris'de müzâkere ve mükâlemesine karâr virildiginden gerek Rusya musâlahası ve gerek Vahîd Efendi'nin me'mûriyyeti ya‘nî Fransalu ile ittifâk mu‘âhedesi içün Paris Büyükilçisi Muhibb Efendi murahhas nasb ve ta‘yîn olunarak iki husûs içün dahi kendüsine başka başka ruhsatnâme ve ta‘lîmât gönderilmiş ve Vahîd Efendi'nin Dersa‘âdet'e avdeti emr ve iş‘âr buyurulmuş oldığına mebnî Vahîd Efendi hemân Dersa‘âdet'e azîmet üzre oldığını Fransa Hâriciyye Nezâreti'ne beyân itmegin vukû‘ bulan da‘ve't-i resmiyye üzerine Fontenblo[2] kasabasına varub ve güc hâl ile Şa‘bân'ın onuncı güni Napolyon ile mülâkât idüb nâme-i hümâyûnı teslîm itdikden sonra berren avdet ile hilâl-i Şevvâl'de Dersa‘âdet'e muvâsalat eylemişdir.

Geçen sene Vahîd Efendi Napolyon nezdine i‘zâm olundığı vakt gerek Sebastiyani ve gerek anın ilka'âtına aldanmış olan erkân-ı devlet Vahîd Efendi'ye nihâyet üç ayda gidüb ve Napolyon ile mu‘âhede-i ittifâkı akd idüb gelürsin dimişler iken Napolyon'un taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nezdine murahhas-ı mahsûs istemesi mücerred Rusyaluyı sulha icbâr[3] içün bu yüzden dahi bir gösteriş itmek garazına mebnî oldığından bî-çâre Vahîd Efendi beyhûde yere şurada burada sürünerek güç hâl ile bir sene zarfında İstanbul'a avdet idebilmişdir.

Ol avânda Refî‘ Efendi dahi İrân'dan avdet idüb İrân Şâhı tarafından sefâretle Dersa‘âdet'e gönderilen Hoy Müftîsi Ağa İbrâhîm nâm âhond[4] dahi birlikde gelerek kâ'immakâm ve Şeyhü'l-islâm ile görişüb ihrâc-ı mevâcib dîvânında huzûr-ı hümâyûna duhûl ile nâmesini takdîm itmiş ve Rusya aleyhine iki devlet-i İslâmiyye'nin müttefik olmaları müzâkerât ve müsâhabâtı ile Dersa‘âdet'de bir iki ay vakt geçürdikden sonra işbu

1 Şampani: Jean-Baptiste Nompère Champagny.
2 Metinde sehven "Kontenblo" şeklinde geçmektedir.
3 İcbâr: Cebretme, zorlama, zorlanma.
4 Âhond: Okumuş, koca, büyük, ulu.

yirmi iki senesi evâhirinde Bağdâd tarîkiyle İrân'a gitmişdir.

Refî' Efendi'nin İrân'a gitmesi Napolyon'un teklîf eyledigi ittifâk-ı müselles içün olub bu ise ber-vech-i bâlâ Napolyon'un bir desîse-i politikiyyesi oldığına mebnî gerek anın ve gerek Ağa İbrâhîm'in sefâretlerinden bir netîce hâsıl olmamışdır ve Napolyon'un İrânluları dahi aldatmış oldığmdan anlar da Rusyalu yedine geçen memleketlerini anın mu'âvenetiyle kurtarmak içün beyhûde yere dolaşmakda idiler ve hâlâ Napolyon'un Devlet-i Aliyye gibi İrânluyı dahi aldadub avutmakda ve fakat kendüsi mukaddemâ itdigi va'dlere muhâlif olarak münferiden Rusyalu ile akd-i musâlaha eylediginden ikisine dahi yalnız İngilterelü aleyhine akd-i ittifâk olunmasını teklîf itmekde idi bundan garazı dahi İngilterelüye karşu (s.234) ittihâz eyledigi muhâsara-i berriyye usûlünün Asya'ya dahi ta'mîmi husûsı idi hâlbuki İrânlu Hind civârında bulundığından Fransaludan ziyâde İngilterelü ile münâsebâtı olub Rusyaluya karşu mu'âvenet görmek içün Napolyon ile ittifâk hulyâsına düşmüşler idi.

Devlet-i Aliyye'nin dahi İngilterelü ile düvel-i sâ'ireden ziyâde münâsebâtı olub binâ'en-aleyh ez-kadîm yek-dîgere dost-i hâlis iken bu kerre mücerred Rusya sebebiyle bozuşmuşlar idi Tilsit Musâlahası üzerine bu sebeb zâ'il ve İngilterelü ber-vech-i bâlâ İskenderiyye-i Mısır'ı terk itdikden sonra tarafeyn yek-dîgere mâ'il olarak İngilterelü gemilerini Berrü'ş-şâm sevâhilinden ve Akdeniz Adalarından çeküb cezâ'ir ve sevâhil-i Devlet-i Aliyye'ye ta'arruzdan ve Devlet-i Aliyye'yi igdâh[1] idecek hâl ve harekete teşebbüsden ferâgat ve buna mukâbil Devlet-i Aliyye dahi İngilizlerin inkisâr-ı hâtırını mûcib olacak tavr ve mu'âmeleden mücânebet itmekde ve akd-i musâlaha içün fırsat gözetmekde olduklarından henüz miyânelerinde musâlaha mün'akid olmamış ise de ma'nevî bir mütâreke hâline gelmişler idi.

Bu esnâda Fransızların Bâb-ı Âlî'den ve ale'l-husûs Rikâb-ı Hümâyûn re'îsi olan Hâlet Efendi'den şikâyetlerine başluca bir sebeb dahi işte bu keyfiyyet olmuşdur kaldı ki Napolyon bunca va'dler ile Devlet-i Aliyye'yi yek-cihetlik dâ'iresine alınış iken Tilsit'de münferiden musâlaha idicek Devlet-i Aliyye'nin emniyyeti münselib oldığından bir takrîble İngilterelüyi ele almak muktezâ-yı maslahatı idi ve bir de Vahîd Efendi'nin me'mûriyyeti Rusya aleyhine Fransalu ile bir mu'âhede-i ittifâk yapmak olub Tilsit Musâlahası üzerine esâs-ı maslahat degişmiş oldığına mebnî şimdi Fransalu ile ittifâk yapmak lâzım gelse bile Rusya musâlahasının in'ikâdından sonra der-miyân olunabileceginden musâlaha mün'akid olmadan Fransa ile ittifâk bahsine girişilmemek husûsı Muhibb Efendi'nin ta'lîmâtına derc idilmiş idi.

Fakat Devlet-i Aliyye Tilsit'de cereyân iden mukâvelât-ı hafiyyeyi bilmediginden Muhibb Efendi'ye gönderdigi ta'lîmâtı Napolyon'un mevâ'id-i sâbıkasına göre kaleme aldırmış idi.

Şöyle ki: Muhibb Efendi'ye Rikâb-ı Hümâyûndan ve Ordu-yı Hümâyûndan irsâl buyurılan ta'lîmnâmelerde Ponaparte'nin mukaddem ve mu'ahhar vukû' bulan va'dleri üzerine anın mu'âvenet ve muzâhereti[2] ile tamâmiyyet-i mülk ve istiklâl ve serbestî-i Saltanat-ı Seniyye esâs ittihâz olunarak Rusyalunun Memleketeyn hakkında nezâreti ve sâ'ir vechile

1 İgdâb: Gadablandırmak, kızdırmak, öfkelendirmek.
2 Muzâheret: Destekleme, yardım etme, arka çıkma.

umûr-ı dâhiliyye-i Devlet-i Aliyye'ye müdâhalesi ref' ve Memleketeyn'e dâ'ir mukaddemâ bu yolda virilmiş olan ba'zı evâmirin kaydı terkîn ve Sırpluya dâ'ir musâlahanâmeye bir şey dercinden ictinâb idilmek ve öteden berü Akdeniz ve Karadeniz boğazları düvel-i sâ'irenin ceng gemilerine mesdûd iken Rusyalu ile akd-i ittifâk olundukda (s.235) bi-hasebi'z-zarûre Rusya Devleti gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e geçmelerine ruhsat virilmiş olmasıyla kemâ-fi's-sâbık boğazların ceng gemilerine mesdûd olması ve tüccâr gemilerinin yoklanması husûsları musâlahanâmeye derc itdirilmek ve Ruslayu bu seferde kâ'ide-i düvel üzre i'lân ve ihbâr itmeksizin Memâlik-i Mahrûse'ye hücûm itmiş oldığından tazmînât-ı harbiyye istenilmek ve Nehr-i Kuban devleteyn beyninde hadd-i fâsıl iken bir vaktden berü Rusyalular nehr-i mezkûrun sol yakasına mürûr ve tecâvüz ider olduklarından fî-mâ-ba'd bu misillü tecâvüzâta cevâz gösterilmemesi içün musâlahanâmeye bir fıkra-i münâsibe derc olunmak ve Kaynarca Ahidnâmesi hükmünce Gürciler Devlet-i Aliyye re'âyâsı iken sâbıkâ Rusya İmparatorı Pavlo zamânında Tiflis ve dîger ba'zı elviye ve nevâhî-i Gürcistân hakkında vâki' olan tecâvüz ve istîlâ aslâ kabûl idilmeyerek bu havâlînin hey'et-i ûlâsına ircâ'ından başka akdemce Rusyaluların bi-gayr-ı vech istîlâ eyledikleri Anakara ve Kemhâl misillü kılâ' ve bikâ'[1] dahi istirdâd kılınmak ve esnâ-yı mütârekede Anapa Kal'ası'mn istîlâ ve hedm olundığı istihbâr olunmağla vâki' ise Rusyalu tarafından masârif-i inşâ'iyye alınmak husûsları münderic idi.

Napolyon ise Rûmili'nin sûret-i mukâsemesini düşünmekde ve Rusya İmparatorı Aleksandri tarafından Memleketeyn'in zabt ve temellüki mes'elesinde isti'câl olunmakda idi.

(Mısrâ') (Bebîn tefâvüt-i reh ke'z-kocâst tâ be-kocâ)[2]

Ve ol vakt Tilsit Musâlahası'nın mevâdd-ı hafiyyesi henüz meydâna çıkmamış ise de ber-vech-i bâlâ ba'de'l-musâlaha Cezâ'ir-i Seb'a'dan Rusya askeri çıkub da Fransız askeri duhûl ile fî-mâ-ba'd Cezâ'ir-i Seb'a Fransa'mn mülki oldığı ve kezâ Dubrovnik arâzîsinin İtalya Krallığı'na zamm ve ilhâk olundığı i'lân olunmağın düvel-i müte'âhide miyânelerinde Tilsit Musâlahası'nın mevâdd-ı aleniyyesinden başka bir takım ta'ahhüdât-ı hafiyye oldığı anlaşılarak düvel-i sâ'ire dürlü şübehâta[3] düşdi Devlet-i Aliyye ise Sebastiyani'nin resmen ve min-gayri resmin kirâren ve mirâren[4] vâki' olan ta'ahhüdâtına ve Napolyon'un Sultân Selîm'e göndermiş oldığı nâmelerin münderecâtına i'timâden Fransa ile Rusya beyninde akd olunacak musâlahada eski ahidnâmeler ıslâh kılınmak ve Rusyalunun Memleketeyn hakkında olan nezâreti ref' olunmak ve belki Kırım girü alınmak gibi büyük ümîdlere düşmüş iken ez-kadîm himâyesinde bulunan Dubrovnik Cumhûriyeti ile karîbü'l-ahdde de taht-ı himâyesine girmiş olan Cezâ'ir-i Seb'a'yı elden çıkarması azîm keder ve endîşesini mûcib ve Fransalu tarafından bütün bütün emniyyeti münselib oldı.

(s.236) Ve Fransızlar Dubrovnik'i zabt ideliden berü temellük dâ'iyyesinde görünmeyüb ne vakt Rusyalu Kataro'yı terk ider ve Cezâ'ir-i Seb'a'dan çıkub gider ise Dubrovnik kemâ-fi's-sâbık Devlet-i Aliyye'nindir dimekde bulunmuş ve mukaddemâ Taleyran tarafından bu

1 Bikâ': Yerler, topraklar, ülkeler.
2 "Bak (yol) mesafe farkına, nereden nereye"
3 Şübehât: Şüpheler, tereddütler.
4 Mirâren: Defalarca, birçok kere.

yokda Muhibb Efendi'ye te'mîmât-ı kaviyye i'tâ olunmuş idüginden evvel emirde Sebastiyani Dubrovnik'e dâ'ir bir şey söylemediyse de Cezâ'ir-i Seb'a'nın Fransalu tarafında kaldığını Bâb-ı Âlî'ye haber virmiş ve mu'ahharen bir mükâleme meclisinde Dubrovnik'in dahi Fransaluya geçdigini beyân idivirmişdir.

Devlet-i Aliyye ibtidâ Cezâ'ir-i Seb'a mâddesini Sebastiyani'den ve Dubrovnik husûsını hâricden istimâ' itdikde lâ ve ne'am[1] bir şey dimeyüb fakat Rusya musâlahasının Paris'de müzâkeresi esnâsında şâyed ki bunların tasdîkine dâ'ir bir mâdde derc itdirilmek istenilür ise Fransa Devleti'ne müte'allik olan bir mâddenin Rusya musâlahanâmesine derci münâsebet almaz deyü Fransa ittifâknâmesinin tanzîmi zamânına te'hîr ile geçişdirilmesi husûsı Muhibb Efendi'nin ta'lîmâtına derc idilmiş idi. Napolyon ise bunları resmen zabt ve temellük itdikden başka sâlifü'z-zikr Preveze ve Barga ve Vonice ve Boterinto nâm dört nâhiyeyi fi'l-asl Venedik'den müfrez oldukları bahânesiyle iddi'âya ve yerlerinde ihtiyât üzre davranan İşkodra ve Yanya mutasarrıflarından resmen iştikâya[2] başladı.

Hattâ Sultân Mustafâ tarafından Muhibb Efendi'nin sefâretini takrîr ve tecdîd içün ısdâr buyurılan i'timâdnâme-i hümâyûn kendüye vâsıl oldukda Napolyon ber-vech-i meşrûh Fontenblo[3] kasabasmda bulundığından keyfiyyeti hâriciyye nâzırına lede'l-ihbâr vâki' olan da'vet-i resmiyye üzerine oraya varub bir kirâhânede ikâmet ile beyân-ı hâl ve mülâkât içün ruhsat istihsâl iderek Ramazân'ın ikinci güni Napolyon huzuruna duhûl ile i'timâdnâmesini teslîm itdikde Napolyon (Yanya ve İşkodra mutasarrıflarından çok şikâyetlerim var ba'zı mevâki'-i sevâhile istihkâm virmekdedirler Korfa Cezîresi'ndeki Fransız asâkir-i mustahfızasına zahîre i'tâsından imtinâ' ideyorlar ale'l-husûs Yanya Mutasarrıfı Alî Paşa Cezâ'ir-i Seb'a'nın zabtından berü Fransızlara tenâ mu'âmele ideyor gerek Cezâ'ir-i Seb'a ve gerek el-yevm sâhib ve mâliki oldığum Venedik arâzîsinden ma'dûd olan Potrenito ve sâ'irleri bi-hakkın mülkümdür bunları Rusyalular cebren zabt itmiş idi ben dahi anlardan cebren istirdâd eyledim ve bu bâbda olan istihkâkımı Rusya Devleti tanıdı şimdi Cezâ'ir-i Seb'a ile bu dört nâhiye yed-i âharda kalmasını tecvîz idemem ben tama'kâr ve muharrik komşuların etvâr-ı sitemkârânelerini müsâmaha ile geçişdiremem Devlet-i Aliyye bu paşaları benimle (**s.237**) hüsn-i mu'âmeleye irzâ itmez ise yüz bin asker gönderüb memleketlerini zabt iderim Sultân Mustafâ bana ihbâr-ı cülûsunı çok gecikdirdi ilçime dahi İstanbul'da ri'âyet olunmuyor imiş ben Tilsit Musâlahası'nda Devlet-i Aliyye'ye sâhib çıkdım ve şimdiye kadar Devlet-i Aliyye'yi ben tutuyorum yohsa çokdan yıkılurdı Sultân Mustafâ memleketinin zabt u rabtına ikdâm ve i'tinâ itsün ve bana dost oldığını isbât eylesün nitekim Sultân Selîm bana dost olub ben dahi anın hâlis dostı idim ve Tilsit musâlahası hengâmında taht-ı saltanatda bulunsaydı yâhûd halefinin sahîhen hüsn-i niyyâtını bilseydim daha büyük fâ'idelere ve belki Kırım'ın istirdâdına nâ'il iderdim) deyü Muhibb Efendi'ye birçok serzeniş itmişdir.

Ve mu'ahharen Sebastiyani'nin Bâb-ı Âlî'ye virmiş oldığı bir kıt'a takrîrinde dahi Devlet-i Aliyye ve Rusya ve İngiltere asâkir-i müttefikası tarafından Cezâ'ir-i Seb'a ve mülhakâtı zabt olundukda Fransalu bunların terkini i'tirâf ve tasdîk itmemiş oldığını tasrîh ile Preveze ve Barka ve Voniçe ve Potrenito nâhiyelerinin Fransa'ya â'id arâzîden oldığını

1 Lâ ve ne'am: Hayır ve evet. Daha çok, hiçbir fikir beyan edilmediği zamanlar kullanılır.
2 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
3 Metinde sehven "Kontenblo" şeklinde geçmektedir.

telmîh eylemişdir hâlbuki Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûriyyeti'nin teşkîliyle Devlet-i Aliyye himâyesine idhâlinde bu nevâhî-i erba'a dahi doğrıdan doğrıya Memâlik-i Mahrûse'ye ilhâk olunmuş ve Amiyen Musâlahası'nda Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûriyyeti kabûl kılınmış ve ol musâlahada Devlet-i Aliyye'ye â'id mevâddın Fransalu tarafından kabûl olundığı Paris'de mün'akid Fransa musâlahasında münderic bulunmuş ve tamâmiyyet-i memâlike Fransa Devleti'nin zamân ve kefâleti mu'âhede-i münferide olarak kezâlik Paris'de başkaca senede rabt olunmuş olmasıyla gerek Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûriyyeti ve gerek bu nevâhî-i erba'a keyfiyyeti Fransalunun taht-ı tasdîkine girmiş dimek oldığından başka bu nâhiyeler Fransalunun zamân-ı kefâleti tahtına dâhil oldığı cevâbı virilmegin andan sonra Fransızlar bu nevâhîyi ahden mütâlebeden fâriğ olub fakat Korfa'nın karşısında bulunan Potrenito nâhiyesini Korfa'nın muhâfazasına medâr olacağı cihetle dostâne mütâlebe ider oldılar.

Ber-vech-i bâlâ Muhibb Efendi Fransa'da muhakkar ve Napolyon tarafından iltifâta bedel birçok tevbîhâta mazhar oldığı esnâda Rusya Devleti tarafından Paris ilçisi nasb olunan Tolstoy Paris'e geldikde Napolyon'un birâderi Jerom içün iştirâ olunan sarâya indirilerek ve bu kerre Muhibb Efendi Fontenblo kasabasında iken oraya vürûdunda dahi kendüsine sarây-ı imparatorîde bir dâ'ire tahsîs idilerek hakkında fevka'l-âde ikrâm ve ihtirâm olunmakda idi.

(s.238) Düvel-i mütehâbenin yek-dîgere hürmet ve ri'âyeti miknet-i zâtiyyelerine göre olagelüb ol vakt ise Devlet-i Aliyye pek karışık bir hâlde ve za'fı kemâlde oldığından Rusya seferinde işe yarayacak bir hareket idememiş iken Napolyon'un bir takım asılsız va'dlerine aldanub da mücerred Fransızların semere-i galebesi olan musâlahada eski mu'âhedelerin ta'dîl ve ıslâh itdirilmesi ve bunca senelerden berü Rusyalu yedinde kalmış olan Kırım'ın istirdâd idilivirmesi gibi emellere düşmek büyük hatâ ve beyhûde hulyâ idi lâkin Napolyon'un Devlet-i Aliyye hakkında olan mu'âmelesi dahi insâf ve insâniyyetin hâricinde idi zîrâ Sultân Süleymân zamânında Devlet-i Aliyye iki def'a Fransızlara imdâd için Şarlken aleyhine kuvve-i kâfiyye sevk itmiş idi garaz-ı küfrân-ı ni'met ise bu iki iyilige karşuluk iki kemlik olmak üzre Napolyon'un mukaddemâ Mısır'ı istîlâ itmesi ve mu'ahharen Dubrovnik kıt'asını yutması kâfî iken bu kerre hoşâblık olmak üzre Cezâ'ir-i Seb'a'yı hora geçürdigine kanâ'at itmeyerek sâlifü'z-zikr nevâhî-i erba'aya dahi tama' itmesi içün ne dimeli doğrısı buna hakk ta'bîr bulunamaz kaldı ki envâ'-ı mevâ'îd ile tarafına celb içün Devlet-i Aliyye'yi iğfâl idüb de Rusya ve İngiltere muhârebelerine girişdiren kendüsi ve İstanbul'da zuhûr iden ihtilâlin esbâb-ı mûcibesinden biri dahi kendü ilçisi oldığına nazaran hiç olmaz ise bu va'dlerinden utanubda yine bir tatlu dil ile tesliyyet virmek lâzıme-i hakkâniyyet ve insâniyyet iken zebûn-keşlik yolını iltizâm ile bir pâdişâh-ı nev-câhın i'timâdnâmesini takdîm iden ilçisini ilk ağızdan böyle zehr-i tehdîd ve tevbîh ile telh-gâm itmek sülûk ve sîret-i mülûke yakışmaz bir keyfiyyet idi.

Ne çâre ki Devlet-i Aliyye Napolyon'un hâtırı içün kendü müttefiki olan İngiltere ve Rusya devletlerini elden çıkarmış ve müte'âkiben bir takın ihtilâlât-ı dâhiliyyeye uğrayub ne yapacağını şaşırmış oldığı cihetle yine Napolyon'un kucağına düşmekden gayrı çâresi kalmamış idi.

Hâlbuki Devlet-i Aliyye Fransa'nın tavassutını kabûl itmedigi takdîrde Rûmili'nin mukâsemesi husûsuna Tilsit'de karâr virilmiş iken Devlet-i Aliyye'nin tavassutı kabûl idivirmesi üzerine akd olunan mütâreke hükmünce otuz beş gün zarfında Rusyalunun

Memleketeyn'i tahliyye itmesi meşrût olub Aleksandri ise Memleketeyn'i benimseyerek tahliyye şöyle dursun o tarafdaki askerini teksîr itmekde ve bir tarafdan dahi Memleketeyn'i zabt ve temellük içün Napolyon'un muvâfakatini istihsâle çalışmakda idi mukaddemâ Napolyon dahi bu muvâfakati va'd idüb fakat Rusya ittifâkından istifâde ile Avrupaca ba'zı menviyyâtını icrâden sonraya bırakmış iken bu tarîkle Rusyalunun İstanbul'a yaklaşmış olacağını düşündükce (**s.239**) mütâla'asına elvirmeyüb Aleksandri'yi dahi kıramadığından bu bâbda zihni tereddüdden kurtaramadığına mebnî[1] ne yapacağını şaşırub muhâvele[2] ile imrâr-ı vakt itmekde ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hükm-i tavassutun îfâsı taleb olundukca mechûl cevâblar ile avudub aldatmakda idi.

Binâ'en-aleyh mütâreke senedinde mu'ayyen olan müddet mürûr itdi Rusyalu henüz Memleketeyn'i tahliyye itmedikden başka oradaki askerini tezyîd ideyor deyü Muhibb Efendi Fransa hâriciyye nâzırına beyân-ı hâl ve mutavassıt oldığı cihetle sebebini su'âl itdikde gâh müddet-i mütâreke Nisan'a kadar temdîd olunmuş olub hâlbuki ol vakte kadar Devlet-i Aliyye tedârükâtını ikmâl eylemiş ve Rusyalu ol vakte kadar beyhûde yere ser-hadlerde küllî asker beslemiş olacağından bu şart yalnız Devlet-i Aliyye'ye nâfi' oldığına ve sened-i mütârekede Devlet-i Aliyye kalyonunun reddi şart kılınub muhârebe hengâmında alınan sefînelerin reddi ise usûl ve kâ'ideye münâfî idügine binâ'en ve mütâreke senedini tasdîka murahhas Mikelson iken ol esnâda vefât itmekle dîger bir ceneral bilâ-ruhsat tasdîk eylemiş oldığına istinâden Rusya İmparatoru bu mütârekeyi kabûl itmemiş ve bu kerre vürûd[3] iden Rusya İlçisi Tolstoy mükâlemeye murahhas degil imiş Rusya murahhas nasb itmedikce dahi Fransalu tavassut idemez fakat Petersburg'a yazılmışdır bakalım yollu vâhî sözler söyler ve gâh bu mâddeden dolayı imparatorımız dahi münfa'il oldı hattâ Rusya ilçisine şiddetlü lisân kullanub sana niçün ruhsatnâme göndermediler dimiş o dahi Petersbug'a yazmış cevâbı geldigi gibi haber virilür deyü imrâr-ı evkât eyler idi.

Bu cihetle Muhibb Efendi oraca cihet-i istinâd ve ilticâ bulamayub ve kiminle müzâkere ve mükâleme olunacağını bilemeyüb muztarib ve mütehayyir ve Fransa politikasının rengi bütün bütün degişmiş oldığını görerek Rusya ilçisine ruhsatnâme gelüb de mükâlemeye[4] mübâşeret olunacak olsa dahi sıyâk ve sibâk-ı ahvâle nazaran ne dürlü müşkilât-ı azîme zuhûr idecegini fehm ve idrâk itmekden nâşî pey-der-pey Bâb-ı Âlî'ye arz ve beyân-ı hâl ile vârid olacak cevâba müterakkıb ve muntazır oldığı hâlde bir tarafdan dahi Rusya ilçisine ne vakt ruhsatnâme gelecek deyü sorub araşdırmakda ve bir cevâb-ı şâfî almak üzre sık sık Fransa hâriciyye nâzırını sıkışdırdıkca o dahi leyte ve le'alle ile savuşdırmakda idi.

Nihâyet evâ'il-i Zi'l-ka'de'de Rusya ilçisinin ruhsatnâmesi gelmiş dinilmekle Muhibb Efendi Fransa Başvekîli Şampani[5] ile mülâkât iderek Napolyon'un mevâ'îd-i sâbıkasını (**s.240**) tezkâr ve Devle-i Aliyye hakkında hayırlu ve şanlu bir musâlaha akd ile incâz-i va'd olunmak zamânı gelmiş oldığını ihtâr itdikde Şampani (İmparatorumuzun Devlet-i Aliyye hakkında muhabbet ve hayr-hâhlığı zâhirdir lâkin Rusyalu Memleketeyn'den çıkmak

1 Mebnî: Bir şeye dayanan, ...den dolayı.
2 Muhâvele: İsteme, taleb etme. Bir şeyi yapmaya girişme.
3 Vürûd: Geliş gelme, varma; yetişme.
4 Mükâleme: Karşılıklı konuşma. Anlaşma. Müzakere.
5 Şampani: Jean-Baptiste Nompere Champagny.

isteмiyor Devlet-i Aliyye dahi ba'zı metâlibini icrâ içün düşman karşusunda kuvvetlü bulunmak lâzım iken el-yevm sadr-ı â'zam ordusunda neferâtdan kimesne olmayub Tuna yalısında mevcûd olan askerin dahi mecmû'ı dört bin nefere bâliğ oldığını ra'nâ[1] bilüriz ve Rusyalu ise Devlet-i Aliyye aleyhine i'mâl eyledigi askeri oldukları mahallerde tevkîf itdikden başka bir tarafdan dahi külliyyetlü asker sevk itmekdedir muhârebeye âgâz olunmak lâzım gelse hemân hazırdır Bu hâlde Devlet-i Aliyye'nin dâhilî nizâmsızlığı ve askerinin perîşânlığı bâ'is-i te'essüfdür) deyü cevâb virmişdir ve fi'l-vâki' bâlâda beyân olundığı üzre Rusyalu hareket idecek olsa karşusuna Alemdâr Paşa'dan başka çıkacak bir kuvvet yoğidi şu hâlde şanlu musâlaha ümîdi beyhûde idi.

İki yüz altı târîhinde Rusyalu ile musâlaha mükâleмesine me'mûr olan İsmet Begefendi'den mervîdir ki meclis-i mükâlemede Mareşal (Potemkin) tarafından ba'zı mevâdd-ı sakîle teklîf olunması üzerine İsmet Beg bu tekâlîfin kabûlünden ise indimizde i'âde-i muhârebe ehvendir diyicek Potemkin hezl ve istihzâ yolunda (Şu Cebbâr-zâde askeriyle mi harb ideceksiniz) didikde İsmet Beg (Bi-hamdihî Te'âlâ Devlet-i Aliyye'nin askeri Cebbâr-zâde askerine mi münhasırdır) dimesine mukâbeleten (Andan başka daha ne gûne askeriniz var) dimesiyle İsmet Beg (Anadolı ve Rûmili şöyle dursun bir iklîme kâfî Bosna askeri ve bir memlekete vâfî Arnavûd dilâverleri vardır) dimesine cevâben Potemkin (Belî belî anlara söz yok ve didigim gibi birer iklîme mukâbil olacakları indimizde ve sâ'ir Avrupa devletleri indlerinde dahi müsellemdir ve adedleri hadd-i ahsâdan çokdur lâkin Devlet-i Aliyye'nin itâ'atmda degillerdir bu takdîrce elbette gâlib olan devletin hîn-i musâlahada tekâlîf-i sakîlesi olagelmekle kabûlden gayrı çâre yokdur) deyü kat'-ı rişte-i makâl eylemişdir. Bu kerre Şampani'nin Muhibb Efendi'ye olan sözi dahi o kabîldendir ve cevâb-ı müskitdir[2] ne çâre Muhibb Efendi muktezâ-yı me'mûriyyeti üzre kâ'ide-i mantıkiyye ile bahsi kazanmak isteyüb Rusyalunun hırsız gibi bağteten kelüb de Hotin ve Bender'i istîlâ itdigini ve hukûk-ı milel kâ'idesince Devlet-i Aliyye'nin haklı oldığını isbât ile metâlib-i sâbıkayı tekrâr itdikde Şampani (Pek iyi ammâ Rusyalu râzı olmaz ise Fransanın maslahat-ı mahsûsası olmadığı cihetle yalnız biz muhârebe itmeyiz Devlet-i Aliyye ile birlikde muhârebe itmemiz lâzım gelür (**s.241**) Devlet-i Aliyye muhârebeye muktedir midir) deyü (el-hükmü li-men galebe) kâ'idesinin sâ'ir kavâ'id-i fâ'ik ve gâlib oldığını tasrîh derecesinde telmîh itmiş iken Muhibb Efendi (Rusyalu muhârebe iderse Tilsit Musâlahası'na mugâyir olmaz mı) diyicek Şampani (Tilsit Musâlahası'nda mücerred Rusyalunun Eflâk ve Boğdan'dan çekilmesi meşrûtdır ammâ musâlahada kimin yedinde kalacağı musarrah degildir) deyü Memleketeyn'in Rusyalu yedinde kalmasma Fransa'nın müsâ'id idügini telmîh[3] ve Fransalu tavassutdan vaz' geçüb de Devlet-i Aliyye Rusyalu ile başlu başına akd-i musâlaha itmesini tasrîh eylemişdir Muhibb Efendi ise mütârekede sizin tavassutunuzla akd-i musâlaha olunması meşrûtdur benim me'mûriyyetim dahi bu merkezdedir diyerek Şampani'nin yakasını bırakmadığından Zi'l-ka'de'nin yirmi dördünde Şampani yanında Muhibb Efendi Tolstoy ile bi'l-ictimâ' ruhsatnâme mübâdele olunmuş ise de Tolstoy henüz ta'lîmâtım gelmedi efendiden biraz mühlet isterim deyüb bir şey müzâkere

1 Ra'nâ: Güzel, lâtif, hoş görünen.
2 Cevâb-ı müskit: Susturucu cevab.
3 Telmih: Söz arasında kastedilen bir şeyi manâlı olarak söyleme, açık söylememe, îmâlı konuşma.

olunmaksızın meclisden kalkmış ve andan sonra dahi Petersburg'dan ta'lîmât gelecek deyü imrâr-ı evkât idilmekde bulunulmuşdur ve Muhibb Efendi ara sıra Şampani'ye mürâca'at itdikce bugün yarın ta'lîmât gelür deyü avutmağla berâber gâh Tepedelenli Alî Paşa'dan şikâyet ve gâh Sebastiyani'ye İstanbul'da ri'ayet olunmadığını makâm-ı ta'rîzde hikâyet idegelmişdir.

Sebastiyani'nin etvâr ve harekâtına gelince ber-vech-i bâlâ Napolyon Devlet-i Aliyye ile dostluk yüzünde göründigi vakitler Sebastiyani dahi Bâb-ı Âlî'yi muttasıl bir takım asılsız va'dler ile iğfâl iderek Devlet-i Aliyye'nin i'timâdını celb ve İstanbul'da fevka'l-âde nüfûz ve i'tibâr kesb iderek vakitli vakitsiz Sultân Selîm'in huzûrına çıkar ve istedigini söyler iken vak'a-i ma'hûde üzerine Sultân Mustafâ tahtına cülûs itdikden sonra o misillü mu'âmelât-ı fevka'l-âde icrâ olunamayub anın hakkında dahi düvel-i sâ'ire ilçileri gibi mu'âmele olunmağa başladığından zâten dil-gîr oldığı hâlde Tilsit Musâlahası'ndan sonra Fransa politikası aksine dönüb Napolyon Rûmili'nin mukâsemesine bahâne aramakda olmasıyla Sebastiyani dahi tebdîl-i tavr ve meslek iderek devr-i sâbıkı senâ ve Sultân Selîm ricâlini medh ile taraf-ı saltanatı igdâb idecek sözler söylemege ve gâyet müz'ic ve tahammülden hâric mu'âmelât-ı nâ-becâya kıyâm ve cüz'î mâddeleri i'zâm ile bu bize hakâretdir ben giderim pasaportlarımı viriniz böyle giderse Devlet-i Aliyye mahv olacakdır yollu tefevvühât[1] ile devleti iz'âc eylemege başladı.

Ez-cümle cülûs-ı hümâyûn esnâsmda bir topcı zâbiti bir şahsı i'dâm ile kendüsine lede'l-ilticâ tesahub itmeyerek devlete teslîm itdikde kâtil oldığı sâbit oldığına (**s.242**) ve hengâm-ı ihtilâl olmak hasebiyle icrâ-yı cezâsı lâzıme-i hâlden görüldigine mebnî kâtil-i merkûm kısâsan i'dâm idilmiş ve arası iki ay geçüb mâdde unutulmuş iken sonradan bana ilticâ iden topcı zâbitini siz katl itdiniz bu beni ve imparatorumı tahkîrdir deyü iddi'âya ve yine cülûs-ı hümâyûn akabinde Fransa tarafından celbi mukarrer olan topcıların tevkîfi kendüsine beyân olundukda vâkı'â askerin galeyânı var şâyed topcılara bir sû-i mu'âmele iderler Memâlik-i Mahrûse'ye gelmeleri münâsib degildir deyü tevkîflerini kendüsi tensîb ile bu me'âlde cenerallerine mektûb virmiş ve imparatorumuz Devlet-i Aliyye'ye aslâ bâr olmak istemez asker matlûb iderseniz virir istemez iseniz teklîf itmez dimiş iken üç ay sonra topcıların redd olundığını mevzû'-ı bahs iderek Devlet-i Aliyye tebdîl-i tavr ve meslek ideyor deyü iştikâya kıyâm eyledigi misillü bâlâda beyân olundığı üzre Dîvân Tecrümânı Aleko Beg i'dâm olundukda tercümân beg Fransaluya müte'allik ve her vechile Fransa Sefâreti tarafından mültezim iken Fransa ilçisine havâdis virmek töhmetiyle[2] katl olunmuşdur ben giderim pasaportlarım virilsün deyü arbedeye ibtidâr ve mükâlemeye da'vet olundukda hilâf-ı kâ'ide olarak mükâlemeye gitmem deyü ısrâr itmesi üzerine güc hâl ile kethüdâ beg konağına getürilerek orada bi'l-ictimâ' îzâhât-ı kâfiyye i'tâsıyla iknâ' olunub hattâ Rûmlar devleteyn beynine ilkâ-yı bürûdete sa'y idiyorlar fî-mâ-ba'd o makûle müfsidlerin sözlerine i'timâd itmem ve Rûmları yanıma uğratmam dimiş ve anın bu makûle mu'amelât-ı nâ-becâsına mukâbil berü tarafdan dâ'imâ nâzikâne nevâzişkârâne mu'âmelât ile celb ve te'lîfine i'tinâ ve ser-rişte-i münâsebâtın kopmamasına sa'y-i evfâ oluna gelmiş iken yine bir gün kâ'immakâm paşanın yanına gelerek Hâlet Efendi Eflâk Kapu Ketühdâsı Kostaki'yi

1 Tefevvühât: Boşboğazlıklar, dedikodular.
2 Töhmet: Birisine isnad edilen, fakat kat'iyyetle işleyip işlemediği belirsiz olan suç, kabahat.

katl itdirecekdir bu ise Fransa dostluğunı imhâ dimekdir zîrâ Kostaki Fransa himâyesindedir deyü bir kıt'a mufassal[1] takrîr virdikden sonra istid'âsı vechile Hâlet Efendi oraya celb olundukda kendüsine bi'l-muvâcehe sen Fransalunun Devlet-i Aliyye aleyhine hareket idecegi şübhesine zâhib olmuşsın ve Kostaki'yi katl itdireceksin gerek Kostaki ve gerek Eflâk voyvodası Fransa himâyesindedir sıyânet olunmalı ve sıyânet olunacaklarına dâ'ir takrîr virilmeli diyerek küstahhâne etvâr ile makâm-ı riyâsetin kadrine dokunacak haylîden haylî bârid[2] sözler söylemiş ve çâresiz Hâlet Efendi dahi mukâbele eylemiş oldığından bütün bütün araları açıldı ve Sebastiyani dâ'ire-i riyâsete gelmez oldı.

Bunun üzerine yine taltîfi iltizâm buyurılarak bir gün Bâb-ı Âlî'de mün'akid olan meclis-i (**s.243**) mükâlemeye havâss-ı mukarrebînden emîr-i âhûr-ı evvel ağa gelüb taraf-ı şâhâneden (İlçi begin hâtırı ind-i şâhânemde mer'îdir ve cümle tarafından hâtırına i'tinâ olunması matlûb-ı hümâyûnumdur) deyü buyurulmuş oldığını teblîğ ile taltîfi zımnında kendüsine bir elmâs yüzük getürmiş ve yine bir def'a bir mücevher kutı ve dîger bir defa bir at takımı ihdâsıyla bi'z-zât taraf-ı hümâyûndan taltîfi husûsuna i'tinâ buyurulmuşdur.

Ve yine bir gün Sultân Mustafâ Kağıdhâne'ye biniş idüb Sebastiyani ile İspanya ilçisi dahi orada bulunmağla taraf-ı şâhâneden istifsâr-ı hâtır zımnında kendülerine kahve gönderilmiş ve murassa' zarflarıyla berâber fincanlar kendülere ihsân buyurulmuşdur.

Sebastiyani tama'kâr bir adam oldığından bu misillü hedâyâ ile yumuşayub biraz serkeşligi terk itse de garaz başka oldığından arası çok geçmeksizin yine bir bahâne arar bulur ve bir arbede çıkarır ve taraf-ı saltanat-ı seniyyeden icrâ buyurılan bunca mu'âmelât-ı latîfe hükümsüz kalur idi. Binâ'en-aleyh ber-vech-i meşrûh Hâlet Efendi'ye infi'âli üzerine taraf-ı şâhâneden taltîf ile teskîn ve te'lîf olnmuş iken müte'âkiben Üsküdar'da bir papası katl iden iki Hırvat bostâncıbaşı tarafından ahz ve haps olundukda bu makûle mu'âmeleler ile Fransa teb'asına ezâ ve cefâ olunayor Galata'da dahi bir hammâmcı bir Fransız'ı şetm[3] itmiş ve bir nefer bir Fransız'ı ser-deste ile urmuş ben giderim pasaportlarım virilsün deyü ısrâr itdikden başka Felemenk ve İspanya ilçilerini kendüsine uydurub anlar dahi Fransız ilçisi giderse biz de gideriz deyü Bâb-ı Âlî'ye takrîrler virdiler vükelâ-yı Devlet-i Aliyye tarafından çâresiz yine celb ve te'lîfine sarf-ı mesâ'î olunub bunun üzerine tarziyye[4] istedikde kendüsine Bâb-ı Âlî'den tarziyye yollu bir takrîr yazılarak güc hâl ile alıkonuldı ise de yine iz'âcâddan ve bir vesîle bulamaz ise mukaddemâ gelmiş geçmiş mevâdd-ı cüz'iyyeyi tazeleyerek şikâyâtdan hâlî olmazdı.

Hattâ cülûs-ı hümâyûn esnâsında yamaklardan biri ser-hoş oldığı hâlde elini tabancası üzerine koyub Sebastiyani'yi ihâfe itmekle zâbitleri derhâl nefer-i merkûmı tutub kendüsine götürdüklerinde bu âdem ser-hoşluk belâsıyla bu haltı itmiş dokunmayınız deyü sebîlini tahliyye itdirmiş ve bunun içün mahsûsan çavuşbaşı ağa Fransa Sefâreti'ne irsâl ile tarziyye dahi virilmiş iken yedi sekiz ay sonra Fransa hâriciyye nâzırı Muhibb Efendi'ye Devlet-i Aliyye'nin etvârından şikâyete dâ'ir ta'dâd itdigi sebebler sırasında (**s.244**) İstanbul'da Sebastiyani'ye hakâret olunayormuş ve üzerine birisi piştov çekmiş deyü bu mâddeyi dabi

1 Mufassal: Tafsilli, tafsilâtlı, izahlı. Geniş mâlumatlı, kısımlara ayrılıp anlatılmış.
2 Bârid: Soğuk, bürudetli. Hoş olmayan.
3 Şetm: Sövmek, azarlamak, küfretmek.
4 Tarziye: İşlenen bir kusura karşı özür dileme.

îrâd eylemişdir.

Garîbdir ki mukaddemâ Sebastiyani Devlet-i Aliyye umûr-ı dâhiliyyesine niçün Rusyaluyı karışdırayor deyü Devlet-i Aliyye'yi Rusya aleyhine tahrîk eyler ve temeddüh[1] makâmında biz başka devletin umûr-ı dâhiliyyesine karışmak istemeyiz deyü söyler iken Devlet-i Aliyye Fransalu ile yek-cihet olub da Rusyaluya i'lân-ı harb itdikden sonra Sebastiyani Rusya ilçisinden ziyâde umûr-ı dâhiliyyeye müdâhale ider oldı vâkı'a bu iki müdâhale beyninde fark var idi Rusyalu tekâlîfini yollu yolsuz her ne ise ahd ve şarta binâ itmekle çalışurdı Sebastiyani ise dostâne ihtâr deyü olur olmaz işlere müdâhale eylerdi fakat istedigi olmaz ise pasaportlarını isteyüb yine didigini icrâ itdirirdi hele sonraları ifrât iderek ber-vech-i meşrûh tercümân ve kapu kethüdâsı misillü me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye'yi alenen hünâye itdikden başka vüzerâ tevcîhâtına bile karışmağa başladı hattâ bâlâda iş'âr olundığı üzre Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa'nın vefâtında Ziyâ Paşa Bağdâd vâlîsi nasb olunarak Bağdâd eyâletinin Kölemenler yedinden tahlîsiyle tanzîmi devletce takarrur[2] itmiş iken buna dahi mâni' oldı.

El-hâsıl Tilsit Musâlahası'ndan sonra Napolyon kuvvet ve ikbâlini sû-i isti'mâl ile Devlet-i Aliyye hakkında insâf ve insâniyyete yakışmaz mu'âmeleler icrâsma kıyâm itdigi vakitden berü Sebastiyani'nin vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye itmedigi ezâ ve cefâ kalmadı.

Bunun üzerine Hâlet Efendi Sebastiyani'nin mu'âmelât-ı tahammül-fersâsından bahisle bi'z-zât Napolyon'a arz-ı şekvâ itmek üzre hilâl-ı Ramazân'da Muhibb Efendi'ye mufassal ve meşrûh bir kıt'a ta'lîmât göndermiş idi Muhibb Efendi ise Sebastiyani'den şikâyet şöyle dursun kendü hâlini hikâyet idecek yer bulamayub ve siyâk ve sibâk-ı ahvâle nazaran Napolyon tarafmdan muzâheret me'mûl idemeyüb esâs-ı maslahatın yine İstanbulca çâresine bakılması lâzım gelecegini ihtâr eylemişdir.

Kaldı ki Devlet-i Aliyye Fransaludan ihtirâzen henüz İngilterelü ile akd-i musâlaha itmemiş ise de miyâneden âsâr-ı husûmet ber-taraf idilmiş oldığına mebnî Hâlet Efendi'nin el altmdan İngilizlerin celb ve te'lîfine sarf-ı mesâ'î itdigini Sehastiyani istirâk iderek Hâlet Efendi'yi İngilizler ile gizlü muhâberesi var deyü ithâm ve azl ve te'dîbini iltizâm itmekden nâşî çâresiz hilâl-i Şevvâl'de Hâlet Efendi azl ve Kütahya'ya nefy olunarak Rikâb-ı Hümâyûn riyâseti Cânib Efendi deyü ma'rûf olan Defter Emîni Sâlih Efendi'ye tevcîh buyurulmuşdur.

(s.245) Gelelim bu esnâda dîger düvel-i Avrupa ile Fransalu miyânelerinde cereyân iden ahvâle. Napolyon ber-minvâl-i meşrûh dârât[3] ve haşmet ile Fontebelo Sarâyı'nda ikâmet ve Tilsit Ahidnâmesi hükmünce Rusyalunun icrâ idecegi tavassutun netîcesine havâle-i sem'-i dikkat eyledigi esnâda Danimarka Devleti bin sekiz yüz bir senesinde Amiral Nelson gelüb de pâyitahtı olan Kopenhag'ı urdığı vaktden berü İngilterelüye ibrâz-ı husûmetden hâlî degil ise de tekrâr İngiltere Devleti'ni gücendirmekden havf ve ihtirâz[4] eyledigine mebnî bî-taraflıkdan başka hareketde bulunamayacağı cihetle Napolyon'dan özr dilemekde ve Portekiz Devleti Napolyon'un tekâlîfine çâresiz rûy-i rızâ göstermek üzre İngilterelüden ruhsat istemekde ve İspanya Devleti Fransa tarafından havf ve endîşe üzre

1 Temeddüh: Kendi kendini övmek. Kendini beğendirmeğe çalışmak. böbürlenmek.
2 Takarrür: Karâr bulma, karârlaşma; karâr kılma.
3 Dârât: Depdebe, şan, büyük gösteriş.
4 İhtirâz: Sakınmak, çekinmek, kaçınmak.

oldığından ne politika kullanacağını bilemeyüb Napolyon'un tahsîl-i rızâsına çâre aramakda idi. Avusturyalu dahi Tilsit Musâlahanâmesi'nin mevâdd-ı hafiyyesi iktizâsınca Eflâk ve Boğdan'ın Rusya tarafında bırakılmış olması zannına zâhib[1] olarak şu on beş sene zarfında bunca memleketler zâyi' itdikden sonra etrâfını bir tarafdan Fransa ve bir tarafdan Rusya ihâta eylemiş oldığını nazar-ı te'essüf ile görüb İlo[2] ve Fraydland[3] muhârebeleri esnâsında harbe müdâhale itmedigine nedâmet çekmekde idi.

Ammâ Prusya Devleti kendü memâlikinden Fransız askerinin çıkması tazmînât-ı harbiyyenin i'tâsına mevkûf oldığından Prusya Kralı tazınînâtı edâ idüb de memâlikini tahlîse ikdâm ile berâber kuvve-i askeriyyesini beriki esâs üzre binâ ve tanzîme sa'y ve ihtimâm itmekde idi ki asrımızda cümleye hayret ve dehşet viren Prusya hey'et-i askeriyesinin usûl-i tanzîmiyyesine ol vakt vaz'-ı esâs olunayordı.

Rusya İmparatorı Aleksandri Fransa ittifâkından azîm menfa'at ümîdinde ve evvel he-evvel Memleketeyn'i kabza-i temellüküne geçürüb de milletini hoşnûd itmek ve üzerindeki âr-ı mağlûbiyyeti bununla izâle eylemek emelinde olub Rus Milleti ise Fransızların muzafferiyetlerinden müte'essir olarak efkârca imparatorlarına muhâlif idiler hattâ Napolyon tarafından sefâretle Petersbug'a gönderilen Ceneral Savari Aleksandri tarafından fevka'l-âde ihtirâmât ile kabûl olunmuş iken Aleksandri'nin vâlidesi ve Rusya asil-zâdegânının ekserîsi tarafından soğuk mu'âmele görmüş idi. Aleksandri huna vâkıf ve kibâr-ı kavminin kendüye muhâlif re'yde bulunduklarından müte'essif olarak Savari'ye bakalım İngilterelü ne yapacak ve ne meslek ittihâz idecek anlaşılsun da sonra ben anların cümlesini tekdîr ve te'dîb ile istedigim yola korum deyü teselliyet virüb Tilsit Musâlahanâmesi hükmünce (s.246) tavassuta dâ'ir ve musâlaha-i umûmiyye hakkında olan ârzûsunı müş'ir İngiltere'ye göndermiş oldığı takrîrin cevâbına muntazır idi ve yalnız o degil bütün Avrupa İngiltere Devleti'nin ne politika kullanacağına kulak tutmakda idi ve bâdî-i emrde İngiltereden henüz bir ses çımadıysa da Aleksandri'nin takrîri Londra'ya vâsıl oldukda bir dün i'tibâr ile kabûl kılınmış olması herkese bâdî-i fikr ve endîşe olmakda idi bunun üzerine birden bire Danimarka vak'a-i gayr-ı me'mûlesi zuhûra geldi.

Şöyle ki: (Pit) ile (Foks)'un vefâtlarından sonra İngiltere'yi idâre iden vükelâ Lord Granvil'in taht-ı riyâsetinde bulunub kendü politikalarına yalnız doğrıdan doğrıya İngilizlere â'id olan menâfi'-i mahsûsayı esâs tutarak ana tevfîk hareket ve denizlerde kendü donanmalarına karşu gelecek bir kuvvet olmadığını ittihâz-ı fırsat ile Ümîd Burnu'nı Felemenk'den aldıkları gibi Afrika ve Amerika sâhillerinde işlerine gelan yerleri urub istîlâ iderek bu arada düvel-i Avrupa'yı Fransa aleyhine teşvîkden hâlî olmadılar ise de bir tarafdan karaya asker çıkarmamaları ve i'âne-i nakdiyyeden başka sûretle mu'âvenet kaydında bulunmamaları ha'zı mertebe müttefiklerinin infi'âline bâdî[4] olmuş idi. Bu hâl bin sekiz yüz yedi sene-i mîlâdiyyesine kadar sürdi ol esnâda İrlanda ahâlîsinin celb ve te'lîfi zımnında askerî rütbelerinin İngilizler gibi anlara dahi tevcîhine dâ'ir bir kânûn yapılub İrlandalular ise Katolik olduklarından kendülerine merâtib-i askeriyye tevcîhi İngiltere

1 Zâhib: Giden, gidici. Bir zanna kapılan. Bir fikre uyan.
2 İlo: Eylau Muharebesi, 7-8 Şubat 1807.
3 Frayland: Friedland Savaşı, 14 Haziran 1807.
4 Bâdî: Sebep, mucip, sebebolan, ilk, başlangıç.

Kralı'nın ta'assubuna dokunmağla vükelâsı sene-i merkûme Martı'nda isti'fâya mecbûr olmaları üzerine yerlerine Lord Kannik[1] ve Kastelrak[2] ve Persval[3] gibi hep Pit'in perverdeleri olan zevât geçdi ve bunlar Fransa muhârebesini teşdîd ve tedârükât-ı harbiyyeyi tezyîd ile İsveç'in İstralsun[4] sancağına bir ordu çıkardılar ise de Fraydland Muhârebesi ve Tilsit Musâlahası anları şaşırmağla İngiltere'nin azametini ve parlamentoda rukebâlarına karşu i'tibâr ve haysiyyetini muhâfazaya medâr olacak bir vak'a-i fevka'l-âde vücûda getürmek üzre yirmi beş kapak ve kırk fırkateyn ve üç yüz yetmiş yedi nakliyye sefâyinine yirmi bin asâkir-i berriyye doldırub Konephag'a gönderdiler Danimarka Devleti'nin bir şeyden haberi olmadığı cihetle bu donanma bilâ-mümâna'at Sunt Boğazı'ndan[5] mürûr ile Kopenhag'a karîb Kronborg Kal'ası[6] pîşgâhına vürûd ile Danimarka Devleti'ne haber gönderüb İngiltere'ye karşu akd olunan ittifâk birinin şerâ'it-i hafiyyesi hükmünce Danimarka'nın dahi hâh ve nâ-hâh bu ittifâka idhâl olunacağına dâ'ir İngiltere Devleti'nin ma'lûmâtı oldığından bahisle medâr-ı te'mîn olmak üzre Danimarka donanmasının İngilizlere (**s.247**) teslîmini teklîf itdikde böyle bir hâm ve haksız teklîfe Danimarkalu redd ile cevâb viricek İngilizler karaya asker döküb metris alarak berren ve bahren Kopenhag'ı muhâsara ve gülle ve humbara ile tazyîke mübâderet itdikleri esnâda İstralsun'da bulunan İngiliz fırkası dahi yetişüb memleketi tahrîbe mübâşeret itmeleriyle Danimarka Devleti teslîme mecbûr olmağın İngilizler Danimarka'nın donanmasını ve tersânesindeki edevât ve mühimmâtı alub İngiltere'ye götürdiler.

Bu hâdise bin sekiz yüz yedi sene-i mîlâdiyyesi Eylül-i Efrencîsi'nin sekiziude vukû' buldı ve Rusya'nın teklîf itdigi tavassuta pek harâretli bir cevâb oldı İngiltere vükelâsının hukûk-ı milele karşu böyle haksız bir hareketinden bütün Avrupa'ya dehşet ve nefret geldi ve bu cihetle Napolyon'un politikası Avrupa'ca evvelkiden ziyâde kuvvet aldı ve Danimarka Devleti bi't-tabi' kendüsiyle müttehid ve milel-i sâ'ire dahi anın tarafdârlığına müsta'id[7] oldı İngilizler dahi devletlerinin bu hareketinden nâ-hoşnûd kaldı lâkin parlamento bu icrââtı tasdîk itmekle İngiltere vükelâsı bu vak'adan dolayı Petersburg'da ve Viyana'da tebri'e-i zimmet ile berâber Rusya ve Avusturya devletlerini Fransa aleyhine tahrîkden gayrı bir şey düşünmediler ve hemân me'mûriyyet-i mahsûsa ile Petersburg'a gönderdikleri Ceneral Vilson Danimarka vukû'âtı umûr-ı tabî'iyyeden oldığını beyân ve Rusya Devleti'nin Eflâk ve Boğdan'ı zabt ve tasarruf itmesine İngilterelünün mâni' olmayacağını ve Fransa ittifâkından Rusya'ya bir hayr gelmeyecegini der-miyân iderek Aleksandri'yi iknâ'a çalışmış ise de Aleksandri an-samîmü'l-kalb Napolyon ile müttehid[8] oldığından bu sözlere kanmakdan başka İngilizlerin bu teklîfinden dil-gîr olarak evvelâ Danimarka aleyhine olan ta'addiyâtdan dolayı îzâhât-ı kâfiyye ve sâniyen musâlaha-i umûmiyyenin bekâsı hakkında vâki' olan tavassutunı İngilterelünün kabûl idüb itmeyecegine dâ'ir cevâb-ı kat'î istedi İngilterelü ise bunlara redd ile cevâb virmekle iki devlet beyninde kat'-ı muhâbere olunmak lâzım gelecegi

1 Lord Kannik: George Canning.
2 Kastelrak: Viscount Castlereagh.
3 Persval: Spencer Perceval.
4 İstralsun: Stralsund, Mecklenburg-Batı Pomeranya, Almanya.
5 Sont Boğazı: Danimarka'nın Sjaelland Adası'yla İsveç arasında bulunan boğaz.
6 Kronborg Kal'ası: Kronborg, Helsingör, Danimarka.
7 Müsta'id: Yetenekli, kabiliyetli.
8 Müttehid: Beraberce, birlikte, birleşmiş.

anlaşıldığından Aleksandri artık Eflâk ve Boğdan'ın zabt ve temellüki emrinde Napolyon'un muvâfakatini tahsîle müsâra'at ve Napolyon'un rızâsını tahsîl içün vükelâsını azl ve tebdîl ile Fransa tarafdârı olanları nasb ve ta'yîne mübâderet eyledi.

Ancak Napolyon şark mes'elesinin icrâsını biraz daha te'hîr itmek fikrinde bulundığından Aleksandri'yi işgâl içün İsveçlünün temerrüdünden bahisle Rusya askerinin Finlandiya'ya girmesini teklîf itdi ve muhâsara-i berriyye usûlünün isti'mâli zımmında bî-taraf devletleri celbe kıyâm eyledigi sırada Avusturya Devleti'ne te'mînât i'tâsıyla hakkında Fransalunun (**s.248**) bir gûnâ sû-i niyyeti olmadıkdan başka şarkca ba'zı icrâât vukû'a gelecek olursa kendüsünün dahi hissedâr olacağını işrâb[1] eyledi Avusturyalu vaktiyle Fransa aleyhine hareket itmemiş oldığına nedâmet çekmekde ise de şu hâlde başlu başına Fransa ile uğraşmağa ne askeri kâfî idi ve ne de mikdâr-ı kifâyede akçesi var idi. Binâ'en-aleyh Napolyon'un bu teblîgâtını ibrâz-ı meserret ile kabûl iderek el altından tedârükât-ı harbiyyeye devâm ile berâber ol aralık Fransa ile dostluk üzre geçinmege karâr virmiş idi.

Ve Ağustos-ı Efrencî'nin evâ'ilinde Fransız askeri İstralsun'ı istîlâ ve İngiliz askerini tard ile Rügen Cezîresi'ni zabt eylemiş idüginden Danimarka vak'ası üzerine Napolyon Danimarka Devleti'yle tedâfü'î ve tecâvüzî bir ittifâk akd idüb Sont Boğazı'nı kapatmak ve mevsim-i şitâda Rusyalıların Finlandiya'ya girdikleri sırada İsveç'e sevk-i asker idebilmesi içün Selant[2] ve Fiyoni[3] cezîrelerinde birer fırka asker bulundırmak şartını dahi mu'âhede-i ittifâka derc itmiş idi.

Portekiz Devleti her cihetle İngiltere tarafdârı oldığı hâlde Napolyon'un âsâr-ı gazabından kurtulmak üzre nihânî İngilterelü ile ittifâk itdikden sonra Napolyon'a İngilterelü ile kat'-ı muhâbere ve lede'l-iktizâ[4] muhârebe idecegini ve'l-hâsıl muhâsara-i berriyye usûlünün icrâsını ta'ahhüd idüb fakat bir şartının icrâsına ya'nî İngiliz tüccârının tevkîfiyle mâllarının müsâderesine Portekiz Devleti'nin insâf ve adâleti râzı olmayacağını bildirmiş idi ve bundan merâmı İngilterelü ile olan dostluğuna halel getürmeyerek Napolyon'ı avutmakdan ibâret idi lâkin Napolyon buna kâni' olmayub Lizbon'daki ilçisini i'âde ve Paris'deki Portekiz ilçisinin pasaportlarını i'tâ itmekle yirmi beş bin nefere bâliğ olan Bayon ordusunun serî'an varup Lizbon'ı zabt eylemesi emrini virdigi esnâda İspanyalu ile Fontenblo Ahidnâmesini dahi imzâ itmiş idi. Şöyle ki: Fransa ile İspanya miyânelerinde Portekiz memâliki mukâseme idilmek ve yirmi beş bin piyâde ve üç bin süvârî Fransa askeri İspanya içinden geçüb Portekiz'e gitmek ve sekiz bin piyâde ve üç bin süvârî İspanya askeri dahi anlara refâkat itmek şerâ'itini hâvi Fontenblo kasabasında Fransa ve İspanya devletleri beyninde bir mu'âhede-i ittifâk tanzîm ve Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin yirmi yedisinde tarafeynden imzâ ve tahtîm[5] idilmişdir.

Napolyon'un merâmı ise İspanya'dan dahi Burbon hânedânını tard itmek maddesi oldığından bu vesîle ile İspanya'ya asker sokarak ayak alışdırmak ve reviş ve vukû'âta nazar ile fırsat gözetmek husûslarından ibâret idi.

1 İşrâb: Bir maksadı kapalı olarak îmâ yoluyle anlatma.
2 Selant: Zealand, Danimarka'nın en büyük adasıdır.
3 Fiyoni: Fyn, Funen. Danimarka.
4 Lede'l-iktizâ: Gerektiği zaman.
5 Tahtîm: Mühürleme. Mühür basma.

(s.249) Nâgehân İspanya Kralı'ndan bir nâme vürûd ile oğlı ve velî'ahdi olan Ferdinand'ın kendüsini hal' içün fitne ve fesâda sa'y itdiginden bahisle bu bâbda Napolyon'un re'y ve mütâla'asına mürâca'at ve bir tarafdan dahi Ferdinand'ın mektûbu gelüb Napolyon familyasından bir prens ile tezvîci istid'âsıyla berâber taleb-i himâyet olunmağla aradığı fırsat bir sûret-i gayr-ı müterakkıbede yüz göstermiş oldı.

Tafsîli budur ki: İspanya Kraliçesi'nin alâka-kerdesi[1] olan Başvekîli Prens dö Lape ile rezâleti ayyûka çıkub bütün ahâlî bundan müteneffir olmuşlar ise de İspanya ahâlîsinin nazarında mesned-i kralî mukaddes olub Kral'a dokunmak indlerinde pek ağır bir mes'ele oldığından sükût ile geçişdirüb memleketin zamân-ı müstakbelde sa'âdetini pek ziyâde sevdikleri Ferdinand'dan ümîd ve intizâr itmekde idiler Ferdinand dahi vâlidesinin rezâletinden ve Prens dö Lape'nin mezmûm[2] ve yolsuz hareketinden bîzâr olarak dö Lape'ye izhâr-ı husûmet itmege başlamış idi bunun üzerine dö Lape kraliçe ile bi'l-ittifâk Ferdinand'ı verâsetden ıskât[3] ile birâderinin velî'ahd idilmesi esbâbına teşebbüs eylediklerinden Ferdinand haber aldığı gibi o dahi bu teşebbüsâtın men'ine çâre bulmak üzre tarafdârânı ile lede'l-müzâkere Napolyon'a ilticâ ve anın familyasından bir prens ile akd-i izdivâc itmege karâr virüb nihânî Madrid'deki Fransız ilçisiyle hafî muhâbere iderek anın vesâtetiyle ibtidâ-yı Teşrîn-i Evvel'de Napolyon'a bir kıt'a nâme göndermiş idi ve kral pek ihtiyâr oldığından şâyed bu esnâda vefât idivirirse îcâbı vechile hükûmeti elde idebilmek üzre Ferdinand ba'zı tedâbire teşebbüs ile berâber vâlidesiyle Prens dö Lape'nin harekâtı üzerine pederinin dikkat-i nazarını celb idecek bir lâyiha dahi hazırlamakda idi kraliçe ise câsûslar vâsıtasıyla buna âgâh olıcak hemân Ferdinand senin aleyhine fesâd tertîb ideyor deyü Kralı kandırub velî'ahd ile tarafdârânının tevkîfine karâr virmişler idi işte ol vakt Kral dahi Napolyon'a sâlifü'z-zikr nâmeyi yazmış ve oğlunı muhâkeme itdirerek velî'ahdlikden ihrâc idecegini bildirmiş idi. Bu ise Napolyon'un arayub da bulamadığı bir fırsat oldığından hemân Almanya'da ve Lehistân hudûdunda olan asâkirini bi't-tedrîc Rin Nehri sevâhiline celb ile İspanya hudûdunda altmış bin nefere bâliğ olmak üzre iki fırka-i askeriyye tertîbine mübâşeret eylemişdir ve egerçi İspanya ahâlîsi velî'ahde olan hakâretden haberdâr oldukları gibi hiddetlenerek âdetâ isyân emâreleri zuhûra başladığından Prens dö Lape araya girüb Kral ile velî'ahdi barışdırmış ve bu sûretle def'-i kîl ü kâl idilmiş ise de ilerüde yine patlak vireceginde Napolyon'un şübhesi olmadığından bu tertîbâtı tebdîl itmemişdir.

(s.250) Portekiz üzerine sevk olunmuş olan Fransız fırkası kemâl-i sür'at ve şitâb ile Lizbon üzerine hareket itmekde oldığından bu esnâda Portekiz Kralı familyası devlet hazînesinde mevcûd olan nükûdı ve sarâyın zî-kıymet[4] eşyâsını donanmaya tahmîlen[5] İngilizlerin mu'âvenetiyle Amerika'da el-yevm bir müstakill imparatorluk olan ve ol vakt Portekiz Devleti'nin yedinde bulunan Brezilya memleketine firâr eylemiş oldığından Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin otuzunda Fransız askeri Lizbon şehrine girmişler ve az vakt zarfında Fransız ve İspanya fırka-i askeriyyeleri bütün Portekiz Memâliki'ni istîlâ itmişlerdir.

1 Alâka-kerde: Gönül bağı, gönül ilişkisi.
2 Mezmûm: Zemmolunmuş. Makbul olmıyarak ayıplanmış. Kötü.
3 Iskât: Düşürmek. Düşürülmek. Aşağı atmak. Hükümsüz bırakmak. Silmek.
4 Zî-kıymet: Değerli, kıymetli.
5 Tahmîl: Yüklemek. Taşıtmak. Bir kimse üzerine bir işi bırakmak.

Ve Napolyon Lizbon şehrindeki fırkaya mu'âvenet bahânesiyle gûyâ Portekiz'e geçmek üzre İspanya Kralı'ndan ruhsat istemeksizin İspanya içine bir fırka-i askeriyye daha idhâl itmekle Prens dö Lape telâş iderek Napolyon'un garaz ve niyyeti ne oldığının keşf ve tahkîkine mübâderet itdikde Napolyon'un etvârı İspanya hakkında şübheyi da'vet itmekle ve İspanya ahâlîsinin velî'ahde muhabbeti ve Prens dö Lape'ye husûmeti eseri olarak İspanya'da hâlâ bir karışıklık mevcûd olmasıyla Kral tarafından dahi Napolyon'un hüsn-i teveccühüni celb içün velî'ahdinin Bonapart familyasından hir prens ile tezevvüci[1] zımnında mükerreren Napolyon'a nâme yazmış idi Napolyon ise ol esnâda İspanya'ya mümkün oldığı kadar asker idhâline çalışmakda oldığına mebnî İngilizlerin Cebeltere havâlîsine asker cem' itmekde olduklarından bahisle ol tarafa gönderilmesini İspanya Kralı'na ihtâr itmiş ve kralın nâmelerine mübhem ve mechûl cevâblar virmiş oldığından Kral ile kendüsinin akıl hocası olan Kraliçe ve başvekîl telaş itmekde ve pey-der-pey Fransız askeri Madrid'e doğrı ilerüledükce telaşları artmakda oldığı hâlde İspanya ahâlîsi Napolyon'ı velî'ahdin hâmîsi bildiklerinden Fransız asâkiri her halde memnûniyyet ve muhâlasat[2] ile kabûl olunmakda idi. Ve çünki Napolyon'un mukaddemâ i'lân itmiş oldığı muhâsara-i berriyyeye[3] mukâbil İngilterelü dahi bî-taraf devletlerin gemilerinden her kangısı İngiltere'ye uğrayub da yüzde yirmi beş resm-i gümrük[4] virmez ise müsâdere olunacağını Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin on birinde i'lân itmiş oldığından ve bu sûretde ise Avrupa'nın ticâret-i bahriyyesi İngilizlere münhasır olmak lâzım geleceginden Napolyon hiddetlenüb Kânûn-ı Evvel'in on yedisinde bir beyannâme neşr ile Fransa'ya tâbi' yâhûd müttefik memâlikden her kangı sefîne İngiltere'ye uğrar ise müsâdere olunacağını i'lân eyledi bu sûretle İngiltere ve Fransa beyninde devâm itmekde olan muhârebe günden güne kesb-i şiddet iderek âlemin muntazır oldığı musâlaha-i umûmiyye gitdikce kesb-i su'ûbet itmekde idi.

(s.251) Ve Napolyon'un matmah-ı nazarı İspanya'nın istîlâsı husûsı oldığı hâlde bütün Avrupa kendüsine çocuk oyuncağı gibi bir nev' eglence itmesine müsâ'id olan ikbâline pek ziyâde güvenüb kendü kuvvetine hâ'il ve mâni' bir şey olamamak i'tikâdında bulundığından İspanya mes'elesiyle uğraşdığı esnâda bir tarafdan dahi İtalya'nın hâl-i istiklâl üzre kalan parçalarını kabza-i tahakkümüne almak dâ'iyyesinden hâlî degil idi.

Hâlbuki mukaddemâ Papa'ya itdigi ihtârâtın hiç te'sîri olmayub Papa kemâ-kân Napolyon'un düşmanlarını iltifât ile kabûl itdiginden Napolyon hiddetlenüb ilçisi vâsıtasıyla Papaya (Ben de Şarlman gibi kilisanın hâmîsi olan bir imparatorum ittihâd-ı Avrupa'nın tertîbât ve nizâmâtına tevfîk hareket itmege ve memâlikini düşmanlarıma kapatmağa mecbûrsın) deyü teblîğ itdikde Papa aslâ kayd ve tehâşî[5] itmeyerek (Yeryüzünde benden büyük hiçbir hükümdâr tanımam ve eger hükûmet-i rûhâniyyenin hiç te'sîri kalmamışdır zannıyla hakkımda mu'âmele-i cebriyye icrâsına teşebbüs olunursa baş egmeyüb nüfûz-ı rûhânimin yeni yetişme ve elimle takdîs itmiş oldığını bir hükümdâr hakkında te'sîri olabilecegini gösterecegim) deyü cevâb viricek artık Napolyon muhâvere[6] tarîkini terk ile

1 Tezevvüç: Evlenme, kadın eş alma, zevce edinme.
2 Muhâlasat: Biriyle kedersiz hulus ve safvet üzere geçinmek, halisane muamele eylemek.
3 Muhâsara-i berriyye: Karadan kuşatma, etrafını çevirme.
4 Resm-i gümrük: Gümrük vergisi.
5 Tehâşî: Korkma, sakınma.
6 Muhâvere: İki kişi arasında karşılıklı olarak yapılan konuşma.

hemân Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'nin yirmi yedisinde bir ceneral ma'iyyetiyle Roma'ya sekiz bin asker gönderüb idâre-i devlete müdâhale itmemek ve fakat Roma'dan Fransa düşmanlarını tard ile Polis Nezâretini ele almak üzre emr eylemişdir.

Ve Fransız askerinin Portekiz'e duhûli üzerine İngilizler kuvve-i berriyyelerinin bir haylîsini Cebeltere tarafına nakl itdikleri cihetle Siçilya muhâfazasında ancak sekiz bin kadar İngiliz askeri kaldığından Napolyon bunı fırsat addile Siçilya'yı zabt itmek üzre Bahr-i Okyanus sevâhilindeki Fransız ve İspanya gemilerinin iç denize mürûr ile Amiral Gantom'um ma'iyyetine iltihâklarını emr itmiş ise de bunların mürûruna İngilizler mâni' olarak bir mikdârı güc hâl ile Tolun'a vürûd idebilmişlerdir ve anların vürûdundan sonra Amiral Gantom Şubat-ı Efrencî'nin onunda Tolun'dan hareket ile Korfa'ya varub Cezâ'ir-i Seb'a'ya zahîre ve mühimmât nakliyle meşgûl olmuşdur ve çünki Napolyon'un İspanya hakkında cây-gîr-i zamîri olan tasavvurâtın meydâna konılacak vakti gelmiş oldığından ol esnâda kendüsine Avrupaca bir başlu gâ'ile çıkmamak üzre bu avânda Ruslayu ile olan ittifâkına kuvvet virecek ba'zı muhâberâta devâm itmekde idi.

Şöyle ki: Rusya İlçisi Tolstoy Petersburg'dan getürdigi ta'lîmât iktizâsınca Memâlik-i Osmâniyye'nin şimdilik taksîmi kâbil olmadığı takdîrde Rusya Devleti'nin Eflâk (**s.252**) ve Boğdan'ı zabt ve temellüke[1] ve bir de Fransa askerinin Prusya'dan çıkmasına Napolyon'un muvâfakat ve müsâ'adesini tahsîle me'mûr olub ancak Tolstoy bu bâbda pek ziyâde isti'câl ile gerek Napolyon'ı ve gerek vükelâsını aşurı tazyîk ve iz'âc idüb Napolyon ise ol vakt bir hükümdârın vâsıl olamadığı ikbâl ve iktidâra nâ'il oldığı hâlde bir ilçinin mu'cizligi çekemediginden Tolstoy'a sertce mu'âmele itmiş ve Prusya'nın tahliyye olunmaması tazmînât-ı harbiyyenin henüz îfâ olunmamasından nâşî idügini beyân ve Rusya askerinin hâlâ Memleketeyn'i tahliyye itmemiş oldığını der-miyân eylemiş oldığından Tolstoy Paris'e vürûdundan berü fevka'l-âde ihtirâmâta mazhar olagelür iken bunun üzerine kendüsiyle Fransa Devleti arasında nev'imâ bürûdet hâsıl olmuş idi Aleksandri'nin Petersburg'daki Fransız ilçisi Savari ile ülfet ve münâsebeti bi'l-aks pek ziyâde keremiyyet üzre olub mu'ahharen Savari'nin Paris'e avdetinde yerine ta'yîn ve irsâl olunan Kolnikor ile miyânelerinde câri olan münâsebât ve mahremiyyet dahi sûret-i muhâlasatde idi fakat Eflâk ve Boğdan'ın zabtına Napolyon'un müsâ'adesi olmayacağına dâ'ir Tolstoy'un virdigi ma'lûmât ve Fransa hilâf-gîrleri tarafından Napolyon'dan bir fâ'ide görülmeyecegine ve Rusya'nın ana aldanub kapılması anm ağrâzına âlet olmakdan başka bir şey'e yaramayacağına dâ'ir olunan ifâdât Aleksandri'ye bâdî-i endîşe olmağla buralara dâ'ir bin sekiz yüz sekiz sene-i mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî'sinde Kolnikor ile hasbihâl tarzında haylîce mahremâne[2] mükâlemelerden sonra Napolyon'un şu Memleketeyn işine müsâ'ade idüb de Rusya Milleti'nin muhabbet ve ittifâkını kazanmasını ricâ itmekle keyfiyyet Kolnikor tarafından bi't-tafsîl Napolyon'a inhâ olunmuş ve Savari'nin ifâdâtı dahi Aleksandri'nin ârzûsuna muvâfık bulunmuş oldığından ve Osmânlular Tilsit Musâlahası'ndan evvel cân u gönülden Fransa ile müttefik iken birden bire ve bilâ-mûcib[3] terk ile düşmanları olan Rusyalunun karşusunda yalnız bırağılmalarından nâşî münfa'il olarak Fransa tarafına ibrâz-ı husûmete başladılar deyü

1 Temellük: Kendine mal etme.
2 Mahremâne: Mahrem olarak, gizlice.
3 Bilâ-mûcib: Sebepsiz, hiç yoktan.

Sebastiyani tarafından inhâ kılınmış idüginden Napolyon Memleketeyni fedâ itdikden başka Memâlik-i Osmâniyye'nin mukâsemesine karâr virüb Şubat içinde Aleksandri'ye yazmış oldığı nâmesinde şark mes'elesinin halli kendüsince karârlaşdırılmış oldığından bahisle Devlet-i Aliyye'nin mukâsemesi zımnında mükâlemeye mübâderet olmasını teklîf ve bu taksîmde Avusturyalunun hisse-mend olmasını ve bir de Fransız ve Rus ve Avusturya askerinden mürekkeb bir ordunun berren Hindistân'a sevk olunmasını şart eylemişdir.

Bu nâmenin Petersburg'a vusûlünde Aleksandri ta'rîf olunmaz sûretde menmûn olmuşdur.

(**s.253**) Şöyle ki: Kolnikor anı kendüsine takdîm itdikde (Âh İmparator Napolyon büyük bir adamdır işte Tilsit'de beyân eylemiş oldığı efkâra avdet eyledi kendüsine bildir ki zimâm-ı ihtiyârımı[1] kendü yedine teslîm itmişimdir ömrüm oldukca ordularım hep ana tâbi'dir Rusya Milleti'nin teskîn-ı hırs ve gurûrı ile istîfâ-yı hazz itmek üzre kendüsinden ba'zı şeyler taleb idersem heves-i şân içün degildir belki ana kendüm gibi bu milleti dahi bend itmek içündir efendiniz Devlet-i Osmâniyye'nin taksîminden Avusturyaluyı dahi hissedâr itmek isteyor hakkı var böyle yolunda olan efkârına ben de müşterekim Hindistân üzerine bir hücûm ister buna dahi râzıyım Tilsit'de vâki' olan fevka'l-âde mükâlememizde bu husûsda olan müşkilâtı beyân eylemiş idim kendüsi mevâni'i hiç yerine koymağa alışınışdır lâkin bunda hevâca ve mesâfece akl ve fikirden hâric mevâni' vardır ma'a-mâ-fîh râhat olsun benim tedârükâtım müşkilâta göre olacakdır şimdi Türk barbarlığının elinden koparacağımız memâlikin sûret-i taksîmi emrinde ittifâk itmeliyiz buna dâ'ir Romançof[2] ile müzâkere idiniz ancak şurasını da der-hâtır itmeliyiz ki bu mes'ele kat'î ve fâ'idelü sûretde tasvîr ve tesviyye olunabilmek içün Napolyon ile baş başa virüb mütâla'a itmemiz lâzımdır şimdi mâddenin her cihetini mütâla'a idelim maslahat geregi gibi pişdikden sonra Petersburg'dan çıkub imparatorunuz nerede ister ise kendüsiyle görüşirüm Paris'e kadar gitmek isterdim lâkin olmaz kaldı ki mülâkâtımız tenezzüh ve dârât içün olmayub mücerred iş içün olacakdır Almanya'da Veyman beldesi olsa eyü olur kendü familyam içinde bulunmuş olurum hâlbuki orada ta'cîzden hâlî kalmayız Erfurt'da[3] daha tenhâ ve serbest olabiliriz burasını efendinize teklîf idiniz kabûl itdigi sûretde hemân yola çıkarım ve tatar gibi koşarım) yollu sözlerle derece-i memnûniyyetini ifhâm ve Tolstoy'ı azl ile Fransa politikasına muhâlif olan vükelânın terbiyyesine kıyâm itmişdir.

Bunun üzerine Kolnikor Rusya Hâriciyye Nâzırı Romançof ile görişüb musâhabete koyulmuşlar fakat mes'ele-i mukâsemenin halline gelince azîm müşkilâta dûçâr olmuşlar bu dahi umûr-ı tabî'iyyeden idi zîrâ Avrupa'nın muvâzenesine esâs olan bir devleti bilâ-sebeb mukâsemeye girişmek iki tarafı dahi şaşıracak bir mes'ele-i azîme olmasıyla haylî müşkil ve böyle bir büyük lokmayı yudub hazm itmek zâten kolay degil idi. Binâ'en-aleyh def'aten birbirine açılamayub zemîn ve zamân ile mes'ele der-miyân olunarak cereyân iden mübâhasâtın netîcesinde iki sûret meydâna çıkmışdır (**s.254**) « birincisi » Eflâk ve Boğdan ile Balkan'a kadar olan Bulgaristân kıt'ası Rusyaluya ve Arnavudluk ve Mora ve Girid Fransaluya ve Bosua kıt'ası Avusturyaluya terk ile Sırbistân dahi Avusturya hânedânından

1 Zımâm-ı ihtiyâr: Seçim ve tercih ipi, bağı.
2 Romançof: Kont Nikolay Petroviç Rumyantsev.
3 Erfurt: Erfurt, Thüringen, Almanya.

bir prense virilmekden ibâret idi « ikincisi » Devlet-i Aliyye'nin bütün bütün imhâsı sûreti idi ki Rusya Balkanlardan tecâvüz ile öteden berü matmah-ı nazarı olan İstanbul'ı ve Anadolı'nın dahi bir kıt'asını zabt idecek ve Avusturyalu Bosna ve Sırbistân ile berâber Rûmili'nin bir mikdârını alarak Selanik'e kadar inecek ve Arnavudluk ve Mora ve Girid ile sâ'ir Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd ve Berrü'ş-şâm ve Mısır dahi Fransalu yedine geçecek ve bu takdîrce Osmânlular dahi Fırat Nehri kıyılarında bir hükûmet teşkîl idebilecek idi fakat bu sûretde Fransalu Gelibolı Boğazı'nın kendüsinde kalmasını şart idüb hâlbuki Karadeniz'in miftâhı[1] olan boğaz-ı mezkûr Fransalu yedine geçdigi hâlde İstanbul'un temellükünde çendan kıymet kalmayacağına mebnî burası Fransalu yedine geçmekden ise Devlet-i Aliyye yedinde kalmak Rusya politikasına daha evfak oldığından sûret-i sâniyyede ittifâk hâsıl olamamışdır ma'a-mâ-fîh beynlerinde esâs-ı maslahat karâr-gîr olarak Romancof müzâkerât-ı vâkı'ayı hulâsa vechile kaleme aluh ancak tarafeynden imzâya cesâret olunamadığından ba'dehu ikı imparatorun mülâkâtlarında karâr-ı kat'îsi virilmek üzre işbu hulâsanın bir sûreti Napolyon'a gönderilmişdir.

Napolyon bu vesîle ile Aleksandri'yi peyvend-i ittifâkına bend idüb bu ittifâkı bir mertebe daha te'yîd ve Rusya ile İngiltere miyânelerindeki bürûdeti tezyîd içün Aleksandri'yi Finlandiya eyâletinin zabt ve temellüküne teşvîk eyledi.

İsveç Kralı ile Aleksandri beyninde karâbet[2] oldığı ve akdemce kendüsinin müttefiki bulundığı hâlde bilâ-mûcib anın memleketini istîlâ idivirmek pek çirkin ve mugâyır-ı hakkâniyyet bir keyfiyyet oldığından bâdî-i emrde Aleksandri ağırca davranmış ise de Rusyaluların feth-i memâlik husûsunda der-kâr olan hırs ve tama'larından nâşî böyle yanı başmda bir memleketin zabt ve temellüküne fırsat elvirmişken artık girü duramayub hemân Şubat içinde yirmi beş bin neferden mürekkeb bir ordu tertîb ile Finlandiya üzerine gönderdi. Napolyon birkaç aylar Aleksandri'yi Finlandiya'nın istîlâsı ve Devlet-i Aliyye'yi mukâseme itmek müzâkeresi ile oyalandırabilecegini cezm ile ol tarafdan emniyyet hâsıl itdikden sonra mecmû'-ı kuvvetini İspanya mes'elesine sarf itmege karâr virdi ve İspanya içine bir takım câsûslar irsâl ve bir tarafdan dahi pey-der-pey asker idhâl iderek İspanya'daki asâkirin umûm kumandasına Prens Mora'yı me'mûr itdi ve sâlifü'z-zikr Rusya ordusı bir ay (s.255) zarfında Finlandiya eyâletini zabt idüb bu ise Fransa ittifâkının semeresi oldığından Rusyaluların Fransızlar hakkında olan nefretleri mübeddel-i muhabbet olmağa başlamışdır.

Ber-minvâl-i meşrûh Napolyon'un Devlet-i Aliyye hakkmda olan sû-i niyyâtı şiddet ve Rusya ile olan râbıtası kuvvet bulıcak Paris'de Muhibb Efendi hakkında Fransa Hâriciyye Nezâreti'nin ve İstanbul'da Bâb-ı Âlî ile Sebastiyani'nin mu'âmelesi dahi bi't-tabi' tebeddül iderek bir mertebe daha ağırlaşmışdır.

Ol avânda Sebastiyani İngilterelü düşman-ı müşterek oldığından Devlet-i Aliyye dâ'imâ İngilterelü aleyhine Fransalu ile hem-dem[3] ve hem-râz[4] olma ta'bîrini hâvi Bâb-ı Âlî'den bir kıt'a takrîr isteyüb Fransa ittifâkı ise Rusya musâlahasının tanzîminden sonra der-miyân olunacak bir mes'ele oldığı hâlde Fransa'nın tavassutuyla akd olunan mütârekeyi

1 Miftâh: Anahtar.
2 Karâbet: Soyca yakınlık. Hısımlık. Akrabalık.
3 Hem-dem: Canciğer arkadaş.
4 Hem-râz: Sırdaş. En yakın arkadaş.

Aleksandri tasdîk ve ahkâmını icrâ itmemiş ve müddet-i mütârekenin inkızâsına[1] az bir müddet kalmış iken henüz Rusya musâlahasının mükâlemesine mübâşeret olunamamış ve Devlet-i Aliyye henüz İngilterelü ile akd-i musâlaha itmediyse de husûmetini tezyîd idecek tavr ve hareketden ictinâb üzre olub bu ta'bîr ile Fransaluya sened i'tâsı ise İngilterelünün âteş-i husûmetini alev-gîr idecegine mebnî Bâb-ı Âlî dâ'imâ İngilterelü aleyhine Fransalu ile hem-dem ve hem-râz olmak ta'bîrinin takrîr-i resmîye dercinden ihtirâz iderek Devlet-i Aliyye hâlâ İngilterelü ile muhâribdir ve Fransa Devleti'nin ilmi olmadıkca İngilterelü ile akd-i musâlaha itmeyecegi der-kârdır şimdi öyle bir takrîr i'tâsında ne fâ'ide var deyü imrâr-ı vakt ile Paris'de Muhibb Efendi dahi o yolda lisân kullanmak üzre Rikâb-ı Hümâyûn tarafından kendüsine ta'lîmât gönderilmiş idi.

Hâlbuki Dubrovnik ahâlîsi kemâ-fi's-sâbık Devlet-i Aliyye himâyesinde bir serbest cumhûr kalmak ârzûsunda olarak Devlet-i Aliyye'ye Karlo Natali[2] nâmında bir ilçi göndermiş olmalarıyla bu esnâda Karlo Natali meştâ-yı Ordu-yı Hümâyûn olan Edirne'ye gelüb vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ile mükâleme-i maslahat itmekde ve akdemce Basra ve Bağdâd'a konsolos tarzında birer İngiliz gelüb ikâmet itdiklerinden ve Bağdâd vâlîsi tarafından bir şey dinilmeyüb min-gayr-ı resm mazhar-ı ri'âyet olduklarından bir takım İngiliz tüccârı dahi diyâr-ı Irâk'a gelüb gitmekde olmağın Zi'l-ka'de'nin on birinde Sebastiyani tarafından Bâb-ı Âlî'ye virilan bir kıt'a takrîr-i resmîde (Dubrovnik Cumhûrı'mn İtalya arâzîsiue ilhâk olundığı bundan akdem beyân ve i'lân olunmuş olmasına nazaran Dubrovnik ilçisi sıfatıyla Ordu-yı Hümâyûna gelmiş olan Natali Fransa İmparatorı'nın isyân itmiş teb'asından (s.256) dimek oldığı hâlde vükelâ-yı Devlet-i Aliyye tarafından mükâlemeye kabûl olundığı sahîhdir ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den İngilterelü hakkında mu'âmele-i hasmâne va'd ve ta'ahhüd olunmuş iken bu def'a hilâfı müşâhede olunayor zîrâ bir nefer İngiliz konsolosı ile bir takım İngiltere tüccârı el-ân[3] Bağdâd cânibinde mevcûd oldukdan başka dîger bir nefer konsolosı dahi Basra'da ikâmet itmekde oldığı müsellemdir Fransa Devleti'nin İngiltere Devleti'ne izhâr-ı muvâlât[4] iden düvel ile muhârib olmak usûlüni ihtiyâr eyledigi saltanat-ı seniyyenin ma'lûmudur. Binâ'en alâ-zâlik Fransa İmparatorı'nın teb'asından olan mârü'z-zikr Karlo Natali hemân habs ve tevkîf ile tahte'l-hıfz Dalmaçya kumandanına irsâl ve teslîm idilmedigi ve Bağdâd ve Basra taraflarında olan İngiltere konsolosı ve tüccârını tevkîf ve tahte'l-hıfz İstanbul'a irsâl itmek üzre serî'an Bağdâd vâlîsine bir kıt'a emr-i şerîf gönderilmedigi sûretde terk-i sefâret idüb gitmege mecbûrum) deyü muharrer bulunmağla bu takrîrin bir sûreti Rikâb-ı Hümâyûndan Muhibb Efendi'ye gönderilmiş ve Fransa vükelâsına lisânen her dürlü te'mînât i'tâsıyla berâber bu husûsa dâ'ir şâyed ki bir takrîr-i resmî istenilür ise uslûb-ı hakîmâne ile savuşdırılması lâzım gelecegi tahrîrât-ı bâ-mahsûsa iş'âr ve ihtâr idilmiş idi.

Tahrîrât-ı merkûme Zi'l-hicce'nin dokuzuncı güni Muhibb Efendi yedine vâsıl olmuşdur ol gün ise Muhibb Efendi Fransa Hâriciyye Nâzırı Şampani tarafından da'vet olunmağla varub mülâkât itdikde Şampani tarafından (Cezâ'irlüler Fransızlara fenâ mu'âmele ve Cezâ'ir'deki ilçimizi tahkîr ideyorlar imiş keyfiyyet Sebastiyani'ye yazılacakdır eger Devlet-i Aliyye

1 İnkızâ: Tamam olma, nihayet bulma, bitme, sona erme.
2 Karlo Natali: Carlo Antonio Natali.
3 El-ân: Şimdi, şu anda.
4 İzhâr-ı muvâlât: Dostluk, karşılıklı sevgi. Yardım, koruma.

derhâl iktizâsını icrâ itmez ise İmparatorımuz asker gönderüb Cezâ'ir'i zabt idecekdir) deyü söylemiş ve Muhibb Efendi Rusya ilçisine mükâleme içün ne vakit ta'lîmât gelecek deyü muntazır olub buna dâ'ir Şampani'den sadra şifâ virecek bir cevâb almak ümîdinde iken bu misillü sert mu'âmeleler üzerine bütün bütün me'yûs ve mütehayyir olmuşdur.

(Vekâyi'-i Sene 1223)

Muhibb Efendi ber-minvâl-i meşrûh ahvâl-i politikiyyenin bütün bütün mütegayyir ve münkalib[1] ve Fransaludan emniyyetin külliyyen münselib oldığını göricek şâyed ki Rusya ilçisine ta'lîmât gelüb de mevâdd-ı musâlaha mükâlemesine şürû' olunacak olur ise şu hâle göre nasıl hareket olunmak lâzım gelecegine dâ'ir ta'lîmât-ı cedîde istemiş idüginden evâ'il-i Muharrem'de Ordu-yı Hümâyûndan kendüsine (Ta'lîmât bir sözden ibâretdir mukaddemâ giden ta'lîmât ile tanzîm-i (**s.257**) maslahat mümkün olur ise febihâ[2] olmadığı takdîrce işbu seferden evvelki uhûd ve şurût ne ise anın üzerine tanzîme râzıyız) deyü iş'âr olunmuşdur.

Rusya mütârekesinin müddeti hitâma karîb oldığından Muhibb Efendi Fransa Hâriciyye Nâzırı Şampani'den Devlet-i Aliyye ne vechile hareket eylesün deyü su'âl itdikde Şampani (Devlet-i Aliyye şimdiye kadar müteşebbis oldığı usûl ve tedâbire bir şey ilâve etmese güzel olur) deyü cevâb virmişdir.

Ve Rusya musâlahasının netîcesi ne olacak deyü Fransaludan su'âl olunagelmesiyle buna cevâb olmak üzre (Rusyalu Eflâk ve Boğdan'ı terk itmek istemiyor Devlet-i Aliyye bunları terk ider mi yohsa muhârebeyi tercîh eyler mi) deyü su'âl olunması üzerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den izhâr-ı ta'accüb ve infi'âl olundukda Fransalu tarafından (El-ân sizin hudûdunuzda Rusyalunun yüz elli bin askeri var bu misillü mesâlihin icrâsı düşman karşusında külliyyetlü asker bulundırmağa mevkûfdur) cevâbı virilmişdir.

Ve eyyâm-ı mütârekenin inkızâsına pek az bir şey kaldıkda Muhibb Efendi Fransa Hâriciyye Nezâreti'nden bir cevâb-ı kat'î istemekle hâriciyye nâzırı (Rusyalular Devlet-ı Aliyye ile muhârebe itmezler zîrâ biz Tilsit Musâlahası hükmünce terk-i silâh itdik diyorlar ve muhârebe itmeyeceklerine İmparatorımız kefîldir) deyü cevâb virmiş ve şehr-i Safer'in hulûlüyle[3] müddet-i mütâreke münkazî oldukda tekrâr Muhibb Efendi'nin istimzâc[4] itmesi üzerine (Rusyalu muhârebe itmez fakat müddet münkazî oldı deyü siz dahi cenge şürû' itmeyiniz) dimiş oldığından Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde senedsiz bir mütâreke sûreti rû-nümâ oldı.

Bu esnâda Fransa ile İngiltere beyninde musâlaha mâddesi der-dest idügi istimâ' olundukda Fransalu İngilterelü ile dahi akd-i musâlaha iderek işini becerüb de Devlet-i Aliyye'yi açıkda bırakmak korkusı Devlet-i Aliyye'ye bâ'is-i endîşe olmağla Fransaludan lede'l-istimzâc İngilterelü ile akd-i musâlaha olunacak oldığı hâlde Devlet-i Aliyye'nin dahi musâlahaya idhâl olunacağmdan şübhe yokdur deyü Fransalu tarafından te'mînât virilmiş

1 Münkalib: Dönen, dönmüş, değişen, başka bir şekle, kılığa girmiş, giren.
2 Febihâ: Ne alâ, ne güzel.
3 Hulûl: Bir şeyin içine işleme; Gelip çatma, girme.
4 İstimzâc: Birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma.

ise de şimdiye kadar Napolyon hiçbir sözünde durmamış oldığından bu te'mînâta dahi i'timâd olunamayub Devlet-i Aliyye kendü başının çâresini aramağa mecbûr oldığını bir kat daha derk ve iz'ân itmiş idi.

Ve yine ol esnâda Bosna kıt'asının Avusturyaluya virilecegi havâdisi münteşir olmağla Devlet-i Aliyye Avusturya tarafından dahi ürkmege başlamış idi.

Ve akdemce Bosna Vâlîsi Hüsrev Paşa'nın me'mûriyyeti Selanik sancağına tahvîl olunarak (**s.258**) Bosna eyâleti dahi Selanik Vâlîsi Sadr-ı Sâbık Hilmî İbrâhîm Paşa'ya tevcîh buyurulmuş idüginden bu esnâda Fransa Hâriciyye Nâzırı Muhibb Efendi ile mülâkâtında Hüsrev Paşa'nın Bosna'dan azline i'tirâz makâmında Hüsrev Paşa'nın azli üzerine Bosnalular Fransızlardan yüz çevirüb (Fransızlar bizim memleketlerimizi zabt ideceklermiş artık anlardan emniyyetimiz yokdur mecmû'-ı ehl-i İslâm hâzır olsun diyerek kaptanlar istihkâmdan hâlî degillermiş) dimesiyle Muhibb Efendi halefi Hilmî Paşa'nın hüsn-i imtizâcından ve müddet-i medîde hidemât-ı saltanat-ı seniyyede istihdâm olunmuş ve makâm-ı Sadâret'de bulunmuş haysiyyetlü bir zât oldığından bahisle mukâbele eylemişdir.

Ber-vech-i bâlâ Rûmili'nin mukâsemesi takdîrinde Arnavudluk Fransalu tarafında kalarak Bosna'nın Avusturyalu tarafında bıragılması Napolyon'un menvî-i zamîri idügine nazaran Bosna vâlîsinin azl ve nasbına Fransa hâriciyye nâzırının söz karışdırması ma'kûl ve müvecceh degil idi fakat Fransızlar bu avânda Devlet-i Aliyye ile bir dargınlık çıkaracak bahâne aramakda olduklarından umûr-ı cüz'iyyeyi vesîle ittihâz idiyorlardı ve bir de Napolyon bu mukâsemenin gürüldisizce icrâsını isterdi hâlbuki bu mukâsemeye mübâşeret itmiş olsaydılar ol taraflarda ale'l-husûs Arnavudluk'da nasıl kıyâmetler kopacak ve Arnavudluk Dağları ne kadar Fransız yudacak idügini Allah'dan başka kimse bilmezdi lâkin Napolyon'un basar-ı basîretini perde-i kibr ve nahvet[1] bürimiş oldığından âlemi nazar-ı hakîkat ile göremiyordı.

Bir iki ay mukaddem Sultân Mustafâ tarafından İmparator Napolyon'a on re's at ve İmparatoriçe'ye şâl ve akmişe-i nefiseden müretteb bir boğça-i girân-bahâ ihdâ ve berren irsâl olunmağla bu avânda Paris'e bi'l-vusûl Muhibb Efendi ma'rifetiyle takdîm olunmuşdur.

Bu makûle hedâyâ tezyîd-i hubb ve muvâlât içün olub Napolyon ise Devlet-i Aliyye'nin mukâsemesini Aleksandri ile karârlaşdırmış oldığından bu hedâyânın hiçbir hüsn-i te'sîri olamamışdır.

Ve akdemce Sebastiyani tarafından Bâb-ı Âlî'ye virilan bir kıt'a takrîrde İngilterelünün Korfa'yı muhâsara itmek ihtimâline mebnî Arnavudluk'dan Korfa'ya mikdâr-ı kâfî zahîre geçürilmek ve Dalmaçya ordusundan ifrâz olunacak dört bin Fransız askeri Arnavudluk içinden berren Korfa hizâsına ve oradan Korfa'ya imrâr idilmek üzre ol tarafa bir kapucıbaşı me'mûr buyurulması istid'â olundukda çünki ol vaktler taşralara devletce pek mühim olan işler içün kapucıbaşı gönderilmek âdet oldığından şâyed ki Arnavudluk'a kapucıbaşı (**s.259**) gitdikde Devlet-i Aliyye buralarını Fransaluya virmiş gibi ba'zı havâdis-i müdhişe zuhûr ile beyne'l-ahâlî fesâd ve ihtilâli mûcib olmak ihtimâli mülâhaza olunmakda iken Tepedelenli Alî Paşa'dan vârid olan tahrîrâtda Korfa'daki Fransız kumandanı tarafından kendüsine Potrinto'nun teslîmi teklîf olunmuş idügi beyân olunmağla kapucıbaşı irsâlinden sarf-ı nazar

1 Nahvet: Kibir, gurur. Kibirlenme, büyüklenme, böbürlenme.

olunarak Korfa kumandanının mezkûr teklîfinden şikâyeti mutazammın ve ber-vech-i iltimâs kapucıbaşı irsâli husûsunun te'hîrine bu teklîfin sebeb oldığını mübeyyin Sultân Mustafâ tarafından bu esnâda Napolyon'a bir kıt'a nâme-i hümâyûn gönderildi.

Berü tarafda Sebastiyani Potrinto'nun istenilmesi Korfa'nın muhâfazasına medâr olmak içündir hem de mukaddemâ burası bizim idi ne var bundan Devlet-i Aliyye vaz' geçüvirmeli deyü Bâh-ı Âlî'ye dostâne nasîhat itmekde olmasıyla berâber Korfa'ya zahîre ve asker imrâr olunmak içün kapucıbaşı gönderilmesi emrinde ısrâr eylemekde idi nihâyet Korfa'ya Rûmili yakasından on iki bin kile hınta[1] ve üç bin kile yulaf ile altı yüz re's bakar[2] imrâr olunmak üzre sulha yatdı fakat yine Tepedelenli Alî Paşa Fransızlara hîle-âmîz dostluk arz itmekde oldığı hâlde İngilizler ile dahi muhâbere ideyor deyü şikâyetden hâlî degil idi.

Ve ol avânda Dalmaçya Kumandanı Ceneral Marmon[3] Korfa'ya imrâr olunmak üzre berren Bar[4] tarafına bir haylî cebehâne gönderüb bunların mahalline îsâli içün hükûmet-i mahilliyyeyi tazyîk itmekde oldığı ensâda tahrîrât îsâline me'mûr olan çend nefer Fransız oficiyalleriyle bir nefer tercümân Bar kasabasına geldiklerinde münâza'a çıkarub ahâlî üzerine meç[5] çekmiş olduklarından anlar dahi silâha davranmalarıyla vâki' olan mukâtelede tercümân mecrûh ve dört nefer oficiyal maktûl olmasıyla ve akdemce İşkodra mutasarrıfı tarafından Bar'a kırk bin fişenk tesyâr ve ahâlînin altun ve gümüş gibi mallarını emîn mahallerde hızf ve ihfâ eylemeleri ihtâr olunmuş idügi havâdisi işidilmekle bundan sonra zuhûra gelecek vukû'âtdan İşkodra mutasarrıfının mes'ûl tutulması veyâhûd İşkodra sancağı sevâhilinde vâki' ba'zı mevâki'in tarafımıza teslîm idilmesi lâzımdır deyü Ceneral Marmon tarafından devletine inhâ olunmuş idi.

Bu vak'a Sebastiyani tarafından Bâb-ı Âlî'ye inhâ ile bess-i şekvâ[6] olundukda îcâbına göre tarziyye-i lâzıme i'tâ olunmak üzre mahallinden isti'lâm olundı.

Bu mâdde Napolyon'a icrâ-yı mâ-fi'l-bâl ya'nî Arnavudluk'a asker idhâl itmek içün tamâm aradığı bir vesîle idi lâkin bu esnâda İspanya tarafına hasr-ı nazar eylemiş oldığına mebnî bunı **(s.260)** resmî mükâlemelerle geçişdirdikden başka mezkûr dört bin askerin Arnavudluk'dan imrârı dâ'iyyesinden dahi vaz' geçmişdir ve Sebastiyani devleti tarafından avdete me'zûn ve me'mûr olmağla İrân'dan avdet iden baş ser-kâtibi Mösyö dö Blanş'ı vekâleten yerine bırağub hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Paris'e gitdi ve kable'l-hareke Rikâb-ı Hümâyûn ricâline şifâhen ve Ordu-yı Hümâyûn ricâline tahrîren musâlaha mâddesinin Devlet-i Aliyye'ye şanlu ve enfa'[7] olarak tanzîmine imparatorının ta'ahhüd ve ikdâmını tekrâr ve hattâ benim Paris'e vusûlüm musâlaha akdinin târîhi olur deyü ifâde ve tezkâr iderek ve ol vakte kadar söyledigi yalanlar ve eyledigi hezeyânlar üzerine bu va'd ve ahdleri dahi ilâve eyleyerek İstanbul'dan ref'-i sıklet itdi.

1 Hınta: Buğday.
2 Bakar: Öküz. Dana. Sığır.
3 Marmon: Frederic Auguste Louis Vies Marmont, Ragusa Dükü.
4 Bar: Bar, Karadağ.
5 Meç: Keskin olmayan tâlim kılıcı, uzun ve ince kılıç.
6 Bess-i şekvâ: Şikâyeti meydana çıkarma.
7 Enfa': Pek faydalı, çok faydalı.

Napolyon'un dâm-ı tezvîrine[1] tutulmuş olan ve Rusyalu yedindeki memâlikini bâlâda meşrûh ittifâk-ı müselles-i mevhûm sâyesinde istirdâd[2] itmek ârzûsunda bulunan İrân Devleti tarafından Paris ilçisi ta'yîn kılınan Asker Han Afşar hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de Dersa'âdet'e vürûd ile Sultân Mustafâ huzûrına çıkub tebrîk-i cülûs hakkında getürmiş oldığı nâmesini ba'de't-takdîm çend rûz mürûrunda Fransa cânibine gitmiş ve Napolyon ise bu esnâda İspanya mes'elesiyle fevka'l-âde meşgûl bulundığından Asker Han me'mûr oldığı maslahata dâ'ir hest ve nist bir cevâb-ı şâfî alamayub o dahi Muhibb Efendi gibi hirçok vakt Paris'de beyhûde meks ve tevakkuf itmişdir.

İspanya vukû'âtına gelince bâlâda beyân olundığı üzre Napolyon Ponaparte Portekiz'e bir ordu sevk ile Portekiz Kralı'm kaçırub İspanya'da hükûmet iden Burbon hânedânını dahi İspanya'dan tard eylemek emelinde bulunarak hayr-hâhlık vâdîsinde İspanya'ya bir mikdâr asker idhâl itmiş idi.

İspanya Kralı Napolyon'un sû-i niyyetine muttali' olarak familyasıyla berâber evvelâ İspanya'da vâki' Endülüs eyâletine ve ba'dehu zarûret mess ider ise Amerika'da kâ'in memâlikine çekilmek üzre tedârükât-ı lâzımeye teşebbüs itdükde ahâlî sarâyın bu niyyetinden haberdâr ve bu takdîrce kendüleri başsız kalarak Fransızların ellerine teslîm olunacakları mütâla'asıyla dûçâr-ı âlâm ve ekdâr oldukları hâlde bu uygunsuzlukdan dolayı Prens dö Lape'yi mes'ûl tutarak konağını muhâsara ve yağma itdikleri esnâda dö Lape savuşmuş ve ahâlî anı tutub da pâre pâre idemedikleri içün daha ziyâde hırslanub isyân ve ihtilâle kalkışmış olmağın def'-i ihtilâl içün Kral derhâl dö Lape'yi azl ile taht-ı muhâkemeye alınmasını emr itmiş ve bunun üzerine dö Lape meydâna çıkdıgı gibi ahâlî yine pârelemek istediklerinde velî'ahdin şefâ'atıyla kurtarılmış ise de kanlu kâtiller mahbesine konulmuşdur **(s.261)** bununla berâber yine ihtilâl ber-taraf olmadığından Kral hem kendüsini vikâye ve hem de karısının alâka-kerdesi olan dö Lape'yi tahlîs içün Muharrem'in on ikisine müsâdif olan bin sekiz yüz sekiz sene-i mîlâdiyyesi Mart-ı Eferencî'sinin yirminci güni kraliyyetden isti'fâ itmişdir.

Bunun üzerine derhâl velîahd bulunan Prens Ferdinand pederinin yerine İspanya Kralı olıcak Napolyon nezdine murahhaslar irsâl ile familyasından bir prens ile tezevvücüni iltimâs eylemişdir.

Ahâlî-i İspanya Ferdinand'ın kraliyetinden fevka'l-âde memnûn oldular ise de dö Lape hakkında olan husûmetleri zâ'il olmayub belki daha ziyâde müştedd[3] ve efzûn[4] oldığından sâbık kral ve kraliçe dahi ashâb-ı fesâddan havf ider olduklarına binâ'en ve siyâk-ı hâle nazaran kraliyetden isti'fâya nâdim[5] olarak ol esnâda Madrid'e bir günlük mesâfede bulunan Fransız Ordusı Kumandanı Prens Mora'ya mürâca'at ile himâye taleb itmesi üzerine Mora Mart-ı Efrencî'nin yirmi üçünde ordusıyla Madrid'e vusûl buldukda Ferdinand'ın kraliyyetini tanımayub kendüsine âdetâ bir prens mu'amelesi itmekle berâber pederini dahi isti'fâsı cebrî oldığından bahisle bir protestonâme yazmak üzre teşvîk iderek hafiyyen elinden o me'âlde

1 Dâm-ı tezvir: Yalan tuzağı.
2 İstirdâd: Geri alma, alınma, verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme, geri isteme.
3 Müştedd: Şiddetlenen, şiddetlenmiş, azan.
4 Efzûn: Fazla, çok, yukarı, aşkın.
5 Nâdim: Nedamet duyan, pişman olan.

protestonâme almış idi.

Ol esnâda Napolyon Bayon şehrinde iken bu vukû'âtdan haber aldığı gibi Madrid ile muhâbereye bi'l-ibtidâr Ferdinand'ı Kraliyyet'ini tasdîk itdirmek ve kendü familyasından bir prenses ile tezvîc eylemek ve pederini dahi kraliyyetde ibkâ ile oğlunun zulmünden kurtarmak gibi va'dler ile iğfâl ve Madrid'deki adamları vâsıtasıyla dürlü desîseler i'mâl iderek ikisini dahi nezdine gelmek üzre iknâ' itmekle ibtidâ Ferdimand Bayon'a varub Napolyon ile mülâkât itdikde kendüsini kral tanımayub hakkında bir prens mu'âmelesi itmekle bî-çâre neye uğradığını anlamış ise de çeh fâ'ide[1] kendü ayağıyla gelüb dâme[2] tutulmuş oldığından encâm-ı kâra intizâr ile tecerru'-i kâse-i ıstıbâr itmekde bulunmuşdur. Arkasından pederi dahi gâ'ib itmiş oldığı tâca tekrâr nâ'il olmak üzre familyası ve Fransız askeri ma'rifetiyle mahbesden[3] çıkarılmış olan Prens dö Lape ile berâber segirdüb Bayon'a gitmiş ve müte'âkiben İspanya'da ne kadar kral müte'allikâtı var ise cümlesi Bayon'a irsâl kılınmışdır.

Napolyon bu vechile İspanya Kralı'yla bi'l-cümle familya ve müte'allikâtını yanına celb itdikden sonra sâbık krala Fransa hazînesinden senevî yedi buçuk milyon frank i'tâ ve müte'allikâtına (**s.262**) ma'aşlar tahsis olunmak şartıyla tâcını kendüsine terk itmesini teklîf ve envâ'-ı va'd ve va'îd ile iknâ' iderek bu me'âlde kendüsine bir sened imzâ itdirmiş ve oğlı Fernidand'a hakk-ı verâsetden ferâgat itmesini teklîf itdikde her ne kadar imtinâ' itmiş ise de eli bağlu ve cigeri dağlu bî-yâr ve yâver kalmış oldığından çâresiz o dahi senevî kendüsine bir milyon frank virilmek üzre isti'fânâmesini virmişdir.

İşte Napolyon böyle desîsekârlıkla İspanya tâcını dahi eline alub Napoli Kralı olan birâderi Jozef'i evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'da İspanya Kralı nasb ile Bayon'da tecemmu' itdirdigi İspanya mu'teberân-ı milleti meclisine tasdîk itdirdikden sonra bir Fransız ordusıyla berâber Madrid'e göndermişdir.

Hâlbuki İspanya milleti Fransızları velî'ahdin hâmîsi bilüb Fransız askerini memnûniyyet ile istikbâl iderler iken ber-vech-i bâlâ Ferdinand'ın mecbûren Bayon'a gitdigini gördüklerinde dûçâr-ı endîşe ve ıztırâb olub müte'âkiben Bayon'da İspanya'nın istiklâli hakkında sû-i kasd olundığına vâkıf oldukları gibi Fransızlara ve ale'l-husûs Napolyon'a fevka'l-âde hiddetlenmişler ve İspanya'nın asil-zâdegân ve esnâf takımları kendü milletleri hakkında icrâ olunan böyle bir mu'âmele-i hod-bînâne üzerine münkesıru'l-hâtır olmalarıyla berâber ifrât üzre izhâr-ı muhâlefetden dahi tehâşî üzre bulunmuşlar ise de efrâd-ı ahâlî ruhbân gürûhunun teşvîkiyle pür-âteş-i gadab olarak vatan ve mezheb ve krallarmın muhâfazası için her nev' fedâkârlığa hâzırlandılar.

Ve ber-vech-i bâlâ Ferdinand ile pederinin azîmetlerinden sonra bütün kral familyasının Bayon'a i'zâmları Napolyon'un sû-i niyyâtını meydâna çıkarmağla Mayıs-ı Eferencî'nin ikisinde Madrid ahâlîsi ayaklanub Fransızlar üzerine hücûm itdiklerinde birkaç sâ'at muhârebe mümted ve beş altı yüz kadarı telef oldukdan sonra fitne başlamış ise de İspanyollar daha ziyâde hiddetlenerek andan sonra tenhâ buldukları Fransızları katl ve i'dâm ider oldılar.

1 Çeh fâ'ide: Ne fayda.
2 Dâm: Tuzak, hile.
3 Mahbes: Hapishane, cezaevi.

Nihâyet Napolyon'un başına en büyük belâ olan İspanya mes'elesi işte o zaman meydâna çıkdı. Şöyle ki: Madrid'de dökilan kanların sûzişli[1] haberi her tarafa münteşir ve Fransızların bütün İspanya'yı istîlâ ve İspanyolların serbestî ve istiklâlini imhâ idecekleri havâdisi kulûb-ı abâlîye bir sûret-i müdhişede mü'essir olarak her tarafda bir isyân-ı umûmî emâreleri rû-nümâ olmuş ve Fransızların bulundukları mahallerdeki İspanya orduları çend rûz zarfında ahâlî ile birleşmek üzre dağılmış idi.

Bu isyân-ı umûmînin önüni almak içün İspanya'da seksan bin Fransız askeri mevcûd (**s.263**) ise de bunların umûm kumandanı olan Prens Mora İspanya Kraliyeti kendüye virilecek zannıyla ibtidâları fevka'l-âde gayret göstermiş iken sonradan Jozef'in İspanya Kralı nasb olunmasıyla bu ümîdinin boşa çıkdığını görüb me'yûs olarak hastalanmağla Fransız ordularının hüsn-i inzibât ve idâresi bir derece tenezzül itmiş idi. Mayıs-ı Efrencî'nin yirmisinde eski İspanya Kralı'yla oğlunun isti'fânâmeleri neşr olundukda ahâlîye ta'rîf olunmaz sûretde sû'i te'sîri oldu ve hemân Astorya eyâletinde bi'l-cümle ahâlî ayaklanarak bir hükûmet-i muvakkate[2] teşkîl ile mezkûr isti'fânâmelerin hiç makâmında tutulmalarına karâr virildi ve Fransaluya i'lân-ı harb ile sıkı sıkıya tedârükât-ı harbiyyeye teşebbüs idildi ve mevâki'i mühimme tutulub yollar kesildi ve İngiltere Devletiyle akd-i ittifâk içün Londra'ya murahhaslar gönderildi ve askerî sınıfı dahi ahâlî ile berâber oldığından isyân derhâl kuvvet bularak pek az vakt zarfında bütün İspanya'yı kapladı ve Mayıs'ın evâhirine doğrı ser-â-pâ[3] İspanya'nın her tarafında Fransızlar aleyhine muhârebe sadâları işidilmege ve rahm ve şefkat ber-taraf idilerek Fransızlar nerede yalnız bulunur ise bilâ-su'âl i'dâm idilmege başladı.

Hazîrân içinde Napolyon Bayon'da iken bu hallere âgâh olub bi-gayr-ı hakk ve bilâ-sebeb bir milletin istiklâl ve hürriyetine dokunmağla büyük hatâ itdigini ve bu vâdîde pek yanlış bir yola gitdigini anladı lâkin girü dönmege âr iderek zuhûr iden müşkilâta galebe itmegi şân ve nâmûsı iktizâsından addeyledi bunun üzerine İspanya'daki cenerallerine ta'lîmât-ı müta'addîde gönderdi ve ele geçen asâkir-i usâtın hemân kurşuna dizilmeleri içün emr virdi.

Fransız ceneralleri dahi merkez-i isyân olan beldelere dehşetlü hücûmlar itdiler ve seyl[4] gibi kanlar akıtdılar ise de anların böyle şiddetleri âteş-i isyânı daha ziyâde alevlendirdi ve İspanyollar büyük meydân muhârebelerinde Fransızlarla baş idemeyeceklerini derk iderek ufak ufak fırkalara inkısâm[5] ile fırsat buldukca Fransızları urub i'dâm itmek ve Fransızlar kuvvetlü gelürse bir tarafa savuşub gitmek meslegine devâm ve Fransızlar dahi bir nev' Cengizlik yolunda vahşiyâne hûn-rîzlik usûlüni iltizâm idüb ancak bu hâlin imtidâdı Fransızları pek ziyâde şaşırddı.

Napolyon birâderi Jozef Madrid'e vardıkdan sonra umûmen ahâlînin nefretini ve akçe ve asâkirce i'âne ve imdâda muhtâc oldığını Napolyon'a bildirmiş ve ahâlînin muhabbetini celb itmek üzre Fransız cenerallerinin merhametsizliginden şikâyet eyledigine mebnî ordu ile (**s.264**) kendüsünün arasına bürûdet ve mübâyenet girmiş idi Napolyon dahi zuhûr iden

1 Sûziş: Yakma. Yanma. Dokunma, tesir etme, etki yapma. Büyük acı. Yürek yanması.
2 Hükûmet-i muvakkate: Geçici hükümet.
3 Ser-â-pâ: Bir uçtan bir uca. Baştan ayağa kadar.
4 Seyl: Sel; şiddetle gelen şey.
5 İnkısâm: Bölünme, taksim edilme.

isyân-ı umûmîye karşu İspanya'daki kuvve-i askeriyyesinin kâfî olmadığını anlamış ise de İtalya ve Dalmaçya ve Lehistân ve Almanya'daki ordulara dokunmak hiç işine elvirmediginden azîm endîşe ve ızdırâba dûçâr olarak hemân Jozef'e cesâret virmek ve cenerallerine sıkı ta'lîmât göndermek ile meşgûl oldı isyân ve ihtilâl ise günden güne şiddet ve kuvvet buldı ve tarafeynin yek-dîger'e husûmet ve adâveti[1] artuh ol mertebe dehşet-engîz mukâteleler ve ol kadar vahşiyâne mu'âmeleler vukû'a geldi ki birkaç cild kitâb yazmağla ta'rîf olunmaz ve yalnız Fransız askerinin meşhur Kurtuba şehrini nasıl gâret ve tahrîb itdikleri ve dâ'ire-i itâ'atdan ve hudûd-ı insâf ve insâniyyetden çıkub da vahşiyâne ve gaddârâne ne kadar canlara kıydıkları ve ahâlîsinin ırz ve nâmûslarını ne dürlü şikest ve aceze ve sıbyânı ne vechile pây-mâl kıldıkları icmâlen beyân olunsa yürekler dayanmaz.

Bak şu hürriyyet ve medeniyyet da'vâsında olan Fransızlara ki anların etvâr-ı vahşiyânelerinden nâşî böyle nice hâneler harâb oldı ve nice ma'mûr beldeler âteşe yandı ve'l-hâsıl İspanya ser-tâ-ser[2] kana boyandı.

Napolyon İspanya'nın kuvve-i bahriyyesine ziyâde ehemmiyyet virdiginden ber-vech-i bâlâ İspanya Kralı isti'fa itdigi gibi Kadkes Tersânesi'ni zabt itmek ve İspanya donanmasını ele geçürmek üzre ol cânibe bir fırka donanma sevk itmiş idi bunların Kadkes'e vusûli avânında ise İspanya'nın her tarafını ihtilâl kaplamış oldığından İspanyollar sâhilden top ile mukâbele itdikleri esnâda İngiliz beglikleri dahi gelüb açıkdan abluka itmekle Fransa donanması İspanyollara teslîme mecbûr oldığı avânda Fransızlar İspanya'nın cânib-i şimâlîsinde muzaffer idiyseler de cânib-i cenûbîsinde ya'nî Endüsül cihetinde Baylen[3] nâm belde pîşgâhında vukû' bulan bir büyük muhârebede mağlûb olarak yirmi bin neferden mürekkeb bir Fransız ordusı Temmuz-ı Efrenci'nin yirmi ikisinde İspanyollara teslîme mecbûr oldı.

Bu vak'a İspanyollara ne kadar cesâret virdiyse Fransızlara dahi ol kadar ye's ve fütûr virmekle Fransız orduları her tarafdan Fransa hudûdına doğrı çekilmege başladılar Kral Jozef dahi artık Madrid'de duramayub hudûda karîb Mirande beldesine çekildi. İspanyolların ol vechile sebât ve mukâvemetlerinden Portekiz ahâlîsi dahi cesâret alarak ayaklanmağa başladıkları esnâda iki fırka İngiliz asâkir-i berriyyesi İspanyollara imdâd içün İspanya sevâhiline çıkacak olduklarında İspanyollar derûn-ı memlekete ecnebî asker sokmak istemeyüb İngilizlerden mühimmât ve edevât-ı harbiyye ahz ve kabûli ile iktifâ ve bu fırkaların Portekiz'e (**s.265**) sevk olunmalarını ihtâr itmeleri üzerine bu iki İngiliz fırkaları on beş bin nefere bâliğ oldukları hâlde Portekiz'e çıkub ahâlî ile birleşerek Fransızlar üzerine hücûm itdiler bu iki fırkadan birinin kumandanı mu'ahharen Vaterlo'da muzaffer olub Dük dö Velington[4] deyü şöhret bulan ceneral idi birkaç ufak tefek muhârebelerden sonra Dimiro nâm mahalde vâki' olan bir muhârebe-i cesîmede Fransız cenerali Jono mağlûben ric'ate mecbûr oldığına ve ol esnâda Lizbon Limanı'nda bulunan Rusya Amirali Sinyavin'den isti'âne itdikde i'âneden imtinâ' itmiş olub başka tarafdan imdâd ümîdi dahi olmadığına mebnî Ceneral Jono Ağustos evâhirinde İngilizler ile akd eyledigi mukâvele mûcebince

1 Adâvet: Husumet, düşmanlık.
2 Ser-tâ-ser: Baştan başa, hep, bütün.
3 Baylen: Bailen, Endülüs, İspanya.
4 Velington: Arthur Wellesley duc de Wellington.

Portekiz'i tahliyye iderek asker ve esliha ve mühimmât-ı harbiyyesi ile berâber İngiliz gemilerine râkiben Fransa sâhiline çıkub kurtulmuşdur bu esnâda İspanya dahi kâmilen tahliyye idilmiş olmasıyla İberya Şibh-i Cezîresi'nde[1] ya'nî İspanya ve Portekiz kıt'alarında hiçbir Fransız kalmamışdır.

İspanyolların bu vechile dilîrâne hareket ile istiklâl ve hürriyetlerini muhâfazaya muvaffakiyetleri milel-i sâ'ireye ibret olarak bir hükûmet üzerine hareket ile millet üzerine hareketin beyninde ne kadar büyük fark oldığı ve bir milletin ittihâdı ne kadar büyük kuvvet idügi bu mes'elede pek güzel anlaşıldı ve Fransızların mezâlim ve ta'addiyâtından bîzâr olan Almanya halkı bundan ders alub cesâretlenerek Napolyon'un boyundurığı altından çıkub kurtulmak efkârı zihinlerinde kuvvet buldı.

Ve İspanya Kral familyası hakkında icrâ olunan mu'âmele üzerine Viyana mecâlis[2] ve mehâfilinde[3] (işte Avrupa'nın eski kral hânedânları hakkında tertîb olunan niyyâtın numûnesi görüldi İspanya Kralı gibi Fransa'da bir sarâyın köşesinde esîr kalmak istemeyan hükümdârân artık gözlerini açmalıdır) yollu sözler işidilür oldı.

Ol esnâda Fransız askerinin Roma'ya girmesi ve Papa memâlikinden ba'zı mahallerin Fransa memâlikine ilhâk idilmesi ve Papa bir sarâya kapanub pey-der-pey Fransızların ta'addiyâtından iştikâ zımnında protesto itmesi dahi Avusturyalıların infi'âlini artırmış idi.

Ve Avusturya Devleti bir vaktden berü nâçâr Napolyon'a dostluk yüzünde görinüb hattâ Danimarka vak'asının Avrupaca İngilizler aleyhine îcâb eylemiş oldığı infi'âl-i umûmîden hissedâr gibi görinerek İngiltere Devleti'yle kat'-ı muhâbere eylemiş ise de yine hafiyyen[4] İngilterelü ile müttehid ve Fransa aleyhine kıyâm itmek üzre zamân-ı fırsata müterassıd[5] idüginden bu kerre açıkdan açığa tedârükât-ı harbiyyeye başladı ve mevki'-i icrâya koymuş oldığı bir kâ'ide-i cedîde iktizâsınca asâkirinin adedini yedi sekiz yüz bine iblâğ eyledi.

(**s.266**) Napolyon Temmuz-ı Efrencî'nin yirmi birinci güni Bayon'dan çıkub ba'zı mevâki'i dolaşarak ve İspanya işlerinin ma'kûs ve menkûs[6] gitmesinden dolayı hâsıl olan te'essür ve infi'âl-i derûnîsini mektûm tutarak Ağustos-ı Efrencî'nin on dördünde Paris'e gelüb ferdâsı yevm vilâdeti olmak hasebiyle bütün süferâyı nezdine kabûl itdi ve Rusya Devleti tarafından aldığı haberler hep ittifâkın ber-kemâl oldığına delâlet itmekde oldığı hâlde Avusturya Devleti'nin bu hazırlıklardan merâmı ne oldığını anlamak üzre ol gün süferâ-yı sâ'ire ile berâber tebrîke gelan Avusturya ilçisi Meternik'e[7] hitâben (Yine bizimle ceng itmek niyyetindesiniz yâhûd bizi aldatmak istersiniz) diyicek Meternik kendü devletinin böyle bir niyyeti olmadığını beyân itmesi üzerine (Öyle ise bu kadar tedârükât-ı harbiyye nedir ki bütün Avrupa'yı telâşa dûçâr ve emr-i musâlahayı muhâtaraya giriftâr ideyor mâliyyeniz dahi harâb olub gideyor) dimesine cevâben Meternik bu tedârükâtın tahaffuzî oldığını beyân itdikde dahi (Didigin gibi tedârükât-ı harbiyyeniz yalnız tahaffuzî olsaydı o kadar ta'cîl iktizâ itmezdi

1 İberya Şibh-i Cezîresi: İberya Yarımadası, İspanya.
2 Mecâlis: Meclisler, toplantılar, toplantı yerleri.
3 Mehâfil: Mahfiller, toplantı yerleri.
4 Hafiyyen: Gizliden, gizlice, saklı olarak, aşikâr olmayarak.
5 Müterassıd: Dikkatle gözeten, bekleyen, kollayan.
6 Menkûs: Tersine çevrilmiş. Baş aşağı edilmiş.
7 Meternik: Prens Klemens von Metternich.

yeni bir kâ'ide îcâdına teşebbüs olundığı bâlde telâşdan ârî olarak vakt-i münâsibi gözedilmek lâzım gelür ve âheste âbeste yapılan şey de iyi olar ammâ mühimmât ve zahîre tedârüki ve asker cem'i ve bayvân ale'l-husûs top atları iştirâsı gibi tedâbire müsâra'at olunmaz ordunuz dört yüz bin neferden ibâretdir bir o kadar da ihtiyât askeriniz vardır sizden örnek alacak olsam mevcûd askerime dört yüz bin nefer daha ilâve itmeliyim bu da âkilâne bir hareket olmaz ve bu kadar askere muhtâc degilim büyük ordumı bir heybetlü bey'etde tutmak ve İspanya'ya yüz bin nefer mu'allem asker göndermek içün iki yüz bin neferât-ı cedîde tahrîr eylemek kâfîdir binâ'en-aleyb sizden örnek almayacağım zîrâ sizin kâ'idenize ri'âyet olunmak lâzım gelse çok geçmez karıları ve çocukları da silâhlandırmağa mecbûr bulunuruz ve barbarlık zamânlarına avdet itmiş oluruz bununla berâber mâliyyeniz perîşân olmakda ve kambiyolarınız tenezzül ve ticâretmiz tedennî itmekdedir bunlara sebeb nedir sizden bir şey istedim mi sancaklarınızın birisine göz dikdim mi Petersburg Ahidnâmesi iki devlet beyninde olan mu'amelâta bir nizâm virmişdir efendinizle olan mülâkâtımda bana söylemiş oldığı kelâmlar iki hükümdâr miyânında hiçbir garaz ve da'vâ bırakmamışdır yahuz Brauno ve İzonezo kazâları keyfiyetleri kalmış idi anlara da 1807 senesi Teşrîn-i Evvel'inin onunda yapılan Fonteneblo Mukâvelenâmesi hitâm virdi râhat ve emniyyet-bahş olarak mu'âmeleden gayrı sizden bir şey istemem aramızda hiçbir gûne müşkilât var mı var ise söyleyin ki der-ân hallidelim) (**s.267**) dimekle Meternik yine tebri'e-i zimmete kıyâm ve devletin hareket-i ta'arruziyye niyyetinde olmadığını isbât içün hiçbir yerde asker tecemmu'ı vâki' olmadığını beyân itmegin Napolyon tekrâr kelâma âgâz ile (Yanılıyorsunuz Galiçya'da ve Bohemya'da cesîm ordular tecemmu' itdirilmekdedir nihâyet ben dahi müceddeden ordular teşkîline ve Selizya'daki kal'aları hedm idecek iken ahkâm ve ikmâllerine ve Müctemi'a-i Rin ordusunun celbine ve'l-hâsıl hâl-i seferîye dönülmege mecbûr olacağım bilürsiniz ki beni gâfil avlayamazsınız her an tedârükliyim belki Rusya İmparatorına güvenürsünüz lâkin yanılursınuz zîrâ müşârün-ileyhin bana muvâfakatini ve sizin tedârükâtınızı tasvib itmedigini ve buna dâ'ir olan tasmîmâtını[1] pek â'lâ bilürüm ve eger bu husûsda bir şübhem olsaydı derhâl size ve Rusya'ya harb açardım zirâ mesâlih-i berriyye-i Avrupa'yı şübhe altında bırakmak istemem yalnız tedbîr-i ihtiyâtiyye ile kanâ'atım Avrupa'nın hâlinden ve Rusya'nın niyyetlerinden kâmilen emîn oldığım içündür Fransa üzerine hücûm idecek vakt-i fırsatdır deyü zann iderseniz büyük hatâ itmiş olursunuz ve sizin ve imparatorunuzun ve âkil âdemlerinizin harb istemediginize inanurum lâkin Almanya asîl-zâdegânı vukû' bulan tebeddülâtdan münfa'il olub bütün Almanya'yı efkâr-ı garazkârâne ile doldurmakdadırlar sizler ise andan müte'essir olarak herkesi silâhlandırub ıztırâbınıza halkı hissedâr iderseniz bu gidişle bir hâle varacaksınız ki ol hâlde durmak kâbil olmayub netîcesi muhârebe olacakdır ahvîl-i hâzıranızdan korkum budur tekrâr dirim kı sizden bir şey taleb itmem muhâfaza-i musâlaha ve mu'âmele-i muslihâneden başka sizden bir şey istemem fakat tedârükâta devâm eylerseniz mukaddemki muhârebelerde müşâhede olunan tefevvük ve tefâzulümün bâkî oldığına aslâ şekk ve şübhe bırakmamak içün ben de tedârükât-ı azîmeye teşebbüs eylerim gider ibkâ-yı musâlaha zımnında harbi da'vet itmiş oluruz) deyü hatm-i kelâm itmişdir ve Avusturya'nın niyyet-i hakîkiyyesini anlamak ve birâderi Jozef'in İspanya Kraliyeti'nin tasdîkini Avusturyaluya teklîf eylemek üzre Viyana'daki ilçisine ta'lîmât göndermişdir.

1 Tasmîmât: Tasarlanan, yapılması karârlaştırılan işler, şeyler.

Ve ol vakte dek Prusya'nın ekser memâliki Fransa askerinin zabtında bulunub tahliyyesi tazmînâtın îfâsına müte'allik iken İspanya vukû'âtı üzerine kuvve-i harbiyyesinin toplanması lüzûmunı derk[1] ile Napolyon tazmînât-ı harbiyyenin bir müddet-i mu'ayyene zarfında îfâsı ve Prusya Kralı'nın kırk sekiz bin neferden ziyâde asker beslememesi ve Avusturya ile muhârebe zuhûrunda Fransa ile müttefik olarak on iki bin neferden mürekkeb bir ordu virmesi şerâ'it-i hafiyyesiyle Fransa asâkirinin Prusya memâlikini tahliyye eylemesine dâ'ir işbu (1808) sene-i mîlâdiyyesi Ağustos-ı Frengîsi'nin evâhirinde bir mukâvelenâme imzâlamışdır.

(**s.268**) Ve Devlet-i Aliyye'nin sûret-i mukâsemesine karâr virmek üzre Rusya İmparatorı Aleksandri kendüsiyle görüşmek ârzûsunda bulundığından Napolyon bu kerre Paris'e avdet itdikde şehr-i Eylül içinde Erfurt beldesinde Aleksandri ile mülâkât itmek üzre karâr virmişdir.

Çünki Napolyon Devlet-i Aliyye'nin bekâsından nâ-ümîd oldığı cihetle ber-vech-i bâlâ Memâlik-i Osmâniyye'yi ve hiç olmaz ise Rûmili kıt'asını istedigi gibi mukâsemeye karâr virmiş idi ve fi'l-vâki' Devlet-i Aliyye ol vakt pek muhâtaralu bir hâle giriftâr olmuş idi hâlbuki savn Samedânî[2] ile ol vakte kadar pek çok vartalar[3] geçirmiş olduğı gibi bu tehlikelü hâli dahi aşuracak idi ve ol vakt Rûmili'deki kuvve-i İslâmiyye kolaylıkla pây-mâl idilemez idi.

Ol asırlarda Osmânluların derece-i kuvvet ve miknetine şu delil-i kâfîdir ki Rûmili'de ser-seri gezen Osmânluların bir mikdârı Mısır'a varub Kölemenlere galebe ve sevâhil-i Mısriyye'den İngilizleri tard ile Mehmed Alî Paşa'nın Mısır'da bir hükûmet-i kaviyye teşkîl itmesine sebeb oldılar ve Rûmili'de böyle fedâkâr ve ceng-âver pek çok yiğitler var idi fakat devletin giriftâr oldığı intizâmsızlık anların hüsn-i i'mâline meydân virmiyordı Rusyalular Tuna'nın berü tarafına geçdikleri gibi bu misillü Osmânlular hep Alemdâr'ın başına toplanub muhâfaza-i vatan uğurunda bezl-i cân idecekler ve bu takdîrce bir muhârebe-i dîniyye açılmış olacağına mebnî Anadolı'dan dahi dîn uğurunda gâzî yâhûd şehîd olmak niyyetiyle pek çok fedâyîler Rûmili'ye gidecekler idi.

Bu hâlde Rusyalular Tuna hattını zabt itdikden sonra Balkan hattını dahi geregi gibi istîlâ idinceye dek hâric ez-tahmîn telefâta dûçâr olacaklar ve nihâyet Tuna ile Balkan arasında bir ma'mûr köy bile kalmayub buralarını ser-â-pâ boş ve harâb bulacaklar idi Avusturyalıların Bosna'da dûçâr olacakları müdâfa'a ve mukâteleler dahi bu tarz üzre olurdı ve en büyük belâya Fransızlar uğrayacak idi ve Rûmların kendülere ittibâ' ve i'ânesiyle Mora eyâletini istîlâ idivirseler de Arnavudluk'da uğrayacakları dâğ muhârebelerinden çıkub kurtulmaları müşkil idi zîrâ Avrupa asâkiri o kadar sarp dağlarda lâyıkıyla iş göremez ve fenn-i harb üzre tertîb idecekleri manevralar öyle dâğ muhârebelerinde ber-vech-i matlûb işe yaramaz idi vâkı'â Napolyon yüz bin asker gönderüb de Arnavudluk'ı zabt iderim deyü mukaddemâ Muhibb Efendi'yi ihâfe itmiş idi lâkin bunda yanlışı var idi mevâki'in ahvâli ve etvârı ve efkâr-ı ahâlî ma'lûmı (**s.269**) olmadığından Aranvudluğı İtalya'nın bir kıt'asına kıyâs ideyordı bn ise kıyâs-ı ma'a'l-fârık[4] idi milletden millete ve memleketden memlekete ne kadar çok fark ve tefâvüt olabilecegini sonra kendüsi dahi İspanya vukû'âtında tefehhüm ider oldı zanniderim.

Hattâ bu avânda Sebastiyani İstanbul'dan Paris'e avdet itdikde Napolyon'a takdîm itmiş

1 Derk: Anlamak, kavramal. İyice idrak etme.
2 Savn-ı Samedânî: Allah'ın koruması.
3 Varta: Kurtuluşun zor olduğu yer. Tehlike.
4 Ma'a'l-fârık: Birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan kıyas.

oldığı lâyihasının hulâsasında dir ki Devlet-i Osmâniyye sahîhan cân çekişmekde dinilse câ'izdir fakat bu hâl pek uzun sürebilür şöhret-i atîka ve âdât-ı kadîme ve Müslümânların merkez-i rûhânîlerine olan teba'iyyet-i tabî'iyyeleri rûhânî bir ihtilâf olmadıkca mümted olarak eyâletlerdeki paşalar müstakill olamazlar ve hükûmeti kendü familyalarına geçüremezler ve Rusya ve Fransa devletlerinden kangısı olsa Türkistân'ı istîlâ idebilür lâkin temellük ve tasarruf kolay degildir zîrâ dîn-i İslâm Osmanlular'ı Hristiyanlardan tefrîk ve teb'îd eylemişdir. Gayret-i dîniyyeyi şehâdet derecesine götürürler ve gerek zabt olunan yerlerin ve gerek mücâvir olan eyâletlerin ehl-i İslâm'ı asâkir-i muhâcime[1] ile ceng ü cidâlden hâlî olmazlar. Binâ'en-aleyh anları bütün bütün mahv ve nâbûd yâhûd terk-i diyâra mecbûr idecek mertebe ezmek lâzım gelür fi'l-vâki' dince ve mezhebce içlerine ihtilâf ve ihtilâl düşürüb de sâ'ir milletlerle aralarındaki sedd ve perdeler kaldırılsa ol hâlde ele alınmaları kâbil olur lâkin zannıma bu da pek gücdür. İntihâ

Şu hâle göre musammem olan mukâsemenin icrâsına kıyâm olundığı gibi Rûmili'de İspanya muhârebesine şehîh[2] ve daha şedîd ve medîd ve netîcesi mechûl muhârebe ve mukâteleler zuhûr iderek her tarafdan hesâbsız âdemler telef olacağı der-kâr idi bu sûretde Rûmili kıt'ası herc ü merc olub bu dahi her nasıl olursa olsun İstanbul'a yaklaşmak emelinde olan Rusyalunun politikasına uyar idi ammâ Fransa politikasına uymayacağı emr-i âşikâr idi binâ'en-aleyh Napolyon Rûmili'nin mukâsemesine karâr virmiş iken yine tereddüdden kurtulamayub te'ennî[3] üzre gitmekde idi ale'l-husûs İspanya vukû'âtı üzerine daha ziyâde tereddüde dûçâr oldukdan başka Avustuyalunun tedârükât-ı cesîmesi politikanın rengini haylîce degişdirmiş idi.

Ber-vech-i bâlâ Napolyon Bayon'da iken Muhibb Efendi ara sıra Rusya mükâlemesine ne vakt başlanacak deyü Fransalu tarafından su'âl itdikce karîben imparator gelür ve musâlahaya karâr virilür deyü avudulmakda idi hâlhuki iki imparatorun arasında cereyân iden mukâvelât ve muhâberât-ı hafiyye ma'lûm degil idiyse de siyâk ve sibâk-ı ahvâle nazaran Devlet-i Aliyye hakkında sû-i niyyetleri oldığı anlaşıldığından imparator Napolyon Paris'e gelse dahi (s.270) Rusya ilçisinin ta'lîmâtı gelmedi Petersburg ile muhâhere üzereyiz yollu sözlerle istedikleri kadar imrâr-ı evkât idecekleri der-kâr ve gözetledikleri vakt ve fırsat el virdigi gibi bahâne bulmak (Meselâ Bar kasabasında ofiçiyallerin itlâfı) gibi bir mâddeyi vesîle ittihâz itmek kendülerince sehl oldığı emr-i âşikâr olmakdan nâşî Devlet-i Aliyyece var kuvveti bâzûya getürüb de kendüsini muhâfaza içün esbâb-ı mümkineyi tedârük ve ihzâra çalışmakdan gayrı çâre ve cihet-i necât olmadığını Muhibb Efendi anlamış ve Devlet-i Aliyye'ye dahi iş'âr eylemiş idi ukalâ-yı vükelâ dahi bu dekâ'iki tefehhüm idüb ma'a-mâ-fîh taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir ser-rişte virilmemege çalışılurdı fakat Rusyalu Memleketeyn'de fi'len mütârekenin temdîdini i'lân ile berâber Boğdan cânibine yeniden yeniye askeı sevk itmekde olmasıyla böyle senedsiz bir mütâreke sûreti rû-nümâ oldığına bir hükm terettüb idirileremeyüb keyfiyyet Muhibb Efendi'den lede'l-isti'lâm (Avrupa'nın usûli şimdiki hâlde ne sûret kesb itdigi ya'ni mukaddemleri ma'lûm olan muvâzene düvel ve kânûn-ı milel[4] ve hukûk-ı beşer[5] külliyyen

1 Asâkir-i muhacim: Saldıran asker, hücuma kalkan asker.
2 Şebîh: Benzer, benzeyen, mümasil, nazir.
3 Te'ennî: İlerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma.
4 Kânûn-ı milel: Milletler kanunu, milletler hukuku.
5 Hukûk-ı beşer: Kişi hukuku.

mülgâ-i ani'l-amel oldığı bu mâdde ile dahi zâhirdir böyle mesbûk-ı bi'l-misl olmayan bir mâddeye ne bükm terettüb itdirilebilür) deyü cevâb yazmışdır. Ve bu esnâda Muhibb Efendi Şampani ile lede'l-mülâkât henüz Rusya mükâlemesine mübâşeret olunamamasından dolayı şikâyet itdikde Şampani (Bu avânda Devlet-i Aliyye'nin Anadolı'dan epeyce askeri gelmiş ise de Tuna yalısında kal'a mustahfızlarından başka ancak yirmi bin askeri vardır Rusyalunun ise ol havâlîde olan derece-i kuvveti ra'nâ bilüriz hâl böyle iken imparatorımuz Rusyaluyı muhârebe itmemek üzre irzâ eyledi işte musâlaha bunun içün ta'ahhur itmişdir) deyü cevâb virmişdir.

İspanya mes'elesinin zuhûrundan berü Fransızların Devlet-i Aliyye hakkında olan mu'âmeleleri bir mertebe mülâyemet kesb itdiginden Muhibb Efendi Napolyon'un tekessür-i gavâ'iline du'â itmekde iken ber-vech-i bâlâ tebrîk-i vilâdet[1] güni Napolyon'un Meternik'e harâretli harâretli sözler söyledigini görüb Avusturya Devleti'yle miyânelerinde mübâyenet oldığına istidlâl ile bir parça münşerihü'l-bâl olarak istiknâh-ı hâl içün Meternik ile Rusya ilçisinin ağızlarını yoklamış ise de ser-rişte alamadığından hem ağız aramak hem de kendüsince maksad-ı aslî olan musâlaha mâddesini sormak üzre Şampani ile görişüb işin te'ahhüründan şikâyet itdikde o dahi Tepedelenli Alî Paşa hakkında olan şikâyetlerini tekrâr ile berâber (Rusyalu sizden Eflâk ve Boğdan'ı ve dîger ba'zı hüldânı istiyor bunun içün Petersburg'a kuriyer[2] çıkarıldı bakalım cevâbı gelsün) deyü yine leyte ve le'alle ile imrâr-ı vakt itme yolını tutmuşdur.

(s.271) Ol esnâda ise İstanbul'da yine bir vak'a-i cesîme zuhûr ile teceddüd-i saltanat vukû' bularak ahvâl ve efkâr bütün bütüne tebeddül itmiş idi bunun tafsîlâtına girişmezden mukaddem icmâlen ol vakt Devlet-i Aliyye'nin ne vaz' ve tavrda bulundığını beyân idelim.

İcmâl-i Ahvâl-i Hâzıra

Devlet-i Aliyye fi'l-asl bir hey'et-i askeriyye olub millet-i İslâmiyye dahi ale'l-umûm asker oldığından her nereye fermân gönderilse eli silâh tutan ehl-i İslâm dîn uğurına cihâd ve gazâ niyyetiyle segirdüb mevki'-i harhe giderlerdi ve eslâf-ı selâtîn-i Osmâniyye bi'z-zât Ordu-yı Hümâyûn ile sefer iderlerdi sonraları sadr-ı â'zamlar serdâr-ı ekremlik unvânını alarak Ordu-yı Hümâyûn ile gider oldılar ve serdâr-ı ekrem ile hey'et-i devlet hareket iderek Rikâb-ı Hümâyûnda ya'nî İstanbul'da vüzerâdan biri sadâret-i uzmâ kâ'immakâmı olub kaldığı gibi menâsıb-ı dîvâniyye ricâlinin dahi birer vekîlleri bulunurdı fakat her iş Ordu-yı Hümâyûnda görilürdi sonraları bu vekâletler kesb-i ehemmiyet iderek ekseriyâ vekîller asıllarından daha nüfûzlı olmağa ve Ordu-yı Hümâyûn me'mûriyyetlerinin i'tibârı tenezzül bulmağa yüz tutdı.

Bu tarîk ile serdâr-ı ekrem ordusunun ma'nevî i'tibârı tenezzül itdigi gibi refte refte mâddeten[3] dahi kuvveti pek çok tenezzül itmiş idi. Zîrâ serdâr-ı ekremin evâmiri Memâlik-i Mahrûse'nin her tarafında câri olarak her sancağın askerini istedigi mahalle sevk ider ve bi'l-

1 Tebrîk-i vilâdet: Doğum günü tebriki.
2 Kuriyer: Courier. Kurye, haberci, ulak.
3 Maddeten: Madde ve cisim olarak, gözle görülür, elle tutulur şekilde.

cümle vâridât-ı devlet elinde oldığından idâre-i askeriyye içün bir tarafa mürâca'ata muhtâc olmaz iken sonraları Memâlik-i Mahrûse'nin çok yerleri mütegallibe elinde kalmağla Ordu-yı Hümâyûna istenildigi kadar asker gelmez ve mürettebât-ı hazîne tahsîl idilemez oldı. Şöyle ki: Garb Ocakları fi'l-asl eyâlât-ı mümtâzeden olarak bunlardan hazîne-i beytü'l-mâle çendân fâ'ide olmazdı.

Mısır eyâleti Kölemenlerin eyâdî-i tagallübünde olub bu esnâda Mehmed Alî Paşa anlara galebe iderek ber-vech-i bâlâ ümerâ-yı Elfiyye'yi celb ile ma'iyyetinde istihdâm ider oldukdan başka işbu yirmi üç senesi evâ'ilinde dîger fırkalar ile dahi barışub ba'zı şerâ'it ile anların Sa'îd içinde ikâmetlerine rızâ-i tarafeyn ile karâr virilmiş idi hattâ ümerâdan Merzûk Beg ile Mahremeci Selîm Beg Mısır'a gelmişler idi ve hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de ümerâ-yı Murâdiyye'nin re'îsi olan Şâhin Beg fevt olmağla yerine bu fırkaya re'îs olmak üzre Mehmed Alî Paşa tarafından Selîm Beg'e hil'at giydirildi (**s.272**) ve Merzûk Beg'e Sa'îd emâreti virildi el-hâsıl Mısır'da emniyyet-i umûmiyye avdet eylemiş ve Sa'îd yolı açılub Mısır'ın zahîrece muzâyakası ber-taraf olmuş ve Mehmed Alî Paşa'nın kuvveti günden güne tezâyüd itmekde bulunmuş ise de bütün bütün Kölemen gâ'ilesi ber-taraf idilememiş idi kaldı ki ümerâ-yı Mısriyye'ye za'f geldikce anların yerine Mehmed Alî Paşa'nın ser-gerdeleri geçüb bundan cânib-i mîrî içün matlûb olan fâ'ide hâsıl olamıyordı ve bir de Mehmed Alî Paşa istikmâl-i kuvvet itse dahi Vehhâbîler üzerine me'mûr oldığına mebnî Rûmili'deki Ordu-yı Hümâyûna bir fâ'idesi olamazdı halbûki henüz Vehhâbîleri te'dîb idecek kadar kuvvet bulamamış idi.

Kaldı ki Vehhâbîlerin Harameyn'i istîlâsıyla tarîk-i haccın insidâdı[1] Millet-i İslâmiyye'nin azîm te'essür ve infi'âline bâdî olmuş idi ve Harameyn ahâlîsinden birçok zevât-ı kirâm terk-i vatan iderek kimi Şâm ve Mısır'a ve kimi İstanbul'a gelüb Vehhâbîlerin seyyi'âtından bahisle bess-i şikâyet eylediklerinden Devlet-i Aliyye muztarib ve mütehayyir idi ma'a-hazâ garb hüccâcı Mısır'dan geçüb gider ve îfâ-yı hacc ile avdet ider olduklarından gürûh-ı muta'assıbîn içinde Vehhâbîlerin gayretini güden haylîce kisân bulunurdı çünki cild-i sâbi'de beyân olundığı üzre mezheb-i Vehhâbînin esâsı şer'an menhî[2] veyâ mekrûh olan birçok şeyleri şirk-i celî[3] i'tikâd itmekden ibâret ya'nî emr-i dînde gulüvv[4] ve ifrât-ı ta'assub yolunda bir dalâlet oldığından ve garb hüccâcı Mâlikiyyü'l-mezheb[5] ve Sünniyyü'l-i'tikâd iseler de ekseri hâl-i bedeviyyetde bulunmak hasebiyle kendülerinde çendân Vehhâbîlerin bi'd'at deyü i'tirâz idecekleri âsâr ve tecemmülât-ı medeniyyet olmadığından anlara mümâna'at itmiyorlardı. Ba'zı nâs ve ale'l-husûs Arabistân ulemâsından bir haylî zevât ta'assub-ı istînâs dahi Vehhâbîlerin i'tikâdca der-kâr olan dalâletlerinden kat'-ı nazar iderek mücerred fart-ı ta'assub yolunda meşhûd olan hareketlerine bakub icrâ'ât-ı vâkı'alarını tahsîn eylerdi burasını îzâh içün Abdurrahmân Cebertî'nin işbu bin iki yüz yirmi üç senesi vekâyi'ini beyân siyâkında Vehhâbîlere dâ'ir yazılmış oldığı fıkrayı hulâsa vechile bu makâmda irâd idelim.

Müverrih-i mûmâ-ileyh Cebertî dir ki rekbü'l-hâc-ı Şâmî ve Mısrî Vehhâbîler nâsı

1 İnsidâd: Tıkanma, kapanma.
2 Menhî: Şer'an yapılması yasak olan, haram olan şey.
3 Şirk-i celî: Açık, meydanda, ortada olan şirk.
4 Gulüvv: Haddini aşma, ileri gitme, taşkınlık.
5 Mâlikiyyü'l-mezheb: Maliki Mezhebi.

hacdan men' ideyor deyü ta'lîl iderek munkatı' oldı hakîkat-i hâl ise böyle degildir zîrâ Vehhâbîler tarîk-i meşrû' üzre hacca gelenleri men' itmediler ancak mahmil[1] ve tabl ve zurnâ ve haml-i esliha gibi şer'in tecvîz itmedigi bi'd'atla gelenleri men' ideyorlar hâlbuki Mağâribe hüccâcı gerek geçen sene ve gerek bu sene gelüb gitdiler Vehhâbîler anlara ta'arruz itmedi ve kavâfil-i hacc-ı Mısırî ve Şâmî hacca gitmez oldukları cihetle Medîne ve Mekke ahâlîsinin medâr-ı te'ayyüşleri olan sadaka ve ulûfe ve surreleri munkatı' olıcak yalnız (**s.273**) bu yolda irâdları olmayanlar kalub sâ'iri evlâd ve iyâlleriyle vatanlarmdan çıkdılar ve Mısır ve Şâm'a geldiler ba'zılar dahi İstanbul'a gidüb Vehhâbîlerden şikâyet ve feryâd ve evvelki irâdlarına ve ferâşet[2] vekâleti gibi hidmet ve vazîfelerine nâ'il olmak zımnında Harameyn'in Vehhâbîler elinden istihlâsı içün devletden isti'âne ve istimdâd ider oldılar ve Vehhâbîlerin Hücre-i Şerîfe'deki mücevherât ve müddeharâtı alub götürdüklerini söyler ve bunı kebâ'irden olmak üzre hikâye eyler idiler bunları ise agniyâ ve mülûk ve selâtînden ukûl-ı sa'îfe ashâbı ya dünyâ hırsı ile haleflerine kalmamak içün yâhûd havâdis-i rûzgârdan masûn[3] ve mahfûz kalub da vakt-i hâcetde emr-i cihâda sarf ve isti'mâl olunmak içün oraya irsâl ve vaz' itmişler mürûr-ı sinîn ve a'vâm ile bunlar tezâyüd itmekde oldığı hâlde hakîkati olmayan bir ma'nâ hâdis oldı gûyâ bunlar Nebî aleyhi's-selâtü ve's-selâm Hazretleri'nin mâlı olub artık anların buradan ahz ve isti'mâli câ'iz olmaz deyü zihinlerde istikrâr buldı Nebî aleyhi's-selâtü ve's-selâm ise bundan müberrâdır hayâtında iken dahi iddihâr-ı emvâle aslâ tenezzül ve rağbet buyurmamışlar idi ve eger bu şeyleri Resûl aleyhi's-selâma muhabbeten sadaka olarak oraya koymuşlar ise bu dahi fâsiddir[4] zîrâ Nebî-yi mükerrem sallallâhu aleyhi ve sellem sadaka Âl-i Muhammed'e lâyık olmaz zîrâ sadaka emvâl-i nâsın evsâhıdır deyü buyurdılar ve Benî Hâşim'i sadaka almakdan men' itdiler murâd ise hâl-i hayâtda intifâ'dır yohsa hayâtdan sonra intifâ' degildir zîrâ mâlı Cenâb-ı Hakk umûr-ı dünyâdan olmak üzre yaratmışdır ve dünyâda kabâyih ve habâ'is hep mâl sebebiyle hâdis olur fakat mâl fî-haddi zâtihî habîs ve kabîh[5] olmayub mahalline sarf olunur ise âhiretde dahi mu'în olur ve muhabbet-i Resûl anı tasdîk ve şerî'at ve sünnete ittibâ'ladır yoksa anın evâmirine muhâlefet itmek ve mâlı anın hücresine vaz' ve iddihâr idüb de fukarâ ve muhtâcînden müstahaklarını mahrûm eylemek ile degildir ve eger bunları oraya vaz' ve iddihâr iden kimse lede'l-hâce emr-i cihâdda isti'âne olunmak üzre hıfz ve iddihâr ideyorum dirse buna cevâben diriz ki asrımız mülûkünün şiddet-i ihtiyâc ve ıztırârlarını[6] gördük â'dâya tazmînât i'tâsıyla musâlahaya mecbûr oldılar ve tahsîl-i emvâl içün tüccâr ve re'âyâyı fakra dûçâr idinceye dek tazyîk itdiler yine ol müddeharâtdan bir şey almadılar belki bu hâlde dahi ellerindeki ba'zı cevâhir-i nefîseyi hücre-i Nebeviyyeye hediyye olarak gönderüb de umûr-ı mühimmelerine sarf itmedikleri vâki' oldı bu müddeharâtdan ağavât-ı harem dinilan tavâşînin ihtilâs itdiklerinden mâ'adâsıyla kimesne müntefi' olmayub hâlbuki evlâd-ı Resûl'den ve ulemâdan nice fukarâ açlıkdan ölmekde idi nihâyet Vehhâbî (**s.274**) Medîne'yi istîlâ itdi ve müddeharâtı alub götürdi murassa'âtı bütün sandıklarla taşıdıkları

1 Mahmil: Mekke ve Medine'ye, sürre namiyle gönderilen hediye ve paralar.
2 Ferâşet: Süpürücülük ve döşeyicilik. Kabe-i Şerife'yi süpürenin hizmeti.
3 Masûn: Korunan, mahfuz, emin, muhafaza olunan. Sâlim, sağlam.
4 Fâsid: Bozguncu. Doğru olmayan. Bozuk. Müfsid. Yanlış olan.
5 Kabîh: Çirkin, fena, kötü, yakışıksız, ayıp.
6 Iztırâr: Çaresiz olmak. Mecburiyet. İhtiyaç.

mervîdir içlerinde elmâs ve yâkût ve zümrüd ile müzeyyen nice kılıclar ve fevka'l-âde ağır kıymetlü şam'dânlar dahi var idi. Cebertî'nin kelâmı burada nihâyet buldı.

El-hâsıl bu Vehhâbî mes'elesi maddeten ve ma'nen Devlet-i Aliyye'ye bir büyük gâ'ile olub Şâm vâlîlerinin uhdesinde bulunan emâret-i hâcc mansıbının hükmi kalmadı bu vechile Şâm vâlîliginin eski ehemmiyyeti zâ'il oldı Cezzâr Paşa'nın halkı olan Süleymân Paşa dahi Saydâ eyâletinde yerleşüb kökleşmek ile meşgûl idi.

Haleb'de emîrler ile yeniçeriler ve Mar'aş tarafında Zülkadriyye ile Bâyezîdliler gavgalarından nâşî bir vaktden berü buraların ahâlîsi yek-dîgeri i'dâm ile meşgûl olub devlet ve milletin işine yaramazlardı Gavurdağı'nda ve Kozan dağlarında ise öteden berü devletin hükmi cârî degil idi.

Bağdad'da bir vaktden berü Kölemenler peydâ olarak vâlînin vefâtında içlerinden birisi vâlî olmak âdet olmağla orada dahi tamâmıyla devletin nüfûzı cârî olamazdı ma'a-mâ-fîh Bağdâd vâlîlerinde dahi eski nüfûz ve iktidâr kalmayub bu cihetle Vehhâbîler aleyhine o tarafdan dahi bir hareket-i kaviyye görilemedi.

Erzurûm vâlîliği ol vakt pek mühim bir mansıb olub vâlîler dahi cânib-i Bâb-ı Âlî'den azl ve nasb olunur ve ekseriyâ şark ser'askeri unvânıyla müntâz bulunur idi. Ancak burası ser-hadd olmağla vâlîlerinin kuvveti münhasıran muhâfaza-i mevki'iyyeye masrûf[1] idi. Anadolı'nın dîger tarafları üç hânedân beyninde münkasım olub Trabzon tarafı Canikli Alî Paşa hânedânında ve orta kolı ya'nî Amasya ve Engüri tarafları Cebbar-zâdelerde ve garb tarafı Akdeniz sevâhilıne kadar Karaosmânoğulları'nda idi bu cihetle Anadolı ve Karaman vâlîlerinin dâ'ire-i hükûmetleri pek dar idi Karaosmânoğulları'yla Cebbâr-zâdeler Nizâm-ı Cedîd husûsunda Sultân Selîm-i Sâlis efkârına hidmet iderek Nizâm-ı Cedîd askerinin haylîden haylî teksîrine sebeb olmuşlar idi lâkin ber-vech-i bâlâ bu seferde yeniçerilerden havf ve ihtirâz olunarak Ordu-yı Hümâyûnda Nizâm-ı Cedîd askeri bulundırılamadığından anların dâ'ire-i hükûmetlerinde bulunan asâkir-i mu'alleme dahi Rusya seferine sevk olunamamışdır Canikli Alî Paşa hafîdi Tayyâr Paşa ise Nizâm-ı Cedîd düşmanlarından olarak bu yolda bayağı isyân itmekden nâşî üzerine asker sevk olunmağla Rusya diyârına firâr itmiş idi Sultân Mustafâ'nın cülûsundan sonra Dersa'âdet'e gelüb pek ziyâde i'tibâr buldı ve ber-vech-i bâlâ kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı lâkin kendü hânedânıyla Cebbâr-zâdeler miyânelerinde adâvet-i kadîme oldığından anın (s.275) kâ'immakâmlığı üzerine Bozok Sancağı Mutasarrıfı Cebbâr-zâde Süleymân Beg tevahhuş iderek itâ'atdan hurûc ile isyân itme raddesine geldi.

Ol vakt Rûmili dahi başluca dört hükûmete münkasım olub kıt'a-i şimâliyyesi ya'nî Tuna yalısı Alemdâr Paşa yedinde ve cihet-i cenûbiyyesi ya'nî Makedonya kıt'ası Serezli İsmâ'îl Beg'in hükmünde ve Arnavudluk'un ber-vech-i bâlâ Toskalık kısmı Tepedelenli Alî Paşa'nın ve Kiğalık kısmı İşkodra Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa'nın zîr-i dest-i tahakkümlerinde idi ve Alemdâr'ın kuvveti cümlesinden ziyâde olub Tuna'dan İstanbul'a kadar hükmi cârî idi ve yirmi otuz bin kadar cengâver ve bahâdır askeri var idi ve İsmâ'îl Beg dahi anın dâ'ire-i ittifâkında bulundığından Rûmili'nin ekser aktârında Alemdâr'ın nüfûzı yürürdi burada Çirmen ve Selanik ve Tırhala gibi elviye mutasarrıflarının hiç ehemmiyeti yoğidi ve egerçi

1 Masrûf: Sarf olunmuş, harcedilmiş.

İsmâ'îl Beg ithiyâr bir âdem olub harb ü darb ashâbından degil idi lâkin re'âyâyı hoş tutar ve i'mâr-ı mülke sa'y ider bir zât oldığına mebnî etrâf ve eknâfdan Hristiyân teb'â anın sâye-i himâyesine ilticâ ile zirâ'at ve ticârete sa'y-i evfâ itdiklerinden zîr-i hükmünde bulunan beldeler ma'mûr olub bu cihetle kendü dahi pek ziyâde gınâ ve servet ve Rûmilice re'sen bir hükûmet sâhibi oldığı hâlde sâ'ir â'yân ve ümerâdan ziyâde evâmir-i Devlet-i Aliyye'ye hürmet ve ri'âyet idegeldiginden nezd-i Devlet-i Aliyye'de dahi ziyâde i'tibârı var idi.

Ve gerek Mora ve gerek adalar Rûmları öteden berü ittihâd-ı mezheb hasebiyle Rusyaluya mâ'il olmalarıyla seksan iki seferinde Rusyalunun tahrîkiyle isyân itmişler iken ba'de'l-mıusâlaha yine Devlet-i Aliyye yedinde bırağılmış oldukları ve bu kerre Rusyalu Cezâ'ir-i Seb'a'da yerleşüb Rûmlara birçok va'dler itmiş iken Cezâ'ir-i Seb'a'yı Fransızlara terk iderek Rusya donanmasının bütün bütün Akdeniz'den çıkub gitmesi cihetlerle anlar dahi bu avânda Fransalu tarafına meyl itmişler idi fakat Tepedelenli Alî Paşa anların üzerinde bir büyük baskı idi ma'a-mâ-fih hâricden kangı devlet olur ise olsun kendülerine kuvvetü'z-zahr olacağını anladıkları gibi isyâna müsta'id ve müteheyyi' idiler ammâ İsmâ'îl Beg'in dâ'ire-i hükûmetinde bulunan Rûmlar kendüsinden pek ziyâde hoşnûd oldukları cihetle devlet dahi o tarafdan emîn ve müsterîh idi.

Ve çünki mukaddemâ Tuna yalısı iki hükûmete münkasım olarak bir tarafı Tirsinikliođlu'nun hükmünde ve dîger tarafı Pâzvandođlı'nın elinde olub Nigbolı'da Hâcı İbişoğlı Alî Ağa dahi ikisinin arasında bir hadd-i fâsıl gibi bulunarak bir tarafdan sıkışdırılursa (s.276) dîger tarafdan istizhâr ider oldığından ve Lofca kazâsı öteden berü kendü kendüye idâre olunur bir hâl-i bî-tarafîde bulundığından Tuna sâhilinde Nigbolı ve Balkan cihetinde Lofca kazâları bu iki kuvvetin yek-dîgeriyle çatışmasına mâni' olurdı. Ve ol vakt Vidin vâlîliginin dahi pek büyük ehemmiyyeti var idi.

Tirsinikliođlu'ndan sonra Alemdâr Paşa meydâna çıkub daha ziyâde kuvvet aldı ve dâ'ire-i hükm ve nüfûzı vüs'at buldı anın bu vechile terakkî-i nüfûz ve ikbâli ve bir tarafdan dahi Sırbistân'ın isyân ve ihtilâli hasebiyle Vidin eyâletinin dâ'iresi küçüldi ve Pâzvandođlu'na halef olan İdrîs Paşa'da dahi anın kadar liyâkat ve kifâyet olmadığından Vidin Vâlîliği'nin evvelki ehemmiyyeti zâ'il oldı ve egerçi Pâzvandođlı bakiyyesi olmak üzre İdrîs Paşa yanında üç bini süvârî ve beş bini piyâde olarak sekiz bin güzîde asker var ise de bu vakt münhasıran Vidin'in muhâfazasıyla meşgûl idi zîrâ Vidin'den Belgrad'a kadar olan yerler usât-ı Sırbiyye elinde kalub Rusyalu dahi Vidin karşularına bir fırka-i askeriyye sevk iderek Sırplulara cesâret virmekde ve bu avânda bir takım papaslar dahi Sırbistân içine yayılub (Artık ehl-i İslâm'ın hükmi bitdi bundan sonra bütün dünyâ Hristiyan yedine geçecekdir eski kitâblarda böyle yazıludır) yollu musanna' ve müzevvir sözler söyleyerek ve Hristiyanları muhârebe-i dîniyyeye da'vet eyleyerek sâde-dilân re'âyânın ezhânını ihlâl ile teşdîd-i isyân ve ihtilâl itmekde idüginden Vidin ciheti haylîce dûçâr-ı havf ve endîşe olmuş idi.

Bosna eyâleti yerlü begler ve kaptanlar ellerinde olub vâlîlerin evâmiri kemâ-yenbağî[1] nâfiz degil idi hattâ Saraybosna şehri eyâletin merkez-i tabî'îsi iken cesâmeti hasebiyle zabt ve rabtda su'ûbet oldığından Bosna vâlîleri orada oturamayub Travnik'de ikâmet itmekde

1 Kemâ-yenbağî: İcap ettiği gibi.

idiler ve Boşnaklar ale'l-husûs ser-hadler ahâlîsi cerî ve cengâver âdemler olub Hristiyanları ise Bulgarlar gibi müddet-i medîde mahkûmiyyete me'lûf ve mücerred zirâ'atlarıyla meşgûl oldukları cihetle ol vakt anlardan o kadar havf ve endîşe olunmaz idiyse de bir tarafdan Sırpların ve dîger tarafdan Karadağluların isyân ve ara sıra Bosna tarafına tecâvüz ile ba'zı kasabât ve kurânın tahrîbine ictisâr itmeleri hasebiyle Bosna eyâletinin sâ'ir eyâlât ile muhâberesi munkatı' gibi oldığından ve Fransızların Dalmaçya'da teksîr-i kuvvet itmeleri ve Raguze Cumhûrını zabt idivirmeleri dahi Bosnalulara şübhe ve telâş virdiginden ol esnâda Bosna'nın ehl-i İslâm'ı ale'l-umûm vatanlarını muhâfaza endîşesine düşmüşler idi.

El-hâsıl vülât ve mutasarrıfînin çoğı dâ'iyye-i istiklâlde ve birazı yalnız bir nâm ve unvân (s.277) sâhibi olub hükümsüz ve kuvvetsiz bir hâlde ve bu cihetle Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı mülkiyyesi pek ziyâde iğtişâş ve ihtilâlde oldığmdan umûr-ı mâliyye ve askeriyyesi dahi pek za'îf ve karışık bir hâle dûçâr oldı ve egerçi Sultân Selîm'in fart-ı hilm ve rehâveti hasebiyle anm devrinde dahi Hükûmet-i Seniyye pek za'îf idiyse de akıl ve fetâneti hasebiyle yine kâ'ide-i hikmete muvâfık bir hükûmet var idi ve her tarafda evâmir-i seniyyeye hürmet ve ri'âyet olunurdı ammâ Sultân Mustafâ'nm cülûsundan sonra bu dahi kalmadı ve İstanbul'un hükmi yalnız civârındaki kazâlarda cârî olabilüb sâ'ir eyâlât ve elviyyeden asker alınamaz ve akçe tahsîl olunamaz oldı İstanbul'da dahi iş Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi ile çend nefer müteneffiz mütegallibler elinde olub Sultân Mustafâ pâyitahtında dahi emrini infâz idemezdi hattâ Üsküdar'da Büyük iskelenin ba'zı nizâmâtına nezâret itmek üzre bir hâseki ta'yîn olunmuş idi hilâl-i Muharrem'de Üsküdar evbaşından çend nefer işte yoldaşlar bu nizâmâtın icrâsından dolayı gavga çıkarub bî-muhâbâ hâsekiyi pâre pâre itmişlerdir husûsât ve nizâmât-ı sâ'ire dahi buna makîs[1] idi.

Sultân Mustafâ-yı Sâlis Hazretleri (Ecdâd-ı izâmımızdan Bâyezîd Hân Hazretleri her yeri vakf eylemiş Sultân Süleymân Hazretleri dahi herkesi yeniçeri itmiş) deyü şikâyet idermiş. Ba'dehû Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin asrında sür'at topcıları kışlası inşâ ve (sür'at topcısı) nâmıyla bir mikdâr asâkir-i cedîde cem'ine i'tinâ ve Tersâne dahi bir cesîm kışla binâ olunarak mehmâ emken[2] asâkir-i bahriyyenin Tersânede mevcûd ve müheyyâ[3] bulunmalarına sa'y-i evfâ olunmuş idi mu'ahharen Sultân Selîm Han-ı Sâlis Hazretleri Tophâne'de Begoğlu'nda ve Levend Çiftligi'nde ve Üsküdar'da ve Tersânede müceddeden kışlalar inşâ ve asâkir-i cedîde ile imlâ itmiş iken ber-vech-i bâlâ hal'i esnâsında Nizâm-ı Cedîd ilgâ olunmağla devlet yine yeniçeri elinde kaldı ve devlet ordusunun piyâdesi yeniçeri derbederlerinden ve süvârîsi biraz sipâhî ve ashâb-ı tîmârdan ibâret kalub bir de yedi bin kadar topcı var ise de bunlar Akdeniz ve Karadeniz Boğazları muhâfazasında bulunur ve zamân-ı harbde içlerinden bir mikdârı ordu ile i'zam olunur idi ve Tophâne-i Âmire'de Sultân Selîm asrının ma'mûlâtı olarak birkaç orduya kâfî top ve mükemmel top takımları mevcûd ise de cesîm orduyı teşkîl idecek asker hem az ve hem de râbıtasız idi.

Geçen sene Serdâr-ı Ekrem Hilmi Paşa İstanbul'dan on beş bin askerle çıkub İstanbul ve Edirne civârında on bin nefer toplandı Anadolı'dan gelan (s.278) neferât ile ba'zı vilâyet ve mutasarrıfînin gönderdikleri asâkirin dahi mecmû'ı on beş bin olmağla Ordu-yı

1 Makîs: Kıyâs edilebilir, benzetilebilir.
2 Mehmâ emken: Mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar.
3 Müheyyâ: Hazırlanmış olan. Heyet-i mecmuası tertib ve tesviye olunmuş olan.

Hümâyûnun mevcûdı güc hâl ile kırk bin nefere iblâğ olundı anlarla dahi bir iş görilemedi ve görilemeyecegi anlaşıldı zîrâ dirinti ve derbeder makûlesi eşhâsdan ibâret olarak ele avuca sığar bir hey'et-i askeriyye degil idi ve Rûmili'de serdâr-ı ekremin emri nâfiz olmadığından Ordu-yı Hümâyûnun idâresi Alemdâr Paşa'nın himmetine mevkûf oldığı hâlde serdâr-ı ekrem olan Çelebî Mustafâ Paşa ile miyânelerinde zuhûr iden bürûdetden nâşî Alemdâr Paşa tarafından vukû' bulan istiskâl üzerine serdâr-ı ekrem sancağ-ı şerîfi ve Ordu-yı Hümâyûn ricâl ve ketebe ve hademesini bi'l-istishâb Edirne'ye avdet ile orada meştâ-nişîn-i acz ve meskenet[1] oldı ve bu sene cemrât[2] arasında ve evâsıt-ı Mart'da emsâli görülmedik sûretde şiddet-i şitâ olınağla İstanbul'da fevka'l-âde odun ve kömür sıkındısı çekildigi gibi Edirne'de dahi kaht ü galâ oldığından gerek ahâlî ve gerek ordu halkı azîm meşekkat çekmekde oldukları hâlde eyyâm-ı bahâr geldi ve müddet-i mütâreke münkazî oldığından berren ve bahren tedârükât-ı harbiyyeye teşebbüs olunmak lâzım gelmekle her tarafa evâmir-i ekîde[3] yazılmış iken Mayıs evâ'ilinde henüz İznikmid ve Şile gibi İstanbul'a karîb mahallerden cüz'î asker imrâr olunmağa başladı ve Edirne'de Ordu-yı Hümâyûnun mevcûdı on beş bin nefere bâliğ oldığı hâlde Rusya'nın Memleketeyn'deki asâkiri yüz bine karîb idi.

Ol vakt Tersâne-i Âmire'de tarz-ı cedîd üzre güzel ve mükemmel inşâ olunmuş yirmi iki kıt'a cesîm kalyon ve on iki fırkateyn ve on iki korvet mevcûd oldukdan başka bir vaktden berü der-dest inşâ olan bir kalyon dahi bu esnâda ikmâl ile Cumâde'l-ûlâ'nın altıncı güni bahre indirilmiş idi ve Tersânece bunların edevât ve mühimmâtını tedârük dabi kâbil idi çeh fâ'ide ki mikdâr-ı kâfî asâkir-i bahriyye olmadığından yirmi beş kıt'asının techîz ve i'mâli müşkil idi anlar dahi divşirme ve zukâklardan toplama ve ekseri deniz hâlinden bî-haber nerferât ile techîz olunmak lâzım gelürdi bununla berâber anlara kumanda idecek ashâb-ı tecrübe ve ma'lûmâtdan zâbitân-ı bahriyye yoğidi ya'nî Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i berriyyesi gibi bahriyyesi dahi pek fenâ hâlde idi.

Kaldı ki mu'allem neferât ve zâbitân bulunsa bile her şey'in mevkûfun aleyhi olan akçe yoğidi zîrâ ber-vech-i bâlâ eyâlâtda nüfûz-ı Hükûmet-i Seniyye cârî olmadığından mürettebât-ı hazîne tahsîl idilemiyordı ve cülûs-ı hümâyûn avânında i'dâm olunan ricâl-i devletin muhallefâtından altmış bin kîse akçe kadar hâsıl olmuş ise de mîrâs yedi begler gibi (s.279) beyhûde yere akçeler sarf idilerek pey-der-pey zorbalara atiyyeler virilerek meblağ-ı mezbûr harc olundukdan başka Sultân Selîm'in ihtiyatan iddihâr ile vakt-i hâcet içün hıfz itmekde oldığı yirmi bin kîselik yaldız altunı dahi bu muhallefâta ilhâk ile hora geçürilmiş oldığından hazîne-i beytü'l-mâl fevka'l-âde dûçâr-ı muzâyaka ve işkâl olmuş idi.

Hattâ umûr-ı seferiyyeye sarf olunacak akçe tedârüki kâbil olmadığından nâçâr Fas Hâkiminden yirmi bin kîse akçe istikrâzına karâr virilmiş ve buna dâ'ir yirmi iki senesi Ramazân'ında bir kıt'a nâme-i hümâyûn kaleme aldırılmış idi ki sûreti zîrde (9) rakamıyla îrâd olunur.

Ba'dehû Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Osmân Efendi ordudan Âsitinâ'ye gelüb ve hâne-i fetvâ-penâhîde mün'akid olan meclis-i meşverete dâhil olub da umûr-ı mâliyyeye dâ'ir müzâkerâta şürû' olundukda işbu muhallefât bahsini der-miyân iderek Yûsuf Ağa'nın

1 Meskenet: Miskinlik; fakirlik, yoksulluk, beceriksizlik.
2 Cemrât: Cemreler.
3 Evâmir-i ekîde: Açık ve kesin emirler.

terekesinden şu kadar falân ve filânın terekelerinden bu kadar nükûd çıkmağla mecmû'ı altmış bin kîseye bâliğ olub kezâlik falândan şu kadar ve filân filândan bu kadar mukâta'alar mahlûl olmağla min-haysi'l-mecmû' yüz yirmi bin kîseyi tecâvüz ider iken iki mâh mürûr itmedin masârif-i seferiyye içün Devlet-i Aliyye'nin cebeli küşâdına mecbûr olması neden neş'et eyledi deyü vâdî-i ta'rîzde meydân-ı i'tirâza bir büyük taş yuvarlamağla herkes mebhût[1] ve fakat Münîb Efendi kalensüve-cünbân-ı[2] ta'accüb olarak vâkı'â su'âl-i azîmdir didikden sonra o dahi ser-bekrîbân sükût olmuşdur dûzahiyân-ı[3] Bektâşiyyân ise her ne virilse doymayub (hel min-mezîd)[4] güyân ve tekâlîf-i mütevâliyeleri havsalasuz tahammül ve imkân olarak Sultân Mustafâ ricâli dahi anlardan bezmiş usanmış idiler hattâ mukarrebîn-i Mustafâviyye'den birisi (Âh bu kâfirlerden bezdik bunların mu'âmelelerine tâkat gelmez ammâ bir gayrı askerimiz yok ki mukâbele idelim böyle giderse pâdişâhımız yalnız bunların def'-i mazarratları içün bir takım cedîd asker tedârükine muhtâcdır) deyüb Begoğlu'nda vâki' topcı kışlasını mu'allem topcı tüfenkcisine tahsîs itmek sûreti dahi sahîhan cây-gîr-i zamîrleri oldığı menkûldür.

Ve çünki zorbaların her işe müdâhaleleri ve dürlü dürlü sû-i mu'âmeleleri hasebiyle ahvâl-i devlet perîşân ve mütâla'a-i encâm ve âkıbet ile ashâb-ı rüşd ve reviyyet hayrân olduklarından asr-ı sâbık ile devr-i lâhik beyninde gündüz ile gice kadar fark olub Sultân Selîm tarafdârânı şöyle dursun Sultân Mustafâ bile bunı i'tirâf siyâkında Sultân Selîm **(s.280)** ricâlinden Ser-kâtibî Ahmed Efendi ile Hâcı İbrâhîm Efendi'nin rüşd ve fetânetlerinden bahisle ikisinden birisi hayatda olsa sadr-ı â'zam iderdim didigi şifâhen istimâ' idenlerden mervîdir ve Sultân Selîm'in aleyhinde bulunmuş olanlardan ba'zıları dahi nihâyet insâf ve şehr-i yâr-ı müşârün-ileyhin evzâ' ve etvârı kânûn-ı hikmete mutâbık ve harekât ve reftârı[5] mizâc-ı maslahata muvafık imiş deyü kendü hataların i'tirâf ider oldılar.

Devlet-i Aliyye'nin böyle za'fı kemâlde ve umûr-ı mülkiyye ve askeriyyesi pek ziyâde iğtişâş[6] ve ihtilâlde iken Fransızların İmparatorı Napolyon ile Rusya İmparatorı Aleksandri beyninde Memâlik-i Osmâniyye'nin mukâsemesi tasmîm olunmuş ve bu hâle nazaran ol vakt Devlet-i Aliyye dâhilen bir hâl-i hatar ve müzellekada ve hâricen pek korkulı bir mevki'-i muhâtara ve mühlikede bulunmuş idi.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye dâhilen ve hâricen pek karışık ve âtîsi karanlık bir tavr-ı menkûs ve devr-i ma'kûsda bulunub ale'l-husûs Sultân Selîm'in hal'inden sonra her tarafı emsâli görülmedik sûretde havf ve hatar bulutları istî'âb iderek ufk-ı politika-i Saltanat-ı Seniyye ol kadar karardı ki anın asrından şikâyet idenler ol asr-ı mehâsin hasrı mûm ile ararda ve siyâk ve sibâk-ı ahvâle bakub herkes müte'ellim ve hal'ine sebeb olanların çoğı nâdim idi binâ'en-aleyh Rûmili'deki cem'iyyet-i hafiyye erkânı ya'nî Ruscuk yârânı yine Sultân Selîm'i iclâs ile devleti muhâtaradan kurtarmanın çâresini aramakda idiler.

Hayr-hâhân-ı Saltanat-ı Seniyye en büyük bir kederi dahi bu idi ki Sultân Selîm'in evlâdı

1 Mebhût: Hayretle, şaşkın, mütehayyir. Sersem.
2 Kalensüve-cübhân: Başlığı sallanarak.
3 Dûzahiyân: Cehennem zebanileri.
4 Hel min-mezîd: Daha yok mu? Daha olmayacak mı? mânâlarında kullanılır.
5 Reftâr: Gidiş, yürüyüş, hareket; salınarak edalı yürüyüş.
6 İğtişâş: Karışıklık; duruluğu, saflığı kaybolma, bozulma.

olmadı Sultân Mustafâ'nın dahi cülûsı bir seneyi tecâvüz itmiş iken Harem-i Hümâyûn'da henüz haml emâreleri görülmedi ol aralık Şeh-zâde Sultân Mahmûd dahi sar'a illetine mübtelâ imiş gibi hâricde ba'zı erâcîf işidiliyordı halbûki milletin olanca ümîdi ana mahsûr idi ve ana bir hâl olursa yâhûd anın dahi evlâdı olmaz ise sülâle-i mes'ûde-i Osmâniyye inkırâz bulacak ve millet-i beyzâ-yı İslâmiyye bir karanlık hâle dûçâr olacak deyü herkes giriftâr-ı ye's ve fütûr idi hâlbuki Sultân Selîm fi'l-asl anı Sultân Mustafâ'dan ziyâde sever iken bu kerre mübtelâ oldığı tenhâlık vahşetini def' içün anın üns[1] ve musâhabetini sermâye-i hâtime-i hayât bildiginden ve devletin halâsına Sultân Mustafâ'da kudret ve kifâyet göremediginden bu bâbda o dahi şeh-zâde-i müşârün-ileyhe rabt-ı kalb ve hasr-ı emel iderek ana kendü ser-güzeştlerini hikâye ile kavâ'id-i lâzıme-i hükûmet ve saltanatı ögretmekde ve şeh-zâde-i müşârün-ileyh dahi her dürlü ârızadan sâlim **(s.281)** ve âzâde ve kafesde şâhin gibi pervâza[2] âmâde olarak ma'lûmât-ı lâzımeyi Sultân Selîm'den ahz ve ta'allüm itmekde idi.

Öyle havâdis-i kâzibe[3] işâ'ası zanniderim ki Sultân Mustafâ mukarriblerinin tasnî'âtı idi zîrâ efkâr-ı âmmenin ber-vech-i bâlâ Sultân Selîm tarafına temâyülüni görüb ve o ber-hayât oldukca Sultân Mustafâ saltanatının te'essüs ve tekarrür idemeyecegini anlayub hemân Sultân Selîm'in i'dâm ve izâlesini emel ve bunun içün her dürlü sa'y ve amel itmekde oldukları hâlde efkâr-ı âmmeyi Şehzâde Sultân Mahmûd tarafına temâyülden dahi men' içün yar ve ağyâra karşu Devlet-i Aliyye hakkında öyle bâ'is-i me'yûsiyyet olacak havâdis neşrine cür'et itmekde idiler hâlbuki sahîhan devleti kurtaracak ancak şeh-zâde-i müşârün-ileyh hazretleri idi (lâ-dâfi' li-kazâ'hî ve lâ-mâni' li-atâ'ihî)[4]

El-hâsıl bir cihetden Sultân Selîm'in hayâtı ve bir cihetden Sultân Mustafâ'nın saltanatı muhâtarada idi.

Mebâdî-i Vak'a

Bâlâda beyân olundığı üzre Sultân Mustafâ'nın mukarrebîni Sultân Selîm'i i'dâm itdirmek dâ'iyyesinde olub bu bâbda ibtidâ Rikâb-ı Hümâyûndaki erkân-ı saltanatı iknâ'a ikdâm ve nihâyet Mûsâ Paşa'ya ziyâde ibrâm itdiklerinden o dahi yakayı kurtarmak üzre Ordu-yı Hümâyûn erkânının ma'rifeti munzamm olmadıkca bu işin icrâsına cür'et olunamıyacağı cevâbıyla savuşdurmuş idi anın üzerine ez-kadîm Sultân Selîm'in düşmanlarından olan Tayyâr Paşa kâ'immakâm oldı mukerrebîn-i habâ'is karîn-i anı kendülerinin bilüb ve belki Ordu-yı Hümâyûnda re'îsü'l-küttâb bulunan Refîk Efendi'yi kendülerine mecîlûb sanub hemân serdâr-ı ekremi dahi kandırmak sevdâsına düşdiler.

Şöyle ki: İşbu bin iki yüz yirmi üç senesi Muharrem'i evâ'ilinde gerek Rikâb-ı Hümâyûnda ve gerek Ordu-yı Hümâyûnda (lezez)[5] mevâcibi virilmiş oldığından serdâr-ı ekreme teşrîfât-ı seniyye ve Ordu-yı Hümâyûn masârifi içün bin kîse akçe getürmek bahânesiyle ve (Bâlâter ez

1 Üns: Alışkanlık, alışma. Arkadaş. Hemdem.
2 Pervâz: Kanat açmak, uçmak. Uçan, uçucu.
3 Havâdis-i kâzibe: Yalan ve uydurma haberler.
4 "Kazalarını hiç bir şey geri çevirmez ve cömertliğinin karşısında bir engel olmaz."
5 Lezez: Ulufenin dördüncü üç aylığını (şevval, zilka'de, zilhicce) belirten bir tâbirdir.

siyâhî reng-i dîger nebâşed)[1] zemzemesiyle mukarrebînden ve Harem-i Hümâyûn ağalarından Zencî Nezîr Ağa Edirne'ye gitdi ve serdâr-ı ekrem ile lede'l-mülâkât Sultân Selîm'in izâle-i vücûdı içün gûyâ Rikâb-ı Hümâyûnda Enderûn ve Bîrûn ricâlinin ittifâklarını ve icrâsı hemân Ordu-yı Hümâyûn erkânının muvâfakatlarına kaldığını der-miyân ve bu bâbda tevâfuk hâsıl olur ise sadâret-i uzmâ mesned-i celîlinin kayd-ı hayât ile uhdesinde kalacağını ve fî-mâ-ba'd (**s.282**) fatk ve ratk-ı umûr-ı devletde müstakill olacağını taraf-ı şâhâneden olmak üzre va'd ve beyân itdi serdâr-ı ekrem dahi Alemdârı istirkâb itmekde oldığından te'yîd-i sadâret hulyâsıyla şûrîde-dil ve ol gurâbü'l-beyn-i meş'ûmü'l-kademeynin sözine mütemâ'il olmuş ise de bu mâdde ser-kârda olan ricâlin dahi muvâfakatlarına muhtâc olmağla anların da kulûbüni sayd ve zencîr-i teshîre bend itmek üzre hınzır-nezîr evvelâ kethüdâ-ı sadr-ı âlî bulunan Moralı Osmân Efendi'ye bu sırrı keşf ve îzâh ile muvâfakat sözini almak üzre ilhâh idicek Osmân Efendi'nin aklı başından gidüb ancak aslâ ser-rişte virmeyerek anın mizâcına muvâfik mukaddemeler temhîd itdikden sonra (Ricâl-i devlet didikleri zevât öteden berü hademe-i devletdir ve cümlesi emir kulıdır vazîfeleri sâdır olan emri icrâdan ibâretdir mevzû'-ı mütâla'a olan mâdde ise mesbûk-ı bi'l-misl olan mevâddandır böyle maslahatlarda sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ile sudûr-ı kirâm ittifâk itdikden sonra ocaklunun dahi ma'rifeti munzamm olmak lâzımdır ve ocaklunun muvâfakati olmadıkca bu misillü işler temşiyyet bulmaz ve illâ hiçbirimiz içün necât mutasavver olmaz ammâ anlar ittifâk itdikden sonra ricâl-i devlet içün teba'iyyetden başka çâre kalmaz) deyü hakîmâne işi ocaklu tarafına dolaşdırmağla Nezîr dahi ocaklunun celbine kıyâm eylemiş ise de andan evvel Osmân Efendi yeniçeri ağasıyla sâ'ir söz sâhiblerini görüb mahremâne kendülere mâddeyi takrîr ve (el-hazer sümme'l-hazer Sultân Osmân vak'asından dolayı üzerinizde olan lekeyi henüz izâle idemediniz maâzallâhu Te'âlâ bu işe muvâfakat iderseniz ocağınız la'net-i edebiyyeye mazhar ve kahr ve gazab-ı ilâhî ile zîr ü zeber[2] olacağı mukarrerdir) deyü tahzîr itmiş oldığından nezîr-i ihânet-semîr ocakluya mürâca'at ve envâ'-ı mevâ'id ile kendülerini bu husûsda ittifâka da'vet itdikde cümlesi yek-zebân olarak (Hâlâ yedigimiz ni'met ve giydigimiz kisvet Sultân Selîm Efendimizin âsâr-ı inâyeti ve devr-i saltanatının füyûzât[3] ve bereketidir maâzallâhu Te'âlâ bir kılına dokunmak şöyle dursun tarafına bed-nazar idenlerin hasm-ı cânı oluruz hal'i husûsı dahi cây-gîr-i zamîrimiz degil iken her nasılsa kazârâ bir şey oldı hele bu mâdde kâle degil kalbe getürecek mevâddan degildir) deyü kat'iyyen cevâb-ı red virmeleriyle Nezîr dona kaldı ve çend rûz Edirne'de ikâmetden sonra me'yûsen İstanbul'a geldi fakat arası çok geçmeksizin hazînedâr-ı şehr-i yârî Beşîr Ağa fevt olub yerine Kâsım Ağa hazînedâr olmağla anın yerine dahi bu Nezîr Ağa hazîne vekîli oldı.

Ruscuk yârânı ise i'âde-i cülûs emelinde olarak bu maksad-ı hafîlerini vücûda getürmek üzre Alemdâr Paşa'nın Dersa'âdet'e gelmesine ruhsat-ı seniyye istihsâli içün mukaddemâ (**s.283**) beyân olundığı üzre Refîk Efendi'yi Dersa'âdet'e göndermişler idi ve Refîk Efendi Dersa'âdet'e geldikde matlûbı intâc idebilecek haylî mukaddemeler tertîb ve tehiyye itmiş ve riyâset-i kitâbet mansıbıyla dönüb Ordu-yı Hümâyûna gitmiş ise de maksad-ı aslî husûle gelmedikden başka ol esnâda kâ'immakâm olan Tayyâr Paşa'nın mizâcı ma'lûm olmağla Sultân

1 "Siyahtan öte renk yoktur."
2 Zîr-i ü zeber: Altüst, karmakarışık, darmadağın.
3 Füyûzât: Feyizler. İnayetler. Füyuzlar. Manevi tecelliler.

Selîm hakkında sû-i kasd vukû'ı muhtemel ve bu cihetle anın kâ'immakâmlığı haber alındığı gibi haylîce hadşe[1] ve halecân-ı derûn hâsıl oldığından be-her hâl anın Dersa'âdet'den tard ve ihrâcı elzem görilerek buna dâ'ir Ruscuk yârânı ile Refîk Efendi arasında muhâberât-ı hafiyye cereyâna başlamış idi ve bunun üzerine Refîk Efendi sadr-ı â'zam ile Tayyâr Paşa'nın arasını bozmağa kıyâm ve (Tayyâr Paşa bir ay kâ'immakâmlıkda kalursa Sadârete geleceginde iştibâh yokdur hemân İstanbul'dan def'i çâresine bakılmalıdır) deyü sadr-ı sâde-derûnı ilzâm iderek fi'l-asl kuzâtdan iken tarîk-i hâcegânîye duhûl ile re'îs kîsedârı olan Sünbül-zâde Abdülbâkî Efendi ocak tarafına mahremâne mektûb ve taraf-ı saltanata telhîs-i hüd'a-uslûb ile İstanbul'a gönderilmiş ve o dahi kendü maslahatını görmek bahânesiyle İstanbul'a geldikde Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi ile Tayyâr Paşa arasında mübâyenet ve adâvet vukû'ı hengâmına tesâdüf eylemiş idi.

Şöyle ki: Atâullâh Efendi'nin zorbalara istinâden bayâğı zor ile makâm-ı Meşîhat'da durması vak' ve nüfûz-ı saltanata dokunmağın anın azliyle yerine mütehayyizân-ı sudûr-ı izâmdan Osmân Paşa-zâde İzzet Begefendi'nin nasbı Enderûn-ı Hümâyûnca mültezim oldığı hâlde Atâullâh Efendi'nin ocaklu ile ittihâdı tereddüd-i şâhâneye bâdî olmakda iken Tayyâr Paşa dahi Atâullâh Efendi'nin tahakkümünden kurtulmak ve makâmında müstakill kalmak emelinde bulundığından bu bâbda ba'zı teslîhât göstererek meyl ve muvâfakat-ı şâhâneyi hâsıl itmiş idi. Ve ol esnâda Laz tâ'ifesi'nden ve yobaz gürûhundan biri Sultân Mehmed kolluğı neferâtıyla fâhişe gavgası iderek medresesine firâr ve yeniçeriler kendüsini tutmak üzre medreseye girmeleriyle içlerinden birisini i'dâm itdikden sonra kaçub Fâtih Câmi'-i Şerîfi'ne dahîl düşdükde birkaç yüz yeniçeri câmi'i ihâta idüb Atâullâh Efendi dahi gerek talebeye ve gerek hademe-i câmi'-i şerîfe ekîd[2] ve şedîd emirler irsâl ile merkûma kat'â mu'âvenet ve sahâbet olunmamasını tenbîh itmiş oldığından o dahi mü'ezzin mahfiline çıkub câmi'in her kangı kapusundan bir yeniçeri baş gösterse nişâne-i dâne-i tüfenk iderek müdâfa'ada ısrâr itmesi üzerine yeniçeriler Fâtih merhûma hürmeten câmi' içine kurşun atamayub mücerred hasr ve tazyîk ile merkûmı teslîme mecbûr eylemek tedbîrine karâr virmişler iken (**s.284**) Atâullâh Efendi hiddetlenerek hemân câmi' içine hücûm ve iktihâm ile merkûmun i'dâm olunması içün bi'z-zât sekbânbaşıyı oraya i'zam eylemiş oldığına mebnî her tarafdan merkûmun üzerine kurşun yağdırılarak birkaç yerinden yaralanmış iken yine makâm-ı müdâfa'ada sâbit kadem olub nihâyet cebhânesi bitmekle mecrûh oldığı hâlde dâl-hançer[3] olub ve bir kapudan uğrayub yeniçerileri yararak dışarı fırlamış ise de sopa ve mıtrakalarla[4] düşürüb i'dâm itmişlerdir.

Ol vakt yeniçeri kışlalarına ve sâ'ir ocaklara dahîl düşen cânîler kurtulmak âdet iken Fâtih Câmi'i'ne anlar kadar ri'âyet olunmaması ve câmî-i merkûm müddet-i medîde aclığa dayanamayub nihâyet teslîme mecbûr olacağı der-kâr iken düşman tâbyası üzerine hareket olunur gibi câmi'-i şerîf içine kurşun atılarak harem-i Fâtih'e hürmetsizlik idilmesi Atâullâh Efendi'nin hamiyyetsizliginden nâşîdir deyü medrese-nişîn olan ulemâ ve talebe gürûhı gücenüb güft-gû itmekde olduklarından bu dahi Atâullâh Efendi'nin aleyhinde kullanmak üzre husemâsı[5] elinde bir silâh idi.

1 Hadşe: Manevî rahatsızlık. Vesvese, kuruntu, merak, ye's, üzüntü, hüzün.
2 Ekîd: Tekidli, kuvvetli, sarih, kat'î, sağlam, muhakkak.
3 Dâl-hançer: Kınından çıkmış hançer.
4 Mıtraka: Matrak, sopa, mızrak, tokmak.
5 Husemâ: Muhalifler, karşı taraflar, hasımlar. Adüvler, düşmanlar.

Ancak Tayyâr Paşa ile İzzet Beg'in cihet-i vahdet-i vifâkları Rûmili Kazaskeri Şemseddîn Efendi ile sadr-ı Anadolı pâyelülerinden Hâce Münîb Efendi'nin ma'lûmları olıcak varub Atâullâh Efendi'ye ihbâr ve hemân Tayyâr Paşa'nın azli çâresine bakmasını musırrâne[1] ihtâr eylemişler.

İşte ol aralık Abdülbâkî Efendi Dersa'âdet'e vârid ve her tarafın illet-i gâ'iyyesi başka ise de bir matlabda müttehid ve Tayyâr Paşa'nın kâ'immakâmlığından Cebbâr-zâdelerin tevahhuş itmesi cümlenin da'vâsını mü'eyyid olmağın her tarafdan vâki' olan ibrâmlara Sultân Mustafâ dahi hâh ve nâ-hâh muvâfakat ve müsâ'adeye mecbûr olmağla Muharrem'in on üçünci Cum'a güni selâmlık resm-i âlîsinin icrâsından sonra Tayyâr Paşa Dimetoka'da ikâmet itmek üzre azl ile yerine Rikâb-ı Hümâyûnda nişâncı bulunan Eginli Hâcı Mustafâ Efendi kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı.

Abdülbâkî Efendi dahi itmâm-ı me'mûriyyetle Edirne'ye varub mükâfâten uhdesine küçük tezkirecilik tevcîh buyuruldı ve andan münhall olan kîsedârlık re'îs efendi mühürdârı Mustafâ Safvet Efendi'ye ihâle idildi ve her tarafın birer cihetle emeli husûl buldı.

Fakat Tayyâr Paşa hakkında teveccüh-i pâdişâhî ber-kemâl bulundığmdan dâ'iresiyle mansıbına gider gibi mu'azzezen Dimetoka'ya gönderilmiş ve arkasından haylî atâyâ-yı seniyye irsâliyle taltîf buyurulmuş (**s.285**) olması husemâsına mûcib-i fikr ve endîşe oldığından yine serdâr-ı ekrem ile Şeyhü'l-islâmın eser-i sa'y ve ikdâmı olmak üzre başındaki galabalığı dağıdub da Hacıoğlıpâzârı'nda ikâmet eylemesi içün kendüsine Muharrem'in yirmi ikinci güni mübâşir-i mahsûs ile hatt-ı hümâyûn gönderildikde Anadolı'ya geçüb ve memleketine varub da muhâfaza-i nefsine takayyüd eylemesi ba'zı hayr-hâhânî tarafından kendüsine ihtâr olunmuş ise de taraf-ı saltanata i'timâd-ı tâmmı oldığından hemân başındaki askeri dağıdub ve Hacıoğlıpâzâr'ına gidüb zuhûrâta tâbi' olmuşdur.

Bu misillü keşâ-keşlerle uğraşıldığı esnâda tedârükât-ı seferiyyeye ihtimâm ve i'tinâ olunamayub mütâreke müddeti ise hitâma karîb oldığından böyle giderse işin sonı vahîm olacağı anlaşılmağla huzûr-ı serdâr-ı ekremîde lede'l-istişâre vükelâ-yı devletden birinin Rikâb-ı Hümâyûna varub da şifâhen arz ve ifâde-i hâl eylemesi umûr-ı lâzımeden görülmegin Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Osmân Efendi bu avânda Ordu-yı Hümâyûndan Dersa'âdet'e gönderilmiş idi Osmân Efendi ise serdâr-ı ekrem ile Alemdâr Paşa'nın yek-dîgere olan husûmetlerine ve yeniçerilerin yolsuz hareketlerine bakub reviş-i hâli begenmediginden yine bir muhâlif rûzgâr eser ve bir fitne furtınası zuhûr ider ise sâhil-i selâmetde bulunmak üzre küthüdâlıkdan isti'fâ idüb kurtulmak dâ'iyyesinde iken ol esnâda hemşîre-i pâdişâhî Esmâ Sultân'ın kethüdâsı ve Maktûl Yûsuf Ağa birâderi Ömer Ağa fevt olarak Osmân Efendi sultân-ı müşârün-ileyhâya kethüdâ olub Rikâb-ı Hümâyûn defterdârlığı dahi uhdesine tefvîz ile taltîf ve bu cihetle Dersa'âdet'de tevkîf olundığına binâ'en Safer'in on dokuzuncı Cum'a güni Sadâret-i Uzmâ Kethüdâlığı Re'îsü'l-küttâb Refîk Efendi'ye ve riyâset esbak Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi'ye tevcîh olundığı sırada Ordu-yı Hümâyûnca ba'zı tevcîhât vukû' bulmuş ve sâbıkâ mektûbî-i sadr-ı âlî olub cild-i sâbi'de beyân olundığı üzre Ruscuk erenlerine karışmış ve mu'ahharen meştâ-yı Ordu-yı Hümâyûna gelmiş olan Tahsîn Efendi bi'l-asâle[2] çavuşbaşı ve Alemdâr Paşa müte'allikâtından ve hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan

1 Musırrâne: Israr ve inatla, ayak direyerek.
2 Bi'l-asâle: Asaleten, bizzat, kendi kendine.

Seyyîd Efendi Ordu-yı Hümâyûna kassâbbaşı olmuşdur.

Refîk ve Gâlib ve Behîc ve Tahsîn efendiler ise hep cem'iyyet-i hafiyye â'zâsından oldukları hâlde Ordu-yı Hümâyûnda birer mühim makâm ve me'mûriyyete geçüb ve Ordu-yı Hümâyûnı avuclarının içine alub Alemdâr Paşa dahi Râmiz Efendi'nin elinde olmağla bu cem'iyyet artık iki tarafı dahi istedigi gibi kullanabilecek bir hâl ve iktidâr kesb itdiginden hemân Ordu-yı Hümâyûndakiler Râmiz Efendi ile gizlü muhâbere itmekde ve ıstıyâd-ı tahcîr-i murâd içün (**s.286**) yine içlerinden birini İstanbul'a göndermek üzre fırsat gözetmekde iken serdâr-ı ekrem kendü za'fından gaflet ve Tuna Ser'askeri Alemdâr Paşa gibi kuvvetlü ve şedîdü'ş-şekîme bir âdem ile muhâsameye cesâret ve ana galebe hulyâsıyla Yılıkoğlı ve Gâvur Hasan ve İbrâ'îl Nazırı gibi bir takım zu'afâ-yı akviyâ-nümâ ile ittifâk itmek üzre anları Edirne'ye da'vet itmekle Refîk Efendi'nin mahremâne iş'ârı üzerine Alemdâr Paşa sayd ü şikâr sûretinde on bin kadar güzîde askerle Edirne havâlîsine dehşet-nümâ-yı azîmet oldığı sâmi'a-hırâş ve gerek Edirne'de ve gerek İstanbul'da herkese bâdî-i telâş olub hattâ Sultân Mustafâ Han Hazretleri bir gice iki def'a Şeyhü'l-islâm ile kâ'immakâm paşayı Sarây-ı Hümâyûn'a ihzâr ile istişâre ve bu derd-nâke zuhûra cüst-cûy-ı ilâc ve çâre itmiş ise de ikisi dahi hakîkat-i hâlden bî-haber oldukları cihetle bir cevâb-ı şâfi viremeyüb Ordu-yı Hümâyûn ile muhâbereye mecbûr oldukları sırada Alemdâr Paşa tarafdârânı olan ricâl-i devletden sûret-i hayr-hâhîde vârid olan evrâkda (Serdâr-ı ekremin za'fı der-kâr oldığı hâlde Yılıkoğlı gibi ba'zı kisânı Edirne'ye da'vet itmekle Alemdâr Paşa münfa'il olarak gemi azıya aldı ve av bahânesiyle Edirne'ye âzim oldı şimdiden çâresi görülmezse öni alınmakdan kalur ve sonı yaman olur) yollu kelimât-ı müdhişe münderic oldığından der-akab taraf-ı mülûkâneden Alemdâr'ın mebgûzı[1] olanların Edirne'den tardı ile bâb-ı fitnenin seddi içün serdâr-ı ekreme hitâben mü'ekked hatt-ı hümâyûn gönderilmekle Yılıkoğlı ve emsâli kimseler Boğaz Muhâfızı Hakkı Paşa ma'iyyetine me'mûr ve bu tarîkle Alemdâr'ın tahsîl-i rızâsına bezl-i makdûr idilmekde iken Refîk Efendi serdâr-ı ekremin yanına duhûl ve şeytân gibi urûk[2] ve a'sâbma hulûl iderek (Ba'zı mevâdd-ı seferiyye müzâkeresi zımnında mütehayyizân-ı ricâlden biri Alemdâr'ın yanına varub da def'i tasallutı içün ıslâh-ı zâtü'l-beyne sa'y itmesi muvâfık-ı hâl ve maslahatdır) didikde serdâr-ı ekrem dahi bu re'yi istisvâb ve kim münâsibdir deyü isticvâb idicek Refîk Efendi (Fi'l-asl anınla Behîc Efendi'nin mu'ârefesi[3] vardır ve bu makûle işlerde istihdâma liyâkatı der-kârdır) dimekle derhâl Behîc Efendi celb ile sûret-i me'mûriyyeti kendüye beyân ve netîcesinde mazhar-ı mükâfât olacağı der-miyân olundukda Behîc Efendi bâdî-i emrde imtinâ' ve bu hidmetin uhdesinden sarf ve tahvîli emrinde Refîk Efendi'den istişfâ' itmekle serdâr-ı ekrem anın bu nükûlüni samîmî bir keyfiyyet sanub tanışık dögüşi oldığını derk ve tafattun idemediginden tekrâr teklîf ve ibrâma ibtidâr itdikde hemân Refîk Efendi serdâr-ı ekreme mümâşât siyâkında sevk-i kelâm ve îzâh-ı bahs ve merâma âgâz (**s.287**) ve netîce-i maslahatda defterdârlık va'diyle tenvîr-i sened ricâ ve niyâz ile gûyâ Behîc Efendi'yi ilzâm ve ıskât itmiş ve bunun üzerine Behîc Efendi Alemdâr ordusuna gitmiş idi varub Râmiz Efendi ve Alemdâr Paşa ile görüşdükde işin yoluna girdigini söyleyüb ve maksad-ı hafîye dâ'ir olan mevâdı müzâkere ve müşâvere

1 Mebgûz: Sevilmemiş. Buğzedilmiş. Nefret edilmiş.
2 Urûk: Damarlar. Kökler. Irklar.
3 Mu'ârefe: Karşılıklı görüşme, tanışma.

eyleyüb ba'dehu gûyâ ki serdâr ile Alemdâr'ın aralarını bulmuş ve Tuna yalısının emr-i muhâfazasını Alemdâr'a ta'ahhüd itdirmege muvaffak olmuş vâdîsinde avdet ile Edirne'ye geldi.

Behîc Efendi'nin ol vechile Ordu-yı Hümâyûna avdetinden sonra Safer'in yirmi altıncı Cum'a güni huzûr-ı serdâr-ı ekremîde akd olunan meclis-i umûmîde (Müddet-i mütâreke hitâm buldı henüz musâlaha karâr-gîr olmadıkdan başka Rusyalu yeniden yeniye Boğdan'a asker sevk idiyor bu ise i'âde-i harbe mukaddeme oldığından bir ân akdem düşman karşusunda bulunmak elzem ve Sırbistân gâ'ilesimin def'ine ihtimâm olunmak ehemm olmağın Livâ-i Şerîf ile ordu hey'eti Edirne'de kalub Tuna sevâhilini muhâfaza ve lede'l-iktizâ â'dâya mukâbele içün ser'asker ya'nî Alemdâr Paşa ma'iyyetine mikdâr-ı vâfî asker irsâliyle hîn-i iktizâda serdâr-ı ekrem dahi kapusı halkı ve lüzûmı kadar asker ile sebük-bârca Sofya cânibine azîmet itmek sûreti tezekkür olunarak keyfiyyetin ser'asker paşadan isti'lâmı zımnında akdemce Behîc Efendi anın tarafına gönderilmiş idi bu kerre avdet itdi vâki' olan ifâdesine göre ser'asker paşa dahi burayı kabûl eylemiş siz ne dirsiniz) deyü huzzârdan istifsâr[1] olundukda cümlesi bu sûreti istihsân itmeleriyle buna dâ'ir taraf-ı serdâr-ı ekremîden yazılan arz ve inhâ Behîc Efendi ile Rikâb-ı Hümâyûna gönderilmiş ve mukaddemce kendüsine va'd olundığı üzre defterdârlığına dâ'ir olan telhîs dahi yedime virilmişdir.

Ve Ordu-yı Hümâyûnun sahrâya hurûcı mevsimi gelmiş oldığından Rebî'ü'l-evvel'in üçünci Cum'a güni ordu mahalline çadırlar kurulmuş ise de Tunca Nehri birden bire tuğyân iderek çadırlarda bulunan haylî akkâm ve yeniçerileri gark ve telef itmiş ve birkaç yüz çadır ve çerkeyi alub götürmüş oldığından ve bir hafta kadar bir tarafa hareket kâbil olmadığından güç hâl ile mâh-ı merkûmun onuncı Cum'a güni Livâ-yı Şerîf ordu mahalline ihrâc ile hânelerden haymelere nakl oluna bilmişdir.

Bu sene beyne'l-cemerât her yerde şitâ şedîd olub dağlara pek çok karlar yağmış oldığından bu esnâda hevâlar kesb-i mülâyemet itdigi gibi karlar erimekle her tarafda sular böyle tuğyân iderek dereler birer nehr-i cesîm ve nehirler birer bahr-ı azîm oldı ve bu cihetle hükm-i bahâr geciküb rûz-ı hızırda hazrevât[2] yetişemedigine mebnî andan sonra **(s.288)** daha bir haylî günler atlar çayıra çıkarılamayub âhûrlarda kaldı ve şiddet-i şitâdan nâşî hayvânâtda pek çok telefât vukû' buldı ve bu cihetle rûz-ı hızırda İstanbul'a pek az kuzı geldi halbûki bir müddetden berü İstanbul'da rûz-ı hızırdan evvel kuzı kesmek yasâğ ve ol gün mebde'-i eyyâm-ı mesâg oldığından herkes rûz-ı hızırda hânesime az çok her ne ise bir mikdâr kuzı eti götürmek âdet olmuş iken Târîh-i Âsım'da beyân olundığı üzre bu sene rûz-ı hızırda ale's-seher birkaç kassâb dükkânında pek az kuzı eti bulunabilüb her lokmasına hezâr müşterî olmağla yek-dîgiri cigneyerek çend neferi mecrûh ve telef oldukdan başka çünki ol vakt İstanbul'un kadınları bu makûle âdetlere ri'âyetden başka bir şey bilmez ve düşünmez olduklarından nicesi kocalarıyla rûz-ı hızırda kuzı eti görmedik deyü gavga idüb hattâ bazıları boşanmışdır.

El-hâsıl bu sene ufk-ı ma'nevî nasıl karanlık ise ufk-ı mer'î dahi öyle bulanık olub

1 İstifsâr: Sorma, sorulma.
2 Hazrevât: Yeşillik, bitkiler, meyve ve sebzeler.

gûyâ zâhir bâtına tevâfuk ve teba'iyyet idiyordı ve ahvâl-i politikada muvâzene[1] olmadığı gibi hevâlar dahi pek i'tidâlsiz gideyordı.

Hele Rebî'ü'l-evvel'in on ikinci güni İstanbul'da zuhûr iden bâd-ı sarsar-ı kıyâmet-eser[2] haylîce ziyân ve zarar virmiş ve halka azîm havf ve dehşet getürmişdir şöyle ki: Ol gün sâ'at üç raddelerinde iken Kağıdhâne tarafından hevâ kararub gice gibi her taraf karanlık oldığı hâlde hubûb iden bir dehşetlü kasırga rûzgârı önüne gelan ebniyye ve eşcârı kal' ve kam' iderek ve Kasımpaşa ve Tersâneyi ve karşu yakada Balat ve Fenar kıyılarından haylîce sıyırub geçerek birçok kayık ve gemileri zîr ü zeber itdikden başka nice muhkem binâları hâk ile yeksân ve nice kurşun puşîdeleri[3] söküb hevâda perrân[4] itmekle âmme-i nâs dûçâr-ı dehşet ve hırâs olmuşlar ve çünki Sultân Selîm'in evâhir-i saltanatında dahi böyle bir bora zuhûr eylemiş idüginden ba'zılar teşe'üm iderek acabâ bu dahi öyle bir hâdiseye alâmet midir deyü bahr-ı efkâr ve endîşeye talmışlardır.

Ba'dehû Cumâde'l-ûlâ'nın on dördünde nâzil olan şedîd ve medîd bir matar[5] dahi mûris-i envâ'-ı hasâr ve hatar olmuşdur. Şöyle ki: Ol günden bed' ile elli sâ'at kadar mümted olan bârân-ı azîm gerek İstanbul'da ve gerek Boğaziçi'nde birçok ebniyeyi harâb ve bütün bâğ ve bostânları mahv ve nâyâb ve umûmen halkı dûçâr-ı çâr-ı müvecceh-i ıztırâb itmişdir gûyâ çeşm-i âkibet-bîn-i âsumân bir vücûd-ı nâ-yâbî gâ'ib idecegine giryân olayordı biz şimdi sadede gelelim.

Behîç Efendi Dersa'âdet'e vusûl ve mecâlis-i mukarrebîne duhûle yol buldukda Fettâh ve Nezîr ağalar **(s.289)** ile mahremâne musâhabete girişüb Refîk Efendi vâdîsinde ıtlâk-ı zebân ve Alemdâr'ın taraf-ı pâdişâhîye kemâl-i ihlâs ve husûsiyyetini mevzû'-ı bahs ve beyân iderek (revnak-efzâ-yı tâc ve taht ve Pâdişâh-ı civân-baht Efendimiz Hazretleri bir takım mütegallibe elinde âciz kalub da Şeyhü'l-islâm ve sâ'ir ashâb-ı menâsıbdan birinin azli lâzım geldikde sekbânbaşı olan Kahveci Mustafâ gibi esâfilin tagallüb ve hetk-i perde-i te'eddüb iderek Saltanat-ı Seniyye ile mücâdelesi ve Kabakcı Mustafâ gibi bir kallaşın vak'adan evvel aç ve fülş-i ahmere[6] muhtâc iken Karagöz'ün ağalığı gibi birden bire ağa oldığına kanâ'at itmeyüb de umûr-ı devlete müdâhalesi Ser'asker Paşa'nın sâmi'a-i hırâş-ı hamiyyeti oldukca münfa'il ve müte'essir ve mezille-nişîn-i inâyeti ve sakâta çîn-hân-ı âtıfeti oldığumuz velî-ni'met-i âlemyân Pâdişâhımız Efendimiz Hazretleri'nin bizim gibi sâyesinde istihsâl-i kuvvet ile kahr-ı â'dâsına iktisâb-ı kudret itmiş kulları var iken Allâh'dan korkmaz ve Peygamberden utanmaz bir âlây dâğî ve bâgîler eyâdî-i tagallüb ve tahakkümünden halâs[7] bulmadıkca bir Şeyhü'l-islâm azline dahi kâdir olmadıkca hakkımızda ebnâ-yı zamâne bunların uzakdan seyirci olması ne dimekdir diyerek levm ve la'n ve belki mazbut-ı aklâm-ı müverrihîn olacağı cihetle kıyâmete dek bunlar velî-ni'metlerine hıyânet itmişler deyü karnen ba'd-karnin[8] şetm ve ta'n iderler deyü te'essüf-günân ve rîş-günân

1 Muvâzene: Ölçmek. Denk olup olmadığını bilmek için tartmak, ölçmek. Düşünmek.
2 Bâd-ı sarsar-ı kıyâmet-eser: Kıyamet kopması gürültüsü gibi gelen pek soğuk rüzgâr, yel. Kasırga.
3 Pûşîde: Örtülmüş, örtü.
4 Perrân: Uçmak. Uçan, uçucu.
5 Matar: Yağmur.
6 Fülş-i ahmer: Kızıl mangır, bakır sikke.
7 Halâs: Kurtulma, kurtuluş.
8 Karnen ba'd-karnin: Devir devir, asır asır.

muztarib ve perîşân-ı hâtır ve bu lekelerden tathîr-i câme-i nâmûs itmek üzre irâde-i seniyye sudûrına müterakkıb ve muntazır iken bu esnâda akd-i musâlaha içün bi'l-vâsıta Moskovlu mükâlemeye da'vet olundukda Kabakcı Ağa ile mi sulh olalım böyle perîşân devletle musâlahaya mıce yol bulalım diyerek bâs bayağı hezl[1] ve istihzâ vâdîsinde za'f-ı devleti îmâ tarîkiyle mükâlemeden ibâ eyledigi mesmû'ı olıcak bütün bütün aklı başından gidüb şevket-me'âb efendimizin ruhsatı olmasa bile ben artık dayanamayub beş on bin âdemle giderim ve Devlet-i Aliyye'yi mütegallibe elinden halâs iderim zîrâ âlem harâb oldı ve âteş-i fitne ve fesâd ile halkın cigerleri kebâb oldı kudret me'âb efendimiz beni katl iderse de cânım fedâ olsun tek umûr-ı Devlet-i Aliyye nizâm bulsun diyerek izhâr-ı söz ve güzâr ve taraf-ı saltanata ihlâs ve ubûdiyyetini ibrâz itmekdedir) didikde Abdülfettâh didikleri mahrum-ı felâh perdeyi yırtub ve garaz-i nihânîlerin meydâna atub (Çünki paşa hazretleri efendimize hidmet itmek ister diyorsunuz evvelâ Sultân Selîm'i i'dâm itmelidir) didigi gibi Behîc Efendi'nin efkârı perîşân olub ancak ip ucı virmemek içün vâdî-i iğfâlde tecâhülü'l-ârif[2] yolına giderek (Evet Sultân Selîm'in izâlesi beyne'l-lüzûm ve o ber-hayât oldukca şevketlü efendimizin râhat ve huzûr bulmayacakları emr-i meczûmdur lâkin mâdâm ki (**s.290**) ocaklu ve bi'l-cümle İstanbul halkı ve Rûmili â'yânlarıyla ser'asker paşa anın hilâfındadır vücûdı ke'l-adem[3] ve bir şey yapamıyacağı müsellemdir i'dâmı ise ba'zı mehâzîri mûcib ve hâtıra gelmeyecek mefâsidi câlib olur ez-cümle Fransa İmparatorı Napolyon gibi bir cihangîr ile beynlerinde muhabbet cây-gîr oldığından hal' olundığı vakt İstanbul'da ilçisi Sebastiyani meclis-i mükâlemede resmen imparatorun infi'âlini der-miyân ve sultân-ı mahlû' hakkında sû-i kasd vukû'a gelürse Fransa ile Devlet-i Aliyye arasmdaki dostluğun mahv olacağını beyân itmiş idi kaldı ki on dokuz sene serîr-i saltanatda bulunan pâdişâhın nice bin tarafdârı bulunacağı müsellem olmağla bu husûs şimdilik metrûk[4] ve tarîk-i hazm ve ihtiyât-meslûk olmak enseb ve elsem görinür vakti geldikde Ser'asker Paşa ber-mûceb-i irâde-i seniyye harekete müte'ahhiddir elbette bu hidmetde dahi bulunur) yollu ekâvîl-i ebleh-farîb ile kendülerin ilzâm ve (Şevketlü efendimize bir kudretlü bendesi böyle vakt-i ızdırâbda lisân-ı sadâkat ile arz-ı hidmet idüb dururken rağbet itmemek bilâhere bâ'is-i nedâmet olur burası da düşünülmek lâzım gelür) deyü hatm-ı kelâm idicek nedâmet sözi kendülere te'sîr itmekle (Ne yapalım nasıl tedbîr idelim) dimeleri üzerine (Bu mâdde ednâ himmetle sûret-pezîr-i temşiyyet olur. Fakat be-gâyet ketm ve ihfâsı lâzım ve maâzallâhu Te'âlâ ocaklu tarafına ednâ ser-rişte virilmesi hatar-ı azîmi müstelzimdir) deyüb mâddenin ketm ve ihfâsına tarafeyn ta'ahhüd ve eymân-ı mugalaza ile yek-dîgeri te'mîn itdikden sonra Behîc Efendi teşebbüsât-ı lâzımenin beyânına şürû' ile (tarafınızdan Alemdâr Paşa'ya tahrîrât gönderilmek kâfîdir taraf-ı mülûkâneden hatt-ı hümâyûn ısdârı te'hîr olunsun bizler paşayı emriniz üzre Orduyı Hümâyûna ve andan bir münâsebetle İstanbul'a getürirüz gürûh-ı mütegallibe tarafından su'âl ve istîzâh-ı keyfiyyetde ilhâh olunacak olur ise ben hatt yazdım deyü yemîn ile anları te'mîn buyurur hakîkat-ı hâlden bî-haber olanlar bâdî-i emrde sû-i zanna zehâb ile işi takbîh iderlerse ma'zûrdurlar fakat zâhir-i hâle[5] nazaran ba'zı küberâ mâddeyi başka sûretlerle

1 Hezl: Ciddi olmayan söz. Saçma, uydurma, yalan konuşmak.
2 Tecâhülü'l-ârif: Birinin, bildiği belli olan bir şeyi, nükte yapmış olmak için, bilmez gibi davranması.
3 Ke'l-adem: Yok. Yokmuş gibi.
4 Metrûk: Terk edilmiş, bırakılmış, kullanılmaktan vazgeçilmiş; battal.
5 Zâhir-i hâl: Durumun görünüşü.

giydirüb kuşadarak ve ba'zı müftereyât[1] dahi ilâve eyliyerek efendimizi igzâb itmek kaydına düşerler ise efendimiz anların akvâl-i memûhelerine kulak asmayub izhâr-ı tecellüd ile hakîmâne hâl-ı hâzırı idâre buyursunlar başka tedbîre hâcet yokdur) deyü kelâm-ı desîse-encâmına hitâm virmegin Fettâh Ağa tarafından Alemdâr'a (İktizâsına göre harekete izn-i hümâyûn erzân buyurulmuşdur) me'âlinde bir mektûb yazılmış ve Behîc Efendi defterdârlık ile mübtehic oldığı hâlde Ordu-yı Hümâyûna i'âde buyurulmuşdur.

(**s.291**) Behîc Efendi'ye Rikâb-ı Hümâyûnda defterdârlık hil'ati iksâ olunmuş idügi haberi Rebî'ü'l-evvel'in on altıncı güni Ordu-yı Hümâyûna vâsıl ve defterdâr-ı sâbık Çavuş-zâde Emîn Efendi bi't-tabi' makâm-ı istîfâdan sâkıt ve münfasıl olmağla Behîc Efendi'nin vürûdına kadar umûr-ı defterînin idâresi re'îs efendiye ihâle ve Behîc Efendi uhdesinde bulunan başmuhâsebe mansıbı dahi Tezkire-i Evvel Nu'mân Efendi'ye tevcîh olunmağın Ordu-yı Hümâyûnda müteselsilen ba'zı tevcîhât vukû'a gelmişdir. Ve bu sırada Âmedci Âmir Beg mâliyye tezkirecisi ve henüz İstanbul'dan gelmiş olan Hüsni Beg âmedci olmuşdur ve mukaddimetü'l-ceyş olmak üzre altı orta tertîb ve samsoncıbaşı ağa başbuğluğı ile Sofya cânibine gönderilüb cebeci ve topcı ve arabacı ve humbaracı ve lağımcı ocaklarınan dahi Sofya ve Silistre kollarına ortalar tertîb ve irsâl idilmişdir.

Müte'âkiben Behîc Efendi Ordu-yı Hümâyûna vürûd ile Refîk Efendi'ye mâcerâyı hikâye itdikden sonra ikisi birden keyfiyyeti Ruscuk'da bulunan Râmiz Efendi'ye tahrîr ve iş'âr ve Fettah Ağa'dan Alemdâr'a olan mektûb-ı ma'hûdı tesyâr ile Alemdâr'ın Ordu-yı Hümâyûna celbi içün vesîle zuhûrına dîde-dûz-ı intizâr olmuşlardır.

Ol aralık İstanbul'da yine bir vak'a-i ihtilâliyye zuhûra geldi. Şöyle ki: Karadeniz Boğazı'nda vâki' Kavak Kal'ası yamaklarından çend nefer sefîhlerin fevka'l-âde bî-edebâne hareketlerinden ehl-i ırz gürûhı bî-zâr olmağla ağaları olan Emîn Ağa kendülerini tevkîf ve yanlarına biraz âdem terfîk ve kayıklara irkâb ve te'dîb ve terbiyyeleri içün bir kıt'a takrîr ile Sekbânbaşı Mustafâ Ağa'ya irsâl itdikde kendülerinin vâdî-i fesâdda yoldaşı ve tarîk-i şakâvetde pâ-daşı olan Macar Kal'alı Abdülkerîm ve ana mu'âdil birkaç şakî-i le'îm kayıkları tevkîf ve i'âde içün Macar Kal'ası'ndan top atmışlar ise de gülleler isâbet itmeyüb kayıklar aşağı tarafa mürûr itmegin bunlar dahi kayıklara rükûb[2] ile ta'kîb itmişler. Lâkin yetişemeyüb anlar evvelce İstanbul'a vusûl ile mahbûsları çardak kolluğunda elli altı bölügi neferâtına teslîm eylemiş olduklarından müte'âkiben eşkıyâ gürûhı karaya ayak basdıklarında avave-i sükkâne ve arbede-i ser-keşânelerini işiden birçok evbâş dahi ayakdaş olarak cem'iyyetleri çoğalub ve elli altı neferâtıyla fi'l-asl beynlerinde der-kâr olan cihet-i vahdet-i fesâd dahi bâ'is-i ittifâk ve ittihâd olub hemân çardak kolluğundan mahbûsları ahz ile mütecebbirâne[3] ve mütefahhirâne Galata cânibine güzâr itdiler.

(**s.292**) İstanbul'dan böyle cebren mahbûs almak ise emsâlsiz bir vak'a-i garîbe ve emniyyet-i umûmiyyeyi selb idecek ve Yeniçeri Ocağının nâmûsuna halel virecek bir keyfiyyet-i acîbe oldığından ocak ihtiyârları sekbânbaşı huzûrına celb ile müşâvere olundukda Elli Altı Bölügü'nde başyasakcı olan Hasan Ağa fi'l-asl Ahıshalı olmak hasebiyle yamakların hemşehrîsi ve zâten bu makûle fesâd-pîşelerin pîş-revî oldığına nazaran yamaklarla böyle

1 Müftereyât: Başkasının üzerine atılan suçlar, kabahatler. İftiralar.
2 Rükûb: Binme, bir vasıtaya binme.
3 Mütecebbirâne: Zorbalıkla, cebren.

ittihâd dahi anın başı altından çıkmış bir fesâd olmak gerekdir fakat ahşâm takarrüb itdi yarın bi't-tahkîk gerek kendüsinin ve gerek kafadârlarının cezâsı tertîb olunur deyü dağılub gitdiler.

Halbûki Mustafâ Ağa karîbü'l-ahdde o makûle eşkıyânın hem-pâsı oldığı hâlde serkeşlik yüzünden sekbânbaşı olarak az vakt zarfında kesb itdigi ihtişâm ve azameti anlara girân gelüb emsâl ve akrânından bir çoğı sekbânbaşı olmak emeline düşmiş idi ve merkûm Hasan Ağa dahi bunlardan birisi idi binâ'en-aleyh iş ferdâya kalmayub hemân ol gice Abdülkerîm ile kafadârları çardağa gelerek ve Elli Altı neferâtı ile birleşerek Hasan Ağa'nın delâletiyle Ağakapusı'na bi'l-vürûd ağa efendimizin emr itdikleri mahbûsları getürdik deyü kapuyı açdırdıkdan sonra içeriye dühûl ile bir takımı Karakulak Abdullâh Ağa'yı uykuda iken ele geçürmiş ve dîger fırkası zindân yazıcısmı kaldırub ve cebren ana ağa efendimizin emirleri olan mahbûslar geldi diyerek harem kapusını çaldırub ağa dahi meclisde zikri geçenler tutulmuşdur zannıyla tışaruya çıkarak yakayı ele virmiş olmağın ikisi dahi sille tokat yiyerek çardağa götürilüb başyasakcı odasında tevkîf olunmuşlar.

Ferdâsı ki Rebî'ü'l-evvel'in on altıncı ve Nisan'ın gâyeti Pençşenbe güni idi Enderûn ve Birûn ricâli bu vak'adan nâşî mütelâşî[1] olduklarından başka çünki bu mâddeden dolayı ocaklunun olanca nâmûs ve i'tibârı zâ'il oldığından Ağakapusı'nda akd-i cem'iyyet ile kimi ağalarının istihlâsı emrinde isti'câl ve kimi zorbaların üzerine hücûm ile cümlesini istîsâl itmek gibi mütâla'ât-i mütebâyine ile iştigâl itdikleri esnâda taraf-ı devletden zorbaların cem'iyyetine âdemler irsâl ile merâmları su'âl olundukda sekbânbaşının azlini istid'â ve azl olunmadığı takdîrde i'dâm ideceklerini îmâ itmeleriyle mes'ûllerine müsâ'ade lâzıme-i hâlden görilerek Ağakapusı'ndaki cem'iyyetden ağalığa kimi isterler ise intihâb ve arz itsünler deyü isti'lâm olunması üzerine irâde Devlet-i Aliyye'nindir ve ta'yîn-i şahs olunmak ocağımızın kânûnuna muhâlifdir diyerek resm-i edebe ri'âyet itdiklerine mebnî muhzır ağa vekili (**s.293**) olan Hayrabolulı Mehmed Ağa Sekbânbaşı nasb olunarak Ağakapusu'na gönderildikden sonra Mustafâ Ağa ile Abdullâh Ağa zorbaların habsinden tahlîs ile Burusa'ya nefy olundılar Terekeci İbrâhîm Ağa dahi Karakulak oldı bu vechile fitne ber-taraf idildiyse de zâbıta-i belediyyeye halel gelmiş ve iş bütün bütün esâfil ve evbaş[2] eline düşmüş dimek olmasıyla ve bu vak'adan dahi iğnâz-ı ayn olunur ise artık esâfilin zabt ve rabtı kâbil olamayacağı cihetle beyne'n-nâs güft-gû hâdis ve bu dahi tahdîş-i ezhâna bâ'is olmakdan nâşî Şeyhü'l-islâm konağmda mün'akid olan meclis-i meşverete sekbânbaşı ma'rifetiyle ocağın söz sâhibleri ihzâr ve bu mâddeye sebeb olanların te'dîbiyle ocağın i'âde-i nâmûsı lüzûmı iş'âr ve ihtâr olundığı sırada ecille-i sudûrun âteş-zebân-ı hamiyyet-nişânlarından İzzet Begefendi ocakluya hitâben (Ötedeu berü işitdigimize göre kolluk önünden kandil sirkati[3] ocağın nâmûsuna dokunmağla zâbitin boynuna kandil asılub da teşhîr olunmak kânûn imiş acabâ ağanız olacak şahs-ı gâfilin kapuda iken giceleyin kör kandil gibi alınub götürülmesi dûdmânınıza[4] mûcib-i ayb ve âr olmaz mı) deyü ocaklunun kânûn-ı tehevvürlerini şirâre-pâş-ı hamiyyet eyleyecek ve hançer gibi cigerlerine işliyecek sözler söyleyicek ocaklu anın

1 Mütelâşî: Telaş eden. Izdırab ile karışık acele eden. Telaşlı.
2 Evbaş: Şahısların rezilleri. Muhtelif yerlerden gelmiş, toplanmış bir cemaat, bir bölük.
3 Sirkat: Hırsızlık, çalma, çalınma.
4 Dûdmân: Hanedan, sülale, akarib, aile, kabile, kavim, aşiret.

böyle mü'essir sözlerinden âteş alarak hemân meclisden kıyâm ve Ağakapusı'na varub sâ'ir ocukluyı cem'le keyfiyyeti i'lâm itdiklerinde cümlesi pür-âteş-i gayret ve hamiyyet olarak hemân orta aşcılarını Çardağa gönderüb sâlifü'z-zikr Başyasakcı Hasan Ağa'yı Ağakapusu'na celb ve ihzâr itdiklerinde mevcûd olan yeniçeriler üzerine hücûm ve itâle-i zebân-ı la'n ve şütûm[1] ile i'dâmı emrinde ısrâr itdiklerinden keyfiyyet Bâb-ı Âlî'ye takrîr ile sâdır olan fermân-ı âlî mûcebince derhâl Hasan Ağa hank ile i'dâm olundukdan sonra Boğaz Nâzırı Kabakcı Mustafâ me'mûr idilerek Macar Kal'ası'nda Abdülkerîm ve refikleri dahi i'dâm ile ibret-i enâm kılındılar.

El-hâsıl İzzet Begefendi'nin te'sîr-i nutk-ı belîğânesi ile gürûh-ı eşkıyâ mazhar-ı tenkîl ve cezâ oldı ve efkâr-ı umûmiyyeye sükûnet geldi bu cihetle beyne'l-havâss İzzet Beg'in şân ve i'tibârı terakkî buldı lâkin mukaddemâ meşîhati söylenüb hattâ Tayyâr Paşa buna dâ'ir müsâ'ade-i şâhâne bile istihsâl itmiş iken anın kâ'immakâmlıkdan azli hasebiyle İzzet Beg'in meşîhati dahi pesmânde[2] olmuş idi böyle natûk ve cerîü'l-lisân bir kazaskerin İstanbul'da bulunması ise Atâullâh Efendi tarafdârânının râhatlarını selb itmekde iken bu esnâda taraf-ı şâhâneden istifsâr-ı hâtır siyâkında İzzet Beg'e atiyye-i behiyye zuhûrı bütün bütün meraklarına dokundı halbûki ber-vech-i bâlâ Tayyâr Paşa Hacıoğlıpâzârı'na nefy olunmak mülâbesesiyle ol (**s.294**) tarafda Alemdâr Paşa ile görüşdükde giriftâr oldığı felâket mahzâ serdâr-ı ekremin garazkârlığından neş'et eylemiş bir ma'nâ oldığını hikâyet ile bess-i şikâyet idüb Alemdâr ise fi'l-asl serdâr-ı ekremden dil-gîr oldığına mebnî ana rağmen henüz musâlaha maslahatına dâ'ir bir haber ve eser zâhir olmadığı cihetle istînâf-ı muhârebe ihtimâli der-kâr oldığından bahsle Tayyâr Paşa'nın Varna muhâfazasına ta'yîni husûsunı Rikâb-ı Hümâyûndan niyâz itmesi üzerine Tayyâr Paşa Varna muhâfazasına ta'yîn olundı işte Atâullâh Efendi bunı vesîle iderek İstanbul'da İzzet Beg tek durmayub Tayyâr Paşa'nın sadâretine sa'y ideyor deyü hafiyyeten serdâr-ı ekreme iş'âr itmekle serdâr-ı ekrem dahi İzzet Beg'in nefyini Rikâb-ı Hümâyûna telhîs itdigine mebnî bu avânda İzzet Beg Mağnisa'ya nefy olunub ba'dehu istid'âsı vechile menfâsı İzmir'e tahvîl kılındı.

Atâullâh Efendi bu kerre dahi öyle bir takrîb-i dil-firîb ile def'-i rakîb iderek pedermânde-i mâlikâne nazarıyla bakdığı mesned-i Meşîhatda pây-dâr ve zu'munca gülzâr-ı devlet kendüsine hâlî ez-hâr-ı zâr-ı ağyâr kaldı.

Ol avânda ise Ruscuk yârânının kemâl-i mehâret ve san'at ile vâdî-i hafâda aşıladıkları yabânî fidânlar neşv ü nemâ bulmuş ve iktitâf-ı semere mevsimi gelmiş oldığından çok geçmeden Atâullâh Efendi'nin ocağına incir dikilecek ve bâğzâr-ı devlet yeniden tarla idilüb ekilecek idi.

Şöyle ki: Müddet-i mütâreke münkazî ve harb işleri sarpa sarub başkaca tedârükât-ı seferiyyeyi muktezî olmakdan nâşî Ordu-yı Hümâyûnda ricâl-i devlet aralık aralık meşveret itdikce Ruscuk cem'iyyet-i hafiyyesi â'zâsından olanlar (İki cihetin dahi ihtiyâcâtı çok Ordu-yı Hümâyûnda ise esbâb-ı iktidâr yok delik büyük yama küçük höyle kalursa haller fenâya müncer[3] olur) deyü serdâr-ı ekremi ihâfe ve tevhîm itdikleri esnâda yine kendülerinin ta'lîm ve telkîni üzre Alemdâr Paşa mevcûd ma'iyyeti olan â'yân-ı büldân ve beş altı bin kadar

1 Şütûm: Küfürler, sövmeler, sövüp saymalar.
2 Pesmânde: Geri kalmış, geride bulunan; artık, artmış.
3 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.

sekbân ile gûyâ devr ve teftîş-i vilâyet itmek üzre Ruscuk'dan çıkmış oldığı lede'l-istimâ' (Ser'asker paşa Ruscuk'dan çıkub berü tarafa doğrı hareket itmiş orduya da'vet ve umûr-ı seferiyyeye dâ'ir kendüsiyle meşveret olunsa azîm fâ'idesi olur) deyü serdâr-ı sâde-dili iğfâl ve iknâ' itmeleriyle makâm-ı Sadâret'den da'vetnâme irsâl olunması üzerine Alemdâr Paşa hemân küllî askeri istishâb iderek yerinden hareket ve Cumâde'l-ûlâ'nın üçünci Salı güni Edirne sahrâsma muvâsalat ile bir tarafda ordusunı kurdı ve ferdâsı otâğ-ı âsafîye gelüb serdâr-ı ekrem ile görüşdi ba'dehu iki günde bir **(s.295)** serdâr-ı ekrem ile ricâl-i devlet anın haymesine gidüb Tuna ve Sofya cihetlerinin takviyyet ve ihkâmı müzâkere idilür oldı ve bu müzâkerâtın netâyicinden olmak üzre silâhdâr ağası ve Kırcalı askeri başbuğı olan Ahmed Ağa rüthe-i vezâretle ve başbuğ unvânıyla Tulcı cânibine me'mûr idildi ve silâhdâr ağalığı Şîrîn-zâde İzzet Beg'e tevcih buyuruldı. Ve çünki Alemdâr'ın böyle bağteteden Ordu-yı Hümâyûna gelmesi husûsuna İstanbul'da herkes birer ma'nâ virmekle taraf-ı kâ'immakâmîden isti'lam olundukda temşiyyet-i mehâmm-ı seferiyye içün gelmiş oldığı cevâbı virilmiş iken yine isti'lam-ı hâl zımnında mukarrebîn-i pâdişâhîden Tebdîl Hâsekisi Bağdâdlı Hâcı Halîl Ağa hatt-ı hümâyûn ile Edirne'ye gelüb gitdi.

Ve Alemdâr Paşa Ordu-yı Hümâyûna geldikden sonra gûyâ serdâr-ı ekrem ile yek-dil ve yek-cihet ve aralarındaki ihtilâf ve husûmet mübeddel-i ittilâf ve muhâlaset olarak her husûsı bi'l-ittifâk müzâkere ve icrâ ider oldılar bu ise Râmiz ve Refîk ile refîklerininin sanî'ası olub serdârı istedikleri gibi i'mâl itmekde ve Alemdârı ta'lîm ile papağân gibi söyletmekde idiler.

Hattâ bir gün akd-i encümen-i müşâvere ve sefer ahvâli mevzû'-ı bahs ve müzâkere idilerek Ruscuk yârânından ba'zıları (Fransa İmparatorı Tilsit Musâlahası hükmünce Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde mütârekeye sûret virdikden sonra musâlaha maddesini Paris'e celb itdi ve işi uzatdı soruldukca gâh lisân-ı hâl ve kâl ile benim Devlet-i Aliyye tarafını iltizâmım mücerred Sultân Selîm'in zâtına mahsûs olan muhabbet ve hürmetime mebnî idi deyü vak'a-i hal'ı önümüze sedd çekiyor ve gâhîce[1] Rusyalunun ru'ûnetini bahâne idiyor mütâreke-i gayr-ı mahdûde unvânıyla bir sûret-i gayr-ı ma'hûde meydâna çıkdı sonu ne olacak) yollu bahisler der-miyân itdikde yine yârân-ı mârân içinden biri dil uzadub (Evet beyhûde Edirne'de ikâmet ile şehriyye[2] birkaç bin kîse akçe itlâf idiliyor) diyicek Refîk ve Behîc efendiler dahi (Akçe tedârükinde ne mertebe usret çekildigi cümlesinin ma'lûmıdur bu vechile ifâde-i evkât itmekden ise cümleten Dersa'âdet'e gitsek ez-her cihet hayırlu olur musâlaha sûret-pezîr olursa febihâ olmaz ise İstanbul'da tanzîm-i mühimmât ile azm-ı cihât ve gazâ her hâlde îcâb-ı maslahata evfak ve ahrâdır) deyü nice ekâvîl-i mülzimâne[3] îrât itdiklerinde çünki efrâd-ı sâ'irede redd ve i'tirâza mecâl ve serdâr-ı ekremin kuvve-i müdebbiresinde bir me'âl olmadığından cümlesi bu re'yi tasdîk itmeleriyle hemân çend rûz zarfında Dersa'âdet'e müteveccihen Edirne sahrâsından harekete karâr virilmesi üzerine Alemdâr Paşa (Öyle ise ben de berâber gidüb de efendimizin dîdâr-ı hümâyûnların göreyim ve hâk-i pây-i şâhânelerine yüz süreyim) dir dimez etrâfdan hem-destân olan yârân **(s.296)** anın dahi Ordu-yı Hümâyûn ile berâber bulunmasında vücûh-ı muhassenât beyânıyla söze hitâm virdiler ve haylî vakitden berü tertîb ve tedbîr itdikleri mukaddemât-ı mekr ve

1 Gâhî: Arasıra, zaman zaman.
2 Şehriyye: Aylık, aya mensup, ayla ilgili.
3 Ekâvîl-i mülzimâne: Gerekli sözler, lazım gelen konuşmalar.

mekâyide netîce virdirdiler.

Ve serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûnun bu vechile Dersa'âdet'e hareketi içün taraf-ı şehr-i yârîden istîzân olunmasını âvride-i zebân eylemiş ise de çünki taraf-ı şâhâneden istîzân olunsa meclis-i meşverete konılacağı emr-i tabî'î ve bu sûretde ise Atâullâh Efendi hem-zebân olan sudûr-ı ulemâ ve ordunun dışaruda bulunması münâsebetiyle teneffüz iden vükelâ ve ocaklu ile ittifâk iderek bu husûsa mâni' olacakları bedîhî oldığından Refîk Efendi sadr-ı â'zam ile mahfîce[1] mülâkât iderek (Zât-ı şâhâne Ordu-yı Hümâyûnun hâricde bulunmasıyla bi-gayr-i vech umûr-ı devlete vaz'-ı yed-i istîlâ iden eşhâsın evzâ'ından müteneffir olub İstanbul'a vürûdunuzı temennî itmekde ve celbinize fırsat gözetmekde oldığı ha'zı mahremândan mesmû'umuz olmuşdur cenâb-ı devletinizin İstanbul'a vürûdı pâdişâhın mûcib-i mesârr-ı nâ-mahdûdı olacağından iştibâh yokdur bu hâbda emîn olunuz ben zâmin ve kefîlim ammâ istîzân olunsa iş keşâ-keşe düşer) diyerek serdâr-ı ekremin İstanbul'a vürûdunda zâtınca ve devletce ol kadar muhassenât der-miyân itmiş ki anı kendülerden ziyâde sür'at üzre harekete hırslandırmış oldığına binâ'en istîzân husûsı terk olundukdan başka evvelce İstanbul'da şüyû' bulmamak içün turuk ve mesâliki[2] sedd ile İstanbul'a gidecekleri salıvirmemek üzre lâzım gelan yerlere mübâşirler ta'yîn ve İstanbul'a kadar beş konak tertîb ve hayme ve hargâh ve sâ'ir eskâl ve ahmâl yerlerinde terk ile gâyet sebükbâr olarak Cumâde'l-ûlâ'nın yirminci Penşenbe güni ekser ricâl-i devletin bile haberi olmaksızın ale's-seher Alemdâr Paşa serdâr-ı Ekrem ile Çarhacı Alî Paşa'yı ve Behrâm Paşa'yı önüne katmış ve Ordu-yı Hümâyûn ile berâber İstanbul'a müteveccihen hareket itmiş ve kendüsinin bir cesîm fırkası dahi berâber gitmiş idi.

Ordu-yı hümâyûndaki me'mûrîn ve ketebeden ekseri bu hareketden bî-haber olarak hâb-ı gafletde bulunmalarıyla yatakdan kalkub da sabâh keyfiyle keyfiyyeti işitdikleri gibi serâsime[3] olarak yek-dîgere yâhu ordu kalkmış diyorlar aslı var mı deyü su'âl itdikde öte tarafdan kimi hilâf-ı me'mûl bir keyfiyyet oldığına mebnî ehemmiyyet virmeyerek kahvesini içüb keyif yetişdirmekde ve kimi öyle şey olmaz var sen kendini pabucı büyüge okut deyü cevâb virmekde iken sahîhan Ordu-yı Hümâyûnun hareket eylemiş oldığı tahakkuk idicek böyle hareket-i nâ-be-hengâma herkes birer ma'nâ virerek tehiyye-i esbâb-ı seferiyye **(s.297)** ile paşa döküldisi gibi yola çıkdıkları esnâda Ordu-yı Hümâyûn birinci merhaleye takarrüb itmiş idi.

Ve ber-vech-i bâlâ mukaddemâ hatt-ı hümâyûn ile Edirne'ye gelüb gitmiş ve mu'ahharen yine hatt-ı hümâyûn ile Ordu-yı Hümâyûna gelüb bu kerre birlikde avdet itmiş olan Bağdâdlı Hâcı Alî Ağa dahi (ber-muktezâ-yı mütâreke Ordu-yı Hümâyûnun ileriye hareketi lâzım gelmeyüb Edirne'de ikâmeti dahi beyhûde masârifi mûceb olduğından ittifâk-ı ârâ ile Dersa'âdet'e avdete karâr virildi) deyü serdâr-ı ekrem tarafından Rikâb-ı Hümâyûna yazılan tahrîrât ile esnâ-yı râhda Dersa'âdet'e i'zâm idilmiş idi.

Ve Ordu-yı Hümâyûnun hareketinden çend rûz mukaddem Alemdâr Paşa tarafından Boğaz Nâzırı ma'hûd Kabakcı Mustafâ Ağa'nın i'dâmı içün Punarhisârı Â'yânı Hâcı Alî Ağa'yı dahi bir mikdâr süvârî ile doğrı Karadeniz Boğazı'nda vâki' Rûmili Fenar Kal'ası'na

1 Mahfî: Gizli, saklanmış.
2 Mesâlik: Meslekler. Tutulan yollar. Süluk edilen yollar.
3 Serâsime: Sersem.

göndermiş idi. Cumâde'l-âhire'nin on dokuzuncı Çehârşanbe güni Punarhisârı Â'yânı mûmâileyh Hâcı Alî Ağa ale's-seher Rûmili Fenarı'na vusûl ve Kabakcı'nın hâric-i kal'ada vâki' hânesine nüzûl ve hakkında emr var diyerek haremine duhûl ile câme-hâbında[1] taş yatur bulub başını kat'la Alemdâr'a irsâl ve Fenar Kal'asını kabza-i tasarrufuna idhâl eylemiş oldığından Ordu-yı Hümâyûn Çorlı merhalesinde iken Kabakcı'nın ser-i berîdesi su kabağı gibi galtîde-i[2] hâkk-ı mezellet olmuş ve Hâcı Alî Ağa'ya imdâd içün oradan doğrı Fenar'a bir mikdâr süvârî daha gönderilmişdir.

Bu vak'a-i nâkeh-zuhûr yamakları muhtellü'ş-şu'ûr itmekle ilerü gelenlerinden ba'zıları İstanbul'a gelüb vâki' hâli Bâb-ı Âlî'ye ihbâr ve ağalarının katli irâde-i seniyye ile midir deyü esfâr itdiklerinde çünki buna dâ'ir Bâb-ı Âlîce aslâ ma'lûmât olmadığından keyfiyyet kâ'immakâm paşa tarafından Rikâb-ı Hümâyûna arz ve i'lâm ile buna dâ'ir irâde-i seniyye olub olmadığı isti'lâm olunması üzerine (Bu bâbda izn-i hümâyûn yokdur fakat Ordu-yı Hümâyûn cânibinden olması hâtıra gelür tahkîk olunsun) deyü buyurulmağla derhâl Fenar'a me'mûrlar irsâl ve keyfiyyet ber-vech-i bâlâ bağteten gelmiş olan askerden su'âl olundukda Ordu-yı Hümâyûndan gelmiş olduklarını ve ser-gerdeleri Bunarhisârı Â'yânı oldığını beyân itmeleriyle derhâl Rikâb-ı Hümâyûndan serdâr-ı ekreme (Bu nasıl olmaz işdir sizin bundan haberiniz var mı) deyü isti'lamnâme yazılub İstanbul'da bulunan ocaklu dahi tahkîk-i mâdde olununcaya degin tevakkuf ve imtizâr itmek üzre karâr virdiler ise de yamaklar Fenar Kal'ası'nı muhâsaraya şitâb idüb bilâ-istîzân böyle bir emr-i hatîre ictisâr devletçe (**s.298**) dahi bâdî-i infi'âl ve iğbirâr olarak tâ'ife-i merkûmenin kahr ve tedmîri emr ü fermân buyurulmağla her tarafdan Fenar Kal'ası'na toplar havâle olunarak tazyîka kıyâm olundı â'yân ağa ise işini becermiş ve hâzır top ve cebehânesi mükemmel bir kal'a içine girmiş oldığından bir şey'e kulak asmayub ve bir şey dimeyüb yalnız muhâsırîne top ve tüfenk ile mukâbele itmekde idi.

İstanbul ve Boğaziçi ahâlîsi top sadâlarından ürküb ancak gavganın aslı nedir ve gelenler kimlerdir niçün gelmişler Kabakcı'nın satveti dünyâyı ditredir iken bu herifler andan korkmayub da nasıl gelebilmişler buraları bilinmedigi cihetle herkes birer ma'nâ virerek ve kimi zorbalara ta'arruz olunmamak akab-i vak'ada taraf-ı devletden virilan vesîkada münderiç oldığından bu mâdde ocakluya bâdî-i infi'âl olmaz mı ve kimi hurûc-ı ale's-sultân kaziyyesine delâlet ve rehberî-i isyâna cesâret idenler nihâyet belâsını bulmaz mı diyerek dürlü kîl ü kâl ve beyhûde bast-ı makâl-i bî-mâl olunmakda iken Bağdâdlı Hâcı Alî Ağa gelüb Ordu-yı Hümâyûn ile Alemdâr Paşa'nın Dersa'âdet'e müteveccihen gelmek üzre oldığını haber viricek gice beyne'l-işâ'eyn Şeyhü'l-islâm ve Kâ'immakâm Paşa Sarây-ı Hümâyûn'a da'vet ile mâdde der-miyân olundukda bu hâdise-i bu'l-aceb[3] ikisinin de insilâb-ı akl[4] ve şu'ûrına sebeb olarak (hod-be-hod böyle bir harekete cesâret câlib-i envâ'-ı mazarratdır ammâ sudûr izn-i hümâyûn ile olmuş ise başka keyfiyyetdir) deyü taraf-ı pâdişâhîden ruhsat olub olmadığını istifhâm itmeleri üzerine pâdişâh-ı safvet-karîn mukaddemâ Behîc Efendi'nin Dersa'âdet'e vürûdunda ta'lîm ve telkîn olundığı üzre hatt yazmadım deyü yemîn

1 Câme-hâb: Yatak.
2 Galtîde: Tekerlenmiş, yuvarlanmış.
3 Hâdise-i bu'l-aceb: Ziyâdesiyle acayip hadise.
4 İnsilâb-ı akl: Aklını yitirme.

ile anları temin itdikden sonra (Yarın sudûr-ı ulemâ ve ocaklu ile sekbânbaşı ve sâ'ir vükelâ da'vet ve akd-i encümen-i meşveret olunub ne vechile tedbîr olunur ise taraf-ı hümâyûna takrîr olunsun) deyü emr itmekle ferdâsı Cum'airtesi güni ashâb-ı meşveret Şeyhü'l-islâm konağma da'vet olundukda herkes çend rûz mukaddem zuhûra gelan Kabakcı mâddesinden dolayı istişâre olunacak zannıyla ana göre söz hâzırlayub gelmiş iken hilâf-ı me'mûl Ordu-yı Hümâyûnun Alemdâr Paşa ile birlikde ûd ve kufûl[1] itdigi der-miyân olunub bu vürûd-ı nâgehânî mânend-i belâ-yı âsumânî huzzârın karîn-i derk ve iz'ânı olıcak peşt ber-divâr-ı hayret ve sebâba-güzâ-yı dehşet olarak her biri birer dürlü efkâr-ı dil-figâra zâhib ve ale'l-husûs Ordu-yı Hümâyûn dışaruda bulunmak takrîbiyle vâyedâr-ı nüfûz olanlar bu pâzârlıkdan ziyân görecekleri mütâla'asıyla muztarib oldukları cihetle evzâ'-ı şatr-perde-i kerbeye âgâz ve dürlü mâlâya'nî ve birçok kelâm-ı bî-ma'nâ ile dehân[2] hezeyânı yaz idüb kimi hatt-ı hümâyûn ile i'âdelerini tedbîr ve kimi (**s.299**) böyle hilâf-ı rızâ-yı âlî hareket iden ashâb-ı şakâvete irâ'e-i ruhsat mugâyir-i kânûn-ı devlet oldığını tezkîr ve kimi asker ta'yînı ile def' ve İstanbul'un kapuları sedd ile içerüye duhûlden sadd ve men' olunmaları lüzûmunı takrîr itmekde iken Kâ'immakâm Mustafâ Paşa bugün Silivri'ye gelecekler ve Salı güni İstanbul'a girecekler dimekle tedbîre mecâl olmadığı meczûm-ı ashâb-ı kîl ü kâl oldığı gibi def'aten tahvîl-i lisân ve semt-i âhara atf-ı inân beyân iderek ba'zıları (Elbette iktizâ eylemese gelmezler ve hâcet mess itmese ihtiyâr-ı külfet hareket itmezler idi) deyüb ba'zıları dahi (Evet evet öyle ya lâkin bir kâ'ide Sancak-ı Şerîf da'veti içün âdem gönderilmek lâzım gelür) dimekle bunun üzerine karâr virilerek keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûna lede'l-arz bemân ol gün taraf-ı hümâyûndan Hazîne Vekîli Nezîr Ağa da'vet içün gitdi ve Pâzârirtesi güni da'vet itdi.

Ferdâsı yevm-i Salı ki Temmuz-ı Rûmî'nin yedisi ve Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi beşidir Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'e duhûli mukarrer oldığından ol gün Şeyhü'l-islâm ve Kâ'immakâm bi'l-cümle sudûr ve mevâlî ve ricâl-i devlet li-ecli'l-istikbâl İncirli Çiftligi'ne gidüb serdâr-ı ekrem ile mülâkât itdikden sonra Alemdâr Paşa tarafına da tebrîk-i kudûm zımnında revân olub Alemdâr egerçi rüsûm ve teşrîfât-ı devleti lâyıkıyla bilmez ise de kuvve-i müdebbiresi[3] makâmında bulunub Köse Kethüdâ deyü ma'rûf olan Ahmed Efendi'nin delâlet ve ta'rîfi ile haymesinden çend hatve ilerü hareket iderek anları istikbâl ve kemâl-i tevkîf ve ibcâl ile haymesine idhâl itdikde Şeyhü'l-islâm Efendi Alemdâr'a ziyâde ta'zîm kasdıyla sadr-ı meclisden münharifce oturacak olmasıyla Alemdâr Paşa (Buyurun efendim buyurun sizler hem başı büyük hem işi büyük zümresindensiniz size ri'âyet itmege herkes mecbûrdur) diyerek ibrâm ile sadr-ı meclise iclâs ve çend dakîka muhâvere ve istînâsdan sonra kıyâm itmeleriyle yine minvâl-i meşrûh üzre teşyî' eyledi.

Ancak başı büyük işi büyük ta'bîrinden Şeyhü'l-islâm Efendi müte'essir ve reng-i rûyi mütetâ'ir ve ba'zı nükte şinâsân dahi (fîh-i mâ-fîh)[4] deyüb her biri bir mahalle ircâ'-ı zanîr ile encâm-ı kâra muntazır olmuş idi.

Sultân Mustafâ Han Hazretleri dahi Sancâk-ı Şerîfi İncirli ile Dâvudpaşa arasındaki

1 Kufûl: Seferden, yolculuktan dönme.
2 Dehân: Ağız.
3 Müdebbir: Evvelden düşünüp işleri ona göre ayarlayan. Her şeyin evvelden tedbirini yapan, gören.
4 "Ne varsa onun içinde var."

mahall-i mu'ayyende istikbâl idüb teslîm ve tesellüm kâ'idesi icrâ buyuruldı ve Sadr-ı â'zam ayak öpüb kendüye taraf-ı şâhâneden ber-mu'tâd sorguç virildi ba'dehu Alemdâr Paşa'ya dahi ayak öpdirildi ve ma'iyyetindeki â'yânlar ile berâber Çırpıcıçayırı'nda mu'ayyen olan ordugâhma gönderildi ve bundan sonra umûm üzre hareket olunarak Dâvudpaşa kasrına varıldı (**s.300**) Dâvudpaşa'da mu'tâd olan ziyâfet resmi bu kerre afv ile yalnız bir kahve içilerek oradan dahi hareket idildi ve âlây ile Sancâk-ı Şerîf Topkapu'dan dâhil ve Dîvân Yolu'yla Sarây-ı Hümâyûn'a vâsıl oldukda Sultân Mustafâ dahi başka tarîkden gelmiş olmasıyla tekrâr Sancâk-ı Şerîf'in resm-i teslîm ve tesellümi icrâ buyuruldukdan sonra sâ'at dokuzı yirmi dakîka mürûr iderek mahalline konuldı.

Ba'dehû Sadr-ı â'zam ile bi'l-cümle erkân-ı saltanat ve me'mûrîn-i devlet Bâb-ı Âlî'ye gitdi ve umûm resm-i tebrîk-i kudûm icrâsından sonra herkes yerlü yerine avdet itdi.

Ya Kabakcı'nın i'dâmı da'vâsı nerede kaldı bunun içün yamaklar Rûmili Fenarı Kal'ası'nda Bunarhisârı â'yânını hasr ve tezyîr itmekde idiler bunun netîcesi noldı) evet bu mes'ele-i vâkı'a pek mühim bir mâdde idi lâkin Alemdâr'm emriyle oldığı tahakkuk idicek meskûtün anh kaldı müte'âkiben Alemdâr ordûsıyla gelüb asvâk-ı İstanbul bir takım şâkiyyü's-silâh ve âmâde-i küffâh olan Rûmili askerleriyle doldı anların her gün böyle hey'et-i müselleha ve kendülerine mahsûs kıyâfet-i garîbeleri ile İstanbul içinde gezüb dolaşmalarından kulûb-ı âmmeye ol kadar havf ve dehşet geldi ki Boğaziçi'nde degil Tophâne'de top atılsa kimsenin kulağı işitmez ve yamaklar o da'vâyı der-miyân itmek şöyle dursun kimesne acabâ Kabakcı niçün i'dâm olunmuş ve i'dâm iden kim imiş deyü su'âle cesâret itmez oldı ve Rûmili'den birçok â'yânlar gelmiş oldığı cihetle Bunarhisârı â'yânının dahi ismi unuduldı.

Kabakcı mâddesi zımnında ocakludan iki be-nâm odabaşı i'dâm olundı bir tarafdan bir da'vâ vukû' bulmadı belki sebeb-i i'dâmlarını soran olmadı kedi gibi halkın yüzine atılan yamaklar kedi görmüş fâreye döndi köpek gibi zukâklarda ehl-i ırzı bîzâr iden zorbalar kuzu gibi mülâyim oldı bu cihetle âmme-i nâs emn ü istirâhat buldı zîrâ Alemdâr Paşa öteden berü celâdet ve şecâ'atla şehîr ve Tuna yalısında menâkıb-ı hurûb ve şecâ'ati mesmû' her sagîr ve kebîr ve bu cihetle mehâbeti ezhân-ı havâss ve avâmda cây-gîr oldığından böyle nâ-gehân asâkir-i külliyye ile istîlâ sûretinde Dâr-ı Saltanat'a vârid olıcak âmmeyi havf ve dehşet istîlâ itmiş oldığından İstanbul'da kurt ile koyun berâber gezerdi ve kimse devlet işine karışmak şöyle dursun ne olmuş ne olacak imiş deyü sormakdan hazer iderdi.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi yedinci Pençşenbe güni Alemdâr Paşa azîm kevkebe[1] ile Bâb-ı Âlî'ye geldi lâkin kevkebesi elbise-i resmiyye zîbâyişi ve rüsûm-ı teşrîfât âlâyişi olmayub belki beş altı bin kadar güzîde ve eslihası mükemmel askerin nümâyiş ve debdebesi idi.

(**s.301**) Böyle haşmet ve dehşet ile Bâb-ı Âlî'de çend sâ'at ikâmet itdigi esnâda evvelden tasmîm olundığı üzre sâbıkan Rûmili Kazaskeri Arab-zâde Ârif Efendi Sarây-ı Hümâyûn'a da'vet ve huzûr-ı hümâyûnda iksâ-yı ferve-i beyzâ-yı meşîhat buyurılub ve Atâullâh Efendi Bebek'deki sâhilhânesinde ikâmete me'mûr idilüb ba'dehu Alemdâr Paşa ordusuna da'vet itdi ve zorba korkusı kalmadığından şuraya buraya düşmek ve yeniçeriyi tahrîk itmek gibi fesâdların te'sîri olmayacağı ma'lûm olmağla Atâullâh Efendi tarafdârânı kurbânlık koyun

1 Kevkebe: Fevkalâde tantana. İhtişam, debdebe, şöhret.

gibi nöbete yatdı.

Ve iki gün sonra Rûmili Kazaskeri Mahmûd Çavuş-zâde Şemseddîn Efendi Burusa'ya ve Sadr-ı Anadolı Luhûmî Alî Efendi-zâde Mahmûd Nûreddîn Efendi Kütahya'ya ve sadr-ı Anadolı pâyelülerinden Hâce Münîb Efendi Ankara'ya nefy ve tagrîb ile emsâli terhîb idildi ve bâlâda ba'zı etvâr-ı seyyi'esi beyân olunan ve Aygır İmâm deyü ma'rûf olan İmâm-ı Evvel-i Şehr-i yârî Dervîş Mehmed Efendi imâmetden azl ile yerine İmâm-ı Sânî-i Şehr-i yârî Tatar Hâfız Ahmed Efendi imâm-ı evvel ve Mü'ezzinbaşı Abdülkerîm Efendi imâm-ı sânî oldı.

Ol vechile mütegallibenin ref' ve izâlelerine teşebbüs olundığı esnâda taraf-ı saltanatdan hedâyâ-yı behiyye îsâli ve resm-i hoş-âmedî[1] icrâsı zımnında Alemdâr Paşa ordusuna gidüb gelan kurenâ-yı şehr-i yârî geregi gibi iğfâl olunmuş olduklarından Alemdâr Paşa'nın tavr ve hareketi Enderûn-ı Hümâyûn takımının mûcib-i memnûniyyeti olmakda idi.

Bîrûn halkının dahi çoğı Ordu-yı Hümâyûn ile Alemdâr'ın böyle vürûd-ı nâ-gehânîsinden murâd mücerred Şeyhü'l-islâm ile tarafdârlarını tard ve ib'âd idügine zâhib olarak bu icrâât ile iş bitdi deyü zann ve i'tikâd ideyorlardı.

Ammâ dûr-endîşân-ı zamâneden ba'zı ashâb-ı rüşd ve nihâ o makûle emr-i cüz'î içün bu rütbelerde külfet menâfî-i akl ve reviyyet[2] oldığı mütâla'asıyla * Çün eski meseldir diniyor elleyletü hublâ * Seyr eyle neler doğuracakdır zen-i dünyâ * beytini gûyâ ve encâm-ı kâra müdd-i nazar-ı intizâr ile dîde-güşâ idiler.

Sadr-ı â'zam Çelebî Mustafâ Paşa dahi bu teşebbüsâtdan memnûn olarak bir ân akdem hayyiz-i fi'le gelmesine ikdâm ve i'tinâ ideyordı zîrâ İstanbul'daki mütegallibenin kendü hakkında meveddet[3] ve teveccühleri olmadığını bildiginden ref' ve izâlelerini her işden ehemm ve akdem göreyordı vâkı'â Sultân Selîm asrının usûli dahi anın efkârına muvâfık olmayub bu cihetle Sultân Selîm'in tekrâr cülûsunı istemezdi lâkin işin iç yüzi kendüsinden (**s.302**) mektûm tutulmuş oldığına mebnî o dahi sâde-dilân-ı avâm-ı nâs gibi Alemdâr'ın İstanbul'a gelmesinden maksûd ancak beynlerinde cereyân iden mukâvele hasebiyle girîbân-ı devleti mütegallibe elinden tahlîsa bezl-i mechûd[4] itmekden ibâret oldığı i'tikâdında bulunmasıyla bir gün akdem maslahat bitsün ve Alemdâr memleketine gitsün de kendüsi Makâm-ı Sadâret'de müstakill kalarak istedigi gibi atub tutsun deyü icrââtda müsâra'at ideyordı Ruscuk yârâm tarafından dahi bu yolda alkışlanmakda oldığma mebnî icrâât-ı vâkı'a mücerred Alemdâr'ın kılıcı sâyesinde iken burasını zihninden çıkarub kendüsini Köprili-i Sânî ve Nizâm-ı Mülk'e müdânî[5] addiderek âleme tafra-furûş-ı kibr ve azamet olmağa başladı.

Hâlbuki Sultân Mustafâ Sancak-ı Şerîf'in istikbâline çıkdıkda hemân Dâvudpaşa Kasrı'nda tevkîf ile doğrı Sarây-ı Hümâyûn'a varılub tehlikesizce Sultân Selîm'in iclâs olunmasını Râmiz Efendi re'y ve tedbîr itmiş iken Alemdâr Paşa (Böyle kahbelikle iş görmek merdlige yakışmaz) deyüb dîger yârân-ı Ruscuk dahi şimdi bütün halk ayakdadır ve Sancâk-ı

1 Resm-i hoş-âmedî: Hoş geldin töreni.
2 Reviyyet: Bir işin her tarafını iyice düşünüp taşınma.
3 Meveddet: Dostluk. Sevgi. Muhabbet. Muhabbet etmek. Sevmek.
4 Bezl-i mechûd: Olanca kuvveti ile.
5 Müdânî: Yakın. Eş. Benzer.

Şerîf'in istikbâline gelan pâdişâhın tevkîfi sakîl olur çend rûz zarfında mütegalibenin ref' ve izâlesiyle ibrâz-ı hidmet olundığı sırada mukarrebîn-i şehr-i yârî dahi geregi gibi iğfâl ve taglît olunur ba'dehu der-derst olan sulh ve sefer husûsları içün huzûr-ı hümâyûnda meclis tertîb olunarak bu vesîle ile gâ'ilesizce Sultân Selîm iclâs idilür) dimeleriyle beynlerinde bu sûrete karâr virilmiş idi.

Ber-vech-i bâlâ mütegallibenin en ilerü gelenleri aradan çıkarıldı ve huzûr-ı hümâyûnda akd-i meclis idecek vakt geldi fakat Kapudan-ı Deryâ Seydî Alî Paşa'nın zorbalarla ihtilâtı ma'lûm oldığından anın dahi azli ehemm ve akdem görüldi ve icrâsı sadr-ı â'zama teklîf idildi o dahi tensîb ile arz eylediyse de Seydî Alî Paşa elde tesbîh belde misvâk ve zâhiren savm ve salâta inhimâk[1] ile zâhir bînân-ı Enderûnı iğfâl eylemiş ve vücûh-ı me'âsî ve mezâlimini perde-i riyâ arkasında gizlemiş oldığından ekser mukarrebân-ı saltanat anın salâh-ı hâline şehâdet ve ba'zıları dahi azli takdîrinde kapudanlık Başçukadâr Fettâh Ağa'ya mev'ûd oldığından anı istirkâb iderek ber-muktezâ-yı (lâ li-hubbi Alî bel li-buğzin Mu'âviye)[2] mücerred anın kapudanlığma mâni' olmak dâ'iyyesiyle Seydî Alî Paşa üzerine bast-ı ecniha-i sahâbet ve himâyet ve Cezâ'ir-i Garb Ocağında yetişmiş yigitlerden ve eclâf ve evbâş arasında pala sürimiş hatırı sayılur itlerden oldığına mebnî lede'l-iktizâ taraf-ı saltanatın muhâfazasma muktedir olur hulyâsıyla Sultân Mustafâ dahi azlinden mücânebet itdikden başka Vâlide Sultân dahi sulehâdan[3] âdemdir ve oğlumı muhâfazaya kudreti müsellemdir (**s.303**) deyü azlinden ferâgat olunması içün sadr-ı â'zama hükümnâme göndermiş olmasıyla azlinden sarf-ı nazar olunmak lâzım gelüb Ruscuk yârânı ise mütegallibenin ref' ve izâleleri hakkında sebk iden mukâveleyi ihtâr ile bu bâbda ısrâr itdiklerinden sadr-ı â'zam muztarib ve mütehayyir olarak Alemdâr Paşa'ya (Mukâvelemiz üzre mütegallibenin def'ine tarafımızdan ne rütbelerde ihtimâm olundığı der-kârdır fakat muktezâ-yı hâle nazaran ba'zı husûsâtın te'hîrine lüzûm vardır kendüleri selâmetle avdet buyursunlar ben burada istediklerinden â'lâ nasıl işe nizâm viririm görsünler bundan böyle artık bu taraflardan ikâmetlerini mûcib bir hâl kalmadı) deyü haberler irsâl ve teklif-i avdet ve irtihâl ile âdetâ istiskâl eyledikde Alemdâr Paşa (Yok afv iderler bizim kavl ve karârımız devleti mütegalibe elinden kurtarmak ile meşrûtdur ve avdetimiz bunun tamâmıyla icrâsına menûtdur) deyü lisânı tahvîl ve lehce-i mülâyemeti huşûnet[4] ve inâda tebdîl idicek Sadr-ı â'zam böyle me'mûl itmedigi bir tavr ve mu'âmeleden müte'essir ve işin rengini begenmeyüb ve ne tedbîr idecegini bilemeyüb mütehayyir iken Cumâde'l-âhire'nin üçünci güni ba'zı hayr-hâhânı tarafından merâm-ı hafi i'âde-i cülûs keyfiyyeti oldığı kendüye ihtâr olunub bu ise anın işine elvirmeyeceginden der-akab ba'zı mütekarribîn vâsıtasıyla keyfiyyeti Sultân Mustafâ'ya arz itdikde çünki mukaddemâ Enderûn-ı Hümâyûn tarafı iğfâl olunmuş idüginden Sultân Mustafâ sadr-ı â'zamın bu ihtârına ehemmiyyet virmedigine mebnî Sadr-ı â'zam hâss-ı kurenâdan ba'zılarını celb ile (İş işden geçiyor şevket-me'âb efendimiz bana ruhsat ihsân buyursun şimdi derûn-ı İstanbul'da bulunan Refîk Efendi ile refîklerini i'dâm ideyim hâricde yalnız Alemdâr ile Râmiz kalur İstanbul kapularını kaparız ve ocaklu ile bi'l-ittifâk anların dahi çâresine bakarız

1 İnhimâk: Aşırı düşkünlük, kapılma.
2 "Ali'nin sevgisine değil Muaviye'nin buğzu için"
3 Sulehâ: Sâlih, iyi, yarar, salahiyetli, günah işlemeyen kimseler.
4 Huşûnet: Sertlik, kabalık, katılık, inatçılık.

ve illâ sonra nedâmeti çekilür) deyü teblîğ-i merâm itdikde Nezîr Ağa ve sâ'ir hâss-ı kurenâ (Alemdâr Paşa'nın taraf-ı hümâyûna hidmet ve pâzû-yı satvet-i şâhâneyi takviyyetden başka murâdı olmadığı cümlenin ma'lûmıdır sâhib-i devlet hazretleri beyhûde râhatsız olmuşlar öyle bir takım evhâma teba'iyyetle seddi nâ-kâbil olan ebvâb-ı fesâdı küşâd itmek kâr-ı âkıl degildir) deyü cevâb virmeleriyle Sadr-ı â'zam kendüsinin feryâdı (le-kad esma'tü lev nâdît hayâ * ve lâkin lâ-hayâtun li-men tenâdî) beytinin muvâfık-ı müfâdı oldığını görüb te'essüf itmekde iken Refîk Efendi ile refîkleri bu muhâbere-i hafiyyeye vâkıf oldukları gibi vâki'-i hâli beyân ile Râmiz Efendi'ye tezkire tesyâr ve her-çe bâd-âbâd yolunda harekete müsâra'at olunmaz ise netîcesi vahîm olacağını ihtâr itmeleri üzerine ferdâsı ya'nî Cumâde'l-âhire'nin dördünci Pençşembe (**s.304**) güni Alemdâr Paşa ale's-seher on beş binden ziyâde asker ile İstanbul'a girüb ve Bâb-ı Âlî'ye vürûd ile doğrı arz odasına gidüb çünki münâfese-i sâbıkaya muhâsama-i lâhika munzamm oldığından Sadr-ı â'zam Çelebi Mustafâ Paşa'ya levm ve nefrîn[1] ve izhâr-ı hışın ve kin ile (Bre herif mühr-i hümâyûnı vir) didigi gibi Çelebi Mustafâ Paşa kendüsini şaşırub ve dest-i ra'şedârı[2] gâh cebine ve gâh koltuğı altına giderek nihâyet mühr-i hümâyûnı çıkarub teslîm itdikde çünki Alemdâr Paşa mühr-i hümâyûnı ne yapmak lâzım gelecegini bilmediginden mühr-i hümâyûn elinde kalub fakat Refîk Efendi'nin ta'lîmi ile Çavuşbaşı Tahsîn Efendi'ye teslîm itdikden sonra Çelebi Mustafâ Paşa'yı ma'iyyetindeki â'yânlardan Boşnak Ağa'ya teslîm ve yalnızca bir bârgîre irkâb ve bir mikdâr süvârî ile Çırpıcıçayırı'ndaki ordusuna tesyâr ve müsteşâr-ı hâssı olan Râmiz Efendi'nin delâleti ile hemân Şeyhü'l-islâm ile sudûr-ı izâmı da'vet ve ihzâr eyledi.

Şeyhü'l-islâm Arab-zâde Ârif Efendi henüz makâm-ı Meşîhat'e gelmiş nâzik ve çelebi bir zât olub cebren Sadr-ı â'zamın yedinden mühr-i hümâyûnı istirdâd idilmiş ve bir kapucıbaşı pâyesinde mübâşir ta'yînî ile Bâb-ı Âlî'den kaldırılub ser'asker ordûsuna gönderilmiş oldığını ögrenüb ve kendüsini dîv gibi birçok Rûmili â'yânları içinde görüb ürkerek mütehayyir ve medhûş ve arz odasına gelür gelmez Alemdâr Paşa (Dîn ve devlete dâ'ir işlerimiz vardır nezd-i hümâyûna varmak lâzım geldi kalk gidelim) diyicek dakîkayı fehm ve idrâk ile bütün bütün bî-hûş olarak kıyâm ve ku'ûdı ferâmûş itdi Alemdâr ise anın böyle ağırca davranmasından tehevvür iderek (Arab-oğlı mısın nesin kalk) deyü bülend âvâz[3] ile na'ra-zen-i mehâbet olıcak bî-çâre efendi bütün bütün kendüyi şaşırmağla tecdîd-i îmân iderek kalkub ve bî-hod olarak hem-rikâb olub gitdi.

Alemdâr'ın bu hareketi Enderûn-ı Hümâyûn'a mün'akis oldukda bir azîm gulgule peydâ ve herc ü merc alâmetleri hüveydâ olarak âyâna işlesek acebâ ne tedbîr eylesek dirken Alemdâr Paşa Soğukçeşme Kapusı'ndan Sarây-ı Hümâyûn'a girüb ve Ortakapu'da durub Dârü's-sa'âde ağası ya'nî Kızlar Ağası olan Mercan Ağa'yı celb ile (Umûmen ulemâ ve ricâl-i devlet ve Rûmili ağaları ve Anadolı hânedânları Sultân Selîm Efendimizin cülûsını matlûb ideyorlar anınçün bu mahalle geldik haydi Sultân Selîm Efendimizi çıkarın iclâs idelim) deyü ifâde ve i'âde ve arkadan Şeyhü'l-islâm Efendi'yi dahi Sultân Mustafâ'ya beyân-ı hâl itmek üzre irsâl eyledi.

Şeyhü'l-islâm Efendi huzûr-ı hümâyûna çıkub Alemdâr'dan işitdigini ifâdeye ibtidâr

1 Nefrîn: Lanet, beddua.
2 Dest-i ra'şedâr: Titriyen, ürken el.
3 Bülend âvâz: Yüksek ses, haykırma.

(s.305) ider itmez Sultân Mustafâ âteş-feşân-ı hışm ve gazab olarak (Bu fesâdda sen de Paşa ile müttefik imişsin ki önüne düşüb de beni hal‘ itmege geldin şimdi seni pâre pâre iderim) deyü tehdîd itmesi üzerine Şeyhü'l-islâm Efendi arz-ı ma‘zeret ideyim dirken (Yıkıl git falân ve falân herif şimdi bu dernegi dağıt ve Paşa'yı i‘âde et yohsa seni şöyle böyle iderim) dimekle Şeyhü'l-islâm Efendi dışaru çıkub kurenâ yâd-gârları dahi gûyâ bu mâddenin mûcid ve mürevvici Müftî imiş gibi elfâz-ı şenî‘a ile sebb iderek i‘âde eylemiş olduklarından efendi serâsîme olarak çıka gelüb kemâl-i telâşından ser ü bûn[1] yok sözler söylemege başlayıcak Alemdâr Paşa gazaba gelüb (Bre münâfik herîf sen içerüde işi başka kalıba dökdün tiz var bu işe bir sûret vir) deyü envâ‘ tehdîdât ile i‘âde itdikde zavallı efendi iki âteş arasında kalmış ve pusudan pusuya uğramış geyik-i hirâsân[2] gibi ne yapacağını bilmeyüb (Ne câ-yi sitîz u ne semt-i gorîz)[3] diyerek ve iki kapu arasında şikâr-ı nim-bismil[4] gibi me’yûsâne ve mütehayyirâne geşt ü güzâr eyleyerek hele biraz aklını başına devrişüb yine avdet ile te’sîr-i nasîhatdan me’yûs oldığını Alemdâra ifâde itdigi esnâda Akağalar Kapusı sedd olundığından Alemdâr Paşa segirdüb balta ve kazmalarla kapunın kesr ve hedmine sa‘y-i mezîd ve muhîb-i sahîhalarla içerüdekileri tehdîd idegörsün gelelim Enderûn'un hâline.

Sultân Mustafâ kurenâsını huzûrına cem‘ ve ihzâr ile bu derdin çâresi ne olabilür deyü istifsâr itdikde (Sultân Selîm ile Sultân Mahmûd i‘dâm olunur ise bi't-tabi‘ taht-ı saltanatda pây-dâr olursunuz hemân ruhsat vir harem-i hümâyûna girüb anları i‘dâm idelim fakat ol vakte kadar Bâbü's-sa‘âde mesdûd tutulsun) dimeleriyle Şehr-i yâr-ı saff-derûn Hazretleri dahi ruhsat virmiş ve Akağalar Kapusu'nı sedd itdirmiş oldığına mebnî mukarrebîn-i mûmâ ileyhimden baş çukadâr olan Abdülfettâh adîmü'l-felâh ve Hazîne Ketühdâsı Ebe Selîm nâm-ı le’îm ve Harem-i Hümâyûn ağalarından dünyâ ve âhiretde yüzi kara Nezîr nâm hınzır ve emîr-i âhûr olacak Deli Eyyûboğlı Mehmed nâm şahs-ı vâcibü't-tedmîr ve Tebdîl Hâsekisi Bağdâdlı Hâcı Alî ve avadân bostâncılarından Deli Mustafâ nâm küştenîler[5] ve mustahfız-ı sarây-ı sultânî olacak dîger bostâncılar ile baltacılardan bir takım bî-imân ve bî-eymân hâ’inleri istishâb ile yirmi kadar küştenî oldukları hâlde Harem-i Hümâyûna azîmetlerinde keyfiyyet Harem Ağaları Dâ’iresinde ma‘lûm olmuş ise de büyük ağa ya‘nî Kızlar Ağası Mercân Ağa dahi bu küştenîler ile hem-efkâr oldığından gûyâ hafv ve telâş ile ne yapacağını şaşırmış gibi dâ’iresine çekilmiş ve sûret-i müsâ‘adede inzivâ sûretini (s.306) ihtiyâr ile karşudan seyirci olmuş idi hâlbuki henüz Alemdâr'ın yamndan gelüb Sultân Selîm'i sâlimen Harem-i Hümâyûndan çıkarmağa o me’mûr idi ve Dârü's-sa‘âde ağası bulundığı cihetle Enderûn-ı Hümâyûnda cümlenin büyügi olarak kâffeten Enderûn-ı Hümâyûn ağaları ve ale'l-husûs kendü kavmi olan tavâşî takımı hakkında nüfûzı câri olub Harem-i Hümâyûn ise bi'l-hassa anın nezâretinde olmasıyla anın ruhsat ve muvâfakati olmadıkca Harem-i Hümâyûn'a kimsenin duhûli kâbil olamayacağından bu işde birinci derecede mes’ûl idi lâkin kemâl-i belâhetinden nâşî sonra Alemdâr'ın pençesinden yakasını kurtaramayacağını tezekkür itmiyordı ve ber-vech-i bâlâ Alemdâr Paşa Akağalar Kapusı'm balta ve kazmalarla

1 Ser ü bûn: Başı sonu, aslı astarı, temeli.
2 Geyik-i hirâsân: Korkak, ürkek geyik.
3 “Ne savaşacak imkân var, ne kaçacak yer var”
4 Şikâr-ı nim-bismil: Yarı kesilmiş, boğazlanmış av hayvanı.
5 Küştenî: Öldürülmeye lâyık.

dögmekde ve muhîb sayhalar ile içerüdekileri sögmekde iken fart-ı gabâvet[1] ve kasâvet-i kalbiyyesinden nâşî bu kadar korkunç sadâ ve gürüldileri dahi işitmiyordı.

Ve Bostâncıbaşı Alî Ağa alâ-rivâyetin bu harekete mâni‘ olmak istedikde merkûm hâ’inler kendüsini darb ile bî-tâb itdikden yâhûd evvelce kendüye beyân-ı keyfiyyetle tehdîd eyledikden sonra bu cinâyetin icrâsına mübâşeret eylemişlerdir.

Ve çünki büyük ağa ber-vech-i meşrûh hûneye müsâ‘id olub velî-ni‘meti ve sebeb-i devleti olan bir zât-ı melek-simât hakkında bu ihânete cevâz gösterdigi gibi dîgerlerin men‘i müşkil oldığından sâ’ir hademe tarafından dahi ol hâ’inlere mümâna‘at olmayub fakat Harem ağalarından Şeh-zâde Sultân Mahmûd'un lâlâsı olan Anber Ağa ile bir Gürci câriye bu bâbda fevka'l-âde fedâkârlık ibrâz ile isbâd-ı müdde‘â-yı sadâkat ve Alemdâr Akağalar Kapusum kırub da içerüye girinceye dek Sultân Mahmûd'un muhâfaza ve ihfâsına gayret itmişlerdir.

Ol vakt baş lâlâ bulunan Tayyâr Efendi'den rivâyet olundığına göre ol küştenîler Harem-i Hümâyûna doğrı azîmet itdiklerinde Tayyâr Efendi Fettâh'ın yanına yanaşub (Nereye gidiyorsunuz bu sevdâdan vaz‘ geçiniz bunun vehâmeti görilür netîcesinde nedâmet çekilür) deyü nasîhat itmesi üzerine ibtidâ şu Sultân Selîmlileri bitürelim deyü sell-i seyf ile üzerine hücûm itdiklerinden Tayyâr Efendi firâr idüb Nezîr dahi bıragmız anınla uğraşmağa vakit müsâ‘id degildir biz işimize bakalım deyü anları döndürmekle hemân cümlesi hâne-i hâssaya civâr olan [Ha]rem-i Hümâyûn kapusundan içerüye duhûl ile Sultân Selîm dâ’iresine hucûm itmişler Tayyâr Efendi ise bîm-cân[2] Seferli Dâ’iresine doğrı kaçub fi'l-asl Sultân Mahmûd'un lâlâsı ve ol vakt seferli kethüdâsı bulunan Receb Paşa-zâde Mehmed Beg'e beyân-ı hâl itdigi esnâda İmâm-ı Evvel-i Şehr-i yârî Tatar Hâfız Ahmed Efendi yanlarına gelüb miyânelerinde lede'l-istişâre[3] çünki Alemdâr Paşa (s.307) Akağalar Kapusı'nı kırmak üzre bulundığından her nasıl olursa olsun Harem-i Hümâyûna girilüb de Sultân Selîm ile Sultân Mahmûd'un Harem-i Hümâyûn bacasından kuşhâneye muhâzî[4] ve arz odasına nâzır olan dam üzerine çıkarılmaları husûsuna ikdâm olunmak ferâ’iz-i hâlden görülmekle Sultân Selîm çerâğlarından olub kuşhâne nâm mahalde nöbetci bulunan sâlifü'z-zikr Anber Ağa ile refîkî Hâfız İsâ Ağa'ya ifâde-i hâl itdiklerinde anlar dahi serî‘an Harem-i Hümâyûna azîmet itmişler ise de merkûm hâ’inler evvelce Sultân Selîm'in kârım itmâm eylemiş olduklarını anlayub andan me’yûs olmalarıyla bâri Sultân Mahmûd'un istihlâsı çâresine bakmak üzre anın dâ’iresine vardıkları akabinde kâtilleri dahi oraya hucûm idicek ikisi birden sell-i seyf ile müdâfa‘aya ve muhâfazaya kıyâm itdikleri sırada ol câriye-i mahmûdetü'l-âkıbe hâriku'l-âde bir cesâret göstermişdir şöyle ki: Sultân Selîm dâ’iresindeki gürüldiyi duyub Sultân Mahmûd dâ’iresine dahi nevbet gelecegi mütâla‘asıyla esbâb-ı müdâfa‘a tedârüki kaydına düşüb fakat başka bir şey bulamadığma mebnî hammâm külhânından bir kâse kül alub hâzırlamış idüginden bu kerre kâtillerin hücûmunda hemân gözlerine kül serpüb ve anlar gözlerini silüb açayım didikce tekrar kül serperek anları meşgûl idüb Anber ve İsâ ağalar dahi bunı fırsat ittihâz iderek Sultân Mahmûd'ı dam üstüne çıkarmışlar.

1 Fart-ı gabâvet: Aşırı derecede anlayışsızlık, bönlük, kalın kafalılık.
2 Bîm-cân: Can korkusuyla, can havliyle.
3 Lede'l-istişâre: Danışıldığında.
4 Muhâzî: Birbirinin karşısında bulunan, karşı hizada bulunan.

Bu esnâda Ebe Selîm'im atdığı hançer Sultân Mahmûd'un bir kolunı sıyırub geçerek cüz'î cerîhadâr[1] itdigi gibi telâş ile çıkarken cübbesini kapunun sövesine[2] çarpmağla sâğ kaşının üsti dahi bir parça pârelenmiş idi.

İşte ol câriye ba'dehu Cevrî Usta deyü şöhret bulan ve Sultân Ahmed Câmi'i Meydânı'na karşu kârgîr sebîl ve çeşme ve mektebin bânîsi olan Hazînedâr Cevrî Usta'dır (aleyhâ rahmetü'r-Rahmân ve sabbet alâ-mazca'ihâ sicâli'l-ğufrân)[3]

Sultân Mahmûd ber-vech-i bâlâ iki yerinden yaralı ve bereli oldığı hâlde savn-ı Samedânî ile ol hûnîn[4] ve hâ'in küştîlerden kurtılarak bâlâ-yı tama çıkub mânend-i hilâl-i îd-i â'lâ-yı tâkdan zâhir ve bedîd olıcak aşağıda mutarassıd ve muntazır olan sâlifü'z-zikr İmâm Hâfız Ahmed Efendi ve Mehmed Beg ve Tayyâr Efendi ve iş'ârında sâbık tahallus idüb Koyun Yayan Ârif Ağa deyü ma'rûf olan Ârif Ağa kuşhâne ve meşkhâneden tedârük itdikleri nerdibânları bellerindeki kuşaklarıyla yek-dîgere rabt iderek müşârün-ileyb hazretlerini aşağı almak ile meşgûl oldukları hilâlde kâtiller gûyâ Alemdârı me'yûs idüb de iddi'âsından vaz' geçürmek hayâl-i fâsidiyle Sultân Selîm'in na'ş-ı latîfini bir şilte (**s.308**) üzerinde oldığı hâlde çıkarub henüz arz odasının Bâbü's-sa'âde'ye muhâzî olan büyük kapusı önündeki sofaya koymuşlar idi ki Alemdâr Paşa dahi kapuyı kırub der-akab içerüye girdi.

Sultân Selîm-i şehîd'in vücûd-ı sa'îdi ser-â-pâ kana bulanmış ve â'zâsı hep pârelenmiş ve berelenmiş ve sâğ şakağının derisi lihye-i[5] mübârekesiyle berâber çenesine kadar inmiş oldığından Alemdâr Paşa anı bu hâlde göricek cigeri sûzân ve gözleri giryân olarak (Vay Efendim seni iclâs içün bu kadar yerden şedd-i rahl[6] idüb gelmiş iken şu gözlerim seni bu hâlde gördi şu Enderûn halkı didikleri hâ'inleri katl-i âmm ile intikâm alayım) diyerek na'ş-ı mübâreke sarılub yere kapandığı gibi bunca vahşî â'yân ve sekbânlar şâkiyyü's-silâh olarak cûş u hurûşa gelüb işidilmedik gulgule-i dehşet-fezâ ve İstanbulca görülmedik a'cûbe kıyâfet ve eşkâl-i hayret-nümâları ile sarây içinde temevvüc ider oldılar.

Lâkin kimse ne olacağını ve iş ne de netîce bulacağını bilemeyüb herkes bu hâl-i dehşet me'âle nazar-ı hayret ile bakıyordı ve Alemdâr'ın gök gibi gürlemesi ve kılıc ve yatağanların şimşek gibi parlaması arasında Sultân Selîm'in hâl-i pür-melâlini görenlerin gözlerinden yağmur gibi yaş akıyordı dünyânın son dakîkası gelmiş zannolunayordı ve fi'l-vâki' ol aralık Devlet-i Aliyye bir büyük tehlikede bulunayordı zîrâ Alemdâr'ın askeri bir gürûh-ı vahşet-enbûh[7] olub ne Enderûn takımını bilürlerdi ve ne de Birûn halkını temyîz idebilürlerdi belki çoğı pâdişâhın nev'-i benî âdemden olub olmadığını bilmeyüb fakat bir vücûd-ı mukaddes oldığını bilürlerdi yoluna cân virdikleri Alemdâr'ın böyle pâdişâh cenâzesi deyü giryân[8] olarak üzerine kapandığını görüb de intikâm lakırdısını işitdikleri gibi sabr ve ihtiyârları elden gidüb buldukları halkı öldürmek şöyle dursun sarâyın divarlarını hâk ile yeksân itseler kendülerince teşeffî-i sadr hâsıl olamazdı artık kim kalacak ve kim

1 Cüz'î cerîhadâr: Küçük yaralı, yarası az olan.
2 Süve: Kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve.
3 "Allah rahmet eylesin yattığı yer mağfiret dolsun."
4 Hûnîn: Kanlı, kana bulaşmış.
5 Lihye: Sakal.
6 Şedd-i rahl: Yola çıkmak, yolcu olmak.
7 Gürûh-ı vahşet-enbûh: Kalabalık vahşi güruh.
8 Giryân: Ağlayıcı, ağlayan.

ölecek Cenâb-ı Hakk'dan başka bir ferd bilemezdi bu takdîrce maâzallâhu Te'âlâ sülâle-i Osmâniyye inkırâz bulmak ve bu sebeble millet-i İslâmiyye perîşân olmak ihtimâli ve bir acîb ve muhîb herc ü merc hâli gelüb göründi hele Râmiz Efendi yetişüb (Aman efendim şimdi ölmüşe ağlanacak ve ölmüşün intikâmı alınacak vakit degildir şimdi gâyet tenk ve tetik bir andır devleti tehlikeden kurtaracak pek nâzik zamandır tahtın sâhibini bulub da iclâs itmeliyiz mebâdâki Sultân Mahmûd Efendimize dahi bir gezend[1] ve ziyân irişmeye) diyicek Alemdâr'ın aklı başına (**s.309**) gelmekle berâber cân başına sıçrayub (Aman Sultân Mahmûd Efendimiz'e bakın damlara çıkın şurasını burasını yıkın) deyü sayha ve feryâd itmekle asker harekete gelüb ancak Enderûn halkı teferruk ile kimi birer köşe ve bucağa sinmiş ve kimi mahzenlere ve serdâblara[2] kaçub gizlenmiş olduklarından ve Alemdâr'ın askeri ise henüz Rûmili'den gelmiş garîb âdemler olmalarıyla Sarây-ı Hümâyûn'un kapusını bacasını bilmediklerinden kimi yalın kılıc ve yatağanlar ile öte berü dolaşur ve kimi damlara çıkmağa çalışur oldukları cihetle ortada bir garîb kargaşalık peydâ oldı.

İşte ol şaşkınlık ve dehşetlü bir karışıklık arasında İmâm-ı Evvel-i Şehr-i yârî Hâfız Ahmed Efendi ile refîkleri Sultân Mahmûd'ı güc hâl ile bâlâ-yı tâkdan indirüb Hâfız Ahmed Efendi önüne düşerek ve Mahmûd Beg ile Tayyâr Efendi birer koltuğuna girerek gelmekde oldukları Alemdâr Paşa'nın meşhûdı olub gâyet korkunc bir ses ile bu kimdir diyicek cümleye dehşet ve ol galabalıga sükûnet geldi ve herkesin çeşm ü gûşı ol tarafa mün'atıf[3] oldı.

Bunun üzerine İmâm Ahmed Efendi ileriileyüb (işte Sultân Mahmûd Efendimiz budur nevbet-i hilâfet kendülerinindir ben bey'at eyledim maslahat-ı hayriyyenin itmâmı sizin himmetinize kaldı) didikde Alemdâr Paşa Sultân Mahmûd'a hitâben (Âh efendim ben amucanı tahta çıkarmak içün gelmiş idim kör olası gözlerim anı bu hâlde gördi bâri seni iclâs ile mütesellî olayım lâkin ana kıyân ve anı bu hâle koyan Enderûn halkıdır anları kâffeten kılıcdan geçürecegim) dimesine mukâbeleten Ahmed Efendi (Efendim Enderûn halkının ne kabâhati var bu cinâyeti işleyenler ma'lûmdur efendimiz anları buldırub icrâ-yı mücâzâtları içün size gönderir) dimesi üzerine Sultân Mahmûd Han dahi Alemdâr'a ilk emri olmak üzre (Paşa ben anları buldırub sana gönderirim sen askerini dağıt ve silâhlarını çıkar Hırka-i Sa'adet Dâ'iresine gidelim) deyü emr itmekle Alemdâr Paşa askere hitâben dışaru çıkın didigi ânda cümlesi dışaru çıkub meydânda galabalıkdan eser kalmadı yalnız yanında çend nefer âdemi kaldı ve ber-mûceb-i fermân silâhlarını çıkarub fakat belindeki murassa' palaya nazar iderek Efendim amucanın yâdigârıdır bunı çıkaramam deyüb Sultân Mahmûd dahi ruhsat virmekle pala belinde olarak birlikde Hırka-i Şerîfe Dâ'iresine revân oldılar.

Ol kadar vahşî tavâ'if-i askeriyyenin Alemdâr'a bu mertebe itâ'atları ve asâkir-i nizâmiyye gibi bir işâretiyle ber-mûceb-i irâde hareketleri ol vakte göre şâyân-ı dikkat bir keyfiyyet (**s.310**) ise de andan daha ziyâde şâyân-ı ehemmiyyet bir mâdde vardır ki Sultân Mahmûd Hân Hazretleri ol vakt yirmi dört yaşında olub ancak böyle bir galabalık içine düşmemiş ve a'sâr-ı sâlife hükmünce ol vakte kadar hâssasından gayrı kimesne ile görüşmemiş oldığına ve cellâdlar elinden henüz halâs buldığına nazaran böyle birden bire dûçâr oldığı bir hâl-i dehşet-iştimâl ile kendüsini şaşırmak lâzım gelürken aslâ fütûr getürmeyerek ve yara

1 Gezend: Zarar, ziyan; elem, keder; âfet, musibet.
2 Serdâb: Yer altında olan serin ve soğuk oda, bodrum.
3 Mün'atıf: Sapan, bir tarafa doğru dönen, meyillenen, bir yana yönelen.

ve beresine ehemmiyyet virmeyerek arslan gibi meydânda celâdet ve besâlet[1] göstermesi ve Alemdâr gibi tehdîdini îkâ'a muktedir bir âdeme ibtidâki kelâmı olmak üzre askerini dağıt ve silâhlarını çıkar deyü emr virmesi fevka'l-âde bir şecâ'at-ı fıtriyyeye delîl ve işâret idi ve ol vakt Devlet-i Aliyye'nin dahi böyle cesûr bir pâdişâha şiddet-i ihtiyâcı oldığından bu cesâreti millete bir güzel beşâret[2] idi Alemdâr Paşa'dan menkûldür ki (Hünkâr'ın böyle birinci irâdesi bana o kadar dehşet virdi ki ömrümde ol kadar müte'essir oldığımı bilmem) dir imiş biz yine mâ-nahnü fîhimize gelelim.

Sultân Mahmûd Han Hazretleri Hırka-i Sa'âdet Odasına girüb Alemdâr Paşa dahi tatlu ve kahve resminin icrâsı zımnında Arslanhâne ta'bîr olunur dış dâ'irede ârâm itdirildi.

Arslanhâne Hırka-i Şerîfe Odası'nın dış tarafı dimek olub eslâf-ı Selâtîn-i Osmâniyye hazerâtı telhîsleri burada kabûl ile feth ve kırâ'at buyururlar ve lâzım gelan emirleri virirler idi bu cihetle Arzhâne deyü tesmiye olunur ba'dehu galat olarak Arslanhâne dinilmişdir.

Alemdâr Paşa burada kükremiş arslan gibi tevakkuf ve ârâm üzre iken Sultân Mustafâ sünnet ve sârık odaları önünde ve havz üzerinde olan Bağdad Köşki sofasında gezimerek (Ben tahtdan inmedim Mahmûd'ı kim çıkardı) deyü söylenmekde oldığından Alemdâr Paşa (Bu kim Sultân Mustafâ mı söyleyin ana bucağına gitsün yohsa elimden kıyâmete kadar la'netleme olacak bir iş sudûrına sebeb olur) dimesiyle İmâm Ahmed Efendi ve dîger ba'zı rüfekâsı yanına varub (Efendimiz taht-ı âlîde kısmetiniz bu kadarmış biraz da Harem-i Hümâyûnı teşrîf ile istirâhat buyurınuz) diyerek Harem'e i'zâm itdikleri esnâda Vâlidesi Mâbeyn-i Hümâyûn Kapususuna gelerek birçok feryâd ile arbede eylemiş ve tevbîh ve dûşnâm[3] siyâkında haylî sözler söylemiş ise de çünki Rûmili usûlünce kadınlara silâh çekilemez ve ağız dalaşından başka bir şey yapılamayub bu yolda dahi anlarla başa çıkılamaz oldığından Alemdâr Paşa kedi gibi sinüb ve bu gürüldiye (s.311) karışmayub fakat İmâm Efendi anı dahi ıskât ve iknâ' ile Harem-i Hümâyûna ircâ' eylemişdir. Alemdâr'a tatlu ve kahve virmek üzre kahvecibaşı aranılub bulunamadığından ve Sarây-ı Hümâyûnca bu misillü merâsimin icrâsına ziyâde i'tinâ olunageldiginden Tayyâr Efendi tatlu hokkasını bulub kendüye irâ'e itdikde tesmîm olunmak havfıyla rağbetden ibâ idecegini çîn-i cebîninden[4] anlamağla hemân huzûrunda tatlu kaşığıyla hokkayı dâ'iren mâdâr[5] karışdırarak kendüsi bir kaşık ahz ve tenâvül ve dülbend ile kaşığı tathîr itdikden sonra arz idince (âferîn ihtiyâr a-be sen ne akıllu âdem imişsin) deyü taltîf itdikden sonra bir kaşık tatlu ahz ve tenâvül[6] itmek mu'tâd iken İstanbul'un resm ve âdetini bilmediginden kaşıkla berâber hokkayı dahi alub ve içindeki tatluyı tamâmen yiyüb bitürmişdir.

Bu tatlu ise anberli bir ma'cûn olub şu hokkada bir'kaç miskâl anber olmak gerek idi bunun bir kaşığı a'sâbî haylîce tahrîk ve tehyîc itdigine nazaran def'aten bir hokkası ekl olundukda a'sâba ne derecelerde heyecân gelecegi beyândan müstağnîdir ba'dehu Tayyâr Efendi kahveyi fincâna koyub huzûrunda bir yudum içdikden sonra sunmağla Alemdâr yine

1 Besâlet: Yiğitlik. Bahadırlık. Yürek sağlamlığı.
2 Beşâret: (Bişâret) Müjde. Sevindirici haber. Hayırlı haber. Müjdeye verilen ihsan.
3 Dûşnâm: Sövme, sövüp sayma.
4 Cebîn: Alın buruşuğu. Alın kırışığı.
5 Dâ'iren mâdâr: Çepeçevre, fırdolayı.
6 Tenâvül: Bir şeyi alma. Yemek yeme. Bahşiş ve ihsanda bulunma.

halt iderek alub kahveyi içerken (Abe sen amma akıllı adam imişsin ha seni silâhdâr itmeli) didikde Tayyâr Efendi (Benim sinnim yetmişi tecâvüz itdi hidmet idecek vaktim geçdi bundan sonra bana efendilik tekâ'üdiyye ihsânından ibâretdir silâhdârlık ehli işte budur) deyü Mehmed Beg'i göstermiş ve Alemdâr anın bu cevâbından dahi hazz iderek kendüsine on bin guruş atiyye virmişdir.

Bu sûretle tatlu ve kahve resminin icrâsı biraz uzadı Bâbü's-sa'âde pîşgâhında ise Taht-ı Âlî kurılub herkes bey'at-ı umûmiyye resminin icrâsına muntazır idi bu misillü mesâlih-i mühimmeye şürû'da vakt-i muhtâr gözetmek dahi resm ve âdet olmuş ise de böyle bir herc ü merc güni enderûn-ı hümâyûnda Alemdâra kahve virmek içün kahvecibaşı bulunmadığı hâlde Birûnda müneccimbaşı bulmak müşkil ve Alemdâr'a vakt-i muhtârı anlatmak nâ-kâbil oldığından Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri Alemdâr Paşa'yı Hırka-i Sa'âdet Odasına celb ile biraz müzâkerât-ı hafiyye icrâsından sonra kalkub mütevekkilen ale'l-meliki'l-mennân Bâbü's-sa'âde hâricine hırâmân olarak Taht-ı Âlî Baht-ı Osmânî üzre cülûs itdi ve Alemdâr Paşa'yı makâm-ı Sadâret'e getürmiş ve Arab-zâde Ârif Efendi'yi Makâm-ı Meşîhat'da ibkâ buyurmuş oldığından ibtidâ Alemdâr Paşa ve ba'dehu Şeyhü'l-islâm ile sâ'iri resm-i bey'ati icrâ itdiler.

Ol gün ise Cumâde'l-âhire'nin dördünci ve Temmuz-ı Rûmî'nin on altıncı Penşenbe (s.312) güni olub hîn-i cülûs-ı hümâyûnda sâ'at dokuzı kırk dakîka mürûr itmekle dakîka-i bed'-i bey'atde ufk-ı Dârü's-saltana'da beyt-i sa'd-i ekber olan burc-ı kavsin[1] yirmi sekizinci derecesi tâli' olmağla münecemîn-i hakâyik-iktinâh (el-hayru fî mâ ihtârullâh) didiler.

Pâdişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri bin yüz doksan dokuz senesi Ramazân-ı Mübâreki'nin on üçünci Çehârşenbe güni gurûbî sâ'at ile dördi otuz altı dakîka mürûrunda tevellüd itmekle tâli'-i mevlûd-ı mes'ûd-ı mülûkâneleri dahi beyt-i nâhîd-i sa'îd olan burc-ı mîzânın yirmi ikinci derecesi idi (va'l-lâhu yef'alü mâ-yeşâ' ve yahtâr)[2].

Cülûs-ı hümâyûn esnâsında Dârü's-sa'âde Ağası Mercân Ağa Alemdâr'ın gözine ilişdikde ber-vech-i bâlâ Bâbü's-sa'âde'ye gelüb de bu kadar sayhalar itmiş iken anın kapuyı açdırmamasıyla Sultân Selîm'in şehâdetine sebeb olması hâtırına gelerek pür-âteş-i gazab olub huzûr-ı hümâyûnda iken Mercân Ağa'yı şütûm-ı galîza ile şetm ve tekdîr ve tevbîh itdikden başka bey'at-ı umûmînin icrâsı akabinde şehîd-i mazlûmun ya'nî Sultân Selîm merhûmun şehâdetine sebeb olan hâ'inlerin kâffesini kılıcdan geçürmek üzre istîzân itdikde Pâdişâh-ı nev-câh Hazretleri Paşa (el-aceletü mine'ş-Şeytân ve't-te'ennî mine'r-Rahmân)[3] fehvâsınca sabr et deyü buyurmağla Alemdâr Paşa dahi âteş-i gayzını taht-ı remâd-ı te'emmüle ve te'ennîde saklamağa mecbûr olmuşdur.

Ba'de'l-bey'at herkes kemâ-kân me'mûriyyetine devâm itmek üzre izn-i âmm[4] sudûrundan sonra Pâdişâh-ı adâlet-penâh Hazretleri dahi kıyâm ile Enderûn-ı Hümâyûna hırâmân oldı.

Ve evvel be-evvel cânîlerin icrâ-yı cezâ-yı sezâları mültezem oldığından hemân firâr

1 Burc-ı kavs: Yay burcu.
2 "Allah dilediğini yapar ve seçer."
3 "Acele Şeytan'dan, ihtiyatlı hareket etmek Rahman'dandır."
4 İzn-i âmm: Herkese müsaadeli olan.

ve ihtifâ[1] idenlerin ahz ve giriftleriyle li-ecli'l-istintâk bostâncıbaşı mahbesinde habs ve tevkîfleri içün ekîd ve şedîd emirler virildi.

Ve kâtillerden Başçukâdâr Fettâh Kabataş'da çeşme üzerinde vâki‘ Sâlih Ağa sâhilhânesine muttasıl[2] bir hânede ve Hazîne Vekîli Zencî Nezîr Üsküdâr'da ve Bostâncı Mustafâ Soğukçeşme Ocağı'nda ele geçürildi ve cümlesi li-ecli't-tazyîk bostâncıbaşı mahbesine virildi Mîrâhûr-ı Evvel Mehmed dahi Bâb-ı âlî'ye celb ile hazîne odasında tevkîf idildi. Ve o gün Sultân Selîm'in defnine vakit müsâ‘id olmadığından Bâbü's-sa‘âde hâricine sâyebân[3] kuruldı ve na‘şı ol gice anda kaldı.

Alemdâr Paşa ahşama çâr-yek kalarak bir hey'et-i pür-heybet ile Bâb-ı Âlî'ye geldi fakat vakt pek geç oldığından yalnız Bâb-ı Âlî ricâlinin ba‘zısına ilbâs-ı hil‘at olunabildi ve bâkîsi ferdâya bırağıldı.

(s.313) Ve ol gice bütün kapu ricâli Bâb-ı Âlî'de kalub ferdâsı Cum‘a güni ale's-seher sadr-ı â‘zam ve Şeyhü'l-islâm ve mevcûd bulunan vüzerâ-yı izâm ve sudûr ve mevâlî-i fihâm ber-mu‘tâd Sarây-ı Hümâyûn'da ictimâ‘ ile Sultân Selîm'in cenâze namâzı ba‘de'l-edâ na‘ş-ı şerîfleri Lâleli Câmi‘-i Şerîfi'nde peder-i cennet-makarrları türbesinde defn olundı. (Nevverallâhu kabrehû)

Lâhika

Ol asrda zuhûra gelan fitne ve fesâdların esbâbı bir haylî senelerden berü teselsül idüb gelan mebâdî ve mukaddemât olub tafsîlâtı yukarularda ilm-i târîhin vazîfesi oldığı vechile beyân olunmuş idüginden tekrâra hâcet yokdur fakat ba‘zılar fiten-i sâbıkanın hudûsunı muktezâ-yı ahkâm-ı felekiyye olmak üzre i‘tikâd idüb bu makâmda Şânî-zâde dahi ol i‘tikâd ve efkâra göre makâle yazmış oldığından ber-vech-i âtî aynıyla îrâd olunur.

Şânî-zâde dir ki: Hazret-i Fâ‘il-i Mutlak âdet-i ilâhiyye ve meşiyyet-i ezeliyyesi muktezâsınca vukû‘ât-ı âlem-i kevn ü fesâdı[4] esbâb-ı hafiyye-i ba‘îde ve esbâb-ı zâhire-i karîbeye müttebi‘ ve mu‘allak idegeldigi ehl-i tahkîk indlerinde müsellem ve müttefikdir fe-alâ hâza'l-uslûb târîh-i sâbıkda mukayyed ve mektûb olan envâ‘-ı fiten ve âşûb[5] ve fetret ve hurûbun esbâb-ı bâdiyye-i ba‘îdesi olmak üzre el-uhdetü alâ-men ya‘tekidü ahkâmiyyûn iddi‘â iderler ki bin iki yüz on altı sene-i hicriyyesinde vukû‘ bulub müsellese-i nâriyyeden hâkiyyeye intikâline mebde’ oldığı ecilden iki yüz kırk beş sene kadar hükmini icrâ idecek kırân-ı evsat-ı ulviyyenin sâl-i kırân ta‘bîr olunur sene-i mezkûre mâh-ı Zi'l-ka‘de'sinin nevrûz-ı sultânî olan on altıncı ehad güni ki bin yüz üç sene-i mîlâdî Mart'ının dokuzuncı günidir yevm-i mezkûrda tulû‘-ı âfitâb-ı cihân-tâbdan üç sâ‘at yirmi altı dakîka mürûrunda zîc-i rasad-ı cedîd Kasini mûcebince Dâr-ı Saltanat-ı Kostantiniyye'ye göre mahsûb-ı zâyice-i tâli‘ mebde’-i sâl-i kırânda sâ’ir tavâli‘-i devlet ve millet ve ahkâm-ı cüz’iyye-i

1 İhtifâ: Gizlenme. Saklanma.
2 Muttasıl: Ulaşan, kavuşan, bitişen, aralıksız, hiç durmadan, biteviye.
3 Sâyebân: Gölgelik, büyük çadır, koruyan.
4 Âlem-i kevn ü fesâd: Var olma ve bozulma dünyâsı.
5 Âşûb: Karıştırıcı, karıştıran.

kıyâm-ı saltanat münâsebetleriyle ahvâl-i mezbûrenin cümlesi mev‘ûd ve makdûr olub şu kadar ki be-hasebi't-tesyîrât ve'l-ittisâlât âheste âheste tahsîl-i isti‘dâd iderek her biri vakt-i merhûnunda ser-zede-i meydân-ı zuhûr lâkin evkât-ı zuhûrlarında nâ-gehân birer sebeb-i zâhiriyye-i karîbe tehaddüsi dahi muktezâ-yı âdet ve meşîhat-ı Rabbü Gafûr olmağla mu‘tekidîn-i takdîr-i hüdâ (izâ erâda'l-lâhu şey’en heyye’e esbâbehû)[1] kavl-i sâdıkıyla iktifâ idüb zâhir-bînânın ise kimi bi-gayr-ı hakkın pâdişâh-ı zamân aleyhine dehen-güşâ olarak hâric-i tavr-ı edeb kelimâta ictirâ ve kimi vükelâ-yı devlet ve müdîrân-ı saltanata min-gayr-ı vukûf azv ve kusûr iderek şöyle olmalu idi böyle itdiler idi deyü ta‘n ve iftirâ iderler.

Şânî-zâde'nin kelâmı burada nihâyet buldı beyân itdigi kırânın târîhinde yanlışlık **(s.314)** oldığından ber-vech-i âtî anın tashîhiyle berâber ba‘zı îzâhâtın ilâvesine ibtidâr kılınur. Ahkâmiyyûnun i‘tikâdınca ulviyyenin ya‘nî Zühal[2] ile Müşterî'nin[3] kırânâtı[4] dört kısımdır ya‘nî â‘zam ve ekber ve evsat ve asgardır. Şöyle ki: On iki burcı anâsır-ı erba‘a i‘tibârıyla şu vech üzre dört müselleseye taksîm iderler.

Müsellese-i Nâriye	Müsellese-i Turâbiyye	Müsellese-i Havâ’iyye	Müsellese-i Mâ’iyye
Hamel[5]	Sevr[6]	Cevzâ[7]	Seretân[8]
Esed[9]	Sünbüle[10]	Mîzân[11]	Akreb[12]
Kavs[13]	Cedy[14]	Delv[15]	Hût[16]

İşbu burcların ibtidâlarında vâki‘ olan kırânlara kırân-ı evsat ve fakat burc-ı nâriyyenin ibtidâlarında vâki‘ kırânlara kırân-ı ekber ve yalnız burûc-ı nâriyyeden hamelin ibtidâsındaki kırâna kırân-ı â‘zam yâhûd kıran-ı akdem ve bu on iki burcun derecât-ı muhtelîfesinde vâki‘ kırânlara kırân-ı asgar dirler ve kırân-ı â‘zam iki bin dokuz yüz kırk senede ve kırân-ı ekber dokuz yüz seksan senede ve kırân-ı evsat iki yüz kırk beş senede ve kırân-ı asgar yirmi senede tekerrür ider zîrâ müsellese-i nâriyyeden evvel hamelde kırân-ı azîm vâki‘ oldukda yirmi sene sonra yine o müselleseden kavsin iki buçuk derecesinde ve yirmi sene sonra yine o müselleseden esedin beşinde ve yine yirmi sene sonra hamelin yedi buçuk derecesinde

1 “Allah bir şeyin olmasını istediği zaman sebeblerini yaratır.”
2 Zühal: Satürn Gezegeni.
3 Müşterî: Jüpiter.
4 Kırân: İki gezegenin bir burçta bulunması.
5 Hamel: Koç Burcu.
6 Sevr: Boğa.
7 Cevzâ: İkizler.
8 Seretân: Yengeç.
9 Esed: Aslan.
10 Sünbüle: Başak.
11 Mîzân: Terazi.
12 Akreb: Akrep.
13 Kavs: Yay.
14 Cedy: Oğlak.
15 Delv: Kova.
16 Hût: Balık.

ve yirmi sene sonra kavsin önünde ve yirmi sene sonra esedin on iki buçuk derecesinde ve hakezâ takrîben ikişer buçuk derece tefâzul ile her yirmi senede bir kerre hamel kavs esed burclarında kırân vâki‘ olarak iki yüz kırk beş sene zarfında on iki kırân vukû‘ bulur işte bunlara kırân-ı asgar dinilür ve müsellese-i nâriyyeden falân burcun filân derecesinde vâki‘ kırân ta‘bîr olunur ba‘dehu müsellese-i nâriyyeden müsellese-i turâbiyyeye intikâl ile ol sevrde kırân-ı evsat vukû‘ buldukdan sonra yine minvâl-i meşrûh üzre takrîben ikişer buçuk derece tefâzul[1] ile her yirmi senede bir kerre sevr cedy sünbüle burclarında on iki kırân-ı asgar vukû‘ bularak iki yüz kırk beş sene mürûrunda müsellese-i havâ’iyyeye nakl ile ol cevzâda kırân-ı evsat vâki‘ olur ve yine minvâl-i meşrûh üzre cevzâ, delv, mîzân burclarında kırân-ı asgarlar ve iki yüz kırk beş sene sonra müsellese-i mâ’iyyeye nakl ile ol seretânda kırân-ı evsat ve seretân ve hût akrebde yine minvâl-i meşrûh üzre kırân-ı asgarlar vukû‘ bularak iki yüz kırk beş sene sonra yine müsellese-i nâriyyeden esed burcunun ibtidâsında kırân-ı ekber vukû‘ bulur ve bu vakte kadar dokuz yüz seksan sene geçmiş olur ba‘dehu esed hamel kavs burclarının derecât-ı muhtelîfesinde minvâl-i meşrûh üzre iki yüz kırk beş sene (**s.315**) zarfında on iki kırân-ı asgar vukû‘undan sonra yine müsellese-i turâbiyyeye intikâl ile sünbüle ibtidâsında kırân-ı evsat ve sünbüle sevr cedyde yirmişer sene fâsıla ile kırân-ı asgarlar ve ba‘dehu müsellese-i havâ’iyyeden mîzân ibtidâsında kırân-ı evsat ve mîzân cevzâ delvde kırân-ı asgarlar ve sonra akreb ibtidâsında kırân-ı evsat ve akreb seretân hût burclarında kırân-ı asgarlar vukû‘ıyla dokuz yüz seksan sene daha tamâm oldukdan sonra kavs ibtidâsında kırân-ı ekber ve ikişer yüz kırk beşer sene fâsıla ile cedy ve delv ve hût burclarının ibtidâlarında kırân-ı evsatlar ve aralarında ya‘nî kavs, esed, hamel ve cedy, sünbüle, sevr ve delv mîzân, cevzâ burclarının derecât-ı muhtelîfesinde ve ba‘dehu hût akreb, seretân burclarında yine minvâl-i meşrûh üzre kırân-ı asgarlar vukû‘ıyla üçünci dokuz yüz seksan sene dahi hitâm bulur ve kırân-ı â‘zamdan bu vakte kadar iki bin dokuz yüz kırk sene geçmiş olur ve ba‘dehu yine ol hamelde kırân-ı â‘zam vukû‘a gelür fakat ber-vech-i meşrûh iki buçuk derece tefâzul-ı sebr-i vasatî i‘tibârıyladır yohsa hareket-i takvîmiyye i‘tibârıyla ziyâde ve nâkıs olur binâ’en-aleyh ba‘zan bir müsellesede on üç kırân-ı asgar vukû‘ bulur ve dokuz yüz altmış senede kırân-ı ekber tekürrür ider ve ba‘zan iki yüz kırk seneden ve ba‘zan evâ’il-i burcdan birkaç derece mürûrunda kırân-ı evsat vâki‘ olur.

Nitekim mevzû‘-ı bahsimiz olan kırân-ı evsat bin iki yüz on yedi sene-i hicriyyesi Rebî‘ü’l-evvel'inin on yedisinde müsellese-i nâriyyeden müsellese-i hâkîye intikâl ile burc-ı sünbülenin beşinci derecesinde vukû‘ bulmuşdur. Ve dört ay mukaddeminde vâki‘ olan nevrûzda ya‘nî bin iki yüz on altı sene-i hicriyyesi Zi'l-ka‘desi'nin on altıncı ve bin sekiz yüz iki sene-i mîlâdiyyesi Mart'ının dokuzuncı Pâzâr güni zîc-i Kasini'ye[2] göre şems üç sâ‘at yirmi altı dakîkada ol burc-ı hamele tahvîl itdikde ufk-ı Dâr-ı Saltanata nazaran ol vaktin tâli‘i cevzânın on dördünci derecesidir buna tâli‘-i sâl-ı kırân-ı evsat dirler ve anı dahi mebde’ ittihâz iderler ve mü’essis-i bünyân-ı Saltanat-ı Osmâniyye olan Osmân Han-ı Gâzî Hazretlerinin zamân-ı istiklâllerinden mukaddemce vâki‘ nevrûz dakîkasındaki tâli‘-i sâle tâli‘-i devlet dinilür ki zîc-i Uluğ Beg hesâbınca seretânın sekiz derece otuz yedi dakîkasıdır ve mevlid-i şerîf-i

1 Tefâzul: Mikdar fazlası, fark.
2 Kasini: Giovanni Domenico Cassini.

nebeyî kabîlinde vâki‘ nevrûz dakîkasında mîzânın yirmi iki ve alâ-kavlin[1] yirmi üç buçuk derecesi tâli‘ olmağla ana dahi tâli‘-i millet dinür ve pâdişâhların zamân-ı vilâdetlerindeki tâli‘a tâli‘-i vilâdet-i hümâyûn ve cülûsları zamânındaki tâli‘a tâli‘-i kıyâm dinilür bu kırân-ı evsatın iki yüz kırk beş sene kadar (**s.316**) hükmi olub andan sonraki kırân-ı asgarlar ile tâli‘ sene ve edille-i sâ’irenin ahkâmı kırân-ı mezkûr ahkâmını mü’eyyid oldukca âsâr-ı maznûnesi zuhûra gelür.

Şöyle ki: Tâli‘-i sâl-i kırân ve tâli‘-i devlet ve tâli‘-i milletin ahkâm-ı külliyyeleriyle tâli‘-i cülûs-ı hümâyûnun ahkâm-ı cüz’iyyesi imtizâc iderek netîce-i âsârı tesyîrât ve intihâât ve ittisâlât vâsıtasıyla zuhûr ider dirler tesyîrât-ı â‘zamda bin ve ekberde yüz ve evsatda on ve asgarda bir senede mevhûmen[2] bir derece seyr ve hareketden ibâretdir meselâ kıran-ı ulviyyîn sünbülenin beşinde oldığı hâlde irtesi sene ya on sene sonra altıncı derecesine hareket itmiş deyü i‘tibâr olunur intihâât kezâlik bin yâhûd yüz veyâ on veyâ bir senede hareket-i farziyye ile bir burc hareket itmekdir. Meselâ kırân-ı ulviyyîn sünbülenin beşinde iken irtesi sene mîzânın beşinde i‘tibârına intihâ’-i kırân ta‘bîr iderler cüz‘-i kırânın yâhûd tâli‘-i sâl-i kırânın tesyîri veyâ intihâ’-i tesyîri kangı senede ise ol senenin tâli‘ine veyâ tâli‘-i cülûsa mukârenete[3] veyâ mukâbele veyâ terbî‘ ile nazar ve ittisâl ider ise ol sene hükm-i kırân zâhir olur dirler ve daha bunun gibi birçok edille ve emârâta nazar ile hükümler virirler bu bahisler vazîfe-i ilm-i târîhden hâric iken Şânî-zâde'ye iktifâ’en sadedden çıkdık artık mâ-nahnü fîhimize avdet idelim.

Şehîd Sa‘îd-i Müşârün-ileyhin Terceme-i Ahvâli

Sultân Selîm Han Hazretleri bin yüz yetmiş beş senesi Cumâde'l-ûlâ'sının yirmi yedinci Pençşenbe güni sâ‘at birde iken tevellüd idüb iki yüz on üç senesi Receb'inin on birinci Salı güni bi'l-irs ve'l-istihkâk câlis-i evreng âsumân-ı revâk oldı ve cülûsı hengâm-ı sefere tesâdüf itmekle devleti pek dağdağalu bir hâlde buldı asker ve ahâlî seferden bıkmış ve mu‘allem asker olmadıkca iş görmek kâbil olmayacağı geregi gibi meydâna çıkmış idi binâ’en-aleyh ba‘de'l-musâlaha ta‘lîm-i asker emeline düşdi başına zenbûr-ı belâ üşdi bu asker mes’elesinin tafsîlâtı bâlâda münderic oldığından tekrâr baş ağrısı virmeyelim ve ashâb-ı hamiyyetin derdini tâzeleyecek bahislere girmeyelim burada yalnız ba‘zı âsâr-ı celîle ve evsâf-ı cemîlelerinin beyânına ibtidâr eyleyelim.

Ebû Eyyûb Ensârî radiye anhü'l-Bârî Hazretleri'nin türbesi etrâfına sîm-i hâlisden şebeke yapdırub altun kandiller ta‘lik ile tezyîn ve nezdinde vâki‘ Fâtih Câmi‘-i Şerîfi'ni müceddeden ta‘mîr itdirdi topcı ve arabacı neferâtı içün Tophâne'de ve Begoğlu'nda ve Nizâm-ı Cedîd askeri içün Levend Çiftligi'nde ve Üsküdar'da kışlalar ve tersânede havz-ı (**s.317**) kebîr ve kurbunda kalyoncılar içün müceddeden bir kışla ve Hâsköy'de Hendesehâne ve Üsküdar'da cesîm anbârlar yapdırdı. Humbarahâne kışlası derûnundaki câmi‘-i şerîf ile Üsküdar'da Selimiyye kışlası civârındaki câmi‘-i latîf ve sâ’ir ebniye-i hayriyye ve mîriyye dahi âsâr-ı celîlelerindendir daha bunlar gibi pek çok âsâr-ı haseneleri vardır asrında yapılan ebniyyenin zarâfeti nezâket-i

1 Alâ-kavlin: Bir kavle göre. Bir rivayete nazaran.
2 Mevhûm: Varsayılan; var olarak kabul edilen; kuruntuya dayanan.
3 Mukârenet: Yaklaşma, kavuşma, bitişme.

tab'ına delîldir usûl-i cedîd üzre top isâğası ve gemi inşâsı ve Avrupa-kârî barut i'mâli gibi edevât-ı harbiyyeye ve istikmâl-i kuvve-i berriyye ve bahriyyeye azîm himmetler itdigi esnâda akmişe-i Hindiyye[1] ve Efrenciyye'den istiğnâ hâsıl olmak içün Üsküdar'da kumaş kârhâneleri binâ ve neşr-i ulûm ve ma'ârif içün dârü't-tabâ'a inşâ ile san'at-ı tabâ'atin terakkîsine sa'y-i evfâ buyurdı hele ulûm-ı riyâziyyenin ilerülemesini ol kadar iltizâm eylerdi ki Râmiz Efendi'yi Humbarahâne Nâzırı itdikde hendesehâneyi dahi anın nezâretine virüb hâceler ta'yîni ve derslerin tertîbi hakkında kendüsiyle dâ'imâ mahremâne muhâbere itdigi sonradan sâbit olmuşdur.

El-hâsıl mehâsin-i âsârı çok ve devletin sa'âdet-i hâli içün sa'y ve himmetine nihâyet yok idi âlî-himmet ve ehl-i mekremet hûb sûret ve pâkize sîret güzel ta'lîk yazar ve fenn-i mûsikîde behresi var ilhâmı tahallüs idüb câ-be-câ şi'r söyler ve ulemâ ve şu'arâya ziyâde ri'âyet eyler idi.

En sonra söyledigi şi'r budur.

* Kıta *

(Kimdir ol kim mey-i şâd ile olub şîr[î]n-kâm * Ana hâmyâze-i gam olmaya ârız-encâm
Mest-i sahbâ-yı meserret olanın hâli budur * Gâh peymâne çeker gâh humâr-ı âlâm)

Mevrîdir ki bu kıt'ayı nazm itdikde zîrine (kelâmım hatm oldı) ibâresini tahrîr buyurmuş ve lede'l-hisâb (1222) çıkmışdır ki hal'ı senesidir on dokuz sene yedi ay on gün serîr-i saltanatda bulundı ba'dehu Karadeniz Boğazı'nda zuhûr iden Kabakcı Vak'ası'nda hal' olundı müte'âkiben şîrâze-i nizâm-ı devlet münhall ve ahvâl-i mülk ve millet muhtell olıcak ol vakt kadri bilindi.

Vâkı'â anın asrında dahi bir haylî âsî ve bâğîler var idi lâkin merkez-i saltanatda emri nâfiz olub eyâlât ve elviyyenin dahi merkeze irtibâtı ve Makâm-ı Hilâfet'e inkıyâd ve ihtirâmı der-kâr idi hattâ Cezzâr Ahmed Paşa bayağı âsî ve bâgî iken Sultân Selîm'in nâmı yâd olundukca kıyâm iderdi ve fermânı geldikce binek taşına kadar inerdi ve e'azz-ı (**s.318**) ahibbâsından birisi kendüsine (vükelâ-yı asra bu kadar izhâr-ı gayz ve muhâlefet itmeseniz olmaz mı) didikde (ehl-i İslâm oldığumuz hasebiyle pâdişâhın emrine itâ'at vâcibe-i zimmetimizdir hâlâ boynum Sultân Selîm'e kıldan incedir bilâ-vâsıta katl ve i'dâmım murâd-ı pâdişâhâneleri oldığı ma'lûmum olsa Allâh Alîm bir dakîka tevakkuf itmeyüb başımı kılıca teslîm eylerim) deyü cevâb i'tâsıyla muhâlefet yüzünde bulunması mücerred vükelâ-yı devlete karşu bir hareket oldığını beyân itmiş idi ve Müverrîh Âsım Efendi Payas'da reh-zenlik[2] ve kat'-ı tarîk-i hüccâc ve zorbalık ile şöhret bulan Küçük Alîoğlı Halîl Paşa ile bir def'a mülâkât iderek kendüsine (cenâbınız bi-hamdillâhi Te'âlâ ihtilât-ı ulemâ sebebiyle ahkâm-ı şer'iyyeye vâkıf iken Devlet-i Aliyye tarafına itâ'atdan gerden-keş olmanıza bâ'is nedir) deyü su'âl itdikde (efendi birâder devlet didiginiz yalnız taraf-ı saltanat mıdır yohsa vükelâ-yı umûr-ı devlet midir yâhûd ikisinden müctemi' bir hey'et midir yalnız taraf-ı saltanat ise (ve uli'l-emri min-küm) emr-i şerîfi mûcebince emrine münkâdız maâzallâhu Te'âlâ ser-i mû isyânda bulunanların namâz ve nikâhı sahîh olmaz şıkk-ı sânîye göre bir memleketde müta'addîd pâdişâh olmak mümkün degildir zîrâ pâdişâhı bir zât-ı mahsûs bilüriz ancak anların taraf-ı âlîlerine mu'âmele eyleriz şıkk-ı sâlis dahi bu

1 Akmişe-i hindiyye: Hindistan malı kumaşlar, yünden veya pamuktan yapılmış dokumalar.
2 Reh-zenlik: Yol kesenlik.

minvâl üzredir hulâsa ehl-i İslâm oldığımuz hasebiyle desdâde-i bey'at oldığumuz İmâm-ı Müslimîn'e itâ'atimiz der-kârdır ammâ bu resme ser-keşligimiz Yûsuf Ağa ve İbrâhîm Kethüdâ gibileredir) gibi sözlerle ağlayarak cevâb virmiş oldığını Âsım Efendi Târîhi'nde beyân ider.

El-hâsıl taraf be-taraf[1] zuhûr iden âsî ve bâgîler hep Sultân Selîm'e izhâr-ı itâ'at ile mücerred vükelâya karşu muhâlefet iddi'âsında bulunurlardı ammâ anun hal'ından sonra eyâlât ve elviyyemin[2] merkez-i saltanata irtibâtı münkatı' hükmüne girdi ve Makâm-ı Hilâfet'e evvelki itâ'at ve hürmet kalmadı ve Sultân Mustafâ'nın degil yalnız eyâletde belki pâyitahtmda bile hükmi geçmez oldı avâm-ı nâs böyle nâ-sâze-i eyyâm ile elem ve zecretde ve havâss-ı hakâyik-şinâs mütâla'a-i encâm ile esef ve hayretde kaldı bunun üzerine dehât-ı ricâl-i devletden ba'zı zevât tekrâr Sultân Selîm'in taht-ı saltanata iclâsını emel idindi ve ber-vech-i bâlâ tedâbir-i hakîmâne ve devr-endîşâne ile icrâsına teşebbüs kılındı ne çâre hükm-i kazâya karşu gelinmez ve ser-nüvişt-i ezelî silinmez İstanbul'un hâlinden Alemdâr'ın gafleti ve Râmiz Efendi'nin re'yime dîger refîklerinin muhâlefeti şehr-yâr-ı müşârün-ileyh hazretlerinin bâdî-i şehâdeti oldı lâkin ana ihânet idenler şöyle dursun güc nazarla bakanlar bile birer birer cezâ-yı sezâlarını bulmuşlardır.

Hîn-i şehâdetinde (Kendü elimle yâre kesüb virdigim kalem * Fetvâ-yı hûn-ı nâ-hakkımı yazdı ibtidâ) beytinin ceyb-i hümâyûnda bulundığı mervîdir.

(s.319) Nizâmât-ı Cedîde sırasında tarîk-i ilmiyyenin dahi ıslâhım istediyse de olmadı. Şöyle ki: Hükûmetin birinci vazîfesi ihkâk-ı hukûk[3] mes'elesi oldığından Devlet-i Aliyye buna fevka'l-âde dikkat ve ihtimâm ve bu vazîfe-i nazîfenin îfâsına me'mûr olan tarîk-i ilmiyye ashâbına pek ziyâde ikrâm ve ihtirâm ide gelmişdir fakat anlar dahi cild-i evvelde beyân olundığı üzre medâris-i mürettebede ale't-tertîb ders görüb tavr ve mişvârı[4] bilinmiş ve devletce tanınmış ashâb-ı ilm ve fazîletden zâtlar idi.

Mu'ahharen tarîk-i ilmiyyenin usûl ve intizâmı pek ziyâde bozulmuş oldığından nizâmât-ı mülkiyye ve askeriyye sırasında tarîk-i ilmiyyenin dahi bi't-tedrîc ıslâhına karâr virilmiş idi.

İbtidâ bu işe Hamîdî-zâde teşebbüs itdi lâkin pek çok yerlere dokundığından bed-hûylukla medhûl ve nihâyet ma'zûl oldı Ömer Hulûsî Efendi bundan ders almak lâzım gelürken salâbet-i dîniyyesi hasebiyle bir çıkış itdi bütün tarîk ashâbı kendüsine düşman-ı cân olub nihâyet o dahi mesnedinden düşdi Sultân Selîm Han dahi ol dâ'iyyeden vaz' geçdi ve ordulara mühendis yetişdirmek üzre hendesehânenin tanzîmine i'tinâ iderek emr-i ehemm-i kazânın ıslâhını hükm-i kadere havâle eyledi.

Ba'dehû Sultân Mustafâ devrinde Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi zorbaların sâyesinde teneffüz ve tagallüb itdikde gûyâ tarîkin tathîrine kıyâm ile on dokuz müderrisin ru'ûslarını terkîn eyledi. Lâkin ağrâz ile mu'allel ve rüsûm-ı âdiyyeyi te'yîd yolunda bir amel olub yoksa hakîkaten ıslâh degil idi. Meselâ küşte-gân-ı ricâlden Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa'nın oğlı Sâdık Efendi pederinin nüfûzı sâyesinde ziyâdece tafra iderek mu'tâd olan müddet-i

1 Taraf be-taraf: Her yönden.
2 Elviyye: Livalar, sancaklar.
3 İhkâk-ı hukûk: Doğru bir şekilde hukuku yerine getirme.
4 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.

istisnâ'iyyeden evvelce mûsıla-i Süleymâniyye'ye gelüb hem-rütbe rekâbetini ve ale'l-husûs dîger asîl-zâdelerin adâvetini celb itmiş oldığından bu kerre Atâullâh Efendi anın derecesini mûsile-i sahna tenzîl itdi. Halbûki eger Sâdık Efendi mûsile-i Süleymâniyye'de tedrîse muktedir olmadığı hâlde gasben bu dereceden ru'ûs almış oldığı cihetle girü alınmak lâzım geldi dinilür ise bütün bütün rütbesinin ref'i lâzım gelürdi. Fakat bu mu'âmelenin sâ'irlere dahi ta'mîmi lâzım gelüb bu hâlde ise tarîk-i tedrîsde pek az zâtlar kalurdı yok merâm bi'l-fi'l tedrîse iktidâr aramak olmayub fakat Sâdık Efendi mu'tâddan ziyâde tafra itdi ve mesâfe-i vehmiyyede pek ilerü gitdi anınçün i'âdesi lâzım geldi dinür ise bu sûret emvâl-i mağsûbenin[1] taksîminde sâ'irinden ziyâde hisse alana danılub da bir mikdârım girü almak gibi bir keyfiyyet ve Sâdık Efendi'nin takaddüm itmiş oldığı müderrisîni hoşnûd itmekden ibâret olarak ıslâhâtdan addolunmaz kaldı ki müntehâ-yı merâtib-i (**s.320**) tarîk-i ilmiyye olan sadâret pâyelüleri içinde ba'zı ahvâli bâlâda mezkûr olan ve bi'l-fi'l Rûmili Kazaskeri bulunan Aygır İmâm gibi bir nâdân[2] henüz mevcûd iken birkaç kişi-zâde çelebilerin tarîk-i tedrîsde ziyâdece tafra itdiler deyü tenzîl-i rütbeleri yolsuzluk içinde bir bir doğrı yol aramak kabîlinden idi.

Sultân Selîm Zamânındaki Sadr-ı â'zamlar ile Şeyhü'l-islâmlar

Cülûs-ı Selîm Hanî'de Serdâr-ı Ekrem Koca Yûsuf Paşa ve Şeyhü'l-islâm Kâmil Efendi idi arası çok geçmedin ikisi dahi azl ile Cenâze Hasan Paşa deyü ma'rûf olan Kethüdâ Hasan Paşa serdâr-ı ekrem ve Es'ad-zâde Mehmed Şerîf Efendi sâniyen Şeyhü'l-islâm oldı lâkin Şerîf Efendi za'f-ı pîrî ve inhirâf-ı mizâcı hasebiyle iki ay mürûrunda azl ile yerine Hamîdî-zâde Efendi za'f-ı pîrî ve inhirâf-ı mizâcı hasebiyle iki ay mürûrunda azl ile yerine Hamîdî-zâde Şeyhü'l-islâm oldığı gibi ol avânda zuhûr iden Boze bozgunı üzerine Hasan Paşa dahi azl ile Gâzî Hasan Paşa serdâr-ı ekrem olduysa da çend mâh mürûrunda vefât itmekle Ruscuklı Hasan Paşa serdâr-ı ekrem olub o dahi îfâ-yı me'mûriyete muvaffak olamadığı cihetle i'dâm olunarak Koca Yûsuf Paşa sâniyen serdâr-ı ekrem nasb ve ta'yîn buyuruldukdan sonra Hamîdî-zâde azl ile yerine Şeyhü'l-islâm olan Yahyâ Tevfîk Efendi on üç gün zarfında fevt olub Mekkî Efendi sâniyen makâm-ı Meşîhat'a getürildi ba'de'l-musâlaha Yûsuf Paşa İstanbul'a gelüb bin iki yüz altı senesinde azl ile yerine Melek Mehmed Paşa sadr-ı â'zam ve müte'âkiben Mekkî Efendi dahi azl ile Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi sâniyyen Şeyhü'l-islâm nasb ve ta'yîn buyuruldı Melek Paşa iki buçuk seneye karîb sadâretde bulundı ba'dehu azl ile yerine İzzet Mehmed Paşa nasb olundı o dahi dört seneye karîb Sadâretde bulundukdan sonra Fransızların Mısır'ı istîlâ itmeleri üzerine Dürrî-zâde Efendi ile birlikde azl olunmalarıyla Ziyâ Yûsuf Paşa sadr-ı â'zam olub Meşîhat-ı İslâmiyye dahi Âşir Efendi'ye ve bir sene on bir ay sonra Ömer Hulûsî Efendi'ye tevcîh kılındı Ömer Hulûsî Efendi tâm adâlet ve hakkâniyyet ve kemâl-i iffet ve istikâmet yolunda bulundı lâkin zamânenin ol mertebe adâlete tahammüli olmadığından (mâterake'l-hakku li-Ömer Sıddîkan) müfâdını tasdîkan iki sene on bir ay sonra azl ile yerine Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi nasb olundı bir müddet sonra Ziyâ Paşa reviş-i hâli begenmeyüb isti'fâ hâlinde göründi binâ'en-aleyh yirmi senesi evâ'ilinde azl ile yerine Hâfız İsmâ'îl Paşa

1 Emvâl-i mağsûb: Gasp olunmuş mallar, zorla alınmış mallar.
2 Nâdân: Bilmez, nobran, kaba, terbiyesi kıt.

ta'yîn kılındı o dahi def'-i rukebâ zımnında meslek-i ihâneti ihtiyâr ile semt-i hilâfete mâ'il ve zuhûrına sebeb oldığı Edirne Vak'asının netîcesinde Es'ad Efendi ile birlikde münfasıl oldı ve makâm-ı Sadâret'e İbrâhîm Hilmî Paşa ve makâm-ı Meşîhate Atâullâh (**s.321**) Efendi geldi müte'âkiben Rusya seferi zuhûr itmekle Hilmî Paşa serdâr-ı ekrem olub Rûmili cânibine gitdi Atâullâh Efendi dahi İsmâ'îl Paşa'nın didigi şecere-i fesâdın semere-i muzırrasını iktitâf içün Kâ'immakâm Mûsâ Paşa ile ittihâd itdi ve anların zamân-ı nuhûset-iktirânlarında Sultân Selîm'in asr-ı sa'îd-i saltanatı bitdi.

Gâzî Hasan Paşa ve Ruscuklı Hasan Paşa ile Şerîf Tevfîk efendiler terceme-i hâlleri cild-i râbi'de ve Hamîdî-zâde'nin terceme-i hâli cild-i hâmisde ve Mekkî Efendi'nin terceme-i hâli cild-i sâdisde ve Koca Yûsuf Paşa ve Melek Paşa ve Hâfız İsmâ'îl Paşa ile Kâmil ve Ârif ve Âşir efendilerin terceme-i hâlleri cild-i sâbi'de mezkûrdur.

Sultân Selîm'in hal'ından sonra Ordu-yı Hümâyûnda yeniçeri zorbaları gulüvv ve tuğyân[2] ile Hilmî İbrâhîm Paşa'yı makâm-ı Sadâretden tenzîl itdiklerinde yerine Çelebi Mustafâ Paşa serdâr-ı ekrem oldı.

Atâullâh Efendi Sultân Mustafâ devrinde zorbalarla enîs ve gürûh-ı mütegallibeye re'îs oldığından bir aralık azl ile yerine Ömer Hulûsî Efendi def'a-i sâniyye olarak nasb olundıysa da zorbaların tesâhubıyla[3] bir gün sonra meşîhate i'âde idildi ba'dehu Tayyâr Paşa kâ'immakâmlığında yine azline karâr virildi ise de henüz mevki'-i icrâya konılamayub hâli üzre bırağıldı ve müstehakk oldığı envâ'-ı ta'zîre mahsûb olmak üzre hele Alemdâr'ın Dersa'âdet'e vürûdunda azl ve dâ'ire-i devletden tard ile emsâline ibret gösterildi.

Çelebi Mustafâ Paşa dahi ber-vech-i bâlâ Cumâde'l-âhire'nin dördünci güni Bâb-ı Âlî'den kaldırılub Alemdâr Paşa ordusunda malıbûs ve mevkûf kaldı lâkin ol gün Sultân Selîm Han Hazretleri'nin dahi şehâdeti vak'a-i mü'ellemesi zuhûra geldi.

Müttehemler Haklarında İcrâ Olunan Mücâzât ve Dîger Ba'zı İcrâât ve Tevcîhât

Ber-vech-i bâlâ Cumâde'l-âhire'nin beşinci Cum'a güni Sultân Selîm'in cenâzesi âlây ile pederinin Lâleli Câmi'i'ndeki türbesine götürüldi Ayasofya Câmi'i'ne dahi selâmlık oldı bunca seneler taht-ı saltanat ve hilâfetde bulunarak devlet ve milletinin sa'âdet-i hâline çalışub çabalamış olan bir zât-ı merâhim-simâtın nihâyet hal' ile bir müddet hamyâze-keş-i halvet[4] ve inzivâ oldukdan sonra bir takım küştenî cellâdlar ellerinde ınağdûren şehîd olması herkesin cigerine te'sîr eyledi ve bi'l-cümle sunûf-ı ahâlî yanub ağladı selâmlıkda Sultân Mahmûd'un şakağı yaralı görülmekle halk andan dahi müte'essir olarak bir kat daha Enderûn takımına kin bağladı. Sadr-ı Cedîd Alemdâr Paşa ise Sultân Selîm'i tahta çıkarmak niyyetiyle Rûmili'den gelüb de şehâdetine sebeb oldığından dolayı fevka'l-âde (**s.322**) müte'essif[5] ve dağdâr ve bu cinâyete gerek mübâşeret ve gerek mu'âvenet idenlerin hemân icrâ-yı cezâları

1 İktitâf: Sözün özünü almak.
2 Tuğyân: Azgınlık, taşkınlık, devlet kuvvetlerine karşı durmak.
3 Tesâhub: Sahip çıkma, koruma.
4 Halvet: Yalnızlık. Tek başına kalmak. Tenhaya çekilme. Gizlilik.
5 Müte'essif: Üzülen, acınan, yerinen, esef eden.

efkârıyla bî-karâr idi.

Binâ'en-aleyh selâmlık resm-i âlîsinin icrâsı akabinde Dârü's-sa'âde Ağası Mercân Ağa azl ve bostâncıbaşı ma'rifetiyle balıkhâneye nakl olundı. Ve yerine Hazînedâr Kâsım Ağa dârü's-sa'âde ağası ve anın yerine Lâlâ-yı Şehr-i yârî Anber Ağa hazînedâr nasb ve ta'yîn kılındı.

Ve ser-kitâbetinden muhrec Bülbül Hâfız deyü ma'rûf olan Feyzullâh Efendi yine ser-kitâbet ile Enderûn-ı Hümâyûna alındı.

Ve gerek ol gün ve gerek ferdâsı Cum'airtesi güni Enderûn-ı Hümâyûnca dîger ba'zı tevcîhât dahi vukû' buldı. Şöyle ki: Seferli kethüdâsı sâlifü'z-zikr Mehmed Beg silâhdâr ve Çukadâr Arnavûd Ahmed Ağa mîrâhûr-ı evvel ve Saka-zâde Seyyid Mehmed Ağa hazîne kethüdâsı ve Civân Ârif Ağa seferli kethüdâsı ve Seyyid Ömer Ağa başçukadâr ve Başçavuş Osmân Ağa kahvecibaşı oldı ve Çukadâr-ı Şehr-i yârî Hüseyin Ağa vâlide sultân kethüdâsı nasb ve ta'yîn buyuruldı.

Ve yine Cum'airtesi güni cânîlerin icrâ-yı mücâzâtına mübâşeret olunarak ânifü'z-zikr Mercân-ı bed-peymân balıkhânede i'dâm ile ser-i maktû'ı ortakapu pîşgâhında tabla-i ibrete konuldı ve sâlifü'z-zikr Başçukadâr Abdülfettâh Bâb-ı Hümâyûn hâricinde ve Hazîne Vekîli Nezîr ile Mîrâhûr-ı Evvel Kör Mehmed Alây Köşki pîşgâhında ve Avadân Bostâncısı sâlifü'z-zikr Deli Mustafâ Yalı Köşki hâricinde i'dâm ile ibret-i enâm idildi.

Mercân Ağa devr-i Selîm Hanî'de meşhûr ve hayr ile mezkûr olan Bilâl Ağa'nın vefâtında yerine Dârü's-sa'âde ağası olmuş idi Dârü's-sa'âde ağası bulunan zât ise Enderûn-ı Hümâyûn'da en büyük âmir olub öteden berü sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâmdan sonraca ve belki anlarla hem-derece i'tibâr oluna gelmiş ve Harem-i hümâyûn hâssaten anın nezâretine müfevvez[1] bulunmuş oldığı hâlde Sultân Selîm'in li-ecli'l-iclâs harem-i hümâyûndan ihrâcı andan taleb olunmuş ve kendüsi muhâfazasına muktedir bulunmuş iken Bâbü's-sa'âde'nin seddiyle cellâdların Harem-i Hümâyûna hücûmunda müsâ'ade yolunda musâmaha itmesi pek büyük bir cinâyet oldığmdan cezâ-yı sezâsını bulmuş oldı.

Gerek Mercân Ağa ve gerek Nezîr Afrika'dan getürilmiş ve Enderûn-ı Hümâyûnda terbiyye idilerek yolıyla böyle büyük makâm ve mertebelere geçürilmiş tavâşîden olmalarıyla terceme-i hâlleri bahsinde bundan ziyâde tafsîle hâcet görülmez. (s.323) Abdülfettâh fi'l-asl

Beyt

Eb ve ceddin dimemiş ebced ve hevvez kelemen
Ey bahâsın keff-i mîzânda görmüş kölemen

me'âline mâsadak[2] olan Gürci kölelerindendir sadr-ı esbak Hâcı İzzet Paşa Tophâne emîni iken anı beş altı yaşında oldığı hâlde alub dîger ba'zı etfâl[3] ile berâber Enderûn-ı Hümâyûna çerâğ itdirmiş idi Sultân Mustafâ'nın şeh-zâdeliginde hidmetinde bulunmuş ve Sultân Selîm'in

1 Müfevvez: Nezaretine verilmiş, ihale ve sipariş olunmuş.
2 Mâsadak: Tasdik edilen, olunan husus, uygun, tıpkı.
3 Etfâl: Çocuklar, tıfıllar.

hal'ini îcâb iden esbâbın istikmâli emrinde haylîce pû-yân olmuş idüginden cülûsunda başçukadâr olarak hall ve akd-i umûr-ı saltanatı kabza-i nüfûzına geçürdi ve bu kerre Sultân Selîm'in i'dâmına en ibtidâ mübâşeret iden o idi dünyâda cezâsını buldı bakiyye-i mücâzâtı yevm-i cezâya kaldı esmerü'l-levn asgarü'l-ayn ehdebü'l-cefneyn mekşûfü'l-ayneyn serî'ü'l-beyân rekîkü'l-lisân bir şahs-ı şe'âmet-nişân idi Cevrî Usta'nın sadâkati cevârî[1] sınıfına ne kadar mûcib-i şân ve iftihâr olduysa bunun ihâneti dahi ebnâ-yı cinsine o kadar câlib-i şeyn ve züll ve âr olmuşdur.

Mîrâhûr Mehmed Deli Eyyûb Ağa'nın oğlıdır işbu Eyyûb Ağa fi'l-asl Sultân Mustafâ-yı Sâlis şeh-zâdeliginde çukadârlarmdan iken Enderûn-ı Hümâyûndan ihrâc olunmuş oldığı hâlde ba'zı seyyi'âtına[2] mebnî müşârün-ileyh Mustafâ Han kendüsini i'dâm itdikde nân-pâresi olan ze'âmetle oğlı Mehmed çerâğ buyurulmuş ve gûyâ yılan öldirilüb yavrısı pâdişâh-ı müşârün-ileyhin oğlı Sultân Selîm'i sokmak içün bırağılmış idi bunun üzerine merkûm Mehmed Eyyûb 'de vâki' hânesimde ikâmet üzre iken Ordu-yı Hümâyûnun hurûcı esnâsında icrâ olunan tevcîhâtda ba'zı küberânın vesâtet-i şefâ'atıyla gurebâ-i yesâr ağası olub Ordu-yı Hümâyûn ile Rûmili'ye gitmiş idi. Müte'âkiben Sultân Mustafâ'nın cülûsunda İstanbul'a da'vet olunmağla vusûlünde büyük emîr-i âhûr oldı ve fevka'l-âde nüfûz buldı bu ikbâlini muhâfaza içün kâtillerle ittifâkı tahakkuk itmekle ber-vech-i bâlâ Nezîr'in yanı başında başı kesildi ve üç gün lâşesi meydânda kaldı.

Maktûl-i merkûm Deli Mustafâ avâdâncılardan ve esâfil-i eşhâsdan bir küştenî idi. Avâdâncı ol vakt iki sınıfa ıtlâk olunurdı biri sofa ocağı eskilerinden sünnet ve sârık odalarıyla bunların sofasını süpürüb temizleyen ve sünnet odası hammâmını teshîn eyleyen ve zât-ı şâhânenin âbdest legen ve ibrikini saklayanlardır sınıf-ı sânî avâdân bostâncılarıdır bunlar on iki kişi idi ki altısı nevbet bekleyüb bir tarafa teşrîf-i hümâyûn vukû'unda bu altıdan üçi baş çukadârdan ok takımlarını (s.324) alub götürürler ve dîger üçi tüfenkci başının nezdine gidüb ve tüfenk atılmak irâde buyuruldığı hâlde berâber bulunması lâzım gelan şeşhâneler ile barut ve kurşun ve edevât-ı sâ'ireyi yüklenüb taşırlar iniş sonraları bu sınıf-ı sânînin isimleri tebdîl ile Mâbeyn-i Hümâyûn bostâncıları dinilmişdir işte merkûm Deli Mustafâ bu on iki avâdân bostâncılarından birisi oldığı hâlde Sultân Selîm'in i'dâmına mübâşeret idenlerden biri olmağla dîger cânîlerin i'dâmı sırasında o dahi cezâ-yı sezâsını buldı.

Ser-kâtibî Ârif Beg ile mâbeyncilerden Ferîd İbrâhîm Beg dahi bu yolda ithâm ile bostâncıbaşı mahbesinde istintâk olunmakda iken ikisi de kişi-zâde ve şu'arâdan nâzik çelebiler olmalarıyla habs ve istintâk zahmeti kendülere gâyet girân geldiginden henüz istintâkları[3] der-dest iken Ârif Beg bu ezâya dayanamayub Alemdâr Paşa'nın istintâkına gelan âdemine (Var paşana söyle ne yapacak ise yapsun artık cânıma kâr itdi) dimekle ve herif dahi oldığı gibice varub ifâde itmekle Alemdâr dabi kendü ıstılâhınca (Var anun paçasını getür berükini de def' et) dimiş oldığından işbu Cumâde'l-âhire'nin yedinci Pâzâr güni Ârif Beg Alây Köşki pîşgâhında i'dâm idildi ve Ferîd Beg salıvirildi ve yine ol gün mu'teber ve mütehayyiz tavâşîden Cevher ve Anber nâm iki müttehemin dahi Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhında başları kesildi.

1 Cevârî: Halayıklar, hizmetçi kızlar.
2 Seyyi'ât: Fenalıklar, kötülükler. Suçlar, günahlar. Kötülüğe karşılık çekilen sıkıntılar.
3 İstintâk: Nutka getirme, birini söyletmek isteme. Sorguya çekme.

Ferdâsı Pâzârirtesi güni şehr-i yâr-ı nev-câh hazretleri irsâl-i lihye itmekle bermu'tâd Enderûn-ı Hümâyûn halkına hil'atlar iksâ ve atiyyeler ihsân ve Rikâb-ı Hümâyûn olub Hırka-i Şerîfe Odası'nda sâ'at beşe çâr-yek kalarak taraf-ı şâhâneden Alemdâr Paşa'ya mühr-i cedîd-i hümâyûn yeden be-yed teslîm ile iltifât-ı firâvân buyuruldı.

Alemdâr Paşa'nın sadâretine dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûn sûreti zeylde (Y) rakamıyla îrâd olunur.

Cülûs-ı Hümâyûna dâ'ir şu'arâ-yı asr pek çok târîhler söylediler ale'l-husûs Sürûrî Efendi'nin ve İzzet Mollâ Efendi ile Âsım Efendi'nin güzel târîhleri vardır fakat Euderûn-ı Hümâyûn ağalarından Kurşuncıbaşı Ârif Ağa'nın târîh-i tâm olan (Oldı Adlî Han Mahmûd'un cülûsunda ayân) mısrâ'ı tevârîh-i sâ'ireye fâ'ikdir zîrâ Sultân Mahmûd'un Adlî tahallüs[1] buyurduklarına tevriye ve îhâmı mutazammındır bu ise cülûslarına kadar bîrûnca ma'lûm olmayub ol vakt mahlas-ı hümâyûnları ayân oldı.

Şehr-i Cumâde'l-âhire'nin dokuzuncı Salı güni dîvân olub recec mevâcibi ihrâc olundukdan sonra şeyhü'l-islâm-ı sâbık Atâullâh Efendi Kızanlık kasabasına ve Sadr-ı Rûm-ı (**s.325**) sâbık Muhtâr Efendi ile hal'-i Selîmî'de İstanbul Kadısı bulunan ve Meydân-ı Lahm erlerinin eşbehlerinden olan Murâd-zâde Efendi birer mahalle nefy ile sâ'ire ibret gösterildi.

Bostâncıbaşı Sarıyerli Alî Ağa hakkında bir cinâyet sâbit olmadıysa da sû-i zanna mahal oldığına ve ma'iyyeti neferâtından birçok eşhâsın cinâyetleri sübût bulmak hasebiyle artık kendüsinde zâbitlik şeref ve haysiyyeti kalmadığına mebnî o dahi yevm-i merkûmda azl ile yerine hâseki ağa olan Ömer Ağa ber-kâ'ide bostâncıbaşı nasb idildi ve Kapu Ağası Hâfız Mustafâ çıkub yerine selefi Sâlih Efendi getürildi ve ferdâsı Çehârşenbe güni sakallu musâhib[2] ağalardan ba'zıları musâhiblikden ihrâc olundukları sırada Ney-zen Mustafâ Beg dahi çıkarıldı.

Yine mezkûr Çehârşenbe güni kâ'immakâm-ı esbak Mustafâ Paşa'nın bi'l-cümel hâssı ve îrâdât ve mukâta'âtı ref' ve ilgâ ile Filibe'ye ve Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı olan Mustafâ Efendi haremi ile berâber Sakız Cezîresi'ne ve Râtib Ahmed Paşa-zâde esbak Emîr-i Âhûr-ı Evvel Şemseddîn Beg Rodos Cezîresi'ne nefy ve iclâ olundılar.

Müşârün-ileyh Mustafâ Paşa Sultân Selîm Han Hazretleri'nin hemşîresi merhûme Şâh Sultân Hazretleri'nin zevci olub gâh Medîne-i Ebî Eyyûb Ensârî'de kâ'in sâhilsarâyında ve gâh Râmi Çiftligi'nde havâss-ı vezâretle mütekâ'iden ikâmet üzre oldığı hâlde efkâr-ı fâside ashâbıyla ihtilât iderek sıdk ve ihlâsa münâfî tavr ve hareketlerde bulunub hattâ cild-i sâbi'de beyân olundığı üzre Hayrî Efendi hirâderi Seydâ gibi bir arsızın sözine kapılarak ve Kabakcı gibi bir zorbabaşı ile hem-bezm-i işret olarak bir günlük Şeyhü'l-islâm nashı gibi bir mâdde-i kerîheye sebeb olmuş idi bundan başka Sultân Selîm'in felâket-zede olmasına izhâr-ı memnûniyyet eyledigi mervî olub bu ise ana göre pek büyük küfrân-ı ni'met dimek oldığından bu sırada o dahi ber-vech-i bâlâ nefy ile cezâ gördi.

Mûmâ-ileyh Mustafâ Efendi kethüdâlık makâmına çıkacak mertebe liyâkat ve kifâyet ashâbından olmadığı hâlde mücerred hareminin harem-i sultânîye ta'alluk ve münâsebeti olmak hasebiyle rikâb kethüdâsı olmuş ise de sebük-ser ve şîve-i asrdan bî-haber olub peygân

1 Tahallüs: Halâs olma, kurtulma. Şiirde mahlas kullanma.
2 Musâhib: Beraber sohbet eden. Arkadaş. Arkadaşlık eden. Birlikte bulunan.

gibi belledigini söylemekde ve haremi vâsıtasıyla ba'zı efkâr-ı muzırrayı Harem-i Hümâyûna teblîğ eylemekde olmasına nazaran aranılursa Sultân Selîm'in şehâdeti vak'asında bu vâsıta ile cereyân iden muhâberâtda dahi dahli olmak gerek idi işte hareminin dahi kendüsiyle birlikde nefy olunmasının hikmeti budur.

Şemseddîn Beg vaktiyle Sultân Selîm'e ikinci lâlâ olmuş ve cülûsunda pek ziyâde i'tibâr (**s.326**) bulmuş ve hattâ ol vakt Ruscuk sahrâsında bulunan Serdâr-ı Ekrem Koca Yûsuf Paşa'ya hatt-ı hümâyûn ile gönderilmiş idi meger Yûsuf Paşa'ya gayz-ı kadîmi var imiş Yûsuf Paşa dahi bunı bilürmiş binâ'en-aleyh Yûsuf Paşa pek çok i'tizâr eylemiş ise de kalb-i kîne-dârına kâr itmeyüb İstanbul'a avdetinde gamz ve nifâk itmekle Ordu-yı Hümâyûn hemân düşman üzerine harekete müteheyyi' iken Yûsuf Paşa azl ile yerine Cenâze Hasan Paşa serdâr-ı ekrem nasb olundukda kulûb-ı asâkire fütûr-ı küllî gelerek meyyid-i müteharrik gibi ilerüye hareket idilmiş ve yeniçeri ve serdâr-ı ekrem ve çarhacı ve ser'asker orduları yek-dîgeriyle muhtelit oldukları hâlde düşmana lede'l-müsâdefe meşhûr Boze bozgunı zuhûra gelmiş ve'l-hâsıl Şemseddîn Beg öyle bir tenk ve tetik vaktde serdâr-ı ekremin tebdîline ve bi'l-âhere öyle bir büyük hezîmet vukû'unı sebeb olmuş idügi cihetle andan sonra Sultân Selîm anın her sözine i'timâd eylemez ve anı öyle nâzik işlerde kullanmaz oldı ma'a-mâfih ta'alluk-ı mahsûsuna ri'âyeten kapucılar kethüdâlığı ve büyük mîr-âhûrluk gibi hidmetlerde istihdâm eylerdi mîr-i mûmâ-ileyh ise Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığına göre kimseyi begenmeyüb Kapudan-ı Deryâ Seydî Alî Paşa tavrında te'azzum[1] ve tehevvür ile mevsûf ve râsgûyluk yolunda vükelâ-yı asra zebân-dırâzlık ile me'lûf oldukdan başka küfrân-ı ni'met yolunda semt-i hilâfa meyl itmiş ve Sultân Selîm'in hal'inden sonra anın aleyhinde dahi sözler söyleyüb bu vesîle ile Sultân Mustafâ müte'allikâtına çatmış idi işte bu sebebden nâşî Bebek Bağçesi kurbunde vâki' İbrâhîm Kethüdâ Sâhilhânesi kendüsine ihsân buyurulmuş idi lâkin avâm ve havâss beyninde vefâsızlık ve insâniyyetsizlik ile şöhret bulınuş idi bu misillü etvâr-ı nâ-becâsına cezâ olmak üzre bu kerre ber-vech-i meşrûh nefy idildi ve sâlifü'z-zikr sâhilhâne uhde-i tasarrufundan fekk ile sâhib-i meşrû'ı olan İbrâhîm Kethüdâ-zâde Abdülkâdir Beg'e virildi.

Bununla berâber esbak Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa'nın vârislerine dahi sâbık vâlide kethüdâsı tasarrufunda bulunan konağı redd itdirildi ve Abdülkâdir Beg ile Yûsuf Ağa-zâde Sâdık Efendi'nin rütbeleri ibkâ buyuruldı.

Şânî-zâde Târîhi'nde dir ki mukaddemâ cülûs-ı Mustafâ Hanî akabinde ru'ûsları hakk ve ilgâ olunan on dokuz aded müderrisîn-i lafzîden bu esnâda ba'zı baba dostları bulunanların ru'ûsları ibkâ ve evlâd-ı küşte-gân ricâl-i devr-i Selîm Hanî'den ekser vüzerâda bulunmayan derecelerde îrâdât ve mukâta'âtı olanların ol esnâda îrâdları külliyyen müsâdere[2] olundığından bilâ-îrâd kalmışların ba'zılarına birer mikdâr eshâm inâyet ve i'tâ buyuruldı ez-cümle iki yüz dokuz (**s.327**) târîhinde tarîk-i tedrîse dâhil ve dokuz senede yirmi beş senelik kadar tarîki kat' ile mûsile-i Süleymâniyye Medresesi'ne henüz şâbb-ı emred iken vâsıl olmuş oldığından rütbesi yirmi iki senesinde mûsıla-i sahna tenzîl ile nâmûs-ı ulemâ tekmîl olunan Vâlide Kethüdâsı esbak Yûsuf Ağa-zâde Sâdık Efendi bâ-himmet-i sadr-ı â'zamî yine mûsıla-i Süleymâniyye'den kemâ-kân i'tibâr olunarak mesmû'umuza göre

1 Te'azzum: Büyüklük satmak, ululanmak, kibirlenmek.
2 Müsâdere: El koyma, toplama, toplatma.

kendüye senevî on beş bin guruş kadar fâ'izlü eshâm mâyetiyle peder-mânde olan iddibârı iksâr[1] olundı Şânî-zâde'nin sözi tamâm oldı.

Küşte-gân ricâlin hâne ve sâhilhâneleri vârislerine redd idilmek ayn-ı adâlet ve müsâdere olunan hesâbsız mâllarına nisbetle deryâdan katre kabîlinden olarak vârislerine bir mikdâr eshâm virilmek muktezâ-yı merhamet olmasıyla cây-ı ta'rîz olamaz ru'ûsların ibkâsı bahsine gelince tarîk-i ilmiyyenin vaz'-ı aslîsi ve ba'dehu örf ve âdet hükmünce ne resme girdigi bâlâda mufassalan beyân olunmağla burada tekrâra hâcet yokdur. Şu kadar ki: Ber-vech-i bâlâ nâ-bâliğ çocuklara ru'ûs-ı hümâyûn i'tâsıyla resmen kıdvetü'l-ulemâ'i'l-muhakkıkîn dinilmek ve çukadâr ve kayıkcı makûlelerine[2] tevcîh-ı mansıb-ı kazâ idilmek âdet olub ulemâ-yı asr bunları kayd itmedikleri hâlde silm i'tibârî-i tarîkin derecât-ı mevhûmesinde ol çocuklardan birisinin mu'tâddan ziyâdece sür'at ile terakkîsi neden ol kadar bâdî-i infi'âl olub da anın biraz girüledilmesiyle nâmûsları yerine geliviriyor işte burası cây-ı su'âldir fakat ulemâ-yı resmiyye beyninde hâdis olan umûr-ı i'tibâriyye üzerine bir bahs oldığına mebnî bundan ziyâde tafsîl iktizâ itmez biz yine sadede gelelim.

Alemdâr Paşa ile selefi Çelebi Mustafâ Paşa miyânelerinde husûmet-i sâbıka ve lâhika var ise de Alemdâr Paşa zâtiyyâtı[3] terk ile bu eyyâmda mücerred Sultân Selîm'e ihânet idenlerin tertîb-i cezâlarına hasr-ı efkâr eylemiş oldığından bu kerre müşârün-ileyh Çelebi Mustafâ Paşa'nın bir hilâline dokunulmaksızın İsmâ'îl Kal'ası muhâfızı nasb olunmuşdur.

Sultân Mustafâ Vâlidesi'nin Kahvecibaşısı Abdurrahmân Efendi öteden berü vazîfesinden hâric işlere karışur ve müfsidlik yolunda öteye beriye gidüb dolaşur oldığından başka Sultân Selîm'in şehâdeti mes'elesinde re'yi oldığı tahakkuk itmekle Cumâde'l-âhire'nin on birinci Pençşenbe güni Alây Köşki pîşgâhında i'dâm olundı.

Ferdâsı Cum'a güni Sultân Mustafâ Kahvecibaşısı Süleymân Ağa ki Gürciyyü'l-asl[4] olub Zağlı Süleymân Ağa deyü ma'rûfdur o dahi Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhında ve Tebdîl Hâsekîsi Bağdâdlı Hâcı Ali Ağa Alây Köşki pîşgâhında i'dâm olundılar ve ser-etibbâ-yı (s.328) şehr-i yârî olan Tuğcı-zâde azl ile yerine Nu'mân Efendi-zâde Mustafâ Mes'ûd Efendi ser-etibbâ nasb ve ta'yîn kılındı ve ferdâsı Cum'airtesi güni Ser-destârî Hâfız Yûsuf Efendi şehremîni ve Mehmed Nedîm Beg tütün gümrükcisi nasb olundılar.

Şehr-i merkûmun on beşinci Pâzârirtesi güni Vâlide-i Şehr-i yârî Nakşidil Sultân Hazretleri ber-mûceb-i resm ve kânûn Sarây-ı Atîk'den müretteb âlây ile Sarây-ı Cedîd-i Hümâyûn'a nakl olundı pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri dahi vâlide-i muhteremelerini orta kapuda istikbâl ile (el-cennetü tahte akdâmi'l-ümmihât)[5] hadîs-i şerîfinin muktezâsına imtisâl buyurdılar Sultân Mustafâ'nın vâlidesi şimdilik Sarây-ı Hümâyûn'da dâ'ire-i mahsûsada ibkâ buyuruldı fakat ol gice Sultân Mustafâ'nın müstefreşelerinden[6] olub da Sultân Selîm'in şehâdeti vak'asında cellâdân-ı bî-amâna kimi mu'âvenet ve kimi makarr-ı Selîmî'ye delâlet eyledikleri sâbit olan on nefer kadın ve câriyeler kayıklara vaz' ile Kızkulesi açığında

1 İksâr: Bir şeyi yapmak elinde iken, savsaklayıp yapmama.
2 Makule: Takım, çeşit, soy.
3 Zâtiyyât: Kişiye ait özellikler.
4 Gürciyyü'l-asl: Gürcü asıllı.
5 "Cennet anaların ayakları altındadır."
6 Müstefreşe: Odalık, câriye.

boğdırılub denize ilkâ olundılar ve ferdâsı Salı güni on yedi nefer bostâncı yine töhmet-i merkûmeden dolayı i'dâm kılındılar.

Sultân Mustafâ vâlidesi ba'dehu gözleri nâ-be-nâ[1] oldığı hâlde yirmi iki sene kadar mu'ammere olub kırk dört târîhi evâsıtında vefât ider Hazret-i Hâlid Türbesi hâricinde müşebbek türbede defn olunmuşdur.

Sâbık Hazîne Kethüdâsı Ebe Selîm ki cellâdlarm ser-gerdelerinden birisidir cülûs-ı hümâyûn esnâsında sorgûç-ı hümâyûn ve dîger ba'zı mücevherât-ı şâhâneyi alub kaftâncısı Nasfet ile birlikde firâr ile Fındıklı'da bir hânede ihtifâ ve andan Dâvudpaşa semtinde vâki' sâye ocağına iltică itmiş idi halbûki Alemdâr'ın korkusundan herkes lerzân[2] olarak o makûle müttehemleri tesahube kimesnenin zühresi olmadığından keyfiyyet zâbitlere ihbâr olunmağla ikisi birlikde ahz olunarak işbu yirmi üç senesi Cumâde'l-âhire'sinin on yedinci Çehârşenbe güni Alây Köşki pîşgâhında başları kesildi.

Gerek Sultân Selîm'e ihânet ve gerek neşr-i erâcîfe cesâret veyâhûd sâ'ir dürlü cinâyet idenlerden bu esnâda hemân hergün birer ikişer ve ziyâde âdem i'dâm ile ibret-i enâm idilmekde idi hele Sultân Selîm vak'asından dolayı çend rûz zarfında üç yüz kadar nüfûs itlâf olunmuşdur ve müttehimînden ba'zıları firâr ve ihtifâ itmişler ise de anlar dahi birer birer ele getürilerek i'dâm olunmakda bulunmuşdur çünki Sultân Mahmûd Han Hazretleri'nin eşhâsı bellemekde fevka'l-âde kuvve-i hâfızası olub ömründe bir kerre gördigi âdemi nice seneler sonra uzakdan görse tanurmış hattâ (s.329) ol vak'ada bulunan kâtillerden birisini haylî müddet sonra kendü sandalında görüb benzetmekle tahkîk iderek bostâncıbaşı ma'rifetiyle i'dâm itdirmişdir ve içlerinden beş neferi firâr ile Kastamonı şehrinde çend sene ârâm[3] itdikden sonra duyılub şahıslarını bilür bir hâseki yediyle ol vakt Kastamonı vâlîsi olan Sâlih Paşa'ya emr-i âlî gönderilerek anlar dahi orada girift ile cezâları icrâ kılınmışdır.

El-hâsıl vak'a-i ma'lûme-i mezbûrede fi'len ya kavlen[4] cüz'î ve küllî medhali olanlar hep cezâlarını görmüşlerdir fakat Sultân Selîm'in ibtidâ hal'ine başluca bir sebeb dahi ta'assub ve efkâr-ı atîka ashâbının gulüvv ve galebesi oldığına mebnî ta'assubı kırmak üzre ashâbını tahkîr itmek ve Sultân Mustafâ devrinin aksine gitmek dahi bu devr-i cedîdin ahkâmı iktizâsından oldı. Esbak kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve hâlâ Esmâ Sultân Kethüdâsı olan Moralı Osmân Efendi ise kudemâ tarzından ayrılmayub efâhim-i ulemâ ve fudalâdan bir zât olmasıyla ta'assubı dahi kendüsine yakışdırmış ve cerî'ü'l-lisân bir zât oldığından vükelâ-yı asrı birer sûretle gücendirmiş idi husemâsı bu sırada anı dahi i'dâm itdirmek istediler ise de muta'assıbdır yâ efkâr-ı atîka ashâbmdandır deyü âdem öldürmek mücerred ağrâz-ı nefsâniyyeye hidmet dimek olacağından Alemdâr Paşa buna müsâ'ade itmeyüb fakat Cumâde'l-âhire'nin on yedinci Çehârşenbe güni o dahi Ruscuğ'a nefy olundı.

Mâh-ı merkûmun on sekizinci Pençşenbe güni pâdişâh-ı nev-câh hazretleri taklîd-i seyf resm-i âlîsinin icrâsı zımnında Dîvân Yolu'yla hareket ve yol üzerindeki merâkid-i münîfe-i ecdâd-ı kirâmların ziyâret iderek Ebû Eyyûb Ensârî radiye anhü'l-Bârî Hazretleri'nin türbe-i mübârekelerine varub ve Nakîbü'l-Eşrâf Dürrî-zâde Abdullâh Efendi yediyle kılıç kuşanub

1 Nâ-be-nâ: (Nâ-binâ) Kör, amâ, gözleri görmez.
2 Lerzân: Titrek, titreyen.
3 Ârâm: Durma, dinlenme. Yerleşme, rahat etme, karar kılma. Eğlenme.
4 Kavlen: Söyleyerek. Söz ile. Anlaşarak.

ba'dehu bahren Sarây-ı Hümâyûn'a avdet buyurdılar.

Ve mâh-ı merkûmun yirminci Cum'airtesi güni sâbıkâ Tersâne Emîni Azîz Efendi sadr-ı esbak kapu kethüdâlığından dolayı ba'zı cünha ile Balçık'a nefy olunub ancak sonra İsmâ'îl Kal'ası'na nüzûl emîni nasb ve ta'yîn olunmuş idi.

Ferdâsı Pâzâr güni ma'hûd Mûsâ Paşa'nın ser-i maktû'ı geldi ve küşte-gân-ı ricâlin muhallefâtından ahz ve ihtilâs itmiş oldığı emvâl-i lâ-tuhsâyı meydâna çıkarmak üzre hemân ol gün hazînedârı ahz[1] ile bostâncıbaşı mahbesine virildi.

Maktûl-i müşârün-ileyh Mûsâ Paşa sadr-ı esbak Moravî A'rac Osmân Paşa kerîmesinin hafîdidir ve pederi dîvân efendiligi ile vüzerâ-yı izâm hidmetlerinde bulunmuşdur kendüsi Yenişehr-i Fenar'da tevellüd idüb giderek kazâ-yı mezkûr vücûhundan ma'dûd olmak mülâbesesiyle (s.330) kapucıbaşılık rütbesi almış idi ba'dehu Dersa'âdet'de tavattun[2] itmekle taşra me'mûriyyetlerinde ve sarpa sarmış tahsîlât işlerinde kullanılur oldı Trablusşâm eyâletinin tahsîlâtına ziyâde durgunluk geldikde ba'zı mecâlis-i küberâda eyâlet-i merkûme kendüsine virilse külliyyetlü mâl tahsîl idivirecegini der-miyân itmekle iki yüz dokuz senesinde rütbe-i vezâretle ve cerdebaşbuğluğı me'nûriyyetiyle Trablusşâm eyâleti uhdesine tevcîh kılındı. Oraya varub ta'ahhüdi vechile tahsîlâtı yoluna koyamadığmdan başka tama' ve irtikâbı hasebiyle hakkında şikâyetler vukû'a gelmekle azl ve vezâreti ref' ve mâlı müsâdere ve Kıbrıs Cezîresi'ne nefy olundı bir müddet sonra vezâreti ibkâ ile Pâsbânoğlı üzerine me'mûr oldı ve ba'dehu Selanik sancağına nakl idildi ise de ol esnâda Hakkı Paşa sâniyen Rûmili ser'askeri olub kendüsini Berkofca muhâfazasına ta'yîn itdikde kudretsizliginden bahisle i'tizâr eylediginden Hakkı Paşa dahi bâ-buyuruldı vezâretini ref' ile keyfiyyeti Bâb-ı Âlî'ye arz itmekle ber-mûceb-i buyuruldı-i ser'askerî îfâ-yı me'mûriyyete ikdâm itmedigi hâlde Limni'ye nefyi ferınân olunmağın hâh ve nâ-hâh Berkofca muhâfazasına şitâbân oldı fakat arası çok geçmeksizin Hakkı Paşa azl olunmağla o dahi Berkofca muhâfazası kaydından kurtuldı ise de müte'âkiben İnebahtı muhâfazasına me'mûr idildi bundan dahi yakayı sıyırınak içün haylî çalışdı müfîd olmadı dört sene orada kayd-ı muhâfazada kaldı ve bir aralık Mısır Vâlîsi olub İskenderiyye'ye vardıysa da Mısır'a giremedi ve Mısır yine Mehmed Alî Paşa uhdesinde ibkâ olunub o dahi Selanik'e avdet eyledi Ordu-yı Hümâyûnun Rûmili cânibine hurûcı tekarrür itdikde sevk-i kazâ ve kader ile kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî nasb olunmak üzre Dersa'âdet'e celb olundı andan sonra İstanbul'da nasıl habâsetler[3] ve ne dürlü ihânetler itdigi bâlâda mufassalan beyân olunmuş idüginden tekrâr ile erbâb-ı mütâla'aya sadâ'-ı ser virmeyelim.

Gâyet şeytânet-kâr bir şahs-ı mekkâr[4] olub mansıbında bekâsı içün itmedigi fenâlıklar ve irtikâb eylemedigi hîlekârlıklar kalmadı ser-gerde-i ashâb-ı fitne ve fesâd olan ma'hûd Kabakcı'yı bu makûle husûslarda âlet-i fesâd itmiş idi ara sıra Kabakcı Bâb-ı Âlî'ye gelüb kendüsiyle görüşdükce gâh Kabakcı şöyle bir mâdde teklîf eyledi hele uslûb-ı hakîmâne ile ta'dîl eyledim deyü kendüsinim lüzûm ve ehemmiyyetini huzûr-ı hümâyûna arz ider ve gâh falân mâddeyi Boğaz Nâzırı istid'â eyledi reddolunsa maâzallâh teceddüd-i saltanatı

1 Ahz: Alma, kabul etme.
2 Tavattun: Yerleşme, yurt tutma, yurtlanma.
3 Habâset: Kötülük, alçaklık.
4 Şahs-ı mekkâr: Hîleci, düzenbaz kişi.

intâc ider deyü taraf-ı saltanatı tevhîş ve ihâfe ile kendü ağrâzını yürütdirür idi fakat Sultân Mustafâ devrinin fenâlıklarından halk mütekedder ve müte'ellim olarak devr-i Selîmî'yi (s.331) ârzû ider olduklarında encâm-ı kârı mütâla'a ile derhâl tebdîl-i lisân iderek gûyâ hal' vak'asında bi't-tesâdüf kâ'immakâm bulunub çâresiz hall-i akd-i umûr kendü elinden geçmiş olmak sûretinde görünmege ve isti'fâ vâdîlerinde gezinmege başladı ve bir aralık kâ'immakâmlıkdan azl olundıysa da pâzâr-ı mefsedetde şerîki olan Atâullâh Efendi'nin ibrâmıyla yine kâ'immakâmlık mesnedine getürildi ve bu kerre Atâullâh Efendi ile beynlerinde karâbet dahi peydâ olarak bir mertebe daha kuvvet buldı cüz'î münfa'il oldığı kimselerden intikâm almak dâ'iyyesini der-pîş ve envâ'-ı fesâdât ile umûr-ı devleti rehîn-i ihtilâl ve teşvîş ider oldı hele iki ay sonra yine azl ile elinden devlet kurtuldı def'a-i ûlâ[1] ve sâniye kâ'immakâmlığı müddeti on aya bâliğ olur zamânında devlet pek büyük mazarratlara ve halk pek çok meşakkatlere uğramış oldığından bu kerre ser-i maktû'ı gelüb de Sarây-ı Hümâyûn'da meydân-ı siyâsete konuldığı gibi âmme-i halk fevka'l-âde mesrûr olmuşdur za'îfü'l-cüsse vasatü'l-kâme zişt çehre abûsü'l-vech ebu'l-fesâd ve gaddâr-ı bî-dâd-ı meş'ûmü'l-kadem ve kâfirü'n-ni'am nisâb-ı nısfet ve insâniyyetden ârî ve âtıl ve ıslâhı nâ-kâbil bir köse-i bâtıl idi. (assamenâllâhu min-şürûri enfüsenâ)[2]

Cülûs-ı Mustafâ Hanî'de defterdâr bulunmak hasebiyle küşte-gân ricâlin emvâlini temhîr ve tahrîr iderek âşikâr ve nihân[3] olan emvâl-i kesîresinin celb ve tahsîlinde mehâret gösterıniş ve bu vesîle ile kendüsi dahi eline haylüce mâl geçürmiş olan Sa'dullâh Efendi'ye ol emvâlin bir mikdârını mîrî işlerinde sarf itdirmek üzre Cumâde'l-âhire'nin yirmi birinci Pâzâr güni Edirne Sarayı'nın ta'mîrine me'mûr idildi yine ol gün Abdullâh Râmiz Efendi uhdesine rütbe-i vezâretle Silistre eyâleti tevcîh buyuruldı.

İşbu Râmiz Efendi fi'l-asl Kırım Hanı kazaskerinin oğlı olub pederiyle berâber Kırım'dan İstanbul'a geldikde tahsîl-i ulûm ve ma'ârife sarf-ı mesâ'î ile bi'l-imtihân tarîk-i tedrîse dâhil ve ba'zı mehâkimde kitâbet ve niyâbet hidmetleriyle müştegil olub Mısır seferinde Ordu-yı Hümâyûnda bulunmağla Ordu-yı Hümâyûn kadılığı münhall oldukda Debbâğ-zâde yerine bir müddet niyâbet ve erbâb-ı dîvân ile âmîziş[4] ve ülfet iderek haysiyyeti ma'lûm olmağın sevk-i ser-kârân ile tarîk-i hâcegânîye idhâl olunmuş idi Dersa'âdet'e avdetinde humbarahâne nezâreti gibi ba'zı menâsıb ile kâmurân[5] ve yirmi bir Safer'inde başmuhâsebeci olub Ordu-yı Hümâyûn ile revân oldı ba'dehu bâlâda beyân olundığı üzre Alemdâr'ın nezdinde kesb-i nüfûz ve i'tibâr-ı tâmm ve bu kerre rütbe-i vezâretle ihrâz-ı dest-i mâye-i merâm ve sâye-i sadr-ı â'zamîde kapukethüdâsı nasb olunan Behîc Efendi ma'rifetiyle çend rûz zarfında (s.332) levâzım-ı vezâretini itmâm ile mansıbı cânibine gitmek üzre Dâvudpaşa sahrâsında mansûb haymelerde ârâm eyledi.

Mükâlemelerde bulunan kuzât-ı asâkirden Arab-zâde Ârif Efendi müftî ve Osmân Paşa-zâde İzzet Begefendi mukaddemâ ve Münîb Efendi mu'ahharen menfî olmağla ulemâdan umûr-ı hâriciyyeye vukûflı bir zâtın Münîb Efendi yerine mecâlis-i mükâlemeye

1 Def'a-i ûlâ: Birinci defa.
2 "Allah bizi nefsimizin şerrinden korusun."
3 Nihân: Gizli, saklı.
4 Âmîziş: Uysallık, imtizaç, uyuşma.
5 Kâmurân: İsteğine kavuşmuş olan, mutlu.

me'mûriyyeti lâzım gelüb Köstendilî Tâhir Efendi'nin egerçi ma'lûmât-ı hâriciyyesi ve ale'l-husûs bu avânda Frengistân'ın ahvâl-i müşevveşesine vukûfı yok ise de natûk ve cesûr ve avâm-meşreb[1] olub Rûmili â'yânlarıyla dahi mu'ârefesi olmak mülâbesesiyle bu kerre mecâlis-i mükâlemeye me'mûr idildi ve derhâl Münîb Efendi gibi o dahi kesb-i ta'yîn iderek kapusı merci'-i şeyh ve şâbb oldı. Şeyhü'l-islâm Arab-zâde Ârif Efendi dervîş-i nihâd ve hâlisü'l-fu'âd bir zât-ı nevâziş-i'tiyâd olub ancak ber-vech-i bâlâ yevm-i cülûs-ı hümâyûnda Sultân Mustafâ ile Alemdâr Paşa beyninde müstereddid olarak iki tarafdan dahi ömründe kimesneden görmedigi ve işitmedigi mu'âmele-i tahkîriyye ve şütûm-ı galîzaya mazhar olmağla serâsîme olmuş ve bu cihetle i'tibâr ve haysiyyeti kırılmış oldukdan başka Sultân Selîm'in şehâdeti anın meşîhatinde vukû' buldığı cihetle beyne'n-nâs meş'ûmü'l-kadem ve tâli'i ma'kûs ve menkûs[2] deyü erâcîf olmağla artık makâm-ı Meşîhat'da bekâsı muvâfık-ı hâl ve maslahat görilemediginden Cumâde'l-âhire'nin yirmi ikinci Pâzârirtesi güni azl ile yerine Sâlih Efendi-zâde Ahmed Es'ad Efendi sâniyen makâm-ı Meşîhat'a geldi.

Ber-vech-i bâlâ Râmiz Paşa Silistre'ye gitmek üzre bulunmuş ise de Alemdâr Paşa'nın ömri bir haylîce geçmiş olmasıyla mehâmm-ı umûr-ı düveliyyeden bî-haber olub ale'l-husûs İstanbul'un ahvâline aslâ vukûfı olmadığmdan ve Râmiz Paşa ise mizâc-ı şehr ve dehri bilür ashâb-ı ma'lûmât-ı sahîhadan bir zât oldığı hâlde istikâmet-i re'yi Alemdâr Paşa nezdinde mücerreb olmağla anı yarından ayırmak istemediginden ve Kapudan-ı Deryâ Seydî Alî Paşa'nın azl ve ibkâsı bahsi Alemdâr Paşa ile selefi beyninde ber-minvâl-i meşrûh bâ'is-i kîl ü kâl olmağla artık kapudanlıkda ibkâsı câ'iz olamayacağından Deryâ Kapudanlığı Râmiz Paşa'ya ve Silistre Eyâleti Seydî Alî Paşa'ya ve Konya eyâleti Karahisâr-ı Sâhib sancağı mutasarrıfı olub Ordu-yı Hümâyûn ile avdet iden Behrâm Paşa'ya bi't-tevcîh gurre-i Receb'de Bâb-ı Âlî'ye da'vet ile huzûr-ı sadr-ı â'zamîde hil'atlar ilbâs olundukdan sonra ku'ûd itdiklerinde çünki Seydî Alî Paşa taraf-ı sadr-ı â'zamîden meslûbü'l-ümniyye olub Silistre eyâleti ise sadr-ı â'zamın yurdı olmağla kendüsince oraya gitmek kapana tutulmak dimek olacağı mülâhazasıyla (s.333) hemân sadr-ı â'zama müteveccihen (Siz gerçi bize Silistre eyâletini tevcîh buyurdınuz lâkin benim öteden berü neş'et ve ülfetim bahrânî olub berrânî nıu'âmelesine kat'â vukûf ve ma'rifetim husûsan Rûmili havâlîsinde hükm-i vezâret icrâsına bir cihetle isti'dâd ve liyâkatim yokdur siz bu hil'ati bir ehlime ilbâs buyurun deyü yerinden kıyâmı ve hil'ati kapucılar kethüdâsına teslîm ile çıkub gitmekle hemân vezâreti ref' ve Burusa'ya nefy olundı Râmiz Paşa ise fer u haşmet ile Tersâne takımını alub atiyye-i sadr-ı â'zamî olan altunları nisâr[3] iderek atma râkiben Tersâne semtine gitdi Behrâm Paşa dahi dârâtıyla Vezîr iskelesine gelüb zevrak-süvâr olarak Üsküdar'a avdet itdi Karaman vâlîsi bulunan Abdî Paşa uhdesine dahi Erzurûm eyâleti ve şark ser'askerligi tevcîh buyurulmuşdur.

Bu esnâda İstanbul'da asker galabalığı olmak hasebiyle es'âr-ı maslahatı kesb-i ehemmiyyet eylediginden İstanbul Kadısı Hidâyet Efendi emr-i idâreden âciz kaldığına ve Köstendilli Tâhir Efendi'nin me'mûriyyet-i cedîdesi mülâbesesiyle sık sık kapu ricâliyle âmîzişine vesîle olacak bir mansıbda bulunması lâzıme-i hâlden görüldigine mebnî yine gurre-i Receb'de Hidâyet Efendi azl olunarak Anadolı pâyesiyle İstanbul Kadılığı Tâhir

1 Avâm-meşreb: Sıradan insanlar ile halkın cahil tabakasından olan.
2 Menkûs: Tersine çevrilmiş. Baş aşağı edilmiş.
3 Nisâr: Saçma, serpme.

Efendi uhdesine tevcîh buyuruldı.

Ordu-yı hümâyûnun Dersa'âdet'e vürûdundan bir gün sonra yeniçeri ağası füc'eten fevt olmağla yerine kulkethüdâsı nasb olundıysa da îcâb-ı vakt ve hâle göre Ocağ-ı Âmire umûrını idâreye kâfî görülmediginden bu kerre azl ile yerine kulkethüdâsı olan Mustafâ Ağa yeniçeri ağası nasb olundı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Tayyâr Paşa kâ'immakâmlıkdan azl ile nefy olundukdan sonra Alemdâr Paşa'nın şefâ'atiyle Varna muhâfızı nasb olunmuş idi ancak devr-i Selîm Hanî'de Nizâm-ı Cedîd emrine muhâlefet ve Sultân Mustafâ tarafdârlığını iltizâm ile isyâna cesâret itmesi ve ba'dehu üzerine sevk olunan askere mukâvemet idemeyerek kaçup Rusya diyârına gitmesi şi'âr-ı sıdk ve ubûdiyyetin hilâfı ve siyâk-ı ahvâl-i meşrûhaya nazaran kendüsinin efkârı îcâb-ı asra göre icrâsı lâzım gelan nizâmât-ı cedîdeye münâfî görüldiginden bu esnâda o dahi i'dâm olunmağla Receb'in ikinci güni ser-i maktû'ı Dersa'âdet'e geldi.

Sâbıkâ Sadr-ı Anadolı Hafîd Efendi Meydân-ı Lahm efendilerinden oldığına nazaran rüfekâsıyla berâber bir tarafa nefy olunması emr-i tabî'î iken sadr-ı â'zamın akıl hocası makâmında bulunan ve Köse Kethüdâ deyü ma'rûf olan Ahmed Efendi'ye yanaşub anın vesâtetiyle sadr-ı â'zama (s.334) pîrî peyker ve pür-zîb[1] ve ziver bir câriye-i ra'nâ pîşkeş idüb o dahi zâten zen-dost mizâc bir âdem oldığı hâlde böyle ömründe görmedigi ve hayâl ve hâtırına bile getürmedigi bir kızı göricek Hafîd Efendi hakkında rûy-i müsâmaha göstermiş ise de Râmiz Paşa ile rüfekâsı Meydân-ı Lahm erlerinin nefy ve iclâsı emrinde ısrâr itmeleriyle Receb'in sekizinci Salı güni Hafîd Efendi dahi Kastamonı'ya nefy ve iclâ idildi.

El-hâsıl devr-i sâbıkda teneffüz iden sudûr-ı ulemâ sîga-i muttarıdaya çekilüb ve Hafîd Efendi arada şâzz[2] gibi kalmış iken o dahi kâ'ide-i müttehezeye tevfîkan nefy olunub bakiyye-i ulemâ-i resmiyye ism-i câmid[3] gibi dona kaldı ve cümlesi emsile-i muhtelife-i icrââtdan ibret alarak artık kimesne tasarrufât-ı devlete dahl ve i'tirâz idemez oldı.

Bu avânda umûr-ı askeriyyece ba'zı ıslâhâta teşebbüs olunmak mukarrer oldığından ocağın muhâsebât-ı atîkasına bi'l-ibtidâr ocak bâzergâm Yehûdî Deli Çelbon'dan soruldukca aslâ ser-rişte virmemek üzre her husûsda inkâr yolını iltizâm itdikden başka kuvve-i mâliyyesiyle ocağı istîlâ itmiş oldığından şâyed ki Yeniçeri Ocağı nizâm altına alınur ve yâhûd dîger bir asker tertîb olunur ise ihtilâsât-ı sâbıka meydâna çıkar deyü o misillü teşebbüsâtın icrâsına mânî' olmak üzre ser-kârân-ı askeri tahrîke kıyâm eyledigi tahakkuk itmekle Receb'in on üçünci Salı güni Ağakapusı pîşgâhında i'dâm olundı bu vakte kadar ocak bâzergânı i'dâm olundığının vukû'ı olmamağla ocağın vaz'ından berü mesbûk-ı bi'l-misl olmayan bir ibret gösterilmiş olmasıyla ocakluya ziyâde te'sîr eyledi.

Sultân Selîm zamânında ihdâs olunan Umûr-ı Bahriyye Nezâreti unvânı bi'd'atdır deyü Sultân Mustafâ'nın cülûsunda ilgâ ile yine Tersâne Emâneti unvân-ı atîki i'tibâr bulmuş idi bu kerre nizâmât-ı Selîmiyye'nin i'âdesi musammem olmak hasebiyle Tersâne Emâneti unvânı yine Umûr-ı Bahriyye Nezâreti unvânına tebdîl olunarak Defter-i Hakanî Emîni ve

1 Pür-zîb: Çok süs, süslü, çok ziynet.
2 Şâzz: Kaide hârici olan. Umumi nizamdan ayrılmış olan, müstesna bulunan.
3 İsm-i câmid: Katı, donuk isim.

Baruthâne Nâzırı bulunan Moralı Alî Efendi Receb'in on dokuzuncı güni Umûr-ı Bahriyye Nâzırı nasb olundı ve Defter Emâneti Küçük Râşid Efendi'ye ve Baruthâne Nezâreti ilhâkan Çavuşbaşı Tahsîn Efendi'ye tevcîh kılındı.

Mukaddemâ ser-kârân-ı eşkıyâdan iken yeniçeriler içinde fitne ihdâsıyla Ârif Ağa'yı azl ve yerine kendüsini sekbânbaşı nasb itdirüb ba'dehu dîger bir fitne vukû'ıyla azl ve nefy olunan sâbık sekbânbaşı Mustafâ Ağa bu esnâda i'dâm olunmağla ser-i maktû'ı Şa'bân'ın üçünci güni Dersa'âdet'e gelüb nazar-gâh-ı ibrete konuldı.

Hammâloğlı Hâfız Mustafâ Ağa Sultân Selîm'in bendegânından oldığı hâlde rüfekâsıyla (**s.335**) arbede çıkarub bu cihetle Enderûn-ı Hümâyûndan ihrâc olummuş idi binâ'en-aleyh erbâb-ı fesâd ile hem-zebân olarak Sultân Selîm'in hal'i vak'asında epeyce sa'y ve amel idüb matmah-ı nazarı ser-kitâbetî ile Enderûn-ı Hümâyûna girmek husûsı oldığı hâlde devr-i Mustafâ Hanî'de dahi nâ'il-i emel olmaksızm bu kerre Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri'nin cülûsunda nefy ve tağrîb olunmuş iken o dahi i'dâm idilmiş oldığından ser-i maktû'ı ânifü'z-zikr Sekbânbaşı Mustafâ Ağa'nın ser-i maktû'ıyla berâber bir günde Dersa'âdet'e geldi ve (yuhşeru'l-mer'u ma'a-men ehabbe ileyhi)[1] sırrı zâhir[2] oldı.

Esbak Sekbânbaşı Ârif Ağa'nın ser-i maktû'ı dahi Şa'bân'm beşinci güni İstanbul'a vusûl buldı maktûl-i mûmâ-ileyh fi'l-asl Ermeni kavminden oldığı hâlde küçüklügünde ihtidâ ve yeniçeri gürûhuna iltihâk iderek yoluyla sekbânbaşı olub hal'-i Selîm Hanî vak'asında Mûsâ Paşa'ya refâkat itdikden sonra şuna buna ser-kârân senin hakkında şöyle böyle diyorlardı seni şu vechile tahlîs eyledim yâhûd iderim deyü birçok kimseleri tecrîm[3] itdikden başka falân gice filân mahalde birtakım Selîmî gürûhı akd-i cem'iyyet idüb hemân şu güne bir fitne ihdâsına mübâşeret üzre olduklarını câsûslarım haber virdi der-akab varub cem'iyyetlerini perîşân itdim yollu tasnî'ât[4] ile Sultân Mustafâ'yı dahi iğfâl iderek ara sıra mücevherât ve atâyâ-yı vefîre aldığına kanâ'at itmeyüb ocakluya ihsân buyurılan atâyânın dahi bir mikdârını ketm ve ihtilâs dâ'iyyesine düşmekle yeniçeriler içinde zuhûra gelan ihtilâl üzerine azl ile Burusa'ya nefy olunmuş idi bu kerre o dahi i'dâm ile emsâline ibret gösterildi.

Sultân Mustafâ müte'allikâtından Cüce Mustafâ dahi sıfr-ı zâ'id gibi hûne-i makhûre adâdına dâhil oldığından bu avânda anın dahi nokta-i sagîre-i vücûdı şimşîr-i siyâsetle sahîfe-i hestîden hakk ve izâle olundı.

Ve İstanbul Kadısı Muhzırbaşısı Ahmed Ağa'nın esnâfa dâ'ir ba'zı fesâdâtı istihbâr ve tahkîk olunmağla bir çekdirmeye irkâben Marmara Adası pîşgâhına götürilüb denize ilkâ kılındı.

Bu vechile müttehimîn haklarında icrâ-yı siyâset olundığı esnâda mugaylân-ı vâdî-i tuğyân olan yeniçeri zorbalarının kimi alenen alef-i dehân-ı şimşîr ve kimi cevf-i leylde[5] boğılarak vücûd-ı mazarrat-âlûdlarıyla havyânât-ı bahriyye dil-sîr[6] olub sâ'ir ashâb-ı

1 "İnsan sevdikleri ile birlikte haşrolunur."
2 Zâhir: Görünen, âşikâr olan. Açık, belli, meydanda olan
3 Tecrîm: Suçlandırma. Cezalandırma. Cürüm isnad etme. Bir taifeden ayrılıp gitme
4 Tasnî'ât: Hakiki olmayan yapmacık hareketler
5 Cevf-i leyl: Gece yarısı
6 Dil-sîr: Gözü gönlü tok.

tahakküm ve tagallübün dahi kimisi menfî ve kimisi bir köşede muhtefî idi ma'hûd Karadeniz Boğazı yamakları ise bütün bütün ref' ve ilgâ ile isimleri unuduldı ve yeniçeri gayret-keşligiyle (**s.336**) ma'rûf olan Rûmili â'yân ve ağaları bi'l-aks yeniçerilere adâvet ve mukaddemâ Sultân Selîm'in nizâmâtına muhâlif re'yde bulunduklarına izhâr-ı nedâmet ider ve birer âlî konakda iskân olunmalarıyla her gün üçer beşer yüz Rûmili erleriyle Bâb-ı Âlî'ye gelüb gider ve bu Rûmili askerleri hey'et-i pür-heybetleriyle gürûh gürûh esvâk[1] ve pâzârda gezer olduklarından derûn-ı İstanbul bir kışla sûretine ve Bâb-ı Âlî bir dîvân-ı harb hey'etine girdi Aksarây'da ve Parmakkapu'da ve Okçılarbaşı'nda ve Balıkpâzârı'nda âdem lâşesi eksik olmazdı bir iki ay zarfında bu vechile i'dâm olunanların adedi bine bâliğ oldı derûn-ı İstanbul'da sadr-ı â'zamın irâdesine karşu söz söylemege veyâhûd umûr-ı devletden bahs eylemege kimesne cür'et idemezdi Sultân Selîm'in nâmı o kadar hürmet ile yâd olunurdı ki ber-hayât olub da tahta çıkmış olsa bu kadar te'sîr-i nüfûzı olamazdı bu cihetle yençeriler her tarafda muhakkar[2] ve Sultân Selîm gibi bir pâdişâh-ı âlem-penâhın kadrini bilmediler deyü her gün serzeniş ve tevbîhe mazhar olmakda idiler ve evvelki gibi olur olmaz işler mecâlis-i meşveretde sürünmeyüb mevâdd-ı cesîme hemân arz ve telhîs ile irâde-i seniyyesi bi'l-istihsâl serî'an icrâ itdirilmekde ve mevâdd-ı sâ'ire irâde-i aliyye-i sadâret-penâhî ile icrâ idilivirmekde ve sadr-ı â'zamın müttehemler hakkında aslâ rahm ve re'feti[3] olmayub cürm ve cinâyet ashâbı derhâl cezâlarını görmekde olmağın derûn-ı İstanbul'da umûmî âsâyiş ve emniyyet peydâ ve emsâli görülmemiş bir sükût ve sükûnet hüveydâ oldı.

Fakat uzun uzadıya tedkîkâta vakt olmadığından cüz'î bir cünha[4] içün şiddetlü cezâ görmek gibi gadrlar dahi vukû'a gelür idi. Hattâ hilâl-ı Şa'bân'da bir tâze yigit bir en'âm-ı şerîf sirkati ile müttehemen kapuya getürilüb derhâl Aksarây sebîli gönünde i'dâm idildikde gice üzerine cânib-i semâdan nûr indigini karagol neferi görüb haber virmekle keyfiyyet sadr-ı â'zama lede'l-ifâde aslâ ehemmiyyet virmeyüb (O da lâzım varsun âhiretde bana şefâ'at itsün) didigi mervîdir.

Ve devr-i sâbık müntemîlerinden ba'zı meşâyih-i tarîk ve kuzât ile birkaç vezîr kapukethüdâlarının bu esnâda ba'zı tefevvühât-ı nâ-sezâya cür'et itdikleri mesmû' olmağla her biri bir tarafa nefy olundığı sırada sinni yüz otuza karîb ve yegâne-i asr olan Feyûmî Efendi nâm fakîh-i fâzıl dahi bâ-hikmet-i Hüdâ Mağnisa'ya iclâ olundı efendi-i mûmâ-ileyh Sultân Ahmed merhûmun on beş târîhinde cülûs-ı hümâyûnlarını mübeşşir hutbe-i fermânı Feyyûm şehrine vâsıl oldukda henüz on sekiz on dokuz yaşında bulundığı hâlde hatîb (**s.337**) oldığı câmi'in minberinde en evvel kendüsi okumuş idügi lisânından mesmû' olub hâlâ hod-behod kıyâm ve ku'ûd ve rükû' ve sücûda muktedir ve cemî'-i havâss ve kuvvâsı naks ve halelden sâlim ve gice gündüz gözlüksüz mütâla'a-i kütübe müştegil ve müdâvim idi deyü Şânî-zâde Târîhi'nde muharrerdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre Hayrî Efendi birâderi Seydâ Efendi mukaddemâ Trablus'a nefy olunmuş iken hilâl-i râhda Cebbâr-zâde'ye ilticâ itmekle Yozgad kasabasında meks ve tevakkuf eyledigine dâ'ir der-i devlete tahrîrâtı geldi ümenâ-yı devletin murâdı mûmâ-

1 Esvâk: Alışveriş yerleri, çarşılar, pazarlar.
2 Muhakkar: Tahkîr olunmuş, hakarete uğramış, hor ve hakir tutulmuş.
3 Re'fet: Merhamet, acımak.
4 Cünha: Ufak cürüm, küçük kabahat, küçük suç.

ileyhin Dersa'âdet'den tard[1] ve ib'âdı olmağla hakkında (Her kocâ bâd âncâ berbâd)[2] mazmûnı îrâd idildi.

FEZLEKE

Bâlâda şerh ve beyân olundığı üzre saltanat-ı seniyyeye kuvvetü'z-zahr olabilecek Nizâm-ı Cedîd askeri vak'a-i hal'-i Selîmî esnâsında ilgâ olunmağla ve Rûmili ve Anadolı tarafları mülûk-ı tavâ'if hükmüne girmiş olan derebeglerinin eyâdî-i tahakküm ve tagallüblerinde bulunmağla Devlet-i Aliyye pek garîb ve müşevveş bir hâle dûçâr olub İstanbul'da iş zorbalar elinde kaldı taşralarda dahi İstanbul'un hükmi yürimez oldı.

Mehmed Alî Paşa Kölemenlerin imhâsına hasr-ı efkâr itmekle Mısır eyâleti netîcesi mechûl bir hâlde ve Haleb ciheti eski hâl-i iğtişâş ve ihtilâlde ve Bağdâd Kölemenleri dâ'iyye-i ser-keşî ve istiklâlde olub Vehhâbîler ise Cezîretü'l-arab'ı zabt ile Harameyn'de hutbelerden nâm-ı hilâfet-penâhîyi ıskât itdikden başka hudûd-ı Mısır ve Şâm ve Irâk'a ta'arruz ider oldukları cihetle ol tarafdan Devlet-i Aliyye'ye bir yeni gâ'ile-i seferiyye açıldı.

Bunca gavâ'il-i dâhiliyye arasında Devlet-i Aliyye Rusya ve İngiltere devletleriyle muhârib olub ol asrın cihangîr-i bî-nazîri addolunan Napolyon dahi Rusya İmparatorı Aleksandri ile birleşerek beynlerinde Memâlik-i Mahrûse'nin sûret-i mukâsemesini tezekkür ve mütâla'a itmekde oldukları hâlde def'-i sâ'il içün Devlet-i Aliyye'nin oldukca güvenilebilecek kuvve-i berriyye ve bahriyyesi yok ve umûr-ı mülkiyye ve mâliyyesi gâyet bozuk idi.

El-hâsıl her biri bir devletin inkırâzını[3] mûcib olacak nice sebebler ol vakt Devlet-i Aliyye'de mevcûd ve ahvâl-i tabî'iyyeye nazaran her birinin çâresi mefkûd idi. Târîh-şinâsâna hafî degildir ki düvel-i sâlife içinde ba'zı müşkilâta uğrayub da savuşdıran egerçi çokdur lâkin bir devletin bir zamânda bu kadar mühlik[4] ve mütenevvi' muhâtaralar içine düşüb de halâs buldığı yokdur.

(s.338) İşte Sultân Mahmûd Hân-ı Adlî Hazretleri böyle bir muhâtaralu zamânda yaralı ve bereli oldığı hâlde câlis-i taht-ı saltanat ve lâbis-i hil'at-ı hilâfet oldı ve anı iclâs iden Alemdâr Paşa'nın yüzünden Devlet-i Aliyye epeyce kuvvet buldı lâkin o dahi mütegallibeden yetişme bir mürd-i bu'l-fuzûl oldukdan başka bu kuvvet anın zâtı ile kâ'im bir emr-i ârızî olarak hey'et-i devletce emniyyet-bahş olacak bir keyfiyyet degil idi.

Devlet-i Aliyye bu kadar müşkilât-ı dâhiliyye ve muhâtarât-ı hâriciyyeden nasıl kurtuldı ve ne dürlü esbâb ile şimdiki hâl ve derece-i iktidârını buldı ya'nî Sultân Mahmûd Han Hazretleri ol kadar müşkilât ve muhâtarâtın def'ine ne vechile muvaffak oldı ve derûn ve birûnda yerleşmiş ve kökleşmiş olan bunca zorba ve mütegallibe gürûhunun haklarından gelüb de tekrâr Nizâm-ı Cedîd'i ne gûne vücûda getürebildi.

Buraları doğrısı hâriku'l-âde hâlâtdan olub eger eski vakitlerin vekâyi'i olsa mübâlağaya

1 Tard: Sürme, kovma, uzaklaştırma.
2 "Nerede olursa orası berbat"
3 İnkırâz: Bir kalabalıktan, bir bütünden tek kişi kalmayacak şekilde tükenme, bitme.
4 Mühlik: Helak eden, öldüren, öldürücü.

haml iderdik lâkin mukaddem ve mu'ahhar resmî ve gayr-ı resmî muharrer bunca levâyih ve tevârîh ve sâ'ire olub bunlardan başka ol vakte yetişen hayli zevâtdan dahi tahkîk-i madde olunmuş idüğine nazaran mevâdd-ı mebhûsün anh mübâlağaya haml olunamaz ve Cenâb-ı Hakk'ın millet-i İslâmiyye hakkında bir nev' inâyet-i mahsûsasıdır dimekden başka cevâb-ı şâfî bulunamaz. Binâ'en alâ-zâlik rivâyât-ı meşrûhanın sıhhatinde iştibâh itmeyüb ancak bu inkılâbât ve terakkiyyât bi-takdîrihî Te'âlâ nasıl esbâb ve mukaddemât ile husûle gelmiş oldığını aramalıyız işte burası ilm-i târîhin vazîfesidir ve Sultân Mahmûd Han Hazretleri'nin ahvâl-i târîhiyyesi mütâla'a olundukda bu dakîkalar anlaşılur ve anın ne büyük pâdişâh-ı zî-şân oldığı ma'lûm olur.

Ahvâl-i mezbûrenin evveliyyâtı ve bu fezlekenin ba'zı tafsîlâtı ziver-i sahâ'if-i cild-i âtî kılınur.

Şimdi sâye-i hümâ-vâye-i hümâyûnda müstağrak[1] oldığumuz envâ'-ı eltâf-ı celîle-i hazret-i pâdişâhînin îfâ-yı şükr ve mahmedetine ibtidâr ve du'â-yı bi'l-hayr-ı Cenâb-ı Zıllullâhîye tekrâr idelim.

(ZEYL)

Derûn-ı Kitâbda Mev'ûd Olan Suver-i Evrâk

Aded

Rusya İttifaknâmesi

Birinci Mâdde Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri ve cemî'-i Rusyaluların İmparatorı **(s.339)** ve Pâdişâhı ve devletleri ve re'âyâları arasında gerek berrde ve gerek bahrda bi'l-hayr ve'l-meymene mü'esses olan sulh ve müsâlemet ve hüsn-i vifâk ve muhâdenete mebnî tarafeynin hüsn-i hâl ve emniyyeti içün beynlerimde iştirâk ve muvâfakat-ı maslahat ve kemâl-i musâfât ve meveddet-i râbıtaları ale'd-devâm işbu tedâfü'î ittifâk hasebiyle şol mertebe kavî ve müstahkem ola ki bundan böyle bir tarafın dostı taraf-ı âharın dostı ve kezâlik bir cânibin düşmanı cânib-i âharın düşmanı ola binâberîn Pâdişâh-ı Âl-i Osmân ve Rusya İmparatorı va'd ve ta'ahhüd ider ki âsâyiş ve emniyyet cânibine dâ'ir olan cemî'-i mevâdda hâlisâne muhâbere ve müzâkere idüb kendü mülklerinden bir gûne ta'arruzı def' ve âsâyiş-i âmmenin istihsâliçün bi'l-iştirâk ve bi'l-müzâkere iktizâ iden esbâba teşebbüs ideler.

İkinci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteynden birine veyâhûd ikisine muzırr âhar bir devlet tarafından her kangısı olur ise olsun bir gûne sû-i kasd zuhûrunda mu'âhede ve müttefiki olan devlet bir gûne makâsıd-ı hasmânenin pîş ez-vukû' def'i husûsuna bezl-i mesâ'î-i cemîle idüb fe-emmâ ser-zede-i zuhûr olan mu'ârazayı def' ve fesh-i sulh hâletini kable'z-zarûr men' itmek zımnında tavassutı müfîd ve kârger olmaz ise ve mazhar-ı hücûm olan taraflar dahi hakkında vukû'ı maznûn olan harekât-ı hasmâneyi üzerinden sarf ile men' ve ref' itmege kendünün mesâ'î ve esbâb-ı iktidârı vâfiyye degil ise

1 Müstağrak: Garkolmuş, dalmış, batmış.

ol hâlde müttefiki olan devlet kuvvet-i bahriyye ve berriyye ile imdâda mecbûr ola kaldı ki memâlik veyâhûd bu'd-i mesâlik hasebiyle zikr olunan imdâdın aynen virilmesi mümkün oldığı hâlde işbu aynen virilecek imdâdın îcâb idecek masârifi ne mikdâr ise bedelen an-nakd virile ve kuvvet-i bahriyye istimdâd olundukda ekall altı kıt'a surre gemileri ve dört kıt'a fırkateyn ve kuvvet-i berriyye istimdâd olundukda ekall on bin piyâde ve iki bin süvârî asker i'tâ oluna ve lâkin berrî ve bahrî imdâdların def'aten i'tâsı evvelce bi'l-müzâkere karâr virilmedikce câ'iz olmaya.

Üçünci Mâdde Zikr olunan i'ânetin aynen veyâhûd nakden virilmesi husûsı mazhar-ı hücûm olan devletin yed-i ihtiyârında olub aynen imdâd olunması ya'nî berrî asker ya donanma mütâlebe idildigi hâlde mütâlebe gününden nihâyet üç ay mürûrunda irsâl oluna lâkin i'ânet-i mâliyye ihtiyâr olunur ise devlet-i sâ'ilenin i'lân-ı harbi yâhûd hücûm ve ta'arruzı ibtidâsından i'tibâren olunub musâlaha in'ikâdına degin sene be-sene mu'ayyen taksîtler ile edâ oluna.

Dördünci Mâdde İ'âneten virilecek asâkirin adedine münâsib topları ve cebehâneleri ve kâffe-i levâzımı ve vazîfeleri mu'ayyen olan devlet tarafından i'tâ olunub (**s.340**) ta'yînâtları içün iktizâ iden zahâ'ir ve arpa ve samân ve otluk asâkir-i merkûmeye hengâm-ı âdiyyede kendü devletleri tarafından virile gelan ecnâs ve mikdâr misillü pâk ve münakkah olmak üzre ol asâkirin hudûdlarından çıkdıkları günden bed' olunarak müsta'în olan devlet tarafından evvel emirde müttefikiyle bi'l-müzâkere tahsîs eyleye ve bundan başka müsta'în olan devlet ol asâkirin me'lûf oldukları ve kendü asâkiri dahi mazhar olageldigi esbâb-ı istirâhatlarını istihsâl eyleye.

Beşinci Mâdde Müsta'în olan devlet i'âneten gelan donanmaya gerek halici boğazına ve gerek li-ecli'l-istihdâm ta'yîn ve tahsîs idecegi sulara vürûdı gününden bed' iderek düşmanın aleyhine i'mâl olundukca ta'yînâtlariçün iktizâ iden zahâ'iri bi'l-müzâkere tertîb olunacağı vechile i'tâ ide ve işbu imdâd-ı bahriyyede iktizâ iden ta'yînât aynen virilmesi mümkün olmadığı sûretde mukâvele olunacak fi'ât üzre bedel i'tâ oluna ve bundan başka donanma sefînelerinin termîmi lâzmı geldikde iktizâ iden levâzımı müsta'în olan devlet kat'a te'hîri tecvîz itmeyerek ve hiçbir gûne su'ûbet izhâr itmeyerek cârî olan fi'ât üzre kendü tersâne ve mahzenlerinden alıvire ve işbu mu'âmele devleteyn-i müttefikeynin donanma sefâ'ininden başka ittifâk müddeti esnâsında maslahat-ı müştereke zımnında ve sâ'ir ceng ve nakl gemileleri haklarında dahi cârî olub işbu ceng ve nakl gemileri gerek kışlamak ve gerek termîm olumnak içün tarafeyn limanlarına bilâ-mümâna'at duhûl ide.

Altıncı Mâdde İşbu mu'âhedenin ikinci mâddesinde musarrah oldığı vechile münferiden yâ müctemi'an li-ecli'l-i'âne virilan kuvvet-i berriyye ve bahriyye ile ma'an mazhar-ı hücûm olan devletin mesâ'î ve tedâbiri düşmanın hücûm ve iktihâmını def' itmege kâfiyye olmadığı hâlde mu'în olan devlet mâdâm ki kendü müttefikinin düşmanı aleyhine yâ berren veyâ bahren hasbe'l-mevki' açıkdan açığa muhârebeye kıyâm itmek mümkün ola in'ikâd-ı musâlahaya degin var kuvvetiyle vech-i meşrûh üzre muhârebeye müdâvemet eyleye fe-emmâ memâlikin ziyâde bu'd-ı mesâfesi takrîbiyle mu'în olan devlet tarafından müttefikinin düşmanı aleyhine açıkdan açığa i'lân-ı harb ve cidâl ve kuvvet-i mecmû'ası i'mâl olunmak mümteni' ve muhâl ise üzerine hücûm olunan devlet imdâden virilan kuvvet-i berriyye veya bahriyyenin mikdârını teksîr itmek hâhişinde ise ol hâlde mu'în olan devletin

evvelki imdâdına zamîme ve ilâve olarak virecegi imdâdların kemiyyet ve keyfiyyetini dostâne beynlerinde bi'l-müzâkere mukâvele eyleye.

Yedinci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn kuvvet-i mecmû'alarıyla bi'l-ittifâk hareket veyâhûd işbu mu'âhede de meşrût olan imdâdların sûret-i tertîbine mübâderet eylemeleri lâzım (**s.341**) geldikde va'd ve ta'ahhüd iderler ki kâffe-i tedâbir-i harbiyyelerini hulûs-ı tâm ile birbirlerine ifâde ve iş'âr ve icrâlarını teshîle bezl-i iktidâr ideler ve muhârebenin imtidâdına dâ'ir ve musâlahanın şurûtuna mütedâ'ir niyyetlerini birbirlerine keşf ve beyân eyleyeler ve ehad-ı cânibeyn âharı müşterek kılmayınca ve memâlikinin emniyyetini tahsîl itmedikce musâlaha ve mütâreke akd eylemeyeler.

Sekizinci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn beynlerinde râbıta ve karâr virdiler ki donanmaları ve kebîr ceng gemileri ve sâ'ir sefâ'in-i harbiyyeleri lede't-tesâdüf selamlamağa bed' içün başbuğların ref' ve küşâd itdikleri başbuğluk sancağından müstebân olan tefevvuk rütbesine tarafeynden dikkat oluna başbuğların rütbesi müsâvi bulundığı takdîrde selamlaşmayalar ve ibtidâ selâm virecek taraf ne mikdâr top atar ise taraf-ı âhardan dahi ol mikdâr top ile ceveb vireler binâberîn lede't-tesâdüf bu keyfiyyeti bi'l-müzâkere tanzîm ve her gûne mu'âraza ve sehv vukû'unı men' içün tarafeynden sandallar irsâliyle muhâbere oluna.

Dokuzuncı Mâdde Hîn-i muhârebede düşmandan ahz olunacak edevât-ı harbiyye ve âlât-ı ceng ve emvâl-i mütenevvi'a bi'l-cümle ahz iden gânimîn askerin ola.

Onuncı Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn egerçi düvel-i sâ'ire ile müzâkereye ve maslahatları îcâb idebileceği mu'âhedâtın rabtına ke'l-evvel muhtârdırlar ancak ehadühümâ âhara sarâhaten ta'ahhüd ider ki o makûle mu'âhedât vakten mine'l-evkât birbirinin ednâ zarar ve ziyân ve hasârâtını müstelzim olacak yâhûd tamâmiyyet-i memâlik cânibine ve ticârete dâ'ir imtiyâzât ve menâfi' re'âyâ-yı tarafeyne halel ve noksân terettüb idecek nesneye kat'â şâmil olmaya ve belki hasbe'l-makdûr ehadühümâ âharın şân ve emniyyet ve menfa'atini vikâye ve tahsîl itmegi tarafeyn va'd iderler.

On Birinci Mâdde Âl-i Osmân Pâdişâhı ve Rusya İmparatorı işbu tedâfü'î ittifâkı tevsî'-i memâlik dâ'iyyesiyle degil mücerred vikâye-i memâlik-i tarafeyn ve tahsîl-i emniyyet-i re'âyâ-yı cânibeyn ile âsâyiş-i âmmeye elzem olan muvâzene-i mülkiyyenin vikâyesine medâr olmak üzre düvel-i sâ'irenin hey'etlerini halelden hıfz ve hırâset itmek niyyetiyle rabt itdiklerinden İngiltere kralını ve mahzâ hayra mebnî bu gûne mu'âhedeye iştirâke hâhişger olacak düvel-i sâ'ireyi dahi işbu ittifâka duhûle da'vet idecekleri mukarrerdir.

On İkinci Mâdde Târîh-i hicrînin bin iki yüz altı senesi şehr-i Cumâde'l-ûlâ'nın on beşinci güni ya'nî mîlâd-ı Hazret-i İsâ'nın bin yedi yüz doksan bir senesi Kânûn-ı Evvel'in dokuzuncı güni Yaş'da akd olunan musâlaha ahidnâmesi ve ol ahidnâmede (**s.342**) zikr olunan sâ'ir mu'âhedât ve senedât ve kezâlik târîh-i hicrînin bin iki yüz on dört senesi şehr-i Zi'l-ka'deti'ş-şerîfenin sekizinci güni ya'nî bin sekiz yüz sene-i İseviyyesi Mart'ının yirmi birinci güni akd olunan mu'âhede senedi uhûd-ı mu'âhhara ve bu ittifâknâme ile bâlâda mezkûr mu'âhedâta râci' olarak ârız olan ta'dîlâta bi'l-i'tibâr işbu ittifâknâme de tasdîk olunur.

On Üçünci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn işbu ittifâklarına ziyâde takviyyet virmek içün el-ân bulundığı hey'et üzre tarafeynin zîr-i temellük ve tasarruflarında bulunan kâffe-i

memâlikine yek-dîgeri zâmin ve kefîl olurlar.

On Dördünci Mâdde Devleteyn-i fahîmeteyn bu mu'âhedenin mümkün oldığı mertebe hıfzına sahîhî râgıb iseler dahi ba'de-zamân tebeddül-i ahvâl-i rûzgâr hasebiyle ba'zı mevâddın tebdîli lâzım gelmesi muhtemel oldığından işbu tedâfü'î ittifâka tasdîknâmelerin mübâdelesi gününden i'tibâr olunarak dokuz senenin müddet-i ta'yînine karâr virildi müddet-i mezkûrenin hitâmı takarrüb itdikde ol vaktin iktizâsına göre işbu ittifâknâmelerin tecdîdi husûsı devleteyn-i mu'âhedeteyn beyninde dostâne müzâkere oluna.

On Beşinci Mâdde İşbu tedâfü'î ittifâknâme Âl-i Osmân Pâdişâhı ve Rusya İmparatorı taraflarmdan tasdîk olunub tasdîknâmeler üç ayda ve mümkün ise andan ekall müddetde Âsitâne-i Sa'âdet'de mübâdele oluna.

(Hâtime) Zikr olunan onbeş mâddenin şart ve rabt olundığı vechile vakt-i merkûmda tasdîknâmeleri mübâdelesi husûsı bi-avnihi'l-meliki'l-allâm sıdk-ı tâmm-ı cânibeyn ile pezîrâ-yı hitâm olmak içün bizler ki Devlet-i Aliyye-i sermediyyü'l-kıyâm tarafından bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn murahhaslarız muktezâ-yı me'mûriyyet ve ruhsat-ı kâmilemiz üzre işbu temessük terkîm ve imlâ ve kendü mühr ve imzâlarımız ile mahtûm ve mümzâ kılınub ilçi-i mûmâ-ileyh tarafından dahi ruhsatnâmesi muktezâsınca mahtûm ve mümzâ olarak tarafımıza teslîm olunan Ferengiyyü'l-ibâre aynı bir kıt'a temessük ile mübâdeleten ilçi-i mûmâ ileyhe i'tâ olundı ve bu tarafeyn murahhaslarının mübâdele eyledikleri temessüklerinde muharrer ve mastûr olmağla imdî Devlet-i Aliyyem murahhasları müşârün-ileyhimâ taraflarından virilan temessük mûcebince fî-mâ-ba'd mevâdd-ı merkûme taraf-ı şâhânemizden dahi makbûl ve mu'teber tutılub kemâliyle ri'âyet olunacağı bedîhî ve izhâr olmak hasebiyle mâdâmki Rusya Devleti tarafından te'yîd ve tasdîk olunan işbu mevâddın hilâfına bir gûne vaz' ve hareket olunmaya Devlet-i Aliyyem cânibinden dahi mugâyir-i hareket vukû'a gelmeyeceği bî-iştibâhdır. Hurrire fi'l-yevmi's-sâbi' şehr-i Şevvâlü'l-mükerrem sene işrîn ve mi'eteyn ve elf min-hicreti men lehû'l-izzü ve'ş-şeref.

(s.343)

İttifâknâme-i Hafî Sûreti

Evvelki Mâdde Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri ve Rusya İmparator ve Pâdişâhı cenâbları el-yevm Avrupa'da cereyân iden ahvâl ve keyfiyyâtı geregi gibi mütâla'a ve Fransalunun hırs ve tama'a mebnî tevsî'-i memâlik dâ'iyyesiyle usûl-i hakkâniyyete mugâyir olan ve nizâm ve muvazene-i mülkiyyenin inhilâline bâdî ve tecâvüzât-ı hasmânesine dûçâr olmak üzre mahûf olan cemî'-i memâlik hey'et-i mütâba'atda kalmağa mü'eddî olarak müşâhede olunan mu'âmelâtını ve bâ-husûs Memâlik-i Mahrûse'ye der-kâr olan niyyât ve makâsıdını te'emmül ve mülâhaza birle iki pâdişâh beyninde müstekarr ve pâydâr ve bu def'a tecdîd olunan tedâfü'î ittifâknâme ile fî-mâ-ba'd dahi hıfz ve devâmı müsellem ve bedîdâr olan ekmel-i muhabbet ve etemm-i safvet muktezâsınca işbu mevâdd-ı mühimmeye dâ'ir her gûne kayd-ı ihtirâzdan ârî olarak muhâberât-ı hâlisânenin tarhını zimmetlerine vâcib additdiler işbu mukaddemâta nazaran tarafeynden şart kılınur ki Fransalunun fî-mâ-ba'd tevsî'-i memâlik makâsıdını men' ve ibtâl ve gerek muvâzene-i mülkiyyenin husûli ve gerek Fransalu tarafından hakkında sû-i kasd mazannesi der-kâr olan cemî'-i memâlikin emniyyet

ve istirâhati esbâbını istihsâl içün düvel-i mu'azzama-i Avrupa'nın ba'zı kuvvetlerini bir yere getürüb bi'l-ittifâk harekete karâr virirler ise ve ol hâlde haşmetlü Rusya İmparatorı cenâbları gerek müttefiklerinin ve gerek cemî'-i Avrupa devletlerinin hayr ve menfa'atlarîçün asl-ı usûle nazaran tahaffuzî olan böyle bir hareket-i müttefikâneye fi'len iştirâke ber-vech-i kat'î azîmet ider ise Devlet-i Aliyye dahi sâlifü'z-zikr tahaffüzî ittifâkdan melhûz olub hem ale'l-umûm Avrupa'nın hüsn-i hâlini müstelzim ve hem de hâssaten Memâlik-i Mahrûse Fransalunun makâsıd-ı muvahhişelerinden masûn olmağa küllî medâr olarak lâzım olan âsâr-ı hayriyyenin husûlüne ma'an sa'y ve himmet itmek niyyet-i hâlisasıyla evvelâ müttefiki olan Rusya İmparatorı cenâblarıyla bi'l-iştirâk da'vâ-yı maslahatı iltizâm ide veyâhûd hiç olmaz ise işbu tedâfü'î ittifâknâmenin ikinci mâddesinde mezkûr olan imdâd ve i'âneti şurûtuna tatbîkan bi-tamâmihâ icrâ birle Rusya Delveti'ne i'tâya müsâra'at ve böyle bir muhârebenin müddet-i imtidâdında Rusya İmparatorı'nın iç deniz cânibine lede'l-hâce irsâl idecegi sefâyin-i harbiyyenin ve mühimmât ve zahâyir gemilerinin İstanbul Boğazı'ndan imrârını teshîle i'tinâ ve dikkat ve müttefiki olan İmparator-ı müşârün-ileyhin niyyât-ı hayriyyesine muvâfakat eyleye.

İkinci Mâdde haşmetlü Rusya İmparatorı ve Pâdişâhı Nemçe ve Prusya ve İsveç ve Danimarka devletlerini ve düvel-i sâ'ireyi da'vet itmek niyyetindedir ki Avrupa'da muvâzene-i **(s.344)** mülkiyyenin husûl ve istikrârına ve âsâyiş ve istirâhat-ı âmme ile hukûk-ı mer'iyye-i milelin hıfz ve vikâyesine medâr olan bir usûl ve nizâmın vaz' ve tertîbine meyl ve rağbet itmek üzre Fransa Devleti'ni tazyîk ve icbâr emrinde bi'l-ittifâk ikdâm içün Rusya ve İngiltere devletleriyle sâlifü'z-zikr düvelden biri beyninde tertîb olunabilecek ittihâd dâ'iresine duhûl ve luhûk eyleyeler ve ulû müttefiki olan Âl-i Osmân Pâdişâhı dahi işbu tedâfü'î ittifâkın âsâr-ı hayriyyesi husûlüne bezl-i sa'y ve himmet zımnında Rusya Devleti'yle bi'l-ittifâk da'vâ-yı maslahatı iltizâm idecegin imparator-ı müşârün-ileyh cenâbları sâlüfü'l-beyân devletlere ihbâr ve iş'âr itmek husûsunı der-uhde ider ve Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri dahi işbu da'vetler ve icbârlar emrinde İmparator-ı müşârün-ileyh tarafından i'mâli vâcib addolunacak esbâb ve tedâbir içün müşârün-ileyhin dirâyet ve fetânetine i'timâd-ı tâmm eyler.

Üçünci Mâdde Bundan akdem Venedik'den münfekk olub silk-i Memâlik-i Mahrûse'ye münselik ve mülhak olan Arnavudluk'da kâ'in emlâk ve kasabâta dâ'ir mukaddemâ mün'akd olan mu'âhedenin hâvî oldığı uhûd ve şurûta vücûhla ri'âyet ve re'âyânın hüsn-i hâl ve âsâyişini mûcib ve hasbe'l-ahd nâ'il oldukları imtiyâz ve müsâ'adâtın istikrârını müstevcib olacak esbâb ve sâ'ilin istikmâline himmet ve dikkat olunmak Devlet-i Aliyye'nin matlûb ve mültezemi olub ya'nî sâlifü'z-zikr uhûd ve şurûta mahal olarak hem-civâr olan eyâlâtın vülât ve â'yânı ve Donanma-yı Hümâyûn kapudan ve kumandanları taraflarından mârrü'l-beyân emlâk ve arâzî ve derûnlarına silâhlı âdemler îsâli ve tesbîl ve ahâlîden virgü taleb ve tahsîl kılınması ve müdîr ve zâbitleri olan voyvoda ve âdemleri taraflarından muhdes şey teklîf olunması misillü ba'zı keyfiyyât ve ahâlînin mu'âfiyyet ve imtiyâzlarına ve haklarında rabt olunan mevâsîka münâfî hâlâta vakten mine'l-evkât cevâz gösterilmemek ve beyne'd-devleteyn der-kâr olan uhûd ve şurût muktezâsınca ahâlî-i mezkûre bundan akdem Venedik Cumhûrına tâbi' oldukları avânda nâ'il olageldikleri cemî'-i imtiyâzâta kemâ-fi'l-evvel mazhar olmak üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den va'd ve ta'ahhüd olunur el-hâsıl bin iki yüz

on dört sene-i hicriyyesi Zi'l-ka'de'sinin sekizinci güni ya'nî bin sekiz yüz sene-i İseviyyesi Mart'ının yirmi birinci güni mün'akid olan mu'âhede senedi işbu ittifâknâmede lafzan be-lafz münderic olmuş gibi tasdîk kılınur ve işbu mâdde-i hafiyyeye muhâlif olarak Venedik'den münfekk olan arâzî-i mezkûre ahâlîsi haklarında Devlet-i Aliyye'nin me'mûrları ve sâ'ir teb'aları taraflarından bir gûne ta'addî veyâhûd zarâr zuhûr ider ise Saltanat-ı Seniyye Rusya Devleti ilçisinin ifâdâtına mebnî mütesaddî olanları îfâ-yı tazmînât-ı lâyıkaya icbâr eyleye.

(**s.345**) Dördünci Mâdde Târîh-i hicrînin bin iki yüz on dört senesi mâh-ı Zi'l-ka'de'sinin sekizinci ya'nî bin sekiz yüz sene-i İseviyyesi Mart'ının yirmi birinci gününde Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleriyle Rusya İmparatorı cenâbları beyninde akd olunan mu'âhedenin evvelki mâddesi mûcebince imparator-ı müşârün-ileyh cenâbları gerek kendü ve gerek ihtilâf ve a'kâbı Cezâ'ir-i Seb'a'-i Müctemi'a-i Cumhûriyye'nin tamâmiyyet-i mülküne zâmin ve kefîl olmak üzre ta'ahhüd itmekle ve el-hâletü hâzihî İtalya'nın ahvâl ve keyfiyyâtma nazaran sâlifü'z-zikr cezâ'irde Rusya askerinin bulunması lâzıme-i ihtiyâtdan olmağla ikâme-i asâkire bâdî olan hâlât ber-taraf oluncaya kadar asâkir-i mezkûre i'âde olunmamak üzre ahd ve şurût olunmuşdur bu takdîrce Rusya Devleti'nin meşhûd olan işbu âsâr-ı meveddet ve muhâdenetine mukâbeleten Devlet-i Aliyye Rusya askerinin Cezâ'ir-i Seb'a'da müddet-i ikâmetlerinde ol tarafda bulunan Rusya donanması celb ve yerine dîgeri ba's ve irsâl veyâhûd ta'yîn olunan asâkir istibdâl ve sâ'ir levâzımât-ı zahâyir îsâl olunmak içün ta'yîn olunacak Rusya ceng sefînelerinin İstanbul Boğazı'ndan mürûrlarını teshîl eyleye.

Beşinci Mâdde Devlet-i Aliyye teb'asından olan Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûrı İtalya cânibinden Memâlik-i Mahrûse'ye sedd-i müdâfa'a mesâbesinde add ve şumâr olmak lâzımeden olmağla cumhûr-ı mezkûrun kendü müdâfa'alarına kâfî olacak vechile kesb-i takviyyet ve iktidâr eylemesi lâzımeden oldığını Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri derk ve ta'akkül ve kuttân ve sükkânını celb ile târîh-i hicrî'nin bin iki yüz on dört senesi Zi'l-ka'de'sinin sekizinci güni ya'nî bin sekiz yüz sene-i İseviyyesi Mart'ının yirmi birinci güni devleteyn-i fahîmeyetn-i mu'âhedeteyn beyninde beynimde akd olunan mu'âhede mûcebince cumhûr-ı mezkûr nâ'il oldığı hey'et-i mülkiyyesinin hıfz ve vikâyesine muktedir olmak husûsuna bezl-i mâ-hasal-i miknet itmek muktezâ-yı şân ve hakkâniyyeti ve lâzıme-i maslahatı idügini isbât eylemek hâhişiyle tevaggul eyledigine binâ'en Devlet-i Aliyye va'd ve ta'ahhüd ider ki bundan akdem cumhûr-ı mezkûra i'tâ olunan nişân-ı hümâyûnda uhûd-ı merkûmeye tatbîkan ta'dîline himmet ve cumhûr-ı mezkûrun kesb-i i'tibâr ve istikrârı emrinde iktizâ iden esbâb ve vesâ'ilin istihsâline mesâ'î-i cemîlesini izhâra mübâderet eyleye.

Altıncı Mâdde El-hâletü hâzihî devleteyn beyninde akd olunan işbu ittifâkdan ve biri birine berây-ı mu'âvenet meşrût olan imdâddan maksad ve merâm yek-dîgerin hayr ve menfa'ati ve tahsîl-i emniyyeti oldığından donanma mellâhının ve asâkir-i mu'ayyenenin firârı imdâd-ı meşrût-ı mezkûra îrâs-ı za'f ve noksân idecek bir hâlet olmağla devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn ta'ahhüd iderler ki biri birinin berrî ve bahrî asâkirinin tezellüllerinden mâ'adâ firârîlerini hiç (**s.346**) bir gûne illet ve bahâne ile kabûl ve tevkîf itmeyeler ve fi'l-asl Rusya Devleti re'âyâsından olan Müslümânlar firâr iderler ise girü redd olunub asl Rusyalu olanlardan dîn-i İslâm'ı kabûl ider olur ise berây-ı mu'âvenet i'tâ olunan asâkir-i bahriyye veyâ berriyye mu'în olan devletin memâlikine i'âde olunacak vakte degin

Rusya donanmasında ve askerinde istihdâm olunub hitâm-ı vakt-i mezkûrda o makûleler haklarında Yaş Mu'âhedesi'nin sekizinci mâddesi icrâ oluna.

Yedinci Mâdde Devleteyn-i mu'âhedeteyn Karadeniz'i mesdûd addidüb her kangı devletin olur ise olsun beglik sefîneleri ve ceng içün techîz olunmuş gemilerinin ol denize vürûdma ruhsat virmemege karâr virdiler ve düvelden biri ol tarafa edevât-ı harbiyye ile vürûda tasaddî itdigi takdîrde devleteyn-i fahîmeteyn-i mu'âhedeteyn ta'ahhüd iderler ki bu gûne maksadın def'ini muktezâ-yı ittifâkdan addiderek te'kîd-i âsâyiş-i cânibeyn hasren ana tevakkuf itmekle mecmû'-ı kuvvet-i bahriyyeleriyle mümâna'at eyleyeler.

Sekizinci Mâdde Rusya Devleti'nin memâlik-i şimâliyyesinde kesîrü'n-nef' ve'n-nemâ olan ticâretin bir nev' mahreci ve Rusya donanmalarının sevâhil-i ba'îdeye îsâl ve tesyârlariçün güzergâh-ı zarûrîsi olan Bahr-i Baltık'da kâ'in Sund Boğazı'nı bu esnâlarda Fransa Devleti işbu ittifâka iğbirâren ve infi'âlen el-hâletü hâzihî Danimarka Devleti etrâfına mülâsık olan Fransa asâkiriyle zabt ve istîlâ iderek Rusya Devleti'yle Fransa beyninde hâlet-i muhârebe vâki' olur ise mesâlih-i Saltanat-ı Seniyye haşmetlü Rusya İmparatorının gayyûrâne ve mukaddimâne izhâr eyledigi iltizâm ve mesâ'îsine mukâbeleten Devlet-i Aliyye bu bâbda ber-vech-i peşîn Rusya Devleti ile bi'l-müzâkere yâ Rusya Devleti'yle bi'l-iştirâk da'vâ-yı maslahatı iltizâm veyâhûd meşrût olan imdâdı i'tâ eylemek üzre va'd ve ta'ahhüd ider.

Dokuzuncı Mâdde Şurût-ı celîlenin üçünci mâddesinde mezkûr olan imdâd-ı mâliyyenin mikdârı şu vechile îzâh olunur ki o makûle i'ânet senede be-her piyâde nefere yüz ellişer guruş hesâbı üzre nakden takdîr oluna ve işbu meblağ mazhar-ı hücûm ya'nî müsta'în olan devletin talebine mebnî i'lân-ı harbin ibtidâki mâhından bede' olunarak musâlaha in'ikâdına degin bilâ-tahlîf be-her üç mâh ber-vech-i peşîn mu'în olan devlet tarafından edâ kılına ve işbu şurût-ı hafiyyenin evvelki ve sekizinci mâddelerinin iktizâlarını icrâ lâzım geldigi takdîrce imdâd-ı mâliyye bu vechile i'âneti îcâb iden sebebin def'ine dek yine tekâsît-i mezkûre ile virile.

Onuncı Mâdde İşbu mevâdd-ı hafiyye düvel-i sâ'ireden mektûm tutılub kat'â (**s.347**) ser-rişte virilmeye fakat dâ'ire-i uhûd-ı ittifâka duhûl idecek düvele tarafeynin inzimâm-ı re'yi ile ibrâz oluna ve tasdîknâmesi üç ayda ve mümkün olur ise andan ekall müddetde Âsitâne-i Sa'âdet'de mübâdele oluna.

HÂTİME

Zikr olunan on mâddenin şart ve rabt olundığı vechile vakt-i merkûmda tasdîknâmeleri mübâdelesi husûsı bi-avni'l meliki'l-allâm sıdk-ı tâmm cânibeyn ile pezîrâ-yı hitâm olmak içün bizler ki Devlet-i Aliyye-i Sermediyyü'l-kıyâm tarafından bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn murahhaslarız muktezâ-yı me'mûriyyet ve ruhsat-ı kâmilemiz üzre işbu temessük terkîm ve imlâ ve kendü mühr ve imzâlarımız ile mahtûm ve mümzâ olarak tarafımıza teslîm olunan Frengiyyü'l-ibâre aynî bir kıt'a temessük ile mübâdeleten ilçi-i mûmâ-ileyhe i'tâ olundı deyü tarafeyn murahhaslarının mübâdele eyledikleri temessüklerinde muharrer ve mastûr olmağla imdî Devlet-i Aliyyem murahhasları müşârün-ileyhimâ taraflarından virilan

temessük mûcebince fî-mâ-ba'd mevâdd-ı merkûme taraf-ı şâhânemizden dahi makbûl ve mu'teber tutılub kemâliyle ri'âyet olunacağı bedîhî ve izhar olmak hasebiyle mâdâm ki Rusya Devleti tarafından te'yît ve tasdîk olunan işbu mevâddın hilâfma bir gûne vaz' ve hareket olunmaya Devlet-i Aliyyem cânibinden dahi mugâyirî hareket vukû'a gelmeyecegi bî-iştibâhdır hurrire fi'l-yevmi's-sâbi' min-şehri Şevvâli'l-mükerrem senete işrîn ve mi'eteyn ve elf.

(2)

İbrâhîm Hilmî Paşa'nın Sadâreti'ne Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn Sûretidir

Sen ki sadr-ı â'zam-ı kaviyyü'l-himem ve vekîl-i mutlak-ı sütûde-şiyemim İbrâhîm Hilmî Paşa'sın seni selâm-ı selâmet-irtisâm-ı mülûkânemle taltîf eyledigimden sonra ma'lûm-ı sadâkat-mersûmun olsun ki selefin Hâfız İsmâ'îl Paşa'nın mesned-i sadâret-i uzmâ ve makâm-ı vekâlet-i kübrâya nâ-lâyık ve rızâ-yı şerîfime gayr-ı muvâfik ba'zı evzâ' ve harekâta ibtidârı takrîbiyle azli lâzım gelmekle sen öteden berü me'mûr oldığun hidemât-ı seniyyemde sâdıkâne ve cân-siperâne sa'y ve gayretle meftûr oldığundan başka yeniçeri ağalığı hidmetine me'mûr olalıdan berü vedî'a-i Cenâb-ı Bârî olan ibâdullâhın âsâyiş ve râhatı ve sekene-i Dârü's-saltanati's-seniyyemin ârâmiş ve emniyyeti hidmetlerinde ve bâ-husûs Ocâğ-ı Âmire'nin şânını icrâda gice (**s.348**) ve gündüz sarf-ı tâb ve tüvân eyledigine binâ'en evzâ' ve etvârın makbûl-i hümâyûnum olub senden her vechile hoşnûd oldığumdan istiklâl ve ruhsat-ı kâmile ile mühr-i vekâlet-i mutlakamı sana ihsân eyledim göreyim seni senden me'mûlüm üzre işbu huteb-i cesîm-i vekâletimde dahi sâdıkâne çalışub gerek Dârü's-saltanati's-seniyyem'in asâyiş ve emniyyeti ve gerek taşra fukarâsmın ârâmiş ve istirâhati husûslarına dikkat ve def'-i ihtilâl-i memâlike sa'y ve gayret birle zât-ı hilâfet-me'â'bıma vedî'a-i Rabbânî olan ibâdullâhın refâh ve râhatma sarf-ı makderet eyleyesin.

(3)

Eflâk ve Boğdan Voyvodalarına Dâ'ir Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya İlçisine Virilan Sened Sûretidir

Hâlâ Eflâk Voyvodası Kostantin İpsilandi ve Boğdan Voyvodası Aleksandır Muruzi voyvodalar bin iki yüz on yedi senesinde bâ-hatt-ı hümâyûn virilan nizâmda münderic şurûta mugâyir ve şurût-ı mezkûrenin vikâyesine dâ'ir der-kâr olan irâde-i şâhâneye münâfi bundan akdemce azl olunduklarına binâ'en cânib-i saltanat-ı seniyyeden voyvodagân-ı mûmâ-ileyhimânın kemâ-kân ibkâlarına müsâra'at olundı bu sûretde mûmâ-ileyhimâ Kostantin İpsilandi ve Aleksandır Muruzi voyvodalar bilâ-tevakkuf Memleketeyn'e avdet ve mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn üzre yedi sene müddetleri tamâmen münkazî oluncaya kadar kemâ-kân emr ve idâreye müdâvemet eylemeleri husûsı kendülere tenbîh kılındı. Şöyle ki: Mûmâ-ileyh Kostantin Voyvoda târîh-i nasbı olan bin iki yüz on yedi senesi Cumâde'l-

ûlâ'nın ikinci gününden iki yüz yirmi dört senesi Cumâde'l-ûlâ'sının ikinci gününe ve Aleksandri Voyvoda dahi kezâlik târîh-i nasbı olan bin iki yüz on yedi senesi Cumâde'l-âhir'inin dördünci gününden iki yüz yirmi dört senesi Cumâde'l-âhir'inin dördünci gününe varınca voyvodalıklarında devâm ideler kaldı ki zikr olunan ibkâya nazaran Aleko ve İskerlet voyvodalarm Memleketeyn'den tahsîlâtları her ne ise ibkâ olunan mûmâ-ileyhimâ beynlerinde tanzîm eylemeleri dahi tarafeyne tenbîh olunmağla Devlet-i Aliyye muktezâ-yı adâletini bu bâbda îfâ itmiş oldığından fazla Eflâk ve Boğdan memleketleri hakkına cârî olan şurûtı ve husûsan voyvodaların müddetine dâ'ir olan şurûtı tamâmen ve kâmilen muhâfaza ve vikâye itmek ve itdirmek ve sâ'ir Rusya Devleti'yle ma'kûd kâffe-i şurût ve uhûdun mazmûnunı kemâliyle icrâ eylemek husûslarında hulûs ve sebât üzre niyyet ve karârını müttefiki olan (**s.349**) haşmetlü Rusya İmparatorı ve Pâdişâhı cenablarına isbât itmiş oldı. Binâ'en-aleyh işbu sened-i mu'teber ve ma'mûlün-bih bâ-irâde-i seniyye-i şâhâne ketb ve imlâ ve imparator-ı müşârün-ileyh tarafına irsâl olunmak üzre Rusya Devleti ilçisine resmen teslîm ve i'tâ olundı.

Fî 19 Şa'bân sene 1221

(4)

Rusya'ya İ'lân-ı Harbi Mutazammın Beyannâme Sûreti

Mâ-takaddümden berü milel-i mûnisenin emniyyet-i hâl ve istirâhatları beyne'd-düvel ma'kûd olan uhûd ve şurûtun vikâyesine mevkûf ve bu zâbıta-i mu'teberenin feshine sebeb olanlar ihtilâl-i ahvâl-i âmmeye bâdî olacaklarına mebnî cemî'-i hükümdârân-ı hakkâniyyet unvânın kemâl-i dikkat ve i'tinâları masrûf olageldigi emr-i bedîhîdir. Ancak Rusya Devleti hem-civârları bulunan düvel hakkına dâ'imâ tasallut ve tagallüb sûretiyle irtikâb idegeldigi ahd-şikeni ve tama' ve habâset-şirâze-i mezkûrenin ihlâlini müstelzim hâlâtdan olub Memâlik-i İslâmiyye hakkına dahi bi'l-vücûh sû-i kasd ve niyyet-i fâsidesi cihâna ma'lûm ve meşhûr ve Devlet-i Aliyye'nin muktezâ-yı meslek-i vefâdârı ve hakkâniyyeti üzre her hâlde ibrâz itdigi mürâ'ât ve i'tidâlin kadrini bilmeyüb ol mu'âmeleyi gördükce izhâr-ı isâ'et ile mukâbele ve hâsıl olan hem-civârlığı evzâ'-ı mütegallibâne icrâsma vesîle eyledigi ebsâr-ı hak-şinâsâna gayr-ı mestûr olub ez-cümle bin yüz seksan sekiz senesinde ma'kûd ahidnâme mûcebince Rusya'nın Kırım hakkına bir dürlü istihkâk ve hükûmeti yoğiken dürlü dürlü şeylerle Kırım'ın şurût-ı serbestiyyete mugâyir tasannu'ât ve fesâdâtı alenen ihtiyâr ve nihâyetü'l-emr külliyyetlü asker sevk ile böyle bir iklîm-i azîmin vakt-i musâlaha ve müsâlemede gasb ve istîlâsına ibtidâr eyledigi ve Gürcistân hakkına Devlet-i Aliyye'nin mâ-takaddümden berü istihkâkı müsellem enâm iken bir müddet desâyis-i gûnâ-gûn ile müdâhaleden sonra nihâyet-i kâr ülkâ-yı merkûmı açıkdan zîr-i zabtına idhâle sa'y eyledigi ve memâlik-i İslâmiyye'de ta'yîn eyledigi konsolosları devlet me'mûrlarınm hâl ve şânına lâyık olmayan sûretde mülki telvîs ile mahall-i ikâmetlerinde bulunan re'âyâdan katî vâfir nüfûsı idlâlen ve ifsâden ticâret ile âmed ü şüde müsâ'ade olunan sefînelerine irkâb ile diyârlarına nakl ve derûn-ı mülk-i hakanîde dahi patente kâğıdları neşr ve Akdeniz adalarının sefînelerine bayrak i'tâsıyla sefâyin ve re'âyâ istishâbı misillü kâr-ı nâ-hemvâra mütecâsir olub mukaddemâ Devlet-i Aliyye ile Rusya beyninde ilâve-i musâlaha olan ittifâkın

in'ikâdından sonra zikr olunan hareket-i reddiyyeden keff-i yed olunacağı me'mûl iken devlet-i merkûme ol râbıta-i cedîdeyi tamâm ta'mîm-i fesâda vesîle-i sühûlet (s.350) ittihâzıyla müttefikinin mülki içinde bir gâ'ile peydâ itdirmek zu'm-ı bâtılına mebnî umûmen Sırp re'âyâsını igvâ ve nükûd ve mühimmât i'tâ birle bagî ve isyânlarına mu'în ve reh-nümâ oldığı ve Tiflis cânibinde bulunan askerine yalnız bir def'a olarak zahîre imrâr ve irsâline istîzân itmekden nâşî ittifâka hürmeten iznî hâvî iktizâ iden fermân-ı âlî virildikde nâ-gâh Faş[1] cânibine asker ve top ve mühimmât ihrâc ve Anakara Kal'ası'nı cebren zabt ve istîlâ ve kem-hâlde istihkâmât ihdâsıyla i'lân-ı sû-i kasde ibtidâr itmekle Dersa'âdet'de mukîm Rusya ilçisine kerraten ba'de-uhrâ takrîr i'tâsıyla harekât-ı mezkûrenin bi-hakkın def'i iddi'â olunmuş iken her bâr ictinâb sûretiyle birer gûne cevâb virerek ile'l-ân tarziyye-i lâyıkayı icrâ itmedigi ve husûsuyla ittifâkdan matlûb-ı aslî olan suver-i mer'iyyeye mugyir gûnâ-gûn harekât ile sened-i ittifâkı nakz ve ilgâ kabîlinden addolunacak sûretlere dahi ictirâ itmiş oldığı ve Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olan Cezâ'ir-i Seb'a-i Müctemi'a Cumhûrı hakkında zamân ve kefâletden mâ'adâ Rusya Devleti'nin hasbe'ş-şurût bir dürlü istihkâkı yoğiken ve cumhûr-ı mezkûra lede'l-hâce vaz'-ı asker olunmak iktizâ ider ise tarafeynden bi'l-iştirâk ta'yîn olunmak ve cumhûr-ı mezkûrun nizâm-i dâhilîsi tarafeynden kabûl olundukdan sonra icrâ itdirilmek muktezâ-yı şurûtdan iken Rusya Devleti cezâ'ir-i merkûmeyi mülk-i mahsûsı gibi kullanarak derûnlarına dil-hâhı üzre asker idhâli ve Petersburg'da tahrîr ve tertîb olunmuş kavânîn ve nizâmât-ı dâhiliyyeyi mahsûs ib'âs eyledigi me'mûrîn ma'rifetiyle icrâdan kat'-ı nazar Cezâ'ir-i Seb'a'ya karîb ve civârda kâ'in Rûmili kazâları ahâlîsinin hafiyyen ve celiyyen celb ve idlâlinde merkez ittihâzıyla erbâb-ı şakâvetden ol tarafa ilticâ idenleri dahi istishâb iderek ol havâlîde bulunub ta'tîl-i fesâdâta sa'y iden me'mûrîn ve betahsîs Yanya Mutasarrıfı Alî Paşa Hazretleri'nin aleyhine itmedikleri nifâk kalmadığı ve bir müddetden berü Avrupa'da zuhûr iden muhârebâtda Devlet-i Aliyye'nin nıültezemi olub düvel-i muhâribeyn hakkında kemâl-i teharrî ve dikkat ile mürâ'ât eyledigi bî-taraflık usûlüni ihlâl itmek fikriyle mukaddemâ yalnız Cezâ'ir-i Seb'a'-i Müctemi'a'nın hakkında masrûf olmak üzre Karadeniz'den mürûrlarına ruhsat virilan beglik sefîneleri bî-taraflık kâ'idelerine adem-i i'tibâr ile lâ-yenkatı' imrâr ve Arnabudluk ve sâ'ir mahallerden hafiyyen irsâl eyledigi meb'ûslar ma'rifetiyle itmâ' itdirdigi neferâtını sefâyin-i merkûme ile getürdigi askere ilhâkan Devlet-i Aliyye'nin ilmuhaberi yoğiken İtalya üzerine ta'yîn eyleyen ve fi'l-asl saltanat-ı seniyyenin re'âyâsından olan Karadağluyı peyâ-pey meb'ûslar ta'yîniyle dâ'ire-i itâ'atdan ihrâc itmek misillü bâdî-i nizâ' olacak etvâr-ı gûnâ-gûnı icrâ kaydında oldığı ve mârrü'z-zikr tahrîr-i neferât mâddesini mu'ahharen nefs-i Dârü's-saltana'da icrâ eylemek mertebelerde âdâb-ı (s.351) mu'tebere-i düveli alenen fesh eyledigi ve Eflâk ve Boğdan memleketlerinde patente i'tâsı ve gûnâ-gûn a'zâr-ı vâhiyye ibrâzıyla istishâb eyledigi re'âyâsının hadd ve hesâbı olmayub Memleketeyn-i merkûmeteyni bayağı kendü mülki addidederek konsolosları idâre-i memlekete müdâhale ve Devlet-i Aliyye'nin nasb eyledigi voyvodalardan rızâsına teba'iyyet itmeyenlerin dâ'imâ aleyhlerine şikâyet ve adâvet ve kendülerine meyl ve rağbet idenleri âşikârca iltizâm ve sahâbet itmekden nâşî Memleketeyn-i merkûmeteynde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den voyvoda oturmak bayâğı derece-i istihâleyi kesb eyledigi ve mugâyir-i şurût olarak devlet-i merkûmenin mütesaddî oldığı

1 Metinde sehven "Fas" şeklinde geçmektedir.

mevâdd-ı mezkûrenin her biri nakz-i ahd hükmünde addolunarak müntic-i sefer olmak vâcib iken Saltanat-ı Seniyye tarafından ihtiyâr-ı sabr ve tahammül olunmak hâşâ bir dürlü acz ve za'fından nâşî olmayub mücerred arâka-i dimâ-ı ibâdullâhdan ihtirâzen ve tarafeynin re'âyâsına şefkaten her mâddenin dostâne müzâkere ile lâyıkı vech üzre tanzîmiinde sa'y-i belîğ olundığı hattâ bundan akdemce Devlet-i Aliyye vücûb-ı maslahat-ı mülkiyye muktezâsından olarak Eflâk ve Boğdan voyvodalarını azl eyledikde yalnız adem-i ihbâr vesîlesiyle Rusyalu iddi'âya ictirâ idüb ma'a-hazâ Eflâk'da voyvoda bulunan hâ'in-i vücûh-ı müta'addîde ile mütehakkıkü's-sübûb olan ihâneti sebebiyle bir sâ'at te'hîri muzırr ve ihbâr olunsa be-hemehâl tiz elden kendüye aks idüb ziyâde fesâda sebeb olacağı zâhir oldığından Rusyaluya akîb-i tebdîlde dostâne ifâde-i hâl olunmuş iken bir müddet mürûrunda Âsitâne'de mukîm Rusya ilçisi voyvodaların ibkâsını devleti tarafından i'âde ve bu bâbda ta'dîl ve tesviyye olunmayarak âcilen icrâ olunmaz ise Dersa'âdet'den sefâret takımıyla avdete me'mûr idügini kat'iyyen inhâ ve tehyî'-i ticâret ve sâ'ire i'lân ve inbâ eyledigi esnâda Rusya Devleti'nin Devlet-i Aliyye'ye sefer merâmı olarak bu husûsı vesîle ittihâz eyledi zannolunmasun bundan gayrı bir merâmı yokdur ibkâya ber-vefk-i matlûb müsâ'ade olunur ise beyne'd-düvel hiçbir dürlü bürûdet kalmaz ve ben bu mâddenin karîn-i husûl olub almadığını hudûdlara beyâna me'mûr oldığumdan derhâl tahrîr iderim deyü resmen ifâde itmiş ise de mücerred bu mâddeyi Rusya Devleti lâ'in asl vesîle-i i'lân-ı sefer ittihâz idecegini Devlet-i Aliyye teyakkun ve bu makûle emr-i cüz'înin i'zâmı ile min-gayr-ı hakkın iddi'âya mübâderetden merâmı menvî-i zamîri olan sû-i kasdını icrâ zımnında sebeb-i ta'arruzı Devlet-i Aliyye üzerine tahmil itmekden ibâret oldığını istitlâ' ve tafattun itmekden nâşî Rusya'nın Avrupa devletleri indinde zerre mikdârı i'tizârına mahall kalmamak zımnında ibkâ mâddesine ma'a'l-kerâhe rızâ virilmiş idi ve bu takrîb ile devlet-i merkûme hiç olmazsa düvel-i (s.352) sâ'ireden hicâb birle cânib-i Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı husûmetden tevakkî idecegi me'mûl iken sebeb ve hakk-ı tedârüki ve kavâ'id-i mer'iyye-i düvele hurmeti aslâ hâtırına getürmeyerek mâdde-i merkûmeden iki buçuk ay mürûrunda miyânede şirâze-i silm ve musâfât ve râbıta-i ittifâk ve muvâlât bâkî ve ber-karâr oldığı hengâmda Rusya askeri nâ-gehân hudûd-ı İslâmiyye'ye pâ-nihâde-i ta'addî ve ol cânibde kâffe-i Memâlik-i Hakaniyye ahâlîsi ve Bender ve Hotin kal'alarının mustahfızları uhûd ve şurûta i'timâden min-külli'l-vücûh me'mûnü'l-bâl iken asâkir-i merkûme ser-gerdeleri bu gûne hâl-i itmînân ve emniyyeti tamâm icrâ-yı husûmete fırsat-yâb olmak hiyel ve desâyis-i gûnâ-gûn i'mâli ile kal'ateyn-i merkûmeteynin zabt ve istîlâsına mütesaddî olması beyne'd-düvel mer'î ve mu'teber tutılan istihkâk-ı milele ne derece münâfî oldığı kable'z-zuhûr tahrîren ve takrîren bir dürlü haber virilmediginden ve ba'de'z-zuhûr keyfiyyet-i merkûme Dersa'âdet'de mukîm Rusya ilçisi tarafından su'âl olundukca kendüsi ibkâ mâddesini hîn-i icrâsında devleti tarafına iş'ârdan başka muktezâ-yı me'mûriyyeti üzre Turla cânibine dahi tahrîr ve ihbâr itmiş oldığından Rusya askerinin mürûrı evvelki me'mûriyyetinden nâşî olmadığı meczûmı idügini ve cüz'î ve küllî sebeb-i münâza'a olmayub devleti tarafından dahi kendüye buna dâ'ir bir haber virilmedigini tekrâr ifâde eylediginden müstedildir ve'l-hâsıl bu def'a devlet-i mezkûre nâ-gehân hudûd-ı İslâmiyye'ye asker imrârıyla îkâ'-ı ta'arruz ve ta'addî ve zabt-ı kılâ' ve memâlike tasallut eyledigi haberi zuhûrunda bilâ-tevakkuf Rusya ilçisi Dersa'âdet'den def' olunmak ve cebre cebr ile mukâbele ve müsâra'at kılınmak vâcib iken mücerred şedâyid-i seferiyyeden ibâdullâhı muhâfaza itmek mütâla'a-i hakkâniyyet intimâsına mebnî

ibtidâ-yı emrde keyfiyyet-i hâl ilçi-i merkûmdan istiş'âr ve Rusya Devleti sulh ve seferde devletce hareket ider ve kavâ'id-i düvel ve milele hiç olmaz ise sâ'ireden hicâben fi'l-cümle ri'âyet eyler tasavvurıyla istiknâh-ı hâl bir müddet ihtiyâr olunub ilçi-i mûmâ-ileyh ise vukû'-ı ta'arruzdan otuz gün mürûrına kadar cüz'î ve küllî bu husûsdan bir gûne haber ve âgâhı olmadığı cevâbından gayrı bir nesne beyân itmeyüb Devlet-i Aliyye tarafından müntehâ-yı derece-i hakkâniyyet ve i'tidâl olarak terakkub ve intizâr gitdikce muzırr oldığı ve bir tarafdan dahi Rusya askeri ser-gerdesi Mikelson nâm ceneral Rûmili kazâlarının kuzât ve zâbitânına mefâsid ve mekâri-i adîdeden ibâret beyannâmeler neşr ve irsâliyle zu'm-ı bâtılınca ehl-i İslâm'ı dahi taglît ve bu takrîb ile derûn-ı mülk-i hakanîde tohm-ı fitne ve şikâkı ilkâ itmek misillü bir devletin irtikâb idemeyecegi ve kuyûd-ı devletde emsâli bulunmayacağı evzâ'-ı mekrûheye ibtidâr eyledigi ve bir tarafdan Rusya (**s.353**) askerinin tahattî ve tecâvüzi tebeyyün itmekden nâşî böyle bir düşman-ı mekîdet-âlûddan ahz-ı sâr-ı intikâm-ı Millet-i İslâmiyye'nin farîza-i zimmet ve diyânet ve hamiyyeti olub şer'an ve kânûnen i'lân-ı sefer olunmak ve hazret-i müntakim-i kahhârın tevfîkât-ı Samedânîsiyle def'-i savlet-i â'dâya mübâderet ve berrî ve bahrî Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i kâmilesini mukaddimâne ve müceddidâne i'mâle müsâra'at itmek lâzım geldi bu sûret bâlâda bast ü beyân olundığı üzre Saltanat-ı Seniyye hiçbir devletin tahammül idemeyecegi mertebede izhâr eyledigi i'tidâli Rusya'nın tezâyüd-i tagallüb ve ta'addîsinden gayrı fâ'ideyi müntic olmadığından seferi ihtiyâr eyledigi âşikâr olmağla Devlet-i Aliyye'nin vücûhla hakk-ı yedinde oldığı ve dökilecek kanlara ve vukû'a gelecek şedâyid-i seferiyyeye sebeb ancak Rusya Devleti oldığı ve mâdâm ki şurût ve ahd-i ittifâk indinde mu'teber olmayarak devlet-i merkûme tarafından hiçbir devlet hakkına medâr-ı emniyyet olacak bir şey kalmadığı nısfet ve hakkâniyyetleri âşikâr olan bi'l-cümle dost devletlerin teslîm-kerde-i münsifâneleri olacağı cezm ile işbu beyannâme tahrîr ve imlâ ve her ne kadar bâlâda bast olunan mevâddın mecmû'ı âlemin bildigi vukû'ât-ı sarîhadan olmak cihetiyle ifâdeden müstağnî ise de mücerred resm ve kâ'ideye mürâ'âten birer kıt'a sûretleri devletleri tarafına gönderilmek içün Dersa'âdet'de mukûm ilçileri dostlarımıza i'tâ olundı.

(5)

Hilmî İbrâhîm Paşa'mn Serdâr-ı Ekremligi'ne Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn Sûretidir

Sen ki vezîr-i â'zam-ı kaviyyü'l-himem ve vekîl-i mutlak-ı sütûde şiyemsin Hazret-i Allâhu Azîmü'ş-şân'ın avn ve tevfîk-i ilâhîsi kâffe-i umûrda yâver ve dest-gîr ve imdâd-ı rûhâniyyet-i Cenâb-ı Risâlet-penâhî ve i'ânet-i Hazret-i Ehlu'llâh mu'în ve zahîr olsun geçen gün vüzerâ ve ulemâ ve vükelâ-yı zevi'l-ihtirâmım ve ocaklarım ricâliyle akd olunan meclis-i şûrâda beyân olundığı üzre Moskov keferesi bağteten nakz-ı ahd ve bilâ-mûcib ale'l-gafle arâzî-i Devlet-i Aliyyeme ve ser-haddât-ı Memâlik-i Mahrûseme hücûm ve içinde gâfil bulunan Hotin ve Bender kal'alarına istîlâ ile öteden berü Millet-i İslâmiyye'ye olan sû-i kasd ve hıyâneti def'aten izhâr eyledigine mebnî kıbel-i şer'-i enverden virilan fetvâ-yı şerîfe mûcebince kefere-i mesfûre üzerine şer'an sefer olunmak farz-ı ayn olub

ittifâk-ı ârâ ile karâr-dâde olmuş olmağla cümlemizi Âdem'den vâr iden ve mu'în-i dîn-i mübîn olan ol Ulu Allâh'dan istimdâd ve istirhâm ve sâhib-i dîn ve şerî'at olan sebeb-i rif'atimiz Peygamberimiz Hazret-i Muhammedini'l-Mustafâ sallâ'l-lâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem Efendimiz'den (**s.354**) isti'âne ile ancak avn ve nusret-i ilâhiyyeye istinâden Moskovlu üzerine seferime karâr virilmişdir Moskovlunun kadîmî beyza-i beyzâ-yı İslâm'a olan adâvet ve ihâneti cümleye ma'lûm olub bu def'a dahi bu vechile hıyâneti icrâ eylemiş olmağla erbâb-ı harb ve ehl-i îmâna fî-sebîli'l-lâh cihâd ve gâzâ lâzım olub karâr buldığı üzre serî'an ve âcilen ser'asker ordularına takviyyet virilmek üzre livâ-yı sa'âdet-ihtivâ-yı Hazret-i Fahru'l-âlemîn sâye-i meymenet-vâyesiyle Ordu-yı Hümâyûnum ihrâcı tertibine dahi mübâşeret olunmuş oldığından seni bi'l-istiklâl serdâr-ı ekrem nasb eylemişdir ve cümle umûrı Feyyâz ve Kâdir olan Hazret-i Hüdâ'ya tefviz idüb seni ve seninle bu emr-i dînde berâber olan vüzerâ ve ulemâ ve ricâl ve ocaklularım ve â'lâ ve ednâ cümlesini Hazret-i Allâh'ın vahdâniyyetine emânet eyledim ecdâd-ı izâmım bu memleketleri vüzerâ ve ricâl ve ocaklu ve sunûf-ı askeriyenin gayret-i İslâmiyye'yi icrâ ve gönül birligiyle ittifâk-ı ârâ ve itâ'at ve dîn-i mübîn yolunda düşman karşusında sebât ve metânetleriyle küfr ve dalâletden tathîr ve teshîr eylemişdir göreyim seni senden meczûmum olan diyânet ve sadâkat ve hulûs-ı kalb ve hamiyyet muktezasınca dâmen-i der-miyân-ı ihtimâm idüb tiz elden kefereye karîb bulunan kılâ' ve memâlikde mukâbele ve gâzâ itmekde olan dîn kardaşlarımıza pey-der-pey imdâd ve i'ânet ve ser'asker ve mühimmâtla ser-haddlere takviyyet ve re'âyâyı mezâlimden himâyet ve mühimmât-ı seferiyye ve levâzım-ı askeriyyeyi bi'l-müzâkere giceyi gündüze katarak bir tarafdan tekmîle gayret ve vüzerâ ve ocaklarımdan tayin ve irsâli ve gerek Ordu-yı Hümâyûnumla istishâbı iktizâ idenleri bir cânibden intihâb ve me'mûr idüb Donanma-yı Hümâyûnumun techiziyle vakt geçürmeksizin cümle me'mûrîn ve levâzım-ı seferiyyeyi muktezâ-yı istiklâlin üzre tanzim ve ittihâd-ı kulûbla itmâma sarf ve makderet eyleyesin düşman karşusında yararlığı zuhur idenleri lâyıkıyla taltif ve rehâvet ve betâ'et eyleyenleri te'dîb idüb her husûsa lâyıkıyla nizâm viresin Hakk Te'âlâ her hâlde selâmet ve fevz ve nusret ihsân eyleye âmîn.

(6)

Zorbalara Virilan Hüccet İle Bâlâsına Keşîde Olunan Hatt-ı Hümâyûn Sûretleri

(Sûret-i Hüccet)

Sebeb-i tahrîr-i kitâb-ı şerî'at-nisâb ve bâ'is-i tastîr-i hakikat-intisâb oldur ki: Devlet-i Aliyye dâmet fi'l-himâyeti'r-rabbâniyyede havâss-ı Enderûn-ı Hümâyûn ve ricâl-i Devlet-i Ebed-makrûn'dan ba'zı dûr-endîş olmayan kimseler bundan akdem me'mûr oldukları hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de Nizâm-ı Cedîd ta'bîriyle misli nâ-mesbûk ve bid'at-ı azîme ve irâd-ı cedide nâmıyla mezâlim-i kesîre (**s.355**) ihdâs ve netîcesi ancak celb-i menâfi' ve icrâ-yı sefâhetlerine inbi'âs ile her biri ebniyye ve elbise ve kâffe-i umurlarını kefereye taklîdden başka Devlet-i Aliyye'yi dahi düvel-i Nasârâ kavâ'idine ircâ' ve ol vechile âmme-i Müslimîn'i tekdîr ve Devlet-i Aliyye'nin ez-kadîm envâ'-ı fütûhât-ı aliyye ve esnâf-ı hidemât-ı celîle ile makbûl ve mu'teberi olan bi'l-cümle ocaklarını tenfîr ve hüdâvendigâr-ı sâbık Sultân Selîm Han Hazretleri'ni ba'zı mehâsin-i müzevvere beyâmyla iğfâl ve mecmû'ı ağrâz-ı

nefsâniyyelerinden ibâret olan tedâbirimiz hırfelerini sâha-i husûle îsâl eylemiş olmalarıyla Devlet-i Aliyye'nin ez-kadîm gayret-keşleri olan Ocağ-ı Âmîre ağaları ve neferâtı mücerred ıslâh-ı âlem niyyet-i hâlisasıyla kıyâm ve bi'l-cümle ulemâ-yı â'lâm ricâl-i Devlet-i Aliyye'den sâ'ir erkân-ı sadâkat-ittisâm ittifâk ve iltiyâm ve mûcib-i şer' ve kânûn üzre hüdâvendigâr-ı sâbık müşârün-ileyh hazretlerinden kat'-ı rişte-i teba'iyyet ve hâlâ erîke-pîrâ-yı taht ve iclâl ve revnak-efzâ-yı şevket ve ikbâl olan şevketlü mehâbetlü kudretlü azametlü pâdişâhımız efendimiz Sultân Mustafâ Hân ibn-i Abdülhamîd Han Hazretleri'ne (inne'l-lezîne yübâyi'ûneke innemâ yübâyi'ûna'l-lâhe yedu'l-lâhi fevka eydîhim)[1] vech-i mesnûn ve tarîka-i hakkâniyyet-nümûnı üzre müdd-i eyâdî-i bey'at olunub (ve izâ erâdnâ enne nuhlike karyeten emernâ mutrafîhâ fe-fesekû fîhâ fe-hakka aleyha'l-kavlü fe-demmernâhâ tedmîrâ)[2] nass-ı kerâmet-fassının esrâr-ı hikmet-muhtassı sâha-i zeyb-i zuhûr ve mârru'z-zikr hûne-i dîn ve devlet dünyâda mahzûl ve mahkûr ve bakiyye-i ukûbetleri vâbeste-i yevm-i nüşûr olub bi-hamdil'l-lâhi Te'âlâ Devlet-i Aliyye bir müddetden berü dûr oldığı hüsn-i nizâma mevsûl ve Ocâğ-ı Âmirenin bu hareketleri taksîr ve töhmete gayr-ı mahmûl ve gerek nezd-i şâhânede ve gerek âmme-i ehl-i İslâm indlerinde mu'teber ve makbûl olmuşdur ancak bundan böyle Ocâğ-ı Âmire'nin alâ-vechi'l-iltizâm iltimâs eyledikleri madde ki (el-fukahâ'i ümenâ'ü'r-rüsul)[3] hadîs-i üzre ulemâ-yı â'lâm dahi lâzıme-i diyânet-irtisâmları olan emr-i ma'rûf ve nehyi ani'l-münkera kıyâm ve ricâl-i devletden hilâf-ı şer' ve kânûn ba'zı hareketleri rû-nümûn oldukda kelime-i hakkı tekellümde sa'y ve ihtimâm eylemeleri istid'âsını bast ve itmâm eyledikden sonra kendilerinin dahi zâbitân ve neferâtı öteden berü uhde-i sadâkatlarma ihâle olunan umûr-ı lâzımelerinden mâ'adâ umûr-ı Devlet-i Aliyye'ye müdâhale itmeyüb her birisi öteden berü şerî'at-ı zâhire ve kâ'ide'-i Ocâğ-ı Âmire üzre me'mûr oldukları hidemât-ı sâdıkânelerinde kıyâm ve tahsîl-i rızâ-yı Bârî ve tekmîl-i irtizâ-yı şehr-i yârî eylemek mesâlih-i sâlihalarında sa'y ve ihtimâm ideceklerine ta'ahhüd ve iltizâm ve bu güftâr ve reftârlarında sıdk ve istikâmetleri bedîdâr olub hilâfına vaz'-ı hareket zuhûr eylemedikce taraf-ı bâhirü'ş-şeref-i mülûkâneden ve gerek vüzerâ-yı izâm ve vükelâ-yı kirâm ve zâbitân-ı zevi'l-ihtirâm taraflarından (**s.356**) husûs-ı merkûmda gerek zâbitân ve gerek ehâd ve efrâdından bir ferde mikdâr-ı zerre bir hitâb ve itâb ve ser-zeniş ve ikâb teveccüh itmeyecegine evvelâ şehr-yâr-ı adâlet-şi'âr şevketlü kudretlü mehâbetlü azametlü Pâdişâhımız Efendimiz Sultân Mustafâ Han halleda'l-lâhu hilâfetehû ilâ-yevmi'l-mîzân Hazretleri ve sâniyyen vükelâ-yı devlet ve zâbitân-ı sadâkat-menzilet taraflarından dahi ahdullâh ve ahd-i resûlullâhı yâd ve tekrâr ve bu ahd-i istikâmet-akd üzre sâbit ve pây-dâr olacağına an-samîmü'l-bâl kat'iyyü'l-âsâr oldığı sâbit ve üstüvâr ve bâlâsı mübârek hatt-ı hümâyûn-ı kerâmet-nisâr ile zînet-medâr ve zeyli hâlâ Şeyhü'l-islâm semâhatlü fazîletlü Seyyid Atâullâh Efendi ve Kâ'immakâm-ı Âlî-makâm sa'âdetlü atûfetlü Seyyid Mûsâ Paşa ve hâzır-ı bi'l-meclis kibâr-ı ulemâ-yı â'lâm hazerâtının imzâ ve hâtemleriyle revnakdâr ve bilâ-nizâ' ve bilâ-cidâl ebediyyü'l-âbâd düstûrü'l-amel kılınub mehâkim-i şer'iyyede tescîl

1 "(Ey Rasûlüm, Hudeybiye gününde Rıdvan biatı ile) Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir." Fetih sûresi 10. âyetten bir kısım.

2 "Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz." İsrâ sûresi 16. âyet.

3 "Fakihler peygamberlerin eminidir."

vê başmuhâsebe ve dîvân-ı hümâyûn kalemlerine kayd ve tekmîl ve ocâğ-ı âmire tarafına sened-i şer'î olmak üzre işbu vesîka teslîm ve i'tâ ol vechile hitâm-ı maslahat tetmîm ve îfâ olundı tahrîren fî's-sâlisi ve'l-işrîn min-şehri'r-Rebî'ü'l-evvel li-seneti isneyn ve işrîn ve mi'eteyn ba'de'l-elf.

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

İşbu hüccet-i şer'iyyede derc ve tastîr olunan kâffe-i şerâyit-i mu'tebere harf-be-harf manzûr ve ma'lûm-ı şâhânem ve zeylini hatm ve imzâ iden Şeyhü'l-islâm sellemehu's-selâm ve kâ'immakâm-ı âlî-makâm ve ulemâ-yı â'lâmım hatm ve imzâlarıyla makbûl-i pâdişâhânem olmuşdur ki: Mâdâmki işbu sened-i mu'teberede olan şerâyita yeniçeri kullarım tarafından ri'âyetle muktezâ-yı ta'ahhüdleri üzre bundan sonra cüz'î ve küllî umûr-ı Saltanat-ı Seniyyeme müdâhale itmeyüb ecdâd-ı izâmım zamanlarında oldığı gibi her bir husûsda emr ü fermân-ı şâhâneme inkıyâd ve mutâva'at ve zâbitlerine her hâlde mütâba'at ideler ben dahi âlemleri yokdan vâr iden Allâhu azîmü'ş-şânın ism-i pâkını ve iki cihân-serveri Peygamberimiz aleyhi efdalü's-salavât ve ezkâhâ hazretlerinin rûh-ı tâb-nâkını yâd ile ta'ahhüd iderim ki bu husûs içün gerek taraf-ı hilâfet-penâhımdan ve gerek vüzerâ-yı izâm ve vükelâ-yı fihâm ve zâbitân-ı devlet-i ebed-kıyâm taraflarından ferd-i âferîde hiçbir vaktde mu'âheze ve mes'ûl olmaya.

(7)

Sultân Mustafâ-yı Râbi'in Cülûsunda Fas Hâkimine Gönderilan Nâme-i Hümâyûnun Sûreti

(Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm)

İnne-ağlâ dürerün yürsa'u bihî tîcânü'l-kelâmi ve â'lâ zehere yetezavva'u bihî efnânü'l-aklâmi hamdün mâlike'l-mülki (**s.357**) ve'l-melekûti ve şükrün sâhibe'l-azameti ve'l-kibriyâ'i ve'l-ceberûti fe'l-hamdü li'l-lâhi'l-lezî ce'alenâ halâ'ifün fi'l-arzi ve rafe'a ba'zenâ alâ-ba'zin ve azzeznâ neşeben ve neseben ve âtânâ min-külli şey'in sebeben hattâ fazzalnâ alâ-kesîrin mim-men halekahû tafzîlen ve en'ame aleynâ bi-adedin ve adedün inne addednâ-hâ lâ-tuhsâhâ icmâlen ve lâ-tafsîlen ve's-salvatü ve's-selâmü alâ-sultâni'l-enbiyâ'i ve'r-rusuli ve muhâfızu'ş-şerâyi'i ve's-sübüli ka'idü'l-gurru'l-muhacellîn ve imâmü'l-mücellîne ve'l-musallîne ve't-tâlîne'l-Mustafâ min-nesli Adnân ve'l-muctebâ el-muhtebâ min-âli Kahtân ve alâ-âlihî ve âshâbihî el-lezîne câhedû fi'l-lâhi hakka'l-cihâdi ve tücâhidû fi-i'lâ'i kelimetihî bi-tayyi'l-vihâdi ve'l-cihâdi mâ-neceme necmün fi'l-hadrâ'i bi-nusretihî ve bismi necmin fi'l-ğabrâ'i bi-hazretihî ammâ ba'de fe-mimmâ beleğa ilâ-haddi'l-îkâni inde zevi'l-meleketi ve'l-itkâni inne'l-lâhe zeyyene hâze'l-âlemi bi'l-insâni ve meyyeze'l-Müslimîne minhüm bi-enva'i'l-mekremeti ve'l-ihsâni ve adlün emzecetü'l-Müslimîne bi-merâhinii merâhimü'l-mülûki ve's-salâtîni kemâ-kavmi'l-ka'beti'l-ulyâ bi-kavâmi'l-a'medeti

ve'l-esâtîni ve vetedde bi-tevâddi mülûki'l-İslâmi selâmetü'l-mesâkini ve'l-mesâkînü fi-bilâdi'l-Müslimîne ve vetade bi-ta'âdudihim sa'âdetü'l-memâliki ve'l-mamâlîkî mine'l-muvahhidîne fe-li'l-ihrâzi li-hâzihi'l-ganâ'imi'l-bârideti'ş-şârideti ve'l-ihtiyâzi li-tilke'l-makârimi'l-vârideti'l-fârideti intesabe nefsen li-enne ihdâ nefâ'isün tahiyyetün yutîbü bi-tayyibi arefehâ enfâsü's-sabâ ve yertâhu bi-iryâhi rûhâniyyetihâ ervâhu's-sahbâ ve ihdâ arâ'isün teslimetün yuhâru inde-muhâveretün ünsihâ havrâ'ü'l-cinâni ve yuğâru inde-mucâviretün lemsihâ maksûrâtü'l-hiyâmi mine'l-hıssâni bi-ihlâsin ahlasun min-ceni'n-nahli ve asfâ min-mâ'i'l-mefâsili ve iştiyâkın enkâ min-leyleti'l-kadri ve ebkâ mine'd-dehri'l-mütetâvili ile'l-ahi'l-mâcidi'l-e'azzi'l-eğarri ve's-sandu'n-nâcidi'l-ekremi'l-eberri sultânün memâlikü'l-ğarbi bi-hazâfîruhâ ve kibletü akbâlü akyâli'l-Arabi bi-cemâhîrihâ * kebberet havle-diyârihim lemmâ bedet * tilke'ş-şumûsi ve leyse fihâ-maşrikun * ve hüve'l-kâ'mü bi-takvîmi'ş-şerî'ati'l-ğurâ'i'l-lezî ekâme sevkü'l-me'âlî ve'l-avâlî alâ-sâki'l-cihâdi ve'l-ğazâ'i ve'l-hâfızu li-hudûdi'l-milleti'l-beyzâ'i'l-lezî enâmü'l-meğânî ve'l-ğavânî tahte zılle suyûfihi'l-beyzâ'i ve rimâhih's-semrâ'i * büniyet husûnen tasûnü'l-alâ * izâ-mâ binâ'ü'l-enâmi inhedeme * husûnün mine'l-adli fi-havlihâ * hanâdikün fîhâ miyâhu'l-kerem * ve hüve'l-fer'u'l-asîl mine'ş-şecereti'l-adnâniyyeti'l-letî âsluhâ sâbitün ve fer'uhâ fi's-semâ'i ve'n-nübülü'n-nebîli mine'l-kenâmîyyeüti'l-kenâneti'l-lezî yahrucu bihî yedullâhi mâ-tekün sudûru'l-â'dâ'i mine'l-bağzâ'i * nesebün tahsubü'l-alâ-alâhü * kalledethâ nücûmihe'l-cevzâ' * vârisü'l-menâkıbi'l-ulviyyeti'l-âviyyeti ve müste'sirü'l-me'âsiri'l-marziyyeti'l-murtazaviyyeti fe-ke'enne Ebâ Nevvâs kad-anâhu hîn-kâle makâlün muhibü'l-ehlil'l-beyti gayrı kâle * men-lem yekün uleviyyen hîne tensübühû * fe-mâlehû min-kadîmi'd-dehri müftehirun * Allâhu lemmâ-yerâ halkan fe-etkanehû * safâküm ve asfâküm eyyühe'l-beşer * fe-entümü'l-mele'i'l-â'lâ ve indeküm * ilmü'l-kitâbi vemâ câ'et bihi's-sûr * selâletü sülâleti mülûki'l-mağâribi vuzû'i iştihâri adlihim fi-meşâriki'l-arzi gayri ğâribün * bihâ leylün fi'l-İslâmi sâdû ve lem-yekün * ke-evvelühüm fi'l-câhiliyyeti evvelün * hümü'l-kavmi in-kâlû esâbû **(s.358)** ve in-da'û * ecâbû ve in-a'tû etâbû ve eczelû * a'nî bihî şekîki'ş-şefîki ve halîlü'l-celîli'l-mevlâ bin el-mevlâ lâ-zâle urife irfânuhû ve me'rûfihî mutazavvi'an ke'l-niski's-sehîki fi-külli beledin sehîkin ve lâ-burcün cûdû cûdihî ve ecyâdü ciyâdihî ğaysen li-harsi ahbâbihî ve aysen li-nesli azdâdihî âmin. Sümme enhâ ilâ-zâlike'l-cenâbi'r-refî'i ve'l-menâbu'ş-şâmihu'l-menî' (İnnellâha malike'l-mülki yü'ti'l-mülke men yeşâ'ü ve yenze'u'l-mülke minmen yeşâ') ve inne'l-mülûke küllehüm abîdühü'l-hâdı'ûne li-sultânihî yetesarrafü fî-him keyfe-mâ-şâ'e ve'l-kasdü min-neşri dîbâce hâze'd-dîbâceti ve nesru idrâcün hâzihi'd-düreri'l-vehhâceti inne ibni ammi's-Sultân Selîm Han bin es-Sultân Mustafâ Han ve in-kâne fi-nefsihî min-hıyâri'l-mülûki fî-ahlâkihi'l-hasân illâ innehû münzü-tehammülin a'bâ'ü'd-devleti tesâkelü an-tahfîfi eskâli ehli'l-milleti fe-hedese li-halvü'l-meydâni ba'zu'z-zalemeti min-ahdâsi'r-ricâli'r-râcilîne fi'l-adli ve'l-ihsâni ve'l-fârisîni fi'z-zulmi ve'l-üdvâni ve cârû alâ'n-nâsi ve lem-yer'û rahmen ve-lâ civâren ve câzû hudûda'l-lâhi ve esarrû ve'stekberû istikbâren ve men-ra'â ganemen fi-ârzi mesebbe'atün * ve nâme anhâ tevellâ ra'yühâ'l-esedi * fe-lemmâ beleğa's-seylü'z-zebî ve ehâta sürâdiku'l-veyli bi'l-vehâdi ve'r-rabbî hâce'l-hiyâci ve'l-miyâci mine'l-askeri ke-bâhri'l-mevâci fe-erselû alâ-tilke't-tâ'ifeti tufânü'l-hanûfi bi-bevâriku'l-hanâciri ve savâ'iku's-süyûfi fe-ehazethümu's-sayhati musbihîne (fe-kata'a dâbira'l-kavmi'l-lezîne zalemû ve'l-hamdü li'l-lâhi rabi'l-alemîn) tehdi'l-umûri bi-ehli'r-re'yi mâ-salahat * ve in-te'betü fe-bi'l-cihâli tenkâdu * lâ-yuslihu'n-

nâse fevza lâ-sarâ't lehüm * ve lâ-sarâ'tün izâ-cahâlihüm sâdû * fe-eddâ zalike'ş-şâni ilâ-inhilâ'i'n-nâsi hâssatühüm ve âmmetühüm an-hil'ati'l-bey'ati li-ibn ammî es-sultân Selîm Han kâlellâhu te'âla (ve'ttekû fitneten lâ-tusîbenne'l-lezîne zalemû min-küm hâssaten) fe-hassani Allâhu Te'âlâ bi'l-hilâfeti'l-uzmâ ve ce'alenî me'menen li-tilke'l-emâneti'l-kübrâ fa'teliyet bi-havli'l-lâhi Te'âlâ ve kuvvetihî ale's-serîri's-sultânî bi-lâ meşekketihî ve lâ-şikâkin ve tetevvecet bi-lutfi'l-lâhi Te'âlâ ve inâyetihî bi't-tâci'l-hüsrevânî ma'a'l-irsi ve'l-istihkâki nâviyen li-ikâmeti kavâ'imi kavâ'idü'l-adli ve'l-ihsân ve mütevekkilen fi-zâlike alâ-rebbi'l-kâdiri'l-müste'ân (ve men yetevekkel ale'l-lâhi fe-hüve hasbuhû inna'l-lâhe bâliğu emrihi kad-ce'ale'l-lâhu li-külli şey'in kadirâ) ve kâne zâlike vektü'z-zuhri min-yevmi'l-cum'ati'l-hâdî ve'l-işrîne min-şehri Rebî'u'l-evvel min-seneti isneyn ve işrîne ve mi'eteyn ve elf fe-ektedertü ilâ-tahrîri tebşîri hâze'l-cülûsi ilâ-tilke'l-hazrati'l-mahfûfeti bi-sudûdi's-su'ûdi menhiyyen ilâ-zâlike'l-cenâbi'r-refî'i'ş-şâni's-sâ'id fi'l-mekânete ilâ-â'lâ mekânin inne vâlidi'l-muterebi'i fi-merâbi'i'l-cinân es-Sultân Abdülhamîd Han bin es-Sultân Ahmed Han ittehaze vâlidikümü'l-mucâviri fi-civâri rahmeti rabbihi'l-celîli'l-mevlâ Muhammed bin el-Mevlâ İsmâîl ehan muhlisan fi'l-lâhi ve tevehhâ vidâdihî ve rızâhu ve kad-cerâ beynehümâ mine'l-muvâniseti ve'l-müvâsâti ve'l-muhâdeneti ve'l-muhâdâti mâ-ya'cizü an-hasrihî enâmilü'l-enâmi ve kavâdimü'l-aklâmi fe-entüm hîne'izin ibn ammî ve ibn ammü'l-mer'i ehavâhu bel istafeytüküm ehan nesînen ve leyse ehi'l-mar'i inde-esâ'hi'l-emni yuvâsîhi ve ye'sûhu * ehâke ehâke inne men lâ-ehan lehû * **(s.359)** ke-sâ'in ile'l-hîcâ'i bi-gayri silâhin * ve u'allimiküm innâ nahnü'l-âne sârifûne'l-cehdi fi'l-cihâdi alâ-kefereti'l-Moskov ve'l-İngilîs nekesehümu'l-lâhu Te'âlâ bi-süyûfi'l-mü'minîne alâ-akta'u't-tenkîsi fe-nercû minkümü'l-avne ve'l-imdâde ve'l-is'âde ve'l-incâde bi-en tüsa'idûnâ bi't-tevcîhâti'z-zâhireti ve'l-bâtineti ve'd-da'avâti'l-bârizeti ve'l-kâmineti li-tesbîti ikdâmü'l-muvahhidîne fi'l-ikdâmi alâ-vat'i ru'ûsi'l-müşrikîne fe-entüm mu'âşirun ehle'l-beyti âl Allâhu ve itretu'l-lâhi ve safvetu'l-lâhi ve hayretu'l-lâhi yesteskâ bi-vûcûhiküm endâ'ü'l-ğamâmi ve yesteşfâ bi-vücûdiküm edvâ'u'l-ğumûmi ve'l-âlâmi ve es'elu'l-lâhi Te'âlâ en-yuveffekamî li't-temessüki bi-heblihi'l-metîn ve't-tenessüki bi-şer'ihi'l-mübîn ve en yesta'milünî fi-i'lâ'i kelimetühi'l-letî hiye'l-ulyâ ve ihyâ'ü's-süneni'l-letî hiye'l-hiccetü'l-behrâ' ve'l-muhaccetü'l-beyzâ'i ve yensurunî ale'l-â'dâ'i fi-külli ânin ve eyne kemâ nasare nebiyyihi'l-Mustafâ bi-Bedrin ve Huneynin külli zâlike bi-meyâmini enfasikümü'l-kudsiyyeti ve meyâsirü himemikümü'l-ünsiyyeti ce'alenâllâhü Te'âlâ ve-iyyâküm mine'l-lezîne da'vâhum fihâ subhâneke'llâhumme ve tahiyyatühüm fihâ selâmün ve âhirü da'vâhum eni'l-hamdü li'l-lâhi rabbi'l-âleınîn.

(8)

Yûsuf Ağa Terekesinde Zuhûr İden Hüccet-i Garîbenin Sûreti

Mahrûse-i Galata muzâfâtından Beşiktaş nâhiyesinde Paşa Mahallesi'nde kâ'in mehd-i ulyâ-yı saltanat devletlü mâyetlü Vâlide Sultân aliyyetü'ş-şân Hazretlerinin Kedhüdâ-yı âlî-kadrleri sa'âdetlü atûfetlü Yûsuf Ağa bin el-merhûm İsmâ'îl Ağa Hazretleri'nin sâhilhânelerinde ma'kûd meclis-i şer'-i enverde el-Hâc Sa'dullâh Ağa bin Ahmed işbu bâ'isü'l-kitâb müşârün-ileyh hazretleri mahzarında bi't-tav' ve'r-rızâ ikrâr-ı tâmm ve takrîr-i

kelâm idüb ibtidâ-yı hilkat-ı ervâhda takdîr ve levh-i mahfûza sebt ve tahrîr olunan ecel-i mev'ûdumdan ömrümün yedi sene-i kâmilesini müşârün-ileyh Yûsuf Ağa Hazretleri'ne hîbe idüb anlar dahi Hazret-i Âdem aleyhi's-selâm ömr-i şerîf-i mukadderelerinden ma'lûmü'l-mikdârını Şît aleyhi's-selâma hibe buyurub Şît aleyhi's-selâm dahi ittihâb ve kabûl buyurdukları kaziyyeyi âlim oldukları ecilden meclis-i hibede ittihâb ve kabûl buyurdılar didigini müşârün-ileyh Ağa Hazretleri dahi şifâhen tasdîk ve vicâhen tahkîk buyurduklarında hıfzan li'l-makâl ol ki vâki'ü'l-hâldir bi't-taleb ketb ve imlâ olundı hurrire fi'l-yevmi's-sâbi' ve'l-işrîn min-şehrî Rebî'ü'l-âhir li-sene ihdâ aşara ve mi'eteyn ba'de'l-elf.

Mâ-fîhi mine'l-hibeti ve'l-ittihâb

Haffâf-zâde Mehmed Emîn el-Kadı bi-mahrûseti Galata

(s.360)

Şuhûdü'l-hâl

Kapuçukadârı	Kethüdâ-yı müşârün-ileyh	İrfan-zâde
Ömer Ağa	Ahmed Efendi	Ârif Efendi
	ve gayruhum	Musâhib-i Şehr-i yârî
	mine'l-huzzâr	Sâdık Ağa

Akçe Talebini Hâvî Fas Hâkimine Hitâben Kaleme Alınmış Olan Nâme-i Hümâyûn Sûreti

(Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm)

Hamden li'l-lâhi'l-lezî ce'ale'l-mü'minü li'l-Mü'm ni ke'l-bünyâni ve's-salâtü ve's-selâmü alâ-Seyyidinâ Muhammedini'l-lezî ce'ale'l-Müslimîne yeden vâhideten alâ-men nâvâhum min-ehli'l-udvâni ve alâ-âlihî ve ashâbihi'l-lezîne (câhedû bi-emvâlihim ve enfüsihim fi-sebilillâhi) bi-lâ te'enni ve lâ-tüvvân fe-innehâ ile'l-ahi'l-emcedi fi'l-lâhi ve's-sadîku's-sâdıku fi-velâ'i men tevellâhü inne'l-lâhe tebâreke ve Te'âlâ kad-istahlefenî alâ-ibâdihi'l-Müslimîne ve fevvaza ilâ-mekâlîdi mesâlihu'd-devleti ve'd-dîni ve hâzihî ni'metün sâbiğatün rabbâniyyetün ve kerâmetün nâbiğatün samedâniyyetü lâ-yufâ li-şükri sâ'aten

1 "Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır." Ra'd sûresi 39. âyet.

minhâ ibâdeten elfü şehrin ve lâ-yekfi li-hakkı bürheten minhâ kiyâmü'd-dehri ve sıyâmü'd-dehri illâ innî lemmâ i'teleytü alâ-sürûri's-serîri's-sultânî ve irtekaytü ilâ-şerefi'ş-şerefü'l-hâkânî vecettu'd-devleti'l-aliyyeti kad-kâmetü'l-harbi fîhâ alâ-sâkin ve heceme aleyhâ keferetün Moskov ve İngilîs bi'l-ittifâki fe-ehâta ebâlîse cüyûşihim bi-hudûdi'l-İslâmi bi-envâ'i'l-be'ûsi ve'l-bâs ve zahare'l-fesâdi fi'l-berri ve'l-bahri bimâ-kesebet eydi'n-nâsi fe-istekbelehüm ibtâlü'l-muvahhidîne li-ibtâli sihrihim ve kâbilihim samsâmi'l-mücâhidîne li-tasmîmi sihrihim ve nahrihim fe-efleha hizbullâhi bi-nasrihi'l-azîzi elâ inne-hizballâhi hümü'l-müflihûne vebâ'e hizbü'ş-şeytân bi-hüsrânin mübîn elâ inne-hizbe'ş-şeytâni hümü'l-hâsirûne lâkin izdiyâdü eyyâmü'l-mudâribi ve'l-hurûbi edda ilâ-intikâsi a'dâdi'l-hazâ'ini ve ictimâ'i âksâmi'l-metâ'ibi ve'l-hutûbi intehâ ilâ-intikâsı cumû'i'd-defâ'ini felce'nâ tetâbi'u'l-masârifi ve's-surûfi ilâ'l-istikrâzi min-ba'zi'l-mileli alâ-mâ-cerâ bihî âdetü'l-mülûki ve ashâbü'd-düveli ve kad-araza aleynâ ba'zı mülûki'l-efrenc en-ya'tûnâ kadre mâ-yekfînâ ve yekifûnâ am'd-dîki'l-lezî fînâ fe-ista'samnâ ani't-telebbüsi bi-şeynin deynihim kemâ-asamna'l-lâhu Te'âlâ ani't-tedennüsi berîni deynihim kâle'n-nebiyyü salla'l-lâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem lâ-testedî'û bi-nâri'l-müşrikîne ve kad- allemnâ innehû kad-icteme'a indeküm min-mâlli'l-lâhi şey'ün kesîrun kesereha'l-lâhu Te'âlâ bi-berekâtihi'n-nâmiyeti külle teksîrin fe-nested'î min-küm en-tukridunâ işrîne elf kîs min-hızânetikümü'l-hâzırati alâ-en-nakzîhâ ba'de-hitâmi'l-gazvi (s.361) min-vâridâti memâlikûna'l-âmiretü fe-in-sâ'aftumûnâ fi-bağeytenâ fe-kad-sâ'adtümûnâ ale'l-husemâ'i in-adevtüm an-me'ûnetenâ fe-kad-a'deytüm aleyna'l-a'dâ'i kâle'l-lâhü Te'âlâ (ve te'âvenû ale'l-birri ve't-takvâ ve lâ-te'âvenû ale'l-ismi ve'l-udvân) ve kâle'n-nebiyyü salla'l-lâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem (men e'âne mücâhiden fi-sebîllilâhi ev-ğârimen fi-usretihî ev mekâtiben fi-rakabetihî ezallehu'l-lâhu fî-zillihî yevme lâ-zılle illâ zılluhû) ve kâle'ş-şâ'iru li-men tecme'u'd-dünya izâ-lem türaddü bihâ sürrûrin muhibbün ev isâ'etü mücrimün ve kad-ba'asnâ ilâ-me'âlî hazretiküm hâze'l-kitâbü'l-kerîmü'l-mahtûmi bi-miski hâtimünâ el-mübârekü'l-fahîmü li-tettehizûhu ale'd-dîni hücceten kaviyyeten ve ale'l-edâ'i mehecceten seviyyeten ilâ-en-nakzî hakku'd-dîni ve nüvessilü'l-eseri ile'l-ayni fe-turiddûhü inde-zâlike aleynâ ve tekûnû fi'l-haleyni muhsinîne ileynâ fe-mâ ale'l-muhsinîne min-sebîli va'l-lâhu alâ-mâ nekûlü vekîlün.

Hurrire fi'l-yevmi's-sâlisi aşar min-şehri Ramazâni'l-mübarek li-seneti isnâ ve işrîn ve mi'eteyn ve elf min-hicreti men lehü'l-izzi ve'ş-şerefi.

Alemdâr'ın Sadâretine Dâ'ir Olan Hatt-ı Hümâyûn Sûreti

El-hamdüli'l-lâhi Rabbi'l-âlemîn ve's-salâtü ve's-selâmü alâ-Muhammedin Seyyidi'l-mürselîn ve'l-âhirîn ve alâ-âlihî ve ashâbihi't-tayyibîne't-tâhirîn emmâ ba'd sen ki vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlakım Mustafâ Paşa'sın ma'lûm ola ki nesta'îzü bi'l-lâh (innâ ce'alnâke halîfeten)[1] âyet-i kerîmesi mazmûn-ı şerîfi üzre takdîr-i Sübhânî ile cülûs-ı hümâyûnum

1 "(Ona dedik ki: Ey Dâvûd!) Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık." Sâd sûresi 26. âyetten bir kısım.

vukû‘ bulub inâyetullâh'dan ihsân buyurılan devlet-i Muhammedî ve saltanat-ı Ahmedî oldığından evvelâ tenbîh-i hümâyûnum budur ki: Vedî‘a-i Cenâb-ı Müste‘ân olan cümle Ümmet-i Muhammed'in ve sâ'ir re‘âyâ ve berâyânın ve Devlet-i Aliyye'nin bi-ecma‘ihim umûr ve husûslarını şer‘-i şerîfden istiftâ ve ihkâk-ı hakk idüb şerî‘at-ı garrâyı icrâda şol kadar dikkat ve ihtimâm idesin ki Devlet-i Aliyye'nin ve cemî‘-i ibâdullâhın üzerlerine şerî‘atın nûrâniyyetini zâhir ve bâhir idüb âmme-i muvahhidîn müsterîhu'l-hâl olalar ve ulemâ-yı izâm ve ricâl-i devletim ve ocaklu kullarum ile ittifâk ve ittihâd üzre umûr-ı devletimi rü'yet idüb ecdâd-ı izâmımın kânûnunı icrâ ve ehl-i menâsıbın hidmet-i mu‘ayyeneleri her ne ise herkes kendü umûrını rü'yet idüb mâdde-i hilâf ve nifâka sebeb-i âdî olan mâddelerden bi-gâyet ictinâb ve asâkir-i İslâm'ın ve guzât ve muvahhidînin ve yeniçeri ocağım ve cebehâne ve Tophâne-i Âmire ve sâ'ir ocaklarımın intizâm-ı hâlleriyle ma‘mûriyyetine ihtimâm ve mukâbele-i â‘dâda olan asâkir-i nusret-me'âsirimin ziyâde refâh-ı hâllerine sebeb olan zahâ'ir ve cebehâne ve sâ'ir berren ve bahren lâzım olan edevât-ı seferiyyenin ez‘âf-ı muzâ‘af tertîb ve tekmîline sarf-ı makdûr ve kalyoncı askerinin ve topcıların ta‘lîm ile âmâde bulunmalarına cidd-i mevfûr ve bâdî-i (**s.362**) asâyiş-i ibâdullâh olan narh-ı cârîye dâ'imâ dikkat ve her şeyi deger bahâsıyla fürûht itdirüb ziyâdeye ruhsat virilmeye ve fukarâ ve zu‘afâya merhamet ile hâllerini teftîş ve tefahhus eyleyüb ahvâllerinden haberdâr olub hilâf-ı şer‘ ve kânûn tekâlîflerini tenzîl ve def‘ ve ref‘-i mezâlime mukayyed olasın ve memâlik-i mevrûse-i şâhânemde birbiriyle muhâsame ve muhârebe idüb bu kadar Ümmet-i Muhammed telef ve şehîd ve kasabât harâb oldığı mesmû‘-ı hümâyûnum olmuşdur bu misillü âsâyiş-i ibâda halel viren hâlâtı def‘ ve ref‘ itmege mukayyed olub intibâh üzre olasın ve Âsitâne-i Aliyyem'de sâkin ibâdullâhı evkât-ı hamse-i mefrûzayı cemâ‘atla müdâvemete teşvîk idüb her gice yaz ve kış evkât-ı mu‘ayyenede her minârede e's-salât ve her Cum‘a salâ virilüb ve sabâh namâzını herkes oldığı mahallenin câmi‘-i şerîfinde edâ ve Feth-i Şerîf tilâvetiyle devâm-ı devletime du‘âda olmalarını tehdîd ve sâ'ir envâr-ı İslâmiyye'ye bâ‘is ve bâdî olan hâlâtın icrâsıyla Sultân-ı Enbiyâ Habîb-i Hüdâ ve şefî‘-i rûz-ı cezâ aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahâyâ Efendimiz Hazretlerinin ve ashâb-ı kirâm rıdvânullâhi Te‘âlâ aliyhim ecma‘în ve selef-i sâlihînin eserlerine iktifâ ile mesâ‘î-i meşkûre zuhûra getürmege ve dünyâ ve âhiret sa‘âdetine mazhar olasın Hazret-i Hüdâ cümleye tevfîk ihsân eyleye âmîn.

Bu Cildin Birinci Tab‘ında Musahhihi El-Hâc İbrâhîm Efendi Tarafından Söylenmiş Olan Târîhdir

Cenâb-ı Zi'l-kerem ve'l-eşyem-i âlî-himem ol kim * Vezîr-i efdal ve a‘lem Müslim-i Cevdet-i tab‘ı
O tahrîr-i zamân bir menba‘-ı feyz ve ulûdur kim * Ma‘ârif-i cevleri seyrâb ider efdâlinin neb‘i
Te'lîf-i celîlü'l-kadri lâ-tuhsâdır ez-cümle * Mücellât-ı tevârîhi tecâvüz eyledi seb‘i
Tamâmında didim tâli-i kısm-ı sâbi‘a târîh* Bi-havli hakk-ı mikdâr oldı cild-i sâminin tab‘ı Sene 1288

(İntihâ el-cildü's-sâmin)
Dersa‘âdet
(Matba‘a-i Osmâniyye)
1309

AHMED CEVDET PAŞA

Târîh-i Cevdet

5. 6. 7. 8.
CİLTLER

KİTAP 2

Târîh-i Cevdet

AHMED CEVDET PAŞA

AHMED CEVDET PAŞA

Târîh-i Cevdet

9.10.11.12.
CİLTLER

KİTAP 3

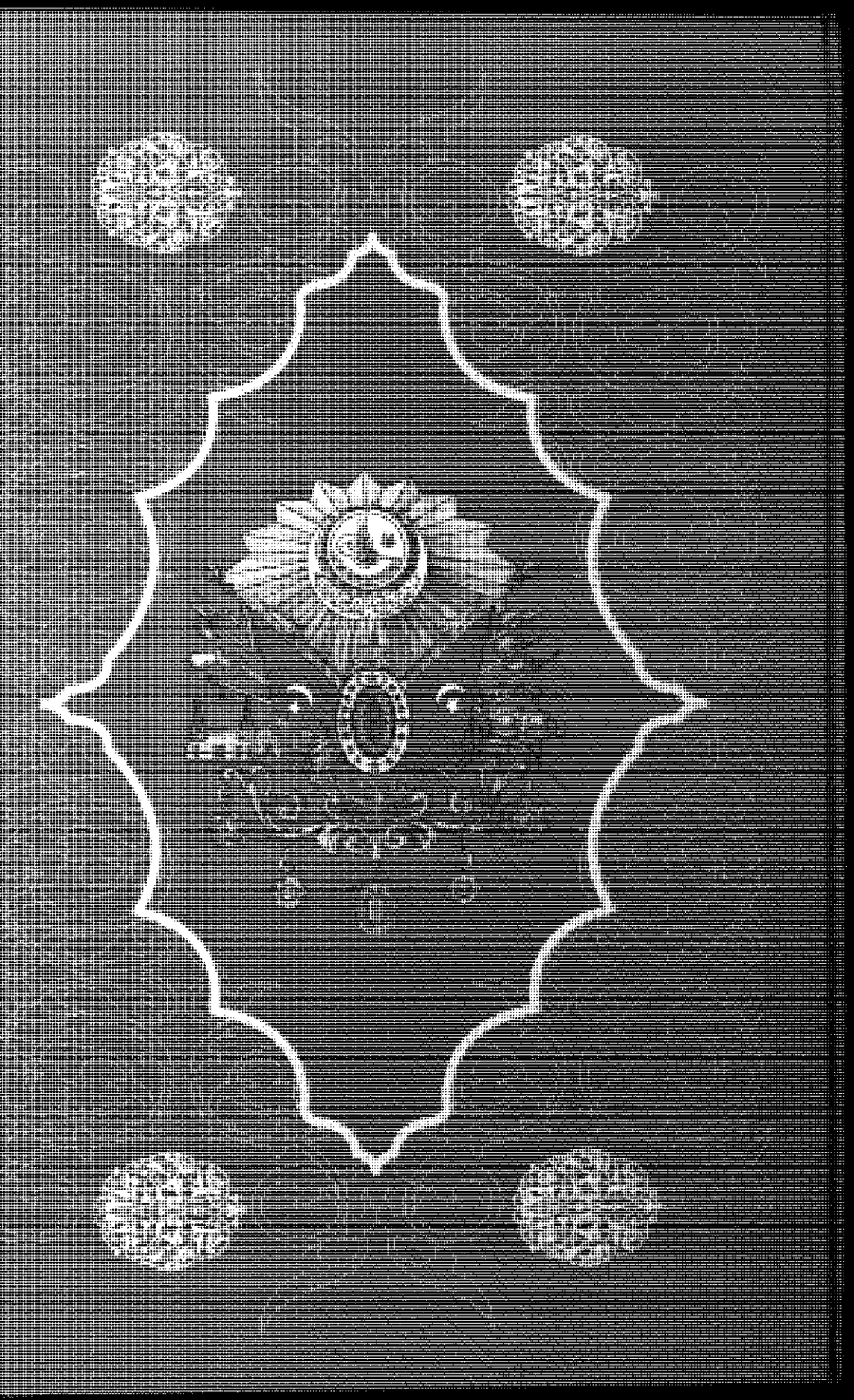

Târîh-i Cevdet

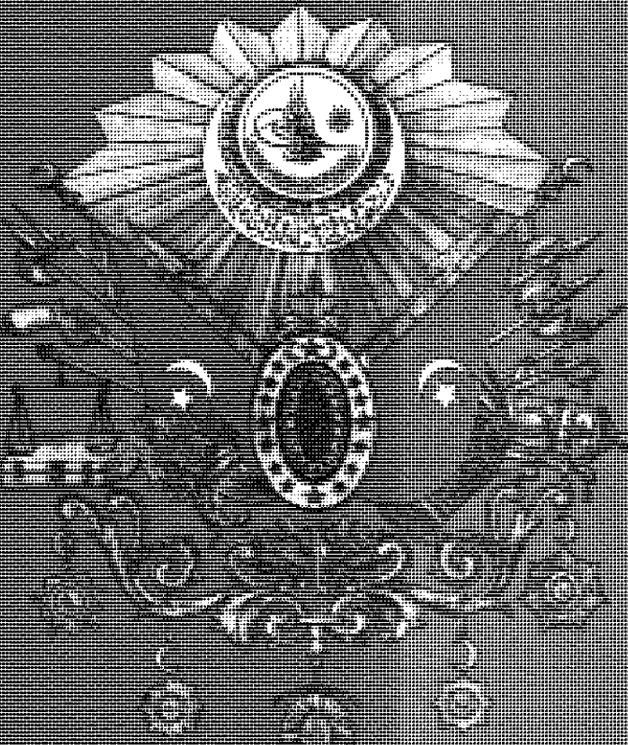

AHMED CEVDET PAŞA

KİTAP 3
9. 10. 11. 12. CİLTLER

BU KİTAP
TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ
KÜLTÜR HİZMETİDİR.

2017

AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET
(Tertîb-i Cedîd)

Zeyl ve İlâveleriyle Tam Metin Transkripsiyon

[TÂRÎH-İ VEKĀYİ‘-İ DEVLET-Í ‘ALİYYE]
[1774–1826]

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Sadık Emre KARAKUŞ - Murat BABUÇOĞLU

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları
Ankara–2017

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

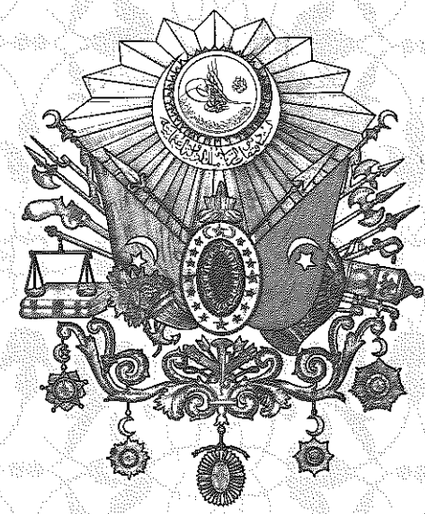

1808–1811 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte Napolyon'un Avrupa'da devam eden muharebelerinin yanı sıra Sened-i İttifak'ın ilanı, Sekban-ı Cedid ordusunun kurulması, Yeniçeri isyanı, Alemdar Paşa Vakası, IV. Mustafa'nın idamı, büyük İstanbul yangını, İngiltere ile yapılan sulh ve yeniden başlayan Rus seferi gibi konular önemli yer tutmaktadır.

09. CİLT

ترتيب جديد

جلد تاسع

(از)

تاريخ جودت

معارف نظارت جليله سنك رخصتنامه سيله

(ايكنجى طبع)

درسعادت
(مطبعهٔ عثمانيه)
١٣٠٩

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ TÂSİ‘

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesi’nin Ruhsâtnâmesiyle

(İkinci Tab‘ı)

Dersa‘âdet
Matba‘a-i Osmâniyye
1309

FİHRİST-İ CİLD-İ TÂSİ‘

	Sahîfe [Sayfa]
Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1223	2 [2521]
Islâh-ı Ahvâl-i Devlete Dâ’ir Teşebbüsât	3 [2521]
Meşveret-i Âmme	5 [2523]
Kâğıdhâne'de Cem‘iyyet-i Umûmiyye Vukû‘ı ve Kadı Paşa'nın Anadolı Ser‘askeri ve Vâlîsi Oldığı İmzâ-yı Sened-i İttifâk ve Ba‘zı Tevcîhât	7 [2524]
Sekbân Nâmıyla Asâkir-i Mu‘alleme Tertîb Olundığı ve Eski Ocaklu Ulûfelerinin Nizâmı ve Sekbân Ocağına Tuğ İ‘tâsı	8 [2525]
Esnâfın Ta‘allüm-i Fenn-i Harb Eylemeleri Hakkında Nizâm	10 [2527]
Tersânece Ba‘zı Islâhât	11 [2527]
Â‘yânların Avdeti ve Devletin İcmâl-i Teşebbüsâtı	
Alemdâr Paşa Vak‘asının Mukaddimâtı	13 [2529]
Keyfiyyet-i Zuhûr-ı Vak‘a	20 [2536]
Tahsîn ve Refik Efendiler ile Hasköy Â‘yânının İ‘dâmları	24 [2538]
Alemdâr'ın Keyfiyyet-i Müdâfa‘ası	27 [2541]
Sudûrun Ağakapusı'na Celb ve İhzârları	
Alemdâr'ın Keyfiyyet-i Vefâtı ve Erkân-ı Saltanatın Teşebbüsâtı	28 [2542]
Memiş Paşa'nın Kâ’immakâmlığı ve Sâlih Paşa ve Alî Efendi ile Râmiz ve Kadı Paşaların Sarây-ı Hümâyûna İhzârları	30 [2543]
Yeniçerilerin Sarây-ı Hümâyûna Hücûmları Hasebiyle Zuhûra Gelan Vukû‘ât	31 [2544]
Harîk-i Azîm	34 [2546]
Sultân Mustafâ'nın Keyfiyyet-i Vefâtı	35 [2547]
Eşkıyânın Galebesi	38 [2550]
Râmiz Paşa ile Kadı Paşa'mn Firârları	39 [2550]
Alemdâr Paşa Cenâzesinin Zuhûru	
Ba‘zı Zevâtın İ‘dâmları	40 [2551]
Üsküdar ve Levend Çiftligi Kışlalarının İhrâkı	41 [2552]
Vekâyi‘-i Şettâ	42 [2553]
Alemdâr Paşa'nın Terceme-i Hâli	43 [2554]
Azl ve Nasb ve Dîger Ba‘zı Vekâyi‘	45 [2556]
(s.2)Memiş Paşa'nın Sadâreti ve Dürrî-zâde'nin Meşîhati ve Seyyid Alî Paşa'nın Kapudânlığı ve Ba‘zı Ahvâl-i Sâbıka ve Lâhikası ve Dîger Ba‘zı Vukû‘ât ve Tevcîhât	45 [2556]
Râmiz Paşa ile Refîklerinin Keyfiyyet-i Firârları	47 [2557]
Kadı Paşa'nın Terceme-i Ahvâli	
Kandıralının Mîr-i Mîrânlığı ve Firârîlerin Ta‘kîbine Me’mûriyyeti	49 [2559]
Sadâret-i Uzmâ Kethüdâlığının Tebeddüli ve Osmân Efendi'nin Itlâkı ve Ba‘zı Zevâtın Nefy ve Tagrîbi	51 [2561]
Ziyâ Paşa'nın Sâniyyen Sadâreti ve Çarhacı Alî Paşa'nın Kâ’immakâmlığı	52 [2562]
İstanbul Kadısının Nefyi	53 [2562]
Murâd-zâde'nin Vefâtı	54 [2563]
Küçük Râşid Efendi'nin Nefy ve Rûmili Kazaskerinin Azli	55 [2563]
Ahvâl-i Düvel ve Havâdis-i Sulh ve Sefer	56 [2565]
Hakkı Paşa ile Ahmed Beg'in İngiliz Murahhasıyla Mükâlemeye Me’mûriyetleri	57 [2565]
Muhibb Efendi'ye Ta‘lîmât Gönderildigi	59 [2566]
İngiliz Murahhasının Akdeniz Boğazı'na Vürûdı	61 [2568]
Hakkı Paşa'nın Azliyle Yerine Râgıb Paşa'nın Boğaz Ser‘askeri Oldığı ve Ahmed Beg'in Azliyle Vahîd Efendi'nin Mükâlemeye Me’mûriyeti	
Fransa ve Rusya İmparatorlarının Erfurt'da Mülâkâtları	62 [2569]
Rusyalunun Finlandiya'yı İstîlâ İtdigi	65 [2572]
Napolyon'un İspanya'ya Gitdigi ve Birâderini İspanya Tahtına İclâs İtdigi	66 [2573]
Muhibb Efendi'nin İsti‘fâsı	70 [2576]
Gâlib Efendi'nin Rusya Mükâlemesine Murahhas-ı Evvel ve Ârif Efendi'nin Re’îsü'l-küttâb Oldığı	71 [2577]
Devlet-i Aliyye'nin İngilterelü ile Musâlahası	73 [2578]
Vahîd Efendi'nin Defter-i Hakanî Emâneti ve Râgıb Paşa'nın Ref‘-i Vezâreti	76 [2581]
Napolyon'un İspanya'dan Avdeti ve Tedârükât-ı Harbiyyeye Mübâşereti	79 [2583]
Vekâyi‘-i Sene 1224	82 [2586]
Avusturya ve Fransa Devletleri Miyânelerinde Tedârükât-ı Harbiyyeye Teşebbüs Olundığı Esnâda Devlet-i Aliyye ile Rusyalu Beyninde Dahi İstînâf-ı Muhârebe Olundığı	
Düvel-i Avrupa ile Fransa'nın Muhârebesi	83 [2587]
Napolyon'un Almanya'da Galebesi	85 [2588]
Avusturyalıların İtalya'da Galebeleri ve Tirol Ahâlîsinin Ayaklandıkları	86 [2589]
(s.3)Avusturyalıların Varşavya'yı Zabt İtdikleri	86 [2589]
Napolyon'un Viyana'yı Zabt Eyledigi	88 [2591]
Islanik Muhârebesi	90 [2593]
Vagram Muhârebesi	93 [2595]
Fransa ile Avusturya'nın Mütârekesi	
Fransızların Portukal'da ve İspanya'da Mağlûbiyetleri	94 [2597]
Talavera Vak‘ası	97 [2599]
Roşfor Muhârebesi	98 [2599]
İngilizlerin Felemenk Üzerine Muhâcemeleri	99 [2600]
İsveç'in Rusya ve Fransa ile Musâlahası ve Finlandiya'nın Rusya'ya Terki	
Fransa ile Avusturya'nın Musâlahası	100 [2601]
Papa'nın Fransa'ya Nakl Olundığı	102 [2603]
Vekâyi‘-i Dâhiliyye ve Ba‘zı Vefeyât	

Şemseddîn Efendi'nin Terceme-i Hâli
Emîn Begefendi'nin Terceme-i Hâli 103 [2604]
Sünbül-zâde Vehbî Efendi'nin Terceme-i Hâli 104 [2604]
Sadr-ı Sâbık Memiş Paşa'nın Terceme-i Hâli 107 [2607]
Kapudan-ı Deryâ ile Tersane Emîninin Azl ve Nasbı ve Selanikli Hasan Ağa'nın Terceme-i Hâli
Fâtıma Sultân'ın Vefâtıyla Âyşe Sultân'ın Vilâdeti 110 [2609]
Filibe Â'yânı Rüstem Ağa ile Refî' Efendi'nin Vefâtları 111 [2610]
Şârihu'l-eşbâh Hibetullâh Efendi'nin Vefât ve Terceme-i Hâli
Sadr-ı Cedîdin Dersa'âdet'e Vürûdı Üzerine Vukû' Bulan Tevcîhât ile Ba'zı Tehyi'ât-ı Harbiyye
Rusyaluların Tuna Yalısı'na Hücûmları ve Hâ'iben Rücû'ları 114 [2613]
Ordu-yı Hümâyûn'un Rûmili Cânibine İhrâcı ve Vekâyi'-i Sâ'ire 115 [2614]
Behîc Efendi ve Moralı Alî Efendi ile Küçük Râşid Efendi'nin İ'dâmları
Ordu-yı Hümâyûn'un Edirne'ye Hareketi Esnâsında Yeniçerilerin Ba'zı Harekât-ı Seyyi'eleri ve Afîf Efendi'nin Vefâtıyla Cânib Efendi'nin Kethüdâlığı 116 [2615]
Tanzîm-i Sikke 120 [2619]
Hâlet Efendi ile Sudûrdan İzzet Beg'in Itlâk Olundukları 121 [2619]
Rikâb-ı Hümâyûn Re'îsi Vahîd Efendi'nin Nefy ve Beglikci İzzet Beg'in İ'dâmı 122 [2620]
(s.4)Rikâb-ı Hümâyûn Kâ'immakâmlığı'nın Tebeddülü ve Vekâyi'-i Sâ'ire 122 [2620]
Ba'zı Ahvâl-i Arabistan ve Vekâyi'-i Mısriyye
Vekâyi'-i Sırbistân 123 [2621]
Vekâyi'-i Ordu-yı Hümâyûn 134 [2629]
Ordu-yı Hümâyûn'un Edirne'den Hareketiyle Şumnı'ya Muvâsalatı Üzerine İcrâ Olunan Tedâbîr-i Seferiyye Sırasında Beylanlı Mustafâ Paşa'ya Vezâret Virildigi
İnce Donanmaya Dâ'ir Ba'zı Havâdis ile Ba'zı Tertîbât-ı Askeriyye 135 [2630]
Ba'zı Vekâyi'-i Harbiyye 136 [2631]
Silistre Civârında Vâki' Tatarice Karyesinde Asâkir-i İslâmiyyenin Muzafferiyyeti ve Baba Paşa'nm Vezâreti 139 [2633]
Ordu-yı Hümâyûn'un Şumnı Meştâsına Avdeti 140 [2634]
Tevcîhât ve Dîger Husûsât
İstîlâ-yı İsmâ'îl ve Ba'zı Tertîbât-ı Askeriyye 143 [2637]
İstîlâ-yı İbrâ'îl ve Ba'zı Tedârükât-ı Seferiyye 144 [2637]
Tebdîl-i Kapudan-ı Deryâ 145 [2638]
Trabzon ve Erzurûm Vâlîlerinin Tebdîlleri 146 [2638]
İstîlâ-yı Kal'a-i Faş 147 [2639]
Ba'zı Vekâyi'-i Hâriciyye
Devlet-i Aliyye'nin İrân Devletiyle Te'yîd-i Musâfâta Dâ'ir Ba'zı Teşebbüsâtı

İngiliz Donanması'nın Karadeniz'e İmrârı Mes'elesi 149 [2640]
Napolyon'un Devlet-i Aliyye Hakkında Ba'zı Mu'âmelâtı 151 [2643]
Rusya ve Fransa Devletleri Beyninde Tekrâr Mübâyenet Vukû'una Sebeb Olan Mâddeler 152 [2644]
Vekâyi'-i Sene 1225 153 [2645]
Avusturya İmparatorı'nın Kızını Napolyon'un Tezvîci 154 [2646]
Bazı Mevâdd-ı Mezhebiyye 155 [2646]
İspanya Vukû'âtı 156 [2647]
Muhâsara-i Berriyye 164 [2654]
Felemenk Kraliyyeti'nin İlgâsı 167 [2656]
Rusyalunun Devlet-i Aliyye'den Metâlibi 169 [2658]
Fransalunun Devlet-i Aliyye ile Olan Ba'zı Mu'âmelât-ı Politikiyyesi 170 [2659]
Devlet-i Aliyye tarafından Ba'zı Nizâmât-ı Bahriyye Hakkında İngiltere ve Fransa Devletlerine Takrîr İ'tâsı 171 [2660]
(s.5)Tedârükât-ı Seferiyye ve Vekâyi'-i Sâ'ire 171 [2660]
Anadolı Ser-haddâtına Dâ'ir Ba'zı Tedâbîr-i Tahaffuziyye 172 [2661]
Galâ-yı Es'âr 173 [2661]
Yeniçeriler Beyninde Arbede Vukû'ı ve Sekbânbaşının Azli 174 [2662]
Kâ'immakâm Osmân Paşa'nın Azli
Yeniçerilerin Harekât-ı Ser-keşâneleri ve Sûret-i Terbiyyeleri ve Yine Sekbânbaşının Azli 175 [2663]
Vekâyi'-i Ordu-yı Hümâyûn 177 [2664]
Varna'nın Mahsûriyyeti
Rusyaluların Hâcıoğlıpâzârı'nı ve Hezârgradı İstîlâ ile Baba Paşa'yı ve Sürûrî Paşa'yı Esîr İtdikleri 178 [2666]
Silistre'nin Rusyaluya Teslîmi 180 [2667]
Fâtih Câmi'i'nde Meclis-iUmûmî Akd Olundığı
Tedârükât-ı Harbiyye 181 [2668]
Atâullâh Efendi'nin Tebdîl-i Menfâsı 182 [2668]
Ordu-yı Hümâyûn Kadısının Azl ve Nefyi
Kâ'immakâm Paşanın Azli ve Ba'zı Vekâyi'-i Mütenevvi'a
Madrûbî Efendi'nin Vefâtı 183 [2669]
Vahîd Efendi ile Debbâğ-zâde'nin Itlâkı
Hitâm-ı Binâ-yı Bâb-ı Âlî
Vefât-ı Fâzıl Beg 184 [2670]
Vekâyi'-i Harbiyye
Şumnı'da Asâkir-i İslâmiyyenin Muzafferiyyeti 185 [2670]
Donanma-yı Hümâyûn'un Vürûdı ile Varna'nın Muhâsaradan Halâsı 186 [2672]
Rusya Ordusunun Şumnı Üzerinden Ric'âti
Ruscuk Muhârebeleri 187 [2672]

Bele ve Batin Muhârebeleri 189 [2675]
Goşancalı'nın Şehâdeti
Osmân Paşa'nın Esâreti
Yeniçeri Ağasının Azl ve Tebdîli 190 [2675]
Kurt Efendi'nin Nefy ve İ'dâmı 192 [2677]
Rûmili Kazaskerinin Azl ve Nasbı
Azl ve Nasb-ı Şeyhü'l-islâm
(s. 6)Ruscuk ve Nigbolı Kal'alarının Rusyaluya Teslîmi 193 [2677]
Rusyaluların Lofca ve Berkofca taraflarına Hücûm ve Avdetleri
Lofca'nın Keyfiyyet-i İstîlâsı 194 [2678]
Bazı Vekâyi'-i Sırbistân 196 [2680]
Rûmili'nin Ba'zı Vekâyi'i 197 [2681]
Tepedelenli Alî Paşa'nın Ba'zı Etvâr-ı Nâ-marziyyesi
Lâhika 200 [2683]
Vekâyi'-i Şâm 201 [2684]
Vekâyi'-i Mısır 204 [2687]
Vekâyi'-i Bağdâd 206 [2688]
İrân Devletiyle İttifâka Dâ'ir Muhâbere 219 [2699]
Yâsinî-zâde'nin Sefâretle İrân'a Azîmeti 220 [2700]
Vekâyi'-i Sene 1226 221 [2701]
Vekâyi'-i Kürdistân 222 [2701]
Vekâyi'-i Gürcistân 223 [2702]
Açıkbaş Hânına Fermân Gönderildigi 224 [2703]
Soğucak Ordusunun Takviyyeti
Rûmili İçün İcrâ Olunan Tedârükât-ı Askeriyye 225 [2703]
Nikşik ve Drobniyak Vukû'ât 226 [2705]
Fransa Hâriciye Nâzırının Muhibb Efendi ile Muhâverâtı 227 [2706]
Yeniçerilerin Sû'-i Ahvâl ve Harekâtı 227 [2706]
Ziyâ Paşa'nın Azliyle Laz Ahmed Ağa'nın Sadâreti 229 [2707]
Ziyâ Paşa Zevcesinin Vefâtı 230 [2708]
Lâhika 232 [2710]
İstitrâd 236 [2713]
Tevcîhât-ı İlmiyye 238 [2715]
Ocaklunun Ba'zı Seyyi'âtı 239 [2716]
Mücâzât 240 [2717]
Şeyh İbrâhîm'in Nefyi 241 [2718]
Zorbaların Te'dîbi
Nûrullâh Beg'in Mîr-i Mîrânlığıyla Nefyi 242 [2718]
(s.7)Sekbânbaşının Azl ve Tebdîli 244 [2719]
Vilâdet

Atâullâh Efendi'nin Vefâtı
Hafîd Efendi ile Kara Mehmed Paşa'nın Vefâtları ve Hüsrev Paşa'nın Kapudanlığı 245 [2720]
Havâdis-i Kevniyye ve Semâviyye 247 [2723]
Vekâyi'-i Mısır ve Arabistân 249 [2724]
Mısır'da Kölemenler'in İnkırâzı 250 [2725]
Yenbu' Kal'ası'nın Vehhâbîler Yedinden İstihlâsı 255 [2729]
Mısır Ordusu'nun İnhizâmı 256 [2729]
Azl ve Nasb 258 [2731]
Moralı Osmân Efendi'nin Nefyi
Vekâyi'-i İspanya 259 [2732]
Avrupa'nın Ahvâl-i Umûmiyyesi 264 [2736]
Rusyalunun Devlet-i Aliyye'yi Musâlahaya Da'vet ve Fransalunun Aksini İltizâm İtmesi Üzerine Devlet-i Aliyye'nin Efkâr-ı Politikiyyesi ve Cezâ'ir-i Seb'a Hakkında Meslek-i Müttehazı 268 [2740]
Fransa ve Rusya Devletlerinin Tedârükât-ı Harbiyyeleri ve Napolyon'un Felemenk'e Azîmeti 270 [2741]
Paris İlçisi Muhibb Efendi'nin Dersa'âdet'e Avdeti
Vekâyi'-i Ordu-yı Hümâyûn 274 [2744]
Ruscuk'un Rusyalu Yedinden İstirdâdı 275 [2745]

(İşbu Cilde Zeyl ve İlâve Olunan Sûret-i Evrâk ve Senedât)

(1)
Alemdâr Paşa'nın Kadı Paşa'ya Mektûbı 275 [2745]
(2)
Sûret-i Sened-i İttifâk 278 [2747]
(3)
Alemdâr Paşa'nın Takrîri 283 [2752]
(4)
Defter-i Tevcîhât 284 [2753]
(5)
İngiltere Musâlahanâmesi 286 [2754]
(6)
Fransa Maslahatgüzârına Takrîr 288 [2755]
(s.8) (7)
Muhibb Efendi'ye Tahrîrât 290 [2757]
(8)
Ziyâ Paşa'nın Serdâr-ı Ekremligine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 291 [2758]
(9)
Osmân Paşa'nın Kâ'immakâmlığına Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 293 [2759]

(ى)
Nizâm-ı Bahrî Hakkında İngiltere ve Fransa Sefâretlerine Takrîr 294 [2760]
(11)
Halîl Paşa'nın Kâ'immakâmlığına Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 297 [2762]
(12)
Yeniçeri Ser-keşlerinin Te'dîbine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 298 [2763]
(13)
Fâtih Câmi'i'nde Mün'akid Meclis-i Şûrâ'da Kırâ'at Olunan Hatt-ı Hümâyûn 300 [2765]
(14)
Su'ûd'un Yûsuf Paşa'ya Mektûbı 302 [2766]
(15)
Saydâ Vâlîsine Gönderilan Hatt-ı Hümâyûn 304 [2768]
(16)
Su'ûd'un Yine Şâm Vâlîsine Mektûbı 306 [2769]
(17)
Rü'esâ-yı Vehhâbiyyândan Ulyân Nâm Ser-gerdenin Mektûbı 307 [2770]
(18)
Şâm Vâlîsinin Cevâbnâmesi 308 [2771]
(19)
Hâlet Efendi'nîn Bağdâd'a Dâ'ir Olan Takrîri 310 [2773]
(ے)
Şeh-zâde Abbâs Mîrzâ'ya Nâme-i Hümâyûn 316 [2778]
(21)
Açıkbaş Hânı'na Gönderilan Fermân-ı Âlî 318 [2779]

CİLD-İ TÂSİ'

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Bakiyye-i Vekâyi'-i Sene 1223

Cild-i sâminde beyân olındığı üzre Devlet-i Aliyye dâhilen ve hâricen dûçâr-ı müşkilât-ı azîme[1] ve giriftâr-ı muhâtarât-ı vahîme oldığından Sultân Selîm'in şehâdetine sebeb olan cânîlerin icrâ-yı cezâsı ve mütegallibe[2] gürûhunun te'dîb ve terbiyyesi esnâsında ahvâl-i devletin sûret-i ıslâh ve tanzîmi dahi mütâla'a ve müzâkere olunmakda idi. Esâs-ı müzâkere Nizâmât-ı Selîmiyye'nin ihyâ ve i'âdesinden ibâret olub Alemdâr Paşa'nın seyf-i satveti sâyesinde Dersa'âdetce hâsıl olan sükûnet ve emniyyet üzerine bu misillü ıslâhâtın müzâkeresinde vükelâ-yı Devlet-i Aliyye âsûde-hâl ve mutma'inü'l-bâl idiler.

Fakat cild-i mezkûrda şerh ve îzâh olundığı üzre bir vaktden berü eyâlât ve elviyyenin merkez-i saltanata râbıta-i inkıyâdı[3] pek za'îf olub taraf be-taraf â'yân ve hânedânlar tagallüb iderek kimi bir cesîm kazâda ve kimi bir sancakda keyfe mâ yeşâ' tasarruf ider olduklarından başka Rûmili'de Sirozî İsmâ'îl Beg ve Anadolı'da aynü'l-â'yân olan Bozok Mutasarrıfı Cebbâr-zâde Süleymân Beg ile Saruhan Mutasarrıfı Kara Osmânoğlı Ömer (s.3) Ağa gibi cesîm eyâletleri zabt ile mülûk-ı tavâ'if tarzında ve sûret-i istiklâlde hükûmet ider hânedânlar peydâ olmağla taşralarda evâmir-i Devlet-i Aliyye nâfiz olmaz idi.

Hattâ Bilecik'de tagallüb ve tahakküm eden Kalyoncu Mustafâ nâm şahıs birkaç def'a fermân-ı âlî ısdârıyla sefere me'mûr idilmiş iken ısgâ itmedikden başka fermânı yazanları sebb ile götürenleri def' itmişdi.

Şu hâle göre evvel be-evvel bu misillü â'yân ve hânedânların dâ'ire-i ittihâd ve inkıyâda alınmaları lâzıme-i hâlden görülmekle İstanbul'da bir meşveret-i âmme icrâ olunub da ittifâk-ı ârâ[4] ile ıslâhât-ı lâzımeye teşebbüs olunmak üzre taraf-ı sadâret-penâhîden Cebbâr-zâde ve Kara Osmân-zâde ve Sirozî İsmâ'îl Beg ile Çirmen mutasarrıfına ve ânifü'z-zikr Kalyoncu Mustafâ ve Şile Â'yânı Ahmed Ağa gibi şöhretlü â'yân ve ağalara da'vetnâmeler gönderildi.

Böyle dâ'iyye-i istiklâle düşmüş birçok â'yân ve hânedânların hemân İstanbul'a gelivirmeleri ol vaktin hükmünce egerçi pek müsteb'id idi lâkin Alemdâr Paşa ınakâm-ı sadârete geldigi gibi efkâr-ı âmme birden bire ol kadar tebeddül eylemiş ve sît-i satveti ol mertebe etrâf ve âfâkı kaplamış idi ki nüfûzu Dersa'âdet'de nasıl cârî ise taşralarda dahi ol

1 Dûçâr-ı müşkilât-ı azîme: Büyük sıkıntıya düşmüş, içinden çıkılmaz sıkıntıya tutulmuş.
2 Mütegallibe: Zorba, zorba takımı.
3 Râbıta-i inkıyâd: teslimiyet bağı, itaat bağı.
4 İttifâk-ı ârâ: Görüş birliği.

vechile cereyâna başlamış idi.

Fermân dinlemeyan mütegallibe gürûhu Alemdâr'ın bir varak-pâresi vardığı gibi îfâ-yı muktezâsına müsâra'at ider oldılar hattâ sâlifü'z-zikr[1] Kalyoncu Mustafâ anın bir kâğıdını aldığı gibi serî'an beş bin kadar askerle gelüb Çırpıcıçayırı'ndaki ordusuna iltihâk eylemiş idi. Sirozî İsmâ'îl Beg fi'l-asl anın dâ'ire-i ittihâd ve inkıyâdmda olub Cebbâr-zâde ve Kara Osmân-zâde ve sâ'irleri dahi bu esnâda mahallerinden hareket iderek ılgar idüb gelmekde oldukları haber alındı ve hemân meşveret-i âmmeye sermâye hâzırlamak üzre beyne'l-vükelâ' sıkı sıkı müşâvereye başlandı.

Ve evâsıt-ı mâh-ı Receb'e doğrı med'uvvîn-i mûmâ-ileyhim birer birer gelmege başladıkları esnâda Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğlı güzîde süvârîleriyle gelüb Üsküdar yakasında ikâmet eylediler. Evâhir-i Receb'de Sirozî İsmâ'îl Beg dahi on iki bin kadar güzîde askeriyle gelüb Dâvudpaşa sahrâsında mansûb olan haymelerde ikâmet eyledi. Dersa'âdet'in her tarafı böyle ordularla muhât olub İstanbul'da hiç görülmedik sûretde bir asker galabalığı oldığı hâlde evâmir-i aliyye sektesiz icrâ olunageldigi cihetle emniyyet-i umûmiyye berkemâl idi. (s.4) Alemdâr Paşa nüfûzının böyle dâhilen ve hâricen sûret-i fevka'l-âdede cereyânı egerçi sît-i satvetinin[2] her tarafa intişârından neş'et eyledigi der-kâr ise de bunda emniyyetin dahi küllî medhali var idi.

Zîrâ â'yân ve hânedânlar içünde sahîhan te'dîbe müstahak olanlar var ise de içlerinde câ-be-câ hükûmetin kucağına gelenlerin dahi hemân giriftâr-ı pençe-i gadr ve cefâ olmaları sâ'irlerinin tevahhuşını mûcib ve cümlesinin vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'den emniyyetleri münselib olmağla çoğunun vâdî-i ser-keşîde dolaşmalarına sebeb-i aslî emniyyetsizlik kaziyyesi idi.

Ammâ Alemdâr Paşa'dan cümlesi yılmış ve gözleri dolmuş oldığı hâlde sözüne emniyyet-i tâmmeleri var idi binâ'en-aleyh her tarafda emirleri müsmir ve mü'essir olur idi ve fermân-ı âlî ısdârını mevâdd-ı cesîmeye tahsîs itdirerek sâ'ir husûsât içün birer muhtasar şukka yazdırır idi.

Hatta bir husûs içün â'yânlardan birine hitâben fermân-ı âlî yazılacak oldukda (â be pâdişâhın fermânı helvâcı kâğıdı mı ki bu kadar mübtezel idiyorsunuz bir küçük kâğıdın üzerine şöyle yab deyü çizikdiriver) didigi mervîdir.[3]

Ber-minvâl-i meşrûh etrâfa da'vetnâmeler yazıldığı sırada Kadı Abdurrahmân Paşa'ya dahi bir kıt'a emirnâme-i sâmî yazılarak mukaddemâ kendü ma'iyyetinde bulunub da Nizâm-ı Cedîd'in ilgâsı hasebiyle dağılmış olan asâkir-i mu'allemeden tüfenkci nâmıyla beş altı bin asker tahrîr ve istishâb[4] ile Dersa'âdet'e gelmesi emr olunmuş idi. Bu emirnâme Alemdâr'ın hüsn-i niyyâtına delîl olmağla sûreti zeylde (1) işâretiyle îrâd olunur. Bu esnâda beyne'l-vükelâ cereyân iden mütâla'ât ve müzâkerâtın hulâsası evâ'ilde oldığı gibi her tarafda evâmir-i Devlet-i Aliyye bilâ-mâni' ve müzâhim nâfiz olmak mes'elesi olub bu ise hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîden olmağla buna kimesnenin bi-hakkın bir diyecegi yoğ idi.

1 Sâlifü'z-zikr: Zikri geçen, bildirilen.
2 Sît-i satvet: Ezici kuvvet patırtısı.
3 Mervî: Rivayet olunan, birinden işiterek söylenen, sağlam olarak bilinmeyen.
4 İstishâb: Yanına alma, birlikte götürme.

Fakat bu esâsın istikrârıçün Cebbâr-zâde ve Kara Osmân-zâde ve İsmâ'îl Beg gibi mülûk-i tavâ'if tarzında istiklâl üzre hükûmet idenlerin büyük fedakârlık idüb de hâ'iz oldukları istiklâl dâ'iyyesinden vazgeçmelerine menût idi dîn ve devlet uğurunda anlar bu kadar fedâkârlığı ihtiyâr itdikleri takdîrde dahi çünki taraf-ı saltanatda bu vechile ziyâde kuvvet ve kudret hâsıl olıcak emsâl-i sâbıkaya nazaran kendülerinin imhâ ve izâlelerine teşebbüs buyurulmak mülâhazası zihinlerimde yerleşmiş olduğu cihetle vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye emniyyet ve i'timâd idemezler idi.

(s.5) Şu hâle göre anlar vazîfe-i ubûdiyyetleri[1] oldığı üzre her hâlükârda itâ'at ve inkıyâdı ta'ahhüd itdiklerinde anların dahi cânib-i hükûmet-i seniyyeden te'mîn olunmaları lâzımıe-i hâlden idi. Binâ'en alâ-zâlik hem Saltanat-ı Seniyye'nin istikmâl-i esbâb-ı satvet ve iktidârını mûcib ve hem de â'yân ve hânedânların emniyyetlerini câlib olabilecek ba'zı usûl ve nizâmâtın vaz' ve te'sîsi husûsı beyne'l-vükelâ mevzû'-ı bahs ve müzâkere idi.

Minvâl-i meşrûh üzre â'yân ve hânedânlar gelüb de ictimâ' idmceye dek müzâkerât-ı vâkı'a dahi hulâsa olunmağla huzûr-ı sadr-ı âlîde akd olunan encümen-i meşveret-i umûmiyyede sadr-ı â'zam ya'nî Alemdâr Paşa meydân-ı beyâna bu vechile lâubâliyâne sevk-i semend-i hitâb-i hâlisâne idüb didi ki (Bizler an-asl ocakluyız Yeniçeri Ocağı hakkında ta'assubumuz der-kârdır hüdâvendigâr-ı şehîd ocakluya merâm anladamayub anlardan rağbetini kaldırdı ve ta'lîmlü asker tertîbine himmet buyurdı bu ise bizim menfûrumuz olmağla cânib-i şâhânelerine inkıyâd bâbmda kusûrumuz der-kâr idi vaktâ ki rütbe-i vezâretle başımız bağlandı ve unvân-ı ser'askerî ile kadrimiz i'lâ kılındı gerek Ordu-yı Hümâyûn ma'iyyetinde ve gerek bi'l-istiklâl asâkir-i düşmanla harb ve kıtâlimiz esnâsında â'dânın gâlib oldığı görülmekle esbâb-ı hakîkiyyesini tedkîk ve taharrî[2] itdigimde düşmanın galebesi askerinin mu'allem ve muntazam ve zâbitlerinin fenn-i harbde mâhir ve ser-kârânın müttehidü'l-efkâr olmasmdan neş'et eyledigini teyakkun itdim ve gidişimiz yolsuz ve bilişimiz yanlış oldığını ögrendim ve şehîd-i merhûmun sa'y-i şâhâneleri mücerred te'yîd-i dîn ve devlet niyyet-i hayriyyesine mebnî idügini anlayub peşîmân ve müte'essif oldum ve keyfiyyeti sırdaşınız olan ba'zı akıllu âdemlere açdığımda anları kendimden ziyâde müte'essif gördüm hal' vak'ası zuhûrıyla saltanat tebeddül ve işler sûret-i kadîme-i sakîmeye tahavvül itdikde askerî gürûhı bütün bütün nizâmından çıkdı ve ehl-i İslâma bin kat ziyâde za'f geldi ol vakt İstanbul'un ne hâlde oldığı cümlenizin ma'lûmıdır bu hâl-i hazelândan müte'essir ve böyle giderse düşmanın İstanbul'a kadar gelecegi mülâhazasıyla mükedderü'l-hâtır[3] oldığımız esnâda hâlâ ümenâ-yı devlet olan işbu zâtlar ile mülâkât ve hamiyyet-i İslâmiyye ve gayret-i Devlet-i Aliyye iktizâsınca icrâ-yı müzâkerât ve musâhabât ile hâlleşerek nihâyet i'âde-i cülûs ile sûret-i sâbıkanın yeniden tertîbi husûsuna Fâtiha okumuş idik zîrâ Hüdâvendigâr-ı sâbık Sultân Mustafâ Han'ın hâli ma'lûm ve bir müddet daha serîr-i saltanatda bekâsı maâzallâhu Te'âlâ Devlet-i Aliyye'nin bâ'is-i indirâsı[4] olacağı cümle indinde meczûm idi ve egerçi niyyetimiz dîger-gûne olduysa da lillâhilhamd velminne pâdişâh-ı güzîn ve halîfe-i rû-yi zemîn (s.6) efendimiz hazretleri ilm ve fazîlet ve

1 Vazîfe-i ubûdiyyet: Kulluk, kölelik vazifesi.
2 Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma; aratma.
3 Mükedderü'l-hâtır: Hatırı kırık, hatrı üzgün.
4 İndirâs: Kökten yıkılma, adı sanı kalmama, eseri kalmıyacak şekilde yok olma.

rüşd ve dirâyet ile muttasıf olub bizlerin meşhûdâtımız olan suver anların fetânet-i fıtriyye ve ma'lûmât-ı müktesebeleri hasebiyle âyîne-i kalb-i hümâyûnlarında cilve-ger oldığını hakku'l-insâf riyâsız olarak cümleten i'tirâf eyleriz ve zâtında gayûr ve dilîr ve âlî-himmet ve sâhib-i şehâmet bir pâdişâh-ı cihângîr olub aksâ-yı emel-i pâdişâhâneleri memâlik-i şâhânelerini tetâvül-i eyâdî-i â'dâdan muhâfazadır.

Bu ise vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ve bi'l-cümle vüzerâ-yı izâm ve ser-kârân ve hükkâmın yek-dil ve yek-cihet olmalarına menût oldığmdan irâde-i seniyyeleri üzre cümle â'yân ve hânedân ve eşrâf buraya da'vet olunmuşlar idi geldiler ve müşrif-i indirâs olan bünyân-ı devleti ihkâm[1] için miyâneden ref'-i şikâk ile miyâne-i bend-kemer-i ittifâk itdiler. Şimdi mes'eleyi tasvîr ve ne yapılmak lâzım ise anı tasavvur ve tedbîr idelim) Alemdâr'ın bu nutkunı cümle huzzâr yek-zebân olarak tahsîn itdikden sonra e'âzım-ı ricâl-i devlet dahi mukaddemce miyânelerinde bi'd-defa'ât cereyân iden müzâkerâtın netîcesi olan usûl ve nizâmâtı tefsîr eylediler.

Hulâsatü'l-hulâsası her hâlükârda evâmir-i seniyye nâfiz olarak her yerde mürettebât-ı hazîne istîfâ olunmak ve devlet nâmına asker alınmak ve şâyed muhâlefet iden olur ise te'dîbi zımnında bi'l-cümle â'yân ve hânedânlar da'vâcı olmak ve fakat anlardan birisinin hakkında dahi hilâf-ı şart-ı ittifâk[2] bir hareketi zuhûr itmedikce ta'arruz olunmamak mâddelerinden ibâret idi.

İşte bu esâs üzre bir kıt'a Sened-i İttifâk tanzîm ve cümle tarafından imzâ ve tahtîm olunmak karârıyla meşverete hitâm virilmişdir.

Ve egerçi Devlet-i Aliyye ile kendü teb'asından olan bir takım beg ve ağalar beynimde öyle bir ittifâknâme tanzîm olunması ve kuvve-i icrâ'iyyenin bir takım şerâ'it altına alınması istiklâl-i saltanata münâfi görinür ise de bir müddetden berü vukû'a getürilan sû'-i isti'mâlât ile cism-i devletde açılan yaralara andan başka çâre bulunamamış idi.

Ol vechile Sened-i İttifâk'm tanzîmine karâr virilmekle â'yân ve hânedânlar te'mîn olunmuş ise de bunlar zâten vahşî âdemler olub bu kerre Dersa'âdet'e gelivirmeleri dahi Alemdâr'a emniyyetlerinden münba'is bir keyfiyyet olarak çoğunun derûn-ı İstanbul'a girmekden mütevahhiş[3] oldukları ma'lûm olmağın bu esnâda ricâl-i devlet taraflarından hâric-i şehirde vâki' mesîrelerde sadr-ı â'zama virilan mükellef ziyâfetlerde anlarla dahi ülfet ve musâhabet olunmakda idi.

(s.7) Şa'bân-ı mu'azzamın sekizinci Pençşenbe güni Sa'dâbâd'a Rikâb-ı Hümâyûn olub Kâğıdhâne'nin iki yakası şevâhik-i cibâle kadar Rûmili asâkiriyle mâl-â-mâl olarak cümlesi saff-beste-i selâm oldukları ve sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve sâ'ir erkân-ı devlet ve Rûmili'den ve Anadolı'dan gelmiş olan sâlifü'z-zikr â'yân ve vücûh-ı memleket Bahariyye'de ictimâ' ile teşrîf-i hümâyûna muntazır bulundukları hâlde Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri filika-i bümâyûnlarıyla Sa'dâbâd'a güzâr ve çağlayan kenârında vâki' kasr-ı Hümâyûnlarında karâr buyurduklarında Bahariyye'deki cem'iyyet dahi gelüb Sa'dâbâd civârında mansûb olan haymelerde istikrâr itdikden sonra sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-

1 İhkâm: Manen tahkim etmek. Sağlamlaştırma. Muhafaza ile fesaddan menetmek.
2 Hilâf-ı şart-ı ittifâk: İttifak şartlarının aksine.
3 Mütevahhiş: Tevahhuş eden, ürken, korkan, yadırgayan.

islâm ve sâ'ir vüzerâ-yı izâm huzûr-ı hümâyûna duhûl ile ale't-tertîb[1] bâ-ber-câ-yı kıyâm oldukları hâlde Cebbâr-zâde ve Sirozî İsmâ'îl Beg ve Kara Osmânoğlı dahi huzûr-ı hümâyûna çıkarılarak kendülere semmûr kürkler iksâ ve bellerine hançerler vaz' ile taltîf olundukları esnâda taraf-ı şâhâneden Sirozî'ye hitâben (Pek güzel askerin var Hakk Te'âlâ düşmana gâlib eyleye) deyü iltifât buyuruldu huzûr-ı hümâyûndan ba'de'l-hurûc[2] sâ'ir â'yân ve vücûha dahi otağ-ı sadr-ı â'zamîde alâ merâtibihim hil'atler giydirildi ba'dehu zât-ı şâhâne Sarây-ı Hümâyûnlarına avdet itdi ve cem'iyyet dağılıb herkes yerlü yerine gitdi. Bu cem'iyyet-i âmme haylîce ittihâd-ı efkâr-ı enâma bâdî oldı ve â'yân ve vücûha haylîden haylî emniyyet ve itmînân geldi.

Ve şehr-i Şa'bân-ı mu'azzamın on dördüncü Çehârşenbe güni Kadı Abdurrahmân Paşa ber-vech-i bâlâ me'mûr oldığı üzre Sultân Selîm zamânında ta'lîm görmüş olanlardan cem' eyledigi bir haylî tüfenkci neferâtıyla Üsküdar'a vusûl buldı ve on yedinci güni Bâb-ı Âlî'ye da'vet buyurılarak kendüye Kütahya sancağı ile Anadolı ser'askerligi virildi ve ber-vech-i meşrûh meşveret-i âmmede karâr-gîr olan Sened-i İttifâk ki sûreti zîrde (2) rakamıyla îrâd olunacakdır ba'de't-tebyîz[3] sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve kapudan paşa ve müşârün-ileyh Kadı Abdurrahmân Paşa ve sudûr-ı izâm ve kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve yeniçeri ağası ve defterdâr ve re'îs efendiler ve sâbıkâ Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdâsı Mustafâ Reşîd Efendi ve bahriyye nâzırı ve çavuşbaşı ve rûznâmçe-i evvel ile Cebbâr-zâde Süleymân Beg ve Sirozî İsmâ'îl Beg ve Kara Osmânoğlı Ömer Ağa ve muhâsebe-i evvel pâyelü Ahmed Efendi ve sipâhîler ağası ve beylikci ve âmedci efendiler ve Çirmen mutasarrıfı taraflarından imzâ ve tahtîm ile huzûr-ı hümâyûna arz ve takdîm kılındı Sultân Mahmûd Han Hazretleri bunı Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinden ba'zılarıyla müzâkere itdikde içlerinden başçûkadâr-ı (s.8) şehr-i yârî olan Egriboyun Ömer Ağa bu sened sizin istiklâl-i saltanatınıza dokunur lâkin reddi dahi kâbil degildir şimdilik çâresiz tasdîk olunub da sonra bunun fesh ve ilgâsı çâresine bakmalıdır dimekle Sultân Mahmûd Han Hazretleri egerçi bâlâsını hatt-ı hümâyûn ile bi't-tevşîh[4] tasdîk eylemiş ise de bu mâdde kendüsüne dâğ-ı derûn olarak ol günden i'tibâren â'yân gürûhuna ve anlara müntemî[5] olanlara ızmâr-ı gayz[6] ve kîn eylemişdir. Hatta bu senedi kaleme almış olan Beglikci İzzet Beg kendü kumâş-ı destgâh-inşâsı oldığını i'lânen imzâ mahallinde râkımü'l-hurûf[7] deyü yazmış olmasından dolayı hakkında vukû'a gelan infi'âl-i hafîsinin neye müncer oldığı mahallinde zikr olunsa gerekdir.

Ve bu senedin tanzîminden sonra Enderûn-ı Hümâyûn takımı el altından ocakluyı ohşamağa başlamış oldukları siyâk ve sibâk-ı ahvâlden anlaşılur.

Evâhir-i Şa'bân'da Diyârbekir eyâleti Behrâm Paşa'ya tevcîh buyuruldı ve Selanik ile Kavala sancakları Sirozî İsmâ'îl Beg'in uhde-i idâresine virildi Selanik ma'a Kavala mutasarrıfı bulunan Hüsrev Paşa'ya dahi an-karîb dîger me'mûriyyetle kayrılacağı tebşîr idildi. Ve cânib-i sadr-ı â'zamîden vukû' bulan da'vet üzerine bu esnâda Dersa'âdet'e vârid

1 Ale't-tertîb: Sırasıyla, bir düzen üzere.
2 Ba'de'l-hurûc: Ayaklanmadan sonra.
3 Ba'de't-tebyîz: Temize çektikten sonra.
4 Bi't-tevşîh: Süslemeyle.
5 Müntemî: Yakınlık ve ilgi peyda eden.
6 Izmâr-ı gayz: Hiddet ve kini saklamak, gizlemek.
7 Râkımü'l-hurûf: Eskiden hattat ve yazarların "bu yazıyı yazan" anlamında kullandıkları söz.

olan Bahâdır Giray Sultân Kalgaylık rütbesiyle Tuna sevâhili ser'askeri nasbolunub Halîm Giray Sultân dahi ma'iyyetine me'mûr buyuruldı.

Gurre-i Şa'bân'da Levend Çiftligi'ne bir mikdâr asker konılub mukaddemâ Nizâm-ı Cedîd Ocağı'nda bölükbaşı olan Arnavud Mustafâ dahi Üsküdar Kışlası'na usta nasb olunarak bir tarafdan asker yazmakda idi Kâğıdhâne cem'iyyeti güni hemân Üsküdar'da ta'lîm-i askere başlandı.

Ve Şa'bân'ın yirmi üçüncü güni Şıkk-ı Evvel Defterdârı Behîc Efendi umûr-ı cihâdiyye nâzırı nasb olunub defterdârlık dahi Çavuşbaşı Tahsîn Efendi'ye ve çavuşbaşılık Memiş Efendi'ye tevcîh olundı ve devr-i Selîm'de ta'lîm ögrenmiş olanlardan ser-hezâr ve ser-bölük ve mülâzım gibi zâbitler tertîb ve sâbıkâ ocak kethüdâsı olan Süleymân Ağa yine ocak ağalığı unvânıyla re'îs-i asker ta'yîn kılındı.

El-hâsıl Nizâm-ı Cedîd Ocağı ihyâ buyuruldı ve müceddeden yazılan asâkir Levend Çiftligi ve Üsküdar kışlalarına yerleşdirildi ve cümlesine yek-nesak olarak abâ dizlik ve tozluk giydirildi ki fakat mukaddemâ Nizâm-ı Cedîd askeri ve asâkir-i şâhâne ta'bîr olunurken bu kerre sekbân dinildi ve evvel başlarına bostâncı baratası[1] giyerler iken bu def'a şubara giydirildi ki Rûmili halkına mahsûs yedi sekiz terekli çuka kalpakdan ibâret (**s.9**) olub bir kısmının üzerine kırmızı ve dîger kısmının üzerine nergisî Mağrib şâlları sarıldı.

Fi'l-asl yeniçeri ta'ifesi kışla-nişîn ve ulûfe-hâr bir asker iken mürûr-ı zamân ile nizâmâtı muhtell olarak dîger ocaklar halkı gibi esnâf ve rencber gürûhundan ibâret kalmış ve gerek yeniçeri gerek sâ'ir ocaklar ulûfeleri bir nev' îrâd ve akâr hükmüne konılarak eshâm ve mukâta'ât gibi alınub satılur olmuş idüginden ve bu ise beytü'l-mâl-i Müslimîne beyhûde îrâs-ı hasâr dimek oldığından ba'de'l-yevm asıl defterlü yeniçeriyândan ya'nî kolluk neferâtı ve karakullukcı ve kışlalar ihtiyârları ile sâ'ir bu makûle hidmet-i fi'iliyyede bulunanlardan mâ'adâ ulûfe-hâr olanların ellerindeki esâmî külliyyen ilgâ olunmak husûsuna Meclis-i Vükelâ'da karâr virilerek huzûr-ı hümâyûna arz olunmuş ve askere tahsîs olunan ulûfelerin böyle akâr gibi alınub satılması bi-hakkın ref' olunacak mevâddan bulunmuş ise de haylî vaktlerden berü bu fenâlık mer'iyyü'l-icrâ[2] olub devletin dahi ilmi lâhık oldığı hâlde müsâmaha itdigine mebnî bu esâmî elden ele tedâvül idegelmiş olmasına nazaran el-hâletü hâzihî îrâd olmak üzre parasıyla satun almış olanlar dûçâr-ı hasâr olacaklarından ve bu kadar halkın def'aten kat'-ı erzâkı nezd-i şâhânede revâ görülmediginden ve ber-vech-i bâlâ Enderûn-ı Hümâyûnca el altından ocaklunun celb ve taltîfi dahi mültezem bulundığından bu karârın icrâsına müsâ'ade buyurulmayub fakat bi't-tav' ve'r-rızâ esâmî kâğıdlarını getürüb virenlere gümrüklerden nısfı virilmek ve imtinâ' ve temerrüd idenlerin ilerüde bütün bütün esâmîleri hazîne-mânde[3] idilmek üzre irâde-i seniyye sâdır oldı. Bimâ'en-aleyh ashâb-ı esâmî yedlerinde bulunan memhûrlar mûcebince nısfı isimlerine tashîh ve isim ve şöhretleri yedlerine virilecek berât-ı âlîşânlarda tasrîh olunmak üzre icrâ-yı îcâbına mübâderet olunması zımnında gümrükciye hitâben emr-i âlî ısdâr ve kırk gün müddet ta'yîn ile bu müddet zarfında esâmîlerini getürmeyenlerin gümrük akçesinden dahi mahrûm olacakları

1 Barata: Genellikle bostancıların, baltacı ve kapıcıların giydikleri, kırmızı çuhadan yapılmış, ucu kıvrık, uzunca başlık.
2 Mer'iyyü'l-icrâ: Yürürlükte olan, cârî bulunan, icrâ edilen.
3 Hazîne-mânde: Hazineye kalmış.

beyân ve iş'âr buyuruldı bunun üzerine ashâb-ı esâmî ki ekseri esnâf ve hidmetkâr gürûhıdır ellerindeki memhûrlarını gümrükcilere getürüb nısfiyyet üzre gümrük tezkiresiyle tebdîl iderek on gün zarfında yüz bin akçe kadar hazîne-mânde kılmdığı gümrük tarafından arz ve inhâ olundı ve yalnız Sahhâflar Şeyhi Emîn Efendi nâm şahsm iki bin akçe kadar ve o makûle esnâfdan nice kimesnelerin buna yakın ulûfe esâmîleri olub nısfiyyetle mütesellî ve memnûn oldılar.

Bu sûretde Yeniçeri Ocağı Kânûn-ı Süleymânî'ye muvâfık bir hâle getürülmüş dimek (**s.10**) olarak kemâ-kân kolluklar ve hidemât-ı sâ'ireleri dahi şimdilik uhdelerinde kalmak üzre yeniden müretteb olan asker dahi başkaca bir ocak i'tibâr olunarak Devlet-i Aliyye askerinin ba'd-ez-în sekiz ocakdan ibâret olmasına karâr virildi ve müteferri'âtının[1] refte refte icrâsına mübâşeret idildi ve sekbân ocağında ulûfe ve ta'yînât çok oldığından müddet-i yesîre zarfında kendü ihtiyârlarıyla pek çok neferât yazıldı.

Ve gerek yeniçerilerden ve gerek sunûf-ı sâ'ireden pek çok kimseler sekbân yazılmağa mâ'il ve heveskâr ve çok geçmeyüb bi'l-fi'il hidmet-i askeriyyede bulunanlardan mâ'adâsının ellerinde esâmî kalmayacağı âşikâr oldı îcâb-ı şer'î ve aklîsi dahi bu idi lâkin esâmî alım-satımmdan küllî temettü'a me'lûf olan ocak eskileri bu hâle nazar-ı nâ-hoşnûdî ile bakub böyle giderse kendülerince bât bâzârında[2] dellâl-i hiç be-dûş yâhûd zukâk aralarında hurde-fürûş[3] olmakdan başka san'at ve ticâret kalmayacağı mütâla'asıyla fikr ve endîşede kaldılar ne çâre ki Alemdâr'ın korkusundan kimesnenin bir tarafda başkaldırınağa mecâli olmadığına mebnî mücerred birbirleriyle gizlüce müşâvere iderek yanub yakılmakda idiler.

Cesîm ocakların tabl ve alem ve tuğları olmağla ber-vech-i meşrûh sekizinci ocak olan Sekbân-ı Cedîd Ocağı'nın dahi bu vechile kadr ve i'tibârı terfî' olunmak üzre kul kethüdâsı ve zağarcı ve samsoncı ve turnacıbaşı ağalar ve sâ'ir ocaklar ağaları ve umûr-ı cihâdiyye nâzırı efendi ve on kadar ders-i âmm hâce efendiler ve ba'zı meşâyih-i tarîkat ve ba'zı cevâmi'-i selâtîn vâ'izleri efendiler Şa'bân'ın yirmi yedinci günü Bâb-ı Âlî'de bi'l-ictimâ' makâm-ı vekâlet-i uzmâdan i'tâ buyurılan tuğ ve tabl ve alemleri âlâ-yı vâlâ ile ahz ve tekbîr ve tehlîl ile Üsküdar'a imrâr itdiklerimde Sekbân-ı Cedîd Ocağı'ndan dahi âlây ile istikbâl olunarak Selîmiyye Kışlası'na vürûd ile orada muntazır olan Kadı Abdurrahmân Paşa huzûruna varıldı ve vâ'iz efendiler du'â iderek tuğ-ı pür-fürûğ[4] kışla sâhasına nasb ile resm-i ocak itmâm idildi.

Lâkin Sultân Selîm zamânında Nizâm-ı Cedîd askeri Bostâncı Ocağına mülhak iken sekbânların böyle re'sen bir ocak i'tibâr olunması ocaklunun kânûn-ı hased ve rekâbetlerini bir kat daha alevlendirdi.

İstanbul ve etrâfında ahz ve i'tâ ile meşgûl olan ashâb-ı hiref ve sınâyi'[5] içünde nice bahâdır ve tüvânâ yigitler olub bunların ekseri yeniçeri ortalarından birine mensûb iseler de fenn-i harbe âşinâ olmadıkları cihetle lede'l-iktizâ işe yaramıyacakları emsâl-i (**s.11**) sâbıkası delâletiyle sâbit oldığından fî-mâ-ba'd sebze-fürûş ve hammâl ve kayıkcı ve sâ'ir

1 Müteferri'ât: Bir kökten ayrılanlar; dal budak salanlar. Bir kökle ilgili olanlar.
2 Bât bâzârı: Bit pazarı.
3 Hurde-fürûş: Eskicilik.
4 Tuğ-ı pür-fürûğ: Çok parlayan, ışıldayan, parlak tuğ.
5 Sınâyi': San'atler, zanaatlar.

hiref ve sınâyi‘ ashâbı evvel emirde sekbân yâhûd kalyoncı yazılub da san‘at-i harbi ta‘allüm itdikden sonra istedikleri gibi dâd ü sitâda me’zûn olmaları ve yazılmıyanların Dersa‘âdet'de ahz ve i‘tâdan ve icrâ-yı san‘atdan menmû‘iyyetleri husûsuna dahi bu esnâda karâr virildi ve îfâ-yı muktezâsı Tersâne ser-âmedânından İnce Mehmed Beg'e havâle buyuruldı. Fakat bu mâdde tavâ’if-i merkûmeye mûris-i infi‘âl ve İstanbul içünde bâ‘is-i envâ‘-ı kîl ü kâl[1] ve bu cihetle dahi âteş-i fitne ve fesâd bir derece daha müsta‘idd-i işti‘âl oldı.

Kapudan-ı Deryâ Râmiz Paşa tersanede telef ve seref[2] derecesine varmış olan zevâ’id-i ta‘yînâtı kat‘ ve muhdesân ücûrâtı ref‘ ve Galata etrâfındaki odalarda kalyoncu tâ’ifesinin alenen icrâ idegeldikleri fısk u fücûru men‘ itmek gibi ıslâhâtın icrâsına himmet itdikden başka Tersâne çavuşlarından yirmi beş bölügün Kahvecioğlı Burunsuz Mustafâ ki ba‘zı akrân ve emsâli gibi ehl-i İslâm ve Hristiyan sefînelerine balta asmak ta‘bîriyle nişân urub her seferinde ikişer pay alarak hevâdan kesb-i servet ve yesâr ve başçavuşluk ve başağalık râddelerine i‘tilâ[3] ile tahsîl-i sermâye-i iştihâr ve Tayyâr Paşa ve sâ’ir o makûle vüzerâ ile bilâ-tekellüf âmîziş ve ülfet iderek miyân-ı kübrâda iktisâb-ı nüfûz ve i‘tibâr eylemiş oldığı hâlde Galata'daki kahvehânesi bir takım evbaş ve eclâf[4] ile mâl-â-mâl oldığı cihetle herkes şerrinden ihtirâz eylerdi selh-i Şa‘bân'da kapudan paşa ma‘iyyetinde bulunan Alemdâr Paşa sekbânlarıyla Tersâneden kaldırılub Galata'ya getürilerek yeniçeri yok mu deyü feryâd itmekde oldığı hâlde kahvehânesi önünde yatağan bıçağıyla i‘dâm olunarak üç gün cesedi metrûk-i hâk-i bazelân kılındı.

Bu mâdde ocakluya pek ziyâde dokundı lâkin Alemdâr'ın korkusundan kimesne ağız açamayub zorbaların her biri bir köşede saklandı ve hemân sefâ’in-i tüccâr üzerindeki nişânlar kâffeten kal‘ ve kam‘ ile ibâdu'llâhın üzerinden böyle bir büyük beliyye ref‘ olundı bundan sonra â‘yân ve hânedânların ekseri memleketlerine gidüb vükelâ-yı Devlet-i Aliyye dahi serbestce ıslâh-ı umûr-ı mülkiyye ve teksîr-i asâkir-i mu‘alleme ve ikmâl-i esbâb-ı seferiyye ile meşgûl oldılar.

Bir tarafdan dahi ber-vech-i âtî İngilizlerle akd-i musâlaha zımnında gizlüce muhâbere ve mükâleme itmekde idiler çünki Napolyon tarafından hayr ve menfa‘at gelmeyecegi ta‘ayyün ve Devlet-i Aliyye var kuvvetini bâzûya getürüb de kendü kendüyi muhâfaza ve muhâtarât-ı melhûzadan tahlîs içün (s.12) fedâkârâne çalışub çabalamakdan gayrı çâre olmadığı tebeyyün idüb Alemdâr Paşa'nın dahi zâten meslegi bu idi.

Binâ’en-aleyh minvâl-i meşrûh üzre â‘yân ve hânedânları der-i devlete celb ve cem‘ ile milletce bir ittifâk ve yek-ciheti husûle getürdükden sonra pey-der-pey Sekbân-ı Cedîd tahrîr ve Selîmiyye ve Levend Çiftligi kışlalarında iskân ile ta‘lîmlerine ihtimâm ve Cebbârzâde ve sâ’ir me’mûrîn ma‘rifetleriyle taşralarda dahi böyle neferât-ı cedîde tahrîr ile asâkir-i mu‘allemenin teksîrine sa‘y ve ikdâm itmekde oldığı hâlde tahfîf-i gavâ’il-i seferiyye[5] içün İngilterelü ile akd-i musâlaha zımnında hafî muhâbereye teşebbüs olunmuş ve bu esnâda Napolyon Rusya musâlahasma tavassutdan çekilüb Rusyalular dahi Alemdâr ile tatluca

1 Kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.
2 Seref: Boş yere ve lüzumsuz harcamak, israf etmek. Hatâ etmek.
3 İ‘tilâ: Yükselmek. Yukarı çıkmak. Yüksek rütbelere çıkmak.
4 Eclâf: Rezil şahıslar, ayak takımı.
5 Tahfîf-i gavâ’il-i seferiyye: Savaş sıkıntılarının yükünü hafifletme.

muhâberede bulunduklarından Rusya mükâlemesine murahhaslar ta‘yîni der-dest bulunmuş idi.

Bu mebâhisin tafsîlâtı zîrde beyân olunacaktır burada evvelâ işbu yirmi üç senesi vekâyi‘-i dâhiliyyesinin bakiyyesini beyân edelim.

Alemdâr Paşa Vak‘ası'nın Mukaddimât ve Mebâdîsi

Ber-vech-i bâlâ Alemdâr Paşa takviyyet-i bâzû-yı devlet[1] ve muhâfaza-i sügûr-ı memleket içün ıslâh-ı umûr-ı mülkiyye ve askeriyye hâlisâne sa‘y-i evfâ itmekde bulunmuş ise de Sekbân-ı Cedîd Ocağı nâmıyla yine asâkir-i mu‘alleme îcâd olunmasından ve esâmînin nısfiyyet üzre gümrük eshâmına tebdîl olunmakda bulunmasından nâşî ocaklu pek ziyâde kızgın ve îrâd olmak üzre parasıyla esâmî satun alub da bu kerre yarı yarıya mutazarrır[2] olan hademe ve esnâf ve tüccârın kânûn-ı derûnları fevka'l-âde lehîb-efrûz-ı gayz ve kîn idi. Ve egerçi tahsîsât-ı askeriyyenin bi'l-fi‘il hidmet-i askeriyyede bulunanlara hasrı husûsuna kimesnenin şer‘an ve aklen bir diyecegi yok idi lâkin zamânenin ol kadar doğrılığına dahi tahammülü olmayub bundan dolayı avâm ve havâssdan Alemdâr Paşa tarafına ızmâr-ı gayz ve kîn idenler çok idi.

Kaldı ki hidmet-i fi‘iliyye şartı esâsen kabûl olundığı hâlde tarîk-i ilmiyyeye dahi sirâyet etmek ihtimâli ulemâ-yı resmiyyeyi ürkütmekde ve ale'l-husûs Alemdâr Paşa usûl ve rüsûm-ı devleti bilmediginden huzûr-ı murâfa‘alarında[3] mes’eleyi vekâyi‘ kâtibi takrîr ve tasvîr iderek kazasker efendinin işi hükm itdim dimekden ibâret oldığını göricek (Asıl işi şu küçük efendi ya‘nî vekâyi‘ kâtibi görüyor o büyük efendinin ne lüzûmu var) deyü istifsâr itmek gibi akvâl ve evzâ‘ı o ma‘nâları te’yîd itmekde olub bu takdîrce ise menâsıb-ı ilmiyyeyi hidemât-ı fi‘iliyyeye hasr ile merâtib-i resmiyyeyi hep (s.13) ilgâ itmek lâzım geleceginden tarîk-i ilmiyye ashâbı dahi kalben gürûh-ı muhâlifîn ile berâber idi. Ve bir de Alemdâr Paşa sâyesinde Bîrûn ricâlmin kemâl-i istiklâl ile hall ve akd-i umûra muktedir olmalarını Enderûn-ı Hümâyûn ricâli çekemeyüb bu cihetle icrâât-ı vâkı‘ayı takbîh itmekde oldukları hâlde ber-minvâl-i meşrûh â‘yân ve hânedânlar ile tanzîm olunan Sened-i İttifâk'ın istiklâl-i saltanata muhill olması mütâla‘asından nâşî zât-ı şâhâne dahi ahvâl-i hâzıradan hoşnûd olamadığı cihetle Enderûn-ı Hümâyûn tarafından dahi hafiyyen ocaklu güruhı ohşanmakda idüginden efkâr-ı umûmiyye münhasıran Alemdâr Paşa takımının aleyhine münkalib oldı.

Hele Dersa‘âdet'de icrâ-yı hirfet ve san‘at idebilmek içün ber-vech-i bâlâ evvel emirde ta‘lîmin şart idilmesi üzerine güft-gû çoğaldı ve yevmen fe-yevmen[4] iş başka renge girmege başlayub fesâd ve fitne isti‘dâdları haylîden haylî kuvvet buldı.

Hattâ bu sırada Sultân Mustafâ'nın i‘âde-i cülûsı lakırdıları bile söylenür oldı bu husûsa dâ’ir Alemdâr Paşa'nın bir kıt‘a takrîri zîrde (3) rakamıyla îrâd olunur.

1 Takviyyet-i bâzû-yı devlet: Devleti askeri güçlerine takviye yapılması.
2 Mutazarrır: Zarar görmüş, zarara uğramış.
3 Huzûr-ı murâfa‘a: Mahkemenin huzuru, duruşma.
4 Yevmen fe-yevmen: Günden güne, gittikçe.

Ol vezîr-i gaflet-semîr ve yârân-ı nahvet-masîr ise zorbalar mağlûb ve zûr-ı bâzû-yı iktidârları bütün bütün meslûb oldı zu'muyla hemân celb ve iddihâr-i emvâle iştigâl ve meşâgil-i zevk ve şevki iş'âl ile her gice bir yerde tertîb-i ziyâfet ve müzâkere-i hafiyye bahânesiyle akd-i cem'iyyet ve sâzende ve bâzende ve hânendeler ile tezyîn-i bezmgâh-ı îş ve işret iderek meşgûl-i hây ve hû ve yerlü yerine avdetlerinde evride-i âğûş ârzû eylemiş oldukları civârî-i zehre-tal'at ve hûr-kıyâfet ile hem-pehlü olub mısrâ' (Yâr ile zânû be-zânû câm ile leb ber-lebiz)[1] mazmûnunu yâr ve ağyâra işrâb ve izhâr ve pâ-beste-i dâm-ı şehvet[2] ve gunûde-i câme hâb-ı gaflet olarak imrâr-ı leyl ü nehâr itmekde idiler.

Hattâ içlerinde en ziyâde fazl ve dirâyet ile mevsûf ve cerbeze-i nutk ve fesâhat ile ma'rûf olan Kapudan-ı Deryâ Râmiz Paşa dahi deryâ-yı îş ve safâya bî-bâk zevrak-rân-ı inhimâk[3] olub bikr-i dâ'ime mesâbesinde hatâyî ta'bîr itdikleri bir nev' câriye ârzû-yı çend-sâlesi olmağla İstanbul derûnuna ve ba'zı diyâra kol kol esîrciler tesyâr ve her ne mikdâr kıymetle olur ise olsun iştirâ eylemek bâbında terhîs ile şehevât-ı nefsâniyyeye hasr-i efkâr eyledigi ol esnâda iştihâr bulmuş idi.

Şânî-zâde Târîhi'nde tahrîr olundığma göre devr-i esbakda şürekâ ve rukabânın istîlâsı ve ahd-i sâbıkda ulemâ zümresinin müdâfa'ası ve yeniçerilerin tagallüb ve i'tilâsı ile umûr-ı devlet perîşân olub işbu devr-i Alemdârî'de o makûle müstevliyân gerçi bî-nâm ve nişân (**s.14**) olarak müte'allikân-ı esbak ve lâhık cümleten memnûn idiler lâkin bu nev-zuhûrâtda dahi bir hâric tavr-ı ukalâ başka edâ rû-nümâ oldı ya'nî bunlarda sûret-i ukalâda başka bir takım budalâ zuhûr idüb nizâm-ı mülke sûret-i sa'y-i kesîr zımnında bir tarafdan halkı tedmîr ve tekdîr iderlerken mütevelliyân-ı umûr ve müstevliyân-ı umûr-ı cumhûra ve taraf-ı kapudan-ı deryâ ve sadâret-i uzmâya hafî ve celî keşîde olan rüşvetler ve müsâdere-bahâ ve pîşkeşler derece-i hadd ve ihsâdan efzûn ve dâhil ve hâricden celb itdikleri mâllar dâ'ire-i tahmînden bîrûn olmağla müddet-i yesîre[4] zarfında haylî servet ve sâmâna mâlik oldılar binâ'en-aleyh Bâb-ı Âlî'ye vürûdlarında nahl âlâyı gibi elbise-i zer-dûz[5] ve ferve-i semmûr-ı Rus ile tezyîn idüb yollara sığmaz râddelerde üzengi gererek ve önlerince rikâb ağaları taklîdi elli altmış kadar bellerinde fermâyiş şâlve ana göre elbise-i nâdirü'l-emsâl ile müzeyyen çûkadârlar ve arkalarınca her biri bir esb-i dil-keşe[6] süvâr olmuş bir takım iç ağaları gidüb gâyet müzeyyen raht-ı vezîn ile yedekler çekdirerek gelüb giderler ve beyhûde yere kendülerini halkın lisânına düşürecek sûretde arz-ı ihtişâm iderler idi. (intehâ mâ-fîhi ve'l-uhdetü alâ-rivâyetin) Bilmem bu sâkî-i çarh-rengîn piyâle-i bâde-i devlet ve ikbâle ne katmış ki bir cür'asın nûş iden siyeh-mest ve medhûş olub zîr ve bâlâsın görmez ve pîş ve pesîn fark itmez oluyor Sultân Selîm ricâli haylî rüşd ve reviyyet ashâbı iken fevka'l-âde sefâhet ve ihtişâma düşüb işi azıtdılar ba'dehu Sultân Mustafâ ricâli daha ziyâde yolsuz hareketler ile anlara rahmet okutdılar bu kerre devleti yeniden ihyâ dâ'iyyesiyle meydâna çıkan yârân-ı ma'hûde dahi zevk ve safâya dalub esâs-ı da'vâyı unutdılar ve nâ-ma'kûl ve hilâf-ı me'mûl[7]

1 "Yar ile diz dize, içki kadehi ile dudak dudağa"
2 Pâ-beste-i dâm-ı şehvet: Şehvet kapanına ayağından bağlı.
3 İnhimâk: Bir şeye aşırı düşkünlük gösterme, kapılma.
4 Müddet-i yesîre: Takip eden zamanda.
5 Zer-dûz: Sırmalı, kılâptanlı.
6 Esb-i dil-keş: Gönül çekiçi, arzulanan at.
7 Hilâf-ı me'mûl: Beklenilenin tersine.

bir yola gitdiler ve Alemdâr Paşa gibi sâhib-i hamiyyet ve hayr-hâh-ı devlet olan bir vezîr-i dilîri dahi huzûzât-ı nefsâniyye[1] ile meşgûl itdiler çünki Rûmili levendâtı gövende ta'bîr itdikleri Kıbtiyye çengiler ile dağlarda ve ormanlarda eglenmege me'lûf olduklarından ser-kârân bi'z-zât ve bi'd-delâle zer ve zîver ile ârâste ve mücevherât-ı girâu-bahâ ile pîrâste hûr-manzar ve perî-peyker câriyeler tedârük ve vezîr-i müşârün-ileyhe takdîme tehâlük itdikce derd-mend vezîr zîr ve bâlâyı şaşırub müddetü'l-ömr hacele-gâh-ı hayâline girmemiş ve nigâr-ı hâne-i tasavvurunda müntakış olmamış nisvânı görüb mâ-melek akl ve idrâki târ-mâr ve ol pehlivânın gürz-girân-ı sabr ve karârı müsellem-i dest-i ağyâr olmuş idi. Hattâ cild-i sâminin evâhirinde beyân olundığı üzre Alemdâr Paşa vak'a-i hal'-i Selîmî'de ta'ayyün iden kesânı birer birer nefy idüp bunlardan biri dahi Sadr-ı Anadolı Hafîd Efendi olmağla o dahi arkadaşlarıyla birlikde nefy olunmak lâzım gelür iken Alemdâr Paşa'ya (**s.15**) bir câriye takdîm itmekle arkadaşlarmdan girü kalmış idi ve egerçi Alemdâr'ın kurenâsı bu husûsda ısrâr iderek nihâyet anı dahi nefy itdirmişler ise de anın câriye-i merkûmeye virdigi ta'lîmât dahi bütün bütün hükümsüz kalmamışdır şöyle ki: Câriye-i merkûmenin ismi Kamertâb olub Hafîd Efendi anı Alemdâr'a takdîm iderken ne yaparsan yab Alemdâr'ın silâhlarını çıkart dîn ve devlete büyük hidmet itmiş olursın deyü nasîhat ve gâyet dikkatle tavsiyye-i keyfiyyet eylemiş Kamertâb Kadın gâyet hüsnâ olub Alemdâr'ı meftûn-i şîve-i reftârî iderek efendisinin tavsiyyesi üzre her ne itdiyse idüb Alemdâr'a silâhlarını çıkartmağla dîvân yerine silâhları belinde olarak hâzır olagelürken silâhsız gelmege başlamış hâlbuki ol vaktin hükmünce Rûmili â'yânları nazarında karı gibi silâhsız gezmek pek çirkin görünmekle Alemdâr'ı dîvânda silâhsız gördükleri gibi müte'accib ve mütehayyir kalmışlar idi asrımız kibârından ve sudûr-ı izâmdan olub karîbü'l-ahdde vefât iden Osmân Paşa-zâde Nurî Begefendi mûmâ-ileyhâ Kamertâb Kadın'ın oğlı olub bu silâh fıkrası dahi andan mesmû'dur.

El-hâsıl Alemdâr Paşa egilmez ve bir vechile râh-ı nâ-hemvâre imâle idilmez ashâb-ı şiddet ve salâbetden bir zât iken husemâsı za'îf tarafını arayub bularak anı kadınlar vâsıtasıyla mum gibi yumuşatdılar ve garîb desîseler ile çâh-ı felâkete itdiler yohsa zâtında ehl-i sıdk ve istikâmet ve niyyeti mücerred Saltanat-ı Seniyye'ye hâlisâne ve fedâkârâne hidmetden ibâret olub Şânî-zâde Târîhi'nde muharrer oldığı üzre eger hüsn-i karîne muvaffak olsaydı dîn ve devlete misli sebk itmemiş hidmet andan me'mûl ve muntazır ve nezd-i ferd-i tâc-dârîde be-gâyet mu'teber olur idi lâkin mizâc-ı şehr ve dehri bilmedigi cihetle mücerred ortada bir âlet-i icrâ olub her işi tedbîr ve her mes'eleyi tasvîr iden müstevliyân-ı umûr ise anı ummân-ı şehevâta garkla külliyen bî-şu'ûr iderek menâfi'-i zâtiyye ve agrâz-ı nefsâniyyelerine âlet ve haklı haksız ve lüzûmlı ve lüzûmsuz katl ve nefy ve müsâdere işlerini hemân anın irâdesiyle icrâya müdâvemet itmekde oldukları hâlde kâh bi'z-zât ve kâh bi'l-vâsıta anın etrâfını ihâta ile semtine bî-gâne ayak basmak şöyle dursun âşinâları bile yanına varamazdı bu vechile sadr-ı â'zamın sâmi'ası müceddid-i devlet ve nizâm-ı mülk ve millet gibi ta'bîrât-ı müdâhene-kârâne ve âmme-i nâs anın etvârından hoşnûd olmak gibi kelimât-ı muğfilâne ile dolub başka söz işidemezdi hâlbuki hâricden bî-garazâne ve hayr-hâhâne ma'lûmât almasına bu vechile ser-kârân mâni' ve hâciz ve kendü ümmî-i âmmı ve bî-vukûf olub mîzân-ı şer' ve akla tatbîk ile işi hod be-hod muvâzene ve muhâkemeden âciz olmak hasebiyle icrâât-ı vâkı'anın nîk ve bedini temyîz idemezdi.

1 Huzûzât-ı nefsâniyye: Nefse hoş gelen şeyler.

(s. 16) Hattâ Mollâcık-zâde Atâ Efendi biraderi Muhtâr Efendi'nin ıtlâkını ricâ içün bir gün afyon keyfiyle Bâb-ı Âlî'ye gidüb huzûr-ı sadr-ı â'zamîye dâhil oldukda müte'âkiben Kethüdâ Refik Efendi ve Çavuşbaşı Tahsîn Efendi ve tezkireciler gûyâ der-dest ve arz ve müzâkeresi elzem-i maslahat var sûretinde meclise duhûl eylemişler ol esnâda efendi-i müşârün-ileyh arz-ı ricâ eyledikde sadr-ı â'zam hemân bî-muhâbâ[1] feth-i dehân idüb (A be efendi ben ne sizi ve ne karındaşınızı ve ne müftî ve ne kazaskerinizi ve ne sâ'irinizi bilürüm benim ulemâ neme lâzım ânları sürmek neden iktizâ eyledi işte şurada oturan kimesneler dîn ve devlet elden gitdi deyü beni getürdiler ve şu âdemleri sürmek nizâm-ı devletin temelidir ve şöyle böyle itmek lâzımdır didiler ben dahi öyle itdim boş yere bana bed-du'â itmeyin) deyü top gibi cevâb virdigi efendi-i müşârün-ileyhin lisânından menkûldür.

Fi'l-vâki' evliyâ'-i umûr Alemdâr Paşa'yı mücerred ıslâh-ı mesâlih-i cumhûr içün Dersa'âdet'e getürmişler idi lâkin arak ve bâde keyfini ser-mestî-i ikbâle karışdırub ne yapacaklarını şaşırdılar ve öyle muhlis[2] ve fedâkâr bir vezîr-i sâhib-i iktidâr ele geçmişken ne kendüleri kullanabildiler ve ne de başkasına meydân virdiler yalnız kendülerine müte'allik ve mizâclarına muvâfık ba'zı ikbâl-perestâne i'tibâr ve tedâbîr-i gâfilânelerinde anları mahrem-i esrâr iderler ve sâ'ir ashâb-ı rüşd ve reviyyet ile istişâre degil Eflatun-ı ilâhî gelse istifsâra tenezzül itmeyüb kendü bildiklerine giderler idi.

(Ân kes ki nedâned u nedâned ki nedâned * Der cehl-i murekkebebedu'd-dehr bemâned)[3]

Bu misillü sebeplerden dolayı evliyâ-yı umûr enzâr-ı avâm ve havâssda menfûr iken ber-vech-i bâlâ tanzîm eylemiş oldukları Sened-i İttifâk'a mağrûr olub hâlbuki kendülerinin siyeh-mestî-i ikbâlden ayılmayacakları rûşen ve bu hâl bu minvâl üzre müddet-i medîde bâkî ve mümtedd olamayub nihâyet mûcib-i ihtilâl olacağı ashâb-ı akl ve kemâl indinde müsellem ve müberhen idi binâ'en-aleyh Sened-i İttifâk'm imzâsından sonra â'yân ve hânedânların ekseri mahallerine gidüb Dersa'âdet'de kalanlar dahi reviş-i hâli[4] beğenmediklerinden birer bahâne ile ruhsat alarak memleketlerine avdet itmekde idiler.

Ruscuk'da iken Alemdâr'ın kethüdâsı ve belki akıl hâcesi olan ve Köse Kethüdâ dimilen Ahmed Efendi dahi dûr-endîş[5] ve reviyyet-kîş bir âdem olub eser ile mü'essire istidlâl ve dîbâce-i hâlden netîce-i me'ale intikâl itmiş ve Alemdâr'ın mukaddemâ Ruscuk sâhilinde binâ itdigi mülûkâne Tobhânenin itmâmı ve hâlâ üzerinde bulunan Silistre mülhakâtının nizâmı ve müddehar[6] olan emvâlin Ruscuk'a nakl ve îsâli ve sâ'ir ba'zı mehâmmın (s.17) ikmâli zımnında kendüsinin ol tarafa azîmetine lüzûm göstererek Alemdâr'dan istîzân ile hilâl-i Şa'bân'da yakayı sıyırub müddehârât-ı merkûmeyı istishâb ile Rusçuk'a gitmiş idi. Mu'ahharen Alemdâr Paşa suhte-i nâr-ı fitne[7] oldukda kethüdâ-yı mûmâ-ileyh bunları alub

1 Bî-muhâbâ: Çekinmeksizin, çekinmeden, sakınmadan.
2 Muhlis: Dostluğunda ve inançlarında içten olan.
3 "Bilmeyen ve bilmediğini bilmeyen kimse, sonsuza dek katmerli cehalette kalır."
4 Reviş-i hâl: Gidiş, hal, tavır durumu.
5 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
6 Müddehar: Biriktirilmiş, yığılmış. İstif edilmiş. İddihar edilmiş.
7 Suhte-i nâr-ı fitne: Fitne ateşiyle yanmış.

mahallinde zikr olunacağı vechile Rusya tarafına firâr itmişdir ve alub götürdigi emvâl-i müddehare birçok emti'a-i fâhire ve mücevherât ve sâ'ireden başka on dört bin kîselik nükûd oldığı mervîdir.

Ve mukaddemâ İstanbul'a girmeyüb ordusıyla Dâvudpaşa sahrâsında ikâmet eyleyen Sirozî İsma'îl Beg âkil ve dûr-endîş bir zât olub gerçi Sened-i İttifâk'ı imzâ itmez ise de muvâfakati samîmî olmadığı ba'zı müte'allikâtından mesmû'dur.

Hatta memleketine avdetinde emr-i sadâret-penâhî ile Dersa'âdet'de bırakmış oldığı birkaç yüz süvârî ki Eyyûb'de ve ba'zı mahallerde kâ'in hânelerde ta'yînât-ı mîriyye ile ikâmet itmekde idiler ser-gerdeleri olan kimse ez-kadîm kendüsinin mukarreb ve mu'temed ve mahrem-i esrârı olmağla avdet iderken ana gizlüce tenbîh idüb dimiş ki bu takım dahi işlerini Ferhâd gibi başa çıkaramazlar zîrâ bunların da reftârı (mısrâ') (În reh ki to mî revî be-Türkistân est)[1] mefhûmunca râh-ı çep ve nâ-hemvâredir ve cemî'-i ef'âlleri agrâz-ı fâside[2] ile mu'alleldir bunlar bizi savdukdan sonra bahr-i şehevâta dalub bu cihetle an-karîb tûfân-ı fitneye dûçâr ve keştî-i ikbâlleri nigunsâr olarak[3] böyle bir şâ'ibe zuhûru mahsûsunuz olursa hemân süvâr olub verânıza bakmayarak tarafımıza ılgar edesiz deyü mü'ekked tavsiyye ve tenbîh eyledigi sikâdan mesmû'dur. Zuhûr-ı vak'ada ol süvârîlerin bilâ-tevakkuf vilâyetleri tarafına azîmetleri dahi bu rivâyeti te'yîd eylemişdir.

Â'yânlar böyle birer birer memleketlerine avdet itdikce Alemdâr'ın kuvvetine za'f gelmekde iken vükelâ ber-vech-i bâlâ pister-i gafletde[4] bî-kayd ve pervâ yatmakda ve ocaklu ise el altından fitne kazganını kaynatmakda idi çünki ocaklu Alemdâr Paşa'ya Yeniçeri Ocağı üzerine konmuş bir bûm-ı belâ nazarıyla bakub anı bu yurdun üzerinden uçurub kaçırmağa muktedir olamayacaklarını dahi derk itdiklerinden bir dâm-ı desiseye düşürmek üzre kendüsinin kolu kanadı hükmünde bulunan â'yânların birer birer çekilüb gitmelerinden memnûn olarak bu vechile yevmen fe-yevmen kuvvetinin azalmasını temennî idiyorlardı.

Binâ'en-aleyh yeniçeri hânedânından Pâsbân-zâde Osmân Paşa yerine Vidin vâlîsi olub Mollâ Paşa unvânıyla şehîr olan İdrîs Paşa ocaklu tarafından vâki' olan teşvîkât üzerine Ruscuk aleyhine bir hareket göstermekle Alemdâr Paşa Ruscuk'un muhâfazasıçün (s. 18) Boşnak Ağa'yı askeriyle ol tarafa gönderdi Boşnak Ağa ise kendüsinin cümletü'l-ınülkî ve cesûr bir zât oldığından anın Dersa'âdet'den gitmesiyle Alemdâr'ın kuvvetine haylice za'f geldi bunun üzerine ocaklu büyük ümîdlere düşerek evâ'il-i Ramazân'da meşveret-i hafiyyeyi sıklaşdırdı.

Ve fi'l-vâki' asâkir-i mu'alleme[5] yirmi otuz bine bâliğ oldukdan sonra Rûmili â'yânlarının avdetlerine ruhsat i'tâsında bir be'is yoğ idi ammâ Sekbân-ı Cedîd neferâtınına dedi bu avânda henûz dört bine bâliğ olub bu mikdâr ise ocaklu tarafından îkâ'ı tasavvur olunan fitne harîkinin itfâsına kâfî olmadığı cihetle â'yân ve hânedânların böyle pey-der-pey avdetlerine ruhsat i'tâsı büyük hatâ idi.

Ne çâre ki vükelânın basar-ı basîretini perde-i gaflet bürüyüb meydânda cereyân eden

1 "Senin gittiğin bu yol Türkistan'adır."
2 Agrâz-ı fâside: Bozuk maksatlar, bozguncu niyetler.
3 Keştî-i ikbâlleri nigunsâr olmak: İkbal gemilerinin başaşağı olması, devrilmesi.
4 Pister-i gaflet: Aymazlık döşeği.
5 Asâkir-i mu'alleme: Talim görmüş, eğitimli askerler.

fesâdâtı görmez ve kimesneden bir şey sormaz ve reviş-i hâle bakub da netîce-i me'âli anlamaz ve hâlisâne ve bî-garazâne söz söyleyenlerin ihtârâtını dinlemez olduklarından gündüzin oruc keyfi diyerek ahşama degin cevâmi'de dolaşub ve ba'dehu da'vet-i iftâr vesîlesiyle bir mahalde buluşub sâ'at üçe beşe kadar öyle nâzik vakitleri imrâr ve andan sonra âmâde-i hacle-gâh-ı hayâl olan civârî-i bî-misâl ile eglenmeğe hasr-ı efkâr itmekde idiler.

Ma'a hazâ ki ba'zı ekâbirin tâ'ife-i nisâ gibi tezyîne rağbet idegeldiklerine taklîden orta hâlde bulunanlar dahi lâ-ekall[1] dânesi yüz ve yüz yirmi guruşluk destârlar ve tobı dört beş yüz guruşluk Hindî kumâşlar ve dörder bin guruşluk kürkler ve üçer bin guruşluk fermâyiş[2] ve mârpîç şâllar ile giyimüb kuşanmağı âdet itdiklerini etbâ' ve esnâf ve âhâd makûleleri görerek şeref-i insâniyyet ve sermâye-i âdemiyetdir zu'muna zehâb ile herkes avrat gibi tezyîne rağbet ve bu dâ'iyye giderek askerî tâ'ifesine dahi sirâyet itmekle Rûmili asâkiri sîm ve zerden tozluklar ve çaprast ta'bîr itdikleri sîne-bendler ve her biri ceviz kadar gümüş dügmeler ve yek-pâre sîm-i hâlisden dökme kundaklı tabancalar ve tüfenkler ve bunlara benzer kılıç ve in'âm kîsesi ve barut kabağı ve fişenklikler yapdırub yirmişer otuzar vukiyye sîm-i hâlisi hâmil ve askerlige lâzım olan sür'at-i hareketden pes-mânde ve âtıl oldılar ve medâr-ı teşvîk olmak üzre sekbânların ulûfe ve ma'âşları tavâ'if-i askeriyyeye lâyık ve kâfî olacak mikdârdan ziyâde olarak ta'yîn ve tahsîs olunmuş ve ba'zıları zâten agniyâdan olmak hasebiyle hâlleri müsâ'id bulunmuş oldığından sekbân neferât ve zâbitânından ba'zıları dahi şubara ta'bîr itdikleri kalpaklarını altundan mensûc â'lâ şerîdler ile tezyîn ve tepelerine dügmeden büyük Hürmüzî incüler temkîn eylediklerinden (s.19) başka üzerlerine biner ve bin beşer yüz guruşluk şâllar sarub âna göre elbise ve eslihaca askerlige lâyık olmayacak sûretde ârâyiş ve âlâyiş ile esvâk ve bâzârda geşt ü güzâr itmekde idiler.

Bir zamân Devlet-i Aliyye'nin sâ'ire mukaddem ve mu'teber ve müstabdem bir sunûf-ı askerîsi iken şimdi hasrü'd-dünyâ ve'l-âhire sırrına mâ-sadak ve kolluklarda ve köşebaşlarında limon ve kömür satarak çâre-cû-yi sedd-i ramak olan yeniçeri gürûhı ise sekbânların bu hâl-i refâh ve sâmânını gördükçe yüreklerinin yağı erimekde oldığı hâlde Ramazân-ı mübârekin evâsıtında resm-i kadîm üzre sâ'ir ocaklar gibi Sekbân Ocağı zâbitânı dahi bir gice Bâb-ı Âlî iftârına med'uvv[3] olmağın envâ'-ı zîb ve âlâyiş ile Bâb-ı Âlî'ye geldiler işte bu iftâr gicesi dahi ocaklunun cigerlerini âteş-i gayz ve hased ile kebâb eyledi.

Yeniçerilerin bu vechile kîn ve adâvetleri müştedd olarak âteş-i ihtilâl pek ziyâde müsta'id-i işti'âl olub kahvehânelerde erâcîf çoğaldı ve kimi cümle erkân-ı devletin esvâb-ı kadîme-i resmiyyelerini soyacaklar ve başlarına şubara giydirüb Nizâm-ı Cedîd kılığına koyacaklarmış ve kimi Yeniçeri Ocağı ilgâ olunacak ve herkesin ellerindeki nân-pâreler alınacak imiş gibi havâdis-i kâzibe neşrider oldılar.

Ve Bâb-ı Âlî dîvârlarına (Rûmili'den geldi bir çıtak. Bayram irtesi yâ kılıç oynayacak yâ bıçak) gibi fıkraları hâvî yâfteler yapışdırıldı.

Alemdâr'ın ehibbâsmdan olan ba'zı dakîka-şinâsân[4] bu mukaddimâtın bir fenâ netîce

1 Lâ-ekall: En azından, daha aşağı olmaz.
2 Fermâyiş: Emretme, buyurma; emir, sipariş, ısmarlama.
3 Med'uv: Davetli, davet olunma, çağrılma.
4 Dakîka-şinâsân: İncelikleri anlayanlar.

virecegini fehm ve iz'ân iderek ana göre artık Edirne cânibine azîmet ve Rûmili asâkirini cem'le tecdîd-i kuvvet ve tanzîm-i asker mâddesini geregi gibi râbıta buluncaya dek orada ikâmet itmekden başka câ-yı selâmet kalmadığını kendüye îmâ ve ihtâr eylemişler ise de Alemdâr yeniçerileri pek hor ve hakîr görüb bir takım manav ve leblebici ve kayıkçı gürûhı ne yapabilür deyü bu misillü ihtârâtı[1] gûş-ı istihzâ ile istimâ' iderek aslâ ihtiyâta ri'âyet eylemezdi.

Hâlbuki düşmanı küçük görmek ne kadar büyük hatâ oldığı nezd-i ukalâda külfet-i beyândan âzâdedir.[2]

Alemdâr Paşa İstanbul'un hâline vâkıf olmadığı cihetle bu bâbda anı haydi ma'zûr tutalım yâ vükelâ ve ricâl-i devlet nâmına olan yâd-gârlara ne diyelim ki İstanbul'un sevâbık ve levâhık-ı ahvâlini lâyıkıyla bilürler iken anlar daha ziyâde gâfil ve zevk ü safâya dalub encâm-ı kâr mütâla'asından âtıl idiler. (s.20) Hattâ diyâr-ı şimâliyye ricâlinden olub mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesince ta'lîmin vâcib oldığını bir âlây har-ı lâ-yefheme ifhâm içün devr-i Mustafâ'da sırren ta'dâd-ı mehâsin-i ta'lîmi iltizâm iden Ubeydullâh Kuşmanî Alemdâr'ın bu emr-i ehemme kemâl-i rağbetini göricek cesâret aldı ve artık bahsi i'lân ve eyyâm-ı Ramazân'da kürsîlere çıkub fezâ'il-i ta'lîmi beyân iderek emr-i bi'l-ma'rûf vâdîsinde halkı Sekbân Ocağına yazılmağa teşvîk ve tahrîs ve nehy ani'l-münker yollu nizâma i'tirâz idenleri tadlîl zımnında Yeniçeri Ocağına dahl ve ta'rîz ider oldu. Yeniçeriler indinde ise ocak aleyhinde söz söylemek küfr menzelesinde oldığından Kuşmanî bir gün Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde bu vechile va'z ve nasîhat iderken yedinci cemâ'at odabaşısının urûk-ı hamiyyet-i câhilânesi[3] nebezân iderek kürsîden indirmek üzre Kuşmanî'nin eteğine yapışdıkda Kuşmanî ulemâ yok mu deyü sûhtelerden istimdâd ve odabaşı yeniçeri yok mu deyü feryâd itmekle bir büyük arbede zuhûr ideyazdı hele ba'zı muslihînin tavassutıyla gavga basıldı.

Müverrih Sa'îd Efendi dir ki bu abd-i melhûf ol gün Câmi'-i Fâtih'de maksûre-nişîn-i ukûf iken ricâl-i devlet ve havâss-ı hademe-i Bâb-ı Sadâretden birkaç zât-ı şerîf nezd-i fakîrânemi teşrîf idüb idâre-i sübha-i kelâm ve tilâvet-i ahvâl-i eyyâm esnâsında Kuşmanî'nin va'zı sadedi der-miyân ve bir fitne intâcına mukaddime olacağı ağleb-i ihtimâl oldığı beyân olunub def'i lâzıme-i zimmet-i evliyâ-yı umûr ve mündefi' olmadığı sûretde zarûrî beyne'z-zuhûrdur deyü recfe-i seriyye-i eşkıyâ pîçîde-i zebân îmâ olundukda vesveseye tâbi' olmuşsunuz bir şey diyemezler ve lafz-ı müstehcen ile bir falân yiyemezler deyü yeniçeri zümresinin pey-siper-i akdâm-ı tagallüb olduklarını telmîh ve kendü kuvve-i kâhirelerine iğtirâren tasrîh eyledikde ezm-i şefe-i isti'râb ve bezm-i sebbâbe-i istiğrâb ile bu vaz'-ı gâfilâneleri belâhetlerine[4] mûcib-i istidlâl ve bu ser-rişte-i makâl-i ru'ûnet-me'al retîme-i benân-ı se'met ve melâl oldı. Sa'îd Efendi'nin kelâmı burada hitâm buldı.

El-hâsıl Alemdâr Paşa ve rüfekâsı olan vükelâ teşebbüsât-ı hafiyyeden gâfil olub ocaklu ise Ramazân-ı şerîf hulûl ideliden berü Alemdâr'ı bağteten bir mahalde urub i'dâm eylemek üzre kışlalarda mahremâne müşâvere ve şurada burada bulunan iş erleriyle muhâbere itmekde bulunmuş ve fırsat elvirdigi gibi fevt itmemek üzre hâzırlanmış idiler.

1. İhtârât: İhtarlar, hatırlatmalar.
2. Âzâde: Müberra ve müstesna. Bağlardan kurtulmuş. Serbest. Kayıtsız. Hür. Sâlim.
3. Urûk-ı hamiyyet-i câhilâne: Cahilce savunma damarı.
4. Belâhet: Ahmaklık. Düşüncesizlik. Ne yaptığını iyi bilmemek.

Keyfiyyet-i Zuhûr-ı Vak'a

Ber-vech-i meşrûh sadr-ı â'zamın i'dâmı husûsı yeniçeriler beyninde nihânî[1] söyleşilmekde (s.21) oldığı istimâ' olunmağla Salı gicesi ki leyle-i kadr idi sadr-ı â'zam resmen iftâr içün Dîvânyolı'nda Atîk Alî Paşa Câmi'i karşusunda vâki' Şeyhü'l-islâm konağına varub avdetinde temâşâcılar kesret üzre oldığına mebnî sû'-i kasddan ihtirâzen rikâbındaki sekbânlar izdihâmı dağıtmak üzre râst geldiklerini degnek ve kamçı ile darb iderek At Meydânı'na vârid ve zât-ı şâhâne âdet-i dîrîne üzre Ayasofya Câmi'-i Şerîfi'nde edâ-yı salât-ı terâvîh ile avdet buyuruncaya dek oralarda müttereddid olub ba'dehu kendüsi Bâb-ı Âlî'ye ve sekbânlar yerlü yerine avdet itdiler.

Ol vechile darb ve tekdîr olunanlar ise yaralı ve bereli oldukları hâlde yeniçeri ve cebeci kahvehânelerine gelerek (Bizler ehl-i İslâm olub zerre kadar cürm ve günâhımız yok iken bizi böyle darb ve tahkîr itmek neden lâzım geliyor bir haydûdbaşı geldi bir pâdişâhı hal' ile cebren mühr-i hümâyûnu aldı hâlâ şevketlü pâdişâhımıza dahi lâyık olur ubûdiyyet mu'âmelesi göstermiyor hemân bir takım hâ'inlerin sözüyle erkân-ı dîn ve devlet olan ulemâ ve ocakluyı kaldırmak ve fukarâ ve zu'afâyı ayaklar altına aldırmak istiyor bundan sonra bize yaşamak ne lâzım ve niçün korkmalıyız elhamdülillâh bizler anın yanındaki bir avuç hayta gürûhundan kat kat ziyâdeyiz anlarla başa çıkamazmıyız bîz ana Müslümanlığımızı ve yeniçeriliğimizi anlatmalıyız) deyü söylenmekde idiler.

Ocaklu bir vak'a ihdâs itmek üzre fi'l-asl hâzırlanmış ve mikdâr-ı kifâye âdem hâzırlamış oldukları hâlde halkın böyle kahvehânelerde bess-i şekvâ[2] eylemeleri ve alenen Alemdâr Paşa aleyhinde söz söylemeleri kendülerine kuvvet-i kalb olarak efkâr-ı âmmenin kendü garazlarına müsâ'id ve muvâfık oldığını fehm ve idrâk ile istibşâr[3] ve şurada burada bulunan iş erlerine kaziyyeyi ihbâr eyledikleri esnâda ser-kârândan iken ile'l-ân ismi bilinmeyen ve hey'et-i vükelânın etvârı kendüsinin muvâfık-ı mizâc-ı tahakküm-kârı[4] olmayan bir yâd-gâr gûyâ ba'de'l-îd Yeniçeri Ocağının ref' ve ilgâsı nezd-i vükelâda musammemdir deyü gizlüce ocak tarafına ilkâ ve iş'âr eylemiş ya'nî âteş-i fitne ve fesâdı yelpâzelemiş oldığından ocaklu pür-âteş-i ıztırâb ve telâş olarak dokuzuncu bölügün kışlasında birkaç odabaşılar nihânî meşveret ve bir müddet daha geçer ise sekbân neferâtı tekessür idüb sonra başa çıkamayız şimdiden çâresi bulunmalıdır deyü niyyet-i hafiyyelerinin icrâsına müsâra'at eylediler.

Şöyle ki: Evvel emirde nâsı ayağa kaldırmak ve kulakları şamataya alışdırmak ve harekât-ı askeriyyeyi işidenleri taglît ile Bâb-ı Âlî'ye hareketlerinde kendülerini harîk erbâbı (s.22) zann itdirmek ve sadr-ı â'zam dışarı çıkarsa kurşun ile urub öldürmek üzre sâ'at dört beş sularında birkaç def'a yalandan nevbetciler irsâl ile harîk var deyü işâ'a[5] ve âdetleri üzre şamata itdiler ise de gerek sadr-ı â'zam ve gerek vükelâ hareket itmedikleri cihetle bu sûretden me'yûs olıcak başka tedbîre teşebbüs itdiler. Ve çünki Alemdâr Paşa gâfil bulunub askerini menfâda bulunan ulemâ ve ricâlin hânelerine ve şuraya buraya iskân ve tefrîk

1 Nihânî: Gizli, saklı.
2 Bess-i şekvâ: Şikayeti açığa vurma.
3 İstibşâr: Müjde alma, hayırlı bir haber alıp sevinme, ferahlama.
4 Muvâfık-ı mizâc-ı tahakküm-kâr: Baskıcı karaktere uygun.
5 İşâ'a: Yayıp herkese duyurma.

ile kendüsi Bâb-ı Âlî'de bî-yâr ve yâver kalmış oldığından ânı yerinde basdırub bitürmek sûretine karâr verdiler.

Binâ'en-aleyh sâ'at yedi karârlarında yeniçeriler kışlalarından hareket ve hem-cins ve nâ-cinsi fark ve temyîz içün asâkir-i muntazama beyninde kullanılur ma'hûd parola usûlüne tevfîkan (sabâhdır) lafzıyla yek-dîgere remz ve işâret iderek ibtidâ Ağakapusı'na varub himmet-i vezîr ve vükelâ ile az vaktde terakkî iderek ber-vech-i bâlâ otuz bir bölügün odabaşılığından yeniçeri ağası olan Mustafâ Ağa'ya niyyet itdikleri işde kendülere ma'iyyet ve muvâfakat eylemek üzre teklîf itdiklerinde nasîhat kaydında olmağla hemân anı i'dâm idüb yerine kul kethüdâsını bir mikdâr askerle bırağarak ândan Bâb-ı Âlî tarafına azîmet itdiler ve bî-savt ve sadâ gelüb Bâb-ı Âlî'yi dâ'iren mâ-dâr[1] kuşatdılar ve harbeciler kolluğu civârında bir mahalde âmâde idilmiş alafı Alây Köşki tarafında vâki' büyük kapunun üzerindeki kethüdâ-yı sadr-ı âlî odasının altına vaz'la ilkâ-yı nâr eylediler âteş geregi gibi müşte'il oldukda tüfenk atmağa ve ol havâlîde kâ'in hân ve dükkânlardan zuhûr iden sekbânları i'dâm itmege başladılar ol vakte kadar Harem Dâ'iresi'nde bulunarak iç il icrââtı ile meşgûl olan sadr-ı â'zam bu şebhûndan[2] güç hâl ile haberdâr oldukda içerüden darb-ı tabl-bâz ile etrâf ve civârında bulunan dört beş bin kadar askerini îkâz ve da'vet eylemiş ise de asâkir-i merkûme ber-vech-i bâlâ şurada burada müteferrik ve perîşân ve evvelce kendülerine bir gûne ta'lîmât virilmemiş oldığı cihetle ne yapacaklarını bilmeyüb hayrân ve hemân fırka fırka bulundukları yerlerde encâm-ı kâra nigerân idiler.

Yohsa asâkir-i merkûme lede'l-iktizâ[3] ictimâ' idebilecek sûretde iskân ve ta'biyye idilmiş ve ba'zı işârât vaz' ile hîn-i hâcetde ol işâretlere göre hareket olunmak üzre sergerdelerine ta'lîmât-ı kâfiyye virilmiş ve zukâk başlarına ve sâ'ir mevâki'-i lâzımeye karagollar konulmuş olsaydı vak'aya vaktiyle kesb-i ıttılâ' olunarak çâresine bakılur ve dört beş bin Rûmili askeri bir mahalde müctemi' oldığı hâlde eşkıyâya mukâvemet (s.23) olunabilür. Ve hu sırada Levend Çiftligi ve Selîmiyye kışlalarındaki asâkir-i mu'allemenin dahi celbiyle kuvve-i kâfiyye istihsâli kâbil olur idi.

Ne çâre ki evliyâ-yı umûr beng-i gaflet[4] ve bî-kaydî ile medhûş[5] ve bî-şu'ûr olduklarından iş tâ buralara gelinceye kadar bir şeyden haber alamadılar hattâ vak'anın zuhûrunda Levend Çiftligi ve Üsküdar kışlalarındaki asâkir-i mu'allemenin yanlarında cebehâne bile yoğ idi yeniçeriler ise sadr-ı â'zamın ber-vech-i meşrûh şurada burada müteferrik olan asâkirine âdemler irsâl ve (Bizim işimiz ancak ocağımızın düşmanı olan vezîr ile olub anın işi tamâm oldı. Sizler başımızla berâber arkadaşlarımız ve tarîk-i Bektâşiyye'de hem-pâ ve yoldaşlarımızsız kışlalara buyurunuz müsterîh olunuz) deyü taglît[6] ve iğfâl idüb anlar dahi sadr-ı â'zamın hayât ve memâtından ve böyle bağteten şebhûna cesâret iden takımın mikdâr-ı neferâtından bî-haber oldukları cihetle mütehayyir ve muztarib olarak içlerinden ba'zıları yeniçerilerin da'vetine icâbet ile cem'iyyet-i eşkıyâya karışdılar muhâlefet yüzünde bulunanlara dahi

1 Dâ'iren mâ-dâr: Çepeçevre, bütün etrafını çevreleyecek şekilde.
2 Şebhûn: Gece baskını.
3 Lede'l-iktizâ: Gerektiği zaman.
4 Beng-i gaflet: Esrar içme gafleti.
5 Medhûş: Dehşete uğramış, şaşırmış; korkmuş, ürkmüş.
6 Taglît: Yanlışlığını çıkarma, yanıltma; yanıltılma.

yeniçeriler kal'a kapularını açub memleketlerine gitmek üzre yol gösterdiler.

Rûmili asâkiri bu vechile Alemdâr'ın hâlinden gâfil oldukları gibi o dahi anların ne hâlde olduklarını bilmeyüb ancak tabl-bâzın[1] sesine gelmediklerinden dûçâr-ı dehşet ve ıztırâb oldığı hâlde yanındaki bölükbaşılarından ba'zıları burada ağyâr elme düşmekden ise ıstabl-ı âsafîde mevcûd olan atlara süvâr olarak alâ bahtike saldırub ve cem'iyyet-i eşkıyâyı yarub geçmek ve selâmet müyesser olursa dışarudaki sekbânlar ile birleşmek evlâdır deyü ihtâr itmişler ise de Alemdâr elbette bize imdâd olunur ol vakte kadar pusudan ceng idüb dayanalım deyü civârîsini Harem Dâ'iresi'ndeki mahzene idhâl itdikden sonra kendüsi dahi köleleriyle mahzene girüb içerüden âgâz-ı ceng ve yaklaşmak isteyenleri nişâne-i dâne-i tabanca ve tüfenk ider oldı.

Hâlbuki mahalle bekçileri kâ'ide-i belde üzre harîki i'lân ve îzân itmeyüb atılan tüfenklerin sesleri ise ahâlîye îrâs-ı dehşet itmekle herkes hânelerinden dışaru uğrayub hakîkat-i hâlin istiknâhına[2] ibtidâr itdiklerinde köşebaşlarında bulunan yeniçeriler "bu yangun bildüginiz yangun degildir" diyerek hâdise-i vak'ayı beyân itmeleri üzerine ehl-i ırz gürûhı hânelerine kapanub berk-i hazân gibi lerzân oldukları hâlde eclâf ve erâzil gürûhı silâhlanub Paşakapusı'na doğrı pûyân[3] ve yek-dîgere müsâbakat iderek cem'iyyet-i eşkıyâya iltihâk itmek üzre şitâbân olmalarıyla her tarafdan seyl gibi akub gelen evbaş ile cem'iyyet-i eşkıyâ kesret bulmuş ve Bâb-ı Âlî'nin etrâfı âdem deryâsı olmuş ve bu cihetle Alemdâr'a imdâd gelmek ümidi kesilmiş idi.

(s.24) Şu sırada yeniçeriler ocağımıza sirkat yakışmaz dimekde oldukları hâlde Bâb-ı Âlî'deki eşyâ yanmasun ve ayaklar altında kalmasun diyerek elleri degdigi kadar yağmâgerlige tasaddî ve Paşakapusı'ndan paşalu kıyâfetinde çıkanlara itâle-i dest-i ta'addî[4] itmekle berâber bir tarafdan dahi harîkin civârına sirâyetini men'a çalışmakda ve bu harîk başka yere sirâyet itmez diyerek civârdaki hânelerden eşyâ kaçırmağı men' itmekde idiler ve fi'l-vâki' kendülerinin îkâ'[5] eyledikleri bir harîk olmağla ahâlîye cemîle göstermek üzre ol kadar gayret itdiler ki âteş-i harîk bir tarafa sirâyet idemedi ve sâ'ir harîklerin etrâfa sirâyeti ve imtidâd ve şiddeti yeniçerilerin hiyânet ve müsâmahalarından neş'et idegelmiş oldığı sâbit oldı. Bu esnâda orta aşçılarından ba'zıları bir mikdâr eşkıyâ ile Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi'nin konağı tarafına teveccüh itdiklerinde efendi verâ-yı perde-i inzivâdan bi'l-vâsıta sebeb-i vürûdlarını mütecâhilâne[6] su'âl itdikde ma'iyyetindeki sekbânları isteyüb başka garazları olmadığını ifâde itmeleri üzerine altmış kadar sekbân kendü konağında mihmân oldığını tekellüfsüzce beyân idüb yeniçeriler bunların kendülere mazarratı olmayacağını tefehhüm ve teferrüs ile feth-i bâb-ı ruhsat ve müsâlemet ve sekbânlar dahi çıkub anlara ma'iyyet ve muvâfakat itmegin ustalar ashâb-ı beyte safâmzda olunuz deyü emniyyet virüb gitmişler.

Şânî-zâde Târîhi'nde bu vak'ayı tahrîr itdikden sonra muktezâ-yı nâm-ı nâmîleri üzre

1 Tabl-bâz: Davulcu.
2 İstiknâh: Doğruluğunu araştırma.
3 Pûyân: Koşarak.
4 İtâle-i dest-i ta'addî: Zulüm ve haksızlık elini uzatma.
5 İkâ': Vuku buldurmak. Fena bir şey yapmak. Meydana getirmek. Yetiştirmek. Düşürmek.
6 Mütecâhilâne: Bilmiyor görünerek, bilmemezlikteu gelerek.

sûret-i gâlibiyyet müşâhed-i ashâb-ı dikkat oldı diyerek hatm-i kelâm eylemişdir.

Şıkk-ı Sânî Defterdârı ve Umûr-ı Cihâdiyye Nâzırı Behîc Efendi mukaddimât-ı vak'adan vehâmet-i âkıbeti istidlâl iderek evvelce davranub tebdîl-i zîy ve kıyâfet ile firâr ve gaybûbet eylemiş oldığından yeniçeriler her ne kadar tecessüs itdiler ise de bulamayub me'yûsen avdet itdiler.

Ve yeniçerilerin bir gürûhı Defterdâr Tahsîn Efendi'nin konağına varub teftîş ve taharrî eylemişler ise de o dahi firâr eylemiş oldığına mebnî ândan vazgeçüb Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafâ Refîk Efendi'nin konağma gitdiler.

Refîk Efendi dahi Gâlib Efendi gibi ma'iyyetindeki sekbânları teslîm ile selâmet bulmak fikrinde iken Tahsîn Efendi gelüb bizlere bi'l-mukâbele muhâfaza-i nefse kıyâm itmekden başka sûretle necât ihtimâli yokdur deyüb orada bulunan Uzuncaâbâd-ı Hasköy Â'yânı Mustafâ Ağa dahi anı tasdîk itmekle yanlarındaki sekbânlar ve sâ'ir ağavât ve tebâ' ile silâha davranub mukâbele ve mukâteleye mübâşeret itdiler tarafeynden birer mikdâr âdem telef olarak âteş-i ceng ü cidâl gitdikce müştedd[1] oldı ve pey-der-pey gelüb iltihâk iden evgâd[2] **(s.25)** ve ırgâd ile cem'iyyet-i bâgiyye kuvvet buldı fakat yalnız tüfenk ve tabanca cengiyle başa çıkamayacaklarını anladıkları cihetle Topkapusı'ndan bir top ihtilâs ile getürüb ve içlerinde topçu neferi bulunmadığından pek güc ile doldurabilüb ne hâl ise bir def'a konağın kapusına doğru atdılar içerüdeki sekbân ve tebâ'a top sesinden ürkmekle birer ikişer çıkub hâricdeki cem'iyyete iltihâk itmege başladılar.

Bunun üzerine Tahsîn Efendi sebât edemeyüb hemân ard kapudân firâr ile ol civârda etbâ'ından birinin hânesine girdigini bir nâ-bekâr görüb cem'iyyet-i eşkıyaya ihbâr itmekle varub ol hâneden ihrâc ve istishâb ile Ağakapusı'na getürürken esnâ-yı râhda inde'l-avâm maznûn[3] olan cerâ'im-i sâbıkasını yâd ve tezkîr ile darb ve tahkîr iderek Kapudan İbrâhîm Paşa Câmi'i'ne vardıklarında sabr ve tahammülleri kalmayub orada i'dâm itdikden sonra ayağına ip takub sürüyerek Ağakapusı'na getürüb ve kapu önünde ağa-yı maktûlün na'aşı yanında bırağub gitdiler Mustafâ Refîk Efendi konağının etrafındaki cem'iyyet gitdikce kesret buldı ve kuvvet ve galebe anların tarafında rû-nümâ olarak içerüdeki sekbân ve sâ'ir ağavâtın gözleri doldu bu hâli görüb Refîk Efendi dahi bundan sonra makâm-ı müdâfa'ada sebât ile imkân-ı halâs ve necâtdan me'yûs oldı ve artık dest-i kazâya teslîm-i girîbân[4] rızâ ve zorbalara dahîl düşerek telsîm-i dâmen-i niyâz ve recâ efkârına düşdi hâlbuki binek taşına inerek feth-i bâb-ı ilticâ idüb de ocağın ırzına dahîl olmak üzre yeniçeri kokonoslarından bir kaçını ihzâr eyledigi hilâlde bir takım eşkıyâ zenbûr-ı belâ gibi başına üşdi ve hemân kendüsini ve Hasköy Â'yânı sâlifü'z-zikr Mustafâ Ağa'yı i'dâm ve derûn ve bîrûn-ı hâneyi yağmâ ve gazâ mâlımızdır deyü istihlâl-i mâ-haremü'l-mevlâ iderek âyîn-i cehâlet ve tuğyânı itmâm itdiler.

Kapudan-ı Deryâ Râmiz Paşa keyfiyyete lede'l-ıttılâ' Alemdâr Paşa sekbânlarının perâkende olduklarını tahattur ve mevcûd-ı ma'iyyeti olan sekbânân ve mellâhân ve Levend Çiftligi ve Üsküdar kışlalarında müretteb olan cedîd sekbân tavâ'ifiyle muhâlifîne mukâbele

1 Müştedd: Şiddetlenen, şiddetlenmiş, azan.
2 Evgâd: Ahmaklar, eblehler, salaklar, bönler, akılsızlar.
3 Maznun: Zannolunmuş. Zan altında bulunan, kendisinden şüphe edilen.
4 Teslîm-i girîbân: Yakasını teslim etme.

kâbil oldığını tezekkür iderek yanındaki Rûmili sekbânlarını Edirne Kapusı taraflarına irsâl ile şâyed ki mukaddemce bir muhâbere-i hafiyye vukû‘ bulmuş olub da Edirne ve Silivri taraflarından yeniçerilerin imdâdma gelenler olur ise men‘ ve müdâfa‘a ve sadr-ı â‘zam hâlâ hayâtda olub bizler dahi imdâdma gitmek üzre oldığımız cihetle anın askerlerinden Rûmili tarafına gidenler olur ise tevkîf ve i‘âde idiniz deyü tenbîh idüb bu me’alde zâbitlerine bir kıt‘a buyuruldı dahi virmiş ve Tersânelüyi eşkıyâ ile ihlâtdan men‘ içün mahall be-mahall âdemler ta‘yîn ve Levend (**s.26**) Çiftligi'ndeki Sekbân-ı Cedîd askerini Tophâne sahasına indirüb ve tavâ’if-i askeriyeye cebehâne verdirüb ol ciheti dahi tahsîn[1] itdikden başka Bağçekapısı'yla Topkapusı arasmdaki topları tetâvül-i eyâdî-i eşkıyâdan[2] muhâfaza itdirmiş ve'l-hâsıl kal‘a kapularından duhûl ve hurûcı men‘ ile etrâf ve eknâfı muhâfaza emrinde yed-i tûlî göstermiş idi.

Üsküdar'da mukîm olan Asâkir-i Mu‘alleme Ser‘askeri Kadı Paşa dahi Selîmiyye Kışlası'ndaki Sekbân-ı Cedîd askerine cebehâne dağıdub ol cihetin muhâfazasına hasr-ı efkâr ve karşudan İstanbul'da harîk-i fesâdı temâşâ ile netîce-i kâra intizâr itmekde idi. El-hâsıl derûn-ı İstanbul'daki âteş-i fitnenin hârice sirâyetini men‘ içün her tarafca takayyüdât-ı kâfiyye icrâ olunmuş idi lâkin yeniçeriler dahi Bağçekapusı'ndan mâ‘adâ bi'l-cümle kal‘a kapularını sedd ü bend ile derûn-ı İstanbul'da istedikleri gibi atub tutmakda idiler. Râmiz Paşa öyle medrese ihtimâlâtına vücûd virüb ve böyle perîşân tedâbîr ile zihn yorub da hâricde dolaşacağma kuvve-i mevcûde ile İstanbul tarafına geçüb de cem‘iyyet-i eşkıyâ henüz geregi gibi kuvvet bulmadın erhâb-ı şekâvet üzerine hareket itmiş olsaydı derhâl etrâfda müteferrik olan Alemdâr Paşa askeri dahi toplanahilür ve Alemdâr Paşa mudîk-i belâdan kurtarılur ve harîk-i fitne etrâfı sarmadın basdırılur idi. Zîrâ Alemdâr Paşa dâhil-i mahzenden hâricîler ile kıtâl ve müdâfa‘aya devâm ve gayret-i câhiliyyeye uyub da yaklaşmak isteyenleri der-akab kurşun ile i‘dâm itmekde oldığından ve mahzene yaklaşmak şîr-i jiyânın[3] mağarasına girmekden daha muhâtaralu oldığı anlaşıldığından yeniçeriler mahzene takarrub idemeyerek etrâfını ihâta ile uzakdan arbede itmekde idiler Alemdâr Paşa ise anların av‘ava-i segânelerine[4] kulak asmayub ve baht işi atdıkları kurşun dânelerini mühimsemeyüb ve aslâ tedbîrini şaşırmayub fevka'l-âde izhâr-ı celâdet ve sebât iderek vakt-i asra kadar dayanmış ve ümîd-i imdâd ile haylî vakt kazânmışdır.

Çi-sûd[5] ki Râmiz Paşa sür‘at ile cesûrâne hareket idemeyüb meydânda umûm tavâ’if-i askeriyyeye kumanda idecek başka bir zât dahi olmadığından ve Alemdâr Paşa'nın kuvvetü'z-zahrı[6] olan Rûmili â‘yânları bâlâda beyân olundığı üzre birer birer memleketlerine gitmiş bulunduklarından Rûmili askeri toplanamadı sâ’ir tarafdan dahi vaktiyle Alemdâr'a i‘âne olunamadı fırsat-i harbiyye ise ekseriya ân-ı vâhidde gelüb geçer ve sonra telâfî-i mâ-fât[7] müte‘assir yâhûd müte‘azzir olur.

(**s.27**) Binâ’en-aleyh büyük kumandan olmanın birinci şartı cesâret ile sür‘at-i cevelân

1 Tahsîn: Kale gibi sağlamlaştırma.
2 Harîk-i fitne: Fitne ateşi.
3 Şîr-i jiyân: Kızgın, kükremiş arslan.
4 Av‘ava-i segâne: Türlü türlü havlamalar.
5 Çi-sûd: Ne fayda, neye yarar.
6 Kuvvetü'z-zahr: Dayanak, insanların arkalarını dayadıkları güç.
7 Telâfî-i mâ-fât: Elden çıkan şeyin telafisi, kayhedilen bir şeye karşı başka bir şey kazanma.

ve hareketdir dirler bu dahi insânda fitrî bir keyfiyyetdir.

Beyt

Halaka'l-lâhu li'l-harbi ricâlen * Ve ricâlen li-kus‘ati ve serîdün

El-hâsıl bir nev‘ rehâvet ve cebânet[1] eseri olarak Alemdâr Paşa'ya imdâd olunamayub fırsat fevt oldı ve eşkıyâ gitdikce ferce buldı yâhûd Alemdâr'ın zevâl-i devlet ve ikbâli mütemennâ-yı ba‘zı e‘âlî oldığına mebnî imdâdına segirden olmadı hele Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinin bu işe derece-i müdâhalesi hakkında ma‘lûmât-ı kâfiyye yok ise de vak‘anın zuhûrundan akdem hudûsüne Enderûn-ı Hümâyûnca intizâr olundığı rivâyât-ı mevsûkadandır.[2]

Şu hâle göre Alemdâr'ın imdâdına müsâra‘at olunmaması mahsûsan ihtiyâr olunmuş bir keyfiyyet olmak ihtimâli vârid-i hâtır olur lâkin Alemdâr Paşa sûhte-i nâr-ı belâ[3] oldukdan sonra Râmiz Paşa'nın selâmet bulamayacağı der-kâr olub fetâneti hasebiyle kendü dahi bu dakîkayı derk ve iz‘ân ider zevâtdan olmasıyla ber-vech-i bâlâ bu bâbda meşhûd olan betâ’et ve rehâveti kasdî müsâmahasından neş’et itmiş olmak ihtimâli ba‘îd görünür.

Her ne hâl ise derûn-ı İstanbul eşkıyâ yedinde kalub ocaklu Ağakapusı'nda ictimâ‘ ile istişâre iderek bir mertebe daha kuvvet bulmak üzre içlerine ulemâyı almağa karâr virdiler ve hemân sudûr-ı ulemâyı hâh ve nâ-hâh Ağakapusı'na getürmek üzre takım takım âdemler gönderdiler.

Meb‘ûsân-ı mûmâ-ileyhim Aygır İmâm deyü ma‘rûf olan Sadr-ı Rûm ve İmâm-ı Evvel-i sâbık Dervîş Efendi ve Rûmili pâyesi olan Mollâcık-zâde Atâullâh Efendi ve bâ-pâye-i Rûmili Nakîbü'l-eşrâf olan Dürrî-zâde es-Seyyid Abdullâh Efendi ile bi'l-fi‘il Sadr-ı Anadolı ve İmâm-ı Evvel-i Şehr-i yârî Kırımî Ahmed Kâmil Efendi'nin konaklarına varub teblîğ-i da‘vet itmeleri üzerine anlar dahi çâresiz icâbet ile Ağakapusı'na gitdiler.

Bâ-pâye-i Anadolı hi'l-fi‘il İstanbul kadısı olan Köstendilli Tâhir Efendi ricâl ve â‘yâna ta‘allukı olmak hasebiyle bu cem‘iyyete varmakdan ictinâben konağınm karşusındaki bir küçük hâneye girüb ihtifâ eylemiş ise de ocaklunun meb‘ûsları tecessüs ve teftîş iderek bulub bir bârgîre irkâben anı dahi Ağakapusı'na îsâl itdiler.

Bu sûretle sudûr-ı ulemâ Ağakapusı'nda lede'l-ictimâ‘ ocaklu kendüleriyle akd-i cem‘iyyet iderek anlara hitâben (Beş yüz seneden berü ittifâk-ı ârâ-yı ukalâ ve ulemâ[4] ile karâr-gîr olan (**s.28**) ocağımızı söndürmeğe niyyet iden vezîr-i vizr-âlûdun[5] ocak gayretiyle ihrâk ve ifnâsı murâd olundukda ağamız olacak yâd-gâr muhâlefet itmegin emsâli vechile kul elinde maktûl oldu öteden berü bizim başımız sizlere bağludur ocağ-ı âmireye bir ağa nasb olunmak ve belki bir vezîr nasbıyla def‘-i kîl ü kâl kılınmak niyâzımızı biriniz varub hâk-i pâ-yi şâhâneye arz ve teblîğ itmesini ricâ eyleriz) deyü şekl-i ebleh-firîbine nazaran

1 Cebânet: Korkaklık, ürkeklik. Korkulmayacak şeylerden bile korkmak.
2 Rivâyât-ı mevsûk: Vesikaya dayanan söylentiler, sağlam, inanılır söylentiler.
3 Sûhte-i nâr-ı belâ: Bela ateşiyle tutuşmuş.
4 İttifâk-ı ârâ-yı ukalâ ve ulemâ: Alim ve akıllı insanların görüş birliği.
5 Vizr-âlûd: Günaha bulaşmış.

Dervîş Efendi'ye işâret idüb şîve-i hâl ve zamâne nazaran sâ'irleri dahi anı tensîb itmeleriyle Dervîş Efendi der-akab yerinden kıyâm ve odanın ortasına kadar gidüb anda tevakkuf ve ârâm ile işte gidiyorum cülûs dahi istiyor musunuz diyerek deliye taş akmak gibi ortaya bir söz atmağla az kaldı ki bir fesâd-ı nâ-me'mûl hâdis ola yazdı hemân Tâhir Efendi (Efendi ne söylüyorsın kimi iclâs ideceksin ocaklu hâşâ zorba mıdırlar ki o makûle emr-i mekruha ibrâm ideler) diyerek Aygır İmâm'ın eşekligini yüzüne urdu sâ'ir huzzâr dahi dahk-ı zarurî-i istihzâ ile anı tasdîk itdikden başka Dervîş Efendi huzûr-ı hümâyûnda dahi şâyed bir münâsebetsiz söz söyler ve belki bir büyük halt ve hatâ eyler deyü cümlesi bu sefâretle Tâhir Efendi'nin Enderûn-ı Hümâyûna gitmesini münâsib gördi bu takrîb ile Tâhir Efendi dâru'l-emân-ı melhûfân[1] olan Sarây-ı Sultânîye azîmet ile zorbaların ellerimden yakayı kurtardı gelelim Alemdâr'ın encâm-ı ahvâline.

Alemdâr Paşa'nın Keyfiyyet-i Vefâtı ve Erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'nin Emr-i Müdâfa'aya Teşebbüsâtı

Ber-vech-i bâlâ yeniçeriler açıkdan açığa mahzene takarrub idemediklerinden arka taraflarından bir yerini delüb de kurşun ile Alemdâr'ı urmak üzre kazma ve külünk gibi âlât-ı tahrîbiyye tedârükünde olduklarını Alemdâr Paşa pencereden rü'yet ile garazlarını teferrüs itdikde (âhiru'l-devâ'i el-key)[2] vefkince en sonra icrâsını tasmîm eyledigi tedbîr-i cür'et-kârânenin vakt-i icrâsı takarrub eyledigini anladı.

Lâkin mevcûd ma'iyyeti olan bî-cürm ve isyân cevârî ve gılmânı semt-i emân ve selâmete îsâl içün içerüden nidâ ile zâbitândan birkaç âdem istemekle usta ve baş karakullukcı takımından birkaçı mahzen kapusına yaklaşdıklarında çıkub teslîm olmak sûretini işrâb ile cevârî ve gılmânını ocağın ırzına emânet olmak üzre birer birer ihrâc ve teslîm eyledi ve fakat iki fedâkâr vefâ-ibtigâ ya'nî paşanın müntehabe-i cevârî-i müstefreşesi[3] olan başkadın ve anlara teba'iyyetle ihtiyâr-ı belâ-yı gâr iden sıddîk ve yâr-ı gâr Tavâşî Hâdım Ağa çıkmayub bi'l-ihtiyâr paşa ile birlikde kaldılar.

(s. 29) Ba'dehu Alemdâr Paşa merkûm zabitlere hitâben nefsime bir zarar gelmemek şartıyla kendimi dahi size teslîm iderim lâkin haşerâtdan bana sû'-i kasd olunmamak içün an-asl neferâtından oldığım kırk iki bölügün odabaşı ustasını bana gönderiniz gelsün beni buradan alsun diyicek yeniçeriler memnûn olarak derhâl galabalık içünde merkûm ustayı bulub gönderdiler usta dahi odabaşı ile berâber pencere önüne varub durdukda içerüden Alemdâr Paşa (Bre devlet hâ'ini falânlar ben mukaddemâ sizin ocağınıza sû'-i kasd idecek olaydım şimdiye kadar külliyyen mahv idemez miydim zann idersiniz lâkin siz kendü ihtilâliniz sebebiyle Devlet-i Aliyye'yi harâb idecek oldığmız ve hiçbir türlü söz kabûl itmediginiz cümleye nıa'lûm iken ben yine sizin ocağınızı ihyâ ve sizi ıslâha sa'y-i evfâ[4] eyledim husûsan sizin kışlanıza çeşme yapdırdım ve size bunca ihsân itdim şimdi bana

1 Melhûfân: Kederliler, tasalılar, kaygılılar, üzüntülüler.
2 "En son deva dağlamaktır. (Tek çıkar yol budur.)"
3 Müstefreşe: Odalık, cariye.
4 Sa'y-i evfâ: Çok vefalı, çok sadakatli çalışma.

mu'âvenet ve sâ'ire muhâlefet idecek iken anlarla ittihâd idüb bana hiyânet idersiniz sizin gibi falânların ahdine i'timâd idüb de kendimi size teslîm ile kıyâmete kadar ta'n ve düş-nâmı kabûl ider miyim ve hısn-ı hasîn-i gayret ve şecâ'atden avrat gibi kendü ihtiyârımla çıkub gider miyim zann idiyorsunuz bre filânlar) diyerek rû be-rû zemm ü ta'n[1] ve şetm ü la'n[2] eyledigi sırada şaşkın ustanın yanındaki odabaşının ağzına bir yağlı kurşun aşk itdi odabaşı derhâl düşüb ocak uğrunda sefer-i ukbâya gitdi.

Vezîr-i celâdet-semîr sâ'id-i gayret ve cür'eti teşmîr[3] iderek yeni başdan tabanca ve tüfenk ile azm-i rezm ve ceng eyledi ve pey-der-pey içerüden dışaruya kurşun atmağa başladı ve artık iğfâl ile ele geçirilmek ihtimâli kalmadı lâkin öyle kükremiş ve mağaraya kapanmış bir arslanın üzerine varmağa dahi kimesne cesâret idemiyordı.

Bunun üzerine yeniçeriler hemân kazma ve küskü ve külünk gibi âlât-ı tahrîbiyye ile mahzenin ense tarafına dolaşub bir takımı dahi nerdübân ile kubbenin üstüne çıkarak delmege başladılar. Alemdâr Paşa gördi ki kubbeden fürce açıldığı gibi yukarudan kurşun ile kendüsini bâd-hevâ telef idecekler boş yere ölmek ise münâfî'i şi'âr-ı ashâb-ı şecâ'at oldığından bu vakte kadar gayret ve şecâ'at ile sebât idüb şâyed bir tarafdan imdâd irişür deyü bu sûretle biraz vakt daha geçürdükden sonra artık ye's-i küllî hâsıl ve kânûn derûnundaki âteş-i gayret ve hamiyyet müşte'il olarak musammemi olan son tedbîrim zamân-ı icrâsı geldiginden (En-nâru vele'l-âr) kâ'ide-i dilîrânesini ihtiyâr ile bir tabanca sıkarak cebehâneye âteş edicek (Allahu ekber kebîrâ) bir sa'ika-i dehşet-fezâ ile mahzenin kubbesi cânib-i kubbe-i semâya çıkub üzerinde mevcûd olan birkaç yüz yeniçeri kuş gibi hevâda (s.30) perrân ve etrâf ve civârında bulunanlar dahi sadme-i ahcâr[4] ile telef olarak âzim-i semt-i nîrân ve bakiyyesi çil yavrusu gibi perîşân oldı.

Ve zu'mlarınca mahzen-i merkûm mahsûsan böyle vakt-i müzâyaka içün kat kat binâ olunmuş ve dîger katlarında dahi lağım olmak melhûz bulunmuş olmak hasebiyle hiç biri mahzene takarrub idemeyüb (uzakdan merhabâ ey eyü kardaş) vefkince uzakdan âmâde-i harb ve perhâş oldukları gibi Bâb-ı Âlî'nin sâ'ir yerlerini kazub da mücevher ve külîçe-i sîm ve zer bulmak içün arayıcılık san'atmda hüner gösterecek gürûh dahi toplanub ancak eyyâm-ı şitâ içün âmâde kılınmış olan hatabın ve sâ'ir ahşâbın âteş-i pür-şererinden takarrub mümkün olmamağla intifasına intizâr ile etrâfında dolaşur ve dîger eşkıyâ dahi derûn-ı beldede devr ile âteş-i fitne ve ihtilâli daha ziyâde alev-gîr itmege çalışur idi.

Çünki Râmiz Paşa tarafından gûyâ mahzenin zîr-i zemînde musanna' ve mechûl bir mahalle çıkar yolu olmağla Alemdâr Paşa ol tarîkle çıkub seherî kal'a kapularından çıkan sekbânlarla birlikde mütenekkiren[5] hurûc ile halâs bulmuş ve â'yân ve eşrafa i'lân ve beyân idüb anlar dahi pey-der-pey başına toplanarak teksîr-i kuvvet[6] itmekde imiş yollu sözler tasnî' ve işâ'a olunmağla avâm-ı nâs telâşa düşmüş olduklarmdan ocaklu dahi bu misillü havâdisi tekzîb ile yoldaşlarına cesâret virmekde ve şâyed ki derûn-ı şehre hücûm olunacak

1 Zemm ü ta'n: Yerme ve kınama.
2 Şetm ü la'n: Sövme ve lanet etme.
3 Teşmîr: Sıvama veya sıvanma.
4 Sadme-i ahcâr: Çarpan taşlar.
5 Mütenekkiren: Mütenekkir olarak, kıyafet değiştirip, kendini tanıtmayarak.
6 Teksîr-i kuvvet: Kuvveti çoğaltma.

olur ise müdâfa'aya muktedir olmak içün teksîr-i cem'iyyete ikdâm itmekde idiler.

Alemdâr'ın zevâl-i devletini temennî idenler işte buraya kadar ihtilâli hoş görüb bunun üzerine artık Bâb-ı Âlî'deki harîk ile berâber âteş-i fitne ve ihtilâlin dahi sönmesini ârzû ider oldılar.

Hâlbuki âteş-i harîk çatıya sardıkdan sonra kundağı vaz' idenler dahi itfâsına muktedir olamayub asıl su'ûbet şimdi meydâna çıkdı zîrâ söz ayağa düşmekle yeniçeriler zimâm-ı devleti ellerine alub da istediklerini yapdırmak isterler erkân-ı Saltanat-ı Seniyye buna muvâfakat idemeyüb hall ü akd-i umûrun taraf-ı saltanatda kalmasını ve evâmir-i seniyyenin nâfiz olmasını emel iderler böyle yek-dîgere münâkız[1] olan iki maksadın cem' ve telfîki ise düşvâr ve bundan dolayı azîm hâdiseler zuhûr idecegi der-kâr idi.

Kaldı ki sadr-ı â'zamın hayât ve memâtı nezd-i Saltanat-ı Seniyye'de henüz meczûm olmayub hâlbuki hall ü akd-i umûr içün bir zâtın ta'ayyün itmesi lâzıme-i hâlden görüldigine ve Çavuşbaşı bulunan Arnavud Memiş Efendi sâhib-i cür'et ve cesâret ve oldukça vâkıf-ı mizâc-ı devlet (**s.31**) oldığına mebnî sadâret-i uzmâ kâ'immakâmı ta'yîn buyurulmuş ve taraf-ı kâ'immakâmîden Kul Kethüdâsı Mehmed Ağa'ya haftan giydirilmişdir.

Fakat hükûmeti yine erâzil eline düşürmemek içün Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri Sarây-ı Hümâyûnun muhâfazasıyla zorbalara karşu harekât-ı tedâfü'iyyeye[2] karâr virmiş oldığından mütekâ'iden Üsküdar'da mukîm olan esbak Kapudan-ı Deryâ Sâlih Paşa ile Çarhacı Alî Paşa Sarây-ı Hümâyûna celb olunub Kapudan-ı Deryâ Râmiz Paşa ile Kadı Paşa'nın dahi kuvve-i mevcûdeleriyle Sarây-ı Hümâyûna gelmeleri içün irâde-i seniyye sâdır olmuş idi binâ'en-aleyh Râmiz Paşa Levend Çiftligi sekbânları ve topcı asâkiri ve Kadı Paşa Üsküdar Kışlası'nda mevcûd ve müretteb olan sekbânlar ile kabîl-i asrda zevrak-süvâr[3] olarak Sarây-ı Hümâyûna gelüb asâkiri iktizâsına göre sarây kapularına taksîm ve ta'yîn ve her tarafı tahsîn ile müdâfa'aya hâzır oldılar.

Yeniçerilerin Sarây-ı Hümâyûn Üzerine Hücûm İtdikleri ve Netîcesinde Zuhûra Gelan Muhârebât ve Sâ'ir Vukû'ât

Ber-vech-i bâlâ yeniçeriler işe rû-yı mutâva'at ve ricâ ve mülâyemet ile başlayub kendülerine bir ağa nasbı istid'âsıyla Tâhir Efendi'yi dahi Sarây-ı Hümâyûna göndermişler idi garazları ise şamatasızca işi aradıkları kerteye getürüb de Sultân Mustafâ asrında oldığı gibi zimâm-ı devleti ellerine almakdan ibâret idi. Hele cebehâne atıldıkdan sonra daha ziyâde şımarub ve artık gemi azıya alub mânend-i hergele-i güsiste-mehâr-ı[4] bî-pâkâne devr-i esvâk ve bâzâr ider oldılar.

Şu hâlde ber-vech-i bâlâ Sekbân-ı Cedîd asâkiri Sarây-ı Hümâyûna celb olunub da Saltanat-ı Seniyye'nin müdâfa'aya müheyyâ oldığını göricek pek ziyâde hiddetlendiler ve

1 Münâkız: Birbirini tutmayan.
2 Harekât-ı tedâfü'iyye: Savunma harekâtı.
3 Zevrak-süvâr: Kayığa binen. Sandala binmiş olan.
4 Hergele-i güsiste-mehâr: Yuları kopmuş, başıboş, kayıtsız eşek sürüsü.

dîn ve devlet uğrunda eski pây-pûşlarını[1] terk itmezler iken ocak uğrunda fedâ-yı ser ve cân itmek üzre beynlerinde ahd ü mîsâk ve külliyen mahv ve nâ-bedîd oluncaya dek yek-dîgerden ayrılmamak üzre Hükûmet-i Seniyye aleyhine akd-i peyvend-i ittifâk[2] eylediler ve hemândâ'iyye-i hurûc ale's-sultân ile i'lân-ı bagî ve tuğyân iderek taraf taraf Sarây-ı Hümâyûn üzerine hücûm ve iktihâm itdiler. Lâkin Sekbân-ı Cedîd askeri tarafından kaviyyen müdâfa'a olunmağla her hamlede yeniçerilerden nice kişiler telef oldı ve zukâklar yeniçeri lâşeleriyle doldı.

Bu cihetle yeniçeriler me'yûsen ric'ate mecbûr olduklarından başka ol gün sabâhdan berü yollar mesdûd ve Sarây-ı Hümâyûnda nevâle mefkûd oldığından Asâkir-i Mu'alleme Ağası (**s.32**) Süleymân Ağa bir mikdâr iftâriyye ve me'kûlât-ı sâ'ire tedârük itmek üzre birkaç yüz Sekbân-ı Cedîd askeriyle Bâb-ı Hümâyûn'dan hurûc ile ilerü hareket idüb ve râst geldigi eşkıyâ fırkaları üzerine âteş iderek ve cem'iyyetlerini târ-mâr eyleyerek Dîvânyolu'yla At Meydânı'ndanki Dikilitaş'a kadar gidüb dükkânlarda simit ve çörek makûlesi ne buldıysa ahz ile Sarây-ı Hümâyûn içün haylîce iftâriyye tedârük itdikden sonra vezîrin hayât ve memâtını tecessüs ve tahkîk itmek üzre Bâb-ı Âlî taraflarından avdet ile ahşama karîb Sarây-ı Hümâyûna vusûl buldı.

Bu hareket birkaç sâ'at mukaddem olsaydı Alemdâr Paşa kurtulur idi ne çâre hükm-i kazâ yerini bulacak Alemdâr Paşa gice imsâk vakitlerinden ferdâsı hemân vakt-i asra kadar dayanub bu müddet ise imdâd içün pek vüs'atlü bir fırsat iken gaflet yâhûd teğâfül eseri olarak bir tarafdan kendüye imdâd olunamadığından cebehâneye ilkâ-yı nâr ile â'dâsından ahz-ı sâr eyledi lâkin kendüsi dahi bu uğurda fedâ olub gitdi bunun üzerine işler dahi başka sûret kesb itdi (ve kâne emru'llâhi mef'ûlen)[3] İşte Ramazân-ı şerîfin yirmi yedinci Salı günü bu vukû'ât ile hitâm buldı ve Sekbân-ı Cedîd askerinin cesûrâne mukâbelesi ve ale'l-husûs bu ahşam muhârebesi gürûh-ı eşkıyâya bâdî-i tefrîka[4] oldı.

Ocaklu bu hâli görüb telâş itdi ve cem'iyyet-i şekâvetleri perîşânlığa yüz tutdu bu sırada e'imme ve hutebâ gürûhundan bir takım cehele-i âlem-nümâ meydâna çıkub (eş-Şeytâni ye'izukum)[5] mübtegâsınca ehl-i İslâm'ı yek-dîgeriyle mukâteleye tahrîk ve teşvîk ile taglît-i ezhân-ı cühelâ itdiklerinden ocaklu cesâretlenüb sû be-sû hâşâ (ıındâda gelmeyenlerin avratları boş ve kendüleri kâfirdir) deyü dellâller nidâ itdirdiler ve sekbânların Ağakapusı'ına şebhûn itmek ihtimâline bimâ'en kayıkhâne ve külhan ve tâbhâne gibi mahallere zâbitler irsâl ile buldukları ekrâd ve ırgâd makûlelerini cebren sürüb ve kassâb ve sâ'ir esnâf gürûhunu ister istemez getürüb Ağakapusı'nı ve kışlaları bekletdiler ve kendüleri ol gice oldukları mahallerde kaldılar sükkân-ı belde dahi yirmişer otuzar âdem ile mahallelerini hıfz u hirâsete mecbûr oldılar.

Ferdâsı ya'nî Ramazân-ı şerîfin yirmi sekizinci Çehârşenbe güni yeniçeriler ale's-seher Süleymâniyye civârında ictimâ' ve ağaları olan Mehmed Ağa'yı önlerine katub yine Ayasofya tarafına doğrı hareket ve hücûm itdiler.

1 Pây-pûş: Ayak örten, pabuç, ayakkabı.
2 Akd-i peyvend-i ittifâk: İttifak bağını düğümleme, anlaşmaya varma.
3 "Allah'ın emri geçerli oldu."
4 Bâdî-i tefrika: Ayrılma, bozuşma sebebi.
5 "Şeytan size böyle öğüt verir."

Garîbdir ki ahâlîden dahi hamîr-ı mâyesi fâsid olan pek çok eşhâs anlarla bi'l-ittifâk gazâya gider gibi Sarây-ı Hümâyûn üzerine gitdiler.

(s.33) Sekbân-ı Cedîd askeri karîbü'l-ahdde tertîb olunmuş olmasıyla henüz geregi gibi ta'lîm olunub da içlerinde inzibât-ı askerî ve beynlerinde ocak gayreti husûl bulmamış idüginden ve mecmû'u dört bin râddesinde olub cem'iyyet-i eşkıyâ ise anların ez'âf-ı muzâ'afı[1] oldığından tedâfü'î hareket olunmak muvâfık-ı hâl ve maslahat görüldiyse de eşkıyâ Sarây-ı Hümâyûnu ihâta ve Ayasofya minâreleri gibi ba'zı mahâll-i mürtefi'aya su'ûd ile Sarây-ı Hümâyûn derûnuna kurşun atmağa başladıklarından başka yeniçerilik gayreti maraz-ı cüzzâm gibi âmmenin iliklerine işlemiş oldığından Enderûn-ı Hümâyûnda aşçı ve helvâcı ve etmekci ve suffelü ve külâhlı ve zülüflü baltacı ve sâ'ir bostâniyyân ve hademe-i müstahfizân-ı Sarây-ı Sultânî olan sekbânlara nazar-ı husûmet[2] ile bakub tenhâ buldukları yerde i'dâmlarına kıyâm iderlerdi.

Bîrûn'un isyân ve şekâveti üzerine Enderûnun dahi bu vechile ihtilâl ve fetreti sekbânların mûcib-i fütûr ve me'yûsiyyeti oldukca Râmiz Paşa ve sâ'ir vüzerâ mesûbât-ı hidmet ve itâ'at-i pâdişâhîyi beyân ve ehl-i bagî ve tuğyân ile vukû' bulan müdâfa'a ve muhârebedeki ücûr-ı cezîle-i uhreviyyeyi[3] âverde-i zebân[4] iderek bir müddet asâkir-i merkûmeyi hüsn-i i'mâl idebilmişler ise de encâm-ı kâr ye's ve fütûra dûçâr olacakları der-kâr oldığından ve Enderûn-ı Hümâyûnda zahîre mefkûd oldığı hâlde gürûh-ı eşkıyâ Sarây-ı Hümâyûnun suyollarını hedm itdiklerinden çâresiz Sarây-ı Hümâyûndan hurûc ile eşkıyâ üzerine hücûm olunmak lâzıme-i hâlden görüldi.

Binâ'en-aleyh cemre-i harb ü vegâ Ocak Ağası Süleymân Ağa me'mûr olarak dört bin sekbân ve dört kıt'a top ile Bâb-ı Hümâyûn'dan hurûc ve eşkıyâ üzerine hücûm itdikde bir kanlu muhârebeye başlanub tarafeynden birer mikdâr telefât vukû'a gelerek sekbânlar hamlât-ı şedîde ile Sarây-ı Hümâyûna top ve tüfenk atan eşkıyâyı girü püskürtdiler ve içlerinden bir fırka ayrılub cebeciler kışlası üzerine hücûm ve iktihâm[5] ve yürüyiş ile içerüye girüb buldukları eşkıyâyı katl ve i'dâm iderek kışlayı zabt itdiler ve bir fırkası At Meydânı'nda irâ'e-i savlet[6] itdigi hâlde dîger bir fırkası muhterik Paşakapusı etrâfında müctemi' olan eşkıyâyı urub dağıtdıkdan sonra Soğukçeşme yolundan avdet ile At Meydânı'ndaki kısm-ı cesîmine iltihâk eyledi.

Sekbânların böyle harekât-ı cesûrânesi yeniçerilere mûris-i havf ve dehşet olarak açıkdan mukâbeleye cür'et idemeyüb ekseri Dîvânyolı'ndaki hânelere duhûl ile gözden nihân ve birazı dahi uzaklarda dolaşarak encâm-ı kâra nigerân olmağa başladı. (s.34) Bunun üzerine Süleymân Ağa askeri üç kısma taksîm ile bir kısmını kuvve-i ihtiyâtiyye olmak üzre At Meydânı'nda bırağub bir kısmını Âhûrkapu'ya doğrı sevkle ol havâlîdeki eşkıyânın darb ve tenkîlini emr eyledi.

Bir fırka ile dahi kendüsi Ağakapusı'na müteveccihen Dîvânyolu'yla hareket itdi ve

1 Ez'âf-ı muzâ'afı: Pek çok, kat kat.
2 Nazar-ı husûmet: Düşman gözüyle, düşmanca bakış.
3 Ücûr-ı cezîle-i uhreviyye: Bolca uhrevî mükafat.
4 Âverde-i zebân: Dile getirme.
5 İktihâm: Hücum ve istilâ eylemek. Dayanmak. Tahammül etmek. Katlanmak. Güçlükleri yenmek.
6 İrâ'e-i savlet: Şiddetli hücum gösterme, saldırma.

Irgâdbâzârı'na kadar gitdi lâkin yol üzerindeki hânelerin ba'zılarında yeniçeriler muhtefî olmağla anları girüde bırakmamak üzre sekbânlardan ba'zıları hânelere girmekle Süleymân Ağa ilerledikce kuvvetine za'f gelmekde oldığı hâlde yeniçerilere müte'allik olan nisvândan ba'zıları sekbânlar üzerine tabanca ve tüfenk endâht iderek ve kaynar yağ dökerek haylîce şaşkınlık virdiklerinden başka yeniçerilere feryâd ile (Bre cânım bu zâlimler bizim hânelerimize girüb ırz ve mâlımıza ta'arruz idiyorlar siz başa çıkamayacak iseniz bârî evlerimize gelüb ihtifâ idiniz de biz çıkub haklarından gelelim) deyü ca'lî ve muvâza'a yollu isti'âne siyâkında teşcî' itmeleri üzerine yeniçeriler gayret ve hiddete gelerek Irgâdbâzârı'nı geçmiş olan sekbânlar üzerine fedâkârâne hücûm itmeleriyle gâyet hûn-rîzâne bir mukâteleye şürû' olundığı esnâda Süleymân Ağa'ya avdet itmesi içün Sarây-ı Hümâyûndan emir gelmekle kâ'ide-i harbiyye üzre âheste âheste ric'at iderek At Meydânı'nda dîger iki fırka ile birleşüb hey'et-i mecmû'alarıyla Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhına geldiler.

Fakat bu esnâda üç yüz kadar sekbân cebeliler kışlasına girüb ve üzerlerine gelan dört beş bin kadar eşkıyâya mukâvemet idüb durmağla yeniçeriler hücûm ile kışlaya giremeyeceklerini anlayub hemân arka taraflarına dolaşarak kışlaya âteş virdiler derhâl kışla müşte'il olmağla sekbânlar iki âteş arasında kalmış oldukları hâlde Sarây-ı Hümâyûndaki sekbânlar eşkıyâ üzerine bir şiddetlü yürüyiş iderek anları kurtardılar ol gün pek şiddetlü gün doğısı esüb ol havâlî ise İstanbul'un en dîk ve izdihâmlu yerleri oldığından derhâl kışla müşte'il olarak âteş-i harîk etrâfındaki mahallâta sirâyet ve pek ziyâde kesb-i şiddet ile tarafeynin hücûmuna mâni' olmağın iki taraf dahi uzakdan tüfenk cengine kâni' oldılar.

Bir tarafdan ceng ü sitiz ve bir tarafdan işbu harîk-i hevl-engîz[1] nümûne-nümâ-yı rûz-ı rustâhîz olub harîki itfâ idecek olanlar izdiyâd ve iştidâdını[2] ârzû itmekde olduklarından harîk bi't-tab' kol kol olub bir kolı Dîvânyolı etrâfını ihrâk iderek Süleymânpaşa Hânı'na doğrı gitmekde ve bir kolı Defterhâne ve Mehterhâne havâlîsini (s.35) ve dîger kolları Sultân Ahmed Câmi'i'nin etrafındaki dîger mahallât ve çârşûları ihrâk itmekde oldığından ol mahallelerde sâkin pîrân ve nisvân ve sıbyân her çend feryâd ü figân iderek meded ve inâyet istemekde bulunmuşlar ise de feryâd ve nâlelerini ısgâ iden olmadığı cihetle kimi pencereden ve damlardan aşağa atılub zahmdâr ve kimi tarafeynden atılan kurşun dânelerinin kazâ-râ isabetiyle âzim-i dârü'l-karâr olmakda idiler.

Eşkıyâ ise bir tarafdan sekbânlara tüfenk atmakda ve bir tarafdan buldukları eşyâyı gârât ve yağmâ itmekde oldukları hâlde içlerinden ba'zıları gözlerine kesdirdikleri kesânı devlet tarafdârıdır deyü ithâm iderek hânelerini yağmâ ve hetk-i ırz[3] ve nâmûsa ictirâ eylemekde ve yeniçeri zorbaları âdet-i dîrîneleri üzre erkân-ı Saltanat-ı Seniyye'nin katl ve imhâsı ve Hüdâvendigâr-ı sâbık Sultân Mustafâ-yı Râbi''in iclâsı gibi muvahhiş sözler söylemekde idiler.

Sultân Mustafâ ise daha giceleyin mahnûkan[4] i'dâm olunmışdı keyfiyyet-i i'dâmına dâ'ir tafsîlâta dest-res olamadık fakat Râmiz Paşa ve Kadı Paşa ve Bahriyye Nâzırı Moralı Alî Efendi ve bahriyye ümerâsından İnce Mehmed Beg ma'rifetleriyle i'dâm olunmuş idüği

1 Harîk-i hevl-engîz: Korkunç yangın.
2 İştidâd: Şiddetlenme; ağırlaşma; büyüme; artma.
3 Hetk-i ırz: Irza geçme.
4 Mahnûkan: Boğazı sıkılarak, boğularak.

Yayla İmâmı'nın[1] Târîhçe'sinde mündericdir.

Ve bu muhârebelerde Sekbân Ocağı Ağası Süleymân Ağa ve Yağlıkcı Binbaşı nâm merd-i dilîr ile altı yüzden mütecâviz sekbân şehîd olmak hasebiyle Hükûmet-i Seniyye'nin kuvveti epeyce za'f ve tenezzül bulmuş ve çünki Sekbân-ı Cedîd askeri ber-vech-i bâlâ henüz geregi gibi ta'lîm görmemiş oldukları ve dört bin derme çatma neferâtdan ibâret bulundukları hâlde bu kadar eşkıyâya mukâvemetleri mücerred zâbitlerinin şecâ'at ve mahâretleri semeresi oldığmdan Süleymân Ağa ve Yağlıkcı Binbaşı gibi en değerli zâbitler şehîd olıcak sekbânlara haylîce dehşet gelmiş idi fakat taraf-ı muhâlifînde dahi beş bin kadar telefât vukû' bulmağla yeniçeriler de dûçâr-ı bîm ve telâş olmışlar idi.

Sultân Selîm asrında oldukca ta'lîmlü askerin ba'zen İslâmbol'da on bin kadarı mevcûd bulunur idi bu kerre ol kadar mu'allem asker mevcûd olsa gürûh-ı eşkıyâya derhâl galebe olunacak idügi şu dört bin yeni sekbânların ibrâz itdikleri âsâr-ı şecâ'at ve merdânegî ile sâbit olmuşdur.

El-hâsıl dört bin sekbânın altı yüzden ziyâdesi şehîd olmak ol vakte göre Hükûmet-i Seniyyece haylîce zâyi'ât dimek olub fakat bu muhârebelerde yeniçerilerin dahi pek ziyâde gözleri yılmış oldığından cem'iyyetlerine tefrîka gelmek korkusıyla fevka'l-âde muztarib (s.36) oldılar binâ'en-aleyh enzâr-ı âmmede ulemâyı kendüleriyle hem-efkâr göstermek içün ber-vech-i bâlâ sudûr-ı ulemâyı Ağakapusı'na celb ile göz habsine aldılar.

Kaldı ki ehl-i ırz sûretinde görinen ahâlî-i İstanbul'un ekseri yeniçeriler ile birlik ve tarîk-i şekâvet ve tuğyana sâlik olduklarmdan ve gürûh-ı eşkıyâ ber-vech-i meşrûh Ayasofya minârelerine çıkub da Sarây-ı Hümâyûna kurşun atma derecelerine kadar izhâr-ı bagy ve tuğyân eyledikleriride Sultân Mahmûd Han Hazretleri hiddetlenüb süfün-i harbiyye tarafından dahi eşkıyâ üzerine top atılmasını emr itmekle Unkapanı pîşgâhında lenger-endâz olan beglikler Ağakapusı'nı nişân iderek top atmağa başlayub ber-vech-i bâlâ Dîvânyolı'nda sekbânlar eşkıyâ ile nıuhârebe itdikleri esnâda gemilerden dahi toplar işlemekde idi.

Şâyân-ı ta'accüb[2] mevâddandır ki topların gülleleri ba'zen Ağakapusı'nı güzâr ile civârındaki hânelere îsâl-i hasâr ve bir gülle Süleymâniyye Câmi'i'nin bir mimâresini rahnedâr itmekle İstanbul ahâlîsi eşkıyânın itdikleri tecâvüzâtdan çeşm-i insâfı iğmâz ile (Allâh Allâh bu ne dimekdir top ile İstanbul'u mı yıkacaklar ve ocakluyı âteşe mi yakacaklar) deyü ehl-i bagî ve tuğyân üzerine İmâmü'l-müslimînin emriyle atılan toplara i'tirâz iderek bir kat daha Hükûmet-i Seniyye'ye ibrâz-ı husûmet ider oldılar.

Ma'a-mâ-fîh güllelerin Ağakapusı'na tevârüdi ağalara mûcib-i dehşet olarak cem'iyyetleri tefrîka yüz tutmuş ve çoğı cebehânemiz kalmadı deyü bahâne iderek şuraya buraya savuşub gitmiş iken ocak gayretini gayret-i İslâmiyye'ye takdîm ve tercîh idenler efkâr-ı ta'assub-kârîlerinde sebât göstermiş ve ocakları uğrunda cân virmek üzre beynlerinde karâr virmiş idiler.

Fakat harîk-i mezkûr cümleye dehşet virmekle herkes kendü hânesini muhâfaza

1 Yayla İmâmı: Fatih civarındaki Yayla Camii'nin imamı idi. (1787-1810) tarihleri arasmdaki İstanbul olaylarını ihtiva eden bir tarihçesi vardır ki bir nüshası Cevdet Paşa tarafından Bayezid Camii içindeki Veliyyuddin Efendi Kütühhanesine hediye edilen kitaplar arasında mevcuttur.

2 Şâyân-ı ta'accüh: Şaşılacak nitelikte olan.

kaydına düşerek semt ve mahallesine gitmekle bi't-tab' cem'iyyet-i eşkıyâ dağıldı bu ise sanâdîd-i Bektâşiyye'ye mûcib-i fikr ve endîşe olmağla gûyâ ki ocak ağaları eşkıyâ ile hem-efkâr olmayub ancak ağa-yı maktûl gibi anların dahi giriftâr-ı eyâdî-i eşkıyâ[1] oldukları ve taraf-ı hümâyûndan her ne fermân buyurılur ise kerden-i dâde-i inkıyâd olacakları beyânıyla topların tevkîf ve ta'tîlini niyâz ve şefâ'at itmek üzre sudûr-ı ulemâyı Sarây-ı Hümâyûna göndermek üzre karâr virdiler.

Anlar dahi bu vesîle ile yakalarını dest-i eşkıyâdan kurtarub da tashîh-i ayâr-ı ihlâs içün dâ'ire-i saltanata düşmegi cânlarına minnet bildiklerinden hemân hareket iderek ve hezâr zahmet ve meşakkat ile beyne'l-havf ve'r-recâ[2] esnâ-yı râhda câ be-câ atılan tüfenk ve tabanca (s.37) kurşunları arasından geçerek Sarây-ı Hümâyûna vâsıl ve huzûr-ı hümâyûna dâhil olduklarında vüzerâ-yı izâm dahi pâ ber-câ-yı kıyâm oldukları hâlde Sultân Mahmûd Han Hazretleri müşârün-ileyhim efendilere iltifât ile hitâb ve (Birâder de vefât eyledi) diyerek Sultân Mustafâ'nın kantara-i mükâfâtdan üftâde-i seylâb-ı mücâzât[3] oldığını işrâb eyledi vüzerâ ve sudûr-ı ulemâ taraflarından bekâ-yı ömr ve şevket-i pâdişâhî du'âsıyla îfâ-yı resm-i ta'ziyet olunarak ocaklunun dâmen-i isti'fâya teşebbüs eyledikleri arz olundukda (Eğer fî-mâ-ba'd tavr-ı edebe ri'âyet ve iltizâm vecîbe-i itâ'at iderler ise afv-ı şâhâneme nâ'il olurlar ve illâ bütün İstanbul sûzân olursa dahi afvları kâbil degildir varsunlar huzûr-ı müntakim-i kahhârda cevâbını virsünler) deyü izhâr-ı celâdet buyurmalarıyla cümlesi def'-i fitne içün top atılmamasını ma'raz-ı şefâ'atde recâ itmeleri üzerine top atmakdan ferâgat itmek üzre gemilere emr virildi ve beyân-ı hâl zımnında Rûmili pâyesi olan Mollâcık-zâde Atâ Efendi Sultân Ahmed Câmi'i şeyhi ve küçük imrâhor ile birlikde Ağakapusı'na gönderildi varub irâde-i seniyyeyi ocak ağalarma teblîğ itdiklerinde anlar tarafmdan dahi tefrîk-i cem'iyyet olunmak üzre ta'ahhüd idildi ve ferdâsı da'vâ-yı inkıyâdları üzerine hüccet yazılmak üzre Sarây-ı Hümâyûn tarafındaki cengden dahi ferâgat olunarak sekbânlar dâhil-i Sarây-ı Hümâyûna i'âde buyuruldı ve yeniçeri ağası vekîli olan Kul Kethüdâsı Mehmed Ağa taraf-ı hümâyûndan itfâ-yı harîka me'mûr oldı.

Bunun üzerine taraf taraf tulumbalar sevk ile harîkin itfâsı emrinde her tarafdan gayret olundıysa da rüzgâr şiddetlü oldığmdan müfîd olmayub ferdâsı vakt-i duhâya kadar mümtedd olarak kol kol kârgîr hânlar ve vâsi' vîrâne ve meydânlara dayandı binâ'en-aleyh ol gice İstanbul ahâlîsi ihtimâl-i sirâyet-i nâr ve havf-ı te'addî-i eşrâr[4] ile muztarib ve bî-dâr olarak sabâha dek ikişer üçer yüz âdem ile mahallelerini bekletdiler içlerinden cem'iyyet-i ehl-i bagî ve gavâyete iltihâk itmiş olanlar dahi cem'iyyet-i eşkıyânın za'f ve teferrukunı görerek gelüb ehl-i ırz gürûhuna iltihâk ile birlikde emr-i muhâfazaya kıyâm itdiler. Ocaklu bu teferruk ve teşettüte[5] bakub havf ve endîşeye dûçâr ve hân ve dükkân ve büyût-ı yeniçeriyân hep mecrûhîn ile memlû oldığından mübtelâ-yı âlâm ve ekdâr[6] oldukları hâlde maktûllerin evlâd ü ıyâlleri ve peder ü mâder ve sâ'ir akrabâları dahi taraf taraf giryân ve

1 Giriftâr-ı eyâdî-i eşkıyâ: Eşkiyanın elinde tutsak.
2 Beyne'l-havf ve'r-recâ: Ümit ve korku arasında.
3 Mücâzât: Karşılık, bir suça karşı ceza çektirme.
4 Eşrâr: Tahribçiler. Kötülük edenler. Kötü şeyler. şerliler.
5 Teşettüt: Dağınık olma. Dallara ayrılma. Çatallaşma. Dağılma. Perişan olma.
6 Ekdâr: Kederler, acılar, üzüntüler.

nâlân olmakda ve ba'zıları gelüb (izâ ye'isu'l-insânu tâle lisânehû)[1] mü'eddâsınca yeniçeri zâbitân ve ağavâtına şütûm-i galîza[2] ile sebb ve la'net itmekde idiler.

Hâsıl-ı kelâm mezkûr Çehârşenbe güni şâhid-i galabe taraf-ı hükûmetde göründi ve âmmenin (**s.38**) meyl ve teveccühü cânib-i Saltanat-ı Seniyye'ye döndi bu cihetle ocaklu pek müşkil bir hâlde bulundı ve hayr-hâhân-ı Devlet-i Aliyye pek ziyâde sevindi lâkin henüz cebeciler harîki sönmeden âteş-i fitne ve fesâd tekrâr alevlendi.

Şöyle ki: Yevm-i merkûmun ferdâsı Pençşenbe güni ale's-seher Kapudan-ı sâbık Alî Paşa müte'allikâtından olub beyne'l-eşkıyâ Kandıralu Mehmed deyü ma'rûf olan bir bed-tînet bir takrîble Kasımpaşa tarafına ubûr ve rekz-i sivâ-yı şerr ü şûr edicek top ve tüfenk âteşinden ürküb de Tersâne ve Galata ve Boğaziçi ve Üsküdar taraflarında kemîn-gîr ihtilâf ve inzivâ olan haşerât-ı bagî-i'tiyâd anın fi'l-asl tarîk-i şekâvetde şâyi' olan şöhretine mebnî hemân başına ictimâ' ve ihtişâd itdikde ibtidâ Tersâne tarafına azîmet idüb müstahfızîne nisbetle cem'iyyet-i eşkıyâ ziyâde oldığından Tersâneyi ve limanda merbût olan sefâ'in-i mîriyyeyi zabt itdikden sonra Tophâne'ye gitdiler.

Topcı ve arabacı neferâtının ekseri sefer-i hümâyûn sebebiyle ser-haddâtda ve bir mikdârı bugünler ber-vech-i bâlâ Sekbân-ı Cedîd askeriyle Sarây-ı Hümâyûnda bulunduklarından Tophâne'de pek az müstahfız kalub evvel emirde Tophânekapusı'nı açmamak istediler ise de eger açmaz iseniz kışlanızı ihrâk eyleriz deyü eşkıyâ kendülerini tehdîd itmekle anlar dahi feth-i bâb-ı müsâleme itdiler.

Bu vakte kadar yeniçeri kazganları meydâna çıkmamış iken eşkıyâ bu vechile Tophâne'yi zabt itdikden sonra topcı ve arabacı kazganlarını İstanbul tarafına imrâr ile âdet-i dîrîneleri[3] üzre Meydân-ı Lahm'a azîmet eylediler ve (gemilerle Tersâne bizde karşu yakalarla Tophâne bizde) deyü dellâllar nidâ itdirerek müsta'idd-i fesâd olanları Et Meydânı'na da'vet eyledikleri sırada (vükelâ kal'aları gâvura satdılar orduda iken bize cengden ferâgat ve ric'at itmez için lisânen emr olundı) deyü alenen zukâklarda bağırub çağırdıklarından ber-minvâl-i meşrûh ahşamdan perîşân ve gazab-ı pâdişâhîden tersân olan eşkıyâ cesâretlenerek fevc fevc[4] Et Meydânı'na azîmetle tecemmu'a başladılar.

Ârsızlar mukaddem ve mu'ahhar düşman karşusında sebât itmeyüb hemân Ordu-yı Hümâyûnu yağmâ ile firâr idegeldikleri cümlenin ma'lûmı ve vükelâ-yı devletin düşmana bir karış yer satamayacağı zerre kadar fikr ve şu'ûru olanların meczûmu iken kendü ayıblarını örtmek içün böyle tefevvühât-ı mecnûnâne[5] ile erkân-ı devlete bühtân itmeleri büyük hayâsızlık olub ancak kimesnede yârâ-yı mukâbele olmadığından bu tavr ve mişvârlarına ukalâ uzakdan bakub istihzâ itmekde idi. Ne çâre ki isyân büyüdi hükûmetin (**s.39**) za'fı nümâyân oldı. Meydân ehl-i bagî ve tuğyâna kaldı zorbalar şımardı devlet ne yapacağını şaşırdı.

Râmiz Paşa ve Kadı Paşa ile Bahriyye Nâzırı Moralı Alî Efendi keyfiyyete lede'l-ıttılâ' fî-mâ-ba'd sebât ve ısrârım fâ'idesi olmayacağını derk ve iz'ân ile hemân Sarây-ı

1 "Ümitsizlik ve çaresizlik insanın dilini uzatır."
2 Şütûm-i galîz: Kaba ve çirkin küfürler.
3 Âdet-i dîrîne: Eski adet.
4 Fevc fevc: Bölük bölük, takım takım.
5 Tefevvühât-ı mecnûnâne: Delicesine söz söyleme, delicesine dil uzatma.

Hümâyûndan çıkub Yalı Köşki'nde merbût olan bir kıt'a kürekli kırlangıç sefînesine râkiben Üsküdar tarafına firâr itdiler ise de karaya çıkmağa mevâni'-i kaviyye zuhûr itdigine mebnî yüz elli kadar tevâbi' ve müte'allikâtıyla bir çekdirmeye aktarılub Marmara'ya doğrı bâd-bân-güşâ-yı firâr[1] oldılar. Lâkin eşkıyâ tarafından ta'kîblerine me'mûr olan bir kıt'a birik sefînesi arkadan yaklaşarak gelüb yetişecegini anlamalarıyla başdankara Ayastefanos'a yanaşub karaya çıkarak firâr itdiklerinden ta'kîbine me'mûr olanlar me'yûsen avdet eylediler.

Ber-minvâl-i sâbık Bâb-ı Âlî'de eyyâm-ı şitâ için müheyyâ olan odun ve kömür mültehib olarak âteş etrâfında pervâne gibi dolaşan gözi kızgın arayıcılara iki gün kadar mâni'-i takarrub olub andan sonra oldukça intifâya yüz tutmağla altun ve gümüş külîceleri aramak içün yerleri hafr iderken nâ-gâh bir demir kapu hüveydâ oldı feth olundukda ilerüsinde yine öyle bir demir kapu zâhir olub o dahi feth olunmağla bir kârgîr mahzen çıkdı içerüsine girdiklerinde üç cenâze bulundı biri Alemdâr ve dîgerleri başkadını ile sâlifü'z-zikr harem ağası idi ki bunalub fevt olmuşlar idi yanlarında altun ve cevâhir ile memlû kîseler ve sandukçalar olub arayıcılar anları gasb ve yağmâ itdikden sonra Ağakapusı'na segirdüb (şebhûn gicesi bir takrîble firâr itdi didikleri Bayrakdâr Paşa iki nefer arkadaşıyla bunalub kalmış bulundılar) deyü müjde itdiler yeniçeri ağası olacak yâd-gâr hemân katâr ağalarını önüne katub Paşakapusı mahalline geldiler ve cenâzeleri mu'âyene itdikden sonra Alemdâr'ın cenâzesini sürüyerek Et Meydânı'na getürüb üç gün alâ hâlihî meydânda terk ile ba'dehu Yedikule hâricinde bir hendek içüne ilkâ itmişlerdir.

Vech-i meşrûh üzre âteş-i fitne ve fesâd yeniden alev-gîr-i iştidâd[2] olmağla yeniçeri zorbaları vüzerâ ve ricâl-i devletden ba'zı zevâtın isimlerini hâvî bir pusula yapub ocakları hakkında sû'-i kasd ile ithâm iderek katl ve i'dâmların iddi'â itdikden başka Şeyhü'l-islâm bulunan Sâlih Efendi-zâde Es'ad Efendi mukaddem ve mu'ahhar Nizâm-ı Cedîde fetvâ virmiş oldığından sebebi su'âl ve istiksâ[3] olunmak üzre meclise (**s.40**) gelmesini taleb ve teklîf itdiklerinde meclisde bulunan sudûr-ı ulemâ (bi'l-istihkâk Şeyhü'l-islâm olmuş bir zât-ı celîlü's-sıfât hakkında böyle bir mu'âmele-i nâ-be-câ icrâsı mûcib-i nakîsa-i şân-ı ulemâ ve müstevcib-i intihâk-i hürmet-i şerî'at-i garrâdır cümlemiz çâk çâk ve üftâde-i ma'raz-ı helâk olmadıkca bu kâr-ı nâ-hemvâra muvâfakat itmek ihtimâlimiz yokdur) deyü sebât ile zorbaları bu dâ'iyyeden vazgeçürdiler. Andan başka (İdâre-i umûr-ı saltanat muhavvel-i uhde-i ricâl-i devletdir anların fıkdânı mesâlih-i mülkiyyeye mûris-i iğtişâş ve perîşânî olur ez-cümle Gâlib Efendi mezâyâ-yı esrâr-ı devleti ârif ve ahkâm-ı uhûd ve şürûta ve usûl-ı mükâleme-i düveliyyeye vâkıf bir zât olub der-dest olan Rusya mükâlemâtı anın ma'rifetiyle icrâ olunuyor bu sûretde cümlesini imhâ itmek münâfî-i da'vâ-yı sadâkatdir) gibi edille-i mukni'a[4] îrâdıyla Gâlib Efendi'yi ve anınla berâber dîger birkaç bî-günâh zevâtı dahi kurtardılar. Ba'dehu zorbalar Râmiz Paşa ile Kadı Paşa'nın firârlarını inkâr ile mütâlebelerinde ziyâde ısrâr eyledikleri esnâda müşârün-ileyhimâyı ta'kîble avdet iden sâlifü'z-zikr birikde bulunanlardan biri meclise gelüb müşârün-ileyhimâyı nasıl ta'kîb eylediklerini beyân ve tezkîr ve karaya çıkmış oldukları cihetle yetişilememiş ise de karada olanlar kendülerini

1 Bâd-bân-güşâ-yı firâr: Yelken açıp kaçmak.
2 Alev-gîr-i iştidâd: Şiddetli bir şekilde alevlenmiş.
3 İstiksâ: Bir şeyi inceden inceye araştırma, künhüne varmaya çalışma.
4 Edille-i mukni': İkna edici deliller.

ihâta itmiş olduklarından şimdiye kadar hayyen yâ meyyiten ele geçmişdirler deyü sanâdîd-i yeniçeriyâna tebşîr itmekle sudûr-ı kirâm gördünüz mü firârlarına inanmayub bizi beyhûde yordınız işte tahakkuk itdi ki kaçmışlar ve belki tutulmuşlar dimeleri üzerine zorbalar söylediklerinden utanub sükût itdiler.

Bunun üzerine cereyân iden mübâhasât ve müzâkerâtın netîcesinde firârîler bulundukları vakt cezâları icrâ olunmak ve Sekbân Ocağı ref' ile kadîm ocaklara ri'âyet olunmak şartıyla tefrîk-i cem'iyyet ve tenmîk-i sened-i itâ'at itmek üzre güc ile Cum'a gicesi sâ'at altı râddelerinde karâr virildi ve firârîlerin ahz ve girifti içün fermân-ı âlî ısdâr buyuruldı.

Bu sûretle fetrete sanki nihâyet virilmiş iken ferdâsı Cum'a güni sabâhleyin Sarây-ı Hümâyûn bostâncılarından ba'zı ashâb-ı fitne ve fesâd bir takım erâzile Otakkapusı'nı küşâd itmekle sekbânlardan birazı i'dâm olundıysa da yeniçeri zâbitânı mukaddemâ bizim düşmanlarımız Râmiz ve Kadı Paşalar ile anların müte'allikâtıdır sekbânların ekseri bizim hem-şehrî ve ehibbâmızdır bizim anlarla mâ-cerâmız yokdur deyü bir nev' desîse olmak üzre virmiş oldukları uhûd-ı emâna mebnî ortalar zâbitânı buldukları sekbânları gürûh gürûh getürüb kışlalarına mihmân itdiler bakiyyesi dahi şuraya buraya dağılub gitdiler fakat (**s.41**) binbaşılarıyla yüzbaşılarından ba'zıları eşkıyâ eline düşüb seyf-i gadr ile telef oldılar. Ve ol esnâda topcılar Tophâne'ye avdet iderken eşkıyâdan bir kaçı Arabacıbaşı Abdullâh Ağa'ya kurşun atmağla o dahi dört çifte kayığıyla üzerlerine varub şeş-per[1] ile bir kaçının haşını yarmış ise de dîgerleriyle müsâra'a[2] ve müşâcere[3] iderken denize düşüb gark oldı.

Anadolı hânedânlarından Bolı Begi olan Hâcı Ahmedoğlı mukaddemâ Bolı'da asâkir-i şâhâne tertîbi ve kışla ve hastahâne binâsı gibi husûsât-ı mühimmeye himmet eylemiş oldığına mebnî Dersa'âdet'e celb ile uhdesine kapucıbaşılık rütbesi ve büyük emîr-âhûrluk pâyesi tevcîh buyurulmuş ve bundan sonra dahi o misillü mehâmm-ı Saltanat-ı Seniyyede istihdâm olunacaklardan biri olmak hasebiyle mukaddemce â'yân ve hânedânlar memleketlerine i'âde olunduklarında mûmâ-ileyh Dersa'âdet'de alıkonulmuş idi İstanbul'da manav ve aşçı ve gözlemeci gibi esnâfın içünde Bolı ahâlîsinden pek çok eşhâs olub ağa-yı mûmâ-ileyhe asâkir-i mu'allemeye hidmet-i sâbıkasından dolayı düşman olduklarından bu fetret esnâsında ellerine düşdigi gibi emân ve zamân virmeyüb i'dâm eylediler.

Yine mezkûr Cum'a güni Üsküdar yakasındaki fi'e-i bâgiyye Selîmiyye Kışlası üzerine hücûm itdiklerinde bir mikdâr sekbân ile muhâfazaya me'mûr olan Binbaşı Arnavud Mustafâ Ağa top ve tüfenk ile müdâfa'aya kıyâm ve pek çok eşkıyâyı itlâf ve i'dâm eylemiş ise de eşkıyâ âdetleri üzre kışlaya âteş ilkâ itmeleriyle sekbânlara perîşânlık gelüb bu esnâda Arnavud binbaşı dahi şehîd olmuşdur. Bu vechile eşkıyâ kışlayı ihrâk itdikden sonra ocak ağasıyla binbaşıların hânelerini ve (kurının yanı sıra yaş da yanar) meselince civârlarında bulunan ahâlî hânelerini gâret ve ihrâk eylediler. Kadı Paşa'nın icâre ile sâkin oldığı konağı yağmâ itdiklerine kanmayub anı dahi yakdılar.

Bu konak ise Sadr-ı esbak müteveffâ İsmâ'îl Paşa konağı olub yetîmlerinin uhdesinde idi İsmâ'îl Paşa ma'lûm oldığı üzre Sultân Selîm devrinde yeniçerileri Kadı Paşa aleyhine

1 Şeş-per: Eski harp âletlerinden altı dilimli topuz.
2 Müsâra'a: Acele etmek. Bir şeye doğru koşmak. Sür'atle teşebbüse geçmek.
3 Müşâcere: Kavga etme, çekişme.

tahrîk itmiş olub ba'dehu müddet-i Alemdâr Paşa'nın sadâretinde Kadı Paşa Dersa'âdet'e celb olundukda anın konağını istîcâr ile ikâmet eylemişdi. İsmâ'îl Paşa'nın gayret-keşi oldığı zorbalar bu kerre konağını ihrâk ile eytâmına azîm hasâret itdiler. Galata ve Tophâne havâlîsinde bulunan erbâb-ı isyân dahi Levend Çiftligi tarafına hücûm itdiklerinde mevcûd olan sekbânlar âteşine dayanamayub avdet itmişler iken sekbânların mikdâr-ı kâfî cebehâneleri olmadıkdan başka birkaç günlük olsun zahîreleri (**s.42**) bulunmadığı cihetle ekseri yiyecek tedârüki içün şuraya buraya dağılmış olduklarını fi'e-i bâgiyye tahkîk iderek tekrâr hücûm ile kışlaları ve etrâfındaki büyût[1] ve dekâkîni[2] sûzân ve bu hânelerdeki nisvânın kerrâke[3] ve ferâcelerine varınca buldukları eşyâyı gâret ve tâlân eylediler.

Vekâyi'-i Şettâ

Yevm-i merkûmda ya'nî yevm-i arefe olan Cum'a güni Sultân Mahmûd Han Hazretleri edâ-yı salât-ı Cum'a içün Zeyneb Sultân Câmi'-i Şerîfi'ne gidüb ol esnâda bî-hayâ ve ser-i be-hevâ bir takım eşkıyâ biriküb muvâcehe-i hümâyûnda silâhdâr ağa gibi ba'zı kurenânın i'dâmlarını taleb ve teklîf idecek oldukları yeniçeri ağası ile zâbitânın ma'lûmları oldukda teşrîf-i hümâyûndan evvelce (Be yoldaşlar ne durursuz Râmiz Paşa ve Kadı Paşa'yı takımlarıyla Silivri tarafında tutuh getürmişler emân ber-kadem-i akdem Et Meydânı'nda hâzırlanan kazıklara urasız) deyü nidâ itmeleriyle eşkıyâ-yı merkûme takımıyla oradan hareket itdiler ve tabanı yanmış it gibi sür'at ile Et Meydânı'na doğrı segirdüb gitdiler âkilâne bir tedbîr idi ki selâmlık resmî arbedesizce icrâ olundı.

Alemdâr Paşa yanında bulunan mühr-i hümâyûnı dahi ol gün câmi'-i şerîfde yeniçeri ağası taraf-ı saltanata takdîm ve teslîm eyledi.

Cum'a namâzmdan sonra merhûm Sultân Mustafâ'nın cenâzesi pederleri Abdülhamîd Han merhûmun türbesine defn olundı.

Şeyhü'l-islâm ile kâ'immakâm paşa birkaç günden berü Sarây-ı Hümâyûnda beytûtet itmişler idi işbu bayrâm gicesi Şeyhü'l-islâm Efendi Soğukçeşme Kapusı'ndan çıkub avdet iderken ba'zı eşkıyâ birbiriyle musâhabet iderek Nizâm-ı Cedîd Şeyhü'l-islâmı ta'bîriyle nâ-be-câ sözler söyledikleri sudûr-ı izâmın mesmû'ları oldukda şâyed ki nâmûs-ı ulemâya dokunacak bir mu'âmele-i nâ-be-câ itmeyeler deyü telâş idüb bunun üzerine artık Şeyhü'l-islâmın tebdîli îcâb-ı vakt ve hâlden oldığını taraf-ı Saltanat-ı Seniyyeye arz ve i'lâm itmişlerdir.

Yevm-i merkûmun ferdâsı îd-i fıtr olmağla Sarây-ı Hümâyûnda de'b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye[4] üzre mu'âyede-i hümâyûn resm-i âlîsinin icrâsı mukarrer oldığından keyfiyyet ulemâ ve ricâle ihbâr olunmağla ol vaktin usûlü üzre ale's-seher Sarây-ı Hümâyûna gelüb dîvân yerinde ictimâ' ile icrâ-yı resm-i tehrîk olundukdan sonra Sultân Mahmûd Han Hazretleri (**s.43**) Sultân Ahmed Han Câmi'-i Şerîfi'ne azîmet ve salât-ı îdi ba'de'l-edâ Sarây-ı

1 Büyût: Evler, ev kümeleri.
2 Dekâkîn: Dükkânlar.
3 Metinde sehven "Kâreke" şeklinde geçmektedir.
4 De'b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye: Osmanlı Devleti'nin eski âdeti, geleneği.

Hümâyûnlarına avdet buyurdılar.

Muhterik olan Bâb-ı Âlî binâ olununcaya dek rü'yet-i mesâlih içün Merkebciler Kapusı karşusmda kâ'in esbak Vâlide Sultân Kethüdâsı Yûsuf Ağa'nın konağı muvakkaten Bâb-ı Âsafî ittihâz olunmak üzre karâr virilüb hemân işbu yevm-i îdde tanzîf ve tanzîmine ibtidâr olunarak ferdâsı ba'zı aklâm[1] ile kâ'immakâm paşa oraya nakl idildi.

Ve ol gün Köse Kethüdâ deyü ma'rûf olan Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî oldı.

Alemdâr Paşa'nın Terceme-i Hâli

Merhûm-ı müşârün-ileyh Alemdâr Paşa Ruscuk yeniçerilerinden vasatü'l-hâl Hâcı Hasan nâm zâtın oğlıdır. Devr-i Mustafâ Hanî'de zuhûra gelan Rusya seferi esnâsında kırk iki bölügün ortası ile seferber iken bayrakdâr olmağla Alemdâr deyü şöhret bulmuş idi ve gâyet şecî' ve asker a'mâlıne kâdir ve sahî ve yoldaş uğurına cân virir bir zât olmağla beyne'n-nâs memdûh ve yeniçeriler arasında mer'iyyü'l-hâtır[2] olmuş idi ve zirâ'atle ve hayvan ahz ve i'tâsıyla kesb-i servet ve samân idüb bir haylî hem-pâ ve hidmetkâr ve â'yânlar kendüye diş koyuramayacak mertebede iktidâr peydâ iderek kendü kendüye derebeglik tavr ve hâline gelmişdi.

Pâsbânoğlı fitnesinde haylî âdem ile Ruscuk Â'yânı Tirsiniklioğlı İsmâ'îl Ağa'ya mu'âvenet itmekle yanında pek ziyâde i'tibâr buldı ve Hezârgrad Â'yânı oldı.

Ve İsmâ'îl Ağa büyük mîr-âhûr pâyesi aldıkda birkaç adamma kapucıbaşılık rütbesi istid'â idüb anlardan birisi dahi Alemdâr olmağla uhdesine kapucıbaşılık rütbesi tevcîh buyurıldı.

Kadı Paşa'nın Nizâm-ı Cedîd askeriyle Edirne cânibine hareketmde Sadr-ı â'zam İsmâ'îl Paşa'nın tahrîki üzerine Nizâm-ı Cedîd aleyhine olarak Edirne Â'yânı Dağdevirenoğlı'na i'âneten İsmâ'îl Ağa tarafından Edirne tarafına sevk-i asker olundukda Alemdâr dahi Köse Kethüdâ deyü ma'rûf olan kethüdâsı Ahmed Ağa'yı üç bin askerle Kadı Paşa aleyhine göndermiş idi.

Ol esnâda İsmâ'îl Ağa kurşun ile urılub i'dâm olundı. Kâtili kendü bölükbaşılarından Tırnovalı Süleymân Ağa olub taraf-ı saltanatdan kendüsine eger ağanı öldirir isen yerine Ruscuk Â'yânı olursın deyü va'd buyurulmağla o dahi (s.44) bir gice ale'l-gafle[3] İsmâ'îl Ağa'yı i'dâm eylemiş oldığı mervîdir. Lâkin Rûmilice İsmâ'îl Ağa'nın kâtili kendüsinin havâss-ı etbâ'ından oldığı hâlde zevcesi hüsn ü cemâl ile ma'rûf olub İsmâ'îl Ağa ise gâyet zen-pâre mizâc bir adam oldığından bir aralık merkûmeyi celb ile mülâkât itmek dâ'iyyesine düşdükde merkûme kendü zevcine beyân-ı hâl itmekle o dahi hamiyyeti îcâbınca efendisini i'dâm eylemiş oldığı mahkîdir.[4] Her ne hâl ise İsmâ'îl Ağa i'dâm olundukda etbâ' ve

1 Aklâm: Kalemler, resmi daireler.
2 Mer'iyyü'l-hâtır: Hatırına riâyet edilen, saygı gösterilen.
3 Ale'l-gafle: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.
4 Mahkî: Hikâye olunmuş, anlatılmış.

müte'allikâtı ve etrâf ve civârın eşrâf ve â'yânı Ruscuk'da ictimâ' ile müşâvere iderek Alemdâr'ı anm yerine intihâb ile cümlesi ana mutî' olmak üzre karâr virüb o dahi selefi müteveffânın emvâl-i lâ-tuhsâsından[1] anlara hediyyeler ve hil'atler i'tâsıyla cümlesini tatyîb[2] eyledi ve az vakt zarfmda selefinden ziyâde şöhret buldı ve Rûmili'nin her tarafında nüfûzu cereyân ider oldı.

Sultân Selîm asrının evâhirinde küşâd olunan Rusya seferinde görilan lüzûm ve zarûrete mebnî mu'âmelât-ı nevâziş-kârâne ile vezâreti kabûl itmek üzre iknâ' olunarak uhdesine rütbe-i vezâretle Tuna yalısı ser'askerligi tevcîh buyuruldı kendüsi fi'l-asl yeniçerilik efkârında muta'assıb iken Ordu-yı Hümâyûnun perîşânlığına ve yeniçerilerin intizâmsızlığına bakub ol efkârdan vazgeçdi ve Sultân Selîm'i yine tahta çıkarub da Nizâm-ı Cedîd'i te'sîs ve te'yîd eylemek emeliyle İstanbul'a geldi ve Sultân Selîm Han Hazretleri kazâya uğramağla Sultân Mahmûd Han Hazretleri'ni iclâs ile umûr-ı devleti müceddeden tanzîme fevka'l-âde ehemmiyyet ile teşebbüs eyledi.

Hâlbuki nefsü'l-emre hasr-ı nazar ile her tarîki mâ-vaz' lehine ircâ' iderek devleti yeniden tanzîm ve mesâlihin her şu'besini def'aten ıslâh itmek pek çok kimselerin menâfi'-i zâtiyyesine dokunacağmdan haklı haksız husamâsı çoğaldı.

Akıl kethüdâsı makâmında bulunan ricâl-i devlet ise zevk ü safâya münhemik[3] ve celb-i menfa'at-i zâtiyye yoluna sâlik olarak anı dahi eglence âlemine düşürüb şaşırtdılar bu cihetle gafletde bulunub kemîn-gîr-i fırsat olan yeniçeriler bağteten kendüsini basdıklarında bî-yâr ve yâver oldığı hâlde haylîce dayanub durmuş ise de bir tarafdan imdâd olunmadığı cihetle hayyen eşkıyâ eline düşmemek üzre cehehâneyi âteşleyüb anlarla berâber telef oldı.

Devlet ve milleti hakkında niyyeti hayırlu ve himmeti pek âlî bir zât oldığından bu vechile felâket-zede oldığına te'essüf olunur ale'l-husûs Sekbân-ı Cedîd nâmıyla ikinci (s.45) def'a olarak tertîb eyledigi asâkir-i mu'allemenin ilgâ ve imhâsı mûcib-i te'essüf-i azîmdir. Ne çâre ki takdîr-i ilâhî müsâ'id olmadıkca re'y ve tedbîr kâr-ger-i te'sîr olamıyor.

Beyt

(Cihân râ cihân-dâr hâhed harâb * Bahâne siyâvûş u efrâsyâb)[4]

rahmetullahu aleyh rahmeten vâsi'a.

Bir câriye-i müstefreşesinden[5] Bîkâr Beg nâmında bir mahdûmu tevellüd idüb Dersa'âdet'de Çehârşenbe semtinde Halvetî Tekyesi'nde müddet-i medîde post-nişîn olmuşdur.

1 Emvâl-i lâ-tuhsâ: Sayıya gelmez mallar. Hesaplanmaz mallar.
2 Tatyîb: İyi davranma. İyi muamele etme. Hoş etme. Gönlünü hoş etme.
3 Münhemik: Bir işin üzerine çok düşen, çok uğraşan.
4 "Dünyayı harap eden dünyanın malikidir, bahane Siyavuş ve Efrasyab'dır."
5 Müstefreşe: Odalık, câriye.

Azl ve Nasb ve Dîger Ba'zı Vekâyi'

Ber-vech-i hâlâ Şeyhü'l-islâm Es'ad Efendi hakkında gürûh-ı eşkıyâ alenen güft ü gûdan hâlî olmadıkları cihetle sudûr-ı ulemâ tarafından vâki' olan ihtâr ve istid'â üzerine Şevvâl'in üçünci güni azl ile yerine nakîbü'l-eşrâf bulunan Dürrî-zâde Abdullâh Efendi Şeyhü'l-islâm nasb olundığı sırada sadâret dahi Kâ'immakâm Memiş Paşa uhdesine tevcîh buyuruldı ve Es'ad Efendi çend rûz Kanlıca'daki sâhilhânesinde ikâmet itdikden sonra savnen ani'l-eşkıyâ sûret-i nefyde arpalığı olan Mağnisa'ya gönderildi Kandıralı Mehmed nâm ser-gerde-i eşkıyâ ber-vech-i bâlâ Tersâneyi zabt itdikde Tersâne halîfelerinden birini irsâl ile efendisi olub Burusa'da menfiyyen mukîm olan Kapudan-ı sâbık Seyyid Alî Paşa'yı da'vet itdikde ol yâd-gâr dahi bilâ-emr-i âlî yerinden hareket ve arefe güni Dersa'âdet'e muvâsalat ile doğrı Ağakapusı'na gelip zorbalarla ba'de'l-müzâkere[1] bî-muhâbâ Tersâneye mürûr ile hod be-hod makâm-ı kapudanîye ku'ûd itmek gibi bir hareket-i mecnûnâneye ictirâ ve ocaklunun iddi'â hükmünde olan istid'âlarıyla işbu Şevvâl'in üçüncü güni deryâ kapudanlığı mesnedini istîlâ eyledi. İşbu Seyyid Alî Paşa fi'l-asl Çerkesistân'dan neş'et idüb Şânî-zâde Târîhi'nde tahrîr olundığına göre eyyâm-ı şebâbında Cezâ'ir-i Garb dayıları ellerinde dayıca terbiyye görmüş galîz ve haşîn bir adam oldığı hâlde zühd ve vera'[2] yüzünde görünmekle beyne'l-avâm dîn ve îmânı bütün ve doğrı sözli deyü ma'rûf idi bin iki yüz beş târîhinde Kapudan-ı Derya Giridli Hüseyin Paşa ma'iyyetinde olarak kapudanlık sancağıyla Karadeniz'e gitmiş idi Donanma-yı Hümâyûn ma'iyyetindeki birkaç Ceza'ir dayılarıyla gizlüce meşveret iderek kendü başına bir iş görüb de kapudan paşa olmak dâ'iyyesine düşmekle Klara Burnu önünde Rusya donanmasına lede't-tesâdüf ta'lîmatına muhâlif olarak birkaç Cezâ'ir gemileriyle hatt-ı tertîbden ayrılub korsan cengine gider gibi ilerüleyerek (s.46) düşman donanmasına palavra[3] savurmağa mübâşeret itdikde düşman tarafından bir tamâmü'l-abanda yiyüb ma'iyyetindeki gemiler haylîce zedelenmiş ve bu hareketi Donanma-yı Hümâyûna haylîce şaşkınlık virmiş oldığı hâlde bu harekât-ı hod-serânesinden[4] dolayı bir ceza görmediginden mu'ahharen Küçük Hüseyin Paşa'nın kapudanlığında dahi bu misillü harekât-ı nâ-be-câya cür'eti hasebiyle li-ecli'l-i'dâm[5] bir def'a üç anbârluda habs olunmuş iken Dârü's-sa'âde Ağası Bilâl Ağa'nın tesahubuyla kurtuldu.

Lâkin yine mütenebbih olmayub mâ'il-i temerrüd ve şikâk[6] olmağla kapudanlığı ref' ve ilgâ ve Trabzon'a nefy ve iclâ olundı ve bir müddet sonra ıtlâk olunarak uhdesine kapucıbaşılık rütbesi tevcîh kılındı. İngiliz donanması İstanbul pîşgâhına gelüb de İstanbul halkı sevâhile döküldükde öteden berü hasret-keşî oldığı kapudan paşalığın tahsîli için iskandil iderek avâm-ı nâs içünde birkaç gemi virseler de varub şu donanmayı urub hark yâ gark itsem yollu levendnâme tarzında âmiyâne sözler söyleyüb Tüfekhâne semtinden geçmemiş ve Tophâne çeşmesinden bir su içmemiş kimesneler dahi birbirine Seyyid Alî

1 Ba'de'l-müzâkere: Görüşmeden sonra.
2 Zühd ve vera: Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibâdete verme, haramdan kaçınma.
3 Palavra: Güverte altındaki top.
4 Harekât-ı hod-serâne: Dik başlılıkla hareket, serkeşcesine hareket. Kimseyi dinlemeden hareket etme.
5 Li-ecli'l-i'dâm: İdam etmek için.
6 Mâ'il-i temerrüd ve şikâk: Karşı durma ve inat etmeye eğilimli olan.

Beg şu gemilerin üzerine beş gemiyle gönderilse cümlesini esîr ider amma iş başkadır deyü söylenmekde oldukları hâlde Sultân Selîm Han Hazretleri oraya gelerek kendüsine iltifât itdikde ana dahi bahâdırlıkdan bahisle mûcib-i inşirâh-ı hâtır-ı hümâyûn olacak sözler söylemekle ma'iyyetine yirmi kıt'a gemi virilüb müte'âkiben rütbe-i vezâretle deryâ kapudanlığı dahi uhdesine tevcîh buyuruldı ancak korsanlıkdan yetişme oldığına mebnî terakkîsi mültezem olan Nizâm-ı Cedîd mesleginden inhirâf[1] ile Tersâne umûrunı başıbozuk tarzında idâreye meyl itdiğinden nezd-i şâhânede makdûh ve fakat hilâf-gîrân indlerinde memdûh olmışdı ba'dehu Sultân Mustafâ asrında bir fırka donanma ile Akdeniz Boğazı'na varub Rusya donanmasıyla lede'l-muhârebe münhezim olarak Donanma-yı Hümâyûnu haylî hasârâta uğratdı ve kendi suçunı basdırmak içün ba'zı ümerâ-yı bahriyyeyi ithâm ile i'dâm itdi mu'ahharen Alemdâr Paşa İstanbul'a geldikde anı azl ile Burusa'ya nefy ve iclâ eyledi bu kerre zorbaların da'vetiyle gelip hod be-hod kapudanlık makâmına geçdi zamân-ı ihtilâl olmak hasebiyle Sultân Mahmûd Han Hazretleri dahi tasdîk ve takrîre mecbûr oldıysa da hakkında ızmâr-ı gayz ve kîn itmesi emr-i tabî'î idi.

Silâhdâr-ı Şehr-i yârî Mehmed Beg ile çûkadâr ağa tertîb-i cedîdin gayret-keşligi ile ma'rûf olduklarından haklarında zorbaların husûmetleri olmak hasebiyle çâresiz Şevvâl'in dördünci güni dâ'ire-i hümâyûndan ihrâc ile Kıbrıs'a nefy olunup Kîlâr Kethüdâsı Emîn Ağa Silâhdâr-ı (s.47) Şehr-i yârî ve Kahvecibaşı Osmân Ağa kîlâr kethüdâsı ve el-Hâc Ârif Ağa kahvecibaşı oldılar.

Tebeddül-i meşîhat sebebiyle münhall olan nekâbet-i eşrâf mansıb-ı şerîfi Şevvâl'in beşinci güni Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden sâbıkâ Üsküdar Kadısı Çelebi-zâde Hafîdî es-Seyyid Zeynelâbidîn Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

De'b-i Devlet-i Aliyye oldığı üzre ol asırlarda be-her sene evâ'il-i Şevvâl'de tevcîhât icrâ olunarak me'mûrînin kimi ibkâ ve kimi azl ve tebdîl idilür ve açıkda kalanlara mevkûfâtdan birer mikdâr atiyye virilür idi bu sene tebeddülât-ı vâkı'a hasebiyle çend rûz[2] tevcîhât gecikdi ve nihâyet Şevvâl'in sekizinde icrâ olunabildi be-her sene icrâ olunan tevcîhâtı tamâmıyla derc ve tahrîr itmekde fâ'ide-i târîhiyye olmadığına mebnî târîhimizde andan sarf-ı nazar olunmuşdur ancak bir nümûne ve sâ'ir senelerim tevcîhâtına makîsun-aleyh olmak üzre bu sene icrâ olunan tevcîhât defterinin bir sûreti yazılmak münâsib görülmekle ber-vech-i âtî zeyl-i kitâbda (4) rakamıyla ilâve olunur.

Ber-minvâl-i meşrûh Râmiz Paşa ile rüfekâsı İstanbul'dan firâr itdikden sonra Râmiz Paşa ile İnce Mehmed Beg Çatalca'da Selîm Giray Sultân'ın çiftligine varub Kadı Paşa ve Alî Efendi avdet ile Alî Efendi Dersa'âdet'de bir mahalde ihtifâ itmiş ve Kadı Paşa gayet cerî ve cesûr bir âdem oldığından mütenekkiren[3] İstanbul'ı dolaşub Et Meydânı'nda ve sâ'ir cem'iyyet yerlerindeki ahvâl ve akvâli temâşâ ve istimâ' itdikden sonra Üsküdar'a güzâr ile Alâ'iyye tarafına gitmiş idi.

Fakat hayyen yâ meyyiten ahz ve girift olunmaları içün her tarafa evâmir-i aliyye gönderilmiş oldığına mebnî fi'l-asl Kadı Paşa'nın âdemlerinden olan Teke Mütesellimi Kapucıbaşı Hâcı Mehmed Ağa emr-i tecessüse i'tinâ itmekle ol havâlîye vardığı gibi Kadı

1 İnhirâf: Doğru yoldan sapma.
2 Çend rûz: Birkaç gün.
3 Mütenekkiren: Mütenekkir olarak, kıyafet değiştirip, kendini tanıtmayarak.

Paşa'yı tutub i'dâm ile ser-i maktû'unı Dersa'âdet'e irsâl eylemiş oldığından bu makâmda terceme-i hâlinim beyânı münâsib görünmüşdür.

Merhûm-ı müşârün-ileyh Kadı Abdurrahmân Paşa Şeyhü'l-islâm-ı esbak merhûm Minkârî-zâde[1] ahfâdından ve mevâlîden Mehmed Efendi'nin mahdûmıdır ve tarîk-i ilmiyye ashâbındandır.

Kayseriyye nâ'ibi iken Bozkır Kazâsı Ma'den-i Hümâyûnı Müdîri bulunan ammileri Alî Efendi aleyhine kazâ-i mezkûr ahâlîsi kıyâm ve gadren kendüsini i'dâm ile emvâl ve eşyâsmı yağma ve cevârîsinden birisinin ırzına tasallut ile nâmûsunı hetk ve hebâ eylemiş olduklarını istimâ' idicek Kayseriyye niyâbetinden isti'fâ ve amminin intikâmını almak üzre kendüsime me'zûniyyet (**s.48**) i'tâ buyurulmasını Bâb-ı Âlî'den istid'â ile Kayseriyye'den hareket ve Bozkır kazâsıyla hem-hudûd olan Seydişehri kazâsına varup irâde-i aliyyeye intizâren çend rûz orada meks ve ikâmet ve müte'âkiben Dersa'âdet'den vârid olan ruhsat-i aliyye mûcibince iki bin kadar asker tedârük ile Bozkır kazâsına azîmet iderek Alî Efendi'nin kâtillerini tutub i'dâm ve erbâb-ı fesâddan nicelerini darb ve tenkîl ile ahz-ı intikâm eyledigini Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ itdikde hidmeti nezd-i Saltanat-ı Seniyyede makbûl olmağla uhdesime bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî ma'den-i mezkûr emâneti ve Alâ'iyye ve İçil sancakları mutasarrıflığı tevcîh buyurulmuş ve beş altı ay sonra uhdesine rütbe-i sâmiyye-i vezâret ile Konya vâlîliği ihsân olunub on üç yaşında bulunan oğlı Abdullâh Beg'e dahi rütbe-i mîr-i mîrânî ile ma'den-i mezkûr emâneti ve Alâ'iyye ve Begşehri sancakları tevcîh idilmiş idi fakat müşârün-ileyh Kayseriyye niyâbetinden mukaddem Konya'da nâ'ib iken ba'zı eşhâs-ı muzırranın[2] te'dîb ve terbiyyelerinden dolayı vücûh ve erkân-ı beldeden ba'zılarının husûmetini kazanmış idügine mebnî husamâsı anın Konya vâlîsi oldığını işitdikleri gibi Konya ve nevâhîsinden birkaç bin kişi cem' ile kendüsini Konya'ya koymamak üzre bir hey'et-i isyâniyye teşkîl itmişler kendüsinin yanındaki asker Konya'ya cebren duhûle kifâyet mertebesinde iken beyhûde yere birçok kan dökmekden ihtirâzen Konya'ya çend sâ'at mesâfede Çayırbağları dinilan mahalde nasb-ı hiyâm-ı ikâmet[3] ve lisân-ı münâsib ile ahâlîye pend ve nasîhat iderek te'lîfe çalışmış ise de mü'essir ve müsmir olamayub eyyâm-ı şitâ olmak hasebiyle çâdırlarda tûl müddet ikâmet dahi müstelzim-i envâ'-ı zahmet ve su'ûbet[4] oldığından hemân cerî ve cesûr âdemlerinden iki yüz kişi intihâb ve istishâb ile bir gece sâ'at beş sularında kal'a kapusından duhûl idüb oradan hükûmet konağına varıncaya dek cem'iyyet-i isyâniyye tarafından üzerine kurşun yağdırılmış ve elli kadar âdemi cerh ve i'dâm idilmiş ise de kendüsine kurşun isâbet itmeyüb bâkî âdemleriyle hükûmet konağına vâsıl oldığı gibi hilâf-gîrânı havf ve haşyete dûçâr olub dağılmışlar o dahi ferdâsı fermân-ı âlîyi kırâ'at itdirdikden sonra yeniçeri takımından ve erbâb-ı fesâddan iki yüz kadar şahsı i'dâm ile ale'l-fevr Konya hâricinde bir hükûmet konağı inşâ itdirmiş idi ki şimdi asker kışlasıdır beş altı sene Konya'da rızâ-yı devlete muvâfık sûretde hidmet ve tanzîm-i askere himmet itmekle uhdesine Anadolı vâlîligi tevcîh buyuruldu ve tedârük

1 Minkârî-zâde: Minkârî-zâde Yahya Efendi (d. 1609 - ö. 1678) Osmanlı devletinin kırk ikinci şeyhülislâmıdır.
2 Eşhâs-ı muzırra: Zararlı kimseler.
3 Nasb-ı hiyâm-ı ikâmet: İkamet edilecek çadırların kurulması.
4 Müstelzim-i envâ'-ı zahmet ve su'ûbet: Türlü türlü zahmet ve zorluk gerektiren.

eyledigi otuz bin kadar Nizâm-ı Cedîd askeriyle Rûmili ıslâhâtına me'mûr oldı ba'dehu i'âde idildi ve Alemdâr Paşa zamânında yine Dersa'âdet'e getürüldi buraları yukarularda tafsîl ve beyân olunmuş idügünden tekrâra hâcet (**s.49**) görülmez. Ber-vech-i bâlâ Alemdâr Paşa vak'ası üzerine Anadolı cânibine firâr ile Alâ'iyye'de ve Teke'de alâkası oldığmdan ve mahdûnı Abdullâh Paşa Alâ'iyye ve Begşehri sancakları mutasarrıfı bulındığından ol tarafa giderek Ala'iyye Kal'ası'na kapanub iki bin kadar asker dahi toplamış idi ocaklunun ilhâh ve ısrârı üzerine ısdâr buyurılan fermân-ı âlî mûcebince Teke Mütesellimi sâlifü'z-zikr Hâcı Mehmed Ağa on bin kadar askerle Alâ'iyye üzerine hücûm ve beş altı ay kadar hasr ve tazyîk iderek nihâyet müşârün-ileyh Kadı Paşa'yı ve oğlu mûmâ-ileyh Abdullâh Paşa ile büyük oğlı müderrisinden Mehmed Beg'i işbu yirmi üç senesi selhinde i'dâm eylemişdir.

Ol vakt Kadı Paşa'nın i'dâmı devletce zâyi'âtdan ma'dûd idi ve bundan dolayı Sultân Mahmûd Han Hazretleri mûmâ-ileyh Hâcı Mehmed Ağa hakkında ızmâr-ı gayz ve kîn itmiş idi binâ'en-aleyh sonra Kadı Paşa'nın emvâli kendüsinden mutâlebe[1] olunup Mehmed Ağa ise cânib-i mirîye cüz'î şey göstererek bakiyyesini ketm itmiş idüginden ve mütegallibe gürûhundan olmak hasebiyle te'kîd-i taleb olundukda dürüştâne[2] cevâb virmiş oldığından buraları vesîle ittihâz olunarak mu'ahharen asker sevkiyle Teke Kal'ası yirmi dokuz mâh muhâsara ve sevâhili süfün-i hümâyûn ile âblûka idilmiş ve nihâyet Hâcı Mehmed Ağa dahi tutulub i'dâm ile evlâd ve müte'allikâtı[3] nefy-i ebed sûretiyle Selanik'e ve sâ'ir mahallere gönderilmişdir.

Râmiz Paşa'nın hâline gelince İnce Mehmed Beg ile beraber Çatalca'da Selîm Giray Sultân'ın çiftliginde biraz ikâmet itdikden sonra Bunarhisâr'a varub orada tahassun[4] itmiş idi. Hâlbuki Alemdâr Paşa'nın vefâtı tuyuldığı gibi Ruscuk'da bulunan Hazinedâr Ahmed Efendi Ruscuk Â'yânlığına ku'ûd ile civârındaki kazâlar â'yânlarına istimâlet virüb Ermeni tâ'ifesinden Alemdâr Paşa'nın sarrâfı olan Manuk Ruscuk tarafına firâr itmiş ve sâ'ir müte'allikât ve sekbânları dahi ol tarafa gitmiş oldukları Râmiz Paşa'nın mesmû'ı olıcak o dahi İnce Mehmed Beg ile berâber oradan hareket iderek Ruscuk'a gitmiş idi Seydî Alî Paşa kendi selefinin oralarda dolaşub durmasından dûçâr-ı hadşe ve halecân[5] oldığından anın ibrâmıyla sâlifü'z-zikr Kandıralı bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî firârîlerin ta'kîbine ve Rûmili nizâmına me'mûr idildi ve evâhir-i Şevvâl'de Rûmili cânibine gönderildi Kandıralı ise müte'âkiben ma'iyyetine dört-beş kadar â'yânın ta'yîn buyurulmasını inhâ idüb bu â'yânlardan birisi dahi Yılıkoğlı Süleymân Ağa idi.

Yılıkoğlı fi'l-asl dağlı eşkıyâsı ser-gerdelerinden olub İbrâhîm Kethüdâ Tirsiniklioğlı'na (**s.50**) mu'ârız olmak üzre am Silistre â'yânı nasb itdirmiş ve Tirsiniklioğlı ise anın üzerine asker sevk iderek oradan kaçırmış idi Alemdâr Paşa zuhûrunda dahi oralarda duramayub bir müddet Balkanlarda geşt ü güzâr itdikden sonra Sirozî İsmâ'îl Beg'e dahîl düşerek bu vakte kadar Sofya'da ikâmet itmekde idi Alemdâr Paşa'nın felâket-zede oldığını işitdigi gibi Sofya'dan hareket ile Filibe civârında vâki Karlova kasabasına gelip Silistre

1 Mutâlebe: Hakkını isteme. İddia, dava.
2 Dürüştâne: Kabalıkla, sertlikle, katılıkla.
3 Müte'allikât: Yakın olanlar, müteallik olanlar. Akraba.
4 Tahassun: Kale ve hisara kapanma, istihkâma çekilme.
5 Dûçâr-ı hadşe ve halecân: Çarpıntı ve tedirginliğe tutulmuş.

mütesellimliginin emriyle muhâlifîn-i Devlet-i Aliyye'nin hakkından gelinmek üzre lâzım gelen dîger emr-i şerîfin tarafına irsâl buyurulmasını Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ eyledi Vidin Vâlîsi İdrîs Paşa dahi uhdesinde olan Vidin ve Nigbolı sancakları kazâlarının zabt ve idâresine muktedir olamadığından ve Yılıkoğlı ile ittifâk üzre bulundığından zikr olunan kazâların tarafından zabtı içün müstakil emr-i âlî tastîr[1] ve tesyîr olunması husûsunı inhâ itdi ol havâlîdeki kazâlar â'yânları ise mülûk-ı tavâ'if gibi kazâlarında müstakillen hükûmet ider olduklarından Yılıkoğlı Balkan'ın öte yüzine aşdığı gibi her kangı kazâya varsa muhârebeye girişmesi lâzım gelürdi hele Silistre'ye vardığında Hazînedâr Ahmed Efendi ile beynlerinde muhârebe zuhûr idecegi der-kâr idi hâlbuki ol esnâda Devlet-i Aliyye murahhaslarıyla Rusya murahhasları Yaş Kasabası'nda musâlaha müzâkeresiyle meşgûl olduklarından o misillü muhârebe-i dâhiliyye zuhûrı maslahatca pek muzırr olacağı emr-i âşikâr idi ve keyfiyyet Sirozî İsmâ'îl Beg'den lede'l-isti'lâm[2] vârid olan cevâbnâmesinde Yılıkoğlı tarafına istishâb sûreti göstermekle berâber hasbe'l-vakt ve'l-hâl[3] Hazînedâr Ahmed Efendi'ye mümâşât ve iltifât olunmak lâzımdır zîrâ hilâfı mu'âmele olundukda kendisini ve emvâl ü eşyâ ve evlâd ü ıyâlini muhâfaza kaydına düşüb elbette mukâbeleye tasaddî ile kıtâl ve ihtilâl der-kârdır deyü tahrîr itmekle îcâb-ı maslahat encümen-i meşveretde der-miyân olundukda Yılıkoğlı Silivri yâhûd Tırnovi kazâlarından birinin ahâlîsini celb ve te'lîf ile eger muhârebesiz duhûle muktedir olacağını cezm ve teyakkun[4] iderse ol vakt keyfiyyeti Dersa'âdet'e tahrîr ve iş'âr ile ana göre emr-i âlî yazılması ve eger bu sûrete râbıta viremez ise ol hâlde başka bir tedbîre teşebbüs idilmesi karâr-gîr olmuş ise de Râmiz Paşa'nın ol havâlîden def' ve teb'îdi kapudân paşaca mültezem oldığından Yılıkoğlı'nın Kandıralı ma'iyyetiyle bu işde kullanılmasını iltizâm eyledi ve egerçi Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi ba'zı mehâzîr beyânıyla Yılıkoğlu'nun işe (**s.51**) karışdırılması münâsib olmaz dîger dört-beş â'yân me'mûr edilsün didiyse de kapudân paşa bu bâbda ısrâr itdiginden Yılıkoğlu'nun dahi me'mûriyetine karâr virildi ve Yılıkoğlu'na kapucıbaşılık rütbesi tevcîh olunması husûsunı Kandıralı inhâ ve buna müsâ'ade olunmaz ise kendisi terk-i me'mûriyet ile Dersa'âdet'e avdet idecegini îmâ idüb ol vakt ise kapucıbaşılık rütbesi mîr-i mîrânlığa mu'âdil bir rütbe oldığına ve böyle henûz mîr-i mîrân olan bir şahsın kendi rütbesine mu'âdil bir rütbe inhâ ile berâber bu bâbda ısrâr idişi de'b-i edeb ve ubûdiyyete münâfî görüldigine mebnî inhâsının red olunması encümen-i meşveretde ekseriyet-i ârâ[5] ile tensîb olunmuş iken kapudan paşanın ısrârı üzerine çâresiz müsâ'ade buyuruldı ve Kandıralı ile Yılıkoğlı Tuna ser'askeri olan Hüsrev Paşa ma'iyyetiyle Ruscuk'da bulunan Râmiz Paşa ve Köse Ahmed Efendi ve sâ'ir Alemdâr Paşa müte'allikâtı üzerlerine me'mûr idildiler.

Ber-vech-i bâlâ Alemdâr Paşa hayatda iken Vidin'deki Mollâ Paşa İstanbul tarafından tahrîk ve teşvîk olunmağla Ruscuk üzerine bir hareket göstermiş olmasına mebni Alemdâr Paşa'nın ol cânibe altı bin askerle Boşnak Ağa'yı göndermesi ve bu cihetle İstanbul'daki kuvvetine za'f gelerek netîcesinde husamâsının kendüsine galebesi ve bu kerre Kandıralı Mehmed Paşa ve Yılıkoğlı Süleymân Ağa ve dîger â'yânlar ile birlikde Hüsrev Paşa'nın ol

1 Tastîr: Satır dizme, yazı yazma, yazılma.
2 Lede'l-isti'lâm: Yazı ile bilgi istendiğinde.
3 Hasbe'l-vakt ve'l-hâl: Zaman ve durum gereğince.
4 Teyakkun: Tam olarak, iyiden iyiye bilme; iyi, tam bilinme.
5 Ekseriyet-i ârâ: Oy çokluğu.

vechile Ruscuk üzerine hareketleri Ruscuk ahâlîsine bâdî-i hadşe-i derûn olmağla Râmiz Paşa ve refîkleri ahâlînin mizâcını yokladıklarında kendüler içün fedakârlık ideceklerinde eser-i tereddüd ve iştibâh görmeleriyle Râmiz Paşa ve Köse Ahmed Efendi ve İnce Mehmed Beg ve Sarrâf Manuk evâ'il-i Zî'l-ka'de'de emvâl ve eşyâlarıyla karşu tarafa mürûr ile Rusyaluya dahîl düşdiler.

İşte bu sûretle Yılıkoğlı yine Tuna Yalısı'na ayak basub kapudan paşanın agrâzına hidmet vesîlesiyle Silistre â'yânlığında pây-dâr oldı.

Ve Zî'l-ka'de'nin on birinci güni Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi azl ile yerine Emîn-i Defter-i Hakanî Küçük Râşid Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb ve ta'yîn buyuruldı ve bu esnâda Moralı Osmân Efendi afv ve ıtlâk olunmağla evâhir-i mâh-ı merkûmda Dersa'âdet'e geldi.

Edirne Sarâyı'nın ta'mîrine me'mûr olan Defterdâr-ı esbak Sa'dullâh Efendi Alemdâr Paşa vak'asını işitdigi gibi bilâ-ruhsat Dersa'âdet'e gelmiş oldığından nefy ile mücâzât kılındı.

(**s.52**) Vâlide Sultân Kethüdâsı Yûsuf Ağa müntesiblerinden İrfân-zâde Ârif Efendi ibn-i vakt ve mu'tedilü'l-vaz' ve müvesvis[1] derecesinde dûr-endîş[2] olmak hasebiyle Sultân Selîm ricâlinin müte'allikâtı birer felâkete uğramışlar iken ba'zı mühimmât tanzîmi zımnında Akdeniz Boğazı'na me'mûriyyet ile geçişdirüb ba'dehu Alemdâr Paşa Dersa'âdet'e geldiginde mukaddemâ Ruscuk tarafına me'mûriyyeti olmak mülâlebesesiyle[3] hâsıl itmiş oldığı mu'ârefeye mebnî Dersa'âdet'e avdet ile âzâde-i kayd-ı gurbet olmuş idi bu kerre Alemdâr ile mu'ârefe ve münâsebeti bâdî-i nekbeti[4] olarak Boğaz'a nefy olundı.

Mukaddemâ Tayyâr Paşa'yı azl itdirmek üzre Edirne'den İstanbul'a gelip gitmiş olan Bâkî Efendi Ruscuk yârânı müte'allikâtından bulunmağla o dahi bu esnâda Kütahya'ya nefy ve tagrîb idildi.

Sadr-ı â'zam bulunan Memiş Paşa fi'l-asl Sadr-ı esbak Ziyâ Yûsuf Paşa'nın dâ'iresinden neş'et idüb anın himmetiyle hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn silkine dâhil olarak müte'âkiben ihtilâlât-ı vâkı'a esnâsında çavuşbaşı olıvirmiş idi Alemdâr Paşa vak'a-i müdhişesi esnâsında dahi kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî olmak mülâbesesiyle müte'âkiben sadr-ı â'zam oldıysa da hil'at-ı tavîletü'z-zeyl-i sadâret zâten kendüsinin kadr ve haysiyyetine nisbetle haylîce uzun gelip bu avândâ ise efkârca dâhilen ve hâricen halk iki kısma inkısâmla bir kısmı hükûmet-i seniyyeye arz-ı ihlâs itmekde ve dîger kısmı yeniçeri gayretini gütmekde olduklarından böyle bir vakt-i iğtişâşda hutûb-ı cesîme-i sadâretin[5] idâresinden aczi rû-nümâ[6] oldığına ve bu avânda Rusyalu ile mükâlemeye ibtidâr olunmuş ise de harb ve sulh şıklarından kangısının ta'ayyün idecegi henüz ma'lûm olmadığı cihetle her tarafı kullanur ve harb ve sulhda kullanılabilür meşâhîr ve mütehayyizân vüzerâ-yı izâmdan birinin makâm-ı Sadârete getürilmesi lâzıme-i hâlden görüldigine mebnî Zî'l-ka'de'nin on dördünci Pâzâr

1 Müvesvis: Kuruntucu, kuruntu eden, vesveseli.
2 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
3 Mülâbese: Sebep, vesile, münasebet.
4 Nekbet: Talihsizlik, bahtsızlık. Düşkünlük. Felâket, musibet.
5 Hutûb-ı cesîme-i sadâret: Sadaretin büyük zorlukları.
6 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.

güni Memiş Paşa azl ile mütekâ'iden Sakız Cezîresi'nde ikâmet itmek üzre Dersa'âdet'den çıkarıldı ve mühr-i hümâyûn gizlüce bir hâseki yediyle mukaddemce uhdesine Haleb eyâleti tevcîh buyurılan müşârün-ileyh Ziyâ Paşa'ya gönderildi ve gelinceye dek Çarhacı Alî Paşa kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî nasb ve ta'yîn buyuruldı ve mühr-i hümâyûnun kime gönderildigi bilinmediginden halkın ezhânı bir müddet kim sadr-ı â'zam olacak deyü fikr ve intizârda kaldı ve bu cihetle dahi efkâr-ı âmme bir müddetcik işgâl ve teskîn idildi.

Çarhacı Alî Paşa ise sadârete gâyet harîs oldığından kâ'immakâmlığa kâni' değil idi. Zîrâ esnâ-yı ihtilâlde birkaç def'a sudûr-ı ulemâ ile Sarây-ı Hümâyûndan mecma'-ı eşkıyâya gidip (s.53) gelerek efendilere haylîce yârlığı ve bi'l-ma'iyye yararlığı olmak mülâbesesiyle gûyâ hâdise-i merkûme mücerred anın himmetiyle mündefi' olmuşcasına kendüye vücûd virmiş ve bu cihetle sadâreti kendüsine yakışdırmış idi. Mühr-i hümâyûnun Ziyâ Paşa'ya gönderildigini tahkîk idicek pek ziyâde muztarib olmuş ve tahsîl-i sadâret sevdâsıyla gûyâ ocaklu Ziyâ Paşa'yı istemiyorlar deyü andan sarf ve tahvîl için ba'zı desâyis-i hafiyyeye[1] teşebbüs itmiş idi şöyle ki: On on beş gün kadar İstanbul'un ekser mahallâtında sabâhleyin kalkdığı gibi evlerin kapularına ve dükkânların kepenklerine kömür yâhûd tebâşîr veyâhûd boya ile gece yeniçeri ortaları nişânlarmdan gûnâ-gûn[2] şekiller yapılmış bulunur idi zâbitân her ne kadar tecessüs itdiler ise de yapanlar kim oldığını bulamadılar ve yine bu tarz üzre musanni' müzevvir yâftalar tahrîr ile bir gice sarây kapularına yapışdırılub ferdâsı mükâlemeye me'mûr efendiler Bâb-ı Âlî'ye geldikde kâ'immakâm paşa izhâr-ı telâş ve i'zâm-ı mâdde iderek ol yâftaları meydâna koydı bunlar ise hep kendi ma'rifetiyle yapdırılmış şeyler idi. İstanbul Kadısı Köstendilî Tâhir Efendi bu dakîkaya intikâl ve henûz tûfân-ı fitneye tamâmıyla sükûnet gelmemiş iken bu yâd-gârın kendi hevâsına ittibâ' ile yeniden temevvüc itdirmek dâ'iyyesinde bulundığına reviş-i hâl ve kâldan istidlâl ile muztaribü'l-bâl olub hemân ocaklunun ahd ü mîsâkları üzre umûr-ı devlete müdâhale itmeyeceklerini bahse mukaddime iderek (Bu yâftalar ocaklunun işi degildir belki ehl-i nifâkın düzmesidir) didikde Alî Paşa tehevvür iderek ve eser-i infi'âl göstererek (Bunda mutlakâ ocaklunun ilmi lâhik olub hatta içlerinden ba'zıları yâftaların mefhûmunu mukaddemâ bana telmîh itmişler idi ısgâ etmedim el-hâletü hâzihî Ziyâ Paşa takarrub iderek benden nâ-ümid olduklarına mebnî telmîhi tasrîha tebdîl itdiler sadr-ı â'zam avdet eylemez ise fitnenin tecdîdi der-kârdır ve bu keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûna arz ile sadr-ı â'zamın tebdîli lâ-büddür) deyü dürüştâne ve bu keyfiyyet Rikâb-ı Hümâyûna arz ile sadr-ı â'zamın tebdîli lâ-büddür) deyü dürüştâne kelimât-ı lâubâliyâne serd itmekle garazkârlığı bir mertebe daha meydâna çıkdı Tâhir Efendi ise Hamîdî-zâde perverdelerinden sözini esirgemez ve bildigini söylemekden asla girü durmaz cesûr ve ceriyyü'l-lisân[3] bir zât oldığından sûret-i salâbet ve cehre-i şehâmet ile tekrâr cevâba âgâz iderek (Bu mâdde o kadar telâş idecek şey degildir sahte olmak zannı ağlebdir zîrâ ocaklu alenen Bâb-ı Âlî'ye gelip de sûret-i niyâzda yoldaşlarımızın Ziyâ Paşa'dan emniyyeti olmamağla lutfen tebdîli husûsunu hâk-i pây-i hümâyûndan müsted'âmızdır diyerek arzuhâl itmekden aczleri yokdur böyle imzâsız ser ü büni[4] yok yâftalar yapışdırmağa muhtac degillerdir fakat hakîkat-i hâlin istiknâhı kâ'ide-i ihtiyâta evfakdır yohsa kable't-

1 Desâyis-i hafiyye: Gizli desiseler.
2 Gûnâ-gûn: Renk renk, türlü türlü, çeşit çeşit; alaca.
3 Ceriyyü'l-lisân: Güzel ve açık konuşan, konuşması su gibi.
4 Ser ü bün: Başlangıç ve son, tamamıyla. Bir şeyin esası, temeli.

tahkîk (s.54) ale'l-amiyâ tahvîl-i Sadâret gibi bir emr-i hatîre teşebbüs olunmak hiç münâsib degildir. Zîrâ ilm ve medhali ve sun' ve ameli olmayan ocakluyı bî-vech ithâm dimekdir bu mâddenin arz ve ifâdesi hâtır-ı hümâyûna iğbirâr getürür nihâyet pâdişâh ile kul arasına münâfese girer kaldı ki düvel-i ecnebiyyeye karşı gösterilan zillet ve rezâletler henûz hazm olunmadı şimdi çend merhale hareket itmiş vezîr-i â'zamı bir vâhimeye mebnî i'âde itmek enzâr-ı yâr ve ağyârda ne kadar çirkin bir keyfiyyet olacağı beyâna muhtâc degildir ve bir de cenâbınızın haberi olmaksızın sadârete vesîle olmak zu'mıyla hayr ve şerri fark itmez etbâ' makûlesinin sanî'ası olmak hâtıra gelür bir kerer tahkîk buyurasınız) dir dimez kâ'immakâm paşanın reng-i rûyı uçub çehresi simsiyâh oldı ve kemâl-i tehevvür ve infi'âl ile ser ü büni yok sözler söylemege başladı. Bunun üzerine Tâhir Efendi dahi hiddetlenüb meclisden kıyâm ile bilâ-kelâm ve lâ-selâm hânesi cânibime azîmet eyledi.

Kâ'immakâm paşanın sevdâ-yı sadâret ile böyle yolsuz ef'âl ve akvâle ictirâ eyledigi siyâk ve sibâk-ı hâlden anlaşılmış ise de sadr-ı â'zamın vürûdı takarrub eylemiş oldığından kâ'immakâmlıkda istikrârı bir celse-i hafîfe hükmünde olacağına nazaran şimdi başka bir kâ'immakâm nasb ve ta'yîni dâ'iyyesine düşmekden ise çend rûz istimâlet ile istihdâmı nezd-i hümâyûnda asveb ve îcâb-ı vakt ve hâle evfak ve enseb[1] görülmekle ve Tâhir Efendi'nin tavr ve mişvârı dahi nezd-i Saltanat-ı Seniyyede çendân pesendîde olmamağla Zî'l-hicce'nin on birinci güni Tâhir Efendi Mihalic kasabasına nefy ile yerine Mekkî-zâde Âsım Efendi İstanbul kadısı nasb ve ta'yîn buyurulmuşdur.

Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Alî Paşa ile İlbasan Sancağı Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa miyânelerinde haylî vaktden berü mümtedd olan münâza'a ve cidâl mü'eddî-i müşâcere ve kıtâl olmağla ıslâh-ı zâtü'l-beyn içün Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Abdülkerîm Efendi evâsıt-ı Zî'l-hicce'de bâ-irâde-i seniyye ol cânibe gönderilmiş idi.

Sâbıkâ İstanbul Kadısı Murâd-zâde Mehmed Murâd Efendi ki üzerinde hâce hakkı olmayan ulemâ-yı resmiyyeden oldığı hâlde mevâlîden Murâd Efendi'nin oğlı olmak mülâbesesiyle ber-mu'tâd kat'-ı mesâfe-i tarîk-i resmî iderek on yedi târîhinde bi'l-fî'il Mekke-i Mükerreme mevleviyyetine nâ'il ve yirmi bir senesi Cemâziye'l-evvel'isi evâ'ilinde Ser-kâtibî Ahmed Efendi'nin himmetiyle İstanbul kadılığına vâsıl olmuş idi ber-mantûk-ı (el-câhil u cesûrun)[2] Kabakcı Vak'ası'nda pîş-kadem-i cumhûr ve pîşvâ-yı ashâb-ı hall ve akd-i umûr olmak hasebiyle Alemdâr Paşa'nın Dersa'âdet'e vürûdundaki sürgün avında o dahi Edirne'ye sürülmüş idi. (s.55) Mübtelâ oldığı dîk-i sadr illetine gâlibâte'sîr-i nefes-i Selîm Hanî dahi munzamm olarak evâsıt-ı Zî'l-hicce'de vefât eylemiş oldığı haber alındı.

Harem-i Hümâyûn'da haml vukû'u akdemce istibşâr[3] ile herkes velâdet-i hümâyûna intizâr üzre iken işbu Zî'l-hicce'nin on sekizinci Cum'a güni bir sultân tevellüd iderek Fâtıma tesmiyye idildi. Hasbe'l-âde Memâlik-i Mahrûse'ye tebşîr-i velâdeti hâvî fermânlar gönderildi Dersa'âdet'de dahi üç gün üç gice top şenligi icrâ buyuruldı. Ba'zıları evvel emirde sultân-ı müşârün-ileyhâyı merhum Sultân Mustafâ'ya nisbet idüb hatta ba'zı şu'ârâ bu yolda târîh bile söylemiş ise de der-akab Sultân Mahmûd Han Hazretleri'nin sulbünden oldığı tahakkuk eylemişdir.

1 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.
2 "Cahil cesur olur."
3 İstibşâr: Müjde alma, hayırlı bir haber alıp sevinme, ferahlama.

Sâlifü'z-zikr sürgün avında sürülmüş olan sudûr-ı izâmdan Alî-zâde Mehmed Nûrullah Efendi ile Âşir Efendi-zâde Hafîd Efendi işbu vilâdet-i hümâyûn münâsebetiyle afv ve ıtlâk buyurularak Dersa'âdet'e getürüldiler.

Akdemce kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb olunan Küçük Râşid Efendi zâten müfsid ve muharrik bir şahs oldığı hâlde Kapudan-ı Deryâ Seyyid Alî Paşa'nın kapu kethüdâsı olmak hasebiyle her gün sabâhleyin Tersâneye azîmet ve kapudan paşa ile mahremâne musâhabet itdikden sonra kapuya gelmegi âdet ve sâ'ir zorbalarla dahi germiyyet üzre âmîziş ve ülfet idüb hâlbuki sadaret-i uzmâ kethüdâlığı makâmına vâsıl olan zâtın artık kapu kethüdâlık kâr ve şuglından ferâgatı emr-i tabî'î oldığından başka Bâb-ı Âlî'de kethüdâ yâ re'îs bulunan zâtların kapudan-ı deryâ gibi menfûr ve mebğûz-ı pâdişâhî olan mütegallibe gürûhıyla ülfet ve ihtilâtı kat'â câ'iz olmadığından tavr ve hareketini ıslâh itmek üzre Râşid Efendi'ye bâ-irâde-i seniyye ka'immakâm paşa tenbîhât-ı lâzıme icrâ eylemiş ise de müfîd olmayub hatta bir defa kâ'immakâm paşa kendüsine bi'l-muvâcehe eger bu hareketden vazgeçmez isen seni şu hançer ile katl iderim deyü belindeki hançeri irâ'e ile ihâfe itmiş idi. Râşid Efendi yine mütenebbih[1] olmadıkdan başka evvelkiden ziyâde kapudan paşa ile germ-ülfet[2] olarak mansıbında bekâsını bütün bütün mütegallibe ile ülfet ve âmîzişde arar oldı. Bunun üzerine artık kethüdâlıkda bekâsı câ'iz olmadığından selh-i Zî'l-hicce'de azl ile Karahisâr'a nefy olundı. Ve yerine Defter-i Hakanî Emîni İbrâhîm Afîf Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb ve ta'yîn kılmdı.

Garîbdir ki Râşid Efendi Üsküdar'a imrâr ile levâzım-ı râhını tedârük içün bir iki gün kadar orada ikâmetine ruhsat virilmekle ol esnâda kapudan paşaya ve sâ'ir me'lûf (s.56) oldığı sanâdîd-i yeniçeriyyâna (sizinle âmîziş ve ülfetimiz bize bâdî-i nekbet oldı bundan hakkınızda zuhûr idecek ahkâmı istinbât[3] iderek hemân bugün cem'iyyetle Bâb-ı Âlî'ye varub da bî-vech nefy ve iclâmızın sebebini istifsâr ile kemâ-kân[4] mansıbımızda ibkâmızı ifâde ve ısrâr idesiz) siyâkında tezkireler yazdıkdan başka Sirozî İsmâ'îl Beg'in kapu kethüdâsı olmak mülâbesesiyle ana dahi (muta'assıbâne hareketle hemân afv ve ıtlâkımızı ve makâmımıza i'âdemizi Bâb-ı Âlî'ye inhâ idesiz) siyâkında mektûb yazub bir tatar istîcâr ile tesyâr eyledigi mesmû' olmağın ceza-yı sezâsı ba'dehu icrâ olunmak üzre derhâl mübâşir-i mahsûs ile menfâsına irsâlde isti'câl olunmuşdur.

Rûmili Kazaskeri Mehmed Dervîş Efendi gayet kaba, câhil ve sadâret rütbesine asla şâyân degil iken Sultân Selîm Han Hazretleri'nin eser-i şefkat ve merhameti olarak imâm-ı sultânî bulunmak mülâbesesiyle müddet-i yesîre zarfında müntehâ-yı tarîk-i ilmiyye[5] olan rütbe-i sadâreti ihrâz eylemiş oldığı hâlde vak'a-i hal'-i Selîmî'de ulemâdan birinin zorbalar tarafından sıfat-ı sefâretle Sarây-ı Hümâyûna gönderilmesi lâzım geldikde Münîb Efendi ve emsâli dühât-ı ulemâ bu sakîl ve çirkin hidmeti kabûlden istinkâf itmişler iken bu yâd-gâr ma'a'l-iftihâr kabûl iderek ve bî-muhâbâ huzûr-ı hümâyûna giderek nasıl bî-edebâne mu'âmelelere ictisâr eyledigi ve mu'ahharen Alemdâr Paşa Vak'ası'nda Ağakapusı'ndaki

1 Mütenebbih: Uyanan, uyanık; uslanan, aklını başına toplayan.
2 Germ-ülfet: Görüşmesi hararetli olan; sıkı-fıkı görüşen.
3 İstinbât: Bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma, zımnen, açık olmayarak, dolayısıyla anlama.
4 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.
5 Müntehâ-yı tarîk-i ilmiyye: İlmiye yolunun, payelerinin sonu, en yükseği.

cem'iyyet tarafından yine Sarây-ı Hümâyûna gönderilecek oldukda dahi bî-pervâ cülûs dahi ister misiniz vâdisinde zorbaların bile hâtırına gelmeyan bir söz söyledigi beyân olunmuş idi el-hâsıl zaten bu makâmın ehli olmadığı hâlde o misillü bî-edebâne etvâr ve güftârına[1] nazaran o dahi bir nev' cezâya sezâ oldığından henûz müddet-i örfiyyesi hitâma resîde olmaksızın selh-i Zî'l-hicce'de azl ile yerine Kethüdâ-zâde Mehmed Sâdık Efendi gurre-i Mubarrem'den i'tibâren Rûmili kazaskeri nasb ve ta'yîn kılınmışdır.

Bu esnâda Rusyalu ile mükâlemeye girişilmiş ve İngilterelü ile akd-i musâlaha idilmiş oldığından bu husûsların tafsîlâtı ve düvel-i Avrupa'nın yek-dîgeriyle ve Devlet-i Aliyye ile münâsebât ve mu'âmelâtı ber-vech-i âtî ityân ve beyân kılınur.

Ahvâl-i Düvel ve Havâdis-i Sulh ve Sefer

Bâlâda beyân olundığı üzre Napolyon resmen ve min-gayrı resm birçok va'd ve va'îdler ile Devlet-i Aliyye'yi iğfal iderek müttefikleri olan İngiltere ve Rusya devletleriyle bozuşdurmuş ve ikisiyle dahi cenge girişdirmiş oldığı hâlde bunca va'dlerini ayağı altına alarak Tilsit'de[2] münferiden Rusyalu ile akd-i musâlaha idüb Devlet-i Aliyye'yi açıkda bırakmış idi (s.57) ve egerçi Devlet-i Aliyye ile Rusyalu ile beyninde mütâreke akd itdirerek musâlahaya dahi tavassut eylemiş ise de mükâlemeyi Paris'e havâle itdirderek sürüncemeye düşürmüş oldığından Devlet-i Aliyye münfa'il olarak bi-hakkın şikâyete ibtidâr eylemiş idi. Ve Napolyon kendi politikasında böyle birdenbire rû-nümâ olan tebeddüli Sultân Selîm'in hal'ine haml ile i'tizâr itmek istediyse de bu misillü vekâyi'-i dâhiliyyenin Devlet-i Aliyye ile Fransalu beyninde der-kâr olan dostluğa halel viremeyecegi Bâb-ı Âlî tarafından beyân olunmağla Napolyon bi't-tavassut Devlet-i Aliyye'yi şanlu ve hayırlu sûretde Rusyalu ile sulh itdirmegi va'd idüb hâlbuki memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi mukâseme[3] itmek üzre Rusya İmparatorıyla hafiyyen muhâbere itmekde oldığından Devlet-i Aliyye'yi her gün bir kizb ve desîse ile avutmakda idi.

Devlet-i Aliyye ise Fransalunun bu misillü etvâr-ı televvünkârından[4] münselibü'l-emniyye[5] olarak bi't-tab' İngilterelü tarafına temâyül itmiş idi ve berren ve bahren hem Rusya ve hem de İngiltere devletleriyle muhârebe düşvâr ve ale'l-husûs İngilterelü tarafından Devlet-i Aliyye cezâ'ir ve sevâhili hakkında mazarrât-ı âcile der-kâr oldığından ve İngiltere'nin bu vechile kuvve-i bahriyyesinden terettüb idecek mazarrâtın def'ine Fransalu dahi muktedir olamayacağından İngiltere donanması amiraline kapudan-ı deryâ tarafından ve cânib-i âhardan mahremâne ihtâr ve iş'âr olunan musâlaha rağbetine mebnî İngilterelü taleb-i sulh ile bir murahhas gönderir ise hemân uyuşılub akd-i musâlaha olunmak husûsuna mukaddemâ Rikâb-ı Hümâyûnda karâr virilüb ricâl-i Devlet-i Aliyye'den sâbıkâ Şıkk-ı Sânî ve İrâd-ı Cedîd Defterdârı Ahmed Beg ile Boğaz Muhâfızı ve Ser'askeri Hakkı Paşa'ya

1 Etvâr ve güftâr: Tavırlar ve sözler.
2 Tilsit: Sovyetsk, Kaliningrad, Rusya. (1807 Tilsit Antlaşması, Fransa-Rusya).
3 Mukâseme: Taksim etme, paylaşma, bölüşme.
4 Etvâr-ı televvünkâr: Dönekçe, kararsızca davranışlar.
5 Münselibü'l-emniyye: Emniyetsiz, güvenli olmayan.

Sultân Mustafâ devrinde ruhsatnâme gönderilmiş idi fakat Devlet-i Aliyye'nin İngilterelü ile musâlabası Fransa politikasma mugâyir olmak hasebiyle Fransızlar bu bâbda envâ'-ı va'd ve va'îd ile mümâna'at idegeldiklerinden hakîkat-i hâl Fransaludan mektûm tutılub anların tarafından su'âl vukû' buldukça İngilizlerin kuvve-i bahriyyelerine mukâbele kabîl olmadığından def'-i mazarratlarıçün anları iğfâl ve işgâl idiyoruz yollu lisân kullanılıyordı. Hatta Ordu-yı Hümâyûn ile Alemdâr Paşa'nın Edirne'den Dersa'âdet'e avdeti esnâsında Fransa maslahatgüzârı Ordu-yı Hümâyûna bir kıt'a tahrîrât gönderüb (Fransa Devleti'nin tavassutıyla akd olunacak musâlahanın uzamasından dolayı millet-i Osmâniyye'nin iştikâsına mebnî Devlet-i Aliyye'nin İngilterelü ile akd-i musâlaha itmek üzre oldığı ve Rusya Devletiyle dahi hod be-hod musâlaha zımnında başkaca muhâberede bulundığı şâyi' olup bu makûle havâdisin şüyû'una ise Fransa (**s.58**) ile Devlet-i Aliyye beyninde ez-kadîm üstüvâr[1] olan ittifâkın ihlâline çalışanlar sebeb olayor) deyü bu havâdisin tekzîb ve ilgâsını teklîf itmekle Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi tarafından Fransa maslahatgüzârına yazılan tezkirede (İngiltere mâddesinden dolayı sizin iştibâhınız beş altı aydan berü eger sahîh olsa şimdiye dek netîce bulurdu işte bu delîl kâfidir ve İngilterelünün bedîhiyyü's-sübût[2] olan mazarrât-ı bahriyyesini def' garazıyla aralıkda bazen muhâbere-i suveriyye vukû'a gelüb sizden dahi mektûm tutulmadı Rusya musâlahası içün dahi şu kadar vaktden berü kulak tutup beklemekdeyiz) deyü cevâb virilmiş idi.

Ve cülûs-ı hümâyûndan sonra Alemdâr Paşa tarafından makâm-ı Sadârete geçdigine dâ'ir Yaş kasabasında bulunan Rusya Mareşali Pozoreski'ye[3] yazılan tahrîrâtda musâlaha mâddesi nâzikâne isti'lâm ve istimzâc olunub ba'dehu o yolda tebrîk-i Sadâreti hâvî cevâbnâme gelmiş idi.

Cemâziye'l-âhire'nin on dördünci güni Bebekbağçesi Kasrı'nda Köstendilî Tâhir Efendi ve re'îs efendi Fransa maslahatgüzârıyla mülâkât itdikde maslahatgüzâr söze âgâz ile (Fransa Devleti Devlet-i Aliyye'nin dost-i kadîmi olmağla mesâlih-i Devlet-i Aliyye'yi iltizâmda ser-mû kusûr ve müsâmaha itmez ancak cülûs-ı hümâyûn vukû' buldı meslek-i Devlet-i Aliyye nedir ve usûl-i sâbıkaya ri'âyeti var mıdır devletime i'lâm olunmak üzre beyân buyurulmak muvâfık-ı maslahat mıdır) deyü istifsâr itmesi üzerine berü tarafdan dahi (Pâdişâh-ı nev-câh Efendimiz Hazretleri meslek-i Selîm Hanî'yi iltizâm buyurub usûl-ı sâbıkayı bozmak niyyetinde degildir hatta geçen gün huzûr-ı hümâyûnlarına çıkılmış idi Fransa İmparatorı'nın Devlet-i Aliyye hakkında ta'ahhüdât-ı kesîresi oldığını Selîm Han'dan bi'd-defa'ât işitmiş idim. Lâkin kendi tavassutıyla Rusya musâlahası Paris'e havâle olunmuş bir seneden ziyâde vakt geçdi musâlaha karâr-gîr olmadı sebebi nedir deyü su'âl buyurduklarında vâkı'â Fransa İmparatorı'nun ta'ahhüdât-ı kaviyyesine nazaran şimdiye kadar musâlaha karâr-gîr olmak lâzım gelürken te'ehhür itmekle Fransalu tarafından asl ve mebnâsı lede's-su'âl Rusyalu ba'zı memâlik talebinde olub buna ise Devlet-i Aliyye'nin bir vechile rû-yi rıza göstermeyecegi imparatorun meczûmı[4] ve zâten dahi menfûrı olmak hasebiyle bi'l-muhâbere Rusyaluları bu dâ'iyye-i lâğiyyeden vazgeçirerek maslahata hüsn-i

1 Üstüvâr: Sağlam, kuvvetli, dayanıklı, güvenilir.
2 Bedîhiyyü's-sübût: İspata gerek kalmayacak şekilde sabit olma.
3 Pozoreski: Alexander Alexandrovich Prozorovsky.
4 Meczûm: Anlaşılan. Kesin karara bağlanan.

netîce virmek içün bu ana dek te'hîr olundı deyü cevâb virildigini arz ve ifâde itdigimizde ve memleket talebi sözünden çehre-i hümâyûnlarında eser-i iğbirâr[1] görilerek memleket talebi bahsi kâle gelecek söz değildir fakat Fransa İmparatorı (**s.59**) ta'ahhüdât-ı sâbıkasını fi'le getürür ise tarafımızdan mukâbele-i misliyye ile usûl-i sâbıkaya ri'âyete i'tinâ olunmak müterettib-i uhde-i iltizamımdır. Bina'en-aleyh bu maslahat karîben hitâm bulacak mı yohsa yine ukde-i te'hîre dûçâr olacak mı maslahatgüzârdan sûret-i kat'iyyede su'âl ve istiknâh ile arz olunsun deyü fermân buyurdılar) dinilmekle maslahatgüzâr taraf-ı hümâyûndan usûl-i mukarrere-i Selîm Hanî'ye ri'âyet buyurılacağı cevâbından dolayı izhâr-ı memnûniyyet iderek (İmparatorumuzun mesâlih-i Devlet-i Aliyye'yi ne derece iltizâm eyledigi yâr ve ağyâr indinde ma'lûmdur husûsân usûl-i sâbıkaya taraf-ı hümâyûndan mürâ'ât buyurılacağını tahkîk eyledikde bir kat daha sa'y ve ikdâm idecegi ve Lehistân hudûdunda iki yüz yirmi bin kadar asker tevkîf itmesi lede'l-iktizâ Devlet-i Aliyye maslahatını Rusyaluya kabûl itdirmek maksadına mebnî idügi emr-i meczûmdur fakat Fransalu devr-i esbakda gördigi ri'âyet ve ihtiramdan el-hâletü hâzihi mahrûmdur) deyü ta'rîz ve biraz da Tepedelenli Alî Paşa'nın televvün-i mizâcından ve yolsuz harekâtından bahisle iştikâ[2] itdikden sonra (Bu eyyâmda Paris'de musâlaha mukaddimâtına âgâz olunması ağleb-i melhûzdur[3]) deyü hatm-i kelâm eyledi.

Bu mükâleınenin tafsîlâtını ve musâlaha mâddesinin Fransa Hâriciyye Nezâreti'nden dahi sorulması ta'lîmâtını mutazammın ve sadr-ı cedîdin ya'nî Alemdâr Paşa'nın derece-i nüfûz ve iktidârını ve Rûmili ve Anadolı â'yân ve hânedânları da'vet olunup bir tarafdan gelmege başlamış olduklarından cümlesi geldikde bi'l-ittifâk umûr-ı mülkiyye-i Devlet-i Aliyye'nin esâs-ı metîn ve kavî üzre te'sîs olunacağını ve li-ecli'l-ihtiyât[4] Rûmili asâkirinden başka Anadolı'dan Tuna Yalısı'na fevc fevc asker geçürilmekde oldığını mübeyyin Paris ilçisi Muhibb Efendi'ye bir kıt'a tahrîrât-ı mufassala[5] gönderilmişdir.

Ve bu esnâda Fransa gazetelerinin ba'zısında Devlet-i Aliyye gûyâ ki Eflâk ve Boğdan'ın Rusya'ya ve Bosna ile Sırbistân'ın Avusturya'ya terkine râzı olmuş deyü erâcîf-i kâzibe[6] yazılmış ve Rusyalunun dahi Tuna'dan hudûd kat'ını kâle getürmekde oldığı işidilmiş oldığına mebnî cânib-i Bâb-ı Âlî'den gerek Fransa maslahatgüzârına ve gerek Avusturya ilçisine (Devlet-i Aliyye sulha râgıbdır fakat bir karış yer terk itmek ihtimâli yokdur böylece musâlaha kâbil olur ise febihâ olmayub da muhârebe avdet ider ise Saltanat-ı Seniyye müsta'înen billâhi Te'âlâ ana dahi hâzırdır) deyü sûret-i kat'iyyede beyân olunduktan başka Muhibb Efendi'ye dahi bu yolda lisân kullanmak üzre ta'lîmât-ı kat'iyye yazılmışdır.

Zikr olunan tahrîrât ve ta'lîmâtın Paris'e vusûlünde Muhibb Efendi bunların mefâhîmini Fransa Hariciyye Nezâreti'ne teblîğ eylemiş ise de ol günler İmparator Napolyon Rusya (**s.60**) İmparatorı Aleksandri ile görüşmek içün Erfurt'a[7] gitmek üzre bulundığından kendüsine işte iki imparator mülâkât idecek şifâhen bi'l-müzâkere maslahat-ı musâlahaya dahi karâr

1 İğbirâr: Kırılma, gücenme.
2 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
3 Ağleb-i melhuz: Çoğunlukla umulan.
4 Li-ecli'l-ihtiyât: Sakınmak için.
5 Tahrîrât-ı mufassala: İzahli, tafsilatlı resmi mektup.
6 Erâcîf-i kâzibe: Yalanlar, yalan uydurmalar, düzmece yalanlar.
7 Erfurt: Erfurt, Thüringen, Almanya.

viririer deyü cevâb virmekle Muhibb Efendi Napolyon'un Erfurt'dan avdetine muntazır olub kalmışdır.

Fakat makâm-ı Sadâret-i uzmâya bir kıt'a arîza-i mahsûsa yazub (İki imparator Erfurt'da ne müzâkere idecekler ve bi'l-hâssa Devlet-i Aliyye hakkında ne söyleşecekler bilmeyiz. Lâkin evvelkiden birkaç kat ziyâde hazm ve ihtiyâta ri'âyet ve i'tinâ lâzımdır) deyü arz ve ihtâr eylemişdir.

Ber-vech-i bâlâ Alemdâr Paşa'nın dahi meslek-i mahsûsı bu idi ki milletce bi'l-ittifâk dîn ve devlet uğurunda cân-siperâne hareket itmek üzre Rûmili ve Anadolı â'yân ve hânedânlarını Dersa'âdet'e celb ile bir şartnâme yapub bir tarafdan dahi esbâb-ı seferiyyenin ikmâline sarf-ı mesâ'î itmekde idi.

Ve anın böyle teşebbüsât-ı kaviyyesi ve her tarafda emirlerine arz-ı mutâva'at olunması yâr ve ağyârın dikkat-ı nazarını câlib ve hattâ Napolyon'a bile fikr ve mülâhazayı mûcib olarak ber-vech-i âtî Erfurt'da Aleksandri ile vâki' olan mülâkâtında Devlet-i Aliyye hakkında der-kâr olan sû'-i niyyâtın ta'dîline bâdî olmuşdur.

Çünki İspanya Devleti meyyit-i müteharrik hükmünde iken İspanyolların milletce bi'l-ittifâk Fransızlar aleyhine kıyâm ve hareketlerinde muzaffer olduklarına nazaran Osmânlular Alemdâr Paşa gibi a'mâl-i askere kâdir ve tehdîdini îkâ'a muktedir bir sadr-ı â'zamın emr ve idâresi altında olarak gayret-i dîniyye ile kıyâm itdiklerinde nasıl vekâyi'-i cesîmenin uhdesinden gelebilecekleri der-kâr idi.

Kaldı ki İngilizler milel-i sâ'ireyi[1] tahrîk ile (Ne duruyorsunuz tamâm fırsatdır Napolyon'un vakt-i zevâli yaklaşdı zîrâ İspanyollar milletce kıyâm itdi milliyyet ve kavmiyyet ittifâk ve ittihâdı başka şey'e benzemez) diyerek Fransızlar aleyhine teşcî' ve teşvîk itmekde idiler Almanya ahâlîsi ise Fransızların tecâvüzâtından bî-zâr oldukları hâlde İspanyollardan ibret ve İngilizlerin teşvîkâtından cesâret alarak beynlerinde hürriyyet ve istiklâl-i milliyyet ve kavmiyyet efkârı yapılub bu yolda her dürlü fedakârlığa hâzırlanmakda ve Almanya'nın bir ucundan öbür ucuna dek Fransızlara la'net olunmakda olub bu ahvâle nazaran Avusturya Devleti dahi tedârük-i harbiyyesinin ikmâline çalışmakda idi.

Devlet-i Aliyye dahi Fransalu tarafından nevmîd[2] olmağla İngilterelü ile musâlahaya râgıb (s.61) olarak mahremâne muhâbereye girişüb hattâ Hakkı Paşa ile Ahmed Beg ber-vech-i bâlâ mükâlemeye terhîs kılınmışlar idi.

Binâ'en alâ-zâlik evâ'il-i Şa'bân'da İngiliz murahhası üç dört kıt'a sefîne ile Akdeniz Boğazı hâricine gelmiş oldığından Kapudan-ı Deryâ Râmiz Paşa ve sudûr-ı izâmdan Nakîbü'l-eşrâf Dürrî-zâde Abdullâh Efendi ve Emîn Paşa-zâde Mehmed Emîn Beg ve İstanbu Kadısı Tâhir Efendi ve ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ba'zı zevât hâzır oldukları hâlde akd olunan encümen-i meşveretde keyfiyyet lede'l-müzâkere İngiltere ve Fransa ve Rusya devletlerinden her birinin Devlet-i Aliyye'ye başka başka mazarratı der-kâr ise de el-hâletü hâzihî[3] İngilterelünün mazarratı hasbe'l-mevki' dîgerlerinden eşedd görindigi ve musâlaha içün murahhas da'veti sebk eylemiş oldığı cihetle ekser huzzâr musâlaha sûretini

1 Milel-i sâ'ir: Diğer milletler.
2 Nevmîd: Ümitsiz, ümidi kırık.
3 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.

tercîh ve ihtiyâr zımnında (A'zamü'l-hatâyâ muhârebetün men yetlubu's-sulha)[1] fıkrasını tezkâr eylediler. Fakat (beyt) (Iztırâb-ı nâ-be-hengâm istemez tahsîl-i kâm * Bî-tekellüf mevki'inde kâr kendin gösterir) fehvâsınca bu husûsun ta'cîli lâzım gelmeyüb Avrupa'nın netîce-i ahvâline intizâren İngilterelüyi mümkün mertebe işgâl eylemek ve nihâyetü'l-emr ıskâtları müte'assir olur ise şürût-ı mu'âhede-i kadîmenin[2] tahsîliyle sulha sûret virüb def'-i mazarratlarına bakmak üzre te'ennî ve ta'vîk sûreti münâsib olur ammâ Hakkı Paşa ve Ahmed Beg bu sûretleri idâreye muktedir degillerdir.

(Beyt) (İzâ künte fî-hâcetin mürselen * Fe-ersil hakîmen velâ-tuvassihi)

Mısdâkınca idâre-i kelâma ve ifâde-i merâma muktedir liyâkatlü ve dirâyetkâr bir âdem me'mûr olsa ve kâşkî Hakkı Paşa bütün bütün Boğaz'dan kaldırılsa yollu sözler cereyân iderek netîcesinde bu işe mukaddemâ Napolyon Lehistân'da iken nezdine murahhas olarak gidüb gelmiş olan Vahîd Efendi münâsib görüldi.

Ve bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin muvâzene-i vâridât ve masârifi[3] bahsi müzâkere olundığı sırada defter-i vezâretde görilan on kadar vüzerânın vezâretleri terkîn[4] ile birer mahalde ikâmet itmek üzre kendülere birer mikdâr ma'âş tahsîs idilüb bunlardan birisi dahi Hakkı Paşa olmağla yerine Karaman Vâlîsi Şâmlı Râgıb Paşa Boğaz ser'askeri nasb ve ta'yîn buyuruldı ve Ahmed Beg azl ile Vahîd Efendi mükâlemeye me'mûr ve murahhas olarak Ramazân'ın dördünci güni bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn Boğaz-ı Bahr-i Sefîd cânibine gönderildi.

(s.62) Erfurt mülâkâtına gelince iki imparatorun mülâkâtında büyük şenlikler icrâsı musammem oldığına mebnî evvelce Napolyon Erfurt'a müte'addid me'mûrlar gönderdi ve İspanya'da harbin devâmı içün ol tarafa asâkir-i külliyye gönderilmek lâzım geldigimden başka Avusturya tarafından melhûz olan harekât-ı hasmâneye nazaran ihtiyâtlu bulunmak üzre bir haylî askere lüzûm ve ihtiyâc görülmekle Fransa'dan kur'a ile küllî asker yazub Rin Müctemi'ası'ndan[5] dahi bir haylî asker aldı ve evâhir-i Receb'de Paris'den çıkub evâ'il-i Şa'bân'a müsâdif olan Eylül-i Efrencî'nin yirmi yedisinde Erfurt'a vusûl bularak Aleksandri dahi ol gün oraya gelmekle birleşdiler ve birkaç günden berü oraya gelüb birikmiş olan dört kral ve otuz dört prens ile görüşdiler. Fevka'l-âde şehr-âyîn ve şenlikler yapub Napolyon'un azameti bir dereceye varmiş idi ki ol krallar ve prensler hiç makûlesi add olunarak bî-çâreler Napolyon'ı görüb de mazhar-ı iltifât olabilmek içün dîvânhânelerde sürünürlerdi. Bu vechile Napolyon'un sâkin oldığı sarâyın dîvânhâneleri bütün gün öyle hükûmet-i müstakille ashâbı olan hükümdârân ile memlû idi. Mukaddema Petersburg'da Rusya Hâriciyye Nâzırı ile Fransa ilçisi beynlerinde Devlet-i Aliyye'nin mukâsemesine dâ'ir vukû' bulan mükâlemâtdan İstanbul'un terkine birinin râzı olamayacağı ve artık bu yolda müzâkerât ve

1 "En büyük hata barışı isteyenle savaşmaktır."
2 Şürût-ı mu'âhede-i kadime: Eski anlaşmanın şartları.
3 Muvâzene-i vâridât ve masârif: Gelir gider dengesi.
4 Terkin: Yazılı bir şeyi bozma, çizme, silme.
5 Rin Müctemi'ası: Rhein Müctemi'ası, Ren Konfederasyonu. Avusturya ve Prusya dışında kalan bütün Alman devletlerinin Napolyon'un koruması altında oluşturdukları birlik.

mükâlemât ile uğraşmak abese iştigâl dimek olacağı anlaşıldığından Napolyon Erfurt'da mülâkâta karâr virdigi vakt emr-i mukâsemenin vakt-i âhara ta'lîkiyle mücerred Aleksandri Fransa ittifâkında pây-dâr olmak ve Fransa'nın gerek İspanya'da ve gerek sâ'ir yerlerde icrâ itmiş ve idecek oldığı işleri tasdîk eylemek şartıyla Eflâk ve Boğdan'ın zabt ve temellükünü Aleksandri'ye teklîf eylemegi kurmuş idi bu kerre ber-vech-i bâlâ Erfurt'da lede'l-mülâkât ibtidâ Aleksandri kelâma âgâz iderek Rusya ile Fransa'nın lüzûm-ı ittifâkını ve bundan tevellüd idecek muhassenâtı ve Rusya'nın Fransa'ya hasedi olmayub fakat Rus milletini memnûn itmek üzre Fransa'nın kesb itmiş ve itmekde bulunmuş oldığı cesâmete bir karşuluk virilmek lâzım geleceğini ve Fransa düşmanlarına kendü düşmanları nazarıyla bakacağını ber-tafsîl beyân itdikde Napolyon dahi ittifâk husûsunda anı tasdîk idüb ancak bu vechile teşrîh-i mâddeye[1] ibtidâr eyledi ki (İcâb-i hâle nazaran politakaca vukû' bulan tebeddülâta başka tebeddülât ilâvesi tehlikelü oldığından şimdilik oluruyla kanâ'at olunmalıdır Devlet-i Osmâniyye'nin mukâsemesi bahsine İstanbul ile iki boğazın Fransa tarafından Rusya'ya terki kâbil olamayacak ve Fransa buna râzı olsa bile İngiltere ve Avusturya ve İspanya devletleri ve Almanya'nın (s.63) bir parçası ile bekâ-yı hayâtı içün ayaklanmış olan Türkistân birleşüb son nefeslerine kadar uğraşacakları der-kârdır höyle bir ağır mes'elenin meydâna konulması içün vakt-i münâsib gözetmelidir ale'l-husûs ki İspanya da Fransa'nın tesâdüf itdigi müşkilât misillü Finlandiya'nın zabtında Rusyaca dahi bu esnâda su'ûbetler tahaddüs eylemişdir Tuna sevâhilinde bulunan Rusya Ordusu Osmânlı ordularıyla uğraşmağa kâfî ise de Türkler milletce ayaklandıkları sûretde Rusya var kuvvetini o tarafa virmege mecbûr olur Fransa dahi sâlifü'z-zikr düvel-i müttefika ile yalnız kalur bu da öylece bir mes'ele içün olmuş olacak ki henûz iki devlet miyânesinde ana dâ'ir ittifâk hâsıl olamamışdır. Bu sebeblere binâ'en şimdiki hâlde Rusya Finlandiya ile Eflâk ve Boğdan'ın zabtına kanâ'at itmelidir Fransa ise kendüsinin hudûd-ı tabî'iyyesine kanâ'at idüb İspanya'da vukû' bulan isyânın def'inden ve Roma Hükûmet-i Rûhâniyyesi'nin ref'inden başka bir şey istemez buna delîl olmak üzre Prusya'nın Fransa'ya terk eylemiş oldığı memâlik karîben Almanya prenslerine taksîm olunacaktır. El-hâsıl tarafeynin bu kadarcıkla iktifâ eylemesi muvâfik-ı maslahat olub ilerüde müsâ'ade-i zamâniyyeye göre şarkca icrâ'ât-ı cesîmeye dahi teşebbüs olunur ve iki imparator genc olduklarından büyük işler icrâsına daha çok vakitleri vardır) didi.

Aleksandri dahi buna muvâfakat itdi fakat Rusyalu tarafından Eflâk ve Boğdan'ın zabtına dâ'ir Fransalunun rızâsını musaddak[2] bir kıt'a ittifâknâme imzâlanmasını teklîf eyledi Napolyon dahi buna muvâfakat idüb ancak matmah-ı nazarı[3] musâlaha-i umûmiyye istihsâlinden ibâret olmasıyla tanzîm olunacak ittifâknâmeyi vesîle ittihâz ile buna teşebbüs olunmasını ya'nî iki devlet tarafından bi'l-ittifâk İngilterelüye musâlaha teklîf kılınmasını der-miyân iderek bu yolda bir kıt'a ittifâk ahidnâmesi kaleme alınmak üzre keyfiyyet Fransa Hâriciyye Nâzırı Şampani[4] ile Rusya Hâriciyye Nâzırı Romancof'a[5] havâle idildi.

Bu iki hâriciyye nâzırı ahidnâme-i mezkûrı müzâkere iderlerken nâgehân[6] beynlerinde

1 Teşrîh-i mâdde: Maddeyi ele alıp en ince noktalarına kadar gözden geçirerek anlatma, açımlama.
2 Musaddak: Tasdîk olmuş, gerçekliği, geçirliliği resmî olarak yazı ile bildirilmiş.
3 Matmah-ı nazar: Hırsla bakılan şey.
4 Şampani: Jean-Baptiste Nompère Champagny.
5 Romançof: Kont Nikolay Petroviç Rumyantsev.
6 Nâgehân: Birdenbire, ansızın, aniden.

bir müşkil mes'ele zuhûra geldi.

Şöyle ki: Fransalu Rusya'nın Eflâk ve Boğdan'ı zahtına dâ'ir olan mâddelerin bir müddetcik mektûm tutulmasını isteyüb Rusyalu ise buna muvâfak[at] etmiyordı. Zîrâ Napolyon Devlet-i Aliyye'yi ürküdüb de İngilterelünün kucağına düşürmekden ihtirâz ile berâber İngilterelü ile mükâleme kapusı açıldıkda meydânda bulunan müşkilâtın üzerine dîger bir ağır mes'ele ilâve idilmiş olmayub da esâsen ittifâk hâsıl oldukdan sonra gerek İngilterelüyi ve gerek Devlet-i Aliyye'yi tatlılık ile Eflâk ve Boğdan'ın terkiue irzâ[1] itmek isterdi.

(s.64) Rusyalu ise evvel be-evvel Memleketeyn işine sûret-i kat'iyyede bir karâr virdirmek emel-i mahsûsunda idi.

Bunun üzerine Napolyon bi'z-zât Aleksandri'yi iknâ'a sa'y itmiş ise de müfîd olmadığından ikisi ortası bir sûret bulub ol vechile tanzîm olunan ahidnâme Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on ikisimde imzâ olundı.

Hulâsa-i ahkâmı (Harb ve sulhda iki devlet yek-dil ve yek-cihet olmak ve iki imparator tarafından İngilterelüye musâlaha teklîf olunub bu yolda açılacak mükâlemâta hâl-i hâzır esâs ittihâz olunarak Finlandiya ile Eflâk ve Boğdan'ın Rusya'ya terki tasdîk olunmadıkca Fransalu musâlahaya râzı olmamak ve buna mukâbil Fransalu tasarrufunda bulunan memleketlerin yedinde kalması ve İspanya tâcının Jojef'e[2] bırağılması şartları kabûl olunmadıkca Rusyalu dahi musâlahanâme imzâ itmemek ve bu ahidnâmenin imzâsından sonra Rusyalu Bâb-ı Âlî ile mükâlemeye girişüb gerek sulhan ve gerek harben Devlet-i Osmâniyye'yi Memleketeyn'in terkine mecbûr eylemek ve fakat bu yolda vukû' bulacak mu'âmelât Fransa ile Devlet-i Osmâniyye arasındaki dostluğa halel virüb de Osmânluyı İngilterelüye mürâca'ata mecbûr itmemek üzre mâdde evvelce iki devlet murahhasları miyânelerinde bi'l-müzâkere ana göre karâr virilmek ve gerek Memleketeyn mâddesinden ve gerek İtalya ve İspanya mes'elelerinden dolayı Avusturyalu harbe kıyâm ider ise iki devlet birleşmek ve bir de bu ahidnâmenin netîcesi musâlaha olmayub da harbe müncer olur ise bir sene zarfında iki imparator yine mülâkât itmek husûslarından ibâretdir.

Bu vechile iki imparator beyninde bir ittifâk mu'âhedesi yapılmış ve Fınlandiya'nın İsvec'den ve Memleketeyn'in Devlet-i Aliyye'den nez'[3] ile Rusyalu memâlikine iltihâkı husûsuna karâr virilmiş ise de iki imparatorun hedef-i kasd ve nazarları yek-dîgere muhâlif idi.

Zîrâ Napolyon'un matmah-ı nazarı İngilterelüyi sulha icbâr ile merâmına muvâfık sûretde bir musâlaha-i umûmiyye husûle getürmekden ibâret olmasıyla bu bâbda her gûne müşkilâtı def' itmek üzre Avusturyaluyı tahdîd ile tehyi'ât-ı harbiyyeden[4] vaz' geçürmek ve Devlet-i Aliyye'yi bi't-tedrîc[5] iknâ' ile Memleketeyn'nin terkine irzâ itmek emelinde idi.

Aleksandri'nin aksâ-yı emeli ise Finlandiya ile berâber Memleketeyn'in zabt ve

1 İrzâ: Rıza göstermek, razı olmak.
2 Jojef: Joseph Bonaparte, Napolyon Bonapart'ın en büyük erkek kardeşi. 1806-1808 arasında Napoli Kralı ve 1808-1813 arasında (I. Jose adı ile) İspanya Kralı.
3 Nez': Fesada uğratmak, çekip koparmak, ayırmak.
4 Tehyi'ât-ı harbiyye: Savaş hazırlığı.
5 Bi't-tedrîc: Derece derece, azar azar.

temellükünden ibâret olmasıyla bu husûsda ba'zı müşkilât çıkarabilecek Avusturyaluyı ohşayub yumuşadarak Devlet-i Aliyye'yi hâh ve nâ-hâh Memleketeyn'in terkine mecbûr itmek isterdi.

Binâ'en-aleyh iki imparatorun bundan sonra vukû'a gelan tavr ve hareketleri mezkûr ittifâk (s.65) mu'âhedesi dâ'iresinde deverân eylemiş ise de tamâmıyla yek-dîgere mutâbakat merkezinde degil idi.

Ve Napolyon'un İmparatoriçe Jojefin'den[1] evlâdı olmadığı cihetle bekâ-yı silsile-i nesebi içün dîger bir prenses ile tezevvüci mutasavver oldığından Napolyon Aleksandri'nin hem-şîresi Katerina'yı gözine kesdirmiş olmasıyla bu kerre Erfurt'da Taleyran bu niyyeti Aleksandri'ye açdıkda pek ziyâde izhâr-ı memnûniyyet eylemiş ise de vâlidesinin Fransızlar ve ale'l-husûs Napolyon hakkında husûmeti oldığından Rusyalular Ortodoks olub Fransızlar ise fi'l-asl Katolik iken bir aralık dinsiz ve ba'dehu yine diyâneti i'âde ile el-hâletü hâzihî çoğunun ne oldığı belürsüz idügünden ihtilâf-ı mezheb hasebiyle emr-i izdivâcda ba'zı müşkilât der-kâr idi ma'a-mâ-fîh Aleksandri bu makûle müşkilâtın halline sa'y idecegini va'd eyledi.

Ve evâhir-i Şa'bân'da ya'nî Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on sekizinde Aleksandri Petersburg'a ve Napolyon Paris'e avdet itmek üzre Erfurt'dan çıkub[2] ber-muktezâ-yı mu'âhede iki devlet tarafından bi'l-ittihâd İngilterelüye musâlaha teklîfi musammem[3] oldığından Romancof dahi Paris'e azîmet itdi.

Napolyon ile Romancof Paris'e lede'l-vusûl[4] hemân devleteyn-i müttefikeyn tarafından musâlaha teklîfi zımnında İngiltere'ye tatarlar çıkarıldı Avusturya Devleti'ne dahi Jojef'in İspanya Krallığı'nın tasdîki teklîf idildi.

Ve evâ'il-i Ramazân'da Napolyon Meb'ûsân Millet Meclisi'ni küşâd itdikden sonra birâderi Jojef'i İspanya tahtına iclâs itmek üzre ol cânibe gitdi.

Rusya İmparatorı dahi Finlandiya üzerine sevk-i asker itmekle İsvec Devleti müdâfa'aya kıyâm idüb ilk def'a muhârebede Rusya başkumandanı telef olınuş ise de mihâyetinde İsveclü mağlûb olarak hilâl-i Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'de Rusya asâkiri Finlandiya vilâyetini istîlâ itmişdir.

Ber-vech-i bâlâ İngilterelüye îrâd olunan musâlaha teklîfine cevâben İngiltere Devleti tarafından musâlahaya izhâr-ı hâhiş ve ârzû olunmağla berâber bu yolda açılacak mükâlemeye bi'l-cümle müttefiklerinin ve ale'l-husûs İspanyolların dahi dâhil olması şart kılındı ve şart-ı mezkûr devleteyn-i müttefikeyn[5] tarafından kat'iyyen redd olunmadığı cihetle bir müddet mükâlemeye devâm olundı lâkin İngilterelü bu mükâlemeden ümîdvâr oldığı netâyicin hâsıl olamayacağını derk ve tefattun[6] itmekle bir vaktden berü Napolyon'un aleyhine envâ'-ı teşvîkât ile kızışdırmış oldığı (s.66) İspanyollar ile Avusturyaluya bu misillü musâlaha şâyi'alarıyla soğukluk gelür deyü havf iderek birden bire mükâlemeyi kat' ile kemâ fi's-

1 Jojefin: Josephine de Beauharnais. Napoleon Bonaparte'nin eşidir.
2 Metinde sehven "Çiyüb" şeklinde geçmektedir.
3 Musammem: Kararlaştırılmış.
4 Lede'l-vusûl: Varıp ulaştığında.
5 Devleteyn-i müttefikeyn: Müttefik iki devlet.
6 Tefattun: Hızlıca anlama, idrak etme.

sâbık[1] etvâr ve harekât-ı hasmâneye devâm idildi. Avusturya Devleti kendüye îrâd olunan teklîf-i sâlifü'z-zikr üzerine musâlahaya halel getürmeyecegi beyânıyla berâber Jojef'in krallığım tasdîk bahsinde beyân-i efkâr itmezden evvel Erfurt'da cereyân iden mükâlemeye dâ'ir îzâhât istedi.

Ve çünki Fransız ve Rusya devletleriyle musâlih olan hükümdârânın ekseri Erfurt'a gelerek iki imparator ile mülâkât idüb ba'zıları dahi taraflarından me'mûr-ı mahsûs göndermişler idi Avusturya İmparatorı Erfurt'a da'vet olunmadığı cihetle bi'z-zât gitmeyüb fakat zâhiren icrâ-yı resm-i hulûs itmek ve hakîkaten Erfurt'[d]a cereyân iden politikaya âşinâ olmak üzre o dahi bir me'mûr-ı mahsûs göndermiş ise de mükâlemât-ı vâkı'a gâyet mektûm ve mahremâne icrâ olundığından bir şey'e vâkıf olamadığına mebnî Avusturyalunun telâşı artub evvelkiden ziyâde tedârükât-ı seferiyyeye ibtidâr itdigi hâlde (Erfurt mülâkâtında cereyân iden mükâlemâtın netîcesi Devlet-i Osmâniyye'yi imhâ itmekdir Fransalunun kuvveti ise günden güne tenezzül itmekde oldığına İspanya mes'elesi delîl-i kâfidir) yollu sözlerle Devlet-i Aliyye'yi İngilterelü ile musâlahaya teşvîk ider oldı. El-hâsıl İngilterelü Napolyon'un dil-hâhına muvâfık sûretde musâlahaya yanaşmayub Avusturyalunun dahi ahvâl ve harekât-ı meşrûhasına nazaran devleteyn-i müttefikeynin politikası dâ'iresine alınamayacağı anlaşıldı.

Şu hâle nazaran Romancof'un Petersburg'a avdeti lâzım gelmiş ise de Napolyon iki ay zarfında İspanya'yı kabza-i tasarrufuna geçürecegini va'd idüb bu vechile İspanya mes'elesinin hitâmı takdîrinde ise Erfurt'da karâr-gîr olan mevâddın icrasına Avrupaca bir tarafdan mümâna'at olunamayacağı cihetle Rusyalunun Eflâk ve Boğdan'ı zabt ve temellük eylemesine Avusturyalu bir şey diyemeyüb Devlet-i Aliyye dahi mümâna'at idemeyecegi ve İngilterelü berren müttefik bulmadıkca bir şey yapamayacağı cihetlerle bilâ-muhârebe Memleketeyn mes'elesi tesviyye-pezîr[2] olur hulyâsıyla Napolyon'un İspanya'dan avdetine kadar Romancof'un Paris'de meks ve tevakkufuna karâr virilmişdi. Ve Napolyon Erfurt'dan avdetinde Paris'de çok eglenmeyüb ber-vech-i bâlâ Meb'ûsân Millet Meclisi'ni küşâd[3] itdikden sonra der-akab İspanya'ya giderek ve bi'z-zât ordusuna kumanda iderek fi'l-vâki' iki ay zarfında İspanyollara galebe ve Madrid'e duhûl ile birâderini İspanya tahtına iclâs ve İspanya'nın ekser mevâki'ini zabt ve ihtilâs itmiş ve İspanyolların imdâdına gelan İngilizleri ric'ate mecbûr eylemiş ise de İspanya mes'elesi henûz hitâm bulmamış idi.

(s.67) Ve işbu İspanya işleri Napolyon'a o kadar zahmet virmişdi ki mukaddemâ Avusturya ve Prusya ve Rusya devletlerinin mükemmel ve muntazam ordularını perîşân itmek içün çekdigi zahmetler bu nisbetle hiç hükmünde idi.

Bu hâle nazaran vatan ve hürriyyetini muhâfaza uğurunda cân ü gönülden müdâfa'aya kıyâm iden milletin önüne durmak müşkil oldığı enzâr-ı umûmiyyede ayân olarak bütün milel-i Avrupa İspanya mes'elesine ihâle-i sem' ve i'tibâr itmekde idi.

Avusturyalu ise on beş sene zarfında pek çok yerler zâyi' itmiş oldığından bunların istirdâdı içün fırsat gözetmekde oldığı hâlde en son def'a olarak Napolyon'un Prusya ve

1 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
2 Tesviyye-pezîr: Düzeltilmesini kabul etme, düzeltilebilen.
3 Küşâd: Açılış, açılma, açma.

Rusya devletlerine karşu açdığı seferde Fransız ordusunun Nimen Nehri'ne[1] kadar ilerüledigi vakt Avusturyalu içün tamâm fırsat iken bî-taraf turub da bu fırsatı elden kaçırdığına azîm te'essüf idüb müte'âkiben Napolyon ile Aleksandri'nin ittihâd ve ittifâkını görerek dûçâr-ı telâş ve endîşe olmuş idi.

Ma'a-mâ-fîh eger Napolyon gâlibâne akd eylemiş oldığı mu'âhedâtın ahkâmına kanâ'at idüb de nev be-nev mes'eleler çıkarmasa Avusturyalu dahi kaderine râzı olub ses çıkarmazdı lâkin mu'ahharan Napolyon'un Bayon'da[2] İspanya Kralı'yla oğlı hakkında icrâ eyledigi mu'âmele-i gaddârâne bütün hükümdârân-ı Avrupa'ya bir ibret-i mü'essire[3] oldı.

Ale'l-husûs Avusturya İmparatorı kendü hânedânı hakkında dahi bu mu'âmelenin icrâ olunacağı vehmine düşdi.

Hâlbuki İspanya vak'aları Fransa'nın ba'zı mertebe nâmûs-ı askerîsine halel getürdi. Ve Avusturyalıları muhârebe hevesine düşürdi.

Ve ber-minvâl-i meşrûh bütün Almanlar Fransızlara hasm olub egerçi Almanya hükümdârânı Napolyon'un kuvve-i hâ'ile-i askeriyyesini[4] mülâhaza ile halkın bu efkâr-ı intikâmkârına karşu gelmekde iseler de Avusturyalu bir ufak muzafferiyyete nâ'il oldığı gibi Almanya hükümdârânı efkâr-ı umûmiyyenin harâretine mukâvemet idemeyerek bütün Almanların Fransızlar aleyhine kıyâm ideceklerini pek'alâ bilürdi. Ve cenerâllerinin içünde en fâ'iki bulunan meşhûr Arşidük Şarl[5] nâm mareşalin nezâreti tahtında olarak kuvve-i askeriyyesini pek ziyâde cesâmetlendirdi. Şöyle ki: Muhârebe zuhûrunda derhâl mevki'-i harbe sevk olunacak üç yüz bin askeri müheyyâ[6] oldukdan başka iki yüz bin kadar ihtiyât tertîbi dahi var idi.

Ve Avusturya İmparatorı'nın etrâfında bulunanlar hep harb tarafdârı olub (On beş (**s.68**) seneden berü Fransalu harb ile meşgûl oldığından kesb-i za'f eyledi İspanya'da ta'lîmsiz ve inzibâtsız bir takım nefîr-i âmm[7] sürileriyle başa çıkamıyor) diyerek imparatorı cenge teşvîk ve teşcî' idiyorlardı yalnız Arşidük Şarl bu efkârda olmayub lâkin o dahi bu cihetle mazhar-ı istihzâ-yı umûmî olayordı.

Bu sebeplerden nâşî Avusturya Devleti harbe karâr virüb dâhilen her dürlü tedârükâta teşebbüs itdigi gibi hâricen dahi Fransalu aleyhine işlemege başladığı sırada ber-vech-i bâlâ Devlet-i Aliyye'yi İngilterelü ile akd-i musâlahaya teşvîk iderdi. Gelelim Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i politikiyyesine.

Minvâl-i meşrûh üzre Napolyon ile Taleyran ve Şampani ve Romancof Erfurt'dan Paris'e geldiklerinde mukaddemâ anlarla birlikde Erfurt'a gitmiş olan Rusya İlçisi Tolstoy avdet itmedigğinden Muhibb Efendi lede'l-istifsâr[8] me'mûriyetinden isti'fâ eylemiş olması üzerine Viyana'daki Rusya İlçisi Kuragin Paris ilçisi ta'yîn kılınmış idügi haber virilmekle

1 Nimen Nehri: Nemunas, Neman ya da Niemen. Belarus ve Litvanya topraklarında.
2 Bayon: Bayonne; Pyrenees-Atlantiques, Akitanya, Fransa.
3 İbret-i mü'essire: Dokunaklı, tesirli ibret.
4 Kuvve-i hâ'ile-i askeriyye: Askerin dramatik kuvveti.
5 Arşidük Şarl: Erzherzog Carl Ludwig Johann Joseph Laurentius von Österreich, Herzog von Teschen.
6 Müheyyâ: Hazır, hazırlanmış.
7 Nefîr-i âmm: Düşmanla savaşmak için ilan edilen gelen seferberlik, toplanan asker.
8 Lede'l-istifsâr: Sorulduğu zaman, sorulduğunda.

Kuragin'in mükâlemeye murahhas olub olmadığı bilinmediğinden bu tebeddül dahi mükâlemenin te'ehhürine sebeb olur zannıyla telâş itmiş ise de Romancof'un Paris'e vürûdı kendüye ba'zı mertebe bâdî-i teselliyyet olmuş idi.

Hâlbuki Napolyon'un avdetinden sonra Muhibb Efendi Fransa Hâriciyye Nâzırı Şampani ile görişüb Erfurt'da Devlet-i Aliyye musâlahasına dâ'ir ne dürlü karâr virildigini isti'lâm itdikde Şampani (İmparatorumuzun mesâlih-i Devlet-i Aliyye'yi bi'l-vücûh iltizâm itmekde oldığı ma'lûm iken İmparator Aleksandri Eflâk ve Boğdan'ı terk itmek istemeyüb birkaç seneden berü işbu Memleketeyn arâzîsinin idâresi iştirâk sûretinde gibi bir ma'nâdır ve ahâlîsi hem-mezhebimiz olmak hasebiyle bize meyl ve rağbet eylemiş olduklarından şimdi dîn-i âharda olan ehl-i İslâm'a terk itmek beyne'l-milele şânımıza halel virir. Kaldı ki Devlet-i Osmâniyye tarafından bilâ-vâsıta akd-i musâlaha teklîf olunub hâlâ hâmil-i mühr-i sadâret[1] olan Mustafâ Paşa Ruscuk'da iken Yaş'da ârâm iden Feldmareşal Pozoreski ile muhâbere itmekde idi diyerek imparatorumuzun tavassutını kabûl itmemek sûretini irâ'e eylemiş ve imparatorımız dahi İspanya mâddesiyle meşgûl olarak Almanya'daki dört yüz bin askerinin ekserini İspanya üzerine sevk itmekle Rusya karşusında za'îf bulundığı ecilden Rusya İmparatorı'na hükmen bir cevâb viremeyüb mümâşât itmiş ise de yine imparatorımızın tavassutdan[2] fâriğ oldığı yokdur kaldı ki tavassut mâddesi devleteyn tarafından kabûl olundığı sûretde mütevassıt olan devlet dahi (**s.69**) icrâ-yı tavassut ider yohsa Rusyalu ilçisi olan Tolstoy'a bizim ibrâmımız[3] ile ruhsatnâme göndermiş iken ta'lîmâtını tekmîlen irsâl itmedi ve bu def'a anı azl ile yerine ta'yîn eyledigi ilçisini dahi terhîs itmeyecegi müsellemdir Rusyalu tarafından terk-i tavassut ve Devlet-i Aliyye tarafından böyle mu'âmele olundukda mutavassıt olan nice icrâ-yı tavassut idebilür Rusyalu musâlahayı bu tarafdan kaldırub İstanbul'da yâhûd âhar bir mahalde olmasını tasmîm itmişdir ve bu esnâda İngilterelü ile dahi mükâleme üzre oldığımıza binâ'en belki musâlaha me'mûldür[4] ve Devlet-i Aliyye dahi bi't-tab' musâlahaya dâhil olacak olmağla gâ'ile külliyyen ber-taraf olur ve egerçi İngiltere musâlahasında Devlet-i Aliyye maslahatı müşkil ise de imparatorımız Devlet-i Aliyye'yi iltizâm itmişdir işte Erfurt'da olan mükâlemâtın karârı bu minvâl üzredir) diyicek Muhibb Efendi'nin sabrı yanub (Bizim İngilterelü yedinde Eflâk ve Boğdan gibi memleketlerimiz yok ki musâlaha müşkil ola şu kadar var ki tarafınızdan illet serdiyle İngilterelünün Boğaz'a sefînesi gelmiş veyâhûd muhâbere olayormuş deyü Devlet-i Aliyye açıkda bırağılursa bilemem lâkin İngilterelü ile bizim mûcib-i nizâ' olacak bir mâddemiz yokdur zann iderim) dimesiyle Şampani muztarib olarak bir müddet sükût itdikden sonra (İngilterelü İstanbul'a kadar duhûl itmiş idi) dimesime mukâbelen Muhibb Efendi dahi (Niçün geldigi ma'lûmdur tafsîli lâzım gelürse cevâbları hâzırdır) diyerek meclis-i mükâlemeye nihâyet virilmişdir.

Fi'l-vâki' Devlet-i Aliyye ile İngilterelü miyânesinde vâki' olan husûmete sebeb-i müstakill Fransalu oldığı hâlde bir vaktden berü iki devlet birbirine yaklaşub ve akd-i musâlahaya mâni' olacak bir şey kalmayub yalnız Napolyon'un ri'âyet-i hâtırı bâ'is-i te'hîr olmakda iken şimdi anı da Şampani müşkilâtdan add ile husûlî takdîrinde Devlet-i

1 Hâmil-i mühr-i sadâret: Sadaret mührünün taşıyıcısı, sadrazam.
2 Tavassut: Yardım amacıyla araya girme, aracılık etme, ara bulma, aracılık.
3 İbrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.
4 Me'mûl: Umulan. Ümid edilen. Beklenilen.

Aliyye'yi bununla zîr-i bâr-ı minnetde bulundurmak istemesi fevka'l-âde ta'accüb olunacak mevâddandır.

Hâlbuki bu misillü sebeblerden dolayı Devlet-i Aliyye'nin İngiltere politikasına meyl ve rağbeti tezâyüd ve akd-i musâlahaya niyyeti takarrür ve te'ekküd idüb Napolyon'un ber-vech-i meşrûh İngilterelü ile mükâlemeye girişmiş olmasını dahi bu niyyetin icrâsına vesîle-i münâsibe ittihâz buyurdı kaldı ki Napolyon'un bunca mevâ'idi hasır altına gitmiş ve bugün yarın Paris'de mükâlemeye başlanacak deyü bu kadar vaktden berü Devlet-i Aliyye'yi aldatmış iken Şampani utanmadın Pozoreski[1] ile muhâbere olunmuş deyü hırsız ev sâhibini suçlı çıkarır fehvâsınca[2] Devlet-i Aliyye'yi suçlı göstermesi daha ziyâde ta'accübe şâyân hâlâtdandır.

Lâkin bunlara hiç ta'accüb etmemelidir belki diplomatlıkda utanmak gâ'ilesi ve doğrılık dâ'iyyesi olmadığını bilmelidir.

(s.70) Bu bahisler üzerine Muhibb Efendi haylî münâkaşa eylemiş ise de bu mertebe alenî ve bedîhî haksızlıklara karşu bahs ve mücâdele abes oldığmdan nihâyet (hasbünâ'llâhu ve ni'me'l-vekîl)[3] diyüb isti'fâdan başka çâre bulamadığına binâ'en bu husûslara dâ'ir Bâb-ı Âlî'ye takdîm eyledigi tahrîrâtda (Kullarının ilçiligim degil murahhaslığım dahi münfesih olub Fransalunun İstanhul'daki maslahatgüzârına mukâbil büyükilçilik unvânı ve nişâncı pâyesi ile burada ikâmetini şân ve şevket-i Devlet-i Aliyye'ye lâyık degildir) deyü ikinci tercümânı maslahatgüzârlıkla bıragub da Dersa'âdet'e avdet itmesi için ruhsat istid'â eylemişdir.

Napolyon İrân Devleti'ne dahi aynıyla böyle bir oyun itmişdi ki Rusyalu ile akd-i musâlaha itdigimizde sizi dahi idhâl eyleriz ve Rusyalu yedine geçmiş olan memleketinizi istirdâd ideriz deyü İrânluyı iğfâl itmiş ve Tilsit Musâlahası'nda anları dahi hâricde bırakmış oldığı hâlde yine leyte ve le'alle[4] ile aldadub avutmakda oldığmdan İrân İlçisi Asker Han bu esnâda beyhûde Paris'de imrâr-ı evkât iderek arasıra Muhibb Efendi ile hasbihâl itmekde idi.

İşte bu misillü sebeblerden dolayı memâlik-i şarkiyye halkının Fransızlar hakkında emniyyet ve i'timâdları münselib olmakda ve İngilizlerin umûmen Asya'da nüfûz ve i'tibârları terakkî bulmakda idi.

Bâlâda mezkûr mükâlemelerden sonra Şampani tekrâr Muhibb Efendi'yi da'vet itmekle yanına vardıkda (Erfurt'da Rusya İmparatorı ile vâki' olan mülâkâtda imparatorımızla her mâddede ittifâk itmişler iken Devlet-i Aliyye maslahatınca beynlerinde tevâfuk hâsıl olamamışdır ma'a-mâ-fîh dâ'imâ mutavassıt oldığımızı beyân iderim ve Devlet-i Aliyye isterse mahall-i mükâlemeye me'mûr bir âdem dahi göndeririz) dimesine cevâben (benim me'mûriyyetimi Fransa'nın tavassutıyla akd-i musâlahadır bu didigin sözler esâs-ı me'mûriyyetimden hâric olmağla buna dâ'ir bir şey diyemem) deyü cevâb virmişdir.

Çünki Fransalu tavassutdan çıkmış oldığı hâlde Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti murahhasları beynlerinde cereyân idecek mükâlemâta min gayrı resmin müdâhale ve bi't-

1 Metinde "Bozoreski" olarak geçmektedir. Alexander Alexandrovich Prozorovsky.
2 Fehva: Uyarınca, sözü gereğince.
3 "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir."
4 Leyte ve le'alle: Bakalım, bugün, yarın gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.

tedrîc Devlet-i Aliyye'yi Memleketeyn'in terkine irzâ eylemek dâ'iyyesinde bulundığından Şampani resmen Fransalunun tavassutdan çekilmiş oldığını beyân itmekle berâber yine mutavassıtız ve ister iseniz mahall-i mükâlemeye bir me'mûr göndeririz yollu yek-dîgere münâkız[1] sözler söylediginden Muhibb Efendi artık bunlara ma'nâ virmek ve hükm terettüb itdirmek tekellüfâtma girişmeyerek hemân ber-vech-i sâbık burası me'zûniyyetinin hâricinde oldığı beyânıyla sözi kesdirmişdir.

Ba'dehu Romancof ile görüşdükde o dahi Tuna'dan kat'-ı hudûd ile musâlaha hayırlu (s.71) olacağını beyân idüb bu ise akdemce kendüsine gelmiş olan ta'lîmâtın hilâfi ve Alemdâr Paşa'nın meslegine bütün bütün münâfî oldığından Muhibb Efendi anı dahi o yolda bir cevâb ile geçişdirmişdir.

El-hâsıl Napolyon Devlet-i Aliyye ile sâz ve sözde hem-âheng iken Tilsit Musâlahası'ndan sonra neyzen bakışlarıyla soğuk-nevâperdelerimden dem-sâz olarak her gün bir dürlü tavr-ı dil-hırâş[2] ile Devlet-i Aliyye'ye gönül azâbı virmekden hâlî olmadı ve işbu Erfurt Mu'âhedesi'nden sonra müte'ahhid oldığı tavassutdan dahi çekilüb ber-vefk-i (zâde fî't-tanbûri nağmeten uhrâ)[3] Devlet-i Aliyye'yi kânûn-ı mürüvvetin hâricinde olarak Rusya'ya karşu tek ve tenhâ bırakdı.

Bunun üzerine Devlet-i Aliyye Rusyalu ile münferiden musâlaha zımnında mükâlemeye murahhaslar ta'yîn itmek üzre oldığı hâlde artık İngilterelü ile akd-i musâlahayı karârlaşdırub fakat bu niyyeti Fransaludan mektûm tutmakda ve reviş-i ahvâle[4] nazaran mümkün mertebe vakt kazanmak üzre işi uzatmakda idi.

Hâlbuki Vahîd Efendi henüz İngiliz murahhasıyla mükâlemeye mübâşeret itmeden Alemdâr Paşa vak'ası zuhûr ile İstanbul altüst olarak Vahîd Efendi Bâb-ı Âlî'den dürüstce cevâb alamaz oldığı hâlde himmetine fütûr getürmeyüb hemân germiyyetle mükâlemeye devâm eylemişdir.

Rusya mükâlemesine dahi Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi murahhas-ı evvel ve Mekke-i Mükerreme pâyesiyle Murâd Mollâ-zâde Mehmed Rızâ Efendi murahhas-ı sânî ve Benli-zâde Beglikci-i Dîvân-ı Hümâyûn İzzet Beg murahhas-ı sâlis ve Dimitraşko Beg-zâde[5] mükâleme tercümânı nasb ve ta'yîn buyurılarak evâhir-i Şevvâl'de Tuna Yalısı'na i'zâm olundılar Ârif Efendi dahi riyâset-i küttâb vekâletine ta'yîn buyuruldı.

Mukaddem ve mu'ahhar Rusyalu Eflâk ve Boğdan'ın zabt ve temellükü husûsını ta'cîl[6] itmekde oldığı hâlde Devlet-i Aliyye dahi Rusya musâlahasının sürüncemede bıragılmasından dolayı bi-hakkın şikâyet idegelmesiyle Napolyou Paris'den Erfurt'a gitdigi ve oradan gelüb İspanya'ya segirtdigi esnâda iki tarafı dahi birer sûretle avutmakda idi nihâyet diyecegi kalmayub Devlet-i Aliyye'ye (Siz Memleketeyn'i muhâfaza idemeyeceksiz bâri Rusyaluya terk idüb da mukâbilinde dâ'imî ve sağlam bir musâlaha akdiyle bakiyye-i eyâletinizin intizâm ve inzibâtı husûsuna sarf-ı efkâr itseniz) yollu gâyet nazikâne ve gûyâ

1 Münâkız: Birbirini tutmayan.
2 Tavr-ı dil-hırâş: Yürek parçalayan tavırlar.
3 "Tanburada bir nağme daha arttı."
4 Reviş-i ahvâl: Gidiş, haller, tavır durumları.
5 Dimitraşko Beg-zâde: Divan Tercümanı Dimitraşko.
6 Ta'cîl: Acele ettirme, çabuklaştırma.

hayr-hâhâne sözler ile Memleketeyn'i Rusyaluya fârig olmak üzre nasîhata başladı ve bu şart kabûl olundığı hâlde (s.72) Rusyalu ile matlûba muvâfık bir musâlahanâme tanzîm ile Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyyet-i memâlik ve istiklâlini dahi ta'ahhüd idecegini beyân eyledi.

Hâlbuki Alemdâr Paşa dîn ve devleti muhâfaza için milletce fedâkârâne hareket olunmak üzre millet-i İslâmiyye'yi bir merkez-i ittifâk ve ittihâda da'vet idüb bu yüzden millet-i İslâmiyye dahi büyük ümîdlere düşmüş iken anın vefâtı akabinde birçok yerler terk ile akd-i musâlaha olunsa anın felâket-zede olmasına sebeb olanlar herkesin indinde menfûr ve mel'ûn olub ale'l-husûs ocaklunun hiç i'tibârı kalınayacağı ve Sultân Mahmûd gibi henüz tahta çıkmış bir dilîr ve cesûr pâdişâha göre böyle bir musâlahayı kabûl itmek ne kadar müşkil olacağı der-kâr idi.

Binâ'en-aleyh Napolyon'un bu teklîfi Sultân Mahmûd Han Hazretleri'ne ve vükelâ ve ulemâya ve ocakluya gâyet girân geldi ve Fransızlar hakkında husûmet artub herkes Napolyon'un hiyânetkârlığından bahs ve şikâyet ider oldı ve böyle züll[1] ve hakâreti mûcib bir teklîfi kabûl itmekden ise Alemdâr'ın hâzırladığı silâhı kullanmak ya'nî milletce silâhlanub da bütün bütün mahv oluncaya dek uğraşmak sûreti göze aldırıldı ve hemân İngilterelü ile akd-i musâlahaya kat'iyyen karâr virildi.

Fakat Fransız maslahatgüzârı eger Devlet-i Aliyye İngilterelü ile akd-i musâlaha ider ise Fransaluya i'lân-ı harb itmiş olur deyü men' ve tehdîd itmekde oldığından hitâm-ı maslahata kadar Vahîd Efendi'nin hakîkat-i me'mûriyyeti Fransızlardan mektûm tutulub Fransalu ise Vahîd Efendi'nin İngiliz murahhasıyla mülâkât ve mu'âmelâtmdan şübhelenerek İngilterelü ile Fransalu akd-i musâlaha itmedikce Devlet-i Aliyye'nin İngilterelü ile akd-i musâlaha itmemesini teklîf ile bu me'âlde bir kıt'a sened-i resmî mütâlebesine kıyâm eyledi.

Hattâ Zî'l-ka'de'nin on sekizinci güni Fransız maslahatgüzârı Re'îs Vekîli Ârif Efendi ile vâki' olan mükâlemesinde (Fransız ve Rusya devletleri İngilterelü ile musâlaha müzâkeresine mübâşeret eylemiş olduklarından netîcesine Devlet-i Aliyye'nin dahi muntazır olması lâzım gelür ve illâ şimdiye kadar ihtiyâr eyledigi külfetler hep hebâ olur burasını devletim tarafından me'mûren ihtâr iderim ve Devlet-i Aliyye'nin İngilterelü musâlahasma dâ'ir sırren ve alenen bir gûne karârı olmadığını mübeyyin[2] bir kıt'a takrîr isterim virilmez ise Devlet-i Aliyye'nin hafî bir murâdı var dimek olacağından mecbûren memleketime giderim) dimesiyle Ârif Efendi bu su'âle cevâb virecek yerde (mukaddemâ Erfurt'dan İngiltere'ye musâlaha için mahsûsca kuriyer[3] gönderildigini hâricden işitmiş idik sonra siz (s.73) dahi ifâde itdiniz ammâ ne sûretde ve nasıldır) deyü îzâhât istedikde maslahatgüzârın (Tafsîlâtına ma'lûmâtım yokdur Fransa ve Rusya devletleri ne vakt İngilterelü ile akd-i musâlaha iderler ise Devlet-i Aliyye dahi dâhil olur) dimesi üzerine Ârif Efendi (Bu güzel amma Fransalunun hâtırıçün Rusya Muhârebesi zuhûr itdi İngilterelünün mazarrât-ı lâ-tuhsâsı ihtiyâr olundı. Rusyalu bunca kal'a ve memleketleri gasben aldı Fransalunun bunca va'dleri olub icrâ ve îfâsına intizâr olunurken Tilsit'de bağteten Rusyalu ile musâlaha idüb Devlet-i Aliyye fakat bir nev' tavassut ile meydânda bırağıldı bu takdîrce İngilterelü musâlahasında dahi Devlet-i

1 Züll: Alçalma, horluk, hakirlik.
2 Mübeyyin: Bildiren, açıklayan, meydana koyan.
3 Kuriyer: Kurier. Courier. Kurye, ulak, menzilci.

Aliyye'yi böyle açıkda bırakmaları hâtıra gelmez mi) deyü Napolyon'un televvüni[1] ve İngiliz musâlahasının Devlet-i Aliyyece lüzûmı husûslarını tasrîh derecesinde telmîh idicek maslahatgüzâr tela'süm[2] ile (Bunlar geçmiş şeylerdir Fransa İmparatorı Devlet-i Aliyye hakkında hulûs ve hayr-hâhlık merâsimini icrâda kusûr itmez şimdi bahsimiz İngiltere maslahatındadır Devlet-i Aliyye İngilterelü ile akd-i musâlaha idecek mi kat'î cevâbını isterim) dimesiyle berü tarafdan (Sübhâna'llâh Devlet-i Aliyye tagyîr-i meslek itmedi dâ'imâ İngilterelüyi iğfâl ve işgâle sa'y idiyor Devlet-i Aliyye'nin şimdiye kadar ihtiyâr itdigi şedâ'id hep Fransalu hâtırıçün degil mi) yollu sözlerle idâre-i meclis olunarak hele ol gün dahi geçişdirildi.

Hâlbuki anlar bu mübâhasede iken Vahîd Efendi İngiltere mükâlemesini bitürüb ferdâsı akd-i musâlaha müyesser olmuş idi.

Şöyle ki: Vahîd Efendi Çanakkal'a'sına vardıkda hâric-i Boğaz'da muntazır bulunan İngiliz Murahhası (Robert Edvar Skoyer) ile bi'l-muhâbere râkib oldığı fırkateyn ile dâhil-i Boğaz'da vâki' Giz Limanı'na duhûl ile sâ'ir sefîneleri hâric-i boğazda kalmak ve liman-ı mezkûra yarım sâ'at mesâfede vâki' Hâdim-zâde Çiftligi mahall-i mükâleme olmak üzre karâr virilerek Ramazân-ı şerîfin yirmi ikinci Cum'a güni İngiliz murahhası fırkateyni ile liman-ı mezkûra getürülmüş ve gerek Vahîd Efendi ve gerek henüz Boğaz Ser'askeri olan Râgıb Paşa taraflarından istifsâr-ı hâtır[3] zımnında me'kûlât ve meşrûbâta dâ'ir ba'zı hedâyâ gönderilmiş ve mezkûr çiftlik pek harâb oldığından mahall-i mükâleme ittihâz idilmek ve hem de bu vesîle ile biraz daha vakt geçürülmek üzre bir odasının ta'mîrine teşebbüs idilmiş idi.

İngiliz donanmasının mukaddemâ Dersa'âdet'e vürûdunda li-ecli'l-ikâme[4] Kütahya'ya nefy idilmiş olan İngiliz Tercümânı Pizani[5] bu kerre boğaza vürûd ile İngiliz fırkateynine gidüb gelmege (s.74) başlayıcak Çanakkal'a'sındaki Fransız konsolosı şübhelenerek kîl ü kâle âgâz itdikde çünki Vahîd Efendi mukaddemâ ruhsat-ı mahsûsa ile Napolyon nezdine varub da müddet-i medîde Lehistân'da sürinerek Fransızlara pek çok aldanmış ve bu cihetle adam aldatmak yollarını epeyce ögrenmiş oldığından Fransızlardan aldığını yine anlara satarak Fransız konsolosı ol vechile İngilterelü maslahatının istiknâhına lede'l-ibtidâr (Konsolos dostumuz bıtâne-i hâli[6] bilür ya burada biraz vakt geçürelim ve bu arada Boğaz kal'aları tabyalarına noksânlarını dahi itmâm idiverelim) yollu güya sûret-i mahremiyyetde sözlerle aldadub avutmakda iken kadir gecesi hâdisesinin dehşetlü haberini alıcak işi uzatmak zamânı olmayub Boğaz'daki asâkirin içüne dahi şerâre-i fesâd[7] sirâyet itmedin mükâlemeye mübâşeret olunmak üzre hemân İngiliz murahhası davet olunarak arefe güni çiftlik-i mezkûrda birinci def'a olarak murahhaslar mülâkât itdikden sonra îd-i fıtrın üçünci Pâzârirtesi güni tekrâr ictimâ' olundukda mükâlemeye kimesne mahrem olmamak üzre İngiliz murahhası ma'iyyetinde mevcûd olan çend nefer ofiçiyaller ile ser-kâtibî sefînelerine

1 Televvün: Renkten renge girme, döneklik, kararsızlık.
2 Tela'süm: Cevap verilecek yerde veremeyip kekeleme.
3 İstifsâr-ı hâtır: Hatırını sorma.
4 Li-ecli'l-ikâme: Yerine kullanmak için.
5 Pizani: Berto Pisani. İngiltere Sefareti baş tercümanı.
6 Bıtâne-i hâl: Gizlenen durum.
7 Şerâre-i fesâd: Fesat, kötülük kıvılcımı.

i'âde olunup yalnız Devlet-i Aliyye Tercümânı İstefanaki ile İngiliz Tercümânı Pizani kalarak ruhsatnâmeler ba'de'l-mübâdele mükâlemeye şürû' olunmuşdur.

Bazı mevâdda zuhûr iden müşkilâtdan dolayı mübâhase mümtedd olub bu esnâda ise Alemdâr Paşa hâdisesi üzerine İstanbul altüst olarak erkân-ı devlet dûçâr-ı hayret olmağla Bâb-ı Âlî'den Vahîd Efendi'ye vârid olan cevâbnâmede tereddüd ve tezebzüb sûreti gösterilmekde idi.

Hatta Vahîd Efendi hitâm-ı maslahatda kaleme alnış oldığı târîhce kılıklu bir kıt'a risâlesinde dir ki (Aralıkda Devlet-i Aliyye'den vürûd iden cevâbnâmede Fransaluyı gücendirmemek içün usûl-i sâbıka üzre Avrupa'nın netîce-i ahvâline terakkuben maslahatı imhâl ve ihmâl itmek vesâyâlarını tahrîr itmiş olmaları garâ'ib-i umurdandır. Ammâ hadd-i zâtmda Fransalu bu mâdde zımnında Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı harb ve husûmet ider ise ben söylemedim mi diyerek üzerinden yük atmak içün ârâ-yı vükelâ-yı saltanatın[1] müzebzeb olması muktezâ-yı maslahatdan olub ma'a-mâ-fîh leyte ve le'alle ile iş görülmeyecegi ve İngilterelü ile muhârebe avdet eyledikde âcilen vukû'a gelecek zarar-ı küllî kadar Fransalu bir şey idemeyecegi meczûm-ı sâdıkânem olmakdan nâşî musâlaha-i hayriyyeyi tanzîmden gayrı şey mülâhaza itmedigimden dördünci meclis olmak üzre Şevvâl'in yirmi dördünci güni yine çiftlik-i mezkûrda ictimâ' ile birkaç mâdde-i cüz'iyyeye bi't-terâzî karâr virildi) İntehâ.

(s.75) El-hâsıl Bâb-ı Âlîce tereddüd ve tezebzüb[2] sûreti gösterilmekde iken Vahîd Efendi cesûrâne ve ser-bâzâne[3] hareket ve maharet-kârâne mübâhaseye müdâvemet ile on üçünci meclis-i mükâlemede işi bitürüb ol vakte göre doğrısı Devlet-i Aliyye'ye müsâ'id bir musâlaha tanzîmine muvaffak olarak işbu bin iki yüz yirmi üç sene-i Hicriyyesi Zî'l-ka'de'sinîn on dokuzuncı ve hesâb-ı Frengî üzre târîh-i İsevî'nin bin sekiz yüz dokuz senesi Kânûn-ı Sânî'sinîn beşinci Cum'a güni sâ'at ikiyi on beş dakika mürûr iderek musâlaha senedleri mübâdele olunmuşdur.

Sûret-i musâlahanâme zeylde (5) rakamıyla îrâd olunur tasdîknâmeleri dahi beş altı ay sonra Dersa'âdet'de mübâdele kılınmışdır.

Fransa maslahatgüzârı İstanbul'un ihtilâli üzerine Bâb-ı Âlî'nin bir tarafa ta'lîmât-ı kat'iyye viremeyecek bir hâl-i iğtişâşa dûçâr oldığını ve bu cihetle İngiltere musâlahası maslahatı bütün bütün Vahîd Efendi'nin eline kaldığını görüb anladığı gibi Vahîd Efendi'ye İngiliz musâlahasmdan be-gâyet ictinâb itmesi içün envâ'-ı va'd [ve] va'îd ve bîm ve ümîdi[4] mutazammın[5] bir mektûbı gelmiş ise de cevâbnâme tahrîrine hâcet kalmayub in'ikâd-ı musâlahadan sonra İngiliz firkateyninden ve bi'l-mukâbele Çanakkal'a'sından atılan şenlik toplarının âmmeye meserret-bahş[6] olan sadâları bu mektûba dahi cevâb-ı bâ-savâb olmuşdur.

Ba'dehu İngiliz ilçisi Dersa'âdet'e vürûd ve sefârethânesinde ku'ûd ile işe başlayub mukaddemâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den maslahatgüzârlıkla Londra'ya gönderilmiş olan Sıdkı Efendi dahi hâlâ orada mukîm bulundığından devleteyn miyânelerinde ez-kadîm üstüvâr

1 Ârâ-yı vükelâ-yı saltanat: Saltanat vekillerinin görüşleri.
2 Tezebzüb: Kararsızlık, karışıklık.
3 Ser-bâzân: Yürekli, yiğit, korkusuz olan kimseler.
4 Bîm ve ümîd: Korku ve ümit.
5 Mutazammın: İçine alan, tazammun eden. Üstüne alan. Tazınini kabul eden.
6 Meserret-bahş: Sevinç veren, mutluluk bahşeden.

olan musâfât ve dostî def'aten teceddüd eyledi ve bugünden i'tibâren Avrupaca İngilterelü ile Avusturya'nın tertîb itmiş oldukları ittihâda Devlet-i Aliyye dahi duhûl itmiş oldı.

Kaldı ki İngiliz murahhası ber-vech-i meşrûh Vabîd Efendi ile mükâleme esnâsında Ponaparte'nin mukaddemâ Rusya İmparatorı'na arz eyledigi mukâseme sûretinde Akdeniz adalarıyla Mora'nm Fransalu hissesine bırağılmış oldığı beyânıyla buralara Fransa askerinin geçürilmemesini ve lede'l-iktizâ İngiliz donanması Karadeniz'e mürûr ile Moskovları musâlahaya icbâr eylemesi va'dlerini dahi der-miyân itmiş idi.

Vahîd Efendi Zî'l-hicce'nin sekizinci güni Dersa'âdet'e avdet itdikde hidmetinin makbûl oldığını i'lânen huzûr-ı kâ'immakâmîde kendüye hil'at-i semmûr giydirildi ve uhdesine defter emâneti tevcîh buyuruldukdan başka kendüsine senevî üç bin beş yüz ve kethüdâsına bin beş yüz guruş fâ'izlü birer sehm[1] virildi.

(s.76) Ol vakt mükâleme tercümânı bulunan İstefanaki çok vakt mu'ammer olub yakîn vakitlere kadar Arnavudköyi'ndeki yalısında mukîm olan meşhûr İstefanaki Beg'dir. Bu mükâleme bahsi açıldıkda Vahîd Efendi'nin fevka'l-âde temkîn ve sebâtını ve diplomatlıkda olan mahâretini söyler ve pek ziyâde medh ü senâ eyler idi.

Ve fi'l-vâki' bu husûsda Vahîd Efendi şâyân-ı ikrâm ve ihsân idi zîrâ Alemdâr Paşa vak'a-i müdhişesi üzerine Bâb-ı Âlî pek karışık bir hâle dûçâr ve bu misillü mesâlih-i nâzikede hayret ve tereddüde giriftâr oldığı hâlde bu musâlahanın husûli mücerred Vahîd Efendi'nin semere-i himmet-i hamiyyet-kârânesidir. Başkası olsa ihtimâl ki buna cesâret idemeyüb işi uzun uzadiye isti'lâm ve muhâbereye düşürürdi ve belki Vahîd Efendi haylî vakt Lehistân'da sürinerek Fransızların desîselerine aldanmış ve mu'âmelât-ı nâ-be-câlarından cânı yanmış olmasa o dahi bu kerre Fransız maslahatgüzârının güft-gûsuna kulak asarak ifâte-i fırsat[2] itmek ihtimâli var idi.

Vahîd Efendi bu vecbile mazhar-ı mükâfât oldığı hâlde Boğaz Muhâfızı Şâmlı Râgıb Paşa'nın şân-ı vezârete münâfî ba'zı etvârı görülmekle anın dahi cezâ görmesi lâzım geldiginden Zî'l-hicce'nin yedinci güni ref'-i vezâretiyle Burusa'da ikâmete me'mûr idilmişdi.

Ber-vech-i bâlâ Vahîd Efendi'nin emr-i musâlahaya karâr virmiş yâhûd virmek üzre bulunmuş oldığını Fransız maslahatgüzârı geregi gibi istiş'âr[3] idicek pür-âteş-i gazab ve hiddet olarak Bâb-ı Âlî'ye gelib birçok sözler söyledigi sırada Fransız İmparatorı'nın İspanya mâddesini bitürüb de cemî'-i düvel ve milel-i Avrupa'ya matlûbı üzre râbıta ve nizâm virecegi esnâda Delvet-i Aliyye'nin hod be-hod İngiltere musâlahasını kat' ve tanzîm eylemesi cây-i ta'accübdür[4] diyerek münfa'ilen avdet itmiş idi.

Fransa maslahatgüzârı İspanya mes'elesinin hitâmında devletinin mutasavver olan icrâât ile Bâb-ı Âlî'yi tehdîd itmek isteyüb hâlbuki devletinin bu mes'ele ile meşgûl bulundığı cihetle şimdilik yapabilecegi ancak böyle bir ayak patırtısından ibâret oldığını anlatmış idi.

Ve fi'l-vâki' Napolyon bu avânda İspanya işleriyle pek ziyâde meşgûl oldığı cihetle

1 Sehm: Kısım, hisse, pay.
2 İfâte-i fırsat: Fırsatı kaçırma. Fırsatı değerlendirememe.
3 İstiş'âr: Yazı ile bildirilmesini isteme.
4 Ta'accüb: Şaşma, hayret etme. Tahayyür.

başka tarafa sarkıntılık idemeyecegi der-kâr idi.

Devlet-i Aliyye ise bu bâbda her şeyi göze almış olub fakat kendi tarafmdan bir serişte virilmiş olmamak içün nâzikâne mu'âmele itmekde idi.

(s.77) Emr-i musâlaha i'lân olundukda artık arbede itmenin fâ'idesi olmayacağı tahakkuk idicek Fransa maslahatgüzârı def'aten lisânının tahvîl ve tavrını ta'dîl iderek re'îs vekîli ile lede'l-mülâkât (Devlet-i Aliyye'nin İngiltere musâlahasını akd ve tanzîm itmesi mecbûriyyet tahtında olub bu bâbda Saltanat-ı Seniyye'ye diyecek olmadığını muktezâ-yı sadâkatim üzre devletime yazdım. Bu mâdde imparatorımın gâyet menfûru olub Devlet-i Aliyye hakkında ne mu'âmele idecegini bilmem lâkin Devlet-i Aliyye mesâlihini iltizâm itmiş oldığından her ne kadar muğber olsa da Devlet-i Aliyye'nin dostluğundan ferâgat itmez zann iderim) didikde Ârif Efendi dahi (Fransa İmparatorı'ndan me'mûl olan eser-i hulûs ve safvetdir Devlet-i Aliyye'nin ne sûretde mecbûr oldığını anladıkda elbette kabûl ve i'tirâf idecegi müsellemdir. İmparator cenâbları arz-ı tavassut[1] ile Rusya musâlahasmı Paris'e havâle itdirderek Devlet-i Aliyye'ye hayırlu ve şânlu musâlaha akdine ta'ahhüdi der-kâr iken vakt be-vakt zuhûr iden meşgûliyetleri takrîbiyle vâki' olan i'tizârları karîn-i isgâ ve i'tibâr olarak vech-i muharrer üzre musâlahanın ihâlesinden Devlet-i Aliyye hiçbir semere görmemesiyle bile hulûs ve safvet ve sebât ve metânetine ednâ halel getürmedigine mebnî el-hâletü hâzihî Saltanat-ı Seniyye'nin İngiltere musâlahası akdinde olan özr-i zarûrîsini dahi imparator cenâbları muktezâ-yı hayr-hâhı ve safvetleri üzre kabûl itmemek muhâldir) diyerek Napolyon'un televvün ve tagayyürine telmîh itmekle maslahatgüzâr buralara bir diyecek bulamayub bunlar geçmiş şeyler yollu sözlerle geçişdirerek kemâ fi's-sâbık Tepedelenli Alî Paşa'dan şikâyet idüb Ârif Efendi dahi Yanya'daki Fransız konsolosunun sû'-i etvâr ve harekâtından bahisle Alî Paşa'nın berâ'et-i zimmetini[2] beyân eylemişdir.

Şu hâle nazaran Devlet-i Aliyye ile Fransalu beynine bir nev' mübâyenet girmiş demek oldığı hâlde ser-rişte-i müsâlemenin bütün bütün kopmaması dahi Bâb-ı Âlîce ârzû ve temennî olunur mevâddan olmasıyla işbu İngiltere musâlahasının in'ikâdından dolayı beyân-ı ma'zeret siyâkında Fransız maslahat-güzârına Bâb-ı Âlî'den bir kıt'a takrîr virilmiş ve bu yolda lisân kullanmak üzre Paris Sefîri Muhibb Efendi'ye makâm-ı riyâsetden bir kıt'a mufassal mektûb gönderilmişdir. Zikr olunan takrîr ve mektûbun mütâla'ası bu mâddenin îzâhına medâr-ı küllî olacağından birer sûreti zeylde (6) ve (7) rakamlarıyla îrâd olunur.

Bâlâda beyân olundığı üzre Muhibbb Efendi me'mûriyyetinden isti'fâ ile Dersa'âdet'e avdet itmek üzre ruhsat istid'â idüb inhâsı Bâb-ı Âlîce dahi kabûl olunmuş ise de İngilterelü musâlahasından dolayı Fransalunun iğbirârı ma'lûm oldığından bunun (s.78) üzerine Muhibb Efendi'nin dahi avdet idivirmesi bir nev' bürûdete delîl olacağına mebnî bu sûretle dahi ser-rişte virilmiş olmamak içün bir iki ay kadar daha sabr ve tahammül ile Paris'de meks ve tevakkuf eylemesi münâsib görilerek keyfiyyet kendüye yazılmışdır. Hâlbuki Muhibb Efendi bir vaktden berü Paris'de müsteskal[3] ise de yine süferâ-yı sâ'ire[4] ile birlikde resmî cem'iyyetlere da'vet olunur iken işbu İngilterelü musâlahası haberi Paris'e vâsıl oldukdan

1 Tavassut: Yardım amacıyla araya girme, aracılık etme, ara bulma, aracılık.
2 Berâ'et-i zimmet: Zimmetinde bir şey olmayış, suçsuzluk.
3 Müsteskal: İstiskal edilen, kendisine kovarcasına muamelede bulunulan.
4 Süferâ-yı sâ'ir: Diğer sefirler, öteki elçiler.

sonra bu mu'âmele dahi terk olunarak Fransalu tarafından aslâ rûy-i iltifât görmez ve yanına Fransa me'mûrlarından kimesne uğramaz oldı.

Gelelim Napolyon'un ahvâl ve harekâtına ve Avusturya Devletiyle olan mu'âmelâtına Avusturyalu tedârükât-ı seferiyyesini pek ziyâde cesâmetlendirüb Fransalu ile muhârebeyi tasmîm[1] itdikden sonra İngilterelü ile mukaddemâ kat' eylemiş oldığı muhâberât-ı resmiyyesini tecdîd idüb ber-vech-i bâlâ Devlet-i Aliyye'yi dahi İngilterelü ile musalahayı teşvîk itmek gibi Fransalu hakkında husûmete dâ'ir etvâr ve harekâtda bulunmasından dolayı Napolyon pek ziyâde hiddetlendi.

Ve hemân mevsim-i bahârda Avusturyalunun harbe kıyâm idecegi emâreleri gelüb göründi bununla berâber ol esnâda Fransa'da dahi efkârca ba'zı tagayyürât müşâhede olundı. Çünki Napolyon ser-kâra geçeli teşebbüsât-ı vâkı'ası hep bir sebeb-i sahîh tahtında yani Fransanın yâ muhâfaza-i istiklâl ve tamâmiyyeti veyâhûd tezyîd-i şân ve şöhreti zımnında görünüb bu cihetle Fransa'da efkâr-ı umûmiyye dahi kendüye müsâ'id ve muvâfık idi İspanya muhârebesi ise mücerred hırs ve gurûrdan neş'et itmiş bir keyfiyyet olmağla Fransa ahâlîsi bundan dolayı eser-i infi'âl göstermege başladılar.

Hattâ bu vakte kadar Fransanın Meb'ûsân Millet Meclisi'nde hükûmete muhâlif re'yde bulunanlar on on beş râddelerinde iken bu kerre meclis-i mezkûrun tasdîkine havâle olunan Usûl-i Muhâkeme-i Ceza'iyye Kânûnnâmesi'nin[2] müzâkerâtı esnâsında muhâlif re'yler seksan ve yüz râddelerine kadar bâliğ oldı.

Ve birçok mansıb ve unvânları hâmil olan meşhûr Taleyran ile Polis Nâzırı Foşe[3] dahi Napolyon'un hu etvârından nâ-hoşnud olarak izhâr-ı infi'âl ve ikisi yek-dîgere zıdd iken bu cihetle birleşüb barışarak şâyed ki Napolyon bir muhârebede telef olur veyâhûd başka bir kazâya uğrar ise ne yapacaklarını beynlerinde bi'l-müzâkere hasbihâl ider oldılar.

Böyle Fransa'nın ilk cumhûriyetinde ve ilk imparatorluğunda kesb-i şân ve şöhret itmiş olan iki büyük zâtın taraf-ı hilâfda bulunmaları ise işe pek ziyâde ehemmiyyet getürdi.

(s.79) Napolyon İspanya'da iken bu havâdisi bi'l-istimâ' fevka'l-âde hiddetlenerek hemân İspanya'daki cenerallerine ta'lîmât-ı lâzıme i'tâsıyla bağteten hareket ve Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'nin yirmi üçüncü gününün ahşamı Paris'e muvâsalat itdikde çünki tiz ve titiz meşreblü bir âdem oldığından Taleyran'a pek ağır mu'âmele iderek uhdesinde bulunan yâver-i ekremlik mesnedini ref' idüb sâ'ir iş başında bulunanları dahi kasdı kavurdı ve anın bu mu'âmelât-ı şedîdesi üzerine kimesne makâm-ı muhâlefetde duramayub Fransa'nın dahîlî işleri eski hâline avdet idivirdi.

Ve çünki Napolyon Avusturya Devleti'nin dostluğundan nâ-ümîd oldığına mebnî Avusturya İlçisi Prens Meternik[4] ile mu'âmelesinde gâyet ihtiyâtkârâne ve muhterizâne davranub düvel-i sâ'ire süferâsına ise bi'l-aks pek ziyâde hulûs ve safvet göstererek ve (Görinür ki Avusturya aldığı dersleri unutmuşdur yeniden ders almak istiyor ise virilür fakat bu kerre pek hevl-nâk[5] sûretde hareket olunacakdır harb istemem zîrâ bu yolda bir

1 Tasmim: Bir şeyi önceden iyice kararlaştırmak.
2 Usûl-i Muhâkeme-i Ceza'iyye Kânûnnâmesi: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu.
3 Foşe: Joseph Fouche. Metinde sehven "Koşe" şeklinde geçmektedir.
4 Meternik: Prens Klemens von Metternich.
5 Hevl-nâk: Korkunç, korkulu.

menfa'atim yokdur bütün Avrupa şâhiddir ki bütün efkârım İngilterelünün ma'reke-gâh[1] ittihâz eyledigi İspanya'ya masrûf ve münhasır idi lâkin bin sekiz yüz beş senesinde Kale Boğazı'na tecâvüz idecegim esnâda Avusturyalu elimden İngilterelüyi kurtarmış oldığı gibi bu kerre dahi İngilizleri İspanya'nın tâ nihâyet-i hudûd-i bahriyyesine kadar kovalayacağım sırada beni işgâl ile avdete mecbur eyledi. Bunun mâlı kendüye pek bahâlu olacakdır yâ kuvve-i askeriyyesini tenzîl ile musâlaha hey'etine girecek veyâhûd sebeb-i mahv ve inkırâzı[2] olacak bir muhârebeye girişecekdir. Eger vakt-i müstakbel içün bütün şübehâtımı ref' ve izâle idecek sûretde kuvve-i harbiyyesini tenzîl ider ise ben de kılıcımı kınına koruım ve illâ hemân muhârebe zuhûr ile berâber İngilterelüye hiçbir müttefik bırakmamak râddesine kadar gidilecekdir) diyerek beyân-ı mâ fi'z-zamîr[3] eyledi.

Ve ber-vech-i meşrûh Paris'e avdetinde Napolyon Rusya İlçisi Romancof'a fevkâ'l-âde hürmet ve mahremâne musâhabet iderek bir def'a beynlerinde vâki' olan mükâlemede (Eger imparatorınız Erfurt'da nasîhatimi dinlemiş olsaydı bu hâle dûçâr olmaz idik. İlhâh ve ibrâm yerine mu'âmele-i tehdîdiyyeye teşebbüs itseydik Avusturyalu kuvve-i askeriyyesini tenzîl iderdi iş görecek yerde lakırdı ile vakt geçürdigimizden ben İspanya içün siz Finlandiya ve Memleketeyn içün harbe mecbûr olmamız muhtemeldir. Her ne hâl ise ben imparatorınızın va'dlerine gügenmişim Avusturyalu Fransaya ta'arruz iderse bir ordu virecegini va'd itmiş idi. Va'dlerinde dursun Finlandiya da açmış oldığı muhârebeyi (**s.80**) tiz elden bitürsün ve İngilterelü ile Avusturyalunun teşvîkâtını te'sîrsiz bırakmak üzre Tuna sevâhiline bir ordu indirüb Devlet-i Aliyye'yi tutsun ve Pistol Nehri'nin yukaru cihetinde dahi bir ordu teşkîliyle Avusturyaluyı korkutsun ben ise Tuna ve Po nehirleri sâhillerinde üç yüz bin Fransız ve yüz bin Alman askeri tecemmu' itdirecegim bu sûretde zann iderim ki Avusturyalu bizi rahat bırağur ve hem sizin içün hem de bizim içün eyü olur zîrâ siz Memleketeyn'i bila-mâni ve müzâhim zabt idebilürsünüz ben dahi İspanya'yı kâmilen taht-ı itâ'ata getürmege sarf-ı ikdâm idebilürüm ve eger bu gösterişler kâfî olmaz ise niyyetlerimize hâ'il olacak her türlü mukâvemetleri mahv ideriz lâkin gerek sulh ve gerek harb her hâlde beynimizde hakîkî ve samîmî ittifâk olmalıdır işte benim va'dim budur bana va'd olunan dahi budur şimdi dahi buna muntazırım) yollu sözlerle îzâh-ı merâm eylemiş oldığı mervîdir.

Romancof her ne kadar işbu müşkilât-ı cedîdeden dolayı Memleketeyn işinin kesb-i te'ehhür idecegini görüp müte'essif olmuş ise de bi-hasebi'l-hâl[4] Viyana'da şiddetlüce ihtârâta ibtidâr olunmak lüzûmunu teslîm ve kabûl ve bu ihtarâtın te'sîrine medâr olmak üzre Galicya'da bir Rusya ordusu tertîbini va'd itmişdir.

Bununla beraber Napolyon bekâ-yı sulh hakkında olan ârzûsunun sıhhatini isbât ve te'mîn ve Avusturyalunun telâşasını teskîn içün Avusturya memâlikinin tamâmiyyetini ta'ahhüd eylemek husûsunu der-miyân ve Romancof dahi bu teklîfe muvâfakat ederek gerek kendi devletiyle ve gerek Avusturyalu ile bu yolda muhâberâta girişecegini beyân etdi.

Napolyon Rusya ile olan mu'âmelesine bu vechile sûret verdikden sonra nazar-ı dikkatini Rin Müctemi'asi'na çevirüb egerçi harb zuhûru muhakkak degil ise de muhtemel

1 Ma'reke-gâh: Savaş meydanı, savaş alanı.
2 İnkıraz: Bir kalabalıktan, bir bütünden tek kişi kalmayacak şekilde tükenme, bitme.
3 Beyân-ı mâ fi'z-zamîr: Kalbde ve gönülde olanın beyanı.
4 Bi-hasebi'l-hâl: Hal bakımından, durum bakımından.

bulunduğuna mebnî şimdiden tedârüklü bulunarak lede'l-iktizâ[1] Fransa'ya yüz bin neferden mürekkeb bir ordu virmelerini Bavyera ve Saksonya krallarıyla Rin Müctemi'asi'na dâhil olan dîger Alman hükûmetlerine anlatdı ve şâyed ki Prusya Devleti ahz-ı intikâm zamânı gelmişdir deyü zu'm iderek Avusturyalu ile birleşüb de Fransalu ile beynlerinde mün'akid olan şerâ'it-i hafiyyeye muhâlif olarak askerini kırk bimden ziyâdeye çıkarır ve cüz'î bir husûmet emâresi gösterir ise hemân üzerine i'lân-ı harb ile bütün bütün bî-nâm ve nişân edilecegini dahi Napolyon devlet-i müşârün-ileyhâya bildirdi.

Napolyon bu misillü tedâbîr-i politikiyye ile meşgûl olduğu esnâda Fransa'da kur'a çeküb ve müceddeden tahrîr etdiği külliyyetli asâkiri emsâli sebk etmemiş sûretde serî'an ta'lîm ile (**s.81**) taht-ı inzibâta alub Fransa'da ve İspanya'da mevcûd olan askerinden başka olarak az vakit zarfında iki yüz bin nefer Almanya'da ve yüz bin nefer İtalya'da bulundurabilecek derecede tedârük gördi.

Avusturyalu ber-vech-i bâlâ Devlet-i Aliyye'yi İngilterelü ile barışdırmağa çalışdığı esnâda Petersburg'da dahi Fransalu aleyhine haylîce sa'y idüb Rusyalunun kendisiyle birleşmesini istid'â itmişdi.

Ve Aleksandri'nin dahi Napolyon hakkında olan muhabbeti evvelki germiyyet[2] üzre kalmayub Napolyon'un böyle nev be-nev müşkilât çıkarması ve Eflâk ve Boğdan mes'elesinde azîm meşakkatler çekileceginin anlaşılması ve Finlandiya'nın zabtında İsvec Devleti'yle açılan muhârebede dürlü güçlükler rû-nümâ olması hasebiyle Frausız politikasından soğutmağa başlamışdı.

El-hâsıl Aleksandri'nin Napolyon ile ittifâk ve ittihâdı evvelki hâl-i safvet ve ihlâs üzre kalmamış idi.

Ma'a-mâ-fîh beynlerinde mün'akid bulunan ittifâkın resmen devâmı kendi devletinin menâfi'i iktizâsından olduğuna mebnî Napolyon'a izhâr-ı hulûs ve muhabbet itmekde idi. Napolyon dahi bu dakîkayı istiş'âr ve tefattun eylerdi.

Ve bir de Aleksandri Fransa ile Avusturya beyninde muhârebe zuhûrunu hiç istemezdi zîrâ Avusturya mağlûb olsa çünki Napolyon bu devleti külliyyen ilgâ ve imhâ idecegini beyân itmiş olub bu ise Rusya politikasına elvirmeyeceginden Napolyon öyle bir harekete teşebbüs itdigi gibi Aleksandri nâ-çâr men'a kıyâm idüb Napolyon ile bozuşarak ve bu kadar emekleri hebâ olarak Memleketeyn ve Finlandiya işleri bir mechûl sûrete girmiş olacağı ve bi'l-aks Frausa mağlûb olsa çünki Napolyon bütün düvel ve milel-i Avrupa'nın menfûru olmuş idügünden anınla müttefik bulunmak mülâbesesiyle Rusya'nın dahi enzâr-ı umûmiyyede haysiyyet ve i'tibârı tedennî[3] bulacağı der-kâr idi.

Binâ'en alâ-zâlik Aleksandri bu harbe mâni' olmak isteyüb Avusturyaluya muhârebe sevdâsından fârig[4] olmak üzre nasîhat eyledi ve nasîhatinin adem-i te'sîrini göricek harb zuhûrunda Fransa ile birleşecegi beyânıyla Avusturyaluyı tehdîd itdi.

Lâkin Aleksandri'nin bu mu'âmelesi Avusturyaluya bâdî-i tevakkuf olmadıkdan başka

1 Lede'l-iktizâ: Gerektiği zaman.
2 Germiyyet: Hararet, sıcaklık; ateşli çalışma.
3 Tedennî: Aşağı düşme. Aşağı inme. Daha kötü bir dereceye düşme.
4 Fârig: Vazgeçmiş, çekilmiş.

bir an evvel harbe kıyâm eylemesine sebeb oldı.

Çünki Avusturyalunun masârif-i askeriyyesi bir mertebeye varmış idi ki buna tahammül mümkün olmayub yâ hemân cenge kıyâm itmek veyâhûd ordularını dağıtmak şıklarından birinin (s.82) ihtiyârına mecbûriyyet hâlinde bulundığından düşmanlarına meydân bırakmamak üzre hemân harbe girişmegi muvâfık-ı hâl ve maslahat görmüş idi.

Avusturyalunun bu mütâla'ası be-câ[1] görinüb ancak bir iki ay evvel bu hareketi [tahmîn] iderek Napolyon'a hazırlanmak üzre aslâ meydân virmemeli ve beyhûde ifâte-i evkât[2] itmemeli idi.

Zîrâ Napolyon'un büyük ordusu İspanya'da meşgûl olub Avusturyalu ise birçok vaktlerden berü cenge hâzırlanmış idügünden bağteten hareket itmiş olsaydı Napolyon'ı haylîce şaşırır idi. Lâkin bir iki ay zarfında Napolyon tedârükât-ı seferiyyesini ikmâl idüb henûz Avusturyalu tarafından teşebbüsât-ı harbiyye add olunacak bir mu'âmele görülmemişken Napolyon Kânûn-ı Sânî evâhirinde cenge kıyâm idebilecek sûretde hâzır ve müheyyâ bulundı ve Avusturyaluya infi'âlini îmâ içün Viyana'daki ilçisine gûyâ ki mukaddemâ taleb itmiş oldığı me'zûniyyeti bahâne iderek yerine bir maslahatgüzâr bırağub da muvakkaten terk-i me'mûriyetle Paris'e avdet etmesini emr eyledi.

Vekâyi'-i Sene 1224

Mart-ı Efrencî'nin ikisinde Meternik Fransa Hâriciyye Nâzırı ile görüşüb Napolyon'un İspanya'dan Paris'e avdetinden berü tedârükât-ı cesîme-i harbiyye ile meşgûl oldığına nazaran Avusturya Devleti'nin dahi ordularını seferî hâline koymağa mecbûr oldığını beyân eyledi.

Meternik'in bu ifâdesi âdetâ i'lân-ı harb dimek ise de bir müddet daha mükâleme ile imrâr-ı vakt olunarak Nisan-ı Efrencî'nin ibtidâlarında Viyana'dan Münih'e gitmekde olan bir Fransız sefâreti tatarı Avusturyalu tarafından tutılarak hâmil oldığı tahrîrâtın zabt olunmasına mukâbeleten Napolyon dahi derhâl Fransa'dan mürûr üzre olan Avusturya tatarlarını ahz ve girift itdirdi ve bir tatarın hâmil oldığı evrâkdan Avusturya'nın tedârükât-ı harbiyyesine dâ'ir haylîce ma'lûmât aldı bunun üzerine tarafeyn ilçileri pasaportlarını alub memleketlerine avdet iderek harekât-ı harbiyyeye başlandı.

İşte bu esnâda Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde dahi muhârebe istînâf[3] olundı.

Şöyle ki: Bâlâda beyân olundığı üzre Devlet-i Aliyye bir müddet Napolyon'un iğfâlâtına aldanub nihâyet Memleketeyn terk olunmadıkca Rusya musâlahası kâbil olamayacağı cevâbını alıcak fevka'l-gâye[4] gazab-nâk olarak Fransaludan yüz çevirip doğrudan doğrıya Rusyalu ile muhâbereye girişmiş ve Rusyalu dahi Alemdâr Paşa ile olan muhâberâtında tatluca mu'âmele itmekde bulunmuş idi.

1 Be-câ: Yerinde. Yerine. Uygun. Münâsib.
2 İfâte-i evkât: Vakitleri kaybetme.
3 İstînâf: Baştan başlamak. Yeniden başlamak.
4 Fevka'l-gâye: Son derecede.

Vak'a-i ma'lûme-i mükedderede[1] Alemdâr Paşa dûçâr-ı varta-i kazâ olıcak Devlet-i Aliyye'nin bir hâl-i (s.83) za'f ve iğtişâşa[2] düşmesi ve Avrupa politikasının bu vechile değişmesi üzerine Rusyalu tavr ve mu'âmeleyi değişdirüb sûret-i kat'iyyede Memleketeyn'in terkini teklîf itmekle Devlet-i Aliyye hiddetlenüb milletce bi'l-ittifâk kalkub da son dereceye kadar çalışmağa karâr virmiş olmağın Devlet-i Aliyye murahhasları olan Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi ile refîkleri musâlahadan me'yûs olarak mahall-i mükâleme olan Yaş kasabasından avdet itdiler.

Ve ol esnâda Rusyalunun İsmâ'îl ve İbrâ'îl ve Yergögi kal'aları üzerine kol kol orduları sevk itmek üzre oldığını tahkîk itmeleriyle hemân İbrâ'il'e vusûllerinde tedârükli bulunmak üzre İbrâ'il muhâfızı olan Abdurrahmân Paşa ile İbrâ'il nâzırı olan Ahmed Ağa'ya ve İsmâ'îl ve Yergögi muhâfızlarına tedârükli bulunmalarını tenbîh ve ihtâr ve Kalas'dan berü yakaya güzâr ile vukû'-ı hâli Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ ve müte'âkiben Dersa'âdet'e gelüb lisânen dahi tafsîl-i mâcerâ eylediler. Bunun üzerine sıkı sıkıya tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olundı.

Lâkin evvel emirde Avrupaca zuhûra gelan vekâyi'-i harbiyyeyi beyân idelim de ba'dehu vekâyi'-i dâhiliyyeye avdet idelim.

Düvel-i Avrupa Miyânelerinde Zuhûra Gelan Vekâyi'-i Harbiyye

Avusturyalunun garazı Fransızları gâfil avlayub da Rin Müctemi'ası memleketini bağteten istîlâ ile bütün Almanya'yı Fransa aleyhine ayaklandırmak husûsı oldığından Avusturya'nın en meşhûr ve mâhir mareşali olan Arşidük Şarl yüz kırk bin neferden mürekkeb ordusunı Fransa ve Bavyera hudûdundan cereyân iden İn Nehri[3] boyunda tecemmu'[4] itdirmişdi ki bu nehri tecâvüz itdigi gibi fi'len harbe teşebbüs idilmiş olacak idi.

Nisan-ı Efrencî'nin dokuzuncı ve Safer'in yirmi üçünci güni Arşidük Şarl tarafından Bavyera Kralı'na yazılan mektûbda ileriye harekete mecbûr oldığından mukâvemet idenlere düşman nazarıyla bakacağı tasrîh ve Almanya'nın halâsına me'mûr olan bir orduya bir Alman firkasının mâni' olmayacağı emel ve ümidinde bulundığı telmîh olunmuş olması üzerine Bavyera Kralı pâyitahtı terk ile Ogusburg[5] beldesine çekilerek Münih ve Landşut[6] civârında bulunan asâkirine dahi Avusturyalulara mukâvemet itmeleri içün emr virdi.

Ferdâsı yani Nisan'ın onunda Arşidük Şarl İn Nehri'ni tecâvüz ile Bavyera memâlikine ayak basub askerini üç kol iderek İzar Nehri'ne[7] doğrı hareket ve beş gün sonra Landşut beldesi pîşgâhına muvâsalat itdikde Bavyeralular ile bir ufak muhârebeden sonra Landşut beldesini zabt itdi.

1 Vak'a-i ma'lûme-i mükeddere: Üzüntü verici bilinen olay.
2 İğtişâş: Karışıklık; duruluğu, saflığı kaybolma, bozulma.
3 İn Nehri: İnn (En) Nehri.
4 Tecemmu': Toplanma, yığılma.
5 Ogusburg: Augsburg, Bavyera, Almanya.
6 Landşut: Landshut, Bavyera, Almanya.
7 İzar Nehri: Isar Nehri, Bavyera, Almanya.

(s.84) Ve Fransızların başlıca fırkaları ki Ogusburg mevki'lerinde idi. Anların tahaşşüdlerine[1] meydân virmemek ve bu iki fırkanın arasına girüb evvelâ Ratisbon'daki[2] Fransızları muzmahill itdikden sonra ol civârında dolaşan Avusturya asâkiriyle birleşerek iki yüz bin neferden mürekkeb bir ordu ile ilerüye hareket itmek ve artık önüne gelan fırkaları sîlüb süpürmek tedâbîrine teşebbüs eyledi.

İmparator Napolyon ise Avusturyalıların İn Nehri'ni tecâvüz itdiklerini haber alıcak hemân kendü ordularını bir merkeze tahaşşüd itdirmek tedâbîriyle meşgûl oldı.

Ve Mareşal Masina[3] kumandası tahtında bulunan Ogusburg ordusuyla Mareşal David[4] kumandasında bulunan Ratisbon orduları birleşdigi hâlde kendisinin eli altında yüz elli bin kadar toplıca bir kuvve-i askeriyye bulunmuş olacağından bununla her hâlde Avusturyalılara mukâvemet idebilmek ümîd-i kavîsinde idi.

Binâ'en-aleyh Napolyon Mareşal Masina'nın Abens Nehri[5] havâlîsine yani Avusturyalıların sol cenâhının arkasına ve Mareşal David'in Ayah ve Obersal tarîkiyle Abensberg'e[6] yani Abens Nehri'nin Tuna'ya munsab oldığı mahalle inmesi içün kendülerine ta'lîmât gönderdikden sonra kendüsi İnfostar'a gitdi.

Ve Masina'nın hareketine bir mâni'-i müzâhim[7] olmadığından hemân îfâ-yı me'mûriyyete müsâra'at itdi. Ammâ David Tuna ile Avusturyalıların arasında bir tedbîr-i mahâretkârâne ile geçmege ve gâyet basîret ile hareket itmeğe mecbûr idi.

Arşidük Şarl ise Ratisbon üzerine hücûm niyyetinde oldığından birçok mevki'lere asker bırağarak ordusını müte'addid kollara taksîm itdikden sonra ol gün yola çıkmış idi.

Ve Napolyon bütün efkârını ordularının bir merkeze tahaşşüdü husûsuna sarf eyledigi sırada Arşidük Şarl bi'l-aks asâkirini Münih'den Ratisbon'a kadar yaymakda idi.

Ber-vech-i meşrûh David ordusunun Abensburg'a azîmeti güni Arşidük Şarl dahi Ratisbon üzerine hareket itmekle esnâ-yı râhda tesâdüf itdiklerinde çünki Fransızlar harbe tâlib olmadıklarından ilk fırkaları savuşub geçmiş ise de Tencen nâm mahalde Avusturyalılar yetişerek Fransızları cenge mecbûr itmekle ahşama kadar iki ordunun çarhacıları cengleşdikden sonra Avusturya cenerallerinin tereddüdleri ve cesâretsizlikleri sâyesinde David fırkaları bütün bütün perîşân olmak tehlikesinden kurtularak cüz'î telefât ile Abensberg'a vâsıl oldılar.

(s.85) Napolyon keyfiyyetden haber aldığı gibi hemân mahall-i merkûma varub ve bu ordunun nısfıyla Bavyera ve Vertemburg fırkalarını birleşdirerek bir ordu tertîb ile Avusturyalıların hatt-ı harekâtını yarub da Arşidük Şarl ordusunu Ceneral Hiller[8] ile Arşidük Luyi fırkalarından ayırmak üzre ilerüye hareket iderek Nisan-ı Efrencî'nin yirmi birinci güni Landşut beldesini zabt itdiği esnâda Mareşal David dahi kendüsinin sol cenâhında

1 Tahaşşüd: Birikme, yığılma. Toplanma.
2 Ratisbon: Ratizbon. Regensburg, Almanya.
3 Mareşal Masina: Andre Massena, Rivoli Dükü, Essling Prensi.
4 Mareşal David: Louis-Nicolas d'Avout, Eckmühl'in 1. Prensi, Auerstaedt'in 1. Dükü.
5 Abens Nehri: Abens, Bavyera, Almanya.
6 Abesberg: Abensberg, Bavyera, Almanya.
7 Mâni'-i müzâhim: Zahmet ve sıkıntı vermeyi engelleme.
8 Ceneral Hiller: Johann Baron von Hiller.

Avusturyalular ile çarpışarak bu manevranın icrâsına büyük yardım itmişdir.

El-hâsıl Arşidük Şarli[,] Masina ve David fırkalarının arasına girüb de birleşmelerine mâni' olmak tedbîrinde iken Napolyon anın kuvvetini ikiye böldi.

Ve ferdâsı kuvve-i kâfiyye ile Arşidük Şarlı üzerine yüriyüb ba'de'l-muhârebe âni Ratisbon'a doğrı ric'ate mecbûr itdi. Ve ferdâsı oradan dahi kovalayub Bohemya tarafına kaçırdı.

Anın üzerine Viyana tarîkinde Arşidük Luyi ile Cenerel Hiller'in otuz kırk bin kadar yılgın askerleri kalub bunlar ise Fransızlara mukâvemet idemeyeceklerinden Napolyon'a Viyana tarîki açılmış oldı.

Napolyon'un böyle kemâl-i sür'at ve mahâret ile icrâ eyledigi harekât-ı harbiyye fenn-i harbce en güzel manevralardan biridir.

Bu harekâtın icrâsı zımnında zuhûra gelan büyük ve küçük muhârebelerde Avusturyalular kırk bin telefât ve yirmi bin esîr virmişler ki cem'an altmış bin nefer gâ'ib itmişler ve yüzden ziyâde top ve külliyyetlü mühimmât terk eylemişler Fransızların telefâtı ise on beş bin râddelerinde imiş.

Avusturyalıların tertîbât-ı umûmiyyesi iktizâsınca Lehistân'da cârî Vistül Nehri sevâhilinden İtalya'da cârî Taj Nehri[1] sevâhiline dek ne kadar Fransız ve müttefikleri var ise bağteten üzerlerine hücûm ile kendülerini toplamağa meydân virmeksizin perîşân itmek emelinde bulunduklarına mebnî ber-vech-i meşrûh Tuna civârında zuhûra gelan vekâyi'-i harbiyye esnâsında İtalya ve Lehistân cihetlerinde dahi muhârebeye teşebbüs olunmuş idi.

Ve Napolyon egerçi her tarafdaki cenerallerine ta'lîmât-ı vâzıha virmiş ise de her yerde kendüsi gibi fevka'l-âde mâhir ceneral bulundurmak kâbil olmadığından kendüsinin bulunmadığı muhârebelerde yerine kâ'im olan ceneralleri Avusturyalunun bu kadar vaktden berü i'dâd[2] eyledigi kuvve-i hâ'ilesine bâdî-i emrde karşı gelememişlerdir.

Şöyle ki: Arşidük Jan[3] yetmiş heş bin neferden mürekkeb bir Avusturya ordusuyla Tirol'dan (s.86) İtalya'ya indi ve tesâdüf itdigi bir Fransız fırkasını bozub çoğunı telef ve bakiyyesini esîr itdi.

Bunun üzerine Napolyon'un üvey oğlu ve İtalya Kraliyyeti kâ'immakâmı olan Prens Ojen[4] bir ordu ile Avusturyalılara karşu gelmiş ise de Nisan-ı Efrencî'nin on altıncı ve Rebî'ü'l-evvel'in birinci günü Saçila[5] mevki'inde lede'l-muhârebe mağlûb olarak üç bin telefât ve üç bin esîr bırakdıkdan sonra girü çekilmişdir.

Mukaddemce İtalya ahâlîsi tahrîk ve teşvîk ile içlerinde Fransızlara karşu isyân isti'dâdları peydâ olmuş idüginden Avusturyalıların niyyeti İtalyanları kaldırub ve bütün İtalya'yı ihâta ve istîlâ idüb de Fransa'nın Dalmaçya'daki Marmont[6] Fırkası'nı teslîme mecbûr eylemek husûsı idi.

1 Taj Nehri: Tagliamento Nehri, İtalya.
2 İ'dâd: Hazırlama, hazırlanılma, geliştirme, geliştirilme.
3 Arşidük Jan: Arşidük Johann.
4 Prens Ojen: Eugene Rose de Beauharnais.
5 Saçila: Sacile Savaşı, 16 Nisan 1809.
6 Marmont: Frederic Auguste Louis Vies Marmont, Ragusa Dükü.

Ve fi'l-vâki' bu muzafferiyetleri üzerine kendülere cesâret ve Fransızlara fütûr ve dehşet gelmiş oldığından eger Avusturyalıların Fransa ceneralleri gibi mâhir ve mukdim[1] ceneralleri olsaydı bu muzafferiyyetler üzerine Fransızları İtalya'da bütün bütün muzmahil[2] idebilürlerdi.

Lâkin Avusturya ceneralleri bu fırsatı ganimet bilüb de Fransızları şiddetle ta'kîb idecekleri yerde sükûn ve istirâhata vardılar ve Fransızlara kendülerini durub toplamağa meydân virdiler ve bu esnâda Fransa'nın meşhûr cenerallerinden Makdonat[3] İtalya'ya gelüb der-a'kâb perîşân olan Fransız asâkirini cem' ile inzibât altına aldı ve ordusunı tanzîm ile Adij Nehri[4] hattını tutdı.

Bu esnâda Bavyera'ya tâbi' olan Tirol eyâletine dahi on iki bin kadar Avusturya asâkiri dâhil olıcak ahâlî ayaklanub ve Avusturyalular ile birleşüb ellerine geçen Bavyeraluları katl ile çend rûz zarfında memleketlerini Bavyeralu yedinden tahlîs itmişler idi.

Veçünki Almanya ahâlîsi Fransızların kendü vatanlarına olan tecâvüzât ve ta'addiyâtından dolayı dil-gîr[5] oldukları hâlde hükümdârlarının Napolyon'a teba'iyyetlerinden nâşî hiddetleri artmakda oldığından bu kerre Almanya'nın her tarafında Avusturyalunun galebesine du'â olunmakda ve fi'len mu'âvenet içün bütün Almanyalu hâzırlanmakda olub hatta Almanya-yı Şimâlî'de hükûmetlerin baberi olmadığı hâlde birçok halk silâhlanarak Fransızların yollarını kesmek üzre kol kol dolaşmağa başladılar ve Berlin Süvârî Âlâyı Avusturyalulara i'âneten Fransızlarla ceng itmek üzre bir gice mîr-âlâyı ile beraber firâr eyledi ve Prusya Ordusu'ndan birçok neferât bu yolda firâr itmekde olub men'lerine hükûmet (**s.87**) kâdir olamazdı. Prusya Devleti bu bâbda medhali[6] olmadığını ma'a't-te'essüf Napolyon'a beyân ile i'tizâr itdikden başka sâlifü'z-zikr âlâyın te'dîbi içün arkasından bir fırka ta'yîn eylemişdi.

Şu hâllere nazaran Avusturyalunun Almanya'da Fransızlara bir cüz'î galebesi olsa bütün Almanya ahâlîsinin ayaklanacakları bedîhî idi.

Avusturyalu Lehistân üzerine dahi Arşidük Ferdinand kumandasıyla otuz bu kadar bin neferden mürekkeb bir ordu gönderüb buna mukâbil yalnız Prens Jojef Ponpanovski[7] kumandasında yirmi bin kadar Lehlü olmağla Ferdinand ilerü hareket iderek Varşavya etrafındaki Lehlüleri bozduktan sonra ba'zı şerâ'it ile Varşavya'yı teslîme mecbûr eyledi ve Prens Ponpanovski Vistül Nehri'nin karşu yakasına geçüb orada tedâfü'î harekete karâr virdi.

Vukû'ât-ı meşrûha pey-der-pey işidildikce Napolyon'a mûcib-i esef ve endîşe olub ancak kendüsinin Almanya'daki muzafferiyyeti havâdîsi münteşir olıcak vukû'ât-ı mezkûreden hâsıl olan sû'-i te'sîri izâle idecegi ümîd-i kavîsinde[8] bulunarak tertîbât-ı harbiyyesini tagyîr itmeyüb kemâ kân ileriye hareket itmekde idi.

1 Mukdim: İkdam eden, gayret ve devamlılıkla çalışan, işine düşkün.
2 Muzmahil: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
3 Mareşal Makdonat: Etienne Jacques Joseph Macdonald, Fransız komutan.
4 Adij Nehri: (Adexe, Ades, Adis, Etsch) Adige Nehri.
5 Dil-gîr: Gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın.
6 Medhal: Giriş yeri, giriş.
7 Prens Jojef Ponpanovski: Jozef Antoni Poniatowski.
8 Ümîd-i kavî: Kuvvetli ümit.

Ve Bavyera ve Saksonya ve Vertemburg krallarına zafernâmeler tahrîr ile gayret ve cesâret virdigi sırada Almanların galeyân-ı efkârına karşu kendü birâderleri olan Westfalya Kralı Jerom[1] ile Felemenk Kralı Luyi'ye dahi ordularını cesîm sûretde tertîb eylemeleri içün mahsûs nâmeler gönderdi.

Rusyalu Fransızlara imdâd içün altmış bin neferden mürekkeb bir ordu sevkini mukaddemâ va'd eylemiş ise de mevcûd olan kuvve-i askeriyyesinin başluca fırkalarım Finlandiya ile Eflâk ve Boğdan'ın zabtına ta'yîn eylemiş bulundığından ve harbin bu kadar çabuk başlayacağı me'mûl olmadığından Fransızların imdâdına hiç asker yetişdiremedi. Kaldı ki Rusyalu bir vaktden berü Fransalunun ittifâkından soğumağa başlamış oldığı cihetle cân ü gönülden Avusturlayuya silâh çekmegi istemez idi. Napolyon ise Rusyalunun bu tavrından münfa'il olub hatta infi'âline îmâ zımnında bu muzafferiyyetine dâ'ir Rusya İmparatorı'na bir şey yazmayub Petersburg'daki ilçisine iş'âr-ı keyfiyyet[2] ile iktifâ eylemişdir. Biz yine sadede gelelim.

Napolyon Avusturyalunun en cesîm kuvveti olan Arşidük Şarl ordusunun arkasına düşüb de anı bütün bütün perîşân itmegi kurmuş ise de kendü kuvvetine güvenemeyüb (**s.88**) andan sarf-ı nazarla Tuna boyundan doğrı Viyana üzerine yürimegi tasmîm eyledi. Arşidük Luyi Ceneral Hiller fırkalarını ta'kîb içün Mareşal Besiri[3] ve Arşidük Şarli'nin arkasına Mareşal David'i birer fırka ile ta'yîn itdigi sırada Mareşal Masina'yı dahi Tuna geçidlerinin muhâfazasına me'mûr itdi. Kendüsi dahi büyük ordusıyla Viyana yolını tutdı.

Arşidük Şarli seksan bin kadar askerle Bohemya'ya doğrı çekilerek ilerüde bir mevki'den Tuna'nın sağ tarafına ubûr idüb ve Ceneral Hiller ve Arşidük Luyi fırkalarıyla birleşüb ve belki İtalya'da bulunan Arşidük Jan fırkasını dahi yanına celb idüb de Viyana'nın muhâfazasına segirtmekden gayrı çâre olmadığını görerek hemân Napolyon'un hareketini gecikdirmek üzre Arşidük Luyi ile Ceneral Hiller'in mevâki'-i lâzımeyi[4] tutub da Fransızlara müdâfa'a itmeleri içün kendülere emr virdikden sonra Bohemya içünden harekete devâm itdi.

Mareşal David ise Arşidük Şarli'nin kat'iyyen Bohemya tarîkini ele aldığını göricek hemân avdet ile Ratisbon civârında Tuna'yı geçüb de Masina fırkasıyla birleşmek üzre Passo'ya doğrı gitdi.

Bu esnâda Ceneral Hiller ile Arşidük Luyi fırkaları girü dönüb Besir fırkası üzerine hücûm ve galebe ile Fransızları ric'ate mecbûr itdiler ise de Arşidük Şarli'nin Bohemya'ya doğru hareketini ve Napolyon'un büyük ordusıyla gelmek üzre oldığını tahkîk itdiklerinde hemân avdet ile Traven Nehri'ne doğrı hareket eylediler.

Çünki Avusturyalular Mavtavzen Köprisi'nden geçmek üzre civârında kâ'in Ebersburg[5] mevki'ine istihkâm virmiş olduklarından üzerlerine Masina fırkası hücûm itmekle pek hûn-âlûd[6] ve hevl-nâk bir muhârebe vukû' buldı ve Fransızların iki bine karîb ve Avusturyaluların

1 Jerom: Jerome Bonaparte, Napoleon'un en küçük kardeşi, Vestfalya Kralı ve Fransa mareşali.
2 İş'âr-ı keyfiyyet: Durumu yazı ile bildirme.
3 Mareşal Besiri: Jean-Baptiste Bessieres.
4 Mevâki'-i lâzıme: Gerekli mevkiler.
5 Ebersburg: Fulda, Hesse, Almanya.
6 Hûn-âlûd: Kana bulanmış.

üç bin kadar telef ve mecrûhları olub bundan başka Avusturyalıların dört bin kadarı dahi esîr oldı ve nihâyet Fransalu gâlib geldi.

Bir gün sonra Arşidük Şarli ol tarafa muvâsalat eylemiş ise de işin ne sûret kesh eyledigini göricek geldigi yoldan avdet ile Fransızlardan evvel Karmes ve Senpolten geçidlerine yetişmek ümidiyle serî'an ol tarafa gitdi.

Napolyon ise ber-vech-i meşrûh Avusturya ordularının birleşmesine mâni' olarak Viyana yolunı serbest bulmağla bî-muhâbâ pâyitahtın zabtına segirtdi.

Ve bu esnâda Ceneral Hiller ile Arşidük Luyi fırkaları Viyana'nın muhâfazasından me'yûs (**s.89**) olmalarıyla Karmes Geçidi'nden Tuna'nın sol yakasına geçdiler ve pâyitahtın yolunı bütün bütün açık bırakdılar.

Binâ'en-aleyh Fransızlar bilâ-mâni' ve müzâhim Rebî'ü'l-evvel'in yirmi dördünci ve Mayıs-ı Efrencî'nin dokuzuncı güni Viyana pîşgâhına vusûl buldılar ve istihkâm olmadığından bi's-suhûle[1] şehr-i mezkûrun zabtına zafer-yâb oldılar. Fakat bununla muhârebe bitmiş olmayub fenn-i harbce en müşkil mes'elelerden biri zuhûr itmiş idi.

Şöyle ki: Napolyon Viyana'da Tuna'nın sağ tarafında bulunub karşusında yani Tuna'nın sol yakasında dahi Arşidük Şarli kumandasmda bir cesîm ordu tecemmu' eylemiş oldığından bu nehr-i cesîmi bi'l-cümle kuvvetiyle geçüb de muhârebe itmek lâzım gelürdi. Hâlbuki böyle hareket-i cesîmeye teşebbüsden mukaddem bulundığı mevki'de kuvvetlüce yerleşmek ve tarîk-i muhârebesini te'mîn eylemek levâzım-ı umûrdan idi.

Binâ'en-aleyh Napolyon Ratisbon'dan Viyana'ya kadar Tuna boyunda ne kadar mevâki'-i mühimme var ise istihkâm verdirdikden sonra nazar-ı dikkatini Tirol ve İtalya taraflarına imâle[2] eyledi. Ve mukaddemâ Mareşal Lufori'yi on sekiz bin Bavyera askeriyle Tirol tarafma göndermiş oldığından ol tarafda Lufori Avusturyalular ile uğraşmakda iken Napolyon'un Almanya'da bu vechile muzafferiyyeti haberi üzerine Avusturyalular Tirol'dan çekilmeleriyle bu tarafın gâ'ilesi ber-taraf oldı.

Arşidük Jan dahi İtalya'da Fransızlara galebe itmişken işbu Almanya havâdisi üzerine ric'ate mecbûr olmağla Prens Ojen ordusu anın arkasına düşdi ve Napolyon'un böyle pek az vakt zarfında Viyana'yı istîlâ idivirmesi hasebiyle ayaklanmağa müsta'idd[3] olan Almanya ahâlîsine durgunluk geldi. Lehistan'da dahi Fransa politikası kuvvet buldı.

Zîrâ Prens Ponpanovski Avusturya tasarrufunda olan Galicya kıt'ası üzerine hareket idüb Lehlüler ise vatandaşlarını göricek ekserîsi ayaklanarak ana mu'âvenet kaydına düşdüklerinden ber-vech-i bâlâ Varşava'yı zabt ile ilerüye hareket itmiş olan Arşidük Ferdinand girü dönmege mechûr oldı.

Napolyon işlerin bu sûretleri kesb eylemesinden memnûn olarak hemân Tuna'yı ubûr ile Arşidük Şarli ordusunu perîşân idüb de harbe hitâm virmegi tefekkür idiyordı. Lâkin böyle bir cesîm düşman karşusında öyle bir nehr-i cesîmi bu kadar bir kesîf ordu ile geçmek ne kadar müşkil bir iş oldığı beyândan müstağnîdir.

Kaldı ki Avusturyalular Viyana'yı terk itdiklerinde bu cihetde hiç kayık ve köpri

1 Bi's-suhûle: Suhuletle, kolaylıkla.
2 İmâle: Bir tarafa doğru eğme, çevirme.
3 Müsta'idd: Yetenekli, kabiliyetli.

kerestesi bırakmamışlar idi.

(**s.90**) Ve Napolyon başka bir noktadan geçecek olsa Viyana'nın muhâfazasına bir kuvvet bırakmağa mecbûr olub bu ise hiç işine elvirmediginden çâresiz düşman muvâcehesinde hareket-i tecâvüziyyesini icrâya karâr virdi.

Ve çünki Tuna Nehri'nin Viyana civârında müte'addid[1] kollara inkısâm ile birçok ufak adalar teşkîl itmesi kendüsinin teşebbüsâtına suhûlet-bahş[2] olacağına mebnî bu adalardan üzerlerini ormanlık kaplamış olan Lubo Adası'nı[3] tutub da oradan karşuya asker geçürmegi tasmîm eyledi.

Bu ada Tuna'yı ikiye taksîm idüb birinci kolı beş yüz ve ikinci kolı iki yüz kırk arşun arzında idi.

Napolyon ilk kolı Lubo Adası'nm ormanlıkları sayesinde güc hâl ile tedârük idebildiği kayıklar ile vaz' olunan köpriden geçüb Mayıs-ı Efrencî'nin on dokuzuncı güni Lubo Adası'na dâhil oldı. Ba'dehu ikinci kol üzerine köpri kuruldı. Bir tarafdan suların coşkunluğı ve akındının şiddeti ve bir tarafdan suların getürmekde oldığı ağaç parçaları Fransızlara azîm zahmet virmekde oldığı hâlde Avusturyalular dahi bir takım Tuna değirmenlerini zift ile doldırub âteşledikden sonra yukarudan aşağı akındıya salıvirmekde olduklarmdan köpri dâimâ kopmak muhatarasından hâlî olmadığı hâlde Fransızlar fevka'l-âde cesâret ile karşu tarafda vâki' Islinak[4] karyesine ubûr itdiklerinde Mayıs-ı Efrencî'nin yirmi birinci ve Rebî'ü'l-âhir'in altıncı güni öyleden üç sâ'at sonra âlemde en hûn-âlûd muhârebelerden biri olan Islinak Muhârebesi'ne[5] mübâşeret olundı ki irtesi güni ahşama kadar mümtedd olub nihâyet köpri kopmağla Fransızların arkasından imdâd ve mühimmât gelemez oldığından ric'ate mecbûr oldılar.

Arşidük Şarli Fransızları kâmilen Tuna'ya dökmek üzre pek şiddetlü hücûmlar idüb Fransız ise ta'rîf olunmaz sûretde müdâfa'a itdikleri cihetle tarafeynden telefât-ı külliyye vukû'a geldi ve Avusturyalular açıkdan hücûm idüb Fransızlar ise tahaffuz ve müdâfa'a hâlinde bulunduklarından Avusturyalıların telefâtı daha ziyâde idi. Zîrâ Avusturyalıların yirmi yedi bin kadar telef ve mecrûhları oldığı hâlde Fransızlarm telef ve mecrûhları on sekiz bin râddelerinde idi. Fakat şecâ'ati ve fenn-i harbde mahâreti hasebiyle bir ordu değerinde olan Mareşal Lanek[6] bu muhârebede urulub telef olması Fransızlara azîm te'essüfi mûcib olmuş idi.

Bu kanlu muhârebeye zalâm-ı şeb[7] yetişüb faysal virdikde Avusturyalular bir tarafa çekilmekle (**s.91**) Fransızlar giceleyin vaz' olunan bir küçük köpriden Lubo Adası'na geçüb tahlîs-i girîbân eylediler ve seyl gibi kanlar akıtmış iken nâ'il-i emel olmaksızın böyle ric'at-ı kahkariyye[8] ile avdete mecbûr oldılar.

1 Müte'addid: Çoğalan, çok olan.
2 Suhûlet-bahş: Kolaylık veren, kolay kullanılan, pratik.
3 Lubo Adası: Lobau, Tuna'nın kuzey kesiminde Avusturya'da yer alan ada.
4 Islinak: Essling, Donaustadt, Avusturya.
5 Islinak Muhârebesi: Aspern-Essling Savaşı, 21-22 Mayıs 1809.
6 Mareşal Lanek: Jean Lannes, Montebello Dükü.
7 Zalâm-ı şeb: Gecenin karanlığı.
8 Ric'at-i kahkariyye: Acele olarak geri çekilme.

Ve egerçi Avusturyalulara nisbetle Fransızların mâddeten zâyi'âtı ziyâde degil ise de ma'nâ bu vak'a Fransalu hakkında pek fenâ olmuş idi.

Şöyle ki: Arşidük Şarli bu vak'ayı etrâfa pek mübâlağalu olarak neşr ile az vakt zarfında Fransızların Istrazburg'a[1] doğrı avdete mecbûr olacaklarını i'lân itmiş idi. Avrupa ahâlîsinin ekseri Fransızların mezâlim ve ta'addiyâtından dil-gîr olduklarından zâhiren beyân-ı efkâra cesâret itmemekle berâber cân ü gönülden Avusturyalulaın muzafferiyyetini ârzû itmekde olduklarına ve insân ârzû itdigi şey'e çabuk inanmak kâ'ide-i tabî'iyyesine binâ'en Arşidük Şarli'nin i'lânâtına her tarafda i'tibâr ve i'timâd olunub Almanya'nın galeyân-ı efkârı tezâyüd ve terakkî buldı. Ve aslâ yenilmez ve karşu turulmaz deyü bilinan Napolyonun şöhretine nakîsa geldi ve böyle bir vak'a daha zuhûr itse bî-taraf devletler hep Fransa aleyhine kıyâm ideceklerinden başka Bavyera ve Vertemburg gibi müttefiklerinin dahi mu'âvenet yerine husûmet ibrâz idecekleri siyâk-ı hâlden anlaşıldı ve Tirol ahâlîsi tekrâr ayaklanub Ansburg beldesini zabt itdiler.

Ve Napolyon'un arka tarafında hatarlu mevki'ler tutdılar ve Avusturyalunun teşvîkiyle Bronsvik dükası on on beş bin kadar Almanyaluyı başına toplayub birkaç kola taksîm ile Bavyera ve Vertemburg ve Vestfelya memâlikine hücûm ile Fransa müttefiklerini şaşırdı ve egerçi Napolyon'un bekâ-yı satveti korkusı henûz ezhân-ı umûmiyyede[2] cây-gîr oldığından bütün Almanya ayaklanamadıysa da hâlât-ı meşrûhanın pey-der-pey zuhûru Napolyon'ı haylîden haylî telâşa düşürdi.

Bu müşkilât ve muhâtarâtın[3] önünü almak içün Napolyon ınu'tâdı olan sür'at ve ikdâmı bir kat daha ziyâdeleşdirdi ve Lubo Adası'nın muhâfazasına kırk bin askerle Mareşal Masina'yı gönderdi. Avusturyalulaın Bersburg cihetinden Tuna'yı ubûr ile Viyana üzerine yürimeleri muhtemel oldığından ol tarafda bulunan Mareşal David fırkasına dahi takviyyet virdi.

Kâh yek-dîgeriyle çarpışarak ve kâh yek-dîgerini kovalayarak İtalya'dan hedefü'l-harekâta[4] doğrı teveccüh idüb gelan Arşidük Jan fırkasıyla Prens Ojen ordusı dahi bu esnâda Tuna sevâhiline yaklaşmışlar idi.

(**s.92**) Arşidük Jan bir müddet Grac[5] beldesine çekilüb orada Tirol'dan ve sâ'ir taraflardan vürûd idecek fırkalara muntazır olmakda iken Tirol'dan dokuz bin nefer ile gelmekde olan Ceneral Yalacic Prens Ojen'e bi't-tesâdüf Islinak Muhârebesi'nden üç gün sonra külliyyen mağlûb olmağla artık Arşidük Jan Grac'da duramayub Macaristân'a doğrı hareketle Rap Nehri'ne[6] doğrı çekilmiş idi.

Bu keyfiyyet İtalya'dan gelmekde olan Fransızların serbestce hareketlerine medâr olarak Fransalunun İtalya ordusu kâmilen Viyana pîşgâhına gelüb Napolyon ile mülâkât eyledikden sonra aldığı emr ve ta'lîmât mûcebince Rap Nehri cihetine gitdi ve Haziran-ı Efrencî'nin on dördünde Arşidük Jan fırkasını urub dağıtdı ve mukaddemâ bir fırka ile

1 Istrazburg: Strasbourg, Alsas, Bas-Rhin, Fransa.
2 Ezhân-ı umûmiyye: Halkın genel fikri, halkın hafızası, halkın kavrayışı
3 Muhâtarât: Tehlikeler; korkular; zararlar, ziyanlar
4 Hedefü'l-harekât: Harekatın hedefi
5 Grac: Graz, Avusturya.
6 Rap Nehri: Raba Nehri, Avusturya, Macaristan.

Dalmacya'dan hareket iden General Marmon dahi Hırvatistân'dan mürûr ve bu sırada Grac havâlîsine vürûd iderek sâlimen gelüb Fransız ordusuyla mülâkât itdi.

Ve bu esnâda Tuna yalısında zuhûra gelan ufak tefek muhârebelerde hep Fransızlar gâlib gelmekle Islinak Muhârebesi'nin Fransızlar hakkında mûcib oldığı sû'-i te'sîrât azalmağa başladı ve Napolyon hemân Tirol zorbâlarını te'dîb ve Bronsvik dükasının cem'iyetini tefrîk içün birer mikdâr asker sevk eyledi.

Lâkin bunlar hep muvakkat şeyler olub işin cân alacak yeri Viyana pîşgâhında zuhûra gelecek muhârebe idi. Binâ'en-aleyh Napolyon kendü ordularının bir merkeze tahaşşüdlerine ne kadar ikdâm iderdiyse Tuna'nın aşağı cihetine yayılmış olan Avusturya fırkalarının Arşidük Şarli ordusuyla birleşmelerini men'e dahi ol kadar ihtimâm iderdi ve Avusturyalular Tuna'nın bir tarafından dîger tarafına kolaylıkla güzâr idememek içün Anjoro ile Bersburg köprilerini ve mümkün olursa Komoron Köprisi'ni hedm[1] itmek üzre me'mûr itdiği Mareşal David pek çok su'ûbetler çekerek Napolyon'un bu emirlerini yerine getirdi. Bu esnâda Prens Ojen fırkası dahi Rap Kal'ası'nı elegeçürdi.

Bu sûretle Avusturya fırkalarının Arşidük Şarli ordusuyla birleşmeleri haylîden haylî tas'îb[2] idilmiş oldı ve Napolyon artık Viyana pîşgâhında vukû' bulacak muhârebe-i cesîmeye hasr-ı efkâr itmeğe meydân buldı. Bunun içün lâzım gelan köprilerin inşââtı husûsuna fevka'l-âde sür'at virdi ve birkaç hafta zarfında Lubo Adası bir büyük Tersâne hey'etine girdi ve hemân buradan Viyana'ya muhkem köpriler atıldı ve karşu yakaya geçilmek içün müte'addid köpriler yapıldı.

Fransız ordusı giceleyin bu köprilerden geçerek Lubo Adası'nda ta'yîn idilan (**s.93**) bataryaların yağmur gibi yağdırdığı misket ve salkımlar sâyesinde karşu yakadan ba'zı mevâki'-i lâzımeyi tutdılar ve ferdâsı ki Temmuz-ı Efrencî'nin beşinci ve Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi ikinci güni idi ale's-sabâh Vagram Muhârebesi[3] deyü meşhûr olan cesîm ve hevl-nâk muhârebeye mübâşeret itdiler.

Şöyle ki: Tarafeynin yüz ellişer bin askeri oldığı hâlde Fransızlar hedefü'l-harekât olan Vagram[4] karyesinin zabtı içün ahşama kadar uğraşub zafer-yâb olamadıklarından başka birkaç kolorduları perîşân oldı. Lâkin ferdâsı yine bütün gün muhârebe olunub ahşam üstü Avusturyalular bozuldı ve meydân-ı harb Fransızlara kaldı.

Bu muhârebede Fransızların on sekizbin telef ve mecrûhları olub Avusturyalular ise yirmi dört bin telef ve mecrûhdan başka on iki bin esîr virdiler.

Napolyon bu muhârebeyi kazandıktan sonra hemân Avusturyalulaı ta'kîb içün cenerallerine ta'lîmât-ı lâzıme i'tâsıyla beraber istîlâ olunan sancaklardan muhârebe virgüsi olmak üzre iki yüz milyon frank tahsîline kıyâm eyledi.

Arşidük Şarli Bohemya'ya doğrı çekilmekde oldığı hâlde arkasından Ceneral Marmon fırkası Zenaym[5] nâm beldede yetişdikde Avusturyalular dönüb anı ihâta ile imhâ itmek üzre

1 Hedm: Yıkma, harâb etme.
2 Tas'îb: Güçleştirmek.
3 Vagram Muhârebesi: Wagram Savaşı, 5-6 Temmuz 1809.
4 Vagram Köyü: Deutsch-Wagram, Gänserndorf, Niederösterreich, Avusturya.
5 Zenaym: Znaym, Güney Moravya, Çek Cumhuriyeti.

iken girüden dîger Fransız fırkaları yetişüb yine Avusturyalulara galebe eylediler.

Bunun üzerine Avusturyalu mütâreke taleb itdigi esnâda Napolyon dahi Zenaym beldesine geldi ve fi'l-asl niyyeti Hapsburg Hânedânı'nın ellerinden hükûmeti ref' ile Avusturya Devleti'ni imhâ itmek husûsı idiyse de İslinak ve Vagram muhârebelerinde gördigi şiddet-i mukâvemetden nâşî tebdîl-i efkâra mecbûr oldukdan başka muhârebeyi daha ziyâde temdîd idecek olsa Rusyalunun açıkdan açığa Avusturya'yı tesahuba kalkışması muhtemel oldığına mebnî derhâl musâlaha mükâlemesine girişilmek şartıyla Avusturyalunun bu teklîfine muvâfakat iderek Temmuz-ı Efrencî'nin on ikinci ve Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi dokuzuncı güni Zenaym beldesinde mütâreke senedleri imzâ olundı ve akd-i musâlaha için Rap ile Komoron beldeleri aralarında olan Altenburg[1] nâm bir küçük belde mahall-i mükâleme ta'yîn olunarak Fransa tarafından Şampani ve Avusturya tarafından Meternik murahhas ta'yîn kılındılar.

Lâkin Napolyon şâyed ki Avusturyalu ile uyuşulamayub da istînâf-ı muhârebe lâzım gelürse Avusturya Devleti'ni imhâ idebilecek mertebe ordusuna kuvvet virdi.

Ber-vech-i meşrûh Tuna ve Vistül ve Rap nehirleri sevâhilinde muhârebât-ı mütevâliyye[2] vukû'uyla (s.94) seyl gibi kanlar akdığı esnâda Fransa'nın üç yüz bin kadar askeri dahi İspanya ve Portekiz ahâlîleri ve bunların imdâdına gelmiş olan İngiliz ordusı ile uğraşmakda idi. Bir mâhir kumandanın ne zî-kıymet şey oldığı ve bir ordunun umûm kumandanlığına ne mertebe ehemmiyyet virilmek lâzım gelecegi işte bu vukû'ât ile ra'nâ[3] ma'lûm olur ki Napolyon iki yüz elli bin kadar henûz sancak altına alınmış tâze neferât ile Avusturyalu gibi bir azametlü devleti üç ay zarfında emâna getürmüş ve Almanya'da galeyâna gelmiş olan efkâr-ı âmmeyi yatışdırmış iken İtalya ve Mısır ve Almanya'da nice galebe ve muzafferiyyetlere mazhariyyetle şöhret bulan ve ol asrda dünyânın birinci askeri add olunan üç yüz bin kadar pişkin Fransız askeri Portukal ve İspanya'nın nefîr-i âmm sürileriyle kırk elli bin kadar İngiliz askerinin haklarından gelemediler.

Söyle ki: Napolyon İspanya'da iken İspanyollar itâ'ata gelmiş gibi görinüb Paris'e avdetinde orada bırakmış oldığı kuvve-i askeriyyeyi İspanya ve Portukal memâlikinin zabt u rabtına kâfî zann idiyordı. Hattâ Şubat içünde Portukal'a bir ordu sevkiyle zabt olunmasını cenerallerine emr itmiş idi ve fi'l-vâki' hürriyyet ve istiklâlini muhâfaza için ayaklanmış olan halkın ağzına gem urmak her ne kadar müşkil ise de Fransa'nın en güzîde ve mücerreb askeri ol tarafda oldığından bir şecî' ve mâhir kumandanın elinde olsa büyük işlere muktedir olacağı der-kâr idi. Hâlbuki riyâset-i askeriyye resmen İspanya Kralı ve Napolyon'un birâderi olan Jojef'de idi. Jojef ise halîm ve dirâyet-kâr bir zât o'up ancak kendüsinde aslâ idâre-i askeriyye isti'dâdı yok iken kendüsini birâderi kadar degil ise de ândan biraz aşağı derecede riyâset-i askeriyyeye ehl sanurdı.

Binâ'en-aleyh ma'iyyetindeki cenerallerden yalnız ihtiyâr Mareşal Jordan'a[4] mürâca'at ve ekseriya anın re'y ve tedbîrine dahi muhâlefet eylerdi.

1 Altenburg: Altenburg, Thuringia, Almanya.
2 Muhârebât-ı mütevâliyye: Arda arda gelen muharebeler, peşi sıra gelen muharebeler.
3 Ra'nâ: Güzel, lâtif, hoş görünen.
4 Mareşal Jordan: Jean-Baptiste Jourdan Kontu.

Napolyon ise birâderinin bu etvârını uzakdan istihzâ[1] idüb güler ve zâten Mareşal Jordan'dan hazz etmedigi cihetle ikisinin birlikde yapdıkları tertîbât-ı barbiyyeyi hiçe sayar ve İspanya'daki cenerallerine evâmir-i kralîyi tanımamak içün cesâret virmiş olur idi.

Ve bir de bu kadar askerin idâresine İspanya'nın vâridât-ı mukarreresi[2] kifâyet itmedigine mebnî mürettebât-ı mîriyyeden fazla olarak ahâlîden birçok zahâ'ir ve sâ'ire alınub hâlbuki yeni teşekkül iden bir hey'etin devâmı içün ahâlînin celb-i kulûbi lâzım geldiginden Kral Jojef ahâlîyi Fransızların mezâlim ve ta'addiyâtından muhâfaza kaydına düşmegin kendüsiyle bey'et-i askeriyye arasına mübâyenet[3] girmişdi.

(s.95) İspanyollar ise işbu Avusturya muhârebesinin zuhûrunda pey-der-pey İngiltere'den gelmekde olan zahâ'ir ve mühimmât ve edevât-ı harbiyye ile canlanub yeniden ayaklanarak taraf be-taraf tedârükâta ikdâm ider olduklarından başka İngiltere Devleti bir ordu techîz ile Portukal'a çıkub da Portekizler ile birlikde Fransızlara müdâfa'a itmek üzre mu'ahharan Dük Dö Velington deyü meşhûr olan Sir Artur Velesli[4] nâm ceneralin kumandasına virmiş idi.

Ve Napolyon'un sâlifü'z-zikr emri üzerine Mareşal Solt[5] yirmi altı bin neferden mürekkebbir ordu ile Şubat-ı Efrencî evâsıtında Portukal üzerine hareket idüb Portekizlerin müdâfa'ası hasebiyle müşkilât-ı azîmeye tesâdüf iderek Minho Nehri'ni güc hâl ile ubûr ve Mart-ı Efrencî'nin evâhirinde Portekizlerle bir muhârebe itdikden sonra (Oporto) Portukal beldesine duhûl eylemiş ise de bu muzafferiyyetler kendüsine pek bahâlu oturdı. Zîrâ bütün kurâ ahâlîsi ayaklanmış ve metrisler tertîb ile fedâkârâne müdâfa'aya kıyâm eylemiş olduklarından birer birer karyeleri muhâsara itmek lâzım gelüb bu esnâda ahâlî ellerine geçen Fransızları bilâ-emân katl ve i'dâm ve Fransızlar dahi hûn-rîzâne ahz-ı sâra[6] kıyâm eylediklerinden ale'd-devâm tarafeynden telefât-ı külliyye vukû'a gelürdi.

Binâ'en-aleyh Mareşal Solt İspanya'nın pâyitabtı olan (Madrid) Mecrit şehrine zâbitler irsâl iderek bu muzafferiyyetini beyân ile berâber imdâd istemiş idi. Bu esnâda ise İspanyollar turuk ve ma'âbiri tutmuş olduklarından ol zâbitlerin birisi mahall-i maksûda varamadıkları cihetle İspanya Kralı Jojef Portukal'da cereyân iden vukû'âtdan haber alamadı.

Bu avânda Fransa mareşallarından Viktor yirmi üç bin neferle Endülüs eyâleti üzerine hareket ve Almersi tarafından Taj Nehri'ni[7] ubûr ile Gavadyana Nehri[8] sâhilinde vâki' Medelline muhârebesinde[9] bir İspanyol ordusunu perîşân itdigi gibi anın imdâdına me'mûr olan ma'hûd Ceneral Sebastiyani[10] fırkası dahi bir fırka İspanyollara galebe eyleıniş ise de bu vak'alar İspanya ahâlîsinin hiddet ve gazabını artırub aranılan zabt u rabt-ı memleket maslahatına aslâ medâr olamadı.

1 İstihzâ: Biriyle eğlenme, alay etme.
2 Vâridât-ı mukarrere: Kararlaştırılmış gelir.
3 Mübâyenet: Ayrılık, başkalık. Zıddiyet; tutmazlık.
4 Sir Artur Velesli: Sir Arthur Wellesley (Demir Dük).
5 Mareşal Solt: Jean-de-Dieu Soult, Dalmaçya Dükü.
6 Ahz-ı sâr: Öç alma.
7 Taj Nehri: Tejo Nehri.
8 Gavadyana Nehri: Guadiana Nehri.
9 Medelline muhârebesi: Medellin Savaşı, 28 Mart 1809.
10 Ceneral Sebastiyani: Sebastiyani: Horace François Bastien Sebastiani de La Porta.

İspanya'nın şimâl cihetinde yani Galicya eyâleti'nde bulunan Mareşal Ney fırkası dahi bu hâlde olub İspanyolların bir fırkasını perişan ider ise öte tarafdan müte'addid fırkalar zuhûr idegeldiginden def'-i ihtilâl ile ıslâh-ı hâl içün bir çâre bulamadı.

Bunun üzerine bir yeni tedbîr ittihâzı lâzım gelmiş ise de Fransızlar arasında ihtilâf-ı ârâ[1] vukû'undan nâşî beyhûde imrâr-ı evkât olunayordı.

Aragon ve Katalonya eyâletlerinde dahi Soşe[2] ve Sensir[3] nâm Fransız ceneralleri İspanya'nın bir takım nefîr-i âmm fırkalarıyla uğraşmakda idiler.

(s.96) Portukal'ın pâyitahtı olan Lizbon şehrindeki İngilizler ise İngiltere'den vürûduna muntazır oldukları imdâd geldigi gibi Portekiz asâkiriyle birlikde Fransızların üzerine hücûma müteheyyi'[4] olduklarmdan Oporto'da bulunan Mareşal Solt'un ordusu bir hâl-ı hatar ve tehlikede iken Mareşal Solt Portekiz Kralı olmak sevdâsıyla sermest-i gaflet[5] olarak takarrub itmekde olan tehlikeyi göremeyüh anın bu emele düşmesi ise ma'iyyetindeki ümerâ beyninde ihtilâf ve mübâyenet vukû'una sebeb olmuş idi.

İngiliz cenerali sâlifü'z-zikr Sir Artur Velesli Fransızların bu ahvâlinden haberdâr olıcak bağteten Oporto'yı basmağla Fransızlar küllî telefât virüb bin kadar mecrûhlarını dahi İngilizlerin yedine terk itdiler ve Mayıs-ı Efrencî'nin on ikinci ve Rebî'ü'l-evvel'in yirmi yedinci güni Baltar tarafına çekildiler ise de hatt-ı ric'atlerini evvelce İngilizler tutmağla Fransızlar bi'l-cümle cebehâne ve toplarını terk iderek sebük-bârca[6] dağlardan aşub perîşân-hâl ile Ortas'a cân atdılar. Ve ol tarafda Mareşal Ney fırkasıyla birleşüb top ve mühimmatca olan noksânlarını ikmâl etdikden sonra Galicya kıt'asını tahlîs içün Solt ile Ney ikisi birlikde hareket itmek üzre beynlerinde karâr virüb hunun üzerine Mareşal Ney haylî ilerüleyerek İngilizlerin tutdukları mevâki'a kadar varmış iken Mareşal Solt va'dine vefâ itmeyerek girülerde ba'zı keşfiyyât ile meşgûl olup turdığından Mareşal Ney dahi hâ'ib ve hâsir ric'ate mecbûr olmağla İspanya'nın cihet-i şimâliyyesi İngilizler yedinde kaldı. Bu sebebden nâşî Ney ve Soult fırkaları beyninde pek ziyâde husûmet ve adâvet peydâ oldı. İşte bu esnâda Islinak muhârebesinin haberi İspanya'ya gelicek Fransızlar bütün bütün ye's ve hayrete dûçâr olarak artık hareket-i ta'arruziyyeden ferâgat ile tahaffuzî harekete karâr virdiler.

Napolyon bu son vak'alardan bî-haber olmağla Mareşal Solt'un bidâyet-i emrde Portukal'da vâki' olan muvaffakiyyetini esâs-ı tedhîr ittihâz iderek İspanya'daki karışıklığı ber-taraf itmek içün Solt ve Morite ve Ney nâm mareşallerin taht-ı kumandalarında bulunan üç fırka birleşerek Solt'un kumanda-i umûmîsi tahtında bulunmasına dâ'ir bir emirnâme göndermiş idi. Bu esnâda ol emirnâme İspanya'ya geldiyse de hem-rütbe me'mûrin beyninde ahvâl-i tahî'iyyeden olan rekâbetden başka Galicya eyâleti'nin muhâfazası zımnında ber-vech-i bâlâ olunan mukâvelenin âdem-i icrâsından dolayı Mareşal Ney ile Mareşal Solt beyninde zuhûra gelan adâvetden nâşî hu emrin icrâsına müşkilât zuhûr idecegi der-kâr idi.

Ma'a-mâ-fîh askerlik emr virmek ve emri kabûl itmek dimek olmasıyla Mareşal Ney

1 İhtilâf-ı ârâ: Görüşlerin ihtilafı.
2 Mareşal Şose: Louis-Gabriel Suchet, Albufera da Valencia Dükü.
3 Mareşal Sensir: Eugene-Casimir Villatte, Comte d'Oultremont.
4 Müteheyyi': Hazırlanan, hazırlanmış, hazır.
5 Sermest-i gaflet: Gaflet sarhoşluğu.
6 Sebük-bâr: Yükü bafif, eşyası az olan.

derhâl (s.97) Solt'un kumandası tahtına girmiş ve üç fırka birleşmiş ise de ihlâs üzerine mü'esses olmayan ittihâddan netîce-i hayriyye[1] husûle gelmeyecegi âşikâr idi.

Uzakdan bir ordunun işine karışmak câ'iz olmadığı bu mâdde ile dahi sâbit olur ki Napolyon İspanya'nın vekâyi'-i ahîresine vâkıf olmadığından Mareşal Ney'i Solt'un kumandasına virmiş ve İspanya işlerini ıslâh edeyim dirken daha fenâ hâle getürmişdir.

Mareşal Solt İngilizler hareket-i ta'arruziyyeye cesâret itmez zu'munda bulunarak ana göre bir sûret tasvîr ve tertîb idüb Kral Jojef ile diger kumandanlar muhâlif re'yde bulunmuşlar ise de umûm kumandası anın elinde oldığından anın tertîbi üzre amel ve hareket olunarak Fransız fırkalarından ba'zıları meydân-ı harb olacak yerden uzak mevâki'a sevk olunmuş idi.

Bu esnâda ise yirmi altı bin İngiliz askeriyle otuz altı bin İspanyol birleşüb hareket-i ta'arruziyyeye ibtidâr ile Mareşal Viktor fırkasını girü sürdiler ve ilerü hareket ile Talavera beldesine girdiler.

Bunun üzerine Kral Jojef ile Mareşal Jordan Talavera üzerine hücûma karâr virdiler.

Birkaç ufak tefek muhârebelerden sonra Temmuz-ı Efrencî'nin yirmi sekizinci ve Cumâde'l-âhire'nin on beşinci güni Talavera pîşgâhında vâki' olan bir büyük muhârebede tarafeynden sekizer bin kadar telef ve mecrûh vukû' buldukdan sonra Fransızlar mağlûb ve perîşân olarak girü çekildiler.

Ve İngilizler daha ilerüye hareket itmek istediler ise de Mareşal Solt'un elli bin Fransız askeriyle girüden gelmekde oldığını haber almalarıyla ric'ate mecbûr oldılar.

Fakat Fransızlarda dahi ilerüye harekete cesâret olmadığından anlar da bulundukları yerlerde kaldılar. Bu cihetle tarafeyn tutdukları mevâki'de kalub bir müddet muhârebe terk ve ta'tîl olunmuşdur.

Napolyon bu vukû'âta lede'l-ıttılâ'[2] pek ziyâde müte'essir ve müte'ellim ve Mareşal Solt'u umûm kumandanı nasb itdigine nâdim olarak bir dîvân-ı harb teşkîliyle muhakemesine tasmîm itmiş iken bunca mütâ'ib[3] ve müşkilât-ı mütevâliyye ile Fransa ahâlîsi beyninde rû-nümâ olan yorgunluk ve bıkkınlık emâreleri öyle bir sert mu'âmele ile orduya dahi sirâyet itmek ihtimâline mebnî bu niyyetden ferâgat iderek Kral Jojef ile Mareşal Jordan'a acı acı it'âbnâmeler[4] tahrîriyle iktifâ eyledi.

(s.98) Ve İspanya'daki muvaffakiyyetsizligin Altemburg'da Avusturya ile der-dest olan mükâlemeye sû'-i te'sîri olmakdan havf iderek sıcakların sonuna kadar harekât-ı harhiyyenin ta'tîlini Kral Jojef'e emr itmekle beraber Talavera muhârebesinde gûyâ Fransızların muzaffer ve mansûr ve İngilizlerin münhezimen Portukal'a doğrı ric'ate mecbûr olduklarını her tarafa i'lân iderdi.

İngilizler ise bu esnâda kuvve-i bahriyyelerini tezyîd ile beraber Fransa'nın cihet-i şimâliyyesi mikdâr-ı kifâye müstahfızdan hâlî oldığına mebnî ol tarafa bir ordu sevk itmek üzre tedârükât-ı azîme ile meşgûl idiler. Bundan maksadları Napolyon'u yanındaki kuvve-i

1 Netîce-i hayriyye: Hayırlı sonuç.
2 Lede'l-ıttılâ': Haberdar olduktan sonra.
3 Mütâ'ib: Yorgunluklar. Meşakkatler. Eziyet verecek şeyler.
4 İt'âbnâme: Azarlama mektubu.

askeriyyenin bir mikdârını ol tarafa sevk ve irsâle mecbûr iderek Avusturyaluya cesâret virmek idi. Bununla beraber Napolyon'un Fransa ve Felemenk sâhillerinde hâsıl itdiği kuvvet ve istihkâmât-ı bahriyyesini imhâ dahi kendülerince maksad-ı aksâ[1] idi ve evvel be-evvel hedef-i kasd ve nazarları Fransa sâhilinde vâki' Roşfor Limanı[2] ile ol vakt Felemenk yedinde ve hâlâ Belçika Devleti tasarrufunda bulunan Anver Tersânesi[3] idi ki Roşfor Limanı'nda vâki' Aks Adası pîşgâhında lenger-endâz[4] olan iki fırka Fransız donanması İngilizlerin dikkat-i nazarlarını celb itmekde oldığı gibi Anver Tersânesi Londra'dan cereyân iden Tayms Nehri'nin[5] tâ karşusunda bulundığından Napolyon'un orada inşâ itdirmekde oldığı istihkâmât-ı cesîme-i bahriyye İngilizlerin gözlerine batmakda idi.

Binâ'en-aleyh İngiliz Amirali Gambeta on üç kıt'a kalyon ve birçok fırkateyn ve korvet ve birik ile Roşfor'a karîb Bask Limanı'na lede'l-vürûd otuz kıt'a ufak gemilerin direklerini alarak duba şekline koyub ve içlerini zift ve katran ve sâ'ir edevât-ı müşte'ile ile doldırub ve alâfranga Nisan'ın on ikinci gününün ahşamı hareket ve bir muvâfık rüzgâr ile Fransız donanmasının üzerine teveccüh eyleyüp mezkûr dubaları âteşleyerek Fransız donanmasının üzerine salıvirmişler Fransızlar gice karanlığında böyle otuz kıt'a dubaların yanardağlar gibi âteş püskürerek kendü üzerlerine geldigini göricek dûçâr-ı dehşet[6] olmağla hemân demirlerini kesüb gemilerini liman içünde karaya oturdarak kurtulmuşlar idi. Fakat dört kıt'a kapakları limanın hâricinde kalarak karaya düşmüş oldığından ferdâsı İngilizler ale's-sabâh anları ihrâk etmişlerdir.

İngilizlerin maksadı kendülere mûcib-i halecân olan Anver Tersanesi'ni yakmak ve Fransızların mezâlim ve ta'addiyyâtından bî-zâr olan Felemenk ahâlîsini ayaklandırmak üzre karaya kırk bin askerden mürekkeb bir ordu çıkarmak mâddesi olub ancak asâkir-i berriyye tehyi'esi[7] vakte muhtâc oldığından İngilizler Mart içünde tedârükâta teşebbüs itmişler (s.99) iken Vagram ve Talavera muhârebeleri esnâsında henüz çıkamamışlar idi. Kaldı ki böyle bir büyük orduyı cemî'-i müştemilâtıyla taşımak üzre yüz bin tonilatoluk sefâ'in lâzım geldigi hâlde İngiltere tersânelerinde mevcûd olan sefâ'in-i mîriyye ancak yirmi beş bin tonilatoluğunı hâmil olabileceginden bâkîsi içün tüccâr sefâ'ini istikrâsına mecbûr olmuşlar idi.

Nihayet İngilizler kırk kapak ve otuz fırkateyn ve dört yüz kadar sefâ'in-i nakliyye ile bin kadar kayıklardan mürekkeb bir donanma ve yüz elli pâre top ve dokuz bin at ve üç bin topcı ve iki bin beş yüz süvârî ile otuz bin piyâdeden mürekkeb bir ordu hâzırlayub Temmuz-ı Efrencî'nin beşinci güni İngiltere'den hareket ve yirmi dokuzuncı güni Felemenk sevâhiline muvâsalat itdikden sonra karaya çıkarak derhâl Batez Kal'ası'nı ve on yedi gün hasr ve tazyîk ile Flesinek Kal'ası'nı zabt iderek Anver üzerine hareket itmişler ise de buraları arâzî-i münhafizadan[8] olub her tarafında hâsıl olan göller ve bataklıklardan sıtması

1 Maksad-ı aksâ: Uzak amaç.
2 Roşfor Limanı: Roach, Roch. Rochford Limanı, Essex, İngiltere.
3 Anver Tersânesi: Anvers, Antwerpen, Belçika.
4 Lenger-endâz: Geminin demir atması, demirlemesi.
5 Tayms Nehri: Thames Nehri, İngiltere.
6 Dûçâr-ı dehşet: Dehşete düşmek, dehşete kapılmak.
7 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
8 Arâzî-i münhafiza: Alçalan arazi.

ziyâde oldığından İngilizlerin on beş binden ziyâde askeri sıtmadan hasta ve amel-mânde olub hâlbuki Fransızlar her tarafdan Anver'in muhâfazasına şitâb eylemiş olduklarından ve Napolyon'un birâderi ve Felemenk Kralı olan Luyi hemân mevcûd ma'iyyeti olan askerle Anver'e gidüp bi'z-zât muhâfazaya kıyâm eylediginden İngilizler Anver üzerine hücûm ve iktihâma cesâret idemeyerek Eylül-i Efrencî'nin ihtidâlarında aldıkları yerleri dahi terk ile avdet itmişlerdir.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Rusyalunun İsvec üzerine sevk-i askerle Finlandiya kıt'asını istîlâya kıyâm itmesi üzerine İsvec Kralı Gustav dahi var kuvvetini bâzûya getürüb de müdâfa'aya ikdâm idecek yerde Danimarka ile cenge tutuşub kuvve-i askeriyyesini tefrîk ve taksîm ile bir kısmını Norvecya kıt'asının zabt ve istîlâsına ta'yîn itdikden başka dâhilen ve hâricen daha başka hod-serâne ve sebük-mağzâne[1] ahvâl ve etvârı görülmekden nâşî İsveclüler içünde rû-nümâ olan nâ-hoşnudluk âsârından olarak ibtidâ Norvecya üzerine sevk olunan orduda isyân zuhûr ile bu ordu İsvec'in pâyitahtı olan Istokolm[2] şehri üzerine yürüdükde (Gustav)'ın hayr-hâhânı tarafından bu misillü yolsuz tavr ve hareketlerden ferâgat ile milleti hoşnud idecek hâl ve hareketde bulunması ihtâr olunmuş ise de aslâ müfîd olmadığından işbu yirmi dört sene-i Hicriyye'si evâ'ilinde İsvec'de zuhûra gelan ihtilâlin netîcesinde Gustav hal' olunarak yerine amucası (Dük Dö Södermani)[3] iclâs (s.100) olunmuşdur. Ve Sudermani vatanını bir hâl-i muhâtarada[4] buldığmdan selâmete irmek içün Finlandiya kıt'asını Rusyaluya terk iderek bin sekiz yüz dokuz sene-i Mîlâdiyyesi Eylül'ünde Rusya Devletiyle akd-i musâlaha itdigi gibi İsvec limanlarını İngilizlere sedd itmek ve İngilizlerle mu'âmelâtı kesmek üzre Fransa ile dahi ol esnâda akd-i musâlaha ve ittifâk eyledi. Fransalu dahi mukaddemâ istîlâ eylemiş oldığı Pomeranya Sancağı ile Istralsund[5] havâlîsini İsveclüye redd ve i'âde itdi.

Ber-vech-i bâlâ Fransa tarafından Şampani ve Avusturya tarafından Meternik'in murahhas ta'yîn olunarak Altenburg'da mükâlemeye mübâşeret olundukda Şampani iki taraf dahi elinde olana râzı olmak ve fakat Avusturyalu Fransulu yedinde bıragamayacağı memâliki başka cihetlerinden bedel i'tâsıyla istirdâd idebilmek meselâ Avusturya'mn pâyitahtı olan Viyana Fransa yedinde bulunub bunı ise Avusturyalunun terk idemeyecegi bedîhî oldığından memâlikinin sâ'ir taraflarından bedel virerek Viyana ve havâlîsini kurtarmak şartını dermiyân idüb bu hâlde ise Avusturya memâlikinin üçde biri Fransa tarafma terk olunmak emr-i tabî'î ve buna Avusturyalunun muvâfakat idemeyecegi bedîhî idi.

Ol esnâda İngilizlerin minvâl-i meşrûh üzre Felemenk sevâhiline hücûm ve ta'arruzları havâdisi işbu Altenburg mükâlemesine sekte îrâs eylemiş isede müte'âkiben bu hücûmun müntic-i merâm olmayacağı anlaşılmağla Meternik'in fenn-i diplomatîde müsellem olan mahâretinden başka Avusturyaluca medâr-ı teselliyyet kalmadı. Hâlbuki birçok mükâlemelerden sonra Şampani ile Meternik'in beyninde ittifâk hâsıl olamadığından

1 Sebük-mağz: Beyinsiz, akılsız.
2 Istokolm: Stockholm, İsveç.
3 Dük Dö Södermani: Södermanland Dükü, XIII. Karl, 1809'dan sonra İsveç kralı, 1814-18 arasında İsveç-Norveç arasında kurulan birliğin ilk kralı.
4 Hâl-i muhâtara: Tehlikeli durumlar.
5 İstralsond: Stralsund, Mecklenburg-Batı Pomeranya, Almanya.

meclis-i mükâleme Viyana'da İmparator Napolyon nezdine nakl olunarak Avusturya İmparatorı tarafından ta'yîn olunan dîger iki murahhas vâsıtasıyla iki imparator beyninde muhâbereye ibtidâr olundı.

Avusturyalular haylîden haylî uğraşub nihâyet bir tarafdan ümîdleri kalmadığı cihetle bin sekiz yüz dokuz sene-i Mîlâdiyyesi Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on dördüne müsâdif olan evâ'il-i mâh-ı Ramazân'da bir musâlahanâme imzâlandı ki Avusturya Devleti kendi memâlikinden üç milyon nüfûsu şâmil müteferrik mahalleri terk ve İngiltere emti'asını memâlikine duhûlden men' ve Napolyon'un İtalyaca icrâ eylemiş oldığı teşkîlâtı tasdîk ve seksan beş milyon frank tazmînât-ı harbiyye i'tâ eylemek şerâ'itini şâmil idi. Bundan başka Avrupa'da musâlaha-i bahriyye husûlüne kadar Avusturyalunun yüz elli binden ziyâde asker kullanamaması dahi hafiyyen mukâvele olunmuş idi.

Ber-vech-i bâlâ Avusturyalunun terk eyledigi memleketlerden Salsburg ile dîger ba'zı mahaller (**s.101**) Bavyera'ya ve Lehistân'da vâki' Galicya kıt'asının cânib-i garbîsi Varşavya Dükalığı'na ve Galicya-yı Şarkî'nin bir mikdârı Rusya'ya virildi.

Ve Trieste ve Ferriol ve Hırvatistân memleketleri Dalmaçya ve Raguza ile birleşdirilerek bi'z-zât Napolyon'a tâbi' olmak üzre İlirya[1] nâmıyla müceddeden bir devlet teşkîl idildi.

Bu musâlahanâmenin imzâsından bir gün sonra Napolyon Viyana'dan çıkub Münih beldesine vürûd ile çend rûz orada ârâm[2] ve ikâmet eyledigi esnâda Avusturya memâlikinin tahliyyesi içün ta'lîmât-ı lâzıme i'tâ itmiş ve oraya tevârüd iden müttefik hükümdârâna vedâ' iderek Paris'e gitmişdir.

Bu kerre dahi Napolyon ol vechile Almanya'da muzaffer oldı ise de Almanların hiddet ve gazabı bir mertebe daha terakkî buldı. Belki bi'l-cümle düvel ve milel anın gaddârâne ve tama'kârâne[3] politikasından ürküb aleyhinde efkâr-ı umûmiyye bir garîb yol aldı ve bu mukaddimâtın ilerüde fenâ netîceler virecegi ma'lûm oldı.

Napolyon ise cibilletinde merkûz[4] olan hırs ve tama' belâsıyla dur otur bilmez ve nev be-nev müşkilât çıkarmakdan hâlî kalmaz idi. Ve ber-vech-i bâlâ Avusturya musâlahasının imzâsı akabinde Almanya'daki askerinin çoğunu İspanya'ya sevk idüb bu sûretle asâkir-i Franseviyye rûy-i râhat görmediklerinden birçoğı Napolyon'ı alenen zemm ü kadh ider oldı. Ruhbân gürûhı dahi Roma mes'elesinden dolayı pek ziyâde gücenmişler idi.

Şöyle ki: Mukaddemce Napolyon Roma'yı istîlâ ve Papa Hükûmeti'nin birkaç sancaklarını İtalya Kraliyyeti'ne ilhâk idüb Rim Papa dahi düşman eline esîr düşmüşcesine sarâyına kapanarak etrâfa şikâyetnâmeler neşrine ibtidâr eylediginden Napolyon gazaba gelüb Papa Hükûmet-i Cismâniyyesi'nin ilgâsına ve Roma memâlikinin Fransa'ya ilhâkıyla Fransa Cumhûrunun ihdâs eyledigi idâre-i rûhâniyye usûlünün Roma'da dahi icrâsına dâ'ir Mayıs-ı Efrencî'nin on yedisinde bir kıt'a emirnâme neşr eylemesi üzerine Papa dahi Napolyon'un aleyhinde bir kıt'a aforoznâme tertîh ile müte'addid nüshalarını hilâl-i Haziran'da Roma Kilise ve ebniye-i mîriyye dîvârlarına yapışdırtmış idi ve egerçi Fransızlar

1 İlirya: İlirya İlleri, Napolyon'un tethettiği Adriyatik Denizi'nin kuzey ve doğu kıyılarında bulunan topraklar üzerinde 1809 yılında kurduğu devlet.
2 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karar kılma.
3 Tama'kârâne: Doymazlıkla; çok istemekle; açgözlülükle.
4 Merkûz: Dikilmiş, saplanmış.

ferdâsı ale's-sabâh bunları toplayub imhâ itmişler ise de keyfiyyet dilden dile düşüb her tarafda duyulmuş ve Roma Hükûmeti'nin ba'zı elviyyesinde[1] bu hâllerden dolayı nâ-hoşnudluk emâreleri görülmüş oldığmdan Fransız cenerali telâş iderek Napolyon'dan almış oldığı ta'lîmâta tevfîkan Temmuz-ı Efrencî'nin altısında Papa sarâyına asker idhâl ile cebren Rim Papa'yı kaldırub Floransa['ya] göndermiş ve orada dahi Fransa'nın Gronvil[2] beldesine nakl idilmiş idi.

(**s.102**) Napolyon'un taht-ı imparatorîye ku'ûdunda hükûmetini takdis[3] ile te'yîd eylemiş olan böyle silâhsız bir pîr-i muhteşemi bilâ-mûcib-i sahih[4] bu mertebe tazyîk itmesi enzâr-ı umûmiyyede pek çirkin göründi. Napolyon dahi evâmirinin böyle şiddetlü sûretde icrâ olunıvirmesinden dolayı müte'essif olmuş ise de Rim Papa'yı Roma'ya i'âde itse sû'-i te'sîri olabilecegi mütâla'asıyla Sadona beldesine naklini ve hakkında ihtirâmât-ı lâzıme icrâsını tenbîh ile berâber Almanya'dan avdetinde Paris'i hükûmet-i rûhâniyyeye merkez itmek emeline düşürek hemân Roma'da bulunan me'mûrîn-i rûhâniyye ile Roma mahzenlerinde bulunan evrâk-ı atîka ve cedîdenin Paris'e nakl olunmalarını emr eylemiş idi.

İşte Napolyon'un Paris'e avdetinde der-dest olan mesâ'il-i müşkileden biri dahi işbu Roma mes'elesi idi. Hâlbuki bunca senelerden berü devâm itmekde olan muhârebelerden ve dökilen kanlardan nâşî Fransızlar dûçâr-ı ye's ve fütûr olarak Fransa'da dahi Napolyon'un hilâf-gîrânı çoğalmakda idi.

Bir tarafdan dahi İspanya'yı kâmilen kabza-i teshîre almak ve Avrupa'yı kendü politikasına muvâfık bir kalıba ifrâğ itmek gibi başa çıkmayacak mütâla'ât ile meşgûl idi.

Biz yine vekâyi'-i dâhiliyyeye avdet idelim ve harb ve sefer vukû'âtından mukaddem bu esnâda sefer-i âhirete giden meşâhîrin terceme-i hâllerini beyân eyleyelim.

Ba'zı Vefeyât

İşbu yirmi dört senesi Muharrem'inde esbak Rûmili Kazaskeri olub Alemdâr Paşa sadâretinde Burusa'ya nefy olunan Mahmûd Çavuş-zâde Ahmed Şemseddin Efendi ve Rebî'ü'l-evvel'inde sudûr-ı izâm ve esâtîn-i ulemâ-i kiramdan Emîn Paşa-zâde Emîn Begefendi ile şâ'ir-i meşhûr Sünbül-zâde Vehbî Efendi ve Cumâde'l-ûlâ'sında merfû'ü'l-vüzerâ Sakız Adası'nda mukîm olan Sadr-ı sâbık Memiş Paşa tekmîl-i müddet-i zindegânî[5] ile vedâ'-ı âlem-i fânî itmişlerdir. Terceme-i hâlleri ber-vech-i âtî sırasıyla beyân olunur.

Müşârün-ileyh Şemseddin Efendi Mahmûd Çavuş-zâde dinmekle ma'rûf olan Feyzullah Efendi'nin oğlıdır. Mekteb yanından geçmedigi ve üzerinde hâce hakkı olmadığı hâlde mevâlî-zâdelerden olmak mülâbesesiyle ru'ûs-ı tedris alub ber-mu'tâd hem-cinslerinin imdâd ve mu'âveneti ve gâyet natûk ve meclis-i ârâ olmak hasebiyle ba'zı küberânın inzimâm-ı himmeti ile kat'-ı mesâfe-i tarîk-i resmî iderek rütbe-i sadârete kadar çıkmış

1 Elviye: Livalar, sancaklar.
2 Gronvil: Granville, Manche, Normandiya, Fransa.
3 Takdis: Kutsal sayma, kutsama.
4 Bilâ-mûcib-i sahih: Haklı sebep olmaksızın.
5 Tekmîl-i müddet-i zindegânî: Yaşam süresini tamamlama, ölüm.

idi. Udhûke ve suhriyye[1] vâdîsinde garîb hikâyeleri meşhûr ve ale'l-husûs Velî Efendi-zâde konağında vâki‘ olan tarafa masharalıkları elsine-i enâmda mezkûrdur.

(s.103) Bi-hasehi'r-rütbe mecâlis-i meşveretde re'y ve tedbîre medâr olacak ma‘lûmâtı olmayub mücerred lâûbâliyâne ba‘zı makâlât-ı mudhikâne[2] ile huzzârı güldirmiş ve ol asrın emr-i siyâsetinde der-kâr olan rehâveti hasebiyle kimesne hakkında tekdîr ve ta‘zîr mu‘âmelesi olunmadığmdan hir takım bî-pervâ ve cerîü'l-lisân[3] eşhâsın meydân aldığı sırada atiyye ve hediyyesini aldığı zevâtı senâ ve medh ve kendüye yanaşub iltifât itmeyanları zemm ve kadh ider oldığından ol vaktin hükmünce lisânını tutmak içün çok zevât kendüye atiyye ve hediyye viregelmeleriyle bu misillü tayyârât kendüsince mu‘ayyen vâridât hükmüne girmiş oldığından bir zâtın her ne kadar çok ihsânını görse atâyâ ve hedâyâsının arkası kesildigi gibi kadh ve zemmine kıyâm ile küfrân-ı ni‘met nakîsasını aslâ kayd itmez imiş. Gerek Sultân Selîm Han Hazretlerinin ve gerek ricâlinin pek çok atâyâsına nâ'il olmuş iken Kabakcı Vak‘ası'nda İbrâhîm Kethüdâ'nın üzerine nasıl sell-i seyf-i udvân eyledigi bâlâda şerh ve beyân olunmağla tekrâra hâcet yokdur nihâyet kendüsi dahi (Beyt:)

Dilimle uğradığım derde hen bu âlemde * Ne bülbül uğradı ne tûtî-i şeker-hârâ

Medlûlünce[4] dili belâsına uğrayub Burusa'da giriftâr-ı elem-i gurbet oldığı hâlde fevt oldı. Hastalığı zamânında (selâmetü'l-insân fî hıfzı'l-lisân)[5] kelâmını vird-i zebân[6] iderek terk-i dağdağa-i fenâ eylemiş oldığı mervîdir. Tecâvezallâhu an seyyi'âtihî.

Merhûm-ı müşârün-ileyh Emîn Begefendi Mustafâ Han-ı Sâlis asrında sadr-ı â‘zam olan el-Hâc Emîn Paşa'nın sulbünden bin yüz yetmiş hir senesi Ramazân'ının yirmi yedinci kadir gicesi tevellüd idüb sinn-i temyîze[7] vâsıl oldukda tahsîl-i ulûm ve ma‘ârife sa‘y ve verziş iderek mukaddimât-ı ulûmı mevâlîden Alâ'iyeli Kadı-zâde Mehmed Efendi'den fıkıh ve usûl-i fıkıh ve kelâmı müderrisînden Karamanî Âbid Efendi'den ve ba‘zı ulûm-ı ‘âliyye ile Tefsîr-i Kadı'nın bir kıt‘asını Süleymâniyye Câmi‘-i Şerîfi'ne müdâvemetle Madrûbî deyü ma‘rûf olan Çeteli Ahmed Efendi'den ve hesâb ve hendese ve hey'eti Gelenbevî İsmâ‘il Efendi'den ve edebiyyâtı pederlerinin zamân-ı vezâretinde dîvân kâtibi olan hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Nûri Efendi ile İznikmidî Hâfız Efendi'den ahz ve telakkî ve sudûr-ı ulemâ-yı izâmın ferîd ve yegânesi olan Tatarcık Abdullâh Efendi'nin Mutavvel derslerine devâm ve bu esnâda müşârün-ileyhden ilm-i nücûm ve istihrâc-ı düstûr ve takvîm gibi ulûm ve ma‘ârif-i nefîsenin tahsîline ikdâm ile fünûn-ı şettâda terakkî itdikden başka âlât-ı irtifâ‘iyyeden[8] rub‘ dâ'ire ve basîta resmi gibi sınâyi‘-i latîfeyi dahi Ni‘met Efendi-zâde ile Benli-zâde'den tahsîl itmiş ve hatt-ı **(s.104)** ta‘lîkde imâd-ı Rûm olan Yesârî Efendi'den izn almış idi. El-hâsıl celîlü's-sıfât ve câmi‘-i envâ‘-ı kemâlât akrân ve emsâline fâ'ik ve sahîhan kazasker dinmege lâ'ik bir zât-i kesîrü'l-fezâ'il[9] idi. Bin yüz yetmiş sekiz târîhinde

1 Udhûke ve suhriyye: Gülünç şeyler ve maskaralıklar.
2 Makâlât-ı mudhikâne: Güldürücü sözler. Güldüren bahisler.
3 Cerîü'l-lisân: Sözünü esirgemeyen.
4 Medlûl: Delâlet olunan. Gösterilen. Mânâ. Meâl. Mefhum. Delil getirilen şey.
5 "İnsanın selameti dilini tutmakladır."
6 Vird-i zebân: Diline dolama.
7 Sinn-i temyîz: Hak ile bâtılı farketme yaşı.
8 Âlât-ı irtifâ‘iyye: Astronomi, gök bilimi aletleri.
9 Zât-i kesîrü'l-fezâ'il: Fazileti büyük kimse.

pederi re'îsü'l-küttâb iken mülâzım ve seksan iki târîhinde sadr-ı â‘zam iken müderris ve iki ,yüz altıda Galata kadısı olmuş ve iki yüz on senesi Rebî‘ü'l-evvel'inde Edirne pâyesi ve on bir Rebî‘ü'l-âhir'inde Mekke-i Mükerreme pâyesi almış idi. On beş Cumâde'l-ûlâ'sında bi'l-fi‘il İstanbul kadısı oldı. Bir sene sonra Anadolı pâyesi aldı. On sekiz senesi Zî'l-hicce'sinde mükerreren İstanbul kadısı ve yirmi Rebî‘ü'l-ûlâ gurresinde bi'l-fi‘il Anadolı kazaskeri olup yirmi üç Receb'inde uhdesine sadâret-i Rûmili pâyesi ihsân buyuruldı. İşbu yirmi dört senesi Rebî‘ü'l-evvel'inin sekizinci güni sâ‘at nehârî altı buçukda iken âzim-i dâr-ı bekâ oldı. Rahmetullâhi aleyh.

Mîr Abdülkâdir Efendi nâmında bir oğlı kaldı. Ba‘dehu o dahi pederi gibi sudûr-ı ulemâ beyninde ulûm ve ma‘ârif ile şöhret buldı.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Sünbül-zâde Vehbî Efendi Mar‘aş'da ilim ve irfân ile ma‘rûf olan Sünbül-zâde hânedânından âlim ve fâzıl ve şi‘ir ve inşâda mümtâzü'l-emâsil[10] olan merhûm Reşîd Efendi'nin oğlıdır. Beldesi ulemâsından tahsîl-i ilm ve ma‘ârif ile kesb-i kemâlât[11] itdikden sonra Dersa‘âdet'e azîmet ve ricâl ve kibâra arz-ı kasâ'id ve tevârîh ile mülâzemet iderek güc hâl ile Rûmili Kalemi'nden tarîk-i kazâya dâhil olabilmiş idi. Gitdikce âsârı meşhûr ve beyne'l-enâm fazl ve ma‘ârif ile mezkûr olarak kendüsine ba‘zı tahrîrât-ı mühimme ve birkaç def‘a nâme-i hümâyûn tesvîd itdirilmekle beyne'l-vükelâ kesb-i ma‘rûfiyyet eylemiş oldığı hâlde Sultân Mustafâ-yı Sâlis asrında e‘âzim-i ricâl-i devletden Yenişehirli Osmân Efendi ve Re'îsü'l-küttâb İsmâ‘il Beg kadr-şinâs zâtlar olmalarıyla anı istishâb ve Devlet-i Aliyye'nin tahrîrât-ı sa‘besine dâ'ir ba‘zı tesvîdât anın eser-i hâmesi oldığını taraf-ı pâdişâhîye işrâb itmeleriyle tarîk-i hâcegânîye idhâl buyurılarak aralıkda hâline münâsib menâsıb ile kayrılmakda idi. Evâ'il-i ahd-i Abdülhamîd Hanî'de Bağdâd Vâlîsi Ömer Paşa tarafından tüccâr-ı Necef hakkında icrâ olunan ba‘zı mu‘âmelâtdan dolayı Zend Kerîm Han ile miyânelerinde münâfese vukû‘a geldiginden İrân Devleti tarafına bir lisân-âşinâ sefîr gönderilmek lâzım gelmekle sâhib-i terceme İrân sefîri nasb ve ta‘yîn buyurılarak kevkebe ve dârât ile Isfahan'a varub nâme-i hümâyûnu teslîm ile îfâ-yı hükm-i sefâret ve ba'dehu Bağdâd'a avdet itdikde devleteyn miyânesimde mevzû‘-ı bahs olan fenâlığa Ömer **(s.105)** Paşa sebeb olmuş idügüni Bâb-ı Âlî'ye inhâ idüb Ömer Paşa dahi buna muttali‘ olıcak (Vehbî Efendi Kerîm Hân'ın meclûbı olınağla Devlet-i Aliyye gayretini anın dostluğuna fedâ itdikden başka hilâl-i râhda ve İrân'da ayyaşlık ve zinâkârlık gibi hademe-i devlete yakışmayacak etvâr ile rüsvâ-yı A‘câm oldı) deyü der-i devlete arz ve i‘lâm itmekle efendi-i mûmâ-ileyh hakkında âteş-i gazab-ı pâdişâhî[12] alev-gîr olarak i‘dâmı içün mübâşir-i mahsûs gönderilmiş ise de Osmân Efendi ile İsmâ‘îl Beg kendüsini himâye iderek gizlüce bir mektûb tahrîr ve (Bu mektûbumuz vâsıl oldığı ânda tevâbi‘inizden kimesneyi âgâh itmeksizin hemân tebdîl-i kıyâfet ile Üsküdar'a gelüb bir mahalde ihtifâ iderek vürûdunuzu nihânî tarafımıza bildiresin) deyü tezkîr ve bir tatara müstevfî[13] harc-ı râh i‘tâ iderek tarafına tesyîr eylemiş olduklarından mübâşir-i merkûmun Bağdâd'a vusûli esnâsında tatar-ı merkûm dahi Bağdâd ile Musul arasında sâhib-i tercemeyi bulub mektûbı teslîm idicek hemân emvâl

10 Mümtâzü'l-emâsil: Üstün benzerlikler.
11 Kesb-i kemâlât: Bilgi ve ahlak güzelliği bakımından olgunluğu kazanma.
12 Âteş-i gazab-ı pâdişâhî: Padişahın gazap ateşi, padişahın hiddetlenmesi.
13 Müstevfî: Kâfi derecede, yeteri kadar, tam, mükemmel; dolgun.

ve eşyâsını kethüdâsına tevdî‘ ve başına bir tatar kalpağı iktisâ ile tatara pey-rev olarak Üsküdar'a gelüb bir dostunun hânesinde ihtifâ ve keyfiyyeti mûmâ-ileyhimâya nihânî i‘lâm ve inhâ eyleyüb anların ta‘lîmi üzre Tannâne ismiyle tanîn-endâz-ı iştihâr[1] olan kaside-i belîğayı nazm ve tertîb eyledigi esnâda Ömer Paşa'nın töhmeti meydâna çıkub kendüsinin yalnız hevâ-yı nefsânîyye dâ'ir ba‘zı harekât-ı nâ-marziyyesi rû-nümâ olmuş ise de mûmâ-ileyhimânın vesâtat-ı himmetleriyle kaside-i mezkûre taraf-ı mülûkâneye lede't-takdîm pesen-dîde-i pâdişâhî[2] olarak afv ve merhamete şâyân görüldi. Bunun üzerine artık Vehbî Efendi dahi hâcegânlık tarîkinden vazgeçerek eski tarîkine râzı olmağla hurûcî rütbesinde bulunan Rodos kazâsıyla be-kâm oldı. Şâhin Giray'ın Rodos'da bâ-emr-i âlî i‘dâmı mâddesine mu‘âveneti olarak ol bâbda inşâ eyledigi Tayyâre nâm kasîdesi Rikâb-ı Hümâyûna takdîm olundukda rütbesi terfî‘ buyuruldı. Ba‘dehu Sultân Selîm merhûmun eş‘âra rağbeti olmağla asrında sâhib-i terceme ser-levhâ-i şu‘arâ olarak nâm-ı hümâyûnlarına tertîb-i dîvân idüb câ-be-câ takdîm-i kasâ'id ve tevârîh[3] ile mazhar-ı iltifât ve atâyâ-yı bî-gâyât olur idi.

Beyt:

Îş ü nûş ile bugün ânma gamın-ı ferdâyı * Sana ısmarlamadılar bu yalan dünyâyı

Mü'eddâsınca ale'd-devâm zevk ve neşât-ı şâ‘irâne ile ömür sürmegi iltizâm iderek tûl-i ömr ile kâm-bîn ve sinnî mütecâviz-i hadd-i tis‘în olmuş idi. Evâhir-i ömründe nikrîs[4] illetine mübtelâ olmağla iki seneden ziyâde pister-nişîn-i inzivâ oldukdan sonra işbu yirmi (**s.106**) dört senesi Rebî‘ü'l-evvel'inin on dördünci güni âzim-i sünbül-zâr-ı bekâ oldı ufiye anh. Şânî-zâde Târîhi'nde dir ki merhûmun Ebû'l-aynâ ve Ebû Dilammâ ve İncüli Çavuş gibi mutayyebât-ı mudhike-i dil-güşâları[5] ve Farazdak ve Cerîr-âsâ Sürûrî ile miyânelerinde güzerân iden manzûm ve mensûr edâhîk ve ehâci'-i letâ'if-ihtivâları katî vâfir olub Nasreddin Hoca Dâstânları gibi elsine-i yârânda dâ'irdir müdevven dîvân-ı eş‘âr ve münşe'âtı husûsan Manzûme-i Şâhîdî'ye nazîre Tuhfe-i Vehbî nâm te'lîfi ve Hayriyye-i Nâbî'ye nazîre Lütfiyyesi ve Şevk-engîz nâm eseri ve sâ'irleri cümle indinde mu‘teber ve birer yâd-gâr-ı makbûl ve ber-güzâr-ı müftehirdir. Edirnekapısı hâricinde tekye hizâsında medfûndur. İntihâ.

Süleymân Fâ'ik Efendi mecmû‘asında dir ki Vehbî-i merhûm cünûn[6] getürüb â‘mâ oldukdan sonra bir mikdâr cünûnuna hiffet gelüb şu‘arâdan Aynî ile Sürûrî ve sâ'ir birkaç nefer iyâdetine gitdiklerinde Vehbî bunların gelmesinden azîm memnûn olarak ağlayub hatta Sürûrî güzel müverrih olmağla ana hitaben (Cânım Sürûrî bana bir sûz-nâk vefât târîhi söyle de sağlığımda işidüb biraz ağlayayım) dimekle Sürûrî latîfe kasdıyla bi'l-bedâhe hesâb ile (İmr'ü'l-kays ile haşr olsun ilâhî Vehbî) didikde Vehbî-i merhûm cünûnî hâlinde bunda ne mânî‘ İmr'ü'l-kays da az adam degildi dimiş. Lâkin mısrâ‘-ı merkûm bin iki yüz on dokuz çıkub Vehbî yedi sene kadar dahi mu‘ammer olmuşdur.

1 Tanîn-endâz-ı iştihâr: Çınlamasıyla ün salmış.
2 Pesendîde-i pâdişâhî: Padişahça beğenilmiş.
3 Takdîm-i kasâ'id ve tevârîh: Tarihler ve kasideler sunma.
4 Metinde sehven "Nikriz" olarak geçmektedir.
5 Dil-güşâ: İç açan, gönül açan, kalbe ferah veren.
6 Cünûn: Delirme, çıldırma, delilik.

Ve yine Süleymân Fâ'ik Efendi dir ki Vehbî Efendi merhûm sinni seksanı mütecâviz oldığı hâlde cünûn getürüb gözleri alîl olub yedi sene mikdârı alîlen esîr-i firâş[1] olarak sonra bir mikdâr aklı başına gelüb ol hâlde vefât itmişdir. Bu illete uğramazdan üç gün mukaddem bir ziyâfet tertîb ile civârında bulunan ve sâ'ir esdikâ ve ehibbâsını da‘vet idüb ba‘de't-ta‘âm ahbâbına şöyle hitâb ider ki sinnim seksanı mütecâviz olub benim içün vefât karîbdir. Bâ-husûs bugünlerde ya bağteten vefât iderim yâhûd ölmez isem bir azîm ve şedîd belki cünûn ve amâ gibi illetlere uğrarım kangisi mukadder ise âhiret hakkın helâl idin bâ-husûs pek fâsık ve âsî oldığımdan hakkımda dürlü dürlü sözler söylerler ve cümleye ben de helâl itdim. Lâkin müslimân-ı kavî ale'l-husûs mezheb-i Hanefiyye üzre oldığıma Hakk huzûrunda şehâdet idesiz didikde ahbâb teselliyet ve kimi izhâr-ı kerâmet ideyorsuz gibi hezl[2] eyledikde benim gibi fâsıkda kerâmet mi olur lâkin vaktiyle güzelce tıbb okudığımdan bilürüm vücûdumda bir hâlet var ândan muktezâ-yı fenn-i tıbb üzre bu hâlimi teferrüs[3] eyledin hele ricâmı ısgâ idesiz deyü meclis hitâm bulmuş ve vâkı‘a didiği gibi zuhûr itmişdir. İntehâ.

(**s.107**) Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Memiş Paşa Arnavudiyyü'l-asl olub Ziyâ Yûsuf Paşa'nın himmetiyle hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'a ba‘de'l-iltihâk tahavvülât-ı mütevâliyye-i zamâniyye iktizâsınca müddet-i yesîre zarfında makâm-ı sadârete kadar terakkî itmiş iken çok geçmeyüb azl ile yerine efendisi Ziyâ Paşa sâniyyen makâm-ı Sadârete getürildi ve kendüsi Sakız'da ikâmete me'mûr olub bu kerre Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi beşinci güni ikmâl-i müddet-i zindegânî ile âzim-i âlem-i câvidânî oldı. Şansız ve fatk u ratk-ı umûr-ı[4] cumhûrdan âciz ve fakat mülâyim ve zararsız bir zât imiş rahmetullâhi aleyh.

Bâlâda beyân olundığı üzre Kapudan-ı Deryâ Seyyid Alî Paşa ser-gerde-i eşkıyâ olan Kandıralının da‘veti üzerine hod be-hod menfâsından Dersa‘âdet'e vürûd ve zorbaların zoruyla kapudanlık makâmına ku‘ûd idivirmiş ve sâbıkâ Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Küçük Râşid Efendi ile hem-dem olarak zorbalarla ülfet ve âmîzişi[5] artdırmış oldığından ve bu misillü evkât-ı nâzikede kuvve-i bahriyyeyi öyle zorba gürûhundan ma‘dûd olan bir âdemin elinde bırakmak câ'iz olamayacağından Safer'in dördünci Pâzârirtesi güni Seyyid Alî Paşa azl ve Karahisâr-ı Sâhib'e nefy ile yerine Kâ'immakâm-ı Sadr-ı Âlî Çarhacı Alî Paşa kapudan-ı deryâ olub ve sadr-ı â‘zamın Dersa‘âdet'e vürûduna kadar umûr-ı bahriyyenin idâresi Tersâne Emîni İsmâ‘il Ağa'ya havâle olunub İsmâ‘îl Ağa ise umûr-ı Tersânenin idâresinden âciz olmağla Safer'in dokuzuncı güni o dahi azl ile Tersâne emâneti Matbah-ı Âmire Emîni bulunan meşhûr Selanikî Hasan Ağa uhdesine tevcîh buyurulmuş idi. Mu'ahharen Hasan Ağa dahi ayağında çıban çıkarub esîr-i firâş olarak amel-mânde olmağla çâresiz azl ile yerine Azîz Efendi Tersâne emîni olmuşdur.

Mûmâ-ileyh Hasan Ağa aslen ve neslen Selanikî olub sâhib-i servet ve yesâr ve zâtında reşîd ve hoşyâr ve kâmil ve kâr-güzâr hoş-hû ve küşâde-rû fî nefsi'l-emr kârdân ve akl-ı ma‘âşa salâ-hân iken mecbûl oldığı şîme-i mülâyemet ve ser-fürûyî sebebiyle hâtır-şikenlikden be-gâyet muhteriz ve cebân idi ve me'mûr oldığı hidmet ve maslahatlarda kat‘â

1 Esîr-firâş: Yatalak.
2 Hezl: Ciddi olmayan söz. Saçma, uydurma, yalan konuşmak.
3 Teferrüs: Sezme, anlar gibi olma.
4 Fatk u ratk-ı umûr: İşleri düzeltme, yoluna koyma.
5 Âmîziş: Uysallık, imtizaç, uyuşma.

kesl ve rehâvet ve cerr-i menfa'at sadedinde olmayub hemân me'mûriyetinin temşiyyet ve itmâmı matmah-ı nazar ve merâmı idi. Ekser dâd ü sitâda dâ'ir kâr-güzârlıkda bir garîb hâl ve hasleti var idi ki gûyâ umûr ve mesâlih kendüsine müsahhar olmağla bu makûle bir emr her ne kadar düşvâr olub idâresinden âmme-i hademe-i devlet acz izhâr ider olsalar da ağa-yı merkûm emr-i mersûmı ednâ mübâşeretle ber-vech-i dil-hâh rü'yet ve tanzîm ve bilâ-şemâtet ikmâl ve tetmîm iderdi. Binâ'en-aleyh gâh uhdesine kassâbbaşılık ve matbah ve gümrük ve binâ emânetleri (**s.108**) gibi üç dört hidmet-i cesîme birden havâle olundukda kat'â halecân göstermeyerek ve sît ü sadâsı çıkmayarak ve ferd-i vâhide zarar ve te'addîsi olmayarak her birini lâ-kaydâne dil-hâh üzre idâre ider idi ve sermâye-i gınaya mâlik olmağla bir tarafdan dahi vücûh-ı şettâ ile kendü ticâretine iştigâl birle tevfîr-i ecnâs-ı mâl[1] idüb me'mûr oldığı hidemâtda defterdâr ve sâ'ir mütevellî-i emvâl-i emîriyyeyi kat'â ta'cîz itmeyerek ve bi'l-cümle hademe-i devleti ve ashâb-ı maslahatı memnûn ve müteşekkir iderek idâre-i îrâd ve masraf idüp kîsesinden vakten mine'l-evkât[2] bir akçe zarar ve telef dahi itmez idi. El-hâsıl mâye-i zâtîsi muktezâsınca umûr-ı ahz ü i'tâ ve bâzergânîye müte'allik mesâlih-i şettâda vücûdu Devlet-i Aliyye'ye elzem bir âkil-i acîbü'ş-şiyem idi. Cumâde'l-âhire'nin ikinci güni fevt oldukda muhallefât-ı kesîresi[3] zuhûr itmekle kifâyetden ezyed veresesine ba'de'l-îfâ kâ'ide-i devlet üzre levâzım-ı seferiyyeye haylîce imdâdı rû-nümâ olmağla hayât ve memâtı Devlet-i Aliyye'ye nâfi' oldığı rû-nümâ oldı deyü Şânî-zâde Târîhi'nde muharrerdir.

Yine Şânî-zâde Efendi mûmâ-ileyhin seheb-i vefâtını beyân sırasında dir ki Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından Tersâne Emîni olan sâbıkâ Gümrük-i Emti'a Emîni Selanikî Hasan Ağa'nın kadem-i pür-akdâmında evrâm-ı iltihâbiyye[4] nev'inden (flegmonya)[5] ta'bîr olunur çıban peydâ olub mûmâ-ileyh dahi etibbâ-yı yehûd ve tersâyı[6] celb ve cem' ile cûyende-i tedbîr ve devâ oldukda çünki bir müddetden berü ser-etibbâ olanların ekseri adem-i hazâkat ve liyâkatlarından nâşî hıfz ve te'yîd-i mesned garaz-ı fasidiyle illet-i istirkâb ve hasede[7] mübtelâ olmalarıyla muktezâ-yı me'mûriyetleri olan mevâddan bi'l-külliye keff-i yed[8] ve ferâgat ve ancak kendülerine hasr-ı mansıb içün envâ'-ı hîle ve mekîdet ile setr-i cehâlet ve hirkaç ıstılâh-ı etibbâ' ve hâ-husûs bir mikdâr elfâz-ı frengî ezber idüb ânınla fenn-i tıbbda bi'l-külliyye gafleti olan ricâl ve kibâr-ı devletin ebvâbım devr iderek âhir-i kâr lafzan re'îs-i erbâb-ı tabâbet olub tedbîrinden rûh-ı âlemi ve mu'âlece-i hânedân-ı şehinşâh-ı â'zamı münferiden der-dest-i cehâlet itmek hevesinden mâ'adâ fikr ve niyyetleri olmamağla etibbâyı imtihân ve temyîze adem-i kudretlerinden nâşî bu husûsa kat'â ri'âyet idemediklerinden Memâlik-i Osmâniyye tabâbeti cehele elinde kalub bâ-husûs ehl-i İslâm'dan bir vâfir müddet sarf-ı ömr ve mâl ve meşakkat ile tahsîl-i ilm-i tıbba himmet iderek nâ'il-i rütbe-i hazâkat[9]

1 Tevfîr-i ecnâs-ı mâl: Mal çeşitlerinin çoğaltılması.
2 Mine'l-evkât: Her hangi bir zamanda.
3 Muhallefât-ı kesîr: Ölen bir kimsenin bıraktığı yüklü ve büyük şeyler.
4 Evrâm-ı iltihâbiyye: Vücûtta peyda olan iltihaplı şişlikler, yumrular.
5 Flegmonya: Flegmonia, Phlegmon. Flegmon: Deri altındaki veya organlar arasındaki dokunun iltihaplanması.
6 Etibbâ-yı yehûd ve tersâ: Yahudi ve Hristiyan doktorlar.
7 İllet-i istirkâb ve hasede: Çekememe ve kıskançlık hastalığı.
8 Keff-i yed: El çekme, vazgeçme, karışmama.
9 Nâ'il-i rütbe-i hazâkat: Ustalık rütbesine erişmek.

olmuş bir tabîb zuhûr eylese re'îs-i etibbâ Nu'mân Efendi zamânında ba'zı şürekâmıza oldığı gibi anı kendülere rakîb add itmeleriyle re'y ve akvâlini ve te'lîfât ve i'mâlini ilm-i tıbbdan aslâ haberdâr olmayan ricâl-i kibâr meclislerinde zemm ve takbîha ibtidâr ve envâ'-ı me'âyib ve müftereyât[1] isnâd iderek hâsılı katliyle mütesellî olmamak derecesinde (**s.109**) adâvet izhâr ile zât ve âsârını sâkıt-ı dest-i i'tibâr ve her birini bir gûne zarûret ve hakârete düçâr iderek bi'n-mihâye mahv ve târ-mâr idinceye kadar ısrâr idegeldiklerinden bir zamân erbâbına mâye-i feyz ve servet ve iftihâr olan bu ilm-i şerîf bu mefâsid ile giderek ehl-i İslâm etibbâsı hakkında sebeb-i ızrâr ve mûcib-i iftikâr[2] oldığı cümleye bi't-tecrübe âşikâr olmağla hiçbir ehad bu fenn-i celîle heveskâr olmayub ancak Süleymâniyye Tıbbhânesi'nde yalnız hâcelik vazîfesine ve tîmârhâne tabîbligi vazîfesine kanâ'at ider makûle ba'zı bî-behre ve battâl âdemlerden başka kimse kalmayub Memâlik-i Osmâniyye'de tıbb-ı cedîdi degil bârî tıbb-ı atîki olsun ta'lîm ve tedris idebilür hiçbir ehad kalmamağla bir zamân etibbâsı oldukça meşhûr bilâd ve emsâr olan belde-i Kostantîmiyye el-hâletü hâzihî Hırvat ve gemici ve sâ'ir ırgad bozundısı bir âlây câhil tabîb ellerinde kalub milel-i sâ'ireden dahi belde-i mezbûrede nâdir bulunan ba'zı ashâb-ı hazâkat tabîb ve cerrâhların dahi cühelâ-yı mersûmenin kezâlik zemm[3] ve istirkâbıyla inde'l-kibâr falân tabîb pek müz'icdir ve filân mu'anniddir diyerek an-cehlin gûyâ mahâretini hilkatiyle temyîz ve isbât iderek ekseriyâ hazâkatlüleri müsteskal ve bî-i'tibâr ve ammâ cehele-i merkûme sermâyesi ancak intizâm-ı kelâm olınağla egerçi usûlca gayr-ı muvâfık lâkin mizâc-ı ekâbire mutâbık nabza göre şerbet-güftâr[4] ile mültezim-i kibâr ve birazı dahi sâ'ir umûrdan kat'-ı nazar-ı tabâbet husûsunda hele hiçbir vechile câ'iz olmayan iltimâs ve irtişâ ile henüz me'zûn oldığını iddi'â eyledigi memleket hâcesinden â'lâ yâhûd evsat bir izinnâmesi bile yoğ iken İstanbul'da semmûr kalpak giyüb istedigi yerde hemân hekimbaşı efendi tezkiresiyle bir dükkân açub mashara-i frengistân olan yâd-garân-ı kıyâfet-i etibbâ ile tafra-fürûş[5]-ı yârân olarak hiç olmaz ise birkaç bin sıgâr ve kibârı itlâf ve i'dâm ile tecrübe-i san'at ve kâr eyledikleri ve bu makûle tahîb ve cerrâh sûretinde kassâblar bulunmakdan ise ba'zı bâdiye-nişînlerde oldığı gibi kat'â tabîb bulunmayub zuhûr iden ilel ve emrâzı tabîb-i tabî'ata havâle birle yalnızca ilâc-ı acûz ile iktifâ vücûh ile rüchân ve evleviyyetde oldığı cümleye âşikârdır. Binâ'en-aleyh meşâhîr-i hükemâdan biri İstanbul'un âb ü hevâsı ve mevki' ve mesîre ve zevk ü safâsı gâyetü'l-gâye â'lâ olub lâkin anda avârız-ı kevniyyeden üç nev' mesâ'ib vardır. Biri tâ'ûn ve vebâ ve biri harîk ve biri dahi cehele-i etibbâdır dimiş. Fi'l-vâki' böyle mümeyyizsiz kalmış ilm-i tıbbın zeyyâf ve mukallidleri dâ'imâ bu kadar nüfûsu ifnâ eyledikleri gibi bu def'a dahi bî-çâre Hasan Ağa'nın karha-i pâyine kavâ'id-i teşrîh ve tecrîhden hâric kassâb-ı cerrâh-asâ tîmâr-ı nâ-be-câ iderek eczâ-i karîbede dahi sûret-i ufûnet peydâ ve giderek yara kangren olmağla marîz (**s.110**) esîr-i firâş ve mübtelâ-yı hüzâl ve irti'âş[6] olub sûret-i iltiyâm ve şifâ nâ-peydâ ve selâmet bulsa bile kudret-i kâmile ve sıhhat-i tâmme gelmesi çok müddete muhtâc olacağı hüveydâ ve bu esnâda ise umûr-ı Tersânenin bir ân te'hîri câ'iz olmadığı ma'lûm-ı vükelâ olmağla

1 Müftereyât: Başkasının üzerine atılan suçlar, kabahatler. İftiralar.
2 Mûcib-i iftikâr: Yoksulluğa sebep olan, fakirliğin nedenleri.
3 Zemm: Birisinin ayıplarını söylemek, çekiştirmek. Kötülemek, yermek. Ayıplamak.
4 Şerbet-güftâr: Tatlı sözler, laflar.
5 Tafra-fürûş: Orta perdeden atıp tutan, şarlatan.
6 Mübtelâ-yı hüzâl ve irti'âş: Bitkinlik ve titreme hastası.

lâ-ilâc Hasan Ağa ma'zûl olmak iktizâ eylediginden yerine mâh-ı Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altıncı güni sâbıkâ Şıkk-ı Sâlis Defterdârı Ahmed Azîz Efendi Tersâne emânetine revâ ve müte'âkiben mûmâ-ileyh Hasan Ağa dahi âzim-i dâr-ı bekâ oldı. İntehâ.

Sene-i sâbıka Zi'l-hicce'si evâsıtında tevellüd iden Fatma Sultân dahi mübtelâ-yı dâm-ı ümm-i sıbyân olarak bu esnâda henûz altı aylık oldığı hâlde vefât idüb anın sebeb-i vefâtı hakkında dahi Şânî-zâde Efendi dir ki bîmârhâne-i amme olmayan mahallerde fukarâ merzâsından kat'-ı nazarla ekser merzâ-yı kibâr müdâvât ve tîmârında bile ekseriyâ cemî'-i hazaka-i etibbâ ile muktezâ-yı ilm-i tıbb üzre müzâkere ve şûrâ cümleye ma'lûm ve râygân ve eger bundan sonra dahi sûret-i şifâ nümâyân olmaz ise (el-hükmü li'r-rahmân) mezheb-i ehl-i îmân olmağla etibbâ dahi ma'fûv ve ma'zûr-ı âlemyân olurlar ale'l-husûs hânedân-ı pâdişâhânın tedbîr ve ilâcında birkaç tabîbin her ne kadar mücerreb ve hâzik olsalar dahi yine akılları kâsır ve [Hi]bokrat[,] Calinus[1] hâzır olsalar da yine bi-re'sihim anlara ilâc itmekden ictinâb idecekleri tedbîr-i ebnâ-i mülûka dâ'ir te'lîfâtlarından erbâbına zâhir ve bâhir iken münâsebet-i fenn-i merkûm sebebiyle mesmû'umuza göre Ser-etibbâ-i esbak Nu'mân Efendi-zâde Re'îsü'l-etibbâ Mes'ûd Efendi riyâset-i tabâbete verâset tarîkiyle nâ'il olanların biri olmağla mu'âlece husûsunu adem-i hazakatiyle bile kendüye hasr ve gerçi fenn-i cerrâhîde kemâli müsellem olub lâkin ilm ve amel-i tıbbda câhil olmağla İstanbul'a geleliden berü cellâd-ı kâtil gibi seyf-i semm-i helâhil[2] ilâcâtını sükkan-ı Âsitâne'de tecrübe iderek bir tabîblik nâmını hâsıl itmiş olan Lorenco nâm bir frenk hazâkat tengi kendüye teşrîke kasr ile âti'l-beyân bunca selâtîn ve şeh-zâdegâna pîş-kadem-i râh-ı cinân olan Fatma Sultân'a dahi münferiden eyledikleri tedbîr-i nâ-muvâfık vakt-i hulûl-i ecele müsâdif ve mutâbık olmağla mâh-ı Cumâde'l-âhire'nin yirmi üçünci sebt güni cevze-i rûh-ı pür-fütûhu lâne-i bedeninden gülistân-ı cinâna tayarân[3] eylemekle vüzerâ ve ulemâ ve ocaklu ber-vech-i kânûn tertîb-i âlây-ı mâtem-i hüzn-efzâ ile cesed-i mübârekî Nûr-ı Osmâniyye türbe-i şerîfesinde defn olundığı hâdise-i gam-fezâsı mükedder-i kulûb-ı şah ve gedâ iken bûm-ı şom-ı merkûmun ahşamı leyle-i ehadda takrîben sâ'at dört buçukda sulb-i şehriyârîden Âyşe Sultân ismi ile müsemmâ bir duhter-i sa'd-ahter-i nâhîd-sîmâ teşrîf-i dâr-ı dünyâ buyurdukları müjdesiyle münâdîler[4] nidâ eyledi. İntehâ.

(**s.111**) Rûmilice vefret-i yesâr ve servet ile ma'rûf olan Filibe Â'yânı Rüstem Ağa dahi bu avânda fevt olmağla muhallefâtı husûsuna Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan sâbıkâ Sefîr-i İrân Seyyid Refî' Efendi me'mûren irsâl olunub Filibe'ye vusûlünde meydâna ihrâc ile cânib-i mirîye îsâl eyledigi emvâl-i külliyye masârif-i seferiyyeye epeyce medâr olmuşdur lâkin Refî' Efendi dahi hulûl-i ecel-i mev'ûdıyla[5] Filibe'de vefât itmişdir.

Meşâhîr-i ulemâ ve fudalâdan şârihü'l-eşbâh deyü ma'rûf olan Hibetullâh Efendi dahi işbu yirmi dört senesi içünde vefât itmekle bu mahalde terceme-i hâlinin beyânına ibtidâr olunur. Şöyle ki: Merhûm-ı mûmâ-ileyh hıtta-i Şâmiyye'de vâki' Ba'albek ahâlîsindendir ilm-i fıkh ve hadîsde mâhir olub hatta fıkıhdan Eşbâh ve Nezâ'ir nâm kitâb-ı meşhûrı şerh

1 Hibokrat, Calinus: Hipokrat ve Galien-Calinus.
2 Seyf-i semm-i helâhil: Kılıcın öldürücü zehiri.
3 Gülistân-ı cinâna tayarân: Cennetin gül bahçelerine uçmak.
4 Münâdî: Kamuya duyurulmak istenilen şeyleri yüksek sesle haber vermeyi iş edinmiş olan kimse.
5 Ecel-i mev'ûd: Mukadder olan ölüm. Şüphesiz gelecek olan ölüm.

itmiş idi. Ba'dehu İstanbul'a geldikde ulemâ-yı Dârü's-saltanat tarafından telakki-i bi'l-ikrâm olunarak bi'd-delâle kadri ma'lûm-ı hüdâvendigâr-ı şehîd oldukda bâligan mâ-belaga mazhar-ı in'âm ve ihsân oldukdan başka def'aten tarîk-i tedrîse dâhil ve müddet-i yesîre zarfında devriyye ile çıkub Erzurûm ve müte'âkiben Bağdâd ve bâ-pâye-i mahrec-i Filibe mansıblarına neyl ile mümtâzü'l-emâ'il olmuş idi. Zî'l-ka'de evâsıtında hatm-i ders-i îş ve zindegânî ve azm-ı hakâyik-i hâne-i câvidâmî eylemişdir. Biz gelelim vekâyi'-i seferiyyeye.

Sadr-ı Cedîdin Dersa'âdet'e Vürûdı ve Ba'zı Tevcîhât Vukû'ı

Bir müddetden berü Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı mülkiyye ve askeriyyesi muhtell olmak hasebiyle Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri nizâmât-ı cedîdeye rağbet ile devletini muhâtarâtdan tahlîse haylî gayret eylemiş ise de fitne-i ma'lûme sebebiyle hal' olunub bir müddet Devlet-i Aliyye dümensiz gemi gibi emvâc-ı muhâtarât[1] içünde yuvarlanub dururken Alemdâr Paşa meydâna çıkub ve sefîne-i devletin dümenini eline alub semt-i selâmete çıkarayım dirken kendüsi üftâde-i girdâb-ı kazâ[2] olub gitdi ve zimâm-ı devlet yine bir takım gem almaz zorbâların eline geçüb erkân-ı saltanat ne ideceklerini ve ne yola gideceklerini şaşırub kalmış oldukları hâlde Rusya muhârebesi dahi avdet itdi. Askerde itâ'at yok hazîneler tehî asrın keyfiyet-i nezâketi ise müsellem ve bedîhî Avrupa'nın ahvâli karışık vaktler ise pek tenk ve tetik. Böyle bir hâl-i pür-ihtilâlde henüz kafes-i halvetden çıkub taht-ı saltanata cülûs itmiş olan Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri'nin ne müşkil hâl ve mevki'de bulundığı eduâ mütâla'a ile ma'lûm olur.

Ol vakt devletin bunca müşkilât ve muhâtarâtdan kurtulub da semt-i selâmete çıkabilmesine sûret-i imkân tasavvur olunmaz iken hakan-ı müşârün-ileyh hazretleri aslâ fütûr getürmeyüb (**s.112**) her dürlü mevâni'[3] ve müşkilâta gögüs gererek Rusya muhârebesine hâzırlanmakla berâber bir tarafdan dahi zor-bâzû-yı celâdet[4] ile zorbâların te'dîb ve terbiyyelerine sa'y ve himmet itmekde idi. Mukaddemce uhdesine Haleb eyâleti tevcîh buyurılan Ziyâ Yûsuf Paşa Malatya cânibinde iken kendüsine mühr-i hümâyûn gönderildikde ber-vech-i bâlâ yeniçerilerin tuğyân ve hazînenin fıkdânı[5] hasebiyle dâhilen ve hâricen Devlet-i Aliyye'nin müşkilât-ı bî-pâyânı meydânda oldığından sadâreti kabûlde tereddüd idüb ancak isti'fâya dahi cesâret idemediginden mühr-i hümâyûnı pîrâye-i ceyb kabûl itmekle berâber ba'zı aşâ'ir-i Ekrâd'ın terbiyyesiyle meşgûlüm fakat iş kuvve-i karîbeye gelmişdir. Karîben Dersa'âdet'e gelürüm yollu ma'rûzât ile imrâr-ı evkât itmekde bulunmuş ise de Sultân Mahmûd Hân Hazretleri merkez-i saltanatda bî-yâr ve yâver bulunmağla vâki' olan ilhâh ve isti'câl-i[6] hümâyûnlarına dayanamayub evâ'il-i Safer'de yerinden hareket itmiş iken esnâ-yı râhda İstanbul'un iğtişâş-ı ahvâlini işitdikce (erâke tükaddimü racülen

1 Emvâc-ı muhâtarât: Tehlike dalgaları; dalga hlinde gelen korkular; zararlar, ziyanlar.
2 Üftâde-i girdâb-ı kazâ: Beklenmedik musibet girdabı ile fakirleşme.
3 Mevâni': Manîler, engeller.
4 Celâdet: Yiğitlik, kahramanlık.
5 Fıkdân: Yokluk, darlık, bulun-mazlık, kıtlık.
6 İsti'câl: Acele olmasını istemek.

ve tu'ahhirü uhrâ)[1] vefkince ayak sürüyerek güç hâl ile Rebî'ü'l-evvel'in sekizinci güni Maltepe'ye gelüb ferdâsı Pâzârirtesi güni Dersa'âdet'e vusûl ve huzûr-ı hümâyûna mesûl ile mazhar-ı iltifât-ı cihân-şümûl oldukdan sonra Bâb-ı Âlî'ye gelüb hall ü akd-i umûra başladı.

Ve ber-vech-i meşrûh Yaş mükâlemesi fesh ile murahhasların avdeti ve Rusyalıların Tuna sevâhiline doğrı hareketi üzerine bi'd-defa'ât meclis-i şûrâ akd olunarak nihâyet livâ-yı şerîf ile sadr-ı â'zamın bi'z-zât azm-ı sefer itmesi ve Ordu-yı Hümâyûnun hareketinden mukaddem Ruscuk ve Silistre taraflarına birer başbuğ nasb olunması ve Hûrşîd Paşa'nın kemâ-kân Sofya cânibi ser'askerliginde ibkâsı husûslarına karâr virilüb Ziyâ Paşa'nın serdâr-ı ekremlige ve bi'l-cümle vüzerâ ve ocaklu ve sâ'ir erbâb-ı seferin bir ân akdem tehyi'e-i esbâb-ı seferiyye ile birlikde hareketlerine dâ'ir Rebî'ü'l-evvel'in on ikisi târîhiyle müverrahan sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcebince Memâlik-i Mahrûsenin her tarafına evâmir-i aliyye gönderildi hatt-ı hümâyûn-ı mezkûrun sûreti zîrde (8) rakamıyla îrâd olunur.

Bostâncıbaşı Mahmûd Ağa'nın ba'zı etvârı husûsan bu esnâda elzem olan zabt u rabta adem-i iktidârı tebdîlini îcâb itmekle Rebî'ü'l-evvel'in on beşinci güni azl ile yerine Hâseki ademi-i Ağa olan Abdullâh Ağa bostâncıbaşı oldı.

Ve yine hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Sadr-ı esbak Çelebi Mustafâ Paşa'ya İsmâ'îl muhâfazasında bulunarak mütesellim ile zabt eylemek üzre Kocaili Sancağı ve Tulci Muhâfızı Vezîr Ahmed Paşa'ya Karahisâr sancağı tevcîh buyuruldı ve Boğaz ser'askerligiyle Karaman eyâleti Hakkı Paşa (**s.113**) uhdesinde ise de Sadr-ı â'zam Ziyâ Paşa ile aralarında münâfese-i sâbıka[2] oldığından bu kerer ref'-i vezâretiyle İstanköy Cezîresi'ne nefy olunmağla münhal olan Karaman eyâleti sâbıkâ Kocaili Mutasarrıfı Vezîr Alî Paşa'ya virildi.

Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa zabt u rabta muktedir olamadığından gurre-i Safer'de azl ve Tekfurdağı'na nefy ile yerine sâbıkâ Sekbânbaşı Karslı el-Hâc Mehmed Ağa yeniçeri ağası nasb olunmuş idi.

Lâkin Ordu-yı Hümâyûnun hurûcı takarrub itdikce yeniçerilerin tuğyânı[3] artub esnâfın çoğı dükkânlarını sedd ile hânelerinde inzivâ ve ikâmete mecbûr olduklarından Hâcı Mehmed Ağa'nın daha ziyâde aczi nümâyân olarak Rebî'ü'l-âhir'in üçünci güni o dahi azl ile Kul Kethüdâsı Hasan Ağa yeniçeri ağası nasb ve ta'yîn idildi.

Çarhacı Alî Paşa ber-vech-i bâlâ kapudan-ı deryâ oldıysa da bir kerre zihnini sevdâ-yı sadâret sarmış oldığından o sularda gezinüb etrâfı iskandil itmekde ve bu cihetle Ziyâ Paşa dahi kendüsine yan bakmakda oldığından ikisinin birlikde bekâsı kâbil olmayacağı nezd-i şâhânede ta'ayyün itmekle Rebî'ü'l-âhir'in yirmi üçünci güni azl ve merfû'u'l-vezâre Limni Cezîresi'ne nefy ile Burusa'da mukîm olan kapudan-ı esbak el-Hâc Mehmed Paşa sâniyyen kapudan-ı deryâ oldı.

Sudûr-ı izâmdan Köstendilî Tâhir Efendi'nin bâlâda beyân olundığı üzre Mihalic'e nefyi Alî Paşa ile miyânelerinde vukû'a gelan müşâcereden[4] nâşî olmasıyla bu kerre Alî Paşa'nın azl ve nefy olunması üzerine arası çok geçmeyüb Tâhir Efendi afv ve ıtlâk ile

1 "Seni bir adım ileri, bir adım geri atarken görüyorum."
2 Münâfese-i sâbık: Eski haset, kin, çekememezlik, gizli düşmanlık.
3 Tuğyân: Azgınlık, taşkınlık, devlet kuvvetlerine karşı durmak.
4 Müşâcere: Kavga etme, çekişme.

Dersa'âdet'e getürildi.

Ordu-yı hümâyûnun vakt-i hareketi takarrub itmekle gurre-i Cumâde'l-ûlâ'da seferber olacak ve Dersa'âdet'de kalacak me'mûrların ta'yîni zımnında icrâ olunan tevcîhâtda sadâret-i uzmâ kethüdâlığı İbrâhîm Afîf Efendi'ye ve vekâleti Salih Efendi'ye tevcîh ve riyâset-i küttâb mesnedi mutasarrıfı olan Gâlib Efendi ve vekâleti Ârif Efendi uhdelerinde ibkâ olunmuş iken çend rûz sonra riyâset vekâleti Defter Emîni Vahîd Efendi'ye ve Defterdâr Emâneti Ârif Efendi'ye ihâle buyuruldı.

Cumâde'l-ûlâ'nın beşinci güni sâbıkan Medîne-i Münevvere Kadısı el-Hâc Mustafâ Efendi Ordu-yı Hümâyûn kadısı ve onuncı güni Ağa Hasan Paşa Rikâb-ı Hümâyûn kâ'immakâmı oldı ve yine bu sırada orta kol süriciligi şartıyla Rakka eyâleti Muhassıl İbrâhîm Paşa-zâde Mehmed Hamûd Paşa'ya ve Şark cânibi ser'askerligiyle Erzurûm eyâleti Vezîr Behrâm Paşa'ya (**s.114**) ve İşkodra sancağı muhâfazası şartıyla Vezîr İbrâhîm Paşa-zâde Vezîr Mehmed Tâhir Paşa'ya ve hâlâ uhde-i sadr-ı â'zamîde bulunan Haleb eyâleti bâ-rütbe-i vezâret Sürûrî Paşa'ya ve Çirmen sancağı bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî etbâ'-ı sadr-ı â'zamîden olub Kilis ve Â'zâz mütesellimi bulunan Ma'cûncı Gürcî İsmâ'îl Paşa'ya virildi.

Arası çok geçmeyüb müşârün-ileyh Sürûrî Paşa Ordu-yı Hümâyûn çarhacısı ve mûmâ-ileyh Ma'cûncı İsmâ'îl Paşa Ordu-yı Hümâyûn konakcısı olmuşlardır.

Bir tarafdan Ordu-yı Hümâyûnun i'dâd-ı levâzımâtına ve Tuna yalısının ikmâl-i istihkâmâtına himmet olundığı esnâda çünki Anadolı cihetinde dahi Rusyalunun haylîden haylî tehyi'âtı olub Ahısha ve Kars taraflarına hücûm ve iktihâm sadedinde oldığı Şark cânibi ser'askeri tarafından inhâ olundığına mebnî ol taraf içün dahi başka tedârük görülmek lâzım gelmişdir.

Rusyalunun ise Asya'da bu vechile tehyi'âtından başka Rûmili cihetinde tedârükât-ı külliyyesi olub Tuna boyuna kol kol ordular sevk itmekle berâber bir tarafdan dahi Sırpları tahrîk ve teşci' ile Devlet-i Aliyye'yi işgâl itmekde idi.

Rusyaluların Tuna Yalısına Hücûmları ve Hâ'iben Avdetleri

Ber-vech-i bâlâ murahhasların avdetimden sonra Rusya Feldmareşali Pozoreski tarafından İbrâ'îl Kal'ası üzerine bir kolordu ile sevk olunan ceneral İbrâ'îl civârına gelüb kal'anın teslîmini teklîf itdikde top ve humbara ağzından cevâb alması üzerine İbrâ'îl'i hasr ve tazyîka ibtidâr eyleıniş ise de ser-hadd gâzîleri kaviyyen mukâbele ve müdâfa'a itmekde ve ale'l-husûs İbrâ'îl Nâzırı Ahmed Ağa zâtında şecî' ve bahâdır bir zât olarak leyl ve nehâr kal'anın rahnedâr olan mahallerini termîm[1] ve ta'mîre ikdâm ve arasıra bir mikdâr süvârî ile kal'adan çıkub Rusyalular üzerine hücûm iderek yirmi gün kadar cenge devâm idüb giderek asâkir-i İslâmiyyenin gözleri âteş-i kâr-zâra alışmağla pey-der-pey böyle taşra hücûm ve iktihâm ile â'dâyı şaşırtmakda olduklarından başka bir gün Ahmed Ağa muhâfız paşayı kal'ada bırakub kendüsi vâfirce piyâde ve süvârî ve birkaç top istishâb iderek kal'adan hurûc ile Rusyalu üzerine hücûm itdikde vakt-ı duhâdan tâ gurûb-ı şemse kadar mümtedd

1 Termîm: Tamir etme, onarma.

olan muhârebe-i şedîdede şühedâ-yı İslâmiyyeye nisbetle Rusyalıların telefâtı ziyâde olarak birkaç top ve bir mikdâr mühimmât ve çâdırların terk ile girü çekilmege mecbûr olmuşlar.

(**s.115**) Bu muhârebede İbrâ'îl Nâ'ibi Ebe-zâde İbrâhîm Edhem Efendi pek çok âsâr-ı besâlet[1] ibrâz iderek şehîden âzim-i dâr-ı bekâ olmuşdur. Rahmetullâhi aleyh.

Yine bu esnâda Rusyalunun bir fırkası dahi Yergögi üzerine gelmiş ise de muhâfızı bulunan Aliyyüddin Paşa müdâfa'aya kıyâm itdikden başka Ruscuk Â'yânı Boşnak Ağa tarafından pey-der-pey Yergögi imdâdına asker ve mühimmât geçürilmege ikdâm olunmağla bunun netîcesi dahi İbrâ'îl cengine mümâsil olacağı Rusyalıların ma'lûmı olıcak bir mikdâr muhârebeden sonra buradan dahi ric'at itmişlerdir.

Rusyalunun bir fırkası dahi bu esnâda İsmâ'îl Kal'ası'nı şiddetlü muhâsara eylemiş oldığı hâlde Feldmareşal ordusu Tuna'ya takarrub iderek Silistre semtinden berü yakaya ubûr[2] idecegi şüyû' bulmuş idi.

Ordu-yı Hümâyûn'un Rûmili Cânibine İhrâcı ve Vekâyi'-i Sâ'ire

Ahvâl-i meşrûha üzerine Ordu-yı Hümâyûnun artık Rûmili cânibine ihrâcı lâzım gelmegin Cumâde'l-ûlâ'nın on altıncı güni kethüdâ-yı sadr-ı âlî mukaddemce Bâb-ı Âlî bacasına rekz olunmuş olan tuğ-i sipeh-sâlârîyi[3] bi'l-istishâb Cumâde'l-ûlâ'nın on altıncı güni müretteb âlây ile Dâvudpaşa sahrâsına çıkarub tasmîm olunan mahalle rekz ile otağ-ı âsafî nasb idildi. Ba'dehu umûmen ocaklu ve sâ'ir seferber olan erkân-ı devletin çâdırları kuruldı ve mâh-ı merkûmun yirmi ikinci Pençşenbe güni Sadr-ı â'zam ve Ser-dâr-ı Ekrem Ziyâ Yûsuf Paşa Livâ-yı Sa'âdet'i bi'l-istishâb müretteb âlây ile Dâvudpaşa sahrâsına çıkdı ve yirmi beşinci Pâzâr güni yeniçeri ve gurre-i Cumâde'l-âhire olan Pençşenbe güni topcı ve cebeci ve arabacı ve sâ'ir sunûf-ı askeriyye kezâlik müretteb âlâylar ile Dâvudpaşa sahrâsına azîmet eylediler.

Alemdâr Paşa Vak'ası'nda ihtifâ[4] itmiş olan sâbıkâ Bahriyye Nâzırı Moravî Alî Efendi mukaddemâ Vâlide Kethüdâsı Yûsuf Ağa'ya iktisâb-ı ta'alluk ve intisâb iderek izhâr-ı kibr ve gurûr ile ba'zı zevâtı hâtır-mânde[5] itdiği gibi Ser-dâr-ı Ekrem Ziyâ Paşa'yı dahi sadâret-i ûlâsında gücendirmiş oldığından bu kerre ba'zı akrabâ ve ehibbâsı vesâtatıyla te'mîn ve teşvîk olunub o dahi aldanarak ve evvel emirde ba'zı sanâdîd-i yeniçeriyâna yanaşub biraz şey sunarak meydâna çıkıvirmiş idi. Hâlbuki Sultân Mahmûd Han Hazretleri zâhiren zorbaları ohşamakda oldığı hâlde anlara meyl idenler haklarında ızmâr-ı gayz ve kîn itmekde olub Alî Efendi ise mukaddemâ Alemdâr Paşa'nın meslegine iktifâ ile (**s.116**) yeniçerilerin aleyhinde bulunmuş iken bu kerre anlara mürâca'at ve istizhâr[6] eylemesi tab'-ı şâhâneye iğbirâr getürmiş idi bununla berâber meydâna çıkar çıkmaz hod be-hod müdâhale-i umûra

1 Asâr-ı besâlet: Yiğitlik eserleri, bahadırlık eserleri.
2 Ubûr: Bir taraftan öbür tarafa geçme, geçiş.
3 Tuğ-i sipeh-sâlârî: Seraskerlik, başkomutanlık tuğu, alameti.
4 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.
5 Hâtır-mânde: Gücenmiş, kalbi incinmiş, hatırı kırılmış.
6 İstizhâr: Dayanmak. Güvenmek. Arka vermek.

kıyâm ve Fransa politikasını iltizâm idüb Devlet-i Aliyye nihâyetü'l-emr[1] Napolyon ile akd-i ittifâka mecbûr olur başka çâre yokdur siyâkında bir lâyiha virmiş idi bunun üzerini İstanbul'da tevkifi münâsib görülmeyüb İrfânî-zâde yerine me'mûriyetle Akdeniz Boğazı'na gönderildi anın bu vechile me'mûriyeti ise yine Alemdâr Paşa Vak'ası'nda ihtifâ itmiş olan Behîc Efendi'ye bir yemleme olub anın hakkında da sadr-ı â'zamın infi'âl-i sâbıkı olmak hasebiyle minvâl-i meşrûh üzre ba'zı vesâ'it ile te'mîn ve teşvîk olundığından o dahi Alî Efendi gibi zorbalara mürâca'at ile zu'munca tahsîl-i emniyyet iderek meydâna çıkmış olmasıyla ber-vech-i bâlâ Ordu-yı Hümâyûnun Dâvudpaşa sahrâsına hurûcı esnâsında dâhil-i Bâb-ı Hümâyûn'da mahnûkan[2] i'dâm idildi ve ferdâsı Alî Efendi dahi Akdeniz Boğazı'nda i'dâm ile ser-i maktû'ı Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi dördüncü Cum'airtesi güni Ordu-yı Hümâyûna geldi.

Bâlâda beyân olundığı üzre Seyyid Alî Paşa'ya ve dîger ba'zı gürûh-ı mütegallibeye istinâd ile hilâf-ı rızâ-yı âlî hareketine binâ'en Karahisâr'a nefy olunmuş olan Küçük Râşid Efendi dahi bu esnâda i'dâm olunmağla yevm-i merkûmda anın ser-i maktû'ı dahi siyaset-gâha konuldı. Sefer bahânesiyle bu esnâda yeniçerilerin âdet-i kabîhaları oldığı üzre İstanbul'da nasıl ser-keşâne ve bî-edebâne hareketler itdikleri kalemle ta'rîf olunamaz. İçlerinden en ehven hareket idenleri sâ'ate bakdırmak ve akçe bozdurmak bahanesiyle şunun bunun sâ'atini yâ kîsesini alub kaçardı bir takımı ise böyle iğfâle hâcet görmeyüb cebren halkın ceybinden kîsesini alub giderdi. Vakt-i isyânlarında kendülerine tarafdârlık iden ahâlîyi dahi soyub mukaddemâ kendülerine itdikleri muvâlât[3] ve mu'âvenete karşuluk olarak doğrısı güzel terbiyye virdiler ve (Hakk kulundan intikâmın yine abdıyla alur * Bilmeyen ilm-i ledünni onu abd etdi sanur) beytinin hükmüni îfâ itdiler. Eyyâm-ı isyân ve ihtilâlde İstanbul halkının çoğı ale'l-husûs esnâf takımı zorbalara mu'în[4] olduklarından min tarafillâh böyle bir terbiyyeye müstahakk olmuşlar idi lâkin bu kerre tavâ'if-i askeriyyenin ta'addiyyâtı hadden aşub hetk-i ırz ve nâmûsa dahi cesâret ider olduklarından ehl-i ırz gürûhı ve ale'l-umûm nisvân ve ehl-i zimmet re'âyâ hânelerinden dışaru çıkamaz ve pencerelerden baş gösteremez oldılar. El-hâsıl emsâli görülmedik fenâlıklar vukû' bulub İstanbul'da aslâ emniyyet kalmadı bu cihetle artık (**s.117**) ordunun civâr-ı İstanbul'da durması câ'iz olamayacağından her nasıl olur ise olsun bir ân evvel Dâvudpaşa sahrâsından hareket idüb gitmesi taraf-ı şâhâneden serdâr-ı ekreme emr ve iş'âr buyuruldı.

Binâ'en alâ-zâlik Cumâde'l-ûlâ'nın selhi olan Pencşenbe güni yemçeri ordusı hareket ile civâr-ı saltanatdan ref'-i sıklet itdi ba'dehu ale't-tertîb sâ'ir ocaklar dahi anlara pey-rev olub gitdi.

Cumâde'l-âhire'nin onuncı Pâzâr güni ki şemsin burc-ı esede[5] tahvîl itdigi gündür Sultân Mahmûd Han Hazretleri otağ-ı âsafîyi teşrîf ile serdâr-ı ekremi taltîf ve bir mikdâr mesâfeye kadar Livâ-i Şerîfi teşyî' itdikden sonra Sarây-ı Hümâyûnlarına avdet idüb serdâr-ı ekrem dahi Edirne cânibine azîmet ve Cumâde'l-âhire'nin yirmi altıncı Salı güni Edirne sahrâsına

1 Nihâyetü'l-emr: Nihai, son emir, işin sonu.
2 Mahnûkan: Boğazı sıkılarak, boğularak.
3 Muvâlât: Dostluk, karşılıklı sevgi. Yardım, koruma.
4 Mu'în: İane eden, yardımcı.
5 Burc-ı esed: Aslan burcu.

muvâsalat eylemişdir.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî İbrâhîm Afîf Efendi zâten za'îf ve nahîf oldığı hâlde bu avânda nâ-mizâc bulunmağla seferden afvı tezekkür olunmuş iken kendüsi gazâ sevâbına nâ'il olmak üzre azîmetde ısrâr eylemiş ise de meşâkk-ı seferiyyeye tahammül idemeyerek bî-tâb ve tüvân olmağla Silivri merhalesinde bırağılub kethüdâlık umûrının idâresi Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi'ye havâle buyurulmuş idi çend rûz sonra Afîf Efendi vefât itmegin vasiyyeti vechile na'aşı Eyyûb-i Ensârî civârında defn olunmak üzre Dersa'âdet'e i'âde olundukda yerine taraf-ı mülûkâneden Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâ vekîli bulunan Cânib Sâlih Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî nasb ile Ordu-yı Hümâyûna irsâl ve Ahmed Azmî Efendi dahi Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâlığına ta'yîn buyurulmuşdur.

Ordu-yı mezkûrun Dâvudpaşa sahrâsında hareketinde yeniçeri askeri min haysü'l-mecmû' dört bin neferden ibâret olarak ve akkâm ve sâyis ve harbende ve etbâ' ve sâ'ire ile beraber nihâyet beş bin nefer ta'yînâtı virilmek lâzım gelürken zorbabaşılar on dört bin nefer harc ve havâyicinin defterini i'tâ ile ana göre ta'yînât yüriderek ber-vech-i bâlâ ahâlîye itdikleri ta'addiyât-ı tahammül-fersâdan[1] başka bir tarafdan dahi câmib-i mîrîye îrâs-ı hasâr-ı azîm itdiler.

Vükelâ-yı devlet ocaklunun bu vaz'ından dolayı dağ-ı ber-dil iseler de ber-muktezâ-yı vakt ve hâl çâresiz mümâşât ve müdârâ[2] yolını ihtiyâr eylediler kaldı ki kâr-güzârân ekâbirin çoğı buna mümâsil ahz ve i'tâ ile müttehem olduklarından böyle şeyleri inceden inceye karıştırmak anların dahi çendân işlerine elvirmezdi binâ'en-aleyh ocaklu bundan sonra ber-vech-i âtî ser-haddlere sevk olunan asâkir hakkında dahi bî-pervâ bu vechile mu'âmele ider oldı.

(s.118) Şöyle ki: Devlet-i Aliyye'nın muvazzaf askeri olan ocaklunun işe yaramayacağı ma'lûm oldığından mukaddemâ mukdim süriciler ta'yîn ve ocak tarafından müte'ayyin mübâşirler irsâl olunarak ve bu muhârebe sâ'ir muhârebâta makîs[3] olmayub gazâ-yı sahâbî sûretine müncer oldığı beyânıyla umûmen ehl-i İslâma hitâben ba'zı âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfeyi hâvî fermân-ı âlîler irsâl kılınarak taraf-ı eşref-i hazret-i hilâfet-penâhîden millet-i İslâmiyye nefîr-i âmm tarîkiyle cihâd ve gazâya da'vet buyurulmuş idügine mebnî hâh ve nâ-hâh Anadolı cânibinden zemzeme-i cihâd-ı[4] fî sebîli'llâh ile segirdüb gelenler Üsküdar ve Gelibolı ma'berlerinden güzâr ile Rûmili cânibine gider ve müte'ayyinân ve meşâhîr-i ulemâdan ba'zı zevât-ı kirâm talebeleriyle fevc fevc yerlerinden hareket ve gayret-keşân vatan ve millete (hubbu'l-vatan mine'l-imân)[5] mezâyâsını takrîr ve dil-teşnegân-ı şerbet-i şehâdete (ve lâ tekûlû li men yuktelu fî sebîlillâhi emvâtun, bel ahyâun ve lâkin lâ teş'urûn)[6] âyet-i kerîmesini tefsir iderek ser-haddlere doğrı azîmet ider oldılar.

Hâlbuki Alemdâr Paşa Vak'ası'ndan sonra yeniçeriler umûr-ı devlete müdâhale

1 Ta'addiyât-ı tahammül-fersâ: Dayanılmaz zulmetme, çekilmez adaletsizlik.
2 Müdârâ: Yüze gülme, dost gibi görünme.
3 Makîs: Kıyâs edilebilir, benzetilebilir.
4 Zemzeme-i cihâd: Savaşın nağmeleri, savaşın sesi.
5 "Vatan sevgisi imandandır."
6 "Allah yolunda öldürülenlere "Ölüler" demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz farkında değilsiniz." Bakara sûresi 154. âyetten bir kısım.

itmemek ve tarîk-i ser-keşîye gitmemek şartıyla her ne kadar te'mîn olundılar ise de taraf-ı saltanatdan tamâmıyla emîn olamadıklarından başka yolsuz hareketlerinden nâşî ekser-i nâs kendülerinden müteneffir ve yevmen fe-yevmen efkâr-ı âmme mütekeddir ve mütegayyir oldığını görüb dûçâr-ı efkâr gûnâ-gûn oldukları ve zimâm-ı tasarruf kemâ-kân eyâdî-i tahakküm ve tagallüblerinde kalmak üzre Devlet-i Aliyye'de kendüleriuden başka asker olmamak ârzû-yı mahsûsunda bulundukları hâlde bu kerre sefer münasebetiyle Dersa'âdet'de sunûf-ı askeriyyenin tekessüründen endîşe-nâk ve meslûbü'r-râha idiler. Binâ'en-aleyh ocaklu İznikmid'de ve Gibuze'de[1] dîde-bânlar[2] ikâme idüb Anadolı tarafından her ne dirlikde olursa olsun bir tarafdan asker zuhûruna vâkıf oldukları gibi derhâl ustalar ve segirdimler ve odabaşılar berk-i hâtıf[3] gibi segirdüb ve Kartal kasabasına varub gelenler kendü cinslerinden ise bi'l-ittifâk Âsitâne'den derme çatma neferâtından seferî kıyâfetiyle bir gice mukaddem zalâm-ı leylde[4] celb eyledikleri haşerâtı zamm ve ilhâk ile teksîr-i sevâd iderek ve içlerinden ba'zı zâğ-tîynetân-ı hâkire[5] [hâ] babam hâ pâdişâhın etden kal'aları ve kurbanlık karakoçları diyerek zukâklardan imrâr ile kışlalarına tesyâr ve kesretiyle iftihâr idegeldikleri yeniçeri efrâdını enzâr-ı havâss ve avâmda çok göstermege sa'y-i bî-şumâr[6] iderler ve eger gelan asker başka dirlikden ise bayraklarına mütehakkimâne yeniçeri nişânları vaz'la imrâr eylerlerdi ve kendü cinslerinden olan asker misillü elli nefer ise üç dört yüz nefer olmak üzre ta'yînâtların yüridürler (s.119) ve kendü cinslerinden olmayanların ser-gerdeleriyle bu yolda pazarlığa girişüb hâh ve nâ-hâh ânları dahi vâdî-i sirkat ve irtikâba sevk ile cânib-i beytü'l-mâle azîm hasâr virirler idi.

Yeniçeri ve cebeci sunûfundan bahren Varna cânibine bir mikdâr dalkılıc tahrîri irâde-i seniyye iktizâşından olmağla bu fırka-i mekrûhe dahi cem' ve sevk olununcaya dek İstanbul'da postal akçesi nâmıyla ve dîger bahâneler ile ahâlî-i İstanbul'dan nice kimseleri soyarak dürlü edebsizlikler itdiklerinden başka Karadeniz Boğazı'nda lenger-endâz olan gemilere râkib olmak üzre Receb'in beşinci güni âteş kayıklarına süvâr olub tüfenk atarak Boğaziçi'nden mürûrları esnâsında çok sâhilhânelerin cam ve bâmlarını rahnedâr ve yâr ve ağyâra haylîce rezâletler izhâr itmişlerdir işte bu hâdise dahi umûm nâsın yeniçerilerden bir mertebe daha nefretini mûcib olmuşdur.

Böyle râbıtasız ve zâbıtasız askerle ne iş görilür hemân vardıkları yerlerde düşmandan başkasına Allâh selâmet virsün ne çâre ki elde başka asker olmaynb â'dânın tekâlîf-i anîfesine dahi hamiyyet-i milliyye mütehammil olmadığmdan çâresiz böyle ele avuca sığmaz haşerât ile berâber bir tarafdan dahi ber-vech-i bâlâ nefîr-i âmm askeri cem' ve celb ile Rusyalu gibi bir kavî düşmana mukâbeleye mecbûriyyet var idi.

Ve ber-vech-i meşrûh taraf-ı eşref-i hazret-i hilâfet-penâhîden vâki' olan da'vet-i âmmenin bütün millet-i İslâmiyyeye azîm te'sîri olub meşâhîr-i ulemâ bile bu da'vete icâbet ve talebeleriyle birlikde cihâda azîmet itmişler ise de böyle derme çatma askerle Rusya'nın

1 Gibuze: Gebze, Kocaeli.
2 Dîde-bân: Gözcü, gözleyici, bekçi, kolcu, nöbetçi.
3 Berk-i hâtıf: Göz kamaştıran şimşek.
4 Zalâm-ı leyl: Karanlık gün, günün karanlığı.
5 Zâğ-tîynetân-ı hâkir: Huyu kötü fitneci.
6 Sa'y-i bî-şumâr: Sayısız, pekçok çalışma.

muntazam ordularına karşu durmak kâbil olamayacağı müsellemâtdan idi.

Kaldı ki ol vakt oldukca işe yarayacak asker â'yân ve derebeglerinin âdemleri oldığı halde anlar birbirinden ve cümlesi taraf-ı saltanatdan emîn olamadıkları cihetle işe yarayacak güzîde neferâtı cihâd ve gazâya göndermeyerek yek-dîgeriyle muhârebe vukû'unda istihdâm itmek üzre yanlarında alıkoyub taraf-ı pâdişâhîden bi'n-nefs Ordu-yı Hümâyûna gitmeleri veyâhûd bir ser-gerde ile asker irsâl itmeleri içün fermânlar gönderildikce kimi sarâhaten muhâlefet ve kimi ma'a'l-kerâhe kazâ sâliyânesiyle çiftci ve rencber makûlesinden derme çatma ip üzengili kırk kaltaklı tüfengi çakmaksız tabancası kundaksız bir âlây zu'afâyı asker deyü irsâl ile sanki îfâ-yı vazîfeye mübâderet ider oldılar.

El-hâsıl efkâr-ı nâs müteşettit ve münkalib[1] ve Devlet-i Aliyye hakkında envâ'-ı vesvese ve şübehâta zâhib (**s.120**) ve bu cihetle Dersa'âdet'de ve gerek taşralarda havf ve itâ'at münselib oldığına nazaran Devlet-i Aliyye netîcesi mübhem ve meşkûk bir hâle dûçâr olmağla hayr-hâhân-ı dîn ve devlet bu ahvâle nazar-ı hayret ile bakub Allâh encâmını hayr eylesün diyerek encâm-ı kâra muntazır olurlardı ve bu cihetle mürettebât-ı mîriyye tahsîl olunamaz oldığından masârif-i seferiyyenin tesviyyesinde erkân-ı devlet dûçâr-ı acz ve hayret idiler.

Sultân Abdülhamîd ile Sultân Selîm-i Sâlis devirlerinde darbhâne vâridâtının tezyîdi dâ'iyye-i sahîfesiyle mağşûş olarak haylîce yüzlük ve ikilik kat' olunmuş ve hulyâda bir haylî fazla-i vâridât bulunmuş idi mu'âmelât-ı ticâriyye ise semen-i hakîkî üzerine cârî olmağla sikkenin ol vechile iğtişâşı mu'âmelât-ı âmmeye te'sîr iderek haylî müşkilâtı mûcib oldı ve tüccâr ve sarrâfân temettu' zımnında bilâd-ı sâ'ireye küllî altun gönderir olduklarından her nev' altun sikkelerinin fi'âtı ziyâde terakkî buldı şu hâlde ıslâh-ı mu'âmelât içün en doğrı yol bu misillü ıneskükât-ı mağşûşenin[2] ref'iyle tashîh-i sikke husûsu ise de vakt-i sefer olmak mülâbesesiyle hazînenin fevka'l-âde müzâyakası oldığından ve hâlbuki Darbhânede kat' olunan altunların fi'âtı hâricde terakkî itmekde iken Darbhânece fî'ât-ı kadîmesiyle almub virilmesi cânib-i mîrîye hasârı mûcib göründiginden birkaç def'a hâne-i fetvâ-penâhîde akd olunan encümen-i meşveretde keyfiyyet bi'l-müzâkere Darbhâne fi'âtının râyic-i vakte tatbîki meşrû' oldığına dâ'ir cânib-i fetvâ-penâhî'den fetvâ-yı şerîfe verilmekle fî-mâ-ba'd eyâdî-i nâsda[3] râyic ve cârî oldığı üzre yaldız altını on guruşa ve Macar altını dokuz buçuk guruşa ve fındık altını dokuz guruşa ve lâkin rub'iyyesi yüz paraya ve İstanbul zer-i mahbûbı altı buçuk guruşa ve nısfiyyesi üç guruş bir rub'a ve Mısır zer-i mahbûbı beş buçuk guruşa ve nısfiyyesi yüz on paraya alınub virilmesi i'lân olundı.

Ol vakt Devlet-i Aliyyece en büyük bir noksân dahi fiten ve ihtilâlât-ı vâkı'a esnâsında e'âzim-i ricâl-i devletin def'aten kazâya uğramalarından nâşî ârız olan kaht-ı ricâl[4] beliyyesi idi. Ve ol vakt ikinci derecede bulunub da ahvâl-i düvele vâkıf olanlardan Gâlib Efendi riyâset-i küttâb ınansıbıyla Ordu-yı Hümâyûn'da ve Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Mehmed Sa'îd Hâlet Efendi sudûr-ı izâm içünde mesâlih-âşinâ olan Osmân Paşa-zâde Mustafâ İzzet Beg

1 Münkalib: Dönen, dönmüş, değişen, başka bir şekle, kılığa girmiş, giren.
2 Meskûkât-ı mağşûş: Saf olmayan sikke hâline getirilmiş madenî paralar, akçeler.
3 Eyâdî-i nâs: İnsan elleri.
4 Kaht-ı ricâl: Devlet yönetiminde ve liyakat isteyen diğer alanlarda, kalifiye eleman bulunamaması durumu.

ile berâber menfâda bulunmağla Dersa'âdet'de ahvâl-i düvele vâkıf zevât-ı müte'addidenin vücûdu îcâb-ı vakt ve hâlden iken Re'îs Vekîli Vahîd Efendi ferîd ve vahîd kalmışdı.

Vahîd Efendi ise ashâb-ı dirâyet ve sadâkatden olmasıyla berâber İngiliz musâlahasının (**s.121**) hüsn-i sûretle tesviyyesine muvaffak olalıdan berü kibr ve ta'azzüme mübtelâ olarak sâ'ir vükelâ-yı devleti istihfâf[1] ider oldığından başka mebnî ale'l-hikme olan ba'zı ebniyyeye münâfî rûzgârdır ve ba'zı hutût-ı hümâyûna mizâc-ı şehr ve dehre nâ-mülâyim ve nâ-hemvârdır deyü hayr-hâhâna ihtâr sûretinde kâr-güzârlık izhârına ictisâr ve bî-behregân küttâbdan ba'zılarının ta'yînât ve atâyâsını siyânet-i mîrî dâ'iyyesiyle kat' iderek tazallum idenleri âzâr ve tekdîre ibtidâr eylemesi münâfî-i mizâc-ı şehr-i yârî olmağla hakkında teveccühât-ı seniyye mütegayyir olmuş idi.

Ol asırda beglikci bulunan meşhûr Benli Ârif Efendi-zâde İzzet Beg ashâb-ı dâniş ve ma'rifetden ve yetişecek müste'dân-ı ricâl-i devletden[2] ma'dûd ise de bâlâda beyân olundığı üzre Alemdâr Paşa zamânında yapılan Sened-i İttifâk kendüsinin eser-i hâmesi olub hattâ zeyl-i varakayı râkımü'l-hurûf ta'bîriyle imzâ itmiş idi Sultân Mahmûd Han Hazretleri ise bunca müşkilât içünde aslâ fütûr getürmeyüb dâ'imâ istiklâl-i saltanatı muhâfazaya ihtimâm ve i'tinâ buyurmakda oldığından böyle istiklâl-i saltanata dokunabilecek bir Sened-i İttifâk'ın zeyline İzzet Beg'in bî-pervâ ve bilâ-mülâhaza râkımü'l-hurûf ta'bîrini siyâk-ı iftihârda tahrîr idivirmesi iğbirâr-ı hâtır-ı hümâyûna bâdî ve ba'dehu Gâlib Efendi ile Rusya mükâlemesine gönderildikde ihsân buyurılan harc-ı râhı istiklâl iderek âlem-i âbide ba'zı tefevvühât-ı küstâhâneye[3] cür'et itmesi bu iğbirârın tezâyüdine sebeb-i âdî olmuş iken gencligine ri'âyeten ve fenn-i inşâda mahâretine hürmeten mazhar-ı afv ve safh-ı cemîl-i pâdişâhî buyurulmakda ve ahbâb ve esdikâsı tarafından ihtârât-ı hayr-hâhâne ile ıslâh-ı ahvâline çalışılmakda oldığı hâlde arak-nûşluğı artırub ve etvâr-ı şâ'irâne deyü azıdub bayağı hali'ü'l-izâr olmuş idi. Şöyle ki: Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri millet-i İslâmiyye'yi cihâd ve gazâya teşvîk içün câ-be-câ âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfeyi mutazammın ve Devlet-i Aliyye'nin muvazzaf asâkiri bir vaktden berü terk-i kânûn ve erkân ile muhtell ve perîşân olmağın anlardan fâ'ide olamayub bu sefer-i hümâyûn sefer-i sahâbî sûretine müncer olarak cemî'-i Müslimîn'e farz oldığını müş'ir ve mübeyyin hutût-ı hümâyûnlar ısdâr buyurmakda oldığından Bâb-ı Âlî'ye hatt-ı hümâyûn vürûdunda İzzet Beg alenen ve bî-pervâ bakalım acaba bu def'a yine şeyhâne ne gûne va'az yazılmış deyü bî-edebâne istihfâfa cür'et ve ihtirâmı cemî'-i Müslimîn'e farz-ı ayn ve ayn-ı dîn olan makâm-ı hilâfet-i İslâmiyye hakkında ta'arruza cesâret itmesi ashâb-ı hamiyyete hayret virmekde idi. Esbâb-ı meşrûhadan nâşî evâ'il-i Şa'bân'da mûmâ-ileyh Hâlet Efendi ile müşârün-ileyh Mustafâ İzzet Begefendi Dersa'âdet'e avdet itmek üzre afv ve ıtlâk olundılar.

(**s.122**) Ve Şa'bân'ın yirmi altıncı güni Vahîd Efendi ile İzzet Beg azl olunarak Üsküdar'a imrâr olunup Vahîd Efendi menfiyyen Kütahya'ya i'zâm ve İzzet Beg hemân i'dâm olundı.

Ve Rikâb-ı Hümâyûn riyâseti Bozoklı Mazhar Efendi'ye ve beglikcilik Âmedî Afîf Efendi'ye ve âmedcilik Kîsedâr-ı sâbık Seydâ Efendi'ye tevcîh kılındı.

Ramazân-ı mübârekin beşinci güni Rikâb-i Hümâyûn Kâ'immakâmı Hasan Paşa dahi

1 İstihfâf: Küçümseme, hor görme, hafifseme.
2 Müste'dân-ı ricâl-i devlet: Devlet ricalinden istenen, arzu edilen, istida edilen, dilenen.
3 Tefevvühât-ı küstâhâne: Küstahça söz söyleme, küstahça dil uzatma.

azl ve çiftligine irsâl ile esbak Mora Vâlîsi Cebeci Osmân Paşa kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı.

Yevm-i nasbından iki gün mürûrunda müşârün-ileyhe hitâben sâdır olan hatt-ı hümâyûnun mütâla'asından bu tebeddülün esbâbı müstefâd[1] olacağına mebnî sûreti zîrde (9) rakamıyla îrâd olunur.

Ma'den kazâlarında bulunan Ömerkanlu Ekrâdı memleketce fitne ve fesâddan ve ahâlîye zulm ve ta'addîden hâlî olmayub mezkûr kazâlar ise menba'-ı vâridât-ı cesîme olmakdan nâşî Ekrâd-ı merkûme bir tarafdan tesahuh edilmeyüb alâ eyyi hâlin ol havâlîden tard ve ib'âd ile bi'l-cümle ma'âdin-i hümâyûn kazâlarının tathîr ve tasfiyyesi emrine i'tinâ olunmak üzre Palu ve Egil hâkimlerine ve Kiğı begine ve Çârsancak ve Çapakçur voyvodalarına ve Ergani zabitine hitâben evâsıt-ı Ramazân'da emirler gönderildi.

Bu avânda devletce en mühim bir mes'ele dahi Vehhâbîlerin tedmîriyle[2] Haremeyn'in istihlâsı husûsı olup buna dahi Mısır ve Şâm ve Bağdâd vâlîleri me'mûr oldığı hâlde Bağdâd vâlîsinin harekât-ı ta'arruziyyeye dâ'ir bir gûnâ teşebbüsâtı olmayub fakat bu esnâda Vehhâbîler içüne tâ'ûn illeti düşmekle pek çoğı telef olarak kuvvetlerine za'f gelmiş oldığı beyâmyla Bâb-ı Âlî'ye bir teselliyet verebildi. Şâm Vâlîsi Genc Yûsuf Paşa ise Devlet-i Aliyye'nin Rusya muhârebesiyle meşgûliyyetini fırsat ittihâzıyla temerrüd iderek ahâlîye zulm ve ta'addî ve dürlü dürlü yolsuz hareketlere tasaddî ider oldı ve aybını örtmek içün bu sene Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa ile Tepedelenli Alî Paşa tarafından i'âne-i seferiyye olarak Dersa'âdet'e biner kîse akçe gönderildigi sırada o dahi bin kîse akçe gönderdi.

Mısır tarafının ahvâline gelince Mehmed Alî Paşa Kölemenlere galebe iderek Mısır'da yerleşdi. Hattâ bu avânda haremiyle küçük oğlı İsmâ'îl Beg'i ve dîger müte'allikâtını Kavala'dan cânib-i Mısır'a celb itdi. Büyük oğlı Defterdâr İbrâhîm Beg vâlidesini İskenderiyye'den istikbâl eyledi. İskenderiyye'den hareketle Rebî'ü'l-âhir'in on üçünci Pâzâr güni Bulak'a geldiklerinde Mehmed Alî Paşa dahi oraya gidüb bunca senelerden berü hasret-keş oldığı ehl-i beyti ile görüşdi ve Mısır'ın ne kadar ümerâ ve eşrâf-ı haremleri var ise gidüp hânımefendi ile görüşmelerini emr itmekle mâh-ı merkûmun on altıncı Çehârşenbe güni (**s.123**) Mısır'ın bi'l-cümle hânımları merkeblere binerek Bulak'a gitdiler ki beş yüzden mütecâviz idiler ve hânımefendi ile mülâkât itdikden sonra anı alub azîm âlây ile Özbekiyye'deki Paşa sarâyına getürdiler.

Bu hânım âlâyı Mısır'da Mehmed Alî Paşaca emniyyetin takarrurına[3] delîl idi ve egerçi Kölemen beglerinin bir fırkası Sa'îd içünde reh-neverd-i vâdî-i ser-keşî ise de müte'âkiben Mehmed Alî Paşa tarafından gönderilan asâkirîne Kölemenlere galebe iderek muzafferen avdet eylemişlerdir.

Ve bunun üzerine Mehmed Alî Paşa tarafından Bâb-ı Âlî'ye takdîm olunan tahrîrâtda (Nîce müddetden berü derûn-ı memleket-i sultânîde ümerâ nâmıyla müstevlî[4] olan beglerin izâle-i tasallut ve istîlâlarına[5] sa'y iderek kâh itmâ' ve istimâlet ve kâh harb ve kıtâl ile bi-avnihî Te'âlâ şimdiye kadar ekserini ifnâ idüb el-hâletü hâzihî Sa'îd ilinde Şeyhü'l-beled

1 Müstefâd: Kazanılmış, kâr edilmiş. Anlaşılmış.
2 Tedmîr: Yok etme, mahvetme, helak etme.
3 Takarrur: Kararı verilmek. Yerleşmek. Kararlaşmak.
4 Müstevli: İstilâ eden, ele geçiren, idaresi altına alan. Yayılan, her tarafı kaplayan.
5 İzâle-i tasallut ve istîlâ: Saldırı ve işgali giderme.

İbrâhîm Beg ve Şâhin Beg ve Osmân Beg bâkî kalarak pes perdeden derûn-ı Kâhire'yi ve Sa'îd içünde ba'zı bî-mağzân fellâhânı tahrîk ve ifsâddan hâlî olmayub henüz haylîce cem'iyyete mâlik iseler de avn-i Bârî ve hüsn-i teveccüh-i cihândârî ile musammem olan tertîb üzre an-karîb anların dahi gâ'ilesi zâ'il ve hıtta-i Mısır'da bu zalemenin gâ'ilesinden emn ve âsûdegî hâsıl olmak emr-i müteyakkın derecesinde olmağla inşâallâhu Te'âlâ gıbbe husûli'l-merâm hir dakîka meks ve ârâm itmeyerek hâlâ bir tarafdan müteşebbis-i tehyi'esi oldığım esbâb-ı sefer-i Hicâz'ı itmâm ve bâ'is-i iftihâr ve mağfiret olan Haremeyn-i Şerîfeyn hidmet-i lâzımesine sarf-ı cell-i ihtimâm idecegim) deyü muharrer bulunmuşdır.

Ve fi'l-vâki' Mehmed Alî Paşa Kölemenlerin izâlesine bezl-i cehd itmekle berâber bir tarafdan dahi Bahr-i Süveyş'de sefîneler inşâsına ikdâm idüb şöyle ki: Bulak Tersânesi'nde eczâsını i'mâl ve develerle Süveyş'e nakl ve orada terkîb iderek işbu yirmi dört senesi evâhirinde Bahr-i Kulzüm'e[1] dört kıt'a sefîne indirmişdir. Biz gelelim Rûmili tarafının ahvâline.

Sırbistan'ın İcmâl-i Vekâyi'-i Sâbıka ve Lâhikası

Yukaruda beyân itdigimiz vechile Belgrad'dan matrûd[2] olan yamaklar bin iki yüz on senesinde Pâsbânoğlı'nın i'ânesiyle cebren gelüb de Belgrad'a girmek dâ'iyyesinde bulunduklarından Belgrad Muhâfızı Şinikli Mustafâ Paşa yanına pek çok sekbân celb itmiş idi bunların ekserî ise dağlu eşkıyâsı döküntdileri olarak ahâlîye zulm ve ta'addîden hâlî olmazlardı.

İki yüz on altı senesinde Belgrad yamakları fırsat bulub muhâfız Mustafâ Paşa'yı i'dâm (**s.124**) itdikleri esnâda Devlet-i Aliyye Pâsbânoğlı ve dağlu eşkıyâsı gâ'ileleriyle meşgûl bulundığından Belgrad'ın ıslâh-ı ahvâlime ihtimâm idemedigi cihetle Belgrad'da bir takım dayılar türedi ve Sırbistan arâzîsi tîmâr ve ze'âmet dâhilinde iken bu dayılar hilâf-ı kânûn olarak Sırbistan köylerini çiftlik ittihâz idüb hâsılâtdan sanki ücret-i arâzî deyü hisse almağa kıyâm itdiklerinden başka ağır virgüler tevzî' ve tahsîl ider oldılar.

Böyle hilâf-ı kânûn-ı pâdişâhî olan bir mu'âmelenin ihdâsından dolayı Sırbistân'daki tîmâr ve ze'âmet ve mukata'âtın mutasarrıfları vâridât-ı mukannenelerinden[3] mahrûm olmağla müştekî oldukları gibi Sırb re'âyâsı dahi dayıların zulm ve ta'addîlerinden bî-zâr olarak müste'idd-i isyân oldukları hâlde Koçuoğlı Mehmed Ağa nâm dayının habsinden firâr iden Kara Yorgi nâm bir karye kinezini ya'nî kocabaşısını tutmak içün Koçuoğlı iki yüz on sekiz senesinde yirmi kadar pandur ya'nî zabtiye göndermişdi.

Anın üzerine Kara Yorgi dahi kendüsine Sırblardan birkaç arkadaş uydurub haydûdluğa çıkdı ve Sırb re'âyâsını isyâna teşvîk itdi ve kendüsine ittibâ' itmeyanların hânelerini ihrâk ile tehdîd eyledi ve (Mustafâ Paşa'yı öldiren dayılara pâdişâh gücenüb anların terbiyyesini Sırbluya havâle itdi ve buna dâ'ir fermân geldi) deyü her tarafa neşr ve işâ'a itdi ve bu sûretle hâh ve nâ-hâh Sırb re'âyâsını ayağa kaldırdı ve binbaşılar ve ser-gerdeler nasb ve ta'yîn ile

1 Bahr-i Kulzüm: Kızıl Deniz.
2 Matrûd: Kovulmuş. Tardedilmiş. Uzaklaştırılmış olan.
3 Vâridât-ı mukannene: Kesinleşmiş gelir.

kendüsi umûm Sırbistân kumandanı oldı ve dayıların adamlarını ve köylerin subaşılarını buldığı yerde öldürmege başladı ve gitdikce cem'iyyeti tekessür iderek on dokuz senesinde bir büyük cem'iyet-i isyâniyye ile Belgrad'a iki sâ'atlik mesâfeye kadar varub uzakdan Belgrad'ı muhâsara eyledi.

Dayılar bu hâli göricek telâşa düşüb Bosna ve Rûmili taraflarına mahsûsan me'mûrlar irsâl ile istimdâd eylediler ve Sarây Bosna'ya gelan me'mûrları hemân asker yazmağa başladılar ise de Kara Yorgi dahi Sarây Bosna vücûhundan ba'zılarına mürâca'at idüb (Sırblu âsî degildir fakat dayılar pâdişâhın bir vezîrini katl itmiş olduklarından anın intikâmını almak isterler âsî Belgradludur) deyü taglît[1] ile Bosna vücûhunu tereddüde düşürdi ve bu vechile tahrîr-i asker husûsını men' itdirdi.

Pâsbânoğlı henûz afv olunmuş idügine mebnî hod be-hod[2] hudûdının hâricindeki işlere karışub da başına bir gâ'ile çıkarmak istemezdi bununla berâber Kara Yorgi anı dahi ohşayub avudarak ve anınla barışub uyuşarak Vidin cihetinden kesb-i emniyyet itmiş idi.

(s.125) Ve Devlet-i Aliyye ol esnâda dağlu eşkıyâsı ile meşgûl oldukdan başka Mustafâ Paşa'nın i'dâmından ve Sırbistân'daki tîmâr ve ze'âmet ve mukâta'ât usûlünün ihlâlinden dolayı İstanbul'daki me'mûrîn-i devletin çoğı dayılara dargın idi esbâb-ı meşrûhadan[3] nâşî dayıların imdâdına segirden olmadı anlar Bosna ve Rûmili taraflarından istimdâd ve Belgrad elden gidecek deyü feryâd itdikce kendülerine siz pâdişâhın bir vezîrini öldürdiniz devlete âsî oldınız sizi Sırblu terbiyye itsün de biz Belgrad'ın çâresini buluruz deyü cevâb virilmekde idi.

Fakat bu ihtilâlin bir hüsn-i sûretle basdırılması Bosna Vâlîsi Ebûbekir Paşa'ya havâle buyurulmağla ve Bögürdelen kazâsı fi'l-asl Bosna kıt'asından ma'dûd olmağla Ebûbekir Paşa iki bin kadar askerle Bögürdelen'e vardı.

Ve bir de dağlu eşkıyâsı ser-gerdelerinden Goşancalı Halîl Ağa ol esnâda Sırbistân civârında bulunmağla bir mikdâr Kırcalı ve Arnavud asâkiri ile Belgrad'ın imdâdına segirderek ve Kara Yorgi'nin fırkalarını yarub geçerek derhâl Belgrad pîşgâhına irişüb hâric-i şehirde ordusunı kurdı ve anın böyle seyr-i serî' ile gelüb irişmesi herkese ta'accüb ve hayret virdi.

Ebûbekir Paşa Sırb kınezlerini yanına ihzâr ve sebeb-i cem'iyyetlerin istifsâr itdikde Belgrad'daki dört nefer dayının mezâlim ve ta'addiyâtından bî-zâr[4] oldukların beyân itmeleri Ebûbekir Paşa anlara dayıların ref' ve izâle-i mazarratların va'd ve fakat kendülerinin dahi tefrîk-i cem'iyet ile levâzım-ı ra'iyyete ri'âyet itmelerini tenbîh ve bir tarafdan Halîl Ağa ile muhâbereye ibtidâr ile berâber dayıların kal'adan tard ve teb'îdleri devletin matlûbı oldığına dâ'ir Belgrad ahâlîsine hitâben bir kıt'a buyuruldı gönderdi.

Akdemce taraf-ı devletden Muhassıl Süleymân Paşa uhdesine rütbe-i vezâretle Belgrad muhâfızlığı tevcîh buyurılarak Nemçe ülkâsı içünden Zemun'a gönderilmiş idügine mebnî bu esnâda Süleymân Paşa Zemun'a gelüb bir takrîble Belgrad'a geçmek ve dayıları oradan

1 Taglît: Yanlışlığını çıkarma, yanıltma; yanıltılma.
2 Hod-be-hod: Kendi başına, kimseye danışmadan, kendi kendine.
3 Esbâb-ı meşrûha: Açıklanmış sebepler.
4 Bî-zâr: Bıkmış, usanmış, fütur getirmiş.

tard itmek üzre Belgrad ahâlîsiyle gizlüce muhâbere iderdi.

Goşancalı Halîl Ağa ise dayıları Belgrad'dan tard idüb de kendüsi anların yerine kâ'im olarak bir ser-hadd ağası olmak isterdi.

Dayıların her biri kal'anın bir kapusını muhâfaza ile meşgûl oldukları hâlde Ebûbekir Paşa'nın sâlifü'z-zikr buyuruldısı üzerine dördi dahi İstanbul kapusında ictimâ' ve işrâf ve vücûh-ı beldeyi cem' ile bizim kal'adan hurucumuza râzı mısınız deyü su'âl (s.126) itdiklerinden ve ahâlî hâh ve nâ-hâh bizler sizden hoşnuduz ve bu yolda bir mahzar yapub Bosna vâlîsine göndeririz deyüb bu yolda müzâkere-i maslahat olunmakda iken Halîl Ağa mevcûd ma'iyyeti olan asker ile ılgâr[1] iderek İstanbul kapusına doğrı gelmekde oldığını göricek kendüleriyle görüşmek ve müzâkerede bulunmak üzre geliyor zannıyla vürûdına muntazır olmuşlar Halîl Ağa ise İstanbul kapusından geçüb hemân keskin üzengi ile ilerü segirderek kal'ayı zabt idiverdi.

Süleymân Paşa bu keyfiyyete vâkıf olıcak derhâl Zemun'dan Belgrad'a geçdi ve Halîl Ağa ile görüşüb birleşdi ahâlî ile berâber dayıların avenesi dahi aulara arz-ı mutâva'at ve teba'iyyet itdi bu cihetle dayılaran kolı kanadı kırıldı anın üzerine dayılara (Devlet sizin suçunuzı afv itdi lâkin İstanbul'a gitmeniz lâzımdır) dinilerek Ada-i Kebîr'e gönderdiler hâlbuki Ada Kal'ası muhâfızı olan Receb Ağa'ya gönderilmiş olan tahrîrât-ı mahremâne[2] mûcebince Receb Ağa giceleyin dayıların cümlesini i'dâm ile ser-i maktû'ların İstanbul'a gönderdi bu sûretle Sırbluların sebeb-i şikâyetleri olan dayılar ortadan kaldırılmış olmasıyla anların dahi tefrîk-i cem'iyyet ile dâhil-i dâ'ire-i itâ'at olmaları lâzım gelürken bütün Sırbistân re'âyâsı bir kerre silâhlanmış ve bed-hâhân[3] tarafmdan isyânda devâm itmeleri için tahrîkât-ı mütevâliyye icrâ olunmakda bulunmuş oldığından Kara Yorgi Belgrad'ın muhâsarasından fârig olmadığı gibi Bögürdelen ve Semendire ve Özice ve Sokol kal'alarının dahi muhâsarasına devâm eyledi ve iki yüz yirmi senesi hilâlinde gospodarlık[4] unvânını takındı ve Sırbistân'ın istiklâlini i'lân itdi ve yirmi bir senesinde Rusya ve Nemçe devletleri Eflâk ve Boğdan beglikleri gibi Sırbistân'ın dahi bir emâret-i müstakille tanınmasını Devlet-i Aliyye'ye teklîf eylediler lâkin Napolyon bu husûsda ânlara kat'iyyen muhâlif idi binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye dahi Rusya ve Nemçe devletlerinin teklîfini kat'iyyen redd eyledi.

Müte'âkiben Rusyalu nakz-ı ahd eylediginden Devlet-i Aliyye Rusya seferiyle meşgûl oldığına mebnî Sırbistân işi pesmânde[5] oldı

İşte ol esnâda Kara Yorgi Süleymân Paşa ile muhâbere iderek Goşancalı Halîl Ağa haytalıkdan gelme oldığı cihetle Sırblunun ana emniyyeti olmadığından ve dayıların bir haylî âdemleri Belgrad Kal'ası'nda kaldığından anlar Belgrad'dan tard olunur ise Sırbluların dahi dağılacaklarını ve artık dâ'ire-i itâ'ate dâhil olacaklarını beyân itdi Süleymân Paşa dahi anın bu sözlerine aldandı Halîl Ağa ise işin sonı gelmeyecegini (s.127) teferrüs eyledi. Kal'a-i Zîr kendü zabtında ise de Kal'a-i Bâlâ Süleymân Paşa yedinde olub hâlbuki tamâmen kal'a kendü yedinde olmadıkca istedigi gibi hareket idemeyecegini anladı kaldı ki kendüsi

1 Ilgâr: Bir yere atla, ansızın yapılan, doludizgin saldırı.
2 Tahrîrât-ı mahremâne: Gizli yazı. Mahrem bir tarzda gönderilen resmi mektup.
3 Bed-hâhân: Kötü istekli.
4 Gospodar: Rumeli'deki büyük toprak sahiplerine verilen ad.
5 Pesmânde: Geri kalmış, geride bulunan; artık, artmış.

dağlu eşkıyâsı ser-gerdelerinden olmak hasebiyle nezd-i devletde müttehem oldığından rızâ-cûyâne[1] hareket iderek üzerindeki şekâvet lekesini silmek isterdi bu cihetle Belgrad'dan çıkub gitmege karâr virdi.

Süleymân Paşa dahi bununla iş biter ve Sırblu artık isyândan ferâgat ile savuşub gider zannında idi hattâ iki yüz yirmi bir senesi Zî'l-ka'de'sinin evâ'ilinde ol vechile işe hüsn-i netîce virilecegini Niş muhâfızı bulunan Hûrşîd Ahmed Paşa'ya tebşîr siyâkında tahrîr itmişdi.

Ve ol esnâda Pâsbânoğlı Sırbistân üzerine me'mûr olmuş ise de sene-i merkûme Zî'l-ka'de'si evâhirinde vefât itmekle yerine hazînedârı İdrîs Paşa Vidin vâlîsi olmuş ve usât-ı Sırbiyye'yi te'dîb içün Niş Muhâfızı Hûrşîd Paşa uhdesine Rûmili eyâleti ile Sofya cânibi ser'askerligi tevcîh buyurulmuşdur.

Kara Yorgi ise yirmi bin kadar usât-ı Sırbiyye ile Belgrad'ı sıkı muhâsara altına almışdı ve egerçi vukû' bulan muhârebelerde mağlûb olagelmiş ise de Belgrad'ı Râşid Paşa'nın Târîhcesi'nde beyân olundığına göre Belgrad varoş kapusının muhâfazasına me'mûr olan Arnavud ve sekbân asâkirinin himbaşısı Azîz Beg'i el altından akçe ile itmâ' idüb ale'l-hesâb olarak ber-vech-i peşîn elli bin guruş dahi virmiş oldığından kurbân bayramı gicesi mel'ûn-ı merkûm varoş kapusını küşâd ile on beş bin kadar usât-ı Sırbiyyeyi içerü almış idi ale's-sabâh ehl-i İslâm bayram namâzı kılmak üzre câmi'lere gitdiklerinde usât-ı Sırbiyye bağteten hücûm idicek ahâlî ne yapacaklarım şaşırmışlar ve hemân câmi'lere kapanub müdâfa'aya girişmişler Süleymân Paşa ile Halîl Ağa şehir içünde tüfenk atıldığını işitdiklerinde ahâlî bayram idiyor sanmışlar ba'dehu ses çoğalub bir arbede oldığını anlamışlar ise de ikisinin dahi yerlüye emniyyetleri olmadığından şâyed ki böyle bir bahâne ile Belgradlu kal'ayı zabt ider deyü kal'anın muhâfazasıyla meşgûl olmuşlar bunun üzerine Belgrad ahâlîsi dahi nâ-çâr ba'zı şerâ'it ile Sırblulara teslîm olmuşlar Sırblu cümlesine emân virmiş ve her biri hânelerine gidüb sanki emniyyet üzre oturmuş Kara Yorgi dahi mevâki'-i lâzımeye askerini yerleşdirmiş ve bu sûretle Belgrad kasabasını ele geçürmüş ve bu hâlde Süleymân Paşa artık Belgrad Kal'ası'nın muhâfazasına muktedir olamayacağını derk ile ne yapacağını şaşırmış.

(s.128) On sekiz gün kadar hâl bu minvâl üzre gitmiş ve Kara Yorgi bu sırada Goşancalı'nın kal'adan çıkub gitmesini kat'iyyen teklîf ve andan sonra Sırblunun vezâ'if-i ra'iyyeti[2] îfâ idecegini ta'ahhüd itmiş Süleymân Paşa dahi Kal'a-i Zîr ile cebehâne Goşancalı'nın yedinde oldığından ana cebri demem fakat bir takrîble anı kal'adan çıkarmağa çalışurum deyü cevâb virmiş.

Goşancalı Halîl Ağa ise ber-vech-i meşrûh Belgrad'dan çıkub gitmek niyyetinde oldığı hâlde artık iş işden geçmiş oldığını geregi gibi anlamış ve hemân Zemun tarafından mikdâr-ı kâfî sefîneler mübâya'a[3] ve ahâlîden gitmek isteyanlara mümâna'at olunmaması içün Kara Yorgi ile mukâvele eylemiş ve işin sonı vahîm oldığını ahâlîye anlatmış ve kendi âdemlerini sefînelere irkâb[4] iderken anları dahi da'vet eylemiş olması üzerine ahâlînin bir takımı evlâd ü ıyâlleri ile birlikde sefînelere binüb gitmişler bir takımı Goşancalı gibi bir haytaya uyub

1 Rızâ-cûyâne: Razı etmeye çalışırcasına.
2 Vezâ'if-i ra'iyyet: Devletin idaresindeki umum insanların vazifeleri.
3 Mübâya'a: Satın almak.
4 İrkâb: Bindirme, bindirilme.

gitmek kâr-ı âkil midir diyerek Belgrad'da ikâmeti ihtiyâr itmişler Halîl Ağa'nın sefîneleri Tuna girdâblarından geçerken cümlesini batırmak üzre Kara Yorgi girdâbları tutdırup mevâki'-i lâzımeye top ve asker vaz' ve ta'biyye itdirmiş idi Halîl Ağa ise kendüye tâbi' olan ehl-i İslâm ile birlikde sefînelere râkiben gündüzin Nehr-i Tuna ile aşağa doğrı akub giderek ve giceleyin Nemçe yakasına yanaşub beytûtet[1] iderek girdâb ağzına yaklaşub Bazyaş nâm kasaba civârında gicelemek üzre Nemçe yakasında bir kenara yanaşdıkda Sırblu evvelce ol civârda İsvince nâm mahalle bir mikdâr asker geçürmiş oldığmdan sefîneler üzerine hücûm eylemişler ise de Goşancalı'nın rüstemâne müdâfa'ası ile târ-mâr olarak savuşub gitmişler fakat ferdâsı girdâblardan geçerken gemileri batırmak üzre tedârükât-ı lâzımeye teşebbüs itmişler.

Sırblunun böyle hilâf-ı mukâvele sû'-i kasdları ma'lûm ve girdâblardan geçerken ehl-i İslâma ta'arruz idecekleri meczûm olıcak her ne kadar gice girdâblardan geçmek âdet olmamış ise de göz göre Sırblunun dâm-ı gadr ve hıyânetine düşmekden ise mütevekkilen alallâh giceleyin girdâblardan geçüb gitmek sûreti evlâ görülmekle Goşancalı hemân giceden sefînelere yol virmiş ve gice sefînelerin girdâblardan geçmesi Sırblıların hâtırlarına gelmedikden başka Hristiyanların paskalyası oldığından ol gice Sırblar hep ser-hoş olmağla sefîneler sessizce ve zararsızca girdâbı geçivirmiş ale's-sabâh Sırblar âgâh olarak arkalarından birkaç top ve bir haylî tüfenk atmışlar ise de sefâ'in-i İslâmiyyeye bir zarar ve ziyân idemediklerinden Goşancalı yoldaşlarıyla birlikde salimen Ada Kal'ası'na varmış.

(s.129) Gice girdâbdan geçüb gelan olmadığı hâlde ale's-sabâh Ada Kal'ası Muhâfızı Receb Ağa ve ahâlî anları görüb hayretde kalmışlar anlar dahi birkaç gün Ada Kal'ası'nda mihmân[2] oldukdan sonra sefînelere binüb Nehr-i Tuna ile sâlimen Vidin'e vâsıl olmuşlar.

Vidin Vâlîsi İdrîs Paşa Belgrad muhâcirlerine hürmet ve ri'âyet ile cümlesini iskân ve ivâ[3] ve Goşancalı'yı kendüsine kethüdâ itmişdir.

Goşancalı ol asrın meşâhîr-i şüc'ânmdan[4] olub bu vechile birçok ehl-i İslâm'ı gice girdâblardan geçürerek tûfân-ı belâdan kurtarmış olmasıyla şân ve şöhreti dû-bâlâ oldı ve devletçe dahi nâmdâr olarak uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh buyuruldı. Gelelim Belgrad'ın ahvâline.

Goşancalı'ya tâbi' olmayub da Belgrad'da kalan vücûh-ı İslâm kemâ fi's-sâbık Sırblu dâhil-i dâ'ire-i mutâva'at olub da anlara re'âyâ olur zu'munda idiler.

Hâlbuki Goşancalı gitdikden sonra arası çok geçmeyüb Sırblu Belgrad'daki ehl-i İslâm'ın silâhlarını devşirdi ol vakt Belgradlunun ayakları suya irdi ve Goşancalı ile birlikde gitmedikleri içün kendülerine nedâmet elvirdi.

Ber-vech-i bâlâ geçen senenin kurbân bayramı gicesi Sırblulara varoş kapusını küşâd iden Binbaşı Azîz Beg Kara Yorgi tarafından mazhar-ı ikrâm olarar yüz nefer yoldaşlarıyla Niş'e doğrı gönderilmişler idi hâlbuki Hasanpaşa palankası civârında kâ'in Devebağırdan hanlarına geldiklerinde külliyetlü eşkıyâ-yı Sırbiyye bu hanları sardı ve cümlesinin silâhlarını

1 Beytûtet: Geceleme, gece kalma.
2 Mihmân: Misafir, konuk.
3 İvâ: Bir yere yerleştirme, yerleştirilme, oturtma.
4 Meşâhîr-i şüc'â: Cesur ünlü kimse.

devşirdi Azîz Beg silâhlarını virmeyüb bir hâna kapandı Sırblu ise anın avenesini soydukdan sonra cümlesini boğazlamış ve Azîz Beg'i ol hân içünde ihrâk-ı bi'n-nâr eylemişdir.

Ba'dehu Kara Yorgi Süleymân Paşa'ya (Devlet-i Aliyye Belgrad'ı Sırbluya virdi sana dahi Rûmili'de başka bir mansıb virilmek üzre Niş'e gitmeniz lâzım geldi) deyü haber göndermekle Süleymân Paşa Zemun'a geçüb de mukaddemâ geldigi yoldan avdet idecegine her nasılsa gaflet idüb rü'esâ-yı Sırbiyye'den te'mînât alarak Azîz Beg'in gitdigi yoldan Niş'e gitmek üzre kapusı halkıyla kal'adan çıkdıgı gibi Sırblu girüb kal'ayı zabt itdiler ve Süleymân Paşa henûz Belgrad'dan bir sâ'atlik mesâfe mahalle vardıkda Kara Yorgi tarafından pusuya konulmuş olan dört bin kadar usât-ı Sırbiyye anların üzerine bağteten âteş itmekle Süleymân Paşa ile kapusı halkı merdâne müdâfa'a ve rüstemâne mukâbele itmişler ise de düşmana nisbetle ekall-i kalîl[1] olduklarından cümlesi orada şehîd olmuşlardır.

(s.130) Ba'dehu Sırb eşkıyâsı bağteten Belgrad kasabasındaki ehl-i İslâm üzerine hücûm ile erkekleri öldürdüklerine kanâ'at itmeyerek gebe hâtunların karınlarını yarub çocuklarını çıkarmak gibi mu'âmelât-ı vahşiyâneyi irtikâb eyledikleri esnâda ehl-i İslâm'dan ba'zıları kal'aya kaçub rü'esâ-yı Sırbiyye'ye dehâlet ve ilticâ itmeleri üzerine anlar bizim bu işde re'yimiz yokdur bu fezâhat ancak bir takım eşkıyânın işidir diyerek olacak oldukdan sonra sanki eşkıyâyı def' itmişler ve ehl-i İslâm'a te'mînât virmişler anın üzerine köşede bucakda saklanub kalmış olan ehl-i İslâm birer birer meydâna çıkmışlardır ki akdemce kal'aya firâr idenler ile berâber mecmû'ı yüz elli nüfûs kadar var idi.

Ol esnâda Sırblu Özice Kal'ası'nı dahi muhâsara idüb ahâlîsi bir müddet dayanmışlar ise de yiyecekleri kalmadığından mâl ve ırz ve canları mahfuz olmak şartıyla kal'ayı teslîm itmek üzre Sırblu ile mukâvele iderek bu vechile kal'adan çıkub evlâd ü ıyâlleri ile Bosna eyâletinde vâki' Srebrenice kazâsı'na muhâceret eylemişlerdir.

Bögürdelen Kal'ası muhâfazasında bulunan Boşnak askeri ol esnâda kal'ayı terk ile Bosna hudûduna çekilmiş olduklarından ahâlî kal'ada yalnız kalmış oldukları hâlde Sırblar gelüb kal'ayı muhâsara ve tazyîk itmeleriyle ahâlî mecbûren Sava Nehri'ni ubûr ile Nemçe ülkâsına geçüb kurtuldılar. Fakat iç kal'ada Dizdâr Yahyâ Ağa ile teb'ası kalub bir müddet daha dayandılar nihâyet anlar dahi ba'zı şerâ'it ile kal'ayı Sırblara teslîm eylediler ise de eşkıyâ-yı Sırbiyye mukâveleye ri'âyet etmeyüb cümlesini i'dâm itmişlerdir.

Müte'âkiben Semendire ahâlîsi dahi öyle mukâvele ile kal'ayı Sırbluya teslîm itdiler ise de Sırblu nakz-ı mukâvele[2] iderek Semendire ahâlîsinin kimini i'dâm ve kimini esîr eylemişlerdir. Usât-ı Sırbiyye mukaddem ve mu'ahhar Sokol Kal'ası'nı dahi şiddetlü muhâsara itmiş ise de kal'a-i mezbûre sarp ve sengistân mahalde olub ahâlîsi dahi cesûr ve yek-dil ve yek-cihet olduklarından ve Sırbistân ile Bosna eyâletlerini tefrîk iden Dirin Nehri'ne iki üç sâ'atlik mesâfede bulunarak Bosna tarafından imdâd ve i'ânede suhûlet oldığından Sırblu bir vaktde burasının zabtına muktedir olamamışdır.

El-hâsıl Sokol Kal'ası'ndan başka Sırbistân'daki kılâ' ve bikâ'ın kâffesi usât-ı Sırbiyye eline geçdi. Ve Kara Yorgi Sırbistan'ın istiklâli tasdîk olunmadıkca terk-i silâh itmeyecegini

1 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
2 Nakz-ı mukâvele: Mukaveleyi, anlaşmayı bozma.

i'lân eyledi. Ve Rusya'dan me'mûrlar ve zâbitler celb ile tanzîm-i umûr-ı mülkiyye[1] ve askeriyyeye ikdâm ve Rusyalu dahi her vechile i'âneye kıyâm itdi.

Ol esnâda ya'nî yirmi iki senesinde Rusya üzerine hareket iden Ordu-yı Hümâyûnun **(s.131)** tedârük-i levâzımâtına ihtimâm olundığı hâlde bir tarafdan dahi Sırbistân üzerine me'mûr olan Hûrşîd Paşa ordusuna asker ve mühimmât gönderilmekde idi. Müte'âkiben Sultân Selîm'in hal'i mes'elesi meydâna çıkmağla Sırbistân işi pesmânde oldı.

Kara Yorgi ise haydûd şeklinde çeteler tertîb ile Belene ve Vişgrad ve Pirepol ve Senice ve Yenipâzâr ve Kurşunlı ve Niş ve Şehirköyi ve Vidin kazâlarına îsâl-i hasârdan hâlî olmazdı. Anâ mukâbil Bosna ahâlîsi tarafından dahi câ-be-câ[2] çeteler tertîb olunarak Dirin Nehri'nden ubûr ile mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesine ri'âyet olunurdı.

Ba'dehu Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde akd-i mütâreke olundukda Rusyalu Devlet-i Aliyye ile Sırblu beyninde dahi mütâreke olunmasını teklîf itdiyse de Sırblunun Eflâk ve Boğdan gibi bir gûne imtiyâzı olmayub âdetâ re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den iken isyân eylemiş olmasına mebnî anınla mütâreke sözini Devlet-i Aliyye kabûl idemedi. Fakat Vidin ile Fethü'l-islâm arasında Sırblu ile mahlût olarak bir haylî Rusyalu bulundığından ol cihetde dahi terk-i muhârebe olunmak üzre devleteyn beyninde karâr virildi.

Ve bir müddet musâlaha intizârıyla vakt geçürildigi esnâda ya'nî yirmi üç senesi Şevvâl'inin yedisinde İdrîs Paşa kethüdâsı olan sâlifü'z-zikr Goşancalı Halîl Paşa uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâret ile İsakcı muhâfazası tevcîh buyuruldı. Ba'dehu me'mûriyyeti Sırbistân hudûdunda vâki' Şehirköyi muhâfazasına tahvîl buyurulmuşdur.

İşbu yirmi dört senesi evâ'ilinde Rusya muhârebesi avdet itdikde Rusyalunun teşcî'[3] ve i'ânesi ile Kara Yorgi Sırbistân'dan dışaru uğrayub ber-vech-i bâlâ Rusyalıların İbrâ'îl ve İsmâ'îl kal'aları üzerine hücûm itdikleri esnâda usât-ı Sırbiyye dahi Sofya civârına kadar tahattî[4] itmişlerdir.

Şöyle ki: Evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel'de on bin kadar usât-ı Sırbiyye Sofya havâlîsine vürûd ile bir mahall-i menî'ada teterrüs[5] eylemiş olduklarından Sofya cânibi ser'askeri Hûrşîd Paşa tarafından bir fırka-i İslâmiyye sevk olunarak lede'l-muhârebe Sırblu münhezimen burasını terk idüb gitmiş ise de Kumançe karyesinde yirmi bin kadar usât-ı Sırbiyye teterrüs itmekle Hûrşîd Paşa bi'n-nefs anların üzerine hareket ile iki gün pey-â-pey cenge müdâvemet olunarak burası dahi hücûm ile zabt olunub Sırblar külliyetlü telefât virerek münhezimen firâr itdiler.

Bu muhârebede Sofya Müftîsi fazîlet-me'âb ve câmi'ü's-seyf ve'l-kitâb es-Seyyid Abdurrahmân Efendi'nin mesâ'î-i mebrûresi[6] vukû'a geldiginden bu kerre bâ-irâde-i seniyye uhdesine ber-vech-i mevleviyyet Sofya kazâsı tevcîh buyuruldı.

(s.132) Fakat Sırblu Yenipâzâr ve Niş sancakları taraflarına takım takım çeteler çıkarub vardıkları yerlerin Hristiyan re'âyâsını dahi ayağa kaldırmakda olduklarından ve Sofya

1 Tanzîm-i umûr-ı mülkiyye: Devlete ait işleri düzenleme.
2 Câ-be-câ: Yer yer.
3 Teşcî': Cesaret verme, verilme, gayrete getirme, getirilme.
4 Tahattî: Bir şeyi atlayıp geçme, bir şey atlanıp geçilme; sınırı aşma, saldırış.
5 Teterrüs: Kalkanla siper yapmak.
6 Mesâ'î-i mebrûre: Hayırlı, makbul çalışmalar.

ordusı ancak Niş cihetini muhâfaza idebileceginden Goşancalı Halîl Paşa'nın Şehirköyi mevki'inin muhâfazasına mevcûd ma'iyyeti olan asâkirden mikdâr-ı kâfî asker ifrâz ve terk ile serî'an Yenipâzâr'a irişüb Ser'asker Hûrşîd Paşa ve Bosna Vâlîsi Sadr-ı esbak Hilmî Paşa ile muhâbere ve Yenipâzâr'da mevcûd olan me'mûrîn ile merâsim-i ittihâd ve ye-cihetîye ri'âyet iderek eşkıyâ-yı Sırbiyye'nin kahr ve tedmîrine ikdâm ve i'tinâ eylemesi kendüsine emr ve iş'âr idildi ve Cumâde'l-ûlâ'nın on beşinde uhdesine mütesellim ile zabt itmek üzre Adana eyâleti tevcîh buyuruldı.

Eşkıyâ-yı Sırbiyye'nin bir fırkası ise Cumâde'l-ûlâ evâhirinde Yenipâzâr'ı basub varoşunı ihrâk ile buldukları sagîr ve kebîr ehl-i İslâmı i'dâm ve derûn-ı kasabaya girmek üzre ikdâm itmişler ise de ahâlînin kaviyyen müdâfa'ası hasebiyle duhûl-i zafer-yâb olamayub ric'ate mecbûr olmuşlardır.

Ve Cumâde'l-âhire'nin yedinci güni Hûrşîd Paşa'nın Darva Köprisi'nde bir büyük muhârebesi vukû' buldı Sırblunun küllî telefâtı oldukdan başka birçoğı esîr oldı ve iki palankaları zabt idildi.

Ba'dehu Hûrşîd Paşa usât-ı harbiyyeyi tazyîk ile bir haylî toprak kal'a ve palanka ve loğurların feth ve teshîr eyledi.

Yine hilâl-i Cumâde'l-âhire'de Vidin Vâlîsi İdrîs Paşa tarafından dahi Sırbistân üzerine sevk-i asker olunarak Sırblunun Ada Kal'ası civârında inşâ eylemiş oldığı dört palanka zabt ve teshîr olundı.

Ve yine ol esnâda Bosna vâlîsi bulunan Sadr-ı esbak Hilmî İbrâhîm Paşa mîr-i mîrândan Klis ya'nî Bihke Sancağı mutasarrıfı olan Süleymân Paşa ve İzvornik Sancağı Mutasarrıfı Sun'ullâh Paşa ve İzvornik'de mukîm Alî Paşa ile Gradişka Kaptanı Osmân Beg'i bi'l-istishâm Belgrad'ı istihlâs eylemek niyyetiyle Sırbistân'a girüb haylî ilerülemiş ise de Sırbistân ahâlîsi kâmilen silâhlanmış ve Rusyalu tarafından her vechile mu'âvenet olunmakda bulunmuş oldığına mebnî Belgrad'a kadar varmak kâbil olamamışdır.

Burusa müderrislerinden Yıldırım Bâyezîd Medresesi Müderrisi Üryânî-zâde Mustafâ Efendi bundan akdem gazâ niyetiyle kendi tarafından olarak iki yüz nefer piyâde ve süvârî tahrîr ve techîz iderek Hûrşîd Paşa ma'iyyetine varub işbu Sırblu muhârebelerinde izhâr-ı salâbet[1] (s.133) ve besâlet eylemiş oldığından medrese-i mezbûre ber-vech-i te'yîd uhdesinde ibkâ[2] olunmak şartıyla kendüsine Kudüs-i Şerîf mevleviyyeti pâyesi ihsân buyuruldı.

Ve Sofya ordusuna bir mertebe daha takviyyet virilmek üzre İşkodra'dan üç bin asker tertîb idildi.

El-hâsıl her tarafdan Sırbistan üzerine hücûm içün tedârükât-ı lâzımeye teşebbüs olundı. Ancak zîrde beyân olunacağı vechile bu esnâda Rusya asâkiri Tuna'nın berü tarafına tecâvüz eylemiş oldığından Rusya'nın büyük ordusıyla muhârebe vukû'ı emr-i tabî'î oldığına mebnî böyle bir vakt-i nâzikde Goşancalı Halîl Paşa gibi bahâdır ve nâmdâr bir vezîrin Ordu-yı Hümâyûnda bulunması ehemm ve elzem olmağla iki konağı bir iderek serî'an Ordu-yı Hümâyûn'a gelmesi içün evâ'il-i Ramazân'da kendüsine emr-i âlî yazıldı.

Bu cihetle mîr-i mîrân-ı kirâmdan Dukakin Sancağı Mutasarrıfı Nu'mân Paşa Yenipâzâr

1 İzhâr-ı salâbet: Sağlam duruş gösterme.
2 İbkâ: Baki, dâim, devamlı, sürekli kılma.

mevki'ine me'mûr olarak Dukakin sancağının bi'l-cümle esnâf ve ahâlîsi ile bi'n-nefs hareket ve Hûrşîd Paşa ile bi'l-muhâbere bir semt-i münâsibden Sırbistân üzerine hücûm ve iktihâm eylemesi içün kendüsine emr virildi.

Ve Yakova kazâsının vakfa merbût idügini îrâd itmeyerek ve bu husûsun cümleye farîza-i zimmet oldığını bilerek ahâlîsinin umûmen esnâfca Sırb üzerine hareket ve mîr-i mîrândan Kalkandelenli Receb Paşa ma'iyyetiyle azîmet eylemeleri içün nâ'ib ve vücûhuna ve bi'l-cümle sekenesine hitâben emr-i âlî gönderildi.

Ve mîr-i mîrândan Prizrinli Sa'îd Paşa Karadağ ser-haddinde vâki' Nikşik Kal'ası muhâfazasına me'mûr ise de küçük birâderini yerine hırağub kendüsi asâkir-i külliyye ile Sırb seferinde bulunan birâderi Mahmûd Paşa'nın imdâdma müsâra'at[1] eylemesi içün kezâlik fermân-ı âlî yazıldı.

Ve Sırblu yedinden istihlâs olunan mahallerin muhâfazası içün meştâ[2] askeri tertîb olunmak lâzım geldiginden Hûrşîd Paşa ma'iyyetine iki bin güzîde asker göndermek üzre Sirozî İsmâ'îl Beg'e fermân yazıldıktan başka evlâd-ı fâtihân zâbiti Kapucıbaşı Selîm Beg iki bin nefer evlâd-ı fâtihân askeriyle Hûrşîd Paşa ma'iyyetine me'mûr oldı. Ve Yakova ve Filibe kazâlarından beşer yüz ve Tatarpâzârı'ndan iki yüz elli ve Prizrin ve Priştine ve Kalkandelen ve Üsküb ve Manastır kazâlarından ikişer yüz ve Köstendil ve İvranya ve Berkofca kazâlarından yüz ellişer ve İhtiman ve Samakov kazâlarından yüzer nefer ve dîger mahallerden dahi birer mikdâr meştâ askeri tertîb buyuruldı. Gelelim Ordu-yı Hümâyûnun vekâyi'ine.

(s.134)

Vekâyi'-i Ordu-yı Hümâyûn

Ordu-yı hümâyûnun kangı mevki'a azîmeti lâzım gelecegine dâ'ir Edirne sahrâsında huzûr-ı serdâr-ı ekremîde akd-i meclis-i meşveret ile müzâkere-i keyfiyyet olunub nibâyet Şumnı mevki'i her tarafa semt oldığından oraya varılub da iktizâ-yı hâl orada bi'l-müzâkere virilecek karâra göre hareket olunmak münâsib görilerek mâh-ı Receb'in yedinci Cum'airtesi güni Edirne sahrâsından hareket ile on altıncı güni Şumnı sahrâsına muvâsalat idildi.

Ol esnâda Rusyaluların Kalas'dan köpri kurub berü yakaya geçdikleri havâdisi tahdîş-i ezhân[3] itmekle huzûr-ı serdâr-ı ekremîde akd-i encümen-i meşveret olunup el-hâletü hâzihî asâkir-i â'dâ[4] Tuna'nın berü tarafına tahattî ile Tulçi ve İsakcı ve Maçin taraflarına îsâl-i hasâra ibtidâr itmekde iken Ordu-yı Hümâyûnun Şumnı sahrâsında dîger bir tarafa hareketi münâsib olamaz deyü evvel emirde başbuğlar ta'yîniyle karşu tarafa def' ve tard olundukdan sonra semt-i münâsibe hareket olunmak üzre karâr virildi. Ve hemân Ordu-yı Hümâyûn çarhacısı Sürûrî Paşa mevcûd ma'iyyeti olan asâkir ile Tutrakan muhâfazasına me'mûr buyuruldı. O dahi Tutrakan'a bi'l-vüsûl Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından olub mîr-âhûr-ı evvel pâyesi olan Pehlivân İbrâhîm Ağa ile bi'l-ittifâk Tutrakan'dan düşman tarafına

1 Müsâre'at: Sür'at ve acele etme.
2 Meştâ: Kış mevsiminde barınılacak yer. Kışlık otlak, kışla.
3 Tahdîş-i ezhân: Zihinleri kurcalamak, tırmalamak.
4 Asâkir-i â'dâ: Düşman askerleri.

çapul ider oldılar.

Ol avânda Silistre vâlîsi ve Tuna sevâhili ser'askeri olan Hüsrev Paşa'nın Silistre'den azîmet eyledigi haber alındı.

Ve akdemce sekiz bin kadar piyâde ve süvârî Arnavud askeriyle Ordu-yı Hümâyûna gelmiş olan Tepedelenli Alî Paşa-zâde mîr-i mîrân-ı kirâmdan Muhtâr Paşa Hâcıoğlıpâzârı kolundan düşman üzerine harekete me'mûr kılındı. Mîr-i mîrân-ı kirâmdan Çirmen mutasarrıfı ve Ordu-yı Hümâyûn konakcısı olan İsmâ'îl Paşa dahi anın ma'iyyetine ta'yîn olundı.

Ve Rusyalunun Tuna'yı ubûr iden büyük ordusuna karşu gitmek üzre Anadolı Vâlîsi Hâcı Osmân Paşa başbuğ nasb ve ta'yîn buyurulmuş idüginden ma'iyyetinde asâkir-i vâfiyye bulunmak lâzıme-i hâlden oldığına mebnî Silistre Mütesellimi Yılıkoğlı Süleymân ile birlikde olarak Karinâbâd Kazâsı Â'yânı Kapucıbaşı Halîl Ağa ve Yanbolı ve Hâcıoğlıpâzârı ve Ahyolı ve Kozlıca ve İslimye â'yânları kazâlarının bi'l-cümle harb ü darb ashâbıyla ve Aydos Â'yânı Odabaşıoğlı Seyfullâh Ağa dört yüz nefer ile (**s.135**) ve Misivri ve Rusikasrı â'yânları birer mikdâr asker ile müşârün-ileyh Osmân Paşa ma'iyyetine me'mûr oldukları gibi mu'ahharen İlbasanlı Süleymân Paşa-zâde Mehmed Paşa ile birâderi Sâlih Paşa'dan birisi mükemmel kapusı halkıyla kezâlik Osmân Paşa ma'iyyetine varmak üzre me'mûr olmuşdur.

Ve bölükât-ı erba'a ocağından tertîb olunan iki yüz elli ve sipâh ve silâhdâr ocaklarından yüz ellişer nefer terakkîlü ile berâber Anadolı tarafından tevârüd[1] itmekde olan serdengeçdi bayrakları dahi Şumnı sahrâsında alâ cerâ'l-âde tashîh-i be-dergâh kılınarak kezâlik Osmân Paşa ma'iyyetine me'mûr buyuruldılar.

Bunlardan başka Edirne'den ve civârında bulunan dîger kazâlardan dahi takım takım neffr-i âmm tertîb ile hemân Ordu-yı Hümâyûna yetişmeleri içün evâmir-i aliyye gönderilmiş ve mu'ahharen sâbıkâ Köstendil Sancağı Mutasarrıfı Pekinli Süleymân Paşa dahi bin iki yüz nefer süvârî ile bi'n-nefs Ordu-yı Hümâyûna gelmek üzre me'mûr buyurulmuşdur.

Ba'dehu Ordu-yı Hümâyûn ile Ruscuk'a varılub da andan Yergögi'ye ubûr ve Bükreş ve Yaş taraflarına hareket ile düşmanı berü yakadan öte tarafa ric'ate mecbûr eylemek sûreti münâsib mütâla'a olunarak Receb'in yirmi altıncı Penşenbe güni Ordu-yı Hümâyûn ile Şumnı sahrâsından hareket ve selhi olan isneyn güni Ruscuk sahrâsında muvâsalat olundı. Mukaddemâ Ordu-yı Hümâyûna me'mûr kılınmış olan mîr-i mîrân-ı kirâmdan Beylanlı Mustafâ Paşa bu esnâda Ruscuk sahrâsına bi'l-vürûd vüzeraya şâyân sûretde mükemmel dâ'iresiyle isbât-ı vücûd itdikde uhdesine rütbe-i vezâretle Varna muhâfızlığı bi't-tevcîh ma'iyyetine Silivri ve Çorlı ve Bergos ve Kırkkilise ve Baba-yı Atîk[2] kazâlarından ikişer yüz ve bahren nakl olunmak üzre İznikmid kazâsından beş yüz ve Taraklu ve Göynük kazâlarından üçer yüz ve Bahr-i Siyâh Ereglisi ve Akçaşar ve Bartın ve Geyve ve Akhisâr-ı Geyve kazâlarından ikişer yüz nefer piyâde sevk olunmak üzre evâmir-i aliyye yazıldı.

Ve mukaddemâ başbuğ sâlifü'z-zikr Hâcı Osmân Paşa ma'iyyetine varmak üzre nefs-i Edirne'den bin nefer piyâde ve süvârî tertîb ve techîz ile sevk olunmuş iken ekserisi esnâ-yı

1 Tevârüd: Arka arkaya gelme, her yandan gelip birikme.
2 Baba-yı Atîk: Babaeski, Kırklareli.

râhda firâr itmekle mahall-i me'mûriyyete vâsıl olanlar ekall-i kalîl oldığından alâ eyyi hâlin Edirne'den üç bin nefer tertîb ve irsâl ile firârîlerin dahi te'dîb ve terbiyyeleri bâbında ekîd ve şedîd emirler gönderildi.

Ve mukaddemce Tuna Donanması başbuğı olan Patrona-i Hümâyûn Halîl Beg ma'iyyetine müretteb olan şalopeleri[1] Nehr-i Tuna'ya idhâl itmek üzre me'mûr olmuş ise de hâlâ Balçık (**s.136**) ve Mankalya[2] sularında ser-seri geşt ü güzâr[3] itmekde bulundığından hemân Yorunca Boğazı'ndan duhûl ve Vezîr el-Hâc Ahmed Paşa ile muhâbere iderek Kazakları berüye imrâr ve düşmanın ol havâlîde olan duba ve sâ'ir sefâ'in-i sagîrelerini hark ve gark ile kesr-i kuvvetine bezl-i mechûd eylemek üzre taraf-ı serdâr-ı ekremîden kendüye emr-i mü'ekked[4] irsâl olundı.

Şânî-zâde Târîhi'nde tahrîr olundığı üzre Lofca Kazâsı Â'yânı Kapucıbaşı Eyyûb Ağa mukaddemce mikdâr-ı vâfî asker ile Nigbolu muhâfızı ma'iyyetine ta'yîn buyurulmuş ise de ol tarafa gönderdigi askeri cüz'î olub Nigbolı ve Kulle taraflarında ise külliyyetli askerin lüzûmu oldığmdan ve Lofca kazâsında Pomak ta'bîr olunur tâ'ifeden işe yarar külliyyetlü piyâde çıkacağı tahkîk olunub ancak Eyyûb Ağa pîr ve alîl bulundığından ihtiyârlığına merhameten neferâtm Pehlivân ve Sirâf dinmekle arîf iki nefer bölükbaşı ma'iyyetiyle istihdâm olunmalarına ruhsat virilerek zikr olunan neferâtdan on bin nefer irsâl eylemek üzre mûmâ-ileyh Eyyûb Ağa'ya hitâben emr-i şerîf ısdâr olunmuş iken â'dânın Ordu-yı Hümâyûn taraflarına sû be-sû[5] şiddet-i hücûmuna mebnî bir ân akdem mukâbele ehemm olarak Ordu-yı Hümâyûn'da asâkir-i kesîre bulunması farizadan olmak hasebiyle Lofca tarafından tamâm on dört bin asker tertîb ile merkûmân bölükbaşılar ma'iyyetleriyle doğrı Ordu-yı Hümâyûna gönderilmesi içün mûmâ-ileyh Eyyûb Ağa'ya ve bi'l-fi'il sipâhîler ağası ve Dîvân-ı Hümâyûn çavuşbaşı vekîli olub husûs-ı mezbûra mahsûsan me'mûr kılınan Hulûsî Ağa'ya ve ocakdan me'mûr turnacıbaşıya ve asâkir-i merkûmeyi ta'dâda ta'yîn olunan Hâcı Dervîş Ağa'ya hitâben evâsıt-ı Şa'bân'da emr-i âlî ısdâr kılındı.

Kezâlik Plevne Kazâsı Â'yânı Abdülcelîl Ağa külliyetlü askerle bi'n-nefs Vidin cânibine gitmek üzre me'mûr edilmiş iken bu kerre üç bin neferle alâ eyyi hâlin Ordu-yı Hümâyûna gelmek üzre me'mûr idildi.

Selvi Kazâsı[6] Â'yânı Kapucıbaşı Halîl Ağa dahi Vidin tarafına me'mûr olub bu me'mûriyyetine halel gelmemek ve yine serî'an Vidin cânibine gitmek üzre başkaca beş yüz nefer piyâde ve süvârî dahi Ordu-yı Hümâyûna göndermesi isti'câl buyuruldı.

Ve sâbıkâ Selvi Â'yânı olan Hasancık Ağa bu esnâda kazâ-i mezbûra varub yine â'yân olmak dâ'iyyesiyle fesâd ve ihtilâle bâ'is ve tedârükât-ı seferiyyenin avk[7] ve te'hîrini mûris olacak harekât-ı nâ-sezâya ibtidâr itmiş iken Ordu-yı Hümâyûn cânibinden dûçâr-ı mu'âhaze ve mücâzât olacağını hiss ile Lofca tarafına firâr itmiş ve ol vaktin usûlünce bu makûle

1 Şalope: Eskiden kullanılan iki direkli hafif bir savaş gemisi.
2 Mankalya: Mangalia, Dobruca, Romanya.
3 Geşt ü güzâr: Gezme, gezip tozma.
4 Emr-i mü'ekked: Tekidli emir.
5 Sû be-sû: Taraf taraf, her tarafa, her yana, her tarafta, her yanda.
6 Selvi Kazâsı: Sevlievo, Bulgaristan.
7 Avk: Alıkoyma, durdurma, vazgeçirme.

mültecilerin himâyesi âdet hükmüne girmiş olmasıyla Lofca kazâsında elegeçürilmesi kâbil (s.137) olamayub ancak fî-mâ-ba'd Selvi kazâsına gelürse men' ve ahz olunmak üzre Selvi kazâsı nâ'ibine ve vücûhuna hitâben emr-i âlî sâdır oldı.

Ve kalgaylık pâyesiyle Yergögi cânibinde bulunan Bahâdır Giray Sultân'ın ma'iyyetine ta'yîn olunan eyâletlü ve sâ'ir tavâ'if-i askeriyye ile hemân düşman üzerine hareket eylemesi emr olundı.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Hâcıoğlıpâzârı koluna me'mûr olan mütehayyizân-ı mîr-i mîrân-ı kirâmdan Tepedelenli Alî Paşa-zâde Muhtâr Paşa ma'iyyetinde dahi külliyetlü askerin bulunması lüzûmuna mebnî Debreli Yûsuf Beg bi'n-nefs yâhûd karındaşı Abbâs Beg başbuğluğıyla bin nefer ve Ohri Mütesellimi Celâleddîn Beg bi'n-nefs yâhûd yegenlerinden birinin ser-gerdeligiyle beş yüz nefer ve İlbasanlı Abdullâh Paşa mükemmel kapusı halkıyla Muhtâr Paşa ma'iyyetine me'mûr oldılar.

Ve bundan akdem Akçahisârlı Kaplan Paşa'nım hilâf-ı rızâ hareketine mebnî emâreti ref' olunmuş ise de bu kerre kendüsinin yâhûd oğullarından birinin ser-gerdeligiyle Muhtâr Paşa ma'iyyetine bin beş yüz nefer irişdirmek şartıyla emâreti ibkâ buyuruldı.

Kütahya Kethüdâyeri İbrâhîm Ağa ve atîk ağavât ve alemdârları dahi mevcûd-ı ma'iyyetleri olan üç yüz elli kadar neferât ile kezâlik Muhtâr Paşa ma'iyyetine irsâl olundılar.

İşte Ordu-yı Hümâyûn böyle derme çatma neferâtdan mürekkeb bir hey'et olub bununla Rusya'nın muntazam ordularına mukâbele kâbil olmadığından kal'alara kapanub da tahaffuzî hareketden başka çâre yoğ idi. Fakat Rusyalu Tuna'nın sağ tarafına mürûr ile berülere doğrı tecâvüz ve tahattî itmekde oldığından ber-vech-i bâlâ Ordu-yı Hümâyûn dahi Ruscuk'dan Yergögi yakasına ubûr ile Osmânlu süvârîsinin der-kâr olan batş[1] ve savleti sâyesinde Bükreş ve Yaş taraflarına doğrı hareket ile Rusyalunun arkasını alub da ric'ate mecbûr iderek Tuna'nın sağ tarafını tahliyye itdirmek tedbîr olunmuş idi.

Binâ'en-aleyh Ordu-yı Hümâyûnun Ruscuk sahrâsına vürûdının ferdâsı gurre-i Şa'bân olan Salı güni huzûr-ı serdâr-ı ekremîde akd-i encümen-i meşveret olunarak hemân karşuya mürûr içün açıklar tedârük ile asker ve top ve mühimmât imrârına mübâşeret olunmuşdur.

Bu sırada karşuya geçmiş olan Ruscuk Â'yânı Boşnak Ağa bir mikdâr süvârî ile karagola çıkarak Yergögi'ye iki sâ'at mesâfesi olan Dayebağları semtinde geşt ü güzâr eylerken Rusyalunun süvârî karagoluna tesâdüf ile cenge mübâşeret eyledikde Rusyalunun girüden imdâdı gelüb Yergögi'de mevcûd olan asâkir-i (s.138) İslâmiyye dahi yetişmekle kânûn-ı harb ve vegâ germâ-germ oldığı esnâda serdâr-ı ekrem dahi Ruscuk'dan karşuya mürûr ile asâkir-i İslâmiyye'yi cenge teşvîk ve teşcî' itmegin asâkir-i İslâmiyye düşmanın âteşine bakmayub hücûm ve iktihâma ikdâm itmeleriyle sekiz sâ'at mümtedd olan işbu mukâtelede asâkir-i İslâmiyye'nin yüz kadarı şehîd ve mecrûh oldığı hâlde Rusyaluların daha ziyâde telefâtı vukû' bularak nihâyet ric'ate mecbûr olduklarından asâkir-i İslâmiyye sûret-i gâlibiyyetde Yergögi'ye avdet itmişlerdir.

Lâkin ferdâsı Rusyalu mezkûr Dayebağları'na vürûd ile ordusunı kurub ibrâz-ı savlet ve nahvet[2] itdigine mebnî külliyyet ve cem'iyyet ile üzerine hücûm ve iktihâma karâr virilüb

1 Batş: Zor ve şiddetle yakalayış, sertlikle tutuş.
2 Nahvet: Kibir, gurur. Kibirlenme, büyüklenme, böbürlenme.

hattâ Tutrakan tarafına ta'yîn olunmuş olan Sürûrî Mehmed Paşa dahi ma'iyyetinde olan Pehlivân İbrâhîm Ağa ve me'mûrîn-i sâ'ire ile Ruscuk'a celb ve oradan Yergögi yakasına imrâr olunarak Edirne vücûhundan Sert Mahmûd Ağa uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîhiyle Tutrakan muhâfazasına ta'yîn buyurulmuş idi.

Rusyalu bu tehyi'ât-ı cesîmeyi lede't-tahkîk[1] orada sebât itmek işine elvirmeyecegini cezm iderek hemân fekk-i tınâb-ı ikâmetle[2] Tonbavice Nehri'nin öte yakasma güzâr eylemişdir. Bunun üzerine Yergögi'de tahaşşüd iden kuvve-i askeriyenin ilerüye sevk ve tahrîki tasavvur olunurken Ser'asker Hüsrev Paşa'nın Rasvat'da Rusyalunun berü tarafdaki ordusıyla lede'l-mukâbele mağlûb olması üzerine Rusyalu meydân bulub Silistre'yi muhâsara eyledigi haberi alınmağla Ordu-yı Hümâyûnun Ruscuk'a ric'atiyle Silistre cânibine teveccühi lâzım geldigine mebnî hemân Yergögi Muhâfızı Alâeddîn Paşa ma'iyyetine mikdâr-ı kifâye asker bırağılarak girü Ruscuk cânibine mürûr ve avdet olundı. Ve Çarhacı Paşa ser-gerdeligiyle yeniçeri ve mukaddemâ Âsitâne'den vürûd iden ve bu esnâda tahrîr olunan dalkılıc ve sâ'ir Ordu-yı Hümâyûn asâkiri ve kul kethüdâsı ağa ve Pehlivân Ağa ve Boşnak Ağa ve me'mûrîn-i sâ'ire evâsıt-ı Şa'bân'da Silistre cânibine i'zâm kılındı.

El-hâsıl Ordu-yı Hümâyûn Bükreş ve Yaş taraflarına hareket ile Tuna'nın berü tarafına gelmiş olan Rusya büyük ordusunı öte tarafa ubûr ile çekilmege mecbûr idecek iken Hüsrev Paşa ordusunun inhizâmı[3] üzerine Ordu-yı Hümâyûn Tuna'nın berü tarafına mürûr ile ric'ate mecbûr olmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ Çarhacı Paşa ile Pehlivân Ağa ve Boşnak Ağa ve me'mûrîn-i sâ'ire Silistre'ye doğrı hareket iderek ve Silistre'ye dört sâ'at mesâfesi olan Pop karyesindeki Rusya karagolunı ürkiderek Silistre'ye bir sâ'at mesâfesi olan Tatariçe nâm karyeye (s.139) varmışlar ve metrisler hafrıyla yerleşmişler idi. Serdâr-ı ekrem dahi Ordu-yı Hümâyûn takımını Ruscuk'da bırağub sebük-bârca Silistre tarafına ılgâr ile zikr olunan Tatariçe ordusunun bir sâ'at girüsinde ihtiyât ordusunı kurub Çarhacı Paşa'ya ve me'mûrîn-i sâ'ireye lâzım gelan emirleri virmiş idi.

Ordu-yı hümâyûnun böyle kuvvetlüce hareketi üzerine Rusyalu dahi Köstence ve Mankalya taraflarında olan fırkalarını celb ve cem' ile Silistre'yi muhâsara iden büyük ordusunı kuvvetlendirmiş idi.

Bu esnâda Silistre'de bulunan guzât-ı İslâm kal'adan bir çıkış idüp bağteten Rusyalu üzerine hücûm ve iktihâm ile Rusya asâkirinden bin kadarını itlâf ve i'dâm itmişlerdir ve iki gün sonra ya'nî şehr-i Ramazân-ı şerîfin on beşinci güni meşhûr Tatariçe karyesi melhame-i kübrâsı[4] vukû' bulmuşdur.

Şöyle ki: Ol gün Rusya ordusı altmış bin nefere bâliğ oldığı hâlde ale's-seher hareket ve Tatariçe karyesini ihâta ve her tarafdan imdâd ve i'âne yollarını sedd ü bend ile cenge mübâşeret eyledikde asâkir-i İslâmın piyâdeleri metrislerde kalarak Peblivân Ağa ve Boşnak Ağa ve yeniçeri süvârîleri ve delîl ve tüfenkci ve sâ'ir sunûf-ı süvârîyân meydân-ı muhârebeye at sürüb sahrâlara yayıldılar ve âteş-i top ve tüfenge bakmayub şecî'âne ve

1 Lede't-tahkîk: Tahkik olundukta.
2 Fekk-i tınâb-ı ikâmet: Yerleşme ipini kesme, taşınma.
3 İnhizâm: Hezimete uğrama, bozulma, alt olma, yenilme; bozgunluk.
4 Melhame-i kübrâ: Büyük kanlı savaş.

fedâkârâne cenge koyuldılar. Bu sûretle bir büyük bâzâr-ı kâr-zâr kuruldı cân virüb nâm alanlar seçildi.

Nısf-ı nehâra[1] dek top ve tüfenk âteşine devâm olunup bir tarafdan dahi seyf ü sinân işlerdi. Ale'l-husûs Pehlivân İbrâhîm Ağa semender gibi âteş içünde yüzerdi. Anın mütevâliyyen bücûm ve iktihâm-ı lâubâliyânesinden Rusyalular bî-zâr olub her tarafdan üzerine bücûm ve kendüsini ihâta iderek takımıyla ahz ve esîr idecekleri zamân ki tamâm vakt-ı zuhr idi. Tepedelenli Alî Paşa-zâde Muhtâr Paşa üç binden ziyâde tüfenk-endâz[2] süvârî ile meydân-ı harbe yetişüb şiddetlü âteş iderek Rusyaluların üzerine hücûm itmeleriyle Peblivân Ağa kurtuldı. Ve asâkir-i İslâmiyye'ye kuvvet-i kalb geldi ve hemân sell-i seyf ile her tarafdan düşman üzerine hücûm olunub top ve tüfenk âteşi kesildi her tarafda şu'le-i âteşe bedel kılıc ve süngü parıldısı görünür oldı. Osmânlu cündîlerinin tamâm at oynadacak vakti geldi.

Ahşam sâ'at on bire dek yaka yakaya ceng olunub binden ziyâde asâkir-i İslâmiyye şehâdet şerbetin içdi ve on binden ziyâde Rusyalu kılıcdan geçdi.

(s.140) Rusyalular pek ziyâde sebât ve ikdâm itdiler ise de ber-vech-i bâlâ on bu kadar bin askerleri meydân-ı muhârebede düşüb kaldıktan sonra artık dayanamayub pek fenâ hâlde bozuldılar. Ve Silistre pîşgâhında sahrâ istihâkâmâtıyla mahfûz olan ordugâhlarına çekildiler.

Bir buçuk sâ'at kadar asâkir-i İslâmiyye Rusyaluları ta'kîb iderek metrislerine kadar gitdiler. Ve ahşam irişmekle gice karanlığında seyf ü sinân-ı zafer-nişânların parladarak avdet itdiler.

Sâlifü'z-zikr Pehlivân İbrâhîm Ağa fevka'l-âde yararlık ve bahâdırlık ile meşhûr-ı cihân ve şimdiye kadar Rusya muhârebelerinde nâ'il oldığı büyük büyük muzafferiyyetler dillerde dâstân oldığı hâlde bu melhame-i kübrâda ibrâz eyledigi âsâr-ı merdânegî ve celâdet dahi herkese mûcib-i ta'accüb ve hayret oldı ve anı ber-vech-i bâlâ mudîk-i belâdan kurtaran Muhtâr Paşa dahi Hızır Paşa deyü şöhret buldı ve bu vesîle ile Arnavud şehbâzları haylî nâm ve şân aldı.

Bu muhârebeden sonra Rusyalu artık Silistre pîşgâhında duramayub hemân asâkir-i İslâmiyyenin ta'kîbi korkusıyla esnâ-yı râhda[3] olan köprileri hedm iderek Silistre'den on iki sâ'at girü çekilüb mecrûhlarını ve ordusunun ağırlığını İsakcı ma'berinden Eflâk yakasına geçürdi ve Babadağı ve Köstence ve Mankalya taraflarındaki asâkirini celb ileTuna'nın berü yakasmda tedâfü'î hareket itmek üzre bir mikdâr asker terk ile ordusunı karşu tarafa imrâr eyledi.

Serdar-ı ekrem ise hemân Silistre sahrâsına gelüb ordu kurdı ve Pehlivân Ağa'ya rütbe-i vezâret virdi ve sekiz bin güzîde süvârî ile anı ta'kîb-i â'dâya gönderdi.

İşte Baba Paşa deyü meşhûr ve be-nâm olan zât-ı celâdet-ittisâm[4] budur. Bundan sonra biz dahi anı Baba Paşa deyü yâd ideceğiz.

1 Nısf-ı nehâr: Gündüzün yarısı.
2 Tüfenk-endâz: Tüfek kullanan, tüfek erleri.
3 Esnâ-yı râh: Yolculuk esnasında.
4 Zât-ı celâdet-ittisâm: Yiğitliği damgalanmış, onaylanmış kimse.

Mevsim-i şitâ takarrub itmiş ve ittihâz-ı meştâ zamânı gelmiş olmasıyla serdâr-ı ekrem bir müddet Silistre sahrâsında ikâmet eyledigi esnâda yeniçeri ağasını Ruscuk'dan Silistre'ye celb ile dalkılıc ve ser-dengeçdi ağavât ve neferâtının memhûrlarını i'tâ ve tevzî' ve emr-i muhâfazaya dâ'ir husûsâtı me'mûrlarına sipâriş ve tevdî' iderek Şumnı meştâsına avdet ile Şevvâl'in on dördünci ve rûz-ı Kâsım'ın on altıncı güni Şumnı'ya bi'l-vüsûl derûn-ı kasabada tehyi'e olunan sarâya nüzûl eyledi.

Ve Şevvâl'in yirmi dördünci güni vâki' olan tevcîhâtda Karahisâr-ı Sâhib mansıbı **(s.141)** Ser'asker Hüsrev Paşa'ya ve münhal olan Silistre eyâleti Haleb'e ilhâkan Çarhacı Sürûrî Paşa'ya ve Anadolı eyâleti Rikâb-ı Hümâyûn Kâ'immakâmı Osmân Paşa'ya ve Begşehri ve Karesi sancakları Hâcıoğlıbâzârı mevki'inde bulunan sâbıkâ Anadolı Vâlîsi Osmân Paşa'ya ve Rakka eyâleti Baba Paşa'ya ve Aksaray sancağı Karslı Alî Paşa'ya ve Ohri sancağı Yergögi Muhâfızı Mîr-i Mîrândan Alâeddîn Paşa'ya ve Karaman eyâleti sâbıkâ Rakka Vâlîsi Sürici Mahmûd Paşa'ya ve Kocaili sancağı Varna Muhâfızı Vezîr Beylanlı Mustafâ Paşa'ya ve Eskişehir sancağı Tutrakan Muhâfızı mîr-i mîrândan Sert Mahmûd Paşa'ya tevcih olunub sâ'ir vüzerâ mansıblarında ibkâ olundı.

Ol vakt ashâb-ı menâsıbın ekseri seferber olub mansıbları mütesellim ile idâre idilürdi ve mansıblar ma'âş bedeli dimek olarak avâ'idi mütesellimler taraflarından kendülere gönderilürdi ve ba'zı elviyyenin mütesellimleri yarı mutî'yarı âsî olan yerlü derebegleri ise de anların tarafından dabi sûret-i maktû'ada ashâb-ı menâsıba bir mikdâr şey virilürdi.

İşte ashâb-ı menâsıb bu tarîkle ta'ayyüş iderek seferde bulunurlardı Hüsrev Paşa'nın bâlâda beyân olundığı üzre dûçâr oldığı bozgunlukda bütün emvâl ve eşyâsı zâyi' ve telef olmakdan nâşî dâ'iresini düzmek üzre uhdesine bir nemâlü mansıb tevcîhini istid'â eylemiş idi hâlbuki serdâr-ı ekrem Ziyâ Paşa'nın Kapudan-ı esbak Küçük Hüseyin Paşa hakkında husûmeti olub vefâtmdan sonra kîn ve adâveti anın bendegânına intikâl itdiginden ve ale'l-husûs Hüsrev Paşa ile Hûrşîd Paşa'yı hiç sevmediginden bu kerre Hüsrev Paşa'ya ber-vech-i bâlâ Karahisâr-ı Sâhib sancağını bi't-tevcîh varub bi'z-zât zabt ve idâre eylemesini emr itmekle Hüsrev Paşa dahi bu kerre Şumnı'dan hareket ve mansıbı cânibine azîmet eylemişdir lâkin bu dakîkalar Sultân Mahmûd Han Hazretlerinin ma'lûmı olub böyle evkât-ı nâzikede serdâr-ı ekremin agrâz-ı nefsâniyye[1] ile uğraşmasından dil-gîr[2] olarak müte'âkiben Hüsrev Paşa'nın me'mûriyetini bâ-hatt-ı hümâyûn Kocaili sancağına tahvîl ile varub Kocaili'de îfâ-yı vazîfe-i me'mûriyyete kıyâm eylemesini irâde buyurmuşdur. Tevcîhât-ı sâlifetü'z-zikrde[3] ricâl-ı Bâb-ı Âlî ve me'mûrîn-i sâ'irenin ekseri ibkâ olunup fakat nişâncılık mansıbı Ordu-yı Hümâyûn tertîbâtına me'mûr olan Kethüdâ-yı esbak Mustafâ Reşîd Efendi'ye tevcîh olunmuşdur.

Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Cânib Sâlih Efendi bu esnâda Dersa'âdet'e celb olunmak üzre azl ile yerine Defterdâr-ı esbak Mehmed Efendi kethüdâ nasb ve ta'yîn kılınmışdır.

(s.142) İstanbul pâyelülerinden Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Debbâğ-zâde Mustafâ Efendi'ye istid'â-yı serdâr-ı ekremî ile Zî'l-ka'de'nin yirmi beşinci gününden i'tibâren Anadolı pâyesi tevcîh buyurulmağla ıttırâdü'l-bâb-ı hem-pâyeleri olan Vardarî Şeyh-zâde

1 Agrâz-ı nefsâniyye: Mefsani maksatlar, nefsi arzular.
2 Dil-gîr: Gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın.
3 Tevcîhât-ı sâlifetü'z-zikr: Öncesinde olduğu gibi verilen rütbeler.

Efendi ile Hazîne kethüdâlığından muhrec Halîl Efendi'ye dahi gurre-i şehr-i âtî târîhinden mu'teber olmak üzre kezâlik Anadolı sadâreti pâyeleri ihsân buyurulmuşdur.

Mukaddemâ Lofca askeri Silistre tarafına sevk olunarak tâbya ve şeranpolara taksîm ve ta'biyye olunmuş ise de üzerlerinde tehdîdini îkâ'[1] muktedir bir zâbit bulunmadığından birer ikişer oradan savuşmağa başlamış olduklarından Lofca Â'yâm Eyyûb Ağa beş bin süvârî ve piyâde ile bi'z-zât hareket iderek serî'an Silistre'ye yetişür ise febihâ ve illâ kapucıbaşılığının ref'iyle iktifâ idilmeyerek hakkında sûret-i dîger icrâ olunacağı beyânıyla Rikâb-ı Hümâyûndan emr-i âlî ısdâr buyurulmuş ise de Eyyûb Ağa ihtiyâr ve alîl olmağla rükûb ve nüzûle muktedir olmadığına ve derhâl cümle ahâlî ma'rifetleriyle kavî kefillü asker tedârüküne müsâra'at olundığına mebnî bi'n-nefs me'mûriyetden şimdilik afvı husûsı bâ-mahzar istid'â olunmağla taraf-ı serdâr-ı ekremîden Eyyûb Ağa'nın Lofca'da ikâmetine müsâ'ade buyurulmuşdur. Ber-vech-i bâlâ Rusya büyük ordusı münhezim olarak Tuna'nın öte yakasına çekilüb harekât-ı ta'arruziyyeden vazgeçmiş ise de bir mikdâr Rusya asâkiri hâlâ Tuna'nın berü tarafında hâl-i tedâfü'îde bulundığından Hâcıoğlıpâzârı'nda kışlamak ve arasıra hücûm ve savlet ile Rusyaluları bî-huzûr itmek üzre Baba Paşa me'mûr ve mukaddemâ ol tarafda bulunan Hâcı Osmân Paşa dahi Edirne'ye avdet itmek üzre me'zûn oldı. Anadolı eyâletinde vâki' elviyye âlâybegileri muktezâ-yı me'mûriyetleri üzre sancaklarının eşkinci zu'amâ ve erbâb-ı tîmârıyla Ordu-yı Hümâyûn'a gelüb müşârün-ileyh Osmân Paşa ma'iyyetinde îfâ-yı vazîfe-i me'mûriyet itmişler idi. Osmân Paşa ber-vech-i bâlâ Edirne cânibine avdet itdikden sonra anlar dahi evvel-bahârda yine sancaklarının bi'l-cümle eşkinci zu'amâ ve erbâb-ı tîmârıyla Ordu-yı Hümâyûna gelmek şartıyla memleketlerine avdetleri içün taraf-ı serdâr-ı ekremîden izn ve ruhsat virilmişdir.

Ve Sırblu üzerine me'mûr iken ber-vech-i bâlâ Ordu-yı Hümâyûna da'vet buyurılan Goşancalı Halîl Paşa dahi bu esnâda Ordu-yı Hümâyûn'a gelmiş bulundığından Balçık muhâfazasına ta'yîn buyurularak Baba Paşa ile bi'l-muhâbere tedâfü'î ve ta'arruzî harekât-ı lâzımeye ibtidâr eylemesi kendüsine emr ve iş'âr buyuruldı. Ancak Rusyaluların berü tarafa tecâvüz itmeleri hasebiyle Ordu-yı Hümâyûndan İsmâ'îl ve İbrâ'îl kal'alarına imdâd şöyle dursun (**s.143**) tarîk-i muhâbere bile münkatı' olmağla Rusyalular bu kal'aların emr-i muhâfazasını teşdîd idüb ale'l-husûs İsma'îl Kal'ası'nı dâ'iren mâdâr ihâta iderek bilâ-fâsıla top ve humbara ile dögmekde idiler. Muhâfız bulunan Sadr-ı esbak Çelebi Mustafâ Paşa ise kal'aya lâzım olan zâd ve zahîrenin vaktiyle tedârüküni arz ve ihtârda müsâmaha eylemiş oldığından başka mühr-i sadâreti kendüsinin hakk-ı sarîhi add iderken Ziyâ Paşa'ya i'tâ buyurulmasından nâşî taraf-ı saltanata hâtır-mânde olmak hasebiyle mahsûrîni sebâta tergîb ve teşvîk idecek yerde fütûr göstermesi sükkân-ı kal'anın[2] bütün bütün me'yûsiyyetini mûcib olmağla cümlesi ittifâk iderek vîre ile kal'ayı Rusyaluya teslîm idüb evâhir-i Şevvâl'de Hâcıoğlıpâzârı'na geldiler.

Bunun üzerine Çelebi Mustafâ Paşa'nın ref'-i rütbesiyle bir tarafa nefyi tasavvur olunmuş ise de ocakdan neş'et itme ve hâlâ ocaklu gayret-keşi oldığından şâyed ki ba'zı hevâdârânı vâsıtasıyla bir gûne fesâda bâ'is olur mütâla'asına mebnî ol sûretden sarf-ı nazar olunarak şimdilik vezâreti ibkâ ile Sakız Cezîresi muhâfazasına me'mûr kılındı.

1 İkâ': Dayanma, dayanacak şey verme.
2 Sükkân-ı kal'a: Kale sakinleri.

Müşârün-ileyh Çelebi Paşa ma'iyyetinde olarak İsmâ'il'de bulunan mîr-i mîrân-ı kirâmdan Karslı Alî Paşa'ya mukaddemce rütbe-i vezâret i'tâ buyurulmuş ise de turuk-ı muhâbere münkatı'[1] olmak hasebiyle menşûr-ı vezâreti kendüye gönderilememiş idi. Bu kerre o dahi sâ'ir mahsûrîn[2] ile birlikde Hâcıoğlıbâzârı'na gelmiş oldığından menşûrı kendüye irsâl ile meştâ-yı Ordu-yı Hümâyûna celb olundı ve lede'l-îcâb Yergögi cânibine geçüb de emr-i muhâfazaya i'tinâ itmek üzre hemân Ruscuk'a irsâl kılındı.

Ve yine bu avânda Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından ve meşâhîr-i şüc'ân-ı asrdan Boz Velî Ağa müte'ahhid oldığı bin nefer süvârî ve piyâde asker ile Yergögi Kal'ası'na varub muhâfızı bulunan Alâeddîn Paşa ile bi'l-ittihâd muhâfaza ve müdâfa'aya kıyâm itmek üzre me'mûr olmuşdur.

Bergama Voyvodası Kara Osmân-zâde Hâcı Ömer Ağa ve Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından Saruhan Sancağı Mütesellimi Hâcı Hüseyîn Ağa taraflarından tertîb ve irsâl olunan iki bin kadar asker dahi Karslı Alî Paşa ma'iyyetinde bulunmak üzre Ruscuk'a gönderilmişdir.

Nigbolı Muhâfızı Abbâs Paşa ma'iyyetinde dahi ziyâdece asker bulundurmak lâzıme-i hâlden olmasıyla nefs-i Nigbolı içün Rahova kazâsından iki yüz nefer ve karşusındaki Kulle muhâfazası içün Plevne kazâsından iki bin nefer meştâ askeri tertîb olundığı sırada (**s.144**) mevâki'-i sâ'ire içün dahi ol havâlîdeki kazâlardan birer mikdâr asker tertîb idilmişdir. Meştâ-yı Ordu-yı Hümâyûn içün dahi külliyyetlü asker tertîb olunub hatta Tarsuslı Kelekoğlı ile İzzetoğlı'nın ashâb-ı iktidârdan oldukları istihbâr[3] olunmağla ve Tarsus mukâta'ası mîr-âhûr-ı evvel pâyesiyle Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından ber-vech-i mâlikâne Bozok sancağı mutasarrıfı olan Cebbâr-zâde Süleymân Beg'in zîr-i idâresinde[4] bulunmağla mûmâ-ileyhimâyı beşer yüz nefer asker ile be-heme-hâl[5] meştâ-yı Ordu-yı Hümâyûna göndermek üzre Süleymân Beg'e emr-i âlî irsâl buyurulmuşdur.

Bu esnâda usât-ı Sırbiyye tekrâr Yenipâzâr kazâsına tecâvüz ile Bosna tarîkini sedd ve bend itmek dâ'iyyesinde oldukları istihbâr kılınmağla Priştineli Mâlik Paşa Yenipâzâr muhâfazasına me'mûr buyurulmuşdur.

Rusyalular ber-vech-i bâlâ İsmâ'îl'i istîlâ itdikden sonra oradaki askerlerini dahi İbrâ'il Kal'ası'nı muhâsara iden askerleriue zamm ve ilâve idüb İbrâ'îl'de ise zâd ve zahîre kalmamış oldığından muhâfızı olub fi'l-asl müftîlikden vezîr olmak hasebiyle Müftî Paşa deyü şöhret-şi'âr olan Erzurûmî Seyyid Abdurrahmân Paşa ile İbrâ'îl nâzırı olan meşhûr Laz Ahmed Ağa beldeyi teslîmden gayrı çâre bulamadıklarından vîre ile kal'ayı Rusyaluya teslîm iderek sükkânıyla birlikde evâhir-i Zî'l-hicce'de Silistre'ye geldiklerinde Abdurrahmân Paşa Anadolı'da mansıbı olan Ankara'ya gönderildi. Ahmed Ağa dahi hidemât-ı sâbıkasına ri'âyeten Ordu-yı Hümâyûn ma'iyyetinde istihdâm olunmak üzre Şumnı'ya getürüldi.

Ordu-yı Hümâyûn çarhacısı ve Silistre vâlîsi olan Sürûrî Paşa bu esnâda Silistre'ye takarrub eyledikde İbrâ'îl'in göçleri oraya gelerek oturub turacak yer kalmadığı beyâmyla

1 Münkatı': İnkıta eden, kesilmiş, kesilen. Aralıklı ve son bulan. Arada bağ kalmıyan, ayrılmış.
2 Mahsûrîn: Muhasara edilmiş olanlar, etrafı kuşatılmış olanlar.
3 İstihbâr: Haber ve bilgi alma, duyma.
4 Zîr-i idâre: İdare altında.
5 Be-heme-hâl: Her halde, elbette, nasıl olursa olsun, mutlaka.

Silistre ahâlîsi tarafından arz ve beyân-ı ma'zeret olunmağla Sürûrî Paşa zarûrî Hezârgrad'a i'âde olundı ve sâbıkâ Tulci ve İsakcı muhâfızı olub Hezârgrad'a ta'yîn kılınmış olan Ahmed Paşa oradan kaldırılub Edirne'de ikâmet itmek üzre ol tarafa tesyâr[1] kılındı. Ber-vech-i bâlâ lâzım gelan mevki'lere şitâ askeri tertîb olundığı sırada bir tarafdan dahi eyyâm-ı bahârın ahvâli tezekkür olunarak bi'l-cümle kazâların â'yân ve vücûh ve ashâb-ı iktidârına ism ve şöhretleri beyânıyla hitâben evvel bahârda kudretleri yetdigi mertebe askerle Ordu-yı Hümâyûna yetişmeleri içün makâm-ı hilâfet-i kübrâdan da'veti mutazammın evâmir-i aliyye ısdâr buyuruldı ve beşer akçe terakkî ile Dergâh-ı Âlî sipâh ocağı neferâtından olmak üzre Kastamonı sancağından iki yüz elli ve Sivas sancağı kazâlarından bin ve Dergâh-ı Âlî silâhdâr ocağı neferâtından olmak üzre Kütahya ve civârındaki kazâlardan beş yüz ve Boy (**s.145**) âbâd ve Taşköpri ve civârındakı kazâlardan iki yüz elli nefer ve Milas ve Niksar ve Hereke ve Taşâbâd ve Karayaka ve Sobice ve havâlîsinde vâki' kazâlardan beşer yüz nefer terakkîlü tahrîri zınmında evâmir-i aliyye gönderildi.

Ve her ne tarafa asker sevki lâzım gelürse hemân ifrâz ve irsâl olunmak üzre Edirne'de bir ihtiyât ordusı tertîb ve Edirne Bostâncıbaşısı Dağdevirenoğlı Mehmed Ağa'nın bu orduya başbuğ ta'yîni tensîb[2] olunarak Rûmili hânedânlarının eşrefi Sirozî İsmâ'îl Beg'in zîr-i idâresinde bulunan kazâlardan birer mikdâr asker tertîb ile Edirne'ye irsâli zımnında mîr-i mûmâ-ileyhe emr-i âlî yazıldı.

Pilaslı Mehmed Paşa-zâde mîr-i mîrân-ı kirâmdan Köstendil Sancağı Mutasarrıfı İsmâ'îl Paşa bu esnâda serdâr-ı ekremin emr-i hafîsi ile Köstendil Â'yânı Edîb Ağa'yı i'dâm itmekle sâ'ir â'yânların ve belki Sirozî İsmâ'îl Beg'in insilâb-ı emniyyetine bâdî oldığı Sofya cânibi ser'askeri Hûrşîd Paşa tarafından Rikâb-ı Hümâyûna arz ve inhâ olunmakdan nâşî te'mîn-i efkâr içün hemân İsmâ'îl Paşa'nın emâreti ref' ile ol havâlîden tard ve def' idilmişdir.

Bu sene mevsim-i bahârda patrona başbuğlığı ile üç kıt'a kalyonun zîr-i himâyesinde Tuna Donanması unvânıyla Karadeniz'e çıkarılmış olan şalopelerden me'mûl ve muntazar olan fâ'ide görülemeyüb ba'zısı Rusya Donanması'nın sadmesiyle telef oldı ba'zısı dahi karaya uğradı ve Rusya sefîneleri câ-be-câ Karadeniz'e geşt ü güzâr ile ba'zı sevâhile ve sefâ'in-i tüccâra îsâl-i hasâr itmekde oldığı hâlde Kapudan-ı Deryâ el-Hâc Mehmed Paşa Kavakhisârı'na çıkub boğaz bekcisi gibi uzakdan Karadeniz'e imâle-i dûrbîn-enzâr itmekde idi. Nihâyet emr-i ikdâm-ı hazret-i pâdişâhî iktizâsınca on iki kıt'a üç anbârlu ve kapaklu kebîr kalyon ve fırkateyn ve korvet sefînelerinden ibâret bir donanma ile evâsıt-ı Receb'de Boğaz'dan çıkub Rûmili kıyılarını kollayarak Köstence ve Mankalya taraflarına gitdi ise de Rusya donanmasına tesâdüf idüb de bir iş görilemedi.

Kapudan paşanın aslâ ma'lûmât-ı bahriyyesi olmadığı gibi ma'iyyetinde işe yarar zâbitân-ı bahriyye dahi yoğ idi. Zîrâ Küçük Hüseyin Paşa bakiyyesi olan kapudanlar içünde oldukça ameliyyât ile fenn-i muhârebe-i deryâda kesb-i meleke itmiş zevât var ise de Seydî Alî Paşa'nın sademât-ı kîn ve adâvetine uğrayub kimi bi-gayr-ı hakkın[3] maktûl ve kimi birer tarafa matrûd ve perîşân olduklarından mevcûd olan kapudanlar Tersâne çavuşluğundan

1 Tesyâr: Şikâyeti meydana çıkarma.
2 Tensîb: Uygun görmek. Münasib kılmak.
3 Bi-gayr-ı hakkın: Haksızlıkla, haksız yere.

gelme ve zorba gürûhundan yetişme dîvânhâne ve kahvehânede bize okuyub yazmak ve hendese öğrenmek ne imiş bizim (**s.146**) işimiz hemân çatub almakdır diyerek üç anbârluya bıçak çekmek ve kal'a dîvârına kurşun atmak gibi Cezâ'ir lâfıyla boş yere imrâr-ı eyyâm ve bir takım hezeyânlarla ihlâl-i ezhân-ı avâm iden yâve-gûyândan[1] ibâret idi. Binâ'en-aleyh bu sene Karadeniz'de Donanma-yı Hümâyûn bir iş göremeyüb hemân mevsim-i şitâ takarrub itdikde avdet ile Tersâneye idhâl olunmuş ve kapudan paşa zecren Büyükdere'de hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan sâbıkâ İngiltere Sefîri İsma'îl Ferruh Efendi'nin sâhilhânesinde ikâmete me'mûr kılınmış idi. Mu'ahharen Zî'l-hicce'de azl ve vezâreti ref' ile Burusa'da ikâmete me'mûr kılınub yerine Hâfız Alî Paşa kapudan-ı deryâ nasb olunmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ Rûmili ser-haddâtınm takviyyetine ikdâm olundığı sırada Anadolı cihetinin emr-i muhâfazasına dahi ihtimâm olunarak Erzurûm Vâlîsi ve Şark Cânibi Ser'askeri Ferhad Paşa'nın mevâki'-i lâzımeye mikdâr-ı kifâye meştâ askeri ta'biyye itdikden sonra bi'z-zât Kars'a varub muhâfaza-i hudûd ve enhâya i'tinâ eylemesi kendüsine emr ve iş'âr ve ma'iyyetine Anadolı kazâlarından küllî asker tertîb olundığı sırada Anapa muhâfazası içün dahi Çorum tarafından bir mikdâr asker tertîb idilmiş idi.

Ve mukaddemce Rusyalıların berren ve bahren Faş üzerine hücûmları istimâ' olunması üzerine Trabzon vâlîsi ve Karadeniz'in Anadolı sevâhili ser'askeri olan Şerîf Mehmed Paşa derhâl bir mikdâr askerle imdâd itdikden başka Rize Â'yânı Tuzcıoğlı'nı külliyyetlü askerle Faş'a göndermiş oldığından â'dâ girü çekilmiş ise de mu'ahharean yine hücûmları istimâ' olunmağla Gönye sancağı mutasarrıfı ve Faş muhâfızı bulunan Batumlı-zâde Emîn Beg'in mutabassırâne[2] hareket eylemesi içün kendüsine ekîd ve şedîd emirler yazıldığı sırada Batum Limanı'nın muhâfazası içün dahi başkaca asker gönderilmiş idi. Gürci tâ'ifesinden Güryal nâm oymak re'îsi müşârün-ileyh Şerîf Paşa'ya mürâca'at iderek eger taraf-ı Devlet-i Aliyye'den uhdesine ser-gerdelik virilürse sadâkat ile hidmet iderek Faş havâlîsine Rusyaluları uğratmayacağını beyân idüb Şerîf Paşa dahi eger Kemhal'i Rusyaludan tahlîs iderse Rikâb-ı Hümâyûna arz ve inhâ ile kendüsine ser-gerdelik fermânı getüreceğini va'd itmekle re'îs-i mûmâ-ileyh Kemhal'in istirdâd ve istihlâsına kıyâm itmiş idi.

İşte böyle bir vakt-i nâzikde ol tarafdaki vüzerâ ve me'mûrîn içüne şikâk ve nifak düşdi ale'l-husûs müşârün-ileyh Şerîf Paşa ile Çıldır Vâlîsi Vezîr Selîm Paşa beyninde der-kâr olan adâvet bu esnâda kesb-i şiddet[3] iderek Şerîf Paşa'nın hareketi üzerine Selîm (**s.147**) Paşa Acara semtine çekilmekle Çıldır eyâleti askerden hâlî kaldı. Böyle eyyâm-ı seferde Şerîf Paşa'nın agrâz-ı nefsâniyye ile uğraşması ise mugâyir-i rızâ-yı âlî oldığından hemân azl ile Trabzon eyâleti Alâ'iye sancağı mutasarrıfı olan Kâ'immakâm-ı esbak Alî Paşa'ya bi't-tevcîh Selîm Paşa'nın Çıldır'a varub da mahall-i vülât olan mahalde ikâmet ile emr-i muhâfazaya dikkat eylemesi emr ve iş'âr buyuruldı.

Müte'âkiben Ferhad Paşa dahi azl olunarak merfû'ü'l-vezâre Halebli Emîrü'l-hâcc-ı esbak İbrâhîm Paşa'nın ibkâ-i vezâretiyle uhdesine Trabzon vâlîliği ve şark ser'askerligi tevcîh olunub anım ol tarafa vusûlüne kadar zabt u rabt-ı eyâlete ve Erzurûm'da mütehaşşid olan askerin idâresine bakmak üzre Erzurûm Gümrükcisi Veyis-zâde Emîn Ağa mütesellim

1 Yâve-gûyân: Saçmalayan, saçmasapan konuşan.
2 Mutabassırâne: Açıkgözlülükle.
3 Kesb-i şiddet: Şiddet kazanma, şiddetlenme.

nasb ve ta'yîn idildi.

Hâlbuki bu misillü keşmekeşler ile muhâfaza-i hudûd maslahatı mühmel kalub Rusyalular dahi bunı fırsat ittihazıyla hemân Faş üzerine yürüyüb kal'ayı zabt ve istîlâ eylemişlerdir. Bunun üzerine Sohum Kal'ası'nın muhâfazası mes'elesi kesb-i nezâket ve ehemmiyyet itmekle kal'a-i mezbûreye cebehâne ve mühimmât irsâl olunarak emr-i muhâfazaya i'tinâ itmek üzre muhâfızı bulunan müteveffâ Keleş Beg-zâde Arslan Beg'e emr-i âlî gönderilmişdir.

Ba'zı Vekâyi'-i Hâriciyye

Bu avânda İrân Şâhı dahi Rusyalu ile harb üzre bulunub oğlı ve velî-'ahdi olan meşhûr Abbâs Mîrzâ İrân ordusuna serdâr-ı ekrem olarak bi'z-zât Rusya hudûdunda bulunmağla cihet-i câmi'a-i diyânet iktizâsınca iki devlet-i İslâmiyyenin birlikde düşman-ı müşterek üzerine hareketi umûr-ı mefrûzadan[1] oldığına mebnî şeh-zâde-i müşârün-ileyhin re's-i hudûdda bulunan me'mûrlarıyla merâsim-i ülfet ve yek-cihetîye ri'âyet itmek üzre şark cânibi ser'askeri ve Çıldır vâlîsi ile Van ve Kars ve Bâyezîd mutasarrıflarına bu esnâda evâmir-i aliyye gönderilmişdir.

Abdürrezzâk'ın İrân târîhinde tahrîr eyledigine nazaran bu esnâda Rusyalu tarafından Devlet-i İrâniyye'ye teklîf olunan şerâ'it-i musâlaha[2] sırasında İrân'ın ba'zı memâliki Rusya'ya terk ile ana mukâbil İrânlunun dahi Erzurûm ve Bağdâd gibi ba'zı memâlik-i Osmâniyyeyi zabt eylemesine Rusyalunun muvâfakati münderic[3] bulunmuş ise de buna Abbâs Mîrzâ aldanmayub bu teklîf-i hâme (mısrâ' Be-deşt-i ahu-yı nâ-girifte mebhaş)[4] fehvâsınca mu'âmele eylemişdir.

Cild-i sâminde beyân olundığı üzre Rusyalu ile Fransalu miyânelerinde akd olunan **(s.148)** musâlaha hükmünce Cezâ'ir-i Seb'a Fransa'ya terk olunmuş idüginden Akdeniz'deki Rusya donanmasının kumandanı Senyavin[5] ma'rifetiyle cezâ'ir-i merkûme Fransalıya teslîm olunmuş idi. Ve çünki Senyavin zâten Fransızları sevmediginden bu cezâ'iri ma'a'l-kerâhe[6] terk itmiş ve devletiyle İngilterelü beyuinde i'lân-ı harb olunmadan Bahr-i Baltık'a varmak üzre Cebeltere Boğazı'ndan hurûc ile Lizbon'a kadar gitmiş idi.

Arası çok geçmeyüb Rusya ve İngiltere devletleri miyânelerinde muhârebe tahakkuk iderek İngilizler Senyavin'in taht-ı kumandasında bulunan Rusya donanmasını zabt itdiler ve her tarafda Rusya'nın tüccâr sefînelerini ahzider oldılar.

Bir tarafdan dahi Cezâ'ir-i Seb'a üzerine hücûm iderek bin sekiz yüz dokuz sene-i Mîlâdiyyesi Teşrîn-i Sânî-i Efrencîsinin evâsıtına müsâdif olan evâhir-i Şa'bân'da Zanta

1 Umûr-ı mefrûza: Yerine getirilmesi gereken işler.
2 Şerâ'it-i musâlaha: Barış şartları.
3 Münderic: İndirâc eden, içinde bulunan, yer almış.
4 "Ovada yakalayamadığın ceylanı bağışlama. (Senin olmayanı başkasına vermeye çalışma.)"
5 Senyavin: Dmitry Nikolayevicb Senyavin.
6 Ma'a'l-kerâhe: Kerahetle, istemeyerek, zorla.

ve Kefalonya ve İtak[1] ve Cerigo adalarını zabt ve istîlâ itdikden sonra Ayamavra[2] üzerine hücûm iderek harben anı dahi zabt ile derûnundaki Fransızları esîr eylediler ve ba'dehu Korfa'yı taht-ı muhâsaraya aldılar.

Bu münâsebetle fi'l-asl Korfa ahâlîsinden olup Begoğlı'nda ikâmet iden Covani Danderno nâm tâcir İngiliz İlçisi Mösyö Ader'den[3] bir kıt'a patente almış oldığı hâlde nefs-i Korfa henüz Fransalu yedinde bulunmak hasebiyle Fransa Maslahatgüzârı Mösyö Moborg[4] işbu Danderno'yı Fransa mahmîlerinden add ve iddi'â iderek bir takrîble Fransa sefâretine celb ve habs itmegin İngiliz ilçisi anın tahliyye-i sebîlini Devlet-i Aliyye'den mütâlebe idüb Mösyö Moborg ise bu bâbda ta'annüd[5] ve ısrâr idegeldiginden Bâb-ı Âlî bundan dolayı altı ay kadar dûçâr-ı inzi'âc oldı ve Dersa'âdet'ce henûz ma'lûm olmayan hukûk-ı düveliyye mesâ'iline dâ'ir haylî mübâhaseler vukû' buldı nihâyet Danderno Dîvân-ı Hümâyûn tercümânının hânesinde müsâfir olmak üzre Moborg irzâ ile merkûmun sebîli tahliyye itdirilüb ve Nemçe ilçisinin tavassutuyla Danderno İngiliz himâyesinden ferâgat ile Devlet-i Aliyye himâyesine girüb ancak bu mülâbese ile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendüsine muvakkaten[6] şehriyye biner guruş ma'âş tahsîs idilmiş ve böyle vakt-i müzâyakada beyhûde yere cânib-i mîrîye bir masraf kapusı açılmışdır.

Fi'l-asl Venedik muzâfâtından olan Parga nâhiyesi Rûmili kıt'asında bulunmak hasebiyle Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûriyeti'nin teşkîlinde burası doğrıdan doğrıya Memâlik-i Mahrûseye ilhâk olunmuş iken mu'ahharen ber-vech-i bâlâ Cezâ'ir-i Seb'a'yı Fransalu zabt itdikde bi-gayrı hakkın buraya dahi asker idhâl itmiş idi bu kerre ol vechile Korfa mahsûr **(s.149)** olıcak Tepedelenli Alî Paşa dahi Parga'yı zabt itmek istediginden buna dâ'ir Fransa Maslahatgüzârıyla haylîce mübâhasât cereyân itdikden sonra nihâyet Parga'daki Fransızlar Korfa imdâdına azîmet ile Parga'yı Alî Paşa'ya teslîm yâhûd İngilterelü zabt idüb de Alî Paşa'ya tefvîz iderse Alî Paşa'nın tesellümüne izhâr-ı sûret-i rızâ iderek karâr-ı kat'îsini devletinin tasdîkine ta'lîk itmişken müte'âkiben Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr-i resmî takdîm ile Alî Paşa İngilterelüye i'âne idiyormuş ve Ayamavra'da olan Fransızlar İngilterelüye müdâfa'adan âciz degil iken Alî Paşa İngilterelüye i'âne eylediginden Ayamavra Kal'ası vîre ile teslîm olunmuş deyü azîm şikâyetlere kıyâm itmiş idi. Hâlbuki Ayamavra'da Fransalu hidmetinde bulunan Arnavudlar Fransızların mu'âmelât-ı dürüştânesinden müteneffir bulunmalarıyla bu kerre İngilizlerin vürûdunda anların tarafına dönüb birlikde kal'aya girmişler maslahatgüzârın Alî Paşa tarafından i'âne olunmuş dimesi işte buna mebnî olub bu Arnavudlar ise fi'l-asl Alî Paşa'nın firârîlerinden olmağla andan şikâyet pek nâ-be-câ oldığı maslahatgüzâra tefhîm ile gûyâ mahcûb idilmişdir.

Mukaddema Akdeniz Boğazı'nda Vahîd Efendi ile İngiliz murahhası beyninde mevâdd-ı musâlahanın müzâkeresi esnâsında İngiliz donanmasının İstanbul'a gelüb de Devlet-i Aliyye donanmasıyla birlikde Karadeniz'e imrârı ve Rusyalu aleyhine i'mâli husûsuna karâr

1 İtak: Ithaki Adası.
2 Ayamavra: Lefkada, Lefkas, Yunanistan.
3 Ader: Sir Robert Adair.
4 Mösyö Moborg: Victor Nicolas de Fay de La Tour Maubourg.
5 Ta'annüd: İnadetme, direnme, ayak direme.
6 Muvakkaten: Geçici olarak, eğreti olarak.

virilmiş idi ana binâ'en Dersa'âdet'de mukîm İngiliz İlçisi Ader tarafından işbu yirmi dört senesi mevsim-i bahârında İngilterelünün Akdeniz donanması kumandanına gönderilan mektûblarda bir takım İngiliz sefâ'in-i harbiyyesinin Devlet-i Aliyye donanmasıyla birlikde Karadeniz'e azîmet itmeleri ve Kırım üzerine gitmeleri iş'âr idilmiş idi. Ol esnâda ise Fransa'nın Tolun Limanı'nda sıkı sıkıya tedârükât-ı harbiyyeye ikdâm olunmakda idüginden İngiliz amirali o sulardan ayrılamıyordı ve ma'iyyetindeki süfün-i harbiyyeden bir mikdârını Venedik Boğazı'na ve bir mikdârını dahi ol vakt Triyeste'de lenger-endâz olan Rusya gemileri üzerine ve bir takımını Napoli semtine ifrâz ve irsâl itmiş idi. Bu cihetle Karadeniz'e gemi göndereememiş idi. Hilâl-i Teşrîn-i Evvel'de donanmasıyla Minorka Cezîresi açıklarında iken oradan Ader'e yazmış oldığı mektûbunda esbâb-ı meşrûhadan nâşî donanmasından Karadeniz'e gitmek içün gemi ifrâz ve irsâl idemediginden dolayı i'tizâr[1] ve bu kerre Karadeniz'e donanma gönderebilecegini beyân ve ihtâr ile berâber karâr-ı sâbık vechile Karadeniz'e donanma sevk olunacak oldığı hâlde İngiliz beglikleri Akdeniz Boğazı'na geldiklerinde haklarında dostâne mu'âmele olunmasını âmir bir kıt'a fermân-ı âlî ısdârı lâzım (**s.150**) gelecegini der-miyân ve bir de ol esnâda Fransalunun on yedi kıt'a kapak ile dokuz pâre firkateynden ibâret bir donanması bir takrîble Tolun Limanı'ndan çıkub egerçi ne tarafa gitdigi ma'lûm degil ise de Rusyalu ile müttefik olmak hasebiyle Çanakkal'a Boğazı'na azîmeti muhtemel oldığından arkasına düşüb kovalamak üzre bulundığı cihetle dahi elinde öyle bir fermân-ı âlînin bulunması münâsib olacağını beyân itmiş idi. İngiliz ilçisi amiralin bu mektûbunu Bâb-ı Âlî'ye takdîm ile bu bâbda Devlet-i Aliyye'nin murâdı ne oldığını istifsâr eylemiş ve ba'dehu Tolun tersanesinden çıkmış olan mezkûr Fransız donanmasının İngiliz donanması tarafından mağlûb ve münhezim idilmiş oldığını dahi söylemişdir. Hâlbuki Vahîd Efendi mukaddemâ Boğaz'da iken İngiliz donanmasının İstanbul'a gelüb de Devlet-i Aliyye donanmasıyla birlikde Karadeniz'e gönderilmesini İngiliz murahhasıyla söyleşmiş ve Dersa'âdet'e vürûdunda mecâlis-i meşveretde dahi bunı tervîc[2] eylemiş ise de vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'den ba'zıları anı tensîb itmemiş olduklarından bu kerre mevki'-i icrâya konulması cây-i bahs ve tereddüd olarak encümen-i meşveretde der-miyân olundukda ba'zılar (Mukaddema seksan iki seferinde Rusya donanmasıyla berâber İngiliz gemileri gelüb de Çeşme Limanı'ndan Devlet-i Aliyye donanmasını ihrâk itmezden mukaddem Rusyaluya gemi virmege bahâne ittihâz itmek üzre ibtidâ Devlet-i Aliyye'ye satılık gemilerimiz var deyü arz idüb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den lüzûmı olmadığı îmâ olundukda gûyâ anları Rusyaluya satmış olmak sûretinde İngiliz mellâhânıyla imlâ ve techîz iderek donanmayı hümâyûna îsâl-i hasâr itdiler ve karîbü'l-ahdde Rusyalu ile ittihâd iderek donanma ile boğazdan mürûr iderek İstanbul pîşgâhına kadar gelüb gitdiler. Bu kerre dahi Rusyaluya ta'arruz itmek bahânesiyle Karadeniz'e geçmek istemeleri o yolda bir hud'a[3] olmasun) deyü vehm ve vesveseye zâhib oldılar. Ba'zıları dahi (İngilterelünün Rusya aleyhinde bulunması mücerred Aleksandri'nin Napolyon ile ittihâdından nâşî oldığına mebnî Rusyalunun Napolyon ile arası bozulub da yine İngiltere ile dost olıvirmesi muhtemel ve tecârib-i adîdeye[4] nazaran bu asrda düvel-i Avrupa'nın zevâhir-i mu'âmelâtına aldanmak

1 İ'tizâr: Kusurunu bilerek özür dilemek. Kusurunu beyan edip ve anlayıp af dilemek.
2 Tervîc: Revaç vermek, değerini artırmak.
3 Hud'a: Aldatma, oyun, hîle, dalavere, düzen, dek.
4 Tecârib-i adî: Basit, adi tecrübeler.

câ'iz degildir) didiler. Binâ'en-aleyh İngiliz donanmasının İstanbul'a getürilmesine cesâret olunamayub (Mukaddemâ görilan lüzûm üzerine öyle bir müzâkere cereyân itmiş ise de vakti geçmiş ve şimdi mevsim-i şitâ olmak hasebiyle lüzûmı kalmamış) deyü İngiliz ilçisine cevâb virilmiş ve emr-i muhâfazaya daha ziyâde i'tinâ olunmak üzre Akdeniz Boğazı Muhâfızı Mehmed Dervîş Paşa'ya emirnâme yazılmışdır.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye'nin düvel-i Avrupa içünde en ziyâde mevsûk ve mu'temedi İngiltere Devleti oldığı cihetle Vahîd Efendi İngiliz donanmasının İstanbul'a celb ile Rusyalu aleyhinde (**s.151**) i'mâlini tasvîb eylemiş oldığı hâlde ekser erkân-ı saltanat iki vak'a-i münkaziyyeyi yâd ile tevahhuş[1] iderek ana muhâlefet eylediler.

Garîbdir ki zîrde beyân olunacağı vechile arası çok geçmeyüb Rusya ile Fransa devletleri arasında muhâsama zuhûr iderek İngiltere Devleti Rusyalu ile müttehid[2] olmak lâzım gelicek muhâlifînin re'yleri tasvîb ve tahsîn idilmişdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre Rusya ordusu evvel emirde Tuna'yı tecâvüz iderek Rasvat'da Hüsrev Paşa'yı bozmağla Devlet-i Aliyye'nin dûçâr-ı telâş ve endîşe oldığı esnâda Dersa'âdet'de Fransız İlçisi Dö Lator Moborg[3] mukaddemâ İngilterelüye karşu Napolyon'un ihdâs eylemiş oldığı muhâsara-i berriyye ittifâkına Devlet-i Aliyye'nin dahi dâhil olmasını ve Dersa'âdet'deki İngiliz İlçisi Mösyö Ader'e yol virilmesini teklîf itdikde Devlet-i Aliyye evvel emirde Rusyalu ile olan münâza'asının tesviyyesini ârzû eyledigi beyânıyla Fransalunun bu bâbda yalnız tavassutını kabûl iderek mezkûr teklîfleri ba'dehu îcâbına bakılur deyü geçişdirmekde ve Rusyalu ile musâlaha kâbil olmaz ise gelecek mevsim-i bahârda kemâl-i şiddet ile harbe devâm itmek üzre büyük tedârükâta teşebbüs eylemekde idi.

Napolyon ise Rusyaluların ol vechile Tuna yalısında nâ'il-i galebe olduklarını Rusya İmparatorı Aleksandri ile olan ittifâkının i'lânına vesîle ittihâz iderek (1809) sene-i Mîlâdiyyesi Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'sinin üçünci güni Meb'ûsân Millet Meclisi'nde îrâd eyledigi hitâbet-i resmiyyesinde (Hırvatistân kıt'ası devletimin hudûdını Sava Nehri'ne îsâl eyledi binâ'en-aleyh İstanbul Devleti'yle hem-hudûd oldığımdan şarkda ve Akdeniz'de olan menâfi'imize nezâret idebilecegim bu devlet eger yakasını İngilterelünün pençe-i nüfûzundan kurtarırsa kendüsini himâye iderim yok eger İngilizlerin hiyânet-âmîz ihtârlarına teba'iyyet eylerse te'dîbi elimden gelür mevâddandır.

Dost-ı müttefikim olan Rusya İmparatorı'nın memâlikine Finlandiya ve Galiçya'nın bir sancağını ve Eflâk ve Boğdan'ı ilhâk eyledim bu devletin terakkiyâtı benim hasedime dokunmaz) dimiş ve Paris İlçisi Muhibb Efendi bu nutkun bir sûretini Bâb-ı Âlî'ye gönderüb bunun üzerine Paris'de nasıl hareket itmek lâzım gelecegine dâ'ir ta'lîmât-ı cedîde taleb itmişdir. Çend rûz sonra sâlifü'z-zikr Silistre muzafferiyyetine dâ'ir Rikâb-ı Hümâyûndan yazılmış olan tahrîrât Paris'e bi'l-vusûl Muhibb Efendi'ye hayât-ı tâze gelmişdir ve egerçi Bükreş'deki Fransız konsolosı akîb-i muhârebede Paris'e tatar çıkarub vukû'-ı hâli arz eylemiş idüginden Fransa Devleti evvelce keyfiyyete vâkıf olmuş ise de bu esnâda Rusyalu ile Napolyon'un ülfet (**s.152**) ve âmîzişi ber-kemâl oldığından hakîkat-i hâl mektûm tutularak Paris gazetelerinde Rusya gazetelerinden nakl ile aks-i mâdde derc ve i'lân olunmakda

1 Tevahhuş: Yalnızlıktan korkma, ürkme. Vahşî hayvanlar gibi korkma, ürkme; emîn olmayarak bakma.
2 Müttehid: Beraberce, birlikte, birleşmiş.
3 Dö Lator Moborg: Victor Fay Latour Maubourg.

idi. Bu vechile resmen Muhibb Efendi'ye tebşîr-i keyfiyyet olundığı şâyi‘ olıcak Fransız me'mûrlarından ba‘zıları sefârethâneye gelerek serdâr-ı ekremin muzafferiyyetini işitdik lâkin tafsîlâtına ma‘lûmâtımız yok bundan imparatorımızın memnûn olacağı der-kârdır diyerek zikr olunan tahrîrâtın hulâsa vechile tercemesini isteyüb almışdır.

Ol vakt Devlet-i Aliyye'nin der-kâr olan za‘f-i hâline nazaran Rusyalunun çarçabuk nâ'il-i emel olması me'mûl iken Silistre pîşgâhında ber-vech-i bâlâ on binden ziyâde Rusyalunun meydân-ı muhârebede düşüb kaldığı ve Rusya ordusu külliyyen mağlûb ve Tuna'nın sağ yakasında ellerinde bulunan ba‘zı kılâ‘ ve bikâ‘-ı müstahkemeye[1] biraz asker bırağub öte tarafa ubûra mecbûr oldığı cümlenin ma‘lûmı olmuş ve Napolyon'un Memleketeyn'i Rusya memâlikine ilhâk itdim dimesi dağdaki tavşanı bahş ve ihsân kabîlinden olmasıyla Rusya İmparatorı'nın bundan dolayı zîr-i bâr-ı minnetinde kalmayacağı anlaşılmışdır.

Kaldı ki Napolyou'un kimesneye vefâsı ve bir fikrde devâm ve sebâtı olmayub bu kerre Rusya İmparatorı'na ibrâz eyledigi âsâr-ı dostî ve muhâlasat dahi karîbü'l-ahdde mübeddel-i bürûdet[2] ve nihâyet müntic-i husûmet olmuşdur. Şöyle ki: Bâlâda beyân olundığı üzre Napolyon'un Avusturya ile vukû‘ bulan sefer-i ahîrinde Rusya İmparatorı Aleksandri tarafından mev‘ûd olan mu‘âvenetin bir semeresini göremedigi cihetle münfa‘il olarak Aleksandri ile olan mu‘âmelât ve muhâberâtında pek soğuk davrandığına mebnî Aleksandri dahi devletinin idâresince bir takım noksanları der-miyân iderek kendüsinin kibr ve ta‘azzümüne dokunacak vechile i‘tizâra mecbûr olub bu hâller ise Napolyon hakkında der-kâr olan meyl ve muhabbetin tenâkus[3] ve tedennîsine sebeb oldığı hâlde Memleketeyn'in zabtına Napolyon'un kavlen ve kalemen virdigi me'zûniyyetin henûz bir semeresini göremeyüb andan dolayı mahcûb-ı luftî degil idi.

Hâlbuki Napolyon'un Avusturyalu ile akd eyledigi musâlaha iktizâsınca Varşavya Dükalığı'na iki milyon nüfûsı hâvî yerlerin ilâvesi herkesin nazarında Lehistân Kraliyyeti'nin tecdîdine alâmet sayılması Rusyaca fevka'l-âde telâş ve endîşeye sebeb olmuş ve hatta Aleksandri'nin ilhâh ve ibrâmına mebnî Napolyon tarafından fî-mâ-ba‘d Lehistân Hükûmeti'nin ihyâ olunmamasına ve Varşavya Dükalığı'nın hâl-i hazırından ziyâde büyütülmemesine ve Lehlü ve Lehistân isimlerinin evrâk-ı resmiyyede zikr olunmamasına dâ'ir bir mukâvele imzâ olunması içün (s.153) Petersburg'daki Fransa İlçisi Mösyö Dö Kolinkor'a[4] me'zûniyyet virmiş idi. İşte bu mukâvelenâmenin tanzîmi esnâsında Aleksandri'nin hemşîresi Gran Düşez Anna'nın[5] Napolyon'a tezvîci mes'elesi meydâna konuldı. Şöyle ki: Viyana Musâlahası üzerine Napolyon'un şân ve ta‘azzümi derece-i kusvâya vâsıl oldı. Büyük emel ve ârzûları hep hâsıl oldı. Derdi ancak evlâdı olmadığından vefâtında devletinin hânedânına mevrûs olmaması mülâhazası idi binâ'en-aleyh mukaddemâ akd-i nikâhında gûyâ nizâma mugâyir bir hatâ vukû‘ bulmuş idügi bahânesiyle İmparatoriçe Jojefin'i[6] tatlîk idüb de bir prenses ile tezevvüc itmek ârzûsuna düşdi ve Viyana Musâlahası'ndan berü bu mes'ele mevzû‘-ı

1 Bikâ‘-ı müstahkem: İstihkâm edilmiş yerler. istihkâmlı, sağlamlaştırılmış yerler.
2 Mübeddel-i bürûdet: Soğukluğa dönüşme, aranın bozulması.
3 Tenâkus: Noksanlaşmak. Azalmak. Eksilmek.
4 Mösyö Dö Kolinkor: Armand-Augustin-Louis, Marquis de Caulaincourt, Vicenza Dükü.
5 Gran Düşez Anna: Grand Duchess Anna Pavlovna.
6 İmparatoriçe Jojefin: Josephine de Beauharnais. Napoleon Bonaparte'nin eşi.

bahs olmağa başlamış ve Kânûn-ı Evvel'in on yedisinde Napolyon İmparatoriçe'yi tatlîk[1] eylemiş idi ba'dehu Aleksandri'nin hemşîresini tezevvüc itmek üzre germiyyet üzre muhâbereye girişdi ve Dö Kolinkor bu keyfiyyeti Aleksandri'ya teklîf itdikde Aleksandri kemâl-i memnuniyet ile kabûl itmiş ise de gûyâ vâlîdesinin rızâsını tahsîl içün biraz mühlet isteyüb bundan garazı mücerred Lehistân'a dâ'ir olan sâlifü'z-zikr mukâvelenâmenin imzâ ve tasdîkine kadar tezevvüc mâddesini te'hîr itmek idi hattâ burada mezkûr mukâvelenâme Petersburg'da tarafeynden imzâ olunmuş iken Napolyon tarafından tasdîkine intizâren biraz daha leyte ve le‘alle ile emr-i tezevvüci te'hîre düşürmüş idi.

Napolyon ise bu işin te'ehhüründen dolayı bî-karâr oldığı hâlde kendüsinin te'ehhül idecegi şâyi‘ olıcak Avrupa hükümdârânının ekserisi anınla karâbet-i sıhriyye istihsâline heveskâr olarak Avusturya Devleti dahi arz-ı hâhiş[2] ve rağbet eylediginden Napolyon bu mâddeyi Meclis-i Vükelâ'ya lede'l-ihâle Napolyon'un Rusya ve Avusturya devletlerinden kangısıyla kesb-i karâbet eylemesi Fransa hakkında hayırlu olacağı mes'elesi meydâna çıkub bu bâbda beyne'l-vükelâ ihtilâf-ı ârâ vukû‘ buldı bu esnâda Petersburg postası geldi ve Lehistân'a dâ'ir olan mukâvelenâmenin imzâsına intizâr olundığı anlaşıldı Napolyon tizmeşreb oldığı cihetle bu tesvîf[3] ve te'hîrden dolayı dil-gîr olarak bağteten efkârı mütehavvil oldı ve hemân Rusyaluya bu bâbda cevâb virilmesini ve artık Lehistân Mukâvelenâmesini tasdîk idemeyecegimin dahi bildirilmesini emr itdi ve Avusturya imparatorının kızı Mari Luyiz'in[4] Napolyon'a akd-i nikâhı tarafeynin rızâsıyla karârlaşdırılarak Mareşal Bersiye[5] Napolyon tarafından bi'l-vekâle Viyana'ya gitdi.

(Vekâyi‘-i Sene 1225)

İşbu bin iki yüz yirmi beş sene-i Hicriyye'si Muharrem'inin evâ'iline müsâdif olan bin (s.154) sekiz yüz on sene-i Mîlâdiyyesi Mart-ı Efrencî'sinin on birinci güni Viyana'da müşârün-ileyhâ Mari Luyiz ile Napolyon'un resmen nikâhı akd olundı.

Ve Mari Luyiz hemân Viyana'dan hareket ile Nisan-ı Efrencî'nin ibtidâsında Paris'e muvâsalat itdikde emr-i zifâfı azîm şenlikler ile icrâ kılındı.

Son muhârebede Napolyon Avusturya Devleti'ne galebe ve Almanya'da kendüsine muhâlif olanları tehdîd ve düşmanlarından aldığı memâliki kendi müttefikleri ile beynlerinde taksîm itmekle devletine bir mertebe daha kuvvet virdi ve ekser mülûk-ı Avrupa kendüsine ser-fürû[6] itmekle satvet ve saltanatının azameti nihâyet mertebeye vardı.

Bu sırada Avrupa'nın en eski hükümdâr silsilesinden bir prenses ile tezevvüc itmesi mülâbesesiyle hükümdârân ve asilzâdegân beyninde şân ve i‘tibâr buldı ve kral tarafdârânının ekseri kendüsine mâ'il ve müteveccih oldı.

1 Tatlîk: Nikâhlı zevceyi boşama, bırakma, ayırma.
2 Hâhiş: Fazla arzu, isteyiş.
3 Tesvîf: Sebepsiz olarak atlatma, geciktirme.
4 Mari Luyiz: Marie Louise, Parma Düşesi, Napolyon'un ikinci eşi.
5 Mareşal Bersiye: Dük Jean-Baptiste Bessieres.
6 Ser-fürû: Baş eğme, söz dinleme.

Ve bu karâbet-i sıhriyye hasebiyle ve Paris'de mukîm olan Avusturya İlçisi Meternik'in ittihâz eylediği meslek-i politika iktizâsıyla Napolyon'un Avusturya Devletiyle mu'âmelesi muhâlasat sûretini kesb iderek günden güne tatlılaşmakda idi.

İngiltere Devleti denizler sâyesinde Napolyon'un te'sîr-i nüfûzundan vâreste kalmış ise de nihâyet bir gün anın yakası dahi bu cihân-gîrin eline geçer deyü mülâhaza olunmakda idi.

Hâlbuki bu kuvvet ve kudret Napolyon'un zatıyla kâ'im idi. Bir felâkete uğradığı gibi teşkîl itmiş oldığı bir büyük hey'et-i hükûmetin zevâli emr-i tabî'î idi binâ'en-aleyh efkâr-ı amîka ashâbı Napolyon Devleti'nin devâm ve bekâsında iştibâh üzre idiler.

Ve Napolyon fi'l-vâki' bu te'ehhüli ile Avrupa'nın eski hükümdârlarını kaldırmak efkârında bulunmadığına bir delîl göstermiş ise de gerek Avusturya ve gerek Prusya ve sâ'ir hükümdârân-ı Almanya mağlûben ve mecbûren elden çıkarmış oldukları bunca memâliki hâtırlarından çıkaramayub telâfî-i mâ-fât ve tedârük-i zâyi'ât için dâimâ müterassıd-ı fırsat idiler ve Avusturyalunun yaraları karâbet-i sıhriyye[1] ile iltiyâm-pezîr[2] olamazdı.

Ve ber-vech-i bâlâ Rusyalu tarafından Lehistân hakkında teklîf olunan ahidnâmeyi Napolyon'un imzâlamaması ve te'ehhül husûsunda cereyân iden mu'âmelesi Rusya İmparatorı Aleksandri'nin infi'âline mûcib olmuş idi. Bu cihetle Rusya ve Fransa devletleri beyninde bürûdet peydâ olup egerçi tarafeyn bunı pek ziyâde gizleyerek yek-dîgere îzâhât ve te'mînât virmekde iseler de husûmet-i kalbiyyeleri günden güne artmakda idi. Napolyon Parma ve Plezans[3] dükalıklarını Fransa'ya ilhâk itdigi gibi Papa'nın bi'l-cümle (s.155) memâlikini ve Toskana Dükalığı'nı dahi Fransa memâlikine ilhâk itmekle İtalya ahâlîsi pek ziyâde müte'essir oldı ve bu cihetle dahi Napolyon'un düşmanları çoğaldı.

Ve henûz faysal-pezîr olmayan Papalık mes'elesinden dolayı Katolik mezhebine mu'te'kîd olan Hristiyanlar hep Napolyon'un hasm-ı cânı idiler.

Çünki Napolyon bâlâda beyân itdigimiz vechile Papa'yı Savona[4] beldesine nakl itdikden sonra bir sene kadar mes'ele-i mezhebiyyeyi yüzi üstüne bırakdı ba'dehu işbu mes'ele-i rûhâniyyeyi re'y-i hodıyla hall ü fasl itmege kalkışdı meselâ Papa'nın re'y ve müdâhalesi olmaksızın bir takım piskoposlar nasb ve ta'yîn eyledi ve sırf mevâdd-ı rûhâniyyeden olan bir takım mes'eleleri yalnız hem-efkârı olan birkaç râhiblerin muvâfakatıyla fasl itdi ve Roma şehri Fransa'nın ikinci pâyitahtı olmak üzre Fransa İmparatorı'nın bulundığı yer Papa'ya ikâmetgâh olmak ya'nî Papa kâh Paris'de ve kâh Roma'da ikâmet eylemek gibi ba'zı husûsâta hod be-hod karâr virdi bu bâbda Fransa ruhbanının bir takımı Napolyon ile hem-efkâr[5] iseler de sâ'iri Papa'ya sıdk ve ihlâs üzre bulunmuşlar ve kral tarafdârânıyla ittifâk iderek bu bâbda her dürlü fedakârlığa hâzırlanmışlar idi Napolyon ise kuvvetine mağrûr oldığından mesâ'il-i mezhebiyyenin cebr ve zor ile tesviyye olunamayacağını düşünemeyüb bu bâbda beyhûde ısrâr ile kendü düşmanlarının ellerine keskin silâhlar virmekde idi. İspanya mes'elesi ise gitdikce kesb-i müşkilât eylemekde ve İngilizler ile Fransızlar beyninde muhârebe fevka'l-

1 Karâbet-i sıhriyye: Evlenmek yoluyla olan akrabalıklar.
2 İltiyâm-pezîr: İyi olabilir, kapanabilir yara.
3 Plezans: Placentia. Piacenza.
4 Savona: Sann-a, Savonn-a; Ligurya, İtalya.
5 Hem-efkâr: Fikirleri aynı, hem fikir.

âde şiddet ile devâm itmekde idi.

Müşkilât-ı meşrûhanın önünü almak içün Napolyon her tarafda cesîm ordular bulundurmağa mecbûr oldığından gerek nüfûsca ve gerek mâlca Fransa bir büyük ve ağır yük altında bulundığı cihetle Fransızlar dahi bu hâllerden usanub nefret itmege başlamışlar idi. Napolyon dahi nihâyet kendü hırs ve tama'ı sebebiyle uğramış oldığı bunca müşkilâtın önünü alamayacağını anladı ve ba'zı mertebe ta'dîl-i efkâr eyledi şöyle ki: Ol vakte kadar kazanmış oldığı kuvvet ve kudretine kanâ'at ve Cengizlik ve hûn-rîzlik vâdîsinde müttehazı[1] olan cihân-gîrlik mesleginden ferâgat ile bunca senelerden berü mümtedd olan muhârebeye nihâyet virmek ve artık sulh ve salâh yolın tutmak niyyetinde oldığına dâ'ir âleme te'mînât ve düvel-i ecnebiyye nezdinde mukîm olan süferâsına bu yolda ta'lîmât virmege başladı ise de ma'lûm olan mizâc ve mişvârına[2] nazaran bu meslekde devâm idecegine hiçbir tarafdan inanılamıyordı.

Kaldı ki Napolyon evvel be-evvel İspanya mes'elesinin dil-hâhı vechile tesviyyesine ve İngilizleri (s.156) sulha yadurmak içün muhâsara-i berriyye usûlünün tamâmıyla icrâsına muhtâc idi. Hâlbuki işin en güc yeri buraları idi.

Zîrâ İspanya ve Portekiz ahâlîsi milletce ayaklanub hürriyyetlerini muhâfaza içün fedâ'îlik yolunda çalışub çabalamakda idi ve meşhûr Sir Artur Velesli[3] nâm İngiliz cenerali dahi bir İngiliz ordusıyla anlara mu'âvenet itmekde idi.

Ve sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân itdigimiz vechile Talavera Muhârebesi'nde Fransızlar pek fenâ hâlde münhezim olarak girü dönmüşler idi şimdi ândan sonra zuhûra gelan İspanya vukû'âtını beyân idelim.

İspanya Vukû'âtı

Talavera Muhârebesi'nde İngiliz ve İspanyol asâkiri gâlib ve muzaffer oldılar ise de İspanyolların emr-i idâreleri muntazam olmayub vaktiyle zahîre tedârükünde teseyyüb eylediklerinden İngilizler dahi hareket-i tecâvüziyyeden vazgeçdiler ve İspanyollar ile birlikde Taj[o] Nehri sevâhilini terk ile Kuvadana[4] Nehri'ne doğrı hareket itdiler ve İspanyollar Endülüs sancağında vâki' Siramoza[5] dağlarının arkasına çekildikleri gibi İngilizler dahi Badajoj[6] beldesi etrâfında mevki' tutdılar.

Ve Ceneral Artur Velesli artık meydân muhârebesinden çekinerek menî' ve müstahkem mevki'ler tutub da etrâfa çeteler irsâl ya'nî avcı bölükleri tarzında küçük küçük fırkalar tertîb ile her tarafdan Fransızları işgâl ve bu vechile vakt kazanub da emr-i idârelerini ve ordularını taht-ı intizâm ve inzibâta idhâl itmek üzre İspanyollara nasîhat virdi. Ol vakt İspanyolların başında cümlesinin itâ'at idebilecegi bir re'îs bulunmadığından her sancağın idâresi içün

1 Müttehaz: Kabul edilen, yürürlükte olan, alınan.
2 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.
3 Sir Artur Velesli: Richard Colley Wesley, 1. Marquess Wellesley.
4 Kuvadana: Guadiana Nehri.
5 Siramoza: Serra de Sao Mamede dağları kastediliyor olmalıdır.
6 Badajoj: Badajoz, Ekstremadura, İspanya.

birer meclis ve idâre-i umûmiyye içün dahi bir büyük merkez meclisi yapmışlar idi. Ve İspanyollar aslâ inzibât altında olmayub vâhî iddi'âlar ile müte'addid fırkalara münkasım[1] olarak ba'zıları kraliyyet usûlüne tevfîkan idâre-i memleket ârzûsunda ve ba'zıları dahi millet meclisinin ictimâ'ını taleb itmekde idiler. Bu keşâkeşler arasında merkez meclisi emr-i idâreden âciz kalarak millet meclisinin ictimâ'ına karâr virüb muvakkaten idâre-i hükûmeti altı â'zâdan mürekkeb bir komisyona havâle itmişdi.

Fransız fırkaları ise Talavera bozgunundan sonra Madrid havâlîsinde birleşmişler ve bu cihetle kuvvet bularak Katalonya sancağını kâmilen istîlâ ve Jirona[2] belde ve kal'asını ba'de'l-muhâsara[3] zabt ve teshîr ve Aragon memleketini taht-ı itâ'ata idhâl itmişler idi.

(s.157) Ancak İspanyollar tarafından çıkarılan çeteler Fransızlara ârâm ve râhat virmeyüb azîm hasâr ve ziyân virmekde ve ellerine düşen Fransızları hasta ya mecrûh dimeyüb bilâ-emân öldürmekde idiler. Fransız ceneralleri dahi Napolyon'dan aldıkları ta'lîmât üzre İspanyollar hakkında aslâ rahm ve şefkat itmezlerdi. Binâ'en-aleyh ol vakt İspanya'da vahşîyâne mu'âmelât ve kâbil-i ta'rîf olmayan mezâlim ve ta'addiyyât vukû'a gelmekde idi.

İspanya Kraliyyeti unvânını hâmil olan Jojef egerçi ahâlî hakkında bu mertebe şiddet gösterilmesini tecvîz[4] etmeyüb bu bâbda birâderine ve cenerallerine muhâlif ise de kumanda kendüsinde olmadığından bir şey yapamazdı. Ve Fransız cenerallerinin öyle şiddetlü mu'âmelâtı ihtilâlin teskînine medâr olamayub belki bu mu'âmelât-ı zâlimâneden dolayı İspanyolların Fransızlar hakkında buğz ve adâvetleri ziyâde olmakda ve çeteleri günden güne çoğalmakda idi. Şöyle ki: Her tarafdan kum gibi kaynayub Fransa ordusunun muhâberâtına mâni' oldukdan başka hiçbir tarafda emniyyet bırakmayub Fransızları âdetâ tehlikeye dûçâr iderlerdi. Ve Fransız ceneralleri bu felâkete karşu ne yapacaklarını bilmezlerdi. İspanyollar bu usûl de devâm itseler az vakt zarfında muzaffer olacaklarmda şübhe yok iken İngiliz ceneralinin re'y ve nasîhatine muhâlif olarak altmış bin neferden mürekkeb bir ordu teşkîl idüb Madrid'i istihlâs itmek üzre Fransızlarla meydân muhârebesi itmek sevdâsına düşdiler.

Hâlbuki (1809) sene-i Mîlâdiyyesi Teşrin-i Sânî'sinde Fransızlar ile bu yolda vukû' bulan Okana Muhârebesi'nde[5] İspanyollar külliyyen mağlûb olarak bi'l-cümle mühimmât ve edevât-ı harbiyyelerini meydân-ı muhârebede terk itmişler ve bütün bütün ye's ve fütûr getürmege başlayan Fransızlara yeniden cesâret virmişler ve tekrâr anları muzafferiyyet ümîdine düşürmüşler idi.

İspanya Kralı ve Napolyon'un biraderi olan Jojef işbu (1225) sene-i Hicriyye'si Muharrem'ine müsâdif olan (1810) sene-i Mîlâdiyyesi evâ'ilinde bi'n-nefs bir Fransız ordusıyla hareket iderek Sevil beldesini zabt eyledi. Kadis şehrinin muhâsarasına başladı.

Ancak Napolyon'un tertîbine göre muhârebeye bu senenin son bahârında şiddet virmek lâzım gelmekle yaz mevsimini yalnız ba'zı kılâ'ın muhâsarasıyla geçürmek üzre cenerallerine ta'lîmât göndermiş oldığından bu yazın [belli] başlı teşebbüsât vukû'a gelmemişdir.

1 Münkasım: Kısım kısım bölünen, buluk bölük olan, bölünmü.
2 Jirona: Girona, Kuzeydoğu Katalonya.
3 Ba'de'l-muhâsara: Kuşatmadan sonra.
4 Tecviz: Caiz görme, görülme, izin verme, verilme.
5 Okana Muharebesi: 19 Kasım 1809. Ocana, Toledo.

Evâ'il-i Receb'e müsâdif olan Eylül-i Efrencî ibtidâlarında Fransız ordusu Masina'nın[1] kumandası tahtında olarak ilerülemege başladı ve önüne gelan düşman fırkalarını (s.158) çigneyüb geçerek Portekiz memâlikine girdi ve Kuvambera[2] beldesi pîşgâhında İngiliz ordusuna tesâdüf itdi.

İngiliz ordusunun kumandanı sâlifü'z-zikr Sir Artur Vellesli idi ki hidemât-ı makbûlesine[3] mükâfaten ol esnâda İngiliz Devleti tarafından kendüsine Lord Velinkton unvânı virilmiş idi. Bu mâhir ceneral orada muhkem mevki'ler tutmuş idüginden üzerine Fransızlar her ne kadar şiddet ile hücûm itdiler ise de zafer-yâb olamayub girü çekildiler.

Mu'ahharan Masina dağ içünden bir yol bulub İngilizlerin arkasını kesmege teşebbüs idicek Lord Velinkton derhâl tebdîl-i mevki'a mecbûr olmağla Fransızlar bilâ-mâni' Kuvambera beldesine dâhil oldılar.

Bunun üzerine Lord Velinkton sür'at ile girü çekilerek Portukal'ın pâyitahtı olan Lizbon beldesine karîb (Tores Vedras) nâm mahalde hâzırlamış oldığı gâyet cesîm ve mükemmel istihkâmata girüb sığındı Fransızlar andan bî-haber olub İngilizleri ta'kîb iderek oraya vusûllerinde İngilizlerin öyle metîn istihkâm içünde mahfûz olduklarını göricek hayretde kalub turdılar ve ne yapacaklarını şaşırdılar.

Bu ana kadar Napolyon İspanya'ya cesîm ordular sevk itmiş ise de bunlar gice gündüz uğraşmakda ve haddsiz hesâbsız avcı fırkalarıyla ya'nî İspanyol çeteleriyle cengleşmekde bulunduklarından haylîsi telef olmuş idi. Bu cihetle Masina ordusı dahi za'îf bulunub öyle metîn istihkâm arkasında ve mahâretlü bir ceneralin kumandası altında bulunan bir şecâ'atlü ordunun üzerine varabilecek hâlde degil idi. Ma'a-hâzâ Masina girü çekilmegi tecviz itmeyüb İngilizleri muhâsara ile tazyîka karâr virdi. Ve kendüsini İngilizlerin hücûmundan ve ahâlînin ta'arruzâtından emîn itmek üzre Santazen nâm mevki'i tutdı. Ve ma'iyyetindeki ümerâ-yı askeriyyeden Ceneral Fove'yi Fransa'ya gönderdi ve Napolyon'dan cevâb gelinceye dek orada beklemek üzre karâr virdi.

Gerek Lord Velinkton ve gerek Masina ikisi dahi cesûr ve bahâdır ve fenn-i harbde mâhir olmağla beraber birbirinin derece-i iktidârını pek â'lâ bildiklerinden harekât-ı tecâvüziyyeden ictinâb[4] ile karşulıklı tedâbîr-i tahaffuziyyeye[5] ihtimâm iderlerdi.

Bu sırada Lord Velinkton memleketi yakub harâb itmek ve bir yerde zahîre ve me'kûlât-ı sâ'ire bırakmamak üzre Portekizlere ta'lîmât virmekle eger Portekizler bu ta'lîmâtı derhâl (s.159) icrâ itmiş olsaydılar Fransız ordusunun külliyyen perîşân olacağı der-kâr idi. Lâkin Portekiz me'mûrları buna râzı olmadıkları cihetle Fransızlar orada yerleşdiler ve deniz yolı İngilizlere açık ise de berren Fransızlar her tarafı hasr ve ihâta itdiklerinden gerek Lizbon şehrinde ve gerek İngiliz ordugâhında zahîre tedârüki içün su'ûbet çekilmekde idi.

İngiltere ahâlîsi dahi Portukal memleketinin muhâfazasından me'yûs olarak her gün Velinkton ordusunun gemilerle avdetine muntazır olayorlardı ve bu keyfiyyet İngiliz vükelâsının muvaffakiyyetsizligine haml olunarak parlamentoda muhâlifîn gürûhı günden

1 Masina: Andre Massena.
2 Kuvambera: Coimbra, Portekiz.
3 Hidemât-ı makbule: Makbul hizmetler, faydalı işler.
4 İctinâb: Kaçınma, sakınma, çekinme.
5 Tedâbîr-i tabaffuziyye: Korunma tedbirleri.

güne kesb-i nüfûz itmekde idiler. Ol esnâda İngiltere Kralı'nın mübtelâ oldığı cünûn[1] illeti yeniden meydâna çıkmağla vükelâ bir kat daha müşkilâta uğradılar. Ve muhâlifîn gürûhı velî-ahd olan Prens Dö Gal'm[2] kral kâ'immakâmlığına ta'yîn olunmasını teklîf eylediler. Hâlbuki Prens Dö Gal sulh ve salâha mâ'il olub vükelâ ise müteveffâ Pit'in takımı olarak harbin kemâl-i şiddet ile devâmı re'yinde bulunduklarından bu teklîfe rûy-i rızâ[3] göstermediler ise de kralın felâh bulmayacağı ta'ayyün[4] itdigine mebnî nâ-çâr ba'zı şerâ'it ile Prens Dö Gal'in kâ'immakâmlığını kabûl eylediler.

Prens Dö Gal riyâset-i hükûmete geçdikde birden bire devletin politikasını tebdîle cesâret idemeyüb muhâlifîn gürûhı ise her vakt parlamentoda vükelânın üzerine hücûm ve mâddî ve ma'nevî görilan hasârâtdan bahs ile sulh yoluna gidilmesini şedîden taleb iderlerdi. Vükelâ dahi bu hâlden havf ider oldukları cihetle artık muhârebeye müdavemetden vazgeçerek Lord Velinkton'un Portukal ve İspanya'yı terk ile İngiltere'ye avdet eylemesini kendüsine iş'âr eylediler.

Lord Velinkton ise buna cevâben mevki'imin menî' ve müstahkem oldığı beyânıyla muhârebede devâm olunmak içün vükelâyı iknâ'a çalışur ve bir tarafdan dahi tedâbîr-i harbiyyesinin icrââtıyla uğraşur idi.

Gelelim Ceneral Fove'nin hâline bu zât birçok zahmetler çeküb büyük tehlikeler geçürerek güç ile Paris'e vusûl ile Portukal ve İspanya'nın ahvâlini Napolyon'a arz eyledi. Napolyon İspanya gâ'ilelerinden bıkmış usanmış oldığmdan artık bu mes'eleye çendân ehemmiyyet virmez olmuş idi. Fakat Ceneral Fove'nin virdigi ma'lûmâta nazaran işin ehemmiyyetini derk[5] ile hemân Masina'ya imdâd itmek efkârına düşdi. Lâkin kendüsinin hırsı ve kanâ'atsizligi âsârından olmak üzre şiddet ile icrâsına çalışdığı (**s.160**) muhâsara-ı berriyye usûlünden dolayı Avrupa'nm düvel-i şimâliyyesiyle bir takım müşkilât çıkarub cânib-i şimâlde kendü aleyhine bir büyük muhârebe esbâbı hâzırlanmakda oldığı cihetle cânib-i şimâlde olan ordulardan asker ifrâz ile İspanya'ya göndermek kâbil degil idi.

Binâ'en-aleyh Napolyon şu hâlde İspanya'ya müceddeden bir ordu gönderemeyecegini İspanya'daki Fransız kumananlarına beyân ile berâber ma'iyyetlerindeki kuvve-i askeriyyeyi hüsn-i istimâl ile iş görebilmeleri içün kendülerine arîz ve amîk[6] ta'lîmât gönderdikden başka Mareşal Masina'ya hitâben mufassal ve meşrûh bir kıt'a ta'lîmât yazub Ceneral Fove yediyle irsâl eyledi.

Masina ise Ceneral Fove'nin azîmetinden berü Fransa'dan hiçbir haber alamamış ve ordusunı idâre içün zahîre tedârükünde azîm müşkilât çekmekde bulunmuş idi. Beş aydan berü devletinden haber alaınayub bilâ-imdâd ve lâ-ta'lîmât kalmış ve etrâfını â'dâ ihâta itmiş olan bir kumandanm nasıl mevki'-i müşkilde bulunacağı ta'rîfe muhtâc değildir hâl böyle iken Masina fevka'l-âde sebât ile ân be-ân zuhûra gelan müşkilâta gögüs gerüb durmakda idi ordusundaki zâbitân-ı askeriyye ye's ve fütûr getürmiş ve içlerine ittifâksızlık

1 Cünûn: Delilik, cinnet. Delirmek.
2 Prens Dö Gal: IV. George. George Augustus Frederick.
3 Rûy-i rızâ: Rıza ile, rıza göstererek, razı olarak.
4 Ta'ayyün: Meydana çıkma, aşikâr olma; belli olma; belirme. İtibarlanma.
5 Derk: İyice anlama, anlamak, idrak etmek.
6 Amîk: Derin. Dibi çok aşağıda.

girmiş idi askerin elbiseleri dökülmüş ve ayakkabları pâre pâre olmuş el-hâsıl sefâlet ve mahrûmiyyet son dereceye varmış idi ma'a-hazâ Masina karîbü'l-ahdde kendülerine imdâd gelerek İngilizleri imhâ ile vatanlarına azîm hidmet itmiş olacakları ve büyük şân ve şeref kazanacakları beyânıyla askeri teşvîk ve teşcî' ider ve Taj[o] Nehri'ni geçmek üzre cenerali ma'rifetiyle köpri inşâsına çalışur idi. İşte ol esnâda Ceneral Fove İspanya'ya vâsıl olarak Napolyon'un evâmirini kumandanlara teblîğ eyledi. Napolyon İspanya'daki kumandanlarına göndermiş oldığı ta'lîmâtda ba'zı fırkaların serî'an Masina ma'iyyetine varmalarım emr itmiş oldığına mebnî bunlardan Ceneral Gardan[1] derhâl ma'iyyetindeki asker ile yola revân olarak Masina'nın ordugâhına bir günlük mesâfeye kadar ilerülemiş ise de hiçbir Fransız fırkasına tesâdüf itmedigine ve ordunun nerede oldığını bilmedigine mebnî düşmana tesâdüf idüb de bir tehlikeye uğramak havfıyla Almide'ye avdet iderek orada bir âlây asker ile Ceneral Dö Roe'yi bulmuş. Ceneral Dö Roe ise Napolyon'dan almış oldığı kat'iyyü'l-müfâd[2] emre imtisâlen[3] Portukal'a azîmet itmeğe mecbûr oldığından Ceneral Gardan'ın fırkasından bir mikdâr asker alub ma'iyyetindeki âlâya katarak serî'an hareket ile birkaç gün sonra Masina'nın ordusuna varabilmiş ve Ceneral Fove dahi ordugâha vusûl bulmuşdur.

(**s.161**) Napolyon'un mevki'-i harbi bilmeyerek göndermiş oldığı ta'lîmât bütün bütün tabî'at-ı maslahata mugâyir oldığından icrâsı kâbil degil idi ve Mareşal Masina otuz bin asker ister iken dokuz bin nefer gelmiş oldığından bütün bütün me'yûs oldı. Hemân Ceneral Fove'nin Napolyon'dan şifâhen aldığı evâmiri teblîğ itmek üzre bir dîvân-ı harb teşkîl eyledi.

Dîvân-ı harbde îcâb-ı maslahat lede'l-mütâla'a Taj[o] Nehri'ni geçmek mümkün ise de ahvâl-i umûmiyyeye nazaran Badajoz şehrinin muhâsarasıyla meşgûl olan Mareşal Solt'un ordusuyla gelüb yetişmesi me'mûl-i kavî oldığından anın vürûdına intizâr olunmak üzre karâr virildi. El-hâsıl Napolyon'un göndermiş oldığı ta'lîmât üzre İspanya'daki Fransız kumandanlarının Masina'ya imdâd ve i'ânesi ile Portekiz'den İngilizlerin tard ve def'i çâresi düşünilüyordı Fransız kumandanları ise Masina'ya imdâd idebilecek hâlde degil idiler.

Zîrâ Fransız kumandanlarından İspanya'nın Aragon sancağında bulunan Ceneral Soşe Mekyanse ve Tortoza kal'alarını zabt itmiş ve Taragona'nın muhâsarasına ibtidâr eylemiş ise de bu sancağın lâyıkıyla inzibât altına girmesi işbu Taragona'nın dahi fethine mevkûf idi bu ise kolay bir iş degil idi.

Mursi[4] sancağında ise İspanyolların yirmi bin neferden mürekkeb bir cem'iyetleri ve Badajoz ile Olivans taraflarında yirmi sekiz bin râddesinde bir fırkaları ve Marki Dö La Romane'nin[5] taht-ı kumandasında dîger bir orduları oldukdan başka nev be-nev teşkîl itdikleri çeteler dahi dağları kaplardı.

Çünki İspanyollar meydân cenginde Fransızlar ile başa çıkamayacaklarını geregi gibi anladıklarından böyle ufak tefek fırkalar ile Fransızları rast geldikleri yerlerde urmak ve böyle ufak tefek avcı muhârebeleriyle gice gündüz anlara râhat virmeyüb yormak usûlüni iltizâm itmişler idi.

1 Ceneral Gardan: Jean-Baptiste Jourdan, 1. Comte Jourdan.
2 Kat'iyyü'l-müfâd: Anlamı kesin.
3 İmtisâlen: Muvafakat ve mutabakat ederek.
4 Mursi: Murcia, İspanya.
5 Marki Dö La Romane: Pedro Caro ve Sureda, III Marquis de La Romana.

(Endelozya) Endülüs sancağının ahvâline gelince buradaki Fransız asâkiri üç fırkaya münkasım olub bunların mecmû'ı bidâyet-i emrde seksan bin nefer oldığı hâlde kırıla kırıla kırk bin neferden ibâret kalmış idi. Ve Fransızlar Sevil beldesini zabt itdikden sonra İspanya'nın idâre-i umûmiyyesine me'mûr olan komisyon Kadaks şehrine ilticâ iderek tertîbât-ı harbiyyeyi Lord Velinkton'un biraderi Hanri Velesli[1] ve Ceneral Balak[2] ve sâ'ir İngiliz ümerâ-yı askeriyyesi ile müzâkere itmekde idiler. **(s. 162)** Kadaks şehri ve civârındaki Leon Adası zahâ'ir ve mühimmât ile memlû oldukdan başka yedi bin İngiliz ve on sekiz bin İspanyol askeriyle muhâfaza olunmakda idi.

Bu sırada Mareşal Viktor[3] Kadaks'ı muhâsara ile zabtına kıyâm eylemiş ise de askeri bu işin uhdesinden gelmege kifayet derecesinde olmadığı cihetle Mareşal Solt'dan istimdâd itmiş idi Mareşal Solt'un ise ana adâveti oldığından birçok özürler beyân iderek imdâd ve i'âneden istinkâf[4] eylemiş idi.

Ba'dehu Masina'nın imdâdına irişmesi içün Napolyon'un ta'lîmâtı kendüsine vâsıl oldukda Gırnata[5] havâlîsinde bulunub sanki Masina'nın imdâdma gidiyor gibi ordusıyla hareket eylemiş ise de Masina'ya olan hasedinden ve esnâ-yı râhda dûçâr olacağı müşkilât-ı azîmeyi der-hâtır itmesinden nâşî ayak sürimege özür ve bahâneler taharrî iderek yola çıkub esnâ-yı râhda ibtidâ Orivansa[6] beldesini zabt itdikden sonra Badajoz şehrini muhâsara ile meşgûl olmuş idi. Hâlbuki Badajoz gibi bir müstahkem mevki'i zabt itmek kolay bir iş degil idi ve kendüsinin vazîfe-i me'mûriyeti Masina'ya imdâd itmekden ibâret idi.

Berü tarafdan Masina haylî vakt Solt'un imdâdına muntazır olub turdı nihâyet ordusunun tâb ve tâkati kalmayub daha ziyâde tursa bir tehlike zuhûr idebilecegini gördi binâ'en-aleyh işbu (1225) sene-i Hicriyye'si evâhirine müsâdif olan (1811) sene-i Mîlâdiyyesi Mart-ı Efrencîsi evâ'ilinde mevki'ini terk ile ric'at iderek Elva'ya kadar çekildi ve nihâyet Portukal memleketini terk ile dönüb İspanya'ya geldi ve Almide[7] ve Salamanka[8] arasına sığındı. Lord Velinkton ise arasından ta'kîb idüb geliyordı.

Bu sırada Mareşal Solt kırk iki gün muhâsaradan sonra Badajoz beldesini feth ile sekiz bin esîr ve külliyetlü zahîre ve mühimmât elegeçürmiş ise de Masina ordusunun Portukal'dan çekilmesi hasebiyle İspanya'nın cânib-i şimâlîsi açık kalmış ve İngiliz ve Portekiz ve İspanyol fırkaları cesârete gelerek kemâl-i şiddet ile cenge girişmiş olduklarından Mareşal Solt Badajoz'un muhâfazasından âciz kalarak kendüsi imdâda muhtâc olmuşdur. Ve iş günden güne ağırlaşmakda oldığından ümerâ-yı askeriyye bir çâre bulamayub tekrâr Ceneral Fove'yi Napolyon'un yanına göndermişlerdir.

Napolyon bu ahvâle kesb-i vukûf itdikde Masina'nın Santaren[9] mevki'ini terk ile İspanya'ya çekilmesinden dolayı hiddetlenüb Masina'ya tekdîrnâme irsâl ile serî'an Lord

1 Hanri Velesli: Henry Wellesley, 1. Baron Cowley.
2 Ceneral Balak: Joaquin Blake Joyes.
3 Mareşal Viktor: Claude Victor-Perrin, Duc de Belluno.
4 İstinkâf: Geri durup kabul etmeme, kaçınma.
5 Gırnata: Granada, Endülüs, İspanya.
6 Orivansa: Olivenza, Ekstremadura, İspanya.
7 Almide: Almeida de Sayago, Zamora, Kastilya-Leon, İspanya.
8 Salamanka: Salamanca, Kastilya Leon, İspanya.
9 Santaren: Santarem, Portekiz.

Velinkton ordusunun arkasından urmasını emr itmiş ve İspanya'daki Fransız fırkaları birleşüb de Mareşal Solt'un imdâdına irişmeleri içün ta'lîmât göndermişdir.

(s.163) Hâlbuki İngilizler mukaddemâ Portekiz ve İspanya seferlerinden me'yûs olarak İngiltere vükelâsı ordularının i'âdesine karâr virmişler iken Lord Velinkton sebât gösterüb bu kerre re'y ve efkârının nefsü'l-emre muvâfık oldığı fi'len sâbit olmağla Lord Velinkton İngilterece büyük şeref ve şân kazanmış ve ale'l-umûm İngilizlerin efkârı sûret-i kat'iyyede muhârebenin devâmı tarafına teveccüh eylemiş olmasıyla Lord Velinkton artık muhâlefet ga'ilesinden kurtularak zihnini tamâmıyla tedâbîr-i harbiyyeye sarf itmege başlamış ve Fransızların za'fını fırsat ve bu fırsatı ganimet bilerek hemân Badajoz'un zabt ve istirdâdına kıyâm eylemiş idi ve ma'iyyetindeki ordu kırk iki bin neferden mürekkeb olub bunların yirmi yedi bini İngiliz ve on iki bini Portekiz ve bâkîsi İspanyol idi.

Masina Napolyon'dan aldığı emr üzerine (1811) sene-i Mîlâdiyyesi Mayıs-ı Efrencîsi evâ'ilinde otuz sekiz bin neferden mürekkeb bir Fransız ordusıyla Lord Velinkton ordusunun arkasından koşub (Fevantes Dö Noro)[1] nâm karye civârında âna tesâdüf ve şiddet ile İngilizlerin üzerine hücûm iderek üç gün muhârebe mümtedd olmuş ise de İngiliz ordusunı yerinden kımıldatmak kâbil olmadığından Masina İngilizler ile başa çıkamayacağını anlayub anların eline düşmemek içün bir takrîble muhârebeden çekilerek Almide Kal'ası'nı cebhâne ile aldıkdan sonra Salamanga havâlîsine avdet eylemişdir.

Ol esnâda bir İngiliz fırkası dahi Badajoz üzerine yürimekde olmasıyla Mareşal Solt (Astra Madora) sancağına koşub o dahi bir İngiliz fırkasına tesâdüf ile cenge girişmiş ise de burada dahi Fransızlar muzaffer olamayub ric'ate mecbûr olduklarından Mareşal Solt ma'iyyetindeki askerle Badajoz civârında bir mevki' tutub tahaffuz[2] hâline girmişdir. El-hâsıl Fransız cenerallerinin tertîb ve tedbîrleri Lord Velinkton'un mahâret ve basiret ile hareketine ve Portekiz ve İspanyol asâkirinin gayret ve şecâ'atine gâlib gelemeyüb Fransız orduları perîşânlığa dûçâr olmağla Napolyon'un ümîd ve emekleri hep mahv ve hebâ olub gitmişdir.

Madrid'de kapanmış olan Kral Jojef dahi pek fenâ hâlde idi nüfûz yok akçe yok kral unvânından başka bir şey'e mâlik degil idi İspanya'nın böyle bir perîşânlığına bakub te'essüf iderek kâh isti'fâ itmek ve kâh netîce-i vukû'âta muntazır[3] olmak mütâla'asıyla bir hâl-i tereddüd ve tezebzübde idi bu kerre Fransız fırkalarının ber-minvâl-i meşrûh vukû'a gelan perîşânlıkları üzerine hütün bütün ye's ve fütûr getürerek Napolyon'dan istîzân[4] ile Paris'e azîmet eylemişdir.

(s.164) Şu ahvâle nazaran İspanya işlerinin tesviyyesi başlu bir tedbîre muhtâc idi Napolyon ise İngilizlere emân didirmek içün muhâsara-i berriyye usûlünün kemâl-i şiddet ile icrâsı kaydına düşüb bundan dolayı düvel-i şimâliyye[5] ile arasında zuhûra gelan mübâyenet üzerine İspanya'ya yeniden ordu sevkine vakti müsâ'id degil idi. Gelelim muhâsara-i berriyye bahsine.

1 Fevantes Dö Noro: Fuentes de Onoro.
2 Tahaffuz: Korumak, sakınmak. Kendini muhafaza etmek. Barınmak.
3 Muntazır: Bekleyen, gözleyen.
4 İstîzân: İzin isteme, izin için sorma, danışma.
5 Düvel-i şimâliyye: Kuzey devletleri

Muhâsara-i Berriyye

İngilizler (1806) sene-i Mîlâdiyyesinde Fransa'nın Brest İskelesi'nden Elba Nehri'ne kadar olan sevâhilinin âblûka tahtında oldığını i'lân eylemişler idi hâlbuki bir devlet kendi donanmasının kifâyetine göre fi'len dîger bir devletin bir yâhûd birkaç limanını âblûka itdikde ana bir diyecek olmayub ammâ falân mahalden filân mahalle kadar olan sâhiller âblûka altında i'tibâr olunmuşdur. Bir devletin gemisi oralara yanaşmasun deyü düvel-i sâ'ireye i'lân idivirmek hukûk-ı milele mugâyirdir.

Buna karşu Napolyon dahi kezâlik hukûk-ı milele mugâyir olarak muhâsara-i berriyye[1] usûlüni vaz' itdi ya'nî berren Avrupa'daki sâhillerin kâffesini İngilizlere kapatmak üzre düvel-i Avrupa'yı mecbûr eyledi.

Hâlbuki milel-i Avrupa beyninde öteden berü cârî olan mu'âmelât-ı cesîmeyi birden bire kesmek ve halkı levâzımât-ı zarûriyye hükmüne girmiş olan eşyâdan mahrûm idivirmek ne kadar müşkil bir iş oldığı beyâna muhtâc degildir.

Ve bu muhâsara-i berriyyeye karşu İngilizler dahi (1807) sene-i Mîlâdiyyesinde Avrupa denizlerinde gezen gemiler her kangı devlete mensûb olursa olsun Londra'ya yâ Malta'ya veyâhûd İngilterelünün gösterdiği dîger iskelelerden birine uğrayub da mu'ayyen olan resmi virmez ise düşman gemisi add olunacağını i'lân itdiler.

Anın üzerine Napolyon dahi İngilizlerin i'lânına itâ'at iden sefînelere düşman gemisi nazarıyla bakub nerede ele geçürilür ise zabt olunacaklarını i'lân itmekle bî-taraf devletlerin bî-çâre sefâ'in-i ticâriyyesi iki tahakküm ve ta'addî akındısı arasına düşüb ne yapacaklarını şaşırdılar ve İngilizlerin i'lânına itâ'ât itseler Fransız tarafından zabt olunmak ve Napolyon'un tenbîhâtma tevfîk hareket itseler İngilizlere kurbân olmak tehlikesinde idiler. Tarafeyn böyle hukûk-ı milel kavâ'idinin hilâfı ve yek-dîgere münâfî olan iki kâ'ideyi kemâl-i şiddet ile icrâ itmekde bulunduklarından Amerika Cumhûrı dahi Amerika sefînelerine Avrupa sularında gezmegi yasağ itdigi gibi İngiliz ve Fransız gemilerinin dahi artık Amerika (s.165) sularında dolaşmalarını men' ile içlerinden dinlemeyüb de Amerika'ya giden olur ise zabt olunacağını i'lân eyledi.

Amerika gemicileri ise böyle mütehakkimâne kâ'idelerin müddet-i medîde cereyân idemeyecegini derk ile Avrupa ticâret-i bahriyyesinden ferâgat itmeyüb ve kendü devletleri tarafından cezâ görmemek içün Amerika'ya dahi gitmeyüb hemân Avrupa sularında dolaşurlar ve Londra'dan külliyetlü İngiliz metâ'ı yükledüb Kronştad[2] ve Daniska ve Kopenhag ve Hamburg ve Amsterdam ve Anver ve Haver ve Bordo iskelelerinden berren Avrupa'ya aşurırlar idi.

Bir tarafdan Rûmlar dahi Osmânlu sancağı sâyesinde meydâna çıkub Malta'dan kahve ve şeker ve İngiliz emti'ası tahmîl ile Triyeste ve Venedik ve Napoli ve Ligorna[3] ve Cenova ve Marsilya iskelelerine nakl iderlerdi. Bunların İngiliz iskelelerine uğradıklarını isbât pek

1 Muhâsara-i berriyye: Karadan kuşatma, etrafını çevirme.
2 Kronştad: Kronstadt. Finlandiya Körfezi'nde bulunan Kotlin Adası'nda yer alan müstahkem mevkii ve Baltık Donanmasının ana limanı.
3 Ligorna: Livorno, Toskana, İtalya'da.

müşkil oldığından bu bâbda Fransızlar anların virdigi te'mînât-ı lafziyye ile iktifâya mecbûr idiler.

Hâl bir müddet bu minvâl üzre devâm itdikden sonra Napolyon bu vechile muhâsara-i berriyye usûlünün lâyıkıyla icrâ olunamayacağını derk iderek iktizâsını mütâla'a iderken Amerika'ya giden birkaç Fransız gemilerinin Amerika Cumhûrı tarafından zabt olundığını bahâne iderek fî-mâ-ba'd Avrupa iskelelerine uğrayan Amerika gemilerinin bilâ-istisnâ zabt olunacağını i'lân ve bî-taraf bayrak altında idhâli memnû' olmayan şeker ve kahvenin dahi idhâlini yasağ itdi ve Rûmlar hakkında tedkîkât-ı şedîde icrâsını emr eyledi.

Ve bundan dolayı Rûm gemilerinden ba'zıları Fransalu tarafından zabt olunmağla anların tahliyye-i sebîli içün Devlet-i Aliyye'nin Paris'de mukîm ilçisi Muhibb Efendi Fransa Hâriciyye Nâzırı ile muhâvere ve mübâhaseye girişüb bu bâbda Fransalu tarafından fevka'l-âde sûret-i ısrâr gösterilmekle Muhibb Efendi dahi ale'd-devâm bahs ve mücâdeleden hâlî olmazdı.

Muhâsara-i berriyyenin ol mertebe şiddet ile icrâsını Napolyon hep müttefiklerine teklîf itdigi sırada Rusya Devleti'nden dahi taleb eyledi. Bu bâbda Prusya ve Danimarka ve Felemenk ve İsvec devletleri sûret-i muhâlefet gösterdiler ise de Napolyon bundan dolayı mu'âmele-i cebriyyeye kıyâm idecegini beyân itmekle cümlesi muvâfakate mecbûr oldılar.

Ammâ Rusya İmparatorı Aleksandri buna bir vechile muvâfakat idemedi. Zîrâ İngiltere Devletiyle kat'-ı muhâberesi ve muhâsara-i berriyye hükmünce İngiliz emti'asının Rusya memâlikine duhûlüni men' eylemesi Rusya ticaretine hasâr-ı azîmi mûcib olmuş idi. Fakat Amerika (s.166) gemicileri İngiltere'ye müte'allik olan iskeleleri dolaşurlar ve gemilerini İngiliz emti'asıyla doldurdukdan sonra gelüb Rusya sevâhiline yanaşurlar ve Amerika mâlı deyü satub yerine zahîre ve timur alarak İngiltere'ye taşurlar idi. Aleksandri ânları men' itse Rusya'nın bütün bütün ticâret kapularını kapamış olurdı. Aleksandri ise buna bir vech ile râzı olamazdı. Fakat Devlet-i Aliyye ile olan muhârebesine dil-hâhı üzre hitâm virebilmek içün bir müddet Napolyon'u avutmağa mecbûr oldığı cihetle açıkdan açığa Napolyon'a muhâlefetden ihtirâz iderek iğmâz[1] ve müsâmaha yolunda leyte ve le'alle ile imrâr-ı vakt eylerdi.

Ve bâlâda beyân olundığı üzre İsvec Kralı İsvec limanlarını İngilizlere kapatmak üzre Napolyon ile akd-i musâlaha ve ittifâk itmiş ise de bu şartın icrâsı İsvec milletine pek ağır geldiginden İsvec Devleti Gutemburg nâm iskeleyi açub bî-taraf devletler gemilerinin getürdigi mâlı almak bahanesiyle açıkdan İngiliz mâlmın idhâline müsâ'ade olunur ve bir tarafdan dahi arabalar ile İngiliz emti'ası Rusya memâlikine taşınur idi el-hâsıl İsveclüler kaçaklığa âlet olurlardı.

Ve egerçi Aleksandri İngiliz emti'ası taşıyan gemiler hakkında bir kaçak mahkemesi teşkîl itdiyse de bu mahkemenin etvâr-ı müsâmahakârânesi[2] kaçaklara aslâ mâni' olmuyordı. Kaldı ki (1224) sene-i Hicriyye'sine müsâdif olan (1809) sene-i Mîlâdiyye'si evâhirinde İngiltere'nin zahîreye şiddet-i ihtiyâcı oldığmdan buğday yükli olarak iskelelerine gelan gemiler gerek dost gemisi olsun ve gerek düşman gemisi olsun cümlesi kabûl olunmağla

1 İğmâz: Müsamaha etmek, görmemezlikten gelmek.
2 Etvâr-ı müsâmahakârâne: Müsamahalı davranışlar.

berâber resm-i gümrükden ve rüsûmât-ı sâ'ireden mu'âf tutulacakları İngiltere Devleti tarafından i'lân olunub Napolyon dahi ol vechile İngiltere'ye giden gemilere müsâ'ade itmiş ve mukâbilinde yalnız Fransa'ya eşedd-i lüzûmı olan emti'anın nakl ve idhâline ruhsat virmişdi.

Bu ise mâl kaçırmağa bir büyük fırsat olarak bir acîb karışıklığa ve garîb kargaşalığa sebebiyyet virdi ve ticâret-i bahriyye bir nev' desîsekârlıkdan ibâret olarak artık rezâlete vardı.

İngilizler ticâret sâyesinde yaşar bir millet olduklarından işbu muhâsara-i berriyye usûli birkaç seneler lâyıkıyla icrâ olunsa geregi gibi sıkılub Napolyon ile sulha yatmaları melhûz ise de bu usûlün yıllarca sektesiz icrâsı gâyetü'l-gâye müşkil idi.

Zîrâ düvel-i Avrupa'nın böyle mesbûk-ı bi'l-misl olmayan tahakküm ve ta'addîye muvâfakatları mücerred **(s.167)** Napolyon'un cebr ve zorıyla oldığına mebnî taraf be-taraf peydâ olan kaçaklardan iğmâz ve müsâmaha ve ahâlî ise onlara i'âne ider oldukları cihetle her tarafda külliyyetlü mâl kaçırılmakda ve bî-taraf devletlerin sefâ'in-i ticâriyyesi gûyâ kendi memleketleri hâsılâtını taşıyorlar gibi külliyetlü İngiliz mâlı nakl ile kaçaklara âlet olmakda idiler.

Ol esnâda Napolyon İngilizler ile musâlaha içün hafiyyen mükâlemeye girişmek istemiş ise de İngiltere vükelâsı tarafmdan sûret-i muvâfakat görmedigi cihetle girü çekildi ve İngilizleri emâna getürmek üzre muhâsara-i herriyye usûlünün kemâl-i şiddet üzre icrâsıyla meşgûl oldı. Ve işbu (1225) sene-i Hicriyye'sine müsâdif olan (1810) sene-i Mîlâdiyye'sini bu husûsa sarf eyledi.

Avrupa halkı ise bu işden bezmiş usanmış oldukları cihetle her yerde Napolyon'un bu misillü ta'addiyyât-ı mütehakkimânesinden kurtulmanın çâresi aranur ve ale'l-husûs şimâl-i Avrupa'da kendü aleyhine bir büyük muhârebe esbâbı hâzırlanur idi.

Ol vaktin en mühim mesâ'ilinden birisi Hollanda ya'nî Felemenk Devleti'nin hâli idi. Şöyle ki: Mukaddemâ Napolyon Luyi nâm birâderimi Felemenk Kralı nasb itdikde Luyi'nin hüsn-i niyyâtına ve memleketinin terakkî-i servet ve ma'mûriyyeti hakkında meşhûd[1] olan ikdâmâtına binâ'en Felemenklüler memnûn olmuşlar idi. Çe fâ'ide ki Felemenklülerin menâfi'i Napolyon'un dil-hâhına pek mübâyin[2] idi. Çünki Felemenklüler öteden berü ticâret-i bahriyye ile yaşar bir tâ'ife olduklarından işbu muhâsara-i berriyye usûli en ziyâde anlara nıuzırr olub bu usûlün tamâmıyla icrâsı anların ticâretini külliyyen imhâ ve kendülerini perîşân idecegi cihetle Felemenk tarafından bu usûlün icrâsına muhâlefet gösterilmekde idi.

Napolyon ise bu hâle pek ziyâde hiddetlenerek biraderi Luyi'yi Paris'e celb ve tazyîk itdi ve kendi politikasma tevfîk hareket olunmadığı hâlde Felemenk'in istiklâlini imhâ ile Fransa'ya ilhâk idecegini anlatdı. Luyi teb'asına acıyub Napolyon'u iknâ' ile bu bâbda ba'zı ta'dîlât icrâsını iltimâs itdikde Napolyon ona sen ibtidâ benim menfa'atimi sâniyyen Fransa'nın menfa'atini muhâfaza idüb de sonra kendi teb'anın menâfi'ini düşünmelisin deyü cevâb-ı kat'î virmiş olmasıyla Luyi me'yûsen Paris'den çıkub Felemenk'e gitdi ve idâresini der'uhde eylemiş oldığı millete hıyânet itmiş olmamak içün pâyitahtına avdetinde

1 Meşhûd: Görülen, suçüstü yakalanan.
2 Mübâyin: Farklı. Başka türlü. Muhalif. Diğerinin zıddı. Aksi.

kraliyyetden isti'fâ itdi.

Anın üzerine Napolyon dahi Felemenk memleketi Rin ve Muz[1] gibi Fransa arâzîsinden cereyân iden nehirlerin refte refte[2] götürüb birikdirmiş oldığı toprak ve çamurlardan **(s.168)** tahassul ve teşekkül itmişdir diyerek (1810) sene-i Mîlâdiyyesi Haziran'ında Hollanda Kraliyyeti'ni ilgâ ile Felemenk memâlikini Fransa'ya ilhâk eyledi.

Ve sene-i mezbûre Teşrîn-i Evvel'inde (Vil Anseatik)[3] ya'nî Hamburg ve Lübek[4] ve Brem[5] nâm büyük şehirler Fransa memâlikine zamm ve ilâve kılındığı gibi Napolyon bi'd-defa'ât Rin Nehri'ni tecâvüz itmeyecegini ta'ahhüd eylemiş iken Rin ittihâdından ma'dûd olan Oldenburg Dükalığı ve Vestfalya'nın bir haylî yerleri Fransa'ya ilhâk olundı.

Bâlâda zikr olundığı üzre Papa'nın bütün memâliki Fransa'ya ilhâk olundukdan başka İsviçre'nin Valis[6] nâm nâhiyesi dahi zabt olunmuş idi.

El-hâsıl Napolyon Avrupa haritasını istedigi gibi bozub çizerdi bu cihetle kimesnede emniyyet kalmadı. Ve bu mertebe mütehakkimâne ve mütecebbirâne[7] mu'âmelât ve ta'addiyyâta düvel ve milel tahammül idemez ve böyle âdet-i tabî'atdan hâric ikbâl ve azameti artık dünyâ çekemez oldı. Vestfalya Kralı ve Napolyon'un biraderi olan Jerom efkâr-ı umûmiyyenin ol mertebe heyecânını pek â'lâ anlamış oldığından ol hengâmda Napolyon'a yazmış oldığı mektûbunda buralara dâ'ir pek çok ihtârât-ı âkilâne ve uasâyih-i hakîmâne[8] virmiş ise de Napolyon'un kulakları gurûr ve gaflet ile kapanmış oldığından birâderinin sözlerine aslâ havâle-i sem' ve i'tibâr itmedikden başka bir büyük ordu ile cânib-i şimâle gitmek ve az çok kendüsine dayanabilecek Rusya Devleti'ni iyüce ezüb de dünyâyı ditretmek isterdi.

Oldemburg dükasının zevcesi ise Rusya İmparatorı Aleksandri'nin teyzesi oldığı hâlde dükanın hükûmetinden mahrûm ve mehcûr kalması Aleksandri'ye pek ziyâde te'sîr idiyordı kaldı ki Napolyon bunca memâliki zabt idüb dururken ittifâkı hasebiyle bundan dolayı Aleksandri'ye izahât virecegine Petersburg'da mukîm ilçisi vâsıtasıyla muhâsara-i berriyye usûlünün tamâmî-i icrâsı içün pey-der-pey Aleksandri'yi sıkışdırmakda idi bu dahi Aleksandri'nin infi'âlini mûcib olmakda idi.

Kaldı ki muhâsara-i berriyye usûlünün icrâsından nâşî Rusyalular kendü hâsılâtını tamâmıyla satamaz oldukları cihetle Rusya memâlikinden hârice pek az şey çıkar ve hâlbuki külliyyetlü Almanya ve Fransa malifaturası[9] girer idi binâ'en-aleyh ihrâcât ile idhâlâtın

1 Muz: Meuse. Maas Nehri, Fransa, Belçika ve Hollanda sınırları içerisinde bulunan nehir.
2 Refte refte: Git gide, azar azar.
3 Metinde sehven "vil atseatik" şeklinde geçmektedir. Kastedilen Fransızca ville hanseatiques (croix hanseatique) Almanca Hansestädte olarak tabir edilen Hansa birliğidir.
4 Lübek: Lübeck, Schleswig-Holstein, Almanya.
5 Brem: Bremen, Almanya.
6 Valis: Valais Kantonu İsviçre'nin güneybatısında bulunmaktadır.
7 Mütecebbirâne: Zorbalıkla, cebren.
8 Nasâyih-i hakîmâne: Hükmederce nasihatler.
9 Malifatura: İtalyanca manifattura. Mensucat ve kumaş mamülleri anlamında bugün de kullanılan manifatura kelimesiyle birlike bazı metinlerde malifatura kelimesi de geçmektedir.

muvâzenesi[1] bozuldı ve Rusya'da günden güne nukûd azaldı ve bu cihetle Rusya tüccârı şikâyete başladı ve pek çok güft-gû tekevvün eyledi anın üzerine Aleksandri dahi Almanya ve Fransa emti'asından çoğunun Rusya memâlikine idhâlini yasağ itdi ve bu yasağı pek sıkı tutdı ve Rusya asil-zâdegânının teşvîkâtı üzerine Rusyalu tarafından (s.169) yapılan ta'rife-i cedîde Rusya memâlikine Fransa emti'asının idhâlini tas'îb ve İngiliz emti'asının idhâline teshîl itmişdir.

Napolyon ile Aleksandri beynindeki muhâlasatın böyle az vakt zarfında mübeddel-i husûmet olmağa başladığına nazaran karîbü'l-ahdde[2] cenge tutuşmaları lâzım gelür ise de Aleksandri mukaddemki muhârebelerde görmüş oldığı inhizâmın acısını henüz unutmamış oldığı hâlde Devlet-i Aliyye ile olan muhârebesi kemâl-i şiddet ile devâm eylemekde oldığından hemân Fransa ile harbe girişmek istemezdi ve buna mecbûr olsa bile evvel be-evvel Napolyon ile olan ittifâkı mûcebince Finlandiya'yı zabt itdigi gibi Eflâk ve Boğdan'ı dahi Rusya memâlikine ilhâk itmek isterdi ve belki yalnız buna dahi kanâ'at itmeyüb memâlik-i Kafkasya'dan bir haylî yerlerin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendüsine terkini ve tazmînât-ı harbiyye i'tâsını ve Sırbistân'ın istiklâlini taleb ve ârzû eylerdi Bâb-ı Âlî ise yer terkine râzı degil idi binâ'en-aleyh devleteynin merâm ve maksadları birbirinden pek uzak idi.

Ve zîrde beyân olunacağı vechile işbu yirmi beş sene-i Hicriyye'sinde Rusya ceneralleri Tuna Nehri'ni geçüb fevka'l-âde şiddet ile ilerüleyerek Tuna yalısında ba'zı mevâki'i ele geçürdiler ve pek ziyâde kanlu muhârebeler vukû'a getürdiler ise de Balkan hattını yırtamadılar ve ol vakt asâkir-i İslâmiyye kâffeten başıbozuk ve fenn-i harbde ma'lûmât ve mahâretleri yok ise de şecâ'at-i fevka'l-âdeleri sâyesinde Balkan hattını muhâfaza itdiklerinden başka Tuna hattını dahi elden çıkarmadılar.

Şu hâle göre Aleksandri'nin dil-hâhı üzre Devlet-i Aliyye'yi sulha mecbûr itmesi pek çok mâl ve asker telef iderek pek büyük muzafferiyyetler kazanmasına mevkûf idi. Bu cihetle ol aralık Napolyon ile bozuşmak işine elvirmezdi. Ma'a-mâ-fîh kendi devletinin menâfi'-i ticâriyyesini dahi bütün bütün sektedâr itmek istemezdi binâ'en-aleyh Napolyon ile olan uhûd[3] ve şurûtunun bir harfine muhâlif hareket itmiyor gibi görünmekle beraber kendü menfa'atini dahi muhâfaza ile uğraşur ve Osmânln muhârebesinin hitâmına kadar Napolyon'ı aldadub avutmağa çalışur idi.

Ma'a-mâ-fîh kâ'ide-i ihtiyâta ri'âyeten Aleksandri tedârükât-ı harbiyyeye kıyâm ile Lehistân hudûdunda istihkâmlar ve kal'alar inşâ ve Finlandiya'dan cihât-ı sâ'ireden ol tarafa asker nakl ve ta'biyye itdirir oldı.

Napolyon dahi bu hâle vâkıf olıcak yakın vaktde Rusya ile cenge mecbûr olacağı (s.170) mütâla'asıyla tedârükât-ı azîmeye ibtidâr ve Daniska Kal'ası'nı kendüye merkez ittihâz eyledi ve mu'âmelât-ı politikiyyesini dahi bu mütâla'aya uydurmağa başladı ez-cümle Avusturya Devletiyle bir ittifâk mu'âhedesi tanzîmi içün mükâlemeye girişdi ve Rusyalu ile cenge başladığı gibi Aleksandri'nin derhâl İngiltere Devletiyle ittifâk idecegi meczûmu

1 Muvâzene: İki şey, vezince, ağırlıkça birbirine denk olma. Karşılıklı iki şeyin denkliği, uygunluğu. Gelir ile giderin bir gelmesi. Kıyas, ölçü.
2 Karîbü'l-ahd: Yakın zamanda.
3 Uhûd: Anlaşmalar, ahidler.

oldığından ol hâlde bârî Devlet-i Aliyye'nin Fransa dostluğunda kalması içün İstanbul'da mukîm Fransa Maslahatgüzârı Mösyö Dö Lator Moborg'un elden geldigi kadar çalışması hakkında kendüsine ta'lîmât-ı mahsûsa göndermiş idi.

Binâ'en-aleyh mukaddemâ Fransalu Eflâk ve Boğdan'ın Rusyaluya terkini Bâb-ı Âlî'ye teklîf ve bu hâlde Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyet-i mülküne müte'ahhid ve zâmin[1] olacağını beyân ve mu'ahharen Rusyalu Memleketeyn'den başka bir şey ister ise muvâfakat olunmamasını der-miyân itmiş iken sonradan Fransa Maslahatgüzârı mûmâ-ileyh Mösyö Moborg Bâb-ı Âlî'ye mahremâne olarak Rusyalu ile Fransalunun bozuşmağa başladığını ve karîbü'l-ahdde Rusyalu Tuna sevâhilindeki askerini çekmeğe mecbûr olacağını ve şedîden harbe devâm olunarak hiçbir şey'e muvâfakat olunmamasını ihtâr ve inhâ ve Fransalunun mukaddemâ Devlet-i Aliyye aleyhinde kullandığı politika Sultân Selîm'in i'dâmından neş'et etmiş bir keyfiyyet oldığından bahisle mazâ mâ-mazâ[2] dinilerek geçmişin unudulmasını iltimâs ve istid'â ve Devlet-i Aliyye Fransalu ile ittifâk iderse Memleketeyn'i terke mecbûr olmayacağından başka pek çok şeyler kazanacağını işrâb[3] ve îmâ idegelürdi.

Bâb-ı Âlî ise Tilsit'de ve Erfurt'da cereyân itmiş olan mükâlemeleri İngilizler vâsıtasıyla öğrenmiş ve Napolyon'a pek ziyâde gücenmiş idi İstanbul'da Fransızlara vefâsız ve sebâtsız nazarıyla bakılur idi ve Moborg'un i'tibâr ve haysiyyeti olmayub ifâdelerine aslâ ehemmiyyet virilmiyordı kaldı ki Sultân Mahmûd-ı Sânî'nin ihbâr-ı cülûsı hakkında Napolyon'a yazılmış olan nâme-i hümâyûna cevâb yazılmamış olması dahi bir nev' hakâret add olunayordı ve mukaddemâ Devlet-i Aliyye Eflâk ve Boğdan'ın terkine dâ'ir olan teklîfi lisân-ı hiddet ve şiddet ile redd eylemiş ve memâlik-i Osmâniyye'nin tamâmiyyetini te'mîn itmek sözini fevka'l-âde soğukluk ile dinlemiş idi.

Ma'a-mâ-fîh Devlet-i Aliyye Rusyalu ile harb üzre bulundığından Fransa ile Rusya beyninde dahi muhârebe zuhûr itdigi takdîrde Devlet-i Aliyye'nin Fransalu ile bi'l-ittifâk Rusya muhârebesine devâm eylemesi Napolyon'un emeli oldığından Bâb-ı Âlî ile olan münâsebâtını te'yîd ve ihkâm içün izbâr-ı muhâlasatdan hâlî olmazdı.

(s.171) İngilizler ise Napolyon'un hasm-ı cânı olduklarından bütün dünyâyı anın aleyhine kaldırmak isterler ve anınla müttefik olan devletlere izhâr-ı husûmet iderler idi binâ'en-aleyh Rusyaluyı Devlet-i Aliyye ile barışdırmak ve Fransalu ile bozuşdurmak esbâbını istihsâl ile uğraşurlar ve Devlet-i Aliyye'yi Fransaludan tebrîd[4] ve teb'îde çalışurlar idi.

Bâb-ı Âlî dahi yeni öğrenmiş oldığı diplomat lisânıyla iki tarafı idâreye çalışur ve ber-vech-i âtî Rusyalu ile gâyet fedâkârâne uğraşur idi ve bununla berâber İngiltere ile Fransalu beyninde câri olan muhârebede bî-taraf oldığını i'lân iderek devleteyn begliklerinin Devlet-i Aliyye sularında ceng itmemeleri ve Devlet-i Aliyye tüccâr sefînelerinin her yerde ta'arruzdan masûn olmaları içün İngiltere ve Fransa sefaretlerine müttehidü'l-me'âl olarak birer kıt'a takrîr virmişdir ki sûreti zîrde (ى) işâretiyle îrâd olunur.

1 Zâmin: Tazmîne mecbur olan, kefil.
2 Mazâ mâ-mazâ: Geçen geçti, olan oldu.
3 İşrâb: Bir maksadı kapalı olarak îmâ yoluyle anlatma.
4 Tebrîd: Soğutma, soğutulma, ara açılma

Ba'zı Tedârükât-ı Seferiyye ve Vekâyi'-i Sâ'ire

Cezâ'ir-i Garb Ocağı tarafından de'b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye üzre geçen sene tebrîk-i cülûs-ı hümâyûn zımnında hedâyâ ile bir gemi gelmiş ve getürdigi hediyyeler Rikâb-ı Hümâyûna takdîm idilmiş idi ki murassa'[1] altun takımıyla berâber bir re's at ve bir şâhvâr incü tesbîh ve bir pırlanta yüzük ve bir murassa' altun sâ'at ve bir murassa' altun kutı ve ikisi altunla müzeyyen ve ikisi mercânlu olarak Cezâ'ir-kârî dört aded tüfenk ve bir çift murassa' altun tabanca ve bir murassa' altun yatağan bıçağı ve bir murassa' altun vezne kîle ve üç aded mercân tesbîh ve iki aded anber tesbîh ve altı aded sırma saçaklı serîr mak'adı ve ma'a palaska üç aded Cezâ'ir-kârî gayret kuşağı ve beş aded Cezâ'ir-kârî zer-dûz makdem[2] ve yirmi aded mütenevvi'[3] ihrâm ve dört aded arslan postı ve dört aded kaplan postı ve bir harem ağası ve iki re's papağan ve ikisi büyük ve üçi küçük olmak üzre beş arslan ve iki kaplan ve dört ceylan ile üç deve kuşundan ibâret idi hedâyâ-yı mezbûreyi getürenlere alâ merâtibihim atiyyeler i'tâ buyuruldukdan başka taraf-ı mülûkâneden Cezâ'ir Ocağı'na bir kıt'ası dokuz çapında ve on altı karış tûlunda ve bir kıt'ası beş çapında ve kezâ on altı karış tûlunda ve dört kıt'ası beş çapında ve sekiz karış tûlunda ve bir kıt'ası üç çapında ve yirmi bir karış tûlunda olmak üzre yedi kıt'a balyemez top ve yedi çapında altı karış tûlunda iki kıt'a obüs topı ve on dört çapında dört karış tûlunda altı kıt'a kolonborne[4] topı ve üç bin aded ecnâs-ı kutrda yuvarlak ve altmış çapında bir kıt'a havan ve yüz aded humbara danesi ve iki yüz kantâr barut ve iki yüz kantâr hâm demir ve yirmi aded destemoralık[5] ağaç ve yirmi aded forçuna (**s.172**) ağacı ve iki yüz kantâr hâm kendîr ve iki yüz kantâr katrân ve bir kıt'a fırkateyn ile dîger bir kıt'a kebîr gemi ihsân buyurulmuş idüginden mûmâ-ileyhim bunları kabz ile bir müddet Dersa'âdet'de ârâm itdikden sonra işbu yirmi beş senesi evâ'ilinde Cezâ'ir'e avdet itmişler idi.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Fransızların İmparatorı Napolyon Bonaparte Rusya İmparatorı Aleksandri ile akd eyledigi ittifâkda Eflâk ve Boğdan'ı Rusyaluya terk idüb Rusya askerinin müddet-i kalîle zarfında Tuna yalısını istîlâ ile Devlet-i Aliyye'yi bu vechile musâlahaya mecbûr idivirmek kaviyyen me'mûlleri iken asâkir-i İslâmiyyenin gâyet şecî'âne ve fedâkârâne mukâvemeti üzerine aks-i kaziyye[6] zuhûr iderek iş sürüncemede kaldı ve mu'ahharen iki imparator beyninde ihtilâf ve bürûdet vukû' buldı.

Anın üzerine Aleksandri dahi her nasıl olursa olsun Memleketeyn'nin Rusya'ya terkini Devlet-i Aliyye'ye tasdîk itdirmek içün bu sene tedârükât-ı kaviyyeye teşebbüs itdiyse de Devlet-i Aliyye dahi fedâ'îlik yolunda mukâvemete kıyâm ile serdâr-ı ekrem ordusuna her tarafdan asker ve mühimmât sevkine ihtimâm ider oldı.

1 Murassa': Kıymetli taşlarla bezenmiş.
2 Zer-dûz makdem: Osmanlı denizcilerinin kullandığı ucu püsküllü sarıkla sarılan altın süslemeli başlık.
3 Mütenevvi': Türlü, çeşitli, çeşit çeşit değişik.
4 Kolonborne: Bir tür uzun namlulu kaval top.
5 Destemora: Denizcilik terimi. Bir direğin üzerindeki çubuğu yerinde sabit tutmak için direğin zıvanasına geçirilen, ağaç veya demirden yapılmış iki delikli çember.
6 Aks-i kaziyye: Aksi, ters durum. Doğru farzedilen bir hükmün, konusu ile yükleminin (mahmulünün) ters çevrilmesi ile zaruri bir sonucun elde edilmesidir.

Ve Trabzon ile Batum ve Sobum sevâhilinin donanma ile muhâfazası lâzıme-i hâlden göründigine ve Anapa Muhâfızı Hüseyin Paşa tarafmdan eger ol tarafa donanma gönderilmez ise Rusyalu aleyhine i'mâl idegeldigi Abaza ve Çerkes halkı me'yûs olarak ol havâlînin elden çıkacağı inhâ olunmuş oldığına mebnî ol tarafa iki kapak ile dört kıt'a fırkateyn ve korvet ve dört kıt'a şalope gönderilmesi tezekkür ve tedbîr olundıysa da sevâhil-i mezbûreye o kadar gemi ile gidilemeyecegi ve gidilse bile bir iş görülemeyecegi ve oralarda barınacak liman olmadığı ümerâ-yı bahriyye tarafından beyân olunmağla ve mevsim-i bahâr takarrub itmekle ol havâlîye bahren mu'âvenet olunmak husûsı Donanma-yı Hümâyûnun Karadeniz'e çıkmasına ta'lîk olunmak lâzım geldi ve (Kapudanlar hemân ma'âş alub rahatca ekl ile beytü'l-mâle hasâr idiyorlar ve denize çıksalar dahi hemân Kelağra[1] ve Varna'ya kadar gidüb geliyorlar ve mukaddemâ Donanma-yı Hümâyûn takımıyla Karadeniz'e çıkdığında Sinob Limanı'nda eglenüb kaldı ve çıkub bir iş göremedi lâkin inşâallâhu Te'âlâ işbu evvel-bahârda donanma ihrâc olundukda Bahr-i Siyâh'ın her tarafı geşt ü güzâr ile tekâsüli zuhûr idenlerin cezâları tertîb olunacakdır) deyü işbu yirmi beş senesi evâ'ilinde ümerâ-yı bahriyyeyi ta'zîr[2] siyâkında Tersâne emînine hitâben Bâb-ı Âlî'den buyuruldı yazıldı.

Mevsim-i bahâr takarrub itmiş ve eyyâm-ı kâr-zâr gelüb çatmış oldığı hâlde serdâr-ı ekremin (**s.173**) mizâcı münharif ve kendi hekîmi bi-re'sihî müdâvâtdan müctenib ve hâ'if olub ordu hekîmbaşısı olan zât ise ilm-i tıbbdan bî-haber olarak mücerred kayrılmak üzre hekîmbaşı tarafından ta'yîn olunmuş idügine ve Ordu-yı Hümâyûnda edviyye-i lâzıme bulunmadığına mebnî tabîb ve edviyye talebi zımnında taraf-ı serdâr-ı ekremîden gönderilan kâ'ime gurre-i Safer'de Rikâb-ı Hümâyûna vârid olıcak derhâl istenilan edviyye ile iki tabîb gönderildi bunların biri Rûm tâ'ifesinden ve teb'a-i Devlet-i Aliyye'den olub İtalya'da tahsîl-i ilm-i tıbb itmiş olan Kostantin Kaldira nâm tabîb-i mâhir ve dîgeri Efrenc tâ'ifesinden olup ilm-i tıbbda mahâreti müsellem ve bâhir olan Piçuti idi ikisi birlikde edviyye-i lâzımeyi istishâb iderek serî'an menzil ile Şumnı'ya gitdiler ve serdâr-ı ekreme müdâvât iderek evâhir-i Safer'de birr-i tâm gelmekle ikisi dahi atâyâ-yı vefîre alarak Dersa'âdet'e avdet itdiler. Bir orduda lüzûmı kadar tabîb ve edviyye bulunmamak vâkı'â büyük noksandır lâkin ol vakt Devlet-i Aliyye ordularında bu misillü noksânlar pek çok idi ve anlarm ikmâline sarf-ı zihn idecek vakt yok idi her şeyden evvel orduya zahîre yetişdirmek lâzım gelüb hâlbuki Tuna yalısı pây-mâl oldığından envâ'-ı meşakkat ile uzak yerlerden zahîre nakl olunurdı ve tüccâr gemilerine Karadeniz kapalu oldığından İstanbul'da dahi zahîre nedret üzre bulunurdı.

Hattâ ol esnâda İstanbul içün her kîlesi yedişer guruşa buğday ve üçer buçuk guruşa arpa iştirâ ve halt[3] idilerek her keyl-i mahlûtı beş guruş ve bir rub'a gelürken fırûnlara dört guruş beş pâreye tevzî' olunarak kırk bin kîleden ibâret olan tertîbde mîrî elli beş bin guruş mutazarrır oldığı hâlde seksan dirhem ekmek bir pâreye satılmak üzre karâr virildi ise de fırûnların önlerinde izdihâm ziyâde olub aceze gürûhı ekmek alamaz oldığı ve fırûnların ba'zılarında altmış ve belki elli dirheme kadar ekmek çıkarıldığı ve insâfsız takımından ba'zıları fırûnlara gidüb zorbalıkla kendülerine lüzûmundan ziyâde ekmek alarak iki kat bahâsıyla aceze gürûhuna satmağa başladıkları cihetlerle nihâyet elli dirhem ekmek bir

1 Kelağra: Kaliakra, Varna, Bulgaristan.
2 Ta'zîr: Kusur ve özür etme. Aslı olmayan özürler beyan etme.
3 Halt: Karıştırma.

pâreye satılmak üzre karâr virildi ve anın üzerine fırûnlarda ekmek bulunur oldı.

Ve ol esnâda Kırım ve Hocabeg iskelelerinden zahîre getürmek üzre otuz kırk kadar Frenk tüccârı gemilerine ruhsat virildi ise de anlar dahi zahîre getürmek bahânesiyle mühimmât-ı harbiyye gibi ha'zı eşyâ-yı mütenevvi'a[1] nakl ider olduklarına mebnî artık Karadeniz'e gidüb gelmekden men' olundılar ve sâ'ir taraflardan berren ve bahren İstanbul'a zahîre (**s.174**) getürenlere her tertîbde ceyb-i hümâyûndan yüz ellişer kîse akçe i'tâsıyla İstanbul'un emr-i idâresine ihtimâm buyuruldı.

Devlet-i Aliyye bu misillü gavâ'il ve müşkilât ile uğraşmakda oldığı hâlde aslâ fütûr getürmeyüb pey-der-pey ser-haddlere zahîre ve mühimmât ve asker sevkine bezl-i iktidâr ider ve asâkir-i İslâmiyye ser-haddlere doğrı segirdüb gider idi.

Ve Ordu-yı Hümâyûn içün Anadolı'dan taraf taraf asker tertîb olundığı sırada Anapa muhâfazası içün dahi Karahisâr-ı Şarkî sancağından mikdâr-ı kifâye[2] asker yazıldı. İşte böyle bir gâ'ilelü ve hatarlu vaktde yeniçeri erâzilinin pâyitahtda gösterdikleri harekât-ı nâ-be-câ gayret-keşân-ı dîn ve devlete mûcib-i hayret ve nefret olmakda idi.

Ez-cümle Galata'da yeniçerilerden biri yirmi beşinci iken semer devirme ta'bîriyle yetmiş birinci ortadan olub yirmi beşincilerden birini katl itmekle bu iki ortanın yoldaşları beyninde mâh-ı Safer'in yirmi beşinci güni bir azîm gavga tahaddüs iderek ve İstanbul tarafından dahi fevc fevc tarafeyn yoldaşları imdâda giderek gavga büyüdi ve tarafeyn su varillerinden ve un çuvallarından siperler ve metrisler yaparak bî-vech yek-dîgeri itlâf ider oldılar ve zâbitân yaklaşamayub iki gün gavga imtidâd buldı ve bundan dolayı Tahte'l-Kal'a'da dahi bir azîm gavga hâdis ve işbu orta gayreti sâ'ir taraflarda dahi münâfese zuhûrına ve kûşe be-kûşe[3] cem'iyyetler vukû'una bâ'is oldı.

Binâ'en alâ-zâlik Sekbânbaşı Deli Mehmed Ağa azl ile yerine esbak Sekbânbaşı Ömer Ağa sekbânbaşı oldı gavga dahi ustalar ma'rifetiyle ber-taraf idildi.

Lâkin yeniçeri erâzili edebsizlikden fâriğ olmayub ehl-i ırz hâtunlara ta'arruz itmek gibi tahammül olunmaz fenâlıklara cür'et ider oldılar.

Deli Mehmed Ağa dahi makâmına avdet içün eşrâr tahrîk itmekde oldığı anlaşılmağla Mağnisa'ya nefy ve orada i'dâm ile ser-i maktû'ı evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de Dersa'âdet'e gelmişdir.

Öyle bir hatarlı vaktde Kâ'immakâm Osmân Paşa'nın zevcesi bir çengi karı ile memkûre olarak giceleri Bâb-ı Âlî hareminde sâz ve nakkâre ile gulgule-i âhenkleri etrâfdan işidilür olub kâ'immakâm paşa ise zevcesinin mağlûbı oldığı cihetle ol çengiye eshâm ve sâ'ir îrâd tanzîmiyle meşgûl oldığı ma'lûm-ı hazret-i pâdişâhî olıcak Rebî'ü'l-evvel'in üçünci güni azl ile Limni'ye ve zevcesi Burusa'ya iclâ ve merkûme çengi dahi i'dâm olunarak mütekâ'iden İznikmid'de mukîm olan esbak Yeniçeri Ağası Halîl Ağa rütbe-i vezâret ile kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı. Kendüsine hitâben sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zîrde (11) işâretiyle îrâd olunur.

1 Eşyâ-yı mütenevvi': Çeşitli eşyalar.
2 Mikdâr-ı kifâye: Yeterli miktarda.
3 Kûşe be-kûşe: Her taraf, her yer, köşe bucak.

(**s.175**) Bir müddet sonra Osmân Paşa muhtellü'd-dimâğ[1] olmağla Gelibolı'ya getürilerek orada vefât eylemişdir.

Rebî'ü'l-evvel'in on birinci güni İstanbul'da Balıkbâzârı semtinde birkaç hammâl bir ehl-i ırz hâtunı tutub cebren ve kahren odalarına götürecek olduklarında hâtunun feryâdı etrâfda bulunan esnâfa te'sîr iderek ricâ ve mülâyemet[2] ile ellerinden tahlîsa sa'y itdikce hammâllar inâd ve ısrâr itmekle halk gazaba gelüb cebren hâtum ellerinden almağa kıyâm itmeleri üzerine hammâllar silâha davranub hem-cinslerinden birkaç nefer eşkıyâ dahi anlara munzamm ve hem-pâ olmağla berü tarafdan dahi müslimân yok mı deyü nidâ olunmağın fi'l-hâl nâs tecemmu' iderek kepenk sırığı ve taş ve sopa ile ol şakilerin üzerlerine hücûm itdikleri gibi artık duramayub firâr itmişler.

Ancak ol havâlîdeki tüccâr ve esnâf ale'l-husûs Mısır Çarşusı halkı ayaklanub (Bu ne demekdir bir takım hammâl makûleleri şer'-i şerîfin hilâfı ve sultânü'l-müslimînin rızâsına münâfî olarak fevâhişle alenen rezâlet ve habâset[3] ve halkın emvâl ve eşyâsına ta'arruz ve hıyânet ve evâmir ve nevâhîye muhâlefet itdikleri yetişmeyüb ve mukaddemâ yirmi pâreye kaldırdıkları yükde iki üç guruşa kanâ'at itmeyüb da ehl-i İslâm ve ehl-i zimmetin sâye-i hilâfet-penâhîde ale's-seviyye masûn ve emîn olmaları şer'an lâzım olan nefs ve evlâd ü iyâline ta'arruz ile herkesin kanı bahâsı olan ırzını pây-mâl ve gözlerimiz önünde külle yevm dîn karındaşlarımızın ve re'âyâ-yı pâdişâhîmin ehl-i ırz nisvân ve şebâbını cebren ve kahren hânlara ve odalara idhâl idiyorlar kişinin ırzı gitdikden sonra yaşaması ne lâzım sükkân-ı Âsitâne'nin ekseri birer cihetle cüz'î ve küllî alâka ashâbı olub kendülerinin ücretlü hidmetkârları makâmında olan o makûle ipsiz hammâl makûlesi eşkıyâ-yı ma'dûdeye niçün mağlûb ve mahkûm olmalı ne olmak ihtimâli var) diyerek kîl ü kâl uzadı ve esnâf ve tüccâr ve sâ'ir ehl-i sûk ve bâzâr yek-dîgeriyle müşâvere ve muhâbereye ibtidâr iderek içlerinden bir cemm-i gafîr[4] Bâb-ı Âlî'ye gelüb (Her gün bir dürlü fezâhat[5] icrâ olunayor. Yeniçeri tâ'ifesi şakîlerini zabt ve terbiyye eylesünler ve illâ fî-mâ-ba'd o makûleleri bilâ-su'âl ve lâ-cevâb hemân elimiz ile katl eyleriz) deyü beyân-ı mâ fi'z-zamîr eylediler. Ve yavaş yavaş dükkân ve mahzenlerime esliha ve cebhâne koymağa başladılar.

Anın üzerine Sekbânbaşı Ömer Ağa azl ile yerine Hâcı Mehmed Ağa sekbânbaşı nasb olundı. Ve eşkıyânın te'dîb ve terbiyyesine dâ'ir sekbânbaşıya ve sâ'ire hitâben bir kıt'a fermân-ı âlî sâdır olarak mahalle imâmları İstanbul ve Bilâd-ı Selâse mahkemelerine celb ile cümle muvâcehesinde okundı. Sûreti zîrde (12) rakamıyla îrâd olunur.

(**s.176**) Efkâr-ı âmmenin bu vechile galeyânı ocakluya mûcib-i hadşe ve endîşe olarak âmmeyi tatyîb[6] ve irzâya mecbûr olmalarıyla Ağa Kapısı'nda ictimâ' idcrek hemân ol gün eşkıyâ takımından çend neferini ahz ve katl idüb bakiyyesi dahi kimi vilâyetleri tarafına firâr ve kimi birer köşede ihtifâyı ihtiyâr itdiler.

1 Muhtellü'd-dimâğ: Aklî sıhhati bozulmak.
2 Mülâyemet: Yumuşaklık. Yumuşak huyluluk.
3 Habâset: Kötülük, alçaklık.
4 Cemm-i gafîr: Büyük cemaat, insan kalabalığı. Ekseriyet.
5 Fezâhat: Rezillik, ayıp, rüsvalık.
6 Tatyîb: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.

Bu sûretle şekâvetin biraz öni alınmış iken çend rûz sonra dört nefer şekâvet-pîşe[1] Üsküdar'da Büyükhammâm'ın müste'ciri Hammâmcı Hâfız'a gelüb bin guruş mütâlebesiyle tehdîd ve ihâfe itdiklerinde Hâfız Ağa ümmet-i Muhammed yok mı dünkü gün fermân okundı bu ne dimekdir deyü nidâ itmekle istimâ' iden ahâlî sopa ve balta ve kazmalar ile segirdüb eşkıyâ-yı merkûmeden ikisini katl itdiler dîger ikisi Atbâzârı semtine firâr ve orada bir bostâna girüb tüfenk ve tabanca ile müdâfa'aya ibtidâr itdiklerinde birini ahâlî orada tüfenk ile urub i'dâm ve dîgerini hayyen ahz ile Üsküdar Kolluğu'na teslîm itdikden sonra maktûllerin ayaklarına ip takub tahkîr ve teşhîr iderek iskele meydânına nakl ile sâ'ire ibret gösterdiler. Hayyen tutılan şakî-i merkûm dahi yediği darbe ve sadmelerden nâşî bir müddet hayât ve memâtı nâ-ma'lûm derecede kolluk önünde yatub ba'dehu İstanbul tarafma imrâr ile Ağa Kapısı'na getürildikde o dahi âhûrda boğılub i'dâm olunmuşdur.

Devr-i esbakda Belgrad fitnesinin sâhib-i re'y ve tedbîri ve ba'dehu devr-i sâbıkda Dersa'âdet'de vukû'a gelen fitne-i ma'lûme-i azîmede segirdim ustalarının mu'allim ve müdîri olmak hasebiyle müstevlî-i dûdmân-ı Bektaşiyyân olub mu'ahharen ağalar ağası unvânıyla serdengeçdiler ser-gerdesi olan Halîl Ağa akdemce Ordu-yı Hümâyûndan Dersa'âdet'e gelerek bu esnâda Ordu-yı Hümâyûna gönderilecek ortaları tehyi'e itmekde idi. Ortalar hâzırlanub da yola çıkacakları vakt ber-vech-i bâlâ Üsküdar ahâlîsinin katl itmiş oldukları eşkıyânın intikâmını almak üzre Üsküdar'ı basmak üzre cem'iyyet itdiler ise de Üsküdar ahâlîsinin müttefikâne hareketlerini görüb üzerlerine varmağa cesâret idemediler. Hele bir gün sonra yani Rebî'ü'l-âhir'in on sekizinci güni Halîl Ağa bu ortaları alub âlây ile Dâvudpaşa sahrâsına çıkdıkda zât-ı şâhâne dahi âlâyların temâşâ idüb ağalar ağasına beş kîse ve ordu ağasına üç kîse ve sâ'ir zâbitâna alâ merâtibihim[2] bahşîşler ihsân eyledi.

İşte Devlet-i Aliyye'nin müretteb askeri olan yeniçeriler ol vakt bu hâlde olub böyle inzibât altında olmayan asker ile Rusyalunun muntazam taburlarına karşu durmak (s.177) kâbil olamazdı. Ne çâre ki devletin başka müretteb ve muntazam askeri olmadığından yine anları kullanmağa mecbûr idi.

Ol esnâda Vefâ Meydâm'nda bir zencîye câriye altı aylık hâmile olan hânımını satır ile i'dâm itdigi gibi Tophâne civârında dîger bir zencîye câriye dahi kezâlik hânımını öldürmekle ikisi dahi salb[3] ile i'dâm olunarak sâ'ire ibret gösterildi. Gelelim şimdi biz Ordu-yı Hümâyûnun ahvâline.

Vekâyi'-i Ordu-yı Hümâyûn

Ber-vech-i bâlâ Rusya Devleti her nasıl olursa olsun bu sene merâmına muvâfık sûretde Devlet-i Aliyye'yi sulha icbâr itmek üzre karâr virmiş oldığından Cumade'l-ûlâ evâsıtında Rusya Başkumandanı Ceneral Kamenski[4] Silistre'nin muhâsarası içün bir mikdâr asker ibkâ ve Hâcıoğlıbâzârı üzerine on beş binlik bir fırka ve Varna ve Balçık tarafına kezâlik on

1 Şekâvet-pîşe: Eşkıyalığa alışmış.
2 Alâ merâtibihim: Rütbelerine ve derecelerine göre, sırasıyla.
3 Salb: Asma, daracağına çekme.
4 Ceneral Kamenski: Kont Nikolay Kamenski, Rus general.

beş bin asker sevk ve tesyîr[1] idüb kendüsi dahi büyük ordusıyla Şumnı'da bulunan Ordu-yı Hümâyûn üzerine yüridi.

Bu esnâda Balçık muhâfazasında bulunan Koşancalı Halîl Paşa fi'l-asl dağlu eşkıyâsı rü'esâsından olub sunûf-ı askeriyye beyninde şecâ'at ve celâdet ile müştehir ve fi'l-vâki' dilîr ve bahâdır ve cündîlikde ve ameliyyât-ı fenn-i harbde mâhir bir zât olmağla ma'iyyetinde külli asker müctemi' oldığına mebnî o kolda Rusyaluya kaviyyen mukâbele olunabilmesi me'mûl iken Rusyalunun ol tarafa hücûmı tahakkuk idicek bir vaktden berü tavâ'if-i askeriyeye âdet oldığı üzre müşârûn-ileyh ma'iyyetindeki asker dahi müterâkim[2] ulûfe ve noksân ta'yînât gavgasına ibtidâr ve düşman zuhûrunda bilâ-muhârebe firâr itmeleriyle Halîl Paşa tek ve tenhâ kalarak Ordu-yı Hümâyûn'a ric'at itdiginden Rusyalular bî-muhâbâ[3] gelüb Varna'yı muhâsara eylediler.

Hâcıoğlıbâzârı'nda dahi meşhûr Baba Paşa ile İsmâ'îl Paşa ve Açıkbaş deyü ma'rûf olan Ereglili Şeyh bulunmağla Rusyaluya bir sedd-i sedîd olurlar deyü ümîd olunur idi.

Zîrâ Baba Paşa bunca hurûb ve megâzîde nâ'il-i galebe olub vekâyi'-i harbiyyesi dillerde dâstân olmuş idi. Açıkbaş dahi fi'l-asl Anadolı Ereglisi'nden olub ba'zı zalemenin yed-i zulmi olarak Gâvur İmâm deyü ma'rûf iken Kadı Paşa zuhûrunda firâr ve gaybûbet ve bir müddet Arabistân tarafında seyâhat itdikden sonra kıyâfet-i garîbe ile gelüb şeyhlik unvânını takınmış bir kallâş ise de İstanbul ahâlîsi bu makûlelere (s.178) aldana gelmiş oldığından şeyh-i merkûm akdemce Dersa'âdet'e vürûd ve bir müddet yeniçeri kışlalarında ku'ûd ve ba'zen va'z ve nasîhat içün kürsîlere su'ûd ile gûyâ ki bâtın tarafından gelmiş ve mâdde-i nusreti keşküli içünde getürmüş gibi davranarak â'dânın galebe ve tuğyanına sebeb gerçi askerî tâ'ifesinin kavânîn-i kadîmeye ri'âyetsizligi ise de o kadar çok ikdâm dahi lâzım degil kolaylıkla her işi olur biter yollu sözlerle nâsıl iğfâl eylediginden kışla eskileri ve esnâf kocaları gibi hevâmm[4] makûlesi olan avâm amn kelimât-ı mümevvehesine[5] ve kıyâfet-i garîbesine firîfte[6] olarak yek-dîgerine şeyh efendi târik âdemdir ve bu sene kudûmı mebnî ale'l-hükmdür ve illâ böyle şedîd soğuklarda başı açık ve arkasında yalnız bir post ile çırçıplak tiril tiril titrer mi dirlerdi.

Giderek Şeyhü'l-islâm-ı asr ile dahi görüşüb mazhar-ı ikrâm ve iltifât olarak ricâl ve kibârı birer birer hakladıktan sonra Ordu-yı Hümâyûna gidüb kerâmetler satarak ve ba'zı vüzerâ ve küberâdan köle ve akçeler alarak Hâcıoğlıbâzârı mevki'ine kadar gitmiş idi. İşte anın ol kolda bulunuşı bir takım hamkânın indinde Rusyaluya karşu bir büyük kuvvet add olunayordı.

Baba Paşa işe orada iki üç bin askerle karakol hükmünde bulunub bu esnâda nâ-mizâc oldığı ve Hâcıoğlıbâzârı kasabasının etrâfında bir hendekden başka istihkâmı olmadığı hâlde Rusyalu kuvve-i külliyye ile Hırsova'dan[7] mürûr iderek Cumâde'l-ûlâ'nın on beşinci

1 Tesyîr: Gönderme, yollama.
2 Müterâkim: Biriken, birikmiş, toplanmış, yığılmış.
3 Bî-muhâbâ: Çekinmeksizin, çekinmeden, sakınmadan.
4 Hevâmm: Böcekler, haşereler.
5 Mümevvehe: Hayalî, görünüşte haklı olan.
6 Firîfte: Aldatılmış, kandırılmış.
7 Hırsova: Harşova, Köstence, Romanya.

güni bağteten hücûm idicek mevcûd olan asker haşr oluncaya dek çalışub çabalamış ise de Rusyalular düşene kalana bakmayub herçi-bâd-âbâd[1] yolunda şiddetlü hücûmlar iderek ve on bin kadar telef ve mecrûh virerek mezkûr kasabayı istîlâ ve Baba Paşa ile İsmâ'îl Paşa'yı ve merkûm Şeyh kerâmât-fürûşı[2] esîr itdiler.

Süleymân Fâ'ik Efendi mecmû'asında bin iki yüz yirmi üç senesinde Ordu-yı Hümâyûn Edirne'de iken vukû'a gelmiş bir hikâye-i garîbe münderic olub hikâye-i mezkûre bu makâma münâsib oldığından mecmû'a-i mezkûrede muharrer oldığı gibi bi-ibâretihâ[3] buraya derc ve ilâve olunur.

Bizim Âsitâne halkı sûrete gâyetle kapılur meselâ bir mecûsî Hind çingânesi yâhûd Acem kallâşlarmdan biri bir a'cûbe hey'et yapub sözini ve tavrını uydurdukdan sonra bayağı a'kal-i ukalâdan kimesneleri firîfte ider pederim merhûmun etbâ'ından Bindallı Mustafâ dirler süfehâdan ve hilekâr bir habîs var idi pederin vefâtından sonra hidmetkârlığı (**s.179**) terk ile başına bir Özbek tâcı giymiş idi. Bir iki sene böyle Âsitâne'de gezüb sonra Âsitâne'den gâ'ib oldı. On seneye karîb zamân mürûrundan sonra kendüye Salâhaddîn deyü nâm virüb Ordu-yı Hümâyûn Edirne sahrâsında hayme-nişîn[4] oldığı esnâ ki iki yüz yirmi üç senesidir sahrâ-yı mezkûra on kadar dervîş nâmına der-be-der ile gelüb sadr-ı â'zam ve ricâl-i devlete çatub kendüye ordu hazînesinden şehriyye ve nüzûl emîninden ve matbah-ı sadr-ı âlîden ta'yînât yapdırub altı mâh kadar oturub bunlardan katî külliyetlü mâl alub sonra ordu Âsitâne'ye gidecek oldukda Feyzî Beg-zâde Mehmed Begefendi'yi levâzımât-ı Ordu-yı Hümâyûnun iktizâsına göre Edirne'de yerleşdirmek ve Âsitâne'ye verâdan göndermek me'mûriyetiyle anda tevkîf eylediklerinde dervîş-i mezkûr Mehmed Beg ile Âsitâne'ye gelürüm diyerek anda kalmış o esnâda bu fakîr me'mûriyetle Selanik'de idim avdetimde orduyı Edirne'de bulamayub Sarây sahrâsında Mehmed Begefendi'nin haymesine ziyârete vardım mîr-i mûmâ-ileyh fakîre Süleymân Efendi Âsitâne'ye gitmege acele itme berâber gidelim dimekle ben de muvâfakat eyledim bizler bu sobbetde iken ma'hûd Salâhaddîn meclise geldi gördüm ki Bindallı Mustafâ Ağa'nın yüzü buruşmuş sakalı ağarmış lisânını Acem gibi uydurmuş merkum da bana bakub bildi. Aman ser-rişte virme makâmında elini hulkumuna[5] vaz' eyledi. Ve Mehmed Begefendi o kadar azamet ve vakâr ile yerinden kalkub Mustafâ'nın elini öpdi o dahi kuruldı. Biraz sohbetden sonra didi ki biz Âsitâne'ye gideriz dimişdik lâkin bize Şâm tarafına seyâhat göründi. Âsitâne'ye gitdiginizde ricâlden falân falân falâna aşk-ı niyâz idin bilmem ne yapın falân şöyle olur filân böyle gider deyü biraz kerâmet satdı kalkdı gitdi ben dahi varayım şu herifi bir güzelce göreyim deyü merkûmun mahall-i karîbde olan haymesine vardım meger Mehmed Begefendi herifin fakîre olan işârâtından ve fakîrin tavrımdan şüpheye varub hafîce arkamdan adam ta'yîn itmiş fakîr herifin haymesine vardığımda kalkub o benim elimi öpdi oturduk bu ne hâldir didim dünyâ tuzağı didi. Ve kibâr-ı asrı ne gûne aldadub ne mikdâr mâllarını aldığını söyledi hayrân oldum bu ahşam firâr idecegim didi. Zîrâ Âsitâne'ye gidersem o mahalde beni bilür çokdur ser-rişte virecek

1 Herçi-bâd-âbâd: Ne olursa olsun, ister istemez.
2 Kerâmât-fürûş: Kerametler gösteren, kerametler satan.
3 Bi-ibâretihâ: İbâresi ibaresine, ayniyle.
4 Hayme-nişîn: Çadırda oturan, göçebe.
5 Hulkum: Boğaz.

olursam hâl müşkil olur didikden sonra kalkub haymeme giderken Mehmed Beg'in adamı beni alub cebren mûmâ-ileyhe götürdi. Ve kaziyyeyi çâdır perdesinden seyr ile nasıl oldığını nakl eyledi. Ben de tasdîk eyledim herifi sordı söyledim tiz âdem ta'yîn ile herifi çağırtdı herif i'tizâr ile gelmeyüb o gice firâr itmekle Mehmed Beg virdigi akçelere acıyub varub İstanbul'da (**s.180**) o asrın ordu ricâline nakl eyledikde cümlesi te'essüf ile niçün herifi kayd ü bend ile getürmedin deyü tevbîh[1] eylediler. Ne fâ'ide herif işini uydurub küllî kaparoz[2] ile bir tarafa dahi gitdi hâlâ nice oldı ma'lûm degildir.

Fâ'ik Efendi'nin kelâmı burada tamâm oldı. Biz yine sadede gelelim.

İşte bu Bindallı Mustafâ gibi sâlifü'z-zikr Açıkbaş nâm kallâş dahi bu kerre Ordu-yı Hümâyûnda birçok kesânı aldadub kendüsini velî tanıtdırmış idi ber-vech-i meşrûh Rusyalular yedine esîr oldı ve nâs andan kurtuldı anın esâreti yalnız kendüsinin velâyetine mu'te'kîd[3] olan hamkâya dokunurdı amma Baba Paşa gibi ol vakt ceng-âverlikde en ziyâde meşhûr olan bir vezîrin esîr olması ve Koşancalı Halîl Paşa fırkasınm ber-vech-i bâlâ bilâ-muhârebe dağılması cümleye bâ'is-i hadşe ve endîşe oldığı hâlde müte'âkiben Rusyaluların Hezârgrad kasabasını istîlâ ile Ordu-yı Hümâyûn Çarhacısı Sürûrî Paşa'yı dahi esîr itdikleri haber-i dehşet-eseri alındı.

Ve mukaddemce Silistre mütesellimi olan Yılıkoğlı'nın Rusyalu ile olan muhâbere ve mukâvelesi iktizâsınca bu avânda Silistre Kal'ası'nm dahi vîre ile Rusyaluya teslîm olundığı istimâ' olundı.

İşte bu sırada Ceneral Kamenski tarafmdan serdâr-ı ekreme pek sert bir mektûb yazılub şöyle ki: Rusya Devleti'nin murâdı üzre musâlahaya muvâfakat olunmaz ise civâr-ı Âsitâne'ye varub orada akd-i sulh eylerim yollu gâyet mağrûrâne sözler yazılmış idi.

Bu mektûb derhâl taraf-ı serdâr-ı ekremîden Rikâb-ı Hümâyûna gönderilmiş oldığından Cumâde'l-ûlâ'nın yirminci güni Dersa'âdet'e vusûl ile huzûr-ı hümâyûna arz olundukda Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri fevka'l-âde müte'essir olarak bu hâli bi'l-cümle ehl-i İslâm'a bildirmek ve artık milletce çâresine bakılmak lâzım geldi deyüh Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde Meclis-i Şûrâ akd olunmasını emr itdi ve orada okunmak üzre bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurdı ve keyfiyyet cümleye i'lân kılmdı ve hemân Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi birinci güni Fâtih Câmi'i'nde meclis-i umûmî akd olundı.

Zikr olunan hatt-ı hümâyûn umûmen millet-i İslâmiyye'yi gazâya da'veti mutazammın ve Halîfetü'l-müslimîn Hazretleri'nin bi'z-zât azm-i sefer buyuracaklarını mübeyyin olub sûreti zîrde (13) rakamıyla îrâd olunur.

Yevm-i merkûmda Sultân Mehmed Han-ı Sânî tâbe serâhû Hazretleri'nin câmi'-i şerîfinde akd (**s.181**) olunan meclis-i meşveret-i umûmiyyede Şeyhü'l-islâm Efendi ve kâ'immakâm paşa ve kibâr-i ulemâ ve bi'l-cümle ser-kârân ve sâ'ir cemm-i gafîr ehl-i İslâm hâzır oldukları hâlde re'îs-i küttâb-ı Rikâb-ı Hümâyûn ayağa kalkub ibtidâ serdâr-ı ekremin tahrîrâtını ve ba'dehu Ceneral Kamenski'nin terceme-i mektûbunu cümle muvâcehesinde

1 Tevbih: Tekdir, azarlama, paylama.
2 Kaparoz: Yolsuzca veya zorla elde edilen mal.
3 Mu'te'kîd: Bağlanmış. İnanmış. Dindar. İtikad eden. Dini bütün olan.

kırâ'at etdikde Rusyalunun evzâ'-ı bâridesi[1] huzzâr-ı meclise be-gâyet girân geldiyse de esbâb-ı mukâvemet mefkûd[2] oldığı mütâla'asıyla huzzârın cümlesi ser-be-ceyb[3] tefekkür ve müstağrık-ı bahr-ı tahayyür oldukları hâlde zikr olunan hatt-ı hümâyûn okundığı gibi herkese te'sîr iderek efkâr-ı İslâmiyye cûş u hurûşa geldi ve uğur-ı dîn ve devletde son dereceye kadar dayanmak üzre karâr virildi.

Ferdâsı işbu şûrâ-yı kübrânın karârı Memâlik-i Mahrûse'min her tarafına evâmir-i şerîfe ile i'lân olunarak umûmen millet-i İslâmiyye taht-ı Livâ-yı Sa'âdet'e da'vet buyuruldı.

Ve cihâd ve gazâya asker göndermekden ibâ iden beldelerden nüvvâb ve hutabânın kalkmaları lâzıme-i diyânet oldığı her tarafa bildirildi.

Ve Sultân Mahmûd-ı Sânî Hazretleri bi'z-zât azm-i sefer idecek oldığından umûmen erkân-ı devlet sefere hâzırlanmağa başladı ve hemân Dâvudpaşa Sarâyı'nın ta'mîri içün mi'mâr ve amele ta'yîn ve tertîb ve Edirne Sarâyı'nm ta'mîri içün binâ emîni nasb olundı.

Ve bi'l-cümle ashâb-ı kudret sefere hazırlanmak ve esnâf ve tüccâr edevât-ı seferiyyeyi guzâta[4] bahâlu satmamak ve bir hânede iki kişi var ise biri gidüb dîgeri kalmak gibi tenbîhâtı hâvî hükkâm ve zâbitâna ve cemî'-i Müslimîn'e hitâben emr-i âlî ısdâr ve cevâmi' ve mesâcidde okunmak üzre müte'addid sûretleri ihrâc ile neşr ve i'lân kılındı. Ve mukaddemâ Erzurûm vâlîsi olan Emîru'l-hâcc-ı esbak İbrâhîm Paşa'nın oğlı Hamîd Paşa ol havâlî askerini sevk itmek üzre sürici nasb olundığı gibi İçilli Ahmed Paşa dahi Adana ve Tarsus taraflarından berüsi içün sürici nasb olundı.

Ve Cebbâr-zâde gerek dâhil-i dâ'iresi olan ve gerek civârında bulunan aşâyir ve kabâ'ili[5] yerlerinden tahrîk ve Sivas vâlîsi bulunan oğlı Celâleddîn Paşa'yı talî'atü'l-ceyş[6] olarak ihrâc ve ilerüye sevk ile arkalarından kendüsi dahi esnâ-yı râhda mevcûd olan ehl-i İslâm'ın yedi yaşından yukarusını sürüb el-hâsıl altmış bmden nâkıs olmamak üzre cem' idebilecegi askerle Ordu-yı Hümâyûna me'mûr buyurularak kendüsinim kapu kethüdâsı mübâşir ta'yîn ile tarafına gönderildi Kara Osmânoğlı dahi kırk bin kadar askerle gelmek üzre kezâlik Ordu-yı Hümâyûna me'mûr oldı.

Kocaili Mutasarrıfı Vezîr Hüsrev Mehmed Paşa mukaddemce Ordu-yı Hümâyûna me'mûr olub (**s.182**) Cumâde'l-ûlâ'nın yirminci güni altı bin güzîde askerle Üsküdar'a vürûd ve İstanbul tarafına ubûr ile Dâvudpaşa sahrâsında nasb-ı hiyâm-ârâm itmiş idi. Kâ'immakâm paşa ile mülâkât itdikden sonra taraf-ı şehr-i yârîden kendüsine bir â'lâ at ihsân buyuruldı ve Varna ser'askerligi unvânıyla hil'at giydirildi ve hemân ol tarafa gönderildi.

Çend rûz mürûrunda müşârün-ileyh Hüsrev Paşa'nın kethüdâsı mîr-i mîrândan İbrâhîm Paşa dahi üç bin güzîde askerle geldi. Ve bu esnâda Dersa'âdet'e vârid olan bin nefer Sivas süvârîleri dahi anın ma'iyyetine virilerek hemân Varna tarafına sevk idildi. Ve yine Varna'ya gönderilmek üzre on bayrak altında olarak beş yüz nefer dalkılıc yazıldı.

Ve medrese-nişîn talebeden fî sebîlillâh gönüllü olarak yazılan bin beş yüz nefer dahi

1 Evzâ'-ı bârid: Soğuk durumlar.
2 Mefkûd: Kayıb, yok, olmayan, bilinmeyen.
3 Ser-be-ceyb: Düşünceden, utanmaktan veya kederden başını göğsünün üzerine sarkıtmış olan.
4 Guzât: Din için harbedenler. Gaziler.
5 Kabâ'il: Kabileler, boylar.
6 Talî'atü'l-ceyş: Büyük askeri kuvvetlerin öncüleri.

Ordu-yı Hümâyûna gönderildi.

Ol esnâda Rûmili ve Anadolı taraflarında bulunan bi'l-cümle harb ve darb ashâbı yerlerinden hareket ile ser-haddlere doğrı koşub gider ve Anadolı askeri kâfile be-kâfile İstanbul ve Gelibolı ma'berlerinden güzâr iderler idi.

Kızanlık kasabasında menfiyyen mukîm olan Şeyhü'l-islâm-ı esbak Atâullah Efendi Rusyaluların Balkanlara doğrı hücûmunı işitdigi gibi â'dânın kendi menfâsına takarrubundan bahisle tebdîl-i menfâsını istid'â eylediginden menfâsını Anadolı tarafında arpalığı olan Güzelhisâr'a tahvîl kılınmışdır.

Mukaddime-i sefer-i hümâyûn olmak üzre Receb'in dördünci güni du'â ve senâ ile sâha-i Sarây-ı Hümâyûna tuğ-ı şâhî ve sâha-i Bâb-ı Âlî'ye tuğ-ı kâ'immakâmî nasb olunmuşdur.

Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Debbâğ-zâde Efendi bilâ-istîzân[1] Ordu-yı Hümâyûndan kalkub Receb'in dördünci güni İstanbul'a vârid olıcak rütbesi ref' ve ilgâ ve kendüsi Mihalic'e nefy ve iclâ olundı ve yerine Müftî-zâde Selîm Efendi bâ-pâye-i Anadolı Ordu-yı Hümâyûn kadısı nasb ve ta'yîn buyuruldı.

Akdemce sadâret-i uzmâ kâ'immakâmı nasb olunan Halîl Paşa zamânenin nev be-nev ihdâs idegeldigi müşkilâtın hall ve tesviyyesinden âciz kalmağla Receb'in on birinci güni İznikmid'de hânesinde mukîm olmak üzre azl ile yerine uzmâ-yı ricâl-i devletden Darbhâne Emîni Ahmed Şâkir Efendi rütbe-i vâlâ-yı vezâretle kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı.

Ve Kadıköyü'nde mütekâ'iden[2] mukîm olan Kâ'immakâm-ı esbak Hasan Paşa çend rûz mukaddem vefât eylemiş olmasıyla andan münhal olan şehriyye bin guruş ma'âş Halîl Paşa'ya ihsân buyuruldı.

(**s.183**) Şa'bân'ın on dördünci güni Hâce Madrûbî Efendi deyü ma'rûf olan Seyyid Ahmed Efendi âzim-i dâr-ı bekâ oldı.

İşbu Madrûbî Efendi gâyet şûh-meşreb olub dâ'imâ Süleymâniyye Câmi'-i Şerîfi'nde halka-i dersine hâzır olan talebenin sofi-meşreb olanlarına latîfe yollu harf-endâz-ı ta'rîz olurmuş ve fi'l-asl levend bölükbaşılığından neş'et eylemiş oldığından ba'zen esnâ-yı dersde benim ayağım üzengide iken kâfiye ezberimde idi dir imiş zâtında dilîr ve cesûr olmak hasebiyle medrese-nişîn oldığı avânda bir gün kolluk neferâtıyla dögüşmüş oldığından Madrûbî lakabıyla şöhret bulmuş idi.

Ahvâl-i harb ve kıtâle vâkıf oldığından Tatarcık-zâde merhûm Abdullâh Efendi ile birlikde gerek Tophâne-i Âmire'nin bed'-i nizâmı ve gerek sunûf-ı sâ'ire-i askeriyenin vücûb-ı ta'lîm ve intizâmı mes'elelerimde azîm gayret ve himmetleri görülmüş idi mukaddemâ Kadı Beyzâvî Tefsîri'ni okudub hatm itdikden sonra sâniyyen bed'[3] ile sûre-i Mü'min'in âhirinde vâki' (Elhamdü lillâhi Rabbilâlemîn) âyet-i kerîmesine geldikde Şa'bân'ın on dördünci salı güni hatm-i risâle-i hayât ve azm-i dâr-ı mesbûbât eylemişdir rahmetullâhi aleyh.

Şa'bân'ın onuncı güni Sürici Hamîd Paşa'nın Gelibolı ma'berinden Rûmili cânibine geçdigi işidilüb mâh-ı merkûmun on beşinci güni dahi Behrâm Paşa mükemmel kapusı halkıyla Üsküdar'dan İstanbul'a geçerek Ordu-yı Hümâyûna gitmek üzre âlây ile Dâvudpaşa

1 Bilâ-istîzân: Hiç danışmadan, sormadan.
2 Mütekâ'iden: Tekaüt olup oturarak, emekliye ayrılarak, emekli.
3 Bed': Başlangıç.

sahrâsına çıkarıldı.

Esbak re'îs-i küttâb-ı hümâyûn olup mukaddemâ azl ve nefy olunmuş olan Vahîd Efendi bu esnâda afv ve ıtlâk olunarak evâ'il-i Şevvâl'de Dersa'âdet'e geldigi gibi ber-vech-i bâlâ Mihalic'e nefy olunan sâbık Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Debbâğ-zâde Efendi dahi afv ile evâsıt-ı Şevvâl'de Dersa'âdet'e getürüldi.

Alemdâr Paşa Vak'ası'nda Bâb-ı Âlî muhterik[1] olub müceddeden inşâsı umûr-ı zarûriyyeden bulundığma mebnî mühendisîn ve mi'mârân ma'rifetleriyle lede'l-keşf bin sekiz yüz iki bin kîse râddelerinde masârifle inşâ olunabilecegi tebeyyün itmekle Muharrem'in onuncı güni hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Hüseyin Efendi binâ emîni nasb olunub çend rûz mürûrunda Ser-müneccim Râkım Efendi tarafmdan beyt-i râbi'i burc-ı sâbite müntabi' ve kamer burc-ı şerefî olan sevrden nâzır-ı hâne-i râbi' olarak istihrâc olunan vakt-i mes'ûd-ı muhtârda vaz'-ı esâs olunmuş idi. Bir sene-i kâmile olmadan ebniyyesi ve mefrûşâtı hitâm bularak Zî'l-hicce'nin dördünci Bâzâr güni vakt-i muhtârda nakl olundı.

(s.184) Tâhir Ömer-zâdelerden şâ'ir-i meşhûr Fâzıl Beg evâhir-i Zî'l-hicce'de tayy-ı tomâr-ı hayât eylemişdir.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh devr-i Hamîd Hanî'de Enderûn-ı Hümâyûna almub terbiyye olunmuş idi. Ba'dehu devr-i Selîm Hanî'de Sarây-ı Hümâyûndan Rodos tevliyyetiyle çerâğ olunup bir müddet Eyyûb'de ikâmet ve ba'dehu Beşiktaş'a nakl ile orada dâr-ı ukbâya rihlet itmişdir.

Müretteb dîvânı ve Zenânnâme ve Hûbânnâme nâmıyla iki kıt'a manzûmesi vardır. Evâhir-i ömründe mübtelâ-yı ârıza-i amâ olub bu avânda kesb-i sıhhat[2] iderek bînâ[3] olmuş iken iki mâh mürûrunda âzim-i dâr-ı bekâ olmuşdur. Şânî-zâde dir ki mûmâ-ileyh Na'îmâ Târîhi'nde mezkûr Ma'anoğlı Hüseyin Beg tarzında bir sâhib-i ma'rifet olub lisânına perhîzsiz nef'î-gûne bî-mübâlât[4] ve bî-pervâ idi afâllâhu anh. Biz yine sadede gelelim.

Vekâyi'-i Harbiyye

Ber-vech-i bâlâ Rusyalu aleyhine milletce muhârebe mukarrer olarak zât-ı hazret-i hilâfet-penâhînin dahi sefere azîmet buyuracağı i'lân olunması üzerine efkâr-ı âmmeye azîm heyecân geldi ve millet-i İslâmiyye'de endîşe ve kedûret[5] ile hırs ve hiddetden mürekkeb bir garîb keyfiyyet hâdis oldı.

Efkâr-ı umûmiyyenin öyle bir garîb hâle dûçâr oldığı esnâda asâkir-i İslâmiyye'nin Şumnı'da muzafferiyyetine dâ'ir taraf-ı serdâr-ı ekremîden Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi ikisi târîhiyle müverrah[6] bir kıt'a tahrîrât vürûdıyla millet-i İslâmiyye'ye epeyce inşirâh geldi.

Şöyle ki: Ber-vech-i bâlâ Rusya kumandanı kol kol ordular sevk iderek bir tarafdan

1 Muhterik: İhtirâk eden, tutuşup yanan, yanmış, yanık.
2 Kesb-i sıhhat: Sağlık kazanma, iyileşme.
3 Bînâ: Gözü gören.
4 Bî-mübâlât: Dikkatsiz, kayıtsız.
5 Kedûret: Gam, tasa, keder. Bulanıklık.
6 Müverrah: Tarihi konulmuş, tarihli, tarihi atılmış.

Varna'yı muhâsara itdigi gibi büyük ordusıyla dahi Şumnı pîşgâhına gelüb askerini Şumnı'nın cânib-i yesârında vâki' İstiraca Çiftligi hizâsından Koşıyolı ta'bîr olunan mahallin pîşgâhında kâ'in ormana varınca sırt üzerinde ta'biyye ve mezkûr çiftlikden Şumnı'nın verâsına doğrı muhit olan dağa sarub miyân-ı cebelde[1] mânend-i kal'a sarb bir kayalık derûnunda metris ve istihkâm inşâsıyla toplar çıkarmağa ibtidâr ile küllî kuvvetini ol tarafa virmiş ve ol dağın yukarusında Osmân Paşa'nın bulundığı metrislere kadar tahattî itmiş idi.

Hâlbuki Rusyalunun mu'allem askeri açık ovalarda gâlib gelüb yohsa öyle dağlık yerlerde fenn-i harb üzre istedigi manevrayı icrâ idemeyecegi ve müteferrikan icrâ olunacak dağ muhârebelerinde bir takım fedâyî Osmânlular ile pençeleşemeyecegi der-kâr idi.

Binâ'en-aleyh asâkir-i İslâmiyye merdâne ve dilîrâne hücûm idicek Rusyalular sebât idemeyerek (s.185) gice sâ'at yarımda yine ol kayalığa çekilüb ferdâsı sabâh sâ'at bire kadar başgöstermediler ise de asâkir-i İslâmiyye anların üzerine yürüyüş iderek tahassun-gâhları olan mezkûr kayalıkdan koparub dağın sırtında olan ormanlık içünde gurûb-ı şemse kadar on bir sâ'at bilâ-fâsıla muhârebe mümtedd olmuş ve Rusyalu ayak ayak girüleyüb İstiraca Çiftligi'nde dahi ilişemeyerek bozuk düzen karşu sırta çekilmişdir.

Ber-vech-i bâlâ dağda muhârebe olunurken ikindi üsti Şumnı derûnunda düşman bozuldı deyü işâ'a olunmağla herkes kendüliginden hareket ve kıyâm ve süvârî ve piyâde yek-dîgeri çigneyerek Rusya ordusı üzerine hücûm ve iktihâm itmekle Rusyalular mağlûben ric'at iderek girüdeki vâdîlerde gizlenmege mecbûr oldukları hâlde ahşam irişüb asâkir-i İslâmiyye dahi metrislere yerleşdirilmişdir.

Bu vechile üç gün mümtedd olan müteferrik[2] muhârebelerde asâkir-i İslâmiyye'den üç yüz kadar şehîd ve beş yüz kadar mecrûh[3] oldığı hâlde Rusyalunun küllî telefâtı vukû' bulmuşdur. İşbu vak'alara dâ'ir olan kâ'ime-i serdâr-ı ekremî Dersa'âdet'e vâsıl oldukda millet-i İslâmiyye'ye haylîce bâdî-i teselliyyet olmuşdur.

El-hâsıl Rusya Mareşali Kamenski Şumnı pîşgâhına geldigi gibi birden bire Ordu-yı Hümâyûnı şaşırub da ayağı tozıyla bir iş görmek içün dağ tarafından Şumnı üzerine hücûm itmek istediyse de asâkir-i İslâmiyye'nin kaviyyen müdâfa'ası üzerine girü çekilmege mecbûr oldı ve anın üzerine Şumnı'yı muhâsara ve tazyîk itmek üzre Cum'ayolu'na ve Kamçı Suyı boyuna birer fırka asker ta'biyye itdikden başka Cumâde'l-âhire'nin onuncı Pençşenbe güni Koşıyolı'nın karşusında kâ'in koruluk pîşgâhında tâbya inşâsına mübâşeret itmekle gice top ve humbara atılarak mümâna'at olunub ferdâsı guzât-ı İslâmiyye hücûm ile ol tâbya bırakdırıldıkdan sonra bir büyük muhârebeye girişildi. Meydân-ı muhârebe yine taraf-ı İslâmiyyânda kaldı.

Ba'dehu Cumâde'l-âhire'nin on ikinci Cum'airtesi gicesi Rusyalu ikdâm iderek ol tâbyanın arkasında bir tâbya inşâsıyla bir gün bir gice Şumnı metrislerini dögüb hattâ varoş içüne birkaç gülle isâbet itdirmekle iki üç kişi şehîd ve birkaç hayvân telef oldı ve birkaç hâne yıkıldı fakat Şumnı tâbyalarından dahi ol tâbya üzerine ale'd-devâm[4] top ve humbara atılarak mukâbele olunmağla Rusyalu orada istikrâr idemeyüb Bâzâr gicesi tâbya

1 Miyân-ı cebel: Dağın ortası.
2 Müteferrik: Dağınık, ayrı ayrı.
3 Mecrûh: Cerh olunmuş, yaralanmış.
4 Ale'd-devâm: Dâimî sûrette, boyuna, sürekli olarak.

ve metrislerini terk itmeğe mecbûr oldı ve bu vak'alarda dahi Rusyalunun küllî telefâtı vukû' buldı.

(s.186) Bunun üzerine Rusya mareşalı ordusunı Şumnı pîşgâhından kaldırarak Silistre tarîkiyle iki sâ'at kadar girü çekilûb ve İstiraca cânibinde olan fırkasını Hezârgrad yolı üzerinde iki buçuk sâ'at mesâfede vâki' Kayalıdere karyesine ve Cum'ayolu'nda ve Kamçı Suyı boyundaki fırkaları dahi kezâlik girülere çeküb uzakdan Ordu-yı Hümâyûnı hasr ve ta'cîz ile meşgûl oldı.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi sekizinci güni Donanma-yı Hümâyûn bir lodos hevâ ile Karadeniz Boğazı'ndan çıkub ancak gün doğısı mevsimi olmağla rûzgâr üstünde bulunmak için Anadolı kıyılarından giderek Faş Kal'ası'na zahîre ve mühimmât götüren bir Rusya gemisine râst gelüb anı ahz itdikden sonra Hocabeg pîşgâhına varub birkaç top atarak â'dâyı tehdîd eyledigi esnâda hevâ gün doğısına varub bir şiddetlü furtına zuhûr iderek birkaç gemilerin seren ve direkleri ralmedâr olmağın nâ-çâr Donanma-yı Hümâyûn Varna tarafına avdet eylemiş idi.

Hâlbuki Varna'da mahsûr olan asâkir-i İslâmiyye arasıra dışaru hurûc ile düşman üzerine hücûm itmekde iken Hüsrev Paşa'nın Dersa'âdet'den ol tarafa azîmeti ve ber-vech-i bâlâ Feldmareşal ordusunun Şumnı pîşgâhından ric'ati üzerine Donanma-yı Hümâyûn dahi Varna'ya gelicek Rusyalu artık Varna'dan me'yûs olarak Şumnı ordusıyla birleşmek üzre çekilüb ol tarafa gitmiş ve Hüsrev Paşa dahi gelüb Varna'ya duhûl ile esbâb-ı muhâfazanın istikmâline[1] teşebbüs itmiş idi.

Rusya başkumandanı ise Şumnı'ya zafer-yâb olamayacağını anladığı cihetle bir ân akdem Ruscuk'ı istîlâ için anı muhâsara iden fırkaya takviyyet virmek üzre ordusundan on bin nefer ifrâz ile Ruscuk tarafına gönderdi.

Ruscuk'dan ise mukaddem ve mu'ahhar[2] serdâr-ı ekreme feryâdnâmeler takdîm ile istimdâd olunmakda idügine mebnî serdâr-ı ekrem binbaşılarından Mazlûm Ağa Ruscuk'a gönderilmek üzre civâr kazâlardan serdengeçdi ve dalkılıc ve ulûfelü asker tahrîrine me'mûr buyuruldı ve Ordu-yı Hümâyûnda bulunan Baba Paşa Kethüdâsı Kapucıbaşı Hüseyin Ağa ve Lofca Â'yânı Hâcı Eyyûb Ağa ve Selvi Â'yânı Halîl Ağa mevcûd ma'iyyetleri olan asâkirden başka Tırnovi ve Lofca ve Selvi kazâlarından mikdâr-ı kâfî asker celb iderek sekiz bin nefer ile ucâleten[3] Ruscuk'a irişmek üzre me'mûr oldılar.

Ve Ruscuk Muhâfızı Alî Paşa ve Â'yânı Boşnak Ağa taraflarından Koşancalı Halîl Paşa'nın ol tarafa gönderilmesi istid'â olunmuş idüginden Halîl Paşa Ruscuk ser'askeri ta'yîn buyuruldı.

(s.187) Cumâde'l-âhire'nin on sekizinci Pençşenbe güni Rusyalunun ağırlığını Silistre tarafına nakl itmege başlayub ordusunı dahi kaldırmak niyyetinde oldığı haber alınmağla Ordu-yı Hümâyûn Ser'askeri Osmân Paşa ve Çarhacı Mahmûd Paşa ve İbrâ'îl Nâzırı Ahmed Ağa ve Ağalar Ağası Halîl Ağa ve İmâm Ağa ve sâ'ir ser-gerdegân ma'iyyetine

1 İstikmâl: Tamamlama, bitirme.
2 Mu'ahhar: Te'hîr edilmiş, sonraya, geriye bırakılmış; sonraki.
3 Ucâleten: Aceleyle, acele olarak, çabuk çabuk.

sekiz bin kadar piyâde ve süvârî tertîb olunarak Cum'a gicesi ba'de'l-mağrib[1] Şumnı'dan ihrâc olundılar Ruscuk ser'askeri nasb olunan Koşancalı Halîl Paşa ma'iyyetine dahi top ve mühimmât ile bin nefer evlâd-ı fâtihân askeri virilerek bu fırka ile berâber çıkarıldı.

Ferdâsı Cum'a güni ale's-seher serdâr-ı ekrem dahi bakiyye-i askeri istishâb ile sebükbâr olarak hareket idüb sabâhleyin sâ'at ikide Rusya ordusıyla cenge girişdi ve sâ'at ikiden yedi sularına kadar muhârebe mümtedd olub nihâyet Rusyalu tutmuş oldığı mevki'i terk ile hareket-i ric'iyyeye[2] mecbûr oldığından meydân-ı muhârebe yine asâkir-i İslâmiyye'de kaldı.

Ol avânda Edirne'de bulunan Ahmed Paşa ve Edirne Bostâncıbaşısı ve Hasköyli Emîn Ağa ve dîger ba'zı â'yânlar ile Cebbâr-zâde ve Kara Osmânoğlı askerleri irişüb Ordu-yı Hümâyûna kuvvet gelmekle ilerüye hareket olunarak harekât-ı ta'arruziyyeye ibtidâr olunmak üzre Cumâde'l-âhire'nin yirmi sekizinci güni Şumnı'ya iki sâ'at mesâfede bulunan Rusya ordusı pîşgâhında metris hafrına va tâbya inşâsına başlandı ve Receb'in üçünci Cum'airtesi güni düşman üzerine hücûm olundı ve iki üç sâ'at muhârebe olundukdan sonra Rusyalu orada dahi sebât idemeyerek hemân ordusunı kaldırub iki buçuk sâ'atlik mesâfeye kadar girü çekildi.

İşbu Şumnı muhârebelerinde Rusyalunun zâyi'âtı yirmi bin nefere bâliğ olub bu esnâda ise pey-der-pey Ordu-yı Hümâyûn'a asker gelerek günden güne kuvvet ziyâdeleşmekde oldığından tekrâr Rusyalu üzerine hücûm ve iktihâm olunmak üzre iken evâsıt-ı Receb'de Rusyalu bütün bütün ordusunı kaldırub Silistre tarîkiyle avdet eyledigine mebnî arkasından Osmân Paşa beş bin süvârî ile çapulcı sûretinde gönderildi.

Rusyalu ise ağırlığını Silistre'den karşu yakaya imrâr[3] iderek güzîde askerini Ruscuk fırkasına ilâve ile Ruscuk'un emr-i muhâsarasını teşdîd itmiş ve ric'at idüb giderken Cum'a-i Atîk ve Hezârgrad kasabalarıyla civârlarında bulunan bi'l-cümle karyeleri ihrâk idüb gitmiş idi.

Binâ'en-aleyh Şumnı ile Ruscuk arasında şenlik âsârı kalmadığından Hezârgrad tarîkiyle (s.188) Ruscuk'a asker ve mühimmât ve zahîre sevk ve nakli müşkil olub hatta Koşancalı Halîl Paşa Ruscuk'a imdâd itmek üzre Tırnovi tarafından dolaşmağa mecbûr olmuşlardır. Rusyalu ise bir müddetden berü Ruscuk'ı muhâsara idüb egerçi Ruscuk Kal'ası'nın istihkâmâtı pek metîn degil ise de içünde haylîce asker oldığından hücûm ile alınması müşkil idi. Kaldı ka karşu yakada Yergögi Kal'ası ehl-i İslâm elinde bulundığından başka Rusyalular Ruscuk'un üst tarafını dahi geregi gibi ihâta idememiş idi. Binâ'en alâzâlik Rusyalu her tarafdan Ruscuk'un imdâd yollarını kesmek için Cumâde'l-âhire'nin on dördünci Bâzârirtesi güni Ruscuk'un üst tarafına geçmek üzre nâmzed itdigi sagîr ve kebîr otuz yedi kıt'a dubalardan on dokuzı muvafık-ı hevâ ile yukaru doğrı bâd-bân-güşâ olup ve Muhâfız Alî Paşa ile Boşnak Ağa'nın bağlar içünde binâ itdikleri tâbyalardan atılan topları kayd itmeyüb Ruscuk karşusına geldiklerinde Yergögi Muhâfızı Alâeddîn Paşa ile ser-âmedân-ı şüc'ândan olub me'mûren Yergögi'de bulunan Kapucıbaşı Boz Velî Ağa sâhile

1 Ba'de'l-mağrib: Akşam vaktindn sonra.
2 Hareket-i ric'iyye: Geri dönme hareketi.
3 İmrâr: Geçirmek. Mürur ettirmek.

inüb top endâhtına[1] mübâderet ve Ruscuk tarafından kayıklara ve mavnalara haylîce asker irkâb ile nehren dahi mümâna'ata gayret olunarak mezkûr dubaların iki kıt'ası gark ve altı kıt'ası cem'-i asker ve mühimmâtı ile zabt olunup lâkin bâkîsi rahnedâr oldukları hâlde yukaru tarafa geçüb gitmişler idi.

İki gün sonra Rusyalu berren dahi Ruscuk üzerine bir şiddetlü hücûm itdiyse de asâkir-i İslâmiyye'nin kemâl-i metânetle mukâvemetlerine mebnî hâ'iben ve hâsiren ric'at eyledi ve esnâ-yı muhârebede bir ceneral ve yirmi iki zâbit ile haylî neferâtı telef olub dîger bir ceneral ile birçok neferâtı dahi esîr kaldı.

Ba'dehu Receb'in ikinci Cum'a güni Rusyalu ale's-seher Sarıbayır tarafından bir kol ve ordu kapusı tarfından başka bir kol olarak Ruscuk'un tâbya ve metrisleri üzerine yürüyüş idüb bâdî-i emrde Sarıbayır semtinden iki tâbyaya duhûl itmiş iken Ruscuk Muhâfızı Alî Paşa ve â'yâm Boşnak Ağa asâkir-i mevcûde ile fedâkârâne mukâbele ve dört sâ'at kadar gögüs gögüse muhârebe ve mukâtele iderek hendekler Rusya lâşeleriyle doldı ve Rusyalunun telefâtı üç bini mütecâviz ve iki yüz elli kadar askeri esîr oldığı hâlde mağlûben ric'ate mecbûr oldı.

Ber-vech-i bâlâ Ruscuk cânibi ser'askeri olan Koşancalı Halîl Paşa Şumnı'dan hareket ile Tırnovi kazâsına doğrı gitmiş ve Ruscuk'a imdâd itmek üzre civâr kazâlar â'yân ve eşrafına mektûblar itâre[2] ile istimdâd itmiş idi.

(**s.189**) Halîl Paşa ol vakt elde mevcûd olan vüzerâ içünde en ziyâde bahâdırlıkla ma'rûf bir zât oldığına mebnî ma'iyyetine müretteb olan Lofca ve Selvi ve Tırnovi askerlerinden başka civâr kazâların fedâyi yigitlerimden dahi bir haylî güzîde asker toplandı.

Hattâ Nigbolı â'yânı meşhûr Hâcı İbiş oğlı Alî Ağa Nigbolı Kal'ası'nın muhâfazası içün küllî askere muhtâc oldığı hâlde öyle nâmdâr vezîrin vekâyi'-i harbiyyesinden hissedâr-i iftihâr olmak üzre ma'iyyetindeki askerden bir mikdâr güzîde süvârî ifrâz iderek yegeni İbiş Ağa'ya terfîkan ma'iyyet-i müşârün-ileyhe göndermiş idi.

İşbu İbiş Ağa Lofca'nın en ilerü gelür vücûh ve hânedânlarından Nigbolılı İbiş Ağa deyü ma'rûf olan bildigimiz ve görüşdigimiz zâtdır ki pek çok mu'ammer olarak mütesellimlik gibi haylî me'mûriyetlerde istihdâm olunmuş ve mu'ahharen bidâyet-i Tanzîmât-ı Hayriyye'de Vidin muhassıllığında bulunmuşdur.

Bu sûretle Halîl Paşa'nın ordusı üst tarafdan Ruscuk üzerine vürûd ile Ruscuk Kal'ası'nı muhâsaradan tahlîs itmek üzre Bele[3] karyesinde tahaşşüde başlayub henûz yedi sekiz bin nefere bâliğ olur olmaz Rusyalunun on top ve yedi sekiz bin neferden mürekkeb bir fırkası anı istikbâl eylediyse de lede't-tekâbül[4] Osmânlu süvârîsi fedâyî tarzında şiddetlü hücûm iderek ve Rusyalunun taburlarını atlara çignederek bu fırkayı perîşân eyledi.

Rusyalu ise me'yûsen Şumnı pîş-gâhından ric'at itdikde Ruscuk Kal'ası'nı hedefü'l-harekât ve oradaki kuvvetini kat kat iderek yüz kırk kıt'a top ile tazyîka devâm ve Nehr-i Tuna ile dubalarını üst tarafa geçürüb her tarafdan Ruscuk'un muhâberesini kesmege ikdâm

1 Top endâht: Top atışı.
2 İtâre: Uçurma veya uçurulma. Hızla gönderme, yollama.
3 Bele: Byala, Varna, Bulgaristan.
4 Lede't-tekâbül: Karşı karşıya olunduğunda.

ile Ruscuk'un emr-i istîlâsını kuvve-i karîbeye getürmüş iken Ruscuk ser'askerligi unvânıyla Halîl Paşa'nın imdâd içün ol vechile asker toplaması Rusyalularm Ruscuk hakkında olan tertîbine halel virecegi ma'lûm oldığından Rusyalu Halîl Paşa ordusını dağıtmak üzre asâkir-i külliyye ile üzerine hareket itmekle Halîl Paşa dahi Batin[1] karyesinde metris alarak tâbya inşâsıyla müdâfa'aya âmâde oldı.

Ve bu esnâda Tepedelenli-zâde Muhtâr Paşa ve dîger ümerâ ve rü'esâ oraya gelmege epeyce kuvvet buldı ve Şa'bân'ın yedinci güni Rusyalu bir cesîm ordu ile gelüb Halîl Paşa üzerine hücûm itmekle gâyet kanlu bir muhârebeye girişildi.

Rusyalu çend rûz top ve humbara ve muhâcemât-ı mütevâliyye[2] ile tâbya ve metrisleri tazyîk (**s.190**) itdiyse de zafer-yâb[3] olamadı nihâyet Muhtâr Paşa kolunda bozgunluk emâreleri zuhûr itdigi esnâda me'mûriyet-i mahsûsa ile Halîl Paşa nezdine gelmiş olan Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hüsni Beg Muhtâr Paşa yanında bulunmağla aman paşa sehât et bütün ordunun bozulmasına sebeb olursın diyerek Muhtâr Paşa'yı teşcî' itmek üzre iken kendüsinin atı urulub yere düşdigi sırada Muhtâr Paşa kolu bozılarak Arnavudlardan birisi Hüsni Beg'i terkisine alub kaçırmışdır. Bu hezîmet dîgerlere sirâyet iderek sâ'ir rü'esâ dahi dağıldı ve Halîl Paşa bir tâbyada yalnız kaldı.

Halîl Paşa böyle tek ve tenhâ kaldığı hâlde aslâ fütûr getürmeyüb çend rûz daha kendü tâbyasında sebât ile kendüsine yâr ve kafadâr olan bir takım fedâ'î yigitleri cenge teşvîk ve teşcî' ile müdâfa'aya devâm itdi. Her gün bâzâr-ı kâr-zâr açık idi her bâr cân virüb nâm ve şân alan çok idi cândan ucuz barutdan mebzûl bir şey yok idi nihâyet Şa'bân'ın on altıncı güni Halîl Paşa tâbya üzerine çıkub askere kumanda iderken alnından kurşun ile urılub şehîd oldı. (Subbit aleyhi sicâlü'r-rahmeti ve'l-gufrân)[4]

Halîl Paşa'nın ol vechile şehâdeti üzerine asâkir-i İslâmiyye ne yapacaklarını şaşırmışlar ve Halîl Paşa'nın şehâdetini ketm iderek Ruscuk'a imdâd ve i'âneden ferâgatla girü avdet itmek üzre Rusya cenaraliyle mukâveleye girişmişler ve Rusya cenerali nişâne-i te'mîn olmak üzre anlardan tüfenklerinin çakmaktaşlarını isteyüb anlar dahi virmişler. Hâlbuki gice bir Bulgar sâyis[5] Rusya ordusuna firâr ile Halîl Paşa'nın vefâtını haber virmiş oldığından Rusyalu tarîk-i gadr ve hileye sülük ile benim mukâvelem Halîl Paşa nâmına idi o meger vefât itmiş siz de bizi aldatmışsınız deyü bahâne iderek cümlesini harb esîri olmak üzre Bükreş cânibine göndermişdir.

Sâlifü'z-zikr İbiş Ağa ve Lofca ve Selvi kazâları ahâlîsinden nice kimesneler bu üserâ meyânında bulunub ba'dehu esâretden halâs ile vatanlarına avdet idenlerin ba'zısına yetişdik ve kendülerinden bi'z-zât ve bi'l-vâsıta bu vukû'âtın tafsîlâtını ve Halîl Paşa'nın nasıl bahâdır ve meydân-ı muhârebede misli nâdir bir zât oldığını kirâren ve mirâren[6] işitdik.

Yine ol esnâda Ordu-yı Hümâyûn Ser'askeri Osmân Paşa dahi on kıt'a top ve dört kıt'a havan ve bir haylî asker ile Rusyaluya esîr düşmüşdür.

1 Batin: Borovo, Bulgaristan.
2 Muhâcemât-ı mütevâliyye: Ard arda gelen hücumlar.
3 Zafer-yâb: Muzaffer olan, muvaffakiyet gösteren. Üstün gelen. Gayesine erişen.
4 "Allahın rahmeti ve mağfireti üzerine dolsun."
5 Sâyis: Seyis, at uşağı.
6 Kirâren ve mirâren: Birçok defalar.

İşte böyle tenk ve tetik bir vaktde Ordu-yı Hümâyûn'daki yeniçeri zorbâları fitne ihdâs itmeleriyle teskîn-i fesâd içün gurre-i Şa'bân'da çâresiz yeniçeri ağası azl olunmuşdur.

(s.191) Bu husûsun tafsîli sadedinde Şânî-zâde dir ki sevâbık-ı zamânda müntehab asâkir-i Osmânî olan yeniçeriyânda ba'de ez-ân fıkdân râh ve erkân anlara mûcib-i vehn ve tuğyân olub gerçi defâtir-i hakaniyye kuyûdı muktezâsınca arâzî ve emlâkdaki kânûndan başka vâzı'-ı kânûn[1] merhûm Sultân Süleymân Han aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân zamânında ictimâ' ve ittifâk-ı ashâb-ı kemâl ile vüzerâ ve ricâl ve küberâ ve sâ'ir erkân-ı devletin maslahat ve hidmet ve istihkâk ve keyfiyyetlerine ve esnâf ve âhâdın ve ra'iyyetin hadd ü hudûd[2] ve vâcibât-ı zimmetlerine dâ'ir sahîh bir mi'yâr ve mikyâs olub kânûn-ı sâbitü'l-erkân tertîb ve vaz' olunmuş mı yâhûd olunmamış mı henûz mechûl ve pinhân ve tedâvül ve te'âmül ile karâr-yâfte[3] olmuş zann olunan teşrîfâtdan başka mezkûrâta dâ'ir bir kânûnnâme-i mer'iyye görülmedigi erbâb-ı taharrî indinde meşhûr ve râyegân lâkin Devlet-i Aliyye'ye şerî'at-ı Muhammediyye bir kânûn-ı ilâhî idügi müsellem-i ehl-i îmân olup anca icmâ'-ı ümmetle karâr-gîr mesâ'il-i musarraha-i şer'iyye es[âs]-ı sunûf ve efrâd-ı devletde her fırka mâ-vecibe aleyhini bilmekde ve her bir mâdde bir kâ'ide altına idhâl olunmakda azîm menfa'at oldığından ol zamân esfâr-ı mütevâliyye arasında gâliben yalnız ulemâ ve Bektaşiyyân zümrelerine ba'zı sunûf-ı askeriyeye vaz'-ı kânûn kılındığı bunlara tarîk ta'bîr olundığmdan ve ba'zı vâhid mine'l-elf bakiyye-i kâ'idelerinden istidlâl ile müstebân ise de teceddüd-i eyyâm ve tebeddül-i a'vâm sebiyle bi'z-zarûre iktizâ iden aralık aralık tekmîl-i nizâm ve muktezâ-yı zamâna göre ale't-tedrîc tevfîk-i ahvâl-i havâss ve avâm husûslarına ta'ammüm-i betâlet ve rehâvet sebebiyle çok müddetden berü kat'an dikkat ve ihtimâm olunmadığından kat'-ı nazar bu makûle kelâmı ağzına alanlar tekdîr ve olmaz olmaz kavlini tekrir ile mazhar-ı itâb ve ta'zîr olunduklarından altı yüz senelik bir devlet-i zî-şânın kıdem-i eyyâmına kıyâsen az vaktde cedîdî degil atîk ocakları dahi halel-pezîr olmuş iken meselâ devr-i esbakda Tophâne Ocağına beş orta dahi zamm olunmak irâde-i seniyye ta'alluk eyledikde her biri müddehar-ı mâl-ı Kârûn'a mâlik oldığından başka ikişer üçer beşer yüz kîse fâ'izlü eshâm ve mukâta'ât ile mütemâlik olan vükelâ-yı devr-i Selîm Hanî mezkûr beş ortanın îrâdını tertîbden meclis-i meşveretde izhâr-ı acz ve ye's[4] ile envâ'-ı bid'atler ihdâs[5] ve teksîr ile halkı velî-ni'metlerinden tenfîr iderler idi ve sermâye-i emniyet ve izzet tekmîl-i esbâb-ı gâlibiyyet oldığını derk itmeyüb semt-i muhâlefet ve vâdî-i mâl ve zînete giderlerdi ve rütbe-i sâmiyyesi olmayan erbâb-ı kemâl ile bu makûle kelâmı züll ve nakîsa-i şân add iderek o makûlelere ağız açdırmadıklarından kat'-ı nazar hem-rütbelerinden dahi ba'zen bir âkil ve dûr-endîşi zuhûr eylese cümlesi ana gayz ve adâvet iderlerdi. El-hâsıl felâsife kavliyle devlet ta'bîr olunan **(s.192)** nizâm-ı cemâ'ât-i kübrâ inhitât[6] buldukca hükm-i eczâ-yı müteferrika iştidâd bulup râbıta-i cemâ'atden âmmeye â'id olur menâfi' dahi muhtell ve münkatı' oldukda kuvvet ve kudreti devletin hudûdundan öteye tecâvüz ve sebkat idemeyan fırkalar müteferrik oldığı cemâ'at-i kübrânın ba'zı aksâmına tagallüb iderek ya'nî küll kendi

1 Vâzı'-ı kânun: Kanun koyma.
2 Hadd ü hudud: Sınırlar.
3 Karâr-yâfte: Karar olmuş, kararlaştırılmış.
4 Ye's: Ümitsizlik, elem, keder.
5 İhdâs: Meydana getirme, ortaya çıkarma.
6 İnhitât: Düşme, aşağı inme, aşağılama.

eczâsına taksîm olunmağla külliyyet-i mezkûrenin hükmi zâ'il[1] ve eczâsı beyninde (el-hükmü li-men galebe)[2] şâ'ibesi hâsıl olarak her fırka keyfe mâ-yeşâ[3] harekete ve kavî za'îfe icrâ-yı garaz-ı nefsâniyyete başlar yeniçeri tâ'ifesi yine nizâm-ı kadîmleri semeresiyle sunûf-ı sâ'ireden ziyâde müttefik ve müctemi' bulundığından gerçi âharlara tefevvuk eylemiş lâkin mukaddemâ kuvve-i ictimâ'iyye sebebiyle milel-i sâ'ireden iğtinâmen[4] kesb eyledigi refâhı ihtilâf-ı sâ'ir sunûf cihetiyle gâ'ib eylediginden aksâm-ı sâ'ireden gasba başlamış oldığmdan ordularda vüzerâ ve küberâ ve ağavâta aralık aralık hücûm ve gulüvve ictirâ ve bilâd ve kasabâtda re'âyâ ve zu'afâya zulm ve i'tidâ ider olmuş olmakdan nâşî işbu mâh-ı Şa'bânü'l-mu'azzamın gurresinde dahi Ordu-yı Hümâyûnda dalkılıc memhûrı nizâ'ıyla miyânelerinde fitne ihdâs ve ağaları üzerine hurûc ve gulüvv idecekleri ihsâs olunmağla teskîn-i fesâd içün bilâ-mûcib ağa-yı mûmâ-ileyh azl olunub kul kethüdâsı hasbe't-tarîk yeniçeri ağası nasb olundı. İntihâ.

Sultân Selîm-i Sâlis devrinin vukû'âtı ve vükelâsının ahvâl ve harekâtı ve yeniçeri zorbalarının seyyi'âtı evvelki cildlerde ber-tafsîl beyân olunmuş idüginden burada tekrârına hâcet görülmez.

Kuzâtdan Selanikli Kurd Efendi Ordu-yı Hümâyûnda âşimâlığı olan ocak kokonoslarından ba'zılarına mizâh ve latîfe yollu ne durayorsunuz Cebbâr-zâde otuz bin ve kalyoncı on bin ve Velî Paşa yirmi bin askerle gelüb kışlalarınızı zabt eylediler ve şöyle böyle oldı deyü mektûb yazub göndermekle ve ol yâd-gârlar dahi bunı sahîh zann iderek i'lân eylemeleriyle orduda fitne nümâyân olub hele bin belâ ile teskîn olundığı telhîs-i sadr-ı â'zamîde münderic olmağla Şa'bân'm yirmi birinci Cum'a güni Kurd Efendi nefy ve ba'dehu i'dâm kılındı.

Ve yine ol gün Rûmili Kazaskeri Osmân Paşa-zade Mustafâ İzzet Begefendi azl ile Konya'ya nefy olunmak üzre Kadıköyü'ne imrâr olundukdan sonra bi'l-istid'â menfâsı Burusa'ya tahvîl idildi ve Rûmili kazaskerligi Mollacık-zâde Atâullâh Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Ferdâsı ya'nî Şa'bân'ın yirmi ikinci güni Şeyhü'l-islâm Dürrî-zâde Abdullâh Efendi **(s.193)** azl ile Samanî-zâde Ömer Hulûsî Efendi sâlisen müftîü'l-enâm oldı. Biz yine sadede gelelim üç aydan berü Rusyalu Ruscuk'ı muhâsara ve tazyîk idüb bu müddet zarfında kırk bin kadar gülle ve humbara atmış ve dükkân ve hâneleri ve ebniyye-i sâ'ireyi harâb itmiş iken ehl-i İslâm sebât eylemiş ise de zahîre tükenüb açlıkdan bî-tâb oldukları hâlde ümîdvâr-ı imdâdî oldukları Halîl Paşa'nın şehâdeti ve ordusunun perîşânlığı bütün bütün me'yûsiyyetlerine bâdî olarak nâ-çâr evâhir-i Şa'bân'da Ruscuk kasabası vîre ile Rusyaluya teslîm olundı.

Müte'âkiben Nigbolı muhâfazasında bulunan Abbâs Paşa ile Serd Mahmûd Paşa nâ-çâr vîre ile Nigbolı Kal'ası'nı Rusyaluya teslîm itmekle Nigbolı Â'yânı Hâcı İbiş oğlı Alî Ağa Lofca'ya gelüb sığınmışdır.

Vukû'ât-ı meşrûha Devlet-i Aliyyece mûcib-i te'essür ve te'essüf hâlâtdan olub

1 Zâ'il: Sona eren, devamlı olmayan, geçen, geçmiş olan.
2 "Hüküm galibindir."
3 Keyfe mâ-yeşâ: Nasıl isterse, istediği gibi.
4 İğtinâmen: Yağma ederek.

ancak Rusyalıların Hâcıoğlıbâzârı Vak'ası'nda ve Şumnı muhârebelerinde ve Bele ve Batin karyeleri ma'rekelerinde vâki' olan telefâtı elli bin neferden ziyâde olmağla bu muzafferiyetler kendülerine pek bahâlu gelmiş ve anların dahi tâb ve tüvânı[1] kesilmiş idi.

Hâlbuki bâlâda beyân olunan sebeblerden nâşî Rusya ve Fransa imparatorları miyânelerinde hâdis olan bürûdete nazaran beynlerinde muhârebe zuhûrı melhûz oldığına mebnî Rusyalu Devlet-i Aliyye ile musâlahaya râgıb ve harîs idi. Ancak semere-i galebesi olan tekâlîfim yürütmek ve ale'l-husûs Eflâk ve Boğdan ile Anadolı tarafından ba'zı memâliki zabt ve temellük itmek isterdi bu cihetle bir vak'a kazandıkca Devlet-i Aliyye'ye musâlaha teklîf ve her def'asında tekâlîfini derece derece tenzîl ve tahfif eylerdi lâkin Bâh-ı Âlî Memâlik-i Mahrûse'den bir karış mahallin terkine râzı olmayub tamâmiyet-i mülk mâddesi husûle gelmedikçe akd-i musâlaha olunmamasına kat'iyyen karâr virilmiş idi.

Binâ'en-aleyh Rusyalu Ruscuk ve Nigbolı kal'alarını zabt itdikden sonra üst tarafdan Balkan'ı geçüb de Devlet-i Aliyye'yi tehdîd itmek üzre Lofca ve Berkofca taraflarına hücûm eylemiş ise de ehl-i İslâm'ın şedîden mukâvemeti üzerine taraf be-taraf hûn-rîzâne mukâteleler[2] vukû'a gelerek hâ'iben ve hâsiren ric'ate mecbûr olmuşdur ve bu mukâtelelerde dahi haylî telefât virmişdir.

Hattâ Rahova ve Lom kazâlarında dolaşan derebeglerinden vekâyi'-i harbiyyesi ol havâlîde meşhûr ve elsine-i havâss ve avâmda mezkûr olan Burimalı Rüstem Ağa Rusyalunun Lom tarafına gelan bir fırkası üzerine cüz'î süvârî ile fedâyilik tarzında hücûm **(s.194)** ve iktihâm iderek Rusya'nın piyâde taburlarmı atlara çiğnedüb bakiyyetü's-süyûfını[3] dahi Tuna'ya dökmüşdür.

Bununla berâber ol avânda Lofca kasabası mevki'-i askerî ittihâz olunarak Tepedelenlizâde Velî Paşa Lofca cânibi ser'askeri ta'yîn ve etrâf-ı beldeye tâbyalar inşâ ve mikdâr-ı kâfi top ve asker ta'biyye ile takviyyet virilmiş olub Rusyalu ise bu yaveyi bozub dağıtmadıkca ol havâlîde serbestce hareket idemeyeceginden be-heme-hâl Lofca'nın istîlâsına karâr virmiş idi ve yaz ve kış ve çamur ve yağış dimeyüb Devlet-i Aliyye'yi tazyîk ile sulha icbâr için taraf be-taraf hücûm ve iktihâm itmekde idi ve ol vakt Devlet-i Aliyye'nin usûl-i askeriyyesi iktizâsınca mevsim-i bahârda Ordu-yı Hümâyûna gelan asker güz mevsiminde memleketlerine avdet idüb ba'zı mevâki'in muhâfazası için başkaca birer mikdâr meştâ askeri tertîb ve tedârük oluna gelmesiyle meştâda Ordu-yı Hümâyûn kuvvetsiz bulunurdı. Bu sene dahi eyyâm-ı şitâ takarrub itdikde ber-mu'tâd asâkir-i İslâmiyye yerlü yerine avdet idüh Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa ve sâ'ir vüzerâ Balkan boyunda münâsib mevki'lere yerleşdirilmişler idi.

İşte Rusyalu bu hâlden istifade itmek üzre Şumnı ve Tırnovi taraflarına bir hücum sûreti göstermekle Lofca askerinin güzîdeleri ile Lofca Â'yânı Hâcı Eyyûb Ağa ve diğer ba'zı rü'esâ Tırnovi ve Şumnı tarafına celb ile Lofca'da meştâ-nişîn[4] olmak üzre Hâcı Eyyûb Ağa'nın kâtibi ve müdîr-i umûrı olan Alî Efendi bi'l-vekâle Lofca'da kalmış idi Rusyalu ise bu hâli fırsat ittihâz iderek hemân Lofca üzerine hücûm ve iktihâm eylemişdir. Mukaddemâ

1 Tâb ve tüvân: Güç ve kuvvet.
2 Mukâtele: Birbirini öldürme, vuruşma.
3 Bakiyyetü's-süyûf: Kılıç artığı, sağ kurtulan, hayatta kalmayı başaran, arta kalan kişiler.
4 Meştâ-nişîn: Kışlada oturan.

dağlu eşkıyâsı ol havâlîdeki kasabât ve kurâyı kâffeten pâ-zede-i huyûl-ı hasâr[1] itmişler iken Lofca Kasabası'na ve bir de kazâ-i mezkûr dâhilinde vâki' Burime karyesine dâhil olamamış olduklarından Lofca'ya bî-gâne giremez i'tikâdı efkâr-ı âmmede müstakarr olub binâ'en-aleyh bu kerre Lofca Kasabası Velî Paşa ordusuna merkez ittihâz olunmuş idi. Ancak gerek dağluların ve gerek sâ'irlerin şimdiye kadar Lofca'ya zafer-yâb olamamaları yalnız Lofca'nın menâ'at-ı mevki'iyyesinden nâşî olmayub bunun başluca sebebi ahâlîsinin muhâfaza-i vatan uğurunda fevka'l-âde fedâkârâne mukâvemetleri idi hâlbuki öyle fedâkâr yigitlerin bir takımı dağlu eşkıyâsı ile vukû'a gelan muhârebelerde telef ve bir takımı Pâzvandoğlı üzerine gitdiklerinde dâne-i top ve tüfenge hedef olub bir mikdârı dahi bu sene ber-vech-i bâlâ Koşancalı Halîl Paşa'nın şehâdeti üzerine Rusyaluya esîr olmuş bir haylîsi dahi bu kerre Hâcı Eyyûb Ağa ma'iyyetiyle Tırnovi ve Şumnı tarafına götürülmüş idi.

(s.195) Hâl bu minvâl üzre iken Rusyalu hemân bir fırka ile Lofca üzerine hareket iderek Lofca kasabası civârında vâki' Pavlgan[2] karyesine gelicek Lofca'da bulunan süvârî çıkub şiddetlü bir hücûm ile Rusyaluyı ric'ate mecbûr itmişler ise bu esnâda gâyet şiddetlü bir bora zuhûr ve ziyâde kar nüzûl ile asâkir-i İslâmiyye perâkende olub çoğı kasabanın yolını şaşırmış oldukları hâlde Rusyalu gice kendüsini toplayub ferdâsı ale's-sabâh Lofca kasabasını ihâta iderek top ve hımbara ile tazyîka kıyâm itdikde ahâlî ova tarafındaki şeranpoların[3] muhâfazasına segirdüb menâ'at-ı mevki'iyyesi[4] müsellem olan Diksan[5] mahallesinin emr-i muhâfazasını Arnavud askerine bırakmışlar.

Rusyalu bi'd-defa'ât şeranpolar üzerine hücûm itdiyse de ahâlî nin şiddet-i mukâvemeti hasebiyle zafer-yâb olamadığından bir gün sabahleyin erkenden Diksan mahallesi tarafına hücûm idicek Arnavudlar bozılub Goroğlı korısına doğrı firâr iderler iken Rusyalunun toplarına hedef ve bu cihetle pek çoğı telef olmuşdur.

Bunun üzerine Rusyalu dağ tarafından dolaşub on beş yirmi Arnavud askeriyle muhâfaza olunan Başbunar[6] Kal'ası'nı hücûm ile zabt itdikden sora oradan derûn-ı kasabaya inüb köpri başına geldigi esnâda ova tarafındaki taburlar dahi hücûm ve derûn-ı kasabaya duhûl itmekle ahâlînin bir mikdârı hânlara ve câmi'lere kapanub ve bir mikdârı aşağı tarafda Viraca[7] mahallesinde tesettür idüb derûn-ı kasabada kûşe be-kûşe bir kanlu zukâk mukâtelesine girişilerek ve tarafeyn bî-tâb oluncaya dek ceng iderek zukâklar âl kana boyanmış ve derûn-ı belde selhâneye[8] dönmüş oldığı hâlde nihâyet Viraca mahallesinde tahaffuz idenler vîre ile teslîme mecbûr olarak bu sırada ber-vech-i bâlâ müsâfereten Lofca'da mukîm olan Nigbolı Â'yânı Hâcı İbiş oğlı Alî Ağa dahi anlar ile birlikde esâreti ihtiyâr itmişler ve sâ'ir ahâlî kasabanın dîger tarafından savuşub gitmişlerdir.

İşte ol esnâda sâlifü'z-zikr Alî Efendi atına binüb Osma Nehri'ni[9] ubûr ile maşadlık

1 Pâ-zede-i huyûl-ı hasâr: Hasar veren atların altında çiğnenen.
2 Pavlgan: Gorno Pavlikene, Lovech, Bulgaristan.
3 Şeranpo: Yol düzeyinin aşağısında kalan bölüm.
4 Menâ'at-ı mevki'iyye: Arazi sarplığı.
5 Diksan: Orlyane, Ugarchin, Lovech, Bulgaristan.
6 Başbunar: Başpınar, Polkovnik Sveştaraovo, Bulgaristan.
7 Viraca: İvraca, Bulgaristan.
8 Selhâne: Hayvan kesilip yüzülen yer. Mezbâha.
9 Osma Nehri: Osam Nehri, Bulgaristan'ın kuzey bölgelerinde yer alan bir akarsudur.

yolundan Sinân Paşa Tepesi'ne çıkub Selvi yolını tutmuş ve Selvi kazâsında Hâcı Eyyûb Ağa'ya tesâdüf itmişdir.

Hâcı Eyyûb Ağa zâten harb eri olmayub bu avânda ise pîr ve alîl bulunmuş ise de âkil ve müdebbir bir zât oldığından Lofca'ya imdâd itmek üzre tedâbîr-i serî'aya teşebbüs eylemiş oldığı hâlde Alî Efendi'yi görüb iş işden geçmiş oldığını ve ol vakte kadar dest-i hî-gâneye geçmemiş olan Lofca'nın kendi zamânında ve böyle ihtiyârlığı avânında Rusyalu yedine geçdigini haber alıca urgun av gibi ser-gerdân olub kalmışdır.

(**s.196**) Lofca kazâsında vâki' Pomaklık tarafından dahi bir fırka-i askeriyye Lofca'nın imdâdına segirdüb gelürken vak'a-i mezkûreyi işitdikleri gibi girü dönmüşlerdir.

Eğer çend rûz daha Lofca kasabası dayanmış olsaydı her tarafdan segirdüb gelan asâkir-i İslâmiyyenin Rusyaluyı ortaya alarak imhâ idebilecekleri der-kâr idi.

Mûmâ-ileyh Alî Efendi yedinci cildde beyân olundığı üzre bin iki yüz on üç târîhinde Pâzvandoğlı üzerine giden Lofca askerinin bayrakdârı olub kal'a yürüyüşünde kurşun ile urılan Süleymân Ağa'nın büyük birâderidir ki andan sonra çok vakt mu'ammer olub mu'ahharen cânib-i Hicâz'a giderek îfâ-yı farîza-i hacc itmekle ve ol vakte göre okur-yazar gürûhundan bulunmağla Hâcı Alî Efendi deyü ma'rûf ve ma'lûm olan zâtdır bir gün sâlifü'z-zikr maşadlık yoluna bakub buradan piyâde âdem güç çıkar iken ben at ile çıkdım diyerek Lofca'nın öyle bir kanlu muhârebe ile istîlâsı keyfiyyetini kemâl-i te'essüf ile hikâye itdigi hâtır-nişân-ı müverrih-i fakîrdir.

Rusyalu ber-vech-i bâlâ taraf taraf harekât-ı ta'arruziyyeye ikdâm itmekde oldığı hâlde Sırbluları tahrîk ile ol cihetden dahi Devlet-i Aliyye'yi iz'âc[1] ve ta'cîzden hâlî olmadığına mebnî Rûmili vâlîsi ve Sofya cânibi ser'askeri Hûrşîd Paşa ile Bosna Vâlîsi Hilmî Paşa'nın Sırbistân üzerine hareketleri isti'câl ve Vidin Vâlîsi İdrîs Paşa ma'iyyetine pey-der-pey Ordu-yı Hümâyûndan asker ifrâz ve irsâl olunmakda idüginden Hûrşîd Paşa Receb'in yirmi ikinci Pençşenbe güni Niş sahrâsından hareket ve Sırbistân üzerine azîmet eyledigi esnâda usât-ı Sırbiyye re'îsi meşhûr Kara Yorgi dahi askeriyle berü tarafa hareket iderek Aleksince'ye[2] gelüb ve Aleksince Lugorin'e bir mikdâr müstahfız bırağub kendüsi İsferlik[3] Banası üzerine hücûm itmiş iken mukâbelesine Hûrşîd Paşa Vezîr Alî Paşa'yı göndermekle Kara Yorgi oradan ric'at iderek ve yine Aleksince'ye giderek Lugorin'e istihkâm virmege mübâşeret idüb Hûrşîd Paşa'nın hedef-i hareketi ise Belgrad kasabası oldığından Alî Paşa'yı Aleksince muhâsarasına bırağub kendüsi ilerüye hareket eylemiş ise de takarrub-ı mevsim-i şitâ[4] sebebiyle hilâl-i Şevvâl'de Niş tarafına avdet eylemiş idi.

Hilmî Paşa'nın dahi ol esnâda Sırblularla vâki' olan muhârebelerinde muzafferiyyeti işidilmiş idi lâkin Kara Yorgi kendüsine âdem gönderüb şitâ takarrub itdi. Bundan sonra metrislerde asker ikâmet idemez hudûd başlarına bekçiler ta'yîn idelim tarafeyn askerleri yerlerinde istirâhat eylesün deyü mütâreke tarzında bir teklîf der-miyân (**s.197**) ve Hilmî Paşa dahi bu sûrete muvâfık ve müsâ'id görinerek Dersa'âdet'den istîzân idüb hâlbuki

1 İz'âc: Rahatsız etmek. Bunaltmak. Yerinden koparıp ayırmak.
2 Aleksince: Nitra, Slovakya.
3 İsferlik: Svrljig, Nisava, Sırbistan.
4 Takarrub-ı mevsim-i şitâ: Kış mevsiminin yaklaşması.

Sırblar re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den oldukları hâlde isyân ve temerrüd[1] eylediklerinden taht-ı ra'iyyete i'âde ve idhâlleri içün mâlları iğtinâm ve kendüleri seby ve istirkâk olunmak husûsuna karâr virilmiş iken bir devlet hükmünde tutılarak kendüleriyle mütâreke câ'iz olamayacağına mebnî hemân hudûd ve sügûrun emr-i muhâfazasına ihtimâm ve kış ve yağış ve kar ve çamur dimeyüb usât-ı merkûmenin kahr ve tedmîrine ikdâm olunmak üzre Hilmî Paşa'ya hitâben hatt-ı hümâyûn gönderildi.

El-hâsıl Anadolı hudûdundau başka Karadeniz'den Sava Nehri'ne kadar bütün Tuna yalısı ile Balkan havâlîsi envâ'-ı mesâ'ib-i kâr-zâr ile pây-mâl-i hasâr olmakda idi. Hâlbuki eyâlât-ı sâ'ire dahi dâhilî ihtilâllerden hâlî degil idi.

Ez-cümle Darbhâne-i Âmire cânibinden zabt ve idâre olunan Gümülcine mukâta'ası yirmi dört ve yirmi beş senelerine mahsuben Tokadcıklı Yegeni Mahmûd Ağa'ya ihâle olunmuş oldığı hâlde Ahiçelebi Â'yânı Hâcı Mustafâ Hasköyli Emîn'in karındaşıyla bi'l-ittihâd başlarına cem' itdikleri bir takım haşerât ile Mahmûd Ağa'yı Gümülcine'den ihrâc ile yerlüden Mahmûd Reşîd Ağa'yı â'yân nasb iderek ma'iyyetine birkaç yüz âdemle Kılıclı Hâcı Bektaş ve Hâcı Ömer nâm iki bölükbaşı bırakmış oldukları lede'l-istihbâr Hâcı Mustafâ'ya hitâben bu misillü evzâ'-ı bâğiyâneden[2] ferâgatla Gümülcine'deki askeri çekmesi içün bir kit'a emr-i âlî yazılub Gümülcine nâ'ib ve vücûhuna hitâben dahi başkaca bir kıt'a emr-i âlî ısdâr olunarak ahâlî-i memleket ile bi'l-ittifâk mezkûr bölükbaşılarla ma'iyyetlerindeki haşerâtın def' ve tardına ve Mahmûd Ağa'nın celbiyle mâl-ı mukâta'anın tedenniden vikayesine ikdâm ve gayret eylemeleri emr ve iş'âr buyurulmuşdur.

Ol esnâda ise Arnavudluk'da tekeddür-i hâtır-ı pâdişâhîyi mûcib bir hâdise zuhûra gelmişdir.

Şöyle ki: Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Alî Paşa Arnavudluk'un Toskalık kısmını kâmilen eline alub da ol havâlîde tagallüb ve teferrüd itmek dâ'iyyesine düşmüş idi. Fakat asîl-zâdegândan ve Arnavudluk'da pek ziyâde mer'iyyü'l-hâtır[3] olan zevâtdan Avlonya Mutasarrıfı Vezîr İbrâhîm Paşa bu ârzûsunun husûlüne mâni' ve müzâhim idi. Binâ'en-aleyh Alî Paşa ibtidâ İbrâhîm Paşa'nın büyük kızını kendüsiniu ikinci oğlı Vezîr Velîyyüddîn Paşa'ya tezevvüc itdirmiş idi ve andan İsmâ'îl Beg nâmında bir hafîdi olmuş idi ki asrımızın vüzerasından Tepedelenli-zâde deyü ma'rûf olan İsmâ'îl Paşa'dır.

(**s.198**) Bundan başka Alî Paşa İbrâhîm Paşa'nın ikinci kızını dahi kendüsinin büyük oğlı olub Rûmili beglerbegiligi pâyesini ihrâz iden Muhtâr Paşa'ya ve küçük kızını kendüsinin hemşîre-zâdesi Âdem Beg'e tezvîc itdirmekle İbrâhîm Paşa'ya kat kat karâbet-i sıhriyye[4] peydâ itmiş idi.

Hâlbuki İbrâhîm Paşa'nın ol havâlîde vücûdı Alî Paşa'nın nüfûz-ı mütehakkimâne ve mütegallibânesine mâni' oldığından kendüsinin tahrîkiyle bir takım Arnavudlar ayağa kalkub İbrâhîm Paşa'yı Avlonya eyâletinin makarrı olau Berât Kal'ası'nda muhâsara itdiklerinde Alî Paşa gûyâ gayret-i karâbete mebnî asâkir-i külliyye ile varub İbrâhîm Paşa'yı Avlonya'ya nakl itdikden sonra Avlonya ahâlîsini dahi el altından tahrîk ile zuhûra gelan kîl ü kâl ve

1 Temerrüd: İnad, direnme. Yapılması gereken bir şeyi yapmakta kasten geciktirme.
2 Evzâ'-ı bâğiyâne: İsyankâr haller, durumlar.
3 Mer'iyyü'l-hâtır: Hatırına riâyet edilen, saygı gösterilen.
4 Karâbet-i sıhriyye: Evlilik yoluyla olan akrabalıklar.

iğtişâş-ı ahvâli bahâne iderek oradan dahi İhrâhîm Paşa'yı evlâd ü ıyâliyle beraber Yanya sancağına tâbi‘ Konice kazâsma nakl ile göz habsine alub Avlonya eyâletinin oğlı sâlifü'z-zikr Muhtâr Paşa'ya tevcîhini Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ eylemiş idi.

Bunun üzerine İbrâhîm Paşa'yı makâmına ik‘âd[1] içün akdemce Abdülkerîm Beg me'mûriyet-i mahsûsa ile Yanya'ya gönderilmiş ise de bir şey'-i müfîd olmayub Alî Paşa nihâyet İbrâhîm Paşa'yı Yanya'ya celb ile bir dâ'ire-i mahsûsada tevkîf eylemişdir.

Ve Alî Paşa bu husûsa dâ'ir Bâb-ı Âlî'ye göndermiş oldığı kâ'imesinde sûret-i tahrîkden tecâhül ile gûyâ İbrâhîm Paşa'nın harekât-ı nâ-be-câsından nâşî bir takım haşerât kendüsinin üzerine hücûm itmekle şûriş ve fesâd zuhûr idicek gayret-i karâbet-i sıhriyye muktezâsınca varub müşârün-ileyhi ol haşerâtdan tahlîs ile Yanya'ya getürmüş oldığını der-miyân idüb Abdülkerîm Beg dahi aynıyla anın ifâdâtmı arz ve hikâye idivirmiş idi.

Alî Paşa'nın bu kâ'imesiyle Abdülkerîm Beg'in arizası huzûr-ı hümâyûna arz olundukda Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri hiddetlenerek Alî Paşa'ya gönderilmek üzre mufassal bir kıt‘a batt-ı hümâyûn ısdâr idüb şöyle ki (Alî Paşa'nın ve mübâşirin musaddak olan arizaları manzûrum olmuşdur. Mefhûm-ı tahrîrât irâde-i hümâyûnumı lağv idüb yine kendi sözini ibkâdan ibâret olmağla istimâ‘a sâlih degildir. Vüzerânın vücûd-ı hümâyûnumdan cüz'-i idâdından ma‘dûd olup ûlû'l-emr olan velî-ni‘meti sâyesinde mümtâz ve mahsûdü'l-akrân ve kesb eyledigi irtifâ‘-ı şânın edâ-yı şükri zımnında infâz-ı emr-i pâdişâhîye ez-dil ü cân[2] sarf-ı makdûr eylemek vâcibe-i zimmetleri iken itâ‘at lafzî murâd kâğıdlar üzerlerine yazılur anınla lafzan dahi tahrîk-i lisân (**s.199**) olmamışdır benim irâdemde şer‘ ve kânûna mugâyir tekâlîf-i bâride yokdur ki kendüye girân gelüb ser-keşlige mecbûr ola İbrâhîm Paşa aleyhine sû'-i kasd zımnında tecemmu‘ iden haşerâtın eyâdî-i tagallübünden müşârün-ileyhi alub mahall-i âhara nakle iktidârı olan âdemin murâdı ıslâh-ı zâtü'l-beyn olsa def‘-i nizâ‘ ile mahallinde ik‘âda dahi muktedirdir İbrâhîm Paşa'nın harekât-ı nâ-ber-câsı var ise karâbet-i sıhriyye gayreti olundığı hâlde ba‘zı vesâyâ serdiyle bir usûl-i haseneye bend ve bâ‘is-i fitne ve fesâd olan tevâbi‘ini tard ve teb‘îd ve ahâlî ile beynehümâlarını te'lîf ile avdet iktizâ ider idi.

Vüzerânın unvânında müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'r-re'yi's-sâ'ib deyü mu‘anven[3] olması ancak bu makûle vukû‘ bulan ihtilâli tasfiyye ve nâmûs-ı saltanatı ikmâle sa‘y ve gayret eylemesi içündür. Ber-muktezâ-yı takdîr-i sübhânî bi'l-irs ve'l-istihkâk nâm-ı hüsrevânemi (innâ ce'alnâke halîfeten fi'l-ardi)[4] nass-ı celîli ile müsemmâ buyuran mu‘ti'l-melik hazretleri zîr-i sâye-i himâyemde müstazıll-ı ibâdullâhın tesviyye-i umûrları içün şer‘ ve kânûna mutâbık emr ü nehy dahi zât-ı hilâfet-me'abıma mukarrer ve mukalled eylemişdir. Bu takdîrce (atî‘ullâhe ve atî‘u'r-rasûle ve üli'l-emri minküm)[5] mazmûn-ı şerîfine îmânı olan irâde-i aliyyemin hilâfı harekete ictisâr eylemez kendi kâ'inesinde bundan sonra

1 İk‘âd: Bir yöneticinin tahta oturtulması.
2 Ez dil ü cân: Can ve gönülden.
3 Mu‘anven: İsim sahibi. Ünvanlı. Ünvan verilen. Meşhur. Tantanalı.
4 "(Ona dedik ki: Ey Dâvûd!) Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık." Sâd sûresi 26. âyetten bir kısım.
5 "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." Nisâ sûresi 59. âyetten bir kısım.

dâr-ı dünyâda çâkerlerine bir şey lâzım degildir ta‘bîriyle izhâr eyledigi itâ‘atda sâdık ise İbrâhîm Paşa'yı makarr-ı hükûmetine ik‘âd itdirir kendüye olan hüsn-i akîdeme istihkâm virmiş olur ve illâ karîb ve ba‘îd ol havâlîde vukû‘ bulan münâza‘âtm cümlesi müşârün-ileyhin tahrîkeyledir didigim vakt sû'-i zann eylemiş olmam mâl-ı müddeharî ile kesret-i tevâbi‘ine mağrûren nefsine mağlûb olmasun bu etvâr-ı nâ-matbû‘[1] kendüden hiç me'mûl degil idi. İşte irâdemi tafsîlen beyân eyledim. İşbu hatt-ı hümâyûnumı tarafına tahrîr ve irsâl idesin cevâbına muntazırım emrimle âmil olsun hilâfına harekete ısrâr eyledigi sûretde ba‘zı umûr-ı sâ'ireye takdîm olunmak de'b-i kadîm-i mülûkdur) deyü buyurmuşdur.

İşbu hatt-ı hümâyûn Alî Paşa'ya irsâl olunub Abdülkerîm Beg'e dahi senden rüşd ve reviyyet me'mûl iken Alî Paşa'nın tahrîrâtını aynıyla yazub göndermeniz bâ'is-i istigrâb ve mûcib-i tekeddür-i hâtır-ı pâdişâhî[2] olmuşdur deyü kâ'immakâm paşa tarafından tevbîh-nâme gönderilmişdir.

Alî Paşa ise bu husûsda ısrâr idüb der-kâr olan meşâgil-i hâriciyye ve dâhiliyye iktizâsınca Devlet-i Aliyye dahi anı bu avânda istimâletle istihdâma mecbûr oldığından çâresiz inhâsı vechile Avlonya mutasarrıflığı oğlı Muhtâr Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

Ba‘dehu İbrâhîm Paşa'nın Anadolı tarafında bir mansıbla kayrılmak üzre tahliyye-i sebîli irâde (**s.200**) buyurulmuş ve bunun içün Alî Paşa'ya mükerreren emirnâme gönderilmiş ise de Alî Paşa buna dahi muvâfakat idemeyüb iki sene kadar keşâkeşle[3] vakt geçürilmiş ve nihâyet Alî Paşa tarafından İbrâhîm Paşa'nın emvâli müsâdere olundukdan sonra oğlı mîr-i mîrândan Süleymân Paşa ile birlikde Yanya Kal‘ası'nın göle nâzır cihetinde vâki‘ zîr-i zemînde habs olunarak bi'l-külliyye ihtilâtdan men‘ idilmişdir.

İşte bu mâdde Sultân Mahmûd Han Hazretleri'nin Tepedelenli Alî Paşa hakkında igbirâr-ı hâtır-ı hümâyûnların mûcib olmağla andan sonra Alî Paşa'nın izâle-i vücûdı devletce bir mes'ele olarak vakt-i müsâ‘ide intizâr olunmuşdur.

Lâhika

Arnavudluk iki kısma münkasımdır. Biri Kiğalık ve dîgeri Toskalık'dır Toskalar Yunan ahâlîsiyle mahlût ve mütecâvir olduklarından lisânlarına pek çok Yunan kelimeleri karışub bu cihetle lisânları kabûl-i tagayyür itdigi gibi Kiğalar dahi Islav tavâ'ifiyle mahlût ve mütecâvir olduklarından bir başka yolda lisânları bozulmuş idügine mebnî Kiğa ve Toska lisânları beyuinde pek çok mübâyenet vardır.

Kiğalıkdan ma‘dûd ve Berât sancağıyla hem-hudûd olan İlbasan kazâsı vasatda vâki‘ olarak ahâlîsinin lisânları dîgerleri kadar bozulmayub oldukca şîve-i aslîsini zâyi‘ itmemiş oldığına mebnî Kiğa ve Toska lisânları beyninde ve ikisine müşâbih ve ikisinden dahi evsa‘ ve â‘lâdır.

Toskalık didigimiz kıt‘a üç kısma taksîm olunur birisi asıl Toskalık ikincisi Laplık

1 Nâ-matbû‘: Basılmamış olan yazı.
2 Mûcib-i tekeddür-i hâtır-ı pâdişâhî: Padişahın hatırının kırılmasına, kederlenmesine sebep olan.
3 Keşâkeş: Münâkaşa, çekişme.

üçüncüsi Çamlık'dır bu üç kısmın lisânları beyninde dabi fark ve tefâvüt vardır. Asıl Toskalık ile Laplık kıt'alarının arasına Mecova'dan neb'ân ile Avlonya'da Seman İskelesi'ne munsabb[1] olan Vebyosi Nehri[2] fasl ider.

Ve bu nehir Tepedelen kazâsını ikiye taksîn itmekle nehr-i mezkûrun sağ tarafında vâki' olan kısmı asıl Toskalık'dan ve dîger kısmı Laplık'dan ma'dûddur. Binâ'en alâ-zâlik Tepedelen kazâsmın bir kısmı ile Berât ve Timorice ve Iskarapar ve İstarova ve Bihlişte ve ma'a Opar Görice ve Kolonya kazâları asıl Toskalık'dır Konice kazâsı dahi bu kıt'adan ma'dûddur ve Tepedelen kazâsının dîger kısmı ile Avlonya ve Delvine ve ma'a Kurveleş Ergiri kazâları Laplık'dır. Çamlık dahi Filat[3] ve Aydonat ve Margalic[4] kazâlarından ibâretdir.

Kiğalık'da İşkodra mutasarrıfları teneffüz ve teferrüz eyledikleri gibi Alî Paşa dahi bütün (**s.201**) Toskalık'da tahakküm itmek dâ'iyyesinde idi. Hâlbuki kendüsi yüz hâneye bâliğ olmayan Tepedelen kasabasından neş'et iderek Kurd Paşa'nın bölükbaşılarından iken yâverî-i baht ve tâli' ile meydâna çıkmış olmasıyla İbrâhîm Paşa gibi asil-zâde bir vezir meydânda iken Alî Paşa'nın Toskalık'da teferrüd ve tahakküm itmesi kâbil degil idi. Binâ'en-aleyh Alî Paşa anınla pek çok uğraşub nihâyetanı habse ilkâ[5] eylemiş oldığı hâlde tahliyye-i sebîli kendüsinin garaz-ı aslîsme mübâyin idi. Lâkin bu mes'ele devleti şübehâta ve nihâyet kendüsini dahi muhâtarâta düşürmüşdür.

Vekâyi'-i Şâm

Azm-zâde Abdullâh Paşa mevkib-i hâccı Haremeyn'e götürüb getürmekden âciz oldığı cihetle bin iki yüz yirmi iki senesinde azl ile yerine Genc Yûsuf Paşa Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâcc olub ba'dehu cerde başbuğluğı ile Trablusşâm eyâleti dahi ilhâkan uhdesine tevcîh buyurulmuş idi.

Ve egerçi ol vaktin hükmünce Şâm vâlîsi her kim olursa olsun buna muktedir olamayacağı der-kâr idi. Lâkin İstanbulca Arabistân'ın ahvâli lâyıkıyla ma'lûm olmayub hattâ geçen sene mevkib-i hâcc[6] içün mübâşir-i mahsûs olarak bir kapucıbaşı gönderilmiş idi.

Binâ'en alâ-zâlik Yûsuf Paşa Vehhâbîleri kahr ve tedmîr iderek mevkib-i hâccı götürüb getürmege muktedir olur zannıyla buna dâ'ir pey-der-pey kendüsine emirler yazılurdı.

Yûsuf Paşa'nın ise Vehhâbîler hakkında bir gûne teşebbüsât-ı sahîhası olmayub fakat âzim-i semt-i Hicâz olan ba'zı efrâd-ı hüccâca hir tavsiyyenâme virmiş idi. Ana cevâben Su'ûd bin Abdülazîz dahi kendüsine telkîn-i dîn idercesine mezheb-i Vehhâbî'ye da'veti mutazammın bir mektûb göndermiş idi ki sûreti zîrde (14) rakamıyla îrâd olunur.

Kaldı ki Yûsuf Paşa Devlet-i Aliyye'nin birçok meşâgil-i dâhiliyye ve hâriciyye ile

1 Munsabb: Bir denize veya nehire dökülen, karışan.
2 Vebyosi Nehri: Vibös, Shkumbin; Orta Arnavutluk'taki Adriyatik Denizi'ne akan bir nehir.
3 Filat: Epir, Yunanistan.
4 Margalic: Margiliç, İgumeniça, Epir, Yunanistan.
5 İlkâ: Bırakma, bırakılma, terk, atma.
6 Mevkib-i hâcc: Her yıl hac zamanında Mekke ve Medine'ye hediye götüren alay, surre alayı.

meşgûliyyetini fırsat ittihazıyla iddihâr-ı emvâl[1] dâ'iyyesine düşüb ahâlîye ziyâde zulm ve ta'addî ider oldığından başka mürettebât-ı hâccdan dahi emvâl-i kesîre ihtilâs itmekde idi.

Binâ'en alâ-zâlik Sultân Mahmûd Han Hazretleri kimesnenin aslâ haberi olmaksızın gâyet hafî olarak Saydâ Vâlîsi Süleymân Paşa'ya ber-vech-i ilhâk Şâm eyâletiyle mülhakatının tevcîhine dâ'ir ve bi-eyyi hâlin Yûsuf Paşa'yı ahz ve katl ile emvâlini cânib-i mirîye îsâl itmesini ve ba'dehu Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa ile bi'l-muhâbere cânib-i Hicâz'a gitmesini âmir gâyet hafî olarak üç kıt'a fermân-ı âlî ve bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ve cânib-i Mısır'a me'mûr (**s.202**) olan Hazîne-i Hümâyûn Vekîli Îsâ Ağa ile tesyâr buyurmuş idi. İşbu hatt-ı hümâyûnun sûreti zeylde (15) rakamıyla îrâd olunur.

Îsâ Ağa işbu yirmi beş senesi Cumâde'l-âhire'sinin dokuzuncı güni makarr-ı eyâlet-i Saydâ olan Akkâ'ya vâsıl oldı. Lâkin Süleymân Paşa evvelce Taberiye tarafına gitmiş idüginden varub orada kendüsiyle mülâkât eylemişdir.

Süleymân Paşa'nın ol tarafda bulunmasına sebeb bu idi ki Arabistân'da ol vakt ziyâde kaht ü galâ[2] olub hattâ Yûsuf Paşa bu sene dahi devleti aldadub avutmak üzre cânib-i Hicâz'a sefer itmedigine bunı özr ve bahâne itmiş idi. Binâ'en alâ-zâlik Cezîretü'l-arab'daki aşâ'ir dîk-i ma'âş ile muztarib ve mütekeddir olmağın rü'esâ-yı Vehhâbiyyân'dan ve Âl-i Hubeyb'den Ulyân nâm ser-gerde külliyetlü aşâ'ir-i Urbân[3] ile su ve ot bulmak içün Havran nâhiyesine geldikde istîlâ-yı memleket içün bi'z-zât Su'ûd geldi zannıyla Yûsuf Paşa dûçâr-ı telâs olarak her tarafdan asker celb ve cem'ine teşebbüs itdigi sırada Süleymân Paşa'dan dahi istimdâd itmiş ve kendüsi de hemân asâkir-i mevcûdesiyle Şâm'dan çıkub Müzeyrib tarafına gitmiş idi.

Vehhâbîler ol vakt Müzeyrib üzerine hareket eylemiş olduklarından Aclûn ve havâlîsi mütesellimi olan Şemdin Ağa anlara lede't-tesâdüf[4] bir muhârebecik itdikden sonra Müzeyrib Kal'ası'na ilticâ itmekle Vehhâbîler dahi anı muhâsaraya kıyâm eyledikleri esnâda Müzeyrib civârına vusûl ile keyfiyyete muttali' oldukda hemân Müzeyrib'e imdâd içün giceleyin meş'aleler yakub toplar atarak ilerüye hareket idicek Vehhâbîler top sesini işitdikleri gibi oradan firâr ile memleketleri cânibine yıkılub gitmişler ve fakat giderken önlerine gelan Havran karyelerini ihrâk ve nice sıbyân ve nisvân ve bî-çâregânı katl ve i'dâm itmişler.

Süleymân Paşa ise ber-vech-i meşrûh kendüsine Yûsuf Paşa tarafından istimdâdnâme geldigi gibi hâkim-i Cebel-i Lübnan olan Emîr Beşîr'in dahi yetişmesini iş'âr ile berâber yanındaki askeriyle Akkâ'dan çıkub Saydâ Eyâleti'nin re's-i hudûdı olan Taberiye'ye muvâsalat ve Emîr Beşîr dahi on beş bin güzîde askerle oraya gelüb kendüsi içün müheyyâ olan çâdırlarda ikâmet idüb üç gün Yûsuf Paşa'dan haber vürûdına intizâr itdikleri esnâda Îsâ Ağa vürûd ile zikr olunan evâmir-i aliyyeyi Süleymân Paşa'ya teslîm itdikden sonra asıl mahall-i me'mûriyeti olan cânib-i Mısır'a gitmişdir.

(İzâ erâda'llâhu şey'en heyye'e esbâbehû)[5] fehvasınca Yûsuf Paşa Ulyan'ın ol vechile Havran'a vürûdı üzerine büyük telâsa düşerek Akkâ'dan istimdâd itmesiyle kendü aleyhine

1 İddihâr-ı emvâl: Mal biriktirme.
2 Kaht ü galâ: Kıtlık ve pahalılık.
3 Aşâ'ir-i Urbân: Çöl Arapları, aşiretler, bedeviler.
4 Lede't-tesâdüf: Rastgelindiği zaman.
5 "Allah bir şey yaratmak isterse sebebini de yaratır."

Taberiye'de bir ordu (**s.203**) teşkîl itdirmiş dimek oldığına nazaran Süleymân Paşa bunun mücerred bir hikmet-i hafiyye-i ilâbiyye oldığını derk ve tefattun ile mütebayyir[1] ve fakat Yûsuf Paşa'nın mâlca ve askerce der-kâr olan kuvvet ve kudretini mütâla'a ile endîşe-nâk[2] ve mütefekkir olarak nihâyet Vehhâbîlerin firâr idüb gitdikleri haber alınması üzerine kendüsinin dahi Taberiye'den avdeti lâzım gelicek Emîr Beşîr'i haymesine celb ile ketm-i esrâr itmek üzre kendüsine yemîn itdirdikden sonra zikr olunan evâmir-i aliyyeyi ibrâz ile keşf-i râz[3] iderek (Eger bana hâlisâne mu'âvenet idecek isen henûz Yûsuf Paşa hâricde iken varub Şâm'a girelim yok eger buna cesâret idemez isen doğrısını söyle ki ben de bu evâmiri i'âde ideyim ve bu işi kimesneye faş itmeyelim) didikde Emîr Beşîr kendüsine mukaddimetü'l-ceyş olarak her sûretle sâdıkâne mu'âvenet itmegi ta'ahhüd iderek hemân Cebel-i Lübnan'da ne kadar harb ve darba yarar halk var ise celb ve cem'ine teşebbüs itmesi üzerine Süleymân Paşa dahi rü'esâ-yı askerîni yanına cem' idüb hafiyyen keyfiyyeti kendülerine beyân ile tedâbîr-i lâzımeye teşebbüs ve bu mâdde şâyi' olmamak üzre turuk ve ma'âbiri sedd ü bend iderek Şâm'a doğrı hareket eylediler.

Lâkin Yûsuf Paşa Benî Sahr kabilesinden bir bedevî vâsıtasıyla bu sırrı istiş'âr idicek hemân Müzeyrib'den kalkub Şâm'a gelmiş idi.

Süleymân Paşa ile Emîr Beşîr Katna'da[4] iken Yûsuf Paşa'nın Şâm'a dâhil oldığını haber aldıkda derhâl Şâm'ın kendü uhdesine tevcîh olundığı cihetle şehre dâhil olmak üzre hareket eyledigini ekâbir ve eşrâf-ı Şâm'a iş'âr itmesi üzerine Şâm'ın vücûh ve ekâbiri gelüb kendüsiyle mülâkât itdiklerinde Süleymân Paşa evâmir-i aliyyeyi kendülerine ibrâz idüb Emîr Beşîr dahi evâmir-i sultâniyyenin infâzı emr-i mütehattim[5] oldığı cihetle itâ'atden gayrı çâre olmadığı beyânıyla kendülerine nush ü pend[6] itmegin üç gün mühlet alub gitdiler ve Şâın'a varub vukû'-ı hâli beyân itdiler.

Yûsuf Paşa kabûl itmeyerek kal'aya kapanub da müdâfa'a itmek tedârükâtına şürû' eyledi Süleymân Paşa ise üç gün geçüb de haber vârid olmayıcak hemân Emîr Beşîr ile berâber gurre-i Receb'de Katna karyesinden kalkub Şâm'a karîb Cudeyde ve Darya nâm karyelere vardıklarında Yûsuf Paşa'nın askeri karşulayub hemân cenge kıyâm itdiler ise de fenâ hâlde bozılub küllî zâyi'ât virdikden sonra perîşân olarar girü gitdiler.

Bu inhizâmın üzerine Yûsuf Paşa havf ve endîşeye düşerek hemân ol gice Süleymân Paşa ordusunı basub da gâlib gelürse febihâ[7] ve illâ hemân bir tarafa firâr itmek niyyetiyle (**s.204**) Şâm'dan çıkdıkda ma'iyyetindeki asker kendüsinin bu azm ve niyyetini hiss idüb hâlbuki haylîce güzeşte ulûfeleri oldığından Yûsuf Paşa'nın emvâl ve eşkâlini gârâta[8] başlamışlar Yûsuf Paşa askerin bu vaz'ından iştibâha düşerek nefsine dahi sû'-i kasd iderler havfıyla hemân hademe-i hâssasını istishâb iderek Lazkiye'ye firâr itmeş ve oradan cânib-i Mısır'a gitmişdir.

1 Mütehayyir: Hayrette kalan.
2 Endîşe-nâk: Kaygılanmak.
3 Keşf-i râz: Bir sırrı öğrenme.
4 Katna: Tel el Misrife, Suriye.
5 Emr-i mütehattim: Lüzumlu, gerekli emir.
6 Nush u pend: Nasihat, vaaz, öğüt.
7 Febihâ: Ne âlâ, ne güzel; öyle olsun.
8 Gârât: Yağmalar. Çapulculuklar.

Yûsuf Paşa'nın ol vechile giceleyin firârı ferdâsı ma'lûm ve mütebeyyin[1] olıcak Süleymân Paşa Emîr Beşîr ile birlikde bilâ-mâni' ve müzâhim[2] Şâm'a dâhil olarak fatk u ratk-ı umûra[3] başladı. Ve Akkâ ve Beyrut ve Hama ve Humus gibi mevâki'-i lâzımeye kendü tarafından mütesellimler ta'yîn itdikden sonra Emîr Beşîr memleketine avdet iderek kendüsi mansıb-ı Şâm'da müstakill kalmışdır.

Su'ûd ibn Abdülazîz benûz bu vukû'âtdan haberdâr olmadığı hâlde Şâm vâlîsi hâlâ Yûsuf Paşa'dır zu'mıyla ana hitâben yine bir mektûb gönderüb mezâhib-i erba'a ulemâsıyla ulemâ-yı Vehhâbiyye bir yere gelerek münâzara ile miyâneden ihtilâfı ber-taraf eylemek üzre bir cem'iyet-i ilmiyye teşkîlini teklîf eylemiş ve mûcebince ser-gerde-i sâlifü'z-zikr Ulyân tarafından galat Arabca olarak bir kıt'a tahrîrât gelmiş olmasıyla Süleymân Paşa tarafından cevâben Su'ûd'a bir kıt'a mektûb gönderilmişdir. Zîrde Su'ûd'un mektûbı (16) ve Ulyân'ın mektûbı (17) ve Süleymân Paşa'nın cevâbnâmesi (18) rakamlarıyla îrâd olunur.

Evâhir-i Receb'de Süleymân Paşa'nın tatarı Dersa'âdet'e bi'l-vusûl ber-vech-i meşrûh Genc Yûsuf Paşa'nın münhezimen firâr eyledigine ve muhallefâtı zabt ve tahrîr olunmakda idügine dâ'ir olan ma'rûzâtını takdîm itdikde ricâl-i Bâb-ı Âlî esâs-ı mâddeden bî-haber oldukları hâlde işin bitmiş haberini aldıkları gibi cümlesi müte'accib ve müstebşir oldılar. Ve hemân Süleymân Paşa'ya tahsîni hâvî ve mehâmm-ı umûr-ı hacca himmet ve Mısır vâlîsiyle bi'l-muhâbere Vehhâbîler üzerine hareket eylemesini muhtevi emr-i âlî gönderildi.

Vekâyi'-i Mısır

Mehmed Alî Paşa Kölemenlerin satvet ve sevretini kırmış oldığı hâlde anları bütün bütün izâle ve imhâ idemediginden kendüleriyle barışmak sûretini göstererek bu yolda cereyân iden muhâberâtın netîcesinde İbrâhîm Beg ve sâ'ir ümerâ-yı Mısriyye civâr-ı Mısır'a gelüb miyânede haylîce muhâbereler ve Hasan Paşa vâsıtasıyla müzâkereler cereyân eylemiş ise de Mehmed Alî Paşa'nın tekâlîfinden biri ümerâ-yı Mısriyye'den istediğini Vehhâbîler ile ceng itmek üzre askeriyle cânib-i Hicâz'a gönderebilmek husûsı (**s.205**) olub İbrâhîm Beg ise ba'zı sevâbık-ı ahvâli yâd ve tezkâr ile Mehmed Alî Paşa hakkında emniyyetsizlik izhâr eylediginden uyuşılamayub ümerâ-yı Mısriyye yine rehneverd-i vâdî-i isyân[4] olarak çekilüb cânib-i kıblîye gitdiler.

Evlâd-ı Alî Urbânı hükûmete ve Henâdî Urbânı ümeraya tâbi' olub ancak Kölemenler beyninde ihtilâf-ı ârâ vukû'a gelerek bir takımı kâşifleri ve askerleri ile birlikde Mısır'a vürûd ile Mehmed Alî Paşa'ya arz-ı mutâva'at itmeleri üzerine ümeraya tâbi' olan meşâyih-i Urbân dahi anlardan rû-gerdân olarak gelüb hükûmete itâ'at itdiler.

Bunun üzerine Mehmed Alî Paşa hilâl-i Cumâde'l-âhire'de sefer-i Vehhâbî şâyi'asıyla hazırlanarak Sa'îd cânibine gidüb Kölemenler ile muhârebe üzre iken Harem-i Hümâyûn

1 Mütebeyyin: Meydana çıkan, belli olan.
2 Bilâ-mâni' ve müzâhim: Engelsiz ve sıkıntısız.
3 Fatk u ratk-ı umûr: İşleri düzeltme, yoluna koyma.
4 Rehneverd-i vâdî-i isyân: İsyan vadisinin yolcusu.

ağalarından olub ber-vech-i bâlâ Şâm Vâlîsi Süleymân Paşa'ya evâmir-i hafiyye[1] götürmüş olan Îsâ Ağa hilâl-i Receb'de Mısır'a vâsıl oldı ve çend rûz sonra akd-i dîvân olunub ağanın huzûrunda Mehmed Alî Paşa-zâde İsmâ'îl Beg'e mîr-i mîrânlık hil'ati giydirildi. İşte ol esnâda Mehmed Alî Paşa'nın Sa'îd içünde vukû' bulan bir büyük muhârebede Kölemenlere galebe itdigi ve bu cihetle ümerânın bir takımı istîmân iderek bakiyyesinin kaçub cânib-i kıblîye gitdigi haberi vârid olmağla Mısır'da üç gün şenlik idildi.

Ve gurre-i Şa'bân'da Mehmed Alî Paşa Mısır'a geldi. Ferdâsı Îsâ Ağa kal'aya çıkub kendüsiyle görüşdi ve ferdâsı akd-i dîvân olundı. Mehmed Alî Paşa'nın cânib-i Hicâz'a azîmeti emrine dâ'ir olub ağanın getürmüş oldığı fermân-ı âlî okundı.

Ol gün ber-vech-i bâlâ Şâm'dan firâr iden sâbıkâ Şâm Vâlîsi Genc Yûsuf Paşa'nın Dimyât'a gelmiş oldığı haberi alındı.

Ol vakt âdet ve usûlünce bu misillü firârî ve mültecîler Memâlik-i Mahrûse'nin her yerinde hüsn-i kabûle mazhar olageldiginden Mehmed Alî Paşa dahi Yûsuf Paşa'nın istikbâline Tâhir Paşa'yı gönderdi ve Tâhir Paşa anı alub Şebre'ye getürdi.

Îsâ Ağa'nın asıl me'mûriyeti Mehmed Alî Paşa'ya kılıç haftan getürmek ve sefer-i Hicâz'a me'mûriyetine dâ'ir olan fermân-ı âlîyi okutmakdan ibâret olmasıyla evâhir-i Şa'bân'da Dersa'âdet'e avdet eylemişdir.

Mehmed Alî Paşa dahi Hicâz'a gitmek üzre tedârükât-ı seferiyye ile meşgûl olub ancak bu sırada ümerâ-yı Mısriyyeyi bir kerre daha tuzağa düşürüb de Kölemen Ocağı'nı kâmilen imhâ itmek ârzûsı herkesden mektûm olarak cây-gîr-i zamîri[2] olmak hasebiyle Kölemenlere ber-vech-i bâlâ galebe itmiş iken anlar ile barışdı ve aldanub Mısır'a gelenlerine pek (s.206) ziyâde ikrâm ider oldı. Bu ikrâmı ise kanaraya[3] giren koyunlara alef virmek gibi bir mu'âmele idügi zîrde tahrîr olunacak sene-i âtiyye vekâyi'inden ma'lûm olur.

Bununla beraber Mehmed Alî Paşa sefer-i Hicâz'a dahi hâzırlanub hatta Süveyş ve Kusayr iskelelerinde gemiler techîz ve mühimmât ve zahîre ihzâr ve iddihâr ve karîben azm-i semt-i Hicâz idebilecegini arz ve iş'âr ile Bâb-ı Âlî'ye te'mînât-ı kaviyye virmekde idi.

Hıtta-i Mısır ve Şâm ber-vech-i bâlâ ceng ü cidâl ile hûn-âşâm[4] oldığı avânda hıtta-i Irâk dahi ber-vech-i âtî cây-i fitne ve şikâk idi.

Vekâyi'-i Bağdâd

Bağdâd vâlîsi bulunan Süleymân Paşa fi'l-asl Abaza tâ'ifesinden olub ve kendü hâhiş ve rızâsı ile memleketinden çıkub dayısı olan sâbıkâ Bağdâd Vâlîsi Alî Paşa nezdine gelerek dâ'iresinde perverde[5] olmuş idi.

1 Evâmir-i hafiyye: Gizli emirler.
2 Cây-gîr-i zamîr: Kalpte yerleşmiş.
3 Kanara: Salhane, hayvan kesilen yer.
4 Hûn-âşâm: Kan içen, kan içici.
5 Perverde: Terbiye görmüş, yetiştirilmiş.

Cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre dayısının vefâtında kendüsi takrîben yirmi iki yaşında iken yerine bi'l-istiklâl vâlî oldukda fî haddi zâtihî[1] mütedeyyin ve munsif[2] ve adl ü kerem ve âtıfet ile muttasıf bir zât oldığından kâffe-i ahâlîye kendüsini sevdirmiş ve cümle aşâ'ir ve kabâ'il dâ'ire-i mutâva'atına girmiş idi.

Fakat Bâbân Mutasarrıfı Abdurrahmân Paşa hâl-i ser-keşîde bulundığından bin iki yüz yirmi üç senesi Rebî'ü'l-âhir'inde Süleymân Paşa ordu ile Bağdâd'an çıkub Kürdistân üzerine gitmiş ve Bâbân hânedanı müteşahhısânından Hâlid Paşa ile Köy Sancağı Mutasarrıfı Süleymân Paşa'yı ve elviyye-i sâ'ire[3] asâkirini dahi ma'iyyetine celb itmiş idi.

Abdülcelîl-zâdelerden Musul mutasarrıfı bulunan Nu'mân Paşa illet-i felce mübtelâ olmak hasebiyle rükûh ve nüzûle muktedir olamadığından o dahi Dîvân Efendisi Ahmed Efendi'yi Musul askerine ser-gerde nasb ve ta'yîn iderek Süleymân Paşa ordusıyla göndermiş idi.

Abdurrahmân Paşa'nın askeri cerî ve ceng-âver olub haylîce mukâvemet eylemiş ise de Süleymân Paşa'nın böyle bir cesîm ordusuna mukâbil gelemeyerek münhezim olub yanındaki askerin ekseri dahi kendüsinden rû-gerdân olarak Hâlid Paşa ma'iyyetine gelmiş olmalarıyla Abdurrahmân Paşa firâr ve İrân'a ilticâ ile Sine'de[4] istikrâr itmiş ve vâlî-i müşârün-ileyh dahi Bâbân sancağını Köy Sancağı Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân'dan Süleymân Paşa'ya ve Köy sancağını Hazînedâr-ı sâbık Mehmed Beg'e ihâle iderek muzafferen Bağdâd'a gitmişdir.

Ve bu seferde Musul askeri ser-gerdesi olan sâlifü'z-zikr Ahmed Efendi ibrâz-ı (s.207) liyâkat iderek her sûretle vâlî-i müşârün-ileyhin hüsn-i teveccühüni kazanmış oldığından Dersa'âdet'e inhâ ile anı rütbe-i mîr-i mîrânî ile Musul mutasarrıfı nasb itdirmişdir Musul sancağı ise öteden berü yerlü begler ya'nî Abdülcelîl-zâdeler tasarrufunda bulunmuş iken dîvân efendisinin mutasarrıflığı kendülere gâyet girân gelerek vakt-i fırsata muntazır olmuşlar idi.

Ve bir de Hâlid Paşa'nın Kürdistânca haysiyyet ve i'tibârı sâ'irlere nisbetle ziyâde olmak hasebiyle Abdurrahmân Paşa üzerine Bâbân sancağının ana tevcîhi ve hiç olmaz ise Köy sancağı ile taltîf ve te'lîfi muktezâ-yı hâl ve maslahat iken Süleymân Paşa buralara imâle-i efkâr itmedikden başka Hâlid Paşa'yı nazar-ı iltifât ve i'tibârdan sâkıt olarak Kerkük'de ikâme ve ik'âd idüb Hâlid Paşa ise her sûretle me'yûs olıcak bir gün Bağdâd'a gitmek tarzında beş altı yüz atlusıyla Kerkük'den çıkub ve Zehave tarafından mürûr ile İrân'a geçüb Abdurrahmân Paşa ile mülâkât itmişdir.

Bunun üzerine artık mûmâ-ileyh Süleymân Paşa'nın Bâbân sancağında duramayacağı anlaşılmış oldığı hâlde Devlet-i İrâniyye tarafından dahi Bağdâd'a meb'ûs-ı mahsûs gelerek Abdurrahmân Paşa'nın afvını şefâ'at ve iltimâs itmekde olmasıyla mûmâ-ileyh Süleymân Paşa azl ve Bağdâd'a da'vet ile Bâbân sancağı Abdurrahmân Paşa'ya bi't-tevcîh hil'ati irsâl olunmuş ve Hâlid Paşa'nın ittihâdıyla Abdurrahmân Paşa evvelkiden ziyâde kuvvetlü bir hâlde bulunmuşdur. El-hâsıl Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa harb ü darb ile Kürdistân seferini

1 Fî haddi zâtihî: Haddizatında, aslında, esasen.
2 Munsif: İnsaf eden, insaflı. Kötülükte ileri gitmeyen.
3 Elviyye-i sâ'ire: Sair livalar, diğer sancaklar.
4 Sine: Senendec, İran.

kazanmış iken sû'-i tedbîr ile netîcesinde zararlı çıkmış ve fî haddi zâtihî fatîn ve dakîka-bîn[1] iken gencligi ve tecrübesizligi hasebiyle netîce-i kârda hüsn-i tedbîre muvaffak olamamışdır ve yine bu cihetle arası çok geçmeyüb daha büyük bir hatâ eylemişdir.

Şöyle ki: Ba'zı ashâb-ı agrâzım ilkââtına ittibâ'an[2] iltizâm-ı mâ-lâ-yelzim kabîlinden olarak ba'zı aşâyirin te'dîbi zımnında Musul mutasarrıfı mûmâ-ileyh Ahmed Paşa'yı Mardin tarafına irsâl ve Köy sancağı Begi Mehmed Beg'i askeriyle anın ma'iyyetine ta'yîn itdikden başka kendüsi dahi Sincar eşkıyâsıyla ol esnâda Rakka eyâleti'ne geçmiş olan ez-Zufeyr Urbânı'nı te'dîb içün bin iki yüz yirmi dört senesi evâ'ilinde beş batarya top ve cebehânesi mükemmel bir ağır ordu ile Diyârbekir tarafına hareket eyledi.

İbtidâ Sincar'a hücûm ve iktihânı ve bir karyeyi urub sıbyân ve nisvânını istirkâk[3] ve ricâlin i'dâm eylemiş ise de bakiyye-i kurâ ahâlîsi ictimâ' ile sarp yerlerde tahassun eylediklerinden hücûmlar kâr-gîr-i te'sîr olamayub çâresiz vâlî-i müşârün-ileyh Sincar'dan ferâgat ve hâ'iben avdet iderek oradan ez-Zufeyr Urbânı üzerine yüridi.

(s.208) Ol vakt Urfa toprağından ma'dûd olan Re'sü'l-ayn nâm mahalle geldikde Musul Mutasarrıfı Ahmed Paşa ile Köy Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Beg'in Mardin ile Diyârbekir beyninde vâki' Şeyb halkıyla kâr-zâra tutuşub kalarak imdâda muhtâc oldukları haberini almağla Millü Timur Paşa ve sâbıkâ Bâbân Mutasarrıfı Süleymân Paşa ile Fârisü'l-cerbâ üzerlerine süt karındaşı Ahmed Beg'i başbuğ nasb iderek Urfa Sancağı dâhilinde bulunub ez-Zufeyr urbânının ârânıgâhı olan Belih'e[4] doğrı sevk ve tesyîr itdikden sonra kendüsi dahi gûyâ mûmâ-ileyhimâ Ahmed Paşa ile Mehmed Beg'e imdâd içün ordusıyla Diyârbekir eyâleti'ne girüb Dirik[5] nâhiyesi'nde nasb-ı hiyâm-ı ikâmet ve ârâm[6] eylemiş ise de mûmâ-ileyhimâ Şeyb ahâlîsiyle çend def'a muhârebe iderek nihâyet münhezim olmalarıyla evvelce oradan avdet eylemişler idi.

Bunun üzerine vâlî-i müşârün-ileyh urbân tarzına dökilerek Diyârbekir kurâsından ba'zılarını urub Dirik nâhiyesi'ni dahi bir mikdâr tecrîm itdikden sonra Mardin cihetine avdet ve Sultân Yaylası nâm mahalle gelüb nasb-ı hiyâm-ı ikâmetle ez-Zufeyr Urbânı üzerine sevk itmiş oldığı askerin vürûdına muntazır oldı.

Asker-i mezbûrun başbuğı olan süt karındaşı Ahmed Beg ise râh ve resm-i riyâsetden bî-haber iş bilmez söz dinlemez bir şahs oldığmdan Belih'e lede'l-vüsûl tertîbsiz ve tedbîrsiz olarak ez-Zufeyr Urbânı üzerine hücûm itdikde urbânın cüz'î mukâbele ve müdâfa'ası ile derhâl Bağdâd askeri bozılub perîşân ve perâkende oldukları hâlde kimi Urfa ve Diyârbekir ve kimi Musul ve Mardin taraflarına ve aşâ'ir atlusunun her biri bir tarafa firâr itmeleriyle başbuğ olan Ahmed Beg yanında kalan cüz'î askerle pek fenâ bir hâlde Sultân Yaylası'ndaki vâlî ordusuna çıkageldi.

Ve artık Sultân Yaylası'nda ikâmete mecâl kalmayub vâlî-i müşârün-ileyh oradan

1 Dakîka-bîn: İncelikleri bilen, ince noktaları gören.
2 İttibâ': Ardı sıra gitme, uyma, tabi olma.
3 İstirkâk: Muharebede düşmandan esir alma. Birini kendine köle etme.
4 Belih: Belih Irmağı. Harran'ın altındaki Akçakale'den geçerek Rakka'nın altında Fırat'a karışan nehir ve kıyı bölgesi.
5 Dirik: Derik, Mardin.
6 Nasb-ı hiyâm-ı ikâmet ve ârâm: Dinleume ve ikamet çadırlarının dikilmesi.

hareket ve bin belâ ve zahmet ve büyük zillet ve rezâlet ile Nusaybin nâhiyesine vüsûl ve Cağcağ[1] Nehri kenârında nüzûl itdikde bi'n-nefs girüye dönüb de ez-Zufeyr urbânından ahz-i intikama kıyâm eylemiş ise de askerin gözleri yılub bir takımı açıkdan cevâb i'tâsıyla istinkâf eylediklerinden o dahi çâresiz bu dâ'iyyeden ferâgat ve cânib-i Bağdâd'a avdet ile Musul'a gelüb ve Topkapusı'nda ordusunı kurub iki gün ikâmetden sonra üçünci gün hareket emrini virüb henûz çâdırlar kaldırılmağa şürû' olundığı avânda Musul içünde bir vak'a hudûs ile tüfenk patlamağa başladı.

Tafsîli bu vechiledir ki: Bâlâda beyân olundığı üzre Ahmed Paşa'nın Musul mutasarrıfı nasb **(s.209)** olunmasından dolayı yerlü beyler yani Abdülcelîl-zâdeler dil-gîr olarak vakt-i fırsata müterakkıb[2] oldukları hâlde sefer-i sâlifü'z-zikrde bulunub vukû'âtı bi'z-zât müşâhede iderek vâlînin satvet ve mehâbetini kalblerinden çıkarmışlar ve cümlesi ittihâd iderek içlerinden Es'ad Beg'i Ahmed Paşa aleyhine düşürmüşler ve kendü tarafdârları olan ekser ahâlîyi Es'ad Beg'e mu'âvenet itmek üzre kandırmışlar bu vechile Ahmed Paşa ve Es'ad Beg miyânelerinde tahaddüs iden âteş-i buğz ve adâvet ber-vech-i meşrûh vâlî paşanın hareket idecegi gün şu'le-feşân olarak Es'ad Beg konağına kapanub Ahmed Paşa ile cenge kıyâm itmekle çâdırların fekkine başlanmış iken yine rekz olunarak begler orduya da'vet olunmağla Es'ad Beg'den mâ'adâsı gelmiş ise de derûn-ı şehirde gavga gitdikce müştedd olub ordunun bir tarafı dahi tâ kal'a hisârının hendegine muttasıl olmağın derûn-ı şehirde mütehâsımeynin yek-dîgere atdıkları kurşunlar amden[3] ve hatâ'en orduya isâbet itmege başladığından askere mûcib-i teşvîş[4] olmağla zarûrî oradan kalkılub memleketin bir sâ'at alt tarafında ordu kuruldığı esnâda hegler fırsat bulub şehre duhûl ile anlar dahi Es'ad Beg'e i'âne itdiklerinden Ahmed Paşa dayanamayub şehirden çıkarak iki üç nefer âdemiyle orduya vârid olmuşdur.

Bunun üzerine Süleymân Paşa artık Musul pîşgâhında duramayub işe başka çâre bulmak üzre oradan dahi ordu ile kalkub Keşâf'a geldi ve Ahmed Paşa'yı bir mikdâr askerle Keşâf'da bırağub kendüsi Bağdâd'a avdet ile yirmi dört senesi Cumâde'l-âhire'si evâ'ilinde Bağdâd'a vusûl buldı.

Süleymân Paşa bu vechile Bağdâd'a dâhil oldukda Hazînedâr-ı sâbık Abdullâh Ağa ile sâbıkâ Başçukadâr Tâhir Ağa'nın bu avânda hilâf-gîrâne ba'zı tefevvühâta ictisâr itdikleri ba'zı cevâsîs[5] vâsıtasıyla mesmû'ı olıcak ikisini dahi tutub Basra'ya nefy itdi. Ve İmâdiye sancağında süvârî ve piyâde üç bin asker tertîb ile Ahmed Paşa'nın imdâdına irsâl itdirdi lâkin imdâda vakt müsâ'id olmadı.

Zîrâ bu askerin Keşâf'a bir sâ'atlik mahalle vürûdı esnâda Ahmed Paşa ile Es'ad Beg cenge girişmiş ve ibtidâ-yı emrde Ahmed Paşa gâlib gelmiş iken hâtime-i ma'rekede arkasından bir kurşun isâbetiyle fevt olub Es'ad Beg bi't-tab' Musul'da mütesellim kalmış idi.

Bu haber Bağdâd'a mün'akis oldukda Ahmed Paşa Devlet-i Aliyye mansûbı olmak

1 Metinde sehven "Ca'ca'" şeklinde geçmektedir.
2 Müterakkıb: Bekleyen, gözleyen, uman.
3 Amden: Kasten, bile bile. İsteyerek.
4 Mûcib-i teşviş: Karıştırma, bulandırma nedenleri.
5 Cevâsîs: Casuslar, hafiyeler.

hasebiyle hakkında tâ bu mertebe gadr olunması rızâ-yı hümâyûna münâfî olmak i'tikâdıyla Süleymân Paşa'nın süt karındaşı Ahmed Beg ser-gerdeligiyle gönderdiği asker gelüb Erbil'de ikâmet iderek ba'zı aşâ'iri taglît ile Musul köylerini nehb ve yağmâ ider oldı.

(s.210) Hâlbuki vâlî-i müşârün-ileyh ber-vech-i bâlâ evsâf-ı memdûha ile muttasıf olub ulemâ ve sulehâya hürmet ve ahkâm-ı şer'iyyenin ımfâzına ikdâm ve gayret iderek müsâdere-i emvâl gibi bida' ve muhaddesâtı[1] ve kısâsdan mâ'adâ i'dâm cezâsını ref' ve ilgâ eyledigi sırada mahkemelerde alınagelan harcları dahi men' iderek hükkâm-ı şer'a Hazîne-i Bağdâd'dan müstevfî ma'âşlar tahsîs eyleyüb bu misillü icrââtı egerçi şâyeste-i senâ ve sitâyiş ise de hüsn-i niyyet ve taviyyet âsârından olmayub mücerred Bağdâd ulemâsından mezheb-i Vehhâbî'ye mâ'il olan kec-efkâr[2] ba'zı zevâtın ihtârâtına ittibâ' ile Vehhâbîlere taklîd yolunda yapılmış şeyler oldığı cihetle cây-i i'tirâz idi.

Kaldı ki bu işler pâyitahtda ve sâ'ir Memâlik-i Mahrûse'de cârî oldığı hâlde bir vâlînin bid'atdir deyü anları hod be-hod kaldırması kendü adâletini tasrîh ve metbû'ı olan devletin zulmüni telmîh dimek olmasıyla erkân-ı devletin nazar-ı dikkatini celb ve Devlet-i Aliyye kendüsinden Vehhâbîlerin def' ve izâle-i mazarratlarını me'mûl iderken kendüsinin bir takım muta'assıbîne aldanub da Vehhâbîlere taklîd yolunda icrââta kalkışması hakkında der-kâr olan emniyyeti selb itmiş idi.

Bunun üzerine Diyârhekir ve Urfa taraflarından tertîb ve takdîm olunan feryâdnâmeler infi'âl-i âlîyi tezyîd ve selefleri Süleymân ve Alî paşaların bedel-i muhallefâtı[3] olarak müte'ahhid-i îfâsı oldığı on bin kîsenin te'diyesinde mümâtale itmesi hakkında ârız olan şübehâtı te'yîd eylemişdir.

Binâ'en alâ-zâlik minvâl-i meşrûh üzre Abdülcelîl-zâdelerin Ahmed Paşa'yı Musul'dan ihrâc itmeleri üzerine tekrâr Musul'a ik'âdı içün fermân-ı âlî ısdâr buyurulması istid'âsına dâ'ir Süleymân Paşa'nın inhâsı Dersa'âdet'e lede'l-vürûd fermân-ı mezkûrun ısdârı hemân tensîb idilemeyerek serdâr-ı ekrem ile muhâbereye ta'lîk olunub müte'âkiben Ahmed Paşa'nın i'dâm olundığına ve Musul'un Es'ad Beg'e tevcîh istid'âsına dâ'ir vârid olan evrâk taraf-ı kâ'immakâmîden Rikâb-ı Hümâyûna lede'l-arz (Bir mâdde zuhûrunda der-akab sebeb ve mebde'i nedir ve neden neş'et eylemişdir bilinüb muktezâsına mübâşeret lâzımeden ve hıfz-ı bilâd ve memâlik usûl ve kavâ'idinden iken usûl-ı mer'iyyeye[4] adem-i rağbet ve taraf-ı âhara teşebbüs ve esâs-ı mâdde-i garaz tahtında oldukda fezlekesi bu sûreti kesb idecegi âşikârdır. sadr-ı â'zam bugünlerde müdâfa'a-i â'dâ umûrıyla meşgûldür. Bu mâddeyi ana tahmîlin ma'nâsı yokdur ve irâde-i aliyyem bilâd-ı İslâmiyye'nin ve fukarâ ve ra'iyyetin emîn ve sâlim olmasıdır ve Musul kime tevcîh olunmak ensebdir iktizâ idenlerden tashîh ve lâzım gelenler ile müzâkere (s.211) olunsun) siyâkında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağın keyfiyet lede'l-müzâkere Musul tarafı mecma'-ı aşâ'ir olmağla bî-gâne vâlî adem-i vukûfuna mebnî imtizâc idemeyüb oraya vâlî elbette yine ol semtler hânedânından olmak evlâ ve Abdülcelîl-zâdelerden Hüseyin Paşa ve Fettâh Paşa ve Süleymân Paşa ve Emîn

1 Muhaddesât: Tahdis olunanlar, rivayet ve haber olunanlar.
2 Kec-efkâr: Çarpık, eğri fikirler.
3 Bedel-i muhallefât: Ölen bir kimsenin bıraktığı şeylerin bedeli.
4 Usûl-ı mer'iyye: Yürürlükte ulan usul.

Paşa evlâdları hâlâ mevcûd olduklarından bunların birine tevcîhi enseb ve ahrâ[1] olmağla dirâyetlüsi taharrî olundukda el-yevm mevcûd olan yirmi sekiz nefer Abdülcelîl-zâdelerden ensebi hâlâ mütesellim olan Es'ad Beg ile Hasan Beg ve Mehmed Paşa-zâde Mahmûd Beg olub ahâlî her ne kadar Es'ad Beg'in nasbını istid'â itmişler ise de anın mâl cihetiyle ve Hasan Beg'in beden cihetiyle za'fları oldığından Mahmûd Beg enseb oldığı lede't-tahkîk ber-vech-i meşrûh ahâlînin hânedân-ı merkûmdan hoşnud olduklarına mebnî bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî Musul Eyâleti mûmâ-ileyh Mahmûd Beg'e tevcîh ve Ahmed Paşa'nın zabt-ı muhallefâtı içün bir mübâşir ta'yîn olunmuşdur.

Es'ad Beg bu vak'ayı kendü menfa'ati içün ihdâs itmiş iken netîcesinde mutasarrıflık ber-vech-i bâlâ Mahmûd Beg'e teveccüh idüb kendüsi (mısrâ') (Era'eyte men rakebe'l-fesâdi fesâden)[2] fehvâsınca mahrûm kalmışdır.

Devlet-i Aliyye ol esnâda Rusya muhârebesiyle meşgûl oldığından bu makûle müşkilât-ı dâhiliyye ile uğraşmağa vakti olmadığı hâlde Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyh Süleymân Paşa'nın o misillü etvâr-ı nâ-be-câsına[3] tahammül gelmediginden nâ-çâr kendüsinin ıslâhıyla zımmet-i mîriyyesinin istîfâsı ve kâbil olmaz ise azliyle yerine münâsibinin nasb ve ta'yîni içün efâhim-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den esbak re'îsü'l-küttâb-ı rikâb olan Hâlet Efendi istiklâl-i tâmm ile me'mûr olarak işbu yirmi beş senesi Safer'inin evâsıtında cânib-i Bağdâd'a i'zâm buyuruldı.

Hâlet Efendi'nin ol vakt bu husûsa dâ'ir virmiş oldığı takrîri mes'elesinin îzâhına medâr olmağla sûreti zîrde (19) rakamıyla îrâd olunur.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi beşinci güni Hâlet Efendi Bağdâd'a bi'l-vusûl Süleymân Paşa ile mülâkât iderek hâmil oldığı evâmir-i aliyyeyi i'tâ ile zimmeti olan on bin kîsenin te'diyyesini teklîf itmiş ise de çend rûz mihmânhânesinde ikâmet ile reviş-i hâle ihâle-i nazar-ı dikkat idüb Süleymân Paşa tarafından eser-i muvâfakat göremedigi cihetle birkaç def'a ihtâr itdikde vâhî i'tizârlardan başka cevâb alamadı ve hayr-hâhâne itdigi nesâyihin[4] hüsn-i te'sîrini göremedi nihâyet işbu fermân-ı pâdişâhîyi icrâ itmez ise şe'âmet ve nedâmetin görecegini beyân eylediyse de Süleymân Paşa ol vakt Devlet-i Aliyye'nin dûçâr oldığı za'f-i hâl ile kendüsinin miknet-i ârıziyyesini ve Bağdâd'ın merkez-i saltanatdan (s.212) bu'd-ı mesâfesini muvâzene ve mütâla'a iderek Hâlet Efendi'nin ihtârâtından aslâ mütenebbih[5] olmadı ve nihâyet matlûbât-ı mezbûrenin pek cüz'î bir mikdârına müte'ahhid olarak evâmir-i aliyyenin i'zâr-ı bâride ile ecvibesin yazub Hâlet Efendi'yi i'âde eyledi.

Basra Mütesellimi Selîm Ağa öteden berü Süleymân Paşa tarafından mütevahhiş olub ancak muhâlefetine cesâret idemezdi Hâlet Efendi'nin bu vechile nâ-hoşnud olarak Bağdâd'dan i'âdesini Devlet-i Aliyye hazm idemeyüb nihâyet Süleymân Paşa hakkında başka gûne mu'âmele olunacağını mütâla'a ve bu hâli fırsat ittihâz iderek tavrını degişdirüb tarîk-i muhâlefete süluk itmekle Süleymân Paşa hemân anı azl ve yerine süt karındaşı Ahmed Beg'i nasb ve ma'iyyetine mikdâr-ı kâfî asker terfîkiyle Basra'ya irsâl itdikde Selîm

1 Enseb ve ahrâ: Daha (en, pek) münâsip, uygun, çok yerinde.
2 "Kötülüğü kötülük giydireni gördün mü ?"
3 Etvâr-ı nâ-be-câ: Uygun olmayan davranışlar, yersiz davranışlar.
4 Nesâyih: (Nesâ'ih) Nasihatler, öğütler.
5 Mütenebbih: Uyanan, uyanık; uslanan, aklını başına toplayan.

Ağa bunun Belih nâm mahalde ez-Zufeyr Urbânı üzerine giden ve rezâlet ile avdet iden şahs idügini bilüb buna mukâbeleden mütehâşî[1] degil ise de Süleymân Paşa'nın satvetinden havf idüb anınla başa çıkamayacağı mütâla'a-i dûr-endîşânesiyle Basra'dan zevrak-süvâr olarak Bender-i Buşehr'e doğrı firâr itmekle Ahmed Ağa varub bilâ-müzâhim Basra'da istikrâr eylemişdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre Süleymân Paşa'nın ez-Zufeyr seferinden Bağdâd'a avdetinde Basra'ya nefy itmiş oldığı Hazînedâr-ı sâbık Abdullâh Ağa ile Çukadâr-ı sâbık Tâhir Ağa Basra'ya varub çend mâh sonra afv ile Bağdâd'a gelmege me'zûn olmuşlar ise de Süleymân Paşa'dan emîn olamadıkları cihetle Kurna tarafına vusûllerinde bir takrîble firâr ve Huveyze üzerinden Luristân dağlarını mürûr ile Kürdistân'a bi'l-vürûd Bâbân Mutasarrıfı Abdurrahmân Paşa yanında karâr kıldıklarında Abdurrahmân Paşa mu'ârefe-i sabıkaya mebnî Abdullâh Ağa['ya] ziyâdesiyle ikrâm ve ihtirâm iderek yanında alıkomuş idi.

Bu sûretle Kürdistân'da Süleymân Paşa aleyhinde kullanılacak bir kuvvet mevcûd oldığı gibi Abdülcelîl-zâdelerden Musul mutasarrıfı olan Mahmûd Paşa dahi Süleymân Paşa aleyhinde istihdâma müsta'idd idi.

Hâlet Efendi ise Süleymân Paşa'nın sû'-i etvâr ve harekâtını Dersa'âdet'e arz itmekle berâber aslâ sûret-i infi'âl göstermeyerek Bağdâd'dan çıkub Musul'a vürûd ve anda meks ve tevakkuf ile ma'rûzâtının Dersa'âdet'den vürûd ecvibesine müterakkıb olmuş idi.

Süleymân Paşa'nın ber-vech-i bâlâ ez-Zufeyr seferine gidüb gelinceye dek Diyârbekir ve Musul köylerine itâle-i dest-i hasâr eylemiş olmasmdan dolayı Diyârbekir ve Musul'un â'yân ve eşrâfı tarafından tazallum ve iştikâ ma'razında Dersa'âdet'e arz ve mahzarlar gelüb bundan (**s.213**) erkân-ı Saltanat-ı Seniyye münfa'il oldukları hâlde Hâlet Efendi'nin dahi bu yolda ma'rûzâtı gelicek âteş-i gazab-ı şehr-i yârî-i alev-efrûz olarak Süleymân Paşa'nın azli ve yerine münâsibinin kâ'immakâm nasbı ve hıtta-i Irâkiyye'nin[2] sâ'ir mesâlih-i müteferri'ası[3] hakkında Hâlet Efendi'ye me'zûniyet-i fevka'l-âde virilüb hatta isim yerleri açık olarak kâ'immakâmlık fermânı ve vezâret ve vâlîlik menşûrı dahi ısdâr ile kendüsine irsâl olunmuş idi.

Hâlet Efendi Musul'da iken işbu evâmir-i aliyye kendüye lede'l-vüsûl Musul Mutasarrıfı Mahmûd Paşa ile ba'de'l-müşâvere Abdurrahmân Paşa ile muhâbere itdikde vârid olan cevâbında böyle bir hidmet-i mühimmede bulunmak üzre fevka'l-âde şevk ve hâhiş göstermiş oldığından Abdurrahmân Paşa yanındaki Hazînedâr-ı sâbık Abdullâh Ağa'yı bi'l-istishâb asâkir-i mevcûdesiyle yerinden hareket iderek esnâ-yı râhda buluşmak üzre bi'l-muhâbere karâr virildikden sonra Hâlet Efendi Mahmûd Paşa ile birlikde Bağdâd'a müteveccihen Musul'dan çıkdı ve nezdindeki kâ'immakâmlık fermânını Abdullâh Ağa'nın ismine doldırub sûretlerini her tarafa neşr ile Süleymân Paşa'nın fermânlu oldığını ve Abdullâh Ağa'nın kâ'immakâmlığını i'lân itdi ve bi'l-cümle süvârî ve piyâde askeriyle esnâ-yı râhda cem'iyetine iltihâk itmek üzre meşâyih-i aşâ'ir-i Ekrâd[4] ve Urbân'ın kâffesine beyânnâmeler gönderdi ve Abdurrahmân Paşa ve Abdullâh Ağa ile Kerkük'de mülâkât itdi

1 Mütehâşî: Çekingen, sakıngan.
2 Hıtta-i Irâkiyye: Irak ülkesi, toprakları, bölgesi.
3 Mesâlih-i müteferri': Dallanan işler, Bir kökle alâkalı olan işler.
4 Meşâyih-i aşâ'ir-i Ekrâd: Kürt aşiretlerinin şeyhleri.

ve haylî meşâyih-i aşâ'ir dahi esnâ-yı râhda gelüb cem'iyyetine iltihâk eyledi.

Keyfiyyet Süleymân Paşa'nın ma'lûmı olıcak li-ecli'l-mukâbele[1] asâkir-i vâfiyye ile kethüdâsı Feyzullâh Ağa'yı gönderdi Feyzullâh Kethüdâ Hâlis nâhiyesi'nde Haranbat nâm mahalle konub metris i'mâliyle emr-i müdâfa'aya kıyâm eyledi. Hâlet Efendi dahi cem'iyyet-i kesîre ile gelüb anın karşusında ordu kurdı.

Çend rûz tarafeynin çarhacıları cengleşdi. Lâkin ne bunlar metris üzerine yürüyüş itdi ve ne de Feyzullâh Kahyâ'nın askeri çıkub berü tarafa hücûm idebildi bu esnâda Hâlet Efendi Süleymân Paşa'nın mebğûz-ı pâdişâhî oldığını hafiyyeten Bağdad ahâlîsine bildirmiş oldığından Bağdâd'da bulunan Musullı Abdurrahmân Ağa dîger Musullılar ile ahâlî-i Bağdâd'dan ba'zılarını teşvîk ve bi'l-ittifâk Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Ağa üzerine hücûm ve başını kat' ve hemân iç kal'aya yürüyüş ve zabt ile kal'adaki kös-i ma'hûdı çaldıklarmda yeniçeri ve sâ'ir ahâlînin ekseri anlara ittibâ' ile vâlî aleyhine kıyâm ve iç kal'ayı geregi gibi zabt itdiler.

Süleymân Paşa memleketliden emîn ve müsterih iken bağteten böyle bir vak'a-i gayr-ı me'mûlenin[2] zuhûrundan (**s.214**) muztarib olarak hemân yanında mevcûd olan Enderûn ağaları ve musâhibleri ile metris alarak emr-i müdâfa'aya kıyâm itmekle vakt-ı duhâdan[3] hengâm-ı asra dek mukâtele mümtedd oldı ahâlî tarafında kesret var ise de üzerlerinde bir muktedir zâbit olmayub müteferrik bir hey'et olmağın Kölemenlerin şiddetlü âteşine dayanamayub müteşettit olduklarından nihâyet Süleymân Paşa galebe iderek iç kal'ayı dahi istirdâd itmekle sâlifü'z-zikr Abdurrahmân Ağa ber-vech-i bâlâ maktûl olan yeniçeri ağası İsmâ'îl Ağa'nm başını alub Hâlet Efendi ordusuna getürdi.

Hâlet Efendi dahi Bağdâd'a takarrub ile ahâlîye gayret ve cesâret virmek üzre karşusındaki askerden iğmâz ile kalkub ilerüye hareket ile kasaba-i A'zamiyye'ye bir sâ'atlik mahalde ordusını kurdı ve Abdullâh Ağa vesâtatıyla Kölemenlerin bir takımını celb itmek üzre hafiyyen muhâbereye başladı bunun üzerine Feyzullâh Kahyâ artık orada duramayub Bağdâd'a avdet itdi.

Ol vakt Süleymân Paşa'nın mühürdârı bulunan zâtdan meukuldür ki ba'zı mesâlih zımnında vâlî-i müşârün-ileyh ile Hâlet Efendi beyninde vâsıta-i muhâbere olarak tarafeynin ifâdâtını yek-dîgere teblîğ ider olmak mülâbesesiyle bir gün kendüsine Hâlet Efendi esnâ-yı musâhabetde (Paşamız ashâb-ı mürüvvet ve re'fetden dîndâr ve erbâb-ı liyâkat ve ehliyyetden bir vezîr-i zî-iktidâr olmağla Devlet-i Aliyye'nin böyle dûçâr oldığı mesâ'ib-i dâhiliyye ve hâriciyyesi hengâmında Saltanat-ı Seniyye'ye cenâh ve mûcib-i fevz ve felâh olur ümidinde idim. Şimdi bu ârzûlar kalmadı hiç olmaz ise iki bin kîse virmiş olsalar bu mes'ele hall olunur ve kendüleri dahi makâmlarından iz'âc olunmamış olur idi) dimiş mühürdâr-ı mûmâ-ileyh dahi anın bu ifâdâtını Süleymân Paşa'nın mizâcına muvâfık ta'bîrât ile teblîğ iderek kendüsini kandırır gibi olmuş iken hâzır bulunan dîvân efendisi mühürdara hitâben (Behey ağa İstanbul'un ahvâlini bilmez gibi sözler söylersin şimdi bu akçeyi virecek olsak ricâl-i devleti tama'a düşürüb artık teklîflerinin ardı arası kesilmez ve her ne kadar virelim disek kârger olmaz hemân şimdiden cevâb-ı kat'î virüb emellerini kesmek gerekdir) diyince ve

1 Li-ecli'l-mukâbele: Karşılık verme için, karşılaştırma için.
2 Vak'a-i gayr-ı me'mûle: Umulmayan olay.
3 Vakt-ı duhâ: Kuşluk vakti.

paşanın bu sözleri kabûle meyl-i tabî'îsi oldığı anlaşılınca mühürdâr paşaya tevcîh-i rûy hitâb iderek (Efendim bunlar geniş vaktlerde mizâca muvâfık tatlı sözler söylerler ve iş tarlaşınca çekilüb efendilerini yalnız bırağurlar Devlet-i Aliyye ile başa çıkılmaz ve hilâfında bulunanlar rûy-i râhat görmez mâlik oldığınız şu hey'eti merhûm Süleymân Paşa fermân-berlikle[1] teşkîl eyledi ve mücerred rızâ-yı devleti tahassul içün (**s.215**) hazîneler sarf iderek Millü Timur ile Vehhâbîler üzerine mükemmel ordular çekdi. Bunlardan başka suver-i şettâ ile mâlen ve bedenen pek çok hidmetler itdi şimdi Hâlet Efendi me'yûsen avdet iderse yakında bir ordu ile üzerimize gelüb etrâfımızı sardıkda İmâm-ı A'zam kasabası zâbitine bir tezkire yazmasını emriderseniz ol vakt bu efendi istinkâf ider) deyüb dışaru çıkmış imiş bu kerre Hâlet Efendi ordu ile Başdolab menziline gelmekle Süleymân Paşa tarafından İmâm-ı A'zam kasabası mütevellîsine bir tezkire yazılmak lâzım gelerek tahrîrini dîvân efendisine emr itdikde (Efendim Hâlet Efendi yazu mı bilür ve zâten kulunuza kırgın ve dargındır cesâret idemem afvınızı niyâz iderim) deyü i'tizâr itmiş ve mühürdârı[n] didigi aynıyla zuhûr eylemiş ve tezkireyi mühürdâr yazub mühürletmiş olması garâ'ib-i vukû'âtdan olmak üzre mervîdir. Biz yine sadede gelelim.

Süleymân Paşa ocakludan ve sâ'ir ahâlîden meslûbü'l-emniyye[2] oldukdan başka kabâ'il ve aşâ'ir ve ümerâ ve ekâbirin Hâlet Efendi tarafına temâyülüni göricek altun kîselerinin ağzını açub atâyâ-yı cezîle ile sunûf-ı askeriyyeyi celb ve te'lîf iderek var kuvvetini pâzuya getürüb Hâlet Efendi'nin mukâbelesine çıkdı ve Bağdâd'a bir sâ'atlik mesâfede tarafeyn yek-dîgeri karşulayub bir şiddetlü ve hûn-rîzâne muhârebeye başlandı.

Süleymân Paşa'nın topları vâfir ve ol vakte göre topçıları mu'allem ve mâhir oldukdan başka piyâde tüfenk-endâzları dahi ziyâde olub Hâlet Efendi'nin ordusundaki asâkirin ekseri ise aşâ'ir atlusı idi ve egerçi Bâbân Mutasarrıfı Abdurrahmân Paşa'nın askeri şecâ'at ile mevsûf ve ikdâm ve gayret ile ma'rûf ise de anlar dahi bir nev' hafîf süvârîden ibâret idi ve bir de Abdurrahmân Paşa gelürken tahakkümen birlikde getürmüş oldığı Derne ve Baclan Mutasarrıfı Abdülfettâh Paşa'nın askeri dahi anın fırkasından ma'dûd ve mahsûb olub Abdülfettâh Paşa ise Abdurrahmân Paşa'nın zorıyla gönülsüz olarak gelmiş oldığına binâ'en sebât ve sadâkati meşkûk idi.

Binâ'en-aleyh Abdurrahmân Paşa üç def'a Süleymân Paşa'nın topları üzerine hücûm iderek topların ağzına kadar kargılarını îsâl itmiş iken Kölemenlerin top ve tüfenk âteşi pek şiddetlü oldığından ve Abdülfettâh Paşa rehâvet yâhûd hıyânet yolunda bayağı yan çizdiginden asâkir-i Ekrâd'a za'f-i küllî ârız olarak Abdurrahmân Paşa'nın ammi-zâdesi Ahmed Paşa-zâde Abdülazîz Beg birkaç yüz âdemi düşdükden sonra kendüsi dahi bakiyye-i askeriyle ric'ate mecbûr oldı ve meydân-ı muhârebe Süleymân Paşa tarafında kaldı fakat zalâm-ı şeb[3] yetişüb cenge faysal virmekle tarafeyn ordugâhlarına çekildi.

(**s.216**) Ve Süleymân Paşa ferdâsı bir hücûm ile istikmâl-i galebe itmek üzre memnûn ve münşerihü'l-bâl[4] ve Hâlet Efendi mütehayyir ve muztaribü'l-hâl[5] olarak giceledîler hâlbuki

1 Fermân-ber: İtaatli ve muti olan. Hakkında emir çıkarılan. Fermanlı.
2 Meslûbü'l-emniyye: Emniyetsiz, güvenliksiz.
3 Zalâm-ı şeb: Gece karanlığı.
4 Münşerihü'l-bâl: Gönlü neşeli.
5 Muztaribü'l-hâl: Iztıraplı, rahatsız olma.

Abdurrahmân Paşa askerinin ol vechile mütekessir olmasından nâşî Hâlet Efendi ordusunda eser-i inhizâm rû-nümâ oldığı gibi mehâbet-i fermân-ı pâdişâhî âsârından olarak Süleymân Paşa ordusunun dahi şîrâze-i nizâm-ı cem'iyyeti halel-pezîr olmağla askerinin nısfı mikdârı çözilüb giceleyin Bağdâd'a firâr eylediler.

Bununla berâber Süleymân Paşa yine ale's-sabâh Abdurrahmân Paşa koluna hücûm dâ'iyyesinde iken sabâha kadar bakiyye-i askeri dahi dağılub firâr itmekle sabâh oldukda ne görür ki iş işden geçmiş zâbitân-ı askeriyyesiyle Bîrûn ve Enderûn dâ'irelerinin halkı bütün bütün dağılmış yanında yalnız hâs odalılardan yüz elli kadar delikanlu kalınış bu hâs odalılar ise yol iz bilmek şöyle dursun vâlî sarâyındaki odalarıyla mektebden başka bir yer bilmeyüb Bağdâd'ın esvâk ve bâzârında bile dolaşmamış ve lâlâlarıyla hâcelerinden başka kimesne ile görüşmemiş bir gürûh-ı gaflet-enbûh[1] olmalarıyla kendülerini şaşırub kalmışlar.

İşte Süleymân Paşa ahvâl-i âlemi şimdi anladı ve tecrübesizlik hasebiyle hod-serâne hareketin seyyi'esini ve ashâb-ı müdâheneye[2] ittibâ'an devlete muhâlefetin sû'-i netîcesini derk eyledi çe fâ'ide ki iş işden geçmiş oldı artık kendü başı kay[g]ısına düşüb hemân on on beş kadar etbâ'ıyla Bağdâd'ın cânib-i şarkîsine doğrı firâr iderek birkaç sâ'at yol aldıkdan sonra ol havâlîde hayme-nişîn olan Rufâ'îler şeyhi kendüyi istikbâl ile (Efendim ene abdüke ve hâdimüke) diyerek yanına yanaşub ve Şemer ve Toka aşâ'irinin obalarını irâ'e itmek üzre kulaguzluk hidmetini ta'ahhüd eylüyüb tatlu tatlu sözler söyleyerek ve paşa-yı muztaribü'l-hâle teselli virerek kendüyi tamâmca iğfâl itdikden sora bir takrîb ile fırsat düşürüb katl ile beyne'l-aşâ'ir[3] baş kesüb kelle taşımak memnû'âtdan iken âdet-i aşâ'irin hilâfına olarak başını kesüb ve Hâlet Efendi'ye hediyye olmak üzre getürüb takdîm itmişdir.

Keyfiyyet cümleye ma'lûm oldukda paşa-yı maktûlün Bağdâd'da bulunan hadem ve ağavâtı gelüb Hâlet Efendi ve Abdurrahmân Paşa ile görüşdüklerinde cümlesi Abdullâh Ağa'ya teba'iyyet itdirilerek kâ'imkamâmlığı te'yîd kılındı. Ve Ahmed Kahyâ'nın birâderi Abdullâh Beg kahyâ ve merhûm Süleymân Paşa damadı Dâvud Efendi defterdâr ve Abdullâh Ağa'nın ber-vech-i bâlâ Basra'ya nefyinde refîki bulunan Çukadâr-ı sâbık Tâhir Ağa hazînedâr ve mukaddemâ Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Ağa'nın kellesini getüran Musullı Abdurrahmân Ağa yeniçeri ağası nasb olundı Hâlet Efendi bu misillü icrâât ile bir hafta kadar dışaruda ikâmet itdikden sonra azîm âlây ile Bağdâd'a dâhil olarak Abdullâh Ağa'yı vâlî sarâyına ik'âd eylemişdir.

(**s.217**) Ol vakt Bağdâd'ın senevî irsâliyyesi bin kîse akçeden ibâret oldığı hâlde Hâlet Efendi'nin ber-vech-i bâlâ me'yûsen Bağdâd'dan hurûc ile Musul'a vürûdı esnâsında Abdurrahmân Paşa buna dört bin kîse akçe zamm ile beş hine iblâğ itmek üzre ma'a mülhakât Bağdâd eyâletinin uhdesine tevcîhini Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ ve bu husûs içün mu'teber âdemlerinden birini Dersa'âdet'e isrâ idüb ol vakte göre senevî dört bin kîse fazla külliyetlü bir şey oldığından başka Bağdâd'ın Kölemenler elinden istihlâsı dahi öteden berü ârzû olunur mevâddan ise de mesâlih-i Irâkiyye me'zûniyet-i kâmile ile Hâlet Efendi uhdesine ihâle buyurulmuş olmakdan nâşî keyfiyyet andan isti'lâm olundukda (Abdurrahmân Paşa'nın müte'ahhid oldığı beş bin kîse Bağdâd vâlîlerinin viregeldikleri bin

1 Gürûh-ı gaflet-enbûh: Gaflet içindeki kalabalık gurup.
2 Ashâb-ı müdâhene: Yağcılık yapanlar, yardakçılık yapanlar, dalkavuk şahıslar.
3 Beyne'l-aşâ'ir: Aşiretler arasında.

kîseye nazaran pek ziyâde olub ancak paşa-yı mûmâ-ileyhin merkez-i hükûmet-i Irâkiyye'de istikrârı Kölemen Ocağı'nın külliyyen imhâ ve ifnâsına ve bu dahi pek çok kanlar dökilüb nice hânmânların sönmesine mütevakkıf oldığmdan başka Hükûmet-i Irâkiyye'nin Bâbân hânedânına intikâlini müstelzim olur Bağdâd'ı egerçi Kölemenler benimsemiş ve vülâtın azl ve tebdîlleri ba'zı müşkilâtı müstelzim olagelmiş ise muhâfaza-i câh ve mansıbları[1] için ecnebîlere ilticâ ve dehâleti kabûl itmezler Bâbân hânedânlarının ise öteden berü bir takımı Devlet-i Aliyye'ye münkâd[2] ve tarafdâr ve birazı İrân Devleti'ne hevâdâr olarak iki tarafda dahi elleri bulunur binâ'en-aleyh Hükûmet-i Irâkiyye'nin Abdurrahmân Paşa'ya tevcîhi mülk ve devletce mehâzîr-i şettâyı[3] müstelzim olur) deyü cevâb yazmışdır.

El-hâsıl Bağdâd'ın Kölemenler elinden istihlâsı devletce ârzû olunur mevâddan ise de devletin maksadı burasını eyâlât-ı sâ'ire tarzına koymak dimek olub yohsa Bâbân hânedânına virmek daha ziyâde muzırr görüldiginden Abdurrahmân Paşa'nın vâlîliği tervîc olunamamışdır.

Bir ay kadar Hâlet Efendi Bağdâd'da ikâmet ve dûr-bîn-i basîretle mesâlih-i Irâkiyye'ye atf-ı nazar-ı dikkat itdikden sonra Abdullâh Ağa'nın kâ'immakâmlığı Abdurrahmân Paşa gibi İrânluya tâbi' bir zâtın vesâtatıyla husûle gelmiş oldığına mebnî ahâlînin ve belki Osmânlunun yani Kölemenlerin dahi makbûli olmadığı ve cümlenin meyl ve rağbeti merhûm Süleymân Paşa-zâde Sa'îd Beg'e münhasır idügi ba'zı taraflardan Hâlet Efendi'ye ilkâ olundukda Hâlet Efendi'nin efkârı dahi buna meyl iderek izn ve icazetiyle yeniçeri ağası olan Musullı Abdurrahmân Ağa hafiyyen gerek ocaklu ve gerek sâ'ir ahâlîyi Abdurrahmân Paşa'nın askeriyle Bağdâd'dan def'i Abdullâh Ağa'nın azliyle kâ'immakâmlığına Sa'îd Beg'in nasbı husûslarına teşvîk ve tahrîk (**s.218**) iderek bir gice bağteten cümlesi yakalanub metrisler i'mâliyle ale's-sabâh cenge kıyâm eylediler ise de Sa'îd Beg'in îrâdı ziyâde ve emr-i ta'ayyüşde her dürlü ihtiyâcdan âzâde oldığı hâlde pederinden sonra vâlî olanlar pederinin köle ve müte'allikâtından olmak hasebiyle fevka'l-âde muhterem tutulmakda oldığından metâ'ib-i hükûmeti[4] üzerine almakdan ise hânesinde böyle müreffeh ve muhterem olarak ikâmeti tercîh itmekle Kölemenler kâffeten Abdullâh Ağa'nın başına toplanub Abdurrahmân Paşa ile dahi ittifâk iderek ocaklu ve ahâlî üzerine takım takım fırkalar yürütdirerek çend sâ'at muhârebe mümtedd oldukdan sonra nihâyet memleketlü mağlûb ve cem'iyyetleri müteferrik ve perîşân ve re'îsleri olan Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Ağa girîzân olmağın Bağdâd'da bulunan Kerküklilerin müteşahhısâtından sâbıka Kerkük Ağası Kâsım Ağa Bağdâd yeniçeri ağası nasb ve ta'yîn ve Kâ'immakâm Abdullâh Ağa tarafından afv-ı umûmî i'lân olunarak gavga ber-taraf olmuşdur.

Eger memleketlü galebe idüb de Abdurrahmân Paşa'yı Bağdâd'dan tard eylemiş ve Sa'îd Beg kâ'immakâm nasb idilmiş olsaydı ihtimâl ki sonra Sa'îd Beg dahi azl ile hâricden bir vâlî nasb olunarak Bağdâd eyâleti eyâlât-ı sâ'ire hükmüne konılabilürdi ve Sa'îd Beg vâlîlikde istikrâr idüb de Kölemen Ocağı yine pây-dâr olsa dahi ocaklu ve ahâlînin nüfûzı cârî olarak evvelki gibi Kölemenlerin taht-ı tahakkümlerinde kalmazlar idi lâkin Kölemenler

1 Muhâfaza-i câh ve mansıb: Rütbe ve memurluklarını koruma.
2 Münkâd: İnkıyâd eden, boyun eğen.
3 Mehâzîr-i şettâ: Çeşitli mahzurlar.
4 Metâ'ib-i hükûmet: Hükümet zorlukları.

bu dakikaları derk ve tefattun ile Hâlet Efendi içün vay bu devletlü her gün bir yeni oyun çıkaracak ve bizi birbirimize düşürüb kırdıracak diyerek cümlesi Kâ'immakâm Abdullâh Ağa'nın yanına tecemmu' ve ulemâ ve ocaklu ve vücûh ve ser-âmedânı celb ile Hâlet Efendi'nin ikide birde azl ve nasba kalkışdığını ve bu gidişin birçok kanlar dökülmesine sebeb olacağını serd ve beyân itdiklerinde mütâla'ât-ı meşrûha hey'etce tasdîk olunarak Hâlet Efendi'nin bundan böyle Bağdâd'da tevakkufı mûcib-i mehâzîr olacağından hemân i'âdesi bi'l-ittifâk tensîb olunmağla keyfiyyetin Hâlet Efendi'ye teblîği zımnında cem'iyyet tarafından muhzırbaşı irsâl olunub hâlbuki evvelce Hâlet Efendi'nin ikâmetgâhı olan konağın etrâfını asker ihâta eylemiş oldığmdan muztarib ve mütefekkir ve işin neye müncer[1] olacağına muntazır ve mütehayyir iken muhzır ağa gelüb de umûmun müzâkerât ve karârını kendüsine teblîğ itdikde (Bu nasıl işdir böyle fesâd-âmîz[2] ve fitne-engîz erâcîf[3] nerelerden çıkıyor ve nasıl tekevvün ideyor Abdullâh Paşa'nın menşûr-ı vezâretiyle me'mûriyet-i emr-i âlîsi bile geldi kırâ'at itdirmek üzreyiz haydi git paşa hazretlerine du'âmızın tebellüğiyle berâber tebşîr eyle ve hemân sarâya varub menşûr ile fermân-ı (**s.219**) âlîyi kırâ'at itdirecegimi söyle) deyü muhzır ağayı i'âde itdikden sonra nezdinde mevcûd olan menşûr ve fermânın isim yerlerini doldırub ve âlây ile sarâya varub akd olunan dîvânda kırâ'at itdirerek Abdullâh Paşa'nın vezâretini ve vâlîlikde istikrârını i'lân eyledi. Abdullâh Paşa dahi çend rûz zarfında anın levâzım-ı râhını tedârük iderek mükerremen ve muhteremen Dersa'âdet'e i'âde itdi.

Bağdâd'ı bütün bütün Kölemenlerin tahakkümünden kurtarmak bir muhâtaralu iş olub buna Hâlet Efendi zafer-yâb olamadıysa da maktul Süleymân Paşa'dan matlûb olan mebâliğin istifâsıyla berâber şân ve şevket-i Devlet-i Aliyye'nin ikmâline muvaffak ve münşerihü'l-bâl olarak der-i devlete avdet eylemişdir Hâlet Efendi Bağdâd'a giderken huzûr-ı hümâyûna duhûl ile mazhar-ı iltifât-ı pâdişâhî olarak şifâhen ba'zı evâmir-i seniyyeyi ahz ve telakkî itdikde Bağdâd işine bir hüsn-i sûret virildikden sonra taşralardaki sâ'ir mütegallibenin dahi hakkından gelinerek istiklâl-i Saltanat-ı Seniyye'ye hidmet itmek temennîyâtı ile hatm-i kelâm eylemiş oldığından Sultân Mahmûd Han Hazretleri'nin nazar-ı dikkatini celb eylemiş oldığı hâlde ber-vech-i bâlâ Bağdâd'dan muvaffakiyyet ile avdet idicek nezd-i pâdişâhîde kadr ve meziyyeti terakkî bulmuş ve Şehremînî İbrâhîm Efendi dahi anı taraf-ı saltanata tavsiyye eylemiş oldığından hakkında vüsûk ve i'timâd-ı pâdişâhî efzûn[4] olmuş idi ve ol vakt İbrâhîm Efendi mukarrebîn-i pâdişâhîden olarak Sultân Mahmûd Han Hazretleri mehâmm-ı umûrda anınla gizlü muhâbere itmekde olub andan sonra bu muhâbere-i hafiyye işi Hâlet Efendi'ye intikâl iderek müddet-i medîde müsteşâr-ı saltanat olmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

Hâlet Efendi'nin ber-vech-i bâlâ ordu ile Bağdâd'a duhûlünden çend rûz sonra Musul Mutasarrıfı Mahmûd Paşa nâ-mizâc olarak ecel-i mev'ûdıyla fevt oldukda Abdurrahmân Paşa'nın re'y ve istihsânıyla[5] birlikde bulunan Abdülcelîl-zâdelerden Süleymân Paşa-zâde Ahmed Beg kâ'imnakâm ve Musul askeri üzerine başbuğ nasb idilmiş ise de Hâlet Efendi

1 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.
2 Fesâd-âmîz: Fesat karıştıran, oyunbozanlık eden.
3 Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar, düzmeler.
4 Efzûn: Fazla, çok, yukarı, aşkın.
5 İstihsân: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.

Dersa'âdet'e vâsıl oldukdan sonra muktezâ-yı maslahatı erkân-ı saltanata arz ve tefhîm iderek Musul eyâleti rütbe-i vâlâ-yı vezâretle Hüseyin Paşa-zâde Sa'dullâh Beg'e tevcîh buyurulmuşdur ve bu vechile Musul vâlîsi müstakill oldığından Bağdâd vâlîsinin dâ'ire-i nüfûzı bir mertebe taralmışdır.

Devlet-i Aliyye ber-vech-i bâlâ bunca gavâ'il-i dâhiliyye ile meşgûl oldığı hâlde Rusya gibi bir büyük düşman ile dahi pençe pençeye uğraşmakda idi.

Garîbdir ki ol vakt İrân Devleti dahi Rusyalu ile muhârib iken iki devlet-i İslâmiyye ittifâk üzre hareket ve yek-dîgere mu'âvenet itmezlerdi.

(s.220) Fakat İrân Şâhı'nm velî-ahdi olan Abbâs Mîrzâ ki Devlet-i İrâniyye'nin idâre-i mülkiyye ve askeriyyesi ana müfevvez idi anın tarafından gelüb Dersa'âdet'de mukîm İrân Maslahatgüzârı Hâcı Hüseyin Ağa vesâtatıyla işbu yirmi beş senesi Muharrem'inin gurresinde takdîm olunan tahrîrâtda Devlet-i Osmâniyye ile Devlet-i İrâniyye beyninde ber-muktezâ-yı alâka-i İslâmiyye mü'ekked olan muvâlât ve safvetden bahisle Çıldır Vâlîsi Selîm Sâbit Paşa'nın müdâfa'a-i â'dâda ikdâm ve ihtimâmma hüsn-i şehâdet ve hilâf-gîri olan Şerîf Paşa'nın Devlet-i Aliyye'ye adem-i sadâkatinden şikâyet münderic olmağla makâm-ı Sadâretden dahi cevâbnâme yazılarak Şerîf Paşa'nın Trabzon'dan azliyle yerine Çarhacı Alî Paşa'nın ta'yîn olundığı ve Emîrü'l-hâcc-ı esbak İbrâhîm Paşa'ya şark cânibi ser'askerligiyle Erzurûm eyâleti tevcîh kılındığı iş'âr ve alâka-i kaviyye-i dîniyye iktizâsınca düşman-ı müşterek olan Rusyalu üzerine müttehiden hareket lâzıme-i umûrdan olmasıyla temşiyyet-i[1] maslahat zımnında mevâlî-i izâmdan Yâsînî-zâde Abdülvehhâb Efendi'nin sefâretle cânib-i İrân'a i'zâm olunacağı tezkâr idilmiş idi.

İbrâhîm Paşa'nın Erzurûm'a vusûlüne kadar Veyis-zâde Emîn Ağa mütesellim ta'yîn olunup ba'dehu İbrâhîm Paşa dahi oraya gitdi ve îfâ-yı vazîfe-i me'mûriyyete sa'y itdi ise de dil-hâh-ı âlîye muvâfık a'mâl-i meşkûreye[2] muvaffak olamadığına ve Emîn Ağa ol havâlînin mütehayyizân ve müteneffizânından bulundığına mebnî çend mâh sonra İbrâhîm Paşa azl ile Tokad'da ikâmete me'mûr idildi ve Şark cânibi ser'askerligi ve Erzurûm vâlîligi dahi rütbe-i vâlâ-yı vezâretle Emîn Ağa uhdesine tevcîh buyuruldı.

Yâsîmî-zâde Abdülvehhâb Efendi'ye gelince müşârün-ileyh İrân Şâhı Feth Alî Şâh nezdine sefâretle me'mûr idilmiş ise de hareketi yedi sekiz ay kadar te'ehhür itdi. Nihayet hilâl-i Ramazân-ı şerîfde hâzır idilen hedâyâ-yı mülûkâne kendüsine teslîm ve Abbâs Mîrzâ'ya yazılan nâme-i hümâyûn dahi tevdî' olunmağla îd-i fıtrdan sonra Dersa'âdet'den çıkub İrân'a gitdi mezkûr nâme-i hümâyûnun sureti zîrde (⇦) işâretiyle îrâd olunur.

Ol esnâda Rusyalu on sekiz kıt'a gemi ile Trabzon civârına bir mikdâr asker dökmüş ise de Çarhacı Alî Paşa ve me'mûrîn-i sâ'ire yetişüb üzerlerine hücûm ve iktihâm ve bir haylîsini i'dâm itmeleriyle bakiyyetü's-süyûfı münhezimen sefînelerine cân atub gitdikleri istihbâr olundı ve hilâl-i Zî'l-ka'de'de Ahısha tarafından dahi ba'zı fütûhât haberleri alındı şöyle ki: Rusya Kumandanı Tormasof[3] ordusıyla gelüb Ahısha Kal'ası üzerine yürüyüş itdikde Şerîf Paşa ma'iyyetindeki asâkir-i İslâmiyye ile kaviyyen müdâfa'a itmeleriyle

1 Temşiyyet: Yürütme, ilerletme.
2 A'mâl-i meşkûr: Teşekküre değer işler, makbulişler, beğenilm işişler, övülmüş işler.
3 Tormazof: Aleksandr Petroviç Tormasov. Rus Süvari Generali.

Rusyalular münhezim ve perîşân olarak ric'ate mecbûr olmuşlardır.
(s. 221)

(Vekâyi'-i Sene 1226)

Ahısha Muhârebesi esnâsında Kars Muhâfızı mîr-i mîrândan Abdullâh Paşa'nın asâkir-i külliyye irsâliyle mu'âvenet-i azîmesi vukû' buldığmdan evâsıt-ı Muharrem'de uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâret ihsân buyurulmuşdur.

Yâsînî-zâde Abdülvehhâb Efendi ber-vech-i bâlâ Dersa'âdet'den hareket ve Şâkir ve Hayret efendiler dahi refâkatinde bulundığı hâlde işbu yirmi altı senesi Rebî'ü'l-âhir'inin evâsıtında pâyitaht-ı İrân olan Tahran'a muvasalat itdikde Feth Alî Şâh'ın emriyle Sadr-ı â'zam Mîrzâ Şefî''in konağına nâzil olub ber-mu'tâd Şâh ile mülâkât iderek hediyyelerin teslîm itdikden sonra muktezâ-yı me'mûriyyeti üzre Devlet-i İrâniyye tarafından Bâbân paşalarına ve ale'l-husûs Abdurrahmân Paşa'ya sahâbet olunmaması ve Ahısha ve Kars taraflarmda bulunan me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye'ye lede'l-hâce mu'âvenet olunması husûslarını teblîğ eylemişdir.

Feth Alî Şâh ise buna mukâbil Şehr-i Zor ümerâsı Devlet-i İrâniyye'nin inzimâm-ı re'yi ile intihâb olunmak ve Bağdâd vâlîleri Devlet-i İrâniyye'ye karşu rızâ-cûyâne hareketde bulunmak şartlarını teklîf itmişdir ba'dehu Abdülvehhâb Efendi Tebrîz'e varub orada haylî vakt Abbâs Mîrzâ yanında kalmışdır.

Maksad-ı aksâ iki devlet-i İslâmiyye'nin düşman-ı müşterek olan Rusya üzerine müttefikâne hareket itmesinden ibâret iken Devlet-i İrâniyye Şehr-i Zor mutasarrıflarının intihâb ve nasbı gibi sırf umûr-ı dâhiliyye-i Devlet-i Aliyye'den olan bir işe müdâhale itmek dâ'iyyesine düşerek nihâyet Abdurrahmân Paşa üzerine ordu sevk itmek derecesine kadar gitmiş ve maksad-ı aslîyi terk itmişdir.

Şöyle ki: Abdurrahmân Paşa ber-vech-i bâlâ Hâlet Efendi'nin tergîbiyle[1] Bağdâd seferine azîmet itdikde Derne ve Baclan Mutasarrıfı Abdülfettâh Paşa'yı dahi hâh ve nâ-hâh berâber getürmiş ise de muhârebe güni Abdülfettâh Paşa'nın rehâveti görüldiginden Bağdâd'a duhûl ile Abdullâh Paşa Bağdâd vâlîliginde müstakarr olıcak Abdurrahmân Paşa Abdülfettâh Paşa'yı azl ve yerine kendi ammi-zâdesi ve sâbıkâ Bâbân mutasarrıfı olan Hâlid Paşa'yı nasb itdirmiş idi.

Hâlbuki Abdurrahmân Paşa İrânlunun müstashibi[2] oldığı gibi sâbık Bağdâd Vâlîsi müteveffâ Süleymân Paşa'nın dahi zımnen İrân Şâhı'na intimâsı[3] oldığı cihetle anın üzerine Abdurrahmân Paşa'nın hareketi İrânlunun rızâsına muhâlif idi. Binâ'en-aleyh İrân hanlarından Savukbulak Hanı Budak Han Serdeşt dimekle ma'rûf olan ve Bâbân mutasarrıflarının tasarrufunda bulunan Kelas[4] nâm mahalli fi'l-asl Savukbulak muzâfâtından (s.222) olmak bahanesiyle zabt itmek üzre İrân Şâhı'nın ruhsatıyla ol tarafa sevk-i asker eyledigi haberi Bağdâd'a vârid olıcak Abdurrahmân Paşa Abdullâh Paşa'dan ruhsat alarak mâh-ı Safer'in on

1 Tergîb: Arzu ettirme, istek verme, isteklendirme.
2 Müstashib: İstishâbeden, yanına alan, beraber bulunduran.
3 İntimas: Kaybolma, belirsiz olma.
4 Kelas: Kelasi, Margavar, Urumiye, İran.

birinci güni Bağdâd'dan hareket ile Kürdistân'a avdet itmiş idi.

Ve ber-vech-i bâlâ Abdülfettâh Paşa azl olundukda Zehav'da bulunan oğlı Abdülazîz Beg ile tevâbi'i İrân tarafına geçüb Kirmanşah'da mukîm olan Şâh-zâde Muhammed Alî Mîrzâ'ya ilticâ eylemiş olmak hasebiyle yerlerinin yine kendülerine virilmesini Muhammed Alî Mîrzâ ricâ ve şefâ'at siyâkında Abdullâh Paşa'ya tahrîrât göndermiş ve Abdullâh Paşa tarafından olunan i'tizâra kanâ'at itmeyüb Bağdâd'a me'mûr-ı mahsûs irsâl ile Abdülfettâh Paşa mâddesini ziyâde iltizâm ve mükerrer tahrîrât ile bu husûsda ısrâr ve ibrâm[1] eylemiş olması üzerine Abdullâh Paşa dahi Abdurrahmân Paşa'ya yazmış ise de Abdurrahmân Paşa ana muvâfakat itmedigi gibi Bağdâd vâlîligi tarafından giden dîger emirlere dahi imtisâl[2] itmez oldı. Abdullâh Paşa'nın Bağdâd vâlîliginde istikrarına sebeb Abdurrahmân Paşa ise de emirlerini ısgâ itmemesinden nâşî Abdullâh Paşa dahi ana gücenüb mukaddemâ Bağdâd'da iken anın ihtâr ve tensîbi ile yapılmış olan icrââtı hep tebdîl ve tagyîre kıyâm eylemişdir ez-cümle Abdurrahmân Paşa'ya mensûb olan Bağdâd Yeniçeri Ağası Kâsım Ağa'yı azl ile yerine Şattü'l-Arab Kapudanı Seyyid Alî Ağa'yı Bağdâd Ağası nasb eylemiş ve Kethüdâ Hâcı Abdullâh Beg'i azl ile hazînedârı Tâhir Ağa'yı kethüdâ nasb ve ta'yîn itmişdir.

Muhammed Alî Mîrzâ dahi Abdülfettâh Paşa'nın Zehav hükûmetine ik'âdı emrinde ısrâr itmekde idi Abdurrahmân Paşa ise Bağdâd seferinde mazhar oldığı galebeden nâşî gurûr getürüb ne kendüsinin âmiri olan Abdullâh Paşa'nın evâmirine imtisâl iderdi ve ne de Muhammed Alî Mîrzâ'nın ihtârâtına ehemmiyyet virirdi bundan başka ol esnâda İrân-ı Zemîn'den Sine[3] kıt'asının ba'zı mahallerine dahi ta'addî itmekle artık def' ü ref'-i ta'addîsi[4] ve bütün Şehr-i Zor eyâletinin Zehav hükûmetinde bulunan Hâlid Paşa'ya tevcîhi husûsuna tarafeynden karâr virilmiş ve keyfiyyet hafiyyen Hâlid Paşa'ya bildirilmiş idi anın üzerine Muhammed Alî Mîrzâ pederinden istimdâd iderek altmış bin neferden mürekkeb bir ordu tertîb ile Zehav'a doğrı hareket eyledigi Abdurrahmân Paşa'nın mesmû'ı oldukda oğlı Süleymân Beg'i bir mikdâr asker ile Hâlid Paşa'nın imdâdına gönderüb kendüsi dahi bakiyye-i askeriyle makarr-ı hükûmeti olan Süleymâniye'den çıkub Muhammed Alî Mîrzâ'ya karşu gitmiş Hâlid Paşa ise hafiyyen Abdullâh Paşa'dan aldığı ruhsat üzerine Muhammed Alî Mîrzâ'nın Zehav'a takarrubunda istikbâline müsâra'at ve askeriyle beraber ana mütâba'at[5] itmişdir.

(s.223) Bu keyfiyet nâgeh-zuhûr[6] Abdurrahmân Paşa'nın mesmû'ı olıcak mukâvemete muktedir olamayacağını cezm ile hemân Köy sancağına azîmet iderek orada tahassun idüb Muhammed Alî Mîrzâ dahi ordusıyla oraya gelerek anı muhâsaraya ibtidâr eylemişdir Abdullâh Paşa dahi Bâbân ve Köy ve Harîr sancaklarını Hâlid Paşa'ya tevcîh iderek buyuruldısını göndermişdir lâkin Muhammed Alî Mîrzâ Abdurrahmân Paşa'ya zafer-yâb olursa bunca sünnîler pây-mâl olacağmdan başka gürûh-ı revâfizin Kerkük'e ve belkı daha berülere doğrı ta'addî ve tecâvüz idecekleri melhûz oldığı Abdullâh Paşa'ya işrâb ve ifhâm

1 İbrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.
2 İmtisâl: Bir örneğe göre hareket etme.
3 Sine: Senendec, İran.
4 Def' ü ref'-i ta'addî: Saldırıyı savma, kaldırma.
5 Mütâba'at: Birine uyup arkasından, izinden gitme, ona tâbi olma.
6 Nâgeh-zuhûr: Ansızın olan, oluveren.

olundukda Muhammed Alî Mîrzâ'ya bu raddelere kadar mümâşât ve muvâfakat itdigine nâdim olarak derhâl Abdurrahmân Paşa'ya mu'âvenet esbâbının istihzârı içün Kürdistân aşîretlerine buyuruldılar göndermişdir Abdurrahmân Paşa tesviyye-i maslahatı zımnında eline geçen buyuruldıları Muhammed Alî Mîrzâ'ya ibrâz itdikde o dahi Bağdâd'ın bu vechile tebdîl-i efkâr itmesinden dolayı fikr ve endîşeye zâhib ve hemân Abdurrahmân Paşa ile musâlahaya tâlib olarak Bâbân sancağı Hâlid Paşa'da ve Köy Harîr sancakları Abdurrahmân Paşa'da kalmak üzre sulh olub ve cüz'î pîş-keş ahzıyla iktifâ idüb Kirmânşâh'a ric'at eylemişdir ancak aldığı pîş-keşler zâyi' itdigi askerin diyetlerine mukâbil gelmez idi.

Osmâniyyân ile İrâniyyân böyle yek-dîgeriyle uğraşmakda iken Rusyalu iki tarafdan dahi ilerülemekde ve Dağıstân ve Gürcistân kıt'alarında dâ'ire-i nüfûz ve hükûmetini tevsî' eylemekde idi.

Hattâ geçen yirmi beş senesi hilâlinde Rusya Kumandanı Tormasof ordusıyla Tiflis'e geldikde Açıkbaş Hanı (Saloman) Süleymân Hân'ı dostâne mülâkât itmek üzre Tiflis'e da'vet ve o dahi icâbetidüb Tormasof ise Saloman Hanı ahz ve girift ile Petersburg'a göndermek üzre lâzım gelenlere emr virmiş idi lâkin Saloman anı teferrüs iderek giceleyin birkaç âdemi ile Tiflis'den firâr iderek Ahısha'ya gelmiş ve Dîvân Kâtibi Süleymân Beg'i İrân Şâhı'na gönderdigi gibi Keyhüsrev ve Dâvid nâm serdârlarını dahi Dersa'âdet'e göndermiş idi.

Saloman'ın Tiflis'den firârı üzerine Rusya cenerali anın aznavurlarını[1] ya'nî rü'esâ ve ümerâ-yı memleketini birer tarafa tard ve teb'îd eylemişdir.

Rusyalu Gürcileri himâye bahânesiyle mukaddema Tiflis eyâleti'ni istîlâ itdigi gibi bu kerre ber-vech-i meşrûh Açıkbaş Vilâyeti'ni dahi pençe-i tagallübüne almışdır.

Gürciler ise Rusyalunun sû'-i mu'âmelâtmdan dil-gîr olarak Saloman Han ber-vech-i (s.224) bâlâ Ahısha'ya geldikde dil-âverân-ı kavminden haylî kimesneler başına toplanub Rusyalular ile mukâtele ve muhârebeye âgâz[2] itmişler ve Keyhüsrev ile Dâvid Dersa'âdet'e gelüb ez-kadîm Devlet-i Aliyye teb'asından oldukların yâd ile istimdâd eylemişlerdir.

Hengâm-ı sefer olmak takrîbiyle bu keyfiyyet Devlet-i Aliyyece Gürcileri Rusya aleyhinde kullanmak içün bir güzel fırsat oldığından Saloman Han'a işbu yirmi altı senesi Rebi'ü'l-evvel'inin evâsıtı târîhiyle müverrah bir kıt'a fermân-ı âlî yazıldı ve hil'ati kendüsine virilmek üzre Erzurûm vâlîsi ve Şark cânibi ser'askeri bulunan Emîn Paşa'ya gönderildi ve sâlifü'z-zikr serdârlar i'âde edildi ve Saloman'ın ma'rifetiyle Gürci tavâ'ifinin Rusyalu aleyhinde kullanılmaları Çıldır Vâlîsi Şerîf Paşa'ya iş'âr buyuruldı fermân-ı mezkûrun sûreti zirde (21) rakamıyla îrâd olunur.

Ol esnâda Şark cânibi ser'askeri müşârün-ileyh Emîn Paşa ve Çıldır Vâlîsi Selîm Paşa ma'iyyetlerine Erzurûm ve Diyârbekir ve Harput ve Erzincan taraflarından asâkir-i külliyye tertîb idildi.

Ve Mar'aş eyâleti'nde vâki' âlâybegileri sancaklarının bi'l-cümle eşkinci zu'amâ[3] ve erbâb-ı tîmârları ile Çıldır Vâlîsi Şerîf Paşa ma'iyyetine ve Trabzon eyâleti'nde vâki' âlâybegileri kezâlik sancaklarının eşkinci zu'amâ ve erbâb-ı tîmârları ile Canik muhassılı

1 Aznavur: Yiğit, kahraman, reis, komutan.
2 Âgâz: Başlama. Mübâşeret.
3 Zu'amâ: Büyük tımar sahipleri.

ve Trabzon mütesellimi olub Faş Kal'ası'nın istirdâdına me'mûr bulunan Hazînedâroğlı Süleymân Ağa ma'iyyetine me'mûr oldılar.

Ve bu esnâda Rusyalunun Karadeniz'e çıkarmak üzre bir donanma tehyi'e eylediği istihbâr olunmağla Karadeniz sevâhilinin takviyyeti lâzım geldiginden Sinob mevki'inin ve mevâki'-i sâ'irenin muhâfazaları içün Anadolı içünden mikdâr-ı kâfî nefîr-i âmm[1] tertîb idilmişdir.

Anapa ve Soğucak taraflarında bulunan Çerâkise ve akvâm-ı sâ'ire Rusyalunun iğfâlâtına aldanmayub gayûrâne mukâbele ve müdâfa'adan hâlî degiller ise de taraf-ı Devlet-i Alîyye'den mikdâr-ı kâfî top ve asker ve mühimmât gönderilemedigi cihetle Rusyalu ol tarafda fürce bularak gâlib gelmiş ve Soğucak Muhâfızı Seyyid Hüseyîn Paşa Soğucak'da kapanub kalmış oldığından ve hâlbuki Çerkesistân maslahatı etrâflu tutuldığı sûretde kabâ'il-i merkûme haylîce işe yarayacaklarından ol havâlîden neş'et itmiş olub rûznâmçe-i sânî bulunan Ahmed Efendi Başmuhâsebe pâyesiyle Soğucak ordusı nâzırı nasb ve ta'yîn buyuruldı ve mikdâr-ı kâfî mühimmât ile bir topcı ortası ve yarım top arabacı ortası ve kabâ'ile taksîm olunmak üzre bir mikdâr hila'[2] ve atâyâ ve haylîce tuz ve sâ'ire ana teslîmen (s.225) Soğucak'a gönderildi ve Trabzon mütesellimi sâlifü'z-zikr Hazînedâroğlı Süleymân Ağa ma'rifetiyle ol havâlîden Soğucak'a gönderilmek üzre dört bin asker tertîh olunarak hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Süleymân Ağa'ya ve ol havâlîde bulunan dîger mütehayyiz ağalara hitâben fermân-ı âlî yazıldı ve selâtîn-i Cengiziyye'den Nogay Kabâ'ili Mutasarrıfı Aksak Murâd Giray Sultân zikr olunan akvâm ve kahâ'ile ser'asker ve Selâmet Giray Sultân başbuğ nasb olunarak yine hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de me'mûriyyetlerini hâvî başka başka fermânlar gönderildi. Gelelim Rûmili tarafına.

Rûmili İçün İcrâ Olunan Tedârükât-ı Askeriyye

Varna Kal'ası'nm ve sevâhil ve enhâsının[3] muhâfazası ehemm olmağla Anadolı cânibinden gerek Ordu-yı Hümâyûn'a ve gerek Anadolı sevâhilinin muhâfazasına müretteb olan asâkirin mikdârına halel gelmemek şartıyla Varna içün dahi bir mikdâr asker tertîb olunarak bu askerin oraya îsâli zımnında Dersa'âdet'e gönderilmesi içün lâzım gelenlere fermânlar gönderildi.

Ordu-yı hümâyûn içün Şâm eyâletinden altı bin ve Trablusşâm eyâletinden bin ve Saydâ eyâletinden on bin güzîde asker tertîb olundığı gibi Rakka ve Haleb eyâletlerinin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı dahi Ordu-yı Hümâyûna me'mûr oldı.

Bunlardan başka gerek Anadolı'dan ve gerek Rûmili'den Ordu-yı Hümâyûn içün süvârî ve piyâde pek çok nefîr-i âmın tertîh idildi.

Ancak Anadolı'dan Ordu-yı Hümâyûn'a gitmek üzre fevc fevc Rûmili cânibine mürûr idegelan tavâ'if-i askeriyye yüklerini tahmîl[4] içün uğradıkları kazâlardan araba aluh ba'zıları

1 Nefîr-i âmm: Düşmanla savaşmak için ilan edilen gelen seferberlik ve toplanan asker.
2 Hila': Hükümdar veya vezirler tarafından bir kimseye mükâfat olarak giydirilen kaftanlar, hil'atlar.
3 Enhâ: Cihetler, taraflar.
4 Tahmîl: Yüklemek. Taşıtmak. Bir kimse üzerine bir işi bırakmak.

re'âyâ arabalarını otuz sâ'atlik mesâfeye kadar sürdüklerinden çok araba ve hayvân telef olmuş idi ve ba'zıları Ordu-yı Hümâyûna zahîre nakl idecek arabaları ahz idegeldiklerinden Ordu-yı Hümâyûnda zahîrece müzâyakaya sebeb olagelürlerdi bu sene ise Rûmili cânibinden zuhûra gelan hastalıkdan nâşî külliyyetlü hayvân telef olub bakiyyesi dahi zebûn düşmüş oldukları hâlde nâ-çâr mevcûd bulunanlar ile Edirne'den ve bilâd-ı sâ'ireden Ordu-yı Hümâyûna zahîre nakl olunayordı.

Şu hâle göre artık bu sene ahâlî arabalarına askerin eşyâ tahmîli kâbil olamayacağından Ordu-yı Hümâyûn içün müretteb olub ihrâc olunmak üzre bulunan sunûf-ı askerin başbuğları ve kazâlar müte'ayyinâtı[1] ve serdâr ve serdengeçdi bayrakları memleketlerinden hîn-i hareketlerinde müstashib-i ma'iyyetleri olan asâkirin ahmâl ve eşkâlini tahmîle kâfî hayvânât istishâb iderek Ordu-yı Hümâyûna öylece vusûle müsâra'at eylemeleri husûsı (s.226) tehdîdât-ı lâzıme derciyle Anadolı'nın üç kolunda bulunan hükkâm ve zâbitâna hitâben evâmir-i aliyye ısdâr buyuruldı.

Mukaddemâ Rusyalunun eser-i tahrîki olmak üzre Bosna eyâletinde vâki' Nikşik nâm-ı dîger Ulugaşta re'âyâsıyla civârında vâki' Taşlıca kazâsına tâbi' Drobniyak nâhiyesi re'âyâsı yek-dil ve yek-cihet olarak dâ'ire-i itâ'atdan hurûc ile Karadağluya pey-rev olmaları üzerine Eyâlet-i Bosna'da vâki' Klis ya'nî Bihke sancağı mutasarrıfı mîr-i mîrân-ı kiramdan Süleymân Paşa me'mûr olmağla varub re'âyâ-yı merkûmeden rehinler alarak ol havâlîyi taht-ı inzibât ve intizâma idhâl itmiş iken mu'ahharen rehinler salıvirilüb anın vaz' itdigi râbıta-i nizâma halel getürilmiş oldığı cihetle bu esnâda re'âyâ-yı merkûme yine Karadağ âsîlerine pey-rev olarak isyâna cesâret eyledikleri mesmû' olıcak tekrâr Süleymân Paşa bâ-irâde-i seniyye hu kerre ol havâlîmin nizâmına me'mûr oldı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Rusyalu geçen yazın Varna ve Şumnı taraflarına şiddetlü hücûmlar idüb egerçi o koldan ilerüleyememiş ise de mu'ahharen Ruscuk ve Nigbolı kal'alarını zabt itdikden sonra eyyâm-ı şitâda bağteten Lofca'yı basuh istîlâ ve o koldan Balkan'ı aşub da Edirne'ye doğrı yürüyehilecegini îmâ ile Devlet-i Aliyye'yi tehdîd eylemiş oldı. Lâkin Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri'nin pây-i sebâtına aslâ tezelzül[2] gelmeyüb evvelkiden ziyâde mevsim-i bahâr içün tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs eyledi. Ve Tepedelenli Alî Paşa-zâde Velî Paşa Vidin cânibi ser'askerligi unvânıyla ol havâlîden Rusyalunun tard ve def'ine me'mûr oldı. Ve pederi Alî Paşa'nın Arnavudluk'dan kırk bin kadar asker ihrâc ve fevc fevc ilerüye sevk ve irsâl ile evvel emirde oğlı Velî Paşa'yı ikdâr[3] itdikden sonra hulûl-i mevsim-i bahârdan mukaddem ma'iyyeti asâkirini ve zîr-i idâresinde bulunan bi'l-cümle harb ve darb ashâbını istishâb ile bi'z-zât sefer-i hümâyûna azîmet itmesi içün işbu yirmi altı senesi evâ'ilinde kendüsine fermân-ı âlî yazıldı. Ve Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından İbrâhîm Paşa-zâde Mehmed Râgıb Beg uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh ile Velî Paşa ma'iyyetine me'mûr buyuruldı.

Ve Anadolı'dan Ordu-yı Hümâyûna müretteb olan sunûf-ı askeriyye pey-der-pey İstanbul ve Gelibolı ma'berlerinden Rûmili cânibine güzâr ider ve fevc fevc Balkan'ı aşub Tuna yalısına doğrı gider oldı.

1 Müte'ayyinât: Karar verilmişler. İleri gelen kimseler. Eşraftan olan kişiler.
2 Tezelzül: Sarsılma, sallanma, ırgalanma.
3 İkdâr: Kudret verme, kudretlendirme, gücünü arttırma.

Rusyalu ise Lofca mevki'inde duramayub Tuna'ya doğrı çekilmiş ve asâkir-i İslâmiyye varub Lofca kasabasına dâhil olmuşdur.

(**s.227**) Çünki geçen yazın ve kışın Tuna ile Balkan arasında zuhûra gelan hûn-rîzâne muhârebelerde Rusyalunun küllî telefâtı vukû'a gelmiş idi. Hattâ Petersburg'da Rusya ahâlisi bu Osmânlı muhârebelerine ne akçe yetişecek ve ne de asker tâ'at[1] getürecek Memâlik-i Osmâniyye'den elimize biraz yerler geçdiyse de mâlca ve askerce olan zâyi'âtımız daha ziyâdedir deyü söylenmege başlamışlar idi.

Binâ'en-aleyh Rusyalu dahi bu yazın Tuna yalısına cedîd asker sevkine muhtâc idi. Hâlbuki Fransalu ile miyânelerinde hâdis olan mübâyenete mebnî ihtiyâtan Lehistân cihetinde külliyetlü asker bulundurmağa mecbûr oldığından Tuna yalısına ziyâde asker sevk idemeyecegi cihetle toplanmağa mecbûr idi.

Binâ'en alâ-zâlik işbu yirmi altı senesi Cumâde'l-âhire'sinin yirmi biri târîhiyle müverrehan Paris İlçisi Muhibb Efendi tarafından vârid olan tahrîrâtda Fransa Başvekîli Şampani azl olunmağla yerine başvekîl olan Made[2] ile Muhibb Efendi görüşdükde Made (İstanbul'dan tâze haberlerimiz geldi âsâyiş ve râhat ber-kemâl imiş ve Donanma-yı Hümâyûn barekete âmâde imiş Rusyalu Eflâk ve Boğdan'dan vazgeçüb Anadolı tarafından ellerindeki yerler kendülerinde kalmak şartıyla musâlahaya râzı olmuşlar lâkin Sultân Mahmûd Han hazretleri Devlet-i Aliyye arâzîsinden bir parmak yerin Rusyaluya terkine râzı olmadıkdan başka musâlaha kelâmı ağıza alınmamak içün lâzım gelenlere ekîden tenbîh buyurmuşlar bu ise hamiyet-i şâhâneleri âsârındandır. Ve Tuna'nın yemîn ve yesârında Rusyalunun yirmi bin kadar askeri olup Ruscuk karşusunda ihdâs eyledikleri köpri muhâfazası içün dört bin askeri var imiş ve bugünlerde Lofca kasabasına devlet askerinin duhûl eylediginden haberimiz vardır. Ve bugünlerde Bükreş tarafından gelan havâdise nazaran sadr-ı â'zam hazretleri Boşnak Ağa'yı külliyetlü asker ile Nigbolı üzerine sevk itmiş ve Silistre taraflarında olan Rusya Kazakları üzerine Osmânlu askeri hücûm idüb mecmû'unı kılıcdan geçürmüşler ve Rusya kumandanı Ruscuk tarafına gelmiş iken yine Bükreş tarafına avdet eylemiş Devlet-i Aliyye'nin böyle şiddet ile mu'âmelesi şân ve şöhretini mûcib oldığmdan pek mahzûz[3] olduk) dimiş oldığı mündericdir. Biz yine sadede gelelim.

Ber-minvâl-i meşrûh Anadolı'dan Ordu-yı Hümâyûn'a müretteb olan asker Gelibolı ve İstanbul ma'berlerinden ubûr ile Rûmili cânibine gitmekde olub ocaklu ise taraf-ı saltanatdan vehm ü vesvese üzre bulundukları cihetle şâyed ki taşra askerinin Dersa'âdet'de kesret (**s.228**) üzre bulundığı vakt kendülerinin te'dîb ve terbiyyelerine kıyâm olunur deyü havf eylediklerine mebnî Anadolı cânibinden öyle takım takım sunûf-ı askeriyye Dersa'âdet'e gelüb gitdikce dûçâr-ı telâş ve endîşe olmakda idiler.

Hattâ akdemce kapudan paşa Tersâne içün kat' ve nakl olunacak kerâste işini yoluna koymak içün Akdeniz Boğazı tarafına gidüb geldikde yeniçeriler kendülerinin te'dîb ve terbiyyeleri zımnında bir tedbîr olmasun deyü endîşe-nâk olmalarıyla içlerinden ba'zıları Ağakapusı'na gelerek bundan sonra gelüb geçecek askerin İstanbul'a uğramaksızın Çardak'dan ubûr eylemelerini istid'â ile havf ve hirâs üzre oldukların îmâ eylediler. (El-

1 Tâ'at: İtaat etmek. İbadet etmek.
2 Made: Hugues-Bernard Maret.
3 Mahzûz: Hoşlanmış, zevk almış.

hâ'inu hâ'ifun)[1]

Çünki bu esnâda İstanbul'daki yeniçeri zorbaları envâ'-ı şekâvete ictisâr ider olduklarından müstahıkk-ı terbiyye olduklarım kendüleri dahi inkâr idemezlerdi.

Ez-cümle Safer'in on ikinci Cum'a güni Gül Câmi'i'ne selâmlık musammem oldığı hâlde bir gün mukaddem yirmi altıncı bölükden yirmi yedinciye semer devirmiş olan bir neferi yirmi altıncılar Tahta'l-kal'a'da bulub katl itmeleriyle mezkûr Cum'a güni câmi'-i mezkûrda destâr-ı şâhî güzâr iderken zikr olunan iki orta halkı tüfenk cengiyle meşgûl ve içlerinden altı neferi maktûl olmağın ferdâsı sekbânbaşı azl ile yerine Boğaz Nâzırı Mustafâ Ağa sekbânbaşı oldukda birkaç şakîyi i'dâm itmekle fesâda bir mikdâr sükûnet gelmişdir.

Ordu-yı hümâyûndaki yeniçeriler dahi bir nefere serdengeçdidir deyü seksan ta'yîn yürütmek gibi asılsız bahâneler ile ve mânde ta'bîriyle mîrîden yedi yüz elli kîse alacak da'vâsında olarak bu kerre Ordu-yı Hümâyûna gönderilan mevâcib akçesini yoldan çevirüb dîger ocaklar dahi bu mevâcib akçesi cümlemizedir deyü mücâdele itdiler ise de yeniçeri gürûhı ısgâ[2] itmeyerek yedi yüz elli kîseyi ahz ile bâkîsini redd ve i'âde eylediler. Bu fezâhati[3] irtikâb idenler müstahıkk-ı cezâ iseler de icrâsına iktidâr olmadığından serdâr-ı ekrem hazretleri hemân hıfz-ı nâmûsa medâr olmak üzre evâ'il-i Safer'de yeniçeri ağasını azl ve yerine kul kethüdâsını nasb ile iktifâ eyledi.

Serdâr-ı Ekrem Ziyâ Paşa şeyhü'l-vüzerâ ve mizâc-ı asra âşinâ bir zât olub ancak Şânî-zâde'nin beyânına göre iddihâr-ı emvâle harîs ve ziyâde zînet ve ihtişâm-ı bî-ma'naya mâ'il imiş ve bir de fi'l-asl Osmânlu zümresinden yetişüb ocaklu tâ'ifesinden gelme olmadığı cihetle ocakluyu elde itmek içün kendülerine ziyâde yüz virüb ve ikrâm ve taltîf (**s.229**) ile anları teskîn ve te'lîf dâ'iyyesinde bulunub bu vaz'ı ise anların şımarmasına sebeb olurmuş.

Binâ'en-aleyh kendüsinin azliyle tavâ'if-i askeriyyenin zabt u rabtına muktedir bir vezîr-i dilîrîn nasbı irâde buyurulmuş ve mukarrebân-ı pâdişâhîden olub Sultân Mahmûd Han Hazretleriyle gizlü muhârebesi olan Şehremînî İbrâhîm Efendi tarafından A'rac Mustafâ Ağa nâm zâtın makâm-ı Sadârete getürülmesi münâsib görülmüş ise de Kâ'immakâm-ı Sadr-ı Âlî Şâkir Ahmed Paşa'nın sevkiyle sâbıkâ İbrâ'îl nâzırı olub Nâzır Ahmed Ağa deyü ma'rûf olan Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Laz Ahmed Ağa tensîb idilmiş ve Ahmed Ağa evvelce Dersa'âdet'e celble huzûr-ı hümâyûna çıkarılub lisânen ba'zı tenbîhât icrâsından sonra süricilik me'mûriyetiyle Edirne'ye gönderilmiş idi.

Ve bâlâda beyân olunan muhârebât-ı mütevâliyye ile Tuna yalısı harâb olarak Ordu-yı Hümâyûna zahîre celbi müşkil oldığından Edirne'de müddehar olan zahâ'iri kazâlar â'yânları arabalarıyla Balkan'a kadar nakl itdirmek ve oradan dahi mîrî hayvânatıyla ve vüzerâ ve mîr-i mîrânların deve ve esterleriyle[4] Şumnı'ya göndermek üzre kapucılar kethüdâsı ve büyük emîr-i âhûrun Dersa'âdet'de vekîli olan Mehmed Sa'îd Beg me'mûr olarak gurre-i Rebî'ü'l-evvel'de Ordu-yı Hümâyûna gönderilmiş idi.

Sa'îd Beg'in me'mûriyyet-i hafiyyesi ise Ziyâ Paşa'dan mühr-i hümâyûnı almak husûsı

1 "Hain korkak olur."
2 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
3 Fezâhat: Rezillik, ayıp, rüsvalık.
4 Ester: Katır.

oldığından Ordu-yı Hümâyûna varub mühr-i hümâyûnı almış ise de kendüsi vefât itmekle re'îsü'l-küttâb efendi mühr-i hümâyûnı ahz ve hıfz ile ber-mûceb-i irâde-i seniyye Karslı Alî Paşa sadr-ı cedîdin vürûdına değin kâ'immakâmlık vechile idâre-i umûra ibtidâr eylemiş ve Ziyâ Paşa li-ecli'l-ikâme[1] Dimetoka'ya gönderilmişdir.

Bu esnâda Dersa'âdet'den irsâl buyurılan Moravî Bekir Beg Edirne'ye varub ve Laz Ahmed Ağa'yı alub Şumnı'ya îsâl ve mühr-i hümâyûnı teslîm eylemiş oldığı haberi Rebî'ü'l-evvel'in yirmi üçünci güni Dersa'âdet'e vâsıl oldı.

Evâsıt-ı Rebî'ü'l-âhir'de Ziyâ Paşa'nm cemî'-i emvâli müsâdere ve menfâsı Rodos'a tahvîl idildi.

Ve garâ'ibden olarak hâlâ Ziyâ Paşa üzerinde bulunan ma'den emâneti uhdesinden ref' ile mukaddemâ Ma'den kâ'immakâmı ve sâbıka İznikmid mutasarrıfı olan Ahmed Paşa'ya tevcîh buyuruldı. Ba'dehu Ma'den'de mukîm olub ale't-tedrîc ekser menâfi'-i ma'âdenî Ziyâ Paşa tarafına devr ve teslîm iden sarrâfı Mıgırdic der-i devlete ihzâr ile haylî emvâl-i mektûme meydâna çıkarıldı.

(s.230) Lâkin Ziyâ Paşa'nın ekser emvâli zevcesi hânımın yedinde idi ki yedi sekiz ay sonra ya'nî Zî'l-hicce evâsıtında hânım-ı mûmâ-ileyhâsını altmışı mütecâviz oldığı hâlde ecel-i mev'ûdiyle vefât itdikde terk eyledigi eşyâ Enderun-ı Hümâyûna nakl olunmağla pek çok tuhaf ve tefârîk[2] ve mücevherât zuhûr itmişdir.

Hattâ aralık aralık taraf-ı mülûkâneden ihsân buyurulmuş olan mücevher hançerler dahi anın terekesinde görülmüşdür.

Şânî-zade'nin tahrîrine göre müteveffât-ı mûmâ-ileyhâ evâ'il-i hâlinde Kandilli Hammâmı'na münâsebeti takrîbiyle küberâ-yı devlet haremlerine âdet üzre hizmet ve tereddüd iderek zâtında âkile ve müdebbire olmağla tedbîr-i menzil usûlüni tahsîl idüb iffet ve salâhı bedîdâr[3] oldığına mebnî küherâ haremlerinden ba'zılarının sevkiyle Ziyâ Paşa'ya evâ'il-i hâlinde tezvîc olundukda kademinde meymenet[4] ve zâtında ta'alluk ve dirâyet ve sâmân ve servet olmakdan nâşî zevcinin ikbâlini tervîc iderek bu sûretle Ziyâ Paşa kendüsinin rütbe-i vezârete kadar çıkmasına anın meymenet-i kademini sebeb-i hakîkî add eylediginden hâtırana fevka'l-âde ri'âyet eylerdi. Şöyle ki: Ri'âyeti havf ve haşyet mertebesine varmış ve (Erricâlu kavvâmûne alân nisâi)[5] kaziyyesi ikisi beyninde ber-aks olmuş idi. Ma'a-mâ-fîh Ziyâ Paşa ba'zı ehibbâsıyla mahremâne musâhabet iderken sizin haremlerinizden korkdığınız gibi ben andan korkmam fakat yümn-i kademi bi't-tecrübe indimde meczûm oldığından fevka'l-âde ri'âyete mecbûr olmuşumdur deyü hasbe'l-vüzerâ izhâr-ı celâdet-i kâzibe idermiş. Hâlhuki fâtih-i Mısr-ı Kâhire ve iki def'a nâ'il-i sadâret-i fâhire olan bir vezîr-i âsaf-nümûnı ol zâbıta-i Enderûn bayağıca mağlûb ve zebûn eyledigi müşârün-ileyhin ana tahrirâtında veliyyüte'n-ni'am ta'bîr idegeldiginden zâhir ve nümâyândır deyü Şânî-zâde Târîhi'nde muharrerdir. Biz yine sadede gelelim.

Ber-vech-i bâlâ Şehremînı İbrâhîm Efendi'nin ol vakt her sözi nâfiz oldığı hâlde A'rac

1 Li-ecli'l-ikâme: Yerine kullanmak için.
2 Tefârîk: Ufak tefek şeyler.
3 Bedîdâr: Meşhur; görünür; açık, meydanda.
4 Meymenet: İyi nitelik, uğur, hayır, bereket. Uğurluluk, kutluluk. Arapçadan dilimize geçmiştir.
5 "Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar." Nisâ sûresi 34. âyetten bir kısım.

Mustafâ Ağa'nın sadârete getürülmesini re'y ve tensîb itmiş iken andan sarf-ı nazarla Nâzır Ahmed Ağa'nın sadârete sevk olunmasının sebebini Fâ'ik Efendi mecmû'asında bu vechile beyân ider ki ashâb-ı Resûlullâh rıdvânu'llâhi aleyhim ecma'în ve tâbi'în ve tebe'-i tâbi'în ve sâ'ir e'imme-i dîn ve ulemâ-i sâliffn ve kibâr-ı mütekaddimîn rahimehumullâh zamânlarında esâmî-i sâmiyye-i nebeviyyeden Mustafâ lafz-ı şerifini kimesne tesmiyyeye[1] i'tibâr itmeyüb bu Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye zuhûrundan sonra nâs ism-i mezkûrı tesmiyyeye şürû' itdikleri muhakkakdır.

Mustafâ lafz-ı şerîfi Hazret-i Hakk'ın muhtârı ma'nâsına olarak cenâb-ı Resûl-i ekrem sallâllâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem hazretlerine ism-i hâss oldığından âhara tesmiyye olunmak bir vechile **(s.231)** câ'iz olmamağla bi-hikmeti'llâhi Te'âlâ Mustafâ isminde olanların zâtında yümn olmadığı mücerrebât-ı yakîniyyedendir. Hattâ bu Devlet-i Aliyye'de sülâle-i Osmâniyye'den Mustafâ isminde dört nefer pâdişâh zuhûr idüb her birinin zamânlarında birer gûne fetret ve ihtilâl zuhûra gelüb kezâlik Mustafâ isminde gelan sudûr-ı izâmın evlâ olan maktûl Koca Mustafâ Paşa'dan tâ bin iki yüz yirmi üç senesinde sadr-ı â'zam olan Alemdâr Mustafâ Paşa'ya gelince hasbe'l-kader makâm-ı sadârete gelan Mustafâ paşalar zamânlarında dürlü dürlü vekâyi'-i nâdire zuhûrıyla zât-ı devlet ve ibâdullâh mutazarrır[2] ve mütekeddir olageldigi kütüb-i tevârîhde nümâyândır. Nâs bu mâddeden gâfil olub zamânımızda avâm-ı jâj-hâyân[3] miyânında İbrâhîm isminde şe'âmet[4] vardır diyerek ve Sultân Ahmed-i Sâlis'in vezîr-i mu'teberi olan İbrâhîm Paşa'yı örnek iderek makâm-ı sadârete İbrâhîm isminde kimesueyi lâyık görmeyüb Ahmed ve Alî isimlerini sadârete teyemmün[5] ve tefe'ül add iderler lâkin bâtıldır. Sahîhi Mustafâ isminde olub âhar söylenan kelâm beyhûdedir. Muhammed ism-i şerîfi mutlaka memdûh ma'nâsına olup anı tesmiyyede be's olmamağla Mustafâ ism-i şerîfine makîs değildir bunda su'âl vârid olmasun iki yüz otuz bir târîhinde Filibe nâzırı iken fevt olan Kapucıbaşı A'raz Mustafâ Ağa zâtında bir âkil ve mütebassır ve kâmil ve müdebbir âdem oldığından müstenidi olan Şehremîni esbak müteveffâ İbrâhîm Re'fet Efendi mukarrebân-ı hazret-i şehr-i yârîden oldığına binâ'en iki yüz yirmi beş târîhinde Şumnı meştâsında azli îcâb iden A'ver Yûsuf Ziyâ Paşa'nın yerine ağa-yı mûmâ-ileyhin sadr-ı â'zam olmasını sevk idüb cenâb-ı pâdişâh-ı adâlet-penâh dahi bu husûsun havâss-ı vükelâ ile müzâkeresini fermân buyurmağla birkaç kimesne bir yere gelüb müzâkereye şürû' ile kimi tasvîb kimi istib'âd idüb lâkin ol vakt mesned-i kâ'immâkamîde bulunan Şâkir Ahmed Paşa'ya bâlâda mezkûr Mustafâ ism-i şerîfi makâlesini bu abd-i râkımü'l-hurûf nişâncılığında takrîr eylemiş idim.

Derhâl hatırına gelüb Re'fet Efendi'ye hitâben şu vechile kelâma âgâz eyler ki: Ağa-yı mûmâ-ileyhin akl ve rüşdi nümâyân ve her vechile merâtib-i sâmiyyeye şâyân ve körün yerine topalın nashı letâ'ifden idügi dahi cümleye â'yân ise de illeti cihetiyle hayvâna münharif[6] rükûb idüb hengâm-ı seferde sadârete şâyân olmamağla sefer olmasa bile Âsitâne'de sadr-ı â'zamın tebdîle veya rikâba ve sâ'ir resme gitdikce hayvâna münharif binmesi halkın dahkini

1 Tesmiye: Ad koyma, adlandırma, isim verme.
2 Mutazarrır: Zarar görmüş, zarara uğramış.
3 Jâj-hâyân: Saçma sapan, mânâsız söz söyleyenler.
4 Şe'âmet: Uğursuzluk, kademsizlik, nuhuset.
5 Teyemmün: Uğur sayma. Bir şeyle teberrük eylemek. Bir şeyi mesut ve uğurlu saymak.
6 Münharif: Çarpık. Bir tarafa sapmış, doğruluğunu yitirmiş.

müstelzim olur eger bu mahzûrâta i'tibâr olunmaz ise Mustafâ isminde yümn olmamağa dâ'ir el-yevm Ordu-yı Hümâyûnda müstahdem olan Fâ'ik Süleymân Efendi'den şöyle bir şey de işitmiş idim vâkı'a tevârîhe mürâca'at eyledim didigi gibi oldığına cezm eyledim siz bilürsiz dimekle (**s.232**) İbrâhîm Efendi'nin sevki ibtâl olunub ol vakt sadâret Nâzır Ahmed Paşa'ya virilmesi karâr-gîr oldığı meclisde olan ba'zı zevâtdan istimâ' olunmuşdur (fe'teberû yâ ûlî'l-ebsâr)[1] işbu Mustafâ ism-i şerîfinde olan tecrübemizi te'kîd içün karîbü'l-ahdde vâki' garâ'ib-i ittifâkâtla istidlâle ibtidâr olunub şöyle ki: İki yüz yirmi iki senesinde cülûs ile yirmi üçde hal' olunan Sultân Mustafâ Han ibn Sultân Abdülhamîd Han pâdişâh iken rikâbda kâ'immakâm-ı teşrîfâtî lakabıyla mülakkab[2] Mustafâ Paşa ve Kethüdâ Bursevî Mustafâ Efendi ve Ordu-yı Hümâyûnda Sadr-ı â'zam Çelebi Mustafâ Paşa ve orduda Kethüdâ Mustafâ Refîk Efendi bulunub bunların zamânlarında ordu ser'askeri bulunan Alemdâr Mustafâ Paşa zuhûr ve hurûc ile hakan-ı müşârün-ileyh hal' olunub sonra Alemdâr Paşa dahi mazhar-ı cezâ-yı mâ-yelîk olmuşdur Fâ'ik Efendi'nim kelâmı tamâm oldı.

Resûl-i ekrem sallâllâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem Hazretleri ismimle tesemmî idiniz künyemle tekennî itmeyiniz deyü buyurmuş oldığından Muhammed ve Ahmed gibi esmâ'-i şerîfe-i nebeviyye ile tesmiyye câ'iz olur ammâ Ebû'l-kâsım deyü künyelenmek câ'iz olmaz fakat ba'zı muhakkıkînin beyânına göre bu dahi asr-ı sa'âdet-i Nebeviyye'ye mahsûs olub yohsa Hazret-i Peygamber'in vefâtından sonra anın her ism-i şerîfiyle tesmiyye câ'iz oldığı gibi künye-i şerîfesiyle tekennî dahi câ'iz olur deyü şifâ'-i şerîfde musarrahdır.

Binâ'en-aleyh Mustafâ ismiyle tesmiyyede şer'an be's ve mahzûr görülmez ve Fâ'ik Efendi'nin sözi bu bâbda bize sened olamaz vâkı'a didigi gibi Mustafâ isimlü me'mûrların çoğaldığı zamânlarda ba'zı vukû'ât-ı azîme zuhûra gelmişdir ve ol asrda Mustafâ isimlü me'mûrlar anın saydığından daha çokdur lâkin bu misillü ittifâkiyyâtda te'sîr ve telâzüm[3] aranmaz binâ'en-aleyh biz anın ictihâdından sarf-ı nazar idüb mücerred ikmâl-i noksân içün mebhûsun-anh[4] olan kazâyâ-yı ittifâkiyyeye dâ'ir bu makâmda bir lâhika tahrîr idelim.

Lâhika

İttifâkiyyât-ı garîbedendir ki Sultân Selîm-i Sâlis ile Sultân Mustafâ-yı Râbi' asırlarında Mustafâ isimlü büyük küçük pek çok ashâb-ı rütbe ve mansıb[5] ictimâ' itmiş idi.

Ez-cümle harekât-ı bâgiyânelerinden dolayı Belgrad'dan tard olunan yamakların re'îsi Köse Mustafâ bin iki yüz on senesinde Pâzvandoğlu'ndan istimdâd ve Belgrad yeniçerileri ağası bulunan Çelebi Mustafâ Ağa ile ittihâd iderek Belgrad kasabasına dâhil oldukda Belgrad Muhâfızı Şinikli Mustafâ Paşa kal'ada mahsûr kalmağla Rûmili Vâlîsi Selanikli (**s.233**) Mustafâ Paşa anın imdâdına me'mûr olmuş ise de Şinikli Mustafâ Paşa bu sırada bir takrîble Çelebi Mustafâ Ağa'yı i'dâm iderek fitneyi basdırmiş idi.

1 "İbret alın ey basiret sahipleri."
2 Mülakkab: Lakablanmış. Lakablı. Başka isim verilmiş.
3 Telâzüm: Biri diğerine lâzım olmak. Karışık olmak. Bir şey diğerine yapışmak.
4 Mebhûsun-anh: Sözü geçmiş şey. Bahsolunan şey.
5 Ashâb-ı rütbe ve mansıb: Rütbe ve makam sahipleri.

Ol esnâda tîmâr ve ze'âmet nezâreti Defter Emîni Mustafâ Râsih Efendi'ye tevcîh olunmuş ve Haseki Mustafâ Ağa dağlu eşkıyâsı üzerine me'mûr kılınmış idi.

Yine ol esnâda Gölgelioğlı Deli Osmân ile biraderi Mustafâ türeyüb İçil tarafmda bagî ve tuğyân itmeleriyle cezâları icrâ olunarak cem'iyet-i şekâvetleri dağıdılmış idi.

İki yüz on bir senesinde mütekâ'iden Tekfurdağı'nda mukîm olan Seyyid Mustafâ Paşa fevt olmuş ve Anapa muhâfızı bulunan Nakîb-zâde Mustafâ Paşa azl ve rütbesi ref' ile İstanköy Cezîresi'ne nefy idilmiş ve Rûmili eyâleti Şinikli Mustafâ Paşa uhdesine tevcîh buyurulmuş idi.

Ve Pâzvandoğlı dağlu eşkıyâsına mu'âvenet itmekde ve Kara Mustafâ ve Deli Mustafâ gibi birçok ser-gerdeler ma'iyyetiyle takım takım eşkıyâ fırkaları irsâl iderek civârındaki kazâlara ta'addî eylemekde oldığından on iki senesinde üzerine Rûmili vâlîsi olan Mustafâ Paşa ile Bosna vâlîsi bulunan Silâhdâr Mustafâ Paşa me'mûr oldukları sırada Mora muhassılı olan Mustafâ Ağa uhdesine Rûmili beglerbegiligi pâyesiyle İnebahtı sancağı ve müte'âkiben rütbe-i vezâretle Selanik sancağı bi't-tevcîh o dahi dağlu eşkıyâsı üzerine me'mûr idilmiş idi.

Ba'dehu Bonaparte Mısır'ı istîlâ itdikden sonra Mustafâ Kethüdâ'yı emîrü'l-hâcc nasb itdigi avânda Köse Mustafâ Paşa başbuğ nasb olunarak bir fırka-i askeriyye ile bahren cânib-i Mısır'a gönderilmiş ve Mustafâ Kethüdâ firâr ve Fransızlar ile cenge ibtidâr itdigi avânda Köse Mustafâ Paşa Ebû Hûr'a[1] çıkmış ise de Fransızlara esîr olmuş idi.

Ve Ziyâ Paşa'nın Ordu-yı Hümâyûn ile cânib-i Mısır'a azîmetinde Köse Kethüdâ deyü ma'rûf olan Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi defterdâr ve Mustafâ Râsih Efendi re'îsü'l-küttâb olub Köse Mustafâ Paşa'nın tavassutı üzerine mûmâ-ileyhimâ murahhas nasb olunarak Fransa murahhasları ile mükâlemeye ibtidâr itdikleri hengâmda Arnavud Mustafâ Paşa Ariş'i zabt itdiyse de cebhâne âteş alub askeriyle berâber yanmış idi.

Ol esnâda Mustafâ Âşir Efendi şeyhü'l-islâm ve Darbhâne Nâzırı Mustafâ İffet Beg mukbil ve nâfizü'l-kelâm olub iki yüz on üç senesi evâhirinde Mustafâ İffet Beg fevt oldığı gibi on beş senesi evâ'ilinde dahi müşârün-ileyh Köse Mustafâ Paşa fevt olmuş ve Mustafâ Âşir Efendi meşîhatden azl ile Burusa'ya nefy idilmiş ve Debbâğ-zâde Mustafâ Efendi Mısır kadısı nasb ve ta'yîn buyurulmuş idi.

(**s.234**) On altı senesinde Belgrad eşkıyâsı muhâfız bulunan Şinikli Mustafâ Paşa habs ve ba'dehu i'dâm itdikleri esnâda hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Eginli Mustafâ Efendi me'mûriyet-i mahsûsa ile Rûmili cânibine gönderildi. Ve Çavuşbaşı Mustafâ Beg rütbe-i vâlâ-yı vezâretle kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı.

On yedi senesinde icrâ olunan tevcîhâtda Dervîş Efendi-zâde Mustafâ Beg şehremîni ve Mustafâ Refîk Efendi mektûbî-i sadr-ı âlî oldı. Ve Sivas Vâlîsi Vezîr Mustafâ Paşa'nın me'mûriyyeti Diyârbekir'e tahvîl idildi ve Hanya vâlîsi bulunan vüzerâdan dîger Mustafâ Paşa mansıbında ibkâ buyuruldı.

Ve on sekiz senesinde Mustafâ Behcet Efendi hekîmbaşı oldı. Ve on dokuz senesinde Cezzâr Paşa'nın vefâtı üzerine Saydâ Mütesellimi Berber Mustafâ Ağa'nın nâmı meydâna

1 Ebû Hûr: (Ebû Hor, Ebûkir, Ebûkır, Ebuhır, Abukır) Abu Qir, İskenderiye, Mısır.

çıkdı.

Ol vakt gerek İstanbul'da ve gerek taşralarda bunlardan başka daha bir haylî Mustafâ isminde me'mûrîn var idi.

Rusya seferi i'lân olunub da Ordu-yı Hümâyûn erkânı tertîb ve ta'yîn olundığı sırada sâlifü'z-zikr Mustafâ Refîk Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Mustafâ Mazhar Efendi âmedci ve Mustafâ Resmî Efendi çavuşlar kâtibi ve Mustafâ Secî' Efendi piyâde mukâbelecisi ve hulefâdan Seyyid Mustafâ Efendi arabacılar kâtibi vekîli nasb ve ta'yîn buyuruldı. Ve ol esnâda Alemdâr Mustafâ Paşa Tuna ser'askeri oldı.

Ba'dehu Karadeniz Boğazı'nda Kabakcı Mustafâ çıkub İstanbul'da dahi Kazgancı Mustafâ ocakluyı tahrîk ile ana mu'âvenet iderek fitne ve fesâd kesb-i iştidâd eyledi Enderûn-ı Hümâyûndan muhrec[1] Hammâloğlı Hâfız Mustafâ Ağa'nın dahi bu fesâda medhali var idi. Netîcesinde Sultân Selîm hal' ile Sultân Mustafâ cülûs itdi ve Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi Tersâne emîni oldı.

Ve Dersa'âdet'de yine bir ihtilâl zuhûr iderek zorbaların zorıyla Mustafâ Çavuş sekbânbaşı oldı ve ol vakt yeniçeri zorbaları içinde Kahvecioğlı Burunsuz Mustafâ nâmında bir ser-gerde-i eşkıyâ olub Galata yakası anın pençe-i tahakküm ve tagallübünde idi.

İşte ol esnâda Burusalı Mustafâ Efendi Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı ve Mustafâ Nazîf Efendi Tophâne nâzırı ve Mustafâ Tâhir Efendi kapucılar kethüdâsı oldı ve ol vakt nişâncı bulunan Hâcı Mustafâ Efendi uhdesine rütbe-i vezâretle sadâret-i uzmâ kâ'immakâmlığı tevcîh buyuruldı yine ol esnâda Mustafâ Safvet Efendi re'îs kîsedârlığına ta'yîn idildi.

(s.235) Ve ol avânda sudûr-ı izâm içinde Mustafâ İzzet Beg gâyet mukbil[2] ve mütehayyiz olub hattâ makâm-ı Meşîhate getürülmesi karâr-gîr olmuş iken Şeyhü'l-islâm Atâullâh Efendi daha evvel davranub anı nefy itdirdi.

Merhume Şâh Sultân'ın zevci olub mütekâ'id[en] Eyyûb'de mukîm olan Mustafâ Paşa dahi ol vakt el altında ba'zı umûr-ı cesîmeye müdâhale iderdi.

Sultân Mustafâ'nın havâss-ı kurenâsından[3] biri Cüce Mustafâ ve mu'teber musâhiblerinden biri Neyzen Mustafâ Beg olub kapu ağası dahi Hammâloğlı'ndan başka dîger bir Hâfız Mustafâ idi. Sultân Selîm'in bi'z-zât i'dâmına mübâşeret idenlerden birisi dahi Bostâncı Mustafâ idi.

Yine müstahdemîn ve me'mûrîn içinde Türk Mustafâ ve Altıparmak Mustafâ gibi Mustafâ isminde dîger kimseler dahi var idi.

Alemdâr Mustafâ Paşa sadr-ı â'zam oldukda kul kethüdâsı bulunan Mustafâ Ağa yeniçeri ağası ve Mustafâ Mes'ûd Efendi hekîmbaşı ve Zaralı-zâde Mustafâ Beg telhîsî ve Kara Mustafâ karakulak ve Arnavud Mustafâ Ağa Sekbân-ı Cedîd binbaşısı oldı.

Ol vakt Çirmen Mîr-livâsı Mustafâ Paşa ve Hasköy Â'yânı Mustafâ Ağa ve Bilecik Â'yânı Kalyoncı Mustafâ ve İznik Â'yânı Mustafâ Beg dahi devletçe hâtırı sayılur â'yânlardan idiler.

1 Muhrec: Dışarı çıkarılmış, ihrac olunmuş.
2 Mukbil: Kutlu, mutlu.
3 Havâss-ı kurenâ: Hürmet gösterilen yakınlar, muhterem yakınlar.

Ve ol zamân gerek Ordu-yı Hümâyûn ve gerek Rikâb-ı Hümâyûn vukû'âtını cem' ve tahrîr iden Bâb-ı Âlî ricâlinden Mustafâ Necîb Efendi idi.

Kazgancı Mustafâ me'mûriyyetle Gümüşhane'ye gönderilüb orada i'dâm olunmuş idi. Alemdâr Mustafâ Paşa İstanbul'a gelürken Boğaz'a asker gönderüb Kabakcı Mustafâ'yı i'dâm itdirdi ve İstanbul'a vürûdunda Çelebi Mustafâ Paşa'dan cebren mühr-i hümâyûnı ahz ile kendüsini habs ve tevkîf ve Sultân Mustafâ'yı hal' ile Sultân Mahmûd'ı iclâs ve Sultân Selîm'in kâtilleri sırasında Bostâncı Mustafâ'yı ve ba'dehu sekbânbaşılıkdan ma'zûl bulunan sâlifü'z-zikr Mustafâ Çavuş ve Hammâloğlı Hâfız Mustafâ ve Cüce Mustafâ ile Kahvecioğlı Burunsuz Mustafâ'yı i'dâm ve mütekâ'id Mustafâ Paşa ile Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdâsı Mustafâ Efendi'yi nefy ve iclâ ve Kapu Ağası Hâfız Mustafâ'yı azl ve Neyzen Mustafâ Beg'i musâhiblikden ihrâc itdi ve ba'dehu kendüsini barut ile atdı Mustafâ Refîk Efendi ile Hasköy Â'yânı Mustafâ Ağa ve Binbaşı Arnavud Mustafâ Ağa eşkıyâ yedinde telef oldılar Sultân Mustafâ dahi mahnûkan[1] i'dâm olundı.

El-hâsıl sâlifü'z-zikr Mustafâ nâm zevâtın kimi maktûl ve kimi menfi yâ ma'zûl olarak çoğı birer belâya uğramış oldukları hâlde Köse Kethüdâ deyü ma'rûf olan **(s.236)** Çelebi Mustafâ Reşîd Efehdi ihtiyât-kârâne hareketi hasebiyle Sultân Selîm vak'alarını aşurdığı gibi Alemdâr Paşa Vak'ası'nda dahi yakayı kurtarub bâlâda beyân itdigimiz vechile Alemdâr Paşa'nın vefâtı akabinde kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmuş idi. Arası çok geçmeyüb o dahi azl olunmuş ise de andan sonra dahi pek çok me'mûriyyetlerde bulunmuş ve pek çok mu'ammer olmuşdur.

İstitrâd

Garâ'ib-i ittifâkiyyâtdan olmak üzre Fâ'ik Efendi mecmû'asında dir ki Mülûk-ı Emeviyye'nin fâtihası Hazret-i Mu'âviye olub nesli Mu'âviye-i Sânî'de münkariz[2] olarak hâtimesi Mu'âviye olmuşdur. Andan sonra Mervan ibn el-Hakem melik olub anın dahi nesli Mervan Hımar'da[3] münkariz olmuşdur. Hulefâ-yı Abbâsiyye'nin evveli olan Seffâh'ın ismi Abdullâh oldığı gibi âhiri Mu'tasım Billâh'ın ismi dahi Abdullâh idi. Kezâlik Fatımiyye'den ibtidâ halife olanın ismi Abdullâh el-Mehdî olub âhiri dahi Abdullâh el-Âsid'dir. Bunlardan agreb[4] bu ki hulefâ-yı Abbâsiyye'nin her altıncısı yâ hal' yâ katl olunmuşdur. Seffâh'dan bed' ile altıncı olan Emîn hal' ve katl ve anın altıncısı olan Müsta'în dahi kezâlik hal' ve katl ve anın altıncısı Muktedir iki kerre hal' ba'dehu katl sonra altıncı olan Tâî'[5] dahi yalnız hal' ve anın altıncısı olan Râşid hal' ve katl ve anın altıncısı Mustansır[6] zehirli bir nişter[7] ile fasd olunarak ihlâk olunup anın oğlı Musta'sım idi. Tatar katl eyledi. Bunun sebeb-i ma'nevîsi acaba altıncı halîfe olacak Hazret-i Hüseyin radıyallâhu anh efendimizin hilâfet hakkı iken

1 Mahnûkan: Boğazı sıkılarak, boğularak.
2 Münkariz: Adı sanı kalmamış, yıkılmış, sonu gelmiş.
3 Mervan Hımar: Mervân b. Muhammed b. Mervân b. el-Hakem el-Hımâr el-Ümevî el-Ca'dî.
4 Agreb: Daha ve pek ve en garip ve tuhaf, pek tuhaf.
5 Tâî': Abdulkerim et-Tai Billah.
6 Mustansır: Mustansır veya El-Mansûr el-Mûstensir Billâh.
7 Nişter: Hekim bıçağı, neşter.

bi'at olunmaması ve şehîd itdirilmesi olmak gibi bir şey hâtıra gelür El-ilmu indallâh. Fâ'ik Efendi'nin kelâmı burada tamâm oldı.

Bu misillü tesâdüfât-ı garîbenin esbâb-ı hakîkiyyesini Cenâb-ı Hakk'dan başka kimse bilmez. Ve ta'lîl ba'de'l-vukû'[1] kabilinden olarak her ne dinilse nefsü'l-emre mutâbık olub olmadığı bilinmez. Kaldı ki bâlâda iş'âr itdigimiz üzre kazâyâ-yı ittifâkiyyede te'sîr ve telâzüm aranmaz. Nitekim be-hesâb-ı ebced mütesâviyyü'l-aded[2] olarak tesâdüf iden lafzların vaz'ında bir sebebiyyet-i ma'neviyye ve kâ'ide-i muttaride[3] bulunmaz.

Meselâ vücûd ile vâhid ve îmân ile hubb-i Muhammed ve Alî ile vücûd-ı kâmil ve evlâd-ı Alî ile Gül Muhammed'i ve Ka'be ile âb-ı zemzem ve ibâdet ile izzet ve sa'y ile amel ve kezâ ilm ile amel ve Nûh ile Nâcî ve Yûsuf ile hüsn-i ezell ve nâz ile mahbûb ve kezâ dil-âviz ile mahbûb ve âyîne ile nigâh ve hâb ile râhat ve cevr ile âzâr ve gamm ile maraz ve tıbb ile devâ ve hicr ile derd ve şeh-i hicr ile mâtem-gede ve aşk ile dost ve mihr-i nigâr ile ma'şûk (**s.237**) ve pervâne ile sirâc, vezn ile bed-mizâc ve matlûb ile vefâ ve dîvâne ile gönül ve sevdâ ile kâkül ve mey ile gül ve bâde ile hadd ve mest ile şerr ve sîb ile elmâ ve ayak ile kadeh ve kahve ile kavî ve kezâ tabaka ile kavî ve tevbe ile pîşîmânî ve nâsih ile mecnûn ve zebân ile dehân ve şi'ir ile şîrîn ve şu'arâ ile şûrîde-ahvâl ve şükür ile dervîş ve nakşibend ile irşâd ve sûfiyye ile ene'l-Hakk ve âlem ile fânî ve âfâk ile ekâlîm ve şâh ile kahhâr ve şemşîr ile Merîh ve merd ile dilîr ve âlem-penâh ile sâhib-zamân ve sulh ile nizâ' ve kadı ile bâb-ı rüşvet ve mâl ile emel ve kezâ elem ile emel ve bahîl[4] ile şerrü'n-nâs ve kizb ile ihlâs ve sehv ile hesâb ve deryâ ile vapur lafzlarının aded-i hurûfı hep yek-dîgere müsâvîdir. Hâlbuki ma'nâca ba'zıları mütenâsib ve ba'zıları müterâdif[5] ve ba'zıları yek-dîgere zıddır.

Yine Fâ'ik Efendi mecmû'asında hüsn-i tevâfuk deyü ta'dâd itdigi mevâdd sırasında dir ki hulefâ-yı Abbâsiyye'den Mu'tasım Halîfe sekiz ay sekiz gün müddetde dünyâya gelüb sekizinci halîfe olmağla sekiz sene hilâfet idüb nakş-ı hâtemi dahi el-hamdülillâh lafz-ı şerîfi ki sekiz harfdir ve kapusında sekiz melik durub sekiz melike kahr itmiş ve sekiz erkek ve sekiz kız evlâdı olmuş ve sekiz şehr feth eylemiş ve sekiz köşk binâ kılmış oldığından kendüye halîfe-i müsemmen dirler.

Mahlası ve târîh-i cülûsı Bahtî olan câmi'-i meşhûr sâhibi Sultân Ahmed Hân-ı Evvel on dördünci pâdişâh olub on dört yaşında iken cülûs itmiş ve müddet-i saltanatı on dört sene mümtedd olmuşdur.

Şekerpâre Kadın ricâsıyla Pirinçci-zâde yeniçeri ağası oldukda (mısrâ' Amel sekiz ile oldı pirincim zerde) dinilmiş ve Etmekci-zâde Ahmed Paşa'dan sonra Yahnikapan Abdülkerîm Paşa defterdâr oldukda

Beyt

Etmekci-zâde kıldı dünyâyı nâna muhtâc * Âhir-i simât-ı devlet Yahnikapan'ın oldı

1 Ba'de'l-vukû': Hadiseden sonra.
2 Mütesâviyyü'l-aded: Eşit adette, aynı miktarda.
3 Kâ'ide-i muttaride: Sürekli ve düzenli kural.
4 Bahîl: Hasis, cimri, tamahkâr.
5 Müterâdif: Eş anlamlı; birbirine tabî bağlı olan; birinin ardı sıra giden.

Beyti söylenmiş ve bin altmışaltı senesi Şa'bân'ında Şa'bân Efendi sadr-ı Rûm olmuşdur. Ve Müderris Burusevî Hâşim Efendi bin seksan sekiz târîhinde kadir gicesi vefât itdigi gibi oğlı Şâm Kadısı Mahmûd Efendi dahi altmış üç sene sonra bin yüz elli bir senesi Ramazân'ının kadir gicesi fevt olmuşdur.

Mîr-âhûr Şeyhî Deve-zâde ile Balat Şeyhî Deveci-zâde'nin kabirleri Koca Mustafâ Paşa'da hem-civâr olmuşdur.

(**s.238**) Mîrzâ-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'ye gelince yedi aded Mehmed pey-der-pey nakîbü'l-eşrâf olmuşlardır.

Pîrî-zâde'ye Pîrî Paşa-zâde damad olmuş ve Hindî Mollâ dimekle ma'rûf ve Sâff-zâde Es'ad Efendi Es'ad-zâde ile meşîhatde halef-selef oldukları gibi İshak Efendi ile İshak-zâde Anadolı sadâretinde ve Feyzullâh-zâde ile Feyzullâh Nâfiz Efendi İstanbul kazâsında halef-selef olmuşlardır.

Arslan-zâde Mustafâ Efendi ve oğlı Abdülbâkî Efendi ikisi dahi tevârîh-i muhtelifede[1] Galata ve Edirne ve Medîne monlâsı olub yine ol rütbede iken fevt olmuşlardır.

Sultân Veled'in kuddise sırruhû dördünci oğlı Küçük Emîr Âdil'in oğlunun oğulları Abdülcelîl ve Abdülcemîl birbirinin yerine Mısır hânkâhına şeyh oldukları gibi yine Âdil'in kızının oğulları Celâleddîn ve Cemâleddin dahi birbirinin yerine Edirne Murâdiyyesi'ne şeyh olub anların medfenleri[2] Mısır'da birbirine muttasıl oldığı gibi Edirne'de dahi iki birâder birbirine karîn olmuşdur. Bundan ağrabı Mısır'da Celîl'in fevti Edirne'de Celâl'in fevti gününe ve sâniyyen Mısır'da Cemîl'in fevti Edirne'de Cemâl'in fevti gününe tesâdüf itmişdir.

Himmet-zâde Şeyh Abdullâh Efendi ve oğlı Abdüssamed Efendi altmış sekiz yaşlarında ikisi dahi Süleymâniyye vâ'izleri iken fevt olduklarından mâ'adâ yine Himmet-zâde Abdüşşekûr Efendi ve birâder-zâdesi Nûreddîn Efendi biri Ayasofya ve biri Sultân Ahmed vâ'izi iken bir senede ikisi dahi vefât idüb vâ'iz-i Ayasofya Şekûr'a vâ'iz-i Sultânahmed Nûrî'ye târîh-i vâki' olmuşdur.

Evâhir-i ahd-i Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis'den evâsıt-ı ahd-i Abdülhamîd Hanî'ye gelince nasb olunan sudûr-ı izâm ki Dâneci Mehmed Paşa Muhsin-zâde Mehmed Paşa İzzet Mehmed Paşa Dervîş Mehmed Paşa Dârendeli Mehmed Paşa Kalafât Mehmed Paşa Silâhdâr Kara Mehmed Paşa sâniyyen İzzet Mehmed Paşa Yegen Mehmed Paşa dokuz neferdir cümlesinin isimleri Mehmed olmak üzre tesâdüf itmişdir. Biz yine sadede avdet idelim.

Tevcîhât-ı İlmiyye

Hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede Şeyhü'l-islâm Ömer Hulûsî Efendi'nin damadı İstanbul pâyelülerinden Mekkî-zâde Âsım Efendi ile Debbâğ-zâde Mustafâ Efendi'ye sadâret-i Anadolı pâyesi tevcîh buyuruldı.

Ve İstanbul Kadısı Şerîf-zâde hafîdi es-Seyyid Mustafâ Efendi'nin müddet-i örfiyyesi

1 Tevârîh-i muhtelife: Muhtelif, farklı tarihler.
2 Medfen: Defnolunacak yer, mezar, kabir.

sene-i merkûme Zî'l-hicce'si hilâlinde tamâm olacağı cihetle Hammâmî-zâde Mehmed Râşid Efendi'ye eskiligi hasebiyle İstanbul kazâsı Zî'l-hicce'nin on beşinci gününden zabt itmek ve yevm-i zabtından azli mu'teber olmak üzre tevcîh buyurulmak bâbında takdîm olunan telhîs-i (**s.239**) Şeyhü'l-islâmî manzûr-ı pâdişâh-ı hakâyik-iktinâh[1] oldukda (bu sûretde mûmâ-ileyh ma'zûl hükmünde olmağla hükûmeti şer'an nâfiz olur mı) deyü bir şîve-i zarîfâne ile istiftâ sûretinde câmi'ü'l-kelim bir hatt-ı ibret-nümûn[2] şeref-efzâ-yı bâlâ-yı telhîs olarak yine müsâ'ade-i mes'ûl-i merâm buyuruldı deyü Şânî-zâde Târîhi'nde muharrerdir. Pâdişâh-ı dil-âgâh hazretlerinin murâd-ı hümâyûnları latîfe yollu i'tibârât-ı kadîmeye ve ale'l-husûs tarîk-i ilmiyyenin vaz'-ı aslîsini ihlâl iden pâye mes'elesine ta'rîz olmak gerek idi. Şöyle ki: Tarîk-i ilmiyyede birine her kangi günden i'tibâren bir mansıbın pâyesi virilür ise ol kimse gûyâ bi'l-fi'il ol mansıbda bulunmuş da ol gün azl olunmuş hükmünde bulunurdı şu hâle nazaran meselâ birine İstanbul pâyesi virildikde bi'l-fi'il İstanbul kadısının eskisi olmak ya'nî teşrîfâtca ana takaddüm itmek lâzım gelür işte bundan ihtirâzen ya'nî İstanbul kadısı bulunan zâta pâye alacak olanlar takaddüm itmemek maksadına binâ'en nasbı gününden azli i'tibâr idilmiş ya'nî nasbı güni ma'zûl hükmünde tutulınak lâzını gelmişdir. Yohsa hakîkaten ma'zûl dimek olsa hükmi nâfiz olmamak lâzım gelür. Ma'a-mâ-fîh garaz-ı aslî ma'lûm oldığından Sultân Mahmûd Han Hazretleri telhîs-i Şeyhü'l-islâmînin icrâsma müsâ'ade ile berâber bu makûle i'tibârât-ı resmiyye içinde hakîkatin gâ'ib oldığını iş'âr ile usûl ve rüsûm-ı atîka[3] hakkında ta'assub idenlere ta'rîz buyurmuş oldılar.

Ocaklunun Ba'zı Seyyi'âtı

Devlet-i Aliyye defâtir-i hakaniyye mûcebince cebeci ve yeniçeri ve sipâh ve silâhdâr ve ashâb-ı ze'âmet ve tîmâr nâmlarıyla ve nâm-ı âharla üç yüz bin askerin ale'd-devâm ma'âş ve masrafların te'diye itmekde iken ol vakt ocaklu tavâ'ifi ba'zı bilâd ve ser-haddâtda bir mikdâr yerlü kesândan ibâret kalmış ve Ordu-yı Hümâyûnun Dersa'âdet'den hurûcunda güc hâl ile cüz'iyyü'l-mikdâr yeniçeri ihrâc idebilmiş idüginden ve ashâb-ı ze'âmet ve tîmâr dahi buna şebîh[4] bir hâlde bulunduklarından hengâm-ı seferde Devlet-i Aliyye â'yân ve eşrâfın etbâ'ıyla mâhiyyelü sekbân istihdâmına ve nefîr-i âmm askeri cem'ime mecbûr olmakda idi.

Ma'a-hazâ ocaklu gerek Dersa'âdet'de ve gerek Ordu-yı Hümâyûnda dürlü gâ'ileler ihdâsından hâlî olmazlar idi.

Hattâ bu def'a dahi Dersa'âdet'den Ordu-yı Hümâyûna gönderilmek üzre tertîb olunan on aded yeniçeri ortası levâzım-ı râhlarını tanzîm ile vakt-i hareket ve azîmetleri takarrub itdikde âdetleri oldığı üzre sâ'ir ortalardan yamak ta'bîriyle âdem celb (**s.240**) ve cem' idüb bu vechile tecemmu' iden haşerât ise zu'afâ ve fukarâ-yı re'âyâyı sögüb döger ve dürlü ezâ ve cefâ ider olduklarından sükkân-ı Âsitâne dâd ve feryâd itmekde idiler. Her ne hâl ise hâzırlanub Dâvudpaşa sahrâsına çıkmak üzre iken beynlerinde ez-kadîm orta gayretiyle der-

1 Hakâyik-iktinâh: Hakikatlerin iç yüzü.
2 İbret-nümûn: İbret gösteren, ibret olan.
3 Rüsûm-ı atîka: Eski vergiler.
4 Şebîh: Benzer, benzeyen, mümasil, nazir.

kâr olan münâfeseye ve geçen sene ehl-i ırz ta'bîr itdikleri gürûh ile baldırı çıplak dinilan fırkalar miyânelerinde vukû'a gelmiş olan mukâtele ve münakaşaya mebnî şehr-i Cumâde'l-ûlâ gurresinde Tavukbâzârı nâm mahalde bir gavga çıkarub bir takımı oradaki hâna duhûl ve tahassun ve bir fırkası dahi zukâklar aralarına çuval ve fuçı gibi şeyler vaz' ile teterrüs[1] iderek mukâteleye girişdiler. Bunun üzerine derhâl sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince sekbânbaşı azl ve nefy olunarak Çelebi Osmân Ağa sekbânbaşı nasb ile te'dîb-i eşkıyâya me'mûr olmağın Osmân Ağa mahall-i gavgaya varub bir tarafdan dahi kâ'immakâm paşa ile kapudan paşa tehdîdât-ı lâzımeye kıyâm itmeleri üzerine sanâdîd-i ocak[2] ictimâ' ve ittihâd ile teskîn-i âteş-i fitne ve fesâd eylediler. Ehl-i nücûm dahi bu hâdiseyi mukâbele-i Şems ve Zuhal'e azv ve isnâd eylediler deyü Şânî-zâde Târîhi'nde mündericdir. Ba'dehu Cumâde'l-ûlâ'nın dördünci Bâzârirtesi güni mezbûr ortalar Dâvudpaşa sahrâsına çıkub bir haylî müddet dahi orada ikâmet ve ahâlî-i Âsitâne'ye îsâl-i envâ'-ı mazarrat itdikden sonra Ordu-yı Hümâyûn cânibine yıkılub gitdiler.

Bu ortalar on üç bin ta'yîn defteri tertîb ile cânib-i mîrîden öylece istîfâ iderek gitmişler ve esnâ-yı râhda nice fezâhat itmişler iken Küçükçekmece Köprisi'nden geçdikleri vakt gizlüce ta'dâd olunduklarmda mecmû'ı bin altı yüz neferden ibâret oldukları tahakkuk itmişdir.

El-hâsılı ocaklu mevâcib nâmıyla ve nâm-ı âharla beytü'l-mâlden mebâliğ-i külliyye ahz itmekde oldukları hâlde hengâm-ı seferde bir işe yaramadıklarmdan başka gerek Dersa'âdet'de ve gerek Ordu-yı Hümâyûn'da pey-der-pey gâ'ileler ihdâsından hâlî olmazlar idi.

Mücâzât

Üsküdarlı Şeyh İbrâhîm nâm kimesne bu esnâda sırr-ı vahdet deyü şer' ve akla uymaz saçma sözler söyleyerek birçok kesânı iğfâl itdikden başka nefesi mü'essir deyü şöhret bularak Enderûn-ı Hümâyûn ağalarına çatub mürîd ve münîbleri[3] çoğalmış idi. Ve Hâs Oda takımından Hüseyin Ağa'yı dahî Yâ Hayy, Yâ Kahhâr ism-i şerîflerine müdâvemet[4] itdirdiginden kesret-i ezkâr ve harâret-i evrâd ve efkâr ile Hüseyin Ağa cünûn hâline (**s.241**) gelerek sünnet odasının camlarını kırub pâre pâre itdigi esnâda ittifâkan zât-ı şâhâne orayı teşrîf ile kaziyyeye kesb-i vukûf itmiş idi.

Çend rûz sonra ya'nî Cumâde'l-ûlâ'nın beşinci güni tebdil binişi tarîkiyle Çamlıca'ya azîmet buyurduklarında şeyhin zâviyesi önünden geçerken bir takım nisvân arabaları ve kirâ bârgîrleri ve Enderûn ağaları ile mâl-â-mâl[5] oldığım gördi. Hâlbuki ocaklunun etvâr-ı nâ-be-câsına tahammül gelmez iken bu sırada bir de böyle müteşeyyihlerin[6] gâ'ile-i güft-gûsı

1 Teterrüs: Kalkanla siper yapmak.
2 Sanâdîd-i ocak: Yeniçeri oçağı ileri gelenleri.
3 Münîb: Hakk'a yönelen, günahları terk ile hakka dönen. Pişman olup dönen.
4 Müdâvemet: Devamlılık. Bir işte devamlı çalışmak.
5 Mâl-â-mâl: Çok dolu, dopdolu.
6 Müteşeyyih: Teşeyyüh eden, şeyh gibi görünen, şeyh tavrı takınan, sahte şeyh veya ihtiyar.

ile uğraşmağa zamânenin tahammüli olmadığı cihetle pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri hemân bu âdem şeyh degil kallâş imiş tiz nefy olunsun deyü Bâb-ı Âlî'ye haber göndermekle Şeyh İbrâhîm derhâl nefy ile Dersa'âdet'den teb'îd olundı.

Yeniçeri zorbalarmdan Osmân Çavuş nâm herze-vekîl[1] ki iskelelere tevârüd iden hatab ve zahîreyi zabt ile ihtikâr sûretinde istedigi bahâya bey' iderek ihlâl-i usûl-i bey' ve şirâ[2] ile ızrâr-ı agniyâ ve fukarâ iderdi hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da bir gün ba'zı eşyâ mübâya'ası içün Unkapanı'na inmiş olan bir odabaşı eskisiyle münâza'a çıkarub odabaşı ise cerî ve cesûr bir âdem oldığından bir odun alub Osmân Çavuş'un üzerine hücûm itdikde ba'zı kesânın tavassutıyla gavga basılmış ise de bu gavga Osmân Çavuş'un nâmûs mevhûmuna dokunmağla sekbânbaşı bulunan Çelebi Osmân Ağa'ya varub ve merkûm odabaşıdan şikâyet idüb kendüsinin mâcerâları ise Osmân Ağa'nın hâtır-nişânı olmağın hemân Osmân Çavuş'ı Ağakapusı âhûrunda boğdırub halkı zulm ve te'addîsinden kurtardı.

Yine rü'esâ-yı eşkıyâdan Üsküdar'da hammâllar kethüdâsı olan İbrâhîm Ağa ki bir müddetden berü Üsküdar tarafında teferrüd ve temerrüd ile envâ'-i ta'addiyyâta ve bî-edebâne harekâta ictisâr itmekde idi evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de Sekbânbaşı Osmân Ağa ânı dahi ulûfeye dâ'ir ba'zı su'âl ve cevâb bahanesiyle Ağakapusı'na celb iderek boğdurdı.

Yeniçeri gürûhundan ve kalyoncı tâ'ifesinden Taşcı Mahmûd nâm ser-gerde-i eşkıyâ ki vak'a-i Selîmiyye'de hâtırı sayılur itlerden oldığı hâlde Seydî Alî Paşa kapudanlığında kapudan paşa çavuşı ve başağa olmuş idi ve arasıra Galata cânibinde arbede çıkarub re'âyâyı tecrîm[3] idegelürdi anı dahi kapudan paşa bâ-irâde-i seniyye Beşiktaş açığındaki kalyonda katl ile ser-i maktû'ı Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhında galtîde-i hâk-i hazelân ve nümûne-i emsâl ve akrân oldu Unkapanı nizâm ustalarından Ekmekci İsmâ'îl didikleri dîger bir ser-defter-i eşkıyâ ki zahîrenin â'lâsını rüşvet ile istedigine virüb sâ'irlere çürük (s.242) zahîre tevzî' itdirmekle ekmekci esnâfı anın şerâre-i şerr ve mazarratından yanub yakılmakda idiler yine hilâl-i Cumâde'l-âhire'de o dahi Sekbânbaşı Osmân Ağa ma'rifetiyle bahren nefy ve iclâ ve Küçükçekmece açıklarında bahre ilkâ idildi.

Üsküdar'da Balaban İskelesi verâsında ve Debbâğhâne civârında ve sâhil-i deryâya karîb dîger köşe ve kenarlarda bulunan bî-kâr odaları öteden berü dârü'n-nedve-i eşkıyâ ve erâzil eşhâsa me'vâ[4] olub bu esnâda ba'zı eşkıyâ birkaç ehl-i ırz hâtunları cebren mezkûr odalara götürmek üzre yoldan çevirecek olduklarında Üsküdar ahâlîsi tecemmu' ve tahlîs ile keyfiyyeti Bâb-ı Âlî'ye arz ve ihbâr itmeleri üzerine bu odaların hedm ve imhâsı içün ısdâr buyurılan fermân-ı âlî mûcebince hemân bostâncıbaşı ve sekbânbaşı ve mi'mâr ağa mâh-ı Receb'in üçünci Çehârşenbe güni Üsküdar'a geçüb iki yüz kadar bî-kâr odalarını hedm ve imhâ itmişlerdir.

Garîbdir ki ba'zılarında çocuklı kahbeler içün beşikler zuhûr itmiş idi. Odaların bu vechile hedminde eşkıyâ-yı merkûmenin ekseri firâr ve ihtifâ eylemişler ise de ba'zıları ele geçürilerek cezâ-yı sezâları[5] icrâ kılınmışdır.

1 Herze-vekîl: Her işe karışıp boşboğazlık eden, saçma sapan konuşan.
2 İhlâl-i usûl-i bey' ve şirâ: Alım satım usulünü aykırı davranma.
3 Tecrîm: Suçlandırma. Cezalandırma. Cürüm isnad etme. Bir taifeden ayrılıp gitme.
4 Me'vâ: Mekân. Varılacak yer. Mesken.
5 Cezâ-yı sezâ: Uygun ceza.

İki gün sonra Sekbânbaşı Osmân Ağa Galata'da Kulekapusı kurbundaki kahvehâne sâhibi ve birçok zorbaların re'îs-i mütegallibi olan Yetimoğlı'nı kaldırub İstanbul Zindânı'nda i'dâm itmekle avene-i hûnenesi girîzân ve perîşân olmuşdur.

Esbak Galata kadısı olub iki yüz yirmi dört senesi Rebî'ü'l-âhir'inde Burusa kazâsı pâyesi alan Halîl Hamîd Paşa-zâde Mîr Nûrullâh Efendi devr-i esbakda mukarrebîn-i ricâl ile ülfet ve ihtilât iderek muktezâ-yı vakt ve hâle dâ'ir ba'zı muhâverâtının mûcib-i kîl ü kâl olması zihn-i hümâyûnda bir eser-i infi'âl bırakmış idüginden başka tarîk-i ilmiyye ashâbına yakışmayacak sûretde erbâb-ı hevâ ve heves ile âmîziş idegeldiginden (Nâ-sezâ hareketine mebnî tarîki kabûl itmemekle tehî kalmasun içün kendüye mîr-livâlık ihsân-ı hümâyûnum olmuşdur) deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmağın Şa'bân'ın dördünci güni Bâb-ı Âlî'ye da'vet ve kethüdâ odasında cüz'îce teneffüs ve ikâmet akabinde ulemâ giceligi ta'bîr olunan çatal destârı[1] alınub kâtibî destâr iksâ idildikde çünki ol vakt tarîk-i ilmiyye ashâbından biri i'dâm olunacak olsa ibtidâ uhdesine mîr-livâlık tevcîhiyle ba'dehu i'dâm olunmak âdet oldığına mebnî mîr-i mûmâ-ileyh gâyet havf ve telâşa düşmekle tatmîn ve teselliyyet ile bir mikdâr akl ve şu'ûrı avdet itdikden sonra huzûr-ı kâ'immakâmîde uhdesine mîr-livâlık tevcîhiyle ilbâs-ı hil'at olunarak Edirne'de ikâmete me'mûr buyuruldı.

(s.243) Yedikule'den ber-mu'tâd segirderek bârgîrler ile Et Meydânı'na lahm getüren segirdim ustası Hekîmoğlı semtine geldikde bir pîr-i nâ-tüvân[2] bi't-tesâdüf ilerüden zuhûr ve bilâ-şu'ûr et getüren hayvânların önünden mürûr itmekle maâzallâh uğurı kesdik deyü ol uğursuz bu bî-çâre ihtiyârın üzerine hücûm ve havâle-i tâziyâne-i darb ve şütûm itdigine kanâ'at itmeyüb ayağı altına alarak başına dekme ile urmakda oldığı hâlde bî-çâre ihtiyâr dahi müslümân yok mı deyü feryâd ü figân ile orada sâkin olan Hekîmoğlı Alî Paşa hafîdi Sa'dullâh Beg'in imâmı ve Hâcı Salih nâm çukadârı ve Hekîmoğlı Alî Paşa Câmi'i imâmı bu âdem bilmezlik ile geçmiş artık yeter vazgeçiniz diyerek ricâ sûretiyle merkûm bî-çâreyi tahlîs itmek istediklerinden usta ile rüfekâsı anları dahi şütûm-ı galîza ile tekdîr itmeleriyle anlar dahi mudârebeye[3] kıyâm itmeleri üzerine gûyâ ki kıyâmet kopmuş ve yıldızlar yere düşmüş gibi altmış kadar ocak sekbânları ustalar bi'l-ictimâ' sekbânbaşıya varub merkûm imâmlar ile çukadârdan iştikâ ve li-ecli'l-murâfa'a[4] Ağakapusı'na ihzârlarıyla i'dâmlarını istid'â itmeleri üzerine sekbânbaşı dahi bunlar ulemâdandır bu husûs benim uhdemden hâricdir deyü i'tizâr eyledikde çünki sekbânbaşının muktezâ-yı sadâkati üzre bir haylî eşkıyânın i'dânına himmet ile sâ'ire ibret gösterdiginde yeniçeri zorbaları tahammül idemez olduklarından başka şehirlünün yeniçeriler aleyhine harekete alışmalarını haklarında pek muhâtaralu bir keyfiyyet bildiklerine mebnî merkûmların i'dâmıyla şehirlüleri korkutmak husûsını kendülerince bir mes'ele-i hayâtiyye add iderek sekbânbaşıya hitâben (Sonını sa'y şimdiye kadar beş yüz neferimizi öldürdün elbette bunları da öldürmelisin) deyü merkûmların celb ve i'dâmları husûsunda ısrâr ve olmadığı sûretde îkâz-ı fitneye kıyâm ideceklerini iş'âr itdiklerinden nâşî Osmân Ağa bunun üzerine artık kendüsinin azli lâzıme-i hâlden oldığını Bâb-ı Âlî'ye inhâ itmegin Şevvâl'in on yedinci güni azl ile Üsküdar civârında

1 Destâr: Sarık, imâme, başa sarılan tülbent.
2 Pîr-i nâ-tüvân: Zayıf, kuvvetsiz yaşlı.
3 Mudârebe: Dövüşme, vuruşma.
4 Li-ecli'l-murâfa'a: Mahkemeye getirtmek için; duruşma için.

Kadıköyi'nde ikâmet ve inzivâya me'mûr olub yerine esbak muhzır ağa sekbânbaşı nasb olundukdan sonra Kâ'immakâm Paşa ile Şeyhü'l-islâm Efendi taraflarından istihsâl olunan ruhsat üzerine mûmâ-ileyhimâ İmâm Efendiler ile merkûm çukadâr bilâ-mûcib-i şer'î Ağakapusı civârındaki tâbhânede boğdırılub na'aşları deryâya atıldı.

Osmân Ağa'nın sâdıkâne ve cân-siperâne harekâtına nazaran hidemât-ı âliyyede istihdâma liyâkati ma'lûm-i pâdişâh-i dil-âgâh olmak sebebiyle beş on günden berü kâ'immakâm olmak ihtimâli zebân-zed-i edânî ve e'âlî[1] iken bu sûretle infisâli vukû' bulıcak bu bâbda halk sû'-i zanna (**s.244**) zehâb ile her biri bir dürlü söz söylemege ve hased ve garazkârlık bahsinde muktezâ-yı mes'eleyi yek-dîgerinden isti'lâm eylemege başladılar şöyle ki: Zorbaların (Eger bu âdemler i'dâm olunmaz ise kışlaları sedd eyleriz) didikleri kâ'immakâm ile şeyhü'l-islâma ihbâr olundukda biz de İstanbul'da hükm-i şer'-i şerîfe itâ'at kalmadı deyü câmi'leri sedd eyleriz bakalım halk şer'-i şerîfe mi tâbi' olur yohsa bilâ-fetvâ katl-i nüfûsa mı râzı olurlar dinilse acaba ne olabilür idi bunda elbet bir su kaçığı var dirler idi Kâ'immakâm paşanın Osmân Ağa'yı istirkâb[2] ile icrâ-yı garaz[3] idüb itmediği ma'lûmumuz değildir fakat bir vaktden berü havâss ve avâm-ı nâs yeniçeri zorbalarından müteneffir oldukları cihetle iş öyle bir mes'ele-i dîniyye şeklinde meydâna konulsa halkın yeniçeriler aleyhine kıyâm ile galebeleri egerçi me'mûl idiyse de zîrde beyân olunacağı vechile bu avânda asâkir-i İslâmiyye Tuna yalısında Rusyalu ile harb ve bî-kâr üzre iken pâyitaht-ı saltanatda böyle bir cesîm arbede çıkarmak muvâfık-ı hâl ve maslahat olamazdı.

Ma'a-mâ-fîh zorbaların bu misillü çirkin hareketlerinden dolayı ilerüdi yeniçeriler aleyhinde kullanmak üzre Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri'ne hir kuvve-i kâfiyye hâzırlanmakda idi. Ber-vech-i meşrûh Osmân Ağa'nın yerine sekbânbaşı olan muhzır ağa idâre-i umûrdan âciz bir pîr-i nâ-tüvân olmak hasebiyle Zî'l-ka'de'nin on ikinci güni azl ile yerine mûmâ-ileyh Osmân Ağa'nın damadı olan İstanbul ağası sekbânbaşı olmuşdur.

Vilâdet

Sulb-i pâk-i şehr-i yârîden Rebî'ü'l-evvel'in yirmi beşinci Cum'a gicesi Fatma Sultân ve Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi beşinci Bâzârirtesi gicesi Sâliha Sultân tevellüd iderek üçer gün top şenligi icrâ olundı.

Ve Zî'l-hicce'nin dokuzuncı ve Teşrîn-i Sânî'nin on üçünci Bâzârirtesi gicesi ba'de'l-gurûb sâ'at birde iken bir şeh-zâde mehd-i ârâ-yı vücûd olub Sultân Murâd tesmiye olunarak bir hafta top şenligi ile i'lân-ı sürûr ve şâdmânî kılındı.

Vefeyât

Güzelhisâr'da menfiyyen mukîm olan Şeyhü'l-islâm-ı esbak Atâullâh Efendi'nin hilâl-i Ramazân'da vefât eyledigi haber alındı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Şeyhü'l-islâm-ı esbak merhûm Mehmed Şerîf Efendi'nin

1 Zebân-zed-i edânî ve e'âlî: Alçaklar ve iyiler arasında yayılmış söz.
2 İstirkâb: Rakabette bulunma, rakîb görme, çekememe.
3 İcrâ-yı garaz: Kin, kötü icraatlar.

mahdûmı olub bin yüz yetmiş üç senesi Cumâde'l-ûlâ'sının on ikinci gicesi tevellüd itmişdir.

(**s.245**) Unfuvân-ı civânî-sinnde[1] müderrisînden Tokadî Mustafâ Efendi'den ulûm-ı âliyye tahsîl eylemişdir on iki yaşında iken silk-i müderrisîne dâhil ve bin yüz doksan yedi senesi Muharrem'inde bâ-pâye-i Kudüs Galata mevleviyyetine nâ'il olmuş ve bin iki yüz dört senesi Rebî'ü'l-evvel'inde Edirne pâyesi almış idi bir sene sonra bi'l-fi'il Mekke-i Mükerreme kadısı olmağla varub bir sene müddet-i örfiyyesini itmâm ile avdet itdikden sonra bin iki yüz sekiz senesi Şevvâl'inde uhdesine İstanbul pâyesiyle berâber nekâbet-i eşrâf mansıb-ı şerîfi tevcîh buyuruldı ba'dehu bin iki yüz on üç senesi Şa'bân'mda Anadolı pâyesi ve on beş Şa'bân'ında Rûmili pâyesi aldı ve on dokuz Şa'bân'ında bi'l-fi'il Rûmili kazaskeri ve yirmi bir senesi gurre-i Receb'inde Şeyhü'l-islâm oldı hengâın-ı meşîhatinde zuhûra gelan vekâyi'-i mükeddere sırasında kendüsinin ahvâl ve etvârı ber-tafsîl cild-i sâbıkda beyân kılınmış oldığından tekrârıyla erbâb-ı mütâla'aya başağrısı virmeyelim.

Bin iki yüz yirmi üç senesi Cumâde'l-ûlâ'sında Alemdâr Paşa'nın Dersa'âdet'e vürûdunda meşîhatden azl ile ibtidâ Bebek'de vâki' sâhilhânesinde ikâmete me'mûr oldukdan sonra sene-i merkûme Cumâde'l-âhire'sinin yedinci güni Kızanlık kasabasına nefy olundı ve ba'dehu yirmi beş senesi evâsıtında menfâsı Güzelhisâr'a tahvîl kılındı ve işbu altı senesi Ramazân'ının yirmi altıncı güni ecel-i mev'ûdıyla vefât eyledigi haber alındı. (gâyetü külli muteharrikün sükûnün ve nihâyetü külli sükûnin en-lâ-yekûne)[2] müretteb eş'ârı ve Arabî ve Türkî münşe'ât ve takrîzâtı vardır akâyid-i Vehhâbiyye'nin redd ve ibtâline dâ'ir Kazasker Ali-zâde Efendi'nin eser-i hâmesi olan risâleyi şerh itmişdir.

Behcet ve Feyzullâh Efendi fetâvâsıyla Netîcetü'l-Fetâvâ'nın elfâz ve ibârâtını telhîs ve tenkîha ibtidâr ile Kitâbü'l-icâre'ye kadar tahrîr eylemiş ise de itmâm idememişdir Ta'bîrât-ı Türkiyye ile alâ tarîki'l-ihtisâr[3] Tefsîr-i Beyzâvî'yi tahşiyyeye ibtidâr idüb ancak bunun dahi itmâmına muvaffak olamamışdır.

Ulûm-ı hikemiyyeye çendân rağbeti olmayub ekser-i evkâtını ulûm-ı şer'iyyeye hasr iderdi sükûtı makâlına ve hilmî infi'âline gâlib ve zühd ve ittikâsı kulûb-ı âmmeyi câlib idi. (Afâllâhu ammâ selef)

Zî'l-hicce'nin beşinci Cum'airtesi güni bi'l-fi'il Rûmili kazaskeri olan Âşir Efendi-zâde Mehmed Hafîd Efendi ve ferdâsı Bâzâr güni Kapudan-ı Deryâ Kara Mehmed Paşa vefât itmekle ber-vech-i âtî terceme-i hâlleri îrâd olunur.

Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığına nazaran çend rûzdan berü Hafîd Efendi mahmûm ve buhrân-ı (**s.246**) rûy ile mâdde-i mümerreza cânib-i re'se su'ûd ve hücûm idüb müntehabı olan etibbâ ise bu makûle hâlât-ı gayr-ı me'mûlede farîza-i zimmet-i etibbâ olan tedâbîr-i seri'aya vukûfdan kendü gibi kâsır ve mahrûm olmağla müşârün-ileyh bu hâl üzre birkaç gün mugaşşâ-aleyh[4] kalarak Zî'l-hicce'nin beşinci güni merhûm ve altıncı güni sadr-ı Anadolı Alî-zâde es-Seyyid Mehmed Sadreddîn Efendi sadr-ı Rûm oldı.

Zî'l-ka'de'nin ikinci güni Kapudan-ı Deryâ Hâfız Alî Paşa azl ile yerine Küçük Hüseyin

1 Unfuvân-ı civânî-sinn: Gençliğin ve güzelliğin başlangıcı yaşlarda; bir şeyin tazelik zamanı.
2 "Hareket eden herşeyin sonu durmak, duran herşeyin sonu yok olmaktadır."
3 İhtisâr: Kısaltmak, icmal etmek.
4 Mugaşşâ-aleyh: Baygınlık, kendinden geçme ve koma hali.

Paşa Kethüdâsı olub Kara Kethüdâ deyü ma'rûf olan ve akdemce uhdesine büyük emîr-âhûrluk tevcîh buyurılan Mehmed Ağa kapudan-ı deryâ olub Hâfız Alî Paşa uhdesine dahi ibtidâ Hanya mutasarrıflığı tevcîh olunmuş iken çend rûz mürûrunda Rûmili süriciligine intihâb olunmuş idi.

Kara Mehmed Paşa mâh-ı merkûmun dördünci Cum'airtesi gicesi sâ'at dokuz sularında iken Ortaköy Câmi'i'nin üst tarafındaki Ermeni yalılarında zuhûr iden harîka mu'tâd üzre gidüb ol gice ise karayel rûzgârıyla hava soğuk ve yağmurlı oldığından müşârün-ileyh harîki itfâ içün sa'y ve gayret ve ziyâde hareket iderek birkaç sâ'at kadar ta'b ve meşakkatden sonra gark-ı arak olarak Tersâneye avdet esnâsında soğuk alub ve bir şiddetlü hummâ-yı mutabbakaya mübtelâ olub etibbâ tedbîr ve devâ eylemişler ise de (Şenîdem ez hukemâ merg râ devâyî nîst)[1] mü'eddâsınca yirmi gün mürûrunda ya'nî Zî'l-hicce'nin altısında irtihâl-i dâr-ı bekâ itmekle kapudanlık Eyâlet-i Cezâ'ir ile Kocaili Sancağı Mutasarrıfı Hüsrev Mehmed Paşa'ya tevcîh kılındı.

Mukaddemâ Mısır vâlîliginden munfasıl ve ba'dehu pek çok mu'ammer olarak cülûs-ı Abdülmecîd Hanî'de mansıb-ı sadâret-i uzmâya nâ'il olan meşhûr Hüsrev Paşa budur.

Şânî-zâde Târîhi'nde Hafîd Efendi ile Kara Mehmed Paşa'nın vefâtlarını beyân sırasında dir ki bugünlerde vukû' bulan mukâbele-i ulviyeyn ahkâmından ehl-i nücûmun mevt ve nekbet-i uzmâ deyü îmâ eyledikleri hulyâlarına müşârün-ileyhimânın müte'âkiben vefâtları tesâdüfü indlerinde isbât-ı müdde'â gibi bir emr-i ibret-nümâ oldı.

Bu sene Timbuktu bilâdı kurbında Azavât[2] nâm mahalde meşâhîr-i ulemâ'-i Mağrib'den Şeyh Muhtâr Küntavî'nin[3] dahi vefâtı haberi alınmışdır.

Fâzıl-ı müşârün-ileyhin pek çok te'lîfâtı vardır ez-cümle birçok ilmlerden bahs ider. En-Nüzhe[4] nâm kitâbı olub anda bi'l-münâsebe ilm-i hey'eti zikr ile arzın küreviyyetinden ve seyr ve hareketinden (**s.247**) bahs iderek arzın kürevî oldığını der-miyân ve arzın hareketini yâ sükûnunı i'tikâd itmek muzırr olmadığmı beyân eylemişdir.

Çünki ol vakt ulemâ-i Mağrib beyninde iki mes'ele mevzû'-ı bahs ve mücâdele olub biri karantina ve dîgeri arzın küreviyyeti ve seyr ve hareketi mebhası idi. Hattâ Zeytuna Câmi'-i Şerîfi'nde müderris olan Tunuslı Şeyh Muhammed Menâ'î-i Mâlikî ile Hanefî müftîsi olan Şeyh Muhammed Bayram beyninde bu iki mes'ele üzerine mübâhase ve muhâvereler vukû' bulmuş idi. Şöyle ki: Muhammed Menâ'î karantinanın hürmetine ve arzın basit oldığına zâhib olub Muhammed Bayram ise karantinanın ibâhasına[5] ve vücûb-ı icrâsına ve arzın küreviyyetine kâ'il idi. İşbu Şeyh Bayram ulûm-ı nakliyye ve akliyyede te'lîfât-ı kesîre sâhibi olub Devlet-i Osmâniyye'nin mebde'inden Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretlerinin asrına kadar bir târîh dahi yazmışdır. Ol asrın meşâhîr-i fudalâsındandır sâhib-i terceme Şeyh Muhtâr Küntavî dahi arzın küreviyyeti bahsinde anınla hem-efkâr bulunmuşdur.

1 "Hekimlerden duydum, ölümün devası yok."
2 Azavât: Azawad; Arfrika'nın kuzeyinede, Kuzey Mali'de bir bölgedir. 2012 yılında Timbuktu başkent yapılarak Azavad İslam Cumhuriyeti adıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.
3 Şeyh Muhtâr Küntavî: Sidi el-Muhtar İbn Ahmed el-Kunti.
4 En-Nüzhe: Nüzhetü'r-râvî ve bugyetü'l-hâvî fi't-tevhîd.
5 İbâha: İşlenmesinde sevap ve günah olmayan şey.

Havâdis-i Kevniyye ve Semâviyye

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi üçünci güni Ortaköy önünde lenger-endâz olan Tâvus-ı Bahrî nâm kapaklu kalyon-ı hümâyûnun orta diregine sâ'îkâ' isâbet ve andan aşağıya nüzûl ile birkaç nüfûs telef eyledi. Ve orta direk tutuşub güc hâl ile itfâ olundı.

Mâh-ı merkûmun yirmi altıncı Salı gicesi Begoğlı'nda harîk zuhûr ile vâfir büyût ve dekâkîn yanmakda iken sabâha karşu bir azîm yağmur yağmağa başlayub gitdikce şiddet buldı. Peydâ olan azîm seyllerden etrâf ve civârda vâfir köpri ve ebniyye-i sâ'ire harâb ve pek çok hayvân ve insân gark-âb oldı. Ez-ân-cümle Beşiktaş'ın taş köprisi dahi yıkıldı. Şânî-zâde'nin beyânına göre Beşiktaş bayağı bir deryâ olarak esvâkda[1] bulunan ricâl ve nisvân ve sıbyânm ba'zıları gark olub ba'zıları dahi evlerin pencerelerinden içerüye alınarak kurtarılmışdır. Ve Beşiktaş'daki erkekler hammâmmın hademesinden ba'zıları çıkub firâr itmişler ba'zıları dahi sedd-i bâb ile câmekânda meks ve karâr eylemişler ise de suyun kuvvetine kapu dayanamayub açılmış ve seyl içerüye hücûm ile hammâm sakfına karîb mahalle dek su ile dolmuş ve içindekiler boğılub telef olmuşdur işbu belâ-i bârânî bertaraf oldukdan sonra Beşiktaş köprisinin müceddeden inşâsına irâde-i seniyye müte'allik buyurulmuşdur.

Bu esnâda Lazistân tarafında bir şedîd tâ'ûn zuhûr itmekle halk mevtâlarını defne (**s.248**) yetişdiremeyüb cenâzeler evlerde ve yollarda kalarak ta'affün itdiginden sağlar hastaları bırağub firâr itmişler ise de anların dahi kimisi dağlarda fevt ve kimisi açlıkdan müşrif-i mevt olmuşlar bu musibet-i uzmâ haberi Dersa'âdet'de şâyi' olıcak herkese havf ve dehşet gelmişdir.

Receb'in sekizinci Bâzârirtesi gicesi ba'de'l-gurûb sâ'at bir râddelerinde iken Lanka Yenikapusı hâricinde harîk zuhûr ve rüzgârın şiddetinden nâşî derhâl kal'a dîvârından içerüye duhûl ile üç kol oldı Şânî-zâde dir ki mukaddemce kevkeb-i Utârid[2] cüz'-i ictimâ'a dört derece karîb ve dört gün evvel vukû' bulan esed tahvîli zâyiçesinin[3] veted-i râbi'inde yine burc nâr-ı esedde muhterik olmağla harîk-i mezkûrun irtesi gün sâ'at beşe dek on altı sâ'at kadar imtidâdı müneccimîn zu'munda ahkâm-ı merkûmeye mahmûl oldı.

Garîbdir ki bu harîkde muhterik olan hânelerin ekseri Ermeni hâneleri olub âteşin ifrât üzre şiddet ve sür'atinden ve yağma-girânın bî-muhâbâ hânelere girüb emvâl ve eşyâya hücûm ve savletinden nâşî bî-çâreler ser-gerdân ve ekseri emvâl ve eşyâsını terk iderek hemân nisvân ve sıbyânıyla tahlîs-i ırz ve cân içün girîzân oldukları hâlde Ermenilerden birisi mahzene biraz eşyâ atmak kaydına düşüb ba'zı ahbâbı dahi tecemmu' ve i'âne ile ba'zı eşyâyı mahzene nakl itdikleri sırada içlerinden birisi dahi ev sâhibinin üç dört aylık çocuğunı beşiği ile berâber mahzene nakl idivirmiş mahzenin kapağı sedd ve üzeri toprak ile setr olundukdan sonra cümlesi firâr itmiş ve âteş oraya gelüb ol hâneyi dahi ihrâk eylemiş çocuğun vâlidesi ise selâmete çıkdığı gibi aklı başına ve çocuğı hatırına gelicek vay benim oğlum beşikde kalub yandı kaşki ben yanaydım deyü feryâda başladıkda ol kimse

1 Esvâk: Çarşılar. Pazarlar.
2 Kevkeb-i Utârid: Merkür. Güneş sisteminin güneşe en yakın olan gezegen.
3 Zâyiçe: Yıldızların belirli bir zamandaki yerlerini ve durumlarını gösteren çizelge.

ben mahzene bir beşik koydum ammâ içinde çocuk oldığını bilmem bakmadım dimekle peder ve vâlidesi derhâl mahall-i harîka segirtmişler ise de kerestelerin âteşinden ol hâne vîrânesine yaklaşmak kâbil olmadığından ferdâsı gün birkaç tulumba ve bir mikdar sakkâlar ile âteşi biraz itfâ iderek ve lağımcılar getürdüb bir takrîble mahzenin kapusını bularak içine girdiklerinde çocuk sağ ve sâlim bulunarak vâlidesi hemân alub mele'-i nâsda irzâ'a[1] ibtidâr ile Cenâb-ı Hakk'a şükr-güzâr olmuşdur.

Yine Şânî-zâde Târîhi'nde dir ki Zîc-i Kasini'den[2] muharrir-i hakîrin ber-mûceb-i kâ'ide-i hesâb bi-tarîki'l-hendese resm ve iktitâb[3] eyledigim üzre şehr-i Şa'bânü'l-mu'azzam'ın dördünci Salı gicesi gurûb-ı âftâbdan beş sâ'at ve beş dakîka mürûrunda mâh-ı münîr burc-ı hûtda[4] (s.249) ukde-i zenebe inhisâfa âgâz eyledikde taklîl-i izâ'e ve tenvîr idüb gurûb-ı şemsden altı sâ'at yirmi dört dakîka mürûrunda on iki esba' farz olunan cirm-i kamerin yedi buçuk esba'ı tamâmen münhasif olarak vasat-ı husûf olmağla der-akab incilâya âgâz ve yine bed'-i husûfdan olan vakte müsâvî vakt vasat-ı husûfdan dahi bir sâ'at on dokuz dakîka mürûrunda ya'nî gurûb-ı şemsden yedi sâ'at kırk üç dakîka mürûrunda tamâmen incilâ ile haylûlet-i kevkeb-i arzdan külliyyen halâs oldı imdi tâli'-i vasat-ı husûf burûc-ı şimâliyyeden ve min cihetin mensûbât-ı Kostantiniyye'den olan burc-ı seretânın müttefiki ve müdîri kamer hâne-i sefer-i ba'îd olan beyt-i tâsi'de münhasif ve şerîki zuhal olmakdan nâşî zu'm-ı müneccimînde ba'zı asâkir-i İslâm ve ser-kârân-ı vüzerâ-yı izâma cânib-i şimâlde bir nehr yâ deryâ kenarında mekkâre vukû'ıyla Âsitâne-i Aliyye müte'allikâtı sükkânında ve bâ-husûs eşrâf ve mukarrebâtında inkıbâz-ı derûn ve enduve ve gamın ve kamerin ba'de'l-incilâ ibtidâ Merih ile terbî'i dahi levend ve hazele makûlesinden ba'zı ulemâ ve e'imme ve eşrâfa zarar ve nekbet ve elem vukû'una delîl olub bu husûfün sâ'ât-ı sükûtı mûcebince müddet-i te'sîri iki mâh ve on dokuz gün kadar olmağla ahkâm-ı mezkûre işbu nısf-ı Şa'bân'dan bed' ile şehr-i Zî'l-ka'de-i âtiyye evâ'iline kadar tamâm olur didiler.(Lâ ya'lemü'l-gaybe illâllâh)[5]

Müverrih Cebertî Vekâyi'-i Mısriyye'nin beyânı sırasında dir ki şehr-i Şa'bân'da benât-ı na'aş-ı sagîr ile medâr-ı benât-ı na'aş-ı kebîr arasında bir kuyruklı yıldız doğdı ki başı garba doğrı olub kuyruğı dahi cihet-i şarka doğrı çıkmış idi mızrâk boyı ziyâ-i müstatîli[6] var idi her gice doğar ve halk ana bakub zevâtü'l-eznâb hakkında tasnîf olunan melhamelere bakar idi üç ay kadar göründi ba'dehu cirminin bir mikdârı muzmahil olarak cenûb tarafına gitdi ve nesr-i tâ'ire takarrub itdi. İntihâ.

Vekâyi'-i Mısır ve Arabistân

Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa Vehhâbîlerin kahr ve tedmîriyle Haremeyn-i Şerîfeyn'nin istihlâsına me'mûr olmağla sefer-i Hicâz içün tedârükât-ı lâzıme ile meşgûl oldığı hâlde

1 Mele'-i nâsda irzâ'a: İnsânların içerisinde emzirmek.
2 Kasini: Giovanni Domenico Cassini.
3 İktitâb: Yazılmış bir şeyin suretini alma, kopyasını çıkarma.
4 Burc-ı hût: Balık burcu.
5 "Gaybı sadece Allah bilir."
6 Müstatîl: Uzayan, İstitâle eden. Diktörgen.

işbu yirmi altı senesi Muharrem'inde Süveyş'e gitmiş ve Bahr-i Ahmer'e müceddeden çend kıt'a gemi indirdikden sonra evâ'il-i Safer'de Mısır'a avdet itmiş idi.

Kölemenler Mehmed Alî Paşa'nın Mısır'da kesb-i kuvvet ve iktidâr itdigini gördükce dil-gîr olarak anın kuvvetini kesr idüb de kemâ fi's-sâbık Hükûmet-i Mısriyye'yi ellerine almak içün fırsat gözedirlerdi Mehmed Alî Paşa ise bütün bütün Kölemenleri bitürüb de ağyârdan (s.250) hâlî olarak Mısır'da hükûmet idebilmek tedâbîriyle meşgûl idi binâ'en-aleyh bu esnâda Hicâz'a gidecek askere oğlı Tosun Paşa'yı başbuğ nasb idüb Kubbetü'l-garb'da ordu kuruldı bundan başka gûyâ ki mukaddemâ Şâm'dan tard olunan Yûsuf Paşa'yı yine makâmına ikâme ve ik'âd içün dîger bir ordu tertîbine ibtidâr ile buna dahi Elfiye'nin re'îsi olan Şâhin Beg başbuğ oldı bu nümâyişlerden Mehmed Alî Paşa'nın merâmı ise Kölemenleri toplıca bir kanaraya sokub da i'dâm ve ve izâle[1] ile Mısırca emniyet-i kâfiyye hâsıl itdikden sonra Hicâz'a ordu sevk itmek idi.

Safer'in beşinci Cum'a güni Tosun Paşa ordusunun azm-ı sefer-i Hicâz idecegi akdemce dellâllar vâsıtasıyla i'lân olundığından yevm-i merkûmda âlâyda huzûrı lâzım gelenler kâffeten kal'aya çıkmalarıyla ümerâ-yı Mısriyye dahi teb'a ve köleleri ve askerleri ile birlikde olarak çıkdılar.

Mehmed Alî Paşa Kölemenlerin âlây ile giderken i'dâm ve izâlelerini kararlaşdırub giceden keyfiyyeti yalnız Hasan Paşa ve Sâlih Koç nâm ser-gerdeler ile kethüdâsı Lazoğlı Mehmed Beg'e sırren ifâde eylemiş ve sabahleyin Kapu Ağası İbrâhîm Ağa'ya keşf-i râz[2] idilmiş oldığı hâlde ümerâ-yı Mısriyye ve sâ'iri ber-vech-i bâlâ kal'aya çıkub Mehmed Alî Paşa'nın yanına duhûl ile kahve içdiklerinden sonra kalkmışlar ve âlây düzilüb Kölemenler dahi birlikde hareket itmişler.

Şöyle ki: İbtidâ Delilbaşı Uzun Alî delil tâ'ifesiyle yüriyüb ba'dehu zâbıta ve ihtisâb me'mûrları ve ocaklu tavâ'ifi geçdikden sonra Sâlih Koç dahi askeriyle hareket iderek anın arkasından ümerâ-yı Mısriyye ve ba'dehu piyâde ve süvârî asâkir ve binbaşılar ve erbâb-ı menâsıb ve Kapu Ağası İbrâhîm Ağa hareket itmiş ve en sonra Mehmed Alî Paşa'nın oğulları İbrâhîm Beg ile başbuğ olan Tosun Paşa binüb harekete ibtidâr itdikleri sırada Mehmed Alî Paşa oğullarının bir takrîbiyle savuşdırılarak gözedilmesini kethüdâ bege sipâriş itdikden sonra kendüsi harem dâ'iresine gitmiş ümeradan Süleymân Beg el-Bevvâb dahi niyyet-i hafiyyeden bî-haber olarak dügün-i fuzûlî gibi gelüb gider ve âlâyı tertîb ider imiş tamâm delîl ta'ifesi ve ocaklu azab kapusından çıkdıkları gibi Sâlih Koç kapunun kapanmasını emr ve kendü askerime maksad ne oldığını tefhîm idicek İbrâhîm Ağa kapuyı sedd ile ma'iyyetindeki Rûmili tüfenk-endâzlarına âteş kumandası virmekle hemân Kölemenlerin üzerine âteş itmege başladıklarında Kölemenler sâha-i Sûku'l-kal'aya çıkılan yukaru kapudan Bâb-ı Esfel'e kadar olan bir dîk ve yokuş mahalde mahsûr kalub yukaruya ric'at (s.251) itmek istemişler ise de atlar birbirine sıkışdığından ve pey-der-pey aşağıdan yukaru tüfenk ve tabanca işlemekde oldığından nâşî hareket idemeyüb kimi maktûl ve kimi mecrûh olarak yere düşmekde oldukları hâlde Şâhin Beg ve Süleymân Beg el-Bevvâb bir takım Kölemenler ile sell-i seyf iderek yukaru segirdüb orta yerdeki sâhaya vâsıl olmuşlar ise de çoğı urulub yere düşdigi sırada Şâhin Beg dahi urılarak hemân başı kesilüb Mehmed Alî

1 İzâle: Giderme, giderilme; yok etme.
2 Keşf-i râz: Öğrenme. Gizli bir şeyi meydana çıkarmak, açıklamak. Sır toplamak, casusluk etmek.

Paşa'ya götürülmüşdür. Süleymân Beg el-Bevvâb kaçub burc-ı kebîrin dîvârı üzerine çıkmış iken arkasından kurşun ile urılub düşürilerek anın dahi başı kat‘ ile paşaya takdîm idilmişdir. Bunun üzerine artık askerî takımı Kölemenlerden ellerine düşeni i‘dâm itmekde oldukları hâlde içlerinden Tosun Paşa hânesine ilticâ ve köşe ve bucaklarda ihtifâ[1] idenler tutılub i‘dâm olundukları gibi kethüdâ beg yanında bulunub da âlâya binmamış olan Ahmed Beg ve Yahyâ Beg el-Elfî ve Büyük Alî Kâşif ve sâ’ir Kölemenler dahi ahz ve habs ve ba’dehu i‘dâm olunmuşlardır.

Ber-vech-i bâlâ Kölemenler üzerine tüfenk atılmağa ibtidâr olunub da içlerinden ba‘zıları sell-i seyf ile yukaruya segirtdiklerinde İbrâhîm Beg ile Tosun Paşa'nın esâs-ı mâddeden haberleri olmadığı cihetle bu ne deyü istiknâh-ı hâle kıyâm itdikleri sırada kethüdâ beg sizin anlayacağınız şey degil haydi hareme gidiniz deyü anları oradan savuşdırub büyük mühlikeden[2] kurtarmışdır yohsa ölüm eri olub yağmur gibi yağan kurşun dâneleri içinden geçerek oraya kadar çıkmış olan Kölemenlerin orada ikisini dahi itlâf itmeleri melhûz idi.

Mu’ahharen Mehmed Alî Paşa'ya iki oğlunuzı kıyamadın nasıl böyle mühlikede bırakdınız deyü su’âl olundukda Mehmed Ali evlâd idinür lâkin bunları idinmek güçdür deyü iki tarafındaki koltuk yasdıklarını göstermiş oldığı mervîdir.

Hâric-i kal‘anın hâline gelince ber-vech-i bâlâ kal‘a kapusı kapandıkda Rumeyle Meydâm'nda bulunan halka dehşet geldi ve orada âlâyın vürûdına muntazır olan asker kaçdı seyirciler dağıldı şehir içene bir azîm gulgule düşdi hânlar kapandı ne oldığını ve ne olacağını kimesne bilemeyüb herkes mütehayyir[3] kaldı.

Askerî ta’ifesi hakîkat-i hâle vâkıf olıcak beylerin hânelerine segirtdiler ve yağmaya kıyâm itdiler ba’dehu derûn-ı Mısır'da kalan Kölemenleri tecessüs[4] ile birer birer ahz ve girift ider oldılar ve tutılanlar kethüdâ begin emriyle hemân i‘dâm olundığından birçoğı dahi bu sûretle i‘dâm olunub pek azı tebdîl-i kıyâfet ile kaçub cânib-i kıblîye gidebilmişdir.

(s.252) Hâricdeki kasabât ve kurâda bulunan Kölemenlerin dahi i‘dâmı içün her tarafa emirler yazıldı.

Ümerâ-yı Elfiyye'den olub bu esnâda Feyyûm'da bulunan Ömer Beg orada i‘dâm ile ser-i maktû‘ı beş gün sonra dîger on beş Kölemenlerin ru’ûs-ı maktû‘asıyla beraber Mısır'a geldi Minâ muhâfızı olan Topuzoğlı tarafından otuz beş ser-i maktû‘ gelüb nevâhî-i sâ’ireden dahi her gün böyle takım takım ru’ûs-ı maktû‘a tevârüd ider oldı eski Kölemen bakiyyelerinden olarak Sa‘îd içinde yerleşmiş olan altmış nefer eşhâs dahi tutılub Mısır'a gönderilmiş olduklarından vürûdlarında cümlesi i‘dâm idildi.

Bu vak‘ada meşâhîr-i ümeradan ber-vech-i bâlâ Elfiyye'nin Re’îsi Evvelî Şâhin Beg ve yine ümerâ-yı Elfiyye'den Yahyâ Beg ve Nu‘mân Beg ve Küçük Hüseyin Beg ve Küçük Mustafâ Beg ve Murâd Beg ve Alî Beg ve Elfiyye'nin gayrı olan sınıflardan Kîlârcı Ahmed Beg ve Yûsuf Beg ve Ebû Diyâb ve Hasan Beg Sâlih ve Büyük İbrâhîm Beg'in oğlı Merzûk Beg ve Süleymân Beg el-Bevvâb ve tâbi‘i Ahmed Beg ve Rişvân Beg ve tâbi‘i İbrâhîm Beg

1 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.
2 Mühlike: Helâk eden. Öldüren. Öldürücü. İfsad eden. Bozan. Kıtal.
3 Mütehayyir: Hayrette kalan.
4 Tecessüs: Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma; gözetleme.

ve Büyük Murâd Beg'in tâbi‘i Kâsım Beg ve Demirci Selîm Beg ve Şarkâvî Rüstem Beg ve Mustafâ Beg Ebû Eyyûb ve Osmân Beg Hasan'ın tâbi‘i Mustafâ Beg ve Osmân Beg İbrâhîm ve kudemâ-yı şüc‘ândan Cücü tâbi‘i Zülfikâr Beg hep şerbet-i mevti içdiler anlarla berâber nice nâmdâr kâşifler dahi ol gün maktûlîn sırasına geçdiler.

Cebertî dir ki bu hâdisede ümerâ ve keşşâf ve Kölemen olarak binden ziyâde âdam telef oldı misli sebk itmemiş bir hâdise idi Elfiyye'den kimesne kurtulmayub yalnız Büyük İbrâhîm Beg'in kızı Adîle Hânım'ın kocası olan Buş nâhiyesi'nde bulunan Ahmed Beg vak‘ayı istimâ‘ itdigi gibi oradan firâr ile cânib-i kıblîye gidüb kurtuldı ve bir de Emîn Beg kendüsini kal‘adan aşağı atub Şâm tarafma firâr eyledi. İntihâ.

Emîn Beg Şâm tarafına firâr ile mu’ahharen ba‘zı hidemât-ı devletde istihdâm olunan meşhûr Kölemen Emîn Paşa'dır bu vechile halâsı hâriku'l-âde bir keyfiyetdir şöyle ki: Ber-vech-i bâlâ Kölemenler üzerine her tarafdan kurşun yağdırılmağa başlandığı gibi yukaruya çıkub kal‘a burcı üzerine gelicek atını üzengileyüb aşağa düşdükde atı telef olub kendüsi kurtulmuşdur. Ana mülâkî[1] olan ihtiyârlar kendüsinden şifâhen nakl iderler dir imiş ki (Başka çârem kalmadığını göricek kal‘adan aşağa atı üzengiyle dem-tamâm yere yaklaşdığımızda ayaklarımı kuvvetle üzengilere basub kendimi aşağa atdım ve bu cihetle yukarudan aşağı almış oldığımız hızı kendi hakkımda def‘ itdim at hurd ü hâş[2] oldı ben kurtuldum)

(s.253) Müverrih-i fakîr dir ki Abbâs Paşa'nın Mısır vâlîligi hengâmında Mısır'a gitdigimde mûmâ-ileyh Emîn Beg'in kendüsini atmış oldığı mahalli gördüm buradan at ile aşağa atılan âdemin halâsını zihnim kabûl itmedi zîrâ gâyet dik ve mürtefi‘ bir dağ üzerinde vâki‘ bir dîvâr olub bu dîvârın on bir metro kadar irtifâ‘ında oldığı mu‘ahharen tahkîk olunmuşdur böyle mürtefi‘ bir mahalden düşen at hurd ü hâş olub da sâhibinin kurtulması âdeten müsteb‘îd[3] görinür fakat ol vaktden kalma ihtiyâr âdemler dahi ifâdât-ı meşrûhayı tasdîk eylemiş olduklarından çâresiz bu vak‘ayı görmüş gibi tasdîk eyledim ve fi'l-vâki‘ at henüz yere düşmedeu Emîn Beg üzengilere basub da kendüsini yere atmasıyla evvelki hız atın üzerine yüklenüb kendü üzengilere basdığı vakt zemîne ne kadar mesâfe kalmış ise ol kadar mesâfeden kendüsini aşağa atmış ve Kölemenlerin cündîlikde olan mahâret-i fevka'l-âdelerine göre öyle teng ve tetik bir vaktde o dahi böyle bir çâre tedbîr itmiş dimek olayor ma‘a-mâ-fîh mücerred savn-ı samedânî[4] ile bir sûret-i fevka'l-âdede halâs bulmuş dimekden başka vech-i vecîh bulunamaz.

Kölemenler küçüklükden berü yalnız cündîliği ve silâhşörlığı meşk ve ta‘allüm ider olduklarından at ve esliha i‘mâl ve istiınâlinde fevka'l-âde mahâretleri olub atları dahi kendülerine mahsûs bir nev‘ melez atlar idi çünki huyûl-i Mısriyye tab‘an âteşli hayvânlar olub Kölemenler anlarla huyûl-ı Arabiyyeyi işlendirerek hem cerî ve hem de serî‘ü'l-hareke atlar hâsıl eyler ve bunları usûl-ı mahsûsaları üzre terbiyye iderler idi Mısır'da Kölemenler münkariz oldukdan sonra bu atların dahi ırkı kesildi.

El-hâsıl Kölemenler Napolyon Bonaparte'nin didigi gibi sahîhan dünyanın birinci süvârîsi idiler lâkin koca bir Mısır ikliminin hâsılâtı anlara pâre ve atlarına arpa yetişdirmege

1 Mülâkî: Buluşan, kavuşan; görüşen.
2 Hurd ü hâş: Param parça, kırık dökük.
3 Müsteb‘îd: Uzak farzeden, uzak gören, uzak sayan. Uzaklaşmış.
4 Savn-ı samedânî: Allah'ın koruması.

sarf olunub gider idi.

Yukarularda beyân olundığı üzre ümerâ-yı Mısriyye birçok köleler alub ol vechile terbiyye iderek kendüleri fevt oldukca yerlerine köleleri kâ'im olarak bu kadar yüz senelerden berü Mısır'da mütehakkim oldılar Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri kuvve-i kâhire ile Mısır'ı zabt itmiş iken anların ırkı kesilmeyüb refte refte yine kuvvet buldılar ve ser-keşâne hareketleri üzerine vakt be-vakt Devlet-i Aliyye anların te'dîb ve terbiyyesine kıyâm itdiyse de bütün bütün ref' ve izâlelerinin çâresini bulamadı Napolyon Bonaparte bir büyük ordu ile gelüb ekâlîm-i Mısriyye'yi[1] istîlâ eylediyse de Kölemenlerin istîsâline zafer-yâb olamadı çünki Kölemenlerin bir gürûhı İbrâhîm Beg ile Suriye'ye geçdi dîger (**s.254**) bir gürûhı dahi Murâd Begle Sa'îd içine çıkub Mısr-ı Â'lâ'yı zabt eyledi. Ve bunların bir fırkası Asvan'dan yukarı çıkub Dangala diyârını feth eylediler Napolyon dahi anların uhdesinden gelemeyüb Murâd Beg ile bir mukâvele akdine mecbûr oldı ba'dehu Mehmed Alî Paşa haylî vaktden berü anlarla uğraşarak birkaç def'a dek ve desîse ile anları kâh kırub ve kâh birbirine kırdırub azar azar kuvvet ve sevretlerini kırdı ve bu kerre ber-vech-i bâlâ hey'et-i mecmû'alarını bir garîb tuzağa düşürüb bitürdi bu vak'a Mısır Kölemenlerinin târîh-i izmihlâli[2] oldı ve andan sonra Mehmed Alî Paşa artık Mısır'da istiklâl-i tâmm buldı ve egerçi cânib-i kıblîde Büyük İbrâhîm Beg'in yanında bir mikdâr ümerâ ve keşşâf ve sâ'ir Kölemenler kaldı ise de Mehmed Alî Paşa'nın kuvvetine mukâbele idebilecek hâl ve iktidârda degil idiler.

İşbu ümerâ-yı kıbliyye vak'a-i mezkûreden haberdâr ve cümlesinin büyügi olan İbrâhîm Beg oğlı Merzûk Beg'in keyfiyyet-i katline ıttılâ' ile dil-figâr[3] olarak cümlesi karalar giyüb yoldaşları içün mâtem ide dursunlar.

Akîb-i vak'ada Mehmed Alî Paşa'nın damadı Muharrem Beg Ciza'ya geçüb ümerânın oradaki at ve hecînlerini zabt ile haylîce esbâb-ı seferiyye cem' ve tedârük eylemiş oldı ve Mehmed Alî Paşa hemân bir fırka-i askeriyye tertîb ile cânib-i kıblîye sevk itdi bunun üzerine ümerâ-yı kıbliyye çıkub İbrîm[4] nâhiyesi'ne gitmişler ise de Mehmed Alî Paşa'nın askeri anları ta'kîb ile zahîre yollarını kat' itmişler.

Binâ'en-aleyh ümerâ İbrîm Nâhiyesi'nde dahi barınamayub kölelerinden ve askerlerinden bir haylîsi kendülerinden ayrılarak Asvân'da bulunan askere dahîl düşmüş ve ol vakt ise Kölemen gürûhuna aslâ emân ve zamân virilmeyerek nerede elegeçerler ise i'dâm olunageldiklerinden bir takımı dahi bu sûretle telef olmuşdur.

Bakiyyetü's-süyûfı nâ-çâr Afrika çöllerine düşüb bir takımı dahi bu yolda telef olarak içlerinden bir şirzime-i kalîle[5] Trablusgarb cihetine cân atub gitmişdir.

Ol vechile Kölemenlerin izmihlâli üzerine Mehmed Alî Paşa'ya Mısır'da mu'ârız ve müzâhim kalmadığından hemân Rebî'ü'l-evvel'in altısında Tosun Paşa ordusunı Mısır'dan çıkarub berren Medîne-i Münevvere cânibine sevk eyledi.

Tosun Paşa başbuğ olub ma'iyyetinde Sâlih Koç gibi cesâretle meşhûr nice sergerdeler var idi ancak ordunun emr-i idâresi Mehmed Mahrûkî'ye muhavvel olub re'yi

1 Ekâlîm-i Mısriyye: Mısır ülkesindeki yerler.
2 Târîh-i izmihlâl: Çökme tarihi.
3 Dil-figâr: Köklü dilek ve mecruh olan.
4 İbrîm: Kasr Ibrim, Aşağı Nubiya, Mısır.
5 Şirzime-i kalîl: Kendi görüşleri olan küçük bir zümre.

munzamm[1] (**s.255**) olmadıkca Tosun Paşa dahi bir iş göremezdi. Tosun Paşa ordusı ilerü hareket idegörsün.

Mehmed Alî Paşa Bahr-i Süveyş tarîkiyle gitmek üzre başkaca bir ordu dahi techîz ve Süveyş donanmasıyla tesyîr itdi Fukahâ-yı Hanefiyye'den meşhûr Ahmed Tahtavî dahi bu ordu ile birlikde gitdi.

Hilâl-i Ramazân'da işbu donanma askeriyle Yenbu'u'l-bahr'in feth ve zabt olundığı haberi Mısr-ı Kâhire'ye vârid oldı.

Şöyle ki: Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerîf Gâlib Efendi Hazretleri Vehhâbîlerden havfla anlara müdârâ itmekde oldığı hâlde bir tarafdan dahi Mehmed Alî Paşa ile muhâbere iderek her ne vakt asâkir-i Mısriyye arz-ı pâk-ı Hicâz'a ayak basar ise her vechile mu'âvenet idecegini va'd itmiş idi ve kethüdâsı Yenbu'u'l-bahr'de bulunub beş yüz neferle Yenbu'u'l-bahr Kal'ası'nı muhâfaza eylemekde idi zikr olunan Mısır donanması Yenbu'u'l-bahr pîşgâhına varub lenger-endâz oldukdan sonra su almak içün sâhile asker çıkdıkda çünki Şerîf hazretleriyle Mehmed Alî Paşa beyninde mahremâne muhâbere cereyân itmekde ise de tarafeyn asâkirinin hakîkat-i hâl ve maksada vukûfları olmadığına mebnî ber-vech-i bâlâ su almak üzre karaya çıkan asâkir-i Mısriyye'ye Yenbu'u'l-bahr Kal'ası'ndan top ve tüfenk atılarak su almakdan men' olunmaları üzerine hemân gemilerden dahi top ve asker çıkarılarak kal'anın üzerine hücûm olunub nerdübânlar[2] vaz' ile asâkir-i Mısriyye kal'anın dîvârları üzerine çıkarak ve atılan tüfenk danelerini aslâ kayd itmeyerek aşağa nüzûl ile kal'ayı zabt itmişler. Şerîf'in kethüdâsı beş altı nefer hademesiyle firâr iderek halâs bulmuş ise de bâkî askeri kılıcdan geçürülmüş ve Bender-i Yenbu' asâkir-i muhâcime tarafından yağmâ idilmişdir.

İşte Mehmed Alî Paşa'nın Cezîretü'l-arab'da birinci fethi budur bu haber kendüsine vâsıl oldukda hemân Dersa'âdet'e me'mûr-ı mahsûs irsâliyle keyfiyyeti der-i devlete tebşîr eylemişdir.

Ol vakt Devlet-i Aliyye Rusya muhârebesiyle bî-tâb ve Tuna yalısı ser-â-pâ[3] harâb oldığı hâlde Haremeyn'in Vehhâbîler yedinden nez' ve istihlâsı pek mühim bir mes'ele oldığından böyle husûl-i maksada mukaddime olabilecek bir haber-i muzafferiyyetin İstanbulca pek ziyâde hüsn-i te'sîri olmuşdur.

Vehhâbîler Haremeyn-i Şerîfeyn'i istîlâ ideli mevkib-i Şâm ve Mısır'a tarîk-i haccı sedd eylemiş oldukları hâlde garb hüccâcı kemâ fi's-sâbık âminen ve sâlimen gelüb giderlerdi.

(**s.256**) Bu sene dahi cânib-i Hicâz'a gitmek üzre haylî Mağribliler bahren gelüb evâ'il-i Zî'l-ka'de'de Mısır'a vâsıl olmuşlar idi çend rûz mürûrunda Trablusgarb kâfilesi dahi vâsıl oldı. Ve müte'âkiben Fas kâfilesi geldi. Fas Hâkimi Mevlâ İbrâhîm bin el-Mevlâ Süleymân'ın oğlı dahi bu kâfilede idi. Mehmed Alî Paşa anın hakkında pek ziyâde ihtirâm ve haylîce me'kûlât ve mühimmât i'tâsıyla ikrâm itdi. O dahi memnûnen ve müteşekkiren Zî'l-ka'de'din on ikisinde dîger hüccâc-ı Meğâribe ile birlikde Mısır'dan hareket iderek cânib-i Hicâz'a gitdi.

1 Munzamm: Zamm edilen. İlâve edilen. Ek. Üste konan, katılan.
2 Nerdübân: Merdiven.
3 Ser-â-pâ: Bir uçtan bir uca. Baştan ayağa kadar.

Tosun Paşa ordusuna gelince Ramazân'ın dokuzunda Berke-i Hüccâc'a ve Şevvâl'in yedisinde Bender-i Müveylah'a vusûl bulmuş ve ber-vech-i bâlâ donanma ile Yenbu'u'l-Bahr'e çıkan dîger ordu ile birleşüb bilâ-muhârebe Yenbu'u'l-bahr'i almış idi. Yine iki ordu birlikde olarak Vehhâbîler yedinde bulunan ve Karyetü'l-süveyk dinilan karye-i İbn Cebbâre üzerine hareket ile İbn Cebbâre firâr iderek karye-i merkûme dahi zabt olunmuş olması üzerinde meşâyih-i Urbân fevc fev gelerek Tosun Paşa'ya arz-ı mutâva'atla huzûrunda hil'at giymekde iken Abdullâh bin Su'ûd ma'iyyetinde Osmân Muzâyifî ve kibâr-ı Vehhâbiyyeden dîger bir haylî rü'esâ berâber olarak ale'l-gafle[1] Tosun Paşa ordusunı basmak üzre yedi bin süvârî ve bir haylî piyâde ile gelmekde oldığı haber alındıkda hemân delîl askeriyle Huveytât[2] Şeyhi üzerlerine me'mûr ve irsâl olunmağla lede't-tekâbül iki sâ'at kadar muhârebe mümtedd oldukdan sonra Vehhâbîler münhezim olarak bir haylî hecînleri[3] ahz ve iğtinâm[4] olunmuşdur. Zî'l-ka'de'nin yedisinde mezkûr ordu Suğrâ ve Cüdeyde menziline varub dağ eteklerinde nasb-ı hiyâm[5] ve civârda görilan metrisler üzerine hücûm ve iktihâm ile metrisler birer birer zabt olundukdan sonra asâkir-i Mısriyye dağların tepelerime çıkmışlar ve harb ve kıtâle girişmişler. Ve mukaddimetü'l-ceyş olan Maho Beg ile delîl askerinin ser-gerdesi Hüseyin Beg Vehhâbîlerle yirmi dört sâ'at kadar merdâne ceng itmişler ise de ma'iyyetlerindeki askerin çoğı telef olarak bakiyyesi dahi yüz çevirüb münhezimen ric'atlerinde aşağıdan yukaruya imdâd olunmak lâzım iken aşağıdaki asker yukarudakilerin ric'atini göricek dûçâr-ı havf ve telâş olarak ibtidâ meşhûr Sâlih Koç tarafında bozgunluk rû-nümâ olmuş ve hemân bütün ordudaki tavâ'if-i askeriyye bilâ-mûcib bozulmuşdur. Şöyle ki: Asâkir-i merkûme ahmâl ve eşkâli terk ile çâdırlarda buldukları hafifü'n-nakl[6] eşyâyı yağma iderek ve yek-dîgeri çigneyerek mukaddemâ Büreyk sâhilinde ihtiyâtan bırağılmış olan gemilere girmek üzre ol tarafa segirtmişler Sâlih Koç ile Haco Beg ve Süleymân Ağa ve Halîl Ağa (s.257) nâm ser-gerdeler hep bu bozgun askerle berâber Büreyk sâhiline inerek sandallarla gemilere girmek üzre müsâra'at itmişler hâlbuki sandallar sâhile yanaşdığı gibi birçok asker birden girmege hücûm ider ve ol girenler girüden gelenler üzerine kurşun atarak girmekden men' eyler olduklarından askerin bir takımı dahi piyâde olarak Yenbu'u'l-bahr'e gitmişler.

Ordu nâzırı olan Mehmed Mahrûkî dahi çâdırları kâffe-i levâzımât ve eşyâsı ile terk iderek dîvân efendisi ile birlikde Yenbu'u'l-bahr'e varub orada istikrâr itmişler bu kargaşalıkda Tosun Paşa'nın nerede oldığı bilinmeyüb fakat o dahi dolaşarak bir gün sonra Yenbu'u'l-bahr'e varınışdır.

El-hâsıl ordudaki asker ol vechile münhezim olıcak gûyâ arkalarından Vehhâbîler kemâl-i sür'at ile ta'kîb idiyor gibi birisi arkasına bakmayarak kimi bata çıka gemilere cân atdı ve kimi tabana kuvvet diyerek Yenbu'u'l-bahr'e firâr itdi. Vehhâbîler ise bu hâlden bî-haber idiler.

Hattâ yukarudan münhezimen ric'at iden asker orduya inerek çâdırlarda buldukları

1 Ale'l-gafle: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.
2 Huveytât: Kuzeybatı Arabistan ve Güney Ürdün'de yaşayan bir Arap kabilesi.
3 Hecin: İki hörgüçlü ve çok hızlı koşabilen bir cins deve.
4 İğtinâm: Yağma etmek.
5 Nasb-ı hiyâm: Çadırların dikilmesi.
6 Hafifü'n-nakl: Gizlice nakletme, intikali gizli yapma.

envâ'-ı me'kûlât ve hulviyyâtı[1] yiyüb iki gün dahi ârâm ve istirâhat itdiler ve ba'dehu yoldaşlarının yanlarına gitdiler.

Ve çünki süvârî askeri dağılmayub toplıca bulunduklarmdan Tamer Kâşif ve Maho Beg ve Delîlbaşı Hüseyin Beg ve Abdullâh Ağa nâm ser-gerdeler süvârî askeriyle Muveylah'a ric'at ve bâ-arîza Mehmed Alî Paşa'dan istîzân-ı keyfiyyet itmişler ve ba'dehu Tosun Paşa yanına gitmişlerdir.

Ammâ Sâlih Koç ile rüfekâsı gemilere bindikleri gibi Afrika sâhiline geçüb bilâ-istîzân Kusayr tarafına avdet itmişlerdir.

Çünki Sâlih Koç akrân ve emsâli beyninde mütemeyyiz ve enzâr-ı rü'esâda mütehayyiz bir âdem olarak riyâsete kendüsini ehil gördiginden Tosun Paşa her ne kadar Mehmed Alî Paşa'nın oğlı ise de öyle nev-resîde[2] bir başbuğun kumandasına çendân[3] kulak asmazdı hele Mahrûkî'nin nezâretini hiç çekemezdi. Ve böyle çoluk çocuk ile iş görülür mi deyü alenen söyler ve Tosun Paşa ile Mahrûkî'nin re'y ve tedbîrlerini cerh ve tezyîf eyler idi.

Bu inhizâmın sebebiyyetini rü'esâ birbirine azv ve isnâd iderdi. Hakîkat-i hâlde bu mertebe (s.258) perîşânlığına sebeb rü'esânın ittifâksızlığı ve Sâlih Koç gibi azılı ser-gerdelerin âmir ve nâzırlarına çeşm-i hakâretle bakmaları husûsları idi.

Tosun Paşa ile birlikde Yenbu'u'l-bahr'de bulunan rü'esâ-yı askeriyye Mahrûkî'yi ithâm ile üzerlerine kıyâm iderek az kaldı ki kendüsini i'dâm ide yazdılar binâ'en-aleyh Mahrûkî Yenbu''da duramayub hemân bir sefîneye râkiben firâr ile ellerinden kurtılarak Kusayr tarîkiyle Mısır'a avdet idüb hademe ve teb'asıdahi müteferrik ve müteşettit olarak Mısır'a geldiler. Ordunun ol vechile perişan oldığı haberi Mısır'a vârid oldukda Mehmed Alî Paşa pek ziyâde mükedder oldıysa da ye's ve fütûr getürmeyüb yeniden asker tertîbine kıyâm eylemişdir.

Azl ve Nasb

Rikâb-ı hümâyûnda kethüdâ bulunan Moralı Osmân Efendi'nin kudemâ tarzında muta'assıbâne ve avâm-pesendâne[4] etvârı asrın muvâfık-ı mizâc ve mişvârı olmadığından Cumâde'l-ûlâ'nın yirminci güni azl ile İstavroz'daki sâhilhânesinde me'mûr-ı ikâmet ve inzivâ ve yerine birâderi Yûsuf Âgâh Efendi kethüdâ oldı. Yine ol gün Darbhâne-i Âmire Emîni Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi azl ile Üsküdar'da Bulgurlı civârında vâki' sayfiyyesinde ikâmete me'mûr buyuruldı. Ve Osmân Efendi bir müddet sâhilhânesinde münzevî oldukdan sonra afv olunarak Bâb-ı Âlî'ye ve ehibbâ ve e'âlîye gelüb gitmesi içün ruhsat virildi.

Yine bu esnâda Ordu-yı Hümâyûn tarafından Silâhdâr-ı Serdâr-ı Ekremî Benderli Alî Ağa uhdesine rütbe-i vezâretle Ordu-yı Hümâyûn çarhacılığı tevcîh idildi.

Ve hilâl-i Ramazân'da Silâhdâr-ı Şehr-i yârî Emîn Ağa azl ile İzzet Ahmed Paşa-zâde

1 Hulviyyât: Tatlılar, şekerlemeler, tatlı ile ilgili yiyecekler.
2 Nev-reside: Yeni yetişmiş, yeni yetişme.
3 Çendân: Gerçi, her ne kadar.
4 Avâm-pesendâne: Ayak takımının beğeneceği bir tarzda, âdi ve kaba.

Alî Beg Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinin aksâ-yı emeli olan silâhdârlık mesned-i âlîsiyle bekâm oldı. Ve evâ'il-i Zî'l-hicce'de Burusa'da ikâmete me'mûr olan Kâ'immakâm-ı esbak el-Hâc Mustafâ Paşa'ya ibkâ-i vezâretiyle Rakka eyâleti ve Za'ferânbolı'da mukîm olan esbak Kapudan-ı Deryâ Sâlih Paşa'ya Kastamonı sancağı tevcîh olunmuşdur.

Ve Zî'l-hicce'nin yedinci Bâzârirtesi güni sâlifü'z-zikr Moralı Osmân Efendi Bâb-ı Âlî'ye da'vet olunmağla gelüb huzûr-ı kâ'immakâmîye dâhil oldukda kâ'immakâm paşa umûr-ı mülkiyyeye dâ'ir ba'zı mukaddimât der-pîş iderek ve Trabzon â'yânları Faş me'mûriyetinde tekâsül idiyorlar ve aynü'l-â'yân olan Hazînedâroğlı mev'ûd olan vezâretin tahallüfünden nâşî âsâr-ı infi'âl gösteriyor hâlbuki Memâlik-i Mahrûse'yi â'yân ve hânedânların (s.259) ellerinden tahlîs ve tasfiyye matlûb ve mültezem-i pâdişâhîdir diyerek rütbe-i vezâretle Trabzon mansıbının kendüsine tevcîh olunacağını iş'âr ve Osmân Efendi isti'fâ ve i'tizâr ve kâ'immakâm paşa bu husûsun irâde-i seniyye iktizâsından oldığını ihbâr ve Osmân Efendi ihtiyârlığından bahisle isti'fâsında ısrâr itmekle ve kâ'immakâm paşa ve Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdâsı Âgâh Efendi pek çok nush ü pend itmişler ise de kâr-ger-i te'sîr olmayub Osmân Efendi yine afvını ricadan girü durmamağla kâ'immakâm paşa hele ben bunı tahrîr ve takrîr idemem dimesi üzerine Osmân Efendi ben takrîr iderim deyü devât ve kâğıd isteyüb takrîrini kendi yazmışdır. Osmân Efendi'nin isti'fâ husûsunda bu mertebe ısrârı hâtır-ı hümâyûnun mûcib-i iğbirârı olarak (Eger kethüdâlık yâhûd defterdârlık tevcîhi olsa cân atub pîrligi mâni' olmazdı hemân nefy olunsun) siyâkında hatt-ı hümâyûn ısdâr[1] buyurulmağla Osmân Efendi Limni Cezîresi'ne nefy olunmuş ve sâbıkâ Çavuşbaşı Ahmed Azîz Efendi derhâl Bâb-ı Âlî'ye celb olunarak uhdesine rütbe-i vezâretle Trabzon mansıbı tevcîh kılınmışdır.

Biz şimdi Ordu-yı Hümâyûn vekâyi'ine rücû' ve şürû'dan mukaddem düvel-i Avrupa'nın ahvâl ve efkârını beyâna başlayalım ve ibtidâ İspanya vukû'âtını icmâlen beyân eyleyelim.

Vekâyi'-i İspanya

Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Masina[2] ordusı Portekiz'den fevka'l-âde bir hâl-i perîşânî ile Salamank beldesi havâlîsine çekilmiş ve Masina kumandanlıkdan infisâl[3] ile yerine Mareşal Marmon[4] me'mûr olmuş idi.

Mareşal Marmon bu hâle bir çâre bulmak içün lâzım gelen sa'y ve ikdâmda tecvîz-i kusûr itmemiş ise de vukû'ât-ı sâbıka üzerine İspanyollar şımarmış oldığı hâlde o aralık İspanya'da kesb-i şöhret itmiş olan Mina nâm ser-gerde bir haylî İspanya esîrleri ile birçok mecrûhîni nakl itmekde olan bir Fransız fırkası üzerine hücûm ile bu fırkayı dağıtmış ve İspanya esîrlerini istihlâs ve mecrûh ve hastaların ekserini itlâf itmiş olması İspanyollara bir mertebe daha cesâret virmiş idi.

Kral Jozef akdemce Paris'e gidüb avdetinden dahi herkes me'yûs olmağla Madrid'de

1 Isdâr: Çıkarma, çıkarılma, sudur ettirme.
2 Masina: Andre Massena.
3 İnfisâl: Olduğu yerden ayrılma. Yeni bir fasıla geçme. Yerini bırakıp gitme. Azledilme.
4 Marmont: Frederic Auguste Louis Vies Marmont.

me'mûrîn gürûhı sefîl ve ser-gerdân ve asker yorgun ve perîşân idi. Ve İspanyol çeteleri her tarafda yolları kesmiş ve me'kûlât[1] pek ziyâde bahâya çıkmış oldığından İspanya Krallıyyeti'nin pâyitahtı olan işbu Madrid şehri ahâlîsi dahi fevka'l-âde müteneffir ve hayrân idi.

(s.260) Esteramadura ve Endelozya (Endülüs) sancaklarında dahi ahvâl-i harbiyye ve dâhiliyye Fransızlara müsâ'id ve muvâfık sûretde degil idi.

İngilizler Badajoz şehrini muhâsara idüb Esteramadura ile Endelozya sancakları arasındaki dağlara ilticâ itmiş olan Mareşal Solt ne Badajoz şehrine imdâd idebilürdi ve ne de ordusıyla bir tarafa çekilüb gidebilürdi.

Mareşal Viktor[2] Kadaks beldesini muhâsara ile meşgûl olub Gırnata havâlîsinde bulunan Ceneral Sebastiyani fırkası ise İngiliz ve İspanya orduları arasında kalarak iki tarafdan dahi ale'd-devâm tazyîk olunmakda idi.

Mareşal Şose'nin[3] taht-ı zabt ve idâresinde bulunan Aragon sancağına İngilizler tarafından asker sevk olunmayub Şose yalnız yerlü fırkaları ya'nî İspanyol çeteleri ile meşgûl kaldığından ve kendüsi zâten müsta'idd[4] ve cesûr bir kumandan oldığından bu sancağın idâresi zararsız bir hâlde idi. Ve İspanya'da yalnız bu sancağm hâli Fransızların oldukça memnûn olacağı sûretde idi.

Ve Katalonya sancağı bi'l-aks fevka'l-âde karışık bir hâlde idi bütün dağlarını İspanyol çeteleri istîlâ idüb sevâhilini dahi İngilizler kesmiş almış idi. Binâ'en-aleyh bir mahalden diğer mahalle mühimmât ve zahîre naklinde azîm zahmet ve meşakkatler çekilmekde idi. Bu cihetle şehirlerde ve ale'l-husûs Barselona'da kaht ü galâ zuhûr itmiş idi.

El-hâsıl İspanya'nın ahvâl-i umûmiyyesi Fransızlar hakkında hayırlu görünmüyordı Napolyon her işi bırağub da asâkir-i külliyye ile İspanya'ya gelerek bi'z-zât burasıyla meşgûl olması lâzım gelürken hırs ve tama'ı iktizâsınca dünyânın her tarafında bir mes'ele açub cümlesini oturdığı yerde istedigi gibi tesviyye itdirmek isterdi bu ise bir hayâl-i muhâl[5] idi.

Birâderi ve İspanya Kralı olan Jozef ber-vech-i bâlâ Madrid'den kalkub Paris'e vürûdunda İspanya'da Fransızların adem-i muvaffakiyyeti ordu kumandanlarının bir re'îse tâbi' olmayub da her biri kendi akl ve tedbîrleri üzre tertîbâta kıyâm itdiklerinden nâşî oldığını ve cümlesi kendüsinin emri altına virilüb de Paris'den gönderilan ta'lîmât kendü ma'rifetiyle teblîğ ve icrâ itdirilür ve Fransız askerinin sû'-i istimâlâtına bir netîce virilür ve gerek akçe ve gerek askerce daha bir mikdâr mu'âvenet idilür ise az vakt zarfında İspanya'nın taht-ı inzibâta alınacağını Napolyon'a i'lâm ve asker kumandanlarının kendü hakkında alenen hürmetsizlik idegeldiklerini makâm-ı iştikâda ilâve-i kelânı itmiş idi.

(s.261) Napolyon ise birâderinin bu sözlerini dirâyetsizligine ve âgrâz-ı zâtiyyesine haml iderek ehemmiyyet virmedikden başka hiddetlendi. Ve birâderinin ma'lûmâtsızlığı hasebiyle asker kumandasını kendüsine ihâle idemeyecegini ve Fransa'nın umûr-ı mâliyyesi dahi hâl-i

1 Me'kûlât: Yenilecek gıdâ maddeleri.
2 Mareşal Viktor: Claude Victor-Perrin, Duc de Belluno.
3 Mareşal Şose: Louis-Gabriel Suchet, Albufera da Valencia Dükü.
4 Müsta'idd: Yetenekli, kabiliyetli.
5 Hayâl-i muhâl: Olması, gerçekleşmesi olanaksız hayaller.

vüs'atde[1] bulunmadığından nakden İspanya'ya geregi gibi mu'âvenet olunamayacağını ve der-kâr olan tasavvurât-ı harbiyyesine nazaran İspanya'ya yeniden asker gönderemeyecegini birâderine anlatdı fakat ânı bütün bütün me'yûs itmek dahi istemeyüb hakkında zâbitân-ı askeriyye tarafından hürmetde taksîr[2] olunmamak ve Madrid havâlîsindeki asker anın kumandası altında bulunmak gibi ba'zı mes'ûlâtına müsâ'ade itdi.

Ve Kral Jozef ihtiyâcât-ı zarûriyyesini tesviyye içün şehriyye dört milyon franga muhtâc olub hâlbuki Madrid'in kara gümrügünden bir milyon frank hâsıl olarak bundan başka eline bir tarafdan bir para geçmemekle üç milyon frank açığını kapatmak üzre bir milyon frangın Paris'den gönderilmesini ve kusûrının dahi İspanya'da bulunan ordular masârifi meyânında tesviyyesini dahi Napolyon va'd eyledi.

Jozef işbu müsâ'adâtın kâffî olmayacağını bilür ise de bununla iktifâ itmedigi sûretde isti'fâ itmesi lâzım gelüb o dahi kraliyyeti fedâ itmek istemediginden çâresiz memnûn gibi görinerek Madrid'e avdet itdi esnâ-yı râhda uğradıgı beldeler ahâlîsini evvelkiden ziyâde perişân hâlde gördi ve kendülerine geregi gibi ümîd-bahş[3] olacak bir teselliyyet dahi viremedi Madrid'e vardı gördi ki kendüsi oradan çıkalı me'mûrîn bir para ma'âş alamamış ve bu sene hevâlar kurak gitdiginden bütün mahsûlât az olub bundan başka İspanya fırkaları yolları kesmiş ve Madrid'de me'kûlâtın es'ârı[4] pek ziyâde yükselmiş ve âdetâ memleketi kaht ü galâ istîlâ itmiş.

Derhâl Jozef bu ahvâli Napolyon'a inhâ itdiyse de ol vakt Napolyon akl ve fikrini Avrupa'nın cihet-i şimâliyyesi içün mutasavver olan tertîbât-ı askeriyyeye virmiş oldığından birâderinin iş'ârâtına çendân ehemmiyyet virmeyüb fakat İtalya ordusundan bir fırka ifrâz iderek Pirene cihetine sevk ile iktifâ eylemişdir.

Haziran-ı Efrencî'nin yirminci güni Mareşal Marmon ordusıyla Mareşal Solt ordusı birleşüb iki ordunun mecmû'ı elli dört bin nefere bâliğ olmağla kırk bin neferden ibâret olan Velinkton ordusunun üzerine hücûm idebilürler iken bu iki mareşalin yek-dîgere emniyyeti olmadığından ittihâd idüb de hücûma cesâret idemediler ve beynlerinde zuhûra gelân mübâyenet ve mu'âraza[5] üzerine çend rûz sonra birbirinden ayrılarak Mareşal (s.262) Solt kendü ordusıyla Endülüs'e çekilüb gitdi Mareşal Marmon dahi ordusını Taj[o] Nehri sevâhiline nakl itdi.

Bu esnâda Katalonya ve Aragona sancaklarının geregi gibi taht-ı inzibâta idhâli içün Taragona Kal'ası'nın zabtı Fransızlara göre lâzıme-i hâlden olmasıyla Mareşal Şose bu kal'ayı taht-ı muhâsaraya aldı ve gâyet şiddetlü muhâcemeler ve insâf ve insâniyyetin hâricinde mu'âmelelerden sonra bu kal'anın zabt ve istîlâsına zafer-yâb oldı. Ba'dehu Barselona yolıyla hareket ve Marki Dö Kampovera'nın[6] taht-ı kumandasında olan İspanyol fırkasını ta'kîbine mübâderet itdiyse de bu fırka Mataro İskelesi'ne lede'l-vusûl İngiliz gemilerine çekilüb kurtuldı.

1 Hâl-i vüs'at: Kuvvetli hal, varlıklı hal.
2 Taksir: Bir işi eksik yapma, kusurda bulunma, kusur işleme.
3 Ümîd-bahş: Ümit veren, ümitlendiren.
4 Es'âr: Narhlar. Satılan şeylerin bilinen ve değişmeyen fiatları.
5 Mu'âraza: Birine karşı gelme; kavga, çekişme.
6 Marki Dö Kampovera: Conde de Campoverde.

İspanya ikliminin sıcağı şedîd oldığından Temmuz ve Ağustos'da muhârebeyi ta'tîl ile bulundukları yerlerde sonbahârın hulûlüne muntazır olub kaldılar fakat İspanyol çeteleri arasıra Fransızlar ordularını tazyîkden hâlî degiller idi ale'l-husûs Mareşal Solt'ı pek ziyâde râhatsız iderek harekât-ı harbiyyeye mecbûr eylediler.

Temmuz ve Ağustos ayları bu vechile mürûr idüb güz mevsiminde Lord Velinkton Badajoz beldesinin zabtını tasavvur ider ve Napolyon dahi güz mevsiminde ve eyyâm-ı şitâda İspanya mes'elesine hitâm virüb de ilkbahârda tasavvur eyledigi Rusya muhârebesi içün İspanya'daki ordularından bir mikdâr asker celb itmek ister idi.

Ve Napolyon'un i'tikâdına göre İspanya ve Portukal memâlikini istîlâ idebilmek içün evvel be-evvel Valans beldesinin zabtı lâzıme-i hâlden olmasıyla Eylül-i Efrencî'nin on beşinde bu şehrin üzerine yürimek içün Mareşal Şose'ye ta'lîmât göndermiş idi.

Binâ'en-aleyh târîh-i mezbûrda Ceneral Şose ordusıyla hareket ve Eylül'ün yirmi ikinci güni Valans Ovası'nın cihet-i şimâliyyesine muvâsalat itdikde Valans'ın istihkâmâtını hasr ve ihâtadan mukaddem Sagunta[1] Kal'ası'nın zabtına lüzûm görüb fakat bu kal'anın mevki'i gâyet sarp idüginden yürüyüş ile alınması müşkil oldığı cihetle hemân bi'l-muhârasa tazyîkine kıyâm eyledi Sagunta'da bulunan İspanyol askeri ise Fransızlara teslîm olmamak içün her dürlü fedâkârlığı gözlerine alub kemâl-i şecâ'at ve celâdet ile müdâfa'aya kıyâm itmeleriyle muhâsara büyük müşkilâta sarub küllî telefât vukû'a gelmege başladı bu hâlde Balak nâm İngiliz cenerali otuz bin neferden ziyâde olan İspanyol fırkalarını cem' ile Sagunta'nın imdâdına segirtdi ve Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin yirmi beşinci güni Fransız ordusuna çatdı tarafeyn yek-dîgere hücûm ile bir hûn-rîzâne mukâteleleye girişdiler (s.263) ve İspanyollar dilîrâne[2] cengleşdiler lâkin meydân muhârebesinde İspanyolların böyle çete fırkalarından mürekkeb olan ordu bir muntazam ve kavî Fransız ordusuna mukâvemet idemeyüb binden ziyâde telefât ve dört bin bu kadar esîr virerek dağıldılar bunun üzerine Fransızlar Sagunta Kal'ası'nı istîlâ itdiler. Ve burada dahi iki bin beş yüz esîr aldılar ve hemân Valans şehrini muhâsara eylediler. Lâkin bu muhârebelerde anların dahi küllî telefâtı olarak za'îf düşdüklerinden Mareşal Şose şu hâl ile Valans'ı zabt idemeyecegini derk ile Napolyon'dan istimdâd[3] eyledi.

Napolyon Mareşal Şose'nin bu muzafferiyetini işitdikde gâyet memnûn olmasıyla ve kendi i'tikâdında İspanya mes'elesinin hall ve tesviyyesi Valans'ın zabtına mevkûf bulunmasıyla hemân Mareşal Şose'nin imdâdına irişmek üzre İspanya'daki Fransız kumandanlarına emirler göndermiş oldığından her tarafdan Fransız fırkaları segirdüb Valans beldesinin pîşgahına vardılar Valans şehri ise bir tarafdan imdâd görmediginden ve bu kadar külliyyetlü ordulara tâkat getüremediginden Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'nin dokuzunda teslîm olunmuş ve Fransızlar bu kerre dahi on sekiz bin esîr almışdır. Ve ber-vech-i bâlâ dîger taraflardan gelmiş olan Fransız fırkaları mevki'lerine gidüb burada Mareşal Şose yalnız kendi ordusıyla kalmışdır.

Ve egerçi Mareşal Şose'nin ordusı Valans'ın muhâfazasına kâfî ise de Napolyon'un istediği vechile ilerü harekete muktedir degil idi.

1 Sagunta: Sagunto, Valencia, İspanya.
2 Dilirân: Yürekliler, cesurlar, yiğitler.
3 İstimdâd: Meded, yardım isteme, imdat, kuvvet isteme.

Napolyon ise zîrde beyân idecegimiz sebeplerden nâşî ol avânda Vistül Nehri sevâhiline bir cesîm ordu sevkine mecbûr oldığı cihetle İspanya'daki hâssa ve Lehlü ve Dragon fırkalarını Fransa'ya celb itmegin İspanya'daki kuvve-i askeriyesinden yirmi beş bin nefer eksilmiş ve artık İspanya'da Fransızlarca harekât-ı ta'arruziyyeden ferâgat ile mücerred hâl-i tahaffuzda bulunmağa mecbûriyyet gelmiş ve Napolyon tarafından İspanya'daki kumandanlarına ol vechile hareket itmeleleri içün emirler göndermişdir.

Lord Velinkton ise bu hâli fırsat ittihâz iderek harekât-ı ta'arruziyyeye mübâderet ile gelüb Badajoz'ı bi'l-muhâsara az müddet zarfında zabt itmiş ve mukaddemce terk eylediği mevki'leri yine tutmuş oldığından bin iki yüz on sene-i Mîlâdiyyesinde oldığı gibi işbu on bir senesinde dahi Fransızların bunca tedbîr ve tertîbleri hep boşa çıkmışdır.

Ve egerçi Napolyon İspanya'nın ahvâline muttali' oldukda birâderinin mukaddemki istid'âsı vechile asker kumandasını ana tefvîz[1] eylemiş ise bu tedbîrden dahi bir semere görülmedi.

(s.264) Ve herkes cânib-i şimâlde zuhûra gelan muhârebe sadâlarına kulak virmekle İspanya işlerine artık evvelki gibi ehemmiyyet virilmez oldı.

Bin sekiz yüz sekiz sene-i Mîlâdiyyesinden berü birkaç def'a Napolyon tarafından İspanya'ya sevk olunan orduların mecmû'ı altı yüz bin neferden ziyâde olub bu vakte kadar nısfından[2] ziyâdesi fevt ve telef olarak ancak üç yüz bin kadarı ber-hayât kalmiş idi Napolyon her tarafda bir gâ'ile çıkarub ve başa çıkmayacak hayâllere düşerek cihânı velveleye virüb nihâyet Şimâl-i Avrupa'ya bir büyük ordu sevkine kıyâm itmekle bu kadar telefât virmiş iken İspanya mes'elesini tesviyye itmeksizin böyle müşevveş[3] bir hâlde bırakmışdır.

Avrupa'nın Ahvâl-i Umûmiyyesi

İşbu bin iki yüz yirmi altı sene-i Hicriyye'si Safer'inin evâhirine müsâdif olan bin sekiz yüz on bir sene-i Mîlâdiyyesi Mart-ı Efrencî'sinin on dokuzuncı güni Napolyon'un Mari Luyis'den bir oğlı dünyaya geldi ve hemân kendüsine Roma Kralı unvânı virildi. Ve Napolyon'un bu vechile bir velî-ahde nâ'il olmasından dolayı Fransızlar memnûn oldı lâkin ahvâl ve efkâr-ı hazıra bu mısillü meserretleri[4] basdırmakda idi.

Zîrâ henûz İspanya mes'elesi hitâm bulmadan Avrupa'nın cânib-i şimâlîsinde bir büyük muhârebe sadâları nâsa telâş ve dehşet virmekde idi.

Ve Napolyon Rusya aleyhine bi't-tedrîc hâzırlanmakda iken bu esnâda Rusyalunun Lehistân hudûdına asker göndermesi ve ba'zı ser-haddâtına istihkâm virmesi üzerine Napolyon dahi tedârükât-ı askeriyyesine sür'at virüb güz mevsiminde Vistül Nehri sevâhilinde üç yüz bin nefer bulundurmak üzre gerek Fransa'da ve gerek kendüsine tâbi' olan dîger memleketlerde tahrîr-i asker[5] işini kemâl-i şiddet ile icrâ itdirmekde idi.

1 Tefviz: İhale etme, bir gayrimenkulu, bilinen bedeli karşılığında, bir kimsenin üstüne bırakma.
2 Nısf: Yarım, yarı.
3 Müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.
4 Meserret: Sevinç. Şenlik. Sürur.
5 Tahrîr-i asker: Asker yazma, askere alma.

Böyle sıkı sıkıya külliyyetlü asker yazılması gürûh-ı zürrâ'ı[1] şaşırub perîşânlığa dûçâr itdigi gibi umûr-ı ticâriyye ve sarrâfiyyede zuhûra gelan buhrân-ı azîm dahi şehirler ahâlîsini azîm müzayakaya düşürmekde idi.

Şöyle ki: Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olunan muhâsara-i berriyye usûlünün şiddet üzre icrâsına devâm olunmağla İsvec ve Prusya iskelelerinin ba'zılarından berren Avrupa'ya biraz emti'a ve eşyâ idhâl olunabilüb andan başka bir tarafdan bir şey kaçırmak mümkün olmadığından Londra mağazaları şeker ve kahve ve pamuk ve çivit gibi emvâl-i külliyye ile dolmuş ve Mancester ve Birmangam fabrikalarının hâsıl itdigi bî-hadd ve bî-hesâb malifatura denkleri Liverapol'da[2] yığılub kalmış idi.

(s.265) Ve bu mâlların sarf olunamamasından dolayı İngiltere'de i'tibârları tenezzül idüb hele bu aralık kıymetleri mağaza kirâsıyla bekci ücretlerini kapadamamak derecesine gelmiş idi.

İngiltere'nin i'tibâr-ı umûmîsi ise bu malların kıymeti üzerine binâ idilmiş olub hatta bankanın kırdığı kâğıdların bedelleri dahi bu mâllar ile te'mîn olundığından ticâret sâyesinde yaşayan İngilizlerin mu'âmelât-ı ticâriyye ve sarrâfiyyesi esâsen sektedâr olmuş idi.

Ancak bu âlemde insân her ne dürlü silâh kullanur ise kullansun kendüsi dahi ziyân görmeksizin sâ'ire ziyân viremez. Binâ'en-aleyh Fransa'nın ve anınla müttefik olan devletlerin mu'âmelât-ı ticâriyyesi dahi İngilizlerin mu'âmelâtından girü kalmayub belki daha fenâ hâlde idi.

Zîrâ kahve ve şeker ve çivit ve bunlara mümâsil Amerika ve Hindistan emvâli günden güne Avrupa'nın çârşû ve bâzârlarında azaldıkca fî'âtları terakkî buldı. Ve alivera dinilen ve fark-ı fi'ât üzre binâ idilan hevâyî mu'âmeleler çoğaldı. Ve İngiltere emti'asının berr-i Avrupa'ya giremez oldığı cihetle anların yerini doldurmak üzre Fransa ve Hollanda ve Belçika ve Almanya fabrikacıları hırslanub sermâyelerinin tahammülünden kat kat ziyâde işlere girişdiler ve sermayelerinin noksânını bono ve poliçe gibi evrâk-ı i'tibâriyye ile doldurmağa çıkışdılar bu misillü mu'âmelât-ı i'tibâriyye ise pek çok dayanamayub bir cüz'î sebeb ile sektedâr olabilürdi. El-hâsıl Fransa ile müttefiki olan devletler memâlikinin mu'âmelât-ı ticâriyyesi gâyet tetik ve tehlikelü bir yolda cereyân idiyordı.

Nâgâh Lübek şehrinde bir mühimm ticâretgâhın i'lân-ı iflâs idivermesi sanki barut mahzenine düşen bir kığılcım gibi Avrupa'nın umûmen mu'âmelât-ı ticâriyyesini altüst idi. Binlerce tüccâr birden bire topı atdı. Nice nice fabrikalar kapandı. Emniyyet külliyyen münselib oldı. Amele gürûhı geçinmeden âciz kaldı. El-hâsıl ta'rîf olunmaz bir karışıklık ve perîşânlık zuhûr eyledi. Ve Avrupa'yı misli görülmemiş bir musibet kabladı.

Gerek Napolyon ve gerek müttefikleri buna bir çâre bulmak üzre her dürlü fedâkârlığmın icrâsına ikdâm ve hattâ nakden mu'âvenete bile kıyâm itdiler ise de böyle bir buhrân-ı umûmînin def'ine devletlerin mu'âveneti hiç medâr olamadı.

Ol esnâda Avrupaca mühimm-i mevâddan birisi mes'ele-i rûhâniyye olub bu dahi günden güne kesb-i müşkilât iderek bir sûret-i hasmâneye girmekde idi.

Şöyle ki: Mukaddemâ beyân olundığı üzre Papa Savona beldesinde taht-ı tevkîfde

1 Gürûh-ı zürrâ': Ekinciler topluluğu. Ziraatçiler topluluğu.
2 Liverapol: Liverpool, İngiltere.

bulundığı hâlde Napolyon'un kâffe-i tekâlîfine[1] cevâb virmekde ve ruhbân gürûhıyla hafiyyen muhâbere iderek Napolyon'un külliyyen aleyhine icrâ eyledigi mezâlim ve ta'addiyâta karşu müte'addid ta'lîmât ve emirler göndermekde idi.

(s.266) Napolyon bu muhâberât-ı hafiyyeye kesb-i vukûf iderek fevka'l-âde hiddetlenüb Papa'yı ihtilâtdan[2] men' ile yanına iki üç mü'te'mîn[3] âdemlerden başka kâffe-i ehibbâ ve hademesinin tard ve def'ini ve elimdeki evrâkın kâffeten Paris'e irsâliyle fî-mâ-ba'd ber-taraf ile muhâbere itmemesini emr itdi. Ve Papa ile hem-efkâr olanlar haklarmda mu'âmelât-ı şedîde icrâsıyla herkesi korkutdı. Ve bu mes'ele-i mezhebiyyeyi istedigi vechile hall ve tesviyye itmek üzre Haziran-ı Efrencî'nin evâsıtında Feş[4] nâm kardinalin taht-ı riyâsetinde yüz kadar piskoposlardan mürekkeb bir cem'iyyet-i rûhâniyye teşkîl etdirdiyse de bu meclis-i rûhânî birçok kîl ü kâl ve mübâhase ve cidâl ile meşgûl olarak bir şey'e karâr viremedigi cihetle Napolyon şehr-i Ağustos hilâlinde â'zâsından bir kaçını habs itdi. Ve mes'ele-i rûhâniyyeyi bi'z-zât münâsib görecegi sûretde hall ve tesviyye itmek üzre bu cem'iyyeti dağıtdı.

Düvel-i sâ'iresinin ahvâline gelince ol vakt Danimarka Devleti oldukca Napolyon'un sâdık müttefiki olub muhâsara-i berriyyeyi mümkün mertebe icrâ idiyordı.

Ammâ İsvec Devleti muhâsara-i berriyyenin icrâsını müte'ahhid ise de bu mâdde mu'âmele-i ticâriyyesine pek ziyâde halel getürmekle Gutemburg İskelesi'nden kaçırılan emti'a-i külliyyeden iğmâz-ı ayn[5] idiyordı ve İsvec Kralı bilâ-veled olmağla Danimarka Kralı'nın müte'allikâtından Ogustemburg dükasını kendüsine velî-ahd itmiş iken düka füc'eten vefât idicek İsveclüler dîger bir velî-ahd aramağa mecbûr olmağla Fransa mareşallerinden ve Napolyon'un akrabasından Bernadot'ı[6] intihâb idüb bu keyfiyyet her ne kadar Napolyon'un efkârına mübâyin ise de redd idemeyerek Bernadot'ı haşın ü dârât ile Istokolm şehrine gönderdi.

Prusya Devleti mukaddemâ dûçâr oldığı hâl-i za'fdan kurtulamayub ne tedbîr kullanacağına henüz bir karâr virememişdi fakat re'îsü'l-vükelâsı olan Hardemberg[7] nâm zât devletinin i'âde-i şeref ve şânını mûcib olacak ıslâhât-ı esâsiyye ile uğraşurdı ez-cümle Tilsit Musâlahası'nın şerâ'it-i hafiyyesinden birisi Prusya Devleti'nin kırk iki bin neferden ziyâde asker beslememesi kaziyyesi oldığı hâlde bu şarta halel getürmeksizin Prusya da küllî asâkir-i mu'alleme[8] tedârüküne çalışıyordı.

Şöyle ki: Prusya'nın en mâhir neferâtı intihâb ile taburlar teşkîl olunur ve bu taburlara mümkün oldığı kadar acemi neferler idhâl ile ta'lîm olundukdan sonra memleketlerine gönderilüb yerlerine dîgerleri alınur idi. Bu takrîble giderek Prusya'da neferât-ı mu'alleme çoğalub zâhiren Prusya'nın askeri kırk iki binden ziyâde degil iken birkaç gün zarfında yüz

1 Kâffe-i tekâlif: Tekliflerin bütünü.
2 İhtilâlât: Bozukluk, bozulma, karışıklık, düzensizlik.
3 Mü'te'mîn: Güvenen, inanan, itimad eden, emniyet eden.
4 Feş: Joseph Fesch, Fransa Prensi, Fransız bir kardinal ve diplomat.
5 İğmâz-ı ayn: Kabahate, kusura göz yumma.
6 Bernadot: Jean-Baptiste Bernadotte, Ponte-Corvo Prensi olarak da bilinir. 1818-44 arasında III. Karl adıyla İsveç ve Norveç kralı.
7 Hardemberg: Karl August von Hardenberg.
8 Asâkir-i mu'alleme: Talim görmüş askerler.

elli bin asâkir-i mu'allemeden mürekkeb bir muntazam ordu teşkîl idebilürdi. Ve nihâyet bütün Prusya ahâlîsi mu'allem asker oldı.

(s.267) İşte asrımızda Prusya Devleti'nin kuvve-i askeriyyesinde meşhûd olan kemal-i tefevvuk-ı fevka'l-âdenin mebde'i bu tertîbdir ve bu kâ'ide el-yevm Prusya memâlikinde cârîdir ve şurası cây-i ibret ve intibâhdır ki karîbü'l-ahdde Prusyalularm Fransa'ya galebe-i kâmileleri bu usûl-i askeriyyenin semeresidir sanki Napolyon ol vakt Prusyaluları öyle sûret-i fevka'l-âdede tazyîk itmekle Fransa'yı pây-mâl itmek içün Prusya'yı tehyi'e-i esbâb-ı lâzımeye mecbûr eylemiş oldı ol vakt umûmen Almanya ve ale'l-husûs Prusya ahâlîsinin Fransızlara pek ziyâde gayz ve adâveti olub Fransa'nın tagallüb ve tahakkümünden kurtulmak üzre takım takım birleşerek hafî meclisler akd iderlerdi ve bu uğurda her dürlü fedâkârlığı gözlerine almışlar idi.

Prusya Devleti bu efkârda ahâlî ile kalben berâber ise de alenen Fransa'ya karşu harekete cesâret idemezdi fakat tedârükât-ı harbiyyeye ikdâm ve itinâ eylerdi ve bu esnâda tedârükâtını bir mertebe âşikâr itmiş idi ki Napolyon Berlin'deki sefîri vâsıtasıyla der-akab bu tedârükât-ı harbiyye ta'tîl olunmaz ise kat'-ı muhâbere ile mu'âmelât-ı harbiyyeye kıyâm idecegini Prusya Devleti'ne bildirdi.

Bin sekiz yüz dokuz sene-i Mîlâdiyyesinden berü Avusturya Devleti'nin idâre-i umûr-ı politikiyyesi meşhûr Meternik'in elinde idi bu âkil ve müdebbir[1] zât ol vakte kadar devletinin muhârebât-ı vâkı'adan bir şey istifâde idemeyüb pek çok yerler gâ'ib itdigini der-pîş iderek kullanacağı tedâbîr-i politikiyye ile vatanının eski şeref ve şânını i'âde iderek elden çıkmış olan memâlikini istirdâd eylemek maksadına hidmet iderdi. Bu kerre Fransa ile Rusya arasında muhârebe emâreleri belürüb de Fransa'nın Viyana'daki Sefîri Otto devletinden almış oldığı ta'lîmât üzre Avusturya Devleti'nin bu bâbda olan niyyâtını isti'lâm ve tahkîka kalkışdıkda Meternik Triyeste havâlîsini hâvî olan İllerya sancağı yâhûd Lehistân'dan bir mikdâr yer i'âde olunmadıkca Avusturya'nın Fransa ittifâkında pây-dâr olamayacağını îmâ eylemişdir. Gelelim Rusyalunun ahvâl ve harekâtına.

O esnâda Napolyon Hariciyye Nezâreti'ni Dük Dö Basano'ya ihâle idüb Petersburg Sefîri Mösyö Dö Kolinkor'ı dahi azl ve yerine Mösyö Dö Lorston'ı[2] nasb etmişdi ve Dö Lorston'a verdigi ta'lîmâtda Fransa'nın bir azîm harb içün tedârükât-ı seferiyyede bulundığını İmparator Aleksandri'den gizlemeyüb belki bu vechile Rusya'yı ihâfe ve tehdîd eylemesini ve bunun sebebi Rusyalunun Osmânlı muhârebesine hitâm virdikden sonra İngilterelü ile birleşmek niyyetinde bulunmasından ve hattâ şimdiden İngiliz ve Amerikan kaçaklarına Rusya (s.268) Devleti tarafından müsâ'ade olunmasından ibâret oldığını söylemesini emr ve tenbîh eylemiş idi. Aleksandri evvelce Fransa'nın tedârükât-ı azîmesinden haberdâr olub ol bâbda kendü hüsn-i niyyâtından bahisle bu hâlden Mösyö Dö Kolinkor'a şikâyet itmiş idi. Kolinkor ise öteden berü ıslâh-ı zâtü'l-beyne[3] sa'y iderek devletiyle Rusyalu beyninde müsta'idd-i zuhûr olan muhârebenin haylî vakt te'hîrine sebeb olmuş idi. Lorston Petesrburg'a gelüb birkaç hafta tahkîkât-ı lâzımeye itinâ ile Aleksandri'nin efkârına âşinâ oldukdan sonra Napolyon'a yazmış oldığı ma'rûzâtında devleteyn beyninde harbi mûcib

1 Müdebbir: Tedbir alan, tedhirli, düşünce ile hareket eden, düşünceli.
2 Dö Lorston: Jacques Alexandre Bernard Law.
3 Islâh-ı zâtü'l-beyn: Belli, aşikâr olan kişilerin ıslahı.

bir mes'ele olmadığını ve cüz'î himmet ile müşkilât-ı mevcûdenin ber-taraf olabilecegini inhâ eyledi. Kolinkor'un Paris'e avdetinde virdigi ma'lûmât dahi Lorston'un iş'ârâtını te'yîd itdi ise de Napolyon sulhun bekâsı hakkında Aleksandri'nin gösterdiği ârzûya i'timâd itmeyüb merâmı mücerred Osmânlu muhârebesine hitâm virmek üzre vakt kazanmakdan ibâret oldığına zâhib[1] oldı. Kaldı ki kendüsinin aksâ-yı emeli bir kuvve-i azîme ile cânib-i şimâle gidüb de dünyâyı ditretmekden ibâret idi. Binâ'en-aleyh tedârükât-ı seferiyyesini ikmâl içün bu vechile vakt kazanılmış oldığından dolayı memnûn olarak hemân tedârükât-ı ibtidâ'iyyesini büyütdi. Ve azîm ve hevl-nâk bir harb içün tertîbât-ı kâfiyyeye kıyâm itdi.

Rusyalu Fransa ile muhârebeye mecbûr olacağını edille ve emârât-ı meşrûha ile istidlâl itdikde Eflâk'dan vazgeçüb hemân Besarabya ile Boğdan kendüsine terk olunmak ve Sırbistân'ın istiklâli tasdîk kılınmak şartlarıyla bir musâlahanâme tanzîmini hilâl-i Haziran'da Bâb-ı Âlî'ye teklîf itdiyse de Bâb-ı Âlî bu teklîfi kat'iyyen redd ile hâl-i sâbıkın i'âde ve ibkâsını taleb eyledi. Zîrâ Rusyalunun Fransa muhârebesine hâzırlanmakda oldığı anlaşılmağla ve bu hâlde Tuna yalısındaki Rusya askerinin çekilmesi emr-i tabî'î olmağla Devlet-i Aliyye kendi merâmına muvâfık bir musâlahaya nâ'il olmak içün hemân Napolyon'un Rusya üzerine hücûm ve iktihâm eylemesine muntazır idi.

Bu sırada Napolyon Devlet-i Aliyye'yi harbde devâm itmek üzre teşvîk eyler ve kendi tarafına meyl itdirmek ister idi. Devlet-i Aliyye ise Napolyon'dan her vechile meslûbü'l-emniyye oldığından Fransa'nın dâ'ire-i ittifâkına girmek istemez ve Fransızların ihtirâtına aslâ kulak asmaz idi ve yek-dîgere mu'ârız[2] olan Avrupa devletlerinin kendüsini celbe çalışmaları mücerred kendi politikalarına âlet itmek garazına mebnî oldığını lâyıkıyla anlamış oldığından hiç kimse içün cenge girişmek istemezdi.

(s.269) Fakat Bâb-ı Âlî karîbü'l-ahdde Avrupalulardan ögrenmiş oldığı lisân-ı diplomasi ile her tarafı idâre iderek kendi işini becermege çalışıyordı. Ve düşmanlarına aldanur gibi görinerek anları aldadır idi. Hele Napolyon hakkında olan dargınlıgını bütün bütün unutmuş gibi görinür ve Fransa ile ittifâka hâzır gibi davranur idi. Ve Fransa ile Rusya beyninde karîbü'l-ahdde muhârebe zuhûr idecegine vâkıf olmuş iken vükelâ-yı Devlet-i Aliyye Fransızlar ile olan muhâverâtda gûyâ ki Fransa ve Rusya devletleri beyninde müstakarr[3] olan muhâlasatın mübeddel-i husûmet olmasına inanmaz gibi görinürler ve sanki buna sahîhan i'timâd idebilmek içün Fransız ordusunun Vistül Nehri'ni tecâvüz itmesine muntazır bulunurlar idi.

El-hâsıl vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ol vakte kadar Napolyon'un yalanlarına pek çok aldandılar lâkin aldana aldana aldatmağı dahi öğrendiler ve bu ma'lûmât-ı cedîdeyi evvel be-evvel anın me'mûrları hakkmda sarf ile mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesine ri'âyet itdiler ya'nî bu esnâda Fransa diplomatlarını lisân-ı istihzâ ile epeyce avudub aldatdılar.

Cezâ'ir-i Seb'a mukaddemâ Devlet-i Aliyye'ye terk olunmuş iken mu'ahharen Fransalu yedine geçüb ba'dehu İngilizler Zanta ve Kefalonya adalarını zabt ile Korfa Adası Fransalu yedinde kalmış idi Fransalu buraya Arnavudluk sâhilinden zahîre nakl itmek isteyüb ol vakt ise Memâlik-i Mahrûse'den zahîre ihrâcı resmen yasağ edilmiş idi ve Devlet-i Aliyye

1 Zâhib: Giden, gidici. Bir zanna kapılan. Bir fikre uyan.
2 Mu'ârız: Birine veya bir şeye karşı çıkan, muhalif.
3 Müstakarr: İstikrar bulmuş, durulmuş.

Cezâ'ir-i Seb'a üzerindeki hukukundan vazgeçmeyüb musâlaha-i âmme akd olunacağı vakt bu hukûkı istihsâl itmek niyyetinde idi. Hâlbuki Fransalunun istid'âsı üzerine Korfa'ya zahîre nakli içün ruhsat virse Fransızın Korfa'ya tasarruflarını tasdîk itmiş gibi bir mu'âmele olacağından bu ma'nâca Fransalu yedine bir ser-rişte virmiş olmamak içün Korfa'ya zahîre nakline müsâ'ade itmiyordı. Dersa'âdet'de mukîm Fransa maslahatgüzârı ise birkaç seneden berü Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Alî Paşa'dan şikâyet idegeldigi gibi bu sene dahi işbu zahîre mâddesini ser-rişte iderek Alî Paşa İngilterelüyi tevkîr[1] ve Fransaluyı tahkîr idiyor zîrâ Korfa'dan başka Zanta ve Kefalonya gibi İngilterelü yedinde olan ataları zahîre ile imlâ itdigi hâlde Fransalu akçesiyle Korfa içün zahîre istedikce satmakdan imtinâ' idiyor Devlet-i Aliyye eger Alî Paşa'yı te'dîb eylemez ise Fransa İmparatorı münferiden anın üzerine sefer idecekdir yollu şedîd lisân kullanmış idi. Devlet-i Aliyye dahi ber-vech-i meşrûh Fransalunun istid'âsıyla Korfa'ya zahîre nakline müsâ'ade göstermekden ihtirâz idiyordı. Fakat hem anları kırmayacak ve hem de ellerine ser-rişte-i iddi'â virmeyecek lisân-ı diplomasi **(s.270)** kullanıyordı. Paris İlçisi Muhibb Efendi dahi bu yolda lisân kullanmak içün Cumâde'l-âhire'nin üçi târîhiyle kendüsine tahrîrât-ı mahsûsa gönderilmişdir.

Ol esnâda ise Fransa ile Rusya beynindeki bürûdet günden güne ziyâdeleşmekde idi. Hele Ağustos-ı Efrencî'nin on beşinde Napolyon'un Rusya ilçisiyle vukû' bulan muhâveresine nazaran az vakt zarfında iki devlet beyninde muhârebe zuhûr ideceginde şekk ve şübhe kalmadı.

Şöyle ki: Ağustos'un on beşinci ahşamı Paris'de mukîm süferâ-yı ecnebiyye sarây-ı imparatorîye med'uv[2] olarak varub salonda sıra ile durduklarında Rusya ve Avusturya ilçileri yan yana tesâdüf itmişler Napolyon dolaşarak anların yanına vardıkda ibtidâ Rusya İlçisi Kuragin'e âşinâlık itdikden sonra ana hitâben (Varşavya taraflarında niçün asker cem' idiyorsunuz gâlibâ başka bir mülâhazanız vardır ve Devlet-i Osmâniyye ile bu ana dek musâlaha itmedi[gi]nize sebeb Fransa imparatorıdur dir imişsiniz lâkin sebeb sizsiniz geçen sene askerinizi teksîr[3] idüb Tuna'yı karşu geçdiniz bu sene askerinizi çekdi[gi]mizden mağlûb olayorsunuz musâlaha matlûb iden böyle ceng itmez Leh askerinden havf itmek sûretini izhâr idiyorsunuz ammâ zannıma göre siz Lehistân'ı zabt itmek istersiniz ve lâkin idemeyeceksiniz Leh'e şimdiye kadar kral nasb itmeyüb Varşavya Dükalığı ismiyle Avrupa derûnunda olan prenslerden ehl-i ırz ve edîb olan prens ki Saksonya Kralı'dır anın idâresine bırakdım ve eger i'lân-ı harb olur ise Leh'e kral nasb itmek maslahatıma suhûlet[4] virecekdir Leh ahâlîsi Fransaluya sadâkat üzre hidmet eylediler Fransa Devleti dahi Leh'in bir degirmenini size virmez meger sizin askeriniz şu Paris civârında olan (Mon Mert) nâm mahalle gelürse ol vakt siz de Leh'i zabt idebilürsünüz ve beynimizde münâza'un-fîh[5] olan mevâdd gelecek Teşrîn-i Evvel'e kadar nizâm bulmaz ise şimdiki hâlde Almanya derûnunda bulunan askerime Fransa'dan müceddeden tahrîr olunacak yüz yirmi bin askerden yüz bin neferini dahi ilâve ile üzerinize varırım ve bâkî yirmi bin neferi dahi İspanya'daki askerime

1 Tevkîr: Güzel karşılama, ağırlama; ululama.
2 Med'uv: Davetli, davet olunma, çağrılma.
3 Teksir: Çoğaltma, çoğaltılma.
4 Suhûlet: Kolaylık, incelik, yumuşaklık, naziklik.
5 Münâza'un-fîh: Hakkında ihtilaf mevcut olan şey, münakaşa edilen mesele. Aradaki husumete sebeb olan.

imdâd içün gönderirim hazînelerim mâl-â-mâldır ve bu kadar askerin idâresinde bence güclük yokdur sizin akçeniz yoğiken ne vechile idâre ideceksiniz ki akçeniz olmadığından Rusya hudûdı dâhilinde olan Teliboni nâm mahalle askerimizi nakl idemediginizi siz dahi bilürsiz Oldemburg Dükalığı Rin Cem'iyyetine dâhil olup maslahatıma takviyyet virmek içün bu dükalığı Fransa'ya (**s.271**) ilhâk eyledim ve Oldemburg dükası imparatorunuzun akrabasından oldığına mebnî hâtırı içün bu dükaya âhar mahalden yerler tahsîs ve bu mâddenin bi'l-müzâkere râbıta bulması içün birkaç def'a size teklîf itmiş iken ısgâ itmeyerek âhar devletlere şikâyet eylediniz bu mâdde içün Nemçe Devleti'ne nice şikâyet idebilürsiniz ki siz Bec Musâlahası'nda bu kadar yerlerimi zabt eylediniz ve Prusya Devleti'ne nice şikâyet idebilürsiniz ki dostunuz ve müttefikiniz iken Tilsit Musâlahası'nda Prusya'dan haylî yerler ahz ve zabt eylediniz Oldemburg mâddesi cem'iyyet-i askerînize vesile olamaz belki Hamburg'ı Fransa'ya ilhâk eyledigim içün sebeb bulabilürsiz ve Hamburg'un ilhâk olunması düşmanın ticâret ve muhârebesini külliyyen kat' içün lâzım gelmişdir düşman bu fırsatı bulıcak berren ceng münkatı' olmamak için tahrîkden hâlî değildir hattâ İngilterelü Rusyalu ile muhâbere üzre olduklarını kendü gazetelerinde dahi derc itmekdedirler ve bu mâddeleri sana birkaç def'a ifâde eyledim sen dahi devletine tahrîr itmişsin lâkin devletin tarafından sana cevâb gelmiyor öyle ise bu mâddelerin tanzîmi içün bir murahhas göndersünler ben musâlahamızın fesh olundığını istemem dostluğumuzun bekâsını isterim lâkin olur olmaz sebeplerle askerinizin cem'iyyetini dahi çekemem bir büyük devlet böyle cüz'î mâddeleri vesîle iderek asker cem' itmek ile vakt zâyi' itmez kendi kuvvetine nazar ile hemân hareket ider) didikde Rusya ilçisi telâş iderek (İngiltere gazetelerinde derc olunan havâdise i'tibâr olunmamalı zîrâ istediklerini tab' iderler ve Rusya İmparatorı sizinle olan dostlığın bekâsını matlûb ider ve siz dahi imparotorımın derûnunda olan esrâra vâkıfsız) deyüb sükût idicek Napolyon oradan ayrılmış.

Ferdâsı Nemçe ilçisi Muhibb Efendi ile görüşdükde bu muhâverâtı harf be-harf Muhibb Efendi'ye bikâye itmekle berâber kendü re'y ve mütâla'ası olarak egerçi tarafeyn yek-diğeri üzerine sevk-i asker itmekde iseler de siyâk-ı hâle nazaran muhârebeye bu sene başlanmaz dimiş Muhibb Efendi dahi keyfiyyeti oldığı gibice Şa'bân'ın üçi târîhiyle müverrahan Bâb-ı Âlî'ye takdîm eyledigi arîza ile arz ve beyân eylemişdir.

Mukaddemâ Muhibb Efendi isti'fâ idüb Bâb-ı Âlî'den isti'fâsı kabûl buyurulmuş iken birden bire Fransızları ürkütmemek içün bir müddetcik daha Paris'de ikâmeti emr olunub bu esnâda artık avdetine ruhsat virilmiş ve hattâ yerine maslahatgüzâr ta'yîn olunan Gâlib Efendi süvârî mukâbelesi pâyesiyle hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn silkine[1] idhâl idilmiş idi.

Binâ'en-aleyh Muhibb Efendi Dersa'âdet'e avdet itmek üzre oldığından varub Fransa başvekîli (**s.272**) ile görüşdükde başvekîl Bükreş'den tâze mektûblarımız geldi diyerek zîrde beyân olunacak Ruscuk muhârebesinde asâkir-i Osmâniyye'nin muzafferiyyetini ber-tafsîl beyân itdikden sonra (Devlet-i Aliyye'nin muzafferiyyetinden pek mahzûz olduk bizim Almanya'da Mareşal Dâvid ma'iyyetinde yüz yirmi bin ve Daniska'da yirmi beş bin ve Lehistân'da kırk bini mütecâviz ve Saksonya'da yirmi iki binden ziyâde askerimiz var bundan başka İtalya'daki Fransız asâkiri dahi fevc fevc hareket ile İtalya'nın taraf-ı şimâlîsinde tecemmu' iderek lede'l-iktizâ Tirol ve Bavyera tarîkiyle Rusya hudûdına doğrı azîmete

1 Silk: Dizi, sıra. Yol. İplik.

âmâde olmağla Devlet-i Aliyye için Rusyaluya diversion olundı (Ya'nî Fransız tarafından Rusyu hudûdına sevk-i asker olunmağla Rusya'nm Devlet-i Aliyye üzerinde olan kuvve-i askeriyyesi taksîm ve tefrîk olundı) Bu kadar asker için tarafımızdan yüz milyon frank sarf olunmuş ise de dostumuz olan Devlet-i Aliyye'ye fâ'idelü oldığına binâ'en güzel sarf olunmuşdur add ideriz Devlet-i Aliyye dahi gayret idüb de bir şanlu ve şöhretlü musâlaha istihsâl eylesün) didikde Muhibb Efendi ana mukâbeleten (Mukaddemâ siz Varşavya'da iken Devlet-i Aliyye dahi Rusyaluya böyle bir diversion itmiş idi lâkin İngilterelünün iki yüz kıt'a tüccâr sefînesi Rusya limanlarına duhûl itmiş oldığını istihbâr itdim diyicek başvekîl bu sefînelerin mikdârı ol kadar degildir ve limanlara girmişler ise dahi Amerika'nın bî-taraf bayraklarıyla girmişlerdir ma'a-mâ-fîh bu mâdde Rusyaluya mâye-i mu'âraza olabilür ve bizim Rusyalu ile beynimiz bulunmaz ise muhârebeye hazırız ve tarafımızdan Rin Cem'iyeti ümerâsına mektûblar tahrîr olunmağla anlar dahi askerleriyle hâzır ve âmâdedirler bu hâle göre Rusyalunun karşusunda üç dört yüz bin asker bulunacakdır. Bundan kat'-ı nazar İsveclü dahi âmâdedir ve Prusyalunun askeri bizimdir ve Nemçelünün Rusya'ya mu'în[1] olmayacağı zâhirdir ve bizim bu kadar cem'iyyetden murâdımız musâlahayı tahsîl ve Rusyalunun aralık aralık silâhlanmasını men'den ibâretdir. Ve eger Rusyalunun aklı başına gelmeyüb de sene-i âtiyyeye kadar muhâlefet üzre kalursa ber-mu'tâd Fransa'dan tahrîr olunacak yüz yirmi bin nefer dahi el-hâletü hâzihî mevcûd olan askere ilâve olunacak ve ol vakt Rusyalunun karşusunda beş yüz bin asker bulunacakdır Rusyalunun kâğıdı çok akçesi yok lâkin bizim kâğıdımız olmayub hemân işimizi akçe ile görirüz) dimesi üzerine Muhibb Efendi (Maksad-ı aslî İngilterelü musâlahasıdır bu ne vakt hâsıl olacak) dimekle başvekîl (İngilterelünün Rusya'dan ümidi münkatı' oldukda elbette musâlahaya mecbûr olur ve bu dahi ma'lûmunuz olsun ki bizim İspanya ve Portekiz taraflarında maslahatlarımız pek güzel gidiyor ve el-yevm ol havâlîde bulunan (**s.273**) askerimizden mâ'adâ hîn-i iktizâda ser-haddlerimize sevk olunmak için üç yüz bin askerimiz vardır ve bunlardan bir neferini Rusya maslahatı için celbe muhtâc degiliz ve Fransa sevâhilinin dâ'iren mâ-dâr muhâfazası için pek çok askerimiz vardır. İşte avdetinizde bu haberleri Devlet-i Aliyye'ye götürürsünüz) deyüb Muhibb Efendi dahi vedâ' iderek yanından ayrıldı ve bu muhâvereyi dahi yine Şa'bân'ın üçi târîhiyle Bâb-ı Âlî'ye takdîm eylemiş oldığı arîzasıuda ber-tafsîl beyân eyledi.

Başvekîlin merâmı Muhibb Efendi'yi kandırub da Devlet-i Aliyye'yi Fransa'nın dâ'ire-i ittifâkına almakdan ibâret olub Muhibb Efendi ise bunca senelerden berü Paris'de böyle pek çok kallâşlıklar dinlemiş ve hiç birinin aslı faslı olmadığını bi't-tecrübe[2] anlamış oldığından bu misillü hâyîde[3] sözlere aslâ kulak asmazdı ve Napolyon'un Rusya imparatorıyla ittifâkından berü Paris'de Fransız me'mûrlarından gördigi mu'âmelât-ı tahkîriyyeyi[4] hiçbir vaktde unudamazdı ve hemân cümlesine la'net diyerek Dersa'âdet'e avdet itmek üzre bulundığından Fransız me'mûrlarının müstehziyâne[5] olsun yüzlerine gülmek bile istemezdi.

Sâir me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye dahi Fransa ve Rusya birbiri üzerine hücûm idüb de

1 Mu'în: İane eden, yardımcı.
2 Bi't-tecrübe: Deneyerek gerçekliği kanıtlanmış olan.
3 Hâyî: Mânâsız söylemler.
4 Mu'âmelât-ı tahkîriyye: Aşağılanma muameleleri, onur kırma muameleleri.
5 Müstehziyâne: İstihza ederek, alay ederek ve eğlenerek. Oyuncak haline koyarak.

bu sırada Devlet-i Aliyye Rusyalu ile bir güzelce musâlaha akdine muvaffak olarak yan gelüb seyre bakmak ve mukaddemâ Napolyon Rusyalu ile akd-i musâlaha idüb de Devlet-i Aliyye'yi yalnız bırakdığı gibi bu kerre Devlet-i Aliyye dahi Rusyalu ile akd-i sulh idivirüb de Napolyon'ı açıkda bırakmak ârzûsunda idiler.

Hele Fransa ve Rusya beynindeki bürûdet ve mübâyenet ziyâdeleşerek tarafeyn kemâl-i sür'at ve şiddet ile alenen tedârükât-ı harbiyyeye başladı ve Eylül-i Efrencî'nin on dokuzunda Napolyon Hollanda'ya gitmek ve esnâ-yı râhda bi'z-zât ba'zı tedâbîr-i harbiyyeye nezâret itmek üzre Paris'den hareket eyledi. Gelelim Muhibb Efendi'nin keyfiyet-i avdetine.

Ol esnâda Muhibb Efendi Paris'den çıkmak üzre iken maslahatgüzâr Gâlib Efendi ağırca hasta olmağla şâyed ki vefât idecek olur ise ma'iyyetinde bırağılan tercümânın maslahatgüzâr vekâletine ta'yîn olundığını mübeyyin[1] Muhibb Efendi ihtiyâten bir mektûb yazub tercümâna virerek kendüsi Marsilya'ya azîmet itmiş idi. Çend rûz zarfında Gâlib Efendi vefât itmekle tercümân tarafından mektûb-ı mezkûr Fransa Hariciyye Nezâreti'ne virilmiş Nezâretce dahi tercümânın maslahatgüzâr vekâleti kabûl idilmiş oldığı Muhibb Efendi'ye yazılmışdır.

Muhibb Efendi bahren Dersa'âdet'e gelmek üzre Marsilya'dan sefîneye binüb denize açıldıkda (**s.274**) bir şiddetlü furtına zuhûr itmekle dönüb ve Tolun Tersânesine çıkub hava sâkin oldukda kethüdâsı Münîr Efendi ve teb'asının ekseri yine bahren Dersa'âdet'e gelmek üzre anları sefînede bırağub kendüsi birkaç nefer etbâ'ıyla berren avdete karâr virmekle çend rûz mürûrunda Tolun'dan hareket ve Tisa şehri ve ol vakt Papa'nın makarrı olan Savona[2] beldesi ve Ceneviz ve Mantova[3] ve Odota ve Odin ve Koriça ve Lubyata beldeleri tarîkiyle Hırvatistân içinden geçerek îd-i fıtrda Bosna eyâleti muzâfâtından Dubiçe Kal'ası'na vâsıl ve oradan dahi yine berren Bosna eyâletinden geçerek Edirne tarîkiyle Zî'l-hicce'nin sekizinci güni Dersa'âdet'e dâhil olmuşdur. Biz gelelim şimdi Ordu-yı Hümâyûnun ahvâl ve harekâtına.

Vekâyi'-i Ordu-yı Hümâyûn

Bâlâda beyân olundığı üzre Rusyalu geçen yazın Ruscuk ve Nigbolı kal'alarını ve kışın Lofca kasabası'nı istîlâ ile Şumnı'da meştâ-nişîn olan Ordu-yı Hümâyûnı tehdîd eylemiş ise de bu muhârebelerde kendüsi dahi fevka'l-âde zedelenmiş oldığı hâlde Fransalu ile arasında rû-nümâ olan bürûdet ve mübâyenetden nâşî Lehistân boyına külliyetlü asker sevk itmeğe mecbûr oldığı cihetle Tuna yalısında evvelki gibi külliyetlü asker bulundıramayacağından Lofca'dan çekilerek Tuna hattı üzerinde toplanmağa mecbûr olmuş idi.

Sadr-ı cedîd Laz Ahmed Paşa ise makâm-ı sadârete geldigi gibi Ruscuk'un istihlâsı[4] emeline düşmekle Cumâde'l-âhire'nin altıncı Pençşenbe güni Ordu-yı Hümâyûnda mevcûd olan tavâ'if-i askeriyyeyi istishâb ile sebük-bâr olarak Şumnı'dan hareket ile Ruscuk'a iki buçuk sâ'at mesâfesi olan Kadıköyü merhalesine vusûl bulmuş idi.

1 Mübeyyin: Bildiren, açıklayan, meydana koyan.
2 Savona: Sann-a, Savonn-a; Ligurya, İtalya.
3 Mantova: Mantua, Lombardiya, İtalya.
4 İstihlâs: Bir şeyi elde etmeğe çalışma.

Ferdâsı tecessüs-i ahvâl[1] zımnında ilerüye sevk olunan on bin süvârî Rusyalular ile lede't-tekâbül dört beş sâ'at çarha cengi itdikden sonra Rusya asâkiri Ruscuk hâricinde yapmış oldukları istihkâmât içine girüb tahassun itmekle asâkir-i İslâmiyye dahi dönüb ordugâha geldi.

Ba'dehu Cumâde'l-âhire'nin on üçünci Pençşenbe güni hey'et-i mecmû'a[2] ile düşman üzerine hareket olunarak Bağlarbaşı'nın berü tarafında cenge girişildi ve altı sâ'at kadar merdâne muhârebe idildi Rusyaludan bir top ile üç aded cebhâne arabası ve bir mikdâr esîr alındı ve bir ceneralleri ile haylî neferleri itlâf olundı fakat harbin imtidâdı[3] (**s.275**) ve harâret-i hevânın iştidâdı hasebiyle iki tarafın dahi tâb ve tâkati kesildi. Bu cihetle tarafeyn ordugâhlarına çekildi.

Birkaç gün istirâhatdan sonra serdâr-ı ekrem Ordu-yı Hümâyûn ile ilerü hareket iderek Ruscuk kasabası dâ'iren mâ-dâr taht-ı muhâsaraya alındı ve üç kerre merdâne yürüyüş olundı.

Bu esnâda Rusyalu Tuna'nın karşu yakasından berü tarafa bir mikdâr asker imrâr ile Ruscuk'daki kuvve-i askeriyyesini tezyîd eyledi ise de nihâyet Ordu-yı Hümâyûna mukâvemet idemeyecegini anladı ve Cumâde'l-âhire'nin on sekizinci Salı gicesi Ruscuk'ı tahliye eyledi ve ferdâsı asâkir-i İslâmiyye muzafferen Ruscuk'a dâhil oldı.

Ruscuk'un bu vechile teshîr ve istihlâs olundığı haber-i meserret-eseri[4] Dersa'âdet'e vâsıl oldukda toplar endâhtıyla şenlik idildi.

Ve bu müjde ile gelan tatara kaput ve müte'âkiben ma'rûzât-ı resmiyye ile gelan devâtdâr-ı serdâr-ı ekremîye kontuş kürk ve yedi kollu mutallâ çelenk ve iki nefer hidmetcisine birer â'lâ sâye kaput ve beşer kollu birer sîm çelenk ve telhîs tatarına bir â'lâ sâye kaput ile yedi kollu bir sîm çelenk ihsân buyuruldı.

Ba'dehu ber-vech-i bâlâ Rusyaludan alınan top ve cebhâne arabalarıyla otuz nefer esîr Dersa'âdet'e vürûd itmekle îsâline me'mûr olan iki nefer Enderûn ağalarına birer kontuş semmûr kürk ile beşer kollu ve altun yaldızlı birer sîm çelenk ve iki nefer hidmetkârlarına birer â'lâ sâye kaput ile üçer kollu birer sîm çelenk virildi.

El-hamdü li'llâhi ale't-tamâm ve's-salâtü ve's-selâmü alâ seyyidi'l-enâm ve alâ âlihî'l-emcâd ve ashâbihî'l-kirâm

Cild-i Tâsi'a Zeyl ve İlâve Olunan Suver-i Muharrerât ve Mu'âhedât

(1)

Alemdâr Mustafâ Paşa Tarafından Kadı Paşa'ya Gönderilan Mektûb-ı Sâmî Sûreti

Sa'âdetlü mekremetlü meveddetlü karındaşım hazretleri

1 Tecessüs-i ahvâl: Durumların sebeplerini araştırmak, çözmeye çalışma.
2 Hey'et-i mecmû': Bir araya gelmiş heyet.
3 İmtidâd: Uzama, uzanma; uzun sürme.
4 Meserret-eser: Mutluluk veren.

Dersa'âdet'e kudûm-ı hâlisânemizi tebrîk ve ihlâs-ı derûnlarını temhîd ma'razında firistâde ve israâ buyurılan tahrîrât-ı müşîrîleri resîde-i hayyiz-i vusûl ve mefhûm ve mezâyâsı ıttılâ'-ı hulûs-verî ile meşmûl olub îfâ-yı lâzıme-i resm-âşmâyı ve meveddete vâki' olan (s.276) ri'âyet-i düstûrîlerinden hâsıl olan mahzûziyyet-i mütekâsire derece-i kemâle mevsûl ve irsâl buyurılan bir boğça hediyye-i şerîfeleri dahi vâsıl olub nihâde-i cây-i kabûl olmuşdur. Cenâb-ı sa'âdetleri Devlet-i Aliyye'nin sâdık ve hamiyyet-kâr vüzerâ-yı izâmından olub hidemât-ı Saltanat-ı Seniyye'de iltizâm buyurdukları sa'y ve sadâkat ve şimdiye kadar zuhûra gelan hamiyyet-kârı ve gayret-i düstûrîleri semâ'an ma'lûm-ı hâlisânemiz olarak hakk-ı müşîrîlerinde gâ'ibâne mahsûsca hulûs ve muhabbetimiz hâsıl olub muhlisinizin dahi maksûd ve merâmım ancak dîn ve devlete hidmet ve sadâkat garazından ibâret olmak hasebiyle esdıkâ-yı Saltanat-ı Seniyye ve husûsan zât-ı müşîrîleri misillü hamiyyet-kârân-ı Devlet-i Aliyye ile yek-vücûd olarak dîn ve devletimize bir hidmet-i pesen-dîde vücûda getürmek ve sefer maslahatmda dahi satvet-i kâhire-i Saltanat-ı Seniyye'yi izhâr itmek akdem-i efkârımdır kaldı ki velî-ni'metimiz olan Devlet-i Aliyye'nin kıyâmı zîver-efzâ-yı taht-ı hilâfet bulunan efendilerimizin vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye haklarında hüsn-i nazar ve teveccühleri ile erkân-ı Devlet-i Aliyye'nin husûl-i emniyyet ve ittihâdına menût oldığı zâhir iken Hüdâvendigâr-ı sâbık Sultân Mustafâ Han Hazretleri devletinin hâ'in ve sâdıkını bilmeyüb Rûmili ve Anadolı hânedânını tevhîş ve tenfîr itmek hasebiyle birimizin eli işe yapışmayub her tarafdan dîn ve devletimizin düşmanları yakamıza sarılub maâzallahu Te'âlâ bu def'a dîn-i Muhammedî muzmahil olmak derecesine vardığı müstağnî-i beyandır binâ'en-aleyh Hüdâvendigâr-ı esbak Sultân Selîm Han efendimiz cümlemizin velî-ni'meti ve efendisi olub muhlisiniz ve cenâb-ı sa'âdetiniz çerâğ-ı hâssı oldığımızdan Devlet-i Aliyye'nin ber-geşte olmakdan vikâyeti ve cihân ve cihâniyânın emn ü âsâyişi zımnında anı iclâs içün bu kadar mesâfe-i ba'îde tayy idüb gelmiş idim ancak mukaddemce mersûl-i savb-ı sa'âdetleri kılınan kâ'ime-i hâlisânemizde temhîd kılındığı vechile irâde-i Hakk başka yüzden ta'alluk idüb Sultân Mahmûd Han efendimiz cülûs buyurdılar.

Her ne kadar istihkakımız yoğ ise de mühr-i hümâyûnı muhlisinize inâyet ve ihsân buyurdılar ve li'llâhi'l-hamd Cenâb-ı Bârî Sultân Mahmûd Han Efendimiz gibi melek-haslet bir pâdişâh ihsân eyledi ahlâk ve etvârı cennet-mekân Sultân Selîm Han Efendimize benzer inşâallâhu'r-Rahmân sâye-i hümâyûnunda âlemin kesb-i âsâyiş ve râhat itmesi eltâf-ı ilâhiyyeden akdem-i me'mûldür lâkin devr-i sâbıkda cümlemizin vahşet ve nefretimiz cihetle Rusya ve Fransa ve sâ'ir düvel-i gayr-i müttefika Devlet-i Aliyye'yi gözine kesdirmiş ve Devlet-i Aliyye'nin esâsına vehn ve halel gelmiş oldığmdan bi'l-cümle erkân-ı Devlet-i Aliyye ve esdıkâ-yı Saltanat-ı Seniyye yek-vücûd-ı ittihâd olarak Devlet-i Aliyye'nin esbâb-ı te'yîdiyyesinin istihsâline himmet olunmak lâzımeden ve inşâallâh cümlenin gönül birligiyle (s.277) bu tarafın iktizâ iden nizâmını virdikden sonra düşman gözine irâ'e-i satvet içün muhlisinizin sefer-i hümâyûna azîmetimiz musammem olan mevâddan olmağın dîn ve devletin hidmetinde birlikde bulunmak içün cenâb-ı düstûrîlerinin dahi teşrifleri ehass-ı matlubumuzdur şöyle ki: Zât-ı sa'âdetleri sâ'ire makîs olmayub hamiyyet-kârân vüzerâ-yı izâm hazerâtından olduklarına binâ'en taraf-ı müşîrîlerine meyl-i derûnumuz ber-kemâl ve der-kârdır ve mukaddemâ asker mâddesinde her ne kadar dil-hâh-ı Devlet-i Aliyye'ye muvaffak olunamamış ise de tahrîr ve tanzîmi husûsunda zuhûra gelan mesâ'î ve istikâmet-i düstûrîleri mû be-mû indimizde ma'lûm ve âşikârdır ma'a-hazâ dâ'ire-i düstûrîlerinde dahi

üç bin kadar güzîde asker mevcûd oldığı mukaddemlerde mesmû'-ı hulûsverî oldığından gayr-i devr-i sâbıkda lağv-ı nizâm cihetiyle tahrîr olunan neferât müteferrik olmuşlar ise de ekserisi yine ol havâlîde olacaklarmdan anların dahi cenâb-ı müşîrîlerine müte'allik olanlarından birkaç bin âdem tahrîrine taraf-ı sa'âdetlerine ruhsat der-kâr olmağın ne mikdâr mümkün olur ise serî'an tahrîr ve ol vechile dâ'ire-i müşîrîlerini teksîre himmetleri muhavvel-i uhde-i hamiyyetleridir ve nizâmât-ı sabıkanın i'âdesi dahi menvî ise de evvel emirde mukaddem oldığı vechile tahrîrine teşebbüs olunsa beyne'n-nâs tekevvün-i kîl ü kâlden hâlî olmayacağına binâ'en şimdiki hâlde dâ'ire-i düstûrîlerine tüfenkci neferâtı nâm ve şâyi'asıyla tertîb ve tahrîr olunmak iktizâ-yı hâldendir ve bunların lâzım gelan ulûfe ve ta'yînâtları cânib-i mirîden idâre ve i'tâ olunub cenâb-ı sa'âdetlerine sıklet ve zarûret çekdirilmez el-hâsıl cenâb-ı sa'âdetlerinin hüsn-i sît ve şöhret ve hidemât-ı Saltanat-ı Seniyye'de der-kâr olan mesâ'î ve hamiyyetleri sâmi'a-güzârımız olarak muhlisinizi mahsûsca meyl ve hulûsunuza mecbûr itmiş olub murâdımız dahi mücerred Devlet-i Aliyye'niu i'âde-i âsayîş ve nizâmı kaziyyesi oldığından bu maksudun cenâb-ı düstûrîleri misillü hamiyyet-kârân ve esdıkâ ile bi'l-ittihâz icrâsı garazmdan ibâret olmağla keyfiyet ma'lûm-ı sa'âdetleri buyuruldukda muktezâ-yı mehâmm-âşinâyî ve hamiyetiniz ve iktizâ-yı tahrîr ve iş'ârımız üzre dâ'ire-i düstûrîleri mevcûdundan başka olarak tüfenkci nâmıyla ol havâlîde cenâb-ı müşîrîlerine müte'allik olan neferâtdan iki üç bin mikdârı asker tahrîr ve tanzîmiyle hemân bi'l-istishâb Dersa'âdet'e muvâsalata himmet ve müsâra'at ve keyfiyyeti tahrîr ve işâret buyurmaları siyâkında kâ'ime-i meveddet tahrîr ve firistâde-i nâdî-i sa'âdet-masîrleri kılınmışdır inşâallâhu Te'âlâ lede'l-vusûl bu bâbda olan vesâyâ ve ifâdâtımızı şifahen dahi tefhîm içün kapu kethüdânız bendeleri mahsûs savb-ı sa'âdetlerine gönderilmekle kâffe-i ifâdâtımız anın takrîrinden ma'lûm-ı müşîrîleri buyuruldukda ber-vech-i muharrer harekete himmet buyurmaları me'mûldür.

Fî 27 Cumâde'l-âhire sene 1223

(s. 278)

(2)

Sûret-i Sened-i İttifâk

El-hamdü li'llâhi ellezî eyyede'l-İslâme bi-ricâlin kâmû alâ sâkın vâhidin ve ittifâkın ve's-salâtü ve's-selâmü alâ seyyidiuâ Muhammedin ellezî refe'a an-ümmetihî en-nifâka ve'ş-şikâka ve alâ âlihî ve ashâbihî ellezî ictehedû fî sebîlihî bi'l-vifâkı. (Emmâ ba'd) sebeb-i tahrîr-i kitâb-ı meyâmin-nisâb oldur ki cümlenin velî-ni'meti olan Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Saltanat-ı Muhammediyye olub bâ-avn-i hazret-i Hudâ ibtidâ-yı zuhûrundan ilâ yevminâ hazâ mazhar oldığı fütûh ve gâlibiyyet ve şân ve şevket ittihâd ü ittifâk ve ref'-i nefsâniyyet ve şikâk ile hâsıl oldığı vâreste-i kayd-ı işâret iken bir müddetden berü iktizâ-yı girdiş-i çarh-ı gerdânla şîrâze-i eczâ-i nizâm perîşân ve vükelâ-yı devlet beyninde ve taşra memâlik hânedânları miyânında esbâb-ı şettâdan nâşî nefsâniyyet ve şikâk hâlâtı nümâyân olmak mülâbesesiyle Saltanat-ı Seniyye'nin kuvveti sûret-i teşettüte mübeddel ve dâhilen ve hâricen nüfûzı muhtell ve bu hâlet bây ü gedâ ve â'lâ ü ednâ hakkına ya'nî umûmen millet-i beyzâ-yı Ahmediyye'ye mûris-i vehn ve halel olmağla refte refte ne sûret-i kerîheyi müntic

oldığı ve bi-gayr-i hakkın vâki‘ olan fezâyih-i ma‘lûme takrîbiyle esâs-ı saltanat münderic olmak rütbesine vardığı i‘tirâf-kerde-i sıgâr ve kihâr olub (Fa'tebirû yâ ûlî'l-ebsâr)[1] nass-ı celîlü'ş-şânı üzre sevâbık-ı mu‘âmelâtdan ahz-ı ibret ve de‘âyim-i nizâm-ı dîn ve devleti ikâme ve ihyâ-i kelimetu'llâhi'l-ulyâ niyyet-i hayriyyesiyle bu teşettütün ittifâka tebdîline ve ol vechile Devlet-i Aliyye'nin kuvvet-i kâmilesi esbâbını istihsâl ve izhâra bezl-i makderet eylemek uhde-i diyânet ve zimmet-i sadâkate mütehattim ve vâcib oldığını cümlemiz derk ve iz‘ân birle mecâlis-i müte‘addide akd olunarak cümlemiz yek-vücûd ve ittihâd ve ittifâkla ihyâ-yı dîn ve devlete sârif-i vüs‘ ve mechûd olub ikmâl-i kuvvet-i zâtiyye ve mevâdd-ı sâ’ire-i mülkiyyeyi müzâkere ve zavâbıt-ı hasenesini şîrâze-i bend-i istişâre itdigimize mebnî işbu ittifâk şerâ’itini dahi ber-vech-i âtî senede rabt ve tevsîk itmişizdir.

Şart-ı Evvel Şevketlü mehâbetlü velî-ni‘met-i âlem velî-ni‘metimiz efendimiz hazretleri kutb-ı dâ’ire-i devlet-i ebed-müddet olmalarıyla gerek zât-ı şevket-simât-ı mülûkânelerine ve gerek teşyîd-i bünyân-ı Saltanat-ı Seniyyelerine hazret-i Rabbü'l-âlemînin lutf ve ihsânına istinâd ve imdâd-ı rûhâniyyet-i cenâb-ı risâlet-penâhîye tevessülen cümlemiz müte‘ahhid ve zâmin olub vakten mine'l-evkât gerek vüzerâ ve ulemâ ve ricâl ve gerek hânedân ve gerek bi'l-cümle ocaklar taraflarından kavlen ve fi‘len sırren ve alenen bir gûne ihânet ve hilâf-ı emr ü rızâ tavr ü hareket zuhûr iderse ba‘de't-tahkîk cesâret idenin te’dîb ve ibret kılınmasma dâhilen ve hâricen cümlemiz bi'l-ittifâk ikdâm ve gayret idüb bu mâddede müsâmaha zuhûr iderse anın dahi bi'l-ittifâk te’dîb ve tenkîline cidd-i tâmm oluna. Ve bu (**s.279**) dâ’ire-i ittifâka dâhil olmayan bulunursa cümlemiz ana da‘vâcı olub kavlen ve fi‘len şart-ı ittihâda ri‘âyet eylemesine ve dâhil olmasına cümlemiz tarafmdan cebr oluna ve'l-hâsıl şevket-me’ab efendimizin gerek zât-ı hümâyûnlarına ve gerek mülk ve kuvvet-i Saltanat-ı Seniyye ve evâmir-i aliyyelerinin ve merâzî-i aliyyelerinin muhâfazasına ve fesâd ve ihânetden vikâyesine mâlen ve bedenen cümlemiz umûmen ta‘ahhüd ve tekeffül idüb kendülerimiz hayâtda oldukca zâtlarımız ve hayatda olmadıkca evlâd ve hânedânlarımız zâmin ola ve bu vechile cümle hakkında hüsn-i teveccüh-i hazret-i pâdişâhî der-kâr olmağla îfâ-yı levâzım-ı şükr-güzârî ve hidmetkârîye ale'd-devâm sarf-ı yârâ-yı liyâkat kılına.

Şart-ı Sânî Devlet-i Aliyye'nin bekâsı ve kuvvet ve şevketinin tezâyüdi cümlemizin zât ve hânedânlarımıza mâ bihî'l-bekâ oldığına binâ’en cümlemiz beyninde bi'l-müzâkere karâr virildigi üzre tezâyüd-i kuvvet-i saltanat içün Memâlik-i Hakaniyye'den tahrîri tertîb olunan asâkir ve neferâtın mecâlis-i müzâkerâtda virilan nizâm mûcebince devlet askeri olarak tahrîr ve tekmîline ve ale'd-devâm bekâsına cümlemiz sa‘y ve ikdâm idüb nizâm ve râbıtalarına dâhilen ve hâricen mecmû‘-ı erkân ve hademe ve hânedân cidd-i tâmm eyleyeler. Ve işbu asker tertîbi mâddesini kıvâm-ı dîn ve devlet içün ittifâk-ı ârâ ile karâr bulmuş oldığına mebnî inkılâb-ı zamân ile bu hüsrândır yâhûd şöyledir böyledir deyü tahrîk-i erbâb-ı fesâd ve hased ile tagyîrini kimesne tecvîz ider ve ocaklar tarafından i‘tirâz ve muhâlefet olunursa cümlemiz ale'd-devâm da‘vâcı olub takbih ve fesh ve tagyîrine cesâret degil feth-i şefe ideni hâ’in bilüb ale'l-ittifâk te’dîb ve def‘ ü ref‘ine cümlemiz ikdâm ve gayret eyleye ve bu bâbda birimiz muhâlefet eylemeye ve Devlet-i Aliyye'nin her ne tarafdan olursa olsun düşmanı zuhûrunda umûmen mukâbelesine sür‘at-i azîmet ve def‘ ve tenkîline sarf-ı makderet itmek esâs-ı nizâmdan olmağla bu usûlün bir vaktde mugâyirî hareket vâki‘ olmaya.

1 “Ey akıl sahipleri! İbret alın” Haşr sûresi 2. âyetten bir kısım.

Şart-ı Sâlis Kıvâm ve ferr-i saltanat cümlemizin akdem-i âmâli olub bu bâbda ale'l-ittifâk gayret eylemege müte‘ahhid oldığımıza mebnî tezâyüd-i kuvvet içün teksîr-i askere ikdâmımız misillü gerek beytü'l-mâl-i Müslimînin ve gerek vâridât-ı Devlet-i Aliyye'nin muhâfazasına müte‘ahhid olub mahallerinden tahsîl ve te’diyyesine ve telef ve hasârâtdan vikâyesine ve evâmir [ve] ahkâm-ı pâdişâhînin infâz ve icrâsına ve her kim muhâlefet ve adem-i itâ‘at iderse bi'l-ittifâk te’dîbine cümlemiz müte‘ahhid ve mütekeffil olmağla bu usûle dâ‘imâ ri‘âyet oluna.

Şart-ı Râbi‘ Devlet-i Aliyye'nin öteden berü usûl-i nizâm ve kânûnı kâffe-i emr ü nehy-i pâdişâhî hâric ve dâhil cümle erkân ve vükelâya makâm-ı vekâlet-i mutlakadan sudûr itmek sûreti olmağla ba‘d-ez-în herkes büyügüni bilüb vazîfesinden hâric umûra tasaddî eylemeye ve kâffe-i emr ü nehy makâm-ı sadâret-i uzmâdan sudûr eyleye ve ol emr ü nehy mahzâ (**s.280**) emr ü nehy-i pâdişâhî olmağla hilâfina kimesne cesâret eylemeye ve her kim umûrundan hâric ve me’mûriyyeti olan maslahatdan ziyâde âharın me’mûriyyetine tasaddî ider ise cümlemiz da‘vâcı olub falân maslahat filânın me’mûriyyeti iken falân zât şu vechile müdâhale itmiş deyü ol me’mûriyyetden ref‘ olunmasına ve ta‘arruzâtın ale'l-umûm ref‘iyle her umûr makâm-ı vekâlet-i mutlakaya arz ve istîzân olunarak emr ve re’y-i sadâret-penâhî üzre hareket olunmağa cümlemizin ta‘ahhüdünden başka makâm-ı sadâret-i uzmâdan dahi hilâf-ı kânûn ve muhill-i ta‘ahhüd irtikâb ve irtişâ ve gerek taşraya ve gerek umûr-ı dâhiliyyeye müte‘allik Devlet-i Aliyye'ye âcilen ve âcilen muzır olacak sâ’ir güne mekârihe ibtidâr olunur ise cümlemiz da‘vâcı olub bi'l-ittifâk men‘ine ikdâm eylememiz şart ola ve men‘ini bana söylediler deyü ol vekîl-i mutlak söyleyanlardan birisine azv ve müftereyât ile nefsâniyyet ider ise anın dahi men‘ine ve muhâfazasına cümle tarafından te‘ahhüd olunmağın bunlara dahi dâ’imâ mürâ‘ât oluna.

Şart-ı Hâmis Zât-ı hümâyûnun ve kuvvet-i saltanatın ve nizâm-ı devletin muhâfazasına cümlemiz kefîl ve müte‘ahhid oldığımız misillü gerek memâlik hânedânları vücûhunun Devlet-i Aliyye'den ve gerek dâhilde olan ricâl ve erkân-ı devletin birbirinden emniyyeti şart-ı â‘zam ve tahsîl-i emniyyet ve itmînân dahi cümlenin ittihâd ve ittifâkıyla birbirlerine kefâlet ve zamâne mütevakkıf idügi emr-i gayr-i mübhem olmağla dâ’ire-i ittifâka dâhil olan gerek hânedân ve â‘yân ve gerek vükelâ ve ricâl birbirlerinin zâtına ve hânedânına kefîl ve zâmin ola şöyle ki: Hânedânlardan birisinin hilâf-ı şart-ı ittihâd bir hareketi tebeyyün etmedikce taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yâhûd taşralarda vüzerâ ve birbirlerinden ta‘arruz ve ihânet ve sû’-i kasd vukû‘a gelür ise uzak ve yakîn dinilmeyüb cümlemiz da‘vâcı olarak mütecâsirler olanın te’dîb ve def‘ine bi'l-ittifâk ikdâm oluna ve kendüleri hayâtda iken kendülerine ve ba‘de'l-vefât hânedânlarının bekâ-yı muhâfazasına cümle vükelâ zâmin ve müte‘ahhid olmalarıyla ol hânedânlar dahi zîr-i idârelerinde olan â‘yânlara ve vücûha zâmin olalar o makûle â‘yân ve vücûha hânedânlardan birisi tama‘an yâhûd vech-i âhar ile nefsâniyyet ve bir gûne sû’-i kasd itmeyüb eger hilâf-ı ta‘ahhüd ve rızâ bir gûne cünha ve cinâyeti zâhir olur ise ba‘de't-tahkîk makâm-ı vekâlet-i mutlakadan bi'l-istîzân def‘ ü ref‘ine ol hânedân ikdâm idüb yerine âharını intihâb eyleye ve herkes uhdesine muhavvel mahall hudûdundan hâric bir karış mahalle ta‘arruz ve tasaddî itmeyüb her kim tecâvüz eder ise uzak ve yakîn dinilmeyerek cümleten da‘vâcı olub men‘ eyleyeler ve mütenebbih olmaz ise bâ‘is-i şikâk olanın def‘ ve tenkîline bi'l-ittifâk ikdâm oluna ve cümle vücûh ve

hânedânlar ve â'yân-ı memâlik yek-vücûd olub ale'l-ittifâk def'-i ihtilâl ve şikâka şedd-i nitâk (**s.281**) eyleyeler. Ve her kim fukarâya zulm ve ta'addî ider ve şerî'at-ı mutahharenin icrâsına muhâlefet eyler ise anın dahi te'dîb ve terbiyyesine bi'l-ittihâd sa'y oluna ve cümle hânedânlar ve â'yânlar hakkında bu vechile tekeffül olundığı misillü vükelâ ve ulemâ ve ricâl ve hademe-i saltanata dahi vakten mine'l-evkât tahrîk ve ifsâd ile bir tarafdan bir gûne ihânet ve sû'-i kasd vukû'a gelmesine ve te'dîbini mûcib cünhası cümle indinde geregi gibi ta'ayyün itmedikce nefsâniyyeten tekdîr olunmamasına ve zât ve hânedânlarına cümle hânedânân ve vücûh kefîl ve müte'ahhid olmalarıyla bir vaktde hilâfına hareket olunmaya ve eger hasbe'l-beşeriyye birinin cünhası zuhûr ider ise ol cünha cümle indinde ba'de'l-ta'ayyün makâm-ı sadâretden töhmetine göre te'dîb oluna.

Şart-ı Sâdis Âsitâne'de ocaklardan ve sâ'ireden bir gûne fitne ve fesâd hâdis olur ise bilâ-istîzân cümle hânedânlar Âsitâne'ye vürûda şitâb idüb mütecâsir olanların ve ol ocağın kaldırılmasına eger sınıf ise bu def'a bâ'is-i fitne olan Boğaz Kal'ası neferâtının kaldırıldığı misillü kendüleri kahr ve tenkîl ve dirlik ve esâmîleri ref' olunmak ve eşhâsdan ise her ne tabakadan olur ise olsun bi't-tahkîk i'dâm kılınmak husûsuna cümle hânedân ve vücûh-ı memâlik müte'ahhid ve cümlesi olub Âsitâne'nin emniyyetine ve istihsâl-i esbâbına kefîl olmağla bu râbıta-i kaviyye ne makûle esbâba tevakkuf ider ise istihsâline bi'l-ittifâk ve ale'd-devâm ikdâm ve gayret oluna.

Şart-ı Sâbi' Fukarâ ve re'âyânın himâyet ve sıyâneti esâs oldığına nazaran hânedânân ve vücûh tarafından zîr-i idârelerinde olan kazâların âsâyişine ve fukarâ ve re'âyânın tekâlîfi emrinde hadd-i i'tidâle ri'âyet husûsuna dikkat olunmak lâzımeden olmağın ref'-i mezâlim ve ta'addî ve tekâlîf husûsuna vükelâ ve memâlik hânedânları beynlerinde bi'l-müzâkere ne vechile karâr virilür ise anın devâm ve istikrarına ve mugâyir olarak zulm ve ta'addî vukû'a gelmemesine i'tinâ oluna ve her hânedân yek-dîgerin hâline nezâret birle hilâf-ı emr ve rızâ ve mugâyir-i şerî'at-ı garrâ zulm ve ta'addî iden olur ise sâlimen ani'l-garaz Devlet-i Aliyye'ye ihbâr eyleyüb bi'l-ittifâk men'ine ikdâm oluna ve işbu şerâ'it-i seb'aya bi'l-müzâkere karâr virilüb hilâfına hareket olunmamak üzre kasem bi'llâh ve ahd bi'r-resûl vâki' olmağla hıfzan li'l-mevâsîk işbu sened-i mu'teber ketb ve tenmîk olundı. (Fe-men beddelehû ba'demâ semi'ahû fe-innemâ ismühû ale'llezîne yübeddilûnehû innâ'llâhe semî'un alîm)

Hurrire fî evâsıtı Şa'bâni'l-mu'azzam li-sene selâse ve işrîn ve mi'eteyn ve elf.

Zeyl

İşbu sened-i mu'teberin hâvî oldığı şerâ'it dîn ve Devlet-i Aliyye'nin te'yîd ve ihyâs emr-i (**s.282**) ehemmine esâs olub ale'd-devâm düstûru'l-amel tutulması vâcib olmağla tebeddül-i zamân ve zevât ile tagyîri mümkün olmamak içün makâm-ı Sadâret ve mesned-i fetvâyı bundan böyle teşrîf idecek zevât dahi ibtidâ-yı nasb ve mesnedlerine ku'ûdlarında bu senedi hatm ve imzâ idüb harf be-harf icrâsına ikdâm eyleyeler ve hîn-i tebeddülde meşgale takrîbiyle işbu hatm-i sened mâddesi te'ehhür kesb itmemek içün gerek vekâlet-i mutlaka ve gerek Meşîhat-ı İslâmiyye tebeddül itdigi gibi der-akab beylikcî-i Dîvân-ı Hümâyûn bulunanlar asl-ı senedi kalemden alub kethüdâ ve re'îsü'l-vakt olanlara ihtâr birle vekâlet-i mutlaka yâhûd Meşîhat-i İslâmiyye mesânidine ku'ûd iden zevâta hatm ve imzâ itdirmek

üzre bu nizâm dahi Dîvân-ı Hümâyûn kalemine kayd ile düstûru'l-amel tutula ve işbu senedin iktizâ idenlere sûretleri virilecegine mebnî bir sûreti nezd-i âlî-i tâcdârîde mahfuz olub dâ'imâ ve müstemirren icrâsına bi'z-zât şevket-me'ab efendimizin nezâret-i seniyyeleri şâmil ola ve's-selâm.

El-müte'ahhid bi-mâ fîhî Mustafâ Sadr-ı â'zam

El-müte'ahhid bi-icrâ'i mâ yahvîhî es-Seyyid Abdullâh Râmiz Kapudan-ı Deryâ
El-müte'ahhid bi-icrâ'i mâ yahvîhî Mehmed Sâlih-zâde Ahmed Es'ad ufiye anhumâ
El-müte'ahhid bi-icrâ'i mâ yahvîhî Dürrî-zâde es-Seyyid Abdullâh en-Nakîb ale'l-eşrâf
El-müte'ahhid bi-mâ hurrire fîhî Mehmed Dervîş el-Kadı bi-askeri Rûmili
El-müte'ahhid mâ yahvîhî Abdurrahmân Vâlî-i Anadolı
El-müte'ahhid bi-mâ hurrire fîhî Mehmed Tâhir el-Kadı bi-Dârı'l-hilâfeti'l-Aliyye
El-müte'ahhid bi-mâ hurrire fîhî Hâfız Ahmed Kâmil el-Kadı bi-askeri Anadolı
El-müte'ahhid bi-mâ hurrirer fîhî Emîn Paşa-zâde Mehmed Emîn el-Müteşerrif be-rütbe-i sadâret-i Rûmili
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn es-Seyyid Mehmed Emîn Behîc ed-Defterî
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Mustafâ Ağa-yı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Mustafâ Refîk Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn es-Seyyid Ali Nâzır-ı Umûr-ı Bahriyye
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Mustafâ Reşîd Kethüdâ-yı Rikâb-ı sâbıkâ
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn es-Seyyid Mehmed Sa'îd Gâlib Re'îsü'l-küttâb
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Cebbân-zâde (Cebbâr-zâde) Süleymân
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Rûznâmçe-i Evvel Mehmed Emîn
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Ser-çavuşân-ı Dîvân-ı Hümâyûn Seyyid Mehmed Tahsîn (**s.283**)
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Ahmed bâ-pâye-i Muhâsebe-i Evvel
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn el-Hâc Ömer Kara Osmân-zâde
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn İsmâ'îl Sirozî
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hüseyîn Hüsni
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Beglikcî-i Dîvân-ı Hümâyûn Râkımu'l-hurûf Mehmed İzzet
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Ağa-yı Sipâhiyân-ı Dergâh-ı Âlî Mehmed
Ve ene mine'l-müte'ahhidîn Mutasarrıf-ı Livâ-i Çirmen Mustafâ

(3)

Alemdâr Paşa'nın Takrîri

Hazret-i hayrü'l-hâfızîn mâye-i kıyâm-ı devlet olan zât-ı melekiyyü's-sıfât-ı şehr-i yârîlerin mâ dâmet el-leyâlî ve'l-eyyâm kâffe-i avârız-ı suveriyye ve ma'neviyyeden masûn ve ferr ü iclâl-i pâdişâhânelerin yevmen fe-yevmen efzûn eyleye âmîn. El-hâletü hâzihî kâffe-i kibâr ve sıgârın akdem-i efkârı mahzûziyyet-i zât-ı me'âlî-simât-ı mülûkâneleri olmakdan nâşî bu def'a semâhatlü şeyhü'l-islâm efendi dâ'îleri hayr-hâhân-ı ulemânın ifâdelerini mübeyyin ve kendü mütâla'a-i sâdıkânelerini mutazammın taraf-ı çâkerîye mahsûs bir kıt'a tezkire gönderdiklerine bimâ'en ma'rûz-ı huzûr-ı meyâmin-mevfûr-ı cihân-dârîleri kılınmağla lede'l-mütâla'a keyfiyyet muhât-ı ilm-i dekâyik-şümûl-i şâhâneleri buyurılur. Alime Allâhu Te'âlâ gûnâ-gûn akvâl-i muzırra işidilmekde oldığından cümlemiz bu bâbda muztarib olub bî-edeblik olmamak içün arz ve inhaya cesâret olunamıyor ez-cümle hüdâvendigâr-ı sâbık hazretlerinin oldukları dâ'irenin bir tarafında sagîr kapu oldığından gicelerde tebdîlen vâlîdeleriyle çıkub dâhil-i harem-i hümâyûnda geşt ü güzâr iderler imiş kaldı ki müşârün-ileyh şeyhü'l-islâm efendi dâ'îlerinin tezekkürlerinde münderic müte'allikât husûsı dahi devletlü ısınetlü Esmâ Sultân-ı aliyyetü'ş-şân Hazretleri'ne dâ'ir olub şöyle ki: Hüdâvendigâr-ı sâbık-ı müşârün-ileyhe kemâliyle merbût ve mu'îne olduklarından gerek kendüsi ve gerek etrâf ve müte'allikâtı mesâmi' ve ezhân-ı avâmı tahdîş içün ba'zen tarafgîr ittihâz itdigi mahallere biz karîben Sultân Mustafâ'yı cülûs itdirecegiz diyerek haberler irsâliyle ilkâ-yı mekârihden hâlî olmayub hatta geçende tebdîlen koçıyla Balat tarafından geçer iken kolluk çorbacısını çağırub beş on dakîka sohbet eyledigi müstağnî-i beyandır her ne kadar tohm-ı fesâd ekseler sâye-i şâhânelerinde himem-i kudsiyye-i mülûkâneleriyle korkulacak bir netîceyi (**s.284**) virmeyüb hadşe-i zihni mûcib olamaz ise dahi erâcîf ve havâdîsin teksîrine bâdî ve taraf-ı çâkerîden kat'-ı erâcîf içün eksiksiz siyâset ve te'dîbât-ı lâzıme icrâ olunmakda oldığından bunların neşr-i erâcîfi bir takım sâde-dilânın mühlikeye ilkâsıyla tekdîrine mü'eddî olacağı bedîhîdir. El-hâsıl sultân-ı müşârün-ileyhânın bu hareketlerini ve vâlîdesinin ve karındaşının hâllerini müşârün-ileyh dâ'îleri kerrâtla taraf-ı bendegîye şifâhen söyleyüb bu def'a işbu tezkireyi dahi kemâl-i gayretlerinden göndermişler sultân-ı müşârün-ileyhânın keyfiyyeti ve mugâyir-i şân-ı âlî geşt ü güzârları geçen gün kemâl-i sadâkatimden dârü's-sa'âde ağası kullarına ifâde olunmuş ise dahi semeresi zuhûr itmediginden hu gûne tasrîha cesâret olundı ve hüdâvendigâr-ı sâbık hazretlerinin Hazret-i Hakk alîm bir mûyına hatâ gelmek kimesnenin hâtır ve hayâline gelmeyüb maksûd-ı aslî Allâh biliyor ki mücerred şevket-me'âb efendimizin vücûhla mahzûziyyeti ve deverân iden akvâl-i muzırranın külliyyen def'iyle âlemin emniyetidir bu takdîrce kemâl-i ıztırâbımızdan cür'et olunan işhu bî-edebâne inhâmız karîn-i afv ü safh-ı cemîl-i şâhâneleri buyurılub hüdâvendigâr-ı sâbık hazretlerinin mahallinin gâyetü'l-gâye mazbût olmak üzre tahı-i râbıtaya idhâli ve sultân-ı müşârün-ileyhâ ve sâ'ir ta'allukâtının dahi fî-mâ-ba'd o misillü hâlâta cür'et idemeyecekleri vechile zâbıta-i haseneye ifrâğı husûsuna ne vechile irâde-i behiyye-i mülûkâneleri buyurılur ise ol bâbda emr ü fermân ve lütf ü merhamet ve ihsân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velî-ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

(4)

Yirmi Üç Senesi Şevvâl'inin Defter-i Tevcîhâtı

Şevvâl'in sekizinci güni çavuşbaşılık sâbıkâ Başmuhâsebeci İbrâhîm Efendi'ye ve gediklüler kitâbeti mektûbî hulefâsından Seyyid Mehmed Ârif Efendi'ye şıkk-ı sânî defterdârlığı Mehmed Avnî Efendi'ye şıkk-ı sâlis-i sâbıkâ Muhâsebe-i Evvel Abdülkerîm Efendi damadı Mehmed Efendi'ye başmuhâsebecilik sâbıkâ Süvârî Mukâbelecisi Hûrşîd Efendi'ye Tophâne Nezâreti sâbıkâ Re'îsü'l-küttâb-ı Rikâb Sâlih Efendi'ye İstanbul ve Âzâdlu Baruthâneleri Nezâreti Rikâb-ı Hümâyûn Çavuşbaşısı Hasan Efendi'ye Matbah Emâneti sâbıkâ Tersâne Emîni Dergâh-ı âlî kapucıhaşılarından Selanikli Hasan Ağa'ya Şevvâl'den zabt eylemek üzre ve Yeniçeri Kitâbeti sâbıkâ Süvârî Mukâbelecisi Abdülhamîd Efendi'ye Anadolı Muhâsebeciligi Muhâsebe-i Evvel-i sâbık Nu'mân Sâbit Efendi'ye Masraf Kitâbeti Selîm Sâbit Efendi'ye, Süvârî Mukâheleciligi sâbıka vekâletine mutasarrıf Ken'ân Efendi'ye Eshâm Mukâta'acılıgı sâbıkâ Tophâne Nâzırı Mehmed Sâdık Efendi'ye Sipâh Kitâbeti sâbıkâ Anadolı Muhâsebecisi (**s.285**) İbrâhîm Afîf Efendi'ye Silâhdâr Kitâbeti sâbıkâ Maliye Tezkirecisi Âmir Begefendi'ye Mevkûfatcılık sâbıkâ vekâletine mutasarrıf el-Hâc Abdünnâfi' Efendi'ye Maliyye Tezkireciligi sâbıkâ Kethüdâ Beg Kâtibi Mehmed Neş'et Efendi'ye Kalyonlar Mevâcibi Kitâbeti sâbıkâ mutasarrıfı Abdülkâdir Efendi'ye Küçük Rûznâmçecilik sâbıkâ Haremeyn Mukâta'acısı Lâlâ Mahmûd Beg kâtibi Alî Efendi'ye Piyâde Mukâbeleciligi İbrâhîm Şerîf Efendi'ye, Küçük Evkâf Muhâsebeciligi sâbıkâ Yûsuf Paşa hazînedârı Mahmûd Efendi'ye Haremeyn Mukâta'acılıgı sâbıkâ Arabacılar Kitâbeti vekâletine mutasarrıf Seyyid Mustafâ Efendi'ye Cebeciler Kitâbeti Hâfız Mustafâ Efendi'ye Humbaracı ve Lağımcılar Kitâbeti Hâfız Mehmed Münîb Efendi'ye Piskopos Mukâta'acılıgı Hâcı Hasan Ağa-zâde Sâdık Efendi'ye Ulûfeciyân-ı Yemîn Kitâbeti Beglik Kalemi Kîsedârı Alî Sârim Efendi'ye Ulûfeciyân-ı Yesâr Kitâbeti Dîvân Kalemi küttâbından Ni'met Efendi'ye Gurebâ-i Yesâr Kitâbeti el-Hâc Rüstem Efendi'ye Sergi Nezâreti sâbıka Piyâde Mukâbelecisi Sâdık Efendi'ye Büyük Kal'a Tezkireciligi sâbıkâ Evkâf Muhâsebecisi Âmedî hulefâsından Necîb Efendi'ye Küçük Kal'a Tezkireciligi Halîfe-zâde Sâlih Efendi'ye Hâsslar Mukâta'acılıgı Âmedî hulefâsından sâbıkâ Büyük Kal'a vekâletine mutasarrıf Hâmid Begefendi'ye Başmukâta'acılık Sipâhî Ahmed Efendi'ye Sâlyâne Mukâta'acılıgı el-Hâc Tâhir Efendi'ye İstanbul Mukâta'acılıgı Hasan Paşa hafîdi Alî Begefendi'ye Burusa Mukâta'acılıgı Mümeyyiz İhsan Efendi'ye Avlonya ma'a Ağrihoz Mukâta'acılıgı Mektûbî hulefâsından Şerîf Efendi'ye Kili Mukâta'acılıgı Avnî-zâde Hamîd Efendi'ye Kâğıd-ı Enderûn Emâneti Âkif Begefendi'ye Kâğıd-ı Bîrûn Emâneti Seyyid Mehmed Efendi'ye Târîhcilik-i Vegâ Babası-zâde Sa'îd Efendi'ye Tersâne Riyâset Vekâleti Küçük Kal'a pâyesi olan Mehmed Emîn Recâ'î Efendi'ye tevcîh olunub menâsıb-ı sâ'ire kemâ kân mutasarrıflarında ibkâ buyuruldı.

Sipâh Ağalığı Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Hulûsî Ahmed Ağa'ya Başbâkîkulluğı yine kapucıbaşılarından Dârendeli Hafîdî Mehmed Beg'e Ulûfeciyân-ı Yemîn Ağalığı Dergâh-ı âlî gediklülerinden Boğaz Binâ Emîni sâbık Osmân Ağa'ya Ulûfeciyân-ı Yesâr Ağalığı Alâybegi-zâde Hüseyîn Ağa'ya Topcıbaşılık ocaklusundan Altıparmak Mustafâ Ağa'ya Hazîne Başbâkîkulluğı Silâhşörân-ı Hâssadan Mehmed Sa'îd Efendi'ye tevcîh ve

sâ'ir ağavât kezâlik menâsıbında ibkâ buyuruldı.

Tevcîhât-ı Vüzerâ-yı İzâm

Kezâlik yevm-i mezkûrda tevcîhât-ı vüzerâ dahi icrâ olunub Eyâlet-i Silistre ve muhafızlık-ı kal'a-i mezbûre İsma'îl Başbuğı Sadr-ı esbak Çelebi Mustafâ Paşa'ya Eyâlet-i Anadolı Vezîr Osmân Paşa'ya Eyâlet-i Karaman Bahr-i Sefîd Boğazı Ser'askerligiyle Vezîr el-Hâc Mehmed Hakkı Paşa'ya (s.286) Mar'aş Vezîr Abbâs Paşa'ya Haleb Sadr-ı esbak Vezîr-i mükerrem Yûsuf Ziyâ Paşa'ya Rakka ibkâ-i vezâretle Azm-zâde Abdullâh Paşa'ya Trabzon ibkâ-i vezâretle Seyyid Osmân Paşa'ya Habeş ve Cidde ve Şeyh-i Haremlik Mekke-i Mükerreme'ye ilhâkan Haleb Vâlîsi Sadr-ı esbak Yûsuf Ziyâ Paşa hazretlerine Livâ-i Köstendil mîr-i mîrânlık rütbesiyle Palaslı Mehmed Paşa'nın oğlı İsma'îl Beg'e Ohri İsma'îl muhâfazasında olan Karslı Alî Paşa'ya Livâ-i Üsküb mîr-i mîrândan Mâlik Paşa'ya Livâ-i Çirmen Bolayır muhâfazasında olan mîr-i mîrândan Dervîş Hasan Paşa'ya Hanya ve Kal'ası Muhâfızlığı mîr-i mîrândan Mar'aşlı Alî Paşa'ya Resmo kezâlik mîr-i mîrândan Tâhir Paşa'ya Eskişehir mîr-i mîrândan Bağdâdlı Ahmed Paşa'ya Karahisâr-ı Sâhib Vezîr Şerîf Mehmed Paşa'ya Livâ-i Ankara Kayseriyye Sancağı ilhâkıyla İbrâ'îl Muhâfızı Vezîr el-Hâc Seyyid Abdurrahmân Paşa'ya Nigde mîr-i mîrândan Hûrşîd Paşa silâhdârı Alî Paşa'ya Begşehri mîr-i mîrândan Beylanlı Mustafâ Paşa'ya Akşehir mütesellim ile zabt itmek şartıyla İsakcı Muhâfızı mîr-i mîrândan Rûmili Beglerbegiligi pâyesi olan Mehmed Sâlim Paşa'ya Kırşehri mîr-i mîrândan Alî Paşa'ya Çorum mîr-i mîrândan Şâhin Alî Paşa'ya Kocaili vezâreti ibkâsıyla Seyyid Alâeddîn Paşa'ya tevcîh buyurılub sâ'ir vüzerâ-yı izâmın vezâreti kemâ kân ibkâ ile kapu kethüdâlarına hil'atler ilbâs olundı.

(5)

Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti Beyninde Akd Olunan Musâlahanâme Sûreti

Birinci Mâdde İşbu ahidnâmenin ımzâsı târîhinden sonra Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde âsâr-ı mübâyenet ve mu'âdât kalmayub tarafeynden alınan üserâ işbu musâlaha-i mübârekeye hürmeten târîh-i sulhnâmeden otuz güne kadar kâbil olur ise dahi evvelce bilâ-tereddüd mübâdele oluna.

İkinci Mâdde İşbu senedin imzâsı târîhinden otuz bir gün mürûrına degin İngiltere Devleti tarafından zabt olunmuş mahal var ise zabt olundukları vaktde bulundukları hey'et ve top ve mühimmât ve sâ'ir mevcûdâtıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm oluna.

Üçünci Mâdde Devlet-i Aliyye'nin dârü'l-hükûmetinde İngiltere tüccârının tevkîf olunmuş emvâl ve eşyâları var ise tamâmen redd ve teslîm oluna.

Dördünci Mâdde Târîh-i Hicrî'nin bin seksan altı senesi evâsıt-ı Cumâde'l-âhire'sinde mün'akid olan ahidnâme şürûtı ve Karadeniz ticâreti senedi misillü mu'ahharen (s.287) senede rabt olunmuş ba'zı imtiyâzât fesh olunmamış gibi kemâ fi's-sâbık mer'î ve mu'teber ola.

Beşinci Mâdde İngiltere tüccârının emvâl ve eşyâ ve levâzım-ı sefâ'in ve ahz ve i'tâlarına dâ'ir vesâ'ir emr-i ticâretlerini teshîl ider husûslarda Devlet-i Aliyye'nin müsâ'adesine ve mu'âmele-i dîrîniyyesine binâ'en mukâbeleten bundan böyle li-ecli't-ticâre İngiltere memâlikine âmed ü şüd idecek Devlet-i Aliyye tüccârı ve teb'a ve bayrakları hakkında İngiltere Devleti'nin dahi müsâ'ade-i kâmile ve mu'âmele-i dostânesi der-kâr ola.

Altıncı Mâdde Resm-i kadîm olan yüzde üç esâsı üzre Devlet-i Aliyye'de mu'ahharen tanzîm kılınan gümrük ta'rifesi ve husûsan ticâret-i dâhiliyye mâddesi ne vechile nizâm bulmuş ise bundan böyle dahi ilâ mâşâallâhu Te'âlâ düstûru'l-amel tutulmasına İngiltere Devleti râzı ve müte'ahhid ola.

Yedinci Mâdde Haşmetlü İngiltere pâdişâhı cenâblarının ilçileri milel-i sâ'ire ilçilerinin mazhar oldukları iltifât ve i'tibârâtdan kâmilen behre-yâb olalar ve mukâbeleten İngiltere Devleti ilçilerine râci' iltifât ve i'tibârâta Devlet-i Aliyye ilçileri dahi kâmilen mazhar olalar.

Sekizinci Mâdde Devlet-i Aliyye tüccârının umûr-ı mesâlihini rü'yet ve nezâret içün mûtâla'ada ve İngiltere memâlikinde iktizâ iden mahallerde şehbenderler nasbı câ'iz ola ve Memâlik-i Mahrûse'de mukîm İngiltere konsolosları haklarmda cârî olan mu'âfiyyât bi-tıbkihî şehbenderler haklarında dahi icrâ oluna.

Dokuzuncı Mâdde İngiltere ilçileri ve konsolosları âdet üzre muktezî olan tercümânlarını istihdâm idebilüb ancak bidmetlerini ta'yîn olundukları mahallerde edâ eylemeyecek eşhâsa konsolos tercümânlığı nâmıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den berât-ı şerîf i'tâ olunmak husûsı bundan akdem ittifâk-ı ârâ ile karâr bulmuş mevâddan olmağla ba'd-ez-în dahi bu usûle ri'âyeten esnâf ve sarrâf tâ'ifelerinden ve çârşû ve bâzârda dükkân dest-gâh sâhibi olanlardan ve sâ'ir bu misillü işlere vaz'-ı yed idenlerden hiçbir şahsa berât-ı şerîf-i mezkûr i'tâ olunmaya kezâlik Devlet-i Aliyye re'âyâsından olarak bir mahalde İngiltere konsolosı nasb ve ik'âd eylemeyeler.

Onuncı Mâdde Devlet-i Aliyye re'âyâsından ve tüccâr ve teb'asından bir şahsa İngiltere patentesi ve bilâ-izn ilçi ve konsolos pasaportası virilmeye.

On Birinci Mâdde Halîc-i Kostantiniyye'ye ya'nî Bahr-i Sefîd ve Siyâh boğazları dâhiline ceng sefînesi vürûdı fi'l-asl memnû' olmak hasebiyle ba'd-ez-în vakt-i hazarda kangı (s.288) düvel olur ise olsun işbu usûl-ı kadîme-i Saltanat-ı Seniyye'ye ri'âyet olunacak olduğından İngiltere Devleti dahi bu usûle ri'âyeti iltizâm eyleye.

On İkinci Mâdde İşbu ahidnâmenin devleteyn-i musâlihateyn tarafından iktizâ iden tasdîknâmeleri târîh-i temessükden doksan bir gün zarfında ve mümkün olur ise andan ekall müddetde Âsıtâne-i Sa'âdet'de mübâdele oluna.

(6)

İngilterelü Musâlahasına Dâ'ir Fransa Maslahatgüzârı'na Virilan Takrîrin Sûreti

Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâmın Fransa Devleti hakkında ilzâm eyledigi hulûs ve safvet ve sebât ve metânet muktezâsınca evvel ve âhir bir gûne halel getürmedigine dâ'ir

Fransa maslahatgüzârı dostumuz ile vâki‘ olan mükâlemât ve müzâkerât meclislerinde serd ve beyân olunan edille-i kaviyye-i sarîhadan biri İngiltere maslahatı olub şöyle ki: Devlet-i Aliyye'nin İngilterelü ile mûcib-i mübâyenet ve muhâsamat olacak beyninde bir hâlet yoğ iken mücerred Fransalu hâtıriçün İngilterelü husûmeti zuhûrundan berü Saltanat-ı Seniyye'nin dûçâr oldığı mazarrât ve hasârât-ı nâ-mütenâhîye ve meşâkk ve tekellüfât-ı kesîreye sabr ve tahammüli Fransa Devleti'ne olan hulûs ve safvetini te’yîd ve isbât eyledigi gibi devlet-i müşârün-ileyhâ tarafından dahi mu‘âmele-i bi'l-misl şerîtası üzre me’mûl ve intizâr eyledigi mükâfât hasbe'l-vakt ve'l-maslaha bir semere müşâhede eylemedikce yine hulûs ve safvetde pây-dâr oldığı ve İngiltere murahhası geçen sene Bahr-i Sefîd Boğazı'na arz-ı sulh ile gelüb ba’dehu ne gûne avdet eyledigi ve İngilterelünün cümle indinde nümâyân oldığı üzre bir gûne mükâleme ve müzâkereye mübâşeret ve ta‘vîk ve te’hîre ne derecede ikdâm ve gayret olundığı Fransalu hakkında olan kemâl-i hulûs ve safvetine bir delîl-i kavî idügi erbâb-ı dirâyet ve hakkâniyyet indinde müsellem ve bedîhîdir bundan mâ‘adâ Erfurt mülâkâtında Fransa ve Rusya imparatorları taraflarından İngiltere'ye arz-ı musâlaha içün mahsûs kuriyer ihrâc ve irsâl olunmuş idügini maslahatgüzâr dostumuz mukaddemâ resmen sarîhan ifâde itmiş iken ve çend mâhdan berü Boğaz'da olan İngiltere murahhası Saltanat-ı Seniyye'ye arz-ı musâlaha zımnında mahsûs devleti tarafından me’mûren gelmiş iken Devlet-i Aliyye öteden berü der-kâr olan sebât ve metâneti muktezâsınca yine murahhas-ı mersûmı ta‘vîk ve imhâle lazım gelan sa‘y ve ikdâm-ı mâ lâ-kelâmda tecvîz-i kusûr itmemiş ise de (**s.289**) ba‘d-ez-în imhâle gelmeyüb yâ musâlaha yâhûd muhârebe ve teşdîd-i husûmet ve mücâdele deyü iki şıkkın birinde ısrâr ve kat‘î cevâb eyledigi haberi bu husûsa me’mûr Vahîd Efendi ve anı müte‘âkib Boğaz Ser‘askeri Hakkı Paşa tarafından vürûdunda der-akab huzûr-ı şeyhü'l-islâmîde ulemâ ve ricâl ile meclis olunub lede'l-müzâkere ve'l-mülâhaza İngilterelünün cemî‘-i düvele isbât eyledigi kuvvet-i bahriyyesine nazaran bu def‘a dahi murahhas-ı merkûmun me’yûsen i‘âdesi takdîrinde sevâhil-i Devlet-i Aliyye'ye ve mahâll-i sâ’ireye bi't-tekrâr vâki‘ oldığı mazarrâtdan fazla böyle arz-ı musâlaha ile fakat silm ve musâfât-ı kadîmenin i‘âde ve irtibâtını taleb ve teklîf iden devlete redd ile cevâb virilmege mesâğ-ı şer‘î olmadığı bi'l-ittifâk ifâde ve iftâ olundığına mebnî bu vechile İngiltere musâlahasına karâr virilüb sened ile tecdîd-i sulh ve salâh olunmuşdur. İşte Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde fakat tecdîd-i musâlaha-i kadîme olunub anın dahi sûreti böylecedir yoksa Devlet-i Aliyye'nin kemâ fi'l-evvel Fransa Devleti hakkında iltizâm ve icrâ eyledigi hulûs ve safvet merâsimine ednâ halel vukû‘ı hâtır-güzâr olur nesne degildir. Kaldı ki Sebastiyani Ceneral dostumuz mukaddemâ Dersa‘âdet'de iken İngilterelünün kuvve-i bahriyye ve mazarratım i‘tirâf ve teslîmle netîcede Devlet-i Aliyye'ye olacak vehâmeti mülâhaza ve tasdîk iderek musâlahayı tecvîz itmiş oldığı ve Fransa ve Rusya imparatorlarının İngilterelüye mahsûs kuriyer irsâliyle arz eyledikleri musâlaha-i âmmenin in‘ikâdı takdîrde elbette Devlet-i Aliyye dahi dâhil olacağını maslahatgüzâr dostumuz bi'l-defa‘ât ifâde ve beyân eyledigi ve İngiltere murahhası Boğaz'da musâlaha arzıyla mütevakkıf iken Devlet-i Aliyye'nin musâlaha-i âmmenin in‘ikâdma kadar ihtilâs-ı vakt ile tevakkuf ve intizâr eylemesine imkân-i müsâ‘id olmayacağı keyfiyyâtına nazaran bu bâbda Devlet-i Aliyye bi'l-vücûh ma‘zûr ve muztarr oldığından başka musâlaha-i âmme in‘ikâdında der-kâr olan mevâni‘in biri mukaddemce mürtefi‘ olmak iktizâ itmekle el-hâletü hâzihî Devlet-i Aliyye'nin ber-vech-i muharrer İngilterelü ile tecdîd-i musâlaha-i kadîme eylemesine dostâne ve insâfkâr mu‘âmele olundukda hiç diyecek olmayub bâ-husûs imparator cenâblarının ve bi'l-cümle

vükelâ-yı Fransa'nın i‘tirâf-kerde-i hâlisâneleri olması dahi Devlet-i Aliyye hakkında iddi‘â ve edille-i kaviyye ile isbât eyledigi hulûs ve musâfâtın bi'l-mukâbele muktezâsından idügi cümleye zâhir olmağla evvel ve âhir Devlet-i Aliyye'nin hulûsı ve safvet ve metânetinde ednâ kusûrı olmayub bundan böyle dahi halel ve kusûr vukû‘ unı tecvîz itmesi adîmü'l-ihtimâl ve Fransa Devleti tarafından dahi bi'l-mukâbele semerât-ı hasene zuhûrına ümîd ve intizârı bî-rayb ve âşikâr idügüni mübeyyin işbu takrîr ketb ve imlâ ve maslahatgüzâr dostumuza i‘tâ olundı.

(s.290)

(7)

İngiltere Musâlahası'na Dâ’ir Makâm-ı Riyâset'den Paris İlçisi Muhibb Efendi'ye Gönderilan Tahrîrât

Ramazân-ı şerîfden mukaddem musâlaha içün mahsûs firkateyn sefînesiyle İngiltere ilçisi murahhas olarak devleti tarafından me’mûren Bahr-i Sefîd Boğazı'na vürûd idüb arz-ı sulh iderek bu def‘a dahi Devlet-i Aliyye İngiltere Musâlahası'nı akd ve tanzîm itmez ise mukaddem nümûnesi görüldigi vech üzre külliyyetlü donanma ile Âsitâne-i Sa‘âdet pîşgâhına luhûk ile hâtır ve hayâle gelmez mazarrat ve hasârâta ibtidâr ve ikdâm ideceklerini kat‘î beyân itmek mülâbesesiyle zarûrî taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi izhâr-ı meyl ve rağbet birle imkân-ı müsâ‘id oldığı mertebe murahhas-ı merkûmı iğfâl ve işgâle sa‘y ve gayret itmek ve olmadığı hâlde maâzallâhu Te‘âlâ kalb-i Saltanat-ı Seniyye'ye olacak mazarrat vukû‘unı tecvîz-i inâyâya alacak mâdde olmadığından ittifâk lakırdısı olmayarak yalnız musâfât-ı kadîme i‘âde ve tecdîd olunmak üzre murahhas-ı mersûm ile müzâkere eylemesi içün Vahîd Efendi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me’mûr kılınub Boğaz-ı mezkûra ta‘yîn ve tesyîr olunmağla bir tarafdan murahhas-ı mersûm iğfâl ve bir tarafdan dahi müzâkere-i maslahat olunmak sûretleriyle inrâr-ı vakt olunmakda oldığından bakalım ne sûret kabûl ider ba’dehu ana göre tarafınıza ış‘âr olunur deyü tevkîf olunur iken Erfurt mülâkâtında Fransa ve Rusya imparatorları beynlerinde Devlet-i Aliyye'nin Rusyalu ile münferiden akd-i musâlaha itmesine Rusyalu tarafından bi'l-istid‘â karâr virmiş olduklarına mebnî cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den dahi iktizâ iden murahhasların serî‘an ta‘yîn ve Bükreş'e tesyîr olunmalarını hâvî Rusya Feldmareşalı Pozoreski'nin mahsûs bir kapudan ile kâğıdı vürûd idüb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi der-akab murahhaslar intihâb ve ta‘yîn olundukları esnâda Sadr-ı â‘zam Mustafâ Paşa merhûmun vefâtı mâddesi zuhûr itmiş ise de bi-hamdihî Te‘âlâ âsâr-ı mehâsin-teveccühât-ı hazret-i şehr-i yârî berekâtıyla Devlet-i Aliyye karâr-ı sâbıkına ircâ‘ itmegin Re’îsü'l-küttâb Gâlib Efendi murahhas-ı evvel ve mevâlîden Murâd Mollâ-zâde Rızâ Mollâ Efendi [murahhas-ı] sânî ve Beglikci İzzet Beg murahhas-ı sâlis olarak me’mûr ve irsâl olunmuşlardır. Berü cânibden Boğaz-ı mezkûrda müzâkere olunan İngiltere maslahatına intizâr eyledigimiz hâlde İngiltere murahhası ba‘d-ez-în imhâl ve tasdîka gelmeyüb iki şıkkın birini irâ’e ve teklîf haberi mûmâ-ileyh Vahîd Efendi tarafından vürûd itmekle akd-i musâlaha olunmadığı sûretde encâmında olacak mazarrât ve hasârât-ı gayr-i (**s.291**) mahsûresinden kat‘-ı nazar böyle arz-ı musâlaha iden devlet murahhasına redd ile cevâb virilmege mesâğ-ı şer‘î olmadığı ulemâ-yı â‘lâm hazerâtı tarafından ifâde ve inbâ ve şer‘an in‘ikâd-ı musâlahaya mübâderet olunmak lâzım geldigi beyân ile iftâ olunarak İngilterelü ile fakat akd-i musâfât-ı kadîme olunmakdan nâşî

murahhaslık ve ilçilik ile boğaz-ı mezkûra vürûd itmiş olan Mösyö (Ader) nâm İngiliz ministrosı dahi râkib oldığı fırkateyn sefînesiyle îd-i şerîfin ikinci güni Âsitâne'ye vürûd ve sarâyında ku'ûd itmişdir Devlet-i Aliyye'nin İngilterelü ile mûcib-i husûmet ve mübâyenet olur beyninde bir hâlet yoğ iken mücerred Fransalu hâtırı içün ihtiyar ve irtikâb olunan mazarrât ve hasârâtın hadd ve gâyeti olmadığı ve buna mukâbil Fransalu tarafından bir gûne i'ânet ve menfa'at meşhûd olmamış ve harben İngilterelü ile mukâvemet idemeyecekleri müsellem ve âşikâr olmuş iken Devlet-i Aliyye yine usûlüni bir vechile tagyîr itmedigi hâlde zarûrî İngilterelü ile akd-i musâlaha ve musâfât-ı kadîmeye mecbûr olarak vech-i muharrer üzre sûret virilmiş olmak mülâbesesiyle bu bâbda Devlet-i Aliyye'ye hiçbir diyecek olmayub bâ-husûs Fransa ve Rusya imparatorları taraflarından dahi arz-ı musâlaha ile İngiltereye mahsûs kuriyerler irsâl ve pey-der-pey muhâbere ve mükâtebeye mübâderet ile iştigâl olunmakda olmağla Devlet-i Aliyye'nin Fransalu hakkında evvel ve âhir iltizâm eyledigi hulûs ve safvet ve metânetinde bir gûne kusûr ve halel ihtimâli olmadığından mukâbele-i bi'l-misl şerîtası üzre semerât-ı hasenesi zuhûrına her bâr ümîd ve intizâr üzre oldığını mübeyyin bu tarafda Fransa maslahatgüzârına virilan taktîr-i resmînin bir sûreti dahi meb'ûs-ı savb-ı âlîleri kılınmakdan nâşî mütâla'asından ma'lûm-ı mâyetleri olur. Şimdiye dek savb-ı sa'âdetlerine cevâb tahrîrinin te'hîrine sebeb bu mâddeler olub hamden lillâhi Te'âlâ Devlet-i Aliyye ingilterelü ile sûret-i gâlibiyyetde ber-vech-i ahsen musâlaha itmişdir. İşbu İngiltere musâlahasının derece-i vücûbiyyeti ta'rîf ve beyândan müstağnîdir rağmen Fransalu izhâr-ı husûmet ider ise göze alınmış olmağla nihâyetser-rişte virilmemesi mültezemdir.

(8)

Ziyâ Paşa'nın Serdâr-ı Ekremligine Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlak-ı sadâkat-ilmim ve bi'l-istiklâl serdâr-ı zafer-rehberimsin seni ve sana ittibâ' idenleri selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhâneımle taltîf ve kadr ve şânını terfî' ve taz'îf eyledigimden sonra ma'lûm-ı sadâkat-melzûmun olsun ki Devlet-i Aliyye'nin düşman-ı kavîsini Moskov keferesi kufl-ı âsâyişi şikest ve nakz-ı ahd ile bağteten kılâ' ve bikâ'-ı hakaniyyemi istîlâ ve Sırblu melâ'înini tahrîk ile memâlik-i İslâmiyyeye taslît ve öteden berü (**s.292**) kendüye sermâye ittihâz eyledigi kizbi irtikâb ve kemâl-i gurûr ve istikbâr ile i'lân-ı harb ve beyza-i İslâm'ın kesri kasd-ı fasidiyle taraf taraf yürimege mübâderet itmekle ahkâm-ı dînimiz üzre ehl-i İslâma gazâ ve cihâd farz-ı ayn olub eli kılıc tutan ehl-i îmâna mâlen ve bedenen mukâbele-i â'dâya şitâb ve dilîrâne müsâra'at ve izhâr-ı şecâ'at ve emr-i cihâdı umûr-ı sâ'ireye takdîm ile dîn-i mübîne hidmet idecek vaktler oldığı âmme-i âlemin ma'lûmı olub ta'rife hâcet kalmadığı üzre kefere-i mesfûre zamîr-i habâset-âlûdunda merkûz hıyâneti icrâ zımnında şimdiye dek her câmbden başgösterdi ise (Kem min fi'etin kalîletin galebet fi'eten kesîraten)[1] nass-ı kerîmi mübtegâsınca hamden lillâhi Te'âlâ'l-vâhibi'l-atâyâ makhûr ve münhezim ise de öteden berü kâfirin âdet-i müstemirresi vakt-i sayfda izhâr-ı mülâyemet ve sûret-i tezellül irâ'esiyle imrâr-ı evkât ile askerimize fütûr îrâs itdirüb eyyâm-ı şitâ hulûlünde hudûdı hâlî bulub ol vechile eyledigi hasâret sinîn-i mâziyyeden berü tecrübe-

1 "Büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır." Bakara sûresi 249. âyetten bir kısım.

kerde-i zevi'l-ukûldür bu sûretde anınla mukâvemet ancak gayret-i İslâmiyye ve itâ'at ve inkıyâd ve rızâ'ullâha muvâfakat ve şer'-i mutahharaya mütâba'at ile olub esfâr-ı sâbıkalarda oldukça re'âyâ yerinde olmağla hukûk-ı şer'iyye vakt üzamânıyla tahsîl ve teslîm-i hazîne ve gerek zahîre ve levâzımât-ı sâ'ire iddihâr olunarak tertîbât-ı tanzîmi eshel olur deyü bir müddetden berü devlet-i İslâmiyye'ye ârız olan ilel ve tezelzül hasebiyle tedâbîr ve tedârükât gâyet es'ab olub ve sebeb olanlar ma'dûm oldı umûr-ı mâziyyeye te'essüf ile imrâr-ı evkât câ'iz olmayub mesâlih-i mühimme yalnız bana münhasır olmayub cemî'-i ehl-i İslâmın üzerine vâcib olmağla vaktimiz gâyet tengdir dîn düşmanlarının diyâr-ı İslâma hücûmı ne ma'nâya mebnî idügi ednâ mülâhaza ile ma'lûm olur (Küllü mü'minin ihvatün) ma'nâsınca gönül birligi ve dîn gayreti ve Allâh'ın emrine imtisâl ve nehyinden ictinâb ve peygamberden hicâb ve helâli ve harâmı fark ile hareket oluuur ise dînimizin sâhibi büyükdür mu'în ve nasîrimiz Mevlâ'dır inşaallâhu Te'âlâ â'dâ-yı dîne zafer müyesserdir küffârın fikr-i fâsidi maâzallâhu Te'âlâ nâm-ı İslâmı rûy-i arzdan ref' itmek oldığı âşikâr olmağla imdi senin Devlet-i Aliyyeme bunca hidemât-ı mebrûren ve mesâ'î-i meşkûren sebkat iderek mukaddemâ Mısır-ı Kâhire'yi küffârdan tahlîsde güzerân iden sa'y ve gayret ve sadâkatin ve bâ-husûs askerî kullarıma nazar ile taltîf ve ikrâmdan şâkir olub taraf taraf işâ'â eylediginiz ma'lûmum olmağla senden her vechile dîn ü devletime hidmet me'mûl eyledigime binâ'en geçen gün ittifâk-ı ârâ ile umûm meclis-i meşveretde karâr virildigi üzre semi serdâr-ı ekrem olarak bi'n-nefs sebük-bârca hareket ve azîmetine irâde-i seniyyem ta'alluk idüb mücerred kadr ve şânını terfî' zımnında bir sevb-i (**s.293**) senımûr-ı safâ-mevfûr ve bir murassa' şemşîr-i adüvv-tedmîr Hazîne-i Âmirenı kethüdâsı kulum ile irsâl olunmuşdur. İmdî vusûlünde gerekdir ki dûş-i sadâkatine iksâ ve seyfi miyânına bend idüb Mısır'a azîmetimden dahi hafîf şöyle ki: Ahmâl ve eşkâl-ı beyhûdeyi terk ve ceng ve harbe müte'allik olan lüzûmlı mühimmâtı iltizâm ve muktezâ-yı istiklâlin üzre ricâl-i devletimden iktizâ idenleri ve bi'n-nefs yeniçeri ağası ve sâ'ir ocaklarım ağaları ve dergâh-ı mu'allâm Yeniçeri Ocağımdan mikdâr-ı [kâfî] ortaları ve dîger ocaklarımdan ve sâ'ireden lâzım gelanları stishâb ile mütevekkilen alallâhi'l-mu'în ve mütevessilen bi-rûhâniyyet-i seyyidi'l-mürselîn hareket ve dîn ü devletime ibrâz-ı hidmet ve sadâkate bezl-i makderet eyleyesin Hakk Te'âlâ hazretleri sefer-i hümâyûnumda seni ve seninle bile dîn-i mübîn uğrunda fî sebîli'llâh cihâd ve gazâya kıyâm idenleri mazhar-ı sa'âdet-i dâreyn eyleyüb mansûran ve muzafferen avdet müyesser eyleye âmîn her hâlde muktezâ-yı istiklâlin üzre vüzerâ ve ocaklu kullarıma alâ kadri'l-imkân lâyıkı vechile taltîf ve ikrâm idesin ve hilâf-ı şer' ve mugâyir-i rızâ hareket idenleri istihkâkı üzre te'dîb birle muktezâ-yı istiklâlimi icrâ idesin Cenâb-ı Kâdir-i Mu'în ve Nasîr Habîb-i Ekremi hürmetine muvaffak idüb yüzünden fütûhât-ı azîme zuhûrıyla bu abd-i âcizi ve sâ'ir münkesirü'l-kulûb olan ümmet-i Muhammed'i karîben mesrûr eylesün âmîn.

Fî 12 Rebî'ü'l-âhire sene 1224 yevm-i Cum'a

(9)

Cebeci Osmân Paşa'nın Kâ'immakâmlığına Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen kı Kâ'immakâm Osmân Paşa'sın selefinin sinni derece-i inhitâtı tecâvüzi hasebiyle hidmet-i me'mûresinde fatk ve ratk-ı umûrınm temyîzine liyâkatini ba'zı kimesneler fırsat

ittihâzıyla merkûz olan mefsedeti icrâya kıyâm eyledikleri ma'lûmum oldukda müte'addid hutût-ı hümâyûnumla terbiyye kaydında oldum ise de mütenebbih olmadıklarından cezâ-i te'dîbleri virilüb müşârün-ileyhin dahi azli lâzım gelmegin yerine bir sâhib-i dirâyet vezîrin nasbı lâzım ve lâ-büdd olmağın sen rütbe-i vâlâ-yı vezâretle be-kâm oldığın vaktden bu vakte gelince bulundığın hidemât-ı Saltanat-ı Seniyyemde rızâ-cûyâne hareketle hüsn-i sülûkün vüzerâ miyânından sinni ser-firâz ve bu hidmete sevk itmekle bi'l-intihâb seni kâ'immakâm nasb ve ta'yîn eyledim imdî kâffe-i umûrını Cenâb-ı Kâdir-i Müste'ân'a tefvîz ve şer'-i şerîfe ve usûl-i kânûn-ı kadîm-i devletime inkıyâd idüb müdâfa'a-i â'dâ-i dînin esbâb-ı zâhiriyyesi olan edevât-ı seferiyyenin mevcûd ve mefkûdını aklâm kuyûdâtına havâle ile iktifâ itmeyüb bi'n-nefs müşâhede ve ta'dâd ve gayr ez-mevcûd noksânları me'mûrlar ma'rifetleriyle ikmâle gayret ve ibâdullâhın zahâ'irini celb ve iddihâr ve cemî'-i mesâlihlerini şer' ve kânûna tatbîkle rü'yet ve Ordu-yı Hümâyûnum ma'rûzâtını ta'vîkden (s.294) mübâ'âdet ve alâ kadri'l-vüs' tanzîme ihtimâm ve gayret ve â'dâ-yı dîn hâdiseleri ma'lûmun olmağla iktizâ iden tedâbîrinde kethüdâ ve re'îs ve ulemâ ve ricâlden hayr-hâh-ı devletim olanlar ile bi'l-ittihâd müzâkere ve himmet olunub tebeddülât hasebiyle umûrlarına fütûr ve kendülerin setr dâ'iyyesine düşürmek lâyık olmayub herkes me'mûr oldığı hidmetinde garazdan ârî olarak mesnedlerinin hükmüni virmek vâcibe-i zimmetidir mu'tedil ve müstakîm olanlar dünyâ ve âhiretde sâlimdir göreyim seni hâb ve râhatı terk ve hidmet-i lâzıme-i umûr-ı mehâmm-ı Saltanat-ı Seniyyeme sarf-ı makderet eyleyesin Mevlâ-yı Müte'âl hazretleri dîn ü devletime sıdk ve istikâmetle hidmet idenleri dâreynde azîz ve muhterem idüb umûrlarında tevfîk ve selâmet ihsân eyleye âmîn.

(ى)

Ba'zı Nizâmât-ı Bahriyyeyi Hâvî Fransa ve İngiltere Sefâretlerine Virilan Takrîrin Sûreti

Bin yüz elli dokuz senesi Avrupa düveli miyânelerinde husûmet ve şikâk vukû' bulub Devlet-i Aliyye ise kâffe-i devletler ile dost-ı musâlih olan devletlerin gerek tüccâr ve gerek teb'a ve züvvârları haklarında der-kâr olacak rahne ve hasârdan muhâfaza içün Mora verâsından Cezîre-i Girid'e ve Girid verâsından Mısır sevâhili iskelelerine varınca bir hatt farz olunub medâhil-i hatt-ı mefrûzda devlet-i dostî olub birbirine düşman olan düvel gemileri birbirlerine hücûm ve iktihâmdan mücânebet birle her kangı devletin tüccârı olur ise olsun âminen ve sâlimen ticâretlerini idüb ve sagîr ve kebîr sefâyine emvâl ve eşyâ tahmîl ider ise dilediği iskeleye nakl eyleyüb emr-i ticâret halel ve keselden masûn olmak ve sebeben mine'l-esbâb o makûle sefâyine hiçbir tarafdan müdâhale ve muhâceme vukû'a gelmemek mazmûnlarında Dersa'âdet'de mukîm düvel-i müşârün-ileyhim ilçilerine târîh-i mezkûrda takrîrler i'tâ ve her birerleri başka başka kabûl ve i'tirâf birle medâhil-i hatt-ı mezkûrda Devlet-i Aliyye hem kendi tevâbi'i emn ü âsâyişini ve hem dostı olan düşman devletlerin râhat ve ârâmişini istihsâl eylemiş idi. Ba'dehu yüz doksan beş ve doksan altı târîhlerinde düvel ilçilerine tekrâr takrîrler i'tâ ve nizâm-ı sâbıkın devâm ve istikrârına şu vechile itinâ olunur ki muhârib olan korsanları birbirlerine hâric-i hatt-ı mefrûzda îsâl-i hasâr ve mazârr kasd ideceklerine binâ'en Devlet-i Aliyye bayrağı her hâlde ve her mahalde

serbest ve mu'teber olub teb'a ve tüccârî sefîneleri İngiltere ve Fransalu tevâbi'i eşyâ ve emti'a-i sâ'ire (s.295) vaz' ve tahmîl iderler ise kangı iskeleden mahmûl ise evvelâ mikdâr ve kemiyyeti ma'rifet-i şer'le veyâhûd zâbitân ma'rifetiyle imzâlu ve memhûr defter olunub sâniyyen kangı devlete mahsûb ise ol devletin me'mûrlarından yedlerinde mümzâ sened olmadıkca ve bu vechile senedi aldıkdan sonra sebeben mine'l-esbâb eşyâ ve sefîne ve mellâha hiçbir tarafdan ta'arruz vukû'a gelmemek üzre nizâm-ı mezkûra ilâve olunarak tevârîh-i mezkûrede başka nizâm virilüb bin iki yüz on yedi ve on sekiz târîhlerinde dahi Fransa ve İngiltere devletleri birbirlerine düşman ve Devlet-i Aliyye dahi ikisiyle dost oldığından bî-taraflık meslegini ihtiyâr ve mukaddemâ kabûl olunmuş olan nizâm-ı bahrin te'kîd ve âsâyişi âmmeye müretteb olacak fevâ'idin tahsîli içün bast olunan şerâ'it-i mezkûreye dâhil olarak bir kavâ'id-i bahriyeyye rabt ve Dârü's-saltanat'da mukîm düvel ilçilerine kabûllerini şâmil takrîrler i'tâ ve me'âllerinde Fransa ve İngiltere devletleri sefâyininden olarak Memâlik-i Mahrûse limanlarına iyâb ü zihâb iden gerek tüccâr ve gerek korsan ve ceng sefîneleri Saltanat-ı Seniyye limanları derûnlarında ve kılâ'-ı hakaniyye topları altında ve pişgâhında ve sevâhile üç mil mesâfe dâhilinde cânibeyn gemileri muhârebe itmemek üzre tevârîh-i muhtelifede rabt olunan nizâm anınla berâber tasdîk ve te'kîd olunmuş iken Akdeniz'de geşt ü güzâr iden Fransa ve İngiltere korsan sefîneleri mukaddemâ kabûl itmiş oldukları şerâ'it-i bahriyyeye mugâyir hareket ve indlerinde mu'teber ve serbest oldığı i'tirâf olunan Devlet-i Aliyye bayrağını hâmil olan Saltanat-ı Seniyye re'âyâsı sefâ'ini ve hamûlesi olan emvâl ve eşyâyı birer bahâne ile ahza mübâderet itmeleri kabûl ve i'tirâf olunan tekârîr-i resmiyyenin devletce min külli'l-vücûh hilâfı ve bayağı muhârib olan devletlerin birbirlerine icrâ itdikleri mu'âmele-i muhârebenin aynı olub Devlet-i Aliyye'nin liman ve sularında kendüye mahsûb olan tüccâr ve re'âyâsının dost devletler tarafından ızrârına kat'an ve kâtıbeten râzı ve mütehammil olmayub tevârîh-i mezkûrede rabt ve kabûl olunmuş olan şerâ'it-i sâbıkanın tecdîd ve tahkîmine şu vechile ibtidâr ider ki Mora'dan Girid'e ve Girid'den sevâhil-i Mısriyye dâhilinde olan Akdeniz ta'bîr olunur Bahr-i Devlet-i Aliyye'nin memalik-i vesî'atü'l-mesâlikinden ve kendüye mahsûs cezâ'irden muhât ve müstev'ib olub düvel-i sâ'irenin kat'an alâka ve sâhili olmadığına binâ'en bahr-i mezkûr müstakillen Devlet-i Aliyye'nin idügi ezhar oldığı istihkakına nazaran ve Devlet-i Aliyye ile Fransa Devleti beyninde bundan akdem akd olunan musâlahanın ikinci mâddesinde Devlet-i Aliyye ile Fransa Devleti beyninde kable's-sefer mütedâvil olub tarafeynin her dürlü revâbıtını tasrîh ve te'kîd iden uhûd ve şurût bu def'a dahi bi-tamâmihâ tecdîd olundı deyü musarrah oldığına binâ'en (s.296) devleteyn-i muhâribeteyn miyânında der-kâr olan cengü cidâlde Saltanat-ı Seniyye bî-taraf idügini i'lân birle tarafeyn bî-taraflığını kabûl ve i'tirâf itmiş oldukları husûsa ibtinâ'en devleteyn-i mezkûreteyn gemileri Saltanat-ı Seniyye'nin limanları derûnlarında ve kılâ' topları altında ve pişgâhında ve sevâhilinde kâ'ide üzre birkaç milden içerülere birbirleriue muhâceme ve sefîne ahzı ve mukâteleyi tecvîz eylemek şöyle dursun Mora'nın verâsmdan Cezîre-i Girid'e ve Girid verâsında dahi Mısır iskelelerine varınca farz olunan hattın dâhilinde birbirleri aleyhine ehadühümâ âhara ta'ârruz ve muhâceme eylememek ve ideri olur ise Devlet-i Aliyye iki devlet-i fahîmeteynin dost-ı ehabbı oldığından îfâ-yı mâ-kâne alâ mâ-kânı teklîf eyledikde tarafeynden bilâ-tereddüd kabûl olunub devleteyn-i müşârün-ileyhimâ ma'rifet-i Devlet-i Aliyye'yi vesîle-i nizâ' ve iddi'â eylememek ve hatt-ı mefrûz dâhilinde ta'ârruza mütecâsir olan kangı cins sefîne ise

kapudanı devletleri tarafından te'dîb olunmak ve Devlet-i Aliyye'nin bî-taraflığı devleteyn-i muharibeteyn cânibinden kabûl olunmuş oldığından hatt-ı mefrûz-ı mezkûrdan hâric ebhârda Saltanat-ı Seniyye bayrağı musaddak masdariyye ve ber-mu'tâd-ı kadîm mu'âfiyyet ve ticâret ve te'mîni hâvî evâmir-i seniyye ve kapudan paşa buyuruldısını hâmil olan sefîne mu'teber ve serbest olmak ve devleteyn-i mezkûreteyn teb'asından olub Devlet-i Aliyye tüccâr ve teb'ası sefâyinine eşyâ vaz' ve tahmîl eyleyanlar emti'a ve eşyâyı ma'rifet-i şer'le defter idüb kangı devlete mensûb sefîne ise ol devletin me'mûrlarından ve konsoloslarından yedlerine mümzâ sened almadıkca hamûle eylemeyüb ve alacakları hamûle kâffe-i milel-i mûnise cânibinde eşyâ-yı memnû'a olmak üzre ma'lûm olan emvâlden olmaya ve taht-ı muhâsara vetazyîkde olan limana dâhil olmaya mücerred li-ecli't-ticâre geşt ü güzâr iden süfün Devlet-i Aliyye bayrağı küşâd eylediklerine binâ'en rencîde olunmamak ve cânibeyn korsanlarından yolundan alıkonmamak husûsları şürût-ı kadîmeye muvâfık ve dostî ve muvâlâta mutâbık oldığına binâ'en şürût-ı kadîme-i mezkûrenin bundan böyle dahi düstûru'l-amel olarak Saltanat-ı Seniyye tüccâr ve sefâyininin her hâlde muhâfaza ve sıyânet ve tahlîs-i emniyyetleri husûsı matlûb-ı kat'î-i Devlet-i Aliyye idügi bu def'a Dersa'âdet'de mukîm İngiltere büyükelçisine dahi resmî takrîr i'tâsıyla ifâde kılmdığına binâ'en Fransa Devleti Saltanat-ı Seniyye'nin dost-ı ehabb ve sadîkı olmağla Devlet-i Aliyye'nin e'azz-ı mesâlihinden olan ehl-i İslâm ve re'âyâsının emniyyet-i ticâretlerini mûcib olacak kadîmü'l-eyyâmdan berü olan kavâ'id-i bahriyye-i sâlifetü'l-beyâna dostî ve müsâlemet-i lâzımesince ri'âyet olunmak husûsı kapudan ve teb'asmdan iktizâ idenlere ekîden tenbîh idecegi emel-i vâsıkıyla işbu resmî takrîr ketb ve imlâ ve devleti tarafına göndermek içün maslahatgüzâr-ı mûmâ-ileyh dostumuza i'tâ olundu.

Fî 21 Cumâde'l-ûlâ sene 1225

(s. 297)

(11)

Halîl Paşa'nın Kâ'immakâmlığına Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Kâ'immakâm paşa seni selâm-ı mülûkânemle taltîf eyledigimden sonra ma'lûmun olsun ki selefin Osmân Paşa'yı mukdim ve sâhib-i dirâyetdir deyü sevk eylediklerine mebnî getürüb kâ'immakâm nasb eyledigim günden berü umûr-ı seferiyye ve mesâlih-i ibâdullaha sarf-ı makdûr eyleyesin deyü hulâsa-ı efkârım ve irâde-i hüsrevânem telkîn ve ekîden tenbîh eyledim ise de mütenebbih olmayub şu vaktde dâmen-i der-miyân gayret ve hamiyyet ve evâmir ve nevâhîmi icrâya müsâra'at-ı lâzımeden iken her ne vakt bir mâdde-i müsta'cele olub ol gün tanzîmi derece-i vücûbdan ve belki menâfi'-i kesîresi der-kâr olan husûsı ukde-i te'hîre düçâr ve der-dest-i mesâlih-i mühimme evrâkı kırâ'at olunmayub haftalarca mektûbcı tobrasında ibkâ ve ibtâl eylemesi mücerred hevâ-yı nefsâniyyesine mağlûbiyetinden şu mesnede gelmesinden maksad kendüyi tezyîn ve tevâbi'imi telvîn ve mâcerâ-yı sâbıkası olanları mu'âhaze dâ'iyyesiyle taşra kazâlar muhtârlarını tevhîş ve iddihâr-ı mâl sevdâsıyla ubûdiyyet-i mekrûhunı alenen taleb ve ba'zı me'mûrların tebdîlini ismâ' ve işrâb itdirerek cerr-i menfa'at ile tazyî'-i evkât ve vakt ve hâle çesbân olmayan emr-i mekrûha cesâret ve irtikâbı ma'lûmum oldukca birbirini te'âkuben tebeddülât-ı televvüne haml olunacağı mülâhazama mebnî bi'd-defa'ât kendüyi ihtâr ve menfurum olan sâlifü'l-beyân mevâdd-ı mekrûheden tahzîr ve umûr-ı mühimme-i seferiyye

kendü umûrına takdîm îmâlarını tefhîm eyledigine ısgâ itmeyüb maslahat ve dürûğ-âmîzini tervîc ile bir günde bitecek husûsı bir mâh ta'vîk ve ba'zı ocak nâmını virüb ocağ-ı âmiremin yol ve erkânına muhâlif ve İslâma yakışmaz umûrundan hâric maslahata müdâhale ve harekât-ı bâtılaya mütecâsir olan erâzil ve eşhâsı zâbiti ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'le te'dîb itdirmek umûr-ı lâzımesinden iken iğmâz-ı ayn eylemesi mahzâ kendüyi itthâmından olmağın (Azze men kana'a zelle men tama'a)[1] hadîs-i şerîfinin mâ-sadakına mazhar düşüb bu gûnâ te'dîb ile mücâzât olunmağı kendüye cezb ile azl olunub yerine bir sâdık ve mütedeyyin ve nefsine gâlib sâhib-i liyâkat ve nân ve nemek-i devlet-i Muhamediyye'nin şükrini bilür bir vezîrin nasbından lâ-büd olmağla senin Devlet-i Aliyyeme sebkat iden hidmet-i memdûhan ve etvâr-ı makbûlen ve evsâf-ı mezkûre ile mevsûf emekdâr-ı Saltanat-ı Seniyyemden oldığına binâ'en seni karîha-i sabîha-i mülûkânemden getürüb kâ'immakâm nasb ve ta'yîn eyledim egerçi her bir mesâlihin su'ûbeti derece-i kemâlde ve Der-aliyyem ve taşralarda min tarafi'r-Rahmân zahâ'irin nedreti hasebiyle ibâdullâh müzayakaya dûçâr ve me'mûrları dahi bu bâbda âciz ve ba'zı kendüyi bilmeyan (s.298) kendü isyânına tevbe ve inâbet itmeyüb vükelâya azv [ve] kusûr ile ratb ve yâbis kelâma âgâz eylemeleri ni'metin şükrini bilmediklerinden ma'âza'llâh sümme ne'ûzü bi'llâh dahi beterinden Erhamü'r-râhimîn olan Rezzâk-ı âleme sığınurum yalnız bunda degil cemî'-i buldânda bu zahîre müzâyakası olmağla Sübhânehû ve Te'âlâ bir cânibden zahîre vürûd eylemede her usrun bir yüsrı ve yesârı âyât-ı beyyinât ile müberhendir ilâcı tebdîl-i ahlâk ve rûhâniyyet-i resûlu'llâh aleyhi's-selâmdan istimdâd idelim ve ol kân-i şefkatin şerî'at-i mutahharasına itâ'atimiz olmadığından şîrâze-i nizâm-ı devlete tatarruk ve â'dâ-yı dînin tehâcümi ve gılâlın nedreti ve dahi buna mümâsil envâ' dürlü beliyyenin hudûsı bizlere tenbîhât-ı sübhânî iken yine ıslâha isti'dâdımız olmayub nâs miyânında garaz ve nefsâniyyet ve birbirleriyle nifâk-âmîz ca'lî güreşmek ve hakkâniyyet mefkûd işte böyle bir hâl-i garibedir imdî göreyim seni (Lâ taknetû min rahmeti'llâh) nass-ı kerîmi müjde-i azîmesini hüccet ittihazıyla Cenâb-ı Müsehhilü's-su'ûbât olan Hudâ-yı Müte'âl'den istid'â birle şer'-i şerîfe mutâbık hareket ve menhiyyâtdan mübâ'adet ve ictinâb eyleyüb Ordu-yı Hümâyûnum ma'rûzâtını îfâya ve mesâlih-i ibâdullâha dikkat ve sefer-i hümâyûnum me'mûrlarını pey-der-pey isti'câle ve sevk ve tesyîr ve îsâle mübâderet eyleyesin â'dâ-yı dîn taraf taraf başgösterdi evvel-bahârda muvâcehe-i â'dâya kıyâma müretteb asker vürûd eylemedi ocağ-ı âmirem ortalarından çend rûz mukaddem bir takım gayret-keş kullarım azîmet itmiş idi tekrâr ocak ihtiyârları zâbitânıyla bi'l-müzâkere Der-aliyyemden külliyetlüce asker çıkarub müdâfa'a-i â'dâya îsâl eylemek matlûbumdur ve Tersâne-i Âmireme dahi medd-i enzâr ve umûr-ı lâzımene sarf-ı makdûr eyleyesin Mevlâ-yı Müte'âl hazretleri tevfîkin refîk eylesün âmîn.

(12)

Yeniçeri Eşkıyâsının Te'dîbine Dâ'ir Sâdır Olan Fermân-ı Âlî Sûreti

Rikâb-ı hümâyûnumda bi'l-fi'il sekbânbaşı ve dergâh-ı mu'allâm yeniçeri ağası vekîli olan el-Hâc Mehmed dâme mecduhûya hüküm ki makarr-ı hilâfet-i aliyyem olan mahmiyye-i Kostantıniyye sâneha'llâhu ani'l-âfât ve'l-beliyye sükkân ve kuttânının vücûh-ı emniyyet ve

1. "Tamah eden alçaldı, kanaat eden aziz oldu."

râhatları umûmen memâlik-i İslâmiyye halkının itmînân ve refâhiyyetlerini mûcib olmakdan nâşî böyle ferâğ ve âsayîş-i etrâf ve aktâr-ı bilâd ve ibâda sârî sevâd-ı a'zam ahâlîsinin emn ü istirâhatleri nasb-ı ayn-i ihtimâm-ı şâhâne ve umde-i me'ârib-i pâdişâhânem iken ba'zı kendüyi ve diyânetini bilmez câhil ve Hakk Te'âlânın evâmir ve nevâhîsinden gâfil eşhâs ve erâzil makûleleri ibâdullâhın emvâl ve eşyâlarını gâret ve hetk-i a'râza cesâret eylediklerine binâ'en o makûle eşkıyânın (Fekâtilû elletî tebgî (s.299) hattâ tefî'e ilâ emrillâh)[1] nass-ı kerîmi üzre demleri heder ve katl ve i'dâmları mutâbık-ı şer'-i enver olmak hasebiyle bu def'a Mısır Çârşûsı ve Tahmîs öni ve sâ'ir ba'zı mahallerde hammâl ta'ifesi ve sâ'ir erâzil eşhâs makûleleri ibâdullâhın emvâl ve eşyâlarını gasb ve gâret ve esvâk ve bâzârda geşt ü güzâr iden ehl-i ırz nisvân tâ'ifesine ta'arruz ve tenhâ mahallerde ehl-i İslâm ve re'âyâdan cebren ve kahren ihâfe ile akçeler ahzına cesâret ve bunların emsâli rızâ'ullâha ve rızâ-yı şâhâneme münâfî ve Müslimânlığa yakışmayan nice nice tahammül olunmayacak ve havsala-i İslâma sığmayacak harekât-ı bâğiyâneye mücâseret eylediklerinden vedî'atu'llâh olan cemî'-i ibâdullâhın adem-i emniyyet ile meslûbü'r-râha olduklarından otuz iki esnâf ahâlîsi ve ihtiyâr ve kethüdâlarıyla cem'-i kesîr Bâb-ı Âlî'ye gelüb müttefikü'l-kelim olarak bess-i şekvâ ve mukaddemâ virilan emr-i âlî mûcebince fermân-ı âlî ısdârını istid'â eylediklerinden mâ'adâ esnâf-ı mezkûrenin bu vechile ifâdelerini sen dahi başkaca takdîm eyledigin bir kıt'a tahrîrâtınla inhâ itmiş oldığından bu bâbda ahkâm-ı ilâhiyye ve mukaddemlerde virilan evâmir-i seniyye ve fetvâ-yı şerîfe muktezâlarının icrâsı lâzıme-i mülkdârî ve hilâfet-penâhîden olmağla Yeniçeri Ocağı ecdâd-ı izâmmdan mevrûs ve Devlet-i Aliyyeme atiyye mesâbesinde olmağla mâdâm ki lâbis-i libâs-ı hayâtım ocaklarıma ve kadîmden kitâbu'llâha muvâfık ve şer'-i şerîfe mutâbık kânûn ile vaz' olunan âyîn ve yol ve erkânlarıyla amel ve hareket idenlere ve itâ'atlerinde sâbit olanlara her kim kem nazarla bakub ve sû'-i kasd ider ise kahr-ı Zû'l-celâl'e mazhar olsun fe-ammâ şer'-i şerîf ve kânûn-ı münîfe mugâyir ve yol ve erkâna muhâlif ve Müslümânlıkdan hâric işlere ve irtikâbât ve menhiyyâta mütecâsir olanlara ocaklu degildirler o makuleleri Kars gümüş gibi ocağımda kabûl ve istishâb ile ocakların nâmını telvis iden o makûle erâzil ve eşhâsı ocakda kabûl itmezler Müslümân olub Allâh ve peygamberi bilen ocağın temeli nedir âşinâ olan ve ehl-i ırz olan ve dîn ve îmânını ve âyîn ve erkânını bilen menhiyyâtı irtikâb iden yaramazların iktizâ iden te'dîbini görsünler cümle ocak ihtiyârları ve esnâf ve sâ'ir nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyye'yi vikâyet ve himâyet idenler ve zâbitân ve bi'l-cümle ahâlîye işbu hatt-ı hümâyûnum muvâcehelerinde kırâ'atla tefhîm ve bu vechile şer'an ve kânûnen ve örfen ve erâzilin hakkından gelinmesi ve emn ü emân ve ibâdullâhın râhatı matlubumdur icrâsına mübâderet olunsun Hudâ-yı Müte'âl gayret-i dîniyyesi olanları ber-hûrdâr idüb İslâma yakışmaz münkerâta ve umûrundan hâric harekete cesâret idenleri kahhâr ismiyle kahr eylesün deyü hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum şeref-rîz-i sudûr olmağla sen ki sekbânbaşı-i mûmâ-ileyhsin gerek sen ve gerek sâ'ir ocak ağaları (s.300) ve odabaşıları ve zâbitler ve bi'l-cümle neferât kullarım ehl-i ırz ile birlikde olub zâtınızda olan diyânet ve sadâkat muktezâsınca hakk-ı nân ve nemeke ve uğur-ı hümâyûnumda izhâr-ı merâsim-i gayret ve ubûdiyyet ile ibâdullâh üzerlerinden def'-i

1 "(Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa,) Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın." Hucurât sûresi 9. âyetten bir kısım.

zarar-ı erâzil ve eşkıyâya dikkat ve fî-mâ-ba'd dahi böyle rızâ'ullâha ve rızâ-yı resûlu'llâha mugâyir harekete cesâret iden bâğîlerin fetvâ-yı şerîfe mûcebince şer'an te'dîbât-ı lâyıkaları icrâsı vâcibeden olmağla imdî bi'l-cümle esnâf ve erbâb-ı hiref ve ashâb-ı dekâkîn ve sûkda bulunan ibâdullâh iyâzen bi'llâhi Te'âlâ ba'd-ez-în o makûle eşkıyâyı görmek lâzım gelür ise derhâl gayûrâne üzerlerine varub kat'an emân ve zamân virmeyerek cem'iyyetlerini tefrîk ve ele getürmeleriçün zikr olunan esnâf kethüdâlarını ve yigitbaşı ve ihtiyâr ve söz sahiblerini getürdüb işbu emr-i âlîşânımı muvâcehelerinde feth ve kırâ'at ve keyfiyeti geregi gibi tefhîm ve işâ'at ve ber-vech-i meşrûh haklarında fetvâ-yı şerîfe virilan eşkıyâyı ahz idenler dünyâda in'âm ve ikrâm-ı pâdişâhâneme mazhar ve âhiretde dahi hâ'iz-i mesûbât-ı evfer olacaklarını ve maâzallâhu Te'âlâ hilâfı hareket iden olur ise emr-i Bârî'ye muhâlefet ve şerî'at-i mutahhara-i hazret-i seyyidü'l-enâma adem-i mutâva'atleriçün dünyâ ve âhiretde azâm-ı elîm ve ikâb-ı azîme giriftâr olacaklarını cümleye telkîn ve i'lâl ve mazmûn-ı emr-i âlîşânımın bir sûreti mehâkimde sicillâta kayd ile mûcib ve muktezâsıyla amel ve hareket olunmak bâbmda keyfiyyet hâlâ İstanbul Kadısı Ağa İmâmî-zâde Ahmed Ârif zîdet fezâ'iluhûya başka emr-i âlîşânımla tenbîh ve te'kîd olunmağla sen dahi Mevlânâ-yı mûmâ-ileyh ile bi'l-ittifâk hareket birle mazmûn-ı emr-i âlîşânımın infâz ve icrâsına sarf-ı kudret ve hukûk-ı ni'met ve ubûdiyyeti icrâ ile tahsîl-i rızâ-yı hümâyûnuma mübâderet ve mikdâr-ı zerre hilâfından mücânebet olunmak bâbında deyü.

(13)

Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde Mün'akid Meclis-i Meşveret-i Umûmiyyede Kırâ'at Olunan Hatt-ı Hümâyûn

Siz ki müftî'l-enâm semâhatlü Şeyhü'l-islâm ve Kâ'immakâm ve sudûr-ı kirâm ve ulemâ ve ricâl-i devletim ve yedi ocağım ricâl ve ihtiyârân ve zâbitân ve dîn-i Muhammed aleyhi's-selâmda olan bi'l-cümle ehl-i İslâm'ı selâm-ı mülûkânemle tekrîm eyledikden sonra ma'lûm-ı diyânet-melzûmunuz olsun ki bu def'a Ordu-yı Hümâyûnumdan birbirini müte'âkib vürûd iden telhîsât ve takrîrât mefhûmunda â'dâ-i dîn Bâzârcık'a hücûm ve istîlâ eyledikden sonra bir kolı Varna üzerine gelüb derûn-ı kal'ada dîn karındaşlarımızı tazyîk itmekde ve başka kolı Tutrakan'dan (s.301) Hezârgrad'a gelmiş olub refte refte memâlik-i Osmâniyye'ye itâle-i pây-i nuhûset itmekde ve küffâr-ı hâk-sârm hareketi Ordu-yı Hümâyûnumı muhâsara eylemek ve bu vechile zamîrinde olan hıyânetini icrâ ve beyza-i İslâmı şikest itmek dâ'iyyesinde oldığı der-kâr ve dîn yolunda kılıc çeküb şehîd virerek ecdâd-ı izâmım ma'iyyetinde olan dîn-i İslâm dilâverlerinin feth eyledigi bunca memâliki nez' eylemek niyyet-i fâsidesinde oldığı âşikârdır. Silistre ve Ruscuk ve Yergögi kal'aları verâ-i düşmanda kalub refte refte küffâr-ı hâk-sâr berülere gelmekdedir. Hamiyyet-i İslâmiyye ve gayret-i dîniyye bunlara nice tahammül ider eslâf-ı izâmım hu memâliki teshîr itmiş iseler hâsılâtını nefs-i hümâyûnlarına hasr itmeyüb ve a'şâr ve rüsûmâtını ve cizye-i şer'iyye ve mahsûlât-ı sâ'iresini gazâ ve cihâd iden kullarına ve vüzerâsına lâyıkı vechile ihsân ve inâyet buyurub sermâbir ve mehâfilde nâm-ı Muhammed aleyhi's-selâmın ve ism-i sâmîlerinin tezkîrime kâni' olarak şe'â'ir-i İslâm'ın takviyyesine sarf-ı makdûr eylemişlerdir. İşbu Memâlik-i Mahrûse'de nidâ-yı ezân-ı Muhammedî münkatı' olub yerine sadâ-yı nâkûs ikâme itdirmek

gayret-i dîniyyesi olanlara düşer mi bir kerre mülâhaza oluna ve memâlik eyâdî-i küffârda oldığı hâlde ze'âmet ve tîmâr ve mukâta'a ve kulların mevâcibi nereden alınur virilür. Cümle-i ahâlî-i İslâm'dan ma'dûdiyyet iddi'âsını iderken ezân-ı Muhammedî'nin inkıtâ'ına nice râzı olunur bunun encâmı külle yevm hakâretle vakt geçürmekden ise şimdi dîn yolunda cân fedâ eylemek dahi â'lâ degil mi. Sıbyân ve nisvân karındaşlarımız vatanlarından dûr olub sefîl ve ser-gerdân olub beliyyelerde âh ü enîn iderler iken bizler ne günümüze dururuz. El-hamdülillâh Rûmili'de yedi krala cevâb virmege askerimiz vardır. Anadolı'dan dahi fevc fevc geliyor. Cülûs-ı hümâyûnumdan berü her bir umûra ve mevâdd-ı sâ'ireye ikdâm iderim mütâla'ası cümle me'mûrîni işgâl idüb kâğıda boğılur umûr-ı lâzımeye bakmağa vakt kalmayub bundan böyle hâb ve râhat ve betâ'et istemem eli kılıc tutan ehl-i îmân karındaşlarımla dîn-i mübîn uğrunda çalışurum cümleye farz-ı ayn olan gazâ niyyetiyle harekete hâzırım rûhâniyyet-i resûl-i ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimize tevessül ve Cenâb-ı Hayru'n-nâsırîn (İnnâ fetehnâ leke fethen mübînen) sırrına mazhar idüb sâyesine ilticâ eyledigimiz livâ-i sa'âdet hürmetine inşâallâhu Te'âlâ Mevlamız mu'înimizdir hulâsa-ı kelâm ümmet-i merhûme-i muvahhidin cihâd ile imdâd ve ûlî'l-emre inkıyâd ile me'mûr olub sell-i seyf-i nebevî ile hareket-i hümâyûnum musammemdir ulemâ-i â'lâm ve yedi ocağım meclis-i meşveret ve â'zâr ve mîfâk-âmîz hareketden ârî olarak hasbeten **(s.302)** lillâhi Te'âlâ müzâkereye (El-müsteşâru mü'temenün) medlûlünce cümlenizi emîn bilüb müşâvereye me'mûr eyledim başbaşa virüb her tarafı mülâhaza olunsun ve mühimmât-ı seferiyyeden olan hiyâm ve cebhâne ve top ve devâbb ve cümlenin mevkûfün-aleyhi olan akçe ve zahâ'ir ve asker husûsları mütâla'a olunub iktizâsı huzûr-ı hilâfet-me'âbıma arz olunsun herkes hatırına hutur iden umûr-ı hayriyyeyi söylesün sonunda şöyle lâzım idi diyecek kalmasun doğrı söyleyüb hayr tarafını ketm itmeyanlar zamânımda medhûl olmaz ve tekdîr olunmaz cümlenin tasvîb eyledikleri nezd-i mülûkânemde dahi tasvîb olunur vakt fevt olunmasun Cenâb-ı Hayrü'l-fâtihîn ahvâlimizi hüsn-i hâle tebdîl eyleyüb mü'eyyed min indillâh olan Devlet-i Osmâniyye'yi mansûr ve muzaffer eyleye âmîn bi-hürmeti Seyyidi'l-mürselîn ve hayr-hâhân-ı devletimin iki cihânda yüzleri ağ olsun azîz ve mükerrem olsunlar. (Nasrun mina'llâhi ve fethun karîb ve mina'llâhi't-tevfîk)

(14)

Re'îs-i Vehhâbîyân Olan Su'ûd bin Abdülazîz Tarafından Şâm Vâlîsi Genc Yûsuf Paşa'ya Gönderilan Mektûbun Sûretidir

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Mine'l-mevhibi'l-lâhi ilâ-Yûsuf Paşa Hâkimü'ş-şâm ve Trablus es-selâmü't-tâmmü ve't-tahiyyetü ve'l-ikrâm tehdî ilâ-seyyidi'l-enâmi Muhammed aleyhi efdalü's-salâvâti ve's-selâmi ve ba'de nenhî ilâ-cenâbi'l-mükerremi ve'l-habîbi'l-muhterem Yûsuf Paşa belleğahu'l-lâh mine'l-hayri mâ-şâ'e fe-kad vasale ileynâ kitâbüküm ve fehhemnâ mâ-havâhu hitâbüküm suhbetü'r-rekbü'l-kâdimîne ilâ-beytu'l-lâhi'l-harâmi iz-vesalû bi's-selâmi ve hasale lehüm **(s.303)** mâ-âradû min-müşâhedetin tilke'l-emâkini'l-izâmi ve kazu'l-menâsike ve beleğu'l-

merâmi ve vaka'a lehüm min-nâ mâ-şâ'û min-hüsni'r-ri'âyeti ve'l-ihtirâmi ve âmelnâ-hüm bi-mâ istehakkûhu mine'l-ikrâmi ve te'emmelû mâ-nahnü fî-hi min-ikâmeti'ş-şerâyi'i'd-dîniyyeti ve ihyâ'i's-süneni'n-nebeviyyeti ve'l-hamdü li'l-lâhi'l-lezî bi-ni'metihî tetimmü's-sâlihât ve mâ-künnâ li-nehtediye lev-lâ en-hedâna'l-lâhü le-kad câ'et rusülü rabbinâ bi'l-hakkı ve künnâ kable minneti'l-lâhi aleynâ fi-hazâ'd-dîni fi-gayeti'l-cehli ve'd-dalâli'l-mübîni fe-hedâna'l-lâhü ilâ-dîni'l-İslâmi fe-enkaznâ bihî mine'd-dalâleti ve ebsarnâ mine'l-amâyeti ve cemma'nâ ba'de'l-fırkati ve izâle bi-hi'ş-şirki ve'l-fesâdi ve mekkene dînehû ve ezherahû fi'l-ibâdi ve'l-bilâdi ve i'ânenâ alâ-ikâmeti'l-adli fi-cemî'i re'âyâna'l-hâzıru min-hüm ve'l-bâd ve izâle'z-zulmi min-biynihim ve'l-fesâdi ve mina'l-lâhi aleynâ fi-ikâmeti'l-adli fi'r-ra'iyyeti hattâ sârû el-hamdü li'l-lâhi elâ'l-hakkı bi's-seviyyeti fe-itme'ennetü'l-bilâdi ve eminetü's-sübüli mine'z-zulmi ve'l-fesâdi fe'l-hamdü li'llâhi alâ-mâ-evlânâ ve'ş-şükrü li'l-lâhi alâ-mâ i'tânâ ve kad-beleğeküm mâ-nahnü aleyhi ve nad'u'n-nâse ileyhi ve lâkin rubbemâ yeka'u men nakale'l-âhbâri ziyâdetün ve nuksânün fe-nezküru le-kümü'l-âne hakîkaten alâ-vechihî li-tekûnû le-nâ min-ma'rifeti da'vetünâ alâ-yekînı ve asâ en-tekûnû le-nâ mine'l-müs'ifîne alâ-ikâmeti hâze'd-dîni fe-yekînenâ el-lezî nahnü aleyhi ve nad'u'n-nâse ileyhi hüve'l-ihlâsi li-ibâdeti'l-lâhi vahdehû ve lâ-nezbehu'l-kurbân illa'l-lâhe ve lâ-nercû illâ hüve ve lâ-nehâfü illâ minhü ve lâ-netevekkelü illâ aleyhi ve innenâ nettebi'u'r-resûle salla'l-lâhü aleyhi ve sellem ve nüveccibü tâ'tehû alâ-cemî'i'l-mükellefîne ve netesennenü bi-sünnetihî ve nehtedî bi-hidâyeti'l-lâhi ve lâ-na'büdü illa'l-lâhi vahdehû ve lâ-netekarrebü illâ ileyhi bi-mâ şere'a alâ-lisâni resûlihî salla'l-lâhu aleyhi ve sellem mimmâ-dellet aleyhi'n-nusûsi'l-kur'âniyyeti ve's-sünneti'n-nebeviyyeti ve hazâni'l-âsılâni hümâ hakîkaten şahâdeten en-lâ-ilâhe illa'l-lâhu ve şahâdeten enne Muhammeden resûllu'l-lâhi ve lâ-ilâhe ma'bûdün illa'l-lâh fe-men harrefe şey'en mine'l-ibâdeti li-gayri'l-lâhi fe-kad ittehaze ilâhen ma'a'l-lâhi va'l-lâhu sübhânehû kad-ersele rüsulihî bi'd-da'veti ile't-tavhîdi ve kâle'l-lâhu Te'âlâ enı'büdu'l-lâhe vectenibü't-tâğûte ve kâle Te'âlâ ve mâ-erselnâ min-kablike min-resûlin illâ nûhî ileyhi ennehû lâ-ilâhe illâ-ene fa'budûne ve kâle Te'âlâ fa'büdu'l-lâhe muhlisîne lehü'd-dîni illâ'l-lâh ed-dînü'l-hâlisi fe'd-da'vetü ile't-tavhîdi hüve dîni'r-rusüli felâ-yüd'â illa'l-lâhü vahdehû kemâ-kâle Te'âlâ ve inne'l-mesâcide lillâhi felâ-ted'û ma'a'l-lâhi ehaden ve fi'l-hadîsi ani's-sâdıki'l-masdûki salla'l-lâhü aleyhi ve sellem inne'd-du'â'e muhu'l-ibâdeti sümme karâ'e resûllâh salla'l-lâhu aleyhi ve sellem ve kâle rebbüküm üd'ûnî estecib lekûm inne'l-lezîne yestekbirûne an-ibâdeti se-yühilûne cehenneme dâhirîne fe-men de'â gayri'l-lâhi ve isteğâse bi-gayrihî fî-keşfi'ş-şedâ'idi ve celbi'l-fevâ'idi fe-kad üşrike bi'l-lâhi va'l-lâhü lâ-yeğfiru li'l-müşriki kemâ-kale inna'l-lâhe lâ-yeğfiru en-yüşrake bi-hî ve yeğfiru mâdûne zâlike li-men yeşâ'ü ve hakâ Allâhu Te'âlâ ani'l-Mesîhi aleyhi's-selâmi inne-hû men yüşrake bi'l-lâhi fe-kad harema'l-lâhu aleyhi'l-cenneti ve kâle Te'âlâ ve'l-lezîne yed'ûne min-dûnihî lâ-yestecîbûne le-hüm bi-şey'in illâ ke-bâsitin keffeyhi ile'l-mâ'i li-yeblüğa fâhü ve mâ-hûve bi-bâliğihî ve mâ du'â'ü'l-kâfirîne illâ fi-dalâlin ve kâle Te'âlâ ve men yed'u ma'a'l-lâhi ilâhen âhar lâ-burhâne le-hû bi-hî fe-innemâ hisâbuhû inde-rabbihî inne-hû lâ-yüflihu'l-kâfirûne fe-men de'â ilâhen ğayrullâhi ev sâle meyyiten ve isteğâse bi-hî fi-kazâ'i'l-hâcâti ve tefrîci'l-kürebâti fe-kad ittehaze ilâhen ma'a-rabbi'l-arzi **(s. 304)** ve's-semavâti ve kezâlike min-zebhi'l-kurbâni li-gayri'l-lâh ev-secede lehû ev-hâfe havfü's-serrâ'i evi't-tekele aleyhi ev-abeduhû li-enne hâzihi'l-umûri lâ-tesahha illa'l-lâhu vahdehû ve kâle Te'âlâ kul inne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî li'l-lâhi Rabbi'l-alemîne lâ-

şerîke lehû fe-salli li-Rabbike ve'nhar ve kâle Te'âlâ fe-lâ-tehâfûhum ve hâfûni in-küntüm mü'minîne ve kâle ve lem-yahşa illa'l-lâhe fa'büdûhü ve tevekkelû in-küntüm Mü'minîne fe't-tevhîdü hûve aslü dîni'l-mürselîn ve evvele mâ-ted'u'n-nâse ileyhi men isteğâse bi'l-lâhi vehdehû ve âhlesa lehu'l-ibâdeti ve amele mâ-faraza aleyhi fe-hûve ehûnâ el-Müslimü lehû mâ-lenâ ve aleyhi mâ-aleynâ ve men lem-yesği li-zâlike bel-ekâme alâ-şirkihî keffernâhu ve kâtelnâhu kemâ-emerna'l-lâhe bi-zâlike bi-kavlihî ve kâtilûhüm hattâ lâ-tekûne fitnetün ve yekûne'd-dînü küllehü lillâhi ve ne'mürü bi-ikâmeti's-salâti fî-evkâtihâ bi-erkânihâ ve ahyânihâ ve nelzeme cemi'i re'âyânâ ve men hüve tahte-tâ'atenâ bi-zâlike ve ne'müruhüm bi-îtâ'i'z-zekâti ve sarfihâ fi-masârifihâ'ş-şer'iyyeti'l-mezkûreti fi-sûreti berâ'e ve li-siyâmi Ramazâne ve hacca beyti'l-lâhi'l-harâmi ve ne'müruhüm en-ye'rifû fadla'l-lâhi ve minnetihî ve ma'rûfihî ve nenhî ani'l-münkeri mine'z-zinâ' ve's-sirkati ve şurbü'l-hamri ve'l-haşîşeti ve mâ-yüşâkilühâ ve ekele emvâlü'n-nâsi bi'l-bâtıli ve ne'huzü'l-hakka mine'l-kavî li'z-za'îfi ve nansıfü'l-mazlûmi mine'z-zâlimi ve nenhî an-sâ'iri'l-münkirâti ve nezîlü'l-bid'i's-seyyi'âti'l-muhaddisâti ve nahnü fi'l-i'tikâdi alâ-akîdeti's-selefi ve's-savâbi's-selefi's-sâlihi mine's-sahâbeti ve tâbi'îhim ve nûvassıfu'l-lâh ve nükaddisuhû bi-mâ vasafe bi-hî nefsihî fi-kitâbihî ve alâ-lisâni Rasûlihî min-gayri teşbîhi ve lâ-temsîli ve lâ-tahrîfi ve lâ-ta'tîli ve nüsebbitu'l-lâhi mâ-esbete li-nefsihî min's-sifâti ve nenfî an-hü müşâbeheti'l-mahlûkâti ve lâ-nekfür ehaden min-ehli'l-İslâmi bi-zenbin ve lâ-nekfür bi'l-lâhi ve Rasûlihî ve men üşrike bi'l-lâhi ve se'ele min-gayri'l-lâhi kazâ'i'l-hâcâti ve tefrîci'l-kerbâti ve iğâseti'l-lehefâti ve lâ-nükâtilü illâ min-emri'l-lâhi bi-kıtâlihî mine'l-müşrikîne ve men terake şerâyi'i'd-dîni kâle Te'âlâ fektülû'l-muşrikîne haysü vecedtümûhüm ve hûzûhüm vahsarûhüm vak'adû le-hüm külli mersadin fe-in tâbû ve ekâmû's-salâte ve âtü'z-zekâte fe-ihvâniküm fi'd-dîni ve sebbete fi's-sahîhayni an'n-nebiyyi salla'l-lâhu ta'âle aleyhi ve sellem kâle umirtü en-ukâtile'n-nâse hattâ yeşhedû en-lâ-ilâhe illa'l-lâhi ve enne Muhammeden Resûlu'l-lâhi ve yükîmu's-salâte ve yü'tû'z-zekâte fe-izâ-fe'alû zâlike asamû min-dimâ'ihim ve emvâlihim ve hisâbihim ale'llâhi fe-alleka Resûlu'l-lâhi'l-ismeti alâ'ş-şehâdeteyni'l-leteyni hümâ aslu dîni'l-İslâmi ve alâ-ikâmeti'l-ferâ'izi min's-salâti ve'z-zekâti ve men lem-yef'al zâlike lem-ya'sım demihû ve mâlihî ve men fe'ale zâlike fe-hüve Müslimün li'l-lâhi lehû mâ-li'l-mMüslimîne fe-hâzâ ellezî zekernâhu hüve hakîkatü mâ-nahnü aleyhi ve ned'u'n-nâse ileyhi ve nahmedü ellezî hadânâ li-hazâ'd-dîne ve metta'nâ bi-iktifâ'i isri Seyyidi'l-Mürselîne ve ente fi-hıfzi'l-lâhi ve emânihî âmîn.

(15)

Saydâ Vâlîsi Süleymân Paşa'ya İrsâl Buyurılan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki Saydâ Vâlîsi Süleymân Paşa-yı sadâkat-nişânımsın Şâm Vâlîsi Genc Yûsuf Paşa'yı hâricî (**s.305**) üzerine fermân-ı âlîşânımla me'mûr eylemiş idim ve pey-der-pey isti'câl olunmuş iken esbâb-ı turuk âmâde idecegim ve mühimmât tedârüki diyerek avk ve te'hîr ile imrâr-ı evkât ve kâh tarîk-i Hicâz'a cesbân olmayan top ve humbara ve mu'âvenet mütâlebesi illetini beyân ve ara ara etrâf ve eknâfa itâle-i dest eylediginden mâ'adâ tama'-ı hâmmından nâşî Yafa İskelesi ve Gazze'yi mâlikâne veyâhûd iltizâmen tarafıma ihâle olunur

ise Hicâz me'mûriyetime suhûlet olur ma'razında derûnunda müştekim olan fikr-i fâsidesine revâc virmek idügini îmâ ve kapu kethüdâsı mel'ûnuna gönderdiği şukkalardan biri yedime geçmekle bahâne-i âhar azviyle merkûmı azl ve Niş ordusuna nüzûl emâneti me'mûriyetiyle teb'îd itdirilüb müşârün-ileyhim ihsâs olunan mütevârî me'mûriyetine azîmetini uydurub mücerred kesb-i tagallüb iddi'âsında olmağla bu makûlenin tertîb-i cezâ ile mücâzât olunması vâcib olmağın hafiyyeten fermânı yazılub ve eyâlet-i Şâm ve elviyye-i sâ'iresiyle uhde-i liyâkatine tevcî fermânı ve hâricî üzerine me'mûriyyetinin ve Der-aliyyeme zahîre ve zimemâta dâ'ir evâmir-i aliyyem tastîr itdirilüb cümlesini hazîne vekîlim ağa kulum ile tarafına îsâl olunmuşdur bi-mennihî Te'âlâ vusûlünde me'mûriyyetini ber-vech-i suhûlet icrâya ibtidâr ve ser-i maktû'unı Der-aliyyeme îsâl ve kâffe-i emvâl ve eşyâsını itlâf ve izâ'adan mübâ'adet birle ma'rifetin ve ma'rifet-i şer'le tahrîr ve hıfz idüb defterini der-i devlet-medârıma takdîm idüb kezâlik Şâm ve etrafına râbıta virüb edevât-ı tarîk ve asker ve mühimmâta kemâl-i ihtimâm ve Mısır vâlîsiyle bi'l-muhâbere Haremeyn-i Şerîfeyn cânibine rû-be-râh azîmet ve Akkâ ve Saydâ ve Şâm ve sâ'ir uhde-i liyâkatinde olan mahallere birer âdemler koyub Der-aliyyeme zahîresini ve zimmetinde olan emvâl-i mîriyyeyi ve gerek Şâm vâlîsi tarafından müretteb zahîreyi ucâleten irsâline kemal-i gayret ve ihtimâm eyleyesin Gâzî Cezzâr Ahmed Paşa rahmetullâhi aleyh terbiyye-kerdesi oldığın içün her vechile senden sadâkat ve rızâ-cûyâne hareket eylemen me'mûlüm olmağın bu umûr-ı mehâmmı evvel Hakk Te'âlâ sonra senin zât-ı hamiyyetine ihâle eyledim göreyim seni Gâzî Cezzâr Ahmed Paşa merhûmun yokluğunı bildirmeyüb emrimi infâza şitâb eyleyesin zahîreyi tertîbinden ziyâde göndermege gayret eyleyesin mahzûz olurum zimmetinde olan emvâl-i mîriyyeyi ucâleten îsâl idüb bir dahi emrim varmalu eylemeyesin ve Hicâz maslahatında tedbîrin ne vechiledir tafsîlen tahrîr eyleyesin ve hasr-ı matlabım olan Haremeynü'ş-şerîfeyn mesâlihini kendüye salât-ı mefrûza gibi bilüb makdûrını sarf eyleyesin işbu hatt-ı hümâyûnum mazmûnıyla âmil olasın.

Fî C. sene 1225

(s.306)

(16)

Su'ûd-ı Vehhâbî Tarafından ŞâmVâlîsine Gelan Mektûb

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

El-hamdu li'l-lâhi mu'izzün men etâ'ahû ve inkâde ve muzillü men ezâ'a emrahû ve asâhu'l-lezî veffeka ehli tâ'atihî li'l-âmeli bi-rızâhu ve hakku alâ-ehli ma'siyyetihî mâ-kadderuhû aleyhim bi-kazâhu ve eşhedü en-lâ ilâhe illa'l-lâhu lâ-rabbe le-nâ sıvâhu ve lâ-ma'büde illâ iyyâhu ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlihî erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-hakkı li-yuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve kefâ bi'l-lâhi şehidâ min-Su'ûd bin Abdulazîz lâ-cenâbı Hazreti Yûsuf Paşa Vezîru'ş-Şâm selâmün alâ-meni't-tebe'a'l-hüdâ ammâ ba'd fe-inni ûd'ûke ilâ'l-lâhi vahdehû lâ şerîke le-hû kamâ kâle'n-nebiyyü eslim teslim yü'tike'l-lâhu ecruke marreteyni va'l-lâhu tebâreke ve Te'âlâ ersele Muhammeden ve ekmele'd-dîni alâ-îsânihî ve âhbera Celle Celâlehû fî-kitâbihî men-yüti'u'r-rasûle fe-kad-etâ'allâhu ve evvelü mâ-da'â ileyhi'n-nebiyyi ibâdetu'l-lâhi vahdehû lâ-şerîke le-hû ve terake ibâdeten mâ-sıvâhu

kâle'l-lâhu Te'âlâ ve le-kad-ba'asnâ fi-külli ümmetin rasûlen eni'büdu'l-lâhe vectenibü't-tâğûte ve kâle Te'âlâ ve mâ-erselnâ min-kablike min-rasûlin illâ nûhî ileyhi ennehû lâ-ilâhe illâ enâ fa'büdûn ve kâle Te'âlâ ve es'ele men-erselnâ min-kablike min-rusulinâ ece'alnâ min-dûni'r-Rahmâni âliheten ya'büdûne ve kâle Te'âlâ ve inne'l-mesâcide li'l-lâhi fe-lâ ted'û ma'a'l-lâhi ehaden ve kâle Te'âlâ le-hû da'vetü'l-hakkı ve'l-lezîne yed'ûne min-dûnihî lâ-yestecibûne le-hû bi-şey'in ve kâle Te'âlâ ve men-edalle mim-men yed'û min-dûni'l-lâhi ve kâle Te'âlâ yed'û min dûni'l-lâhi mâ-lâ-yedurruhû ve mâ-lâ yenfe'uhû zâlike hûve'd-dalâli'l-ba'îd yed'û li-men darruhû âkrebe min-nef'ihî li-be'si'l-mevlâ ve li-be'si'l-aşîri ve kâle Te'âlâ ve men yüşrik bi'l-lâhi fe-kad-harama'l-lâhu aleyhi'l-cenneti ve mâ'vâhü'n-nâri ve kâle Te'âlâ lâ-yeğfiru en yüşrake bi-hî ve yağfiru mâ-dûn zâlike li-men yeşâ'u ve emera Celle Celâlü bi-tâ'ati rasûlihî ve'd-dîni mebnî alâ-ittibâ'i emrillâh ve emri resûlihî ve'l-ihtilâfu beynenâ ve beyne'n-nâs inde hazeyni'l-asliyyîne eyye'l-ihlâsı ve'l-mütâbe'ati fe'l-evvelü nefyü'ş-şirki ve's-sânî nefyü'l-bid'i kâle'l-lâhü Te'âlâ fe-men kâne yercû likâe' rebbihî fe'l-ya'mel amelen sâlihan ve lâ-yüşrik bi-ibâdeti Rabbihî ehaden ve faslü'n-nizâ'i beyne'l-muhteliffne inde-kitâbi'l-lâhi ve asli'd-dîni ellezî ned'û ileyhi'n-nâsi hûve mâ de'â ileyhi Muhammedün salla'l-lâhu aleyhi ve selleme ihlâsu'l-ibâdeti li'l-lâhi ve ikâmeti'l-ferâ'izi ellezî iftereza'l-lâhu aleyhi ve nefayü'ş-şirki ve tevâbi'ihî min-külli kabîhin ve hâzihî tekfi ani't-tafsîli fe-in-hedâka'l-lâhu fe-hayre yüheyyi'ü leke ve tüfevvizü bi-sa'âdeti'd-dünyâ ve'l-âhireti ve lâ-nülzimüküm illâ-mâ-evceba'l-lâhu aleyküm ve şehidtüm ennehu'l-hakka ve lâ-nenhâküm illâ-ammâ harema'l-lâhu aleyküm ve şehidtüm ennehü'l-bâtıle fe-in eşkele aleykümü'l-emri ve talebtümü'l-münâzürati câ'eküm min-nâ mutâva'a ve nâzarnâküm ve illâ tukbilûue aleynâ mutâva'atiküm ve'l-münâzürati indenâ fe-in ebeyttm illa'l-küfra bi'l-lâhu ve ahtartümü'd-dalâle ale'l-Hüdâ nekûlü ke-mâ-kâle Celle Celâluhû fe-in tevellev fe-innemâ hüm (**s.307**) fi-şikâkın fe-se-yekfîkehümu'l-lâhi ve hüve's-semî'u'l-alîm ve nekûlü yâ-mâlike yevmü'd-dîni iyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'înü fe-innehû ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-nasîr.

(17)

Rü'esâ-yı Vehhâbîyândan Ulyân Nâm Şahsın ŞâmVâlîsine Yazdığı Tahrîrât

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Min Ulyân ez-Zabîbî ilâ-cenâbı âlî cenâbi'd-düstûrü'l-mehâb aynü'l-a'yâni ve umdetü'l-küberâ'i'l-fihâm zevi'l-kadri ve'l-ihtişâm el-vezîru'l-mükerrem vâliyyü'ş-Şâm el-Hac Yûsuf Paşa sellemehu'l-lâhu Te'âlâ mine'l-âfâti ve ihdâhu ile'l-ameli bi's-sâlihâti'l-bâkiyâti es-selâmü aleyke ve rahmetu'l-lâhi ve berakatuhû sümme ba'dehû nuhbiruke lâ-ahberte bi-mekrûhi innenâ in-şâ'a'l-lâhu Te'âlâ mâ-na'rifü ille'l-lezî fîhi's-savâbi nu'allimüke bi-ahvâli'l-Müslimîne hazar ve a'râbe ve yehkümûne mutâva'atehüm bi-mevkı'i kitâbu'l-lâhi'l-münezeli bi-şerî'ati'n-nebiyyi Muhammedün salla'l-lâhü aleyhi ve sellem ve yansifûne'z-za'îfe mine'l-kavî ve yenhûne ani'ş-şîmeti ve yehdûne'z-zîneti ve lâ-yeslüke indehüm meseli âhvâlüm hâzihi'l-iftihâri fi'l-melâbisi ve külle'l-havâdisi'l-gayri'l-marziyyeti'l-lâhi fe-lâ yakbelûnehâ ve nahnü A'râbe ve Nebiyyinâ Muhammedin salla'l-lâhü aleyhi ve sellem Arabî ve ashâbihî

Arabün rıdvânu'l-lâhi Te'âlâ aleyhim ecma'în fe-sebebe tastîri hâzihi'l-ahrefi ileyke fe-hüve inne-nâ lemâ künnâ indeküm bi-hâza'l-âmmi ve e'lamnâküm bi'l-vâkı'i ve lem-emkennâ nasıleküm limâ ta'ayyenâ ale'l-erzâki ve sâretü'l-Müslimîne ve vecehhehâ li-tarafiküm li-key yutâli'û mâ-yeclibü'l-hayri ve mâ-kâne teveccühühüm li-muhârebeti ve nahnü lem-nemkıt dimâ'ü'l-İslâmi mâ-beynenâ ve'l-âne ketebe İmâmunâ el-mükerrem Su'ûd veledi Abdülazîz kitâbetün ve hiye vâseletke ve murâdühü turselûne ulemâ'iküm yukâbilûne ulemâ'inâ ve küllün minhüm yûcebü mes'eleten bi-mâ enzelehu'l-lâhu alâ-resûlihî fe-in işteheytüm ve eredtüm terselû lenâ erba'ten ulemâ'i yekûnû zü-fasâhatin alâ-erba'ati mezâhibin ve yelkû aleynâ fî-medineti'l-Kerek ve netesâlemehüm bi-emâni'l-lâhi Te'âlâ bi'l-ihtişâmi ve'l-ikrâmi hattâ nûsılehüm ve neruddühüm sâlimîne bi-havli'l-lâhi ve kuvvetihî ve lev-innenâ neşûfü ulemâ'unâ yeğlibû fe-hüm mükramîne müfrezîne ve-in mâ-işteheytüm ürsilû lenâ el-emâni hattâ nüci'ü bi-ulemâ'inâ li-ennenâ nağrifü emânu'l-lâhi fe-me sâliküm sâdıkun ve küllü men vakafe alâ-diyâueti'l-hakkı in-şâ'a'l-lâhu Te'âlâ nettebi'uhû ve nahnü na'rizu aleyküm bi-ziyâdeti alâ-mâ fi-mektûbi Su'ûd ani'l-işrâki fi'l-ibâdeti ve zebhu'l-kurbâni li-gayri'l-lâh ve binâ'i'l-makâmâti ale'l-kubûri ve'l-i'tikâdi fi'l-evliyâ'i ve'l-enbîyâ'i ve'ş-şühedâ'i ve's-sâlihîne ve ashâbi'n-nevbeti ve'l-aktâbi ve'l-fukarâ'i ve'd-derâvîşi küllü hazâ yercûküm bi'ş-şefâ'ati ve't-tavassuti ve hazâ küllehû indenâ işrâkün ve ziyâduhâ el-hatâya'z-zâhireti misli şürbü'l-hamr ve'l-livâta ve'n-nisâ'ü'l-hâricâti ve sebbü'd-dîni ve'l-halfü bi-gayri'l-lâhi ve şürbü't-tütün ve'l-ercîle ve lu'bü'n-uakleti ve'l-varakı ve'l-muhaddisi bi'l-kahâvî ve darbü't-târ ve lu'bü'l-fukarâ'i ve'l-eş'âri ve küllün mâ-yülehhâ an-ibâdeti'l-lâhi fe-li-küllin hâzâ mekrûhüu ve yeb'udü ani'l-lâhi (**s.308**) Te'âlâ ve zulmü'l-ibâdi ve'l-belâkısı ve kabûr'r-ruşveti min'l-ulemâ'i ve murâ'âti'l-vücûhi fi'ş-şerî'ati hâzâ küllehû bid'atün ve-mâ yakbelene'l-Müslimîne fe-hâzâ şerhunâ leküm fe-in künte kâsıdün ale'l-intifâ'i inda'l-lâhi sümme inde Su'ûd dâ'iretüke memleketün leke ve levâzımuhâ bi-hakîkati'l-lâhi leke ve bi-gayri emri münzeliu fâtıru's-seb'i's-semavâti mâ-na'melü şey'en ve ente fâsılun fi-re'yike ve in-kâne hâtırun fi-tulû'i'l-hâcci ersil lenâ netevâcehe ente ve Su'ûd el-lezî yûcibü'd-diyâneti'l-hakîkati nahnü nettebi'uhû ve'l-lezî yectenibü anhâ fe-hûve za'îfün ve-lâ dînün gayra dîni'l-İslâmi ve nahnü müteveccihîne aleyke bi-fâtırı's-semavâti ve'l-arzi nemekat demü'l-İslâmi bi-ikbâli li'l-ulemâ'i li-ba'dihim ve tersû lenâ fi'l-mu'temed.

(18)

Şâm Vâlîsi Tarafından Su'ûd'a Yazılan Cevâbnâme

Min Süleymân vâliyyün ekâlîmü'ş-Şâm min-tarafi'd-Devleti'l-Osmâniyyeti eyyedeha'l-lâhu ilâ-yevmi'l-kıyâmeti ve sebbetehâ alâ-akîdeti ehli's-sünneti ve'l-cemâ'ati ilâ-Su'ûd bin Abdülazîz

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

El-hamdü li'l-lâhi rabbi'l-alemîne ve's-salâvatü ve's-selâmü alâ-nebiyyinâ hatemü'n-nebiyîne ve'l-mürselîne ve âlihi't-tayyibîne't-tâhirîne ve men yettebi'hüm ilâ-yevmi'd-dîni ammâ ba'd fe-kad vasale ileyuâ kitâbekümi'l-mürseli ilâ-selefinâ Yûsuf Paşa el-münebbî'i

an-âhvâlikûm ke-mâ lâ-yuhfâ ve karâ'nâh ve fehhimnâ ma'nâhu ve fehvâhu ve-mâ zekertam mine'l-âyâtu'l-Kur'âniyyeti ve'l-ehadîsi'n-nebeviyyeti fe-alâ-gayri mâ-emara'l-lâhu ve resûlihî mine'l-hitâbi ile'l-Müslimîne bi-muhâtabeti'l-küffâri ve'l-müşrikîne ve hazâ hâlü'd-dâllîne ve kusvetü'l-câhilîne ke-mâ kâle'l-lâhu Te'âlâ ve emme'l-lezîne fi-kulûbihim zîğun fe-yettebi'ûne mâ-teşâ'behe minhübtiğâ'i'l-fitneti ve emnâ nahnü ehlü'l-cemâ'ati ve's-sünneti mine'l-milleti'l-Muhammediyyeti nü'mînü ve nukarribü tilke'l-âyâti'ş-şerîfeti'l-Kur'âniyyeti ve'l-ehâdîsi'n-nebevîyyeti ve lâkin nekra'ûhâ ale'l-kefereti'l-fecerati lâ-ale'l-milleti'l-İslâmiyyeti fe-inne zâlike yûcibü küfran bi-icmâ'i'l-e'immeti'l-erba'ati ve bi-hâzâ inne-i'tikâdikûm gayra i'tikâdi ehli'ş-sünne ve'l-cemâ'ati ve kezalike fi-mâ erselehû Ulyân ez-Zabîbî el-hâvî li'l-iftirâki ve'ş-şübehâti ve innenâ bi-hamdi'l-lâhi ve'l-minneti ale'l-fitrati'l-İslâmiyyeti ve'l-i'tikâdâti's-sahîhati ve lem-nezel bi-hamdihî Te'âlâ ve tevfîkihî aleyhâ nuhyî ve aleyhâ nemûtü ke-mâ kâle Te'âlâ yusbitu'l-lâhü'l-lezîne âmenû bi'l-kavli's-sâbiti fi-hayâti'd-dünyâ ve fi'l-âhirati fe-zâhirunâ ve bâtınunâ bi-tevhîdihî Te'âlâ ve sıfâtihî ke-mâ beyne fî-kitâbihî kâle Te'âlâ va'büdu'l-lâhe ve lâ-tüşrikû bihî şey'en ve eti'u'l-lâhe ve'r-resûle ve uli'l-emri minküm ülâ'ike hümü'l-mü'minûne hakkan ve kâle aleyhi's-salâtü ve's-selâm umirtü en ukâtile'n-nâse hatta yeşhedû en-lâ-ilâhe il-lâllâhu fe-izâ kâlûhâ asamû minnî dimâ'ihim ve emvâlihim illâ bi-hakkıhâ ve hesabihim ale'l-lâhi ve kamâ kâle nebiyü'l-İslâmi alâ-hamse şehâdetin en-lâ ilâhe illa'l-lâh ve enne Muhammeden resûlu'l-lâhi ve ikâme's-salâti ve îtâ'e'z-zekâti ve savmi Ramazâne ve hacü'l-beyti menistetâ'a ileyhi (s.309) sebîlâ fe-nahnü bi-hamdi'l-lâhi ve tevfîkihî mu'âşiri ehli's-sünneti ve'c-cemâ'ati mütemessikûne bi'l-kitâbi ve's-sünneti kâ'imûne bi'l-erkâni'l-İslâmiyyeti ve'l-imâniyyeti âmennâ bi'l-lâhi ve bi-mâ ünzile ileynâ ve lâ-nüşrike bihî şey'en nuhillü mâ-ehalla'l-lâhu ve nuharrimü mâ-harrama'l-lâhu ve eta'nâ alâ-zâlike İmâmü'l-Müslimîne sultânunâ ve vülâtunâ ve nükâtilü a'dâ'e'd-dîni ke-a'dâ'enâ fe-nahnü Müslimîn hakkan ve ecma'a alâ-zâlike e'immetü'l-mezâhibi'l-erba'ati ve müctehidü'd-dîni'l-Muhammedî mine'l-kitâbi ve's-sünneti ve emmâ talabüküm minnâ erba'aten min-ulemâ'inâ ev irsâli matva'îkum li-ecli'l-mübâheseti ve'l-münâzarati fe-kad-vaka'a zâlike marrâtün min-gayrinâ ve kad-tebeyyene'r-rüşdü mine'l-ğayyi ve hashasa'l-hakkı ve'l-hakku ehakkun en-yüttebe'a ve mâzâ ba'de'l-hakkı illa'd-dalâli ve hâzâ mâ-kîle ve mâ-yükâlü ve't-tezelzüli muhâlün ve emmâ mâ-a'tereynâ ve mâ-ebteleynâ bihî mine'l-ma'âsî ve'z-zünûbi fe-leyset evvelü kârûre küsirat fi'l-İslâmi ve lâ-yuhricunâ min dâ'ireti'l-İslâmi kemâ-ze'amete'l-havârici mine'l-firaki'd-dâlleti ellezîne akîdetühum alâ-hilâfi akîdeti ehli's-sünneti ve'l-cemâ'ati mine'l-Mille'l-Muhammediyye ve kad-beşşerana'l-lâhu Te'âlâ bi-âyâti lâ-tu'add ve lâ-tuhsâ ve kezâlike sünenü'l-hedyi bi-mâ yekfüruhâ ve yemhûhâ ve mâ-yûcibü hudûdühâ ve reddü mefâsidühâ kâle'l-lâhu Te'âlâ inne'l-hasenâte yüzhibne's-seyi'âti ve yudra'ûne bi'l-haseneti's-seyyi'eti ülâ'ike lehüm ukbe'd-dâri inne'l-lâhe lâ yeğfiru en yüşrek bihî ve yağfiru mâ-dûne zâlike li-men yeşâ'u ve âharûne i'terafû bi-zünûbihim halletû amelen sâlihan ve âhiru seyyi'en asa'l-lâhu en-yetûbe aleyhim ve kâle salla'l-lâhu aleyhi ve sellem şefâ'atî li-ehli'l-kebâ'iri min-ümmetî ve kad-veka'atü'l-hudûdi'ş-şer'iyyeti fi-zemeni hayru'l-verâ ve ceret ilâ-zamânınâ hâzâ ve nahnü bi-havli'l-lâhi Te'âlâ nukayyinuhâ kezâlike ilâ-mâ-şâ'allâhu Te'âlâ ve lâ ismete li-gayri'l-enbîyâ'i aleyhimü's-salâti ve's-selâmi ve hâzâ lisânü'l-Milleti'l-İslâmiyyeti ve akîdetü ehlü's-sünneti ve'l-camâ'ati kâle-Te'âlâ fe-minhüm zâlimun li-nefsihî ve minhüm muktasıdün ve minhüm sâbikun bi'l-hayrâti bi-izni'l-lâhi Te'âlâ ve külle müyesserun lemmâ

haleka lehû fe-müseyyirikümü'l-cehli ve'l-fitneti kâle Te'âlâ el-A'râbu eşeddü küfran ve nifâkân ve ecdere en lâ-ye'lemû hudûde mâ-enzela'l-lâhu izâ entüm A'râbi sükkâni'l-bâdiyeti fi'eten necdiyye ve fi'etün Müseylemetü'l-kezzâbi i'tikâdâtüküm muhdesetün ve bid'atün kavmi ceheletin bi-kavâ'idi e'immet'd-dîn Ehlü's-sünneti ve'l-cemâ'ati entüm tâ'ifetün bâğîyetün havârici an-i'tikâdi ehli's-sünneti ve'l-cemâ'ati's-sultâniyye fe-in kânet şehvetüküm fi-i'âneti'l-İslâmi bi'l-mukâteleti ve'l-mu'ânedeti fe-kâtilû a'dâ'e'd-dîni'l-kefereti'l-fecerati lâ el-Milletü'l-İslâmîyye ve lâ-iftetânahâ kâle aleyhi's-salâtü ve's-selâm el-Müslimü men selime'l-Müslimûn min min-yedihî ve lisânihî ve keyfe tuhâtibûne ehle'l-İslâmi muhâtabetü'l-küffâr ve tükâtilûne kavmen yü'minûne bi'l-lâhi ve'l-yevmi'l-âhiri kâle aleyhi's-selâm el-fitnetü nâ'imetün le'ana'l-lâhu men eykazahâ ve kâle Te'âlâ efe-men züyyine lehû sû'i amelihî fe-ra'âhu hesenen fe-inna'l-lâhe yudıllü men yeşâ'ü ve yehdî men yeşâ' ve kad-kâle aleyhi's-selâm men kâle inne'n-nâse helekû fe-hüve ehlekehüm kemâ fi'l-hadîsi fe-eyyi hâletin esû'ü ve edallü ve a'zamu zulmen min-kitâli'l-Müslimîne ve istibâhati emvâlihim ve a'râzıhim ve akara mevaşîhim ve haraka kurâhum min-nevâhi'ş-Şâm elleti hiye hayretu'l-lâhi fi-ârzıhî ve tekfiru'l-Müslimîne ve ehli'l-kibleti ve't-tecerî alâ-zâlike ve alâ-muhâtabeti'l-Müslimîne bimâ hutibe bihi'l-küffâri fe-lem yesma' zâlike (s.310) min-e'immeti'd-dîni illâ mine'l-firaki'd-dâlleti ve keyfe ted'ûne'l-ilme ve entüm câhilûne bel entüm havâricün fi-kulûbikum zeyğun tebğûne'l-fitnete ve turîdûne'l-mülke bi'l-hîleti ve kad-hallet emsâlikum zâ'iletün ve'l-umûri bi-evkâtihâ merhûnetün ve se-ya'lemü'l-lezîne zalemû eyye munkalibin yenkalîbûne ve lâ-havle ve l'a-kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm vehtesebnâ bi'l-lâhi ve tevekkelnâ ala'l-lâhi ve yekfîküm ibretün kıssatü'ş-şeyhi'n-necedî ve nisbetüküm ileyhi ve meskeneküm vadîyetün ve tekfinâ Şâm'unâ ve izzetü rabbihî fe-in kâne lekum fehmün ve rüşdün ve hedâ yekfiküm hâza'l-kadri mine'l-kelâmi muhtasaran fe ircî'û ilâ-evtâniküm kamâ küntüm ve küfû şereküm min-karîbin ve ba'îdin fe-lâ be'se aleyküm ve illâ fe-nağmidü süyûfenâ fî-küm vahtesebnâ bi'l-lâhi aleyküm kâle Te'âlâ fe-kâtilû'l-letî tebğî hattâ tefî'e ilâ-emrillâhi ve cezâ'ü'l-lezîne yüs'avne fi'l-ârdı fesâden en yüktelû fi-şeri'ati'l-lâh ve's-selâmü alâ-men itteba'a'l-hüdâ ve tereke'l-fitnete ve'l-ezâ.

Hurrire fi-şehr-i Receb sene 1225

(19)

Hâlet Efendi'nin Bağdâd'a Azîmeti Esnâsında Takdîm İtmiş Oldığı Takrîrin Sûreti

Öteden berü ekser-i nâsdan istimâ' eylediginiz ahâlî-i Bağdâd Devlet-i Aliyye'ye mutî' ve münkâd olduklarından vâlîleri hakkında cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den ednâ mertebe bir ığbirâr fehm eyleseler cümlesi birden rû-gerdân olub kelâmında nüfûz kalmayacağını beyân ve hattâ vüzerâ tevcîhâtı vukû'unda ibkâ emri tahmîn eyledikleri vaktden on beş yirmi gün gırû kalub vâsıl olmaz ise derûn-ı memleketde kîl ü kâl çoğalmağa başlayub vâlîler kendi tatarlarından bir ikisini hafiyyeten Bağdâd'dan ihrâc ve gûyâ ibkâ müjdesi getürür gibi kemâl-i acele ve sür'at ile şehre idhâl ve çend rûz mürûrunda dîger bir tatar dahi ibkâ emrini getürmüş gibi neşr iderek tertîb-i dîvân idüb sene-i sâbıkada gelmiş olan ibkâ emrini alenen

kırâ'at itdirmege mecbûr olduklarını rivâyet iderek azl ve nasblarını kemâl-i mertebe teshîl iderler. Çâkerlerinin ma'lûmı olan mevâddan şehîd-i sa'îd-i merhûm Sultân Selîm Han tâbe serâhû hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında ecel-i mev'ûdıyla fevt olan Süleymân Paşa kendi umûrına dâ'ir ba'zı mesâlih ile iç çukadârı olan Süleymân Ağa nâmında bir âdemini bu tarafa göndermiş olub mûmâ-ileyh dahi haylîce erbâb-ı bızâ'a ve dirâyetden olmak mülâbesesiyle ol vakt ashâb-ı nüfûzdan olan vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye tahsîl-i intisâb ve paşa-yı müşârün-ileyhin mesâlihini görmek vesilesiyle kendi isti'dâdını ibrâz ve refte refte kufl-i derîce-i âmâlini bâz idüb Bağdâd Eyâleti bana tevcîh (**s.311**) olunsa Devlet-i Aliyye'ye menâfi'-i kesîreyi mûcib olur diyerek nice mevâ'îd ile semt-i suhûletini göstermege âgâz itmiş idi. Âkibetü'l-emr merhûm Yûsuf Ağa'nın himmet ve i'ânesiyle husûl-i emele bir isti'dâdcık virilmek içün mûmâ-ileyhe lihyesini küşâd itdirüb müceddeden Diyârbekir'i tevcîh ve irsâl eylediler. Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa ise Bağdâd kendüsine tevcîh olunalı sinîn-i vâfire olub hükûmeti istikrâr bulmuş ve etrâf ve eknâfda ri'âyet-i hâtırı üstüvâr almış bir âdem iken mûmâ-ileyhin Diyârbekir'e vusûlünden bî-huzûr olub niyâz ve ihâfe ile memzûc tahrîrât irsâliyle vükelâ-yı devleti bî-zâr itmege başladı. Hemân bir gün mûmâ-ileyh Süleymân Paşa'nın mîr-i mîrânlığı ref' ve Dersa'âdet'e getürüb Sakız Cezîresi'ne nefy ve iclâ itdiler. Bir müddet ikâmetden sonra yine Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyhin şefâ'atıyle ıtlâk olunun Bağdâd'a azîmet ve Süleymân Paşa fevtine kadar ba'zı hidemâtda müstahdem iken Süleymân Paşa'nın fevtinden sonra halefi Alî Paşa mûmâ-ileyhi i'dâm eyledi. Sâniyyen mûmâ-ileyh iç çukadârı Süleymân Paşa Bağdâd'a vardığından birkaç sene mürûrunda Mısır seferi zuhûr idüb ana dâ'ir ba'zı tedâbîr mülâhaza olundukca Bağdâd vâlîsi on bin âdemle kethüdâsını gönderse haylî iş görmege kâdir olur deyü ba'zılar Devlet-i Aliyye'ye ısmâ' itmeleriyle keyfiyyâtının tahkiki bâbında Bağdâd ile münâsebeti olan ba'zı tüccâr istintâk olundukda ekserîsinin takrîrleri oğluna mîr-i mîrânlık tevcîh olunub ve kendi fevtinden sonra Bağdâd oğluna virilüb âhara virilmemek üzre te'mîn olunsa ihtimâldir ki bu hidmeti kabûl ide zîrâ e'azz-i âmâli bu mâddedir dimişler idi. Ba'dehu müşârün-ileyh fevt olub kethüdâsı Alî Paşa Bağdâd'a tâlib oldukda kendüye tevcîh olununcaya dek ne mertebe sûret-i inkıyâd gösterdigi ve tevcîhden sonra zikr olunan iç çukadârı Süleymân Paşa'yı ve yeniçeri ağası ve anlar emsâli birkaç ashâb-ı temeyyüzi i'dâm eylemesi husûsıyla selefi Süleymân Paşa'nın hükûmeti geregi gibi temkîn bulmuş iken kendi hidmetkârı makâmında olan iç çukadârı Süleymân paşa'dan ol mertebe tevahhuşı ve yerine oğlını velî-ahd itmege sa'y itmesi ve hâlâ Bağdâd vâlîsi olan Süleymân Paşa dahi kendüye tevcîh itdirinceye dek nice nice mevâ'îd itdikden sonra ol vaktde mukîm olan Fransa ilçisine mektûb yazub yüz bin guruş va'd itmegi irtikâb eylemesi bunlar Devlet-i Aliyye'den i'âne olunmadıkca hod be-hod Bağdâd'ı zabt idemeyeceklerine ve asker kuvvetiyle zabt itseler bile hükûmetleri müstakarr olmayacağına delîl olub azillerini teshîl idenlerin kavlini tasdîk idebilür ve bu Bağdâd umûrına dâ'ir gerek bulundığımız mecâlis-i (**s.312**) şûrâda ve gerek beynimizde olan müzâkerâtda dâ'imâ ricâl-i devlet iki fırka olub bir takımı âhar mücerreb bir vezîre virilüb ba'zı sızıldı zuhûr ider ise dahi sebât ve celâdet olunarak Bağdâd'a kemâ hüve hakkuhû tasarruf olunub vâridâtına dest-res olunmak tarafını tercîh ve dîger bir takımı böyle emr-i azîm tecrübeye gelmez buna şürû' hiffet-i akldan neş'et ider diyerek takbih iderler ve bu âna kadar kavl-i sânî ile amel olunmuşdur. Ancak teshîl idenler Devlet-i Aliyye erbâb-ı iktidârdan dilediği bir vezîre tevcîh idüb kîl ü kâl vukû'ı takdîrinde sebât itseler tasarruf-ı tâmm ile

mutasarrıf olmak vücûhla mümkündür ancak Bağdâd vâlîleri ashâb-ı servetden olduklarından kapu kethüdâları ve sâ'ir Bağdâd'a müte'allik hidemâtda olanlar menâfi'-i kesîre hâsıl idüb etrâfa akçe va'diyle ba'zılarını idlâl ve ba'zılarını ihâfe ile halkın zihnini tahdîş iderler diyerek kavllerinde ısrâr iderler. Hattâ bâlâda zikri sebkat iden iç çukadârı Süleymân Paşa'yı Diyârbekir'den azl ve nefy itmeleri çâkerlerine mûcib-i istiğrâb olmağla ol vaktde Bağdâd sarrâfı olan Sofyalı nâm bir Ermeni bâzergândan mahremâne sebebini su'âl eyledigimde âhara sirâyet itmemek üzre niyâz idüb kulları dahi kimesneye ifşâ itmeyecegime te'mîn eyledigimde Bağdâd vâlîsi ve âdemleri bu bâbda Yûsuf Ağa hazretlerini bir vechile re'yinde çeviremediklerinden kapu kethüdâsı Süfyan Ağa gâyet hafî olarak Re'îs Râşid Efendi hazretlerine yüz bin guruşluk altun virüb anın ta'lîmiyle Bağdâd vâlîsi tarafından dürlü şeyler yazdırarak bu sûrete koydılar. Ancak fenâ oldı zîrâ bundan sonra hasbe'l-iktizâ Bağdâd vâlîsinin devletce azli îcâb itse âhar kimesne tâlib olub üzerine alamaz bu mâdde hatırına gelüb her kim olsa himmet ve gayretine fütûr gelür dimiş idi. El-uhdetü ale'r-râvî ba'zılar dahi azl kâbil degildir fehmi kâsır ve mülâhazası nâkıs olanlar bunı bir kolay işdir zannıyla teshîl ideyorlar Bağdâd'ın îrâd-ı senevîsi yirmi dört bin kîseye bâliğ olur ve on bin müretteb askerleri var ve muhâfaza-i câhlarında ihtimâmları ber-kemâldir hattâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den varan mübâşirleri ve belki etbâ'ını dahi şehr içinde keyfe mâ yeşâ' gezdirmezler ve vücûh-ı beldeden kimesne devlet mübaşirleriyle germiyyet üzre ülfet ve sohbet idemez hâricden bir vezîr bir takrîble girse pây-dâr olamaz dirlerfi'l-hakîka Bağdâd'ın ez-kadîm eşrâf-ı hânedânından rükn-i rekîn-i belde makâmında olan Şâdî-zâdeler ve Mardin Voyvodası sâbık Abdullâh Ağa ve maktûl yeniçeri ağası ve Musul eşrafından meşhûr Abdülcelîl-zâdeler ki bunlar Süleymân Paşa merhûma vücûhla müreccah ve her vechile sâhib-i liyâkat ve fermân-ber-i devlet oldukları ol vaktlerde âmed ü şüd iden Bağdâd kadılarından ve tüccârdan (**s.313**) istimâ' ile vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin sâmi'aları tolmuş ve hakîkatde sît ve şöhretleri âfak-gîr olmuş âdemler iken bunlardan hiç birisi Bağdâd vâlîligine tâlib olmadıkları tas'îb idenlerin kavline delîl ittihâz olunsa vâhî değildir zîrâ bu makûle erbâb-ı iştihâr ve iktidârdan olanlar âharın mahkûmı olmağı tahammül idemeyecekleri bâhir ve bu kadar menâfi'i suhûletle dest-res olabilecekleri takdîrce terk itmeyecekleri celî ve zâhirdir ancak bu çâker-i kemîneleri bu ana kadar taşralarda me'mûr oldığım umûrda birisini bu tarafda olan mesmû'ât ve ma'lûmâtıma mutâbık bulamadım ez-cümle hâlâ Ağriboz Muhâfızı Ebûbekir Paşa Hazretleri İskenderiyyeli Kara Mahmûd Paşa'nın i'dâmıçün kâffe-i Rûmili askerine ser'askerlik unvânıyla me'mûr oldığında abd-i ahkarları dahi müşârün-ileyhin ma'iyyetinde bulunub on ay leyl ü nehâr zikr ve fikrimiz Mahmûd Paşa'nın istîsâli tedbîrinden ibâret olarak gerek Rûmili'nin ashâb-ı tecrübeden olan vücûh ve â'yânı ve gerek Arnavud paşaları ve bey-zâdeleri ile bi'l-müzâkere her birinin başka başka sırren ve alenen takrîrleri alınub gûyâ vukûf-ı tâmm tahsîl eyledik zu'muna düşmüş iken mahalline varıldıkda maslahat aslâ vukûfumuza mutâbık olmayub ekser tedâbîrimiz beyhûde ve belki kendü maslahatımıza muzırr zuhûr eyledi sâniyyen iki yüz iki senesinden Fransa sefâreti'ne me'mûr oldığım iki yüz on târîhine gelince ekser evkât-ı acizânem düvel-i Nasârâ umûrına dâ'ir ve husûsıyla merhûm Râşid Efendi riyâsetinde altı sene vukû' bulan mükâlemâtın cümlesine mahrem olarak Avrupa umûrına vâkıf olanlar ta'dâd olunsa çâkerleri dahi o idâda ilhâk olunurken Fransa'ya varıldıkda etvâr ve mişvârlarını aslâ mesmû'um gibi bulamayub Bâb-ı Âlî'den yedime virilan ta'lîmâtın icrâsına dahi mesâğ bulamadım binâ'en-aleyh çâkerlerinin hatırıma

şu vechile lâyih olur ki bi-inâyeti'llâhi Te'âlâ ol tarafa vusûl müyesser oldukda maslahatı gâyet te'ennî ile tutub müşârün-ileyhin mizâcını yoklaşdırarak ve maâzallâhu Te'âlâ Devlet-i Aliyye'nin şânına nakîsa virecek mertebe zarûret ve fıkdân-ı nükûddan dahi bahs itmeyerek vâlî-i müşârün-ileyhin zihni alabildigi kadar tahsîl-i rızâ-yı hümâyûna teşvîk ve iğrâ ve mesmû'-ı âcizânem oldığına göre kendünün dil-hâhı olan Diyârbekir'in idâresi husûsı ve buna benzer sâ'ir âmâli hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de tekâsül itmedigi sûretde karîn-i müsâ'ade olacağını ta'ahhüd derecesine varmayacak mertebe va'd ve bundan sonra benim ihrâz itdigim rütbeyi kat' idenler âdetâ kapu kethüdâsı olmak resm-i Devlet-i Aliyye'ye münâfi ise dahi ben âdetâ kapu kethüdânız gibi kâffe-i umûrınızı iltizâm iderek cemî'-i âmâlinize müsâ'ade-i semiyye tahsîline ta'ahhüd iderim zemînlerinden (s.314) başlayub eger mizâcı müdâhene ve mülâyemet taraflarından hazz ider ise bu sûretlerde ba'zı dürûğ-i maslahat-âmîz ilâveleriyle iğrâ ve kendünin müdîr-i umûrı ve belki tasmîme göre kuvve-i müfekkiresi makâmında ola Defterdâr ile germiyyet üzre ülfet iderek bu vâdîde anın vâsıtasıyla dahi iğrâ iderim ancak mesmû'umuz oldığı mertebe mütekebbir ve anûd olub bu makûle sözleri istimâ' itdikce dahi ziyâde kendine vücûd virüb hadd-i nâ-şinâslık vâdîlerini tutdığı hâlde tedricle hakîkat-i hâlden bahse âgâz ile zıllu'llâhi fi'l-âlem şevketlü pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin mizâc-ı hümâyûnları bir vechile eslâf-ı kirâmlarına makîs olmayub dâimâ mülklerinin nizâmı ve hademe-i Saltanat-ı Seniyye ve vükelâ-yı Devlet-i Aliyyelerinin âsâyiş-i bâlleri endîşesinden ibâret ve şefkat ve merhametle mu'âmelelerinin şükrini bilmeyenler haklarında dahi iktizâ iden tehdîdât-ı mülûkânelerini îkâ'a kâdir bir pâdişâh-ı bülend-himmet olmalarıyla cenâb-ı şerîfinizden me'mûl ve muntazar-ı şâhâneleri olan rızâ-cûyî ve sadâkat ve böyle düşman gâ'ilesi esnâsında din ve devletlerine cân-siperâne hidmet oldığından âdî bir mübâşir göndermeyüb bu abd-i ahkarları Devlet-i Aliyyelerinde kat'-ı merâtib itmiş ve nice hidemâtda bulunmuş bir kullarını tarafınıza irsâl buyurmakdan merâm-ı hümâyûnları cenâb-ı şerîfinizi bu cihetle dahi taltîf ve beyne'l-akrân kadrinizi terfî' dir yohsa bu akçenin tahsîline tarîk-i âhar mülâhaza buyuracakları der-kârdır bundan başka ben sizin şânınıza ve akl ve dirayetinize anı lâyık görmem ki İmâmü'l-müslimîn ve halîfe-i rû-yi zemîn olan bir pâdişâh-ı âlî-himmetin sâye-i şâhânelerinde bu mertebe mütena'im iken ribka-i rızâ-yı aliyyelerinden gerden-keşlik vâdîlerine meyl itmek hâtır-güzâr ola nân ve nemeke ri'âyet kâffe-i müslimîne vâcib oldığından mâ'adâ Devlet-i Aliyye devlet-i Muhammediyye olub mü'eyyed min indi'llâh oldığından beş yüz seneden berü bagî ve isyân vâdîlerine gidenlerden ve belki hidmetlerinde sadâkati iltizâm itmeyenlerden behre-mend olmuş ve belki kendi eceliyle ölmüş bir ferd olmadığı meşhûd-ı bâsıre-i ûlî'n-nehy ve ma'lûm-ı cemî'-i tevârîh-âşinâdır benim dahi bu mertebe sözi uzatdığım velî-ni'metim olan Devlet-i Aliyye'ye hidmet niyyetinden başka cenâb-ı şerîfiniz gibi bir vezîr-i dilâver-mizâc-ı Saltanat-ı Seniyye'yi ögrenüb ilâ nihâyeti'l-ömr gâ'ilesizce mesnedinizde dâ'im dünyevî ve uhrevî meymeneti zâhir ve celî olan hüsn-i teveccüh-i şâhâneye mazhariyyet ile nâ'il-i safâ-yı bâl oldukca beni dahi hatırdan ihrâc buyurmayub şu tarîk-i müstakime şu âdem sevk eyledi deyü hayr ile yâd itmenizdir yohsa ve mâ ale'r-resûl illâ'l-belâğ[1] âyet-i kerîmesi medlûlünce benim hidmetim irâde-i seniyyeyi ifâde ile tekmîldir vâdîlerini bir tarafdan ifâde esnâsında yola yatmayacağı derk olunur ise bir tarafdan dahi

1 "Elçiye zeval olmaz."

vüs'-i (s.315) âcizânemden geldigi kadar azli mümkün olub olmayacağını ve mümkün oldığı takdîrce suhûlet ve su'ûbetden kangısı gâlib idügini sırren tefahhusdan bir an hâlî olmayub pey-der-pey hafiyyeten bu tarafa tahrîrde dakîka fevt eylemem ancak Bağdâd bu'd mesâfe cihetiyle bayağı bir kutr-ı müstakill hükmünde olub ahâlîsinin tabî'atları nâ-ma'lûm husûsıyla vücûhundan kimesne ile ülfetimiz olmadığından olur olmaz hâl ile bu sırrı kimesneye ifşâya cesâret olunmayacağı dahi kaziyye-i müselleme ise de gerek bundan böyle bu tarafda gerek ol havâlîye takarrub olundukca Bağdâd'ın ba'zı ahvâli ma'lûm olmağa başlayub paşanın tarafdâr ve mu'âvinleri kimlerdir ve hilâf-gîrleri kimlerdir tebeyyün ider ve müşârün-ileyhin ıslâh kabûl itmeyecegi mübeyyen ve mevsûf oldığı gibi ve inâdında ısrârı der-kâr oldığı takdîrce meşhûr Basra Mütesellimi Abdullâh Ağa ve defterdâr veyâhûd Şâdî-zadelerden biri veyâ Süleymân Paşa-zâde yâhûd bunlar emsâli âhar bir muktedir ve gayûr âdem bulunub bu hatb-ı cesîmin uhdesinden gelmege ve matlûb olan mebâliği te'diyeden sonra Devlet-i Aliyye'ye ber-vech-i dil-hâh hidmet eylemesi nâsiye-i hâlinden zâhir ve her ne zamân ister ise Süleymân Paşa'yı ihrâc ile kendi Bağdâd'ı zabta kâdir biri bulunub çâkerlerinin dahi bu zikr olunan sûretlere iktidârı oldığına cezm derecesinde aklım şehâdet ider ise mâdâm ki sen bunı icrâya ta'ahhüd idersin ben dahi ruhsatım hasebiyle Bağdâd'ın sana tevcîh olunmasına ta'ahhüd ider ve ta'ahhüdümden sonra tahrîr iderim diyebilmek içün gâyetü'l-gâye hafî olarak bir ruhsat ihsânını tabî'at-ı maslahata evfak görürüm ki zamânın televvün ve tekâlibi cemî'-i bilâd ve emsârın cârî oldığı ve bugün icrâsı mümkün ve eshel olan bir emrin bir ârıza zuhûrıyla yirmi gün sonra icrâsı müte'assir ve belki müte'azzir oldığı hezâr kerre tecrübe olunmuş umûrdan olmağla bir fırsat-ı tâmme düşer ise fevt olub soura bâ'is-i te'essüf olmaya sâniyyen şu da hâtır-güzâr-ı ubeydânem olur ki abd-i âcizleri ol tarafa varub müşârün-ileyhi ilzâm sûretlerine teşebbüs itdikce beni iskâtdan âciz olacağını cezm itdigi takdîrce bu tarafda gizlü ve aşîkâre mu'âvinleri ve âdemleri var ise anlara tahrîr ile bu tarafda bitürmek sûretlerine be-her hâl teşebbüs idecegi âşikârdır bu vaktde o makûle umûrdan akçe almak degil belki hâtırına getürmege cesâret ider olmadığı her ne kadar meczûm ise bu makûle iş yapmağa mümâreset kesb idenler ana bir yol bulub akçe virecek yer bulamazlar ise söz ile olsun ba'zılarını teşvîk idecekleri hezâr tecrübe ile ma'lûm olan mevâddandır ve belki şimdiden o tarafa müte'allik olanlardan su'âl olunsa kullarının gitmesinde nice mehâzîr (s.316) îrâd idecekleri der-kârdır zîrâ o makûle kesb-i menâfi'a alışanlar Devlet-i Aliyye'nin Bağdâd esrârına vukûfunı lâ-muhâle istemezler bu tarafdan ednâ mertebe ifâdelerine havâle-i sem' ve i'tibâr olunmak lâzım gelürse çâkerlerinin sarf-ı vüs' ve iktidârı abes ve bîhude olacak mülâhazasına mebnî bundan sonra cânib-i müşârün-ileyhden her ne vechile tahrîrât zuhûr ider ve kapu kethüdâsı ve sâ'ir âdemleri her ne ki ifâde iderler ise ol tarafda olan mübâşir sâ'ir bademe gibi degil ricâl-i Devlet-i Aliyye'dendir ol tarafa dâ'ir umûrun cümlesi ana tefvîz olunmuşdur. Paşa hazretleri anınla müzâkere buyursunlar dimeden gayrı cevâb virilmemek husûsuna Bâb-ı Âlî tarafından dahi kemâl-i dikkat olunmak lâzımeden idügi lâyih-i hâtır-ı âcizânem olub bundan sonra Ve izâ azemte fe-tevekkel ale'llâh urve-i vüskâsına i'tisâmla müteşebbis-i ezyâl-i mutahharası oldığımız dîn-i mübîn-i Muhammedî ve velî-ni'met-i âlem olan Devlet-i Aliyye-i sermedîye nâfi' olan hidmete Cenâb-ı Kadı'l-hâcâtdan tevfîk niyâz iderek mütevekkilen ale'llâhi'l-mu'în azîmet niyyetinde oldığın muhât-ı ilm-i âlem-ârâ buyuruldukda ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

(۵)

Şeh-zâde Abbâs Mîrzâ'ya İrsâl Buyurılan Nâme-i Hümâyûn

Le'alî-i hamd ve sipâs-ı bî-hadd ve derârî-i şükr ve sitâyiş-i lâ-yu'add mâliku'l-mülk ve'l-melekût-ı zû'l-bekâ ve'l-ceberût tekaddese mülkehû ani'z-zevâl ve Te'âlâ şânuhû ani'd-derk ve'l-hayâl hazretlerinin bârgâh-ı kudret-destgâhına ref' ve takdime şayestedir ki tenvîr-i şer'-i mübîn-i Ahmedî ve îzâh-ı metn-i metîn-i dîn-i Muhammedî içün her zamânda kılâde-i hilâfeti ibâd-ı re'fet-nihâdından bir hüceste-i tâli'-i mahmûdü'l-hısâlın kerden-istîhâline ta'lîk eyleyüb ref'-i rüsûm-ı bid'at ve def'-i zalâm-ı dalâlet eyledi ve tuhaf-ı salavât-ı zâkiyyât ve teslîmât-ı tayyibât-ı şehenşâh-ı melâ'ik-sipâh-ı serîr-i lev-lâke ve sultân-ı azîmü'ş-şân-ı tahtgâh ve mâ-erselnâke eşhebrân-ı leyle-i mi'râc sâhibü'l-ilm ve't-tâc server-i enbiyâ ve muktedâ-yı âsfiyâ pîşvâ-yı râh-ı hüdâ şefî'u'l-verâ Muhammedü'l-Mustafâ Efendimiz Hazretlerinin hâk-i pâk-i ıtır-nâk-ı ravza-i mutahharalarına pâ-beste ve hakîkdir ki hummâ-yı resâ'il-i risâleti hırze'l-emân-ı mü'minîn ve mihr-i münîr-i nübevveti nûr-efzâ-yı kulûb-i müslimîndir ve taraf-ı tahiyyât-ı sâfiyyât-ı âl ü evlâd ve ashâb-ı seyyidü's-sakaleyn rıdvânu'llâhi aleyhim ecma'în mâ dâretü'n-neyyirîn hazerâtına olsun ki râyât-ı ictihâdlarıyla i'lâ-yı şân-ı sipâh-ı İslâm itmişlerdir. Ve fâtihave tarziye-i hâssan-ı kurb-i Hakk hazretlerinin revâk-ı mübârekine sezâvârdır ki merkez-i dâ'ire-i velâyet ve reşâd ve mu'tekıdîn-i resâneude-i feyz ve imdâd olmuşlardır. Emmâ ha'd **(mahall-i tuğrâ)** (s.317) bâkûre-i esniye-i hâlisa ki perverde-i mekârim-i'tiyâd ve şükûfe-i medâyih-i sâfiyye ki tertîb-i yâfte-i dûha-i nihâd-ı muhâlasat-mu'tâddır âlî hazret-i kamer-tal'at-i dürrî-yektâ-yı iklîl-i kâm-kârî gurre-i gurrâ-yı nâsiye-i bahtiyârî mü'essis-i mebânî-i izz ü necâbet hulâsa-i anâsır-ı hüsrevî ve besâlet-bahâ ed-dünyâ ve'd-dîn cemâlü'l-İslâm ve'l-müslimîn sâmî-neseb-i me'âlî-haseb şeh-zâde-i civân-baht Mîrzâ Abbâs âlî-câh enâra'llâhu mesâbîhe ikbâlihî kemâ yetemennâhû huzûrlarına ihdâ ve timsâl-i müdde'â bu vechile çehre-nümâ-yı takrîr ve inbâ kılınur ki taraf-ı eşref-i şâhânemizden cânib-i seniyyü'l-cevâniblerine der-kâr ihlâs ve ihtisâsımız rütbe-i kemâle mevsûl ve cihet-i câmi'a-i İslâmiyye ve hulûs-ı musâdakat-ı zâtiyye lâzımesince te'kîd-i râbıta-i uhuvvet-i dîniyye ve teşyîd-i zavâbıt-ı İslâmiyye matlûb oldığına binâ'en mücerred te'sîs-i esâs-ı tehâb-ı cânibeyn ve teşyîd-i bünyân-ı tevâdd-ı tarafeyn zımnında mevâlî-i fihâmdan Selanik kadısı olub hâlâ Edirne pâyesi olan akzâ-i kuzâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-muvahhidîn ma'denü'l-fazl ve'l-yakîn râfi'u â'lâmü'ş-şerî'ati ve'd-dîn vârisu ulûmi'l-enbiyâ' ve'l-mürselîn el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-mu'în Yasinci-zâde Mevlâna Abdülvehhâb zîdet fezâ'iluhûnun rüşd ve reviyyeti ma'lûm ve âşikâr ve muhavvel-i düş-i liyâkati kılınan umûr ve husûsun ber-vefk-i matlûb temşiyyetine liyâkat ve iktidârı bedîdâr oldığından bu def'a bi'l-intihâh büyükilçilik rütbesiyle ta'yîn kılınmış olmakdan nâşî sefîr-i mûmâ-ileyhin mevdû'-ı güze-i hâfızası kılınan umûr ve husûsâta dâ'ir vâki' olan ifâdât karîn-i i'tibâr ve i'timâd kılınarak cihet-i câmi'a-i İslâmiyye ve nâsiye-i hâl-i şecâ'at-iştimâl-i hidîvîlerinde tâbân olan pertev-i besâlet ve hayr-hâhî iktizâsınca adû-yı dinimiz olan Moskovların ol taraflardan dahi kahr ve istîsâlleri emrinde lâzım gelan husûsâtın dahi sefîr-i mûmâ-ileyh vesâtatıyla cânib-i Devlet-i Aliyyemize iş'ârıyla teşyîd-i erkân-ı hulûs ve tevâdda himmet ve husûsan bu iki devlet-i fahîmenin İngiltere Devleti dahi dost-ı chabbs olub ve Moskov aleyhine düşman-ı müştereki olarak ol cânibde sefâretle me'mûr olub

şimdiye dek hayr-hâhâne tavr ve hareketi meşhûd olmakdan nâşî devlet-i müşârün-ileyhâ me'mûrlarıyla dahi iktizâ-yı vakt ve hâl müzâkere ve muhâbere ve düşman-ı dînin kesr-i ünûf-i istikbârı keyfiyyâtı müzâkere olunarak zavâbıt-ı hubb ü velânın mer'î tutulmasına sarf-ı yârâ-yı liyâkat kılınmak siyâkında işbu nâme-i hümâyûn-ı mülâtafet-makrûnumuz ısdâr ve ber-mûceb-i defter savb-ı necîbânelerine hediyye-i mülûkânemiz ile tesyâr kılınmışdır bi-avnihî Te'âlâ lede'l-vusûl devleteyn-i fahîmateyn miyânımda cârî olan hulûs ve meveddete nazaran bu zâbıta-i müstahseneye cânib-i übbehet-câlib-i Devlet-i Aliyyemizden himmet ve ri'âyetde kusûr vukû'a gelmeyecegi âşikâr olmağla ber-vech-i muharrer sefîr-i mûmâ-ileyhin ifâdât-ı hâlisânesi sem'-i kabûl-makrûn (s.318) olarak kemâl-i vüsûk ve i'timâd ile husûsât-ı lâzımenin muktezâ-yı hayr-hâhîler üzre müzâkeresiyle Devlet-i Aliyyemizin âdâm ve himmetiyle â'dâ-yı mesfûrenin ol taraflardan dahi kal' ve kam'-ı mefsedet ve mudârib devletler beyninde cârî ve mer'î olan muhâlasat-ı tâmmeuin bundan böyle dahi tahkîm ve teşyîdine sarf-ı himmet kılınmak ehass-ı metâlib-i şâhânemiz idügi aks-i endâr-ı zamîr-i secencel-nazîr-i necîbâneleri oldukda cenâb-ı şehâmet-nisâbınızdan dahi bu husûsa ri'âyet kılınacağı me'mûl-i hümâyûnumuzdur bâkî hemîşe ahter-i sa'd-bahtiyârî ve necâbet ez-ufk deymûmiyyet-i tâli' ve rahşende bâd.

(21)

Açıkbaş Hanı'na Yazılan Fermân Sûreti

Açıkbaş Meliki Süleymân'a hüküm ki İmre-i Bâlâ Serdârı Keyhüsrev ve İmre-i Zîr Serdârı Dâvid zîdet sadâkatuhümâ yedleriyle bu def'a atebe-i aliyye-i gerdûn-vakâr ve ebbâde-i seniyye-i inâyet-medârıma senin ve seninle ma'an dâ'ire-i itâ'at ve inkıyâdda olan nüvvâb ve aznavurlarının vürûd iden arîzaları mefhûmunda öteden berü Devlet-i Aliyye'ye ihtisâs ve musâdakatları der-kâr ve merkez-i rızâ-cûyî ve istikâmetde ısrârları bedîdâr olan Gürci ta'ifelerini biraz zamândır ıdlâl ve hiyel ve hud'a ile Gürcistân'a kasd ve tasaddî ve istîlâ iden Moskovlu askeri bundan akdem Tiflis tarafına pây-i endâz-ı mekr ve hiyel olduklarında re'âyâ-yı Devlet-i Aliyyeme ve emlâk ve arâzîlerine zarar ve ziyânları olmayacağına yemîn bi'llâh iderek evvel emirde istimâlet ve emniyyet sûretini gösterüb sû'-i kasd ve i'tidâr ve bi'n-nefs seni iğfâl ve Tiflis tarafına irsâl ile habs ve tevkîf misillü tehdîdât eyler ve îmâ itmişler ise de sen ki melik-i mûmâ-ileyhsin zâtında merkûz olan gayret ve şecâ'at lâzımesince Rusyalunun dest-i sitem-peyvest-i hadî'a-kârânelerinden kurtılub berü tarafa geldikden sonra Moskov askerini müdâfa'aya kıyâm eyledigin ve mecmû'-ı uüvvâb ve aznavurlarının sözleri seninle berâber olarak bi-mennihî'l-Mevlâ bundan böyle dahi âdâb-ı devlet-i ebed-müddetim aleyhine hareket itmek üzre tekmîl levâzımât-ı seferiyyeye iştigal olarakkıben şimdi Ahısha'da ikâmet itdigin tahrîr ve beyân kılınmış olmağla zikr olunan sebeb ile ma'an mûmâ-ileyhimâ âdemlerinin vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyyeme kâlen ve kaalmen arz itdikleri takrîr rikâb-ı müstetâb-ı şâhâneme takdîm olundukda cümlesinin mefhûm ve me'al-i sadâkat-iştimâli ma'lûm-ı ilm-i âlem-ârâ-yı hidîvânem olmuşdur. Gürcistân ülkâsı ecdâd-ı izâmımın himem-i celîleleriyle zamîme-i Memâlik-i Mahrûsem olduğı (s.319) târîhden bu ana gelince sükkân ve kuttân ve ümerâ ve zâbitânı dâ'ima lütf

ü nevâziş ve emn ü âsâyişden gayrı bir şey müşâhede itmediklerinden mâ'adâ dâ'ire-i teba'iyyet-i devlet-i ebediyyü'd-devâmımda olan sunûf-ı re'âyâ ve aceze ve zu'afâ ve bi'l-cümle bây ve gedânın me'lûf oldukları âyîn ve âdetlerine bî-vech müdâhale olunmamak usûl-i Saltanat-ı Seniyyemden idügi herkesin mücerreb ve meczûmı oldığına binâ'en böyle re'âyâ-perver ve adâlet-güster devlet-i kavî-şevketim kulluğunı bırağub encâmı vahîm ve âkibeti hayf-i azîm olacak taraflara meyl ve mütâba'at itmeyecekleri zâhir ve bu bâbda nef' ve zararlarını anlar ve işin sonunı mülâhaza ider bendegân-ı hamiyyet-nişânımla ma'an ve seninle berâber uğur-ı hümâyûnumda sâdıkâne sa'y ve gayret idenler sâye-i mekârim-vâye-i dâverânemde müstazıll ve mahmî'l-etrâf olub üzerinizden min külli'l-vücûh enzâr-ı merâhim-âsâr-ı hidîvânem bî-dirîğ ve eltâf-ı bî-gâyât-ı hudâvendigârânem dâ'imiyyü't-tesvîğ kılınacağı bedîhî ve bâhir olmakdan nâşî muktezâ-yı vakt ve hâle göre ol havâlîye tertîb ve tesrîb olunan mühimmât-ı vâfiyyenin vakt ü zamânıyla irişdirilmesi ve seninle feth-i bâb-ı muhâbere iderek Gürcistân'dan Rusyalunun külliyyen def'i esbâbı istihsâl olunması husûsları hâlâ Erzurûm vâlîsi ve Şark cânibi ser'askeri düstûr-ı vezîrim Emîn Paşa edâma'llâhu Te'âlâ iclâlehû tarafına mukaddemâ ve bu def'a mahsûsan tahrîr ve tenbîh ve te'kîd olunmuşdur. Vukû'a gelan harekât-ı sâdıkâne ki tahsînen uhdende olan Açıkbaş Melikliği ibkâ olunub iktizâ iden menşûr-ı cedîdiyle ma'an hila'-i hâssa-i mülûkânemden semmûr-ı mûcibü's-sürûra dûhte bir sevb-i hil'at-i mûrisü'l-behcet ve şimdilik harclık olarak beş bin guruş atiyye olmak üzre ser'asker-i müşârün-ileyh tarafına irsâl ve isrâ ve keyfiyyet Çıldır vâlîsi düstûr-ı vezîr-i mükerrem Şerîf Paşa edâma'llâhu [Te'âlâ] iclâlehû cânibine dahi ifâde ve inhâ olunmağla mahsûsan işbu emr-i şerîf-i âlîşânım ısdâr ve âdemlerin mûmâ-ileyhimâ mu'âvedetleriyle ba's ve tesyâr olunmuşdur. İmdî hil'at-i seniyye-i pâdişâhânemi ve atiyye-i behiyye-i şehenşâhânemle ibkâ menşûr-ı hümâyûnumu ser'asker-i müşârün-ileyh cânibinden tarafına vâsıl oldukda hatevât-ı ta'zîm ve ibcâl ile istikbâl ve ârâyiş-i ceby ve dûş müfâharet ve istihlâl idüb Devlet-i Aliyye'ye ibrâz ve izhâr eyledigin ihlâs ve müsâdakat levâzımını bundan böyle dahi îfâya ve merkez-i ra'iyyetde sâbit-kadem olub merâsim-i sıdk ve mutâva'atı icrâ idenler de'b-i dîrîn-i Saltanat-ı Seniyyem üzre taraf-ı hümâyûn-ı hidîvânemden mazhar-ı inâyet ve iltifât olacaklarını tavâ'if-i Gürcistân'dan iktizâ idenlerin gûş-ı hûşlarına ilkâya sa'y ve gayret ve sarf-ı miknet iderek Çıldır vâlîsi vezir-i müşârün-ileyhin re'y ve tedbîri ile ale'd-devâm müdâfa'a-i â'dâya ve te'lîf-i kulûb-ı re'âyâ ve zabt u rabt-ı memleket ve ülkâya kıyâm ve devâm eyledigin hâlde hakkında (**s.320**) der-kâr olan hüsn-i teveccühât-ı pâdişâhânem rûz be-rûz mütezâyid ve efzûn ve vücûhla lütf ve nevâziş-i hidîvânem zâhir ve rû-nümûn olacağı ma'lûmun oldukda mecbûl oldığın ihlâs ve musâdakat ve levâzım-ı mütâba'at ve mutâva'ati icrâ ve her hâlde teveccüh-i şâhânem tezâyüdine i'tinâ eylemek bâbmda fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur.

Tahrîren fî evâsıtı Rebî'i'l-evvel li-sene sitte ve ışrîn ve mi'eteyn ve elf.

T[emme]

İntehâ'l-cildü't-tâsi'
Dersa'âdet
(Matba'a-i Osmâniyye)
1309

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

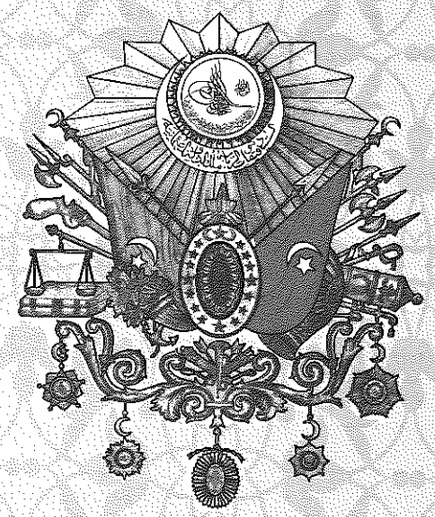

1811-1817 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte Napolyon'un Rusya seferi, Avrupa'daki ittifak arayışları, Rusya ile Osmanlı arasından yapılan Bükreş Antlaşması, Mekke ve Medine'nin Vahhabilerden geri alınması ile Sırbistan'da yaşanan gelişmeler geniş olarak anlatılmaktadır.

10 CİLT

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ ÂŞİR

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsâtnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet
Matba'a-i Osmâniyye
1309

ترتیب جدید

جلد عاشر

(از)

تاریخ جودت

معارف نظارت جلیله سنك رخصتنامه سیله

(اکنجی طبع)

درسعادت
(مطبعهٔ عثمانیه)
۱۳۰۹

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Vâcibe-i hamd ve senâ-yı Hudâ lisân-ı sıdk ve ihlâs ile edâ ve habîbine ve anın âl ve ashâbına salavât ve teslîmât-ı vâfiyye ihdâ olundukdan sonra du'â-yı vâcibü'l-edâ-yı hazret-i şehr-i yârî bu vechile zîver-i zebân-ı senâ ve şükr-güzârî kılınur ki mukaddemâ Encümen-i Dâniş'in karârı üzre te'lîfine me'mûr oldığım târîhin dokuz cildi akdemce tab' ve neşr olunmuş idi.

Erîke-pîrâ-yı şevket ve saltanat ve revnak-efzâ-yı makâm-ı hilâfet-i halîfe-i bî-misl ve bî-müdânî es-Sultân bin es-Sultân bin es-Sultân es-Sultân el-Gâzî ***Abdülhamîd*** Han-ı Sânî Efendimiz Hazretleri leyl ve nehâr tanzîm-ı umûr-ı devlet ile i'mâr-ı memlekete vesîle-i esîle olan ulûm ve ma'ârifin tervîcine sarf-ı efkâr buyurmakda oldığından bendegân-ı sadakat-nişânları dahi (en-nâsü alâ-sülûki mülûkihim)[1] mü'eddâsınca o yolda ibrâz-ı âsâra bezl-i mechûd ile isbât-ı vücûd idegelmişdir.

Bu abd-i kemîneleri ise bahr-i eltâf ve inâyât-ı celîle-i mülûkânelerine müstagrık oldığım cihetle du'â-yı bî-riyâ-yı cenâb-ı zıllu'llâhîlerine devâm ile berâber fırsat elvirdikce rızâ-yı hümâyûn-ı hilâfet-penâhîlerini tahsîle vesîle olacak umûra ikdâm eylemek farîza-i zimmet-i ahlâk ve vecîbe-i ubûdiyyet ve ihtisâs olmakdan nâşî bu esnâda ihtilâs olunan eyyâm-ı hâliyyede Târîh'in onuncı cildi itmâm ve nâm-ı hümâyûn-ı şehr-i yârîleriyle be-nâm kılındı.

Allâhümme mut'ihî bi'l-umri'l-medîd. Ve en'ame aleyhi mâ-yürîd. Bi-hurmeti ismüke'l-hamîd.

1 "Halkın gidişatı, yöneticilerin yolu üzeredir."

Cild-i Âşir - Târîh-i Cevdet

Min Bakiyye-i Vekâyi'-i Sene 1226 ilâ Vekâyi'-i Sene 1233[1]

1 Metinde sehven "1237" şeklinde geçmektedir.

FİHRİST-İ CİLD-İ ÂŞİR

	Sahîfe [Sayfa]
(Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1226)	4 [2795]
Rusyalunun Metâlibi	
Rusya ve Fransa Devletlerinin Yek-dîgeri Aleyhine Tedârükât-ı Seferiyyeleri	5 [2795]
Asâkir-i İslâmiyyenin Eflâk Yakasına Ubûrı	6 [2796]
Eflâk Yakasında Vukû‘ Bulan Muhârebeler	7 [2797]
Ruscuk Tarafında Asâkir-i İslâmiyyenin İnhizâmı	8 [2798]
Rusyalunun Tekâlîfini Tahfîf ile Musâlahaya Rağbeti Üzerine Mütâreke Olundığı	10 [2800]
Garîbe	
Akd-i Meclis-i Mükâleme	11 [2801]
Mükâlemenin İnkıtâ‘ı	16 [2804]
(Vekâyi‘-i Sene 1227)	17 [2806]
Devlet-i Aliyye'nin Tedârükât-ı Seferiyyesi	
Akd-i Meclis-i Meşveret	18 [2806]
İ‘âde-i Muhârebeye Karâr Verildigi	20 [2808]
Vekâyi‘-i Şettâ	
Anapa Tarafında Asâkir-i İslâmiyyenin Muzafferiyyeti	22 [2809]
Devlet-i Aliyye ile Rusyalu Beyninde Akd-i Musâlaha Olundığı	
Tasdîknâmelerin Keyfiyyet-i Mübâdelesi	29 [2815]
İrân'a Dâ’ir Ba‘zı Mütâla‘ât	31 [2817]
Fransa ve Rusya Devletleri Beyninde Zuhûra Gelan Meşhûr	32 [2818]
Moskova Muhârebesi'nin Fezleke-i Mebâdîsi ve Netâ’ic-i Acîbesi	
Devlet-i Aliyye'nin Napolyon'dan Meslûbü'l-emîne Oldığı	42 [2826]
İsveclünun Rusya'ya Temâyülü	46 [2829]
Napolyon'un Prusya ve Avusturya ile İttifâkı Keyfiyyeti	47 [2830]
Rusya İmparatorı'nın İsvec ile İttifâkı ve Ordusuna Azîmeti	49 [2832]
Napolyon'un Ba‘zı Teşebbüsât-ı Nâ-becâsı ve Almanya'ya Azîmeti	50 [2833]
Fransız Ordularının Nimen Nehri'ni Tecâvüz Eyledikleri	53 [2835]
(s.2) Rusya'nın Tertîbâtı	54 [2836]
Napolyon'un Tedâbîri	56 [2838]
Lehlülerin Hâl ve Hareketi	58 [2839]
Rusya ve İngiltere Devletlerinin İttifâkları	59 [2840]
İsmolensk Muhârebesi	63 [2843]
Moskova Muhârebesi	65 [2845]
Napolyon'un Moskova Şehrine Duhûli ve Şehrin İhtirâkı	67 [2846]
Napolyon'un Moskova'dan Ric‘âtî	68 [2847]
Brezenya Vak‘ası	75 [2852]
İspanya Vekâyi‘i	79 [2856]
Prusyalunun Rusya'ya Temâyüli	81 [2857]
Vekâyi‘-i Dâhiliyye	82 [2859]
Ömer Hulûsî Efendi'nin Azliyle Dürrî-zâde Abdullâh Efendi'nin Meşîhati ve Ba‘zı Ulemânın Te’dîbi	83 [2860]
Şeh-zâde Bâyezîd ile Şeh-zâde Murâd'ın Vefâtları	84 [2860]
Tepedelenli Alî Paşa'nın Ba‘zı Etvârı ve Oğlı Velî Paşa'dan Moralıların İştikâları	86 [2862]
Hürşîd Paşa'nın Sadâreti ve Rüşdî Paşa'nın Kâ’immakânılığı	87 [2862]
Kapudân Paşanın Avdeti. Ve İzzet Paşa'nın Vefâtıyla Terceme-i Hâli. Ve Şeyh Şarkâvî'nin Vefâtı	88 [2863]
Tevcîhât	89 [2864]
Mütegallibe ve Zalemeden Ba‘zılarının Tertîb-i Cezâları	
Samânî-zâde'nin Vefâtıyla Terceme-i Hâli	90 [2865]
Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânının İ‘dâmı	94 [2866]
Cihâdiyye Nâmıyla Sikke Kesildigi	95 [2869]
Kara Osmânânoğlı ile Hâdım-zâde'nin Vefâtları	99 [2899]
Ordu-yı Hümâyûn'un Edirne'ye Avdeti ve Sırbistân Hakkında Tedârükâta İbtidâr Olundığı	100 [2873]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Irâk	
Zuhûr-ı Tâ‘ûn	101 [2874]
Mısır'da Karantina Usûlünün İhdâsı ve Dîger Vekâyi‘-i Mısır ve Arabistân	102 [2875]
Medîne-i Münevvere'nin Feth Olundığı	104 [2876]
(Vekâyi‘-i Sene 1228)	105 [2877]
(s.3) Medîne-i Münevvere Kal‘ası Miftâhının Dersa‘âdet'e Vürûdı	107 [2879]
Şitânın Şiddeti	110 [2881]
Cidde ile Mekke-i Mükerreme'nin Zabt Olundığı. Ve Şeh-zâde Abdülhamîd'in Vilâdeti. Ve Berkelerin Ta‘mîrî İçün Binâ Emîni Ta‘yîn Kılındığı. Ve Cebeciler Kışlasına Temel Atıldığı. Ve Ka‘be-i Mükerreme Miftâhının Vürûdı	
Hutbelerde Gâzî Okundığı ve Şeh-zâde Sultân Osmân'ın Vilâdeti ve Mehmed Alî Paşa'nın Büyük Oğlı İbrâhîm Paşa'ya Sa‘îd Eyâletinin İhâlesi. Ve Emîne Sultân'ın Vilâdeti ve İsmâ‘îl Paşa'nın Dersa‘âdet'den Avdeti	
Mehmed Alî Paşa'nın Cânib-i Hicâz'a Azîmeti. Ve Latîf Paşa Vak‘ası	
Vekâyi‘-i Irâk ve İrân	
Ahvâl-i Sırbistân	
Ba‘zı Vefeyât	

Mollâcık-zâde Atâ Efendi'nin Terceme-i Hâli
Mektubî İhyâ Efendi'nin Vefâtı
Kudsî Ebûssu'ûd Efendi'nin Vefâtı 111 [2882]
Şehremîni İbrâhîm Efendi'nin Vefâtı
Hâlet Efendi'nin İcmâl-i Ahvâli 113 [2884]
Vekâyi'-i Şettâ 116 [2887]
Hasköylü Emîn Ağa'nın ve Râmiz ve Şâhin Paşaların İ'dâmları
Sirozî İsma'îl Beg'in Vefâtı ve Ebûbekir Beg'in Vezâreti 117 [2887]
İdrîs Paşa'nın Vefâtı
Yılıkoğlı'nın ve Divrikli Yûsuf Paşa'nın ve Sarıcaoğlı'nın İ'dâmları ve
Sakarya Gölü'nün Keşfi ve Mustafâ Bey'in Vezâreti 118 [2888]
Vekâyi'-i Avrupa
Vekâyi'-i Harbiyye
Napolyon ile Rusya ve Prusya Devletleri Beyninde Akd-i Mütâreke ile
Mükâlemeye İbtidâr Olundığı Meclis-i Mükâlemenin Feshiyle Avusturyalunun
Dahi Fransa'ya İ'lân-ı Harb Eylediği 123 [2892]
Fransızların İspanya'da Mağlûb Olarak Fransa Hudûdına Çekildikleri 126 [2894]
Napolyon ile Düvel-i Müttefike Beyninde Muhârebeye İbtidâr Olundığı 127 [2895]
Fransız Ordularının Mağlûbiyyeti
(s.4) Vestfalya Krallığı'nın İlgâsı ve Bavyera Devleti'nin Düvel-i
Müttefikaya İltihâkı 130 [2897]
Lepiska Muhârebesi. Ve Napolyun Ordusunun Bozuldığı 131 [2898]
Fransızların İtalya'da ve İspanya'daki Hâlleri 132 [2899]
Napoli Kralı Mora'nın Düvel-i Müttefikaya Dehâleti ve Felemenk Ahâlîsinin Kıyâmı
(Vekâyi'-i Sene 1229) 133 [2900]
Düvel-i Müttefika Ordularının Fransa'ya Duhûlleri
Düvel-i Müttefika Tarafından Musâlahaya Vaz' Olunan Esâs 135 [2901]
Düvel-i Müttefikanın Tecdîd-i İttifâkları 136 [2902]
İngilizlerin Bordo Beldesini Zabt Eyledikleri 137 [2903]
Düvel-i Müttefika Ordularının Paris Üzerine Yüridikleri ve
İmparatoriçenin Paris'den Firârı 138 [2904]
Düvel-i Müttefika Ordularının Paris'e Duhûlü 139 [2905]
Napolyon'un İsti'fâsı ve Elba Adası'na İ'zâmı ve Onsekizinci Luyi'nin
Fransa Kralı oldığı 140 [2905]
Vekâyi'-i Dâhiliyye 143 [2908]
Ordu-yı Hümâyûn'un Dersa'âdet'e Avdeti. Ve Kâ'immakâm Paşanın Nefyi ve Aziz
Paşa'nın Vefâtı ve Ba'zı Tevcîhât Vukû'u. Ve Hayâti Efendi'nin Vefâtı
Garîbe ve Kul Kethüdâsının Nefyi ve Yeniçeri Ustalarından

Ba'zılarının İ'dâmı ve Halîm Giray'ın Çiftliginde İkâmete Me'mûriyyeti. Ve
Terceme-i Kâmûs'un Tab'ı. 144 [2909]
Ve Ba'zı Tevcîhât-ı İlmiyye
Mevâlî ve Meşâyihden Ba'zılarının Nefyi 145 [2910]
Riyâset ve Beglikcilik Me'mûriyetlerinin Tebeddülü
Bazı Eşkıyânın Te'dîbi ve Rûm Kal'a'nın Tahrîbi. Ve Şeh-zâde 147 [2911]
Sultân Ahmed'in Vilâdeti. Ve Mahmûdiyye'nin Deryâya Nüzûli.
Ve Şeh-zâde Sultân Mehmed'in Vilâdeti
Kapudan Paşanın Tekelioğlı Üzerine Me'mûriyyeti ve Alî Paşa'nın 148 [2912]
Nefyi ve Vahîd Efendi'nin Vezâreti. Ve Rüşdî Paşa'nın
Silistre Vâlîliği ve Anadolı Kazaskerinin Tebdîli
Garibe. Ve Ba'zı Vekâyi'-i Sırbistân 149 [2913]
Cezâ'ir ve Tûnus ve Bağdâd Vukû'âtı. Ve Vekâyi'-i Mısır ve Hicâz 150 [2913]
(Vekâyi'-i sene 1230)
(s. 5) Mısır'da İhtilâl Zuhûr ve İndifâ'ı 153 [2916]
Vekâyi'-i Hâriciyye 153 [2916]
Viyana Kongresi'nin Küşâdı ve Suver-i Müzâkerâtı 156 [2918]
Varşavya ve Saksonya Mübâhaselerinin İmtidâdı ve Düvel-i Müttefikanın 157 [2919]
Tedârükâtı
İngiltere ve Avusturya Devletlerinin İttifâk-ı Hafîleri 165 [2926]
Teşrîfât-ı Düveliyye Müzâkerâtı 166 [2927]
Zencî Ticâretinin Memnû'iyyeti 171 [2931]
Felemenk Devleti'nin Ta'yîn-i Hudûdı 172 [2932]
Danimarka Devleti'nin İddi'â ve İstid'âsı 173 [2933]
Varşavya ve Saksonya Mes'eleleri Hakkında Virilan Karârlar 174 [2933]
Bonaparte'nin Fransa'ya Avdeti ve Ba'dehu Mağlûbiyyeti Üzerine Nefy ve 175 [2934]
Teb'îdi
Kongrenin Müzâkerâta Devâmı Keyfiyyeti 176 [2935]
Varşavya ve Saksonya Mes'elelerinin Suver-i Tesviyyesi. Ve Prusya ve Hanovere ve 180 [2938]
Danimarka Devletleri Beynlerinde İcrâ Olunan İstibdâl-i Arâzî Keyfiyyeti
Teşrîfât-ı Düveliyye Hakkında Virilan Karâr 181 [2939]
Vekâyi'-i Dâhiliyye
Mutegallibenin Sûret-i Te'dîbi 182 [2940]
Yeniçeri İhtilâli
Zeynelâbidîn Efendi'nin Meşîhati 184 [2942]
Rağıf Paşa'nın Sadâreti. Ve Hâlet Efendi'nin Ba'zı ahvâli
Şeh-zâde Sultân Osmân'ın Vefâtı. Ve Ba'zı Me'mûrînin Mücâzâtı. Ve 185 [2943]
Arabaya Yasağı

Hâlet Efendi'nin Nişâncılığı ve Dîger Ba'zı Tevcîhât ve Ba'zı Me'mûrîn Hakkında İcrâ Olunan Mücâzât 186 [2943]
Ada Kal'ası Vak'ası 187 [2944]
(Vekâyi'-i Sene 1231) 188 [2945]
Vekâyi'-i Sırbistân 189 [2946]
Taşralarda Ba'zı Müte'ayyinânın Te'dîbi 191 [2947]
İskân-ı Muhâcirîn 192 [2948]
Tuna Sevâhilindeki Kal'aların İnşâ ve İ'mârı 193 [2949]
(s. 6) Razgrad ve Dimetoka Â'yânlarının İ'dâmı 194 [2949]
Payas Câddesinde Emniyyetin Münselib Oldığı. Ve Şâm Vâlîsinin Azli 195 [2950]
Mora Cihetinde Eşkıyânın Te'dîbi 196 [2951]
Drama Nazırının Dersa'âdet'e Da'vet Olundığı 197 [2952]
Trabzon Eyâleti Dâhilindeki Mütegallibenin Te'dîbi. Ve Çıldır Eyâleti'nin İhtilâli 199 [2953]
Vekâyi'-i İstanbul 200 [2955]
Şerîf Gâlib Efendi'nin Vefâtı 202 [2957]
Garb Ocaklarının Ahvâli 207 [2960]
Vekâyi'-i Mısriyye 209 [2962]
(Vekâyi'-i Sene 1232) 211 [2963]
Bazı Mütegallibenin Te'dîbi ve Vekâyi'-i Sâ'ire 212 [2964]
Sârim Efendi Muhallefâtı 213 [2965]
Cezâ'ir Beglerbegisinin Vefâtıyla Yerine Alî Paşa'nın Nasbı 214 [2966]
Bazı Tevcîhat 215 [2967]
Şânî-zâde'nin Ba'zı Te'lîfâtı 216 [2968]
Vâlide Sultân'ın Vefâtı ve Mes'ûd Efendi'nin Azliyle Yerine 217 [2968]
Behcet Efendi'nin Ser-etibbâ Oldığı 219 [2970]
Topkapu Sarâyına Nakl-i Hümâyûn ve Vilâdet-i Hümâyûn 220 [2971]
Ba'zı Mütegallibenin Tertîb-i Cezâları ve Cebbâr-zâde'nin Şark Cânibi Ser'askerligi 222 [2973]
Tuzcıoğlı Vak'ası 227 [2976]
Vekâyi'-i Mısır ve Hicâz 229 [2977]
Vukû'ât-ı Irâk 230 [2978]
Bağdâd Vâlîsi Sa'îd Paşa'nın Azl ve İ'dâmı ve Yerine Dâvud Paşa'nın Nasbı ve Vekâyi'-i Sâ'ire
Hudûd-ı İrâniyye'nin Ba'zı Ahvâli ve Süleymân Paşa-zâde Sâdık Beg'in İsyânı
(Vekâyi'-i Sene 1233)
Musul Vâlîsinin Azl ve Nasbı

İrân'dan İlçi ve Fil Geldigi 231 [2980]
Vekâyi'-i Şettâ 232 [2981]
(s. 7) Başçukadârın Vefâtı ve Silâhdâr Ağanın Azli 234 [2983]
Ra'ûf Paşa'nın Azliyle Dervîş Paşa'nın Sadâreti 235 [2983]
Kapudan Paşanın Tebdîli ve Dîger Ba'zı Tevcîhat 240 [2987]
Ba'zı Vekâyi' ve Havâdis 241 [2988]
Cild-i Âşire Tezyîl Olunan Suver-i Evrâk 242 [2989]
Bükreş Musâlahanâmesi 250 [2996]
Tepedelenli Alî Paşa'ya Yazılan Kâ'ime-i Serdâr-ı Ekremî 252 [2997]
Mısır Vâlisinin Kâ'imesi 253 [2998]
Pratt Nâm Mü'ellif Tarafından Kaleme Alınan Risâlenin Hulâsası 261 [3004]
Ceza'ir Beglerbegisiyle İngiliz Amiral Beyninde Yapılan Mukâvelenâme 262 [3005]
Ceza'ir Beglerbegisiyle Felemenk Amirali Beyninde Mukâvelenâme
[Hâlet Efendi ile Ser-berber-i Şehr-i yârî Alî Ağa Beyninde Cereyân İden Muhâbere-i Hafiyye Tezkirelerinin Sûretleri]

CİLD-İ ÂŞİR

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Bakıyye-i Vekâyi'-i Sene 1226

Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde haylî müddetden berü cârî ve mümtedd[1] olan muhârebe tarafeyn hakkında mûcib-i hasarât-ı azîme oldığı hâlde Rusyalunun metâlibi Devlet-i Aliyyece kabûl olunamayacak mertebe ağır oldığına mebnî bir tarafda musâlaha isti'dâdı görülemiyordı. Şöyle ki: Rusyalu Anadolı cihetinde Faş Nehri'nden kat'-ı hudûd ile Anapa'dan Kemhal'a kadar bütün Çerkes ve Abaza ve Gürci memâlikinin ve Rûmili cihetinde Bucak ta'bîr olunur Besarabya kıt'asıyla berâber Eflâk ve Boğdan memleketlerinin kendüsine terkini ve Sırpluların istiklâlini taleb ve iddi'â idüb Devlet-i Aliyye ise hiçbir şey zâyi' itmeksizin akd-i musâlaha emelinde buluuarak Rusyalunuu bu tekâlîf-i anîfesini[2] mevzû'-ı bahs itmek bile istemiyordı.

Çünki Gürciler fi'l-asl teb'a-i Devlet-i Aliyye'den ma'dûd[3] olub hattâ Kütayis[4] ve Bağdâdcık kazâları ahâlîsi mukaddemâ İslâm'ı kabûl itmekle içleriue taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hâkim ve zâbit nasbıyla idâre olunagelürken (1182) senesi seferinde Tiflis Hanı İrakli (s.5) Han Rusyaluya tâbi' olmağla Gürciler isyân iderek bir takrîble Kütayis ve Bağdâdcık kazâlarını zabt itmişler idi.

Ve egerçi mu'ahharen akd olan Kaynarca Mu'âhedesi'ude Gürcistân ez-kadîm ne tarafdan zabt ve idâre olunagelmiş ise de yine ol tarafdan zabt ve idâre olunması şart idilmiş ise de Kütayis ve Bağdâdcık kazâları ahâlîsi perâkende bulundukları hâlde ba'zı esbâba mebnî toplanub da iskân olunamadıklarıudan iş hâli üzre metrûk ve mensî kalmış idi Rusyalu ise Tiflis Eyâleti'ni kâmilen kabza-i tasarrufuna aldıkdan sonra Megril ve Güril kıt'asına ya'ni Açıkbaş memleketlerine dahi göz dikmiş ve'l-hâsıl bütüu Gürcistân'ı kabza-i teshîre almak emeline düşmüş idi hattâ 1219 senesinde Kemhal ve Anakara tarafıudan kendüsine bir iskele gösterilmesini teklîf idüb ol vaktin hükmünce Devlet-i Aliyye dahi ana iskele tahsîsine mecbûr oldı ve bu muhârebe esnâsında Rusyalu Güril ve Megril memleketleriui istilâ itdiyse de cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre Açıkbaş Hanı Saloman Han Ahısha'ya firâr iderek ve birçok Gürcileri başına birikdirerek asâkir-i İslâmiyye ile birlikde Rusyalu üzerine hareket itmekde bulunmuşdur. Şu ahvâle nazaran Anadolı cihetinde Devlet-i Aliyye

1. Mümtedd: İmtidâdeden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.
2. Tekâlîf-i anîf: Biraz evvel bildirilen teklifler.
3. Ma'dûd: Sayılı, sayılmış, muayyen, belli.
4. Kütayis: Aeas, Aias, Kutaisi, Kutais. İmereti, Gürcistan.

ile Rusyalunun efkâr ve âmâli yek-dîgere pek mübâyin[1] idi. Rûmili cihetine gelince Devlet-i Aliyye Bucak Tatarlarını îcâbına göre hafîf süvârî işlerinde istihdâm idegeldiginden ve Eflâk ve Boğdan'ın hazîneye küllî â'idâtı oldığından bu üç memleketin birden Rusyaluya terki Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri gibi henûz taht-ı Osmânîye cülûs itmiş bir nev-civân ve gayûr[2] pâdişâha göre pek güç bir keyfiyyet oldukdan başka bu vesîle ile Rusyaluların Tuna Nehri'nde iştirâkleri Devlet-i Aliyyece pek muzırr idi ve Sırpluların ez-kadîm Eflâk ve Boğdan ahâlîsi gibi imtiyâzları olmayub Rûmili'nin sâ'ir re'âyâsından asla farkları olmadığı hâlde bu muhârebe esnâsında Rusyalunun tahrîkiyle isyân eylemiş olduklarından anların istiklâlini tanımak Rûmilice bir sû'-i misâl olarak pek muzırr bir keyfiyyet idi. Binâ'en alâ-zâlik akd-i musâlaha olunabilmesi tarafeynden birinin galebe-i külliyyeye mazhar olmasına mütevakkıf idi.

Hâlbuki cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre Fransızların İmparatorı Napolyon Bonaparte ile Rusya İmparatorı Aleksandri beyninde mesâ'il-i ma'lûmeden dolayı tahaddüs[3] iden bürûdet günden güne kesb-i şiddet iderek tarafeyn karşulıklı tedârükât-ı harbiyye ile meşgûl olub Napolyon Lehistân'da cârî (Oder) ve (Vistül) nehirleri sevâhiline ve Aleksandri (Dvina) Nehri ve (Dinyeper) ya'nî (s.6) Özi Suyı civârlarına doğrı sevk-i asker itmekde idiler. Petersburg'da Fransız ilçisi olan Mösyö Dö Lorston[4] devleteyn beyninde vukû'ı melhûz olan muhârebenin ne derecelerde şiddetlü ve hevl-nâk[5] olacağını reviş-i hâlden istidlâl ile sulhun bekâsı içün Aleksandri'yi iknâ'a çalışdığı gibi burasını Napolyon'a dahi arz ve ihtârdan hâli olmazdı. Prusya ve Avusturya devletleri dahi muhârebe zuhûrunda ma'a'l-kerâhe[6] Napolyon ile ittifâka mecbûr olacaklarından sulhun bozulmaması içün bezl-i mesâ'î idiyorlardı. Lâkin Napolyon'un basar-ı basîretini hırs ve şân bürimiş oldığından kimesnenin nesâyih ve ihtârâtına kulak asmazdı. Aleksandri egerçi mukaddemâ görmüş oldığı mağlûbiyyetleri der-hâtır iderek Napolyon ile cenge girişmek istemezdi ve bu esnâda Devlet-i Aliyye ile mütehârib[7] bulundığından dîger bir muhârebe kapusı daha açmak işine elvirmezdi lâkin Avusturya ve Prusya devletleri gibi bütün bütün Napolyon'a boyun egmegi ve anın hâtırı içün bî-taraf devletler sefîneleri Rusya limanlarına kabûl olunmamak râddesine kadar tenezzül ile devletinin şânını ve milletinin menâfi'-i ticâretini ihlâl itmegi kabûl idemezdi şu hâle nazaran Napolyon ile beynlerinde muhârebe vukû'ı melhûz-ı kavî oldığından her nasıl olursa olsun Osmânlu muhârebesini ber-taraf idüb de Napolyon'un dehşetlü tedârükâtına karşu çâre aramağa mecbûr idi fakat yalvarırcasına musâlaha talebine dahi tenezzül itmezdi.

Sadr-ı cedîd Laz Ahmed Paşa ise cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre işbu bin iki yüz yirmi altı senesi Cumâde'l-âhire'sinde Tuna yalısında Rusyalulara galebe iderek Ruscuk'ı istihlâs eylemiş oldığından bu mağlûbiyyetin üzerine taleb-i musâlahaya Aleksandri'nin kibr ve ta'azzümi mâni' olmağla bir vak'a kazanub da sûret-i gâlibiyetde akd-i musâlaha itmek

1 Mübâyin: Farklı. Başka türlü. Muhalif. Diğerinin zıddı. Aksi.
2 Gayûr: Hamiyetli. Çok çalışkan. Dayanıklı. Çok gayretli.
3 Tahaddüs: Yok iken peyda olma, ortaya çıkma, meydana çıkma.
4 Mösyö De Lorston: Jacques Alexandre Bernard Law, marquis de Lauriston.
5 Hevl-nâk: Korkunç, korkulu.
6 Ma'a'l-kerâhe: Kerih, çirkin, kötü olmakla beraber. Kerahetle beraber. Mekruh olarak.
7 Mütehârib: Savaşan, harbeden, muharebe eden.

isterdi. Müte'âkiben Eflâk'da Rusya başkumandanı olan Ceneral Kutuzof'un[1] kazandığı bir galebe Rusyalu içün taleb-i sulha vesîle-i kaviyye olmuşdur.

Şöyle ki: Sene-i merkûme Receb'inin evâhirinde meşhûr Sirozî İsmâ'îl Beg asâkir-i külliyye ile Vidin civârına varub bir mikdâr asker imrârıyla Vidin'in karşusındaki Adayı tutdukdan sonra mecmu'-ı kuvvetiyle karşu tarafa güzâr idüb bir şiddetlü muhârebe ve Rusyalunun oradaki fırkasına galebe iderek Kalafat nâm mahalde nasb-ı hiyâm-ı muzafferiyyet eylemiş idi. Bunun üzerine serdâr-ı ekrem dahi Ordu-yı Hümâyûn ile Ruscuk'dan Yergögi yakasına geçmek azminde olub ancak Rusyalunun buradaki kuvvetini taklîl itdirmek üzre gûyâ kendisi dahi Vidin tarafına çıkub da oradan karşuya (s.7) geçecek gibi bir gösteriş itdi hattâ ol tarafa gitmek üzre şehriyye ikişer yüz guruş ma'âş ile süvârî ve yüzer guruş ma'âş ile piyâde tahrîrine teşebbüs eyledi. Rusyalu dahi câsûsları vâsıtasıyla bu teşebbüsâta muttali'[2] oldığı gibi Yergögi cânibindeki ordusundan bir mikdâr asker ifrâz ile Kalafat tarafına gönderdi. Serdâr-ı ekrem ise bu fırsatı ganîmet bilerek hemân bir mikdâr Rûmili askeri ve yeniçeri dalkılıcları ve çend kıt'a top ile Ağalar Ağası Halîl Ağa'yı giceleyin açıklar ve çete kayıkları ile Ruscuk'un karşusındaki adaya sevk idiyordı. Rusyalı buna vâkıf olıcak adaya bir mikdâr asker ve top gönderüb ve dubalarını ol tarafa döndürüb ve sâhile birkaç top indirüb mümâna'at kaydına düşdi ise de asâkir-i İslâmiyye giceleyin geçivirmiş oldılar ve ale's-sabâh cenge koyuldılar.

Şânî-zâde Târîhi'nde dir ki tûfân-ı harb ve sitîz[3] geregi gibi mevc-engîz oldığı esnâda Ağalar Ağası Halîl Ağa kurşun ile urılub azm-i dâr-ı bekâ idicek yeniçerilere ye's ve hayret elvirmiş iken Rûmili erleri ve topcı dil-âverleri ibrâz-ı gayret ve şecâ'at iderek Rusyalunun birkaç kıt'a toplarını ahz ve zabt eylemeleri üzerine Rusyalı sebât idemeyüb adadaki askerlerini dubalarıyla karşu yakaya geçürmege başladı.

Ol esnâda Ruscuk'daki asâkir-i İslâmiyye dahi açıklara ve sâ'ir kayıklara râkiben karşu yakaya geçmege başlayub egerçi Rusyalunun dubaları mümâna'at kaydına düşdiler ise de adadaki toplar ile muhâfaza olunarak bir takımı karşu yakaya ulaşdılar ve bir münâsib sâhile yanaşdılar ve yanlarındaki toplar ile müdâfa'a iderek karaya çıkmağa ve çıkanlar hemân toplarını ta'biyye ile mevki' tutmağa başladılar bu sûretle Tuna'nın karşu yakasında asâkir-i İslâmiyye çoğaldı ve girüden bakiyye-i asâkirin ubûrı[4] esnâsında serdâr-ı ekrem dahi dâ'iresi halkıyla güzâr idicek karşu yakada Ordu-yı Hümâyûn kuvvet buldı.

Ba'dehu Yergögi'ye bir sâ'at mesâfesi olub Anbârlar dinilan mahalle varıldı ve toplar vaz'ıyla istihkâm virildi ve muvâcehe-i â'dâda dilîrâne[5] nasb-ı hiyâm-ı ikâmet ile mehâbet gösterildi. Bunun üzerine Rusyalı biraz girü çekildi ve bir mevki' tutub ordusuna istihkâm virmekle meşgûl oldı.

Böyle iki ordunun yek-dîgere karşu istihkâm altına girip turdukları haberi Şaban'ın yirmi altıncı güni Dersa'âdet'e vusûl buldı bundan sonra herkes ol tarafdan gelecek haberlere dört gözle muntazır olub kaldı.

1 Ceneral Kutuzof: Prens Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov.
2 Muttali': Öğrenmiş, haber almış, bilgili, haberli.
3 Sitîz: Kavga, çekişme.
4 Ubûr: Bir taraftan öbür tarafa geçme, geçiş.
5 Dilîrân: Yürekliler, cesurlar, yiğitler.

Ba'dehu bir muhârebe vukû'uyla Rusyaludan yüz kadar esîr alındığı ve Rusya zâbitânından (**s.8**) ve fi'l-asl Leh beg-zâdegânından bir ofiçiyal Rusya kumandanının mu'âmelât-ı galîzasından infi'âl ile ol muhârebe esnâsında firâr iderek Ordu-yı Hümâyûn tarafına geçdigi ve ashâb-ı ma'lûmâtdan işe yarar bir zâbit idügi haberleri evâhir-i Ramazân'da Dersa'âdet'e vârid oldı.

Müte'âkiben zâbit-i mûmâ-ileyh dahi geldi. Kendüsine ikrâm ve iltifât buyuruldı ve küçük tezkireci efendiye misâfir virildi ve bir iki ay sonra kendi isteğiyle Müslümân olub Hidâyet tesmiye idildi ve taraf-ı şâhâneden kendüsine senevî iki bin guruşluk bir tîmâr ihsân buyuruldı. Biz yine sadede gelelim.

Ber-vech-i bâlâ Eflâk yakasında tarafeyn karşulıklı orduların kurub ve istihkâm virüb ara sıra yek-dîgere hamle ve hücûm ider lâkin yek-dîgerini yerinden kaldıramaz idi işte bu sırada Ceneral Kutuzof bir hud'a-i harbiyye tasavvur ve tedbîr eylemişdir. Şöyle ki: Serdâr-ı ekrem işe yarayacak askeri intihâb ve istishâb ile Yergögi yakasına geçüb Ruscuk tarafında Tepedelenli Alî Paşa-zâde Velî Paşa ve Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Gâlib Efendi ile Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Dimitraşko Beg-zâde ve bir mikdâr perâkende asker kalmış idi ve Ruscuk'un üst tarafında Velî Paşa ve alt tarafında Gâlib Efendi birer mikdâr dirinti[1] asker ile hayme-nişîn-i gaflet idiler. Kutuzof bu hâle muttali' olıcak anların kayıdsızlığından istifâde itmek üzre Ramazân'ın yirmi altıncı Bâzârirtesi gicesi dubalara bir mikdâr asker irkâb[2] ve Ruscuk'un üst tarafında Dikilitaş nâm mahalle imrâr idüb bu fırka-i müfreze giceleyin hendek ve tâbya inşâsıyla karârgâhını ihkâm itmiş oldığı ale's-sabâh duyulunca ordunun kısm-ı â'zamı olan esnâf gürûhı emvâl ve eşyâlarını derûn-ı şehre idhâl itmek üzre telâşa düşmeleriyle bağteten herc ü merc sûretleri nümâyân oldı. Ve Salı güni sâ'at iki sularında Rusyalu iki bin kadar Kazak askeriyle ibtidâ Velî Paşa üzerine hücûm iderek anı kaçırdıkdan sonra Gâlib Efendi tarafına yüridikde anın ma'iyyetindeki asker dahi hemân mühimmât ve sâ'ireyi terk ile üftân ü hîzân[3] Ruscuk derûnuna girmege şitâbân[4] olmalarıyla Kazaklar buldukları eşyâyı gâret ve Ruscuk'ı muhasarâya mübâderet eylediler.

Bu sûretle Ruscuk mahsûr oldukdan başka karşudaki serdâr-ı ekrem ordusuna berü tarafdan zâd ve zahîre nakli müşkil oldığından o dahi ol tarafda mahsûr hükmünde kaldı ve Ruscuk'daki mahsûrîn gibi karşudaki tavâ'if-i askeriyye dahi vehm ve vesveseye düçâr oldı.

(**s.9**) Serdâr-ı ekrem Ruscuk tarafındaki gâ'ilenin def'ini ehemm ve akdem bilerek berü tarafa geçmek murâd idüb ancak Tuna'da lüzûmı kadar şalope ve çete kayıkları ve ceng şaykaları[5] olmadığından serdâr-ı ekrem askerin bir mikdârını Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa ve Mar'aşlı Kalender Paşa ile birlikde Yergögi cânibinde terk iderek kendisi bakiyye-i askeri alub güç hâl ile Ruscuk tarafına güzâr idebildi.

Bu hâlde Rusyaluya göre Ruscuk tarafındaki askerine zahîre ve levâzımât-ı sâ'ire

1 Dirinti: Derinti. Öteden beriden devşirilmiş gayri muntazam ve işe yaramaz asker.
2 İrkâb: Bindirme, bindirilme.
3 Üftân ü hîzân: Düşe kalka.
4 Şitâbân: Acele eden, çabuk olan.
5 Ceng şaykaları: Türklerin, Karadeniz'deki ırmakların kıyılarını korumakta, Kazaklarınsa bu kıyılara saldırmakta kullandıkları, altı düz, yayvan, birkaç topu, kırk elli savaşçısı bulunan küçük bir savaş gemisi.

yetişdirmek emr-i düşvâr ise de karşu tarafda kalan asâkir-i İslâmiyye'nin hâli dahi müşkil idi.

İşte bu hâli Rusyalu mütârekeye vesîle ittihâz iderek serdâr-ı ekreme me'mûr-ı mahsûs irsâliyle iş bir kalıba ifrâğ olununcaya dek Yergögi tarafındaki asâkir-i İslâmiyye'ye ol tarafdan ve Ruscuk tarafındaki Rusya asâkirine bu tarafdan akçesiyle zahîre i'tâsını teklîf idüb berü tarafdan dahi kabûl olunarak bu yolda bir mukâvele yapıldı.

Bu keyfiyet-i mükeddere taraf-ı serdâr-ı ekremîden oldığı gibi Rikâb-ı Hümâyûna arz olunub istîzân-ı musâlaha ve isti'lâm-ı re'y-i âlî zımnında Çavuşbaşı Moralı Ebûbekir Beg dahi telhîs ile Dersa'âdet'e gönderildi.

Bu kazâyâ-yı sâlibetü'ş-şu'ûr[1] Şevvâl'in sekizinci güni Dersa'âdet'de ma'lûm evliyâ-yı umûr ve herkese mûris-i ye's ve fütûr oldı ferdâsı Ebûbekir Beg dahi Dersa'âdet'e vusûl buldı. Kutuzof'un bu vak'aya dâ'ir olan tahrîrâtı dahi hilâl-i Teşrîn-i Sânî'de Petersburg'a vâsıl olıcak İmparator Aleksandri artık Devlet-i Aliyye'yi istedigi gibi musâlahaya mecbûr idebilmek ümîdiyle fevka'l-âde memnûn olmuş ve ma'a-mâ-fîh teshîl ve tesrî'-i maslahat içün tekâlîf-i sâbıkasının çoğundan vazgeçmiş idi. Şöyle ki: Rusyalı Anadolı cihetinden Faş Nehri'nin denize munsabb[2] oldığı yerde bir küçük kıt'anın kendüsine terk idilmesi ve Rûmili cihetinde Boğdan'dan ma'dûd olan Besarabya kıt'asıyla Boğdan'ın bir mikdârı kendüsinde kalmak üzre Siret Nehri'nden[3] hudûd kesilmesi ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yirmi milyon guruş tazmînât-ı harbiyye virilmesi ve Sırbistân'ın bir dereceye kadar müstakil olması hususlarına kanâ'at iderek bu vechile akd-i musâlaha olunmak üzre çend mâh müddet ile akd-i mütâreke olunması içün Kutuzof'a ruhsat virmiş idi. Bu şerâ'it ile musâlaha Aleksandri'nin dil-hâhına muvâfık degil ise de ahvâl-i hâzıra iktizâsınca var kuvvetini Napolyon'a karşu cem' itmege mecbûr oldığından bu kadarcıkla iktifâ kendüsince evlâ görünmüş ve hemân in'ikâd-ı musâlaha haberinin vürûduna muntazır bulunmuş idi.

(**s.10**) Devlet-i Aliyye dahi hudûd ve şürût-ı sâbıka üzre akd-i musâlaha emelinde iken Ordu-yı Hümâyûn'un perîşânlığı hasebiyle sulh u salâh uğrunda bir dereceye kadar îdakârlık ihtiyârına Bâb-ı Âlîce mecbûriyyet görülmüş ve ber-vech-i bâlâ Ebûbekir Beg'in Dersa'âdet'e vürûdunda der-akab[4] Şeyhü'l-islâm konağında akd-i encümen-i meşveret ile tasvîr-i mes'ele olundukda bi-hasebi'z-zarûre kaydıyla cevâz-ı musâlaha hakkında fetvâ dahi virilmiş idi.

Ruscuk'daki yeniçeriler ise bizim yoldaşlarımızı karşuda bırakdınız ne yapacak iseniz yapınız anları kurtarınız deyü ricâ ve niyâz vâdîsinde bir takım kîl ü kâl-i bî-me'âle ağaz itmeleriyle giderek bir arbede çıkarmaları melhûz olmakdan nâşî serdâr-ı ekrem hemân Ceneral Kutuzof ile akd-i mütâreke idüb müzâkere-i şürût-ı musâlahaya dahi karâr virilerek Kethüdâ Gâlib Efendi ve Ordu-yı Hümâyûn Kadısı Müftî-zâde Selîm Efendi ve Yeniçeri Efendisi Hamîd Efendi sefâretle Yergögi cânibine gönderildi ve henûz kendülerine ruhsatnâme-i hümâyûn gelmedin Siret Nehri hudûd olmak esâsı üzerine mevâdd-ı musâlahanın müzâkeresine taraf-ı serdâr-ı ekremîden ruhsat virildi.

1 Sâlibetü'ş-şu'ûr: Şuur dışı, şuursuzça, şuuru yok olan.
2 Munsabb: Bir denize veya nehire dökülen, karışan.
3 Siret Nehri: Ukrayna'da doğarak Romanya'ya doğru inen 470 kilometre uzunluğunda bir akarsudur.
4 Der-akab: Hemen, hemen arkasından.

İşte bu esnâda bir garîhe zuhûra geldi. Şöyle ki: Mîr-i mîrândan meşhûr Kandıralı Mehmed Paşa Eflâk yakasında kalan asâkir içünde bulunup kerrât[1] ile yoldaşlarını cihâd ve gazâya teşvîk ve teşcî' iderek (Be yoldaşlar biz burada on binden ziyâde harb ve darba kâdir ve elimizdeki top ve tüfenk ve esliha-i sâ'ireyi kullanmağa muktedir seçme yigitler ve pehlivân kıyâfetlü erleriz bir kerre gayret ile göz yumub da şu karşumızda bizden az olan â'dâ üzerine bir uğurdan hücûm eylesek bi-avni'llâhi Te'alâ bir hamlede anları yerinden koparub târ-mâr ideriz ol vakt karşu tarafdaki düşman dahi duramayub iki ordumuzun tarîk-i ihtilâtı açılur arslan tuzak ile şâhin kapanca ile tutulmaz) diye görmüş ise de nasîhati ısgâ olunmak şöyle dursun askerî gürûhunun kendi üzerine hücûm idecekleri reviş-i hâl[2] ve hareketlerinden müstebân olmağla kendüsine ye's-i tâm gelicek artık anlara pend ü nasîhatdan vazgeçüb hemân kendi teb'a ve avenesinden yetmiş kadar fedâyi yigitler ile gizlüce müşâvere ve mukâvele iderek bir gece Rusyalunun Tuna sâhilinde merbût olan dubalarından birini ale'l-gafle[3] basub içündeki Rusyaluları i'dâm itdikden sonra palamarı[4] kesüb çala kürek Ruscuk tarafına firâr itdiklerinde bu tarrâka-i uzmâdan[5] Rusyalunun sâ'ir dubaları haberdâr olıcak ol dubanın arkasma düşüb ve etrâfına üşüb ahz ve giriftine çalışdılar ise de ol fedâyiler top ve tüfenk ile müdâfa'a idüb ve sıkı sıkıya kürek çeküb yalnız bir ikisi mecrûh olarak Ruscuk sâhiline yanaşdılar.

(s.11) Yetmiş kadar fedâyinin bu tavr-ı kahraman-pîşeleri Rusyaluların mûcib-i fikr ve endîşeleri oldı zîrâ göz habsinde kalub dil-tenk[6] olan sâ'ir asâkir-i İslâmiyye'nin birkaç bini Kandıralı gibi cânından usanub ve ölüm eri olub da böyle fedâkârâne hareket idecek olurlar ise daha garîb vak'alar ihdâs idebilecekleri anlaşıldı. Ve egerçi mevsim-i şitâ hulûl ve berf ve bârân nüzûl ile ol tarafdaki asâkir-i İslâmiyye'nin hayvânları telef ve kendüleri envâ'-ı ta'b ve meşakkate hedef olarak za'îf düşmüşler ise de bu hâl üzre tek duramayub me'yûsiyyet ile ha'zı harekât-ı fevka'l-âdeye tasaddî itmeleri mülâhazadan ba'îd degil idi.

Rusyalu ise Napolyon'a karşu tedârükât-ı azîme ile meşgûl oldığından ber-vech-i bâlâ Devlet-i Aliyye ile akd-i musâlaha emelinde olub ancak mâ fi'z-zamîrini[7] ketm ile hukûk-ı beşeriyyeye ri'âyet ve efrâd-ı askeriyeye merhamet bahislerinden dem urarak evâ'il-i Kânûn-ı Evvel'de Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa ve Kalender Paşa ve sâ'ir rü'esâ askerleriyle berâber Petersburg'dan ve İstanbul'dan haber gelinceye dek misâfirlerimiz olsunlar deyü cümlesini Eflâk köylerime yerleşdirdi ve Ruscuk tarafındaki askerlerini Eflâk yakasına geçürdi serdâr-ı ekrem dahi Ordu-yı Hümâyûn ile meştâ-nişîn olmak üzre Şumnı'ya avdet buyurdı. Gelelim murahhaslar miyânelerinde cereyân iden mükâlemâta.

1 Kerrât: Kerreler, defalar, kezler.
2 Reviş-i hâl: Gidiş, hal, tavır durumu.
3 Ale'l-gafle: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.
4 Palamar: Büyük gemileri karaya bağlamak yahut lengere rabtetmek için kullanılan halat.
5 Tarrâka-i uzmâ: Çok büyük gürültü çıkaranlar.
6 Dil-tenk: Sıkıntılı, kederli, gönlü darda olan.
7 Mâ-fi'z-zâmîr: Kalpte ve gönülde olan.

Yergögi ve Bükreş Kasabalarında Vâki' Olan Mükâlemât

Ber-vech-i bâlâ Yergögi cânibine i'zâm olunan murahhas efendiler işbu bin iki yüz yirmi altı senesi Şevvâl'inin on dördünci Pençşenbe güni Yergögi kasabasında Rusyalu tarafından tehyi'e olunan çadırda Rusya murahhaslarıyla birinci def'a olarak ictimâ' ile akd-i meclis-i mükâleme itdiler ve mücerred serdâr-ı ekremin irâdesine i'timâden müzâkereye girişilerek ruhsatnâmelerin vürûdına kadar mevâdd-ı musâlahayı müzâkere ve oldukca ta'dîl ve tesviyye itmek üzre karâr virdiler.

Rusya murahhasları ibtidâ Rûmili cihetindeki hudûdun ta'yînine ibtidâr ile Besarabya ve Boğdan arâzîsi tamâmıyla Rusya Devleti'nde kalmak üzre Eflâk ve Boğdan eyâletleri beyninde öteden berü mu'teber olan hudûd ile Tuna'da Hızır İlyas Boğazı devleteyn beyninde hadd-i fâsıl olması başkumandanın matlûbı oldığını söylediler. Hâlbuki mukaddemce serdâr-ı ekrem tarafından Rusya Başkumandanı Kutuzof ile cereyân iden muhâberede musâlahaya esâs olmak üzre Siret Nehri dinilmiş oldığına mebnî murahhas efendiler **(s.12)** nehr-i mezkûrdan kat'-ı hudûd olunmak lâzım gelecegini kat'iyyen beyân itmekle Rusyalular bunun müzâkeresini ferdâya ta'lîk eylediler. Siret Nehri'nden kat'-ı hudûd olundığı takdîrde Boğdan'ın bir kıt'a berü tarafda kalarak yine Boğdan begligi bâkî olacağı cihetle serdâr-ı ekrem tarafından buna muvâfakat olunmuş idi hâlbuki Boğdan'ın büyük parçası Rusyalu tarafında kalacağından bu sûret Rusyalunun cânıma minnet idi lâkin Rusya murahhasları bunı bir nev' semâhat[1] ve mürüvvet yolunda bir müsâ'ade ve muvâfakat kabîlinden göstermek üzre birdenbire kabûl eylemediler.

Ferdâsı Cum'a güni akd olunan meclis-i mükâlemede Rusya murahhasları Siret Nehri'nin hadd-i fâsıl olması Kutuzof'un efkârma muvâfık degil ise de ibtidâ bu mes'ele meydâna çıkmış oldığından emr-i ehemm-i musâlahayı tas'îb[2] itmiş olmamak içün çaresiz buna muvâfakat eyledi demek gibi sözler ile bunı haylîce tatlı satdılar ve buna mukâbil Tuna'da Hızır İlyas Boğazı'ndan kat'-ı hudûd olunmasına dahi murahhas efendiler tarafından muvâfakat olunması me'mûl oldığmı der-miyân itdiler. Berü tarafdan ise Kili Boğazı'nın hadd-i fâsıl olması der-miyân olunmağla cereyân iden mübâhasât-ı kesîrenin netîcesinde ana Tuna'nın akındısı hudûd olmak üzre iki boğazın ortasında vâki' Sünne Boğazı'nın hadd-i fâsıl olması husûsunda ittifâk-ı ârâ hâsıl oldı fakat Kalas'ın karşusında bulunan ve eyyâm-ı şitâda su altında kalan bir sagîr adanm Rusyaluya terk olunması Kutuzof tarafından musırrâne[3] teklîf olunmağla berü tarafdan dahi muvâfakat gösterildi.

Bu esnâda hevâlar kesb-i bürûdet idüb çadırda mükâleme kâbil olmadığına mebnî Rusyalu tarafından mükâleme içün Yergögi kasabasında çarşu içünde bir oda tahsîs kılınmağla orada üçünci def'a olarak Şevvâl'in on yedinci Pâzâr güni akd olunan meclis-i mükâlemede Rusyalu tarafından redd olunacak kal'aların keyfiyyet-i teslîmi uzun uzadıya müzâkere olundı. Ba'dehu Rusya murahhasları tarafından Memleketeyn'in ya'nî Eflâk ve Boğdan'ın tecdîd ve tevsî'-i imtiyâzâtı husûsı teklîf ve Memleketeyn beglerinin intihâbı

1 Semâhat: Eliaçıklık, cömertlik.
2 Tas'îb: Güçleştirmek.
3 Musırrâne: Israrlı bir şekilde.

hakkında bir nizâmnâme yapılması der-miyân kılındı berü tarafdan tevsî‘ sözine i‘tirâz olunarak imtiyâzât-ı kadîmenin ibkâsından başka bir şey kabûl olunamayacağı beyân olundı. Yine bu meclisde Rusya murahhasları tarafından Anadolı cânibinde tarafeyn askerlerinin bulundukları mahalden kat‘-ı hudûd olunması der-miyân idildi berü tarafdan dahi hudûd-ı sâbıkanın ibkâsında ısrâr gösterildi ve bu bahisde tarafeynin sözleri bir yere gelmek (s.13) kâbil olamayacağı anlaşıldı ve nihâyet serdâr-ı ekremden istîzân[1] olunmak üzre mübâhaseye hitâm virildi.

Şevvâl'in on sekizinci Pâzârirtesi güni akd olunan dördünci meclisde Rusya murahhasları tarafından yine Memleketeyn'in tecdîd ve tevsî‘-i imtiyâzâtı bahsi meydâna konuldı ve buna dâ'ir haylî mübâhaseler vukû‘ buldı ferdâsı Salı güni akd olunan meclisde yine bu bahisler tekrâr olundukdan başka bundan akdem akd olundığı üzre Memleketeyn beglerinin müddeti olan sekiz senenin te'kîdi ile müddetin inkızâsından akdem beglerin isti‘fâları dahi kabûl olunmamak mes'elesi der-miyân olundukda beglerin sekiz seneden akdem azl olunmamalarına bir şey denilemeyüb ammâ li‘özrin[2] isti‘fâları vukû‘unda dahi kabûl olunmamak nasıl olur dinilüb Rusya murahhasları tarafından dahi isti‘fâya mecbûr idilmek hâtırası der-miyân olunmağla bunun üzerine pek çok mübâhaseler cereyân eylemişdir. Kezâlik Rusya murahhasları Memleketeyn ahâlîsinin senevî Devlet-i Aliyye'ye virecekleri ecnâs-ı zahâ'irden[3] fazla kalacak mahsulat-ı memleketi serbest olarak istediklerine satmağa me'zûn olmalarını îrâd eylediler. Ol vakt ise memâlik-i Devlet-i Aliyye'de usûl-i inhisâriyye[4] cârî idi ashâb-ı zirâ‘at kedd-i yemîn[5] ve arak-ı cebîn[6] ile husûle getürdikleri zahâ'iri dilediklerine diledikleri fi'ât ile satamazlardı. Belki mu‘ayyen fi'ât ile mübâya‘acılara ve İstanbul'un kapan tüccârına satmağa mecbûr olurlar idi ekmekciler dahi mîrî fi'âtıyla zahîre alub ekmegi cânib-i hükûmetden ta‘yîn olunan fi'ât ile satarlardı bu dahi mücerred İstanbul'da ucuz fi'ât ile ekmek satılmak içün ihtiyâr olunmuş bir keyfiyyet idi ve egerçi ale'l-umûm[7] yed-i vâhid[8] usûli pek yolsuz bir şey olub bunun yalnız Memleketeyn'den degil belki her yerden ref‘ ve ilgâsı vâcib ve ahz ve i‘tânım serbestiyyeti ne mertebe servet ve ma‘mûriyyeti câlib oldığı vâzıhâtdan[9] ise de bu usûl-i inhisâriyye ol vakt bir âdet-i mer‘iyye olub def‘aten ilgâsı İstanbulca pek ziyâde göze çarpacak bir keyfiyyet oldığından ol vaktin hükmünce Rusyalunun bu teklîfine muvâfakat Devlet-i Aliyyece müşkil olmasıyla murahhas efendiler bu mâdde Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı dâhiliyyesinden ma‘dûd oldığına mebnî bunu dâ'ir musâlahanâmeye bir mâdde derc olunamaz deyü müdâfa‘a iderek bu mes'ele dahi karârsız kaldı.

Ba‘dehu dört def‘a akd olunan mükâleme meclislerinde ebhâs-ı sâbıka tekrâr ve Rusya murahhasları tarafından Fransızca ve berü tarafdan Türkce olarak kaleme alınan mâddeler

1 İstîzân: İzin isteme, izin için sorma, danışma.
2 Li‘özrin: Özür dileyerek.
3 Ecnâs-ı zahâ'ir: Zahire cinsleri.
4 Usûl -i inhisâriyye: Tekel yönetimi, tekel ile ilgili usul.
5 Kedd-i yemîn: El emeği.
6 Arak-ı cebîn: Alın teri.
7 Ale'l-umûm: Umumiyet üzere, genel olarak.
8 Yed-i vâhid: İnhisar usûlü, tekel.
9 Vâzıhâ: Apaçık, besbelli, meydand.

mukâbele ve ta‘dîl ve mümkün mertebe tarafeynin efkârını yek-dîgere takrîb[1] ile uğraşıldı.

Ve ba‘dehu Zi'l-ka‘de'nin ikinci Pâzârirtesi güni on birinci def‘a olarak bir muhtasar meclis oldı.

(s.14) Bu mükâlemeler ise hep serdâr-ı ekremin emrine müstenid olub henûz sûret-i resmiyyede ruhsatnâmeler mübâdele olunmamış idi.

Ve egerçi bu esnâda murahhas efendilerin ruhsatnâmeleri gelmiş ise de taraf-ı hümâyûndan esâs-ı musâlaha tagyîr ve tebdîl olunarak ana göre serdâr-ı ekreme ta‘lîmât-ı seniyye gönderilmiş idi.

Şöyle ki: Siret Nehri'nden kat‘-ı hudûd olundığı takdîrde Hotin ve Bender ve Akkirman kal‘alarıyla berâber Kili ve İsmâ‘îl kal‘aları dahi Rusya tarafında kalmak ve bu vesîle ile Rusyalu Tuna ağızlarına mâlik olmak lâzım gelüb bu ise Devlet-i Aliyyece pek muzırr ve kabûl ve tahammüli ağır bir şart oldığı hâlde Bâb-ı Âlî Fransa ile Rusya devletlerinin yek-dîgeri aleyhine muhârebeye hâzırlanmakda olduklarına geregi gibi tahsîl-i vukûf ve ma‘lûmât eylemiş oldığına mebnî bundan istifâde itmek üzre şart-ı mezkûr tagyîr olunarak Kili ve İsmâ'îl kal‘a ve kazâları Devlet-i Aliyye'de kalmak üzre Prut Nehri'nin bir mikdârı tarafeyn memâlikini fâsıl olarak bir noktasından denize kadar bir hatt-ı hudûd ta‘yîn olunmasının musâlahaya esâs ittihâz kılınması serdâr-ı ekreme fermân buyurulmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik on ikinci meclisde ruhsatnâmeler mübâdele olunmuş ise de esâs degişmiş oldığından müzâkereye girişilemeyüb Rusya murahhasları başkumandandan istizân itmek üzre sözi kesdirdiler.

Ve Tuna Nehri'nin ağızlarına mâlik olmak Rusyaluca pek mühimm bir mes'ele olarak esâsın ol vechile tebdîl olunmasından nâşî muğber ve müte'essir oldığından Zi'l-ka‘de'nin on altıncı Pâzârirtesi güni on üçünci def‘a olarak akd olunan meclis-i mükâlemede Rusya murahhasları bundan dolayı şikâyet siyâkında bir takım ta‘rîzât[2] ve i‘tirâzâta ibtidâr itdiler ve (Evvelâ bu bâbda cereyân iden hâlât[3] mugâyir-i hakkâniyyetdir. Zîrâ sadr-ı â‘zam hazretleri tarafından ibtidâ mütâreke taleb olunup bizim tarafımızdan musâlaha îrâd olundukda tanzîmine mübâşeret olundı. Ba‘dehu tarafımızdan Boğdan eyâleti tamâmıyla taleb olunmuş iken Siret Nehri dimilmesine muvâfakat olundı. Harekât-ı hasmânenin def‘i ve harben me'mûl olan menâfi‘in te'ehhüri ve mevsimin geçmesi hep bizim aleyhimize vâki‘ oldı. Ve başkumandan her bir ta‘ahhüdünde sâbit-kadem olmuş iken sadr-ı â‘zam hazretlerinin hiç birine muvâfakat itmemesi bâ‘is-i istiğrâbdır. Sâniyyen ruhsatnâmelerin vakt-i vürûdı mugâyir-i musâfât bir sûretdedir ki sadr-ı â‘zam hazretlerinin Âsitâne'den tarafına bilinüb de ana göre sizin terhîs olunmanız lâzım iken (s.15) bu kadar vakit imrâr ile başkumandanın bayağı mevki‘-i taglîtde kalması mugâyir-i safvet bir keyfiyyet olmuşdur. Ve başkumandan gâyet müte'essirdir ki işbu didigimiz şeyler Rusya Devleti tarafından der-pîş[4] edilip kendüsinin mes'ûliyyetini mûcib olacağı der-kârdır) didiler. Buna cevâben murahhas efendiler tarafından (Sadr-ı â‘zam efendimiz bu bâbda ma‘zûrdur. Zîrâ başkumandan ile

1 Takrîb: Yaklaştırma, yaklaştırılma. Tahmin. Yolunu bulma. Vesile, bahane.
2 Ta'rîzât: Dokunaklı konuşmalar, sözle dokundurmalar, taş atmalar.
3 Hâlât: Haller, suretler, keyfiyetler, nitelikler.
4 Der-pîş: En önde, gözönünde bulunan.

ibtidaki muhâbere ve mükâtebeleri on gün kadar mümtedd oldı ba'dehu bizim bu tarafa meclûben[1] ve me'mûren vürûdumuzda tarafınızdan ruhsatnâme-i hümâyûn taleb olundukdan sonra Âsitâne'ye yazıldı. Gönderilan tahrîrât Şevvâl'in yirmi ikisinde varmış Âsitâne'de dahi çend rûz mükâleme ve müzâkere olundukdan sonra Şevvâl'in ahîrinde ruhsatnâmeler tahrîr ve ta'lîmât-ı seniyye ile berâber tesyîr buyurulınuş geldigi gibi ketm ve te'hîr idilmeyerek ibrâz olundı. Merâm imrâr-ı eyyâm olmadığına bunlar delîldir. Mevsimin mürûrı ise ehad-ı tarafeyne[2] nâfi' olmadığı der-kârdır. Kaldı ki iki devlet beyninde musâlaha akdi emr-i azîm olub gâh esnâ-yı müzâkerede ve gâh tasdîkinde ilgâ olunageldigi mesbûk-ı bi'l-misldir) dinildikden sonra biraz da ibrâz-ı safvete dâ'ir sözler söylenerek meclise hitâm virildi.

Bunun üzerine Rusya başkumandanı dahi Petersburg'dan istîzâna ta'lîk-i maslahat itmekle emr-i mükâleme münkatı' olub artık Yergögi'de mükâleme vukû' bulmadı.

Ba'dehu Bükreş'de Rusyalu tarafında tahsîs olunan mükâleme konağında Zi'l-hicce'nin yirmi yedinci güni tarafeyn murahhasları ictimâ' ile on dördüncü def'a olarak akd olunan meclis-i mükâlemede Rusya murahhasları (Başkumandanın esâs-ı mâddeye dâ'ir devleti tarafına göndermiş oldığı kâğıdın cevâbı geldi. Mûcebince o dahi bize ta'lîmât virdi) mukaddimesiyle kelâma âgâz iderek (Metbû'-ı müfahhamımız[3] olan imparator hazretlerinin Devlet-i Aliyye ile akd-i musâlaha ve musâfâta[4] hâhiş-ger idüginde iştibâh yokdur. Lâkin bu hâhişi mücerred râha-i re'âyâ [ve] berâyâ içündür. Âhar devletden dolayı ve sâ'ir husûsdan bir gûne ihtiyâta mebnî degildir. Devlet-i Aliyye ile tecdîd-i musâfâta kemâl-i hâhişi der-kârdır. Ancak mukaddem müzâkere olundığı üzre esâsın Siret hudûdı ile râbıta bulması ve Sırplunun te'mîn ve irâhalarına[5] dâ'ir olan sûretin kavîce[6] tanzîm olunması ve Anadolı tarafında şimdiye kadar harb ile alınmış ve yedinde bulunmuş olan mahallerin Rusya tarafında kalması ve ol havâlîde Rusya teba'iyyetini kabûl itmiş olan tavâ'ifin kendi hükmünde bıragılması şartlarıyla sulhı taleb ider) didiler. Murahhas efendiler dahi bi'l-mukâbele (Şevketlü efendimizin Rusya Devletiyle tecdîd-i musâfât ve musâlahaya rağbetleri der-kârdır. Ancak Siret hudûdı nezd-i hümâyûnda makbûl olmayub ol bâbda karîn-i kabûle olacak sûreti emr ve tenbîh (**s.16**) buyurmuş olmalarıyla keyfiyyet Yergögi'den etrâfıyla tefhîm olunmuş idi. Bundan hâric me'mûriyyetimiz yokdur) deyü cevâb virdiler. Bunun üzerine Rusya murahhasları tarafından (Rusya İmparatorı Siret mâddesinde vâki' olan mu'âhedenin ilgâsını şân-ı devletine muhill add eylediginden sadr-ı â'zam hazretlerinin akd eyledigi esâsın taraf-ı hümâyûndan adem-i kabûlüne mukâbil kendisi dahi mütâreke ve asker husûsı içün baş ceneral tarafından virilan senedin ilgâsıyla asâkir-i merkûmenin esîr-i harb olmasını ve mütârekenin feshini tenbîh ider) dinildi. Berü tarafdan dahi (Siret mâddesi sadr-ı â'zam ile başkumandan beyninde mükâtebe[7] ve muhâbere nev'inden olub akd ve imzâ ile mu'âhede hükmüne girmemişdir. Ammâ bu asker ve mütâreke mâddesi

1 Meclûben: Celbolunarak, başka yerden getirilmiş olarak.
2 Ehad-ı tarafeyn: İki tarafdan birisi, taraflardan biri.
3 Metbû'-ı müfahham: Hükümdar. Padişah.
4 Musâfât: Samimî ve hâlis dostluk.
5 İrâha: Rahatlandırma, rahat ettirme.
6 Kavî: Kuvvetli, güçlü.
7 Mükâtebe: Mektuplaşma, yazışma.

sadr-ı â'zam ile başkumandanın mühr ve imzâlarıyla mahtûm[1] ve mümzâ[2] sened olmak hasebiyle mu'âhede nev'inden olmağın ba'd-ez-în[3] bir nesneye i'timâd ve i'tibâr kalmamak lâzım gelür) deyü mukâbele idildi ise de Rusya murahhasları metâlib-i imparatorînin sûret-i kat'iyyede oldığını söylediler murahhas efendiler dahi mukaddemki söylediklerini tekrâr eylediler artık mükâlemeye mahall kalmadı meclis tamâm oldı lakırdı kesildi soğukluk ile meclisden kalkıldı ve mukaddemâ misâfir olmak üzre Eflâk köylerine yerleşdirilmiş olan asâkir-i İslâmiyye Rusyalu tarafından harb esîri hükmünde tutuldı.

Rusyalunun vech-i meşrûh üzre musâlahaya meyl ve hâhişi Fransa'ya karşu bir büyük muhârebeye hâzırlanmak içün oldığı hâlde burasını setr iderek bu hâhişini mücerred irâha-i ibâd ile insâniyyete hidmet yolunda göstermek isteyüb bir tarafdan dahi istedigi şerâ'it ile musâlahaya Devlet-i Aliyye'yi iknâ' içün ihâfe idiyordı Devlet-i Aliyye ise zararsızca bu gâ'ile-i harbiyyeden kurtulabilmek içün Rusya ile Fransa devletleri beyninde alâmâtı rû-nümâ olan muhârebeuin zuhûrına medd-i nazar-ı intizâr[4] itmekde idi.

Tetimme

Murahhas-ı Evvel Gâlib Efendi'nin manzûr-ı fakîr olan muhaberât-ı hafiyyesinden anlaşıldığına nazaran Rusya ceneralinin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir nişân almak emelinde bulundığı efendi-i mûmâ-ileyhe ismâ' olunmuş o dahi der-i devlete inhâ eylemiş ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ecnebîlere nişân i'tâsının mukaddemleri emsâli olub hattâ Alemdâr Mustafâ Paşa'nın Sadâretinde murahhas da'veti içün İstanbul'a gelmiş olan bir Rusya kapudanına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nişân virilmiş ise de Devlet-i Aliyye'de ecânibe[5] nişân i'tâsı akdemce ihdâs olunmuş bir âdet olub ancak Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri'nin cülûsundan berü yalnız ber-vech-i bâlâ bir def'a (**s.17**) Rusya kapudanına nişân virilmiş ve andan başkasına virilmeyerek ol âdet metrûk[6] olınuş idügine ve şimdi Rusya ceneraline nişân virilse İngilterelü ve Fransalu dahi talebden hâlî kalmayacakları mütâla'asına binâ'en bu husûsun meskûtün-anh[7] bırağılması Gâlib Efendi'ye mahremâne iş'âr kılınmışdır ve ber-mûceb-i ta'lîmâtnâme-i seniyye İsmâ'îl ve Kili kazâları ve Bucak arâzîsi berü tarafda kalmak üzre Prut'dan kat'-ı hudûd olunmak maslahatını tervîc içün Gâlib Efendi tarafından Rusya ceneralı ile ba'zı rüfekâsına iki bin kîse akçe va'd olunmuş ve keyfiyyet ba'zı mütâla'ât-ı politikiyyeye mebnî ceneral tarafından tervîcen devletine inhâ kılınmış ise de ber-vech-i bâlâ Petersburg'dan ma'kûs cevâb gelmekle maslahat pesmânde olmuşdur.

1 Mahtûm: Mühürlenmiş; kilitlenmiş; bağlanmış.
2 Mümzâ: İmzâ edilmiş, imzâlı.
3 Ba'd-ez-în: Bundan sonra, bundan böyle.
4 Medd-i nazar-ı intizâr: Birinin gelmesini, bir şeyin olmasını bekleme, gözleme.
5 Ecânib: Yabancılar, başka memleketlere mensûb olanlar.
6 Metrûk: Terk edilmiş, bırakılmış, kullanılmaktan vazgeçilmiş; battal.
7 Meskûtün-anh: Hakkında bir şey söylenmeyen.

(Vekâyi'-i Sene 1227)

Ber-vech-i meşrûh akd-i musâlahada rû-nümâ olan müşkilâta bakılursa Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde i'âde-i muhârebe olunmak lâzım gelüb egerçi Napolyon'un Rusyalu aleyhine tedârükât-ı harbiyyesi günden güne ziyâdeleşmekde olmasına nazaran Rusyalunun karîben tekâlîfini tahfîf[1] ile sulha yatması melhûz-ı kavî ise de (hâzır ol cenge eger sulh u salâh ister isen) müfâdınca Ordu-yı Hümâyûnun kuvvetlü bulunması ferâ'iz-i umûrdan görülmesiyle ve işbu sene-i cedîde Muharrem'inin gurresi Kânûn-ı Evvel-i Rûmî'nin yirmi üçüne müsâdif olarak mevsim-i bahâr yaklaşmış olmasıyla nev-rûzda serdâr-ı ekrem ordusuna irişmek ve sülüsi piyâde ve sülüsânı süvârî olmak üzre Anadolı'dan altmış dört bin nefîr-i âmm[2] tertîb ve kol kol süriciler ta'yîn olundı. Ve geçen sene müretteb olan nefîr-i âmm askerinden Ordu-yı Hümâyûna vâsıl olanlar nısfından ekall olub anlar dahi vaktiyle irişmemiş oldukları cihetle meştâ tertîbine kalb ve tahvîl olunmuş idüginden bu kerre ber-vech-i meşrûh müretteb olan askerin vaktiyle sevk olunmaları içün işbu yirmi yedi senesi Muharrem'inin evâ'ilinde fermânlar tahrîr kılındı.

Ber-vech-i bâlâ Rusyalunun tekâlîf-i anîfesinde ısrârı üzerine harb ve sulh şıklarından birinin tercîhi içün meclis-i şûrâ akdi emr olunmağla Muharrem'in yirmi beşinci Pâzâr ve ferdâsı Pâzârirtesi ve anın ferdâsı Salı günleri Şeyhü'l-islâm konağında ale't-tevâlî[3] üç gün meclis-i meşveret akd idildi şöyle ki: İbtidâ Ordu-yı Hümâyûndan gelan tahrîrât cümle huzzâr muvâcehesinde okundı Rusyalu tarafından teklîf olunan şartların ne derecelerde ağır ve tahammül-fersâ[4] oldığı mütâla'a ve muvâzene olundı. Ale'l-husûs ellerindeki yerlerde Rusya teba'iyyetini kabûl itmek isteyenlerin kendi hükmünde kalmasını iddi'â eylediği ahâlîden garazı Gürci ve Abaza tâ'ifeleri olub hâlbuki (s.18) Gürcistân ve Çerkesistân sevâhili Rusyalu yedine geçer ise Karadeniz bayağı Rusyalunun yed-i istîlâsına geçmiş olur ve yeniden eline geçürecegi memâlik-i Kafkasya'dan külliyyetlü asker tedârük ider ve ol tarafda şimdilik kendisine tâbi' olmayan kabâ'il ve tavâ'if dahi sonradan nâ-çâr teba'iyyet eyler bu sûretle Rusyalunun kuvveti kat kat artar bu ise Devlet-i Aliyye hakkında gâyet muzırr olur düşman bizim za'f ve rehâvetimizi gördükce kibr ve gurûrı artıyor mukaddemce Eflâk yakasında kalan askerimize misâfirimdir dir iken şimdi harb esîri i'tibâr itmiş şu tekâlîfe göre sulhun cengden kat kat fenâ oldığı emr-i âşikârdır deyü beyne'l-huzzâr üç gün ebhâs-ı kesîre[5] cereyân itdi bir şey'e karâr virilemedi.

Anın üzerine taraf-ı pâdişâhîden encümen-i meşverete bir kıt'a hatt-ı hümâyûn geldi şöyle ki: (İşte Rusyalunun tekâlîf-i indiyyesi ma'lûmunuz oldı bu mukaddimenin sonı nedir ne derecelerde kerîh[6] ve eşna' olacağı ve bundan böyle gice gündüz envâ'-ı hakâret çekilecegi fark ve mütâla'a ve dahi öteleri fikr ve mülâhaza olunayor mı eger çekilecek umûr-ı kerîhe ve görilecek hakâret-i şenî'ayı kabûl ideriz dir iseniz bu sulha râbıta viresiz

1 Tahfîf: Hafifletmeye ait, hafifletme ile ilgili.
2 Nefîr-i âmm: Düşmanla savaşmak için ilan edilen gelen seferberlik ve toplanan asker.
3 Ale't-tevâlî: Arası kesilmeksizin, arka arkaya, birbiri ardınca.
4 Tahammül-fersâ: Dayanılmaz.
5 Ebhâs-ı kesîr: Pek çok bahisler, konular.
6 Kerîh: İğrenç, tiksindirici. Muharebe ve cenkte olan şiddet. Pis, çirkin, fena şey.

be-şart-ı ân ki sonunda şundan bundan oldı şöyle böyle itmeliydi lâkırdılarını itmemege dâhil-i meşveret olanlar mahzar-gûne bir kâğıd yazub temhîr eylesünler ammâ eger böyle sulh kabûl olunmaz dinilür ise bi'l-ittifâk ceng esbâb-ı lâzımesi her ne ise ve her ne sûret ile olacak ise sûret-i şer'-i şerîfe tatbîkan bir hüsn-i tedbîr idesiz ve netîce virmege bakasız ve illâ durub bakmak ile iş bitmez karşuda olan asâkir-i İslâm'ı esîr virmege rızâm yokdur el-hâsıl birbirinden çekinmeyüb herkes nîk ü bedî[1] söyleyüb meydâna koymalu imrâr-ı vakt ile olmaz Hakk Te'âlâ re'y-i sâ'ibe muvaffak eyleye âmîn) deyü buyurulmuşdı.

Kâ'immakâm paşa bu hatt-ı hümâyûnı huzzâra gösterüb meclisden re'y-i kat'î istemekle kimi bahr-i fikr[2] ve hayretde şinâverlik itmege ve kimi (Ey gönül bilmem ne müşkil-ter[3] su'âl olmuş sana) dimege başladı. Çünki nice senelerden berü muhârebâtın imtidâdı hasebiyle Devlet-i Aliyye askerce ve mâlca pek bî-tâb oldığından i'âde-i harb olunsun dimege kimesnenin lisânı varmıyordı hâlbuki Rusyalu ile Fransalu beyninde muhârebe emâreleri günden güne kuvvetleşmekde olub Fransa maslahatgüzârı dahi karîben Napolyon'un Rusya üzerine hücûm idecegini ve ol vakt Devlet-i Aliyye Rusyaluya bir şey virmeyecegimden başka pek çok şeyler kazanacağını söyler ve Devlet-i Aliyye'yi muhârebede sebât itmek üzre teşvîk eyler idi.

(s.19) Vâkı'â Napolyon'a hiçbir vakit ve hâlde emniyyet olunamazdı lâkin Rusyalunun tekâlîf-i anîfesini kabûl ile akd-i musâlaha olundukdan sonra Rusyalu ile Fransalu beyninde muhârebe vâki' oldığı takdîrde sonradan bu vechile akd-i musâlaha olundığına izhâr-ı nedâmet olunarak sebeb olanların hedef-i ta'n ve teşnî' olacağı ve düşman karşusında sebât itmeyerek âr-ı firârı[4] irtikâb idegelan yemiçerilerin dahi biz şöyle keserdik böyle biçerdik lâkin ricâl-i devlet vakitsiz sulh itdiler diyecekleri der-kâr idi. Binâ'en alâ-zâlik kimesne hâtırasını serbestce söyleyemezdi. Fakat bu hatt-ı hümâyûn üzerine kâ'immakâm paşa ber-vech-i bâlâ re'y-i kat'î istemekle huzzârdan ba'zıları (muhârebe üç şeyle olur birincisi akçe ikincisi zahîre üçüncisi askerdir. Evvelâ Darbhânede ve Enderun-ı Hümâyûn Hazînesinde nakid mefkûd olub hâlbuki Ordu-yı Hümâyûna ve şark cânibi ser'askerine tiz elden on bin kîse akçe gönderilmek lâzım gelür Rusyalu ile Fransalu beyninde buğz[5] ve adâvet var imiş dinilür ise ana asla güvenmemelidir Tuna sevâhilinde elli bin kadar askerimiz bulunsa Rusyalunun bu teklîflerine tenzîl ve tahfîf eylemesi melhûzdur) didiler. Bunun üzerine bahs uzadı güft-gû[6] çoğaldı. Nihâyet bu gûne musâlaha hâlâ ve me'alen fenâdır bundan sonra düvel-i sâ'ire dahi bize tagallüb ve tahakküm dâ'iyyesine düşerler deyü sulhı redd eylediler bu sırada huzzârdan ba'zıları dahi sadedden[7] hâric ve perîşân sözler söylediler. Ve huzzârdan ba'zıları tezekkür-i [mazâ] mâ-mazâ ve tefekkür-i mâ-ya'ûd iderek devletde zahîren kuvvet mefkûd[8] ise de bütün ehl-i İslâm'ın kuvve-i ictimâ'iyyelerinde mâlen ve bedenen kuvvet mevcûddur. İnâmü'l-müslimîn Hazretleri vakt-i zarûretde tasarrufa murahhasdır şimdi

1 Nik ü bed: İyi ve kötü.
2 Bahr-i fikr: Fikir, düşünce denizi.
3 Müşkil-ter: Çok zor, çok çetin.
4 Ar-ı firâr: Utanmadan firar etmek, firar etme utanmazlığı.
5 Buğz: Sevmeme. Birisi hakkında gizli ve kalbi düşmanlık hissetme. Kin, husûmet.
6 Güft-gû: Dedi kodu.
7 Saded: Asıl mevzu, maksad, asıl konuşulan şey, fikir. Niyet, kasıd. Teşebbüs. Yakınlık, civar.
8 Mefkûd: Kaybolmuş. Olmayan. Yok.

Devlet-i Aliyye'nin îrâd-ı tabî'îsiyle iş görelim dimenin vakti geçdi hemân cemî'-i ehl-i İslâm'ın ittifâkıyla milletce sefere mübâşeret idelim ibtidâ Anadolı'dan ve Rûmili'den tertîb olunan asâkirin defterlerine bakalım mecmû'ı neye bâliğ olayor didiklerinde bakılub hesâb idildi yüz binden ziyâde oldığı görüldi hemân mukaddem sürici vezîrler ta'yîn olunsun deyü re'y virildi. Ba'dehu akçe husûsı söyleşildi. Bazılar yâ cebelü alınsun yâhûd ashâb-ı mukâta'ât birer senelik fâ'izlerini mühimmât-ı seferiyye içün virsünler îrâd dinilan şey devlet sâyesinde olur maâzallâh-ı Te'âlâ devlete bir hâl olsa îrâd nerede kalur didiler. Bu re'y kabûl idildi fakat cebelü husûsunda erâmil ve eytâmın müstesnâ tutulması münâsib görüldi bu yolda bir haylî mübâhaseler cereyân idüb nihâyet mîrî ve Haremeyn mukâta'âtının fâ'izi fedâ kılınmak sûreti tercîh olundı ve eger ashâbı virmez ise taraf-ı mîrîden zabt ile sehm olarak âharlara (**s.20**) fürûht olunsun dinildi. Fetvâ Emîni Üryânî-zâde Râşid Efendi ve meclisde bulunan ba'zı ulemâ dahi buna cevâz virdiler.

Hâlbuki ol vakt hazîne sıkılsa eshâm açub satarak bir istikrâz-ı dâhilî ile def'-i zarûret idegelürken mukâta'ât hakkında bu vechile mu'âmele olundığı takdîrde nâs artık berât-ı pâdişâhî ile tasarruf olunur irâd almağa cesâret idemez olacaklarına nazaran andan sonra eshâm ve mukâta'âtın bey'ine sekte gelerek devletce lede'l-îcâb öyle bir istikrâz ile para bulmak kapusı kapanmış olacak idi binâ'en-aleyh Şânî-zâde Târîhi'nde bu re'yi redd ve cerh eylemişdir. Biz yine sadede gelelim.

Ber-vech-i bâlâ harbde devâm olunmak üzre karâr virilerek hemân Varna tarafına tiz elden bir mikdâr asker ve zahîre gönderilsün Eflâk yakasında kalan asker bahsi fî-mâ-ba'd lisâna alınmasun üç bin kadar asker içün yüz bin teb'ayı elden çıkarmak câ'iz olmaz asker yâ şehâdet yâ gazâ veyâhûd esâret içündür hemân akçe ve zahîre ve cedîd asker tedârüküne bakılsun dinildikde ocaklar ricâli bi-hamdi'llâhi Te'âlâ sâye-i şâhânede askerimiz çokdur deyü huzzâra cesâret virdiler. Ve yine akçe husûsuna nakl-i kelâm olundukda el-yevm Devlet-i Aliyye'de nükûd mefkûd ise de cümle ümmet-i Muhammed'de nükûd mevcûddur. Â'dânın bu teklîfâtı efrâd-ı mü'minîne râci'[1] olacak mazarratları mutazammın olmağla keyfiyyet fetvâ emîni efendiden su'âl olundukda beytü'l-mâlin zarûreti olsa efrâd-ı nâsda[2] olan mâlı alub sarf ider lâkin bu makûle umûrda nakl-i sarîh olmayub kıyâsa mübtenîdir eyâdî-i nâsda cem' olmuş mâl olsa pâdişâh hazretleri bi-hasebi'l-iktizâ alub umûr-ı Müslimîne sarf ider hâsılı bu sulhun adem-i cevâzı muhakkakdır deyü fetvâ virdi.

El-hâsıl fesh-i mütâreke ile tekrâr muhârebeye kıyâm olunmak üzre karâr virildi ve taraf taraf tedârükât-ı harbiyyeye müsâra'at idildi.

Vekâyi'-i Şettâ

Devr-i Selîm Hanî'de silâhdâr olan Süleymân Beg uhdesine evâ'il-i Muharrem'de rütbe-i vezâretle ve emâret-i hâc hidmet-i şerîfesi inzimamıyla ve Kudüs ve Nablus sancakları ilhâkıyla Şâm-ı Şerîf eyâleti tevcîh buyurulmuş ve Haleb'de ikâmet üzre iken akdemce ibkâ-i vezâretiyle uhdesime Rakka eyâleti tevcîh olunan Kâ'immakâm-ı esbak Mustafâ Paşa

1 Râci': Geri dönen, ric'at eden. Dair, aid, alâkası olan, dokunur olan, müteallik.
2 Efrâd-ı nâs: İnsanlardan bazıları, bazı fertler.

uhdesinden Rakka eyâleti sarf ve tahvîl ile ol civârda bulunan Azm-zâde Abdullâh Paşa'ya ibkâ-i vezâretiyle bi't-tevcîh Hamîd sancağı dahi bu esnâda voyvodalıkdan ihrâc ile mâl-ı mukayyedini vaktiyle te'diyye itmek üzre müşârün-ileyh Mustafâ Paşa'ya ihâle idilmiş idi.

(**s.21**) Bu kerre Anadolı hudûdının takviyyeti içün Canik muhassılı olan Hazînedaroğlı Süleymân Ağa uhdesine evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de rütbe-i vezâretle Trabzon eyâleti tevcîh buyuruldı ve Erzurûm vâlîsi ve şark cânibi ser'askeri Mehmed Emîn Paşa ile ve ol tarafda bulunan sâ'ir ser-haddât-ı hakaniyye muhâfızları ve vâlîleri ile bi'l-muhâbere Ahılkelek Kal'asıyla Tiflis taraflarının feth ve teshîrine[1] dilîrâne sarf-ı makderet[2] eylemesi içün fermân-ı âlî yazıldı. Canik sancağı dahi Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından ve Rize vücûhundan Tuzcıoğlı Memiş Ağa'ya Batum Kal'ası muhâfazası şartıyla tevcîh edildi. Ve Batum havâlîsinin emr-i istihkâmına ihtimâm ve â'dânın men'-i tecâvüzine ikdâm eylemesi içün kendüsine emr-i âlî gönderildi. Ve Karaman Vâlîsi Vezîr Alî Paşa'nın kethüdâsı olub mukaddemce uhdesine Rûmili beglerbegiligi pâyesi ve rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh olunan Mehmed Paşa'ya Akşehir sancağı tevcîh buyuruldı. Sâbıkâ Akşehir Sancağı Mutasarrıfı Dervîş Hasan Paşa'ya dahi kemâ-kân Süzebolı[3] muhâfazası şartıyla Sultânöni sancağı virildi.

Rebî'ü'l-evvel'in on üçünci Salı gicesi sâ'at dokuzda iken sulb-i pâk-ı şehr-i yârîden Şeh-zâde Bâyezîd tevellüd itdi bir hafta top şenligi idildi ve ber-vech-i bâlâ Şâm vâlîsi nasb olunan Süleymân Paşa henüz Dersa'âdet'den hareket itmemiş oldığına mebnî işbu vilâdet-i hümâyûn içün Gülhâne'de müretteb olan Rikâb-ı Hümâyûna Şeyhü'l-islâm Efendi ve kâ'immakâm paşa ile birlikde müşârün-ileyh Süleymân Paşa dahi da'vet buyuruldı ve kendüsine ser-â-sere kaplu semmûr kürk giydirildi ve Rebî'ü'l-evvel'in on dokuzuncı güni Üsküdar'dan hareket ile cânib-i Şâm'a âzim oldı.

Mîr-i mîrândan sâbıkâ İşkodra sancağı mütesellîmi olan Mustafâ Paşa uhdesine Rebî'ü'l-âhir'in yirmisinde rütbe-i vâlâ-yı vezâretle İşkodra sancağı tevcîh buyuruldı.

Cumâde'l-ûlâ'nın onuncı Pâzâr güni bir sultân tevellüd idüb Şah Sultân tesmiye buyurulmuş ve anın içün dahi üç gün top şenligi idilmişdir.

Rûmili Kazaskeri Alî-zâde Seyyid Mehmed Nûreddîn Efendi fuhûl-i ulemâdan bir zât olub ancak pek ziyâde hadîdü'l-mizâc[4] oldığından murâfa'a dîvânında bir husûsdan dolayı kâ'immakâm paşa ile alenen münâkaşaya ibtidâr itmiş ve derhâl hiddet ile kalkub gitmiş olmasıyla müddet-i nasbı henüz dört mâha resîde olmuş iken Rebî'ü'l-âhir'in onuncı güni azl ile Mağnisa'ya nefy olundı ve yerine hâlâ imâm-ı evvel-i şehr-i yârî ve sâbıka sadr-ı Anadolı olan Hâfız Mehmed Kâmilî Efendi nasb ve ta'yîn kılındı Sarây-ı Hümâyûndan muhrec[5] olan Anadolı pâyelülerinden el-Hâc Halîl Efendi'ye dahi bu sırada Rûmili pâyesi ihsân buyuruldı.

(**s.22**) Sâbıkâ Anadolı Kazaskeri Köstendilî Tâhir Efendi tavr-ı kudemâya taklîden lâubâliyâne ta'rîzât ile bâlâ-pervâzlık[6] itmekde oldığından Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi üçünci güni arpalığı olan Tire'ye nefy ve iclâ ve orada nâ'ib ta'yîn itmeyerek bi'n-nefs icrâ-yı

1 Teshîr: Zaptetme, hâkim olma, zorla ele geçirme. İtaat ettirme.
2 Sarf-ı makderet: Gücünü, kuvvetini kullanma.
3 Süzebolı: Süzebolu, Burgaz, Bulgaristan.
4 Hadîdü'l-mizâc: Öfkeli, çabuk kızan.
5 Muhrec: Dışarı çıkarılmış, ihrac olunmuş.
6 Bâlâ-pervâz: Yüksekten uçan, palavracı.

ahkâm-ı şerî'at-i garrâ eylemesi emr olundı. İki gün sonra tezkirecisi Burnaz Bey-zâde müderrisînden Dervîş Mehmed Es'ad Beg dahi Tatarpâzârı'na nefy ve teb'îd kılındı. Üsküdar Kadısı Bozoklı Osmân Efendi dahi ba'zı irtikâbât ile ittihâm olundığından henûz müddet-i örfiyyesi hitâm bulmadın bu sırada azl olundı.

Pehlivân İbrâhîm Paşa'nın dîvân kâtibi olub bundan akdem Anapa havâlîsinin ba'zı umûrını tesviyye içün oraya gönderilan Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Seyyid Efendi fi'l-asl ol semtlerden neş'et itme olmasıyla Anapa'ya vusûlünde kabâ'il begleriyle ülfet ve imtizâc iderek anları taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celb ve teshîr ve Moskovlı tarafından tenfîr itmiş idi bu esnâda nâgehân[1] vâfir Rusya asâkiri Anapa taraflarma hücûm ve iktihâm itdiklerinde Seyyid Efendi'nin teşvîkiyle ol civârda bulunan kabâ'il halkı Rusya askerinin ekserini kılıcdan geçürüb bâkîyyetü's-süyûfı firâr eylemiş oldığı Rebî'ü'l-evvel'in yirmi birinde Dersa'âdet'e vâsıl olan tahrîrâtdan anlaşıldı. Ve ol havâlîde kıllet[2] ve nedret[3] üzre olan tuz ve bez makûlesi eşyâ gönderilmesi tahrîrât-ı mezkûre ile taleb olundığından hemân matlûb olan şeylerin gönderilmesi isti'câl buyuruldı.

Rusyalunun Anadolı hudûdı hakkında ber-vech-i bâlâ der-miyân eyledigi şürût-ı şâkkaya[4] karşu bu vak'anın zuhûrı Devlet-i Aliyye'ye bâdî-i inşirâh oldı.

Napolyon'un Rusya Devleti aleyhine hâzırlığı günden güne ziyâdeleşüb muhârebe emâreleri kuvvet bulmakda oldığından Rusyalu Devlet-i Aliyye hakkında olan tekâlîfini bir mertebe daha tahfif ile akd-i musâlahaya mecbûr olarak tarafeyn murahhasları tekrâr Bükreş'de ictimâ' ile ber-vech-i âtî mükâlemeye girişmişlerdir.

Devlet-i Aliyye ile Rusya'nın Musâlahası

Bâlâda beyân olundığı üzre geçen sene Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde akd-i mütâreke ve Siret Nehri hudûd olmak esâsı üzerine on üç def'a Yergögi'de ve bir def'a Bükreş'de akd-i meclis-i mükâleme olunarak emr-i musâlaha kuvve-i karîbeye gelmiş iken taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bu esâsın tebdîl olunmasından dolayı Rusyalu gücenmekle fesh-i mütâreke ve kat'-i rişte-i mükâleme olunmuş idi.

(**s.23**) Hâlbuki Napolyon'un Rusya üzerine yürüyecegi geregi gibi tahakkuk eylediginden Rusyalu Devlet-i Aliyye ile musâlahaya muhtâc oldığına mebnî Rusya İmparatorı Aleksandri kendüsinin mevsûk[5] ve mü'temeni olan Amiral Çiçakof'ı[6] me'zûniyet-i kâmile[7] ile Tuna ordusı kumandanı nasb eyledi.

Çünki Osmânlı muhârebesinin devâmı Rusya Devleti içün pek muzır bir keyfiyyet

1 Nâgehân: Birdenbire, ansızın, aniden.
2 Kıllet: Azlık, kıtlık.
3 Nedret: Azlık; seyreklik, az bulunma.
4 Şürût-ı şâkka: Zahmetli, kaba şartlar.
5 Mevsûk: Vesikaya dayanan, sağlam, inanılır.
6 Amiral Çiçakof: Pavel Vasiljevic Cicagov.
7 Me'zûniyet-i kâmil: Tam yetki.

idi zîrâ Tuna sevâhilinde altmış bin nefer bulundurdukdan başka girüde Ceneral Kutuzof[1] kumandasıyla kırk bin neferden mürekkeb bir de ihtiyât ordusı tutmağa mecbûr idi. Hâlbuki Napolyon'un hücûmunda yüz bin asker Rusyalu içün bir büyük kuvvet idi. Ve ol vakt dünyânın birinci süvârîsi olan Osmânlular Napolyon'un hâzırlamakda oldığı bir dehşetlü ordunun sağ cenâhında bulunarak Rusya'nın açık ovalarında nasıl mehâretkârâne at oynadacakları ve Rusyaluya ne mertebe şaşkınlık virecekleri muhtâc-ı ta'rîf degil idi. Binâ'en-aleyh Çiçakof'un ta'lîmâtı îcâb-ı hâle göre Rusyalunun metâlibini tahfîf ve yalnız Besarabya kıt'asına kanâ'at idüb de bu sûretle dahi Devlet-i Aliyye'yi iknâ idemez ise kemâl-i şiddet ile hücûm ve iktihâm iderek İstanbul'a kadar yürimek ve'l-hâsıl Osmânlu muhârebesine serî'an bir nihâyet virmek husûslarından ibâret imiş.

Bu sebebden nâşî Devlet-i Aliyye murahhasları ile Rusya murahhasları işbu bin iki yüz yirmi yedi senesi Rebî'ü'l-âhir'inin on dokuzuncı Cum'a güni Bükreş'de Rusya murahhas-ı evveli İtalinski'nin hânesinde tekrâr ictimâ' ile on beşinci def'a olmak üzre akd-i meclis-i mükâleme itdiklerinde Rusyalu tarafından esâs-ı musâlaha olmak üzre dört mâdde der-miyân kılındı. Birincisi Sırplunun emniyyet ve istirâhatları zımnında umûr-ı dâhiliyyeleri kendülerine tefviz olunub Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri'nin hukûk-ı hükümdârîsine halel gelmeyerek kemâl-i intizâmlarını iltizâmdır. İkincisi Yergögi'de müzâkere olundığı üzre Eflâk ve Boğdan'a dâ'ir tanzîm olunan şürûtun te'yîdi mâddesidir. Üçüncisi Anadolı mâddesidir ki muhârebeden evvel ve el-yevm ol cânibde Rusyalu yedinde bulunan arâzînin Rusya'ya terkiyle kat'-ı hudûd olunmak ve eger şimdiki hâlde bu sûret kabûl olunmaz ise Rusyalu yedinde bulunan arâzî beş seneye kadar tahliyye olunmayub müddet-i merkûmede tarafeynden me'mûrlar ta'yîn ve müzâkere olunarak tahdîd kılınmak veyâhûd şimdi bu mâdde musâlaha şürûtunda meskût ve metrûk bırağılmak şıklarından birinin ihtiyârıdır. Dördüncı mâdde Yergögi'de karâr virildigi üzre (**s.24**) Siret Nehri'nden kat'-ı hudûd olunmasıdır. Murahhas efendiler tarafmdan buna cevâben öteden berü maslahata mâni' olan başlı sebeb Anadolı mâddesidir ki bu husûsda hudûd-ı kadîmenin ibkâsından mâ'adâ bir nesne kabûl olunmaması me'mûriyyet-i kat'iyyemiz iktizâsındandır deyü mukâbele idildi. Ba'dehu Rusya murahhasları tarafından i'âde-i müdde'â olunarak (Anapa'dan Kemhal'e varınca olan arâzîden Devlet-i Aliyye'nin nef'i yok Rusyaluya ise buralarının şiddet-i lüzûmı olmak hasebiyle bundan keff-i yed idemez ve Rusya'ya tâbi Gürci tâ'ifesinin ve Kûh-ı Elburz dinilen Çerkes Dağı semtindeki kabâ'ilin Rusya'ya teba'iyyeti cihetle ol taraflara mühimmât-ı seferiyye ve akçe Kırım Cezîresi'nden ve Taman tarafından bahren getürilüb ol cânibe ihrâc ve andan suhûletle içerüye uakl olunur kable's-sefer[2] dahi buralara olan şiddet-i ihtiyacını Devlet-i Aliyye'ye iş'âr ve hattâ Avrupa'da cârî olan âdet üzre ol tarafların semen ile iştirâsını irâd ve tezkâr[3] itmiş ise de Devlet-i Aliyye'de ol âdet olmadığından tereddüd olunup ba'dehu nakl-i eşyâya ruhsat virilmişdi) dinildi.

Berü tarafdan dahi Devlet-i Aliyye'nin ebhâr ve enhârında Rusya tüccâr sefînelerinin âmed ü şüdine mesâğ olmak cihetiyle bundan böyle dahi Faş Suyı'ndan yâhûd başka su var ise andan iktizâ iden levâzımı nakl ider deyü cevâb virildi.

1 Ceneral Kutuzof: Prens Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov.
2 Kable's-sefer: Seferden önce.
3 Tezkâr: Hatırlama, anma, anılma.

Ferdâsı Cum'airtesi güni akd olunan meclisde yine bu Anadolı mâddesi mevzû'-ı bahs oldı. Rusya murahhasları sâlifü'z-zikr şükûk-ı selâseden birinin icrâsını teklîf idüb berü tarafdan dahi hudûd-ı kadîmenin ibkâsı emrinde ısrâr gösterildigine binâ'en bu mâdde yine karârsız kaldı. Ba'dehu Rusya murahhasları tarafından Siret Nehri'nden kat'-ı hudûd olunmak husûsunda ısrâr gösterildi. Murahhas efendiler tarafından dahi Prut Nehri'nin bir mikdârı hadd-i fâsıl olarak Kili ve İsmâ'îl Kal'a ve kazâları Devlet-i Aliyye'de kalmak üzre Kunduk Suyı'ndan[1] kat'-ı hudûd olunması sûreti der-miyân idildi. El-hâsıl tarafeynin efkâr ve âmâli beyninde yine mübâyenet-i külliyye görüldi. Rusyalu ise Fransa ile beynlerinde an-karîb muhârebe vukû' bulacağına ilm-i yakîni hâsıl eylemiş oldığından Devlet-i Aliyye ile musâlahaya mecbûr olup fakat burasını ketm iderek musâlaha ârzûsunı beyhûde yere kan dökülmemek içün insâniyyet ve fütüvvete binâ itmekle berâber bir tarafdan dahi sulhun bekâsı içün ara sıra Napolyon ile muhâbereden hâlî degil idi. Devlet-i Aliyye dahi anların beyninde karîben muhârebe vukû' bulacağını emârât-ı kaviyye[2] ile istidlâl iderek Rusyalu ile olan mükâlemâtda[3] haylîden haylî dirice davranmakda (**s.25**) ise de bu bâbda bir ilm-i kat'î hâsıl idemediginden ve bunca vakitlerden berü muhârebât-ı dâhiliyye ve hâriciyye ile bî-tâb olub Ordu-yı Hümâyûn dahi pek perîşân bir hâlde bulundığından Rusya ve Fransa beynindeki beynûneti fırsat ittihâz iderek imkânın müsâ'id oldığı mertebe menâfi'ini muhâfazaya ve bir şey zâyi' itmeksizin Rusyalu ile akd-i musâlahaya bezl-i makdûr itmekle berâber Rusyalu ile henüz der-dest olan rişte-i mükâlemeyi bütün bütün kırmağa dahi cesâret idemezdi. Ve egerçi Napolyon mukaddem ve mu'ahhar Devlet-i Aliyye'yi Rusya muhârebesinde devâm ve sebâta ve kendüsiyle akd-i ittifâka teşvîk ve da'vet ve dürlü va'd ve va'îdler ile iknâ'a gayret eylerdi hattâ Devlet-i Aliyye'nin ber-vech-i bâlâ Rusya ile olan mütârekesini fesh idüb de yeniden tedârükat-ı harbiyyeye kıyâm eylemesi Napolyon ile ittifâkına haml olunur ve Bâb-ı Âlî anınla ittifâk idecek gibi görinür ve Napolyon dahi Bâb-ı Âlî'nin va'd-i ittifâk hakkında kullandığı lisân-ı diplomasiye aldanur idi. Hattâ Devlet-i Aliyye ile Rusya aleyhine bir mu'âhede-i ittifâk yapmak üzre bu esnâda Ceneral Kont Andreossi'yi[4] İstanbul'a i'zâm itmiş idi. Ancak Devlet-i Aliyye Napolyon'un vefâsızlığını tecrübe itmiş ve anın yüzünden pek çok hasârâta uğramış olmasıyla andan o kadar müte'essir ve müteneffir[5] idi ki bir vechile anın ittifâkına dâhil olmak istemezdi. Bu cihetle vükelâ-yı Devlet-i Aliyye Fransızların sözlerine asla ehemmiyyet virmeyüb fakat aldanıyor gibi görinerek anları pek â'lâ aldadıyorlar idi. Ve Rusyalunun Devlet-i Aliyye hakkıuda sû'-i kasdı müsellemâtdan bulunmuş ise de Napolyon ol vakt Rusyaluyı istedigi gibi ezmiş olsaydı avdetinde mukaddemâ Aleksandri ile paylaşmadığı İstanbul üzerine yürimeyecegine Devlet-i Aliyye emniyyet idemezdi ve bi'l-akis mağlûbiyyeti sûretinde Devlet-i Aliyye Avrupa'nın efkâr-ı umûmiyyesine karşu ne müşkil mevki'de bulunacağını düşünmek lâzım gelürdi. Çünki Napolyon'un ol vakt kuvve-i kâhiresi cümlenin ma'lûmı oldığı hâlde efkâr-ı umûmiyye hep anın aleyhinde idi efkâr-ı umûmiyye ise nihâyet her şahsa galebe idegelmişdir. Her hâlde efkâr-ı umûmiyyeyi gözetmek

1 Kunduk Suyu: Cogâlnic, Kogylnik, Kogîlnic. Cogîlnic Nehri. Moldova ve güneybatı Ukrayna'da yer alan 183 kilometre uzunluğundaki nehir.
2 Emârât-ı kaviyye: Güçlü işaretler, alametler.
3 Mükâleme: Karşılıklı konuşma. Anlaşma. Müzakere.
4 Ceneral Kont Andreossi: Ceneral Antoine-François Andreossy.
5 Müteneffir: Nefret eden, iğrenen, tiksinen.

lâzımdır buna Napolyon'un encâm-ı ahvâli dahi delîl-i vâzıhdır ki ikbâl ve iktidârına mağrûr olarak efkâr-ı umûmiyyeyi saymazdı bu saygısızlık ise nihâyetü'l-emr kendüsini mahv itmiş ve müttefiklerini dahi azîm hasârâta uğratmışdır. Rusyalu dahi bu kerre Devlet-i Aliyye ile mevâdd-ı musâlaha mükâlemesine kıyâm ile berâber Fransa aleyhine Devlet-i Aliyye ile bir ittifâk mu'âhedesi tanzîmine dahi say ve ikdâm idiyordı. Hâlbuki Avrupa devletleri mücerred kendi menfa'atleri içün Devlet-i Aliyye'yi celb itmek kaydında bulundukları bi't-tecrübe ma'lûm oldığından Devlet-i Aliyye hiç birinin ittifâkına bağlanmak (**s.26**) istemeyüb yalnız kendi menâfi'ini[1] düşünür ve şân ve menâfi'ine tevâfuk idebilecek sûretde Rusyalu ile akd-i musâlaha iderek gavâ'il-i harbiyyeden kurtılub da Napolyon ile Rusyalu beyninde vukû' bulacak müsâdemâta[2] karşudan seyirci olmak emelinde bulunurdı. El-hâsıl Rusyalu Devlet-i Aliyye ile musâlahaya mecbûriyyet görüb Devlet-i Aliyye dahi istirâhata pek ziyâde muhtâc oldukdan başka ba'zı düvel-i Avrupa dahi kendüsini cüz'î fedakârlık ihtiyârıyla musâlahaya mübremâne[3] teşvîk eylemekde idi. Binâ'en-aleyh tarafeyn murahhasları birbirine yaklaşarak mevzû'-ı bahs ve cidâl[4] olan mâddeleri ta'dîl eylediler. Şöyle ki: Rusyalunun Rûmili cihetinde matmah-ı nazarı Besarabya ile berâber Eflâk ve Boğdan'a ve Tuna Nehri'nin ağızlarına mâlik olmak ve Sırbistân'ın kâmilen istiklâlini kazanmak iken yalnız Besarabya'yı temellüke ve Kili Boğazı'nda iştirake kâni' ve Sırbistân'ın nîm serbestligime râzı ve Anadolı tarafındaki iddi'âlarından külliyyen fârig olub akdemce Rikâb-ı Hümâyûndan lede'l-istîzân İstanbulca dahi suver-i meşrûha muvafık-ı hâl ve maslahat görülmüş idüginden murahhaslar beyninde müzâkere ve mübâhase olunarak nihâyet (Prut Nehri memleket-i Boğdan'a duhûlünden Tuna'ya munsabb oldığı mahalle kadar ve andan Nehr-i Tuna'nın sâhil-i yesârı Kili Boğazıyla bahre kadar memâlik-i devleteyni fâsıl ve Kili Boğazı tarafeyn beyninde müşterek ve Eflâk ve Boğdan'ın imtiyâzat-ı sâbıkası bâkî olmak ve Anadolı semtinde ve sâ'ir mahallerde olan hudûd kable's-sefer oldığı vechile ibkâ olunmak ve Sırbistân kal'alarına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den konılacak mustahfızlar tarafından Sırblu hakkında zecr[5] ve ta'addî vukû' bulmaması içün bu bâbda lâzım olan emn ve isti'mâletlerini ve Devlet-i Aliyye'nin ba'zı Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'de ve mevâki'-i sâ'irede olan re'âyâsının nâ'il oldukları fevâ'id misillü Sırblunun dahi umûr-ı dâhiliyyelerinin kendi taraflarından idâresi ve virgülerinin ber-vech-i maktû' lede't-tahsîs kendi yedlerinden kabz ve tesellümi misillü vâki' olacak istid'âlarını Devlet-i Aliyye Sırp kavmi ile tanzîm eylemek) mâddelerine karâr virildi ve bu minvâl üzre bir kıt'a esâs mukâvele senedi yapıldı. Ve Cumâde'l-ûlâ'nın dokuzuncı Çehârşenbe güni akd olunan on dokuzuncı meclisde olan bu senedin Türkcesiyle Fransızcası mukâbele idildi. Ba'dehu Rusyâlunun İrân Devletiyle akd-i musâlaha itmesi murahhas efendiler tarafından teklîf olundukda Rusya murahhasları Devlet-i Aliyye'nin böyle bir sa'y-i cemîli istihsân olunur lâkin ahidnâmeye öyle bir şart derc olunamaz didiler ise de buna dâ'ir cereyân iden mübâhasâtın netîcesinde Rusya Devleti'nin İrân Devletiyle akd-i musâlahaları husûsunda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mesâ'î-i cemîle[6] sarf olunmasına Rusya Devleti'nin râzı (**s.27**)

1 Menâfi': Menfaatler, yararlar, çıkarlar.
2 Müsâdemât: Vuruşmalar, birbirine çarpmalar. Müsademeler.
3 Mübremâne: Mânâsız sözlerle can sıkan.
4 Cidâl: Karşılıklı kavga, savaş. Muharebe. Cenk.
5 Zecr: Menetme, engel olma. Nehyetme. Zorlama, zorla yaptırma. Önleme.
6 Mesâ'î-i cemîle: Hoşa giden işler, işlerini hoşa gidecek şekilde yapmak.

olacağını mutazammın ahidnâmeye bir mâdde derc idilmesine Rusya murahhasları tarafından muvâfakat gösterildi.

Rusyalu bu sefer esnâsında Bucak ta'bîr olunur Besarabya kıt'asmı istîlâ itdikde Bucak Tatarlarından Yedisan Kâbilesini[1] Turla Nehri'nden imrâr ile Rusya memâlikinde iskân eylemiş oldığından kabîle-i merkûme Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de iskân olunmaları içün bâb-ı devlete mürâca'at eylemiş olduklarına mebnî bunların Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye nakilleri husûsı dahi meclis-i mezkûrda lede'l-irâd Rusya murahhasları tarafından buna cevâben Rusya Devleti'ne terk olunan yerlerin ehl-i İslâm'ı istedikleri hâlde Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye nakl-i hâne itmege me'zûn olmaları hakkında musâlahanâmeye bir mâdde derc olunacağından Yedisan[2] Kabîlesinin hâssaten zikri lâzım gelmez didiler ise de kabîle-i merkûmenin kirâren Devlet-i Aliyye'ye mürâca'atları vukû' bulmuş oldığına mebnî ahidnâmede sarâhaten zikr olunmaları matlûb ve mültezem-i âlî oldığından bunlar hakkında bir fıkra-i mahsûsa dercine karâr virildi.

Ferdâsı Pençşenbe güni akd olunan yirminci meclis-i mükâlemede Rusyalu tarafından redd ve i'âde olunacak memleketlerin tahliyyesi husûsı mevzû'-ı bahs olub bunun içün Rusyalu tarafından üç buçuk ay mühlet istenildikde evvel emirde berü tarafdan istiksâr olundıysa da Prut'dan İrşova'ya kadar mevâki'-i kesîrede Rusyalunun asker ve edevâtı mevcûd oldukdan başka Belgrad'da dahi askeri bulundığından bunların nakli içün o kadar müddet ta'yîni nisâbında görüldi.

Ber-vech-i meşrûh karâr-gîr olan mevâdd-ı esâsiyyeye göre on altı mâddeyi hâvî tanzim olunan musâlaha senedleri işbu bin iki yüz yirmi yedi sene-i Hicriyye'si Cumâde'l-ûlâ'sının on yedisine müsâdif olan bin sekiz yüz on iki sene-i Mîlâdiyye'si Mayıs-ı Rûmîsi'nin on altıncı güni Bükreş'de imzâ ve mübâdele olundukdan sonra işbu musâlahanâme Murahhas-ı Evvel Gâlib Efendi'nin mühürdârı ile Rikâb-ı Hümâyûna takdîm idildi ve Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi dokuzuncı güni mühürdâr efendi Dersa'âdet'e vusûl buldı.

Ferdâsı Şeyhü'l-isâm konağında meclis-i şûrâ akd olundı musâlahanâme okundı kabûl kılındı ve gurre-i Cumâde'l-âhire târîhiyle tasdîknâmesi yazıldı sûreti zîrde (1) işâretiyle irâd olunur.

Bunda Devlet-i Aliyye başluca iki mazarrata uğramışdır biri Rusya'nın Besarabya'yı ele geçürmesiyle velevki iştirâken olsun Kili Boğazı'na mâlik olarak Tuna Nehri'ne ayak basmasıdır ikincisi Sırbistân'ın velevki bir dereceye kadar olsun serbestligidir ki **(s.28)** Mora ahâlîsine sû'-i misâl olarak bundan sonra anlar dahi dâ'iyye-i serbestî ve istiklâle düşmüşlerdir.

Bu vechile musâlahanın kabûl ve tasdîk olunıvirmesinden dolayı Şânî-zâde ol vaktin vükelâsına i'tirâz ve ta'rîz ider ve (Ol eyyâmda Fransızlar kuvve-i kâmile ile Rusyalu aleyhine hareket üzre olduklarından eger ta'vîk-i sulh ve sevk-i asâkir-i külliyye ile Rusya'nın ol tarafda kesr-i kuvvetine ihtimâm ve ikdâm olunsaydı Fransa münhezim[3] olsa bile galebe-i külliyye-i Rusya'dan emîn olmağla yine bir güzelce musâlaha olunmak ihtimâle pek yakîn

1 Yedisan Kâbilesi: Nogay uruklarından yedisi; Şırın, Arın, Kıpçak, Argın, Alçın, Katay ve Mangıt.
2 Metinde sehven "Yedisal" şeklinde geçmektedir.
3 Münhezim: Hezimete uğrayan, bozguna uğrayan, uğramış, bozgun.

idi) deyü iddi'â eyler. Hâlbuki ol vakt Fransa ile Rusya beyninde henûz muhârebe i'lân olunmamış idi ol asrın ahvâl-i politikiyyesi ise pek mübhem[1] ve müşevveş[2] idi mütehârib devletler derhâl birbiriyle ittifâk idivirir ve müttefikler bağteten yek-dîgeri aleyhine kıyâm eyler idi ve zâhiren Napolyon ile müttefik olanların ekserî iç yüzünden anın aleyhine sa'y iderek izmihlâlinin çâresini arardı kâyınpederi ve müttefiki olan Avusturya İmparatorı bile bu efkârda idi şu hâlde Devlet-i Aliyye'nin televvüni mücerreb olan Napolyon'a uyub da Rusya muhârebesinde ısrârı âkil ve dûr-endîş[3] kârı degil idi def'-i mazarrat celb-i menfa'atden mukaddemdir ve ihtimâl-i zarar zarardır ammâ ihtimâl-i fâ'ide değildir şurası da cây-i mülâhaza idi ki İngilterelü bütün dünyâyı Napolyon'un aleyhine kaldırmağa çalışurken Devlet-i Aliyye Napolyon ile müttefik olsa İngilterelü gücenüb bahren Devlet-i Aliyye'yi tazyîk idecegi der-kâr idi binâ'en alâ-zâlik ol vaktin vükelâsı hakkında Şânî-zâde'nin i'tirâzı haksız görinür.

Şurası mevzû'-ı bahs ve münâzara olabilür ki Bükreş Musâlahası'nın tasdîknâmesi ber-vech-i bâlâ Bâb-ı Âlî'den gurre-i Cumâde'l-âhire târîhiyle yazılmış iken tarafeyn beynimde resmen tasdîknâmelerin mübâdelesi iki aydan ziyâde te'ehhür itmişdir.

Hâlbuki zîrde beyân olunacağı üzre evâsıt-ı Cumâde'l-âhire'de Fransızlar Niemen Nehri'ni tecâvüz ile Rusyaluya i'lân-ı harb eylediler. İşte ol vakt Devlet-i Aliyye Bükreş Musâlahası'nı redd idüb de kendüsince daha ziyâde menfa'atlü şerâ'it ile musâlaha taleb itse olmaz mıydı deyü bir su'âl vârid olur. Ve buna cevâben dinilür ki evet henûz tasdîknâmeler mübâdele olunmamış oldığı cihetle Devlet-i Aliyye usûlen ve kâ'ideten bu musâlahayı redd idebilürdi lâkin netîcesi mechûl bir hâlde bulunurdı. Çünki mukaddemâ Siret Nehri hudûd olmak esâsı üzerine mevâdd-ı musâlaha bi'l-müzâkere in'ikâdı kuvve-i karîbeye gelmiş iken Devlet-i Aliyye bu esâsı tebdîl itmekle kat'-ı rişte-i mükâleme olunub ba'dehu Rusyalu bir mertebe daha tenezzül ile mükâlemeye yanaşarak ve tekâlîf-i sâbıkasını haylîden haylî tahayyüf iderek tarafeynin muvâfakatıyla yapılmış **(s.29)** olan musâlaha şerâ'itini tekrâr Devlet-i Aliyye redd itmiş olsaydı Rusyalunun tekrâr mükâlemeye girişmesi kâbil olamayub yâ herçi-bâd-âbâd[4] diyerek kemâl-i şiddet ve sür'at ile İstanbul'a doğrı yürür veyâhûd Fransa muhârebesinin netîcesine intizâr ile Devlet-i Aliyye musâlahasını yüzi üstüne bırağur idi düvel-i sâ'ire dahi her hâlde anı haklu görür idi ve Avrupa'nın efkâr-ı umûmiyyesi ana müsâ'id oldığından Fransa'ya gâlib geldigi gibi Devlet-i Aliyye'ye en ibtidâ teklîf eylemiş oldığı şerâ'it-i şâkkayı hâh nâ-hâh kabûl itdirebilürdi. Ol hâlde bu musâlahayı redd eylemiş olan vükelâ mes'ûl olarak öyle bir fırsat elvirmiş iken fevt itdiler deyü herkes anların üzerine hücûm iderek i'damları ile mütesellî olmazlar idi.

Kaldı ki Bükreş'de musâlahanâmeler imzâ ve mübâdele olundığı gibi Rusyalu icrâ-yı muktezâsına mübâşeret idüb hattâ bâlâda beyân olundığı üzre Eflâk yakasında kalmış ve mu'ahharen harb esîri hükmünde tutulmuş olan Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa ile rüfekâsının sebillerini tahliyye eylemiş oldığından hilâl-i Receb'de Celâleddîn Paşa Dersa'âdet'e vürûd idi ve taraf-ı şâhâneden ilbâs-i hil'at ile tatyîb ve taltîf buyurılarak Üsküdar'a geçüb birkaç

1 Mübhem: İyice belli olmayan. Mutlak âşikâr olmayan. Belirsiz. Gizli.
2 Müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.
3 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
4 Herçi-bâd-âbâd: Her ne olursa olsun. İster istemez.

gün sonra mansıbı olan Sivas cânibine gitdi. Ve ol vechile musâlaha karârgîr olmak hasebiyle Devlet-i Aliyye dahi tehyi'ât-ı harbiyyeden ferâgat ile hemen umûr-ı dâhiliyyesinin tanzîmine mübâşeret eyledi hattâ Varna Muhâfızı Beylanlı Mustafâ Paşa dahi Celâleddîn Paşa'dan birkaç gün sonra Dersa'âdet'e gelüb mazhar-ı ihsân ve iltifât-ı pâdişâhî olarak Üsküdar'a ubûr ile oradan mansıbı olan Adana cânibine azîmet itdi. Ve bu esnâda pey-der-pey Hocabeg tarafından tüccâr gemileri gelüb gitmege başladı ve Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde münâsebât-ı ticâriyye avdet eyledi. Ve Devlet-i Aliyye'yi Rusyalu ile musâlahaya teşvîk itmekde olan İngilterelü ile Rusyalu beyninde zîrde beyân olunacağı üzre İsveclünün vesâtet ve ma'rifeti ile evâ'il-i Receb'de bir ittifâk mu'âhedesi yapılmış ve evâsıt-ı Receb'de İngiltere Devleti'nin yeni ilçisi Sir Rober[t] Liston Prusya Maslahatgüzârı Bozovic ile birlikde Dersa'âdet'e vusûl bulmuş idi.

Bir hafta sonra Napolyon'un Devlet-i Aliyye ile bir mu'âhede-i ittifâk yapmak üzre Dersa'âdet'e i'zâm eylemiş oldığı Ceneral Andreossi dahi Dersa'âdet'e geldiyse de İngiliz ilçisinin yanında anın sözi müsmir ve mü'essir degil idi. Şu hâlde vükelâ-i Devlet-i Aliyye'nin imzâ tahtına alınmış olan Bükreş Musâlahası'nı redd eylemeleri pek müşkil idi.

Mukaddimât-ı meşrûhaya nazaran Bükreş Musâlahası'nın kabûl ve tasdîkinden dolayı ol asrın (**s.30**) vükelâsına i'tirâz çendân müvecceh görülmez. Belki ol vakt Devlet-i Aliyye Rusyalu ile ittifâk idüb de Napolyon'un inhizâmından sonra Avrupa mecâlis-i düveliyyesine dâhil olsaydı daha kârlı çıkar ve Raguza'yı ve belki ana teb'an Kataro'yı[1] dahi ele geçürür ve ihtimâl ki Rusyalu ile Fransa aleyhine ittifâk itdigi takdîrde Rusyalu Besarabya kıt'asından dahi vazgeçer idi dinilebilür. Lâkin bu dahi Devlet-i Aliyye'nin mülâhazasına elvirmezdi.

Zîrâ Rusya'nın Tuna ciheti kumandanı olan Çiçakof Devlet-i Aliyye ile bir ittifâk mu'âhedesi yapub da Tuna yalısındaki Rusya ordusıyla Osmânlu ordusunı birleştirerek İlirya[2] ve belki İtalya üzerine hücûm ile Fransızları şaşır[t]mak ve bu tarîkle bir büyük şân kazanmak sevdâsına düşmüş idi bu sûretde ise Rusya ordusunun Memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi yarub geçmesi ve bu Aralık Sırbistân'ı üssü'l-harekât ittihâz itmesi lâzım gelüb bu dahi ol vakt Devlet-i Aliyyece icrâsı müşkil bir mes'ele oldığından buna taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ınuvâfakat olunamamış idi. İşte henûz tasdîknâmelerin mübâdele olunamamasına sebeb bu idi. Çiçekof ise bu bâbda Devlet-i Aliyye'nin muvâfakatından me'yûs olıcak mevcûd ma'iyyeti olan asâkir ile İstanbul üzerine yürimegi tasavvur iderek İmparator Aleksandri'den istîzân ve birkaç senelerden berü Avrupa haritasınca vukû' bulan bunca tebeddülât ve inkılâbât arasında İstanbul elde bulunursa kat'iyyen Rusya yedinde kalması me'mûl oldığını der-miyân itmesi üzerine Aleksandri evvel emirde böyle bir tatlı hulyâ ile tereddüde düşmüş ve belki o yolda Çiçekof'a ruhsat virmegi kurmuş ise de kendi memâlikine bir kavî düşman girmiş oldığı hâlde kendüsinin Memâlik-i Osmâniyye'ye iktihâm ve İstanbul üzerine yürimek gibi bir muhâtaralu işe kıyâm eylemesi pek büyük tedbîrsizlik olacağını tahattur ve alenen ittifâklarını kabûl eyledigi İngiltere ve İsvec ile ittifâkları me'mûl olan Avusturya ve Prusya'nın bu teşebbüsünden münfa'il olacaklarını ve Napolyon'un zoruyla yalnız otuz bin asker sevk iden Avusturyalu ol hâlde mecmû'-ı kuvvetiyle Eflâk ve Boğdan üzerine yürüyerek Çiçekof'un ordusunun arkasını alacağını tezekkür idüb Çiçekof'a Temmuz-i

1 Kataro: Kotor, Karadağ.
2 İlirya: Balkan Yarımadasının batı bögesi.

Efrencî'nin on sekizi târîhiyle tahrîr ve irsâl eylemiş oldığı ta'lîmâtda Devlet-i Osmâniyye ile ittifâk husûsunda ısrârdan ferâgat ve musâlaha ile iktifâ ve İstanbul işini vakt-i âhara ta'lîk ile hemen Bükreş Musâlahası tasdîknâmelerinin mübâdelesini ve Tuna yalısındaki Rusya asâkirini istishâb ve Kameniska[1] ve Polosk tarîkiyle avdet ve Tormazof ordusunı dahi ma'iyyetine alub bir cesîm ordu teşkîl ile önüne gelanı çigneyerek Varşavya tarafına hareket ile Fransızları (**s.31**) işgâl eylemesini emr itmiş oldığına mebnî bu emrin Bükreş'e vusûlünde hemân tasdîknâmeler mübâdele olunmuş ve anın üzerine evâsıt-ı Şaban'da Ordu-yı Hümâyûndan Memâlik-i Mahrûse'nin her tarafına evâmir-i aliyye tesyîr ile resmen i'lân-ı musâlaha kılınmışdır.

El-hâsıl ol vakt Devlet-i Aliyye'ye göre müttehazı olan usûl-i bî-tarafîden eslem[2] tarîk yok idi fakat bundan Rusyalu dahi azîm fâ'ide gördi ki Napolyon ile muhârebeye tutuşacağı vakit Osmânlu muhârebesinden kurtulmuş oldı. Mervîdir ki Aleksandri kendüsinin öyle bir dâr vaktinde Bükreş Musâlahası'nın kabûl ve tasdîk buyurulmuş olmasından dolayı dâ'imâ Devlet-i Aliyye'nin gayretini güdermiş ve dâ'imâ lisânen dahi teşekkür idermiş. Napolyon ise Devlet-i Aliyye'den ne kadar dostluk gördiyse o kadar kemlik[3] itmiş ve Devlet-i Aliyye andan me'mûl itdigi teşekkür yerine dâ'imâ hâtır-şikenâne[4] sözler işitmişdir. Hâlbuki Osmânlular dostluk kadrini bilür ve sebât ve istikâmeti sever vefâkâr ve şükr-güzâr[5] bir millet-i memdûha olduklarından vefâsız ve mütelevvin adamlardan teneffür iderler İngilizlere sahîh ve samîmî muhabbetleri dahi bundan nâşî idi.

İrân Devleti dahi kendüsinin muvâfakati istihsâl olunmaksızın Devlet-i Aliyye'nin Rusyalu ile akd-ı musâlaha itmiş olmasından dolayı gücenmiş idi. Bunda İrânlunun hakkı var mıydı yok mıydı bunı dahi mıuhâkeme idelim. Cild-i tâsi'de yirmi altı senesi vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Yasinci-zâde Abdülvehhâb Efeudi sefâretle İrân'a me'mûr olarak sene-i merkûme Rebî'ü'l-âhir'i evâsıtında Tahran'a varub ve Feth Alî Şâh huzûrına çıkub hâmil oldığı nâme-i hümâyûnı teslîm itmişdir. Ve ol vakt Devlet-i Aliyye gibi İrân Devleti dahi Rusyalu ile muhârib oldığından bu nâme-i hümâyûnda harbe dâ'ir ancak (Cihet-i câmi'a-i İslâmiyye iktizâsınca adüvv-i dînimiz olan Moskovların ol tarafda dahi kahr ve istîsâlleri emrinde lâzım gelan husûsâtın dahi sefîr-i mûmâ-ileyh vesâtetiyle cânib-i Devlet-i Aliyyemize iş'ârıyla teşyîd-i erkân-ı hulûs ve vedâda himmet kılınmak) fıkrası münderic olub harb ve sulhda berâber bulunmak üzre miyânede bir ittifâk mu'âhedesi akd olunmamış idi. Ve Abdülvehhâb Efendi'nin asıl me'mûriyeti İrânlu tarafından Bâbân paşalarına ve ale'l-husûs Abdurrahman Paşa'ya sahâbet olunmanası ve Kars ve Ahısha serhaddlerindeki Devlet-i Aliyye me'mûrlarına lede'l-hâce[6] mu'âvenet olunması iltimâsından ibâret oldığı hâlde İrânlu tarafından Bâbân paşalarmın İrân Devleti'nin inzimâm-ı re'yiyle intihâb olunmaları ve Bağdâd vâlîlerinin İrân Devleti'ne karşu rızâ-cûyâne hareket eylemeleri teklîf olunub bu ise hukûk-ı milele ve kavâ'id-i musâfâta mugâyirdir. Ve ol vakt iş Feth Alî Şah'ın velî'ahdi olan Nâ'ibü's-sultân Abbâs Mîrzâ (**s.32**) yedinde olub o dahi Tebrîz

1 Kameniska: Kamenitsa, Plevne, Bulgaristan.
2 Eslem: En selâmetli, en emin, en doğru, en sağlam.
3 Kemlik: Kötülük.
4 Hâtır-şikenâne: Hatır, gönül kırarcasına.
5 Şükr-güzâr: Teşekkür eden, iyilik bilen, iyilik bilir.
6 Lede'l-hâce: Hacet, ihtiyaç görüldüğü zaman.

eyaletinde seferber bulunmağla Abdülvehhâb Efendi'nin oraya gitmesi ve Abbâs Mîrzâ nezdinde tevakkuf itmesi teklîf olundığına mebnî Abdülvehhâb Efendi Tebrîz'e gitmiş idi. Abdülvehhâb Efendi Tebrîz'de iken İrânlular tarafından hukûk-ı milele mugâyir bir vak'a daha zuhûra gelmişdir.

Şöyle ki: İrânlular Van hudûdına tecâvüz ile Devlet-i Aliyye teb'ası olan Ermenilerden birçok esîr almışlar idi. Abdülvehhâb Efendi'nin vukû' bulan iltimâsına mebnî Abbâs Mîrzâ anları bedel-i misliyle asâkir-i İrâniyye yedinden alub ıtlâk eylemişdir. Hâlât-ı meşrûhadan dolayı Devlet-i Aliyye'nin iştikâya hakkı var iken İrânlunun iştikâsı nâ-be-câ[1] idi. Ve bu kerre Devlet-i Aliyye'nin Rusyalu ile akd-i musâlaha itmesinden dolayı İrân Devleti İrân'daki İngiliz ilçisine bess-i şekvâ itdikde İngiliz ilçisi Devlet-i Aliyye'nin ma'zûr oldığı beyânıyla İrân Devleti'nin dahi Rusyalu ile akd-i musâlaha eylemesini tavsiyye itmekde idi. Kaldı ki bâlâda beyân olundığı üzre Bükreş meclis-i mükâlemesinde Devlet-i Aliyye murahhasları İrân Devleti'ni dahi musâlahaya idhâle çalışub buna muktedir olamadılar ise de hiç olmaz ise buna dâ'ir musâlahanâmeye bir fıkra derc itdirdiler ve iki devlet-i İslâmiyye'nin takviyyet-i münâsebâtına gayret gösterdiler. Amma musâlahanın bir müddet daha te'hîri muvâfık-ı hâl ve maslahat degil idi.

Ebhâs-ı sâbıka ber-vech-i âtî[2] irâd idecegimiz tahkîkât ile bir mertebe daha müttezih[3] olur.

Moskova Muharebesi'nin Fezleke-i Mübâdîsi ve Netâyic-i Acîbesi

Bu esnâda Napolyon'nun ber-vech-i bâlâ[4] hâzırlamakda oldığı muhârebe hâlâ dillerde dâstân olan Moskova melhame-i azîmesi[5] ve Napolyon'un başına gelan felâketlerin dîbâcesidir. Napolyon'un bunda uğradığı hasarât-ı azîme bir sene sonra Lepiska Muharebesi'nde[6] ve andan bir buçuk sene sonra Vaterlo[7] muhârebe-i meşhûresinde külliyyen mağlûbiyyetine ve nihâyetü'l-emr taht-ı saltanatdan mahrûmiyyetine bâdî ve Avrupa'nın başka şekl ve hey'ete girmesine sebeb-i âdî oldığı gibi Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i politikiyyesine dahi büyük te'sîri olmuşdur. Bu vakte kadar Napolyon'un ibrâz eyledigi bunca tedâbîr-i pesendîde üzerine öyle izmihlâlini müntic olan bir muhârebeye teşebbüsü umûr-ı garîbedendir. Acaba Napolyon kazarâ bir hatada mı bulundı yâhûd kibr ve gurûrı hasebiyle başa çıkmayacak efkâra mı saplandı. Yohsa ahvâl-i umûmiyye-i politikiyye mi anı böyle bir çıkmaz yola sevk itdi. Buralarını tahkîk eylemek târîhce pek mühimm olan mesâ'ildendir.

(s.33) Bu muhârebe sebeb-i vâhidden nâşî olmayub belki nice senelerden berü müselsel ve muttasıl zuhûra gelan birçok esbâb ve mukaddimâtın ictimâ'ından neşet itmiş bir vak'adır.

1 Nâ-be-câ: Yersiz, yolsuz, yerinde değil, münasebetsiz, uygunsuz
2 Ber-vech-i âtî: Aşağıda olduğu gibi.
3 Müttezih: Açık ve meydanda olan.
4 Ber-vech-i bâlâ: Yukarıda olduğu gibi.
5 Melhame-i azîm: Büyük kanlı savaş.
6 Lepiska Muharrebesi: Leipzig (Lipsk) Muharebesi. 16-19 Ekim 1813.
7 Vaterlo: Waterloo Muharebesi 16-18 Haziran 1815.

Esbâb-ı merkûmenin ekseri yukarıki cildlerde sırasıyla müteferrikan ve icmâlen beyân olunmuş idi ancak yek-nazarda keyfiyyet ma'lûm olmak içün burada anların fezlekesi ve netâyic-i müterettibesi beyân olunacakdır.

Şöyle ki: Cild-i sâdisde beyân olundığı üzre 1208 sene-i Hicriyye'sine müsâdif olan (1793) sene-i Mîlâdiyye'sinde Fransa Kralı Onaltıncı Luyi katl olunarak efkâr-ı ihtilâliyye ve cumhûriyye her tarafa sirâyet itmege başladığından bu sirâyeti men' içün Devlet-i Aliyye ve İsviçre ve Danimarka'dan mâ'adâ bi'l-cümle düvel-i Avrupa ittifâk eylediler e bidâyet-i emrde gâlib geldiler ise de sonra beynlerinde zuhûra gelan mübâyenetden nâşî muvaffak olamadıkları cihetle Belçika memleketi Fransa Cumhûrı'nın yed-i istîlâsında kalub Felemenk dahi nâ-çâr Fransa ile müttefik olmak şartıyla Batavya Cumhûriyyeti uâmını aldı ve Rin Nehri'nin sol yakası Prusya tarafından tahliyye olunmağla gâlibiyyet Fransızlar yedinde kaldı. Fransa ihtilâlinin en büyük düşmanı Prusya Kralı iken Avusturyaluya hasedinden nâşî Lehistân mes'elesiyle meşgûl olarak ve âgrâz-ı mahsûsası içün düvel-i Avrupa'dan ayrılarak 1795 sene-i Mîlâdiyye'sinde Rin Nehri Fransa'nın hudûd-ı tabî'iyyesi olmak üzre Fransa Cumhûrıyla münferiden akd-i musâlaha eyledi.

1796 sene-i Mîlâdiyye'sine müsâdif olan bin iki yüz on sene-i Hicriyesi evâhirinde Bâb-ı Âlî ile Fransa ilçisi beyninde bir ittifâknâme-i tedâfû'î tanzîm olunub bu vesîle ile Fransız ilçinin Dersa'âdet'de mazhar-ı iltifât ve nevâziş olmasından dolayı düvel-i müttefika ilçileri şikâyet ider oldılar. Hâlbuki müttefiklerin çoğı Prusya ile Fransa beyninde ber-vech-i bâlâ akd olunan musâlahaya dâhil olub Toskana ise evvelce akd-i ittifâk eylemiş oldığından ittifâk-ı umûmi ilgâ idilmiş ve Avusturya meydânda yalnız kalmış idi. Bunun üzerine Fransızlar Ceneral Bonaparte'nin taht-ı kumandasında oldukları hâlde İtalya'da Avusturyaluya gâlib gelüb 1797 sene-i Mîlâdiyye'sinde akd-i mütâreke olunarak mükâlemeye şürû' idildigi ve mevâdd-ı esâsiyyeye karâr virildigi sırada Bonaparte Venedik üzerine sevk-i asker ile bunca yıllık Venedik Cumhûrı'nı ilgâ itdi. Müteâkiben (Kampo Formiyo)[1] nâm mahalde Avusturya ve Fransa beyninde akd olunan musâlaha mûcebince Rin Nehri'nin sol yakası Fransa'ya bırağıldı ve İtalya şimâli Çizalpina Cumhûrı nâmıyla bir cumhûr oldı ve Venedik Cumhûrı'nın memâliki devleteyn beyninde taksîm olunarak Venedik (s.34) ile Dalmaçya Avusturyaluya terk olunup bu cihetle Kataro dahi Avusturyaluda kaldı. Arnavudluk sevâhilinde vâki' Butrinto[2] ve Parga[3] ve Preveze ile körfezinde vâki' olub hâlâ Yunan yedinde bulunan ve Voniçe[4] kal'a ve nâhiyeleri ol vakt Venedik Cumhûrı yedinde bulundığından bu nevâhî-i erba'ayı Venedik memâlikinden olan Cezâ'ir-i Yunaniyye ile berâber Fransalu aldı. Almanya prenslerinin Fransa'ya terk olunan memleketlerine mukâbil Rin Nehri'nin sol yakasında kendülerine dîger memâlik virilmek üzre ol vakt Rastad[5] nâm mahalde bir meclis-i mükâleme açıldıysa da bir şeye karâr virilemedi. Bu esnâda Prusya Kralı fevt olub ana halef olan Üçünci Frederik Gilyom dahi bî-taraflık mesleginde sebât itdikden başka Avusturyalunun ber-vech-i bâlâ tenezzül-i şân ve iktidârına nazar-ı memnûniyyet ile

1 Kampo Formiyo: Campo Formio Barışı veya Campo Formio Anlaşması 18 Ekim 1797.
2 Butrinto: Bouthrotios, Buthrotum. Butrint, Arnavutluk.
3 Parga: Epir, Preveze, Yunanistan.
4 Voniçe: Vonitsa, Aktio-Vonitsa, Yunanistan.
5 Rastad: Rastatt, Baden-Württemberg Almanya.

bakmakda idi.

Devlet-i Aliyye Fransa ile müttefik iken Fransalu ber-vech-i meşrûh Venedik Devleti'nin enkâzından olan Cezâ'ir-i Yunaniyye ile Arnavudluk cihetindeki nevâhî-i erba'a-i mezkûreyi yed-i tasarrufuna geçürdikden sonra Fransızlar Rûmili re'âyâsını cumhûriyyet usûlüne teşvîk ile ihlâle başladıklarından Devlet-i Aliyye Fransaludan ürkmege başladı. Bonaparte ise müte'âkiben kâ'ide-i düveliyye hâricinde ve bayağı korsan tavrında bir cesîm donanma ile bağteten varub Mısır'ı istîlâ idivirdi. Ve Mısır'a giderken Malta Adası'nı zabt ve oradaki şövalyeleri tard eylemesiyle şövalyeler kendülerine başkumandan olmak üzre Rusya İmparatoru Pavlo'yı intihâb itmeleri üzerine o dahi bu vesîle ile Malta'yı zabt eylemek emeline düşdi. Bu aralık Roma'da bir Fransız cenerali katl olundığından Fransa Cumhûrı tarafından Rim Papa'nın hükûmet-i cismâmiyyesi ilgâ olunarak yerine bir hükûmet-i cumhûriyye teşkîl ve İsviçre'nin Fransa usûlüne taklîden cumhûriyyet-i vâhide şekline tahvîl olunması Avusturyaluya pek ziyâde dokundı. Fransızlar taraf taraf bu misillü ta'addiyyâta tasaddî itdikleri sırada İrlanda Cezîresi ahâlîsini dahi ihtilâle teşvîk ve tahrîk itdiklerinden ve ber-vech-i bâlâ Hind yolı üzerinde bulunan Mısır'ı istila eylediklerinden nâşî İngilizler pek ziyâde hiddetlendi. Binâ'en alâ-zâlik İngiltere ve Rusya devletleriyle Devlet-i Aliyye ve Avusturya ve Napoli devletleri def'a-i sâniyye olarak Fransa aleyhine bir ittifâk-ı umûmi akd eylediler. Prusya Devleti bu kerre bî-taraf bulundı.

Bunun üzerine Rusya'nın Karadeniz donanması Dersa'âdet'e gelip Devlet-i Aliyye donanmasıyla birlikde Akdeniz'e azîmet ile varub Cezâ'ir-i Yunaniyyeyi zabt itdikleri gibi Arnavudluk tarafından hareket iden asâkir-i İslâmiyye dahi Fransızlara galebe itmege (s.35) sâlifü'z-zikr Voniçeve Preveze ve Parga ve Butrinto nâm nevâhî-i erba'a Devlet-i Aliyye yedine geçdi. Ve zikr olunan Cezâ'ir-i Yunaniyye Cezâ'ir-i Seb'a-i Mücteıni'a[1] unvânıyla Dubrovnik Cumhûrı gibi Devlet-i Aliyye himâyesinde ve fakat Rusya Devleti'nin taht-ı zamân ve kefâletinde bir cumhûr olmak ve bu nevâhî-i erba'a Devlet-i Aliyye'nin doğrıdan doğrıya yed-i temellükünde kalmak üzre (1214) sene-i Hicriyye'sinde Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde bir ahidnâme tanzîm olundı.

Cumhûriyyet aleyhine hareket ve usûl-i istiklâl ve istibdâd üzre hükûmet iden hükümdârların yeniden böyle bir cumhûr teşkîl itmeleri ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Eflâk ve Boğdan'a kıyâsen Cezâ'ir-i Seb'a bir beglik olub da bir beg nasb olunması tercîh ile Rusya Devleti'ne teklîf olunmuş iken kahûl olunmayub da cumhûriyyet sûretine konulması ol asrın ne karışık hâlde bulundığına delîl olan umûr-ı garîbedendir.

Ol esnâda Ponaparte Berrü'ş-şâm tarafına hücûm ve iktihâm[2] eylemiş ise de Akkâ'da mağlûb ve münhezim olarak pek perîşân hâlde Mısır'a avdet itmiş ve müte'âkiben Mısır'dan savuşub Fransa'ya gitmiş idi Fransa'ya vardıkda başkonsolos unvânıyla re'îs-i cumhûr olmuşdur.

Alınanya ve İtalya'daki Avusturya ve Rusya orduları Fransızları ol taraflardan tard itdikden sonra Avusturya başkumandanı meşhûr Arşidük Şarl anları İsviçre'den dahi tard itmek üzre iken müttefikler tarafından Rin cânibine da'vet ve celb ile yerine Rusya

1 Cezâ'ir-i Seb'a-i Müctemi'a: Iyonien, Yunan adaları (Kefalonya, Aya Mavri, Ithaki, Cerigo , Korfu, Zanta ve Paksos).
2 İktihâm: Hücum ve istila eylemek.

Başkumandanı Suvarof[1] gönderilüb hâlbuki böyle kumandanların tebdîl-i mevki'leri esnâsında İsviçre'deki Rusya ordusı münhezim olmuş idi Suvarof pek çok ta'b ve meşakkat çekerek bî-tâb oldığı hâlde İsviçre'ye vusûlünde Rusya ordusunun inhizâmını haber alub kendi ma'iyyetindeki asâkir dahi bî-tâb oldığından ve der-miyân eyledigi tedâbîr-i harbiyyeyi Avusturya ceneralleri kabûl itmediginden o dahi Rusya ordusunun döküntdisini toplayub Rusya'ya avdet itmekle İsviçre Fransa yedinde kaldı. Felemenk'de dahi Fransızlar hem İngilizlere ve hem de Rusyalulara gâlib geldi. Bunun üzerine Rusya İmparatoru Pavlo ittifâk-ı umûmîden müteneffir olarak Ponaparte'ye izhâr-ı teveccüh ve meveddet[2] eyledi ve Ponaparte tarafından gördigi mu'âmelât-ı nâzikâne ve dil-nüvâzânede mahzûz olarak anınla muhâbereye başladı.

Düvel-i müttefika beyninde bu vechile zuhûra gelan mübâyenet üzerine Fransızlar tekrâr gayrete gelerek hemen İtalya'da muhârebeye mübâderet olunmak üzre (1215) sene-i Hicriyye'sine (s.36) müsâdif olan bin sekiz yüz sene-i Mîlâdiyye'sinde Ponaparte bi'z-zât İtalya'ya gitdi. Ve Marengo nâm mahalde vâki' olau muhârebede Avusturyalulara galebe itdi. Bunun üzerine (1801) sene-i Mîlâdiyye'sinde Avusturyalular Lunvil[3] nâm mahalde Fransa ile akd-i musâlaha iderek mukaddemâ Kampo Formiyo Musâlahası'nda kabûl olunan şerâ'iti kabûl ile Lombardiya'yı Fransa'ya terk ve Almanya nâmına mu'âhedeyi imzâ iderek Rin Nehri'nin Fransa hudûdı olmasına muvâfakat eyledi. Ve bu kere Çizalpina Cumhûrı'nın ismi İtalya Cumhûrı nâmına tahvîl olundı ve İtalya meb'ûsânı tarafından Ponaparte bu cumhûrun riyâsetine intihâb kılındı. Ol esnâda İngilizler Malta Adası'nı sıkı muhâsara idüb Ponaparte dahi tahlîsine muktedir olamayacağını teyakkun[4] idicek İngilizler ile Rusya İmparatoru Pavlo'nun aralarını bozmak üzre Pavlo'nun ber-vech-i bâlâ şövalyelere re'îs olması mülâbesesiyle me'mûr gönderüb de Malta'yı tesellüm itmesi içün kendüsine teklîf idüb Pavlo dahi buna aldanarak Paris'e bir ceneral göndermiş idi. Bu esnâda ise İngilizler Malta Adası'nı feth ve zabt eylemiş olduklarından Pavlo İngilizlerden Malta'yı istedikde bi't-tab' cevâb-ı red almağla gücenüb İngilizlere i'lân-ı husûmet itdi. Ancak Pavlo'nun etvâr-ı mecnûnânesine binâ'en Rusya asil-zâdegânı tarafından i'dâm olundukda yerine geçen oğlı Aleksandri gerek İngilizlere ve gerek Fransızlara husûmet dâ'iyyesinde bulunmayub ikisiyle dahi akd-i musâlaha itdi. İspanya ve Portekiz dahi Fransızlar ile barışub bu cihetle ittifâk-ı umûmî münfesih olarak İngilterelü ile Devlet-i Aliyye yalnız kaldı.

Hâlbuki İngiltere ahâlîsi dahi sulh ve istirâhat ârzûsunda bulunduklarından Fransa Cumhûrıyla İngiltere Devleti beyninde mükâlemeye şürû' olunarak ibtidâ Mısır mes'elesine karâr virildikden sonra (1802) sene-i Mîlâdiyye'sinde Amiyen[5] nâm mahalde bir musâlahanâme tanzîm kılındı ba'dehu Devlet-i Aliyye ile Fransalu beyninde dahi akd-i musâlaha olundı.

Bu vechile Avrupaca musâlaha-i umûmiyye husûle gelerek her devlet ve millet müsterîh olmuş iken (1803) sene-i Mîlâdiyye'sinde tekrâr Fransa ve İngiltere beyninde

1 Suvarof: Aleksandr Vasil'evich Suvorov, Rus generali.
2 Meveddet: Dostluk. Sevgi. Muhahhet. Muhabbet etmek. Sevmek.
3 Lunvil: Luneville, Fransa.
4 Teyakkun: Tam olarak, iyiden iyiye bilme; iyi, tam bilinme.
5 Amiyen: Amiens, Picardie, Fransa.

muhârebe zuhûr eylemişdir. Şöyle ki: İngilizler cebren Fransızları diyâr-ı Mısır'dan çıkarmak kâbil olamayacağı zannında bulunduklarından mücerred Mısır'ı Fransızların elinden kurtarmak içün ba'zı mertebe fedakârlık ihtiyâr iderek Amiyen Musâlahanamesi'ne İngiltere'nin menâfi'ine münâfî ba'zı şerâ'itin dercini kabûl itmişler idi. Müte'âkiben İngiliz askeriyle Osmânlıların Fransızlara galebe iderek diyâr-ı Mısır'ı kâmilen istihlâs[1] eylemiş oldukları haberi vâsıl olıcak İngilizler öyle kendülerine muzırr olan şartları kabûl itdiklerine nâdim (s.37) olduklarından ba'zı şerâ'itin icrâsında te'allül idüb bu aralık dîger vesîleler dahi munzamm olarak devleteyn beyninde tahaddüs iden münâza'a ve mücâdeleler üzerine İngilizlerin bir takım Felemenk ve Fransız gemilerini zabt eylemelerine mukâbil Ponaparte dahi Almanya'da vâki' ol vakt İngiltere'ye tâbi' olan Hanovere memleketini istîlâ eyledi. Hanovere'nin Fransalu yedine geçmesi hasebiyle Avrupa'nın memâlik-i şimâliyyesi muhâtaraya düşmüş olmasından ve Ponaparte'nin Avrupaca dîger sûretle dahi vukû'a gelan ta'addiyât ve tecâvüzâtından dolayı Rusya İmparatorı Aleksandri dil-gîr olarak (1804) sene-i Mîlâdiyye'sinde Fransa ile muhâberesini kat' itdi. Ponaparte ise hükümdâr-ı müstakill olmak emelinde bulundığı hâlde kral unvânını kendüsine az görüb (1805) sene-i Mîlâdiyye'si Mayıs'ında Sena Meclisi'ne kendüsinin imparatorluğını tasdîk itdirmişdir ve bu garazının husûli içün mansıb hevesinde olanlara mansıb ve ziyâde tama'kâr olanlara para va'd eylemiş idüginden Amerika'da vâki' Loizan[2] nâm beldeyi hod be-hod Amerikaluya fürûht iderek esmân-ı hâsılasını bu vechile tâc ve taht iştirâsına sarf ve istihlâk itmişdir. El-hâsıl Ponaparte Fransız imparatorluğı tâcını giyüb İmparator Napolyon unvânını kazandı. Avusturyalu dahi artık Almanya İmparatorluğı'nın hükmi olamayacağını der-pîş[3] iderek Avusturya İmparatorluğı unvânını takındı. Ve (1805) sene-i Mîlâdiyye'sinde İmparator Napolyon İtalya Cumhûriyyeti'ni Kraliyyet'e tahvîl ile İtalya Kralı unvânını dahi aldı.

Fransızlar bir vaktden berü cumhûriyyet dâ'iyyesiyle meydâna çıkub cihânı velveleye virmişler iken bu kadar kanlar dökerek teşkîl eyledikleri hükûmet-i cumhûriyyeyi def'aten imparatorluğa tahvîl itmeleri herkese hayret virdi. Ve Napolyon'un az vakt içünde böyle fevka'l-âde sît[4] ve iktidâr kazanması Avrupa'nın muvâzene-i politikiyyesini degişdirdi.

Bunun üzerine İngiltere ve Rusya ve Avusturya ve İsvec devletleri muvâzene-i politikiyyeyi i'âde içün Üçünci İttihâd-ı Umûmî unvânıyla bir ittifâk yapdılar Bavyera ve Bad ve Vertemburg[5] hükümdârânı olan elektorları ve Hes[6] ve Nasu[7] dükaları dahi Napolyon'a tarafdâr oldılar Prusya Devleti bu kerre dahi bî-taraf kaldı. Müte'âkiben Avusturya Devleti İtalya'ya bir ordu idhâl ve dîger bir ordusını dahi Bavyera'den imrâr ile Fransa'ya doğrı irsâl itdigine mebnî Napolyon bi'z-zât Almanya'ya azîmet ile gâlib ve muzaffer olarak nihâyet meşhûr Osterlic Muhârebesi'nde[8] Rusya ve Avusturya ordularını perîşân itdikde Avusturyalu

1 İstihlâs: Bir şeyi elde etmeğe çalışma. Kurtarma veya kurtarılma.
2 Loizan: Louisiana. ABD'nin eyâletlerinden birisidir. İsmini Fransa kralı olan XIV. Louis'ten almıştır.
3 Der-pîş: En önde, gözönünde bulunan.
4 Sît: Ün, iyi şöhret.
5 Bad ve Vertemburg: Baden Württemberg Güneybatı Almanya'da bir eyalettir.
6 Hes: Hessen-Darmstadt Dükalığı.
7 Nasu: Nassau Dükalığı.
8 Osterlic Muhârebesi: Austerlitz Muharebesi; Austerlitz, Moravya, Çek Cumhuriyeti.

musâlahaya mecbûr olup Peresbug'da[1] Fransa ve Avusturya beyninde akd-i musâlaha olunarak (s.38) Kampo Formiyo Musâlahası'nda Avusturyaluya terk olunmuş olan Venedik memleketi bu kerre Dalmaçya ve Kataro dahi berâber oldığı hâlde İtalya Devleti'ne ve Tirol memleketi Bavyera'ya ve Avusturya'nın Almanya'da bulunan ba'zı memâliki Vertemburg ve Bad[2] hükümdârlarına virildi ve Bavyera ve Vertemburg prensleri kral ve Bad prensi grand dük unvânını aldılar.

Muhârebe-i mezkûre esnâsında bir Fransız ordusı Bavyera'ya girmek üzre Prusya'nın Ansbah[3] sancağından mürûr idivirmekle Prusya Kralı gücenüb düvel-i müttefikaya mültehik olmuş iken Osterlic vak'asından sonra o dahi Napolyon ile barışmağa mecbûr oldı. Ve kendi memâlikinden Fransa'ya ve Bavyera'ya birer mikdâr yer virüb mukâbilinde İngilterelünün rızâsı olmaksızın Fransa yedinden Hanovere'yi aldı. Hâlbuki bundan İngilterelü dil-gîr olarak Prusya'nın ticâretini ihlâl ile ahz-ı intikama kıyâm itdi. Ve Prusya Kralı İngilterelüye bir nev' tarziyye olmak üzre Hanovere'yi musâlaha-i âmme husûlüne kadar emânet olarak kabûl eylemiş oldığını i'lân idüb bundan dahi Napolyon gücenerek Prusya Kralı hakkında kîn tutdı. Prusyalunun böyle ikiyüzlü politikası kendüsini iki başlu hasâra uğratdı.

Mısır vukû'âtından berü Devlet-i Aliyye Napolyon tarafından meslûbü'l-emniyye bulundığına mebnî Rusya ile bir ittifâk-ı tedâfü'î mu'âhedesi tanzîm ile tasdîknâmeleri Bâb-ı Âlî'de imzâ olundığı günün ferdâsı Napolyon'un Osterlic'de ber-vech-i bâlâ muzafferiyyeti haberi vâsıl olıcak vükelâ-yı devlet dûçâr-ı hayret oldılar.

Yine ol esnâda vukû' bulan Trafalgar muhârebe-i bahriyyesinde[4] İngilizler gâlib olarak Fransa'nın kuvve-i bahriyyesi bütün bütün bitdi bunun üzerine Napolyon dahi artık kuvve-i bahriyye tedârükünden ferâgat itdi.

Bu cihetle İngilterelü denizlerde gâlib-i mutlak oldıysa da Napolyon dahi berr-i Avrupa'da gâlib-i mutlak olarak artık kimseyi saymaz ve bir şeyden çekinmez oldığı cihetle (1806) sene-i Mîlâdiyye'sinde Jozef[5] nâm birâderini Napoli Kralı nasb itdi Luyi nâm dîger birâderine dahi (Hollanda) Felemenk memleketini virdi. Ve bir de Almanya-yı Garbî ve Cenûbî hükümdârânına Rin İttihâdı nâmıyla bir ittifâk yapdırdı ve kendüsi anların hâmîsi oldı. Anlar dahi kendi umûr-ı hükûmetlerinde müstakill oldukları hâlde vakt-i harbde Fransa'ya altmış bin asker virmegi ta'ahhüd eylediler. Bunun üzerine Alınanya İmparatorluğı unvânı külliyyen ilgâ olundı.

Napolyon İngilizler ile bahren başaçıkamayacağını cezm ile ber-vech-i bâlâ kuvve-i bahriyye tedârükünden (s.39) vazgeçmiş olmasıyla İngilizlerden ahz-ı sâr[6] içün ticâretlerine halel virmek üzre anlar hakkında bir muhâsara-i berriyye usûli ihdâs ya'nî gerek Fransa'nın ve gerek kendüsiyle müttefik olan hükûmetlerin limanlarına İngiliz emti'asının idhâlini

1 Peresbug: Pressburg. Bratislava, Slovakya.
2 Bad: Baden Büyük Dükalığı.
3 Ansbah: Ansbach, Bavyera, Almanya.
4 Trafalgar muhârebe-i bahriyyesi: Trafalgar Deniz Muharebesi. 21 Ekim 1805'de İngiliz donanması ile Fransız ve İspanyol donanmaları arasında, İspanya'nın güneyindeki Trafalgar Burnu'nun batısında gerçekleşen deniz muharebesi.
5 Jozef: Joseph Bonaparte. Napolyon Bonapart'ın en büyük erkek kardeşi. 1806-1808 arasında Napoli Kralı ve 1808-1813 arasında da (I. Jose adı ile) İspanya Kralı.
6 Ahz-ı sâr: İntikam alma.

yasağ itdi ve Prusya Devleti'ni dahi hâh ve nâ-hâh[1] bu usûlün icrâsına mecbûr eyledi.

Napolyon Devlet-i Aliyye'yi dahi dâ'ire-i ittifâka almak isteyüb Bâb-ı Âlî ise anın garazı Devlet-i Aliyye'yi bütün bütün müttefiklerinden tefrîk ile istediği gibi kullanarak kendi ağrâzına âlet itmek dâ'iyyesinden ibâret oldığını derk ve teyakkun[2] itmekle hemân menâfi'-i Devlet-i Aliyye'yi gözetmek üzre bî-taraflık usûlüni ittihâz itmiş idi hâlbuki ol vaktin hükmünce bî-taraf durmak haylî müşkil bir iş idi.

Çünki bâlâda beyân olundığı üzre Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûriyyeti Devlet-i Aliyye himâyesinde olmak üzre teşkîl olunmuş oldığı hâlde Rusyalu henûz Korfa'daki askerini çekmeyüb Devlet-i Aliyye ile müttefik oldığına istinaden arasıra Karadeniz'den İstanbul Boğazı tarîkiyle Korfa'ya asker göndermekde ve bu ise bî-taraflık usûlüne münâfidir deyü Devlet-i Aliyye hakkında i'tirâzata sebebiyyet virmekde idi. Hâlbuki Avusturya Devleti'nın bi-hasebi'l-ahd Dalmaçya ile berâber Kataro'yı Fransaluya teslîmi lâzım gelürken Korfa'daki Rusya amirali karaya bir mikdâr asker döküb Karadağ ahâlîsinden ve sâ'ir re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'den dahi haylî asker cem' ve celb ile Kataro'yı zabt eylemesi üzerine Napolyon Avusturyaluyı tazyîk ile berâber bunı bahâne iderek Dalmaçya'dan sevk eyledigi fırka-i askeriyyeyi Kalik[3] cihetinde Hersek sancağı arasından imrâr ile ez-kadîm Devlet-i Aliyye himâyesinde bulunan Dubrovnik Raguza hükûmetini zabt eyledi. Ve ne vakt Rusyalu Kataro'yı terk iderse Raguza'nın dahi Devlet-i Aliyye'ye teslîm olunacağını söyledi. Bununla berâber yine Devlet-i Aliyye'yi kendüsiyle ittifâka da'vet itmekde idi. Ol esnâda ise Avrupaca ınusâlaha-i umûmiyye lakırdıları dolaşmakda oldığından Devlet-i Aliyye ana intizâr[4] ile muvakkaten sükûtı ihtiyâr itmiş idi.

Hâlbuki ber-vech-i bâlâ Rin İttihâdı'nın teşkîli ve sâlifü'z-zikr muhâsara-i berriyye usûlünün icrâsı gibi ağır teklîflerin Napolyon tarafından Prusya Devleti'ne tahmîli Prusyalulara gâyet girân gelmekde oldığı hâlde Napolyon Prusya Devleti'nin tahkîrden hâlî degil idi. Bu hâle Prusyalu tahammül idemeyerek Fransa'ya i'lân-ı harb itdiyse de (Yena)[5] nâm mahalde vukû' bulan muhârebede Prusya ordusı büsbütün münhezim olub pek çok memleketleri Fransa yedine geçdi ve Prusya Kralı Berlin'den kaçdı. Napolyon ordusıyla Berlin'e girdi Prusya Devleti mahv olma mertebesine vardı.

(s.40) Bu kerre Napolyon tarafından Meklenburg ve Oldemburg[6] dükalıkları zabt olunmuş iken Saksonya Elektoru[7] bir inâyet-i mahsûsa kâbilinden olarak kral unvânına nâ'il ve Rin İttihâdına dâhil olmuşdur.

Ol vakt Prusya ile ittifâk itmiş olan Hes Elektorı muhârebeye dâhil olmamış iken Napolyon'dan havf ile memleketinden firâr itdikde külliyyetlü nükûdını Frankfurt'da mukîm

1 Nâ-hâh: İstemeyerek, zoraki.
2 Teyakkun : Tam olarak, iyiden iyiye bilme; iyi, tam bilinme.
3 Kalik: Klek, Hırvatistan.
4 İntizâr: Bekleme, beklenilme, gözleme, gözlenilme.
5 Yena: Jena, Thüringen, Almanya bulunan bir üniversite şehridir. Jena-Auerstedt Muharebesi ile ünlüdür.
6 Meklenburg ve Oldemburg: Mecklenburg ve Oldenburg Büyük Dükalığı, önce Alman Konfederasyonu'nda daha sonra ise Kuzey Almanya Konfederasyonu'nda yer alan iki büyük dükalık.
7 Elektor: Elector, Kutsal Roma İmparatorluğu'nda, imparatoru seçme hakkına sahip prenslerden biri.

Roçeld[1] nâm Yehûdîye tevdî' ve teslîm idüb o dahi bu mebâliği hüsn-i isti'mâl ile pek çok temettu' itmiş idi hâlâ Avrupa'da en zengin sarrâf olan Roçeld familyasının servet ve ginâsı işte böyle bir acîb hâlden neş'et eylemişdir. Biz yine sadede gelelim.

Ol esnâda Devlet-i Aliyye'nin ba'zı mertebe Fransa'ya müteveccih bulunmasından dolayı Rusyalu bağteten[2] sevk-i asker ile Hotin ve Bender kal'alarını istîlâ idicek Devlet-i Aliyye dahi Rusyaluya i'lân-ı harb eylemiş ve Napolyon ile ittifâk itmek üzre muhârebeye başlamış idi.

Prusya Kralı ise ber-vech-i bâlâ pâyitahtından firâr itdikden sonra Rusya İmparatorı Aleksandri'den istimdâd idüb o dahi Prusya'ya i'âne içün iki ordu gönderdi. Bunun üzerine Napolyon dahi Varşavya'ya vardı ve Lehlüleri ayağa kaldırdı. Ve Rusyalu ile muhârebeye girişdi.

Ve bu muhârebenin netîcesinde Rusyalu ile akd idecegi musâlahaya Devlet-i Aliyye'yi dahi dâhil iderek Rusyalunun Memâlik-i Mahrûse'den almış oldığı yerleri girü alıvirecegini ve Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde olan mu'âhedât-ı atîkayı ta'dîl itdirecegini va'd idüb İstanbul'daki ilçisi Sebastiyani[3] dahi hîn-i mükâlemede hâzır bulunmak üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Napolyon nezdine bir sefîr-i mahsûs gönderilmesini ihtâr itmekle cild-i sâminde beyân olundığı üzre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sefâretle Napolyon nezdine gönderilmiş olan Vahîd Efendi Lehistân'a gidüb Napolyon ile buluşdı.

İngilterelü Devlet-i Aliyye'nin ol vechile Napolyon'a meyl ve teveccühüni çekemeyüb buna mâni' olmak istemiş ise de Devlet-i Aliyye ber-vech-i bâlâ Rusyalunun bağteten tecâvüzünden dil-gîr[4] olarak andan ahz-ı sâr içün Napolyon ile ittifâka râgıb olmağla İngiliz donanması Akdeniz Boğazı'ndan mürûr ile İstanbul pîşgâhına kadar gelmiş iken bi'l-müdâfa'a i'âde olunmuş idi müte'âkiben Mısır üzerine hareket ile İskenderiyye'yi istîlâ itmiş ve hele Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'nın mukâvemet ve müdâfa'ası ile mündefi'[5] olub gitmişdir.

Devlet-i Aliyye'nin bu gâ'ilelere uğraması hep Napolyon'a meyl ve mümâşâtından[6] nâşî oldığı hâlde Napolyon'un itdigi va'dlere nazaran Rusyalu ile akd-i musâlaha itdikde Devlet-i Aliyye dahi (s.41) şânlu ve menfa'atlü bir musâlahaya nâ'il olacağı ümîd-ı kavîsi[7] ile mütesellî idi ale'l-husûs Vahîd Efendi'nin meclis-i mükâlemede bulunmak üzre mahsûsan ve meclûben Napolyon nezdine gönderilmesi bu ümîdi te'yîd itmiş idi.

Napolyon'un bundan garazı ise mücerred kendi merâmını tervîc içün işte Devlet-i Osmâniyye de benim elimdedir yollu İmparator Aleksandri'ye bir gösteriş itmekden ibâret imiş. Çünki (1807) sene-i Mîlâdiyye'sinde Tilsit beldesinde Napolyon mevâdd-ı musâlaha müzâkeresi içün Aleksandri ile birleşdikde Devlet-i Aliyye'nin hayrına çalışmak şöyle dursun Aleksandri ile Memâlik-i Osmâniyye'nin ınukâsemesini müzâkere idüb egerçi buna bir karâr

1 Roçeld: Rothschild ailesi, 18. yüzyılın sonlarından başlayarak Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde bankalar kuran Alman kökenli Yahudi bir aile.
2 Bağteten: Birdenbire, ansızın.
3 Sebastiyani: Horace François Bastien Sebastiani de La Porta.
4 Dil-gîr: Kalbe sıkıntı veren gönül tutan, Gücenmiş olan, kırgın.
5 Mündefi': İndifâ etmiş, geçmiş, atlatılmış. Def olunmuş.
6 Mümâşât: Uymak, yoldaş olmak.
7 Ümîd-ı kavi: Çok kuvvetli ümit.

virememişlar ise de Devlet-i Aliyye hakkında haylî muzırr şartlara karâr virmişlerdir. Hattâ Napolyon Rusyalunun Eflâk ve Boğdan'ı zabt ve temellüküne dahi muvâfakat göstermişdir. El-hâsıl Aleksandri imdâdına segirtdigi Prusya Kralı'nı fedâ itdigi gibi Napolyon dahi mukaddem ve mu'ahhar[1] dâ'ire-i ittifâkma da'vet ile dürlü gâ'ilelere uğratdığı Devlet-i Aliyye'yi fedâ idivirmişdir.

Şöyle ki: Napolyon Tilsit'de iken Rusya ve Prusya ile başka başka birer musâlahanâme tanzîm ve imzâ eylemişdir. İşte bu musâlaha hükmünce Prusya'nın Alb[2] ve Rin nehirleri arasındaki memâlikine Bronsvik[3] ve Hes Kasel[4] ile Hanovere'nin bir parçası ilhâk ve Fransa'ya senevî bir mikdâr virgü virmek ve pâyitahtını Kasel şehri olmak üzre Vestfalya Krallığı nâmıyla bir devlet teşkîl ve krallığına Napolyon'un küçük birâderi Jerom[5] intihâb idildi ve mukaddemâ Lehistân'ın mukâsemesinde Prusya'nın hissesine düşen yerler Varşavya Dükalığı nâmıyla bi'l-ifrâz Saksonya Kralı'na virildi İmparator Aleksandri dahi hicâb itmeyerek müttefik-i hâssı ve dost-ı mütehassısı olan Prusya Kralı'nın memâlikinden bir mikdârını Napolyon'un hediyyesi olarak kabûl eyledi. Bu cihetle Prusya Devleti'nin teb'ası dokuz milyon yedi yüz bin nüfûs iken beş milyona tenezzül itdikden başka Napolyon Prusya limanlarının İngilizlere mesdûd tutulmasını dahi şart kıldı ve yüz milyon taler[6] tazmînât-ı harbiyyenin te'diyyesine dek durmak üzre yüz elli yedi bin Fransız askeri Prusya toprağında kaldı.

Hep Almanya prensleri Rin İttihadı'na dâhil olarak yalnız Avusturya ile Prusya devletleri hâric kalmağla Napolyon'un Almanya'da nüfûzı bir mertebe daha kuvvet buldı.

İşte bu sebeblerden nâşî Prusyalular ol vaktden berü Fransızlar hakkında fevka'l-âde kîn bağlamışlar idi asrımızda hâlâ Prusya Kralı ve Almanya İmparatorı bulunan Birinci (**s.42**) Gilyom dahi ol hengâmda küçük çocuk oldığı hâlde vâlîdesinin Napolyon'dan görmüş oldığı mu'âmelât-ı tahkîriyyeyi unudamayub vakt-i fırsata müterakkıb iken nihâyet ihtiyârlık vaktinde ya'nî bin sekiz yüz yetmiş sene-i Mîlâdiyye'sinde Fransa Devleti'ne galebe iderek Almanya asâkirini Paris'e idhâl ile geregi gibi intikâm almışdır. Biz yine sadede avdet idelim.

Yine Tilsit Musâlahası[7] hükmünce Aleksandri Kataro Boğazlarıyla berâber Cezâ'ir-i Seb'a'yı dahi Napolyon'a virmiş idi Cezâ'ir-i Seb'a Cumhûrı ise Devlet-i Aliyye'nin himâyesinde ve fakat Rusya'nın zamânında olmasıyla Aleksandri'nin anı hod be-hod Napolyon'a virmesi bir mâlı sâhibinin izni olmaksızın kefîlin âhara terk ve temlîk itmesi gibi nâ-meşrû' bir keyfiyyet iken Napolyon hiç hicâb itmeyerek Tilsit Musâlahası muktezâsınca Cezâ'ir-i Seb'a ile berâber Raguza'nın dahi Fransa tarafına geçdigini bî-tekellüf i'lân itdigine kanâ'at itmeyüb Voniçe ve Preveze ve Parga ve Putrinto nâhiyelerinin mukaddemâ Venedik'den müfrez olmalarını bahâne iderek bunların zabtını dahi iddi'â itmekde oldığı hâlde Eflâk ve Boğdan'ın Rusya'ya terkiyle akd-i musâlaha olunmasını dahi dostâne nasîhat

1 Mu'ahhar: Tehîr edilmiş, sonraya, geriye bırakılmış; sonraki.
2 Alb Nehri: Alb; Karlsruhe, Ettlingen ve Bad Herrenalb, Almanya.
3 Bronsvik: Brunswick. Braunschweig, Aşağı Saksonya, Almanya.
4 Hes Kasel: Hesse-Kassel.
5 Jerom: Jerome Bonaparte. I. Napoleon'un en küçük kardeşi, Vestfalya kralı ve Fransa mareşali.
6 Taler: İngiliz tüccarların Kuzey Almanya ile olan deniz ticaretinde kullandıkları paraya verilen addır. Kuzey Almanca telaffuzuna göre Taler, "Doller" ya da "Daller"dir.
7 Tilsit Musâlahası: Tilsit Antlaşması, 1807 yılında Fransa ile Rusya arasında imzalanan antlaşmadır.

eylerdi. Ahvâl-i meşrûha üzerine İstanbul'da büyük küçük herkes Napolyon'dan nefret eyledi ve sözine aslâ emniyyet ve i'timâd kalmadı. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye anın rızâsına külliyyen münâfî olarak ve ana aslâ ma'lûmât virmeyerek cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre dost-ı kadîmî olan İngilterelü ile akd-i musâlaha idivermişdir.

Tilsit'de Aleksandri ile Napolyon beyninde Danimarka ve İsvec ve Portekiz limanlarına dahi İngiliz emti'ası kabûl itdirilmemesine karâr virilmiş idüginden İngilterelü şâyed ki Fransızlar Danimarka donanmasını zabt iderler deyü havfa[1] tâbi' olarak hemân İngiliz donanması varub bağteten Danimarka donanmasını ahz ve zabt itmekle Danimarka Devleti bi't-tab' Napolyon ile ittifâk eylemişdir.

El-hâsıl Tilsit Musâlahası'ndan sonra düvel-i Avrupa'nın serbestî ve istiklâlleri İngiltere ile Fransa ve Rusya devletleri arasında hatar[2] ve tehlikeye dûçâr oldı. İngilterelü denizlere gâlib-i mutlak olarak Napolyon ile müttefik olanlara bahren îrâs-i hasâr idi. Napolyon ise nâ'il oldığı satvet ve iktidâra kanâ'at itmeyüb İspanya ve Portekiz kıt'alarını dahi zabt ile bir büyük devlet-i garbiyye teşkîl itmek isterdi. Aleksandri dahi İsvec ile Devlet-i Aliyye taraflarından tevsî'-i memâlik iderek bir büyük devlet-i şarkiyye teşkîl eylemek dâ'iyyesinde bulundığından her vechile Napolyon'a mümâşât eylerdi.

Binâ'en alâ-zâlik (1808) sene-i Mîlâdiyye'sinde Napolyon ile Aleksandri Erfurt şehrinde (**s.43**) lede'l-mülâkât akd-i muvâlât iderek yek-dîgere i'âne ve imdâd eylemek üzre mukâvele itmişlerdir. Hâlbuki cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre Napolyon bir takım desîseler ile İspanya'yı istîlâ iderek Napoli Kralı bulunan birâderi Jozef'i İspanya Kralı nasb eylemiş ise de bunun üzerine İspanya ahâlîsi ayaklanub İngilizler dahi Napolyon aleyhine bir yeni hasmın zuhûrını fırsat bilerek İspanyalulara imdâd ve i'âne itmekle İspanya ve Portekiz gavgaları Napolyon'un başına büyük belâ oldı tarafeynden insâniyyete yakışmaz mu'âmelât ve ancak vahşîlere yakışur sûretde muhârebât vukû' buldı ve Napolyon bi'z-zât İspanya'ya gidüb İspanyollara ve İngilizlere gâlib geldi ise de İspanyol çetelerinin bütün bütün ref' ve izâlesine muktedir olamaması kendüsinin sît ve şöhretine nakîsa[3] getürmüş ve akvâm-ı sâ'ireye sû'-i misâl göstermişdir. Hattâ İngiltere parlamentosunda (Avrupa'ya galebe iden şimdi İspanya'da mağlûb olmuşdur) kelâmı lisân-ı şiddet ile îrâd olunarak İngilizlerin urûk-ı hamiyyet ve gayretlerini tahrîk eylemişdir. Ve Avusturya Devleti Fransa aleyhine kıyâm itmekle Napolyon Fransa'ya avdet iderek Almanya'da muhârebe ile meşgûl oldığı esnâda İspanya'da bulunan İngiliz cenerali meşhûr Velinkton Fransızlara galebe itmişdir.

Şöyle ki: Napolyon'un İspanya'da tesâdüf itdigi müşkilâtın başluca sebebi muta'assıb İspanyol papasları oldığına nazaran Rim Papa'yı ohşamak lâzım iken Napolyon her işi cebr ve zor ile yapdırmağa alışmış olmasıyla Roma limanları İngiliz gemilerine mesdûd[4] tutulmak gibi Papa'nın nüfûzını ihlâl idecek tekâlîfe tasaddî itdikde Papa muvâfakat itmediginden Napolyon anın ba'zı memâlikini gasb ile İtalya Krallığı'na ilhâk ve Papa dahi Avusturya ve İngiltere devletleriyle ittifâk itmiş idi. Bunun üzerine Napolyon Papa'yı Roma'dan kaldırub

1 Havf: Korku; korkma.
2 Hatar: Tehlike. Uçurum, Emniyetsizlik. Korku.
3 Nakisa: Eksiklik, kusur; kabahat, ayıp.
4 Mesdûd: Seddolunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış, tıkalı.

Savona[1] beldesine gönderdi ve memâlikini Fransa'ya ilhâk idüb Roma şehrinin müstakill olmasına karâr virdi. Papa dahi Napolyon'ı aforoz idüb bu aforoz ise İspanyollara pek ziyâde te'sîr iderek bir kat daha heyecâna getürdi.

Napolyon'un böyle İspanya ve Roma gâ'ileleriyle meşgûl oldığını ve bi'l-cümle Avrupa halkının kendüsinden dil-gîr bulundığını Avusturyalu fırsat ittihâz iderek gâ'ib eylemiş oldığı memleketleri istirdâd itmek üzre tedârükât-ı harbiyyesini ikmâl ile hemân Napolyon'un harekât-ı nâ-be-câ ve teşebbüsât-ı gaddârânesini ve Peresburg Mu'âhedesi şerâ'itinin tamâmıyla icrâ olunmadığını ve Rin İttihâdı'nın teşkîlinden dolayı zuhûra gelan tehlikeyi ve Almanya'da Fransa asâkirinin mevcûd olmasından dolayı şikâyeti ve İspanya'da cereyân iden vukû'ât ve Memâlik-i Osmâniyye'nin mukâsemesi mutasavver oldığını mübeyyin (1809) senesi (**s.44**) Mart-ı Efrencî'sinin yedisinde bir kıt'a beyânnâme neşr ile Fransa üzerine sevk-i asker eyledigi esnâda Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beynimde dahi fesh-i mütâreke olunarak yeniden muhârebeye başlanmış idi.

Avusturyalu harekât-ı harbiyyede ağır davranarak Napolyon'a hazırlanacak kadar vakt virmiş oldığından Napolyon asâkir-i külliyye cem' iderek mukâbeleye şitâb[2] itmekle vâki' olan muhârebelerde tarafeynden telefât-ı külliyye vukû' bulub nihâyet Napolyon gâlib geldi. Viyana'ya girdi ve Viyana'da akd olunan musâlaha hükmünce Avusturyalu haylî zararlı çıkdı. Fakat Almanya halkının Napolyon hakkında hiddet ve gazabları artdı ve bi'l-cümle düvel ve milel-i Avrupa'nın hırs ve tama'ından ürküb kâffeten meslûbü'l-emniyye oldılar. Almanya'da hafî cem'iyyetler teşkîl ile âlemi anın şerrinden kurtarmanın çâresi düşünilür ve her tarafda zevâl-i ikbâli Cenâb-ı Hakk'dan niyâz ve temennî idilür oldu Fransa ahâlîsi bile anın etvâr-ı mütehakkimânesinden dil-gîr olarak dûr-endîş[3] olanları anın bir belâya uğrayacağını reviş-i hâlinden istidlâl idiyorlar idi.

Napolyon ise ikbâline aldanub hiçbir şey'i kayd eylemez ve kimesnenin nasîhatini dinlemez idi. Hattâ Vestfalya Kralı olan birâderi Jerom nasîhat itmek istedi Napolyon ana kulak bile asmadı. Felemenk Kralı bulunan dîger birâderi Luyi ise anın evzâ'-ı nâ-be-câsına tahammül idemeyerek isti'fâ itdikde (1810) sene-i Mîlâdiyye'sinde bilâ-tereddüd Felemenk memâlikini ve yine ol esnâda Oldemburg Dükalığı'nı Fransa'ya ilhâk idivirdi. Hâlbuki ber-vech-i bâlâ Galiçya'nın ilhâkıyla Varşavya Dükalığı'nın tevsî'i Lehistân Devleti'nin ihyâsına bir nişâne olub Aleksandri ise buna nazar-ı nefret ile bakmakda iken kendüsinin akrabâsından olan Oldemburg dükasının memleketinden mahrûm idilmesi Aleksandri'ye pek ziyâde dokunmuş idi. El-hâsıl Napolyon'un müttefik-i hâssı olan Aleksandri dahi anın bu mertebe hod-serâne[4] etvâr ve harekâtından usanub hemân dâ'ire-i ittifâkından çıkmağa müsta'idd olmuş idi.

İşte hâl bu merkezde iken Napolyon İngilizlerin ticâretini bütün bütün kırmak için ihdâs eylemiş oldığı muhâsara-i berriyye usûlüni teşdîd[5] ile bî-taraf devletler gemilerinin kahve ve şeker idhâlini bile yasağ iderek bunun Rusya limanlarında dahi icrâsını teklif

1 Savona: Savona, Ligurya, İtalya. Metinde sehven "Sadona" şeklinde geçmektedir.
2 Şitâb: Acele, sür'at, çabukluk.
3 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
4 Hod-serâne: Dik başlılıkla, serkeşcesine. Kimseyi dinlemeden.
5 Teşdîd: Şiddetlendirme, sağlamlaştırma, kuvvet verme.

itdikde Aleksandri buna muvâfakat itmedikden başka Rusya asil-zâdegânının teşvîkiyle bir yeni gümrük ta'rifesi tanzîm itdirüb bu ta'rife ise Fransız emti'asının idhâlini tas'îb ve İngiliz emti'asının idhâlini teshîl itdiginden Napolyon hemân i'lân-ı harb idecek (**s.45**) mertebe hiddetlendi. Aleksandri dahi Varşavya'nın eyâlet unvânıyla Saksonya'ya ilhâk ve Prusya memâlikinden Fransız asâkirinin ihrâc olunmasını taleb itdi. Bu cihetle (1811) sene-i Mîlâdiyye'sinde araları geregi gibi açıldı. Bunun üzerine mükâlemâta ibtidâr olundıysa da gitdikce miyânelerindeki bürûdet artdı ve tarafeyn birbirine bakarak fevka'l-âde tedârükât-ı harbiyye ile iştigâl ider oldı.

Tilsit Musâlahası'ndan sonra Napolyon Devlet-i Aliyye'yi Eflâk ve Boğdan'ın Rusya'ya terkiyle akd-ı musâlahaya teşvîk idegelürken bu kerre bi'l-akis Rusya'ya hiçbir şey terk ve fedâ olunmamasını ihtâr ve nasîhat ve birçok va'd ve va'îdler[1] ile Devlet-i Aliyye'yi dâ'ire-i ittifâkına da'vet ider oldi. Aleksandri dahi Devlet-i Aliyye ile barışmak ârzûsuna düşdi fakat Napolyon ile uyuşmak ihtimâlinden dahi bütün bütüu me'yûs[2] olmamış idi ve her hâlde havfına ve za'fına mahmûl olmayacak vesîle-i münâsibe arardı. Geçen yirmi altı senesi vekâyi'i sırasmda beyân itdigimiz vechile Ceneral Kutuzof'un Tuna yalısında kazandığı galebe üzerine serdâr-ı ekrem ile beynlerinde akd-i mütâreke olunmuş ve Rusyalu tekâlîfini haylîce tahfîf iderek Siret Nehri hudûd olmak üzre musâlaha mükâlemesine başlanmış iken Dersa'âdetce bu esâsın tebdîl olunmasından dolayı Rusyalu gücenmekle mükâlemeden vazgeçilmiş ve fesh-i mütâreke idilmiş idi.

Aleksandri ise Kutuzof'un ol muzafferiyyetini Devlet-i Aliyye ile mütâreke ve mükâlemeye vesîle ittihâz eyledigi gibi Napolyon ile müsâlemet-kârâne muhâbereye dahi anı medâr[3] kılmış idi. Şöyle ki: Öyle bir muzafferiyyet üzerine Rusya Devleti'nin vikâye-i sulha çalışması havf ve ihtirâzına haml olunamayub mücerred sulh-perverlik ârzûsuna mahmûl olacağı mütâla'asına binâ'en Aleksandri sulhun devâm ve bekâsına ârzû-keş[4] oldığını Napolyon'a tefhîm içün Rusya Hariciyye Nezâreti dâ'iresi me'mûrlarından Mösyö Dö Neselrod'ı[5] Paris'e gitmek üzre nâmzed eylemişdi. Ve bir de muhârebenin vukû'ı takdîrinde dahi Aleksandri kendi tarafından buna aslâ sebebiyyet virilmemiş iken mücerred Napolyon'un hırs ve tama'ı harbi intâc[6] eylemiş oldığı inzâr-ı âmmeye gösterüb de Avrupa'nın efkâr-ı umûmiyyesini kazanmış olmak tedbîrini kendi politikasınca pek mühimm add eyler idi.

Ve egerçi muhârebe zuhûrunda Avusturya ve Prusya devletleri taraflarından kendüsine mu'âvenet olunamayacağını Aleksandri pek â'lâ bilürdi lâkin Avrupa halkının ale'l-husûs Alman kavminin tamâmıyla kendüsine tarafdâr olacağı zâhir idi.

İngilterelü ise kendüsiyle her ân ittifâka hâzır idi. İsveclü dahi ol asrın (**s.46**) ahvâl-i garîbesinden olarak Rusya'ya muavenet emelinde idi. Şöyle ki: Cild-i tâsi'in evâhirinde zikr

1 Va'îd: İyiliğe sevk veya kötülükten kurtarmak için ileride olacak kat'i hâdiseleri haber vererek korkutmak.
2 Me'yûs: Ümidsiz. Kederli. Ye'se düşmüş. Ümidi kesik.
3 Medâr: Sebeb, vesile. Bir şeyin etrafında döneceği nokta. Bir şeyin devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer.
4 Arzû-keş: İstekli, hevesli.
5 Mösyö Dö Neselrod: Kont Karl Robert Vasilyeviç Nesselrode.
6 İntâc: Sonuç verme, neticelendirilme.

olundığı vechile Fransa mareşallarından meşhûr Bernadot[1] İsvec Kralı'nın velî'ahdligine intihâb olunmuş ve kralın nâ-mizâc[2] olması hasebiyle İsvec Devleti'nin kâffe-i umûrı Bernadot'un elinde bulunmuş olmasma nazaran İsvec Devleti'nin Fransa aleyhinde hareketi müsteb'id görinür iken Bernadot'un Napolyon hakkında müstakarr olan husûmet-i zâtiyyesi iktizâsınca İsvec ahâlîsini anın aleyhine tahrîk ider ve Napolyon'a galebe itmenin yolını bildiginden bahisle Fransız ordusı Lehistân'da ilerüledigi vakt otuz bin ve i'âne-i nakdiyye olursa elli bin asker ile arkasına dolaşub bütün Almanya'yı ayaklandıracağını ve bu hidmetine mukâbil Fransa'nın müttefik-i hâssı bulunan Danimarka'dan Norveçya kıt'asının bi't-tefrîk İsvec'e terk olunmasıyla iktifâ idecegini ve İsvec Devleti'nin İstanbul'da câri olan nüfûzıyla Bâb-ı Âlî'yi Rusya ile musâlahaya irzâ idebilecegini Rusya ve İngiltere devletlerine va'd ve beyân itmekde idi.

Aleksandri ise sulhun bekasından henûz bütün bütün me'yûs olmadığına mebnî gerek İngiltere ve gerek İsvec ile sûret-i kat'iyyede bağlanmak istemiyordı. Ve her ne vakt olsa İngilterelü ile ittifâk kendüsince emr-i sehl idi. İsveclüyi elden çıkarmamak içün dahi Bernadot'a hediyyeler irsâliyle fevka'l-âde iltifâtlar göstermekde idi.

El-hâsıl Aleksandri bir tarafdan İngiltere ve İsvec devletleriyle min gayrı resmin muhâbereye girişür ve bir tarafdan dahi Napolyon ile uyuşmağa çalışur idi. Binâ'en-alyeh Neselrod'ı ber-vech-i bâlâ Paris'e gitmek üzre me'mûr itmiş idi. Napolyon ise anın me'mûriyyetini Osmânlu musâlahasına karâr virmek üzre vakt kazanmak garazına haml iderek pek ziyâde hiddetlenmiş ise de kendüsi dahi Rusyalular Nimen Nehri'ni tecâvüz itmeden Lehistân'ı elde iderek bu memleketin zahâ'irini kurtarub da ol zahâ'ir ile kendi askerini beslemek üzre biraz vakt kazanmak emelinde oldığından hiddetini ketm[3] ile bu husûsda mülâyim lisân kullanarak musâlahanm devâm ve bekâsını ârzû idiyor gibi görünmek tedbîrini kurmuşdı ve iç yüzünden kemâl-i müsâra'at ile tedârükât-ı harbiyyesini ikmâl iderek hâssa ve İtalya ordularının Rin Nehri'ne doğrı hareket eylemeleri emrini virmiş idi.

Napolyon'un bu tedârükâtı hafî tutulmuş ise de Aleksandri câsûsları vâsıtasıyla haber-dâr olarak artık sulhun bekâsından me'yûs olmağla Neselrod'un Paris'e i'zâmından sarf-ı nazar[4] eyledi ve buna mu'ahharen Paris'den tevârüd eyleyan haberler iktizâsınca mecbûr oldığını ma'a't-te'essüf[5] Fransız İlçisi Mösyö Dö Lorston'a[6] söyledi. Ve bununla berâber (**s.47**) kendüsi Tilsit Mu'âhedesi'nin hâricine çıkmak istemeyüb hattâ Oldemburg memâlikinin istîlâsından ve Varşavya Grand Dükalığı'nın teşkîlinden iğmâz-ı ayn idebilecegini ve İngilterelü ile harbe devâm eyleyecegini ve fakat bî-taraf devletler sefînelerini kendü limanlarına kabûl itmemek kâbil olamayacağını ve Rusya Devleti'nin Prusya ve Avusturya râddesine tenezzül idemeyecegini ve şu hâle göre Napolyon'un cenge teşebbüsi Fransa'nın menâfi'-i hakîkiyyesine münâfî oldığını ta'rîf ve beyân itdi.

Bu mükâlemeye dâ'ir Lorston'un gönderdiği tahrîrât işbu (1227) sene-i Hicriyye'sinin

1 Bernadot: Jean-Baptiste Bernadotte, Ponte-Corvo Prensi.
2 Nâ-mizâc: Mizaçsız, keyifsiz, rahatsız, hasta.
3 Ketm: Bir sözü, bir haberi, bir sim saklama, gizli tutma.
4 Sarf-ı nazar: Vazgeçmek, hesaba katmamak.
5 Ma'a't-te'essüf: Yazık ki. Esefle. Teessüfle beraber.
6 Mösyö De Lorston: Jacques Alexandre Bernard Law, marquis de Lauriston.

evâ'iline müsâdif[1] olan (1812) sene-i Mîlâdiyye'si Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'sinin yirmi dördünde Paris'e lede'l-vusûl artık i'lân-ı muhârebe zamânı takarrur eylemiş oldığı tahakkuk itmekle Napolyon hemân Avusturya ve Prusya devletleriyle bir mu'âhede-i ittifâk akdine kıyâm eyledi. Bu iki devlet ise ol vakt Napolyon'un taht-ı tahakkümünde bulunduklarından yapılacak ahidnâmeler Napolyon'un istedigi şerâ'iti câmi' olmak emr-i tabî'î oldığından sene-i merkûme Şubat-ı Efrencî'sinin yirmi dördünde Prusya ile ve Mart-ı Efrencî'sinin on dördünde Avusturya ile Napolyon miyânelerinde ol vechile birer ahidnâme tanzîm edilmişdir.

Şöyle ki: Rusya muhârebesinde Prusyalu yirmi bin ve Avusturyalu otuz bin asker virmek ve Napolyon Prusya'nın tamâmiyet-i mülküni zâmin[2] olmak ve Rusya muhârebesi bir güzel netîce virdigi takdîrde Prusya'nın mülküni tezyîd ve tevzî' itmek ve Fransa ve Avusturya devletleri yek-dîgerin tamâmiyet-i mülküni zâmin olmak ve Lehistân Devleti'nin tecdidi lâzım geldigi takdîrde Napolyon Avusturya'nın Lehistân'dan gâ'ib idecegi memâlike mukâbil İllirya'dan yer virmek ve Rusya muhârebesinde muzaffer olursa zabt olunacak memâlikden kâ'inpederi olan Avusturya İmparatorı'na hisse çıkarmak mâddelerine karâr virilmişdir. Avusturya İmparatorı'na kalsa damadı yedinden memleket almakdan ise bî-taraf durub da ilerüde zuhûr idecek tahavvülâtdan istifâde itmek sûretini tercîh iderdi binâ'en-aleyh bu mu'âhedeyi mecbûren imzâlamış oldığıudan bahisle Rusyalu tarafından ibrâz-ı husûmet olunmaz ise kendü tarafmdan dahi mu'âmele-i hasmâneye mübâderet olunmayacağını hafiyyen İmparator Aleksandri'ya bildirdi. Ol asrda âlemin ne müşevveş hâlde bulundığına bu da bir delîl-i vâzıhdır ki ber-vech-i bâlâ Prusya Kralı Napolyon'un emrine imtisâlen ana asker virmege mecbûr oldığı sırada Almanya'da bir cem'iyyet-i hafiyye teşkîl ile vatam Napolyon'un yed-i tagallüb ve tasallutundan tahlîsin çâresi düşünilür idi. Napolyon Şubat ve Mart ve Nisan içünde tedârükâtını ikmâl idüb de Haziran-ı Efrencî evâsıtında Nimen Nehri'ni ubûr ve tecâvüz eylemek niyyetinde (**s.48**) bulundığmdan hemân ordularını tahrîke başladı ise de mümkün mertebe biraz vakt kazanmak üzre Petersburg'daki sefîri Lorston'a Rusyaluları ümîde düşürecek vechile mülâyim ve bekâ-i sulha dâ'ir lisân kullanması içün emr göndermiş idi. Rusyalular ise Napolyon'un niyyetini geregi gibi öğrenmiş olduklarından Lorston'un sözlerine aslâ ehemmiyyet virmiyorlardı.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre düvel ve milel-i Avrupa Napolyon'dan müteneffir ve zevâl-i ikbâline dört gözle muntazır oldukları gibi kendi teb'ası dahi anın evzâ'[3] ve etvârından bıkmış usanmış idiler. Hele geçen sene Avrupa'da kuraklığın imtidâdı hasebiyle hâsılât-ı arziyye az oldığından her tarafında zahîrenin fî'âtı pek gâlî[4] oldığı hâlde pey-der-pey çekilan kur'alardan dolayı pek çok efrâd-ı ahâlî askere alınmak hasebiyle nâsın mu'âmelâtı halel-pezîr[5] olub bu hâller cümle nâsı bî-zâr eylemiş ve her tarafdan şikâyetler gelmege ve pek çok yerlerde ser-keşlik ve itâ'atsizlik emâreleri görülmege başlamış idi. Napolyon ise ol mertebe mağrûr idi ki bu kadar milyon halkın çekdigi ta'b[6] ve meşakkatlere ehemmiyyet virmeyüb o makûle şikâyetleri işitmemek içün Mart içünde hevâlar gâyet soğuk oldığı hâlde Paris'den

1 Müsâdif: Tesadüf eden, rastlayan, rastgelen.
2 Zâmin: Tazmîne mecbur olan, kefil.
3 Evzâ': Haller, vaziyetler, tavırlar, duruşlar.
4 Gâlî: Pahalı, kıymetli, ağır.
5 Halel-pezîr: Halel bulucu, bozulucu.
6 Ta'b: Latife etmek, şaka yapmak.

çıkub sarây takımıyla birlikde Senkalo sayfiyyesine nakl iderek tertîbât-ı seferiyyesini ikmâle sa'y itdigi esnâda bir tarafdan dahi mu'âmelât-ı politikiyye ile ve ale'l-husûs âlemde en büyük düşmanı olan İngiltere Devleti'ni bir gâ'ileye uğratmak mütâla'asıyla meşgûl olurdı.

Şöyle ki: İngilterelünün mu'âmelât-ı ticâriyyesi günden güne fenalaşarak kâ'imesi yüzde on sekiz noksanına tedâvül ider olmuş ve İngiliz sefînelerinin Amerika'dan nakl itdikleri eşyâ mağazalarda yığılub kalmış idi fabrikalar kapanarak amele gürûhı boşda kalub tüccârdan pek çoğı i'lân-ı iflâs itmiş ve el-hâsıl Napolyon'un ittihâz ve iltizâm eyledigi usûl-i muhâsara-i berriyye sebebiyle İngiltere'nin ticâreti külliyyen mahv olmağa yüztutmuş idi. Ve cild-i tâsi'de beyân itdigimiz vechile İngiltere ve Fransa devletlerinin bî-taraf devletler hakkında ittihâz eyledikleri usûl-ı şedîdeden Amerika Cumhûrı ziyâde muztarib olarak Amerika tüccâr sefînelerine Avrupa sularında dolaşmağı yasağ itmiş ise de Amerika tüccârı bu yasağı dinlemeyüb Avrupa ticâretine devâm itdiklerinden arasıra Fransızların ve İngilizlerin pençe-i zulm ve ta'addîlerine düşmekde idiler Amerika Cumhûrı dahi bu yasağın pây-dâr olamayacağını görmekle bu iki muhârib devletlerden her kangısı o makûle ta'addiyyâtdan vaz' geçer ise anınla tecdîd-i mu'âmele-i ticâret idecegini i'lân itmiş idi bunun üzerine (**s.49**) Napolyon dahi anları celb ve isti'mâle zımnında kendülerine ba'zı müsâ'adât virmege ve teshîlât[1] göstermege başlayub İngilizler ise Amerika sefâ'in-i ticâriyyesi hakkında ta'addiyyâtdan girü durmadıklarından Amerika ile İngiltere beyninde bir takım müşkilât ve münâza'ât zuhûra gelmiş. Ve hu hâl ise İngilizlerin İngiltere vükelâsı hakkında şikâyâtını mûcib olmuş idi. Napolyon işte bu münâza'aları teşdîd ile İngiltere ve Amerika arasında bir muhârebe îkâ'ma çalışıyordı.

Yine ol esnâda Napolyon tarafeynin taht-ı istîlâlarında bulunan yerler yed-i temellüklerinde kalmak ve Napoli Hükûmeti kemâ fi's-sâbık Mora yedinde kalarak Sicilya Burbon hânedânına bırağılmak ve kendi biraderi Jozef İspanya Kralı tanınmak ve Portukal memleketi Portekizlerin eski kral silsilesinden olan (Bragans)[2] hânedânına teslîm olunmak şerâ'itiyle İngiltere Devleti'ne musâlaha teklîf eyledi. Napolyon'un bundan garazı mücerred İngiltere halkının hüsn-i zannını celb ve İngiltere vükelâsının müşkilâtını tezyîd ve teşdîd idi. Yohsa bu teşebbüsden bir netîce hâsıl olmayacağını pek â'lâ bilürdi. Fi'l-vâki' İngilterelü huna muvâfakat yüzünde görünmüş ise de İspanya Krallığı'nın Yedinci Ferdinand uhdesine ihâlesini taleb itmekle bu muhâberenin bir netîcesi görülememişdir.

Ol esnâda Rusya üzerine müretteb olan Fransız orduları (Oder) ve (Vistül) nehirleri sevâhiline doğrı varmakda idi. İmparator Aleksandri dahi (1812) sene-i Mîlâdiyye'si Nisan-ı Efrencî'sinin beşinde İsvec Devletiyle hafiyyen bir mu'âhede-i ittifâk imzâlamış ve İngilterelü ile akd-i ittifâk itmek üzre mükâlemeye başlamış ve bâlâda beyân itdigimiz vechile her nasıl olursa olsun Osmânlu muhârebesine bir nihâyet virmek üzer Çiçakof'ı me'zûniyet-i kâmile ile Tuna ordusı kumandanı nasb eylemiş idi. Ba'dehu[3] Nisan-ı Rûmî evâ'ilinde Aleksandri vükelâsından ba'zılarını istishâb ile Petersburg'dan çıkub ordusına gitdi. Siyâk-ı hâl ve harekete nazaran Rusyaluların Fransızlardan evvel cenge başlamaları me'mûl degil ise de

1 Teshîlât: Kolaylıklar.
2 Bragans: Braganza Hanedanı.
3 Ba'dehu: Bundan sonra. Ondan sonra.

Aleksandri'nin tebdîl-i efkâr[1] idüb de bağteten hücûm ve iktihâma kıyâm idivirmesi dahi muhtemel oldığına ve bin sekiz yüz yedi sene-i Mîlâdiyye'si mevsim-i bahârında Fransız asâkirinin Lehistân'da çamurlardan ve bataklıklardan çekdigi müşkilâta nazaran Haziran-ı Efrencîden evvel hareket olunsa bir netîce istihsâl olunamayacağı mütâla'asına binâ'en Napolyon zâhiren sulhun bekâsı içün mükâleme icrâ eylemek ve ma'nen Haziran'a kadar vakt kazanmak üzre me'mûriyyet-i mahsûsa ile Berlin'de bulunan Mösyö Dö Narivon'un Aleksandri nezdine azîmet eylemesini emr itdi.

(**s.50**) Ber-vech-i bâlâ Napolyon Lehistân'ın göllerinden ve bataklıklarından ihtirâzen[2] mevsim-i bahârın mürûrını intizâr ile vakt kazanmağa çalışıyordı. Hâlbuki muhârebeye ne kadar gic başlarsa o kadar çubuk kışa tutulacağını ve andan sonra yevmen fe-yevmen tezâyüdi tabî'î olan göllere ve bataklara batacağını ve nihâyet asâkirinin karlar içünde ve buzlar üstünde donub kalacağını der-pîş idemeyüb sanki kendü ordularının imhâsı esbâbını hâzırlamakda idi. Rusyalunun tedbîri dahi Fransızları soğuk ile telef itmekden ibâret idi. Binâ'en-aleyh şâyed ki Aleksandri derhâl muhârebeye başlaya deyü Napolyon'un telâşı pek beyhûde idi.

Napolyon bir vaktden berü imdâd-ı baht-ı bülend ile hâ'iz oldığı iktidâra mağrûr olarak kendüsini nev'-i beşerin fevkinde gibi tutar ve tavk-ı beşerin[3] hâricinde işlere kâdir zu'm ider oldığını bu esnâda zuhûra gelan ba'zı icrâât ve teşebbüsâtıyla meydâna koymuşdur. Şöyle ki: Kendi düşmanlarını kahr ve tenkilden evvel ber-vech-i bâlâ Fransa'yı istîlâ itmiş olan kaht ü gâlâyı imhâ itmek üzre mukaddemâ li-ecli'l-ihtiyât der-anbâr[4] olunan mîrî zahâ'irini Paris piyasasına dökivirdi. Bununla iş olur biter zann iderdi. Bunun tedbîr-i kâfî olmadığını görünce Fransa'nın her tarafında zahîreye hükûmet tarafından ta'yîn-i fi'ât olunmasına ve tüccârın yedlerinde bulunan zahâ'iri fî'ât-ı mu'ayyene ile satmağa mecbûr idilmelerine dâ'ir her tarafa evâmir-i kat'iyye gönderdi sanki bunca düvel ve milele nüfûzını yürütdigi gibi emr-i ticâreti dahi cebr altmda yürütmege kıyâm eyledi. Hâlbuki ber-muktezâ-yı (el-mus'aru hüve'llâh)[5] ticârete cebr olunamayacağı bî-iştibâh idi. Ne çâre ki kibr ve gurûr dâ'imâ insâna bu vechile perde-i gaflet[6] olur. Bu kâbilden olmak üzre Napolyon dahi bir takım başa çıkamayacak işler ile meşgûl olarak beyhûde yere yorılurdı.

Garîbdir ki Napolyon Rusya üzerine sevk eyledigi ordunun umûr-ı mâliyyesini tertîb eyledigi sırada Rusya hudûdına varıldıkda sürülmek üzre birçok Rusya kavâ'im-i nakdiyyesi basdırmışdır. Ve her kangı memleketde olursa olsun böyle sâhtekârlığı irtikâb idenler hakkında ağır cinâyet cezâsı hükm olunmak kavânîn-i umûmiyye iktizâsından iken kendüsini muhâkeme idecek bir mahkeme bulunmadığından ve mahkeme-i adl-i ilâhîden dahi korkusı olmadığından Napolyon böyle şânına yakışmayacak bir sâhtekârlığı kendü vicdânında mübâh ve mücâz görmüşdür. Biz sadedimize gelelim.

Mayıs-ı Efrencî'nin dokuzunda Napolyon Hükûmeti vekîl-i mutlak sıfatıyla ve büyük

1 Tebdîl-i efkâr: Fikir değiştirme.
2 İhtirâz: Sakınmak, çekinmek, kaçınmak.
3 Tavk-ı beşer: Beşer takatinin, güç ve kudretinin son haddi.
4 Der-anbâr: Anbara konmuş, mahzene konmuş.
5 "Herşeyin değerini belirleyen Allah'tır."
6 Perde-i gaflet: Gaflet, umursamazlık ve duyarsızlık perdesi.

kançılır unvânıyla Kambasrez nâm zâta tevdî‘ iderek sarây takımıyla berâber Paris'den hareket ile (**s.51**) Almanya'ya azîmet ve şehr-i mezbûrun on yedisinde Saksonya'nın pâyitahtı olan Dresd[1] beldesine muvâsalat eylemişdir. Esnâ-yı râhda Napolyon'un haşmet ve dârâtı Avrupaca emsâli nâ-mesbûk bir râddede ve herkesin gözlerini kamaştıracak sûretde idi. Almanya halkı vatanlarının cellâdı olan Napolyon'un hasm-ı cânı oldukları hâlde husûmetlerini yüreklerinde gizleyüb kendüsine çâresiz sûret-i hüsn-i kabûl gösterirler idi. Avusturya İmparatorı ve Prusya Kralı ve sâ'ir Almanya hükümdârân ve ümerâsı Napolyon ile mülâkât içün hep Dresd beldesine gelmekle Napolyon'un odurdığı sarâyın dîvânhânesi hep hükümdârlar ile leb-â-leb[2] olmuş idi. Ol esnâda ale't-tevâlî virilan ziyâfetlerde ve icrâ olunan şenliklerde bu hükümdârlar âdetâ teb‘a gibi Napolyon'un etrâfında dolaşurlar ve hüsn-i nazar ve teveccühüni celbe çalışurlar idi. Hâlbuki ikbâl ve istidrâcının bu mertebe kemâli nezd-i hakîkat-bînânda emâre-i kaviyye-i zevâli idi.

Bu esnâda Paris'de bulunan Rusya İlçisi Prens Kuragin Rusya Sefâreti hademesinden birinin habs olunmasını bahâne iderek pasaportlarını taleb eylemiş ise de ahvâl-i hâzıra üzerine kat‘-ı muhâberenin ağır netîceleri mûcib olacağı Fransa Hariciyye Nâzırı Mösyö Dö Basano[3] tarafından ihtâr ile muvakkaten bu niyyetinden vazgeçürilmiş idi. Müte‘âkiben Basano Dresd'e gelerek keyfiyyeti Napolyon'a ifâde itdikde Napolyon Kuragin'in bu vaz‘ını Rusya'nın Haziran'dan evvel muhârebeye başlamak niyyetinde oldığına delîl ittihâz idüb bu ise kendi tertîbâtına mugâyir bulundığından ve Cenâb-ı Hakk anın cezâ-yı kibr ve gurûrı olmak üzre basîretini bağlamış olmasıyla esnâ-yı muhârebede şiddet-i şitâya tutulmak tehlikesini göremez oldığından Narbon'un başlamış oldığı mükâlemeyi biraz daha süründürmek üzre Petersburg'da bulunan Lorston'a serî‘an Aleksandri'nin nezdine gitmesiçün ta‘lîmât gönderdi. Hâlbuki müte‘âkiben Narbon'un avdet iderek Rusyalıların Fransızlardan evvel cenge teşebbüs itmeyeceklerini te'mîn ile berâber Rusyalıların akvâl ve ef‘âline nazaran muhârebenin pek şedîd ve hevl-nâk[4] olacağını haber virdi.

Bu sırada Napolyon İsvec Devletiyle bir mu‘âhede-i ittifâk yapmak üzre İsvec'den gelecek me'mûr-ı mahsûsun vürûdına muntazır oldığı gibi Devlet-i Aliyye ile dahi akd-i ittifâk itmek üzre Ceneral Andreossi'yi İstanbul'a gönderdi. Ve bir tarafdan İsveclüyi ve diğer tarafdan Osmânluyı Rusyalunun arka tarafına dolaşdırmak tedbîrini kurardı. İsveclü ise ber-vech-i bâlâ akdemce hafiyyen Rusyalu ile ittifâk itmiş idi. Ve egerçi Mayıs-ı Efrencî'nin yirmi dokuzundı Napolyon yalnız dâ'ire-i harbiyyesini istishâb iderek (**s.52**) Dresd'den hareket ve Pozen[5] tarîkiyle Haziran-ı Efrencî'nin ikisinde Daniska'ya muvâsalat itdigi esnâda İsvec Devleti'nin me'mûrı gelmiş ise de kendüsiyle mükâleme olundukda İsvec Devleti Fransa'nın dâ'ire-i ittifâkına dâhil olmak içün Norveçya'nın Danimarka'dan tefrîkiyle İsvec'e terk ve ilhâkını ve yirmi milyon frank i‘âne-i nakdiyye i‘tâsını taleb eyledigi anlaşıldı.

Danimarka Devleti ise öteden berü Napolyon'un müttefik ve hâssı bulundığı cihetle İsveclünün teklîfi şâyân-ı istimâ‘ olmadığından Napolyon ana cevâb-ı redd virmege bile

1 Dresd: Dresden, Saksonya, Almanya.
2 Leb-â-leb: Ağzına değin dolmuş, silme.
3 Mösyö Dö Basano: Hugues-Bernard Maret, Bassano Dükü.
4 Hevl-nâk: Korkulu, korkunç.
5 Pozen: Posen. Poznan, Polonya.

tenezzül itmedi. Bu cihetle İsvec devleti Rusyalunun dâ'ire-i ittifâkında kaldı.

Devlet-i Aliyye murahhaslarıyla Rusya murahhasları dahi Bükreş'de tekrâr ictimâ‘ ile musâlahanâmeyi imzâ itdikleri vakt Napolyon henûz Dresd'den çıkmamış idi. Fakat Devlet-i Aliyye bu husûsı Fransızlardan mektûm[1] tutdığı cihetle Napolyon andan haberdâr olamamış idi. Ve egerçi Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde tasdîknâmeler henûz mübâdele olunmadan Cenerel Andreossi'yi İstanbul'a vusûl bulmuş ise de Devlet-i Aliyye'nin Napolyon'a aslâ emniyyet ve i‘timâdı olmayub bu cihetle ilçisinin ifâdâtına İstanbul'da ehimmiyyet virilmez oldığından başka bâlâda beyân itdigimiz vechile Ceneral Andreossi'den bir hafta mukaddem İngiliz İlçisi Sir Rober[t] Liston dahi İstanbul'a gelmiş idi İngilizler ise İsveclü ile berâber Devlet-i Aliyye'yi Napolyon'un aleyhine tahrîkden hâlî degiller idi. Binâ'en alâ-zâlik arası çok geçmeyüb Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde tasdîknâmeler resmen mübâdele idilmiş ve Ceneral Andreossi'nin[2] me'mûriyyeti semeresiz kalmışdır. Hâlbuki Napolyon'un tertîbine göre Haziran-ı Efrencî'nin yirmisinden yirmi beşine kadar Fransız ordularının Nimen Nehri'ni[3] tecâvüz itmeleri lâzım gelürdi. Bu esnâda ise kendüsinin girüde müheyyâ[4] olan iki yüz bin ihtiyât askerinden başka olarak dört yüz bin askeri Nimen Nehri sevâhiline vusûl bulmak üzre idi bu cihetle mu‘âmelât-ı harbiyyeye teşebbüs olunmak zamânı hulûl itmiş idi. Fakat açılacak muhârebeden enzâr-ı âlemde[5] İmparator Aleksandri'yi mes'ûl tutmak üzre i‘lân-ı harbe vesîle arardı. Bu husûsda epeyce zihn yordı. Nihâyet iki vesîle bulabildi. Biri bu idi ki müşkilât-ı hâzıranın halli içün icrâ olunacak mükâlemeye Prusya memâlikinin Fransız asâkirinden tahliyyesi Rusyalu tarafından esâs ittihâz olunmuş idi. Napolyon mükâlemenin bu şarta ta‘lîk olunması Fransa hakkında hakâretdir diyerek bum i‘lân-ı harbe vesîle ittihâz itdi. Hâlbuki Rusyalu bunı mükâlemenin netîce-i sahîhası[6] olmak üzre beyân eylemiş idi yohsa Napolyon'un te'vîl (**s.53**) itdigi gibi bâb-ı mükâlemenin küşâdına şart-ı akdem olmak üzre îrâd itmemişdi bu iki sûret beyninde ise fark-ı küllî vardır. İkincisi dahi bâlâda beyân olundığı üzre Fransa Hâriciyye nâzırı Paris'de iken Rusya İlçisi Kuragin'in cüz'î bir sebeb üzerine pasaportlarını taleb eylemesi ve ol vakt bundan vazgeçürilmiş iken yine bu talebde bulunması idi. Evvelki vesîle ber-vech-i meşrûh hakîkat-i hâle mübâyin olub işbu ikinci vesîle dahi öyle büyük muhârebeyi müntic olabilecek bir sebeb-i ma‘kûl degil idi.

Lâkin Napolyon i‘lân-ı muhârebeye bahâne aramakda oldığından hemân Mösyö Dö Lorston'a pasaportlarını taleb ile avdet eylemesi içün ta‘lîmât gönderdi. Ve hakîkat-ı hâlde harbe sebeb kendüsinin hırs ve tama‘ı oldığı gibi enzâr-ı nâsda dahi bundan dolayı kendüsi mes'ûl kalarak öyle iki sebeb-i vâhîye binâ'en i‘lân-ı muhârebeye karâr virdi. Ve Haziran-ı Efrencî'nin yirmi ikisinde ordusunı hareket itdirdi. Ve keınâl-i kibr ve gurûr ile ordusuna hitâben (Asker Temmuz'un ibtidâsında Petersburg'a dâhil oluruz İmparator Aleksandri'nin hakkında gelecegim) deyü söyledi. Ve Haziran-ı Efrencî'nin yirmi dördünci güni iki yüz binden ziyâde güzîde asker ve mâhir ceneraller ve mareşaller ile Kovno[7] civârında Nimen

1 Mektûm: Gizli, saklı, hükümetten gizli tutulan.
2 Ceneral Kont Andreossi: Ceneral Antoine-François Andreossy.
3 Nimen Nehri: Nemunas, Neman, Niemen. Belarus, Litvanya, Polonya.
4 Müheyyâ: Hazırlanmış olan.
5 Enzâr-ı âlem: Bütün varlık âleminin bakışları.
6 Netîce-i sahîh: Gerçek sonuç.
7 Kovno: Kovno. Kaunas, Litvanya.

Nehri'ni geçerken askerine hitâben îrâd eylediği nutkunda bu muhârebeyi İkinci Leh Muhârebesi deyü i'lân ve karşuya geçdigi gibi Kovno beldesini istîlâ eyledi. İmparator Aleksandri ise Temmuz'un altısı târîhiyle müverrah olan i'lânnâmesinde (Ârzû-kerdemiz olan musâlahanın ibkâsı içün cemî'-i vesâ'il ve esbâba teşebbüs itmiş iken bu maksadımıza dest-res olamayub Fransa İmparatorı aleyhimize i'lân-ı harb eyledi kavî ve kâdir ve şâhid-i hakîkî olub hakkâniyyetle zû'l-intikâm olan Allah'dan istimdâd ve istigâse[1] itmekden gayrı çâremiz kalmadı hemân kuvve-i mevcûdemizle düşmana mukâbele olunacağı der-kârdır ey ehl-i harb sizler dîn-i İsevîyi ve vatan ve hürriyyeti hıfz ve himâye içün müdâfa'a ideceksiniz ben de sizler ile berâberim Hakk Te'âlâ dahi ta'addî ve tecâvüz iden kimesneye i'âne itmeyecegi âşikârdır) deyü i'lân eylemişdir.

Bâlâda beyân olunan esbâbdan dolayı İngiltere Devletiyle Amerika Cumhûrı beyninde rû-nümâ olan bürûdet müntic-i muhârebe olarak Haziran-ı Efrenci'nin on dokuzunda Amerika Cumhûrı İngilterelüye i'lân-ı harb idüb İngilterelünün Amerika'da vâki' Kanada vilâyetine sevk-i asker ile ahâlîsini isyâna teşvîk itmeleriyle berren ve bahren İngilterelü ve Amerikalu beyninde cenge mübâşeret olundı bu ise İngilizlerin bir mertebe daha inzi'âcını[2] mûcib oldı.

(s.54) İngiltere vükelâsından en ziyâde harbin devâmı tarafdârı olan Mösyö Dö Beresval'in bu esnâda bir kâtil tarafından i'dâm olunması dahi İngiltere politikasının tebeddülüni[3] mûcib oldı musâlaha tarafdârânı kuvvet buldı Napolyon'un matmah-ı nazarı İngilterelüyi sulha icbâr olub ahvâl-i meşrûha ise tamâm-ı fırsat idi ne çâre ki Fransız orduları Nimen Nehri'ni tecâvüz ile Rusya'nın içerüsine doğrı ilerülemekde oldığından Napolyon bu fırsatdan istifâde idemedi. Biz yine sadede gelelim.

Ber-vech-i bâlâ Napolyon Nimen Nehri'ni güzâr itdigi sırada Fransız ordusunun sol kol kumandanı olan Mareşal Makdonalt[4] ile Napolyon'un üvey oğlı Prens Ojen yüz on bin bu kadar Fransız ve İtalya ve Bavyera asâkiriyle Tilsit tarafından ve Napolyon'un biraderi Kral Jerom yetmiş bu kadar bin Vestfalya ve Saksonya ve Leh asâkiriyle ordunun sağ cenâhında bulunarak o dahi Grodno tarafından Nimen Nehri'ni ubûr ve tecâvüz eylediler. Bu vechile Nimen Nehri'ni tecâvüz iden askerin mecmû'ı dört yüz bini mütecâviz idi. Bunların girü kalan hastaları elli binden ziyâde olub girüde yüz elli bine karîb ihtiyât askeri dahi oldığından Napolyon ordusunun min haysü'l-mecmû' mikdârı altı yüz bine varırdı. Bundan başka ber-mûceb-i mu'âhede Avusturyalunun sevk eylediği otuz bin askeriyle Prens Şıvardzenberg[5] dahi Galiçya'dan hareket ile (Brezesk Litofski)[6] beldesine teveccüh idüb ancak Rusya'nın Volehina tarafında ve Tormazof'un[7] taht-ı kumadasında bulunan ordusundan sakınarak pek ihtiyât üzre yürürdi.

Rusyalunun tertîbât ve tedâbîr-i harbiyyesine gelince Napolyon'un karşusunda Rusya'nın müheyyâ askeri iki yüz elli binden ibâret ise de İsvec ile akd-i ittifâk eylemiş

1 İstigâse: Medet isteyiş. Yardım istemek.
2 İnzi'âc: Yerinden kopma, koparma; sökülme.
3 Tebeddül: Bir durumdan başka bir duruma geçme, değişme.
4 Mareşal Makdonalt: Etienne Jacques Joseph Macdonald.
5 Prens Şıvardzenberg: Charles Philip, Schwarzenberg Prensi.
6 Brezesk Litofski: Brest-Litovsk, Brest, Belarus.
7 Tormazof: Aleksandr Petroviç Tormasov.

oldığından Finlandiya'daki Rusya ordusı dahi berü tarafa sevk olunmuş ve şimâl tarafından dahi haylî Rusya asâkiri gelmek üzre bulunmuş idi. Ve sâlifü'z-zikr Tormazof fırkasıyla Çiçakof'un[1] taht-ı kumandasındaki Tuna ordusunun mecmû'ı yüz bine bâliğ olub Devlet-i Aliyye ile akd-i musâlaha eylemiş oldığı cihetle bu kuvveti dahi Napolyon'a karşu i'mâl idebilecek ve İsveclü tarafından dahi bir ordu gönderilecek idi.

Ve ol vakt Aleksandri'nin ma'iyyetinde me'mûrîn-i mülkiyye ve askeriyyeden rütbe ve vazîfe ve milliyetleri muhtelif haylî hâtırı sayılur zevât olub bunlar muhârebe hakkında re'y ve mütâla'aca iki fırka idiler. Bir fırkası hareket-i tecâvüziyye tarafdârı olarak Rusya orduları ileriye hareket idüb de Lehistân'ı zabt ile Almanya'yı ayağa kaldırmak sûretini tensîb eylerdi. Dîger fırkası dahi böyle ilerüye hareket düşmanın mesafece uğrayacağı (s.55) müşkilâtı taklîl ile anın işini teshîl dimek olacağından bi'l-akis girü çekilüb de Fransızlar bî-tab olduklarında üzerlerine hücûm ve iktihâm olunmak sûretini tasvîb eylerdi. İşbu ikinci sûretde Rusya memâlikinin haylî yerleri harâb olmak mahzûrı der-kâr ise de netîce-i harbi kazanmak içün en sağlam bir tedbîr oldığmdan Aleksandri ol mahzûra ehemmiyyet virmeyerek bu sûret-i sâniyyeyi kabûl ile ana göre bir plan yapılmasını ma'iyyetindeki ecnebilerden Prusyalu Pofvohal nâm cenerale ihâle itmekle o dahi Rusya haritasını gözden geçürerek Dvinya[2] ve Dinyeper nehirleri hatlarının tutulmasına karâr virdi ve Dvinya yalısında Dirisisa nâm beldede bir istihkâmlu ordugâh inşâsını münâsib gördi Aleksandri dahi bu ordugâhın inşâsı içün erkân-ı harbiyye zâbitânından Sardunyalı Mişo'yı Dirisisa'ya gönderdi. Ve Ceneral Pofvohal'in tertîbi üzre Aleksandri iki büyük ordu kurdurdı. Biri yüz elli bin neferden mürekkeb olarak Vilna[3] beldesinde bulunub mukaddimetü'l-ceyşi Nimen sevâhiline dek ilerülemiş idi. Bu ordu bi'z-zât Rusya Harbiyye Nâzırı Barkli Di Tolli'nin[4] emri altında bulunarak Dvinya Nehri hattını tutacak ve Fransızlar ilerüledikce girü çekilerek nihâyet Dirisisa ordugâhına girüb tahassun idecek imiş.

İkinci ordu Prens Bakratyon'un[5] taht-ı kumandasında yüz bin neferden mürekkeb olarak Minsk beldesi cihetinde bulunub bunun mukaddimetü'l-ceyşi dahi Nimen Nehri'ne kadar yayılmış idi bu ordu dahi Dinyeper boyunda dolaşarak ve Fransızların önüne düşüb savuşarak nihâyet Rusyaluların harekât-ı ta'arruziyye zamânı geldikde Fransız ordusunı arkadan uracak imiş ve bu iki ordunun arasında vâsıta-i muhârebe olan sekiz bin Kazak süvârîsi dahi Fransızların etrâfında dolaşarak anları yoracak imiş.

Rusyanın Tuna yalısından avdet iden ordusunun dahi Tormazof fırkası vâsıtasıyla işbu Bakratyon ordusuna rabt olunması mukarrer imiş.

Aleksandır bu tedbîrin memleketce mûcib-i halâs olacağına geregi gibi kanmış ise de ümerâ-yı askeriyesinin Ceneral Pofvohal hakkında husûmetleri oldığından anın planını mevki'-i müzâkereye koyamayub îcâbına göre parça parça icrâ itdirmek üzre hafî tutmuş idi. Binâ'en-aleyh ordularına bir serdâr ya'nî başkumandan nasb itmeyüb Barkli Di Tolli tarafından Harbiyye Nezâreti sıfatıyla asâkire emirler virdirilür idi. Ve Rusya'nın sâlifü'z-

1 Çiçakof: Pavel Vasiljevic Cicagov.
2 Dvinya: Daugava ya da Batı Dvina Nehri.
3 Vilna: Vilnius, Litvanya.
4 Barkli Di Tolli: Mihail Bogdanoviç Barclay de Tolly, İskoç asıllı Rus mareşali.
5 Prens Bakratyon: Pyotr İvanoviç Bagrationi.

zikr büyük ordusı bu esnâda Vilna beldesinin etrâfını tutub Kazak süvârîlerinden mürekkeb bir kordon ile Grodno havâlîsine kadar yayılmış olan Bakratyon ordusuna kavuşayordı.

(s.56) Fransızların ber-vech-i bâlâ Nimen Nehri'ni tecâvüz itdikleri haberi Vilna beldesine vâsıl oldukda İmparator Aleksandır hemân büyük ordunun Dirisisa ordugâhına ric'at itdirilmesi içün Barkli Di Tolli'ye emr virmekle berâber kendüsi dahi Vilna'dan hareket ile ol tarafa azîmet itdi. Barkli Di Tolli hemân Vilna tarafındaki fırkalara ric'at emrini virdi. Prens Bakratyon'a dahi Dinyeper üzerine çekilmesi içün ta'lîmât gönderdi müte'âkiben Bakratyon'un büyük ordu ile birleşmek üzre ucâleten Minsk beldesine teveccüh eylemesi dahi Aleksandri tarafından kendüsine iş'âr olunmuşdur.

Napolyon ise Rusya haritasına im'ân-ı nazar[1] itdikde Dvinya ile Dinyeper nehirlerinin menba'ları arasındaki yirmi sâ'atlik mesâfeden ibâret olan meydân ki bir ucunda Viteysk[2] ve dîger ucunda İsmolensk[3] şehirleri vâki'dir. Bu meydânın eski Rusya memâlikine güzâr itmek üzre bir kapu hükmünde oldığını görmüş ve hemân Vilna'yı zabt idüb ve Barkli Di Tolli ordusıyla Bakratyon ordusunun arasına girüb de birer birer ikisini dahi perîşân itdikden sonra Moskova şehri üzerine yürimegi kurmuş idi. Çünki iki âteş arasına girmek fenn-i harbce büyük hatâlardan ma'dûd iken Napolyon iki fırkanın arasına girüb de düşmanın kuvvetini ikiye bölerek kemâl-i sür'at ile bir fırkasını urub perîşân itdikden sonra derhâl dönüb dîger fırkayı dahi perîşân eylemek manevrasını bi'd-defa'ât isti'mâl ile muzaffer olmuşdur. Binâ'en alâ-zâlik Napolyon evvel emirde Vilna'yı zabt itmek üzre Haziran-ı Efrencî'nin yirmi beşinde Mareşal David ile Napoli Kralı Mora'yı[4] ilerü sevk itdi. Bunlar Rusyalıların bir süvârî fırkasıyla çarpışdıkdan sonra Haziran'ın yirmi sekizinde Vilna'ya girdiler. Ferdâsı Napolyon dahi oraya vâsıl oldı dîger Fransa fırkaları dahi sür'at ile hareket itdi bu sırada Mareşal Odino[5] fırkası bir Rusya fırkasına tesâdüf iderek bir ufak muhârebeden sonra Rusyalular ric'at itdi.

Fransızlar ne kadar sür'at ile hareket iderler ise Rusyalular dahi o kadar sür'at ve bir muntazam sûret ile ric'at iderler ve ric'at iderken geçdikleri yerlerdeki zahâ'iri yakarlar ve fırun ve degirmen ve köprileri yıkarlar idi. Binâ'en-aleyh Fransızlar yorulmağa başladılar ve vardıkları yerlerde me'kûlâta dâ'ir bir şey bulamayub nihâyet tuzsuz et ile geçinmege mecbûr oldılar ve birçoğı girü kalub yolı şaşırdılar ve Leh lisânını bilmedikleri cihetle nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını kimesneden sorub ögrenemezler idi. Ve alef[6] bulunmadığından Fransız ordularındaki hayvânlar zebûn[7] düşmekle ordıların sür'at **(s.57)** ile hareketlerine mâni' olurdı. Hele Prens Ojen[8] fırkası Lehistân'ın kumsal yerlerinden geçerek pek çok zahmetler çekerek güc hâl ile Nimen sevâbiline vusûl bulmuş ve ma'iyyetindeki Bavyeralıların nısfı yorgunlukdan ve ishâlden telef olmuş ve bu esnâda zuhûr iden şiddetlü boralardan ve yağmurlardan dolayı pek çoz zahmetler ile Nimen Nehri'ni güzâr idebilmişdir.

1 İm'ân-ı nazar: Dikkatlice bakmak, iyice incelemek.
2 Viteysk: Vitsyebsk. Vitebsk, Belarus.
3 İsmolensk: Smolensk, Rusya.
4 Napoli Kralı Mora: Napoli Kralı Joachim-Napolyon Murat.
5 Mareşal Odino: Nicolas Charles Oudinot.
6 Alef: Hayvan yemi; ot, saman, yulaf.
7 Zebun: Zayıf, güçsüz, âciz.
8 Prens Ojen: Savoy Prensi Eugen.

Kral Jerom dahi Grodno'ya giderken yolı üzerindeki memleketler gâyet harâb ve fakîr olmak hasebiyle kâffe-i zahâ'ir ve levâzımâtını berâber taşımağa mecbûr oldığından Nimen sevâhiline varıncaya dek azîm müşkilâta uğrayub ordusundaki hayvânların çoğı telef olmuş ve askerinin çoğı girü kalmış ve güc hâl ile Haziran'ın otuzunda Grodno'ya varabilmişdir. Boraların imtidâdı hasebiyle dört gün zarfında Fransızların sekiz bin hayvânı telef olarak birçok arabalar yollarda bırağılmış idi. Fransız fırkalarından ve ale'l-husûs Bavyera ve İtalya ve Hollanda âlâylarından otuz kırk bin nefer mikdârı ayrılub dağılmışlar kimi ormanlar içüne yayılub yolcılara sarkındılık eyler ve kimi yol üzerindeki karyeleri ve Litvanya asil-zâdegânının sayfiyyelerini gâret ve yağmâ ider olmuşlar idi.

Napolyon bu hâlâtdan haberdâr oldığı hâlde aslâ ye's ve fütûr getürmeyüb hemân fırun ve degirmen ve köprilerin inşâsına ve girüde kalan araba ve askerlerin toplanmasına ikdâm eylerdi. Ve bu cihetle on beş gün kadar vakt gâ'ib idecegini anlamış ise de yine tedâbîr-i serî'a ile Rusya'nın kuvve-i askeriyyesini ikiye taksîm eylemek ümîdinden fâriğ olmamış idi. Hâlbuki girü kalmış olan kırk bin askerin ancak iki üç bini toplanabilüb bâkîsi memleketi gâret ve Almanyalu olanların ekseri Nimen'i ubûr ile memleketlerine avdet itmekde idiler.

İmparator Aleksandri bir son tecrübe olmak ve bütün bütün mes'ûliyyeti üzerinden atmak üzre der-miyân olunan vesîlelerin birisi harbi müntic esbâbdan olmayub Fransızlar Nimen hattında durmağa râzı olurlar ise devleteyn beyninde zuhûra gelmiş olan müşkilâtın mükâleme tarîkiyle hall olunabilecegini beyân içün Zabtiyye Nâzırı Blaşof'ı akdemce Napolyon nezdine göndermiş idügünden Blaşof Vilna'ya gelüb Napolyon ile mülâkât eyledi. Napolyon bu muhârebenin ber-vech-i bâlâ müşkilâtını geregi gibi anlamış iken henûz baht ve ikbâlinin müsâ'adesinde müterreddid olmadığından ve tâli'in insâna müsâ'adesi bir mertebeye kadar olabilecegini düşünemediginden Blaşof'un ifâdâtına redd ile cevâb virdi. O dahi birkaç gün mükâlemeden sonra sulhun devâm ve bekâsı kâbil olmayacağını cezm[1] ile hemân avdet itdi.

(s.58) Napolyon Rusyaluya galebe itdikden sonra Leh Devleti'ni ihyâ itmek tasavvurunda oldığından Lehlüleri şevk ve gayrete getürmek üzre kendüsi Dresd'de iken ilçi sıfatıyla Mösyö Dö Brad'ı Varşavya'ya göndermiş idi Lehlüler bundan dolayı devletlerinin ihyâsı emeline düşmüş oldukları hâlde Napolyon'un ber-vech-i bâlâ dört yüz bin askerle Nimen Nehri'ni tecâvüz itdigi ve bu muhârebeyi İkinci Lehistân Muhârebesi tesmiye eyledigi haberi Varşavya'ya vâsıl olıcak Lehlüler şevk ve gayrete gelerek tecemmu' iden millet meclisinde Leh Devleti'nin ihyâsı zımnında Lehistân'a â'id olan vilâyetlerin birleşdirilmesini karârlaşdırmışlar ve Napolyon nezdine mahsûs me'mûrlar göndermişler. Şu hâle nazaran bütün Lehlüleri ayağa kaldırub Rusyalu aleyhine silâhlandırmak emr-i sehl[2] idi. Napolyon ise Leh Devleti'nin sûret-i teşkîli hakkında henûz bir karâr-ı kat'î virmeyüb hattâ kendüsinin bulundığı Litvanya Vilâyeti Lehistân'a â'id oldığı hâlde anı bile Varşavya'ya rabt itmeyerek ayrıca sûret-i mahsûsada idâre itdirmekde idi binâ'en-aleyh ale'l-umûm Leh halkının milletce silâhlanmalarını men' itdikden başka bu kerre Vilna'ya vârid olan Leh meb'ûsânına Yüzâr siyâkında Avusturyaluya ri'âyeten şimdilik Leh Devleti'ni ihyâ idemeyecegini tefhîm[3]

1 Cezm: Kesin karar, niyet.
2 Emr-i sehl: Kolay, sade emir.
3 Tefhîm: Anlatma, anlatılma, bildirme, bildirilme.

itmekle Lehlülerin ümîdleri haylîce tenezzül itdi. Ma'a-mâ-fîh Lehlüler Ponyatofski[1] gibi ba'zı bahâdır zevâtın kumandası altında olarak Napolyon'un ordusunda düşman-ı mevrûsları olan Rusya'ya karşu ibrâz-ı gayret ve besâlet[2] itmişlerdir.

Fransız fırkaları ber-vech-i bâlâ hep Vitebsk ile İsmolensk arasındaki meydâna müteveccihen hareket itmekde olduklarından Fransız ordusunun sağ cenâhı Dinyeper'e ve sol cenâhı Dvinya'ya nâzır olacak ise de Napolyon Bakratyon ordusunun Barkli Di Tolli ordusıyla birleşmesine mâni' olmak içün Fransız ordusunun sol cenâhını yerinde tevkîf ile sağ cenâhını Bakratyon'dan mukaddem Dinyeper'e vâsıl olmak üzre sür'at ile ilerü hareket itdirmek ve Mora'nın süvârîleri Rusya'nın Dvinya'ya doğrı çekilmekde olan büyük ordusunun arkasına dolaşub ilerüleyerek Fransız ordusunun sağ ve sol cenâhları arasında vâsıta-i muhârebe olmak tedbîrini kurmuş ve ol vechile cenerallerine ta'lîmât virmiş idi. Binâ'en-aleyh Mareşal David fırkası Haziran-ı Efrencî'nin otuzuncı güni yola çıkmış idi Kral Jerom dahi sür'at ile hareket üzre idi. Ancak David vaktiyle yetişüb de Rusyalıların yolını kesemediginden Barkli Di Tolli ordusunun fırkaları bi's-suhûle takım takım ric'ate muvaffak olmalarıyla David bârî Bakratyon ordusunun yolını kesmek üzre Minsk beldesine teveccüh itmiş ve Temmuz-ı (s.59) Efrencî'nin sekizinde bu beldeye girmiş idi. Kral Jerom dahi askerini takım takım Grodno'dan tahrîk ile Bakratyon'un arkasından koşdırır idi ancak bu'd mesâfe hasebiyle ana yetişemedi Napolyon ise bunı birâderinin tekâsül ve ihmâline haml ve isnâd ile hiddetlenerek anı kumandanlıkdan azl ile Mareşal David ma'iyyetine virdi Jerom dahi bundan münfa'il olmağla bütün bütün ordudan çekilerek hükümdârı oldığı Vestfalya'ya gitmege karâr virdiginden buna dâ'ir David ile beynlerinde cereyân iden muhâbere dahi Fransızlara bir iki gün gâ'ib itdirdi ve artık Bakratyon'un yolını kesmek fırsatı bütün bütün fevt oldı. Bunun üzerine David Bakratyon'u ta'kîbden vazgeçerek Mohilo beldesine varub ve oradan Bakratyon'ı karşulayub da Dinyeper'in aşağı taraflarına atmağa karâr virdi.

Hâlbuki Napolyon henûz Vilna'da iken aldığı haberlere nazaran Devlet-i Aliyye'nin Rusyalu ile akd-i musâlaha eyledigi ve İsvec Devleti'nin Rusya ittifâkı dâ'iresinde kaldığı meydâna çıkmışdır. Şu hâle göre Çiçakof ordusı Tormazof ordusıyla birleşerek yakında Fransızların sağ tarafına çıkagelmeleri ve İsveclü tarafından Fransızların arka tarafına bir ordu sevk olunıvirmesi melhûz idi. İsvec'deki Rusya ve İngiltere ilçileri bir mu'âhede-i ittifâk yapmağa akdemce murahhas kılınmış olduklarından İsvec velî'ahdi vâsıtasıyla birleşüb bi'l-mükâleme Rusya ve İngiltere devletleri beyninde tedâfü'î ve tecâvüzî olarak bu esnâda tanzîm eyledikleri ahidnâme-i ittifâk dahi Temmuz-ı Efrencî'nin on sekizinde imzâ olunmuşdur ve İngilterelünün tavassutıyla müte'âkiben Rusya ve İrân devletleri beyninde dahi bâb-ı mükâleme küşâd[3] olunarak Rusyalunun ol tarafca dahi gâ'ilesi ba'zı mertebe tahfîf kılınmışdır.

İşte hâl bu merkezde iken Napolyon ordusunun kısm-ı â'zamı ile Dirisisa ordugâhını hasr ve ihâta idüb de Rusların müttehazı olan ric'at usûlüne bir nihâyet virmek üzre takım takım Dvinya üzerine sevk-i askere başladı. Ve şu hâle göre ihtiyât ordusunun dahi ilerülemesi lâzım gelmekle Berlin'de Mareşal Viktor ma'iyyetindeki ihtiyât ordusunun Daniska'ya kadar

1 Ponyatofski: Stanislaw August Poniatowski.
2 Besâlet: Yiğitlik. Bahadırlık. Yürek sağlamlığı.
3 Küşâd: Açış. İlk açılış merasimi. Açma. Yeni yapılan resmi bir yapının ilk defa olarak açılması.

ilerülemesini ve Fransa hudûdunda Mareşal Ojero kumandasında bulunan ordunun Berlin'e girmesini ve Fransa'da müceddeden tertîb olunan âlâyların Ojero ordusı yerine geçerek hudûd üzerinde mevki' tutmalarını emr eyledi. Ve Temmuz-ı Efrencî'nin on yedinci güni Vilna'dan kalkub on sekizinci güni (Golobokua)[1] beldesine vardı. Ruslar girü çekildiklerinde köprileri yıkmış olduklarından (s.60) ve memleket zâten bataklık ve ormanlık oldığından yollarda pek çok araba ve neferât kalmış oldığını ve köprilerin inşâsına me'mûr olan fırka-i askeriyyenin pek ziyâde zahmet çekmekde olduklarını re'yü'l-ayn[2] gördi. Ma'a-mâ-fîh bi'z-zât ma'iyyetindeki askerin mikdârı yüz doksan bine bâliğ oldığından bu kuvvet ile Barkli Di Tolli ordusunı ihâta ile arkasını kesebilecegini cezm itmekle hemân yürüyüş itmek üzre büyük topların vürûdına muntazır idi.

Bu esnâda Prens Bakratyon Mohiliv[3] beldesine varmak üzre iken Mareşal David andan evvel bu beldeye girmiş oldığından Temmuz-ı Efrencinin yirmi üçünci güni vâki' olan muhârebelerinde Fransızların bin ve Rusların dört bin telefâtı olarak Fransızlar gâlib gelmiş ise de Ruslar dahi yolıyla ric'at[4] idebildiklerinden artık Bakratyon ordusunun Barkli Di Tolli ordusıyla birleşmesine mümâna'at olunamayacağı anlaşılmışdır.

Yine Temmuz'un yirmi üçünde Napolyon dahi Barkli Di Tolli ordusunun hatt-ı ric'atini kesmek üzre Dvinya Nehri'ni tecâvüz itmek tasavvurunda iken Rusya erkân-ı harbiyyesinde vukû' bulan tebeddülât muhârebe planını bütün bütün degişdirmişdir.

Şöyle ki: Barkli Di Tolli ordusunun Dirisisa istihkâmına çekilmesinden dolayı Rusya ümerâ ve zâbitânının her tabakası nâ-hoşnûd kaldı. Bir takımı Fransızların önünden kaçmak Rusya'nın nâmûsuna dokunur deyü i'tirâz eyler ve fenn-i harbe âşinâ olan takım dahi Dirisisa ordugâhının tahaffuza elvirmeyecegini söyler ve Ceneral Pofohal'in planında nev be-nev zuhûra gelan hatâları meydâna korlar idi. Bu vechile orduda tahaddüs iden heyecân-ı efkâr günden güne tezâyüd iderek lakırdı İmparator Aleksandri'nin şahsına intikâl itmege başladı. Ordunun emr-i idâre ve kumandası bir muktedir ve emîn ceneralin yedinde bulunarak fenn-i harbe âşinâ olmayan bir hükümdârın nüfûzundan kurtulması lâzımdır. Sarâylara mahsûs olan müdâhene usûli ordularda dahi cereyân idecek olursa harbin netîcesi mağlûbiyyet ve perîşânlık olur. El-hâsıl Aleksandri'nin orduda bulunması câ'iz degildir yollu sözler çoğaldı. Bunun üzerine asil-zâdegân takımıyla vükelâ önayak olarak Ceneral Pofohal'in yapmış oldığı planın terki ve Dirisisa ordugâhının ref'i ve Aleksandri'nin orduyı bir muktedir kumandana ihâle ve tevdî' ile pâyitahta avdet eylemesi hakkında askerin efkâr ve ârzûlarını nâzikâne Aleksandri'ye arz itmege karâr virdiler. Ve içlerinden birkaçı Aleksandri'ye tahrîren ve şifâhen kendüsi ordu kumandasında bulunmakdan ise müceddeden bir kuvve-i askeriyye tedârükiyle meşgûl olması (s.61) ehemmdir. Zîrâ Fransızlara karşu muzaffer olabilmek için bir iki ordu daha cem' ve teşkîl eylemek elzemdir[5] bu ise Rusların imparatora olan fevka'l-âde muhabbet ve sadâkatleri iktizâsınca kendüsinin başluca şehirleri olan Vitbesk ve İsmolensk ve Moskova ve Petersburg'ı dolaşub da ahâlîyi teşvîk itmesiyle olabilür

1 Golobokua: Golubka Köyü, Gmina Kalinowo, Warmian-Masurian Voivodeship, Polonya.
2 Re'yü'l-ayn: Kendi gözüyle görerek
3 Mohiliv: Mohyliv-Podilskyi, Vinnytsia, Ukrayna.
4 Ric'at: Geri dönme, gerileme, çekilme; geri kaçma
5 Elzem: Çok gerekli, vazgeçilmez

ve ordunun Dirisisa ordugâhına kapanub kalması perîşânlığı mûcib olacağından Vitbesk üzerine çekilmesi ve Bakratyon fırkasıyla birleşmesi lâzımdır deyü ihtâr itdiler. Bunun üzerine İmparator Aleksandri derhâl bir dîvân-ı harb teşkîl ile ihtârât-ı meşrûhayı mevki'-i mûzâkereye koydı Dîvân-ı Harb'de bu ihtârâtın muvâfık-ı hâl ve maslahat oldığı ittifâk-ı ârâ[1] ile kabûl olundı. Aleksandri dahi bu karârı kabûl ile Dirisisa ordugâhının ref'ine muvâfakat itdi ve umûm kumandanlığı ser'asker sıfatıyla Barkli Di Tolli'ye[2] havâle iderek kendüsi ahâlîyi teşvîk itmek üzre Moskova'ya gitdi. Ceneral Pofohal ile dîger zâbitân-ı ecnebiyye dahi Petersburg'a avdet eylediler Aleksandri gibi dünyânın en müstebid ve müstakill bir hükümdârı asil-zâdegân ve vükelâsının ihtârât-ı mübremânesine[3] ser-fürû[4] itmek ta'accüb ve tahsîne şâyân bir keyfiyyetdir ki bununla zîrde beyân olunacağı vechile kendi devletinin selâmet ve sa'âdetine ve Fransızların nekbet ve felâketine sebeb olmuşdur.

Barkli Di Tolli bir muktedir ceneral olub kumandayı eline aldığı gibi İsmolensk tarafından vürûdı me'mûl olan Bakratyon ordusıyla birleşmek ve Dvinya ile Dinyeper arasındaki meydânı tutup Moskova yolını sedd eylemek üzre hemân Dirisisa ordugâhını terk ve tahliyye ile Vitbesk'e çekilmege karâr virdi. Ve Petersburg yolını muhâfaza içün Dvinya'nın aşağı tarafından ya'nî Polotsk[5] ile Riga arasında bir fırka bırakdı ve egerçi bu fırka yirmi beş bin neferden ibâret ise de Finlandiya'dan gelecek ordu ile şimâl cihetinden gelecek ihtiyât askeri bu fırkaya mültehik olacağmdan bu cihetde dahi bir büyük ordu teşekkül iderek bununla hem Petersburg yolı üzerinde bulunan Riga Kal'ası muhâfaza olunacak ve hem de Fransızların sol cenâhı hâl-i tehlikede bulunacak idi. Bu sırada Tuna yalısından gelmekde olan Rusya ordusı Fransızların sağ cenâhını muhâtara hâlinde bulundıracak idi. İşte Barkli Di Tolli bu vechile tertîbâtını kurdukdan sonra Temmuz-ı Efrencî'nin on dokuzundan yirmi ikisine kadar bilâ-mâni' Dvinya'nın iki yakasından girü çekildi.

Napolyon Rusların bu hareketlerinden haber aldığı gibi mütâla'aları ne oldığını keşf eylediyse de kendüsinin tertîbâtı şaşmış oldığından şu hâle göre artık Barkli Di Tolli (**s.62**) ile Bakratyon ordularının arasına girüb de ikisini de birer birer perîşân idebilecegini mütâla'a ile hemân ordularını sür'at ile ilerü hareket itdirdi. Bu sırada Rusya ve Fransız ordularının küçük kıt'aları yek-dîgere tesâdüf ile çarpışdılar ise de Barkli Di Tolli kemâl-i basîret ve intibâh üzre ric'ate devâm itdi. Napolyon dahi ana yetişemeyecegini cezm eyledi ve tabî'at-ı memleketin Ruslara mu'în-i kavî olacağını az vakt zarfında anlamağa başladı. Rusya kumandanları ise memleketlerinin hâl ve tabî'atını ra'nâ[6] bildiklerinden Napolyon ile bir büyük muhârebeye girişmeyüb refte refte[7] anı memleketin içerüsine doğrı çekmege sa'y iderlerdi.

Temmuz-ı Efrencî'nin yirmi sekizinci güni Napolyon Vitbesk beldesine girdi ve anda bir müddet ikâmete karâr virdi. Orada ordularını yoklama itdirdi gördi ki arada vukû' bulan muhârebelerde askerinin mikdâr-ı telefâtı altı yedi binden ibâret iken ordularının noksânı

1 İttifâk-ı ârâ: Görüş birliği.
2 Barkli Di Tolli: Mihail Bogdanoviç Barclay de Tolly, İskoç asıllı Rus mareşali.
3 İhtârât-ı mübremâne: Kaçınılmaz, zorlayıcı uyarılar, ihtarlar.
4 Ser-fürû: Baş eğme, söz dinleme.
5 Polotsk: Polatsk. Polotsk, Belarus.
6 Ra'nâ: Güzel, lâtif, hoş görünen.
7 Refte refte: Git gide, azar azar.

yüz elli bini tecâvüz idiyor. Esbâbı teftîş olundukda düvel-i müttefika asâkirinin fırsat buldukca firâr itmekde oldukları ve hevâlar gündüz gâyet sıcak ve gice pek serîn oldığından ve suların fenâlığından ve çok kerre asker ekmek bulamayub yalnız et ile ale'l-husûs tomuz etiyle beslendiginden dolayı birçok hastalıklar tahaddüs iderek hastahâneler memlû olub bir tarafdan dahi küllî telefât vukû' bulmakda oldığı ve Temmuz'un on beşinden yirmi yedisine kadar ale't-tevâlî[1] yağmurlar yağub yollar ise gâyet intizâmsız oldığından ve kat' olunan mesafenin uzunluğundan nâşî asker bî-tâb olarak birçok neferâtın yollarda kaldığı anlaşıldı ve Nimen Nehri'ni tecâvüz iden Fransız ordusunun mikdâr-ı neferâtı dört yüz bini mütecâviz iken bu kerre iki yüz elli beş bine kadar tenezzül itdigi ma'lûm oldı Napolyon'ı pek ziyâde telaş aldı. İstîlâ olunan memâlikin cesâmeti ve mesâfelerin uzaklığı ve yolların bozukluğı ilerüde bir belâ getirebileceği mütâla'asıyla Fransız ordusundaki zâbitân ve neferât hep mütе'essir ve endîşe-nâk[2] olarak artık Vitbesk beldesi merkez ittihâz olunub da ilerüye hareketden ferâgat olunmak ârzûsunda idiler.

Napolyon dahi bir aralık Lehistân'da kışlamak tasavvurunda bulundıysa da hırs-ı şân ve ârzû-yı intikâm kendüsine galebe iderek şân ve nüfûz-ı askerîsine şâyân olacak sûretde bir büyük muzafferiyyet kazanmak üzre Moskova üzerine yürimek sevdâsından kendüsini alamadı. Bu esnâda Fransız ordusunun sol cenâhında bulunan ve Prusyalu ve Lehlü askerlerinden mürekkeb olan Mareşal Makdonalt fırkası Kurlanda vilâyetini kâmilen istîlâ itdigi gibi Meraşal Odino fırkası dahi Dunaburg ve Dirisisa ve Polotsk'dan mürûr ile haylî ilerülemiş (**s.63**) ise de ol tarafdaki Rusya ordusı ile lede'l-muhârebe ric'ate mecbûr olarak Polotsk'a kadar girü çekilmişdir.

Yine bu esnâda Fransız ordusunun sağ cenâhında dahi mûcib-i telâş olacak ba'zı vukû'ât zuhûra gelmişdir.

Şöyle ki: Napolyon'un Vitbesk'e duhûl itdigi günler Ceneral Tormazof Frausızların hatt-ı ric'atini tehlikeye düşürmek üzre ma'iyyetindeki kırk bin nefer ile ilerüye hareket iderek mukadditemü'l-ceyş[3] olan Kazakların bağteten Koperin beldesi üzerine yürüyüb orada bulunan bir iki bin Saksonyalıyı itlâf ve imhâ itmeleri ol havâlî ahâlîsine dehşet virmiş ve Varşavya Grand Dükalığı'nı havf ve telâşa düşürmüş idi.

Bunun üzerine Napolyon Avusturya kumandanı olan Şıvardzenberg'i Tormazof üzerine me'mûr idüb Varşavya muhâfazasına me'mûr olan Ceueral Rinya'yı dahi anın ma'iyyetine virerek sağ cenâhını te'mîn itdigi gibi Mareşal Odino'ya on üç bin Bavyera asâkiri ile imdâd iderek sol cenâhına dahi takviyyet virdi. Ve ba'dehu İsmolensk beldesini zabt ile Rusları sol cenâhından urub da hatt-ı ric'atlerini kesmek tedbîrini kurdı.

Hâlbuki Prens Bakratyon kırk beş bin neferle İsmolensk tarafında Barkli Di Tolli ordusıyla birleşüb mevcûd ma'iyyetleri yüz kırk bin nefer râddesine bâliğ olarak esbâb-ı tahaffuza teşebbüs itmişler idi.

Ağustos-ı Efrencî'nin on birinde Fransızlar ilerü hareket ile on altısında İsmolensk beldesi pîşgâhına vâsıl oldılar ferdâsı bir hûn-rîzâne muhârebe vâki' oldı ahşama kadar

1 Ale't-tevâlî: Arası kesilmeksizin, arka arkaya, birbiri ardınca.
2 Endîşe-nâk: Endişeli, kederli, meyus, sıkıntılı, düşünceli.
3 Mukadditemü'l-ceyş: Büyük kuvvetlerin öncüleri.

sürdi tarafeynden küllî telefât vukû‘ buldı nihâyet ahşam irişüb cenge faysal[1] virdi gice Ruslar İsmolensk beldesini ihrâk ve imhâ ile savuşdılar Fransızlar dahi anların arkalarına düşdiler. Ve mevâki‘-i müte‘addidede Ruslara irişdiler yek-dîgeriyle çarpışdılar ale'l-husûs Ney fırkası bi'z-zât Barkli Di Tolli[2] ile tesâdüf iderek uruşdılar. Şöyle ki: İki gün mümtedd olan muhârebelerinde tarafeynden yedişer bin kadar telefât vukû‘ buldı lâkin Fransızlar yine Rusların ric‘atine mâni‘ olamadılar.

Napolyon bu sûretle dahi nâ'il-i emel olamadığından müte'essir ve müte'essif olarak hareket-i tecâvüziyyesine devâm itmek mi lâzım gelür yohsa Litvanya'da kışlamak mı münâsib olur bi'l-mütâla‘a şıkkeynden birini tercîh itmek üzre üç dört gün İsmolensk'de ârâm ve ikâmet eyledigi esnâda ceneralleri ile lede'l-istişâre ekseri artık ilerüye hareketden vazgeçmek (s.64) re'yinde bulunmuşlar ise de bu esnâda etrâfdan gelan müsâ‘id ve muvâfik haberler kendüsini aldatdı bu cihetle o dahi Moskova şehrini zabt idüb de mevsim-i şitâyı orada geçürmek ve bu sûretle Aleksandri'yi sulha mecbûr eylemek fikrinde devâm itdi çünki Ceneral Rinya[,] Şıvardzenberg ile birleşüb Rusların üzerine hücûm ve Ağustos-ı Efrenci'nin on ikisinde vâki‘ olan muhârebede galebe iderek Ceneral Tormazof'ı ric‘ate mecbûr eylemiş olduklarından Fransız ordusunun sağ cenâhı taht-ı emniyyete girmiş oldı. Dvinya tarafına gelince Mareşal Odino ilerüleyüb egerçi Vitcenstayn[3] nâm Rusya ceneralinin müdâfa‘ası üzerine Odino yine ric‘ate mecbûr olmuş ise de ağırca yaralanarak kumandayı terk eylemesi üzerine yerine kâ'im olan Ceneral Sensir[4] kemâl-i şecâ‘at ile Rusların üzerine hücûm ve şehr-i merkûmun on sekizinde vâki‘ olan Polotsk muhârebesinde galebe iderek Ruslar birçok mühimmât ile on dört top ve bin beş yüz esîr bırağub ve üç bin kadar telefât virüb ric‘ate mecbûr olmuşlar idi.

Napolyon bu haberden pek ziyâde memnûn olub hattâ Ceneral Sensir'e mareşallik rütbesi virdi. Ve bu sûretle Fransız ordusunun sağ cenâhı gibi sol cenâhı dahi taht-ı emniyyete girdi. Fransız ordusunun mukaddimetü'l-ceyşi olan Mora ve David fırkaları dahi bu esnâda ileri hareket idüb ancak Ruslar kemâl-i intizâm üzre girü çekilmekle berâber yol üzerindeki mevki‘leri tutmakda olduklarından Fransızlar hiçbir mevki‘i muhârebesiz zabt idemezlerdi.

Rusya zâbitân ve neferâtı ise böyle bilâ-muhârebe ric‘at olunmakdan dolayı şikâyet itmekde olduklarından Barkli Di Tolli askerin bu şikâyâtına tahammül idemeyüb kendi planına münâfî olarak Fransızlar ile bir muhârebeye karâr virmiş ve bir münâsib mevki‘ gözederek hareketini ağırlaşdırmış idi.

Rusların reviş-i hâl ve hareketlerinden böyle bir muhârebe niyyetinde oldukları anlaşılub Napolyon'un emeli dahi bundan ibâret olmasıyla artık bir şey'e bakmayub ve dûr-endîş cenerallerinin ihtârâtına kulak asmayub hemân Ağustos-ı Efrenci'nin yirmi dördüncü güni İsmolensk'den hareket ile Eylül-i Efrenci'nin birinci güni Gasira'ya vusûl bularak orada ordu kurdı.

Vitbesk'de iken Napolyon'un ma‘iyyetindeki ordunun mevcûdı yüz yetmiş bine bâliğ olur iken ol vaktden berü azalarak yüz kırk beş bine tenezzül itmiş idi. Fakat bunlar hep

1 Faysal: Kesin hüküm, karar.
2 Barkli Di Tolli: Mihail Bogdanoviç Barclay de Tolly, İskoç asıllı Rus mareşali.
3 Vitcenstayn: Ludwig Adolph Peter, Prens Wittgenstein.
4 Sensir: Laurent de Gouvion Saint-Cyr.

seçme asker oldığından bir büyük kuvvet idi.

(s.65) Aleksandri ise ber-vech-i bâlâ ordusundan müfârakat[1] ile Moskova'ya vardıkda asıl-zâdegân ve tüccâr gürûhunı teşvîk itmekle cümlesi gayrete gelerek asıl-zâdegân on nüfûsda bir asker i‘tâsına karâr virdikleri gibi tüccâr dahi külliyetlü i‘âne-i nakdiyyeye kıyâm eylemiş olduklarından yalnız Moskova eyâletinden seksan bin nefer tecemmu‘ itdirilecegi me'mûl olunmakda idi. Ba‘dehu Aleksandri Petersburg'a vardı oradaki asıl-zâdegân gürûhı harbin devâmı hakkında daha ziyâde şiddet gösterdi. Ve Rusların selâmeti Barkli Di Tolli'nin ittihâz eyledigi ric‘at usûlünde ise de ahâlî ve askerde ziyâde hiddet ve harâret peydâ oldığına mebnî ale'l-umûm Ruslar Barkli Di Tolli'nin harekât-ı ihtiyâr-kârî ve etvâr-ı tereddüd-şi‘ârîsini takbîh iderek bu bâbda olan şikâyetleri nihâyet dereceye vardı. Çâresi Barkli Di Tolli'yi efkâr-ı umûmiyyeye fedâ itmek lâzım geldi ve Ceneral Suvarof'un harb arkadaşı olan Kutuzof[2] başkumandan oldı. İşbu Kutuzof Osterlic Muhârebesi'ni gayb itdiren ve akdemce Tuna ordusı kumandanlığından munfasıl olan yek-çeşm[3] bir ceneral idi. Fakat ta‘assubı cihetiyle âmmenin teveccühüne mazhar olmasıyla umûm kumandanı nasb idildi. Kutuzof Rusya ahâlîsi nezdinde makbûl ve mu‘teber oldığından o başkumandan oldığı gibi cümlesi Fransızlar hakkında anınla şerîk-i husûmet olarak Fransızlar yaklaşdıkca anlar karyelerini kendü elleriyle ihrâk ve bağçelerini tahrîb iderek firâr ider olduklarından Fransızlar geçdikleri yerleri hep çöl ve uğradıkları köyleri birer yığın kül bulurlar ve bu cihetle vahşet ve müşkilâta dûçâr olurlar idi. Fakat Kutuzof dahi Ruslar indinde mukaddes add olunan Moskov şehrini düşman eline düşürecek olursa şöhretini gayb idecegini mütâla‘a iderek ric‘at idüb giderken Moskova şehrine yirmi fersah mesâfesi olan Borodino karyesinde tevakkuf iderek orada Fransızlar ile bir şiddetlü muhârebe itmek üzre tâbya ve metrisler inşâsıyla lâzım gelan tepeleri tutdı ve fenn-i harbe tevfikan[4] yüz kırk bin nefere bâliğ olan ordusını ta‘biyye itdi. Bu ordu iki fırkaya münkasım olub biri Barkli Di Tolli'nin ve dîgeri Prens Bakratyon'un[5] taht-ı kumandalarında idi.

Eylül-i Efrencî'nin üçüne kadar hevâlar pek fenâ gitdiginden Napolyon Gasira'da ikâmete mecbûr oldı ve yollarda çekilan ta‘b ve meşakkatlerden dolayı zâbitân ve neferât pek ziyâde şikâyet itmekde oldığından ilerüye hareketden vazgeçüb de İsmolensk'e avdeti kurdı. Lâkin şehr-i merkûmun dördünci güni bahtına hevâ açıldığından tebdîl-i efkâr ile yine ileri hareket iderek şehr-i merkûmun beşinci güni Borodino karyesi pîşgâhına vardı.

(s.66) Ve evvel emirde bir tabyanın zabtına lüzûm gördi. Bunun üzerine vâki‘ olan muhârebede Fransızlardan dört beş bin ve Ruslardan yedi sekiz bin kadar telefât vukû‘ bularak nihâyet ahşama doğrı Fransız askeri muzafferâne tabyaya girdi. Ve yarınki güni tarafeyn tertîbât-ı harbiyyesini mütâla‘a ve meydân-ı harbi mu‘âyene ile geçürdi. Ferdâsı ya'ni Eylül-i Efrencî'nin yedinci güni ale's-sabâh öyle kanlu ve şiddetlü bir muhârebeye başlandı ki tevârîhde misli görülmemişdir. Fransızların dört yüz kıt‘a â‘lâ topları olub gülleleri yağmur gibi yağdırırlardı Rusların topları anlara nisbetle az ve dûn ise de muhâfaza-i vatan

1 Müfârakat: Ayrılmak, ayrılış.
2 Ceneral Kutuzof: Prens Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov.
3 Yek-çeşm: Tek gözlü.
4 Tevfikan: Uyarak, uygun olarak, -e göre.
5 Prens Bakratyon: Pyotr İvanoviç Bagrationi.

uğrunda güllelere gögüs gerüb dîvâr gibi dururlardı. İşte Moskova Muhârebesi deyü meşhûr olan muhârebe budur ki ol gün ahşama kadar mümtedd oldı. Tarafeynin tâb ve tüvânı[1] kesildi. Nihâyet meydân-ı muhârebe Fransızlar elinde kaldı. Lâkin Rusya ordusı dahi ta'kîb olunmaksızın girü çekildi.

Bu muhârebede Fransızların on bin kadar telefâtı ve yirmi bir bin nefer mecrûhları ve Rusyalıların iki misli ya'nî altmış bin kadar telef ve mecrûhları vukû' bulmuş ve soğukdan ve açlıkdan ve bakımsızlıkdan nâşî mecrûhların hemân hepsi telef olmuş idi. Ve Fransızların kırk yedi ceneraliyle otuz yedi mîr-âlâyı kimi telef kimi mecrûh oldığı gibi Rusya ümerâyı askeriyyesinde dahi ol kadar telef ve mecrûh vukû'a gelmiş ve Mareşal David ağırca yaralandığı gibi Rusya kumandanlarından sâlifü'z-zikr Prens Bakratyon dahi meydân-ı harbde maktûl olub kalmış idi.

Ba'dehu Fransızlar Moskova üzerine teveccüh itdikde Kutuzof bir dîvân-ı harb teşkîl ile lede'l-istişâre Rusya ordusunun hâl-i hâzırıyla Moskova şehrini muhâfaza idemeyeceginden girü çekilmesine karâr virildi. Ve bu karâr Moskova Vâlîsi Rostobşin'e[2] bildirildi. Rostobşin ise böyle Ruslar indinde muhterem ve atîk bir pâyitahtın bilâ-muhârebe düşmana teslîmi tasavvuruyla pez ziyâde müte'essir ve müte'ellim oldı. Hemân kimseye tanışmaksızın Moskova şehrini dahi bir yığın kül olarak Fransızların elinde bırakmağı kurdı fakat bu tasavvurını mektûm tutarak derhâl ahâlîye şehirden çıkub gitmeleri içün emr virdi ve konağında pek çok eşyâ ve eczâ-yı mültehibe tecemmu' itdirdi habshâneleri açdırdı prangabendleri çıkardı anlara Fransızların duhûlünden sonra hafiyyeten şehri âteşe virmelerini emr itdi. Ba'dehu derûn-ı şehirde ne kadar tulumba var ise cümlesini önüne katdı ve hemân şehirden çıkub gitdi.

Eylül-i Efrencî'nin on dördünci güni Fransızlar en â'lâ elbiseleriyle mülebbes oldukları **(s.67)** ve her şey'i bol bol bulmak ümîdinde bulundukları hâlde Moskova şehrine dâhil oldılar ve derûn-ı şehirde haylîce me'kûlât ve meşrûbât ve eşyâ-yı sâ'ire buldılar lâkin bütün asil-zâdegân ve agniyâ savuşub ba'zı aceze gürûhundan başka şehirde kimesne kalmamış oldığından bu tenhâlık Fransızlara ziyâdesiyle vahşet virdi. Napolyon ise eski Rusya çarlarına mahsûs olan meşhûr Kremlin Sarâyı'na kondı ve askerini mahallâta yerleşdirdi ve artık muhârebe bitdi Rusyalu mecbûren sulha tâlib olur zu'munda bulunurdı. Hâlbuki ferdâsı derûn-ı şehirde bir iki yerden harîk zuhûr itdi tulumba ve sâ'ir edevât-ı itfâ'iyye bulunmadığından harîkin itfâsı[3] kâbil olamadı Fransız asâkiri hemân hânelere duhûl ile yağmâya koyuldılar ve külliyyen dâ'ire-i inzibât ve intizâmdan çıkdılar. Ma'a-mâ-fîh bu vechile yangın zuhûrı bir nev' kazâya haml olunayordı gice işin rengi degişdi. Şöyle ki: Memleketin her tarafından âteşler kaynamağa başladı ve bu sırada zuhûra gelan fevka'lâde şiddetlü rûzgâr sebebiyle şehrin her tarafını alevler kapladı Fransızlar bu sırada şehre âteş viren cânîlerden birkaçını elegeçürdiler Rostobşin'in tertîbine vâkıf oldılar. Ve âteşi basdırmak dâ'ire-i imkândan çıkmağla hemân tahlîs-i nefs[4] içün hâric-i şehre uğradılar

1 Tâb ve tüvân: Güç ve kuvvet.
2 Rostobşin: Kont Fyodor Vasilyeviç Rostopçin.
3 İtfâ: Söndürme, dindirme.
4 Tahlîs-i nefs: Kendini kurtarma.

Napolyon dahi Moskova'ya bir sâ'at mesâfesi olan Petrofsko[1] nâm yazlık sarâya varub orada barındı. Harîk dört gün mümtedd oldı. Şehrin ekser ebniyyesi ahşab olmağla çoğı yandı pek azı kaldı nihâyet rûzgâr kesildi harîk dahi tabî'atıyla söndi. Hâssa askerinin ikdâmıyla Kremlin Sarâyı kurtulmuş oldığından Eylül'ün on dokuzunda Napolyon dönüb Moskova'ya geldi ve bu vak'a-i hevl-nâkın[2] Fransızlara virdigi dehşet üzerine Moskova'da kışlamak yâhûd ric'at eylemek emrinde müteredddid kaldı. Ve bu sırada taleb-i musâlaha zımnında Petersburg'a haberler gönderüb gelecek cevâba muntazır oldı.

Rusyalu ise imrâr-ı vakt ile soğuklar basub da Fransızlar za'îf düşdükden sonra üzerlerine çullanmak garazıyla bidâyet-i emrde sulha meyl ve ârzû gösterdi. Napolyon dahi Rusyalunun bu hud'asını teferrüs[3] idemeyüb hemân girüye avdet lâzım iken Moskova'da beyhûde imrâr-ı evkât[4] eylerdi. Rusya ordusuna gelince Ceneral Kutuzof ne yapacağını bilmeyüb Moskova havâlîsinde dolaşmakda iken uzakdan Moskova harîkini gördi ve bu harîk Fransızlara mahmûl olarak Rusları fevka'l-âde hiddetlendirdi. Kutuzof dahi hemân Fransızların sağ tarafından hatt-ı ric'atlerini kesmege karâr virdi. Ve yetmiş bin askerle İsmolensk tarafına hareket idüb mukaddimetü'l- **(s.68)** ceyşi olan bir Kazak fırkası Fransızların İsmolensk'den Moskova'ya gelmekde olan bir kâfilesini urdı.

Bu keyfiyyet Fransızları haylîden haylî telâşa düşürdi. Ve Napolyon hatt-ı ric'atini te'mîn içün girüye üç fırka asker gönderdi. Ve işbu Fransız fırkaları Kutuzof ordusunun mevki'ini buldılar ise de Kutuzof soğukların kesb-i şiddet eylemesine intizâr ile muhârebeden çekinerek tahaffuzî hareket iderdi.

Bu esnâda İmparator Aleksandri Petersburg'da giceyi gündüze katub Fransızların hakkından gelebilmek içün lâzım gelan esbâbın istihzarına sarf-ı zihn eylerdi. Finlandiya'daki asâkirinin Vitcensestayn[5] fırkasıyla birleşmek üzre Riga tarafına nakliyle bu fırkanın altmış bin nefere iblâğ idilmesi ve Çiçakof'un serî'an Volhina üzerine yüriyüb ve oradaki Tormazof ordusını dahi ma'iyyetine alarak orada Prens Şıvardzenberg'e karşu durmak üzre kırk bin nefer terk eyleyüb de bâkî kuvvetiyle ilerü hareket eylemesi ve Ceneral Vitcensestayn karşusundaki Mareşal Sensir'e galebe idebildigi hâlde ilerüleyerek Berezina Nehri'nin üst tarafında Çiçakof ile birleşüb da Napolyon'un Moskova'dan avdetinde yolını kesmeleri içün lâzım gelan emirleri virdi. Ve aslâ sulha yanaşmak istemedigi hâlde Napolyon'u mümkün mertebe Moskova'da ziyâde eglendirmek üzre sulh ümîdini kesmeyerek işin sürüncemede bırağılması içün Kutuzof'a ta'lîmât göuderdi.

Fransızların eyyâm-ı şitâda Moskova'da barınamayacakları zâhir ve ric'at ise kendüsinin kibr ve gurûrına dokundukdan başka Avrupaca nüfûzının tenezzülüne ve efkâr-ı umûmiyyenin tahavvülüne[6] sebeb olacağı vârid-i hâtır ve bu cihetle Napolyon mütehayyir idi. Hâlbuki günler geçmekde ve hatt-ı ric'atinin tehlikesi ziyâdeleşmekde idi. Bu sene ise şitâ hem erken geldi ve hem de şiddetlü oldı. Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on üçünde sular

1 Petrofsko: Petrovsky veya Petroff Sarayı olarak da bilinir. Bugün otel olarak kullanılmaktadır.
2 Hevl-nâk: Korkulu, korkunç.
3 Teferrüs: Sezme, anlar gibi olma.
4 İmrâr- evkât: Vakitleri geçirme.
5 Vitcenstayn: Ludwig Adolph Peter, Prens Wittgenstein.
6 Tahavvül: Değişme, dönme, bir halden bir şekilden, başka bir hâle, şekle girme.

donmağa başladı. Napolyon artık Moskova'da durılamayacağını anladı. Yine Moskova'yı elden çıkarmak istemiyordu.

Binâ'en alâ-zâlik Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on dokuzunda Napolyon on bin askerle Mareşal Mortiye'yi[1] Moskova'da bırağub bâkî yüz bin mikdârı asker ile kendüsi Moskova'dan avdet itdi. Ordusunun manzarası pek garîb idi. Askeri bir müddet istirâhat üzre bulunduklarından dinç ve tüvânâ oldukları hâlde hayvânları bi'l-akis yemsizlikden pek za'îf düşmüş idi. Hâlbuki orduda altı yüz kıt'a top ve külliyyetlü mühimmât mevcûd (**s.69**) oldukdan başka yollarda sıkındı çekilmemek üzre neferât ellerine geçen ekmek ve un ve sâ'ir me'kûlât ve meşrûbât ve elbiseyi ve Moskova harîkinde yağmâ eyledikleri eşyâyı Moskova havâlîsinde buldukları mütenevvi' arabalara yükledüb berâber almış olduklarına mebnî ordunun arkasından haddsiz hesâbsız ve birbirine benzemez arabalar çekilmekde ve Moskova ve havâlîsinde bulunan Fransız ve İtalyan ve Alman familyaları ve tiyatro oyuncıları ve birçok fâhişe karılar dahi ordunun arkasından gelmekde idi. Binâ'en-aleyh Fransız ordusı ale's-sabâh Moskova'dan çıkub sekiz araba yan yana gitmekde oldığı hâlde ahşam üzeri henûz galabalığın arkası alınmamış idi. El-hâsıl Fransız ordusı yaylaya giden göçebe aşâ'ir kâfilelerine benzer bir hâlde idi.

Napolyon'un ibtidâ niyyeti Rusya ordusı üzerine hücûm ve iktihâm olub hâlbuki böyle hammâl-ı envâ'-eskâl[2] olan bir ordu ile ric'at esnâsında düşmanla muhârebeye tutuşmak muhâtaralu[3] bir keyfiyyet olacağından Napolyon bu niyyetden ferâgat iderek esnâ-yı râhda Ruslara tesâdüf itmemek üzre Moskova şehrinin cihet-i cenûbiyyesinde kâ'in Kaluga şehrine doğrı teveccüh itdi ve Mareşal Mortiye'ye Kremlin Sarâyı'nı ve müteferri'âtmı barut ile atub da Kaluga'ya azîmet eylemesini emr eyledi.

Mortiye dahi Kremlin Sarâyı'nı ve kadîm Rusya çarlarının medfeni[4] olan kilisa-yı mahsûsı ve âmmeye mahsûs olan yerleri barut ile atub imhâ itdikden sonra Moskova'yı terk ve tahliyye ile avdet iderek esnâ-yı râhda Napolyon'a yetişmişdir. İşte bu keyfiyet ale'l-umûm Rusların cigerlerine te'sîr ve Fransızlar hakkında bir mertebe daha adâvetlerini tezyîd itmişdir.

Ceneral Kutuzof ise Napolyon'un bu hareketinden haber aldığı gibi arkasından koşdı ve (Maloyaroslavic)[5] nâm mahalde Fransız ordusuna yetişdi. Orada Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin yirmi dördünci güni gâyet hevl-nâk ve hûn-âlûd bir muhârebe vâki' oldı tarafeynden küllî telefât vukû' buldı Rusyalu yine girü çekildi lâkin Fransız ordusunda dahi mecrûhîn kesret üzre olub hâlbuki bir cesîm muhârehe daha itmedikce Kaluga'ya varmak mümkün olamayacağı ve bu sûretde ise mecrûhîn bir mertebe daha tekessür iderek ordunun ric'atını güçleşdirecegi anlaşıldı.

Binâ'en-aleyh Napolyon Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin yirmi yedisinde Kaluga yolundan ferâgat ile cânib-i garba teveccüh ve Moskova'ya giderken muhârebe eylemiş oldığı

1 Mareşal Mortiye: Edouard-Adolphe-Casimir-Joseph Mortier.
2 Hammâl-ı envâ'-eskâl: Çeşitli ağır yükler ve ağır şeyler taşıyan; kalabalık.
3 Muhâtara: Tehlike; zarar, ziyan, korku.
4 Medfen: Defnolunacak yer, mezar, kabir.
5 Maloyaroslavic: Maloyaroslavets Savaşı. Kaluga'nın 61 km. kuzeydoğusunda Luzha Nehri'nin sağ kıyısında yer Maloyaroslavetsky Bölgesi idari merkezi.

Borodino'dan mürûr ile İsmolensk şehrine âzim oldı.

(**s.70**) Fakat esnâ-yı râhda hayvânâtın birçoğı bî-tâb olub kalmağla bir haylî arabalar yolda bırağılmış ve içlerindeki mühimmât ve sâ'ir eşyâ itlâf idilmiş ve Kazak fırkalarının nâgehân[1] vukû' bulan hücûm ve iktihâmlarından dolayı birçok mecrûhîn dahi yollarda kalmış ve Borodino meydânından geçerken Fransızları fevka'l-âde dehşet almış idi. Zîrâ bütün ahâlî dağılmış memleket çöl gibi hâlî kalmış ve muhârebe-i mezkûrede düşüb kalan ölüler defn olunmadığı cihetle bu meydânı elli bin kadar ecsâm-ı meyyite[2] kaplamış ve üzerlerine kuşlar ve etrâfına yabanî hayvânlar üşüb soğuklar dahi bu ölülerin çürimesine mâni' olmağla mezkûr meydân-ı muhârebe gâyet korkunç bir hâl ve hey'et kesb eylemiş idi. Napolyon bu manzara-i hâ'ilenin te'sîrinden askerini kurtarmak içün ordusunı oradan fevka'l-âde sür'at ile sürdi.

Kutuzof ise bir fırka süvârî ve birçok Kazak atluları ile Fransızları ta'kîb idiyordı Napolyon'un İsmolensk'e teveccühüni haber aldığı gibi Fransız ordusunun sol cenâhına doğrı segirtdi ve lede't-tesâdüf bir ufak muhârebeden sonra Fransız ordusı yine hareketine devâm itdi lâkin Fransızların hâli günden güne fenâlaşdı soğuk gitdikce ziyâdeleşdi herkes başı kaygısına düşdi ordunun inzibât ve intizâmına halel gelüb binlerce asker saffdan ayrılarak acınacak hâl ve hey'etde refte refte girüden gelmekde ve birçoğı meşâkk-ı sefere tâkat getüremeyüb pey-der-pey telef olmakda idi.

Binâ'en alâ-zâlik Napolyon güc hâl ile Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin beşinde Drogoboji'ye vâsıl olabildi ve buraya kadar askeri kırıla kırıla ordusunun yarı kuvveti zâ'il oldı.

Fransızlar Drogoboji'de iken birden bire cevv-i semâ[3] kapanub külliyyetlü kar yağmağa başladı Fransızlarını en büyük düşmanı olan kış geregi gibi kendüsini gösterdi bu sırada etrâfdan tevârüd eyleyan soğuk haberler dahi Napolyon'un telâş ve endîşesini artırdı. Şöyle ki: Cumhûriyyet tarafdârı olmak hasebiyle birkaç senelerden berü Paris'de mahbûs olan Ceneral Male[4] Napolyon'un adüvv-i cânı[5] oldığı hâlde anın Moskova'da bulundığını fırsat ittihâz iderek bu esnâda hastalık bahânesiyle girmiş oldığı hastahâneden firâr idüb ve birkaç mu'în ile bir kışlaya gidüb Napolyon'un Moskova'da telef oldığına dâ'ir vürûd iden haber üzerine Sena Meclisi[6] hafiyyen tecemmu' ile Cumhûriyet'in i'âdesine karâr virildigini ve kendüsinin Paris askerine kumandan ta'yîn idildigini ifâde ve bir takım sâhte kâğıdlar ırâ'e ile askeri kandırmış ve polis nâzırını tevkîf itdirmiş iken yalancılığı anlaşılarak derhâl kendüsi tevkîf ile âteş-i fitne basdırılmış ise de bu vak'a ile (**s.71**) Napolyon'un saltanatı şahsına münhasır olarak vefâtından sonra devâm ideneyecegi tahakkuk eylemiş ve burası Napolyon'un kalbini pek ziyâde yaralamış idi lâkin böyle şeylere imâle-i efkâr idecek vakti olmayub hemân ordusunun hatt-ı ric'atini kesmek üzre Rusların vukû' bulan teşebbüsâtına karşu başının selâmeti içün çâre düşünürdi. Zîrâ Finlandiya'da vürûd iden Rusya askeri evvelâ Prusya fırkasına göründigi gibi Dviuya sevâhilinde bulunan Mareşal Makdoualt

1 Nâgehân: Birdenbire, ansızın, aniden.
2 Ecsâm-ı meyyit: Ölülerden arta kalan parçalar, ceset parçaları.
3 Cevv-i semâ: Gökyüzü, gökyüzü boşluğu.
4 Ceneral Male: Claude François de Malet.
5 Adüvv-i cân: Can düşmanı.
6 Sena Meclisi: Fransa senatosu, Fransa Parlamentosu'nu oluşturan üst kanattır.

Prusyalıların yardımına segirdüb Ruslar ise anı bu vechile Dvinya'nın aşağı cihetine celb itdikden sonra hemân ilerü hareket iderek Vitcensestayn ordusıyla birleşmiş olduklarından Vitcensestayn'in mevcûd-ı ma'iyyeti kırk beş bin nefere bâliğ olarak Mareşal Sensir üzerine yürimekle Polotsk beldesi pîşgâhında bir muhârebe olundukdan sonra Sensir giceleyin Polotsk'ı ihrâk ile Ola Suyı[1] arkasına çekilmiş oldığına ve Amiral Çiçakof dahi Tormazof ordusıyla birleşüb Şıvardzenberg ile Ceneral Rinye[2] üzerine yüridükde Şıvardzenberg muhârebeden çekinmiş Vebinsk bataklıklarının arkasına sığınmış olmasıyla Çiçakof ol tarafda mikdâr-ı kâfî asker bırağub kendüsi otuz beş bin nefer ile Vitcensestayn ordusuna kavuşmak üzre Berezina Nehri'nin yukarı cihetine teveccüh eylemiş idügine nazaran Vitcensestayn ve Çiçakof orduları orada birleşüb bu iki ordunun mecmû'ı seksan bin nefere bâliğ olarak Fransızların hatt-ı ric'atlerini kesmek tedbîrinde oldukları der-kâr idi. Bunun üzerine Napolyon Mareşal Viktor'un sür'at ile hareket iderek Mareşal Sensir fırkasıyla birleşmesi ve Şıvardzenberg'in Çiçakof üzerine hücûm iderek anın Vitcensestayn ordusıyla birleşmesine mâni' olması içün ta'lîmât-ı lâzıme irsâl itdikden sonra Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin altısında İsmolensk'e müteveccihen yola revân oldı.

Hâlbuki Viktor fırkası Sensir fırkasıyla birleşmiş ise de Vitcensestayn ordusuna mukâvemet idemeyerek ric'ate mecbûr olmuşlardır. Şıvardzenberg ise vâdî-i ihtiyâr-kârîde pek ağır davrandığından Çiçakof Minsk beldesindeki anbârları elegeçürdikden sonra Berezina cihetine teveccüh itmişdir.

Bu esnâda soğuklar santigrad hesâbıyla sıfırdan on iki derece aşağı olub bir hafta zarfında on sekiz ve yirmi dört derecelerine kadar varmış idi. Soğuklar bu derecelerde iken Fransızlar yersiz yurdsuz aç ve bî-ilâc dağlar başında giceler ve kar ve buz içünde yuvarlanub giderler idi. Kutuzof ise askerine vücûdı sıcak tutar elbise giydirüb ve Moskova'nın ihrâk olundığını yâd ile Rusları (s.72) kızdırub lâ-yenkati'[3] Fransızları ta'kîb itmekde idi. Yollar tonub ser-â-pâ[4] buz kesilmiş oldığı hâlde Fransız hayvânlarının na'llarında buz mıhı olmadığından hayvânlar kayub düşerek birçok arabalar ve toplar yollar üzerinde kalmış idi karlar ve buzlar üzerinde takım takım esliha ve zî-kıymet eşyâ ve binlerce insan ölüleri ve hayvân lâşeleri görilürdi. Bî-çâre Fransızların harekete mecâlleri kalmamış oldığı hâlde bir kadem olsun ilerü gidebilmek içün silâha davranmağa mecbûr olarak kimi Rusya toplarının güllelerine hedef ve kimi Kazakların mızraklarıyla telef olmakda ve telef olanlar bu acı seferin azâb-ı elîminden kurtulmakda idi hayâtda kalanların en büyük teselliси dahi İsmolensk'de her istediklerini bol bol bulmak ümîdinden ibâret idi. Hâlbuki İsmolensk'de esliha ve elbise ve me'kûlât ve levâzımât-ı sâ'ire tehyi'esi içün mukaddemâ vırilmiş olan emirlerin vaktiyle icrâ ve ebniyye-i lâzıme inşâ olunamamasından dolayı Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin on ikisinde Fransızlar İsmolensk şehrine vâsıl olduklarında şehri bırakdıkları gibi harâb buldılar. Umdukları elbise ve me'kûlât ve sâ'ire şöyle dursun barınacak yer bile bulamadılar askerin sabr ve tahammüli kalmayub isyân eyledi bu isyân pek güc hâl ile basdırılabildi. Moskova'dan çıkar iken Napolyon'un ordusı yüz on bin nefere bâliğ olur

1 Ola Suyı: Ola Nehri, Rusya Magadan Oblastında Ola yakınlarında bir nehir.
2 Ceneral Rinye: Jean Louis Ebenezer Reynier.
3 Lâ-yenkati': Ardı kesilmeksizin, durmadan, hep.
4 Ser-â-pâ: Bütün olarak, tümüyle, baştan ayağa, baştanbaşa.

iken bu kerre İsmolensk şehrine vâsıl oldukda eli silâh tutar neferâtın mikdârı kırk bine bâliğ olmazdı. Bu esnâda ise Berezina üzerinde Çiçakof ile Vitcensestayn ordularından ve seksan bin neferden mürekkeb bir Rus ordusuna çatmak ihtimâli kuvvet bulub Napolyon'un ma'iyyetindeki yorgun ve perîşân asker ile öyle bir cesîm ve kavî orduya mukâvemeti kâbil olamayacağından bütün ordusıyla Rusyaluya esîr olmak tehlikesini tahattur[1] itdikce ne yapacağını bilmezdi.

Ne çâre ki mümkün mertebe ordusuna intizâm virerek sür'at ile ilerü hareket idüb de bir tarafdan geçüb savuşmak üzre bir yol aramakdan başka kendüsince tarîk-i necât kalmamış idi. Binâ'en-aleyh topların bir mikdârını İsmolensk'de bırağub hâssa askeri ve piyâde hey'etini kesb itmiş olan süvârî âlâyları ve ordunun galabalığı ile kendüsi Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin on dördünde yola revân oldı ferdâsı Krasnoe'ye vusûl buldı. Ve ol gün Prens Ojen fırkası İsmolensk'den çıkdı ferdâsı David fırkası yola çıkacak ve en sonra Ney fırkası İsmolensk'in hisârlarını barut ile atarak girüden gelecek idi. Bu eyyâmda santigrad hesâbıyla (s.73) soğuk yirmi dört yirmi beş derecelerinde olub bir aralık yirmi yedi dereceye kadar varmış idi.

Kutuzof dahi Fransız ordusunun sol cenâhında gezinüb üzerlerine hücûm içün münâsib bir mevki' görünmekde oldığı hâlde Napolyon'un Krasnoe'ye duhulünde solundan gelüb arkasındaki geçidi tutarak Napolyon ile dîger fırkaların arasına girdi bu ise Napolyon'a pek ziyâde telâş virdi. Prens Ojen gelüb yolun kapanmış oldığını gördi hemân düşmanı iğfâl içün karşusunda kendüsinin bir âlây askerine bir mevki' tutdurdı ve kendüsi bâkî askeriyle giceleyin dolaşık yollardan hareket idüb iki bin kadar telefât virdikden sonra Krasnoe'ye girdi. Bunun üzerine Napolyon yolı açub da David ve Ney fırkalarını kurtarmak içün Ruslar üzerine hücûm itdiyse de Rusya ordusunı yerinden oynadamayub kendüsi ric'ate mecbûr oldı. Ve bu sırada Mareşal David Prens Ojen'in ber-vech-i bâlâ bırakmış oldığı âlâyı dahi alarak Krasnoe tarafına geçmiş ise de bu esnâda Fransızların hatt-ı ric'ati üzerinde bulunan Orşe yolını kesmek üzre Tormazof'un hareket eyledigi istihbâr olunmağla Napolyon bir şey'e bakmayub hemân Orşe'ye azîmet itmiş idi. David dahi hatt-ı ric'atinin inkıtâ'ından havfla Mareşal Ney fırkasını bekleyemeyüb ve giceleyin Krasnoe'den çıkub Rusların gülleleri altından geçerek Napolyon'un arkasından Orşe'ye teveccüh eyledi. Şu bir iki gün zarfında Fransızlardan telef olanlar ile yolda kalanlar on iki on üç bin nefere bâliğ olmuş idi. Mareşal Ney ise Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin on yedisinde İsmolensk'den ayrılarak Krasnoe'de düşmana lede't-tesâdüf oradan mürûr idemeyecegini derk idüb Ruslar dahi bu fırkayı kâmilen esîr itmek i'tikâd-ı kavîsinde bulundukları hâlde giceleyin Mareşal Ney sapa vâdîlerden ve buzların üzerinden yürüyerek Dinyeper yalısına inüb buzlar üzerinden Dinyeper Nehri'ni ubûr ile Orşe'de Napolyon'a kavuşmuş ise de ma'iyyetindeki altı yedi bin neferden ancak bin iki yüzi kurtulmuşdur.

Bu kerre Orşe'de Napolyon'un sahîhan[2] silâh tutmağa muktedir ancak yirmi dört bin neferi kalmış idi. Anlar dahi zâbitlerine itâ'at itmeyüb inzibâtsızlık nihâyet dereceye vâsıl olmuş idi. Ve ordunun yükünü tahfif içün yollarda birçok eşyâ telef idilmiş ve haylî mühimmât ve top bırağılmış idi.

1 Tahattur: Hatırlama, hatıra getirme, getirilme; unutulduktan sonra hatırlanan şey.
2 Sahîhan: Gerçekten.

Ma'a hazâ Fransızların Berezina Nehri'nden geçidleri Borbezof Köprisi'ne münhasır olup (**s.74**) bu esnâda ise Amiral Çiçakof bu köpriyi zabt ile anların hatt-ı ric'atini kesmiş idi. Şu hâlde Napolyon'un yirmi dört bin yorgun ve perîşân askerle yolları açub geçmesi kâbil degil iken hâric ez-me'mûl[1] bir vak'a zuhûr eyledi.

Şöyle ki: Mareşal Sensir fırkasından Ceneral Korpino bin kadar süvârî ile bir Kazak fırkasına tesâdüf ile cengleşerek Borizof'a kadar ilerülemiş ve artık girü dönemeyüb Berezina Nehri'ni ubûr ile Napolyon'un ordusuna sığınmakdan başka çâresi kalmamış oldığı hâlde bir Lehlünün İstoviyanka[2] karyesi civârında göstermiş oldığı geçidde atların karnına kadar su bularak oradan Berezina Nehri'ni geçüb Napolyon'un yanına çıkageldi Napolyon derhâl burada iki köpri inşâsı içün Ceneral Eble'ye[3] emr virdi ve kendüsi Rusları iğfâl içün Borizof'a doğrı bir sâhte teveccüh ve hareket gösterdi Ceneral Eble gayret ve mahâret-i fevka'l-âde ile derhâl iki köpri inşâ itdi Sensir fırkası dahi oraya gelüb karşu yakayı tutdı.

Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin yirmi yediuci güni Fransız ordusı bu köprilerden geçmege başladı.

Amiral Çiçakof Fransızların be-heme-hâl[4] Borizof'a teveccüh idecekleri i'tikâdında olub battâ İstoviyanka'da köpri inşâsına başladıkları haber virildikde kendüsini iğfâl içün bir gösteriş zannıyla o tarafa ehemmiyyet virmeyerek var kuvvetini Borizof'a virmişdi. Hakîkat-i hâle vâkıf olıcak hemân birlikde Fransızların üzerine hücûm ile külliyyen imhâ idilmeleri içün Kutuzof ve Vitcensestayn'e teklîf itdikde Kutuzof kendüsinin hasmı olan Çiçakof'un kesb-i şöhret eylemesini istemedigi cihetle yerinde tevakkuf idüb fakat ana imdâd içün on bin nefer göndermiş idi. Vitcensestayn ise derhâl ordusıyla İstoviyanka karyesi civârına gelmiş idi.

Bu sûretle Çiçakof'un eli altında yetmiş beş bin kadar asker tecemmu'[5] idicek hemân hareket-i tecâvüziyyeye kıyâm itmekle ber-vech-i bâlâ Fransızların mezkûr iki köpriden ubûra başladıkları gün muhârebeye başlandı. İrtesi ahşama kadar nehrin iki yakasında fevka'l-âde hûn-rîzâne muhârebe olundı. Fransızlar son dereceye kadar gayret idüb nihâyet Rusları iki tarafda dahi girü püskürtdiler Ruslar tekrâr kendülerine intizâm virüb hücûm itdiler hele gicenin karanlığı irdi kâr-ı zâra[6] faysal virdi. Ol gün rûz-ı mahşerden bir nümûne idi Fransızlar içün en felâketli ve belâlı bir gün idi birbirini çigneyerek köprilerden geçer iken üzerlerine (**s.75**) dolu gibi gülleler yağardı ayaklar altında kalub ezilenler şöyle dursun birkaç def'a köpriler kopmağla üzerlerindeki insanlar buzlar ile karmakarışık olarak suya düşüb boğulurdı ilerü gidenler böyle dürlü tehlikeler içünde bulunur ve girüde bulunanlar Kazakların mızraklarına saplanur idi. Fransızlar ol gice geçürebildikleri askerlerini geçürüb bâkî yedi sekiz bin işe yarayabilecek askerlerini Rusların ellerine esîr bırakdılar. Ve ferdâsı ale's-sabâh köprileri yakdılar ve hemân Molov tarafına kaçdılar. İşte Berezina felâketi deyü darb-ı mesel olan vak'a budur bunda Fransızların ne mikdârı âlât-ı harb ile öldi ve ne mikdârı

1 Ez-me'mûl: Umulandan. Ümid edilenden. Beklenilenden.
2 İstoviyanka: Studienka Köyü, Malacky, Bratislava, Slovakya.
3 Ceneral Eble: Jean Baptiste Eble.
4 Be-heme-hâl: Her halde, elbette, nasıl olursa olsun, mutlakai.
5 Tecemmu': Toplanma, yığılma, birikmei.
6 Kâr-ı zâr: Kavga, cenk, savaş, harp, muharebesi.

buzlar arasında kaldı ve ne mikdârı suya düşüb boğuldı ve ne mikdârı ayaklar altında ezildi hesâbını Allâhu Te'âlâ hazretlerinden başka kimse bilmez.

Her ne hâl ise Fransızlar cengleşerek kırıla dökile Molov ve Kasino tarîkiyle İsmorgoni'ye[1] geldiklerinde Napolyon'un muhârebeye muktedir ancak sekiz bin kadar askeri kalub anların yüzlerinde dahi ölüm emâreleri görinüyordı.

Bu hâl üzerine Alınanya ahâlîsinin Napolyon aleyhine kıyâm ve hareketleri melhûz[2] ve Fransa'da dahi fesâd ve fitne zuhûrı muhtemel oldığından Napolyon müceddeden asker tertîb itmek ve saltanatını tatarruk-ı halelden vikâye eylemek üzre kendüsinin Fransa'da bulunmasına lüzûm görmekle hemân Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin beşinde Napoli Kralı Murat'ı[3] kâ'immakâm ve başkumandanı ta'yîn itdi ve kendüsi tebdîlen ve bafiyyen Paris'e gitdi.

Mora dahi ordu ile İsmorgoni'den çıkub kemâl-i ye's ve fütûr ile Vilna'ya azîmet eyledigi esnâda soğuk ziyâdeleşüb santigrad hesâbıyla otuz yedi otuz sekiz derecelerine kadar vardı. Binlerce neferât yollarda donub kaldı hayvânâtın kâffesi telef oldı. Askerin birçoğı dahi konak mahalline geldikde donmuş â'zâsını âteşe gösterüb birden bire harâretin te'sîrinden müteşennic[4] olarak telef olıvirirlerdi. Ba'zıları dahi köylerde buldukları hânelere girüb ve ziyâde âteş yakarak derin uykuya varub hâlbuki âteşin çokluğundan hâneler tutuşarak anlar dahi yanarlar mahv olurlar idi.

Vilna'da Fransızların yirmi beş bin neferden mürekkeb bir fırkası bulunmağla bunun en bahâdır ve tüvânâ âlâyları orduya yardım itmek üzre çıkarılub İsmorgoni'ye gönderilmiş idi bu asker ise ol vakte kadar istirâhatde bulunarak soğuğa alışmamış oldığından şiddet-i şitâya dayanamayub beyhûde yere telef oldılar ordu dahi Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin (**s.76**) dokuzunda Vilna pîşgâhına lede'l-vürûd inzibât ve itâ'atdan çıkub asker birbirini çigneyerek kasabaya girmek üzre mubâcemelerinde[5] bir çoğı ayaklar altında ezilüb telef oldı bakiyyesi şehre duhûl ile dükkân ve mağazaları yağmâ eylediler.

Ol esnâda Prens Şıvardzenberg ile Ceneral Rinye (Narev) Nehri havâlîsinde bulunan Rusya ordusuna galebe itmişler ise de andan sonra ne yapacaklarına dâ'ir ellerinde ta'lîmât olmadığından İslonim[6] ile Nesvij[7] arasında beklemekde idiler. Hâlbuki Berezina vak'asmdan sonra Kutuzof[8] bi'l-cümle Rus ordularının kumandasını eline alarak kendi ma'iyyetindeki orduyı Şıvardzenberg[9] üzerine gönderdiği gibi Vitcensestayn ve Çiçakof[10] ordularını dahi birer koldan Vilna üzerine sevk itmiş idi.

Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin onuncı güni Rusların mukaddimetü'l-ceyşi olan Kazaklar Vilna pîşgâhına gelicek Fransızlar büyük telâşa düşürek yirmi bin kadar hasta ve mecrûhîn

1 Ismorgoni: Smorgon, Belarus.
2 Melhûz: Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen; olabilen.
3 Murat: Joachim-Napolyon Murat, Fransız Mareşal, Berg Büyük Dükü ve Napoli Kralı.
4 Müteşennic: Teşennüc eden, Buruşan. Kasılan, büzülen adale veya sinir.
5 Muhâceme: Hücum etme, saldırma, her taraftan birden saldırma.
6 İslonim: Slonim, Grodno, Belarus.
7 Nesvij: Nesvizh, Minsk, Belarus.
8 Ceneral Kutuzof: Prens Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov.
9 Prens Şıvardzenberg: Charles Philip, Schwarzenberg Prensi.
10 Amiral Çiçakof: Pavel Vasiljevic Cicagov.

ve zu'afâ-yı askeri ve külliyetlü mühimmât ve zahâ'iri Vilna'da terk ile giceleyin çıkub Kovno[1] tarafına firâr eylediler ve Vilna'da bulunan ordu hazînesini taşıyamayub yolda bırakmağa mecbûr olduklarından nükûd-ı mevcûde asker tarafından yağmâ idildi. Vilna'da kalan hasta ve mecrûhlar ahâlî hânelerine taksîm olunmuş idi. Yehûdîler ise Rusya tarafdârı olduklarından ordunun ol vechile Vilna'dan hurûcunda ahâlî kendü hânelerindeki hasta ve mecrûhları kâmilen telef itmişler idi.

Şehr-i mezbûrun on ikisinde Fransızlar Kovno beldesine lede'l-vusûl akd olunan dîvân-ı harbde Mora Napolyon'un aleyhinde bir haylî sözler söylemekle ve Mareşal David[2] dahi ana mukâbele eylemekle beynlerinde mu'âraza ve münâkaşa vukû' buldı neferât ise zâbitlerine aslâ itâ'at itmez oldı ve Fransızlar artık Kovno'da dahi duramayub ancak ordu hey'etinden çıkarak herkes kendi başma kaldı. Bunun üzerine Fransız ümerâ ve zâbitânı Kazakların hücûmundan ve soğukların şiddetinden kurtulabilan birkaç bin dökündi asker ile Kongsberg beldesine cân atdılar. Ruslar dahi Nimen Nehri'ne kadar gelüb andan sonra emr-i ta'kîbden ferâgat itdiler. Bu cihetle Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin yirmisinde artık harekât-ı harbiyyeye hitâm virildi ma'a hazâ Kongsberg ahâlîsi sâ'ir Almanlar gibi Fransızlar hakkında ol mertebe buğz ve adâvet üzre idiler ki eger Ozro fırkasından orada yedi sekiz bin kadar asker olmasaydı soğukdan ve Rusyalıların pençesinden kurtılan Fransızları dahi telef idecekler idi ve bu fikirlerini icrâ içün Rusların vürûdına intizâren[3] ellerinden geldigi kadar müşkilât çıkararak Fransızları tazyîkden girü durmazlardı.

(s.77) Bu muhârebede Fransızların uğradığı azîm felâketler ve mesbûk-ı bi'l-misl olmayan zahmet ve meşakketler kalem ile ta'rîf olunamaz fakat bayâlde tasvîr olunabilür.

Mukaddem ve mu'ahhar Nimen Nehri'ni tecâvüz iden beş yüz otuz üç bin askerin ancak yüz bini kurtılabildi bâkîsi hep telef dimek olmayub bir mikdârı dahi etrâf ve eknâfa dağılarak hayâtda kalmış ise de telefâtın mikdârı üç yüz binden ziyâde olmak gerek idi. Bu muhârebe ise bir lüzûm-ı sabîha mebnî olmayub ancak Napolyon'un kibr ve gururundan neş'et iderek bu kadar bin nüfûs mücerred anın hırs-ı şân ve tama'ı uğrına fedâ olub gitmiş ve netîcesinde gördigi inhizâm-ı küllî kendüsinin zevâl-i ikbâlini istilzâm itmişdir. Napolyon Sent Elen Cezîresi'nde iken yazmış oldığı tezkiresinde dir ki (Muhâsara-i berriyye usûlüni icrâ itdirmek güc olub ez-cümle Rusya Devleti'nin ma'mûriyyeti İngiltere emti'asına hâcet kalmamak derecelerine resîde olmamağla usûl-i memnû'iyyetin kabûl itdirilmesi emr-i asîr ise dahi İngiltere emti'asının memnû'iyyeti ana dahi teklîf olunub Rusya Devleti ise kaçırmalara ruhsat virmekde oldığından iştikâ itdigimde Rusya Devleti muvâfakat itmemekle beynimizde husûmet peydâ oldı fi'l-vâki' Avusturyalu ile musâheret[4] ve ittifâkımızdan sonra Rusya Devleti'nden başka düşmanımız kalmayub anınla mu'âraza ve mücâdelemiz melhûz idi ve Rusya Devleti ittifâkımızdan hâric kalarak bî-nüfûz ve i'tibâr olmak veyâhûd şânını vikâyeten bize muhâlefet ve mu'âraza itmek şıklarından birini ihtiyâra mecbûr oldığı halde kibr ve nahvet sûretini iltizâm ve İngiltere emti'asını zabt ve müsâdereden imtinâ'

1 Kovno: Kovno. Kaunas, Litvanya.
2 Mareşal David: Louis-Nicolas d'Avout.
3 İntizâr: Bekleme, beklenilme, gözleme, gözlenilme.
4 Musâhere: Evlenme ile meydana gelen akrabalık.

ile Oldemburg vilâyetinin tarafımızdan zabt olundığıçün teşekkîye[1] kıyâm itdikde ben dahi mağrûrâne cevâb virüb an-karîb mücâdeleye isti'dâdımız nümâyân olmuş idi ve Avrupa hükümdârânına mesâlih-i mülkiyyemiz muvâfık oldığma istinâden bu mücâdelede Avrupa devletlerinin müdâhale itmeyeceklerini me'mûl itdigimden muhârebe-i melhûzanın hüsn-i netîcesi melhûz iken hakkımda olan husûmet-i kadîmelerine binâ'en devletlerinin menâfi'ini fedâ ve vaktiyle kendülerinin inhitâtını mûcib olacak tebeddülâtın[2] îkâ'ına ictirâ itdiler ve Rusya Devleti vesî'ü'l-enhâ olmağla memnû'iyyet usûlüni kabûl ve iltizâm idemeyecegi meczûmum olmağla bu devleti bundan yüz sene mukaddem bulundığı hey'ete ircâ' ile Avrupa'dan hâric bırakmak ve Kazak tâ'ifesinin tagallüb ve tasallutundan dünyâyı tahlîs ve te'mîn itmek lâzım gelüb buna dahi ancak devletim muktedir oldığı der-kâr idi bu matlabın husûle gelmesi içün Leh memâlikini bir esâs-ı kavî üzerine te'sîs iderek kılıc ile tahdîd olunacak hudûdı Rusya'ya kabûl itdirmek içün Rusyalıya galebe itmek lâ-büdd idi bu hâlde Rusya (s.78) Devleti ser-haddâtda ikâme itdirilecek üç yüz bin müstahfızlar ile Avrupa devletlerinden munfasıl ve hâric gibi kalub İngiltere Devleti ile akd-i ittifâk iderek memâliki bize ecnebî ve bî-taraf kalmış olacağı melhûz idi mülâhazât-ı mezkûre savâb olub ancak icrâ ve itmâmı müyesser olamadığından bundan böyle Avrupa devletleri hasret-keş-i nedâmet olsa gerekdir her ne hâl ise Saksonya'ya gidilüb muhârebeye şürû' olundukda Avusturya Devleti Leh memâliki içün tasmîm itdigim tertîbâtı tagyîr ve ihlâle mübâşeret ve Lehistân'da mutasarrıf oldığı kıt'ayı redd ve i'âdeden mücânebet[3] idüb bu devletin hâtırma ri'âyeten ol kıt'anın istirdâdından iğmâz-ı ayn ve müsâmaha itdigim gibi Avrupa'nın muhâfazasına elzem olan Lehistân istiklâlini iddi'âya istihkâkım kalmadığı ecilden bu mâddede hatâ itmişim ve bu hareketimden hacîl[4] oldığım cihetle Lehistân'ın makarr-ı hükûmeti olan Varşavya şehrine tekrâr gidilmeyüb Leh memleketinin istihlâsı maslahatını vakt-i âhara ta'lîk eylemişim ve cesâretimin çok kerre işe yaradığı mücerrebim olub iki yâhûd ziyâde cengler ile husûle gelecek mevâdd yalnız bir mukâbele ile hitâm bulur deyü me'mûl idüb istishâb itdigim dil-âverleri te'ennî ve ihtiyyât ile cenge sürmek lâzımeden iken hemân Nimen Nehri'ni güzâr ile Leh memleketine boydan boya yayılarak karşuma gelan askeri mazhar-ı kahr ve dimâr[5] itdikden sonra bilâ-imhâl hareket ve Moskova şehrine duhûl itdim işte sa'âdet ve ikbâlimin netîcesi bu olub kâşki[6] ömrümün âhiri dahi bu olaydı Rusya'nın pâyitaht-ı kadîmine mâlik olub Rusya Devleti mağlûbiyyetini ikrâr ile teklîf idecegim musâlaha şerâ'itini kabûl ider ümîdinde iken İngiltere Devleti Devlet-i Osmâniyye ile Rusya Devleti beyninde musâlaha akd itdirüb ehl-i İslâm üzerine me'mûr Rusya askerinin aleyhimize i'mâl olunmasını mü'eddî bir hâlet olmuşdur ve Fransa cenerallerinen Brandot bir takrîb İsvec Krallığı'na mütevâsıl olıncak Finlandiya memleketini Norvecya ile mübâdele ümniyyesiyle[7] ve zannına hıyânet ve düşmanlarımız ile akd-i ittifâk ve muhâdenet iderek Rusya memâlikinin muhâfazası tertîbi dahi ceneral-i müşârün-ileyhin ihtirâ'-kerdesi olub dîger tarafdan İngiltere Devleti

1 Teşekkî: Şikâyet etme, sızlanma.
2 Tebeddülât: Değişiklik.
3 Mücânebet: Bir şeyden sakınma, çekinme, çekilme, uzak durma.
4 Hacîl: Utanmış, utancından yüzü kızarmış.
5 Dimâr: Helak, mahv.
6 Kâşki: "Keşke, ne olurdu" gibi, özleme veya pişmanlık ifade eder.
7 Ümniyye: Umut, arzu, kuruntu.

Rusya'yı musâlahadan men‘ itmekle evvel emirde musâlahanın in‘ikâdında der-kâr olan te’ehhür ve te‘allülden[1] müte‘accib olub bi'l-âhare sulh niyyetinde olmadığı meczûmum oldukda asâkirimin Rusya'dan avdetlerini tenbîh eyledim Rusya memâlikinin bürûdeti sebebiyle asâkirimin avdeti mühlik[2] olub bu misillü mesâ'ib ve belâyâda Fransızların izhâr itdikleri metânetden şân ve şöhretleri tebeyyün iderek ölünceye dek gayret ve celâdetlerinden münfekk[3] olmadılar böyle mesâ'ibin müşâhadesiyle ben dûçâr-ı telâş oldum Avpura devletleri dahi mütehayyir olmuşlardır. Ancak askerimin nısfı mikdârı telef oldukdan sonra (**s.79**) bakiyyesi üzerine dahi gâlib gelmek dâ‘iyyesiyle ahd-i karîbde üzerimize hücûm ve ta‘arruz ideceklerini mukarrer bilürdüm)

Napolyon eger kendüsinin ber-vech-i bâlâ temennî itdigi üzre Moskova'da iken fevt olaydı şîşe-i şöhret ve şânı kırılmadın terk-i bezm-gâh-ı fenâ itmiş olurdı. Belki bu muhârebeyi açmadın fevt olaydı bunca nüfûsun kanına girmeden âhirete gitmiş olurdı. Ne çâre ki bir müddetden berü felekden gördigi müsâ‘adeye aldanub kibr ve gurûr getürdi ve nihâyet hırs-ı şân ile kendüsini göz göre böyle bir azîm vartaya[4] düşürdi.

Bu esnâda Fransızların İspanya'daki ahvâli dahi ma‘kûs ve menkûs idi.

Şöyle ki: Mukaddemâ beyân itdigimiz vechile İspanya'da bulunan İngiliz kumandanı Lord Velinkton[,] Badajoz gibi ba‘zı mevâki‘-i mühimmeyi zabt iderek Fransızların iki sene muhârebe ile nâ'il oldukları âsâr-ı muzafferiyyeti imhâ itmiş idi. Napolyon ise Rusya üzerine giderken İspanya'dan biraz asker alub götürmüş ve İspanya'daki ordularının umûm kumandanlığını İspanya Kralı olan birâderi Jozef'e ihâle eylemiş idi. Ve ol vakt Jozef'e virdigi ta‘lîmâtın hulâsası Fransa ile muhâbere tarîkini muhâfazadan ve lede'l-hâce İngilizlere karşu yürimek üzre Portekiz ve Endülüs ordularını birleşebilecek sûretde hâzır bulundurmakdan ibâret idi. Hâlbuki Fransızların İspanya'daki kuvve-i askeriyyeleri beş orduya münkasım idi ki Portekiz ve Endülüs ve Valans orduları ve şimâl ordusı ve merkez ya‘nî Madrid ordusıdır. Portekiz ordusı Mareşal Marmon[5] kumandasında bulunub elli bin neferden mürekkeb idi buna Portekiz ordusı ta‘bîr olunması bir emr-i i‘tibâri idi. Zîrâ ol vakt Fransızlar Portekiz hudûdundan ric‘ate mecbûr olarak ordugâhlarını Taj[o] Nehri sâhilinden Doro Nehri sâhiline nakl itmişler ve Portekiz memâlikini istîlâdan vazgeçerek karşularında bulunan kırk bin İngiliz ve yirmi bin Portekiz asâkirine karşu müdâfa‘aya hasr-ı nazar itmişler idi ve işbu Fransız ordusundan kasaba ve şehirlerin muhâfazasına me’mûr olan asker tefrîk olundukda bâkî otuz yedi bini meydân-ı harbe çıkabilürdi bu ise düşmanlarının kuvvetine nisbetle hadd-i kifâyede degil idi binâ'en-aleyh Mareşal Marmon kendüsine bir mikdâr askerle imdâd olunmasını istid‘â itmiş ise de Napolyon tarafından müsâ‘ade olunmamış idi. Endülüs ordusı elli sekiz bin neferden mürekkeb olub Mareşal Solt[6] kumandasında idi. Mareşal Solt ise Kadkes[7] Kal‘ası'nı muhâsara ile meşgûl oldığı cihetle dîger ordulardan münkatı‘ gihidir. Ve Valans ordusı elli sekiz bin neferden mürekkeb olub Mareşal Soşe

1 Te‘allül: Vesile ve bahane arama. Bir işten kaçınma.
2 Mühlik: Helak eden, öldüren, öldürücü.
3 Münfekk: Sökülen, ayrılan. İnfikâk eden. Ayrılmış olan.
4 Varta: Kurtuluşun zor olduğu yer. Teblike.
5 Mareşal Marmon: Frederic Auguste Louis Vies Marmont, Ragusa Dükü.
6 Mareşal Solt: Jean-de-Dieu Soult, Dalmaçya Dükü.
7 Kadkes: Cadaques, Girona, Katalonya, İspanya.

kumandasında bulunarak Valans memâlikinin muhâfazasıyla meşgûl (**s.80**) idi. Bu memâlik ise gâyet vâsi‘ oldığı hâlde İspanya ile Fransa'nın arasını vasl ider oldığından dîger ordulara yardım idemezdi. Şimâl ordusı kırk altı bin neferden ibâret oldığı hâlde Ceneral Dorsen[1] kumandasında bulunarak Kastil vilâyetini muhâfaza ider ve şehir ve kal‘aların muhâfazasına me’mûr olan neferât tefrîk olundukda dağları ve sahrâları kaplamış olan İspanyol çetelerine karşu ancak yirmi beş bin asker çıkarabilür idi binâ'en-aleyh bu cihetde muhâbere gâyet müşkil olub hatta çok def‘a Paris'den Madrid'e bir mektûb ancak iki ayda vâsıl olabilürdi. Ve Kral Jozef'in umûm kumandan nasb olundığı haberi oraya lede'l-vusûl Ceneral Dorsen Napolyon'un evâmir ve ta‘lîmât-ı mahsûsasını îfâ eylemekde bulundığından bahisle Kral Jozef'in emirlerini tanımayacağını beyân itmiş idi. Dîger kumandanların dahi mu‘âmelesi bu yolda olub Jozef'in umûm kumandanlığı lafzı murâd bir şey idi amn evâmiri yalnız ma‘iyyetinde bulunan Madrid ordusunda doğrıdan doğrıya câri olurdı bu ordu ise on dört bin râddesinde idi.

Fransız orduları böyle müteferrik ve perîşân hâlde ve mâlca müzâyakaları hadd-i kemâlde iken İngilizler (1812) sene-i Mîlâdiyye'si Mayıs-ı Efrencî'sinde harekât-ı ta‘arruziyyeye başladılar ve Haziran'da Salamank beldesi pîşgâhına vâsıl olub on gün zarfında bu beldeyi zabt eylediler ve Marmon anların hatt-ı ric‘ati üzerine yürimekle Velinkton Salamank'a avdet eyledi ve Temmuz içünde iki ordu yek-dîgere çatdı bir şiddetlü cenge başlandı. Marmon yaralandı Fransızlar mağlûb ve münhezim olarak ric‘ate mecbûr oldılar. Bunun üzerine Lord Velinkton ilerü yürimekle Ağustos-ı Efrencî'nin on beşinde Kral Jozef Madrid'i terk ve tahliyye ile Valans vilâyetine çekildi ve yirmi yedisinde Lord Velinkton gelüb Madrid'i zabt eyledi Eylül'ün evâ'ilinde dahi Mareşal Solt Endülüs'i tahlyiye ile Jozef'in yanına geldi ne yapılacağını müzâkere zımnında bir dîvân-ı harb akd olundı Erkân-ı Harb Re’îsi Mareşal Jordan'ın[2] re’yi üzre işbu merkez ordusıyla Endülüs ordusunun iki fırka olarak Taj[o] Nehri'ne doğrı sevki ve mümkün olursa Portekiz ordusıyla birleşmesi husûslarına karâr virildi ve iki ordu Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on sekizinde yola çıkub yirmi sekizinde Taj Nehri'ne vusûl buldı ve nihâyet Portekiz ordusıyla birleşerek bir büyük Fransız ordusı teşekkül itdi. İşte bu sırada Lord Velinkton Madrid'de duramayub girü çekilmekle Kral Jozef yine pâyitahtına dâhil oldı ve merkez ordusı pâyitahtın muhâfazasında ve Portekiz ordusı Kastil'de kaldı Endülüs ordusı dahi hilâl-i Kânûn-ı Evvel'de Taj Nehri sevâhilinde kışla-nişîn oldı.

(**s.81**) İşte bu sırada Napolyon ordusunun Rusya'da uğradığı felâketler kendü â‘dâsına mûcib-i şemâtet[3] olmakda idi. Napolyon ise ber-vech-i bâlâ tebdîl-i kıyâfet iderek ve ümerâ-yı askeriyyesinden birkaç zât ile birlikde ordusını terk ile hafiyyen Avrupa'yı yazub geçerek Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin on sekizinde pâyitahtı olan Paris'e vâsıl oldukda ordusunun uğradığı azîm felâketlerin te’sîrâtını unutdurmak ve efkâr-ı âmmeyi başka bahislere sarf ve tahvîl itdirmek üzre mukaddemâ Ceneral Male'nin Paris'de çıkarmış oldığı fesâddan bahisle bundan dolayı vükelâsını tekdîr itmiş ve bu mes’eleyi i‘zâm idüb hattâ Şehremîni Mösyö Froşo'yı taht-ı muhâkemeye aldırmış idi. Ve nâsı bu vechile aldatmakda oldığı hâlde kuvve-i askeriyyesinin tanzîmine sa‘y iderdi. Ve akdemce sene-i âtiyye kur‘asını çekdirmiş

1 Ceneral Dorsen: Ceneral Dorsenne, Jean-Marie-Pierre-François Doursenne.
2 Mareşal Jourdan: Jean-Baptiste Jourdan, Jourdan Kontu.
3 Şemâtet: Düşmana belâ, gam ve tasa geldiğinde şâd olup sevinmek.

idüginden bu kerre Paris'e avdetinde yüz kırk bin asâkir-i mu'alleme müheyyâ bulunmuş idi. Bir seneden berü ta'lîm olunmakda olan yüz tabur asâkir-i milliyye buna ilâve olundığı takdîrde iki yüz kırk bin neferden mürekkeb bir ordu sevk idebilecek idi. Napolyon'un hesâbmca Rusya'da felâket-zede olan büyük ordusunun döküntdilerinden yüz elli bin Fransız ve elli bin müttefik asâkir toplanabilecegine nazaran dört yüz kırk bin neferden mürekkeb bir cesîm ordu ile Rusya üzerine yürüyebilecegini ümîd idiyordı. Hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre büyük ordusı kâmilen mahv ve perîşân olarak ümerâ ve zâbitânı birkaç bin döküntdi asker ile Konisburg'a ilticâ idüb anlar dahi Konisburg ahâlîsi tarafından tazyîkât görmekde idiler. Ve o sırada bir vak'a-i fevka'l-âde Fransızların ahvâlini bir mertebe daha ağırlaşdırmış idi.

Şöyle ki: Mareşal Makdonalt[,] Bremderiga havâlîsinde ta'lîmâta intizâr ile izâ'a-i evkât itdikden sonra Rusyaluların her tarafdan hücûmunı görüb derhâl Tilsit üzerine hareket itmiş idi. Anın fırkasına dâhil olan Prusya Kumandanı Gravert ise dürlü bahâneler ile arkadan ağır ağır yürimekde idi.

Ve Prusyalular Gravert'in taht-ı kumandasında bulundukları hâlde Prusya zâbitânından olub Fransızların hasm-ı eleddi[1] olan Ceneral York'un Prusya ordusunda pek ziyâde nüfûzı var idi. Ve Berezina Vak'ası'ndan sonra Ruslar ilerüye hareket itmekde olub Vitcensestayn ordusı Makdonalt'ın yolını kesmek üzre Konisburg üzerine teveccüh eylemiş ve Çiçakof Fransızların döküntdilerini kovalamakda bulunmuş ve Kutuzof dahi ordusuna Vilna'da istirâhat virmiş idi. Vâkı'â Ruslar dahi şiddet-i şitâdan çok hasârâta uğrayub üç yüz bin neferleri yüz bine tenezzül itmiş idi. Lâkin (**s.82**) bu yüz bin nefer her vechile muntazam hâlde bulunduklarından başka nâ'il oldukları muzafferiyyet hasebiyle cesûr idiler. Ve İmparator Aleksandri ordusunun galebesini işitdigi gibi derhâl Vilna'ya gelüb Kutuzof'a ve sâ'ir cenerallerine fevka'l-âde mükâfâtlar itmekle berâber gerek Prusya'nın ve gerek Avusturya'nın Fransa ittifâkında bulunmaları taht-ı mecbûriyyetde oldığını bilerek hemân hiç olmaz ise Prusya'yı dâ'ire-i ittifâkına idhâl idivirmek tedâbîrine teşebbüs eyledigi sırada kendi memâlikine bir yer ilâve itmek dâ'iyyesinde bulunmayub maksadı Almanları Napolyon'un pençe-i zulmünden tahlîse münhasır idügini ve Prusyalular ister ise Lehistân'daki hisselerini kendülerine i'âde idecegini ve Lehistân içün bir hükûmet-i mahsûsa teşkîl eyleyecegini Avrupa'nın ve ale'l-husûs Almanya'nın her tarafına i'lân itdirdi. İşte bu sırada Vitcensestayn ordusı dahi Prusyaluları celb idebilmek üzre adım adım Makdonalt ordusunun arkasından yüriyüb Ceneral York ile muhâbereye girişmiş idi. Nihâyet zîrde beyân olunacağı vechile Prusyalular Rusya ordusuna mültehik[2] olıvirmişdir.

Biz şimdi gelelim vekâyi'-i dâhiliyyemize. Avrupa'nın böyle kanlu muhârebeler ile meşgûl oldığı esnâda Devlet-i Aliyye bî-taraf bulunarak bu fırsatdan istifâde ile umûr-ı dâhiliyyesinin ıslâhına hasr-ı nazar eylemek lâzım geldiginden ol vakt ne dürlü işler ile meşgûl bulundığının ber-vech-i âtî beyânına ibtidâr[3] olunur.

1 Hasm-ı eledd: İnatçı düşman.
2 Mültehik: İlhak etmiş, ilhak olunmuş, katılmış.
3 İbtidâr: Bir işe sür'atle, çabuklukla başlama.

Vekâyi'-i Dâhiliyye

Şânî-zâde Târîhi'nde tahrîr olundığı üzre Şeyhü'l-islâm Ömer Hulûsi Efendi pîr-i fâni olub zâten hadîdü'l-mizâc oldığı hâlde sinni ilerüledikce hiddeti dahi ziyâdeleşdiginden artık hânesinde ihtiyâr-ı inzivâ itmek üzre irzâ olunmağla ve Süleymân Fâ'ik Efendi'nin beyânına göre mücerred za'f-ı pîrîleri cihetle isti'fâ itmekle işbu bin iki yüz yirmi yedi sene-i Hicriyye'si Cumâde'l-âhire gurresinde azl ile yerine Dürrî-zâde Abdullâh Efendi sâniyyen Şeyhü'l-islâm oldı.

İstanbul Kadısı Hammâmî-zâde Râşid Efendi öteden berü bulundığı mansıblarda büyükler ile imtizâc idemeyüb münâza'a çıkarageldiginden li-ecli't-te'dîb[1] evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de Gelibolı'ya nefy olundı.

Sâbıkâ Vekâyi' Kâtibi Köse İbrâhîm Efendi hakkında dahi şeyhü'l-islâm-ı cedîdin infi'âl-i kadîmi oldığından kezâlik evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de Mağosa'ya iclâ kılındı.

(**s.83**) Anadolı pâyelülerinden Ankara'da ikâmete me'mûr olan meşhûr Hâce Münîb Efendi ile Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Ömer Hulûsî Efendi miyânelerinde fi'l-asl münâfese[2] oldığı hâlde akdemce Ankara'da zuhûr iden fitne ve ihtilâl ale'l-ımıyâ[3] Münîb Efendi'ye azv ve isnâd olunarak menfâsı maskat-ı re'si olan Ayıntâb'a tabvîl olunmuş idi. Ayıntâb'a giderken esnâ-yı râhda Cebbâr-zâde'ye tesâdûf iderek anm tarafından şefâ'at olunmağla ve bu esnâda ber-vech-i bâlâ Ömer Efendi dahi meşîbatdan ma'zûl bulunmağla Münîb Efendi'nin Ayıntâb'a i'zâmından sarf-ı nazar olunub arpalığı mahsûliyle ta'ayyüş iderek Güzelhisâr-ı Aydın'da mütekâ'iden ârâm itmesine müsâ'ade buyuruldı.

Cumâde'l-âbire'nin on dördünci Çehârşenbe güni ömri henüz doksan bir gûne resîde olan Şeh-zâde Bâyezîd ve Receb'in dördünci güni Şeh-zâde Murâd fevt olarak pederleri Sultân Mahmûd Han-ı Adlî hazretlerini dil-figâr[4] idüb gitdiler.

Tepedelenli Alî Paşa Arnavudluk'da refte refte tezyîd-i kuvvet iderek Toskalık kıt'asını kabza-i tasarrufuna geçürdükden sonra Kiğalık tarafına dahi ta'arruza başlayub hattâ bu esnâda Debreli Yûsuf Beg üzerine harekete kıyâm itdigine mebnî Yûsuf Beg dahi esbâb-ı müdâfa'aya teşebbüs iderek Kiğalık kıt'asında bulunan mîr-i mîrân ve sâ'ir hânedân ve müte'ayyinân[5] ile ittifâk itmiş idi. Şu hâle nazaran Kiğalar ile Toskalar beyninde bir muhârebe kapusı açılmak üzre oldığı istihbâr olunmağla evâ'il-i Receb'de taraf-ı serdâr-ı ekremîden Alî Paşa'ya tevbîh ve tehdîdi hâvî bir kıt'a emirnâme-i sâmî gönderilmişdir. Sûreti zîrde (2) rakamıyla tahrîr olunur.

Tepedelenli Alî Paşa-zâde Vezîr Velî Paşa Ordu-yı Hümâyûndan me'zûnen avdet ve mansıbı olan Mora cânibine azîmet idüb henüz hilâl-i râhda iken Moralılardan ve ekseri Rûm tâ'ifesinden birçok halk İstanbul'a gelüb Rikâb-ı Hümâyûna ârzûhâl takdîmiyle Velî Paşa'dan şikâyet iderek yine Mora'ya gelürse ekser ahâlî dağılub Cezâ'ir-i Seb'a'ya firâr

1 Li-ecli't-te'dîb: Uslandırmak için.
2 Münâfese: Haset, kin, çekememezlik, gizli düşmanlık.
3 Ale'l-ımıyâ: Körü körüne.
4 Dil-figâr: Gönlü yaralı.
5 Müte'ayyinân: Eşraftan olanlar, ileri gelen kimseler.

ideceklerinde şübhe yokdur dimeleri üzerine evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de Velî Paşa'ya emr-i şerîf gönderilerek Yenişehir'de biraz meks ve tevakkuf ile ba'dehu vârid olacak emre intizâr eylemesi iş'âr ile keyfiyet Ordu-yı Hümâyûna havâle kılınmış idi. Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığı üzre ba'zı emârâta nazaran Moralıların dimâğında fesâd ve fitne sevdâsı olub bu cihetle Arnavudların Mora'da yerleşmelerini istemedikleri ve Rusyalu Sırp ahâlîsinin ezhânını ihlâl ile isyâna kıyâm itdirdigi gibi Mora'da dahi bir isyân ve ihtilâl çıkarmak üzre sa'y ve fesâddan hâlî olmadığı elsine-i ukalâda şâyi' iken (s.84) müteşahhısândan Moralı Bekir Beg ve ricâl-i devletden ba'zı zevât Mora'daki emlâk ve akârât ve sâ'ir gûne menâfi' ve ticârât mahsûllerini tervîc ve muhâfaza niyyetiyle gerek kendülerine ve gerek âmmeye ba'd-ez-în dokunacak mazarrâtdan gaflet iderek şâkîlerin tarafını iltizâm ve mes'ûlleri karîn-i kabûl olmak esbâbına sa'y ve ihtimâm itmeleriyle ricâl-i devletden Moravî Yûsuf Âgâh Efendi tahkîk-i mâdde ve tevsik-i mâ-beyn içün Mora'ya gönderildi. Ve hilâl-i Şa'bân'da Velî Paşa uhdesine Tırhala sancağı ve İçilli Ahmed Paşa'ya Mora eyâletini bi't-tevcîh def'-i münâza'a idildi.

Sadr-ı â'zam Laz Ahmed Paşa gâyet pekgözli ve avâkıb-ı umûrı düşünmez bir zât olub vakt-i harbde işe yarar mütâla'asıyla makâm-ı Sadârete getürülmüş idi. Hâlbuki fart-ı cür'eti hasebiyle Yergögi tarafma geçdikde ba'zı mühendisîn kendüsine fenn-i harb iktizâsmca ba'zı mütâla'ât arz itdikce ben böyle şeyleri senden mi öğreneceğim deyü itâb ve tekdîr idüb fenn-i harbe tevfîk hareket itmeyerek nihâyet bâlâda beyân olundığı üzre Ordu-yı Hümâyûnun bir kısmını karşu tarafda bırağub kendüsi güc hâl ile Ruscuk tarafına geçmeğe mecbûr olmuş ve bu cihetle Cebbâr-zâde ile birçok rü'esâ ve efrâd-ı askeriyye Eflâk yakasında kalmış ve bu kerre Rusya musâlahası takarrur idicek artık anın sadâretde bekâsından bir fâ'ide görülemeyeceği müsellem oldığına mebnî azliyle yerine müdîr ve müdebbir bir zâtın nasbı muvâfık-ı hâl ve maslahat görülmüş idi. Hâlbuki Rusya musâlahasından sonra Devlet-i Aliyyece en mühimm olan mevâddan biri Sırbistân mes'elesi oldığından evâhir-i Şa'bân'da Laz Ahmed Paşa azl ile yerine Sofya cânibi ser'askeri olan ve Sırpluların te'dîb ve terbiyyesine me'mûr bulunan Hûrşîd Paşa sadr-ı â'zam oldı.

Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığı üzre ba'zı mukarrebînin sevkiyle Ramazân'ın dokuzuncı güni Kâ'immakâm-ı Sadr-ı Âlî Şâkir Ahmed Paşa azl olunarak yerine kudemâ-yı Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Mehmed Rüşdî Efendi bâ-rütbe-i vezâret kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldı. Ve selefinden sarf ve tahvîl olunan Anadolı eyâleti uhdesine tevcîh ve ihsân buyuruldı. Mervîdir ki Şâkir Paşa hüsn-i idâreye muvaffak olarak Sultân Mahmûd Han Hazretleri'nin hüsn-i teveccühüni celb ile makâmında kesb-i istiklâl itmiş idi bu ise mukarrebînin işine elvirmedigine mebni istedikleri yolda kullamlabilecek leyyinü'l-cânib[1] birinin kâ'immakâmlığa getürülmesi mültezemleri oldığından her ne dimişler ise deyüb Şâkir Paşa'yı azl ile yerine Rüşdî Efendi'yi nasb itdirmişlerdir.

Rüşdî Paşa'nın oğlu olub asrınız vüzerâsından bulunan ve karîbü'l-ahdde vefât (s.85) iden merhûm Mu'ammer Paşa'dan bi'z-zât alınan ma'lûmâta nazaran Rüşdî Paşa fi'l-asl Erzurûm ulemâsından Seyyid Alî Efendi nâın zâtın oğlı olub unfuvân-ı şebâbında[2] tahsîl-i

1 Leyyinü'l-cânib: Yumuşak tabiatlı, sıcak kanlı kimse.
2 Unfuvân-ı şebâb: Gençliğinin en parlak zamanında.

ma'ârif ve kitâbete verziş[1] iderek on sekiz yaşına bâliğ oldukda pederinin ruhsatıyla seyâhata çıkarak Haleb'e lede'l-vusûl vâlîsi tarafından ba'zı hidemâtda istihdâm olunub ba'dehu bir müddet mektûbcılık ile ba'zı vüzerâ-yı izâmın ma'iyyetlerinde ve ba'dehu Anapa vâlîsi meşhûr Ferah Alî Paşa'nın dîvân kitâbetinde bulunmuş ve Ferah Alî Paşa'nın inhâsıyla uhdesine hâcelik rütbesi tevcîh olunmuşdur. Anapa'dan Dersa'âdet'e avdetinde Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa'ya dîvân kâtibi olub anın vefâtından sonra Dersa'âdetce ba'zı hidemâtda ve ba'dehu Mısır'ı Fransaludan tahlîs içün sevk olunan ordunun nüzûl emânetinde ve ba'de'l-avde ba'zı vüzerâ-yı izâm kapu kethüdâlıklarında ve bir aralık Selanik mübâya'acılığında ve yeniçeri efendiligi ve başmuhâsebe ve nişâncılık gibi menâsıb-ı dîvâniyyede ve iki yüz yirmi dört târîhinde Sofya nezâretinde bulunmuş ve yirmi yedi senesi Ramazân'ında ma'zûlen hânesinde mukîm iken uhdesine rütbe-i vezâretle sadâret-i uzmâ kâ'immakâmlığı tevcîh kılınmışdır.

Sikadan mervîdir ki Rüşdî Efendi ol vakt Üsküdar arkasında Nuhkuyısı nâm mahalde hâlâ Köprili Konak deyü ma'rûf olan konakda mukîm ve haylî müddet ma'zûl kalarak zügürtlük ile giriftâr-ı azâb-ı elîm olub hattâ hulûl idecek îd-i fıtırda[2] ber-mu'tâd mu'âyede içün ba'zı zevâta gitmek üzre bir kat yabanlık elbisesi[3] bile olmadığından eski çakşurının[4] içüni dışına çevirmek üzre ivâz ile derziye göndermiş oldığı hâlde ale's-sabâh Mâbeyn-i Hümâyûndan bir ağa gelüb silâhdâr ağa tarafından med'ûv[5] oldığını haber virmiş olmasıyla ucâleten çakşurı derziden getürdüb giymiş lâkin bu da'vete kendüsince bir münâsebet aldıramadığından ağa ile berâber hânesinden çıkub mütefekkirâne ve mütehayyirâne iskeleye indikde üç çifte Mâbeyu-i Hümâyûn kayığı âmâde oldığını göricek daha ziyâde merâk itmiş ağa ile birlikde kayığa binüb Mâbeyn-i Hümâyûna vardıkda doğrı silâhdâr ağanın resm odasına götürülmüş acaba bu ne olacak deyü düşünüb dururken silâhdâr ağa odaya girüb efendiyi üst başa geçürmek gibi vüzerâya mahsûs ri'âyetler göstermiş Rüşdî Efendi hakîkat-i hâlden bî-haber olub kâ'immakâmlık ise hayâl ve hatırından geçmemiş bir mesned-i sâmî oldığı cihetle bu mu'âmelât-ı nâ-geh-zuhûrdan dolayı ne yapacağını şaşırmış ba'dehu silâhdâr ağa delâletiyle huzûr-ı hümâyûna girüb uhdesine rütbe-i vezâret ile sadâret-i uzmâ kâ'immakâmlığı tevcîh buyurulmuş ve Rüşdî Efendi de esbâb-ı vezâretden bir nesne olmadığı hâlde Şâkir Paşa'nın esbâb-ı vezâreti kendüsine virilmiş (s.86) olmasıyla hemân Bâb-ı Âlî'ye varub selefinin esbâb-ı haşm ve dârâtı ile tanzîm-i umûr-ı devlete mübâşeret eylemişdir.

Rusya musâlahası takarrur iderek Karadenizce bir gâ'ile kalmadığından Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Mehmed Paşa avdete me'zûn olmağla Ramazân'ın on üçüncü güni Donanma-yı Hümâyûn ile Tersâneye gelmişdir.

Mağnisa'da mukîm olan Sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa hilâl-i Ramazân'da âzm-i dâr-ı bekâ olub vâfir-i nükûdu zuhur itmekle ol vaktin âdet-i câriyyesi üzre cânib-i mîr-i mîriden zabt olunarak haylîce menâfi'-i hazîne husûle gelmişdir.

1 Verziş: İşletme, çalışma.
2 Îd-i fıtr: Ramazan bayramı.
3 Yabanlık elbisesi: Konuk olarak bir yere giderken veya belirli günlerde giyilen yeni giysi.
4 Çakşur: Şalvar.
5 Med'ûv: Davet olunan. Çağırılmış. Davetli.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Zülüfli Baltacılar Ocağı'nda silâhdâr ağa kahvecibaşılığından muhrec İbrâhîm Ağa-zâde Alî Ağa'nın sulbünden nefs-i Za'ferânborlı'da bin yüz elli altı senesi evâsıtında mütevellid ve Sarı Mustafâ Paşa Kethüdâsı dinmekle ma'rûf Kapudan-ı Deryâ Benli Hâcı Mustafâ Paşa'nın akrabâsından olmak hasebiyle yetmiş üç senesi evâhirinde Dersa'âdet'e vârid olub kitâbet ve inşâ tahsîli ile meşgûl olmuş idi. Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis asrında ref' olunan Baltacı Ocağı Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin cülûsunda tekrâr tecdîd ve ihyâ olundukda o dahi buraya çerâğ ve ba'dehu ağa yazıcısı ve yüz doksan üç senesinde Darbhâne emîni ve doksan dokuzda şehremîni ve iki yüz târîhinde tersâne emîni olmuş ve müte'âkiben uhdesine rütbe-i vezâretle Hanya mansıbı ve iki yüz bir senesinde Diyârbekir eyâleti ve müte'âkiben İçil sancağı ve ba'dehu Bender Kal'ası muhâfızlığı ve çend mâh mürûrunda Cidde mansıbı ve ba'dehu Boğazhisârı muhâfızlığı ve iki yüz beşde Mısır eyâleti ve yedide Anadolı eyâleti tevcîh buyurulmuş ve müte'âkiben makâm-ı sadârete getürülmüş ve on üç târîhinde azl ile li-ecli'l-ikâme[1] Sakız'a ve ba'dehu mukâta'ası olan Mağnisa'ya gönderilmiş idi. Bu kerre orada vefât eyledi. Rahmetu'llâhi aleyh.

Şevvâl'in ikinci güni Mısır'da Câmi'-i Ezher Şeyhi ve te'lîfât-ı kesîre sâhibi olan Şeyh Şarkâvî tayy-i tomâr-ı hayât idüb gitmişdir. Rahmetu'llâhi aleyh rahmeten vâsi'aten.

Şevvâl'in üçünci güni Ordu-yı Hümâyûnda ber-mu'tâd tevcîhât icrâ olundı me'mûrînin ekseri yerlerinde ibkâ kılındı. Yine ol gün tevcîhât-ı vüzerâ vukû' buldı.

Şöyle ki: Rûmili eyâleti sâbıkâ Şehirköyi Muhâfızı Alî Paşa'ya ve Silistre eyâleti Tırnovi muhâfazasında bulunan Kapudan-ı esbak Hâfız Alî Paşa'ya ve Yergögi muhâfazası şartıyla İlbasan sancağı ve ilhâkan Ohri ve Vidin ve Nigbolı ve Nigde sancakları sâbıkâ Silistre vâlîsi (s.87) Aliyyüddin Paşa'ya ve Selanik ve Kavala sancakları Sirozî İsma'îl Beg'e ve Bolı sancağı Burusa'da ikâmet üzre olan Abbâs Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Şevvâl'in beşinci Cum'airtesi güni Rikâb-ı Hümâyûnda icrâ olunan tevcîhâtda dahi Muhibb Efendi defter emîni oldı.

Ber-vech-i bâlâ Bükreş'de musâlahanâme[2] imzâ olundığı gibi Devlet-i Aliyye hemân ıslâhât-ı dâhiliyyeye başlamış ve mütegallibe gürûhunun izâle ve istîsâlleri husûsını mebde'-i ıslâhât ittihâd eylemişdir.

Ez-ân-cümle Bilecik Voyvodası Kalyoncı Alî Ağa mütegallibe gürûhundan olub civârında vâki' kazâların â'yânlarını kendi tarafından azl ve nasb ile gitdikce ol tarafda dâ'ire-i nüfûzını tevsî' itmekde idi. Ve evâmir-i devlete çendân[3] itâ'at itmez idildi. Hattâ kaç yıldır Rusya seferi müntedd oldı her yıl bâ-fermân-ı âlî sefere me'mûr idildi ne de kalkub orduya gitdi ve ne de asker irsâl itdi. Bu makûle mütegallibenin izâle ve istîsâlleri ise musammem oldığı hâlde sefer münâsebetiyle vakt-i müsâ'ide ta'lîk olunmakda idi Bükreş'de akd-i musâlaha olundığı gibi hemân şakî-i merkûmun izâlesi içün Kocaili Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Hâcı Azîz Paşa'ya fermân-ı âlî gönderildi o dahi hemân hareket itdikde Kalyoncı askerini cem' ile karşu geldi ise de lede'l-muhârebe bozulmuş ve firâr idüb giderken

1 Li-ecli'l-ikâme: Yerine koymak için.
2 Musâlahanâme: Barış antlaşması.
3 Çendân: Gerçi, her ne kadar.

ba'zı me'mûrîne tesâdüf itdikde yine mukâbeleye kıyâm itdiyse de tutılub i'dâm ile ser-i maktû'ı hilâl-i Şa'bân'da Dersa'âdet'e gönderilmiş idi. Ba'dehu Aziz Paşa yine mütegallibe gürûhundan Pâzârköyi Â'yânı Es'ad Beg üzerine me'mûr oldı bu esnâda varub muhârebe itdikde Es'ad Beg dahi bozılub firâr itmekle yed-i tagallübünde olan yerler zabt idildi.

Dimetoka'da merfû'ü'l-vezâre mukîm olan Çelebi Ahmed Paşa fi'l-asl zulm ile meşhûr oldığı hâlde mukaddemce sürici nasb olundukda ibâdullâhın emvâl ve eşyâsını sürüb götürmüş oldığı nezd-i hümâyûnda tahakkuk eylemiş oldığına binâ'en ibtidâ ismi defter-i vüzerâdan terkîn[1] ve ba'dehu evâsıt-ı Şevvâl'de nokta-i vücûdı dahi sahîfe-i rüzgârdan hakk olunub ser-i maktû'ı Dersa'âdet'e getürüldi ve mevki'-i ibrete konılub teşhîr idildi.

İşhu Hamîd Paşa'nın eniştesi olub merfû'ü'l-vezâre Haleb'de ikâmete me'mûr olan Ebû Merak Mehmed Paşa'nın Haleb'de li-garaz fitne ihdâsına sâ'î oldığı Haleb Vâlîsi Çelebi Râgıb Paşa tarafından inhâ olunmağla o dahi bâ-fermân-ı âlî işbu yedi senesi evâhirinde i'dâm olunmuşdur.

(s.88) Bu esnâda Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Samanî-zâde Ömer Hulûsî Efendi'nin vefâtı vukû' bulmağla terceme-i hâli ber-vech-i âtî beyân olunur.

Merhûm-ı müşârün-ileyh bin yüz elli sekiz senesinde İstanbul kadısı ve bin yüz altmış üç senesinde âzim-i dâr-ı bekâ olan Samanî-zâde Hasan Efendi nâm-ı fâzıl be-nâmın oğlıdır bin yüz kırk senesinde tevellüd idüb unfuvân-ı şebâbında tahsîl-i ilm ve kemâle sa'y ile ikmâl-i zât iderek (1162) senesinde Şeyhü'l-islâm İsmâ'îl Efendi-zâde Mehmed Es'ad Efendi'den ru'ûs aldı ba'dehu kâ'ide-i tarîk üzre medreseden medreseye nakl ve terakkî ve her birinde bi'z-zât tedrîs ile şürût-ı vâkıfîne muhâlefetden tevakkî[2] iderek (1191) senesinde İzmir kadısı oldı Fevka'l-âde iffet ve istikâmet ashâbından olmasıyla bir sene-i kâmile ol şehr-i şehirde gâyet iffet ve adâlet ile icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye idüb avdetinde kemâ fi's-sâbık mütâla'a-i kütüb ile meşgûl iken [11]98 senesinde Mısır mollâsı olub anda dahi bir sene kemâl-i iffet ve salâbet ile icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye eyledi ve ol esnâda Mısır-ı Kâhire'de ta'ayyün iden cebâbireye[3] mağlûb olmayub (el-ulemâ'u ümenullahi alâ halkihî)[4] hadîs-i şerîfi muktezâsıyla amel ve hareket ve bu cihetle ikmâl-i şân-ı ulemâya bezl-i makderet[5] itdi. Ba'de'l-avde bin iki yüz senesinde Mekke-i Mükerreme kadısı oldı bir sene sonra dönüb İstanbul'a geldi ve (205) târîhinde İstanbul kadısı oldı ve bir sene sonra Anadolı pâyesi aldı ve (209)'da bi'l-fi'il Anadolı kazaskeri oldı ve (211)'de Rûmili pâyesi aldı ve (12)'de bi'l-fi'il Rûmili kazaskeri oldı bir sene müddet-i örfiyyesini adâlet üzre ikmâl ile infisâlinden sonra mütâla'a-i kütüb-i fikhiyye ile meşgûl iken (1215) senesinde şeyhü'l-islâm oldı üç seneye karîb müddetde kemâ yenbagî[6] icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyyeye dikkat ve tevcîhât-ı ilmiyyede dâ'imâ ehliyyete ri'âyet eyledi ba'dehu azl ile Beglerbegi'de iştirâ eylemiş oldığı sâhilhânesinde ihtiyâr-ı inzivâ itdi. (22) senesinde bir günlük azl ve nasbından dolayı münfa'il iken (25) senesinde yine şeyhü'l-islâm oldı ve işbu yedi senesinde ber-vech-i bâlâ azli vukû' buldı. İntisâb ve

1 Terkîn: Yazılı bir şeyi bozma, çizme, silme.
2 Tevakkî: Sakınma, çekinme, korunma.
3 Cebâbire: Cebrediciler, zorlayıcılar, zorbalar.
4 "Yaratılanların en güvenilirleri alimlerdir."
5 Bezl-i makderet: Elinden geldiği kadar yapma.
6 Kemâ yenbagî: İcap ettiği gibi.

ta'alluk sâyesinde rütbe ve mansıb arayan nâ-ehiller anın mîzân-ı adâletinden[1] kurtulub memnûn kaldılar. Az vakt mürûrunda ya'nî evâsıt-ı Şevvâl'da sâhib-i terceme çend rûz hasta oldukdan sonra tayy-i sicill-i hayât itdi. Rahmetu'llâhi aleyh rahmeten vâsi'aten. Ömürleri seksan yedi seneye karîbdir.

Evvelki meşîhatinde Otlakcı Yokuşı başında hücerât-ı adîde ile bir câmi'-i şerîfi hâvî inşâ eylemiş oldığı Kalenderhâne sofasında[2] medfûndur.

(s.89) Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Dimitraşko Beg nezd-i evliyâ-yı umûrda Rusya câsûsluğı ile müttehem olub hattâ vak'a-i Selîmiye'de devr-i ebvâb-ı kibâr iderek muhâlifînin efkârını ihlâl ile ol vakt müretteb olan Nizâm-ı Cedîd askerinin ilgâsına sa'y[3] itmesi dahi Rusyaluya bir hidmet eylemiş olmak garazına haml olunmuş idi ve bu kerre Bükreş'de akd olunan meclis-i mükâlemede mükâleme tercümânı bulunmağla görilan etvâr ve mişvârı dahi ol zannı te'kîd itmiş idi binâ'en alâ-zâlik ref' ve izâle-i vücûdı musammem olarak vakt-i münâsib gözedilür idi bu kerre ber-vech-i bâlâ mükâleme maslahatının hitâmıyla Memleketeyn beglerinin nasbı eyyâmı ve tamâm mîr-i mûmâ-ileyhin izâlesi hengâmı oldığından icrâ-yı muktezâsı içün hafiyyeten sadr-ı â'zama hatt-ı hümâyûn gönderilmiş idüginden otağ-ı sadr-ı â'zamîye da'vet olunub geldiginde kavâslar kılıc üşürüb i'dâm eylemiş oldukları haberi mâh-ı Zi'l-ka'de'nin yirmi birinci güni Dersa'âdet'e vâsıl olıcak Bâb-ı Âlî'de tercümân vekîli bulunan birâderi dahi i'dâm olunmuşdur.

Gurre-i Zi'l-hicce'de beş guruşa râ'ic olmak üzer cihâdiyye nâmıyla bir sikke kat'ına başlandı. Ve fındık rub'iyyesi dinilan altun mukaddem yüz paraya giderken taşralarda üçer guruşa geçer oldığından bu kerre yüz on paraya alınub virilmesi emr olundı. Bu nisbet üzre yaldız altunı on guruşa ve fındık altum dokuz guruşa râ'ic olub ancak ecnebî sikkeleriyle ahz ve i'tâ men' ve yasağ kılındı ve her kimin yedinde ecnebî sikkesi bulunursa doksan güne kadar Darbhâneye getürüb mîrî fî'âtı üzre sikke-i sultâniyye ile tebdîl eylemeleri içün her tarafa emirler neşr olundı ve mehl-i mezkûr mürûrunda kimesnenin yedinde ecnebî sikkesi bulunmaması sıkı emr ve tenbîh ve bu siyâk üzre taşralara fermânlar irsâl kılındı.

Ecnebî sikkelerinin mîrî fî'âtıyla tebdîlinde Darbhânece temettü' var ise de Şânî-zâde dir ki ekseri bu nev' nükûdı sermâye-i iddihârî olarak habs ve iddihâr iden ba'zı sarrâf ve tüccâr der-akab setr ve ihfâ[4] eylemeleriyle bu husûs yedinde bu makûle birkaç riyâl ve dînâr bulunub havâyic-i zarûriyyesine sarfa nâ-çâr olan fukarâ ve teng-dest ve erbâb-ı a'sârı ızrâr idüb taraf-ı beytü'l-mâle bir fâ'ide-i mu'ayyenesi dahi âşikâr olmadı.

Zi'l-hicce'nin evâsıtında Kara Osmânoğlı Ömer Ağa'nın ve evâhirinde Hâdim-zâde'nin vefâtları haberi geldi. İkisi dahi â'yânların pek zengînlerinden olmalarıyla ol vaktin âdeti üzre Ömer Ağa'nın zabt-ı muhallefâtı içün Enderûn-ı Hümâyûndan muhrec hâcegândan Nazîf Efendi ve Hâdim-zâde'nin zabt-ı muhallefâtı içün hâcegândan Sâlih Efendi ta'yîn (s.90) ve i'zâm kılındılar. Yalnız Ömer Ağa'nın üç bin kîselikden ziyâde muhallefâtı zuhûr ile câmib-i mîrîden zabt olunmuşdur.

1 Mîzân-ı adâlet: Adalet terazisi.
2 Metinde sehven "fazasında" şeklinde geçmektedir.
3 Sa'y: Çalışma, Çalışıp çabalama. Gayret sarfetme. Bir maksadın meydana gelmesi için elden geleni yapma.
4 İhfâ: Gizleme, saklama, saklanılma.

Zi'l-hicce'nin on yedinci güni telhîs-ı sadr-ı â'zamî geldi. Ordu-yı Hümâyûnun avdetiyle Edirne'ye muvâsalatı ma'lûm oldı. Binâ'en-aleyh eyyâm-ı harb oldığına nişâne olmak üzre Sarây-ı Hümâyûnda orta kapuda ve Şeyhü'l-islâm konağında ve sadreyn ve nakîbü'l-eşrâf konaklarında ve sâ'ir yerlerde merkûz olan tuğlar kaldırılub mahallerine vaz' ve hıfz idildi.

Bükreş Musâlahası iktizâsınca Sırplular Devlet-i Aliyye'ye mürâca'atla işlerini tesviyye itmeleri lâzım gelürken isyânda ısrâr itmeleri üzerine te'dîb ve terbiyyeleri lâzım gelmesiyle Dersa'âdet'den zu'amâ ve gedikliyân ve birkaç orta yeniçeri ve cebeciyân ve birkaç orta topcıyân sevk olundı ve pey-der-pey Ordu-yı Hümâyûna mühimmât irsâline müsâra'at kılındı.

Ba'zı Vekâyi'-i Irâk

Cild-i tâsi'de beyân olundığı vechile Kirmânşâhân vâlîsi bulunan Şeh-zâde Muhammed Alî Mîrzâ'nın teklîf ve ibrâmı üzre Bâbân sancağı Hâlid Paşa'ya virilüb Abdurrahmân Paşa dahi Köy ve Harîr sancaklarına kanâ'at itmiş idi üç ay sonra Abdurrahmân Paşa Muhammed Alî Mîrzâ'ın mukarreblerinden ba'zılarının tahrîki ile asâkir-i külliyye cem' iderek bağteten Bâbân sancağı'nın makarrı olan Süleymâniyye üzerine yürüyüb Hâlid Paşa ise mevcûd ma'iyyeti ile mukâbele idemeyecegini cezm iderek hemân Süleymâniyye'den firâr ile Mendelcin[1] tarafına giderek keyfiyyeti Bağdâd Vâlîsi Abdullâh Paşa'ya inhâ eyledi Abdullâh Paşa dahi hemân Kürdistân seferi içün ordusunun tanzîmine başladı Abdurrahmân Paşa ise te'eddüben Süleymâniyye'ye girmeyüb ancak bir sâ'at berüde Serçınar[2] nâm mahalle vürûd ve orada meks ve tevakkuf ile arz-ı mutâva'at yolunda Abdullâh Paşa'ya mürâca'at itdiginden ve mevsim-i şitâ olmak hasebiyle Kürdistân seferinin su'ûbeti der-kâr oldığından Abdullâh Paşa bi-hasebi'l-maslaha Köy ve Harîr sancaklarına ilâveten Süleymâniyye ya'nî Bâbân sancağını dahi Abdurrahmân Paşa uhdesine ihâle ile buyuruldısını gönderdi ve Hâlid Paşa'yı Bağdâd'a celb ile idâresi içün kendüsine Mendelcin mukâta'asını virdi. Lâkin Abdurrahmân Paşa İrân tarafdârı olmak hasebiyle ibkâsı devletce muzırr görüldükden başka mukaddema Abdullâh Paşa'nın vâlîligine sebeb-i müstakill olmuş idügine mebnî anı hiç saymaz oldığından Abdullâh Paşa anın evzâ'ına tahammül idemeyüb nihâyet anı azl ve Bâbân sancağını Hâlid (s.91) Paşa'ya ve Köy ve Harîr sancaklarını Süleymân Paşa'ya ihâle ve hil'atlerini iksâ ve asâkir-i külliyye ile hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da Bağdâd'dan çıkub Kürdistân üzerine hareket itdi. Abdurrahmân Paşa dahi kemâl-i celâdet ve istikbâr ile Süleymâniyye'den hareket iderek mukâbeleye şitâb eyledi. Kifri karyesinde telâkî-i saffeyn[3] vukû' buldı. Abdurrahmân Paşa Kölemenlerin top ve tüfenk âteşine bakmayub pek şiddetlü hücûm ve iktihâm itmekle Bağdâd ordusundaki aşâ'ir atlusı bozulmuş ve Kölemenlerin dahi çoğı müteferrik olmuş iken Bağdâd defterdârı ve Kölemenlerin ser-firâzı bulunan Dâvud Efendi pek ziyâde şecâ'at ve celâdet gösterüb askeri sebâta teşvîk ve teşci' iderek Kürdler üzerine şiddetlü âteş itdirmekle Abdurrahmân Paşa'nın askeri bozuldı ve pek çok ser-gerdeleri

1 Mendelcin: Mendelî, Irak.
2 Serçınar: Süleymaniye, Irak.
3 Telâkî-i saffeyn: İki tarafın, safın biribirine karşı gelip buluşması, karşılaşması, birbirine ulaşması.

telef oldı Abdurrahmân Paşa yirmi kadar atlu ile Kirmânşâh'a doğrı firâr itdi. Muhammed Alî Mîrzâ mukaddemâ Hâlid Paşa'yı tesahub iderken bu kerre bi'l-akis Abdurrahmân Paşa'yı iltizâm iderek Abdullâh Paşa'ya nâme-i mahsûs ile bir âdemini gönderdi Abdullâh Paşa ısgâ itmeyerek cevâb-ı redd ile âdemini girü çevirdi ve kendüsi oradan avdet eyledi. Lâkin henûz Bağdâd'a vâsıl olmadan merhûm Süleymân Paşa'nın oğlı Sa'îd Beg gûyâ Abdullâh Paşa'yı istikbâl itmek şâyi'asıyla tedârük görüb bu bahâne ile Bağdâd'dan çıkarak Müntefik içüne firâr eylemiş oldığı haberi alındı. Sa'îd Beg'in firârı mücerred Abdullâh Paşa'dan havfa mebnî ise de Abdullâh Paşa anı başka ma'nâya haml ile telâşa düşdi. Çünki Kölemenlerin çoğı merhûm Süleymân Paşa'nın çerâğı olduklarından Sa'îd Beg'e mâ'il ve müteveccih bulunmalarıyla Sa'îd Beg'in Bağdâdca nüfûzı pek ziyâde olub hâricdeki aşâ'iri celb ve cem' ile Bağdâd üzerine yürise def'i müşkil olurdı. Binâ'en-aleyh Abdullâh Paşa hilâl-i Receb'de Bağdâd'a dâhil oldıysa da Sa'îd Beg'in hâricde bulunması kendüsince bir büyük endîşe idi. Feth Alî Şâh ise bâlâda beyân olındığı üzre Devlet-i Aliyye'nin hod be-hod Rusyalu ile akd-i musâlaha idivirmesinden dolayı münfa'il oldığı hâlde Abdurrahmân Paşa vak'asını lede'l-istihbâr bir büyük ordu sevk iderek Bağdâd havâlîsini nehb ve gâret itdirmege başladı. Abdullâh Paşa dahi tedârükât-ı seferiyyeye kıyâm ile müdâfa'aya niyyet eyledi. Fakat Sa'îd Beg'in hâricde bulunması kendüsince mûcib-i fikr ve endîşe olmağla bu niyyetini fesh iderek çâresiz İrânlu ile uyuşmak yoluna gitdi. Hemân Hâlid Paşa ile Süleymân Paşa'yı azl ile Bâbân ve Köy ve Harîr sancaklarını Abdurrahmân Paşa'ya ihâle ve hil'atini irsâl itdi.

Bu sûretle İrân askeri avdet idüb Hâlid ve Süleymân paşalar dahi Bağdâd'a geldiler.

(s.92) Abdullâh Paşa dahi hemân tedârükât-ı seferiyyesini ikmâl ile Müntefik üzerine hareket eylemişdir. Netîcesi inşâallâhu'l-kerîm sene-i âtiyye vekâyi'i sırasında beyân olunur.

İki devlet-i İslâmiyyenin Rusyaluya karşu müttefik bulunmaları zımnında muhâbere olunmakda iken İrânlunun bu misillü harekâtı aslâ kâ'ide-i safvet ve müsâlemeye tevâfuk itmiyordı. Bâbân begleri dahi yek-dîgerini istirkâb ile kimi Bağdâd'a ve kimi İrân'a düşerek ve tarafeyni birbirine düşürerek kendü hânedânlarının imhâsma ve ocaklarınm batmasına mü'eddî olacak mukaddimâtı hâzırlamakda idiler.

Zuhûr ve İntişâr-ı Tâ'ûn

İşbu yedi senesi evâ'ilinde Mısır'dan âmed ü reft[1] münâsebetiyle İzmir'e tâ'ûn hastalığı sirâyet itmiş idi. İzmir'den İstanbul'a bir ticâret gemisi gelürken içünde tâ'ûndan birkaç kişi fevt ve mellâhândan[2] ba'zıları hasta oldakları hâlde Dersa'âdet'e lede'l-vürûd gemiden çıkanlar Galata ve Begoğlı ve Tatavla'ya dağılub anlardan tâ'ûn hastalığı sirâyet ile ol taraflardan zuhûr itdi ve oradan İstanbul'a geçdi. Pek çok âdemler telef olmağa başladı. Fakat ba'zı kesân sâ'irleriyle ülfet ve ihtilâtdan kesilerek hânelerinde inzivâ ile tahaffuza kıyâm eylediler.

Şânî-zâde vukû'âtı bu vechile hikâye itdikden sonra dir ki bin iki yüz on altı senesinde

1 Âmed ü reft: Geliş ve gidiş.
2 Mellâhân: Gemiciler, kaptanlar, denizciler.

vukû' bulan kırân-ı intikâlîde[1] sâhib-i tâli'-i sâl olan kevkeb-i Utarid ve sâhib-i sâmin olan nahs-i ekberin râci'an mukâbelesine müteveccih olub beynlerinde takrîben on derece olmağla (ve kezâ yedillü alâ mevtin kesîrin min emrâzi menfûretin husûsan mine'l-vebâ')[2] ahkâmı tahmînen vakt-i sâl-kırândan[3] on sene mürûrunda ya'nî yirmi yedi senesi evâ'ilinde duhûl ve ol zamân tâ'ûn zuhûr idecegini ahkâmiyyûn tâ ol vakt tefevvüh ve iddi'â iderlerdi. El-uhdetü alâ men ya'tekidu ve alâ zu'mi men yedde'â. İntihâ

Ba'dehu Şânî-zâde dir ki ashâb-ı ülfet ve âmîzişden[4] cüz'î ve küllî musâb ve mükedder olmamış hiçbir ferd kalmamış iken re'y-i hakîmâne üzre taharrüse ve teterrüse ri'âyet iden erbâb-ı dikkatden bir âhâdın hânesine hıfz-ı Cenâb-ı İzzet ile nihâyetine kadar azâb-ı tâ'ûn isâbet ve sirâyet itmedi. Hakîr dahi dâ'ire-i âcizânemden zükûr ve inâsdan on beş kadar nüfûs-ı mahfûza ile bi-inâyet-i Rabbi'l-âlemîn cümlemiz ol saht-ı azîmden müsterîh ve emîn olub şu kadar ki ta'n-ı nâ-dân[5] ve mezemmet-i ba'zı ekâbir-i bî-irfân ve nifâk-ı süfehâ-yı akrân ile âzürde[6] ve gamm-gîn olduk ise de gördüm zamâne halkı nifâk üzre sâbiten nâ-çâr (s.93) cümleden kesilüb uzlet eyledim. Teselliyetiyle melâl-i hâtırı teskîn eyledik. Ma'a-hazâ ki gerek fukahâ ve gerek hükemâdan hiçbir kimesne bu illetin dahi sâ'ir ba'zı emrâz-ı sâriyye-âsâ sirâyetinde ihtilâf itmeyüh fakat ulemâ-i dîn sârî bi-izni'llâhi kaydıyla hakîkat-i hâli tebyîn itmişlerdir. Husûsan ki yüz sene kadar vakte gelince bu hummâ-yı vâfide-i iltihâbiyyenin bi'd-defa'ât ifnâ ve ber-bâd eyledigi memâlik-i efrenciyyede bunlardan kat'-ı nazar mukaddemâ eyâdî-i İslâm'da iken tâ'ûn ve vebâ aralık aralık ahâlîsini imâte iden Kırım ve Özi ve bunlar gibi memâlik ve enhâda karîbü'l-ahdde ba'de'l-istîlâ bu illet tahaffuz ve nezâret sebebiyle külliyyen münkatı' ve ma'dûm ve ez-cümle aşılama ilmi zuhûr ideli oralarda çiçek illeti dahi münkatı' derecesine geldigi erbâb-ı vukûfa ma'lûmdur. Bu mevâddın re'y-i hükemâ ve tedbîr-i etibbâya müte'allik husûsâtı te'lîfât-ı abd-i hakîrden tıbba dâ'ir olub cild-i evveli bâ-irâde-i aliyye tab' ve temsîl ve cild-i sânîsi hasbe'l-iktizâ ma'rûz olmayarak ile'l-ân te'hîr olunan hamsede tahrîr ve tastîr olunmuş olub kaldı ki vebâdan hazer ve ihtirâzın cevâzında ve belki vücûb ve iftirâzında dahi Sultân Selîm-i Evvel'in târîh-nüvîsi olub Heşt-Behişt nâm târîh-i hikmet-efzânın ve sâ'ir Fârisî ve Arabî bunca te'lîfât-ı mu'ciz-beyânın musannifi[7] olan İdrîs-i Bitlisî merhûmun dokuz yüz on yedi senesi hilâlinde zuhûr iden tâ'ûn-ı haşr-nümûn esnâsında edâ-i hacc ve ziyâretden sonra Âsitâne-i sa'âdet'e avdetlerinde Şâm ve Konya'da ba'zı ulemâ ve fukahâ ile bu husûsa dâ'ir mübâhase birle te'lîf-kerdesi olan risâle-i nefîsesine lecâce[8] ve ta'assubdan ârî nazar-ı munsifâne kâfidir. İntihâ

El-hâsıl ol vaktin hükmünce usûl-ı tahaffuziyyeye ri'âyet olunamayub tâ'ûn ise Dersa'âdet'de hükmüni ber-vech-i bâlâ bir sûret-i müdhişede icrâ itmekde ve gitdikce

1 Kırân-ı intikâl: Bir yerden başka bir yere geçmiş afet, bir topluluğun ve özellikle hayvanların büyük bir bölümünü yok eden hastalık veya başka sebep.
2 "Bu da delildir ki başta veba olmak üzere kötü hastalıklardan çok sayıda ölüm olacaktır."
3 Vakt-i sâl-kırân: İki gezegenin bir burçta bulunduğu yıldaki zaman.
4 Âmîziş: Uysallık, imtizaç, uyuşma.
5 Ta'n-ı nâ-dân: Cahillik yapmak, bilmezlik etmek, haddini bilmezlik etmek.
6 Âzürde: İncinmiş, kırılmış, gücenmiş.
7 Musannif: Kitap yazan. Yazar. Sınıflandıran. Kitab tertib eden. Tasnif eden.
8 Lecâc: Çekişme, inad etme, ayak direme.

şiddetlenmekde idi. Şöyle ki: Bâb-ı Âlî tarafından İstanbul kapularına hafîce muharrirler irsâl ve ta'yîn ve kal'a kapularından dışaruya taşınan mevtâları sebt-i defter itmeleri telkîn olunmağla derûn-ı İstanbul'da ba'zı cevâmi' ve mesâcid ve türbeler civârındaki mekâbire ve bunlara benzer mahâll-i sâ'ireye defn olunanlardan başka İstanbul kapularından geçürilen cenâzeler evâsıt-ı Ramazân'da ba'zen bin beş yüz ve ba'zen iki bin râddelerinde olub Galata ve Üsküdar ve Boğaziçi ile berâber yevmiyye ba'zen iki bin iki yüz ve ba'zen üç bini mütecâviz olurdı. Şânî-zâde dir ki meşîyet-i Bârî ile kemâ-kân veya mütemâdî ve telef-i nüfûs-ı kesîreye bâdî oldığından salât-ı işâyı[1] ba'de'l-edâ minârelerde sûre-i Ahkâf tilâvet olunmak re'y-î ba'zı sâfî-sîret olmağla ol vechile emr-i şerîf ısdâr ve tilâvet sûre-i şerîfeye ibtidâr olundukda istimâ' iden sıgâr ve kibâr bir kat daha havf ve dehşete dûçâr oldılar.

(s.94) Lâkin îd-i fıtr takrîbiyle halkın birbiriyle kesret-i ihtilâtından[2] nâşî illet-i sâriyye-i mezbûre bi-izni'llâhi Te'âlâ evâsıt-ı Şevvâl'e doğrı gitdikce derece-i vefrete urûc ve yalnız nefs-i İstanbul'dan yevmiyye üç bin kadar mevtâ hurûc itmege başladı. Sûre-i şerîfe-i Ahkâf helâk-ı kavm-i Âd'ı muhbir oldığı ecilden böyle eyyâmda tilâveti müheyyic-i gazab-ı ilâhî[3] olur dimege cesâret iden ba'zı âlim-ı sûrînin kavline i'tikâden yine üç beş günden sonra men' olundı.

Yine Şânî-zâde Efendi dir ki hudûs-ı tâ'ûn ve vebâ âsâr-ı kesret-i fısk[4] ve zinâ oldığına ibtinâ'en mecma'-ı eşkıyâ olan bî-kâr odalarını hedm ve imhâ birle tefrîk-i cem'iyet-i süfehâ dahi re'y-savâb-ı ba'zı erbâb-ı câh-ı takvâ-intimâ olmakdan nâşî Şevvâl-i şerîfin on sekizinci sebt güni kâ'immakâm paşa mi'mâr ağa ve ocakludan bir mikdâr zâbitân ve neferât ve vâfir ameleyi istishâb ile Bağçekapusı'na gelüb Melekgirmez Zukağı'nda ve kayıkhâne üzerlerindeki odaların cümlesini der-akab mi'mâr ağa amelesiyle bâ-emr-i âlî hedme başlayub birkaç sâ'atde imhâ eylediler kapudan paşa dahi Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki kalyoncu ve kalafatcı erâziline me'vâ[5] olan yerleri hedm ve kal' idüb ancak hânlarda olan kârgîr odaları erâzil ve fevâhişden tahliyye ve temhîr eyledi. Gerek İstanbul'da ve gerek Galata'da hedm ve tahliyye olunan odaların ba'zısmda henûz tâ'ûn ile fevt olmuş ba'zı kimesnelerin meyyitelerini ebnâ-yı cinsleri zukâklarda gasl itdirdiler ve ol odalarda ba'zı mat'ûne[6] olmuş ve ba'zısı dahi henûz fevt olmuş birkaç nisâ dahi zuhûr eyledi. İntihâ

Ber-vech-i bâlâ Melekgirmez deyü ma'rûf olan bî-kâr odaları Bağçekapusı hâricinde yeniçerilerin otuz bir cemâ'atinin mevki'i ve birçok eşkıyânın mahall-i fısk ve fücûrı olub bu cihetle Melekgirmez deyü ma'rûf olmuş idi bu odaların hedmine evvel emire Mâbeyn-i Hümâyûnca haylî ehemmiyyet virilmiş oldığı hâlde Kâ'immakâm Rüşdî Paşa buna pek suhûletle muvaffak olub anların hedminden sonra yerlerine Hidâyet Câmi'-i Şerîfi yapılmış olmasıyla bundan dolayı Rüşdî Paşa beyne'l-enâm hayr ile mezkûr olmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

Tâ'ûn kemâ-kân hükmüni icrâ itmekde olub nihâyet evâ'il-i Zi'l-ka'de'ye müsâdif

1 Işâyâ: Akşam ezanından yatsı ezanına kadar geçen zamanlar.
2 Kesret-i ibtilât: Hastalıklarda çoğalma, hastalıkların artması.
3 Müheyyic-i gazab-ı ilâhî: İlahi gazabın heyecanı ve korkusu, heyecan veren ilahi gazap.
4 Âsâr-ı kesret-i fısk: Kötülüğün artması, fazlalaşması.
5 Me'vâ: Mekân. Varılacak yer. Mesken.
6 Mat'ûne: Vebaya tutulmuş.

olan Teşrîn-i Evvel-i Rûmî ibtidâsında takarrub-ı fasl-ı şitâ ile illet-i vebâ bir mikdâr sükûn ve inhitâta[1] mâ'il olarak dâhil-i sûr-ı Kostantiniyye'den yevmiyye ancak beş yüz cenâze çıkmağa başladı. Zi'l-hicce'nin dördünci ve Kânûn-ı Evvel'in on altıncı Pâzârirtesi gicesi kar yağdı ve ferdâsı pek şiddetlü soğuk oldı bunun üzerine tâ'ûn hastalığı azaldı hele evâhir-i Zi'l-hicce'ye doğrı bütün bütün hiffet[2] buldı.

(s.95) Şânî-zâde dir ki Zi'l-hicce'nin beşinci Salı gicesi kevkeb-i Utârid ve sekizinci Cum'a gicesi kevkeb-i Zuhal[3] burûc-ı bârideden[4] hâne-i Keyvân olan Burc-ı Cedy'de şems ile cem' olarak her biri derece-i ihtirâka karîb ve mâ'il ve zâ'ice-i fasl-ı şitânın veted-i hüdâsından ise su'ûd-ı zâ'il olmağla yine mâh-ı mezbûrun yirmi dördünci ve Kânûn-ı Evvel'in on altıncı isneyn gicesi hevâ cenûbî iken der-akab şiddetle rîh-i şimâlîye[5] mütebeddil ve nısf-ı leylden sonra gerçi bir mikdâr kar nâzil olub lâkin ferdâsı şedîd bürûdet hâsıl hattâ mîzân-ı harr u berd nokta-i cümûddan iki dereceye kadar nâzil oldı ancak selh-i Zi'l-hicce'de vukû' bulan teslîs-i sa'deyn berekâtıyla eşcâr[6] ve tuyûra[7] bürûdedden hiçbir mazarrat terettüb itmeyüb ancak illet-i mezkûre pek ziyâde mütekallil oldı. İntihâ.

Şânî-zâde bir tabîb-i hâzık[8] ve fâzıl-ı muhakkik olarak daha ol vakt usûl-i tahaffuziyye ile aşı husûslarını takrîren ve tahrîren tavsiyye ve bunda şer'an bir mahzûr olmadığını isbât itmiş idi. Ol asrda kendüsiyle hem-efkâr ba'zı zevât-ı fezâ'il-şi'âr dahi var idi. Lâkin erbâb-ı ta'assubun galebesi hasebiyle bu misillü ilel-i sâriyyeden[9] tahaffuz idenlere ol vakt sapık nazarıyla bakılurdı bu cihetle ekser-i nâs kimi tahaffuzı şer'a münâfî zannıyla ve kimi ta'n ve i'tirâzdan havf ve ihtirâz ile usûl-ı tahaffuziyyeye ri'âyet itmezlerdi.

Binâ'en alâ-zâlik Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa işbu yirmi yedi senesi hilâlinde Mısır'da karantina usûlüni vaz' ve te'sîs eylemiş oldığı hâlde İstanbul'da gerek karantina usûli ve gerek aşı mâddesi birçok seneler daha icrâ olunamamışdır.

Ve karantine usûlünün icrâsından dolayı Mehmed Alî Paşa dahi hedef-i i'tirâz olmuş ise de ber-vech-i âtî anın bu esnâda Arabistânca kazandığı muzafferiyyet bu misillü i'tirâzları te'sîrsiz bırakmışdır.

Vekâyi'-i Mısır ve Arabistân

Cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre Vehhâbîler üzerine hareket iden Mısır ordusunun inhizâmı rü'esâ-yı askerin başbuğları olan Tosun Paşa'ya çocuk nazarıyla bakarak evâmirine[10] imtisâl itmediklerinden nâşî idi. İşbu yirmi yedi senesi evâ'ilinde bozgun askerin çoğı

1 İnhitât: Düşme, aşağı inme, aşağılama.
2 Hiffet: Hafifleme, azalma.
3 Kevkeb-i Zuhal: Zühal yıldızı.
4 Burûc-ı bârid: Zodyak üzerinde yer alan on iki takımyıldızı, burçlar.
5 Rîh-i şimâlî: Kuzey rüzgârı.
6 Eşcâr: Ağaçlar.
7 Tuyûr: Kuşlar.
8 Tabîb-i hâzık: Mütehassıs, uzman, usta doktor.
9 İlel-i sâriyye: Bulaşıcı hastalıklar. Sâri illetler.
10 Evâmir: Buyruklar, buyrultular.

Mısır'a geldi Mehmed Alî Paşa anlara iltifât itmedi anlar taksîrâtı birbirine tahmîl eylerdi süvârîler hezîmete sebeb piyâdeler oldı deyüb piyâde takımı dahi aksini söylerdi. Paşa ise anların sebeb-i hezîmetleri kendülerinin Tosun Paşa'ya muhâlefetleri oldığını tahkîk itmiş idi ma'a-mâ-fîh bundan dolayı himmetine fütûr getürmeyüb (s.96) Yenbu''un muhâfazası içün müceddeden tertîb eyledigi fırka-i askeriyyeye hemân hazînedârı Ponaparte ile hilâl-i Muharrem'de Süveyş tarîkiyle Tosun Paşa ma'iyyetine göndermiş idi hilâl-ı Safer'de dahi berren cânib-i Hicâz'a gitmek üzre tertîb eyledigi fırkaya Silâhdâr Sâlih Ağa'yı başbuğ nasb eylemiş idi.

Bozgun asker ser-gerdelerinin en büyükleri olan Sâlih Koc ile Haco Beg ve Selmân Ağa dahi Kusayr tarîkiyle Cumâde'l-âhire evâhirinde Mısır'a gelüb hânelerine gitdiler ve Receb'in üçünci güni paşanm emriyle kal'aya çıkub kendüsiyle görüşdiler ise de paşadan emîn olmadıkları cihetle Mısır'da ve Bulak'daki hânelerinde mukîm oldukları hâlde askerleri kendü hâneleri etrâfında beklemekde bulundığı gibi kal'aya çıkdıklarında dahi ihtiyâta ri'âyeten galabalıkla gitmişler idi. Paşa ise zâten anların sû'-i hareketlerinden dolayı münkesirü'l-hâtır oldığı hâlde böyle muhterizâne[1] davrandıklarından bir kat daha dil-gîr olmağla araları açıldı ve yirmi gün kadar hâl bu minvâl üzre cârî oldı. Nihâyet paşa anların ve ma'iyyetlerindeki asâkirin harclarını kesdi ve Receb'in yirmi dördünde bin sekiz yüz kîseye bâliğ olan müterâkim[2] ma'âşlarını îfâ ile kendülerime yolvirdi. Anlar dahi Mısır'daki arâzî ve eşyâlarını satmağa başladılar fakat bundan dolayı pek ziyâde cânları sıkıldı ve vatan ittihâz itdikleri Mısır'ı terk idüb gitmek kendülerine pek güc geldi zîrâ çoğı Mısır'da akâr[3] sahibi olmuş ve fevt olan ümerâ-yı Mısriyyenin zengin hânımlarını almış idiler.

Hâlbuki hod be-hod Yenbu''dan karşu tarafa geçdiklerinden dolayı Mehmed Alî Paşa'nın kendülerine gazab itmesi ihtimâlini der-hâtır iderek Kusayr tarîkiyle Mısır'a gelürken Kinâ hâkimi ya'nî mutasarrıfı Laz Ahmed Ağa ile görüşdüklerinde şâyed ki Mısır'a vürûdlarında Mehmed Alî Paşa tarafından haklarında bir fenâ mu'âmele olunacak olursa Laz Ahmed Ağa dahi askeriyle Mısır'a gelerek paşa ile ceng itmek üzre mukâvele itmişler imiş.

Ve Laz Ahmed Ağa ile Sâlih Koc zâten cesûr ve müdebbir-i umûr ve asker içünde pek ziyâde hâtırı sayılur âdemler olub mukaddemâ câmb-i kıblîyi zabt ile ol havâlîyi Kölemenlerden tahliyye ve tathîr[4] iden Laz Ahmed Ağa oldığı gibi Süyût diyârını taht-ı inzibâta alan dahi Sâlih Koc idi. Ve bunlar Mehmed Alî Paşa'ya büyük kapu yoldaşı nazarıyla bakub anın oğullarının kumandası altında bulunmağa tenezzül itmezlerdi. Hattâ Mehmed Alî Paşa Sâlih Koc'ı Tosun Paşa nıa'iyyetiyle Hicâz'a i'zâm ve yerine oğlı Defterdâr İbrâhîm Beg'i me'mûr itdikde Sâlih Koc Tosun Paşa'mn evâmirine ehemmiyyet virmedigi gibi Laz Ahmed Ağa dahi İbrâhîm Paşa'nın ekser icrââtına mâni' olmakda idi.

(s.97) El-hâsıl Mehmed Alî Paşa Mısır'da bir hükûmet-i müstebide ve müstakille teşkîl itmek fikrinde olub bunca kanlar dökerek bu kadar asırlardan beri Mısır'da kökleşmiş olan Kölemenleri imhâ itmiş idi bu ser-gerdeler ise henûz münkariz olan ümerâ-yı Mısriyyenin yerini tutmak isterlerdi ve Mehmed Alî Paşa ile harbe kıyâm itdiklerinde Mısır'da Hasan

1 Muhterizâne: Sakınarak, sakına sakına, çekinerek, çekine çekine.
2 Müterâkim: Teraküm eden, biriken, birikmiş, toplanmış, yığılmış.
3 Akâr: Para getiren mülk.
4 Tathîr: Temizlemek. Yıkayıp pak etmek. Tahir kılmak.

Paşa ve Âbidîn Beg gibi paşanın tarafdârı olan ser-gerdeler ma'iyyetlerindeki Arnavudların bi-hasebi'l-cinsiyye kendüleriyle ittihâd ideceklerinde iştibâh[1] itmezlerdi. Ve fi'l-vâki' Arnavudlar pek ziyâde kavmiyyet gayreti güder ve re'îsleri nereye giderse ayrılub birlikde gezer bir tâ'ifedir fakat bunlar Mısır'da zengin olub çoğı yerlü hükmüne girerek tebdîl-i etvâr ve efkâr itmişler idi. Binâ'en-aleyh Laz Ahmed Ağa ile Sâlih Koç'un hesâbları doğrı degil idi Mehmed Alî Paşa ise bu dakîkayı tefattun[2] itmekle Arnavudları ayartmak üzre müterâkim ma'âşlarının çoğunı Hasan Paşa ile Âbidîn Beg'e teslîm iderek anların defterlerine yazılmaları içün teşvîk olunmuşlardır ve harcları kesilan ser-gerdelerinden Ahmed Beg'in bu sırada vukû'-ı vefâtı dahi bu maksadın husûlüne medâr olmuşdur şöyle ki: Harcları kesilan Arnavudların çoğı birer birer Hasan Paşa ile Âbidîn Beg defterlerine yazılmağa başladılar.

Ve ber-vech-i bâlâ Sâlih Koç ile rüfekâsının harcları kesildikde derhâl Laz Ahmed Ağa'ya iş'âr-ı keyfiyyet itmeleriyle berâber askerlerini cem' ile Bulak'da hâne ve meskenler tedârük iderek bir korkunç hâlde bulunduklarından Mehmed Alî Paşa dahi ihtiyâta ri'âyeten havâss-ı etbâ'ını kal'ada beytûten[3] itdirmege başlamış idi. Ve Laz Ahmed Ağa keyfiyyetden haberdâr oldığı gibi Mehmed Alî Paşa ile bozuşmağa bahâne olmak üzre (Benim arkadaşlarımın harclarını kesüb anları Mısır'dan çıkarmak istiyormuşsın öyle ise benim de harcımı kes ve Mısır'dan çıkub gitmek üzre bana da ruhsat vir) deyü Mehmed Alî Paşa'ya bir mektûb yazub kâtibi ile Mısır'a irsâl eylemiş idi.

Mehmed Alî Paşa bu mektûbı aldığı gibi ser-gerdelerin niyyeti ne oldığını anladı ve mektûbun cevâbını te'hîr ve getüren kâtibi tevkîf iderek hemân Sâlih Koç ile rüfekâsının Mısır'dan çıkub gitmelerini isti'câl ile kendülerinin kâffe-i mütâlebâtını husûle getürdi hattâ Sâlih Koç kendi hânesi kurbunda bir mescid binâ ve haylîce akâr alub ana vakf eylemiş oldığını iddi'â ile biraz ayak sürimek istemiş ise de Mehmed Alî Paşa ne istediyse birisini redd itmeyüb virdi ve hiç birisine bahâne idecek bir vesîle bırakmadı ve artık (s.98) i'tizâra mecâlleri kalmadı askerlerinin çoğı dahi Hasan Paşa ile Âbidîn Beg'in takımlarına mültehik olmağla kuvvetlerine za'f geldi.

Binâ'en alâ-zâlik Şa'bân'ın evâsıtında Selmân Ağa ile Haco Beg işlerini bitürüb gitdiler ve on dokuzunda dahi Sâlih Koç Ağa ma'iyyetinde kalan iki yüz kadar Arnavudlarıyla çıkub gitdi bâkî Arnavudlar hep Hasan Paşa ile Âbidîn Beg'in ma'iyyetinde kaldılar.

Bunun üzerine Mehmed Alî Paşa'ya itmînân-ı tâmm[4] gelüb hemân Şa'bân'ın yirminci Cum'a güni azm-i sefer-i Hicâz iderek hâric-i Babü'n-nasr'da ordu kurdurdı ve yirmi dördünci güni tavâ'if-i askeriyyeyi ordugâha çıkardı.

Ve ber-vech-i bâlâ ser-gerdeler çıkub Mısır'dan gitdikleri gibi derhâl Laz Ahmed Ağa'ya cevâbnâme yazub kâtibi ile gönderdi. Cevâbnâmenin mazmûnı Ahmed Ağa'yı te'mînden ibâret idi. Şöyle ki: Sâlih Koç ile rüfekâsının lüzûm-ı tard ve def'leri esbâbı beyân olunarak kendüsinden öyle mugâyir-i ihlâs ve meveddet[5] bir hâl ve hareket zuhûr

1 İştibâh: Şüphelenme, şüphe etme.
2 Tefattun: Fark etmek, farkına varmak.
3 Beytûten: İkamet ettirme, konaklama, geceleme.
4 İtmînân-ı tâm: Tam olarak emniyet içinde olmak. Tam olarak inanmak. Mutlak olarak bilmek.
5 Meveddet: Dostluk. Sevgi. Muhabbet. Muhabbet etmek. Sevmek.

itmedigi cihetle ayrılub gitmesi mûcib-i keder ve te'essür olub ma'a-mâ-fih be-heme-hâl[1] gitmek istedigi takdîrde mümâna'at olunamayacağı ve fakat sebük-bârca bir kancaya râkiben Mısır'a gelüb de tahrîren ifâdesi kâbil olamayan husûslar şifâhen istişâre olunarak virilecek karâra göre hareket olunmak münâsib olacağı der-miyân ve Ahmed Ağa'ya te'mînât-ı lâzıme ityân[2] olunmuş idi. O dahi bu sözlere aldanub ve asker içünde der-kâr olan haysiyyet ve i'tibârına gügenüb derhâl pek az etbâ'ıyla sebük-bâr olarak Mısır'a gelüb ve Ramazân'ın yirmi yedinci gicesi kal'aya çıkub paşa ile görüşdükde muhâvereleri[3] müntic-i mücâdele olarak paşa hiddetlenmekle kethüdâ beg ve İbrâhîm Ağa aralarına girüb Laz Ahmed Ağa'yı dışaru çıkardılar ve gûyâ paşanın hiddeti geçsün de yine aranızı buluruz yollu anı taltîf ve isti'mâlet ile biraz avudub aldatdılar ve gice bir takrîble i'dâm itdiler. Artık Mehmed Alî Paşa'ya diyâr-ı Mısır'da dirice söz söyler âdem bile kalmadı o dahi sefer-i Hicâz'a hasr-ı efkâr eyledi. Gelelim vekâyi'-i Hicâziyye'ye.

Ramazân'ın yirmi dördünde asâkir-i Mısriyye Arabları taltîf ve isti'mâletle ve Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerîf Gâlib Hazretleri'nin tedbîrleriyle bilâ-muhârebe Akabe-i Safrâ ile Cüdeyde'yi zabt eyledikleri haberi Mısır'a vârid olmuş idi. Şevvâl'in on üçünde Delîlbaşı Mustafâ Beg delil askeriyle cânib-i Hicâz'a gitdi. Ve Tosun Paşa'nın Vehhâbîlere galebe iderek Medîne-i Münevvere'ye takarrub eyledigi haberi Zi'l-ka'de'nin on beşinde Mısır'a vürûd itdi. Mehmed Alî Paşa tarafından derhâl Bâb-ı Âlî'ye tebşîrnâme yazıldı.

(s.99) Ba'dehu Medîne-i Münevvere Kal'ası'nın feth olundığı haberi Zi'l-hicce'nin onuncı güni Mısır'a vâsıl olıcak top şenligi idildi ve on birinci güni Medîne-i Münevvere Kal'ası'nın miftâh-i şerîfi ve Medîne'de Vehhâbîler tarafından emîr olan Madyân dahi gelmekle Mısır'da üç gün şehr-âyîn idildikden sonra Mehmed Alî Paşa tarafından Miftâh Ağası Latîf Ağa ile Dersa'âdet'e gönderildi.

(Vekâyi'-i Sene-i 1228)

Ber-minvâl-i meşrûh Hicâz Ser'askeri Tosun Paşa'nın Vehhâbîlere galebesiyle Medîne-i Münevvere'nin fethi haberi işbu bin iki yüz yirmi sekiz senesi evâ'ilinde Dersa'âdet'e vâsıl olıcak bu feth-i celîlin şükrânesi olmak üzre merâtib-i ilmiyye ashâbından birçok zevâta pâyeler virildi.

Esbak Ser-etibbâ Hayrullâh Efendi hafîdi olub bu esnâda Mısır mollâsı bulunun Mustafâ Behcet Efendi devr-i esbakda hekîmbaşılık münâsebetiyle ve ma'cûn-ı müferrih-i mizâcında der-kâr olan hüsn-i imtizâc sebebiyle Enderûn-ı Hümâyûn ricâline kendüsini sevdirmiş idüginden bu kerre Medîne-i Münevvere'nin fethi mülâbesesiyle ber-vech-i bâlâ birçok zevâta pâyeler virildigi gibi ana dahi hilâl-i Safer'de Medîne-i Münevvere mevleviyyeti pâyesi ihsân buyuruldı.

Yine bu esnâda müderrisîn-i kirâmdan İrâniyyü'l-asl Hoca Alî Bahâr Efendi'nin ba'zı mesâ'il-i nâdire-i cebriyye ve hesâbiyye ve mebâhis-i hendesiyye ve mesâhiyyeyi hâvi

1 Be-heme-hâl: Her halde, elbette, nasıl olursa olsun, mutlaka.
2 İtyân: Getirme, getirilme, söyleme, bildirme.
3 Muhâvere: İki kişi arasında karşılıklı olarak yapılan konuşma.

te'lîf eylemiş oldığı risâle taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden huzûr-ı hümâyûna takdîm olunmağla medreşesi hâmiseye terfî' buyuruldı ve mevleviyyetine kadar hasbe'l-kâ'ide ma'işet i'tibâr olunmak üzre kendüsine bir nemâluca[1] arpalık ve bin guruş da harclık virildi. Lâkin arası çok geçmeyüb senesi içünde bî-çâre Bahâr Efendi fevt olarak bütün bütün gâ'ile-i ta'ayyüşden kurtuldı. Rahmetu'llâhi aleyh

Mukaddemâ paşalık unvânıyla silk-i mevâlîden ihrâc ve ba'dehu Edirne'ye nefy idilmiş olan Halîl Hamîd Paşa-zâde Mehmed Nûrullâh Paşa uhdesine dahi bu sırada mîr-i mîrânlık ile Karesi sancağı bi't-tevcîh sûret-i teselliyyet gösterildi.

Akdemce Kars Muhâfızı Abdullâh Paşa hulûl-i ecel-i mev'ûdıyla vefât eylemiş oldığından Gelibolı'da merfû'ü'l-vezâre mukîm olan Sert Mahmûd Paşa'ya hilâl-i Muharrem'de ibkâ-i vezâretiyle Kars muhâfızlığı ihsân idildi. Ve yine bu esnâda Haleb'de âdet-i dîrîne-i ahâlî üzre fitne hâdis olmağla Râgıb Paşa azl olunarak yerine Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa Haleb vâlîsi nasb ve ta'yîn buyuruldı.

(s.100) Esâretle Rusya diyârında bulunup ba'de'l-musâlaha avdet iden ve Baba Paşa deyü ma'rûf olan Pehlivân İbrâhîm Paşa uhdesine dahi evâ'il-i Muharrem'de Sivas eyâleti tevcîh buyuruldı ve ma'iyyetine birkaç sür'at toplarıyla bir mikdâr topcı virildi ve Anadolı'nın yemîn ve yesârında bulunan ser-keşân eşkıyânın te'dîb ve terbiyyesine me'mûr idildi o dahi bir müddet Üsküdar yakasında ikâmet ile dâ'iresini tanzîm itdikden sonra me'mûriyyeti cânibine âzim oldı.

Yine bu esnâda mîr-i mîrândan ve Rûmili beglerbegi pâyelülerinden meşhûr ve yirmi altı senesi vekâyi'i zeylinde âsâr-ı cür'et ve cesâreti mezkûr olan Kandıralı Mehmed Paşa dahi Çorum sancağı ile mesrûr idildi. Gelelim vekâyi'-i Arabistân'a.

Mehmed Alî Paşa'nın Miftâh Ağası Latîf Ağa miftâh-ı şerîf-i Medîne ve Emîr Madyân ile Muharrem'in yirmi altıncı güni Dersa'âdet'e vusûl buldı. Ferdâsı Cum'airtesi güni miftâh-ı şerîfin istikbâli içün azîm âlây tertîb buyuruldı.

Şöyle ki: Şeyhü'l-islâm Efendi ve Kâ'immakâm ve kapudan paşalar ve sudûr-ı kirâm ve mevâlî-i izâm ve ricâl-i devlet ve ocaklu ve bi'l-cümle âlây erbâbı Ebû Eyyûb-i Ensârî radıye anhu'l-Bârî türbesine gidüb ve salât ve selâm ile miftâh-ı şerîfi istikbâl idüb oradan âlây düzüldi. Ve âlâyın arkasında miftâh-ı şerîf Dâru's-sa'âde ağasının âğûş-ı tekrîminde oldığı hâlde Sarây-ı Hümâyûna getürüldi. Ve dest-i nusret-peyvest-i hazret-i hilâfet-penâhîye teslîm idildi ve Latîf Ağa ile hademesine hil'atler ve çelenkler ve sehmler ve kîse kîse altunlar virildi. Emîr Madyân'ın dahi boynı uruldı. Ba'dehu Latîf Ağa'ya mîr-i mîrânlık rütbesi ihsânıyla Mısır'a i'âde buyuruldı.

Böyle şerefli bir âlâyda bulunanlar kerem-i ekrem-i iftihâr olub fakat şiddet-i şitâ mevsimine müsâdif olmak hasebiyle âlây erbâbı ale'l-husûs dünyânın fırını hükmünde bulunan Afrika'dan gelmiş olanlar fevka'l-âde üşümüşler idi.

Çünki gurre-i Muharrem Kânûn-ı Evvel-i Rûmî'nin yirmi üçüne müsâdif olmağla eyyâm-ı erba'în idi ve bu sene şitâ pek şiddetlü oldı ve Muharrem'in yirmisinden sonra pek çok kar yağdı zukâklarda buzlar dondı yollardan geçilmez oldı. Hattâ lağımcı amelesi ta'yîn

1 Nemâlu: Geliri, getirisi iyi ve yüksek.

olunarak caddelerde açılan çığırların[1] etrâfı kar ve buz yığınlarından kal'a metrislerine döndi.

Şânî-zâde dir ki Muharremü'l-harâm'ın on yedinci Çehârşenbe güni vukû' bulan tahvîl-i şems burc-i delv[2] zâyicesinde kevkeb-i Zuhal burc-ı cedîde merkez veted-i semâya[3] üç derece karîb **(s.101)** mahalle müsâdif ve Utarid mukârene-i Zuhal'e yedi derece kadar mütekârib olub veted-i semâdan su'ûd sâkıt ve şems ile Zuhal'in şu'âları ise hâlâ muhtelit ve müterâdif olmağla mâh-ı mezbûrun yirminci sebt güni sâniyyen kar yağmağa başlayub gitdikce bürûdete şiddet ve berf ve hasâra kesret ve salâbet[4] gelmege başladı. Bu hâl ile giderek mâh-ı merkûmun yirmi altıncı güni İstanbul esvâkı buzlar ile mâl-â-mâl[5] ve bârgîr ve araba mürûr ve ubûrı emr-i muhâl derecelerine varmağla memerr-i âmme[6] olan câddelerin buzları bâ-fermân-ı âlî lağımcı amelesi ta'yîn ile kırılub kebîr buz kal'aları yolların yemîn ve yesârları dîvârlarına isnâd ile etmekci ve hammâl bârgîrleri ve ricâl ve kibâr bârgîrleri geçecek kadar yollar açılarak mürûr ve ubûr idenlere oldukca bu tarîkle mu'âvenet ve imdâd olundı. Biraz eyyâm dahi bu hâl üzre geçüb mâh-ı cârînin kezâlik veted-i âşirinde Muharrem'in yirmi dokuzuncı Pâzârirtesi güni vukû' bulan küsûf-ı cüz'îden sonra kesret-i sükût-ı selc ile bürûdet bir mertebede müştedd oldı ki mîzân-ı harr ve berd nokta-i incimâd-ı mâ'dan bürûdet tarafına beş altı dereceye kadar gitdi binâ'en-aleyh mankal ve ocak olan ba'zı odalarda dahi sular müncemid olub Halîc-i Kâğıdhâne'nin Cebealî ve Dîvânhâne-i Tersâne beynine kadar cumûd[7] ve rükûdıyla nehren Eyyûb ve Hasköy yolları mesdûd ve ol havâlîde kayıklar merbût kalarak ve bu siyâkda mâh-ı Safer'in üçünci Cum'a gicesine kadar mütemâdî ve ol gice hevânın küşâdı ba'd-ez-în tedrîc ile i'tidâle meyline bâdî oldı. İntihâ biz yine sadede gelelim.

Tosun Paşa'ya Medîne-i Münevvere havâlîsindeki meşâyih-i Urbân mutâva'at ve Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerîf Gâlib Efendi hazretleri ise her vechile mu'âvenet itdiginden Tosun Paşa Medîne-i Münevvere'den ilerüye hareket iderek Cidde ile Mekke-i Mükerreme'yi dahi zabt itdikden sonra Tâ'if üzerine yürüdükde Vehhâbîler tarafından Tâ'if emîri olan Osmân Muzâyifî firâr itmekle Muharrem'in on altısında Tâ'if dahi zabt ve istihlâs olunmuş idi. Ve Mekke-i Mükerreme'nin zabt olundığı haberi Safer'in yedisinde Mısır'a vâsıl olıcak beş gün ve ba'dehu on üçünde Tâ'if'in fethi haberi geldikde üç gün Mısır'da top şenligi icrâ kılınmış idi.

Bu esnâda Mehmed Alî Paşa cânib-i Hicâz'a gitmek üzre bir ordu tertîb iderek askerine Osmânlu usûlünde kargı ta'lîmi itdirmekle berâber Avrupa asâkir-i mu'allemesi tarzında saff muhârebesi usûlüni dahi ta'lîm itdirirdi.

Mekke-i Mükerreme'nin zabt olundığına dâ'ir Mehmed Alî Paşa tarafından yazılan tebşîrnâme Rebî'ü'l-evvel'in üçünci Cum'airtesi güni Dersa'âdet'e vusûl buldı. Ve ol gün

1 Çığır: Yeni açılan patika yolu. Ayak izi ile karlı yerde açılan yol.
2 Burc-i delv: Kova Burcu.
3 Veted-i semâ: Gök, gökyüzü boşluğu.
4 Salâbet: Metanet, katılık, sulbiyet.
5 Mâl-â-mâl: Çok dolu, dopdolu.
6 Memerr-i âmme: Halkın yolu.
7 Cumûd: Donuk. Katı. Sert.

Sultân Abdülhamîd nâm şeh-zâde mehd-ârâ-yı şuhûd[1] oldı. Dersa'âdet'de bir hafta top şenligi fermân **(s.102)** idildi. Ve hemân ol gün şâh-râh-ı Haremeyn üzerindeki berkelerin ta'mîri içün binâ emîni ta'yîn buyuruldı.

Yine ol gün Re'îsü'l-müneccimîn Râkım Efendi tarafından ta'yîn olunan vakt-i muhtârda Ayasofya-i Kebîr civârında cebeciler kışlasına temel atıldı.

Ber-vech-i bâlâ Mekke-i Mükerreme'nin havâricden tahlîs ve tasfiyye olunması üzerine Ka'be-i Mu'azzama'nın miftâh-ı sa'âdeti Tosun Paşa tarafınan pederi Mehmed Alî Paşa'ya gönderilmiş idügine mebnî o dahi miftâh-ı sa'âdeti hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn olan zât-ı hazret-i hilâfet-penâhîye teslîm itmek üzre diger oğlı İsmâ'îl Beg ile İstanbul'a göndermiş idi. Miftâh Ağası Latîf Ağa'nın Mısır'a avdet ve muvasalatından iki gün mukaddem ya'nî Rebî'ü'l-evvel'in on üçünci güni İsmâ'il Beg Mısır'dan hareket ile Cumâde'l-ûlâ gurresinde Dersa'âdet'e vusûl buldukda bu miftâh-ı sa'âdet dahi Ebû Eyyûb-i Ensârî'de istikbâl olunarak yine bâlâda beyân olundığı üzre tertîb olunan âlây-ı vâlâ ile Dâru's-sa'âde ağasının âğûş-ı tekrîminde oldığı hâlde Sarây-ı Hümâyûna getürüldi. Ve yed-i mü'eyyed-i hazret-i pâdişâhîye teslîm edildi. Müteşahhısân-ı Vehhâbiyyân'dan çend neferi dahi zincîr-bend[2] oldukları hâlde âlây ile berâber tesyîr ve teşhîr olundukdan sonra Yalı Köşki önünde boyunları uruldı. Ve İsmâ'îl Beg'e huzûr-ı hümâyûnda hil'at giydirildi çelenk takıldı. Pek çok mücevherât virildi rütbe-i mîr-i mîrânî ihsân buyuruldı. Ve bâ-irâde-i seniyye uzamâ-yı devlet tarafından kendüsine Boğaziçi'nin mesîrelerinde ziyâfetler tertîb olundı. Ve Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altıncı Cum'a güni hutbelerde Sultân Mahmûd Hân-ı Sânî hazretlerinin evsâf-ı celîlelerine Gâzî lafz-ı şerîfi ilâve kılındı İsmâ'îl Paşa'nın pederi tarafından Dersa'âdet'e getürmiş oldığı kâ'imenin sûreti zîrde (3) rakamıyla îrâd olunur.

Cumâde'l-âhire'nin on ikinci Pâzâr gicesi dahi sulb-i pâk-i şehr-i yârîden bir şeh-zade doğdı. Sultân Osmân tesmiye buyuruldı ve bir hafta top şenligi idildi bu esnâda taraf-ı şâhâneden kahvecibaşı ağa ile Mehmed Alî Paşa'ya ve Emîr-i Mekke ile Tosun Paşa'ya kılıc kaftan ve mücevher hançerler ve hil'atler ve Mehmed Alî Paşa'nın büyük oğlı Defterdâr İbrâhîm Beg'e kezâlik hil'at ve tuğlar gönderilmiş oldığından kahvecibaşı Cumâde'l-âhire'nin on ikinci güni Mısır'a vâsıl ve büyük âlây ile şehre dâhil olarak teşrîfât-ı seniyyeyi teslîm itmiş ve ol gün İbrâhîm Beg Sa'îd Eyâleti içün pederinin huzûrunda hil'atini giyüb çend rûz sonra cânib-i Sa'îd'e gitmiş idi.

Mâh-ı Şa'bân'ın üçünci güni sulb-i şehr-i yârîden bir kız doğub Emîne Sultân tesmiye[3] buyurulmuş ve anın içün dahi Dersa'âdet'de üç gün top şenligi idilmişdir.

(s.103) İsmâ'îl Paşa ber-vech-i bâlâ Boğaziçi mesîrelerinde zevk ü safâ itmekde oldığı sırada sâbıkâ Mısır Mollâsı Halîl Hamîd Paşa-zâde Ârif Beg'in kerîmesini isteyüb hâlbuki her mes'ûlünün incâhı matlûb ve mültezem-i âlî oldığından bâ-irâde-i seniyye emr-i izdivâcları icrâ idildi. Ba'dehu İsmâ'îl Paşa evâhir-i Şa'bân'da Halîlesini alub cânib-i Mısır'a âzim oldı.

İşte yakîn vaktlere kadar yazın Arnavudköyi akındısı üzerindeki yalısında ve kışın Fâtih Câmi'-i Şerîfi civârındaki konağında kemâl-i izz ü ihtişâm ile ömr süren ve Mısırlı

1 Mehd-ârâ-yi şuhûd olmak: Doğmak, dünyâya gelmek.
2 Zincîr-bend: Zincire vurulmuş.
3 Tesmiyye: Ad verme, adlandırma.

Hânım deyü ma'rûf olan hânımefendi budur.

Ber-vech-i bâlâ Osmân Muzâyifî Tâ'if'den firâr itdikden sonra başına bir haylî Urbân[1] cem' iderek Tâ'if üzerine geldikde Şerîf Gâlib Efendi hazretleri Türk ve Arab askeriyle mukâbeleye çıkub lede'l-muhârebe Muzâyifi'nin atı uruldığı gibi askeri dağılub kendüsi dahi askerin içüne karışarak nâ-bedîd[2] oldıysa da Urbân-ı mutî'a tarafından ahz ile Şerîf Gâlib Hazretleri'ne getürülmüş idi.

İşbu Osmân Muzâyifî Şerîf Gâlib Efendi Hazretleri'nin kız karındaşının zevci oldığı hâlde Vehhâbî mezhebine girüb meşâhîr-i ümerâ-yı Vehhâbiyyeden olarak ehl-i sünnet ve cemâ'ate pek çok zarar ve hasâr itmiş idi ve kendüsi Tâ'if havâlîsinin emîri oldığı hâlde geçen sene-i cedîdede Tosun Paşa ordusunı bozan Urbân'ın başbuğı o idi. Binâ'en-aleyh bu kerre ahz ve girift[3] olundukda Şerîf Hazretleri derhâl anı zincire urmuş ve hemân Mısır'a i'zâm olunmak üzre Cidde'ye göndermiş idi.

Vehhâbîleri kâmilen izâle ve istîzâl[4] itmek üzre Mehmed Alî Paşa'yı Hicâz'a sevk ve tahrîk içün taraf-ı pâdişâhîden Mısır Kapu Kethüdâsı Necîb Efendi hilâl-i Receb'de Mısır'a i'zâm buyurulmuş idi. Mehmed Alî Paşa müceddeden techîz eylemiş oldığı süvârî askerini berren cânib-i Hicâz'a gitmek üzre tehyi'e itdi ve kendüsi dahi Şevvâl'in on dördünde Süveyş tarîkiyle Cidde'ye gitdi.

Necîb Efendi Osmân Muzâyifi'yi İstanbul'a getürmek üzre anın vürûdına muntazıran Mısır'da kaldı bir gün sonra Muzâyifî Mısır'a geldi çend rûz mürûrunda Necîb Efendi anı alub İstanbul'a götürdi sâ'ir emsâli gibi anın dahi boynı urulmuşdur Mehmed Alî Paşa ber-vech-i bâlâ bahren Cidde'ye gidüb Tosun Paşa ile Şerîf Gâlib Efendi dahi oraya gelmişler idi. Ol esnâda ya'nî hilâl-i Zi'l-ka'de'de Su'ûd-ı Vehhâbî'nin meb'ûsları gelüb Gâlib Efendi ve Tosun Paşa ile görüşdiler. Tosun Paşa anlara hil'at giydirdikden sonra (**s.104**) pederinin yanına getürdi. Mehmed Alî Paşa anları istintâk itdi. Emîr Su'ûd yüz bin riyâl virmek üzre Osmân Muzâyifi'yi taleb eyler ve musâlaha ister didiler.

Buna cevâben (Mehmed Alî Paşa Muzâyifî Der-aliyye'ye gönderildi musâlaha bahsine gelince biz sulhdan imtinâ' itmeyiz fakat bunun husûli şimdiye kadar vukû' bulan masârif-i harbiyyemizin tazmîn olunmasına ve Hücre-i Mutahhara'dan[5] ahz ve gasb olunan mücevherât ve müddeharâtın redd ve i'âdesine ve ba'dehu Su'ûd gelüb de bizimle mülâkât itmesine menûtdur ve bundan ibâ[6] idüb de gelmez ise biz ana varmak üzreyiz) deyü sözi kesdirdi ve meb'ûsları girü çevirdi. Zi'l-hicce'nin on dokuzuncı güni Mısır'da Latîf Paşa vak'a-i garibesi zuhûra geldi. Şöyle ki: Latîf Paşa Halîl Hamîd Paşa-zâde Ârif Beg tarafından Mehmed Alî Paşa'ya ihdâ olumuş bir köle idi Mehmed Alî Paşa'nın hüsn-i teveccühüni kazanub i'tibâr buldı ve nihâyet miftâh ağası oldı. Ber-vech-i bâlâ Medîne-i Münevvere'nin miftâh-ı şerîfini Dersa'âdet'e getürdükde taraf-ı devletden kendüsine pek çok ihtirâm ve iltifât buyuruldı ve rütbe-i mîr-i mîrânî virildi bu cihetle kendüsine haylî

1 Urbân: Çöl Arapları, aşiretler, bedeviler.
2 Nâ-bedîd: Görünmez, belirsiz, kayıp.
3 Girift: Birbirinin içine girip karışmış, girişik, çapraşık.
4 İstîzâl: Yok edilme, izale olma.
5 Hücre-i Mutahhara: Hazret-i Peygamber'in medfun olduğu türbe.
6 İbâ: Çekinmek. Razı olmamak. Tiksindirme, tiksindirilme.

kibr ve gurûr geldi Mısır'a avdetinde dâ'iresine gelan giden çoğaldı ale'l-husûs hem-cinsi olan Kölemenler etrâfını aldı falcı gürûhundan Leblebici nâm kallâş dahi karîbü'l-ahdde iklîm-i Mısır'a mâlik olacaksın ve artık vaktin tamâm oldı hurûc itmelisin deyü kendüsini iğfâl ider oldı Kölemenlerin bakâyâsından Yûsuf Kâşif Diyâb dahi ana çatdı ve kölelerden ve sunûf-ı sâ'ireden birçok halk ana ittibâ' ile bağteten bir ihtilâl çıkaracaklarmış yollu bir takım erâcîf şâyi' olmağla köşede bucakda muhtefî olan erbâb-ı fesâd her tarafdan kulak kabartdı. Latîf Paşa dahi Kölemen ocağını ihyâ itmek sevdâsına düşüb hâlbuki dâ'iresinin ber-vech-i bâlâ kesb-i vüs'at eylemiş olmasından nâşî muhassasât ve mu'ayyenâtı idâresine kifâyet itmez oldığından Mehmed Alî Paşa'nın kethüdâsı ve kâ'immakâmı olan Lazoğlı Mehmed Beg yanma varub mu'ayyenâtının zammını teklîf itdikde kethüdâ beg ben mâl sâhibi degilim paşa efendimize yaz emr getürt ben mânî' olmam deyü cevâb virdi. Latîf Paşa bu cevâba kânî' olmayub soğukluk ile meclisden kalkdı ve hemân ol gice Mehmed Alî Paşa'nın kölelerine yarın gelsünler kargı ta'lîmine çıkalım deyü haber göndermiş ve silâhlarını ve nakli hafîf olan şeylerini dahi berâber alsunlar deyü mahremâne olarak ihtâr itdirmiş. Kethüdâ beg kölelerin ale's-sabâh hâzırlanmakda olduklarını duyub kendülerinden lede's-su'âl Latîf Paşa tarafından kargı ta'lîmine da'vet olunduklarını söylediklerinde bugün ta'lîm güni degildir dîvânları gitmekden men' eyle berâber hemân Hasan (**s.105**) Paşa ve Tâhir Paşa ile Bonaparte deyü ma'rûf olan Hazînedâr Ahmed Ağa'yı ve Kapu Kethüdâsı İbrâhîm Ağa'yı ve Deyusoğlı'nı ve Mehmed Alî Paşa-zâde İsmâ'îl Paşa'yı da'vet ve ihzâr ile akd-i meclis itdi ve Latîf Paşa'nın konağını askerle kuşatdı ve meclise gelmesi içün kendüsine haber gönderdi. Latîf Paşa ise şu hâlde meclise varmakdan havfla savuşub hazînedârının hânesinde Yûsuf Kâşif Diyâb ile birleşerek oradan bir tarafa firâr itmek üzre iken tutuldı. Ve kethüdânın emriyle katl olundı. Ba'dehu Yûsuf Kâşif Diyâb dahi i'dâm kılındı. Leblebici dahi Bulak'a gönderildi. Ve Nîl'e atdırılub gark itdirildi.

İşte bu sene Mısır ve Hicâz'ın vekâyi'-i mühimmesi husûsât-ı meşrûhadan ibâretdir. Gelelim Memâlik-i Mahrûse'nin sâ'ir taraflarında zuhûra gelan vukû'âta.

Vekâyi'-i Irâk ve İrân

Sene-i mâziyye vekâyi'i sırasmda beyân olundığı üzre Süleymân Paşa-zâde Sa'îd Beg'in Müntefik içüne savuşub gitmesiyle Bağdâd Vâlîsi Abdullâh Paşa şübheye düşerek Müntefik üzerine hareket ile Müntefik diyârına takarrub itdikde Müntefik Şeyhi Hamûd es-Sâmir dahi yirmi bin kadar süvârî ve piyâde ile Sa'îd Beg dahi berâber oldığı hâlde mukâbeleye şitâb iderek Sûku'ş-şüyûh'un bir iki sâ'at berüsinde ordusunı kurdı ve Abdullâh Paşa'ya istirhâmnâme[1] gönderdi Paşa ısgâ itmeyüb üzerine yürimekle ve o dahi mukâvemete kıyâm itmekle işbu yirmi sekiz senesi Safer'inin gurresinde tekâbül-i saffeyn vukû'unda Müntefik askeri Kölemenlerin top ve tüfenk âteşine dayanamayub perîşân olarak Sa'îd Beg yirmi otuz atlu ile bir çâr-yek mesâfe mahalde yalnız kalmış iken Kölemenler Süleymân Paşa'nın hakk-ı nân ve nemekini[2] îfâ zımnında oğlı mûmâ-ileyh Sa'îd Beg ile mukaddemce

1 İstirhâmnâme: Bir rica veya arzu maksadıyla yazılan mektub.
2 Hakk-ı nân ve nemek: Ekmek ve tuz hakkı.

gizlü muhâbere itmiş olduklarından hemân Sa'îd Beg tarafına meyl ve yek-dîgeri müsâbakat iderek yanına vardılar. Bunun üzerine paşa ma'iyyetindeki aşâ'ir dahi orduyı yağmâya koyuldılar Abdullâh Paşa ve kethüdâsı Tâhir Kahyâ iki yüz kadar etbâ' ile yalnız kalarak girü ric'at ve firâr itdiler ise de arkadan Müntefik atlusı yetişüb anları ahz ile Sûku'ş-şüyûh'a getürdiler ve Hamûd es-Sâmir'in ma'rekede zahm-dar[1] olan oğlı bir iki gün sonra vefât idicek Abdullâh Paşa ile Tâhir Kahyâ'yı dahi i'dâm ile başlarını Sa'îd Beg'e getürdiler.

Vezîr-i müşârün-ileyh merhûm Süleymân Paşa'nın kölelerinden olub sinni takrîben elliye resîde olmuş idi. Kâ'immakâmlığı ile berâber vâlîliği müddeti iki buçuk seneye karîbdir.

(**s.106**) Sa'îd Beg pederinin vefâtında on iki yaşında idi Bağdâd vâlîleri hep pederinin çerâğları olmak hasebiyle kendüsine fevka'l-âde ri'âyet iderler idi o dahi hâlinden hoşnûd olarak vâlîlik dâ'iyyesine düşmez ve hükûmet gâ'ilesini başına almak istemezdi fakat asker ve ahâlînin kendü hakkında pek ziyâde meyl ve teveccühi oldığından Abdullâh Paşa anı istirkâb idüb o dahi anın sû'-i kasdından havfla Müntefik içüne savuşmuş idi hâlbuki o hâricde bulundukca Abdullâh Paşa emîn olamadığından üzerine varub o dahi muhâfaza-i cân dâ'iyyesinde bulunmağla ber-vech-i bâlâ Abdullâh Paşa i'dâm olundukda Bağdâd vâlîliği tabî'atıyla kendüsine teveccüh itmekle mâh-ı Safer'i oralarda geçürdükden sonra evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de hareket ile mâh-ı mezbûrun on beşinci güni Bağdâd'a vâsıl ve azîm âlây ile şehre dâhil olarak kâ'immakâmlık vechile idâre-i umûr-ı eyâlete ibtidâr ve arz ve mahzar ile Dersa'âdet'e keyfiyyeti inhâ ve iş'âr itdikde pederinin nezd-i devletde ma'lûm olan kadr ve şânına mebnî hemân rütbe-i vezâretle uhdesine Bağdâd ve Basra ve Şehr-i Zor eyâletleri tevcîh buyuruldı.

Yine sene-i mâziyye vekâyi'i sırasında beyân olundığı vechile Abdurrahmân Paşa vak'ası üzerine İrân Devleti ordu sevkiyle Bağdâd havâlîsini nehb ü gârât itdirmiş oldığından emvâl-i menhûbenin istirdâdı içün Celâleddîn Efendi sefâretle İrân'a gönderilmiş idi işbu yirmi sekiz senesinde Bağdâd tarîkiyle İrân'a varub sene-i merkûme Cumâde'l-âhire'sinin on sekizinde hâmil oldığı nâme-i hümâyûnı teslîm ile me'mûriyyetini teblîğ itdigi sırada Feth Alî Şâh'a ağırca lakırdılar söylemiş ve İrân vükelâsıyla vâki' olan mükâlemâtından bir netîce hâsıl olamayub Tebrîz'de bulunan Devlet-i Aliyye Sefîri Abdülvehhâb Efendi yanına gitmesi taraf-ı şâhîden beyân olunmağla Tebrîz'e azîmet eylemiş idi. Orada Abdülvehhâb Efendi dahi hâzır oldığı hâlde İrân me'mûrlarıyla akd olunan meclis-i mükâlemede menhûbât-ı mezkûrenin istirdâdı bahsi der-miyân olundukda İrânlular tarafından Irâk-ı Arab'da İrân züvvârının pek çok emvâl ve eşyâsı gasb olunmuş idüginden bu iki menhûbât[2] birlikde istirdâd olunabilür cevâbı virilmişdir. İrânlu tarafından Bâbân paşalarına ve Şehr-i Zor işlerine müdâhale olunmaması bahsinde dahi me'mûrîn-i İrâniyye Devlet-i Aliyye sefîrlerinin iddi'âsını redd itmişler ve Şehr-i Zor aşâ'iri İrân'da yaylayub İrân aşâ'iri dahi Şehr-i Zor arâzîsinde kışlamakda olduklarından Bâbân paşaları İrân'ın inzimâm-ı re'yleriyle nasb olunmazlar ise bu aşîretlerin ihtilâtı devleteyn beyninde mûcib-i ihtilâf ve fesâd olur dimişler. El-hâsıl (**s.107**) kavâ'id-i düveliyyeye uymayacak sözler söylemişler fakat Abdurrahmân Paşa'nın İrân Devleti'ne senevî i'tâsını ta'ahhüd eyledigi on bin tümânın

1 Zahm-dâr: Yaralı. Mecruh.
2 Menhûbât: Yağmaya uğratılmış şeyler.

ahzından sarf-ı nazar olunmasına muvâfakat göstermişler ve ol bâbda Abdurrahmân Paşa'dan almış oldukları senedin Devlet-i Aliyye sefîrlerine teslîmine karâr virmişlerdir. Bunun üzerine Abdülvehhâb Efendi Dersa'âdet'e avdet idüb taraf-ı Şâhî'den olunan teklîf üzerine Celâleddîn Efendi biraz vakt daha ol tarafda kalmış ise de me'mûriyyetinden bir netîce hâsıl olamayacağı ta'ayyün itdiginden resm-i vedâ'ı icrâ itmeksizin Erzurûm Ser'askeri Ahmed Paşa'yı görmek bahânesiyle ol tarafa gelüb andan dahi Dersa'âdet'e avdet eylemişdir. Bu keyfiyyet devleteyn beyninde mûcib-i bürûdet olacak hâlâtdan oldığı hâlde İrân Devleti te'yîd-i musâfât zımmında Mîrzâ Rızâ'yı sefâretle Dersa'âdet'e gönderüb o dahi Erzurûm tarîkiyle Dersa'âdet'e gelerek îfâ-yı me'mûriyyet eylemişdir.

Bu esnâda mûmâ-ileyh Abdurrahmân Paşa'nın vefâtı haberi Bağdâd'a vâsıl oldukda yerine Bağdâd'daki Bâbân paşalarından birinin nasbı mutasavver[1] iken müte'âkiben Kürdistân'ın umûm beg-zâde ve ağaları meşâyih ve sâdât[2] ve ulemâsı Abdurrahmân Paşa'nın büyük oğlı Mahmûd Beg'e teba'iyyet eylemiş olduklarına dâ'ir arz ve mahzar gelmekle ve İrânlu tarafından dahi müstashib[3] olmağla Sa'îd Paşa dahi Bâbân ve Köy ve Harîr sancaklarını paşalık unvânıyla Mahmûd Beg'e ihâle ve hil'atini irsâl eylemişdir. Mahmûd Paşa dahi pederinin izine giderek haylî müddet İrânluya tarafdâr olarak kalmışdır. Yine ol esnâda Rusyalu ile Abbâs Mîrzâ arasında vukû' bulan muhârebede İrân ordusunun perîşân oldığı sonradan haber alınmışdır.

Ahvâl-i Sırpistân

Cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre usât-ı Sırbiyye Sokol Kal'ası'ndan mâ'adâ bi'l-cümle kal'a ve kazâları zabt idüb ve Devlet-i Aliyye Rusya seferi ile meşgûl oldığından Sırpistân üzerine kuvve-i kâfiyye sevk idemeyüb Rusyalu ise Eflâk tarafından Sırpistân'a haylîce asker geçürmiş idi binâ'en-aleyh ol vaktden berü Sırpluların te'dîb ve terbiyyesi kâbil olamamış idi.

Bükreş'de Rusya Devletiyle akd-i musâlaha olundukdan sonra musâlahanâmede Sırplulara dâ'ir yazılmış olan mâddeye tevfikan Sırpistân Eyâleti'nin tanzîmi lâzım gelüb hâlbuki baş kinezleri olan Kara Yorgi tarafından Sofya'ya gönderilan meb'ûslar Sofya Nâzırı Mustafâ (**s.108**) Reşîd Efendi ve Rûmili Vâlîsi Silâhdâr Alî Paşa ile görüşdüklerinde Sırp re'âyâsının sâkin oldukları on iki kazâya kanâ'at itmeyüb esnâ-yı muhârebede civâr kazâlardan ellerine geçen yerlerin Sırpistân'a ilhâkını ve Kara Yorgi kendülerine beg olub Eflâk ve Boğdan gibi Sırpistân'ın müstakill olmasını ve içlerine ehl-i İslâm girmeyüb hep kal'aların kendü ellerinde kalmasını iddi'â itdiler ve Bükreş Musâlahanâmesi'ne tevfikan tanzîm olunan mevâdd kendülere beyân olundukda biz Rusya musâlahası şürûtını bilmeyiz başlubaşımıza bir hükûmet olmak isteriz bundan başka sûretle tesviyye-i maslahat kâbil degildir deyü cevâb-ı kat'î virdiler bunun üzerine Devlet-i Aliyye dahi Sırpistân üzerine tedârük görmege başladı Rusya ilçisi bu tedârükâtın sebebini su'âl itdikde Sırpluların

1 Mutasavver: Tasavvur edilmiş, tasarlanmış, düşünülmüş.
2 Sâdât: Seyyitler, ulular.
3 Müstashib: İstishâbeden, yanına alan, beraber bulunduran.

Bükreş Musâlahası'nı tanımadıkları ve ra'iyyeti kabûl itmedikleri cihetle cebren taht-ı itâ'ata idhâlleri lâzım gelecegi ifâde olunması üzerine Sırpluları tesahuba kalkışub Devlet-i Aliyye şürût-ı musâlahanın muhâfazasına dikkat ve i'tinâ itmelidir hele ben keyfiyyeti Petersburg'a yazayım Sırplulara nasîhat idelim şürût-ı musâlahaya muvâfık bir sûret virelim deyü te'hîr-i maslahata sa'y eyledi. Bu sûretle ise işin sürüncemede kalacağı anla[şıl]mış ve hemân Sırpluların emr-i terbiyyesi Sadr-ı â'zam Hûrşîd Paşa'ya havâle buyurulmuş idi.

Hûrşîd Paşa Ordu-yı Hümâyûn ile Niş tarafından hareket iderek Sırpistân üzerine yüridi ve der-ceng-i evvel muzaffer olarak birçok kal'a ve palankaları[1] usât-ı Sırpiyye yedinden nez'[2] ve istihlâs eyledigi esnâda bir fırka-i askeriyye ile Vidin tarafından hücûm iden meşhûr Kara Feyzî'nin oğlı dahi önüne gelan usâtı çigneyerek Semendire civârında Ordu-yı Hümâyûn ile birleşdi. Ba'dehu Ordu-yı Hümâyûn Belgrad üzerine yürimekde oldığı hâlde Bosna Vâlîsi Dârendeli Alî Paşa dahi Bosna dil-âverleriyle Belgrad'a doğrı hareket itmiş idi ancak Bosna ile Bögürdelen Kal'ası miyânında vâki' Zasarice ve Loznice[3] ve Leşnice[4] istihkâmları meşrûh Milyoş nâm ser-gerdenin taht-ı kumandasında olarak yirmi bin kadar Sırplu ile muhâfaza olunmakda oldığından Alî Paşa evvel be-evvel bu istihkâmları zaht ile Bögürdelen Kal'ası'nı teshîr itmege mecbûr idi. Alî Paşa cesûr ve usûl-i harbe âşinâ bir vezîr olub Boşnakları teşvîk ve teşcî' ile açıkdan açığa Zasarice istihkâmları üzerine yürütdi Boşnaklar bir haylî şehîd virdiler ise de düşene kalana bakmayub hemân derûn-i istihkâma girdiler ve mevcûd olan Sırpluları kılıcdan ve bıçakdan geçürdiler. Şöyle ki: Sırpluların yapmış oldukları cesîm istihkâmlar kendüleri içün büyük büyük kanâreler oldı Milyoş güc hâl ile yalnız başına kaçub (s.109) kurtılabildi. Gerek bu kolda ve gerek Niş ve Vidin kollarında Sırplulardan pek çok telefât vukû' buldı. Alî Paşa vech-i meşrûh üzre gâlib ve muzaffer olarak ilerüleyüb Belgrad'da Ordu-yı Hümâyûn ile birleşdi. Sırplular ise asâkir-i Osmâniyyeye tâb-âver-i mukâvemet olamayacaklarını cezm itdiklerinden taraf taraf dağılarak ekseri Avusturya tarafına firâr itmişler idi bu sûretle bilâ-mukâvemet Belgrad Kal'ası elegeçmiş idi sâ'ir kal'alar dahi bu vechile zabt olundı ve Sırplu arz-ı mutâva'ata mecbûr oldı. Bunun üzerine Hûrşîd Paşa Sırplular hakkında afv-ı umûmî i'lân ile ellerindeki top ve esliha-i sâ'ireyi toplatdı ve Belgrad cebehânesine vaz' itdirdi ve kendülerinin yerlû yerine iskânlarına mübâşeret itdi ve Semendire ve Bögürdelen ve Özice kal'alarına müstahfız gönderdi. Belgrad ve sâ'ir kasabâtın ehl-i İslâm olan muhâcirleri avdete başladı Ordu-yı Hümâyûn dahi muzafferen Sırpistân'dan avdet eyledi Sırpistân maslahatının ber-vech-i bâlâ hitâm buldığı baberi Şevvâl'in yirmi üçünci güni Dersa'âdet'e vusûl buldı devletce mûcib-i memnûniyyet oldı.

Sırpistân müverrihi meşhûr Manke Târîhi'nde dir ki Devlet-i Aliyye bin sekiz yüz on üç sene-i Mîlâdiyye'sinde bi'z-zât Sadr-ı â'zam Hûrşîd Paşa'nın taht-ı idâresinde olarak Sırplular aleyhine külliyetlü asker sevk itmiş oldığından Kara Yorgi dahi Osmânlulara mukâvemet eylemek üzre Dirin ve Morava ve Tuna taraflarında üç kol ordu tertîb itmiş idi. Evâ'il-i muhâsamâtda Sırpluların Tuna kolı Vidin kapularına kadar ilerüleyerek oldukça

1 Palanka: Yan yana çakılmış ağaç kazıklarla ve toprakla yapılan, çevresi hendekle çevrili küçük kale.
2 Nez': Kaldırmak, yok etmek. Fesada uğratmak, çekip koparmak, ayırmak.
3 Leşcine: Lesnica, Sırbistan.
4 Loznice: Loznica, Macva, Sırbistan.

ibrâz-ı cesâret itmiş ise de sadr-ı â'zam ve Receb Ağa ve Eflak Voyvodası Karaca Beg taraflarından Vidin Osmânlu Ordusu'nun takviyyetine müsâra'at gösterildigine mebnî Sırplular girüye tard ve def' olundukdau başka Nifotin[1] muhâsarasında Veliko nâm Sırp ser-gerdesi mecrûhan vefât itmekle ma'iyyetindeki Sırplular başsız kaldıklarından Osmânlular az vakt zarfında İsmiderova'ya[2] kadar memleketi zabt itdikleri misillü Morava ve Vidin nehirlerinin muhâfazasına me'mûr olan Sırp kolları dahi Osmânluların hücûmuna tâb-âver-i mukâvemet olamayub zâyi'ât-ı külliyye ile girü çekilmege mecbûr oldılar. Bu sûretde Sırpistân bir muhâtara-i azîmeye dûçâr olmuş iken âmir-i mutlak sıfatını hâ'iz olan Kara Yorgi hiçbir tarafda isbât-ı vücûd itmeyüb ve şöhret ve gayret-i sabıkasına makîs hiçbir teşebbüsde bulunmayub haylî zamân Topola ve Belgrad civârlarında dolaşdıkdan sonra başı kaygısına düşüb dest-res[3] olmuş idügi mebâliği ba'zı mevâki'-i hafiyyeye defn itmege çalışıyordı. Nihâyet Teşrîn-i Evvel'in birinde Morava ordusuna gidüb ol (s.110) gün bir re'y ve hareketde bulunmadığı gibi irtesi güni Osmânlular anın gözi önünde köpriden ubûra başladıklarında def'a muktedir olmadığını göricek gâlibâ büsbütün me'yûs oldığından şehr-i merkûmun üçünci güni Nidoba[4] ve Liyonti[5] ve Filibovic[6] nâm refîkleri ve Yaniki nâm kâtibi ile birlikde Avusturya tarafına firâr itmişdir. İntihâ

Kara Yorgi bir müddet Avusturya tarafında bulunub ba'dehu Besarabya cânibine gitmişdir. Ve yerine ser-gerdelerinden meşhûr Miloş Sırp başkinezi olmuşdur.

Ba'zı Vefâyât

İşbu yirmi yedi senesi Safer'inin sekizinci güni esbak Sadr-ı Rûm Atâ'ullâh Efendi vefât itmiş idi. Müteveffâ-yı müşârün-ileyh ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Mollâcık Mehmed Efendi'nin mahdûmı olan Sadr-ı Rûm-ı esbak İshâk Efendi'nin sulbünden bin yüz elli beş senesinde tevellüd idüb yüz yetmiş bir senesi ru'ûs-ı tedrîs ile ve bin iki yüz senesi gurre-i Şa'bân'ında Yenişehir-i Fenar mevleviyyetiyle bekâm oldukdan sonra resm ve usûl-i tarîk üzre terakkî iderek iki yüz on beş senesinde Anadolı pâyesi alub on dokuz senesinde bi'l-fi'il Anadolı kazaskeri olmuş ve yirmi üç senesinde Rûmili pâyesi alub yirmi beşde bi'l-fi'il Rûmili kazaskeri olmuş idi. Ba'de'l-infisâl sâ'ir emsâl ve hem-hâli olan sudûr-ı kirâm gibi taklîb-i evrâk-ı leyâlî ve eyyâm itmekde iken tayy-i cerîde-i hayât eylemişdir. Müşârün-ileyh hoş-gû ve hoş-sohbet bir zât olup afyon keyfine dahi mübtelâ oldığından meclis-i ünsâ-ünsı[7] zümre-i berşiyân[8] ile memlû idi bu yolda garîb hikâyeleri vardır. Ez-cümle Rûmili kazaskerligi hengâmında bir gün Bâb-ı Âlî'de arz odasında istimâ'-ı de'âvî meclis-i

1 Nifotin: Negotin, Voyvodina, Sırbistan. Bazı yayınlarda "Nigotin" ve "Nikotin" olarak da geçmektedir.
2 İsmiderova: Semendire. Sırpça Smederevo.
3 Dest-res: İsteğine ulaşan, elini yetiştiren, Kudret, zenginlik, iktidar.
4 Nidoba: Todor Ivanovich Nedoba.
5 Liyonti: Metropolit Leontius.
6 Filibovic: Baş Rahip (Arşimandrit) Teodor Filipoviç.
7 Meclis-i ünsâ-üns: Samimi, sıkıfıkı konuşma meclisi.
8 Zümre-i berşiyân: Afyon tiryakileri.

resmîsinde kendülere ehl-i keyf zümresinin şeker ta'bîr itdikleri ımızganmak[1] hâleti ârız olub ba'dehu intibâh gelicek kendüsini tiryâkîler ile memlû olan konağında sanub kahve istemek tasavvuruıyla el çırpdıkda huzzâr-ı meclise hayret gelerek ba'zılarına dahk-ı zarûrî gelecegini Kâ'immakâm Şâkir Ahmed Paşa teferrüs ile der-a'kâb vâkı'a pek bî-tâb olduk bir kahve içecek kadar teneffüs idelim diyerek zarâfetle def'-i meclis eyledigi Şânî-zâde Târîhi'nde muharrerdir.

Şu'arâ-yı be-nâmdan sâhib-i dîvân İhyâ Efendi dahi mâh-ı Safer'in onuncı güni hatm-i dîvân-ı hayât eylemişdir. Hatt-ı ta'lîkin hurde[2] ve şikestesinde sâhib-i yed-i tûlı ve şi'ir ve inşâsı müsellem-i fusahâ ve bülegâ[3] idi. Şeyhü'l-islâm-ı esbak Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi'nin mektûbcılığı hidmetinde müddet-i medîde müstahdem olmağla Mektûbcı İhyâ Efendi deyü (**s.111**) ma'rûf idi. Kasîde-i Ramazâniyyesi beyne'ş-şu'arâ makbûldür ve güzel târîhleri vardır. Rahmetullâhi aleyh.

Şeyhü'l-islâm-ı sâbık merhûm Ömer Hulûsî Efendi mazanne-i kirâmdan Mar'aş Müftîsi Mahmûd Efendi'yi Dersa'âdet'e celb ve taraf-ı saltanata sevk idüb bu vechile Mahmûd Efendi haylî ikrâm ve ihtirama mazhar oldukdan sonra memleketine avdet itmiş idi. Ömer Efendi'nin halefi olan Dürrî-zâde Abdullâh Efendi ise selefleri gibi Mahmûd Efendi ile müteşerrif olamadığına müte'essif olarak o dahi ehlu'llâhdan birini bulub getürtmek üzre etrâfı cüst-cû[4] itmekde iken mevâlî-i devriyyeden Kudüsli Mûsâ Efendi bir gün esnâ-yı musâhabetde kendüsine meşâyih-i Arab'dan Kudüsli Ebû's-su'ûd Efendi'yi vasf ve senâ ve bu bâbda mübâlağa ve ıtrâ[5] itmekle Abdullâh Efendi anı Dersa'âdet'e getürmek üzre kendüsine Kudüs mevleviyyetini va'd eylemiş oldığından Mûsâ Efendi erba'în içünde bâ-emr-i âlî İstanbul'dan hareketle Kudüs'e varub Ebû's-su'ûd Efendi'yi vâfir hademe ve evlâd ve ahfâdı ile berâber Dersa'âdet'e getürdikde Fâtih Câmi'-i Şerîfi civârında şeyhü'l-islâm konağı karşusunda bir hâne-i mahsûsa inzâl olunmuş idi.

İşâret-i Şeyhü'l-islâmî üzre gerek kendüsine ve gerek evlâd ve ahfâd ve müte'allikâtına taraf-ı şâhâneden atâyâ-yı seniyye ihsân buyuruldı. Ebû's-Su'ûd Efendi ise yüz on iki yaşında bir pîr-i fâni oldığı hâlde eyyâm-ı şitâda meşâkk-ı seferiyyeye tahammül idemeyüb bî-tâb ve bî-hod[6] olarak yatınakda idüginden Sarây-ı Hümâyûna gidemedi. Binâ'en-aleyh iki gün sonra Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri (el-kâdemu yezâr)[7] kâ'idesine ri'âyeten tebdîl sûretiyle azm-i ziyâret buyurdılar ise de şeyh efendi baygın yatmakda oldığından avdet buyurmalarıyla ferdâsı Sarây-ı Hümâyûna getürülmüş ise de hastalığı müştedd olmağla yine hânesine i'âde idildi. İşte bu vesîle ile Kudüsî Mûsâ Efendi Muharrem'in on dokuzuncı güni Kudüs mevleviyyeti ile bekâm oldı lâkin Ebû's-su'ûd Efendi davranamayub ve Safer'in on üçünci Salı güni âzim-i dâr-ı bekâ olub cenâzesi cemm-i gafîr[8] ile Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde kılındı. Ba'dehu Ebû Eyyûb-i Ensârî'ye nakl olundı. Kendi takrîri üzre yevm-i vilâdeti mâh-ı

1 Imızganmak: Uyku ile uyanıklık arası bir durumda bulunmak, uyuklamak.
2 Hürde: Ufak, değersiz şey, kırıntı.
3 Bülegâ: Beliğ olanlar, Belâgat sâhipleri. Belâgat ilmi mütehassısları. Edebiyatçılar.
4 Cüst-cû: Arayıp sorma, araştırma.
5 Itrâ: Mübalâğalı, aşırı derecede medhetme, övme.
6 Bî-hod: Kendinden geçme, baygınlık.
7 "Gelene gitmek gerekir."
8 Cemm-i gafîr: Büyük cemaat, insan kalabalığı. Ekseriyet.

Safer'in on üçünci Salı güni imiş ber-vech-i bâlâ yine Safer'in on üçünci Salı güni vefâtı ittifâkiyyâtdandır. Rahmetu'llâhi aleyh rahmeten vâsi'aten.

Şehremîni meşhûr İbrâhîm Efendi haylî vaktden berü nâ-mizâc olarak etibbânın tedâbîri dahi kârger-i te'sîr olmayub mâh-ı Cumâde'l-âhire'nin beşinci güni vefât itmekle yerine sâhib-i ayâr Hayrullâh Efendi şehremîni oldı. İbrâhîm Efendi gencliginde biraz (**s.112**) okuyub yazmaga sa'y idüb ancak dîk-i ma'âş[1] sebebiyle iki yüz yedi senesinde Edirne'den İstanbul'a hicret ve tahsîl-i hüsn-i hatt içün ol asrda şeyhü'l-hattâtîn olan İsmâ'il Zühdî Efendi'den sülüs ve nesih meşkine müdâvemet itmiş idi. Bir aralık Şehremîni Câvîd Ahmed Beg'e intisâb ile müddet-i medîde anın ma'iyyetinde müstahdem oldı. Salâh-ı hâl ile muttasıf ve mukdim ve kâr-güzâr[2] bir zât olmasıyla Câvîd Beg Enderûn-ı Hümâyûna dâ'ir olan ta'mîrât işlerini ana gördirirdi. Bu münâsebetle İbrâhîm Efendi Enderûnca hüsn-i i'timâd kazandı ve pek çok i'tibâr buldı. Ve Sultân Mustafâ Han-ı Râbi''in cülûsunda başmuhâsebeci olub arasıra sohbet-i hâssa-i şehriyârî ile dahi müşerref olurdı. Bu cihetle Enderûn-ı Hümâyûnca her sırra mahrem olub hattâ Mâbeynci Nezîr ve Abdülfettâh gibi havene-i kurena Sultân Selîm ile Sultân Mahmûd'un i'dâmları müzâkeresinde anı dahi mahrem-râz[3] itmişler idi. İbrâhîm Efendi ise şâh-râh-ı sıdk[4] ve istikâmetden ayrılmayub anlara hâlisâne nasîhat ile bu kâr-ı mekruhun men'ine sa'y iderdi. Kendüsinin bu vechile sadâkati Sultân Mustafâ'nın hâlinde bâ'is-i selâmeti olmuşdur. Şöyle ki: Ashâb-ı iffet ve istikâmetden bir devlet ve millet âdemi oldığı Sultân Mahmûd Han-ı Adlî hazretlerinin ma'lûmı olmağla anı zâhir hâlde şehremîni idüb ve hakîkat-i hâlde saltanat-ı seniyyelerinin emîni bilüb dâ'imâ anınla gizlü muhâbere ider ve Bâb-ı Âlî'den takdîm olunan ma'rûzâta anın re'yi üzerine cevâb yazar idi.

İbrâhîm Efendi (eş-şöhretu âfetun) vefkince nüfûzmı ketm[5] ider ve bu muhâbere-i hafiyye maslahatını pek gizlü tutar idi. Fakat el altından istedigi husûsâtı icrâ itdirirdi. Hattâ kendüsinin yazu hâcesi olan sâlifü'z-zikr Zühdî Efendi'nin birâderi Râkım Efendi'yi henûz mesâfe-i tarîk-i tedrîsin yarı yerinde iken def'aten İzmir mevleviyyetiyle bekâm itdirmiş idi. Bâlâda beyân olundığı üzre Rüşdî Paşa'nın kâ'immakâmlığı gibi umûr-ı mühimme hep anın sevk ve ihtarıyla vukû'a gelan mevâddan oldığı der-kâr idi. Hâlet Efendi'yi taraf-ı şâhâneye sevk iden dahi o idi.

Mervîdir ki Hâlet Efendi Bağdâd'a giderken Sultân Mahmûd Han hazretleriyle mülâkât idikde efendim inşâallâh Bağdâd işini bitürdükden sonra Rûmili ve Anadolı taraflarındaki mütegallibenin dahi haklarından gelinerek makâm-ı saltanatınızda istiklâl bulursunuz yollu bir iki söz söylemiş ve anın bu sözleri nazar-ı dikkat-ı şâhâneyi celb eylemiş oldığından Bağdâd'dan avdetinde pek ziyâde makbûl ve manzûr-ı pâdişâhî olarak arası çok geçmeyüb mükâfaten uhdesine Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâlığı tevcîh buyuruldı. Ve mukarrebîn-i pâdişâhîden ba'zı zevât ile gizlü (**s.113**) muhâbereye başladı. Ve bu kerre İbrâhîm Efendi'nin vefâtında muhâbere-i hafiyye işi bütün bütün anın eline geçdi. Şöyle ki: Sarây-ı Hümâyûndan

1 Dîk-i ma'âş: Maaş, ücret azlığı.
2 Kâr-güzâr: İş beceren, elinden iş gelen becerikli.
3 Mahrem-râz: Kendisine sır verilmiş kimse.
4 Şâh-râh-ı sıdk: Doğruluk, gerçeklik yolu.
5 Ketm: Bir sözü, bir haberi, bir sim saklama, gizli tutma.

bir suffeli tezkire-i seniyyeyi alub bir bakkâl dükkânına götürür ve Hâlet Efendi'nin ivâzı varub anı alur ve Hâlet Efendi'nin arîzasını ol dükkâna bırağur ve suffeli gelür alur Sarây-ı Hümâyûna getürür imiş. Ve hatt-ı hümâyûnları bile ana tashîh ve tanzîm itdiriliyormuş.

İşte Hâlet Efendi bu sûretle müsteşâr-ı saltanat olub zâhiren menâsıb-ı dîvâniyyeden birinde bulunur ve hakîkat-i hâlde her iş anın re'yi üzre icrâ olunur idi ve İbrâhîm Efendi gibi o dahi bidâyet-i emrde bu işi mektûm tutardı lâkin sonraları iş meydâna çıkdı herkes dolab-ı devletin ne vechile döndigini anladı bu cihetle Hâlet Efendi merci'-i hâss ve âmm oldı artık bundan sonra vukû'a gelan icrâât hep anın netîce-i efkâr-ı hud'a-kârîsidir. Binâ'en-aleyh bu makâmda beyân-ı icmâl-i ahvâli münâsib görülmüşdür.

Hâlet Efendi'nin İcmâl-i Ahvâli

Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri şeh-zâdeliginde Sultân Selîm Han-ı Sâlis Hazretleri'yle birlikde kafes-nişîn-i musâhabet oldığı zamân andan aldığı dersleri pek â'lâ bellemiş ve şâhin gibi kafesden çıkub da taht-ı saltanata cülûs itdigi gibi mütegallibe ve husûsıyla yeniçeri eşkıyâsının izâlelerini tasmîm eylemiş idi. Bin iki yüz yirmi yedi târîhinde bu sırrı Hâlet Efendi'ye açub andan hâlisâne hidmet umardı. Hâlet Efendi ise taşradaki mütegallibenin te'dîbi hakkında fevka'l-âde ifrât[1] ile şiddet göstermekde oldığı hâlde yeniçerilerin terbiyyesi emrinde münâfıkâne ve hîle-kârâne bir yol tutub her gün bir özr ü bahâne bularak ve dürlü desîseler ile pâdişâh-ı müşârün-ileyhi aldadub avudarak yeniçeri bahsini te'ehhürâta[2] düşürürdi. Ve kendi mevki'ini muhâfaza içün taşra me'mûrlarını soyub hâsıl itdigi mebâliğ-i külliyyeyi yeniçeri müteneffizlerine ve sâ'ir lâzım gelenlere bezl[3] iderdi İlcâ'ât-ı zamâniyyeye nazaran Devlet-i Aliyyece tecdîd-i usûl ile işe yarayacak bir asker tedârük itmek lâzıme-i hâlden bulunmağla Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinden Silâhdâr-ı Şehr-yârî Alî Beg gibi ba'zıları eski usûl ve âdetleri takbîh ile yeniçeri ocağının ref' ve ilgâsı emrinde re'y-i şâhâneye muvâfık iseler de Başçukadâr Seyyid Ömer Ağa ve Berberbaşı Alî Ağa gibi ba'zıları dahi Enderûn-ı Hümâyûnca mer'iyyü'l-icrâ olan usûl ve rüsûm-ı kadîmenin tagyîr ve tebdîlini aslâ tecvîz itmediklerine ve sınıf-ı askerîde tebeddülât icrâ olundığı takdîrde Enderûn-ı Hümâyûna dahi sirâyet idecegine (**s.114**) mebnî tebdîl-i usûlden ictinâb ve bu cihetle eski ocakların gayretini güderek Hâlet Efendi tarafını istishâb iderlerdi.

Ale'l-husûs[4] Ömer Ağa pek ziyâde kâ'ide-perest oldığı cihetle zât-ı şâhâneyi pek ziyâde sıkardı fakat sâdık ve muhlis bir âdem olmağla taraf-ı hümâyûndan pek ziyâde hürmet ve ri'âyet görür ve kaviyyü'l-kalb ve ceriyyü'l-lisân[5] olmağla her didigini yüridür idi.

Zât-ı şâhâne bîrûnda yeniçerilerin sıkısı ve enderûnda bir takım teşrîfât-ı kadîme ve usûl ve rüsûm-ı âdiyye baskısı altında sıkılub kendüsini bir ma'nevî kafes içünde görmekle yeniçerileri bitürüb ve o mısillü vâhî kayd ü bendleri kırub da nefes olmak ve tecdîd-i usûl

1 İfrât: Aşırı gitme, ölçüyü kaçırma, aşırılık.
2 Te'ehhurât: Geciktirmeler.
3 Bezl: Bol bol verme, saçma.
4 Ale'l-husûs: Hususiyle, hepsinden önce olarak.
5 Ceriyyü'l-lisân: Güzel ve açık konuşan, konuşması su gibi.

ile devletini dûçâr oldığı perîşânlıkdan kurtarmak çâresini aramakdan ve emniyyet eyledigi zevâtın ağızlarını araşdırmakdan egerçi girü durmaz idi.

Lâkin Hâlet Efendi her kapuyı sedd ü bend ile bu bahisde kimesneye meydân virmezdi. Ve perde arkasından oynatdığı bâzîçe-i hayâlin[1] hakîkatini keşf ile taraf-ı hümâyûna arz ve ifâde idebilecek zevâtı birer desîse ile yâ âhirete veya taşrada bir me'mûriyyete gönderir ve mühimm ve nâzik makâm ve me'mûriyyetlere hep nâ-ehilleri geçürür idi. Ve o makûle nâ-ehiller mehâmm-ı umûrun idâresinden âciz olarak dâ'imâ Hâlet Efendi'ye mürâca'at iderler ve bir ârıza zuhûrunda uhdesinden gelemeyüb Hâlet Efendi ise atâyâ-yı vefîre ile celb eyledigi yeniçeri rü'esâsı vâsıtasıyla hall-i müşkil iderek vücûdı devlete kimyâ ve herkesin derdine devâ olmak ma'nâsını îmâ eyler idi. Ve yeniçeri rü'esâsının müteneffizleri hep anın meclûbı olmağla îcâbına göre anlara bir takım nümâyişler itdirerek taraf-ı saltanatı tehdîd ile enderûn ve bîrûnda merâmını husûle getürürdi. Ve ikbâlinin ve belki ömrinün devâm ve imtidâdını bu dürlü desîse tolablarının dönmesine menût bildiginden yeniçeri gayretini güder ve dâ'imâ el altından yeniçeri ocağını muhâfaza ider idi ve taraf-ı hümâyûna dahi bir başka lisân kullanurdı.

Zîrde beyân olunacak vekâyi'-i mühimme hep bu esâsa müstenid oldığından vekâyi'-i mezkûre mütâla'a olunur iken mukaddimât-ı meşrûha der-hâtır olunmalıdır.

Hâlet Efendi ile Ser-berber-i Şehr-i yârî Alî Ağa beyninde cereyân iden muhâbere-i hafiyye tezâkirinden bu mukaddimâtın îzâhına medâr olanlar bu cildin zeyline ilâve olunacaktır fakat o zamân tezkirelere târîh konmak âdet olmadığı cihetle bunların târîhçe sırasıyla îrâdı kâbil olamadığından karâ'in-i hâliyye ve münâsebât-ı ına'neviyyelerine göre tertîb kılınacakdır. Ve hakâyik-i ahvâlin[2] ittizâhına[3] medâr olmak üzre bu makâmda icmâlen Hâlet Efendi'nin terceme-i hâli beyân olunıuak münâsib görülmüşdür.

(**s.115**) Şöyle ki: Hâlet Efendi Şeyhü'l-islâm-ı esbak Şerîf Efendi'nin dâ'iresi hademesinden ve kuzâtdan Kırımî Hüseyin Efendi'nin oğlıdır. O dâ'irede hem gürûh-ı etbâ' ile berâber hidmet ve hem okuyub yazmağa gayret idermiş. Pederi gibi o dahi ol asrın hükmünce ulemâ-yı resmiyye etbâ'ına tarîk-i ta'ayyüş ittihâz olunan tarîk-i kazâya dâhil olmuş idi. Şerîf Efendi'nin vefâtında bir müddet oğlı Atâullâh Efendi'nin yanında kalub ba'dehu anın yanından ayrılarak Rikâb-ı Hümâyûn re'îsi bulunan Mehmed Râşid Efendi'ye mülhürdâr yamaklığıyla hidmet itmişdir.

Ba'zı esbâba mebnî anın dâ'iresinden dahi ayrılarak Rûmili Vâlîsi Ebûbekir Sâmî Paşa dâ'iresine intisâb itmek üzre Manastır'a gitmiş ise de orada mültefet[4] olmadığından bir müddet Ohrili Ahmed Paşa dâ'iresinde hidmet ve ba'dehu Yenişehir-i Fenar nâ'ibine kethudâ olarak ol tarafa azîmet ve avdet ile Galata Mevlevîhânesi Şeyhi şâ'ir-i meşhûr Gâlib Dede Efendi'ye kesb-i tereddüd ve intisâb itmişdir. Aklâma devâm itmemiş ve yolıyla ders görmemiş iken gâyet zekî ve fatîn oldığından istihdâm ile usûl-i imlâ ve kitâbeti tahsîl idüb güzelce eş'âr dahi söylerdi. Ve talaku'l-lisân ve azbü'l-beyân[5] ve muhâverât ve muhâdarâtda

1 Bâzîçe-i hayâl: Hayal oyunları.
2 Hakâyik-i ahvâl: Doğru olan asıl durumlar, haller, şüphesiz bulunan şeyler, hakikatler, gerçeklikler.
3 İtizâh: Vazıh, açık olma, meydana çıkma.
4 Mültefet: İltifat edilmiş, bakılmış, güler yüz gösterilmiş, hoş davranılmış, ehemmiyet verilmiş.
5 Lisân-ı azbü'l-beyân: Söylenişinde tatlılık olan dil.

fâ'iku'l-akrân idi. Bu cihetlerle kendüsini Gâlib Dede'ye sevdirmiş idi. Ve bu münâsebetle Râsih Mustafâ Efendi Zahîre Nâzırı iken anın ve ba'dehu Kassâbbaşı Hâcı Mehmed Ağa'nın hidmet-i kitâbetlerinde bulundukdan sonra Deryâ Tercümânı Kalimakioğlı'nın hidmet-i kitâbetini ihtiyâr iderek Fenarlu takımıyla zevk ü şevke talmış idi. Ve bu vesîle ile Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdâsı Mustafâ Reşîd Efendi'ye çatub beglik kîsedârı ma'iyyetinde istihdâm olunmak üzre def'aten uhdesine hâcelik rütbesi tevcîh ve çok geçmeyüb başmuhâsebe pâyesiyle Paris ilçisi nasb ve ta'yîn buyurulmuş idi. Paris'den avdetinde beglikci ve iki ay geçer geçmez Safî Efendi yerine Rikâb-ı Hümâyûn Re'îsi olmuş ise de Fransız ilçisinin şikâyetiyle ve Fâ'ik Efendi'nin rivâyetine göre Tayyâr Paşa'nın si'âyetiyle[1] yirmi iki Şevvâl'inde azl ve Kütahya'ya nefy ile yerine Cânib Efendi nasb idildi. Ba'dehu Hâlet Efendi afv ve ıtlâk ile Dersa'âdet'e avdetinen üç ay mürûr etmeksizin Bağdâd'a gönderildi. Evvel-emirde îfâ-yı me'mûriyyete muvaffak olamayub eli boş avdet itmiş iken Mûsul'a geldikde Abdülcelîl-zâde ile Bâbân Sancağı Mutasarrıfı Abdurrahmân Paşa'yı ittifâk itdirerek anların i'ânesiyle Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'yı i'dâm ve yerine kethüdâsı Abdullâh Ağa'yı nasb ile Bağdâd'dan küllî akçe tahsîline muvaffak ve meşkûrü'l-mesâ'î olarak yirmi beş senesi evâhirinde Dersa'âdet'e geldi. Ve çok geçmeyüb Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâlığıyla mesrûr ve muhâbere-i hafiyyeye me'mûr oldı.

(s.116) El-hâsıl Hâlet Efendi'nin evâ'il-i hâlinde tâli'i yâver olmadığı cihetle dâ'ire be-dâire dolaşub bir yerde pertev[2] alamadığı hâlde Fenarlular ile ihtilâtı şem'-i ikbâlinin şu'le-dâr olmasına sebeb olmağla bi't-tab' anlara mâ'il idi. Ve iş'âl itdigi desîse fenarının cüz'î bir sebeble sönebilecegini bildigi cihetle bulutdan nem kapar ve her esen rüzgârdan sakınur. Hele yeniçerilerin terbiyyesi bahsinde başkasının mahrem-i esrâr-ı şehr-i yârî olması akıl ve şu'ûrına dokunur idi. Ve bekâ-yı ikbâli içün her fenâlığı yapardı ve kimesneye acımayub bu uğurda evlâdı olsa fedâ iderdi. Ve yeniçerilerin terbiyyesi emrini te'hîr içün vakt kazanmak üzre te'dîb-i mütegallibe ta'bîriyle dâ'imâ taşralarda bir vak'a ihdâs ile pâdişâhı işgâl iderdi. Vâkı'â taşralarda terbiyyeye müstahık çok kimseler var idi lâkin te'dîb-i mütegallibe ta'bîri birçok sû'-i isti'mâlâta vesîle olarak ashâb-ı agrâz birbirini kırmağa yol bulur ve eşrâf ve vücûh-ı memleketden nice hî-günâh âdemler beyhûde telef olur idi. Fi'l-vâki' mütegallibeye şer' ve kânûn dâ'iresinde terbiyye itmek lâzımdır lâkin memleketin bütün vücûh[3] ve eşrâfını birer bahâne ile kırmak bağçenin çiçeklerini yolub da çırçıplak bırakmak gibidir.

Hâlet Efendi buralara atf-ı nazar itmeyüb ve adl ve hakkâniyet yolını gözetmeyüb hemân zebûn-küşlük[4] vâdîsinde her kime güci yeter ise anın işini bitürür ve dişlice olanlar bir müddet dayanur durur idi. Ve devlet o kadar cüz'iyyât-ı umûr ile meşgûl olurdı ki külliyyât-ı umûra bakmağa vakit bulamazdı.

Taşralardaki mütegallibe gürûhı dahi cân ve mâllarım muhâfaza içün esbâb-ı müdâfa'ayı ikmâl ile meşgûl olarak andan başka bir şey düşünmeğe vakitleri müsâ'id olamazdı.

Ol vakt vükelâ içünde degerli zâtlar az kalub anlar dahi Hâlet Efendi'nin şerrinden

1 Si'âyet: Koğuculuk, adam çekiştiricilik, dedikodu.
2 Pertev: Ziya, ışık. Atılma, sıçrama, hız.
3 Vücûh: Yüzler, çehreler, suratlar. Bir memleketin ileri gelenleri.
4 Zebûn-küş: Güçsüze acımayan, zavallıları ezen.

havf ve ihtirâz ile müdâheneye[1] mecbûr idiler.

İşte Hâlet Efendi'nin fihrist-i ahvâli budur. Zîrde beyân olunacak vekâyi'-i mühimme dikkatle mütâla'a olundığı hâlde icrâ eyledigi desâ'isin bu icmâle muvâfık oldığı anlaşılur.

Vekâyi'-i Şettâ

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Rusyalu ile akd-i musâlaha olundığı gibi mukaddime-i ıslâhât olmak üzre taşralardaki mütegallibe gürûhunun izâle ve istîsâllerine azîmet buyurulmuş idi. Binâ'en-aleyh Sadr-ı â'zam Hûrşîd Paşa akdemce Edirne'de iken on beş seneden berü Rûmili'de sâlik-i meslek-i ser-keşî olan Hasköyli Emîn Ağa üzerine sevk-i asker itmekle **(s.117)** lede'l-muhârebe Emîn Ağa mağlûben firâr itdikde bi't-ta'kîb hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de tevâbi'i ile berâber i'dâm olunmuş idi.

Ve mukaddemâ Rusya diyârına firâr itmiş olan Râmiz Paşa'nın ba'de'l-musâlaha Petersburg'dan avdetine ruhsat virilmiş olmasıyla Boğdan hudûdına vârid oldukda akdemce hafiyyen ısdâr buyurulmuş olan fermân-ı âlî mûcebince i'dâm olunarak ser-i maktû'ı Rebî'ü'l-âhir'in dokuzuncı güni Dersa'âdet'e vusûl bulmuş idi.

Müşârün-ileyh Râmiz Paşa efâhim-i ulemâ ve duhât-ı vüzerâdan degerli bir zât olub ancak Alemdâr Paşa'nın Sadâretinde Sened-i İttifâk nâmıyla tanzîm olunan şartnâme-i Saltanat-ı Osmâniyye'nin mü'elliflerinden biri olmağla hakkında taraf-ı saltanatdan ızmâr-ı gayz ve kîn idilmiş idi. Binâ'en-aleyh hudûd-ı hakaniyyeye vâsıl oldığı gibi i'dâmına müsâra'at kılınmış idi. İbrâ'îl muhâfızı nasb olunan Şâhin Paşa girîve-i irtikâba[2] sapub İbrâ'îl Kal'ası'ndaki zahâ'iri bey' ve itlâf itmekde oldığı hâlde Ordu-yı Hümâyûna müretteb olan zahâ'irin irsâlinde dahi müsâmaha itmekde oldığından hilâl-i Cumâde'l-âhire'de kapucıbaşı mübâşeretiyle i'dâm edilmiş idi. Rûmili'de aynü'l-â'yân olan Sirozî İsmâ'îl Beg'in ecel-i mev'ûdıyla vefât eyledigi haberi bu esnâda Dersa'âdet'e vârid oldukda oğlı Yûsuf Beg ki Alemdâr Paşa zamânında Selanik â'yânlığına tensîb olunmuş idi. Bu kerre pederinin yerine Siroz â'yânı oldı bu sûretle Selanik sancağı mütegallibe elinden kurtuldı ve hilâl-i Receb'de sâbıkan Çavuşbaşı Moralı Ebûbekir Beg uhdesine rütbe-i vezâretle Selanik sancağı tevcîh buyuruldı.

Yine mütegallibe gürûhundan sâbıkâ Vidin muhâfızı ve Nigbolı eyâleti vâlîsi olan İdrîs Paşa dahi bu esnâda terk-i dağdağa-i dâr-ı fenâ idüb gitmişdir.

Şöyle ki: Asr-ı Selîm Hanî'de Pâsbânoğlı fevt oldukda mîr-i mîrândan hazînedârı olan ve Mollâ Paşa deyü şöhret bulan işbu İdrîs Paşa anın makamına kâ'im olub bir aralık başka eyâlete nakl olunmak istenilmiş ise de Vidin yamakları içünde tekevvün iden kîl ü kâl üzerine çâresiz Vidin muhâfızlığında ibkâ ile uhdesine rütbe-i vezâret dahi tevcih buyurulmuş idi. Ol vaktden berü Vidin'de kalub sâbıkı Pâsbânoğlı gibi gitdikce orada kökleşmekde oldığından geçen sene azl olunarak Nigbolı eyâletiyle Vidin muhâfızlığı sâbıkâ Kapudan-ı Deryâ Seyyid Hâfız Alî Paşa'ya tevcîh idilmiş ve bu sûretle Nigbolı ve Vidin sancakları dahi

1 Müdâhene: Dalkavukluk. Koltuklamak. Bir kimsenin yüzüne karşı iyi görünmek. Münâfiklık.
2 Girîve-i irtikâb: Yiyicilik, rüşvet yeme gibi içinden çıkılması zor durum.

mütegallibe elinden kurtarılmış ve egerçi İdrîs Paşa selefi gibi Vidin'den çıkmamak üzre ocakluya mürâca'at eylemiş ise de me'mûli vechile tesahub göremediginden isti'fâ-yı kusûr ile istirhâma mecbûr olmuş idi. Bunun üzerine Dersa'âdet'e gelmek (**s.118**) şartıyla mazhar-ı afv ve emân oldığından nâ-mizâc oldığı hâlde Dersa'âdet'e gelüb Üsküdar civârında Nakkâş İskelesi nâm mahalde esbak Yazıcı Sopasalan Mehmed Efendi sâhilhânesinde ikâmet üzre iken Şa'bân'ın on yedinci güni fevt oldı. Ufiye anhu

Dağlu eşkıyâsı rü'esâsından olub yirmi seneden berü Rûmili cânibinde sâlik-i vâdî-i ser-keşî olarak Alemdâr Paşa'dan sonra Silistre â'yânı nasb olunan Yılıkoğlı dahi Şumnı â'yânı me'mûriyyetiyle hilâl-i Şa'bân'da i'dâm idilmişdir.

Merfû'ü'l-vezâre Divrikli Yûsuf Paşa'nın mukaddemâ bi'd-defa'ât vukû'a gelan sû'-i harekâtına mebnî bâ-fermân-ı âlî bu esnâda Anadolı cihetinin ıslâhâtma me'mûr olan Sivas Vâlîsi Baba Paşa tarafmdan i'dâm olunmuşdur.

Sakarya Gölü'nün deryâya icrâsı husûsuna ezmine-i mâziyyede[1] birkaç def'a teşebbüs olunmuş iken fi'ile gelemedigi gibi bu esnâda dahi keşf içün mahsûs mühendis ve me'mûrlar gönderilmiş iken yine netîce-pezîr[2] olamamışdır.

Hilâl-i Zi'l-ka'de'de Mîr-âhûr-ı Evvel Mustafâ Nûrî Ağa'ya rütbe-i vezâretle Ma'âdin-i Hümâyûn Emâneti tevcîh buyurulmuş ve anın yerine Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Yenişehirli Zeynelâbidîn Beg mîr-âhûr-ı evvel olmuşdur.

Vekâyi'-i Avrupa

Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Napolyon Berezina felâketinden sonra ordusu münhezim ve perîşân olarak ric'at idüb gelürken Napoli Kralı Mora'yı ordu kâ'immakâmı nasb iderek kendüsi tehdîlen Paris'e gelüb telâffî-i mâ-fât içün tedârükât-ı askeriyye ile meşgûl olarak dört yüz kırk bin neferden mürekkeb bir ordu ile Rusya'ya karşu çıkmak tasavvurunda idi.

Ve bunda Moskova seferinden avdet iden büyük ordusunun bakiyyesiyle müttefik devletlerin asâkiri dâhil idi. Hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre büyük ordusı kâmilen muzmahil[3] olub ümerâ ve zâbitânı birkaç bin perâkende asker ile Königsberg[4] beldesine iltica itmişlerdi. Ve Rusyalular Prusyaluları celb ve imâle itmiş oldığından Tilsit üzerine hareket iden Mareşal Makdonalt ordusı refâkatindeki Prusya ordusı Ceneral York ma'rifetiyle ağır ağır hareket iderek ve gûyâ teslîme mecbûr olmuş gibi görimerek işbu bin iki yüz sekiz sene-i Hicriyye'si Muharrem'imin evâhirine müsâdif olan bin sekiz yüz on üç sene-i Mîlâdiyye'si Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'sinin otuzunda Rusya (**s.119**) tarafına geçivirdi. Bu havâdis def'aten yıldırım gibi Almanya'nın her tarafına yayıldı Almanlar fevka'l-âde memnûn ve münşerih oldı küberâ-yı Almanya'dan ba'zı zevât koşub Ceneral York'un yanına gelerek teşekkür eylediler ve anı Almanya'nın muhlisî makâmında alkışladılar Ceneral York dahi Prusya

1 Ezmine-i mâziyye: Geçmiş zamanlar, mazi.
2 Netîce-pezîr: Neticelenmiş, son bulmuş.
3 Muzmahil: Çökmüş, çöküntüye uğramış, darmadağın olmuş, yok olmuş.
4 Königsberg: Kaliningrad'ın eski adıdır.

Kralı'nın emrine muntazır oldığı hâlde Königsberg'a doğrı teveccüh eyledi.

Bunun üzerine Fransızlar Königsberg'ı terk ile Vistül sevâhiline çekildiler ve düşmanların ta'kîbinden dolayı oralarda dahi duramayub Pozin'e kadar geldiler Bahr-i Baltık sâhilinde kâ'in Pilo nâm kal'anın muhâfazasında me'mûr olan askerin Alman olmaları hasebiyle bu sırada İngilizlere teslîm olmaları dahi Almanya'da memnûniyyet-i umûmiyyeyi câlib ve bir mertebe daha heyecân-ı âmmeyi mûcib oldı.

Ceneral Rinye ile Prens Şıvardzenberg fırkaları dahi bulundukları mevki'lerde duramayub Varşavya'ya ric'at itmekle berâber Şıvardzenberg Rusya zâbitânı ile ihtilâta başladı.

Fransa umûm kumandanı olan Napoli Kralı Mora ne yapacağını şaşırdı ve tahtından mahrûm kalmak ihtimâline der-hâtır iderek hukukunun muhâfazası çâresini düşünmek üzre hemân Prens Ojen'i yerine vekîl bırağub Napoli'ye gitmek üzre Pozin'den mufârakat[1] eyledi.

Bu esnâda Fransızların Pozin'de on bin ve Vistül havâlîsinde on bin ve Daniska'da yirmi beş bin ve Berlin'de yirmi sekiz bin askerleri var idi. İşte Napolyon'un büyük ordu döküntdilerinden mevcud deyü zann ve hesâb eyledigi iki yüz bin asker fî nefsi'l-emr bu mikdârdan ibâret kalmış idi.

Bu sırada Prusya küberâsından Baron Dö İstin[2] ile refikleri ise Königsberg'de Almanya'nın hürriyetini ve bi'l-cümle ahâlînin silâhlanmasını ve nükûd ve emvâl-i memleketin kâffeten[3] hürriyyet ve istiklâl-i millet ve devlet uğrına fedâ olunmasım i'lân eyledikleri misillü birkaç senelerden berü Almanya'da hafiyyen teşekkül iden cem'iyetler dahi bütün Almanya'ya harb ve hürriyyet ve Fransızlar aleyhine adâvet efkârını binlerce risâleler ve manzumeler ile neşr ve i'lân itmekde idiler.

Bu vukû'ât üzerine Prusya Kralı hayretde kaldı ne yapacağını hilmez oldı. Bir tarafdan efkâr-ı âmmenin te'sîrâtını düşünür ve dîger tarafdan Fransızların haşm[4] ve intikâmından sakınur idi nihâyet ikisi ortası bir meslek ittihâzına karâr virdi. Şöyle ki: İlerüde zuhûr idecek vukû'âta tâbi' olmak üzre muvakkaten Silezya sancağına çekilüb de (**s.120**) orasının bi-taraf tutulması içün Napolyon nezdine me'mûr-ı mahsûs gönderdi. Avusturya Devleti'nin düçâr oldığı hayret ve tereddüd dahi Prusya Kralı'nın hâl-ı meşrûhundan aşağı degil idi. Asrın en meşhûr diplomatlarından biri ki Meternik'dir birkaç senelerden berü Avusturya Devleti'nin politika dümenini eline alub Vagram muhârebesinden[5] sonra Avusturya İmparatorı Fransuva'yı Fransa ittifâkına dâhil olmağa ve bu uğurda kerîmesini fedâ itmege irzâ itmiş idi ve Fransa'ya meylinden dolayı husemâsının istihzâlarına hiç ehemmiyyet virmamiş idi. Ma'a-hazâ bu son vak'alardan kalben mesrûr olmuş idi. Çünki Meternik umûr-ı politikiyyede bir meslege hidmet itmek ve bir fikre kul olmak azîm hatâ oldığını bilürdi.

Binâ'en-aleyh devlet ve vatanının menâfi'ini her şeye takdîm iderek ahvâl-i hâzıradan istifâde itmenin çâresini taharriye hasr-ı efkâr eyledi. Almanya'nın istiklâlini ve Avusturya'nın menâfi'-i mahsûsasını esâs ittihâz ile tarafeyne söz geçürebilmek üzre izâ'a-i evkât itmeyerek

1 Mufârakat: Ayrılık, ayrılmak.
2 Baron Dö İstin: Baron vom Stein olarak bilinen Heinrich Friedrich Karl Reichsfreiherr.
3 Kâffeten: Bütün olarak, cümleten.
4 Haşm: İncitmek. Gazaplandırmak, hiddetlendirmek.
5 Vagram muhârebesi: Wagram Muharebesi, 5-6 Temmuz 1809.

hemân bir cesîm kuvve-i askeriyye tertîbiyle musâlaha-i umûmiyyenin i'âdesini tasmîm eyledi ve bu musâlahanın şerâ'itini evvel emirde hafiyyen Almanyaca karârlaştırmak üzre Hükûmât-ı Almanya ile müzâkereye girişdi ve azîm tedârükât-ı harbiyyeye kıyâm ile berâber Napolyon'a dahi musâlahaya meyl itmesi hakkında İmparator Fransuva tarafından pederâne bir kıt'a nâme yazdırdı. Napolyon ise vukû'ât-ı meşrûhadan müte'ellim olmağla berâber zâhir-i hâlde bellü itmeyerek kederini ketm ile her dürlü müşkilâtı gözine kesdirmiş idi. Mora'nın ordudan müfârakat itmesinden nâşî münfa'il olmakla berâber Prens Ojen'in umûm kumandanlığını tasdîk ile imdâd ve takviyyet içün altmış bin neferden mürekkeb bir ordu göndermiş ve Vistül ve Oder ve Elbe nehirleri sevâhilinde kâim kal'aların ihkâmı içün serî'an lâzım gelenlere emr virmiş idi.

İşte bu sırada Prusya Kralı'yla Avusturya İmparatorı'nın metâlib ve ihtârât-ı meşrûhası Napolyon'a vâsıl oldı. Napolyon kâyınpederi olan Avusturya İmparatorı'na yazdığı cevâbnâmede Rusya'da muzaffer olamamasının sebebi mevsim-i şitânın şiddeti olub yohsa hiçbir muhârebede Fransızların mağlûb olmadığını ve tertîbine şürû' eyledigi kuvve-i cesime-i askeriyye sâyesinde ilk bahârda Rusları Nimen Nehri'ne i'âde idebilecegini beyân ile berâber sulh ve âsâyişin i'âdesi bahsinde dahi el-hâletü hâzihî[1] yedinde bulunan memâlikin tamâmiyyeti muhâfaza olunmak şartıyla Avusturya'nın tavassutunı kabûl idebilecegini dermiyân eyledi.

Prusya Kralı'na yazdığı cevâbnâmede dahi Silezya'ya çekilmesine muhâlefet itmeyecegini ve fakat (**s.121**) bu sancağın bî-taraflığı hakkında Rusya ile mükâlemeye girişmesine muvâfakat idemeyecegini beyân eyledi.

Ber-vech-i meşrûh Napolyon ahvâl-i politikiyye ile meşgûl oldığı esnâda bir tarafdan dahi kuvve-i askeriyyesinin tezyîdine çalışıyordı. Hâlbuki mükerreren çekilan kur'alardan dolayı ahâlî dil-gîr olarak her tarafda ser-keşlik emâreleri görülmege başladı. Binâ'enaleyh Napolyon bu esnâda efkâr-ı âmmeyi celb idecek ba'zı teşebbüsâta kıyâm eyledi ve âmmenin en ziyâde infi'âlini mûcib olan şeylerden biri Papa mes'elesi oldığından anı tesviyye ile ahâlîden diyânet-kâr[2] olan kısmın hüsn-i teveccühüni kazanmağı kurdı. Şöyle ki: Mukaddemâ Papa bir müddet Savona beldesinde ikâmet itdirildikden sonra Fonteneblo Sarâyı'na[3] nakl olunarak orada kendüsine bir hükümdar-ı müstakill gibi ihtirâm olunmakda idiyse de fakat birkaç zâtdan başka kimesne ile görüşdirilmez idi bu kerre Kânûn-ı Sânî'de Napolyon av bahânesiyle Fonteneblo'ya azîmet ve birkaç def'a Papa ile mülâkât ve Papa'yı iknâ' iderek bir (konkordato) karârnâme tanzîm ile tarafeynden imza olundı.

Bu konkordatonun hulâsa-i ahkâmı Papa Roma'yı terk iderek Aviyon[4] beldesinde ikâmet ile orada ilçiler kabûl idebilınek ve zâtına ve makamına mahsûs olan emlâk kendüsünün yed-i idâresinde bulunmak ve senevî kendüsine iki milyon frank tahsîs kılınınak ve piskoposların nasbı kendi tasdîkiyle olmak ve fakat umûr-ı rûhâniyyenin hüsn-i cereyânına Napolyon tarafından mu'âvenet ve himâyet-i lâzıme îfâ idilmek husûslarından ibâretdir.

Bunun üzerine Papa serbest bırağılmağla mahreın-i esrârı olanlar yanına gelüb ol

1 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.
2 Diyânet-kâr: Dindarlıkta gayretli olan.
3 Fonteneblo Sarâyı: Fontainebleau Sarayı. Fontainebleau, Paris, Fransa.
4 Aviyon: Avignon, Provence-Alpes-Cote d'Azur, Fransa.

karârnâmenin umûr-ı rûhâniyye hakkında muzırr oldığını ihtâr itmeleriyle Papa anı imzâ itdigine nâdim[1] olarak egerçi imzâsını girü almağa cesâret idemediyse de icrâ-yı ahkâmına dahi yanaşmadı Napolyon dahi mücerred bu karârnâmenin i'lânından efkâr-ı âmmece hâsıl olan hüsn-i te'sîr ile kanâ'at iderek yeniden müşkilât çıkarmamak içün icrâ-yı ahkâmı emrinde ısrâr göstermedi.

Ol esnâda Prusya Kralı Silezya sancağına çekilüb Brezlav[2] beldesinde mukîm oldığı hâlde teb'asına bir kıt'a beyânnâme neşr ile gönüllü asker yazılmalarını tavsiyye idüb Almanların efkârı ise Fransızlar aleyhine pek harâretlenmiş idüginden ale'l-umûm silâha sarılarak gönüllü asker yazılmağa kıyâm itmişler idi. Şöyle ki: Birkaç gün zarfında mektebler ve çârşûlar boşandı parası olanlar devlete bâr olmamak içün kendi kîselerinden silâh ve levâzımât-ı sâ'ire tedârük ider oldılar.

(**s.122**) Prusya Kralı teb'asının bu gayretini görerek memnûn olmakla berâber Fransalu tarafından havf ve ihtirâzına mebnî yine hâl-i tereddüdde idi. Rusyalular ise ilerü hareketlerine devâm itmekle Prens Ojen Pozen'i terk ile Elbe Nehri'ne çekildi.

Fransızlar bu vechile Almanya'nın bir kıt'asını terk ile Berlin'i dahi tahliyye itmeleriyle Almanlar mesrûr oldı. Bunun üzerine Baron Dö İstin ile rüfekâsı hemân Prusya Kralı'nın nezdine vardılar ve anı iknâ' iderek Şubat-ı Efrencî'nin yirmi sekizinde Prusya ve Rusya devletleri beyninde bir ittifâk mu'âhedesi akd itdirdiler. Bu mu'âhede bir müddet Fransızlardan gizlü tutulmuş ise de müte'âkiben Rusya İmparatorı Aleksandri Brezlav'a gelüb Prusya Kralı ile görüşmek mülâbesesiyle Prusyalu Mart-ı Efrencî'nin on yedisinde Fransa'ya i'lân-ı harb eyledi. Bu sırada Rusya ordusı ilerüleyüb bir Kazak fırkası Hamburk'a kadar gelerek bu belde ahâlîsini ayaklandırdı.

Fransızların müttefik-i hâlisi add olunan Saksonya Kralı Rusya askerinin yaklaşdığını göricek Avusturya'nın tavassutuna mürâca'at ile berâber ma'iyyetindeki askeriyle birlikde Bavyera'ya çekildi. Ruslar dahi Dresd[3] pîşgâhına vâsıl oldı.

Prusya'nın Rusya ittifâkına duhûl ile Fransa'ya i'lân-ı harb eyledigi havâdisi Viyana'ya vâsıl olıcak efkâr-ı umûmiyye fevka'l-âde alevlendi hattâ Avusturya Devleti tarafından Fransaluya gösterilan hüsn-i mu'âmeleden nâşî ahâlî memnûniyyetsizlik göstermege başladılar ise de Meternik sulh ve âsâyiş-i umûmînin i'âde ve ibkâsı ârzûsunda bulundığından ahâlînin bu tavr ve mişvârından dolayı ta'cîl ve telâş yolunı tutmayub ancak Napolyon'un kullandığı lisân-ı şiddetden dolayı beyân-ı te'essüf ile Fransa'nın ba'zı husûsâtda fedakârlık iderek sulh yoluna gitmesi içün nasîhat ve ma'raz-ı tavassutda İngiltere ve Rusya devletlerine mürâca'at itmiş idi.

Napolyon ise kendi işini silâh kuvvetiyle becermek azm-i kavîsinde olarak o misillü ihtârâta kulak asmayub hemân tedârükât-ı seferiyyesini ikmâl ile Nisan-ı Efrencî'nin on beşinde Paris'den çıkub ordusuna azîmet eyledi. Ana bakub Rusya ve İngiltere devletleri dahi muhârebesiz bir şey'e karâr virilemeyecegini derk ile muhârebede devâma karâr virdiler.

1 Nâdim: Nedamet duyan, pişman olan.
2 Brezlav: Breclav, Moravya, Çek Cumhuriyeti.
3 Dresd: Dresden, Saksonya, Almanya.

Meternik bu yolda sa'yı egerçi müsmir[1] olmadı lâkin o dahi fenn-i diplomasiyaca bir büyük mahâret gösterdi. Şöyle ki: Tavassut ile i'âde-i sulh ve âsâyişe sa'y idüb ol bâbda Saksonya ve Bavyera krallarıyla mükâlemeye girişdi ve muvakkaten Avusturya'nın bî-taraflığına sekte virilmemesi içün ol esnâda Rusya ile hafiyyen bir mukâvele akd eyledi ba'dehu Avusturya (**s.123**) mutavassıt sıfatında bulunmasını Napolyon'a dahi kabûl itdirdi. El-hâsıl tavassut[2] perdesinin arkasma saklanub bî-taraf kaldı ve bu sâyede Avusturya'nın bilâ-mâni' tedârükât-ı harbiyyeye devâm eylemesine fırsat buldı. Gelelim vekâyi'-i harbiyyeye.

Bir tarafdan Fransa ve dîger tarafdan Rusya ve Prusya orduları ilerüleyerek Mayıs-ı Efrencî'nin ikisinde Fransızlar Lepiska'yı[3] zabt itdikden sonra ilerüye hareket ile (Lotzen) havâlîsinde tekâbül-i tarafeyn vukû' bularak lede'l-muhârebe Rusya ve Prusya tarafından yirmi bin ve Fransalu tarafından on sekiz bin asker telef oldukdan sonra Fransızlar galebe itmekle devleteyn-i müttefikeyn orduları ric'ate mecbûr oldılar.

Bu vak'a üzerine Almanlar dûçâr-ı fütûr olacak yerde harâretleri artdı. Binâ'en-aleyh Avusturya'nın politikasında bir gûne tebeddül vukû'a gelmedi. Ve Fransalu tarafından Avusturya ve Fransa devletleri beyninde olan ittifâk ahidnâmesi şerâ'itinin icrâsı taleb olundukda Meternik Avusturya mutavassıt sıfatını kabûl itdikden sonra artık müte'ahhid sıfatında bulunamayacağını sûret-i kat'iyyede beyân eyledi. Ve esâs-ı musâlaha olmak üzre Napolyon'a ba'zı şerâ'it teklîf eyledi. Napolyon Avusturya'nın mutavassıt sıfatında bulunmasına müsâ'ade eyledigine peşîmân oldı. Ve artık Avusturya'nın mu'âvenetinden me'yûs olarak harekât-ı harbiyyesine devâm itdi. Ve Mayıs-ı Efrencî'nin on sekizinde Dresd'den hareket ile iki gün sonra devleteyn-i müttefikayteyuin (Botzen)[4] mevki'inde bulunan orduları üzerine hücûm iderek iki gün mümtedd olan muhârebenin netîcesinde yine Fransızlar gâlib geldi.

Avusturyalu tekrâr tavassuta kıyâm ile mevâdd-ı musâlaha müzâkere olunmak üzre bir mütâreke akd olunmasını teklîf itdi. Napolyon dahi tedârükât-ı harbiyyesini ikmâl içün biraz vakit kazanmağa muhtâc oldığından buna muvâfakat itmekle Haziran-ı Efrencî'nin beşinde Rusya ve Prusya devletleri ile Napolyon beyninde akd-i mütâreke olundı.

Bunun üzerine akd olunacak meclis-i mükâlemede Varşavya Grand Dükalığıyla Rin Müctemi'ası ittifâkının ilgâsı ve Hamburg ve Bremen ve Lübek beldelerinin Almanya'ya ve İllirya sancaklarının Avusturya'ya terki husûslarının Napolyon'a teklîf olunacağı mukarrer ve sulhun in'ikâdı bunlara mevkûf olub hâlbuki Napolyon bu tekâlîfi kabûl itdigi takdîrde Avrupaca nüfûzı haylîce tenezzül itmek lâzım geleceginden Napolyon'un bunlara muvâfakati kâbil degil idi lâkin vakit kazanmak üzre işi süründürmek efkârında bulunayordı. Ma'ma-fîh Rusya Devletiyle doğrıdan doğrıya akd-i musâlaha olunmasını İmparator Aleksandri'ya teklîf eyledi. Aleksandri ise Avusturya Devleti'ni bütün bütün dâ'ire-i ittifâkına almak üzre (**s.124**) bu sırrı Meternik'e keşf ile eger Avusturyalu dâ'ire-i ittifâka girmez ise doğrıdan doğrıya Napolyon ile akd-i musâlaha idecegini Meternik'e teblîğ idicek Avusturyalu telâşa düşdi zîrâ on beş seneden berü maddî ve ma'nevî uğradığı zâyi'âtın tamâm telâfisi

1 Müsmir: Netîce veren, netîceli; faydalı, verimli.
2 Tavassut: Yardım amacıyla araya girme, aracılık etme, ara bulma, aracılık.
3 Lepiska: Lipsk. Leipzig, Saksonya, Almanya.
4 Botzen: Bautzen,Saksonya, Almanya.

zamânı gelmiş iken kendi tavassutı munzamm[1] olmaksızın Fransa ve Rusya devletleri akd-i musâlaha idivirirler ise bir büyük fırsatı elden kaçırmış ve kendisi kemâ-kân[2] Napolyon'un taht-ı tahakkümünde kalmış olacağı der-kâr idi. Binâ'en-aleyh Napolyon eger teklîf olunacak şerâ'iti kabûl itmez ise Avusturya'nın silâha davranacağına dâ'ir Meternik'in dahi Aleksandri ile müttefikleriue te'mînât-ı kaviyye virdi. İşte bu esnâda Napolyon Dresd'de iken Avusturya Devleti tarafından nezdine bir murahhas gönderilmiş idi. Napolyon ise Avusturyalunun tarafeyni yek-dîgeriyle ihtilât itdirmeyerek mutavassıt-ı mücbir ve hâkim-i mutlak sıfatında bulunmasını bahâne iderek bir takım i'tirâzât ile imrâr-ı evkât eylerdi. Ve siyâk-ı hâle nazaran Avusturyalunun düvel-i müttefikaya mültehik olacağını tefattun[3] iderek hemân tedârükât-ı seferiyyesinin ikmâline çalışurdı. Ve Dresd ve Makdöburg[4] beldelerinde cesîm mühimmât ve zahîre anbârları yapdırırdı. Meternik dahi Napolyon'un maksadı sulh olmayub ancak vakt kazanmak dâ'iyyesinde bulundığını fehm itmiş idi. Ma'a-mâ-fîh sulh ve âsâyişin muhâfazası zımnında nihâyet mertebe ikdâm ve gayretden girü durmazdı. Ve bu esnâda Rusya İmparatorıyla Prusya Kralı Oboncena beldesinde bulunmağla Meternik anların nezdine varub ikisi dahi bu meşhûr diplomatı kazanmak içün hakkında fevka'l-âde ri'âyet ve ihtirâm gösterdiler. Fakat bu sırada Rusya ve Prusya devletleri 1813 sene-i Mîlâdiyye'si Haziran-ı Efrencî'sinin on beşi târîhiyle müverrah bir ahidnâme ile İngiltere Devleti'ne bağlanmışlar idi.

Şöyle ki: Bu ahidnâme muktezâsınca İngiltere Devleti Rusya ve Prusya devletlerine derhâl iki milyon İngiliz lirası i'tâ ve bu iki devletin çıkaracakları beş milyon liralık kâ'imenin yarısını kendi hesâbına kabûl idecegini müte'ahhid olub buna mukâbil meydân-ı harbde Rusyalu yüz altmış bin ve Prusyalu seksan bin asker bulundırarak Napolyon ile muhârebeye devâm itmek ve İngilterelünün re'yi munzamm olmadıkca akd-i musâlaha itmemegi ta'ahhüd itmişler idi.

Meternik egerçi teklîf olunan şerâ'iti Napolyon kat'iyyen redd itmedikce Avusturya'nın harbe dâhil olmayacağını beyân itmiş ise de Napolyon'un bu şerâ'iti redd ideceginde iştibâh olmadığından düvel-i müttefika Avusturya'ya dahi müttefik nazarıyla bakıyorlardı.

(**s.125**) Napolyon düvel-i müttefika beyninde kendü aleyhinde cereyân iden muhâberât ve müzâkerâtdan şübhelenerek buna dâ'ir ma'lûmât almak üzre Meternik ile mülâkât ârzûsunda oldığını iş'âr idüb Meternik'in dahi me'mûl ve ârzûsı bu idüginden hemân yola revân olarak Haziran-ı Efrencî'nin yirmi beşinde Dresd'e vusûl buldı.

Napolyon ile lede'l-mülâkât muttasıf[5] oldığı fetânet[6] iktizâsınca Napolyon'un bir vechile sulha yanaşmayacağını keşf ve istihrâc itmekle berâber Napolyon'a Avusturya'nın tavassutunı kabûl itdirdi ve Temmuz içünde murahhasların Prak[7] beldesinde mükâlemeye mübâşeret ile Ağustos-ı Efrencî'nin yirmisine kadar mütârekenin temdîdine dâ'ir bir

1 Munzamm: Zamm edilen. İlâve edilen. Ek. Üste konan, katılan.
2 Kemâ-kân: Eskisi gibi, evvelden olduğu gibi.
3 Tefattun: Fark etmek, farkına varmak.
4 Makdöburg: Magdeburg, Saksonya, Almanya.
5 Muttasıf: Vasıflanan, kendisinde bir hal, bir sıfat, bir vasıf bulunan.
6 Fetânet: Zihin açıklığı, zihnin yaradılıştan bir şeyi çabuk ve iyi anlamak hususundaki istidadı.
7 Prak: Praha, Prague. Prag, Çek Cumhuriyeti. Metinde "Brak" şeklinde geçmektedir.

mukâvelenâme imzâlayub ba'dehu avdet eyledi.

Ve Fransa murahhaslarıyla Rusya ve Prusya murahhasları ve Avusturya tarafından Meternik Ağustos-ı Efrencî'nin evâ'ilinde ictimâ itdiler ise de Napolyon'un murâdı bir takım desîseler ile vakt kazanmakdan ibâret oldığı meydâna çıkdı ve şehr-i merkûmun onunci güni Prak beldesinde vukû' bulan mükâlemede düvel-i müttefika tekâlîfini Napolyon'un kabûl idemeyecegi sûret-i resmiyyede tahakkuk idicek meclis dağıldı ve ol gün Avusturyalu tarafından dahi Fransa'ya i'lân-ı harb idildi.

Evvelce Fransız ordularının İspanya'da külliyyen mağlûb ve münhezim olarak Fransa hudûdına doğrı çekilmiş oldukları havâdisi dahi şâyi' olmuş idi.

Şöyle ki: İspanyolların Kadeks'de ictimâ iden millet meclisi İspanyol ordularının umûm kumandasını me'zûniyyet-i kâmile ile Lord Velinkton'a[1] ihâle itmişler idi. Fransız ceneralleri beyninde ise ittihâd olmadığından orduları dağınık ve inzibâtsız bir hâlde idi. Bunun üzerine Velinkton kırk sekiz bin İngiliz ve yirmi bin Portekiz ve yirmi dört bin İspanyol ki cem'an doksan iki bin neferden mürekkeb bir ordu ile işbu 1813 sene-i Mîladiyyesi Mayıs-ı Efrencîsi evâ'ilinde Fransızların üzerine hücûm ile (Vitorya)[2] beldesi havâlîsinde vâki' olan muhârebede Fransızlar külliyyen mağlûb olarak birçok telefât virmişler ve İngilizlere iki yüz kıt'a top ile bir haylî de esîr bırakmışlar idi. İşte bu hezîmet üzerine Kral Jozef bakiyye-i askeriyle Pirene Dağlarına ya'nî Fransa hudûdına çekilüb bu sûretle Haziran içünde hemân bütün İspanya Fransızların yed-i istîlâsından halâs bulmuş idi.

Napolyon bu vukû'âtdan haberdâr olıcak biraderi Jozef'e hiddetlenerek derhâl ordudan çıkub Morfonten nâm mahalde kapanarak kimesne ile ihtilât itmemesini ve bu bâbda tereddüd **(s.126)** sûreti gösterecek olursa tevkîf olunmasını emr itdi ve İspanya ordusunun umûm kumandasını Mareşal Solt'a virdi o dahi İspanya'da müteferrik bulunan Fransız asâkirini birleşdirerek bir ordu teşkîl ile İngiliz Kumandanı Lord Velinkton'a karşu hareket eylemiş ise de muvaffak olamayub nihâyet Fransa hudûdına çekilmişdir. Biz gelelim berü tarafda Napolyon ile düvel-i müttefika orduları beyninde cereyân iden muhârebelere.

Ber-vech-i bâlâ Napolyon'un inâd ve ısrârından nâşî mükâlemeden bir netîce-i hasene hâsıl olamayub Avusturya Devleti dahi Rusya ve Prusya devletlerinin dâ'ire-i ittifâkına dâhil olmağla bir uçdan öbür uca ya'nî (Konigstin)[3]'den (Hamburg)'a kadar top ve tüfenk işlemege başladı. Mütâreke eyyâmında Napolyon egerçi tedârükât-ı harbiyyesini ikmal itmiş idi lâkin düvel-i müttefika dahi mevâki'-i harbiyyeye külliyetlü asker ve mühimmât ve edevât-ı harbiyye sevk itmişler idi. Avusturya cenerallerinden meşhûr Şıvardzenberg kumandasında olarak yüz yirmi bin Avusturya ve yetmiş bin Rusya ve altmış bin Prusya asâkiri ki cem'an iki yüz elli bin neferden mürekkeb bir ordu Bohemya tarafından hücûm itmek üzre Saksonya hudûdundaki dağların eteklerinde mevki' tutmuş idi. Prusya cenerallerinden meşhûr Blüher'in[4] taht-ı kumandasında bulunan ve Prusya ve Rusya asâkirinden mürekkeb ve mahlût olan ikinci ordunun mevcûdı dahi yüz bin nefer râddesinde olarak Silezya'dan Kazbah ve Boyer nehirlerini ubûr ile Botcen üzerine yürimek üzre idi. Ve Blüher yetmiş bir

1 Lord Velinkton: Arthur Wellesley, Duce de Wellington.
2 Vitorya: Vitoria, Bask, İspanya.
3 Konigstin: Kongstein, Saksonya, Almanya.
4 Blüher: Gebhard Leberecht von Blücher.

yaşına varmış bir ihtiyâr ceneral ise de süvârî sınıfından yetişmiş seri'ü'l-hareke bahâdır ve metin ve askeri kendüsinden hoşnud ve emîn bir zât-ı sahib-i temkîn idi.

Yüz elli bin neferden mürekkeb olan üçünci ordu ki fi'l-asl Fransa mareşallerinden iken İsvec velî'ahdligine intihâb olunan ve Napolyon'a rakîb geçinan Brandot kumandasında idi bu ordu dahi Berlin etrâfında mevki' tutarak Daniska ve Hamburg taraflarını gözetmekle berâber Makdöbur[g]'a doğrı teveccüh ile Napolyon'un sol cenâhını tehdîd idecek idi.

Bu üç orduda cem'an beş yüz bin nefer ve bin beş yüz kıt'a top var idi. Bunlardan başka Bavyera'yi gözetmek içün yirmi beş bin ve İtalya tarafında Prens Ojen'e mukâvemet içün elli bin nefer tertîb olunmuş idi. Ve bu kuvve-i cesîmeye ihtiyât olarak Avusturya'nın Peresburg ve Viyana ve Lins taraflarındaki altmış bin askeriyle Rusya'mn Lehistân'daki yüz bin askeri ve Prusya'nm ta'lîm olunmakda olan doksan bin neferi lede'l-hâce meydân-ı harbe sevk olunabilürdi.

(s.127) El-hâsıl Napolyon tertîbât-ı harbiyyesince eyyâm-ı mütârekeden istifâde eylemiş ise de düşmanlarıuın dahi bu mertebe kesb-i kuvvet eylemesine fırsat virmiş oldı.

Fransız ordularına gelince Napolyon kendi düşmanlarının niyyâtını uzakdan keşf iderek Bohemya'dan gelecek orduuun yollarını kesmek içün Mareşal Sensir kumandasında bulunan otuz bin neferi Konigstin'e[1] sevk eyledigi gibi Ceneral Vandam[2] kumandasındaki kolordu ile Ponyatovski ve Mareşal Viktor ma'iyyetlerindeki askeri dahi Bohemya dağlarının geçidlerini muhâfazaya me'mûr eyledi. Makdonalt[3] ve Lorston ve Ney[4] ve Marmon kumandalarında bulunan yüz bin uefer dahi Kazbah ve Boyer uehirleri hatlarını tutmuşlar idi.

Botçen civârında kırk sekiz bin nefere bâliğ olan hâssa ordusıyla Lanormoburg ve Sebastiyani ve Kilerman'ın cem'an yirmi dört bine bâliğ olan ihtiyât süvârîleri oldukdan başka sol tarafda Odino ve Bertran ve Rinye kumandalarıuda dahi yüz on beş bin nefer mevcûd oldığı hâlde İsvec velî'ahdi kumandasında bulunan orduya mukâvemet idecekler idi.

Bu tâ'dâd eyledigimiz ordu ve fırkalara Bavyera'de bulunan yirmi bin ve İtalya'da bulunan altmış bin asker ile Elbe ve Oder ve Vistül nehirleri sâhillerindeki kal'aların muhâfazasına me'mûr olan neferler ilâve olundığı hâlde Napolyon'un mecmû'-ı kuvveti beş yüz elli bin nefere bâliğ olurdı.

1813 sene-i Mîlâdiyye'si Ağustos-ı Efrencî'sinin on beşinde Blüher'in ilerüye hareket eylediği Napolyon'un mesmû'ı olıcak derhâl asâkir-i külliyye ile mukâbelesine şitâb iderek am ric'ate mecbûr itmiş iken Şıvardzenberg ordusunun dahi tecâvüze başladığı haberi vârid olıcak Napolyon Blüher'i ta'kîbden ferâgat ile hemân Dresd'e doğrı gitdi düvel-i müttefika ordusı ise bu beldeyi zabt itmek üzre Ağustos-ı Efrencî'nin yirmi altısında oraya hücûm itdi. Ve egerçi Fransızlar bu hücûma şiddet ile mukâvemet itdiklerinden iki gün mümtedd olan muhârebede tarafeynden zâyi'ât-ı külliyye vukû'a geldikden sonra Fransızlar gâlib oldılar ise de diger taraflarda zuhûra gelan mağlûbiyyetleri anların bu muzafferiyyetini basdırmışdır.

1 Konigstin: Kongstein, Saksonya, Almanya.
2 Ceneral Vandam: Dominique-Joseph Rene Vandamme.
3 Makdonalt: Etienne Jacques Joseph Macdonald.
4 Ney: Michel Ney, Elchingen Dükü, Moskova Prensi, Fransa Mareşali.

Şöyle ki: Kırk bin nefer ile düvel-i müttefika ordusunı ta'kîbe me'mûr olan Ceneral Vandam anlara Bohemya dağlarının eteklerinde irişüb evvel emirde muzaffer olmuş iken bir Prusya fırkası anın arkasını kesmekle iki âteş arasında kalarak iki tarafdan vukû' bulan hücûma dayanamayub ma'iyyetindeki kırk bin askerin bir mikdârı telef (**s.128**) ve bir mikdârı esîr ve bakiyyesi târ-mâr olmuşdur. Berlin üzerine hareket ve hücûma me'mûr olan Mareşal Odino[1] ordusı dahi Ağustos-ı Efrencî'nin yirmi üçünde Büyük Biren[2] nâm karye civârında mağlûb ve münhezim olmuş idi. Ve ol esnâda Blüher dahi Mareşal Makdonalt üzerine hücûm ve iktihâm ile vâki' olan muhârebât-ı mütevâliyyede gâlib gelerek nihâyet Ağustos'un otuzunda galebe-i kâmileye mazhar olub kendüsinin telefâtı bin nefer râddesinde oldığı hâlde Fransızların otuz bin kadarı telef ve yirmi bin mikdârı esîr olınuş ve yüz beş kıt'a toplarıyla üç yüz aded mühimmât arabaları Blüher tarafından zabt idilmişdir. Bu azîm felâketler Fransızlara ye's getürdi düvel-i müttefika asâkirine ise haylî cesâret virdi. Napolyon yine fütûr getürmeyüb bütün âlem kendüsinden bî-zâr oldığı gibi tâli'i dahi artık kendüsinden yüz çevirmiş oldığından bî-haber olarak kadere karşu uğraşur ve telâffî-i mâfât içün başka çâreler düşünür idi. Hattâ Odino'nun inhizâmını kadere isnâd itmeyüb ve Brando'un maharetine ve Prusyalıların şecâ'atine virmeyüb mücerred Odino'nun taksîrâtına haml ile anı azl iderek yerine Mareşal Ney'i nasb ve ta'yîn iderek hemân Barot'a hareket idüb de orada ta'lîmâta muntazır olmasını iş'âr eylemiş ve kendüsi Barot'a gitmek üzre karâr virmiş idi. Hâlbuki ber-vech-i bâlâ Blüher tarafından Makdonalt ordusunun tazyîk olundığı mesmû'ı olıcak Barot cihetine hareketden ferâgat iderek ma'iyyetindeki askerle bağteten Blüher ordusını basub dağıtmak ve ba'dehu Barot tarafına gitmek üzre hafiyyen Potçen tarafına teveccüh eylemiş ise de bu sırada düvel-i müttefika ordusunun tekrâr Dresd'e doğru hareket eylediğini istihbâr itmekler ol tarafa avdet itdi ve Dresd'de iki sâ'at kadar ikâmetden sonra düşmanın ahvâl ve harekâtına medd-i nazar-ı basîret itmek üzre Pirna beldesine gitdi. Mareşal Ney ise bu tahavvülâtdan bî-haber oldığı hâlde Barot'a teveccüh idüb giderken Bernadot anın yolını kesmekle Eylül-i Efrencî'nin yedinci güni vâki' olan muhârebede Fransızlar küllî telefât virerek bütün bütün mağlûb ve münhezimen firâra mecbûr oldılar.

Fransız ordularında bulunan İtalyan ve sâ'ir ecnebi neferâtı takım takım firâr ile kimi memleketlerine giderler ve kimi düvel-i müttefika ordularına ilticâ iderler idi ale'l-husûs Almanların Napolyon'a itâ'ati mücerred havf[3] ve haşyetlerinden nâşî olmağla bu vukû'ât üzerine isyâna yüztutdılar Fransız neferâtında dahi firârîler çoğaldı bu cihetle Fransız ordularında askerin mikdârı epeyce azaldı. Bâlâda beyân olundığı üzre hitâm-ı müddet-i mütârekede Napolyon'un yalnız Elbe üzerinde ya'nî Hamburg'dan Dresd'e kadar olan (**s.129**) mevâki'de üç yüz altmış bin askeri var iken Eylül-i Efrencî'nin onunda iki yüz elli bine tenezzül eyledi. Düvel-i müttefika asâkirinin adedi ise günden güne tezâyüd itmekde idi. Kaldı ki Fransız neferâtı Moskova hezîmetinde intizâmsızlığı âdet eylemiş olduklarından küçük vesîleler ile saflarından çıkarak memleketi dolaşur ve yağmâ-gerlikle etrâf ve enhâyı tahrîb ider oldukları cihetle Fransız orduları zahîre tedârükünde müşkilât çeker idi. Düvel-i

1 Mareşal Odino: Nicolas Charles Oudinot.
2 Büyük Biren: Großbeeren. Berlin, Brandenburg, Almanya. Metinde sehven "Büyük Petren" şeklinde geçmektedir.
3 Havf: Korku; korkma.

müttefika orduları ise Almanların meyl ve muhabbeti sâyesinde bu dürlü müşkilâtdan vâreste idiler.

Ber-vech-i bâlâ Fransız ordularının mağlûbiyyet ve inhizâmları üzerine Napolyon ihtiyâta ri'âyeten Rin Nehri boyunda bulunan kal'aların ihkâmıyla levâzımâtının ikmâlini hafiyyen Harbiyye nâzırına iş'âr ile berâber Elbe Nehri hattını terk itmeyüb kuvvetini Dresd'in etrâfına toplamağa karâr virmiş idi. Ve lede'l-îcâb Dresd'de kışlamak ümîdinde idi ve Çepersberg tarîkinden düşmanlarının hatt-ı ric'atini kesmege çalışdı ise de buna muvaffak olamadığından Dresd'e avdet itmiş idi.

Düvel-i müttefika ise Napolyon'un etrâfını ihâta ile anı bir inhizâm-ı küllîye dûçâr itmek tedâbîrine teşebbüs itmişler idi. Ve bâlâda beyân olunan esbâba nazaran ahvâl-i harbiyye günden güne düvel-i müttefikaya müsâ'id bir şekle girmekde idi.

Napolyon'un bulundığı memleketler ahâlîsi Fransızların hasm-ı cânı olduklarından düvel-i müttefika orduları Napolyon'un tedâbîr-i harbiyyesinden kolaylıkla haber alurlardı.

Ale'l-husûs Blüher gâyet mütebassır ve mütefattin bir zât olub Napolyon'un harekât-ı harbiyyesinden vakt ü zamânıyla haber alarak ikdâm ve ihcâmda[1] ma'lûmât-ı sahîha üzerine hareket eylerdi.

Binâ'en-aleyh Eylül-i Efrencî evâ'ilinde Blüher ilerü hareket itmiş iken Napolyon'un bi'z-zât ana karşu asâkir-i külliyye sevk itmesi üzerine Blüher girülemiş idi ve müte'âkiben Napolyon'un Dresd'e avdet eyledigine muttali' olıcak tekrâr harekât-ı ta'arruziyyeye ibtidâr eylemiş idi. İşte Blüher böyle ikdâm ve ihcâm ile Napolyon'ı yormakda ve fırsat buldukca Fransızları urmakda oldığı hâlde Napolyon'un Dresd mevki'inde ve Alb Nehri'nin iki yakasında müctemi' olan kuvveti iki yüz bin nefere bâliğ oldığı cihetle Blüher'in kuvveti anın üzerine hücûma kâfî olmadığına binâ'en İsvec prensi olan Bernadot ordusıyla birleşmek tedbîrini kurdı. Ve hemân ilerü hareket ile Teşrîn-i Evvel-i Efrencî evâ'ilinde Mold Nehri'ne vardı ancak Blüher bu hareketini gâyet hafî olarak icrâ itmekle Napolyon bundan henüz (**s.130**) haber alamamış idi. Bu sırada Blüher ordusunun bir fırkası bir Fransız fırkasına tesâdüf ile (Vartenburg) ve (Beledin) karyeleri civârında vâki' olan şiddetlü muhârebelerde tarafeynden küllî telefât vukû' bulmuş ve nihâyet Fransızlar mağlûb olmuşdur. Bunun üzerine Blüher ordusunun (Vartenburg) karyesine ve Bernadot ordusunun (Ruslav) karyesine doğrı hareket eyledikleri Napolyon'un mesmû'ı olıcak bu iki müttefik orduyı Alb Nehri'nin sağ yakasına atmak üzre Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin beşinde (Mold) nehrine doğrı asâkir-i külliyye sevk itdi ba'dehu kendüsi dahi Lepiska'ya gitdi.

Mukaddem ve mu'ahhar bu esnâda zuhûra gelan ufak tefek muhârebelerden bir netîce-i kat'iyye hâsıl olamadığı cihetle iki taraf dahi kat'iyyü'n-netîce bir muhârebe ârzûsunda ve tarafeyn Lepiska[2] havâlîsinde toplanmak üzre idiler. Hâlbuki Napolyon düvel-i müttefika ordularının hareket ve ictimâ'ına mâni' olamadığından Lepiska havâlîsinde anların cem' idebilecekleri üç yüz binden ziyâde askerlerine karşu Napolyon'un orada cem' idebilecegi askerin mikdârı iki yüz bine bâliğ olamayacak idi bu cihetle ahvâl-i harbiyye Fransızlar hakkında bir müsâ'id sûret kesb itmiyor idi.

1 İhcâm: Bir şeyden korkup vaz geçme, cayma.
2 Lepiska: Lipsk. Leipzig, Saksonya, Almanya.

İşte bu sırada zuhûra gelan ba'zı vukû'ât-ı politikiyye bu hâli bir kat daha ağırlaşdırdı. Şöyle ki: Brandot'un sevk itmiş oldığı bir Kazak fırkası Vestfalya memâlikine girüb ahâlîden gördigi mu'âvenet sâyesinde pâyitaht-ı hükûmet olan Kasel şehrine kadar vâsıl olmağla Napolyon'un biraderi olan Vestfalya Kralı Jerom pâyitahtını terk idirek Koplens'e sığınmağa mecbûr oldı ve bunun üzerine Vestfalya Krallığı'nın fesh ve ilgâ olundığı i'lân idildi. Dîger tarafdan dahi Bavyera Devleti Fransa ittifâkından çıkub düvel-i müttefika ile birleşdiginden Napolyon'un hatt-ı ric'ati üzerinde bir düşman devlet zuhûra geldi. Bu kederlü haberler üzerine Napolyon yine fütûr getürmeyüb Lepiska havâlîsinde zuhûra gelecek muhârebe-i azîmenin netîcesine muntazır ve anın tertîbâtı ile müştegil olub durdı. Ve Lepiska Muhârebesi deyü meşhûr olan melhame-i kübrâ[1] Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on altıncı güni başlayub giceye kadar sürdi. Tarafeynden küllî zâyi'ât vukû'a gelüb ancak bir netîce-i kat'iyye hâsıl olamadı.

Şöyle ki: Ol gün üç mevki'de muhârebe vukû'a geldi. Birisi bi'z-zât Napolyon'un ma'iyyetindeki ordu ile Prens Şıvardzenberg'in taht-ı kumandasında bulunan düvel-i müttefika ordusı beynindeki muhârebedir ki (Varşav) Muhârebesi deyü ma'rûfdur. Bu muhârebede (**s.131**) Fransızların yirmi bin ve düvel-i müttefikanın otuz bin telef ve mecrûhları oldığı hâlde netîcesiz kaldı. İkinci Lepiska'nın[2] garb cihetinde (Lindenau) nâm mevki'de bir Avusturya fırkasıyla Fransız fırkası beyninde vâki' olub Fransızların bin ve Avusturyalıların iki bin telefâtı oldığı hâlde bu dahi netîcesiz kaldı. Üçüncüsi Ceneral Blüher[3] ordusıyla Mareşal Marmon[4] ordusı beyninde (Mokern) nâm mevki'de vukû' bulub Fransızlardan altı bin ve düvel-i müttefika asâkirinden sekiz bin nefer telef ve mecrûh oldığı hâlde Fransızların mağlûben ric'atleriyle hitâm buldı.

Bu muhârebeler her ne kadar bir netîce-i kat'iyye hâsıl itmediyse de düvel-i müttefika orduları birleşmiş oldı. Ve ferdâsı düvel-i müttefika orduları kumandanları harekât-ı ta'arruziyyeden ferâgat idüb Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on sekizinci güni yolda bulunan askerleri vâsıl ve mecmû' kuvvetleri üç yüz bin nefere bâliğ olmağla hemân yüz kırk bin nefer râddelerinde bulunan Fransız ordusı üzerine yürüdiler Fransızlar dahi kemâl-i şiddet ile mukâvemet itdiler ahşama kadar hûn-rîzâne bir muhârebe vukû' buldı Fransızlardan yirmi bin ve düvel-i müttefikadan otuz bin nefer telef ve mecrûh oldı. Ve bu muhârebe esnâsında Fransız ordusuna dâhil bulunan Saksonya asâkiri düvel-i müttefika tarafına geçüb bu cihetle dahi Fransız ordusunun kuvvetine za'f geldi.

Bunun üzerine artık düvel-i müttefika ordularına mukâvemet olunamayacağını Napolyon cezm itmekle ric'ate karâr virdi ve hemân giceleyin Lepiska şehrinin tahliyyesine başladı. Fakat düvel-i müttefika kumandanları bundan haberdâr olarak Lepiska üzerine hücûm itmeleriyle Fransızlar şehrin tahliyyesine sa'y ile berâber bir tarafdan dahi müdâfa'aya mecbûr olduklarından gâyet hûn-âlûd[5] ve hevl-nâk[6] bir zukâk muhârebesine

1 Melhame-i kübrâ: Büyük savaş, kavga, cenk.
2 Lepiska: Lipsk. Leipzig, Saksonya, Almanya.
3 Blüher: Gebhard Leberecht von Blücher.
4 Mareşal Marmon: Frederic Auguste Louis Vies Marmont.
5 Hûn-âlûd: Kana bulanmış.
6 Hevl-nâk: Korkulu, korkunç.

başlandı nihâyet Fransızlar birçok telefât virüb yirmi bin kadar dahi esîr bırağarak güç hâl ile yakayı kurtarabildiler. Ferdâsı ya'nî Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin on dokuzuncı güni Rusya ve Avusturya imparatorlarıyla Prusya Kralı azîm âlây ve kemâl-i meserret ile Lepiska şehrine dâhil oldılar. İşbu Lepiska Muhârebesi Fransızlar hakkında hemân Moskova ric'ati kadar bir azîm felâket idi.

Bu felâket üzerine artık Fransızlara göre Rin Nehri hattına sığınmakdan gayrı çâre kalmadığından Napolyon bozgun askerin dökündilerini toplayub (Saal) Nehri[1] üzerinden ric'ate devâm eyledi. Ancak otuz bin Avusturyalu ve otuz bin Bavyeralu ki cem'an altmış bin neferden mürekkeb bir ordu Hanno beldesi pîşgâhında mevki' tutarak Fransızların yolını kesmiş olduklarından Teşrîn-i Evvel'in otuzunda her cihetle me'yûs olan (**s.132**) Fransızlar bu ordu üzerine fevka'l-âde şiddet ile savlet ve hücûm iderek gâlib ve muzaffer oldılar ve bu galebe ile oldukça teşeffî'-i sadr[2] iderek kâffesi altmış bin nefer mikdârı oldukları hâlde Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin dördüncı güni Mayans beldesine vusûl ile Rin Nehri hattını tutdılar.

Ol esnâda Fransızlar İtalya'da dahi mağlûb olmuşlar idi. Şöyle ki: Prens Ojen ma'iyyetindeki elli bin kadar askerle Avusturyalıların sevk eyledigi kuvve-i cesîmeye mukâvemet idemeyerek (Adij) Nehri[3] hattına ilticâya mecbûr olub hâlbuki burada dahi müddet-i medîde dayanamayacağı der-kâr idi. Zîrâ İtalya ahâlîsi nice senelerden berü mümtedd olan muhârebelerden azîm hasârâta uğramağla Fransızlardan nefret itmiş ve Lepiska Muhârebesi'nin haberi Fransa düşmanlarına haylî cesâret virmiş idi. Bavyera'nın Fransa'dan yüz çevirmesi ve Napoli Kralı'nın meşkûk bir hâlde bulunması ise Fransızlarca mûcib-i fikr ve endîşe idi.

İspanya'daki Fransızlar ise bâlâda beyân olundığı üzre Fransa hudûdına çekilüb meşhûr Velinkton yüz bin kadar muzaffer asker ile Fransa'ya girmek üzre idi. Ana karşu Fransa ve İspanya beyninde hudûd olan Pirene Dağları'nı muhâfazaya me'mûr olan Fransız ordusı dahi ancak elli bin râddesinde ve me'yûs bir hâlde idi.

İşte İspanya ve İtalya cihetleri bu hâlde iken Rin Nehri boyunda dahi Napolyon ber-vech-i bâlâ altmış bin kadar yorgun ve yılgın askerle üç yüz bine bâliğ olan düvel-i müttefika ordularına mukâbele itmek mecbûriyetinde idi. Ve kendüsince telâfî-i mâ-fât[4] içün esbâb-ı kâfiyye tedârüki dahi müşkil idi. Çünki Fransa'nın ahvâl-i dâhiliyyesi pek bozuk idi. Tersâneler tehî esliha kalmamış ve en mâhir Fransız zâbitânının birçoğı muhârebelerde telef olmuş bakiyyesinin dahi bir haylîsi Almanya ve İtalya'nın henûz Fransızlar yedinde bulunan kal'alarında mahsûr kalmış idi. Ale'l-umûm Fransa ahâlîsi ise muhârebeden usanmış ve Napolyon'dan nefret eylemiş idiler.

Fakat Fransa'nın bu ahvâli düvel-i müttefikanın lâyıkıyla ma'lûmları olmadıkdan başka Napolyon'un hükûmeti zâ'il olur ise cumhûriyyet tarafdârânının fürce bulmaları mülâhazası dahi bâdî-i fikr ve endîşe olmağla Rin Nehri'ni tecâvüz itmezden mukaddem Napolyon'a bir musâlaha teklîf eylediler. Bu musâlahanın şerâ'it-i esâsiyyesi Fransa'nın Rin

1 Saal Nehri: Saale Nehri, Almanya'da bir nehir ve Elbe'nin sol kolu.
2 Teşeffî'-i sadr: Alınan intikam sonrası rahatlama.
3 Adij Nehri: (Adexe, Ades, Adis, Etsch) Adige Nehri.
4 Telâfî-i mâ-fât: Kaybolanın telafisi.

Nehri ve Elbe ve Pirene Dağları hudûdıyla iktifâ eylemesi ve Hollanda'nın ve İtalya'nın birer hükûmet-i müstakille olmaları ve İspanya'nın eski hükümdârları ma'rifetiyle idâre olunması mâddelerinden ibâret idi.

(**s.133**) Napolyon tedârükât-ı harbiyyesini ikmâl içün işbu (1813) sene-i Mîlâdiyye'si Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'sinin on dördünde Paris'e varmış oldığından tekâlîf-i mezkûre orada kendüsine teblîğ olunmuşdur. Bulundığı mevki'-i müşkile nazaran bu tekâlîfi kabûl itmesi lâzım gelmiş ise de def'aten kabûl idivirse acz ve zarûretini meydâna koymuş olacağı mütâla'asına mebnî zikr olunan şerâ'itin redd ve kabûlüni meskûtün-anh bırağarak düvel-i müttefikaya Manhaym[1] beldesinde bir kongre akd olunması teklîfini hâvî bir cevâb göndermekle berâber derhâl üç yüz bin asker cem'ine teşebbüs itmiş ve anın teklîfine düvel-i müttefika tarafından Prens Meternik'in yazdığı cevâbda şerâ'it-i esâsiyye-i sulhiyye hakkında bir gûne beyân-i efkâr olunmadığından dolayı izhâr-ı te'essüf eylemişdir.

Bunun üzerine Napolyon tarafından şerâ'it-i mezkûreye muvâfakat olunmuş ise de merâmı muhâbere ve mükâleme ile evvel-bahara kadar imrâr-ı evkât ile tedârükât-ı harbiyyesinin itmâmı oldığından kemâl-i sür'at ile tedârükât-ı lâzımeyi ikmâle çalışıyordı. Düvel-i müttefika ise bu sırada tebdîl-i efkâr itmiş idi.

Şöyle ki: Ol esnâda Napoli Kralı Mora'nın Napolyon'dan ayrılarak düvel-i müttefikaya dehâlet itmesi ve İsvec veli'ahdi Bernadot'un bir fırka asker sevk itmesiyle bütün Hollanda ahâlîsi ayaklanarak eski hükümdârları olan (Oranj) hânedânının tecdîd-i saltanat eylemesi Napolyon'un iktidârsızlığını meydâna koymuş oldığından düvel-i müttefika ber-vech-i bâlâ der-miyân eylemiş oldukları şerâ'itden ferâgat ile Napolyon'un tedârükât-ı harbiyyesine meydân virmemek içün hemân Fransa üzerine harekete karâr virerek işbu bin sekiz yüz on üç sene-i Mîlâdiyye'si Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin onuncı güni düvel-i müttefika orduları Fransa üzerine harekete başladılar.

(Vekâyi'-i Sene 1229)

Düvel-i müttefika İsvicre'nin bî-taraflığına ehemmiyyet virmeyerek ordularının bir kısmı Bal[2] beldesinden Rin Nehri'ni geçüb işbu bin iki yüz yirmi dokuz sene-i Hicriyye'si Muharrem'inin evâ'iline müsâdif olan bin sekiz yüz on üç sene-i Mîlâdiyye'si Kânûn-ı Evvel'inin yirmi birinde Fransa'ya girdi. Ve düvel-i müttefikanın Ceneral Blüher kumandasında bulunan dîger kısmı dahi Manhaym ve Koblens ve Mayans beldelerinden Rin Nehri'ni geçdi.

Napolyon böyle hilâf-ı me'mûl olarak düvel-i müttefikanın bağteten ilerülemege başladıklarını görünce azîm telâş iderek hemân bir mütâreke akdiyle vakt kazanmak fikrine düşdi. Ve işbu yirmi dokuz sene-i Hicriyye'si Muharrem'inin evâhirinde ya'nî bin sekiz yüz on dört (**s.134**) sene-i Mîlâdiyye'si Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'sinin beşinde Fransa Hâriciyye Nazırı Kolenkor'ı[3] düvel-i müttefika ordugâhına gönderdi. Hareket-i askeriyyeyi

1 Manhaym: Manheim, Baden-Württemberg, Almanya.
2 Bal: Baal, Belçika'nın Flaman Brabant eyaletindeki Tremelo belediyesindeki bir köydür.
3 Kolenkor: Armand-Augustin-Louis, Marquis de Caulaincourt, Vicenza Dükü.

ta'tîl ise düvel-i müttefikanın işlerine aslâ elvirmediginden Kolenkor'a başdan savma cevâblar virdiler. Bunun üzerine Napolyon seyl gibi Fransa üzerine akub gelan düşmanlara mukâvemet idebilmek içün imparator kâ'immakâmlığını İmparatoriçe Mari Luyis'e tevdî' ile kendüsi Paris'den çıkub Kânûn-ı Sânî-i Efrencî evâhirinde ordugâhı olan Şalon'a vusûl bulmuşdur. Hâlbuki Fransa üzerine yürimekde olan iki yüz otuz bine karîb düvel-i müttefika asâkirine mukâbil ancak elli beş bin kadar Fransız askeri var idi.

Binâ'en-aleyh bi'l-cümle Fransız ümerâ ve zâbitânı dûçâr-i ye's ve fütûr olarak ne yapacaklarını şaşırmışlar idi. Napolyon izhâr-ı sebât ile cümlesine cesâret ve teselliyyet virerek tedâbîr-i lâzımeye müsâra'at itdi. Ve hemân Marn[e] ve Aub[e] ve Sen nehirlerinin geçidlerini tutdı. Ol esnâda Prens Şıvardzenberg[,] Marn[e] ve Aub[e] nehirlerinin yukarı cihetine ya'nî Şumun ve Barsur Aub beldeleri arasına bi'l-vusûl Blüher'in vürûdına muntazır oldı. Blüher dahi Sendizye'den geçerek Aub üzerine yürimekde idi. Napolyon kemâl-i sür'at ile Blüher'in arkasına dolaşarak tarafeyn Kânûn-ı Sânî-i Efrencî evâhirinde Pervin beldesi pîşgâhında lede't-tesâdüf Blüher'in yanında otuz bin ve Napolyon'un yanında on yedi bin nefer mevcûd oldığı hâlde vâki' olan muhârebede Napolyon gâlib gelerek Blüher ric'ate mecbûr olmuşdur.

Bu sırada Şıvardzenberg ordugâhında Kolenkor vâsıtasıyla Napolyon tarafından der-miyân olunan musâlaha teklîfine sûret-i kat'iyyede ne vechile cevâb virilmek lâzım geleceği tezekkür olunmakda idi. Düvel-i müttefikanın menâfi'i muhtelif oldığından şerâ'it-i esâsiyyenin ta'yînî hakkında ihtilâflar zuhûra gelüb nihâyet Fransa'nın bin yedi yüz doksan sene-i Mîlâdiyye'sinde mâlik oldığı hudûd ile kanâ'at eylemesi esâs-ı musâlaha ittihâz olunarak Şatyou[1] beldesinde bir kongre akdine karâr virmişler ve bu karârı Kolenkor'a bildirmişler idi.

Ber-vech-i bâlâ Blüher ordusunun ric'ati haberi lede'l-vürûd Şıvardzenberg anın imdâdına segirdüb iki ordu (Rotir) karyesi havâlîsinde birleşdi ve bir noktada yüz yetmiş bin neferi mütecâviz bir kuvvet müctemi' olarak otuz iki bin nefer ile (Rotir)'de mevki' tutan Napolyon üzerine hücûm eylediler. Napolyon sabâhdan ahşama kadar müdâfa'a itdiyse de başa çıkamayacağını anlayub Şubat-ı Efrencî'nin birinci güni ordusıyla Turva beldesi havâlîsine çekildi.

(**s.135**) Tarafeynin kuvvetleri beyninde tefâvüt fâhiş oldığından Napolyon'un hayr-hâhları lâzım gelan fedâkârlığı kabûl ile akd-i sulhun vücûbunı ihtâr itdiklerine mebnî Napolyon düvel-i müttefikanın ber-vech-i bâlâ Şatyon'da kongre akdine dâ'ir olan teklîfini kabûl iderek Kolenkor'ı murahhas sıfatıyla Şatyon'a gönderdi.

Napoli Kralı Mora akdemce düvel-i müttefikaya dehâlet ve otuz bin askerle Prens Ojen üzerine yürimegi ta'ahhüd eylemiş oldığından düvel-i müttefika dahi anın hükûmetini te'mîn ve fakat dâ'ire-i hükûmetinden Siçilya bi't-tefrîk ana bedel kendüsine nefs-i İtalya'dan bir mikdâr yerin terkini ta'ahhüd eylemişler idi. Bu terk olunacak yerin ne tarafdan oldığı mu'ayyen ve ma'lûm degil ise de Papa memâlikinden oldığı Napolyon'un mesmû'ı olmağla hem düvel-i müttefikaya hem Mora'ya müşkilât çıkarmak üzre Napolyon Papa'nın Roma'ya avdetine müsâ'ade ile berâber Prens Ojen'e İtalya'yı tahliyye ile Lion üzerine çekilmesini

1 Şatyon: Chatillon, Paris, Fransa.

emr itdi.

İspanya hükûmet-i muvakkatesi Napolyon'un musâlaha teklîflerine ehemmiyyet virmemiş oldığından Napolyon Fransa'da mevkûf bulunan İspanya Kralı Yedinci Ferdinand ile akd-i musâlaha iderek anı İspanya'ya i'âde ile o cihetdeki askerinin i'âdesine emr virebildi. Ve lede'l-hâce Paris'i muhâfaza içün tedâbîr-i lâzımeye teşebbüs itdi.

Napolyon'un bu misillü mu'âmelâtı ise kemâl-i za'f ve hayretden neş'et iden hareket-i mezbûhâne[1] kâbilinden idi çünki Dük Dö Velinkton İngiliz ve İspanya asâkirinden mürekkeb bir cesîm ordu ile Fransızlara galebe iderek anları İspanya'dan sürüb çıkarmış ve Fransa üzerine yürimekde hulunmuş idi hâl böyle iken Fransa'da mevkûf bulunan bir kral-ı mahlû' ile akd-i musâlahadan ne çıkar bunca vakitlerden berü taht-ı tevkîf ve tazyîkde bulunan Papa'nın bu sırada tahliyyesi dahi o kâbilden idi.

Bu sırada harekât-ı askeriyye devâm eylemekde idi. Müttefiklerin tertîbi Napolyon'ı kâh sağından ve kâh solundan tazyîk ile Paris üzerine yürimek ve orada Fransız ordusunı ezüb bitürmek mütâla'asından ibâret olarak Blüher ordusı Marn[e] Nehri üzerine ve Şıvardzenberg ordusı Sen ve Ayiyon[2] nehirleri üzerine teveccüh itmiş idi.

Hâlbuki bu iki ordunun hatt-ı hareketleri yek-dîgerinden pek ba'îd[3] olmak hasebiyle Napolyon bunların arasma girüh de ibtidâ birini ve sonra dîgerini urub tağıtmak üzre hemân otuz bin asker ile Blüher ordusı üzerine hareket ve Şubat-ı Efrencî'nin evâsıtında lede't-tekâhül anı perîşân itdikden sonra Şıvardzenberg ordusı üzerine yüriyüb Montrö muhârebesinde bu ordunun bir fırkasına dahi gâlib gelmekle bir hafta zarfında Napolyon'un (**s.136**) ikbâli teceddüd idiyor gibi göründigine mebnî Napolyon şerâ'it-i musâlaha Fransa'nın nâmûsuna muvâfık olmadığı hâlde kabûl olunmamasını Kolenkor'a iş'âr eylemişdir. Ve bu muhârebelerde tutmuş oldığı yirmi beş bin kadar esîrleri Paris'e gönderüb âlây ile şehre idhâl olunmuşlardır bu nümâyiş[4] pek çok ahâlînin efkârına güzel te'sîr eylemiş ise de gerek Burbon hânedânmın i'âde-i saltanatına muntazır bulunanların ve gerek cumhûriyyet tarafdârlarının bir müddetden berü aldıkları cesârete za'f getüremeyüb anlar kemâ-kân Napolyon aleyhine işlemekde idiler.

Bu sırada düvel-i müttefika tarafmdan teklîf olunan mütâreke şerâ'itini müzâkere itmek üzre Napolyon tarafından murahhas ta'yîn olunan Kont Dö Felahoyi Şubat-ı Efrencî'nin yirmi dördünci güni Turva beldesi civârında kâ'in Luzibi karyesinde düvel-i müttefika murahhaslarıyla birleşüb şerâ'it-i mütârekenin müzâkeresine girişmişlerdir.

Kont Dö Felahoyi karye-i mezkûrede şerâ'it-i müzâkerenin ve Kolenkor[,] Şatyon'da şerâ'it-i musâlahanın müzâkeresiyle meşgûl oladursunlar. Düvel-i müttefika Avrupa'yı Napolyon'un şerrinden kurtarmak tasmîminde olarak bu matlabı hâsıl idecek esbâbı sıkı sıkıya beynlerinde müşâvere itmekde idiler.

İşte bu meşveretin[5] netâ'icinden olmak üzre İngiliz murahhasının teklîf ve tertîbi vechile Fransa'ya karşu İngiltere ve Rusya ve Avusturya ve Prusya devletleri beyninde olan

1 Hareket-i mezbûhâne: Son çırpınış, kalan son ümitle hareket.
2 Ayiyon: Yonne Nehri, Fransa'nın ortakuzey, Sen Nehrinin sol yakasından aldığı kollarından biridir.
3 Ba'îd: Uzak, ırak.
4 Nümâyiş: Gösteriş; gösteri; görünüş.
5 Meşveret: Müşaverede bulunma, danışma.

ittifâkın tecdîd ve te'yîdini ve bu devletlerin her biri muhârebe devâm itdikce meydân-ı muhârebede yüz ellişer bin nefer mevcûd bulundıracaklarını ve bu sûretle hâsıl olacak altı yüz bin nefere ufak devletlerden istenilecek iki yüz bin nefer dahi ilâve olunarak düvel-i müttefika ordularının sekiz yüz bin nefere iblâğ olunacağını ve İngiltere tarafından Rusya ve Avusturya ve Prusya beyninde ale's-seviyye taksîm olunmak üzre muhârebe devâm itdikce senevî altı milyon İngiliz lirası i'âne-i nakdiyye virilecegini hâvî bir kıt'a ahidnâme imzâ olunmuşdur.

Fransa ile vukû'a gelecek her nev' mu'âmelâtda ittifâk ile hareket olunarak düvel-i müttefikadan hiç biri münferiden muhâbere ve mükâlemede bulunmamak ve Napolyon Fransa'nın eski hudûdı ile iktifâ itmedikce akd-i musâlaha olunmamak husûsları dahi bu ahidnâmenin şürût-ı mündericesinden bulunmuşdur.

Yine ol meşveretin netâ'icinden olmak üzre İsvec Kralı Bernadot kumandasında (**s.137**) bulunan ordudan elli bin neferi bi't-tefrîk Blüher ma'iyyetindeki kırk sekiz bin nefere ilâve olunmak husûsuna karâr virilmişdi.

Blüher buna vâkıf oldukda sâ'irinden mukaddem Paris'e girmek üzre ilerüye hareket ile Sezan beldesi üzerine yürimege başladı. Bu sırada Mareşal Marmon ve Mortiye fırkaları birleşerek mecmû'ı on dört bin nefere bâliğ oldığı hâlde Muv beldesini tutub keyfiyyeti Napolyon'a iş'âr itmişler idi. Napolyon derhâl on beş bin askerle hafiyyen Turva beldesinden hareket iderek Blüher'in arkasını kesmek üzre Sevason beldesi havâlîsine gelmiş ve Blüher ordusunı mahv itmek ümîd-i kavisinde bulunmuş iken bir vak'a-i nâgehânî anı nevmîd[1] eylemişdir. Şöyle ki: Sevason beldesi bu havâlînin kilidi hükmünde bulundığı hâlde muhâfazasına me'mûr olan kumandan tüfenk patlatmaksızın bu beldeyi Blüher'e teslîm eylemiş oldığı haberi vârid olıcak Napolyon dem-beste-i hayret[2] olarak hemân ol kumandanı taht-ı muhâkemeye almış ise de çe fâ'ide Blüher bulundığı tehlikeden kurtulmuş ve ber-vech-i bâlâ ma'iyyetine müretteb olan elli bin nefer dahi vâsıl olarak kuvveti mütezâyid[3] olmuşdur. Ma'a-mâ-fîh Blüher ordusunı Şıvardzenberg ordusıyla birleşmeden urub perîşân itmek hulyâsıyla Napolyon Blüher'in arkasına düşmüş ve birkaç mahalde anın ordusuna haylî hasâr virmiş ise de istedigi gibi galebeye nâ'il olamadı Turva'da bırakmış oldığı kuvve-i askeriyye dahi Şuvardzenberg'in hareketine aslâ mâni' ve hâ'il olamadı.

Mütâreke içün ber-vech-i bâlâ küşâd idilmiş olan mükâleme bu sırada netîcesiz olarak hitâm bulub Şatyon Kongresi dahi kezâlik netîcesiz olarak hitâm bulmak üzre idi. Ve Paris'den vârid olan ahbâra[4] nazaran artık düvel-i müttefika tarafından teklîf olunan şürûtun kabûli tensîb ve Napolyon'un ta'annüdi[5] kendüsinin hayr-hâhânı tarafından bile takbîh olunmakda idi.

Ol esnâda İspanya hudûdundan vârid olan haberler dahi Napolyon'a bâdî-i endîşe idi çünki Lord Velinkton İngiliz ve İspanya asâkirinden mürekkeb bir kavî ordu ile Fransa'ya girüb Mareşal Solt anın hareketine mâni' olamadığından Bordo beldesi İngilizlerin yed-i

1 Nevmîd: Ümidsiz, me'yus, mükedder, cesareti kırılmış.
2 Dem-beste-i hayret: Şaşkınlıktan nefesi kesilmiş, susmuş.
3 Mütezâyid: Tezâyüd eden, ziyâdeleşen, çoğalan, artan.
4 Ahbâr: Haber, ortada dönen söylentiler.
5 Ta'annüd: İnadetme, direnme, ayak direme.

zabtına geçmekle Kraliyyet tarafdârları Burbonların i'âde-i hükûmetini i'lân itmişler idi.

Napolyon yine inâdmda musırr olub en son tedbîri olmak üzre kal'alarda mevcûd olan müstahfızlara varınca cem' ile ordusunı yüz yirmi bin nefere iblâğ itmek ve Paris (s.138) yolını düşmanlarına açık bırağub ve anları Paris pîşgâhına çeküb de mecmû' kuvvetiyle arkalarından hücûm iderek anları iki âteş arasında münhezim eylemek husûsuna karâr virmiş idi. Fakat bu sûretde Paris'in hiç olmaz ise dört beş gün kadar dayanması şart-ı lâzım idi. Ve egerci ol vakt Paris'in etrâfında istihkâm yok ise de tertîb ve inşâ idilan istihkâmât-ı muvakkate arkasında o kadar müddet mukâvemet olunabilürdi. Ancak ceng ü cidalden usanmış ve râhat ve âsâyişe râgıb bulunmuş olan Paris ahâlîsinin ve belki erkân-ı harbiyyenin ahvâli bu mukâvemeti pek de te'mîn idemiyordı. Ma'a-mâ-fîh yirmi bin askerle Rems[1] beldesinden ileriye hareket ve esnâ-yı râhda Şıvardzenberg ordusuna tesâdüf ile bir muhârebe itdikden sonra yoluna devâm iderek Mart-ı Efrencî'nin üçünde Semendizye beldesine irişdi. Ol esnâda Şatyon Kongresi bir netîceye vâsıl olmaksızın dağılmış oldığından Kolenkor dahi Semendizye'ye gelüb Napolyon ile görüşdi. Napolyon her tarafdan askerini buraya celb ve cem' ile tedbîr-i sâlifü'z-zikri icrâ itmek üzre sıkı sıkıya tertîbât-ı askeriyye ile meşgûl oldı.

Biz gelelim Paris'in ahvâline.

Mart-ı Efrencî'nin on dokuzunda düvel-i müttefika orduları Paris havâlîsine vâsıl oldılar Avusturya İmparatorı Prens Meternik ile birlikde Dijon beldesinde kalub ammâ Rusya İmparatorı Aleksandri ve Prusya Kralı Gilyom orduda idiler.

Düşman ordularının Paris'e takarrub itmesi üzerine Napolyon'un kâ'immakâmı olan İmparatoriçe'nin taht-ı riyâsetinde bir meclis-i mahsûs akd idildi. Lede'l-müzâkere İmparatoriçe ile Roma Kralı unvânını hâ'iz olan oğlunun Paris'den çıkub Luvar Nehri havâlîsine azîmet itmelerine karâr virildi. Bu karâr ise Napolyon'a muhâlif olan gürûhun cesâretini tezyîd ve müttefiklerin Paris'e duhûlüni teshîl idecegi cihetle pek muzırr olub Taleyran dahi buna muhâlif bulunmuş ise de ekseriyet-i ârâ ile karâr-ı mezkûr mevki'-i icrâya konılarak Mart-ı Efrencî'nin yirmi dokuzuncı güni İmparatoriçe oğlı ile birlikde Paris'den çıkdı. Napolyon'un Rems havâlîsinde bırakmış oldığı Mareşal Marmon ve Mareşal Mortiye fırkaları on beş bin nefere bâliğ oldığı hâlde Paris'e ric'at itmişler idi.

Bunlara Paris'de mevcûd olan sekiz bin nefer ile on beş bin kadar asâkir-i milliyye munzamm[2] oldukda kırk bine karîb bir kuvvet hâsıl olarak Paris'de mevcûd olan iki yüz kıt'a top ile müttefiklerin iki yüz bin askerine beş on gün kadar mukâvemet idebilürlerdi. Ve Mart-ı Efrencî'nin otuzuncı güni düvel-i müttefika orduları Sen Nehri'nin sağından Paris (s.139) üzerine yürüdüklerinde Marmon ve Mortiye mevcûd ma'iyyetleri olan kuvve-i askeriyye ile sabâhdan ahşama kadar müdâfa'a itdiler. Lâkin memleketin muhâfazası zımnında hiçbir tedbîr ittihâz olunmamış idüginden düvel-i müttefika orduları seyl[3] gibi Paris'in varoşları üzerine hücûm itdiklerinde mâni' olacak müşkilâta tesâdüf itmediler. Bu sırada Napolyon tarafından bir ceneral doludizgin Paris'e vâsıl olarak Napolyon'un Paris üzerine hareket itmekde oldığını ve hiç olmaz ise iki gün kadar mukâvemet olunması lüzûmunı Mareşal Marmon'a teblîğ itdi. Ancak ahvâl-i hâzıraya nazaran mukâvemet mümkün olmadığından

1 Rems: Reims, Marne, Champagne-Ardenne, Fransa.
2 Munzamm: Zamm edilen. İlâve edilen. Ek. Üste konan, katılan.
3 Seyl: Sel; şiddetle gelen şey.

Marmon bir mütâreke teklîfiyle vakt kazanmak istedi ise de Şıvardzenberg ana muvâfakat itmeyüb fakat askerin silâhlarıyla istedikleri semte çekilebilmeleri şartıyla Paris'in teslîmine karâr virildi. Ve Mareşal Marmon ile düvel-i müttefika murahhasları beyninde bu vechile bir mukâvelenâme imzâ idildi. Bunun üzerine Napolyon'un biraderi Kral Jozef ile vükelâ Paris'den çıkub İmparatoriçe'nin nezdine gitdiler. Paris'de yalnız polis nâzırı ile şehremîni ve bir de ba'zı â'zâr ve bahânelere mebnî çıkmak istemeyan Taleyran kaldı. Binâ'en-aleyh Paris'de hükûmet yok gibi oldı. Gice Mareşal Marmon Paris'in teslîmine müteferri' ba'zı mevâddı karârlaşdırmak üzre Prens Şıvardzenberg nezdine birkaç zâbit gönderüb îfâ-yı vazîfe itmekde oldukları sırada Napolyon Paris'e doğrı segirdüb gelmekde idi. Şöyle ki: Cem' eylemiş oldığı yüz binlik bir ordunun Paris'e doğrı hareketini emr ile ta'lîmât-ı lâzımeyi i'tâ itdikden sonra bi'z-zât Paris'in muhâfazasına mübâşeret eylemek ve üç dört gün zarfında ordusunun vürûdunda ber-minvâl-i sâbık kurmuş oldığı tertîbi icrâ eylemek üzre kemâl-i sür'at ile Paris'e doğrı hareket itmiş idi. Paris havâlîsine gelüb de keyfiyyete vâkıf olıcak dem-beste-i hayret olarak ne yapacağını şaşırmış ve hemân yeniden tertîbât-ı askeriyyeye kıyâm itmek üzre Fontenbelo'ya azîmete karâr virmişdir. Paris eger dört gün kadar dayanub da Napolyon'un ordusı irişmiş olsaydı Paris pîşgâhında dillerde dâstân olacak azîm bir vak'a zuhûra gelecek idi. Lâkin Fransa ahâlîsi ceng ü cidâlden usanmış oldukları gibi Napolyon'un baht ve ikbâli dahi kendüsinden rû-gerdân olmuş idi.

Binâ'en-aleyh Napolyon ber-vech-i bâlâ Fonteneblo'ya çekilüb giderken işbu bin iki yüz yirmi dokuz sene-i Hicriyye'si Rebî'ü'l-âhir'inin evâhirinde ya'nî bin sekiz yüz on dört sene-i Mîlâdiyye'si Mart-ı Efrencî'sinin otuz birinde İmparator Aleksandri ve Kral Gilyom kemâl-i debdebe ve dârât ile Paris'e girdiler. Ve bunlar Paris'e girerken kraliyyet tarafdârlarının (s.140) teşvîkiyle Paris ahâlîsinden ba'zılarının yaşasun kralımız yaşasun Aleksandri yaşasun Gilyom deyü bağırışmaları bu hükümdârların meserretini[1] kat kat ziyâdeleşdirmişdir.

Bu iki hükümdâr Paris'e girdikleri gibi Paris'de bulunan Taleyran ve dîger zevât-ı mu'tebereyi celb ile müzâkere itdikden sonra hemân ol gün artık Napolyon ile mükâleme idemeyeceklerini ve anı Fransa hükümdârı tanımayacaklarını ve Fransa'nın eski hudûdına dokunmayacaklarını ve muvakkat bir hükûmet teşkîl itmek üzre Senato'yı ya'nî meclis-i â'yânı küşâd eyleyeceklerini ve her hâlde Fransızların intihâb idecekleri şekl-i hükûmete mu'teriz[2] bulunmayacaklarını sûret-i resmiyyede i'lân itdiler.

Fi'l-vâki' Nisan-ı Efrencî'nin birinci güni meclis-i â'yân toplandı Taleyran'ın taht-ı riyâsetinde dört â'zâdan mürekkeb bir hey'et-i hükûmet-i muvakkate teşkîl olundı ve ferdâsı Napolyon'un hükûmetden sükûtı i'lân kılındı.

Bu karârlar hep Taleyran'ın ve kral tarafdârlarının teşvîkiyle hâsıl oldığından şâyed ki asker Napolyon ile müttefik olub de işin rengi degişür mülâhazasıyla anlar bu sırada büyük halecân içünde idiler. Binâ'en-aleyh idâre-i hükûmeti Napolyon'un te'sîr-i nüfûzundan kurtardıkları gibi askerin dahi hiç olmaz ise bir kısmını andan ayırmağa kıyâm itdiler. Napolyon kemâ fi's-sâbık inâdında ısrâr ve Fonteneblo'da tedârükât-ı askeriyyeye bezl-i iktidâr itmekde bulunınuş ise de etrâfında bulunan cenerallerin ekseri artık mukâvemete mecâl

1 Meserret: Sevinç. şenlik. Sürur.
2 Mu'teriz: İtiraz eden. Kabul etmeyen. Bir şeyi beğenmeyip bozulmasını isteyen, aksini iddia eden.

olmadığını beyân itmekde olmaları ve askerden bir mikdârının düvel-i müttefika tarafına geçmesi Napolyon'ı bütün bütün nevmîd itdiginden Kolenkor vâsıtasıyla düvel-i müttefika hükümdârlarına mürâca'at iderek Fransa hükûmetinden isti'fâ idecegini bildirmişdir.

Ber-vech-i bâlâ Napolyon'un isti'fâsı ma'lûm olıcak Paris'de teşekkül itmiş olan hey'et-i hükûmet-i muvakkate ile düvel-i müttefika içün derhâl tesviyyesi lâzım olan iki mes'ele kalmış idi. Birisi Napolyon'un ve zevcesi Mari Luis ile Roma Kralı unvânını hâ'iz olan oğlunun mahall-i ikâmetlerini ta'yîn ve kendülerinin medâr-ı ta'ayyüşlerini te'mîn itmek ve dîgeri Fransa'da bir dâ'imî hükûmet teşkîl eylemekdir.

Rusya İmparatorı Aleksandri'nin Napolyon'a zâten hürmet-i mahsûsası oldığından bu sâyede bi's-suhûle[1] evvelki mes'eleye şu vechile karâr virilmişdir ki Napolyon'a İmparator unvânı uhdesinde kalarak ve intihâb idecegi yedi sekiz yüz nefer Fransız askerini berâber alarak mutasarrıflık ve hükümdarlık vechile Elba Adası kendüsine ikâmetgâh ta'yîn ve bu cezîrenin vâridâtından başka Fransa hazînesinden senevî kendüsine iki milyon ve hem-şîrelerine (**s.141**) beynlerinde taksîm olunmak üzre kezâlik iki milyon ve zevce-i mutallakasına bir milyon frank tahsîs ve Mari Luyiz ile mahdûmuna İtalya'da vâki' Parma ve Plejans Dükalığı ve Napolyon'un ügey oğlı Ojen'e bir prensipote tevcîh olunmak üzre karâr virilmiş idi.

Elba Adası Korsika Cezîresi kurbunda bir küçük cezîredir ki hâlâ İtalya Devleti tasarrufundadır.

İkinci mes'eleye gelince düvel-i müttefika Fransa'nın umûr-ı dâhiliyyesine karışmak istemeyüb Avrupa'nın âsâyişini te'mîn içün Napolyon'un isti'fâsıyla iktifâ iderek Fransa'da müceddeden te'sîs olunacak hükûmetin şekl ve şerâ'itini Fransa'nın meb'ûsı makâmında tutılan Senato Meclisi'ne ihâle itmişler idi. Fransa'da bulunan müte'addid fırkaların meydâna koydukları muhtelif iddi'âları arasmda Taleyran'ın tedâbîri semeresi olmak üzre Fransa Cumhûriyyeti'nden evvel hükümrân olan Burbon silsilesinin hükûmet-i mutlakadan ferâgat ve tanzîm olunacak şartnâmeyi kabûl itmek şartıyla Fransa hükümdârlığında ibkâları karârlaşdırıldı.

Ol esnâda Napolyon Fonteneblo Sarâyı'nda ikâmet itmekde olup kendüsiyle müte'allikâtı hakkında ber-vech-i bâlâ karârlaşdırılmış olan şerâ'iti hâvî tanzîm olunan nıukâveleyi imzâ itmek üzre Kolenkor vâsıtasıyla kendüsine gönderilmiş idi. Kolenkor Fonteneblo'ya varub Napolyon ile mülâkât ve mukâvelenâmeyi ibrâz itdikde Napolyon anı imzâ idecegini va'd eylemiş ise de bunca vakitden berü kuvve-i kâhiresiyle cihânı lerzân[2] iden bir cihân-gîre göre bir cezîre-i sagîrede mahsûr kalmak pek acı bir keyfiyyet oldığından Napolyon ana nisbetle merâret-i mevti[3] tercîh iderek gice bir mikdâr afyon rûhı içmiş. Hademe-i hâssası keyfiyyete vâkıf oldukları gibi segirdüb Kolenkor'a beyân-ı hâl itmişler. Kolenkor koşub Napolyon'un yanına varmış. Bu sırada bir şiddetlü kay'[4] gelmekle Napolyon'un bekâ-yı hayâtına sebeb olmuş. Ve Kolenkor'un pek mü'essir teselliyyetleri ile Napolyon'un halecân-ı kalbine sükûnet gelmiş ve müddet-i kalîle zarfında kesb-i sıhhat

1 Bi's-suhûle: Suhuletle, kolaylıkla.
2 Lerzân: Titrek, titreyen.
3 Merâret-i mevt: Acı bir ölüm.
4 Kay': Kusma.

iderek mezkûr mukâvelenâmeyi imzâ itmişdir.

Ba'dehu Napolyon Elba Adası'na gitmek üzre işbu yirmi dokuz sene-i Hicriyye'si Cumâde'l-ûlâ'sının onuna müsâdif olan bin sekiz yüz on dört sene-i Mîlâdiyye'si Nisan-ı Efrenci'sinin yirminci güni Fonteneblo Sarâyı'ndan hareket itmişdir.

Lâkin bunca yıllardan berü bu kadar kanlar dökerek âlemi bî-hâb ü râhat itdikden sonra nihâyetü'l-emr Fransa'yı böyle bir müşevveş hâlde bırağub gitmesi Fransızların hiddetini mûcib olmağla esnâ-yı râhda ahâlî birkaç kerre Napolyon'ı pârelemek üzre hücûm itmişler iken düvel-i müttefika komiserlerinin ikdâmâtı[1] sâyesinden tahlîs-i cân iderek en büyük düşmanı olan İngilizlerin bir gemisine râkiben Elba Adası'na gitmişdir.

(**s.142**) Bu sırada hükûmet-i muvakkate hey'eti Senato ile bi'l-ittifâk evvel emirde cumhûriyet hengâmmda katl olunmuş olan Onaltıncı Luyi'nin küçük birâderini kâ'immakâm sıfatıyla re's-i hükûmete getürüb mu'ahharen anın büyügi olan Luyi İstanezlas[2] Onsekizinci Luyi unvânıyla Fransa Krallığı'na intihâb olunmuşdur.

Bu hâl üzre bir umûmî mütâreke akd olunmağla Almanya ve İtalya ve Hollanda taraflarında bulunan Fransız fırka-i askeriyelerinin mu'âmelât-ı harbiyyesi ta'tîl kılınmış ve Viyana'da ictimâ'ı karâr-gîr olan kongrede teferru'âtı müzâkere olunmak üzre düvel-i müttefika ile Fransa beyninde akdi mukarrer olan musâlahanın şerâ'it-i esâsiyyesine mübeyyin Cumâde'l-âhire'nin yirminci ve Mayıs-ı Efrenci'nin otuzuncı güni bir ahidnâme imzâlanmışdır.

Bu ahidnâmenin esâsı Fransa'nın bin yedi yüz doksan sene-i Mîlâdiyye'sinde mâlik oldığı hudûd ile mahdûd olmasından ibâret idi.

İspanya Kralı'nın oğlı olub mukaddemâ Fransa'ya hicret itmiş olan Ferdinand bu sırada İspanya'ya gidüb Yedinci Ferdinand nâmıyla tahta cülûs itmişdir.

Düvel-i müttefika bu vechile hâsıl olan muzafferiyyetden fevka'l-âde memnûn ve münbasit olarak bundan sonra muvâzene-i Avrupa'nın muhâfazası zımnında lâzım gelan usûl ve kavâ'idin vaz' ve te'sîsi Viyana'da akd olunan kongreye havâle olunmuşdur.

Fransızlar ise nice senelerden berü birbirini kırub bu kadar kanlar dökerek cumhûriyyeti te'sîs itdikleri esnâda Napolyon Ponaparte zuhûr ve cumhûriyyeti imparatorluğa tahvîl itdikden başka cihân-gîrlik yolunda bunca kanlar dökdükden sonra Elba Adası'nda menfiyyen ikâmete mecbûr olarak Fransa eski kraliyyet hâline avdet itmiş ve dökilan kanlar ve çekilan mihnet ve meşakketler hep hebâ olub gitmişdir. Binâ'en-aleyh Napolyon Elba Adası'na giderken ahâlî ber-vech-i bâlâ anı i'dâma kıyâm itmişler idi. Ma'a-mâ-fîh Napolyon'un (Kot Napolyon)[3] nâmıyla tanzîm itdirmiş oldığı kânûnlar Fransa'da anın nâmına ihkâ itmiş idi. Ve bir de cumhûriyyetden evvel Fransa Krallığı hükûmet-i mutlaka iken bu kerre hükûmet-i meşruta olmasına karâr virilmiş oldığından burası Fransızlara medâr-ı teselliyyet olabilürdi.

Lâkin Onsekizinci Luyi birçok müzâkerâtdan sonra Senato'dan tanzîm itmiş oldığı (şartnâme) kânûn-ı esâsîyi kabûl itmekle berâber ahâlînin hukûkı hürriyyetlerini taklîl ve tenzîl içün hiçbir fırsat kaçırmazdı. Ve mukaddemâ Fransa'dan firâr iden ve ekseri asil-

1 İkdâmât: Sürekli çalışmalar. İlerlemeler.
2 Luyi İstanezlas: Louis Stanislas.
3 Kot Napolyon: Code Napoleon; Code civil des Français. Fransız Medeni Kanunu.

zâdegân gürûhundan bulunan mnhâcirler Fransa'ya avdet ile Kral'ın etrâfını alub (s.143) başluca mansıb ve me'mûriyyetleri zabta çalışurlar ve kralı hükûmet-i mutlaka icrâsına teşvîk iderler idi. Kral dahi anlara meyl ile re's-i me'mûriyyetlerde anları istihdâm ider oldı.

İşte şu hâller Fransa ahâlîsinin pek ziyâde nefretini mûcib olarak Napolyon'un eyyâmını temennî ve anın zamânmdaki şânlu icrââtı yâd eylemege başladılar. Bimâ'en-aleyh Fransızların Napolyon hakkında olan adâvetleri birkaç ay zarfında muhabbete mütehavvil[1] olıvirmişdir.

Napolyon Elba Adası'na i'zâmmdan sonra on ay kadar Avrupa bu hâl üzre kaldı. Bu müddet zarfmda Avrupaca en mühimm iş Viyana Kongresi'nin müzâkerâtı idi. Çünki andan sonra düvel-i Avrupa'nm mu'âmelâtı bu kongrede vaz' olunacak usûl üzre binâ olunacak idi. Binâ'en-aleyh herkes Viyana'da cereyân iden mükâlemâtın netîcesine muntazır idi.

Napolyon'un Devlet-i Aliyye hakkında mukaddem ve mu'ahhar vukû'a gelan mu'âmelât-ı tahkîriyyesinden ve ma'lûm olan niyyât-ı muzırrasından nâşî düvel-i müttefikanın muzafferiyyetinden Devlet-i Aliyye bi't-tab' hissedâr-ı mesârr olmuş idi. Lâkin umûr-ı dâhiliyyesiyle meşgûl oldığına mebnî Avrupa işlerinden bi-gâne durayordı. Yoksa Viyana Kongresi'nde Devlet-i Aliyye'nim bir me'mûrı bulunsaydı Devlet-i Aliyye dahi Avrupa muvazenesime dâhil olarak Raguza'nın kemâ fi's-sâbık Devlet-i Aliyye himâyesinde bırağılması me'mûl idi deyü politika-şinâsândan ba'zıları ol vakt iş başında bulınnan vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'yi tahti'e[2] iderler. Fi'l-vâki' Devlet-i Aliyye ol vakt düvel-i müttefika ile müttefikâne hareket ile kendüsini düvel-i Avrupa sırasına koymuş olsaydı ba'dehu Sultân Abdülmecîd Han Hazretleri'nin asrında politikaca tutdığı mevki'i daha ol vakt tutmuş olurdı lâkin Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı dâhiliyyesi ol vakt o kadar müşevveş[3] idi ki göz açacak vakti yok idi. Nitekim vekâyi'-i âtiyyeden ma'lûm olur.

Vekâyi'-i Dâhiliyye

Bâlâda beyân olundığı üzre Devlet-i Aliyye Rusyalu ile akd-i musâlaha iderek gâ'ile-i seferiyyeden halâs buldığına ve düvel-i müttefika ile Napolyon beynimde zuhûra gelan muhârebelerde bî-taraf oldığına mebnî düvel-i müttefika orduları Fransa hudûdını tecâvüz ile Paris'e doğrı giderken sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem bulunan Hûrşîd Paşa Ordu-yı Hümâyûn ile Rûmili'den avdet iderek İstanbul'a geliyordı.

Şöyle ki: İşbu bin iki yüz yirmi dokuz senesi Muharrem'inin üçünci güni Ordu-yı (s.144) Hümâyûn'u istikbâl içün silâhdâr-ı şehr-i yârî âlây-ı vâlâ ve debdebe-i bî-hemtâ[4] ile Sarây-ı Hümâyûndan hareket ve Ordu-yı Hümâyûn cânibine atf-ı inân-ı azîmet itmiş idi. Muharrem'in yirmi üçünci Pâzâr güni Hûrşîd Paşa ve ricâl-i devlet Dâvudpaşa sahrâsına vâsıl olarak ol gice Dâvudpaşa sarâyında beytûtet[5] ile ferdâsı Pâzârirtesi güni Şeyhü'l-islâm

1 Mütehavvil: Değişen, değişmiş, değişik, kararsız.
2 Tahti'e: Bir kimseyi veya bir şeyi hatalı görmek, hata isnad etmek, yanıltmak.
3 Müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.
4 Bî-hemtâ: Eşsiz. Dengi olmayan. Benzersiz.
5 Beytûtet: Geceleme, gece kalma.

Dürrî-zâde Abdullâh Efendi ve Kâ'immakâm Rüşdî Paşa ve Kapudan Paşa ve akdemce ma'den emîni nasb olunan Mustafâ Paşa ve ulemâ ve ricâl-i devlet ber-kâ'ide Dâvudpaşa'ya varub Ordu-yı Hümâyûnı istikbâl ve oradan alub âlây ile derûn-ı şehre idhâl ve sadr-ı â'zamı sorgucı ile huzûr-ı hümâyûna îsâl itdiler ve cümlesine ilbâs-ı hil'at buyuruldukdan sonra yerlü yerine gitdiler.

Ol gün Sarây-ı Hümâyûndan avdet olundukda seyirciler içünde ba'zı kesân kâ'immakâm paşayı (Sen ehl-i ırzı siyânet iderdin şimdi bizi bırağub nereye gideceksin) yollu alkışlamışlar. Sadr-ı â'zam bunı işitdikde müte'essir olmuş. Şânî-zâde'nin tahrîrine göre bu keyfiyyet kâ'imnakâm paşanın â'dâsı tarafından ta'lîm ile yapdırılmış bir sanî'a[1] olmak gerekdir lâkin sadr-ı â'zam anı kâ'immakâm paşa tarafından tahsîl-i sadâret içün yapdırılmış olmasına haml ile hemân nefyini arz itdiginden kâ'immakâm paşa Gelibolı'ya nefy olundı ve uhdesinde bulunan Anadolı eyâleti Gelibolı'da mukîm olan Kâ'immakâm-ı sâbık Ahmed Şâkir Paşa'ya tevcîh kılındı.

Yine ol gün Ma'den Emîni müşârün-ileyh Mustafâ Paşa dahi cânib-i me'mûriyyetine gitmek üzre Üsküdar'a güzâr eyledi.

Hüdâvendigâr Sancağı Mutasarrıfı Azîz Paşa'nın vefâtı haberi hilâl-i Muharrem'de vârid olmağla kethüdâsı el-Hâc Mustafâ Paşa'ya rütbe-i vezâretle ve Hüdâvendigâr sancağı ilhâkıyla Kocaili sancağı tevcîh buyurulmuşdur.

Safer'in onuncı güni Tuhfe şârihi[2] Seyyid el-Hâc Ahmed Hayâtî Efendi altmış dört yaşında oldığı hâlde tayy-i tomar-ı hayât idüb Üsküdar'da Seyyid Ahmed Deresi nâm mahalde defn olundı. Ol asrın fudalâsından idi. Rahmetu'llâhi aleyh

Vekâyi'-i garîbeden olarak evâsıt-ı Safer'de esbak Silâhdâr-ı Şehr-yârî İslâm Ağa'nm bir ferzendi[3] doğub mak'adı bir zâr ile mesdûd bulunmakdan nâşî bir üstâd-ı cerrâh ameliyle açılması lâzım oldığı hâlde bir câhil kimesne neşter ile feth ideyim dir iken bağırsağını cerh itmekle üç gün mürûrunda fevt olmuşdur.

Muhârebe sebebiyle cism-i devletde açılan yaralara merhem olmak üzre Devlet-i Aliyye ıslâhâta (s.145) i'tinâ ve ihtimâm itmekde olub bu ise evâmir-i Saltanat-ı Seniyye'nin her yerde geregi gibi infâzına mevkûf oldığından dâhilen ve hâricen ser-keş ve mütegallibe gürûhunun terbiyyesine mevkûf idi. Binâ'en-aleyh ehl-i ırzın muhâfazasıyla bî-üdebânın te'dîbi ehemm ve akdem görülmüş idi. İşte bu kâbilden olarak Yeniçeri Ağası Seyyid Mehmed Ağa gürûh-ı ehl-i fesâddan birkaç ustaları i'dâm itmek isteyüb kul kethüdâsı ise buna mâni' olmağla evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de kul kethüdâsını Limni Adası'na nefy itdirdikden sonra ol ustaları dahi i'dâm eylemişdir.

Selâtîn-i Cengiziyye'den Halîm Giray Sultân devr-i Selîm Hanî'den berü Dersa'âdet'de ikâmet ve şi'ir ve inşâya muvâzabet[4] ve İstanbul zurefâsıyla ülfet ve ünsiyyet[5] üzre iken mukaddemâ Râmiz Paşa'nın sevkiyle sevâhil-i Tuna'ya me'mûr kılınan Bahâdır Giray Han ma'iyyetine kalgaylık pâyesiyle gönderilüb ba'de'l-musâlaha Âsitâne'ye avdet ile kemâ

1 Sanî'a: Düzme, uydurma iş, tuzak, hîle.
2 Şârih: Önceden yazılmış bir kitaba şerh, açıklama yazan.
3 Ferzend: Çocuk, evlat, mahdum.
4 Muvâzabet: Bir işe durmadan çalışma, bir işle dâima uğraşma.
5 Ünsiyyet: Alışkanlık, sokulganlık, düşüp kalkma.

fi's-sâbık hânesinde ikâmet eylemiş idi. Böyle büyük pâye ashâbından bulunan sultânların Dârü's-saltana'da ikâmetleri ise usûl-i mer'iyye-i Devlet-i Aliyye'ye münâfî oldığından fi-mâ-ba'd Vize'de tahsîs kılınan çiftliginde ikâmet itmek üzre evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de ol tarafa gönderildi.

Rebî'ü'l-evvel'in on beşinci güni icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede Süleymâniyye müderrislerinden Vak'a-nüvîs Âsım Efendi'ye Selanik mevleviyyeti tevcîh buyuruldı. Ve bu esnâda efendi-i mûmâ-ileyhin itmâmına muvaffak oldığı terceme-i kâmûsun tab' ve temsîline ibtidâr idildi.

Yine bu esnâda Sarây-ı Cedîd-i Hümâyûn Kitâbhânesi hâceligi mahlûl olmağla Sarây-ı Cedîd-i Hümâyûn'da Hazîne Odası hâcesi olan meşhûr Kilisî Kudsî Efendi'ye tevcîh buyuruldı. Ve amn yeri Sarây-ı Galata Kitâbhâne Hâcesi Akşehirli Ömer Efendi'ye virildi ki devr-i Abdülmecîd Hanî'de hâce-i şehr-i yârî olan meşhûr Ömer Efendi'dir anın yeri dahi Sarây-ı Galata'da Orta Oda Hâcesi Kütahyalı Mehmed Efendi'ye ve anın yeri meşâhîr-i ulemâdan Etmekci-zâde Hâfız Ahmed Efendi'ye ihâle idildi.

Dersa'âdet'de ders-i âmm hâcelerinden Osmân Efendi-zâde Delî Emîn Efendi ile Musannif Efendi deyü ma'rûf olan Divrikli Osmân Efendi'nin terfî'-i rütbeleri hakkında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla hem-rütbelerine takdîm olunarak müddet-i yesîre[1] zarfında Emîn Efendi Haleb ve Musannif Efendi Kudüs-i Şerîf mollâsı olmuşlar idi. İkisi dahi ol asrın fuhûl-i ulemâsından olub ancak hidemât-ı şer'iyye ve sâ'irede bulunmadıklarından nâşî umûr-ı hükûmetden bî-behre[2] idiler. Binâ'en-aleyh Kudüs'de zuhûra gelan kilisa ta'mîri mes'elesinde Musannif Efendi'nin etvâr ve harekât-ı nâ-be-câsına dâ'ir mahallinden vârid olan ma'rûzât üzerine geçen yirmi (**s.146**) sekiz senesi Şevvâl'inde azl ve nefy olunmuş idi. Delî Emîn Efendi ise zâten dil-şiken[3] ve çekişgen bir zât olub Haleb'e gideliden berü ulemâ ve eşrâf-ı beldeyi techîl ve tahkîr ve Haleb vâlîsini avâm-ı nâsa olunacak mu'âmele ile dil-gîr itmekde olub ilm ve fazlına hürmeten müddet-i örfiyyesinin inkızâsına kadar sabr ve tahammül itmek fikrinde bulunmuşlar ise de hâce efendi gitdikce azıtmış hattâ bir gün mahkemede kitâb ile Haleb müftîsinin başına darb itmiş oldığından ulemâ-yı belde beyninde bir vak'a-i kerihe tahaddüs itmek melhûz olmağla lüzûm-ı azli hakkında mahallinden mahzar ve inhâ geldigine mebnî o dahi işbu yirmi dokuz senesi Cumâde'l-ûlâ'sında azl ile Tosya'ya nefy olundı.

Kudüs Mollâsı Mûsâ Efendi fi'l-asl Kudüs Mahkemesi kâtibi olub hademe ve ketebeye istîlâsı sebebiyle mahkemeden tard ve def' olunmağla dönüb dolaşarak Dersa'âdet'e gelüb Şeyhü'l-islâm-ı asra çatmış ve geçen sene bir takrîble Kudüs mevleviyyetini istihsâl itmiş idi. Kudüs-i Şerîf'e vardığında mâcerâsı olanlardan ahz-ı intikama kıyâm itmekle hakkında vârid olan şikâyetler üzerine o dahi bu esnâda Kudüs'den nefy ve iclâ kılındı.

Cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre Baba Paşa ile birlikde Rusya'ya esîr olan Açıkbaş nâm şahıs ba'de'l-musâlaha Dersa'âdet'e avdet ideliden berü Ayasofya Câmi'i'nde ikâmet ve beytûten ve her gün akd-i cem'iyet va'az ve nasîhat ile mânend-i hevâm[4] olan avâm-ı

1 Müddet-i yesîre: Takip eden zamanda.
2 Bî-behre: Mahrum ve nasipsiz.
3 Dil-şiken: Can sıkıcı, kalb kırıcı.
4 Mânend-i hevâ: Hava gibi, havaya benzeyen.

nâsı başına toplayub vüzerâ ve küberâ hakkında bir takım türrehât-ı[1] bî-ma'nâ tefevvühiyle ezhân-ı nâsı ihlâl ve ahvâl-i hâzıranın fenâlığından bahisle bu hâlleri görmekden ise hicret evlâ oldığından kudreti olsa varub mücâvir-i Beytullâh olmak ârzûsunda bulundığını ilâve-i makâl idegeldiginden evâhir-i Cumâde'l-âhire'de cânib-i Hicâz'a nefy olunmağla ârzûsı husûle getürülmüş oldı. Evâsıt-ı mâh-ı Receb'de Re'îsü'l-küttâb Gâlib Efendi ve Tezkire-i Sânî Hamîd Beg ve Mâlikâne Halîfesi Emîn Efendi nefy ve tagrîb olunarak Beglikcî-i Dîvân-ı Hümâyûn Seyyid Efendi re'îs ve Beglikcî Kîsedârı Remzî Efendi beglikcî oldı.

Mûmâ-ileyhimin nefyleri meşreblerinin mizâc-ı hümâyûna muhâlif olmasından nâşî idügi Şânî-zâde Târîhi'nde muharrerdir. Zann-ı fakire göre nefylerinin sebeb-i aslîsi ol vakt müsteşâr-ı saltanat olan Hâlet Efendi'nin mizâcına muhâlif bulunmaları ve ale'l-husûs Gâlib Efendi'nin ana rekâbet idebilecek zevâtdan bulunması husûsı olmak gerekdir.

Hüdâvendigâr sancağı mutasarrıfı olan el-Hâc Mustafâ Paşa ol esnâda bakiyyetü's-sûfehâ olan Kumarcı nâm ser-eşkıyâ ile lede'l-mukâtele gâlib gelerek merkûmı i'dâm eylemişdir.

Sivas Vâlîsi Baba Paşa'nın dahi bu esnâda istîsâline me'mûr oldığı eşkıyâdan Müberrid nâm (**s.147**) şakî Rûmkal'alı Bekir Beg nâm şahsa ilticâ ve o dahi anı tesahub ile Rûmkal'a'da[2] ihfâ itmiş idi. Timurlenk her yerde önüne gelan kal'aları mancınık ile tahrîb ve istîlâ idegelmiş ve hattâ Haleb Kal'ası'nı dahi bu tarîk ile zabt eylemiş oldığı hâlde Rûmkal'a'yı zabt idememiş oldığı cihetle mahallî ahâlîsi buna kimesne zafer-yâb[3] olamaz zann iderlerdi ve mu'ahharen îcâd olunan barutun kuvveti Timur'un mancınıklarından ziyâde oldığını düşünmezlerdi Baba Paşa ise kal'a-i merkûme üzerine varub üç tarafından lağım hafr iderek tazyîka mübâderet itdikde Bekir Beg kendi yakasmı kurtarmak üzre Müberrid'i teslîm eylemiş ise de Baba Paşa hasr ve tazyîkden fârig olmayub Bekir Beg dahi mukâvemetden âcız olarak kal'a zabt ile gerek Bekir Beg ve gerek avenesinden olan çend nefer eşirrâ[4] ele geçürülmüş ve cümlesi i'dâm idilmiş ve kal'anın dîvârları top ve lağımdan harâb olarak fi-mâ-ba'd işe yarar yeri kalmadığından derûn-ı kal'ada bulunan ehl-i ırz gürûhunun mâl ve ıyâllerine aslâ zarar isâbet itmeyerek hâric-i kal'ada vâki' me'vâ-yı kadîmlerine iskân idilmiş ve ol havâlînin emn ü âsâyişi matlûb vechile husûle getürülmüş oldığı haberi hilâl-i Receb'de Dersa'âdet'e vusûl buldı.

Şa'bân'ın yedinci güni Şeh-zâde Sultân Ahmed mehd-i ârâ-yı şuhûd[5] oldı bir hafta top şenligi idildi.

Bir sene mukaddem Tersâne-i Âmire pîşgâhında inşâsına mübâşeret olunan Mahmûdiyye nâm üç anbârlu kalyon-ı hümâyûn ki bu vakte kadar inşâ olunmuş olan kalyonların en cesîmi idi bu esnâda hitâm bulmağla Şa'bân'ın yirmi ikinci isneyn güni Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri taht gemisini teşrîf ile müneccimler tarafından ta'yîn olunan vakt-i mes'ûdda kalyon-ı mezkûrun bahre inzâline[6] mübâderet olundukda bir mikdâr

1 Türrehât: Saçma sapan sözler.
2 Rûmkal'a: Rumkale, Yavuzeli, Gaziantep.
3 Zafer-yâb: Zafer bulan, başarı gösteren, aradığı şeye erişen. Üstün gelen.
4 Eşirrâ: Çok şerliler. Çok kötü insanlar. Çok şerli mahlûklar.
5 Mehd-i ârâ-yı şuhûd: Doğmak, dünyâya gelmek.
6 İnzal: İndirme, indirilme.

yüriyüb nısfı denize dâhil oldığı hâlde fevka'l-âde ağırlığı hasebiyle meks iderek ol gice alâ hâlihî[1] kaldı müneccimler bunı hemân ihtirâk-ı Utarid'e haml ve isnâd ile dûçâr-ı endîşe ve efkâr oldılar ise de ferdâsı mevâni'i ref'le kâmilen ve salimen deryâya indirildi.

Ramazân-ı mübârekin onuncı Cumı'a güni Sultân Mehmed tevellüd itmekle bir hafta top şenligi idildi.

Cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre yeniçerilerin ibrâmıyla ısdâr buyurulmuş olan fermân-ı âlî mûcebince Teke Mütesellimi Hâcı Mehmed Ağa Kadı Paşa üzerine me'mûr olarak beynlerinde muhârebât-ı adîde vukû'undan sonra Kadı Paşa i'dâm olunmağla külliyetlü (**s.148**) emvâli Mehmed Ağa yedinde kalmış oldığından bi'd-defa'ât taleb olundukca leyte ve le'alle[2] ile imrâr-ı vakt ider ve belki kuvve-i askeriyyesine gügenüb ser-keşlik vâdîsine gider idi. Bu cihetle üzerine sevk-i asker olunmak musammem iken hatf-i ânife[3] fevt olmağla emvâl-i mezbûre oğlı İbrâhîm Ağa'dan taleb olundukda o dahi (el-veledü sırru ebîhî)[4] hükmünce pederinin eserine iktifâ itmekle geçen yirmi sekiz senesi hilâlinde üzerine Konya Vâlîsi Kâ'immakâm-ı esbak Çarhacı Alî Paşa me'mûr olmuş ve miyânelerinde birkaç def'a muhârebe vukû' bulmuş ise de Alî Paşa'nın sû'-i idâresi âsârından olarak ma'iyyetindeki tavâ'if-i askeriyye ahâlînin ırz ve emvâline ta'arruz ider oldığından ahâlî müdâfa'aya kıyâm itmekle Alî Paşa bozılub ric'at itmiş idi. Bu ise bâ'is-i infi'âl-i sultânî ve kâ'immakâmlığı zamânında görilan ha'zı etvâr ve harekât-ı nâ-be-câsı hâtır-nişân-ı cihân-bânî olmağla işbu yirmi dokuz senesi Muharrem'inin evâ'ilinde vezâreti ref' ve kendüsi Limni Cezîresi'ne nefy olunup Teke Ser'askerligi Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa'ya ihâle ve Karaman eyâleti rütbe-i vezâretle Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Melek Ahmed Paşa-zâde Abdullâh Beg'e tevcîh buyuruldı.

Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûn ile ol havâlîye varub karaya çıkdıkda merkûm Tekelioğlı İbrâhîm mukâbeleye kıyâm eylemiş ise de ahâlî istîmân itmekle merkûmun ahz ve girift olundığı haberi Dersa'âdet'e vâsıl olıcak Kapudan Paşa'nın hidmeti karîn-i tahsîn ve âferîn-i pâdişâhî olarak ma'iyyetindeki Alâ'iye Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Alâeddin Paşa'ya ve mîr-i mîrânlara ve sâ'ir rü'esâya hilâl-i Receb'de hil'atler gönderildi. Ve merkûm İbrâhîm i'dâm olunmağla gerek kendüsinin ve gerek pederinin muhallefâtını zabt ile beytü'l-mâle îsâle e'âzim-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den sâbıkâ Tersâne-i Âmire Emîni Seyyid Mehmed Vahîd Efendi me'mûr oldı. Ve Teke sancağı öteden berü işhu Tekelioğulları hânedânı ellerinde oldukdan başka bunlar tagallüben Antalya'yı dahi zabt ve idâre itmekde oldukları cihetle bunlardan bir ferdin oralarda ibkâsı câ'iz olamayacağından kavim ve kabîleleriyle Selanik tarafına nakilleri içün Vahîd Efendi'ye hitâber emr-i âlî yazıldı.

Şevvâl'in beşinci güni icrâ olunan tevcîhâtda müşârün-ileyh Vahîd Efendi'ye bâ-rütbe-i vezâret muhassıllık vechile Teke ve Hamîd Sancağı tevcîh idildi. Bu sûretle Vahîd Efendi mu'âdât-ı akrân havfından kurtuldı rukabâsı dahi anm taşra atılmasıyla hoşnûd oldı.

Bu sırada Silistre eyâleti dahi Gelibolı'da mukîm olan Kâ'immakâm-ı sâbık Rüşdî

1 Alâ hâlihî: Bu hal üzerine.
2 Leyte ve le'alle: Bakalım, bugün, yarın gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.
3 Hatf-i ânife: Kendi kendine.
4 "Evlâd babanın sırrıdır."

Paşa'ya (**s.149**) ihsân buyuruldı. Dört ay mukaddem sadr-ı Anadolı olan Musâhib Bekir Ağa-zâde Mehmed Emîn Efendi'nin mizâc-ı ma'sûmânesi nezd-i Şeyhü'l-islâmîde vak' ü vakâr-ı sadârete münâfî görülmekle Şevvâl'in yedinci güni azl ile yerine İstanbul pâyelülerinden meşhûr Şeytân Emîn Efendi Anadolı kazaskeri oldı. Ağa-zâde Emîn Efendi dahi mansıbı şeytân şerrine uğratdık diyerek Eyyûb'de Bostân İskelesi civârında vâki' sâhilhânesine çekildi.

Evâ'il-i Zi'l-ka'de'de Sultân Ahmed Câmi'-i Şerîfi kurbunda cebeciler kulluğu civârında giceden bırağılmış ağzı kapalu bir fuçı bulunub sâhibi olmadığından açıldıkda içünde bir maktûl âdem cesedi görülmekle cebecibaşı ağaya ve anın tarafından Bâb-ı Âlî'ye haber virildi. Hemân ber-kâ'ide[1] İstanbul kadısı tarafından me'mûrlar irsâl ile keşf ve tahkîk itdirildi. Eginli Sarrâf deyü ma'rûf olan bir Ermeni sarrâf oldığı anlaşıldı. Lâkin kâtili bulunamadı ve sebeb-i katli bilinemedi. Binâ'en-aleyh taharriyyât[2] ve tecessüsât-ı şedîdeye girişildi nihâyet merkûmun ocak bâzergânı olan Yehûdî ile külliyyetlü ahz ve i'tâsı oldığından ve emârât-ı sâ'ireden Yehûdî ol kolluk çorbacısına rüşvet i'tâsıyla bu cinâyeti icrâ itdirmiş oldığı anlaşıldı ve hemân Yehûdî nefy ve çorbacı i'dâm idildi.

Bâlâda beyân itdigimiz vechile üç koldau Sırpistân'a girilerek Belgrad Kal'asıyla kılâ'-ı sâ'ire zabt idilmiş ve Sırplar istîmân itdiklerinden haklarında afv-ı umûmî[3] i'lân ile re'y ve emân virilmiş idi. Sırplar bütün bütün istiklâl dâ'iyyesinde olub Rusyalunun ârzûsı dahi bu idi lâkin Rusya İmparatorı Aleksandri Napolyon ile cenge girişecegi esnâda Devlet-i Aliyye'nin musâlahaya muvâfakat idivirmesinden dolayı müteşekkir oldığına ve bu esnâda ber-vech-i bâlâ Avrupa işleriyle meşgûl bulundığına mebnî Sırpları tesahub itmekle berâber Devlet-i Aliyye'yi kırmak istemeyüb Sırpistân işinin bi't-tedrîc husûle getürülmesi fikrinde idi. Usât-ı Sırpiyye ise Sırpistân'ın istiklâlini fi'ile getürmedikce râhat durmamağa karâr virmiş olub İzlav[4] ittihâdı komiteleri dahi ana müsâ'id bulunmağla tekrâr dört beş bin kadar eşkıyâ tecemmu' iderek Çaçka kasabasını muhâsara eylemişlerdir. Bu haber Dersa'âdet'e vâsıl olıcak hemân Sırpistân civârında bulunan mîr-i mîrânlar ve sâ'ir rü'esânın ılgâr iderek Belgrad'a gitmeleri içün bu esnâda evâmir-i aliyye yazıldı.

Rûmili'de ber-vech-i meşrûh Sırpistân ihtilâli başluca bir gâ'ile oldığı hâlde Arabistân tarafında dahi müte'addid gâ'ileler var idi.

(**s.150**) Şöyle ki: Bir müddetden berü Tunus ve Cezâ'ir ocakları beyninde zuhûra gelan şikâk ve cidâl müntic-i kıtâl olarak berren ve bahren tarafeyn birbiri üzerine hücûm ider ve lede's-su'âl her biri sehebiyyeti dîgerine atf eyler idi.

İşin içüne ecânib dahi karışmağa başladı. Ve iş gitdikce kesb-i cesâmet ve nezâket eyledi. Binâ'en-aleyh ıslâh-ı zâtü'l-beyn içün hilâl-i Zi'l-hicce'de bir fırkateyn ile mahsûs me'mûrlar gönderildi.

Ve Bağdâd Vâlîsi Sa'îd Paşa ba'zı kurenâsının si'âyeti üzerine akdemce Defterdâr Dâvud Efendi'yi azl ile yerine Defterdâr-ı sâbık el-Hâc Mehmed Sa'îd Beg'i defterdâr nasb itmiş idi. Bu esnâda ise el-Cezîre ve Şâmiyye aşâ'iri alem-i ifrâz-ı isyân ve ale'l-husûs Hazâ'il

1 Ber-kâ'ide: Kaide üzere.
2 Taharriyyât: Aramalar, araştırmalar, araştırılmalar; aratmalar.
3 Afv-ı umûmî: Genel af.
4 İzlav: Slav ırkından olan, Slav.

ve Zubeyr kâbileleri ve aşâ'ir-i Necdiyye'den olan el-Cerbâ ve ez-Zufeyr Urbânı sâlik-i vâdî-i tuğyân olarak Hille ve Necef ve Kerbelâ taraflarına tasallut eylediklerinden başka cânib-i hükûmetden gördükleri rehâvetden nâşî şımarub kasaba-i Kâzımiyye'ye kadar itâle-i dest-i ta'addî ve Necef ve Kerbelâ'yı tazyîka tasaddî eyledi. Bu sûretle emniyyet-i turuk[1] ve mesâlik bi'l-külliyye münselib oldı ve Kerbelâ mahsûr kaldı. Hâlbuki bu sene İrân'dan kırk bin kadar züvvâr gelüb İrân Şâhı'nın haremi dahi birlikde bulunmağla Bağdâd'a tevârüd iden feryâdnâmeler Sa'îd Paşa'yı telâşa düşürdi ve hemân Dâvud Efendi'yi taltîf ile başbuğ nasb iderek hilâl-i Zi'l-ka'de'de Bağdâd'dan çıkardı. Dâvud Efendi derhâl ol tarafa vardı. Züvvâr-ı İrân ile Şâh'ın haremini muhasaradan kurtardı ve sâlimen Bağdâd'a gönderdi.

Hicâz ve Mısır'ın ahvâline gelince Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerîf Gâlib Efendi hazretleri mukaddemâ Vehhâbîler ile haylî muhârebeler eylemiş ise de Vehhâbîler galebe ve Haremeyn'i istîlâ itmekle o dahi mümâşât ve müdârâya mecbûr olmuş ve ba'dehu Mehmed Alî Paşa cânib-i Hicâz'a kuvve-i kâfiyye sevk itdikde o dahi mâddeten ve ma'nen mu'âvenet eylemiş idi. Bu kerre Mehmed Alî Paşa Mekke'ye varmış ve ana te'mînât virmiş oldığından o dahi arasıra gerek Mehmed Alî Paşa ve gerek oğlı Tosun Paşa ile mülâkât ve musâhabet[2] ve îcâbına göre müzâkere-i maslahat eylerdi. Mehmed Alî Paşa ise Arabistân'da ikmâl-i nüfûz içün anı Mekke'den kaldırub da yerine şürefâdan leyyinü'l-cânib birini nasb itdirmek maksadıyla müşârün-ileyhin şimdi Vehhâbîlere muhâlefeti sûrî olmak ihtimâl ve mülâhazasını der-miyân ve tebdîlini inhâ ve istîzân iderek aldığı me'zûniyyet üzerine oğlı Tosun Paşa Gâlib Efendi'yi ber-mu'tâd nezdine da'vet idüb geldikde sizi Devlet-i Aliyye istemiş cânib-i Rûm'a göndereceğiz dimesi üzerine o dahi sem'an ve tâ'aten[3] gidelim fakat üç gün mehil viriniz işlerimizi tesviyye idelim **(s.151)** dimiş ise de ana vakt yokdur Cidde İskelesi'nde sefîne teşrîfinize muntazırdır diyerek hemân kendüsi ve üç nefer oğulları ile havâss-ı huddâmı Cidde'ye ve oradan cânib-i Mısır'a irsâl ve yerine Şerîf Server'in oğlı Şerîf Yahya Mekke-i Mükerreme emâretine intihâb kılınmış ve Cidde gümrüginden Şerîf Gâlib'in âdemi kaldırılub yerine Mehmed Alî Paşa tarafından bir me'mûr konılarak gümrük hâsılâtı cânib-i mîrîye alınmış ve Şerîf Gâlib'in cemî'-i emvâli zabt ve müsâdere olunmuşdur. Ve işbu yirmi dokuz senesi Muharrem'inin on yedisinde Gâlib Efendi Mısır'a vusûl bulmuş ve müte'âkiben cariyeleriyle haremi dahi gelmiş ve bu esnâda hüccâc-ı Mısır ile mahmil-i şerîf dahi Mısır'a vâsıl olmuşdur. Şerîf Gâlib Efendi'nin Selanik'de ikâmeti tensîb buyurulmağla anı Mısır'dan Selanik'e nakl itmek üzre Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Mustafâ Beg hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de Dersa'âdet'den cânib-i Mısır'a ve dîger bir kapucıbaşı dahi emîr-i lâhıka menşur götürmek üzre cânib-i Hicâz'a gönderilmiş ve Şerîf Gâlib Efendi'nin ber-vech-i bâlâ mazbut olan emvâlinin defteri huzûr-ı hümâyûna arz olundukda kâffe-i emvâlinin kendüsine redd ve i'âdesi fermân buyurulmuş oldığından Mustafâ Beg Mısır'a vâsıl oldukda Şerîf-i müşârün-ileyhin emvâl ve eşyâsı kendüsine teslîm olundukdan sonra Şa'bân'ın on dokuzunda Mustafâ Beg'e terfîkan ve Bulak'dan gemiye irkâben Selanik'e i'zâm olunmuşdur.

Bu esnâda Vehhâbîlerin ulusı olan Su'ûd'un vefâtıyla yerine oğlı Abdullâh'ın geçmiş oldığı haberi dahi alınmışdır.

1 Emniyyet-i turuk: Yolların emniyeti.
2 Musâhabe: Konuşma, görüşme, söyleşi.
3 Sem'an ve tâ'aten: Başüstüne, emredersiniz.

Mehmed Alî Paşa'nın Şerîf Gâlib'i Hicâz'dan teb'îd eylemesi ol havâlîde nüfûzını te'yîd ve tevsî'[1] içün olub hâlbuki şerîf-i müşârün-ileyh hakkında vukû' bulan mu'âmele-i şedîdesinden dolayı tavâ'if-i Urbân dil-gîr olarak taraf be-taraf isyânlar zuhûr itmege başladı. Hattâ Tosun Paşa ile Âbidîn Beg Tâ'if cihetine hareket iderek Türbe nâhiyesinde Urbân ile sekiz gün mümtedd olan muhârebelerinde muzaffer olamayub hâ'iben ve hâsiren[2] ric'ate mecbûr olduklarından Mehmed Alî Paşa Mısır'dan yedi bin kadar asâkir-i cedîde ile Hasan Paşa'nın cânib-i Hicâz'a azîmetini emr itmekle Hasan Paşa hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da tertib olunan fırka-i askeriyye ile azîmet itmiş ve müte'âkiben Delîlbaşı Hüseyin Beg dahi süvârî askeriyle berren kezâlik cânib-i Hicâz'a gitmişdir.

Bu esnâda Mısır'a vürûd iden Mağâribe hüccâcı içünde Trablus beglerbegisinin oğlı bulunup ma'iyyetinde epeyce asker dahi var imiş.

Ramazân'ın on dördünci Cum'airtesi güni mahmil-i şerîf ber-mu'tâd âlây ile Mısır'dan çıkarılmışdır.

(s.152) Bu sene Mehmed Alî Paşa'nın haremi Emîne Hânımefendi dahi hacca niyyet eylemiş oldığından İbrâhîm Paşa anı teşyî' içün mahsûsan Sa'îd'den Mısır'a gelmiş idi. Bu hânımefendi İbrâhîm ve Tosun ve İsmâ'îl paşalar ile iki hem-şîrelerinin vâlideleri olan büyük hanımefendidir ki Kavala'da iken anları doğurub Mehmed Alî Paşa'ya orada beş evlâd yetişdirmiş idi.

Binâ'en-aleyh mahmil-i şerîfin hurûcı güni hâric-i Bâbü'n-nasr'a çıkdıkda oğulları İbrâhîm ve İsmâ'îl paşalar ile damadları olan Cize Hâkimi Muharrem Beg ve Defterdâr Mehmed Beg dahi teşyî' içün berâber çıkmışlar idi. Ramazân'ın on altıncı güni hânımefendi Süveyş tarîkiyle Hicâz'a azîmet itmiş ve Hazînedâr Bonaparte Ahmed Ağa dahi ma'iyyeti me'mûriyyetiyle birlikde gitmişdir.

Haylî senelerdir hacc yolları mesdûd oldığı hâlde akdemce Haremeyn'in havâricden[3] tahlîs ve tathîr olundığına dâ'ir her tarafa tebşîrnâmeler gönderilmiş oldığına mebnî bu sene Rûmili'den ve Anadolı'dan pek çok hüccâc gidüb Mısır'da müctemi' olınuşlar idi. Bu esnâda ise pey-der-pey bahren Mısır'dan cânib-i Haremeyn'e sevk-i asker olunmakda oldığından hüccâcın rükûbuna kâfî gemi bulunmadığı ve Süveyş muhâfızı tarafından tertîb olunan gemilere fevka'l-âde ağır ücret istenildigi cihetlerle hüccâcın kimi Mısır'da pesmânde-i hayret ve kimi Süveyş İskelesi'nde dûçâr-ı müzâyaka ve ducret[4] olub ne yapacaklarını şaşırmışlar idi. Zîrâ girü dönmek kendülerince pek müşkil ve sene-i âtiyyeye kadar oralarda beklemek içün ellerindeki pâreler kâfî degil idi. Bu kerre müşârün-ileyhâ büyük hânımefendi Süveyş'e geldikde zümre-i hüccâc ana bess-i şekvâ[5] ile feryâd itdiklerinden hânımefendi derhâl mikdâr-ı kâfî sefîne tedârük itdirerek anların cânib-i Hicâz'a i'zâmlarına himmet itmekle beyne'l-hüccâc büyük şân kazanmış ve pek çok du'âya mazhar olmuşdur.

Mehmed Alî Paşa Vehhâbîlere galebe iderek aktâr-ı Hicâziyyeyi istihlâs ve Bîşe kıt'asındaki eşkıyâyı tedmîr itdikden sonra cânib-i Yemen'e sevk eyledigi fırka-i askeriyye

1 Tevsî': Genişletme, genişletilme.
2 Hâsiren: Ziyana uğrayarak, zarar gördüğü halde.
3 Havâric: Asiler, zorbalar, isyankârlar.
4 Müzâyaka ve ducret: Darlık, sıkıntı.
5 Bess-i şekvâ: Şikâyeti meydana çıkarma.

Şehrân'ı zabt ve Zahrân Emîri Bahraş'a galebe ve anı cerh ve i'dâm itmişlerdir. Kunfuda'ya göndermiş oldığı kuvve-i askeriyye dahi Emîr-i Asîr olan Tâmî ile muhârebe iderek Kunfuda Kal'ası'nı zabt itmiş idi. Mu'ahharen Tâmî kal'ayı muhâsara ile asâkir-i Mısriyyeye haylî hasâr virmiş ise de nihâyet ahz ve girift idilmiş ve Bahraş'm ser-i maktû'ı ile berâber Mısır'a gönderilmişdir.

(s.153)

(Vekâyi'-i Sene 1230)

İşbu otuz senesi Cumâde'l-ûlâ'sında Tâmî Mısır'a gelüb oradan dahi İstanbul'a gönderilmekle vusûlünde Alây Köşki önünde emsâli vechile boynı urulmuşdur.

Mehmed Alî Paşa bu vukû'âtı beyân ile berâber mevâki'-i lâzımede mikdâr-ı kifaye asker ta'biyye ve Mîr-i Mîrân Hasan Paşa'yı kuvve-i kâfiyye ile Mekke-i Mükerreme'de bi't-tevkîf kendüsinin Mısır'a avdet idecegini ve oğlı Tosun Paşa'yı dahi berâber getürecegini Dersa'âdet'e arz itmiş idi. Tosun Paşa ol vakt ma'a Cidde Habeş eyâleti vâlîsi olub ancak tebdîl-i hevâ zımnında Mısır'a gelmege muhtâc idi. Yohsa Vehhâbîler taraf taraf bozulmuşlar ise de merkez-i hükûmetleri olan Der'iyye'de toplanmış oldukları cihetle Vehhâbî mes'elesi henûz bitmemiş idi.

Bimâ'en-aleyh Mehmed Alî Paşa'nın hidemât-ı mebrûresini tahsîn[1] ve taltîf yollu kendüsine hitâben ısdâr buyurılan fermân-ı âlîde Der'iyye işinin itmâmı dahi tavsiyye idilmiş idi. Bu fermân-ı âlî Mısır Kapu Kethüdâsı Necîb Efendi ile gönderildi ve birlikde Mehmed Alî Paşa ile Tosun Paşa'ya ser-â-sere kaplu sevb-i semmûr ve birer murassa' seyf ve birer mücevher çelenk ve sefer-i Hicâz'da müstahdem olan rü'esâya virilmek üzre birçok semmûr kürkler irsâl buyuruldı.

Mehmed Alî Paşa ma'iyyetindeki cesûr askerle her tarafda muzaffer olmuş ise de bunlar hep başıbozuk ve zabt u rabtları müşkil olmağla Mısır'da Avrupa usûli üzre mu'allem ve muntazam asker tertîbi emelinde idi. Binâ'en-aleyh bu kerre cânib-i Hicâz'dan avdet ile hilâl-i Receb'de Mısır'a vürûdunda askerini asâkir-i nizâmiyye gibi saff saff iderek âteş ta'lîmi itdirmek teşebbüsâtında bulunmuş ise de askerî tâ'ifesi beyninde kîl ü kâl tekevvün iderek ba'zıları ser-gerdelerine şikâyet ve ser-gerdelerden ba'zıları dahi anlara muvâfakat idüb hattâ Mehmed Alî Paşa'yı i'dâm eylemek üzre beynlerinde ittifâk ve Şa'bân'ın yirmi sekizinci Cum'a gicesi Âbidîn Beg ve Sarı Çele Abdullâh Ağa ve Erzincanî Hasan Ağa ile bi'l-ictimâ' ferdâsı bağteten Mehmed Alî Paşa'yı Özbekiyye'deki konağında basub işini bitürmek üzre karâr virmişler. Ancak Âbidîn Beg tebdîl-i câme[2] iderek hafiyyen paşanın yanına varub ihbâr-ı keyfiyet itdikden sonra yine rüfekâsının yanına gitmiş anın üzerine Mehmed Alî Paşa Tâhir Paşa askerini isteyüb ve bimüb kal'aya çıkmış idi. Sabâhleyin anın kal'aya çıkdığı ve askerin bir takımı anınla birlikde bulundığı tahakkuk itdikde asâkir-i âsiyye ne yapacaklarını şaşırub hemân paşanın konağını yağmâ itmek istemişler ise de muhâfazada bulunan asker tarafından tüfenk ile mukâbele olunarak bâgîlerin ba'zıları i'dâm olunmağla ziyâde hiddetlenerek **(s.154)** hemân kal'a cihetine yürimüşler ve Rumeyle'de toplanmışlar.

1 Tahsîn: Beğenmek ve alkışlamak. Tezyin eylemek, güzelleştirmek. İyi ve güzel bulmak.
2 Tebdîl-i câme: Kılık değiştirme.

Bu sırada ne durayorsunuz haydi gidiniz çârşûları yağmâ idiniz deyü bir ses çıkmış onlar dahi hemân takım takım dağılarak dükkânları ve hânları yağmâya koyulmuşlar ve itmedik rezâlet bırakmamışlar. Fakat Hân-ı Halîl'i yağmâya tasaddî itdiklerinde orada bulunan Türk ve Arnavudlar silâha davranarak anları girü püskürtmüşler. Sâ'ir nâs dahi silâhlanub mahallelerini muhâfazaya kıyâm itmişler. İşbu Cum'a güni beş sâ'at kadar mümtedd olan yağmâ-gerlikden ahâlî pek çok hasâra uğramışdır. Ferdâsı Mehmed Alî Paşa Seyyid Mehmed Mahrûkî'yi kal'aya celb ile ahâlînin ziyânını bâliğan mâ-belağa virecegim diyerek menhûbâtın[1] tahkîk-i mikdârı içün bir komisyon teşkîlini emr itmekle Mahrûkî kal'adan inüb keyfiyyeti nâsa ihbâr ve i'lân ile emn ü itmînân virmişdir. Bunun üzerine Âbidîn Beg ve Deyyûsoğlı ve Haco Beg ve Maho Beg gibi ser-gerdeler kal'aya çıkub Mehmed Alî Paşa'ya i'tizâr ve bu vak'ada kendü askerlerinin dahi iştirâkini ve tavâ'if-i askeriyyenin habîs-tiynetlerini ikrâr eylemişler. Paşa menhûbâtın asâkir yedinden istirdâdını anlara emr ve tenbîh idüb anlar dahi sem'an ve tâ'aten[2] diyerek avdet itmişler ve mümkün oldığı kadar menhûbâtı cem' ile kal'aya irsâl itmekde ve anlar yine binüb önlerinde dellâllar nidâ iderek Mısır içünde gezüb nâsa te'mînât virmekde bulunmuşlardır.

Ramazân-ı şerîfin birinci güni ahâlî böyle bir dehşet ve haşyet içünde bulunmuş ahşamı Mehmed Mahrûkî vücûh-ı Mısır'dan dîger ba'zı zevât ile berâber kal'aya çıkub bir iki mahallenin defter-i menhûbâtını Mehmed Ail Paşa'ya takdîm itmişler ki mecmû'ı üç bin beş yüz yirmi beş kîseye bâliğ idi paşa bu mebâliğin sülüsânını ber-vech-i peşîn nakden virmiş onlar dahi şehre inüb ashâbına tevzî' itmişler. Bundan sonra dahi komisyondan mahalle be-mahalle menhûbâtın defterleri takdîm olundukca bu vechile sülüsânı ber-vech-i peşîn îfâ ile sülüsü te'cîl oluna gelmişdir.

Ahâlî-i Mısır Mehmed Alî Paşa'nın bu mu'âmelesinden ne kadar müteşekkir olmuşlar ise askerî tâ'ifesinden o kadar müteneffir[3] olmuşlar idi. Binâ'en-aleyh Mehmed Alî Paşa enzâr-ı umûmiyyede asâkir-i nizâmiyye îcâdı içün büyük hakk ve salâhiyyet kazanmışdır. Ve ahâlî ile asker arasında hâdis olan adâvetden müstefîd[4] olmuşdur. Bir vakitden berü Mehmed Alî Paşa'nın oğlı ve Mısır defterdârı olan İbrâhîm Beg tahrîr-i emlâk ve mesâha-i arâzî ve ana göre tevzî'-i tekâlîf-i mîriyye ile meşgûl olub bundan ise ahâlî dil-gîr ve müteneffir idi şu hâlde asker ile ittifâk itseydiler Mehmed Alî Paşa'ya göre semt-i selâmet bulunamaz idi.

(s.155) Ber-vech-i meşrûh Mehmed Alî Paşa ahâlîyi celb ve te'lîf eylemiş oldığı gibi ol vak'ada usâta[5] karışmayan askerî tâ'ifesine dahi pek çok ihsân itmiş ve yalnız Âbidîn Beg takımına bin kîse atiyye virmişdir.

Ramazân'ın dördünci Pençşenbe güni kethüdâ beg esvâk-ı Mısır'ı dolaşub dükkânları küşâd itdirmişdir. Ve ol gün Kapu Kethüdâsı Necîb Efendi Bulak'a vâsıl olub âlây ile kal'aya çıkarılmış ve toplar atılarak şenlik idilmişdir. Ba'dehu Hicâz'a gitmek üzre müheyyâ olan delîl askeri yola çıkarılmışdır. Yine ol gün Haco Beg askeriyle Mısır'a girüb gice kendüsine hil'at ve delîl kalpağı ilbâs olunarak delîl tâ'ifesine başbuğ nasb olunmağla kendüsi gibi

1 Menhûbât: Yağmaya uğratılmış şeyler.
2 Sem'an ve tâ'aten: Başüstüne, emredersiniz.
3 Müteneffir: Nefret eden, iğrenen, tiksinen.
4 Müstefîd: İstifade eden, fayda gören, faydalanan.
5 Usât: Asiler, isyan edenler.

ma'iyyeti askeri dahi hayta kılığından çıkub delîl kıyâfetine girmişler.

Delîl tâ'ifesi başlarına uzun ve siyâh kalpak giyer bir sınıf süvârî askeri idi. Bunlar bir ocak olub Ömer bin el-Hattâb radıye anhu'l-Vehhâb Hazretleri'nin tarîkatine mensubiyyet iddi'âsında idiler. İçlerinde fenâ âdemler var ise de güzel âdemler dahi var idi.

Tarîkatlerine mahsûs âdâb ve erkân dirler bir takım âdetleri var idi ki bunlara ri'âyet iderlerdi. Bu cihetle bir nev' inzibât altında bulunurlardı.

Ber-vech-i bâlâ Mısır'daki başıbozukların bir takımı bu sınıfa idhâl olunarak efkârca bir nev' inkısâm peydâ olub bu dahi Mehmed Alî Paşa'nın merâmına muvâfık[1] idi.

Evâsıt-ı Ramazân'da Mehmed Alî Paşa askerin şehir içünde müsellah[2] gezmelerini yasağ ve zâbıta me'mûrlarından başka kimesnenin silâh taşımamasını sıkı tenbîh eylemişdir.

Bayrâma kadar Mehmed Alî Paşa kal'adan inmeyüb Şevvâl'in üçünci güni etrâfında bir takım delîl askeriyle dîger bir mikdâr Türk süvârîsi bulundığı ve Âbidîn Beg dahi berâber oldığı hâlde kal'adan inüh ol vakt tebdîl-i hava zımnında Mısır'da bulunan sâbıkâ Şâm Vâlîsi Yûsuf Paşa konağına giderek anınla mu'âyede[3] itdikden sonra Cize'ye geçüb gice damadı Muharrem Beg'in konağında yatmış ve ferdâsı Şebre'ye gidüb bir gice de orada kaldıkdan sonra yine kal'aya çıkmışdır.

Şevvâl'in yirmi üçünde bir kapucıbaşı ile Mehmed Alî Paşa'nın ibkâ fermânı gelmekle toplar atılarak şenlik idilmişdir.

Zi'l-ka'de'nin on altısında Mehmed Alî Paşa oğlı İsmâ'îl Paşa ve Âbidîn Beg ve sâ'ir erkân-ı eyâlet ile birlikde İskenderiyye'ye azîmet idüb Kapu Kethüdâsı Necîb Efendi (s.156) dahi herâber azîmet eylemiş ise de evâ'il-i Zi'l-hicce'de Tosun Paşa Mısır'a gelmekle Necîb Efendi Mısır'a varub anınla mülâkât iderek teşrîfât-ı seniyyeyi teslîm eylemiş ve Tosun Paşa ile birlikde İskenderiyye'ye gelmiş ve Tosun Paşa pederiyle görüşdükden sonra Mısır'a avdet itmişdir. Necîb Efendi'nin avdetinde Dersa'âdet'de lâzım gelenlere virilmek üzre Mehmed Alî Paşa tarafından pek çok hedâyâ tertîb olunmuşdur. Ve Necîb Efendi Zi'l-hicce'de Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur.

Vekâyi'-i Hâriciyye

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Viyana'da bir kongre teşkîl olunup bütün âlem anın netîce-i müzâkerâtına muntazır idi. Viyana Kongresi mesbûk-ı bi'l-misl olmayan bir büyük meclis-i düvelîdir ki Avrupa'nın hukûk-ı düveliyyesini ta'dîl ve tesviyye ile umûr-ı mülkiyye ve siyâsiyyesinin te'lîf ve tevhidine bâdî[4] olmuşdur. Netâyic-i müzâkerâtı nice yıllar Avrupa devletlerince usûl ve düstûrü'l-amel olub birinin inhirâfı[5] vukû' bulsa dîger devletler bi'l-

1 Muvafık: Uygun, yerinde.
2 Müsellah: Silâhlanmış, silâhlı.
3 Mu'âyede: Bayramlaşma, birbirinin bayramını kutlama.
4 Bâdî: Muvakkat. Geçici.
5 İnhirâf: Doğru yoldan sapma.

ittifâk anı bu usûle ircâ'[1] idegelmişdir. Düvel-i Avrupa fî-mâ-ba'd gasb ve gârâta[2] kıyâm iden devletin aleyhine bi'l-ittifâk iktihâm itmege bu meclisde karâr virmişlerdir.

Napolyon Ponaparte'nin gasb idüb de mağlûbiyyetinde düvel-i müttefika yedinde kalan memleketler dahi bu meclisde müstahıkklarına taksîm ile Avrupa haritası yeniden çizilmişdir. Almanya Hükûmât-ı Müttehidesi'nin nizâmât-ı esâsiyyesi o meclisde yapılmış ve zencî köle bey' ve şirâsının ilgâsına dahi anda karâr virilmişdir.

Kongrede murahhas-ı evvel olmak üzre Avusturya tarafından Prens Meternik ve İngiltere tarafından Lord Kastelrak[3] ve Rusya tarafından Kont Neselrod[4] ve Prusya tarafından Baron De Humbold[5] ve Fransa tarafından Prens Taleyran ta'yîn olunmuş idi. Bunların ma'iyyetlerinde dîger murahhaslar ve me'mûrlar var idi. Taleyran ve Meternik ve Neselrod ol asrın en mâhir ve meşhûr diplomatları idi. Düvel-i sâ'ire tarafından dahi en mu'teber âdemler ta'yîn ve i'zâm olunmuş idi.

İbtidâ kongrede yalnız muhârebe-i zâ'ilede medhali olan devletlerin murahhasları bulunmak üzre karâr virilmiş ise de sonra Devlet-i Aliyye'den mâ'adâ bi'l-cümle düvel-i Avrupa kongreye murahhaslar göndermişdir. Zîrâ müzâkerât-ı vâkı'ada her birinin bir güne alâka ve münâsebeti var idi. Binâ'en-aleyh Devlet-i Aliyye'nin dahi kongreye murahhas göndermege salâhiyeti der-kâr idi. Lâkin bâlâda iş'âr olundığı üzre ol vakt Devlet-i Aliyye'nin pek çok müşkilât-ı dâhiliyyesi oldığından umûr-ı hâriciyyeye geregi gibi ihâle-i enzâr idemiyor idi.

(s.157) Bununla berâber Vak'a-i Selîmiyye'de telef olan zevâtın yerleri boş kalub henüz sahîhan ricâl-i devlet dinilecek zâtlar yetişmemiş idi.

Kongreye me'mûr olanlardan başka bu meclis-i hatîrin müzâkerât-ı mühimmesine yakînden kesb-i vukûf itmek üzre Avrupa siyâsiyyûnundan pek çok zâtlar Viyana'ya gitdikden başka mücerred kongreyi temâşâ eylemek ve eglenmek içün dahi zükûr ve inâsdan işi güci yok pek çok kimseler Viyana'ya azîmet itmiş idi.

1814 sene-i Mîlâdiyye'si Temmuz-ı Efrencî'sinin evâhirinde kongre küşâd olunmak mukarrer iken Rusya İmparatorı ve Prusya Kralı kendü memleketlerinde devr ve seyâhate çıkmış olduklarından Eylül'e kadar te'ehhür itmişdir.

Eylül-i Efrencî'nin yirmi ikisinde müşârün-ileyhimâ Viyana'ya gelüb Avusturya İmparatorı tarafından pek ziyâde ihtirâm ile kabûl olunmuşlar. Ve müte'âkiben Danimarka ve Bavyera ve Vertemburg kralları ve Prusya ve Bavyera kraliçeleri ve birçok düka ve prensler ve'l-hâsıl Avrupa'nın en mu'teber ve mümtâz olan zevâtı hep Viyana'da toplanmış ve Viyana şehri bir düğün evine dönmüş idi. Avusturya İmparatorı'nın sarâyında sekiz hükümdâr ve nice hükümdâr-zâdeler misâfir olarak kendü memleketlerinde bulunduklarıgibi kemâl-i haşmet ve dârât ile ikâmet üzre bulunmaları Avusturya Devleti'ne mûcib-i mübâhât bir keyfiyyet ise de yevmiyye masârif-i külliyyeye dûçâr olmakda idi. Düvel-i erba'a-i fahîme başmurahhasları ya'nî Prens Meternik ve Lord Kastelrak ve Kont Neselrod ve Baron De Humbold kongrenin

1 İrcâ': Eski hâline çevirme, çevrilme; geri döndürme.
2 Gârât: Yağmalar. Çapulculuklar.
3 Lord Kastelrak: Robert Stewart, Viscount Castlereagh.
4 Kont Neselrod: Kont Karl Robert Vasilyeviç Nesselrode.
5 Baron De Humbold: Friedrich Wilhelm Christian Carl Ferdinand von Humboldt.

müzâkerâtına vaz'-ı esâs itmek üzre 1814 sene-i Mîlâdiyye'si şehr-i Eylül-i Efrencî'sinin on altısında müzâkerâta mübâşeret ile kongrede müzâkere olunacak mesâ'ili iki kısma taksîm itmişler ve kısm-ı evvel devletler miyânelerindeki alâka ve münâsebetler ile Avrupa'nın umûr-ı mühimmesi ve Bonaparte'nin magsûbâtı[1] olub hâlâ düvel-i müttefikanın idâre-i muvakkatesi tahtında bulunan ve Fransalu tarafından resmen keff-i yed[2] olunacak olan memleketlerin taksîm ve tahdîdi ve kısm-ı sânî Almanya Hükûmât-ı Müttehidesi'nin tanzîmi olub bu iki kısmın birer cem'iyyete havâlesine karâr virmişler idi. Cem'iyyet-i ûlâ Rusya ve İngiltere ve Prusya ve Avusturya ve Fransa ve İspanya murahhaslarından mürekkeb olarak bi'l-cümle Avrupa'ya dâ'ir olan umûrı rü'yet[3] idecek ise de mezkûr memâlikin taksîmine dâ'ir olan müzâkereler ibtidâ düvel-i erba'a murahhasları miyânelerinde bi'l-müzâkere ittifâk-ı ârâ ile bir karâra rabt olundukdan sonra Fransa ve İspanya murahhaslarına iş'âr olunub da ba'dehu anlar ile müzâkereye girişilmesi karârlaşdırılmış idi. Cem'iyyet-i sâniyye dahi Avusturya ve Prusya ve Bavyera ve Hanovere ve Vertemburg devletleri murahhaslarından mürekkeb olarak Almanya hükûmâtını tanzîm idecek idi.

(s.158) Eylül'ün ikisinde bu me'alde bir mazbata kaleme alınarak Avusturya ve Rusya ve Prusya murahhasları tarafından imzâ olunmuş ise de İngiltere Başmurahhası Kastelrak bunda tereddüd iderek ferdâsı virdigi beyânnâmede memâlik-i sâlifü'z-zikrin emr-i taksîmi ibtidâ düvel-i erba'a murahhasları beyninde müzâkere olunmak usûli iltizâm olunub da Fransa ve İspanya devletlerine düşman nazarıyla bakılmak câ'iz olamayacağını i'lân itmişdir. Ferdâsı Fransa Başmurahhası Taleyran Viyana'ya bi'l-vusûl karâr-ı mezkûrun redd ve cerhi hakkında îrâd eylediği edilleyi Kastelrak dahi i'tirâf eylemişdir.

Bunun üzerine cereyân iden mübâhasât-ı kesîrenin netîcesinde kongrenin bin sekiz yüz on dört sene-i Mîlâdiyyesi Mayıs'ının otuzunda yapılan Paris Musâlahanâmesi'ne vaz'-ı imzâ itmiş olan devletler murahhaslarından mürekkeb olmasına karâr virilmişdir ki sâlifü'z-zikr düvel-i erba'a-i fahîme ile Fransa ve İspanya ve Portekiz ve İsvec devletleri murahhaslarından ibâretdir. Binâ'en alâ-zalik kongreye düvel-i semâniyye dinilmişdir. İspanya ve İsvec devletlerinin sefîrleri murahhas olub dîger devletlerin müte'addid murahhasları olmak hasebiyle işbu kongre â'zâsı yirmi neferden ibâret idi. Fakat kongrenin ma'iyyetinde müte'addid meclisler ve komisyonlar akdi dahi taht-ı karâra alınmış idi. Ve kongre Avusturya Devleti'nin pâyitahtında mün'akid olmak hasebiyle riyâsetine Avusturya Hâriciyye Nâzırı ve Re'îsü'l-vükelâsı olan Prens Meternik ta'yîn olunmuş idi.

Teşrîn-i Evvel'in sekizinde işbu düvel-i semâniyye meclisinde kaleme alınan i'lânnâmede Paris Musâlahanâmesi'nin icrâ-yı ahkâmına meclis-i umûmîde karâr virilmek üzre muhârebe-i ahîrede medhali olan kâffe-i düvel tarafından me'mûrlar gönderilecegi mezkûr musâlahanâmede mastûr ise de cümle devletler murahhaslarını câmi' bir meclisde hemân müzâkere-i maslahat olunmak münâsib olamayacağı sonradan tebeyyün itmekle müzâkere olunacak husûsların hukûk-ı milele ve mezkûr musâlahanâme şürûtuna ve asrın muntazır oldığı hâl ve meslege muvâfık oldığı ta'ayyün idinceye dek cümle murahhasların meclisde ictimâ'ı husûsunun te'hîr olunacağı münderic idi.

1 Magsûbât: Zorla alınanlar, gashedilenler.
2 Keff-i yed: El çekme, vazgeçme, karışmama.
3 Rü'yet: Görme, bakma, görülme.

Bu i'lânnâmenin sekiz murahhas tarafından imzâ olunması lâzım gelürdiyse de düvel-i Avrupa'nın henûz takaddüm ve te'ehhürce teşrîfâtı mu'ayyen olmayub ta'yîne kıyâm olunsa pek çok mübâhase ve münâza'ayı mûcib olacağı cihetle hiçbir murahhas tarafından imzâ olunmaksızın i'lân olunmuşdur. Almanya Hükûmât-ı Müttehidesi'nin tertîb ve tanzîmi için teşkîl olunan meclis â'zâsından Hanovere ve Vertemburg murahhasları beyninde dahi takaddüm **(s.159)** ve te'ehhür da'vâsı pek çok mücâdele ve münâza'ayı mûcib olmuşdur. Mu'ahharen kongrede devletlerin esâmîsi hurûf-ı hecâ[1] üzre tertîb olunarak ana göre sırasıyla vaz'-ı imzâ olunmak usûlüne karâr virilmişdir.

Resm-i takaddüm bir devletin tefevvukuna alâmet olmağla bir devlet nezdinde bulunan ilçilerin yek-dîgere takaddümi da'vâsı pek çok def'a münâza'ât ve münâkaşât-ı şedîdeyi[2] mûcib olagelmişdir. Ve mukaddemâ ekser düvel beyninde teşrîfât-ı düveliyye mu'âhedeler ile ta'yîn olunmuş ve ba'zı devletler tarafındau bi't-terâzî teşrîfâtca birer derece ta'yîn yahud birinin tarafından ri'âyet-i mahsûsa olmak üzre dîger bir devlete bir rütbe tahsîs kılınmış oldığı cihetle teşrîfât-ı düveliyye bir râddeye kadar mu'ayyen ve ma'lûm iken Fransa İhtilâli esnâsında düvel-i Avrupa'dan ba'zıları terfî' ve ba'zıları tenzîl ve ba'zıları külliyyen imhâ idilmiş ve yeniden hükümdârlar peydâ olmuş ve teşrîfât-ı düveliyye çığırından çıkmış oldığı cihetle i'lânnâme-i mezkûrun imzâsı kâbil olamamışdır.

Binâ'en alâ-zalik Viyana Kongresi'nde teşrîfât-ı düveliyyenin ta'yînine lüzûm görülmekle mu'ahharen Taleyran'ın ihtârı üzerine bunun içün düvel-i semâniyye tarafından ta'yîn olunan me'mûrlardan mürekkeb bir komisyon teşkîl olunmuşdur.

Küçük devletler murahhasları şûrâ-yı umûmîye dâhil olmak ümîdinde iken Meternik'in tertîbi üzre Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin otuzunda düvel-i semâniyye murahhasları beyninde akd olunan kongrede virilan karâr mûcebince Varşavya ve Saksonya mes'elelerinin büyük devletler murahhasları miyânelerinde müzâkere olunacağı ve Almanya ve İsviçre ve İtalya mesâlihi içün başkaca meclisler teşkîl kılınacağı i'lân kılınmış idi.

Kongrede ibtidâ Fransa İhtilâli'nden mukaddem Avrupa'nın bin yedi yüz doksan iki senesinde bulundığı şekil ve hey'ete ircâ'ı tezekkür olunmuş ise de yirmi dört sene zarfında zuhûra gelan inkılâbâtın kâmilen hâl-i sabıkına ircâ'ı kâbil olamayacağı ta'ayyün[3] itmişdir.

Zîrâ Fransı İhtilâli esnâsında zuhûra gelan muhârebâtdan düvel-i Avrupa azîm hasârâta uğramış olduklarından Ponaparte'nin mağlûbiyyetinde Fransa'dan tazmîn-i zarar iddi'âsına hakları var idi. Lâkin Fransızlar eski krallık usûlüne avdet eylemiş oldukları cihetle tebri'e-i zimmet itmiş ve mes'ûliyyeti Ponaparte'ye yükletmiş olub Ponaparte ise Elba Adası'nda mevkûf[4] bulundığı cihetle elinde medâr-ı tazmîn olacak bir şey bulunmadığına mebnî **(s.160)** ber-vech-i bâlâ Ponaparte zamânında mağsûb[5] olan yerlerin tevzî'iyle tazmîn-i zarar olunmakdan gayrı bir çâre yok idi.

Hâlbuki muhârebât-ı sâlife esnâsında düvel-i Avrupa'dan ba'zıları müceddeden ellerine bir haylî arâzî geçürüb ba'zıları ise servet ve kuvvetinin nısfını zâyi' iderek sırf

1 Hurûf-ı hecâ: Alfabetik harf sırası.
2 Münâkaşât-ı şedid: Şiddetli tartışmalar.
3 Ta'ayyün: Meydana çıkma, aşikâr olma; belli olma; helirme. Ayan sırasına girme, îtiharlanma.
4 Mevkûf: Tutuklanmış olan (kimse), tutuklu. Durdurulan.
5 Mağsûb: Gasb edilmiş; zorla alınmış mahal yer.

ziyâna uğramış idi. Meselâ İngilterelü pek çok hasârâta uğrayub düyûn-ı külliyyeye dûçâr olmuş ise de kuvve-i bahriyyesi sâyesinde Cezâ'ir-i Yunaniyye ve Malta Adasıyla Afrika ve Hind ve Amerika'da nice cezâ'ir ve sevâhile mâlik olarak birçok yerlerde iskân-ı teb'a ile vücûda getürdigi ma'mûrelerden menâfi'-i külliyye istihsâl idegeldigine nazaran telâfi-i mâ-fât eylemiş dimek olur idi. Lâkin bunları hasârâtına mukâbil tutub redd eylemek ihtimâli yok idi ve bahren düvel-i sâ'ireye fâ'ik oldığından bi'l-müdâfa'a muhâfazaya dahi muktedir idi. Farz idelim ki redd idecek olsun kime redd idecek. Cezâ'ir-i Seb'a'nın[1] asıl sâhibi olan Venedik Cumhûrı Devleti mahv olmuş idi Cezâ'ir-i Seb'a'yı temellük içün yeniden bir Venedik Cumhûrı îcâd eylemek dahi bi-hasebi'l-hâl mümkün degil idi. İkinci sâhibi olan Devlet-i Aliyye'nin kongrede murahhası yok idi ki da'vâ-yı tesellüme kesb-i salâhiyyet eylesün. Bununla berâber Cezâ'ir-i Seb'a Devlet-i Aliyye himâyesinde pek az müddet kalub henüz umûm düvel-i Avrupa tarafından resmen tasdîk olunmadın Devlet-i Aliyye yedinden çıkmış idi. Malta Adası'nı redd itmek üzre mülgâ kavalyer ocağının ihyâsı dahi kâbil olamazdı.

Prusyalu ise muhârebât-ı mezkûre esnâsında düvel-i Avrupa'ya mu'âvenet-i azîmesi oldığı hâlde bu uğurda kuvvet ve servetinin hemân nısfım zâyi' itmiş idi. Zîrâ bin sekiz yüz beş sene-i Mîlâdiyye'sinde Prusya'nın mikdâr-ı nüfûsı dokuz milyon sekiz yüz seksan dört bin altı yüz iken Tilsit Musâlahası'nda beş milyon iki yüz beş bin altı yüz nüfûsa tenezzül itmiş idi. Hâlbuki evvelki vüs'at[2] ve miknetine[3] ircâ'ı Rusyalu tarafından ta'ahhüd olunub İngiltere ve Avusturya devletleri dahi buna karâr virmişler idi.

El-hâsıl Avrupa'nın Fransa İhtilâli'nden mukaddem olan hey'etine ircâ'ı kâbil degil idi. Kongreden maksad-ı aslî ise ihtilâl-i sâbıkın tekerrürine bir sedd çekmek üzre lâzım gelan esbâbın istihsâlinden ibâret idi. Binâ'en alâ-zâlik taksîm-i bilâd ve arâzî husûsunda îcâb-ı hâl ve maslahata göre bir tarîk-i i'tidâl bulunmak lâzım idi. Buna dahi düvel-i erba'a-i fahîme beyninde sür'at ve suhûlet ile bir sûret virilmek mümkün idi. Lâkin sonradan ber-vech-i bâlâ Taleyran'ın dahi müzâkerât-ı evveliyyeye duhûli mübâhasâtın imtidâdını mûcib olmuşdur. Çünki İngiltere Devleti ber-vech-i bâlâ zararlarına mukâbil eline bir haylî yerler geçürmüş **(s.161)** oldığı cihetle kongreden bir talebi olmayub emeli mücerred âsâyiş-i Avrupa'nın istikrâr ve istimrârını mûcib olacak vechile efkâr-ı umûmiyyeye muvâfık bir nizâm virmekden ibâret idi. Şu kadar ki Fransa tarafından şübhesi olmağla kendüsince istihsâl-i emniyyet itmek üzre Felemenk Devleti'nin ihyâsını ve İsviçre Cumhûrı'nın istiklâl ve hürriyyetini ve İtalya'nın dâ'ire-i emniyyetde bulunmasını isterdi. Ve bir de Rusya'nın ilerüde Avrupa'ya tecâvüz itmesi melhûz oldığından ana mâni' ve hâ'il ve Rusya ve Prusya ve Avusturya arasında bir muvâzene hâsıl olmak üzre Lehistân'ın hey'et-i asliyyesine ircâ'ıyla bir hükümdâr-ı müstakille tefvîzini ârzû eylerdi. Ve İngilterelü ale'd-devâm Ponaparte'ye mukâvemetle yıllarca uğraşarak anın şerriuden Avrupa'nın istihlâsına sebeb oldığına ve denizlerde hükümdâr-ı mutlak mesâbesinde bulundığına mebnî kongrede sâ'irinden ziyâde söz söylemege kendüsinde salâhiyyet görürdi.

Lâkin en sonra Napolyon'a karşu çıkarak ve azîm hasârâta uğradıkdan sonra muzaffer

1 Cezâ'ir-i Seb'a: Kefalonya, Aya Mavri, Ithaki, Cerigo , Korfu, Zanta ve Paksos Adaları.
2 Vüs'at: Genişlik, bolluk. Para durumu. Boş meydan, fırsat.
3 Miknet: Kuvvet, kudret, güç, zor.

olarak düvel-i sâ'irenin önüne düşüb dört yüz sâ'atlik mesâfeyi kat' ile Paris'e kadar gelmiş olan Rusyalu dahi ol mertebe söz söylemege kendüsini haklı sayar ve eli boş avdete râzı olamayub gördigi hasârâta bedel olacak menfa'at arar idi. Ârzûsı dabi kâmilen Lehistân'ı zabt itmekden ibâret idi. Bu cihetle Lehistân'ın pâyitahtı olub el-hâletü hâzihî yed-i zabtında bulunan Varşavya Dükalığı'nı benimseyüb 1814 sene-i Mîlâdiyye'si Temmuz'unda Lehistân'ın i'mâr ve ihyâsı zımnında bi'l-cümle memâlikini kânûn-ı vâhide ve hükûmet-i vâhideye rabt[1] itmek üzre Lehlülerin ahlâk ve mizâclarına muvâfık nizâmât-ı cedîde lâyihalarının tanzîmi içün Varşavya müdîrlerine ta'lîmât göndermiş idi.

Ve kâmilen Varşavya Dükalığı'nı zabt itmek üzre yine Rusya asâkiri yedinde bulunan Saksonya memâlikini kâmilen Prusya'ya virecegini va'd idüb Prusyalu dahi buna râzı olarak beynlerinde gizlü mukâvele itmişler idi.

Avusturya Devleti dahi pek çok ziyân görmüş oldığından telâfî-i mâ-fât itmek isterdi bu dahi İtalya tarafından hâsıl olabilecek ise de Rusyalu kâmilen Lehistân'ı zabt eyledigi takdîrde Avusturya'nın bögrine girmiş olacağı ve bundan âtîde kendüsince muhâtarât-ı azîme tahaddüs idebilecegi mülâhazasıyla buna muvâfakat idemeyüb Lehistân'ın mukaddemki mukâsemesinde hissesine isâbet itmiş olan yerleri elinden çıkarmamak isterdi. Ve Saksonya memleketi iki milyon seksan beş bin dokuz yüz on bir nüfûsdan ibâret ise de Almanya'nın ortasında pek mühimm bir mevki' olub Prusya bunu **(s.162)** kâmilen zabt eyledigi takdîrde Almanyaca ziyâde nüfûz kazanmış ve Avusturya memâlikinden olan Çeh vilâyetinin kapularına kadar dayanmış olacağı cihetle Avusturyalu buna dahi muvâfakat idemezdi. Fakat ehven-i şerreyni[2] ihtiyâr kâbilinden olarak İngilterelünün ârzûsuna ittibâ' ile Lehistân'ın istiklâline râzı olmuş idi ve bu sırada ba'zı şerâ'it ile Prusyalunun dahi tamâmen Saksonya'yı zabt eylemesine muvâfakat göstermiş idi.

Mebhûsun-anh olan ziyân ve hasâr hep Fransa tarafından gelmiş oldığı cihetle ve kongrede esâs-ı müzâkere Fransa İhtilâli'nden dolayı Avrupa'nın dûçâr[3] oldığı tecâvüzâtın tekerrür itmemesi içün esbâb-ı lâzımenin istihsâlinden ibâret olmağla düvel-i müttefika henüz Fransalıya geregi gibi ısınamayub ibtidâ kongrede Fransa murahhaslarına bî-gâne[4] nazarıyla bakıyorlardı. Fransızlar ise zâten menâfi'-i mâddiyyeden ziyâde şân ve şöhret ve mübâhâta mâ'il bir kavm oldukları hâlde Ponaparte zamânında fevka'l-âde hâ'iz-i nüfûz ve galabe olub anın mağlûbiyyetinde Fransalu eski krallık hâline rücû' ile def'aten pek yüksekden düşmüş bir hükûmet oldığı cihetle mâ-sebakı tezkâr[5] ile müte'essir olmamak kâbil degil idi. Ve hudûd-ı kadîmesine rücû'ı Paris Musâlahası iktizâsından oldığı cihetle kendüsince ziyâde yer kazanmak mütâla'ası olmayub kongrede Fransa murahhaslarının işi Ponaparte zamânında mağsûb olan yerlerin mu'âmele-i ferâğ ve keff-i yedini icrâdan ibâret ise de gerek Avrupa'nın umûr-ı mühimmesinde ve gerek bu yerlerin sûret-i taksîminde virilecek karârları kendü politikasına tevfîk itdirmek ve kemâ fi's-sâbık[6] bir büyük devlet

1 Rabt: Bağlama, bağlanma, iliştirme.
2 Ehven-i şerr: İki şerli işin veya şeyin daha az zararlısı.
3 Dûçâr: Tutulmuş, uğramış, yakalanmış.
4 Bî-gâne: Kayıtsız, ilgisiz.
5 Tezkâr: Hatırlama, anma, anılma.
6 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.

oldığını göstermek isterdi.

Ve Rusya'nın kâmilen Lehistân'ı zabt ile Avrupa'yı tehdîd idebilecek hâle gelmesine ve Prusya'nın tamâmen Saksonya'yı zabt ile Almanya'da ziyâde zî-nüfûz[1] olmasına muhâlif idi. Bu sebeblerden nâşî Fransa Devleti Leh'in tamâmen Rusya'ya ve Saksonya'nın tamâmen Prusya'ya ve Cezâ'ir-i Seb'a'nın İngiltere'ye terkine ve Sardunya Krallığı'nın Avusturya prenslerinden birine i'tâsma muvâfakat olunmaması ve Birinci Ferdinand nâm Napoli Kralı'nın hükûmetine i'âdesi husûsuna cehd[2] olunması ve Memâlik-i Osmâniyye'nin bir kefâlet-i âmme ile mahmî ve mahfûz kalması husûslarını murahhaslarına virdigi ta'lîmâtda tasrîh itmiş idi.

Binâ'en-aleyh Fransa Başmurahhası Taleyran Varşavya mes'elesinde Rusya İmparatoru Aleksandri'nin ârzûsuna münâfî bir yola gitmiş idi. Saksonya mes'elesinde dahi Taleyran zabt ve teshîr olunan beldenin keff-i yed senedi mağlûb olan sâhibi tarafından ahz olunmadıkca temellük ve tasarrufı sahîh olmaz deyü bir kâ'ide der-miyân ve Saksonya ve Napoli (**s.163**) krallarının memleketleri zabt olunmuş ise de keff-i yed itmemiş oldukları cihetle bu kâ'ide hükmünce hukûk-ı kadîme-i mülkiyyeleri mahfûz kalmak lâzım gelecegini beyân eylemiş idi.

Bu sûretde ise ta'vîz ve tazmîn zımnında tevsî'-i memâlik idecek olan devletlerin makâsıdı muhtell olmak lâzım gelürdi.

Devletlerin ağrâzı mütebâlif[3] ve mütebâyin oldığından kongrede der-miyân olunan mevâdd hakkmda şiddetlü mübâhase ve mu'ârazalar vukû'a gelürdi ve bu misillü mesâ'ilde i'tidâle takrîb yolunda bir mahrec[4] aranmak lâzım gelürken Taleyran kendü devleti tarafından keff-i yed idecegi yerlerin eski sâhibini aramak gibi müşkilât çıkarmakda oldığından kongrenin müzâkerâtı bir mertebe daha teşvişe dûçâr olurdı.

Rusya İmparatorı Aleksandır kendü kuvvetime iğtirâren Taleyran'ın nazariyyatına ehemmiyyet virmezdi lâkin Fransızlar hakkında mu'âmelesi pek nâzikâne ve fütüvvetkârâne olub Paris'de iken bu vechile Fransızları minnetdâr eylemiş idügine binâ'en ve ol vakt Fransalu tarafından va'd olunan uhûd-ı gayr-ı mahdûdeye nazaran Viyana Kongresi'nde Fransalu tarafından kendüsüne Varşavya mes'elesinde mu'âvenet olunacağı ümîd-i kavîsinde iken aksi zuhûra geldiginden pek ziyâde gücenmiş idi.

Fransızlar ise ol vakt düşman süngüleri altında boyun egmişler ise de ser-âzâde[5] oldukları gibi mukaddemki şân ve şevketlerini tezkâr ile tagyîr-i efkâr ve mişvâr[6] itmişler idi. Binâ'en alâ-zalik Aleksandır bir müzâkere zımnında Taleyran'ı yanına celb ve Fransa'nın mukaddemki tavr ve mişvârını külliyyen tagyîr eylediginden bahs ile kendüsinin tağrîr olunmuş idügini ilâve-i makâl ve ser-zeniş makâmında izhâr-ı infi'âl itmiş ve fî-mâ-ba'd Fransalu tarafına imâle-i nazar-ı meveddet itmeyüb kendü tarafdârlarının dahi Fransa murahhasları semtine uğramamalarını tenbîh eylemiş idi. Prusyalu ise Aleksandır'ın dost-ı

1 Zî-nüfûz: Güçlü, nüfuzlu.
2 Cehd: Fazla çalışma. Güç ve kuvvetini sarfetme. İnsanın nefsine hakim olması.
3 Mütehâlif: Tehâlüf eden, birbirine uymayan.
4 Mahrec: Dışarı çıkacak, çıkılacak kapı.
5 Ser-âzâd: Hür, serbest. Başı boş.
6 Mişvâr: Tarz, tavır, hareket, gidişat.

muhlisî oldığından her husûsda anın re'y ve rızâsına tevfîk hareket eylerdi. Bu vechile Rusya ve Fransa devletleri arasında hâdis olan bürûdet ba'de'l-musâlaha zâ'il oldukdan sonra dahi Aleksandır'ın Taleyran hakkında iğbirârı bâkî kalmışdır.

El-hâsıl Taleyran tas'îb-i umûr[1] ile mübâhasâtın imtidâdına bâdî oldığından ba'zı hükûmdârân gücenüb kendü ittifâk ve rızâları ile akd eyledikleri Paris Musâlahası'ndan peşîmân olma mertebesine varmışlar idi. Taleyran ise devletinden aldığı ta'lîmâta tevfîk hareket eylemege mecbûr oldığından o sırada büyük devletler murahhaslarına virmiş oldığı muhtırada (Saksonya Kralı hükûmetinden keff-i yed eylemedigi cihetle nez' olunamayacağını (**s.164**) edille-i kesîre[2] ile isbât ve Prusyalu Rusya'nın müzâheretiyle Almanya hükûmetlerinden birini zabt ve temellük eyledigi takdîrde Rusya'nın Memâlik-i Osmâniyye'ye tahattîsine dahi Prusyalu mu'âvenet eylemek mülâhazası korkulacak hâlâtdan oldığını der-miyân iderek Saksonya Kralı'nın tesahub olunması lüzûmunu tasrîh[3] itmişdir.

Saksonya Kralı'yla alâka ve muvâlâtı olan Saks Koburg dükası dahi Saksonya mâddesinden dolayı pek ziyâde dil-şikeste olarak evâsıt-ı Teşrîn-i Evvel'de İngiliz murahhas-ı evveline göndermiş oldığı takrîrinde Saksonya Kralı hakkında icrâsı mutasavver olan mu'âmelenin pek haksız oldığını ve Saksonya ahâlîsinin bundan dolayı dil-gîr olarak Prusyalu hakkında ızmâr-ı gayz ve kîn ideceklerini ve bu dahi Avrupa'uın ihlâl-i âsâyişine bâdî olabilecek mevâddan bulundığını beyân ile berâber Prusya'nın Almanya derûnuna medîd-i hükûmet eylemesine Rusya'nın mümâşât eylemesi ilerüde Rusyalu Memâlik-i Osmâniyye'ye tahattî itdikde Prusya'yı kendüsine zahîr ve mu'în ittihâz eylemek garazından münba'is oldığını der-miyân iderek işbu Saksonya da'vâsının faslını İngiltere Devleti'nin hakkâniyyetine havâle eylemiş idi.

Ve Prusya Devleti mukaddemâ birinci devletlerden ma'dûd oldığı hâlde ber-vech-i bâlâ Tilsit Musâlahası'nda Bavyera râddesine tenezzül itmiş iken tekrâr birinci devletler râddesine çıkarılacağına Bavyera Devleti hased iderek Saksonya'nın Prusya'ya ilhâkına o dahi bu sırada muhâlefet göstermiş idi.

Ve egerçi İngilterelü ber-vech-i bâlâ Lehistân'ın bir devlet-i müstakille olması emelinde bulunarak Prusya'nın Lehistân'dan zâyi' idecegi yerlere mukâbil tamâmen Saksonya'yı zabt eylemesine İngiliz başmurahhası muvâfakat göstermiş idi ve Saksonya Kralı Ponaparte'nin son demine kadar anınla müttehid[4] olarak nihâyet esîr olub Krederişfeld nâm belde kal'asında mahbûs bulundığına binâ'en ana acınmıyordı. Lâkin İngilizler dâ'imâ Avrupa'nın efkâr-ı umûmiyyesini gözetmekde oldukları hâlde Saksonya hakkında kîl ü kâl çoğalub Saksonya Kralı tarafdârânı pey-der-pey İngilterelü tarafına mürâca'at idegeldiklerine ve elli seneden berü Saksonya Krallığı tahtında kâ'id olan bir kralın muhakkarâne[5] hal'inden dolayı tarafdârânı dil-şikeste olub bundan dahi ilerüde Avrupa'nın âsâyişine dokunacak ba'zı hâlât-ı reddiyye tahaddüs eylemek mülâhazasına mebnî İngiliz başmurahhası Saksonya hakkında

1 Tas'îb-i umûr: İşlerin güçleştirilmesi, zorlaştırılması.
2 Edille-i kesîr: Pek çok deliller.
3 Tasrîh: Açık açık söyleme, söylenme, açıktan açığa bildirme, bildirilme, belirtme, belirtilme.
4 Müttehid: Beraberce, birlikte, birleşmiş.
5 Muhakkarâne: Hakir görülerek. Hakarete uğramışçasına.

olan re'y-i sâbıkından udûl[1] itdi.

Hâlbuki Rusya tarafından Saksonya'nın idâresine me'mûr olan Prens Ribnen (s.165) evâhir-i Teşrîn-i Evvel'de Saksonya'yı tahliyye ve Prusya asâkirine teslîm ile Saksonya'nın Prusya'ya ilhâk olunmuş oldığını i'lân eylemiş oldığından Avusturya ve İngiltere murahhasları iştikâ[2] ve Saksonya'nın küllen yâhûd ba'zen Prusya'ya ilhâkı hakkında bir karâr virilinceye dek muvakkat olarak Prusyalu yedinde kalmak karârını i'lân itdiler.

Ve Saksonya'nın Prusya'ya ilhâk olundığı şâyi' olub bu hâlde ise Saksonya Krallığı ilgâ ve imhâ idilmiş dimek olacağından Saksonya Kralı Viyana Kongresi'ne Teşrîn-i Sânî-i Efrencî'nin dördi târîhiyle müverrah bir kıt'a protestonâme irsâl ile feryâd eyledi.

Bunun üzerine gerek Saksonya ve gerek Varşavya hakkında beyne'd-düvel mübâhasât ve münâza'ât-ı şedide vukû' bulmuşdur. Lehistân'ın istiklâli emrinde İngilterelü musırr olub Rusya İmparatorı ise Lehistân'ın mukâsemesinden evvelki hâline ircâ'ı zımnında Lehistân'da mâlik oldığı yerleri redd ve i'âde idecegini egerçi mukaddemâ i'lân eylemiş ise de İngilterelünün müceddeden memâlikine zamm ve ilâve eylemiş oldığı arâzî-i kesîreyi redd idemeyecegine lede'l-ıttılâ'[3] o dahi Lehistân hakkında olan niyyet-i sabıkasından rücû' eyledigini kat'iyyen beyân eylemiş idi. Ve fi'l-vâki' İngilterelü eyyâm-ı fetret[4] ve ihtilâlde pek çok düyûna giriftâr olınuş ise de bedel-i mâ-fât olarak ber-vech-i bâlâ pek çok yerlere mâlik olub dünyânın en mühimm noktalarını elegeçürmüş ve Avrupa haritasını kendü politikasına muvâfık sûrete tevfik itmek ârzûsunda bulunmuş oldığı hâlde Rusya İmparatorı'nın kollarını sallayarak şöylece girü dönivirmesi kâbil degil idi.

İngiliz murahhası dahi Lehistân'ın ihyâsı kâbil olamayacağını göricek artık andan vazgeçerek hiç olmaz ise Varşavya Dükalığı'nın taksîmiyle Avusturya ve Prusya devletlerine nukât-ı harbiyyeyi hâvî yerlerin i'tâsıyla bâkîsinin Rusya'da kalmasına muvâfakat idüb Rusya İmparatorı Aleksandır dahi Varşavya'dan Prusya ve Avusturya devletlerine külliyetlüce hisse çıkarmağa râzı olmuşdur.

Ma'a-mâ-fîh düvel-i selâse beyninde taksîm olunacak Lehlülerin kendü ârzûlarına muvâfık olarak nizâm-ı vâhide tâbi' olmalarını İngilterelü ârzû itmekde idi.

Varşavya ve Saksonya mübâhaseleri uzayub Ponaparte zamânında yirmi dört sâ'at zarfında netîce-pezîr olan maslahatlara iki ay zarfında bir karâr virilememesinden dolayı pek çok kimseler mütehayyir kaldı ve her tarafda güft-gû[5] çoğaldı. Düvel-i müttefikanın bunca bimmetler ile hâsıl itdikleri muzafferiyyet üzre fesl-i musâlaha itmeleri ihtimâlden ba'îd iken ezhân-ı nâsda sanki düvel-i müttefika fesh-i musâlaha idecekler gibi bir zann hâsıl oldı. Ve evâ'il-i Kânûn-ı Evvel'de her tarafda tedârükât-ı harbiyyeye (s.166) teşebbüs olundı. Fransa'da muhârebe lafzı bile menfûr ve müstekreh[6] iken yine her tarafında harekât-ı askeriyye görülürdi. İngiltere Devleti Belçika'daki bölüklerini bir yere toplamış idi. Prusya ve Bavyera askerleri yerlerinden hareket eylemiş idi. Avusturya Devleti dahi Rusya tarafından

1 Udûl: Vazgeçmek, geri dönmek. Yoldan çıkma, dönme, sapma.
2 İştikâ: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
3 Lede'l-ıttılâ': Haberdar olduktan sonra.
4 Eyyâm-ı fetret: Fetret, duraklama günleri.
5 Güft-gû: Dedi kodu.
6 Menfûr ve müstekreh: Nefret edilen, iğrenç ve tiksindirici olan.

muhtemelü'z-zuhûr olan hücûma mukâbele zımnında Moravya eyâletini asker ile doldurmuş idi. Çünki Rusyalunun Lehistân'da küllî tedârükât-ı askeriyyesi oldığı işidiliyordı. Politika merâklularından birçoğı karîbü'l-ahdde bir muhârebe-i umûmiyye vukû' bulacağı fikrine zâhib olurlardı. Dûr-endîşân-ı asr ise işin düvel-i müttefika beyninde bir hüsn-i sûretle tesviyye-pezîr olacağı i'tikâdında idiler.

Ve egerçi Fransalunun Saksonya mes'elesinde mükâlemeyi te'ehhürâta düşürmesi Paris Mu'âhedesi'ni icrâât-ı fi'iliyyesi tamâm olmadan fesh itdirmek niyyetinden münba'is olması vârid-i ezhân olurdıysa da fesh-i musâlaha olundığı takdîrde Avrupaca herc ü merc[1] hâlleri zuhûr idecegi der-kâr oldığına mebnî bundan her devlet havf ve tehâşî itmekde oldukları ve muhârebeden herkes bıkmış usanmış ve müsâleme ârzûları ezhân-ı âmmede yerleşmiş oldığından hep hükümdârlar musâlaha ve müsâlemenin istimrârı emelinde bulundukları hâlde karîbü'l-ahdde Fransa tahtına cülûs itmiş ve henüz teb'asını kendüsinden hoşnûd idememiş olan Onsekizinci Luyi'nin bu dakîkayı iz'ân itmemesi ihtimâlden ba'îd görilürdi.

Avusturya Devleti Varşavya mes'elesinde Prusya'yı kendü tarafına celb itmek üzre ber-vech-i bâlâ Saksonya'nın Prusya'ya ilhâkına izhâr-ı muvâfakat eyleyerek Teşrîn-i Evvel-i Efrencî'nin yirmi ikisinde Prens Meternik tarafından Prusyaluya bu me'alde bir takrîr virilmiş iken ol esnâda Varşavya Dükalığı'nın kısm-ı â'zamı Rusya'ya terk ile bakiyyesinin Avusturya ve Prusya devletlerine i'tâsı husûsuna karâr virilmiş idügünden Avusturyalu ber-vech-i bâlâ Saksonya hakkında izhâr eyledigi muvâfakatdan nükûl[2] ile Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin onunda Prens Meternik tarafından takrîr-i mezkûra muhâlif olarak Prusyaluya virilan bir kıt'a takrîrde (Prusya'nın evvelki vüs'at ve miknetine ircâ'ı ve devleteynin ittihâz üzre bulunmaları lâ-büd olub ancak Prusya'nın Saksonya'yı zabt eylemesi Almanya hükümdârânının tanzîm ve tesviyye-i umûrına mâni' olacağından bahisle Prusya'nın dîger cihetlerden tevsî'-i memâlik eylemesi lüzûmı gösterilmiş idi.)

İşbu bin iki yüz otuz sene-i Hicriyye'sinin gurre-i Muharrem'ine müsâdif olan 1814 sene-i Mîlâdiyye'si Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'sinin on birinde Saksonya hânedânı şu'belerinden (s.167) olan Almanya hükümdârânı tarafından Saksonya mâddesi bütün Almanya ümerâsının emniyyetlerini selb eylediginden bahisle Saksonya Krallığı'nın hey'et-i asliyyesine ircâ'ı lâzım gelecegine dâ'ir kongreye müzekkereler virilmişdir.

Taleyran dahi Meternik'in Saksonya hakkında olan re'y-i ahirinde sebâtına takviyyet virmek üzre Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin on dokuzunda Meternik'e irsâl eyledigi takrîrinde (Fransa'nın Viyana Kongresi'nden bir emeli yokdur hudûd-ı kadîmesinde bulunarak fî-mâ-ba'd tevsî'-i memâlik fikrinde değildir heyecâna bâdî bir rûzgâr-ı âsıf[3] olmadıkca sevâhilinden ayrılmaz asâkiri dahi fevka'l-âde şân ve mübâhâtı hâ'iz bir hâlde bulunmağla yeni başdan iktisâb-ı muzafferiyyete hâhişger[4] olmaz ve bu misillü vukû'âta cüz'îce âlet olmuş ise de hasârât-ı azîmesine sebeb olan ıztırâbdan halâs ile baht-ı yâvere mukârin[5] olarak ve sahîh hükümdârlarını bularak Fransa kavmi el-hâletü hâzihî bir hâl-i sa'd-

1 Herc ü merc: Altüst, karmakarışık, allak bullak, darmadağınık.
2 Nükûl: Vazgeçme, kaçınma, geri dönme, cayma.
3 Rûzgâr-ı âsıf: Fırtına, şiddetli rüzgar.
4 Hâhişger: İsteyici, istekli.
5 Mukârin: Bitişik, ulaşmış, erişmiş, yaklaşmış, bir yere gelmiş.

iştimâlde olmağla başka bir taleb ve iddi'âsı kalmamışdır fakat kendü gibi sâ'ir Avrupa hükûmetlerinin dabi istikmâl-i âsâyiş ve emniyyet eylemesini ve efkâr-ı ihtilâliyyenin fi-mâ-ba'd mensî[1] olmasını ce cemî'-i hukûk-ı kraliyyet ve mülkiyyetin mer'î tutulmasını ve fi-mâ-ba'd ağrâz-ı nefsâniyyenin zuhûrına sedd-i mümâna'at çekilmesini ârzû idüb bundan başka bir emeli yokdur ve böyle bir intizâm husûle gelmedikce âsâyişin istimrârından kimse emîn olamaz. Bu maksad-ı mühimm ise ancak misli nâ-mesbûk[2] olan Viyana Kongresi'nde vücûda getürilebilür) deyü yazdıkdan başka Lehlünün eski ve şecî' bir kavm oldukları cihetle kâbil olsa eski istiklâllerinin i'âdesi evlâ olurdı ve Lehistân'ın mukaddemâ vukû' bulan mukâsemesi mu'ahharen Avrupa'nın dûçâr oldığı ihtilâl ve harâbiyyetin cümle-i esbâbından biri oldığı tasavvurundan ba'îd degildir dimekle berâber zarûriyyât-ı vakt ü hâlden olarak düvel-i selâse beyninde taksîmine dahi muvâfakat göstermiş ve Saksonya hakkında mutasavver olan mu'âmelenin icrâsı câ'iz olamayacağını birçok delîller ile isbât eylemişdir.

Hâlbuki Meternik'in ber-vech-i bâlâ Saksonya mes'elesinde evvelki muvâfakatinden udûl[3] ile Kânûn-ı Evvel'in onunda Prusyaluya göndermiş oldığı takrîr üzerine Prusya başmurahhası pek ziyâde gücenüb hemân Kont Neselrod'a bir takrîr irsâl ile Rusya'nın Saksonya hakkında olan ta'ahhüdiniu îfâsını taleb itmekle berâber Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin yirmi ikisinde Meternik'e cevâben gönderdigi takrîrinde (Avusturyalunun bu takrîri evvelki takrîrime mübâyin olarak devleteyn beyninde istikrârı ârzû olunan ittihâda mülâyim olmadığından Prusya Kralı muğberü'l-hâtır olmuşdur ve Saksonya Kralı düşman ile bi'l-ittihâd son deme dek ısrâr (s.168) ve inâd iderek nihâyet Lepiska beldesinde esârete giriftâr oldığına nazaran memleketinim dîger bir devlet tarafından temellük olunması hakludur ve Avusturya ve Rusya ve İngiltere devletleri beyninde karâr virildigi vechile Prusya'nın hiç olmaz ise bin sekiz yüz beş târîhindeki vüs'atine mümâsil bir râddeye getürülmesi ümîd olunur iken el-hâletü hâzihî ancak Leh'de olan yerlerinin bir mikdârına nâ'il olabilüb anın dahi hâlâ hudûdı mu'ayyen degildir. El-hâsıl bu karârın fi'le gelmesi Saksonya'nın Prusya'ya ilhâkına menûtdur) deyü yazılmışdır.

Saksonya mes'elesi bu vechile sürüncemede kalmış ve Avrupa'nın her tarafında buna dâ'ir kîl ü kâl çoğalmış oldığı cihetle herkes kongrenin bu husûsda virecegi karâra muntazır oldığı hâlde Saksonya Kralı kendüsinin Ponapart Napolyon ile müttefikâne hareketi mecbûriyyetden nâşî idügüni müsbit birçok delîller îrâd ile töhmetden berî'ü'z-zimme[4] oldığına ve hükûmetinin yedinden nez'i haksız olacağına dâ'ir bir mufassal müzekkere yazub kongreye gönderdi. Tarafdârânı câniblerinden dahi Rusya ve Prusya askerlerinin galebe ve istîlâsı üzerine Saksonya memâliki zabt olunur ise Ponaprte zamânındaki (el-hükmü li-men galebe)[5] kâ'idesi i'âde olunmuş olacağı işâ'a olunmakda idi. Ve bu mes'elede Rusya ve Prusya müttehid oldukları gibi Avusturya dahi Fransa ile birlik olub İngilterelü dahi anlara müsâ'id olmağla kuvvet bunların tarafında peydâ olmuş idi. Ve bir de ol esnâda

1 Mensî: Unutulma, unutulmuş.
2 Nâ-mesbûk: Geçmemiş; benzeri olmamış.
3 Udûl: Vazgeçmek, geri dönmek.
4 Berî'ü'z-zimme: Zimmeti aklanmış, temizlenmiş, zimmetsiz kalmış.
5 "Hüküm galibindir."

İngilterelü Amerika Cumhûrı'yla akd-i musâlaha iderek bir mertebe daha kesb-i kuvvet itmiş oldığından kongrede evvelkinden ziyâde kendüsini göstermege başlamış idi.

Rusya Devleti Lehistân'ı kâmilen zabt itmek dâ'iyyesinde iken bundan vazgeçerek Varşavya Dükalığı'nın taksîmine râzı olub ancak Saksonya'nın tamâmen Prusya'ya ilhâkını iltizâm itmekle Kânûn-ı Evvel-i Efrencî'nin otuz birinde Avusturya ve İngiltere murahhaslarına göndermiş oldığı takrîrinde Varşavya Dükalığı'nın birer kısmı Avusturya ve Prusya devletlerine â'id olmak ve Krakoy[1] ve Torn[2] uâm beldeleri bir tarafa tâbi' olmaksızın serbest kalmak üzre bâkîsinin bir eyâlet-i müttehide olarak Rusya İmparatorlarına tahsîs olunmasını ve Saksonya Hükûmeti mukaddemâ kralları tarafından zabt ve tasarruf olunageldigi vechile Prusya Kralı tarafından zabt ve tasarruf olunmak üzre Prusya'ya bir hükûmet-i müttehide olarak ilâvesi zımnında hemân Saksonya Kralı'na keff-i yed itdirilüb ana dahi Rin Nehri'nin cânib-i yesârında yedi yüz bin nüfûsı hâvî memleketler virilmesini teklîf eyledi.

Aleksandır'ın Prusyaluyı bu mertebe istishâb[3] ve Saksonya'yı zabt eylemesini isti'câl[4] itmesi ise Avusturya ve İngiltere ve Fransa devletlerine ziyâde te'sîr itmekle düvel-i selâsenin (s.169) Rusya ve Prusya devletlerine karşu birleşmek üzre mahremâue müzâkerelerine sebeb olmuşdur. Ve egerçi Avusturya ve Rusya ve Prusya hükümdârlarının vedâd[5] ve ittihâdları ber-kemâl ise de devletlerinin menâfi'-i mahsûsalarını mülâhazaya mecbûr olan murahhasları beyninde ol mertebe vedâd ve ittihâd yok idi. Ve Lehistân ve İtalya cihetlerinde görilan tedârükât-ı askeriyye bir nümâyişden[6] ibâret ise de cidd ü hakîkate dahi müncer olabilürdi.

Ve Kânûn-ı Evvel'in evâhirinde Varşavya ve Saksonya işlerinin tesviyyesine mahsûs bir meclis teşkîline düvel-i fahîme teşebbüs idüb Rusya İmparatorı'nun tertîbi üzre bu meclisin Rusya ve İngiltere ve Prusya ve Avusturya devletleri murahhaslarından mürekkeb olmasına karâr virilmiş ve Fransa murahhası hâric bırağılmış ise de Avusturya ve İngiltere murahhaslarının ibrâmı üzerine işbu bin iki yüz otuz sene-i Hicriyye'si Safer'ine müsâdif olan 1815 sene-i Mîlâdiyye'si Kânûn-ı Sânî'sinin on ikisinde Fransa murahhası dahi bu meclise idhâl idilmişdir.

İşbu düvel-i hamse murahhaslarından mürekkeb olan meclis her ne kadar Varşavya ve Saksonya işleri içün teşkîl olunmuş ise de hakîkat-i hâlde ale'l-ıtlâk[7] Avrupa'nın umûr-ı mühimmesine ve mebhûsün-anh olan memâlikin keyfiyet-i taksîm ve tevzî'ine bakacağından en mühim bir meclis oldığı cihetle Avrupa'nın mevâdd-ı mu'tenâ-bihâsına merkez-i müzâkere olmuşdur. Ancak meclis-i mezkûrda lede'l-ictimâ' Rusya ve Prusya murahhas-ı evvelleri taleb itdikleri şeylerden hiç birini fedâ itmez oldukları hâlde Prusya başmurahhası Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'nin on üçünde Saksonya hakkındaki iddi'âsını tasdîk itdirmek üzre ziyâde hamiyyet

1 Krakoy: Krakow, Polonya.
2 Torn: Torne, Tarnau. Tarnow, Polonya.
3 İstishâb: Yanına alma, yanına alınma; beraber götürme.
4 İsti'câl: Acele olmasını istemek.
5 Vedâd: Sevgi, dostluk.
6 Nümâyiş: Gösteriş; gösteri; görünü.
7 Ale'l-ıtlâk: Genellikle, ayrım yapmadan.

ve salâbet[1] ile nâtıka-perdâz[2] olub anın bu tavrından ise İngiliz murahhas-ı evveli münfa'il olmağla hemân Avusturya ve Fransa murahhaslarıyla mahremâne müzâkereye girişüb düvel-i selâse beyninde tedâfü'î bir mu'âhede-i ittifâk yapılarak Paris Musâlahanâmesi ahkâmının bî-garazâne ve bî-tarafâne icrâsı ve lede'l-îcâb her birinin yüz ellişer bin asker tertîb ve i'mâl eylemesi husûslarını yek-dîgere ta'ahhüd itmişler ve Bavyera ve Hanovere ve Felemenk devletlerini dahi hafiyyeten bu ittifâka da'vet eylemişler.

Düvel-i selâse bu mu'âhede-i ittifâkın icrâât-ı fi'iliyyesinde şübhe ve tereddüd üzre idiler. Çünki İngiltere Devleti Fransalunun Belçika'ya ve Rin Nehri'nin cânib-i yesârındaki Almanya bilâdına ilkâ-yı şûriş[3] ve ihtilâl itmesinden havf ve endîşe üzre idi. Avusturya Devleti dahi İtalya'daki arâzîsi hakkında bu vechile vehm ü vesvese üzre olub istitlâ'-ı ahvâl içün Paris'e gönderdigi câsûsların itdikleri tahkîkâta (**s.170**) nazaran Fransa'da tedârükât-ı askeriyyeye mübâşeret olundığı ve askerî sınıfı muhârebeye hâhişger ise de zuhûrına geregi gibi itmînânları olmadığı anlaşılmışdır. Binâ'en alâ-zâlik Avusturya Devleti Rusyalu zimmetinde alacağı olan üç milyon filorini şâyed melhûz olan muhârebe zuhûr idüb de sonra dest-res[4] olamamak mütâla'asıyla Kânûn-ı Sânî'nin yirmisinde mebâliğ-i mezbûreyi bi't-taleb nakden almışdır. Ma'a-mâ-fîh bu mu'âhede-i ittifâk beyne'd-düvel üstüvâr[5] olan vedâd ve ittihâdı bir nev'-i teşvîşe dûçâr itmekden başka bir şey'i müntic olmamışdır.

Bu mu'âhede-i ittifâk o kadar mektûb tutulmuş idi ki çend mâh mürûrına dek Aleksandır andan haberdâr olamamış idi. Ba'dehu ıttılâ'ı dahi Fransalu tarafından olmuşdur ki Fransa Devleti Aleksandır'ı müttefiklerinden tefrîk içün ana bu sırrı keşf itmişdir. Aleksandır kendü müttefiklerinin bu yola sülûklarından pek ziyâde müte'essir olmuş ise de izhâr-ı sükûn ve sekînet ile nâzikâne ve safvetkârâne mu'âmele iderek yine düvel-i sâ'irenin metâlibini tervîcde ihtiyâr-ı te'ennî itmeyecegini i'lân itmişdir. Biz yine sadede gelelim.

Kânûn-ı Sânî'de düvel-i hamse murahhasları beyninde Varşavya Saksonya mes'elelerine dâ'ir haylî mübâhaseler cereyân itmiş ise de bir karâr-ı kat'î virilemediginden beyne'n-nâs güft-gû çoğalub hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre kongre münâsebetiyle her tarafdan Viyana'ya pek çok halk tevârüd ile izdihâm peydâ oldığından Avusturyalu sarây-ı imparatorî misâfirlerine ikrâm içün sarf idegeldigi mebâliğ-i kesîreye ilâveten ezhân-ı âmmeyi işgâl içün dahi bir haylî masraf ihtiyâr iderek teksîr eyledigi tiyatro ve balo gibi envâ'-ı melâ'ib[6] ve melâhî[7] kongre işlerince dahi fâ'ideden hâlî degil idi. Çünki murahhaslar bu misillü cem'iyyetlerde bi't-tesâdüf yek-dîgeriyle görişerek der-dest olan mesâlihi birbirinden istitlâ' ve istifhâm ile me'mûl olunmayacak mertebe yek-dîgeri merâmına takrîb eylerdi.

Maktul Fransa Kralı Onaltıncı Luyi'nin yevm-i vefâtını tezkâr eylemek resmini icrâ ile kendüsinin birâderi ve hâlâ Fransa Kralı olan Onsekizinci Luyi'yi ihtirâm zımnında Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'nin yirmi birinci güni Viyana'da bulunan bi'l-cümle hükümdârân ve

1 Salâbet: Metanet, katılık, sulbiyet.
2 Nâtıka-perdâz: Düzgün ve tesirli söz söyleyen.
3 Şûriş: Karışıklık, kargaşalık.
4 Dest-res: İsteğine ulaşan, elini yetiştiren, Kudret, zenginlik, iktidar.
5 Üstüvâr: Sağlam, kuvvetli, kuvvetli, dayanıklı, güvenilir.
6 Envâ'-ı melâ'ib: Oyun çeşitleri, çeşit çeşit oyunlar.
7 Melâhî: Oyunlar, eğlenceler, cünbüşler.

prensler ve murahhaslar ve me'mûrîn-i sâ'ire siyâh elbise ile Viyana piskopos kilisasında ictimâ' eylediler. Bunlar mütehâlifü'l-mezheb oldukları hâlde Katolik kilisasında ictimâ'ları beyne'd-düvel vedâd ve müsâlemenin bekâsına delîl olacak mevâddan ise ihtilâl-cûyân-ı zamâne kongre işlerinin sürüncemeye düşürülmesine hasr-ı nazar iderek karîben bir muhârebe zuhûrına muntazır idiler.

(**s.171**) Bâlâda iş'âr olundığı üzre teşrîfât-ı düveliyye hakkında bir komisyon yapılmış idi. Devletlerin ve sefîrlerinin yek-dîgere nisbetle takaddümlerine ve düvel-i mütehâbbe gemilerinin yek-dîgere ne vechile âşinâlık ideceklerine ve süferânın gümrük resminden mu'âfiyyetlerine dâ'ir kaleme alınmış olan lâyiha bu esnâda hitâm bularak komisyon-ı mezkûrda meydân-ı müzâkereye konulmuş ve bu bâbda mübâhasât-ı kesîre cereyân itmekde bulunmuş idi.

Henüz Varşavya ve Saksonya mübâhasâtı ikmâl olunamamış oldığı hâlde İngiliz murahhasının ibrâmıyla kongrede zencî köleler mes'elesi üzerine dahi mübâhasât-ı kesîre cereyân itmekde idi.

Ma'lûmen İngilizler bir şey'i zihinlerine korsa anın üzerine ne kadar musırr olurlar. Bin yedi yüz târîh-i Mîlâdî'sinden sonraca İngilizler içünde nev'-i insâna ziyâde muhabbet ve hürmet dâ'iyyesiyle bir takım âdemler zuhûr itdi ki insânların hayvân gibi alınub satılmasını takbîh ile bu bâbda olan efkâr-ı fütüvvetkârîlerini her tarafa i'lân ider oldılar. İngilizler arasında bu efkâr gitdikce tevessü'[1] itmekde oldığı hâlde ticâret sâyesinde yaşar bir halk olmağla bir tarafdan dahi İngiliz tüccârı zencî köle ve câriye bey' ve şirâsından girü durmazlar idi. Ba'dehu İngiltere Devleti Başvekîli meşhûr Pit zencî bey've şirâsının men'ini iltizâm ile buna dâ'ir îrâd idegeldigi belîğâne hitâbetleri pek ziyâde te'sîr itmekle ol târîhden berü İngiltere Devleti bu ticâretin ilgâsını iltizâm eylemişdir.

Bin sekiz yüz üç târîhinde Danimarkalu dahi bu husûsda İngilterelüye pey-rev[2] olmuş idi. Ve eyyâm-ı ihtilâliyyede İngiltere Devleti deryâlarda gâlib-i mutlak olarak Afrika'da eline geçürdigi sevâhil ve cezâ'irde bin sekiz yüz yedi senesinden berü zencî ticâretini men' idüb ol vaktden berü idilan tecrübeye göre hâsılât-ı mahalliyyenin bey' ve şirâsından hâsıl olan temettu'un zencî ticâretine nisbetle kat kat mütezâyid ve müterakkî oldığı tahakkuk itmişdir. Ve bin sekiz yüz on senesinde İngilterelü Portekiz Devletiyle bir ahidnâme imzâ idüb bundan Portekiz Devleti'nin bi't-tedrîc zencî ticâretini men' itmek üzre İngilterelü ile müttefik oldığı mündericdir. Ve İngiltere Devleti'nin bin sekiz yüz on üç senesinde İsvec ve bin sekiz yüz on dört senesinde Danimarka ile akd eyledigi mu'âhedelerde zencî ticâretinin ref' ve ibtâl olunması münderic bulunmuşdur. Geçen bin sekiz yüz on dört târîhinde Paris Musâlahası akd olundukdan sonra İngiltere Devleti tarafından Paris'de ilçi bulunan meşhûr Dük De Velinkton bu bâbda pek çok sa'y ve cehd iderek beş seneye kadar zencî ticâretinin men' ve ibtâl itdirilmesine Fransa Devleti'ni irzâ (**s.172**) itmiş idi. Dük De Velinkton'un birâderi ol esnâda İngiltere Devleti tarafından ilçi bulunarak o dahi bu yolda İspanya Devletiyle müzâkereye girişüb ve pek çok uğraşub nihâyet İspanyalu dahi sekiz seneye kadar bu işe bir netîce virmek üzre söz virmiş idi. Çünki Fransa ve İspanya gibi ba'zı düvel-i Avrupa Afrika ve Amerika taraflarında idinmiş oldukları ına'mûrelerindeki çiftlikleri zencî köleler ile idâre

1 Tevessü': Genişleme, yayılma. Vüs'at bulma. Zahmetsiz herkese yer bulunma.
2 Pey-rev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.

itmekde olduklarından zencî ticâretinin ibtâlini istemezlerdi. Lâkin İngilizlerin fevka'l-âde ilhâh[1] ve ısrârları üzre hunun bi't-tedrîc icrâsı içün muvâfakate mecbûr olurlardı.

Lord Kastelrak[2] ber-vech-i bâlâ Viyana'ya geldigi gibi bu işe dest-i ehemmiyyetle sarılub zencî ticâretini hemân bi'l-külliyye men' itdirmek esbâbına teşebbüs iderek evâ'il-i Teşrîn-i Evvel'de buna dâ'ir Taleyran ile müdâvele-i efkâra girişmiş idi. Ve Kânûn-ı Evvel'in evâhirinde Rusya ve Avusturya imparatorları ve Prusya Kralı ile resmen mülâkât iderek zencî bey' ve şirâsının gâyet kerîh[3] ve insâniyyete mugâyir bir keyfiyyet oldığını ve insâniyyet nâmına olarak İngilterelünün bu bâbda ne kadar sarf-ı mesâ'î eyledigini beyân ile bu husûsda mu'âvenetlerini taleb itmiş ve Rusya İmparatoru'ndan kaviyyen[4] va'd-i mu'âvenet almış idi. Ve egerçi Viyana Kongresi'nde ictimâ'dan maksad-ı düvelî Paris Mu'âhedesi ahkâmının suver-i icrâ'iyyesini ve Avrupa'nın umûr-ı mühimmesini müzâkereden ibâret oldığına nazaran Avrupa'nın hâricinde bulunan ve emr-i ticârete â'id olan zencîler mes'elesini müzâkere itmesi hâric ez-vazîfe görinür ise de bu mes'ele İngilizlerce gâyet mühimm oldığı hâlde Avrupalular tarafından mağdûr ve mazlûm olan bir sınıf insânların mesâlihini kânûn-ı edeb ve insâniyyet dâ'iresinde rü'yet ve tesviyye itmek teklîfi nâ-be-câ deyü redd ile müzâkeresinden istinkâf olunamazdı.

Binâ'en-aleyh Kânûn-ı Sânî-i Efrencî'nin onuncı ve on altıncı ve yirminci günleri akd olunan düvel-i semâniyye meclis-i kebîrinde zencî bey' ve şirâsının ref' ve ilgâsına dâ'ir mübâhasât-ı kesîre cereyân eyledi. Nihâyet hep murahhaslar İngiliz murahhasının teklîfine muvâfakat idüb fakat İspanya ve Portekiz murahhasları bu ticâretin külliyyen men' ve ibtâli içün müddet ve mühlet istediler. Ba'dehu buna dâ'ir İngiliz ve Portekiz murahhasları beynlerinde takrîrler te'âtî[5] olundı.

Şubat-ı Efrencî'nin sekizinci güni bu husûs içün tekrâr düvel-i semâniyye meclisi akd olunarak bir i'lânnâme tanzîmine karâr virildi. Hulâsası ber-vech-i âtî îrâd olunur. Şöyle ki: Afrika'da cârî olan zencî ticâretine atf-ı nazar-ı dikkat olundukda ashâb-ı nasfet[6] ve hakkâniyyet ve erbâb-ı rüşd ve dirâyet indinde öteden berü insâniyyet ve ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye mugâyir bir mu'âmele oldığı ma'lûm olub ancak ilcâât-ı zamâniyyeden neş'et eylemiş oldığı cihetle (**s.173**) def'aten ref' ve ilgâsı müte'assir[7] oldığından şimdiye dek böyle mahfaza-i kerâhet ve fuhşiyyatda müstetir olub kalmışdır. Şimdi ise bunun ilgâsına tavâ'if-i mütemeddine yek-zebân[8] olarak tâlib olmakdadır ve bu ticâretin keyfiyet ve tafsîlâtı ma'lûm olalıdan berü düvel-i Avrupa'nın çoğı bunun ilgâsına cidden ve hakîkaten karâr virmişler idi aktâr-ı âlemin mevâki'-i muhtelifesinde istimlâk ve i'mâr-ı arâzî itmiş bulunan dîger devletler dahi müt'âkiben bunun lüzûm-ı ilgâsını i'tirâf itmişlerdir.

Viyana Kongresi'nde murahhaslar bu ticâretin ilgâsına dâ'ir olan uhûdı tesbît ve

1 İlhâh: Üzerine düşme, zorlama, ısrar etme, direnme.
2 Lord Kastelrak: Robert Stewart, Viscount Castlereagh.
3 Kerîh: İğrenç; çirkin.
4 Kaviyyen: Kuvvetle, kat'i olarak; şüphesiz olarak.
5 Te'âtî: Karşılıklı alıp verme.
6 Ashâb-ı nasfet: İnsaf sahipleri, insaflılar.
7 Müte'assir: Güçleşen. Güç, zor, çetin.
8 Yek-zebân: Bir dilli, ağız birliği eden, aynı dille konuşan.

te'yîde bezl-i mechûd[1] iderek bu kadar vaktden berü böyle Afrika'ya bâ'is-i harâbiyyet ve Avrupa'ya mûris-i şeyn[2] ve fezâhat ve şart-ı insâniyyete mûcib-i kedûret[3] olan ticâretden münba'is bir belâ-yı mübremin ilgâsı metbû'ları olan devletlerin matlûb ve dil-hâhları oldığını i'lân ve işâ'a ile Viyana Kongresi'ndeki me'mûriyyetlerini ber-vech-i matlûb i'zâz ve ibcâl ve vecîbe-i zimmetlerini edâ ve ikmâl ve metbû'ları olan devletlerin usûl ve meslek ve mişvârlarını beyân ve îzâh idebilecekleri cihetle böyle mûcib-i hayr ve selâmet olan bir mâddenin itmâmı zımnında bast-ı bisât-ı mükâleme ile bu bâbda ittihâz eyledikleri usûle göre bir i'lânnâme tanzîmine beynlerinde ittifâk-ı ârâ ile karâr virmişlerdir. İmdî bütün Avrupa'ya i'lân olunur ki zencî ticâretinin ilgâsı murahhasların i'tinâ ve ihtimâmlarına çespân[4] bir maslahat-ı mahsûsadır ve îcâb-ı asra muvâfık ve hükümdârlarının nihâd-ı mürüvvet-i'tiyâdlarına mutâbıkdır murahhaslar böyle muhassenâtı zâhir[5] olan bir mes'elenin tesviyyesine ellerinden geldigi kadar gayret ve an-samîmü'l-kalb[6] yek-dîgere mu'âvenet itmişlerdir.

Bununla berâber şurasını da i'tirâf iderler ki bunun kat'iyyen icrâsına şimdiden ta'yîn-i müddet mümkün olmayub burası her devletin vech-i enseb üzre ta'yînine menût oldığından bu ticâretin kâmilen ibtâl olunacağı vaktin ta'yîni devletlere â'iddir fakat bunun icrâsını te'hîre bâdî ve tegâfül ve müsâmaha vukû'unu mü'eddî olacak hiçbir vesîle olmadığı derkârdır. Devletlerin bu mu'âhede ile müte'ahhid oldukları maslahat-ı mezkûre hakkında bi'l-ittihâd sarf idecekleri mesâ'înin kâmilen semeresi husûle geldikde husûs-ı mebhûsun-anha tamâm olmuş nazarıyla bakılmak gerekdir deyü i'lânnâme-i mezkûrda tahrîr idilmişdir. Ve nihâyet zencî bey' ve şirâsıyla meşgûl olan gemilerin ahz ve tevkîfi içün İngiltere ve Fransa devletleri taraflarından beglik sefîneler gönderilmek üzre bu mes'ele hitâm bulmuşdur.

Ol esnâda mevzû'-ı bahs olan mevâddân biri dahi Felemenk mes'elesi idi. Şöyle ki: Hengâm-ı ihtilâlde Belçika'nın Fransalu yedine geçmesi Felemenk'in Fransa'ya (**s.174**) ilhâkını mü'eddî olarak İngiltere'nin buraya nazar-ı dikkatini celb itmekle Şamon beldesinde bin sekiz yüz on dört sene-i Mîlâdiyye'si Şubat'ının on sekizinci güni Avusturya ve Rusya ve Prusya devletleri beyninde yapılan mukâvelede İngiltere Devleti'ne ri'âyeten Belçika'nın Felemenk ile birleşdirilmesine karâr virilmiş idi.

Sene-i merkûme Mayıs'ının otuz birinci güni akd olunan mu'âhede meclis-i mükâlemesinde dahi Fransalu Felemenk Hükümeti'nin tevsî'ine muvâfakat itmiş idi.

İşbu 1815 senesi Kânûn-ı Sânî'sinin yirmi sekizinci güni düvel-i hamse murahhasları encümeninde İngiltere başmurahhasının teklîfi üzerine Felemenk Devleti'nin hudûd-ı berriyyesi ta'yîn olunmuşdur.

Danimarka Devleti bâdî-i emrde Ponaparte'ye zıdd ve muhâlif iken sonra taht-ı mecbûriyyetde olarak anınla ittihâd eylemiş ise de bin sekiz yüz on üç senesi Kânûn-ı Evvel'inde fırsat elvirdigi gibi düvel-i müttefika ile birleşmiş ve ba'dehu İngilterelü ile akd-i

1 Bezl-i mechûd: Olanca kuvveti ile.
2 Şeyn: Kusur, ayıp, noksan, kabahat. Yaramaz şey.
3 Kedûret: Bulanıklık. Gam, tasa, keder.
4 Çespân: Lâyık, münâsip, yakışır, uygun.
5 Zâhir: Görünen, âşikâr olan. Açık, belli, meydanda olan.
6 An-samîmü'l-kalb: Samimiyetle içinden, gönülden.

musâlaha iderek Bahr-i Şimâlî'de[1] kâ'in Halikolan[2] Cezîresi'ni İngiltere Devleti'ne fârig olmuş ve İsveclü ile akd eyledigi mu'âhedede İsvec'e tâbi' olan Pomerani[3] eyâletiyle Bahr-i Baltık'da kâ'in Doçan Cezîresi'ni almak üzre Norveçya Eyâleti'ni İsvec'e terk eylemiş idi. Şu hâle nazaran Pomerani eyâletiyle Doçan Cezîresi'ni zabt ve tasarrufa salâhiyyeti der-kâr oldukdan başka Danimarkalunun dûçâr oldığı hasârâtın kâmilen ta'vîz olunması husûsunda İsveclünün bezl-i cehd-i mevfûr idecegi dahi mu'âhede-i mezkûrede münderic idi. Bu ta'vîz mâddesini istihsâl içün Danimarka Kralı tarafından Viyana'ya gönderilan murahhaslar geçen bin sekiz yüz on dört senesi Teşrîn-i Sânî'sinin on dokuzunda kongreye bir takrîr virmişler idi. Üç ay kadar beyhûde intizârda kalarak bir cevâb alamadılar bu esnâda ise İsveclü ba'zı â'zâr-ı vâhiyye serd iderek Pomerani eyâletini Danimarkaluya teslîmden imtinâ' ider olmuş idi. İşbu 1815 senesi Şubat'mın sekizinde Danimarka murahhasları kongreye bir mufassal takrîr daha takdîm ile bess-i şekvâ eylediler.

Bunun üzerine Danimarka maslahatı kongrede der-miyân idildi. (Danimarkalunun hakkı var lâkin virecek yer kalmadı zîrâ Felemeuk'in hudûdı ta'yîn olunup Almanya Hükûmât-ı Müttehidesi hakkında karâr-gîr olan tertîbâta nazaran oradan dahi virilecek yer yok) dinildi. Fakat Pomerani mes'elesinde Danimarka Devleti'ne hakk virildi.

Kongre taksîm ve tevzî'-i arâzî mâddesini adâlet ve hakkâniyyete tevfikan icrâ idecegini mukaddemâ (**s.175**) i'lân ve mu'ahharen Danimarkalunun haklı oldığını i'tirâf eylemiş oldığı hâlde Danimarkaluya virilecek yer kalmadı dinilmesi her kangı meclis olur ise olsun mâ-dâm ki â'zâsı beşerdir garaz ve ivazdan hâlî olmadığına bir delîldir. Mücerred İngilterelünün hâtırı içün Felemenk Devleti ziyâdesiyle tevsî' olundı Almanya işlerinin dahi dîger büyük devletlere dokunur yeri var idi bî-çâre Danimarka'yı büyük devletler içünde tesahub iden olmadığı cihetle açıkda kaldı yohsa gerek Felemenk ve gerek Almanya tarafından birer mikdâr arâzî alıverilmesi kâbil idi.

En mühimm olan Varşavya ve Saksonya mes'elelerine gelince bu mes'eleler üzerine Kânûn-ı Sânî evâhirinde ve Şubat'm evâ'ilinde dahi pek çok mübâhaseler cereyân eyledi. Rusya İmparatorı Aleksandır ber-vech-i bâlâ Varşavya'nın taksîmine râzı olmağla mes'elenin en müşkil ciheti hall olunmuş idi ve İngilterelü hep Lehlülerin nizâm-ı vâhide merbût olmaları ârzûsunda bulunmağla mu'ahharen Rusya ve Avusturya ve Prusya devletleri bi'l-ittifâk Lehlülere mahsûs bir nizâm yapmağa karâr virdiler. Aleksandır kâmilen Saksonya'nın Prusya'ya ilhâkı kâbil olamayacağını cezm ile Saksonya'nın taksîmine ve bundan dolayı Prusya'ya terettüb idecek noksâna bedel başka tarafdan arazi i'tâsına karâr virdi nihâyet Saksonya'nın üç humsı Kralı uhdesinde terk ile bâkî iki humsunun Prusya'ya ilhâkına karâr virilerek bu mes'ele dahi hitâm bulmuşdur.

Bak belâya ki bu taksîme hâlâ mahbûs bulunan Saksonya Kralı râzı olmayub keff-i yed senedi i'tâsıudan imtinâ' eyledi. O sened virmez ise arâzîsi elinden çıkmaz i'tikâdında idi. Sened alınmak husûsı ise bir emr-i ihtiyâtî idi. Yohsa harben kendüsi esîr düşüb memleketi dahi hâlâ Prusya'nın yed-i zabtında bulundığı hâlde Prusya'yı oradan çıkarub da memleketi ana teslîm itmek ol vaktin hükmünce kâbil degil idi. İngiliz murahhası Kastelrak devleti

1 Bahr-i Şimâl: Kuzey Denizi.
2 Halikolan: Heligoland, Kuzey Denizi, Almanya.
3 Pomerani: Pomerania, Almanya ve Polonya'nın Baltık kıyılarında bulunan bir Dominion.

tarafından da'vet olunmağla şehr-i Şubat-ı Efrencî'nin on dördünde Viyana'dan hareketle İngiltere'ye vardı mükâlemâtın imtidâdma merâk iden İngiltere vükelâsına ma'lûmât-ı sahîha virdi. Anın yerine meşhûr Dük De Velinkton Viyana Kongresi'ne başmurahhas nasb olundı. Dük De Velinkgton mekânet[1] ve te'ennî[2] ve sekînet sâhibi dûr-endîş[3] ve mütebassır bir zât olub bu misillü hasâ'il-i memdûhası fenn-i harbde olan ma'lûmât ve mahâretine müsâvî ve mücerreb-i umûr ve ol asrda pek meşhûr bir zât idi.

Ber-vech-i bâlâ Saksonya'nın taksîmine Saksonya Kralı'nı iknâ'a haylî çalışdı bu cihetle dahi biraz vakt zâyi' oldı.

(**s.176**) Murahhaslar kongrede der-miyân olunan mebâhisi enine boyuna çekerek imrâr-ı evkât eyledikleri esnâda Ponaparte Elba Adası'ndan firâr ile Fransa'ya varub da kemâ fi's-sâbık zimâm-ı hükûmeti[4] eline almak üzre hâzırlanmakda idi.

Şöyle ki: Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Onsekizinci Luyi Fransa Kralı oldukda yapılan şartnâmeyi tasdîk ile hükûmet-i meşruta usûlüni kabûl eylemiş ise de elinden geldigi kadar ahâlînin hâ'iz oldığı hukûk-ı hürriyyetin taklîline çalışması ve ol vakt Fransa'ya avdet idüb de anı hükûmet-i mutlaka usûlüne teşvîk iden asil-zâdegâna yüzvirmesi bir müddetden berü serbestlige alışmış olan Fransa ahâlîsine girân[5] gelerek tebdîl-i efkâr ve mişvâr ile Ponaparte'nin eyyâmını aramağa başlamışlar idi. Hâlbuki şartnâme mûcebince asil-zâdegân sınıfı ibkâ olunmuş ise de imtiyâzât-ı sâbıkaları tamâmıyla i'âde olunamamış idügünden anlar dahi hoşnûd degiller idi. Ve hükûmet-i hazıra Ponaparte'nin silâh arkadaşları olan ve anınla birlikde mazhar-ı fütûhât olageları efrâd-ı askeriyyeden havf ve ihtirâz üzre olub anlar dahi üzerlerine hükûmet tarafından nasb olunan ve dâ'imâ Rusların senâsıyla ağızları sulanan yeni zâbitlerden hoşnûd degil idiler. Fransa'nın şu ahvâline nazaran Ponaparte'nin yakîn yerde Elba Adası'nda durması mûcib-i fikr ve endîşe olmağla uzak bir mahalle i'zâmı lâzıme-i hâlden görilerek Sent Elen[6] nâm cezîreye nefy ve teb'îdi Fransa murahhasları tarafından kongreye teklîf olundukda düvel-i müttefika buna müsâ'ade idüb hatta Ponaparte'yi en ziyâde tesahub iden Rusya imparatorının dahi muvâfakat eylemiş oldığı Ponaparte'nin sem'ine vâsıl olmuş. Hâlbuki Ponaparte'uin yanında asâkir-i hâssasındau ve Lehlülerden bin kadar asker ile Bertran ve Borot nâm iki ceneral bulunarak tedârükât-ı berriyye ve bahriyyeden hâlî olmayub bir birik[7] ile dîger beş kıt'a küçük sefînelerden mürekkeb bir ince douanma dahi tedârük itmiş idi. Ve dûr-bîn-i basîret[8] ile uzakdan Fransa'uın ahvâline atf-ı nazar-ı dikkat iderek ahâlînin hükûmetden ve hükûmetin ahâlîdeu emîn ve mutma'iu olmadıklarını görınüş ve Frausa'ya varsa kendüsine karşu gelecek kimse bulunmayacağını cifr-i aklî ile istihrâc iderek tekrâr Fransa tahtına ku'ûd itmegi kurmuş idi. Niyyetine Bertran ile Dorot'dan gayrı kimesne vâkıf degil idi. Şubat-ı Efrencî'nin yirmi altısında askerine hareket emriui virdi. Cümlesi yâ Paris yâ ölüm

1 Mekânet: Kuvvet, ağırbaşlılık.
2 Te'ennî: İlerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma.
3 Dûr-endîş: İlerisini düşünen, tedbirli, akıllı.
4 Zimâm-ı hükûmeti: Hükümetin dizgini, idaresini.
5 Girân: Ağır sakil.
6 Sent Elen: Saint Helena, Atlas Okyanusunun güneyinde Birleşik Krallık'a bağlı ada.
7 Birik: (İbrik) Kare yelkenli ve iki direkli gemi. Hem ticari hem de askeri amaçla kullanılırdı.
8 Dûr-bîn-i basire: Basiretiyle ileriyi görebilen.

deyü çağrışdılar.

Ponaparte vâlide ve hem-şîresini Elba Adası'nda bırağub kendüsi ol iki ceneral ile (s.177) mevcûd olan askerini ve yüz re's at ile esliha ve mühimmât-ı lâzımesini sâlifü'z-zikr altı kıt'a sefîneye irkâb ile denize açıldı. Gemide iken Fransa ahâlîsine hitâben kaleme aldığı i'lânnâmeleri askerleri tebyiz eylerdi.

Denizde furtınaya tutuldı haylî zahmet çekdi. Nihâyet Mart-ı Efrencî'nin birinci günü Jovan Körfezi'ne vusûl buldı on beş sene mukaddem Mısır'dan avdetinde vaz'-ı kadem itmiş oldığı yere çıkdı. Hemân sür'at ile hareket itdi esnâ-yı râhda i'lânnâmeler neşr iderek Mart'ın beşinde Gat şehrine vardı esnâ-yı râhda oldığı gibi burada dahi ahâlîden pek çok i'zâz ve ihtirâm gördi. Oradan Sebnon tarîkiyle Lafrot tarafına giderken men'-i mürûrı içün güzergâhına Ceneral Marşan tarafından bir tabur ta'biyye olunmağla Napolyon'un mukaddimetü'l-ceyşi bu taburu iknâ'a çalışub Marşan'ın orada bulunan yâveri dahi anlar ile mu'âraza iderken Napolyon ilerüleyüb ve aralarına girüb askere hitâben içünizde imparatorını ve ceneralini öldirecek var ise işte ben durayorum atın bakayım diyerek gögsüni açdı. Taburun kumandanı âteş kumandası virmek isteyüb âteş dir iken asker bir ağızdan yaşasun imparator deyü bağırub etrâfdaki ahâlî bunı işiterek anlar dahi bu vechile alkışladılar. Kumandanın âteş lakırdısı aralığa karışdı o dahi hemân oradan savuşub kaçdı. Ponaparte bu taburı berâber alarak tiz elden elinde medâr-ı istizhâr olacak bir mahall bulundurmak üzre Gronvil[1] Kal'ası'nın zabtı içün o tarafa gitdi. Oradaki Yedinci Âlây dahi ana teba'iyyet itmekle anı da berâber alub Mart'ın yedisinde Gronvil'den hareket ve her yerde asker ve ahâlî tarafından mazhar-ı hüsn-i kabûl olarak Paris'e azîmet itdi.

Fransa Kralı Onsekizinci Luyi keyfiyyetden haberdâr olıcak dûçâr-ı telâş ve ıztırâb olarak tahlîsi içün meclis-i umûmîye mürâca'at itmiş ve askeri celb içün bi'z-zât kışlalara gitmiş ise de bir şey'i müfîd[2] olmadı. Ponaparte bilâ-mâni' ve müzâhim[3] Mart'ın yirmisinde ba'de'z-zuhr Paris civârında kâ'in Fonteneblo nâm mahalle vardı. Ol gün Kral Belçika tarafına firâr idüb asker ve ahâlî ise Fonteneblo'da kemâl-i i'zâz ve tevkîr[4] ile Ponaparte'yi istikbâl itmiş oldığından ahşam üsti Ponaparte debdebe ve ihtişâm ile Paris'e girdi. Ve hemân hükûmeti eline alub bir katre kan dökülmeksizin yirmi gün zarfında Fransa Devleti'nin vaz' ve şeklini tahvîl idivirdi. Ve geçen sene düvel-i müttefika ile Onsekizinci Luyi beyninde akd olunan Paris Musâlahası'nı kabûle karâr virdi.

(s.178) Ponaparte'nin hoyrat bahâdırlığı dınnege şâyân olan cesaretine ve Fransızların derhâl ana itâ'atine bütün âlem müte'accib ve mütehayyir oldı Viyana Kongresi'nde murahhaslar dahi müte'accibâne birbirine bakakaldı şu hâle nazaran Ponaparte zann idiyordı ki düvel-i müttefika artık muhârebe külfetini ihtiyâr itmeyüb kendüsiyle ayru ayru mükâleme-i sulha irzâ olunabilürler. Binâ'en-aleyh Ponaparte tedârükât-ı harbiyyeden ziyâde esbâb-ı sulhun istihsâline çalışub çabalar ve düvel-i müttefikanın nabızlarını yoklayub ağızlarını arar idi.

Hâlbuki Viyana Kongresi henûz münfesih olmayub Viyana'da bulunan hükümdârlar

1 Gronvil: Granville, Manche, Normandiya, Fransa.
2 Müfîd: İfâde eden, anlatan; manâlı. Faydalı.
3 Müzâhim: Zahmet, sıkıntı veren; aykırı gelen.
4 Tevkîr: Tazim. Hürmetle anmak. İhtiram etmek.

dahi birbirinden mahcûb olarak arak-ı hiddet ve hamiyyetleri galeyana geldi ve iş bu râddeye geldikden sonra artık Ponaparte ile uyuşmaları kâbil degildi.

Bu cihetle hemân Belçika'da bir büyük ordu cem'ine müsâra'at eylediler.

Ponaparte istihsâl-i musâlaha içün bezl itdigi mesâ'înin müntic-i merâm olmayacağını anladı ve kemâl-i germiyyet ile tedârükât-ı seferiyyeye kıyâm eyledi.

Fransızları şevk ve gayrete getürmek içün serbestiyyet-i kâmile va'd idüb bu ise imparatorluk tarafdârânının işlerine elvirmedigi cihetle anlara mûcib-i nefret oldı. Cumhûriyyet tarafdârânı dahi anın sözine emniyyet ve i'timâd itmediklerinden ba'zı vilâyâtda tefrîka hâlâtı görüldi.

Çünki emniyyet dinilan şey vaktiyle kazanılur ve münselib olur ise i'âdesi güç olur.

Beyt

Ez-renciş ile kâbil-i tekdîr olur ammâ * Çok su götürür çeşme-i safvet durulunca

Ponaparte ise vaktiyle halkı çok aldatdı âlemin emniyyetini selb itdi. Şimdi başı dara geldigi gibi bol bol va'dler virdi ise de halk ana i'timâd eylemedi ve Fransızlarda evvelki hâhiş[1] ve gayret-i fedâkârane görülmedi. O da esbâb-ı seferiyyeyi tâm dil-hâhı üzre ikmâle muvaffak olamadı. Binâ'en-aleyh kuvve-i askeriyyesi hadd-i kifâyede degil idi ve neferâtı cesûr ve gayûr ise de ümerâ ve zâbitânı hep ihtiyâr ve cengden usanmış fütûr getürmüş âdemler idi. Ve kendüsi dahi bu esnâda münharifü'l-mizâc idi.

Bununla berâber Ponaparte bütün âleme karşu mukâbele ve müdâfa'a itmek üzre ordusıyla Belçika tarafına gitdi. O tarafda bulunan İngiliz Ceneral Dük De Velinkton ile Prusya Cenerali Blüher ma'iyyetindeki orduların mecmû'ı iki yüz otuz bine bâliğ oldığı hâlde Ponaparte'nin ordusı yüz yirmi bin râddesinde idi. Vaterlo[2] nâm mevki'de iki (s.179) ordu karşu karşuya geldikde Fransa ordusundan kral tarafdârı olan Ceneral Burmon ile bir takım zâbitler düvel-i müttefika ordusı tarafına geçdi.

Haziran'ın on beşinde muhârebeye tutuşuldı. Ponaparte Dük De Velinkton ordusıyla Blüher ordusunı tefrîk zımnında ikisinin arasına girdi. Ve hemân Blüher üzerine hücûm ile anın ordusunı târ u mâr[3] itdi. Almanlardan pek çok telefât vukû' buldı. Fakat Haziran'ın on sekizinde vâki' olan muhârebe-i azîmede Ponaparte'nin ordusı külliyyen münhezim ve perîşân oldı.

Ponaparte bu hezîmetin Fransaca kendü aleyhinde hâsıl idecegi sû'-i te'sîrâtı izâle içün Paris'e avdet itdi. Vükelâ ve sâ'ir erkân-ı devlet anın hakkında tarafdârlık gösterdiler ise de meclis-i umûmî â'zâsı muhâlif olmağla Ponaparte yine imparatorlukdan isti'fâya mecbûr olarak hiç olmaz ise oğlı Fransa tahtına iclâs[4] olunur ümîdiyle İngilizlere dehâlet ve iltiçâ eyledi.

1 Hâhiş: İstek, arzu, isteyiş.
2 Vaterlo: Waterloo, Valon Brabant, Belçika.
3 Târ u mâr: Karmakarışık; dağınık; perişan.
4 İclâs: Oturtma, oturtulma.

Düvel-i müttefika ise anın nâmını devâvîn-i resmiyyeden terkîm itmek azm ve cezminde olub İngilizler dahi anın Avrupa kıt'asında bulunmasını câ'iz görmediklerinden Ağustos'un dördünde Pleymut[1] Limanı'ndan bir sefîneye irkâben Sent Elen Cezîresi'ne nefy ve teb'îd eylediler. Ponaparte Teşrîn-i Evvel'in on beşinde cezîre-i mezbûreye vusûl bulmuş ve âhir-i ömrine dek orada kalmışdır. Bu def'a ki imparatorluğı yüz günden ibâret olmağla yüz günlük devlet deyü ma'rûf olmuşdur.

Vaterlo muzafferiyetinden dolayı Dük De Velinkton'un şân ve şöhreti dû-bâlâ[2] olarak metbû'ı olan İngiltere Devleti tarafından kendüsine mareşallik rütbesi virilmişdir. Gelelim Viyana Kongresi'nin hâline.

Kongre fesh olunmadıysa da Ponaparte'nin Fransa'ya geldigi haberi sâ'îkâ' gibi irişüb kongreyi lerze-nâk itmiş ve araya haylûlet iden harekât-ı askeriyye kongrenin esâs-ı müzâkerâtını yerinden oynatmış idi.

Bunun üzerine hemân Almanya hükümdârânı bi'l-ittifâk her biri müstakill ve Avusturya İmparatorı ve Prusya Kralı dahi dâhil olmak üzre bir ittihâd kânûnı yapub Hükûmât-ı Müctemi'a-i Almanya unvânıyla birleşdiler. Ve ale'l-umûm Almanya mesâlihini rü'yet itmek üzre Frankfurt şehrinde Almanya hükümdârânı sefîrlerinden mürekkeb bir meclis teşkîl itdiler. Bu usûl pek çok seneler pây-dâr olmuşdur.

(**s.180**) Kongre müzâkerâtma devâm idüb ancak Taleyran'ın nazariyyâtına evvelki gibi ehemmiyyet virilmez ve dîger taraflardan dahi o kadar su'ûbet gösterilmez oldı.

Leh'in merkez-i hükûmeti olan Varşavya Dükalığı'na tâbi' Galiçya eyâletinin kâmilen Avusturya Devleti'ne ilhâkına ve bu eyâlet ile öteden berü Varşavya'ya rakîb olan Krakoy[3] beldesinin ta'yîn-i hudûdına ve Varşavya Dükalığı'ndan bâkî yerlerin Rusyalu yedinde kalmasına ve Rusya İmparatorı'nın kendü unvânlarına Leh Kralı unvânını ilâve itmesine dâ'ir işbu 1815 sene-i Mîlâdiyye'si Mayıs-ı Efrencî'simin üçünci güni Rusya ve Avusturya devletleri beyninde bir mu'âhedenâme imzâ olundı. Yine ol gün Rusya ve Prusya devletleri beyninde dahi Prusya'ya ilhâk olunan Leh memâlikinin ta'yîn-i hudûdına dâ'ir bir mu'âhedenâme imzâ kılındı. Ve yine ol gün Rusya ve Avusturya ve Prusya devletlerinin himâye-i müşterekeleri tahtında Krakoy beldesinin bir hükûmet-i müstakille olmasına dâ'ir düvel-i selâse beyninde bir üçünci mu'âhedenâme imzâ idildi.

Bî-çâre Leh Devleti mükerreren uğradığı sademât-ı mukâseme[4] ile münhedim olarak enkâzından bu kerre böyle cumhûriyyet tarzında gayr-ı mahsûs bir hükûmet peydâ oldı. Ve bu vechile Varşavya mübâhasesi hitâm buldı.

Ve ber-vech-i bâlâ Saksonya Kralı Saksonya'dan Prusya'ya ilhâk olunacak memâlikin keff-i yed senedini i'tâdan imtinâ' itmekle sened virinedikce kendüsine kalacak yerlere mutasarrıf olamayacağı kat'iyyen kendüsine bildirilmiş idügüne ve daha imâd iderse bütün bütün mahrûm kalacağını derk ve iz'ân eyledigine mebnî o dahi yola yatdı ve murahhasları Mayıs'ın on sekizinde keff-i yed senedini imzâ itdi bu sûretle Saksonya münâza'ası dahi

1 Pleymut: Plymouth, South-West, Birleşik Krallık.
2 Dû-bâlâ: İki kat.
3 Krakoy: Krakow, Polonya.
4 Sademât-ı mukâseme: Paylaşılma belası, darbesi.

bitdi.

Prusya ve Hanovere devletleri beyninde dahi ba'zı memâlikin istibdâlıne dâ'ir Mayıs'ın yirmi dokuzuncı güni bir mu'âhede yapıldı. Bu mu'âhede mûcebince Alb Nehri'nin sağ yakasında kâ'in Lavanburg Dükalığı'nın[1] Nohu nâm bır kıt'ası istisnâ olunarak bâkîsi Prusya'ya ilhâk olunmağla işbu Nohu kıt'ası Danimarka'ya virilmek üzre ber-vech-i bâlâ İsvec ve Danimarka devletleri beyninde münâza'un-fîh olan ve Danimarka'ya ittisâli olmayan Pomerani eyâletiyle Doçan Cezîresi'nin dahi Prusya'ya ilhâkına düvel-i hamse encümeninde karâr virildi.

Viyana Kongresi'nde bir vaktden berü mevzû'-ı bahs olan teşrîfât-ı düveliyye hakkında dahi evvelâ düvel-i hamse encümeninde yapılan karârnâme düvel-i semâniyye meclisinde te'yîd ve tesbît olundukdan sonra Haziran'ın dokuzunda kongrenin mazbata-i umûmiyyesine derc olundı. Bu karârnâmede süferâ[2] üç smıfa taksîm olunub biri büyük ilçelerdir ki devletleri tarafından (**s.181**) vekîl-i mutlak unvânını hâ'iz olurlar Papa'nın ilçileri dahi bu râddede i'tibâr kılındı. Sınıf-ı sânî orta ilçiler ve bir devlet nezdinde ikâmete me'mûr olanlardır. Sunûf-ı sâlis bir devletin hâriciyye nâzırları nezdinde ikâmete me'mûr bulunanlardır. Sunûf-ı selâseden her biri nezdinde mukîm oldığı devlete vürûdunı resmen beyân itdigi târîhe göre her birinin kendüsinden sonraki hem-sunûfına takaddüm itmesi ve devletler beyninde karâbet yâhûd râbıta-i meveddet gibi bir husûsiyyetin resm ve rütbeye medhali olmaması husûsları dahi bu karârnâmeye derc olunmuşdur. Ve Viyana Kongresi'nde devletlerin hurûf-ı hecâ üzre isimleri tertîb olunarak sırasıyla vaz'-ı imzâ olunmak usûli câri olmuş ise de bu karârnâmede lede'l-îcâb murahhaslar beyninde kur'a keşîde olunarak ana göre vaz' olunması münderic bulunmuşdur. El-hâsıl müddet-i yesîre zarfında kongre işlerine karâr virildi. Avrupa haritası yeniden yapıldı Prusyalu yine birinci devletler sırasına geçdi Avusturya Lehistân'dan Galiçya eyâletini kurtarub İtalya cihetinden dahi haylî tevessu' itdi İngilterelü sâyesinde Felemenk Devleti yeniden ihyâ olundığı gibi Sardunya Devleti dahi meydâna çıkdı ve İsviçre ve Napoli ve Siçilya işleri tesviyye-pezîr oldı ve İngiltere Devleti'nin nüfûzı artub taşarak aktâr-ı âlemde su gibi cereyân ider oldı.

Avrupa'da böyle azîm mücâdele ve muhârebeler vukû' buldığı esnâda vükelâ-yı Devlet-i Aliyye umûr-ı hâriciyyeye çendân atf-ı nazar-ı dikkat itmeyüb arkalarını Avrupa'ya çevirmişler ve Avrupa'da zuhûra gelan vukû'âta kulak asmazlar idi. Me'mûrîn-i devletden bu misillü havâdise merâk idenler dahi ol vakt elsine-i ecnebiyyeye âşinâ olan Fenarlu beglerden ahz-ı ma'lûmât iderlerdi. Yâ biz ol vakt ne gibi işlerle uğraşur idik şimdi oralarını beyân idelim.

Vekâyi'-i Dâhiliyye

Bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin himmeti münhasıran mütegallibe gürûhunun imhâsına ve müte'ayyinân ve müteneffizânın kesr-i nüfûzlarına masrûf[3] idi. Ve taşralarda bulunan

1 Lavanburg Dükalığı: Lauenburg Dükalığı, Almanya'nın kuzeyinde Schleswig-Holstein eyaleti.
2 Süferâ: Sefirler, elçiler.
3 Masruf: Sarf olunmuş, harcedilmiş.

mütegallibe gürûhunı te'dîb ile fukarâyı anların zulm ve ta'addîlerinden tahlîs içün vülât ve mutasarrıfîne nüfûz-ı tâm virilmişken ber-vefk-i dil-hâh-ı âlî îfâ-yı vazîfeye gayret itmekdiklerinden işbu iki yüz otuz senesi Safer'inin evâsıtında vüzerâ ve mîr-i mîrânlara tehdîdi hâvî fermânlar yazıldı. İstanbul'da dahi yeniçeri ser-keşlerinin emr-i te'dîbine i'tinâ olunarak yeniçeri ağası arasıra yeniçeri fesâd-pîşelerini birer vesîle ile i'dâm eylemekde idi.

Fakat bu bâbda usûl-i muttaride[1] olmayub her dürlü cezâlar me'mûrînin efkâr-ı hod-serânesine (**s.182**) göre icrâ olunageldiginden pek çok sû'-i isti'mâlât vukû'a gelür ve nice âdemler bir küçük cürm içün i'dâm gibi ağır cezâlara dûçâr ve niceleri dahi bilâ-cürm mazlûm ve mağdûr olur idi. Ol vakt mütegallibe içünde i'dâma müstahıkk olanlar var idi lâkin arada nice ehl-i ırz âdemler dahi bi-gayrı hakkın i'dâm idilür idi.

Hâlbuki cezâ eger kavânîn-i adliyyeye ve usûl-i muhâkemeye tatbîkan icrâ olunur ise âmmeye ibret olarak halkın kesb-i edeb ve terbiyyesine bâdî olur. Ammâ böyle hod-serâne icrâ olunan cezâlar nice ehl-i ırz âdemlerin dahi hiddet ile gemi azıya alub da dâ'ire-i ırz ve edebden çıkmasını mü'eddî olur.

Binâ'en alâ-zâlik ol vakt taşralarda haklı haksız âdemler öldirülmekde oldığından mütehayyizândan ba'zıları münselibü'l-emniyye[2] olarak mücerred cânının muhâfazası içün dâ'ire-i itâ'atdan çıkarlar idi.

İşte bu kâbilden olarak bu esnâda İstanbul'da dahi bir ihtilâl zuhûr itmişdir.

Şöyle ki: Yeniçeri ağası mukaddemâ birkaç yeniçeri ustalarını i'dâm eyledigi gibi işbu otuz senesi Rebî'ü'l-evvel'i gurresinde dahi yeniçeri ustalarından üç kimesneyi kaldırub boğmak niyyetiyle zindâna göndermiş idi. Hâlbuki dîger usta ve karakullukcı takımı akdemce anlar ile yeniçeri ağasının aleyhinde meşveret eylemiş olduklarına mebnî refîklerinin zindâna gönderilmesinden nevbet kendülerine gelecegini tasavvur ile meslûbü'l-emniyye olarak Yeniçeri Ağası Seyyid Mehmed Efendi aleyhine akd-i ittifâk itmişler ve Cum'a güni ihtilâle hâzırlanmışlar idi yeniçeri ağası selâmlık avdetinde sandâla râkiben Yemiş İskelesi tarafına güzâr itdikde on beş kadar usta ve bir takım karakullukcılar ba'zı eşkıyâyı istishâb ile cümlesi meşhûr Hüseyîn Usta'nın taht-ı kumandasında oldukları hâlde yeniçeri ağasının yanına varub mahbûsların tahliyye-i sebîlini musırrâne taleb itdiklerinde ağa cesûr bir adam olmağla (Bre yolsuzlar erkânsızlar ibâdullâhın emniyyet ve selâmeti içün o makuleleri fermân ile katl iderim siz ne dimek istersiniz yine alenen zorbalık mı ideceksiniz) deyü tekdîr itmesi üzerine zorbalar yeniçeri ağasının yakasından tutub ve çekerek önlerine katub Ağakapusı'na doğrı götürmekde oldukları hâlde bir takımı dahi zindândaki mahbûsları çıkarmışlardır. Keyfiyyet sadr-ı â'zamın mesmû'ı oldukda bu hareketden fârig[3] olmaları içün zorbalara haber göndermekle anlar dahi hemân yeniçeri ağasının azlini taleb ve teklîf itmeleri üzerine sadr-ı â'zam derhâl Tophâne Ocağına irsâl-i peyâm ile zorbaların te'dîbi zımnında Ağakapusı'nı basmağa azîmet eylemiş ise de (**s.183**) ricâl-i devletden ba'zıları te'hîr itdirmişlerdir. Keyfiyyet taraf-ı pâdişâhîye mün'akis oldukda böyle bir takım erâzilin zorıyla zâbit azli câ'iz olmaz bu misillü harekât-ı şenî'aya cür'et idenler belâlarını bulur deyü Ağakapusı'na haber göndermişdir. Bu sırada ise eşkıyâdan birisi tabanca ile yeniçeri ağasını

1 Usûl-i muttarid: Muntazaman devam eden. Bir külli kaideye mümasil ve muvafık olan kurallar.
2 Münselibü'l-emniyye: Emniyetsiz, güvenli olmayan.
3 Fârig: Vazgeçmiş, çekilmiş. Rahat, asude. Boş, boş kalmış, işini bitirmiş, işsiz.

i'dâm idivirmişdir. Bunun üzerine bi-hasebi't-tarîk kul kethüdâsı yeniçeri ağası olmuşdur.

Vak'a-nüvîs Şânî-zâde Efendi bu vak'ayı ahkâm-ı nücûmiyye[1] âsârından olmak üzre tahrîr itmişdir. Şöyle ki: Bin iki yüz yirmi dokuz senesi Rebî'ü'l-evvel'inin yirmi dokuzuncı isneyn güni tulû'-ı âftâbdan bir sâ'at yirmi dört dakîka mürûrunda vukû' bulan tahvîl-i şems zâ'içesi evzâ'ında veted-i tâli' burc-ı sevrin[2] beş derecesi vâki' olub sâhib-i veted-i sâbık bulunan Merîh burc-ı vebâli olan tâli'de veted-i âşir-i cedy'in on dokuzuncı derecesi olub veted-i mezbûrun sâhibi Zuhal ma'a'z-zeneb olarak burc-ı mezkûrun sekiz derecesinde bulunmağla derece-i kamerî hesâbınca derece-i âşir ile Zuhal ve zeneb beynindeki kavs-i tesyîr takrîben on bir derece kadar bulundığından ve husûsan ol esnâda âşir-i kıyâm dahi mevzi'-i Merîh-i aslînın terbî'ine resîde ve tâli'-i sâl-kırânm tesyîr-i derece-i âşiri dahi mukâbele-i Zuhal asla resîde oldığından bâ-kudret-i Hazret-i Sübhân vakt-i tahvîl-i mezkûrdan on bir mâh güzerânında işbu yeniçeri ağası vak'asının zuhûr eyledigi bast ü beyan[3] olunmuşdur. Şânî-zâde Efendi bir tabîb-i hâzık idi lisânımızda ibtidâ ıstılâhât-ı tıbbiyyeyi vaz' ve te'sîs iden odur ve ol esnâda ilm-i tıbb ve teşrîhden pek güzel kitâblar te'lîf itmekde idi öyle hikmet-i tabî'iyyede mütebahhir olan zâtlar çendân ahkâm-ı nücûmiyye ile meşgûl olmazlar ise de asrının kibârından ahkâm-ı nücûma merâklı çok zevât bulundığından o dahi târîhinde bu misillü bahislere ta'arruz eylemişdir. Vak'a-i mezkûrede Sadr-ı â'zam Hûrşîd Paşa te'dîb-i eşkıyâya teşmîr-i sâkk-ı ihtimâm itmiş iken Şeyhü'l-islâm Dürrî-zâde Abdullâh Efendi de eser-i gayret olacak bir hareket görülmemiş oldığına binâ'en Rebî'ü'l-âhir'in onuncı Çehârşenbe güni azl ile arpalığı olan Mağnisa'ya nefy olunmuşdur. Ancak ol gün nev-rûz-ı sultânî oldığı hâlde

Beyt

Zulmet-i gammla seçilmez giceden gündüzi * Böyle eyyâm-ı gammın böyle olur nev-rûzı

fehvâsınca[4] kar yağub şiddetlü furtına olmağla ol gün Abdullâh Efendi Üsküdar'a mürûr idemeyüb bi'z-zarûre Fındıklı'da akrabâsından birinin hânesinde beytûtet iderek ferdâsı (**s.184**) karşuya mürûr ile menfâsına gitmişdir. Ve anın yerine sadâret-i Anadolı pâyelülerinden Çelebi-zâde hafîdi Seyyid Mehmed Zeynelâbidîn Şeyhü'l-islâm olmuşdur.

Zeynelâbidîn Efendi Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden oldığı hâlde yirmi üç senesi Şevval'inde Dürrî-zâde Abdullâh Efendi Şeyhü'l-islâm oldukda münhall olan nekâbet-i eşrâf mesnedi kendüsine tevcîh buyurulmuş idi. Abdullâh Efendi sâniyyen Şeyhü'l-islâm oldukda Zeynelâbidîn Efendi mu'tâdı olan meclis-ârâlık vâdîsinde Abdullâh Efendi hakkında zebân-dirâzlik itmekle Abdullâh Efendi işidüb dil-gîr olarak anı nekâbetden azl itdi o dahi Şânî-zâde'nin tahrîrine göre ba'zı ashâb-ı enfâz-ı müteberrikeden me'zûn oldığı rukye-hânlık[5] mülâbesesiyle ve hoş-gû ve meclis-ârâ bir zât olmasıyla Enderûn-ı Hümâyûna intisâb iderek yirmi dokuz senesi Muharrem'inde İstanbul pâyesi ve sene-i merkûme Şevval'inde Anadolı sadâreti pâyesi aldı ve önünde sudûr-ı izâmdan pek mütehayyiz zâtlar oldığı hâlde bu kerre

1 Ahkâm-ı nücûmiyye: Yıldızlarla ilgili hükümler.
2 Burc-ı sevr: Boğa burcu.
3 Bast ü beyan: Açığa vurma, açıklama, ortaya koyma.
4 Fehvâ: Uyarınca, sözü gereğince.
5 Rukye-hân: Efsuncu, üfürükçü.

Abdullâh Efendi'nin mezkûr vak'a-i ihtilâliyye üzerine infisâlinde min gayr-i me'mûl[1] Şeyhü'l-islâm oldı.

Ol vak'ada Hûrşîd Paşa'dan ber-vech-i bâlâ eser-i gayret görülmüş ise de müsmir[2] olmadığı cihetle sadâretin vak'[3] ve haysiyyeti zâ'il oldığından o dahi Şânî-zâde Târîhi'nde tahrîr olundığı üzre Rebî'ü'l-âhir'in on sekizinci güni azl ile uhdesine Bosna eyaleti tevcîh buyurulmuş ve Şıkk-ı Evvel Defterdârı Mehmed Emîn Ra'ûf Beg nâ'il-i vezâret ve Sadâret olmuşdur.

Meşîhat ve Sadâret tebeddüllerinin sebebleri Şânî-zâde Târîhi'nde minvâl-i meşrûh üzre muharrerdir. Lâkin siyâk ve sibâk-ı ahvâlden ve Hâlet Efendi ile Berberbaşı Alî Ağa beyninde cereyân iden muhâbere-i hafiyye tezkirelerinden anlaşıldığı üzre sırr ve hikmeti bu olmak gerekdir ki Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri Yeniçeri Ocağının ref' ve ilgâsını yirmi yedi târîhinde Hâlet Efendi'ye teklîf idüb o dahi muvâfık görünmüş ise de kalben muhâlif olarak dürlü te'allülât[4] ile imrâr-ı evkât ve dürlü desîseler ile zât-ı şâhâneyi aldadub avudarak bu işi dûçâr-ı te'ehhürât itmekde idi. Çünki Hâlet Efendi nehhâb ve vehhâb bir âdem olub nüfûz ve ikbâli sâyesinde her tarafdan celb eyledigi mebâliğ-i lâ-tuhsâyı yeniçeriler içünde söz sahibi olanlara bahş-i kalenderî tarzında bezl iderek anların vâsıtasıyla Enderûn ve Bîrûnda her istedigini yüridürdi târ ü pûd-ı nesîc-i ikbâli böyle bir destgâh-ı şeytanete[5] merbût oldığına mebnî bu destgâhın bozulmasından tehâşî eylerdi ve yeniçeri bahsini yed-i vâhid idüb ana âharın mahrem idilmesini istemezdi. Hünkâr ise bu işi pek merak itdiginden emniyyet itdigi zevâta bunı açub söyleşürdi.

(s.185) İşte bu sûretle Hûrşîd Paşa'ya keşf-i râz[6] idüb o dahi muvâfakat itmiş ve zikr olunan vak'ada topcı ve humbaracı asâkirini alub da Ağakapusı'nı basmak derecesine kadar gitmiş idi. Hâlbuki anın bu tavrı Hâlet Efendi'nin dolâb-ı desîse-me'abına elvirmediginden anı def' ile berâber ol vak'ada nüfûzına halel geldiginden bahisle anı azl itdirdigi gibi Dürrî-zâde'nin vak'a-i mezkûrede sükût ile zımnen Hûrşîd Paşa'yı tasdîk eylemesinden dolayı Hâlet Efendi ana gücenüb kaziyyeyi[7] aks ile eser-i hamiyyet göstermediginden bahisle anı dahi azl itdirmişdir. İşte Hâlet Efendi dâ'imâ böyle içi dışına uymaz mu'âmelât-ı safsata-kârâne ile devleti yed-i istiklâline alub istedigi gibi kullanur ve zamân dahi âdet oldığı üzre ana muvakkaten müsâ'id olur idi. Ve vak'a-i sâlifede re'îs olan Hüseyîn Usta bu esnâda nâm-dâr oldığı hâlde Silâhdâr-ı Şehr-yârî Alî Beg'e kesb-i münâsebet itmek dâ'iyyesinde bulundığı hiss olunmağla Hâlet Efendi Alî Beg'in dahi aleyhine düşmüşdür. Rebî'ü'l-âhir'in on dokuzuncı güni Sultân Osmân'ın vukû'-ı vefâtı mûcib-i hüzn ve elem oldı. Müte'âkiben hıtta-i Yemen'de vâki' Ukayle nâm kal'anın Vehhâbîler yedinden nez' olundığı haber-i meserret-eseri Mısır vâlîsi tarafından vârid olarak bu hüzn ve elemi ta'dîl eylemişdir.

İşte bu esnâda Napolyon Ponaparte'nin ber-vech-i bâlâ menfâsı olan Elba Adası'ndan

1 Gayr-i me'mûl: Umulmadık, beklenmedik.
2 Müsmir: Netîce veren, netîceli. Faydalı, verimli.
3 Vak': Vakar, ağırbaşlılık, temkin.
4 Te'allülât: Vesile ve bahane arama. Bir işten kaçınma.
5 Destgâh-ı şeytanet: Şeytani, şeytanca tezgah.
6 Keşf-râz: Öğrenme.
7 Kaziyye: İş, husus, madde, mesele; dâva.

firâr ile bağteten varub Fransa'yı zabt eyledigi ve düvel-i müttefikanın tekrâr Fransa üzerine sevk-i askere mecbûr oldukları haberleri âleme yeniden heyecân ve halecân[1] virmekde oldığı hâlde Devlet-i Aliyye bî-taraf oldığına mebnî mücerred ahvâl-i dâhiliyyesiyle meşgûl idi.

Kastamonı Mutasarrıfı İpsalalı Ahmed Paşa ve Hüdâvendigâr ve Eskişehir sancakları mutasarrıfı Mustafâ Paşa ile Bolı ve Virânşehir sancakları mutasarrıfı Zaralı-zâde Lütfullâh Paşa'nın ahâlîye zulm ve ta'addîleri ziyâde oldığından haklarında şikâyât-ı mütevâliyye vukû' bulmağla hilâl-i Receb'de üçünün dahi vezâretleri ref' ve emvâl ve eşyâları müsâdere olunarak Ahmed Paşa Limni'ye ve Mustafâ Paşa Midillü'ye ve Lütfullâh Paşa Rodos'a nefy olundılar.

Mütegallibe gürûhundan ma'dûd olan Kütahya Mütesellimi Hâcı Mollâ'nın i'dâmına dahi bu esnâda fermân-ı âlî ısdâr buyuruldı. Sene-i sâbıka evâhirinde esîr olan Tâmî nâm Emîr-i Asîr cânib-i Yemen'den Mısır'a gönderilerek Cumâde'l-ûlâ'da Mısır'a gelüb oradan dahı İstanbul'a gönderilmekle vusûlünde Alây Köşki önünde emsâli vechile boynı uruldı. Receb'in yirmi sekizinci güni Şeh-zâde Sultân Ahmed'in vefâtıyla zât-ı şâhâne mütekeddirü'l-hâtır oldı. Dersa'âdet'de arabaya binmek Şeyhü'l-islâm ile sudûr-ı izâma mahsûs olub vüzerâ (s.186) ve ricâl-i devlet ile teb'a-i gayr-i müslimeden dahi me'zûn olanlar ata binerler ve sâ'ir me'mûrîn hep yayan gezerler idi. Hattâ kalem zâbitânı bile mahall-i me'mûriyyetlerine at ile gidüb gelmege me'zûn degiller idi. Bir vaktden berü bu misillü kavâ'id-i kadîmeye ri'âyet idilmez olub hattâ teb'a-i gayr-i müslimeden ba'zıları me'zûn olmadıkları hâlde müzeyyen atlar ile seyir yerlerinde görilür oldı. Bu ise âdât-ı me'lûfeye mugâyir olmağla enzâr-ı nâsda çirkin görüldiginden nâşî teb'a-i gayr-ı müslimeden me'zûn olanlar ile pîr ve alîl olarak izin tezkiresi ahz idenlerden mâ'adâsının ata binmeleri evâ'il-i Şa'bân'da yasağ idildi.

Şevvâl'in beşinde ber-mu'tâd icrâ olunan tevcîhâtda Mehmed Sa'îd Hâlet Efendi'ye nişâncılık mansıbı tevcîh buynruldı. Hakîkat-i hâlde ise bu adam ber-vech-i bâlâ müsteşâr-ı saltanat olub hep mesâlih-i mühimme anın hafiyyen[2] vâki' olan arz ve ihtârı üzerine icrâ olunurdı. Ve anın re'yine münâfî olan arzlar yürimezdi. Ve hakîkat-i hâlde hall ve akd-i umûr anın elinde oldığı hâlde uhdesinde resmen böyle masûnü'l-gâ'ile bir mansıb bulunurdı.

Nişâncı pâyesiyle sâbıkâ Anadolı muhâsebecisi olub hâlâ Sofya nâzırı bulunan Seyyid Alî Celâleddîn Efendi'ye mâh-ı Zi'l-hicce'nin on dokuzuncı güni rütbe-i vezâretle Niş muhâfızlığı tevcîh olundı.

Ruscuk Kal'ası Binâ Emîni Nu'mân Beg îfâ-yı vazîfede tekâsül ve tesâmüh[3] eylediginden bu esnâda Limni Cezîresi'ne nefy ile binâ emâneti mîr-i mîrândan Ruscuk Mütesellimi Mehmed Paşa'ya ihâle kılındı.

Ahyolı[4] kazâsında ser-keşâne hareket iden birkaç kişi dahi bu sırada i'dâm olunmuşlardır. Esbak kassâbbaşı hâcegândan Mehmed Emîn Efendi'nin eşhâs-ı merkûme ile muhâberesi oldığına mebnî o dahi Limni Cezîresi'ne nefy olunmuşdur.

Ol vakt hafîf cürmlerden dolayı ağır cezâlar icrâ idilmek ve haklı haksız vesîleler

1 Halecân: Çarpıntı, titreme, yürek çarpıntısı.
2 Hafiyyen: Gizliden, gizlice, saklı olarak, aşikâr olmayarak.
3 Tesâmüh: Müsamaha etme, hoş görme, hoşgörü. Dikkatsiz, kayıtsız davranma.
4 Ahyolı: Pomorie, Burgaz, Bulgaristan.

ile adam öldirülmek gibi mu'âmelât-ı hod-serâne ekseriya sâlifü'z-zikr Hâlet Efendi'nin ihtirâtıyla vukû'a gelürmüş. Dirler ki Hâlet Efendi zâten seffâk[1] ve gaddâr bir adam oldukdan başka Fransa Cumhûriyyeti esnâsında yevmiyye binlerce bî-günâh âdemler i'dâm olunmakda ve Paris'in zukâkları al kana boyanmakda iken sefâretle orada bulunarak kanıkmış oldığından cüz'î bahâneler ile adam öldürmek kendüsine tabî'at-i sâniyye olmağla dâ'imâ Saltanat-ı Seniyye'yi böyle sevk ve teşvîk eylerdi. Hâlhuki Rusya muhârebesinde pek çok ehl-i İslâm telef oldukdan başka muhârebât-ı dâhiliyye ile dahi pek çok zâyi'ât vukû'a gelmekde ve bir tarafdan (**s.187**) dahi böyle bahâneler ile haklı haksız âdemler öldirülmekde olmağla unsur-ı İslâm'a za'f gelmekde idi. Fi'l-vâki' nizâm-ı âlem içün âdem öldirilür lâkin bâlâda beyân olundığı üzre esbâb-ı hakîkiyye-i sâbite üzerine icrâ olunmak lâzım gelür ve illâ mûcib-i mazarrat[2] olur. Binâ'en-aleyh ol vakt evvel be-evvel adl ve hakkâniyet yolını iltizâm[3] eylemek lâzım gelür iken bi-hasebi'l-hâl ol bâbda henûz bir kâ'ide-i sâlime ittihâz olunamamışdı. Zamân ise dâ'imâ bunı ihtâr ve tavsiyye itmekde idi.

Ve egerçi (et-tahliyetu ba'de't-tahliyeti)[4] kâ'idesince i'mâr olunacak arâzîyi ibtidâ dikenlerden tathîr eylemek lâzım gelüb Devlet-i Aliyye dahi ol vakt memâlikini hârr ve hass-ı eşrârdan tathîr ile meşgûl idi lâkin kavâ'id-i adliyyeye tevfîk hareket itmek ve bir de her ne kadar meşâgil-i dâhiliyyesi ziyâde olsa dahi gözmi açub da memâlik-i ecnebiyyeye atf-ı nazar-ı intibâh ile âlemin ne yol aldığını ve devletin ne dürlü teşebbüsâta mecbûr oldığını görüb gözetmek lâzıme-i hâlden idi bunlara ehemmiyyet virilmediginden pek çok hamyâzeler[5] çekilmiş ve büyük zararlar görülmüşdür. Nitekim zîrde beyân olunacak vekâyi'in mütâla'asmdan ma'lûm olur.

Ez-cümle mütegallibe gürûhundan Ada Kal'ası Muhâfızı Receb Ağa akdemce Rûmili yakasında ya'nî Sırpistân tarafında bulunarak avdetinde bâ-hatt-ı hümâyûn i'dâm olundukdan sonra ol vakt cârî olan usûl-i müsâdere iktizâsınca muhallefâtının zabtına kapucıbaşılarından Şehsüvâr-zâde Dervîş Beg me'mûr kılınmış ve Ada Kal'ası muhâfızlığı kapucıbaşılardan Şinik[li]oğlı Mustafâ Paşa-zâde Dervîş Beg'e ihâle olunınuş idi. Receb Ağa ise fi'l-asl başıbozuk ser-gerdelerinden olub Âdem ve Bekir ve Sâlih nâm üç birâderi ve hem-şehrîlerinden bir haylî cesûr teb'ası var idi. Ve Fethü'l-islâm ve havâlisi dahi anın zîr-i zabtında idi. Kendüsi ber-vech-i bâlâ i'dâm ile muhallefâtının dahi müsâderesine kıyâm olundukda birâderleri tarîk-i isyâna sülûk ile kal'aları ve muhallefâtı teslîmden imtinâ' ve Eflâk yakasına asker geçürüb Krayova'yı[6] zabt ile Eflâk re'âyâsının zahîrelerini cebren ahz itmege başlamışlar. Binâ'en-aleyh Fethü'l-islâm Kal'asıyla sâ'ir ellerinde bulunan mahallerin kuvve-i cebriyye ile zabtı ve Ada Kal'a sı'nın hasr ve tazyîki içün muhâfız-ı mûmâ-ileyh Dervîş Beg ma'iyyetine münâsib mahallerden asâkir-i vâfiyye tertîb idilmiş ve kapucıbaşılardan Berkofcalı Yûsuf Ağa dahi askeriyle bi'n-nefs Krayova ve Fethü'l-islâm taraflarının zabtına me'mûr kılınub usâtın emr-i tazyiki içün Vidin Muhâfızı Alî Paşa ile Eflâk voyvodasına dahi işbu iki yüz otuz senesi Safer'inde fermânlar yazılmış idi. Âdem Ağa

1 Seffâk: Kan döken, kan dökücü.
2 Mazarrat: Zararlar, ziyanlar.
3 İltizâm: Kayırma, bir tarafı tutma.
4 "Tahliye sonrası temizlik."
5 Hamyâze: Esnek, elâstik, esneme; Kötü hareket, fenâ iş.
6 Krayova: Craiova, Dolv Bölgesi, Romanya.

ise dîger birâderleriyle birlikde kal'ada tahassun ile harekât-ı bâgiyâneye devâm ve ısrâr itmekle iş uzayub bir mühimm mes'ele şekline girdi.
(**s.188**)

(Vekâyi'-i Sene 1231)

Nihâyet Sırpistân'a me'mûr olan Tırhala Mutasarrıfı Tepedelenli-zâde Veliyyüddîn Paşa memerri[1] olan Fethü'l-islâm'a uğradıkda Âdem Ağa ana mürâca'at itmekle o dahi re'y ve emân virerek anın birâderi Bekir Ağa'yı yanına celb ile lede'l-istintâk kendüsinin Belgrad'da iştirâ eylemiş oldığı mehâzin[2] ve dekâkîn ve akârât-ı sâ'iremin bahâsı olan seksan üç bin sekiz yüz kırk iki guruşun i'tâsıyla emlâk-ı mezkûre cânib-i mîrîden alınarak kat'-ı alâka itdirilmesi ve büyük birâderi Âdem Ağa'nın Fethü'l-islâm mukâta'asından mutasarrıf oldığı rub' hissenin ve küçük birâderi Sâlih Ağa'nın Hezârgrad kazâsındaki mâlikanesinin kemâ fi's-sâbık uhdelerinde ibkâsı yâhûd Âdem Ağa'nın Fethü'l-islâm mukâta'ası hissesi içün mukaddemâ cânib-i mîrîye virdigi akçenin kendüsine reddi veyâhûd âhar tarafdan sekiz bin guruş fâ'izlü münâsib bir mukâta'a ile tebdîli ve Sâlih Ağa'nın Hezârgrad kazâsındaki mukâta'ası hakkında dahi bu sûretlerden birinin icrâsı husûslarını istid'â itmekden nâşî bu şartlar ile Ada Kal'ası Muhâfızı Dervîş Beg on nefer âdemiyle derûn-ı kal'aya alınmak ve üç birâder evlâd ü ıyâlleriyle çıkdıkdan sonra kal'a bilâ-mâni'[3] ve müzâhim[4] Dervîş Beg'e terk olunmak üzre Velî Paşa ile beynler[ind]e mukâvele olundığı Velî Paşa tarafından inhâ ve istîzân olunmağla lede'l-arz bu mukâveleye müsâ'ade-i seniyye erzân buyurılarak ve bi't-tab' zabt-ı muhallefât dâ'iyyesinden dahi vazgeçilerek ber-mûceb-i mukâvele îcâbının icrâsı ve Âdem ve Bekir ve Sâlih ağalara taraf-ı şâhâneden re'y ve amân virilmekle bu husûs içün bir vakitde mes'ûl olmayacaklarının kendülerine ifâdesi işbu otuz bir senesi Zi'l-hicce'si evâhirinde Velî Paşa'ya yazılmış ve şürût-ı mukâvele mûcebince üç birâder Ada Kal'ası'nı tahliyye ve kâffe-i mühimmâtıyla Dervîş Beg'e teslîm eylemiş oldukları müte'âkiben Velî Paşa ve Eflâk voyvodası tarafından arz ve iş'âr olunmağla Velî Paşa'ya ser-â-sere kaplu sevb-i semmûr ve bir kabza mücevher şiş ve Muhâfız Dervîş Beg'e semmûr kürk ve mu'ahharen rütbe-i mîr-i mîrânî ve Berkofcalı Yûsuf Ağa'ya bir sevb erkân semmûr ile bir mücevher bıçak ve Eflâk voyvodasına bir semmûr kürk ile bir re's donanmış at irsâl buyurulmuşdur.

Şimdi bu işin muhâkemesine girişelim. Evvel ne idi ne oldı.

Maktûl Receb Ağa'nın muhallefâtı müsâdere olunacak idi olunamadı.

Olunamadığı pek â'lâ oldı zîrâ bir münâsib iş degil idi.

Pekiyi, ammâ üste virildi çünki müddet-i medîde sevkiyyât-ı askeriyye ile uğraşıldı haylî masraf idildi. (**s.189**) Be'is yok devlete göre böyle ınasârif-i cüz'iyye bahse şâyân değildir fakat bunda nâmûs-ı devlete dokunacak nıa'nevî büyük fenâlık vukû'a geldi zîrâ devlet teb'asından olan iki üç ser-gerdenin elinden kal'asını kurtaramayub anlar ile akd-i mukâveleye mecbûr oldı. Sâ'ir mütegallibeye sû'-i misâl gösterildi.

1 Memerr: Mürur edilecek, geçilecek yer, yol, geçit, cadde, sokak.
2 Mehâzin: Mahzenler. Hazineler. Mal doldurulan yerler.
3 Bilâ-mâni': Özürsüz, engelsiz.
4 Müzâhim: Zahmet, sıkıntı veren; aykırı gelen.

Lede'l-îcâb anlar dahi isyâna müsta'idd[1] oldılar. Umûr-ı siyâsiyyede ric'at-ı kahkariyye[2] pek muzırrdır. Hükümet bir işi güzelce düşünüb de ana göre mübâşeret ve ba'dehu icrââtda dahi müsâra'at itmelidir şürû'da te'ennî-i icrâda ta'cîl lâzımdır dirler (ve şâvirhüm fi'l-emri fe-izâ azemte fe-tevekkel alallâh)[3] nass-ı celîlinde bu dakîkaya işâret-i vâzıha vardır.

Yâ Velî Paşa ile me'mûrîn-i sâ'ire bi'l-ittifâk o ser-gerdelerin üzerine hücûm ve iktihâm itseler anların haklarından gelemezler miydi.

Şübhe yok anlara nefes aldırmazlar idi lâkin nevbet birer birer kendülerine gelecegini bildiklerinden işi o dereceye kadar götürmek istemezlerdi zîrâ ol vakt devletin meslek-i müttehazı mütegallibeyi birbirine kırdırmakdan ibâret olub anlar dahi bunı pek â'lâ göreyorlardı fakat evâmir-i pâdişâhîye itâ'at ile velev ki gönülsüz olsun bir dereceye kadar îfâ-yı vazîfe ye mübâderet iderlerdi. Ve bir de usât-ı Sırpiyye ile cenge giden rü'esâ Sırpistân'ın bir köşesinde mâl ve cânını muhâfaza içün müdâfa'ada bulunan iki üç asâkir-i İslâmiyye ser-gerdelerinin kanlarını dökmegi mahkeme-i vicdâniyyelerinde haksız görürlerdi.

Kaldı ki mukaddemâ Sırpistân kıt'asının pek çok yerlerinde ehl-i İslâm sâkin ve kal'alardaki yamaklar ser-haddâtın muhâfazasına kâdir iken yamaklar üzerine pey-der-pey ordular sevk olunub ehl-i İslâm birbirini kırarak unsur-ı İslâm'a za'f gelmesi üzerine Sırplar isyân ile ehl-i İslâm'ın ekserini ifnâ[4] iderek nihâyet dâ'iyye-i istiklâle düşmüşler idi. İşte anın üzerine Sırpların te'dîbi zımnında ol tarafa asker gönderildigi esnâda maktûl Receb Ağa'nın muhallefâtını müsâdere içün yine o tarafda başkaca bir gâ'ile çıkarmak ve ehl-i İslâm'ı birbirine kırdırmak doğrısı pek yanlış bir hareket idi. Sırpistân vekâyi'ine gelince mukaddemâ isyân üzre bulunan Sırplar arz-ı inkıyâd iderek Belgrad Muhâfızı Süleymân Paşa ve me'mûr-i ma'iyyeti olan mîr-i mîrân ve sâ'ir me'mûrîn ma'rifetleriyle kefâlete rabt olunmuş ve fî-mâ-ba'd tavr-ı ra'iyyete münâfî hareketde bulunmayacaklarına dâ'ir kendülerinden söz alınmış oldığı iki yüz otuz senesi evâ'ilinde Süleymân Paşa tarafından (**s.190**) iş'âr olunmuşdı. Gurre-i Şa'bân'da Rûmili vâlîsinden ve Belgrad ve Niş mutasarrıflarından vârid olan inhâlarda Sırpların tekrâr isyâna kıyâm eyledikleri iş'âr olunmağla hemân Rûmili Vâlîsi Mar'aşlı Alî Paşa bi'l-istiklâl ser'askerlik unvânıyla Niş tarafından ve Bosna Vâlîsi Sadr-ı sâbık Hûrşîd Paşa Bosna cânibinden ve Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Veliyyüddîn Paşa Vidin kolundan hareket itmek üzre me'mûr idilüb ma'iyyetlerine mikdâr-ı kâfî asâkir ve mîr-i mîrân ve â'yân tertîb ve bunları yerlü yerinden tahrîk ve sevk eylemek üzre Mîr-âhûr-ı Evvel-i Şehr-yârî Yenişehirli Zeynelâbidîn Efendi sürici olarak Rûmili cânibine i'zâm olundı. Ve Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde akd olunan Bükreş Musâlahanâmesi'nde Sırplar Devlet-i Aliyye'nin harâc-güzâr[5] re'âyâsı olmak ta'bîri münderic ise de kal'alardaki müstahfız askerleri tarafından Sırplar aleyhine hukûk-ı ra'iyyete münâfî bir vechile zecr[6] ve ta'addî vukû' bulmaması ve Devlet-i Aliyye'nin ba'zı Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'de ve mevâki'-i sâ'irede olan re'âyâsının nâ'il oldukları fevâ'id misillü Sırplara dahi müsâ'ade birle anlara

1 Müsta'idd: Yetenekli, kabiliyetli.
2 Ric'at-i kahkariyye: İntizamsızlık ve başarısızlıkla geri dönme.
3 "Onlara danış. Fakat bir kere karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven)" Âl-i İmrân sûresi 159. âyetten bir kısım.
4 İfnâ: Yoketme, tüketme, yersiz sarfetme.
5 Harâc-güzâr: Haraç verici.
6 Zecr: Menetme, engel olma. Nehyetme. Zorlama, zorla yaptırma. Önleme. Sıkma.

kıyâsen umûr-ı dâhiliyyelerinin kendü taraflarından idâresi ve virgülerinin ber-vech-i maktû' lede't-tahsîs kendü yedlerinden kabz ve tesellümi misillü Sırplunun istid'âlarını Devlet-i Aliyye Sırp tâ'ifesi ile tanzîm eylemesi fıkraları dahi musarrah[1] bulunmuşdur. Bu ahdin iktizâsınca Sırplar bir idâre-i muhtâre kazanmış dimek oldukları hâlde bu idârenin sûret-i teşkîli hakkında ihtilâf vukû'a gelüb Sırplu bunı pek vâsi' bir yolda tefsîr iderek bütün bütün istiklâl dâ'iyyesine düşmüş idi Hükûmet-i Seniyye dahi o derecesini kabûl idemeyordı ve bir fıkra-i ahdiyyenin tefsîri anı imzâ iden devletler murahhaslarına â'id olub bu esnâda ise Rusya İmparatorı Aleksandır Viyana Kongresi'nde cereyân iden mükâlemâta hasr-ı nazar itmekde oldığı hâlde ol vaktin hükmünce yine Devlet-i Aliyye ile bir mübâhase çıkarsa dîger düvel-i Avrupa'ın i'tirâzâtını celb idebilecegi mütâla'asına ve bâlâda iş'âr olundığı üzre Ponaparte'nin Rusya üzerine hücûm idecegi esnâda Devlet-i Aliyye'nin Rusya musâlahasını kabûl itdiginden dolayı Aleksandır Devlet-i Aliyye'den hoşnûd ve müteşekkir oldığına mebnî işbu Sırp işinin bir hüsn-i sûretle tesviyyesini ârzû iderek bu bâbda Devlet-i Aliyye'ye dostâne ihtârât[2] ile iktifâ itmekde idi. Ve mâdâm ki Sırpluların umûr-ı dâhiliyyelerinde muhtâr olmalarına dâ'ir bir fıkra-i ahdiyye vardır anları evvelki gibi taht-ı ra'iyyetde tutmak kâbil olmayub kendülerinin oldukca hoşnûd olacakları sûretde bir nizâma rabt olunmaları lâ-büdd[3] idi. Hâlbuki kal'a yamakları ve Belgrad dayıları Sırplara evvelki gibi mu'âmele itmek (**s.191**) isterdi. Ve ol vakt Devlet-i Aliyye'nin muntazam askeri olmadığından emr-i muhâfazada ekseriya başıbozuk Arnavud askeri kullanılub bunlar ise ahâlîye ta'addîden hâlî olmazlardı. Hâlhuki Süleymân Paşa'nın hûn-rîz[4] bir adam oldığı ve Sırpların isyânına bir sebeb dahi anın zulm ve ta'addîsi idügi şâyi' olub ancak Hûrşîd Paşa müte'allikâtından olmağla azli tarafına gidilmiyordı. Bu kerre Rûmili vâlîsi müşârün-ileyh Alî Paşa'nın Belgrad'a vusûlünde Süleymân Paşa uhdesine Bosna Sancağı ve Hûrşîd Paşa uhdesine Livâ-yı Selanik ve Kavala bi't-tevcîh Belgrad muhâfızlığı ve Semendire sancağı ilhâkan müşârün-ileyh Alî Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur. Alî Paşa Sırpların galeyânını teskine muvaffak olmağla kendüsine işbu bin iki yüz otuz bir senesi Safer'inin evâhirinde ser-â-sere kaplu semmûr kürk gönderildi. Ve Sırpistân kazâlarının her birinden intihâb-ı ahâlî ile ta'yîn ve irsâl olunacak birer kinezin dâ'imâ Belgrad'da muhâfız nezdinde bulunmaları nizâm ittihâz olunarak emr-i âlîsi evâhir-i-i Rebî'ü'l-evvel'de Alî Paşa'ya gönderildi ve Sırpistân'ın idâre-i muhtâresine bu sûretle vaz'-ı esâs idilmiş oldı.

Viyana Kongresi'nde karâr-gîr olan uhûdun ahkâmını tenkîd içün fi'l-asl Felemenk piskoposlarından olub Ponaparte zamânında ba'zı hidemât-ı mühimmede istihdâm olunan Prat nâm kimsenin yazmış oldığı risâleyi Kalimaki-zâde İskerlet Beg hulâsa vechile terceme iderek bu esnâda Bâb-ı Âlî'ye takdîm idüb mündericâtının çoğı temennîyyât[5] ve hayâlât[6] kâbilinden ise de Devlet-i Aliyye hakkında Avrupaca cereyân iden efkâra dâ'ir haylî sözleri hâvî oldığından sûreti zîrde (4) rakamıyla îrâd olunur.

Haleb Eyâleti dâhilinde mütegallibeden ma'dûd olan Mürsel oğlı Haydar ve Topal Alî

1 Musarrah: Tasrîh olunmuş, açık söylenmiş, belirtilmiş, apaçık.
2 İhtârât: Hatırlatmalar, dikkati çekmeler, tenbihler.
3 Lâ-büdd: Çok lâzım. Elzem. Gerekli. Mutlaka.
4 Hûn-rîz: Kan döken, kan dökücü.
5 Temennîyyât: Temenniler, dilekler, istekler.
6 Hayâlât: Hayaller, hülyalar.

ve Sa'îd ve Ammuoğlı Ömer ağaların te'dîbleri irâde olunmağla ekâbir-i mütegallibeden olan Haleb Vâlîsi Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa bunların üzerine sevk-i asker itdikde Haydar Ağa Elbistan Çayırı'nda iken Rakka tarafma savuşub Urbâna dahîl düşmüş oldığı cihetle ele geçürilememişdır. Topal Alî ile Sa'îd dahi Rakka'ya firâr ve Zor kıt'asını yarub geçerek Hama karyelerinde istikrâr idüb o tarafdaki aşîretler ile bi'l-ittifâk Haleb hudûdına sarkındılık ider olduklarından Celâl Paşa Haleb nâhiyelerinin muhâfazası içün işbu otuz bir senesi evâ'ilinde çöl tarafına asker çıkarmağa mecbûr olmuş idi. Topal Alî ile Sa'îd ise tebdîl-i câme iderek kâfile-i hüccâc ile Medîne-i Münevvere'ye varub Ravza-i Mutahhara'ya dahîl düşmüşler ve şebeke-i Resûlullâh'a sarılub istişfâ'[1] itmişler bunların ahvâli Şeyhü'l-harem-i Nebevî Kâsım Ağa'ya te'sîr idüb afv (**s.192**) ve ıtlâklarını[2] arz idecegini va'd itmekle afvlarını der-bâr-ı ma'delet-kârâra arz ve istirhâm itdi. Müte'akiben Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa tarafından dahi bu yolda bir inhâ geldi. Bunun üzerine taraf-ı pâdişâhîden merkûm Alî ve Sa'îd fî-mâ-ba'd Haleb havâlîsine gelmeyüb Mısır'da ikâmet itmeleri şartıyla afv ve ıtlâklarına müsâ'ade buyuruldı.

Delil tâ'ifesi vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm dâ'irelerinde müstahdem ve başıbağlu ve itâ'atlü ve işe yarar bir asker olub bi-hasebi'l-iktizâ ayrıldıkları dâ'ireden ızın tezkiresi alub dîger bir kapu aramağa giderken esnâ-yı râhda yem ve yiyeceklerini para ile alub ahâlî ve sekeneye bâr olmamak delîlân zümresinin nizâm-ı kadîmî iktizâsından oldığı hâlde bir müddetden berü buna ri'âyet itmeyüb sağ ve sola çapul idercesine geşt ü güzâr[3] ile mülgâ levend eşkıyâsı gibi fukarânın hânmâmnı[4] yakub yıkarak bu esnâda Anadolı kıt'asını tahrîb itmekde olduklarından o makûle ser-serîlerin icrâ-yı cezâlarına müsâra'at olunmak üzre evâ'il-i Safer'de Anadolı ve Karaman ve Haleb vâlîlerine ve ol havâlîdeki elviye mutasarrıflarına ve Türkman begine ve il aşîreti begine evâmir-i şerîfe ısdâr olundı.

Delil tâ'ifesi ol vakte göre güzel bir süvârî idi lâkin nizâmları muhtell olmağla ber-vech-i bâlâ içlerinde fenâlar çoğalmış idi. Bunlara yolıyla medâr-ı ma'iyyet bulunub da ıslâh olunsaydılar enseb[5] olurdı.

Rûmili cânibinde dahi müte'ayyinân ve zâbitân taraflarından ba'zı kurâya üçer beşer âdemler birer subaşı ik'âd ve masrafları ahâlî üzerine tahmîl ile fukarânın tecrîm olunmakda oldukları mesmû'-ı âlî olmağla bu makûle muhdes[6] subaşılıkların ilgâsı zımnında Silistre vâlîsine ve Nigbolı mutasarrıfına ve Vidin muhafızına hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de fermânları yazıldı.

Lâkin kurâ ve nevâhînin emr-i muhâfazaları hakkında devletce bir esâslu nızâm yapılmak lâzım gelürdi. Yohsa böyle tenbîhât-ı sâzece kâfî degil idi.

Dukakin sancağı dâhilinde vâki' âsî dağlar ahâlîsinden bir takım eşkıyâ etrâfa münteşir olarak İşkodra ve Bosna ve Üsküb câddelerinin emniyyetini selb idüb bunda Dukakin

1 İstişfâ: Şefaat isteme, birinin aracılığını dileme.
2 Itlak: Salıverme, cezadan kurtarma.
3 Geşt ü güzâr: Gezip tozma, gezme.
4 Hânmân: Ev, hane, ocak.
5 Enseb: Daha münâsip, uygun, çok yerinde.
6 Muhdes: Sonradan meydana gelmiş, eskiden olmayan.

Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Kahraman Paşa-zâde Nu'mân Paşa'nın medhali[1] oldığı rivâyet olunmağla anın dahi te'dîbine lüzûm görülmüş ise de oraları pek sarp ve sengistân[2] yerler olmağla emr-i te'dîbi müşkil oldığına mebnî hilâl-i Safer'de kendüsine tehdîdi hâvî fermân-ı âlî irsâli ile iktifâ olundı.

Bu misillü keşmekeşler ile uğraşılarak en mühimm olan iskân-ı muhâcirîn işine bakılamamış idi. Hâlbuki mes'ele-i zâ'ile esnâsında Tuna sevâhilindeki kasabât ve kurâ (**s.193**) ahâlîsinin ekseri berü tarafa hicret idüb şurada burada hâne ber-dûş oldukları hâlde sürünerek sefâlet çekmekde idiler. Hele bu esnâda İbrâ'îl ve Silistre ve Tulçi ve İsakçı ve Maçin ve civârlarındaki kurâ muhâcirlerinin me'vâ-yı kadîmlerine i'âdeleri ve Kili ve İsmâ'îl muhâcirlerinin dahi zikr olunan kazâlarda münâsib mahallerde iskânları hakkında irâde-i seniyye sâdır olmağla Rûmili cânibinde bulunan vüzerâya ve me'mûrîn-i sâ'ireye evâmir-i aliyye yazıldı.

Akkirman ve havâlîsi ahâlîsinden olub ibtidâ-yı seferde evlâd ü ıyâlleri ile Dersa'âdet'e gelmiş olan muhâcirînin ekseri Anadolı tarafına mürûr ile Eskişehir'de tavattun itmişler idi. Fakat elli hâne kadar Akkirman muhâcirleri hâlâ Dersa'âdet'de bulundukları hâlde Babadağı tarafına nakl-i hâne emelinde olduklarından bu esnâda anların dahi avdetlerine ruhsat virildi.

Ol esnâda der-dest-i inşâ olan İsakçı Kal'ası hitâm bulmağla İsakçı tevliyyeti ve kal'ası muhâfızlığı kal'a-i mezkûre binâ emîni olan Mehmed Efendi'ye ihâle kılındı. Ve yine bu esnâda Tulçi Kal'ası dahi hitâma karîb olarak top ve cebhâne konılacak dereceye gelmiş oldığından muhafızlığına Menteşe Sancağı Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Mehmed Reşîd Paşa bi't-tensîb Menteşe sancağı uhdesinde kalmak ve re'âyâ-perver bir mütesellim ile idâre olunarak iltizâmâtıdan hâsıl olacak vâridâtı kendüsine â'id olmak üzre uhdesine Tulçi muhâfızlığı tevcîh ve masârif-i lâzımesine medâr[3] olmak üzre cânib-i mîrîden dahi mâhiyye üç bin guruş ma'âş tahsîs ve Menteşe sancağının bi'l-cümle eşkinci zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı dahi anın ma'iyyetine ta'yîn olundı. Ve ol havâlîye vürûd idecek muhâcirînin emr-i iskânlarına bezl-i mesâ'î olunması zımnında mûmâ-ileyhimâ İsakçı ve Tulçi muhâfızlarına hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de emirler yazıldı.

Ol vakt zengînce âdemler ba'zı ebniyye-i mîriyye emânetine ta'yîn ile devlet sâyesinde iddihâr[4] eylemiş oldukları mebâliğin bir mikdârı sarf itdirilür idi.

Bu kâbilden olarak kapucıbaşılardan Zağra-i Atîk Kazâsı Â'yânı Hâcı Mehmed Ağa ba'de'l-musâlaha Nigbolı Kal'ası binâ emîni nasb olunmuş ve umûr-ı kazâ anın tevkîl[5] eyledigi Mustafâ Ağa ma'rifetiyle idâre olunmakda bulunmuş idi.

Hâlbuki Mustafâ Ağa'nın ba'zı ta'addiyyatından dolayı memleketde ihtilâl zuhûr iderek Mustafâ Ağa oradan firâr itmekle bu sırada ba'zı müfsidîn bi'l-ictimâ' Hâcı Mehmed Ağa'nın konak (**s.194**) ve çiftliklerini tazyîk eyledikleri ma'lûm-ı pâdişâhî olıcak hemân kazâ-i mezkûrun ıslâh-ı umûrı içün hilâl-i Rebî'û'l-âhir'de bâ-irâde-i seniyye kapucıbaşılardan Mustafâ Paşa Kethüdâsı Mustafâ Ağa ol cânibe i'zâm idildi.

1 Medhal: Giriş yeri, giriş.
2 Sengistân: Taşlık, taşı çok olan yer.
3 Medâr: Sebeb, vesile.Bir şeyin etrafında döneceği nokta.
4 İddihâr: Biriktirme, biriktirilme, toplayıp saklama.
5 Tevkil: Kendine birisini vekil etmek. Vekil tâyin etmek.

Gâvur Hasan deyü ma'rûf olan Hezârgrad Kazâsı Â'yânı Hasan Ağa ol asrın en cesûr derebeglerinden olub muhârebelerde pek çok yararlığı görülmüşdür ancak kendüsi mütegallibe gürûhundan olub haşında birçok gem almaz ve ele avuca sığmaz âdemler olmağla anları idâre içün subaşı nâmıyla karyelere ik'âd ile envâ'-ı mezâlime tasaddî ve civâr kazâlara dahi ta'addî ider olmakdan nâşî kazâ-i mezkûr ahâlîsi bess-i şekvâ itmekde oldığından başka civâr kazâlar ahâlîsi tarafından dahi Silistre Vâlîsi Rüşdî Paşa'ya şikâyeti hâvî i'lâm ve mahzarlar gelmiş oldığı anın tarafından Dersa'âdet'e inhâ olunmağla Hasan Ağa'nın i'dâmı hakkında hatt-ı hümâyûn sâdır oldığına mebnî icrâ-yı îcâbı zımnında Rüşdî Paşa'ya ve anın ma'iyyetine gitmek üzre Silistre eyâletinde vâki' kazâlar â'yânına ve bir tarafa firâr idecek oldığı takdîrde i'dâm olunması içün sâ'ir lâzım gelenlere yine hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de fermânlar gönderildi. Kendüsi müdâfa'a ve mukâbele kaydında bulunmuş ise de her tarafdan üzerine üşünti idilerek i'dâm ile hemân bir ay sonra ser-i maktû'ı bâb-ı devlete gönderilmişdir. Dimetoka Â'yânı Kılluoğlı Ömer dahi o sırada i'dâm olunarak ser-i maktû'ı kezâlik Dersa'âdet'e gelmişdir. Ol esnâda mütegallibeden Adanalı Hasan Paşa-zâde Mehmed Beg'in i'dâmı içün Adana Vâlîsi Mustafâ Paşa'ya fermân-ı âlî gönderilmiş idi. Başında epeyce galabalık oldığı hâlde Misis'de bulunmağla Mustafâ Paşa fırsatını gözetmekde iken Mehmed Beg Payas tarafına giderek ve Küçük Alî oğlı Dede Beg ve Çaylu ve Ocaklu eşkıyâsı ile ittifâk iderek Payas ve Karbeyaz taraflarında tahassun ve tahaffuz ve bu vechile Gâvurdağı eteklerinde külliyyetlü haşerât[1] tecemmu' itmiş oldığı Haleb ve Mar'aş vâlîsi tarafından iş'âr olunub hüccâcın vakt-i hareketi ise takarrub itmekle eşkıyâ-yı merkûmenin def'-i gâ'ileleri eshâbının istihsâli zımnında Adana Vâlîsi Mustafâ Paşa'ya mü'ekked emr-i âlî gönderilmiş ve keyfiyyet Haleb vâlîsine bildirilmiş ve Beylan Muhâfızı Mîr-i Mîrân İbrâhîm Paşa Haleb vâlîsinin emr ve re'yi üzre hareket ve gâ'ile-i mezkûrenin def'ine gayret eylemek üzre me'mûr idilmiş ise de eşkıyâ-yı merkûme hüccâc-ı müslimînin reh-i râstında bulunub kâfile-i hüccâc ise hi-mennihî te'âlâ evâsıt-ı Receb'de hareket ideceginden şâyed ki iş uzayub da câddede emniyyet mevcûd olmaz ise kâfile-i hüccâcın başka yoldan imrârı zımnında vaktiyle ihtâr-ı keyfiyyet olunması içün lâzım gelenlere emirler yazılmışdır.

(**s.195**) Şâm Vâlîsi ve Emîrü'l-hâcc olan Silâhdâr-ı esbak Süleymân Paşa'nın şu'ûnna halel gelmekle Şâm eyâleti ve Trablusşâm sancağı Kudüs sancağı ilhâkıyla Vidin Vâlîsi Hâfız Alî Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Ve Saydâ Vâlîsi Süleymân Paşa'ya isim mahalli açık olarak emr-i âlî gönderilerek Şâm mütesellimligimin kendü dâ'iresinden yâhûd Şâm'ın vücûhundan birine ihâlesiyle isminin doldırılması ve Silâhdâr Süleymân Paşa Kethüdâsı Mîr-i Mîrân İbrâhîm Paşa ile Şâm mütesellimliginde bırakdığı Dîvân Kâtibi Mustafâ Efendi Akkâ'ya celb olunarak iş'âr-ı ahîre dek tevkîf olunmaları emr ve iş'âr idildi. Meger Silâhdâr Süleymân Paşa'nın evvelce şu'ûnı muhtell[2] oldığı hâlde kethüdâsıyla dîvân kâtibi anın hastalığını ketm ile hüccâcı bir deliye teslîmen çöllere çıkarmış oldukları tahakkuk itmekle hemân ikisi dahi i'dâm ile mâllarının bi'l-müsâdere beytü'l-mâle teslîmi içün evâsıt-ı Cumâde'l-ûlâ'da Saydâ Vâlîsi Süleymân Paşa'ya emr-i âlî gönderilmiş ve evâ'il-i Receb'de mûmâ-ileyhimânın ser-i maktû'ları

1 Haşerât: Değersiz ve zararlı kimseler.
2 Muhtell: Bozuk. Berbâd. Karışmış. İşgal ve ihlâl edilmiş. İntizamsız. Nizamsız olmuş.

Dersa'âdet'e gelüb nazar-gâh-ı âmmeye[1] konulmuşdur.

Bir vaktden berü Rûmlardan bir takım izbândîdler[2] büyük kayıklar tedârük ile Mora sularında geşt ü güzâr ve fırsat buldukça ebnâ-yı sebîle îsâl-i hasâr idegelüb beglik gemiler tarafından tazyîk olunduklarında kendülerine yataklık itmekde olan İskados[3] ve İskidlos[4] ve İşkiroz[5] ve Küçükçamlıca adaları aralarına girüb tahaffuz ve ihtifâ idegeldiklerinden Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa bunların izâle-i mazarratlarına me'mûr olarak geçende birazını i'dâm ve birazını ahz ile der-zincîr itmiş idi. Ancak bu makûle izbândîdler ba'zen karaya çıkarak sevâhil ahâlîsine îsâl-i hasâr idegelüb begliklerde ise kara askeri olmadığından ta'kîb olunamadıklarına mebnî bunların berren dahi ta'kîbleri içün Yanya Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa'ya ve oğlı Tırhala Mutasarrıfı Velî Paşa'ya ve Selanik Sancağı Mutasarrıfı Ebûbekir Paşa'ya evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel'de evâmir-i aliyye yazılmış idi.

Mora nîm cezîresinde vâki' Moton Kal'ası ahâlîsinden ba'zıları dahi bir vaktden berü tarîk-i şekâvete sülûk ile Moton Limanı'na gelüb giden tüccâr gemilerine ta'addî ve hamûlelerini gasb ve yağmâ itmek gibi harekât-ı nâ-meşrû'aya tasaddî ider olduklarından ve li-ecli'l-murâfa'a[6] Mora vâlîsi tarafından Trabliçe'ye celb ve ihzârları lâzım geldikde da'vete icâbet itmediklerinden bu misillü yolsuzlukların öni alınmak içün hilâl-i Ramazân'da Mora Vâlîsi Ahmed Şâkir Paşa'ya ve Moton yeniçeri zabitine ve sâ'ir lâzım gelenlere evâmir-i mü'ekkede yazılmışdır.

(**s.196**) Ber-vech-i bâlâ Napolyon nefy olundukda anın zamânında ta'ayyün itmiş olan cenerallerden ve Alman nâm ceneral ile Savaray nâm-ı dîger bir müte'ayyin Fransız Fransa Kralı Luyi'yi muhâlif takımdan olarak Fransa'da duramadıkları cihetle İzmir'e gelmişler idi lâkin bu makule fesâd-pîşelerin Memâlik-i Mahrûse'de bulunmaları muvâfık-ı hâl ve maslahat olamayacağı ba'zı süferâ tarafından ihtâr olunmağla bu esnâda ikisi dahi İzmir'den def' olunmuşlardır.

Mukaddemâ Siroz ve Selanik sevâhilini zîr-i zabtına geçürmüş olan Sirozlı İsmâ'îl Beg fevt oldukda oğlı Yûsuf Beg yerine geçmiş ise de anın hükmi Siroz'a münhasır olub diğer kazâlar mütegallibe elinden kurtarılarak cânib-i Bâb-ı Âlî'den mansûh me'mûrlar ile idâre olunmağa başlamış idi. Fakat İsmâ'îl Beg'in vefâtından sonra Drama Nâzırı Mahmûd Beg sıvrilüb başında bir haylî haşerât bulunmağla ve ol vakitler taşralarda ki â'yân ve müte'ayyinân kuvve-i mevcûdelerine göre tevsî'-i dâ'ire-i hükûmet idegeldiklerine mebnî o dahi Kavala ve Pravişte kazâlarını zîr-i zabtına geçürmek dâ'iyyesinde bulunub Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri ise mütegallibenin önüni kesmek emelinde oldukları hâlde zamânında yeniden o makûle derebegilerinin zuhûrına meydân virmek ihtimâli olmadığından ve Tepedelenli Alî Paşa tevâbi'inden iken anın yanından firâr ile Mahmûd Beg'e dehâlet iden Paşo Beg'in nefyi lâzım gelmekle kendüsinin lede't-taleb ihfâ ile inkâr itmesi dahi hakkında şübheyi da'vet itmekle te'dîbine lüzûm görülmüş ise de evvel emirde bir kerre

1 Nazar-gâh-ı âmme: Halk tarafından bakılan yer.
2 İzbândîd: (İzbandut) Osmanlılarda Rum deniz eşkıyasına verilen ad.
3 İskados: Skiathos, Yunanistan.
4 İskidlos: Skopelos. İşkapolos, Yunanistan.
5 İşkiroz: Skyros. İskiri, Yunanistan.
6 Li-ecli'l-murâfa'a: Duruşma, yüzleşme için.

sıkı tenbîh olunması îcâb-ı hâle evfak görüldiginden Drama'ya kanâ'at ile civâr kazâlara tama' ve tecâvüz itmemesi içün hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da kendüsine tehdîdi hâvî fermân-ı âlî gönderilmiş idi.

Hâlbuki İsmâ'îl Beg-zâde Yûsuf Beg dahi anın öyle yeniden sivrilüb çıkmasına hased itmekle beynlerinde adâvet ve nefsâniyyet peydâ oldığından yek-dîgeriyle muhârebe itmek üzre bahâne aramakda oldıkları tahkîk olunmağla Mahmûd Beg Drama hâssının mesâlihini idâre itmek üzre yerine bir âdemini bırağub ba'zı esbâba mebnî Dersa'âdet'e gelmesi içün evâhir-i Zi'l-ka'de'de kendüsine hitâben emr-i âlî irsâl ile Dersa'âdet'e da'vet olunmuşdur.

Trabzon eyâleti dâhilinde mütegallibe gürûhundan olub haklarında fermân-ı kazâ-cereyân sâdır olan Sâlihoğulları ve Of eşkıyâsı ve rüfekâ-yı sâ'iresi ile Sürmene kazâsı eşkıyâsından Bâzîoğlı Hasan ve Suiçmezoğlı Hasan ve Genc Mehmed ve Deli Ahmed ve Küçük Alî oğlı Sâlih ve İsmâ'îl oğlı Ya'kûb ve Cehrelioğlı Hasan birleşerek ale'l-gafle[1] Sürmene kazâsı mütesellimini basub emvâl ve eşyâsını gâret ve civârında kâ'in (s.197) Yemun nâhiyesine tecâvüz ile envâ'-ı fezâhata cür'et itdiklerine binâ'en Trabzon vâlîsi ve Canik muhassılı ve ilhâkan Gönye sancağı mutasarrıfı ve Faş muhâfızı olan Hazînedâroğlı Süleymân Paşa Trabzon Kâ'immakâmı Hasan Ağa'yı askerle üzerlerine sevk idüb hâlâ muhârebe üzre oldukları haberi vârid olıcak eşkıyâ-yı merkûmenin be-heme-hâl i'dâmları içün hilâl-i Safer'de Süleymân Paşa'ya fermân-ı âlî yazılmış idi.

Hâlbuki Rize Â'yânı Tuzcıoğlı Memiş Ağa fukarâya gadr ve zulm itmek ve vefât idenlerin terekesini zabt ile veresesini mahrûm eylemek gibi nâ-meşrû' hareketlere cesâret idegeldigi ve kendüsine bi'd-defa'ât pend ü nasîhat[2] olundığı hâlde ısgâ eylemedigi Trabzon Vâlîsi Süleymân Paşa tarafından inhâ olundığına mebnî sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcebince merkûmun i'dâmına müşârün-ileyh Süleymân Paşa me'mûr idilerek kendüsinin takviyye-i bâzû-yı ikdârı ve merkûmun bahren dahi tazyiki zımnında iki kıt'a beglik sefîne irsâl ve Trabzon eyâletinin ağaları mu'ayyenü'l-mikdâr asker ile ma'iyyetine ta'yîn olundukdan başka küllî asker ile Kastamonı Sancağı Mutasarrıfı Alî Paşa kendüsi ve Sivas vâlîsinin dahi kethüdâsı gelmek üzre bu işe me'mûr idilmiş ve bu siyâk üzre hilâl-i Şevvâl'de fermânlar yazılmışdır.

Mukaddemâ İrânlular Van hudûdına tecâvüz itmekle keyfiyyet kendülerinden su'âl olundukda haberimiz yok Muhammed Alî Mîrzâ Bağdâd tarafına ve Hoy Hanı Van cânibine sarkındılık itmekle hıyânet itmişler biz râzı degiliz deyü cevâb virilmiş oldığı Baba Paşa tarafından Dersa'âdet'e arz ve inhâ olunub Anadolı'nın her tarafı galeyânda oldığı esnâda bir de İrân seferi çıkarılmak muvâfık-ı hâl ve maslahat görülmedigimden hudûdı tecâvüz idenler bâgî dimek olayor öyle ise İrân hudûdına tecâvüz idilmeyerek berü tarafa geçenlerin tard ve def'lerine ihtimâm olunması zımnında Baba Paşa'ya cevâb yazılmış idi. Mu'ahharen vârid olan tahrîrâtında Revandiz üzerine sevk olunmak içün Abbâs Mîrzâ tarafından asâkir-i külliyye tehyi'e olunmakda oldığı iş'âr olunmağla ihtiyâtlu davranılmak üzre Baba Paşa'ya ve sâ'ir ser-hadd me'mûrlarına evâhir-i Cumâde'l-âhire'de evâmir-i aliyye gönderilmişdir.

Ber-vech-i bâlâ bir tarafdan Trabzon eyâletindeki mütegallibe gâ'ileleriyle uğraşılmakda

1 Ale'l-gafle: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.
2 Pend ü nasihat: Öğüt ve nasihat.

ve bir tarafdan dahi İrânlunun nâ-be-câ hareketleri üzerine tedârükât-ı ihtiyâtiyyeye teşebbüs olunmakda iken Çıldır gâ'ilesi kesb-i cesâmet ve ehemmiyyet iderek haylîce telâşı mûcib olmuşdur.

Şöyle ki: Sâbıkâ Çıldır Vâlîsi Maktûl Selîm Paşa'nın oğlı Ahmed Beg pederinin eserine iktifâ iderek Çıldır eyâleti dâhilinde kâ'in Acara-i Ulyâ ahâlîsini tahrîk ve ifsâd ile kazâ-i (s.198) mezkûr mütesellimini tard itdirmiş ve kendüsine medâr-ı tahassun olacak kuleler inşâsına teşebbüs ile bagî ve tuğyana hâzırlanmış oldığı istihbâr olundığına mebnî hemân i'dâmı içün hilâl-i Safer'de Erzurûm'a ilhâkan Çıldır vâlîsi ve şark cânibi ser'askeri olan (Baba) Pehlivân İbrâhîm Paşa'ya ve ona i'âne itmek üzre Trabzon Vâlîsi Hazînedâr-zâde Süleymân Paşa'ya başka başka fermânlar gönderilmiş ve derhâl Baba Paşa tarafından Acara tarafına sevk-i asker idilmiş ise de oralara Eylül ibtidâsında kar düşüb şitâ şedîd ve medîd[1] oldığı cihetle o mevsimde harekât-ı askeriyye kâbil olmadığından mevsim-i bahârın hulûlüne intizâr olunmak lâzım gelmiş idi. Ve mevsimi hulûlünde Ahmed Beg üzerine sevk-i asker olundukda dağlara firâr ve başına bir takım eşkıyâyı celb ile kesb-i kuvvet itdikden başka Ahısha ağalarından istimdâd itmiş ve Ahısha'nın ocaklu ağalarından Ağzıaçık Mehmed Ağa nâm kimesne anı tesahub iderek ve Ahıshalulardan bir haylî hem-pâ[2] bularak imdâdına segirtmiş oldığından cem'iyyet-i eşkıyâ tezâyüd ile üzerlerime varan askeri Keyhan nâm karyede muhâsara itmiş ve fesâd ve fitne büyüyüb etrâfa dahi sirâyet eylemiş oldığından Baba Paşa Erzurûm'dan dahi bir mikdâr asker göndermiş oldığını Dersa'âdet'e arz ve inhâ itdikde hiddet ve gazab-ı şehr-i yârîyi mûcib olmağla hemân Ahısha ağalarının te'dîbi içün Baba Paşa'ya emr-i âlî gönderilmiş ve Ahısha'da istihkâm bulunmak hasebiyle şâyed ki su'ûbete[3] dûçâr olur mütâla'asıyla ma'iyyetine Erzurûm ve Çıldır eyâletlerinin bi'l-cümle eşkinci zu'amâ ve tîmârluları dahi me'mûr idilmiş ve bundan sonra usât üzerine kuvvetlüce varılmak lâzım geleceginden te'ennî ile davranması kendüsine tavsiyye buyurulmuşdur.

Hâlbuki Erzurûm ahâlîsi bir müddetden berü dûçâr oldukları mezâlim ve ta'addiyyatdan dolayı bess-i şekvâ itmekde olduklarından hilâl-i Şevvâl'de icrâ olunan tevcîhâtda Eyâlet-i Mar'aş[,] Rakka ve Diyârbekir Vâlîsi Kalender Paşa'ya ve Haleb[,] Anadolı Vâlîsi Seyyid Ahmed Paşa'ya ve Rakka ve Diyârbekir eyâletleri Erzurûm ve Çıldır Vâlîsi Baba Paşa'ya ve Erzurûm Eyâleti Haleb Vâlîsi Cebbâr-zâde Celâl Paşa'ya ve Çıldır eyâleti mukaddemâ ahâlîye zulm idiyor deyü Rodos'a nefy olunmuş olan Zaralı-zâde Lütfullâh Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Fi'l-asl Rûmili'de dağlu eşkıyâsı ser-âmedânından[4] olub ba'dehu ba'zı vüzerâ dâ'irelerinde bölükbaşılık nâmıyla müstahdem ve Mahmûd Tiran deyü ma'rûf olan zâlim-i bî-amân bulundığı kapularda ahâlîye zulm ve gadr idüb Baba Paşa'nın kapusında iken Erzurûm eyâletinde dahi o dürlü şenâ'atlere[5] ictisâr eylemiş idügi cihetle o dahi bu hâ'inden bî-zâr olarak kapusundan tard ve def'ine karâr virdigini merkûm istiş'âr itdikde ma'iyyeti neferâtıyla (s.199) birlikde Baba Paşa'nın hazînesi ve ba'zı eşyâsını gasb ve gâret iderek

1 Şedîd ve medîd: Çok şiddetli ve çok uzun.
2 Hem-pâ: Arkadaş, ayaktaş, omuzdaş.
3 Su'ûbet: Güçlük, zorluk.
4 Ser-âmedân: Başta bulunanlar, ileri gelenler.
5 Şenâ'at: İğrençlik, kötülük, alçaklık.

dağlara fırâr eyledigi mesmû'-ı âlî olmağla hemân merkûmun her nerede ele geçer ise i'dâm ile ser-i maktû'unun Dersa'âdet'e gönderilmesi içün Anadolı cihetinde olan vülât[1] ve mutasarrıfîne evâsıt-ı Şevvâl'de evâmir-i ekîde yazılmışdır.

Pâyitahtın ahvâline gelince hilâl-i Muharrem'de icrâ olunan ba'zı tevcîhâtda Gelibolı'da merfû'ü'l-vezâre mukîm olan Sadr-ı esbak Ziyâ Yûsuf Paşa'ya ibkâ-i vezâretiyle livâ-i Ağriboz ve Karlıili tevcîh buyuruldı.

Yine hilâl-i Muharrem'de icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede Şeyhü'l-islâm Efendi kendü müte'allikâtını kayırdı. Fakat bu sırada kibâr-ı müderrisinden ve sahîhan fudalâdan iki zâta mevleviyyet virdi. Ya'nî İsmet Beg-zâde Ârif Hikmet Begefendi'ye Kudüs-i Şerîf ve Vak'a-nüvîs Şânî-zâde Efendi'ye Havâss-ı Refî'a ya'nî Kasaba-ı Ebû Eyyûb-i Ensârî kazâlarını tevcîh itdirdi. İkisi dahi yegâne-i asr olub fakat Ârif Hikmet Beg'in kemâline asâleti dahi munzamm olarak mesâfe-i tarîk-i tedrîsi on sene evvel kat' itmişdir. Zîrâ o yirmi sene mukaddem ve Şânî-zâde otuz sene mukaddem ru'ûs-ı tedrîsi almışlar idi.

Mağnisa'da menfiyyen mukîm olan Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Dürrî-zâde Abdullâh Efendi gurre-i Rebî'ü'l-evvel'de afv ve ıtlâk ile Bebek'de vâki' sâhilhânesinde ikâmetine müsâ'ade buyuruldı.

Bu esnâda icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede nakîbü'l-eşrâf olan ve Mekke pâyelülerinden ve Şeyhü'l-islâm Efendi'nin müte'allikâtından bulunan Tevfîk Efendi hafîdi[2] Seyyid Mehmed Sıddîk Efendi'ye ve enderûn ricâline münâsebeti olan Ser-etibbâ-yı esbak Behcet ve Irân Sefîri Yasinci-zâde Abdülvehhâb efendilere İstanbul ve sâbıkâ Mısır Mollâsı Mustafâ Paşa-zâde Mîr Tâhir ve Edirne pâyelülerinden olub kezâlik Enderûn-ı Hümâyûn ricâline mensûb ve tersîm-i sikke-i hümâyûna me'mûr olan hattât-ı meşhûr Râkım efendilere Mekke pâyeleri virildi. İşbu Râkım Efendi meşhûr hattât olub hatt-ı celîde[3] yegâne-i asr idi. Tuğrâ-yı garrâ-yı hümâyûnun şimdiki resmi anındır.

Şeyhü'l-islâm Zeynelâbidîn Efendi ber-vech-i bâlâ ba'zı mukarrebîne münâsebeti cihetle min gayrı me'mûlin makâm-ı Meşîhat'e geldiyse de bu makâmı doldıramayub kibâr-ı ulemâ-yı resmiyye nazarında küçük görilüyordı ve meşîhatinden mukaddem hâlâ Rûmili Kazaskeri Mustafâ İzzet Begefendi'nin hânesine müteredded olarak beynlerinde lâubâliyâne musâhabetler[4] cereyân eylemiş idüginden İzzet Begefendi anı saymayub Zeynelâbidîn Efendi ise bu makâm-ı sâmîye geçdikden sonra anın ta'azzümüni çekemez oldığından sû'-i ahvâline dâ'ir taraf-ı (**s.200**) hümâyûna sözler ilkâ iderek anı evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de arpalığı olan Tire'ye nefy itdirdi ve ba'dehu evlâd ü ıyâli tarafından hâk-i pây-i hümâyûna sûz ü güdâz[5] ile arz-ı niyâz olunması üzerine Gelibolı'ya getürdi.

Ve İzzet Begefendi'nin yerine Kethüdâ-zâde Sâdık Efendi'yi Rûmili kazaskeri idüb Sâdık Efendi ise pîr-i fânî ve meslûbü'ş-şu'ûr olmakla on beş gün sonra anı azl ile kendi mensubâtından olan Anadolı Kazaskeri Sıdkı-zâde Ahmed Reşîd Efendi'yi Rûmili kazaskeri ve henûz İstanbul pâyesi almış olan sâlifü'z-zikr Yasinci-zâde Abdülvehhâb Efendi'yi

1 Vülât: Valiler.
2 Hafid: Evlât oğlu, torun.
3 Hatt-ı celî: Celi yazı, iri sülüs hat.
4 Musâhabe: Konuşma, görüşme, söyleşi.
5 Sûz ü güdâz: Yanıp, yakarma, yalvarma.

Anadolı kazaskeri idüb akrabâsından olan esbak Sadr-ı Anadolı Mustafâ Edîb Efendi'ye dahi Rûmili pâyesi virdi.

El-hâsıl Şeyhü'l-islâm Efendi hep kendi akrabâ ve mensubâtını kayırmak ile meşgûl olub bu ise hakkında pek çok itirazâtı da'vet itmekde idi. O dahi işitdikce cânı sıkılub aleyhinde söz söyleyenleri birer takrîble nefy ve tard iderek bu sûretle halkın ağzını kapamak isterdi işte bu cihetle akdemce İstanbul Kadısı Hâmî-zâde'yi Burusa'ya nefy itmiş idi.

O sırada ba'zı ricâl-i devlet aleyhinde söz söylemiş deyü esbak[1] cizye muhâsebecisi ve esbak Topcılar Kâtibi Kürkci-zâde Sâlih Efendi dahi birer tarafa neyf olunmuşlar idi. Pâdişâh ve devlet aleyhinde hareket idenler sâ'î[2] bi'l-fesâd dimek olarak her devletde müstahıkk-ı cezâ olurlar ammâ Zeynelâbidîn Efendi'nin yolsuz tevcîhâtından yahud Hâlet Efendi'nin ma'kûs icrââtından bahs itmiş deyü şuna buna cezâ itmek ol devrin mu'âmelât-ı sakîmesinden[3] idi.

Yeniçeri Ağası Süleymân Ağa dahi esbak yeniçeri ağası olub Kadı karyesi civârında çiftliginde mukîm olan Halîl Hamîd Ağa'dan kuşkulanub anı Tekfurdağı'na nefy itdirmiş idi. Hâlbuki hilâl-i Cumâde'l-âhire'de köşe başlarında ve mezâr taşları üzerinde giceden bırağılmış üçer beşer dâne nân-ı aziz[4] bulunmak ve ba'zı mahallerde kelbler boğazlarından salb olunmak gibi işaretler görülmekle teskîn-i erâcîf içün evâhir-i Cumâde'l-âhire'de Süleymân Ağa azl ile bi-hasebi't-tarîk Kul Kethüdâsı Hasan Ağa yeniçeri ağası olmuşdur. Ve o dahi yerine kul kethüdâsı olan Şerîf Mustafâ Ağa'dan huylanub anı Sivas'a nefy itdirmişdir.

Ol esnâda Şerîf Gâlib Efendi'nin Selanik'de vefât eyledigi haberi alınmışdır. Yirmi yedi sene kadar Mekke-i Mükerreme Emâreti'nde bulundı. Şedîdü'ş-şekîme[5] bir zât idi.

(s.201) Bâlâda beyân olundığı üzre Mehmed Alî Paşa anı azl ve nefy itdirmiş idi. Yine bu esnâda Defter Emîni Feyzî Beg-zâde Mehmed Beg dahi fevt oldı Şânî-zâde dir ki Defter Emîni Feyzî Beg-zâde Mehmed Beg fevt olub te'lîf-kerdesi olan Şerh-i Kasîde-i Bürde'yi hasbe'l-vasiyye[6] berâberce medfûn ve ihfâ-yı a'yun-ı ehl-i fünûn itdirdi. (Ve mâ yettebi'u ekseruhüm illâ zanna) (Rubâ'î) (Erbâb-ı hüner muhtelifü'l-kavl ne-dehem * Herkes be-kitâb-i kavl-i hod kerd rakam * Ân be-ki ne-hânem hatt-ı îşân mutlak * Ser-keşte-i her hatt-ı neşvem hem-çû kalem). İntihâ.

Topkapu Sarây-ı Hümâyûnu dâ'ireleri pek dîk olub nakl-i hümâyûna kâfi olmadığı cihetle bu esnâda tecdîd ve tevsî'ine irâde-i seniyye sâdır olarak sâbıkâ Darbhâne Emîni İbrâhîm Sârim Efendi binâ emîni nasb olunmuş idi. Masârif-i inşâ'iyyesi Darbhâneden mi îfâ olunacak yohsa Beytü'l-mâlden mi alınacak deyü yeniçeri kışlalarında kîl ü kâl tekevvün itmekle Darbhâne'den sarf olunacak yollu tesviyyesi Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'ya havâle idilmişdir.

Garîbdir ki yeniçeri ser-gerdeleri Sarây-ı Hümâyûnun masârif-i inşâ'iyyesi ne tarafdan tesviyye olunacak deyü güft-gû itdikleri hâlde Sarây-ı Hümâyûnun inşâsı hitâm bulub da

1 Esbak: Öncekinden daha önceki, geçmişten önceki, daha eski. Çok daha evvel olan.
2 Sâ'î: Çalışan, gayret eden.
3 Mu'âmelât-ı sakim: Hatalı uygulamalar, yanlış muameleler.
4 Nân-ı azîz: Ekmek.
5 Şedîdü'ş-şekîme: Şedid-ün nefs; başkasına boyun eğmekten çekinen ve kibirlenen.
6 Hasbe'l-vasiyye: Vasiyyetin gereği olarak.

boyanmak vakti takarrub itdikde yeniçeriler anın boyacılığını paylaşamayub beynlerinde münâza'a çıkarmışlardır. Şöyle ki: Boyama ücreti haylî şey'e bâliğ olacağı cihetle boyacı esnâfının mensub oldukları kırk sekiz ve yetmiş sekiz cemâ'atleri beyninde mücâdele zuhûr idüb her cemâ'at bu işi kendüye tahsîs itmek istedigi cihetle bir arbede hudûsünden havf olunarak hepsi tarafından bi'l-iştirak boyanmak üzre karâr virilerek mücâdele ber-taraf idilmişdir. Zeylde (4) rakamıyla ilâve olunan tezkirelere bak.

Zi'l-ka'de'nin ikinci Salı gecesi Beşiktaş Sarây-ı Hümâyûnu'nda Hâseki Sultân-ı aliyyetü'ş-şân dâ'iresinde sagîre Emîne Sultân'ın mebyeti[1] olan odada her nasılsa dolabda bırağılmış mumdan harîk zuhûr idüb der-akab hücûm-ı me'mûrîn ile itfâ olunmuş ise de Emîne Sultân ile bir küçük câriye kurtarılamayub yanmış olmaları zât-ı şâhâneye mûcib-i hüzn-i elîm[2] olmuşdur.

Kara Osmân oğlı Hüseyîn Ağa hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de fevt olub hâlbuki Saruhan sancağının kâffe-i mukâta'ât ve ekser ze'âmet ve tîmârları anın uhde-i iltizâmından bulunmağla terekesini zabt itmek üzre ricâl-i devletden Abdî Beg me'mûr idilmiş idi. Ancak Kara Osmânoğulları mütegallibeden olub Anadolı'nın orta kolunda nüfûzları câri idüginden bu kerre ol havâlî dahi mütegallibe elinden kurtarılarak doğrıdan doğrıya cânib-i Bâb-ı Âlî'den idâre itdirilmek üzre e'âzım-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den bir zâtın me'mûriyyeti bi't-tensîb İzmid'de kereste gümrügi nazırı olan esbak Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Moralı Osmân Efendi (**s.202**) Saruhan sancağı nazırı olunub kereste husûsuna kethüdâsını tevkîl ile hemân Saruhan'a azîmeti içün evâhir-i Zi'l-ka'de'de kendüsine emr-i âlî gönderilmişdir.

Bu Osmân Efendi sahîhan devlet ricâlinden degerli bir zât idi ancak pek vakûr olub Hâlet Efendi'ye ser-fürû[3] ve tabasbus[4] itmediginden Hâlet Efendi dahi anı İstanbul'da tutmayub mücerred tahkîr içün böyle hasîs işler ile taşralarda dolaşdırırdı. Osmân Efendi yine vakârına halel getürmeyüb her nerede ve ne dürlü hidmetde bulunsa îfâ-yı vazîfede tecvîz-i kusûr[5] itmezdi.

Hâlet Efendi'nin nüdemâsından meşhûr Kiçeci-zâde İzzet Mollâ bir gün Hâlet Efendi'nin yanında iken Osmân Efendi'nin geldigini uşaklar haber virmekle Hâlet Efendi sofaya segirderek istikbâl ve avdetinde nerdübân[6] başına kadar teşyî' itmesi üzerine İzzet Mollâ mütehayyir olarak efendim bu adama itmedigin fenalık kalmadı şimdi bu mertebe iltifâtımıza sebeb ne deyü su'âl itdikde Hâlet Efendi cevâbında evet ben bu adama çok fenâlık itdim elinden me'mûriyyetini aldım nüfûzını kırdım cânını da alabilürim lâkin üzerinde bir Osmân Efendilik var anı alamıyorum anın içün görünce böyle ihtirâma mecbûr olayorum demiş oldığı İzzet Mollâ'dan menkûldür. İşte Devlet-i Aliyye'nin ol vakt umûr-ı dâhiliyyesi bu minvâl üzre câri idi. Gelelim şimdi cihet-i hâriciyyesine.

1 Mebyet: Gece kalınacak, geceleyecek yer.
2 Hüzn-i elîm: Acı verici hüzün, üzüntü.
3 Ser-fürû: Baş eğme. Söz dinleme. İtaat, inkıyad.
4 Tabasbus: Yaltaklanmak. Kendini küçülterek riyakârlıkla kendini beğendirmeğe çalışmak.
5 Tecvîz-i kusûr: Hatalrı, kusurları uygun görme.
6 Nerdübân: Merdiven.

Garb Ocaklarının Ahvâli

Mukaddemâ Malta kavalyerleri Akdeniz'de râst geldikleri sefâ'in-i İslâmiyye'yi ahz ve gasb ile ellerine geçen ehl-i İslâmı esîr itdikleri gibi Cezâ'ir ve Tunus ve Trablus ocakları dahi Hıristiyan gemileri hakkında bu mu'âmeleyi aynıyla icrâ iderlerdi. Mu'ahharen Kavalyer Ocağı ilgâ olunub düvel-i Avrupa her yerde ticâret-i berriyye ve bahriyyenin[1] serbest olarak icrâsını iltizâm itdiklerine nazaran bizim işbu Garb Ocakları dahi artık gasb ve gâret yolunda istifâdeden vazgeçüb de ticâret yoluna dökülmeleri lâzım gelürken anlar eski usûlde devâm ve ısrâr iderlerdi. Ve düvel-i Avrupa ile hod be-hod akd-i musâlaha idüb anlardan bedel-i sulh olarak birer mikdâr para dahi alurlardı. Bunlar gitdikce yüz bularak ve cesâret alarak düvel-i mütehâbbe[2] sefâ'in-i ticâriyyesine ve teb'a-i Devlet-i Aliyye gemilerine dahi ta'arruz ider ve düvel-i mütehâbbe süferâsı tarafından vâki' olan iştikâlar üzerine cânib-i Bâb-ı Âlî'den virilan evâmiri ve icrâ olunan nesâyih[3] ve vesâyâyı dahi ısgâ eylemez oldılar.

Hâlbuki düvel-i bahriyyenin kuvvet ve kudretleri tezâyüd iderek fî-mâ-ba'd Garb Ocaklarının (**s.203**) korsanlık yolundaki gasbkârlıklarına tahammül itmeyecekleri vâzıhâtdan olub fakat Devlet-i Aliyye'ye merbût olduklarından muvakkaten müsâmaha idiyorlardı.

Kaldı ki İngilterelü zencî ticâretini men' içün ber-vech-i bâlâ bu kadar ısrâr itmekde iken bu ocaklar halkının Avrupa sefâ'in-i ticâriyyesini gasb idüb de elegeçürdükleri Hristiyanları Avrupa'nın pîşgâhında köle deyü istihdâm itmelerine asla tahammül idemeyecegi ve sâ'ir Avrupa devletlerinin dahi anınla müttefik olacağı müsellemâtdan idi.

Anlar ahvâl-i âlemden bî-haber olarak düvel-i Avrupa'nın derece-i miknet ve kudretlerini bilmediklerinden bu yolda ısrâr itmekde oldukları cihetle Devlet-i Aliyye asker ve donanma sevk ile anları peder gibi terbiyye iderek bu üç eyalet-i cesîmeyi taht-ı inzibât ve intizâma almak lâzım gelürken vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin dahi ekserî ahvâl-i âleme geregi gibi vâkıf olmadıkları hâlde can ve câhlarını[4] muhâfaza yolunda umûr-ı dâhiliyyeye ve belkı İstanbul'da rûz-merre[5] cârî olan mesâlih-i âdiyyeye hasr-ı nazar iderek Avrupa'ya arka çevirmişçesine umûr-ı hâriciyyeye atf-ı nazar-ı dikkat eylemediklerinden bu Garb Ocakları umûrına dahi ehemmiyyet virmiyorlardı. Ve erkân-ı devletden çoğı düvel-i Avrupa Garb Ocaklarının hakkından gelemez zann iderlerdi. Bâb-ı Âlî'nin müsâmahası ise enzâr-ı ecânibde Garb Ocakları'nın Devlet-i Aliyye'ye olan revâbıt-ı teba'iyyetine za'f virmekde idi.

Mu'ahharen İngilterelünün işbu Garb Ocaklarından şikâyet zımnında Bâb-ı Âlî'ye virdigi takrîr-i resmîde bu husûs bir kalıb-ı müstahsene ifrâğ olunmaz ise düvel-i bahriyye bu işe bir sûret virerek bu gâ'ileyi ber-taraf eylemege mecbûr olacaklardır deyü tasrîh itdikde Devlet-i Aliyye ocakların kavâ'id-i harbiyyelerine kat'ân müdâhale itmez deyü cevâb virildi.

Hâlbuki harb ve sulhda böyle kâmilen serhest olan hükûmet beyne'd-düvel müstakill add olundığından işte ol gün enzâr-ı politikiyyede Garb Ocaklarının Devlet-i Aliyye'ye olan revâbıt-ı teba'iyyetleri çözülmüş ve Bâb-ı Âlî'nin o cevâbı Cezâ'ir'in başına gelecek belâlara

1 Ticâret-i berriyye ve bahriyye: Deniz ve kara ticareti.
2 Düvel-i mütehâbbe: Dost devletler.
3 Nesâyih: (Nesâ'ih) Nasihatler, öğütler.
4 Can ve câh: Can ve itibar.
5 Rûz-merre: Her günkü, her günlük.

mukaddime olmuş ve bunun üzerine İngilterelü ile Avusturya ve Prusya devletleri beyninde Garb Ocakları'na dâ'ir bin sekiz yüz on beş sene-i Mîlâdiyye'si Teşrîn-i Sânî'sinin beşinde ya'nî bin iki yüz otuz sene-i Hicriyye'si Zi'l-hicce'sinde bir mukâvele-i ittifâk yapılmış idi.

İşte bu ittifâka mebnî İngilterelünün Akdeniz kumandanı olan Amiral Eksimut[1] işbu bin iki yüz otuz bir senesi hilâlinde Garb Ocaklarıyla zikrî âtî şerâ'it-i sulhiyyeyi tanzîme me'mûr olmağla Mart-ı Efrencî'nin otuz biriude bir kıt'a üç anbârlu ve beş kıt'a **(s.204)** kebîr kalyon ve dört firkateyn ve yedi ibrik[2] ile bir iskonadan[3] mürekkeb donanmasıyla Cezâ'ir-i Garb pîşgâhmda göründi.

Çend rûz mukaddem ise amiral tarafından bir fırkateyn ile Cezâ'ir'de mukîm İngiliz konsolosuna gizlü bir mektûb gelüb donanma zuhûrunda derhâl Cezâ'ir Beglerbegisi Ömer Paşa'ya teslîm olunması emr olunmuş idüginden bu kerre donanma göründigi gibi konsolos derhâl o mektûbı götürüb Ömer Paşa'ya virdi.

Hulâsa-i me'âli Cezâ'irlü'nün Sardunya ve Siçilyateyn ile musâlahası husûsuna İngiltere Devleti mutavassıt olub bu husûs ehass-ı matlubı oldığı beyânından ibâret idi.

Ömer Paşa mükâlemeye girişmekden imtinâ' itdi. Amiral tekrâr mükâleme istedi kabûl olunmadı. Amiral tekrâr Ömer Paşa'ya bir mektûb yazub iki sâ'ate kadar mükâleme kabûl olunmaz ise kendüsiyle muhârebe iderim ve şehri dögerim deyü tasrîh itmekle Ömer Paşa çâresiz mükâlemeye ruhsat virdi.

Nisan'ın birinci güni vukû' bulan mükâlemede İngiltere Devleti Sardunya ve Siçilyateyn ve Felemenk devletlerinin tanzîm-i umûrına müdâhaleyi iltizâm itdiginden bunların Berberiyye Ocaklarıyla musâlahasını taleb eyler dinildi.

Ömer Paşa bir meclis akd ile müşâvere itdikden sonra ferdâsı tekrâr mükâlemeye girişildikde bu kerre amiral tarafından Ceneviz beldesi Sardunya Devleti'ne tefvîz olunmağla o dahi Sardunya da dâhildir Cezâ'irle Sardunya ve Felemenk devletlerinin musâlahası aynıyla İngilterelü musâlahası gibi olmak ve Napoli ve Portekiz haklarında dahi bu vechile mu'âmele olunmak ve Cezâ'ir'de mukîm İngiliz konsolosı Sardunya'nın dahi konsolosı olmağla Sardunya işlerine bakmak ve elli re's Sardunya esîrleri âzâd olunup İngilterelü tarafından her bir esîr içün altı aya kadar Cezâ'irlüye ellişer guruş virilmek ve fî-mâ-ba'd Cezâir'de Hristiyanlardan köle kullanmak âdeti ref' ve ilgâ ile mevcûd esîrler ıtlâk olunmak husûsları dahi ilâve-i makâl kılındı. Bu tekâlîf üzerine mükâleme-i şedide cereyân iderek Ömer Paşa bu tekâlîfin ekserini kabûl idüb ancak mevcûd Hıristiyan esîrlerinin ellişer guruş bedel i'tâsıyla âzâd idilmeleri ocaklarca müşkil bir mes'ele olarak bu mâddeyi Tunus ve Trablus begleri kabûl idecek gibi olmuşlar ise de dayılar kabûl itmemek sadedinde bulunmalarıyla bu husûsların bir kerre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sorılub da taraf-ı pâdişahîden ne vechile emr ü fermân buyurılur ise ana göre karâr virilmek lâzım gelür dinilüb bu sûrete amiral dahi muvâfakat iderek Ömer Paşa tarafından ta'yîn olunan **(s.205)** me'mûrı bir İngiliz fırkateyni ile İstanbul'a gönderüb kendüsi dahi avdet eyledi. Hâlbuki amiral henûz esnâ-yı râhda iken Cezâ'irlü arasında kîl ü kâl tekevvün itmekle Ömer Paşa korkub amiral ile olan

1 Amiral Eksimut: Edward Pellew, Vikont Exmouth.
2 İbrik: (Birik) Kare yelkenli ve iki direkli gemi. Hem ticari hem de askeri amaçla kullanılırdı.
3 İskona: İki direkli yelkenli harp gemisi.

mukâvelesinden iğmâz[1] ve müsâmahaya mâ'il oldığına mebnî Cumâde'l-âhire'nin yirmi dördüncü güni tahmînen iki bin kadar erâzil bi'l-ictimâ sâhile doğrı azîmet iderler iken vâlî ve zâbitân taraflarmdan dahi sûret-i müsâmaha gösterilmekle hemân sâhile inüb Buruni ve Oran nâm mahallerde İngiltere bandırasıyla mercan çıkaran İtalyanları katl-i âmm ve İngiliz bandıralarını yırtub ayakları altında çigneyerek tahkîr itdikden başka İngiliz konsolosını ve zevcesini ve tevâbi'imi ve orada bulunan İngiliz teb'a ve mahmîlerimi ahz ve habs itmişler.

Bu haber İngiltere'ye vâsıl olıcak hemân Cezâ'irlünün te'dîbi içün techîz ve ihrâc olunan İngiliz donanması ile Sebte Boğazı'nda[2] bulunan Felemenk donanması dahi birleşerek cümlesi Şevval'in üçüncü güni Cezâ'ir pîşgâhına geldiler. İngiliz amiral sebk iden fitnenin keyfiyyetini sordı ve cevâbı içün üç sâ'at mühlet virdi ve müddetin inkızâsında cenge girişdi. Gice sâ'at bire kadar tarafeynden bilâ-fâsıla muhârebeye devâm olundı. Cezâ'irlünün bir firkateyninden mâ'adâ kâffe-i donanması ve tersânesi ve mahzenleri ve sâhildeki ebniyyesi yanub mahv oldı. Ferdâsı Cezâ'irlü mecbûren İngilizlü ile akd-i musâlahaya mecbûr oldı.

Şöyle ki: Cezâ'irlü bâlâda mezkûr olan tekâlîfi kabûl itdikden başka Cezâ'ir'de bulunan bi'l-cümle Avrupa esîrleriuin sebîllerini hemân bilâ-bedel tahliyye ve ıtlâka mecbûr olub buna dâ'ir işbu bin iki yüz otuz bir sene-i Hicriyye'si Şevval'ine müsâdif olan 1816 sene-i Mîlâdiyye'si Ağustos-ı Efrencî'sinîn yirmi ikisinde Cezâ'irlü ile İngiliz amiral beyninde bir mukâvelenâme imzâ olunmuşdur. Çend rûz sonra Cezâ'irlü ile (Paysbas)[3] Felemenk Devleti amirali beyninde dahi İngiliz musâlahasına tevfîkan bir mukâvele akd olunmuşdur. Bu mukâvelenâmelerin tercemeleri zeyl-i kitâbda (6) ve (7) rakamlarıyla îrâd olunur.

Ol esnâda Tunus Ocağı'nda dahi bir ihtilâl zuhûr itmiş idi. Şöyle ki: Düvel-i bahriyye-i Avrupa'nın kuvve-i harbiyyeleri kat kat tezâyüd ve terakkî itmekle Garb Ocakları dayıları evvelki gibi râst geldikleri Frenk gemilerini nramaz oldukları cihetle dâ'ire-i servetleri darlaşub dayılar bundan sıkılmakda bulunmuş idiler. Buna sebeb sanki begler imiş gibi beglerbegilerin aleyhinde kîl ü kâle başlamışlar idi.

Bu esnâda Tunus Ocağı'nda askerî tâ'ifesinden Çoban ve Delibaşı ve İbrâhîm Pehlivân **(s.206)** ve Tekeli nâm dört nefer müfsid askerî tâ'ifesini iğfal ve ıdlâl iderek Tunus Beglerbegisi Mahmûd Paşa ile cidâl ü kıtâle kıyâm idüb paşa dahi ehl-i ırz gürûhıyla bi'l-ittifâk anları tazyik itmekle gürûh-ı eşkıyâ Tunus Tersânesi'nde müheyyâ bulunan beş kıt'a Tunus beglik sefînelerine süvârr olarar firâr ve izbândîdlik yoluna sülûk ideceklerini iş'âr itmişler. Lâkin sefâ'in-i mezkûre kapudanları bu husûsa rızâ virmedikleri cihetle hemân Mora'da kâ'in Anavarin Kal'ası pîşgâhında Barata Adası limanına gidüb Patrona Ahmed Kapudan'ı karaya ihrâc itdikden sonra ric'at ile Akdeniz'de geşt ü güzâr ider oldılar içlerinden bir kıt'ası Moton İskelesi'ne vürûd itdikde Moton'da mukîm Tunus vekîli der-akab anı zabt itmekle içündeki askerin her biri bir tarafa firâr iderek perîşân olmuşlar dîgerleri ise denizde dolaşarak gerek düvel-i Avrupa tüccârının ve gerek re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'nin sefâ'in-i ticâriyyesine sarkındılık itmek dâ'iyyesine düşmüşler Rum izbândîdleriyle uğraşılmakda

1 İğmâz: Müsamaha etmek, görmemezlikten gelmek.
2 Sebte Boğazı: Cebelitarık Boğazı.
3 Metinde "Peybazi" şeklinde geçmektedir. Önceki ciltlerde de "Payibas" ve "Payzibasi" şeklinde geçen bu tarihî bölge adı, "aşağıdaki ülkeler" ve "Hollanda" anlamına gelen Fransızca Pays-Bas kelimesinden gelmektedir.

iken bir de Tunus korsanları çıkdı. Keyfiyeyt sem‘-i hümâyûna vâsıl oldukda eşkıyâyı merkûmeden her nerede bir nefer tutılur ise hemân cezâsı tertîb kılınmak ve sefâ'in-i merkûme her nerede bulunur ise zabt olunmak üzre her tarafa hilâl-i Receb'de evâmir-i ekîde gönderildi.

Cezâ'ir dayıları dahi evvelki gibi Avrupa sefâ'in-i ticâriyyesine ta‘arruz idemez olduklarından Akdeniz'de geşt ü güzâr iden teb‘a-i Devlet-i Aliyye'nin sefâ'in-i ticâriyyesini ahz ile gasb ü gârete kalkışdılar. Ve emvâl-i mağsûbenin ashâbına redd ve i‘âdesi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den emr olundukda dahi muhâlefet eylemeleri müheyyic-i gazab-ı şehr-i yârî olub hâlbuki Cezâ'ir sefîneleri pey-der-pey İzmir'e ve sevâhil-i sâ'ireye vürûd ile asker yazub Cezâ'ir dayılarının cem‘iyyet ve kuvveti ancak bu vesîle ile peydâ olmakda idügünden fi-mâ-ba‘d Cezâ'irlüye asker yazılmak yasağ idilerek bu yolda sevâhilde bulunan me'mûrîn-i devlete evâmir-i aliyye yazılmış idi. Bunun üzerine Cezâ'irlü yelkenleri suya indirüb fi-mâ-ba‘d o misillü harekât-ı nâ-sezâya[1] ibtidâr itmemek üzre cerâyim-i sâbıkalarının afvını niyâz itmeleriyle mes'ûllerine müsâ‘ade olunarak mezkûr yasağ kaldırılub kemâ fi's-sâbık Cezâ'ir Ocağı'nın asker tahrîrine ruhsatı hâvî evâhir-i Zi'l-ka‘de'de evâmir-i aliyye yazılmışdır. Bu yasağ kaldırılacağına bir müddet Donanma-yı Hümâyûn Berberiyye sevâhilinde isti‘mâl ile Cezâ'ir Eyâleti taht-ı inzibât ve intizâma alınmış olsaydı Trablusgarb gibi orası da hâlâ elimizde bulunurdı. Ol vakt vükelâ-yı devletin ahvâl-i hâriciyyece vâki‘ olan bu misillü kusûrlarına te'essüfden başka bir şey dinilemez.

(s.207) En garîbi budur ki ber-vech-i bâlâ Cezâ'irlü ile İngiliz ve Felemenk amirâlleri miyânelerinde yapılan mukâvelenâmelerden Bâb-ı Âlîce ma‘lûmât olmayub anları o zamân vak‘a-nüvîs bulunan Şânî-zâde Efendi lisân-ı ecnebîden tercüme iderek târîhine kayd eylemişdir. Rahmetullahi aleyh rahmeten vâsi‘aten.

Vekâyi‘-i Mısriyye

Sene-i sâbıka vekâyi‘ sırasında beyân olundığı üzre asâkir-i Mısriyye içünde zuhûr iden ihtilâl bir takrîb dil-firîb[2] ile basdırılmış ise de Mehmed Alî Paşa ol ihtilâlde kendüsine hıyânet itmiş olan rü'esâ-yı askeri birer tuzağa düşürerek intikâm almak ve ne kadar gem almaz ser-gerdeler var ise anları birer tarafa def‘ ile icrââtında serbest ve müstakill olmak isterdi.

Binâ‘en-aleyh işbu otuz bir senesi Safer'inin evâsıtında İskenderiyye'den Mısır'a vürûdunda askeri Mısır'dan ihrâc ve mevâki‘-i münâsibede ta‘biyye ile dağıtmak tedbîrini kurdı ve askerin bir diyecegi kalmamak üzre ibtidâ oğullarını çıkardı. Şöyle ki: Büyük oğlu İbrâhîm Paşa Sa‘îd Hâkimi olmağla Sa‘îd içünde idi. Mısır'da bulunan Tosun ve İsmâ'îl paşaları dahi Reşîd tarafında ordularını kurub oturmak üzre o tarafa gönderdi. Ve niyyet-i hafiyyesini anlara bildirdi. Ve havâss-ı etbâ‘ından Buhûrcı deyü ma‘rûf olan Midillüli Ahmed Ağa'yı Tosun Paşa ma‘iyyetine virdi. Ba‘dehu Delîlbaşı Hüseyîn Ağa ve Erzincanî Hasan Ağa ve Maho Beg ve Sarı Çele ve Haco Beg ile emsâli ser-gerdeleri dahi Buhayra ve Dimyât

1 Nâ-sezâ: Münasib olmayan, lâyık olmayan.
2 Dil-firîb: Gönlü aldatan, câzibeli.

taraflarına gönderdi. Tosun Paşa pederinin niyyât-ı hafiyyesini[1] fi'ile getürmek üzre Maho Beg'den başladı. Şöyle ki: Ma‘iyyetindeki askeri birer birer ayardarak azaltdı. Ba‘dehu i‘dâm itmek üzre bir meşveret içün yanına çağırdı. Buhûrcı ise vâkıf-ı hâl[2] olmağla Maho Beg'e hakkında sû'-i niyyet oldığını bildirdi. Bunun üzerine Maho Beg delîllerden bir tâ'ifeye dahîl düşdi. Hâlbuki ol vaktin örf ve âdetince bir ocağa dahîl düşenler ol ocak tarafından himâye olunurdı. Binâ‘en-aleyh delilbaşı derhâl Mehmed Alî Paşa'nın kâyınbiraderi ve umûmen delillerin ser-gerdesi olan Mustafâ Beg'e haber uçurdı.

Bu cihetle Maho Beg hakkında bir şey yapılamadı. Fakat Mehmed Alî Paşa hakîkat-i hâle vâkıf olarak hilâl-i Rebî‘ü's-sânî'de Buhûrcı'yı yanına celb ile sen benim oğullarım ile ser-gerdeler arasına nifâk bırağıyorsın deyü anı öldürdi. Müteâkiben mûmâ-ileyh Mustafâ Beg ve ba‘dehu Ponaparte deyü ma‘rûf olan Hazînedâr Ahmed Ağa vefât itdi. Ve Zi'l-ka‘de'nin (s.208) on yedinci güni tâ'ûndan Tosun Paşa dahi vefât iderek peder ve mâderini hüzn ü mâtem içünde bırağub gitdi. Pederi oğulları içünde en ziyâde anı severdi. Hüsn-i siyer ve sülûki hasebiyle halk dahi ana ziyâde müteveccih olarak pederinden sonra anın vâlî olmasını ârzû eylerdi.

Delîlbaşılıkdan neş'et itıne ve Şâm vâlîliginden munfasıl ve bir müddetden berü Mısır'da mukîm olan Vezîr Yûsuf Paşa dahi bu esnâda vefât itmişdir.

Mısır'dan matrûd[3] olan ümerâ-yı Mısriyye bakâyâsı bilâd-ı Sûdân'dan Dangala nâm beldede tecemmu‘ iderek ve bi'n-nefs eküb biçerek açlıkdan ölmeyecek kadar ta‘ayyüş itmekde olub bu hâlden artık usanmışlar idi. Ve ekserî fevt olub fakat en büyükleri olan büyük İbrâhîm Beg ile damadı Ahmed Beg el-Elfî ve Muradî Osmân Beg'in tâbi‘î Abdurrahman Beg ve Osmân Beg Yûsuf ve Alî Beg Eyyûb ve küçük ümerâ ve memâlikden ba‘zıları kalmış idi. Ve İbrâhîm Beg pîr-i fânî olmuş ve kuvvâsına za‘f ve vehn[4] gelmiş idi. Bunlar içlerinden Selîm Kâşif nâm birini bu sene Mehmed Alî Paşa'dan taleb-i afv ve merhamet içün Mısır'a gönderdiler. Hulâsa-i istid‘âları diyâr-ı Mısır'dan bir tarafa nakl ve ikâmet ve zirâ‘at itmek ve harâc-ı arâzîyi virmek ve asla paşanın emrine muhâlefet itmemek şartlarıyla cânlarına emân dilemekden ibâret idi. Selîm Kâşif Mısır'a geldi Mehmed Alî Paşa ile görüşdi. Paşa andan Kölemenlerin ahvâlini sordı kim ölmüş kim kalmış ögrendi. Selîm Kâşif'e beş kîse atiyye virdi. Ve anınla ümerâya cevâbname gönderdi. Hulâsa-i mü'eddâsı bu idi ki Kölemenlere arâzî-i Mısriyyeden bir kıt‘a virilemez ve ahâlîden meccânen[5] yiyecek aldırılamaz. Fakat cânlarına emân virilür ve Mısır'a geldiklerinde her birinin hâline göre mesken ve me'vâ virilür ve masrafları cânib-i mîrîden rü'yet idilür. Kudreti olanlara mansıb ve me'mûriyyet ve ihtiyâr ve amel-mânde[6] olanlara bâligan mâ-belaga[7] ma‘âş ve ta‘yînât virilür deyü yazılmış idi. Arası çok geçmeyüb Büyük İbrâhîm Beg'in Dangala'da vefât eyledigi haberi gelmişdir.

Az vakt içünde ne büyük inkılâbdır ki Mîr-i Mîrân Tâhir Paşa'nm i‘dâmından sonra

1 Niyyât-ı hafiyye: Gizli niyetler, saklanmış niyetler.
2 Vâkıf-ı hâl: Durumu bilen.
3 Matrûd: Tardolunmuş, kovulmuş, vazifesinden çıkarılmış, kovuntu.
4 Vehn: Gevşeklik, kuvvetsizlik.
5 Meccanen: Parasız olarak, bedava.
6 Amel-mânde: İş göremez durumda.
7 Bâliğan mâ-belağ: Ziyadesiyle, ferah ferah, bol bol.

Kölemenler Mısır'a girüb de tahakküm itdiklerinde Mısır'daki Türk askeri anların tavâ'if-i askeriyelerinin bir kısmı olub ma'âş ve ta'yînlerini ümerâdan alurlardı.

Mehmed Alî Paşa'nın ta'yînatı Büyük İbrâhîm Beg'in kîlârından virilürdi. Şimdi zirâ'at itmek üzre andan bir mikdâr arâzî dilemege muhtâc olmuşlardır.

Bu sene Mehmed Alî Paşa hükûmet me'mûrlarının ve mübâşirlerin ahâlîden meccânen yem yiyecek almalarını (s.209) sıkı yasağ itdi. Ve ulûm-ı riyâziyye tedrîs olunmak üzre bir hendesehâne binâ ve tophâne inşâ itdirdi. Ve zirâ'at ve sanâyi'in tervîcine ihtimâm ider oldı. Ve büyük küçük birçok gemiler inşâ itdirerek ve Nehr-i Nîl'in mahsûlâtını İskenderiyye'ye indirerek Avrupa'ya bey' ile mebâliğ-i külliyye kazanmağa başladı. Ve Bahr-i Süveyş'de teksîr-i sefâ'in ile Hind ticâretine dahi revâc virdi.

Ve İskenderiyye Kal'ası'nın ta'mîrine ihtimâm ile berâber İskenderiyye ittisalindeki sedd-i kebîrin inşâsına dahi muvaffak oldı ki mukaddemâ bu seddin münhedim olmasından nâşî birçok arâzîyi tuzlı sular basmakda idi. Bunun inşâsı Mehmed Alî Paşa'nın büyük eserlerinden biridir. İşte Mehmed Alî Paşa bu vechile Mısır'ı i'mâr ve vâridâtını teksîr ile Arabistân'da büyük işlere muvaffak oldukdan başka nakden dahi Saltanat-ı Seniyye'ye hüsn-i hidmet ve bu cihetle devletce ve milletce kesb-i şân ve şöhret eylemişdir.

(Vekâyi'-i Sene 1232)

Mütegallibe gürûhundan ve Anadolı derebeglerinden Karahisâr Voyvodası İbrâhîm Ağa'nın i'dâmı hakkında hatt-ı hümâyûn ısdâr olunmağla hükmünün icrâsı Hüdâvendigâr Vâlîsi Nûrullâh Paşa'ya havâle olunmuş idi. İbrâhîm Ağa ise Hâcı Bektaş-ı Velî Dergâhı'na varuh çend nefer âdemiyle anda ikâmet üzre bulundığından Nûrullâh Paşa keyfiyyeti Kırşehir ve Yenişehir sancakları mutasarrıfına iş'âr ile aldığı cevâbnâmede merkûm iki üç nefer etbâ'ıyla ol dergâhda olub ancak elli altmış kadar delil askeri dahi anı muhâfaza içün etrâfında geşt ü güzâr itmekde ve Hâcı Bektaş kazası ez-kadîm serbest olub fakat umûr ve husûsuna Konya tarafından nezâret olunmakda oldığı iş'âr olunmakdan nâşî keyfiyyet Nûrullâh Paşa tarafından Dersa'âdet'e arz olundukda merkûmun fırsatı gözedilerek i'dâmıyla ser-i maktû'unun Dersa'âdet'e gönderilmesiçün evâ'il-i Muharrem'de Karaman vâlîligine emr-i âlî yazıldı.

Şu karışıklığa bak ki Bâb-ı Âlî bir adamın i'dâmı içün fermân yazıyor lâkin nerede ve ne hâlde bulundığını ve kangı sancağa merbût oldığını bilmiyor. Memleketinin ahvâl-i coğrafiyyesini bilmeyan vükelâ işte böyle karaltıya kubur sıkar.

Payas'dan tagallüb iden Küçük Alî oğlı Dede Beg'in i'dâmı hakkında mukaddemâ fermân-ı âlî sâdır oldığı hâlde Mar'aş sancağı dâhilinde vâki' Bulanık Kazası Â'yânı Ağça Beg ve birâderi Ahmed Beg anı tesahub itmekle anların dahi i'damları hakkında Haleb Vâlîsi Ahmed Paşa ile Mar'aş Vâlîsi Kalender Paşa'ya yine evâ'il-i Muharrem'de emirler gönderildi.

(s.210) Hâlbuki oraların halkı hep kabâ'il-i vahşiyye olub anların beyninde dahîl düşen âdemi himâye muktezâ-yı hamiyyet add olunarak Ağça Beg'e Dede Beg'i himâye itdigi içün mücrim nazarıyla bakılamazdı. Kalender Paşa dahi bu i'tikâdda bulundığına mebnî bu emrin

icrâsına samîmî olarak teşebbüs idemezdi. Ve ol havâlîdeki mütegallibeden kangısının üzerine varılsa Gâvurdağı'na çıkub orada tahassun ve fırsat buldukca Payas câddesine inüb ebnâ-yı sebîle ta'arruz ider ve bir cem'iyyet teşkîl itdiklerinde hacc yolunı keserler idi. Binâ'en-aleyh Gâvurdağı kâmilen zabt olunmadıkca civârındaki derebeglerinin izâlesiyle matlab[1] hâsıl olamazdı. Lâkin vükelâ oranın ahvâl-i coğrafiyyesini bilmediklerinden Küçük Alioğlı'nın i'dâmıyla Payas câddesinin emn ü âsâyişi husûle gelivirir zann iderlerdi.

İzmir'in aynü'l-â'yâm Ömer Ağa'nın bir cürm-i meşhûdı yok ise de mücerred İzmir'de öteden beru müteneffiz ve mütehakkim olan Kâtiboğulları'ndan bulundığı cihetle dîger mahalde ikâmesi lüzûmunı geçende İzmir'e uğramış olan Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa inhâ itmekle Ömer Ağa Midillü'de ikâmete me'mûr idildi ve İzmir başâ'yânlığı evâhir-i Muharrem'de İzmir vücûhundan ve mevâlî-i devriyyeden Çelebi-zâde Mustafâ Efendi'ye ba-fermân-ı âlî ihâle buyuruldı.

Haleb eşrâfından ve mevâlî-i devriyyeden Câbirî-zâde Abdullâh Efendi devriyyeden dönüb dolaşarak Dürrî-zâde'nin sâyesinde bâ-i'tibâr-ı mahrec Sofya kadısı olmuş idi. Hâlbuki devir dönmekle bu sırada Keşan'a nefy idildi. Ol vakt halef selefe rağmen böyle şeyler yapmak âdet hükmünde oldığından eshâb-ı hakîkiyye[2] aramağa hâcet yokdur.

Yeniçeri ağalarının sık sık azilleri dahi ol devrin iktizâsından olmakla bu esnâda Yeniçeri Ağası Hasan Ağa azl ile halefi Mustafâ Ağa'nın takrîri üzre Tekfurdağı'na nefy olundı.

Tuna yalısındaki kılâ'-ı hakaniyyeden Nigbolı pîşgâhında vâki' Kule Kal'ası hitâm bulmağla binâ emîni olan Nigbolı Mütesellimi Mustafâ Efendi uhdesinde rütbe-i mîr-i mîrânî ve mütesellimlige ilâveten Nigbolı Kal'ası muhâfızlığı kezâlik evâhir-i Muharrem'de tevcîh kılındı.

Tuna sevâhilinde der-dest-i inşâ olan kılâ'-ı hakaniyyeden ba'zıları bu vechile hitâm bulmuş ise de bir haylîsi henüz hitâma resîde olmadığından bunların birer birer keşfi zımnında Rûz-nâmçe-i Evvel Hasan Tahsîn Efendi evâhir-i Safer'de me'mûriyet-i mahsûsa ile Tuna yalısına gönderildi. Silistre vâlîleri Şumnı'da ikâmet itmekde iseler de bade'l-yevm Silistre'de bir sarây inşâsıyla ikâmet eylemeleri içün Silistre vâlîligine emr-i âlî yazıldı.

Ol esnâda devletin müzâyaka-i mâliyyesi[3] ziyâde oldığı hâlde esbak defterdâr ve sâbık (s.211) Darbhâne Emîni Sârim İbrâhîm Efendi evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel'de fevt olmağla muhallefâtı hazînenin imdâdına yetişdi. Eşyâ-yı girân-bahâ[4] ve vâridât-ı lâ-tuhsâsından[5] başka yalnız taş oda derûnunda tahte'l-arz medfûn olan meskûk ve sebîke[6] altunları altınış üç kıyyeye bâliğ olub hemân beytü'l-mâle teslîm idildi.

Altun mücerred emr-i mübâdelede kullanılmak üzre yer altından çıkarılmış bir ma'den oldığı hâlde bu misillü adamların anı yer altına i'âde eylemeleri ma'kûs bir hareketdir. Fakat emniyyetsizlik insâna böyle ma'kûs işler yapdırır.

1. Matlab: İstek, istenilen şey.
2. Esbâb-ı hakîki: Gercek sebepler.
3. Müzâyaka-i mâliyye: Devlet maliyesinin darlığı, sıkıntısı.
4. Eşyâ-yı girân-bahâ: Eşya ve malların değerinin artması. Değerlenmesi.
5. Lâ-tuhsâ: Sayısız, sayıya gelmez, hesaplanmaz.
6. Sebîke: Eritilerek kalıba dökülmüş şey, külçe. Kalıba dökülmüş altın veya gümüş.

Cezâ'ir Beglerbegisi Ömer Paşa fevt olub mahallince yerine Alî Dayı intihâb ve ik'âd olunmağla fermân-ı âlîsi ısdâr ve Cezâ'ir Ocağına lâzım olan mühimmât tesyâr[1] buyurulmak istid'âsını mutazammın ma'rûzât ile Hâcı Hâfız nâm zât bu esnâda Dersa'âdet'e vârid olmağla Alî Dayı'ya ber-mu'tâd tevcîh olunan mîr-i mîrânlık fermânı ile mühimmât-ı matlûbe gönderildi. Ve Bâb-ı Âlî ber-vech-i bâlâ ufak tefek derebeglerinin izâlesiyle meşgûl oldığından Cezâ'ir hakkında bir başlu tedbîr düşünilemedi.

Edirne vücûhı müteneffiz ve mütehakkim olub bu cihetle vâlîler Çirmen kasabasında ikâmet itmekde idi. Bu esnâda ise â'yân ve vücûhun kesr-i nüfûzları usûl-ı müttehaze îcâbından olmağla Çirmen Mutasarrıfı Karslı Alî Paşa'nın hânesinde ikâmet itmek üzre vezâreti ref'[2] olunub Çirmen sancağı Edirne şehrinde ikâmet itmek üzre Vidin ve Nigbolı sancakları mutasarrıfı Alî Celâl Paşa'ya ve Vidin ve Nigbolı[,] Silistre Vâlîsi Rüşdî Paşa'ya ve Silistre rütbe-i vezâretle Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Sâbık Şâm Vâlîsi Süleymân Paşa Kethüdâsı Müftî-zâde Hâcı Hüseyîn Ağa'ya ve Teke ve Hamîd sancakları muhassıllık vechile Şâm Vâlîsi Hâfız Alî Paşa'ya ve Şâm eyâleti ve mîr-hâclık Kapudan-ı esbak Sâlih Paşa'ya tevcîh kılındı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Nigbolı Kal'ası binâ emîni olan Zağra-i Atîk Kazâsı Â'yânı Hâcı Mehmed Ağa bir müddet memleketinde bulunamadığı cihetle hilâf-gîrânî fürce bularak ahâlîyi tahrîk ile aleyhine mahzarlar tertîb olundığına mebnî artık Zağra'ya i'âdesi münâsib görülmeyerek evâhir-i Rebî'ü'l-âhir'de Rodos'a nefy olundı. Nigbolı'da itdigi masârifi üste virerek â'yânlığı elden kaçırdı. Ve yerine Mustafâ Ağa â'yân oldı. Ber-vech-i bâlâ def'aten rütbe-i vezâret ile Silistre vâlîsi olan Hâcı Hüseyin Paşa bu ni'metin kadrini bilmeyüb ahâlîye zulm ve ta'addî itmekde oldığından işbu otuz iki senesi evâhirinde vezâreti ref' ile Dimetoka'ya nefy ve yerine birkaç seneden berü Ruscuk mütesellimi olub hüsn-i hareketi mesmû' olan Kapucıbaşı Mehmed Sa'îd Ağa'ya rütbe-i vezâretle Silistre (**s.212**) eyâleti tevcîh ve Ruscuk â'yânlığı dahi Zağra-i Atîk â'yânı olan mûmâ-ileyh Mustafâ Ağa'ya ihâle olunmuşdur.

Rebî'ü'l-evvel'in on dokuzuncı güni icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede ba'zı müderrisine mevleviyyet virildigi sırada Üryânî-zâde Mehmed Ârif Efendi'ye dahi Üsküdar mevleviyyeti tevcîh olundı. Gâyet müsinn[3] bir zât olub şimdiye kadar tafra ile üzerine geçerek mollâ olan nice zevâtı göçürüb arkalarına kalarak bi-hasebi't-tarîk Üsküdar kadısı olmuşdur. Şânî-zâde Târîhi'nde tahrîr olundığı üzre ol vaktin hükmünce böyle mevleviyyet alanlar Şeyhü'l-islâmın etegini öpmek ve Sadr-ı â'zam ile sudûr-ı izâmı ziyâret itmek üzre debdebe ve dârât[4] ile gitmek resm-i tarîk olub Üryânî-zâde ise her şeyden ârî bir yabanlık elbisesi bile yok bî-çârenin ömri yoklukla geçmiş mücerred ömr-i Nûh ve sabr-ı Eyyûb ile kat'-ı mesâfe-i tarîk-i resmî idirek bu kerre mahrec derecesine ayak basmış. Ne hâl ise egreti elbise ve sâ'ire tedârük iderek takub takışdırmış ve refîkleriyle berâber Bâb-ı Fetvâ'ya gidüb Şeyhü'l-islâmın yanına çıkmış ise de dışarı çıkıldıkda hademeye haylîce bahşiş virmek âdet oldığı hâlde Ârif Efendi bu husûsda refîklerinden ayrılmış ve âdete muhâlefet ise güç bir keyfiyyet oldığından

1 Tesyâr: Gönderme, gönderilme.
2 Ref': Kalkındırma, lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma.
3 Müsinn: Yaşlı, geçkin, kocamış, ihtiyar.
4 Dârât: Debdebe, şan, büyük gösteriş.

hademenin bahşiş ümîdiyle prestiş idercesine gösterdikleri ta'zîmât-ı fevka'l-âdelerinden hâsıl olan inbisât ve mesrûriyyet[1] avâ'idi viremediginden dolayı ârız olan mahcûbiyyet ile zâ'il olmuş idi. Böyle iki hâlet-i mütezâdde[2] arasında müte'essir ve mütefekkir olarak nerdübândan nüzûl itdikde maâzallâhu Te'âlâ mürg-i şâdî ve mevt-i gayret ile nüzûl[3] isâbet iderek binek taşı üzerine düşüb kalmış ve füc'eten[4] fevt olmuşdur. Ufiye anh.

Ba'dehu Rebî'ü'l-âhir'in on yedinci güni Üsküdar mevleviyyeti kibâr-ı müderrisînden Abdürrahîm Efendi-zâde Osmân Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Bu Osmân Efendi mu'ahharen İstanbul'da Tulumbacı konağında küşâd oluuan Mekteb-i Tıbbiyye hâcelerinden olub orada ilm-i tıbbı Fransızcadan terceme ve tedrîs eylerdi.

Sonra hekîmbaşı anı istirkâb ile mektebden teb'îd içün müneccimbaşı nasb itdirmiş oldığından Osmân Efendi ilâ âhiri'l-ömr hazz itmedigi ahkâm-ı nücûmiyye ile meşgûl olub kalmışdır. Osmân Efendi ulûm-ı riyâziyyede yegâne-i asr olub bu yolda kendüsinden haylîce istifâde itmiş idik. Pederi Abdürrahîm Efendi Palabıyık Mehmed Efendi'nin küçük birâderi olub ikisi dahi İstanbul'un en meşhûr ve mütebahhir ulemâsından idi. Biz yine sadede gelelim.

O devirlerde tarîk-i ilmiyye pek ziyâde resme dökilüb (el-akdemü (**s.213**) fe'l-akdem) kâ'idesi mer'iyyü'l-icrâ oldığı hâlde arasıra tafarât-ı mahdûmâne eksik degil idi. Şeref-i intisâb ile dahi tafralar[5] vukû' gelürdi. Ammâ ilm ve fazl ile terakkî pek müşkil idi. Ba'zen serpilüb çıkan ehl-i kemâl dahi dûçâr-ı sademât-ı hased ve istirkâb olurdı. O zamân ilm-i tıbbda mahâreti müsellem olan Şânî-zâde'nin hekîmbaşı nasb olunacağına vak'a-nüvîs idilmesi dahi bundan nâşî idi.

Bî-çâre Şânî-zâde devlet ve milletine hidmet niyyet-i hayriyyesiyle Dürrî-zâde Abdullâh Efendi'nin def'a-i ûlâ meşîhatinde ilm-i tıbbdan Mi'yâru'l-etibbâ nâm kitâbı te'lîf idüb o zamân ise mü'ellefât-ı cedîde huzûr-ı hümâyûna arz ile irâde-i seniyyesi istihsâl olunmadıkca neşr olunamadığmdan ve böyle yeni eser vücûda getürenler taraf-ı şâhâneden mazhar-ı taltîf ve ihsân olageldiklerinden Şânî-zâde dahi tarîk-i ilmiyye ashâbından olmak hasebiyle bu kitâbı arz itmek üzre Abdullâh Efendi'ye takdîm idüb eskiden Abdullâh Efendi'ye tereddüd ve intisâbı dahi oldığı hâlde mektûbcısının rekâbet ve muhâsedesinden nâşî kitâb-ı mezkûr birçok vakit yasdık üstünde kalub arz olunamadığma mebnî Şânî-zâde'nin mükerreren vukû' bulan ilhâh ve ibrâmı üzerine ma'a'l-kerâhe[6] Silâhdâr-ı Şehr-i yârî Ahmed Paşa-zâde Alî Beg'e gönderilmiş ise de gâlibâ ol vakt hekîmbaşı bulunan Mes'ûd Efendi'nin fesâdına mebni Enderûn-ı Hümâyûn'da dahi kûşe-i nisyânda bırağılmış ve Şânî-zâde hayretde kalmış. Nihâyet ol kitâbı ihtâr içün anın mevkûfün-aleyhi olan ve (Mir'atü'l-ebdân fî teşrîhi â'zâ'i'l-insân) tesmiye olunan kitâbı te'lîf ile ibtidâsında evvelki kitâbın dahi huzûr-ı hümâyûna arz olunmuş idügini îmâ ve ifhâm idüb işte bu kitâb bu esnâda Sadr-ı â'zam Ra'ûf Paşa tarafından arz olundukda mahzûtiyyet-i seniyyeyi mûcib ve gerek evvelki

1 Mesrûriyyet: Sevinçlik. Sürur içinde oluş. Dileğine ermiş olanın hâli.
2 Mütezâdde: Birbirine zıt olan.
3 Nüzûl: İnme, felç.
4 Füc'eten: Birdenbire, ansızın.
5 Tafra: İlmiye sınıfında rütbe ve derece alma. Yukarıya sıçrama atlanıa. Yukarıdan atıp tutma.
6 Ma'a'l-kerâhe: İstemeden, zorla.

kitâbın ve gerek bunun tab‘ ve neşrine irâde-i seniyye sâdır olmuşdur.

Şimdi o zamân ile bu zamânı mukâyese idelim. O zamân pâdişâh-ı cihân ulûm ve ma‘ârifin terakkîsini ister Şânî-zâde gibi ma‘lûmât-ı sahîha ashâbından bir zât dahi ol vakt henûz lisânımızda ıstılâhâtı mevzû‘ olmayan ilm-i tıbbdan bir güzel kitâb yapar da anı huzûr-ı hümâyûna arz içün yol bulamaz. Çünki Sultân Mahmûd Han Hazretleri Şânî-zâde'nin degerini geregi gibi muttali‘[1] olsa hekîmbaşı olsun diyivirmesi melhûz[2] idi. Binâ'en-aleyh merâtib-i resmiyye ashâbı dürlü vesîleler ile anı örtbas itmege çalışurlar idi. Ve ekseriyyet anların tarafında bulundığı cihetle buna muktedir olurlardı. Asrımızda ise arz ve takdîmde müşkilât görülmek şöyle dursun taraf-ı hümâyûndan bu bâbda her dürlü teshîlât gösterilmekde ve envâ‘-ı teşvîkât icrâ buyurulmakdadır.

(s.214) Şu hâle nazaran Şânî-zâde'nin o kadar müşkilât içinde hasbî olarak çalışub çabalaması ne kadar câlib-i sitâyiş olur ise bizim neşr-i ulûm ve ma‘ârif hakkında tenbelligimiz dahi o kadar mûcib-i ser-zeniş olur.

Şânî-zâde'nin hasmı olan sâlifü'z-zikr Hekîmbaşı Mes‘ûd Efendi'nin hâline gelince mûmâ-ileyh esbak Hekîmbaşı merhûm Nu‘mân Efendi'nin oğlı olub gençliginde pederi hekîmbaşı iken anı tahsîl-i ulûma ziyâdesiyle teşvîk eylemiş ise de hevâ ve hevesine tâbi‘ bir zât oldığından gûyâ tahsîl-i tabâbet içün (Bec) Viyana şehrine savuşub ve iki sene kadar orada eyyâm-ı nev-civânî hükmünce sefâhet ve eglence yollarında dolaşub mekteb-i tıbbiyyeye gidememiş ve etibbâ ile ancak tiyatro ve balo gibi melâhî mahallerinde[3] görüşebilmiş oldığı cihetle sıfrü'l-yed[4] olarak avdetinde Dersa‘âdet'e hir hekîm taşlağı tarzında çıkagelmiş ve ilm-i tıbba vukûfı olmayan ba‘zı müteneffizînin sevkiyle ve hekîmbaşı-zâde olmak mülâbesesiyle bir aralık ser-etibbâ olmuş idi. Lakin Viyana'ya gidüb gelenlerin ihbâr ve ifâdeleriyle Mes‘ûd Efendi'nin mekteb-i tıbbiyyeye gitmedigi sonradan anlaşılmış ve hekîmbaşılığı avânında ilm-i tıbbdan behresi olmadığı erbâbı indinde ma‘lûm olmuşdur. Fakat ol asrda hekîmbaşı bulunan zât Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinden ma‘dûd olarak her gün Enderûn-ı Hümâyûna gidüb gelür ve ba‘zı husûsâtı taraf-ı hümâyûna ilkâ idebilür idi. Bu cihetle hekîmbaşılar da çendân ma‘lûmat aranmayub Enderûn ricâlini ürkütmez ve Bîrûn ricâlini incitmez bir adam oldığı hâlde tesahub ve iltizâm olunurdı.

Binâ'en-aleyh Mes‘ûd Efendi haylî müddet hekîmbaşılıkda pây-dar oldı. Ve ber-mu‘tâd istedigi tabîbleri berâber bulundırarak Enderûn-ı Hümâyûndaki hastalara tedâvî itdirirdi. Lâkin kendüsinde etibbânm ehl ve erbâbını temyîz idecek kadar bıdâ‘a[5] olmadığından kendü mizâcına muvâfık tabîbleri istihdâm ider ve ekser etibbâ-yı hâzıkayı istirkâb iderek birer sûretle mağdûr ve dil-figâr eyler idi. İşte bu misillü sebeblerden nâşî Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinden ba‘zıları aleyhine düşüb bu cihetle anın kîne-dârlığına rağmen taraf-ı hümâyûndan dahi istihkâr buyurulmağla kederinden hayağı şu‘ûrına halel gelmiş idi.

Hâlbuki bu esnâda Vâlide Sultân'da illet-i gaşy[6] ve merâk peydâr olub Mes‘ûd Efendi

1 Muttali‘: Öğrenmiş, haber almış, bilgili, haberli.
2 Melhuz: Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen; olabilen.
3 Melâhî mahalli: Oyun, eğlence vb düzenlenen yerler.
4 Sıfrü'l-yed: Eliboş, elde sıfır.
5 Bıdâ‘a: Bilgi, birikim, sermaye.
6 İllet-i gaşy: Kendinden geçme, bayılma hastalığı.

iki Rûm tabîbiyle birlikde tedâvî itdikce illeti şiddet bularak nısf-ı Şevvâl'de bağteten rihlet[1] itmekle Ebû'l-feth Sultân Mehmed Han Câmi‘-i Şerîfi kurbunda müceddeden inşâ buyurılan türbede defn olundı.

(s.215) İşte bu vak‘a dahi esbâb-ı sâ'ireye munzamm olarak Mes‘ûd Efendi'nin azline karâr virilüb o misillü menâsıb-ı ilmiyye ashâbının intihâbı şeyhü'l-islâm-ı vakt ile müzâkereye mevkûf olarak beyne'l-ulemâ eslah-ı mevcûd[2] olan kim ise makâm-ı meşîhatden ta‘yîn olunmak tabî‘î ise de hekîmbaşılık mansıbının ber-vech-i bâlâ nezâket ve ehemmiyyeti cihetle Şeyhü'l-islâm dahi Hâlet Efendi gibi müteneffizân ile müdâvele-i efkâr itmedikce işi mevki‘-i icrâya koyamazdı. Binâ'en-aleyh zât-ı şâhâne tereddüd idüb de hafiyyen bir tarafdan istiknâh-ı hâl buyuracak olsa arz-ı resmî bi't-tab‘ te'yîd ve tervîc olunarak nîk ü bed' her ne ise arz olundığı vechile yürür giderdi. Ve Mes‘ûd Efendi'nin azlinde Şânî-zâde var iken başkasının ta‘yîni nâ-be-câ ise de esbak hekîmbaşı müteveffâ Hayrullâh Efendi hafîdi olub asr-ı Mustafâ Han-ı Râbi‘'de hekîmbaşı olan sâbıkâ Mısır Mollâsı Behcet Efendi'nin Hâlet Efendi ile mu‘ârefe-i sâbıkası olub Hâlet Efendi ise mühimm mevki‘lerde kendü müte‘allikâtını bulundurmakda oldığına mebnî Behcet Efendi'nin mukaddemâ hekîmbaşılık me'mûriyyetinde bulunmasından ve âdâb-ı meclis-i mülûkâneye vâkıf olmasından bahisle sâ'ire rüchânı[3] arz olunmağla evâhir-i Şevvâl'de Mes‘ûd Efendi yerine Behcet Efendi ser-etibbâ-yı şehr-i yârî oldı. Mes‘ûd Efendi ekdâr-ı azl ile bütün bütün meslûbü'ş-şu‘ûr olarak üç seneden ziyâde sâhilhânesinde öyle lâ-ya‘kıl[4] olarak sefâlet içinde yaşamışdır. Behcet Efendi zurefâdan ve şu‘arâdan hoş-sohbet ve meclis-ârâ ve lisân-ı Arabîye âşinâ olub Mes‘ûd Efendi'ye nisbetle her işe ehakk idi. Lâkin o dahi Şânî-zâde'yi istirkâb ile nihâyet bir vartaya giriftâr ve ba‘dehu kendüsinin halefi dahi ber-vech-i bâlâ Osmân Efendi'yi istirkâb ile dil-figâr itmişdir.

Devrin usûl ve meslegi nâ-hemvâr oldukca çâresiz işler böyle yolsuz gidüb eşhâsın degişmesi müfîd olmaz. (Sünnetu'llâh fi'l-âlemîn) O zamân her me'mûriyyet bir takım esbâb-ı ledünnîyeye[5] merbût idi. Hekîmbaşılık bahsi numûne olmak üzre bu kadar ıtnâb[6] kılınmışdır. Ber-vech-i meşrûh Behcet Efendi Hâlet Efendi'nin sâyesinde ser-etibbâ oldukdan sonra li-ecli'l-maslaha Bâb-ı Âlî'ye geldikce ekseriya Hâlet Efendi'nin sevmedigi Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi dâ'iresinde meks ü ârâm itmekle Hâlet Efendi şübhe ve endîşeye düşmüş ise de Behcet Efendi'nin huzûr-ı hümâyûnda dâ'imâ Hâlet Efendi'yi senâ itmekde oldığını Enderûn-ı Hümâyûndan tahkîk ile âsûde-bâl olmuşdur.

Zât-ı şâhâne Topkapu Sarây-ı Hümâyûnundan sıkılub bu kışın Beşiktaş Sâhilsârây-ı Hümâyûnunda kalmak ve güzel havalarda sayd ü şikâr[7] ile meşgûl olmak tasavvurunda bulunmuş **(s.216)** ise de yeni âdet çıkarmakdan mütehâşî olan mukarrebîn bunun münâsib olmayacağını yeniçeri ağası vâsıtasıyla taraf-ı hümâyûna ilkâ itdirmeleriyle zât-ı şâhâne ol tasavvurundan vazgeçerek Zi'l-hicce'nin yirmi dördünci güni Beşiktaş Sâhilsaray-ı

1 Rihlet: Geçmek. Göç etmek, göçmek. Ölmek.
2 Eslah-ı mevcûd: Mevcutların içinde en iyisi.
3 Rüchân: Üstünlük, yeğlik.
4 Lâ-ya‘kıl: Aklı başında olmıyan, dalgın, bîhoş. Yaptığını bilmez.
5 Esbâb-ı ledünnî: Bir işin gizli tarafları, sebepleri, içyüzü.
6 Itnâb: Sözü uzatma, lüzumsuz tafsilât ve ayrıntıya boğma.
7 Sayd ü şikâr: Av yapmak, avlanmak.

Hümâyûnundan Topkapu Sarây-ı Hümâyûnuna nakl buyurdı.

Ferdâsı Şeh-zâde Sultân Süleymân tevellüd itmekle zât-ı şâhâneyi eglendirüb işgâl itmek üzre Sarây-ı Hümâyûn ve Bâb-ı Âlî ve Ağakapusı ve Dîvânhâne-i Tersâne gibi emâkin-i âliyyede ve sâ'ir yerlerde hayâl perdeleri kurılarak ve rakkâslar raks ile sâzlar çaldırılarak şenlikler icrâ idilmişdir. Biz gelelim taşraların ahvâline.

Haleb'in çöl cihetinde aşâ'ir-i Urbân'ın ve dîger taraflarında Kürd ve Türkmân kabâ'ilinin tecâvüzâtından nâşî etrâfında emniyyet münselib oldığı hâlde nefs-i Haleb ahâlîsi dahi ser-keşlikden ve vâlîlerine muhâlefetden girü durmazlardı. Binâ'en-aleyh hilâl-i Safer'de vâlîlerinin evâmirine tevfîk-i hareket eylemeleri içün tenbîhât-ı ekîdeyi[1] hâvî fermân-ı âlî gönderilmiş idi. Ol esnâda ise Kürddağı cihetinde Aınmuoğlı Battâl ve Öıner nâm şakîler meydâna çıkub ba'zı aşâ'ir boy begleri ile ittifâk iderek bir takım eşkıyâ ile Haleb'e on sâ'atlik mahalle kadar tecâvüz eylemiş olduklarından Haleb Vâlîsi Ahmed Paşa'nın kethüdâsı kapucıbaşılardan Osmân Ağa mukâbelelerine şitâb ile lede'l-muhârebe eşkıyâ münhezimen girü ric'at eylemişler ve eşkıyâdan itlâf olunan otuz dört neferin ser-i maktû'ları Dersa'âdet'e gönderilmekle Haleb vâlîsine istiklâl virildigini mübeyyin ve taltîfi mutazammın fermân-ı âlî gönderilmişdir. Ba'dehu Barak aşîreti etrâfa sarkındılık idüb hattâ Kilis hâssına tecâvüz itdiginden Ahmed Paşa anların üzerine bir kıt'a top ve bin nefer ile Delilbaşısı Osmân Ağa'yı i'zâm idüb o dahi eşkıyâ ile bi'l-mukâtele birkaç neferlerini i'dâm itmekle ser-i maktû'ları hilâl-i Cumâde'l-âhire'de Dersa'âdet'e gelmiş ve mahzûziyyet-i seniyyeyi mûcib olmuşdur. Mu'ahharen Rakka vâlîsi dahi Barak aşîretinden ve sâ'ir eşkıyâdan on neferini i'dâm ile ser-i maktû'larını Dersa'âdet'e göndermişdir. Yine o sırada Ahmed Paşa Kürddağı'nda mütemekkin Şeyhlü eşkıyâsının üzerine kethüdâsını irsâl ile anların dahi cem'iyyetlerini dağıtmışdır.

Ve İdlib Kasabası mütehayyizânından Kürdoğlı Osmân ve sâbık Asesbaşı Karamanlu olmağla Ahmed Paşa Kürdoğlu'nı bir takrîble ahz ve i'dâm itdigi sırada Anze'nin bir fırkası Hantuman'a gelerek kat'-ı tarîk itdiklerinden Ahmed Paşa anların üzerine sevk-i asker ile lede'l-mukâtele Anze'den iki ve Kürdoğlu'nun avenesinden dört neferi i'dâm olunmağla cümlesinin ser-i maktû'ları hilâl-i Receb'de Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur.

(s.217) Diyârbekir Mütesellimi Kapucıbaşı Abdurrahmân Ağa dahi Diyârbekir vücûhından fermânlu olan Gürânî Mustafâ Ağa'yı i'dâm ile ser-i maktû'unı der-i devlete göndermiş idi.

Adana vâlîsi dahi Payaslı Küçük Alîoğlı Dede Beg'i bir takrîble ele geçürüb i'dâm itdirmekle hilâl-i Şevvâl'de ser-i maktû'ı der-i devlete gelmişdir.

Ru'ûs-ı maktû'a pey-der-pey İstanbul'a geldikce siyâsetgâha vaz'[2] ile teşhîr olunurdı. Ve bunlar hep mütegallibe unvânıyla i'dâm kılınurdı. Lâkin kangısı bi-hakkın ve kangısı bi-gayrı hakkın[3] i'dâm olundı burasını ta'yîn itmek müşkildir.

Ber-vech-i meşrûh taşralardaki vücûh ve müteneffizân haklarında ittihâz olunan usûl-i şedîde muktezâsından olarak mukaddemâ Bâyezîd Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa cânib-i İrân'a

1 Tenbîhât-ı ekîde: Kuvvetli uyarmalar.
2 Vaz': Koyma, konulma.
3 Bi-gayr-ı hakkın: Haksızlıkla, haksız yere.

firâr itmekle ber-mûceb-i mu'âhede redd ve i'âdesi İstanbul'daki İrân Maslahatgüzârı'na lede'l-ifâde devletine yazub redd ve i'âde itdirecegini ifâde eylemiş ise de Kars Muhâfızı Vezîr Alî Paşa'dan ve Bâyezîd Mutasarrıfı Behlûl Paşa'dan Erzurûm Vâlîsi Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa'ya gelüb de anın tarafından dahi Bâb-ı Âlî'ye takdîm olunan tahrîrâta nazaran İbrâhîm Paşa etrâfdaki Ekrâd ile hafîce mukâvele idüb Kars eyâleti dâhilinde Kağızman civârında Bâyezîd muzâfâtından Köroğlı Kal'ası'nın İrânlu i'ânesiyle ta'mîr ve termîmine kâfî amele gönderüb anda tahassun itmek dâ'iyyesinde oldığı anlaşılmağla emr-i muhâfazasına dikkat olunmak husûsı Celâleddin Paşa tarafından Behlûl Paşa'ya lede'l-iş'âr kal'a-i mezkûre Bâyezîd'e üç konak ba'îd oldığmdan bahisle Behlûl Paşa tarafından i'tizâr olundığına mebnî rû-nümâ olan ehemmiyyete göre lâzım gelan tedâbîre mukaddime olmak üzre Celâleddîn Paşa'ya şark cânibi ser'askerligi tevcîh olunub Behlûl Paşa'ya dahi evâhir-i Receb'de Celâleddîn Paşa'nın emr ve re'yine mütâba'at eylemesi içün emr-i âlî gönderilmişdir. Ol esnâda Kandiye Kal'ası binâ emîni olan hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Bedrî Efendi hilâf-ı rızâ-yı âlî hareketde bulundığından bahisle cezâsı bi't-tertîb Kandiye'deki konağı ve emvâl-i kesîresi ve bi'l-cümle çiftlikleri cânib-i mîrîden zabt ve yerine ashâb-ı iktidârdan Hanyalıoğlı Halîl Ağa binâ emîni nasb idilmişdir.

Mukaddemâ Gümülcine kazâsında teneffüz[1] itmiş olan Kalyoncıoğulları Hasan ve Alî ve Velî oğlı Manav ve Ahmed ve Akbıyıkoğlı Hasan ve İbiş nâm kesân[2] dahi bu esnâda Cirmen Mutasarrıfı Celâl Paşa tarafından i'dâm olunmağla ser-i maktû'ları hilâl-i Zi'l-hicce'de İstanbul'a gelmişdir.

Yine bu esnâda meşhûr Tuzcıoğlı'nın dahi ser-i maktû'ı İstanbul'a gelmekle terceme-i hâli ber-vech-i âtî beyân olunur.

(s.218) Bâlâda zikr olundığı üzre Rize Â'yânı Tuzcıoğlı Memiş Ağa nâ-meşrû' hareketlerde bulunayor deyü Trabzon Vâlîsi Hazînedâroğlı Süleymân Paşa tarafından inhâ olunmağla ve o misillü müteneffizînin izâleleri ol vaktin iktizâsından bulunmağla Süleymân Paşa Memiş Ağa'nın i'dâmına me'mûr olub Kastamonı Vâlîsi Alî Paşa dahi ma'iyyetine ta'yîn ve her tarafdan ve hattâ Sivas'dan bile asker tertîb ve tersâneden iki kıt'a beglik irsâl olunmuş idi. İşbu otuz iki senesi hilâlinde Süleymân Paşa ve Alî Paşa ve sâ'ir me'mûrîn asâkir-i külliyye ile Rize'ye vardıklarında Livâne[3] askeriyle Süleymân Beg ve Acara askeriyle Acaralu Selîm Paşa-zâde Hüseyîn Beg dahi öte tarafdan Rize'ye gelmişler idi. Memiş Ağa harb ve darb erbâbından ve asker-perver dereheglerinden olmadığı cihetle bu arbede üzerine Of kazâsına firâr idüb ancak ol havâlî ahâlîsi kendüsini sevdigine mebnî Of kazâsının her tarafı askerle ihâta ve Memiş Ağa mütâlebe olundukda Oflı teslîmden imtinâ' itmekle keyfiyyet Süleymân Paşa tarafından der-i devlete lede'l-arz be-her hâl bu gâ'ilenin def'i ve netîce-i maslahata dek asâkir-i mürettehenin dağılmaması içün Süleymân Paşa'ya ve sâ'ir lâzım gelenlere evâmir-i aliyye yazıldığı gibi Of kazâsı nâ'ibine ve müftîsine ve ulemâ ve vücûhuna ve iş erlerine hitâben başkaca emr-i âlî gönderildi. Bu sûretle Memiş Ağa'nın her tarafdan kolı kanadı kırıldı tutuldı i'dâm idildi ser-i maktû'ı Süleymân Paşa tarafından Dîvân Kâtibi Hüseyin Efendi ile gönderildi hilâl-i Zi'l-hicce'de İstanbul'a geldi. Hüseyin

1 Teneffüz: Nüfuzlu, nüfuz sahibi, sözü geçer olma.
2 Kesân: Kimseler, kişiler, insanlar.
3 Livâne: Artvin.

Efendi'ye hâcegânlık rütbesi virildi. Ve Süleymân Paşa'ya serâsere kaplu semmûr kürk ve ma'iyyeti me'mûrlarına kontoş kürkler ve tahsîni hâvî evâmir-i aliyye gönderildi. Ve Memiş Ağa'nın zabt-ı muhallefâtı husûsı defterdâr efendiye havâle buyuruldı. Ser-â-sere kaplu semmûr kürk serdâr-ı ekremlere büyük muzafferiyyetler üzerine ihsân buyurılur bir hil'at-i girân-bahâdır Memiş Ağa işinin buna tahammüli yok idi. Meger ki muhallefâtı için ola. Çünki fevka'l-âde zengînlik ile ma'rûf idi. Hâlbuki muhallefâtı kapanın elinde kalarak hebâ olub gitmiş idi. İşte Süleymân Paşa tarafından gelan ma'rûzât ile Bâb-ı Âlî'den giden resmî tahrîrâtın hulâsa-i müntericâtı bundan ibâretdir. Gelelim işin hakâyik[1] ve ledünnîyâtına.[2]

Tuzcıoğlı Memiş Ağa fi'l-asl Trabzon ahâlîsinden olub ticâret ile kesb-i servet ve sâmân iden halkın dahi işine yaramağa başlamış idi.

Şöyle ki: Ahâlîsinin virgülerini def'aten cânib-i mîrîye te'diye idüb ba'dehu mahsûl vakti kendülerinden zahîre alurdı. Bu alışverişden vâkı'â kendüsi temettu' (s.219) iderdi lâkin halk dahi tahsîldârların tazyîkâtından vâreste olmağla kendüsine müteşekkir ve müncezib olmuşlar idi. Ba'dehu beş on kazâyı maktû'a rabt ile menâfi'ini zabt ve bu vesîle ile dahi ahâlîyi kendüsine celb eylemiş ve'l-hâsıl bu tarîkle ol havâlîyi zîr-i zabtına almış idi.

Süleymân Paşa Faş muhâfazasına me'mûr oldukda kendüsinden bâ-sened bir def'a yüz bin ve iki def'a yüz elli bin guruş istikrâz itdikden sonra def'aten iki yüz elli bin guruş daha istedikde Memiş Ağa mezkûr üç kıt'a senedi şakk ve Süleymân Paşa'ya redd ile bu sonraki iki yüz elli bini îfâya muktedir olmadığı heyânıyla i'tizâr eylemiş oldığından Süleymân Paşa gücenüb bir takrîble i'dâmına teşebbüs eylemiş ise de hep ahâlî kendüsine müteveccih ve müncezib olmakdan nâşî çâresini bulamayub bir takım iftirâlar tasni' ile der-i devlete inhâ iderek ber-vech-i bâlâ tahsîl itdigi irâde-i seniyye mûcebince anı i'dâm ile intikâm almışdır.

Dimek olayor ki Memiş Ağa ticâret ile büyük servet kazanmış bir zât imiş. Menfa'at-i hakîkiyyesini tanıyan devletler bu misillü adamları teksîr ile memleketlerinde servet peydâ itmege çalışurlar. Zîrâ hazîne-i devletin zengînligi teb'asının servetiyle mütesâviyyen ve gadr ve zulmün netîcesi olan fakr ile mütekâviyyen mütenâsibdir.

Bu kâ'ide-i hükmiyyeye nazaran Tuzcıoğlı devletce taltîfe şâyan iken bi'l-akis üzerine berren ve bahren hareket olundı. Nihâyet i'dâm kılındı bir büyük hâne kapandı fazla olarak harekât-ı askeriyye ile birçok kazâlar harâb oldı hâlbuki Memiş Ağa'nın sinni yüzi mütecâviz olub karîben bi't-tab' vefât iderek ol vaktin âdetince emvâl-i lâ-tuhsâsı hazîneye kalacak iken yağmâ-gerân ellerinde tâlân olmağla hazîne bundan dahi mahrûm kaldı. El-hâsıl devlet ve memlekete mazarrat ve hasârdan başka bir şey'i müntic[3] olmadı. Fakat Hâlet Efendi meslek-i müttehazı îcâbınca te'dîb-i mütegallibe deyü pâdişâh-ı âlemi bir müddet de bununla işgâl itmiş oldı. Süleymân Paşa dahi hi-gayrı hakkın gücenmiş oldığı bir âdemden intikâm aldı. Lâkin anın da yanına kalmadı. Andan sonra kendüsi de kâm-rân ve mu'ammer olmadı. Zîrâ çend mâh sonra ya'nî sene-i atiyye Cumâde'l-âhire'si evâhirinde merfû'u'l-vezâre[4] oldığı hâlde âzim-i dârü'l-cezâ olmuşdur.

1 Hakâyik: Haikatler, gerçekler.
2 Ledünnîyât: Allah Teala Hazretleri tarafından hususi vecih üzere batınan ihsan olunanlar.
3 Müntic: Netîce veren, sebebiyet veren; meydana getiren.
4 Merfû'ü'l-vüzerâ: Vezirliği son bulmuş.

Vekâyi'-i Mısır ve Hicâz

Geçen sene Mehmed Alî Paşa-zâde Tosun Paşa'nın vefâtı üzerine Cidde eyâleti Mehmed Alî Paşa'nın büyük oğlı ve cânib-i Kıblî hâkimi olan İbrâhîm Paşa'ya bi't-tevcîh Vehhâbîlerin (s.220) bütün bütün imhâsı husûsı ana havâle buyuruldı. Anın yerine Mehmed Alî Paşa'nın damadı Mehmed Beg dahi cânib-i Kıblîye me'mûr oldı. İbrâhîm Paşa cânib-i Necid'e gitdi. Mehmed Alî Paşa dahi İskenderiyye Tür'asi'nın[1] hafrına mübâşeret itdi.

İbrâhîm Paşa Medîne-i Münevvere cihetinde kâ'in Hafye'den hareket ile üç konak ilerüsinde ordu kurmuş ve ordusuna istihkâm virmiş oldığı hâlde Re'îs-i Vehhâbiyân olan Su'ûd oğlı Abdullâh Vâdî-i Kuseym'den hurûc[2] ve hücûm itmekle lede'l-müdâfa'a bozılub meydân-ı muhârebede ammî ve ammî-zâdesi ve Kuseym Vâdîsi Urbânı'nın şeyhü'l-meşâyihi ile üç yüz nefer kadar maktûl ve mecrûh olmuş ve üç kıt'a top ile bi'l-cümle mühimmâtını bırağub Der'iyye tarafına firâr itmiş ve arkasından İbrâhîm Paşa dahi gitmiş oldığı haberi Dersa'âdet'e vâsıl olıcak Der'iyye maslahatının itmâmı için Mehmed Alî Paşa'ya ve İbrâhîm Paşa'ya hilâl-i Şa'bân'da Bâb-ı Âlî'den teşvîkât-ı münâsibeyi mutazammın taltîfnâmeler yazıldı.

Mekke-i Mükerreme Muhâfızı Mîr-i Mîrân Arnavud Hasan Paşa dahi Tâ'if cihetinden Pişe nâm nâhiyeye gidüb ol havâlîde Urbânın tahassun idegeldikleri kal'aları tahrîb iderek Asîr'in iskelesi olan Kunfuda'ya sâlimen inmiş oldığı haberi gurre-i Zi'l-ka'de'de Dersa'âdet'e vusûl buldı.

Mısır'ın a'lem-i ulemâsı ve te'lîfât-ı kesîre sâhibi meşhûr Emîr-i Kebîr Zi'l-hicce'nin onuncı güni âzim-i dârü'l-karâr oldı.

Vukû'ât-ı Irâk

Bâlâda beyân olundığı üzre Sa'îd Paşa Bağdâd vâlîligini mücerred asker ve ahâlînin hüsn-i teveccühleri ile kazanmış idi. Hadâset-i sinnî[3] ve tecrübesizligi hasebiyle idâre-i umûra muktedir olamadı.

Rü'esâ-yı askeriyye hep pederinin çerâğları olmak hasebiyle anlar nasîhat itdiler ise de dinlemedi. Çünki Ebû Ukayl'm Oğlı dinmekle ma'rûf olan Hâdî nâm bir Kürd delikanlusına kapılub zimâm-ı ihtiyârını anın eline virmiş ve anı mühürdâr ve ba'dehu hazînedâr idüb sonra da kethüdâ itmek fikrine düşmüş idi. Bu hidmetler ise Bağdâdca Kölemenlerin uzemâsına tevcîh olunur mühimm ve resmî me'mûriyetler idi.

Sa'îd Paşa'nın bu etvâr-ı mecnûnânesi enzâr-ı âmmede pek çirkin görinüb Hâdî ise esâfilden sebük-ser[4] bir şahs-ı bed-nâm oldığı hâlde emr ü nehy ve azl ü nasb anın elinde olmağla her gün bir dürlü münâsebetsiz işler icrâ itdirirdi. Bu cihetle Bağdâd'ın (s.221)

1 Tür'a: Kanal.
2 Hurûc: Çıkış, çıkma; dışan çıkma; ayaklanma.
3 Hadâset-i sinnî: Genç yaşta.
4 Sebük-ser: Hafif düşünceli. Sefih.

her işi müşevveş ve aşâ'ir-i Urbân içinde emniyyet münsebil ve Kürdistân cihetinin umûrı muhtell olmuş idi. Hayr-hâhânı tarafından kirâren ve mirâren[1] kinâyeten ve sarâhaten icrâ olunan nesâyiha kulak asmayub bir aralık Hâdî'nin si'âyetiyle Kölemenlerin re'îsi olan ve efâhim-i ulemâdan bulunan Dâvud Efendi'yi dahi gücendirmiş idi.

Geçen otuz bir senesi hilâlinde yine Hâdî'nin ısrârı üzerine Bâbân Mutasarrıfı Mahmûd Paşa'yı azl ile yerine Bâbân heglerinden ve Abdurrahmân Paşa birâderlerinden Abdullâh Beg'i paşalık unvânıyla Bâbân mutasarrıfı nasb idivirmiş ve süvârî ser-gerdesi Abdülfettâh Ağa ile Kerkük tarafına göndermiş idi. Mukaddemâ Mahmûd Paşa'nın mutasarrıflığı ise İrânlunun tesahubıyla icrâ olunmuş idüginden İrânlu keyfiyyetden haber aldığı gibi derhâl Mahmûd Paşa'ya imdâd içün on bin asker göndermekle Mahmûd Paşa bu askeri kendü askerine zamm iderek mukâbeleye çıkınca Abdullâh Paşa ve Abdülfettâh Ağa'nın ric'at-i kahkariyye[2] ile girü dönmeleri üzerine Mahmûd Paşa avdet itmiş ve İrân askeri de İrân'a gitmiş idi.

Sa'îd Paşa'nın sû'-i hâl ve hareketi devlete mün'akis oldukda ref'-i vezâretiyle Haleb'de ikâmeti ve vâlî nasbma kadar Bağdâd'ı idâre itmek üzre müteveffâ Süleymân Paşa'nın süt birâderi Ahmed Beg'e kapucıbaşılık ve Bağdâd vâlî kâ'immakâmlığı tevcîh ve ihâle olunması ve Sa'îd Paşa derhâl Haleb'e azîmet eyledigi sûretde hakkında dîger gûne mu'âmele olunmayacağının kendüsine te'mînât-ı lâzıme i'tâsıyla ifâdesi husûslarına karâr virilerek iktizâları bi'l-icrâ Sa'îd Paşa'ya ve Ahmed Beg'e hitâben fermânlar ve bu husûsun icrââtında mu'âvenet itmek üzre Bağdâd kadısına ve mezâhib-i erba'a müftîlerine ve e'imme ve hutabâ ve meşâyih ve vücûh-ı beldeye ve iş erlerine hitâben başkaca bir kıt'a emr-i âlî yazılarak evâsıt-ı şehr-i Şevvâl'de irsâl olunmuş ve ol vaktin hükmünce Bağdâd'a hâricden vâlî gönderilmek kâbil olmayub be-heme-hâl Kölemenlerin ser-âmedânından birisinin ta'yînî tabî'î olmağla lede'l-müzâkere vâlîlige Dâvud Efendi'nin nasbı bi't-tensîb uhdesime rütbe-i vezâretle Bağdâd ve Basra ve Şehr-i Zor eyâletlerinin tevcîhine dâ'ir sâdır olan fermân-ı âlîşânı götürmek ve şifâhen dahi ba'zı vesâyâyı teblîğ eylemek üzre Hâlet Efendi'nin mehterbaşısı Mehmed Ağa dahi müte'âkiben cânib-i Bağdâd'a i'zâm kılınmış idi.

Dâvud Efendi ise Hâdî'nin mu'âmelâtına tahammül idemeyüb mukaddemâ Sa'îd Paşa'nın Müntefik içine giderek vâlî oldığı gibi o dahi bu kerre kendüsinin yüz elli kadar etbâ'ı ve enderûn ağalarından ba'zıları ve bîrûn ağalarından sâlifü'z-zikr süt birâder Ahmed Beg gibi ba'zı zevât ile birlikde Bağdâd'dan hurûc ile Kürdistân tarafına azîmet itmiş ve arkasından dîger ba'zı zevât-ı mu'tebere dahi gitmiş idi.

(s.222) Bâbân Mutasarrıfı Mahmûd Paşa Dâvud Efendi'nin Bağdâd'dan çıkdığını haber aldığı gibi anı Süleymâniyye'ye da'vet zımnında kendüsine yazmış oldığı kâ'imede Sa'îd Paşa'nın sû'-i ahvâlinden şikâyetle eger Bağdâd'a sâhib-i rüşd ve reviyyet[3] bir zât vâlî olur ise İrânludan kat'-ı rişte-i ta'alluk ve münâsebet ve metbû'-ı müfahhamı[4] olan Devlet-i Aliyye'ye te'yîd-i husûsiyyet idecegini beyân itmekle Dâvud Efendi hemân Süleymâniyye'ye

1 Mirâren: Defalarca, birçok kere.
2 Ric'at-i kahkariye: İntizamsızlık ve başarısızlıkla geri dönme.
3 Reviyyet: İyice tartıp biçerek etraflıca düşünme.
4 Metbû'-ı müfahham: Hükümdar. Padişah, bağlı olunan üst, devlet.

vardıkda Mahmûd Paşa bi'l-cümle ümerâ ve rü'esâ ve eşrâf ile istikbâl ve pek ziyâde i'zâz[1] ve ihtirâm itmişdir.

Ve mukaddemâ cânib-i İrân'a firâr ile Kirmânşâh'da bulunan Bâbân beglerinden sâbıka Köy ve Harîr mutasarrıfı İbrâhîm Paşa-zâde Süleymân Paşa ve sâbıkâ Kerkük ve Basra mütesellimleri Halîl ve Rüstem ağalar ve Bağdâd yeniçeri ağalığından munfasıl Seyyid Albevî Ağa dahi Süleymâniyye'ye vürûd ile Dâvud Efendi'ye intisâb ve mütâba'at itmişlerdir.

Bunun üzerine Sa'îd Paşa sanki hâb-gîrân-ı gafletden[2] uyanarak efkâr-ı umûmiyyeyi irzâ zımnında dâ'iresince icrâ eyledigi ba'zı tevcîhât ve tebdîlât sırasında muvâza'a yollu Hâdî'yi dahi hazînedârlıkdan azl itmiş ise de bu dürlü tedâbîrin vakti geçmiş idi.

Çünki Bâbân ümerâsı kâffeten Dâvud Efendi'ye teba'iyyet itdikden başka Kerkükliler ile bi'l-muhâbere anları da ittifâka idhâl iderek cümlesi tarafından Dâvud Efendi'nin vâlîligini istid'â zımnında Bâb-ı Âlî'ye mahzar-ı umûmî gönderilmiş idi.

Dâvud Efendi Dersa'âdet'den haber vürûdına intizâr ile kırk gün Süleymâniyye'de ikâmetden sonra Mahmûd Paşa'yı ve sâ'ir Bâbân beglerini askerleriyle berâber bi'l-istishâb Süleymâniyye'den hareket ile Kerkük'e doğrı gelürken Bağdâd Defterdârı el-Hâc Mehmed Sa'îd Beg'in oğlı Ömer Beg dahi dâ'iresi halkıyla gelüb Dâvud Efendi'ye tâbi' olmuş ve Kerkük'e takarrublarında Kerkük Mütesellimi Ma'rûf Ağa ve eşrâf-ı belde taraflarından istikbâl ve hakkında merâsim-i ihtirâmiyye îfâ ile âsâr-ı memnûniyyet gösterilmiş ve Kerkük'e yarım sâ'atlik mahalde ordusunı kurdukda galabalıgı tezâyüd iderek dâ'iresi gediklerine birer zâtın nasbı lâzım gelüb ancak henûz Dersa'âdet'den fermânı gelmedigimden bu gedikleri vekâlet sûretiyle idâre itmek üzre sâlifü'z-zikr süt birâder Ahmed Beg kethüdâ vekîli ve sâbıkâ Kapucılar Kethüdâsı Mehmed Ağa kethüdâ-yı bevvâbîn vekîli ve sâbıkâ İhtişâmât Ağası[3] Abdülkadir Ağa hazînedâr vekîli ve sâlifü'z-zikr Defterdâr-zâde Ömer Beg masraf vekîli nasb ve ta'yîn idilmiş idi.

Bâlâda beyân olundığı üzre Sa'îd Paşa tarafından Bâbân mutasarrıfı nasb olunub da Süleymâniyye'ye gidemeyerek avdet iden Abdullâh Paşa Kerkük'de ikâmet üzre iken bu kerre Dâvud (s.223) Efendi oraya teveccühünde kendüsine emniyyet ve isti'mâlet virmiş ise de kabûl itmeyerek tevâbi' ve levâhıkı ile Bağdâd'a avdet ve esnâ-yı râhda bir karyeyi gâret ve Bağdâd'a varub Sa'îd Paşa'ya mütâba'at[4] eylemişdir.

Dâvud Efendi Süleymâniyye'den hareketinden Köy ve Harîr Mutasarrıfı Hâlid Paşa'yı da'vet idüb o dahi muhâlefet eylemiş idügünden ber-vech-i meşrûh Kerkük'e vürûdunda Hâlid Paşa'yı azl ile bu sancakları Bâbân Mutasarrıfı Mahmûd Paşa'ya ber-vech-i ilhâk ihâle ve zabtı içün Mahmûd Paşa birâderi Osmân Beg'i asâkir-i vâfiyye ile i'zâm itmişdir.

Hâlbuki sâlifü'z-zikr süt birâder Ahmed Beg'e Sa'îd Paşa'nın azliyle Haleb'e azîmeti ve kendüsinin kâ'immakâmlığı hakkında ısdâr buyurılan fermânlar akdemce vâsıl olmuş iken Bağdâd'a varub da asker ve ahâlîyi iknâ' ile hükûmeti eline alarak Sa'îd Paşa'yı Haleb'e göndermek gibi bir emr-i hatîri gözine kesdiremeyüb mezkûr fermânları yanında ketm ile

1 İ'zâz: Hürmet etmek. Ağırlamak. İkram etmek. Aziz kılmak. Galip gelmek.
2 Hâb-gîrân-ı gaflet: Gaflet uykusundan uyanma.
3 İhtişâmât Ağası: Teşrifat ağası, reisi.
4 Mütâba'at: Birine uyup arkasından, izinden gitme, ona tâbi olma.

reviş-i vukû'âta nâzır ve muntazır bulundığından bu kerre Köy sancağının zabtı içün askerin kısm-ı küllîsi Osmân Beg'e terfîk olunmuş idügüni lede'l-müşâhede ordunun bir derece tenhâlığını fırsat ittihâz ve Kerkük ahâlîsinden ba'zı sebük-mağzâna[1] keşf-i râz ile Dâvud Efendi aleyhinde yek-dest olmak üzre beynlerinde ahd ü peymân[2] itdikden sonra istihmâm itmek bahânesiyle Dâvud Efendi'den ahz-ı ruhsat[3] ve Kethüdâ-yı Bevvâbîn Vekîli Mehmed Ağa'yı ve dîger ba'zı ağaları dahi da'vet iderek ahşamdan sonra ordudan çıkub ve Kerkük'e gidip kal'aya duhûl ve Yeniçeri Ağası Kemâl-zâde Yûsuf Ağa'nın konağına nüzûl itdikde kendüsinin meclûbı olan yeniçeri takımı âmâde bulunmağla hemân akd-i meclis ve kendi yanında mevcûd olan salifü'z-zikr fermânları ibrâz iderek alâ mele'i'n-nâs[4] kırâ'at itdirüb refîkleri ise işden bî-haber olmağla içlerinden yalnız sâbıkâ Basra Mütesellimi Rüstem Ağa orada kalarak dîgerleri Mehmed Ağa ile birlikde giceleyin orduya avdet ile nakl-i mâcerâ itmeleri üzerine Dâvud Efendi yeniçerilere nasîhat ve Ahmed Beg'e emniyyet virmek üzre şehre adamlar göndermiş ise de Ahmed Beg yeniçerilere dehâlet eylemiş oldığı cihetle anlar andan ayrılmayub ahâlî beyninde dahi söz ayağa düşmekle giden âdemleri tard ve tahkîr itdiklerinden başka dört bin kadar haşerât toplanub ordu üzerine hücûm itdiklerinden nâşî Dâvud Efendi yanında mevcûd olan askerle anların üzerine iktihâm ve cümlesini târ u mâr ve Kerkük'ün kapularına kadar ta'kîb eylemişdir.

Bunun üzerine Kerküklilerin te'dîbi lâzım gelmiş ise de Dâvud Efendi Bağdâd maslahatı esnâsında bir de Kerkük mes'elesi çıkarmak istemediginden bu kadarcık terbiyye ile iktifâ **(s.224)** ve oradan fekk-i tınâb-ı ikâmet ile Kerkük'e üç sâ'at mesâfesi olan bir mahalde üç gün tevakkufdan sonra ordusunı kaldırub Tokmaklu karyesi hizâsında kurmuşdur. Kerküklilerin vücûh ve eşrâfı ol vak'aya rızâ-dâde[5] olmadıklarından kemâ fi's-sâbık orduya gelüb giderler ve ordu işlerine mu'âvenet iderler idi.

Köy sancağına giden Osmân Beg'e gelince anın vusûlünden mukaddem Hâlid Paşa'nın azli emri oraya lede'l-vusûl ahâlî itâ'at itmekle Hâlid Paşa duramayub savuşmuş idügine mebnî müte'âkiben Osmân Beg varub bilâ-mâni[6] ve müzâhim Köy sancağını zabt ve birkaç gün mıeks ile bir vekîl nasb itdikden sonra orduya avdet eylemişdir.

Sa'îd Paşa kendüsine takviyyet virmek üzre Müntefik Şeyhi Hamûd Sâmir'i da'vet eylemiş oldığından otuz bir senesi Zi'l-hicce'sinin yirmi üçüncü güni Hamûd bin beş yüz atlu ile Bağdâd'a gelüb karşu yakada konmuş ve Bâbânlu Abdullâh Paşa dahi beş yüz atlu ile Bâb-ı Â'zamî hâricinde hayme-nişîn[7] bulunmuş idi. Hâlbuki bunların idâresi ol vaktın hesâbınca yevmiyye on iki bin bu kadar guruşa mevkûf idi. Bunlardan başka üç bin kadar asker daha bulunmağla şehr-i Bağdâd'da beş bin kadar asker müctemi' olub idâre-i askeriyye müşkil ve müte'assir ve Bağdâd'da kaht ü galâ zuhûra geldigine mebnî ahâlî pek ziyâde muztarib ve mütehayyir idi. Ma'a-mâ-fîh Sa'îd Paşa bu asker ile Bağdâd ahâlîsine gâlib ve mütehakkim olarak idârelerine bezl-i makdûr idiyordı. Fakat bu esnâda Osmânlu takımı

1 Sebük-mağz: (Sebük-mağaz) Hafif beyinli, düşüncesiz. Ahmak. Akılsız.
2 Ahd ü peymân: Yemin etme, söz verme.
3 Ahz-ı ruhsat: Ruhsat alma.
4 Alâ mele'i'n-nâs: Herkesin önünde, halkın huzurunda.
5 Rızâ-dâde: Göç, göçme. Ölme.
6 Bilâ-mâni: Özürsüz, engelsiz.
7 Hayme-nişîn: Çadırda oturan, göçebe.

fırsat buldukca Bağdâd'dan firâr ile Dâvud Efendi'nin yanına gitmekde ve Sa'îd Paşa'nın kuvveti tenâkus[1] ve Dâvud Efendi'nin cem'iyyeti tezâyüd itmekde idi.

Ber-vech-i bâlâ Dâvud Efendi Tokmaklu menzilinde tevakkuf ile vâlîlik fermânının vürûdına muntazır iken uhdesine Bağdâd ve Basra ve Şehr-i Zor eyâletlerinin tevcîh olundığı haberi işbu bin iki yüz otuz iki senesi Muharrem'inin gurresinde sür'at tatarlarıyla vusûl buldı. Ve mâh-ı mezkûrun üçünci Pâzâr güni Hâlet Efendi'nin mehterbaşısı Mehmed Ağa ile fermân-ı âlî ve teşrîfat-i seniyye dahi geldi. Fermân-ı âlî alâ mele'i'n-nâs okundı. Ve Dâvud Paşa'nın Bağdâd vâlîliği i'lân olundu.

Dâvud Paşa menzil-i mezbûrda on beş gün ve ba'dehu Tuzharmanı[2] menzilinde on gün ikâmet ile ba'zı umûr-ı mühimmenin tesviyyesi sırasında Derne ve Baclan sancaklarını Süleymân Paşa'ya bi't-tevcîh anı mahall-i me'mûriyyetine i'zâm eyledi. Ve etrâfa emirnâmeler yazdığı sırada Bağdâd'da lâzım gelenler ile dahi muhâbereye başladı. Çünki Bağdâd'ın ahâlîsi ve sınıf-ı askerîsi Sa'îd Paşa'dan müteneffir iseler de ber-vech-i bala Müntefik'den ve kabâ'il-i **(s.225)** sâ'ireden Bağdâd'da haylîce asker bulundığından def'aten oraya varıldığı takdîrde mukâtele vukû'ıyla Bağdâd ahâlîsi hasâra uğramak ve aşâ'ir arasma kan düşmek mahzûrı tabî'î oldığına mebnî Dâvud Paşa işi hüsn-i sûretle bitürmek isteyüb bu cihetle hareketinde ağır davranıyordı. Sa'îd Paşa hakîkat-i hâlden bî-haber olub ancak Dâvud Paşa'nın ağır ağır Bağdâd'a doğrı hareketinden kendi azlini istidlâl itdigi sırada süt birâder Ahmed Beg nezdinde mektûm olan mezkûr fermân-ı âlîlerin memhûr[3] sûretlerini kendüsine tesyîr ve bir kıt'a mektûbunda dahi bana böyle fermânlar gelmiş iken ketm itdim ben senin hidmetkâr ve tarafdârınım gibi ta'bîrâtı tahrîr itmekle o zamân Sa'îd Paşa azline ilm-i yakîn[4] hâsıl itmişdir.

Bunun üzerine Sa'îd Paşa'nın hemân Haleb'e azîmeti kendüsinin mûcib-i selâmeti iken Hâdî'nin ve tarafdârlarının ilkââtıyla[5] fermân-ı âlîye karşu harekete karâr virdi. Ve Bâbânlu Mahmûd Paşa'yı ric'ate mecbûr itmek ve bu tarîkle Dâvud Paşa'nın ordusunı dağıtmak üzre Bâbânlu Abdullâh Paşa'yı askeriyle Süleymâniyye tarafına gönderdi. Abdullâh Paşa Kerkük'e giderek cem' eyledigi iki binden ziyâde süvârî ve piyâde ile varub üç dört gün kadar Süleymâniyye'yi hasr ve tazyîk eylemiş ise de zafer-yâb olamayub hâ'iben ve hâsiren ric'at ile Kerkük'e geldi ve artık Bağdâd'a ric'at idemeyüb orada kaldı. Dâvud Paşa suyı çok otı bol ve zahîre tedârüki sehl olan yerlerde konub göçerek Karabulak'a varub civâr mahallerden zahîre celble askerini bi's-suhûle idâre ve yavaş yavaş Bağdâd'a takarrub itmekde olub Sa'îd Paşa ise anın betâ'etini za'f ve aczine haml ile mütesellî oldığı hâlde Bağdâd'daki askerin idâresinden âciz kalarak Müntefik şeyhine ruhsat virdi o dahi cânına minnet bilerek askerini alub memleketine gitdi. İşte ol vakt Hâdî'nin ilkââtıyla Sa'îd Paşa kethüdâsını ve dîger ma'iyyeti me'mûrlarını azl ve tebdîl ile uğraşurdı. Hâdî'nin bu misillü tesvîlâtından bîzâr olan etbâ'ından biri hemân eline bir silâh alub Hâdî'yi yaraladı. Hâdî mecrûh oldığı hâlde iç kal'aya firâr eyledi. Sa'îd Paşa dahi hükûmet sarâyını terk ile Hâdî'nin

1 Tenâkus: Noksanlaşmak. Azalmak. Eksilmek.
2 Tuzharmanı: Tuzhurmatu, Selahaddin, Irak.
3 Memhûr: Mühürlenmiş. Damgalanmış.
4 İlm-i yakîn: Şüphesiz, sağlam ve kat'i olarak bilmek.
5 İlkâât: Zararlı sözlerle şaşırtmak. Bırakmalar, terk etmeler.

arkasmdan gidüb birlikde kal'aya kapandılar.

Bu vechile dârü'l-hükûmenin boş kaldığı derhâl Dâvud Paşa'ya iş'âr olundukda hemân ordusıyla hareket iderek Rebî'ü'l-âhir'in beşinci Cum'a güni Bağdâd'a vusûl buldıysa da kendüsinin ahkâm-ı nücûmiyyeye merâkı oldığından vakt-i muhtâra intizâr ile iki üç sâ'at kadar hâricde meks ve tevakkuf itdikden sonra derûn-ı şehre girdi hükûmet sarâyına (**s.226**) indi fermân-ı âlîyi kırâ'at itdirdi. Defterdâr Hâcı Sa'îd Beg'i ve dîger ba'zı me'mûrini ibkâ[1] ile hilatlerini giydirdi. Bu sırada sâlifü'z-zikr Albevî Ağa dahi Bağdâd Ağası nasb olunmuşdur. Ba'dehu Sa'îd Paşa'nın iç kal'a kapularına koymuş oldığı müstahfızlar kal'adan ihrâc kılmdı. Hâdî'si elinden alındı. Habs olundı. İşte Sa'îd Paşa o zamân ma'zûliyyet acısını hiss itdi. Ve mâh-ı merkûmun onuncı gicesi Hâlet Efendi'nin mehterbaşısı Mehmed Ağa yediyle iç kal'a derûnunda i'dâm idildi. Çend rûz sonra Hâdî dahi boğdırıldı. Ve ikisinin de ser-i maktû'ları İstanbul'a gönderildi. Ve evâsıt-ı Cumâde'l-ûlâ'da İstanbul'a vâsıl olarak ikisi birlikde siyâsetgâha vaz' ile teşhîr idildi.

Sa'îd Paşa yirmi beş yaşında idi. Ömrini vârını Hâdî'nin uğrına virdi ve kendüsinin yüzünden selefi hakkında icrâ olunan amelin cezâsını gördi. (El-ceza'u min cinsi'l-amel)[2]

Kerkükliler itdiklerine nâdim olarak sâlifü'z-zikr Ahmed Beg'e yol virdiler ve istid'â-yı afv ile memleketin ileri gelür ulemâsını Bağdâd'a gönderdiler. Hâlid Paşa ile Abdullâh Paşa dahi teslîmden gayrı çare olmadığını derk[3] ile sebük-bâr olarak Bağdâd'a gelivirdiler. Dâvud Paşa cümlesine ser-zeniş yerinde nevâziş[4] yollu mu'âmele itdi. Kerküklilere re'y ve emân buyuruldısı gönderdi. Hâlid ve Abdullâh paşalara dahi Bağdâd'da ikâmet eylemek üzre dörder bin guruş ma'âş tahsîs eyledi.

Sa'îd Paşa hevâ-dârânından olan sâbık Kethüdâ Dervîş Mehmed Ağa ve Hâcı Abdullâh Ağa ve Defterdâr Hâcı Mehmed Sa'îd Beg ve sâbıkâ Kapucılar Kethüdâsı Millü Ömer Ağa ve Bâbü'l-arab Şâvî-zâde Câsim Beg ile tüccârdan Paçacı-zâde Hâcı Nu'mân Çelebi'nin dahi i'damları için fermân-ı âlî gelmiş ise de Sa'îd Paşa iç kal'aya kapandıkda Câsim Beg işin nereye varacağını derk ile hemân Urbân içine savuşmuş idüginden elegeçürilemedi. Dîgerleri derhâl tutılub Mehmed Sa'îd Beg ile Millü Ömer Ağa i'dâm idildi ve ser-i maktû'ları İstanbul'a gönderildi. Amma Dervîş Mehmed Ağa ile Hâcı Abdullâh Ağa yetmişer yaşlarında ihtiyâr âdemler olub Sa'îd Paşa'nın hidmetinde bulunmaları dahi mecbûriyyetden nâşî oldığı tahakkuk eylediginden ve Nu'mân Çelebi tüccârdan olub anın i'dâmı tüccâra vahşet ve nefret vireceginden bunlar tevkîf olunarak afvları Dâvud Paşa tarafından istid'â olunmağla sâdır olan irâde-i seniyye-i pâdişâhî üzre bu üçü afv ve ıtlâk olunmuşlardır.

Ber-vech-i bala Dâvud Paşa'nın vâlîlikle Bağdâd'a vürûdunda kemâ fi's-sâbık[5] Bağdâd ağalığıyla (**s.227**) kâm-revâ[6] olan Albevî Ağa mukaddemâ Kirmânşâh'da iken Şeh-zâde Muhammed Alî Mîrzâ'dan iltifât görerek ana mâ'il ve müncezib olub pey-der-pey anınla mahremâne muhâbere eylemesi ve lâubâliyâne sözler söylemesi sû'-i niyyetine haml

1 İbkâ: Baki, dâim, devamlı, sürekli kılma. Yerinde, evvelki hâlinde bırakma. Sınıf geçememe.
2 "Her amelin karşılığı onun cinsindendir."
3 Derk: Anlama, kavrama.
4 Nevâziş: Okşama, gönül alma.
5 Kemâ-fi's-sâbık: Eskisi gibi.
6 Kâm-revâ: İsteğine erişen.

olunarak o dahi Dâvud Paşa tarafından i'dâm ile ser-i maktû'ı İstanbul'a gönderilmişdir.

İşte bu sûretle Bağdâd'ın âsâyişi i'âde kılınmışdır. Ve egerçi (kedû uftâd ve bâdencân ber âmed)[1] meselince mütegallibeden biri düşüb dîgeri çıkmış oldı. Mütegallibe hakkında ittihâz olunan usûl üzre hâricden vâlî nasb ve irsâl olunamadı ise de Sa'îd Paşa'nın tagallüb yolunda vâlîliği zabt itmesi pederinin şöhret ve şânı sâyesinde olub kendüsi de bir müddet hüsn-i idâreye muktedir olsaydı Bağdâd vâlîliği Süleymân Paşa-zâdeler beyninde tevârüs tarîkiyle mütedâvil olmak melhûz oldığına nazaran bu tebeddül dahi fâ'ideden hâlî degil idi.

Vâkı'â hâricden vâlî nasbı evlâ idi. Lâkin bunun icrâsı Bağdâd'daki Kölemen Ocağı'nın ilgâsına mevkûf olub hâl ve zamân ise ana müsâ'id olmadığından burası vakt-i merhûnuna ta'lîk olunmuşdur.

Ve egerçi Mısır'da kable'l-feth[2] yerleşmiş ve bu kadar yüz seneler tagallüb ve tahakküm itmiş olan Kölemen Ocağı'nın ilgâsına nisbetle Bağdâd Kölemenlerinin imhâsı çok ehven[3] idi. Lâkin Mehmed Alî Paşa Mısır'daki Kölemen Ocağı'nı ilgâ idinceye dek neler çekdi ne dürlü hud'a ve desîseler kullandı buraları yukarudaki tafsîlâtımızdan ma'lûm olur. Kaldı ki Mehmed Alî Paşa Mısır'dan Fransızları tard için gönderilmiş olan bir büyük ordu bakiyyesini hüsn-i isti'mâl ve envâ'-ı tedâbîr-i hakîmâne i'mâl iderek ma'iyyetindeki gayûr ve cesûr Türk ve Arnavud askerleriyle Kölemenleri kahr ve tedmîr itdikden sonra ma'iyyetindeki ser-gerdeler ser-keşlik ider olduklarından cild-i âşirde iş'âr olundığı üzre anların def'i çâresini aramağa mecbûr olmuşdur. Biz yine sadede gelelim.

(Vekâyi'-i Sene 1233)

Dâvud Paşa Süleymâniyye'de iken Bâbân Sancağı Mutasarrıfı Mahmûd Paşa fî-mâ-ba'd İrânludan kat'-ı alâka itmek üzre beynlerinde mukâvele olunmuş ve bina'en-aleyh Dâvud Paşa tarafından kendüsine Köy ve Harîr sancakları tevcîh kılınmış idi Mahmûd Paşa ibtidâları ifâ-yı uhde sa'y itmiş ise de Kirmânşâhân Vâlîsi Şeh-zâde Muhammed Alî Mîrzâ vâkıf-ı hâl olıcak sırren Mahmûd Paşa'yı tehdîd itdiginden o dahi yine anmla hüsn-i muhâdene ve muvâlât yoluna girmiş ve hatta Karadağ begi olan birâderi Hasan Beg'i rehin olarak Muhammed Alî Mîrzâ nezdine (**s.228**) göndermege karâr virmiş idi. Dâvud Paşa ise Mahmûd Paşa'ya nasîhat itmek üzre mühürdârı İnâyetullâh Ağa'yı Süleymâniyye'ye göndermiş ve İnâyetullâh Ağa gidüb geldikde Mahmûd Paşa'nın ıslâh-ı efkârı[4] kâbil olmadığı tahakkuk itmekle anın uhdesinden Köy ve Harîr sancağını nez' ile bir münâsibine tevcîh itmege karâr virmiş idi. Bina'en-aleyh mikdâr-ı kâfî asker ile Köy ve Harîr sancağını zabt itmek üzre İnâyetullâh Ağa'yı ol tarafa gönderdi. Hasan Beg rehin olmak üzre Kirmânşâh'a giderken esnâ-yı râhda[5] bu havâdisi işitdigi gibi ric'at ile Karadağ'daki etbâ'ını istishâb ile Bağdâd'a gitdi Köy sancağında Mahmûd Paşa tarafından me'mûr bulunan birâderi Osmân

1 "Kabak düştü patlıcan çıktı. / Kabak ekildi patlıcan bitti."
2 Kable'l-feth: Fetihden önce.
3 Ehven: Zararı az olan. En zararsız. Daha aşağı. Daha ucuz. Bayağı. Adi.
4 Islâh-ı efkâr: Fikirlerin ıslahı, kötü düşüncelerin düzelmesi.
5 Esnâ-yı râh: Yolculuk esnasında.

Beg dahi orada yüz kadar atlu bırağub kendüsi Süleymâniyye'ye gitmiş ve İnâyetullâh Ağa oraya vardıkda bu atlular firâr itmiş oldığından İnâyetullâh Ağa bilâ-mâni‘ ve müzâhim Köy sancağını zabt idivirdi. Bunun üzerine Dâvud Paşa dahi mûmâ-ileyh Hasan Beg'e paşalık unvânıyla Köy ve Harîr sancaklarını bi't-tevcîh ol tarafa gönderdi.

Mahmûd Paşa dûçâr-ı telâş[1] olarak Muhammed Alî Mîrzâ'ya mürâca‘at itmekle cânib-i İrân'dan kendüsine imdâd için on bin asker gönderilmiş ve Mendelcin ve Cessân ve Bedre mukâta‘alarını zabt için başka başka fırkalar tertîb idilmiş oldığı Dâvud Paşa'nın semm‘ine vâsıl olıcak o dahi li-ecli'l-müdâfa‘a hemân mikdâr-ı kâfî asker ile Kethüdâ-yı Bevvâbîn Halîl Ağa'yı Mendelcin'e ve sâbıkâ Başağa Abdülfettâh Ağa'yı Cessân ve Bedre tarafına i‘zâm itdikden başka kethüdâsı Mehmed Ağa'yı dahi asâkir-i külliyye ile Mahmûd Paşa imdâdına gelan asâkir-i İrâniyye'ye karşu göndermek üzre iken Maktûl Sa‘îd Paşa birâderlerinden Sâdık Beg'in giceleyin Bağdâd'dan hurûc ile Zübeyd aşîretine gidüb şeyhi Şeflah eş-Şellâl nezdinde bulundığı ve Şeflah dahi dahîli olmak hasebiyle kâ‘ide-i aşâ'ir üzre anı himâyeye kıyâm itdigi havâdisi bâ‘is-i tereddüd ve endîşe oldı.

Fi'l-vâki‘ Sâdık Beg mukaddemâ Sa‘îd Paşa'nın Müntefik içine ve mu'ahharen Dâvud Paşa'nın Kürdistân'a gidüb de vâlî olduklarına kıyâsen bu kerre o dahi Şeflah yanına varub Cezâ‘il aşîreti içinde bulunan Şâvî-zâde Câsim Beg dahi anın yanına gitmiş ve aşâ'ir ve kabâ'il içinde dolaşan ser-seriler hep orada ictimâ‘ itmiş idi bu sûretle cem‘iyyetleri tekessür iderek Bağdâd ile Basra arasmda seyr iden sefâ'ine ta‘arruz ider oldılar.

Binâ‘en-aleyh Dâvud Paşa kethüdâsını Sâdık Beg üzerine me'mûr iderek Süleymâniyye tarafına dahi Bâbânlu Abdullâh Paşa'nın taht-ı kumandasında olmak üzre mikdâr-ı kâfî askerle Hâlid Paşa-zâde Mehmed Paşa'yı ve Süvârî bayrakları Bölükbaşısı Abdullâh Ağa'yı göndermege karâr virmiş (**s.229**) ise de Muhammed Alî Mîrzâ dahi li-ecli't-ta‘arruz Kirmânşâh'dan hareket idecegi şâyi‘[2] olub bu takdîrde ise ana karşu Dâvud Paşa'nın bizzat hareketi lâzım geleceginden kethüdâsını Sâdık Beg üzerine göndermek fikrinden dahi fâriğ olarak Sâdık Beg hakkında başka bir tedbîr kurdı.

Şöyle ki: Zübeyd aşîretinin meşîhatine râgıb ve ârzû-mend[3] olan müteşahhıslarından Alî Han el-Bender ile Şebib ed-Dervîş'i tahrîk ve teşvîk ve Şeflah'dan tefrîk ile Zübeyd meşîhati Alî Han el-Bender'e ihâle ve ma‘iyyetine bir mikdâr Arab atlusı ta‘yîn ve Şeflah üzerine taslît[4] olunmağla tarafeyn Haşhaşiyye kurbunda lede't-tekâbül Şeflah münhezim olarak terk-i dâr ü diyâr itmekle Sâdık ve Câsim begler bakiyye-i teb‘alarıyla Afek tarafına firâr iderek hûrlara kapanub kaldılar.

Kürdistân cihetine gelince Abdullâh Paşa ma‘iyyetinde mevcûd evlâd-ı asker ile Kerkük'e gitdi orada bulunan Hâlid Paşa-zâde Mehmed Paşa'yı ma‘iyyetine aldı Köy tarafında bulunan İnâyetullâh Ağa ma‘iyyetindeki enderûn ağaları ve aşâ'ir atlusı ile oraya geldi. Haylîce asker müctemi‘ olarak Kerkük'de bir ordu kuruldı.

Mahmûd Paşa'nın Kürdleriyle asâkir-i İrâniyye Köy sancağını zabt itmek azminde bulunmuşlar ise de Kerkük ordusunı girüde bırağub da ileri gitmege cesâret idemediklerinden

1 Dûçâr-ı telâş: Telaşa tutulmuş.
2 Şâyi‘: Duyulmuş, herkesçe bilinmiş.
3 Ârzû-mend: İstekli, hevesli.
4 Taslît: Musallat etmek. Birini başka birine bela etmek. Sataştırmak.

her tarafdaki askerlerini cem‘ ile on dört bin nefere bâliğ oldukları hâlde Kerkük'e karîb mahalle dek gelmişler ve hücûmı gözlerine kesdiremeyüb hâl-i tereddüdde[1] bulundukları hâlde Bağdâd vâlîsi asâkir-i külliyye ile geliyormuş havâdisi şâyi‘ oldığına ve etrâfdan kendülerini idâreye kâfî zahîre celb idemediklerine mebnî savuşub gitmişler ve işi sulh ve müsâleme yolunda bitürmegi iltizâm itmişler.

Şöyle ki: İrânlu tarafından Abdullâh Paşa yine Bağdâd vâlîsine hidmet itmek üzre Köy ve Harîr sancakları kendüsine Mahmûd Paşa yediyle virilmek ve Bâbân sancağı Mahmûd Paşa uhdesinde ibkâ idilmek teklîfi der-miyân olunub Dâvud Paşa tarafından dahi bu şartlara muvâfakat ile berâber mukaddemâ İrân'a firâr itmiş olan Bâbân beglerinden İbrâhîm Paşa-zâde Süleymân Paşa ile sâbık Derne Mutasarrıfı Abdülfettâh Paşa-zâde Abdülazîz Beg'in i‘âdeleri şartı ilâve ve öte tarafdan kabûl olunmağla tarafeynden şerâ'it-i mezkûre icrâ olunarak arbede basdırılmışdır.

Mukaddemâ İrân Şâhı'nın mu‘temedü'd-devlesi tarafından Bağdâd Vâlîsi Dâvud Paşa'ya gelan Fârisiyyü'l-ibâre[2] bir mektûbda müteveffâ Süleymân Paşa zamânından berü îdlerde ve İrânlunun fütûhâtı vukû‘unda Bağdâd vâlîleri taraflarından resm-i tebrîk icrâ ve merâsim-i dostî ve yek-cihetî (**s.230**) îfâ oluna gelmiş iken Dâvud Paşa vâlî olalıdan berü bu merâsimi icrâya adem-i rağbeti İrân Devleti'ne mûcib-i iğbirâr[3] olub Şâh ise bugünlerde Kürdistân civârı olan Sultân Yaylağı'na geleceginden telâfî-i mâ-fât zımnında eslâfı misillü icrâ-yı rüsûma ri‘âyet eylemesi mü'eddî-i def‘-i nefret ve adem-i i‘tinâ mûcib-i kedûret ve nedâmet olacağı ta‘bîrâtı münderic olmağla Dâvud Paşa hemân hudûdun takviyyesine itinâ eylemiş oldığını der-i devlete arz eylemiş idi. Binâ'en-aleyh Mûsul ve Haleb vâlîlerinin müheyyâ bulunmaları ve Sivas ve Adana ve Mar‘aş vâlîlerinin bi'n-nefs Bağdâd ve Musul cânibine hareket itmek üzre hâzırlanmaları içün evâmir-i aliyye ısdâr buyurulmuş ve o cihetde bulunan eyâlât ve elviyenin bi'l-cümle eşkinci zu‘amâ ve ashâb-ı tîmârı Dâvud Paşa ma‘iyyetine ta‘yîn idilmiş idi. Şu hâle nazaran Dâvud Paşa'nın öyle meşrût ve mü'evvel mukâveleyi kabûle mecbûriyyeti yok idi. Lâkin ol esnâda devletin mütegallibe hakkında ittihâz eylemiş oldığı meslek ve usûle nazaran bu kadar vezîrlerin Bağdâd tarafında ictimâ‘ı Kölemenler hakkında şübhe ve endîşeyi câlib ve zevâl-i nüfûz[4] ve istiklâllerini mûcib hâlâtdan idi. Zann iderim ki anınçün Dâvud Paşa Muhammed Alî Mîrzâ ile her nasıl olursa olsun uyuşmak sûretini bi't-tercîh İrânlunun te'mînât-ı lâzıme i‘tâsıyla savuşub gitdigini ve işin bitdigini hemân Bâb-ı Âlî'ye bildirmiş ve zikr olunan tertîbât-ı askeriyyeyi girü bırakdırmışdır.

Sâdık ve Câsim begler ile Şeflah eş-Şellâl'in ahvâline gelince bunlar Kürdistân gâ'ilesini fırsat ittihâz iderek teksîr-i cem‘iyyet ile etrâfa sarkındılık itmege başladılar ise de ber-vech-i bâlâ gâ'ile ber-taraf oldukda Şeflah eş-Şellâl isti‘fâ-yı kusûr ile Sâdık Beg'in himâyesinden keff-i yed itmek üzre yine Zübeyd şeyhliği hil‘atini istid‘â idüb Dâvud Paşa dahi muvâfakat iderek hil‘atini irsâl idicek kendü adamlarını istishâb ile yurdına çekilüb

1 Hâl-i tereddüd: Tereddütte kalma hali, kararsızlık.
2 Fârisiyyü'l-ibâre: Farsca ifade, Fars dilinde metin.
3 İğbirâr: Gubarlanma, tozlanma. Kırılma, gücenme.
4 Zevâl-i nüfuz: Nüfuzun sona ermesi.

Sâdık Beg'in nâ-revâ[1] hareketlerinden nâşî Afek şeyhleri dahi anı tesahubdan keff-i yed ve Câsim Beg yanından müfârekat[2] itmiş ve kendüsi birkaç atlu ile kalarak Hüveyze cânibine gitmişdir.

Musul vâlîleri öteden berü külliyyât-ı umûrda Bağdâd vâlîlerine mürâca'at idegelmiş iken Musul Vâlîsi Ahmed Paşa Dâvud Paşa'yı o kadar saymaz oldığından Dâvud Paşa anın ba'zı seyyi'âtından bahisle azlini inhâ idüb tervîc-i ma'rûzâtı ise ol esnâda mültezem oldığına mebnî Ahmed Paşa'nın ref'-i vezâretiyle Haleb'de ikâmetine irâde-i seniyye ısdâr ile ol tarafda münâsibi intihâb olunmak üzre ism mahalli açık olarak emr-i âlî gönderilmiş ve Dâvud Paşa tarafından dahi Abdülcelîl-zâdelerden Hüseyîn Paşa-zâde Hasan Beg Musul vâlîliğine (s.231) bi'l-intihâb emr-i âlînin açık mahalli doldırılmışdır. Ahmed Paşa imtisâlen li'l-emri'l-âlî Musul'dan çıkmış ise de Haleb'e gitmeyüb kişi düşdigi yerden kalkar fehvâsınca Bağdâd'a gitmiş ve Dâvud Paşa'ya dehâlet itmiş oldığından Dâvud Paşa'nın tekrâr inhâsı üzerine Ahmed Paşa'nın Bağdâd'da ikâmetine müsâ'ade buyurulmuşdur.

Arası çok geçmeyüb yine Dâvud Paşa'nın inhâsıyla Musul eyâleti Ahmed Paşa uhdesine tevcîh edilmişdir.

Ol vakt İrân Devleti aşâ'ir-i müctemi'a cumhûriyyetine benzer bir hâlde olub vekîl-i mutlak makâmında bir mîrzâ bulunur ise de Abbâs Mîrzâ velî'ahd ve ser'asker olarak her dilediğini yapardı. Eyâlât vâlîleri olan şeh-zâdeler dahi bulundukları memleketlerde hod-serâne hareket ve envâ'-ı mezâlim ve ta'addiyyâta tasaddî iderlerdi ve şeh-zâde oldukları cihetle mazlûm olanlar şikâyetlerini ısgâ[3] idecek bir merci' bulamadıklarmdan memâlik-i İrâniyye zulm ve ta'addî ile harâb olub gitmekde idi.

Ve İrân'ın bu hâl-i iğtişâşı hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye dahi îrâs-ı hasâr[4] itmekde idi.

Muhammed Alî Mîrzâ'nın ber-vech-i bâlâ Mahmûd Paşa'ya imdâd içün hudûd-ı Devlet-i Aliyye'yi tecâvüz itmesi hukûk-ı düvele tevfîk olunamayacak ve devleteyn beyninde muhârebeyi intâc idecek bir mu'âmele oldığına mebnî Bağdâd vâlîsine i'âne olunmak üzre ber-vech-i bâlâ ol civârda bulunan eyâlât ve elviyye ve vülât ve mutasarrıfîne evâmir-i aliyye gönderilmiş idi.

İrân Devleti dahi bu dürlü mu'âmelelerden dolayı husûli tabî'î olan bürûdeti[5] izâle içün Dersa'âdet'e Muhibb Alî Hân nâm sefîrini i'zâm idüb anınla berâber azîmü'l-cüsse bir fil dahi göndermişdir.

Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa gâlibâ İrân'dan bir fil gönderildigini bi'l-istimâ' o dahi bir fil-i kebîr-i Sûdânî ve iki fil-i sagîr-i Bengâlî göndermiş ve anın filleri bahren daha evvel ya'nî evâhir-i Rebî'ü'l-evvel'de vusûl bulmuşdur. Evâsıt-ı Rebî'ü'l-âhir'de dahi Muhibb Alî Han geldi ve Mahmûdî didikleri bir büyük fil getürdi. Üsküdar civârında Öküz Limanı nâm iskelede büyük mavnalar[6] birbirine rabt ve üzerlerine kereste ve tahtalar ferş[7] olunarak hâzır

1 Nâ-revâ: Yakışıksız, reva olmayan. Münâsib ve lâyık olmayan.
2 Müfârekat: Bir yerden ayrılma.
3 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
4 Îrâs-ı hasâr: Hasar verme.
5 Burûdet: Soğukluk. Soğuk olmak. Hararetsizlik. Münasebetteki soğukluk. Münaferet. Muhasama.
6 Mavna: Yakın kıyılara ya da gemilere yük götürüp getiren, güvertesiz, büyük tekne.
7 Ferş: Döşeme, yayma. Halı, taş ve şâire döşetme. Yayılan şey, yaygı, şilte, halı, seccade, hasır.

idilen sal üzerine hezâr zahmetle alınub İstanbul tarafında Vezîr İskelesi'ne imrâr ve oradan At Meydânı'nda Dikilitaş hizâsında mukaddemki fillerin bulundığı Fildamı nâm âhûra sevk olundu.

Haylî müddet filler orada kaldı. İstanbul balkına bir yeni eglence oldı her gün birçok zükûr ve inâs fil temâşâsına gelerek o taraflar izdihâmdan hâlî olmazdı.

(s.232) Bi't-tesâdüf o esnâda kesret üzre barîkler ve bir takım fenâlıklar zuhûr itmekle nâs fillerden teşe'üm[1] iderek falân vakt dahi fil geldikde şöyle böyle fenâlıklar olmuş idi yollu kîl ü kâl çoğaldı. Bu esnâda haklı haksız birçok kimseler şuraya buraya nefy olundığı sırada filler dahi mukaddemâ oldığı gibi Edirne'ye gönderildi ve güft-gûnun öni kesdirildi.

Muhibb Alî Hân Rusyalunun İrânlu hakkında vukû' bulan tekâlîf-i bâridesinden bahisle iki devlet-i İslâmiyye'nin lüzûm-ı ittihâdını bast[2] ve temhîd itdikden sonra Haremeyn'de hüccâc-ı İrân'dan ziyâde nesne mütâlebe ve virmeyanlar tekdîr ve ba'zıları darb ve tahkîr olundığını ve Şâh-ı İrân'ın amucası geçen sene haccda olmağla kendüsinden kırk bin guruş alındığını mübâlağa-i Acemâne ile dergâh-ı pâdişâhîye arz ve iştikâ itmiş. Bu misillü husûsât-ı cüz'iyyenin tesviyyesi sehl olmak hasebiyle cây-i bahs olamaz. Mesâlih-i mühimmeye dâ'ir kendüsiyle akd olunan encümen-i mükâlemelerde mukaddemâ taraf-ı Şâhî'den kabûl ve Devlet-i Aliyye ilçilerine şifâhen va'd olundığı üzre Kürdistân'dan keff-i yed ve rehinlerden gayr ez-i'âde girü kalanlar ve firârîler redd olunmak ve fî-mâ-ba'd tecâvüz-i hudûd olunmamak mâddeleri kendüsine ifâde olundukda cümlesini ta'ahhüd itdigi gibi mu'ahharen Van hudûdunda İrânlu tarafından Sadmateş Kal'ası'nın hedm olundığı lede'l-îrâd bu işin tesviyyesine dahi söz virüb Erzurûm'a vusûlünde âdemlerinden birini Van'a irsâl ve oradaki Devlet-i Aliyye me'mûrlarıyla birlikde kal'ayı keşf itdirerek masârifi neye bâliğ olursa tarafından Devlet-i Aliyye me'mûrlarına îfâ idecegini ta'ahhüd itmiş ve mu'azzezen[3] ve mükerremen evâ'il-i Receb'de İrân cânibine gitmişdir. Anın bu ta'ahhüdâtı üzerine İrân firârîleri kabûl olunmayub redd olunmak ve İrân tüccârına Devlet-i Aliyye tüccârı gibi mu'âmele olunarak ziyâde nesne mütâlebe olunmamak ve hüsn-i hem-civârîye ri'âyet idilmek tenbîhâtını hâvî Van ve Erzurûm ve Çıldır vâlîlerine emrnâme-i sâmîler gönderilmişdir.

Vekâyi'-i Şettâ

Geçen sene Buhârâ Ham Haydar Şâh tarafından taraf-ı hümâyûna nâme-i mahsûs ile gelan Mîrzâ Muhammed Yûsuf hidmet-i sefâreti îfâ itdikden sonra kendüsi ve ıyâl ü evlâd ve hademesi birer birer tâ'ûndan fevt olmağla muhallefâtı fürûht itdirilerek esmânı ile taraf-ı hümâyûndan hediyye olarak otuz iki cild kütüb-i dîniyye Buhârâ'ya îsâl olunmak üzre Bağdâd vâlîsine irsâl buyurulmuş ve anın tarafmdan dahi Basra Defterdârı Hüsni Efendi ile ve Horasan tarîkiyle Buhârâ'ya gönderilmişdir.

(s.233) Mütegallibeden sâbıkâ Edirne â'yânı olub geçen sene Dersa'âdet'e celb ile surre

1 Teşe'üm: Kötüye yorma. Uğursuz sayma. Bu anlayış dinimizde men edilmiştir.
2 Bast: Sözü uzun uzun anlatma.
3 Mu'azzezen: İzzet ve şeref sahibi olarak.

emîni nasb olunan Dağdevirenoğlı Kapucıbaşı Mehmed Ağa haccdan avdet ile gelürken esnâ-yı râhda mukaddemâ emîrü'l-hâcc paşaya gönderilmiş olan emr-i hafî mûcebince i'dâm olunarak ser-i maktû'ı evâhir-i Safer'de İstanbul'a gelmiş idi. Anın birâderi ve Yergögi Kal'ası binâ emîni olan Kapucıbaşı Ahmed Ağa Yergögi muhâfızı ma'rifetiyle i'dâm olunmağla anın ser-i maktû'ı dahi müte'âkiben İstanbul'a vusûl bulmuşdur.

Kumarcı avenesinden olub birkaç def'a hakkında fermân-ı âlî sâdır olan Yazıcı İbrâhîm bu esnâda Nevşehir kazâsında fesâddan hâlî olmadığına binâ'en o dahi bu esnâda i'dâm olunarak muhallefâtı câmib-i mîrîden zabt olunmuşdur.

Mukaddemâ Sivas'da tahaddüs iden ihtilâlde önayak olanlardan etrâfa firâr iden dört neferi bu esnâda ahz ve i'dâm olunmuş ise de Sivas'ın âsâyişi yerinde degil idi. Çünki Sivas'da müteneffiz olan Ken'ânoğlı seyyi'ât-ı sâbıkasına mebnî Sivas Vâlîsi Çarhacı Alî Paşa tarafından mücâzât görecegini anlamağla Sivas vücûhundan[1] Mütevellîoğlı Mahmûd'ı tarafına celb ve bir takım esâfili başına cem' ile vâlî sarâyına hücûm itmek üzre müheyyâ oldığı Alî Paşa tarafından Dersa'âdet'e arz ve istîzân olundukda hakîkat-i hâl anlaşılmak ve bu işe sebeb olanlar birer tarafa nefy olunmak üzre mübâşir-i mahsûs gönderildi. Hâlbuki mübâşirin oraya vusûlünde bâdî-i münâza'a olan kimseler birer birer tevkîfe başlandığı gibi ahâlîye vehm ve haşyet gelmekle tecemmu' iderek vâlîyi sarâyında mahsûr itmeleri üzerine mevkûfların sebîlleri tahliyye ile def'-i gâ'ile idilmişdir. Bunun üzerine Alî Paşa artık orada ibkâ olunamayub me'mûriyyeti Karahisâr-ı Sâhib mutasarrıflığına tahvîl ve Sivas eyâleti dahi Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Lütfullâh Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

İşte hükûmeti küçük düşüren ve şânına nakîsa[2] getüren bu dürlü televvünâtdır. Devlet azminde sâbit gerekdir. Fakat evvelce geregi gibi mütâla'a idüb de ana göre azîmet itmeli ve artık meslek-i müttehazî üzre gitmelidir. Mu'ahharen Mütevellîoğlı Mahmûd bir takrîble Kıbrıs'a nefy olunarak orada i'dâm olunmuşdur.

Dukakin sancağı Mutasarrıfı Nu'mân Paşa evâmir-i aliyyeye ehemmiyyet virmeyüb civâr kazâlara tecâvüz ve ta'addî idegeldiginden mîr-i mîrânlığı ref' ile Sofya'da ikâmete me'mûr idilüb mahall-i me'mûriyyetine îsâli husûsı İşkodra Mutasarrıfı Mustafâ Paşa'ya ihâle ve Dukakin sancağı Mîr-i Mîrân Prizrenli Emîn Paşa'ya tevcîh buyuruldı. Nu'mân Paşa ise Mustafâ (**s.234**) Paşa'nın akrabâsından olmağla anın iltimâsı üzerine menfâsı[3] mu'ahharen İşkodra'ya tahvîl idildi.

Ser-çukadâr-ı Şehr-i yârî Seyyid Ömer Ağa hilâl-i Safer'de bir gice hademe-i hâssa ile birlikde yatsu namâzını kılub bir de kahve ve tütün içdikden sonra zât-ı şâhânenin Harem-i Hümâyûna teşrîfi zamânı takarrub itmekle cümlesi kalkub ana intizâr ile ayak üzre dururlar iken Ömer Ağa nâgehân bayılub yıkılmış ve der-akab bir sekte-i gayr-ı müterakkıbe ile fevt olmuşdur. Hekîmbaşı Behcet Efendi konağından celb ile irâ'e olundukda tedbîre mahall olmadığını hakîmâne ve nâzikâne taraf-ı hümâyûna arz eylemişdir. Çend rûz sonra hâne-i hâssa ağalarından olan ve tahsîl-i ulûma meyl ve i'tibârı hasebiyle efendi unvânını alan Ebûbekir Efendi başçukadâr oldı.

1 Vücûh: Bir memleketin ileri gelenleri. Yüzler, çehreler, suratlar.
2 Nakîsa: Eksiklik, kusur; kabahat, ayıp.
3 Menfa: Nefyedilen, sürülen yer, sürgün yeri.

Ömer Ağa hayr bir âdem oldığı cihetle hakkında teveccüh-i âmme oldığı gibi usûl ve rüsûm-ı atîka muhâfaza-kârânının pîşvâsı olmağla yeniçeri rü'esâsı beyninde dahi mevsûk ve mu'teber oldığına binâ'en tesmîm olunmuş olmak ihtimâline dâ'ir yeniçeriler beynimde kîl ü kâl olub hatta bundan dolayı Berberbaşı Alî Ağa hakkında bile sû'-i zann itmişler idi. Ve anın vefâtı Hâlet Efendi'ye dahi mûcib-i endîşe olmuş idi çünki cild-i âşirde iş'âr olundığı üzre Silâhdâr-ı Şehr-i yârî Alî Bey tecdîd-i usûle mâ'il olmağla Hâlet Efendi anın aleyhinde idi hâlbuki Ömer Ağa'nın vefâtıyla Alî Beg tarafı kuvvet bularak enderûnun revişi[1] degişmek ihtimâli var idi. Bu dakîkalar Hâlet Efendi ile Berberbaşı Alî Ağa arasında cereyân iden muhâberât-ı hafiyye tezkirelerinden müstebân olur Hâlet Efendi şimdiye kadar Silâhdâr Alî Beg hakkında ne dürlü desîseler kullandı ve taraf-ı hümâyûna neler ilkâ itdirdi bilemeyiz her ne hâl ise müte'âkiben Alî Beg azl ile başçukadâr ağa silâhdâr olmuşdur.

Şânî-zâde dir ki Ömer Ağa'nın vefâtı güni Ali Beg huzûr-ı hümâyûna vardıkda

Beyt

Çok bulunur sana efendim kul * Pâdişâhım cihânda sen sağ ol

zemîninde izhâr-ı şetâret ve teselliyyet zımnında irâ'e-i beşâşet eyledigi merhûm ile ba'zen beynehümâda[2] güzâr iden ba'zı münâkaşa ve etvâra mebnî pâdişâh-ı İskender-hamiyyet hazretlerinin mir'ât-ı tab'-ı hümâyûnlarına mûris-i iğbirâr ve bâ-husûs silâhdârlıkları imtidâdı resîde-i hadd-i inhisâr olmağla mâh-ı Saferü'l-hayrın yirmi üçüncü güni mûmâileyh azl ile yine (**s.235**) mu'azzezen konağına irsâl olundı ve çukadâr ağa-yı hazret-i şehr-i yârî mesned-i silâhdarîye şâyân olmağla mânend-i zer-nişân[3] ol sandalî-i âlîyi zîbende ve tâbân eyledi. İntihâ.

İşte bu sırada Sadr-ı â'zam Ra'ûf Paşa dahi azl olunmuşdur. Şöyle ki: Ol vakt i'dâm olunacak sadr-ı â'zamlar Balıkhâne'ye kaldırılmak âdet oldığı hâlde Ra'ûf Paşa evâhir-i Safer'de Balıkhâne'ye gönderilmekle i'dâmına intizâr olunurken cânı kendüsine bahş ve ihsân olunarak Balıkhâne'den kaldırılub li-ecli'l-ikâme[4] Sakız Cezîresi'ne gönderildi ve yerine Hüdâvendigâr sancağı mutasarrıfı olub bir gün evvel İstanbul'a gelerek Kapu Kethüdâsı Tekfurdağlı Ahmed Ağa'nın konağında muhtefî[5] bulunan ve Hâlet Efendi'nin mensûbâtından olan Dervîş Mehmed Paşa sadr-ı â'zam oldı.

Ra'ûf Paşa metîn ve gayûr bir vezîr-i vakûr idi Hâlet Efendi ise öyle cânlu sadr-ı â'zam istemeyüb her şey'e uyar leyyinü'l-cânib ve dervîş-meşreb bir vezîr arardı. Ve Ra'ûf Paşa İstanbul'da büyümüş kalem terbiyyesi görmüş medâhil ve mehâric-i devleti bilür bir zât olmağla şâyed ki döner dolaşur da yine İstanbul'a gelür ve kendüsinin başına belâ olur mülâhazasıyla azline kanâ'at itmeyüb i'dâmını iltizâm eylemiş ise de Sultân Mahmûd Han hazretleri i'dâmına müsâ'ade itmeyüb ber-vech-i bâlâ menfiyyen[6] Sakız'a göndermişdir.

1 Reviş: Gidiş, hal, tavır.
2 Beynehümâ: İkisi arasında.
3 Zer-nişân: Kılıç, kalemtıraş gibi şeylerin üzerine kakma altınla yapılan işleme süs.
4 Li-ecli'l-ikâme: Yerine koymak için.
5 Muhtefî: Saklanan, gizlenen; saklanmış, gizlenmiş.
6 Menfiyyen: Menfi, sürgün olarak.

Hâlet Efendi'nin tahmîni vechile Ra'ûf Paşa sonra mükerreren sadârete geldi lâkin evvelki şiddet ve hiddeti bi'l-külliyye terk ile lüzûmundan ziyâde yumuşadı bir şey'e karşu gelmez müteneffizâna hiç dayanmaz oldı. Fart-ı mülâyemet ve belki gevşeklik ile şöhret buldı. Biz yine sadede gelelim.

Hâlet Efendi zirve-i ikbâle su'ûd ile böyle her istedigini yapar ve diledigini sadr-i â'zam itdirir idi fakat gitdikce halkın lisânına düşerek bir çıkmaz yola gidiyordı böyle âlem-i bâlâ-yı ikbâle[1] çıkanlar ise en ziyâde efkâr-ı umûmiyyeyi gözetmek lâzımdır.

Süleymân Fâ'ik Efendi Mecmû'ası'nda dir ki: Anadolı kazaskerliginden ma'zûl Emîn Efendi ki bir cihân-dîde âkil ve kadr-i müşterek-ilm ile ve vüs'at-i hâl ve mâl ile ser-bülend-i emâsil idi. Burusa müderrisliginden Vâlide Kethüdâsı meşhûr Yûsuf Ağa'ya intisâb ile Vâlide Türbesi binâ emâneti ser-riştesiyle def'aten Galata mevleviyyetini tahsîl itmiş ve yolıyla sadr-ı Anadolı olmuş idi. Tarîk erbâbı çekemeyüb derd-mende[2] lisânlarıyla gûnâ-gûn[3] eziyyet iderek Şeytân Emîn deyü telkîb itmişler idi sinni seksanı mütecâviz oldığı hâlde damadının tevliyyet nizâ'ında bir dolaşık maslahat içün Şeyhü'l-islâm Zeynî Efendi'ye gelüb ba'de hitâmü'l-meclis gidecek olmuş. Şerîfe dirler bir meczûbe-i hâzır-cevâb avrat var idi (**s.236**) her Cum'a selâmlığa gidüb mudhik[4] sözler ile yol üzerinde şevketlü efendimizi güldürür ve bu bahâne ile yüz bulub pâdişâh meczûbesi unvânıyla devâ'ir-i kibâra girer ve pâdişâhdan ve kibâr-ı asrdan altun alur idi. Emîn Efendi'nin Şeyhü'l-islâm meclisinde oldığı gün Şerîfe dahi Şeyhü'l-islâm konağının dîvânhânesinde bulunmuş idi. Çünki sudûr-ı kirâmı Şeyhü'l-islâmlar nerdübân başına kadar teşyî' itmek rüsûm-ı mu'tâdeden olmak takrîbiyle Emîn Efendi'nin avdetinde Zeynî Efendi resm üzre önüne düşüb dîvânhâneye çıkub müşâye'a iderken meczûbe Şerîfe bunları görüb efendim sen âl-i Resûl aleyhi's-selâmdan iken bu şeytânın önüne düşüb böyle ta'zîm yakışur mı deyü bülend-sadâ[5] ile çağırub bu kaziyyeyi dîvânhânede bulunan bi'l-cümle etbâ' ve misâfirler işitmiş. Emîn Efendi ihtiyâr âdem olmağla bunı işidicek kahr ve eleminden o sâ'at hastalanub üç gün zarfında vefât eyledi. Sonra didiler ki ol gün Zeynî Efendi maslahat-ı merkûme içün ba'zı itâb dahi eylemiş olmağla iki keder bir yere gelüb tahammül idemeyerek hastalanub vefât eyledi. Aleyhi'r-rahme. Lisân-ı halkdan Cenâb-ı Hakk'a sığındık. Nâ-mesbûk[6] bir kaziyye oldığından ibret içün kayd olundı. İntihâ.

O zamân-ı ikbâline gügenüb de lisân-ı halkdan sakınmayanların biri dahi müşârün-ileyh Zeynelâbidîn Efendi olub bu esnâda zuhura gelan sûhteler vak'ası üzerine bir garîb sûretle meşîhatden azl olunmuşdur. Şöyle ki: Zeynelâbidîn Efendi ba'zı mukarrebîne intisâb ile Şeyhü'l-islâm olmuş ve kendüsine nüfûz ve istiklâl virilmiş ise de kudemâ-yı ulemâ-yı resmiyye anı makâm-ı meşîhatde küçük görmüşler idi. O dahi mürûr-ı edvâr ile bozulmuş olan tarîk-i ilmiyyeyi esâslu ta'mîr ve ıslâh itmek dâ'iyyesiyle[7] meydâna çıkub ulemânın mütehayyizânından kimini nefy ve teb'îd ve kimini dîger vechile tekdîr ve tehdîd idüb ancak

1 İkbâl: Baht açıklığı veya yüksek bir makama, duruma erişmiş olma durumu.
2 Derd -mend: Dert sahibi, tasalı, kaygılı.
3 Gûnâ gûn: Renk renk, türlü türlü; alaca.
4 Mudhik: Gülünecek komik şey.
5 Bülend-sadâ: Yükses ses.
6 Nâ-mesbûk: Geçmemiş; benzeri olmamış.
7 Dâ'iyye: İçten gelen bir duyguyu teşvik edici hal.

bu sırada akrabâ ve müntesibânını az vakt zarfında yukaru rütbelere çıkardı bu ise âmmeye nefret virdi. Bundan başka mektûbcısı eşrâf-ı kuzâtdan Atâ'ullâh Efendi pek ziyâde makbûl ve manzûrı iken kethüdâsı eşrâf-ı kuzâtdan Mustafâ Efendi ana gâlib gelüb her işi eline aldı. İki tarafın müntesibleri arasında zıddiyyet-i tâmme peydâ oldı. Dâ'ire-i Şeyhü'l-islâmînin mânendhâne-i düzen düzeni bozuldı. Bu cihetle dahi Zeynelâbidîn Efendi pek çok lisâna geldi. Ve ol esnâda talebe-zînde bulunan ve yobaz dimilan ser-serî ve bî-namâzlardan ba'zıları habs ve nefy ve ba'zıları i'dâm ile bu gürûh-ı mekrûhun terbiyye ve te'dîb olunması vâkı'â câlib-i teşekkür ise de akdemce vukû' bulan ru'ûs imtihânında (inde'l-imtihân yükrimü'r-racülü ev yühân)[1] kaziyyesinin aksine hareket olunarak (**s.237**) birçok sezâ[2] ve nâ-sezâ âdemlere hâtır içün ru'ûslar virilmiş oldığı cihetle erbâb-ı ehliyyet ve liyâkat olan talebe dahi bu tasarrufât-ı zeyniyyeden dil-gîr olmuşlar idi. Ve bütün talebenin teneffürlerine karşu birkaç nâ-müstahıkklar tarafından ibrâz olunan teşekkürlerin hiç hükmi yok idi. Ol vakt beyne'l-esâtîze müşârün bi'l-benân[3] olan Deli Emîn Efendi ve Musannif Efendi gibi büyük hâce efendiler dahi Zeynelâbidîn Efendi'nin mu'âmelâtından nâ-hoşnûd idiler. El-hâsıl her tarafdan azli temennî olunmakda iken kazârâ Fâtih Câmi'-i Şerîfi cihetindeki talebeden bir çömez Karaman Çârşûsı bakkâlından iki mum isteyüb ol esnâda ise mum kahtı olmak hasebiyle herkese birer mumdan ziyâde virilmemesi tenbîh olunmuş idügi cihetle bakkâl yalnız bir mum virdiginden ve çömez bir mum daha istedikde virmediginden bakkâlı dögmege başlayınca oradaki kolluk neferleri toplanub arbedenin def'ine ibtidâr itdikleri sırada bir iki yobaz peydâ olub muhâvereleri[4] müntic-i müşâcere olmağla yeniçeriler cümlesini tutub Ağakapusı'na götürmüşler. Fakat ol vakt yobazların terbiyyesi zımnında yeniçerilere ziyâdece yüz virilmiş oldığından bu kerre sûhteleri Ağakapusı'na götürür iken haylîce darb ve tahkîr itmişler.

Ferdâsı sûhteler bâ-işâret-i aliyye nefy olundı ve i'dâm olundukları havâdisi dahi şâyi' oldı. Bunun üzerine talebe tahrîk ve teşvîk olunmuş idügünden ol gün medreselerde talebe takım takım toplandı ve her tarafda hafî ve celî cem'iyyetler akd olundı bu ne dimek bir bakkâla iki sille urmağla talebe-i ulûmı bu mertebe darb ve tahkîre madrûbı hâce bile olsa râzı olmaz.

Darabe Zeydün Amran makûlesi bir fi'il-i mâzî içün birkaç tâlib-i ilmi öldürtmek şeyhü'l-islâmın mücerred talebe-i ulûm hakkında olan garaz ve nefsâniyyeti eseridir. İmdî yarın (izâ kânetiş-şemsü tâli'aten bi-ecma'inâ)[5] Bâb-ı Fetvâ'ya gideriz maktûllerin hûn-ı nâ-hâklarını da'vâ ve su'âl-i sebeb-i mâ-cerâ ve terâfu'-ı şer'le isbât-ı müdde'â ideriz bu iş bize Havrâ ve Zevrâ Risâlesi okumak kadar mühimm ve mu'tenâdır dinilmek nice perîşân sözler söylendi. Nihâyet hep cevâmi'-i selâtîn talebesi beyninde ferdâsı cem'iyyet ile Bâb-ı Fetvâ'ya gitmek üzre karâr virildi ve aleyhi'l-fetvâ dinildi bu kîl ü kâl ile ahşam idildi. Ol gice siga-i sabrı tasrîf ile geçürüldi. Ferdâsı ale's-seher kemerbaşılar ile berâber talebe içinde sözbaşı olanlar câmi'lerde cem'iyyet iderek hâce efendilerden ba'zıları derse çıkacak

1 "İmtihan zamanında insan ya başarılı olur, ya da başarısız."
2 Sezâ: Münâsip, uygun, yaraşır.
3 Beyne'l-esâtîze müşârün bi'l-benân: Üstadlar arasında parmakla gösterilen.
4 Muhâvere: İki kişi arasında karşılıklı olarak yapılan konuşma.
5 "Güneş üzerimize doğduğu zaman."

olduklarında rahle ve minderleri kaldırub da'vâmız rü'yet ile talebe-i ulûmun nâmûsı ikmâl olunmadıkca ta'lîmü'l-müte'allim risâlesi bile okumak câ'iz olmaz diyerek ders okumağa gelan talebeyi da'vet ile teksîr-i cem'iyyet itdiler.

(s.238)

Ve beliytü bi-necvâ yesûlü muğâdiben * Alâ-guzîdi fi-mukâbeleti'l-umri

Alâ-cerri zeylün leyse yerfa'u re'sehû * Ve hel-yestekîmü'r-ref'u min-âmili'l-cerri

Vetîresince tenbîhü'l-müftî mezâyâsından bahs açmak üzre fevc fevc Bâb-ı Fetvâ'ya gitdiler. Bâb-ı Fetvâ havlısı ve havâlîsi izdihâm-ı enâm ile numûne-nümâ-yı rûz-ı kıyâm oldı. Dîvânhâne-i şeyhü'l-islâmî yobazlar ve kemerbaşılar ile doldı. Zeynelâbidîn Efendi Harem Dâ'iresinde püşt-her-dîvâr-ı[1] hayret olub kalarak dışarı çıkamazdı. Kethüdâsı siyâk-ı mütehakkimânesinde müstakarr ve sibâk-ı habt ve hatâsında musırr olarak odasından çıkub bu ne dir iken az kaldı ki sille ve tokat altında ezileyazdı. Nâ-çâr o dahi Mektûbî Atâ Efendi gibi bir köşede gizlendi. Etbâ' ve dânişmendânın her biri birer mahalde saklandı. Meydânda söz çok dinleyan yok her kafadan bir sadâ çıkar kimi biz o tâliblerin hakkını taleb ideriz şimdi anlar gelürse biz yıkılub gideriz ve kimi müftî'l-enâm ile Fâtih Câmi'i'nde şer'le muhâkeme isteriz dir ve ba'zıları da azl ve nasbdan bahs ider idi. Bu sırada erbâb-ı ders olan talebe-i ulûm dahi fırsat buldukca anların ellerinden kurtılub birer tarafa giderdi. Bu kargaşalık nısf-ı nehâra kadar sürdi. İş üstâdlara kaldı. Hemân bir dânişmend ta'yîn ve irsâl ile mevâlîden Musannif Efendi ve sâ'ir hâcelerin cümlesine bedel olmak üzre Deli Emîn Efendi da'vet olundılar.

Gûyâ hiç haberleri yok imiş gibi mütegâfilâne[2] keyfiyyeti istihbâr ve sebeb-i da'veti istifsâr ile i'tizâr iderler iken ta'cîl-i azîmetleri içün biri dahi gelicek bin nâz ile esb-süvâr olarak hele Bâb-ı Fetvâ'ya gelüb Mâbeyn odasında Şeyhü'l-islâm ile görüşdiler. Ol meclis-i hatîrde zikri nâ-revâ sözler söylemişler ve (el-ân kad nedimte ve mâ yenfa'u'n-nedem)[3] mazmûnunı takrîr ile âdetâ müşârün-ileyhi tekdîr eylemişler. Nihâyet der-akab menfîlerin ıtlâkı husûsuna karâr virildikden sonra ikisi dahi çıkub (Savulun bî-çâreler çun kaldı dîvân irteye) vefkince bir işâret ile ol cem'iyyeti dağıtmışlar. Lâkin bunun üzerine artık Zeynelâbidîn Efendi'nin makâm-ı Meşîhatda ibkâsı münâsib olamayacağından ferdâsı Rebî'ü'l-evvel'in on dokuzuncı güni azl ile Üsküdar'daki konağına i'zâm idildi. Ve yerine sâbıkâ Sadr-ı Rûmili Mekkî-zâde Âsım Efendi Şeyhü'l-islâm oldı. Garîbdir ki bu hengâm-ı ihtilâlde ne Sadr-ı â'zam Dervîş Paşa tarafından istifsâr-ı keyfiyyet olundı ve ne de sudûr-ı izâm tarafından biri gelüb de i'âne kaydında bulundı. Anlaşılıyor ki iş her tarafda mecrâ-yı tabî'îsine terk ile Zeynelâbidîn (**s.239**) Efendi'nin azline intizâr olunayormuş. Ve bu da sikadan menkûldür ki Hâlet Efendi mukaddemâ Mekkî-zâde'nin meşîbatini tasavvur itmiş ise de Mekkî-zâde genc olub henüz sakalına kır düşmemiş idi. Şeyhü'l-islâmlara çesbân[4] ise mûy-i sefîd[5] oldığından Hâlet Efendi keudüsine hiç olmaz ise sakalında birkaç beyâz

1 Püşt-ber-dîvâr: Şaşırmak.
2 Mütegâfilâne: Gafil gibi davranarak.
3 "Şimdi pişman oldun, ama pişmanlık fayda etmez."
4 Cesbân: Münâsip, yakışır, uygun.
5 Mûy-i sefîd: Kır, beyaz kıl.

kıl peydâ itseler deyü mahremâne haber göndermiş. Mekkî-zâde dahi öd ağacı ve sâ'ire yakub sakalını tütsüleyerek hele birkaç kıl ağartmış ve bu kerre ber-vech-i meşrûh makâm-ı Meşîhate gelmişdir.

Şeyhü'l-islâmların azlinde Şeyhü'l-islâm kapusunun fenarı söndirilmek âdet olub Zeynelâbidîn Efendi hoş-gû ve letâ'ife mâ'il ve meclis-i musâhabeti bezm-i bî-kurrâya mümâsil oldığından ber-vech-i meşrûh sûhtelerin mum gavgasından münba'is olan ihtilâl üzerine azl olundığından sûhtelerin mumı bizim fenarı söndürdi dimiş. Ve mukaddemâ Üsküdar'da Sultântepesi nâm mahalde bir konak iştirâ itdiginde ber-mu'tâd huzûr-ı hümâyûna lede'l-müsûl zât-ı şâhâne (Efendi bârî sâhilhâne tedârük olunsaydı) buyurmuş.

Zeynelâbidîn Efendi derhâl (Efendim meşâyih-i İslâmiyye yalılarında ancak eyyâm-ı ma'zûliyyetlerinde ikâmet iderler dâ'îleri ise azl olundığım dakîka her tarafım deniz kesilür) deyü cevâb virmiş. Ve bu def'a Üsküdar'da ikâmete me'mûr olmağla etrâfı deryâ olmak latîfesi sûret-nümâ olmuşdur.

Üç gün sonra ba'zı mülâhazâta mebnî Burusa'ya nefy ve teb'îd kılındı. Ve anın Burusa'ya nefy itdirmiş oldığı sâbıkan İstanbul Kadısı Hammâmî-zâde Rüşdî Efendi afv ve ıtlâk olundı. Şeyhü'l-islâm Kethüdâsı Mustafâ Efendi Kudüs'e nefy olundı. Ammâ Mektûbcı Atâ Efendi fi'l-asl[1] Mekkî-zâde'nin adamı olmak hasebiyle kurtuldı ve mektûbcılık me'mûriyetinde kaldı.

Sudûr-ı izâmdan olub menfiyyen Gelibolı'da mukîm olan İzzet Beg'in kethüdâsı hıfz-ı lisâna[2] muktedir olmayub haddinden büyük sözler ile neşr-i erâcîfe ictisâr itdiginden bu esnâda o dahi Gelibolı'ya nefy idildi.

Bu sırada Nakîbü'l-eşrâf Mehmed Sıddîk Efendi dahi azl ile Yasinci-zâde Abdülvehhâb Efendi nakîbü'l-eşrâf oldı. Ve hâce efendilerin ser-firâzı Deli Emîn Efendi'ye Şâm-ı Şerîf mevleviyyeti ve refîki Musannif Efendi'ye Edirne pâyesi ve iki gün sonra Medîne-i Münevvere mevleviyyeti ve dîger ulemâdan ba'zılarına pâyeler ve arpalıklar ve mansıblar ihsân buyuruldı.

Ser-mütenahhidât-ı ihvân olmak üzre şöhre-i zamân olan Mekkî Efendi kerimesi hanımefendinin Vâsıf kızı Züleyha Hânım ile miyânelerinde mahremâne cârî olan mu'âmelât-ı **(s.240)** muhâdeset-kârîye cârîyesi muhâlefet itmekle hânımefendi anın başını tıraş iderek miskinler meskenine irsâl ve meczûmlar içine idhâl eyledigi şâyi' olarak resîde-i sem'-i hümâyûn olmağla çend mâh mukaddem sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcebince Mekkî kızı bu ihânet-i fâhişesinden nâşî zevci ola Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden Murâd Efendi-zâde Mehmed Ârif Efendi ile birlikde Mihalic'e ve dostı olan Vâsıf kızı Tekfurdağı'na nefy olunmuşlar idi. Mekkî-zâde'nin meşîhati akîbinde hânımların tevbe ve inâbet ile tathîr-i dâmen-i iffet eyledikleri Rikâb-ı Hümâyûna arz ile istirhâm olundığına mebnî evâhir-i Rebî'ü'l-evvel'de cümlesi afv ve ıtlâk olundılar.

Yine bu esnâda ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ vukû' buldı. Ve Ada-i Kebîr Muhâfızı Dervîş Paşa'ya rütbe-i vezâretle Bosna eyâleti ve Anaboli Muhâfızı Mîr-i Mîrân Râgıb Paşa'ya Ada-i Kebîr muhâfızlığı tevcîh buyuruldı. Ve bu sırada kapucıbaşılardan Drama Nâzırı Mahmûd

1 Fi'l-asl: Aslında olduğu gibi.
2 Hıfz-ı lisân: Dili korumak. Dili, günah ve lüzumsuz olan sözlerden korumak.

Sâbit Beg arpa emîni oldı. Ve Mora Muhâfızı Şâkir Ahmed Paşa alîl oldığından merfû'ü'l-vezâre Gelibolı'da ikâmete me'mûr idildi.

Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı Â'yânı Bekir Ağa'nın mezâlim ve ta'addiyyâtından iştikâ olunmağla bu esnâda Mağosa'ya nefy olundı. Gerek İstanbul'dan ve gerek taşralardan dîger ba'zı zevât dahi birer vesîle ile birer tarafa nefy ve teb'îd kılındı.

Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa dahi Hâlet Efendi'nin çekisine gelmedigimden Sadr-ı sâbık Ra'ûf Paşa tarafdârıdır deyü Rebî'ü'l-âhir'in yirmi ikinci güni azl ile uhdesine Trabzon eyâleti ve Haleb Vâlîsi İçilli Ahmed Paşa'ya deryâ kapudanlığı ve Kassâbbaşı Hasan Ağa'ya rütbe-i vezâretle Hüdâveudigâr eyâleti tevcîh buyuruldı.

Ahmed Paşa reviş-i hâli begenmeyüb ve birçok nâ-be-câ işlerde siper-i la'net olmak istemeyüb tatlılıkla işin içinden çıkmak fikrine düşmüş olmak gerekdir ki kapudan-ı deryâ oldığı gibi münharifü'l-mizâc olarak umûr-ı donanmaya aslâ vukûfı olmadığından bahisle biz bu işin ehli degiliz yollu sözler söyler ve nâ-mizâclığını kat kat ziyâde gösterir idi. Nihâyet umûr-ı Tersâne pesmânde[1] olmamak içün çend mâh sonra ya'nî sene-i hâliyye Şevvâl'inin on ikinci güni azl ile Hüdâvendigâr vâlîsi olub yakayı kurtardı. Ve Hüdâvendigâr Vâlîsi Kassâbbaşı Hasan Paşa dahi kapudan-ı deryâ oldı.

Akdemce Anadolı Vâlîsi Hûrşîd Paşa Haleb vâlîsi oldukda Sivas vâlîsi bulunan Alâeddîn Paşa Anadolı vâlîsi olmuş idi. Ba'zı müteneffizînin izâlesine me'mûr oldığı hâlde icrâsına muvaffak olamadığından hilâl-i Cumâde'l-âhire'de ref'-i vezâretiyle Sivas'da (s. 241) ikâmete me'mûr kılındı. Ve Anadolı Eyâleti Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfı Hasan Paşa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh olundı. Ve ol esnâda Gedüs Voyvodası Nasûhoğlı i'dâm ile muhallefâtının[2] kabzına me'mûrlar gönderildi.

Bir iki seneden berü Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri meşk-i tîr ve kemân ile meşgûl oldığından âdet-i dîrîne-i kemân-keşân üzre nısf-ı Receb'de kabza-i sultânî cem'iyyeti müretteb olarak Ok Meydânı'nda çadırlar kurılub Pençşenbe güni taraf-ı hümâyûndan tîr-endâzâna bir büyük ziyâfet virildi.

Bu esnâda ba'zı müttehîmin nefy ve te'dîb olundukları sırada ba'zı a'mâl-i fâhişeye cür'et iden yobazların en meşhûrlarından ikisi dahi evâ'il-i Receb'de Mağosa'ya nefy olundılar. Bâlâda beyân olunan sûhteler vak'asında hâceler ziyâdece yüz bularak bî-pervâ harekete başladıkları cihetle anların dahi biraz burunları kırılmak lâzım geldiginden evâ'il-i Şa'bân'da en ziyâde müdde'î ve ceriyyü'l-lisân olanlarından Evliyâ Efendi tarîkinin hakkıyla Alâ'iyye'ye ve Uzun Alî Efendi Edirne'ye ve Pehlivân Hâce kendü memleketi cânibine nefy ile sâ'ire ibret gösterildi.

Mukaddemâ Trablusşâm mutasarrıfı iken hilâf-ı rızâ-yı âlî harekâtma mebnî fermânlu olan Berber Mustafâ'nın afvını Saydâ Vâlîsi Süleymân Paşa istirhâm itmekle Akkâ'dan çıkmamak ve bir işe karışmamak şartıyla afv olundığına dâ'ir bin iki yüz yirmi dört senesi Rebî'ü'l-âhir'inde Süleymân Paşa'ya emr-i âlî gönderilmiş idi. Merkûm ise sonradan yine Trablusşâm'a gidüb evvelkiden ziyâde ta'addiyyâta cür'et itmekde oldığına dâ'ir Trablusşâm ahâlîsi tarafından bu esnâda Rikâb-ı Hümâyûna ârzûhâl virilmiş oldığma nazaran hemân

1 Pesmânde: Geri kalmış, geride bulunan; artık, artmış.
2 Muhallefât: Ölen bir kimsenin bıraktığı şeyler.

tertîb-i cezâsı lâzıme-i hâlden görülmüş ise de evvel emirde bir kerre Süleymân Paşa'dan isti'lâm-ı keyfiyyete karâr virilerek isti'lâmnâme yazıldı.

Ve bu esnâda şuhûr-ı selâse-i mübâreke hürmetine mevâki'-i muhtelifede menfî bulunan kesândan ba'zılarının sebîli tahliyye idildi. Ve Haleb eyâletinin ifsâd-ı mesâlihine bâdî olmağla fermânlu olanlardan Mürsel oğlı Haydar Ağa Mar'aş civârında Camusil[1] nâhiyesi'nde ırz ve edebiyle ikâmet itmek şartıyla afv ve ıtlâkı Haleb vâlîsi tarafından inhâ olunmağla buna dahi müsâ'ade buyuruldı.

Şa'bân'ın yirmi dokuzuncı Cum'a gicesi sulb-i pâk-i şehr-i yârîden bir sultân tevellüd iderek Hamîde Sultâu tesmiye olundı. Ve iki gün top şenligi icrâ kılındı.

Mukaddemâ Medîne-i Münevvere'den gönderilüb de Dersa'âdet'de ta'mîr olunan zümürüd ve mücevher iki (s.242) kıt'a âvîze ile Dersa'âdet'de yapdırılmış olan üç kıt'a murassa've mücevher âvîze Ravza-i Mutahhara'nın münâsib mahallerine ta'lîk olunmak üzre Ramazân-ı şerîfin beşinci güni müjdecibaşı ile emîrü'l-hâcc paşaya tesyîr buyuruldı.

El-hamdü li'llâhi alâ hüsni'l-hitâm ve's-salâtü alâ hayri'l-enâm ve alâ âlihî ve ashâbihî'l-kirâm

CİLD-İ ÂŞİRDE TEZYÎL KILINAN SUVER-İ EVRÂK VE SENEDÂT

(1)

Bükreş'de Devlet-i Aliyye ile Rusya Beyninde Akd ve Tanzîm Olunan Musâlahanâme

Hazret-i hüdâvend-i memâlik-bahşâ ve cenâb-ı tensîk-fermâ-yı umûr-ı kâffetü'l-verâ tekaddeset zâtuhû an vasmeti'l-izdâd ve nekâlet hakîkatün an fehmi zevî'n-nihânın irâde-i bâhire-i samedâniyye ve inâyet-i zâhire-i sübhâniyyesi ve seyyidü'l-enbiyâ ve sipeh-sâlâr-ı ketâ'ib-i âsfiyâ habîb-i Hüdâ şefî'-i yevm-i cezâ ulu peygamberimiz Muhammedü'l-Mustafâ aleyhi ve alâ âlihî ve sahbihî ezkâ't-tahâyâ hazretlerinin dest-yârî-i mu'cizât-ı cümletü'l-berekâtı ve ashâb-ı güzîn ve hulefâ-i râşidîn rıdvânu'llâhi Te'âlâ aleyhim ecma'în ve cümle-i evliyâ-yı hidâyet-karîn ve âsfiyâ-yı tekaddes-rehînin murâfakat-ı ervâh-ı tayyibe-i cennet-me'vâlarıyla (Mahall-i Tuğrâ)

Ben ki eşrefü'l-buldân ve'l-emâkin ve ebrekü'l-medâ'in ve'l-mesâkin kıble-i cümle-i âlem ve mihrâb-ı teveccüh-i âmme-i ümem olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Kudüs-i Şerîf-i mübârekin hâdim ve hâkimi ve hasretü'l-mülûk olan Bilâd-ı Selâse-i Mu'azzama ki İstanbul ve Edirne ve Burusa'dır anların ve Şâm-ı cennet-meşâm ve Mısır-ı nâdiretü'l-asr ve külliyyen Arabistân ve Afrika ve Berka ve Kayrevan ve Halebü'ş-şehbâ ve Irâk-ı Arab ve Acem ve Basra ve Lahsa ve Deylem ve Rakka ve Musul ve Şehr-i Zor ve Diyârbekir ve Zû'l-kadriyye ve Vilâyet-i Erzurûm ve Sivas ve Adana ve Karaman ve Van ve

1 Camusil: Camustil, Maraş.

Mağrib ve Habeş ve Tunus ve Trablusşâm ve Kıbrıs ve Rodos ve Girid ve Mora ve Akdeniz ve Karadeniz ve cezâ'ir ve sevâhili ve Diyâr-ı Anadolı ve Memâlik-i Rûmili ve husûsan Bağdâd-ı dârü's-selâm ve cemî'an Kürdistân ve Rûm ve Türk ve Tataristân ve Çerâkis ve Ahısha ve Gürcistân ve Kabartiyân ve Deşt-i Kıpçak ve ilân-ı Tatar'a dâ'ir ol havâlîlerde vâki' umûmen Bosna ve Kal'a-i Belgrad-ı dârü'l-cihâd ve Sırp Hükûmeti ve anda olan kılâ' ve husûn ve bilâd-ı Arnabudân bi't-tamâm ve Eflâk ve Boğdan ve etrâflarında vâki' kılâ' ve husûn ta'rîf ve tavsîfden müstağnî nice bikâ' ve buldânın pâdişâh-ı ma'delet-şiyem ve şehen-şâh-ı şevket-ilmi es-Sultân bin es-Sultân ve'l-Hakan ibn el-Hakan es-Sultân Mahmûd Han bin es-Sultân (**s.243**) Abdülhamîd Han bin es-Sultân Ahmed Han'ım. Unvân-ı meşhûr-ı sa'âdet-nüşûr-ı saltanatım tevkî'-i refi'-i sultânü'l-berreyn ile müzeyyen ve pür-zîver ve yarlığ-ı belîğ-i hilâfetim nakş ve nigâr-ı azametde izhâr-ı hakanü'l-bahreyn ile mu'anven ve ârâyiş-güsterdir lâ-cerem ber-mübtegâ-yı kelâm-ı dürriyyü'n-nizâm (es-Sultân zıllu'llâhi fi'l-arz) zât-ı übbehet-nisâb-ı hüsrevâneme atiyye-i ilâhiyye olan teşrîf-i şerîf-i hilâfet-i mevhûbe ve hâbe-i latîf-i saltanat-ı mergûbenin ve (bi'ş-şükri yedûmü'n-ni'ame küllehâ)[1] mübteğâsınca îfâ-yı teşekkürine kıyâm ile ta'zîm li-emri'llâhi ve şefkat alâ halkihî levâzımını icrâ aksâ-yı makâsıd-ı şehen-şâhânem olub çünki istihsâl-i âsâyiş-i ra'iyyet ve istikmâl-i me'âsir-i insâf ve adâlet lâzıme-i zimmet-i himmet-i tâc-dârâne ve râtibe-i uhde-i hüsrevânem olmuşdur bimâ'en alâ-zalik Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyü'l-karârımızla iftihârü'l-ümerâ'i'l-izâmi'l-Îseviyye ve muhtâru küberâ'i'l-fihâmi'l-Mesîhiyye muslihu mesâlihi cemâhîri't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sahibü ezyâli'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibu delâ'ili'l-mecd ve'l-i'tibâr Rusya devletlerinin ve tamâmen Rus ve ana tâbi' nice nice ülkâların fermân-fermâ ve pâdişâh ve imparatorı haşmetlü rütbetlü dostumuz Aleksandır hatema'llâhu avâkıbehû bi'l-hayr ve'r-reşâd ve elheme ileyhi sebîle's-savâb ve's-sedâd beyninde bundan akdem ma'kûd olan râbıta-i musâlaha ve musâfât ba'zı esbâb ve avârıza binâ'en kabûl-i inhilâl ve infisâm idüb bir müddetden berü zuhûr iden ihtilâl ve vukû' bulan ceng ü cidâl sefk-i dimâya bâdî ve insilâb-ı emn-i ibâdu'llâhı müstelzim ve mü'eddî olmağla şûriş ve gavganın indifâ' ve sükûneti ve ibâd ve bilâdın ârâmiş ve istirâhatleri zımnında işbu harb ve kıtâlin def' ve izâlesiyle müceddeden sulh ve salâhın akd ve rabtı gerek cânib-i nasafet-menâkıb-ı hüsrevânemizden ve gerek Rusya pâdişâh ve imparatorı müşârün-ileyh tarafından murâd olunub mâbeynü'd-devleteyn te'yîd-i sulh ve safvet ve teşyîd-i silm ve meveddet zımnında devlet-i müşârün-ileyhâ murahhasları ile akd-i meclis-i mükâleme ve mevâdd-ı müsâleme ve musâfâtı müzâkere ve tanzîm eylemek içün taraf-ı bâhirü'ş-şeref-i pâdişâhânemden ruhsat-ı kâmile ile murahhas-ı evvel tahsîs kılınan bi'l-fi'il sadr-ı â'zam-ı sütûde-şiyem ve ser-dâr-ı ekrem-i sadâkat-ilmim kethüdâsı iftihârü'l-e'âlî ve'l-e'âzim müstecmi'u cemî'i'l-me'âlî ve'l-mefâhim zû'r-re'yi's-savâb fi'l-me'âsir el-muhtass bi-mezîd inâyeti'l-Meliki'l-kâdir es-Seyyid Mehmed Sa'îd Gâlib dâme ulüvvuhû ve murahhas-ı sânî nasb olunan sâbıkâ Anadolı kazaskeri ve hâlâ Ordu-yı Hümâyûnum kadısı a'lemü'l-ulemâ'i'l-mütebahhirîn efdalü'l-fudalâ'i'l-müteverri'în yenbû'u'l-fazl ve'l-yakîn keşşâfü'l-müşkilâti'd-dîniyye hallâlü'l-mu'dilâti'l-yakîniyye miftâhu künûzi'l-hakâyik misbâhu rümûzi'd-dekâyik el-muhtass bi-sunûf avâtıfi'l-Meliki'l-â'lâ Müftî-zâde Mevlânâ İbrâhîm Selîm edâma'llâhu Te'âlâ fezâ'ilehû ve murahhas-ı sâlis ta'yîn kılınan Yeniçeriler Kâtibi iftihârü'l-emâcid ve'l-

1 "Şükredince tüm nimetler devam eder."

ekârim câmi'ü'l-mehâmid (**s.244**) ve'l-mekârim el-muhtass bi-mezîd inâyeti'l-Meliki'd-dâ'im Abdülhamîd dâme mecduhûnun başka başka yedlerine hutût-ı hümâyûn-ı şehen-şâhânemle mu'anven ruhsat-nâme-i hümâyûnum i'tâ olunmak ile imparator-ı müşârün-ileyh tarafından kezâlik murahhas-ı evvel olan müsteşâr-ı hâssı ve hâlâ Şamblani ve tarîk-i kesîrenin kavalyeri olub hilâl-i Osmânî-i şehen-şâhînin rütbe-i â'lâ nişanına nâ'il olan kıdvetü ümerâ'i'l-milleti'l-Mesîhiyye ve umdetü küberâ'i't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye Andriya Limanski ve kıdvetü ümerâ'i'l-milleti'l-Mesîhiyye asâkir-i imparatorînin Liyotnan cenarali de ve zâbitân-ı askeriyye başzâbiti ve turuk-ı adîde kavalyeri Jan De Sayanif ve kıdvetü ümerâ'i'l-milleti'l-Mesîhiyye imparator-ı müşârun-ileyh hâlâ müsteşârı ve ba'zı turuk kavalyeri Joren Konton hutimet avâkıbuhum bi'l-hayr Hicret-i Nebeviyye alâ sâhibihâ efdalü't-tahiyyenin bin iki yüz yirmi yedi senesi Cumâde'l-ûlâ'sının on yedinci gününde vâki' Mîlâd-ı Îsâ aleyhi's-selâmın bin sekiz yüz on ikinci senesi Mayıs'ının on altıncı gününde mahall-i mükâleme olan Bükreş kasabasında sâlifü'z-zikr tarafeyn murahhasları birbirleriyle mülâkât ve kendülere virilan ruhsat-ı kâmile muktezâsı üzre mevâdd-ı musâlahayı bi'd-defa'ât müzâkere eyleyüb terâzî-i tarafeyn ile on altı mâdde üzerine akd ü rabt ve te'sîs ü tanzîm itmeleriyle zikr-i âtî on altı mâddeyi hâvî temhîr ve mübâdele eyledikleri ahidnâme temessükleri düstûr-ı ekrem ve müşîr-i efham nizâmü'l-âlem nâzım-ı menâzimi'l-ümem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhid-i bünyâni'd-devlet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkâni's-sa'âdet ve'l-iclâl mükemmil-i nâmûsi's-saltanati'l-uzmâ mürettib-i merâtibi'l-hilâfeti'l-kübrâ el-mahfûf bi-sunûf avâtıfi'l-meliki'l-â'lâ bi'l-fi'il vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlak ve serdâr-ı ekremim Ahmed Paşa edâma'llâhu Te'âlâ iclâlehû ve dâ'af bi't-te'kîdi iktidârehû ve ikbâlehû dahi vekâlet-i mutlaka ve ruhsat-i kâmilesi muktezâsı ve Rusya Devleti'nin başcenerali ve ser-gerde-i asâkir-i Rusya ve bi'l-cümle kavalyerligi ve sâ'irin kavalyeri olan iftihâru ümerâ'i'l-milleti'l-Mesîhiyye umdetü küberâ'i't-tâ'ifeti'l-Îseviyye Kont Kolencef Mişel Kutuzof hatema'llâhu avâkıbehû bi'l-hayr devleti tarafından yedinde ruhsat-i kâmilesi üzre kabûl ve temessükde mastûr mevâddı tasdîk birle mu'teber ve ma'mûlün-bih mühürleriyle mahtûm tasdîknâmelerini tarafıma murahhasları yedleriyle mübâdele itmeleriyle tarafeynin temessüklerinde mastûr ve meşrût olan mevâdd-ı musâlaha ve müsâlemeyi sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekremim müşârün-ileyh de'b-i dîrîn-i saltanat ve kâ'ide-i müstedîme-i Devlet-i Aliyyem üzre dergâh-ı felek-bârgâh-ı pâdişâhâneme arz ve telhîs itmekle refâhiyyet ve râhat-ı berâyâ-yı mülk ü millet içün mevâdd-ı merkûme üzerine akd ve temhîd olunan sulh ve salâh-ı müstevcibü'l-felâh taraf-ı hümâyûnumuzdan dahi makbûl ve mu'teber tutılub hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnumuzla müveşşah ve tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-ârâmız ile müşerref ahid-nâme-i hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnumuz (**s.245**) şeref-yâfte-i sudûr olması lâzım gelmegin lafz be-lafz mevâdd-ı sulh ve salâh makbûl-i hümâyûnumuz olub yerlü yerinde ri'âyet ve sıyânet olunması içün zikr olunan mâddelerdir ki aynı ile işbu ahidnâme-i hümâyûnumda zikr ü beyân ve şerh ü ıyân kılınur.

Evvelki Mâdde Devleteyn beyninde ilâ yevminâ hâzâ imtidâd bulan her dürlü mu'âdât ve münâfât işbu ahidnâme ile berren ve bahren def' ve ref' olunub gerek şehin-şâh-ı âl-i Osmân ve bi'l-cümle Ruslar imparatorı pâdişâhı beynlerinde ve verese-i taht ve ahlâfları ve devletleri miyânelerinde ile'l-ebed sulh ve dostî ve musâfât mukarrer ola ve zîrdestân-ı cânibeyn miyânelerinde muhâsamât tekevvününi mûceb olabilecek esbâbı men' içün devleteyn-i fahîmateyn-i mu'âhideteyn dikkat ve basîret-i mahsûsaların sarf ideler ve işbu

sulhnâme ile temhîd kılınan cemî‘-i mevâddı kâmilen icrâ birle bundan böyle tarafeynden mu‘âhede-i mezkûreye muhâlif bir nev‘ vaz‘ ve hareket sırren ve alâniyyeten sudûr itmemek üzre müdekkikâne sarf-ı efkâr eyleyeler.

İkinci Mâdde Devleteyn-i fahîmateyn-i mu‘âhideteyn beyninde kemâl-i safvet üzre tecdîd ve te’yîd kılınan muvâlât muktezâsınca tarafeynin teb‘a ve re‘âyâsından işbu hitâm-pezîr olan muhârebe hilâlinde gerek harekât-ı askeriyye ve gerek mesâlih-i sâ’ire cihetleriyle taraf-ı devlete ve memlekete hilâfen müdâhale itmiş bulunanların umûmen cümlesine afv ve safh ile mu‘âmele ve nesyen mensiyyen ile haklarında mücâmele olunub evzâ‘-ı sâbıkası zımnında o makulelerden hiç ferde hitâb ve zecr ve ikâb olunmayub sâbıku'l-beyân kimesnelerin her birisi kadîm yurdına avd ve ric‘at eyledikde sâ’irler misillü zîr-i kavânîn-i mu‘teberede mahmî olarak bundan mukaddem mâlik oldığı emvâl ve emlâkine emn ü râhatla mutasarrıf olalar.

Üçünci Mâdde Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Rusya Devleti beyninde tevârîh-i ma‘lûmede akd ü temhîd ve rabt ü te’kîd olunmuş olan ahidnâme ve şartnâmeler ve ukûd ve senedât-ı mahsûsadan gerek vakten be-vaktin uhûd-ı sâbıka cihetiyle ve gerek işbu ahidnâme ile kesb-i tagayyür iden mevâdd müstesnâ kılınarak mâ‘adâsı cümleten tasdîk olunub devleteyn-i fahîmateyn-i mu‘âhideteyn bilâ-halel kemâl-i cehd ve sebât ile vikâye eyleyeler.

Dördünci Mâdde Mukaddemce mün‘akid olan esâs sulh senedinin evvelki şartında Prut Nehri'nin Memleket-i Boğdan'a duhûlünden Tuna'ya munsabb oldığı mahalle kadar ve andan Nehr-i Tuna'nın sâhil-i yesârı Kili Boğazıyla bahre kadar devleteynin hadd-i fâsılı olub boğaz-ı mezkûr tarafeyne müşterek ola ve İsmâ‘îl pîşgâhında mârrü'z-zikr Kili Boğazı'na kadar Nehr-i Tuna'nın Rusya Devleti tasarrufunda kalacak sâhil-i yesârına ziyâde karîb olub (**s.246**) kable's-sefer gayr-ı meskûn olan küçük adalar devleteynin birinde zabt ve tasarruf olunmayarak ve bundan böyle işbu adalarda istihkâmât ve ebniyye ihdâs kılınmayarak hâliyet hâliye bırağıla ve kat‘-ı hatab ve sayd-ı mâhî misillü maslahat içün tarafeyn re‘âyâsının âmed-şüdleri câ’iz ola ve İsmâ‘îl ve Kili pîşgâhında kâ’in büyük adaların dahi zikr olunan Tuna sâhil-i yesârına karîb olan câniblerinden i‘tibâr ile ol adaların birer sâ‘at mesâfe mahallerine alâmet vaz‘ olunmak ve kable's-sefer mevcûd olan karyeler ve Eski Kili hâric olmak üzre kezâlik hâlî ve gayr-i meskûn kala deyü musarrah oldığına binâ’en Nehr-i Prut'un sol yakasında kâ’in arâzîyi kılâ‘-ı mevcûde ve kasabât ve kurâ ve cümle mesâkin ve levâhıkıyla Devlet-i Aliyye Rusya Devleti'ne terk ve ferâgat itmekle Nehr-i Prut'un vasatı beyne'd-devleteyn hâciz ola ve müşterek olan mârrü'l-beyân Kili Boğazı ve Tuna sularında devleteynin tüccâr sefâ’ini evvelki gibi geşt ü güzâr idüb ancak Rusya Devleti'nin sefâ’in-i harbiyyesi boğaz-ı mezkûrdan Prut Nehri'nin Tuna'ya munsabb oldığı mahalle kadar âmed-şüd ideler.

Beşinci Mâdde Rusya Devleti dahi bâlâda mezkûr Nehr-i Prut'un sağ yakasında olan Boğdan arâzîsi ve Memleket-i Eflâk ile Kara Eflâk'ı ve şimdiki bulundukları hâl ve hey’et üzre derûnunda olan kal‘aları ile ma‘an şehirleri ve kasabât ve kurâ ve mesâkini ve memâlik-i mezkûrede mevcûd cemî‘-i levâhıkı ve bâlâda dördünci mâddede müstesnâ olanlardan mâ‘adâ Tuna adalarını Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye redd ve teslîm eyleye ve Devlet-i Aliyye tarafından dahi sâlifü'l-beyân esâs senedinin beşinci şartında muharrer oldığı

vechile ibtidâ-yı muhârebe târîhine degin Eflâk ve Boğdan imtiyâzâtına dâ’ir akd olunan mevâsîk ve senedât-ı mer‘iyye ibkâ olunub Yaş Mu‘âhedesi'nin dördünci şartında mübeyyen oldığı vechile muhâsebât-ı atîka ve hengâm-ı muhârebe tekâlîfinin adem-i mütâlebesi ve müsellemdir ki Devlet-i Aliyye tarafından Boğdan'ın şimdiki arâzîsine göre tesviyye-i tekâlîfe müsâ‘ade der-kâr olmağla mübâdele-i tasdîknâme târîhinden Memleketeyn ahâlîsinin iki sene mu‘âfiyeti ve ahâlî-i merkûmeden diyâr-ı âhara nakl murâd idenlerin dört ay zammıyla müddeti mâddeleri dahi aynıyla icrâ oluna.

Altıncı Mâdde Sâlifü'z-zikr sened-i esâsînin üçünci mâddesinde musarrah oldığı üzre Nehr-i Prut hudûdundan mâ‘adâ Anadolı semtinde ve sâ’ir mahallerde olan hudûd kable's-sefer kadîmî oldığı vechile tamâmen ibkâ olunmağla Rusya Devleti işbu hudûd-ı kadîme dâhilinde hasbe'l-harb istîlâ-dîde olan kılâ‘ ve bikâ‘ dahi kezâlik şimdiki bulundukları hâl ve hey’etiyle Devlet-i Aliyye'ye redd ve kasaba ve kurâ ve mesâkiniyle cümle levâhıkını teslîm eyleye.

Yedinci Mâdde Rusya Devleti'ne terk ve ferâgat olunan memâlik sekenesinden sefer (**s.247**) takrîbiyle ol tarafda bulunan ehl-i İslâm var ise anlar ve gerek Devlet-i Aliyye'nin sâ’ir memâlik re‘âyâsından olub sefer esnâsında memâlik-i mezkûrede kalmış bulunanlardan hâhişger olanlar ehl ü ıyâl ve emvalleriyle arâzî-i Devlet-i Aliyye'ye nakl idüb ale'd-devâm zîr-i hükûmet-i Devlet-i Aliyye'de sâkin olalar ve husûs-ı mezkûrda kendülerine zerre kadar mâni‘ ve müzâhim tekevvün itmeyeceginden başka gerek o makulelerin ve gerek Rusya Devleti'ne metrûk memâlik ahâlîsinden el-yevm taraf-ı Devlet-i Aliyye'de olanların memâlik-i mezkûrede mâlik oldukları emvâl ve emlâklarını ol havâlî sükkânından dilediklerine fürûht birle esmânını Memâlik-i Osmâniyye'ye nakl itmege me’zûn olmağla tanzîm-i umûr-ı mezkûreleri zımnında işbu musâlaha ahidnâmesinin tasdîknâmeleri mübâdelesi târîhinden i‘tibâren on sekiz mâh mühlet i‘tâ kılıua ve işbu sefer esnâsında Bucak havâlîsinden Rusya tarafına güzâr itmiş bulunan Kabîle-i Yedisan Tatarları dahi rızâlarıyla kezâlik Memâlik-i Osmâniyye'ye ric‘at eylemeleri câ’iz olub ancak zikr olunan Tatarlar'ın nakl ve iskânları husûsunda vâki‘ olabilmiş masârifin Devlet-i Aliyye tarafından Rusya Devleti'ne i‘tâ ve îfâsı ta‘ahhüdi meşrût ola ve bi'l-mukâbele Hristiyanlardan gerek Rusya Devleti'ne terk ve ferâgat olunan memâlikde ashâb-ı emlâkdan olmuş ve gerek fi'l-asl kendüleri memâlik-i mezkûrede tevellüd itmiş olarak el-hâletü hâzihî Memâlik-i Osmâniyye'de kâ’inlerdir hâhişger olanlar memâlik-i metrûke-i mezkûreye ehl ü ıyâl ve emvâlleriyle uakl ve tavattun idebileler ve bu makûleye dahi husûs-ı mezkûrda îrâs-ı mevâni‘ olunmayub Memâlik-i Osmâniyye'de mâlik oldukları sâ’ir emlâk-ı mütenevvi‘aların kezâlik işbu musâlaha ahidnâmesiniu tasdîknâmeleri mübâdelesi târîhinden i‘tibâren ou sekiz mâh mühlet zarfında yine ol Memalik-i Devlet-i Aliyye sükkânına fürûht idüb esmânını Devlet-i Rusya memâlikine nakle ruhsat virile.

Sekizinci Mâdde Mârrü'z-zikr esâs senedinin dördünci şartında tahrîr olundığı üzre Sırp milleti mâ-tekaddemden berü oldığı vechile Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin cizye-güzâr re‘âyâsı olub haklarında ber-muktezâ-yı şîme-i Devlet-i Aliyye şefkat ve semâhatle mu‘âmele olunacağı her ne kadar emr-i muhakkak ise dahi işbu harekât-ı muhârebeye millet-i mezkûrenin müdâhalesine binâ’en ber-vech-i sarîh te’mînleri temhîd olunmak münâsib görülmekle ef‘âl-i sabıkalarına mebnî vechen mine'l-vücûh mu’âhaze olunmamak üzre haklarında nesyen mensiyyen afv ve safh ile mu‘âmele sûreti Devlet-i Aliyye tarafınan

millet-i mezkûreye müsâ'ade oluna ve kadîmden berü millet-i mezkûrenin sâkin oldığı arâzîde mevcûd olmayub hasbe'l-muhârebe ihdâs olunmuş olan istihkâmât bundan böyle bi-lüzûm olmağla hedm ve imhâ olunarak öteden berü mevcûd olan cemî'-i kılâ' ve palangalar ve sâ'ir müstahkem mevki'ler bi'l-cümle top ve mühimmât ve levâzım-ı seferiyye ve edevât-ı (**s.248**) sâ'ireleriyle ke'l-evvel Devlet-i Aliyye'nin yed-i temellük ve tasarrufuna idhâl birle diledigi vech üzre müstahfızlar ta'yîn olacağına binâ'en işbu mustahfız askeri taraflarından hukûk-ı ra'iyyete münâfî Sırp milleti aleybine bir vechile zecr ve ta'addî vukû' bulmamak içün Devlet-i Aliyye rıfkan ve şefkaten bu bâbda lâzım olan esbâb-ı emn ü isti'mâletlerini ve gerek Devlet-i Aliyye'nin ba'zı Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'de ve mevâki'-i sâ'irede olan re'âyâsının nâ'il oldukları fevâ'id misillü millet-i mezkûreye dahi müsâ'ade ve âsâr-ı sefîkâne-i aliyyesine mazhar olmalarına müsâ'afe birle anlara kıyâsen umûr-ı dâhiliyyelerinin kendü taraflarından idâresi ve virgülerinin ber-vech-i maktû' lede't-tahsîs kendü yedlerinden kabz ve tesellümi misillü millet-i mezkûrenin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den olacak istid'âlarını Devlet-i Aliyye Sırp milleti ile tanzîm eyleye.

Dokuzuncı Mâdde Devleteyn memâlikinde mevcûd gerek inâs ve gerek zükûr cinsinden olan üserâ-yı harb ve sâ'ir esîrleri her kangı tâ'ife ve rütbeden iseler Devlet-i Aliyye'de hüsn-i irâdetleriyle dîn-i İslâm'ı kabûl iden Hristiyanlar ve Rusya Devleti'nde yine hüsn-i irâdetiyle tanassur iden müslimânlardan mâ'adâ cümlesi işbu ahidnâmenin tasdîknâmeleri mübâdelesi akabinde bedel olarak cüz'î semen dahi îcâb itmeksizin bilâ-ivaz hemân sebîlleri tahliyye birle teslîm olunalar ve işbu ahidnâmenin imzâsı târîhinden sonra zuhûrı muhtemel olan bir cihet ile kayd-ı esre giriftâr olub Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de bulunabilecek Rusya re'âyâsı hakkında mâdde-i mezkûre kezâlik icrâ kılına Devlet-i Aliyye'nin cemî'an zîrdestânı haklarından bi-tıbkıhâ mu'âmelât-ı mezkûrenin icrâsına dahi Rusya Devleti ta'ahhüd itmekle devleteyn-i fahîmateyn-i mu'âhideteyn taraflarından idâre-i üserâ zımnında masrûf olan mebâliğ imhâ kılınub tarafeynden istîfâsına müte'allik iddi'âya salâhiyyet olmaya ve bundan mâ'adâ re's-i hudûdda bulunacak tarafeyn me'mûrlarına üserâ-yı merkûme i'zâm birle mübâdele ve teslîm ve tesellümlerine kadar levâzım-ı râhlarını dahi devleteynden her biri kendü memâlikinde rü'yet eyleyeler.

Onuncı Mâdde Tekevvün-i muhârebe hasebiyle tarafeyn teb'a ve re'âyâsının düçâr-ı ta'vîk olan mesâlih ve da'vâları pesmânde olmayub işbu uhûddan sonra hakk üzre mübâşeret birle pezîrâ-yı hitâm ola ve cânibeyn re'âyâsmın gerek teb'a-i tarafeynde olan alacakları ve gerek mirîde olan matlûbâtları dahi serî'an ve tamâmen edâ kılına.

On Birinci Mâdde İşbu mu'âhede in'ikâdıyla tarafeyn-i fahîmateynin tasdîknâmeleri mübâdelesinden sonra Rusya Devleti Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin berren ve bahren kendü asâkirinden ve ince donanmasından tahliyyesine mübâşeret idecegi der-kâr olub ancak bu husûs muktezâ-yı vakt ü hâl ile mesâfelere tatbik-i lâzımeden oldığından cânibeyn-i fahîmeyn-i mu'âhideyn mübâdele-i (**s.249**) tasdîknâme târîhinden i'tibâr ile üç ay gerek Anadolı semtine ve gerek Eflâk ve Boğdan tarafına cümleten tahliyye içün mehl-i âhir olarak ta'yîn itmeleriyle mübâdele-i tasdîknâme gününden şürû' birle vakt-i mezkûr hulûlüne kadar asâkir-i berriyye-i Devlet-i Rusya gerek Rûmili ve gerek Anadolı semtlerinde işbu mu'âhede mûcebince Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye redd olunan bi'l-cümle memâliki tamâmen ve kâmilen tahliyye ideler ve kezâlik ince donanmasıyla cemî'an ceng sefîneleri

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye sularından hurûc eyleyeler ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye Rusya Devleti tarafından işbu musâlaha ahidnâmesi mûcebince redd olunan memâlik ve kılâ'da hitâm-ı müddet-i tahliyyeye degin asâkir-i Rusya bulundukca tensîk-i umûr ve ahvâl el-hâletü hâzihî bulundığı minvâl üzre Rusya Devleti idâresinde kalub asâkir-i mezkûrenin külliyyen ihrâclarına kadar Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye tarafından kat'an müdâhale olunmayarak asâkir-i merkûmenin me'kûlâtı ve levâzım-ı sâ'iresi istihsâl ve tedârükünde âhır-i müddet-i tahliyyeye degin el-ân cârî oldığı vechile amel oluna.

On İkinci Mâdde Yaş Ahidnâmesi'nin yedinci mâddesinde mastûr Cezâ'ir ve Tunus ve Trablusgarb Ocakları korsanlarının Rusya Devleti re'âyâ-yı tüccârına hasâreti nizâmına ve gerek ibkâ olunan ticâret şürûtuna dâ'ir Âsitâne'de mukîm Rusya Devleti ilçisi yâ maslahatgüzârı tarafından bâ'is-i bahs ve şikâyet olmuş husûslara şâmil olarak ber-mûceb-i uhûd takrîr ve takrîr takdîm olundukda icrâ-yı muktezâ-yı şürût-ı mer'iyyeye taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi ihtimâm kılınarak ve levâzım-ı te'kîdât ve takayyüdâtında müsâmaha olunmayarak ber-vech-i hitâm rü'yet ve temşiyyetine himmet oluna ve Rusya Devleti tarafından dahi ticâret şerâ'iti muktezâsınca teb'a ve re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye hakkında mu'âmele-i müteşâbihe îfâ kılına.

On Üçüncü Mâdde İşbu mu'âhedenin in'ikâdmdan sonra Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin İrâniyân ile cihet-i câmi'a-i İslâmiyyesine mebnî İrân Devleti ile Rusya Devleti beyninde olan ceng ve cidâlin indifâ'ı ve musâlabalarının terâzî-i tarafeyn ile beynlerinde tevsiki zımnında Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye tarafından bu bâbda mesâ'î-i cemîle sarf olunmasma Devlet-i Rusya rızâ-dâde olur.

On Dördüncı Mâdde İşbu mu'âhedenin imzâ ve te'yidi akabinde tarafeyuden def'-i mu'âdât zımnında berren ve bahren ser-gerdegân-ı asâkire ucâleten evâmir ve tenbîhât itâre kılına ve târîh-i imzâdan sonra ser-zede-i zuhûr olabilmiş mu'âdât gayr-ı vâki' hükmünde olarak işbu mu'âhede şürûtuna kat'an îcâb-ı tagayyür itmeyerek kezâlik devleteyn-i fahîmateyn-i (**s.250**) mu'âhideteynin her kangısından istîlâ ve zabt-ı arâzî vukû' bulmuş ise bilâ-te'hîr redd ve teslîm oluna.

On Beşinci Mâdde İşbu musâlaha ahidnâmesini cânibeyn murahhasları ba'de'l-imzâ Hazret-i Sadr-ı â'zam-ı Devlet-i Aliyye ve başmurahhas-ı Devlet-i Rusya tarafından te'yîd olunub yine cânibeyn murahhasları ma'rifetiyle imzâ târîhinden on günde ve mümkün ise daha evvelce emr-i mübâdele icrâ kılına.

On Altıncı Mâdde İşbu mu'âhede-i mü'ebbede ahidnâmesi şehin-şâh-ı Âl-i Osmân ve Rusya imparatorı ve pâdişâhı tarafından ber-mu'tâd kendü hatt ve imzâlarıyla resmen tasdîk ve te'yîd olunub tasdîknâmeleri akd-i ahidnâme târîhinden dört hafta müddetinde ve mümkün ise daha evvelce işbu mu'âhede nizâm-pezîr olan mahalde tarafeyn murahhasları ma'rifetiyle mübâdele oluna.

Hâtime

Bi-tevfîki'llâhi'l-meliki'l-allâm zikr olunan on altı mâddeyi hâvî mu'âhede ve tasdîknâmelerin müddet-i mu'ayyene-i mezkûrede tarafeyn ihtimâm-ı tâmmla mübâdele ve itmâmıçün yedimizde olan ruhsatnâme-i hümâyûn-ı şevket-makrûn mûcebince işbu sened-i müsâleme ketb ve imlâ ve mühr ve imzâlarımız ile hatm ve imzâ kılınub Rusya Devleti murahhasları mûmâ-ileyhimin mümzâ ve mahtûm senediyle mübâdeleten i'tâ olundı deyü temessük-i mezkûrda mastûr olmağın imdî işbu mevâdd-ı musâfât ve şerâ'it-i muvâlât mâdâm ki Rusya Devleti imparatorı müşârün-ileyh ve ahlâfı taraflarından mer'î ve mu'teber ve zavâbıt ve revâbıtı tatarruk-ı halelden himâyet ve siyânet olunarak müstahkem ve mukarrer ola taraf-ı hümâyûnumdan dahi zât-ı me'âlî-simât-ı şâhâne ve cenâb-ı şevket-nisâb-ı mülûkâneme sezâvâr ve şâyân oldığı vechile ta'ahhüd olunur ki şürût ve kuyûd ve musâfât taraf-ı bâhirü'ş-şeref-i şâhânemden ve ahlâf-ı sa'âdet-ittisâfımızdan ve vükelâ-yı âlî-makâm ve vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrâu-ı kirâm ve ümerâ ve zâbitân ve umûmen asâkir-i nusret-irtisâmımızdan ve bi'l-cümle ubûdiyyetimizle kâm-yâb olan tavâ'if ve huddâmımız taraflarından ri'âyet olunub bir ferd hilâfına vaz' ve hareket eylemeye tahrîren fî gurreti Cumâde'l-âhire li-seneti seb'a ve ışrîn ve mi'eteyn ve elf.

(2)

Taraf-ı Hazret-i Serdâr-ı Ekremîden Tepedelenli Alî Paşa'ya Yazılan Kâ'imenin Sûretidir

Bu esnâda Debre ve havâlisini kabza-i tasarrufa idhâl kasdıyla Debreli Yûsuf Beg üzerine (s.251) taraf-ı müşîrîlerinden asker sevk olunarak cidâl ve münâza'aya ibtidâr olunmuş olmak hasebiyle mîr-i mûmâ-ileyh dahi elinde olan mahallerin takviyye ve istihkâmına teşebbüs itmiş ve Kiğalık dâhilinde olan mîr-i mîrân ve sâ'ir hânedân ve müte'ayyinân hasbe'z-zarûr mîr-i mûmâ-ileyh ile müttehid ve müttefik olarak kendüye i'ânete mecbûr olmuş oldığı ve bu bâbda savb-ı sa'âdetlerinden ısrâr kılındığı hâlde ol taraflarda muhârebât mümtedd olarak gâ'ile-i külliyye tahaddüs idecegi ba'zı mütevâridînden mesmû'umuz olub üç beş seneden berü seferlerin imtidâdı hasebiyle Memâlik-i Mahrûsetü'l-mesâlik-i şâhâne ahâlî ve re'âyâsının kesret-i matlûbât-ı seferiyyeden nâşî tâb ve tâkatleri kalmamış oldığından Devlet-i Aliyye el-hâletü hâzihî gavâ'il-i şitâ-yı seferiyyenin indifâ'ıyla irâha-i ahâlî ve re'âyâ esbâbının istihsâline çalışmakda iken hıtta-i Rûmili'de ez-ser-nev bir gâ'ile dahi tekevvün ve tahaddüsi sûreti bir vechile tecvîz olunur kabîlden olmadığı beyândan müstağnî ve cemî'-i zamânda bu misillü iz'âc-ı ahâlî ve fukarâ ve insilâb-ı âsâyiş-i re'âyâyı müstelzim hâlâta bir vechile rızâ-yı âlî olmayub bu keyfiyyet be-her hâl ol havâli hânedânı taraflarından Âsitâne'ye iş'âr olunmuş olacağından sem'-i hümâyûn-ı hazret-i şehr-i yârîye vâsıl olarak hakk-ı sa'âdetlerinde tagayyür-i i'tikâd-ı şâhâne ve belki iğbirâr-ı tab'-ı mekârim-neb'-i pâdişâhâneyi mûcib olacağı emr-i gayr-i hafî olmağın savb-ı sa'âdetlerine öteden berü hulûs-ı mahsûsumuz ber-kemâl olmak mülâbesesiyle bu bâbda cenâb-ı müşîrîlerini ihtâr ve îkâz zımnında bu vechile iş'âra ibtidâr olunub şöyle ki taraf-ı

düstûrîlerinden Debre üzerine asker sevk olunması be-her hâl ol havâliyi zabt dâ'iyyesine mebnî olacağından nâşî ol havâli müte'ayyinânı kuşkulanub yeni başdan bir gâ'ile-i zâ'ide tekevvün itmesini müstelzim olacağı zâhirdir be hey birâder bu hevâ-yı zabt-ı memleket niceye dek sürecek şimdiye dek kabza-i tasarrufa idhâl eylediginiz bunca elviye ve kazâ ve kurâ yetişmiyor mı ve sâye-i hümâ-vâye-i şâhânede iktisâb itmiş oldığınız nükûd ve kudret ve servet ve miknet az mı geliyor şimdi Devlet-i Aliyye'nin böyle vaktinde bu misillü gavga ve nizâ' çıkarub vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye'yi tasdî' itmek niçün olsun bir kerre mülâhaza buyurun şimdi böyle şeylerin mevsîmi midir. Bunları şevket-me'âb efendimiz işidüb sükût mı buyururlar zann idersiniz Avlonya ve Eregli mâddelerini bitürüb şimdi buna mı sataşdınız sâhib-i mülk efendimize nice girân gelmesün mülk ve re'âyâ ve fukarâ zât-ı şevket-simât-ı pâdişâhînin olub her hâlde himâyet-i fukarâ ehass-ı matlûb-ı âlîleri iken bu sûrete nice rızâ virsünler ve hem açıkdan açığa memâlik-i pâdişâhîye asker çeküb zabt dâ'iyyesine düşmek nasıl emr-i mekrûhdur bunı devlet bendeligi iddi'âsında olan tecvîz ider mi (s.252) cenâb-ı müşîrîleri ise vüzerâ-yı izâm-ı Devlet-i Aliyye'den ve uğur-ı Saltanat-ı Seniyye'de bu ana kadar mesbûk olan hidmet ve hamiyyetiniz cümle indinde ma'lûm olan hâlâtdan iken bu sûreti ne vechile tecvîz buyurdınız doğrısı bunı cenâb-ı müşîrîlerine yakışdıramadım el-hâsıl münâza'a-i mezkûrenin âcilen def'i ehass-ı matlûb olmak hasebiyle mücerred sizi sevdigimden ve himâyet eyledigimden bu vechile iş'âr ve bu def'a kapu çukadârınız Uzun Hasan Ağa Yanya'ya avdet eylediginden merkûma başçukadârımız Hüseyin dahi terfîk ile Debre üzerine sevk olunmuş olan askerin girü i'âdesi esbâbını istihsâl zımnında îsâl ve tesyâr olunmuş olmağla artık bu dâ'iyyeden keff-i yed ve ferâgat ve asker-i mezkûrı girü çeküb def'-i münâza'a ve ihtilâle mübâderet birle rızâ-yı âlîyi tahsîle dikkat buyurmaları siyâkında kâ'ime lede'l-vusûl bu husûs mevâdd-ı sâ'ireye makîs olmayub mûcib-i ihtilâl olacak hâlâtdan oldığından def'i ve asker-i mezkûrun alâ eyyi hâlin i'âdesi matlûb-ı kat'î idügi ma'lûm-ı sa'âdetleri buyuruldukda bu bâbda zinhâr ve zinhâr te'allül itmeyüb ber-vech-i muharrer indifâ'-ı münâza'a ve ihtilâl vesâ'ilini istikmâle müsâra'at ve keyfiyyeti başçukadârımız merkûm mu'âvedetiyle taraf-ı muhlisîye iş'âr ve işâret buyurmaları me'mûldür.

Fî 5 B sene [1]227

(3)

Mehmed Ali Paşa Tarafından Vârid Olan Kâ'ime

Cânib-i Hicâz'da bast-ı bûriyâ-yı mezellet üzre olan hâriciyyân-ı bî-hatın indifâ'ı husûsuna taraf-ı eşref-i mülûkâneden me'mûr oldığım hasebiyle savb-ı âcizânemden tecîz ve cânib-i mezkûra fevc fevc ib'âs olunan asâkir-i pâdişâhiyyeyi ser'asker-i Hicâz olan oğlum Tosun Ahmed Paşa bendeleri istishâb ve merhale-i râbıkdan fekk-i râbıta-i tınâb ve hiyâm ve tertîbât-ı bahriyye ile bi'l-muhâbere Cidde ve Mekke-i Mükerreme'de dâğ-zen-i kulûb-i âlemyân olan hâriciyyân-ı bî-îmânın tu'me-i şemşîr-i i'dâm eylemek niyyet-i hâlisasıyla avn-i inâyet-i perverdigârî'ye i'timâd ve i'tikâd ve rûh-ı pür-fütûh-ı hazret-i seyyidü'l-ebrâr aleyhi's-salâtü ve's-selâma isti'ânet ve istimdâd birle ru'ûs-ı menhûseleri dest-yârî-i şemşîr-i hûn-aşâm-ı muvahhidîn ile galtân-ı ber-hâk-i mezellet

oldığından Mekke-i Mükerreme'de seng-râh-ı mümâna'at zu'm-ı bâtılında olan tâ'ife-i hâriciyyânın kânûn-ı seniyye-i kemînelerinde alev-gîr-i dehşet zuhûr ve pençe-i sîne-şikâf ve top ve tüfenk ve darb-ı mehmîz-i ser-tîz-i sihâm-ı İslâmiyyâna tâh-âver-i mukâvemet idemeyeceklerini fehm ve derk eylediklerine mebnî reme-i gurâb-ı şikeste-bâl misâl girîz ve firâr ve dârü'n-nedveleri olan Tâ'if'de karâr ve bîm-i cân ile nihân ve mestur olduklarından işbu Muharremü'l-harâm'ın (**s.253**) on dokuzuncı yevm-i hamîs paşa-yı mûmâ-ileyh Cidde-i Ma'mûre'ye duhûl ve (Bâreka'llâhu's-sebte ve'l-hamîs)[1] sırrı âşikâr olub yevm-i mezkûrda tiz ilden ma'iyyetinde mukaddimetü'l-ceyş olan delilân-ı ser-çeşmemiz olan Mustafâ Beg kullarını bin neferden mütecâviz delilân süvârîsiyle Mekke-i Mükerreme'ye irsâl ve zabt itdirdüb Kal'a-i Cidde'nin muhâfazasına âdemler ta'yîn ve iki günden sonra paşa-yı mûmâ-ileyh dahi hareket ve Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olub Tâ'if'i dahi eyâdî-i hâriciyyândan nez' ve istirdâd itmek husûsuna ibtidâr ve ser-çeşme-i merkûmı külliyetlü delilân ile cânib-i mezkûra tesyâr ve meb'ûs olan tâ'ife-i delilân Tâ'if'e takarrublarında ser-çeşme-i merkûm iki yüzden mütecâviz delilân ile içlerinden çıkub Tâ'if'e doğrı ilgâr esnâsında re'îs-i hâriciyyân olan Su'ûd nâm dalâlet-nümûdun oğlu Abdullâh ve Osmân ve Madâ'ifî ve sâ'ir hâriciyyân ser-gerdelerinin ordu-yı idbâr-bârları nümâyân oldukda ser-çeşme-i merkûmun ırk-ı şecâ'ati hareket ve verâsında olan delilâna haber irsâl ve hemân at başı kaldırub mütevekkilen alallâh üzerlerine hücûm ve iktihâm eylediklerine hâriciyyân tarafına havf ve halecân târî ve vücûhla dehşet sârî olub birbirlerini pây-mâl iderek mezbûr Abdullâh semt-i Yemen'e ve Osmân Muzâifî ve sâ'ir hâriciyyân ser-gerdeleri Tâ'if'e firâr itmişler ise de ser-çeşme-i merkûm ta'kîb ve yetmişden mütecâviz kelle ahz iderek bender-i mezkûra hücûm ve iktihâm eylediklerine mebnî derûnunda olan hâriciyyân cânib-i Der'iye'ye firâr eylediklerinden ser-çeşme-i merkûm kulları Tâ'if'i dahi zabt ve çerk-i vücûd-ı ilhâd-âlûd-ı hâriciyyândan tanzîf ve tathîr eylemişdir. Cenâb-ı vehhâb-ı kerîm ve feyyâz-ı adîmü'l-kasîm tenezzehet esmâ'uhû ve tevâlet âlâ'uhû hazretlerinin mevhibe-i celîle-i samedâniyye ve inâyet-i ezeliyyesi ve şevketlü mehâbetlü pâdişâh-ı kişver-güşâ efendimizin hüsn-i teveccühât ve nazar-ı şâhâneleriyle ber-vech-i muharrer Mekke-i Mükerreme ve Cidde-i Ma'mûre dâhil-i kabza-i feth ve teshîr oldığını mübeyyin ser'asker-i mûmâ-ileyh bendelerinin bir kıt'a kâ'imesiyle Kal'a-i Cidde-i Ma'mûre ve Beytü'l-harâm'ın miftâh-ı ni'me'l-infitâhı Dîvân Kâtibi Kadrî Efendi kullarıyla taraf-ı hâlisâneme vârid ve muhlisleri dahi mîr-i mîrân bendelerinden oğlum Kâmil İsmâ'îl Paşa ile pîşgâh-ı devlet-karâra ib'âs eyledigimi hâvî kâ'ime-i hulûs-verî tahrîrine bâdî olmuşdur.

Fî 15 Ra sene 1228

(4)

Pratt Nâm Mü'ellifin Viyana Kongresi'ne Dâ'ir Olan Risâlesinin Hulâsa-i Tercemesidir

Bec meclisinin târîh-i hitâmı Avrupalu beyninde bir müddet târîh-i cedîd i'tibâr olunabilür. Zîrâ (**s.254**) Avrupalunun hâl-i hâzırına nazaran mesâlih-i azîmesi evvelâ

1 "Allah Cumartesi ve Perşembe günlerini bereketli kılsın."

asâkirin taklîli ve bilâ-mûcib hurûb ve esfâra meyl ve rağbetin inkıtâ'ı sâniyyen Fransa'nın istikrâr-ı nizâmât-ı dâhiliyyesi esbâbının istikmâli sâlisen kadîmden İspanyaluya tâbi' olub bu def'a ser-keşlik itmekde olan Amerika ülkesinin istihsâl-i serbestiyyet ve istiklâliyle düçâr oldığı ihtilâlâtın def'i mâddelerine münhasır olub işbu mevâdd-ı selâseye nizâm virildikde Avrupa'nın emn ü âsâyişi ve hüsn-i hâl ve serveti hâsıl olacağı âşikârdır bundan böyle tekevvüni muhtemel olan hâlât ve vekâyi'-i mechûleden gayrı Avrupa düveli beyninde mâye-i nizâ' ve şikâk kalmamış ve cemî'-i mesâlih ve mevâda nizâm virilmiş oldığına binâ'en bundan sonra nice müddet âsâyiş ve râhatın imtidâdıyla mileli tebşîr eylemek câ'izdir.

Hattâ bu def'a husûl-i musâlaha-i âmmeye sarf-ı himmet itmiş Avrupa hükümdârlarının bayağı hem-sâl olmaları keyfiyyeti dahi sulh ve müsâlemetin bir müddet mümtedd olacağına fâl-i nîkû i'tibâr olunabildigi zâhirdir. Fî yevminâ hâzâ evvelâ teb'anın metbû'ları indinde ri'âyet-i kadr ve i'tibârlarıyla hey'et-i milliyyenin husûli sâniyyen hükümdârânın zîr destânlarıyla mu'âmelâtlarında sıdk ve doğrılık şi'ârının iltizâmı sâlisen harekât ve sekenâtlarının teb'alarmdan ketm ve ihfâsına hâcet kalmayarak her bir mu'âmelelerinin halka neşr ve i'lânı mâddeleri cemî'-i milel indinde matlûb ve mültezem olub bundan sonra işbu dekâyika ri'âyet itmeyanların izmihlâlleri der-kârdır zîrâ kâffe-i milel istihkâkâtlarını ve kadr ve şânlarmı ve bir devletin evvel ve âhir kuvvet ve miknetini gayret-i millet ile kâ'im oldığını derk ve teyakkun eylemişlerdir Devlet-i Aliyye'nin ve İspanya Devleti'nin Avrupa'nın mu'âmelât-ı politikiyyesine medhalleri olmayub Avrupa kıtasıyla münâsebetleri hemân kendülerine zararlu ticâret mu'âmelâtına münhasırdır bu sûretde Devlet-i Aliyye ve İspanya Devleti Avrupa'nın muvâzenetine medâr olamayub bi'l-akis Avrupalu Devlet-i Aliyye'nin ve İspanya Devleti'nin devâm ve istikrârlarına ale'd-devâm sarf-ı dikkat itmek vâcibdir binâ'en alâ-zâlik İngiltere Devleti İspanyaluyı Fransa Devleti'nin tasallutundan vikâyet emrine sa'y ve dikkat ve İsvec ve İngiltere ve Prusya devletleri bi'l-ittihâd Rusya ve Avusturya devletlerinin Devlet-i Aliyye hakkında sû'-i kasdlarmı icrâ itmelerine defa'âtle teşmîr-i sâkk-ı mümâna'at eyledikleri ma'lûmdur Rusya Devleti'nin Prusya Devleti misillü Avrupa kıt'asında hükûmeti yüz seneden berü tevellüd itmiş olub târîh-i mezkûrdan berü Avrupa'nın âsâyiş ve râhatını selb itmekden ve mebânî-i muvâzenetini tarsîs ve teşyîd itmediginden başka dâ'imâ hedm ve tahrîb kılmakdan ve mütevâliyyen havzasını i'zâm eylemekden hâlî olmamışdır. Bu def'a dahi tahsîl eyledigi si'a-i hudûd ke-ennehû son hatvesi olub âkibetü'l-emr aksâ-yı merâmına nâ'il olmağla fî-mâ-ba'd gerek kendi (**s.255**) teb'asını ve gerek sâ'ir Avrupaluları menâfi'-i âsâyiş ve râhatdan hissedâr idecegini va'd ve ta'ahhüd ider vâkı'â ta'ahhüdünde sâdık olub sâhib oldığı kuvvet-i azîmeyi ve kendi memalik-i uhrâya sevk-i asker ile îsâl-i hasâr itmesi mümkün iken düvel-i sâ'ire şimdiden sonra Rusya memâliki derûnuna asker idhâli sevdâsından fârig olacakları cihetiyle dahi der-kâr olan meziyyet ve tefevvukunı Avrupa'nın istikrâr-ı sulh ve âsâyişi esbâbının istihsâline sarf eylese bu babda vâki' olacak sa'y ve himmeti şâyân-ı medh ve sitâyiş olacağı nümâyândır. Bir tarafdan dahi İngiltere Devleti Avrupa'da sâhib-i nüfûz-ı tâmm olub anâsır-ı erba'a mesâbesinde devlet-i merkûmenin kuvvet ve miknetini terkîb iden evvelâ mevki'i sâniyyen kuvvet-i bahriyyesi sâlisen nizâmât-ı dâhiliyyesi râbi'an gayret-i milliyyesi kâbil-i izâle ve ifsâd olmadığından bir kat dahi düvel-i sâ'ireye nisbetle kuvvet ve iktidârı ziyâde ve nüfûzı tâm ve kâmildir.

Rusya Devleti'nin peyâ-pey tahsîl eyledigi si'a-i dâ'ire-i mülkiyyeye nazaran Avrupa

kıt'asına inhidârı mahûf-ı seyl-i tasallutuna sedd-i hâ'il olmak üzre birkaç hudûd-ı dâfi'a tahsîlinden lâ-büdd olub el-hâletü hâzihî evvelâ Prusya ve Avusturya devletleri sâniyyen Rin Nehri boyunda kâ'in Fransa ve Felemenk devletleri Avrupa'nın ser-haddâtı mesâbesinde i'tibâr olunabilür. Fî nefsi'l-emr Rusyalu zikr olunan evvelki hudûdı tecâvüz idüb seyl-i mütehaddir gibi Almanya'yı istîlâ eyledigi halde tabî'atıyla Rin boyı mahall-i müdâfa'a ittihâz olunacağı bî-iştibâhdır. Rusya Devleti'nin kıt'a-i berriyyede miknet ve tefevvukı bu derecelerde iken İngiltere Devleti'nin dahi rûy-i deryâda hükûmet-i mutlakası hasebiyle Avrupa kıt'ası berren ve bahren iki ejder arasında bulundığı emr-i celîdir. Fransa Devleti ise Almanya ülkâlarından muhât olmak hasebiyle havza-i mülkiyyesi derûnuna münhasır olub hâric-i hudûdunda nüfûzı ve Avrupa'nın politikasına medhali kalmadığı âşikâr olub ancak Bec meclisinde Almanya ülkelerinin bundan böyle Fransa'nın bîm-i tasallutundan tahlîsi vesâ'ili istikmâl olunmuş iken bi'l-mukâbele bu def'a istîlâsı mahûf olan Rusya Devleti'nin tasallutundan muhâfaza ve vikâyeti emrine aslâ dikkat olunmamışdır.

Zîrâ Rusya Devleti'nin hudûdı Vistül Nehri'nin berü cânibine tecâvüz itmiş ve Almanya kıt'asına mülâsık olmuş oldığından bu vechile Avrupa'ya mütekarrib ve mücâvir olması âleme bir gâ'ile-i cedîde olub fî-mâ-ba'd şu Rusya Devleti'nin def'-i ta'addiyyâtına sarf-ı efkâr olunmak vâcib oldı zîrâ devlet-i mezkûre düvel-i sâ'ire gibi rücû'-ı kahkarîye icbâr olunamayub zabt eyledigi memâliki redd ve i'âde itmek âdetinden degildir ve Fransa asâkirinin Rusya arâzîsi derûnuna iktihâmları sebebiyle dûçâr oldukları vartayı düvel-i sâ'ire der-hâtır (s.256) itdikce haylî müddet mücerrebi tecrübe sevdâsından mücânebet idecekleri bî-iştibâhdır. Prusya Devleti bâlâda zikr ve beyân kılındığı vech üzre Avrupa'nın ser-haddi makâmında iken henûz kendüsi hatardan sâlim değildir binâ'en alâ hâzihî'd-dakîka ba'zı arâzînin zamm ve ilhâkı veyâhûd memâlik-i müteferrikasının cem' ve ilsâkıyla Prusya Devleti'nin istihsâl-i esbâb-ı takviyyeti Avrupa'nın muktezâ-yı maslahatından olub devlet-i merkûmenin ne kadar mikneti tevfîr olunsa Rusya Devleti'ne tâb-âver-i mukâvemet ve Avrupa'yı istîlâ itmesine sedd-i mü'nâna'at olabilmek derecelerde tahsîl-i miknet idemeyecegi kayd-ı iş'ârdan müstağnîdir. Rusya Devleti el-yevm tagallüb cihetiyle Fransa'nın yerine geçüb mukaddem rîh-i tasallut cânib-i garbdan vezân iken bundan sonra taraf-ı şimâlden hübûb idecegi muhakkakdır Rusya Devleti bu def'a Avrupa'nın cânib-i cenûbîsine rû be-râh olub devlet-i merkûmenin teb'ası kesîr ve şecî' ve âlât ve edevâtı mükemmel ve zâbitânı sâ'ir Avrupalu kadar ma'lûmât ve fünûndan hissedâr oldığına nazaran Avrupa'ya istîlâsı be-gâyet mahûfdur. Bir tarafdan Devlet-i Aliyye'nin şi'âr-ı tevekkül ve sükûneti ve âsâyiş ve râhata meyl ve rağbeti takrîbiyle Rusya Devleti ol cânibden me'mûnü'l-gâ'ile olub vâkı'a kesb eyledigi derece-i kuvvet ve miknete göre kendünün Devlet-i Aliyye'den bîm ve bâkî olmayub bi'l-akis Devlet-i Aliyye Rusyaludan ihtirâz itmek lâzım gelür. Dekâyik-i meşrûhaya mebnî Bec meclisinde hassaten Rusya Devleti'nin tevsî'-i dâ'ire-i hükûmetini men' itmege şedd-i nitâk-ı ihtimâm olunmak lâzım idi düvel-i mu'âhede ise âmme-i Avrupa'nın muktezâ-yı maslahatından olan işbu mâdde-i mühimmeyi ihmâl ve istihfâf itmelerinden gâyetde sû'-i tedbîr eylediler nitekim Leh Devleti Avrupa'nın muvâzenetine ve emn ü âsâyişine medâr olmak içün yâ hey'et-i ûlâ-yı mecmû'asına ircâ'ıyla ke'l-evvel düvel-i müstakille idâdına idhâli veyâhûd bilâd ve memâlikinin hem-civâr olan düvel beyninde müsâvât üzre mukâsemesi sûretlerine karâr virilmek ve alâ kile't-takdîreyn Rusya Devleti'nin Vistül Nehri'nin berü cânibine tecâvüzine cevâz gösterilmemek iktizâ ider iken

Bec mükâlemesinde karâr-gîr olan nizâmât-ı ma'lûme hasebiyle Avrupa'nın esâs-ı emn ü âsâyişi mütezelzil olmuş oldığı bedîhiyyâtdandır.

Avusturya Devleti İtalya'nın kıt'a-i şimâliyyesine mutasarrıf ve ol vechile İtalya'nın kıt'a-i cenûbiyyesine kâh îsâl-i hasârete ve kâh bast-ı himâyete muktedir olarak devlet-i mezkûrenin hatt-ı hudûdı Rusya memâlikinden bed' ve Memâlik-i Osmâniyye'den mürûr ile iç denizin sevâhiline dek mümtedd ve müttesi' olmuş iken ma'a vüs'ati hudûdihî hem-civâr oldığı millet-i İslâmiyye cânibinden bîm-i ta'arruzdan sâlim ve me'mûnü'l-gâ'iledir. Şöyle ki: Ehl-i İslâm bi'z-zât muslih ve selîm ve sâkinü't-tab' olub hod be-hod sefere kıyâm itmeyüb ilkâât-ı sâbıka ve teşvîkât-ı (s.257) medîde-i hâriciyyeye muhtâcdırlar. Bu sûretde Avusturya Devleti'ne sâbıkı misillü muhâlif ve mu'teriz olacak kesîrü'l-aded â'zâsı ve Rusyaludan gayrı noktatü'l-mukâbelesi ve mahall-i müsâdemesi kalmadığı ve Avusturyalunun İtalya tarafından tevsî'-i dâ'ire-i iktidâr eylemesine ruhsat virilmekden ise Bosna ve Hırvatlık ve Sırp eyâlâtının temlîkiyle Avusturyalunun havza-i hükûmet-mikneti ol tarafdan tevsî' olunmuş olsa Avrupa mesâlihine enfa' olur idi zîrâ işbu eyâlât Avusturyaluya tâbi' Dalmacya ve Isklavenya ahâlîsiyle münâsebeti der-kâr olub üzerlerine Devlet-i Aliyye'nin nüfûz ve hükûmet-i hâliyyesi sekenesinin ser-keşligi hasebiyle öteden berü münâza'un-fîh olmakdan hâlî olmadığından nâşî Avusturyalunun İtalya üzerine istîlâsı takrîbi Avrupa'nın usûl-i mülkiyyesine ârız olan rahne eyâlât-ı mezkûre-i Osmâniyye'nin Avusturyaluya temlîkiyle ber-taraf olarak ez-ser-nev istikrârına medâr ve nef'i cümle Avrupaluya şâmil ve nümüvvdâr olur idi Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'yi terkîb iden memâlikin hemân Avrupa'ya nisbetle hayr ve nef'i ve zarar ve şerri kârger-i te'sîr degildir. Zîrâ Memâlik-i Osmâniyye'de serkârda olanların pîşe ve efkârı ancak birbiriyle münâfikâne mu'âmele ve şikâ üzre muhârebe ile meşgûl olmak ve harâba varmış ve ahâlîsi üryân ve perîşân olmuş bir memleket zabt itmege münhasır olmağla Avrupa'nın nizâmâtından hissedâr ve kavâ'id-i mu'âşeretine ittibâ' eylemek niyyetiyle Memâlik-i Osmâniyye'den nez'i îrâd olunan eyâlât-ı mezkûre Avrupa'nın intifâ'ına medâr olmak lâzım gelür idi Sırp re'âyâsı on seneden berü isyâna cesâret ve harb ü darbe müdâvemet idüb Ponaparte'nin Rusyalu üzerine seferi hasebiyle Rusyalu Sırplunun i'ânesine ta'yîn eyledigi askerini Eflâk ve Boğdan tarafından çekmege ihtiyâcı mess eyleıniş ve re'âyâ-yı mesfûre bî-mu'în kalub asâkir-i Osmâniyye'den her tarafdan ihâta ve muhâsara olunmuş olmakdan nâşî nihâyetü'l-emr mukâvemetden aczleri sebebiyle rü'esâ-yı tâ'ifeleri diyâr-ı uhrâya firâr ve ilticâ ile selâmet bulmuş ve iltifât görmüşler ise de zuhûr iden serkeşlikleri memleketlerinin harâbiyyetini mûcib ve ekseri Sırplunun hâ'iben ve hâsiren serfürû ve itâ'at itmelerini müstevcib oldığı ahvâl-i müsellemedendir. Binâ'en-aleyh yalnız işbu Sırp memleketi degil belki kırk seneden berü mûcib-i nizâ' ü cidâl ve arsa-i harb ve kıtâl olan Eflâk ve Boğdan memleketleri dahi fırsat elvirmiş iken Avusturya'ya ilhâk ve temlîk itdirilmiş ve Avrupa nizâmâtına taklîden nizâm tahtına idhâl ile Rusyaludan muhâfazasının esbâbına dikkat olunmuş olsa müterettib olan menâfi'i hem Avusturya Devleti'ne ve hem bi'l-cümle Avrupa'ya â'id olur id. Devlet-i Aliyye'nin sinîn-i kesîreden berü işbu Memleketeyn'e der-kâr olan istihkâk-ı tasarrufı nice esfâr ve hurûbı müstelzim olmuş iken memleketeyn-i mezkûreteyn üzre Saltanat-ı Seniyye'nin (s.258) hükûmeti emr-i i'tibârî olub vâkı'a dârü'l-emâret-i voyvodagân olan Bükreş ve Yaş kasabalarından nakl ile Der-aliyye meclislerine ilkâ olunan Eflâk ve Boğdan beglerine vâlî-i memleket ve muhâfız-ı eyâlet dinmege şâyân olmadığı müstağnî-i ta'rîf ve beyândır. Voyvodaların esnâ-yı

emâretlerinde memleketeyn-i mezkûreteyn esbâb-ı muhâfazadan hâlî olmak hasebiyle Rusyalunun istîlâsı mehâfeti gün be-gün müzdâd olmuş ve husûsan Rusya Devleti bu esnâda Bucak memleketine ve Prut ile Nehr-i Turla arasında kâ'in arâzîye müstevli olmak takrîbi ziyâdeten ani'l-evvel makâsıd-ı fâside-i pür-hatarının icrasına kesb-i suhûlet itmiş oldığı nümâyândır. Memleketeyn-i mezkûreteynin farz olunan ferâgatından Devlet-i Aliyye'ye mahrumiyet-i hakîkiyye ve rahne-i fi'iliyye ârız olmadığı cihetiyle girân gelınemek gerekdir kâffe-i düvel-i Avrupa işbu eyyâm-ı fırsatdan iğtinâm ile Rusyalunun kadîmi matmah-ı nazarı olan şu memleketleri taht-ı nüfûz ve himâyesinden tahlîs ve hudûd-ı tabî'iyyeden ma'dûd olan Tuna Nehri'ni hadd-i fâsıl ta'yîn birle Eflâk ve Boğdan memleketlerinin zabt ve tasarrufı içün Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde müddet-i vefîreden berü der-kâr olan rişte-i harb ve keşâkeşin kat'ına ve bilâ-cidâl Avusturyaluya ferâgat-ı Memleketeyn'e rızâdâde olmak husûsunı da Devlet-i Aliyye'ye bi'l-ittifâk arz-ı tavassut ile ilzâm eylemege sa'yları lâzımeden idi. İtalya bahsine gelince İtalya ahâlîsi Avusturyalunun ribka-i hükûmetinden izhâr eyledikleri kemâl-i nefretlerine ve sıgâr ve kibârı hammâr-ı serbestiyyetle ser-mest olduklarına nazaran Avusturyalu işbu memâlik-i vesî'ayı tahte'l-kahr mu'âmele ile idâre ve rakabelerini tazyîk idecek olur ise yevmen mine'l-eyyâm İtalya'da sâkin olan tavâ'if-i müte'addide gerden-keş-i teba'iyyet olmak ve bir devlet-i müstakilleyi terkîb eylemek kaziyyesi emr-i müsteb'id degildir. İşbu ârıza-i muhtemelenin vukû'undan ihtirâzen Avusturya Devleti İtalya'nın muhâfazasiçün kuvvet-i askeriyyesini ol taraflara bi'z-zarûre îsâl ve istihdâmına zuhûr idecek ihtiyâcı Rusya hudûdı cânibinde askeren za'f ve zebûniyyetini müstetbi' olacağı der-kârdır hâl bu minvâl üzre iken ve Avusturyalunun İtalya üzerine istîlâsı aklen ve mülken münâsib degil iken vükelâ-yı düvel-i Avrupa Bec mükâlemesinde işbu dakîkadan iğmâz-ı ayn eylemeleri bâ'is-i istiğrâbdır. Umûr-ı mu'azzamada cüz'iyyât ile uğraşmak ve mehâmm-ı mülkiyye bahsinde maslahata rehâvet ve ihtirâz ile yapışmak vahimü'l-âkibe oldığı mücerrebâtdan ve Saksonya memâlikini Leh Devleti misillü yâ büsbütün cism-i vâhid kalarak devlet-i müstakille hey'etinde bırakmak yâhûd külliyyen bünyân-ı istiklâllerini münhedim ve muzmahil eylemek muvâzene-i Avrupa'nın muktezâsından iken Saksonya memâlikinden ba'zısının nez' ve mukâsemesi ve Prusyaluya ilhâkı ayn-ı hatâdır. Malta Cezîresi'nin dahi İngilterelünün zîr-i tasarrufunda kalması mazarrât-ı **(s.259)** azîme intâc idecegi vaktiyle ma'lûm olacak hâlâtdandır iç denizin merkezinde kâ'in cezîre-i mezbûre İngilterelünün yed-i istîlâsında bulundukca ülkât-ı şarkiyyenin ticâreti İngilterelüye münhasır ve Akdeniz sularında geşt ü güzâr iden kâffe-i milelin sefâ'ini mürûr ve ubûrlarıçün İngilterelünün keyfe mâ yeşâ ruhsatına mütevakkıf ve muhtâc olacakları bî-rayb ve gümândır bundan sonra Avrupa'nın idâresi usûl-i selâseye tevakkuf ider evvelâ kuvvâ-yı meemû'alarını milel-i sâkine-i Avrupa'nın havâyicine ve vâcibât-ı umûr-ı mülkiyyelerine tatbîk ve bir devletin eczâ-yı müteferrikasını imkân müsâ'ade eyledigi mertebe birbirine mukârenet ile hasr ve takrîb ve ol vechile tarz-ı idâresini ve uslûb-ı muhâfazasını teshîl eylemek sâniyyen askerlerini iki kısm üzre tertîb ile dem-be-dem Avrupa kıt'asına tuğyân ve tasallutları mahûf olan İngiltere ve Rusya devletlerinin karşusunda taksîm ve ta'biyye kılmak sâlisen Avrupalu ile münâsebet ve ticâreti olan milel-i ecnebiyye ve emâkin-i ba'îdeye varınca Avrupa'nın kavâ'id-i mu'âşeret ve intizâmâtını ta'mîm ve tevsî' itmekdir. Amerika memâliki Avrupa'nın mâye-i gınâ ve serveti ve menba'-ı sâmân ve ticâreti olub Avrupa'nın usûl-i politikasına ve sûret-i ma'âş ve inti'âşına dahli

zâhir ve ol vechile Amerika memâliki Avrupa'nın neyl-i mübâreki mesâbesinde i'tibâr olunmak iktizâ eyledigi bâhirdir kaldı ki İspanya Devleti'nin Amerika'da vâki' olan temellükâtı İspanya'nın ribka-i teba'iyyetinden hurûc ve devlet-i mezkûreden ile'l-ebed iftirâk eylemek mülâhazadan ba'îd olmayub İspanya Devleti zabtlarıçün üzerlerine hecemât-ı müte'addide îkâ'ıyla teb'a-i ba'îde-i mersûmenin tenfîrine bâdî ve belki cumhûriyyet irtikâb itmelerine mü'eddî olması ağleb-i ihtimâldir Milel-i Avrupa mukaddemâ harb ü darb ile me'lûf iken zamânımızda tebdîl-i usûl ile emr-i ticâreti şi'âr ve ma'âş idinerek fî-mâ-ba'd aksâ-yı maksad hurûb ve esfârları şu ticâretin tevsî'-i dâ'iresi olacağı bedîhîdir Devlet-i Aliyye'nin yed-i tûlâ-yı hükûmetini Avrupa kıt'asından teb'îd eylemek hayâl-i nâ-puhtesi ba'zılarının zebân-ı pür-hezeyânlarında elli seneden berü cereyân itmekde ise de millet-i İslâmiyye bi't-tab' şecî' ve gayret-i dîniyye ile mecbûl olmakdan nâşî â'dâ-yı müte'addiyânın müdâfa'asında umûmî hareket ile sâkk-ı cidd ve ictihâdı teşmîr idecekleri ve böyle sevdâ-yı hâmmın icrâsı müte'azzirü'l-husûl olacağı bî-iştibâh ve İspanyalunun vak'a-i mu'ahharası dahi bu makûle makâsıdın butlânına şâhid ve güvâh degil midir bu dakîkadan başka tarafeynden bu kadar beyhûde sefk-i dimâ ve itlâf-ı nüfûs olunmak ve böyle sefer-i nâ-meşrû'un irtikâbıyla Benî Âdem'e rahne-i azîme îsâl eylemek revâ-yı hakk ve insâniyyet midir velev farz-ı muhâl ile Avrupalu bu bâbda galebeye dest-res oldılar hurûb-ı müte'addide lede'l-vukû' Avrupa kıt'asında sâkin olan bunca **(s.260)** ibâdullâh-ı İslâm'ın hicreti te'âkub ve ma'mûr olan nice bilâd ve kasabâtın vîrânı ve hâke berâber yek-sânı ve sahrâvât-ı münbite ve arâzî-i mezrû'anın harâbiyyeti terettüb eyledikden sonra ol hâl-i melâmet-iştimâlde Memâlik-i Osmâniyye-i Avrupa'dan milel-i Nasârâ'ya ne fâ'ide hâsıl olacağı ve kangı maslahatlarına yarayacağı ve böyle tahayyülât-ı müstekreheden ne semere müşâhede idecekleri insâf ile muttasıf olan erbâb-ı ûlî'l-ebsârdan su'âl vârid olur hulâsa-i kelâm bundan ekreh ve eşna' ve bî-rahm ve akbah sû'-i tedbîr olamaz böyle sû'-i tedbîr tahayyül olunmakdan ise ve Memâlik-i Osmâniyye'ye asâkir-i Efrenciyyeyi idhâl itmekden ise millet-i İslâmiyye'ye Avrupalunun sanâyi' ve hirefini ve fünûn-ı edebiyyesini silmen teblîğ ve idhâl ve Avrupa'da câri olan nizâmâta Devlet-i Aliyye'yi rağbet itdirmek ve ol vechile Avrupa'ya nisbetle el-hâletü hâzihî ticâret ve muvâzenete bî-hâsıl i'tikâd olunan Memâlik-i Osmâniyye'den vücûhla istifâde olunmak evlâ ve ercah ve mezheb-i beşeriyyet ve fütüvvete elyak bir sûret-i müstahsene degil midir.

Merhûm ve mağdûr Sultân Selîm Han Hazretleri'nin Avrupa nizâmâtına şevk ve rağbeti der-kâr oldığı misillü bundan böyle dahi izhâr-ı rağbet ve himmet olunsa Avrupa düveli be-gâyet mahzûz ve mütemetti' olacaklarını kim inkâr idebilür. Düvel-i Avrupa'nın ba'zısı Memâlik-i Osmâniyye'ye medd-i nazar-ı hırs vâz itmekden ise hükümdâr oldukları tavâ'if-i milel-i İseviyye üzerine girân olan âtiyyetü'z-zikr esbâb-ı erba'ayı ref' ve ta'dîl ile teb'a ve zirdestânlarını taltîf eylemek zebân-zed-i tefâhurları olan mürüvvetlerinin mübteğâsından ve belki selâmetlerinin muktezâsındandır. Evvelen bi'l-cümle Avrupa'nın tertîbât-ı harbiyye ve mikdâr-ı askeriyyesinin taklîli sâniyyen gün be-gün müzdâd ve tahammül-güzâr olan virgülerin tenzîli sâlisen teb'alarını tahte'l-kahr idâre ile tazyîk eylemek sûretinin ref'i râbi'an vücûh-ı millet ve â'yânân-ı memleket ile fukarâ ve mesâkîn arasında mâlen ve hâlen der-kâr olan tefâvüt-i fâhişenin refte refte ta'dîli ve gerek hüsn-i hâlin ve gerek ma'lûmât-ı edebiyyenin efrâd-ı âmmeye ta'mîmi esbâbının istikmâline mukayyed olurlar ise Avrupa'yı siyânet itmiş olurlar fe-ni'me'l-matlûb ve illâ Avrupa'da mahall be-mahall cünûd ve asâkirin

teksîr ve izdihâmı sebebiyle Avrupa kıt'ası saltathâne ve ordugâh şekline münkalib olub bu hâl-i perîşân-ı me'al müstakbelen dahi câri olacak olur ise âkibet-i Avrupa'nın harâbiyyetini müstelzim olacağı ıyân ve yirmi seneden berü Avrupa'da nev be-nev kûşe be-kûşe esfâr-ı mütemâdiyye takrîbiyle müte'âkibü'z-zuhûr olan iflâsât ve evrâk-ı meşkûke ve müsâderât-ı mîriyye ve istikrâzât-ı cebriyye ve tekâlîf-i örfiyye ve tedâhülen îrâdâtın isrâfâtı müdde'â-yı mezkûra delîl ve bürhândır.

(s.261)

(5)

1816 Sene-i Mîlâdiyye'si Ağnstos'unun Yirmi İkisinde Cezâ'ir Ocağıyla İngiliz Amirali Beyninde Yapılan Mukâvelenâme

Evvelen Cezâ'ir Ocağında fî-mâ-ba'd Avrupalulardan köle kullanılmayub bu şarta mebnî el-ân Cezâ'ir'de mevcûd olan bi'l-cümle Avrupa esîrlerinin sebîlleri hemân Ocak tarafından bilâ-te'hîr tahliyye oluna.

Sâniyyen Buruni ve Oran nâm mahallerde İngiliz ve düvel-i sâ'ire teb'asına vech-i ma'hûd üzre vukû' bulan zarar ve keder mukâbelesinde olmak üzre mukâvele-i sâbika hükmünce üserâ bedeli olarak Cezâ'irlüye virilecek olan min haysü'l-mecmû' üç yüz altmış bin riyâl şartı ref' ve imhâ oluna.

Sâlisen bundan sonra konsolos hediye akçesi dahi ref' oluna. Ve diyâr-ı garbda böyle bir âdet-i kadîme oldığına nazaran bir konsolos vürûdunda nefsine izâfetle virmesi câ'iz ise de beş bin İngiliz lirasını tecâvüz itmeye.

Râbi'an Cezâ'irlü Felemenk ve tevâbi'i ile dahi aynıyla bu minvâl üzre sulh ola. Cezâ'ir Ocağı'nın Avrupa devletleri ile muhârebe itmek istihkakı bâkî olub şu kadar ki anların halkından yedlerine giriftâr olanlar köle olmayub harb esîri olmak üzre mu'âmele oluna.

(6)

Cezâ'irlü ile Paysbas[1] Ya'nî Felemenk Amirali Beyninde Yapılan Mukâvelenâme

(Paysbas) Kralı Prens Duranc Nasu[2] cenâblarıyla Memâlik-i Müstahkeme-i Hakaniyye'den Cezâ'ir Ocağı Beglerbegisi Ömer Paşa Hazretleri beyninde 1816 sene-i Mîlâdiyye'si Ağustos'unun yirmi sekizinci güni Amiral Brik vesâtıyla bi'l-mükâleme tensîb olunarak karâr-gîr oldığı üzre evvelâ Payzsbas Devleti ile Cezâ'ir Ocağı beyninde ve tarafeynin dâhil-i hükûmeti ve tevâbi' ve ra'iyyeti miyânında mütemâdiyyen sulh u salâh ve dostluk olub mukaddemâ bin yedi yüz elli yedi sene-i Mîlâdiyye'sinde ya'nî bin yüz yetmiş

1 Önceki ciltlerde "Payzibasi", "Payibas" gibi değişik şekillerde geçen kelime, bu belgede "Pepibazi" şeklinde geçmektedir. Kastedilen "aşağıdaki ülkeler", "Netherland" ve sonraki dönemlerde "Hollanda" anlamına gelen Pays-Bas kelimesidir.

2 Duranc Nasu: Oranj Nassau.

bir sene-i Hicriyye'sinde beynlerinde akd olunup ile'l-ân müstahsen görilan musâlahanın cemî'-i şürût ve kuyûdı işbu musâlahada dahi harf be-harf mer'î olarak alâ aslihim tecdîd ve ibkâ olunalar ve bu iki hükûmetlerin gerek ceng ve gerek sâ'ir sefîneleri ve hatta tarafeynin re'âyâ gemileri dahi birbirlerine bir gûne mazarrat itmeyüb bundan sonra hemân ri'âyet ve dostluk mu'âmelesi ideler. Sâniyyen Cezâ'ir'de umûr-ı tüccârı tesviyye içün Paysbas tarafından der-akab bir konsolos ikâme olunup ana İngiltere konsolosı gibi mu'âmele oluna ve merkûmun konağı derûnunda kendüsi ve teb'ası ve hem-âyînleri icrâ-yı âyîn itmelerine kimesne tarafından mümâna'at olunmaya.

Hurrire fî mahrûseti'l-Cezâ'ir fî sene 1231.

(s.262)

(7)

Hâlet Efendi ile Ser-berber-i Şehr-i yârî Alî Ağa Beyninde Cereyân İden Muhâbere-i Hafiyye Tezkirelerinin Sûretleri

Berberbaşı Alî Ağa tarafından Hâlet Efendi'ye Tezkire fî sene 1227

Sadr-ı Âlî Kâ'immakâmı Mehmed Rüşdî Paşa Hazretleri li-ecli'l-maslaha hâk-i pây-i şâhâneye dünki gün gelüb esnâ-yı sohbetde cenâb-ı tâc-dârîye Bağçekapusı'nda Kengiri sancağı ve kurâlarından hammâllık ile kesb ü kâr itmek üzre mine'l-kadîm Âsitâne-i Aliyye'ye refte refte gelüb kâr-ı mezbûrda istihdâm olunmakda olan hammâlîn bî-kâr zümresinden olduklarından dâ'imâ kapu-yı mezbûr civârında bir hân ittihâz itmişler ve içlerinde bir takım fâhişeleri iskân itdirerek düzce kârhâne yapmışlar bu makûle fuhşiyyâtı kurb-ı sultândan bütün bütün hedm iderek bir câmi'-i şerîf binâ ve inşâ ve ismine Hidâyet tesmiye buyurulmasının irâdesi istihsâli istirhâmında ise de cenâb-ı vâlâları gibi ma'lûmât-ı müşârün-ileyh mizâc-ı pâdişâhîyi aşıru mertebe bilemediginden yeniçeri ağasına bir ta'lîm buyurmanız bunlar hammâl-i cemmâl gürûhundan bulunmuş müşârün-ileyh encâm-ı kâr ne tarafa müncer olacağı efkâr-ı amîkasında olmadıklarından nâşî ber-vech-i tafsîl sûy-i veliyyü'n-ni'amîlerine tahrîr ve izbâr kılındığı ma'lûm-ı re'fet-melzûmları buyurulmak bâbında.

Hâlet Efendi Tarafından Berberbaşı Alî Ağa'ya

Dün gice Sadr-ı â'zam Hûrşîd Paşa hazretleri tebdîl-i câme iderek hâne-i çâkerîye sâ'at sekiz karârlarında teşrîfe rağbet birle esnâ-yı sohbetde yeniçeri tâ'ifesinin ber-kadem-i akdem ortadan lağvıyla veyâhûd sûret-i âharla kullanılması ve husûs-ı mezkûra mümâsil sohbetler olunup müşârün-ileyhin ilerüye ve girüye sarf-ı efkâr idinmeyüb hemân eshel-i tarîk üzre hâtırına ne gelürse anı is'âfda ve ba'zı husûs dahi hafiyyen ifâde olunub akıllarına muvâfık oldukda kabûl ve bu Rikâb-ı Hümâyûnda dahi Cenâb-ı Pâdişâhî'den husûs-ı mezkûrı lede'l-istimzâc anladıkda ba'de'r-rikâb yine tebdîl-i câme veyâhûd sûret-i âharla mülâbeset

üzre olacakları ma'lûm-ı devletleri buyurulmak bâbında.

Dîger Tezkire

Sadr-ı â'zam Hûrşîd Paşa Hazretleriyle hafîce bir meclis olunub şevketlü efendimiz hazretlerinin öteden berü yeniçeri tâ'ifesinin ber-kadem-i akdem ortadan kalkması efkâr-ı zılliyyet-i hazret-i tâc-dârîden oldığı bu kullarına dahi ısrâr-ı hümâyûnları buyurulmuş (s.263) ve bu kabza-i külliyyenin semere-i nâfi'ası çâkerlerinden görülmesi meclis-i şâhâneleriyle müşerref olundığı vakt evvel be-evvel tâ'ife-i merkûmun sohbetleri cereyân itmedikce sâ'ir mu'tenâ şeylerin tesviyyesi olmayub bu derece ilhâh ve ibrâm buyurulması hafîce olan meclislerde tecvîz görülemeyüb ancak vakt-i merhûnuna ta'lîk buyurulması gün be-gün husûs-ı mezbûrun arkası koğulmakda olur ise şâyed tâ'ife-i merkûmun sızıltılarına bir ip ucı virilmiş ve keyfiyyet-i mezbûr dahi istişâre-i hafiyyeden çıkarılub bütün bütün ol tarafa ilkâ itdirilmiş olacağı ma'lûm-ı devletleri buyurulmak bâbında.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire fî sene [1]230

Bundan bir mâh mukaddem altı nefer ustanın kal'a-bend olarak hall olunmaları hakkında irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî erzân buyurulmuş ve bu kabza-i külliyye ocak ser-gerdeleri nezdlerinde unudılur keyfiyyet olmadığından bu Cum'a Yeniçeri Ağası Mehmed Efendi kulları selâmlık avdetinde sandala râkiben Çardak İskelesi ta'bîr olunur iskeleye karîb maballe hurûc itdikde Hüseyin Usta on beş ustaya ser-gerde olub ve ağa-yı müşârün-ileyhin etrâfını alub mestcek Ağakapusı'na sürüye sürüye getürüb kalafat odasına duhûl itdirilerek altı nefer ustanın hall olunmasına sebeb sen oldun deyüb müşârün-ileyh bir cevâba muktedir olmadıklarından derhâl Bâb-ı Âlî'ye keyfiyet bildirilmiş ve Sadr-ı â'zam Hûrşîd Paşa derhâl ar[î]za gönderüb azline müsâ'ade-i şâhâne erzân buyurulmayub zann-ı âcizâneme göre müşârün-ileyhin usta-i merkûmlar cânına degil belki ocağına bütün bütün buğz ve adâvet-i şâhâne zuhûr idecegi bedîhî anlaşılur. Efendim her ne hâl ise çarçabuk öni kesdirilmesine ve fesâd-ı azîmden dahi kurtulmasına sa'y ve gayret-i devletleri der-kâr buyurulmak bâbında.

Hâlet Efendi'den Alî Ağa'ya Cevâb

Yeniçeri Ağası Mehmed Efendi haklarında vukû'a gelan mu'âmelenin keyfiyyeti ve zann-ı âlîleri üzre yeniçeri ustaları ser-keşlerinden halâs olmayub encâm-ı kâr cânına kasd birle vefât idüb Sultân Süleymân Han Câmi'-i Şerîfe'lerindeki kabristâna defn olunub Rabbimiz Te'âlâ ve tekaddes Hazretleri Pâdişâhımız Efendimiz Hazretleri'ne tükenmez ömr ihsân buyursun âmîn. Benim efendim bu Hüseyin Usta didikleri habîs bu bâbda bir katar ağalığı tahsîl itmekde ve Silâhdâr-ı Hazret-i Şehr-i yârî Alî Begefendi'ye hafîce ubûdiyyet

kesb itmekde oldığı da anlaşılur. Aman efendim merkûm fi'l-vâki' bu sırayı tahsîl iderse lâ-şekk ve lâ-şübhe ni'metiyle mütena'im oldığı Ocağının temeline incir diker ve çok fenâlığa dahi (s.264) sebeb-i müstakill olur. Zîrâ merkûmun tavr ve hareketi bu sıraları ohşar niçün ulemâdan böyle bir yeniçeri ağası gibi zâtın itlâfına cür'et ve gün be-gün kendüsine mu'în bir takım câsûs tarîkinde bulunan ustalardan cenı' itmekde göriyorum tafsîl-i tahrîrden murâdım silâhdâr-ı müşârün-ileyhin sû'-i hareketlerinden ocağ-ı mezbûrun bu ana kadar kânûn-ı kadîmleri üzre gelüb gitmeleri gün be-gün atîk göründiginden bir usûl-i cedîdeye tahvîl kılınması mizâc-ı müşârdan celî anlaşılur tahrîr-i pederâneleri me'âli ma'lûm-ı seniyyeleri buyuruldukda mızâc-ı şâhâne üzre silâhdâr-ı hazret-i cihân-dârînin bu makûle husûsda hareketi cenâb-ı atûfîleri bilür. Ve bilindigi hâlde bu muhlisleri husûs-ı mezkûra dâ'ir öteden berü re'y ve tedbîr-i pederânelerinin hiçbir gûne fâ'idesi kalmayacağından başka keyfiyyet-i mezkûre böyle bir takım echel-i menn fi'l-arz kimesne taraflarına muhavvel kılındığı hâlde muhlislerinin de bu sırada bir şey'i kalmamış olur tarafeynin murâdları imrâr-ı vakt degil midir efendim.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Bu birkaç günler sadâretle meşîhatin tebeddülâtları efkâr-ı amîka-i şâhâne oldığı fehm-i muhlisî oldığından ve fakat sadâret-i mezkûre Defterdâr Mehmed Ra'ûf Efendi ve meşihat-i mezkûre Mekkî Efendi-zâde Âsım Mollâ Efendi'ye tevcîhâtları musammem olmağla bu kadarcık bir havâdis taraf-ı Ra'ûfîlerine Selîm Efendi kullarıyla bâ-tezkire-i mahsûsa terkîmine ictisâr kılınmışdır. Bâkî emr ü irâde.

Hâlet Efendi'den Alî Ağa'ya fî sene [12]31

Şevketlü efendimiz hazretleri öteden berü efkâr-ı zılliyyet-i hazret-i cihân-dârîleri oldığı üzre bu kerre Topkapu Sarây-ı Hümâyûnunu müceddeden binâ ve inşâ buyurmaları cümleye ma'lûm olub fakat bu husûsa kimse bir şey dimeyüb ve dimeyecekleri ra'nâ-ma'lûm ise de yeniçeri ser-gerdelerinden Habîb Odabaşı ve sâ'ir yeniçeri başkışlaklarında sarây-ı mezkûrun sarfiyyâtı ceyb-i hümâyûndan mı yohsa beytü'l-mâlden mi şuraları içün tezekkür-i kesîre olundığı haberi ilkâ olunmağla keyfiyyeti bi'l-etrâf hâk-i pây-i seniyyelerine serî'an iş'ârına ictisâr ve cevâb-ı lâzımesinin dahi sür'at-i tesyârına himmet-i devletleri der-kâr buyurulmak bâbında.

Alî Ağa Tarafından Hâlet Efendi'ye Cevâb

Sarây-ı Hümâyûnun binâ ve inşâ buyurulmasiçün yeniçeri başkışlaklarında umûrlarından hâric vazîfelerde bulundukları cihetle bu def'a vürûd iden tezkire-i vâlâlarında ber-vech-i îzâh (s.265) iş'âr-ı haseneleri ma'lûm-ı çâkerî olub derhâl hâk-i pây-i şâhâneye

takdîm ve me'âli ma'lûm-ı hümâyûnları oldukda Enderûn ricâli mütehayyizlerinden silâhdâr ve ser-kahve ve Ser-çukadâr Seyyid Mehmed Ağa-yı cihân-dârîlerinden olarak çarçabuk bir meclis karârıyla sarfiyyât husûsı yeniçeribaşı merkûmların efkârı üzre tekevvün itdikleri müzâkerâtları meclis-i mezkûr fesh idüb masraf-ı hazîne-i şâhânelerinden sarf olunmak için bâ-irâde-i seniyye devletlü Mehmed Ali Paşa hazretlerine irâde-i mezkûresi musammem olarak Hâseki Ağa kullarıyla irsâl ve keyfiyyet ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukda emr ü irâde.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Topkapu Sarây-ı Hümâyûnu hitâm-pezîr olub boyacı işi kalmış olub boyacı esnâfı yeniçeri gürûhundan bulundukları cihetle sarây-ı mezkûrun boyanılmasıçün kırk sekiz cemâ'atiyle yetmiş sekiz cemâ'atleri miyânında haylîce nizâ' vukû'a getürmüş olduklarından keyfiyyet vâsıl-ı sem'-i hümâyûn buyuruldukda Cenâb-ı Pâdişâhî her bir şey'i yeniçeri kullarımız dikkat ve i'tinâda olurlar ise taraflarına bir söz dinilmez ancak boya işi olmayub sen ben diyerek bir tohm-ı fesâd ekmeleri mülâhaza-i şâhâne buyurılub cemâ'ateyn Sarây-ı Hümâyûnumuzı berâberce boyayub bir sızıldı getürmesünler sonra taraflarına gücenmiş olacağımız ra'nâ-ma'lûmlarıdır hemân keyfiyyet ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda yeniçeri ağası hazretleriyle güzelce muhâbere buyurarak keyfiyyeti merkûmlar tarafına yegân yegân emr buyurulması bâbında.

Hâlet Efendi Tarafından Alî Ağa'ya Cevâb

Dünki gün boyacı keyfiyyetine dâ'ir tezkire-i devletleri ba's ve isrâ buyurılub me'âli mütâla'a-güzâr-ı çâkerî oldukda derhâl yeniçeri ağası kullarıyla muhâbere olunub Sarây-ı Hümâyûnun boyanması vakti takarrub itmesi cihetiyle boyacı esnâfı yeniçeri gürûhundan bulundukları ecilden esnâf-ı mezkûrun miyânelerinde nizâ' vukû' bulmuş ve zât-ı şâhâne dahi buna ıttılâ' hâsıl itmiş oldığı cihetle münâza'alarından sarf-ı nazar birle her bir ocakdan boyamaları husûsuna müsâ'ade-i pâdişâhî buyurulmuş idügi merkûmlara yegân yegân emr ve tenbîh olunmuş olmağla işbu tezkire-i pederâneleri terkîm kılındı. Ol bâbda.

Ser-berber Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire

Beşiktaş Sâhilsarây-ı Hümâyûnu pîşgâhında düvel-i ecnebiyye teb'asından bir aded sefine demirlemiş ve âyînleri icrâsına çan çalmak ve sâ'ir gûne sefîne-i mezkûre derûnunda tâ'ifelerinin bağırub ve çağırmalarıyla Cenâb-ı Hazret-i Pâdişâhî ta'cîzden hâlî (s.266) olmayub ve olamayacağı dahi der-kâr olmağla sefîne-i mezkûrun ber-kadem-i akdem hareket itdirilmesi re'y-i vâlâlarına muhavvel kılınmış ve inşâallâhu Te'âlâ cevâb-ı lâzımesinin sür'at-i tahrîrine ibtidâr buyurulması bâbmda.

Hâlet Efendi Tarafından Cevâb

Saray-ı Hümâyûn pîşgâhında bir aded sefîne-i ecnebiyye demirleyüb ba'zı kendülerine dâ'ir âyînlerini icrâ itmekde olarak Pâdişâhımız Efendimiz Hazretleri ta'cîzden hâlî olmayub sefîne-i mezkûrun ber-kadem-i akdem hareket itdirilmesi re'y-i pederânelerine muhavvel buyurılarak melfûf bir kıt'a tezkire-i mahsûsa-i aliyyeleri me'âli ma'lûm-ı muhlisî olarak sefîne-i mezbûre Moskovlı tüccarından olub ilçisi tarafına Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi tarafından keyfiyyeti bast-ı makâl iderek bâ-tezkire bildirilmiş ise de îcâb-ı icrâsı ilçi-i mezkûr cânibinden anlaşılub imrâr-ı vakt olacağı cihetle kara ocak ser-gerdelerinden bulunanlara yeniçeri ağası ma'lûmât ve ba'zı tedâbîri ta'lîm iderek işbu Cum'a güni leblebici ile helvâcı ve selâmlığa me'mûr usta ve cemâ'atlerden olarak ta'lîm-i mezkûr üzre sefîne-i merkûmı ihâta sûretiyle birer çifte piyâde kayıka râkib olarak mevlevî dervîşi gibi dolaşmakda olduklarını kapudanıyla tâ'ifeleri anlaşub bir çâre göremeyeceklerinden sefîne-i mezbûrı hâlî bırağub firâra karâr ve ilçi bu keyfiyyete ıttılâ' hâsıl itmiş derhâl sefîne-i mezkûrı kırk elli sandal terâküm itdirilerek ve muhâlif-i hevâ dahi oldığından Boğaz'dan taşra çıkarılub ve ilçi dahi Câmb Efendi tarafına gelüb hâk-i pây-i şâhâneye bir arîza ve i'tirâfnâme olarak takdîm olundığı efendi-i mûmâ-ileyh ilçi-i mezkûra emr idüb hâk-i pây-i hümâyûna i'tirâfnâmeniz takdîm olunursa da bir de yeniçeri ağası hazretlerine de ber-vech-i tafsîl bir i'tirâfnâmeniz kendü yedinizle takdîm olunsa da ağa-yı müşârün-ileyhin bir iltifatına da nâ'il olunur deyü mesfûra ifâde itmiş olmağla hemân bu sözi nezd-i mesfûrda kabûl ve re'îsü'l-küttâb efendiye ricâ ider ki sefîne-i mezkûrun ihâtasına bârbarlıkla gelan yoldaşlar da ilçice min gayri haddin ikrâma müsâ'adeniz olur ise icrâsına mübâşeret olunsun efendi-i mûmâ-ileyh cevâb-ı lâzımelerinde buyurdılar ki bu askere ikrâm olmaz bunlardan dâ'imâ ihtirâz ve semtlerine uğramayub geçmek anlara büyük ikrâmdır bu sûretle Devlet-i Aliyye ve asâkir-i İslâmiyye-i yeniçeri bir ün hâsıl itmiş ve ağa-yı müşârün-ileyhe de ağırca bir hediyye takdîm itmiş ise de kabûl itdim yine sana i'âde eyledim senin bizlere ikrâmınız ancak şu asker-i yeniçeriye dokunacak hâletlerden ictinâbınız ikrâm-ı kesirdir keyfiyyet ma'lûm-ı veliyyü'n-ni'amîleri buyurulmak bâbında.

(s.267)

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire

Sefîne-i ticâriyyeden dolayı Devlet-i Aliyye'yi bir dağdağadan re'y ve tedbîr-i seniyyeleri vechile kurtarılmış ve sâ'ir fesâdın dahi bu sûretle öni ve arkası kesdirilmiş ve inşâallâhu Te'âlâ bundan böyle devletimizin gün be-gün rahat ve ârâmişleri ve ömr-i şevketlerinin efzûnlarına bâdî ve sebeb-i müstakill oldığınızın ni'am-ı teşekküründe acz ve taksîr üzre oldığımın ta'rîf ve ta'bîri kâbil-i imkân olmayub du'â-yı mefrûza-i seniyyelerinde kusûr olunmayacağı gün gibi âşikâr olmağla işbu tezkire-i mahsûsa-i âcizî terkîm-i pîşgâh-ı devletleri kılındı. Ol bâbda.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire

Moskov Kralı tarafından Devlet-i Aliyye'ye İstinye Boğazı'na liman yapılmasıçün arz ve iş'âr olunmuş ve bunun içün zât-ı şâhâne haylîce günler efkâr idüb bir eshel sûretle arz-ı mezkûra cevâb yazılmakda ise de bir kerre cenâb-ı vâlâlarına iş'âr olunması irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî iktizasından olmağla keyfiyyetin mütâla'asıyla bi'l-etrâf sûy-i âcizîye iş'âr buyurulması mütemennâdır ol bâbda.

Hâlet Efendi Tarafından Cevâb

İşbu tezkire-i behiyyeleri me'âli ma'lûm-ı âcizî oldı Rabbimiz Te'âlâ Hazretleri şevketlü efendimize tükenmez ömürler ihsân buyursun bu iş beyne'l-vükelâ birkaç haftalar tezekkür olundıysa da mihver-i lâyıkında cevâbı kat' olunamayarak bir karâr-ı kat'î virilmeyüb keyfiyyet âtîye bırakılarak sadr-ı â'zam bu kullarını celb ve re'y ve tedbîrimize muhavvel kılub derhâl olunan tedbîr ocaklar ağalarımızdan bir on nefer zâbitân hâne-i âcizîye celb ve keyfiyyet kendülerine lede'l-ifâde ne dimek olsun hemân ilçi tarafına haber virilsün yarınki gün vükelâ meclise cem' ve mesfûr dahi orada bulunsun didiler virecekleri cevâb mahall-i mezkûra liman yapması teklîfnâmesinde mastûr bir keyfiyyet ise de Devlet-i Aliyyemizin sâye-i şevket-vâyesinde ve gün gibi kara ocağının sâyesinde bizim mesfûr tarafına virecek cevâblarımız budur ki Rûmili ve Anadolı hisârlarında mevcûd kal'alarımıza metânet ve mühimmât ve asker-i yeniçeri kal'alar derûnuna indirerek dâ'imî sûretle beytûtet ve sâ'ir gûnâ-gûn mu'âmele-i yeniçerinin icrâ idecegi hîle ve hud'aları ve bir takım müdhişeli sohbetleri mesfûra bu minvâlde söyleyecekler me'âli anlaşıldıkda cevâb-ı lâzımesinin sür'at-i tahrîrine (**s.268**) ictisâr olunacağı ma'lûm-ı devletleri buyurulmak bâbında emr ü irâde devletlü efendim hazretlerinindir.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire

Ashâb-ı dîvân ve şu'arâ-yı şi'ârdan Beglikci-i Dîvân-ı Hümâyûn atûfetlü İzzet Beg dünki gün Okmeydânı Kasr-ı Hümâyûnuna celb olunub düvel-i ecnebiyyenin sefâ'ini içün ba'zı mükâleme-i şâhâne buyurulmuş o esnâda mîr-i mûmâ-ileyhi zât-ı pâdişâhî hûb ve ra'nâ sûretde gördiginden iltifât-ı kesîre kendüyi müstağrık itmekle ba'zı ecnebiyyenin usûlleri üzre temsîl getürerek zât-ı mülûkâneye ifâde itmiş kaldı ki cenâb-ı atûfîlerinin Yeniçeri Ocağına ba'zı mertebe re'y ve tedbîrinizin sûretini mîr-i mûmâ-ileyh fesh taraflarına irâ'e-i tarîk itmiş mükâleme-i mezkûr hitâm birle mûmâ-ileyhin ric'atine müsâ'ade-i pâdişâhî buyuruldukda zann-ı âcizâneme göre haklarında mu'âmele-i tevbîh-i tâc-dârî bundan sonraca zuhûra gelür gibi fehm-i muhlisî olmağla işbu tezkire-i mahsûsa terkîm-i pîşgâh-i veliyyü'n-ni'amîleri kılındı bâkî emr ü irâde.

Hâlet Efendi Tarafından Alî Ağa'ya Cevâb

Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi ve mîr-i mûmâ-ileyh dâ'imâ bu pederlerinin re'y ve tedbîrlerini bu husûsda degil husûs-ı sâ'irede dahi tahsîne karîn görmeyerek fesh taraflarında bulunarak zât-ı şâhâne nezdinde muhlislerini kirleyüb ve belki bütün bütün katlimize dahi yürimekde oldukları ezhâr mine'ş-şems benim efendim bu bâbda mîr-i mûmâ-ileyhe hafîce ...[1] ider zannıyla işbu tezkire-i muhlisî terkîmine ictisâr kılınmışdır efendim.

Hâlet Efendi'den Alî Ağa'ya Tezkire

Ser-etibbâ-yı Hazret-i Şehr-i yârî fazîletlü Behcet Efendi Hazretleri ba'zı maslahat zımnında Bâb-ı Âlî tarafına gelüb ekseri Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi dâ'iresinde meks ü ârâm ve efendi-i mûmâ-ileyh ile hafî mükâleme üzre olub bu muhlislerine mükâlemenin ba'zı yere â'id ve râci' görilür gibi fehmde oldığımdan ser-etibbâ-yı mûmâ-ileyhin bâb-ı mezkûra gelmeleri irâde-i seniyye üzre mi yohsa öyle bir teftîşâne mi gelmiş olacakdır. Şuralarını derhâl hatırlayamadığımdan keyfiyyetin taharrîsi vâcibâtdan olmağla ancak bu makûle husûs merâk virir hâlât kabîlinden idügi ve izâlesi dahi taraf-ı âhardan mümkün olamayacağı bedîhiyyâtdan olmağla bunun esâsına irmek üzre taraf-ı veliyyü'n-ni'amîlerinden (**s. 269**) gayrı mahalle istirhâm olunmayacağından nâşî keyfiyetin ber-vech-i îzâh iş'ârı ma'razında işbu tezkire-i pederâneleri terkîm kılındı ol bâbda.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Cevâb

Ser-etibbâ Behcet Efendi Hazretleri ba'zı kerre Bâb-ı Âlî tarafına azîmetle vükelâ-yı Devlet-i Aliyye zevât hazerâtı dâ'irelerinde meks ü ârâm itmekde oldukları sem'-i devletleri buyuruldukda bir ma'nâ viremediklerinden aşurı merâk buyurmuş olduklarından izâlesiçün taraf-ı muhlisîden ber-vech-i îzâh hâk-i pây-i sâmîlerine iş'âr ve beyânı izbâr buyurulmuş Behcet Efendi muhlisleri ba'zı mertebe tecessüs mizâcları oldığım iyüce bilürüm fakat hakk-ı veliyyü'n-ni'amîlerinde dâ'imâ cenâb-ı tâc-dârîye vasf ve tükenmez safsata ve gayret ve hamiyyetlerinizde olarak şeb ve rûz bu minvâlde olduklarına da bir şey diyemem hemân merakınızdan sarf-ı nazar buyurarak hâb ü râhat üzre olmaları siyâkında nemîka-i çâkerî tahrîr ve izbâr kılındı ol bâbda.

Alî Ağa Tarafından Hâlet Efendi'ye Tezkire

Mâbeyn-i Hümâyûnda bir mu'allem papağan kuşı olub gâyetü'l-gâye fasîh-lisân bulundığından Cenâb-ı Hazret-i Pâdişâhî'nin Ser-çukadârı Seyyid Ömer Ağa pederleri

[1] Metinde "..." şeklinde geçmektedir.

şevketlü efendimizin huzûr-ı şâhânelerine varub ağa niye geldin deyü emr-i hümâyûnları buyuruldukda ben çağırmadım ağa-yı mûmâ-ileyh papağan-ı mezkûrdan oldığını anlayub hemân başını koparub deryâya atmış tekrâr huzûr-ı mülûkâneye varub bir etbâ'ı iki efendiye hidmet itmez ancak bir efendiye hidmet ider deyü mu'âmele-i bâridede olmağla hazret-i tâc-dârî bu pederimizle maderimizden halâs olamadık deyü iltifât-ı şâhâneye mazhar oldığı havâdisden olmağla işbu tezkire-i muhlisî terkîm kılındı bâkî emr ü irâde.

Hâlet Efendi Tarafından Alî Ağa'ya Tezkire

Taraf-ı pederânelerine bundan birkaç hafta mukaddem Cenâb-ı Hazret-i Tâc-dârî Çırâğân Sâhilsarây-ı Hümâyûnlarında ârâm-sâz-ı şâhâne buyurılacağına dâ'ir ma'lûmât ve bu muhlislerinin dahi îcâb göründükce hâk-i pây-i mülûkâneye yüz sürmemize dahi müsâ'ade-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî erzân ve şâyân buyurıldığına dâ'ir tezkire-i sâmiyyelerinin me'âli mû be-mû ma'lûm-ı hulûs-verî olmuş. Sarây-ı mezkûr pîşgâhından güzel sadâ ile geçerek sem'-i hümâyûn olıcak Gülhâne hademesinden Hüseyin nâm kimesne oldığı haberi virilmiş merkûmı derhâl celb ve orada birkaç beste şarkılar söyledüb Enderûn-ı Hümâyûn ağavâtı zümresine idhâl ve hâne-i seferli koğuşuna çerâğ buyurulmuş ve bu keyfiyyet yeniçeriyânın (s.270) sem'lerine ilkâ olunmağla öteden berü Enderûn-ı Hümâyûna çerâğ olacak ağavât ceddün be-ceddin zâdegândan olub ve kangı koğuşda terbiyye olmuş ise evvelce hidmet-i şâhâneye zâbitân ma'rifetiyle gönderilüb tahsîs gösterilecek hidmet her ne ise istihdâmı bu vechile oldığı ve böyle Gülhâne hademesinden neş'et iderek enderûn-ı mezkûra çerâğ olunmayacağı Sultân Süleymân Efendimiz Hazretleri'nin vaz' buyurdukları kânûn-ı hümâyûnda musarrah ve beyân oldığı cümlelerimizin ma'lûmlarıdır diyerek bir tohm-ı fesâd sıralarında olduklarını anladığımdan aman efendim şu fesâdın def'içün tezkire-i pederânelerinin vâsıl-ı dest buyuruldukda îcâbının icrâsı menût-ı re'y-i vâlâlarıdır efendim.

Alî Ağa Tarafından Hâlet Efendi'ye Cevâb

Gülhâne hademesinden neş'et iden Hüseyin nâm kimesne sadâsı sebebiyle Enderûn-ı Hümâyûn çerâğlığını ber-muktezâ-yı şîve-i kader-i ilâhî tahsîl itmiş oldığı yeniçeri başkullarının böyle nâ-ma'lûm kimesne Enderûn-ı mezkûra vâsıl ve iltifât-ı pâdişâhîye mukârenet kesb itdikden sonra zâdegânın Sarây-ı Hümâyûnca bir işleri kalmayub miyânelerinde bir fesâd kaynatmak sırası fehm-i seniyyeleri buyurılub keyfiyet bâ-tezkire taraf-ı muhlisîye iş'âr ve beyân buyurulmuş tezkire-i mezkûrenin vürûdundan evvelce Serçukadâr-ı Hazret-i Şehr-i yârî Seyyid Ömer Ağa pederleri husûs-ı mezkûrı bu dereceye müntic olacağını fehm birle şevketlü efendimizin huzûr-ı şâhânelerine mu'âmele-i bâride ile varub bir takım pâdişâha yakışacak kelâmlar bulub söyleyerek iknâ'-ı hümâyûn buyuruldukda benim pederim sen ne vechile münâsib görürsen ol vechile sana me'zûniyyet virdim deyü emr-i tâc-dârî buyuruldığı anda ve fesâd-ı merkûmun öni kestirilmek içün mezkûr Hüseyin'i derhâl yüz guruş ma'âş ile yatağını virüb Bâbü's-sa'âde'den şimdi hurûc itdirilmiş oldığı ma'lûm-ı vâlâları buyurulmak bâbında işbu tezkire-i mahsûsa terkîm-i pîşgâh-ı âlîleri kılındı

bâkî irâde.

Hâlet Efendi Tarafından Alî Ağa'ya Tezkire

Yeniçeriyânın katar ağalarından bu gice bir meclis olub hakk-ı vâlâlarında Berberbaşı Alî Ağa Hazretleri gün be-gün nüfûz-ı pâdişâhîde bulunduklarına teşekkürde olub fakat Hâne-i Hâssa ağavâtları da Enderûn-ı Hümâyûnun usûl ve fürû'unı ve mizâc-ı pâdişâhîyi bilür ağavât-ı mûmâ-ileyhimi gıyâbdan çerâğ ve usûl-ı mezkûrı kalıb-ı âhara ifrağ mülâhazalarında ve bu gice Sarây-ı Hümâyûndan teşrîfinizin vakt ve sâ'atini kollamakda ve ba'zı husûsları dahi sûy-i devletlerinden istifsâr üzre olacakları teftîşimiz tarafından haber alınub keyfiyyet bu merkezde idügi ma'lûm-ı re'fetleri buyuruldukda ol bâbda.

(s. 271)

Hâlet Efendi'den Alî Ağa'ya

Şevketlü Pâdişâhımız Efendimiz Hazretleri öteden berü Okmeydânı'na teşrîf-i hümâyûnları der-kâr oldığı cümleye ma'lûm ve yeniçeri kullarının da ma'lûmı ve oklara me'mûr tâ'ife-i Kıbtî'den Hasan nâm kimesne atîk uşak ve bu hidmetde mukîm bulunub cenâb-ı şehen-şâhîden hiçbir iltifât-ı mülûkâneye mazhar olamadığından mübârek kadem-i şâhâneyi pûs itme emel ve hâhişinde olmağla bu keyfiyyet mesmû'-ı yeniçeriyân olıcak Habîb Odabaşı tarafına cem' olarak haylîce istişâre üzre olub ve istişâreleri şu olur ki şevketlü pâdişâhımızın kadem-i hümâyûnları Enderûn-ı Hümâyûn ağavâtları pûslarına mahsûs iken artık kala kala bir kıbtî ağzına mı kaldı diyerek yeniçeri ağası kullarına ma'lûmât virilmiş oldığı mesmû'-ı pederâneleri olmağla benim efendim keyfiyyet bu merkezde serî'an taraf-ı muhlisîye iş'âr ve beyân buyurulması bâbında.

Alî Ağa'dan Cevâb

Oklar me'mûrı Kıbtî hakkında ba's ve isrâ buyurdukları tezkire-i seniyyeleri me'âli ma'lûm-ı muhlisî olmuş ve tezkire-i mezkûre vürûdundan çend sâ'at mukaddem Serçukadâr-ı Hazret-i Cihân-dârî Seyyid Ömer Ağa Hazretleri bir haftadan mukaddem me'mûr-ı merkûm içün efkâr idindigi husûs tezkire-i devletleri me'âli dimek olub ağa-yı müşârün-ileyh mu'âmele-i bâride ile zât-ı şâhâne huzûrına girüb husûs-ı mezkûrı tahrîr buyurılan vechile ifâdeye cür'et birle artık ağzını açub gözini yumub bir takım sohbetler söyleyerek tâ iknâ'-ı hümâyûn olana kadar bu muhlisleriyle mâbeynci hulunan kapu yoldaşlarımızla dahi istiğrâb-ı hâlde cümlemiz birden hayrân ve nigerân kalındığının ta'rîf ve ta'bîri kabil-i imkân olmadığı ma'lûm-ı seniyyeleri buyurulmak bâbında.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye tezkire

Dünki gün şevket-me'âb efendimiz hazretleri humbaracı hey'etine tebdîl-i câme buyurarak Galata'da Sandıkcılar tarîkinden geçerek Kâsımpaşa caddesi tarafına karîb bulunan kalyoncı tarafına gelür gelmez tabanca ve tüfenk endâhtı sem'-i hümâyûnlarına ilkâ birle keyfiyyetin teftîşine hey'et-i mezkûrede bulunan Ser-çukadâr Seyyid Ömer Ağa ve tebdîl hâsekilerinden Ahmed Ağa derhâl gönderilüb alınan haber efendimizin ma'iyyet-i şâhânelerinde emred ne dimek olsun bundan mukaddem kalyoncı neferâtından tebdîl hâsekiligine çerâğ olan Begligî Yûsuf **(s.272)** içün beynlerinde mu'âraza olub bendesinde şâbb-ı emred degil miyiz şuralardan fesâd zuhûr itmiş ve zât-ı şâhânenin pek aşırı meraklarına dokunmuş husûs-ı mezkûr sıhhat haberinin sür'at-i tahrîri bâbında.

Hâlet Efendi Tarafından Cevâb

Çend gün akdem zât-ı şâhâne humbaracı hey'etine tebdîl-i câme buyurarak Kâsımpaşa tarafına giderken bir tabanca ve tüfenk endâhtı sem'-i hümâyûn buyurılarak derhâl teftîşine tebdîl hâsekilerinden Baştebdîl-i İkinci Ahmed Ağa gönderilmiş oldığı tezkire-i vâlâları me'âlinden keyfiyyet müstebân olmuş ne zu'm üzerine silâh endahtına kıyâm olundığı yeniçeri ser-gerdelerinden sıhhat haberi ahz-ı şevket-me'âb efendimiz fukarâ ve zu'afânın ne hâlde oldukları vâcibe-i zimmet-i şâhânelerinden olmağla tarîk-i mezkûra giderken ma'iyyet-i mülûkânelerinde şâbb-ı emred bir kulları olub kendüleri peygamber vekîli olub şâbb-ı mezkûr ma'iyyet-i cihân-dârîlerinde olmayacağından kalyoncı zümresinden tebdîl hâsekiligine tahvîl itmiş olan Begligî Yûsuf böyle olucak yeniçeri şâbb-ı emredlerinden niçün ma'iyyet-i mülûkânede olmasun diyerek fesâdın neş'eti bu olub ser-gerde-i merkûmlardan alınan haber-i sahîh bâ-tahrîr hâk-i pây-i âlîlerine irsâl olunmuş olmağla ol bâbda.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Kapu Çukadârları Dede Mustafa Ağa bendeleriyle irsâl-i sûy-i muhibbî buyurılan tezkire-i vâlâları me'âli ma'lûm-ı muhlisî olmuş ve tezkire-i mezkûr şevketlü efendimize takdîm ve mütâla'a-güzâr-ı hazret-i tâc-dârî buyuruldukda silâhdâr devletlü ağa kullarıyla derhâl fermân-ı hümâyûn buyurılub Enderûn-ı Hümâyûnum ve Hâss Hâne ağavâtım kullarına mensûb teb'alarından şâbb-ı emred bulunanlara ruhsat ve bundan böyle bu şâbbda ağavât-ı mûmâ-ileyhime mensûb olacak teb'a edib ve müstakîm olub böylece teb'a kulları hakkında emr-i şedîd buyurulmuş benim efendim mâdde ne sebebe mebnî idügi cenâb-ı veliyyü'n-ni'amîlerine ma'lûm inşâallâhu Te'âlâ bundan böyle ma'iyyet-i şâhânede şâbb-ı emred kimesne istihdâm olunmayacağı gün gibi âşikâr yeniçeri ser-gerdelerine derhâl emr ve irâdeniz erzân buyurulması bâbında.

Alî Ağa'nın Dîger Tezkire-i Mahremânesi

Bu şâbb-ı mezkûr mâddesi o derecede uzamasının keyfiyyeti hâss âhûr ocağı ve uşaklar Zağferânbolı ve Kastamonı ahâlîsinden olub âhar sancakdan olmadığından Trabzon **(s.273)** hânedânından olarak Dersa'âdet'e gelıniş mîr-âhûr kullarına intisâb ve gâyetü'l-gâye şâbbda oldığının ta'rîfi kâbil-i imkân olmayub Cum'a ve biniş-i saltanatlarında hidmetlerde iktizasına göre mîr-âhûr-ı mûmâ-ileyhin rikâbında bulunub ve müsta'îdd göründiginden şu aralık Mâbeyn-i Hümâyûn Bostâncılığı münhall olub hidmet-i şâhâneye bostâncılık ile kâm-yâb olunmasıçün Enderûn-ı Hümâyûn ricâlinden bulunan zevât taraflarından istirhâm üzre oldığı Ser-çukadâr Seyyid Ömer pederleri bu husûs-ı keyfiyyetin ilerüsi gün be-gün şâbb-ı emred bulunanlar bir sûretle dâhil-i dâire-i hümâyûn olunmaları mülâhazadan ba'îd olmamağla ve keyfiyyetin öni ve arkası dahi kestirilmek içün Kâsımpaşa tarîkinde vukû' bulan silâh endâhtı keyfiyyeti ancak şabb-ı emred haklarında cereyân itdigi ma'lûm-ı devletleri buyurulmak bâbında.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Nakl-i hümâyûn vakti takarrub itmekde oldığı cihetle zât-ı Hazret-i Pâdişâhî bu sene-i mübârekde nakl-i mezbûrdan sarf-ı nazar birle Beşiktaş'ın âb ü hevâsı bir kat daha bir hâl kesb ve Yıldız Kasr-ı Hümâyûn'ı saraya da karîb oldığı cihetle ve ba'zı ba'zı sayd-ı şikâr üzre de teşrîf-i şâhâne olunmakda suhûlet oldığından efkâr-ı şâhâne bu merkezde idügi kullarına emr-i hümâyûn buyurulmuş ve ba'zı â'zâr tarîki gösterilmiş ise de iknâ'-ı tâc-dârî olmayarak yine ısrârda bulunduklarından bu bâbda olan re'y ve tedbîrleri ricâsı ma'razında işbu tezkire-i muhibbî terkîm kılındı, efendim.

Hâlet Efendi Tarafından Alî Ağa'ya Cevâb

Nakl-ı hümâyûn keyfiyyetine dâir Selîm Efendi kullarıyla irsâl buyurılan tezkire-i mahsûsalarında bi'l-etrâf tahrîrleri vechile yeniçeri ağası kulları oldukça umûr-ı hâriciyye ashâbından ve ta'lîm ve tedbîre muvaffak ağalardan oldığı cihetle keyfiyyet müşârün-ileyhe ta'lîm olundı. İnşâallâhu Te'âlâ bu Cum'a selâmlığında hâk-i pây-i seniyyeye vukû'-ı hâli arz ve bundan böyle cenâb-ı tâc-dârî ısrârda olmayacakları bî-iştibâh idügi ma'lûm-ı re'fet-melzûmları buyurulmak bâbında.

Yeniçeri Ağası'nın Hâlet Efendi'ye Olan Cevâbı

Benim efendim zât-ı şâhâneye bir takım zemîn ve zamân üzre min gayrı haddin virmiş oldığım cevâb. Pâdişâhım efendim Balat kulluğunı bekler iken vakt-i şitâya tesâdüf idüb usûlümüz kaldırım taşlarına yaslanarak kaburgalarımız kırılarak ve senede yirmi guruşa

mutasarrıf (s.274) oldığım mevâcib üzre kuvvet-i lâ-yemût ve önümüzde âteş olmadığı hâlde vakt-i sayf gibi geçürerek vaktâ ki sayfa karîb oldığımız anda bayram iderdik. Cenâb-ı Hakk her bir mevsime bir kokı ihsân buyurmuşdur. Hâk-i pây-i hümâyûnunuzda vakt-i şitâda kokısız dağlar başında meks ve ârâm-ı şâhânenizi lâyık görmem ve herkeslerde bir ma'nâ virir oldılar deyü böyle bir cevâb-ı hâk-i pây-i hümâyûnlarına is'âf olundukda pek aşurı mahzûziyyet-i şâhâne buyuruldukda ber-mu'tâd Topkapu Sarây-ı Hümâyûnlarına nakl olunmak üzre irâde-i seniyye tahsîl olundığı ma'lûm-ı devletleri buyurulmak bâbında.

Fî sene 1233

Hâlet Efendi'den Alî Ağa'ya Tezkire

Rabbimiz Te'âlâ ve tekaddes Hazretleri zât-ı şevket-simât efendimiz hazretlerine tükenmez ömr ihsân buyursun âmîn. Ser-çukadâr-ı âlî-kadrleri Seyyid Ömer Ağa enfâs-ı ma'dûdesini tekmîl iderek irtihâl-i dâr-ı bekâ itmiş oldığı yeniçeri kullarının istimâ'ları oldığından müteveffânın hidmet-i celîlesine ser-çukadâr nasb ve ta'yîn buyurılacak ağa Hâne-i Hâssadan olacağı ma'lûmlarımız fakat müteveffânın hall-i keyfiyyeti bir garaza mebnî mütâla'ası ba'zıları cenâb-ı vâlâlarının öteden berü imtizâcları husûsı uyamadıklarından acaba birine tesmîm olunmuş mudur diyerek suffeli ve külâhlı ocaklarında bulunan teb'alardan ba'zıları hidmetinde bulundığı ağasının alâkasını almağa kışlaklarına vardıkları zamân yeniçeri ser-gerdelerinden bulunanlar teb'a-i merkumların yanlarına yalın kılıc varub müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin vefâtı keyfiyyeti gürûh-ı yeniçeriye pek aşıru merâk oldığından sıhhat haberi alınmakda idügi ve hakk-ı âlîlerinde bühtân itmekde olduklarından şâyed hâk-i pây-i veliyyü'n-mi'amîlerine bir fesâd göstermemeleri içün hakk-ı sâmîlerinde cereyân iden havâdisin sür'at-i tahrîrine ictisâr kılındı. Bi-mennihî Te'âlâ keyfiyyet ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda nasb buyurılacak ser-çukadarın tevcîhâtı husûsı serî'an iş'âr buyurulmak bâbında.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Cevâb

Ser-çukadâr-ı mûmâ-ileyhin ne sırada vukû'ı keyfiyyeti gürûh-ı yeniçeriyâna merâk olmuş ve bir tarafa karâr viremediklerinden bu bende-i dîrînelerinin hakk-ı âcizâneme bühtân iderek bir takım fahşiyyât kelâmları tekevvün itmişler olduklarının havadisiyle ser-çukadârın tevcîhâtı husûsı taraf-ı muhlisîden istifsâr buyurılan tezkire-i (s.275) veliyyü'n-ni'amîleri vâsıl-ı dest-i çâkerî olmuş. Bu gürûha hâl unutdurma ve nevâziş göstermek bunlar için olmayub bir takım zihn teşvîş ve vücuda sıklet getürür şeylerden vâreste olmak bunlarla uğraşmak huzûz-ı şeytândandır diyerek vakt ü zamânımızı hoş geçürmekdir efendim.

Dîger Varaka-i Cevâbiyye

Münhall olan ser-çukadârlık hidmet-i celîlesinin tevcihi keyfiyyeti savb-ı muhibbîden bâ-tezkire hâk-i pây-i veliyyü'n-ni'amîlerine bildirilmesiçün bundan çend gün akdem iş'âr buyurulmuş olmağla çantacılık hidmet-i celîlesinde iken Hâne-i Hâssaya gitmiş olan ulemâ-yı fuhûlînden ve Silâhdâr-ı esbak Abdullâh Ağa ta'allukâtından Ebûbekir Efendi Hazretlerine ser-çukadârlık hidmet-i bâhirü'l-mefharesi tevcihiyle şâd ve hândân oldığı keyfiyyetinin yeniçeri zâbitânlarına bi'l-etrâf emr ü irâde buyurulmaları siyâkında tezkire-i mahsûsamız terkîm kılındı. Ol bâbda.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire

Kable'r-rikâb taraf-ı hazret-i tâc-dârîye yüz sürmenizde ba'zı mükâlemât esnâsında Tepedelenli Alî Paşa'nın ba'zı mertebe uygunsuzluğundan bahs-i âlîleri buyurulması ve Cenâb-ı Hazret-i Pâdişâhî bahs-i mezkûrı haylîden haylî efkâr-ı amîka üzre olarak Rikâb-ı Hümâyûna celb olunmaları içün erkân-ı devlet cem' olub esnâ-yı sohbetde müşârün-ileyh Alî Paşa'nın hâl ve şâanından meclis-i erkân-ı devlete cenâb-ı seniyyelerinin hikâyesi üzre fermân buyurulmuş Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi ve sâ'ir erkân-ı mûmâ-ileyhim hazerâtları müşârün-ileyhin Yanya sancağından bir vechile azli münâsib görülmeyüb ya'nî şu sûretdeki Rûmili bütün bütün Devlet-i Aliyye'nin taht-ı tasarrufundan çıkmasına sebeb ve sâ'ir güne mahzûrlar dahi zuhûr ider. Re'îs-i mûmâ-ileyh bu hâleti tecvîz itmeyüb erkân-ı mûmâ-ileyhim dahi imtinâ' üzre olduklarından zât-ı şâhânede iknâ' olarak husûs-ı mezkûr zât-ı vâlâlarının teşvîklerine muhavvel kılınmış. Bunun ilerüsüni mütâla'a-i kesîr ile iştigâl buyurmaları re'y-i vâlâlarıdır efendim.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire

Devletlü Efendim Sultânım Hazretleri

Ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi Hazretleri Tepedelenli Ali Paşa'nın (s.276) Yanya sancağından infisâli içün câ-be-câ zât-ı hümâyûna şifâhen ifâde buyurdığınız keyfiyyetin esâsı bâbında efendi-i mûmâ-ileyhin yarınki Pâzârirtesi güui celbine irâde-i seniyye sünûh ve keyfiyet-i mezkûrı eyüce anlayub ve ilerüde bir fesâd zuhûr ider mi itmez mi artık şuralarının esâsından koparak zât-ı Hazret-i Pâdişâhî bu merkezde bulundukları ma'lûm-ı sâmîleri buyurulmak bâbında emr ü irâde.

Hâlet Efendi'den Alî Ağa'ya Cevâb

Tepedelenli Alî Paşa'nın hareketi keyfiyyeti şevket-me'âb efendimiz hazretleri esâs-ı mâddeyi Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi kullarından istifsâr-ı şâhâne buyurılacağı mesmû'-ı

devletleri ve fehm-i âlîleri buyurılarak teb'a-i vâlâlarından Selîm Efendi kullarıyla bâ-tezkire ve bi'l-etrâf iş'âr ve beyân buyurulmuş egerçi husûs-ı mezkûr efendi-i mûmâ-ileyhe muhavvel buyurılur ise müşârün-ileyhin sancağ-ı mezkûrdan bir vechile hareketini tecvîz itmez ve belki muhlislerinin dahi silk-i ecilleden ihrâcımızla katlimize yüriyecegi ezhar-ı mine'ş-şems fakat hâk-i pây-i seniyyelerinden istirhâm iderim ki taraf-ı mülûkâneden hakk-ı âcizîye ne mu'âmele buyurılacağı fehm-i devletleri buyuruldığı anda taraf-ı muhibbîye emr ü iş'âr buyurulması bâbında emr ü irâde devletlü efendim hazretlerinindir.

Alî Ağa Tarafından Hâlet Efendi'ye

Tepedelenli Alî Paşa kullarının tarz ve etvârlarıçün câ-be-câ hâk-i pây-i hümâyûna şifâhen ifâde-i aliyyeleri buyurılarak müsmir oldı deyü mutma'in buyurulmuş ise de keyfiyyet-i mezbûr içün Sadr-ı â'zam Mehmed Ra'ûf Paşa kulları bu gice Şemşîrlik Kasr-ı Hümâyûnuna celb ve hâk-i pây-i şâhâneye yüz sürüb keyfiyyeti müşârün-ileyhden bi'l-etrâf dinleyüb ve anlamakda olduklarından nâşî Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi kulları dahi Mâbeyn-i Mülûkâneye celb olunmasına fermân sâdır buyurılarak efendi-i mûmâ-ileyh gelüb huzûr-ı pâdişâhîye müsûl ve keyfiyyet yegân yegân mûmâ-ileyhden lede's-su'âl ve iknâ'-ı hümâyûn buyurulmuş ve cenâb-ı âlîlerine keyfiyyet bu merkezde bulunmuş oldığı beyân ve bundan sonraca paşa-yı müşârün-ileyh hakkında zuhûra gelecek mu'âmele-i pâdişâhî anlaşıldıkda taraf-ı ra'ûfîlerine iş'âr ve beyânında kusûr ve fütûr vukû'a gelmeyerek tahrîrine ibtidar kılınacağı bâbında.

(s.277)

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire

Şevketlü Efendimiz Hazretleri bu kullarma emr ü fermân buyurub Tepedelenli Alî Paşa hakkında Devlet Kethüdâsı Hâlet Efendi kulumuz müşârün-ileyhin haklı haksız aleyhinde olub müşârün-ileyhin i'dâmı sırasına yürümekde lâkin keyfiyyetin derece-i nihâyesi neye müntic olacağını ve ilerüsini efkâr idinmeyüb dâ'imâ gürûh-ı yeniçeriyi ba'zı mühimmede iltizâm emrinde olmakdan hâlî göremem diyerek hakkınızda bu gice kelâm olundı. Müşârün-ileyhin keyfiyyetini âhar kalıba ifrâğ buyurarak ve o şîrâzede hareket üzre olmaları nezd-i çâkerîde enseb görülmüş olmağla işhu tezkire-i hâlisî terkîm kılındı ol bâbda.

Hâlet Efendi'den Alî Ağa'ya Cevâb

Müşârün-ileyhin bundan çend sene mukaddem kapu kethüdâlığı hidmetinde müstahdem olub li-ecli'l-maslaha taraflarına azîmet ve ne mizâcda oldığını eyüce anlayub bi'l-âhare Dersa'âdet'e gelinmiş ve hâk-i pây-i şâhâneye cür'et iderek öylece arz ve ifâde olunub sâniyyen müşârün-ileyhin azliyle i'dâmı keyfiyyeti karîha-i hümâyûnlarından fermân buyurulmuş bu bâbda kullarının ibtidâ-yı emrde müşârün-ileyhin bu derece aleyhinde

bulunmayub zât-ı mülûkâne âhar tarafdan sem'-i tâc-dârîleri buyurulmuş olaydı bu pederleri de bu kadar lisâna gelmez idi. Ve vükelâ-yı devlet bulunan zevât hazerâtı da aleyh-i âcizîde olmazlar idi. Benim efendim bilürüm bu mâdde ve dîger mâddeler âkibet-i itlâfımıza sebeb olacakdır. Ammâ çâre nîst bâkî emr ü irâde.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Bugün şevket-me'âb efendimiz hazretleri humbaracı hey'etine tebdîl-i câme buyurarak Soğukçeşme Kapusı'nda doğrıdan doğrı çârşû tarîkine meyl buyurarak Batpâzârı Kapusı'na varır varmaz hey'et-i mezkûr üzre zât-ı şâhâneyi milel-i nâsdan olur olmaz kimesne farka kudret-yâb olamadıklarından tâ'ife-i nisâdan bir fakîr hânım bu pâdişâhdır zannına karîb mülâhazada olarak pâdişâhım efendim tâ'ife-i Rûm hareket üzre Âsitâne-i Aliyyenizi ve bilâd-ı sâ'irenizi istîlâ kasdlarında oluyor diyerek cevâb-ı hafiyye sem'-i hümâyûna ilkâ itdirerek sür'atle savuşmuş ve bu keyfiyyet cenâb-ı mülûkânenin aşurı (s.278) merâk-ı tâc-dârîlerine dokunur ve zât-ı vâlâlarının Tepedelenli keyfiyyetini ohşar keremen şu husûsı ta'lîkde bırakub dâ'imâ Cânib Efendi tarafına meyl ve muhabbet göstermenizi münâsib görirüm. Zîrâ bu Tepedelenli mâddesi gün be-gün Cenâb-ı Pâdişâhîyi râhatsız bırakmada olur. Sonraları efendi-i mûmâ-ileyhe tezekkür-i keyfiyyet havâle buyurılur ise zât-ı seniyyelerinin bu bâbda nâfizü'l-kelânı olamayacakları geregi gibi anlaşılur ve dâ'imâ anlamakda oldığımdan işbu ihbârnâme-i muhlisî terkîmine ictisâr kılınmışdır efendim.

(İntihâü'l-cildü'l-âşir)

Dersa'âdet

(Matba'a-i Osmâniyye)

1309

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

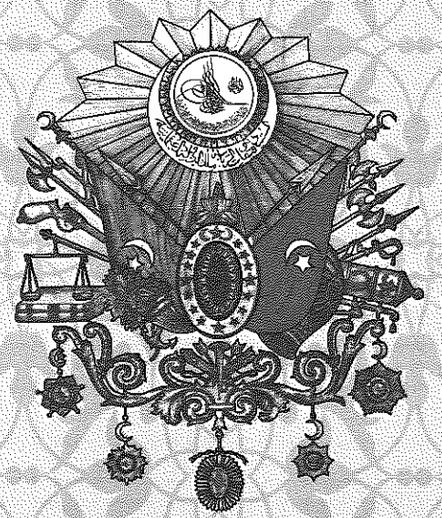

1817-1821 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte yayılan Katoliklik sebebiyle Ermeniler ile Ermeni Patrikliği arasında yaku bulan olaylar, Mora'da başgösteren Yunan isyanı, Etnik-i Eterya'nın çalışmaları, Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı ve Hâlet Efendi'nin çevirdiği entrikalar geniş yer tutmaktadır.

11. CİLT

﴿ ترتیب جدید ﴾

جلد حادی عشر

(از)

تاریخ جودت

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتنامه‌سیله

(اکنجی طبع)

درسعادت
(مطبعهٔ عثمانیه)
۱۳۰۹

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ HÂDÎ AŞER

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet
(Matba'a-i Osmâniyye)
1309

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Cenâb-ı Hakk'a çok şükürler olsun ki pâdişâh-ı âlem-penâh halîfe-i hakâyık-iktinâh mâliku'l-berreyn ve'l-bahreyn hâdimü'l-haremeyni'l-muhteremeyn zübde-i sülâle-i tayyibe-i Osmânî es-Sultân el-Gâzî (***Abdülhamîd***) Han-ı Sânî bin es-Sultân el-Gâzî Abdülmecîd Han bin es-Sultân el-Gâzî Mahmûd Han-ı Adlî bin es-Sultân el-Gâzî Abdülhamîd Han edâma'llâhu saltanatuhû ilâ âhiri'd-deverân efendimiz hazretlerinin magbût-ı sevâlif-a'sâr olan asr-ı mehâsim-âsâr-ı hümâyûnlarında cild-i âşir gibi işbu cild-i hâdî aşer dahi resîde-i hadd-i hitâm ve sernâmesi nâm-ı nâmî-i âsâr-ı hümâyûn ile be-nâm oldı zâtında degersiz bir eser ise de bu vechile şân ü şeref izâfî buldı nahmedüke Allâhümme alâ hüsni'l-hitâm ve nes'elüke en tüsalliye alâ hayri'l-enâm ve alâ âlihî ve ashâbihi'l-kirâm inneke Hamîdün Mecîd ve ente'l-Mübdî ve'l-Mu'îd.

CİLD-İ HÂDÎ AŞER – TÂRÎH-İ CEVDET

Min Bakiyyeti Sene 1233 ilâ Vekâyi'-i Sene 1236

FİHRİST-İ CİLD-İ HÂDÎ AŞER

	Sahîfe [Sayfa]
(Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1233)	4 [3033]
Ba‘zı Havâdîs ve Kesret Üzre Harîkler Vukû‘ı	8 [3036]
Kanbur Süleymân'ın İ‘dâmı ve Ba‘zı Zevâtın Nefyi	11 [3039]
Ermeni Katoliklerinin Nefyi ve Dîger Ba‘zı Vekâyi‘ ve Havâdis	13 [3041]
Rusya İlçisiyle Ba‘zı Müzâkerât ve Mübâhasât	14 [3042]
Eflâk Voyvodasının Firârı	16 [3044]
Vekâyi‘-i Hıtta-i Arab	17 [3045]
(Vekâyi‘-i Sene 1234)	18 [3045]
Abdullâh bin Su‘ûd ile Refîklerinin İ‘dâmı ve Mısır'da Karantina İcrâsı	19 [3046]
Vekâyi‘-i Yemen ve Hicâz	20 [3047]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Şâm ve Deli Emîn Efendi'nin Nefyi ve Musannif Efendi'nin Vefâtı	23 [3050]
Ba‘zı Vekâyi‘-i Urfa ve Mar‘aş	24 [3051]
Vekâyi‘-i Van ve Diyârbekir	25 [3052]
Vekâyi‘-i Şettâ	27 [3053]
Vekâyi‘-i İstanbul	28 [3054]
Asker Arasında Ba‘zı İğtişâşât ve Kapudan Paşanın Azliyle Dîger Ba‘zı Tebeddülât	29 [3055]
Mekkî-zâde'nin Azliyle Halîl Efendi'nin Meşîhati ve Vilâdet-i Hümâyûn	31 [3057]
Abdurrahmân Beg'in Azl ve İ‘dâmı Esnâsında Ba‘zı Tevcîhât Vukû‘ı	32 [3058]
Düzoğulları'nın İ‘dâmları	33 [3058]
(Vekâyi‘-i Sene 1235)	34 [3059]
Ba‘zı Tevcîhât-ı İlmiyye ve Şânî-zâde'nin Vak‘a-nüvîsligi	35 [3060]
Müteferrika	35 [3061]
Rencberlerle Yeniçerilerin Mücâdele ve Müşâceresi	41 [3065]
Dervîş Paşa'nın Azliyle Seyyid Ali Paşa'nın Sadâreti. Ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât ve Vilâdet-i Hümâyûn	42 [3066]
Hâmid Beg'in Rusya Mükâlemesine Me’mûriyyeti ve Ba‘zı Tevcîhât ve Patrik Üzerine Gulüvv İden Ermenilerin Te’dîbi	43 [3068]
Hamse-i Şânî-zâde'nin Birinci Cildinin Tab‘ Olındığı	48 [3072]
(s.3) Ahvâl-i Diyârbekir ve Haleb	
Vekâyi‘-i Mısriyye	
Vekâyi‘-i Şettâ	
Tepedelenli Alî Paşa'nın Ba‘zı Ahvâli	
Tepedelenli Alî Paşa'nın Fermânlu Oldığı	
(Vekâyi‘-i Sene 1236)	49 [3073]
Yanya'nın Muhâsarası ve Mora ve Civârında İhtilâl Emârelerinin Zuhûru	50 [3074]
Hûrşîd Paşa'nın Yanya Ser‘askerligi ve Baba Paşa'nın Vefâtı Üzerine	51 [3075]
Ba‘zı Tevcîhât Vukû‘ı	
Mora'da İhtilâl Emârelerinin Zuhûrı	52 [3076]
Yanya Ordusunda Uygunsuz Hâller Zuhûrı	54 [3077]
Ba‘zı Vefeyât	55 [3078]
Müteferrika	59 [3082]
Rûmların İsyânını Müntic Olan Mukaddemât-ı Müteselsile	61 [3083]
Rûm Eteryası'nın Teşekküli	74 [3095]
Eterya İçün İstanbul'un Merkez İttihâz Olındığı	79 [3099]
Aleksandri İpsilanti'nin Eterya'ya Nâzır-ı Umûmî Oldığı	89 [3108]
Hâlet Efendi'nin Ba‘zı Etvâr ve Harekâtı	94 [3113]
Tercümân ve Voyvodalık Tevcîhâtı ve Voyvodalıkların Dört Hânedâna Tahsîsi	95 [3113]
Rusya Mükâlemesine Hâmid Beg'le İskerlet Beg'in Sebeb-i Me’mûriyyetleri	98 [3115]
Tepedelenli'nin Fermânlu Olması Üzerine Ba‘zı Teşebbüsâtı	99 [3116]
Rûm Fetretine Dâ’ir Evvelce Rû-nümâ Olan Emârât	102 [3119]
Eterya'nın Tasavvurâtı	109 [3125]
Nâzır-ı Umûmînin Teşebbüsâtı	112 [3128]
Eflâk Voyvodası'nın Tesmîm ve İ‘dâmı	115 [3130]
İskerlet Beg'in Eflâk Voyvodası Oldığı ve Cânib Efendi'nin Riyâsetden Kethüdâlığa Tahvîl-i Me’mûriyyeti ve Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânının Nefyi	116 [3131]
Eflâk'ın Keyfiyyet-i İhtilâli	118 [3133]
Zuhûr-ı İsyân-ı der-Boğdan	119 [3134]
(s.4) Kalas Hâdisesi	122 [3136]
Boğdan Voyvodası Akrabâsının Firârları	123 [3137]
Dimitri İpsilanti'nin Mora'ya Azîmeti	125 [3139]
Ba‘zı Sefâ’in-i Ticâriyyenin Eşkıyâ Eline Düşdigi	126 [3139]
Boğdan Vukû‘ât Üzerine İstanbul'daki Hissiyât ve Vukû‘a Gelan Tebeddülât ve İcrâ’ât	
Şeyhü'l-islâm ile Hâlet Efendi'nin Mücâdeleleri	127 [3141]
Ba‘zı Tedârükât-i İhtiyâtiyye	129 [3142]
Rûm Patriki'nin Eşkıyâyı Aforoz İtdigi	131 [3144]
Tebeddül-i Sadâret ve Meşîhat ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât ve İhtiyât Zımnında Ba‘zı Takayyüdât ve Dîger Vukû‘ât	132 [3145]
İstanbul Ahâlîsinin Silâhlandırıldığı	134 [3147]

Berkofçalı Yûsuf Paşa'nın Boğdan Ser'askeri Oldığı. Eflâk ve Boğdan Tarafı İçün Yeniçerilerden Asker Tahrîri 137 [3149]
Niş Mevki'i İçün Ba'zı Tedârükât ve Cânib Efendi'nin Azli ve Dîger Ba'zı Tevcîhât 138 [3150]
Ba'zı Ser-keşânın Sû'-i Hareketleri Üzerine Te'dîbi 142 [3154]
Ehl-i İslâm'ın İttifâkı İçün Tenbîhât 143 [3155]
İbrâ'îl'deki Yeniçerilerin Sû'-i Harekâtı ve Yeniçerilerin Boğaziçi'nde Sû'-i Hareketleri 144 [3156]
Rûm Müfsidlerinden Ba'zılarının Terdîb-i Cezâları Sırasında Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânının İ'dâmı 145 [3157]
Mora Re'âyâsının İsyânı 146 [3158]
Mora İhtilâlinin Ağriboz'a Sirâyeti 151 [3162]
İhtilâlin Tırhala ve Yanya Sancaklarına Sirâyeti
Mora Vâlîsi Köse Mehmed Paşa'nın İnhizâmı ve Sirozî Yûsuf Paşa'nın Ba'zı Hidmet-i Meşkûresi 152 [3162]
İhtilâlin Yenişehir ve Selanik Taraflarına Sirâyeti 153 [3163]
Behrâm Paşa'nın İnhizâmı ve Benefşe ve Anavarin Kal'alarının İstîlâsı 154 [3164]
İhtilâlin Ba'zı Cezâ'ire Sirâyeti ve Turuk-ı Bahriyyenin Mesdûdiyyeti 156 [3166]
Mısır Vâlîsiyle Muhâbere 158 [3168]
(s.5) Sisam Cezîresi'nin İhtilâli 159 [3169]
Girid'de İsyân Zuhûru 160 [3169]
Ahvâl-i Pâyitaht 161 [3170]
Sadr-ı Cedîd Benderli Alî Paşa'nın Dersa'âdet'e Vürûdı ve İstavraki Beg'in Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Oldığı 162 [3171]
Rûm Patrikiyle Ba'zı Metropolidlerin İ'dâmları 163 [3172]
Bâb-ı Âlî'de Terceme Odası Küşâd Olındığı 166 [3175]
Ehl-i İslâm'ın İttifâka Da'vet Olındığı 167 [3176]
Eşkıyâ Hakkında Teşdîd-i Mu'âmelâta Karâr Virildigi 168 [3176]
Tebeddül-i Sadâret ve Dîger Ba'zı Tevcîhât ve İcrâ'ât 169 [3177]
Sâlih Paşa'nın Sadâreti ve Benderli Alî Paşa'nın İ'dâmı 170 [3178]
Siyâset-i Örfiyye ve Ağrâz-ı Şahsiyye ve Vekâyi'-i Sâ'ire 171 [3180]
Ahvâl-i Bahriyye 177 [3185]
Donanma-yı Hümâyûn'un Akdeniz Cânibine İhrâcı 179 [3186]
Yunan Korsanlarının Hasârâtı ve Meclis-i Meşveret Akdi ve Ba'zı Mevâki'in Ahkâmı 180 [3187]
Mısır Mollâsının Eşkıyâ Eline Giriftâr Oldığı 182 [3189]
Ba'zı Sefâ'in-i Ticâriyyenin Techîziyle Donanmaya İlhâkı ve Ba'zı Muhârebât-ı Bahriyye ve Donanma Askerinin Boğaz'da Sû'-i Harekâtı ve Boğaz Muhâfızı İsmâ'îl Ağa ile Kara Mehmed Ağa'nın Vezâretleri 183 [3189]
Mansûriyye Nâm Kalyonun İhtirâkı 184 [3190]
Tersânede Akd-i Meclis-i İstişâre Olındığı 186 [3192]
Mısır Vâlîsinin İş'ârâtı 188 [3193]
Ba'zı Sefâ'inin Sisam Civârında İhrâkı 189 [3194]
Ba'zı Vekâyi'-i Mora ve Vahîd Paşa'nın Sakız Muhâfızı Oldığı 190 [3195]
Vekâyi'-i Arabistân
Donanma-yı Hümâyûn'un Avdeti 191 [3196]
Vekâyi'-i Eflâk ve Boğdan 192 [3198]
Ba'zı Umûr-ı Mâliyye ve Tagyîr-i Sikke 199 [3203]
Ehl-i İslâm'ın Tekrâr İttifâka Da'veti ve Ba'zı Rüsûm ve Âdâtın Tebdîli 201 [3205]
(s.6) Zîbâ Hânım'ın İ'dâmı ve Zevci Halîl Efendi'nin Vefâtı 205 [3209]
Ayvalık'ın Tahrîbi 207 [3210]
Tepedelenli-zâdeler'in İ'dâmı 208 [3211]
Reşîd Paşa'nın Rûmili Cânibine Me'mûriyyeti 209 [3211]
Vefât-ı Napolyon
Ahvâl-i Hâriciyye 210 [3213]
Rusya İlçisinin Memleketine Avdeti 213 [3215]
Bu Cilde Zeyl ve İlâve Olınan Suver-i Evrâk 217 [3218]

Numro

(1)
Yeniçeri Ağasına Hitâben Fermân-ı Âlî 217 [3218]
(2)
İstanbul Kadısına Fermân-ı Âlî
(3)
Rûmili Kazaskerine Fermân-ı Âlî 218 [3219]
(4)
Darbhâne Emînine Emr-i Şerîf 220 [3221]
(5)
Şânî-zâde Târîhi'nin Mukaddimesi 222 [3222]
(6)
Zâ'içe-i Küsûf-ı Sene 1235 230 [3229]
(7)
Zâ'içe-i Sene 1236
(8)
Eterya A'zâsı Beyninde Tanzîm Olınan Mukâvelenâme 231 [3231]

(9)
Eteryanın Lügat-i Masnû'ası 232 [3232]
(s.7) (10)
Kapodisterya'nın Risâlesi 235 [3234]
(11)
Eterya'nın Nâzır-ı Umûmî Ta'yîni Hakkında Sened 240 [3238]
(12)
Preve'nin Rusyaluya Virdigi Lâyiha 241 [3238]
(13)
Papa Rigopulo Tarafından Nâzır-ı Umûmîye Mektûb
(14)
Eterya'nın Teşebbüsâtına Dâ'ir Lâyiha 242 [3239]
(15)
Nâzır-ı Umûmî Tarafından İstanbul Cem'iyyet-i Hafiyyesi'ne Lâyiha 245 [3242]
(16)
İstanbul Cem'iyyet-i Hafiyyesi Tarafından Moskova Şirket-i Ticâriyyesi'ne Mektûb 247 [3244]
(17)
Aleksandri İpsilanti'nin İ'lânnâmesi 248 [3244]
(18)
İstanbul Rûm Patriki Tarafından Mektûb-ı Umûmî 250 [3246]
(19)
Tersâne Tercümânının Mektûbı 251 [3246]
(20)
Binbaşı Sava'nın Aksanto'ya Mektûbı
(21)
Aleksandri İpsilanti ile İttifâka Dâ'ir Miloş'un Senedi 253 [3248]
(22)
İskerlet Beg'in Tezkiresi
(23)
Aleksandri İpsilanti'den Miloş'a Mektûb 255 [3250]
(s.8) (24)
Nâzır-ı Umûmîden Yanya'da Kaptanlara Ta'lîmât 256 [3251]
(25)
Boğdan Dâhiliyye Müdîrinin Nâzır-ı Umûmîye Mektûbu 257 [3252]
(26)
İstemat Kumbari'den Aksanto'ya Mektûb

(27)
Rûm Patrikinin Aforoznâmesi 258 [3253]
(28)
Kethüdâ Beg ve Re'îs Efendilere Fermân-ı Âlî 262 [3256]
(29)
Yeniçeri Ağasına Fermân-ı Âlî 263 [3257]
(30)
Kapudan Paşaya Tezkire 264 [3258]
(31)
Benderli Ali Paşa'ya Hitâben Hatt-ı Hümâyûn 265 [3258]
(32)
Rûm Patrikinin Yaftası 266 [3259]
(33)
Sâlih Paşa'nın Sadâreti'ne Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 267 [3260]
(34)
Sûret-i Emr-i Şerîf 268 [3261]
(35)
Kalas Mevki'ine Dâ'ir Yakovaki'nin Takrîri 269 [3262]
(36)
Vülât ve Mutasarrıfîne Kâ'ime-i Sâmiyye 271 [3263]
(37)
Beyânnâme-i Âlî 272 [3264]

CİLD-İ HÂDÎ AŞER

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Bakiyye-i Vekâyi'-i Sene 1233

Bu sene İstanbul'da pek çok harîkler vukû' buldı. Rebî'ü'l-evvel'den Şevvâl'e gelince küllî ve cüz'î zuhûra gelan harîkler yetmiş üçe bâliğ oldı.

Harîklerin kesreti ise İstanbul'da efkâr-ı âmmenin nâ-hoşnûdlığına delîl ve bu da bir fitne hudûsuna emâre add olunageldiginden beyne'n-nâs[1] dürlü erâcîf münteşir olmağla herkes mütelâşî[2] ve mütehâşî[3] olarak gice tâ-be-sabâh uyumayub hânelerinde nevbet bekler idi. Evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de Boğaziçi'nde Tarabya karyesinde kâ'in sâbık Eflâk Voyvodası İpsilanti yalısının alt katında giceleyin yangın zuhûr iderek üst katında beytûtet iden İpsilanti'nin vâlidesi ve oğlı ve iki karı ve yedi çocuk ve dört hidmetkâr muhterik oldı. Ve bir karı çocuğıyla berâber kendüsüni on iki arşûn irtifâ'ında bir pencereden aşağa atub çocuk sağ kaldıysa da kendüsi hurd u hâş olmağla iki gün sonra fevt oldı. Bu yangın Fenarlı ve Rûm beglerinin yek-dîgeri hakkında der-kâr olan garaz ve nefsâniyyetine haml olundı. (s.5) Ve nısf-ı Ramazân'da terâvîh vakti Odunkapusı dâhilinde boyacı dükkânından yangın zuhûr ile etrâfa münteşir oldı. Meger oralardaki barutcı dükkânlarında külliyyetlü barut var imiş. Âteş oralara vâsıl olarak me'mûrlar yıkmak ve tulumba sıkmak ile meşgûl iken nâ-gâh barut âteş alub patladı öte taraflarında barut ile memlû büyük variller dükkânlardan çıkarılub yuvarlanarak kaçırılur iken dökilan kığılcımlardan anlar da âteş aldı tulumbacı neferât ve zâbitânından vesâ'ir me'mûrlardan ve ahâlîden seksan kadar âdem barut ile yandı. Sadme-i barutdan yıkılan dîvâr ve dökilan ahcâr ve eşcâr altında kalanların dahi kimisi telef ve kimisi mecrûh oldı. Ve ol civârda olan büyük ve küçük hâneler o kadar sarsıldı ki yıkılma mertebesine geldi. Kantârcıların arkasındaki Şeyhü'l-islâm konağının câmları kâffeten döküldi. Anadolı Kazaskeri Halîl Hamîd Paşa-zâde Mîr Mehmed Ârif Efendi yangın zuhûrunda arz-ı hulûs itmek üzre atına binüb Şeyhü'l-islâm konağına geldikde yangından kaçırılmak içün yukarudan meydâna atılan yasdıklardan bir büyük yasdık anın başına düşerek atından aşağa düşürdi. Bîçâre bayılub havlıda bayıla kaldı. O civârda bir hâneye götürüldi birkaç gün tîmâr idildi.

Evâhir-i Ramazân'da Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Mustafâ Edîb Efendi'nin Hocahânı

1 Beyne'n-nâs: İnsanlar arasında.
2 Mütelâşî: Telaş eden, telaşlı.
3 Mütehâşî: Korkup çekinen, sakınan.

kurbunda vâki‘ konağından âteş zuhûr itdi. Gündoğısı rûzgârıyla fi'l-hâl[1] etrâfa sirâyet eyledi. Az vakt zarfında Mahmûdpaşa Çârşûsı yandı. Âteş yukaru çârşûya doğrı sardı. Hele Mahmûdpaşa Çârşûsı başında iki seneden berü inşâ olınan ve nâ-tamâm olan kârgîr hân hâ'il[2] olmağla çârşû kurtuldı. Ve zâbitân çârşû kapularını kimesneye açmamış oldukları cihetle gürûh-ı yağmâ-gerân[3] oradan bir şey çarpamayub ancak Mahmûdpaşa Çârşûsu'nı boşaltmak bahânesiyle Yehûdîlerin ba‘zı eşyâsını gâret ile kâni‘ oldılar. İşte burası ashâb-ı dikkatin nazarına ziyâde çarpdı. Ara sıra yüksek dîvârlar ve kârgîr binâlar yapılsa harîkin tevessü‘[4] ve intişârına[5] mâni‘ olarak kavâ'id-i azîmeyi mûceb olacağı beyne'l-enâm[6] mevzu‘-ı bahs olmağa başladı.

Şevvâl'in on birinci güni Kadırga Limanı'nda bir büyük harîk zuhûr ile bir kol Kumkapu tarafına gitdi. Ol havâlîdeki ebniyyeyi kâmilen ifnâ itdi. O cihetde pek çok zengîn Ermeni tüccârı olub anlar kendü hânelerini ve Ermeni kilisasını kurtarmak içün ortaya pek çok paralar dökûb ekser-i zâbitân ve neferât o tarafa segirtmekle Usturacılar tarafında yalnız biraz mu‘ayyen tulumbalar bulunub harîkin bu tarafa gelan (**s.6**) kolı müştedd[7] ve irtesi nısfü'l-leyle[8] kadar mümted olarak Okcılarbaşı Çârşûsu'nı yakub Bâyezîd Meydânı'na müntehî oldı.

Bin yüz doksan altı senesinde vukû‘ bulan harîk-i kebîr ki İstanbul'un sülüsânını imhâ itmiş idi ana nisbetle bu harîkler küçük ise de bu sene büyük küçük vâki‘ olan harîkler hep zengîn yerlerde olmağla mâlca hâsıl olan hasârât ol harîk-i kebîrin hasârâtından pek de dûn olmadığını Şânî-zâde Târîhi'nde zikr itdikden sonra bu makânıda ba‘zı mevâdd-ı nâfi‘aya dâ'ir bir makâle îrâd eylemiş oldığından burada aynen derci münâsib görülmüşdür. Şânî-zâde dir ki ecsânı-ı müşta‘ileden[9] inşâ olunan binâlarda harîk vukû‘ı her yerde cârî olub şu kadar var ki ba‘zı fâsıla ve kârgîr ebniyye-i mâni‘a sebebiyle kurb ve civârına gayr-i sârîdir. Meselâ Roma ve Bec ve Paris gibi ba‘zı şehirlerin yolları on beş yirmi zirâ‘-ı mi‘mârî kadar geniş ve yarım sâ‘atlik mesâfe kadar ba‘îd mahalden gelan âdem fark ve teşhîs olunur sûretde doğrı çekilmiş olub iki tarafdan evler ve konaklar ser-â-ser[10] bir sırada dizilmiş ve şâh-nişînleri dahi pek nâdir olub ancak ba‘zı demür ve pirinç şebekeden çıkındılar urulmuş ve ekser ebniyye ve büyût nîm kârgîr ta‘bîr olunur sûretde bimâ olunmuş ve bi'lcümle evlerin tahtı kârgîr dükkânlar olmağla bu şehirlerin çârşû olmadık hiçbir mahalli kalmamışdır. Bunlardan mâ‘adâ Londra şehrinin evleri takım takım müfrez ve her takımı çâr-gûşe resm üzre düşerek on ikişer aded sagîr ve kebîr evlerden ibâret ve her bir takımın dört tarafı zikr

1 Fi'l-hâl: O anda, hemen şimdi.
2 Hâ'il: Bir şeyin önünü kapayan, ileriyi görmeye veya ileriye geçmeye engel olan şey.
3 Gürûh-ı yağmâ-gerân: Yağmacılar grubu, topluluğu.
4 Tevessü‘: Genişleme ve yayılma.
5 İntişâr: Neşrolunma, yayılma, dağılma. Üreme. Gizli bir şeyin ağızdan ağıza yayılması. Umûmîleşme.
6 Beyne'l-enâm: Halk arasmda.
7 Müştedd: Şiddeti artmış, şiddetlenmiş.
8 Nısfü'l-leyl: Gece yarısı.
9 Ecsâm-ı müşta‘ile: Yanıcı maddeler.
10 Ser-â-ser : Baştan başa, büsbütün.

olunan vech üzre sokâklar ile öbür takımdan ayrılmışdır. Anınçün şehr-i mezbûr derûnuna bir yüksek kal‘adan nazar olunsa şatranc hâneleri gibi serâ-pâ takım takım fasl ve tefrîk olunmuşdur. Bundan başka aralıkda mahalle bağçesi ta‘bîr olunur mesîre-i sekene-i mahalle olmak içün şükûfelü ve çemen-zâr ve eşcâr ve tarh ve memerr-i hem-vâr[1] ile ârâste fâsılalar dahi olub memleketlerde nâdiren ba‘zı kilisalar ve kütübhâneler gibi ihtiyâc-ı âmmeye zarûrî olan mevâd içün başka îrâdât ve akârât-ı mevkûfe olmadığından o makûle teferrücgâhların[2] masârifi zevk ü safâları içün ahâlî-i mahalleden cem‘ olunmağla müte‘allik oldığı mahalle ahâlisinden isteyenler dahi her-bâr gidüb seyr ü temâşa ve ehibbâsıyla teferrüc ve kesb ü hevâ iderler bu sebebler ile ol memleketlerde harîkde nedret oldığından kat‘-ı nazar zuhûr itdikde nihâyet iki evden ziyâdeye tecâvüz ve sirâyet ve İstanbul'da oldığı gibi şehrin vâfir mahallini yakub öyle küllî mazarrat idemez. Bundan başka bir kimesne harîk cihetiyle ba‘zan terettüb iden zarar-ı mahsûsı bu gûne ziyândan âsûde ve sâlim olmak murâd iden kesânın cümlesine tevzi‘ ve taksîm iderek (**s.7**) zarar-ı mezkûrı gayr-i mahsûs sûretine mübeddel ve ma‘kûs itmek nizâmı gibi Londra gibi şehirlerde vaz‘ eylemişlerdir ki bu nizâm Âsitâne-i Aliyye'de etmekci esnâfından birinin mevcûd zahîresi muhterik oldukda yanmış buğdayı ol kol furunlarına taksîm ve yerine sâğ zahîre virmek ile beynlerinde ol zarara müşterek olarak dâ'imâ birbirlerini zarar-ı hâss-ı küllîden vikâye ve himâye eyledikleri nizâmlarına müşâbehetlüdür. Şöyle ki: Hâne ve eşyâsını yangın sebebiyle telef olmakdan tahlîs murâd iden kimesne şehrin müte‘addid mahallerinde kârgîr hâneleri olub tulumbacıbaşı makâmında harîk emîni ma‘nâsına sigortacı ta‘bîr olunur ve ol san‘atla kesb-i ta‘ayyüş ider kimesnelerden merkûm hâne sâhibi semtine ve maslahatına cesbân[3] add itdigi bir sigortacıyı ihtiyâr ve hânesine celb ve ihzâr idüb hânesini merkûma irâ'e[4] ve ister ise döşeme ve sîm evânîye kadar havâyic-i dâr ta‘bîr olunur eşyâsını dahi aynıyla defter iderek ol hâne ve eşyâya münâsib merkûma be-her sene şu kadar akçe virmek ve kazâ'en muhterik olur ise merkûm dahi aynını yapub teslîm itmek üzre anınla kavl ü karâr ve senedleşüb ol vechile mukâvelelerini muhkem ve üstüvâr[5] iderler bu makûle evlerin birinde harîk zuhûr eyledikde askerler der-akab ol yangıncıya haber virdikleri hâlde dörder ve altışar bârgîr çeker tekerlekli kebîr tulumbalar ile neferât gelüb zukâklarda yer yer harîk içün yapılmış ve demür kapaklu kebîr musluklardan tulumbalara karîb olanı açub suyu tulumbalara uydırarak âteşi az vakt içinde itfâ ider ve böyle sigortaya gelmiş hânelerin ekserîsi msfından ziyâde muhterik olmaksızın tulumbacıların kendü mâlı gibi oldığından sa‘y ü gayretleriyle harîki itfâ iderler ve böyle bir evde harîk vukû‘ında sâhibi kat‘â telâş itmeyüb âhestece işine bakar yangıncı söndürmege ve boşaltmağa cân atar ve ba‘dehu sigortacı kendi indinden olarak hâneyi bağteten[6] evvelki resm ve metâneti üzre resm ve tetmîm[7] ve defter-i merkûm mûcebince

1 Memerr-i hem-vâr: Düzgün geçit, yol, sokak.
2 Teferrücgâh: Gezinti yeri.
3 Cesbân: Layık, uygun.
4 İrâ'e: Gösterme, bildirme.
5 Üstüvâr: Kuvvetli, dayanıklı, sağlam, muhkem. Güvenilir, itimad edilir.
6 Bağteten: Birdenbire, ansızın, beklenmedik bir anda.
7 Tetmîm: Tamamlama, bitirme.

âvîze ve âyinesine varınca eşyâ-yı ma'hûdesini kemâ fi'l-evvel yerlü yerine vaz' ve tanzîm iderek hânenin sâhibine miftâhını teslîm ider ve ol yangıncı dahi bu san'atı sebebiyle senevî katî çok kesb ve intifâ' ider. Gerçi bu gûne ba'zı umûr-ı nizâmiyye memâlik-i İslâmiyye'de henüz mülâhazadan bile dûr oldığı cihetle tefevvühi dahi ma'dûd ani'l-kusûr ise de tevârîh-i nizâmiyyede câ'iz idügi de iştibâhdan sâlim ve müberrâ olmağla selâmet-i emvâl-i ümmet-i Muhammed ve emn ü istirâhat-i ihvân-ı dîn ve milleti kalben ve kavlen temennî ve ricâ zımnında bu mikdârcık ile iktifâ ve (huz mâ safâ)[1] kâ'idesince bu mertebe tahrîri revâ görülüb ba'de-zâ yine meh-mâ-emken[2] bu makûle ba'zı menâfi'i mutazammın[3] sâdır olan evâmir-i şerîfenin bu mahalle kaydı tensîb olundı. (s.8) Şânî-zâde'nin kelâmı burada hitâm buldı. Zikr itdigi emr-i şerîfler zeyl-i kitâbda (1) ve (2) ve (3) rakamlarıyla îrâd olunur.

Galata Bâb Mahkemesi vekâyi'î ve başkâtibi olub mollâ efendilere müstevlî olan Kanbur Süleymân Efendi ekseriyâ giceleri tebdîl-i kıyâfet ile mahall-i fısk ü fücûr olan mahallerde dolaşub gezer ve harekât-ı serbestânesine medâr-ı kuvvet olmak üzre yoldaşları olan hazeleyi dahi ba'zan tahrîk ider oldığından şimdiye kadar üç def'a nefy olınmış iken her birinde birer iltimâs-ı nâ-becâ ile kurtulmuş ve mu'ahharen Mağosa'ya tard ve def' olunmış iken ba'zı süferânın iltimâsıyla Rodos'dan gerü döndirilmiş idi. Bu cümle ile berâber kendüsi bir mahkeme kâtibi oldığı hâlde Fındıklı Câmi'i verâsında şâhik-i cebelde bir büyük hâne ve köşk yapdırub giceleri ziyâfet ve helvâ sohbeti tertîb ve başına bir takım hevâ-dârânını cem' iderek saz ve söz ile eglenmekde idi. Bu def'a bâlâda beyân olunan Kadırga Limanı harîki avdetinde kendüsünden ziyân-dîde olan ba'zı kesân Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl takdîmiyle iştikâ[4] itmişler. Bu esnâda ise harîklerin kesretiyle şâyi' olan erâcîfi basdırmak üzre her fırkanın birer vechile te'dîb ve terhîbi lâzıme-i hâlden görülmekle hemân sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince harîk-i mezkûr gününün ferdâsı ya'nî Şevvâl'in on ikinci güni topçıbaşı ağa vâsıtasıyla ve bir maslahat bahânesiyle merkûm Karabağı İskelesi verâsmdaki bostâna celb ve bostâncıbaşı ma'rifetiyle i'dâm olunarak cesedi denize atılmışdır.

Ferdâsı ezhân-ı nâsda[5] olan galeyânı teskîn ve efkâr-ı avâmı te'mîn içün sâlifü'z-zikr[6] evâmir-i şerîfe neşr ve işâ'a idilmişdir.

Şevvâl'in on dokuzuncı güni dahi erâcîfin önüni almak ve hem de Hâlet Efendi'ye göre def'-i husemâ maksadı hâsıl olmak üzre Sadr-ı sâbık Ra'ûf Paşa müte'allikâtından olan Mektûbî Atâ Efendi ile Beglikci Sâ'ib Efendi nefy olundı. Ve Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan hadîdü'l-lisân[7] olan Dervîş Efendi-zâde Tabtab Tâhir Efendi Hâlet Efendi ile ülfet-i kadîmesi olmak hasebiyle miyânelerinde sebk itmiş olan teklîfsizlige mağrûren

1 Deyimin tamamı "huz mâ safâ da'mâ keder"dir: "Safa olanı al, keder vereni bırak", "Allah'ın müsaadesi olan ve neticesi safa veren şeyi al, sonu keder vereni bırak", "iyisini al, kötüsünü bırak" mealindedir.
2 Meh-mâ-emken: Mümkün olduğu kadar, olabildiğince.
3 Mutazammın: Tazammun eden, içine alan. Muhtevi.
4 İştikâ: Şikâyet etme, sızlanma.
5 Ezbân-ı nâs: İnsanların zihinleri.
6 Sâlifü'z-zikr: Zikri geçen, bildirilen, mezkûr.
7 Hadîdü'l-lisân: Dili sert, keskin.

ta'rîz gûne muhâvereye cür'et itmekle o dahi bu sırada nefy ve teb'îd[1] kılındı. Beş ay sonra Ankara Mutasarrıfı Vezîr Gâlib Paşa'nın şefâ'atiyle afv ve ıtlâk olunmuşdur.

Ermeni Katoliklerinin Dersa'âdet'den Tard ve Nefyleri ve Dîger Ba'zı Havâdîs ve Vekâyi'

Târîh-i Hicrî'nin bin yüz doksan beş senesinden berü Katolik râhibleri Memâlik-i Mahrûse'de (s.9) dolaşarak Ermenileri Katolik itmege çalışurlar. Ermeni Patriki ise bâ-fermân-ı âlî hâ'iz oldığı kudret ve me'zûniyyet ile Katolik dönmeleri hakkında icrâ-yı şiddet eylerdi. Ve Katoliklerin ekser Memâlik-i Mahrûse'de müstakil kilisa ve makbereleri olmayub evâ'il-i zuhûrlarında ölüleri Ermeni mezârlığına kabûl olunmadığı cihetle çok yerde meydânda kalub ta'affün[2] ider oldığından hâneleri havlılarına defn itmege mecbûr olmak derecelerine kadar tahkîr olunmuşlar idi lâkin (el-mer'ü hâfızun alâ mâ-muni'a)[3] mefhûmunca efkâr-ı vicdâniyye mümâna'at[4] gördükce kesb-i şidded idegeldiginden Ermeniler içinde Katolik mezhebi gitdikce kuvvet buldı. Ve Papa tarafından İstanbul'a bir piskopos gelüb Katolikler içinde mektûm olarak Katolik efkâr-ı mezhebiyyesini neşr idegeldigi cihetle az vakt zarfında pek çok Ermeniler Katolik oldı.

Bu sırada en mu'teber sarraflardan Tıngır oğlı Agob ve Dâvid oğlu Andon dahi Katolik mezhebine dâhil olarak Katoliklerin Ermenilerden tefrîkiyle ayruca bir tâ'ife tanınmalarını alenen tervîc[5] ve ba'zı vükelâyı dahi iknâ' içün sarf-ı mesâ'î ider olduklarından Tıngır oğlı Limni'ye ve Dâvid oğlu Rodos'a nefy olundılar.

Ol vakt vükelâdan ba'zıları Hristiyan re'âyâ kangı mezhebde bulunursa bulunsun bizim nemize lâzım deyüb bu bâbda iğmâz-ı ayn[6] itmek isterlerdi. Dîgerleri dahi Katolikler Papa'yı İsâ aleyhi's-selâm Hazretleri'nin halîfesi bilüb başları hârice bağlu olmak hasebiyle Memâlik-i Mahrûse'de fesâddan hâlî kalmazlar dirler ve Papa'nın yüzünden vaktiyle ne kadar kanlar dökülmüş oldığını hikâye iderler idi. Bir devletin umûr-ı mezhebiyyeye müdâhalesi muvâfik-ı hikmet olmadığma nazaran evvel emirde re'y-i evvel müreccah[7] görülmüş ise de İstanbul'da sarrâfların çoğı Ermeni mezhebinde muta'assıb oldukları cihetle re'y-i sânî tercih olunmuşdur. Ve bir de ol vakit Devlet-i Aliyye'nin tanıdığı Ortodoks ve Ermeni tâ'ifeleri olub Ortodoksların en büyük re'îs-i rûhânîsi İstanbul'daki Rûm Patriki olmağla lede'l-îcâb hem mezhebleri anın ma'rifetiyle terbiyye ve re'îs-i rûhânîleri azl ve nasb itdirilürdi. Ermenilerin büyük re'îs-i rûhânîleri öteden berü memâlik-i İrâniyye'de vâki' Revân eyâleti dâhilindeki

1 Teb'îd: Uzaklaştırma. Bir yerden bir yere sürme, kovma.
2 Ta'affün: Çürüme sonucu kokma, bozulma.
3 "Kişi yasaklı olana daha arzuludur."
4 Mümâna'at: Karşı çıkma, engelleme.
5 Tervîc: Müsait karşılamak. Kabul ettirip, geçerli kılmak.
6 İğmâz-ı ayn: Göz yumnıak, aldırmamak, görmezlikten gelmek.
7 Müreccah: Tercîh edilen, üstün tutulan. Metinde sehven "mürehhic" şeklinde geçmektedir.

Açmiyazin[1] Kilisası'nda ise de andan başka daha iki re'îs-i umûmîleri olub biri Kozan'da Sis ve dîgeri Van eyâleti dâhilinde kâ'in Ahtamar manastırlarında idi. Ve İstanbul'un Ermeni Patriki'ne Rûm Patriki kadar nüfûz virilüb anın vâsıtasıyla Ermeni tâ'ifesi umûrı dahi devletin dil-hâhı vechile tesviyye idiliyor idi. Katolikler ise Papa'ya merbût ve lede'l-îcâb piskoposlarının azl ve nasbı Papa'mn irâdesine (**s.10**) menût idi. Ve Katolik olanların bir alafranga yola girmeleri ve hürriyyet ve serbestiyyetden dem urmaları dikkat-i nazarı celb idiyordı. Hattâ Katolik Ermenilerinden biri kadeh yârânından[2] bir Müslümâna nîm-mest[3] iken siyâk-ı sohbet cerr iderek be hey sultânım vakt olacakdır ki bir sabâh uyandığınızda nâ-gehân kapularınızın önlerinde ikişer soltat bekliyor göreceksiniz ammâ bundan size mâla ve ırza zerre kadar zarar olmayacakdır. Fakat bizler sizin tagallübünüzden[4] kurtularak biz ve siz serbest ve mütesâvî[5] olacağız bu cümlemize eyüdür dimiş oldığı Şânî-zâde Târîhi'ndc mastûrdur.

İşte bu mütâla'alar dahi re'y-i sânînin tercîhini mûcib esbâbdan bulunmuşdur. Hâlbuki Arnavudluk'daki Latinler hep Katolik oldukları hâlde ez-kadîm cizyeden ve daha birçok tekâlîfden mu'âf olarak devletin hidemât-ı askeriyyesinde kullanılmakda idiler. Lâkin ol vakit Latin nedir Katolik nedir buraları Bâb-ı Âlîce geregi gibi ma'lûm degil idi. Ve bir de Katolikler hakkında bu vechile mu'âmele-i şedîde icrâsı Avusturya ve Fransa ve İspanya gibi Katolik devletlerinin iğbirârına[6] bâdî oldı. İngilizler Protestan iseler de anlar nâsın ârzû-yı vicdânlarında hür ve serbest olmalarını iltizâm ider oldukları cihetle bu husûsı anlar da tahsîn itmediler. Rusyalular ise Devlet-i Aliyye efkâr ve Avrupa'nın her ne veçhile olursa olsun bozulmasını ve Devlet-i Aliyye'nin Avrupa nazarında menfûr olmasını ve yalnız kalmasını isterlerdi.

Binâ'en alâ-zâlik[7] ol vakit umûr-ı mezhebiyyeye müdâhale ile Katolikler hakkında ol vechile icrâ-yı şiddet olunması muvâfik-ı hâl ve maslahat olmadığı sonradan devletce teslîm olunarak bu kerre ber-vech-i bâlâ tercîh olınan re'y-i sânîden mu'ahharen udûl olunmuşdur.

Dağıstân'da Çeçen kabîlesinin bu esnâda Rusyalu ile vâki' olan muhârebede gâlib oldukları Erzurûm vâlîsi ve müte'âkiben Anapa muhâfızı taraflarından iş'âr olunmağla İstanbul'da buna haylîce ehemmiyyet virildi.

Dağıstân'daki muhârebeler ise Rusyalu yavaş yavaş Dağıstân'ı istîlâ itmek üzre adım adım ilerülemekde oldığından arasıra Dağıstânluların şiddet ile müdâfa'aları üzerine Rusyalıların ric'atlerinden ibâret idi. Ve azar azar Rusyalular kazanmakda idi. Anadolı cihetinde Rusyalunun istîlâ eylemiş oldığı yerleri redd ve teslîm eylemesi Bükreş Ahidnâmesi'nde

1 Açmiyazin: Erivan yakınlarındaki Ermeni Gregoryenlerin merkezi olan kilise. Kelime, "Eçmiyazin" ve "Eçmiadzin" olarak da kullanılır. Metinde sehven "Açmâzîn" şeklinde geçmektedir.
2 Kadeh yârânı: İçki arkadaşı.
3 Nîm-mest: Yarı sarhoş, çakır keyif.
4 Tagallüb: Zorla hüküm sürme, zorbalık etme.
5 Mütesâvî: Birbirine eşit olan, eşit, müsavi.
6 İğbirâr: Gücenme, darılma, hatırı kalma.
7 Binâ'en alâ-zâlik: Bundan dolayı, bunun üzerine.

musarrah oldığı hâlde ba'zı a'zâr-ı vâhiyye[1] serdiyle tahliyye ve teslîm eylemediginden Devlet-i Âliyye şikâyet eylemekde iken Rusyalu dahi Sırpistân mes'elesinden dolayı iştikâ idiyordı. Şöyle ki: Cild-i âşirde beyân olındığı üzre Devlet-i Aliyye'nin (**s.11**) ba'zı cezâ'ir ve mevâki'-i sâ'iresinde olan re'âyâsının nâ'il oldukları fevâ'id misillü Sırpluya dahi müsâ'ade olunarak umûr-ı dâhiliyyelerinin kendü taraflarından idâresi ve virgülerinin ber vech-i maktû' lede't-tahsîs kendü yedlerinden kabz ve tesellümi gibi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den vâki' olacak istid'âlarını Devlet-i Aliyye Sırplu ile tanzîm eyle deyü Bükreş Ahidnâmesi'nin sekizinci mâddesinde münderic oldığı hâlde mevki'-i icrâya konulmadı deyü Rusyalu şikâyet eyledikce berü tarafdan bu mâddenin ahkâmı icrâ olunmuşdur. Hatta Sırpların cizyeleri sâ'ir re'âyâ cizyelerinin ednâsından bile dûn olarak alınmakda ve virgüllerinin maktû'iyyeti şefkate münâfî olmağla her senenin mahsûlüne göre Belgrad muhâfızıyla birlikde söyleşerek kendü rızâlarıyla ta'yîn olınmakda oldığından ve kilisa ve sâ'ire dâ'ir olan işlerini kendüleri diledikleri gibi rü'yet idegeldiklerinden cümlesinin râhatları ber-kemâl olub bu bâbda hoşnûdluklarına dâ'ir mahzarları dahi gelmişdir deyü cevâb virildi. Rusya ilçisi İstrogonof tarafından mahzar kâfi olmayub Sırplu ile bi'l-ittifâk senede rabt olunmak lâzım gelür deyü iddi'â idildi. Berü tarafdan dahi Devlet-i Aliyye re'âyâsıyla senedleşmek şânına yakışmaz dinilmekle İstrogonof öyle ise Devlet-i Aliyye Rusyalu ile senedleşsün diyicek ahidnâmede sened sözi yokdur biz ise mantûk-ı ahdin hâricine çıkmayız deyü mukâbele olundukda dahi İstrogonof ahidnâmede bi'l-ittifâk tanzîm eyleye sözi var dimekle ahidnâmelere bakıldı görüldi ki Frenkçesinde bi'l-ittifâk deyü yazılınış ise de Türkçesinde bi'l-ittifâk sözi yokdur bu dahi başkaca babs ve mücâdeleyi mûceb oldı. İşte işbu otuz üç senesi evâ'ilinden berü bu yolda pek çok mübâheseler cârî oldı tarafeynden takrîrler virildi. Bu sırada Memleketeyn hakkında dahi ba'zı mübâhasât cereyân eylemişdir.

Bu esnâda ise Eflâk voyvodasının firârı vak'a-i garîbesi zuhûra gelmişdir. Şöyle ki: Zi'l-hicce'nin onuncı Pâzâr güni Eflâk Voyvodası Karaca Beg'in firâr eylediği haberi alındı. Meydânda firârına bâdî bir sebeb olmadığından ta'accüb olundı. Şânî-zâde'nin beyânına göre Bükreş Musâlahası akîbinde her ne hâl ise nekkâdân-ı rûzgârdan ba'zı nâfizü'l-kelim[2] ricâl ve kibârın sevkiyle Karaca Yanko Beg Eflâk voyvodası nasb olunmuş ise de kendü dimâğı bir vaktden berü kavm-i Rûm'un mübtelâ oldığı efkâr-ı fesâdkârî ile muhtell[3] ve müşevveş oldığından işini dâ'imâ bu efkâr-ı fâsideye tevfîk ve tefrî'[4] ve emsâli gibi vakt-i merhûnuna intizâr ile dürlü desîseler tasnî' idermiş. Binâ'en-aleyh hîn-i nasbında mu'tâd üzre ba'zı sarrâfândan mebâliğ-i kesîre istikrâz[5] ve tüccâr ve esnâfdan haylî eşyâ iştirâ (**s.12**) idüb ol vakitden berü dâ'inlerine pek az para göndermiş ve düyûnunun te'diyyesi taraf-ı devletden tavsiyye olundukca leyte ve le'alle ile imrâr-ı evkât eylemekde bulunmuş idi. Ve Bükreş Musâlahası şart-ı hafiyyesi mûcebince azli vakti takarrub itmiş idi. Ve ol vakte kadar

1 A'zâr-ı vâhiyye: Özürler, engeller, bahaneler.
2 Nâfiz-ül-kelim: Sözü geçen.
3 Muhtell: Bozuk. Berbâd. Karışmış. İyi ve değerli niteliklerini kaybetmiş duruma gelen, bozulan.
4 Tefrî': Asıldan kökten şubelere ayrılma, kısım kısım olma.
5 İstikrâz: Borçlanma, ödünç para alma.

tasavvurâtının fi'le gelmesinden egerçi me'yûs ise de çok geçmeyüb Rûmların fesâdıyla bir hâdise-i azîme zuhûrına ba'zı delâ'il-i gayr-i mektûme[1] mûcebince müterakkıb idi. Hâlbuki ba'de'l-azl İstanbul'a avdet eyledigi sûretde henüz azl olunmuş bulunacağı cihetle sâ'irlerden ziyâde mu'âheze olunacağı ve kurb-ı saltanatda mücâzâtdan kurtulamayacağı ma'lûmı olmağın (men necâ bi-re'sihî fakad ribiha)[2] mü'eddâsınca firârı ihtiyâr eylemiş idi. Sudûrdan Osmân Paşa-zâde İzzet Beg'in bunların ahvâline vukûfı der-kâr ve biraz vaktden berü hâtır-ı mişânları olan mâddeden müşârün-ileyh haberdâr olmağla ol mâddeye kangıları hâhiş-ker[3] ve râgıb ve kangıları müteneffir ve mütecânib idüklerini istiş'âr[4] ile Karaca'nın hîn-i nasbında bu Karaca elbette ve elbette bir gün firâr ve mel'anet-i cibilliyyesini izhâr ider dimiş idi. Didigi gibi çıkdı. Ammâ dâmâdı ve sevgilüsi Beg-zâde Mihal Âsitâne-i Aliyye'de eyyâm-ı şebâbından berü ülfetine meyyâl olan ser-meclis siyeh-mestân-ı hâlet-i ikbâl ba'zı ricâl vesâtatıyla kâyınpederinin tesviyye-i umûrına iştigâl üzre bulundığından ibtidâ anı voyvodalık mahreci olan Dîvân tercümânlığına getürmek üzre müntesib oldukları Hâlet Efendi'yi iğfâl ve iknâ' itmeleriyle otuz iki senesi evâhirinde ve Ra'ûf Paşa'nın Sadâretinde Ra'ûf Paşa'nın mültezimi olan Tercümân Yakovaki bilâ-sebeb azl ile Mihal tercümân olmış idi. İmdî Karaca ve Mihal beynlerinde ma'hûd olan şeytânet ve mel'aneti yavaş yavaş tervîce mübâşeret itmişler ise de Mihal İstanbul'da olmak hasebiyle hâl-i hatar ve tehlikede bulundığından buna dâ'ir beynlerinde hatt-ı cifrî ile cereyân iden muhâbereler iktizâsınca taglît[5] ba'zı küberâ zımnında beynlerinde virdikleri karâr üzre ba'zan ca'lî olarak Karaca Beg damadından şikâyet itdikce o dahi hem tebri'e-i zimmet[6] ve hem de ca'lî olarak izhâr-ı sadâkat itmek üzre kethüdâ-yı sadr-ı âlî'ye ve re'îs efendiye ve bi'l-hâssa sebeb-i rif'ati olan Hâlet Efendi'ye varub efendim bu kulları Devlet-i Aliyye'nin ez kadîm bende-i kerem-dîdesi ve el-hâletü hâzihî ihyâ-kerdesi oldığım ma'lûm-ı âlem ve hidmetinde sıdk ve istikâmet lâzıme-i zimmet-i übeyd-ânemdir bu bâbda akrabâ kande cânımı bile fedâ itmek vecîbe-i uhde-i bende-gânemdir kâyınpederimin bilmem ne sebebledir ki gitdikce garazı fesâda müncer göriniyor firârı günden güne ezher olmakdadır. Zirâ her çend taraf-ı devletden ve bu kulları tarafından yazıldıkca leyte ve le'alle ile vakt geçüriyor şimdiye kadar kimesneye lâyıkı mertebe akçe göndermemesi buna delîldir. Bunca nukûdı (**s.13**) nezdinde cem' ve tevkîfe sebeb nedir. Bunun tedbîrine bakılmak lâzım ise de bir hakîmâne yolda olmalıdır. Zirâ tantanayı mûceb bir hâl olur ise Rusyaluya ser-rişte virilmiş olur diyerek bir takım bâzîçeler[7] ile ba'zı açmazlar peydâ iderdi. Ve bir aralık hâcegândan ve sâ'ireden tahkîk-i ahvâl zımnında Eflâk'a bir iki mübâşir irsâlini tezkâr eylerdi. Ve işi ne renge koydığını dahi Karaca'ya yazardı. Ukalâ-yı ricâl ve kibârdan kimesneye i'timâd itmeyerek o misillü zevâtı

1 Delâ'il-i gayr-i mektûme: Gizli olmayan deliller.
2 "Başını kurtaran kazanır."
3 Hâhiş-ker: İstekli, arzulu.
4 İstiş'âr: Bir meselenin yazılıp bildirilmesini istemek.
5 Taglît: Yanlışlığını çıkarma. Yanıltma; yanıltılma.
6 Tebri'e-i zimmet: Kişinin borçsuz olduğunu ispat etmesi, zandan, sorumluluktan kurtulma.
7 Bâzîçe: Oyuncak, oyun.

istirkâb[1] ile birer tarafa def' ve pây-mâl itmekde olan Hâlet Efendi dahi bu desîselere aldanur idi.

İşte hâl bu sûretle cârî iken Karaca Beg iddihâr[2] eylemiş oldığı nukûd-ı lâ-tuhsâsını[3] ve iyâl ü evlâdını istishâb ile Bükreş'den çıkub Avusturya tarafına gidivirmişdir. Kendüsinin mahrem-i esrârı olan ve müdîr-i umûr-ı hâriciyyesi makâmında bulunan Aleksandır Mavrokordato anınla berâber firâr itmişdir.

Karaca Beg'in ber-vech-i bâlâ İstanbul tüccâr ve esnâfına haylî deyni oldığı gibi Eflâk'dan dahi hilâf-ı nizâm olarak mebâliğ-i külliyye tahsîl ile zimmetine geçürmüş ve kendüsinden lede's-su'âl İstanbul'da ba'zı mahallere virdigi beyânıyla bir kıt'a defterini irâ'e eylemiş oldığından bahisle Rusya ilçisi bu mebâliğin cânib-i Darbhâneden tazmînini mükerreren Bâb-ı Âlî'ye teklîf eylemişdir. İstanbul'da virilan mebâliğin kısm-ı a'zamı Hâlet Efendi'ye â'id olmak lâzım geleceginden bu dürlü i'tirâzât ve ta'rîzâta hedef o idi.

El-hâsıl Karaca Beg'in firârı o zamân bir mu'ammâ idi sır ve hikmeti çok sonra anlaşılmışdır. Fakat erbâb-ı dikkat ve basîret nezdinde Rûmların sû'-i niyyetlerine bu dahi bir emâre idi. Hakâyık-ı ahvâl mahallinde îrâd eyleyecegimiz tafsîlâtdan ma'lûm olur.

Vekâyi'-i Hıtta-i Arab

Mehmed Alî Paşa'nın oğlı ve Cidde vâlîsi ve Der'iyye ser'askeri olan İbrâhîm Paşa işbu otuz üç senesi evâ'ilinde Vehhâbîlere galebe idüb Uteybe nâm re'îslerini esîr ve Büreyde ve Şakra gibi rah-ı râstında olan kılâ' ve bikâ'ı zabt ve teshîr ve rast geldigi Vehhâbî fırkalarını kahr ve tedmîr iderek ilerülemekde idi. Ve ol esnâda vukû' bulan bir muhârebede Vehhâbîlerden bin yüz neferi maktûl olmış idi. Nihâyet re'îs-i Vehhâbiyyân olan Abdullâh bin Su'ûd Der'iyye'de tahassun[4] itmiş oldığından İbrâhîm Paşa dahi ordusıyla varub Der'iyye'yi hasr ve tazyîka ibtidâr eylemişdir. Bu esnâda İbrâhîm Paşa'nın cebhânesi âteş almış ve Vehhâbîlerin pey-der-pey muhâcemelerinden[5] Ordu-yı Hümâyûnda haylî hasârât vâki' olmuş (**s.14**) ise de arası çok geçmeyüb arkadan cebhâne ve mühimmât irişmiş oldığından Zi'l-ka'de'nin beşinci güni Der'iyye Kal'ası üzerine her tarafdan hücûm olınarak tabyaları ve metrisleri ve biraz kal'a topları zabt ve burc ve bârûları hedm ve yürüyüş ile dış kal'a teshîr olundıkda Abdullâh bin Su'ûd biraz mu'teber adamlarıyla kasr didikleri iç kal'aya kapanmış ise de yirmi gün kadar tazyîk olunarak nihâyet iç kal'a dahi zabt idilmiş ve Abdullâh ve dört nefer oğulları ve ser-mezheb-i Vehhâbiyyân olan Abdülvehhâb'ın evlâdı ve hânedân ve a'vânı ele geçürilmişdir. Bu ihbâr-ı sâre Zi'l-hicce'nin yedisinde Mısır'a vârid oldukda top şenligi idilmişdir.

1 İstirkâb: Birine karşı rekabette bulunma, rakîb görme, çekememe.
2 İddihâr: Toplama, biriktirme.
3 Nukûd-ı lâ-tuhsâ: Hesaplanamayacak ölçüde çok para.
4 Tahassun: Korunmak için kale ve hisara kapanma, sarp bir yere sığınma.
5 Muhâceme: Hücum etme, saldırma.

(Vekâyi'-i Sene 1234)

Ber-vech-i bâlâ Der'iyye'nin fethi haberi işbu otuz dört senesi Muharrem'inin yirmisinde Der-sa'âdet'e vâsıl olıcak üç gün şenlik idildi İstanbul civârındaki kal'a ve kulelerden günde üçer def'a toplar atıldı.

Mukaddemâ Mehmed Alî Paşa tarafından İbrâhîm Paşa'nın Lahsa'ya doğrı hareketi Bâb-ı Âlî'ye inhâ olunması üzerine İbrâhîm Paşa'nın Haremeyn'den o kadar uzaması münâsib olmayacağından Der'iyye işini bitürdikden sonra hemân Medîne-i Münevvere'ye avdet eylemesi lüzûmı cevâben Mehmed Alî Paşa'ya yazılmış iken yalnız Der'iyye'nin teshîri kâfi olmayub Vehhâbîlerin bakiyyetü's-suyûfı[1] ta'kîb ve tedmîr[2] olunmadıkca Vehhâbi gâ'ilesinim külliyyen ber-taraf olmayacağı tekrâr ol tarafdan iş'âr olunmağla keyfiyyet huzûr-ı hümâyûna lede'l-arz[3] (mukaddemâ İbrâhîm Paşa bu maslahatı gördükden sonra ileri gitmeyüb avdet itsün didigim Der'iyye'yi hemân hâli üzre bıraksun dimek degildir bu kadar meşakkat çekildi elbette ya hedm olunub ya muhâfazası lâzım ise bir adam bırağılmak ve mevcûd olan topları alınmak yâhûd bırağılmak ve oldukca bir hüsn-i nizâma rabt olunmak lâzımdır müşârün-ileyh mukaddemâ Der'iyye'yi muhâsara eyledigi vakt ba'de hitâmü'l-maslaha Lahsa'ya azîmet itmegi istîzân itmiş idi Der'iyye teshîr olundukdan sonra sâ'ir mahallere gidüb tûl müddet uğraşmak ve bütün Necid ülkâsına nizâm virmek tûl-i emel kabîlinden olub bu bâbda asıl matlûb nasb-ı ayn-i mü'minîn olan Haremeyn-i Muhteremeyn'i muhâfaza olmağla Medîne-i Münevvere'ye avdetini irâde eylemiş idim meşrebleri nifâk üzre olan Necid urbânı bu kadar seneden berü mezheb ittihâz eyledikleri i'tikâdlarından dönmek müşkil şeydir muktezâ-yı maslahat[4] Der'iyye'yi elinden geldigi kadar bir hüsn-i sûrete rabt ile Medîne-i Münevvere'ye avdet ile muhâfazasına kıyâm idüb bu kadar zamân envâ'-ı meşakkate giriftâr olan asâkir-i İslâm'ı dahi biraz (**s.15**) istirâhat itdirmekdir) deyü hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulmağla mûcebince Mehmed Alî Paşa'ya emirnâme-i sâmî yazılarak Der'iyye'nin hedmi ya ibkâsı anm re'yine tefvîz olunmuşdur.

Mehmed Alî Paşa'nın Vehhâbîleri kahr ve tedmîr ile Haremeyn'i istihlâs itmesi devlet ve milletce azîm şükrâniyyet ve memnûniyyeti mûcib olmuş ise de Lahsa'yı zabt ile Basra Körfezi'ne kadar tevsî'-i hükûmet ve kâmilen Cezîretü'l-arab'ı der-dest eylemesi dahi Bâb-ı Âlî'ce nazar-ı dikkati celb idecek mevâddan idi. Ve Lahsa kıt'ası fi'l-asl bir müstakil eyâlet ise de sonraları Bağdâd vâlîliğine merbût olub Benî Hâlid aşîreti şeyhi vâsıtasıyla idâre olunmakda iken Vehhâbîler hurûc ile bu kıt'ayı zabt itmişler idi. Mısır'daki Kölemen Ocağını imhâ iden asâkir-i Mısriyye'nin Lahsa'yı zabt ile Bağdâd'ın kapularına kadar gelmeleri Bağdâd Kölemenlerini ürkiderek miyânelerinde mukâtele zuhûr itmesi dahi melhûz idi.

Kaldı ki Bağdâd Vâlîsi Dâvud Paşa İbrâhîm Paşa'nın Der'iyye üzerine hareketini

1 Bakiyyetü's-suyûf: Kılıç artığı, savaşta sağ kalanlar.
2 Tedmîr: Yok etme, mahvetme, helak etme.
3 Lede'l-arz: Arzedildikte, arzedildiği zaman.
4 Muktezâ-yı maslahat: İş gereğince.

işitdigi gibi derhâl İbrâhîm Paşa'ya mu'âvenet yollu Benî Hâlid şeyhlerinden Mâcid el-Arba'ar ile birâderini Lahsa tarafına göndermiş ve Müntefik askerinin Necid tarafına hareketleri içün emr virilmiş ve teşebbüsâtını der-i devlete bildirmiş idi. Mâcid el-Arba'ar dahi ol havâlîde bulunan aşâ'ir ve kabâ'ili celb ve cem' ile bu esnâda Lahsa'ya varub cemî'-i cevâmi' ve mesâcidin minberlerinde nâm-ı pâdişâhîye hutbe okutmakda ve ol havâlîde bulunan Vehhâbîlere havâle-i seyf ü sinân intikâm itmekde idi. Bu cihetle dahi İbrâhîm Paşa'nın Lahsa'ya gitmesine lüzum görülmezdi.

Abdullâh bin Su'ûd hilâl-i Muharrem'de Mısır'a lede'l-vürûd birkaç mu'teber âdemleriyle berâber tatar ağasını terfik ve bahren i'zâm olunmağla Saferü'l-hayr'ın on beşinci güni halîc-i İstanbul'a vâsıl olduklarında Eyyûb-i Ensârî kurbunda vâki' Defterdâr İskelesi'ne çıkarıldılar. Ve Mısır Kapu Kedhüdâsı Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Necîb Efendi ve getüren tatar ağası ve rufekâ ve teb'ası ve Bâb-ı Âlî'den gönderilan dîvân çâvûşları ve asesbaşı ve subaşı ile bunlara mümâsil dîger me'mûrlardan bir âlây tertîb idilerek ve Abdullâh bin Su'ûd ile teb'asının boyunlarına çifte zencîrler takılub ikişer taraflarından harbeciler iderek Dîvânyolı'yla Bâb-ı Âlî'ye getürildiler. Huzûr-ı Sadr-ı â'zamî'de kapu kethüdasına ve tatar ağasıyla rüfekâsına ve gemi kapudanına semmûr kürkler ve tatar ağasının rüfekâ ve hademesine ve sefîne gediklülerine hil'atler giydirildi. Ve tatar ağasına senevî beş kîse fâ'izlü tâm bir sehm îrâd ve rüfekâ ve hademesine ve sefîne kapudan ve gedüklülerine (**s.16**) alâ merâtibihim[1] atiyye-i şâhâne virildi. Ve Abdullâh ile refîkleri bostâncıbaşı mahbesine gönderildiler. Ve Haremeyn-i Şerîfeyn'den gasb ve gâret eylemiş oldukları emvâl ve eşyâyı tahkîk zımnında li-ecli'l-istintâk[2] üç gün tevkîf olunub ba'dehu hünkâr biniş tarîkiyle eski Sarây-ı Hümâyûnı teşrîf ile huzûr-ı hümâyûnda icrâ olınan cirid ve mızrak oyunları esnâsında mahbûslar dahi oraya ihzâr ile hüzzâra temâşa itdirildikden sonra Yalı Köşki önüne gönderilerek orada i'dâm idildiler. Bu kerre Abdullâh ile gelan sanduk derûnunda zuhûr iden zî-kıymet eşyâ cüz'iyyât kabîlinden olmağla babasının mukaddemâ Ravza-i Mutahhara'dan ve hazîne-i sa'âdetden gasb eylemiş oldığı bunca teberrükât ve mücevherât hîn-i istintâkda kendüsinden ve ser-kâtibi olan Abdülazîz'den ve dîvâncısı Abdü's-serbediyye'den başka başka su'âl olundukda gerek hazîne-i sa'âdetden ve gerek Hazret-i Hüseyin radiyallâhu an[h] ın meşhedinden alınan eşyâyı Su'ûd'un adamlarından olub İbrâhîm Paşa yanında bulunan Abdullah bin Mutallak ve Uzmeyd ve Habbâb ve Ahmed el-Hanbelî ve İbrâhîm bin Sa'îd ve Ceyr nâm kimesnelerin bildigini ifâde itmeleriyle keyfiyyet bâ-tahrîrât-ı sâmiyye İbrâhîm Paşa'ya iş'âr olunmuşdur.

Ve bu esnâda Mehmed Alî Paşa'ya ve İbrâhîm Paşa'ya kahvecibaşı ağa ile kılıc kalkan ve taltîfi hâvî fermân irsâl kılınmışdır.

Mehmed Alî Paşa ise ol esnâda ya'nî hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da bir yeni servet açmak üzre ale'd-devâm[3] İskenderiyye Tür'ası'nın ameliyyât-ı hafriyyesiyle meşgûl idi.

1 Alâ merâtibihim: Rütbe ve derecelerine göre.
2 Li-ecli'l-istintâk: Sorguya çekmek için.
3 Ale'd-devâm: Durmadan, sürekli olarak.

Hilâl-i Cumâde'l-âhire'de tâ'ûndan Mısır'da ba'zı vefeyât vukû' bulmağla derhâl karantina usûlünün icrâsına başlanmışdır.

Yine ol esnâda Abdullâh bin Su'ûd'un oğluyla dört yüz kadar Vehhâbî Mısır'a götürülmüşdür. Vehhâbîlerin Ravza-i Mutahhara'dan ahz ve gasb eylemiş oldukları emânetlerden ele geçürilmiş olanlar Mehmed Ali Paşa tarafından Der-sa'âdet'e gönderilmiş idügine mebnî defteri bi't-tanzîm Ravza-i Mutahhara'da yerlü yerine vaz' olunmak üzre hilâl-i Receb'de surre emînine teslîm idilmişdir.

Medîne-i Münevvere'de Şâfi'î müftîsi olan Zeynelâbidîn Cemlülleyl Efendi ile Hanefî Müftîsi Dağıstânî-zâde Şeyh Ebûbekir Efendi'nin belde-i mübâreke ahâlîsini galîz galîz sözler ile tekdîr ve dil-gîr[1] idegeldikleri Şeyhü'l-harem Kâsım Ağa tarafından inhâ olunmağla ikisinin dahi menfiyyen Mısır'da ikâmeleri içün bu esnâda emr-i âlî yazılmışdır.

Merhûm Sinân Paşa zamanından berü Tehâme-i Yemen'in merkez-i hükûmeti Ebu'l-ariş olmak üzre doğrıdan doğrıya Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olub fakat Hudeyde ve Muha sevâhili San'a imâmının (s.17) yed-i tasarrufunda idi. Bu'd-ı mesâfe hasebiyle İstanbul'dan Yemen işlerine lâyıkıyla nezâret olunamadığı cihetle Ebu'l-ariş'deki şerîf keyfe mâ yeşâ[2] tasarruf iderek Bâb-ı Âlî'ye merbûtiyyeti bir emr-i i'tibârî idi. Hattâ bu esnâda Ebu'l-ariş şerîfi olan Hamûd Asîrlüyi celb ile kesb-i kuvvet iderek Hudeyde ve Muha sevâhilini zabt idüb San'â imâmı dahi âciz kalarak taraf-ı pâdişâhîye mürâca'at itdikde keyfiyyet Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'ya havâle olunmağla anın tarafından cânib-i Yemen'e asker gönderilmiş idi. Hâlbuki geçen otuz üç senesi hilâlinde Mehmed Alî Paşa tarafından Kunfuda[3] mütesellimi bulunan Cum'a Ağa Hamûd'un askeriyle lede'l-mukâbele[4] münhezim ve perîşân olmağla Cidde'de bulunan Mîr-i Mîrân Arnavud Hasan Paşa Mısır'dan asker istemiş oldığından Mîr-i Mîrân Halîl Paşa asâkir-i kâfiyye[5] ile ol tarafa i'zâm idilmiş idi. Müte'âkıben Hamûd fevt olub yerine geçen oğlı Ahmed dahi pederinin kethüdâsı olan Hasan bin Hâlid'in re'yine tâbi' olarak cem'iyyet-i kesîre[6] ile Şehrân üzerinden Pîşe'ye kadar vardığı esnâda Der'iyye'nin zabt olundığı haberini aldığı gibi ric'at eylemiş idi. Halîl Paşa ise işbu otuz dört senesi Safer'inin evâ'ilinde Mekke-i Mükerreme'den hareket ve ol cânibe azîmet ile Mihail nâm mevki'de İbn Hâlid ile vâki' olan muhârebesinde gâlib olarak İbn Hâlid'in cem'iyyetini perîşân itdikden sonra ol havâlîdeki kal'aların ba'zısını hedm ve ba'zılarının içine müstahfız vaz' iderek Şerîf Ahmed'in makarrı olan Ebû Arîş Kal'ası üzerine vardıkda Şerîf Ahmed re'y ve amân isteyüb Halîl Paşa dahi müsâ'ade ve kendüsini i'zâz ve ihtirâm ile kabul iderek anın tav' ve rızâsıyla Ebû Arîş ve Cîrân ve Hudeyde ve Lihye ve Zebîd ve Beytü'l-fakîh kal'alarını ele getürerek muhâfazalarına ibtidâr eylemiş oldığı ve Şerîf Ahmed'in bir münâsib mahalde ikâmesi lâzım gelüb San'â imâmından almış oldığı mahallerin kemâ-fi's-sâbık San'a imâmına ihâlesi

1 Dil-gîr: Gücenmiş, kırgın, incinmiş.
2 Keyfe mâ yeşâ: Nasıl isterse, dilediği şekilde, keyfine göre.
3 Metinde "Kunguda" şeklinde geçmektedir.
4 Lede'l-mukâbele: Karşılık verdiğinde.
5 Asâkir-i kâfiyye: Yeterli asker.
6 Cem'iyyet-i kesîre: Kalabalık bir topluluk.

takdîrinde Matbah-ı Âmireye senevî mu'ayyenü'l-mikdâr[1] kahve gönderilmek şartı Halîl Paşa'ya iş'âr olunmuş idügi Mehmed Alî Paşa tarafından der-i devlete arz olunmağla Halîl Paşa'nın böyle bi's-suhûle[2] on kadar kal'ayı zabt ve teshîr eylemesi mûceb-i memnûniyyet olarak kendüsine Mehmed Alî Paşa tarafından îsâl olunmak üzre bol yenlü sevb-i semmûr ile ortası mücevher bir kıt'a çelenk tesyâr ve Şerîf Ahmed'in şimdilik mu'azzezen Mısır'da ikâmesi Mehmed Alî Paşa'ya iş'âr buyurulmuş ve Şerîf Ahmed hilâl-i Şa'bân'da Mısır'a götürülmüşdür. Ve Hudeyde tarafı San'â imâmına red olunub ancak senevî mu'ayyenü'l-mikdâr riyâl virilmek meşrût olarak kabzı içün bir me'mûr dahi nasb olunmuş ise de San'â imâmı sonra bu virgüyi i'tâ itmemişdir.

(s.18) Geçen sene Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâcc olan Kapudan-ı esbak Za'ferânborlı Sâlih Paşa tarafından ta'yîn olunan Ömer nâm kimesne Kırım'dan ve sâ'ir diyâr-ı ecnebiyyeden gelan hüccâcın herbirinden bilâ-mûcib yirmi üçer altun ve yine Sâlih Paşa tarafından mansûb acem ağası dahi hüccâc-ı İrân'dan siz Şî'iyyü'l-mezhebsiniz diyerek bi-gayri hakkın üçer yüz guruş alub ikisi dahi kabzlarını müş'ir tezkireler virmişler bu vechile mağdur olan hâcılar Sâlih Paşa'ya arz ve ifâde-i hâl itmişler ise de ısgâ itmediğinden Dersa'âdet'e geldiklerinde Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl takdîm ve ol tezkireleri irâ'e ile arz-ı şikâyet eylediler. Bu ise zâten hilâf-ı rızâ-yı hilâfet-penâhî oldukdan başka Kırım ve Dağıstân hüccâcından toprak nâmıyla ve nâm-ı âharla bir şey alınmaması mu'âhede iktizasından oldığı cihetle o misillü hâcılar haklarında Memâlik-i Mahrûse hâcıları gibi mu'âmele ve her hâlde emn ü istirâhat ile gidüb gelmelerine i'tinâ ve dikkat olunması içün mukaddemâ paşa-yı müşârün-ileyhe fermân-ı âlî gönderilmiş iken bu sene yine rızâ-yı hümâyûnun hilâfı ve fermân-ı âlîye münâfî olarak para ahzına cür'et olunması bâ'is-i ta'accüb[3] olarak mebâliğ-i me'hûze hemân Sâlih Paşa'nın Dersa'âdet'deki adamından bi't-tahsîl ashâb-ı arz-ı hâle virdirildi ve kendüsine tevbihnâme gönderildi.

Ba'zı Vekâyi'-i Şâm

İstanbul'da üstâd-ı küll[4] olan Deli Emîn Efendi ile Musannif Efendi'nin ber-vech-i bâlâ sûhteler vak'ası üzerine taltîfleri îcâb-ı hâlden görülmekle Emîn Efendi Şâm-ı Şerîf mollâsı ve Musannif Efendi Medîne-i Münevvere mollâsı nasb ve bu tarîkle İstanbul'dan def'leri cümle-i tedâbîr-i siyâsiyyeden[5] add olunmuş idi. Deli Emîn Efendi ma'lûm olan mizâcı iktizâsınca mahkemeye gelan halkı bî-vech sinân-ı lisânıyla[6] cerh ve dil-gîr ve Şâm-ı Şerîf ulemâsını gâh tekdîr ve gâh tekfîr idegeldigi sırada Müftî Su'ûd Efendi'yi şetm[7] ve darb

1 Mu'ayyenü'l-mikdâr: Belirli miktar.
2 Bi's-suhûle: Kolaylıkla.
3 Bâ'is-i ta'accüb: Şaşırma sebebi.
4 Üstâd-ı küll: Her çeşit ilimde çok ileri bilgisi olan, herkesin üstadı olan.
5 Tedâbîr-i siyâsiyye: Siyasi tedbirler.
6 Sinân-ı lisân: Keskin, sivri dil.
7 Şetm: Küfretme, sövme.

ile nâmûsunı hetk[1] eylediginden bi'l-cümle ulemâ-yı Şâm kendü aleyhine kıyâm eylemiş oldığına binâ'en azli lâzım gelüb egerçi mukaddemâ uhdesine bi't-tevkiyyet Medîne-i Münevvere kazâsı tevcîh olunmuş idügine nazaran Şâm-ı Şerîf kazâsının müddet-i örfiyyesi muktezî oldukda Medîne-i Münevvere'ye azimeti tabî'î ise de keyfiyyet huzûr-ı hümâyûna lede'l-arz (bu adamın mizâcı dâ'imâ şerr ve fesâda mâ'il oldığından ne burada tek durur ve ne de vardığı memâlikde halka râhat virir merkûm gibi adamı Medîne-i Münevvere'ye göndermek câ'iz degildir) deyü buyurulmağla hemân azl ve Medîne-i Münevvere kazâsı dahi evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir'de uhdesinden ref' ve Tarsus'a nefy (**s.19**) olunmuş idi. Gurre-i Şa'bân'da tarîki de hakk olundı. Ve Cisr-i Ergene kazâsı niyâbet ile idâre olunmak üzre te'yîden uhdesine tevcîh kılındı.

İşte bu esnâda Medîne-i Münerreve kadısı sâlifü'z-zikr[2] Musannif Osmân Efendi'nin dahi Medîne-i Münevvere'de vefât eyledigi haberi alındı.

Kudüs-i Şerîf'de mukaddemâ ta'mîrine mübâşeret olunan Mescid-i Aksâ ve Sahra-i Şerîfe'nin ta'mîrâtı bu esnâda hitâm bulmuşdur.

Ba'zı Vekâyi'-i Urfa ve Mar'aş

Anze urbânından ve Vehhâbî takımından Huleyf nâm şeyhu'ş-şuyûh[3] birkaç senelerden berü külliyetlü urbân ile Rakka taraflarında geşt ü güzâr ve diyâr-ı Musul'a kadar îsâl-i hasâr[4] itmekde oldığından Bağdâd vâlîsi anın üzerine Cerbâ aşîreti şeyhini taslît[5] eylemiş idi. Bu esnâda ikisi bir birine mukâbil olarak üç gün mümted olan muhârebede Huleyf münhezim olarak Rakka'ya doğrı kaçub gelürken Rakka Mutasarrıfı Behrâm Paşa dahi üzerine hücûm ile anı bir mertebe daha perîşân ve iki yüz seksan kadar avânesini i'dâm ve on üç ser-gedelerini esîr ve bin devesini ahz ve iğtinâm eylemiş oldığını tahrîr itmekle işbu bin deve mahallinde fürûht olunarak esmânının Mîrî Hazinesine gönderilmesi içün kendüsine emirnâme-i sâmî ile mübâşir-i mahsûs gönderilmişdir.

Mukaddemâ haklarında ferınân-kazâ-i cereyân sâdır olan Küçük Alî oğlı Dede Beg ve Fettâh oğlı Ağça Beg karındaşı Ahmed Beg ahz ve katl olunmuş ise de Dede Beg'in üç nefer oğlı ile Fettâh oğlı Alî Beg Gâvurdağı beglerinden Kara Beg-zâde Mustafâ Beg'in yanında olarak anınla bi'l-ittifâk Azîz sancağını ifsâda fırsat gözetmekde oldukları ihbâr olundığına mebnî Dede Beg'in oğullarıyla Fettâhoğulları'nın ve birâder-zâdelerinin ve merkûm Kara Beg oğlı Mustafâ ve akrabâlarının dahi i'dâm olunmaları bâbında Mar'aş Vâlîsi Kalender Paşa'ya akdemce emr-i âlî ısdâr buyurulmuş ise de Küçük Alî oğullarının büyücegi Mustafâ Beg olub o dahi erbâb-ı fesâddan olmadığı ve dîger iki neferleri sekiz ve dokuz yaşlarında

1 Hetk: Yırtma, yarma, bozma.
2 Sâlifü'z-zikr: Daha önce adı geçmiş, bahsedilmiş olan.
3 Şeyhu'ş-şuyûh: Şeyhlerin şeyhi.
4 Îsâl-i hasâr: Hasar vermek.
5 Taslît: Musallat etmek, birini başka birine musallat etmek.

sabî oldukları ve Fettâh oğlı Alî hatfe enfihi fevt olub karındaşı Fettâh ise â'mâ oldığı ve Kara Beg-zâde Mar'aş nevâhîsinden Tik nahiyesinin ihtiyârlarından olub öteden berü gelan vüzerâya hidmet ve ibrâz-ı sadâkat itmekde bulunmuş ve kendüsinden bir vaktde hilâf-ı rızâ-yı âlî bir hareket vukû'a gelmemiş idügi Kalender Paşa tarafından iş'âr ve inhâ olunmağla merkûmlar afv olunmuşlardır. (**s.20**) Kalender Paşa'nın etvâr ve mişvârı[1] mizâc-ı asra muvâfık görülmediginden hilâl-i Cumâde'l-âhire'de vezâreti ref' olunarak Ankara'da ikâmete me'mûr kılınmışdır.

Ol esnâda İçil Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa dahi azl ile İstanköy Ceziresi'nde ikâmete me'mûr kılınmışdır.

Vekâyi'-i Van ve Diyârbekir

Van Muhâfızı Mehmed Dervîş Paşa'nın Muş sancağı mutasarrıfı ve Mîr-i Mîrân Selîm Paşa hakkında der-kâr olan buğz ve adâvetine mebnî andan ahz-ı sâr içün geçen sene Sebki aşîretini tahrîk ve Van eyâletlüsünden ba'zı kesânı[2] ve İrânluya tâbi' birkaç aşîretleri celb ve terfîk[3] ve Sebkî Abdullâh oğlı Süleymân'ı vâfir Ekrâd ile Muş sancağı muzâfâtından Bulanık nâm mahalle i'zâm iderek ol havâlîyi gâret itdirmiş oldığına mukâbil Selîm Paşa dahi Çıplak Şeyhi nâm kimesneyi vâfir ekrâd askeriyle Van eyâletine tâbi' Âdilcevâz kazâsını yağma itdirmiş idi. Bunlar sanki devlet me'mûrı ve memleketin muhâfızı ve sekenenin hâmîsi olacaklar iken birbirinden ahz-ı sâr[4] içün memâlik-i pâdişâhîyi tahrîbe cür'et ve yek-digerden şikâyet idiyorlardı.

Keyfiyyet Erzurûm Vâlîsi Ahmed Paşa'nın iş'ârâtından ve mukaddemâ me'mûriyyetle Erzurûm ve Muş ve Van taraflarına gidüb bu esnâda avdet iden Seydâ Efendi'nin ve Van kal'asının sol kolağası olub Dervîş Paşa'dan firâr ile Dersa'âdet'e gelan Abdullâh Ağa'nın ifâdâtından anlaşılub esbak Erzurûm Vâlîsi Celâleddîn Paşa'nın Dervîş Paşa aleyhindeki iş'ârı dahi anların ifâdâtını mü'eyyid[5] bulunmuş oldığından başka Dervîş Paşa külliyyen tebdil-i tavr ve mişvâr iderek Van'da mangır sikke darbına ictisâr idüb kesdigi sikkelerden dört adedini Seydâ Efendi götürüb takdîm eylemiş idi. Bundan başka Dervîş Paşa'nın İrân tarafına vukû' bulan ta'addîsi üzerine İrânlular dahi hudûdı tecâvüz ile Sadmatiş Kal'ası'nı tahrîb itmiş oldukları dahi tahkîk olunmış idi.

Binâ'en-aleyh sûret-i azl ve nefyi Erzurûm Vâlîsi Ahmed Paşa'dan mahremâne isti'lâm olundukda vârid olan cevâbında Selîm Paşa Dervîş Paşa aleyhinde kullanılabilür lâkin anın kullanacağı asker dahi yağma-ger makûlesi olmağla bi'l-farz bağteten Van'a girmegi ta'ahhüd eylese bile Van ahâlîsi bunı gayret gavgası kıyâsile nâ-çâr Dervîş Paşa'ya teba'iyyet itmek

1 Etvâr ve mişvâr: Tavır ve davranışlar.
2 Kesân: Adamlar, insanlar, kişiler.
3 Terfik: Birinin yanına katma, arkadaş etme.
4 Ahz-ı sâr: Öç alma, intikam alma.
5 Mü'eyyid: Sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

gibi hâlâta sebeb olmak mülâhazadan ba'îd degildir Van ahâlîsi ise el-hâletü hâzihî[1] Dervîş Paşa'dan rû-gerdân[2] olub hâricde bulunan Hakkâri ve Hizân ve Buhtân ve Servâk aşîretleri begleriyle dahi yakında bozuşmuş olmağın bi-hasebi'l-iktizâ[3] Sebki Aşîreti'nden ve sâ'ir ba'zı aşâ'irden biraz (**s.21**) asker cem' itse bile bunların tenfîr ve tefrîki âsân olur bâ-husûs bu esnâda Dervîş Paşa'ya muhâlif olan aşîretleri bi'l-ittifâk Van üzerine taraf taraf hücûm ile şehre yarım sâ'at mesâfede vâki' köprileri zabt ile zahîre naklini men' eylemiş oldukları ecilden bu esnâda te'dîbi murâd buyurulur ise tamâm fırsat vaktidir ve eger bugün yarın diyerek te'hîr olunur ise Ekrâd'ın ma'lûm olan mizâclarına nazaran anınla beynlerindeki bürûdet çok sürmeyüb cüz'î bir vesîle ile ittifâka mübeddel olmak muhtemeldir. Deyü iş'âr eylemiş idi. Bunun üzerine Erzurûm vücûhundan Ispanakcı-zâde deyü ma'rûf olan Mustafâ Paşa-zâde Kapucıbaşı İbrâhîm Yümnî Beg ve Ahmed Paşa'nın silâhdârı Kapucıbaşı Alî Ağa asâkir-i vâfiyye ile Van üzerine me'mûr olub Muş Mutasarrıfı Selîm Paşa'nın dahi bu işde i'mâl ve istihdâmına karâr virilmiş ve şâyed Dervîş Paşa İrân'a firâr iderse kendüsine sahâbet ve i'âne olunmamak içün İrân Velî'ahdı Abbâs Mîrzâ'ya ve Revân serdârına kâğıdlar yazılmış idi.

Evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir'de tedârükât-ı lâzımeye mübâderet[4] olunub ancak evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'da Ahmed Paşa ecel-i mev'ûdıyla vefât eylediginden Erzurûm eyâleti ve Van ser'askerligi Çıldır Vâlîsi Hâfız Alî Paşa'ya ve Kırşehri sancağı Dervîş Paşa'ya ve Van muhâfızlığı rütbe-i mîr-i mîrânî ile mûmâ-ileyh Yümnî Beg'de tevcîh olundı. Ve şâyed ki Dervîş Paşa Van'dan çıkmaz ise cebren çıkarılmak üzre Muş Mutasarrıfı Selîm Paşa ve sâ'ir lâzım gelenler me'mûr eyledigi sırada merhûm Ahmed Paşa silâhdârı mûmâ-ileyh Alî Ağa dahi rütbe-i mîr-i mîrânî ile bu işe me'mûr oldı.

Hâfız Alî Paşa Van seferine hâzırlanmak üzre iken Dervîş Paşa irâde-i seniyyeye imtisâl[5] itmiş olmak üzre Van'dan çıkmış ise de mahall-i me'mûriyyeti tarafına gitmeyüb Hoy tarafına doğrı Van'a altı sâ'at mesâfesi olan bir mahalle kadar giderek anda tevakkuf ile Kırşehri sancağının hâsılâtı kendü dâ'iresini idâreye vâfî olmayacağından bahisle bir başka mansıb istid'âsına dâ'ir Hâfız Alî Paşa ile muhâbereye başladı. Hâfız Alî Paşa tarafından kendüsine tesliyyet ve emniyyet virildikden başka taraf-ı sadr-ı â'zamîden dahi hakkında başka gûne mu'âmele olunmayacağı beyânıyla te'mînât virildi.

Bu tarîkle Yümnî Paşa Van'a duhûl ile emr-i muhâfazaya ibtidâr eylemiş ise de Dervîş Paşa Van'da hevâdârı olan eşkıyâ ile hafiyyen muhâbere iderek anları tarafına celb itdikden sonra etrâfından başına cem' eyledigi Ekrâd ile oldığı mahalden avdet ve bağteten Van Kal'asına girüb zabtına müsâra'at ve ahâli dahi bi'z-zarûre[6] ana teba'iyyet itmekle (**s.22**) Yümnî Paşa kemâl-i ye's ve gayretinden nâşî cebhâneye âteş ilkâsıyla kendüsini ve

1 El-hâletü hâzihî: Bu durumda.
2 Rû-gerdân: Yüz çeviren, ilgi ve sevgi göstermeyen.
3 Bi-hasebi'l-iktizâ: Durum gereği.
4 Mübâderet: Bir işe süratle girişme.
5 İmtisâl: Boyun eğip itâat etme, emre göre hareket etme.
6 Bi'z-zarûre: Zorunlu olarak.

adamlarını telef eylemiş oldığı haberi Dersa'âdet'e bi'l-vürûd âteş-i gazab-ı pâdişâhînin işti'âline[1] bâdî oldığından hemân İçil Mutasarrıfı Sert Mahmûd Paşa uhdesine ilhâkan Van muhâfızlığı tevcîh ve Erzurûm Vâlîsi Hâfız Alî Paşa'ya Şark cânibi ser'askerligi virilerek ma'iyyetine İstanbul'dan topçı ve arabacı ve humbaracı neferâtı i'zâm ve Ahısha askeriyle Çıldır Beglerbegisi Alî Paşa ve Bâyezîd ve Eleşkird mutasarrıfları ve Erzurûm'un umûmen harb ve darb ashâbı ve civârda bulunan â'yân ve ağalar ta'yîn ve Trabzon Vâlîsi Hüsrev Paşa ve Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni ve Bozok Mutasarrıfı Nûrullâh Paşa ve Sivas Vâlîsi Lütfî Paşa ve Mar'aş Vâlîsi Hüseyin Paşa ve Rakka ve Diyârbekir Vâlîsi Behrâm Paşa taraflarından sevk olunmak üzre asâkir-i külliyye tertîb idildi.

Bu tedârükât-ı külliyye ile uğraşılmakda iken Diyârbekir'de fitne tahaddüs itmekle Van üzerine tertîb olunan kuvvetin bir mikdârını ifrâz ile Diyârbekir'e göndermek lâzım gelmişdir. Şöyle ki: Diyârbekir eyâleti Rakka eyaletine ilhâkan Behrâm Paşa uhdesinde bulunmağla bu esnâda Diyârbekir'e varub tertîb-i dîvân ile hil'atleri ilbâs itmiş idi. Diyârbekir'de teneffüz iden Şeyh-zâde hafîdi Mehmed Beg ve Müftî Mes'ûd Efendi ve vücûhdan Karahocaoğlı ve Serdâr nâm şahıslar ise Diyârbekir'de vâlî ikâmetini istemeyerek mütesellimlikle idâre olunub da mütesellimlik umûrını kendülerine hasr itmek dâ'iyyesinde bulunduklarından bir fitne ihdâsına teşebbüs eylediklerini Behrâmı Paşa lede'l-istihbâr önüni almış ise de Erzurûm vâlîsi ma'iyyetine ber-vech-i bâlâ Diyârbekir'den müretteb olan bin neferin techîziyle meşgûl olub Mütesellim Gürânî-zâde Alî Ağa dahi başbuğ olarak gitmege tâlib iken merkûm Mehmed Beg yine hevâdârânını tahrîk ile ahâlîyi ayağa kaldırıb paşa kapusına hücûm itdirmiş. Paşa dahi kapuları sedd ile müdâfa'aya kıyâm itmekle içerüden dışarıdan tüfenk endâhtına mübâşeret olunmuş oldığı hâlde paşanın câddeleri te'mîn içün hâricde bırakmış oldığı asâkiri pey-der-pey Diyârbekir'e geldikce paşanın kuvveti tezâyüd itmekde ve ara sıra i'dâm eyledigi usâtın ser-i maktu'larını[2] Dersa'âdet'e göndermekde idi. Fakat çârşû ve pâzâr ahâlî elinde oldığından zahîrece muzâyaka çekmekde idi. Behrâm Paşa vukû'-ı hâli bast ü beyân[3] ile berâber Ma'den Emîni Nûrullâh Paşa tarafından biraz asker ve zahîre irişdirilmek îcâb-ı hâlden bulundığını ve Diyârbekir ahâlîsinin birkaç def'a itdikleri yanlarına kalub şımardıklarından bu def'a da böyle bir gâ'ile çıkarmış olduklarından ve şeyh-zâde hafîdi Karahocaoğlı ve Serdâr i'dâm ve nâ'ib ve müftî (**s.23**) nefy olunmadıkca ihtilâlin def'i mümkün olmayacağından bahisle bu bâbda lâzım gelan evâmir-i aliyyenin ısdâr buyurulmasını istid'â idüb buna dâ'ir olan tahrîrâtı evâsıt-ı Şevvâl'de Dersa'âdet'e vusûl buldı. Hemân mûcebince evâmir-i aliyye ısdâr buyuruldı. Ve mukaddemâ Van'a gönderilmek üzre Haleb ve Adana ve Sivas'dan tertîb olunan asâkirin Diyârbekir'e gönderilmeleri içün evâmir-i aliyye yazıldı.

Maktûl Selîm Paşa-zâde Ahmed Beg'in i'dâmı içün mukaddemâ fermân-ı âlî sâdır olmuş iken henüz icrâ olunamayub merkûmı ise ol havâlîde fesâddan hâlî olmadığına mebnî behemehâl i'dâmı içün bu sırada Çıldır Vâlîsi Benderli Alî Paşa'ya emr-i kat'î gönderildi.

1 İşti'âl: Tutuşma, alev alma, parlama.
2 Ser-i maktu': Kesik baş.
3 Bast ü beyân: Anlatma ve açıklama.

Gelelim Van maslahatına.

Ser'asker Hâfız Alî Paşa ve ma'iyyeti me'mûrları ile Van muhâfızı olan Sert Mahmûd Paşa Van civârına vardıkda Dervîş Paşa'nın hilâf-gîrânı mu'âvenetiyle feth-i bâb olunarak Mahmûd Paşa Van'a dâhil oldığı esnâda Dervîş Paşa tebdîlen firâr itmiş ise de tecessüs ve taharrî[1] ile gerek kendüsi ve gerek sarrâfıyla ba'zı avanesi ele geçürilerek i'dâm ile ser-i maktû'ları İstanbul'a gönderilmiş olmağla evâ'il-i Zi'l-ka'de'de nazargâh-ı ibrete vaz' ile teşhîr idildi.

Vekâyi'-i Şettâ

Siroz â'yânı Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından mîrâhûr-ı evvel pâyesi olan İsmâ'îl Beg-zâde Yûsuf Beg'in zîr-i idâresindeki kazâlardan Avrethisârı Kazâsı Â'yânı Şehbenderoğlu Yûsuf Beg'in zulm ve ta'addîsinden iştikâ[2] zımnında Avrethisârı ahâlîsi tarafından Rikâb-ı Hümâyûna arz-ı hâl virilüb Yûsuf Beg'den lede'l-isti'lâm[3] o dahi ahâlîyi tasdîk eylemiş oldığmdan Şehbenderoğlı'nm i'dâmı içün Selanik Mutasarrıfı Berkofçalı Vezîr Yûsuf Paşa'ya hilâl-i Safer'de emr-i âlî gönderilmiş idi. O dahi Yûsuf Beg'e maslahat itmekle Yûsuf Beg merkûmı celb ve i'dâm idüb ser-i maktû'ı Yûsuf Paşa tarafından evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel'de İstanbul'a bi'l-vürûd teşhîr idildi. Ve muhallefâtının zabtı içün mübâşir gönderildi.

Rûm haydûdlarına yataklık iden Makranice Kaptanı Tanaş Bâzergân'ın i'dâmı akdemce Makranice voyvodası ve Galos Kal'ası muhâfızı olan Hasan Ağa'ya havâle buyurulmuş idüginden o dahi i'dâm ile ser-i maktû'ı bu esnâda İstanbul'a geldi. Bu esnâda Yanya mutasarrıfı tarafından dahi ba'zı eşkıyânın ser-i maktû'ları gelmişdir.

(**s.24**) Yine bu esnâda taşra vücûh ve mütehayyizânmdan ba'zıları nefy ve ba'zıları i'dâın ile mâlları müsâdere olunmakda bulunmuşdur.

Ocak bâzergânı olub mukaddemâ Kıbrıs ceziresine nefy olunan Yehûdî Yakovaci Lefkoşa'da mukîm oldığı hânede iki Yehûdî hidmetkârı ile berâber maktûl bulunmuş ve kâtilleri ma'lûm olmadığından taharrî olunmakda oldığı hâlde muhallefâtı bi't-tahrîr der-i devlete tesyîr[4] kılınmış ise de tüccârdan olmak hasebiyle terekesine cânib-i mirîden dokunılamayacağına mebnî bi'l-cümle emvâl ve eşyâsının veresesiue i'tâsı ve kâtilleri bulunarak Dersa'âdet'e inhâsı içün irâde-i seniyye sâdır olmuşdur.

Şevvâl'in dördünci güni ber-mu'tâd icrâ olunan sene başı tevcîhâtında Rûmili eyâleti Kavanosoğlı Hüseyin Paşa'ya ve Bosna Rüşdî Paşa'ya ve Vidin Dervîş Paşa'ya tevcîh idildi.

Ba'dehu hilâl-i Zi'l-hicce'de icrâ olunan tevcîhâtda Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Edirne Bostâncıbaşısı Mehmed Selîm Ağa'ya bâ-rütbe-i vezâret[5] Silistre eyâleti ve kal'ası

1 Taharri: Arama, aranma, bir şeyi bulmaya çalışma.
2 İştikâ: Şikâyet etme, şekvada bulunma.
3 Lede'l-isti'lâm: Bilgi istendiğinde.
4 Tesyîr: Gönderme, yollama.
5 Bâ-rütbe-i vezâret: Vezirlik rütbesi ile.

muhâfızlığı ve Mora Vâlîsi Seyyid Alî Paşa'ya Hüdâvendigâr ve Kocaili sancakları ve Kapudan-ı esbak Ahmed Paşa'ya muhassıllık vechile Bozok sancağı tevcîh olunmuşdur.

Vekâyi'-i İstanbul

Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Eflâk Voyvodası Karaca Beg[1] firâr itmekle yerine işbu [bin iki yüz] otuz dört senesi Muharrem'inin on sekizinci güni esbak Boğdan Voyvodası Suço Aleko[2] Beg Eflâk voyvodası olmuşdur. Akdemce Tuna sevâhilinde kullanılmak üzre müceddeden inşâ olunan yirmi kıt'a şalope ve seksan kıt'a sandal dörde taksîm ile İbrâ'îl ve Silistre ve Rusçuk ve Vidin mevki'lerinde bulundırılmak üzre tertîb kılınmış ve sâbıkan Tersâne Kethüdâsı İbrâhîm Beg uhdesine rütbe-i ınîr-i mîrânî bi't-tevcîh ikâmetgâhı Tutrakan olmak üzre hilâl-i Rebî'ü'l-âhir'de Tuna donanması başbuğı nasb olunmuşdur.

Meskûkât-ı Devlet-i Aliyye mağşûş[3] olmak hasebiyle Avrupa'da mukâllidleri peydâ olub orada kat' ile Memâlik-i Mahrûse'de sarf olundukdan başka birçok kalb paralar dahi tedâvül ider oldı. Bu ise nazar-ı dikkati celb ile taharriyyâta kıyâm olunarak bu esnâda Galata önündeki müste'ınen sefînelerinden birinde külliyyetlü kalb para bulundığı lede'l-istihbâr basılub ele geçen kalb-zenler salb olundı. Ve bu hususa dikkat ve i'tinâ olunmak üzre (**s.25**) Darhhâne emînine hitâben evâsıt-ı Cumâde'l-âhire'de fermân-ı âlî ısdâr kılındı. Sûreti zeylde (4) rakamıyla îrâd olunur.

Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Anapa Kal'ası Binâ Emîni Mustafâ Reşîd Efendi'nin oğlı Kethüdâ Kalemi Hulefâsından Atâullâh Efendi devlet aleyhinde söz söylemiş deyü bu esnâda Bozcaada'ya nefy olundı. Çünki o vakt Hâlet Efendi'nin seyyi'âtından bahs itmek devlet aleyhine söz söylemek hükmünde tutılur ve ana egri bakanlara anın tarafından hâ'in-i devlet nazarıyla bakılur idi. Atâullâh Efendi ise o dürlü tefevvühâta[4] cür'et itmeyüb mücerred câsûsların iftirâsına uğramış oldığı meydâna çıkmağla iki ay sonra cürm-i nâ-gerdesi afv ile Dersa'âdet'e getürülmüşdür.

Dürrî-zâde'nin eyyâm-ı meşîhatinde bâ-i'tibâr-ı mahrec Sofya kadısı olan Halebli Câbirî-zâde Abdullâh Efendi ki Dürrî-zâde'nin azlinden sonra o dahi i'tibârdan düşerek Zeynelâbidîn Efendi'nin zamân-ı meşîhatinde nefy olunmuş idi. Mekkî-zâde zamânında dahi tecdîd-i kabâle-i ikbâl idemeyüb bu kerre hâ'iz oldığı mahrec pâyesi ilgâ ve Şa'bân'ın yirmi üçünci güni Bâb-ı Fetvâ'ya da'vet ile devriyyeden yine Sofya kazâsının tevcîh emri kendüsine teslîm olundukda bunca emekler ile kazanmış oldığı mahrec pâyesinin ilgâsından

1 Karaca Beg: Ioannis Georgios Karatzas.
2 Suço Aleko: Alexandros Soutos. Suço; Sütçü'den (Yunanca: Suço) muharreftir. Aynı isim kimi yayınlarda "suçu", "soço" ve "suçu" şeklinde de geçmektedir.
3 Mağşûş: Saf ve hâlis olmayan, içine hîle karıştırılmış olan, karışık, hîleli.
4 Tefevvühât: Münâsebetli münâsebetsiz sözler, boşboğazlıklar, dedikodular.

dolayı fevka'l-âde te'essüf ile bükâ'[1] iderek hânesine gitdi ve kederinden birkaç gün hasta olarak vefât itdi. Bu esnâda İstanbul Balıkpâzârı İskelesi'nde bir bostâncı fâhişe nizâ'ıyla bir hammâlı katl idüb derhâl bir kayığa râkiben Boğaziçi'ne doğrı fırâr itmekle maktûlün yoldaşları haber alarak birçok hammâl ve cemmâl toplanub ve silâhlanub bostâncıları ve kayıkcıları i'dâm ile ahz-ı intikâm[2] itmek üzre iskeleye hücûm itdiklerinde bostâncılar ve kayıkcılar denize açılmış olduklarından hammâllar hâ'iben ve hâsiren avdet ve ba'zı dekâkînden birer mikdâr şey çarpmağla iktifâ eylediler. Ammâ kâtil nereye gitdi maktûlün dem ü diyeti ne oldı buralarını arayub soran yok.

Arası çok geçmeyüb daha çirkin bir vak'a zuhûr itdi. Şöyle ki: Hâsköy'de yine fâhişe münâza'asıyla[3] bir humbaracı Tersâne vardiyânlarından bir Kürdi katl itmekle ferdâsı on beş kadar Kürd toplanarak bir humbaracı kahvehânesini basub birkaç bî-günâh humbaracıları katl itdiler. Bunun üzerine tarafeyn gayrete gelerek humbaracılar râst geldikleri Kürdleri ve Kürdler râst geldikleri humbaracıları i'dâm ider oldılar. Ve gitdikce tarafeynin hiddetleri artub çend rûz sonra Kürdler bi'l-ictimâ' Humbaracı Kışlasını basmak üzre beynlerinde karâr virmiş olduklarını humbaracı neferâtı (s.26) istihbâr itmekle anlar dahi cümleten silâhlanub ve birkaç top hâzırlayub Kürdler gelemez ise biz gideriz diyerek Tersâneye varub da Kürdleri basmak üzre ittifâk itmişler. Kapudan Paşa evvelce gavgayı teskîne me'mûr olmağla şikâka bâdî humbara ve lağımcı başçavuşları oldığını tahkîk eylemiş idüginden çavuşlar nefy olunarak gavga oldukca teskîn olundıysa da tarafeyn beyninde husûmet-i bâtıniyye[4] bâkî olarak birbirinden ahz-ı sâra fırsat gözetmekde olduklarından bu husûmetin külliyyen ref'ine kapudan paşa tekrâr me'mûr olmağla topcıbaşı ve humbaracıbaşı ve lağımcıbaşı ağaları ve tarafeyn zâbitânını ve sâ'ir lâzım gelenleri celb ü cem' ile bi'l-müşâvere Kürdlerin bî-pervâ hareketleri ba'zı ocağa ta'alluklarına müstenid oldığı cihetle bunların başı olan manda ağası ma'rifetiyle husûmetleri güc ile teskîn olunarak ba'd-ez-în[5] kendülerinden mugâyir-i rızâ-yı âlî bir hareket zuhûr itmeyecegine manda ağası ve ana dahi sancak begleri kefîl olarak tesviyye-i maslahata[6] karâr virildi. Ve humbaracı ve lağımcıbaşı ağalar kırk elli kadar neferleriyle Tersâneye celb olunarak Kürdler ile musâfaha itdirildi. Ba'dehu Tersâne kethüdâsı dahi elli kadar Kürd ile Humbarahâneye gidüb anları dahi humbaracı neferâtıyla musâfaha itdirerek tarziyye tarîkiyle arbede bertaraf idildi.

Kavâ'id-i adliyye cârî olmayan yerlerde bu dürlü fenâlıkların zuhûrı tabî'îdir. Bir hostâncı bir hammâlı ve bir humbaracı bir Kürdi i'dâm itmiş. Hükûmet derhâl kâtili ahz ile cezâsını icrâ itse bu arbedelerin zuhûrına meydân kalmazdı. Ammâ hükûmet bunda musâmaha itdigi takdîrde nâ-çâr zamân-ı câhiliyyetde oldığı gibi hamiyyet-i kavmiyye ve gayret-i câhiliyye meydâna çıkar ve iş ocaklara düşer nihâyet bu makûle nâ-meşrû' ve nâ-

1 Bükâ': Ağlama, ağlayış.
2 Ahz-ı intikâm: İntikam alma.
3 Münâza'a: Ağız kavgası, çekişme, münâkaşa.
4 Husûmet-i bâtıniyye: Gizli düşmanlık.
5 Ba'd-ez-în: Bundan sonra.
6 Tesviyye-i maslahat: İşi sonuçlandırma.

ma'kûl hareketler zuhûr eyler.

Mükâfât ve mücâzât hükûmetin iki kanadı oldığı hâlde Dervîş Paşa yalnız bir kanad ile uçmak isterdi. Kemâl-i safvet-i sîretlerinden nâşî bunca fesâd-pîşeleri te'dîb ve terbiyye kaydında olmayub yalnız taltîf ve te'lîf ve mu'âmele-i bi'l-mücâmele[1] ile devleti idâreye çalışurdı.

Kapudan paşa ise ahz ve i'tâ yolundan neş'et ve gınâ ve yesâr ile kesb-i şöhret eylemiş oldığından ve umûr-ı hükûmete tecrübesi sebk itmediginden me'mûr-ı ma'iyyeti olanların indinde hürmet ve mehâbeti yok idi. Hâlet Efendi'nin aradığı dahi bu idi ki bu cildin mukaddimesinde iş'âr olundığı üzre zatına ehemmiyyet virdirmek içün o makûle nâ-ehilleri iş başına geçürür ve böyle bir ârıza hudûsünde anlar uhdesinden gelemeyüb kendüsi (s.27) meclûbı olan rü'esâ-yı eşkıyâ vâsıtasıyla der-akab def' ve teskîn idivirir idi. İşte bu sebeblerden nâşî ol vakit devletin başı gâ'ileden kurtulmaz idi. Binâ'en-aleyh hilâl-i Ramazân-ı şerîf'de bir çirkin vak'a daha zuhûra geldi.

Şöyle ki: Galata tarafında Karaköy Kapusı ile Meyyit İskelesi beyninde yirmi beşinci ve yetmiş birinci ortalar mukîm olub yirmi beşinciden bir harr-ı lâ-yu'aklın[2] yetmiş birinciye semer devirmesi ya'nî ol ortadan bu ortaya geçmesi yirmi beşincilerin nâmûs-ı gayr-i mahsûsuna dokunmağla anı katl itdiklerinden nâşî iki orta beynimde ceng ü cidâl vukû' buldı. Suffeleri bir tertîb ta'bîr itdikleri dîger ortalardan tarafeyne imdâd gelmekle cem'iyyet-i azîme peydâ oldı içlerinden bir takımı sâhile merbût olan bir Rûm gemisini zabt ve tâ'ifesini tard ile sefîneden sâhildeki muhâliflerine kurşun atmağa başladılar.

Bir sınıfı da Galata'da fermeneci[3] ve abâcı gibi re'âyâ dükkânlarını gâret ve mey-kedeleri[4] küşâd ile i'lân-ı fısk ve ma'siyyet[5] eylediler. Yeniçeri ağası karşu çardağa gelüb erbâb-ı mel'anet arasında müşâr-ı bi'l-benân[6] ve sâhib-i nâm ve şân olanları irsâl ile def'-i cidâle çalışdıysa da müfîd olmadı. Ol gice ve ferdâsı gün ve gicesi tüfenk ve tabanca sadâsı kesilmedi. Hele üçünci gün büyük ser-gerdelerinden biri telef olmağla gavgaya sükûnet gelerek ustalar ve karakullukcılar yaklaşub ve aralarına girüb tarafeyni barışdırdılar.

Kapudan paşa gavgaun ibtidâsından sonuna kadar seyirci gibi karşudan bakub hiç olmaz ise ehl-i gavga ber-vech-i bâlâ Rûm gemisini zabt itdiklerinde gemi işi bize â'iddir diyerek bahsine dahi girişmedi. Artık bunun kapudanlıkda ibkâsı câ'iz olmadığından Ramazân-ı şerîf'in yirminci güni azl ve vezâreti ref' ile İzmir'de ikâmete me'mûr buyuruldı. Ve fi'l-asl ocakludan neş'et iderek bostâncıbaşı ve ba'dehu emîr-i âhûr-ı evvel olan ve zabt u rabt ile şöhret bulan Hamdullâh nâm-ı dîger Abdullâh Ağa kapudan-ı deryâ ve bostâncıbaşı Halîl Ağa mîrâhûr-ı evvel ve Hâssa Hâseki Ağası İbrâhîm Ağa Bostâncıbaşı oldı.

1 Mu'âmele-i bi'l-mücâmele: Karşılıklı iyi muamele.
2 Harr-ı lâ-yu'aklın: Akılsız eşek.
3 Fermeneci: Giysileri süslemek için sırma, yaldız ve kaytan gibi malzemeler kullanarak nakış işleyen esnafa verilen ad.
4 Mey-kede: Şarap, içki içilen ve satılan yer, meyhâne.
5 İ'lân-ı fısk ve ma'siyyet: Günah ve ahlaksızlıklarını duyurma.
6 Müşâr-ı bi'l-benân: Parmakla gösterilen, meşhur, ünlü.

Şeyhü'l-islâm Mekkî-zâde Âsım Efendi sâkin ve nâzik olmağla berâber âkil ve dûr-endîş[1] bir zât olub Hâlet Efendi'nin hevâsına tevfîk-i hareket idemediginden Zi'l-ka'de'nin on üçünci güni yalısında ikâmet itmek üzre azl olundı. Ve yerine Sadr-ı Rûm-ı esbak Halîl Efendi mesned-i mu'allâ-yı meşîhat ile kâm-yâb[2] kılındı.

(**s.28**) Halîl Efendi eyyâm-ı tufûliyyetinden[3] berü Sarây-ı Hümâyûnda müstahdem olub sarây ağalarının okur yazar takımından bulundığı cihetle efendi unvânını almış idi.

Bin iki yüz on altı senesi Cumâde'l-ûlâsı'nın on beşinde hazîne kethüdâsı iken fevka'l-âde olarak bâ-hâmse-i ru'ûs tedris almış ve on yedi senesi Muharrem'inin gurresinde bâ-pâye-i Galata mollâsı olmuş idi ve böyle mesbûk-i bi'l-emsâl olmayan tafra[4] ile altı buçuk ayda Mekke-i Mükerreme pâyesine kadar fırlayub çıkması kibâr-ı ulemaya pek girân gelmiş ve enzâr-ı enâmda çirkin görülmüş idi. Birkaç sene burada da kaldıkdan sonra yirmi bir senesi Muharrem'inin ikisinde İstanbul pâyesi ve yirmi beş Muharrem'inin gurresinde Anadolı pâyesi ve yirmi yedi Cumâde'l-âhire'sinin gurresinde Rûmili pâyesi aldı ve yirmi sekiz Rebî'ü'l-âhir'i gurresinde evvelâ ve otuz üç Zi'l-ka'desi gurresinde sâniyyen bi'l-fi'l Rûmili kazaskeri oldı. Etvâr ve mişvârı mizâc-ı mukarrebîne muvâfık olub birkaç seneden berü hıdmet-i mükâlemede bulundığı cihetle ahvâl-i düvele dahi vâkıf zannolunmağla bu kerre makâm-ı Meşîhate getürilmişdir. Zi'l-hicce'nin yirmi üçünci Çehârşenbe güni takriben vakt-i asrda sulb-i pâk-i şehr-i yârîden[5] bir şeh-zâde doğub Sultân Ahmed tesmiye ve yedi gün top şenligi icrâ idilmişdir. Sultân Mahmûd-ı Adlî hazretlerinin ikinci def'a Ahmed deyü tesmiye buyurdığı şeh-zâdesidir.

Darbhâne Emîni Selanikli Mustafâ Paşa-zâde Abdurrahmân Feyzî Beg sâde-dil ve zîbâyiş-i câmeye mâ'il olarak Hâlet Efendi'nin efkârına dokunacak ve istirkâbını da'vet idecek vaz' ve tavırlarda ve Düzoğulları vâsıtasıyla Hâlet Efendi'ye galebe çalmak hulyâsında bulunub ma'a-mâ-fîh miyânelerinde neyzen bakışlarıyla münâfikâne musâhabet cereyân eylerdi. Hâlet Efendi nişâncılık gibi ilişigi dolaşığı yok masûnü'l-gâ'ile[6] bir me'mûriyyetde bulunub Abdurrahmân Beg ise Darbhâne emâneti gibi umûr-ı mâliyyeye müte'allik ve işleri dolaşık bir mansıb-ı hatîrda bulunmağla anı bu me'mûriyyetince ithâm idecek pek çok vesîleler bulunabileceginden Hâlet Efendi anı evvelâ Darbhâneden çıkarmak üzre Zi'l-ka'de'nin onuncı güni icrâ itdirdigi tevcîhâtda Abdurrahmân Beg Abdülkâdir Efendi yerine kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve hasm-ı kavîsi olan Rûz-nâmçe-i Evvel Hüsnî Beg Çavuşbaşı ve yine husemâsından Şehremînî Hayrullâh Efendi Darbhâne-i Âmire emîni ve Darbhânede kefçe-i hümâyûn nâzırı olan Alî Efendi şehremînî ve Rûz-nâmçe-i Sânî Ahmed Reşîd Beg teşrîfâtcı ve Mustafâ Secî' Efendi büyük rûz-nâmçeci olmuş idi.

Hayrullâh Efendi ber-mu'tâd selefinin muhâsebesini rü'yet idüb Darbhâne kuyumcısı

1 Dûr-endîş: İleriyi düşünen, uzağı gören.
2 Kâm-yâb: İsteğine erişmiş, arzusuna nâil olmuş, bahtiyar.
3 Eyyâm-ı tufûliyyet: Çocukluk günleri.
4 Tafra : Yukarıya sıçrama, atlama. Yukarıdan atıp tutma. İlmiyyede rütbe, derece alma.
5 Sulb-i pâk-i şehr-i yârî: Padişahın temiz nesli.
6 Masûnü'l-gâ'ile: Sıkıntıdan uzak.

nâmıyla (**s.29**) bi'l-cümle Darbhâne işlerini eline almış olan Düzoğlu'nun küllî açığı oldığını ifâdeye müsâra'at[1] itmekle Hâlet Efendi'nin aradığı ser-rişte tabî'iyyetle ele gelmiş oldığından Abdurrahmân Beg kethüdâlığından on yedi gün mürûrunda azl ile konağı ve yalısı mühürlendi ve li-ecli'l-istintâk Çavuşbaşı Hüsnî Beg'in konağında habs olundı. Ve Sadâret-i uzmâ kethüdâlığı Mehmed Seydâ Efendi'ye ihâle kılındı. Düzoğlı Kirkor ve birâderleri dahi bi'l-cümle müte'allikân ve akrabâları ile bostâncıbaşı mahbesine kaldırılub cümlesinin emvâl ve eşyâları mühr altına alındı.

Çend rûz mürûrunda Abdurrahmân Beg Dimetoka'ya nefy ve teb'îd olundı. Düzoğulları uzun uzadıya istintâk idildi külliyyetlü açıkları çıkdı. Hâlbuki müte'addid hâne ve sâhilhâne ve fevka'l-âde mükellef tecemmülât-ı beytiyyeleri ve pek çok mücevherât ve murassa'ât[2] ve hattâ tasmaları â'lâ incü ve zümrüd ve yâkût ile müzeyyen hamnıâm na'lîmleri zuhûr itdi. Cümlesi Darbhâneye alındı. Ve Düzoğlı Kirkor ile anın küçügi olan birâderi Serkiz'in Darbhâne pîşgâhında boyunları uruldı. Ve dîger iki birâderleri Yeniköy'de kâ'in yalılarının pencerelerine salb idildi. Ve Düzoğulları müte'allikân ve akrabâları birer tarafa nefy olundı.

Bu esnâda Abdurrahmân Beg'in dahi ser-i maktu'ı İstanbul'a geldi. Ve egerçi anm nefyiyle iktifâ olunarak i'dâmı nezd-i şâhânede mutasavver[3] degil idi. Müte'âkiben Hâlet Efendi'nin eser-i ifsâdı olarak o dahi i'dâm olunmışdır.

(Vekâyi'-i Sene 1235)

Ba'zı Tevcîhât-ı İlmiyye

Muharrem'in üçünci güni icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede[4] sâbıkâ Anadolı kazaskeri ve hâlâ nakîbü'l-eşrâf olan Yasinci-zâde Abdülvehhâb Efendi'ye Rûmili Kazaskerligi pâyesi ihsân buyuruldı.

Bu esnâda vak'a-nüvîs bulunan Kâmûs mütercimi meşhûr Âsım Efendi vefât itmekle Safer'in onbeşinci güni te'lîfât-ı kesîre sâhibi mevâlîden[5] meşhûr Şânî-zâde Mehmed Atâullâh Efendi vak'a-nüvîs oldı. Târîh-i Âsım'a zeyl olmak üzre yazacağı târîhe ibtidâ bir mukaddime yazub Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri'ne takdîm itdikde makbûl-i hümâyûnları olarak kendü istid'âsı vechile cülûs-ı hümâyûnlarından ya'nî bin iki yüz yirmi üç senesi bakiyye-i vekâyi'inden bede' eylemesine müsâ'ade buyurulmağla o dahi târîh-i mezkûrdan bede' ile târîhini (**s.30**) tahrîre mübâşeret eylemişdir. Sene-i mezbûreden berü târîhimizin birinci me'hazı odur. Zikr olunan mukaddimesi bu cildin zeylinde (5) rakamıyla kayd olunur.

1 Müsâra'at: Bir işe vakit geçirmeden süratle haşlama.
2 Murassa'ât: Süslü ve kıymetli şeyler.
3 Mutasavver: Zihinde hazırlanan, tasarlanan.
4 Tevcîhât-ı ilmiyye: İlmiye sınıfmda yapılan görevlendirmeler.
5 Mevâlî: Mevleviyyet payesine ulaşmış olan âlimler.

Şânî-zâde'nin edebiyyâtına nisbetle ma'lûmât-ı hikemiyyesi sad-çendân ziyâde idi. Ale'l-husûs[1] ilm-i tıbbda olan ma'lûmât ve mehâreti ol asra göre fevka'l-âde idi. O zamân İstanbul'da sahîhan re'îsü'l-etibbâ idi. Lâkin o zamân hekîmbaşı bulunan Behcet Efendi Hâlet Efendi'ye çatkın ve Enderûn'a kırgın oldığı hâlde Şânî-zâde'yi istirkâb[2] eylemekde oldığına nazaran vak'a-nüvîslik gibi bir me'mûriyyetle İstanbul'da oturmak Şânî-zâde'ye ni'met-i uzmâ idi. Ve bu me'mûriyyete ta'yîni dahi şöhret-i şâyi'asına mebnî karîha-i hümâyûndan idi.

Hattâ Şânî-zâde vak'a-nüvîslik me'mûriyyetinin icrâsı zımnında Şeyhü'l-islâm Halîl Efendi huzûrına çıkdıkda görmüş oldığı mu'âmele-i tahkîriyyeden şikâyet idüb dir ki abd-i nâ-çâr bu me'mûriyyet-i aliyyeye henüz selefimin vefâtından haberdâr degil iken mahz-ı inâyet-i şehr-i yârî ile me'mûr oldığın vakitde bendelerine çîn-i cebîn ile ızhâr-ı iğbirâr iderek senden bugünlerde hiçbir tarafdan ba'zı yazuya müte'allik bir şeyi istediler mi deyü su'âl buyurduklarında hayr ola efendim didim ol vakit Yasin'in vak'a-nüvîslige kudretin oldığını şevketlü efendimiz ne[re]den biliyor didikleri gibi abd-i za'îf kaziyye ne idügini teferrüs[3] iderek yümn-i teveccüh-i mülûkâne ile der-akab[4] bir kuvvet-i kalb hâsıl olmağla ya devletlü efendim kulunuz şimdiye kadar hâk-i pây-ı hümâyûn-ı şâhâneye dört kıt'a kitâb te'lîf ve takdîm itmiş idim cevâbına cesâret itdigimde pek güzel Allah mübârek eyleye deyü kapu çûkadârlarına terfîkan ilbâs-ı hil'at zımnında Bâb-ı Âlî'ye irsâl buyurdılar. Meger mektûbîleri yamağı olub hadâset-i sinnine göre fî nefsi'l-emr fenn-i inşâda ba'zı isti'dâdı olan müderrisînden Sahhâflar Şeyhi-zâde Es'ad Mollâ'yı sevk idüb lâkin hakk-ı nâ-müstahıkkımda mukadder idüginden sû'-i zann birle muğber olmışlar idügi yine lisânlarından neşr ile müştehir[5] olarak ba'd-ez-în azillerine kadar meclislerine vardıkca birer abes bahâne ile abd-i ahkarı tekdîre mazhar iderlerdi. (İntihâ)

Es'ad Mollâ didigi sonra kendüsine halef olan meşhûr Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi'dir. Edebiyyâtda akrânına fâ'ik bir zât idi. Ammâ Halîl Efendi'nin anı iltizâm[6] itmesi mektûbcısı ma'iyyetinde bulundığından nâşî idi. Yohsa ehl ve erbâbını geregi gibi temyîz idemezdi. İsbât-ı müdde'â[7] içün anın bu esnâda vukû' hulan bir tevcîh-i gayr-i vecîhini beyân idelim. **(s.31)** Ol devirde kuzâtdan Tireli Alacacı-zâde el-Hâc Sâdık Efendi nâmında bir kimesne olub mehâkim-i şer'iyyede kitâbet itmekle geçinürdi.

Yolıyla ders okumamış idi. Ancak Türkce fetâvâdan hiraz şey ezberlemiş ve bir de Şânî-zâde Sakkı'nı gözden geçürmiş idi. Halîl Efendi ise anı allâme-i zamân bellemiş ve kazaskerliginde zamân-ı umûrını anın eline virmiş idi. Ve fevka'l-âde olarak tarîk-i kazâdan silsile-i ulemâ-yı resmiyyeye nakl ve uhdesine mûsil-i bilâd-ı erba'a olmak üzre bâ-i'tibâr muhrec Üsküdâr Mevleviyyeti pâyesiyle kazâ-yı Aymtâb'ı tevcîh itdirmiş idi. Mu'ahharen

1 Ale'l-husûs: Özellikle.
2 İstirkâb: Birine karşı rekabette bulunma.
3 Teferrüs: Sezme, farkına varıp anlama.
4 Der-akab: Hemen, hemen arkasından.
5 Müştehir: Üne kavuşan, şöhret bulan.
6 İltizâm: Birinin veya bir şeyin tarafını tutma, onu tercih etme.
7 İsbât-ı müdde'â: İddiayı ispat etme.

Şeyhü'l-islâm oldıkda dahi makâm-ı Meşîhate müteferri' olan kâffe-i umûrı ana tefvîz ve ilzâm itdi. Ve gurre-i Receb'de uhdesine Mekke-i Mükerreme pâyesi tevcîhiyle bilâd-ı erba'ayı aşırmış ve kırk seneden berü Haremeyn pâyesine muntazır olan birçok ulemânın üst tarafına geçirmiş oldığına kanâ'at itmeyüb am makâm-ı Meşîhate mülâzım olacak raddeye ya'nî sadâret pâyesine getürmek ehass-ı âmâli oldığını ve Meşîhate kendüsinden sonra andan başka müstahıkk kimesne olmadığını mahremi olan ba'zı zevâta söyler ve cehl-i mürekkeb[1] oldığını lâ-an kasdin i'tirâf eyler imiş.

Garîbdir ki Sâdık Efendi dahi nice senelerden berü mevâlî ve sudûr yanlarında müstahdem oldığı hâlde kendüsinde ulemâ-yı zamâne sırasına geçmek istihkâkını görüb âsmânî cizme ve bol câme ve büyük kavuk ile ulemâ-yı resmiyye kıyâfetinde gezermiş.

Ulemâ-yı Mısır'ın bir cem'iyyet günlerinde meclislerine bilmedikleri büyük imâmelü ve bol câmelü bir Arab girmiş ve geçüb sadr-ı meclise oturmuş. Huzzârdan biri ana yâ şeyh müfessirînden misin deyü sormuş lâ deyü cevâb virmiş. Yohsa muhaddisînden misin dimiş kezâlik lâ dimiş. Fukahâdan mısın dimiş yine lâ diyicek ya niçün ulemâ kılığına girüb böyle büyük imâme sarmışsın didikde mehâbe yâ seydî mehâbe[2] dimiş oldığını Şânî-zâde Târîhi'nde işbu Sâdık Efendi'nin hakkında münâsib bir fıkra olmak üzre derc eylemişdir.

Gurre-i Ramazân'da İstanbul pâyelülerinden Hekîmbaşı Behcet Efendi'ye ve on beş gün sonra yine İstanbul pâyelülerimden Hattât Mustafâ Râkım Efendi ile berâber Tevfîk Efendi hafîdi Mehmed Sıddîk Efendi'ye ve Abdullâh Efendi-zâde Ahmed Reşîd Efendi'ye Sadâret-i Anadolı pâyeleri ihsân buyurulmuşdur.

Müteferrika

Sâbıkan kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî olan Rüşdî Paşa gamz ve si'âyet-i husemâ[3] gibi bir hâletden nâşî evâhir-i Safer'de ref'-i vezâret ile İskece'de ikâmete me'mûr oldı. **(s.32)** Takrîben üç yaşında olan Şeh-zâde Sultân Süleymân ümm-i sıbyân ile âzim-i sûy-ı cinân olub Safer'in yirmi yedinci güni Osmâniyye Türbesi'nde defn olundı.

Öteden berü Bahr-i Sefîd'de vâki' Bodrum sâhası pîşgâhında altmış zirâ' karârında kalyon ve Kemer Meydânı destgâhında elli üç buçuk zirâ' karârında fırkateyn inşâ oluna geldigi hâlde el-hâletü hâzihî ikisi dahi hâlî olmağla kemâ fi's-sâbık[4] Bodrum'da bir kalyon[5] ve Kemer'de bir fırkateyn inşâsına başlandı.

Cezzâr'ın memlûklarından olub anın vefâtından sonra yerine kâ'im olarak haylî müddetden berü Sayda vâlîsi bulunan Süleymân Paşa geçen otuz dört senesi evâhirinde vefât itmekle Saydâ Vâlîsi bulunan Süleymân Paşa geçen otuz dört senesi evâhirinde vefât

1 Cehl-i mürekkeb: Bilmemekle beraber, bilmediğini de bilmemek. Katmerli cahillik.
2 Mehâbe yâ seydî mehâbe: "Heybetli görünmek için efendi, heybetli görünmek için."
3 Si'âyet-i husemâ: Çekemeyenlerin, hasımların lâf taşıması, dedikodusu, gıybeti.
4 Kemâ fi's-sâbık: Eskisi gibi, eskiden olduğu gibi.
5 Metinde sehven "kalkiyon" şeklinde geçmektedir.

itmekle Saydâ mütesellimi olan Abdullâh Paşa'ya işbu otuz beş senesi Rebî'ü'l-evvel'inin üçünde rütbe-i vezâretle Saydâ vâlîliği tevcîh buyuruldı.

Bir müddetden berü bir takım rencber ve amele makûlesi mücerred garaz-ı fâsidlerini icrâ içün yeniçeri adâdına dâhil olarak bir binâya şürû' iden müslim ve gayr-i müslim ganî ve fakîr üzerine musallat olurlar ve iki kat gündelikle istedigi kadar cüz'î hidmet iden rendeci ve nakkâş ve sıvacı ve eşekci Etrâkmdan mâ'adâ bi'l-hâssa ırgâdbaşılık iddi'âsıyla elindeki küreginin sapı ortasmda ortasının nişânı menkûş bir Türk ya Kürd çıkagelür ve hefte başında virilecek gündelikleri binâ sâhibinden cebren alub yarısını işcilere virir ve bâkîsini kendü alur ve umûr-ı binâya başkasını karışdırmayub kereste ve ekser ve levâzımât-ı sâ'ire hep anın ma'rifetiyle alınmak lâzım gelür ve ırgâdbaşılar bu vechile hâsıl olan mebâliğin bir mikdârını kendülere mu'ayyen olan yoldâşlarına virüb bâkîsi kendülerine kalur idi. El-hâsıl ashâb-ı ebniyyeyi[1] azîm hasârâta uğradırlar zu'afâ-yı ameleyi dahi hemân boğazı tokluğuna çalışdırırlar idi. Ma'a-mâ-fîh bu ırgâdbaşılar binâları sâ'ir eşrârın[2] ta'arruzâtından hıfz ve himâye iderlerdi. Lâkin akdemce zikr olunan Kumkapu harîkinde muhterik olan Ermeni kilisasının inşâsına şürû' olundukda cesîm bir binâ olmak hasebiyle bunun tayyârâtından civârındaki kolluk zâbitân ve neferâtı ve mahalle kokonosları ve nâmlu ve nişânlu kahvehâneler kabadayıları dahi hisse-mend[3] olmak isteyüb kilisa mütevellîsi dahi birer mikdâr para i'tâsıyla anların hâtırlarını hoş itmiş ise de bu hân-ı yağmâdan zevk-yâb olan yârân-ı safânın ardı alınamayub takım takım oraya gelürler Ermeniler dahi (mısrâ') (Dehen-i seg be-lokme dûhten bih)[4] diyerek anların ellerine birer mikdâr para kısdırarak başlarından savarlar ve bir sâ'at akdem kilisanın itmâmına bezl-i mechûd[5] iderler iken kolluk zâbitân ve neferâtı binânın emîn ve mu'temedleri gibi oradan müfârekat[6] itmez ve arak ve bâde (s.33) parasını almadıkca bir tarafa gitmez ve Ermenileri para i'tâsına mecbûr itmek üzre ara sıra arbede çıkarub ikide birde ameleyi dağıdır ve yapu işine karışur oldılar. Bu ise ırgâdbaşıların hem fâ'idelerine ve hem de i'tibârlarına dokundığından mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'in on beşinci güni kolluk zâbitân ve neferâtı ile ırgâdlar ve rencberler arasında zuhûra gelan mücâdele müntic-i mukâtele[7] olarak tarafeynden birkaçı mecrûh ve birkaçı binâ-yı kilisaya kurbân oldı. Rencberler galabalık olduklarından kolluk takımma galebe çaldılar. Ve yeniçeri neferâtı târ-mâr oldılar. İçlerinden birisi firâr iderek cân korkusıyla karılar hammâmına girdikde rencberler dahi arkasmdan girdiler karılar feryâd ü figâna başlayub bayılmak ve çocuk düşürmek gibi hâletler vukû' buldığı sırada rencberler âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif olarak karılar hammâmına girmiş olan nefer-i merkûmun kârını bitürdiler ve kendü nâmûs-ı şîr-merdîlerin yerine getürdiler.

Seccâde-nişîn-i sadâret-i uzmâ olan Dervîş Paşa bu vak'ada dahi seyircilerin başı idi.

1 Ashâb-ı ebniyye: Bina sahipleri.
2 Eşrâr: Şerir, şer işleyen, haydut.
3 Hisse-mend: Hissesi olan, hisse sâhibi.
4 "Köpeğin ağzını lokmayla dikmek iyidir."
5 Bezl-i mechûd: Olanca kuvveti ile gayret.
6 Müfârekat: Ayrılma, uzaklaşma. Bir yerden ayrılma.
7 Müntic-i mukâtele: Karşılıklı öldürmeye neden olan.

Vâkı'â kendüsince bu arbede müşkil bir iş idi zirâ şehrin muhâfazasına me'mûr olan kolluk hey'etini rencberlerin darb ve cerh ve katl ile târ-mâr eylemeleri bir nevi' isyân dimek ise de bunların re'îsleri olan ırgâdbaşıların kürklerinde yeniçeri nişânı oldığına nazaran anlarda dahi asker pâyesi var idi. Ve hakîkat-i hâlde kolluk hey'etinin cimâyetleri daha ağır idi. Bu cihetle halli güc bir mes'ele oldı. Hükûmet artık ırgâd ve evgâd[1] elinde kaldı. Bir müddetden berü âdet oldığı üzre ba'zı tebdîlât icrâsından başka çâre kalmadı.

Rebî'ü'l-evvel'in on dokuzuncı Çehârşenbe güni Sadr-ı â'zam Dervîş Paşa azl ve Gelibolı'ya nefy ile yerine Hüdâvendigâr ve Kocaili sancakları mutasarrıfı olub akdemce hafiyyen Dersa'âdet'e celb idilmiş olan Seyyid Alî Paşa nasb olundı.

Ve Rebî'ü'l-âhir'in beşinci güni yeniçeri ağası azl ve Tekfurdağı'na nefy ile yerine Kul Kethüdâsı Topcıbaşı azl ile yerine ocakları kethüdâsı nasb ve ta'yîn kılındı. Senesi tamâm olmadan bu yeniçeri ağası dahi azl ve nefy ile yerine Kul Kethüdâsı Kırkbirinci Alî Ağa yeniçeri ağası olmuşdır.

Rebî'ü'l-âhir'in sekizinci güni bir şeh-zâde tevellüd eyledi. Üçünci şeh-zâde Sultân Ahmed olacak idi. Lâkin der-akab fevt oldı.

Bükreş Ahidnâmesi'nde Anadolı hudûdı kable's-sefer[2] bulundığı hey'et üzre Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm olunmak münderic iken Rusyalu ahde vefâ itmeyüb Faş Kal'ası kable's-sefer (s.34) Keleş Beg'in zabtında olub o dahi Devlet-i Aliyye'ye isyân ile Rusya Devleti'ne ilticâ eylemiş oldığı cihetle Rusya arâzîsinden ma'dûd oldığını bahâne ittihâz ve Sohum ve Anakara kal'alarını dahi Devlet-i Aliyye'den dostâne taleb ve Memleketeyn'de bulunan beşlü neferâtının taklîli[3] Memleketeyn imtiyâznâmesinin şürûtından iken henüz icrâ olunmadı deyü şikâyet iderek Dersa'âdet'de mukîm ilçisi İstrogonof'a bu yolda ta'lîmât göndermiş oldığından İstrogonof şürût-ı mu'âhedeyi tenkîh[4] içün taleb-i mükâleme zımnında pey-der-pey makâm-ı riyâsete takrîrler takdîm itmekde oldığına mebnî o esnâda nişâncı olan Hâmid Beg evâsıt-ı Receb'de Rusya ilçisiyle mükâlemeye me'mûr oldı. Fakat mükâlemeye muktedir bir mu'îne muhtâc oldığından sâbık Boğdan Voyvodası İskerlet Beg ana terfîk idildi.

Ol esnâda kethüdâ-yı sadr-ı âlî bulunan Seydâ Efendi evâ'il-i Zi'l-ka'de'de azl ile yerine Esmâ Sultân kethüdâsı ve mühimmât nâzırı olan Hâcı Sa'îd Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Gümrükci Osmân Ağa mühimmât nâzırı olmuşdır.

Geçen otuz üç senesi vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Katolik mezhebi Memâlik-i Mahrûse'de haylîden haylî intişâra başlamış oldığı hâlde hükûmet işe müdâhale iderek Katoliklerin ilerü gelenlerinden bir ikisi nefy olunmağla bu işe biraz durgunluk geldi Ermeni Katoliklerinden ba'zıları ise müzebzeb-i beyne'l-emreyn[5] kalub hem Ermeni ve hem de Katolik âyînlerine ri'âyet iderlerdi. Ermeni Patriki dahi bu iki sınıf arasında mûcib-i

1 Evgâd: Ahmaklar, akılsızlar.
2 Kable's-sefer: Seferden önce.
3 Taklîl: Azaltma. Azaltılma. İndirme. Tenkis.
4 Tenkîh: Bir şeyin fazla ve gereksiz kısımlarını çıkarıp ayıklama, arıtma.
5 Müzebzeb-i beyne'l-emreyn: İki iş arasında tereddüt eden.

zıddiyyet olan ba'zı bâlâtı ref' idüb de Ermeniler ile Katolikleri birleşdirmek hayâl-i hâmına düşdi. Anı bu hulyâya düşürenler ise Katoliklerin letâ'ifü'l-hiyel ebleh-firîbâne[1] ile gizlüce Katolik itmiş oldukları Ermeni râhibleri idi ki Patrik'e refte refte bütün Ermenileri Katolik idebilecek ba'zı mevâddı ilkâ[2] idüb Patrik dahi an-cehlin bu mevâddı Ermenilere nasîhat siyâkında teklîf itmekle işbu otuz beş senesi Zi'l-ka'de'sinin on birinci Pâzâr günü Ermeniler sen bizi âkıbet Katolik mi ideceksin daha ne olmalıdır diyerek Patrik'in üzerine hücûm itmişler Patrik pek güc hâl ile ellerinden kurtulub kaçmış. Bu arbede üzerine kolluk zâbitân ve neferâtı yetişüb cem'iyyeti dağıdıncaya kadar neferâtdan birkaçı yaralandı. Fakat söz sâhiblerinden birkaçı da ahz ve girift olundı. Ve bi'l-istimtâk mebde'-i fesâd[3] olanlar anlaşıldı. Ve ol vakit böyle cumhûriyyet yolunda cem'iyyetler hükûmetin pek ziyâde nazar-ı dikkatini câlib ve telâş ve endîşeyi mûcib oldığından ashâb-ı fesâd olanların ba'zıları nefy ve asıl fesâdbaşı olan dört neferi i'dâm idildi.

(**s.35**) Hamse-i Şânî-zâde'nin üç seneden berü der-dest-i tab' olan cild-i evveli güç hâl ile bu esnâda itmâm olunabildi. Ol vakt Tab'hâne-i Âmire Nâzırı Abdurrahmân Muhib Efendi olub bu kitâbın tab'ında vâki' olan mu'âmelesinden iştikâ siyâkında Şânî-zâde dir ki (Mûmâ-ileyh kîse-i fakîr gibi hüner ve ma'ârifden bî-behre[4] kaldığından ve zikr ve fikri mansıb ve akçe olub hidmet-i mezkûreye nâ-ehl oldığından kitâb-ı mezkûrun esnâ-yı tab' ve temsîlinde mukdim-i şeref-bahş-ı sudûr olan emr ü irâde-i hayr-ifâde-i şâhâneye imtisâlen ibâresinin tashîhine her ne kadar sa'y-i cezîl eyledim ise de kıllet-i ücretine tama'an istihdâm eyledigi Üsküdar Yeni Câmi'i kayyûmı tashîhât-ı fakîre rağmen inâd-i câhiliyyetle yine gerek hurûfât imlâsını tahrîf ve gerek bütün kelimeyi taklîb ve tashîf itmekden fârig olmadı.) Şânî-zâde bu kitâbın irâde-i seniyyesini istihsâl ile itmâm-ı tab'ına kadar o dürlü zahmetler çekmiş ve ilm-i tıbbda kendüsine rakîb geçinan husemâsından o kadar muşta-i cefâ[5] yimiş ki bu esnâda cild-i sânîsini meydâna koyamayub vakt-i âhara ta'lîk eylemiş idi. Burasının beyânı siyâkında bu kitâb-ı nâ-yâb-ı bî-bahtın hezâr ser-güzeşt-i pür-garâbeti oldığını zikr itdikden sonra dir ki (Binâ'en-aleyh fenn-i cerrâhî ve eczâ-yı tıbbiyyeyi hâvî iki kitâbdan ibâret olan cild-i sânînin pâye-i serîr-i mu'allâ-yı pâdişâh-ı kerem-fermâya arzı husûsı te'lîf-i abd-i fakîri[6] (a'cebenî cenbüh) meseline nazîr itdiren fenn-i mezkûrda bakiyye-i husemâ-yı gaddârın vakt-i nekbetine tevkîf ve te'hîr olundı.) İntihâ.

Şânî-zâde'nin ilm-i hey'et ve fenn-i nücûmda dahi ma'lûmât-ı kâfiyyesi olub işbu otuz beş senesi Zi'l-hicce'sinin âhirinde vukû' bulan küsûf-ı şemse dâ'ir ilm-i hey'etce tahkîkâtıyla ahkâm-ı nücûmiyyeye dâ'ir ba'zı işârâtı hâvî târîhine derc eylemiş oldığı zâyice zîrde (6) rakamıyla îrâd olunur.

1 Ebleh-firîbâne: Aptal aldatıcasma.
2 İlkâ: Koyma, yerleştirme.
3 Mebde'-i fesâd: Fesat kaynağı.
4 Bî-behre: Nasipsiz, kısmetsiz.
5 Muşta-i cefâ: Cefa yumruğu. Eziyet verici, incitici davramşlar, hareketler.
6 Te'lîf-i abd-i fakîr: Fakir kulun eseri.

Ahvâl-i Diyârbekir ve Haleb

Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Diyârbekir ahâlîsi isyân iderek Diyârbekir Vâlîsi Behrâm Paşa'yı muhâsara itmişler idi. Ve ahâlîye i'âne içün etrâfdan bir haylî eşkıyâ gelüb Diyârbekir'de bir kuvve-i cesîme-i âsiye[1] peydâ olmuş ise de vâlîye imdâd içün dahi her tarafdan asâkir-i külliyye tertîb olundukdan başka Behrâm Paşa fi'l-asl Kürdistân tarafından neş'et itmekle asabiyyet sâhibi oldığına mebnî tarafdârı olan Millü İskânbaşısı Eyyûb Beg'e ve Diyârbekir aşâ'irinden Telli İbrâhîm Beg'e ve Hüseyin Beg'e kâğıdlar itâresiyle[2] imdâd istemiş idüginden anlar dahi aşîretleri halkıyla cümleden (**s.36**) evvel Diyârbekir'e irişmişler ve erbâb-ı ihtilâle havf[3] ve dehşet virmişler idi. Müte'âkiben bi'n-nefs harekete me'mûr olan Adana Vâlîsi Celâleddîn Paşa ve Sivas Vâlîsi Lütfullâh Paşa taraflarından der-ceng-i evvel gönderilmiş olan bir mikdâr asker dahi Diyârbekir'e vârid olıcak erbâb-ı ihtilâle havf ve haşyet gelerek dağılmağa başladıkları sırada Behrâm Paşa afv-ı umûmî i'lânıyla ahâlîye istimâlet[4] virdikde ahâlî mesken ve me'vâlarına ric'at eylemiş ve hâricden gelan eşkıyâ dahi birer birer dağılmağa başlamış ve yalnız Hani kazâsından üç yüz askerle usâtın imdâdına gelan Timur nâm ser-eşkıyâ biraz sebât itmiş ve lâkin o dahi müte'âkiben cehennem olub gitmişdir.

Buna dâ'ir olan muharrerât Bâb-ı Âlî'ye bi'l-vürûd mûcib-i mahzûziyyet olarak hemân Behrâm Paşa'ya serâsere kaplu sevb-i semmûr ve Millü İskânbaşısı Eyyûb Beg'e ve Telli İbrâhîm Beg'e ve Hüseyin Beg'e ve sâ'ir ma'iyyetinde bulunanlara giydirilmek üzre on sevb-i semmûr ihsân ve firârda bulunan Şeyh-zâde hafîdi Mehmed ve Kara Hoca oğlu Ömer ve Serdâr nâm müfsidlerin mukâta'ât ve emlâkı ref' ve zabt ile kendülerinin ve sâlifü'z-zikr Timur'un her nerede ele geçerler ise i'dâm ve Diyârbekir müftîsinin Anapa'ya nefy olunmaları fermân buyurulmağla mûcebince selh-i Muharrem'de evâmir-i aliyye yazıldı.

Behrâm Paşa'ya imdâd içün Haleb'den müretteb olan asker henüz yola çıkarılmış iken Diyârbekir ihtilâli ber-vech-i bâlâ basdırılmış ise de ol esnâda Haleb'de bir fitne uyanmış idi.

Şöyle ki: Haleb'de haşşâş nâmıyla birçok ser-keşler ve gem almaz nice fesâd-pîşeler[5] bulunub dâ'imâ beldenin inzibâtını ihlâl iderler ve vâlîler derûn-ı Haleb'de duramayub hâric-i şehirde Şeyh Bekir nâm mevki'de ikâmet eyler idi.

Mukaddemâ yirmi sekiz senesinde Haleb'e vâlî olan Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa'nın Koca Kethüdâ dinilür gürg-i bârân-dîde[6] bir kethüdâsı olub Haleb'in rü'esâ-yı eşrârından on sekiz neferini bir hud'a ile i'dâm itdikde Haleb'e epeyce sükûnet gelmişdi. Çok geçmeyüb yine Haleb'in derûn ve bîrûnunda bir takım şerîrler peydâ oldı. Emr-i idâre ve inzibât yine çığırından çıkdı. Haleblü yine bir terbiyyeye muhtâc oldı. Nihâyet gemi azıya alub hükûmete

1 Kuvve-i cesîme-i âsiyye: Büyük isyancı kuvveti.
2 İtâre: Hızlıca gönderme, yollama.Uçurma veya uçurulma.
3 Havf: Korku, korkutmak.
4 İstimâlet: Gönül çelme, gönlü bir tarafa meylettirme, cezbetme.
5 Fesâd-pîşe: Fesat peşinde koşan, kötülükle uğraşan.
6 Gürg-i bârân-dîde: Yağmur görmüş kurt. Görmüş geçirmiş, feleğin çenberinden geçmiş.

karşu hareket ve bir takım firârîleri şehre kabûl ve ihfâ ile teksîr-i sevâd-ı cem'iyyet iderek bir fesâd îkâ'ına hâzırlanmışlar idi. Hûrşîd Paşa'nın dâ'iresi halkının sû'-i hâl ve hareketleri dahi bunı ta'cîl itmekde idi. Çünki Hûrşîd Paşa ne kadar âbid ve sâlih ise dâ'iresi halkı o kadar fâcir ve fâsık ve hattâ **(s.37)** (Kitâb ve sünnete uy ey hatîb-i hoş-nağme * Hevâ-yı nefsine uyma bizim imâm gibi) beytinin me'âli anın imâmının hâline muvâfık idi. Ve kethüdâsı Süleymân Beg'in hâl ve tavrı pek acîb idi. Gice gündüz işretden hâlî olmaz idi. Hele ahşâmları arak ve bâdenin harâretiyle deli gibi olurdı ve ba'zan etbâ'ına hiddetlenerek dalkılıc ya hancer be-dest olub ve râst geldigini önüne katub gice yarısı Haleb zukâklarında kovalardı. Ve bir gice sâ'isbaşıya dargınlığı hâtırına gelüb âhûra vardıkda sâ'isler firâr itmekle gazabı müştedd olarak âhûrdaki esb ve esterlerin[1] yular ve pây-bendlerini kesüb kapudan dışaru salıvirdiginden esvâk-ı Haleb'de bir azîm gulgule peydâ olmış idi. İşte kethüdasının hâli bu idi sâ'ir kapusı halkı dahi her gice bed-mest[2] ve fısk u fücûr ile meşgûl imişler. Bi-çâre Hûrşîd Paşa bunlardan aslâ haberdâr olmayub cümlesi hakkında hüsn-i zann iderdi. Hele kethüdâsının işret itdigini bilmez ve imâmının irtikâb-ı ma'siyet[3] idecegini hâtırına bile getürmez idi. Kapusı halkının öyle sû'-i hâl ve harekâtı Haleb'in muta'assıb âdemlerine pek ziyâde dokunuyordı. Fesâd-pîşeler ise ber-vech-i bâlâ bir fitne îkâ'ına hâzırlanmış olduklarından bir gice bağteten îkâd-ı nâ'ire-i fitneye[4] kıyâm ve ibtidâ kethüdâ begin konağını basub anı i'dâm itmişler. Ba'dehu anın gibi derûn-ı şehirde envâ'-ı fısk u fücûra münhemik[5] ve bed-mest olan dîger mütehayyiz ağaların ve paşa imâmmın konaklarını basub buldukları esbâb ve âlât-ı fısk u fücûr[6] ile berâber teşhîr iderek mahkemeye getürmişler. Ve imâm efendiye işâret iderek (Kadı Efendi İstanbul'a yalnız bunı i'lâm et yetişür) dimişler. Mollâ efendi i'mâl-i envâ'-ı letâ'ifü'l-hiyel[7] ile def'-i meclis iderek derhâl ulemâ ve vücûhun ekserîni celb ile birlikde Şeyh Bekir nâm mahalde Hûrşîd Paşa'yı görmüşler ve isbât-ı rızâ-cûyî ve sadâkat eylemişler.

Hurşî Paşa hemân Haleb'in suyını ve zahîresini kat'la hasr ve tazyîka ibtidâr ve etrâfda olan mütesellimlerini birer mikdâr askerle celb ve silâhdârı ma'iyyetiyle Diyârbekir'e göndermiş oldığı asâkirin i'âdesi içün kâğıdlar itâre ve Lazkiye İskelesi'ne çıkarılmak üzre iki bin asâkir-i muvazzafa gönderilmesini Selanik vâlîsine tahrîr ile berâber Dersa'âdet'e arz ve beyân-ı hâl itmişdir.

Tahrîrâtı Muharrem'in on sekizinci güni İstanbul'a geldi Diyârbekir ihtilâlini basdırmak ile uğraşılur iken bir de Haleb gâ'ilesinin hudûsı mûcib-i telâş oldı. Hûrşîd Paşa sâf-sîret ve pâk-dil ve mütedeyyin ve sâlih bir âdem olub teb'asının sû'-i hâl ve hareketleri olsa bile ahâlînin evvel emirde der-i devlete arz-ı hâl itmeleri lâzım iken hod be-hod **(s.38)** öyle fitne

1 Esb ve ester: At ve katır.
2 Bed-mest: Şarhoşluğu kötü, fena sarhoş. Kendini bilmeyecek derecede sarhoş.
3 İrtikâb-ı ma'siyet: Suç işleme.
4 İkâd-ı nâ'ire-i fitne: Fitne ateşini yakma.
5 Münhemik: Bir şeye aşırı derecede düşkün olan, müptelâ.
6 Âlât-ı fısk u fücur: Suç aletleri.
7 İ'mâl-i envâ'-ı letâ'ifü'l-hiyel: Kurnazca hilelerin her türlüsünü yapma.

îkâ'ına cür'et eylemeleri te'dîblerini[1] îcâb ider hâlâtdan bulundığına ve zâten terbiyyeye müstahıkk olduklarına mebnî hemân Kayseriyye Mutasarrıfı Ebûbekir Paşa'nın tedârük idebilecegi mikdâr askerle Haleb vâlîsi ma'iyyetine gitmesi ve Adana Vâlîsi Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa kethüdâsıyla Diyârbekir'e asker göndermiş ise de muktedir vüzerâdan oldığına mebnî Haleb'e dahi i'âne idebileceginden Haleb vâlîsi ile bi'l-muhâbere her ne ister ise îfâsına himmet ve lâzım gelürse bi'n-nefs Haleb'e azîmet itmesi emr ü iş'âr buyurıldıkdan başka mukaddemâ Bağdâd maslahatı içün bi't-tertîb Haleb'in iskelesi olan İskenderun'a çıkarılmış olan topçı ve arabacı ve humbaracı neferâtının ber-vech-i bâlâ Bağdâd işleri tesviyye pezîr olmak hasebiyle oraya i'zâmlarına lüzûm kalmamış oldığından anlar dahi mühimmâtlarıyla berâber Haleb vâlîsi ma'iyyetine ta'yîn olundılar. Hadîdî Aşîreti Şeyhi Hamûd İbrâhîm Haleb usâtına mu'âvenet eylemiş oldığından anın tertîb-i cezâsı dahi emr olundı.

Hûrşîd Paşa'nın etrâfında olan mütesellimleri ve Diyârbekir'e göndermiş oldığı askeri ve Selanik'den müretteb olan Dağlı ve Arnavud askerleri takım takım Haleb'e geldikce kuvveti artmakda oldığı hâlde ma'iyyetine me'mûr olan Adana Vâlîsi Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa ve Rakka vâlîsi olan Lütfullâh Paşa gelüb yetişdiler. Bunun üzerine sevk olunan asker ile usât arasında Kastelü'l-harâmî nâm mahalde vukû' bulan muhârebede âsîler bozulmuş iken yine ser-fürû itmediklerinden kuvve-i cebriyye ile derûn-ı Haleb'e girilmek üzre vüzerâ-yı selâse beyninde karâr virilmiş idi. Rebî'ü'l-âhir'de Haleb şehri üzerine hücûm kolları tertîb olunarak bir gün ale's-seher tobçılar sûr hârici dinilan dîvârı topa tutarak açdıkları rahnelerden Dağlı ve Arnabûd askerleri derûn-ı şehre girmişler ve vâki' olan zukâk mukâtelelerinde eşkıyâ dayanamayub târ-mâr olarak birer tarafa firâr itmişler ba'dehu vüzerâ-yı selâsenin askerleri dahi girüb şehri zabt eylemişler. Bu sırada ele geçen yedi nefer rü'esâ-yı eşkıyâ i'dâm olunarak ser-i maktû'ları vüzerâ-yı selâse tarafından yazılan tahrîrât-ı müştereke ile berâber İstanbul'a gönderilmiş idi. Tahrîrât-ı mezkûre Cumâde'l-ûlâ evâ'ilinde Bâb-ı Âlî'ye vusûl buldı. Mûcib-i memnûniyyet-i azîme oldı. Üçüne de ser-â-sere kaplu semmûr kürkler ve Hûrşîd Paşa'ya mahsûsan bir kabza da murassa' hancer irsâl buyuruldı.

Mukaddemâ İstanbul'da Haleb'in ihtilâline bâdî ancak Hûrşîd Paşa'nın dâ'iresi halkı imiş yollu sözler deverân eylemiş oldığından bir mu'temed âdem gidüb de fitneye bâdî ne idügini ve müttehem kimler oldığını tahkîk ve iş'âr eylemesi karâr-gîr[2] olub Kilâr-ı Hâssa Kethüdâlığı'ndan **(s.39)** muhrec esbak Arpa Emîni Kâmilî-zâde Mustafâ Nazîf Efendi Sarây-ı Hümâyûna münasebetlerinden dolayı Nakîbü'l-eşrâf Abdülvehhâb Efendi ile beynlerinde kıdem-i ülfet oldığına mebnî anın sevkiyle bu me'mûriyyete intihâb olundı.

Hûrşîd Paşa Sofya cânibi ser'askeri iken bu Nazîf Efendi anm ma'iyyetinde nüzûl emîni olub Hûrşîd Paşa anın hidmetinden hoşnûd olamamış idügine nazaran bu kerre tahkîk me'mûriyyetiyle Haleb'e gönderilmesi muvâfık-ı hâl ve maslahat[3] olmayub Abdülvehhâb

1 Te'dîb: Haddini bildirme, yola getirmek için gerekeni yapma, terbiyesini verme.
2 Karâr-gîr: Karâra bağlanmış, kararlaşmış.
3 Muvâfık-ı hâl ve maslahat: Duruma ve işe uygun.

Efendi ise ol vakit Enderûn ve Bîrûnda nâfizü'l-kelim[1] oldığı hâlde Haleb vak'ası üzerine Hûrşîd Paşa'nın azliyle beglik kîseden iyilik fehvâsınca Nazîf Efendi'yi Haleb vâlîsi itdirmegi zihninde karârlaşdırmış ve burasını Nazîf Efendi'ye işrâb[2] iderek Haleb'e mükemmel ve muhteşem dâ'ire ile gitmesini ihtâr itmiş ve o dahi lüzûmundan ziyâde debdebe ile gitmiş idi. Hâlbuki Hûrşîd Paşa mukaddemâ sadâret ve serdâr-ı ekremlik makâmında bulundığından her tarafda eli olmak hasebiyle Nazîf Efendi'nin vusûlünden akdem bu hafâyâdan[3] haberdâr olmış idi.

Ber-vech-i bâlâ Haleb'in zabtından iki gün sonra mûmâ-ileyh Nazîf Efendi Haleb'e varub Şeyh Bekirli'ye karîb mahalle indikde Hûrşîd Paşa biraz eyyâm anı orada tevkîf ile hafâyâdan hebardâr oldığmı anlatdıkdan sonra yanına celb ile yine me'mûriyyetine lâyık olacak vechile ihsân ve ikrânı itmişdir. Lâkin andan sonra İstanbul'a gönderdikleri muharrerât birbirine münâkız idi. Hûrşîd Paşa anın ağrâz-ı hafiyyesine[4] mebnî tavr ve tarzı muhrik-i fesâd oldığını tahrîrâtında îrâd itmiş idi. O dahi Hûrşîd Paşa'nın müte'allikânı zulm ve irtişâya i'tiyâdlarından nâşî akçe ve boğça ile ba'zı ashâb-ı kîn ve husûmetin ağrâz-ı fâsidesine mebnî nice bî-cürm kimesneleri ithâm ve i'dâm ve lâzımü'l-izâle[5] bunca kesânı dahi birer takrîb-i garîb ile tahlîs ider oldılar deyü yazmış idi. Lâkin Hûrşîd Paşa ber-vech-i dil-hâh-ı âlî gâ'ileyi bitürmege muvaffak oldığmdan Nazîf Efendi'nin tahrîrâtı hasır altına gitdi. Yohsa Hûrşîd Paşa muvaffak olmamış olsaydı hokkanın altına giderdi Nazîf Efendi dahi düdügi çalardı.

Nazîf Efendi bunun üzerine İstanbul'a avdet itmeyüb bi'l-istîzân Mısır tarîkiyle hacca gitmiş ve Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa Sa'îd içinde bulunmağla anı görüb de haklayamadığı cihetle dahi me'yûs ve mahrûm olarak edâ-yı hâc eyledikden sonra berren avdet itmişdir.

Dervîş Paşa dâ'iresine gelince fi'l-vâki' anın kapusı halkı pek bozuk imiş. Lâkin (s.40) bu dahi ol vaktin hükmünce ahvâl-i tabî'iyyeden idi. Zirâ devletin muntazam askeri olmayub askeri nâmına olan ocakların hâli ma'lûm. Memleketin zabt u rabt ve idâresine vâsıta dahi vüzerânın kapusı halkı olub bunlar ise bir takım haşerâtdan ibâret idi. Ol vakt ehl-i ırz ve terbiyyelü teb'a bulmak kimyâya mâlik olmak gibi idi. Ale'l-husûs Hûrşîd Paşa gibi sûfî ve sâf-dil ve hüsn-i zannı gâlib olan vezirlere göre bu ağavâtın iyüsini kötüsüni temyîz itmek müşkil idi.

Garîbdir ki Haleb gâ'ilesinin hitâmında tabî'î ba'zı kesân hakkında icrâ-yı siyâset olundığı esnâda Hûrşîd Paşa'nın Haleb'de mütesellimi olan Sâlih Koç Ağa'ya me'mûrlardan biri gelüb efendim dün ahşâm fukarâdan bir koltukcı Mevlevî dervîşi askerîden biriyle meşlah[6] münâza'ası itdigine mebnî habs olunub gice zindânda yanlışlıkla bî-çâreyi boğmuşlar bu sabâh dört nefer yetîmiyle zevcesi paşa kapusına gelüb arz-ı hâl takdîmiyle

1 Nâfizü'l-kelim: Sözü tesirli, sözü geçen.
2 İşrâb: Bir maksadı kapalı olarak îmâ yoluyle anlatma, çıtlatma.
3 Hafâyâ: Sırlar, gizli şeyler.
4 Ağrâz-ı hafiyye: Gizli niyetler.
5 Lâzımü'l-izâle: Ortadan kaldırılması gereken.
6 Meşlah: Daha çok Araplar'ın ileri gelenlerinin giydiği, bütün vücûdu örten uzun ve kolsuz üstlük.

işâ'-i leyleye muhtâc olduklarını ifâde ve maktûl-i mazlumun üzerinde bulunan eşyâsını ve üzerinde birkaç guruş çıkmış ise çocuklara nafaka olmak üzre anları dahi istid'â itdi. Arz-ı hâli paşa efendimize bendeniz götürüb keyfiyyeti beyân itdigimde gâyetü'l-gâye müte'essif olub ol mazlûmlara yarım kîse altun ihsân eylediler deyü kaziyyeyi hikâye itdikde Sâlih Koç bu ne garîb şey. Dün gice i'dâm olunacak yalnız üç kişi olub i'lân-ı siyâset içün atılan toplar dahi üç idi. Ve bu sabâh kal'a meydânına bırağılan cesed-i maktûl dahi üçden ziyâde degil idi. Bu âdem eger fi'l-vâki' hatâ'en katl olunmuş ise asıl katl olunacak âdem nice olmuş ve nerede kalmış ben bunı anlayub da paşa efendimizi îkâz itmelüyüm deyü hakîkatine kıyâm itmiş. Meger buna gelince dört âdem daha bî-cürm olarak katl idilmiş ve katl olunacak dört âdem rüşvet ile gizlüce salıvirilmiş oldığını erbâb-ı vukûf hafiyyen haber virmiş. Lâkin işin ucı â'yân-ı belde Katâr Ağası-zâde Mustafâ Beg'e dokunmağla Sâlih Koç Ağa sükûta mecbûr olmuş idügi ihbâr-ı sahîhadandır deyü Şânî-zâde Târîhi'nde mündericdir. El-uhdetu ale'r-râvî.[1]

Ol vakt â'yân ve vücûh-ı bilâd içinde haylîce öyle fenâ âdemler var idi. Lâkin taşralara mahsûs degil İstanbul dahi bu hâlde idi. Gerek İstanbul'da ve gerek taşralarda insânın kadri yok idi. Adam öldürmek ile pilic kesmek bir gibiydi. Hattâ bir aralık İstanbul'da erâcîf[2] çoğalmağla önüni almak içün Meclis-i Vükelâ'da bir çâre arandığı sırada Hâlet Efendi tedbîr-i kâfi olmak üzre şiındi Okcılarbaşı'ndaki (s.41) berberin başı kesilsün sâ'ire havf ve dehşet gelür ve erâcîfin arkası kesilir dedikde huzzârdan birisi amân o benim berberimdir dimekle Hâlet Efendi ana mahsûs degil öte tarafdaki berberin boyunı ursun maksad hâsıl olur dimiş oldığı meşhûrdur.

El-hâsıl o zamân gerek İstanbul'da ve gerek taşralarda kalbi kara yüregi katı âdemler çok idi. Her tarafın idâresi ta'rîf olunmaz sûretde bozuk idi. Esâsen cedîd usûl ile devletin ıslâh ve tanzîm-i umûrundan başka çâre yok idi. Bu yolda Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa (El-fadlu li'l-mütekaddim)[3] şerefini ihrâz itmekde idi.

Vekâyi'-i Mısriyye

Geçen sene Mehmed Alî Paşa Sa'îd tarafına gidüb şelâlelere kadar çıkmış idi işbu otuz beş senesi evâ'ilinde Mısır'a avdet idüb bu esnâda ise İskenderiyye Tür'a'sı[4] hitâm bulmağla anı görmek üzre İskenderiyye'ye gelmiş ve bu tür'a nâm-ı hümâyûna nisbetle Mahmûdiyye tesmiye idilmişdir. Doğrısı Mehmed Alî Paşa'nın en büyük eserlerinden biridir. Anın üzerine İskenderiyye'nin zirâ'at ve ticâreti fevka'l-âde tevessü'[5] ve terakkî itmiş ve Mısır'ın vâridâtı dahi o nisbetde artmışdır.

1 "Sözün doğruluğu söyleyene aittir."
2 Erâcîf: Yalan sözler, yalanlar ve uydurmalar.
3 "Üstünlük önce davrananındır."
4 Tür'a: Kanal.
5 Tevessü: Genişleme, yayılma.

İşte Mehmed Alî Paşa bu misillü umûr-ı nâfi'a[1] ile i'mâr-ı memleket iderek bu yüzden hâsıl itdigi servet ile her tarafda muvaffak ve muzaffer olmakda idi.

Ve bu esnâda Afrika'nın içerüsine doğrı tevsî'-i hükûmet itmek üzre Sûdân seferine hâzırlanub ol tarafa sevk olunacak orduya hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da oğlı İsmâ'îl Paşa'yı başbuğ ve anın mukaddimetü'l-ceyşine sâbık kethüdâsı Lâzoğlı Mehmed Beg'i ser-gerde nasb eyledi. Bu sefer içün müretteb olan asker pey-der-pey cânib-i kıbelîye sevk olunub nihâyet İsmâ'îl Paşa dahi bundan çend mâh sonra ol cânibe azîmet itmişdir. Bilâd-ı Sûdân'dan Dangala'da bulunan ümerâ-yı Mısriyye bakâyâsı Sûdân seferi içün Mısır'dan asker çıkmağa başladığını haber aldıkları gibi re'y ve amân dilemege mecbûr olmuşlar. Ve Alî Beg Eyyûb'un oğlı Mısır'a gelüb pederi içün re'y ve amân istedikde Mehmed Alî Paşa gerek ana ve gerek sâ'irlerine re'y ve amân virüb fakat Abdurrahmân Beg'i istisnâ itmiş idi.

Alî Beg Eyyûb'a re'y ve amân buyurıldısı vâsıl oldukda hemân Mısır'a gelmek üzre hâzırlanmış iken dîger Kölemenler anın böyle süriden ayrılmasına hased iderek üzerine (s.42) üşüb bî-çâreyi katl itmişlerdir. Lâkin Kölemenler artık oralarda barınamayacaklarından yirmi beş neferi hilâl-i Şevvâl'de Cize'ye gelüb Mehmed Alî Paşa'ya dehâlet[2] itmişlerdir.

Ol vakt her sene akîb-i îd-i fıtrda[3] tevcîhât-ı vüzerâ olub ibkâ olunanların ibkâ fermânları gönderilmek resm-i devlet oldığından her sene oldığı gibi bu sene dahi eyâlet-i Mısır'ın Mehmed Alî Paşa uhdesinde ibkâsına dâ'ir bir kapucıbaşı ile gönderilmiş olan fermân-ı âlî hilâl-i Zi'l-ka'de'de Mısır'a vâsıl oldukda ber-mu'tâd toplar atılarak şenlik idilmişdir. Cidde vâlîsi olan oğlı İbrâhîm Paşa çend mâh mukaddem Mısır'a gelmiş oldığından anın ibkâsı emri dahi Mısır'da kendüsime virilmişdir.

Bu ise bir emr-i resmî olub yohsa ol vakit Mehmed Alî Paşa'nın azli kâbil degil idi. Çünki ol vakit Devlet-i Aliyye her tarafda müteneffiz ve muktedir olan kesânı birer birer izâle itmekde oldığı hâlde bu esnâda Tepedelenli Alî Paşa hakkında dahi fermân-ı kazâ-cereyân sâdır olmış idi. Mehmed Alî Paşa bundan sonra nevbet kendüsine gelecegini bilüb kendüye başka eyâlet virilse bile yuvasından ya'nî Mısır'dan çıkub da bir dâma düşmek muhâtarasından[4] çekinür idi. Burası Bâb-ı Âlîce dahi ma'lûm oldığından anın Mısır'dan azline cesâret olunamazdı.

Vekâyi'-i Şettâ

Birkaç seneden berü re'âyânın ve ale'l-husûs Rûmların etvâr ve harekâtında ba'zı tahavvülât[5] görülmege başladı. Ez-cümle işbu otuz beş senesi hilâlinde Trablusşâm ahâlîsinden Corci nâm bir Rûm şahtur ta'bîr olunur sefînesine Dimyât İskelesi'nden tüccâr

1 Umûr-ı nâfi'a: Bayındırlık işleri.
2 Dehâlet: Birinin merhametine sığınma, himâyesini isteme.
3 Akîb-i îd-i fitr: Ramazan Bayramı'nın sonrası.
4 Muhâtara: Tehlikeli durum, tehlike.
5 Tahavvülât: Değişiklikler, dönüşmeler.

mâlı tahmîl ile ehl-i İslâm'dan altı nefer yolcı dahi alub Beyrut cânibine azîmet itmek üzre birkaç mil açıldıkda sefînede teb'a-i ecnebiyyeden olan beş nefer eşhâs ile Rûm mellâhları ittifâk iderek mezkûr altı nefer Müslümânı ve muhâlefet kaydında bulunan re'îs-i merkûmı ve iki nefer sefîne gedüklüsi olan Rûm'ı katl ve i'dâm ile firâr itmişler ise de muhâlif-i hevâ ile Meyis Adası civârında Kara Ada'da karaya düşmekle sefînede bulunan eşyâyı sandal ile Beyrut İskelesi'ne ihrâc iderler iken hâllerine re'âyâdan birkaçı kesb-i ıttılâ'[1] ile zâbitâna haber virdiklerinde derhâl merkûmlar tutılub yanlarmdaki nukûd ve eşyâ ile berâber Rodos Sancağı Mutasarrıfı Yûsuf Beg'e ve anın tarafından dahi Tersâne-i Âmireye gönderilmişdir.

Yine bu esnâda İnöz re'âyâsından Anaştaş Re'îs lefke ta'bîr olunur sefînesiyle İskenderiyye-i (s.43) Mısır'dan bir mikdâr tüccâr mâlıyla beş aded tahta sanduk ve on altı torba içinde Mısır surresi ve beş nefer Müslim ve bir nefer zencî cârîye ve dört nefer Ermeni ve bir nefer Hristiyan Arnavud yolcıları ile kalkub İzmir tarafına gelürken derûn-ı sefînede teb'a-i ecnebiyyeden olan dört şahıs ile İnözli ve Edirneli[2] mellâhlar esnâ-yı râhda bi'l-ittifâk mezkûr yolcıları uyurken basdırub i'dâm itmişler fakat sefîne re'îsiyle bir Müslim yolcı müdâfa'a iderek ve tahlîs-i nefsleri[3] içün muvâfakat göstererek kurtulmuşlar ba'dehu muhâlif-i hevâ zuhûr ile Kıbrıs'a düşdüklerinde zâbit-i belde tarafından cümlesi tutılub mevcûd emvâl ve eşyâ ile berâber kezâlik Yûsuf Beg'e ve anın tarafından Tersâneye gönderilmişlerdir. Ber-vech-i bâlâ izbândîdler Dersa'âdet'e lede'l-vürûd salb olunub emvâl ve eşyânın ashâbı bi't-taharrî kendülerine teslîmi emr ü fermân buyurulmuşdur.

Ve yine bu esnâda Boğaziçi'nde tekessür itmiş olan Hırvatlar su bendlerinde Karadeniz Boğazı kal'aları yamaklarıyla gavga ve birkaç yamağı katl itmeleriyle ol havâlîde bulunan yamaklar yetişerek vâfirini itlâf itdikden sonra yamaklar dahi suçlı suçsuz râst geldikleri Hırvatları katle mübâderet itmekle bu da bir başka fesâda mü'eddî[4] oldı. Def'-i fesâd içün hep Hırvatların Dersa'âdet'den def'ile fî-mâ-ba'd[5] buraya vürûdlarına ruhsat virilmemesi husûsuna karâr virildi. Ve Hırvatların bir kısmı Karadağlu olub teb'a-i Devlet-i Aliyye'den ve dîger bir kısmı dahi Avusturya Devleti teb'asından olmağla Karadağlu olanlar memleketlerine i'âde ve Avusturya teb'asından olanlar dahi memleketlerine gönderilmek üzre Avusturya Sefâreti'ne teslîm olundılar. Sonra Karadağlu Hırvatlar Devlet-i Aliyye re'âyâsından oldukları beyânıyla istirhâm siyâkında arz-ı hâl virmeleri üzerine anlar bu mu'âmeleden istisnâ kılındılar. Bu esnâda iki kıt'a sefîne ile yüz on nefer Rûm re'âyâsı ve bir nefer Müslim Dersa'âdet'e gelüb ve sebebi ma'lûm olmadığı cihetle dikkat-i nazarı celb idüb lede't-tahkîk[6] Tepedelenli Alî Paşa'nın adamları oldığı anlaşıldı ve hemân mahsûs mübâşirler ma'iyyetiyle Galos İskelesi'ne i'âde olundılar.

1 Kesb-i ıttılâ': Öğrenmek, bilmek.
2 Edirneli: Metinde sehven "Enderli" şeklinde geçmektedir.
3 Tahlîs-i nefs: Canını kurtarma.
4 Mü'eddî: Meydana gelmesine sebep olan.
5 Fimâ-ba'd: Bundan sonra, bundan böyle.
6 Lede't-tahkîk: Araştırıldığında, tahkik edildiğinde.

Tepedelenli Alî Paşa'nın Ba'zı Ahvâli

Yanya Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa envâ'-ı desâ'is ile civârındaki Arnavud beglerinin hân-mânlarını harâb iderek Toskalık Kıt'ası'nı kabza-i tasarrufuna aldıkdan sonra Kiğalık tarafına dahi ta'addî ider olmuş idi.

Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa gibi o dahi asâkir-i muvazzafa ser-gerdeliginden yetişme olub (**s.44**) tavr ve mişvârında ana taklîd idiyor idi. Hâlbuki beynlerinde bevn-i ba'îd[1] var idi. Çünki Mehmed Alî Paşa idâre-i askeriyyeden ziyâde umûr-ı siyâsiyyede mâhir ve fevka'l-âde dûr-endîş ve müdebbir bir zât olub ber-vech-i bâla Mısır'ı i'mâr ile memleketin servetinden istifâde eyler idi. Alî Paşa'nın idâresi ise hâlâ bir başı bozuk asker ser-gerdesinin mu'âmelâtına benzer idi. Ve teksîr-i zirâ'at ve ticâret ile kurâ ve kasabâtın i'mârına sarf-ı mesâ'î idecegine bir çok köyleri birer takrîb ile çiftlik hey'etine koyarak zirâ'atin tedennîsine[2] sebeb olayor idi. Ve ehl-i karye iken çiftlik müste'ciri ve dîger sûretle anm mağdûrı olan Hristiyanlar anm mezâliminden kurtulmak üzre zevâl-i devletine terakkub eyler idi. Kendüsine zahîr olan Toska begleri ve ağaları içinde dahi pek çok müştekîleri var idi.

El-hâsıl Alî Paşa'nın idâresi zâten ma'kûl ve devletce makbûl olmayub fakat Mora'da ve havâlîsinde isyâna müsta'id ve müteheyyi'[3] olan Rûmların üzerinde bir büyük baskı idi. Binâ'en-aleyh Hâlet Efendi anın izâlesini iltizâm eyledigi hâlde Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi buna mâni' ve sâ'ir vükelânın ekseri dahi ana tâbi' idi.

Ol esnâda ise Rûmili'de bir büyük lağm hafr olunmuş barutı fitili konmuş fırsat elvirdigi gibi âteş idilmek üzre hâzırlanmış idi. Hâlet Efendi'nin ısrârıyla ber-vech-i âtî zuhûra gelan Tepedelenli vak'ası bu lağıma âteş virdi devletin başına büyük felâketler getürdi.

Tafsîl-i hâl bu minvâl üzredir ki mukaddemâ Alî Paşa Kiğalık Kıt'ası'nın umûrına müdâhale itmege başlayub Mat[4] ve Debre-i Zîr beglerine i'âne iderek Debre-i Bâlâ'nın ba'zı kurâsmı yağmâ itdirmiş idi. Ve Debre hânedânından Yûsuf Beg ana muhâlefet ve devlete şikâyet itmekle cild-i âşirde beyân olundığı üzre taraf-ı serdâr-ı ekremîden kendüsine tevbîhnâme gönderilmiş idi. Alî Paşa dinlemeyüb sonra Debre-i Zîr begleri vâsıtasıyla Kırçova'da dahi bir ihtilâl çıkarmışdır. Bundan başka Alî Paşa Drac tarafına dahi müdahaleden girü durmazdı.

Şöyle ki: Kaplan Paşa-zâde Abdurrahmân Beg'i Kavâyeli İbrâhîm Beg aleyhine tahrîk ve oğlı Muhtâr Paşa-zâde Mahmûd Beg'e Abdurrahmân Beg'in hemşîresini tezvîc[5] ve ana i'âne ile Tiran Kal'ası'nı zabt itdirmiş ve Peklim[6] Kal'ası'ndan Süleymân Beg'i ihrâc ile kendü

1 Bevn-i ba'îd: Geniş bir ayrılık.
2 Tedennî: Gerileme, derecesinden düşme.
3 Müteheyyi': Hazırlanan, hazırlanmış, hazır, âmâde.
4 Mat: Mat, Debre, Arnavutluk.
5 Tezvîc: Evlendirme.
6 Peklin: Peklin, İlbasan, Arnavutluk.

bölükbaşılarından birini ik'âd itmiş idi. Kiğalık hânedânları Alî Paşa'nın bu harekâtından şübhelenerek yerlerini yurtlarını muhâfaza kaydında bulunmışlar ise de Alî Paşa külliyetlü akçe sarf ile Mat ve Debre-i (**s.45**) Zîr beglerini celb iderek Kiğalık hudûdında epeyce kuvvet alub birer takrîb ile ol tarafa sevk-i asker iderek Ohri ve İlbasan sancaklarını zabt eylemiş idi. Bu husûslardan bahisle kendüsine nasîhat olundıkca her birini birer sûret ile te'vîl ile tebri'e-i zimmet eylerdi.

Sultân Mahmûd Han-ı Adlî hazretlerinin aksâ-yı emeli yeniçerilerin terbiyyesi olub bu ise Hâlet Efendi'nin işine elvirmedigi cihetle bunı te'hîr içün her vakt taşralarda bir vak'a ihdâs ile zihn-i hümâyûnı işgâl itdigi gibi bir vaktden berü bir Tepedelenli gâ'ilesi çıkarub da anınla dahi biraz vakt kazanmak isterdi. Rûmlar ise Mora cihetinde muzmer-i zamîrleri[1] olan fitneyi uyandırabilmek üzre Alî Paşa'nın zevâlini ârzû iderek bu husûsda Hâlet Efendi'yi iğfâl kaydında olub o dahi Fenarlular mektebinden çıkma oldığı cihetle anlara aldanur ve anların münâfıkâne sözlerine inanur idi. Yohsa Rûmların sû'-i niyyetlerine delâlet ider pek çok emâreler görülmekde idi. Bu cihetle ashâb-ı basiret olan ricâl-i devlet öyle teng ve tetik bir vaktde Rûmilice bir mes'ele çıkarmakdan ictinâb[2] iderlerdi.

Hattâ Hâlet Efendi'nin arz ve ifâdesi üzerine zât-ı şâhâne Tepedelenli işini merâk idüb vükelâyı Enderûn-ı Hümâyûna celb ile mes'eleyi der-ıniyân itdirdikde Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi Tepedelenli Alî Paşa'nın Yanya'dan azli envâ'-ı mahâzîri mü'eddî ve belki Rûmili'nin elden çıkmasına bâdî olabilecegi cihetle aslâ câ'iz olmadığını söylemiş ve sâ'ir vükelâ dahi ana teba'iyyet eylemiş oldığı cihetle Hâlet Efendi'nin re'yi ibtâl olunmış iken Hâlet Efendi bu işin arkasını bırakmayub Pâdişâh'ı iknâ'a çalışınakda oldığından zât-ı şâhâne Sadr-ı a'zam Ra'ûf Paşa'yı mahsûsan Sarây-ı Hümâyûna celb ile müzâkere itdikden sonra Cânib Efendi'yi dahi ayruca celb ile istiknâh-ı mes'ele[3] itdikde Cânib Efendi re'y-i sâbıkını te'yîd ile Hâlet Efendi'nin re'yini cerh itmiş idi.

Ba'dehu Ra'ûf Paşa ve Mekkî-zâde gibi ehl-i metânet ve haysiyyet zâtlar azl ile yerlerine daha hafîfce âdemler geldi. Hâlet Efendi'ye meydân daha geniş kaldı. Lâkin Cânib Efendi yine re'yinde sebât ve ısrâr ile muhâlifîne pîş-dâr idi.

Binâ'en-aleyh ara sıra Alî Paşa'ya nasîhat ya tevbîh yollu emirnâmeler tahrîr olunmak ve anın tarafından arz-ı ma'zeret ve tebri'e-i zimmet yolunda cevâblar alınmak ile iktifâ olnayordı. Ve fi'l-vâki' Alî Paşa her ne yapsa pek ihtiyâr oldığı cihetle karîbü'l-ahdde[4] bi't-tabi' vefâtıyla Yanya işleri düzelecegine nazaran ta'cîle mecbûriyyet yok idi. Fakat ba'zı ahvâl-i müteselsile Tepedelenli vak'asını ta'cîl itmişdir. (**s.46**) Şöyle ki: Yanya vücûhundan olan Paşo Beg'den müsteş'ar olarak anı i'dâm itdirmek isteyüb o dahi Drama Nâzırı Mahmûd Beg'in yanına firâr ve ilticâ itdikde Alî Paşa anın be-heme-hâl te'dîbi içün arkasına düşüb Bâb-ı Âlî'ye mürâca'at itmesi üzerine Mahmûd Beg'den resmen istenilmiş ise de Mahmûd

1 Muzmer-i zamir: İçlerinde gizli.
2 İctinâb: Kaçınma, sakınma.
3 İstiknâh-ı mes'ele: Meselenin araştırılması.
4 Karîbü'l-ahd: Yakın zamanda.

Beg anı ihfâ[1] ile elevirmemiş idi.

Mu'ahharen Mahmûd Beg Dersa'âdet'e getürildi devletce ba'zı menâsıbda kullanıldı kezâlik Paşo Beg dahi İstanbul'a geldi mültefet[2] oldı. Yenişehir vücûhundan ve Dergâh-ı Alî Kapucıbaşılarından Zeynelâbidîn Beg ki bir mîr-i feylesof-nazîr olub bir aralık Dersa'âdet'e celb olunarak çavuşbaşı ve kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmış idi ba'zı çiftlikât ve sâ'ir akârât işlerinden dolayı Tepedelenli Alî Paşa'dan dil-gîr olınağla Hâlet Efendi'nin Alî Paşa hakkında olan efkârını tervîc idegeldigine mebnî Hâlet Efendi'nin hüsn-i teveccühüne mazhar idi.

Anların ve ale'l-husûs Paşo Beg'in İstanbul'da bulunması ise Alî Paşa'ya dâğ-ı derûn idi. Bir gün Paşo Beg konağında pencere yanında oturur iken zukâkdan geçen Arnavudlar anı i'dâm içün üzerine kurşun atdılar içlerinden Süleymân tutılub istintâk olundukda bu işi Alî Paşa'nın emri ve İstanbul'da bulunan adamlarının ta'lîmi üzre işlemiş olduklarını ikrâr[3] itdi. Paşo Beg i'dâm olunamamış ise de Alî Paşa'nın düşmanlarını İstanbul'da bile fedâyî Arnavudlara i'dâm itdirebilecegi mülâhazası pek çok zevâtı ürkütdi.

İşte bunun üzerine Hâlet Efendi'nin sabrı yandı. Hemân Alî Paşa'nın kapuçûkadârı ve İstanbul'da bulunan sâ'ir adamları Yanya'ya tard ve def' olundı. Ve Cumâde'l-evvel evâhirinde Tepedelenli Alî Paşa'nın harekâtına dikkat ile mutabassırâne[4] hareket olunması ol havâlîdeki vüzerâ ve mîr-i mîrân ve â'yân taraflarına iş'âr ve tavsiyye kılındı.

Ve mâh-ı Receb'in evâsıtında Derbendât Nezâreti Alî Paşa uhdesinden ve Tırhala sancağı oğlı Velî Paşa uhdesinden ref' ile hasmı olan Drama nâzırı sâlifü'z-zikr Mahmûd Beg'e bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyuruldı. Ve bunun üzerine Velî Paşa bilâ-ruhsat gidüb Preveze Kal'ası'na girmiş oldığına binâ'en vezâreti ref'[5] idildi.

Ve Yanya sancağı Alî Paşa uhdesine bırağıldı ise de derbendâtdan adamlarının kaldırılması ve Yanya sancağının hâricinde bir karyeye bile müdâhale itmemesi ve gerek kendüsinin ve gerek oğlı Muhtâr Paşa'nın Tırhala ve Selanik sancakları dâhilinde ve sâ'ir taraflarda olan çiftliklerinde yalnız birer yazıcı bulundırılarak taraflarından asker konulmaması ve eger (**s.47**) çiftliklerinin emr-i muhâfazasına hükûmet-i mahalliyyeleri taraflarından takayyüd[6] ve ihtimâm olunmaz ise ol hâlde taraf-ı devletden emr-i muhâfazalarına ihtimâm olunması şart kılınub bu şerâ'ite ri'âyet itmez ise fî-mâ-ba'd afvı kâbil olamayacağı kendüsüne bildirildi. Ve Alî Paşa'nın bu şerâ'ite ri'âyet idemeyecegi ma'lûm oldığından evâ'il-i Ramazân'da bu husûsa dâ'ir İşkodra ma'a Ohri ve İlbasan mutasarrıfı olan İşkodralı Mustafâ Paşa'ya Manastır Kâ'immakâmı Rüstem Beg ve Kırçova ve Debre Â'yânı Abbâs Beg gibi Kiğalık'da müteneffiz olan zevâta ve Selanik mutasarrıfı olan Sirozî Yûsuf Beg'e ve İnebahtı Muhâfızı Pehlüvân İbrâhîm Paşa'ya ve Ağriboz ve Vidin muhâfızlarına başka başka emirnâme-i sâmîler yazıldı. Ve Alî Paşa mâddesinde kullanılmak üzre Rûmili Vâlîsi

1 İhfâ: Gizleme, saklama.
2 Mültefet : İltifat edilmiş, bakılmış. Güler yüz gösterilmiş, hoş davranılmış. Ehemmiyet verilmiş.
3 İkrâr: Saklamayıp söyleme, itiraf. Dil ile söyleme, bildirme. Tasdîk, kabul.
4 Mutabassırâne: Açıkgözlülükle.
5 Ref': Lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma.
6 Takayyüd: Bağlanma, bağlı olma.

Kavanos-zâde Hüseyin Paşa ma'iyyetine topcı ve arabacı ortaları ve humbaracı neferâtı gönderildi. Ve Haleb Vâlîsi Sadr-ı esbak Hûrşîd Paşa'nın me'mûriyyeti Mora vâlîligine tahvîl buyuruldı.

Ve fi'l-asl Arnavudluk sâhilinden neş'et ile tüccâr kapudanı olub umûr-ı bahriyyede mehâret ve ma'lûmâtına mebnî Küçük Hüseyin Paşa zamânında Tersâneye alınan ve el-hâletü hâzihî kapudane-i hümâyûn kapudanı bulunan Nasûh-zâde Alî Beg Preveze sularında dolaşarak bahren dahi Alî Paşa'yı tazyîk itmek ve Arnavudluk içine i'lânnâmeler neşr eylemek üzre bir filo donanma ile hilâl-i Ramazân'da ol tarafa bâd-bân-güşâ-yı azîmet[1] oldı.

Ol esnâda Alî Paşa kirâren ve mirâren[2] der-i devlete mürâca'at ile istid'â-yı afv ve merhamet idegeldigi cihetle evâ'il-i Şa'bân'dan evâhir-i Ramazân'a kadar muhâberât ile vakt geçürildi. Rûmlar ise bir tarafdan Hâlet Efendi'yi ve dîger tarafdan Alî Paşa'yı kızdırarak hengâme-i kıtâli kızışdırmakda oldukları cihetle muhârebe emâreleri günden güne kesb-i kuvvet eyledi Alî Paşa dahi taraf taraf tedârükât-ı harbiyyeye başladı.

Hâlbuki zâten Kiğalar ile Toskalar beyninde tenâfür[3] oldığı hâlde bâlâda beyân olundığı üzre Alî Paşa'nın Kiğalık içine Toska askeri idhâl ile ba'zı mahalleri zabt itdirmesi Kiğalara girân geldiginden anın nazar-ı devletden sükûtunı gördükleri gibi taraf taraf harekete başladılar. İşkodralı Mustafâ Paşa ise bütün Kiğaları ele alarak Kara Mahmûd Paşa gibi ziyâde nüfûz ve kuvvet kazanmak ârzûsunda bulunmağla bu mes'eleyi fırsat ittihâz ve hemân Alî Paşa'nın o tarafdaki asâkiri üzerine hücûm ve iktihâm[4] iderek anları Kiğalar hudûdundan tard ile Ohri ve İlbasan sancaklarını zabt idivirmiş ve Alî Paşa tarafından tard olunan Süleymân Beg'i Peklin Kal'ası'na ik'âd[5] itdirmiş ve Kaplan Paşa-zâde Hâcı Paşa Drac Kal'ası'nı terk ile firâr itdiginden oraya dahi silâhdârını göndermiş idi. (**s.48**) El-hâsıl Alî Paşa'nın Kiğalık'dan eli kesildi ve bu sûretle muhârebeye başlanmış oldı. Bu sırada Rûmili vâlîsi tarafından Avlonya sancağı mütesellimi nasb olunan Rıdvân Beg'i merkez-i livâ olan Berât'a ik'âd içün Palaslı Mehmed Paşa-zâde Mîr-i Mîrân İsmâ'îl Paşa ve birâderi Alo Beg me'mûr olub Berât'a doğrı hareket ile civârındaki karye ve nâhiyeleri zabt iderek Berât'a takarrüblerinde ahâlî irâde-i seniyyeye arz-ı inkiyâd[6] itmekle orada bulunan Alî Paşa-zâde Muhtâr Paşa ve Sâlih Paşa Berât Kal'ası'nda mahsûr kalarak vire ile çıkub gitmişler. Bu vak'a ise Alî Paşa'nın Toskalık ve Laplık cihetinde olan nüfûzuna dahi sekte getürmiş idi.

Yine ol esnâda Alî Paşa'nın Rûm Bölükbaşılarından Avlise Karlıili tarafında Baba Paşa'nın askeriyle çarpışarak mevcûd ma'iyyeti olan askeriyle Yanya tarafına ric'at idüb Derbendât Muhâfızı Mahmûd Paşa dahi Derbendât kazâlarını birer birer zabt eylemekde oldığı cihetle Alî Paşa'nın bu cihetden dahi dâ'ire-i hükûmeti daralmakda idi.

Şevvâl'in dördünci güni icrâ olunan senebaşı tevcîhâtında Alî Paşa Yanya'dan azl

1 Bâd-bân-güşâ-yı azîmet: Yolculuğa yelken açma.
2 Kirâren ve mirâren: Birçok defalar.
3 Tenâfür: Birbirinden nefret etme, birbirinden kaçınma.
4 İktihâm: Saldırma, şiddetle hücum etme.
5 İk'âd: Yüksek bir mevkiye çıkarma, oturtma, yerleştirme.
6 Arz-ı inkiyâd: Bağlılık sunma.

olunmayub ber-vech-i bâlâ ba'zı şerâ'it ile Yanya sancağı uhdesinde ibkâ olunmuş ise de hey'et-i müsellaha[1] ile mukâvemete müheyyâ bulunması devlete isyân dimek oldığına binâ'en evâsıt-ı Şevvâl'de Yanya sancağı kendü uhdesinden ve Delvine sancağı hafîdi Mehmed Beg uhdesinden ref' ile bâ-rütbe-i vezâret sâlifü'z-zikr Paşo Beg'e tevcîh ve gerek Alî Paşa'nın ve gerek evlâd ve âhfâdının rütbeleri ref' olunarak Tepedelen'de ikâmetleri emr olundı. Ba'dehu Alî Paşa'nın i'dâmı hakkında fermân-ı kazâ-cereyân ısdâr ile mûcebince evâsıt-ı Zi'l-ka'de'de ol tarafda bulunan me'mûrîne başka başka emr-i âlîler irsâl ve Paşo Paşa'nın Yanya'ya ik'âdıçün ol vakit Selanik mutasarrıfı bulunan Selîm Sırrı Paşa'nın evlâd-ı fâtihân askerini bi'l-istishâb ol tarafa azîmetle mevsim-i şitâ duhûlünden mukaddem ikmâl-i me'mûriyyet eylemesi isti'câl[2] kılındı.

Alî Paşa'nın Preveze Limanı'nda on altı kıt'a gemisi olub ancak Kapudan Alî Beg Donanma-yı Hümâyûn ile Arnavudluk sevâhilinde dolaşmakda oldığı cihetle bu gemiler limandan dışaru çıkamıyorlardı. Donanma-yı hümâyûn seffnelerinin dahi limana duhûlüne mâni' olmak üzre Velî Paşa Preveze Limanı ağzına gemi batırmışdı. Lâkin mezkûr on altı kıt'a geminin üç yüzi mütecâviz tâ'ifeleri ile kapudanlarının ekseri Andeliko ve Mesolong ve Kalakşidi re'âyâsından olmağla İnebahtı Muhâfızı Baba Paşa anları akrabâları vâsıtasıyla celb eylemiş oldığına mebnî merkûm kapudanlar ol gemileri giceleyin Preveze pîşgâhından kaldırub (**s.49**) ve körfezin nihâyetinde bir mahalle getürüb Pehlüvân Paşa'nın sâhilde müheyyâ olan askerine teslîm itmişler ise de bunların denize ihrâcı Preveze'nin zabtına mevkûf oldığından keyfiyyet Kapudan Alî Beg'e bildirilmişdir.

Kapudan Alî Beg ise harb ü darb ile Kumaniçe Kal'ası'nı zabt itdikden sonra Parga'yı âblûka itdigi sırada Delvine vücûhundan Elmâs Ağa ve birâderi Tâhir Ağa birkaç bin askerle gelerek berren dahi Parga'yı muhâsara itmeleriyle Parga ve Aya kal'aları teshîr[3] kılınmış ve re'y ve amân i'tâsıyla Velî Paşa-zâde Mehmed Paşa Donanma-yı Hümâyûna alınmış ve ba'dehu bin beşer yüz nefer ile Elmâs Ağa Kakosil Kal'ası üzerine ve Tâhir Ağa Preveze üzerine sevk olunmuş ve kapudane beg dahi Preveze'yi âblûka itmek üzre harekete müheyyâ bulunmuş oldığı haberleri bu esnâda Dersa'âdet'e vârid olmağla Elmâs ve Tâhir ağalara Hâssa silâhşörlügi ihsân buyurılmışdır.

Ber-vech-i bâlâ der-ceng-i evvel İşkodralı Mustafâ Paşa Ohri ve İlbasan sancaklarını ve Palaslı-zâde İsmâ'îl Paşa Avlonya sancağını zabt idivirmiş ve Dramalı Mahmûd Paşa Derbendât kazâlarını zabt ve Baba Paşa Karlı tarafındaki Alî Paşa askerini tard ve kapudane begin Kumaniçe ve Parga sevâhilini teshîr eylemiş olduklarına nazaran Yanya işinin karîbü'l-ahdde hitâmına intizâr olunıyordı. Hâlet Efendi hu hâlden fevka'l-âde memnûn ve münbasit olub Yemişehirli Zeynelâbidîn Beg dahi anın muvaffakiyyetinden bahisle senâsını neşr ve işâ'a[4] itmekde idi. Alî Paşa ise İngiltere'den celb itdigi vâfir top ve tüfenk ve cebhâne ve mühimmât-ı sâ'ire ile Yanya Kal'ası'nı techîz ve derûnuna külliyyetlü zahîre cem' ve

1 Hey'et-i müsellaha: Silahlı topluluk.
2 İsti'câl: Acele etme, sabırsızlanma.
3 Teshîr: Ele geçirme, emri altına alma, kendine tâbi kılma, zaptetme.
4 İşâ'a: Yayıp herkese duyurma, şâyi etme.

iddihâr ve kal'anın varoşunı ihrâk-ı bi'n-nâr[1] ve haremini Kakosil tarafına ve oğlı Velî Paşa'yı Preveze'ye irsâl iderek dört bin kadar güzîde müsellem ve Rûm askerleriyle kal'aya kapanmış ve kaviyyen müdâfa'aya hâzırlanmış oldığı cihetle ele geçürilmesi müşkil idi. Bu bâbda Hâlet Efendi'nin hesâbı nefsü'l-emre[2] muvâfık degil idi. Binâ'en-aleyh işin uzaması me'mûrînin rehâvetine haml olunub eyyâın-ı şitâ[3] ise takarrüb itmekde oldığından li-ecli'l-isti'câl[4] Tezkire-i Evvel Sâlih Efendi evâhir-i Zi'l-hicce'de ol cânibe gönderilmişdir.

(Vekâyi'-i Sene 1236)

İşbu otuz altı seue-i Hicriyesi Muharrem'inin gurresi bin sekiz yüz yirmi sene-i Mîlâdiyyesi Eylül-i Rûmîsi'nin yirmi yedinci günine tesâdüf idüb kereste kesmek mevsimi oldığına mebnî hemân cânib-i mîrî içün kereste kat' ve nakline ve müceddeden beglik sefîneler inşâsına başlandı. Safer'in beşinci güni İstaubul'da gâyet şiddetlü bir furtuna zuhûr ile haylî hasâr virdi. (**s. 50**) Şânî-zâde bunun ahkâm-ı felekiyyesini ve sûret-i vukû'ını beyân makâmında dir ki (Tûl-i Kostantiniyye'de evâsıt-ı Zi'l-hicce'de zâ'içe-i fasl-ı harîfin veted-i âşiri Burc-i Cevzâ ve Muharrem ictimâ'ının âşiri Mîzân ve Akreb tahvîlinin âşiri yine Burc-i Akreb vâki' olub sâhibi olan Merîh derece-i beyt-i âşirde mecâsid ve Utârid'e mukârin ve ba'dehu safer-ı ictimâ'ının dahi hâne-i âşiri Cevzâ'ya müsâdif olarak bu vechile tavâli'-i mezbûrenin evtâd-ı hevâ'iyyesi burûc-i hevâ'iyye vukû' bulması ahkâmiyyûn kavlince delîl-i şiddet-i riyâh ve Merîh'in veted-i merkûmda bulınması alâmet-i berk u ra'd ve sâ'ika ve sıyâh ve Utârid'in Behrâm ile kırânı nişâne-i feth-i bâb-ı bârân ve bu esnâda Keyvân'ın müsellese-i nâriyyeden Burc-i Hamel'de bulundığı bürudet-i kürre-i hevâya bürhân olmağla bâ-hikmet-i Hakîm-i zü'l-iktidâr) mâh-ı Safer'in beşinci yevm-i Pâzâr garb tarafından vezân olan rûzgâr sâ'at on vakitlerinde def'aten şiddetlenüb mukâbil olan ba'zı ebniyyenin kiremid ve câmlarını târ u mâr ve kurşun pûşîde[5] olanlarm kurşunlarını söküb büküb atarak ve ba'zı ağacları devirüb kırarak vâfir hasâr eyledi der-akab ra'd u berk ve savâ'ik-i şedide ile bârân ve fındık kadar dolu dahi yağub bu dahi bağ ve bostânlara azîm ziyân eyledi. Ve Balat kurbunda İvaz Efendi Câmi'î ve Cerrâhpaşa Câmi'î minârelerine ve sâ'ir bimâlara sâ'ika nâzil ve ahkâm-ı Behrâm der-âşir bu yüzden hâsıl oldı. Ve Dâvudpaşa minârelerinin külâhlarını kapub endâhte-i sath-ı türâb[6] eyledi. Ve Şeh-zâde Câmi'î havlısında bir kebîr çınarı der-akab kökiyle kat' idüb haylîce mesâfeye kadar sürüyerek kulûb-ı temâşâ-girânı dehşetle meşhûn[7] ve Dolmabağçe ve emsâli yerlerde cesîm ağaclar ve azîm servileri yıkub

1 İhrâk-ı bi'n-nâr: Ateşle yakma.
2 Nefsü'l-emr: Bu işin aslı, özü.
3 Eyyâm-ı şitâ: Kış günleri, kış mevsimi.
4 Li-ecli'l-isti'câl: Acil olarak.
5 Kurşun pûşîde: Kurşun örtü, kaplama.
6 Endâhte-i sath-ı türâb: Toprağın üstüne atılmış.
7 Meşhûn: Dolu, dopdolu.

ser-nigûn[1] eyledi. Ve Hâsköy önünde merbût efrenc tüccârı sefînelerinden birini sâhilden fekk idüb Tersâne önüne kadar getürdikde devirüb gark eyledi. Ve deryânın hurûşundan sâhilde olan ebniyye ve husûsan Salıpâzârı'ndan Ortaköy'e kadar çok yerler ziyân-dîde[2] oldı.

Garâ'ibdendir ki bu furtuna Emîrgûn'dan yukaruya tecâvüz itmeyüb kurbunda ve Karadeniz'de bulunan sefâ'im Âsitâne'ye gelmedikce bundan haberdâr olmadılar (ve hüve alâ külli şey'in Kadîr)[3] intihâ.

Yanya'nın Muhâsarası ve Mora'da ve Dîger Ba'zı Mevâki'de İhtilâl Emârelerinin Zuhûrı

Bâlâda beyân olundığı üzre Tepedelenli Alî Paşa'nın i'dâmı hakkında fermân-ı kazâ-cereyân ısdâr ile Rûmili ve Selanik ve Mora vâlîleri ve Yanya mutasarrıfı nasb olunan Paşo Paşa (**s.51**) ve İnebahtı ve Karlıili sancakları mutasarrıfı vezir-i dilîr Baba Paşa ve ol havâlîde bulunan sâ'ir muhâfız ve mutasarrıf paşalar ve begler ve ağalar hep Alî Paşa üzerine me'mûr buyurulmuş ve cümlesine kumanda itmek üzre ber-vech-i bâlâ Mora vâlîsi olan Hûrşîd Paşa'ya ser'askerlik unvânı virilmiş ve kendüsine hilâl-i Safer'de Darbhâne-i Âmireden bin kîse akçe harclık gönderilmişdir.

Sâlifü'z-zikr Baba Paşa'nın mahmûmen[4] zebûn-ı pençe-i ecel[5] oldığı haberi hilâl-i Muharrem'de sâmi'a-hıraş-ı devlet oldukda İnebahtı sancağı kal'asının muhâfazası şartıyla Palaslı-zâde Mîr-i Mîrân İsmâ'îl Paşa'ya ve Karlıili sancağı ber-vech-i ilhâk Ağriboz Sancağı Mutasarrıfı Kassâbbaşı Vezîr Hasan Paşa'ya tevcîh idilmiş iken müte'âkiben Ağriboz ve Karlıili sancakları rütbe-i vezâretle Sirozî İsmâ'îl Beg-zâde Yûsuf Beg'e bi't-tevcîh Selanik'den müretteb olan evlâd-ı fâtihân askeri anın ına'iyyetine virilmiş ve Selanik ve Kavala sancakları kezâlik rütbe-i vezâretle sâbıkan Hûrşîd Paşa'nın kethudâsı olan Kapucıbaşı Seyyid Ahmed Ağa'ya ve Avlonya sancağı mûmâ-ileyh İsmâ'îl Paşa'ya ve İnebahtı sancağı müşârün-ileyh Hasan Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

Tepedelenli Alî Paşa muhâfaza-i cân içün ber-vech-i bâlâ kal'ada tahassun ve müdâfa'aya kıyâm ile berâber her tarafda ihtilâller çıkararak devlete şaşkınlık virmek üzre Yanya civârında ve Mora nîm cezîresinde bulunan Rûmları tahrîk ve isyâna teşvîk itdikden başka Sırbistân'a ve Eflâk ve Boğdan ve Akdeniz adalarına me'mûrlar i'zâm eylemiş idi. Rûmlar ise bir müddetden berü bir büyük ihtilâl çıkarmak üzre fırsat gözetmekde olduklarından bu vak'ayı bir büyük fırsat ittihâz itmişler idi.

Hûrşîd Paşa Haleb'den Mora'ya gelüb makarr-ı vilâyet olan Trabolice'de haremini ve

1 Ser-nigûn: Başaşağı olmuş, altı üstüne gelmiş.
2 Ziyân-dîde: Zarar görmüş.
3 "O, her şeye hakkıyla gücü yetendir." Mülk sûresi 1. âyetten bir kısım.
4 Mahmûmen: Hummaya, sıtmaya tutulmuş olarak.
5 Zebûn-ı pençe-i ecel: Ecelin pençesine düşen.

cüz'î asker ile vâlî kâ'immakâmı olmak üzre kethüdâsı Sâlih Ağa'yı bırağub kendüsi Mora'nın bi'l-cümle ehl-i harb ve darbını istishâb[1] iderek Yenişehir tarîkiyle Yanya'ya azîmet eylemiş idi. Hâlbuki anın hareketi akîbinde ba'zı kasabâtdaki Hristiyanlar gûyâ devlet asker sevkiyle bizi kıracak imiş deyü üçer beşer köylere nakl-i hâne itmege ve ihtilâl emâreleri zuhûr eylemege başlamış oldığından Trabolice vücûhı mahkemede akd-i meclis ile kocabaşıları celb ve istiknâh-ı ahvâl itdiklerinde kocabaşılar biz de bu harekete mütehayyiriz[2] bizim buna rızâmız yokdur bu fesâd gâlibâ Tepedelenli tarafından olmak gerekdir Alî Paşa câ-yı gürîz[3] bulamayub ıztırâb-ı muhâsaradan nâşî Mora tarafına biraz haydûd imrâr ile teşvîş[4] viriyor tâ kı devlet dahi bi-hasebi'z-zâhir[5] re'âyânın sû'-i (**s.52**) hareketlerine zehâb ile muhâsarasına me'mûr olan askerin ba'zısını tefrîk ile kendüsi şiddet-i tazyîkden hiffet bula. Bundan başka bir şey hâtıra gelmez lâkin teskîn-i kîl ü kâl içün etrâfa mübâşirler tesyâr ve despotlar ve papaslar ihzâr olunsun diyerek huzzârı iğfâl itmişler ve Frişine Kocabaşısı Papa Aleksi ben kazâmda olan re'âyâya kefîlim deyü tezyîl-i makâle-i iğfâl itmiş. Ba'dehu vücûh-ı belde Kâ'immakâm Sâlih Ağa'nın konağma giderek rü'esâ-yı rûhâniyyeyi ihzâr içün mübâşirler irsâl itdirdikden sonra Sâlih Ağa ile dahi başkaca istişâre-i maslahata girişdiklerinde Mora nîm cezîresinde yüz elli bin Hristiyan re'âyâ olub lâ-ekall[6] kırk bin kadarı cenge yarar bunlara mukâbil ehl-i İslâm içinde on iki bin kadar ehl-i harb ve darb çıkar lâkin anların ekseri ser'asker paşa ma'iyyetiyle seferber olduklarına mebnî tiz elden beş altı bin askere ihtiyâc görülmekle keyfiyyeti bâ-mahzar Ser'asker Hûrşîd Paşa'ya bildirmişler. Hûrşîd Paşa Yenişehir'de iken bu mahzar kendüsine lede'l-vusûl[7] ma'iyyetiudeki askerden üç yüz kadarını ba'zı rü'esâ ile birlikde i'âde itmiş ve kendüsi Yanya cânibine gitmiş idi. Yirmi beş gün mürûrunda asâkir-i matlûbenin[8] isrâli tekrâr istid'â olundukda Hûrşîd Paşa eger re'âyânın ednâ mertebe sû'-i hareketleri zuhûra gelür ise her bir taşına bir âdem bedel olarak berk-i hâtıf gibi asâkir-i bî-şumâr[9] gönderilecegine iştibâh olunmayub hemân cezîrenin muhâfaza-i emn ü âsâyişi esbâbının istihsâline dikkat olunması zımnında cevâben evâhir-i Safer'de mağrûrâne bir kâğıd ile gelan tatarı çevirdi. Trabolice'ye lede'l-vusûl cümle muvâcehesinde kırâ'at olunub herkese hayret elvirdi. Çünki Mora ahâlîsinin ekseri Hristiyan olmağla anlar kendülerine nisbetle ekall-i kalîl olan ehl-i İslâm üzerine bağteten hücûm idüb de anları imhâ itdikden sonra asker göndermenin fâ'idesi olmazdı. Binâ'en-aleyh Trabolicelüler tekrâr ser'askere feryâdnâmeler takdîmiyle asker istemekden hâlî olmadılar.

İşte Hûrşîd Paşa'nın birinci hatâsı bu oldı ki düşmanı hakîr gördi. Mora cezîresi Rûmlarını sille ve tokat altında ser-fürû ider eski re'âyâ zann idiyordı. Anlar ise ustalardan

1 İstishâb: Birlikte götürme, yanına alma.
2 Mütehayyir: Şaşmış, şaşırmış, hayrete düşmüş.
3 Câ-yı gürîz: Kaçacak yer, çıkış noktası.
4 Teşvîş: Karıştırma, karmakarışık etme.
5 Bi-hasebi'z-zâhir: Apaçık görünenler sebebiyle.
6 Lâ-ekall: En azından.
7 Lede'l-vusûl: Ulaştığında.
8 Asâkir-i matlûbe: Talep edilen askerler.
9 Bî-şumâr: Sayısız.

destûr alub bir büyük isyân ve ihtilâle hâzırlanmakda oldukları hâlde ikmâl-i tedârükât için vakit kazanmak üzre hükûmeti iğfâle çalışıyorlar idi.

Mora Tercümânı İstefanaki ile kocabaşılarından ba'zıları bu esnâda sadâkat yolunda bir mertebe daha taglît-i ezhân[1] için Kâ'immakâm Sâlih Ağa'nın yanına gelüb efendim mukaddemâ yirmi sâlı[2] hilâlinde vâlî bulunan Cebeci Osmân Paşa'nın zamânında Zanta Adası'na firâr ile (s.53) İngiliz teba'iyyetini ihtisâr iden Kolokotroni ve Klaveritalı Pekmeza ve Hristo ve Nikitara nâm hâ'inler cezireye gelüb hâlâ Manya Başbnğı Petro'nun yanında olduklarını sûret-i sadâkatde ihbâr ve tecessüslerine i'tinâ olunmasını ihtâr itdiklerine mukârin merkûm Pekmeza'nın mukaddemâ hidmetinde olub el-ân Gaston kazâsında bulunan hidmetkârına hafiyyeten Hristiyan Arnavudlardan ulûfelü asker tedârüki sipârişini hâvî gönderdigi kâğıd-ı müzevveri bir takrîb tutulmağla merkûmun ihzârına ve ol havâdisin Manya başbuğundan istihbârına âdemler gönderilmiş ve Pekmeza'nın adamı Trabolice'ye bi'l-ihzâr muvâcehe-i vücûhda istintâk olundukda Pekmeza cânibinden bana öyle bir kâğıd geldi lâkin hakîkat-i maslahatı[3] bilmem deyü inkârında ısrâr itmekle habs idilmişdir. Manya başbuğına giden tatar dahi avdet ile anın tarafından bir mektûb getürdi.

Me'âli (Su'âl olunan eşkıyâ sırren ve alenen taharrî kılındı cezîreye geçdiklerinin aslı olınadığı tahkîk olundı geçmeleri dahi muhâldir. Fakat def`-i sû'-i zann için oğlumı ve yazıcımı ve on beş kadar havâss-ı etbâ'ımı alâ tarîki'r-rehn göndereyim buna emniyyet olunmaz ise kendim geleyim) deyü te'mînât virmekden ibâret idi. Bunun üzerine oğlı ile birkaç adamı Trabolice'ye celb ile rehn olarak alıkonulmuşdur.

Etrâfdan da'vet olunan kocabaşılar dahi gelüb ancak Klaverita ve Gaston ve Vestice ve Balyabadra kocabaşıları gelmediginden anların dahi celbi içün Hâşim tatar gönderildikde kimi temâruz ve kimi kendü hareketini dîgerlerin hareketine ta'lîk idüb Klaverita kocabaşısı Sotiri ise bizim Trabolice'ye duhûlümüz muhâldir zirâ bize nâfizü'l-kelim Müslümânlardan kâğıd geldi ki vardığımız gibi i'dâm idecekler imiş sen hemân geldigin yola gitmege bak deyü tatarı savmış. Bî-çâre tatar avdet ile bir sa'bu'l-mürûr[4] dereye geldikde beş yüz kadar eşkıyâ hücûm ile anı i'dâm itmişler. Ve Balya sanduğından kendüsine tevdî' olunan mîrî akçesini gasb eylemişler. Klaverita Voyvodası Arnavud-zâde İbrâhîm Ağa eşkıyânın hareketini teferrüs iderek birkaç etbâ'ıyla giceleyin firâr itmiş ise de ol dereye uğradıkda eşkıyâ anı tutub kasabaya i'âde ve iki yüzi mütecâviz büyût-ı müslimîni[5] basub bi'l-cümle ricâli şehîd ve nisâyı esîr itmişler. Voyvoda'nın bir adamı bir takrîble firâr iderek Trabolice'ye gelüb keyfiyyeti haber virmekle hâsıl olan emniyyetsizlik üzerine Manya başbuğunun oğlı ve hidmetkârları ile sadâkat-i ca'liyyesine aldanılan Trabolice kocabaşısı Sotiri'den mâ'adâ bi'l-cümle kocabaşılar habs idilmişdir.

Hâlbuki eşkıyânın bu hareketleri ba'zı kasabât ve kurâda bulunan ehl-i İslâm'a bâdî-i

1 Taglît-i ezhân: Zihinleri yanıltma.
2 Yirmi sâlı: Bin iki yüz yirmi (H. 1220) yılı kasdediliyor.
3 Hakîkat-i maslahat: İşin gerçeği.
4 Sa'bu'l-mürûr: geçilmesi güç olan, zorlu.
5 Büyût-ı müslimîn: Müslüman evleri.

havf ve telâş olarak civârlarındaki kal'alara çekilmege başlamışlar Mizistre ve Levendar (s.54) ve Fenar ve Bardine ahâlîsi Trabolice'ye ve Arkadya ve Anderos'a ve Nişter ahâlîsi Koron ve Moton ve Anavarina ve Gaston ahâlîsi Lâlâ Kal'ası'na duhûl ve tahassun eylemişler. Ve Vestice Müslümânlarını[,] Hristiyanları sanki tesâhub[1] iderek kayıklarıyla Saluna kasabasına imrâr itmek üzre iskele başına getürüb dört yüz kadar Müslimîni şehîd itmişler. Kornine ahâlîsi Trabolice'ye gelürken bir dar boğazda yollarını eşkıyâ alarak kıtâle kıyâm idüb ancak Trabolice'den duyılarak iki bin kadar merd-i dilîr yetişüb anları tahlîs ile Trabolice'ye getürmişlerdir.

Rûm kocabaşıları hâlâ bu fenâlıklar Tepedelenli Alî Paşa tarafındandır deyü hükûmeti iğfâl idüb ser'asker paşa dahi Yanya işiyle meşgûl oldığından bu tarafı düşünemiyor idi. Çünki ol vakit devletin matmah-ı nazarı[2] Alî Paşa'nın izâlesinden ibâret olmağla Ser'asker Hûrşîd Paşa Yanya'nın etrâfına metrisler hafr ve tabyalar inşâ iderek rüfekâsı olan vüzerâ ile birlikde işbu Yanya işini bir ân akdem bitürmege hasr-ı mesâ'î itmekde idiler.

Hâlbuki hengâm-ı şitânın takarrübi sebebiyle meştâ tertîbi lâzım gelerek bu metrisi ve tabyaları muhâfaza içün yirmi beşer guruş aylıkla yirmi bin elli nefer ulûfelü asker tahrîrine mecbûr olmuşdur.

Alî Paşa ise tahlîs-i nefs içün dürlü desîselere teşebbüs eylediği sırada Rûm bölükbaşılarından Avlise ki mukaddemâ Livadya'da merhûm Baba Paşa'nın askeriyle muhârebe itdikden sonra savuşub Yanya'ya gelmiş idi. Alî Paşa anı biraz âdemiyle muvâza'a[3] yollu kal'adan dışaru salıvirüb o dahi firâr sûretiyle çıkarak ordu ser'askeri de bulunan Paşo İsmâ'îl Paşa yanına geldikde İsmâ'îl Paşa aldanub anı yanında alıkoymuş idi. Avlise ise dışaruda bulunan Arnavud askerlerinin ezhânını ihlâl itmekle takım takım firâra başladılar ve Arnavudlar ile Türk uşağı arasına tefrika düşürmekle yek-dîgere ızhâr-ı adâvet ider oldılar.

Paşo Paşa ârzû-yı vezâret ile işi teshîl iderek müddet-i yesîre zarfında bitürmegi ta'ahhüd itmiş iken gafleti ve kayıdsızlığı hasebiyle maslahatı te'ehhürâta düşürdi kendüsi dahi bu cihetle devletin nazarından düşdi. Çe-fâ'ide ki anın bu kusûrundan nâşî ordunun emr-i intizâm ve inzibâtı halel-pezîr[4] oldı vüzerâ beynine dahi rekâbet girüb yek-dîgerin nekbetini[5] temennî itme mertebesine geldiler.

İşte bu sırada Kakosil tarafı dahi kesb-i ehemmiyyet eyledi. Şöyle ki: Mukaddemâ Alî Paşa'dan firâr ile Korfa'ya ve sâ'ir taraflara dağılan Kakosil Hristiyanları bu kerre (s.55) Alî Paşa tarafından celb ve ifsâd olunmalarıyla bi'l-ictimâ' Yanya tarafına gelüb bir köy urdukdan başka Alî Paşa ile haberleşerek vâfir akçesini aldıkdan sonra rehnler virüb Alî Paşa-zâde Muhtâr Paşa'nın oğlı Hüseyin Paşa'yı rehn alarak çekilüb gitmişler idi. Yine bu esnâda Tepedelen kazâsı ahâlîsi Tepedelen'de bulunan Muhtâr Paşa-zâde Mahmûd Beg'e teba'iyyet itmekle orada dahi bir cem'iyyet-i isyâniyye peydâ oldı. Ve Alî Paşa'nın kapu

1 Tesâhub: Sahib çıkma, koruma.
2 Matmah-ı nazar: Göz dikeği, göz dikilen, göz konulan, asıl hedef.
3 Muvâza'a: Danışıklı iş, danışıklı dövüş.
4 Halel-pezîr: Bozulan, Halel bulan. Eksik. Fesad kabul eden. Bozuk.
5 Nekbet: Talihsizlik, bahtsızlık. Düşkünlük. Felâket, musibet.

bölükbaşısı Tepedelenli Tâhir Abbâs bir mikdâr askerle kal'adan çıkub ser'asker ordusundan bir çiftlikde bulunan biraz asker üzerine hücûm ile bir haylîsini i'dâm itdikden sonra Yanya Göli kenarından birkaç yüz koyun sürüb kal'aya götürdi. Ve Paşo Paşa'nın yanında bulunan Zagor nâhiyesi kocabaşısı Aleksi ile Kosta Gramatik ya'nî yazıcı Yanya'ya firâr ve Zagor cihetini ihlâl ile oradan kal'aya zahîre idhâline ibtidâr eylediler. Bu vak'alar hep turuk ve mesâlikin[1] insilâb-ı emniyyetini[2] mûcib olmağla orduya zahîre celbi kesb-i su'ûbet[3] eyledi. Zahîre muzâyakasmı mahsûrîn yerine muhâsırîn çekmege başladı.

Alî Paşa emekdârânmdan olub akdemce anın yanından firâr iden Bekir Çanador Preveze'ye muhâfız ta'yîn olunmış idi bu esnâda Preveze re'âyâsı içinde zuhûra gelan ihtilâl dahi anın hakkında şübheyi mûcib oldı.

Bu âhbâr-ı mükeddire[4] der-i devlete vâsıl oldukda Hâlet Efendi fevka'l-âde muztarib oldı. Ne çâre kış ağzı bir şey yapılamayub ancak Yanya ordusunda bulunan vüzerâya evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel'de başka başka tevbîhnâmeler yazıldı ve Alî Paşa'nın silâhdârı iken kal'adan firâr ile ordu-yı ser'askerîye dehâlet itmiş olan Ömer Milo Beg'e rütbe-i mîr-i mîrânî virildi.

Bu sırada Kakosil tarafının ahvâli pek ziyâde nazar-ı dikkati celb itmekle Paşo İsmâ'îl Paşa bir mikdâr ulûfelü asker tahrîr ile varub orasının ihtilâlini basdırmışdır.

Yanya gâ'ilesiyle uğraşılur iken her tarafda Rûmlar tebdîl-i efkâr ve etvâr[5] itmişler idi. Hattâ Girid Cezîresi Rûmları ehl-i İslâm yanında kuzı gibi mülâyim iken azı dişlerini göstermege başladılar ez-ân cümle bu kerre Hanya'da ba'zı ehl-i İslâm ile miyânelerinde zuhûra gelan mücâdele müntic-i mukâtele[6] olarak ba'zı telefât vukû' bulmuş hele ba'zı dûr-endîşân-ı asrın tavassutıyla münâza'a ber-taraf idilmişdir.

Ba'zı Vefeyât

Birkaç seneden berü muhtellü'ş-şu'ûr[7] olarak sâhilhânesinde mukîm olan sâbık Ser-etibbâ (**s.56**) Mes'ûd Efendi işbu otuz altı senesi Safer'inin gurresinde fevt oldı. Sefâlet-i fenâdan kurtuldı. Ekserî pederinden müntakil olan otuz sandık derûnunda altmış bin guruşluk kitâbı Câmi'-i Ebu'l-feth Muvakkithânesi'nde bi'l-müzâyede satıldı. Sâ'ir eşyâ-yı girân-bahâdan[8] başka pek çok murassa' kutı ve sâ'at ve envâ'-ı tuhaf ve tefârîk ve külliyyetlü meskûkât zuhûr itdi. Ulemâ sınıfı ol asırda i'dâmdan ve müsâdereden müstesnâ olmağla kâffesi beyne'l-verese taksîm idildi. Fakat esnâ-yı ınarazında seksan bin guruşluk

1 Turuk ve mesâlik: Bütün yollar.
2 İnsilâb-ı emniyyet: Emniyetin sağlanması.
3 Su'ûbet: Zahmet, zorluk.
4 Ahbâr-ı mükeddire: kederlendiren, keder verici haberler.
5 Tebdîl-i efkâr ve etvâr: Düşünce ve tavırlarını değiştirme.
6 Müntic-i mukâtele: Karşılıklı vuruşmaya sebep olan.
7 Muhtellü'ş-şu'ûr: Akıl sağlığı bozulmuş.
8 Girân-bahâ: Bahası ağır, kıymetli, değerli.

altını beyne'l-ıyâl ve'l-evlâd[1] gâ'ib oldı. Oğluna ru'ûs-ı tedrîs ihsânıyla tesliyyet buyuruldı. Cezîre-i Sakız'da merfû'ü'l-vezâre ikâmet üzre iken mahall-i ikâmeti Aydın Güzelhisârı'na tahvîl olunan Sadr-ı esbak Çelebi Mustafâ Paşa evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel'de azm-dâr-ı bekâ itmişdir. Terceme-i hâlini beyân makâmında Şânî-zâde şu beyti îrâd ile iktifâ eylemişdir.

Beyt

Ve lâ hayra fî tûli'l-hayâti izâ emru'un * Mazâ sümme lem-yüzkeru bi-hayri avâkıbe[2]

Karahisâr-ı Sâhib'de mütekâ'iden mukîm olan kapudan-ı esbak Seydî Alî Paşa'nın dahi bu esnâda vefâtı haberi alınmışdır. Gürciyyü'l-asl olub Ceza'ir-i Garb Ocağında Kölemen tâ'ifesinden iken cesâreti sebebiyle ba'zı sefâ'ine kapudan olduktan sonra Dersa'âdet'e gelerek Tersâne-i Âmirede istihdâm olunmuş idi.

Nefsinde bahâdır ve sefîne süvârîleri içimde emsâli nâdir bir zât idi.

İngiliz donanmasının İstanbul pîşgâhına vürûdunda kapudan-ı deryâ oldı andan sonraki ahvâli yukarularda mestûr olmağla tekrara hâcet görülmez.

Cumâde'l-ûlâ'nın üçünci güni dahi esbak Sadr-ı Rûmili ve İmâm-ı Evvel-i Şehr-i yârî Ahmed Kâmil Efendi irtihâl-i dâr-ı bekâ[3] eyledi. Kırımiyyü'l-asl olub sigâr-ı sinninde ba'zı akrabâsının şefâ'atiyle Enderûna alınmış ve giderek çavuşân zümresine idhâl olunmuş idi. Hüsn-i savtı[4] sebebiyle hânendelikde usûl-bendlik mehâretine mâlik olduktan başka Musâhib-i Şehr-i yârî Kemânî Hızır Ağa ve sâzendegân beyninde mehâretle meşhûr olan Kemânî â'mâ Corci ile dem-sâz ve kavâ'id-i pîşrevîde haylî bâlâ-pervâz olmuş idi. Bu cihetle mü'ezzinlige heves idüb bir müddet sonra mü'ezzinbaşı ve Sultân Abdülhamîd Han-ı Evvel Hazretleri'nin zamân-ı saltanatlarında imâm-ı sânî-i şehr-i yârî ve Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri'nin asr-ı saltanatlarında Dervîş Efendi yerine imâm-ı evvel oldı. Ve imâm-ı sultânî olmak hasebiyle tarîk-i ilmiyyede kat'-ı merâtib iderek Rûmili sadâreti pâyesine kadar çıkdı. (**s.57**) Çünki tarîk-i ilmiyyede eskilige ri'âyet olunur ise de meşâyihü'l-islâm ve sudûr-ı kirâmın mahdûm ve dâmâdları ile hünkâr imâmları ve hekîmbaşılar bu kâ'ideden müstesnâ olub anlar az vakt zarfında tafarât ile tayy-i tarîk-i ilmî idegelmişlerdir. Binâ'en-aleyh tarîk-i ilmiyye mahdûm ile dâmâd-ı ümmî ile zimmî içündür sözi zebân-zed[5] olmuş idi. Yirmi altı senesinde Kâmil Efendi imâmetden azl olundıysa da yirmi yedide bi'l-fi'l Rûmili Kazaskeri olub eyyâm-ı sadâreti maâzallâhu Te'âlâ bir şidddetlü tâ'ûna tesâdüf itmekle kısmet-i mahsûli ziyâde olarak çok para kazandı müddet-i örfiyyesini ba'de'l-itmâm[6] hacca gitdi. Otuz üç senesinde tekrâr Rûmili kazaskeri olub tecdîd-i servet itdi. İmâmetinde dahi

1 Beyne'l-ıyâl ve'l-evlâd: Çocukları ve karısı arasında.
2 "Ölmüş kişi ardından güzel hatıralarla yadedilmiyorsa, uzun yaşamamn bir hayrı yoktur."
3 İrtihâl-i dâr-ı bekâ: Baki olan aleme göç etme, ölme.
4 Hüsn-i savt: Sesin güzelliği, güzel ses.
5 Zebân-zed: Kullanılması yaygınlaşmış olan söz, dil pelesengi.
6 Ba'de'l-itmâm: Tamamladıktan sonra.

eline haylî şeyler geçmiş oldığından haylîce servet sâhibi idi. Sâf-dil ve tavr-ı çavuşânda letâ'ife mâ'il bir zât oldığı Şânî-zâde Târîhi'nde mukayyeddir.

Kazaskerlik kütüb-i fıkhiyyede ahkâmı beyân olunan kadi'l-kuzât mesnedi dimek oldığını mütâla'a iden fıkahâ san'at-ı mûsikîde mehâret ile bu makâma nasıl varılabildigine bir ma'nâ viremezler. Lâkin iki yüz seneden berü tarîk-i ilmiyyenin nizâmı bozılub bu dürlü hâller âdet-i cârîyye oldığını mütâla'a ile def'-i ta'accüb iderler. Ma'a-mâ-fîh ol vakit tarîk-i ilmiyye dîger tarîklere nisbetle ehven bir hâlde idi. Hele tarîk-i askerî temelinden yıkılmış ve bütün bütün bozulmuş idi. Devletin birinci derecede kuvve-i askeriyyesi olan yeniçeriler İstanbul'da edebsizlik itmekden gayri bir işe yaramazlardı.

Esbak Kethüdâ-yı Sadr-ı Âli Yenişehirli Zeynelâbidîn Beg ki Tepedelenli Alî Paşa'nın aleyhine bayrak açanlardan biri idi. Anın bu mes'eleye müdâhalesi hasmı olan Alî Paşa'dan intikâm almak ve velînî'meti olan Hâlet Efendi'ye hidmet itmek mütâla'asından münba'is[1] olub Tepedelenli işini teshîl ile Hâlet Efendi'nin re'yini her yerde tercîh ve tervîc eyler idi. İstedikleri gibi Alî Paşa ber-vech-i bâlâ fermânlu oldı. Lâkin Hâlet Efendi'nin tahmînî doğrı çıkmadı. İş uzadı gitdikce sarba sardı bunca hazâ'in-i hakaniyye telef ve harekât-ı askeriyye ile re'âyâ bî-tâb ve nice karyeler harâb oldukdan başka fitne-i dîgere bâdî olacağı emârât-ı kaviyye[2] ile anlaşıldı. Binâ'en-aleyh mukaddemâ Tepedelenli hakkında bir müddet daha müsâmaha ile mu'âmele olunması re'yinde bulunan Cânib Efendi tarafdârâm fırsat bulub bu hengâmeye bâ'is olanlara itâle-i lisân ve kadh ve düşnâm ider oldılar. Zeynelâbidîn Beg ise bir mîr-i feylesof-nazîr ve Yanya ve Mora cihetlerinin hakâyık-ı ahvâlinden habîr ve bu husûs başka fesâdlara makîs olmayub (s.58) ba'zı mukaddimât ve emârâta nazar-ı akzâyâ-yı vahîmeyi müntic olabilecegini istidlâl[3] ile dil-gîr oldığı hâlde halkın kendü hakkında olan güft-gûsıyla müte'essiren menzûl oldı. Ve biraz vakt meflûc[4] ve bî-mâr olub âhir-i kâr (Mısrâ' * Merâ merg Bihter ez-în zindegânî)[5] zümresiyle Cumâde'l-ûlâ'nın on üçünci güni azm-i dârü'l-karâr eyledi. Reviş-i ahvâlden işin neleri intâc idebilecegini eyü keşf eylemiş ki anın esnâ-yı vefâtında Eflâk'da ve Mora'da ihtilâller yüz göstermiş idi. Kâşki bunı daha evvelce düşünüb de Hâlet Efendi'ye müdâhene idecegine Cânib Efendi kavlinde bulunaydı. Fakat kendüsinin Tepedelenli hakkında olan infi'âli ve Hâlet Efendi'nin nüfûz ve ikbâli bâdî-i emrde kendüye perde-i basiret olmuş ve nihâyet pey-der-pey rû-nümâ olan emârât-ı kaviyye ile hakîkat-i hâle intikâl idebilmişdir. Hâlet Efendi'ye ne dimeli ki bunca delâ'il ve emârâta atf-ı nazar itmeyüh hâlâ Fenarlular ile germ-ülfet[6] ve hem-efkâr idi.

Anadolı pâyelülerinden hezârfenlik ile ma'rûf olan Muhyî-zâde Seyyid Mehmed Efendi dahi Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi dördünci Salı güni vefât eylemişdir. Şânî-zâde Târîhi'nde dir ki bu esnâda Alî Paşa müddet-i medîdeden berü habsinde olan Avlonya Mutasarrıfı

1 Münba'is: Bir şeyden dolayı olan, -den ileri gelen.
2 Emârât-ı kaviyye: Kuvvetli emareler.
3 İstidlâl: Bir delîle dayanarak bir busus hakkında hükme varma.
4 Meflûc: Felçli, felç geçirmiş.
5 "Bana ölüm bu hayattan iyidir."
6 Germ-ülfet: Dostluk, ahbaplık.

sâbık İbrâhîm Paşa'yı bir gün yanına getürdüb vâfir sohbet eyledikden sonra yine mahalline i'zâm ve der-akab katl ve i'dâm idüb ancak abdâlâne meşreb olan büyük oğlunı ibkâ ve mâ'adâ bi'l-cümle evlâd ve müte'allıkâtını ifnâ eyledi mûmâ-ileyhi ibkâsının sebebini ba'zı mukarrebleri kendüsinden tenhâ su'âl eyledikde Ömer Milo benden sonra Yanya'yı kendüsine tevcîh itdirir lâkin vaktiyle bu ana fenâ çıban olur bunı anınçün terk itdim ta'bîri ba'zı vâkıf-ı esrâr-ı huzzârdan[1] mesmû'-ı muharrer-i hakîrdir. İntihâ

Fakîrin Velî Paşa-zâde İsmâ'îl Paşa'dan mesmû'âtım Şânî-zâde'nin bu ifâdâtına mübâyindir İsmâ'îl Paşa'nın vâlidesi İbrâhîm Paşa'nın kerimesi olmağla vâlide cihetinden anın ve peder cihetinden Alî Paşa'nın hafîdidir ve asrımız vüzerâsından olub yakîn vakte dek mu'ammer olmuşdur. Anın lisânından bi'z-zât mesmû'-ı fakîr oldığına göre İbrâhîm Paşa oğlı Mîr-i Mîrândan Süleymân Paşa ile berâber Yanya Kal'ası'nda zîr-i zemînde göle nâzır bir mahalde mahbûs iken Yanya'nın mahsûriyyetinden çend mâh mürûrında İbrâhîm Paşa sinni seksana karîb oldığı hâlde ecel-i mev'ûdıyla vefât eylemişdir. Ve oğlı Süleymân Paşa sonra habsden çıkub istihdâm olunmuşdur. Yine İsmâ'îl Paşa bir gün hikâye itmiş idi ki Alî Paşa mahsûr iken benimle İbrâhîm Paşa'ya haber gönderdi kendüsinin esbâb-ı vezâretini virüb orduya göndermegi va'd itdi İbrâhîm Paşa'nın yanına gidüb kendüsine (s.59) ifâde itdigimde (Bu kadar yıl geçdi bu hâldeyim ben bir kerre dünyâyı gâ'ib itdim umarım ki âhireti kazandım şimdi dışaruya çıksam Alî Paşa'ya rağmen bana mansıb virirler yine dünyâ umûrıyla iştigâl idüb şu kazandığımı gâ'ib itmiş olurum şimden sonra bunlara hâcet yok bizim artık buradan ölümüz çıkar) didi. Ba'dehu Alî Paşa anınla görüşmek istedi ve yine benimle haber gönderdi gidüb ifâde itdim anı dahi kabûl itmeyüb (Görüşmek ne lâzım o benden utanacak ben andan utanacağım) dimekle ben dahi (O sizden utansun ammâ siz andan niye utanacaksınız) didigimde (Belki benim de elime fırsat geçer ise ben de Alî Paşa'ya böyle ideyim deyü hâtırıma gelmişdir ben de bu hulyâmdan utanurum) didi. İntihâ

İsmâ'îl Paşa'nın bu ifâdât-ı şifâhiyyesi[2] kendüsinden işidildigi gibi vaktiyle zabt olunmış idi. Aynıyla buraya kayd olundı. Ba'dehu Alî Paşa hânedânından olan dîger ba'zı zevâtdan lede'l-istifsâr[3] anlar dahi İsmâ'îl Paşa'nın ifâdâtını tasdîk itdiler. Bundan başka Fransız mîralâylarından olub Alî Paşa hidmetinde ve mahsûr iken yanında bulunan ve İbrâhîm Mansûr dinilan zâtın yazmış oldığı risâlede (İbrâhîm Paşa müddet-i inzivâsında her dürlü ârzû-yı dünyeviyyeden tecerrüd idüb fakat kuvvâ-yı akliyyesine halel gelmemiş idi. Ve Alî Paşa'nın âkıbetini vahîm görmekde oldığı hâlde bir işe karışmazdı ve ara sıra Alî Paşa'nın gelinleri olan iki kızını görürdi lâkin kendi hâlinden aslâ şikâyet eylemezdi Alî Paşa son günlerde kendüsinin sebîlini tahliyye itmek istediyse de kabûl itmeyüb habshânede iken tekmîl-i enfâs[4] eyledi. Yanya Kal'ası'ndaki câmi'de medfûndur) deyü mündericdir.

Tahkîkât-ı meşrûhaya nazaran Şânî-zâde'nin İbrâhîm Paşa hakkında Alî Paşa tarafından i'dâm olundı dimesi ba'zı mesmû'ât-ı gayr-i sahîhaya mübtenî oldığı tebeyyün itmişdir.

1 Vâkıf-ı esrâr-ı huzzâr: Toplantıda bulunanların sırlarını bilen.
2 İfâdât-ı şifâhiyye: Sözlü ifadeler.
3 Lede'l-istifsâr: Açıklandığında.
4 Tekmîl-i enfâs: Nefesini tamamlama, ölme.

Müteferrika

Hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da Rûmili eyâleti Yanya cânibi ser'askeri ve Mora vâlîsi olan Hûrşîd Paşa'ya ve Mora eyâleti Selanik ve Kavala sancakları mutasarrıfı olan Vezîr Seyyid Mehmed Paşa'ya ve Selanik ve Kavala sancakları sâbıkan Rûmili Vâlîsi Kavanosoğlu Hüseyin Paşa'ya tevcîh olundı.

Ve bu esnâda Hûrşîd Paşa ma'iyyetine Üsküb Mutasarrıfı Mâlik Paşa iki bin piyâde asker sevk itmek ve İvranyalı Hüseyin Paşa ve Prizrin Mutasarrıfı Mahmûd Paşa ve Yakova Mütevellîsi (**s.60**) Mustafâ Paşa-zâde Seyfeddîn Beg ve Dukakin Mutasarrıfı Ken'ân Paşa mikdâr-ı kâfî askerle bi'n-nefs[1] gitmek üzre me'mûr olub bunları yerlerinden tahrîk ve sevk içün mahsûs mübâşirler i'zâm kılındı.

Yanya işinin uzaması ve günden güne su'ûbet ve müşkilâta dûçâr olması mücerred Yanya ordusundaki vüzerâ ve sâ'ir me'mûrîn beyninde rekâbet ve adâvet vukû'ına haml olunmuş ve bu mâdde Hâlet Efendi'ye pek ziyâde dokunmuş idi binâ'en-aleyh Yanya ordusına şükr ve şikâyeti mü'essir kârgüzâr[2] bir mübâşir gidüb de rehâvet ve taksîr[3] idenlerin şedîden mücâzât ve hüsn-i hareket idenlerin sahîhen mükâfât göreceklerini cümlesine lâyıkıyla tefhîm eylemesi hakkında irâde-i seniyye ısdâr olunmağla meclis-i meşveretde lede'l-müzâkere[4] Hâlet Efendi adamlarından olub uhdesine kapucıbaşılık rütbesi tevcîh olunan Dede Mustafâ Ağa bi'l-intihâb ol tarafa gönderilmiş idi. Bu esnâda Dersa'âdet'e avdet eyledi sadra şifâ virecek cevâb getüremedi ise de Hâlet Efendi adamlarından oldığı ma'lûm olmağla vardığı yerlerde vüzerâ ve mîr-i mîrân ve eşrâf ve â'yân taraflarından mâhazar ne ise takdîm olunmuş idügi cihetle bin kîselikden ziyâde mâl ile gelmiş oldığı Şânî-zâde Târîhi'nde mündericdir.

Bu makâmda Şânî-zâde Târîhi'nde bir zâ'içe münderic olmağla sûreti zîrde (7) rakamıyla ilâve olunur.

Hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da hareket-i ser-keşâneye tarîk-i eslem olan yeniçeri sınıfına kayd olunmuş esnâfdan birkaç hammâl Zindânkapusı'nda bir abâcı Sırpludan gasben abâ almak isteyüb o dahi mümâna'at itmekle anı dögmege başladıklarında ağa çûkadârı gelüb anları def'a tasaddî[5] idicek hammâllar anı ve yanındaki neferlerden birini bıçak ile cerh itmişler. Meger yeniçeri ağası tebdîlen o civârda imiş ve der-akab yetişüb anlardan ikisini topuz ile urmuş ve cümlesini tutdurmuş. Boğazkesen Kal'ası'na göndermiş. Ve gice boğdırub cesedlerini denize atdırmışdır.

Ulûfe dîvâm gicesi yeniçeriler kışlalarında tecemmu' itmek ve dîvâna hâzırlanma ta'bîriyle dilîrâne ve mestâne na'ralar atarak kışlalara gitmek mu'tâd-ı kadîmleri idi. On

1 Bi'n-nefs: Kendisi.
2 Kârgüzâr: Becerikli. İş yapabilen. Elinden iş gelen.
3 Taksîr: Kusurlu davranma. Kısaltma, kısma. Kusur, hata, kabahat, suç. Günah. Bir işi eksik yapma.
4 Lede'l-müzâkere: Müzakere edildiğinde.
5 Tasaddî: Bir işe başlamak. Taarruz etmek. Tesadüf etmek. Vuku bulmak.

seneden berü dîvân gicesi câ-be-câ tüfenk ve tabanca atmak dahi âdet oldı. Bu esnâda yeniçeri ağasından nâ-hoşnûd oldukları cihetle dîvân gicesi olan Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi dördünci Salı gicesi mu'tâddan kat kat ziyâde ve her dakîkada bin elden tüfenk ve tabanca atmışlar ve İstanbul ahâlîsini fevka'l-âde bî-zâr itmişlerdir. (**s.61**) İşte Devlet-i Aliyye'nin birinci askeri olacak yeniçeriler bu hâlde ve anlara istinâd ile zimâm-ı umûr-ı devleti yed-i istibdâdına alan Hâlet Efendi ağrâz-ı nefsâniyyesiyle[1] iştigâlde ve Memâlik-i Osmâniyye'nin ekseri hâl-i iğtişâş ve ihtilâlde iken birden bire Eflâk ve Boğdan ve Mora ve civârında ve ekser Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'de isyân zuhûr ile devleti fevka'l-âde bî-huzûr eylemişdir.

Rûm fetreti didikleri işte bu vak'a-i ihtilâliyyedir. Bu vak'anın hakâyıkını[2] geregi gibi tefhîm içün evvel emirde[3] ber-vech-i âtî esbâb-ı mütekaddimesini[4] bast u beyân eylemek münâsib görilmişdir.

Rûmların İsyânını Müntic Olan Mukaddemât-ı Müteselsile

Rûmların isyâna yeltenmeleri pek eski bir mâcerâdır. Ebu'l-feth Sultân Mehmed Han-ı Sânî Hazretleri İstanbul'ı feth itdikde mağlûb ve mahkûm olan Rûmların kalblerinde ba'dehu kesb-i iktidâr ile i'âde-i istiklâl ârzûsı bâkî olmak tabî'î idi. Zirâ kendü i'tikâdlarınca hükûmet-i meşrû'a ancak Şark imparatorlarının hükûmetinden ibâret olmağla başka bir milletin hükûmetine tahakküm nazarıyla bakarlardı fakat Fâtih Hazretleri'nden gördükleri âsâr-ı iltifât ve envâ'-ı müsâ'adât ile müteşekkir ve müteselli oldılar. Sonra dâ'iyye-i istiklâle düşdiler isyân itdiler. İzâh-ı mâdde içün biraz bunların evveliyatından bahs idelim. Frenklerin Gırek ve bizim Yunan didigimiz Elinoz[5] kavminin vaktiyle şöhreti dünyâyı tutmuş iken Romalular zuhûr ile bi'l-cümle bilâd-ı Yunaniyye'yi müstevlî oldılar ve Yunanîler anlara karışub Rûm nâmını aldılar.

Kostantin İstanbul'ı binâ ve pâyitaht ittihâz ve burada İseviyyeti i'lân itdi çok geçmeyüb Roma Devleti Garbiyye ve Şarkiyye deyü iki kısma münkasim oldığı gibi ahâlîsi dahi Katolik ve Ortodoks deyü iki mezhebe tefrîk ile Garb Kilisası'na pâyitaht-ı kadîm olan Roma ve Şark Kilisası'na pâyitaht-ı cedîd olan İstanbul merkez oldı. Ve mezhebce Katolikler Rim Papa'yı ve Ortodokslar İstanbul Patriki'ni re'îs-i umûmî ittihâz eylediler. Ve Kostantin'in zamanından Justinyanus'un zamanına kadar iki yüz bu kadar sene İstanbul'a Latin lisânı lisân-ı resmî olmuş ise de ahâlî hep Yunanca tekellüm idegeldikleri cihetle sonra devletce dahi Yunan lisânı müsta'mel ve fakat bu lisân refte refte[6] bozılarak el-hâletü hâzihî isti'mâl olunan Rûm lisânına münkalib[7] olmuşdur.

1 Ağrâz-ı nefsâniyye: Nefse ait kin ve garezler.
2 Hakâyık: Doğru olan asıllar, şüphesiz bulunan şeyler, hakikatler, gerçeklikler.
3 Evvel emir: İlk iş olarak.
4 Mütekaddime: Tekaddüm eden, öne geçen, ileri geçen, önde bulunan, baştaki. Geçmiş, eskimiş, eski.
5 Elinoz: Yunanca: Έλληνες [elines] kelimesinden.
6 Refte refte: Git gide, azar azar.
7 Münkalib: İnkılab eden. Dönen, dönmüş. Başka bir hale girmiş olan. Değişen.

Mukaddemât-ı meşrûhaya nazaran Rûm dinildikde Ortodoks mezhebinde muharref Yunanca söyler (**s.62**) ve nesebini Elinoz Kavmi'ne isnâd eyler kimse dimek olur. Ehl-i salîb zamânlarında Latinler bir aralık İstanbul'ı zabt idüb Katolik mezhebinde bulundukları cihetle Şark Kilisası'na haylî hakâret eylediler. İstanbul imparatorları hânedânı nice seneler Anadolı'da ikâmet ile sonra gelüb tekrâr İstanbul'ı aldılar andan sonra dahi Katolikler Rûmları kendü mezheblerine idhâl itmek sevdâsından fârig olmadılar. Rûmlar ise ehl-i İslâm'dan ziyâde Katoliklerden müteneffir[1] ve müctenib idiler.

İşte hâl bu merkezde iken Sultân Mehmed Han-ı Sânî Hazretleri İstanbul'ı feth itdikde patriklik mesnedini ibkâ ve sinod[2] dinilan cemâ'at metrepolidan hey'etini teşkîl ve sâ'ir patrikhâne me'mûrlarını sâbıkı vechile ta'yîn ile İstanbul Rûm Patrikhânesi'ni ale'l-umûm Ortodoks mezhebinde bulunan Hristiyanlara merci'-i umûmî kıldı. Ve kilisa ve manastırlara ri'âyetle berâber pek çok müsâ'adât ve patriklik fermân-ı âlîsinde mastûr bir haylî imtiyâzât virdi. Ve şerî'at-i İslâmiyye iktizâsınca ehl-i zimmet re'âyânın umûr-ı dîniyye ve mezhebiyyelerine müdâhale câ'iz olmadığı gibi husûsât-ı sâ'irelerinde dahi bir gûne mu'âmele-i cebriyye icrâ olunamayacağından Rûmlar umûr-ı mezhebiyyelerinde hürriyyet-i kâmileye mazhar ve Latinlerden gördükleri müdâhalât-ı mezhebiyyeden âzâde-ser[3] olduklarından başka lisân ve âdetlerince dahi serbest kaldılar.

Hazret-i Fâtih'in bu icrâ'âtı şerî'at-i İslâmiyye'ye muvâfik olub adâlet ve hakkâniyyet ve insâniyyetce dahi bir millet-i mahkûme hakkında bundan ziyâde bir şey yapılamazdı. Rûmlardan akıl ve insâfı olanlar dahi bu müsâ'adâtın kadrini bilürler ve şükrini îfâ iderlerdi. Zirâ evvel ve âhir Latinlerden bu mertebe müsâ'adeye mazhar olmadılar ve olamazlardı. Zirâ (kılerje)[4] ya'nî gürûh-ı ruhbân o dürlü müsâ'adâta mümâna'at ile millet-i mahkûmeyi kendü âyîn ve mezheblerine kalb içün esbâb-ı lâzımeye teşebbüsden girü durmazlar. Fâtih'in ol vechile ittihâz[5] eylemiş oldığı meslek-i meşru'ı sonra ahâlîsi Ortodoks mezhebinde bulunan birçok memâlikin bi's-suhûle[6] fethine sebeb olmuşdur.

Ve bir aralık Katolik mezhebinde bulunan Venediklüler Mora taraflarını istîlâ itdiklerinde dahi Rûmların umûr-ı mezhebiyyelerine müdâhaleden hâlî olmadıklarına mebnî Şehîd Alî Paşa Mora'yı feth itdikde ahâlîsi mezhebce tâbi' oldukları İstanbul Patrikhânesi dâ'iresine dâhil olarak o dürlü müdâhalâtdan kurtulmuşlar ve memnûn ve müteşekkir olmuşlar idi.

Bu vechile bilâd-ı Yunaniyye pey-der-pey Devlet-i Aliyye eline geçdikce Patrikhâne'nin dâ'ire-i nüfûzı dahi (**s.63**) vüs'at bulmuşdur. Ma'a-mâ-fîh cemâ'at-i rehâbîn[7] içinde evvel ve âhir efkâr-ı fâside ashâbı eksik degil idi.

1 Müteneffir: Nefret eden, tiksinen, sevmeyen. Aslâ hazmetmeyip çekinip kaçınan.
2 Sinod: Yol, yoldaş, arkadaş, aynı yolda yürüyen. Hıristiyanlık'ta dinî veya idarî problemleri çözmek için din adamlarının oluşturduğu genel ya da yerel kurul, konsil. Saint Sinod Meclisi.
3 Âzâde-ser: Başı dinç, rahat, hür.
4 Kılerje: Clerge kelimesinden: Papaz sınıfı, din adamları, rahipleri teşkil eden grup.
5 İttihâz: Kabul etme, öyle sayma.
6 Bi's-suhûle: Suhuletle, kolaylıkla.
7 Cemâ'at-i rehâbîn: Rahipler topluluğu.

Hattâ Şehîd Alî Paşa Mora'nın fethinden akdemce Rûmili Kavakhisârı'na yarım sâ'at mesâfesi olan Mavromolos[1] nâm Rûm kilisasını ba'zı şübühât üzerine basub taharrî itdikde birçok âlât-ı harbiyye zuhûr itmekle o kilisayı hedm ve imhâ eylemiş oldığı Hadîkatü'l-Cevâmi' nâm kitâbda bi'l-münâsebe mezkûrdur. Ma'a-mâ-fîh o zamân ehl-i İslâm içinde Rûmlar cânsız ve kuvvetsiz bir tâ'ife oldukları cihetle fesâdlarından korkulmaz idi. Ve Eflâk ve Boğdan voyvodaları yerlü boyarlardan intihâb ve nasb olunagelürken sonraları Rûmların kibârı içün voyvodalığa mevsil bir tarîk-i resmî açılmışdır. Şöyle ki: Asil-zâde olan gencleri lisân-ı Türkîyi güzelce öğrenürler ve Avrupa lisânlarını tahsîl iderler ve kendü kalemlerinde istihdâm ile başkâtib ve kapukethüdâsı ve ba'dehu Dîvânhâne-i Tersâne ya'nî deryâ tercümânı ve andan tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ve andan voyvoda olurlar idi. İşte Fenarlu didigimiz bunlardır.

Osmânlıların umûr-ı mâliyyesi kâffeten Ermenilerin yedinde bulunmağla anlar bu cihetle hisse-mend-i menâfi'-i hükûmet[2] olurlardı ammâ devletin en mühimm ve nâzik işi ya'nî umûr-ı hâriciyyesi idâresi münhasıran Fenarluların elinde idi. Zirâ Dîvân-ı Hümâyûn ile umûr-ı hâriciyye nezâreti riyâset-i küttâb'a mülhak olub Dîvân-ı Hümâyûn'a â'id olan işler beglikcilige ve umûr-ı hâriciyye Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığı'na â'id idi.

Ve karye ve nâhiyelerin idâre-i husûsiyyeleri sekenesi ehl-i İslâm ise imâm ve muhtârlara ve Hristiyan ise papas ve kocabışılara muhavvel[3] idi. Ve Hristiyanların pek çok işleri patrikhâneler tarafından Bâb-ı Âlî'ye arz ve tavsiyye ile tervîc[4] ve teshîl[5] olunurdı. Bundan başka Akdeniz adaları kapudan paşaların taht-ı nezâretinde olub vâsıta-i icrâ'iyye dahi Fenarlulardan olan deryâ tercümânı idi. Ve ahâlîsi sırf Hristiyan olan nevâhî-i Yunaniyye'den ba'zıları virgüleri maktû' olmak gibi ba'zı müsâ'adâta mazhar olub bunlarda Hükûmet-i Seniyye bir nevi' himâye tarzına dönülmüş idi.

Ale'l-husûs[6] Mora nîm cezîresinin Manya (Isparta)[7] kıt'ası dahi deryâ kapudanlığına merbût olarak senevî Tersâneye maktû' bir virgü virirdi. Bu da mukaddemâ dört bin guruşdan ibâret oldığı hâlde mu'ahharen on beş bin guruşa kadar iblâğ olunmuşdur. Ve Manya fi'l-asl sekiz kaptanlığa münkasim iken sonra on bir kaptanlık olmuşdur. Bunlardan biri fevt olsa ekseriyâ vârisi yerine geçerdi. Ve sarp ve sengistân[8] olmak ve ehl-i (**s.64**) İslâm'dan kimesne sâkin olmamak hasebiyle hükûmet-i mahsûsa-i Osmâniyye ikâme olunmayub her kaptan kendü nâhiyesinde müstakil idi. Fakat içlerinden birisi dîgerlerinin intihâbıyla[9] re'îs olurdı. Sonra re'îsler Manya başbuğı unvânıyla kapudan paşalar tarafmdan nasb idilür oldı ba'dehu Manya begi dinildi.

1 Mavromolos: Karataş, Rumelikavağı, Sarıyer, İstanbul.
2 Hisse-mend-i menâfi'-i hükûmet: Hükümet menfaatlerinden pay sahibi olan.
3 Muhavvel: Hâvâle edilmiş. Ismarlanmış. Tebdil ve tağyir edilmiş. Değiştirilmiş. Bırakılmış.
4 Tervic: Kıymet ve itibârını artırma. Geçirme. Tutma, destekleme.
5 Teshîl: Kolaylaştırma. Zorluğa âit şeyleri kaldırma.
6 Ale'l-husûs: Özellikle. Hususiyle, hepsinden önce olarak. Bâhusus.
7 Kastedilen Mora Yarımadasındaki Sparta, (Lacedaemon)'dır.
8 Sengistân: Taşlık, kayalık, taşı çok olan yer.
9 İntihâb: Seçmek. Ayırıp beğenmek. İhtiyar ve âmâde eylemek.

Ulahlar ya'nî Eflâk ve Boğdan ahâlîsi nesebce ve lisânca Yunanîlerden ve Romalulardan başka bir kavm olub egerçi Roma Devleti oralarını dahi zabt ile ashâb-ı tîmâr tarzında biraz me'mûrlar ikâme eylemiş oldukları cihetle Ulahlar dahi Romalulardan aşılanmış ve hattâ bundan dolayı anlara Romanî dinilmiş idi lâkin anlar Yunanîler kadar Romalulara karışmamışlar idi. Bu cihetle Ulahlar Rûm tâ'ifesinden degiller ise de Ortodoks mezhebinde bulundukları cihetle Rûm Patrikhânesi'nin riyâset-i rûhâniyyesi tahtında olduklarından başka ber-vech-i bâlâ voyvodalıkların mahreci Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığı olmak hasebiyle Memleketeyn dahi Fenarluların mâlikânesi gibi olmuş idi.

Ve ol vakit Hristiyanların defter-i nüfûsı patrikhânelerde olub Rûmili'de ve ale'l-husûs Yanya ve Yenişehir taraflarında münteşir[1] ve müteferrik[2] bulunan Ulahlar dahi Ortodoks oldukları cihetle Rûmların defter-i nüfûsına dâhil idiler.

Diyelim ki Ulahlarda Romalu bulaşıklığı ve Romanî nâmı var bu mülâbese[3] ile Rûmların defter-i nüfûsına dâhil olsunlar ya Karadağlulara ve Sırplara ne dimeli ki anlar İzlav Kavmi'nden olub Rûmlara hiç münâsebetleri olmadığı hâlde mücerred Ortodoks oldukları cihetle cümlesi Rûm Patrikhânesi defterine idhâl kılınmışlardır.

Şöyle ki: Öteden berü Rûmili kıt'asında bulunan Bulgar ve İzlav tâ'ifelerinin merci'i İpek ve Ohri patrikleri iken Rûm Patriki'nin istid'âsı ve Yovanni İpsilanti'nin sa'y ve gayreti ile (1762) sene-i Mîlâdiyyesi'nde bu iki patriklik ilgâ olunarak anlara tâbi' olan bi'l-cümle Ortodokslar İstanbul Rûm Patriki'nin idâre-i rûhâniyyesine rabt olunmuş ve bu cihetle dahi İstanbul Rûm Patrikhânesi'nin dâ'ire-i nüfûzı tevsî' kılınmışdır.

İSTİTRÂD

Haylî müddet sonra devletce umûm nüfûs-ı teb'a yazılmış ise de Patrikhâne'nin usûl-i müttehazasi[4] üzre gidilmişdir. Hattâ ahd-i karîbde Rûmili'de Bulgarların nüfûsı Rûmlardan tefrîk olunamamışdır. Biz yine sadede gelelim.

Bâb-ı Âlî Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlarıyla Rûm Patrikhânesi'nden emîn oldığı cihetle o misillü (**s.65**) ihtâr ve istid'âlarını tervîcde aslâ tereddüd eylemezdi. İpsilantiler ise gâh tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ve gâh voyvoda olarak Devlet-i Aliyye'nin bunca lutf ve inâyetlerine müstağrak olageldikleri hâlde daha ol vakit hep Ortodoksları bir merkeze rabt ile esbâb-ı fitne ve fesâdı istihzâr eylemek niyyet-i fâsidesinde imişler ki sonraları müddet-i medîde Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığı ve Eflâk Voyvodalığı me'mûriyyet-i mühimmelerinde bulunan Aleksandri ile Kostanti İpsilanti dahi tarîk-i hıyânetde[5] devâm

1 Münteşir: Açılmış, yayılmış, dağılmış, neşredilmiş, basılmış. Duyulmuş, etrafa yayılmış.
2 Müteferrik: Ayrılmış, dağılmış.
3 Mülâbese: Birbirine benzeyen iki şeyin birbirinden ayırdedilemeyerek karıştırılması. Münâsebet, yakınlık.
4 Müttehaza: İttihâz olunan, kabul edilen; kullanılmakta, yürürlükte bulunan.
5 Tarîk-i hıyânet: İhanet yolu.

ve Devlet-i Aliyye'nin sû'-i idâresinden ve Rûmların mağdûriyyetinden bahisle Devlet-i Aliyye hakkında düvel-i Avrupa'nın nazar-ı dikkatlerini celbe ikdâm eylemişlerdir. Hattâ o misillü sanâdîd-i Rûm'dan ba'zıları ehl-i İslâm'ın Rûmili kıt'asından ihrâcı içün Rusya ve Fransa devletlerinin mu'âvenet-i fi'liyyesini istihsâle bile çalışub çabalamışlardır binâ'en-aleyh Rûmların bir fesâd ve fitne îkâ' eylemelerine daha ol vakit Devlet-i Aliyye düşmanları müterakkıb[1] imiş.

Fenarlular Devlet-i Aliyye'nin o kadar emniyyet ve i'timâdına ve envâ'-ı eltâf ve inâyâtına[2] mazhar olmuş iken bu mertebe emniyyeti sû'-i isti'mâl itmeleri ve küfrân-ı ni'met yolunda bu kadar hıyânetkârlıkları doğrısı insâniyyete yakışur şey degil idi. Bir tâ'ifenin içinde insâniyyetin şân ve şi'ârı bu mertebe ihlâl ve tahkîr olunmamış idi.

Yoksa insân buldukca bunar âmâline nihâyet yok gâyet harîs bir mahlûkdur. Rûmlarda dahi dürlü emel ve ârzûlar bulunmak ahvâl-i tabî'iyyeden idi.

Hâlbuki Rûmlar dîn ve lisânca ve âdât ve edebiyyâtca millet-i hâkimeden ayru oldukları cihetle Memâlik-i Osmâniyye'de kendülerine mahsûs bir âlemde yaşarlardı. Ve ehl-i İslâm içinde misâfir gibi dururlardı. Galabalık oldukları yerlerde dahi ehl-i İslâm'a bî-gâne nazarıyla bakarlardı. Bi'l-cümle teb'aya hükûmet lisânını ögretmek ve anları edebiyyât-ı Osmâniyye ve âdât-ı hasene-i İslâmiyye'ye alışdırmak ve millet-i hâkimeye ısındırmak ve bu vechile râbıta-i tâbi'iyyet ve metbû'iyyete[3] kuvvet virmek müterettib-i zimmet-i hükûmet iken eslâfımızın bu bâbda rû-nümâ olan hatâ ve müsâmahaları kâbil-i inkâr degildir.

Kaldı ki sonraları Devlet-i Aliyye'nin nizâmât-ı askeriyye ve mülkiyyesi bozulmağla sunûf-ı askeriyye ve me'mûrîn-i sâ'ire teb'aya cevr ü ezâ ider oldı. Ve hükkâm-ı şer'in mahreci olan tarîk-i ilmiyyenin dahi nizâmâtı bozılarak menâsıb-ı ilmiyye şuna buna me'kel ve nâ'ibler nâ-ehl olmağla ihkâk-ı hakk[4] emr-i ehemmi mehcûr ve mühmel[5] kaldı. Bu cihetle umûm teb'aya nefret geldi. Ve bir de ehl-i İslâm içinde ulûm ve ma'ârif tenâkus ve tedennî[6] itdikce ta'assub ziyadeleşerek (**s.66**) Hristiyanlar hakkında ta'bîrât-ı tahkîriyye isti'mâl olunmağa başladığından kendülerine girân gelerek Rûmların zihnlerinde Hükûmet-i Seniyye'den ayrılmak efkârı günden güne tezâyüd ve terakkî buldı. Rusya Çârı meşhûr Büyük Petro ittihâd-ı mezhebi[7] vesîle iderek Ortodoks mezhebinde bulunan re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ezhânını ihlâle sarf-ı mesâ'i eylemiş ise de Prut Muhârebesi'nde mağlûb olmağla bu dâ'iyye bi't-tabi' kesb-i te'ehhür eylemişdir. Ma'a-mâ-fîh Rûmların zihinlerine girmiş olan sevdâ-yı serbestî zâ'il olmamış idi. Devlet-i Aliyye'nin kuvveti ise haylî zamânlardan berü tenezzüle yüz tutub süvârî bölüklerinin ve Yeniçeri Ocağının ve sâ'ir ocakların tahsîsâtı ve ze'âmet ve tîmârlar şuna buna me'kel olub sunûf-ı askeriyye

1 Müterakkıb: Gözetleyen, gözeten, uman, ümit eden.
2 Envâ'-ı eltâf ve inâyât: Her çeşit lütuf ve yardım.
3 Râbıta-i tâbi'iyyet ve metbû'iyyet: Tabiiyet ve uyrukluk bağı.
4 İhkâk-ı hakk: Bir hakkı usulünce yerine getirme.
5 Mühmel: İhmâl edilmiş, boşlanmış, bakılmamış, bırakılmış.
6 Tedennî : Aşağı inme, aşağılama, gerileme.
7 İttihâd-ı mezheb: Mezhep birliği.

ismi var cismi yok bir hâle gelerek lede'l-hâce İstanbul'da hammâl ve cemmâl ve esnâf-ı sâ'ire zukâklardan toplanub sefere sevk idilür oldı. Taşralarda dahi isti'mâl-i silâha me'lûf olmayan rencber ve çiftci gürûhı toplanub anlara dahi asker dinilürdi. Asker ise i'mâl-i silâha me'lûf müretteb ve muntazam bir hey'et dimekdir. Askerin bu perîşânlığına nazaran düvel-i sâ'ire şöyle dursun derûn-ı memleketde zuhûr iden usât ve bugât bile Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i askeriyyesini gözlerine kesdirmişler idi. Hâl bu mertebeye gelmiş oldığı hâlde (1182) senesinde Rusyaluya i'lân-ı harb olunmağla Ordu-yı Hümâyûn İstanbul'dan çıkar iken yeniçeri erâzili zukâklarda râst geldikleri haracgüzâr re'âyâyı bunlar da gâvurdur bre ur diyerek darb ve tahkîr itdiklerinde def' ve te'dîb olunamadıklarından şımardılar ve Rûmili'ye çıkub esnâ-yı râhda uğradıkları kurâ ve kasabâtı yağmâ ve hetk-i ırz ve irâka-i dimâ iderek bi'l-cümle Müslim ve gayr-i müslim re'âyâya dehşet ve nefret virdiler. Kâffe-i ahâlî öyle asker nânına hareket iden eşrâra la'net okudılar. Müslümânlar içün başka bir melce'[1] olmayub yine Devlet-i İslâmiyye'nin muzafferiyyetine du'â iderlerdi.

Rûmlar ise bi't-tabi' kendüleri içün başka bir melce' arayub der-akab Rusyalu tarafına meyl itmişler idi. (El-cinsu ile'l-cinsi kemâ kîle yemîlu)[2] ve öyle itâ'atsizlik ve zâbıtasız askerle bir iş görülmek mümkün olmadığından sefer-i mezkûr Kaynarca Musâlahası gibi gâyet muzır bir mu'âhedeyi intâc eylemişdir. Ve sefer-i mezkûr esnâsında Bahr-i Baltık'dan Akdeniz'e gelan Rusya donanması kumandanının bir nîm işâretiyle Mora ve adalar re'âyâsı Rusyalu tarafına meyl gösterüb hattâ Moralı Yanaki ve Karadane ve Za'im ve emsâli sergerdeler bir takım eşkıyâ-yı Yunaniyye'yi başlarına toplayub Rusya bandıralarını küşâd ile isyâna kıyâm itmişler idi. Lâkin donanma ol tarafdan mufârakat itdikde bu eşkıyânın ekseri tepelenmişdir. (s.67) Şânî-zâde dir ki Devlet-i Aliyye'nin takrîben rub' ahâlîsi Hristiyandır ba'zısı ta'addî-i erâzil ve tekdîr-i hademe-i ba'zı muhassıl[3] ile muztarib ve mu'âmele-i feryâd-resî-i küberâdan dahi hâ'ib oldukca âyînleri iktizâsınca her bir sınıfı bir müstenid tahsîline tâlib ve ta'assub-ı bâtıl dahi bu makûle keyfiyyâtı bi't-tabi' câlib ve â'dâ-i Saltanat-ı Seniyye ise bu gûne sûret-i suhûlet celbine müterakkıb olmağın mukaddemâ (1177) senesinde Karadağ re'âyâsı ve (1182) senesinde Gürcistân re'âyâsı ve ([11]85) târîhinde Mora re'âyâsı ve devr-i esbakda Sırp re'âyâsı cemî'an Şimâl-i Avrupa tarafından vâhiden ba'de uhrâ[4] ba'zı ruhbân ve sâ'ir fettân vâsıtalarıyla sülûk-i vâdî-i isyân[5] ve hattâ Moralılar Rusya bayrakları küşâdıyla i'lân-ı tuğyân itmişler iken mücâzât-ı lâyıkada rehâvet-i asâkirden nâşî ba'zı sûret-i acz ve müsâmaha zâhir olarak sonra dahi zabt u rabtda lâzıme-i te'kîd ve teşdîde bedel tarz-ı mu'âmele tavr-ı mütegafilâneye dâ'ir oldukdan başka âhir-i kârına fesâdât-ı hafiyye ile bedîdâr olan (1222) ve (23) seneleri vak'aları kuvvet-i askeriyyeyi küllîyen kâsir olmağla fî-mâ-ba'd düvelden kat'-ı nazar taht-ı ra'iyyetde olan milel dahi ehl-i İslâm'ı gûyâ gözlerine kesdirmişler ve esbâb-ı tuğyânı ihzâr ve temâyül göstermişlerdir. İntihâ

1 Melce': Sığınılacak yer.
2 "Cins cinse meyleder denilir."
3 Tekdîr-i hademe-i ba'zı muhassıl: Muhassıllık görevindeki bazı görevlilerin azarlaması.
4 Ba'de uhrâ: Diğerinden sonra.
5 Sülûk-i vâdî-i isyân: İsyan yoluna katılma.

El-hâsıl Rûmlar Katerina zamânında dahi isyâna hâhiş-ker olmuşlar ise de böyle bir emr-i hatîre vaktiyle hâzırlanmamış oldukları cihetle ale'l-umûm isyâna kıyâm idemeyüb o kadar yeltenmekle iktifâ eylemişler ve neşr-i ma'ârif ve sanâyi' ile Rûmların cehli izâle olunmadıkca tasavvurlarının fi'le gelemeyecegini anlamışlar idi. Andan sonra istikmâl-i esbâb-ı lâzımeye ya'nî teksîr-i sefâ'in[1] ve iktisâb-ı servet ü sâmân ile neşr-i fünûn ve ma'ârife teşebbüs itmişler ve bu mukaddemâtın husûl ve ictimâ'ında sevdâ-yı istiklâli efrâd-ı re'âyânın ezhânına yerleştirmek emr-i sehl olacağına binâ'en o zamân icrâ-yı mâ fi'z-zamîre kıyâm itmek üzre karâr virmişlerdir.

Kaynarca Mu'âhedesi ve ba'dehu Rusyalu ile yapılan mu'âhede ve mukâveleler ahkâmınca Rusyalu Memleketyn ve Sırpistân hakkında hakk-ı müdâhale kazandı. Ve Akdeniz adaları re'âyâsından birçok Rûmları celb ile anlardan zâbit ve nefer olarak pek çok gemici tedârük iderek çok geçmeyüb Karadeniz'deki donanmasının ekser asâkir-i bahriyyesi Rûm tâ'ifesinden ibâret oldı. Ve Rusyalunun Osmânlıları Avrupa'dan tard eylemek fikri bir mertebe daha kuvvet buldı. Rûmların başlarında dahi şimâl rûzgârları esmege başladı.

Ve Kayuarca Musâlahası'ndan sonra Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa dahi Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i (s.68) bahriyyesini tanzîm itdigi sırada Akdeniz adaları re'âyâsını geıni tâ'ifesi silkine idhâl eyledi. Donanma-yı hümâyûn tâ'ifelerinin ekseri Rûmlardan ibâret oldı ve bu tedbîr ol vakit îcâb-ı hâle muvâfık görildi Rûmlar ise bu gemicilik san'atıyla ne büyük sermâyeye mâlik olduklarını daha ol vakit anlamışlar ve bu san'atı ilerüde Devlet-i Aliyye aleyhinde kullanmak niyyetiyle ikınâline gayret eylemişler ve çok geçmeyüb gerek adedce ve gerek mahâretce ehl-i İslâm gemicilerine tefevvuk[2] itdiklerine mebnî Devlet-i Aliyye'den ayrılacak olduklarında bahren galebe itmek efkârı zihinlerinde yerleşmişdir.

El-hâsıl gerek Donanma-yı Hümâyûnun ve gerek Karadeniz'deki Rusya donanmasının tâ'ifeleri ekseriyyet üzre Rûm olub anlar ise ber-vech-i bâlâ Rusyaluya mâ'il olduklarından Devlet-i Aliyye'nin politikasma münâfî[3] netîceler meydâna gelmişdir.

Ol esnâda Adalu Rûmları ayardub Rusya diyârına hicret itdirmek üzre Rusya konsolosları tarafından sarf olunan mesâ'îye mukâbil Bâb-ı Âlî dahi adalulara rıfk[4] ve mülâyemetle mu'âmele eyler ve akvâm-ı sâ'ire sefâ'inine karşu anları euvâ'-ı fevâ'ide[5] mazhar ider idi. Ve öteden berü adalular kullandıkları sefâyin-i ticâriyyenin mikdâr-ı istî'âbları Tersânece mahdûd olub andan büyük sefîne inşâsına me'zûn degiller iken Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa bu usûli fesh itmekle Cezâ'ir-i Yunaniyye ale'l-husûs Çamlıca ve Sulıca ve İpsara adaları re'âyâsı cesîm sefîneler tedârük ile Avrupa'ya gidüb gelmege ve az vakit zarfında sür'atle kesb-i servet ve yesâr itmege başladılar. Ale'l-husûs Napolyon'un zuhûrıyla Avrupa'nın herc ü merc oldığı zamânlarda ticâret-i bahriyye ile pek çok istifâde ve her cihetle terakkî ve etvâr-ı

1 Teksîr-i sefâ'in: Gemileri çoğaltma.
2 Tefevvuk: Üstünlük. Fâik ve daha büyük olma. Üstün gelme.
3 Münâfî: Zıt, uymaz, aykırı.
4 Rıfk : Yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık.
5 Envâ'-ı fevâ'id: Birçok fayda.

efrenciyyeye taklîd ve Avrupa'da muttali‘ oldukları efkâr-ı serbestîyi[1] memleketlerinde neşr ile hemşehrîlerinin dahi efkârını ihlâl ider oldılar.

Rûmlar bu tarîk ile zengîn oldukca beynlerinde neşr-i fünûn ve ma‘ârife[2] sarf-ı mesâ‘î iderek İzmir'de Sakız'da Yanya'da büyük mektebler ve Batmos ve Selanik ve Atina gibi yerlerde küçük mektebler yapmışlar ve çocuklarını Avrupa usûlünde terbiyyeye ikdâm itmişlerdir.

Şöyle ki: Rûmlar Devlet-i Aliyye'nin hükmünden çıkmak içün esbâb-ı lâzımeyi hâzırlamakda iseler de böyle bir emr-i hatîr içün büyük bir devlete mürâca‘at idecek ve gayretsizleri teşvîk ve vesâ'it-i mevcûde-i isyâniyyeyi bir merkeze rabt ile berâber bir büyük vak‘a ile ihtilâl bayrağını çekmege muktedir her tarafa dal budak salmış vâsi‘ bir cem‘iyyet-i ihtilâliyyenin vücûdına lüzûm görmüş olduklarından Rusya diyârına firâr itmiş olan Fenarlılardan ba‘zılarının ma‘rifetiyle öyle bir cem‘iyyet teşkîl itmişler idi. Bu cem‘iyyetin maksad-ı zâhirîsi (s.69) felâketzedegânın teskîn ve tahfîf-i âlâmı[3] oldığı cihetle mu‘âmelâtı alenî idi. Sonra bu maksada Avrupa ulûm ve ma‘ârifinin neşr ve ta‘mîmi dahi ilâve idildi. Ve yavaş yavaş Avrupa'dan mu‘allimler celble Rûmların Avrupa usûlüne tatbîkan ta‘lîm ve terbiyyeleri mâddesi insâniyyete hidmet olınak üzre ecl-i makâsıd add olundı. Hattâ insâniyyetden behresi olmayan Rûmlar bile kimi moda diyerek ve kimi hod-pesendlik eseri olarak ta‘lîm ve terbiyye dâ‘iyyesiyle iştigâl ider oldılar. Fi'l-asl Cezâ'ir-i Seb‘a ahâlîsinden ol asrda Rûmların en ulusı olan meşhûr Kont Kapodisterya[4] dahi hâ'iz oldığı nüfûz ve iktidârını Avrupa terbiyyesinin neşr ve tervîci yolunda kullanmışdır.

İşbu Kapodisterya Rusya Devleti'nin hâriciyye nezâreti müsteşârı idi ve hâriciyye nezâreti başvekîlin üzerinde olmağla Kapodisterya Rusya ministrolarından ma‘dûd ve pek mu‘teber bir adam olarak dâ'imâ Rûmların terbiyyeleri maksadıyla idilan teşebbüsâtın mürevvic[5] ve hâmîsi idi. Ve neşr-i ma‘ârifle kavminin hâl ve mevki‘ini ıslâh ve tahvîl itmegi gözine kesdirüb (1814) sene-i Mîlâdiyyesi'nde Viyana Kongresi'nde hâzır bulundığı zamân Lord Gilford ve sâ'ir ahbâbı ile henüz bütün bütün âsârı münderis[6] olmayan binâ-yı ittihâdı ta‘mîr ve tecdîd itmiş idi. Ve medeniyyet ve dîn ve mezheb ve ulûm ve fünûn nâmına olarak bu cem‘iyyet içün alenen dostlar peydâ itmekde idi. Rûmlardan başka ecnebîlerden dahi haylî kesân bu cem‘iyyete mültehik[7] oldılar pek meşhûr zâtlar dâhil-i cem‘iyyet olub i‘âne eylediler bu teşebbüsâtın merkezleri Atina'da Kılomos Cem‘iyyet-i İlmiyyesi ve Korfa'da Lord Gilford idi. Bunların mahsûlâtı Viyana'da dikilmiş olan ağacın semerâtı idi.

Bu cem‘iyyetin teşekküli havâdisi Avrupa'nın her tarafında ve ale'l-husûs Rusya'da şâyi‘ olur olmaz bi't-tabi‘ Rûmların hayâlâtı böyle bir cem‘iyyet-i aleniyye ile iktifâ itmeyüb

1 Efkâr-ı serbestî: Özgürlük düşüncesi.
2 Neşr-i fünûn ve ma‘ârif: Bilgi ve bilimleri yayma.
3 Tahfîf-i âlâm: Üzüntüleri hafifletme.
4 Kont Kapodisterya: Komis Yannis Antonios Kapodistrias.
5 Mürevvic: Tervic eden, geçiren, itibâr veren, yürüten. Bir düşüncenin taraftarı veya yayıcısı.
6 Münderis: Adı sanı, izi eseri kalmamış, tamâmen yok olmuş.
7 Mültehik: İltihak etmiş olan. Katılmış, katıştırılmış.

ihyâ-yı hükûmet-i kadîmeleri[1] niyyât-ı hafiyyesine uyanmağa başladılar. Ve bu cem‘iyyet-i cedîdenin re'îsi olan Kapodisterya'nın nâmını bu binânın hiç olmaz ise Rusya ve belki birkaç devlet tarafından tahsîn olunacağına te'mînât-ı kaviyye add eylediler. Bu zehâb ekser kesânın kalblerinde kökleşmiş ve Kapodisterya'nın efkâr-ı dîniyye ve mezhebiyyede ta‘assubı mülâbesesiyle[2] kendüsinde pek ziyâdeleşmiş idüginden hu zehâhda bulunmayanlar bile fi‘le çıkmasına ârzû gösterirler idi.

İşte bu sûretle Rûmlar mevâki‘-i müte‘addidede büyük küçük alafranga pek çok mektebler vücuda getürdiler. Bu mekteblerde Elinozların vaktiyle sâhib-i şevket ve saltanat (s.70) ve şimdi dûçâr-ı acz ve mezellet[3] olduklarına dâ'ir târîhler ve re‘âyânın ezhânını ihlâl idecek kitâb ve risâleler ve el-hâsıl bu mekteblerde hiçbir devletin mesâğ[4] gösteremeyecegi şeyler evliyâ-yı umûrun gözleri önünde okutdurılur idi. Kilisalarda papasların va‘z ve nasîhatları dahi hep re‘âyâyı dâ'iyye-i serbestî ve istiklâle[5] düşürecek sözlerden ibâret idi. Kilisaların ahvâlini taharrî umûr-ı dîniyyeye müdâhale dimek olacağına nazaran hundan sarf-ı nazar olunsun diyelim Hükûmet-i Seniyye Rûm mekteblerinin ahvâlini teftîş ve ders cedvellerini mu‘âyene idemez miydi. Evet idebilürdi ve itmeliydi. Ammâ bunı ne vâsıta ile icrâ idecek idi. Ehl-i İslâm Rûm ve Frenk lisânlarını bilmezlerdi ve o zamân bir devr-i ta‘assub oldığından böyle ecnebî lisânlarını ta‘allüm idenlere dinsiz nazarıyla bakılurdı devletin en nâzik ve mühim olan umûr-ı hâriciyyesi Fenarlular ellerinde idi mektebleri dahi bi't-tabi‘ anlara teftîş itdirmek lâzım gelürdi hâlbuki anların çoğı hu fesâdın içinde idiler. Ve Rûmlar Memâlik-i Mahrûse'nin müte‘addid ve mühim yerlerinde öyle mektebler küşâd itdiklerine de kanâ‘at itmeyüb birçok Rûm genclerini Frengistân'a gönderirler ve orada tahsîl-i fünûn ve sanâyi‘ itdirirler idi ve bunlardan ba‘zıları düvel-i Avrupa'nın muhârebât-ı berriyye ve bahriyyelerinde bi'l-fi‘il bulunarak ahvâl-i ceng ile ülfet ve kesb-i mahâret itdikden sonra memleketlerine i‘âde ve hîn-i iktizâda istihdâma âmâde kılınurlar idi. Ve Avrupalular ile teksîr-i münâsebât ve anların etvârına taklîd ile Avrupa'ca kesb-i şöhret ve i‘tibâr eylemekde ve Yunanîlerin ulûm-ı hikemiyyede der-kâr olan şöhret-i kadîmelerini tâzelemekde idiler.

Bundan başka gûyâ âbâ ve ecdâdlarının dem ve diyetlerini da‘vâ itmekde olduklarını müş‘ir şi‘irler inşâd ile efrâd-ı re‘âyâ içine neşr ve kendülerinin eski hâl ve hükûmetlerini tezkîr ile tekrâr tahsîline kıyâm itmek içün efkâr-ı isyâniyyeyi zihnlerine yerleştirirler ve ehl-i İslâm hakkında olan gayz ve adâvetlerini teşdîd ve ahz-ı intikâma tahrîs ile kendülerine cesâret ve gayret virirler ve zamân-ı fırsata mutarassıd olurlar idi.

Şânî-zâde dir ki Rûmlar lisânlarınca ba‘zı şarkılar ve beytler nazm idüb saz ve söz ve esvât-ı ciger-sûz[6] ile terennüm iderlerdi. Ez-ân cümle birinin terceme-i matla‘ı (Berren ve bahren kıtâl işti‘âl bulacakdır. Ve yedi dağ zabt olunub evlâd-ı İsmâ‘îl mağlûb kılınacakdır.)

1 İhyâ-yı hükûmet-i kadîme: Eski hükümeti diriltmek.
2 Mülâbese: Sebep, vesîle.
3 Dûçâr-ı acz ve mezellet: Hakirliğe ve acizliğe düşmüş.
4 Mesâğ: İzin, ruhsat, cevaz verme.
5 Dâ'iye-i serbestî ve istiklâl: Özgürlük ve istiklal arzusu.
6 Esvât-ı ciger-sûz: Ciğer yakan sesler, nameler.

me'âli idi ki yedi dağdan merâmları Dârü's-saltanati'l-aliyye sânehallâhu Te'âla min cemî'i'l-âfâti ve'l-beliyye[1] ve evlâd-ı İsmâ'îl aleyhi's-selâmdan murâdları ehl-i İslâm'dır. Ve dîgerlerinin müfâdı (Ey gayretlü Rûmlar niçün böyle mağlûb dursuz vatanınız gayretiyle (s.71) şöyle ceng idin ki tâ be zânu hûn-ı revândan nâşî âbâ ve ecdâdınızın kanının dem-i â'dânız ile gaslde fî-mâ-ba'd gayr-i mütehâşî[2] olun) me'âl-i hezeyân-misâli idi. Ve bu makûle elhân-ı lisân-âşinâ Müslümân bulunan yerlerde söylenmek beynlerinde memnû' ve sâ'ir tedâbîr-i reddiyyeleri misüllü gayr-i marziyyü'ş-şüyû' idi. (El-hâ'inu hâ'ifun)[3]

El-hâsıl Rûmlar Devlet-i Aliyye'den ayrılmağa karâr virüb hemân esbâb-ı mukâvemeti ikmâl ile kuvvetlerine istihsâl-i vüsûk ve i'timâddan başka sebeb-i tevakkuf[4] kalmamış idi. Bu i'timâd dahi ellerindeki kuvvetin tezâyüdi ve kuvvet-i devletin tenâkusı ile hâricden mu'âvenet ümîdinin günden güne terakkîsi husûslarından ibâret idi.

Bahren kuvvetleri müsellem idi. Zirâ bâlâda beyân olundığı üzre bir takımı Donanma-yı Hümâyûnda ve bir takımı Rusya'nın Karademiz donanmasında müstahdem olarak gemicilik san'atını ilerületmekde idiler. Ticâret-i bahriyyede dahi haylî ilerülemişler idi hele Akdeniz'de Devlet-i Aliyye sancağını çeken tüccâr gemilerinin ekseri anların idi. Berren dahi ellerinde lede'l-îcâb isti'mâl[5] idebilecekleri kuvvetler var di. Şöyle ki: İstanbul imparatorları zamânında armatoli nâmında bir nev' yerlü asker olub derbendleri muhâfaza ve yolları te'mîn ile hükûmete hidmet ider ve kilfetlere[6] karşu giderler idi. Kilfetler hükûmet aleyhinde bulunur ve haydûdluk yolunda dolaşur eşkıyâ cem'iyyetleri dimekdir. Ba'de'l-feth armatoli fırkası ibkâ olunmış idi. Kilfetler ise öteden berü hod be-hod[7] fırkalar şeklinde teşekkül iderlerdi. Yunanistân palikaryalarının ekseri ya Armatoli veyâhûd kilfetler içinde bulunarak isti'mâl-i eslihada idmân iderlerdi. Bu cihetle Yunanistân re'âyâsı içinde isti'mâl-i silâha muktedir pek çok eşhâs var idi.

Tepedelenli Alî Paşa armatoli fırkasına i'tibâr idüb hattâ Arnavudluk tarafına sefer itdikce anları sevk itmekde oldığı hâlde sonra bir aralık anların umûrını ihlâle dahi çalışdı lâkin bu vesîleler ile ol fırkayı büyütmüş ve bilmeyerek Rûmlara haylî silâhşör asker tehyi'e itmiş idi.

Kilfetler hükûmete karşu bir şekâvet fırkası dimek oldığı hâlde Alî Paşa her ne mütâla'aya mebnî ise bir aralık anlara yüz virdi sonra anların da aleyhinde bulundı. Bunlar ise vakt-i ihtilâlde hükûmete karşu harekete müheyyâ[8] bir cem'iyyet-i eşkıyâ idi.

Mora'da Manya gibi ahâlîsi hep Hristiyan olan nâhiyeler Rûmların müheyyâ askeri gibi idi. Yanya tarafında dahi ahâlîsi sırf Hristiyan olan nevâhî ahâlîsinden ba'zıları

1 "Allah, İstanbul'u bütün musibet ve belalardan korusun."
2 Gayr-i mütehâşî: Korkusuz olun.
3 "Hain korkak olur."
4 Sebeb-i tevakkuf: Bekleme sebebi.
5 İsti'mâl: Kullanmak. Faydalanmak.
6 Kilfet: Hırsız ve haydut anlamına gelen klephts (kleftis, klefte) kelimesinden.
7 Hod be-hod: Kendi başına, kendi kendine.
8 Müheyyâ: Hazır, amade.

isti'mâl-i silâha muktedir idi. Ale'l-husûs Yanya ve Aydonat Margilic ve Preveze kazâları (s.72) arasında vâki' Soli nâhiyesi ahâlîsi ki solyot ta'bîr olunur silâhşör bir tâ'ifedirler ve Çamlık ahâlîsiyle birlikde olarak on bu kadar sene Alî Paşa ile muhârebe itdiler. Nihâyet Alî Paşa anlara galebe iderek nâhiye-i merkûmede vâki' Kakosil nâm sarp ve mürtefi' dağ üzerinde bir kal'a ve etrâfında müte'addid kuleler inşâ ile bu nâhiyeyi taht-ı inzibâta aldı ve Kurveleş'den[1] birçok ehl-i İslâm getürüb bu nâhiyelerin mühim mevki'lerinde iskân itdi solyotların bir çoğını dahi Avlonya tarafına nakl ve iskân eyledi. Fakat o sırada solyotların bir haylîsi Cezâ'ir-i Seb'a'ya firâr itmişler idi. Mora tarafından dahi birçok Rûmlar firâr ile Cezâ'ir-i Seb'a'ya geçmişler idi. Alî Paşa'nın i'dâmından sonra gerek Kurveleşliler ve gerek solyotlar yerlü yerlerine avdet eylemişlerdir.

Ponaparte zamânında zikr olunan Rûm firârîlerinden bin neferi Fransa'nın hidmet-i askeriyyesinde müstahdem idiler. Ba'dehu Cezâ'ir-i Seb'a İngiltere yedine geçdikden sonra bu firârîler hidmet-i askeriyyeden çıkarılmış oldukları cihetle Rusya diyârına hicret itmek üzre Rusya İmparatoru'ndan müsâ'ade istemişler ise de Mora civârından ayrılmaları münâsib görülmediginden istid'âlarına müsâ'ade olunmadığına mebnî bu firârîler hep evlâd ü ıyâlleriyle birlikde Cezâ'ir-i Seb'a'da ikâmet ile vakt-i fırsata muntazır idiler. Mora İhtilâli'nde bunlar sâ'irinden evvel segirdüb eşkıyâya kuvvetü'z-zahr[2] olmuşlardır. Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'nın hidmet-i askeriyyesinde iki bin kadar ve Napoli Devleti'nin hidmet-i askeriyyesinde birçok Rûm olub lede'l-hâce rü'esâ-yı eşkıyâ bunları da'vet ile Mora cânibine celb idebilürdi. Rusya'nın umûr-ı berriyye ve bahriyyesinde[3] müsdahdem olan Rûmlar ise Mora tarafının ihtilâli üzerine derhâl segirdüb mevki'-i ihtilâle gelecekleri der-kâr idi.

Devletin bunları def' idecek kuvve-i askeriyyesi ise ne mertebe bozuk bir hâle gelmiş oldukları yukarularda kirâren beyân olunmuşdur. Tekrâra hâcet yokdur.

Tepedelenli Alî Paşa'nın afv olunmaz suçlarından biri dahi budur ki Tırhala sancağının ehl-i İslâm'ı Türk olmak hasebiyle anın çekisine gelmediklerinden bî-çâreleri kırdı dökdi perîşân itdi. Ol havâlîdeki kuvve-i İslâmiyye'nin za'fına sebeb oldı.

Rûmlar işi bu vechile muvâzene iderek kuvvetlerine epeyce gügenmekde oldukları hâlde Tepedelenli Alî Paşa'dan havf ve ihtirâz ile anın zevâline muntazırlar iken cild-i âşirde beyân olundığı üzre Tepedelenli-zâde Velî Paşa iki yüz yirmi yedi senesi hilâlinde mansıbı olan Mora'ya mütevecciheh hareket itmekde olub anın Mora'da bulunması ise Rûmların (s.73) ağrâz-ı fesâdiyyesine uymadığından der-i devlete iştikâ itmeleri üzerine Velî Paşa'nın me'mûriyyeti Tırhala mutasarrıflığına tahvîl ile ehl-i fesâdın garazları tervîc idilmiş oldı.

Mu'âvenet-i ecnebiyye[4] bahsine gelince bu efkâr Rusya Çarı Büyük Petro zamânından berü Rûmların ezhânında yer itmiş ise de çok def'a hatâ itmişdir. Nitekim ber-vech-i bâlâ Katerina zamânında Moralılardan alem-i isyânı küşâd eyleyan eşkıyâ müte'âkiben te'dîb

1 Kurveleş: Kendrevices, Ergiri (Gjirokastra), Arnavutluk.
2 Kuvvetü'z-zahr: Yardımcı kuvvetler.
3 Umûr-ı berriyye ve bahriyye: Kara ve deniz işleri.
4 Mu'âvenet-i ecnebiyye: Yabancıya yardım.

olunmuşlar idi. Sonra çat pat şekâvet yolunda hareketler zuhûr itdiyse de az müddet zarfında basdırılmışdır.

Rûm müverrihlerinden ba'zılarının beyânına göre Tırhala sancağına muzâf Velestin kazâsı abâlîsinden Riga[1] nâm kimesne (1796) sene-i Mîlâdiyyesi'nde ya'nî (1211) sene-i Hicriyyesi'nde Fransa Cumhûrı tarafından i'âne va'diyle olunan teşvîkâta bel bağlayub bir hey'et-i isyâniyye teşkîl ile isyân ve tuğyân itmiş ise de müfîd olamayub kendüsi Triyeste'de ve rüfekâsı Viyana'da tutılub Avusturyalu tarafından Belgrad'a gönderilmekle orada i'dâm olunmuşlardır. Gerek bu def'a ve gerek bin sekiz yüz sekiz sene-i Mîlâdiyyesi'nde zuhûr iden Papa Temyo vak'ası Yunanîlerin pây-ı azîmet ve gayretlerime fütûr virmeyüb belki hatâ ve noksânlarını derk ile itmâma sebeb olmuşdur. İntihâ

Ol esnâda ya'nî (1223) sene-i Hicriyyesi'nde Devlet-i Aliyye Rusya seferiyle meşgûl bulunmuş ise de dünyânın başında bir Ponaparte gâ'ilesi oldığından ve Tepedelenli Alî Paşa dahi Yanya ve havâlîsinin muhâfazasına muktedir bulundığından Rûmlar isyâna kıyâm idemediler ve egerçi berren merkûm Papa Temyo ve bahren Anderiço nâm şakîler hurûc itmişler ise de Alî Paşa Papa Temyo'yı tutub şekâvetin önüni almışdır.

Şânî-zâde dir ki Fenarlu takımının evlâdına imlâ ve inşâ ta'lîm ider ehl-i İslâm'dan bir ehl-i hayr kimesneye vakt-i akdemde Rûm kapudanlarmdan beynlerinde mu'teber Rusya himâyesinde bulunan bir kapudan esnâ-yı sohbetinde sizin fi-mâ-ba'd Rusyalu ile seferiniz olursa bütün Akdeniz adaları Rûmları gemileriyle öteye berüye hücûm iderek sizi şaşırmağa ancak biz kifâyet ideriz ve bunların üzerine cümlemiz ittifâk ve ahd ü mîsâk üzreyiz deyü bî-pervâ takrîr-i mâ fi'z-zamîr[2] itmiş oldığı tâ ol zamân mesmû'-ı muharrer-i hakîr olmuşdur. Çok geçmeyüb sefer-i hümâyûn vukû' bulmuş ise de Fransa gâ'ilesi der-kâr idüginden Rûmlara ba'zı tarafın i'ânede aczi âşikâr oldığından bu sefer esnâsında Rûmlar izhâr-ı tuğyâna[3] ictisâr idememişler idi. İntihâ

Yine Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığı üzre (1808) ve (809) sene-i Mîlâdiyyelerinde Bec şehrinde ba'zı düvel-i Avrupa'nın ittifâk-ı mukaddes ma'nâsına (Sent Alyan)[4] ta'bîr itdikleri (s.74) mu'âhedelerinde bi'l-cümle akvâm-ı Hristiyan'ın serbesiyyetini cümlesi iltizâm itmiş oldukları şâyi' olmuş idi. Ve egerçi bunların hakkında musarrah bir söz degil ise de müsta'idd-i isyân[5] olan ashâb-ı ümniyyeyi emele düşürmekle Rûmların tuğyânına bu da bir sebeb olmuşdur.

Ve yine Şânî-zâde işbu bin iki yüz otuz altı senesi vekâyi'i sırasında dir ki henüz iki sene kadar mukaddem Nemçe memâliki dâhilinde ba'zı mahallerde mebnî alâ ba'zı'l-emel tanzîm-i ahvâl-i düvel ve milel zımnında bi'd-defa'ât akd-i cem'iyyet ve meşveret iden düvel-i Avrupa kralları bi'l-cümle Hristiyan milletinin emn ü râhat ve âzâdeligini dahi dermiyân iderek bi'l-ittifâk iltizâm itdiklerini i'lân eylemeleri ve bunlara benzer gayr-i kâbil-i

1 Riga: Rigas Feraios.
2 Takrîr-i mâ fi'z-zamîr: Gönülde olanı anlatma.
3 İzhâr-ı tuğyân: Azgınlık gösterme.
4 Sent Alyan: Sainte Alliance; Kutsal İttifak.
5 Müsta'idd-i isyân: İsyana kabiliyeti olan.

tahrîr esbâb-ı kesîre Devlet-i Aliyye teba'iyyetinde bulunan Rûmların bir vakt-i fırsatda zîr-i hükm-i Osmânî'den hurûc ümîdlerine sebeb olmuşdur. İntihâ

El-hâsıl Rûmların mu'âvenet-i hâriciyye ümîdleri günden güne kuvvet bulmakda idi. Kendülerince esbâb ve vesâ'il-i isyâniyye ise yevmen fe-yevmen[1] tezâyüd eylemekde olub fakat bu vesâ'ile cihet-i vahdet olacak bir merkez lâzım olub o da Kapodisterya'nın taht-ı riyâsetinde bulunan cem'iyyet-i sâlifetü'z-zikr olmak lâzım gelürdi. Hâlbuki Kapodisterya Rusya politikasına hidmet itmege mecbûr olnb Rusyalunun garazı dahi Rûmları Devlet-i Aliyye aleyhinde bir âlet olarak isti'mâl ile kendü politikasını tervîc itmekden ibâret idi. Fakat o sırada ber-vech-i âtî bir Eterya ya'nî ittifâk-ı hafî cem'iyyeti teşekkül iderek Rûmlara merkez-i ittihâd olmuşdur.

Rûm Eteryasının Teşekküli

Hocabeg'de mukîm Rûm tüccarından birinin yazıcılık hidmetinde bulunan Batnoz Adalı Manoil Aksanto ki (1812) sene-i Mîlâdiyyesi'nde İstanbul'a gelüb Yanya tüccârından ba'zılarıyla akd-i şirket ve yağ almak üzre Yanya'ya azîmet ve avdetinde ba'zı ehibbâsının teşvîkiyle Cezâ'ir-i Seb'a'dan Ayamavra[2] nâm cezîreye geçüb Farmason tarîkinin orada bulunan şu'besine dâhil olarak cem'iyyet-i hafiyye teşkîline dâ'ir haylî ma'lûmât aldıkdan sonra (1813) sene-i Mîlâdiyyesi Teşrîn-i Sânî'sinde Hocabeg'e avdet eylemiş oldığı hâlde sanâdîd-i kavminden[3] ya'nî Rûmların ilerü gelenlerinden ve silâh kullanur kaptanlardan mürekkeb bir (Eterya) teşkîl olunsa Yunanîlerin kesb-i istiklâl itmeleri kâbil olacağını tefekkür itmekde imiş. Bir gün yârânından Nardeli Nikola İskofo ve Yanyalı Atnaş Çakalof[4] ile musâhabet iderler iken Türkistân'da ve ale'l-husûs Arnavudluk ve Mora ve Cezâ'ir-i (s.75) Bahr-i Sefîd'de olan dîndâşlarının çekdikleri cevr ve ezâdan bahs olundığı sırada Napolyon'un Elba Adası'na nefyinden sonra akd olunan Viyana Kongresi'nde Yunan'ın ismi bile yâd olunmadıkdan başka düvel-i müttefika orduları Tuna'nın berü yakasına ubûr ile a'sâr-ı kesîreden berü vahşî Türklerin taht-ı esâretinde kalmış olan Yunan cinsinin halâsına bezl-i makdûr[5] olunmasını teşvîk zımnında Feylesof-ı Viyana nâmıyla bir risâlenin tab' ve neşr olundığı me'mûran Viyana'da bulunan Mavriyani Beg (Meşhûr Mavriyani Beg'in birâder-zâdesi olan Yanko Beg'dir ki ol vakit Viyana'da maslahatgüzâr idi) tarafından Bâb-ı Âlî'ye ihbâr olunması üzerine kuyûd-ı düveliyyede Yunan cinsine dâ'ir bir kayd olmadığı beyânıyla risâle-i mezkûrenin me'âli cerh olunarak Avusturya Devleti tarafından o yolda cevâb virilmiş oldığını tezkâr eylemişler. Bunun üzerine Aksanto Ayamavra Adası'na gidüb de orada Farmason tarîkine dâhil oldığını ifâde ve ba'zı işârâtını irâ'e iderek Rûmların

1 Yevmen fe-yevmen: Günden güne.
2 Ayamavra: Lefkada, Yunanistan.
3 Sanâdîd-i kavm: Milletin ileri gelenleri.
4 Çakalof: Athanasios Tsakalov.
5 Bezl-i makdûr: Elden geldiği kadar yapma.

halâsı içün bir Eterya teşkîli hakkında olan efkârını ve Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i siyâsiyye ve askeriyyesi pek bozuk oldığını ve solyotların ve Parga gibi küçük nâhiyeler ahâlîsinin berren ve Lampir ve Kaçoli nâm korsanın bahren Tepedelenli Alî Paşa'ya şecî'âne[1] mukâvemet eylediklerini ve bi'l-cümle Rûmlar gördükleri zulm ve ta'addîden dolayı müsta'idd-i tuğyân olub anların halâsına Avrupalıların dahi ârzû-keş olduklarını beyân iderek Çakalof ile İskofo'yı iknâ' itmekle üçi birlikde (1814) târîh-i Mîlâdî'sinde bir Eterya teşkîl ve yemînlerini ve işâretlerini tertîb ve kavâ'id-i dâhiliyyesini[2] tanzîm itmişler ve bunı mevcûd olan cem'iyyet-i aleniyye yerine kâ'im kılub da anın mu'âvenet ve şöhreti ile bu cem'iyyet-i hafiyyeye â'zâ peydâ itmege karâr virmişler. Rûmların efkâr ve âmâlinde isti'dâd oldığından bu dürlü iğfâlâta bi's-suhûle kapılmaları dahi mümkün idi. Fakat a'sâr-ı kesîreden berü taht-ı ra'iyyet ve mahkûmiyyetde[3] kalan bir kavmin hâl-i aslîsine ircâ'ı içün teşkîl olunan cem'iyyet böyle üç bâzergânın taht-ı riyâsetinde bulundığı hâlde semere-bahş olamayacağından bir büyük zâtm taht-ı riyâsetinde bulunması lâzıme-i hâlde oldığına mebnî görünmez ve kim oldığı bilinmez bir re'îs-i vehmî tasnî' idüb Eterya'ya dâhil olanlara kendülerinin arada mücerred âlet oldıklarını ifâde ve re'îsin bir büyük kuvvet oldığını îmâ iderler ve Papa Temyo vak'asında ketm-i esrâra[4] ri'âyet olunmadığından istihsâl-i merâm olunamadı anınçün re'îsin ihfâsı ve esrârın ketmi lâzımdır dirler ve dâhil olanlardan birer sened alarak derecelerine göre Eterya'nın ba'zı esrâr ve işârâtını ögredirler idi. Dâhil olanlar dahi bu re'îsin kim ve nerede oldığını aramayub her biri zihninde yakışdırdığı bir büyük adamı hattâ ba'zıları Eterya'ya dâhil olmayan zevâtı (**s.76**) re'îs zu'm iderlerdi. İşte bu üç şahs böyle bir sanî'a tertîb itdikden sonra her biri bir tarafa giderek yek-dîgeriyle muhâbere ideceklerinden mektûbları tutılur ise sâhibi bilinmemek içün imzâ yerinde kullanmak üzre Çakalof'a Elif-Bâ ve İskofa'ya Elif-Ayın harfleri virilüb Aksanto dahi Elif-Dal harflerini almışdır.

Eterya'nın maksadı bâdî-i emrde hâtırlara geldigi gibi kadîm Yunanistân'ın ihyâsı olmayub maksadları pek büyük idi pâyitahtı İstanbul olmak üzre İstanbul Rûm Patriki'ne tâbi' olan bi'l-cümle Rûmlardan mürekkeb bir devlet te'sîs ya'nî Şark İmparatorluğu'nı teşkîl imiş. Yohsa ezmine-i mâziyyede[5] olan Atina ve Isparta devletlerini ihyâ eylemek degil imiş bu kadar vüs'at-i hayâl ancak Rûmlarda olur. Sâ'ir kavmler bu dürlü hayâlât ile it'âb-ı zihn[6] itmezler.

(1814) sene-i Mîlâdiyyesi Eylül'ünde ya'nî (1229) sene-i Hicriyyesi evâhirinde Çakalof ile İskofo Moskova'ya ve sene-i merkûme Kânûn-ı Evvel'inde ya'nî (1230) sene-i Hicriyyesi evâ'ilinde Aksanto İstanbul'a azîmet ve kendüsi İstanbul'da ve dîger ikisi gâh Moskova'da ve gâh Hocabeg'de ikâmet ile bi'l-muhâbere Eterya işlerinin ikmâl-i müteferri'âtına müdâvemet

1 Şecî'âne: Kahramanca.
2 Kavâ'id-i dâhiliyye: Dahili kurallar.
3 Taht-ı ra'iyyet ve mahkûmiyyet: Boyunduruk altında olma.
4 Ketm-i esrâr: Sırları gizleme.
5 Ezmine-i mâziyye: Geçmiş zamanlar.
6 İt'âb-ı zihn: Anlamak için gayret sarf etme.

eylemişlerdir. Çakalof ile İskofo Moskova'da Eterya'nın kavâ'id-i esâsiyyesini tetmîm[1] ve Cem'iyyet-i Ehibbâ deyü tevsîm itmişler. Ve Moskova'da bulunan Moralı Yorgi Şekeri ve Filibeli Andon Kombezobolo nâm Rûm tacirlerine keşf-i râz iderek anları Eterya'ya aldıkdan başka daha birçok kesânı dâhil-i cem'iyyet kılmışlardır.

İşte bunların ba'zıları Eflâk ve Boğdan taraflarına giderek Kalimaki-zâde İskerlet Beg'in yazıcısı Todori Nefri ile ruhbân ve gomnoslardan pek çok kesânı Eterya'ya idhâl itmişlerdir.

Ol esnâda İskofo Hocabeg'e avdet ve Aksanto ile bi'l-muhâbere Eterya kâ'idesince işe mübâşeret eyledigi sırada Hocabeg'de bulunan Moralı Tanaş Şekeri ile Anagano Stopolo'yı Eterya'ya idhâl itmişdir.

Bu sırada Eterya ashâbı derecât-ı mütefâviteye taksîm ile re'îslere çoban ve sınıf-ı sânîye papas ve sınıf-ı sâlise tavsiyyelü ve efrâddan ibâret olan sınıf-ı râbi'a zararsız dinilmişdir. Ol esnâda İstanbul'da dahi re'îs ve fedâyî unvânıyla iki rütbe-i askeriyye îcâd ve ba'dehu Eterya merâtibi yediye iblâğ idilmişdir.

Bunların kâffesi bir maksada hidmet eyledikleri hâlde vukûf ve ma'lûmâtca beynlerinde tefâvüt var idi. En aşağı derecede bulunan sınıfa lede'l-hâce isti'mâl içün elli (**s.77**) deste fişenk ile silâh tedârük eylemek ve üst tarafda bulunan sınıfa vatan uğurunda düşmanlar ile son dereceye kadar ceng içün müheyyâ bulunmak husûsları tenbîh idilür ve mâ-fevkinde[2] bulunan sınıfa Eterya'nın maksadı Yunan kavminin istiklâlini istihsalden ibâret oldığı bildirilür ve fedâ'îler re'îsine bir kılıc kuşadılub bu sana vatan tarafından virildi tâ ki anın içün isti'mâl idesin dinilür idi. Lâkin re'îs-i hafî sırrına ancak birinci sınıf olan rü'esâ vâkıf idi. Ve aşağı sınıflardan birisi sınıf-ı evvele terfî' olundukda re'îs-i hafî sırrından âgah idilür ve muhâbere-i hafiyye içün imzâ makâmında isti'mâl itmek üzre kendüsine hurûf-ı mukata'adan iki harf virilür idi.

Ve Eterya ashâbı lede't-tesâdüf yek-dîgeri tanımak üzre Farmasonlar ve binbaşılar gibi bir takım elfâz ve işârât-ı mahsûsa isti'mâl iderlerdi.

Re'îsler bu Eterya'yı Kapodisterya'nın yed-i idâresine tevdî' itmek azminde bulundukları hâlde Cezâ'ir-i Seb'a ahâlîsinden Galati[3] nâmında biri Kapodisterya'nın akrabâsındanım diyerek Hocabeg'e geldikde İskofo anı Eterya'ya idhâl itmiş idi.

Ol esnâda Sırp Başkinezi meşhûr Kara Yorgi dahi o taraflarda mukîm idi. Şöyle ki: Mukaddemce bâlâda beyân olundığı üzre Kara Yorgi Sırpistân'dan firâr ile Besarabya'ya gitmiş ve anın yerine Miloş'un Sırp Kinezligi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tasdîk olunmuş idi.

Eterya re'îsleri Sırpistân'da bir fitne uyandırmak üzre Kara Yorgi'yi teşcî' içün Galati'nin gögsine Rusya'nın (Sent En) nişânını ta'lîk iderek giceleyin tenhâca anınla görüşdürdüklerinde Galati Kapodisterya'nın akrabâsından olub Memâlik-i Osmâniyye'de bulunan Hristiyanları ayaklandırmak ve zulm ve esâretden kurtarmak me'mûriyyet-i hafiyyesiyle o tarafa gelmiş

1 Tetmîm: Tamamlama, bitirme.
2 Mâ-fevk: Üstünde.
3 Galati: Nikolaos Galatis.

oldığından ve Mora nîm cezîresinde ve Rûmili tarafında bulunan Hristiyanların tuğyâna müheyyâ olduklarından bahisle Kara Yorgi'nin dahi hemân Sırpistân'a varub da ahâlîyi isyâna tahrîk eylemesi ve kendüsinin bu hareketine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya'nın eser-i tahrîki nazarıyla bakılacağına mebnî hakkında derhâl âsî mu'âmelesi icrâ olunmayub Sırpistân Emâreti'nin kendüsine teklîf idilmesi melhûz oldığından ol hâlde bilâ-tereddüd[1] emâreti kabûl ile Devlet-i Aliyye'yi iğfâl içün ve ba'zı mertebe sadâkat yüzünden görünmekle berâber bir tarafdan Sırp ve Rûm mekteblerinin tanzîm ve teksîrine ve dîger tarafdan dahi top ve tüfenk i'mâli içün kârhâneler ihdasına sa'y ve ikdâm itmesi içün (**s.78**) teşvîkât-ı lâzıme icrâ itmekle ve yanına Eterya â'zâsından iki kişi terfîk olunmağla Kara Yorgi dahi aldanarak Belgrad'a gitmiş idi. Hâlbuki Belgrad muhâfızı anın Belgrad'a vusûlüni haber aldığı gibi Miloş'a ihbâr itmekle Kara Yorgi derhâl muhtefî[2] oldığı hânede giceleyin ahz ve katl olunmuşdur. Eterya â'zâsı bundan fevka'l-âde mükedder olarak andan sonra zîrde beyân olunacağı vechile Miloş'un celbine sarf-ı mesâ'î itmişlerdir. Gelelim Galati'nin ahvâline.

Galati (1816) sene-i Mîlâdiyye'sinde Moskova'ya ve andan Petersburg'a varub Kapodisterya ile görişerek mübâdele-i efkâr[3] itdiklerinde Galati'nin boş boğazlığı ve ba'zı mu'âmelât-ı bî-kaydîsi[4] Kapodisterya'nın îfâsına mâ'il oldığı müsâ'adâtın icrâsına mâni' oldığından Kapodisterya anı tevkîf ve elindeki evrâkı ahz ile kendüsini Bükreş'e göndermiş ve oradaki Rusya konsolosunun taht-ı nezâretine virmişdir. Bu keyfiyyet dahi Eterya â'zâsına ye's ve fütûr getürmeyüb işlerine devâm itmişlerdir.

Hattâ Rusya seferinde Cezâ'ir-i Seb'a'da bulunarak sebkat iden hidmetlerinden dolayı Rusya İmparatorı ile mülâkât ve ihrâz-ı mükâfât zımnında bu esnâda Yunanistân'dan Hocabeg'e vârid olan kapudanlardau Moralı Anagono Stara ve Manyalı Hrisovasyati ve Dimitrakopulo[5] ve Tepedelenli Alî Paşa'nın hasm-ı cânı olan Tırhalalı Yani Farmaki ve dîger birkaç Yunan ser-gerdeleri İskofo'nun delâletiyle Eterya'nın ikinci sınıfına dâhil olub re'îs-i hafî sırrına mahrem olmadıkları cihetle bu işte Rusyalunun eli var zannında bulunmaları ve Osmânlıların hasm-ı kavîsi olmaları cihetle işin hitâmına kadar itdikleri yemînde sâbit olanlarındandır. Bunlar İskofo'dan mektûb alarak çend rûz[6] sonra Moskova'ya azîmet ve oradada bulunan Eterya â'zâsı ile görişüb Moskova'da işe yarar Rûm tüccârının mecmû'ını Eterya'ya idhâl itmişlerdir. Müte'âkiben Rusya İmparatoru ve ma'iyyetiyle Kapodisterya dahi Moskov'a gelüb Kapodisterya delâletiyle merkûm ser-gerdeler İmparator ile bi'l-mülâkât mazhar-ı iltifât ve mükâfât olmuşlar. Ve ba'dehu (1817) sene-i Mîlâdiyyesi Mart'ında ya'nî (1232) sene-i Hicriyyesi evâsıtında Hocabeg'e avdet eyleınişlerdir. Akdenıce Yorgi Şekeri Moskova'dan Paris'e giderken Viyana'ya uğrayub orada Lügat-i Yunaniyye mü'ellifi meşhûr Hoca Gâzî'yi görmüş. Gâzî bir müddetden berü Viyana'da mukîm oldığı hâlde memleketi

1 Bilâ-tereddüd: Tereddüt duymadan, tereddüdsüz.
2 Muhtefî: Gizlenen, saklanan.
3 Mübâdele-i efkâr: Fikir alışverişi.
4 Mu'âmelât-ı bî-kaydî: Kayıtsız, umursamaz tavırlar, davranışlar.
5 Dimitrakopulo: Maniatis Panayotis Dimitrakopulos.
6 Çend rûz: Birkaç gün.

olan Galos'da bir mekteb açmak üzre oraya müteheyyi'-i azîmet[1] imiş. Şekeri ana Yunan Kavmi'ni uyandırmak içün Rusya'da bir Eterya teşkîl olundığını ifâde idüb işârât ve tafsîlâtını beyân itmemiş bunun üzerine Gâzî dahi (**s.79**) Viyana'dan hareket ile Hocabeg'e azîmet eylemişdir. Moskova'da bulunan Eterya â'zâsının tensîbiyle Çakalof Hocabeg'e gelüb İskofo ile mülâkât iderek andan dahi birlikde Aksanto ile buluşmak üzre İstanbul'a müteheyyi'-i azimet iken Hoca Gâzî Hocabeg'e geldiginden anınla hem-meclis olduklarıuda kendüsinin isti'dâd ve liyâkatini lede'l-müşâhade[2] ana keşf-i râz ile anı Eterya'nın sınıf-ı evveline idhâl eylemişler bunun üzerine o dahi hemân İstanbul'a gelüb Aksanto ile mülâkât ve bu emr-i hatîri müzâkere itdikden sonra tasmîm[3] itdigi mektebin umûrını tesviyye içün memleketi olan Galos kurâsından Milez nâm karye tarafına azîmet eylemişdir.

Sene-i mezbûre Kânûn-ı Evvel'inde ya'nî (1232) sene-i Hicriyyesi evâ'ilinde Çakalof dahi İstanbul'a gelüb Aksanto ile mülâkât ve Milez karyesinin Eterya'ya merkez ittihâz olunmasını beynlerinde müzâkere itdikden sonra keyfiyyeti Gâzî'den dahi istimzâc[4] eylemek üzre Çakalof Galos'a varub Gâzî'ye ifâde-i keyfiyyet itdikde Gâzî ba'zı kesândan şübhesi oldığı beyânıyla Manya'nın merkez ittihâzı daha münâsib olacağını beyân itmiş idi.

Çakalof Galos'dan İzmir'e ve andan İstanbul'a gelüb (1818) sene-i Mîlâdiyyesi Nisan'ında İskofo dahi Anagono Stopolo ve Lorboni nâm şahısları bi'l-istishâb Hocabeg'den İstanbul'a gelmişdir. Ve Aksanto ile bi'l-müzâkere Anagono Stopolo sınıf-ı evvele idhâl itdirilmişdir. Ve ber-vech-i bâlâ Eterya içün Mora'da bir merkez ittihâzı tezekkür olunmuş iken İstanbul'un merkez ittihâzı enseb görülmekle bundan sonra Aksanto'nun İstanbul'da Fenar'da kâ'in hânesi Eterya'nın merkezi olmuşdur.

İşte bu sırada Eflâk Voyvodası Karaca Beg nukûd-ı mevcûdesini[5] alub (selâmet der-kenârest)[6] fehvâsınca Bükreş'den firâr ve İtalya'da istikrâr ile yan gelüb seyre bakmışdır.

Yine ol esnâda sâlifü'z-zikr ser-gerdeler dahi Hocabeg'den İstanbul'a gelmiş olduklarından İskofo anların ta'lîmâtını kaleme almak üzre iken hasta ve sene-i merkûme Teşrîn-i Sânîsi evâhirinde fevt olmuşdur.

Bunun üzerine ser-gerdelere virilecek ta'lîmâtı dîger re'îsler tanzîm itmişler ve Panayot Şekeri'den[7] aldıkları on bin guruşı harc-ı râh olarak ser-gerdelere virmişler. Ve bunlardan Yani Farmaki nâm ser-gerdeyi Selanik ve Tırhala taraflarına ve Anagono Stara'yı Çamlıca ve Sulıca adalarına ve Mora tarafına ve dîger üç ser-gerdeyi Manya'ya ve Eterya â'zâsından Moralı Grigor Flaşe nâm râhibi Eflâk ve Boğdan'a ve dîger ba'zılarını Cezâ'ir-i (**s.80**) Bahr-i Sefîd'e ve Anadolı sevâhiline ve Kudüs ve İskenderiyye taraflarına göndermişlerdir. Yani Farmaki Selanik ve Tırhala sancaklarında bulunan ser-gerdeleri ve sâ'ir erbâb-ı silâhı ve

1 Müteheyyi'-i azîmet: Yolculuğa hazır olan.
2 Lede'l-müşâhade: Gözlemlediğinde, görüldüğü zaman.
3 Tasmîm: Kesin olarak kararlaştırma.
4 İstimzâc: Bir kimsenin ne düşündüğünü anlamak için fikrini yoklama.
5 Nukûd-ı mevcûde: Hazır olan para.
6 "Selâmet istiyorsan kıyıdadır."
7 Panayot Şekeri: Panagiotis Sekeris.

işe yarar nüfûzlı kocabaşıları ve rü'esâ-yı kavmi hattâ Siroz Metrepolidi Hrisanto'yı ve Avrethisârı Piskoposu'nı iknâ' ve Eterya'ya idhâl ile ta'ahhüdini ma'a ziyâdetin îfâ itdikden başka Ayonoroz'a gidüb orada meşhûr Grigoryus'ı Eterya'ya idhâl itmişdir.

Bu Grigoryus[1] iki def'a İstanbul Rûm Patriki olub ba'de'l-infisâl Ayonoroz'a gönderilmiş idüginden fi'l-vâki' Yani Farmaki'nin o tarafda dolaşdığı zamân Grigoryus dahi Ayonoroz'da idi müte'âkiben üçünci def'a olarak Rûm Patriki nasb olunmağla Rûm vak'asının zuhûrında İstanbul'da bulunmuşdur. Aksanto'nun Eterya teşkîlâtına dâ'ir olan risâlesini terceme iden Melek Beg Grigoryus'un ta'rîfinde dir ki Rûm tuğyânı târîhi olan bin iki yüz altı senesinde patrik bulunub Dersa'âdet'de salb olunan kimsedir. İntihâ

Anagono Stara nâm ser-gerde dahi Çamlıca ve Sulıca adalarıyla Mora'da münâsib gördigi kesânı Eterya'ya idhâl ile ta'ahhüdini îfâ ve Mora'dan firâr ile Zanta Adası'nda karâr kılan Teodoro ve Koloni Kotroni[2] ve sâ'ir işe yararları mahsûs âdemler irsâl ile keyfiyyetden âgâh itmişdir.

Hriso İspati ile refîkleri olan ser-gerdeler dahi Manya Begi Petro Mavro Mihali[3] ve etrâfda bulunan ser-gerdeleri dâhil-i ittifâk itmişlerdir.

Eterya re'îsleri işte bu sûretle keyfiyyeti Memâlik-i Mahrûse'nin ekser mevâki'ine hafiyyen neşr itmişlerdir. Lâkin pey-der-pey vukû' bulan masârif-i kesîre anların tahammül ve iktidârından efzûn olub fakat Panayot Şekeri'nin mukaddem ve mu'ahhar virdigi mebâliğ-i kesîre bu masârife medâr olayordı.

Manya Begi Petro Mavro Mihali ber-vech-i bâlâ kaziyyeye lede'l-ıtlâ' bu da'veti bir memnûniyyet-i fedâkârâne ile kabûl idüb güci yetdigi kadar sa'y ve gayret idecegi beyânıyla berâber ba'zı mühimmât ve levâzımât-ı seferiyye ihtizârı[4] içün mikdâr-ı kifâye akçenin lüzûmı oldığını kendüsine gönderilan kapudanlardan Dimitra Kapoli vâsıtasıyla İstanbul'da olan Eterya rü'esâsına bâ-tahrîrât bildirmişdir.

İstedigi mebâliğin mikdârı küllî olarak îfâsına Eterya rü'esâsı adîmü'l-iktidâr[5] olub ancak Manya begi gibi bir kumandâna ihtiyâcları der-kâr olmağla yine merkûm Panayot (s.81) Şekeri'ye mürâca'at eylediler o dahi matlûb olan akçeyi derhâl i'tâ idivirmesi hakkında câlib-i emniyyet-i kâmile olmağla birinci sınıfa terfî' olunmuşdur. Ve ittifâka dâhil olmakda bulunan kesân taraflarından mekâtîb ve i'âne akçeleri bundan böyle doğrıdan doğrıya merkûm Şekeri tarafına gönderilmesi rü'esâ cânibinden her tarafa yazılmışdır. Fakat ittifâka dâhil olanlardan bir takımı i'âne akçesinin i'tâsını âtîye ta'lîk ve te'hîr itmekle tevârüd eyleyan i'âne akçesi kalîlü'l-mikdâr[6] idi.

Ber-vech-i bâlâ Eterya içün İstanbul'da Aksanto'nun hânesi merkez ittihâz olundukdan sonra Eterya içün bir mühr-i mahsûs yapdırılub etrâfına rü'esânın evvelki harfieri ve ortasına

1 Grigoryus: Patrik V. Gregoryus.
2 Koloni Kotroni: Theodoros Kolokotronis.
3 Petro Mavro Mihali: Petrobey Mavromichalis.
4 İhtizâr: Hazır olma.
5 Adîmü'l-iktidâr: Gücü olmama.
6 Kalîlü'l-mikdâr: Az miktarda.

salîb ve Yunanistân işâreti olan elif harfi ve 16 rakamı hakk itdirilmişdir. Ve mahsûs bir kayd defteri tertîb olunarak Eterya'ya dâhil olanların isim ve şöhretleri ve gelan ve va'd olunan i'âne akçelerinin mikdârı ve rü'esâmn imzâ makâmında kullandıkları hurûf-ı mukata'a ve mu'âmelât-ı sâ'ire hep bu deftere kayd idilmişdir.

Eterya â'zâsı evvel emirde muhterizâne[1] ve ihtiyâtkârâne hareket itmekle garazları derhâl münteşir olamamış ise de ol vakit Devlet-i Aliyye'de bu misillü fitne ve fesâda dâ'ir olan teşebbüsâtı tahkîk idecek hafiyye me'mûrları olmadığına mebnî Eterya â'zâsma cesâret gelerek sonraları râst geldikleri hem-cinslerine menvî-i zamîrlerini[2] beyân ider olduklarından az vakt zarfında Rûmların çoğı ve ale'l-husûs Mora ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd ahâlîsinin ekserî Eterya'ya dâhil olmuşlardır.

Prokeş'in Târîhi'nde[3] beyân olundığı üzre Eterya Cem'iyyeti günden güne tevessü' ve teşe'ub[4] iderek Eflâk ve Boğdan ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd ve bütün Yunanistân ve Selanik taraflarına hattâ Yanya Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa'nın sarâyma kadar dal budak salmış idi.

İşbu (1818) sene-i Mîlâdiyyesi'nde cümle râhibler ve piskoposlar ve ser-gerdeler ve gemiciler ve ekser kocabaşılar ve Cezâ'ir-i Seb'a'da bulunan muntazam fırkalar ve solyotların serkârları ve kilfetlerin re'îsleri ve Mora nîm cezîresinde ve Tırhala ve Arnavudluk'daki paşaların ve beglerin ve ağaların dâ'irelerinde müstahdem olan Rûmlar ve İskenderiyye ve Kıbrıs ve Berrü'ş-şâm taraflarında ve Anadolı sevâhilinde mukîm olan Rûm tâcirleri ve İstanbul'da bulunan en mu'teber Rûm familyaları hep Eterya Cem'iyyeti'ne dâhil olmuşlar idi. Kilfetlerin şarkıları dahi Yunanistân'da bulunan delikanluları tehyîc[5] ve tahrîk idiyordı.

Trapoliçe ahâlîsinden Panayoti Andronikо âtîde vukû' bulacak muhârebelere dâ'ir mükemmel (s.82) şarkılar tertîb itmiş idi. Bundan başka Avrupa'nın efkâr-ı umûmiyyesini celb ve imâleye dahi evrâk-ı havâdis vâsıtasıyla çalışılur idi. İntihâ

Manya begi sâlifü'z-zikr Petro Mavro Mihali re'îs-i hafî sırrına vâkıf olmadığı cihetle Eterya'nın Petersburg'da oldığına ve lede'l-îcâb sarf içün sanduğından külliyyetlü akçesi bulundığına zâhib olarak tahkîk-i keyfiyyet zımnında Kamarino[6] nâm kimesneyi Petersburg'a göndermiş Kamarino ise Petersburg'a vusûlünde Eterya'nın idâre-i hafiyyesinden bir eser görememiş oldığından lâzım gelenlere ifâde-i keyfiyyet eylemek üzre Mora'ya avdet eylemek fikrinde bulundığı Eterya â'zâsının ma'lûmı oldukda bir idâre-i hafiyyeleri olmadığı ve cem'iyyetlerinin Rusya himâyesinde bulunmadığı şâyi'ası münteşir olacak olur ise Eterya işlerine halel gelecegi mütâla'asına mebnî Kamarino'nun avdetinde i'dâmına beyne'r-rü'esâ[7] karâr virilıniş ve fi'l-vâki' İstanbul'a vusûlünde yanına Eterya â'zâsından biri terfîk

1 Muhterizâne: Sakınarak, çekinerek.
2 Menvî-i zamîr: Gönüldeki amaç.
3 Prokeş Tarihi: Anton von Prokesch-Osten, Geschichte des Abfall der Griechen vom Türkischen Reich im Jahre 1821, Stuttgart, 1867, 6 Bande. (Anton von Prokesch-Osten, 1821'de Yunanların Türk İmparatorluğundan Ayrılmalarının Tarihi, Stuttgart, 1867, 6 Cilt)
4 Teşe'ub: Dağılmak, budaklanmak.
5 Tehyîc: Heyecanlandırma, coşturma.
6 Kamarino: Kyriakos Kamarinos.
7 Beyne'r-rü'esâ: Reisler arasında.

olunarak Mora'ya giderken esnâ-yı râhda katl ile yanındaki kâğıdlar imhâ kılınmışdır. Yine ol esnâda sâlifü'z-zikr Galati dahi katl olunmuşdur. Şöyle ki: Eterya işleri Memleketeyn'de pek ziyâde ilerülemiş ise de Eterya â'zâsı beyninde efkârca mübâyenet[1] hâdis oldığı hâlde Galati'nin etvârı mûcib-i şübhe ve endîşe[2] olmakdan nâşî hem Eterya ashâbının beynini te'lîf itmek ve hem de bir takrîble Galati'yi alub İstanbul'a getürmek üzre Papa Flaşe[3] ol tarafa i'zâm idilmiş ve ba'dehu Eterya'nın aşağı sınıfları ashâbından Bendedaka dahi arkasından gönderilmişdir. Bendedaka bir takrîb ile Galati'yi alub İstanbul'a getürmiş ise de Galati tek durmayub mebâliğ-i külliyye ister ve virilmez ise Eterya'nın esrârını ifşâ idecek gibi tavrlar göstererek İstanbul'da tanıdığı Eterya â'zâsını pek ziyâde tazyîk eyler idi. Anlar dahi merâmına müsâ'ade sûretini göstermişler ise de teklîfi tahammülden hâric oldığı şöyle dursun vücûdı Eterya hakkında muzırr görünmekle re'îsleri beyninde i'dâmına karâr virildiginden Çakalof ve Manya Begi tarafından Eterya'ya mektûb getüren Dimitrakopulo Galati'yi iğfâl ile Manya'ya gitmek üzre İstanbul'dan çıkarub Çamlıca Adası'na ve oradan Sulıca Adası'na gitmişler ise de Galati Cezâ'ir-i Seb'a ahâlîsinden ve Kapodisterya müte'allikâtından bulunmak hasebiyle kâtillerinin Manya'da bulunmasını Manya Begi münâsib görmeyüb anları İtalya'ya göndermiş olmağla İtalya sevâhilinde Piza nâm beldeye vardıklarında Eterya'nın üçünci sınıfdan Narda Metrepolidi Agnatyoz ve Aleksandri Mavrokordato ile mülâkât itmişlerdir.

Bu Mavrokordato Fenarlu takımından olub bâlâda beyân olundığı üzre Eflâk Voyvodası (s.83) Karaca Beg'in ser-kâtibi bulundığı hâlde anınla berâber Avrupa'ya fırâr itmiş idi gâh Rusya diyârında ikâmet ve gâh Avrupa'da seyâhat ile böyle fesâda müte'allik işleri tervîc eylerdi. Rûmların tuğyânında Mora'ya gitmişdir. Ve sonraları Yunan vükelâsından olub sefâret me'mûriyyetlerinde kullanılmış ve hattâ bin iki yüz elli sekiz sene-i Hicriyyesi'nde Yunan Devleti tarafından sefâretle Dersa'âdet'e gönderilmişdir. Biz yine sadede gelemim.

Ber-vech-i bâlâ Galati'nin i'dâm olundığı esnâda Aksanto Galos'da idi. Sebebi budur ki Eterya kesb-i cesâmet ve ehemmiyyet[4] iderek her tarafla muhâbere ve her tarafın işlerini siyâk-ı muttarid üzre yürütmek içün rü'esâ ale'd-devâm müzâkere ile meşgûl oldukları hâlde efkâr-ı fesâdiyye ashâbı iki fırka olmuşlar. Eterya re'îsleri milletin kuvvâ-yı tabî'iyyesini istikmâl idüb de ba'dehu isyân ve tuğyânın fi'liyyâtına girişmek efkârında bulunarak anlar ile her dürlü te'ehhurâtı redd iderek hemân ceng ü cidâl ile milletin kuvve-i tabî'iyyesini vücûda getürmek re'yinde bulunan dîger Eterya Cem'iyyeti meb'ûsı beyninde ihtilâf-ı ârâ[5] vâki' olub maksadda iki fırka dahi müttehid iseler de icrââtca beynlerinde bir büyük mübâyenet var idi. İşte bu ihtilâfı def' itmek ve her tarafda ehl-i yesâr ve i'tibâr[6] olan Rûmları Eterya'ya idhâl eylemek üzre Eterya â'zâsından kuvve-i nutkiyye ashâbının birer

1 Mübâyenet: Zıtlık, ayrılık.
2 Mûcib-i şübhe ve endîşe: Endişe ve şüphe sebebi.
3 Papa Flaşe: Papaflessas. Grigorios PhlessasYeoryios Phlessas.
4 Kesb-i cesâmet ve ehemmiyyet: Önem kazanma.
5 İhtilâf-ı ârâ: Görüş ayrılığı.
6 Ehl-i yesâr ve i'tibâr: Saygın ve zengin insanlar.

tarafa gitmelerine lüzûm görülmekle rü'esânın artık umûr-ı zâtiyyelerinden ferâgat ile Eterya işlerine hasr-ı evkât eylemelerine karâr virmişler fakat Panayot Şekeri'nin İstanbul'da ikâmet iderek ticâretiyle meşgûl olmasını münâsib görmüşler. Ve bir de sanâdîd ve mu'teberân-ı kavmden bunca kimseler Eterya'ya dâhil oldukları hâlde muharrik-i aslî olan re'îs-i hafînin görünmez bilinmez unvânı elinde mektûm tutulması ve birinci sınıfa mahsûs olan esrârın hâlâ anlara keşf olunmaması ba'zı mertebe iştibâh[1] ve iğbirârlarına bâdî ve böyle giderse işin sektelenmesine mü'eddî olabilecegini Aksanto tahattur ve Rûmların ez kadîm Rusya i'ânesiyle tahsîl-i merâm itmek i'tikâdında bulunduklarını bildiginden Petersburg'a gidüb de Rûmların emîni ve ulusı olan Kapodisterya'yı bu sırr-ı ser-besteden[2] âgâh iderek ve Eterya riyâsetini ana kabûl itdirerek andan vücûh-ı kavme hitâben lâzım gelan mektûbları ahz ile avdet eylemegi tezekkür idüb dîger re'îsler ile lede'l-müzâkere anlar dahi bu sûreti tahsîn eylemişler. Ve bu husûslara dâ'ir Eterya rü'esâsı kendü beynlerinde dört mâddeyi hâvî bir mukâvelenâme tanzîm ile (1234) sene-i Hicriyyesi Muharrem'inin başına müsâdif olan (1818) sene-i Mîlâdiyyesi Teşrîn-i Evvel'inin yirmi ikisinde imzâlamışlar idi ki sûreti zîrde (8) rakamıyla tahrîr olunur.

(s.84) Bunun üzerine Aksanto Eterya'ya dâ'ir terâküm iden evrâkı kendülerince me'men ve Hoca Gâzî'ye mesken olan Milez karyesinde bırakmak üzre bi'l-istishâb Galos'a azîmet ve Hoca Gâzî ile mülâkât ve müzâkere-i maslahat eyledigi esnâda bâlâda beyân olunan Galati'nin i'dâmı vak'ası zuhûra gelmiş idi.

Ba'dehu Aksanto Hoca Gâzî'den Kapodisterya'ya ve sâ'ir lâzım gelenlere tavsiyye mektûbları ahz ile Kânûn-ı Evvel'de İstanbul'a avdet eyledikden sonra karâr-ı sâbık mûcebince Petersburg'a gitmek üzre iken Anagono Stopolo ile Bendedaka beyninde tekevvün iden mübâyenet ve münâfese Eterya işlerine ba'zı mertebe sekte getürmiş oldığından ıslâh-ı zâtü'l-beyn[3] içün çend rûz İstanbul'da tevakkufa mecbûr olmuşdur.

İşte bu aralık Aksanto muhâberât-ı hafiyyede kullanılmak üzre bir lügat-ı mahsûsa tasnî' ve tertîb eylemişdir. Şöyle ki: Birçok elfâzı mevzû'-lehnin gayri bir ma'nâya ta'yîn ve ba'zı erkâmı bir ismin müsemmâsına[4] tahsîs eylemişdir. Bunların mühimceleri numûne olmak üzre zîrde (9) işâretiyle îrâd olunur.

Lügât-ı mezkûre Eterya'nın ıstılâhât-ı mahsûsası oldığından anlar ile yazılan mektûblar ele geçdikde anlardan gayri kimesne bir ma'nâ çıkaramazdı ve re'îsler imzâ mahallinde hurûf-ı maktu'adan ikişer harf kullandıkları cihetle bu mektûbların kimler tarafından yazıldığı dahi bilinemezdi. Binâ'en alâ-zâlik Eterya re'îsleri yek-dîgerleriyle serbestce muhâbere iderlerdi.

Aksanto bu lisân-ı masnû'un[5] miftâhını Eterya defterine kayd itdikden sonra defteri

1 İştibâh: Şüphelenmek. Şüphe etmek. Kolay fark olunmaz derecede benzemek.
2 Sırr-ı ser-beste: Gizli sır.
3 Zâtü'l-beyn: İki kişinin arasında olan düşmanlık.
4 Müsemmâ: Tesmiye olunan, bir ismi olan, adlanmış, adlı.
5 Lisân-ı masnû': Sahte, düzme, uydurma, yapma dil.

bi'l-istishâb[1] Anagono Stopolo ile birlikde İstanbul'dan Kalas'a varub Anagono Stopolo'yı Bükreş'e göndermiş kendüsi dahi Besarabya'da karantina çıkardıktan sonra Moskova'ya varub sınıf-ı evvel ashâbından Kompezopli ile mülâkât ve Eterya işlerine dâ'ir icrâ-yı müzâkerât eyledigi sırada Yanya tüccârından olub Moskova'da bulunan ve Ruslar indinde mu'teber ve nâfizü'l-kelâm olan Bacimadi nâm kimesneyi sınıf-ı evvele terfî' eyledikden sonra Petersburg cânibine gitmişdir. Anın Petersburg'daki ser-güzeştini sonraya bırağalım ve burada Anagono Stopolo'nun ahvâl ve harekâtını beyân idelim.

O zamân Eflâk ve Boğdan'da efkâr-ı ihtilâliyye zabt olunmaz dereceye gelmiş idi. Rü'esâ-yı erbâb-ı ihtilâlden Viganos nâm arhimandid-başı[2] âteşli hulyâsı geniş fikri fâsid ve Rûmların vakt-i tuğyânında Rusyalu tarafından be-heme-hâl i'âne olunacağma mu'tekid[3] olarak İliyos ve Siyas ve Kiraniyos nâm ser-gerdeleri kendü tarafına celb ile elini Tuna (s.85) Nehri ve Tırhala dağları üzerlerinden Mora'nın kalbgâhına uzatmağı kurayordı. Ve bilâ-tevakkuf işe mübâşeret olunmakda muzafferiyyet ümidini zu'ın-ı fâsidince[4] pek kavî göreyordı. Anagono Stopolo Bükreş'e vardıkda anı bu hayâlâtdan vazgeçürmek içün Eterya rü'esâsı silkine kabûl itmiş ve bu râbıta ile anı zabt idebilmişdir. Ve teşkîl itdigi idâre meclisleri vâsıtasıyla Memleketeyn'de olan efkâr-ı ihtilâliyyeyi kendü idâresine almış ve men' itmeksizin bir başka yola sevk itmişdir.

El-hâsıl Anagono Stopolo Eterya işlerini oldukca tesviyye eylemiş ise de Kalimaki-zâde İskerlet Beg'in başkâtibi olub Eterya'ya dâhil bulunan sâlifü'z-zikr neferi ile beynlerinde mübâyenet hâdis olmuşdur.

Binâ'en-aleyh Eterya'mn üçünci sınıfında bulunan Londi nâm zengîn tâcir ile İstanbul'dan gönderilmiş olan Papa Flaşe'ye ve dîger ba'zı ehibbâya keşf-i râz ile anları birinci sınıfa idhâl eylemişdir.

Mukaddemâ Bükreş'de bulunan Eterya me'mûrı tarafından Eterya merkezine vârid olan mektûbda Eflâk ve Boğdan voyvodalarının mahrem-i esrâr idilmeleri ve anların celbi mümkün olmadığı takdîrde kendülerinin azliyle yerlerine tasavvurât ve teşebbüsâtımızın icrâsına müsâ'id olan eşhâsın ta'yîn idilmesine çalışılması ve Bâb-ı Âlî'nin umûr-ı hâriciyye ve hidemât-ı sâ'iresinde müstahdem olan Rûmlar birer vesîle ile vükelâ ve sâ'ir me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye'ye hulûl itmiş olduklarından bunların vâsıtasıyla dâ'imâ Devlet-i Aliyye'nin tasavvurât ve teşebbüsâtının tahkîkine devâm olunması îcâb-ı maslahatdan oldığı ihtârâtıyla berâber Memleketyn ahâlîsi câhil oldığı cihetle bunların zevk ve telezzüzi[5] bi't-tabi' huzûzât-ı nefsâniyyeden[6] ibâret olub o taraflarda bulunan ehl-i İslâm dahi tahkîk ve tedkîk-i ahvâl-i âleme meyyâl olmadıklarından Eterya â'zâsı ne kadar tekessür iderse itsün bu husûsdan dolayı hakkımızda zerre kadar bir gûne zararın vukû'ı ihtimâlden ba'îddir deyü

1 Bi'l-istishâb: Yanında götürerek.
2 Arhimandid: Archimandrite; Bir veya birkaç manastırı idare eden rahip, yüksek rütbeli papaz.
3 Mu'tekid: İnanan, kabul eden.
4 Zu'm-ı fâsid: Kötü zan, bozuk düşünce.
5 Telezzüz: Zevk alma, hoşlanma, hazzetme.
6 Huzûzât-ı nefsâniyye: Nefsî hazlar.

iş'âr olunmuş ise de Anagono Stopolo tarafından (1819) sene-i Mîlâdiyyesi Nisan'ının on ikisi târîhiyle müverrahan İstanbul Eteryası'na vârid olan tahrîrâtında (lede'l-îcâb millet sandığına mu'âvenet eylemek üzre Bükreş'de ve Yaş'da birer ticâret şirketinin teşkîli içün lâzım gelan tarafa tenbîh idilse suverî ve ma'nevî fevâ'id-i kesîresi olacağında iştibâh yokdur. Bu tarafda bulunan ehl-i İslâm halkın tasavvurât ve teşebbüsâtını tecessüs ve tahkîk eylemek kaydında olmadıklarından bu havâlî efkârımızın imtişârına memâlik-i sâ'ireden ziyâde müsâ'id oldığı der-kârdır.

Ma'a-mâ-fîh bu tarafda bulunan Rûmların çoğı fakîr ve ahlâk-ı reddiyye ile muttasıf[1] olduklarından (s.86) bunların mahrem-i esrâr idilmelerinden sarf-ı nazarla ancak bundan akdem me'mûrlarımız tarafından mahrem-i esrâr[2] idilenlerin mümkün mertebe terbiyyelerine sa'y olunmakdadır. Ehibbâdan ıslâha muhtâc olanların istedikleri tarafa gitmelerine müsâ'ade ile berâber sûreten cümlenin muhibb-i hâlisi görinüb başluca işlerde kendülerine muhâlefet ve cüz'iyyâtda dâ'imâ muvâfakat idiyorum. Bir de ilerüde hükûmet-i mahalliye aleyhine bir fitne çıkarmağa medâr olmak üzre me'mûrîn-i mahalliye tarafından umûm ahâlî hakkında icrâ olunagelan mu'âmelât-ı cebriyyenin ta'dîl idilmesi lüzûmunı Eflâk voyvodasına tefhîm ve dîger tarafdan dahi Yaş'da hükûmet-i hâzıra aleyhine olarak mu'teberân-ı ahâlîden ibâret bir fırka teşkîl ve bu sırada gayret ve ma'lûmât cihetiyle işimize elvirişli olan ehibbâdan sekiz kişiyi mahrem-i esrâr eyledim) deyü muharrer bulunmuşdur.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Anagono Stopolo ile neferi beyninde peydâ olan mübâyenetden bir fenâlık zuhûrı melhûz olmağla ber-vech-i bâlâ sınıf-ı evvele idhâl olunan Londi birkaç yüz Macar altunı i'tâ ile Anagono Stopolo'yı İtalya'da Eterya ashâbı yanına göndermişdir. Bu Londi sonraları dahi Eterya uğurına pek çok paralar bezl itmişdir. Anagono Stopolo dahi rü'esânın en mu'teberlerinden olub Londi'yi sınıf-ı evvele idhâl eyledigi gibi bir çok mu'teber kesân ile berâber bir aralık İsmâ'îl'de bulunan Bulgar fırka-i askeriyyesinin ser-gerdesi[3] Katifyoni'yi dahi kazanmışdır. Fakat çok geçmeyüb ser-gerde-i merkûm fevt olmuşdur.

Anagono Stopolo'nun Eflâk'da yabdığı gibi târîh-i Mîlâd'm işbu (1818) senesi evâhirinde ve (1819) senesi evâ'ilinde İstanbul'da ve Yunanistân'da dahi Eterya'nın müteferri'ât-ı umûrını rü'yet[4] içün idâre meclisleri teşkîline mübâderet kılınmışdır.

Aksanto'nun ber-vech-i bâlâ tertîb eyledigi Eterya lügati sâyesinde re'îsler pek ziyâde serbestî ve sür'at ile muhâbere iderek Eterya ne kadar âhenk-i ıttırâd[5] peydâ eylemiş idi ki Anagono Stopolo'nun Bükreş'deki icrâât der-akab İstanbul'da ve Yunanistân'da mevki'-i icrâya konıvirmişdir. Manya Begi sâlifü'z-zikr Petro tarafından İstanbul'daki Eterya Cem'iyyeti'ne (1819) sene-i Mîlâdiyyesi Şubat'ının ikisi târîhiyle müverrahan vârid olan mektûbda (Mora ahâlîsini harbe müsta'id kılmak içün evvelâ beynlerinde ulûm ve fünûm

1 Muttasıf: Bir hal ve sıfatla nitelenmiş olan, kendisinde o hal ve sıfat bulunan.
2 Mahrem-i esrâr: Sırdaş.
3 Ser-gerde: Baş, başkan, reis.
4 Rü'yet: Yönetme, nezâret etme, çevirme, idâre etme.
5 Ittırâd: Birbirini takip ederek düzenli bir şekilde devam etme. Ahenk, düzenlilik.

neşr ve ta'mîm sâniyyen senevî kırk bin guruş sarfıyla bir mikdâr mu'allem asker tertîb ve tanzîm sâlisen Roma'da bulunan Rûm tüccârına münâsib mikdâr akçe ikrâzıyla fâ'izinin erbâb-ı ihtiyâcdan olan ahâlînin hissesine isâbet iden virgünün te'diyyesine hasr ve tahsîs ve bu sûretle halkın meyl (s.87) ve mahabbetini celb itmek râbi'an Mora mahsûlâtını Avrupa'ya götürüb avdetde mühimmât-ı harbiyye getürmek içün Manya tarafında dört kıt'a küçük gemi mübâya'a[1] olunmak üzre kendüsine heş yüz bin guruş gönderilmek lâzım gelür) deyü iş'âr olunmuşdur. Manya Begi Eterya'nın en ilerü gelür ser-gerdelerinden olacak ise de mes'ûlâtının îfâsma Eterya'nın tahammüli yok idi. Kaldı ki ber-vech-i bâlâ Aksanto Petersburg'a gitmiş oldığından anın netîce-i teşebbüsâtına intizâr olunmak îcâb-ı hâlden bulunmuşdur.

Ol esnâda ya'nî (1234) sene-i Hicriyyesi evvel bahârında Kont Kapodisterya Korfa'ya gelüb on gün kadar ikâmetden sonra Mora sâhilinde vâki' Badra İskelesi'ne uğrayub Rusya Konsolosı Mihalaki ile çend sâ'at mahremâne musâhabet eylemişdir. İşte o sırada Korfa'dan bilâd-ı Yunaniyye'nin her tarafına (6 Nisan sene 1819) târîhiyle müverrahan imzâsız bir risâle neşr olunmağla ashâb-ı basîretin[2] nazar-ı dikkatini câlib ve ba'zı şübehâtı mûcib olmuşdur.

Şânî-zâde dir ki heyecân-ı fitne-i der-hâbın akvâ-yı cümle-i esbâbı budur ki Rusya vükelâsından Korfalu Kapodisterya (1234) senesi sıla bahânesiyle Rusya'dan me'zûnen Korfa Adası'nı gelüb anda bilâ-imzâ Rûmiyyü'l-ibâre bir ta'lîmnâme tahrîr ve inşâ ve Rûmistân'ın cemî' cezâ'ir ve enhâsına neşr ve isrâ eyledi. Ta'lîmnâme-i mezkûr ba'zı düvelin kâr-âşinâ ve belki ashâb-ı ârâ-yı şûrâsıyla imlâ olunmuş idügi maznûn-ı ukalâdır. Binâ'en-aleyh kâğıd-ı mezkûr ki cemî' elsine-i Efrenciyye'ye nakl ile Avrupa'da ma'lûm ve meşhûrdur kalem-i müverrih-i nâ-tüvân ile dahi bilâ-ziyâdetin velâ-noksânin[3] terceme olunarak bu mahalle kayd olundı. İntihâ

Terceme-i mezkûr zîrde (10) rakamıyla kayd olunacaktır.

Ba'dehu Şânî-zâde dir ki Rûmların meşhûr-ı enâm olan Hritografos nâm kitâb-ı dürûğ-encâmları ki taglît-i zihn-i avâm[4] zımnında ana vakt be-vakt recmen bi'l-gayb ba'zı cifrâne evhâm-gûne kelâm-ı fitne-fercâm intizâmına ihtimâm itmişler. Ve hattâ bundan akdem keşîde-i kalem kılınan ta'lîmât tercemesinde ana ba'zı remz ve işâret göstermişlerdir. Ekser ahkâmı gûyâ Kostantin'in seng-i lahdinde mahkûk bulunan ahkâm-ı cifriyyeye virilan ma'nâlar imiş ki kitâb-ı mezbûrun mü'ellifinden gayri kimse anın halline muktedir olamamış dirler fe' bi'se fazlun mine'l-fudalât.[5] Ve anda ale't-tertîb pâdişâhân-ı Âl-i Osmân enârallâhu berâhînihim[6] hazerâtı tâ cennet-mekân Sultân (Abdülhamîd) Han edâmallâhu nûra neslihi'l-âlî kemâ-kâne'l-ân[7] hazretlerine gelinceye kadar muharrerdir. Bu dahi çok zamândan berü

1 Mübâya'a: Satın alma.
2 Ashâb-ı basîret: Anlama, kavrama, kalp gözüyle görme özelliğine sahip olanlar.
3 Bilâ-ziyâdetin velâ-noksânin: Ne fazla ne eksik.
4 Taglît-i zihn-i avâm: Halkın zihnini karıştırma.
5 "Artıklardan ne kötü bir artık."
6 "Allah onların delillerini güçlü kılsın."
7 "Allah onun neslinin nurunu her zaman daim kılsın."

tesvîlât-ı şeytâniyye-i ervâmdandır. Hâsıl-ı kelâm nice yüz seneden berü böyle fesâdât-ı bî-hadd ü bî-ihsâ olub bundan ziyâde tahrîr dahi tasdî' olacağından bu mikdâr ile remz-i merâm ve hatm-i kelâm olundı. Ve's-selâmu alâ men itteba'a dîne'l-İslâm.[1] (s.88) Yine Şânî-zâde dir ki sanâdîd-i Rûm dîn gavgası tarzında bir fitne uyandırmak ve bunı papaslar vâsıtasıyla efrâd-ı re'âyâya telkîn itdirmek dâ'iyyesine düşüb papaslar dahi âdet-i zemîmeleri üzre Kudüs-i Şerîf'e melek inmiş patrike âhiretden haber gelmiş yollu tasnî'ât ve galebe-i Hristiyan ve zuhûr-ı Devlet-i Yunan misillü istihrâcât ve Hristiyanlara kuvvet-i kalb virecek muhayyelât[2] ile bir âlây âkil geçinür nâ-dânı şekâvet ve isyâna tergîb itdiler. İntihâ.

Ber-vech-i bâlâ İstanbul'da Aksanto'nun hânesi Eterya merkezi ittihâz olundukdan sonra gerek ahz u i'tâdan ve gerek inu'âmelât-ı sâ'ireden dolayı Rûmlar beyninde olan buğz ve adâvetin izâlesiyle yek-dîgerini her vechile vikâye ve inekteblerini ıslâh ve tanzîm ve her bir mahalde millet sandıkları ihdâs ve millet uğurına her dürlü fedâkârlığı ihtiyâr eylemek efkârı ale'l-umûm Rûmlara iş'âr ve ilkâ olunmuş idi. Ve Mora ahâlîsinin ayaklandırılması Manya Begi Petro Mavro Mihali ile Andon Grigoraki ve Panayot Trupaki beglerin familyaları miyânelerinde müstakar[3] olan adâvet-i kadîmenin ref'iyle beynlerinde ittifâk ve yek-cihetî husûlüne mütevakkıf oldığı Eterya'ca meczûm oldığından nush u pend ile aralarını te'lîf içün Eterya tarafından me'mûr-ı mahsûs gönderilmiş ise de mü'essir ve müsmir olamamış idi. Sonra Rûm patriki Grigoryos imzâsıyla Manya begine Eterya ıstılâhâtı üzre başı örtülü bir tavsiyyenâme yazılmışdır. Şöyle ki: (Ulûm-ı Yunaniyye'nin neşri içün memleketimizde bir mekteb-i umûmî inşâsına müttefikan karâr virmiş oldığmız ma'lûmumuz oldukda ziyâdesiyle memnûn olduk gerek zât-ı dostâneleri ve gerek bi'l-cümle kaptanlar ind-i Rabbânî'de makbûl olan işbu mekteb-i umûmînin ihdâs ve ihyâsına gayret-i vatan-perverânelerini sarf iderek Yunan felâsifesi ile bahâdırlarının ahlâfı oldığınızı bi'l-fi'l isbât itdiginiz hâlde tarafımızdan dahi mu'âvenet ve himâye-i lâzımenim icrâsı mukarrer olduğından icrâ-yı îcâbına sarf-ı mâ-hasal[4] iktidâr eyleyesiz) deyü patrik efendi tarafından emr olunmuşdur.

Târîh-i fetretde (Ulûm-ı Yunaniyye Eterya'nın lisân mevzû'unda da'vâ-yı istiklâl dimekdir mekteb-i umûmî dahi Rûm Devleti dimekdir) deyü muharrerdir. İntihâ.

Aksanto'nun mevzû'âtında bu iki lügat yokdur fakat sonradan ilâve idilmiş olmaları muhtemeldir.

Bunun üzerine Petro Mavro Mihali ve Andon Grigoraki ve Trupaki hânedânları beyninde ittihâda dâ'ir (1819) senesi Teşrîn-i Evveli'nin biri târîhiyle müverrah bir ta'ahhüdnâme tanzîm olunmuşdur. Şöyle ki: (Evvelen Isparta'nın en kuvvetli familyaları bulundığımız cihetle (s.89) idâre-i memlekete müte'allik olan kâffe-i husûsâtın emr-i tesviyyesinde müttehiden ve müttefikan hareket ve sâniyyen işbu ittifâkdan murâdımız vatan uğurına vech-i matlûb üzre hidmet itmekden ibâret oldığından milletimizin rü'esâsı tarafından her ne vakt emr olunur ise itdigimiz yemîn vechile cân-siperâne hidmet sâlisen memleketimizde

1 Ve's-selâmu alâ men ittteba'a dîne'l-İslâm: İslâm dinine tabi olanlara selam olsun.
2 Muhayyelât: Muhayyel olan, hayâl edilmiş şeyler.
3 Müstakar: Düzenli bir şekilde devam eder duruma gelmiş, bir karar üzerine olan, dengeli, istikrarlı.
4 Mâ-hasal: Hâsıl olan, meydana gelen, elde edilen şey, sonuç, netîce.

bir gûne nifâkın adem-i vukû'ı içün her vechile cehd idecegimizden başka memleketimizin idâre-i hâzırasının tahvîline aslâ muvâfakat itmeyecegimizden lâzım gelürse hükûmete müsellahan bile mukâbele râbi'an vatandâşlarımızın kâffesini himâye ve muhâfaza hâmisen vatanımız hakkında hayırlu olarak tarafımıza virilecek her bir emrin icrâsına müsâra'atla berâber hafâyâdan[1] olan umûrı evlâdımızdan dahi ketm idecegimizi ta'ahhüd eyleriz) deyü tahrîr ve imzâ iderek bir sûretini Eterya me'mûrına virmişler bu cihetle Eterya â'zâsı o tarafdan dahi emîn olmuşlardır. Gelelim Aksanto'nun ser-güzeştine.

Eterya'ya Nâzır-ı Umûmî Ta'yîni

Aksanto ber-vech-i bâlâ Kapodisterya'ya Eterya Riyâseti'ni kabûl itdirmek üzre Petersburg'a azîmet eylemiş idi. Petersburg'a vusûlünde Kapodisterya ile iki def'a hem-meclis olub Eterya Riyâseti'ni kendüsine arz ile kabûlüni ricâ itmiş o dahi Rusya imparatorının hidmet-i mahsûsasında bulundığından bahisle i'tizâr[2] eylemiş.

Aksanto tekrâr kelâma âgâz ile Yunan tâ'ifesi fî-mâ-ba'd Türklerin mezâlimi altında durmak muhâldir tuğyân itmemeleri adîmü'l-ihtimâldir[3] sizden yalnız riyâset içün bir nâmınızı isterler siz de Yunan cinsinden aldığınız hâlde redd eylemek şânınıza şâyân degildir diyerek tekrâr niyâz itdikde Kapodisterya ma'zeret-i sâbıkasını tekrâr ile berâber Eterya re'îsleri merâmlarını istihsâle başka bir yol buldukları hâlde ben de memnûn olurum meded Allah'dan diyerek söze nihâyet virmişdir.

Aksanto me'yûs olarak Kapodisterya'nın yanından çıkub Rûmların küberâsından biri Eterya Riyâseti'ni kabûl itmedigi hâlde musammem olan harekât-ı tuğyâniyyenin[4] kuvveden fi'le çıkamayacağını tefekkür eyledigi sırada cenerallik rütbesiyle imparator yâverliginde müstahdem olan İpsilanti-zâde Aleksandri hâtırına gelüb anın bu işe Kapodisterya'dan daha ziyâde elvirişli oldığını mütâla'a iderek hemân hânesine varub görüşmüş. Aleksandri neredensin ve buraya niçün geldin didikde Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'den Batnoz Adalıyım ticâret içün geldim diyerek bâdî-i emrde keşf-i mâ-fi'z-zamîr itmemiş. (**s.90**) Aleksandri esnâ-yı sohbetde o tarafda bulunan dîndâşlarımızın Osmânlu zulmünden hâlleri nasıldır oraları da mahâll-i sâ'ireye makîsmidir[5] didikde Aksanto birbirinden farkı yok cümlesi ayak altında ezilüb zedelenmekdedir dimesi üzerine ya niçün halâsları çaresine bakub hareket itmezler.

Tahsîl-i serbestiyyet ve istiklâl idemeseler bile hiç olmaz ise çekdikleri bâr-ı mezâlimi tahfîf itmiş olurlardı dimesini Aksanto fırsat ittihâz iderek Rûm milletinin küberâsından her biri Avrupa'nın bir tarafındadır Kapodisterya ve İpsilanti hânedânı burada Prens Karaca

1 Hafâyâ: Gizli şeyler, sırlar, gizlilikler.
2 İ'tizâr: Özür dileme, mâzeretini bildirme.
3 Adîmü'l-ihtimâl: İmkansız, ihtimal dışı.
4 Harekât-ı tuğyâniyye: İsyan hareketi.
5 Makîs: Kıyas edilebilen, benzetilebilen.

İtalya'da. Sâ'irleri de birer mahalde. Dîndâşlarınızın zu'afâ ve bî-keslerini[1] Türklerin taht-ı zulmünde bırakdınız. Sizin mu'âvenet ve delâletiniz olmadıkca halâsları mümkün olur mı diyerek kemâl-i sûz u güdâz[2] ile mü'essir sözler söyledikde Aleksandri müte'essir olarak ben milletin hareketini ve işe yarayub benimle matlûb hâsıl olacağını bilsem cânım ve bi'l-cümle vârım fedâ olsun diyicek Aksanto ikrârına basub bu sözlere vefâ idecek isen el vir deyü kemâl-i ehemmiyyetle elini uzatınış. Aleksandri ta'accüb iderek el virdikden sonra Aksanto ben buraya ticâret içün gelmedim bir emr-i cesîm içün geldim yarın keşf-i râz iderim dimiş. Aleksandri İpsilanti merâk idüb ferdâya ta'lîk olunmamasını ricâ eylemiş ise de Aksanto Eterya esrârını tatlıca satmak üzre i'tizâr idüb gitmiş ve ferdâsı gelüb kendüsine Eterya işârâtını ta'lîm ve bi'l-cümle esrârı keşf ile ma'lûmât-ı mufassala[3] i'tâ itmişdir.

Aleksandri İpsilanti sebek-ser ve hayâlâta tâbi' bir Fenarlu beg-zâde olub kendi diliyle tutulmuş oldığından hemân gâyet fedâkârâne çalışub çabalayacağını ta'ahhüd ıtnekle Aksanto dahi ana muharrik-i aslînin kâ'immakâmı unvânını ve imzâsına alâmet olmak üzre elif ve râ harflerini i'tâ ve Eterya defterinde ismini ra'nâ deyü kayd iderek Eterya usûlünce elinden aldığı senedi der-akab Moskova'daki refiklerine göndermişdir. Ve Petersburg'daki ser-güzeştini bi'l-cümle sınıf-ı evvel ashâbına bildirmişdir.

Ve İstanbul ve Adalar ve Rûmili ve sâ'ir taraflarda bulunan Eterya ashâbına ve mu'teberân-ı millete hitâben Aleksandri İpsilanti'nin re'îs-i hafî kâ'immakâmı nasb olundığını ve fî-mâ-ba'd anınla muhâbere olunacağını müheyyin ve herkesin umûr-ı me'mûresinde gayret eylemesi lüzûmuna dâ'ir teşvîkât ve te'mînâtı mutazammın tahrîrât-ı umûmiyye tahrîr ve Eterya ve Aleksandri İpsilanti mühürleriyle temhîr[4] ve posta ile Hocabeg'de Atnaş Şekeri'ye ve İstanbul'da Panayot Şekeri'ye tesyîr idüb anlar dahi mahallerine îsâl itmişdir.

(**s.91**) İstanbul'daki Eterya Cem'iyyeti'ne olan mektûb lede'l-vusûl bi'l-cümle metrepolidlere ve papaslara gösterildikden ve kilisaya ve hâneden hâneye ve dükkândan dükkâna ve gemiden gemiye gezdirildikden sonra bir çok sûretleri istinsâh ile her tarafa neşr olunmuşdur.

Bunun üzerine birçok Rûmlar ve hattâ Boğdan Voyvodası Mihal Suço ve müdîrân-ı memleketden Rizo ile Trolo ve Rakfay nâm kimesneler ve sâbık Eflâk ve Boğdan voyvodaları Morozo ile Aleksandri ve İzmir ve Filibe metrepolidleri dahi Eterya'ya dâhil olmuşlardır. Çünki işbu Aleksandri İpsilanti cild-i sâlisde beyân olundığı üzre Boğdan voyvodası iken Rusya diyârına firâr ve Kişinev kasabasında istikrâr ile orada fevt olan Kostanti İpsilanti'nin oğullarından biridir. İpsilanti familyası Kişinev'de olub ancak mûmâ-ileyh Aleksandri İpsilanti cenerallik rütbesiyle Rusya İmparatorı'nın yâverlik hidmetinde müstahdem olmağla Petersburg'da bulunayordı. Peder ve ecdâ[dı]nın velînî'metleri olan Devlet-i Aliyye'ye hıyânetleri Rûmlarca hıdınet sayıldığından İpsilanti familyasının hem-cinsleri arasında şöhretleri var idi. Bu kerre Aleksandri İpsilanti İmparator'un yâveri oldığı hâlde henüz

1 Zu'afâ ve bî-kes: Zayıflar ve kimsesizler.
2 Sûz u güdâz: Yakan ve eriten.
3 Ma'lûmât-ı mufassala: Ayrıntılı bilgi.
4 Temhîr: Damga basma, mühürleme.

mekânı ve nâm ve şânı ma'lûm olmayan re'îs-i hafî tarafından kâ'immakâmı nasb olundığı mesmû' olıcak Rûmların bu sâyede kesb-i istiklâl itmek ümîdleri kuvvet bulmuşdur. Ve zikr olunan tahrîrât-ı umûmiyye Petersburg'dan yazılmış oldığı musarrah[1] bulunmağla Eterya bi'z-zât Rusya Devleti'nin idâresinde bulunmak ve Aleksandri İpsilanti Rusyalunun vâsıta-i teblîgât ve icrââtı olmak efkârı şâyi' ve münteşir olmuşdur.

Aleksandri İpsilanti ber-vech-i meşrûh Aksanto ile virdigi karâr akîbinde Kapodisterya ile görişüb Eterya riyâsetini kabûl itmiş oldığını beyân ve zuhûr idecek tuğyânda Rusya imparatorı tarafından asker ile imdâd olunmaz ise akçe ile i'âne olunmak ve bu akçe de İpsilanti familyası tazmînâtı içün Rusya Devleti ma'rifetiyle Devlet-i Osmâniyye'den alınacak mebâliğa mahsûb kılınmak üzre müsâ'ade ricâsına tavassutunı iltimâs itdikde Kapodisterya mukaddemce Aksanto'ya nasıl cevâb-ı redd virmiş ise ana dahi hâl ve mevki'-i me'mûriyyeti hasebiyle bu işe müdâhale idemeyecegi cevâbını virmişdir.

Binâ'en-aleyh Aleksandri İpsilanti Fransaludan isti'âne[2] eylemek niyyetiyle (1820) sene-i Mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî'sinde iki yıl memâlik-i ecnebiyyeye seyâhat eylemek üzre tahsîl-i ruhsat itdikden sonra Aksanto'yı ve Tabîb Ebyeni nânı kimesneyi istishâb iderek Petersburg'dan hareket ile Moskova'ya gelüb orada re'îs-i hafî kâ'immakâmı sıfatıyla bulunarak Eterya ashâbıyla görüşmüş ve ba'dehu familyasmın sâkin oldığı Kişinev kasabasına gelüb her tarafda bulunan Eterya ashâbıyla muhâbereye devâm itmişdir.

(s.92) Eterya'nın üç mü'essislerinden İskofo mukaddemce fevt olub Çakalof dahi İtalya'da bulunmağla meydânda yalnız Aksanto kalub o dahi İpsilanti-zâdenin akıl kahyâsı gibi etrâfında dolaşıyordı.

Aksanto'nun bu seferi ise ziyâde mümted olub eyyâm-ı şitâ olmak hasebiyle İstanbul'da bulunan Panayot Şekeri haylî vakt Aksanto'dan haber alamadığına mebnî merâk iderek işbu (1820) sene-i Mîlâdiyyesi Mart'ının ibtidâsı târîhiyle müverrahan Moskova'da bulunan rüfekâsından Kombezoblo'ya yazdığı mektûbunda bi'l-cümle İstanbul ve havâlîsinden tevârüd ve terâküm[3] iden i'âne akçelerinin kabzına ve lede'l-îcâb sarfına cümlenin intihâbıyla patrikhâne yazıcısı Yorgi Lefteryadi ve Daskaloz Logadi ve tüccârdan Kendi ve Vasil Divini ta'yîn kılındığı beyânıyla herâber Petersburg'a giden Aksanto tarafından bir haber-i muvâfık ya mektûb gelmiş ise iş'âr olunması ricâsı münderic bulunmuşdur.

İstanbul Rûm Patriki Grigoryus mukaddemâ ber-vech-i bâlâ Eterya'ya dâhil olmuş idüginden patrik[h]âne me'mûrlarının Eterya'ya hidmet eylemeleri tabî'î olub Şekeri'nin bu mektûbıyla derece-i vuzûha varmışdır.

Ber-vech-i bâlâ Aleksandri İpsilanti Eterya'ca re'îs-i hafî kâ'immakâmı deyü tanınmış oldığı hâlde rü'esâ beynlerinde müzâkere ve muhâbere iderek Eterya'nın kâffe-i umûrına[4] nezâret eylemek üzre anı nâzır-ı umûmî ta'yîn ve buna dâ'ir sene-i merkûme Nisanında bir

1 Musarrah: Açıklanmış. Açık, aşikar, açıkça belli.
2 İsti'âne: Yardım isteme.
3 Terâküm: Yığılma, birikme, toplanma.
4 Kâffe-i umûrına: İşlerin tamamı.

kıt'a sened tanzîm ve imzâ eylemişlerdir ki sûreti zîrde (11) rakamıyla ilâve olunur. Gelelim nâzır-ı umûmînin icrââtına.

Aleksandri İpsilanti Eterya'nın bâlâda mezkûr olan merâtib-i mütefâvitesi[1] ve husûsât-ı sâ'iresi hakkında ba'zı ta'dîlât icrâ eyledigi sırada İstanbul'daki cem'iyyet-i hafiyyenin ilgâsıyla yerine Rûm Patriki'nin ser-kâtibi dâhil olarak dîger bir cem'iyyet-i hafiyyenin teşkîline karâr virmişdir.

Ve Yunan ser-gerdelerine teşvîkâtı hâvî tahrîrât gönderdikden başka Mora'daki kılâ' ve istihkâmâtın ahvâlini ve lede'l-hâce Rûmlardan ne kadar asker cem' olunabilecegini tahkîk içün ol tarafa me'mûr-ı mahsûs göndermiş idi. Bu me'mûrun icrâ' eyledigi tahkîkâta göre ol esnâda Manya beginin tehyi'e[2] eylediği asker yedi bin yedi yüz elli ve Mora Hristiyanlarından harbe muktedir olanlar otuz bin dört yüz ki cem'an otuz sekiz bin yüz elli nefer olub Mora'da bulunan Osmânlu askeri dahi on iki bin sekiz yüz neferden ibâret oldığı tahakkuk eylemişdir.

(s.93) Hâlbuki bâlâda beyân olundığı vechile Mora'da bulunan asâkir-i Osmâniyye'nin ekserî Yanya üzerine sevk olunmağla Mora kıt'ası hâlî gibi kalmiş idi. Nâzır-ı umûmî artık icrâât ve fi'liyyâta başlamak dâ'iyyesine düşmekle küllî mebâliğe muhtâc olub en büyük ümîdi Memâlik-i Mahrûse'nin her tarafında ve Moskova şehrinde teşkîl olunan ticâret şirketlerinden idi.

Bu şirketlerin sûreten maksadı Rûm Kavmi'nin ihtiyâcâtını tesviyyeden ibâret ise de garaz-ı hafî Rûmların istiklâline mü'eddî olan esbâbın istihsâli idi. Hattâ Moskova şirketi mukâvelenâmesinin mevâdd-ı hafiyyesinde yirmi bin kîse tedârük ve fikr-i azîmin kuvveden fi'le çıkarılmasına idâre-i hafiyye tarafından karâr virildigi anda meblağ-ı mezbûr lâzım gelan tarafa teslîm olunmak ta'ahhüdi münderic idi.

(1820) senesi Ağustosunun ibtidâsında Aleksandri İpsilanti Aksanto'yı bi'l-istishâb Kişinev'den hareketle Vidinsar nâm mahalle vusûlünde Memleketeyn'de olan Eterya dâ'iresine ve sâlifü'z-zikr Yorgi Londi'ye ve sâ'ir Eterya ashâbına ve orada bulunan Olimbozlı Yorgi ve Sava Kaminazi ve akdemce Yenişehir ve Selanik taraflarından avdet iden sâlifü'z-zikr Yani Farmaki nâm ser-gerdelere tenbîhât-ı lâzımeyi hâvî mektûblar yazub bunları sâhiblerine virmek ve ba'zı husûsâtı şifâhen teblîğ itmek üzre Aksanto'yı Bükreş cânibine göndermiş ve kendüsi Hocabeg'e gitmiş idi. Aksanto Kalas ve İsmâ'îl tarîkiyle Bükreş'e gelüb eşhâs-ı mezkûre ile mülâkât ve îfâ-yı te'mînât ve ref'-i tereddüd ve şübühât[3] ile ba'zı tedârükât içün Sava'ya iltimâsı vechile heş yüz Macar altunı ve Miloş ve sâ'ir rü'esâ ile görişüb de tuğyâna müte'allik ba'zı müzâkerât içün Sırpistân'a gönderilecek Mostakof nâm kimesneye harc-ı râh olmak üzre bin guruş i'tâ itdigi sırada Aleksandri İpsilanti'nin Hocabeg'den 26 Ağustos sene 1820 târîhiyle müverrahan erbâb-ı fesâddan Preve nâm şahs yediyle vârid olan mektûbında (nâkıl-ı şukkamız Mösyö Preve size bu tarafın ahvâlini nakîr ve kıtmîr hikâye idecekdir ve Bükreş'e varub oradan Kalas cânibine gidecektir. Bu

1 Merâtib-i mütefâvite: Çeşitli rütbeler.
2 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
3 Ref'-i tereddüd ve şübühât: Tereddüt ve şüpheleri ortadan kaldırma.

âdeme masârif-i lâzıme içün güc yetdigi kadar akçe virilmelidir göreyim seni bir sûret viresin hüsn-i tesviyyesini senden me'mûl iderim. Benim bu tarafda akdine çalışdığım istikrâz çokdan yoluna girmiş ve şimdilik beş yüz bin guruş ele geçmiş olurdı. Lâkin burada olan tâcirlerimizin çinganeliginden nâşî te'ehhür itmişdir. Fakat anlara hâcet kalmaksızın mahall-i âhardan çâresi bulunacak ve Allah her şey'in suhûletini ihsân idecekdir. Merkûm Preve'ye beşinci sınıf olan fedâyî riyâseti (s.94) virilmişdir. Sırpistân Metrepolidi bu tarafa mürûr idüb keyfiyyetden habîr olarak her vechile memnûn ve müheyyâdır. Nâmınıza olmak üzre pek çok mektûblar gelmiş ise de içlerinde işe yarar bir şey olmadığından tarafınıza gönderilmedi. İstifsâr-ı hâtırınızla hatm-i kelâm olunur) deyü muharrer olınağla Aksanto Preve'ye dahi İstanbul'da edâ olunmak üzre bir kıt'a poliçe tedârük ve i'tâ eylemişdir.

Preve akdemce Cezâ'ir-i Seb'a'da bulunan Mora firârîleri tarafından Petersburg'a gönderilan bir şahısdır ki Yunanistân'da yüz bin asker tedârük ve Tepedelenli Alî Paşa aleyhinde bulunan Arnavud beglerini celb ve Kakosil Kal'ası'nı içinde bulunan Rûmların mu'âvenetiyle zabt idebilmek gibi ba'zı hayâlâtı hâvî bir lâyiha tanzîm ile Rusya Devleti'ne takdîm itmiş idi sûreti zîrde (12)[1] rakamıyla îrâd olunur.

Melek Beg dir ki merkûm Preve Mora'da Kalamana kazâsı ahâlîsinden olub Aleksandri İpsilanti'nin bidâyetinden nihâyetine kadar mâddenin içinde bulunan sânî-i İblîs bir şerîr-i pür-telbîs'dir[2] vukû'ât-ı Yunan'a dâ'ir yazdığı iki cild bir târîh derûnunda kizb ü dürûğ[3] olarak nice müzahrefât[4] derc eylemişdir. İntihâ.

Aksanto ber-vech-i bâlâ Bükreş'e vürûdunda keyfiyyeti Panayot Şekeri'ye bildirdigi gibi İtalya'da Piza nâm beldede bulunan Çakalof[5] ile Anagono Stopolo'ya tahrîrât gönderüb Aleksandri İpsilanti ile görüşmek ve birlikde işe bakmak üzre bu tarafa avdet eylemelerini iş'âr itmiş ve Aleksandri'nin dahi yakîn bir mahalle gelmesi içün kendüsine mektûb göndermiş idi. Arası çok geçmeyüb Aleksandri Hocabeg'den İsmâ'îl'e gelmişdir. Aksanto dahi anınla görüşdürmek ve fi'le gelmesi takarrüb iden tasavvurâtın müzâkeresinde bulundurmak üzre Dimitri Temli'yi ve daha bir çok Eterya â'zâsını bi'l-istishâb Bükreş'den hareket ile Kalas'a vürûdunda zîrde beyân olunacağı vechile bostâncıbaşının habsinden kurtılarak İstanbul'dan savuşub da oraya gelmiş olan Papa Flaşe'yi dahi berâber alarak İsmâ'îl'e götürmüş ve Preve dahi İstanbul'a gitmek üzre oraya uğramış oldığından İsmâ'îl kasabasında bir büyük Eterya Cem'iyyeti peydâ olub musammem olan fesâd-ı azîmi kuvveden fi'le getürmek için arîz ve amîk[6] müzâkerâta ibtidâr itmişlerdir. Eterya bu vechile işlerini ilerületmekde oldukları hâlde Hâlet Efendi'nin meslek-i sakîmi[7] dahi Eterya işlerine revâc virmekde oldığına mebnî şimdi biraz da andan bahs idelim.

1 Metinde sehven "(13)" şeklinde geçmektedir.
2 İblîs-i pür-telbîs: Çok hileli Şeytan.
3 Kizb ü dürûg: Yalan ve yanlış.
4 Müzahrefât: Salıte boya, yaldız vb. ile süslenmiş, işe yaramaz şeyler. Çerçöp, pislik, süprüntü.
5 Çakalof: Athanasios Tsakalov.
6 Amîk: Derin.
7 Meslek-i sakîm: Yanlış, hatâlı, bozuk, sakat yol.

Hâlet Efendi'nin Etvâr ve Harekâtı

Hâlet Efendi vaktiyle Fenarlulardan ba'zılarının hidmet-i kitâbetinde bulunmağla anlara aldanurdı (s.95) ve aldanmamak işine el virmezdi. Zirâ voyvodalıkları ve Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığını kendü dâ'iresi gedikleri hükmüne koyub Fenarlulardan dilediğini nasb itdirir ve voyvodalar sanki kendüsinin birer sağmal koyunı olarak sağub hâsıl itdigi mebâliği yeniçeri kokonoslarına bezl ile kendü ikbâlini muhâfazaya çalışur idi.

Şânî-zâde Târîhi'nde tahrîr olundığı üzre Rusya musâlahası mün'akid olmak hasebiyle bir gün meclis-i şûrâda memleketeyne voyvodalar nasbı lâzım geldiginden bahisle kimler münâsib olacağı müzâkere olundukda sudûr-ı ulemâdan bir kâr-âşinâ sekiz sene ibkâ şartına nazaran şimdilik voyvodalıkları tevcîhinden beş altı sene mürûr itmiş olan eski voyvodalar ibkâ ve müddet-i ma'hûde tekmîlinde bağteten azl ile yeniden iki voyvoda intihâbı münâsib görinür ol vakıt yine kîl ü kâl vukû'ında bunlar fi'l-vâki' sefer takrîbiyle zabt idemediler lâkin azl dahi olunmamışlar idi bizim i'tibârımız ise ilbâs-ı hil'atadır cevâb-ı müskiti[1] virilür dimiş ise de ol vakit riyâset vekâletinde bulunan zât (ya'nî Hâlet Efendi) yeniden iki voyvoda intihâbı murâddır diyerek o zamân tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn bulunan Karaca Yanko'yı li-sebebin istishâb itmiş idüginden ba'de zamân voyvodalar nasbı hengâmında tekrâr kemâl-i nüfûza vâsıl bulunmağla kavl-i sâbıkı üzre anı Eflâk voyvodası ve yerine Yakovaki'yi Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı nasb itdirdikden sonra Karaca'nın dâmâdı Mihal'e voyvodalık isti'dâdı virmek üzre bilâ-mûcib Yakovaki'yi azl ile yerine Mihal'i Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı nasb itdirmiş idi.

Bâlâda beyân olundığı üzre otuz üç sene-i Hicriyyesi evâhirinde Karaca'nın firârından mütenebbih[2] olmak lâzım gelür iken kemâ-kân Mihal'i tesahub ile otuz dört senesi Ramazân'ının üçünci güni anı Boğdan voyvodası ve anın yerine İskerlet Beg'in birâderi ya'nî Kalimaki-zâde Yanko Beg'i Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı nasb itdirdi. Ve Mihal firârî Karaca'nın dâmâdı oldukdan başka hadîsü's-sin[3] olmağla hilâf-ı ma'rûf ve ma'kûl olarak Boğdan Voyvodalığı'na intihâb olunması enzâr-ı enâmda pek çirkin görindi. Çok geçmeyüb (âmme galat itmez) meselinin hükmi zâhir olmuşdur.

Hâlet Efendi ise Yeniçeri Ocağına dayanarak böyle dediye kodıya bakmayub mücerred tehdîd ile halkın ağzını tutmak efkârında bulundığı cihetle bu gibi i'tirâzlara ehemmiyyet virmedikden başka Mihal'in re'y-i nâ-mevzûnı[4] üzre (1819) sene-i Mîlâdiyyesi Kânûn-ı Evvel'inde ısdâr olunan emr-i âlî mûcebince voyvodalıkları Fenarluların içinden muhtârı (s.96) olan dört hânedâna bâ-emr-i âlî tahsîs ile bu hânedân-ı erba'adan olmayan Fenarluları voyvoda olmak salâhiyyetinden mahrûm ve me'yûs itdirmişdir.

Voyvodalıklar bu dört hânedâna mahsûs olıcak anların mahreci olan Dîvân-ı Hümâyûn

1 Cevâb-ı müskit: Susturan, susturucu cevap.
2 Mütenebbih: Gafletten uyanan, aklını başına toplayan, gerçekleri görür, anlar duruma gelen.
3 Hadîsü's-sin: Genç delikanlı.
4 Re'y-i nâ-mevzûn: Tutarsız görüşler.

ve dîvânhâne tercümânlıkları dahi bu hânedân-ı erba'aya mahsûs olmak lâzım gelmişdir.

Bu dört hânedân Moruzi ve Kalimaki ile Suço hânedânının iki şu'besidir. Suço südçiden muharrefdir. Bu iki Suço hânedânlarının büyük babaları olan Deyamantaki takrîben bundan yüz sene mukaddem Fenar'da südci imiş. Oğlı Kostantin (Dırako Suço Postelnik) olmış idi. Postelnik Eflâk ve Boğdan'ca bir büyük pâyedir. İşte Bu Kostantin'den iki şu'be ayrılub her biri birer hânedân-ı müstakil i'tibâr olunmuşdur.

Şöyle ki: Kostantin'in bir oğlı Nikola Logofet tercümân olub (1769) sene-i Mîlâdiyye'sinde i'dâm olunmışdır. Anın oğlı Aleksandri (Suço Aleko) (1801) senesinde Boğdan ve ba'dehu iki def'a Eflâk voyvodası oldukdan sonra (1818) senesinde sâlisen Eflâk begi olmuşdur.

Hânedân-ı erba'adan biri budur ki zîrde beyân olunacağı vechile sâdık-ı devlet bir beg idi. Kostantin'in dîger bir oğlı Mihal iki def'a Eflâk ve bir def'a Boğdan voyvodası oldukdan sonra (1801) sene-i Mîlâdiyye'sinde sâlisen Eflâk voyvodası olmuşdur. Bu Mihal'in bir oğlı Aleksandri tercümân olub (1807) senesinde i'dâm olunmuşdur. Dîger bir oğlı Ligor'un oğlı olan Mihal dahi hânedân-ı erba'anın dördüncisi i'tibâr olunmuşdur ki bu kerre ber-vech-i bâlâ Hâlet Efendi'nin iltizâm ve tesahubı ile Boğdan voyvodası olmuş ve zîrde beyân olunacağı vechile Eterya'ya duhûl ile velîni'meti olan Devlet-i Aliyye'ye azîm hıyâneti vukû' bulmuşdur.

Hâlbuki Fenarluların müntehâ-yı emel ve mütemennâları[1] voyvodalık mansıbı olub hânedân-ı erba'a hâricinde kalan Fenarluların içinde voyvodalığa mülâzım ve müterakkıb ihtiyârlar ve meslekleri iktizâsınca bi't-tedrîc terakkî iderek voyvoda olmak emelinde bulunan birçok gencler var idi. Bunlar hukûk-ı âdiyyelerinden mahrûm kalmağla kendülerini mağdûr görerek sâ'ir ashâb-ı fesâd ve şikâk ile bi'l-ittifâk Devlet-i Aliyye aleyhine işlemege ve an samîmü'l-kalb[2] Eterya'ya hidmet eylemege başlamışlardır.

Şânî-zâde dir ki Hâlet Efendi Memleketyn voyvodalıklarını muhtârı olan hânedân-ı erba'aya mahsûs ve bu takrîble ma'zûl ve müterakkıb sanâdîd-i ervâmı müntehâ-yı mütemennâ ve merâmları olan voyvodalıkdan ebediyyen me'yûs itdirdigi husûsı ise hâsirûnun (s.97) derûnlarını hûn-ı cigerle meşhûn itmekle mûmâ-ileyhim bâtınen kemâl-i adâvetlerinden teşeffî-i gayz[3] içün etrâf ve eknâfa muhrik-i gayret olur envâ'-ı desâ'is-i şeytânetle ilkâ-yı mefsedet[4] ve ta'lîm-i keyd ve mel'anet[5] itdiler ki bu mâddeye yalnız Hancerlioğlı Aleko Beg kifâyet ider. İntihâ.

Aleko Beg devr-i esbakda Dîvânhâne tercümânı iken hıyâneti zuhûr itmekle katl olunan Hancerli Beg'in oğullarından biri olub devr-i sâbıkda Boğdan voyvodası olmış iken Rusya seferi zuhûr itmekle zabt itmeksizin avdet eylemiş idi. Binâ'en-aleyh voyvodalığa

1 Mütemennâ: İstenilen, arzu edilen, temennî olunan.
2 An samîmü'l-kalb: Candan ve gönülden.
3 Teşeffî-i gayz: Öfkenin azalması.
4 İlkâ-yı mefsedet: Kalbe fesatlık sokmak.
5 Ta'lîm-i keyd ve mel'anet: Alçaklık ve hile öğretme.

müterakkıb iken bânedân-ı erba'adan bâric olmağla nevmîd[1] ve mahrûm kalmışdır.

Bu Aleko Beg ki meşhûr lügat kitâbının mü'ellifidir ashâb-ı ma'lûmâtdan idi. Bir birâder-zâdesi dabi var idi ki o dahi lisân-ı Türkî ve Frengî'de inşâ-yı kelâma kâdir ve füuûn-ı desîse ve şeytânetde mâbir idi. Fakat mezhebince tezvîci tecvîz olunmayan bir kıza alâka iderek anı ebl-i İslâm nikâhıyla tezevvüc eylemiş oldığından Rûm Patriki anı aforoz itmekle İstanbul'da duramayub Yanya cânibine gitmiş idi. Ve ashâb-ı ma'lûmâtdan oldığı cihetle Alî Paşa anı yazıcılık hidmetiyle yanına alub kendüsine ziyâde ri'âyet itmekde idi. Şânî-zâde'nin beyânına göre Aleko Beg İstanbul'da ve birâder-zâdesi Yanya'da Devlet-i Aliyye aleyhine işlemekde imişler.

El-hâsıl Hâlet Efendi'nin voyvodalığı dört hânedâna tahsîs itdirmesi yolsuz bir keyfiyyet idi. Kaldı ki Mihal gibi nev-reste[2] ve fesâd-pîşe bir beg-zâdenin Boğdan Voyvodalığı'na intihâb olunmasından dolayı hânedân-ı erba'adan olan yaşlı başlı Fenarlular dahi gücenmişler idi.

Garîbdir ki Hâlet Efendi muhtârı olan hânedân-ı erba'a içinde Moruzi hânedânını pek ziyâde iltizâm eylerdi hâlbuki Devlet-i Aliyye'ye en ziyâde hıyânet eyleyan Moruzilerdir.

Trikopi Târîhi'nde dir ki Sakız Cezîresi'nde ve Ayvalık'da olan mekteplerden mehmâ-emken[3] millete ueşr-i ma'lûmâta başlanması ve ticâret-i bahriyyemizin terakkîsi ba'zı dostların hasedine dokunmağla devlet-i hâkimeyi îkâz ve tahrîk itdiklerinden (1806) senesinde bu cümlenin nıuzmahill[4] ve mensî olmasına bir ramak kalmış iken her hâlde Yunan Kavmi'nin medyûn ve minnetdâr oldığı Moruzi Beg familyası ve ale'l-husûs bunlardan müteveffâ Dimitraki Beg Türkleri iğfâl ile oyalandırub böyle bir şiddet ve gazabın mânî'-i hakîkîsi olmuş idi tekrâr (1812) senesinde yine o dostların teşvîkiyle bu iş kuvvet bulmış iken mîr-i merkûm bulundığı Şumnı Ordusu'nda ve birâderi Panayotaki İstanbul'da i'mâl-i letâ'ifü'l-hiyel ile (s.98) işbu icrâ'âtı tevkîf itmemiş ve müte'âkiben hareket ve tuğyân vukû' bulmamış olaydı çekilan zahmetler hebâ olurdı. İntihâ.

Melek Beg dir ki Devlet-i Aliyye'yi îkâz ve ihtâr iden dostlardan murâdı İugilterelüdür fakat bu kaziyye Tepedelenli Alî Paşa ve sâ'ir hayr-hâhân-ı Devlet-i Aliyye taraflarından dahi ihbâr olunmuş ve ahz ü girift olunan re'îs-i fesâd Papa Teınyo'da ve sâ'irede bulunan evrâk ve resâ'il Bâb-ı Âlî'ye göuderilmiş ise de ol vakit İslâm'dan tercümân bulunmayub böyle bir hidmet-i mu'tenâ-bihâ[5] hem-mezhebleri olan Rûın nıilletine münhasır oldığından me'âllerini tamâmıyla terceme itmeyerek nice te'vîlât ile ağrâz-ı kalbiyyelerini tervîc ve hakîkat-i hâli ketm ve ihfâ eylediklerinden tamâmıyla ma'lûmât alınamanış ve bu ise kirâren vukû' bulmuş mevâddan olub esfâr-ı sâbıka hilâlinde dahi ser-zede-i zuhûr olan habâsetlerinden nice zararlar görilüb sonradan zâhir olarak cezâ-yı sezâlarını buldukları Râşid ve Vâsıf ve tevârîh-i sâ'irede mastûrdur. İşte bunca ni'am-ı lâ-tuhsâ-yı Devlet-i

1 Nevmîd: Ümitsiz olma durumu, ümitsizlik.
2 Nev-reste: Yeni bitmiş, yeni yetişmiş, yeni meydana gelmiş.
3 Mehmâ-emken: Mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar.
4 Muzmahil: Çökmüş, yıkılmış, perîşan duruma gelmiş.
5 Hidmet-i mu'tenâ-bihâ: Özen gerektiren hizmet.

Aliyye'ye[1] müstağrak olan Moruziler dahi fıtrat-ı asliyyeleri üzre selefleri eserine teba'an metbû'larına hıyânet itmek emr-i kerîhinde bulunmuşlardır. İntihâ.

Ber-vech-i bâlâ otuz beş senesi vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Rusya ilçisi Bükreş Musâlahanâmesi'nin icrâ-yı ahkâmı devletinin matlûbı idügi zemîniyle sıkı sıkıya mükâleme taleb itmekle ahvâl-i düvele âşinâ ricâl-i devletden birinin mükâlemeye me'mûriyyeti lâzım gelüb hâlbuki ol devirde bu misillü ricâle nedret gelmiş ve mevcûd olanların dahi kimi ihtiyâr olmuş ve kimi Hâlet Efendi'nin gamz ve si'âyeti[2] ile birer tarafa atılmış idi. Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi Fransızca okur yazar ashâb-ı ma'lûmâtdan bir zât olub bu iş dahi bi-hasebi'l-me'mûriyye[3] ana â'id ise de mesâ'il-i hâzırada ale'l-husûs Yanya mes'elesinde Hâlet Efendi'ye muhâlif olub Hâlet Efendi ise hu mükâleme işini el altından kendüsi idâre itmek isterdi ve bir de Rusya ilçisinin ağzında Karaca Beg zimmetine pek çok para geçürmiş kendüsinden lede's-su'âl İstanbul'a virdim deyüb hattâ defterini dahi virmiş bu mebâliğin taraf-ı saltanatdan tazmîn idilmesi lâzım gelür yollu sözler dolaşmakda idi bu cihetle Hâlet Efendi emîni olmayan âdemlerin meclis-i mükâlemede bulunmasını istemezdi binâ'en alâ-zâlik Nişâncı Hâmid Beg'i Rusya ilçisiyle mükâlemeye me'mûr itdirdi. Lâkin bî-çâre Hâmid Beg mükâleme me'mûriyyetine lâzım olan ma'lûmâtdan bî-behre olmağla sâbıkan Boğdan Voyvodası Kalimaki-zâde İskerlet Beg ana terfîk idildi. Ve Hâmid Beg bostân korkuluğı makâmında olub İskerlet Beg mütekellim-i vahîde idi. Ol vakt Eterya'nın ahvâline dâ'ir devletce henüz ma'lûmât yok ise de ber-vech-i bâlâ Rûmların sû'-i niyyetlerine dâ'ir pek çok (**s.99**) emârât görilmekde oldığından ve meclis-i mükâlemede cereyân idecek ebhâsın ekseri bi't-tabi' Memleketeyn'e dâ'ir olacağından böyle nâzik bir işin bütün bütün bir Fenarluya tevdî'i dahi Hâlet Efendi hakkında câlib-i i'tirâz olmuşdur. Ma'a-mâ-fîh der-miyân olunan mükâlemâtda Rusyalü düvel-i müttefikaya ibrâz idecek ser-rişte bulamayub çok geçmeksizin Rûm vak'ası dahi zuhûr iderek bi't-tabi' mükâleme munkatı'[4] olmağla bu meclisden bir netîce hâsıl olmamışdır. Fakat devleteyn beyninde bir nevi' mübâyenete delîl olmağla Eterya ashâbının ümîdlerine kuvvet virmişdir.

Yunanîlerin garazı âteş-i isyân ve tuğyânı ibtidâ Mora tarafında iş'âl[5] idi. Ve bu tasavvurları kendülerince muvâfık-ı hâl idi. Çünki oraları at oynağı yerler degil idi. Sarp yerler ve dar boğazlar olmağla hareket-i askeriyye müşkil idi. Eterya ashâbı hemân Mora'ya varub da ihtilâl çıkarmağı gözlerine kesdirmiş idi. Yalnız Yanya Vâlîsi Alî Paşa'dan havf ve ihtirâz idiyorlardı. Hâlbuki bir vaktden berü Hâlet Efendi anın aleyhine düşerek azl ve izâlesine teşebbüs idüb egerçi Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi bir Yanya gâ'ilesi çıkarılur ise altından daha büyük gâ'ileler çıkabilecegini der-miyân iderek Hâlet Efendi'nin teşebbüsâtını bir müddet te'hîr itdirmiş ise de Hâlet Efendi bu işin arkasını boşlamayub tabî'atıyla fi'le gelmesi esbâbına teşebbüsten hâlî degil idi. Eterya'ya dâhil olan Fenarlular dahi anın esrârına

1 Ni'am-ı lâ-tuhsâ-yı Devlet-i Aliyye: Osmanlı Devleti'nin sayısız nimetleri.
2 Si'âyet: Lâf taşıma, adam çekiştirme, dedikodu, gıybet.
3 Bi-hasebi'l-me'mûriyye: Memuriyeti sebebiyle.
4 Münkatı':Kesilen, kesilmiş, kesik, aralıklı, fâsılalı.
5 İş'âl: Tutuşturma, yakma.

vâkıf oldukları cihetle Hâlet Efendi'nin bu işi fi'le getürecegi meczûmları[1] oldığından hemân Mora'ca esbâb-ı isyâniyyenin istikmâline çalışıyorlardı. Tepedelenli dahi işin nereye varacağını anlayub esbâb-ı müdâfa'ayı ikmâle sarf-ı mesâ'î idiyordı. Arası çok geçmeyüb bâlâda beyân olundığı üzre Alî Paşa fermânlu olub Yanya'da mahsûr idilmişdir.

Trikopi Târîhi'nde dir ki Mora Eyâleti'nin (1819) senesi muhâsebesi ve husûsât-ı sâ'iresi içün ber-mu'tâd her nâhiye ve kazânın rü'esâ ve metrepolid ve kocabaşıları kürsî-i eyâlet olan Trapoliçe kasabasına geldiler ve ahâlî-i İslâmiyye iki fırka oldukları gibi Rûmlar dahi iki fırka olub beynlerine mübâyenet ve münâferet düşmüş iken teşebbüs olunub karîben fi'le getürilecek bir emr-i azîmde ittihâd ve yek-cihetî sebeb ve muvaffakiyyet olur deyü zâta dâ'ir ihtilâfın ber-taraf kılınması lâzıme-i hâlde görülmekle cümlesi kilisaya getürilüb muvâcehe-i esnâmda ağrâz-ı zâtiyyeyi külliyyen terk ve merâm-ı vâhid zımnında sarf-ı vüs' ve makderet[2] ideceklerine İncil'e el basdırılarak eymân-ı galîza[3] ile yemîn itdirildikden sonra ittifâk-ı hafînin esâsına muttali' olmak ve Mora'da cem' olunmakda olan i'âne akçelerinin tahsîl ve sarfını ve husûsât-ı sâ'ireyi rü'yet eylemek üzre bir meclis teşkîl ve bir müdîr nasb (**s.100**) olunmak ve Çamlıca'daki gemi re'îsleriyle cereyân iden muhâbere evrâkının sâlimen götürilüb getürilmesine dâ'ir tahrîrât-ı mü'ekkede yazılmak husûslarına ve dîger ba'zı husûsâta dâ'ir kaleme alınan karârnâme Trapoliçe'de mevcûd olan rü'esâ tarafından imzâ idilüb mevcûd olmayanlara dahi hafiyyen irsâl ile imzâ itdirildikden sonra Balyabadra'daki Rusya konsolosunun tercümânı olan Yani Papa Rigopulo'yı bâ-mahzar Rusya'ya göndermege karâr virmişlerdir. Ol esnâda Yanya Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa taraf-ı devletden karîben ve âcilen hakkında icrâ olunacak mu'âmele-i vahîmeyi reviş-i hâlden istidlâl[4] itmekle lede'l-hâce isti'âne itmek üzre Rusya ile haberleşmek efkârına düşdiginden bu işe râbıta virmek üzre o dahi dost-ı kadîmi olan merkûm Papa Rigopulo'yı Rusya diyârına göndermegi kurub anı Preveze'ye da'vet ile ifâde-i keyfiyyet eyledikde Papa Rigopulo kabûl itmeyüb Badra'ya avdet ve keyfiyyeti Badra piskoposı olan Bermanoz'a[5] ifâde itdikde piskopos anın bu vechile Alî Paşa'ya cevâb virmesinden hoşnûd olmayub musammem olan tuğyâna renvak ve kuvvet virecek böyle bir vesîleyi terk ve fedâ itmek münâsib olmayacağını bi'l-mütâla'a ba'zı edille ile Papa Rigopulo'yı ikuâ' ile sûreten Alî Paşa'nın teklîfini kabûl itdirüb buna dâ'ir kâğıd dahi yazdırmışdır. İntihâ.

Trikopi Târîhi'ni terceme iden Moralı Melek Beg dir ki bu söz hilye-i sıhhatden ârîdir çünki Alî Paşa'ya takarrüb ve mu'ahharen Yunan Hükûmeti'nde kesb-i i'tibâr ve tahayyüz itmiş olan kimselerin Atina'da bu sadede müte'allik cereyân iden sözlerinin hulâsası böyledir ki Alî Paşa kendü hakkında vâki' olacak vahâmeti derk ile evvelâ mahrem-i esrârı olan ehl-i İslâm takımını celb ile bu bâbda ne vechile hareket olunmak lâzım gelecegini su'âl

1 Meczûm: Kesin karara bağlanan, apaçık bilinen, belli olan, mâlûm.
2 Makderet: Güç, kuvvet, iktidar.
3 Eymân-ı galîza: Ağır yeminler.
4 İstidlâl: Bir delîle dayanarak bir husus hakkında hükme varma, bir sonuç çıkarma.
5 Bermanoz: Patras Piskoposu Pol Germanos.

itdikde bir takım fedakârlık olunarak evliyâ-yı umûrı ele alub tahsîl-i rızâ-yı devlete[1] sa'y olunmak lâzımdır deyü cevâb virmişler. Ba'dehu Rûmlardan mukarrebleri olan Koloti ve Duka ve Daya ve sâ'ir bunun emsâli kesânı celb ile isticvâb itdikde anlar birden bire cevâb virmeyüb ferdâya ta'lîk ile beynlerinde müzâkere ve mütâla'a itdikden sonra gelüb dimişler ki su'âl buyurılan kaziyyenin üç tarîki var ikisi râh-ı necât[2] ve birisi izâ'a-i nakd-i hayâtdır[3] ve bu üç tarîkin birincisi münâsib devletler ile akd-i ittifâk itdikden sonra sizde olan esbâb-ı mukâvemet ve mukâbele Memâlik-i Osmâniyye'den bir kıt'a-i cesîmenin bi'l-ifrâz istiklâl veya sizden sonra evlâd ve a'kâbınıza tevârüs[4] vechile serbestiyyet hâline ifrâğ olunmasına vâfî olub bunun temşiyyetini âcizâne der-uhde ideriz. İkincisi bu sûret ihtiyâr buyurulmadığı hâlde nukûd-ı mevcûde ve eşyâ-yı menkûleyi bi'l-istishâb İtalya (**s.101**) ülkâsında ciyâdet-i hevâ[5] ile ma'rûf bir mevki'e nakl ve hicret ve ilâ âhiri'l-ömr[6] orada ikâmetdir. Bu dahi uyamadığı hâlde üçünci derecesi kazâya rızâ virmekden ibâretdir diyerek kelâmları encâm buldukda Alî Paşa şıkk-ı evveli redd eylemek üzre bu sizin didiginiz tedbîrde mahzûr-ı azîm vardır çünki ifrâz olunacak kıt'a ekser-i sükkânı milletinizinden bulunan Hristiyan ve ekalli ehl-i İslâm oldukdan başka sizler hüner ve ma'lûmâta tâlib ve hem-cinsiniz olan düvel-i ecnebiyye ile kesb-i münâsebâta hâhiş-ker ve râgıbsınız ehl-i İslâm ise bi'l-akis bu dekâyıkdan bî-behre olmağla çok geçmeden ol kıta milletinizin yed-i istîlâsına geçüb İslâm milleti pây-mâl olur bu sinnimde milletim hakkında böyle bir gadr u hıyâneti revâ göremem İtalya'ya gidüb ikâmet egerçi mûcib-i selâmetdir. Lâkin otuz kırk sene mesned-i riyâset ve hükûmetde kemâl-i haysiyyetle me'mûriyyet virmiş kimesne hakkında Avrupa'nın bir bucağında ikâmet ve memleketlerinden firâren orada tavattun itmiş esâfil ve fesede-i milletinizden ba'zı kesânın bî-pervâ gelüb reviş-i istihzâkârâne ile su'âl-i hâtır itmeleri dahi hamiyyetin kâ'il olamayacağı bir mezelletdir diyerek cevâb virmesi ve kendü hidmetinde bu kadar mu'teber Rûmlar var iken ferdâsı güni sırrını ifşâ idecek kimseye keşf-i râz itmesi kizb olub kendini Rusya'ya göndermek isteyan Moralılara nümâyiş olmak üzre Papa Rigopulo'nun ihtirâ'ât-ı müzevveresindendir. İntihâ.

(Ve'l-ilmu inda'llâh) Papa Rigopulo'nun (20 Eylül sene 1820) târîhiyle müverrahan nâzır-ı umûmîye göndermiş oldığı mektûbı îzâh-ı mes'eleye medâr olmak üzre zîrde (13) rakamıyla ilâve olunur.

Prokeş Târîhi'nde dir ki Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri devletin kuvvet ve vâridâtının kâffesini kendü yed-i idâresine almak azmiyle kendülerinde gayret-i milliyye olan Rûmili'nin kuvvetlü â'yânlarını tepeledi. Ve bu vechile Yunanistân hudûdunda vâki' memleketlerin ta'arruz ve hücûm ve müdâfa'a içün olan kuvvetlerine sekte getürdi. Müşârün-ileyh hazretleri (1820) târîhinde Yanyalı Alî Paşa'ya hücûm eyledi. Müşârün-ileyh

1 Tahsîl-i rızâ-yı devlet: Devletin rızasını kazanma.
2 Râh-ı necât: Kurtuluş yolu.
3 İzâ'a-i nakd-i hayât: Hayat sermayesini ziyan etme.
4 Metinde sehven "tevrâs" şeklinde geçmektedir.
5 Ciyâdet-i hevâ: Havanın temizliği.
6 İlâ âhiri'l-ömr: Ömrün sonuna kadar.

Yunanistân şimâlinin hâkimi sıfatıyla kuvvetlenmiş ve bir tarafdan Armatoli Fırkası'na hubb u meveddet[1] izhâr ve dîger tarafdan sinîn-i adîde güzerânında bunların umûrını ihlâl itmek tekellüfüni ihtiyâr itmiş idi. Lâkin bu vesîleler ile paşa-yı müşârün-ileyh bu fırkayı büyütdi ve dağlarda hâl-i seferî peydâ itdi bu hâl ise dâ'imî karagol dimek olub bunlar nân-ı azîzi yalnız muhârebelerin sonunda görürlerdi.

İşte müşârün-ileyh hiç bilmiyerek vukû' bulacak muhârebeler içün pek çok vesâ'it-i (**s.102**) harbiyye hâzırlamış idi. Yunanlular yalnız Alî Paşa'dan korkarlardı. Zât-ı hazret-i pâdişâhî Alî Paşa'ya hücûm itdigi gibi Rûmlar kendülerini zîr-i itâ'atde tutub tutmamak yed-i ihtiyârlarında olacağını bilmişler idi Alî Paşa dahi kendü aleyhinde olan fermânı aldıkda Eterya Cem'iyyeti erbâbı ile müşâvere idüb bunlar etrâfma toplandılar ve içlerinden ziyâde gayûr olanları vaftiz ile Kostantin isim ve tahtınm kendüsine tevcîhini teklîf itdiler. Alî Paşa bu tahrîkât ve teklîfâtı redd itdi ise de anları serî'an iş'âl-i nâ'ire-i ihtilâle[2] teşvîk eyledi ve ne maksada mebnî oldığı artık kendüsince ma'lûm olan teşebbüsâtı içün i'âne va'd eyledi. Tırhala geçidlerindeki Armatoli fırkalarını ve mukaddemleri kendüsinin emri altında bulunmuş olanları yanına celb eyledi. İntihâ.

Alî Paşa yerine Yanya mutasarrıfı olub Yanya ordusunda bulunan Paşo Paşa dahi dîvân efendisi hidmetinde bulunan bir Rûm'un ihtârıyla aynıyla Alî Paşa gibi o dahi Yanya ve Preveze nevâhîsinin Rûmlarını silâhlandırdı. An gafletin o dahi Eterya'ya bir haylî asâkir-i müsellaha tehyi'e eyledi. Çok geçmeyüb bu tedbîrin büyük mazarratı görülmüşdür. Çünki nevâhî-i merkûmenin Rûm ahâlîsi isti'mâl-i silâha[3] me'zûn olduklarından nevâhîyi devr ve tahrîb iden başıbozuklara silâhlarını çevirmeleriyle büyük karışıklıklar zuhûra gelmişdir. Ve bu keyfiyyet nihâyet Paşo Paşa'nın i'dâmına sebeb olmuşdur. Çe-fâ'ide ki âsâr-ı seyyi'esi bâkî kalmışdır.

El-hâsıl Hâlet Efendi'nin çıkardığı Yanya seferinin altından Cânib Efendi'nin evvelce tahmîn itdigi gibi bir Rûm fesâdı çıkacağı siyâk u sibâk-ı ahvâlden anlaşıldı. Ve buna dâ'ir pek çok emâreler görüldi Hâlet Efendi ise hâlâ Yanya işine hasr-ı efkâr iderek Mora tarafına ehemmiyyet virmiyordı. Sanki basar-ı basîrini gışâ'-i gaflet[4] bürimiş idi de bunca emârât-ı meşhûdeyi[5] görmiyordı.

Rûm Fetretine Dâ'ir Evvelce Rû-nümâ Olan Emârât

Eterya işleri mektûm tutulmağla Devlet-i Aliyye hakâyık-ı ahvâle muttali' olamamış ise de sefâ'in-i ticâriyye re'îselerine varınca ta'ammüm[6] iden mâddenin tereşşuh[7] itmemesi

1 Hubb u meveddet: Sevgi ve muhabbet.
2 İş'âl-i nâ'ire-i ihtilâl: İhtilal ateşini yakma.
3 İsti'mâl-i silâh: Silah kullanma.
4 Gışâ'-i gaflet: Gaflet örtüsü.
5 Emârât-ı meşhûde: Şahit olunan emareler.
6 Ta'ammüm: Genel bir durum alma, herkese yaygın duruma gelme.
7 Tereşşuh: Dışarı vurup varlığını belli etme.

kâbil degil idi. Hele işe vâkıf olan Rûmların lisân-ı hâli hakâyık-ı ahvâli söylüyordı. El-hâsıl Eterya'nın esrârı ma'lûm degil ise de âsârı meydânda idi. Bu cihetle ashâb-ı basîret Rûmların sû'-i niyyetini geregi gibi derk ve teferrüs eyliyordı.

Kaldı ki arasıra ser-rişteler ele geçiyor ve Rûmların fesâdına dâ'ir nice sözler işidiliyor idi.

(s.103) Ez-cümle bâlâda beyân olundığı üzre Eterya tarafından i'dâm olunan Galati'nin birâderi Panayot Şekeri'nin Eteryaca ba'zı harekâtını Hükûmet-i Seniyye'ye haber virmekle Şekeri tutılub bir mühim ser-rişte ele girmişken Şekeri bir takım desîseler ile ve akçe kuvvetiyle yakayı kurtarmış idi.

Ba'dehu bin sekiz yüz yirmi sene-i Mîlâdiyyesi evâsıtında rü'esâdan Papa Flaşe'nin sâ'î bi'l-fesâd oldığma dâ'ir ba'zı mertebe haber alınarak yakası bostâncıbaşının pençesine girmişken Panayot Şekeri'nin sa'y ü gayreti ve akçesinin kuvveti ile kurtılarak İstanbul'dan savuşub Kalas'a gitmişdir.

Ve İstanbul'da bulunan Eterya ashâbmdan Kosti Papadato tarafından bin sekiz yüz yirmi sene-i Mîlâdiyye'si Ağustos'unun yirmisi târîhiyle müverrahan nâzır-ı umûmîye gönderilan mektûbda (Re'îs Efendi ile ülfetim oldığından tecessüs-i ahvâl içün geçen Cum'a güni nezdine gitdigimde menvî-i zamîrini istikşâf zımnında fukarâ havâyic-i zarûriyyelerini[1] tedârük ve tüccâr dahi ticâretlerinden istifâde idebildiklerinden dolayı Devlet-i Aliyye'den müteşekkirdirler didigime cevâben Re'îs Efendi hâl böyle iken yine bizi İstanbul'da istemezler didi) deyü iş'âr olunmuşdur. Ol vakt re'îs bulunan Cânib Efendi'nin bu sözi Rûmların sû'-i niyyâtına muttali' oldığmı îmâ ider. Muttali' olması dahi tabî'î idi. Zirâ bu dakîkayı vukû'undan çok zamân evvel keşf itmiş idi. Mu'ahharen bunca emâreler görülmekle işin nerelere müncer[2] olacağmı derk eylemesi tabî'î idi. Lâkin ne yapsun ki Hâlet Efendi'ye anlatmak mümkün degil idi.

Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığına göre Rûmlar evvelce avâmın ezhânını taglît idecek erâcîf ve ekâzîbi neşr ve ta'mîm itdikden sonra her işlerini tanzîm ve her sınıfa hidmetini ta'lîm ve tefhîm ile vakt-i mu'ayyende mâlca ve emlâkce birçok fedakârlık ihtiyâr iderek ehl-i İslâm mahallelerindeki bakkâllar dükkânlarına birden bire âteş virmek ve yeniçeri ve kalyoncı ve topcı ve humbaracı ve tulumbacı ve bunların emsâli askerî kıyâfetleriyle takım takım harîk mahallerine giderek ber-mu'tâd orada hulunacak ıne'mûrîn ve zâbitâna ve hattâ zâbit zâbitâna sû'-i kasd ile İstanbul halkını dehşet ve hayrete düşürmek ve o sırada Mu'ârız Körfezi[3] ve Yunda Adası taraflarına asker dökerek ve etrâfda olan Rûmları tahrîk ile teksîr-i cem'iyyet iderek devleti mahv idivirmek hulyâsmda imişler. Lâkin bi-lutfihî Te'âlâ iş evvelce ser-rişte virerek keyfiyyet ma'lûm-ı evliyâ-yı umûr olmuşdur. Şu kadar var ki bu esrâr-ı eşrâr şâyed bir aralık iutişâr bulur da dûçâr-ı mücâzât olalar **(s.104)** mülâhazasıyla patrik ve metrepolid ve papas ve kocabaşılar gibi söz sâhibleri aralarında mektûm tutılarak

1 Havâyic-i zarûriyye: Zaruri ihtiyaçlar.
2 Müncer: Bir yöne doğru çekilen, çekilip götürülen, sürüklenen.
3 Mu'ârız Körfezi: (Karşı körfez) Saros Körfezi.

henüz esâfil ve erâzil gürûhına keşf-i râz itmemişler imiş. Fakat o makûlelere dahi kenisalarda ve mecma'-ı re'âyâ olan mahallerde cinâs yollu ta'bîrât ile bir vehm ü hayâl göstererek kulaklarını alışdırırlar imiş.

Rûmlar bu misillü hayâlâtı zihinlerinde tecessüm itdirerek ana göre hayâlî resimler bile yapdırmışlar. Hattâ otuz dört senesi hilâlinde ricâl-i Devlet-i Aliyye'den mevsûku'l-kelim[1] bir zât me'mûriyyet-i mahsûsa ile Boğdan'a gidüb de avdet ile gelürken esnâ-yı râhda arabasının tekerlegi kırılmağla ta'mîr oluncaya dek istirâhat itmek üzre kurbunda kâ'in bir boyar konağma girüb bir odaya duhûlünde görür ki dîvârda müzehheb ve müzeyyen çâr-çûbelü üstâd-kârî mücessem ta'bîr itdikleri bir resim asılmış. Anda Galata Kulesi ve İstanbul'un cevâmi'-i şerîfesi ve Sarây-ı Hümâyûn gibi ebniye-i âliyyesi gösterilmiş fakat ötede berüde harîkler ve hâricinde top ve tüfenk şu'le ve dumanları ve muhârebe nişânları var merâk idüb resmin yanına gider dikkat ider ne görsün ki Okmeydânı ve Râmi Çiftligi ve Edirnekapusı taraflarında nice bin şabkalu askerle berâber ma'hûd büyük kalpaklu Fenarlı Rûmlar ceneral ve ofiçiyal nişânları ve silâhları ile atlara süvâr olub Galata ve İstanbul'a doğrı ecnebî askerlerin önlerince delâlet iderek sür'atle gelürler. Yer yer harîkler müşta'il ve ehl-i İslâm iskelelerde Üsküdar'a müteveccih Boğaziçi ise süfün-i harbiyye-i ecnebiyye ile memlû yemçeri ağası biraz neferât ile müte'essifâne Galata'ya nâzır ve mütehayyir görinür ve daha nice suver-i hayâliyyeyi gösterir bir tasvîr-i hayâlîdir. Hemân kahve içmek bahânesiyle dîger odada oturan sâhib-i hâneyi nâzikâne buraya celb ile musâhabet esnâsında bu mücessem ne makûle resimdir deyü su'âl ider. Boyar Frengistân'da bir beldenin resmidir deyü taglît eylemek istedikde be hey dostum Frengistân'da Ayasofya ve Süleymâniyye gibi câmi'ler ve Sarayburnı ve Kız Kulesi var mı hele bu İstanbul ammâ bu keyfiyyet ne ma'nâ ola deyü su'âl ve ibrâm itmekle boyarın levni mütegayyir[2] olarak efendim ne oldığını kulunız bilemem musavvir ve ressâm makûleleri ba'zan böyle asılsız şeyler de yaparlar bendeniz bu hâneyi sonradan aldım ve bum burada böylece buldum diyerek kaziyyeyi ihfâ eyler.

Lâkin o zât merâm ne oldığını teferrüs iderek İstanbul'a vürûdunda keyfiyyeti ba'zı erkân-ı devlete hikâye itdikde ehemmiyyet virilmedikden başka kendüsine ol zamân tercümân-ı dîvân bulunan Mihal-i sadâkat-ınuhâl akrabâ ve hânedânının ba'zı esbâba mebnî hilâf-ı âde iltizâmda ısrâr iden yâd-gâr Hâlet Efendi sûret-i iğbirâr göstermiş idi deyü Şânî-zâde **(s.105)** Târîhi'nde ol zâtdan nakl ve rivâyet eyler ve bu husûsâtı me'mûriyyet ile ol havâlîye gitmiş olan Mühendis İshâk Efendi'den dahi aynıyla işitmiş oldığını söyler. Ana halef olan Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi dahi Şânî-zâde Târîhi'nin kenârına mevsûku'l-kelim didigi Mustafâ Nazîf Efendi dir ki devr-i Selîmî'de kilâr kethüdâlığından çıkan zât acâyib-i sıfâtdır müverrihin yalı komşısıdır Boğdan'a zahîre maslahatı içün gitmiş idi ve Hâlet Efendi anı nefy itdirmiş idi deyü tahrîr eylemişdir.

Yine Şânî-zâde dir ki vâfir senelerden berü Rûmlar mukaddemât-ı bagî ve tuğyânı vakt

1 Mevsûku'l-kelim: Sözüne inanılır, güvenilir.
2 Mütegayyir: Değişen, bir halden başka bir hale geçen.

ve hâle uygun vechile yavaş yavaş verâ-yı perde-i riyâda[1] istihzâr[2] itmekde idiler. Ancak vakt oldı ki bu makûle esrârı ihbâra ictisâr ba'zı tamâ'-ı kibâra voyvoda ve boyarlar tarafından mâni'-i celb-i dînâr olacağına nazaran el-iyâzü bi'llâhi te'âlâ sebeb-i izâle-i hayât müste'âr derecesinde idi. İntihâ.

Otuz beş sene-i Hicriyyesi vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Akdeniz'de Rûm gemilerine râkib olan ehl-i İslâm'ın pey-der-pey i'dâm olundukları dahi Rûmların sû'-i niyyâtına delâlet eyleyan emârât idi.

Yine sene-i merkûme hilâlinde bir ihtiyâr Rûm papası ihtidâ zımnında Dîvân-ı Âlî'ye hâzır oldukda bir takrîble yanınca gelmiş olan birkaç Rûm bu âdem mecnûndur didiklerinde papas hemân mecnûn sizlersiniz ki igvâ[3] ile uhdesinden gelemiyeceğiniz bir kâr-ı düşvâra[4] sülûk idersiz aklı olan kimesne böyle mühlikeden nefsini vikâye içün bir ân akdem sizden ayrılmak farzdır kelâmını alenen tefevvüh itmiş iken bu kâr-ı düşvâr ne ola deyü soran olmamışdır.

Ve yine ol esnâda bir bakkâl Rûm teklîfsiz görüşdigi birkaç Müslümân'a yarı latîfe yarı istihzâ yollu siz beni şimdi hakîr göriyorsunuz ammâ benim Akdeniz'de nice yüz gemilerim var yakında gelecekler bana çok fâ'idelü şeyler getürecekler o vakt siz beni başka dürlü göreceksiniz bana müdâhene ideceksiniz yollu remz-gûne sözler söyler imiş. Rûm vak'ası meydâna çıkdığı gibi firâr itmekle aranmış ise de bulunamamışdır.

Bu misillü emâreler ashâb-ı dikkat ve basîrete a'yân ise de Hâlet Efendi'nin şerrinden sakınarak bu bahse dâ'ir kimesne şakk-ı şefe[5] idemiyordı. Hâlbuki sefîne-i devletin dümeni anın elinde oldığından ana lâzım olan ancak böyle ufak politikada dolaşan karışık bulutlardan zuhûrı melhûz olan furtınayı keşf ile sefîne-i devleti bir muhâtaraya uğratmaksızın bir mersâ-yı selâmete çıkarmanın çâresini düşünmek idi. Hâlet Efendi ise Fenarluların (s.106) parlak parlak sözlerine aldanarak şeh-râh-ı hakîkatden uzak düşüb hemân Tepedelenli Alî Paşa'nın izâle-i vücûdına kasr-ı nazar iderdi.

Hâlbuki ber-vech-i bâlâ voyvodalıkları hânedân-ı erba'aya tahsîs itdirmekle sâ'ir Fenarlular me'yûs oldukları gibi az vaktin içinde yolsuz olarak yetişdirmiş oldığı Mihal'i hânedân-ı erba'adan olan kıdemli ve haysiyyetli Fenarlulara tercîh ile Boğdan voyvodası nasb itdirmesinden dolayı anlar dahi dil-gîr olarak cümlesi bir ağızdan dûr-endîşân-ı ricâl-i devlet[6] ile berâber Hâlet Efendi'ye la'net okumakda Mihal ise Eterya tezgâhında kumâş-ı fesâd ve fitne dokumakda idi.

1 Verâ-yı perde-i riyâ: Utanma perdesinin arkası.
2 İstihzâr: Hazırlama, hazırlanma, hazır etme, hazır edilme.
3 İgvâ: Ayartmak, azdırmak, baştan çıkarmak.
4 Kâr-ı düşvâr: Zor iş.
5 Şakk-ı şefe: Ağız açma, konuşma.
6 Dûr-endîşân-ı ricâl-i devlet: Uzak, ileri görüşlü devlet adamları.

Erâ tahte'r-ramâdi vemidâ nârin * Ve yûşikü en yekûne lehû durâmü[1]
Ve in-lem yutfihâ ukala' kavmen * Yekün vukûduhâ hises dihâm[2]

kıta'sının me'âli dûr-endîşân-ı asrın hasb-i hâli idi.

El-hâsıl Rûmların beyninde bir fesâd kaynamakda oldığı meydânda iken Hâlet Efendi ba'zı mütâla'ât-ı şahsiyyesi iktizâsınca bu dürlü sözlerin beyne'l-enâm[3] mevzû'-ı bahs oldığını istemez ve Fenarlulara kapılub bu cihetle basar-ı basîreti kapalu oldığından bunca emârât-ı kaviyyeye atf-ı nazar-ı dikkat eylemez idi. Ve Rûmların fesâdına dâ'ir bir söz olsa tahkîkini Eterya â'zâsından olan Fenarlulara havâle itdirirdi.

Hattâ târîh-i fetretde beyân olundığı üzre bu esnâda Mora ahâlîsinin isyân itmek üzre bulundığı İngiltere Sefâreti tarafından Bâb-ı Âlî'ye ihtâr olundukda tahkîk-i mâdde içün Dîvânhâne Tercümânı Nikola Moruzi Beg Mora'ya i'zâm kılındı. Nikola ise Eterya'ya dâhil oldığından Mora'ya vusûlünde hem-cinslerine nasîhat şöyle dursun bir ân akdem devlet-i metbû'alarına isyân itmek üzre ser-gerdelerini teşvîk ve teşcî' itdikden sonra Dersa'âdet'e avdetinde Devlet-i Aliyye'nin Mora re'âyâsından her vechile emîn olması lâzım gelecegi ifâdesiyle hakâyık-ı ahvâlden[4] bî-haber olan vükelâ-yı devleti iğfâl itdigine mebnî Mora'ya asker sevkinden sarf-ı nazar olundı ve fazla olarak mukaddemâ ba'zı esbâbdan dolayı rehn olmak üzre tevkîf olunmuş olan Mora kocabaşılarından Mavro Mihal'in oğlı Yorgi'nin sebîli tahliyye kılındı. Yoksa İngiltere devletinin ihtârât-ı mükerreresi üzre vaktiyle Mora'ya mikdâr-ı kifâye asker ve mühimmât gönderilmiş olsaydı Mora Rûmları i'lân-ı isyâna cesâret idemezlerdi itseler bile derhâl emsâl-i sâbıkası vechile te'dîb olunarak âteş-i isyân basdırılurdı.

Nikola Moruzi gibi bir hâ'inin sözine aldanub da Viyana Kongresi'nde Saltanat-ı (s.107) Seniyye'nin bekâ-yı istiklâlini birinci derecede iltizâm eyleyan ve itmekde bulunan İngilterelünün ihtârâtına kulak asmamak ol asrın bâdî-i ta'accüb olacak hâllerindendir.

Garîbdir ki vükelânın bu yanlış zehâbı sonradan dîger ba'zı hâlât ile dahi te'yîd olunmuşdur. Şöyle ki: İngiltere Devleti haylî vaktden berü Mora re'âyâsının isyân itmek azm-i kat'îsinde olduklarını istişmâm[5] itmiş ise de buna dâ'ir tafsîlât alamadığından keyfiyyetin tahkîk ve tedkîkini Badra'da mukîm konsolosuna sipâriş itmekle konsolos dahi gûyâ Mora ahâlîsini ehl-i İslâm'ın elinden kurtarmak içün ahâlî-i memleketden lüzûmı kadar asker tahrîrine devlet-i metbû'ası tarafından me'mûr idilmiş oldığından bahisle Komanyoti nâm kardaşlara asker yazmak üzre bin guruş i'tâsıyla berâber âmirlerine ibrâz itmek üzre meblağ-ı mezbûrun ne sebebe mebnî ahz idilmiş oldığını mübeyyin bir kıt'a sened dahi almışdır. Orada bulunan Eterya me'mûrları bu keyfiyyete vâkıf olıcak Devlet-i Aliyye'nin

1 "Külün altında hemen alev alabilecek kor halinde ateş görüyorum."
2 "Milletin akilleri bunu söndürmez ise ateşin yakıtı toplumun tabakaları olur."
3 Beyne'l-enâm: İnsanlar arasında.
4 Hakâyık-ı ahvâl: Durumun gerçekleri.
5 İstişmâm: Koklama, koku alma. Karîne ile anlama, hissetme.

ecnebîler hakkında olan sû'-i zannını te'kîd ve ahd-i karîbde isyâna müheyyâ olan Mora re'âyâsını anların tahkîkât ve tecessüsât-ı mütevâliyyesinden[1] tahlîs içün şöyle bir desîse yapmışlar ki Komanyoti kardaşlarını Badra Metrepolidi'nin nezdine celb ile İngiltere konsolosunun kendülerine vâki' olan ifâdât ve teklîfâtını Badra voyvodasının huzûrında ikrâr iderler ise bundan dolayı kendülerine bir zarar ve ziyân terettüb itmeyecegini ta'ahhüd eyledikden sonra keyfiyyet henüz Eterya'ya dâhil olmayan Badra Kocabaşısı Nikola Londo vâsıtasıyla voyvodaya ihbâr olundukda voyvoda vehle-i ûlâda[2] bu ifâdeye pek de i'timâd itmemiş ise de Komanyoti karındaşlar ile refîklerini celb ve istintâk itdikde metrepolidin ta'lîmi vechile keyfiyyeti takrîr itdiklerinden başka ol esnâda zuhûr iden Tepedelenli Alî Paşa vak'ası dahi İngiltere Devleti hakkında Devlet-i Aliyye'nin sû'-i zannını celb eylemiş oldığı hâlde merkûmların ifâdâtını mü'eyyid görünmekle voyvoda derhâl tatar-ı mahsûs çıkarub İngiltere Devleti'nin Mora'yı zabt eylemek üzre asker tahrîrine başlamış oldığını Mora vâlîsine iş'âr ve vâlî-i bî-haber dahi Bâb-ı Âlî'ye inhâ eylemiş oldığından Bâb-ı Âlî'nin İngilterelü hakkında sû'-i zannı kuvvet bularak andan sonra Mora işlerine İngiltere tarafından vâki' olan ihtârâta aksi ma'nâlar virilegelmişdir. Bak tesâdüfe ki Mora liman ve körfezlerinden ba'zılarının sularını ölçmek üzre me'mûr olan bir İngiliz gemisi vak'a-i mezkûre akîbinde Badra Limanı'na lede'l-vürûd geminin kapudanı hükûmet-i mahalliyyenin sû'-i zannını da'vet itmemek mütâla'asıyla limanın sularını gice ölçmege karâr virmiş oldığından Rûm gemicilerinden bir kılağuz tedârükine mecbûr olmuşdur. Kılağuz dahi bu keyfiyyeti bi'l-ınünâsebe Badra'da mukîm Rusya Konsolosu'nın tercümânı Papa Rigopulo'ya **(s.108)** hikâye itmişdir Rigopulo ise icrâ-yı garaz ve fesâd içün mutarassıd-ı fırsat olan Eterya takımından olmağla bu mâddeyi dahi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin İngilterelü hakkında olan sû'-i zannını bir mertebe daha te'yîd eyleyecek bir şekle koymak üzre mâcerâyı Badra Metrepolidi ile kocabışısına bi'l-ifâde beynlerinde müzâkere-i keyfiyyet olundukdan sonra gûyâ İngiltere Devleti Mora nîm ceziresini zabt ile Cezâ'ir-i Seb'a'ya ilhâk itmek niyyetinde bulundığından husûl-i matlaba medâr olmak üzre Mora sevâhilinin sularını ölçmek üzre bir gemi göndermiş oldığı bi'l-vâsıta Badra voyvodasına ifâde olundukda acabâ buna bir delîl ya sened ibrâzı mümkün olur mı deyü su'âl itmekle kılağuzun ifâde eylemiş oldığı gibi kapudan gice falân sâ'atde sâhil sularını ölçmege başlayacak tahkîk-i keyfiyyet içün mahalline bir mu'temed âdem gönderilür ise aslâ iştibâh[3] kalmaz deyü ifâde olundığına mebnî vakt-i mu'ayyende[4] voyvoda tarafından gönderilan kapudanın suları ölçmek ile meşgûl oldığını görüb hükûmet konağına avdet ile ihbâr-ı keyfiyyet idicek â'dânın hud'asından bî-haber olan voyvoda yine mahsûs tatar çıkarub keyfiyyeti Mora vâlîsine ilkâ o dahi Bâb-ı Âlî'ye inhâ eylemişdir. Ve fî'l-vâki' bu mâdde dahi Bâb-ı Âlî'nin İngiltere hakkında olan sû'-i zannını tezyîd eylemekle İngiltere Sefâreti'nin ihtârât-ı mübremânesi[5] üzerine evvelce Mora'ya gönderilmek üzre tehyi'e kılınan asker ve mühimmâtın irsâlinden sarf-ı nazar olunmuşdur.

1 Tecessüsât-ı mütevâliyye: Ardı kesilmeyen gizli araştırmalar.
2 Vehle-i ûlâ: İlk anda, birdenbire, ansızın.
3 İştibâh: Şüphe etme, şüphelenme.
4 Vakt-i mu'ayyen: Belirlenmiş zaman.
5 İhtârât-ı mübremâne: Kaçınılmaz uyarıları.

Hâlbuki İngilterelü Mora'yı zabt eylemek niyyetinde olsa Mora'nın asâkir-i İslâmiyye'den tahliyyesi çâresini araması emr-i tabî'î idi yoksa Mora'ya asker ve mühimmât gönderiniz deyü ibrâm eylemek ihtimâli var mıydı. Mes'elenin halli pek sehl ve sâde idi. Hâlet Efendi ezkiyâdan bir âdem oldığı hâlde böyle vâzıh bir mes'eleyi derk ve iz'ân itmemesine akıllar irmez. Bilınem ki bu husûsda İngilterelüye de mi nefsâniyyeti var idi yâhûd kendüsinin hatâ-yı fâhişi âsârından olan Yanya mes'elesinin daha büyük bir vak'ayı intâc idecegini anlayub da kendüsine şaşkınlık mı gelmiş idi. Yohsa Fenarluların her sözine kapılub da sathî işlerde bile it'âb-ı zihn itmiyor muydı. Her ne ise Eterya ashâbı ihtârât-ı ecnebiyyenin te'sîrâtından dahi emîn o[la]rak enine boyına segirdüb neşr-i fesâda devâm idiyorlardı. Binâ'en-aleyh bu esnâda Eterya me'mûrlarından birinin yazmış oldığı mektûbında (vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyye'ye tasavvurât ve teşebbüsâtımıza dâ'ir ecnebîler tarafından şimdiye kadar icrâ olunan ihtârâta havâle-i sem' ve i'tibâr olunmadığında aslâ şekk ve iştibâhımız kalmadı. Yanya havâlîsinde bulunan kaptanlar Tepedelenli Alî Paşa aleyhinde bulunmak üzre Osmânlular tarafından kendülerine bu def'a pek çok akçe ve hediyye virilmiş ise de Tepedelenli Alî Paşa el-hâletü hâzihî mukâbele **(s.109)** ve mukâvemet itmekde oldığından sâlifü'z-zikr kaptanlar nâzır-ı umûmînin ta'lîmâtı vechile mu'âvenet ideceklerdir) deyü mastûr bulunmuşdur.

İki sene evvel oldığı gibi bu esnâda dahi Amerika Cumhûrı tarafından Devlet-i Aliyye ile ticâret mu'âhedesi akd eylemek üzre bir ilçi geldiyse de İngiliz ilçisi Devlet-i Aliyye'nin Amerikalu ile akd-i mu'âhede eylemesi İngiltere Devleti'ne mûcib-i iğbirâr[1] olur diyerek mümâna'at idüb İngiltere Devleti'nin ri'âyet-i hâtırı ise ol vakit devletce mültezem oldığından (1236) sene-i Hicriyyesi evâ'ilinde Amerika sefîrine şimdi mu'âhede akdinin mevsimi olmayub ancak Amerika tüccârının şimdilik gümrük tezkireleriyle ticâret itmelerinde be'is yokdur deyü cevâb virilerek savuşdırılmışdır.

Devlet-i Aliyye İngilterelünün hâtırına bu mertebe ri'âyet idüb İngilterelü dahi hâlisâne ve hayr-hâhâne olarak Mora'ya asker sevkini mübremâne ihtâr itmekde oldığı hâlde ba'zı ricâl-i devlet Eterya takımının iğfâlâtına aldanarak İngilterelü hakkında sû'-i zanna zehâb ile devleti bu husûsda İngilterelü'nün mu'âvenet-i ma'neviyyesinden dahi mahrûm bırakdıklarına beyân-ı te'essüfden başka bir şey dinilemez. Hâlet Efendi böyle ağrâz-ı nefsâniyye ile iştigâl itdigi esnâda Eterya dahi fi'liyâne şürû'[2] itmek üzre serbestce tedârükât-ı lâzımeyi ikmâl itmekde idi.

Eterya'nın Tasavvurâtı

Eterya ashâbı haylî vaktden berü Mora'dan Memleketeyn'e kadar işletmekde oldukları fitne destgâhlarının mahsûlâtını artık meydâna sermek azminde oldukları cihetle tasvîr-i mes'eleye dâ'ir kaleme almış oldukları lâyihalardan birisi bi'l-intihâb mevki'-i icrâya konulmuşdur. Sûret-i tercemesi zîrde (14) rakamıyla ilâve olunur.

1 Mûcib-i iğbirâr: Darılma sebebi.
2 Şürû': Başlama.

Hulâsa-i mü'eddâsı[1] Devlet-i Aliyye'yi işgâl içün Sırpluların hemân ayaklandırılması ve İşkodra ahâlîsi harbe müsta'id[2] ve muktedir olmağla anları işgâl içün Karadağluların İşkodra tarafına tecâvüz itdirilmeleri ve Tepedelenli Alî Paşa ma'iyyetindeki Rûm kaptanları cem'iyyete idhâl ile berâber Alî Paşa ile anların beyninde bir sened-i ittifâk tanzîm eylemek üzre Yanya'ya bir me'mûr gönderilmesi ve Mora ile Akdeniz adaları ahâlîsini bir ân evvel tuğyâna teşcî' itmek üzre nâzır-ı umûmî ile Başrâhib Grigori'nin Akdeniz sevâhilini geşt ü güzâr itmeleri ve Moralular'ın isyânından evvel Devlet-i Aliyye Donanması'nın ihrâkı mes'elesinin nefs-i İstanbul'da tezekkür olunması ve Eterya muhiblerinin tasarrufunda bulunan sefâ'in-i ticâriyyeden[3] on kıt'asının **(s.110)** Akdeniz'de bâd-bân-güşâ-yı tuğyân olmaları ve Mora'ya gönderilmek üzre Memleketeyn'de külliyetlü akçe tedârük idilmesi ve Mısır ve Kıbrıs'dan mev'ûd[4] olan i'âne akçelerinin tahsîli ve Mora İhtilâli'nin devâmı müddetinde Mısır vâlîsinin bî-taraf durmasma çalışılması ve Rusya ve Napoli devletlerinin ve Mısır vâlîsinin hidmet-i askeriyyelerinde bulunan Rûmların Mora'ya i'âdeleri ve Mora'ya esliha gönderilmesi husûsâtından ibâretdir.

Bunun üzerine Sırbistân ve Karadağ ve Yanya ve Mora ve Mısır ve Kırım ve Memleketeyn'e mahsûs me'mûrlar i'zâm ile lâyiha-i merkûmenin icrâ-yı ahkâmına ikdâm ve nefs-i İstanbul'da bulunan millet sandığında külliyyetli akçe cem'ine ihtimâm olundukdan başka İstanbul Cem'iyyet-i Hafiyyesi ma'rifetiyle İstanbul'da bulunan Rûm kapudanlarının lede'l-hâce gemilerini âlât ve edevât-ı lâzıme ile berâber millet uğurına fedâ idecekleri ve her bir gemiden müsellah olarak onar nefer çıkaracakları ta'ahhüdini hâvî muntazam senedler alınmışdır.

Fakat nâzır-ı umûmînin ısrârı üzerine Donanma-yı Hümâyûnun ihrâkından sarf-ı nazar olunarak hâliyle zabtına karâr virilmiş ve buna dâ'ir bir kıt'a lâyiha kaleme alınarak nâzır-ı umûmî tarafından İstanbul Cem'iyyet-i Hafiyyesi'ne gönderilmişdir. Sûreti zîrde (15) rakamıyla îrâd olunur.

Müdericâtı İstanbul ile berâber Donanma-yı Hümâyûnun hâliyle zabtına dâ'ir ve Tersâne Kapudan Ağası Kostanti Koço'nun şimdiden umûr-ı bahriyye nâzırı ta'yîn olundığını müş'ir ve anın ma'rifetiyle lüzûmı kadar asker tahrîrini âmir bir takım hayâlât-ı bâtıladan ibâretdir. Bu dahi nâzır-ı umûmînin iltizâm eyledigi bir beyhûde hulyâ oldığı hâlde İstanbul Cem'iyyet-i Hafiyyesi tarafından dahi kabûl ve tasdîk olunarak buna dâ'ir nâzır-ı umûmî tarafına işbu (1820) sene-i Mîlâdiyye'si Teşrîn-i Sânî'sinin yirmi dokuzı târîhiyle müverrahan takdîm olunan (mektûbda cân ve mâl ve mezheb ve vatanımızın düşmanı olan Osmânluların kuvve-i bahriyye ile berriyyeleri ve hazîneleri ile mühimmât ve edevât-ı harbiyyeleri İstanbul'da bulunmakdan nâşî gerek İstanbul ve gerek donanmanın memâlik-i sâ'ire ile berâber zabtına ibtidâr idilmesi elzemdir. Çünki vakt ü hâl îcâbınca düşman bu aralık donanmasını zâyi' idecek olur ise kuvve-i bahriyyesinin nısfını zâyi' itmiş olacağından

1 Mü'eddâ: Anlam, kavram, mana.
2 Müsta'id: Yetenekli, kabiliyetli.
3 Sefâ'in-i ticâriyye: Ticaret gemileri.
4 Mev'ûd: Söz verilmiş. Vaadedilmiş. Vâdeli. Vadesi muayyen ve mukadder olan.

başka ol hâlde imdâd içün İstanbul'a hücûm idecek olan Anadolı halkı dahi bi't-tabi' Rûmili tarafına geçemeyeceginden bu sûretle hem Rûmili ve hem de Akdeniz adaları Hristiyanları düşmanın tecâvüzâtmdan muhâfaza idilmiş olur. Her hâlde İstanbul ve donanmanın zabtı husûsına fevka'l-âde ikdâm olunması îcâb-ı maslahatdandır) **(s.111)** deyü yazılmış ve hemân îfâ-yı muktezâsına[1] bakılmış ise de bu tasavvurun kuvveden fi'le çıkarılması müşkil ve müte'assir[2] ve belki müte'azzir[3] oldığı tahakkuk itmekle gerek İstanbul Cem'iyyet-i Hafiyyesi ve gerek sâlifü'z-zikr Kapudan Ağası Kostanti Koço Donanma-yı Hümâyûnun zabtından sarf-ı nazarla kâmilen ihrâk idilmesi içün tedâbîr-i lâzımenin ittihâz idilmesini tercîh ve inhâ itmişlerdir.

Nâzır-ı umûmî ise anların bu inhâsına muvâfakat itmeyüb behemehâl Donanma-yı Hümâyûnun zabtı esbâbını istihsâl içün İstanbul Cem'iyyet-i Hafiyyesi'ne tenbîhât-ı şedîde icrâ itmekle cem'iyyet-i mezkûre İstanbul'da tedârük olunan kuvve-i harbiyye bu misillü teşebbüsât-ı azîmenin icrâsına kâfî olmadığından bahisle mikdâr-ı kifâye mühimmât ile harbe elvirişli otuz kıt'a tüccâr sefînesi ve üç ser-gerdenin İstanbul'a gönderilmek lâzım gelecegini cevâben nâzır-ı umûmîye yazmış iken nâzır-ı umûmî tervîc-i hulyâsı içün kendüsinden taleb olunan mu'âvenetin icrâsına muktedir olmadığı hâlde yine Donanma-yı Hümâyûnun zabtına dâ'ir olan tenbîhâtının tamâmî-i icrâsı hususunda ısrâr eylemişdir.

İstanbul Cem'iyyet-i Hafiyyesi bunun başa çıkar bir iş olmadığım görmüşler ise de nâzır-ı umûmînin re'yi hilâfında hareket idecek olsalar Mora İhtilâli'nin girü kalmasını mûcib ba'zı avârızın zuhûr itmesinden ihtirâzen anın re'y-i nâ-mevzûnına tevfîk-i hareket eylemege mecbûr olmuşlar ve hemân akçe ve levâzımât-ı sâ'irenin tedârüki içün Moskova şehrinde bulunan ticâret şirketinden ve Hocabeg'de ve sâ'ir mahallerde bulunan Rûm tüccârından isti'âne itmişler. Li-ecli'l-isti'âne[4] cem'iyyet-i hafiyye tarafından Eterya'nın lisân-ı mevzû'ıyla ticâret şirketine yazılan bir mektûbun sûret-i tercemesi zîrde (16) rakamıyla zeyl ve ilâve ve Eterya'ya mahsûs olan kelimât ve işârâtın ma'nâları ikişer kavs-pâre[5] arasına alınarak şerh olunur. Cem'iyyet-i hafiyye bu vechile her tarafa mürâca'at eylemiş ise de bir tarafdan ber-vech-i matlûb i'âne olunamayacağı tahakkuk itmekle bi'z-zarûre Donanma-yı Hümâyûnun zabtından sarf-ı nazar olunarak İstanbul ve Üsküdar ile Donanma-yı Hümâyûnun ihrâkı ve Sultân Mahmûd Han Hazretleri'nin hayyen ahz ve girifti çaresinin aranılmasına karâr virilerek tekrâr nâzır-ı umûmîye iş'âr itmişler iken nâzır-ı umûmî yine hulyâ-yı sâbıkmda ısrâr üzre bulunmuşdur. Aleksandri İpsilanti'nin nasıl ferfere[6] ve zevzek bir şahıs oldığı bu tasavvurâtıyla ra'nâ ma'lûm olur. Hükemâ dimişdir ki şehvet eger kudretden ziyâde olursa merâma vusûlden evvel cismin helâkı mukarrerdir.

1 İfâ-yı muktezâ: Gereğini yerine getirme.
2 Müte'assir: Zor, güç, zahmetli.
3 Müte'azzir: Yapılması güç olan, yapılamaz, güç, zor, imkânsız.
4 Li-ecli'l-isti'âne: Yardım istemek için.
5 Kavs-pâre: Parantez.
6 Ferfere: Farfara, akılsızlık, hafif meşreplik. Patırtıcı, gürültücü, ağzı kalabalık.

(s.112)

Nâzır-ı Umûmînin Teşebbüsâtı

(1236) sene-i Hicriyyesi evâ'ilinde Aleksandri İpsilanti tarafından Rûm tâ'ifesi mu'teberânının her sınıfına hitâben ve (1820) sene-i Mîlâdiyyesi Teşrîn-i Evvel'inin sekizi târîhiyle müverrahan bir i'lânnâme tanzîm olunmuş idi ki sûret-i tercemesi zîrde (17) rakamıyla îrâd olunur.

Bu i'lânnâmeyi sevâhil ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'de neşr itmek üzre Dimitri Temli me'mûr idildikden sonra Aleksandri İpsilanti kâtibi Salaniti'yi istishâb ile Kişinev'e azîmet itmiş ve bir iki gün sonra Aksanto dahi anın yanına gitmiş idi.

Dimitri Temli Akdeniz tarafına gitmek üzre İstanbul'a vürûdunda bu i'lânnâmenin mazmûnını mü'ekked[1] olarak rü'esâ-yı rûhâniyyeye hitâben Rûm Patriki Grigoryus Efendi'den ve Akdeniz cezâ'ir ve sevâhilindeki Rûmların mu'teberânına hitâben Moruzilerden olub o zamân deryâ tercümânı bulunan Nikolaki Moruzi Beg'den birer kıt'a tavsiyyenâme almışdır ki sûretleri zîrde (18) ve (19) işâretleriyle îrâd olunur.

Patrik Efendi bu mektûbı pek musanna' ve başı örtilü yazmışdır ki şâyed hükûmet eline geçer deyü Aleksandri İpsilanti'nin ismini tasrîh itmeyüb rif'atlü ta'bîriyle ana îmâ iderek merâmını tefhîm itmişdir. Çünki o zamân muharrerât-ı resmiyyede rif'atlü unvânı mansûb ve ma'zûl Memleketeyn voyvodalarına ve Dîvân-ı Hümâyûn ve dîvânhâne tercümânlarına mahsûs olub İpsilanti dahi o meslekde bulunmuş idüginden mâdde-i fesâda muttali' olan Rûmlar bu ta'bîrden patrikin merâmını bi's-suhûle fehm iderlerdi.

Nikola Moruzi dahi mektûbını mübhem ibâreler ile yazmış ise de Eterya'ya intisâbı olanlar indinde ma'nâsı vâzıh idi.

Nâzır-ı umûmî mezkûr i'lânnâmenin hulâsa-i mü'eddâsında ale'l-umûm Avrupa ahâlîsi zâyi' itmiş oldukları hukûk-ı istiklâliyye ve milliyyelerinin i'âdesine ve hükümdârân nâmına olan zâlimlerin ref'-i tecâvüz ve ta'addîlerine[2] çalışub çabalamağa başladıkları vaktden berü Yunanistân'ın tâli'i ziyâ-dâr ve neşr olunan ulûm ve ma'ârifin te'sîrâtıyla ahâlînin çeşm-i basîretleri bî-dâr oldığını bast ve temhîd[3] iderek artık zâlimin taht-ı zulmünde durmak müstekreh[4] ve nâmûssuzluk oldığından bahisle ve ecdâdımız olan kudemâ-yı Yunan'ın tavâ'if-i sâ'ireye tefevvuk ve takaddümlerini mûceb olan akl u reviyyet ve fart-ı hamiyyet şimdi milletimizin kulûbünde cilve-nümâ olıyor ticâret-i bahriyye dîndâşlarımızda olub kudemâ-yı Yunan'ın (s.113) İrânluya itdikleri gibi bunlar dahi bir fedâkârlık icrâsına müsta'id ve müheyyâdır muhârebe-i berriyede dahi eski Yunan kumandanlarına mukâbil nice bahâdırlar meydâna çıkar yollu ta'bîrât-ı şedîde derc ile düvel-i ecnebiyyeden isti'âne itmeksizin hemân Rûmları isyâna teşvîk ve tehyîc eylemişdir.

1 Mü'ekked: Sağlam ve kuvvetli bir duruma getirilmiş, kuvvetlendirilmiş.
2 Ref'-i tecâvüz ve ta'addî: Zulüm ve tecavüzleri ortadan kaldırma.
3 Temhîd: İfade etme, anlatma.
4 Müstekreh: Tiksinilecek nitelikte olan, iğrenç.

Siyâk-ı kelâmından anlaşılıyor ki Aleksandri İpsilanti Aksanto'dan re'îs-i vehmî vekâletini aldığı gibi kendüsini dev âyinesinde görmüş ve Şark İmparatorluğu'nı kurmuş. Anın bu güftâr ve mişvârı ise muktezâ-yı ahvâline muvâfık olmayub hafîfü'ş-şu'ûr bir şahıs oldığına delîldir.

Zîrâ Rusya ve Avusturya ve Prusya gibi hükûmet-i mutlaka ashâbı olan devletlerin meslegine münâfî idi. Ve bu esnâda İspanya ve Napoli ahâlîsi dâ'iyye-i serbestî[1] ile kıyâm idüb bu ise düvel-i fehîme-i Avrupa beyninde müttehaz olan meslek-i politikaya mugâyir oldığından düvel-i fehîme anları itâ'ate idhâl itmek ile meşgûl idiler. Bu sırada İpsilanti-zâde'nin mezkûr i'lânnâmesi kendüsini himâye idebilecek Rusya İmparatorı'nın polikitasına hiç elvirmiyordı.

Kaldı ki Rusyalu Mora ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd ahâlîsini Sırplar gibi lede'l-îcâb Devlet-i Aliyye aleyhinde kullanmak üzre elinde bir âlet gibi bulundurmak isterdi yoksa Rûmların hod be-hod[2] kalkub da Şark İmparatorluğu'nı istihsâl itmelerine aslâ cevâz göstermezdi.

Ve birde mezkûr i'lânnâmenin mündericâtı Yunan Kavmiyyeti esâsına mübtenî olmağla dört milyona bâliğ olan Eflâk ve Boğdan ahâlîsine ve Rûmili'de bulunan Ulahlara şâmil degil idi. Hele Sırplar bütün bütün hâric kalmış idi.

Hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre Kara Yorgi i'dâm olundukdan sonra Eterya Miloş'un celbine kıyâm itmiş idi. Hattâ Eterya tarafından akdemce Sırpistân'a me'mûr-ı mahsûs gönderilmesi üzerine Miloş tarafından Eterya'ya (1820) sene-i Mîlâdiyyesi Mayıs'ının yirmisi târîhiyle müverrahan gönderilmiş olan mektûbda bu def'a gönderilan me'mûrunuz husûs-ı ma'lûmun icrâsma ibtidâr[3] itmek üzre bulundığınızdan bahisle tarafımdan dahi bu bâbda lâzım gelan mu'âvenetin icrâ' olunmak lâzım gelecegini heyân eylemişdir. Gospodar tarafından sâdır olan tenbîhâtın tamâmî-i icrâsına müheyyâ oldığımın beyânına ibtidâr kılındı deyü muharrer idi.

Miloş'un Gospodar'dan murâdı Rusya İmparatorı olmak gerekdir. Ve İmparator emir itdigi gibi Sırpluların ayağa kalkacakları der-kâr idi. Ammâ doğrıdan doğrıya (s.114) imparatorun emri olmadıkca yerlerinden hareket itmezlerdi. Çünki Sırplar ağır adamlar olduklarından Eterya ashâbının mevhûm sözlerine kapılub da hemân kendülerini ortaya atmazlardı.

Sene-i merkûme Teşrîn-i Evvel'inin dokuzı târîhiyle müverrahan Eterya ashâbındau Binbaşı Sava'nın Aksanto'ya vârid olub sûreti zîrde (20) işâretiyle ilâve olunan mektûhı dahi Sırplunun kolaylıkla isyâna kıyâm itdirilemeyecek idügi müstebân[4] olur. Ma'a-mâ-fîh Miloş dâ'imâ ihtiyâtkârâne hareket ider ve işini iki yüzlü tutar bir âdem oldığı cihetle Eterya'yı ümîde düşürecek etvârda bulunur ve Eterya'dan biraz zahîre ve cebhâne çarpmağa çalışurdı.

1 Dâ'iye-i serbestî: Özgürlük arzusu.
2 Hod be-hod: Kendi başına, kendi kendine.
3 İbtidâr: Bir işe girişme, başlama.
4 Müstebân: Açıkça ortaya konmuş olan, şüpheye yer bırakmayacak şekilde anlaşılan.

Eterya'nın aradığı ise re'îs-i vehmî nâmına icrâ olunan teblîgât üzerine hemân Sırpluları ayağa kaldırarak o yüzden Devlet-i Aliyye'yi işgâl ile berü tarafda işlerini becermekden ibâret idi.

Binâ'en-aleyh sene-i merkûme Teşrîn-i Evvel'inin yirmi dördi târîhiyle müverrahan nâzır-ı umûmî tarafından Miloş'a gönderilan mektûbda (Emr-i âlîye imtisâlen Devlet-i Aliyye'nin hakkımızda olan niyyât ve tasavvurâtına dâ'ir istihsâl olunan ma'lûmâtın taraf-ı muhibbânelerine arz ve iş'ârına müsâra'at[1] kılındı. Şöyle ki: Devlet-i Aliyye bu def'a Tepedelenli Alî Paşa üzerine sevk ve Rûmili'nin sâ'ir mahallerinde cem' itdigi askerden başka evvel bahârda Mora ile Sırpistân'a sevk olunmak üzre Anadolı'dan dahi külliyyetlü asker tedârük itmekdedir. Binâ'en-aleyh Mora'dan Tuna'ya kadar ve hattâ nefs-i İstanbul'da bulunan Rûmların gelecek Teşrîn-i Sânî'nin on beşinde ref'-i livâ-yı istiklâl[2] itmeleri için lâzım gelenlere emr ü tenbîh kılındığı gibi Sırplular dahi düşmanın tedârükât-ı harbiyyesi ikmâl olununcaya degin tevakkuf itmeyüb silâha mürâca'atla Memleketeyn'de bulunan ehl-i İslâm'ın def' ve itlâfına ibtidâr eylemeniz lâzım gelür ben dahi lüzûmı mikdâr asker ve akçe ve zahîre ile mühimmât ve levâzımât-ı sâ'ireyi alub gelecek Teşrîn-i Sânî'nin yirmisine kadar Sırpistân'a gelür ve taraf-ı muhibbânelerine me'mûr-ı ifâdesi oldığım mevâddı şifâhen beyân eylerim. Bâb-ı Âlî ile Rusya ilçisi beyninde cereyân iden müzâkerâtın revişine bakılur ise beynlerinde karîben i'lân-ı harb olunacağında iştibâh yokdur) deyü mastûrdur.

Bu mektûbun ibtidâsında emr-i âlîden Aleksandri'nin murâdı re'îs-i mevhûmun emri olub Miloş ise bunı hâssaten Rusya İmparatorı'nın emri ma'nâsına alurdı. Binâ'en-aleyh tarafeynin mülâhazalarında ittihâd yok idi.

(s.115) Ma'a-mâ-fîh ol esnâda Bükreş Ahidnâmesi'ne istinâden Sırplar bir emâret-i müstakille teşkîl ve kendi intihâblarıyla içlerinden birini beglige intihâb itmek gibi istid'âlarda bulunub Miloş dahi bu husûsları İstanbul'a gönderıniş oldığı adamları vâsıtasıyla ve Rusya ilçisinin i'ânesiyle Bâb-ı Âlî'ye tasdîk itdirınek ve kendüsi beglikde istikrâr bulınak ârzûsında idi. Fakat Bâb-ı Âlî'den henüz bir cevâb-ı şâfî alamadığına mebnî cânı sıkılub hattâ (1820) sene-i Mîlâdiyyesi Eylül'ünün yirmi altısı târîhiyle müverrahan Eterya â'zâsından birine göndermiş oldığı mektûbunda milletimize â'id ba'zı mesâlihin tesviyyesiçün İstanbul'a gönderdigimiz me'mûrlara henüz bir cevâb virilmemişdir. Ben her şey'in icrâsına müheyyâ oldığımdan siz dahi icrâ-yı îcâbına himmet idesiz deyü muharrer bulunmuşdur. Ve Miloş'un harbe kıyâmı Rusyalunun işâretine mevkûf oldığı hâlde Miloş mizâcı iktizâsınca ihtiyâten işini iki yüzlü tutub sene-i merkûme Teşrîn-i Sânî'sinin on dördünde Aleksandri İpsilanti ile bir ittifâk mukâvelesi yapmış idi sûreti zîrde (21) rakamıyla îrâd olunur.

Nâzır-ı umûmînin mukaddemâ rü'esâ ile bi'l-müzâkere tasavvur eyledikleri tedâbîr sırasında İbrâ'îl Kal'ası'na Hristo nâm mi'mâr ma'rifetiyle yirıni kadar Eterya ashâbı girdikden sonra bunlar giceleyin vakt-i mu'ayyende kal'a kapusını açub dışaruda hâzır bulunacak olan Rûmların içerüye alınmasıyla kal'anın zabt idivirilmesi ve Hâlet Efendi

1 Müsâra'at: Acele etme, çabukluk, sürat.
2 Ref'-i livâ-yı istiklâl: Özgürlük bayrağını yükseltme, açma.

itlâf olunub da Memleketeyn voyvodalarının azli ve yerlerine Eterya'nın teşebbüsâtına müsâ'id dîger voyvodaların nasbı husûslarına karâr virilmiş idi. Hristo iğfâl olunarak İbrâ'îl Kal'ası suhûletle zabt olunabilmek içün kara tarafında ta'mîre muhtâc olan dîvârları hâliyle terk olunub yalnız Tuna tarafındaki dîvârların ta'mîrine devâm olunmakda bulunmuşdur. Boğdan Voyvodası Mihal ise nâzır-ı umûmînin birinci da'vetine icâbet ile Eterya'ya dâlıil oldığından o tarafda Eterya'nın tesvîlât-ı şeytâniyyesine[1] aldanmayub da teşebbüsât-ı fesâdiyyelerine engel olan ancak Eflâk Voyvodası Suço Aleko Beg kalmış idügine mebnî anın dahi voyvodalıkdan nez'iyle[2] ber-vefk-i dil-hâh[3] bir hükûmet-i muvakkate[4] teşkîli içün lâzım gelenlere nâzır-ı umûmî tarafından yine işbu (1820) sene-i Mîlâdiyyesi Teşrîn-i Sânî'sinin on dördünde ta'lîmât virilmişdir. Lâkin Suço Aleko Beg'i hükûmetden nez' içün bir alenî arbede çıkarmağa hâcet kalmaksızın Eterya â'zâsı tarafından Suço Aleko Beg tabîbi vâsıtasıyla tesmîm ve i'dâm itdirilmişdir. Şânî-zâde'nin tahkîkâtına göre Suço Beg'in tabîbini celb ile bu kâr-ı mekrûhda[5] kullanan Boğdan voyvodası ma'hûd Mihal bed-fi'âl[6] imiş.

(s.116) Suço Beg hâl-i hayâtında iken Mihal'in tavr ve reftârına nazaran kâyınpederi gibi bu da bir gün firâr ider lâkin korkarım ki Devlet-i Aliyye'ye bâ'is-i ihtilâl olur ammâ ne çâre ashâb-ı nüfûz ve ikbâli iğfâl itmiş oldığından aleyhine şakk-ı şefe itmek muhâldir zirâ bâ'is-i izmihlâldir deyü ba'zı mahremânı ve kuzâtdan dîvân kâtibi olan Mustafâ Efendi ile aralıkda hasb-i hâl itdigi vâki'dir deyü Şânî-zâde Târîhi'nde muharrerdir.

Bükreş'de Eterya işleri haylî ilerülemiş oldığından Suço'nun familyası bu tesmîm da'vâsını meydâna koyamadılar. Hattâ işbu (1236) sene-i Hicriyyesi Rebî'ü'l-âhir'inin yedinci güni Bükreş boyarları tarafından Bâb-ı Âlî'ye gelan mahzarda Eflâk Voyvodası Suço Aleko Beg'in eceliyle vefât eyledigi muharrer bulunmuşdur. İşte bu sûretle Bükreş'de dahi Eterya'ya meydân hâlî kalub artık bilâ-mâni' ve mezâhim[7] istedikleri gibi işlemege başlamışlardır. Suço'nun sâlifü'z-zikr hasb-i hâlinden anlaşılur ki Mihal'in sû'-i niyyetini keşf eylemiş iken ifâde-i hâl idecek bir makâm bulamıyormuş. Fi'l-vâki' Hâlet Efendi Mihal'in üzerine toz kondurmazdı Suço eger anın aleyhine bir şey yazacak olsa bir felâkete uğradırlar idi lâkin sükûtı dahi kendüsinin ber-vech-i bâlâ kazâya uğramasını intâc eyledi. Suço'nun ber-vech-i bâlâ vefâtı üzerine Kalimaki Beg-zâde Sarı Beg dinmekle ma'rûf olan İskerlet Beg Eflâk Voyvodalığı'na mtihâb olunarak işbu otuz altı senesi Cumâde'l-ûlâ'sının on birinde resm-i tevcîhi icrâ olunmuşdur.

İskerlet Beg dahi Hâlet Efendi'nin müntehiblerinden idi. Hattâ miyânelerinde mahremâne olarak cereyân iden muhâbere evrâkından ba'zıları ele geçmekle lede'l-mütâla'a mehâmm-ı umûr-ı hâriciyyede Hâlet Efendi ba'zan İskerlet Beg'e mürâca'at ve re'yini su'âl

1 Tesvîlât-ı şeytâniyye: Şeytanca aldatmalar.
2 Nez': Çekip çıkarma, koparma, sökme; çekip çıkarılma, koparılma.
3 Ber-vefk-i dil-hâh: Arzu edilene uygun olarak.
4 Muvakkate: Geçici.
5 Kâr-ı mekrûh: İğrenç iş.
6 Bed-fi'âl: Yaptıkları kötü olan, kötü işler işleyen kimse.
7 Bilâ-mâni' ve mezâhim: Sıkıntı ve engelsiz.

ve ana i'timâd eyledigi anlaşılmışdır. Misâl olarak İskerlet Beg'in Hâlet Efendi'ye bir kıt'a tezkire-i memhûresi zeylde (22) rakamıyla îrâd olunur.

İskerlet Beg Hâlet Efendi'ye müdâhene[1] içün bu tezkireyi Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi'nin meslegini cerh ve tezyîf idecek yolda yazmışdır.

Yine işbu otuz altı senesi Cumâde'l-âhire'sinin dördünci Pençşenbe güni Hâlet Efendi'nin hasm-ı cânı bildigi Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi riyâsetden azl ile kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve mukaddemce İskerlet Beg'le birlikde Rusya mükâlemesine me'mûr olan Tevkî'î Hâmid Efendi re'îsü'l-küttâb ve Darbhâne Emîni Hayrullâh Efendi Hüsnî Beg'in yerine Çavuşbaşı ve Hüsnî Beg Tevkî'î ve Baruthâneler Nâzırı Atâullâh Efendi Darbhâne emîni ve Mehmed Seydâ Efendi baruthâneler nâzırı oldı. Hâlet Efendi her nasılsa Cânib Efendi'yi bütün bütün hâricde bırağamadıysa da umûr-ı hâriciyyeyi kendü eline almış idi bu tevcîhâtdan garaz-ı aslî dahi o idi.

(s.117) Ferdâsı sâlifü'z-zikr İskerlet Beg'in birâderi ve Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı olan Nikola Beg bağteten Kayseriyye'ye nefy olundı. Sebebi bu imiş ki bir gün Hâlet Efendi'ye varub bir sene kadar mukaddem Eflâk ve Boğdan voyvodalıkları bâ-irâde-i aliyye fî-mâ-ba'd hânedân-ı erba'aya tahsîs olundığı zamân kulunuzı dîvân tercümânı nasb itmek murâd buyurdığınızda ben lisân-ı Efrencî'de sâhib-i rüsûh[2] olmadığım cihetle tercümânlığa liyâkatim olmadığım ifâde itmiş idim siz o zamân beglik senindir az vaktde beg olursın diyerek bendenize tercümânlık gibi bir huteb-i cesîmi bilâ-iktidâr velâ-istihkâk ihâle itdirmiş iken şimdi voyvodalığa yine karındâşımı sevk ile beni tercümânlıkda bırakdınız bu kulları tercümânlığa adem-i iktidârımdan nâşî bu hidmeti idemem deyü kat'iyyen isti'fâ itmekle Hâlet Efendi gücenüb anı nefy itdirmişdir. Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığı üzre Nikola Beg nefyinden dolayı beyân-ı memnûniyyet ve hattâ menfâsına giderken esnâ-yı râhda izhâr-ı beşâşet[3] eyledigine dürlü ma'nâlar virildi. Ba'zı ashâb-ı ferâset bunun Avrupaca ma'lûmât-ı hafiyyesi vardır dimekle iktifâ eyledi. Nikola Beg'in yerine Moruziler hânedânından ve firârî İpsilanti'nin akrabâsından Hâlet Efendi'ye mütereddid ve mütemahhız olan Fenarlulardan Kostaki Beg Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı oldı. Hâlâ Rusya'da bu kadar akrabâsı var iken Hâlet Efendi'nin anı esrâr-ı devlete mahremiyyetini iktizâ iden me'mûriyyete getürmesine erbâb-ı dikkat nazar-ı hayret ile bakdılar ve Mihal'i Boğdan Voyvodalığı'na sevk itmesi gibi bunı dahi adem-i tevfîka delîl ittihâz itdiler.

Hakîkat-i hâlde sâbık ve lâhık dîvân tercümânlarının ikisi dahi Eterya takımından idiler. Nâzır-ı umûmî rüfekâsıyla birlikde Mora'ya gidüb de orada feth-i bâb-ı tuğyân[4] eylemesi musammem olmağla anı Mora'ya götürmek üzre Yunan gemileri Triyeste'ye varub orada vürûdına muntazır idiler. Mora'da ihtilâlin mukaddemâtı zuhûr itmege başlamış oldığından anın hemân Mora'ya azimeti Papa Flaşe ve sâ'ir Moralular tarafından iş'âr olunmuş idi.

Nâzır-ı mûmâ-ileyh ise Aksanto ile birlikde ibtidâ Fransa'ya gidüb de masârif-i

1 Müdâhene: Dalkavukluk, riyâkârlık, iki yüzlülük.
2 Sâhib-i rüsûh: Maharet sahibi.
3 İzhâr-ı beşâşet: Güler yüzlülük gösterme.
4 Feth-i bâb-ı tuğyân: İsyan kapısını açma.

harbiyye içün isti'âne ve Bükreş ve Akkirman'da Rusyalu ile Devlet-i Aliyye beyninde akd olunan uhûd iktizâsınca kendü familyasına â'id dokuz milyon guruşun üç milyonı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tazmîn olunmak meşrût[1] olub bu da nakid akçe hükmünde bulundığı i'tikâdıyla bu mebâliği ve familyasının Rusya'da olan emlâkını havâle ya rehn iderek Paris sarrâflarından mikdâr-ı kâfî akçe istidâne itdikden sonra Triyeste'ye gelüb de orada muntazır olan Yunan gemilerine râkiben Mora'da Manya mevki'ine çıkarak harbe mübâşeret eylemek azminde ve Fransızlar hürriyyet ve serbesiyyetin mu'în ve hâmîsi olduklarından bu bâbda dirîğ-i mu'âvenet (s.118) eylemeyecekleri zu'munda idi ve bu esnâda Dersa'âdet'de mukîm Rusya İlçisi İstrogonof ile mükâtebeden dahi hâlî degil idi. Memleketeyn'de bulunan Eterya dâ'iresi içün hâzırlanmış oldığı Yorgi Olimbo ve Sava Kaminari ve Yani Farmaki ve Tanaş Tüfenkci nâm ser-gerdelere dahi harbe hâzır olmaları içün ta'lîmât göndermiş idi. Ol esnâda Aksanto ba'zı mesâlihi rü'yet ve yine Kişinev'e avdet eylemek üzre muvakkaten İsmâ'îl'e gelüb Eterya işlerine dâ'ir nâzır-ı umûmî ile mükâtebe itmekde bulunmuş idi. Eflâk tarafında ise ber-vech-i zîr evvelce ihtilâl emâreleri rû-nümâ olmuş idi.

Eflâk'ın Keyfiyyet-i İhtilâli

Ber-vech-i bâlâ Suço Aleko Beg'in Eterya tarafmdan tesmîm ve i'dâm itdirilmesi üzerine idâre-i memleket Eterya takımının elinde kalmış idi. Fakat Eterya henüz levâzımât-ı harbiyyesini ikmâl itmemiş oldığından biraz vakt daha Bâb-ı Âlî'yi iğfâl ile vakt kazanmak isterlerdi. Binâ'en-aleyh Suço Aleko'nun eceliyle vefât eyledigi işâ'a olundukdan başka işbu otuz altı senesi Cumâde'l-ûlâ'sının evâ'ilinde Eflâk'm metrepolid ve piskopos ve gomnos ve boyarları tarafından Bâb-ı Âlî'ye vârid olan mahzarda Suço Aleko Beg'in vefâtı akîbinde Todori Viladimir Soko ile Dimitri Makdoneski nâm şakîler kırk kadar müsellah eşkıyâ ile Bükreş'den çıkub esnâ-yı râhda kimesneye zarar itmeyerek Gorez[2] kazâsının baş karyesi olan Tergozboloy nâm karyeye varub ol tarafın ahâlî ve sekenesine mûcib-i havf u dehşet olmuşlar ise de yine kimesneye dokunmaksızın ba'zı manastırları zabt ve andan Tismane Manastırı'na varub kapandıkdan sonra Todori Sırplu ve Arnavud'dan ibâret olan mezkûrü'l-mikdâr neferât ile manastır-ı mezkûrdan hurûc ve Çernec[3] kazâsıyla hem-hudûd olan etrâf karyeler re'âyâsına kâğıdlar neşr ile ba'zılarını tahrîk ve beş yüz kadar âdem cem' ve gitdikce tekessür iderek Sahra semtine ve andan Karayeva[4] nâhiyesine ve ba'dehu Bükreş'e azîmet eylemek iddi'âsında oldığı ve mersûm isyân ve tuğyânı da'vâ-yı serbestîde göstererek teksîr-i avane ve tezyîd-i havene[5] itmekde idügi cihetle ve bu sûretde memleketin beşli neferâtı ta'bîr olunur kuvve-i askeriyyesi müdâfa'aya vâfî olmayacağı havfıyla o

1 Meşrût: Var olması, meydana gelmesi başka bir şey veya duruma bağlanmış olan, şarta bağlı, şartlı.
2 Gorez: Gaeşti, Dambovita, Romanya.
3 Çernec: Corneşti, Cluj, Romanya.
4 Kareyeva: Crevedia, Dambovita, Romanya.
5 Teksîr-i avane ve tezyîd-i havene: Yardakçıları artırma ve hainleri çoğaltma.

makûle şekâvetkârlardan sıyânet olunmaları istid'â[1] olunmuş idi. Ber-vech-i bâlâ yeni Eflâk Voyvodası İskerlet Beg'in Eflâk'a vusûlüne kadar idâre-i umûr-ı memleket içün tarafından Mavrokordato İstefanaki kâ'immakâm nasb olunmuş ise de ihtiyâten kâ'immakâm-ı mûmâileyh ile bi'l-muhâbere ne kadar asker ve top ister ise hemân gönderilmesi (**s.119**) içün Silistre Vâlîsi Mehmed Selîm Paşa'ya Cumâde'l-ûlâ'nın on altısı târîhiyle ve ba'dehu siyâk-ı meşrûh üzre İbrâ'îl ve Yergögi ve Nigbolı ve Vidin ve Ada-i Kebîr muhâfızlarına tevârîh-i muhtelife ile müverrahan muharrerât-ı sâmiyye gönderildi.

Ve bu hâdiseyi îkâ' iden müfsid mukaddemâ esnâ-yı seferde Rusya Ofiçiyallığı şöhretini tahsîl ile mahmîlik dâ'iyyesinde oldığına mebnî keyfiyyet İstanbul'da Rusya ilçisine ifâde olunub ilçi dahi anı himâyeden külliyyen ihrâc ve iskât ile eşkıyâ-yı sâ'ire misillü hükûmet-i mahalliyye tarafından ahz ve te'dîb[2] olunması bâbında Bükreş'deki Rusya konsolosuna kâğıd göndermiş oldığından Bâb-ı Âlî zâhir-i hâle nazaran hâdise-i mezkûrenin suhûlet ile ber-taraf olacağı ümidinde idi.

Todori ise mukaddemâ ticâret yüzünden epeyce servet ve sefer-i ahîrde Rusya hidmetinde bulunmağla haylîce şöhret kazanmış oldığı cihetle ma'rûf bir şahıs oldığı hâlde Tismane Kilisesi'ne vürûdunda Eterya ashâbmdan Sava Binbaşı'yı oraya celb iderek tekâlîf-i şâkkanın ref'inden bahisle ihtilâle dâ'ir neşr eyledigi evrâk-ı fesâdiyyede eger Osmânlu askeri gelür deyü havf iderseniz bir kuvvet sâhibi devlet size sahâbet[3] ve imdâda âmâdedir deyü tahrîr eylemiş ve başına on binden ziyâde âdem toplamış idi. Şânî-zâde Târîhi'nde beyân eyledigine göre mukaddemâ Tepedelenli Alî Paşa'nın Eflâk cihetini ihlâl için ber-vech-i bâlâ Yanya'ya göndermiş oldığı yazıcısı Hancerli hafîdi Bükreş'e vusûlünde kısm-ı â'zamı Yanya ciheti Rûm ve Arnavudlarından ibâret olan beşli neferâtını tahrîk ve idlâl idüb işbu Todori fitnesini uyandırdıkdan sonra bi'l-muhâbere Boğdan Voyvodası Mihal Beg'in yanına gitmişdir.

Garîbdir ki işbu Eflâk hâdisesi ber-tafsîl beyân olunarak Boğdan'da dahi öyle bir hâdisenin zuhûr itmemesi esbâbına dikkat olunması içün Boğdan voyvodası ma'hûd Mihal Beg'e dahi tahrîrât-ı sâmiyye gönderilmiş idi. Ol esnâda ise nâzır-ı umûmî tarafından ol havâlîde tahrîr ve tehyi'e kılınan eşkıyâ ile evvel be-evvel İbrâ'îl Kal'ası'nm ve ba'dehu Tuna sevâhilinde vâki' dîger kal'aların zabt olunmasına ve Sırp ve Rûm eşkıyâsının gâlibiyyetine medâr olmak üzre Mihal Beg'in ma'rifet ve mu'âveneti ile bir âlây süvârî tanzîm olunmakda idi.

Zuhûr-ı İsyân-ı Der-Boğdan

Ber-vech-i bâlâ nâzır-ı nmûmînin Mora'ya gitmesi mukarrer iken Memleketeyn'de i'lân-ı isyân (**s.120**) olundığı hâlde Rusya Devleti'nin muvâfakatı istihsâl olunmadıkca taraf-ı

1 İstid'â: Bir işin yapılmasını bir yazıyle resmî bir makamdan isteme.
2 Te'dîb: Haddini bildirme, yola getirmek için gerekeni yapma, terbiyesini verme.
3 Sahâbet: Benimseyip koruma, kayırma sûretiyle sâhiplenme, sâhip çıkma.

Devlet-i Aliyye'den erbâb-ı isyân üzerine sevk-i asker olunamayacağı ve olundığı takdîrde devleteyn beyninde muhârebe vukû'ı ihtimâlât-ı kaviyyeden[1] bulundığı mütâla'asıyla nâzır-ı umûmînin Mora'ya azimetinden sarf-ı nazarla ibtidâ Memleketeyn'de i'lân-ı isyân olunmak şıkkı müreccah[2] görülmüş idi.

Nâzır-ı umûmînin hırs-ı şân ile basar-ı basîreti bağlanub münâsebât-ı düveliyye iktizâsınca Rusyalunun Memleketeyn'de zuhûr idecek isyânı basdırmak içün sevk-i askere muvâfakat idecegini ve Memleketeyn'de Osmânlu süvârîsine sedd-i râh olacak Manya dağları olmadığını tefekkür ve tahattur[3] idemiyordı.

Fakat evvel be-evvel Sırpların alem-i ifrâz-ı tuğyân olmalarını lâzıme-i hâlden görüyordı ber-vech-i bâlâ Eflâk'da icrâ' olunan nümâyişden garaz-ı aslî dahi zannıma göre Sırpları ayağa kaldırmak idi. Sırpistân'da ise bir hareket görmediginden dûçâr-ı tereddüd ve iştibâh olıyordı. Binâ'en-aleyh ol esnâda Boğdan'da zuhûr iden ihtilâf-ı efkârı[4] ber-taraf itmek içün Boğdan Voyvodası Mihal Beg'in ve kurenâsından Yakovaki ile Petre'nin re'ylerine mürâca'at ve ba'dehu gönderilecek ta'lîmâta tevfîk-i hareket olunmak üzre nâzır-ı umûmî kendü kâtibi Lasati'yi Yaş'a gönderdigi sırada mu'temedlerinden Aristidi Papa ile Petro İpsalide'yi dahi Miloş ile olan ittifâkını te'yîd ve hemân hareket ve isyâna teşvîk içün Sırpistân'a göndermiş ve (1821) sene-i Mîlâdiyyesi Kânûn-ı Sânî'sinin yedisi târîhiyle müverrahan Miloş'a zu'mınca pek mü'essir bir vesîka yazmışdır ki sûret-i tercemesi zîrde (23) rakamıyla îrâd olunur.

Nâzır-ı umûmî hulyâsı geniş bir şahs-ı garâbet-meniş[5] oldığından bu sırada Yanya tarafını dahi zabt idivirmek üzre Tepedelenli Alî Paşa hidmetinde bulunan Rûm sergerdelerine evâhir-i Kânûn-ı Sânî'de bir kıt'a ta'lîmât göndermişdir ki hulâsa-i tercemesi zeylde (24) rakamıyla îrâd olunur.

Bu bir hulyâ-yı hâm oldığı cihetle bahs itmege degmez gelelim Sırplu ile olan muhâberesinin netîcesine. Miloş kendü mevki'ini muhâfaza içün gâyet muhterizâne ve ihtiyâtkârâne hareket eylerdi. Ve Sırplar ciddî ve mâddî bir fâ'ide arayub öyle asılsız nümâyişlere ve böyle hayâlî sözlere kapılmazlardı. Ve Hûrşîd Paşa'dan yedikleri darbe-i te'dîbi henüz unutınamışlar idi. Nâzır-ı umûmî ise kırı lakırdı ile hemân Sırpları isyâna kıyâm itdirmek isterdi. Hâlbuki o zamân Devlet-i Aliyye henüz Eterya'nın esrârına muttali' olmamış ise de bâlâda tafsîl olundığı üzre Rûmların sû'-i niyyâtına delâlet (**s.121**) ider pek çok emâreler görüb hâricden bunları mü'eyyid ba'zı mesmû'âtı dahi oldığından her tarafda taharriyât-ı şedîdeye[6] teşebbüs itmekle mukaddemce mekâtîb ve i'lânât ile Niyavişte tarafına gönderilan Dimitri İpartro câsûs sıfatıyla tutılub katl olundığı gibi ber-vech-i bâlâ Miloş'a gönderilan Aristidi Papa dahi bu kerre nezdindeki evrâk ile berâber Ada Kal'ası'nda

1 İhtimâlât-ı kaviyye: Güçlü ihtimaller.
2 Müreccah: Daha ileride kabul edilen, üstün tutulan, tercih edilen.
3 Tahattur: Hatırlamak. Muhatara ve tehlikeden kaçıp uzaklaşmak.
4 İhtilâf-ı efkâr: Düşünce ayrılığı.
5 Şahs-ı garâbet-meniş: Garip huylu kişi.
6 Taharriyât-ı şedîde: Yoğun, şiddetli arama ve araştırmalar.

tutulmuşdur.

Bu yolda tutılan Rûmlara amân ve zamân virilmeyüb derhâl i'dâm olunmakda idiler. Binâ'en-aleyh Mihal Beg bu esnâda Hâlet Efendi'yi ürküdüb de Rûmlar hakkında mu'âmelât-ı şedîde icrâsından vazgeçürmek niyyetiyle gûyâ Rusya ve Fransa miyânelerinde bir ittifâk husûle gelmiş oldığına dâ'ir bir düzme rivâyeti hâvî Hâlet Efendi'ye mahremâne bir mektûb yazmışdır. Buna dâ'ir Boğdan Emâreti Dâhiliyye Müdîrligi'nden nâzır-ı umûmîye gönderilan mektûbun tercemesi zîrde (25) rakamıyla îrâd olunur.

Nâzır-ı umûmî Dimitri'nin katlinden ve Aristidi'nin tutıldığından pek ziyâde müte'essir ve bir tarafdan dahi gûyâ Devlet-i Aliyye Eterya'nın teşebbüsâtına muttali' oldığı şâyi'ası münteşir olmağla nâzır-ı umûmî hemân i'lân-ı isyân itmek üzre Boğdan'a gitmegi kurub keyfiyyeti Boğdan Voyvodası Mihal Beg'e tahrîr itdikde Mihal Beg henüz süvârî âlâyının emr-i tanzîmi derece-i matlûbeye getürilememiş ve İbrâ'îl Kal'ası'nın zabtı içün lâzım gelan şeyler ikmâl idilememiş oldığından bahisle işin bir müddet daha te'hîrine sa'y itmiş ise de Memleketeyn'de bir tarafdan alenen asker yazılmakda ve bir tarafdan ince makâlât ve harekât-ı bâgiyâneye[1] ibtidâr kılınmakda oldığı cihetle işin artık gizleyecek yeri kalmadığına nazaran ve levâzımâtı ikmâl idelim dirken Eterya'nın teşebbüsât-ı vâkı'asından muntazır olan semereyi imhâ idecek müşkilâtın zuhûrundan ihtirâzen ve Donanma-yı Hümâyûnun zabtı kâbil olamaz ise de her nasıl olur ise olsun İstanbul ile berâber ihrâkı hakkında olan tasavvur fi'le getürilür ve Miloş ile akd olunan mukâvele mûcebince Sırplar dahi Devlet-i Aliyye aleyhine kıyâm iderler zu'm-ı bâtılına[2] binâ'en nâzır-ı umûmî isyâna Boğdan'dan başlamağa karâr virmiş ve Aksanto'nun serî'an Kişinev'e gelüb görüşmesi içün işbu (1236) sene-i Hicriyyesi Cumâde'l-ûlâ'sının evâhirine müsâdif olan (1821) sene-i Mîlâdiyyesi Şubat'ının on altısı târîhiyle müverrahan Aksanto'nun ikâmetgâhı olan İsmâ'îl'e mektûb göndermişdir. Ve Şubat'ın on sekizinde tasavvurât-ı ma'lûmenin icrâsıçün Boğdan'a girmek niyyet-i kat'iyyesinde oldığını Boğdan Voyvodası Mihal Suço Beg'e bildirmişdir. Mihal Beg artık nevâkısın[3] istikmâlinden sarf-ı nazarla hemân bu husûs içün tedârük **(s.122)** itmiş oldığı zahâ'ir ve sâ'irenin nâzır-ı umûmîye teslîmi içün tenbîhât-ı lâzımeyi icrâ' ve evâhir-i Şubat'da yanında bulunan Hancerli hafîdini nâzır-ı umûmînin istikbâline isrâ itmiş idi. Hancerli hafîdi Besarabya hudûdunda nâzır-ı umûmîyi istikbal ile Yaş'a götürüb Mihal Beg dahi fevka'l-âde i'zâz ve ihtirâm[4] ile karşulamış ve nâzır-ı umûmî Yaş'a dâhil oldığı gibi Boğdan'm her tarafında âteş-i isyân ve ihtilâl parlamışdır. Ve (tavâ'if-i Rûm Osmânlu Hükûmeti'nden tahlîs-i girîbâna[5] azîmet eylemişdir. Metbû'ımız olan Rusya İmparatoru Aleksandri arkamızdan asâkir-i külliyye ile hareket üzredir. Şimdiye kadar İstanbul'ı bahren Rusyalu ve berren Rûmlar zabt itmek gerekdir) me'âlinde her tarafa kâğıdlar neşr ile bi'l-cümle Rûmları nâzır-ı umûmî isyâna da'vet eylemişdir.

1 Harekât-ı bâgiyâne: İsyankarca hareket.
2 Zu'm-ı bâtıl: Yanlış düşünce.
3 Nevâkıs: Eksikler, noksanlar.
4 İ'zâz ve ihtirâm: Ağırlama ve hürmet.
5 Tahlîs-i girîbân: Yakayı kurtarma.

O sırada birçok haşerât Vasil Karabiya nâm ser-gerdenin kumandası altına girüb Kalaş kasabası üzerine hücûm ve voyvodalar tarafından mansûb tuzcı ve gönülli neferâtı ağası ta'bîr olunur zâbitlere teslîm-i silâh itmelerini teklîf itdiklerinde bunlar muhâlefet eylemişler ise de eşkıyâ galabalık olmağla galebe iderek Kalas kasabasını yakmışlar ve Kalas iskelesinde bulunan yirmi kadar sefâ'in-i ticâriyye-i İslâmiyyeden ele geçürdiklerini gark eylemişler. Gerek sefînelerde ve gerek karada buldukları ehl-i İslâm'ı envâ'-ı ezâ ve işkence ile i'dâm ve emvâl ve eşyâlarını igtinâm[1] itmişler. Fakat ehl-i İslâm'dan birkaç kişi bir takrîble savuşub kurtulmuşdur. Bu vak'a Mart ibtidâsına müsâdif olan işbu (1236) sene-i Hicriyyesi Cumâde'l-âhire'sinin altıncı güni vukû' bulmuşdur.

Ol esnâda Rusya ve Lehistân içlerinde birçok Rûmlar tecemmu'[2] ve başlarına üç renklü ya'nî siyâh ve kırmızı ve beyâzdan mürekkeb kokarda ta'bîr olunur cumhûriyyet alâmetleri vaz' ve kırmızı haçlu beyâz bayraklar küşâd ile bir ağızdan hürriyyet ve serbestiyyet var olsun deyü feryâda başlamışlar idi. İstanbul'un bunlardan biç haberi olmayub Hâlet Efendi hâlâ Mihal-i sadâkat-muhâlden hayır bekliyor idi. Mihal ise ber-vech-i bâlâ nâzır-ı umûmînin Boğdan'a gelecegine dâ'ir olan mektûbını aldığı gibi İstanbul'daki akrabâsıyla kapukethüdâlarının bir ân evvel İstanbul'dan bir tarafa savuşub gitmeleri içün Eterya lûgâtıyla bir mektûb tahrîr itdikden başka Bâb-ı Âlî'ye iğfâl içün re'îs efendiye gösterilmek üzre kapu kethüdâsına başkaca bir mektûb göndermişdir.

Şöyle ki: (Tahkîkât-ı vâkı'aya göre Rusya cenerallerinden Aleksandri İpsilanti bu def'a Eflâk'da zuhûr iden uygunsuzluklardan istifâde itmek üzre tebdîl-i kıyâfetle Prut Nehri'ni mürûr iderek Boğdan'a girmek niyyetinde bulundığından ol hâlde ceneral-i merkûm hakkında emâret tarafından ne vechile mu'âmele olunmak lâzım gelecegini bilemediginden **(s.123)** keyfiyyeti re'îs efendiye beyân ile berâber bu bâbde lâzım gelan ta'lîmâtın bir ân evvel tarafıma gönderilmesini iltimâs ve bundan böyle istihsâl idecegim ma'lûmâtın dahi cânib-i Bâb-ı Âlî'ye arz ve iş'ârına müsâra'at idecegimi ifâde idesiz) deyü tahrîr itmiş idi.

Kapu kethüdâsı bu mektûbı mahremâne olarak Re'îsü'l-küttâb Hâmid Beg'e irâ'e itdikde Hâmid Beg ma'lûmât-ı sathiyye ashâbından bir zât olmağla keyfiyyet zât-ı şâhânenin ma'lûmı olur ise Saltanat-ı Seniyye ile Rusya Devleti arasında harbin vukû'ı ihtimâl-i kavîsinden bahisle Mihal Beg tarafından tafsîlâtı gelinceye dek bu keyfiyyetin mektûm tutılmasını kapukethüdâsına tenbîh eylemişdir.

Hâlbuki kapukethüdâsı ve ma'iyyeti me'mûrları ve Mihal Suço Beg'in birâderi ve firârî Karaca Beg'in oğlı ve eski kapukethüdâlarından Eşkine'nin oğlı evlâd ü ıyâlleriyle berâber işbu otuz altı senesi Cumâde'l-âhire'sinin on birinci Pençşenbe güni sandal ile Karadeniz Boğazı ağzında âmâde olan bir Rusya sefîne-i ticâriyyesine râkiben[3] Rusya diyârına firâr itmişler.

Ferdâsı Hancerlioğlu Aleko Beg ahşâm ta'âmı iderken biri gelüb anı odadan dışarıya

1 İgtinâm: Ganîmet alma, talan etme, yağma.
2 Tecemmu': Toplanma, yığılma.
3 Râkiben: Binmiş olduğu halde, binmiş olarak.

da'vet ile eline imzâsız bir tezkire virdikde der-akab o dahi evlâd ü ıyâli ile birlikde Rusya sefîne-i ticâriyyesine râkiben kezâlik Rusya tarafına gitmiş. Meger Şânî-zâde'nin beyânına göre Aleko Beg'in ta'lîm-i fesâda dâ'ir Tepedelenli Alî Paşa tarafından ber-vech-i bâlâ Bükreş'e gönderilmiş olan birâder-zâdesine mukaddemâ yazmış oldığı mektûbını Ser'asker Hûrşîd Paşa ele geçürüb Dersa'âdet'e göndermiş oldığı ol tezkirede muharrer imiş Şânî-zâde anların firârını beyân itdikden sonra dir ki bir kaziyye-i mâziyyeden erbâb-ı devlet üç gün mürûrında haberdâr olarak zuhûr-ı netîce-i lâzımesine intizârda oldılar. İntihâ. Merkûm firârîler (1821) sene-i Mîlâdiyyesi Mart'ının sekizinci güni Hocabeg'e vâsıl olmuşlar. Ve ol gün anların vürûdına dâ'ir Hocabeg'de Eterya ashâbından İstemat Kumbari tarafından İsmâ'îl'de bulunan Aksanto'ya bir mektûb yazılmışdır ki sûreti zîrde (26) rakamıyla îrâd olunur.

Hesâbca anların firârından Bâb-ı Âlî'nin haberdâr olması ve anların Hocabeg'e vusûl bulması ve anların vusûlüne dâ'ir Aksanto'ya mektûb yazılması bir günde vukû' bulmuşdur. Bununla dahi sâbit olur ki ol vakit hükûmetim müsâmaha ve betâ'eti[1] ile Eterya'nın dikkat ve sür'ati mütekâfiyen[2] mütenâsib imiş.

Mektûb-ı mezkûrda Bükreş ve Kalas vukû'âtı devletin ma'lûmı ise de şimdilik sükûnet (s.124) üzre imrâr-ı vakt olunmakda imiş deyü muharrer olub hâlbuki Bükreş vukû'âtından devlet mukaddemâ haberdâr olmuş ise de ana çendân[3] ehemmiyyet virmemiş idi ammâ Kalas vak'ası Cumâde'l-âhire'nin altısında vukû'a gelüb dört gün sonra sâlifü'z-zikr Fenarlular firâr itmişler idi bu müddet zarfında tatar ile Kalas havâdisi gelemezdi.

Fakat şurası garîbdir ki böyle Rûmların sû'-i niyyâtı zâhir olan bir vakt-i nâzikde bu kadar ma'rûf ve mu'teber Fenarluların familyalarıyla berâber İstanbul'dan firâr itdiklerine hükûmet üç gün sonra vâkıf olabilmişdir. Ve acaba bunun altından ne çıkacak dir iken Boğdan'da isyân zuhûr itmiş oldığı haberi gelmişdir. Gelelim Aksanto'nun hâl ve hareketine. Aksanto ber-vech-i bâlâ Kişinev'e azîmeti içün nâzır-ı umûmînin mektûbını aldığı gibi İsmâ'îl'den hareket eylemiş ise de hevâlar bozuk oldığından gücle Şubat'ın yirmi üçünde Kişinev'e varabilmişdir. Aleksandri İpsilanti ise iki gün evvel birâderi Nikola ve Yorgi Katakozino ve sâ'ir lâzım gelenleri bi'l-istishâb Yaş tarafına azîmet eylemiş oldığından Aksanto anınla mülâkât idememişdir. Fakat isyânın Boğdan'da alev-gîr[4] oldığından bahisle Mora'da ve Akdeniz adalarında ve sâ'ir ihlâli musammem olan yerlerde dahi nâ'ire-i isyânın iş'âli içün tenbîhât-ı lâzımeyi hâvî olan i'lânât ve sâ'ir evrâkı nâzır-ı umûmî validesine bırakmış o dahi bunları Aksanto'ya teslîm itmiş oldığından Aksanto evrâk-ı mezkûreyi alub İsmâ'îl'de Eterya ashâbından İstemat Dufaki nâm tâcir vâsıtasıyla ve Dersa'âdet tarîkiyle Flaşe ve Dimitri Temli ve sâ'ir mu'teberân-ı Yunan taraflarına irsâl itmişdir.

Merkûm İstemat İstanbul'dan geçerken taharriyyât-ı şedîdeye dûçâr olarak yakayı ele virmege ramak kalmış iken her nasılsa kurtılarak mahâll-i me'mûriyyetine varmışdır.

1 Betâ'et: Ağır hareket etme, süratli davranmama, yavaşlık.
2 Mütekâfiyen: Birbirine denk olarak.
3 Çendân: Gerçi, her ne kadar. O kadar. Pek o kadar.
4 Alev-gîr: Alev tutan, alevi yayılan.

Ber-vech-i bâlâ Aksanto evrâk-ı fesâdiyyeyi Mora ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd taraflarına irsâl itdikden sonra kendüsi dahi Boğdan'a gitmek üzre iken Kişinev'de bulunan Dimitri Akselanti birâderi Aleksandri'den Yaş'daki tuğyâna dâ'ir aldığı mektûbda Aksanto ile ba'zı husûsâtın istişâresi muharrer olmağla ikisi beyninde cereyân iden müzâkerede Mora ve havâlîsinde silâh be-dest tuğyân olan ahâlîye kuvvet-i kalb olmak üzre İpsilanti familyasından birinin ol tarafa azîmeti ehemm görilerek Aleksandri tarafına lede'l-iş'âr[1] o dahi bu re'yi tahsîn ve birâderi Dimitri kendü tarafından vekîl olarak Mora'ya gitmesi ve Aksanto'nun Boğdan'a gelmesinden sarf-ı nazar olunarak bu seferde ana refâkat itmesi husûsını tensîb ile buna dâ'ir tenbîhât-ı lâzımeyi hâvî tanzîm eyledigi mekâtîbi (s.125) leffen ve cevâben Dimitri İpsilanti'ye göndermiş ve bu esnâda Yaş'a gitmek üzre Aleksandri'nin dîger birâderi Aleksi Katakozino Yaş cem'iyyetine gitmek üzre Kişinev'e gelüb o dahi Mora'ya gitmek üzre iknâ' idilmişdir.

Ancak Dimitri İpsilanti Mora'ya azîmetinden evvel birâderi merkûm Aleksi'nin Yaş kasabası tüccârânından Anderya Pavlo nâm tâcirden Hocabeg'deki Eterya sandığı me'mûrlarına olmak üzre almış ve tarafına göndermiş oldığı sekiz yüz bin guruşluk senedâtın hâvî oldığı mebâliği almak ve mücevherât-ı mevcûdesini ya bey' ya rehn sûretiyle virüb daha bir mikdâr akçe tedârük itdikten sonra Mora'ya gitmek üzre Aksanto ile birlikde sene-i merkûme Martı ibtidâsında Hocabeg'e gelüb mebâliğ-i mezbûreyi merkûm me'mûrlardan istemiş ise de mevcûd akçe bulunmadığını ve kendülerinden virecek olsalar Memleketeyn'in harekât-ı hâzırası ber-akis oldığı takdîrde akçeleri zâyi' olacağını serd ve beyân[2] ile i'tizâr eylediklerinden Dimitri mezkûr mücevherâtı rehn iderek otuz bin ruble istikrâz ve Eterya Sandığı'nda tecemmu' iden on sekiz bin rubleyi dahi ahz iderek yine Aksanto ile berâber Kişinev'e avdet eylemişdir. Hâlbuki anlar Hocabeg'de iken Aleksi Katakozino Batnozlı Mihaloğlı ve Grigor Sale ve Hristo Batala nâm kimesneleri refâkatine alarak Mora'ya gitmek üzre Triyeste'de birâderi Dimitri'ye muntazır olmak niyyetiyle Kişinev'den hareket eylemiş idi.

Müte'âkıben bir vak'a-i nâ-geh zuhûr Aksanto'nun İsmâ'îl'e avdetini mûcib olmağla derhâl İsmâ'îl'e azîmet eylemişdir. Dimitri İpsilanti dahi Aksanto'nun arkadan gelmesiçün kendüsine harc-ı râh olmak üzre beş yüz Macar altunı bırağub birâderinin iş'ârı vechile İstanbul'a uğramaksızın tarîk-ı dîger ile Mora'ya azîmet eylemişdir. Ol esnâda ise Mora ahâlîsi isyâna kıyâm itmişler idi. Çünki zîrde beyân olunacağı vechile ba'zı esbâbdan dolayı Mora'nın ihtilâli vakt-i mu'ayyenden evvel zuhûr itmiş idi.

Aksanto'nun İsmâ'îl'e azîmetini mûcib olan vak'a bu idi ki ber-vech-i bâlâ nâzır-ı umûmînin Boğdan'a duhûliyle berâber isyânın zuhûrı etrâfda işidildigi gibi cem'iyyet-i ihtilâliyyeye karışmak üzre ashâb-ı fesâd her tarafdan Boğdan'a doğrı akın akın gelmekde oldığı gibi Rusya diyârında ikâmet üzre bulunan Rûm ve Bulgarlar dahi askerî hey'etine girerek cem'iyyet-i kesîre ile Yaş'a gitmek üzre Prut Nehri ağzına ve Kalas tarafına geldikleri

1 Lede'l-iş'âr: Bildirildiğinde.
2 Serd ve beyân: Düşünce ileri sürme ve anlatma.

esnâda mukaddemâ İstanbul'a gelüb de avdet iden on beş kıt'a ehl-i İslâm tüccâr sefineleri Tuna'ya duhûl ve Cumâde'l-âhire'nin on dördünci Pâzâr güni Tulçi'ye vusûl ile (**s.126**) andan İsakcı İskelesi'ne takarrüblerinde[1] İsakcı muhâfızı tarafından kendülerine Kalas vak'ası hikâye ve yukaruya gitmemeleri ihtâr ve ifâde olunmuş ise de ısgâ[2] itmeyüb sular uygundur diyerek cümlesi yukaru doğrı azîmet ile Tîmârâbâd karşusına muvâsalatlarında[3] Prut Nehri ağzında kâ'in kamışlar içinde gizlenmiş olan iki bin kadar eşkıyâ bağtaten çıkub sefineler üzerine hücûm ve iktihâm ve on dört kıt'asını zabt ile içlerinde bulunan ehl-i İslâm'ı i'dâm itmişler. Yalnız on neferi filikaya binüb muhârebe iderek firâr idebilmiş ve en girüde kalan bir sefine sular ile aşağa doğrı akarak kurtulmuşdur.

İşte bu cem'iyyet-i bâgiyyenin noksânlarını ikmâl ile anları Yaş tarafına göndermek ve zabt olunan on dört kıt'a sefineyi techîz ile Karadeniz'in cânib-i garbîsinde geşt ü güzâr eylemek içün yola çıkarmak ve Hocabeg me'mûrları tarafından gönderilecek i'âne akçelerini kabz itmek üzre Aksanto'nun İsmâ'îl'e azîmeti nâzır-ı umûmî tarafından iş'âr olunmuş idüginden o dahi hemân İsmâ'îl'e azîmet eylemişdi.

Aksanto İsmâ'îl'e lede'l-vusûl Rusya cenarallerinden olub mütekâ'iden orada bulunan Moskof'a vesâtat ve ma'rifeti ile tedârük olunan esliha[4] ve Moskova'da cem' olunan i'âne akçesiyle iştirâ olunub bahren Hocabeg tarîkiyle gönderilmiş olan on altı kıt'a ve mukaddem gelan üç kıt'a top ve külliyyetlü barut ve levâzım-ı sâ'ire ile ber-vech-i bâlâ Prut Nehri ağzında müctemi'[5] olan asâkir-i bâgiyyeyi ve zabt olunan on dört kıt'a sefineyi mümkün mertebe techîz itdirdikden başka İbrâ'îl tarafından asâkir-i İslâmiyye'nin vürûdı melhûz oldığı dahi cümle-i iş'ârâtdan olmağla Boğdan hudûdına geçmek üzre Rusya'nın her tarafından tevârüd ile Besarabya'da terâkümı iden eşkıyânın mürûrlarına mâni' olmamak içün oralarda bulunan Kazak askerine virilmek ve levâzım-ı sâ'ire tedârük idilmek üzre Aleksandri İpsilanti tarafından nakden gönderilan üç bin Macar altını ve sekiz bin guruşluk Mahmûdiyye altını ile Eflâk'da vâki' Targovişte[6] nâm mahalden bâ-poliçe Hocabeg'e gönderilmiş olan on iki bin filorini sâlifü'z-zikr asâkir-i bâgiyyenin sevk ve kumandasına me'mûr olan diğer Katakozinyo tarafına irsâl ile hareketini isti'câl itmişdir. Gelelim İstanbul'un ahvâline.

Boğdan Vukû'âtı Üzerine İstanbul'daki Hissiyât ve Vukû'a gelan Ba'zı Tebeddülât ve İcrâât

Ber-minvâl-i meşrûh Boğdan'da nâ'ire-i isyânın alev-gîr oldığı ve Kalas'da bir takım cinâyât-ı (**s.127**) fecî'a vukû' buldığı ve umûmen Rûmlar'ın ehl-i İslâm aleyhine akd-i

1 Takarrüb: Yaklaşma, yakına gelme.
2 Isgâ: Kulak verme, dinleme, söyleneni kabul etme.
3 Muvâsalat: Bir yere ulaşma, varma, varış.
4 Esliha: Silahlar.
5 Müctemi': Toplanmış, bir araya gelmiş, toplu.
6 Targovişte: Targovişte, Dambovita, Romanya.

peyvend-i ittifâk[1] eyledikleri ihbâr-ı müdhişesi sâ'ika gibi Bâb-ı Âlî'yi urmuş İstanbul halkını hayrete düşürmüş Hâlet Efendi'ye ye's ve hayret elvirmiş erkân-ı devlet ne yapacaklarını şaşırmış ve bu şaşkınlık üzerine nice yanlış tedbîrler idilmiş ve nice fenâ işler yapılmışdır.

Mâh-ı Cumâde'l-âhire'nin on beşinci sebt güni Bâb-ı Âlî'de on sekizinci Pençşenbe güni şeyhü'l-islâm konağında akd olunan meclislerde Rûmlar'm isyânı mes'elesi mevzu'-ı bahs olub henüz bir karâr-ı kat'î virilememiş oldığı hâlde mâh-ı merkûmun on dokuzuncı Cum'a güni Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve Hâlet Efendi ve Yeniçeri Ağası mütenekkiren huzûr-ı hümâyûna celb ile Rûm re'âyâsının keyfiyyet-i isyânı su'âl buyurılub anlar dahi işin sevâbık ve levâhıkını hikâye itdiklerinde Rûmlar'ın ba'zı istinâda mebnî isyâna cür'etlerinden nâşî zât-ı şâhâne pür-âteş-i gayz u gazab olarak Rûmlar'ın katl-i âm olunması hakkında irâde-i şâhâne sudûr ile İstanbul ve havâlîsine yeniçeri ağasının me'mûriyyeti îmâ buyurıldıkda yeniçeri ağası zemîn-pûs olarak sem'an ve tâ'aten[2] deyüb durmuş sadr-ı â'zamın nutkı tutılub mebhût ve mütehayyir[3] kalmış. Hâlet Efendi ise Berberbaşı Alî Ağa ile vâki' olan muhâbere-i hafiyyesi evrâkından dahi ma'lûm oldığı üzre bu felâketlere sebeb kendüsi oldığı cihetle bu mes'ele nihâyet mûcib-i itlâfı olacağını anlamış idüginden herçi-bâd-âbâd yolunda ve kendü seyyi'âtının yâd ve tezekkürine meydân virmeyecek sûretde bir tarrâka-i azîme[4] ve teşvîşât-ı amîme[5] ihdâsını kendüsince medâr-ı selâmet bilmiş oldığına mebnî lisân-ı hâli bu sûreti musaddak olub hele Şeyhü'l-islâm Halîl Efendi Sarây-ı Hümâyûndan neş'et ve meclis-i mülûkâne ile ülfet eylemiş ve hazîne kethüdâlığı itmiş oldığından mücrim ile bî-cürmi tefrîk ve mes'eleyi etrâfıyla tahkîk ve şer'-i şerîfe tevfîk itmek üzre çend rûz mühlet istid'âsına cesâret ve bunun üzerine sadr-ı â'zam dahi davranub ana i'âne ve müzâheret iderek buna ruhsat-ı seniyye istihsâliyle dışaru çıkdıklarında Hâlet Efendi ile Halîl Efendi arasında Tepedelenli Alî Paşa mâddesinde sebk iden mübâyenetden başka bu def'a dahi bir ihtilâf zuhûr eylemiş oldığından Hâlet Efendi Halîl Efendi ile sadr-ı â'zama hitâben şimdi tedbîr nedir dir dimez Halîl Efendi eski zâbitligini takınub kethüdâ ta'zîriyle Hâlet Efendi'ye müteveccihen şimdiye kadar her işi kendü mezâkına[6] uydurdun voyvodalıkları hânedân-ı erba'aya tahsîs ve Mihal gibi bir genc oğlam voyvodalığa sevk itmek gibi hod be-hod re'y-i nâ-becâ bunca ashâb-ı ümniyyeyi me'yûs itdin işi bu pereseye[7] getürdün şimdi çâresini bizden mi sorayorsın var (**s.128**) imdi ne hâlin var ise gör diyerek gâyet sert cevâblar virmiş. Hâlet Efendi dahi bi'l-mukâbele beynlerinde haylî münâkaşalar vukû'ıyla yek-dîgerinden münfa'il olarak ayrılmışlar. Hâlet Efendi bu mu'âmeleden müsteş'ir olarak andan sonra Halîl Efendi'nin def'ine niyyet ve kendüsini bulundığı mevki'-i hatar-nâkden tahlîs içün hevâdârı olan yeniçeri kokonoslarını bezl-i mâl ile celbe sarf-ı makderet idegörsün.

Halîl Efendi Enderûn Ağalığı'ndan neş'et itme bir Şeyhü'l-islâm oldığı hâlde min-

1 Akd-i peyvend-i ittifâk: İttifak bağını düğümleme, anlaşma.
2 Sem'an ve tâ'aten: Başüstüne.
3 Mebhût ve mütehayyir: Şaşırmış ve hayret etmiş bir halde.
4 Tarrâka-i azîme: Büyük gümbürtü.
5 Teşvişât-ı amîme: Genel karışıklık.
6 Mezâk: Zevk alma, tad duyma, tadma. Zevk, lezzet. Tad duyulan yer, damak.
7 Perese: Durum, hal, derece, kerte.

gayri me'mûl makamına müteferri' olan bir mühim ve mukaddes vazîfeyi îfâ ile büyük tahsîn ve âferîn almışdır. Hâlet Efendi dahi efendilik şi'ârıyla vezîr ve mürecca'ehl-i re'y ve tedbîr oldığı hâlde kendü seyyi'âtını unutdurmak içün velîni'meti olan devleti mühlikeye düşürecek icrâât-ı zulmiyyeye mâ'il oldığı içün mazhar-ı kadh ve nefrîn olmuşdur. Bu sırada ba'zı müdebbirin-i âkibet-bînin mahremâne ve hayr-hâhâne vâki' olan re'y ve ta'lîmi ile Rûm Patriki ve ba'zı metrepolidân ve söz sâhibleri Rikâb-ı Hümâyûn'a arz-ı hâl sunub ehl-i ırz fukarâ ve re'âyâ-yı pâdişâhînin bu makûle fesâdda medhalleri şöyle dursun haberleri bile olınadığı hâlde nâ-gehân mazhar-ı gazab-ı pâdişâhî olmakdan nâşî nisvân ve sıbyânları berâber olarak havf-ı cân[1] ile şeb ü rûz bî-hâb ve lerzân idüklerini beyân ile emn ü itmînânları[2] zımnında mu'âmele-i dil-nüvâzâne-i mülûkâne erzân buyurılarak kanları bağışlanmak istirhâmında bulundılar.

Bunun üzerine fî-mâ-ba'd fesâdda medhali olanlar tahkîk ile hemân cezâları tertîb olunmak ve bî-cürm olan re'âyâya kat'â ta'arruz olunmamak üzre irâde-i seniyye sâdır olmağla mûcebince bir kıt'a fermân-ı âlî tasdîr ile Rûm Patrikhânesi'ne gönderildi.

İşbu fermân-ı âlî Rûm milleti muvâcehesinde[3] kırâ'at olundukdan sonra patrik efendi tarafından metrepolidlere ve papaslara tenbîbât ve vesâ[yâ]-yı lâzımeyi hâvî kâğıdlar ve şedîd aforoznâmeler neşr olunmuş idügine dâ'ir yapılan mahzar dahi Bâb-ı Âlî'ye takdîm idildi. Rûmların ekseri hîn-i ihtilâlde Rusyalu tarafından i'âne olunur ümîd ve i'tikâdında bulundukları gibi Bâb-ı Âlî dahi Rûmlar'ın isyâna cesâretleri Rusyaluya istinâda mübtenî oldığına ve belki bu ihtilâlin Rusya tarafından îkâ' olundığına zâhib olmuş idi.

Hâlbuki Rusya ilçisi Istroganof'dan lede's-su'âl bundan devletinin zimmetini kat'iyyen tebri'e ile iki tarafın zannını dahi cerh itmiş idi. Hattâ devleti tarafından kendüsine bi'l-vürûd Bâb-ı Âlî'ye i'tâ eyledigi kâğıdda Boğdan Voyvodası Mihal gûyâ tâb ve tâkati kalmadığı cihetle Devlet-i Aliyye'ye isyâna mecbûr olmuş ve mukaddemde dûçâr oldığı ıztırâr ve ıztırâbını (**s.129**) takrîr iderek bu kâra şürû'ında imparatora i'tizâr gûne arîza göndermiş ise de ol tarafdan kat'iyyen kabûl ve ısgâ idilmeyerek matrûd olmuş ve Petersburg'dan Boğdan'a gelan Ceneral Aleksandri İpsilanti bu hareket-i mekrûheye Rusyalunun haber ve medhali olmayarak hemân kendüliginden şürû' itmiş oldığından ınin ba'd Rusya Devleti'nden tard idilmiş olmağla Devlet-i Aliyye'nin memâlikini muhâfaza ve erbâb-ı fesâdı te'dîb ve mu'âhezesi[4] husûsında Rusya Devleti kat'an müdâhale itmez deyü musarrah idi.

Ve Aleksandri İpsilanti Hocabeg'de Ruslar'dan ve Rûmlar'dan gönülli asker cem'ine müsâra'at eyledigi esnâda Rusya imparatorına takdîm eyledigi arîzasında mu'âvenet taleb eylemiş ise de Rusya İmparatorı ol vakit Laypak[5] nâm mahalde ba'zı hükümdârân ile Avrupa'da ve ale'l-husûs Napoli'de zuhûr iden zorbalıkların def'i çâresini müzâkere itmekde idüginden bu sırada Rûm fesâdını iltizâm eylemesi iddi'â-yı hakkâniyyet iden düvel-i

1 Havf-ı cân: Can korkusu.
2 İtmînân: Emniyet içinde olmak. İnanmak. Mutlak olarak hilmek. Kararlılık.
3 Muvâcehe: Karşısında. Karşı, ön. Yüzyüze gelme. Yüzleşmek.
4 Mu'âheze: Paylama, azarlama, çıkışma, kınama.
5 Laypak: Laibach. Ljubljana, Slovenya.

mütehâbbenin[1] meslekine mugâyir düşeceginden Aleksandri İpsilanti'nin bu hareketini hiffetine haml iderek mu'âvenet itmeyecegini ifâde eylemiş oldığı Dersa'âdet'de bulunan Avusturya ilçisi tarafından Bâb-ı Âlî'ye ifâde idilmiş idi.

Bu esnâda tedâbîr-i lâzımeye mübâderet içün bi'd-defa'ât akd-i meclis-i meşveret ve Rûmlar'ın isyânına dâ'ir pey-der-pey tevârüd eyleyan kâğıdlar kırâ'at olundığı sırada Rusya ilçisinin sâlifü'z-zikr kâğıdı kırâ'at olundukda Rusyalunun rızâsı olmaksızın Ceneral Aleksandri'nin Rusya memleketinde asker tahrîr ve techîz idebilmesi müsteb'ad[2] görildigine binâ'en ve Rusyalunun sâ'ir etvâr ve mişvârına nazaran bunlar içi dışına uymaz işler dinilerek ol kâğıd ile erbâb-ı meşverete kanâ'at gelmedigi gibi Avusturya ilçisinin ifâdâtı bir kısı ihbârdan ibâretdir dinilerek meclise itmînân-ı tâm[3] getürmedi.

Bu cihetle bir ân akdem tedâhîr-i lâzımeye bakılmak ve memâlik-i hakaniyyeye evâmir ve tahrîrât gönderilerek keyfiyyet beyân olunmak ve fesâdda medhali olanlar tecessüs ve tahkîk ile cezâları icrâ' ve henüz i'lân-ı isyân itmemiş olanların muhâfazasına i'timâ kılınmak üzre meclis-i meşveretde karâr virildi. Ve der-akab İstanbul ve havâlîsindeki kolluklar neferâtı teksîr ve yeniçeri ağası İstanbul'un derûnını ve bostâncıbaşı zîr-i idâresinde olan hâric-i sûr ve Boğaziçi ve havâlîsini ve topçıbaşı Begoğlı'm ve Tersâne başçavuşı Galata'yı devr ve muhâfazaya ve kapudan paşa Tersâne ve havâlîsini muhâreseye[4] me'mûr kılındılar. Lâkin bu vesîleler ile ehl-i ırz ve re'âyânın rencîde olunmaması dahi tenbîh ve te'kîd idildi. (**s.130**) Ve Eflâk ve Boğdan'a dâ'ir tafsîlâtı ve siyâk-ı meşrûh üzre vesâyâ-yı ve tenbîhâtı hâvî bi'l-cümle vâlî ve muhâfız ve mutasarrıflara tahrîrât yazıldı.

Ve Varna'da merfû'ü'l-vezâre mukîm Mustafâ Paşa ibkâ-i vezâret[5] Karadeniz Boğazı hâricinde Karaburun nâm mahallin muhâfazasına me'mûr buyuruldı. Ve Karadeniz Boğazı'ndan mürûr idecek sefâ'ini yoklamak üzre oraya bir fırkateyn ile bir korvet gönderildi.

Rusya ilçisi ise bunun Hocabeg ticâretine mazarratı vardır deyü re'îs efendi ile mu'ârazaya[6] başladı. İşte anın bu tavr ve hareketi dahi Bâb-ı Âlî'nin Rusyalu hakkında olan şübhesini tezyîd eyledi.

Bu sırada İstanbul hânlarında bulunan re'âyâ tahrîr ve kefâlete rabt ile kefîli olmayanların ihrâc kılınması ve ellerinde bulunan silâhların değer-i bahâlarıyla alınması ve fî-mâ-ba'd hânlarda kefîlsiz re'âyâ kabûl olunmaması ve hânlara ehl-i İslâm'dan birer me'mûr nasb olunması içün İstanbul kadısına fermân-ı âlî yazıldı.

Yine bu sırada Hristiyan teb'a ellerinde bulunan silâhların toplanmasına karâr virilerek re'âyâ hânelerinde bulunan eslibayı on güne kadar teslîm ile değer-i bahâlarını cânib-i mîrîden ahz eylemelerini mutazammın ve müddet-i mezkûre zarfında götürüb teslîm

1 Düvel-i mütehâbbe: Dost devletler.
2 Müsteb'ad: Uzak görülen, olmasına, gerçekleşmesine ihtimal verilmeyen.
3 İtmînân-ı tâm: Tam hir gönül rahatlığı.
4 Muhârese: Muhafaza, koruma.
5 İbkâ-i vezâret: Vezirlik görevinde devam etme.
6 Mu'âraza: Söz veya fikirle birbirine karşı çıkma, karşı koyma, muhâlefet.

itmedikleri hâlde hâneleri yegân yegân[1] yoklanarak kangısının hânesinde silâh bulunur ise hakkında tertîb-i cezâ olunacağını mübeyyin ve Cumâde'l-âhire'nin yirmi dördü târîhiyle müverrah olarak Rûm ve Ermeni patrikhânelerine emirler gönderilmişdir.

Eterya rü'esâsı mütehayyizânından[2] olub İstanbul'da bulunan meşhûr Panayot Şekeri ki bâlâda beyân olundığı üzre bir aralık yakayı ele virmiş iken bir takrîble kurtulmuş idi bu kerre Boğdan'ın ihtilâli üzerine cânib-i hükûmetden taleb olunmağla hemân bi'l-cümle emvâlini meydânda bırağub bir sefîneye cân atarak Hocabeg'e savuşmuş oldığından familyası habs olunarak bir müddet mahbesde kalmışlardır.

Bu esnâda Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılarından sâbıkâ topcıbaşı ve hâlâ Sipâhîler Başağası Mehmed Ağa İstinye'de yalısında ikâmet ile bendlere merbûd su yolı kurâsı re'âyâsının silâhlarını toplamak ve ol havâlîde bulunan re'âyânın ahvâline dikkat eylemek ve kezâlik kapucıbaşılardan tophâne nâzırı olan Tekfurdağlı Mehmed Ağa İstavroz'da yalısında ikâmet ve ol havâlî ahvâline dikkat ve sâ'ir mesâlihi içün İstanbul'a geldikce yerine bir muktedir âdemini ikâme itmek üzre me'mûr olmuşlardır.

(**s.131**) Baruthâneler nâzırı dahi bu sırada Baruthâneler havâlîsinde olan re'âyânın silâhlarını toplamağa me'mûr olmuşdur.

Ba'dehu sipâhîler başağası sâlifü'z-zikr Mehmed Ağa İstanbul'dan Edirne'ye kadar Hristiyan re'âyânın ahvâlini teftîş ile silâhlarını devşirmek üzre Edirne cânibine me'mûr olmağla derhâl mâhiyye ellişer guruş ma'âş ile iki yüz nefer cem' iderek ol cânibe gitmişdir.

Bâlâda işâret olundığı üzre Boğdan'da zuhûr iden isyân aleyhine olarak İstanbul Rûm Patriki tarafından rü'esâ-yı rûhâniyyeye[3] hitâben bir aforoznâme neşr olundığı gibi bu esnâda gâyet şedîd ve meşrûh[4] ve mufassal bir aforoznâme-i umûmî dahi tanzîm ve i'lân olunmuşdur ki sûreti (27) rakamıyla tezyîl ve ilâve olunur.

Bu aforoznâme ol vakit Dersa'âdet'de bulunan Kudüs-i Şerîf Rûm Patriki ile mevcûd olan bi'l-cümle metrepolid tarafından dahi tasdîk ve imzâ olunmuşdur.

Ba'dehu bunun aynı olmak üzre taşralarda bulunan metrepolidlere ve kocabaşılara ve mu'teberân-ı tüccâra ve Ortodoks mezhebinde bnlunan bi'l-cümle yerlü ve ecnebî Hristiyanlara hitâben bir aforoznâme tanzîm ve Rûmili'nin her tarafına ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'e kol kol metrepolidler ve me'mûrlar vâsıtalarıyla neşr ve i'lân kılınmışdır.

Patrik Efendi Eterya'da dâhil iken böyle aforoznâmeler neşr itmesi ba'zı zevâtın re'yine göre patrikhânenin sû'-i niyyâtını setr içün münâfikâne bir nümâyiş idi. Ba'zılar dahi dir ki Devlet-i Aliyye evvelce işe muttali' olarak taharriyât-ı şedîdeye başlamış ve Eterya ashâbının çoğı bu işde Rusyalunun medhali olmak i'tikâdında iken ber-vech-i bâlâ Rusyalu bundan tebri'e-i zimmet eylemiş oldığına nazaran Eterya menviyyâtının fi'le gelmesinden Patrik Efendi me'yûs olarak nâ-çâr işin önüni almak üzre tebdîl-i meslek itmişdir. Ve belki

1 Yegân yegân: Birer birer, teker teker, ayrı ayrı.
2 Mütehayyizân: Önemli, îtibarlı ve nüfuzlu kimseler, ileri gelenler.
3 Rü'esâ-yı rûhâniyye: Dini liderler.
4 Meşrûh : Şerh olunmuş, açıklanmış. Uzun uzadıya anlatılan.

de kendüsine bir nev' nedâmet gelmişdir. Her ne ise Rûmili Hristiyanlarının cânlarını muhâfazaya hidmet eylemişdir. Zîra Eterya'nın tahrikât-ı mukaddimesine binâ'en hep Rûmili'ndeki Hristiyanlar dahi bu esnâda hareket eylemiş olsaydı pek çok Hristiyanların telef olacağı der-kâr idi. Patrik'in maksad-ı aslîsi hem-mezheblerini muhâfazadan ibâret oldığına bu dahi bir delîldir ki Mora tarafında aforozun hiç te'sîri görülmemişdir. Çünki Yanya gâ'ilesi üzerine Memleketeyn ihtilâli rû-nümâ[1] olıcak Devlet-i Aliyye'nin Mora cihetine atf-ı nazar idecek vakti olamayacağına nazaran ve o taraflarda Rûmlar'ın galabalıklarına ve gemilerinin çokluğuna igtirâren[2] kendülerini muhâfaza idebileceklerinden (**s.132**) emîn idiler. Ma'a-mâfih Rusyalunun bu fesâddan teberrîsi[3] ve Patrik Efendi'nin aforozı erbâb-ı fesâda haylîden haylî durgunluk getürmişdir.

Tebeddül-i Sadâret ve Meşîhat ve Vekâyi'-i Sâ'ire

Böyle vekâyi'-i cesîme esnâsında (el-bereketu fi'l-hareketi)[4] fehvâsınca sadr-ı â'zamlar tebdîl olmageldiginden başka Seyyid Alî Paşa zamanının nezâket ve ehemmiyyetine nazaran kâfi görülmediginden ve ber-vech-i bâlâ Hâlet Efendi ile Şeyhü'l-islâm Hâcı Halîl Efendi'nin aralarına husûmet-i şedîde girmiş oldığından Cumâde'l-âhire'nin yirmi dördünci yevmü'l-erba'âda[5] sâ'at üçi çâr-yek geçerek Alî Paşa Sadâretden ve Halîl Efendi Meşîhatden azl ile Sadâret-i uzmâ Sadr-ı esbak Lâz Ahmed Paşa'nın silâhdârı olub akdemce Çıldır vâlîsi iken Rebî'ü'l-âhir'in yirmi dördünci güni uhdesine Edirne'de ikâmet eylemek üzre Çirmen sancağı mutasarrıflığı tevcîh olunmağla Çıldır'dan bu tarafa doğrı gelmek üzre bulunan Benderli Alî Paşa'ya ve Meşîhat-i ulyâ Yâsînci-zâde Abdülvehhâb Efendi'ye ve Sadâret-i uzmâ Kâ'immakâmlığı ve Çirmen sancağı mutasarrıflığı rütbe-i vezâretle kapucıbaşılardan sâbıkâ Baruthâneler Nâzırı el-Hâc Sâlih Ağa'ya tevcîh buyuruldı.

Ve Sadr-ı sâbık Gelibolı'ya gönderildi ve Halîl Efendi ol gün Beglerbegi'ndeki sâhilhânesine gönderilüb ferdâsı haremi Hâce Hânım Efendi ile birlikde Burusa'ya ve Halîl Efendi'nin akıl kethüdâsı makâmında bulunan Hâcı Sâdık Efendi Rodos Cezîresi'ne nefy olundılar.

Abdülvehhâb Efendi uhdesinde nikâbet-i eşrâf mesned-i şerîfiyle bir de mükâleme me'mûriyyeti bulundığından bu kerre Şeyhü'l-islâm oldukda ikisi dahi münhall olmağla birkaç gün sonra sadâret-i Anadolı pâyelülerinden Tevfîk Efendi hafîdi Mehmed Sıddîk Efendi nakîbü'l-eşrâf olmuşdur.

Mükâleme me'mûriyyetine gelince sudûr-ı izâmdan bu me'mûriyyeti hâ'iz olan zât ara sıra süferâ ile vukû' bulan mükâleme meclislerinde buluna geldigi cihetle ashâb-ı fazl

1 Rû-nümâ: Yüz gösteren, ortaya çıkan.
2 İgtirâren: Gururlanarak.
3 Teberrî: Uzaklaşma, uzak durma, yüz çevirme.
4 "Harekette bereket vardır."
5 Yevmü'l-erba'â: Dördüncü gün, çarşamba günü.

ve ma'lûmâtdan ahvâl-i düvele âşinâ ve mükâleme ve münâzaraya muktedir olmak lâzım geldiginden mukaddemâ bu me'mûriyyetde Tatarcık Abdullâh Efendi ve ba'dehu İsmet Beg Efendi gibi zâtlar bulunurdı anlar gitdiler yerlerini boş bırakdılar sudûr içinde öyle zâtlar kalmadı. Ma'a-mâ-fîh âdet yerini bulmak içün birinin nasbı lâzıme-i hâlden görüldigine mebnî esbak Sadr-ı Rûmili Sıdkı-zâde Ahmed Reşîd Efendi mukaddemâ ordu kadılığında bulunmuş olması mülâbesesiyle gürûh-ı mütekellimîne idhâl olunarak mükâlemeye me'mûr kılınmışdır.

(s.133) Ber-vech-i bâlâ Nehr-i Prut ağzında on dört kıt'a sefâ'in-i ticâriyyenin eşkıyâ eline geçdigi haberi bu sırada bi'l-vürûd işin bir mertebe daha ehemmiyyetini artırmışdır.

Evâhir-i Cumâde'l-âhire'de Rûm kayıklarından ba'zıları Boğaziçi'ndeki hâlî sâhilhâne önlerine yanaşub giceleyin pençere ve kayıkhâne gibi fercelerden[1] duhûl ve buldukları eşyâyı ahz ile vâfir yalıları soydılar. Bu keyfiyyet bostâncıbaşının rehâvetine haml ile azl olunarak Hâssa-i Hâseki Kadrî Ağa bostâncıbaşı olmuşdur.

İstanbul pîşgâhında[2] Kızıl Adalar ta'bîr olunur küçük cezîrelerde bodrumlar içinde Rûmların gizlü eslihası oldığı haber virilmekle anları teftîş ve taharrî içün bu esnâda mahsûs me'mûrlar ve adalar aralarında dolaşmak üzre Tersâneden bir kıt'a fırkate gönderildi.

Mukaddemce Terkos kazâsının ehl-i İslâm karyelerinde tertîb olunan yüz yirmi nefere ulûfe ve ta'yînât bahâ olarak takdîr olunan mâhiyye otuz guruş virilmek üzre on beşi Bergos Köprisi'ne ve yirmisi Boğazköy civârındaki ve on beşi Şâmlar karyesi ittisâlindeki[3] taş köpriye ve bâkî yetmiş neferi Âzâtlu Baruthâne ve havâlîsinin emr-i muhâfazasına tahsîs kılındı.

Eflâk ve Boğdan'ın ihtilâli üzerine İstanbul Rûmlarından ba'zılarının bu fesâdda medhali oldığı şâyi' ve ba'zıları bu cihetle havfa tâbi' olmağla bunlardan ba'zıları vâfir borc bıragarak ve ba'zıları halkın mâlını dolandırarak Dersa'âdet'den firâr itmekde oldukları ecilden düvel-i mütehâbbenin tüccâr sefînelerine o makûle firârî re'âyâ kabûl olunmamak husûsunun sefâret me'mûrları taraflarından kendü tüccâr sefîneleri taraflarına tenbîh olunması ve bu aralık Saltanat-ı Seniyye'nin mutlakâ umûr-ı dâhiliyyesine dâ'ir der-kâr olan takayyüd ve ihtimâmına mebnî ârız olan vesvesenin fi'len izâlesi lüzûmından bahisle bi'l-cümle düvel-i mütehâbbe tüccâr sefînelerinin Akdeniz ve Karademiz taraflarına azîmetlerinde ahden ve şarten aranması câ'iz olmayan hamûle ve eşyâlarına kat'â nazar olunmayarak mücerred derûnlarında Devlet-i Aliyye re'âyâsından firârî bulunub bulunmadığı bilinmek ve firârî bulunur ise hemân ahz u girift olunmak içün yukarı tarafa gidecek gemiler Karadeniz Boğaz Fenarı önünde ve aşağı tarafa gidecekler Yedikule açıklarında yâhûd aşağı boğazda yoklanmak içün mu'temed ve mücerreb[4] me'mûrlar ta'yîn olunacağı riyâset-i küttâb tarafından bi'l-cümle süferâya resmî takrîrler i'tâsıyla kat'iyyen beyân olundukdan sonra lâzım gelan me'mûrları evâhir-i Cumâde'l-âhire'de ta'yîn olunmuşdur.

1 Ferce: Açıklık, aralık, yarık.
2 Pîş-gâh: Ön, huzur.
3 İttisâl: Ulaşmak. Bitişmek. Birbirine dokunmak. Yakınlık. Bağlılık. Kavuşmak.
4 Mücerreb: Tecrübe olunmuş. Sınanmış. Denemesi yapılmış. Ahvâl ve tavırları tecrübe edilmiş.

(s. 134) Bâlâda beyân olundığı üzre İstanbul'daki Hristiyanların silâhlarını cem' ve teslîm itmek üzre Rûm ve Ermeni patriklerine fermân-ı âlî gönderilüb icrâ-yı ahkâmı içün on gün mühlet virilmiş idi. Bu müddet zarfında patrikhânelerden gelan esliha işe yaramaz biraz kurâde[1] tüfenk ve tabancalardan ibâret oldığına nazaran â'lâ silâhlar ketm olunmuş dimek oldığı cihetle tekrâr patriklere te'kîd ve tehdîdi hâvî buyuruldılar yazıldı. Edirne cânibine me'mûr olan Sipâhîler Başağası Mehmed Ağa'nın Kırkkilisa ve Istranca taraflarından devşirüb gönderdigi esliha dahi böyle işe yaramaz cüz'î silâhlardan ibâret olarak buna da â'lâ silâhların mektûm oldığı ma'nâsı virildi.

Ve Mehmed Ağa'nın Hristiyan re'âyâ efrâdından ve kocabaşılarından mazanne-i sû'[2] olmak üzre ahz ile İstanbul'a göndermiş oldığı altmış neferin kangısı müttehemdir kangısı berî'ü'z-zimmedir[3] ma'lûm olmadığı hâlde Hâlet Efendi'nin hükm-i Karakuşî'si[4] mûcebince baht işi içlerinden üçi bi't-tefrîk İstanbul kapularında i'dâm ile sâ'ire ibret gösterildi. O zamân Çorbacıoğlı deyü ma'rûf Belgradiyyü'l-asl bir Hristiyan var imiş bir aralık İstanbul civârında ba'zı çiftlikâtı iltizâm ve idâre ile haylî servet kazanmış ve Silivri ve Çekmecelerde ve havâlîsinde pek çok emlâk idinmiş. Bu kerre Mehmed Ağa anın çiftliklerini teftîş itdikde sâ'irlerin çiftliklerine nisbetle hidmetkârları ve yanaşmaları çok ve her şeyleri mükemmel ve muntazam bir hâlde görmüş oldığı hâlde meydâna koydukları esliha çocuk oyuncağı gibi işe yaramaz şeyler oldığına nazaran bunlarda dahi â'lâ silâhlar mektûm olmak şübhesine düşdigi ve Çorbacıoğlı zî-kudret olmağla dimâğında fesâd olmak muhtemel bulundığı Bâb-ı Âlî'ye takdîm eyledigi arîzada münderic olub egerçi şübhe ve ihtimâl ile kimesne hakkında bir şey yapılamaz ise de Çorbacıoğlı zengîn ve serbest bir şahıs olub hattâ bir busûsdan dolayı hâlâ Kâ'immakâm-ı Sadr-ı Âlî bulunan Sâlih Paşa ile murâfa'ası vukû' bulub bundan dolayı Sâlih Paşa'nın dahi ana husûmeti var imiş. Bu husûmet ol ihtimâle munzam olarak iş kuvvet bulmağla bu esnâda Çorbacıoğlı dahi Istranca tarafından İstanbul'a celb ile Parmakkapu'da i'dâm idildi.

Rûmlar efkâr-ı dîniyye üzerine beynlerinde ehl-i İslâm aleyhine akd-i ittifâk idüb ba'zı düvelin dahi anlara i'ânesi melhûz olmağla ehl-i İslâm dahi esb ve esliha tedârük ile mutabassır ve âmâde bulunmaları içün her zümrenin re'îs ve zâbitine hitâben Cumâde'l-âhire'uin yirmi beşinde müttehidü'l-me'âl[5] fermânlar yazılmış idi. Sûreti zîrde (28) rakamıyla îrâd olunur.

(s.135) Şânî-zâde dir ki ekser şübbân-ı İstanbul fıkdân-ı terbiyyeden nâşî u'cûbe-i cihân ve adem-i fark-ı şeyn ve şân ile hareketleri mutâbık-ı lu'b-ı sıbyân[6] oldığı cihetle bu def'a dahi istishâb-ı âlet-i harbî bir nev' esbâb-ı zînet ve isti'mâlini oyuncak gibi bir keyfiyyet iderek mahallât içinde ve zukâklarda ve cevâmi' havlılarında ve iskele ve kayıklarda hâsılı cemî'-i mevâzi'de bilâ-fâ'ide kestâne fişengi gibi tüfenk ve tabanca atarak leyl ve nehâr lâ-yenkatı'[7]

1 Kurâde: Yıpranmış, eskimiş, işe yaramaz, eski püskü.
2 Mazanne-i sû: Kendisinden ancak fenalık beklenen kimse
3 Berî'ü'z-zimme: Zimmetinde bir şey olmayan.
4 Hükm-i Karakuşî: Saçma ve komik hükümler, keyfe göre alınan hukuksuz kararlar.
5 Müttehidü'l-me'âl: Aynı anlamda.
6 Mutâbık-ı lu'b-ı sıbyân: Çocuk oyunlarına uygun.
7 Lâ-yenkatı': Aralıksız, kesintisiz.

âlât-ı nâriyye velvelesiyle bakiyye-i sükkân[1] serâsîme ve ser-gerdân ve âteş isâbeti havfıyla bî-hâb ve hayrân kaldılar ve zîb-i silâha heveskâr olanların etvârı Rüstem-i Zâl'e nazîr ve silâhı olmayan ba'zı pîr ve alîl dahi silâhlanmak içün zâbitân tarafından mazhar-ı tekdîr olarak kazâ kurşunıyla kimi nefsini ve kimi peder ve vâlidesini ve zevce ve hemşîresini i'dâm ve bu vesîle ile hezele dahi ba'zı re'âyâyı salb ve katl ile icrâ-yı merâm eylediler. (Li-külli emrin racülün).[2] Hâsıl-ı kelâm Hâlet Efendi'nin nefsine dâ'ir ba'zı mülâhazasına mebnî umûm-ı nâsı silâhlandırmağı tensîb ve ihtiyâr ve taraf-ı şâhâneden (el-mülûkü mülhemûn)[3] lâzımesince ba'zı mahâzîr mütâla'a buyurılarak ruhsat ve rızâ virilmedikce pîr ve tedbîrî olan ashâb-ı ârâ ile kâlıb-ı âhirde muhassenâtını ta'dâd ve tezkâr iderek bi'l-ıztırâr müsâ'ade-i aliyye istid'âsına ısrâr ile âmme-i nâsı her bâr esliha ta'lîkine icbârı erkân-ı selâseyi ilgâ ile yalnız rükn-i vâhide inhisârı gibi bir ma'nâ oldı.

Beyt

Dil gerek zîb-i silâh ile şecî' olmaz merd * Pençe-i şîr-i musavverde belî zor olmaz

Şu kadar ki vakt-i mu'ayyen ve mahall-i mahsûsda her sınıf-ı nâs meşâkk-ı istı'mâl-i esliha ve âlât ve ta'lîm-i tertîbât-ı saff ve harekât ile ülfet ve istînâsı evvel ve âhir lâzıme-i diyânet ve mahzûrdan sâlim olarak bir başka gûne dahi bâ'is-i tezâyüd-i ferr ü şevket[4] ve saltanatdır. Zîra (in nefe'a'l-kavlü'l-cemîlü ve illa yeka'u's-seyfü's-sakîlü)[5] fazîleti hâssa-i Devlet-i Aliyye-i İslâmiyyân olmak şâyândır. Zîra ehl-i İslâm'ın harrâs ve esnâf ve erbâb-ı kalem ve seyyâfi bi'l-cümle kimi bi'l-fi'l ve kimi bi'l-kuvve ancak gazâ ve cihâd içün halk olunmuş bir millet-i be-nâm idügi (kütibe aleykümü'l-kıtâli)[6] kavl-i kerîmiyle istidlâl olunur. İntihâ.

Yine Şânî-zâde dir ki Hâlet Efendi bu vekâyi'-i elîme kendü tedâbîr-i sakîmesinin netâyic-i vahîmesi oldığını ba'de harâbü'l-Basra[7] anladı. Ve bundan dolayı aleyhinde söz söyleyenlerin kimini nefy ve iclâ ve kimini maslahata teşrîk ile irzâ meslegini iltizâm eyledi. Binâ'en-aleyh meşveret-i mesnûne[8] ukalâ-yı ümmet ile olmak lâzım iken hevâmm-ı avâmdan (**s.136**) ma'dûd olan yeniçeri aşcı ustalarını ve başkarakullukcıları ve bostânî ve sâ'ir cem'iyyetlüce esnâf kethüdâlarını meclis-i meşverete idhâl itdirmiş idi.

Bâlâda mezkûr olan Kalas vak'asından sonra bu vechile akd olunan umûm meclislerinden birinde Hâlet Efendi talâkat-ı lisânıyla bast-ı makâl[9] iderek sûret-i hâle bakılınca bu kâfirler

1 Sükkân: Bir yerde oturanlar, ikâmet edenler, o yerin sâkinleri.
2 "Her işin bir adamı vardır."
3 "Melikler Allahın ilhamına mazhar olmuş kimselerdir."
4 Bâ'is-i tezâyüd-i ferr ü şevket: Güç ve heybetin artma sebebi.
5 "Güzel söz fayda verirse ne âlâ, yoksa keskin kılıç ortaya çıkacak."
6 "Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı" Bakara sûresi 216. âyetten bir kısım.
7 Ba'de harâbü'l-Basra: Basra harap olduktan, iş işten geçtikten sonra.
8 Meşveret-i mesnûne: Adet haline gelmiş toplantı.
9 Bast-ı makâl: Söz açma.

haylice kuvvet kesb itmiş görinür zîra bu def'a dahi on dört kıt'a sefîneyi Prut suyı ağzında bu vechile yağmâ itmişler bunlar Tuna'yı berü geçüb bu taraflara doğrı gelürler ise her cânibe fesâd virecekleri ve bu havâlîde olan Rûm hazelesini dahi ayaklandıracakları melhûz olmağla Rûmlar'dan bu fesâdda vukûf ve medhali olanlar tecessüs ve ahz ve külle yevm katl olunmakda ise de kâffe-i mü'minîn bu mâddeden etrâfıyla haberdâr ve âgâh olarak ittifâk-ı derûn ile basîret ve intibâh üzre bulunmaları lâzımdır.

Binâ'en-aleyh cümle ocaklu Ağakapusı'na cem' olsun ve sâ'ir küçük ve büyüge dahi hakîkat-i mâdde ifâde kılınub hattâ kefere ehl-i İslâm beynine teferruk bırakmak içün dürlü zemînler ile havâdis çıkarırlar ve şâyed ba'zı mahalle yaftalar bırağurlar ise hîle oldığını anlayarak çendân i'timâd itmesünler ve her cümle bir vücûd gibi ittifâk ve basîret ve teheyyü' ve sükûnet üzre dursunlar deyü İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılarına ve Bezzâzistân ve ba'zı esnâf kethüdâlarına beyâz üzerine evâmir-i aliyye ile tenbîh ve kuzât-ı mûmâ-ileyhim mahalle imâm ve esnâf kethüdâlarına ve yigitbaşılarına birer sûretmi virerek her biri cemâ'at ve zümresine teblîğ ve tasrîh eylese münâsib olmaz mı deyü sûret-i isticvâbda[1] erbâb-ı meşverete hitâb ve ocaklara biraz silâh virilmegi dahi işrâb ve mesned-ârâ-yı meclis olanlar bu re'yi dahi istisvâb[2] itmekle Cumâde'l-âhire'nin selhinde evâmir-i mezkûre ısdâr buyu[n]ldı. Ve ba'de itmâmi'l-maslaha yerine i'âde olunmak üzre ferdâsı Cebehâne-i Âmire'den Yeniçeri Ocağı'na iki bin beş yüz tüfenk ve ol mikdâr deste fişenk ve minvâl-i mezkûr üzre Topcı Ocağına bin ve sâ'ir ocaklara beşer yüz tüfenk tevzî' ve taksîm ve ma'lûm-ı zâbitân olmayan kesâna hasbe'l-iktizâ i'tâ içün şimdilik kışla zîneti misillü teslîm olundığı dahi acâyibât-ı hâlettendir zîra mûmâ-ileyh ba'zı hem-râzîne âlem-i âbda îcâb-ı zamân beni hasm eline kendi re'yimle silâh virdirmege mecbûr eyledi didigi meşhûr ve raygândır ve hâne-gî ve mahremi bir zâtdan mesmû'-ı abd-i nâ-tüvândır[3] (Bi'sü'l-hasmi'z-zemân) ve (Bi'se'ş-şefî'u'l-hirmân) ve (Bi'se'r-refîki'l-hazlân)[4]

(Beyt)

Her gerâ didim der-âlem-i giriftâr hod est * Kâr-ı hak der-tâk-ı nisyân-mânde der-kâr-ı hod est). İntihâ.

(**s.137**) El-hâsıl Hâlet Efendi ba'zı mülâhazât-ı şahsiyyesine bina'en Dersa'âdet'in hep ehl-i İslâm'ını silâhlandırdı. Bu cihetle herkes seferberlik hâline girdi. Bu kadar halkın içinde bi't-tabi' bir haylî şakî ve ser-keş bulunub bunlar ellerine silâh aldıkları gibi şuna buna ta'arruz ider oldılar. Hattâ evâhir-i Cumâde'l-âhire'de eşkıyâ gürûhundan birkaçı Üsküdar'da sâkin sarrâf esnâfından ve Ermeni tâ'ifesinden Pişmişoğlı'nın Yeni Mahalle'de vâki' menzili kapusını nısfu'l-leylde[5] zorlayub içerü duhûl ile nukûd-ı mevcûdesini gasb itmişler. Pişmişoğlı pişkin bir âdem olub mülâhaza-i encâm[6] ile mâlını cânı uğrına fedâ

1 İsticvâb: Sorguya çekme, sorup cevap alma, söyletme, istintak.
2 İstisvâb: Doğru bulma, uygun görme, tasvip etme.
3 Nâ-tüvân: Kuvvetsiz, güçsüz, zayıf.
4 "(En kötü hasım zamandır) ve (En kötü şefaat mahrum olmak) ve (En kötü yoldaş hayal kırıklığı)."
5 Nısfu'l-leyl: Gece yarısı.
6 Mülâhaza-i encâm: Sonunu düşünme.

iderek sükût ile geçişdirmişdir.

İbrâ'îl Muhâfızı Berkofçalı Yûsuf Paşa Eflâk ve Boğdan ser'askerligine intihâb olunub hattâ evâhir-i Cumâde'l-âhire'de ma'iyyetine on kıt'a çarha topı ve bir orta topcı ve yarım orta arabacı gönderilmesi Tophâne nâzırına emr olunmuş idi. Gurre-i Receb'de ser'askerligi i'lân olundı. Ve Vidin Vâlîsi Dervîş Mustafâ Paşa'nın Küçük Eflâk yakasına bir kuvvetlü ordu geçürmesi ve gerek anın ve gerek Silistre Vâlîsi Selîm Paşa'nın ser'asker-i müşârünileyh ile bi'l-muhâbere birden eşkıyâ üzerine hücûm eylemeleri içün kendülerine evâmır-i aliyye yazıldı. Ve ma'iyyetlerine tertîb olunan askeri sevk içün Rûmili cânibine kol kol süriciler çıkarıldı.

Eşkıyânın davranışlarına nazaran Tuna'nın berü tarafına tecâvüz itmeleri melhûz oldığından Babadağı'nın muhâfazasına lüzûm görünmekle Anadolı Vâlîsi Ebûbekir Paşa uhdesinde bulunan Kütahya ve Eskişehir sancaklarının zu'amâ ve ashâb-ı tîmârını ve sâ'ir erbâb-ı harb ve darbını bi'l-istishâb Rûmili cânibine mürûr ile Babadağı'na gitmek üzre Üsküdar'a gelmesi içün kendüsine Receb'in ikisi târîhiyle müverrahan emr-i âlî yazıldı. Ve anın vusûlüne kadar Babadağı'nın muhâfazasına Varna Muhâfızı Sâlih Paşa ve Varna'nın muvakkaten idâresine Mîr-i Mîrândan Abdülkerîm Paşa me'mûr oldı.

Yeniçerilerin Dersa'âdet'de müşâhid olan râbıtasızlıklarına nazaran anlar ile bir iş görilemeyecegi müsellemâtdan iken Hâlet Efendi müstenidi[1] olan Yeniçeri Ocağı'nı bütün bütün nazar-ı i'tibârdan düşürmemek içün Yeniçeri Ocağı'ndan olmak üzre sekene-i İstanbul'dan beş bin nefer tahrîr ve Eflâk ve Boğdan ser'askeri ma'iyyetine sevk olunmasını iltizâm ile buna dâ'ir Receb'in üçünci güni yeniçeri ağasına fermân-ı âlî ısdâr itdirdi. Sûreti zîrde (29) rakamıyla îrâd olunur.

Eflâk ve Boğdan eşkıyâsından ba'zı müfsidînin berü tarafa mürûrlarında mahzûr mütâla'a (**s.138**) olunmağla Tuna'nın öte tarafından berü tarafına kimesnenin salıvirilmemesi emr olunmuş idüginden Rusya ve Avusturya (kuryer) postalarının Yergögi'den mürûrlarına dahi mümâna'at olunmağla fi-mâ-ba'd anlara mümâna'at olunmayub fakat Yergögi'ye vürûdlarında yanlarına birer tatar terfîk ile bilâ-te'hîr İstanbul'a gönderilmeleri içün Receb'in ikinci güni Yergögi muhâfızına emirnâme yazıldı.

Devlet-i Aliyye bu esnâda Sırplu hakkında dahi şübheye düşdiginden Alacahisâr mutasarrıfına ve Sofya mütesellimine basîret üzre bulunmaları içün tahrîrât-ı mahsûsa yazıldı. Ve şu hâle nazaran Niş mevki'inin takviyyeti lâzım gelüb ol vakit ise Devlet-i Aliyye'nin oldukca intizâm ve inzibât altında asker diyecek askeri topçılardan ibâret olmağla bu esnâda Niş'e beş orta topcı ve iki buçuk orta arabacı gönderildi. Bu nümâyiş üzerine Sırplar ürküb Başkinezleri Miloş Sırp re'âyâsının sadâkatlerinden bahisle Bâb-ı Âlî'ye te'mînât virmişdir. Ma'a-mâ-fîh Sırp mu'teberânından Dersa'âdet'de bulunan meb'ûslar rehn gibi alıkonılarak muvakkaten mihmân[2] idilmişlerdir.

Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan sâbıka Gümüşhâne emîni ve sadr-ı esbak müteveffâ

1 Müstenid: Dayanan, yaslanan, bir şey üzerine kurulmuş olan, istinat eden.
2 Mihmân: Misafir.

Lâz Ahmed Paşa'ya kethüdâlığı hasebiyle Sadr-ı cedîd Benderli Alî Paşa'nın kapu yoldâşı olan Alî Şefîk Efendi'ye Receb'in dördünci güni rütbe-i mîr-i mîrânî ile Biga sancağı ve Akdeniz Boğazı muhâfızlığı tevcîh buyuruldı.

Receb'in beşinci güni Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Cânib Efendi azl ile yerine Tersâne Emîni Ahmed Edîb Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Baruthâneler Nâzırı Mehmed Seydâ Efendi Tersâne Emîni ve el-Hâc Sa'îd Efendi Baruthâneler Nâzırı oldı çünki Cânib Efendi Tepedelenli vak'asında Hâlet Efendi'ye mu'ârız olub bu mâddenin mahâzîr-i azîmeyi mûcib olacağını gerek mecâlis-i meşveretde ve gerek huzûr-ı hümâyûnda beyân eylemiş idi. Hâlet Efendi ısrâr ile bir Tepedelenli gâ'ilesi çıkardı. Altından Rûm vak'ası çıkdı o da ne yapacağını şaşırdı. Kendü seyyi'âtını unutdurmak içün rûz-merre hâtır ve hayâle gelmez desîseler kullanur ve nâ-hak yere kan döker idi. Ve ekser mefâsidîne vâsıta-i icrâ'iyye kethüdâ-yı sadr-ı âlî dâ'iresi olub Cânib Efendi ise sahîhen devlet adamı dinilecek zevât-ı kirâmdan ve ulemâ-yı â'lâmdan bir zât olarak işin esâsına muhâlif oldığı gibi Hâlet Efendi'nin icrâ'ât-ı gadriyyesini dahi vicdânı kabûl itmediginden bi't-tabi' bu bâbda ağır davranur idi. Bu cihetle Hâlet Efendi anı azl itdirmişdir.

(**s.139**) Şânî-zâde dir ki Cânib Sâlih Efendi ki erbâb-ı ukûl ve zümre-i fuhûlden[1] olub ilâ hâzihi'l-eyyâm[2] her subh ve [ak]şâm ba'zı tüllâb ve bâ-husûs zâdegân-ı ahbâba müzâkere-i ulûm ve ma'ârif ve tedrîs metâli' ve mevâkıf ider makûleden oldığından hâssa-i münciye-i ilm ü fazîlet ile farîza-i ri'âyet-i hukûk-ı ibâda vâkıf bir merd-i ârif olmağla (velâ taktulü'n-nefse'lletî harrama'llâhu illâ bi'l-hakkı)[3] emr-i şerîfi mûcebince hele sefk-i dem bi'l-harâm husûsunda ber-muktezâ-yı (innemâ yabşa'llâhe min ibâdihi'l-ulemâ')[4] su'âl-i yevm-i hesâb-ı bî-irtiyâbı tefekkür ile gâyetü'l-gâye mütecânib ve hâ'if idi.

Ammâ Hâlet Efendi Memleketeyn voyvodalıklarına dâ'ir ve der-dest olan sâ'ir umûra mütedâ'ir umûr ile Rûm mâddesine dahi bu esnâda sebeb-i zâhir oldığından hakkında halkın güft-gûsı[5] yevmen fe yevmen mütekâsir[6] oldukca iktizâsına göre ba'zılarını celb iderek ve ba'dehu murâd itdiklerini birer tarîk ile def' ve katl ve salb itdirerek bu makûle tedbîrât-ı gayr-i tabî'iyye ile kâbil-i imkân olmayan kat'-ı lisâna mütecâsir[7] idi. Binâ'en-aleyh bu esnâda bir gün Yeniçeri Ağası Alî Ağa ve zamânın Murâd Ağası olub ocaklu beyninde kemâl-i nüfûzı âşikâr olan esbak Sekbânbaşı Mehmed Efendi ile Habîb Usta ve Delî Mehmed Usta gibi müte'ayyinân-ı dûdmânı Bâb-ı Fetvâ'ya cem' idüb huzûr-ı Şeyhü'l-islâmî ve kâ'immakâmîde akd-i Encümen-i Hâss ve bir mikdâr umûr-ı mühimmeye dâ'ir ebhâs esnâsında Hâlet Efendi siyâk-ı kelâm ile bir münâsebet-i ihtilâs ile mâ fi'z-zamîrini takrîre âgâz idüb didiki bilmem bu halk benden ne isterler hakkımda ağızlarını açmışlar söylemedikleri lakırdı kalmıyorlar

1 Erbâb-ı ukûl ve zümre-i fuhûl: Akıl sahipleri ve seçkinler zümresi.
2 İlâ hâzihi'l-eyyâm: Bugüne kadar.
3 "Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın." İsrâ sûresi 33. âyetten bir kısım.
4 "Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar." Fâtır sûresi 28. âyetten bir kısım.
5 Güft-gû: Dedikodu.
6 Mütekâsir: Çoğalmış, çok, pek çok.
7 Mütecâsir: Bir işi veya davranışı yapmaya kalkışan, yeltenen, cüret eden.

ben bunlara ve devlete ne itmişim ammâ nizâm-ı âlem ancak benim i'dâmımla olacak ise işte ben hâzırım deyüb iki elleriyle binişin yakasından tutub boynını uzadarak tasvîr-i mes'elegûne ifâde-i merâm eyledi (el-kelâmü yücirrü'l-kelâm)[1] gûyâ bunca eyyâmdır fesâd-ı âlemin ıslâhına sa'y-i kesîr ile yorılub âciz kalmış ve gavâ'il-i azîme mişkatinden cânı yanmış ve dünyâdan usanmış ve cümle mâ-melekden geçüb kendüsini girü çeküb bir abâ ve bir sikke-i Mevlânâ ile peygûle-i inzivâ[2] ömrine minnet olmuş vâdîlerini îmâ ve gûyâ beyne'l-havf ve'r-ricâ bundan â'lâ ne iş görilebilür gibi ma'nâları remz iderek ba'zı kurenânın tedbîrine müdâhale ve umûrmda mücâdelesinden ber-vech-i îmâ biraz izhâr-ı iştikâ dahi iderek ve vukû'âtdan teberrî göstererek mevki'-i acz ve i'tizârda bu vechile ifâde-i merâm ile (Mısrâ') El-hâletü hâzihî vahzî Hâlet)[3] deyüb bu takrîble matlûb-ı hakîkî olan kat'-ı kelâm-ı şâyi' ve def'-i bâkî-i mevâni' zımnında musammem olan mu'âvenet beyân ve efhâm olunmak için gûyâ bu derdin hâlâ tedbîr ve çâresi ne olacağım ağalardan istifhâm ve isti'lâm eyledi. Ol vakt mûmâ-ileyh Mehmed Efendi ki fi'len ve delâleten Hâlet Efendi'den (**s.140**) öbürlerden ezyed ve hadd ü hasrdan bîrûn mâl-ı Kârûn'a nâ'il ve envâ'-ı müsâ'adât ile cemî'-i âmâline vâsıl olmuş nutk-ı mutasaddi'u'l-urûk gürk-i bârân-dîde ve mütehayyil-i ruba-i pesendîdedir hemân cevâba mütasaddi' olub mûmâ-ileyh hitâb iderek mütemeyyizân-ı dûdmânde sizin ihsânınıza mazhar olmadık kimse kalmadığı bî-irtiyâbdır ve anlar her ne gûne olsa pûyân ve her dürlü hidmetinize dâmen-der-meyân iken ne ân ki anlardan bu makûle lakırdılar çıka bu ancak husamânız i'mâliyle anların müte'allikâtı akvâlidir ve çünki ocağ-ı âmirenin bunda rızâ ve medhali olmadığı nümâyândır bunun çâresi eshel ve âsândır bu makûle kelâma ictisâr idenler ötede berüde katl ve i'd[â]m ile der-akab kat'-ı lisân-ı avâm olunmak böyle vaktlerde ehemm-i mehâmdır deyüb aralıkda ba'zı bî-cürm dahi me'mûrlar tarafından bi'l-farz ithâm olunmak ihtimâl ise dahi evlâ min zarari'l-âmmdır[4] siyâkında kelâm-ı nâ-savâbı mûmâ-ileyhin mizâc-ı hûnîsine tamâm mülâyim olarak ve merâmını bi'l-istihrâc ağalara dahi tasdîk itdirerek fî-mâ-ba'd sânî-i Haccâc olmağa niyyet ve (beşşiri'l-kâtile bi'l-katli)[5] mücâzâtından gaflet idüb ekseriyâ bi-gayri hakkın hedm-i binâ-i Hudâ ya'nî ifnâ-yı zu'afâyı sebeb-i necât ve vesîle-i temâdî-i hayât zan eyledi. (İtteku mecânîku'z-zu'afâ)[6]

Beyt

Zamâne hâlet-i bîmârî-yi ecel dâred * Kodâm rûz ki bedter zi-rûz-i dîger nîst[7]

İmdî re'âyânın akviyâ[8] ve zu'afâsı mâdde-i fesâda bi'l-cümle vâkıf olarak umûmen

1 "Laf lafı açar."
2 Peygûle-i inzivâ: İnziva köşesi.
3 "Şimdiki hâlde durum bu ve bu da Hâlet (Efendi)"
4 Min zarari'l-âmm: Kamunun zararından.
5 "Öldürenleri, öldürülmekle müjdele (ikaz et)."
6 "Zayıfların mancınıklarmdan sakınınız."
7 "Zaman ecel hastalığı gibi. Öbür günden daha kötü olmayan gün var mı?"
8 Akviyâ: Sağlam ve güçlü olanlar. Kuvvetliler.

yek-dil oldukları misillü ekser ehl-i İslâm'ın dahi mizâcı fitneye mâ'ildir falânın fesâdda medhali oldığı açığa çıkdı ve filân kimse devlet ve velînî'met hakkında şöyle söyledi diyerek yevmiyye hemân sekizer onar âdem ahz ve habs itdirerek ve içinde fi'l-hakîka sezâyı cezâ bulunan ile berâber yevmiyye kadimî ve ârızî ağrâz ile üçer beşer âdem iclâ ve ifnâsını murâd iderek bu tarîkle def'-i husemâ ve hem kadimî menviyyâtını icrâ' dâ'iyyesine mübtelâ olmuş idi. Ammâ bu makûle evâmir-i nefy ve iclâ[1] ve ferâmîn-i kazâ ve sâ'ir cemî'-i umûr-ı mu'tenâ bir kerre dahi inzimâm-ı ma'rifet-i kethüdâ-yı sadr-ı uzmâya menût[2] ve bu sebeble ekseriyâ o makûle evâmir aklâmdan ibtidâ mûmâ-ileyh tarafına gelmege merbûtdur binâ'en-aleyh kethüdâ-yı mûmâ-ileyh her ne kadar iş eri bir zât ise de bu misillü ba'zı hilâf-ı rızâ-yı Bârî ve münâfî-i mizâc-ı adâlet-minhâc-ı hazret-i tâc-dârî[3] idügini teferrüs itdigi husûsâtda (ع) çarha dayanma her ne kadar üstavâr ise siyâkında bi-kadri'l-imkân üslûb-ı hakîmâne ve tarz-ı mülâyimâne ile bir takrîb def'-i mâdde içün ba'zan hakîkat-i hâli tedkîk zemîniyle ta'vîk[4] ider ve hiç olmadığı hâlde (**s.141**) bugün gic kaldı ve bugün dahi kesret-i meşâgil ile emri yazdırılamadı bugün Cum'a'dır gibi bahâneler ile (mine'l-amûdi ile'l-amûdi ferç)[5] diyerek çengâl-i te'hîre ta'lîk birle (Beyt) (Zi ferdâ vu zi dey kes râ nişân nîst * Ki dey reftest u ez ferdâ haber nîst)[6] vâdîsine gider idi. Lâkin bu keyfiyyet Hâlet Efendi'nin hilâf-ı merzîsi ve bu hareket dolab-ı maklûbü'l-inkılâbın aksi olmağla mûmâileyh birkaç def'a umûr-ı lâzımede tecvîz-i betâ'etden[7] îkâz gûne nush u pend eylemiş ise de kâr-ger olmadığından müte'essir ve mütehevvir olarak bu esnâda bir gün Bâb-ı Âlî'ye varub meclis-i kâ'immakâmîde kelimât-ı şenî'a ile mûmâ-ileyhi bir iyüce tekdîr ve böyle vakt-i nâzikde evâmir ve nevâhîde ta'tîl-i umûra bâdî olmak üzre perde-i bîrûn-ı tahkîr itdikden sonra asâkir ve mühimmâta dâ'ir evâmirin fürû-mânde olmasına bâdî olmak üz[r]e Cânib Sâlih Efendi ma'zûl olub mâh-ı Receb'in beşinci güni mizâc-ı vakt ve maslahata göre tensîb eyledikleri Tersâne Emîni Ahmed Edîb Efendi sâniyyen kethüdâlığa mevsûl oldı. (ve inneme'l-ilmü li-erbâbihî * Velâyetün leyse fîhâ azlün)[8] İntihâ.

İstanbul'da Unkapanı tüccârından Hâcı Halîl nâm kimesne bir çuval içine vaz' ve hammâla tahmîl ve hidmetkârını terfîk ile sarrâfma gönderdigi yedi bin beş yüz guruşı dârü'n-nedve-i eşkıyâ olan Asmaaltı nâm mahalden geçer iken bir takım hammâl ve cemmâl makûlesi alenen ahz ve gasb itdiler.

Bu makûle eşkıyâdan ba'zıları râst geldikleri Hristiyanlardan postal akçesi deyü birer mikdâr akçe alurlar ve ba'zıları Hristiyan dükkânlarından elbise ve eşyâ alub bâzergân helâl et hoşca kal deyüb savuşurlar ve nizâ' ve şamata idenleri i'dâm itdikden sonra âheste reftâr ile şakalaşarak gâvur degil mi hepsi birdir taşradakilere gitmezden evvel bunları kırmalıdır

1 Evâmir-i nefy ve iclâ: Uzaklaştırma ve sürgün emirleri.
2 Menût: Asılı, muallâk. Bağlı. Mütevakkıf. Merbut.
3 Münâfî-i mizâc-ı adâlet-minhâc-ı hazret-i tâc-dârî: Adalet yolunu tutmuş padişahın mizacına aykırı.
4 Ta'vîk: İlerlemesine mani olmak, geciktirmek.
5 "Bir direkten diğerine kurtuluş (Tebdil-i mekanda ferahlık vardır)."
6 "Yarından ve dünden eser yok, çünkü dün geçti, yarından da haber yok."
7 Tecvîz-i betâ'et: Tembelliğe izin verme.
8 "İlim, sahibi için öyle bir makamdır ki o makamdan azledilmek mümkün değildir."

dirler idi.

Şânî-zâde dir ki bu makûle hilâf-ı rızâ-yı hazret-i pâdişâhî hâl ve hareket lisâna gelmiş ba'zı kimsenin (ya'nî Hâlet Efendi'nin) izhâ[r]-i teberrî[1] zımnında adâvet-i cemî'-i re'âyâ gibi bir sûret göstererek eşhâs makûlesine irâ'e-i ruhsat ile halkı iğfâl ve erbâb-ı şerr ü fesâdı dahi bu gûne dâd ü sitâd ile işgâl itmekle havf-ı kil ü kâl garazı misillü hâletden neş'et itmiş ise de çok geçmeyüb yüze çıkarılmış erâzil ve eşhâs Galata ve Begoğlı'nda efrenc tüccârından düvel-i mütehâbbe teb'asına dahi tasaddî birle ba'zılarını cerh ve hattâ Fransa baştercümânını ve İngiltere ser-kâtibini darb ile ba'zı eşyâlarını gasb itmeleriyle İngiltere ilçisi Lord İstratford[2] İngiltere ticâretini kat' ve çend rûza kadar ashâb-ı ticâreti Der'aliyye'den def' itmek üzre ticâret dekâkîn ve mağazalarını sed ve ahz (**s.142**) ve i'tâlarını kat'a tenbîh iderek Bâb-ı Âlî'ye bir mufassal ve sitem-âmîz takrîr takdîmiyle iştikâ izhârıyla düvel-i mütehâbbe tüccâr ve maslahatgüzârlarının ticâret ve hidmetleri mu'attal kaldığından bahisle bu mu'âmele düvel-i mezkûre ile Devlet-i Aliyye beyninde bir gûne adem-i terâzîye bâdî olacağını cânib-i riyâsete ifâde ve inhâ eylediginden kat'-ı nazar eşkıyâ makûlesinin böyle bî-pervâ hareketi Âsitâne-i Aliyye'de zahîre ve sâ'ir mâlzeme vürûdını kâtı' ve esvâk ve pâzârda bey' u şirâya mâni' olarak mûcib-i kaht u galâ[3] olacağı rû-nümâ ve düvel-i mezbûre teb'ası hakkında an kasd gibi bir ma'nâ görinecegi hüveydâ ve muhâlif-i rızâ-yı hazret-i şehr-i yâr-ı ma'delet-fermâ olmakdan nâşî erbâb-ı fesâdın ocak ma'rifetiyle te'dîb ve terhîbi[4] bâbında mukaddemce yevm-i Cum'a câmi'de yeniçeri ağasına vâfir itâb-ı mülûkâne ile şifâhen fermân-ı hümâyûn-ı şâhâne buyurılub Galata ve Begoğlı ve ol havâlînin zabt u rabtma kemâl-i dikkat eylemesi vesâyâsı dahi kapudan paşa tarafına Receb'in yedinci güni tezkire-i kâ'immakâmî ile te'kîd ve beyân olundı. Kethüdânın tarafından dahi yine bu siyâkda Galata voyvodasına tezkire irsâl kılmdı. İntihâ. Mezkûr tezkirenin sûreti zeylde (31) rakamıyla tahrîr olunur.

Ferdâsı ocaklu Ağakapusı'nda cem'iyyet ile meşveret itdiler. Virilan karâr üzre hemân üç gün mukaddem Kapan tüccârından Hâcı Halîl'in akçesini kapanlar ortaları zâbitânı ma'rifetiyle tutdırılub kollarında menkûş[5] olan orta mişânları kat' ile Ağakapusı'na götürdiler. Ve akçe kendülerinden istirdâd ile sâhibine virildikden sonra yeniçeri ağası tarafından bunlar yeniçeri degil hırsız ve haydûddur haklarında hırsız cezâsı icrâ olunmak lâzım gelür deyü zindân hâsekisi ve asesbaşı ile Bâb-ı Âlî'ye ve oradan dahi emsâline ibret olmak üzre harbeciler ile Tersâneye gönderildiler. İşte bu kadarcık bir terbiyye ile biraz müddet İstanbul'da asâyiş ve emniyyet görildi.

Paskalya günlerinde Hristiyanların ba'zı mahallerde cem'iyyet eylemeleri mu'tâd ise de bu sene Rûmların fesâdı sebebiyle takarrüb iden Paskalya'da cem'iyyet eylemeleri yasağ idilmişdir.

1 İzhâr-i teberrî: İlgisizlik gösterme.
2 İstratford: Stratford Canning.
3 Mûcib-i kaht u galâ: Kıtlık ve pahalılık sebebi.
4 Terhîb: Çok fazla korkutma, yıldırma.
5 Menkûş: Renk renk boyanmış, üzerine nakışlar yapılarak işlenip süslenmiş, resimlenmiş, nakışlı.

Ol esnâda Müslümân kıyâfetine girmiş olan bir Ulah Silivri Câmi'i'nde namâz kılar iken erkân-ı salâtı bilmedigi cihetle iştibâh olunarak tâlib-i ilm kıyâfetinde iki refîkiyle berâber tutılmış ve yanlarında ba'zı evrâk bulunmuş oldığı haberi Bâb-ı Âlî'ye lede'l-vürûd Rûmlar her dürlü esbâba teşebbüs idüb hattâ neşr-i erâcîf ile ehl-i İslâm arasına tefrîka düşürmek üzre böyle Müslümân kıyâfetinde câsûslar dolaşdırıyorlar deyü fi-mâ-ba'd kimesnenin ve hattâ tavsiyye mektûblarıyla taşralara gidüb gelan talebe-i ulûmun bile (**s.143**) ahvâli tahkîk olunmadıkca İstanbul'a girmelerine ruhsat virilmemesi içün İstanbul kapularında olan kolluk neferâtına tenbîh olundı.

Hâlet Efendi her ne kadar enderûn ve bîrûnı kabza-i nüfûzına almış ise de sebeb oldığı Rûm fetreti üzerine nihâyet cezaya çarpılacağını derk itmekle bütün bütün yeniçeri müteneffizlerinin[1] kucağma düşmüş idi. Hattâ bir meclis-i meşveretde Rûmların ittifâkına karşu ehl-i İslâm'ı dahi ittifâk itdirmek mukaddimesiyle maksada girişerek evvel emirde kimi meclûbı ve kimi mağlûbı olan huzzâr-ı meclisin ittifâkını der-miyân idüb Mushaf-ı Şerîf'e el basarak birbirimden ayrılmayacaklarına yemîn itmişlerdir.

Bunun üzerine Rûmlar'm ehl-i İslâm aleyhine akd eylemiş oldukları ittifâka mukâbeleten ehl-i İslâm'ın dahi büyügi ve küçügi uhuvvet-i İslâmiyye iktizâsınca müttehid ve müttefik olmak lâzım geldiginden İstanbul'da hep pâdişâh bendesi ve bir kapu yoldâşı olan bi'l-cümle vüzerâ ve ulemâ ve ricâl-i devlet ve askerî ve esnâf emr-i hümâyûn-ı mülûkâne mûcebince ittihâd ve ittifâk itdigi hikâye olunarak taşralarda bulunan Müslimîn'in dahi birbirini karındâş bilerek ittifâk ve ittihâd ve şer'-i şerîf ve kânûn-ı münîf mûcebince büyüklerine itâ'at ve inkıyâd eylemeleri lüzûmı taşrada bulunan vüzerâya ve ser-hadd me'mûrlarma yazıldı.

Rûmlar'ın ittifâkı bir gayret-i milliyye üzerine mü'esses olub Eterya â'zâsı bu uğurda mâl ve cânlarını meydâna koyub gâyet fedâkârâne çalışurlardı. Hâlet Efendi'nin hevâdârânı ile yapdığı ittifâkdan garazı ise hıfz-ı câh ve ikbâl dâ'iyyesi[2] ve yakalarını pençe-i siyâset-i sultânîden kurtarmak mülâhazası idi. (El-mebnâ ale'l-fâsidi fâsid)[3]

Vâkı'â nice zamandan berü efkâr-ı İslâmiyye'ye (tahsebehum cemî'an ve kulûbuhum şettâ)[4] vefkince teşettüt[5] gelmiş idi. Bunun başluca sebebi adl ve hakkâniyyete ri'âyet olunmaması kaziyyesi olub Hâlet Efendi'nin i'dâm-ı zu'afâ[6] ve in'âm-ı akviyâ-yı eşkıyâ[7] vâdîsinde sâlik oldığı girîve-i nâ-hemvârı bu teşettüti bir mertebe daha artırdı. Yalnız anın ehl-i İslâm arasına bırakmış oldığı âsâr-ı tefrikanm izâlesi haylî vakte muhtâc idi. Ve kendüsinin â'mâl ve harekâtı adâlet-i İslâmiyye'nin hilâfı ve rûz-merre vukû' bulan icrâ'âtı husûl-i ittifâka münâfî iken bu def'a başı dara gelmekle ehl-i İslâm'ı ittifâka da'vet idiyor ve icrâ'ât-ı âtiyyesinden dahi anlaşılacağı üzre yeniçeri müteneffizânı ile ittifâk ve ittihâd

1 Müteneffiz: Sözü geçen, îtibarlı, nüfuzlu.
2 Hıfz-ı câh ve ikbâl dâ'iyyesi: İstikbal ve makamı koruma arzusu.
3 "Çürük üzerine yapılan çürüktür."
4 "Sen onları toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağınıktır." Haşr sûresi 14. âyetten bir kısım.
5 Teşettüt: Birçok kısma ayrılma, çatallaşma, dağılma.
6 İ'dâm-ı zu'afâ: Zayıfları yok etme.
7 İn'âm-ı akviyâ-yı eşkıyâ: Eşkiyanın güçlülerine iyilik etme.

idüb de bu vesîle ile yine ağrâz-ı şahsiyyesini icrâ' itdirmek istiyor idi. Hâlbuki ihlâsa makrûn olmayan ittifâk-ı lafzîden semere-i matlûbe hâsıl olmaz. İttihâd-ı kulûb-i ümmet mücerred siyâk-ı (**s.144**) tabî'îde bir takım esbâb-ı sahîhanın ictimâ'ıyla hâsıl olan bir feyz-i Rabbânî'dir. Ve bu da biraz vakte muhtâcdır. Yoksa hemân birer mektûb yazmakla husûl bulmaz.

Turşı kuruldığı gün bir şey'e benzemez. Ammâ eyyâm-ı mu'ayyenesi zarfında eczâ-yı müterekkibesi[1] imtizâc ile bir mizâc-ı mahsûs peydâ itdikde dimağa hoş gelür. Aksanto bir keskîn turşı kurdı. Lâkin bâlâda mebsût olan tafsîlâtdan anlaşıldığı üzre anın içün ne zahmetler çekdi ne mertehe uğraşdı ne kadar ömr telef itdi.

İşte asker tertîbi dahi böyle turşı kurmak gibi bir işdir ki bir takım efrâdın (orta) taburı ya âlây nâmıyla ictimâ'ından bir hey'et-i ittihâdiyye müteşekkil ve bir müddet kavâ'id-i mahsûsa tahtında ta'lîm ve terbiyye olunarak bir inzibât-ı mahsûs mütehassıl olub lede'l-îcâb hey'et-i mecmû'ası yek-vücûd gibi hareket eyler. Ammâ nefîr-i âmm sûretiyle toplanılan neferâtda râbıta ve zâbıta olmayub zâhiren müctemi' ve ma'nâ müteferrik bulundukları hâlde ihtiyâc görülse anlardan hemân bir hey'et-i ittihâdiyye teşkîl olunamaz. Ve yalnız söz ile inzibât altına alınamaz.

Bu esnâda ise İbrâ'îl'de bulunan yeniçeri ortası neferâtıyla zâbitânı arasında hâdis olan teşvîşât ile neferâtın ser-hadde îkâ' eyledikleri ta'addiyyâta dâ'ir İbrâ'îl muhâfızı tarafından vârid olan tahrîrât lede'l-mütâla'a İstanbul'da hâsıl olan ittifâkdan bahisle nasîhatnâme gönderilmişdir. Şöyle ki: Böyle vakitde Müslümânım diyenler küçük büyük ocaklu ve sâ'ir her ne gürûhdan olur ise olsun ben şuyum ben buyum dimeyerek cümlesi yek-vücûd olub birbirleriyle kardaş mu'âmelesi eylemek ve bu takrîble ehl-i İslâm kendü düşmanlarına ittifâk-ı İslâmiyyet'den hâsıl olan kuvvet ve şecâ'ati göstermek lâzım ve İstanbul'da bu maksad hâsıl ve cemî' Memâlik-i Mahrûse'de husûli matlûb oldığını cümle ahâlî ve askeriye ifâde ile ümmet-i Muhammed'i celb idecek ve gayret ve şevke getürecek vesîleleri tahsîle himmet ve te'lîf-i kulûb[2] ile tevfîk-i miyân-ı İslâmiyyâna[3] gayret olunmak siyâkında İbrâ'îl muhâfızına kâ'ime-i sâmiyye yazılmışdır. Heyhât heyhât Hâlet Efendi soğuk demir dögüyordı.

Mısrâ'

(Çu gûş-i hûş nebâşed çi sûd husn-i makâl * Men lem yestaz'î bi-mısbâh lem yüstaz'î bi-esbâh)

Bâlâda beyân olundığı üzre Eflâk ve Boğdan ser'askeri ma'iyyetine gönderilmek üzre yeniçeri unvânıyla beş bin asker yazılması yeniçeri ağasına emr olunmuş idügine (**s.145**) mebnî İstanbul'un esnâfından ve serserî takımından yeniçeri nâmıyla ve beş orta i'tibârıyla beş bin nefer cem' olunub Receb'in on üçünci isneyn güni mavnalar ve Üsküdar kayıkları ile

1 Müterekkibe: Birden fazla şey veya kimsenin birleşmesiyle meydana gelen, birleşen, birleşmiş.
2 Te'lîf-i kulûb: Kalpleri uyuşturma, hoşnut etme.
3 Tevfîk-i miyân-ı İslâmiyyân: Müslümanlar arasında uyum.

Büyükdere'ye gönderildiler. Bunlar ise dirinti[1] haşerât makûlesi oldukları hâlde üzerlerinde yeniçeri, unvânı oldığına binâ'en sâ'ir nefîr-i âmm askerinin cesâret idemeyecekleri fezâhatlere[2] cesâret ider olduklarından Beşiktaş'da kâ'in Hâlet Efendi yalısını geçdikden sonra Ortaköy'den yukaru bi'l-cümle re'âyâ yalılarını tüfenk kurşunıyla kalbur gibi delik deşik ve bunca ebniyye-i nefîseyi harâb iderek gücle Büyükdere'ye varub tehyi'e olunan tüccâr sefînelerine irkâb olunabildiler.

Bozcaada Râhibi Yorgi ve dâmâdı İstirati ve bacanahı Zafiri üç nefer oğulları ve zevceleri ile birlikde firâr idüb ancak İstirati biraz eşyâ kaçırmak içün girü kalarak başka bir kayığa biner iken ele geçürilmiş ve Yanaki nâm Rûm kapudanı ve sefîne tâ'ifeleri anın ahz ve giriftine mümâna'at eylemeleriyle anlar dahi tutılub cümlesi İstanbul'a gönderilmiş oldığından kezâlik Receb'in on üçünci güni İstanbul ve Galata ve Arnavud köyinde mevâki'-i müte'addidde i'dâm olundılar.

Yine ol gün Beşiktaş'da sâkin Rûm tâ'ifesinden olub Sarây-ı Hümâyûn ve ekser-i kibâr ile ahz u i'tâsı olan Çukacı Andon Ciro ve Arnavud karyesinde sâkin olan birâderi ve yine çuka tüccarından Balat'da sâkin Çalıkoğlı ve bunlara mümâsil dîger altı nefer Rûm mecma'-ı nâs olan mahallerde birer birer katl olundılar. Andon Ciro Bâb-ı Âlî'den maktele giderken bülend-âvâz[3] ile siz bizi i'dâm itmekle milletimizin elinden kurtılacakmısınız misillü sözler söyleyerek izhâr-ı mâ fi'z-zamîr eylemişdir.

Ve yine ol gün İpsilanti-zâdeler'in akrabâsından olub Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı bulunan Kostaki Beg i'dâm kılındı. Şöyle ki: Kendü gibi Eterya ashâbından ba'zılarına gûyâ nush u pend gûne kâğıdlar yazmağa müstenidi olan Hâlet Efendi tarafından (kediye ciger inanma) meselince me'mûr oldığına mebnî Memleketeyn tarafına yazmış oldığı kâğıdlarda böyle bî-vakt vaz' u hareket kâr-ı âkıl mıdır bunun şimdi mevsimi miydi gibi zü'l-vecheteyn[4] sözler derc itmiş oldığı cihetle mel'aneti açığa çıkarak Receb'in on üçünci güni kethüdâ beg kendüsini çağırdub bu yazdığın kâğıdlarda bu lakırdılar nedir deyü mu'âheze itdikde her lisânın bir şîvesi ve hakk-ı ta'bîrde bir keyfiyyet-i mahsûsası oldığından bahisle te'vîl-i kelâma kalkışmış ise de müfîd olamayub hemân ber-mûceb-i fermân-ı âlî semmûr kürki ve semmûr kalpağı ve hey'et-i mahsûsası ile Alây Köşki pîşgâhında katl idildi ve üç gün meydânda terk ile emsâline ibret gösterildi.

(**s.146**) İstanbul'un Rûm beg-zâdelerinden nasb oluna gelan Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlarının sonı işte bu Kostaki'dir. Anın şem'-i hayâtı püf-kerde-i fenâ oldığı gün Fenarlu sınıfının dahi mumları söndi. Zîra andan sonra Fenarluların istihdâm olunmamaları tasmîm olundı.

Receb'in on dördünci güni dahi Deryâ Tercümânı Hancerli-zâde Mihalaki ve Yorgaki Mavrokordato katl olunmuşlardır.

1 Dirinti: (Derinti) Şuradan buradan toplanmış insan kalabalığı.
2 Fezâhat: Rezillik, edepsizlik, rüsvâlık.
3 Bülend-âvâz: Sesi gür, yüksek sesli.
4 Zü'l-vecheteyn: İki yüzlü.

El-hâsıl bu esnâda Rûmlar'ın haklarında şiddet ile mu'âmele olarak ser-rişte virenlere amân ve zamân virilmeyüb hemân i'dâm olunurlardı. Lâkin anların Kalas'da ve Mora'da ellerine düşen aceze-i ehl-i İslâm'a itdikleri işkencelere nisbetle gördükleri şiddet pek ehven idi. Anların bu ef'âl-i vahşiyânelerine[1] sebeb dahi gürûh-ı ruhbânın ta'assubıdır. Şerî'at-i İslâmiyye seyf ile meydâna çıkmış iken bin üç yüz seneden berü ehl-i İslâm'dan o misillü mu'âmelât-ı vahşiyânenin sâdır olmaması dahi dîn-i İslâm'ın ruhbâniyyet beliyyesinden âzâde olmasıdır.

Melek Beg Fenarluların hıyânetlerini beyân itdikden sonra dir ki otuz altı senesinde anlar dahi başlarını seyf-i siyâsetden kurtaramadılar ise de çe-fâ'ide ki bunca kanlar dökilüb ve bunca kazâların zükûr ve nisvân ve sıbyânı pây-mâl olub İspanyolların Arablara itdikleri zulm ve sitemden ziyâde olarak anların Mora'da gördükleri cevr ve gadrın beyânı mûcib-i melâl olur. İntihâ.

Gelelim şimdi Mora vukû'âtına.

Mora Re'âyâsının İsyânı

Sanâdîd-i Rûm her yerde (beyza-i sürh)[2] Paskalya gicesi bağteten ehl-i İslâm üzerine hücûm ile cümlesini ifnâ itmek ve mukaddemât-ı fesâd ve fitneleri netîce-bahş-ı merâm olmaz ise makâm-ı i'tizârda Tepedelenli Alî Paşa'nın tahrîkinden bahisle bu cinâyeti bütün bütün ana yükletmek üzre beynlerinde karâr virmişler. Ve hu sırrı lâzım gelenlere ta'lîm içün Mora'nın kasaba ve karyelerine papaslar göndermişler anlar dahi îfâ-yı vazîfe ile bu sırrı vakt-i mu'ayyeninden evvel kimesneye ifşâ itmemek üzre re'âyâya yemîn itdirmişler. Fakat kazârâ zuhûr iden Arhos vak'ası vakt-i mev'ûddan evvel Rûmlar'ın sû'-i niyyetlerini meydâna çıkarmışdır.

Şöyle ki: Bâlâda beyân olunan Kalavrita vak'ası civârındaki ehl-i İslâm'a bâdî-i endîşe[3] olarak ba'zı kasabât ve kurâda kıllet üzre bulunan ehl-i İslâm ihtiyâten civârlarındaki (s.147) kal'alara çekilmege başlamış oldukları hâlde Anabolı Kal'ası pîşgâhında iki buçuk sâ'at mesâfede vâki' Arhos[4] kasabası ehl-i İslâm'ı ülfetleri olan Rûmlar'dan sû'-i kasdlarını duyub iştibâh üzre imişler. İşbu otuz altı senesi Cumâde'l-âhire'sinin on ikinci güni Anabolı sükkânından Yenişehirli İbiş ve Hayta Hasan nâm kimesneler mecma'-ı re'âyâ olan pâzârda gezerler iken mestâne piştov boşaltmalarıyla Rûmlar Paskalya gicesi fi'le gelecek iş ser-rişte virmiş zannına zâhib olarak der-akab derûn-ı kasabaya firâr idûb cibâl ve tilâlde mutarassıd-ı vakt-i mev'ûd[5] olan müsellah re'âyâ dahi meydâna çıkıvirmişler.

Rûmlar'ın bu vechile sû'-i niyyetleri zâhir olıcak ehl-i İslâm bütün bütün meslûbu'l-

1 Ef'âl-i vahşiyâne: Vahşice fiiller.
2 Beyza-i sürh: Paskalya yumurtası
3 Bâdî-i endîşe: Endişe sebebi.
4 Arhos: Argos, Yunanistan.
5 Mutarassıd-ı vakt-i mev'ûd: Vaat edilmiş zamanı bekleyen.

emniyye olarak hemân kal'aya çekilmek esbâbına teşebbüs itdiklerinde kocabaşılar mütecâhilâne meydâna çıkub bu hareketin aslı nedir sizinle âbâ an cedd hukukumuz var hakkımızda sû'-i mu'âmele hâtıra gelmez fakat bu günler cezîrede Tepedelenli igvâsıyla zuhûr iden eşkıyâ kazâmıza ta'addî itmesünler deyü li-ecli'l-muhâfaza[1] mu'temed biraz re'âyâya basîret üzre olmaları tenbîh olunmuş idi bu cem'iyyetin aslı budur deyü taglîta kıyâm eylemişler ise de artık işin te'vîl götürür yeri kalmadığından Cumâde'l-ûlâ'nın on dokuzuncı güni Arhos'un ehl-i İslâm'ı kasabayı terk ile Anabolı Kal'ası'na girmişlerdir.

İşte bu hâdise Mora ehl-i İslâm'ının teyakkuzına sebeb olmuşdur. Yoksa Rûmlar bir gün bağteten kâffe-i ehl-i İslâm'ı imhâ idebilecekler idi ol vakte kadar Rûmlar cem'iyyet ile bir kal'aya ta'arruz itmeyüb yalnız karyelerde ve dağlarda ve sahrâlarda geşt ü güzâr ile ebnâ-yı sebile îsâl-i hasâr itmekde ve lede'l-istihbâr Trapoliçe'den ve Anabolı'dan sevk-i asker ile cem'iyyet-i eşkıyâ târ ü mâr idilmekde idi. Ammâ bundan sonra Mora re'âyâsı her tarafda i'lân-ı isyân ile kal'aları hasr ve tazyîk ider oldılar.

El-hâsıl Mora kocabışıları câ-be-câ[2] rû-nümâ olan âsâr-ı ihtilâli Tepedelenli'nin tahrîkine haml ile perde arkasından hayâl oynadırcasına ehl-i İslâm'ı iğfâl ve ber-vech-i bâlâ Yanya Mutasarrıfı Paşo Paşa'nın Armatoli Fırkası tarzında silâhlandırdığı Rûmlar sanki nevâhîyi muhâfaza yüzünde bulunarak ba'zı kurâya îsal-i hasâr iden asâkir-i İslâmiyye ile mukâtele ve cidâl itmekde iken o perdenin arkasından ve bu mücâdelelerin arasından Rûmlar'ın taraf taraf devlete karşu müsellahan isyân ve tuğyânları zuhûra gelmişdir. Ve Cezâ'ir-i Seb'a'da ve sâ'ir taraflarda bulunan Yunan firârîleri der-akab Mora'ya toplanarak Mora'nın her tarafında âteş-i ihtilâl ve isyân def'aten alev-gîr olmuşdur.

Yanya Ser'askeri Hûrşîd Paşa şimdi hâb-ı gafletden uyandı. Gerek kendüsinin (s.148) gerek mukaddemâ kethüdâsı ve karîbü'l-ahdde Mora vâlîsi olan Seyyid Mehmed Paşa'nın zî-kıymet eşyâları ve harem ve câriyeleri hep Trapoliçe'de idi. Ne çâre ki Hûrşîd Paşa ser'asker ve Mehmed Paşa'nın ma'iyyetine me'mûr olarak ikisi dahi Yanya ordusına bağlu olub kendü haremlerine bile imdâd idemiyorlardı. Fakat Mora'nın ihtilâli tebeyyün itdikde Hûrşîd Paşa tarafından Mehmed Paşa'nın kethüdâsı ve Râmiz Paşa yegeni olan Kapucıbaşı Mustafâ Beg üç bin beş yüz kadar askere başbuğ nasb olunarak Trapoliçe'ye gönderilmiş idi.

Mustafâ Beg Rûmili sevâhilinden kayıklar ile Mora kasteline ubûr ve orada Sirozî Yûsuf Paşa ile mülâkât ve iki gün tevakkuf ile ikmâl-i levâzımât itdikden sonra Vestiçe tarafına azîmet ve Vestiçe kasabasına vusûl ile iki sâ'at muhârebeden sonra yürüyüş ile kasabaya girmiş ve eşkıyâdan iki yüz kadarı telef olarak bâkîsi istîmân[3] itmişdir. Ve oradan Gerdos kasabasma varub üç sâ'at kadar muhârebeden sonra kezâlik yürüyüş ile kasabaya girmiş ve eşkıyânm üç yüz kadarı telef olarak bâkîsi istîmân eylemişdir. Ba'dehu Cumâde'l-âhire'nin üçüncı isneyn güni ale's-seher Arhos kasabasına hücûm ve iktihâm ve altı yüzden ziyâde eşkıyâyı i'dâm ile muzaffer olmuşdur. O zamân da'vâ-yı merdî ile meydâna çıkub

1 Lı-ecli'l-muhâfaza: Muhafaza etmek için.
2 Câ-be-câ: Yer yer.
3 İstîmân: Aman dileme, aman dileyerek sığınma.

Sulıca ve Çamlıca ser-gerdelerinden ma'dûd olan Popolina nâmında meşhûre ve mekârih bir Rûm karısının oğlı bu ma'rekede bulunarak dîger ba'zı rü'esâ-yı eşkıyâ ile berâber telef olmuşdur. Ba'dehu Mustafâ Beg Anabolı Kal'ası'na geldikde mahsûr bulunan ehl-i İslâm'a tâze hayât gelüb izhâr-ı şâd-mânî[1] iderek tebrîk-i gazâ ile berâber (Trapoliçe'de barınmak müşkildir oradaki haremleri buraya nakl idiniz Anabolı ve Arhos Ovası'nı zabt ve etrâfdaki karyeleri istîlâ ve zahîrelerini cem' ile kal'aya nakl ideriz asker ve ahâlînin bi's-suhûle idâresi kâbil olur) dimişler idi.

Ve fi'l-vâki' o zamân hüsn-i tedbîr Trapoliçe ahâlîsini Anabolı'ya yâhûd Badra'ya nakl itmek idi. Lâkin Mustafâ Beg nefsine bahâdır bir zât oldığı hâlde ehl-i re'y ve tedbîr olmadığından bu ihtârâtı ısgâ itmeyüb Arhos kasabasında ancak yedi gün ikâmet itmiş ve bu esnâda Trapoliçe'den iki bin kadar askerle ma'iyyetine gelan Mezistre[2] Alâybegisi Mahmûd Beg'i bi'l-istishâb Trapoliçe'ye gitmişdir. Hâlbuki anın Trapoliçe'ye duhûlünden sonra Mora'nın ale'l-umûm re'âyâsı i'lân-ı isyân ile Mora'daki kal'aları ve ale'l-husûs Trapoliçe'yi dâ'iren mâdâr[3] hasr ve ihâta itdiklerinden Mustafâ Beg askeriyle berâber Trapoliçe'de mahsûr kalmışdır. Gelelim Sirozî paşanın ahvâline.

(s. 149) Hûrşîd Paşa ser'askerlikle Yanya ordusına varub işine elvirmeyan vüzerâyı mansıblarına def' itdigi sırada gûyâ Yûsuf Paşa Tepedelenli ile müttefik olarak ordusundan güllesiz top atarmış deyü gamz ve si'âyet olunub Hûrşîd Paşa dahi sâf-dil olarak böyle asılsız sözlere aldanur bir zât oldığından Yûsuf Paşa'yı dahi mansıbı olan Ağriboz'a göndermiş idi.

Yûsuf Paşa mevcûd-ı ma'iyyeti olan asker ve dâ'iresi halkı ile Yanya ordugâhından hareket ve Preveze ve İnebahtı caddesiyle Ağriboz'a azîmet eyleyüb İnebahtı Kal'ası'na takarrüb itdikde Mora nîm cezîresi re'âyâsının i'lân-ı tuğyân eyledigi ve Badra Kal'ası'nın mahsûr oldığı kendüsine ihbâr ile istimdâd olundığından bu işi ehemın bilerek mevcûd-ı ma'iyyeti olan askeri ufak kayıklar ile İnebahtı kastelinden Mora kasteline imrâr ile bi'z-zât Badra'nın imdadına segirtmiş ve Badra pîşgâhında bi'l-muhârebe cem'iyyet-i eşkıyâyı dağıtmış ve beş kıt'a toplarını iğtinâm ile Badra Kal'ası'na vaz' itmişdir. İnebahtı Muhâfızı Kapudan-ı esbak Hasan Paşa o zamân Yanya ordusında bulunmağla İnebahtı Kal'ası'nda mütesellimi bulunan Ferecikli Emîn Ağa var idi eşkıyâ işe bu esnâda her tarafı sarmış oldığından gerek İnebahtı Kal'ası ve gerek İnebahtı kastelleri ahâlîleri zahîresizlikden bî-tâb olmuşlar iken Yûsuf Paşa çapul tarîkiyle etrâfdan haylîce zahîre cem' iderek bunları dahi müzâyakadan kurtarmış ve bi'l-cümle Mora re'âyâsı tuğyân itmiş oldığından be-heme-hâl dört beş bin askerin lüzûm-ı irsâlini başkaca Hûrşîd Paşa'ya bildirmiş idi.

Hûrşîd Paşa dahi Mora'nın kesb-i ehemmiyyet[4] eylediginden bahisle üç bin beş yüz neferle oraya Mustafâ Beg'in gönderildigini ve Mora Vâlîsi Mehmed Paşa'nın dahi asâkir-i külliyye ile gönderilecegini Bâb-ı Âlî'ye inhâ ve oraya bir mikdâr evlâd-ı fâtihân askerinin gönderilmesini istid'â itmiş idi. Çünki ol vakit taşralardan nefîr-i âmm sûretiyle cem' ve

1 İzhâr-ı şâd-mânî: Sevincini gösterme.
2 Mezistre: Mystra, Mora, Yunanistan.
3 Dâ'iren mâdâr: Çepçevre, bütün etrâfını çevreleyecek şekilde.
4 Kesb-i ehemmiyyet: Önem kazanma.

sevk olunan askerde inzibât olmadığından işe yaramazlar ise de Selanik eyâletinden ihrâc olunan evlâd-ı fâtihân askeri sâ'irlere nisbetle mazbût olduklarından oldukca iş görürlerdi. Binâ'en-aleyh Hûrşîd Paşa bunların Mora'ya gönderilmelerini arz itmiş idi. Vükelâ nâmına olan âdemler ise henüz Mora'nın ehemmiyyetini anlamamış oldukları hâlde matınah-ı nazar-ı devlet Yanya işinin bir ân evvel bitürilmesinden ibâret oldığına mebnî evlâd-ı fâtihân askerinin şimdilik Yanya cihetinde istihdâmıyla ilerüde zarûret mess iderse gönderilebilecegi ve Mora içün Anadolı'dan asker tertîb olunarak sevk ve îsâlleri ta'cîl[1] olunmakda idügi beyânıyla Receb'in on dördünci güni kâ'immakâm paşa tarafından (s.150) Hûrşîd Paşa'ya cevâbnâme yazıldı. Ve Mora'da vâki' Kalavrita kazâsında olan Büyük Kilisa'nın vekîllerinden İstanbul'da Fenarkapusı'nda Patrikhâne ittisâlinde Evlâde Konağı[2] ta'bîr itdikleri hânede sâkin râhibler bostâncıbaşı mahbesine kaldırıldı.

El-hâsıl en ziyâde vâcibü'l-i'tinâ[3] olan Mora mes'elesinin ehemmiyyetini ibtidâ Hûrşîd Paşa anlamadı sonra kendüsi anladı ammâ vükelâya anladamadı bu cihetle Mora usâtı[4] meydânı hâlî bulub taraf taraf âsâre-i gubâr-ı fesâd ve fitne iderek az vakt zarfında Mora işi degil evlâd-ı fâtihân belki bütün Yanya ordusı hareket eylese öni alınamayacak raddeye varmışdır. Gelelim Anadolı tarafından tertîb olundığı beyân buyurılan asker bahsine.

Evâhir-i Cumâde'l-âhire'de Kayseriyye Mutasarrıfı Mîr-i Mîrândan Hasan Paşa'ya Kayseriyye Sancağı uhdesinde kalmak üzre rütbe-i vezâretle Anabolı Kal'ası muhâfızlığı tevcîh ve ma'iyyetine Teke ve Hamîd ve Aydın sancaklarından iki bin nefer tertîb ile Antalya İskelesi'nden sefînelere irkâben Mora'ya sevk olunmaları irâde buyurulmuş ve bu asker cem' ile Antalya İskelesi'ne indirilmiş idi. Hâlbuki orada bu kadar askerin nakline kâfî sefîne bulunmadığından Teke mutasarrıfı lüzûmı kadar sefîne gönderilmesini Rodos Mutasarrıfı Yûsuf Beg'e yazmış. O dahi sefîne tedârükiyle asker nakli irâde-i seniyyeye mevkûfdur ve bu askerin Mora'da kangı iskeleye nakl olunacağı bilinmek lâzımdır deyü cevâb virmiş ve Teke mutasarrıfı iktizâsını Bâb-ı Âlî'den sormuş. Kâ'immakâm paşa dahi işi Yûsuf Beg'e ihâle ile askerin Anabolı İskelesi'ne çıkacağını bildirmiş ve Hasan Paşa'nın hemân dâ'iresini tanzîm ile İzmir'e gelüb de oradan bahren Anabolı'ya yetişmesi içün emr virmiş idi. Lâkin böyle bir mühim iş muhâberede dolaşub asker ise Antalya İskelesi'nde bekler Yunan eşkıyâsı dahi Mora'da dürlü habâsetler[5] icrâ eyler idi.

Hasan Paşa'nın İzmir'e gelmek üzre henüz Kayseriyye'den hareket eylemiş oldığı haberi Receb'in yirmi üçünci güni İstanbul'a vusûl buldı. O sırada Rûm korsanları Akdeniz'e çıkub tarîk-i bahrîde[6] emniyyet kalmadığı cihetle Antalya'daki asker Anabolı'ya gönderilemedi. İzmir havâlîsinde dahi emniyyet münselib olarak fesâddan havf olundığına ve Saruhan Mutasarrıfı Behrâm Paşa Akdeniz Boğazı muhâfazasına me'mûr iken boğaza vürûdında

1 Ta'cîl: Acele ettirme, hızlandırma.
2 Kastedilen konak "Eflak" ya da "Vlah" Konağı olarak bilinir.
3 Vâcibü'l-i'tinâ: Özen gösterilmesi zorunluluk olan.
4 Usât: Asiler.
5 Habâset: Habislik, kötülük, alçaklık.
6 Tarîk-i bahrî: Deniz yolu.

berren Yenişehir tarafına gitmek üzre me'mûr kılmdığına mebnî Hasan Paşa'nın me'mûriyyeti İzmir muhâfazasına tahvîl olunmuş ve Antalya'daki asker dahi İzmir havâlîsinde istihdâm olunmak üzre alıkonılub Behrâm Paşa ma'iyyetine dahi Anadolı'nın münâsib mahallerinden müceddeden asker tertîb kılınmışdır.

(s.151) İşte Anadolı'dan tertîb olundı dinilan asker ber-vech-i bâlâ Antalya'daki asker idi gönderilemedi. Yerine başka asker tertîb olundı bunlar Akdeniz Boğazı'na gelecek ve oradan berren Selanik Körfezi'ni dolaşarak Yenişehir'e varacak da sonra Mora'ya imdâd idecek idi. Mora ihtilâli ise günden güne kesb-i şiddet[1] ile etrâfa sirâyet eylemekde idi.

Şöyle ki: Mora ihtilâliyle uğraşılur iken der-akab Ağriboz re'âyâsının dahi ayaklanmış oldukları ve Ağriboz Muhâfızı Sirozî Yûsuf Paşa İnebahtı kasteli tarafında bulunmağla Ağriboz'a gitmesi Hûrşîd Paşa tarafından kendüsine iş'âr olunmuş ise de ba'zı a'zâra binâ'en henüz yerinden hareket itmedigi haberi lede'l-vürûd hemân Yûsuf Paşa'nın mahall-i me'mûriyyetine gitmesi içün kendüsine Receb'in yirmi altısı târîhiyle müverrahan kâ'ime-i sâmiyye yazıldı.

Kimsenin kimseden haberi yok hemân Yûsuf Paşa mahall-i me'mûriyyetine gitsün deyü emr viriliyordı. Yûsuf Paşa ise ber-vech-i bâlâ Ağriboz'a giderken İnebahtı'da kalub hasbeten li'llâh mahsûr olan müslimîni tahlîs içün Mora tarafına ubûr ile ber-vech-i bâlâ Badra'yı muhâsaradan kurtarmışdır.

El-hâsıl Yûsuf Paşa Ağriboz'a gidemediyse de Kılâ'-ı Erba'a'yı ya'nî İnebahtı Kal'ası'yla İnebahtı Körfezi ağzında bulunan İnebahtı kastelini ve anın karşusında vâki' Mora kastelini ve Badra Kal'ası'nı tahlîs ile İnebahtı Körfezi'nin emniyyetini istihsâl husûslarında hasbî olarak güzel hidmet itmişdir. Binâ'en-aleyh Yûsuf Paşa'nın işbu Kılâ'-ı Erba'a muhâfazasında bırağılması niyâzına dâ'ir ahâlî-i İslâmiyyesi bir mahzar tanzîm ve bir Nemçe sefînesiyle ve Preveze tarîkiyle Hûrşîd Paşa'ya takdîm itdiklerinde böyle tesâdüfî olarak vukû' bulan hidmet ve gayreti Hûrşîd Paşa'nın mûcib-i memnûniyyeti olarak kendüsine taltîfnâme göndermiş ve der-i devlete tavsiyye itmiş ve Bâb-ı Âlî'den dahi hidmeti takdîr olunarak Kılâ'-ı Erba'a muhâfazasında kalması içün emirnâme gönderilmişdir.

Ba'dehu Hûrşîd Paşa sâbıkâ kethüdâsı ve hâlâ Mora vâlîsi olan Köse Mehmed Paşa'yı Mîr-i Mîrândan Avlonya Mutasarrıfı Ömer Paşa ile birlikde Tırhala üzerinden Mora'ya sevk ve i'zâm[2] itdigi esnâda tüfenkcibaşısı İncebayrakdâr oğlı Mehmed Ağa'yı sekiz yüz nefer ile Yûsuf Paşa ma'iyyetine göndermiş ve Mehmed Paşa ile birlikde Mora'ya duhûl ile Trapoliçe'nin istihlâsına gayret eylemesi içün kendüsine tahrîrât yazub ana virilmek üzre Mehmed Paşa'ya beş yüz kîse akçe dahi virmiş idi. Yûsuf Paşa dahi Kılâ'-ı Erba'a'da birer (s.152) mikdâr müstahfız bırağub bâkî askerini bi'l-istishâb Mehmed Paşa ile mülâkât eylemek üzre İnebahtı üze[r]inden Salone tarîkiyle Livadya'ya[3] doğrı hareket eylemiş idi. Lâkin Mehmed Paşa ile buluşamadı ve beş yüz kîseyi dahi alamadı. Çünki ol esnâda âteş-i

1 Kesb-i şiddet: Şiddet kazanma.
2 İ'zâm: Gönderme, yollama.
3 Livadya: Livadeia, Boeotia, Yunanistan.

isyân kol kol olarak bir kolı Tırhala derbendlerine sarmış ve bir kolı Yanya nevâhîsine girmiş idi. Hattâ Köse Mehmed Paşa Tırhala derbendlerinde eşkıyâ muhârebesine tutulmuş idi. Şöyle ki: Mehmed Paşa tarafından hilâl-i Receb'de Dömeke[1] ile İzdin arasında vâki' derbendler üzerine sevk olunan asker eşkıyâ ile çarpışub biraz kelle kulak aldıkdan sonra Mehmed Paşa İzdin'e iki sâ'at mesâfede vâki' Kostalkiş nâm karye ile Alaman Köprisi'nde olan eşkıyâ üzerine hücûm ile cem'iyyetlerini dağıtmış ve tahassun eyledikleri Toprak Kal'a'yı ve metrislerini zabt ve bir çoğunı itlâf itmekle bakiyyetü's-suyûfı orada bulunan göle dökilerek tahlîs-i cân itmişdir. Bu muhârebede Livadya Kaptanı Kiryako ile dîger söz sâhiblerinden ve papaslardan ba'zıları telef olmuşdur.

Ba'dehu Mehmed Paşa birkaç ser-gerdeleri Salone tarafında müctemi' olan eşkıyâ üzerine sevk idüb Ömer Paşa'yı dahi başkaca bir kol olarak Gradine tarafına göndermiş idi. Bunlar râst geldikleri usât ile ceng iderek ilerüleyüb Ömer Paşa kolı Karataş karyesini zabt itmiş ve Gradine Hânı kurbunda vâki' Kal'alu Kilisa'da mütehassın[2] olan eşkıyânın cem'iyyetini dağıtmış oldığı haberi Şa'bân'ın yedisinde Dersa'âdet'e vusûl bulmuş ve mûcib-i mahzûziyyet-i seniyye olmuşdır.

Andan sonra Mehmed Paşa Ağriboz'a tâbi' Badracık kazâsında müctemi' olan eşkıyâ üzerine varub cem'iyyetlerini dağıtmış ve Livadya üzerine hareket itmiş ise de nihâyetü'l-emr[3] dûçâr-ı inhizâm[4] olarak İzdin'e av[d]et eylemişdir.

Bunun üzerine Yûsuf Paşa dahi avdet ile hemân Kılâ'-ı Erba'a muhâfazasına gayret eyledigi sırada Badra'ya tarîk-i cibâlden yirmi dört ve leb-i deryâ olan caddeden otuz sekiz sâ'at mesâfesi olan Lâlâ kasabasını eşkıyânın hasr u tazyîk eylediklerini lede't-tahkîk askerinin bir mikdârını Badra muhâfazasına terk iderek sekiz yüz kadar tüvânâ[5] asker ile evâsıt-ı Şa'bân'da hareket ile Lâlâ ındâdına yetişmiş ve eşkıyâ ile muhârebe iderek cem'iyyetlerini dağıtmışdır. Bu muhârebede Lâlâ ahâlîsi pek çok mertlik itmişdir. Hattâ içlerinden bir kız piş-rev-i merdân-ı vegâ[6] olub merdâne ceng iderek vâfir eşkıyâyı katl itmişdir. Yûsuf Paşa anın bu şecâ'atini tahsîn ile tezevvüç idüb zükûr ve inâs çend evlâdına vâlide olmuşdur. Lâlâ ahâlîsiyle mukaddemâ buraya hicret eyleyan Gaston (s.153) ahâlîsi yirmi binden ziyâde nüfûs-ı İslâm oldukları hâlde Yûsuf Paşa cümlesini alub hilâl-i Ramazân'da Badra'ya getürmüşdür.

Bu esnâda Kalaveritalı Pekmeza nâm re'îs-i eşkıyâ bin beş yüz kadar eşkıyâ ile Badra'ya hücûm itdikde mukâbelesine Yûsuf Paşa'nın sevk eyledigi asker muzaffer olamayub rîc'ate mecbûr olmuşdur. Ve bu sırada isyân ve ihtilâl tevessü' iderek turuk ve ma'âbir mesdûd[7] olmağla Yûsuf Paşa Badra'da inâyet-i İlâhiyye'ye muntazır olub kalmışdır. Yûsuf

1 Dömeke: Domokos, Ftiotis, Yunanistan.
2 Mütehassın: Kaleye kapanmış, müstahkem bir mevkiye sığınmış.
3 Nihâyetü'l-emr: İşin sonu.
4 Dûçâr-ı inhizâm: Yenilgiye uğrama.
5 Tüvânâ: Güçlü, kuvvetli, dinç.
6 Piş-rev-i merdân-ı vegâ: Cenk meydanının öncü yiğitleri.
7 Mesdûd: Önüne çekilen bir setle kapanmış, kapalı.

Paşa pederi İsmâ'îl Beg'den mevrûs olan hamiyyet iktizâsınca gayûrâne[1] hareket idiyordı. Çe-fâ'ide ki pederinin kuvvetine mâlik degil idi. Eger pederi ber-hayât olsa on beş yirmi bin kadar Kırcalı ve evlâd-ı fâtihân askeriyle buraya gelerek bu âteşi söndirebilürdi. Yûsuf Paşa ise rütbe-i vezâreti hâ'iz oldığı hâlde bir iki bin askerle şurada burada dolaşıyordı. İsmâ'îl Beg vefât itdikde uhdesinde bulunan birçok yerler doğrıdan doğrıya taht-ı idâreye alınarak hazînece haylî menfa'at husûle gelüb bu dahi mûcib-i mahzûziyyet olmuş ise de anın vefâtıyla zâ'il olan kuvve-i askeriyyenin yerine başka bir kuvvet konılamadığı cihetle devlet şimdi bu âteşi basdırmakdan âciz kalıyordı. Hâlet Efendi mesleginin mazarratları böyle birer birer meydâna çıkmağa başlamışdır.

Mora me'mûrlarından olan Sivas Vâlîsi Vezîr Süleymân Paşa Mora Vâlîsi Mehmed Paşa ile birleşmek üzre ol esnâda İzdin'e giderken esnâ-yı râhda usât karşulayub lede'l-muhârebe asâkir-i İslâmiyye gâlib gelerek eşkıyânın haylîsini tepelemişler ve bir mikdâr hayvân ve sâ'ire iğtinâm eylemişlerdir. Lâkin her ne tarafa hareket olunsa muhârebesiz geçmek mümkün olınadığı cihetle hep yollar mesdûd hükmünde bulunmuşdur.

Tepedelenli Alî Paşa'nın hâlâ Yanya Kal'ası'nda dayanub durması devlete dâğ-ı derûn idi. Hattâ bu esnâda Alî Paşa'nın Rûmlar ile te'âvün ve tenâsur[2] zımnında âdetâ tanassur eylemiş oldığına dâ'ir tevârüd iden hevâdis kâğıdlarından biri Hûrşîd Paşa'ya irsâl olunub bu kâğıd bir takrîble Yanya Kal'ası derûnunda bulunan Müslümân Arnavudlara îsâl olunsa anlar bunı kabûl itmeyerek dışaruya çıkarlar ve Alî Paşa'nın kuvveti azalur deyü iş'âr ve ihtâr buyurulmuş idi. Hâlbuki Mora isyânı ilerüleyerek Yanya işi çok girü kalmış idi.

Ber-vech-i bâlâ Mehmed Paşa'nın İzdin'e avdet eyledigi esnâda eşkıyâ korsanları Golos[3] pîşgâhına gelerek icrâ-yı mel'anet itmekde ve re'âyânın fesâdı günden güne artmakda (**s.154**) oldığı cihetle Tırhala Mutasarrıfı Mahmûd Paşa Golos'un muhâfazasına segirtmiş ve müte'âkiben fesâd ve ihtilâl Yenişehir ve Selanik semtlerine sirâyet eylediginden imdâda muhtâc oldığını ser'asker paşaya ve o dahi der-i devlete inhâ itmiş idi. İşte bu esnâda bir takım eşkıyâ Velestin kazâsına duhûl ile Golos'dan Yenişehir'e giden câddenin emniyyetini selb eylemiş oldığına mebnî Mahmûd Paşa tarafından sevk olunan kuvve-i askeriyye bi'l-muhârebe gâlib gelerek eşkıyânın cem'iyyeti dağılmış ve bir haylî esîr ve bir top ile yirmi sandık cebhâneleri ahz ve iğtinâm idilmiş oldığı haberi Ramazân'ın yedinci güni Dersa'âdet'e gelmişdir.

Yine ol esnâda Mahmûd Paşa Tırhala sancağı dâhilinde isyân iden karyeler re'âyâsı üzerine bi'n-nefs hareket ile cem'iyyetlerin dağıtmış ve Golos'ı muhâsara iden eşkıyânın kimini katl ve tedmîr ve kimini esîr iderek toplarını ahz ile Golos Kal'ası'nı muhâsaradan tahlîs itmişdir. Ve bu ihtilâllerde Yenişehir-i Fenar Metrepolidi'nin medhali anlaşılmağla anı dahi tevkîf eylemişdir. Mu'ahharen Bâb-ı Âlî'den vârid olan emr üzre metrepolid-i mûmâileyh i'dâm ile ser-i maktû'ı İstanbul'a gönderilmişdir.

1 Gayûrâne: Gayur olana yakışır tarzda, büyük bir gayretle.
2 Te'âvün ve tenâsur: Yardım etme.
3 Golos: Volos, Yunanistan.

Hûrşîd Paşa'nın inhâsı üzerine kendüsinin kethüdâlık vekâleti hidmetinde bulunan Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Alî Nâmık Beg uhdesine evâ'il-i Şevvâl'de rütbe-i vezâretle Anabolı muhâfızlığı tevcîh ve bin beş yüz nefer ile serî'an Anabolı'ya varması emr olunmuşdur.

Lâkin Mora'dan Yanya'ya kadar olan yerlerin re'âyâsı kâffeten ayaklanmış ve sügûr ve mesâlik[1] hep kapanmış oldığından tedârükât-ı külliyyeye ihtiyâc görüldigime mebnî İşkodra Mutasarrıfı Mustafâ Paşa'nın bi'n-nefs asâkir-i külliyye ile gelüb de Yanya'dan Mora'ya kadar eşkıyâyı te'dîb eylemesi lüzûmı Hûrşîd Paşa tarafından inhâ olunmağla Şevvâl'in on ikinci güni Mustafâ Paşa'nın o yolda me'mûriyyetini mutazammın emr-i âlî ısdâr ve ma'iyyetine bir orta topçı tesyâr kılınmışdır.

Bu esnâda Karaman vâlîsi olan Ebûbekir Paşa ve şeci'ân-ı vüzerâdan Behrâm Paşa ve sâbıkâ Akdeniz Boğazı Muhâfızı Alî Şefîk Paşa ve Çorum Mutasarrıfı Alî Paşa dahi Mora cânibine me'mûr buyurulmuş ve Rûmili'nin sol kolında bulunan bi'l-cümle harb ü darb ashâbı Yanya ve Mora taraflarına sevk olunmak üzre evâmir-i aliyye ısdâr idilmişdir. Behrâm Paşa ise ol esnâda Ayonoroz nîm cezîresinde tecemmu' iden eşkıyânın te'dîbiyle meşgûl oldığından anın Mora cânibine azîmetinden sonra bu havâlî içün başkaca asker tertîb olunmuşdur.

Behrâm Paşa Yenişehir üzerinden İzdin'e varub oradan Livadya'ya doğrı hareket (**s.155**) eylemiş ise de henüz eşkıyâ ile bir muhârebe itmeden ma'iyyetindeki asker ta'yînât gavgası çıkarub bilâ-mûceb avdet eyledikleri sırada eşkıyâ dahi dallarına binerek pek fenâ hâlde perîşânlıkla İzdin'e gelmişdir.

Ba'dehu Mora Vâlîsi Mehmed Paşa yine İzdin'den Livadya'ya doğrı hareket ve eşkıyâ ile pek çok muhârebe eylemiş ise de girüde bulunan Rendime Boğazı'nı eşkıyâ zabt itmekle bi'z-zarûre ric'at ve ceng iderek güc hâl ile boğaz-ı mezkûrdan mürûr ile İzdin'e gelebilmişdir.

Melek Beg dir ki Mora'da ibtidâ da'vet-i isyâna icâbet ile teşmîr-i[2] sâ'id-i gayret iderek ahâlîyi ayaklandıran kocabaşılar ve ashâb-ı alâka ve mu'teberân-ı tüccâr ve millet rü'esâsı ve husûsiyle metrepolid ve rehâbîn gürûhı idi ki milletin hakîkaten merci' ve müstenidleridir Atalar'da ve Rûmili tarafında ise bi'l-akis ibtidâ kaptanlar ile efrâd-ı re'âyâ hareket idüb rü'esâ-yı kavme zûr ile mecbûriyyet virmişlerdir. İntihâ.

İşte hu cihetle Mora'nın ihtilâli müddet-i kalîle zarfında etrâfa sirâyet iderek bir ucı Selanik'e kadar gelüb Selanik etrâfında ba'zı karyeler re'âyâsı dahi isyân eylemişdir. Fakat serî'an etrâfdan asker yetişdirilmiş ve hilâl-i Zi'l-hicce'de Kesendire nâhiyesinde müctemi' olan eşkıyâ kahr u tedmîr idilmişdir. Lâkin Mora'ya imdâd olunamamışdır. Zîra ber-vech-i bâlâ kara yolları kapanmış oldığı gibi ber-vech-i zîr eşkıyâ korsanları her tarafa münteşir olarak deniz yolları dahi mesdûd olmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik Benefşe[3] ve Anavarin kal'aları haylî müddet eşkıyâya mukâvemet ve

1 Sügûr ve mesâlik: Sınırlar ve yollar.
2 Teşmîr: Büyük bir gayretle teşebbüs etme.
3 Benefşe: Monemvasia, Lakonia, Yunanistan.

müdâfa'a itmişler iken nihâyet teslîme mecbûr olmuşlardır.

Şöyle ki: Benefşe Kal'ası Mora'nın semt-i cenûbîsinde nîm cezîre olan bir burun üzerinde ve kesme kayadan bir cebel-i mürtefi'in[1] zirvesinde mebnî bir kal'a-i metîne olmağla ahâlîsi beş ay kadar dayanmışlar ise de zahîreleri tükenmekle Kuşadası'na imrâr olunmaları şartıyla kal'ayı teslîm idüb hâlbuki eşkıyâ kal'aya dâhil oldukda ahâlînin takrîben rub'unu[2] bi't-tevkîf bâkî yedi yüz elli bu kadar nüfûsı Kuşadası'na nakl itmişlerdir.

Anavarin Kal'ası ahâlîsi dahi üç buçuk ay kadar dayanmışlar ise de zahîresizlikden nâşî böyle istîmân ile kal'ayı teslîme mecbûr olmuşlardır lâkin eşkıyâ kal'aya dâhil olduklarında ahde vefâ itmeyüb cümlesini katl-i âm eylemişlerdir.

Müverrih Yûsuf Beg dir ki eşkıyâ ahâlî-i İslâm'dan bir ferdin halâsına cevâz göstermemek üzre beynlerinde ahd ü peymân[3] itdikleri bî-şekk ü gümândır. Benefşe Kal'ası'nda olan ahâlî (**s.156**) hakkında dahi bed-mu'âmele cârî olmak lâzım gelmiş ise de anların kendü kazâları re'âyâsıyla ülfet-i kadîme ve başkaca ünsiyyet-i dirîneleri[4] oldukdan başka Rûm kızlarını tezevvüc itmek âdet-i müstemirreleri[5] oldığından beynlerinde karâbet olmağın bu husûs ekserîsinin halâsına bâ'is oldığı bî-iştibâhdır. İntihâ.

İhtilâlin Ba'zı Cezâ'ire Sirâyeti ve Turuk-ı Bahriyyenin Mesdûdiyyeti

Mora ve Ağriboz ihtilâlleri akîbinde Çamlıca ve Sulıca gibi ba'zı Cezâ'ir-i Yunaniyye re'âyâsı dahi i'lân-ı tuğyân idüb bunların ise büyücek ticâret gemileri olmağla cümlesi korsan şekline girerek izbândîdliğe[6] kıyâm ile sevâhil ve sefâ'in-i İslâmiyye'ye ta'arruz iderek Akdeniz'in emniyyetini selb eylediler.

Hattâ Kıbrıs Cezîresi muhassılı tarafından cezîrenin istikmâl-i levâzım-ı muhâfazası içün bir mikdâr barut gönderilmesi istid'âsına dâ'ir kapudan paşaya irsâl olunan inhâ Bâb-ı Âlî'ye bi't-takdîm bu âdem ne kadar barut istiyor ve bu talebi Kıbrıs'daki kal'alar içün midir yohsa ihtiyâta ri'âyet içün midir ve mühimmât-ı sâ'ire de lâzım mı degil mi lâzım ise ne makûle mühimmâtın lüzûmı vardır muhassılın merâmı lâyıkıyla anlaşılmıyor gibi saçma sapan sözler arasında bu barut İstanbul'dan gönderilecek olsa bile Akdeniz re'âyâsının fesâdı cihetle yollarda emniyyet olmadığı der-miyân olunub muhassıl-ı mûmâ-ileyh Saydâ Vâlîsi Abdullâh Paşa ile bi'l-muhâbere lüzûmı kadar barutı Akkâ Kal'ası'ndan celb itmesine karâr virilerek bu yolda Saydâ Vâlîsi Abdullâh Paşa'ya ve muhassıl-ı mûmâ-ileyhe selh-i Receb'de makâm-ı sadâretden mektûb-ı sâmîler yazılmışdır.

1 Cebel-i mürtefi': Yüksek dağ.
2 Rub': Dörtte bir, çeyrek.
3 Ahd ü peymân: Söz ve yemin.
4 Ünsiyyet-i dirîne: Eski dostluk.
5 Âdet-i müstemirre: Yerleşik adet.
6 İzbândîd: (Izbandut) Rum korsanları. Haydut, yolkesen, şaki, eşkiya.

Ne garîb hâl-i pür-melâldir[1] ki tüccâr yazıcılığından gelme bir Aksanto i'âne akçesiyle tedârük eylediği bu kadar top ve mühimmâtı bahren ve berren sevk idüb Rusya me'mûrîn ve zâbitânına rüşvet virerek Boğdan'a imrâr eylemiş oldığı hâlde koca bir Devlet-i Osmâniyye'nin kapudan paşası elinde büyük donanma ve Tersâne var iken Kıbrıs'a bir mikdâr barut gönderemeyüb de işi Saydâ vâlîsine dolaşdırmışdır. Sübhâne muhavvelü'l-havvelü ve'l-ahvâl.[2] Kezâlik Ağriboz Mütesellimi Ahmed Beg Mora re'âyâsının isyânı Ağriboz re'âyâsına da sirâyet eylemiş oldığını mübeyyin ve Ağriboz'da askerce ve zahîrece zarûret oldığından bir mikdâr peksimâd ve biraz asker irişdirilmesini mutazammın ma'rûzât ile Dersa'âdet'e berren bir âdem göndermiş ise de şâyed eşkıyâ içinden geçüb gidemez deyü ihtiyâten der-i devlete takdîm olunmak üzre İzmir voyvodasına dahi bahren başkaca ma'rûzât göndermiş. (**s.157**) Fakat bu âdem İzmir'e varmayub o tarafda Edremid'den geçmiş olmak üzre mesmû' oldığından İzmir voyvodası keyfiyyeti der-i devlete yazmış. Bu aralıkda berren gönderilen âdem bir takrîble eşkıyâ içinden geçüb İstanbul'a geldi Ağriboz'un ahvâli anlaşıldı. Şimdi ne tedbîr olundı dirsin. Ne tedbîr olundığını beyâna hâme-berîde-i zebân hicâb idiyor. Ammâ çâre ne işi oldığı gibice yazmak müverrihin vazîfe-i asliyyesi oldığından doğrısını söyleyelim. O zamân en büyük mehâret havâlecilik yolunda bir işi başdan savmak ve bu tarîkle biraz vakt kazanmak üzre bir tarafa dolaşdırmakdan ibâret idi. Bir mâhir efendi buna bir kulb takub çengâl-i te'hîrü't-ta'vîke[3] asıvirdi. Şöyle ki: Acabâ İzmir'den Ağriboz'a bir şey gönderildi mi gönderilmedi mi ibtidâ burası İzmir'den su'âl olunmak lâzım gelür diyerek isti'lâma düşürdi.

Şânî-zâde dir ki Sübhânallâh Akdeniz'den Âsitâne-i Aliyye'ye zahîre ve eşyâ gelmesi müte'assir ve İstanbul'dan ol tarafa mühimmât ve zahâ'ir gönderilmesi müte'azzir idügi ba'zı evâmir-i aliyyede tasrîh olundığı üzre cümleye râygân olub hattâ Kıbrıs'a mühimmât gönderilmediginden barutun Akkâ Kal'ası'ndan havâlesiçün tahrîr olunan mektûb-ı sâmîden henüz müstebân ve İzmir'e varacak âdem henüz ol tarafa gitmeyüb İstanbul'a revân olmak üzre İzmir'de râygân iken evliyâ-yı umurun İzmir'den Ağriboz'a acaba zahîre gönderilmiş mi diyerek isti'lâm-i hâl zımnında böyle bir emr-i akdemde imhâlleri[4] muhayyer-i ukûl velev silm bir tarafdan dahi alâ kadri'l-imkân[5] bir çâresine bakılsa israf makûlesi olmayacağı gayr-i meçhul oldığına nazaran bu bizim anlayacağımız akıl degildir dimek ma'kûldür. (lâ şerefü fi's-seraf ve lâ serafü fi'ş-şeref)[6]. İntihâ.

Ber-vech-i bâlâ Akdeniz adaları Rûmları husûsan Çamlıca ve Sulıcalular tuğyân üzre oldukları havâdisi pey-der-pey İstanbul'a tevârüd eylemekde oldığmdan şu aralık Akdeniz'e hamûle[7] ile gemi gönderilmesi câ'iz görilemiyordı. Hâlbuki tarîk-i bahrî mesdûd oldığı hâlde

1 Hâl-i pür-melâl: Keder dolu durum.
2 "Allah her durumu değiştirendir."
3 Çengâl-i te'hîrü't-ta'vîk: Mani olma, erteleme çengeli. Metinde "ta'vîk" kelimesi sehven "kavik" şeklinde geçmektedir.
4 İmhâl: Mühlet verme. Sonraya kalmasına müsaade etme.
5 Alâ kadri'l-imkân: İmkanı dâhilinde.
6 "İsrafta şeref, şerefte de israf yoktur."
7 Hamûle: Yük, gemi yükü.

İstanbul'a zahîre ve sâ'ire celbi müşkil olacağından ufak kayıklar ile ve karadan tatarlar irsâliyle Akdeniz'in Anadolı kıyıları yoklanub Midillü ve Sakız ve Kuşadası ve Rodos taraflarmda ne havâdis var anlaşılmak lâzım gelmekle berren Anadolı sevâhili ile Rodos karşularına varınca teftîş-i ahvâl itmek üzre Şa'bân'ın altısında mahsûs tatarlar çıkarıldığı gibi Kapudan-ı Deryâ Hamdullâh Paşa'ya dahi birkaç söz anlar ve iş bilür âdem intihâb idüb de menzil kayıklarıyla Rodos'a kadar irsâl iderek Akdeniz'in ve adaların ahvâlini ve Mısır ve Kıbrıs ve Akkâ'dan zahîre celbi kâbil olub (**s.158**) olmadığını tecessüs ile celb-i havâdis eylemesi içün Şa'bân'ın sekizinde tezkire-i sâmiyye yazıldı.

Hâlât-ı meşrûhaya nazaran Donanma-yı Hümâyûnun Akdeniz'e ihrâcıyla turuk-ı bahriyyenin te'mîni ferâ'iz-i hâliyyeden bulunmuş ise de Eflâk ve Boğdan vak'aları akîbinde Mora'nın ihtilâli ve müte'âkiben Adalular'ın tehyi'ât-ı isyâniyyeleri[1] Rusyalunun tahrîkine haml olunmağla Donanma-yı Hümâyûnı Akdeniz'e göndermege cesâret olunamıyordı.

Binâ'en alâ-zâlik evâhir-i Receb'de Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'ya yazılan emr-i âlî ve mektûb-ı sâmîde Tuna yalısının ihtilâline mebnî be-her sene Mısır'dan irsâli mu'tâd olan zahîrenin bu sene nısfı fazla olarak gönderilmesi ve Akdeniz tarafındaki Rûm eşkıyâsı Rûmili cihetinden zahîre alamayacakları cihetle Mısır ve Berrü'ş-şâm taraflarından almağa muhtâc olacakları der-kâr olub ancak anlara bir habbe zahîre virilmeyerek satılık zahâ'irin râ'iciyle İstanbul'a irsâl ve fürûht itdirilmesi ve dâhilen lüzûmı olan zahâ'irin müste'men[2] tâ'ifesine bey'i öteden berü memnû' olmağla şu esnâda bu memnû'iyyetin muhâfazasına i'tinâ idilmesi ve esdıkâ-yı Devlet-i Aliyye'den olanlarm hüsn-i hidmet ibrâzıyla sadâkatin tamâm zamânı olub ve bu hidmet yalnız pâdişâh-ı devlet-penâh eyyedallâhu ve kuvvâhu hazretlerine olmayub dîn-i âlî-i Muhammedî'ye dahi hidmet olacağından Mehmed Alî Paşa bu husûsda be-her hâl me'mûlden beş kat ziyâde cidd ü sa'y idecekleri mukaddemâ Haremeyn-i Şerîfeyn'e sebkat iden hidmet ve sadâkatleriyle müdellel[3] ve müsebbet[4] idügi derc ve hikâye olunarak Mora'nın berren tedârük ve tedbîri emrine başlanmış olmağla bahren dahi ibrâz-ı satvet[5] lâzım olmakdan nâşî Kapudane-i Hümâyûn Kapudanı Nasûh-zâde Alî Beg ma'iyyetinde olan donanmadan biraz sefîne ifrâz ile Mora sularına gönderilmiş ise de ziyâde kuvvet-i bahriyye husûli lâzım gelüb bâ-husûs şimdi Çamlıca ve Sulıca re'âyâsından dahi emniyyet meslûb olub bunların ise bayağı İngiltere fırkateynleri gibi ceng gemileri bulundığı içün Dersa'âdet'e gelecek sefâ'in ve zahîre ve Anadolı tarafından Rûmili'ye geçecek askere ta'arruz eylemeleri mülâhazadan ba'îd olmadığından ve Mısır vâlîliginin cenge yarar sefâ'imi oldığından bahisle Mehmed Alî Paşa bunlardan dahi münâsib gördigi mikdâr sefîne tertîb ve üzerlerine bir münâsib başbuğ nasb ve doğrı Mora sularına ba's ve tesyîr ve başbuğun kapudane-i hümâyûn kapudanı ile muhâbere ve müşâvere iderek

1 Tehyi'ât-ı isyâniyye: İsyan hazırlıkları.
2 Müste'men: Osmanlı ülkesinde güvenliği temînat altına alınarak yaşamasına izin verilen, genellikle tüccar olan yabancı uyruklu kimse.
3 Müdellel: Hakkında delil bulunan, delille ispatlanmış olan, delilli.
4 Müsebbet: Sabit kılınmış, tespit edilmiş, belirlenmiş.
5 İbrâz-ı satvet: Güç gösterme.

iktizâsına göre amel ve hareket ve bi'l-ma'iyye ibrâz-ı hidmet eylemesi kendüsine tenbîh ve birkaç gemi dahi Rodos'dan berü adalar arasına ta'yîn ile gayret ve Vehhâbî mes'elesinde oldığı gibi Rûm (**s.159**) fesâdı maslahatında dahi ibrâz-ı hüsn-i hidmet eylemesi emr ü iş'âr buyurulmuş oldığı gibi Şa'bân-ı mu'azzam'ın dokuzunda dahi Mora sularına ve adalar arasına birer takım gemi gönderilmesi ve İstanbul'a zahîre irişdirmesi içün te'kîdi hâvî tahrîrât-ı sâmiyye gönderilmişdir.

Çamlıca ve Sulıca ve İpsara adaları usâtının gemileri Midillü etrâfında dolaşmağa başladıklarından Bozcaada'sı ahâlîsi tarafından bir mikdâr asker istenilmekle Boğaz Nâzırı Şefik Paşa biraz neferât göndermiş ise de Bozcaada'nın muhâfazasına iki yüz ve Boğaz muhâfazına dört yüz kadar asker daha lâzım geldigini der-i devlete inhâ itmekle beş yüz seksan neferin tahrîr ve istihdâmı içün kendüsine me'zûniyyeti hâvî evâsıt-ı Şa'bân'da emr-i şerîf gönderilmişdir.

Ber-vech-i bâlâ Yunan izbândîdleri tarîk-i bahriyyeyi kat' eyledikleri sırada yirmi dört kıt'a izbândîd gemileri Sakız Cezîresi'nin Paşa Limanı pîşgâhına lenger-endâz[1] olarak Sakız Rûmları'yla ihtilâta başladıklarında Sakız'ın ehl-i İslâm'ı pirelenüb tiz elden celb eyledikleri Sakız Metrepolidi ile kocabaşılardan ve tüccârdan kırk kadar mu'teberân-ı Rûm'ı rehn alarak tevkîf eylemeleri üzerine sefâ'in-i eşkıyâ oradan savuşub gitmiş oldukları Bâb-ı Âlî'ye arz ve inhâ ve mikdâr-ı kifâye asker irsâl buyurulması istid'â olunmuş idüginden Sığla Sancağı Mütesellimi İlyâs-zâde Hâcı İlyâs Ağa Sakız Adası'nın muhâfazasına ve Riyâle-i Hümâyûn Kapudanı Töınbek-zâde Alî Beg başbuğıyla tiz elden beş on kıt'a sefîne dahi izbândîd gemilerinin müdâfa'asma me'mûr buyurulmuşdı.

İlyâs Ağa öteden berü harâset ile me'lûf rencber ağası olarak harb eri olmadığından isti'fâ kaydına düşüb hezâr zûr ile Çeşme yakasına gelür gelmez Sisam Cezîresi re'âyâsının isyân eyledigi istihbâr olunmağla evvel be-evvel Sisam eşkıyâsının haklarından gelinüb de ba'dehu dîger eşkıyânın hadleri bildirilmek irâde ve İlyâs Ağa i'âde ile Kuşadası cânibine irsâl olundı ve Sisam Adası'na geçmek üzre me'mûr kılındı ise de Sisam Adası mecma'-ı eşkıyâ-yı re'âyâ[2] olmağla oraya kaviyyü'l-iktidâr[3] bir me'mûrun gönderilmesi lüzûmunı inhâ itmekle yerinde ibkâ olunarak Mîr-i Mîrândan Nigde Sancağı Mutasarrıfı İsmâ'îl Paşa Sisam'a gitmek ve ahâlîsinin silâhlarını devşirerek emr-i muhâfazasına i'tinâ itmek üzre Şa'bân'ın beşinde me'mûr idildi Sisam Adası re'âyâsı ise adanın hâkim ve voyvodasını habs idüb bunlar bir takrîb ile kaçub kurtulmuşlar ise de eşkıyâ ehl-i İslâm'dan ticâret ve müsâferet tarîkiyle Sisam'da bulunan on beş âdemi (**s.160**) ve sekiz nefer mellâh ile bir gemi re'îsini envâ'-ı işkence ile i'dâm ve emvâl ve eşyâlarını iğtiuâm eyledikleri ve o sularda zuhûr iden korsan tekneleriyle bi'l-ittifâk oralardan geçen ehl-i İslâm kayıklarına ta'arruz itmekde ve Kuşadası sevâhilinden hayvân sürüb ve insân kapub götürmekde ve Sisam ve Sakız boğazlarını keserek gelüb giden sefâ'in-i ticâriyye-i İslâmiyye'ye ta'arruz itmekde oldukları ve bu cihetle Sakız mahsûr gibi bir hâlde kalub ba'dehu fesâdın Ayvalık ve Çund

1 Lenger-endâz: Demir atmış.
2 Mecma'-ı eşkıyâ-yı re'âyâ: Gayrımüslim eşkiyanın toplanma yeri.
3 Kaviyyü'l-iktidâr: Güçlü iktidar.

adaları taraflarına sirâyet eyledigi havâdisi pey-der-pey tevârüd eylemişdir.

Müte'âkıben Girid Cezîresi'nde vâki' İsfâkiye nâhiyesi re'âyâsı dahi isyân iderek kasabât ve kurâ-yı İslâmiyye'ye[1] tecâvüz ider oldılar. Fakat Hanya Muhâfızı Vezîr Lütfullâh Paşa kethüdâsı eşrâf-ı kuzâtdan Necîb Efendi bir mikdâr askerle varub cem'iyyet-i eşkıyâyı perîşân itmişdir.

Prokeş Târîhi'nde[2] dir ki mevâki'-i adîdede hâzır bulunan efkâr-ı ihtilâliyye birden heyecâna gelmek üzre tehyîc[3] idilmemiş olsaydı bu vesîle dahi sevâbıkı misillü esersiz geçerdi. İntihâ. Melek Beg dir ki Yunanîler'de hareket ve isyâna isti'dâd-ı tâm gelüb iş icrâ-yı merâmlarına sedd-i mümâna'at olan Tepedelenli Alî Paşa'nın izâlesine kalmış idi.

Bu isyânın mukaddemâtından olarak berren Papa Temyo ve bahren Anderiçon nâm şakîlerin zuhûr ve hurûcları ve Tepedelenli Alî Paşa'nın me'mûriyyetiyle def' olunmaları gibi nice emârât ve alâmât baş gösterdiginden kâ'ide-i ihtiyâtkârîye ri'âyet lâzım gelürken Yunanistan'ın her tarafında bulunan vülât ve me'mûrîn ve tavâ'if-i askeriyye cümleten Yanya üzerine sevk olunarak oraları hâlî kalmağla usât bir seneden ziyâde önlerine gelan bilâd ve kasabâtı ihrâk ve buldukları ehl-i İslâm'ı katl-i âm itmeleri evvel emirde Alî Paşa'nın tahrîkine azv olunarak böyle bir emr-i vahîmü'l-âkıbenin[4] derhâl def'ine müsâra'at olunması iltiyâm[5] kabûl itmez bir hüzn ü melâldir. İntihâ.

Fî'l-vâki' o zamân asıl nazar-ı i'tmâya alınacak yer Mora ciheti iken bâdî-i emrde o tarafa ehemmiyyet virilmemiş olması bâdî-i te'essüf idi. Çünki Eflâk ve Boğdan'ın mecmû'-ı ahâlîsi dört milyona bâliğ olur ise de silâh ile me'lûf olmadıklarından başka Rûmlar ile beynlerinde asabiyyet-i kavmiyye olmadığından Rûmlar'ın tahrîkâtıyla büyük büyük fedakârlığa girişemezlerdi. Ve buraları at oynağı yerler oldığından cem'iyyet-i usâtın dağıdılması kolay idi. Ve ba'zı mevâni'a tesâdüf olunub da iş müşkilâta düşse bile nihâyet Memleketeyn imtiyâzâtının ba'zı mertebe tevsî'ini müntic olurdı. Ammâ Mora ve civârı (**s.161**) abâlîsi hep Yunamiyyü'l-asl oldukları hâlde ber-vech-i bâlâ haylî silâhşör palikaryaları ve pek çok Sırp dağları ve dar boğazları var idi ve her tarafı deniz ile muhât olub Rûmlar'ın gemicilikde mehâretleri dahi müsellem idi. Buralarda bulunan kalîlü'l-mikdâr ehl-i İslâm'ı eşkıyâ itlâf itdigi takdîrde artık bu memâlikin hâl-i aslîsine ircâ'ı kâbil olamayacak idi. Ne çâre ki o zamân İstanbul'un hâli bu misillü dakîkaları mütâla'aya müsâ'id degil idi. Zîra zimâm-ı devleti eline almış olan Hâlet Efendi mücerred ağrâz-ı şahsiyyesiyle müştegil idi.

Ahvâl-i Pâyitaht

1 Kasabât ve kurâ-yı İslâmiyye: Müslüman köy ve kasabalar.
2 Prokeş Tarihi: Anton von Prokesch-Osten, Geschichte des Abfall der Griechen vom Türkischen Reich im Jahre 1821, Stuttgart, 1867, 6 Bande. (Anton von Prokesch-Osten, 1821'de Yunanların Türk İmparatorluğundan Ayrılmalarının Tarihi, Stuttgart, 1867, 6 Cilt)
3 Tehyîc: Heyecanlandırma, heyecana getirme, coşturma.
4 Emr-i vahîmü'l-âkıbe: Sonu tehlikeli olan iş.
5 İltiyâm: Yaranın kapanıp iyi olması. İyileşme. Cem olmak. Zemmolunmak

Bâlâda beyân olundığı üzre Eflâk ve Boğdan ser'askeri ma'iyyetine gönderilmek üzre tahrîr olunan beş bin yeniçeri Receb'in on üçünci güni Boğaziçi'nde rezâlet iderek hele Büyükdere'ye varub sefâ'in-i ticâriyyeye râkib oldılar ise de levâzım-ı râhlarını tekmîl içün çend rûz Büyükdere pîşgâhında lenger-endâz-ı tevakkuf oldukları esnâda dahi râhat durmadılar. Hattâ içlerinden bir takımı Begkoz tarafına çıkub andan iki sâ'at kadar mesâfede Arnavudköy'i dinilan ve tüccâr ve bennâ[1] makûlesi Rûm re'âyâsıyla meskûn olan karyeye giderek bir papas ile birkaç re'âyâyı katl ve hetk-i ırz ve gasb-ı emvâl gibi ef'âl-i şenî'aya mübâderet eylediklerinde bîkâr gürûhı derhâl öteye berüye dağılub bakiyyesi dahi ahşâm üstü evlâd u iyâlleriyle birlikde civârlarındaki İriva[2] ve Şile gibi ehl-i İslâm karyelerine ilticâ ve bu karyelerin ehl-i İslâm'ı anları kabûl ve îvâ itmişler. Ve gemiler Büyükdere'den kalkub gidinceye dek bu bîçâreler o karyelerde mihmân olub ba'dehu kendü karyelerine gitmişlerdir. Meger bunlar mukaddemâ dağlu eşkıyâsı beliyyesiyle Rûmili'nden firâr ve Begkoz yakasına ubûr ile ol mahalli ihtiyâr iden re'âyâ imiş deyü Şânî-zâde Târîhi'nde muharrerdir.

Yeniçerilerin Begkoz tarafında böyle rezâlet itdikleri gün Sadr-ı cedîd Benderli Alî Paşa sebük-bârca Dersa'âdet'e gelivirmişdir. Çünki yeni sadr-ı â'zamlar Dersa'âdet'e külfetlü rüsûmât[3] ile dâhil olmak mu'tâd olub bu cihetle haylî masârife giriftâr olurlardı. Bu esnâda ise der-kâr olan gavâ'il ve meşâgil-i kesîre hasebiyle rüsûm-ı mu'tâde terk olunarak sadr-ı cedîdin on on beş kadar etbâ' ile Üsküdar verâsında Maltepe karyesine gelüb vürûdını ihbâr itmesi ve istikbâline taraf-ı hümâyûndan silâhdâr ağanın gitmesi irâde-i seniyye iktizâsından oldığı beyânıyla akdemce kâ'immakâm paşa tarafından sadr-ı cedîde arîza yazılmış idi. Receb'in on beşinci güni sadr-ı müşârün-ileyh ol vechile sebük-bâr olarak Maltepe karyesine (**s.162**) vürûdını ihbâr eylemiş ise de ahkâm-ı nücûma vukûfı mevhûm olanlardan ba'zıları ol vakit kamerin Burc-ı Akreb'de bulundığım ifâde itmekle iki gün Maltepe'de tevkîf ve te'hîr idildi. Ve daha nuhûsetli[4] bir vakte tesâdüf itdirildi. Şöyle ki: Receb'in on sekizinci güni müşârün-ileyh Benderli Alî Paşa silâhdâr ağa delâletiyle Rikâb-ı Hümâyûna da'vet ve Şeyhü'l-islâm Abdülvehhâb Efendi ile birlikde huzûr-ı pâdişâhîde sâ'at beşe on dakîka kalarak teslîm-i mühr-i vekâlet ile ber-mu'tâd ilbâs-ı hil'at-i sadâret[5] olundukdan sonra Bâb-ı Âlî'ye geldi.

Sadâretine dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zîrde (31) rakamıyla ilâve olunur.

Şânî-zâde dir ki mühr-i hümâyûn-ı vekâlet ahzı tâli'i Esed Burcu'nun dericât-ı nuhûsundan olan altı derecesine tesâdüf idüb kalbü'l-esed nâm nahs kâtı'-ı tâli'a düşmüş ve hâne-i âşiri Burc-ı Kırân olan Hamel'in yirmi üç derecesi vâki' olmuş ve hamse-i mütehayyire bi-ecma'ihim[6] burc-ı mezkûrda bulunub şu kadar ki bi't-tesviyye beyt-i tâsi'de cem' olmuşlar idi. (Zâlike takdîrü'l-azîzi'l-alîm)[7] İntihâ.

1 Bennâ: Yapı yapan, mimar, kalfa, dülger.
2 İriva: Riva, Beykoz, İstanbul.
3 Rüsûmât: Vergiler.
4 Nuhûset: Uğursuzluk.
5 İlbâs-ı hil'at-i sadâret: Sadaret kaftanını giydirme.
6 Bi-ecma'ihim: Tamamıyla.
7 "Bu azîz ve alîm olan (Allah'ın) takdiridir." En'âm 96, Yasin 38 ve Fussilet 12.âyetlerden hir kısım.

Sadr-ı cedîd ber-vech-i bâlâ Bâb-ı Âlî'ye gelüb mu'tâd üzre lâzım gelenlere hil'atler ilbâs olundığı sırada Eflâk voyvodası başkapukethüdâsı olan İstavraki'ye dahi Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığı vekâleti içün hil'at giydirildi.

Çünki ber-vech-i bâlâ Kostaki'nin i'dâmından sonra yerine Fenarlular'dan olmamak şartıyla tercümân araşdırıldı bulunamadı. Nihâyet bu İstavraki Beg Rûm tâ'ifesinin Hayhorom[1] didikleri takımından bulunmağla ve bâlâda beyân olundığı üzre Eflâk voyvodası iken Eterya tarafından tesmîm itdirilan ve sıdk u istikâmeti sâbit Suço Beg müddet-i medîdede kapu ketdüdâlığında bulunarak hüsn-i zanna muhil olmağla Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığına revâ görülmüşdür. Sadr-ı cedîd ber-vech-i bâlâ mu'tâd olan hil'atleri ilbâs itdikden sonra çend rûz mukaddem Sarây-ı Hümâyûnun suyunı tesmîme müte'ahhid olmak ve Demirkapu'da suyolcıların sâkin oldukları kal'a burcuna mazgâllar açmak gibi töhmetler ile habs idilmiş olan üç nefer suyolcı Rûmları i'dâm ile işe başlamışdır.

Bundan on üç gün mukaddem Keşan'da merfû'ü'l-vezâre[2] ikâmet üzre bulunan Mustafâ Paşa'nın ibkâ-i vezâretiyle uhdesine Karaburun'da ikâmet eylemek üzre Karadeniz Boğazı Muhâfızlığı tevcîh olunmuş iken ol gün yine vezâreti ref' ile yerine kezâlik on üç gün mukaddem sadâretden infisâl ile Gelibolı'ya irsâl olunan Seyyid Alî Paşa ta'yîn ve uhdesine muhassıllık vechile Teke ve Hamîd sancakları tevcîh olundı. Ferdâsı Pâzâr güni buna (**s.163**) benzer tebeddüller vukû' buldı. Bu misillü tebeddülât-ı mütenâfiyye-i mütevâliyye ıztırâb-ı efkâr-ı vükelânın ne mertebeye vardığını gösterir.

Üçünci def'a İstanbul Rûm patriki olan Grigoryus'un Moralılar ile muhâberesi tahkîk olundığına binâ'en yine Receb'in on dokuzuncı ve Nisan'ın yirmi birinci Pâzâr güni ki Rûmlar'ın Paskalya'sı idi azl ve katli lüzûmundan bahisle yerine on ikilerden birinin intihâb olunmasına dâ'ir ısdâr olunan fermân-ı kazâ-cereyân li-ecli'l-icrâ'[3] Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı İstavraki Beg'e i'tâ olundukda katl sözi istimâ' olundığı gibi şâyed ki cemâ'at ürker de başka patrik intihâhı müşkil olur deyü ihtâr itmekle katl sözi tayy ile tashîh olundukdan sonra İstavraki Beg patrikhâneye gidüb cemâ'at metrepolidânı cem' ile fermânı kırâ'at ve Pisidya[4] Metrepolidi Evyanyos'ı[5] patriklige intihâb itdirmişdir. İşte bu intihâb esnâsında sadr-ı â'zam Grigoryus'ı Bâb-ı Âlî'ye ihzâr ile senin mukaddemâ bu fesâddan haberin yok mıydı ki kat'an iş'âr itmedin deyü su'âl itdikde inkâr ve sadr-ı â'zam tekrâr su'âle ibtidâr ile ya bir fâhişe avratın itdigi fısk ve zinâya kadar muktezâ-yı âyîniniz üzre elbet vukûfunuz der-kâr iken böyle milletce azîm fitne ve fesâddan mütecâhilâne haberim yok idi dinmekle i'timâd olunabilür mi deyü mu'âhezede ısrâr itdikde Grigoryus devletlü efendim bendeniz doksanı mütecâviz bir bî-şu'ûr ihtiyârım eger bilürse on ikiler bilür deyü cevâb virmiş ise de bayağı bir papas ve kocabaşı makûlesinin vâfir eyyâmdan berü haberdâr oldığı millet mâddesinden patrikin haberi olmamak dâ'ire-i akıldan hâric oldığına

1 Hayhorom: Ermenice konuşup Rum Ortodoks kilisesine bağlı olan Ermeni Rumlar.
2 Merfû'ü'l-vezâre: Vezirliği kaldırılmış.
3 Li-ecli'l-icrâ': Uygulamak için.
4 Pisidya: Pisidia. Burdur ve çevre illeri bölgesi.
5 Evyanyos: Evgenios.

binâ'en sadr-ı â'zam bum şimdilik Kadıköy'üne götüriniz diyerek def'-i leyyin[1] ile dışaru çıkartdığı esnâda patrik-i cedîdin intihâb olundığı haberi gelmekle Grigoryus hemân Fenar'a gönderilerek ve yaftası gögsine ta'lîk idilerek patrikhânenin orta kapusında salb olundı. Yaftanın sûreti zeylde (32) işâretiyle ilâve olunur.

Müte'âkıben Kayseriyye ve Edremid ve Tarabya metrepolidleri dahi Balıkpâzârı'nda ve Kaşıkcılar Hân'ı önünde ve Parmakkapu'da salb olundılar.

Tüccârdan ve Rûm tâ'ifesi müte'ayyinânından fesâdda medhalleri haber alınmış ve fesâda dâ'ir kâğıdları tutulmuş olan beş nefer müfsid dahi bu sırada mecma'-i nâs[2] olan mahallerde i'dâm kılındılar.

Şânî-zâde dir ki patrikin mürdesi üç gün maslûb durdukdan sonra deryâya endâhtı karîha-i şâhâneden Yehûd milletine emr olunarak anlar dahi teneffüh[3] ve tefessüh ile (**s.164**) rû-yı deryâya çıkub Rûmlar almasunlar deyü karnını yarub ve taş bağlayub deryâya öylece ilkâ eylediler. İntihâ.

Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi bu fıkranın üzerine (Hâşâ karîhadan degildir belki ba'zı sûfehânın hâlet-i garîbe-i ilkâsındandır) deyü bir hâşiye yazmışdır.

Fi'l-vâki' ol devrede böyle kavâ'id-i siyâsiyyeye münâfî işler hep Hâlet Efendi'nin ilkâ'âtı âsârındandır. Bunda Sadr-ı â'zam Benderli Alî Paşa dahi ma'zûrdur. Zîra yeni İstanbul'a gelmiş patrik kimdir anın i'dâmından ne çıkar bilmez. Dakâyık-ı umûr-ı siyâsiyyeden bütün bütün bî-haber bir zât idi.

Yine Es'ad Efendi Şânî-zâde Târîhi'nin bu bahsi üzerine yazdığı ta'lîkâtında dir ki patrik-i mersûmı salb itdikleri gün alâ zu'mi'n-Nasârâ[4] hâşâ Hazret-i İsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâma Yehûdîlerin ol mu'âmeleyi icrâ itdikleri güne tesâdüf itdiginden başka lâşesini Yehûdîler'e sürütdükleri bâ'is-i tehyîc gayret-i câhiliyye-i Rûm olub bir kat dahi tuğyânlarına sebeb oldı erbâb-ı nehy ve vukûfun haberlerince patrik-i mersûmun beyne'd-düvel ve'r-Rûm[5] i'tibârı olub bir sözi Avrupa'da iki olmaz imiş eger hakkında bu mu'âmele icrâ olunmayub istimâletiyle elde iken teskîn-i nâ'ire-i Rûm idebilürdi. Hattâ Rusyalu tüccârımızdan bir sefîne re'îsini Halîc-i Âsitâne'den ber-takrîb alub ve Petersburg'da patriktir deyü balka bir lâşe gösterüb envâ'-ı tecemmülât ile şehri gezdirdiginden bi'z-zât imparator hidmetinde bulunarak bir mu'teber kenisalarına ilkâ idüb bu vechile Rûmlar'ı celb itdigi mesmû' olmuşdur. İntihâ.

Patrikin gerek Rûmlar ve gerek Ortodoks mezhebinde bulunan sâ'ir Hristiyanlar beyninde ne kadar büyük i'tibârı oldığı ehl-i vukûf indinde tafsilden müstağnîdir fakat Es'ad Efendi'nin zann itdigi gibi Grigoryus'un zâtına â'id bir keyfiyyet ve Rusya İmparatorı'nın ana o mertebe ihtirâm eylemesi mücerred Rûmlar'ı celb içün bir nümâyişden ibâret degildir.

1 Def'-i leyyin: Üzmeden savuşturma.
2 Mecma'-i nâs: İnsanların toplandığı yerler.
3 Teneffüh: Boş lâflarla gururlanma.
4 Alâ zu'mi'n-Nasârâ: Hristiyanların boş inançları üzerine.
5 Beyne'd-düvel ve'r-Rûm: Devletler ve Rumlar arasında.

Belki o zamân bu mesnedde her kim olsa bu meziyyet ve hürmete mazhar olurdı. Çünki bâlâda beyân olundığı üzre Katolikler indinde Rim Papa Hazret-i İsâ aleyhi's-selâm'ın yeryüzinde halîfesi olub Ortodokslar'ın indinde dahi İstanbul'un Rûm Patriki Papa'ya mukâbildir. Ve egerçi Antakya ve İskenderiyye ve Kudüs-i Şerîf Rûm Patrikleri dahi müstakil birer re'îs-i rûhânî iseler de İstanbul Rûm Patriki cümlesine mukdim olub bir cem'iyyet-i mezhebiyye akd olunacak olsa anın riyâseti tahtında akd olunmak lâzım gelür. Ruslar Ortodoks mezhebinde bulunub Rusya İmparatorlarının bir büyük iktidâr-ı (**s.165**) ma'nevîleri[6] dahi vaktiyle İstanbul Rûm Patriki'nden aldıkları vekâletdir ki Petersburg'daki cemâ'at metrepolidâna bi'l-vekâle riyâset iderler.

Şu hâle nazaran Rusya İmparatorı kendüsinin müvekkili ve Hazret-i İsâ aleyhi's-selâmın vekîli bildigi bir patrike ne mertebe hürmet ve ri'âyete mecbûr oldığı bundan ziyâde tafsîle muhtâc degildir. Lâkin o zamân vükelâ içinde bu misillü dekâyıkı bilür âdemler yok gibiydi olsa bile Hâlet Efendi'nin şerrinden havfla ağız açamazlardı. Hâlet Efendi ise mahsûl-i a'mâl-i seyyi'esi[7] olan Rûm ihtilâlinden dolayı halkın lisânına düşmüş oldığından burasını unutdurmak içün daha büyük gâ'ilelerin zuhûr itmesini ve âlemin karışdıkca karışmasını isterdi. (Ne'ûzü bi'llâhi min şürûri enfüsinâ)[8]

Es'ad Efendi'nin Patrik hakkında bu mu'âmele icrâ' olunmasaydı bu âteş-i ihtilâli teskîn idebilürdi didigi dahi doğrıdır. Zîra Eterya'ya dâhil olan Rûmlar'ın ekseri bu işin arkasında Rusyalu var zann iderlerdi Boğdan ihtilâlinin üzerine Rusya Devleti'nin bundan teberrî idivirmesi Rûmlar'a durgunluk getürmiş idi. Ve Rûmlar bir vakt-i mu'ayyende def'aten her tarafda ehl-i İslâm'ı hasub da bitürmek azminde iken iş evvelce uc gösterüb de hükûmet-i seniyye tarafından taharriyyât-ı şedîdeye kıyâm ile müttehemen ele geçenler taraf taraf i'dâm olunmağa başlandığı gibi ale'l-umûm Rûmlar'a hayret elvirmiş idi. Binâ'en-aleyh o zamân bu işlerim içinde bulunmuş olanların ifâdâtına nazaran âteş-i ihtilâl sönmek üzre iken patrikin salb olunması bi'l-cümle Ortodoks mezhebinde bulunan Hristiyanlara pek ziyâde dokunarak Rûmlar artık herçi-bâd-âbâd[9] vâdîsinde bir fedâyîlik yolını tutdılar. Ve her tarafda gâyet fedâkârâne tedârükâta kıyâm itdiler. İşte bu hâlet nihâyet Yunan Devleti'nin ihdâsını müntic olmuşdur.

Rûmlar Paskalya gicesi bağteten ehl-i İslâm'ı basub da mahv itmek azminde iken Paskalya güni patriklerimin salb olundığını görmeleri kendü haklarında bir nev' mücâzât-ı ilâhiyye idi. Ve Fâtih'in ihyâ eylemiş oldığı Rûm Patrikligi gibi bir büyük makâmda iken Eterya işlerini tervîc iden âdemin her dürlü cezâya müstahıkk oldığı müsellemâtdan ise de o zamân nücerred ahz-ı sâr ile teşeffî-i sadr[10] yolunda patrikin salbı Devlet-i Aliyye'nin menâfi'-i politikiyyesine münâfî idi.

Öfke ile kalkan zararla odurur dirler. Ma'a-mâ-fih bir şahıs kendü hesâbına hiddetle

6 İktidâr-ı ma'nevî: Manevi güç.
7 Mahsûl-i a'mâl-i seyyi'esi: Kötü işlerinin ürünü.
8 "Nefislerimizin şerlerinden Allah'a sığınırız."
9 Herçi-bâd-âbâd: Ne olursa olsun, ister istemez.
10 Teşeffî-i sadr: İntikam aldıktan sonra içi rahatlama.

bir iş yapabilür ve zararı kendüye â'id olur ammâ devlet hesâbına teşeffî-i sadr içün kavâ'id-i esâsiyyeye münâfî harekete kimesnenin salâhiyyeti yokdur. Devlet ricâlinin vazîfe-i (**s.166**) nazîfesi her hâl ü kârda devletin nef' ve zararını muvâzene[1] ile ana göre hareket eylemekdir. Biz yine sadede gelelim.

Sâbıkâ Rûm patriki olub Edirne'de ikâmet üzre bulunan Krilos Efendi ile fesâdda medhali oldığı tahakkuk iden dîger menhûsların icrâ-yı cezâları içün dahi bu sırada Edirne kadısına ve Edirne'de bulunan Çirmen mutasarrıfına hitâben fermân-ı âlî gönderildiginden Krilos Efendi hemân salb olundığı gibi fermân-ı âlîde vüs'at görüldigine binâ'en Rûm kocabaşılarından ve mâl-dâr tâcirlerinden yirmi üç nefer söz sâhibleri dahi sâ'ire ibret olmak üzre Edirne'nin müte'addid semt ve mahallerinde i'dâm olunmuşlardır.

Bâlâda beyân olundığı üzre Kostaki'nin i'dâmından sonra İstavraki Beg Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı oldıysa da Bâb-ı Âlî'nin ale'l-umûm Rûmlar'dan emniyyeti münselib olub hattâ Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığı üzre on beş yirmi günden berü Bâb-ı Âlî'de Frengî ve Rûmiyyü'l-ibâre kâğıdlar mühendishâne hocalarından Rûmiyyü'l-asl Bulgaroğlı Yahyâ Efendi'ye terceme itdirilmekde idi. Bundan sonra dahi o misillü evrâkı mu'âyene ve tercemelerini mukâbele ve müntericâtmı evliyâ-yı umûra ifâde itmek ve müsta'id ve heveskâr olan efendilere düvel ve milel beyninde mütedâvil[2] olan elsine-i ecnebiyyeyi[3] ögretmek husûslarına me'mûr oldı. Ve kendüsine şehriyye beş yüz guruş ma'âş tahsîs ile bir münâsib mahalden karşuluk bulunması içün defterdâr efendiye Receb'in yirminci güni buyuruldı yazıldı. Ve ketebe-i aklâm ve sâ'ireden tahsîl-i lisâna heveskâr olan efendiler içün alâ merâtibihim ma'âşlar tahsîs ile Bâb-ı Âlî'de bir Terceme Odası açıldı. Ve mukaddem ve mu'ahhar Rûm tercümânlarının pek çok fesâdlar itdikleri mütehakkık olmağla fi-mâ-ba'd tercümânların ehl-i İslâm'dan olmasına niyyet idildi. Ve ol vakit Dîvân-ı Hümâyûn tercümânlığına ehl-i İslâm'dan biri aranub bu me'mûriyyete Şânî-zâde'nin muktedir oldığı meclis-i vükelâda tezekkür olunmuş ise de mevâlîden bulundığı cihetle ricâl-i Bâb-ı Âlî silkine idhâli münâsib görilmemişdir.

Şânî-zâde dir ki bu hidmet-i pür-menfa'ate âbâ an ceddin[4] ehl-i İslâm'dan bir muktedir kimse tecessüs olundıysa da (Beyt) Terakkî-i hünere iltifât lâzımdır * Fürûğ-ı mâhî sebeb mehrdir ziyâdelige mü'eddâsınca o makûle ma'ârife mukaddemlerde kendüliklerinden heveskâr olmuşlar ba'zı kibâr indinde sâkıtü'l-i'tibâr[5] ve belki dûçâr-ı hezl ü ihtikâr[6] olduklarından hidmet-i mezkûreyi îfâya kâdir bir Müslümân bulunamadığından biraz eyyâmdan sonra yine Yahyâ Efendi'ye mühendishâne hocalığı mâni'inden kat'-ı nazar ilbâs-ı haftân tercümânî olundı. İntihâ.

Biz yine sadede gelelim.

1 Muvâzene: Denge.
2 Mütedâvil: Alış verişte kullanılan, tedâvülde bulunan.
3 Elsine-i ecnebiyye: Yabancı diller.
4 Âbâ an ceddin: Babadan oğula, atalardan kalma.
5 Sâkıtü'l-i'tibâr: İtibardan düşmüş.
6 Dûçâr-ı hezl ü ihtikâr: Hakaret ve alaya uğrama.

(s.167) Yine Receb'in yirminci güni Şeyhü'l-islâm konağında akd olunan meclis-i şûrâda Rûm hâ'inlerinin mişvârına nazaran evvel be-evvel Tersânenin ahvâlini mülâhaza lâzıme-i hâlden görülmekle Tersâne civârında harîk vâki' olub da kapudan paşanın harîka gitmesi lâzım geldigi takdîrde kethüdâsını yâhûd ana mümâsil birini Tersânede vekîl bırağub ve her dürlü ihtiyâta ri'âyet itmesi ve dîger mahallerde harîk vukû' buldığı takdîrde kendüsi Tersânede bulunarak zâbitân ile tulumbaları göndermesi karâr-gîr olarak icrâ-yı îcâbı zımnında kapudan paşaya tezkire-i sâmiyye yazıldı.

Ve taşralara gidüb gelan tatarların vardıkları yerlerde Hâlet Efendi'ye dâ'ir söz söyledikleri kendüsine mahremâne iş'âr olunmuş idüginden fî-mâ-ba'd tatarların neşr-i erâcîfden[1] mücânebet eylemeleri ve hilâfına hareket idenler olur ise İlçi Hân'ı önünde salb olunacaklarının kendülerine tefhîmi siyâkında yine ol gün tatar ağasına hitâben buyurıldı-i âlî yazdırıldı.

Hâlet Efendi kendü aleyhine ağız açmış olan İstanbul halkının lisânını kat' içün kimini nefy ve kimini i'dâm ile ihâfe[2] itmekde oldığı gibi bu vechile taşra halkının dahi kulaklarını tıkamak ve tatarların ağızlarını kapamak isterdi. Bu ise bir hayâl-i muhâl idi.

Bir tatarın Hâlet Efendi hakkında söz söylemesinden dolayı i'dâma müstahıkk görülmesi ne şer'e uyar ne de akla sığar. Lâkin ne çâre Hâlet Efendi bâlâda beyân olundığı üzre meclis-i umûmîde yeniçeri kokonoslarından bu vechile bir fetvâ almış idi. Ahkâm-ı sehîfesini serbestce icrâ idüb gidiyordı. Bu hâlet ise henüz İstanbul'un töresine vâkıf olmayan Benderli Alî Paşa gibi havsalası dar bir zâtı fikir ve mütâla'aya mecbûr idiyordı.

Receb'in yirmi birinci güni İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılarına hitâben ısdâr buyurılan evâmir-i aliyyede (lekad radiyallâhü ani'l-mü'minîn iz yübâyi'ûneke tahte'ş-şecerati)[3] âyet-i kerimesi derc olunarak kâffe-i mü'minînin ittifâk ve ittihâd üzre tahsîl-i rızâ-yı Bârî ve her bir kârda emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münkere ri'âyet ve beş vakit namâzı ricâl-i devlet konaklarında ve esnâf ve ehl-i sûk[4] cevâmi' ve mesâcidde cemâ'at ile edâ eylemeleri tenbîh olunmuşdur. Bu tenhîhât hep sadr-ı cedîdin sadâretine dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûn iktizâ-yı celîlinden bulunmuşdur.

Ferdâsı yine İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılarına ve kapudan paşaya ve yeniçeri ağasına (s.168) ve topçıbaşı ve humbaracıbaşı ve bostâncıbaşı ağalara buyuruldılar yazılub kemâ-kân müsellah ve âgâh bulunub ancak abes yere tüfenk ve tabanca atılması yasâğ idildi. Ve sadr-ı â'zamın şöhretinden vâkı'â tüfenk sadâsı işidilmez oldı ve fukarâ ve re'âyâ dükkânlarını açub kâr u kisbleriyle meşgûl olıyorlar lâkin esnâf meydâna çıkdı Rûmlar afv olunmuşlar gibi erâcîf çıkarırlar ise kat'an i'timâd olunmamak husûsı dahi evâmir-i mezkûrede tasrîh buyuruldı.

Yine Receb'in yirıni üçünci güni şeyhü'l-islâm konağında meclis-i meşveret kuruldı.

1 Erâcîf: Yalan sözler, yalanlar ve uydurmalar.
2 İhâfe: Korkutma, tehdit etme.
3 "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur." Fetih sûresi18. âyetten bir kısım.
4 Ehl-i sûk: Çarşı ahalisi.

Etrâfdan vârid olan evrâk ortaya konuldı. Mora re'âyâsı da isyân itmiş ve bu isyân civâr kazâlara sirâyet eylemiş. O tarafların ahvâli dahi fenâlaşmış. Ne yapmalı deyü huzzârdan soruldı. Ne re'y virilebilür. Nukûd mefkûd çend müretteb nâ-mevcûd. İnsân galabalığı çok. Lâkin dîn uğrına segirden yok. Herkes nef'-i mahsûsı içün çalışıyor. Cebren cem' olunduklarında dahi tecrübe olundığı üzre ednâ bahâne ile dağılıyorlar. Dinildi. Cümleye haryet el virdi. Bunun üzerine ba'zılar askeri ıtmâ'[1] ile iş görilebilecegini der-miyân idüb egerçi mes'ele-i mebhûsün-anhâ[2] muhârebât-ı dâhiliyyeden olmak hasebiyle bu sûret bâdî-i tahrîb-i memleket olacağı tahattur olundıysa da andan başka tedbîr olmadığından ana karâr virildi. Ve Fetvâ Emîni Üryânî-zâde meclise celb ile müzâkere olundukda sell-i seyf isyân iden re'âyânın katl ve sebyine fetvâ alındı.

Binâ'en-aleyh gerek Mora'da ve gerek sâ'ir mahallerde ulü'l-emre itâ'at itmeyan ve ehl-i İslâm aleyhine bagî ve hurûc eyleyan re'âyânın katl ve seby ve istirkâk[3] ve mâllarının asâkir-i İslâmiyye tarafından iğtinâm olunması ruhsatını hâvî Receb'in yirmi dördünci güni Memâlik-i Mahrûse'nin her tarafına fermânlar neşr olundı.

Cild-i âşirde beyân olundığı üzre Viyana Kongresi'nde İngilizler insâniyyete hidmet olmak üzre zencîlerin istirkâkını men' itdirmek içün bu kadar bezl-i cehd[4] eyledikleri hâlde bu kerre Rûmlar'ın istirkâkını pek çirkîn görecekleri der-kâr ise de Mora eşkıyâsının bu esnâda ehl-i İslâm karılarının karnını yarmak ve çocuklarını şişe saplamak gibi meşhûd olan mu'âmelât-ı vahşiyânelerine nisbetle ehl-i İslâm'ın anları esîr itmesi pek ehven göriliyordı. Ma'a-mâ-fîh oldukca Devlet-i Aliyye'nin gayretkeşi olan Avrupalulardan çoğunun efkârı bu esâret mâddesinden dolayı bozulmakda idi.

Bu esnâda Ayvalık re'âyâsının etvârı dahi şühheyi da'vet itmekle silâhlarını devşirmek (s.169) ve hâl ve hareketlerine nezâret eylemek üzre Denizli Voyvodası Tavaslı Osmân Ağa vâfir askerle Ayazmend nâm mahalle gelerek orada ikâmet ile muhâfazaya me'mûr oldı.

Tebeddül-i Sadâret ve Dîger Ba'zı Tevcîhât ve İcrâât

Ber-vech-i bâlâ Receb'in on sekizinci güni Benderli Alî Paşa huzûr-ı şâhânede mühr-i hümâyûnı teselllüm itdikden sonra Şeyhü'l-islâm ile birlikde Bâb-ı Âlî'ye gelüb esnâ-yı musâhabetde ber-mu'tâd medâr-ı feth-i kelâm olmak üzre Şeyhü'l-islâm Efendi zurefâ-yı asrın mevsim sohbeti didikleri yalı ve bağçe ve şükûfeye dâ'ir hevâyî sözlere girişmek istedikde Benderli be hey efendim böyle yalı bağçe diyerek dünyâ bu kıyâfete girdi anlar neye lâzım deyü ser-haddlü tavrıyla sert ve haşîn hir cevâb virmekle efendi mütehayyir ve bunun selefi pek mülâyim idi bu da pek sert bununla ne yapacağız deyü mütefekkir olarak

1 Itmâ': Tamah uyandırma, isteklendirme, hırslandırma.
2 Mes'ele-i mebhûsün-anhâ: Sözü edilen mesele.
3 İstirkâk: Esir olarak tutma, kendine köle etme.
4 Bezl-i cehd: Olanca kuvvetiyle.

efendim biraz da teferrüc[1] ve kesb-i hevâ lâzım degil mi husûsân şevketlü efendimizin inşâ'allâh karîben Boğaziçi'ne nakl-i hümâyûnları lâzım oldığmdan sâye-i şâhânelerinde bizler de yalılarımıza gideriz teneffüs ideriz deyü ta'mîr-i mebnâ-yı kelâm ideyim dirken paşa daha üst perdeden söze âgâz ile anlar da nakl itmesünler ortalık eyü olsunda öyle nakl itsünler diyicek efendiyi bir kat daha ta'accüb ve hayret istîlâ iderek o zamânlar mu'tâd olan buhûrdân ve gül-âb-dân getürilmek resminin icrâsına işâret idüb bu sohbet-i müntineyi[2] râyiha-i buhûr ile miskiyyü'l-hitâm itmiş ve hemân kalkub konağına gitmiş idi.

Bundan anlaşıldı ki sadr-ı cedîd Alemdâr Paşa tavrını tutmuş hâlbuki Alemdâr Paşa'nın elinde büyük kuvvet olub yeniçeriler andan tiril tiril ditrerdi. O dahi doğrı bildigini söyler ve diledigini icrâ' eyler idi. Amma on beş etbâ' ile İstanbul'a gelüb de mücerred Benderli unvânıyla üst perdeden dem urmak kâr-ı âkıl degil idi. Bununla berâber bîçâre hüsn-i ta'bîre ve mâ fi'z-zamîrini lâyıkıyla tefsîre muvaffak degil ve Hâlet Efendi'nin idâre eyledigi dolab-ı desâ'isden ve (Beyt) Ayb-ı mecnûn me-kün ey münkir-i Leylâ ki der-i û * Hâletî hest ki an ber-heme kes zâhir nîst) [3] fehvâsından bütün bütün gâfil idi.

Hattâ mecâlis-i meşveretden birinde ba'zı erâzil ve eşrârın her gün sefk-i dimâ[4] itdikleri bi'l-münâsebe tezkîr olundukda Hâlet Efendi gâvurların cümlesi mâdde-i fesâdda müttehid olduklarından kesr-i unf-ı nahvet zımnında birazının bu yolda itlâfı lâzım idügini îmâ eyledikde sadr-ı â'zam yok yok lâzım olan suçlı olanları katl olunmakdır. Ve işcesine (s.170) bakılursa böyle bir takım başsız çoluk çocığı silâhlandırub da pâyitaht-ı pâdişâhîde fukarâ-i ra'iyyeti katle müsâ'ade gösterenlerin hakkından gelinmelüdür diyerek bir kerre Hâlet Efendi'ye dikkatle bakdıkdan sonra yeniçeri ağasına müteveccihen pâdişâhımız efendimizin yedi ocakları vardır senin askerin nerelerdedir didikde yeniçeri ağası cevâbdan âciz olarak mebhût ve ser-be-ceyb-i sukût[5] oldı. Andan cümleye hitâben bakın şevketlü efendimiz bizden ittifâk ister benimle ittifâk idecek misiniz yohsa ne diyecekseniz bana şimdi cevâb virin didikde ehl-i meclisi telâş ve hayret aldı. Hemân bre tut bre ur dimedigi kaldı. Hâlet Efendi böyle görmedigi ve hâtırına bile getürmedigi bir şiddetlü musâvele[6] tarzında mu'âmeleden ürküb dudakları ditremege başladı bu mu'âmeleye zihnince başka ma'nâlar virdi. Sâ'ir huzzâr dahi fikir ve mütâla'aya vardı. Meger sadr-ı â'zamın bir gûne me'zûniyyeti olmayub böyle atub tutması mücerred çene imiş. Fakat öyle bir açık me'zûniyyet almak fikrinde imiş ki sonra zât-ı şâhânenin tebdîlen Eyyûb-ı Ensârî'ye teşrîflerini haber aldıkda der-akab varub ve türbe-i şerîfe derûnunda huzûr-ı hümâyûna girüb umûr-ı dâhiliyye ve hâriciyyeye dâ'ir ba'zı husûsâtı haber virdigi sırada me'mûriyyetince me'zûniyyet-i kâmile ve istiklâl-i tâm istemiş ol vakitlere yetişmiş olan ba'zı zevâtdan işidildigine göre Hâlet Efendi'nin i'dâmını da istemiş dirler. Vâkı'â Hâlet Efendi'nin vakt-i izâlesi gelmiş ve belki de geçmiş idi. Ve

1 Teferrüc: Eğlenmek için yapılan gezinti.
2 Müntine: Kokuşmuş, kokmuş.
3 "Leylâ'yı inkâr eden, Mecnûn'u ayıplama, Onda herkesde görülmeyen bir hâlet vardır."
4 Sefk-i dimâ: Kan dökme.
5 Ser-be-ceyb-i sukût: Kaderden, düşünceden veya hayadan dolayı başını öne eğerek susmak.
6 Musâvele: Dövüşmek için bir kimseye saldırma, üzerine atılma.

sadr-ı â'zamın bu teklîfi re'y-i rezîn-i şâhâneye[1] pek de muvâfakat eylemez degil idi. Lâkin yeniçerilere istinâdı cihetle o dereceye kadar gidilmege çendân cesâret olunamıyordı. Ve bir de Benderlinin etvâr-ı levendânesi tab'-ı hümâyûna muvâfık düşmemiş idi. Binâ'enaleyh anın bu talebine bir cevâb-ı kat'î virmeyüb mülâhazaya ta'lîk buyurmuş. Ferdâsı ya'nî sadâretinin onuncı ve Receb'in yirmi yedinci güni ale's-sabâh silâhşör takımıyla dört nefer bostâncı çûkadârı gelüb kendüsini Sarây-ı Hümâyûna da'vet itdiklerinde bir garîb da'vet olmagla biraz tefekkür ve tereddüd eyledikden sonra kalkub Sarây-ı Hümâyûna vardığı gibi bostâncıbaşı karşulayub kalfa yerine çevirdi. Ve derhâl Dâru's-sa'âde ağası gelüb mühr-i hümâyûnı ahz ile kendüsini Balıkhâne'ye gönderdi. Ve sadâret-i uzmâ mesned-i celîli kâ'immakâm-ı sâbık Sâlih Paşa'ya tevcîh kılındı. Sadâretine dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûn zîrde (33) işâretiyle îrâd olunur.

Selefi Benderli Alî Paşa Kıbrıs'a nefy idildi ve arkasından i'dâmı içün mübâşir-i mahsûs ile emr-i âlî gönderildi. Mübâşir varub emr-i âlîyi ibrâz itdikde eyvâh bilemedim evvel icrâ' sonra imhâ itmelü imiş diyerek hâlet-i ma'hûde hakkında olan fikrini meydâna (s.171) koymuş. Çe-fâ'ide hemân i'dâm ile ser-i maktû'ı İstanbul'a getürilmiş ve Sarây-ı Hümâyûn pîşgâhında nazargâh-ı ibrete konulmuş ve üzerindeki yaftasında (Rûm milletinin ve sâ'ir ba'zı ashâb-ı garazın tahrîk ve igvâsıyla[2] maâzallâhu Te'âlâ Devlet-i Aliyye'yi ifsâd ve ihlâle sa'y iden Benderli Alî Paşa'nın ser-i maktû'ıdır) deyü yazılmışdır.

Bu yaftanın mazmûnı mahzâ Hâlet Efendi'nin iftirâsıdır. Devlet-i Aliyye'yi bu felâketlere uğradan kendüsi oldığını kendü dahi bilürdi. Dört günlük nüfûz ve ikbâl içün itmedigi kalmıyordı. Benderli hüsn-i niyyeti ile me'cûr ve mağfûrdur. Zikr ve fikrinde muhıkk[3] idi ve iş anın istedigi yola gidiyordı hakîmâne davranmış olsaydı hâlet-i muzırrayı izâle idebilürdi. İstanbul'un töresini bilmedigi cihetle pek levendâne hareket itdi ve sâdedilâne bir ihlâs yolına fedâ olub gitdi.

Sadr-ı cedîdin uhdesinde bulunan Çirmen sancağı ashâb-ı servet ve yesârdan Filibe Nâzırı Sâlih Efendi uhdesine rütbe-i vezâretle ve Edirne'yi muhâfaza şartıyla tevcîh olunmuşdur.

Dobrıca'da olan selâtîn-i Cengiziyye'den Bahâdır Giray Sultân bu esnâda kabâ'il-i Tatar'a başbuğ nasb olunmuş ve Silistre eyâletinin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ile Tuna yalısında bulunan Kazak tâ'ifesi dahi anın ma'iyyetine ta'yîn kılınmışdır.

Sâbıkâ Kudüs-i Şerîf Mollâsı İsmet Beg-zâde Ârif Hikmet Beg Efendi'ye Mısır-ı Kâhire Mevleviyyeti tevcîh kılındı. Şevvâl'in üçünci güni ber-mu'tâd icrâ' olunan tevcîhâtda Nişâncılık sâbıkâ Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Cânib Efendi'ye ve başmukâta'acılık sâbıkâ Vak'anüvîs merhûm Âsım Efendi'nin oğlı Seyyid Mehmed Hâmid Efendi'ye tevcîh olundı.

1 Re'y-i rezîn-i şâhâne: Padişahın sağlam görüşü.
2 İgvâ: Ayartmak, azdırmak, baştan çıkarmak.
3 Muhıkk: Hak neyi gerektiriyorsa onu yapan, haktan ve doğruluktan ayrılmayan, adâletli, âdil.

Siyâset-i Örfiyye ve Ağrâz-ı Şahsiyye ve Vekâyi‘-i Sâ’ire

Sâlih Paşa sadr-ı â‘zam oldığı günün ferdâsı Salı güni İstanbul'un mevâki‘-i mühte‘addidesinde on iki Rûm öldürdi. Bunların birisi Arnavudköy'i başpapası idi. Ferdâsı Çehârşenbe güni yedi Rûm daha i‘dâm itdirdi. Bunların birisi dahi maktûl Çukacı Ciro'nun oğlı idi. Bu siyâsetleri gören ehl-i İslâm'dan ba‘zıları dahi cesâret alarak Kalas'da Rûmlar'ın ehl-i İslâm hakkında itdikleri fazâhatların intikâmını almak yolında ba‘zı ağrâza mebnî gözlerine kesdirdikleri re‘âyâyı i‘dâm ider oldılar. Şânî-zâde dir ki ba‘zı nîk ü bede aklı irmez yerli kulı merd-i da‘vâ yanlarında kesüb biçüb de Rüstem ü Nerîmân cihân ve tedbîr-i devletde Hâca Nasîr-i Tûsî tıfl-ı ebced-hândır o makûlelerin leyl ve nehâr diyâneti izhâr ve garazı ızmâr iderek hâne ve dükkânlarda katl-i âmm ve igtinâma (**s.172**) dâ’ir kelâmların işiden mürâhik ve nâ-bâliğ evlâd ve şâkirdân ve içlerinde on sekiz yirmi yaşına irmiş terbiyyesiz ve edehsiz nâ-dân oğlanlar (velâ yelidû illâ fâciran keffârân)[1] mübtegâsınca[2] sâ’ir sagîr ve kebîr mekteb çocuklarını dahi başlarına biriktirerek Şa‘bân'ın ikinci Cum‘a güni birkaç takım olub İstanbul'un Hristiyan mahallelerine hücûm ve ba‘zı re‘âyâyı cerha cesâret ve hattâ bir takını Egrikapu Kilisası'nı basub âvîze ve eşyâ-yı sâ’iresini gâret eylediler. Kolluk neferâtı def‘den âciz olub hele yeniçeri ağası irişmekle ol asker gücle tefrîk ve göze görinan vâhidü min-elf eşyâyı bir takrîb ellerinden tefkîk[3] idebildi. İrtesi gün bir başka takımı Begoğlı kurbunda Çukur didikleri Ermeni mahallesini basub büyüklerinde silâh oldığından alâ rivâyetin sekiz kadar kebîr ve sagîri bî-bâk[4] cerh ile ikisi çok geçmeyüb helâk oldı. Topcı salma kolluğı gücle def‘-i belâ eyledi. Bundan sonra ol erâzilin Begoğlı'nda Efrenc dükkânlarına ta‘addî idecekleri meşveretlerine binâ’en zâbitân birkaç gün evvel havâlîyi muhâfazaya dikkat eylediler. Bu eyyâmda çârşû ve zukâklarda ba‘zı efkar Yehûdîler'den başka re‘âyâ pek nâdir görinür oldı. Ve sâ’irleri evlerinden çıkamaz ve pek fukarâsı çıksa da hiçbir kesb idemez olmalarından nâşî ekseri hânelerinde âc ve bî-ilâc inzivâ ile nân-pâreye muhtâc oldılar. Ba‘zı ehl-i İslâm'dan dost sâhibi olan ve sâ’ir kût-i lâ-yemût[5] irsâl iderlerdi. İntihâ.

Ermeniler'in isyân ve ihtilâlde dahl ve alâkaları olmadığı hâlde (kurı yanı sıra yaş da yanar) fehvâsınca anların dahi ba‘zıları bu sırada ber-vech-i bâlâ hissedâr-ı hasâr olmuşdur.

Benderli zamânında nâs böyle harekât-ı nâ-revâya cesâret idemezdi. Dâ’imâ Hâlet Efendi'nin keyfince giden Sâlih Paşa ilk ağızdan sözi çocukların ağzına düşürdi işi bu pereseye[6] getürdi. Pâyitaht-ı devletde âsâyiş ve emniyyet kalmadı. Hâne ve kahvehânelerde ve zukâklarda güft-gû çoğaldı. Hâlet Efendi hakkında dürlü sözler söylenür oldı. Hâlet Efendi'ye bu hâlet dahi dokundı bir çâre düşünülmek üzre meclis-i meşverete kondı. Lede'l-

1 “Sadece ahlâksız ve kâfir kimseler yetiştirirler.” Nûh sûresi 27.âyetten bir kısım.
2 Mübtegâ: İstenen, arzu edilen şey.
3 Tefkîk: Birbirinden ayırmak. Halâs etmek, kurtarmak.
4 Bî-bâk: Korkmayan, çekinmeyen, sakınmayan.
5 Kût-i lâ-yemût: Ancak ölmeyecek kadar alınan yiyecek, gıda.
6 Perese: Durum, kerte, radde, seviye.

müzâkere mahallât aralarında tüfenk atılmak ve ötede berüde bî-cürm re‘âyâ katl olunmak gibi fenâlıkların def‘i ve o misillü mûcib-i nifâk olacak erâcîfin dahi def‘i husûslarına karâr virildi. Ve hemân bu siyâk üzre kapudan paşaya ve İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılarına ve yeniçeri ağasma ve topcıbaşı ve humbaracıbaşı ağalara hitâben emr-i şerîf yazıldı. Sûreti zîrde (34) rakamıyla îrâd olunur.

(**s.173**) Lâkin İstanbul halkı bir kerre silâhlanmış oldığmdan tüfenk ve tabanca sesleri dâ’imâ eksik olmadığına mebnî bir ay sonra İstanbul içinde silâh atmak kat‘iyyen yasâğ idilerek yine atanlar olur ise zâbitlere teslîmen habs idilmeleri emr olunmuşdur.

Ve ol vechile re‘âyâya ta‘arruz ve ta‘addî yasâğ idilmiş ise de sonra dahi ashâb-ı ağrâzdan ba‘zıları hilâf-ı rızâ-yı Bârî olarak eskiden mâcerâsı olan nice bî-cürmleri birer takrîb ile ithâm ve i‘dâmdan hâlî olmamışlardır.

Nitekim zîrde sırasıyla beyân olunacak vukû‘ât arasında ba‘zıları numûne-i ibret olmak üzre der-miyân olunacaktır.

Bu esnâda Şarköy kazâsına tâbi‘ Hora karyesi kilisası zangocunun hânesinde külliyyetlü barut olub bir takrîble âteş alarak hânesini harâb ve evlâd ü ıyâlini kebâb eylemiş kendüsi orada bulunmamağla sonradan Şarköy ve Hora despotları ve dört nefer kocabaşıları ile berâber tutulmuş ve bu vak‘a dahi Rûmlar'ın her tarafda tedârükât-ı fesâdiyyeleri oldığına delîl olmağla evvelkiden ziyâde taharriyyâta ihtimâm idilmişdir.

Yine bu esnâda Ahyolı Veladikası'nın[1] fesâdı tahakkuk itmekle i‘dâm kılınmış ve Rusi Kasrı[2] kazâsında ba‘zı re‘âyânın fesâdbaşı bulundukları ve Ergec karyesi papaslarının re‘âyâya on yedi güne kadar büyük seferimiz olacakdır gâfil bulunmayınız deyü tahrîr itmiş oldukları tahkîk olunmağla cümlesi ahz ve girift ile tertîb-i cezâları emr olunmuş idi.

Rûm hâ’inlerinin İstanbul'da îkâ‘ itmek istedikleri tarrâka-i azîmeyi[3] fi‘le getürmek üzre Boğdan voyvodası ma‘hûd Mihal'in göndermiş oldığı tüfenkci odabaşısı ile bir refîki İstanbul'a gelmişler ise de bi-mennihî Te‘âlâ[4] mâdde ser-rişte virüb o makûle müfsidler bi't-taharrî bulunarak taraf taraf i‘dâm olunmağa başlandığı gibi ikisi dahi hey’et-i mütenekkire[5] ile İstanbul'dan firâr idüb Boğdan'a giderken Hezârgrad'da tutulmuşlar. Silistre Vâlîsi Selîm Paşa odabaşının refîkini i‘dâm ve kendüsini yanında bulunan ba‘zı evrâk ile Dersa‘âdet'e irsâl itmiş oldığından lede'l-vusûl mektûblar Eterya lügati üzre yazılmış oldığmdan bir şey anlaşılamayub odabaşı Şa‘bân'ın yedinci güni Arnavudköy'inde Akındı Burnu'nda salb olundı.

Rûmlar'ın isyânı üzerine icrâ olunan bu misillü siyâsetler arasında hâlâ Yanya'da mahsûr olan Tepedelenli Alî Paşa'nın İstanbul'da sarrâfı olan Gasbar nâm Ermeni dahi ma‘lûm olmayan bir sebebden dolayı Şa‘bân'ın onuncı güni Vâlidehân'ı kapusının önünde

1 Veledika: Karadağ prenslerine verilen unvan.
2 Rusi Kasrı: Rusokastro, Kameno, Burgaz, Bulgaristan.
3 Tarrâka-i azîme: Büyük gümbürtü.
4 Bi-mennihî Te‘âlâ: Allah’ın yardımıyla.
5 Mütenekkire: Tanınmamak için adını, kılık kıyâfetini değiştiren, tebdil gezen.

salb (s.174) olundı. Gûyâ paşasını afv ve ıtlâk itdirmek içün ba'zı taraflara mürâca'at idiyormuş. Ferdâsı oğlı dahi kezâlik Vâlidehân'ı önünde i'dâm kılındı.

Bir gün sonra sâbıkâ Andre Adası Voyvodası Reşîd Ağa dahi kezâlik Vâlidehân'ı kapusı önünde i'dâm olunmuşdur. Bunun sebebi ma'lûmdur. Şöyle ki: Reşîd Ağa şehriyyü'l-asl bir delikanlı olub mukademmâ bir müddet Azîz Paşa'nın tütüncibaşılık hidmetinde bulunmuş ve anın vefâtında Hâlet Efendi'nin hasm-ı cânı olan maktûl Darbhâne Nâzırı Abdurrahmâm Beg'e intisâb ile hüsn-i teveccühüni kazanmış ve anın himmetiyle Andre Adası'nın otuz beş senesi voyvodalığını alarak gidüb müddetini ikmâl itdikden sonra otuz altı senesi evâ'ilinde İstanbul'a gelerek hânesinde inzivâ üzre bulunmuş idi. Hâlet Efendi anın efendisini i'dâm ile zâhir geregi gibi teşeffî-i sadr idememiş oldığından o bîçâreyi dahi gûyâ fesâd idiyormuş deyü i'dâm itdirmişdir.

Mervîdir ki ashâb-ı merhametden biri Hâlet Efendi'ye bu Reşîd bir genc âdemdir bir başka vechile te'dîb olunsa didikde Hâlet Efendi tavr-ı ma'hûdıyla[1] sahriyye-gûne genci katl yazık ihtiyârı katl günâh her zamân katl içün orta yaşlı âdemi nerede bulmalı deyü cevâb virmekle işitenlere hayret el virmişdir.

Kapucıbaşılardan esbak Matbah-ı Âmire Emîni ve sâbık Tophâne Nâzırı Osmân Ağa ile Hâlet Efendi arasına ba'zı esbâbdan dolayı bu esnâda adâvet-i hufye[2] düşüb Hâlet Efendi ise selb-i emniyyet eyledigi âdemi döndirüb dolaşdırarak eucâm-ı kâr[3] kendü ayağıyla bir dâma giriftâr eylemek muktezâ-yı meşrebi oldığından Osmân Ağa havf u endîşeye dûçâr olarak kendüsini himâye itdirmek maksadıyla câ-be-câ mukarrebîn-i pâdişâhî ile mülâkât ve musâhabet ideu anbâr kâtibine biraz sözler ilkâ itmiş idi. Anbâr kâtibi ise âlem-i bâlâya îsâl-i peyâm ile iş becerecek makûleden olmadığı cihetle anbâra müte'allık hammâl ve cemmâl[4] makûlelerine ne durursunuz Hâlet Efendi'nin fesâdı dünyâyı tutdı gâvurı Müslümânı birbirine katdı anın merâmı şudur ve bu hengâmenin hakîkati budur yollu sözler söylemekle der-akab Şa'bân'ın on üçünci Salı güni Vezîr İskelesi'nde i'dâm kılındı.

Yine ol gün Benderli Alî Paşa'ya münâsebet-i cüz'iyyesi olan esbak İmâm-ı Evvel-i Şehr-i yârî Kâmil Efendi dâmâdı müderrisînden Hasan Efeudi ve mevâlî-i devriyyeden iken evvelki sene âhretlik hânımın kerimesini tezevvüc iden ve Halîl Efendi'nin meşîhat'inde muhrec pâyesi alan Osmân-zâde İsınâ'îl Efendi ve sadr-ı esbak el-Hâc Alî Paşa'nın kapukethüdâsı olub lisânına perhîzi olmadığı cihetle hâlet-i ma'lûmeye dâ'ir ağzından söz kaçıran hâcegândan Ömer Efendi üçi birden nefy olundılar.

(s.175) Çend rûz sonra sâlifü'z-zikr Osmân Ağa dahi memleketi olan Arabgîr'e nefy olunmuşdur. Müte'âkiben Osmân Ağa uhdesine rübbe-i vezâretle Kars Kal'ası Muhâfızlığı tevcîh kılınmışdır.

Niş muhâfızı olan Hüseyin Paşa bu esnâda Niş'e lede'l-vusûl evvelce ısdâr idilmiş olan

1 Tavr-ı ma'hûd: Bilinen tavır.
2 Adâvet-i hufye: Gizli düşmanlık.
3 Encâm-ı kâr: İşin sonu.
4 Cemmâl: Deveci, deve süren.

fermân-ı âlî mûcebince selefi Alî Paşa'yı i'dâm ve Niş metrepolidi ile beş nefer söz sâhibi olan re'âyâyı salb eylemiş ve re'âyânın silâhlarını devşirmege başlamışdır.

Hurşîd Paşa'nın sadâretden ve Dürrî-zâde Abdullâh Efendi'nin meşîhatden infisâlleri Hâlet Efendi'nin ilkâ'âtı âsârından oldığı ol vakit şüyû' bulmuş idi. Mu'ahharen Hûrşîd Paşa ile barışdılar kaldı ki Hûrşîd Paşa el-hâletü hâzihî Yanya ser'askeri olub merkez-i saltanatdan ba'îd bulundığı cihetle Hâlet Efendi müsterîhu'l-bâl[1] idi ammâ Abdullâh Efendi ol vakit nefy olunmuş iken ba'dehu ıtlâk ile Dersa'âdet'e gelüb gâh Bebek'deki sâhilhânesinde ve gâh Üsküdar'da Tunusbağı'nda müceddeden binâ itmiş oldığı hânesinde ikâmet üzre idi böyle eyyâm-ı inkılâbda anın kurb-ı saltanatda bulunması ise Hâlet Efendi'ye bâdî-i halecân-ı derûn oldığından yine bir tarafa iclâsı çâresini düşünmekde idi.

Sadr-ı sâbık Benderli Alî Paşa İstanbul'a gelürken Abdullâh Efendi'nin eniştesi olan ricâl-i devletden ve vüzerâ-yı izâm kapukethüdâlarından Selîm Sâbit Efendi bir iki konak ilerü gidüb anı istikbâl eylemiş ve bundan Hâlet'e dâ'ir ba'zı husûsât tereşşuh[2] itmiş idügine mebnî Şa'bân'ın yirmi altıncı Pâzârirtesi güni Sâbit Efendi Dimitoka'ya nefy ve Paşalı Ahmed nâm kimesne Hâlet Efendi hakkında söz söylemiş olmasından nâşî İlçi Hân'ı önünde ve yine bu sebebden dolayı fukarâ-yı dervîşândau sehhârlık[3] ile ithâm olunan bir âdem Parmakkapu'da i'dâm kılındılar.

Ferdâsı Salı güni Dürrî-zâde Abdullâh Efendi haremi ve mahdûmı Şerîf Efendi ve mektûbcısı ile birlikde arpalığı olan Mağnisa'ya ve dîger eniştesi İstanbul pâyelülerinden Çerkes Beg-zâde Rahmî Beg Mihalic'e ve Abdullâh Efendi mensûbâtından ma'dûd olarak evvelki meşîhatinde devriyyeden mahrece nakl olunub ba'dehu Edirne Mevleviyyeti'ni zabt iden Burusavî Selîm Molla-zâde Seyyid Abdurrahîm Efendi İzmid'e nefy olundılar.

Ayonoroz tarafından Ahyolı semtine giderek ol havâlî re'âyâsının ezhânını ihlâle çalışan bir papas ile Ergec karyesinde tutılan iki papas İstanbul'a gönderilmiş olmağla Ramazân'ın dokuzuncı güni biri Arnavudköy'ünde ve dîger biri Yeniköy'de ve dîğeri Tarabya'da salb idildiler.

Sâbıkâ Bağdâd vâlîsi maktûl Seyyid Paşa'nın birâderi olub mukaddemâ Bağdâd vâlîsine isyân (s.176) sûretiyle Bağdâd'dan çıkmış olan Sâdık Beg dönüb dolaşarak Erzurûm'a gelmiş oldığından Dersa'âdet'e celbi içün bâ-emr-i âlî bir hâseki gönderilmiş ise de şâyed ki Dersa'âdet'e vürûduuda Bağdâd işlerine müdâhalesi olan Hâlet Efendi hakkında ağzından bir söz kaçırır mülâhazasıyla mu'ahharen gönderilan emr-i âlî mûcebince hilâl-i râhda i'dâm olunmuşdur.

İstanbul ve havâlîsi re'âyâsını tahrîk içün Akdeniz tarafından İstanbul'a gelüb de ele geçmiş olan câsûslar Boğaziçi'nde mecma'-i Rûm olan mahallerde birer ikişer i'dâm olundığı sırada Gümrüköni bakkâllarından fermânlu bir mütemevvil[4] Rûm'un fesâdda medhali oldığı

1 Müsterîhu'l-bâl: Gönlü rahat, içi huzurlu.
2 Tereşşuh: Sızmak. Sızıntı. Sızıntı meydana çıkmak.
3 Sehhâr: Büyücü. Büyü yapan.
4 Mütemevvil: Mal ve servet sâhibi olan.

tahakkuk iderek evâsıt-ı Ramazân'da katl içün Gümrük Meydânı'na gönderilür iken Hristiyan yok mı iş bitdi daha ne gününüze dursunuz deyü orada bulunan hem-cinslerine Türkce sayha[1] ve nidâ ile beynlerinde ma'hûd olan fesâdı îmâ eylemişdir.

Yine bu kabîlden olarak ol esnâda Menemen Voyvodası Kapucıbaşı Dede Mustafâ Ağa'nın hidmetinde bulunan bir bölükbaşı ol havâlî sevâhilini muhâfaza iderken nısfü'l-leylde bir ufak kayık ile üç Rûm ve iki Frenk gelüb Menemen sâhiline yanaşmak üzre olduklarını gördükde kayık ile üzerlerine varub anları tutmuş ve tahrîk-i re'âyâ zımnında sekiz yüz yirmi kıt'a mektûb ile Sisam ve Benefşe adalarından gelmiş oldukları tahakkuk itmiş. Mektûbların birazı terceme itdirildikde ba'zısında ma'lûmun olan akçeyi bir takrîb gönderesin yâhûd medfûn akçeyi bir takrîb alub gelesin ve filân şey'i gönderesin gibi husûsât olub ba'zısında dahi eyyâm-ı sâlifede bizim milletimiz beyninde meveddet[2] kalmadığı cihetle birbirine adâvet iderek günahkâr olduklarından penâya bizi terk ve te'dîb eyledi şimdi emr-i ber-akis oldı anların birbiriyle ittifâkı kalmayarak ve merhametleri meslûb olarak birbirinin kanını dökmekdedirler ve biz uhuvvet ve ittifâkımızı muhkem itdik fî-mâ-ba'd devrân bizimdir hazersiz[3] oralarda eglenüb Türkler'in kirlü eteklerini nice öpersiz bu tarafa gelüb serbest olasız bundan sonra bize anların güci yetmez yine vatanınıza gâlibâne gidersiz gibi türrehât muharrer olmağla Dede Ağa ba'zı mütâla'aya mebnî Frenkleri orada habs ile üç nefer Rûm'ı berren göndermiş. Bunlar Üsküdar'dan İstanbul'a geçürilür iken Galata önündeki Hristiyan gemilerinin hizâsma geldiklerinde içlerinden birisi Hristiyan yok mı Rûm milleti kardaşlarının gayretini çeker yok mı ne korkub dursız daha ne şübhe idersiz bundan sonra devrân bizimdir ve Hristiyan devletleri yardımcımızdır deyü çağırarak geçüb gitdi ve aldandıkları hayâl-i muhâli i'lân itdi. Bir iki gün (**s.177**) mürûrunda anlar Dersa'âdet'de i'dâm ve merkûm iki Frenk dahi Menemen'de salb olundı İstanbul'da ne kadar serserî makûlesi ve mechûlü'l-ahvâl[4] Rûmlar var ise bu sırada cümlesi tard ve teb'îd kılındı.

Bu esnâda fesâdları tahakkuk itmekle habs idilan altı nefer papas dahi Şevvâl'in beşinci güni İstanbul'un mevâki'-i muhtelifesinde i'dâm olundılar.

Eflâk voyvodası olub akdemce Fenar'daki konağından Süleymâniyye civârında bir konağa nakl idilmiş olan İskerlet Beg Şevvâl'in yedinci güni evlâd ü ıyâli ve elli kadar etbâ'ı ile Kayseriyye'ye nefy olundı ve arası çok geçmeyüb vefâtı haberi alındı Katolik tâ'ifesinden ve maktûl Düzoğulları müte'allikâtından Karabet'in maktûl dîvân tercümânına der-kâr olan ta'allukına mebnî mukaddemâ anın bir âdemiyle mücevherâtını hânesinde ihfâ eylemiş oldığı duyulmağla o dahi Şevvâl'in sekizinci güni i'dâm kılındı.

Bu vechile haklarında icrâ olunan mu'âmelât-ı şedîde İstanbul ve civârındaki Rûmlar'[1] tehdîd eylemiş ise de Mora ve adalar re'âyâsının tuğyânını teşdîd eyleyüb gemileri ve gemicileri dahi çok oldığından anlar dahi Akdeniz'de itmedikleri fazâhatlar kalmıyordı.

1 Sayha: Bağrış, çığlık.
2 Meveddet: Sevme, sevgi, muhabbet.
3 Hazersiz: Çekinmeksizin, korkmadan.
4 Mechûlü'l-ahvâl: Kimin nesi olduğu bilinmeyen kimse.

Ahvâl-i Bahriyye

Mora Nîm-cezîresi'nde vâki' Koron ve Moton ve Anavarin kal'alarında mahsûr olan ahâlî taraflarından Yanya Ser'askeri Hûrşîd Paşa'ya bir tarîkle gelebilmiş olan i'lâm ve mahzarlar ve Mora vâlîsi tarafından donanma ve mühimmât ve asker ve zahîre talebine dâ'ir gönderilmiş olan ma'rûzât ve İzmir cânibinden Çamlıca ve Sulıca ve İpsara gibi sefâ'ine mâlik Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd korsanlarının Sisam Adası önünde ve havâlîsinde geşt ü güzâr ile ehl-i İslâm tüccârına tasallut ve îsâl-i hasâr itdiklerine dâ'ir gönderilmiş olan i'lâm ve mahzar Şa'bân'ın on ikinci güni Şeyhü'l-islâm konağında akd olunan meclis-i meşveretde ba'de'l-mütâla'a[1] ahvâl-i hâzıranın beyân-ı icmâlîsine ibtidâr ile her taraf içün lâzım gelan tedâbîr ve tedârükâta şürû' olunarak mukaddemce Mora vâlîsinin iktizâsını inhâ eylediği iki kıt'a süvârî toplarıyla elli bin deste fişenkden toplar deniz yolı mesdûd olmak hasebiyle berren gönderildi.

Fişenklerin on bini gönderilüb bâkîsi dahi gönderilmek üzredir.

Ağriboz tarafından mühimmât ve zahîre taleb olunmakda olub hâlbuki berren gönderilmesi müte'assir ve bahren gönderilmesi müte'azzirdir. Binâ'en-aleyh Mora tarafından vürûd iden i'lâmât (**s.178**) ve mahzarlardan müstefâd oldığı üzre mukaddemce Yanya[2] ordusı içün gönderilmiş olan zahâ'irin Mora tarafından ahzı isâbet kabîlinden olmuş.

Zîra fî-mâ-ba'd bunlara zahîre ve mühimmât ile imdâd be-heme-hâl eşkıyâ korsanlarını kesr ve istîsâl[3] ile Akdeniz yollarının emniyyetini istihsâle menûtdur.

Mora vâlîsi tarafından sefîneler ile asker irişdirilmesi inhâ oldığına binâ'en Edirne'de bir takım asker cem'ine teşebbüs olundukdan başka Behrâm Paşa'nın dahi Gelibolı'ya çıkub da berren Yenişehir tarafına gitmek üzre mahallinden hareket eyledigi haberi geldi. Lâkin bunlar kâfî olmayub Mora tarafı içün Anadolı'nın semt ve münâsib olan mahallerinden bahren asker irsâli lâzım geldigi hâlde turuk-ı bahriyyede muhâtara der-kâr oldığından mukaddemâ tertîb olunan asker gönderilemedi. Artık Donanma-yı Hümâyûnun Akdeniz'e ihrâcından başka çâre yok dinildikde ba'zı huzzâr şâyed ki Rusyalu tarafından bir hareket vukû' bulur ise donanmanın İstanbul'da bulunmaması münâsib olmaz deyü donanmanın ihrâcını tecvîz itmediler. Hâlbuki Viyana Kongresi'nin müzâkerâtı hukûk-ı hâkimiyyet ve mâlikiyyetin masûniyyeti[4] esâsına mübtenî oldukdan başka Memâlik-i Osmâniyye'nin tamâmiyyeti[5] ba'zı düvel-i Avrupa ve ale'l-husûs İngiltere ve Avusturya devletleri indinde be-gâyet mültezem olarak buna dâ'ir Viyana Kongresi mükâlemât ve mübâhasâtı esnâsında haylî sözler geçmiş idügine nazaran Devlet-i Aliyye uhûd ve şürûta[6] ri'âyet idüb dururken Rusyalu tarafından bağteten tasallut olunacak olsa düvel-i fehîme-i Avrupa derhâl anın

1 Ba'de'l-mütâla'a: İnceledikten sonra.
2 Metinde sehven "yanına" şeklinde geçmektedir.
3 İstîsâl: Kökünü kazıma, söküp atma, sökülüp atılma.
4 Masûniyyet: Dokunulmazlık.
5 Tamâmiyyet: Toprak bütünlüğü.
6 Uhûd ve şürût: Anlaşmalar ve şartlar.

aleyhine kıyâm idecekleri der-kâr ise de buraları ancak havâss-ı vükelânın ma'lûmı olub şâyed ki Rusya tarafından bir korku yok imiş deyü halkın gayretine fütûr gelür deyü bu misillü esrârın meclisde ifşâsı münâsib görülmeyüb dîger edille serdiyle huzzâr-ı meclisi iknâ' içün havâss-ı vükelâdan birkaç zât didiler ki Karadeniz Boğazı'nda düşman tarafından asker çıkarılacak yerlerde mevcûd olan istihkâmlara bir mertebe daha takviyyet virilür ve hâl-i tahaffuzîde[1] durılur lâkin şimdiki hâlde öyle bir mecbûriyyet anlaşılmıyor bu bir emr-i âcildir. İlerüde iktizâsına bakılur.

Ammâ usât-ı re'âyâ ile mahsûr olan bunca kılâ'-ı hakaniyye ve zahîre nakli kâbil olmayan cezâ'ir-i Sultâniyye'nin hâl-i hâzırı zarar-ı âcildir. Öyle bir vâhime-i gayr-i kat'iyye ile anlar bu hâlde nasıl bırağılabilür. Kaldı ki bu devlet cengi degildir korsan ve izbândîd muhârebesidir buna öyle büyük kalyonlar lâzım gelmeyüb ancak fırkateyn ve korvet ve birik ve iskona[2] ve çalope gibi ince donanma kâfîdir. Bu sûretde yine bi-hamdillâhi Te'âlâ yirmi kıt'a kadar (s.179) kapaklu ve üç anbârlu sıra sefînesi kalub lede'l-iktizâ anlar da techîz ile Karadeniz Boğazı'na gönderilür. Bu yolda îrâd olunan edille-i iknâ'iyye[3] ile huzzâr-ı meclis ilzâm olunarak nihâyet Akdeniz'e donanma gönderilmege karâr virildikden sonra Tersâneden celb olunan kapudanlar meclise idhâl ve ne yolda hareket olunmak lâzım gelecegi su'âl olundukda didiler ki boğazdan mürûr ile evvelâ Midillü Adası'nı sıyırarak ve Anadolı sâhiliyle Sakız ve Sisam ve Rodos boğazlarından mürûr ile esnâ-yı râhda tesâdüf olunan ve haber alınan korsanlar üzerine varılarak ebnâ-yı sebîlin selâmet ve emniyyetleri istihsâl olundukdan sonra Rûmili cihetine geçilüb o tarafın emniyyeti dahi minvâl-i meşrûh üzre istihsâl olundığı esnâda Mora'nın ve sâ'ir mahallerin zahîreleri bırağılmış olur. Kaldı ki Rûm sefînelerinin kesreti mesmû' ise de anlar Donanma-yı Hümâyûn sefîneleriyle hasmâne muhârebe idemezler fakat hafîf ve koldamlu tekneler olduklarından ba'zı hevâya ve sulara göre derhâl hareket ile ba'zı mertebe îkâ'-ı zarar ve hasâr[4] idebilürler. Fakat ocaklar gemilerinin dahi bu dürlü işlerde mehâretleri vardır. Garb Ocaklarından ve İskenderiyye ve Rodos'dan dahi Donanma-yı Hümâyûn ma'iyyetine ufak tefek korsan tekneleri celb olunsa münâsib ve küllî fâ'ideyi mûcib olur.

İşte bu sûretle meclise hitâm virildi ve karâr-ı meclis arz ile irâde-i seniyyesi istihsâl idildi. Ve Şa'bân'ın on dördünci güni Rodos Mutasarrıfı Yûsuf Beg'e tedârük idebildigi kadar ufak tefek sefîneleri Donanma-yı Hümâyûn ma'iyyetine göndermesi ve ferdâsı Mısır vâlîsine ve Garb Ocakları beglerbegilerine dahi münâsib gördükleri kadar ceng sefîneleri techîz ile kezâlik Donanma-yı Hümâyûn ma'iyyetine göndermeleri içün kâ'ime-i sâmiyyeler yazıldı.

Ve akdemce techîz olunan riyâle-i hümâyûn ve dîger bir kapaklu ve üç kıt'a fırkayetn ve üç kıt'a birik sefînelerinden ibâret bir donanma riyâle-i hümâyûn kapudanı Seyyid Ali Beg başbuğlığıyla Boğaz-ı Bahr-i Sefîd cânibine tesyîr kılındı.

1 Hâl-i tahaffuzî: Savunma durumu.
2 İskona: İki direkli yelkenli harp gemisi.
3 Edille-i iknâ'iyye: İnandırıcı deliller.
4 Îkâ'-ı zarar ve hasâr: Hasar ve zarar meydana getirme.

Hâlbuki Şa'bân'ın on dördünci güni Mu'ârız Körfezi'nde vâki' İ[b]rice Limanı'na[1] dört kıt'a Rûm korsanları gelüb orada bulunan bir kıt'a İnöz Lefkesi'ni alnışlar ve körfez derûnunda olan ada üzerindeki Mu'ârız Kal'ası'nın müstahfız nâmıyla üç beş neferi olub anlar dahi dâ'imâ karşu sahillerdeki bağ ve tarlalarda ücretle rencberlik ider makûleden olduklarından kal'a hâlî bulunmağla izbândîdler bî-muhâbâ[2] kal'aya duhûl ile toplarını gemilerine nakl ve tahmîl itmişler ve mezkûr Lefke Rûm tüccârı mâlı oldığından anı bırağub gitmişler idi.

(s.180) Bu haber Dersa'âdet'e vârid olıcak hemân Babadağı muhâfaza[sına] me'mûr olub bu esnâda Üsküdar'a vürûd ile Rûmili cânibine imrâr olunan Anadolı Vâlîsi Ebûbekir Paşa Eceâbâd'a varub da Mürefte'ye kadar olan havâlînin muhâfazasına irişmesi isti'câl olundı ve anın vusûlüne kadar Eceâbâd vücûhından Yılancı Süleymân Ağa ve Köseoğlı Mustafâ Ağa'nın ve sâ'ir vücûhun ashâb-ı harb ü darb ile Mu'ârız tarafına varub senin hudûdun benim hudûdum dimeyerek Müslümânlığa lâyık hidmet ve hareketi icrâ eylemeleri içün emr-i şerîf gönderildi ve Boğaz'a takarrüb iden Behrâm Paşa'nın dahi serî'an Mu'ârız Körfezi semtine vürûd ile o tarafın ahvâlini tahkîk ile bir hüsn-i sûrete rabt itdikden sonra Yenişehir cânibine gitmesi kendüsine iş'âr kılındı.

Bir kal'ayı birkaç rencberin eline bırağub da böyle karışık bir vaktde esbâb-ı muhâfazasının evvelce tedârük olunmaması me'mûrînin bir büyük kusûrı idi. Toplar alındıkdan sonra da bu kadar telâş olunmak dahi beyhûde idi zîra bunları alanlar bir tarafdan ne çarparlar ise alub savuşur izbândîd makûlesi idi. Beyhûde yere hem Ebûbekir Paşa'ya ve hem de Behrâm Paşa'ya şaşkınlık virilmişdir.

Yine gaflet ve müsâmahadan nâşî bu esnâda bir vak'a-i elîme[3] zuhûra gelmişdir. Şöyle ki: Bergama ve havâlîsinden matlûb olan iki yüz kadar kalyoncı askeri Dersa'âdet'e gönderilmek üzre Ayazmend kurbunda Kabakum İskelesi'nde iki kıt'a çekdirmelere irkâb olunmuş. Andan yirmi mil ayrıldıklarında Ayvalık ile Cund Adası arasından zuhûr iden Rûm korsanları top atarak bunların üzerlerine hücûm itdiklerinde kendülerini denize atanlardan altmış kadarı yüzerek karaya çıkmışdır. Bâkîsi kimi boğulmuş ve kimi eşkıyâ eline esîr düşmüşdür. Eger Bergama voyvodasının Sadr-ı â'zam Sâlih Paşa'ya ta'allukı olmasaydı bu müsâmahası üzerine başı kesileceginde iştibâh yok idi. Ol esnâda Nasûh-zâde Kapudane Alî Beg tarafından vârid olan tahrîrâtında Akdeniz'de Rûmlar'ın fesâdı şâyi' olmağla Donanma-yı Hümâyûnun ihrâcından evvel sefâ'in-i ticâriyye-i İslâmiyye'ye ta'arruz itmekde olan korsanları kesr ve imhâ içün lâzım gelan mahallere göndermiş oldığı müteferrik sefînelere takviyyet virmek üzre ma'iyyetine ucâleten[4] beş altı kıt'a kalyon ve fırkateyn ve zahîre ile berâber lâ-ekall yüz elli varil barut gönderilmesi ve zahîre ile gönderilcek tüccâr gemilerinin tek ve tenhâ gönderilmemesi lâzıme-i hâlden bulundığı ve mukaddemâ kış esnâsında ol tarafa gönderilmiş olan üç kıt'a beglik gemilerden ancak Şa'bân Kapudan'ın râkib oldığı

1 İbrice Limanı: Saroz Körfezi.
2 Bî-muhâbâ: Korkusuzca, çekinmeden.
3 Vak'a-i elîme: Üzücü olay.
4 Ucâleten: Acele ile, hemen, çabucak.

sefîne varub Tayyâr-ı Bahrî ve Nesîm-i Zafer nâm (**s. 181**) birik sefînelerin el-ân gâ'ib ve bî-nişân oldukları ve Dersa'âdet'den donanmanın Akdeniz'e ihrâcı vâcib oldığı ve Akdeniz'in her tarafında fesâd-ı küllî oldığından kendüsinin böyle ufak tefek tekneler ile Komaniçe ve Parga ve Preveze sevâhilinde ikâmeti mahzûrdan sâlim olmadığına mebnî o sularda bulunan müteferrik gemileri yanına celb ile Mora tarafına azîmeti lâzım geldigi münderic[1] bulunmuşdur.

Kapudane begin bu tahrîrâtı Şa'bân'ın on dokuzuncı Pençşenbe güni şeyhü'l-islâm konağında akd olunan meclis-i şûrâda okundı. Ve ahvâl-i hâzıranın icmâli söylendi. Şöyle ki: Eşkıyâ korsanları adalar arasında ve hattâ Bozcaada sularında geşt ü güzâr ile turuk-ı bahriyyeyi ve İzmir Limanı Boğazı'nı kesüb şimdiye kadar yirmi dört kıt'a Müslüm tüccâr sefînesi ahz ve gasb eyledikleri ve Sakız muhâsara hâline girdigi ve Sisam re'âyâsı isyân ve orada bulunan biraz ehl-i İslâm'ı i'dâm ile voyvodayı habs itmiş oldukları ve fesâd ve şekâvet Ayvalık ve Cund adaları taraflarına da sirâyet eylemiş oldığı ve Mısır hamûlesiyle gelmek üzre olan beş kıt'a tüccâr-ı İslâm sefînelerini ve Rodos'un bir kıt'a sâlyâne gemisini eşkıyâ korsanlarının zabt eyledigi ve Degirmenlik Adası Limanı'nda bulunan bir kıt'a fırkate ve bir kıt'a birik sefîneler üzerine ale'l-gafle[2] korsanlar hücûm idüb birik sefînesinden haylî müdâfa'a olunmuş ise de eşkıyâ teknelerinin kesreti sebebiyle mukâvemet mümkün olmayub zabt olundığı ve eşkıyâ teknelerinden ba'zıları Mu'arız Körfezi'ne girüb kal'adan top ahzına ictisâr[3] itdikleri yegân yegân beyân olundı. Ve huzzârdan re'y soruldı.

Esbâb-ı seferiyyenin her cihetle noksânı ma'lûm oldığından herkes tedbîrden âciz ve mütehayyir olarak ser-be-ceyb-i sükût iken Şeyhü'l-islâm Abdülvahhâb Efendi bu kâfirlere artık amân ve zamân virmemelidir bu gûne şekâvete mübâşeret idenlerin sülüsüni ıslâh içün sülüsânını itlâf itmek meşrû'dur deyüb bu mes'eleyi dûr ü dırâz[4] tafsîl itdi. Saded-i müzâkere ise eşkıyâyı kahr u tedmîr içün lâzım gelan esbâbın tedârüki çâresini düşünmekden ibâret idi. (Her sühan vakti ve her nükte zamânı dâred) vefkince efendi sadedden çıkmış oldığı cihetle ana cevâben evet efendim virilan fetvâ-yı şerîfe mûcebince eşkıyânın şiddet ile terbiyyeleri lâzım gelerek evlâd ü ıyâlleri ile berâber esîr idilmeleri ve emvâl ve eşyâlarının askere mâl-ı ganîmet olması mukaddemce her tarafa yazıldı dimilerek geçişdirildi. Ba'dehu ba'zı huzzâr tarafından dahi biraz perîşân sözler söylendi.

Nihâyet kapudane beg Hûrşîd Paşa ile muhâbere itsün o dahi tensîb ider ise ol hâlde (**s.182**) Preveze sevâhilinden infikâk ile gelüb Donanma-yı Hümâyûna iltihâk eylesün deyü karâr virildi. Akdemce baruthâneler etrâfında inşâ olunan tabyalardan başka bu esnâda Mühürdâr Burnu'na yedi ve Kiremid Burnu'na on ve şaîka yerine altı toplı birer tabya inşâsına başlandı sefînelerin mürûrına mâni' olmak üzre Boğaziçi'nin münâsib mahallerinde dahi tabyalar inşâsı tensîb olunmağla Anadolı kıyısında Çakal Burnu nâm mahalde ve Servi Burnu'nda ve Rûmili kıyısında Tarabya'da Bibika Yalısı önünde ve Balta Limanı'nda

1 Münderic: Bir şeyin içinde yer alan, bulunan.
2 Ale'l-gafle: Boş bulunarak, haberi olmadan, dalgınlıkla.
3 İctisâr: Cesâretlenme, korkmadan atılma.
4 Dûr ü dırâz: Uzun uzadıya.

Kumluk ta'bîr olunur mevki'de birer tabya inşâsı içün Şa'bân'ın yirmi birinde bostâncıbaşıya hitâben emr-i şerîf yazıldı. Kapucıbaşılardan Sâlih Koç Ağa dahi bu esnâda mevâlîden esbak Tüfenkcibaşı Ârif Efendi'nin Balta Limanı'nda kâ'in yalısında ikâmet eyleyerek iki yüz nefer süvârî ile bendlerin muhâfazasına me'mûr idildi.

Eşkıyâ korsanlarının Sofya hüccâcına itdikleri ihânet ve mel'anete dâ'ir İzmir voyvodasından vârid olan tahrîrâtda izbândîd sefînelerinden ba'zıları Rusya bandırası küşâd eylemekde olduklarından bunlar hakkında ne mu'âmele olunmak lâzım gelecegi su'âl olunmağla bu makûle korsanlar ibtidâ yoklanmak ve muhâlefet eyledikleri takdîrde hemân izbândîd nazarıyla bakılarak topa tutulmak lâzım gelecegine dâ'ir evâhir-i Şa'bân'da bi'l-cümle sevâhil ve cezâ'ir me'mûrlarına ta'lîmât gönderilmiş idi.

Bu sırada Mısır mollâsının eşkıyâ eline giriftâr oldığı haber-i hüzn-eseri[1] alınmışdır. Şöyle ki: Bu sene Mısır Mollâsı olan Yazıcı-zâde Seyyid Mehmed Sa'îd Efendi ba'zı hüccâc ile birlikde bir sefîneye râkiben Dersa'âdet'den hareket ve evâsıt-ı Şa'bân'da Akdeniz Boğazı'ndan hurûc ile Sakız Adası hizâsına vardıklarında eşkıyâ korsanları ol gemiyi tutub mollâ efendi ile dâ'iresi halkını Anadolı sâhilinde Yunda adalarından bir küçük adaya götürmüşler. Ve gemide bulunan ehl-i İslâm'ı katl-i âm itdikden sonra dönüb Mollâ Efendi'nin hüddâmını itlâf eylemişler fakat iki âdemi akdemce ormanlık içine firâr ve ihtifâ[2] idüb birkaç gün sonra giceleyin bir kayık kapub ol adadan firâr ile selâmet yakasına cân atarak nakl-i mâcerâ itmişlerdir. Mollâ Efendi'ye gelince eşkıyâ anı ve zevce ve câriyesini ol gemiye götürüb envâ'-ı işkence ile i'dâm eyledikleri esnâda harem ve câriyesinin memelerini ve uzv-ı pinhânlarını[3] gözi önünde kesmişler. El-hâsıl hâtıra gelmedik işkenceler ile cümlesini i'dâm itmişler ve Mollâ Efendi'nin na'şını gemi diregine salb ile birkaç gün adalar arasında dolaşdırarak teşhîr itmişlerdir. Ol esnâda eşkıyâ tasallutundan bir takrîble kurtılarak Sakız'a cân atmış olan yüz (**s.183**) yirmi nefer hüccâc-ı Müslimîn ile yedi nefer haremlerinin ahvâline dâ'ir Sakız'dan vârid olan tahrîrât lede'l-arz kendülerine on bin guruş atiyye-i seniyye ihsân ve irsâl olundı. Bu keyfiyyet efkâr-ı merâhim-disâr-ı hazret-i hilâfet-penâhîye[4] pek ziyâde dokundığından ber-vech-i bâlâ riyâle-i hümâyûn kapudanı ile Akdeniz'e ihrâc olunan donanma ma'iyyetine gönderilmek içün biraz sefîne daha tedârük olunması içün irâde-i seniyye sâdır olmağla icrâ-yı îcâbı Şa'bân'ın yirmi beşinde kapudan paşaya havâle olunmağla Dersa'âdet Limanı'nda Müslim tüccâr sefîneleri içinde cenge elvirecek sekiz kıt'a sefîne bulunabilüb kapudanları Tersâneye celble Donanma-yı Hümâyûn ma'iyyetine gitmek üzre top ve mühimmât ve levâzım-ı sâ'ire ile techîzlerine ibtidâr olunmuş idi.

Yine ol esnâda Yanya cânibi ser'askeri Hûrşîd Paşa'dan vârid olan tahrîrâtda İzdin sevâhili muhâfazasına me'mûr olan Ömer Kapudan eşkıyâ ile lede'l-muhârebe râkib oldığı beglik sefîneyi başdankara[5] iderek kendi eliyle ihrâk eyledigi münderic olmağla lede'l-

1 Haber-i hüzn-eser: Hüzün veren haber.
2 İhtifâ: Saklanma, gizlenme.
3 Uzv-ı pinhân: Gizli, hafi, mestur uzuvlar, organlar.
4 Efkâr-ı merâhim-disâr-ı hazret-i hilâfet-penâhî: Çok merhametli padişahın düşünceleri.
5 Başdankara: Gemiyi baş tarafından sahile veya kumsala oturtmak veya yanaştırmak.

arz biraz sefîne daha tedârüki çâresine bakasız deyü fermân buyurulmuş ise de derhâl ne yapılabilür donanma vaktiyle tedârük olunmak lâzım gelür Bâb-ı Âlî yine işi başından savub kapudan paşaya havâle itdi. O dahi sâlifü'z-zikr sekiz kıt'a tüccâr sefînelerinin techîzi lakırdısını tekrâr eyledi.

Bu esnâda Girid'den İstanbul tarafına bir büyük ticâret sefînesi gelürken üzerine Rodos açıklarmda on yedi kıt'a eşkıyâ sefîneleri hücûm ile muhârebeye girişmişler. Meger Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa tarafından techîz ve irsâl olunan on iki kıt'a donanma sefîneleri o sularda bulunmağla top sesine gelerek eşkıyâ gemileri üzerine âteş idüb üç kıt'asını harâb ve dîgerlerini dahi haylî hasâr-dîde[1] itdiklerinden eşkıyâ hemân sakatlanan gemileri yedekliyerek firâr itmekle sefâ'in-i Mısriyye ol ticâret sefînesini alub Rodos'a getürmüşlerdir. Mehmed Alî Paşa tarafından daha on sekiz kıt'a harb gemisi techîz olunmuş ve İskenderiyye Limanı'ndan çıkmak üzre bulunmuş oldığı ve bir tarafdan dahi müceddeden gemiler iştirâ[2] ile techîz olunmakda bulundığı havâdisi Rodos ve Sakız ve İzmir taraflarından tahrîr olunmağla evâ'il-i Ramazân'da lede'l-arz işte Mısır vâlîsinin sefîneleri gelmiş hemân boğazda olan donanmamız çıkub iltihâk itseler avn-i Bârî ile düşman sefâ'ini elbette firâr ider bunlar dahi varub kapudane begi oldığı mahalden tahlîs ile çok kuvvet peydâ olur deyü hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla mûcebince boğazda karâr üzre olan donanma sefîneleri dahi çıkub Akdeniz'de olan riyâle beg ma'iyyetindeki sefâ'in **(s.184)** ile birleşerek izbândîd sefînelerinin haklarından gelmeleri ve ba'dehu varub Parga ile Gomanice arasında Morto Limanı'nda olan Kapudane Alî Beg ile birleşüb bi-ecma'ihim Akdeniz'de geşt ü güzâr[3] eylemeleri kapudan paşaya ve anın tarafından boğazda olan patrona bege tahrîr ve iş'âr olunmuşdur.

Ve ber-vech-i bâlâ Tersânede techîz olunan sekiz kıt'a tüccâr sefînelerine Giridli İbrâhîm Kapudan başbuğ nasb olunarak akdemce Gelibolı'dan peksimâdlarını almak üzre orada lenger-endâz-ı tevakkuf oldukları hâlde taraf-ı hümâyûndan kuvve-i bahriyyenin tezyîdi hakkında pey-der-pey irâde buyurıla geldiginden bu kerre beş kıt'a tüccâr sefînesi daha bulunub der-dest-i techîz ve tesyîr olmağla cümlesi on üç kıt'aya bâliğ olacaklarına ve beglik sefâ'inden biri bunlara başbuğ olmak münâsib görüldigine mebnî İnâyetu'llâh nâm fırkateyn bi't-tahsîs İbrâhîm Kapudan ana süvâr olub ve mezkûr on üç kıt'a sefîneyi ma'iyyetine alub boğazdan hurûc ile riyâle ma'iyyetindeki donanmaya iltihâk eylemesi içün Ramazân'ın yedinci güni kendüsine fermân-ı âlî yazılmışdır.

Hâlbuki sefâ'in-i mezkûreye bahrî askeri olmak üzre Galata'daki Lazlardan ve sâ'ir eşhâsdan tahrîr olunan neferât boğaza vardıkda her kabadayı bir dükkânı zabt ve ortası nişânını ta'lîk ile ekmekci dükkânlarına varınca istîlâ itdiklerinden başka sâ'ir neferât dahi karyelere ve köylere yayılarak buldukları tavuk ve koyun ve danaları ve sâ'ir şeyleri sürüb kendü mâlları gibi satmağa ve hetk-i ırz gibi fazâhatlara ictirâ itdikleri ma'a't-te'essüf istihbâr olundı.

1 Hasâr-dîde: Hasar görmüş.
2 İştirâ: Satın alma.
3 Geşt ü güzâr: Gezip tozma, gezip dolaşma.

Hilâl-i Ramazân'da Gâlib Paşa'nın vezâreti ref' ile Konya'da ikâmete me'mûr kılınub andan münhal[1] olan Bolı Vîrânşehir sancakları kapucıbaşılardan Ayaş Müftîsi-zâde Seyyid İsmâ'îl Ağa'ya tevcîh ve Misivri muhâfazasına me'mûr idilmiş ve müte'âkiben kendüsine vezâret virilmiş idi. Ber-vech-i bâlâ asâkir-i bahriyyenin boğazda sû'-i hareketleri istimâ' olunmağla zabt u rabta iktidâr ile meşhûr olan ve hâlâ teftîş-i re'âyâ me'mûriyyetiyle Rûmili cânibinde bulunan sâbıkan Sipâhîler Başağası Kara Mehmed Ağa'ya rütbe-i vezâret ile Biga sancağı mutasarrıflığı ve Akdeniz muhâfızlığı bi't-tevcîh serî'an boğaza varması ve gemilerden karaya çıkub da öyle fazâhatlara cür'et eyleyanların tepelenmesi içün kendüsine emr-i mahsûs gönderilmiş ve teftîş me'mûriyyeti dahi müşârun-ileyh İsmâ'îl Paşa'ya havâle buyurulmuşdur.

Bektâş Kapudan'ın süvâr oldığı Mansûriyye nâm kebîr kapaklu kalyon Ramazân-ı şerîf'den iki gün mukaddem Beşiktaş önünden kalkub Akdeniz cânibine revân olmuş idi. Sakız **(s.185)** Adası sularına varub donanmaya râst gelemediginden girüye avdet eylemiş ise de etrâfını eşkıyâ korsanları ihâta itmekle cenge lede'l-ibtidâr[2] egerçi alabandasına eşkıyâ tekneleri gelmege mütecâsir olamamışlar ise de tek ve tenhâ bir ağır tekne olmağla ötesinden berüsinden îsâl-i hasâr iderek Midillü Adası hizâsına kadar geldiklerimden ahşâm takarrüb idüb hevâ da biraz mayna[3] virmekle gönüllü ta'bîr olunur kabadayılar gice ol hâl üzre gemide bulunmakdan havf iderek Sağrı Limanı'na girmek üzre kapudanı icbâr itdiklerinde böyle vaktde öyle limana girilmez selâmet var ise yelken üstünde bulunarak boğaza kadar gitmekdedir deyü ısrâr üzre iken bir gülle isâbetiyle kapudan şehîd olıcak mülâzım-ı kapudanı zorlayub gemiyi Sağrı Limanı'na idhâl itdirmişler. Der-akab korsanlar liman ağzına üşüb uygun hevâ ile içerüye âteş kayıkları salıvirmişler ve bu aralıkda kabadayılar filikalar ile sâhile çıkub filikaları girü göndermemiş olduklarından gemide kalan acemî bayrak askeri başsız kalarak başları kaygısına düşdükleri sırada âteş kayıklarının üç kıt'ası savuşarak dördüncisi talyamar[4] tarafına irişüb gemi baş tarafdan yanmağa başlayınca yüzmek bilenler kendülerini denize atmışlar ve girü kalanlar cebhânenin iltihâbında ber-hevâ[5] olub gitmişler.

Bu esnâda eşkıyâ sandallar ile hücûm iderek denizde buldukları ehl-i İslâm'ı itlâf eylemişler. Sâhildeki kilisamn papas ve diyakosları ve sâ'ir Rûmlar tecemmu' idüb anlar dahi karaya çıkanları i'dâm itmekle ehl-i İslâm'dan üryân ve püryân kaçub kaçub kurtılanlar pek azdır.

Keyfiyyet Midillü Muhâfızı Reşîd Paşa'nın mesmû'ı oldukda derhâl oraya varub manastır derûnunda ve hâricinde bulunan hâ'inleri katl-i âmm ile bu kadarcık olsun ahz-ı intikâm eylemişdir.

Bu esnâda riyâle kapudanı Tömbek-zâde Seyyid Alî Beg tarafından kapudan paşaya

1 Münhal: Açık, boş, boşalma.
2 Lede'l-ibtidâr: Başlandığında.
3 Mayna: Yelken indirmek anlamında gemicilik tabiri olup burada havanın indirmesi, bozulması anlamında kullanılmıştır.
4 Talyamar: Tagliamare. Geminin su kesimi anlamına gelen denizcilik tabiri.
5 Ber-hevâ: Havaya gitmiş, uçmuş, kaybolmuş.

vârid olan tahrîrâtda Yund Adalarının mecmû'-ı re'âyâsı müsellah olarak iskeleye gönderdigi filikayı yanaşdırmamış oldukları münderic olub hâlbuki Akdeniz'de mürûr idecegi sâhillerde ve adalarda şâ'ibe-i muhâletef müşâhede eyledigi gibi bilâ-ihmâl velâ-imhâl[1] ibrâz-ı satvet ve celâdet iderek sâ'ir havâlîye dahi îsâl-i dehşet itmek yedindeki ta'lîmâtı iktizâsından oldığına nazaran Yund Adalarma gönderdigi dîger filika unf[2] ile redd olundukda donanmadan ses çıkarılmaması pek çirkîn bir keyfiyyet oldığından artık böyle gevşeklik sûreti gösterilmeyüb böyle isyânı tahakkuk idenlerin hemân kahr u tenkîli lâzım gelecegi (**s.186**) ve o misillü usâtın emvâl ü eşyâsı mâl-ı ganîmet ve evlâd ü ıyâlleri esîr olarak ahz idenlerin ellerinde kalacağı beyânıyla riyâle bege Ramazân'ın on ikinci güni ta'lîmât-ı vâzıha gönderilmişdir.

Fakat riyâle begden eser-i rehâvet görüldiginden patrona-i hümâyûn kapudanı Donanma-yı Hümâyûn başbuğluğuna ta'yîn kılınarak bu tarafdan ma'iyyetine Beşiktaş önünde lenger-endâz olan Fâtih-i Bahrî ve Burc-ı Zafer nâm iki kıt'a kalyon ve Karadeniz Boğazı'ndaki sefînelerden Gurre-i Nusret ve Fevz-i Nasrî nâm iki kıt'a fırkateyn ve Tersâne mevcûdundan Bahr-i Zafer nâm fırkateyn ki cem'an beş kıt'a kebîr beglik sefîneler bi't-tertîb bunların iki bin kadar nâkıs askerleri ziyâde akçe i'tâsıyla tahrîr ve tekmîl olunmak husûsı ıneclis-i meşveretde bi't-tensîb huzûr-ı hümâyûna arz olundukda Beşiktaş pîşgâhında olan kalyonlar ile Tersânedeki fırkateyn patrona beg başbuğluğıyla gistünler lâkin Karadeniz Boğazı henüz nizâmında degil iken orada olan sefîneler gönderilmez anların yerine başka sefîneler bulunub gönderilsünler deyü fermân buyurulmağla ana göre icrâ-yı îcâbı kapudan paşaya havâle idilmişdir. Hâlbuki gemi bulunsa gemici bulmak müşkil idi. Zîra bir vaktden berü Donanma-yı Hümâyûn Rûmlar ile techîz olunub ehl-i İslâm arasında gemicilik san'atı metrûk gibi olmuş idi. Donauma-yı hümâyûnda armadorluk[3] ve gabyarlık[4] ve marinerlik[5] adalar re'âyâsma müfevvez[6] idi. Ve Rûmlar umûr-ı deryâ ile me'lûf oldukları cihetle umûr-ı bahriyyede Tersâne ricâlime fâ'ik idiler. Lâkin buraları ba'zı vukû'ât üzerine gücle ma'lûm-ı evliyâ-yı umûr olabildi. Bu cümle ile berâber Tersânenin husûsât-ı sâ'irece dahi pek çok noksânı var idi.

Binâ'en alâ-zâlik Tersâneyi bi'z-zât mu'âyene ve ahvâlini tahkîk itmek üzre Ramazân-ı şerîf'in on dokuzuncı güni Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm ve Hâlet Efendi ve sâ'ir ashâb-ı hall ve akd-i umûr bi-ecma'ihim Tersâneye gitdiler ve Tersâne ricâlini cem' ile müşavereye şürû' itdiler. Evvelâ Tersânenin mevcûdı su'âl olundukda â'zam-ı mühimmât olan kereste ve demir ve bakır ve kendir ve bez ve zift ve katrân mahzenlerinin büsbütün tehî olduklarını ehl-i vukûf haber virdi. Bunun üzerine nâkısu'l-vukûf olanlardan ba'zıları Tersânenin îrâd-ı senevîsi on beş bin kîseden ziyâdeye iblâğ olunmuş idügi meşhûrdur didiklerinde bunun ekseri fazla-i mevâcibe karşuluk oldığından Tersânenin îrâdı hadd-i kifâyede olmadığı tefhîm

1 Bilâ-ihmâl velâ-imhâl: İhmal etmeden derhal.
2 Unf: Sertlik, şiddet.
3 Armador: Gemilerin yelken, seren ve direk gibi teçhizatını yapan kimse.
4 Gabyar: Gemi serenleriyle yelkenlere bakıp, yelkenleri açarak armaları muhafaza ile intizamını sağlayan gemicilere verilen ad.
5 Mariner: Deniz askeri, gemici, tayfa.
6 Müfevvez: İhale ve sipariş olunmuş.

idildi. Şeyhü'l-islâm Abdülvahhâb Efendi Tersâne ricâlime hitâben güzel ammâ Tersânenin ba'zı mühimmât-ı lâzıme celbine kâfî olmayacak derecede îrâdı yok (**s. 187**) degil ya Tersânenin vaz'ından berü böyle misli nâ-mesbûk derecede yokluk muhayyer-i ukûldür. Bunun elbette bir sebebi vardır ammâ nedir didikce anlar sükût ile yemîn ve yesâra bakarlar idi. Şeyhü'l-islâm ise elbette bunun sebebi anlaşulub da çâresi görülmek lâzımdır deyü ilhâh ve ibrâm eyledikde sâbık Liman Re'îsi Kaşotî Ahmed Beg ki fi'l-asl Tunus Ocağı'ndan neş'et idüb Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa kapudanlığından berü Donanma-yı Hümâyûn ile nice cenglerde bulunmuş sinni seksana varmış cerî'ü'l-kalb ve câri'l-lisân bir ihtiyâr kapudan idi Şeyhü'l-islâmın bu ibrâmına dayanamayub hemân feth-i dehân ile devletlü efendim falân sene kulunuz liman re'îsi idim muktezâ-yı hidmetim oldığı üzre lâzım gelan mühimmâtın celbini mevsim ve zamânıyla Tersâne emîni bulunan hâlâ hâzır-ı bi'l-meclis ...[1] efendi cânibine ihtâr itdikce anlar şimdi masârif-i kesîre vakti degildir muzâyaka-i mîriyye vardır mevcûdâtdan kullanılsun deyü cevâb virirler idi ben yine durmayub efendim bunlar külliyyen tükendikden sonra def'aten masârif-i külliyyeye muhtâc olacağından kat'-ı nazar hasbe'l-iktizâ matlûb olundığı vakt hemân her şey'in iştirâsı mümkün olmaz sonra zahmet çekilür nedâmet çekilür deyü tekrâr be-tekrâr ifâde ve ihtâr ile îfâ-yı vazîfe itmiş idim gördüm ki aslâ ısgâ olunmıyor encâm-ı kârı mülâhaza iderek nâçâr keyfiyyeti lâzım gelan kibâr-ı devlete dahi ihbâr eyledim. Tersâne umûrı anların uhdesiue muhavveldir senden matlûb ancak ihbârdır anlar işini bilmez degildir deyü kelâmıma i'tibâr olunmadıkdan başka bu Arab etrâfı tasdi' idiyor deyü kullarını azl ve Tersâne semtine uğramamak üzre Üsküdar'a tard ile tekdîre sezâ-vâr gördiler diyerek ol vakit Tersâne emîni olub hâlâ meclis-i şûrâda bulunan zâtın muvâcehesinde nakl-i mâcerâ ve isbât-ı müdde'â[2] itdikde ol cem'iyyet-i kübrâda bir keyfiyyet-i reddiyye hudûsi melhûz olmağla Hâlet Efendi hemân siyâk-ı kelâmı tagyîr ile â begim şimdi ahvâl-i mâziyyeyi tezkîrde ne fâ'ide (afe'llâhü ammâ selef)[3] ınatlûb olan ancak bundan sonra ne tedbîr olunmak lâzım gelecegini müşâveredir diyerek ihtiyârı susdurdı. Ba'dehu ehl-i meclis birbiriyle biraz ser ve binî yok lakırdılar itdikden sonra (Aldık cevâb-ı ye'si belâlar mübâreki) zemzemesiyle[4] dağılub gitdiler.

Rûmlardan bi'l-külliyye emniyyet münselib oldığından Beşiktaş önünde yatan üç anbârlu Mes'ûdiyye uâm kalyon-ı hümâyûnda müstahdem olan Rûm gabyar ve mellâhlarını[5] kapudan paşa zindâna koyub yerlerine Siçilyateyn tercümânı kefâletiyle Napolitanlardan rûz-ı Kâsım'a kadar her neferine üçer yüz guruş virilmek üzre mellâh tedârükini söyleşmiş ise de Rûm gabyarlarına mâhiyye kırkar guruş virile geldigi hâlde şimdi Napolityan mellâhlarına Kâsım'a (**s.188**) kadar üçer yüz guruş virildigi takdîrde aylıkları takrîben yüzer guruşa gelecek ve bu keyfiyyet sonra Donanma-yı Hümâyûnun sâ'ir gabyarlarına sirâyet idecek. Bundan başka Napolityan tâ'ifesi Siçilyateyn Devleti'ne tâbi' olınağla bî-taraf iseler de akdemce

1 Metinde de "... " şeklinde geçmektedir.
2 İsbât-ı müdde'â: İddiayı kanıtlama.
3 "Allah geçmişi (öncekileri) affetsin"
4 Zemzeme: Nağmeli ses, nağme, ezgi.
5 Mellâh: Denizci, gemici, kaptan.

memleketlerinde vâki‘ olan isyânlarında Rusyalunun tavassutıyla araları bulunub bu ciletle anlar isyâna alışarak bi't-tabi‘ usâta meyl itmiş oldukları cihetle Donanma-yı Hümâyûnda istihdâmları mazarratlu olur deyü mülâhaza olunarak ehl-i İslâm'dan mellâh tedârüki eslem olacağına binâ'en İskenderiyye ve Berrü'ş-şâm sevâhilinden ve Girid ve Rodos adalarından ve Trabzon havâlîsinden Müslümân mellâh tedârükine teşebbüs olundıysa da oralardan mellâh gelinceye dek mevsim geçmek mülâhazâtıyla bu esnâda beyhûde imrâr-ı evkât olınayordı.

O zamân İngiltere Devleti'nin taht-ı tasarrufunda bulunan Cezâ'ir-i Seb‘a Rûmlarının dahi tuğyânı melhûz olarak Korfa'da bulunan İngiliz cenerali o tarafa me'mûr olan İngiliz Donanması'nın ve kara askerinin vürûdına muntazır oldığı ve Cezâ'ir-i Seb‘a'da Kefalonya Cezîresi ahâlîsinin dört kıt‘a sefîneleri Çamlıca ve Sulıca eşkıyâsı gemilerine iltihâk itmiş idügi havâdisine ve kapudana begin küllî donanma ve zahîre istemekde oldığına dâ'ir gerek anın ve gerek Hûrşîd Paşa'nın mektûbları evâ'il-i Şevvâl'de Dersa‘âdet'e vârid oldı. Ve şehr-i Şevvâl'in on üçünci güni Donanma-yı Hümâyûnun Seddü'l-bahr Kal‘ası pîşgâhından hareket ile Rodos cânibine azîmet eylediğine dâ'ir kapudan paşaya patrona ve riyâle begler ile Kara Alî Kapudan'ın arîza-i müşterekeleri geldi. Donanma ma‘iyyetindeki tüccâr gemilerinden üç kıt‘ası işlerine yaramadığı cihetle i‘âde eylemiş oldukları anlaşıldı. Tüccâr gemileri başbuğı olan İbrâhîmı Kapudan'a Tersânede merbût Mukaddime-i Hayr nâm kalyonun süvârî kapudanlığı tevcîh buyuruldı.

Şevvâl'in yirmi üçünde Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'nın kapukedhüdâsı Necîb Efendi'ye vârid olan tahrîrâtında ber-mûceb-i irâde-i seniyye Mora tarafında bulunan kapudane beg ma‘iyyetindeki donanmaya iltihâk içün İskenderiyye'de tedârük ve techîz eylediği on sekiz kıt‘a sefîneye İskenderiyye'de bulunan bir kıt‘a donanma sefînesini ilhâk ile cümlesine sâbık kethüdâsı Topuzoğlı Kapucıbaşı Mehmed Ağa'yı başbuğ iderek ta‘lîmât-ı lâzıme ile Rodos tarafına göndermiş oldığı ve Rodos ve Bodrum taraflarında bulunan sefîneler ile dâmâdı Muharrem Beg'in taht-ı idâresinde[1] olan sefîneler dahi bunlarla birleşeceklerinden başka bundan böyle arkalarından pey-der-pey sefâ'in tedârük ve takım takım tesyîr ve bir tarafdan dahi tüccâr gemileriyle asker ve mühimmât tertîb ve îsâl idecegi beyânıyla Topuzoğlı hakkında Donanma-yı Hümâyûn (**s.189**) me'mûrları tarafından hüsn-i mu‘âmele ibrâz olunması ve İstanbul içün yedi kıt‘a İngiliz tüccâr sefînesiyle yetmiş dokuz bin iki yüz keyl buğday göndermiş oldığı ve zahâ'ir-i matlûbenin[2] bâkîsini dahi yine efrenc gemisi istîcârile gönderecegi münderic olmağla lede'l-arz (âferîn güzel gayret ve ikdâm itmiş ve dahi itmege izhâr-ı hâhiş[3] idiyor Hakk Te‘âlâ ber-hurdâr eyleye) deyü hatt-ı hümâyûn keşide buyurulmuş oldığından mûcebince kendüsine tahsînnâme ve Topuzoğlı'na hüsn-i mu‘âmele itmek üzre Donanma-yı Hümâyûn başbuğı patrona bege tenbîhnâme gönderilmişdir.

Donanma-yı Hümâyûn ber-vech-i bâlâ Sisam tarafında haber aldıkları eşkıyâ tekneleri üzerine varmak niyyetiyle ol tarafa gitmişler. İzbândîd gemileri Sisam ile Anadolı sâhilindeki

1 Taht-ı idâre: İdaresi altında.
2 Zahâ'ir-i matlûbe: Talep edilen hububat.
3 İzhâr-ı hâhiş: Arzu etme, isteğini belli etme.

darboğaza sığınmış olub Donanma-yı Hümâyûnun o boğaza duhûli ise muhâtaradan hâlî olmadığına mebnî adanın üst yanında açıkda demirlemişler idi.

Sisam'ın urulması irâde-i seniyye iktizâsından olmağla kimi cihâd ve gazâ niyyetiyle ve kimi emvâl-i ganâ'im[1] almak sevdâsıyla Sisam'a geçmek üzre karşusında vâki‘ Çanlı karyesinde bâ-fermân ve bilâ-fermân külliyyetlü asker tecemmu‘ itmiş oldığından bunlar Sisam'a geçmek üzre Donanma-yı Hümâyûn ma‘iyyetinde bulunan tüccâr sefînelerine binmişler iken Donanma-yı Hümâyûn Mora tarafına gidüb de kapudane begin ma‘iyyetindeki donanma ile birleşdikden sonra avdet ile birlikde geşt ü güzâr eylemeleri içün kapudan paşa tarafından patrona bege buyuruldı gelmiş oldığından patrona beg işâret gösterüb kapudanları cem‘ ile ta‘lîmât-ı lâzıme i‘tâ itdikden sonra beglik sefîneler birer birer demir alub ve nevbetle yol virüb pupa yelken gitmege başlamışlar. Tüccâr gemileri ise Sisam'a geçürmek üzre almış oldukları asâkir-i merkûmeyi i‘âde içün biraz girü kalmış olduklarından fırsat gözedüb duran izbândîd gemileri adanın alt tarafından dolaşub ve anların önlerini kesdirüb üzerlerine hücûm itdiklerinden tüccâr gemilerinden bir kıt‘ası yükrek uskun olmağla yelkenlerin doldırub ol girdâb-ı mesâ'ibden[2] kurtılarak Donanma-yı Hümâyûna pey-rev olmuş ise de dîgerleri savuşamayub eşkıyâ ise rûzgâr üstünden âteş kayıkları salıvirerek mezkûr tüccâr sefînelerinin ikisi tutuşmağla ve sâhile karîb bulunmalarıyla başdankara itdiklerini gören bâkî altı kıt‘a tüccâr sefîneleri dahi sâhil-i mezbûrda başdankara iderek neferâtı kâffeten çıkub gemileri düşman almamak içün kendüleri ihrâk-ı bi'n-nâr[3] itdiler. Bu sûretle sekiz kıt‘a tüccâr gemilerinin telef oldığı haberi evâhir-i Şevvâl'de Dersa‘âdet'e bi'l-vürûd mûcib-i te'essüf olmuşdur.

(**s.190**) Donanma-yı Hümâyûn ber-vech-i bâlâ Sisam'dan mufârakatle ilerüye hareketlerinde sefâ'in-i Mısriyye'ye mülâkî olarak cümlesi elli kıt‘aya bâliğ oldukları hâlde İstanköy pîşgâhında ufak tefek yüz beş pâre eşkıyâ teknelerine râst geldiler. İstanköy Kal‘ası'ndan atılan büyük topların güllelerinden eşkıyâ sefîneleri Bodrum sevâhiline sıkışmış olduklarına nazaran fenn-i harbce Donanma-yı Hümâyûnun galebesi melhûz iken eşkıyâ Donanma-yı Hümâyûn üzerine altı kıt‘a âteş kayığı salıvirmeleriyle bizim Tersânelüler ürküb denize açılarak Mora cânibine müteveccihen[4] Donanma-yı Hümâyûn'a yol virdiler ve Badra'ya vardılar. Müte‘âkiben Kapudane Alî Beg dahi oraya gelüb birleşdiler. O sırada Sirozî Yûsuf Paşa Donanma-yı Hümâyûndan on beş kıt‘a sefîne seçüb mecma‘-ı eşkıyâ olan Galafşide Limanı'na vardıkda eşkıyâ sefînelerinden çıkub dağlara firâr itmekle Yûsuf Paşa eşkıyânın orada bulunan sefînelerini ve on sekiz kıt‘a toplarını ahz ve iğtinâm ile Badra'ya getürmişdir.

Ba‘dehu Donanma-yı Hümâyûn (küşâd-ı gonce-i dil kaldı bir bahâra dahi) zemzemesiyle Dersa‘âdet'e avdet itmekle Yûsuf Paşa Badra'da yine tek ve tenhâ kalmışdır. Hâlbuki donanmanın avdetinden sonra eşkıyânın tuğyânı artub Kastel Kal‘ası'nı hasr u

1 Emvâl-i ganâ'im: Ganimet malları.
2 Girdâb-ı mesâ'ib: Zorluklar, felaketler girdabı.
3 İhrâk-ı bi'n-nâr: Ateşle yakma.
4 Müteveccihen: Yönelmiş olarak, yüz tutarak. Niyetlenerek.

tazyîk itdiklerinden Yûsuf Paşa derhâl yetişüb cem'iyyet-i eşkıyâyı dağıtmışdır. Lâkin asâkir-i mevcûde Badra'nın muhâfazasına kâfî olmadığından kal'a derûnundaki hânelerden mâ'adâ bi'l-cümle hâne ve ebniyye-i sâ'ireyi yıkub ve mevsim-i bahâra kadar yalnız iç kal'ayı muhâfaza itmek üzre biraz askerle Lâlâ ahâlîsini orada bıragub kendüsi Kastel'e gelerek bi-kadri'l-imkân emr-i muhâfazaya bezl-i tâb ü tüvân[1] itmişdir.

İmroz Adası'nın muhâfazası içün bu esnâda Akdeniz Boğazı muhâfızı tarafından iki yüz nefer gönderilmiş idi çend rûz sonra Rûm eşkıyâsının birik ta'bîr olunur iki sefînesi gelüb karaya asker dökerek cenge ibtidâr itdiklerinde asâkir-i İslâmiyye gâlib gelerek eşkıyânın kimini katl ve kimini esîr ve ol gemileri dahi teshîr itmişlerdir.

Ba'dehu Semadirek Adası'na bir mikdâr asker gönderilüb ahâlîsi isyân itmekle lede'l-muhârebe burada dahi asâkir-i İslâmiyye galebe iderek usâtı kahr u tedmîr itmişlerdir.

Hilâl-i Zi'l-hicce'de Sakız Cezîresi Muhâfızlığı Vahîd Paşa'ya ihâle ve ma'iyyetine bir orta topcı ve bir mikdâr humbaracı ve bin nefer ile Sığla Sancağı Mütesellimi İlyâs-zâde Hâcı İlyâs Ağa ta'yîn olunmuşdur.

Vekâyi'-i Arabistân

Bâlâda beyân olundığı üzre Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa-zâde İbrâhîm Paşa Vehhâbîleri (**s.191**) kahr u tedmîr ve Der'iyye'yi feth ü teshîr[2] ile Mısır'a avdet eyledikden sonra Mehmed Alî Paşa tevsî'-i dâ'ire-i hükûmet içün bir Sûdân seferi açmış ve oğlı İsmâ'îl Paşa'yı dahi ol tarafa göndermiş idi.

Hâlbuki İbrâhîm Paşa'nın Der'iyye'den avdetinden sonra Meşârî bin Mes'ûd ve birâder-zâdesi Türkî bin Abdullâh ve dîger birâder-zâdesi Ömer bin Ahdülazîz Der'iyye'ye avdet eylemişler. Ve dîger ahâlî de gelüb i'mâr-ı beldeye başlamışlar bunun üzerine Mehmed Alî Paşa tarafından bir fırka-i askeriyye ile gönderilan Hüseyin Beg varub Meşârî'yi ahz u girift ile Mısır'a göndermiş ise de esnâ-yı râhda fevt olmuşdur. Ammâ dîgerleri firâr ile Der'iyye'ye dört sâ'at mesâfede vâki' ve inde'l-mütekaddimîn[3] Hacr-ı Yemâme deyü ma'rûf olan Riyâd Kal'ası'nda tahassun eylediklerinden Hüseyin Beg varub Riyâd'ı muhâsara itdikde Türkî bir takrîble kal'adan çıkub firâr itmişdir. Ammâ Ömer bin Abdülazîz ile iki oğlı ve ammi-zâdeleri re'y ü amân ile teslîm olub Hüseyin Beg dahi anları Mısır'a göndermekle hilâl-i Ramazân'da Mısır'a vusûl bulmuşlardır. İşte Vehhâbî mes'elesi bu vechile hitâm bulmuşdur gelelim Sûdân seferine. Mısır'dan Sûdân üzerine pey-der-pey sevk-i askere başlandığı gibi Dangala'da bulunan Kölemenler artık Sûdân'da dahi barınamayacaklarını cezm[4] iderek bir takımı evâhir-i Rebî'ü'l-âhir'de Mısır'a geldiler. İçlerinde üç sancak begi var idi ki birisi merhûb Büyük İbrâhîm Beg'in dâmâdı olan Ahmed Beg el-Elfî'dir. Bu kadar yüz yıllardan

1 Bezl-i tâb ü tüvân: Güç sarfetme.
2 Teshîr: Zaptetme, hâkim olma, zorla ele geçirme. İtaat ettirme. Hakir ve zelil etmek.
3 İnde'l-mütekaddimîn: Eskilerin nazarında.
4 Cezm: Anlama, kavrama, bilme, idrak etme.

berü Mısır'da tagallüb ve tahakküm itmiş olan Kölemenler'in bakiyyetü's-suyûfı işte bunlardır. Sûdân seferinin birinci fâ'idesi o tarafda bulunan ümerânın takım takım gelüb teslîm olmaları husûsıdır. Bu esnâda İbrâhîm Paşa Sûdân'dan Nevbe'ye gitmek üzre cânib-i kıblîye gitmiş ve birâderi İsmâ'îl Paşa'nın Senar'ı zabt eyledigi haberi hilâl-i Şevvâl'de Mısır'a vürûd itmişdir.

Mehmed Alî Paşa bu sene hem Vehhâbî mes'elesini bitürmiş ve hem de Kölemenler'in arkasını almış oldığı ve Sûdân içinde tevsî'-i memâlik[1] itmekde bulundığı hâlde Yunan seferi içün İskenderiyye Limanı'nda derhâl otuz kıt'adan ziyâde sefîne techîz ile Donanma-yı Hümâyûn ma'iyyetine göndermişdir. Sûdân seferinin en büyük bir fâ'idesi dahi budur ki Kölemenler'i kahr u tedmîr ve Arabistân'ı teshîr iden asâkir-i Osmâniyye bâlâda iş'âr olundığı üzre cesur ve ceng-âver iseler de başıbozuk oldukları cihetle aralık aralık ser-keşlik iderlerdi ve içlerinde nice gem almaz ser-gerdeler var idi. Bu muhârebât ile Mehmed Alî Paşa anları işgâl ile fırsat bularak Sûdân tarafında asâkir-i (**s.192**) nizâmiyye tertîb eylemiş ve andan sonra hıtta-i Mısriyye'de keyfe mâ-yeşâ'[2] tasarrufa başlamışdır. Yanya ordusı içün mebâliğ-i külliyye sarf olundığı hâlde müte'âkiben Rûm fetreti zuhûr itmekle hazîne-i celîle pek ziyâde müzâyakaya dûçâr oldığı sırada Mehmed Alî Paşa tarafından Dersa'âdet'e tahrîrât itâresiyle cümlenin nâm ü şânı ve kudret ü sâmânı merci'-i küll olan Devlet-i Aliyye sâyesinde olub böyle vaktde terk-i hâb ü râhat iderek velînı'met-i bî-minnetimize efendimize mâlen ve bedenen hidmet ve sadâkat farîza-i uhde-i diyânetdir bimâ'en-aleyh gerek asker ve gerek sâ'ir cihetlerle her ne gûne hidmet emr olunur ise icrâsında kat'â tecvîz-i kusûr itmem deyü inhâ eylemiş idi. Ve fi'l-vâki' rû-nümâ olan muzâyaka-i mâliyye-i fevka'l-âde[3] üzerine zî-kudret bendegânın alâ makâdirihim[4] i'âne eylemelerine lüzûm görülmüş oldığı cihetle hilâl-i Şevvâl'de keyfiyyet encümen-i meşveretde lede'l-müzâkere Saydâ Vâlîsi Abdullâh Paşa'nın müteveffâ Süleymân Paşa muhallefâtı bedelinden ve sâ'ir cihetden mukassaten[5] edâ idecegi üç bin on altı kîsenin her ne kadar taksîtleri zamânı gelmemiş ise de ibrâz-ı hüsn-i hidmet zımnında mebâliğ-i mezkûreyi on bin kîseye iblâğ ile def'aten irsâl eylemesi ve Mısır vâlîsinin idecegi i'ânenin lâ ale't-ta'yîn re'y ve hamiyyetine bırağılması husûslarına karâr virilmişdir. Ve Mehmed Alî Paşa bundan sonra dahi hidmet ve i'âneden girü durmamışdır. Ber-minvâl-i meşrûh Donanma-yı Hümâyûn bu sene Yunan korsanlarından korkub sakınarak seyr ü hareket eyledigi cihetle ber-vech-i matlûb iş göremedi ve ma'iyyetindeki tüccâr gemilerinden sekiz kıt'asını zâyi' itdi. Ma'a-mâ-fîh asıl donanma sâlimen İstanbul'a avdet eyledi. Yunanlular ise gemicilikde mâhir oldukları cihetle her tarafda icrâ-yı fesâddan hâlî olmadılar. Binâ'en-aleyh bu sene Akdeniz tarafından gelan haberler ehl-i İslâm'a muvâfık degil idi. Fakat Eflâk ve Boğdan'da asâkir-i İslâmiyye muzaffer olarak o tarafdan gelan haberler ile ehl-i İslâm mütesellî[6] olmakda idiler.

1 Tevsî'-i memâlik: Ülkeyi genişletme.
2 Keyfe mâ-yeşâ': Nasıl isterse, dilediği şekilde, keyfine göre.
3 Muzâyaka-i mâliyye-i fevka'l-âde: Aşırı mali sıkıntı.
4 Alâ makâdirihim: Güçleri ölçüsünde.
5 Mukassaten: Takside bağlanmak sûretiyle, taksit taksit, taksitle.
6 Mütesellî: Acısını, kederini, derdini unutur gibi olan, avunan, tesellî bulan.

Vekâyi‘-i Eflâk ve Boğdan

Aleksandri İpsilanti ber-vech-i bâlâ bağteten İbrâ’îl'i ve ba‘dehu Tuna sevâhilinde vâki‘ dîger kılâ‘ ve bikâ‘ı zabt ile Tuna'nın sâhil-i yesârına kâmilen mâlik olmak hulyâsında iken buna muktedir olamayub yalnız Kalas mevki‘i elinde kalmış idi. Ve büyük ordusı Eflâk'da tecemmu‘ itmekde oldığı hâlde Kalas mevki‘inin kendüsince ehemmiyyeti oldığı cihetle orasının ahkâmına ikdâm itmekde idi. Usât içün burasının ne mertebe mühim oldığına dâ’ir o zamân Boğdan Voyvodası Mihal Suço'nun ser-kâtibi olub mu’ahharen (**s.193**) Yunan Devleti'nde Hâriciyye Nezâreti'nde ve ba‘zı sefâretlerde istihdâm olunan Yakovaki'nin kaleme almış oldığı lâyiha zîrde (35) rakamıyla zeyl ve ilâve olunur.

Rûmlar Eflâk ve Boğdan ahâlîsini dahi hakîkî ve samîmî olarak Devlet-i Aliyye'ye karşu isyân itdirmek isterlerdi. Hâlbuki pey-der-pey başlarına toplamakda oldukları eşkıyâyı anlara idâre itdirmekde olduklarından ahâlî-i merkûme bu masârif-i kesîreden dolayı dil-gîr ve muztarib olub ancak çâresiz zahirî ve suverî olarak Rûmlar'a mümâşât[1] idiyorlardı.

Ve mümâşâtlarının samîmî olmadığını Rûmlar dahi bilürlerdi boyarların çoğı dahi mes’eleyi müzâkereye düşürüb de hem Rûmlar'ın tahakkümünden kurtulmak ve hem de Memleketeyn'in imtiyâzâtını tevsî‘ itdirmek emelinde olub Rusyalu dahi bu fikirde idi. Binâ’en alâ zâlik Eflâk ve Boğdan'da vukû‘ bulan hâdiselerden dolayı Bükreş ahâlîsinin dûçâr oldukları mezâlim ve ta‘addiyyâtı şifâhen beyân itmek üzre Bükreş'e dirâyetlü bir âdem gönderilmesini Bükreş metrepolidi ve piskoposı ile birkaç boyarlar bâ-mahzar Yergögi Muhâfızı Hakkı Paşa'dan istid‘â idüb o dahi keyfiyyeti Dersa‘âdet'den istîzân itmek üzre iken Aleksandri İpsilanti'nin zabitlerinden Dimitri nâm ser-gerdenin Yergögi etrâfında gezindigi haber alınmağla üzerine Hakkı Paşa tarafından sevk-i asker olunub lede'l-muhârebe Dimitri ile hevâ-dârânı kılıçdan geçürildigi sırada Hıristo nâm bir bölükbaşı dahi hayyen tutulmuş ve ba‘dehu haydûd sıfatıyla i‘dâm idilmişdir. Keyfiyyet Hakkı Paşa tarafından der-i devlete arz olundukda hareketi tahsîn olunarak Şa‘bân'ın on dördünci güni kendüsine tahsîn ve âferîni hâvî kâ’ime-i sâmiyye yazıldı.

Bükreş'in metrepolid ve boyarları tarafından Silistre Vâlîsi Selîm Paşa'ya dahi bir kıt‘a mahzarla iki âdem gelüb mahzarın mazmûnıyla bu âdemlerin takrîrleri şimdiye kadar voyvodaların vâki‘ olan idârelerinden iştikâ ile ba‘zı mes’ûlât der-miyân olunarak bu mes’ûllerine müsâ‘ade buyuruldığı hâlde İpsilanti takımını Eflâk'dan tard ve mukaddemce zuhûra gelan fesâdda ön ayak olan Todori Vlademir Seko'yı irzâ ideceklerini ta‘ahhüd ve memleketin hâl-i harâbiyyetini re’ye'l-ayn müşâhede itmek üzre Silistre'den Eflâk'a bir mu‘temed âdem gönderilmesini istid‘âdan ibâret idi. Dersa‘âdet'de bulunan Eflâk Voyvodası İskerlet Beg'in Eflâk'da bulunan kâ’immakâmlarından kendüsine vârid olan inhâlar dahi bu zemînde yazılınış idi.

Akdemce Eflâk'dan Avusturya tarafına firâr itmiş olan boyarların İskerlet Beg'e göndermiş (**s.194**) oldukları mahzarlarmda dahi ba‘zı istirhâmât ve eşkıyânın ta‘addiyyâtından

1 Mümâşât: Uymak, yoldaş olmak, yoldaşlık etmek.

dolayı şikâyât münderic idi.

Zikr olunan mahzarların nüsha-i sâniyyesi Rusya imparatorına takdîm olunub bunlarda muhâfaza-i memleket içün Rusya askeri gönderilüb de asâkir-i Osmâniyye'nin Eflâk'a dâhil olmaması husûsı dahi münderic idi. Rusya ilçisi Istrogo[no]f'un ifâdâtı dahi devletinin politikasını tervîcden ibâret idi.

Devlet-i Aliyye ise muhâbere ile işi sürüncemeye düşürmekden ictinâb iderek hemân kol kol tertîb olunan orduların tertîbi vechile sevk ve tahrîkine devâm kılınması ve Eflâk ve Boğdan ahâlîsine te’mînât-ı lâzıme i‘tâsı ve Silistre'den Bükreş'e âdem gönderilüb de lakırdıyı ağızdan ağıza dolaşdırmakdan ise Bükreş metrepolidinin gelüb de bi'z-zât ifâde-i hâl itmesi enseb[1] olacağından bahisle anın Dersa‘âdet'e aşurılması ve bu esnâda Eflâk Voyvodası İskerlet Beg ba‘zı mülâhazâta mebnî li-ecli'l-muhâfaza[2] Fenar'dan kaldırılub Süleymâniyye'de mahsûs konak tefrîşiyle[3] muvakkaten derûn-ı sûr-ı İstanbul'a nakl olunmuş ise de hâlâ Eflâk Voyvodalığı uhdesinde bulunmağla anın Yergögi'de bulunan kâ’immakâmlarından birisi ki İstefanaki'dir Boğdan'a voyvoda nasb ve irsâl olununcaya dek Boğdan kâ’immakâmı nasb olundığından Ser‘asker Yûsuf Paşa ma‘rifetiyle Yaş'a i‘zâm ve yerine ik‘âd olunması ve dîger birisi ki Nefri'dir anın dahi Eflâk Kâ’immakâmlığı'na ta‘yîni ve Krayova kâ’immakâmının me’mûriyyetinde ibkâsı ve bunların nasb ve ta‘yînleri hikmet ve maslahata mebnî olub yoksa kendülerine emniyyet câ’iz olmamağla dâ’imâ hâllerinin tecessüsünden girü durulmaması husûslarma meclis-i meşveretde karâr virilmekle ifâ-yı iktizâları zımnında lâzım gelenlere evâmir-i aliyye yazılmışdır. Gelelim harekât-ı askeriyyeye.

Usât üzerine üç mevki‘den hücûm kolları tertîb olunmuş idi. Şöyle ki: Ser‘asker Berkofcalı Yûsuf Paşa'nın İbrâ’îl'den ilerüye hareketi esnâsında Silistre ve Vidin vâlîleri taraflarından Tuna'nın karşu yakasına birer fırka imrâr ile ilerüye sevk olunması mukarrer idi. Yûsuf Paşa tarafından ibtidâ Kalas üzerine sevk olunan çend kıt‘a top ile bir mikdâr asker Kalas'a vardıkda eşkıyâ metrisler arkasında epeyce sebât eylemişler ise de asâkir-i İslâmiyye mukaddemâ eşkıyânın Kalas'da nice aceze-i ehl-i İslâm'ı işkence ile i‘dâm itdiklerini tezekkür ile a‘sâb-ı gayret ve hamiyyetleri harekete gelüb bir uğurdan metrisler üzerine hücûm iderek usâtı ihrâc ve ta‘kîb itdiklerinde eşkıyâ derûn-ı kasabaya girüb hânlara ve tüccâr mağazalarına ve metîn hânelere kapanarak ve oralardan tüfenk atarak (**s.195**) asâkir-i İslâmiyye'den ba‘zılarını şehîd eylediklerinden üzerlerine yağlı paçavra atılarak ebniyye-i merkûme tutuşdırılmağla derûnlarındaki eşkıyânın çoğı yanmış firâr idenler dahi seyf ü sinân ile tepelenmiş ve mukaddemki Kalas vak‘ası intikâmı alınmışdır. Bu muzafferiyyet haberi Şa‘bân'ın on sekizinci güni Dersa‘âdet'e vusûl bulmuş ve kulûb-ı İslâmiyyâna mûcib-i inşirâh olmuşdur.

Hani bizim İstanbul'dan yüz bin belâ ile ihrâc ve sevk olunan beş bin yeniçeri askerimiz

1 Enseb: Çok uygun, yerinde, münasip.
2 Li-ecli'l-muhâfaza: Muhafaza için.
3 Tefrîş: Oturulacak bir ev veya yeri gerekli eşyâyı koyarak yerleştirme, döşeme.

var idi işte anlar Samsoncıbaşı Osmân Ağa ile bu esnâda Babadağı'na lede'l-vürûd Kalas vak'asını işitdikleri gibi karşuda kaporoz[1] var diyerek Tuna'nın karşu yakasına geçmek üzre tezkire istediklerinde üzerlerine me'mûr olan Sâlih Paşa henüz gelmemiş oldığından Osmân Ağa kendülerine cevâb virmiş ise de anlar dinlemeyüb pey-der-pey bilâ-ruhsat karşu tarafa geçmekde oldukları hakkında Osmân Ağa tarafından yeniçeri ağasına yazılan mektûb Bâb-ı Âlî'ye takdîm olunmağla askerin bu cürmleri bi-hasebi'l-hâl[2] te'vîl ve ta'mîr olunarak Sâlih Paşa mukaddemâ Babadağı muhâfazasına me'mûr olub ortalar dahi anın ma'iyyetine me'mûr idilmiş ise de mu'ahharen Sâlih Paşa Babadağı'ndaki askeri istishâb iderek çarhacı unvânıyla karşu tarafa geçmek üzre me'mûr kılınmış oldığından Osmân Ağa'nın bakiyye-i askerle karşu tarafa mürûr ile Sâlih Paşa ma'iyyetinde îfâ-yı vazîfeye müsâra'at eylemesi içün kendüsine mektûb-ı sâmî yazılmışdır.

Evvelce Kalas'dan kalkan iki direkli bir kıt'a eşkıyâ gemisi Sünne Boğazı'na lede'l-vürûd muhâfız bulunan Yûnus Ağa mürûrına mâni' olmağla top cengine mübâşeret olundığı sırada Yûnus Ağa sandallar ile geminin üzerine hücûm iderek gemiyi zabt eylemişdir. Ve derûnunda bulunan eşkıyâ telef olub fakat altı neferi hayyen ele geçerek İstanbul'a gönderilüb lede'l-vusûl İstanbul kapularında i'dâm idilmiş ve Yûnus Ağa'ya on bin guruş atiyye-i seniyye gönderilmişdir.

Ber-vech-i bâlâ Kalas muzafferiyyetinden sonra Yûsuf Paşa tarafından sevk olunan kuvve-i askeriyye Fokşan'a vardıkda eşkıyânın ihdâs eylemiş oldukları istihkâmât üzerine bağteten hücûm ile eşkıyâmn çoğunı telef ve bâkîsini dûçâr-i inhizâm itdigi sırada Luka nâm papas dahi telef olmuşdur. Ol esnâda ifsâd-ı re'âyâ içün Eterya takırnından bir takım evrâk-ı fesâdiyye ile dolaşan dört nefer şakî dahi Yergögi Muhâfızı Hakkı Paşa tarafından ahz ve katl olunmuşdur.

Ba'dehu ser'asker paşa kethüdâsını ordusunda bırağub kendüsi Boğdan çarhacısı (s.196) olan Sâlih Paşa'yı ma'iyyetindeki yeniçeri ve sekbânlar ile birlikde mukaddimetü'l-ceyş iderek ilerü hareket ve Prut kenârında metrisler ve tabyalar ve lagorlar inşâsıyla mukâbele dâ'iyyesinde bulunan eşkıyâ üzerine varub cenge mübâşeret ile iki sâ'at kadar top ve tüfenk cengi mümtedd oldukdan sonra eşkıyâ yeniçeriler üzerine şiddetlü âteş iderek hücûm idicek yeniçeriler tarafından eser-i inhizâm görünmiş iken Süvârî Topcı Binbaşısı Ömer Ağa sür'at ile harb iderek eşkiya üzerine salkım yağdırmağla eşkıyâ metrisler cânibine ric'at itdiklerinde asâkir-i İslâmiyye iki takım olarak bir takımı ric'at iden eşkıyâyı ta'kîb ve bir takımı top ve tüfenk âteşine bakmayub metrisler üzerine hücûm itmeleriyle metrislerde ve tabyalarda duran usât dahi firâra mecbûr oldılar. Lâkin asâkir-i İslâmiyye yakalarını bırakmayub ta'kîb eylediklerinden eşkıyâ kendülerini Prut Nehri'ne atub içlerinden elli nefer mikdârı Rusya tarafına geçüb kurtuldılar. Sâ'iri ya dâne-i top ve tüfenge hedef veyâhûd Prut Nehri'nde gark ve telef oldılar. Bunun üzerine tabya ve metrisleri hedm ve bi'l-cümle top ve mühimmâtları zabt olundı. Ve ser'aker paşanın buna dâ'ir olan tebşîrnâmesi Ramazân'ın on üçünci güni

1 Kaporoz: Kaparoz, Yolsuzca veya zorla elde edilen mal.
2 Bi-hasebi'l-hâl: Durum gereği.

Dersa'âdet'e vusûl buldı.

Ol esnâda Rusyalunun Tomarova ve Kişinev taraflarına sevk-i asker eyledigi haber alınub Rusyalu tarafından emîn olmamasi içün dahi ser'asker paşaya Bâb-ı Âlî'den tavsiyye olunmuş idügine mebnî İbrâ'îl'den daha ziyâde tebâ'üd[1] idemediginden Sâlih Paşa'yı ilerüye sevk itmiş idi. Sâlih Paşa hilâl-i Ramazân'da bir def'a daha Fokşan havâlîsinde lede'l-muhârebe eşkıyâyı bir daha toplanamayacak sûretde hezîmet-i külliyyeye dûçâr itmişdir.

Vidin vâlîsi tarafından silâhdârının zîr-i kumandasında olarak Kalafât yakasına geçürilan firka dahi akdemce Kara Eflâk'a duhûl ile Krayova kâ'immakâmını makamına ik'âd eylemiş idi. Yine hilâl-i Ramazân'da Aleksandri İpsilanti'nin birâderi Nikola İpsilanti sekiz bin kadar süvârî ve piyâde ve sekiz kıt'a top ile Dağıstân karyesinde bulunan iki bin kadar ehl-i İslâm üzerine şiddetlü hücûm idüb asâkir-i İslâmiyye dahi merdâne mukâbele itdikleri sırada karîb mahallerde bulunan asâkir-i İslâmiyye imdâda irişmekle eşkıyâ iki âteş arasında kalarak bi'l-cümle top ve cebhânelerini terk ile münhezimen dağlara firâr itdiler. Gelelim şimdi Silistre koluna.

Silistre Vâlîsi Selîm Paşa kethüdâsı Dergâh-ı Âlî Kapucıbaşılarından Ahmed Ağa'yı başbuğ nasb iderek sekiz bin süvârî ve piyâde ile Şa'bân'ın on yedinci güni Karalaş yakasına imrâr ve Bükreş tarafına sevk itmiş idi. İşbu Ahmed Ağa Edirne vücûhundan Dağ- (s.197) devirenoğlu'nun yegenidir ve degerli bir zâtdır Selîm Paşa Edirne bostâncıbaşısı iken tuğ aldıkda anı kendüsine kethüdâ idüb Silistre'ye götürmiş idi. Ahmed Ağa Şa'bân'ın yirmi altıncı güni Bükreş'e varub hâricinde ordusunı kurdı. Ve İslimye â'yânını beşlü ağası sûretiyle derûn-ı şehre gönderdi. Metrepolid ile büyük boyarlar gaybûbet[2] eylemişler idi. Ammâ dîger boyarlar ve Rusya ve Avusturya konsolosları çıkub kethüdâ beg ile görüşdiler. Ol esnâd[a] Aleksandri İpsilanti Targovişte[3] kasabasında tahassun eylemiş oldığından Ahmed Ağa anın üzerine vardı. Targovişte civârında vukû' bulan muhârebede eşkıyâ münhezim olarak dağ tarafında Kampuluk[4] nâm karyeye firâr itmekle Ahmed Ağa'nın Targovişte kasabasını zabt eyledigi ve ol esnâda Aleksandri İpsilanti mukaddemen Eflâk'da mebde'-i fesâd[5] olan Todori nâm ser-gerde-i eşkıyâyı bir sebeb ile ithâm ve i'dâm eylemiş oldığı haberleri evâsıt-ı Ramazân'da Dersa'âdet'e vârid olmuşdur. Zikr olunan muhârebeden sonra Aleksandri İpsilanti Rufal kasabasına firâr idüb arkasından asâkir-i İslâmiyye ta'kîb itdikde yine mukâbele dâ'iyyesinde bulunmuş ise de artık dayanamayub Nemçe diyârına firâr itmiş ve hudûddan içerü girer iken avanesinden pek çok telefât vukû' bulmuş oldığı haberi evâhir-i Ramazân'da Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur. Bu vak'a o zamân Avrupa gazetelerinde bu vechile tab' ve neşr olunmuş idi ki (Silistre vâlîsi kethüdâsının Targovişte'de İpsilantioğlı ile vâki' olan muhârebesinde Todori nâm ser-gerdenin Osmânlu tarafına teba'iyyeti İpsilantioğlu'nun mağlûbiyyetine sebeb oldı yoksa Osmânlu askeri bozulmuş idi) didikleri i'timâda sâlih söz degildir zîra gâlibin mağlûba ser-fürû[6] itmeyecegi emr-i bedîhî ve tabî'îdir.

1 Tebâ'üd: Uzak düşme, ayrılma.
2 Gaybûbet: Göz önünde olmama, hazır ve görünürde bulunmama, başka yerde olma.
3 Targovişte: Targovişte, Dambovita, Romanya.
4 Kampuluk: Campulung, Argeş, Romanya.
5 Mebde'-i fesâd: Fesat kaynağı.
6 Ser-fürû: Baş eğme, itaat etme.

İpsilantioğlı bu cengde Rimenik tarafına firâr eylediyse de ta'kîb olunarak Dragaşan'da irişilüb üzerine tekrâr hücûm ve bi'l-cümle mühimmâtı zabt olundı. Ve ibtidâ etrâfından cem' eylemiş oldığı müretteb ve mu'allem asker haylî mukâvemet idüb lâkin Osmânlu süvârîleri anların sağ kolundan hamle ve hücûm itdiklerinde sâ'ir Arnavud ve Eflâk ve Sırpludan tecemmu' itmiş dirinti askeri firâr itmekle öbür asker dahi bozılub ekseri tîğ-ı âteş-tâb-ı dil-âverân-ı Osmâniyyân ile i'dâm olunarak bunların ancak yirmi kadarı ser-gerdeleri olan Yorgaki İpsilanti ile mecrûhan gücle ormanlar içine firâr ile tahlîs-i cân idebildiler. İntihâ.

Aleksandri İpsilanti Eflâk'dan çıkdığı sırada avanesine hitâben bir beyânnâme neşr itmişdir. Şöyle ki: (Sizin gibi gevşek ve edebsiz bir kavimden müctemi' asker ile birlikde bulunmak fi-mâ-ba'd benim nâmûsuma elvirmediginden sizin gibi ahdine vefâsız takımı terk idüb (**s.198**) gitmege mecbûr oldum. Zîra size baş olmak bana ârdır. Siz Hıristos'a ve vatan-ı aslînize hıyânet itdiniz ben ise sizinle berâber ya fâ'ik ya hâlik olmağı ümîd iderken bana da hıyânet itdiniz ba'd-ez-în sizden ebediyyen münfekk[1] olacağım. Siz varın yine Osmânluya karışın ki sizin hâlinize lâyık dostlarınızdır. Artık ihtifâ itdiginiz ormanlardan çıkub anlarla ihtilât idin. Ve anların bilâ-mûcib katl itdikleri kilisalarınız rü'esâsının ve ale'l-husûs patrik ve metrepolidlerinizin hâlâ kanları tekâtur[2] itmekde olan ellerini öpün. Ve segirdüb kan ve sıbyân ve nisvânınızın[3] mukâbilinde anların kulluğunı satun alın. Sizin hakkınızdan Tanrı gelsün) deyü i'lân eylemişdir.

Ber-vech-i bâlâ Aleksandri İpsilanti Avusturya ülkâsına dâhil oldukda bu makûle eşkıyâ hakkında beyne'd-düvel müttehiz[4] olan usûl iktizâsınca Avusturya Devleti Aleksandri İpsilanti ve birâderi Nikola'yı ve kurenâsından Yorgi Lasani ile Lehlü Orfano ve Gavski nâm şakileri Munkas nâm kal'ada habs itmişdir ki akdemce Napoli memleketi fitnesinde ihtilâl re'îsi olanlardan ba'zıları dahi orada mahbûs idiler.

Aksanto bu emvâc-ı havâdis içinde yuvarlanarak Eterya tezgâhında dokumuş oldığı kumâş-ı fesâdın buralarda kâsid oldığını göricek artık Yunanistan'a gitmege niyyet idüb fakat bir kerre Aleksandri İpsilanti'yi görmek üzre Munkas beldesine uğramış ise de mülâkât mümkün olmadığı cihetle hâ'iben ve hâsiren Macaristân üzerinden Ankona'ya ve oradan dîger Eflâk ve Boğdan firârîleriyle berâber Mora'ya varub ol esnâda Trapoliçe hasr u tazyîk olunmakda bulundığı hâlde Dimitri İpsilanti'nin ma'iyyetiyle ba'zı hidemâtda müstahdem olmuşdur. Lâkin Mora işi kesb-i cesâmet[5] idüb yerlü re'îsler ecânibin işe karışmasından hoşlanmadıkları cihetle Dimitri İpsilanti'nin nüfûzı tenezzül iderek âdî re'îsler sırasına geçmişdir.

El-hâsıl İpsilanti hânedânı bu seyl-i fesâdın önüne düşerek perîşân olub gitdiler ve ale'l-umûm Fenarlular voyvodalık ve Dîvân-ı Hümâyûn ve dîvânhâne tercümânlığı ve kapuketh üdâlık ve ser-kâtibligi gibi bir tarîk-i feyz u refâhı[6] zâyi' itdiler. Acabâ Aksanto nihâyetü'l-emr ne kazandı? Yunan Devleti'nin teşkilinde Aksanto'ya hidmeti mukâbili Sotroz

1 Münfekk: Ayrılmış, kopmuş, çıkmış, sökülmüş.
2 Tekâtur: Damlama. Damla damla dökülme.
3 Sıbyân ve nisvân: Çocuklar ve kadınlar.
4 Müttehiz: Alan, ittihaz eden, kabul eden, nefsine alıp kabul eden.
5 Cesâmet: İrilik. Büyük olma.
6 Tarîk-i feyz u refâh: Bolluk ve bereket yolu.

ve Ebotoz nâm iftihâr nişânları virilmiş ise de fakr-ı hâli züll-i su'âl derecesine varmış ve tüccâr yazıcılığında olan sâmânını bulamamışdır. Fesâd ve fitne sâhiblerinin encâm-ı hâli hep böyle olur (sünnetüllâhi fi'l-âlemîn) biz yine sadede avdet idelim.

Ber-vech-i bâlâ Eflâk ve Boğdan'da şekâvet ve cem'iyyetleri perîşân oldukdan sonra artık (**s.199**) toplanamadılar. Aksanto'nun i'âne akçesiyle tedârük eylemiş oldığı top ve tüfenk ve mühimmât hep asâkir-i İslâmiyye yedine geçmişdir. Ve egerçi dağlarda serserî makûlesi ba'zı eşkıyâ perâkende olarak dolaşmakda bulunmuşlar ise de anların üzerine dahi takım takım asker sevk ile ele geçdikce tepelenmekde ve hayyen ahz olunanlar dahi İstanbul'a gönderildikçe sâ'ire ibret olmak üzre i'dâm olunmakda idiler.

Şu hâle göre artık Eflâk ve Boğdan'ın zabt u rabtına ve muhâfaza-i âsâyişine sarf-ı efkâr olunmak lâzım gelüb yeniçeriler ise re'âyâya zulm ü ta'addî ider olduklarından keyfiyyet ser'asker paşa tarafından Bâb-ı Âlî'ye inhâ olunmağla meclis-i meşveret karârıyla ocakdan şedîd mektûblar yazılarak yolsuz hareket idenlerin kâ'ide-i ocak üzre sıkı terbiyyeleri emr olunmağla yeniçeriler bu sene oralarda kışı kaporozsuz geçürmege mecbûr olacaklarını anladıkları gibi dağılmağa bahâne arayarak ta'yînât-ı fâhişe gavgası çıkarub ibtidâ nüzul emîni üzerine hücûm itdiler. Nüzul emîni gizlenüb kurtuldı. Ba'dehu serdengeçdi nâmına olan ağalar ser'asker paşaya varub her biri yanında neferâtı olsun olmasun seksaner ta'yîn istediler ve ser'asker paşa huzurunda bî-edebâne sözler söylediler. Ser'asker paşa ise â'yânlıkdan neş'et itme cesûr bir âdem olmağla huzurunda bu makûle söz söyleyanların kulaklarını ve burunlarını kesüb bu hâlde anları Yeniçeri Ocağı'na i'âde eyledi. Bunun üzerine yeniçeriler o tarafın hevâsı kendü hevâ ve heveslerine uymayacağını cezm itmekle hilâl-i Şevvâl'de cümlesi dağılub esnâ-yı râhda fukarâya ta'addî iderek İstanbul'a avdet eylemişlerdir.

Ba'zı Umûr-ı Mâliyye

İhtilâlât-ı vâkı'a üzerine halkın emniyyetsizlikden ticârete küllî sekte ve nukûda nedret[1] gelmekle dânesi üç dirhem olarak kat' olunan guruş yerine bu kerre ikişer dirhemden guruş kat'ına başlandı. Tağyîr-i sikke ile sanki zarûret-i mâliyye[ye] çâre bulundı.

Şânî-zâde dir ki nakkâdân-ı tecârib-i ahvâl-i âlem ve ayârân-ı çârşû-yı nef' u zarar-ı ümemin ma'lûmıdır ki ibkâ-yı sîm ve zer mübâdele-i eşyâ ile müyesser ve bu dahi ihyâ-yı mevât ve teksîr-i sanâ'ât ve taklîl-i zevâ'id-i masrûfât[2] ile mukadder ve celb-i teksîri ise sâ'irlere ihtiyâcdan berî olarak anları celb-i zarûriyyâtları içün bi't-tabi' arz-ı nukûda icbâr ile olacağı mukarredir.

Beyt

Şöhreti mâl iledir ma'bed-i İslâm'ında * Mescid câmi'-i bî-vak'a cemâ'at gelmez

1 Nedret: Az bulunma, azlık.
2 Taklîl-i zevâ'id-i masrûfât: Faydasız masrafları azaltma.

(s.200) fe-'alâ hâze'l-kıyâs bir müddetden berü efrâd-ı nâs tezkârı iksâr olur ba'zı sebeble muhtâcun-ileyh âmme olan eşyâyı istihsâl ve istishâbdan dest-keş-i ferâgat ve hâzır-hâr olduklarından başka ekserinin nümâyiş-i esvâba ve husûsan bilâd-ı ecânibden akmişe ve eşyâ-yı gayr-i zarûriyye ve nâ-pây-dâra meyl ve muhabbet ve esbâb-ı zînet olan evânî-i sîm ve zere ağniyânın rağbetleri cihetiyle bir tarafdan sanduka-i zînetde iğtiyâb ve bir tarafdan zahîre ve eşyâ-yı sâ'ire ticâretiyle nukûd âhar diyârlara zehâb ile sîmin bahâsı hadd-i i'tidâli tecâvüz idüb sikke-i hasene-i şâhâne ile meskûk beyâz akçenin râyici yevmen fe-yevmen ziyâde oldığından erbâb-ı ihtikâr ketm ü ihfâ ve iddihâr iderek bir tarafdan kat' olunan beşlik ve guruş ve sâ'ir ecnâs-ı nukûdı taşra ve ecnebî tüccârına ziyâdesiyle sürerek bu keyfiyyetler meydânda akçe bulunmamasına bâdî ve mu'âmelât-ı nâs içün ecnâs-ı nukûdun tevfîri muktezî ise de gümüş fî'âtının tefâvüti[1] sebebiyle el-hâletü hâzihî bir dânesi üç dirhem olarak kat' olunan guruşun her birinde on beş para ve fındık altını rub'iyyesinin bin adedinde iki yüz bu kadar guruş ziyâde tefâvüt bulunub bu husûs Darbhâne-i Âmireye küllî hasâreti mü'eddî oldığı ve sîmin revâcına nisbetle ayâr-ı kadîmine halel gelmeksizin hadd-i i'tidâle tensîk olunarak iki dirhemden guruş ve ana nisbetle dört dirhemden ikilik kat' olundığı sûretde ecnâs-ı nukûdun teksîri mülâhazasıyla gümüşün eyâdî-i ihtikârdan ve cânib-i mîrînin zarar ve hasârdan vâreste olmasını mûcib ve nâsın ihtiyâcdan berî olmasını müstevceb oldığı beyânıyla bundan sonra ayâr-ı kadîmiyle olarak iki dirhemden guruş ve dört dirhemden ikilik ve rub' paranın dirhemleri bunlara tatbîkan kat' ve darb ve Rûmî nısfiyyesi çokça darb olunmak ve fındık rub'iyyesi iki buçuk guruşa iblâğ kılınmak üzre karâr virilüb gerek bunların bu def'a müceddeden zamm olunan ve gerek mukaddemâ taht-ı nizâma idhâl kılınan sâ'ir ecnâs-ı nukûd fî'ât-ı mukarreresinden bir akçe ziyâde alınub virilmemesi bâbında şeref-pâş-ı sahîfe-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı mülûkâne mûcebince keyfiyyet Âsitâne-i Sa'âdet'de lâzım gelenlere evâ'il-i Şa'bân'da bâ-fermân-ı âlî ekîden tenbîh ve Anadolı ve Rûmili'nin üçer kollarına dahi başka başka evâmir-i aliyye ile tasrîh ve tevzî' olundı. Ancak az vaktde eşyânın galâsına bâdî ve masârifin tezâyüdini mü'eddî olarak Darbhâne-i Âmireye binde bir mübâya'a olunabilan eski akçe fazlasından başka bir nef'-i zâhirî müşâhede olunamadı. Zîra ekser erbâb-ı ihtikâr[2] biraz vaktden berü bayağı yalnızca akçe tüccârı olduklarından râ'ic-i cedîde nazaran ziyâdelik his itdikleri eski nukûdı gizlüce birkaç fazla göstererek cem' ve iddihâr ile efrenc tüccârına dirhem hesâbıyla yine ziyâdeye virmege başladılar ve nukûd-ı cedîdemin dahi (el-izzetü min levâzımi'l-kılleti)[3] melzûmıyla yine fi'l-hâl râ'ici artmağa başladı. İntihâ.

(s.201) Hazîne-i devletin vüs'ati ahâlînin servetiyle ve o dahi memleketin ma'mûriyyetiyle mütesâviyen[4] mütenâsibdir bu esnâda ise Memalik-i Devlet-i Aliyye taraf taraf harâb olmakda oldığından ve emniyyet ve âsâyişin insilâbı hasebiyle ticârete azîm sekte geldiginden nâşî para muzâyakası günden güne tezâyüd eylemek tabî'î idi sikkenin

1 Tefâvüt: Birbirinden farklı olma.
2 Erbâb-ı ihtikâr: Karaborsacı.
3 "Kıymet azlıkdandır."
4 Mütesâviyen: Eşit olarak.

veznini taklîl ve gerek tebdîl ile Darbhânece tasavvur olunan temettu' ise bir nev' istikrâz-ı dâhilî dimek olub bunun fâ'izi yok ise de mu'âmelâtca pek çok hasârı mûcib mevâddan oldığı beyandan müstağnîdir.

Ehl-i İslâm'ın Tekrâr İttifâka Da'veti ve Ba'zı Rüsûm ve Âdâtın Tebdîli Sırasında Ba'zı Ağrâz-ı Şahsiyye İcrâsı

Dersa'âdet'de oldığı gibi taşralarda dahi yek-cihetî ve ittihâd-ı kulûbün husûli matlûb idügi mukaddemce ba'zı vüzerâya ve ser-haddlere yazıldığı gibi bu kerre Şa'bân'ın on üçünci güni dahi ale'l-umûm Anadolı'da ve Rûmili'de bulunan vüzerâ-yı izâm ve mutasarrıfîn-i kirâma ahâlîyi dahi yek-dîgeriyle ittifâk itdirmek üzre kâ'ime-i sâmiyyeler gönderilmiş idi ki sureti zîrde (36) rakamıyla îrâd olunur.

Bu me'âlde Şeyhü'l-islâm Efendi tarafından dahi kadı ve müftî ve müderrislere mektûblar yazılmışdır. İstanbul'da hâsıl olan ittifâk ise bâlâda beyân olundığı üzre Hâlet Efendi'nin birçok rüşvet i'tâ itmekle yeniçeri kokonoslarından ve korkudub ürkütmekle meclis-i meşveret â'zâsmdan almış oldığı ittifâk sözünden ibâret idi. Fakat Hâlet Efendi Rûm fetretine sebeb oldığından dolayı nihâyet pâdişâh kılıcına gelecegini teferrüs iderek yeniçeriler ile müttehid bulunub da bu sâyede kendüsini kahr-ı sultânîden kurtarmak ve bu hud'asını[1] perde-i ittifâk-ı İslâm[2] arkasında saklamak isterdi. Hâlbuki pey-der-pey halkı böyle cumhûriyyet tarzında ittifâka da'vet itdikce mir'ât-ı hâtır-ı hümâyûna birer siyâh nokta konmakda idi.

Şânî-zâde dir ki abes yere ittifâka cebr ve da'vet hakîkatde lağviyyât-ı hâletden ma'dûd ise de bundan akdemce bir meclis-i şûrâda Hâlet Efendi meclûb ve mağlûbı olan ba'zı ağavât ve küberâ ile Mushaf-ı şerîf'e el koyarak Abaza Hasan Paşa mâddesinde Haleb'de Ser'asker Murtazâ Paşa'mn itdigi ta'rîf ve tavsîfi nâ-revâ birbirine emniyyet garazıyla itdikleri ahd ü şartı vesîle-i te'yîd-i mesned-kıyâs iderek sâ'irlere dahi hâh ve nâ-hâh ve ekserine ber-vech-i ikrâh kasem-i bi'llâh[3] itdirmekle hakkâniyyetden mu'arrâ[4] gûyâ ittifâk-ı ârâ ile beynlerinde ihtisâs iden bir bî-esâs cumhûriyyet sûretini âhir-i kâr dest-i adâlet-peyvest-i **(s.202)** hazret-i pâdişâhî ile zuhûrına müterakkıb oldukları cezâ-yı ilâhîden medâr-ı emniyyet ve selâmet şumâr itmişler idi. (İzâ câ'e ecelü'l-ba'îrü yübevvilü havle'l-bîr).[5] İntihâ.

Berây-ı hikmet ve maslahat ba'zı hidemâtda kullanılmak üzre Rûm kayıkçılarından ve meyhâne miçolarından beş yüz neferin tahrîr ve istihdâmına karâr virilerek bi't-tahrîr defterinin Bâb-ı Âlî'ye irsâli içün hilâl-i Ramazân'da Rûm Patriki'ne emr-i âlî yazılmışdır.

Hâlet Efendi mânend-i müctehid muhtî-i ta'âmda sefâhet ve isrâf olmaz diyerek

1 Hud'a: Hile, düzen.
2 Perde-i ittifâk-ı İslâm: İslam birliği perdesi.
3 Kasem-i bi'llâh: Allah'a yemin.
4 Mu'arrâ: Arınmış, temizlenmiş.
5 "Eceli gelen deve kuyu kenarına işer."

Ramazân ahşâmları havlı ve bağçesinde ikişer üçer yüz âdeme sofralar kurdırır ve envâ'-i et'ime yedirir iken bu kerre ictihâdını tagyîr idüb meclis-i meşveretde virdigi karâr üzre kâffe-i nâs bir müddetden berü hazariyyet ile me'lûf olarak bu husûsda ifrât ile envâ'-ı telef ve isrâfı ihtiyâr eylemiş oldukları zâhir olmağla fî-mâ-ba'd ulemâ ve ricâl ve hademe konaklarında ve umûm ehl-i İslâm hânelerinde tabh ve tenâvül olunacak et'ime nihâyet beş dürlüden yedi dürlüye kadar olub andan ziyâdeye tecâvüz olunmaması içün Şevvâl'in yedisinde evâmir-i aliyye ısdâr itdirmişdir.

Şânî-zâde dir ki bu esnâda fakîr bir def'a Hâlet Efendi'nin ta'âmında bi't-tesâdüf bulundum vâkı'â yedi dürlü olub lâkin havz gibi mürettebânîlerde nısfı sükkerî[1] olarak gâyet de nefîs ve nâdir ta'âmlar olmağla kemmiyyet ve keyfiyyetine ve es'ârın bahâsına kıyâsen şübhesiz lâ-ekall yalnız bu sofrada üç yüz guruşluk kadar ta'âm tahmîn eyledim binâ'en-aleyh mâdde temel tutmayub yine herkes bildiginden kalmadı.

Rûmlar'ın ittifâkına mukâbil cümle ehl-i İslâm'ın hazariyyeti seferiyyete tebdîl eylemeleri akdemce cümleye bâ-fermân-ı âlî i'lân olundığı sırada ehl-i seyf ve kalem yanlarına birer hancer takınmaları dahi tenbîh olunmuş idi ancak eşkıyâ-yı re'âyânın günden güne şekâvetleri artmakda oldığından bi'l-cümle ehl-i İslâm hakîkî ve samîmî ittifâk itmek farz oldığı mülâbesesiyle â'lâ ve ednâ bi'l-fi'l şerâ'it-i ittifâkı icrâ' zımnında ba'd-ez-în bi'n-nefs sadr-ı â'zam ve şeyhü'l-islâm ve sudûr-ı izâm ve mevâlî-i fihâm ve müderrisîn-i kirâm ve ricâl-i devlet ve hademe-i Bâb-ı Âlî esvâb-ı resmiyyeyi terk ile yalnız biniş ve çatal sarık ve bellerinde olan hançerden başka birer çift piştov ve en'âm kîsesi ve pala yâhûd seyf ta'lîk idüb herkes bulundığı mahalden hemân muhârebeye ne vechile gitmek lâzım ise ol sûreti istihsâl iderek ale'd-devâm hâzır ve müheyyâ bulunmak ve bunların dâ'irelerindeki enderûn ağaları ve çukadârları telebbüs[2] idegeldikleri kaftân ve dolama gibi esvâb-ı hazariyyeti külliyyen nez' ile ayaklarına şalvâr giymek ve bellerindeki hançerden başka birer çift piştov ve birer en'âm kîsesi ile birer pala (s.203) yâhûd seyf ta'lîk itmek ve ale'l-umûm hâcegân ve kapucıbaşılar ve gediklüler ve hidmetkârları dâ'imâ müsellah bulunmak tenbîhâtını hâvî Ramazân'ın on yedinci güni devâ'ire evâmir-i aliyye gönderildi.

Şânî-zâde keyfiyyeti bu vechile bast u beyân itdikden sonra dir ki der-akab herkes silâh-pûş ve hademe-i kibâr tüfenk ve ber-dûş olarak ol hey'etle âmed ü reft eyledikleri bir nev-zuhûr keyfiyyet ve cümleye mûris-i dehşet olub (Kıt'a) es-Seyfü ve'l-hanceru reyhânünâ * Üffin 'ale'n-nercisi ve'l-âsi * Şerâbünâ min-dem-i a'dâ'inâ * Ve ke'sünâ cimcimetü'r-re'si)[3] mazmûnına işâret gûne garâ'ib hâsıl oldı.

Ve bundan akdem işâreti sebkat iden vechile burc-ı mukârene-i evsat olan Sünbüle'de vâki' küsûfun[4] hengâm-ı mu'azzam-te'sîri ve bu sene râbi'-i sâl-i mukârene-i müsterika olan Hamel'de ihtirâk-ı Müşterî ahkâmından Eşcâr ve Esmâr nâm kitâbın şecere-i sâlisesi şu'be-i

1 Sükkerî: Şekerden yapılma tatlı.
2 Telebbüs: Giymek, giyinmek.
3 "Kılıç ve hançer bizim iki fesleğen çiçeğimizdir. Nergis ve mersin ağacına yuh olsun. Bizim şarabımız düşmanların kanından, bardağımız da kafatasındandır."
4 Küsûf: Güneş tutulması.

hâmisesinin semere-i râbi'asında mezkûr ve Tenbîhât nâm kitâbın ahkâm-ı ihtirâkâtında mastûr olan tagayyür-i ahvâl ü âdet ve vukû'-i gavâ'il ve dehşet ahkâmı alâ zu'mi'l-müneccimîn yerin buldı. İntihâ.

Yine Şânî-zâde dir ki ulemânın bol yenlü kürk ve kebîr imâme ile bellerinde seyf ve tabanca ve hançer ile esvâkda seyr ü güzârları temâşâ-gerde bir peyker-i istigrâb-âver oldı (Beyt) Halekullâhu li'l-hurûbi ricâlen ve ricâlen li-kas'atin ve tirîd)[1] ve çok geçmeyüb halk bedâveti sefâhete tahvîl ile müsâ'ade-i ba'zı kibâr-ı zamâneden nâşî gulâmân-ı nev-civânân ve evlâd-ı tüccâr ve bâzergân altışar arşûn çukadan sûzenî işleme şalvârlar ve sırmalu fermeneler ve belde ve başda fermâyiş şâllar ve sîmlü silâhlar ile henüz hıtân olmuş çocuklar gibi birer elleriyle şalvârların ağını kaldırarak hırâmân olmağa başladılar. Ba'zı kibâr dahi biner bin beşer yüz guruşa abanos parçası Fahrî oyması hançer kabzası yapdırub üzerlerine elmâs ile mücevher ve sâ'ir silâhlarını dahi müstağrak-ı zer[2] itdiler. Aristo Hakîm[,] İskender'e gönderdigi mektûbunda her şey'i misliyle mezc ve terkîb ile ya'nî emzice-i mütehâlifeyi bir husûsa mübâşir eyleme dimişdir.

Cenâb-ı Hakk cemî' ümmet-i Muhammed'i kelime-i vâhide üzre müttefik idüb ashâb-ı re'y ve tedbîri dahi hüsn-i hidmete ve insâf ve basîrete muvaffak eyleye ve erkân-ı erba'a-i devlet[3] olan erbâb-ı seyf ve kalem ve esnâf ve hirfet ve ra'iyyeti ihtilâl ve teşvîşden hıfz ve halâs ide. İntihâ.

Yine Hâlet Efendi'nin ihdâsâtından olarak ehl-i kalemi ta'lîm ile asker itmek üzre evâsıt-ı Şevvâl'de enderûn ağalarıyla sadr-ı â'zam ve Hâlet Efendi ve kethüdâ beg ve re'îs (s.204) ve defterdâr efendiler ve çavuşbaşı ve sâ'ir hademe-i Bâb-ı Âlî ve sâ'ir ricâl-i devlet bir takım ve ba'dehu küttâb bir takım ve enderûn ağaları dîger takım olarak Bâb-ı Âlî Kum Meydânı'nda atlara binüb cevelân ve muktedir olanlar kimi asılmış keçelere darb-ı şimşîr ve kimi idâre-i remh ve sinân itdikleri sırada bir takım cebân ve pîrânın sâ'is ve hademesi esblerinin inânından tutarak yanlarınca segirtdikleri mûcib-i hande-i temâşâ-gerân olan garâ'ib-i hâletden idi.

Şânî-zâde dir ki muhayyer-i ukûl olan bu husûs gayri Hâlet Efendi'nin sâ'ir mevâdd-ı münticetü'l-fesâddan başka intihâb-gerdesi olan Boğdan Voyvodası Mihal'in isyânından sonra havf-ı cân ile şu'ûrına ihtilâl ve noksân târî olmasına haml ve isnâd olundı. İntihâ.

Fi'l-vâki' Hâlet Efendi zuhûrına sebeb oldığı Rûın fetreti üzerine ne yapacağını şaşırub her gün böyle bir garîbe ihdâs eylerdi. Çünki öyle nâzik ve teng bir hâl ve mevki'a gelmiş idi ki ana cüz'î tahavvül gelse mahv olacağı der-kâr idüginden kendüsince bekâ-yı hayât ma'nâsına olan bekâ-yı ikbâl içün yeniçerilerin hevâsına uyub her yola gider ve hayr ve şer her şey'i irtikâb ider idi. Ve yalmz ithâm olunan Rûmlar'ın i'dâmı kâffî olmayub ara sıra dîger tâ'ifelerden dahi kendü hakkında muzır gördigi kesânı birer bahâne ile i'dâm ve hiç olmaz ise nefy ve teb'îd idivirmek isterdi. Ve ara sıra ahd ü peymân lakırdısını te'yîd ve tekrâr ve

1 "Allah kimi adamları savaşlar için, kimilerini de tirit yemek için yaratmıştır."
2 Müstağrak-ı zer: Altına batmış.
3 Erkân-ı erba'a-i devlet: Devletin dört ana direği.

her kim anın aleyhinde bir söz söyler ise sanki ahd ve ittifâkı bozınuş addıyla hemân anı bir belâya dûçâr iderdi Zi'l-ka'de gurresi olan Salı güni akd olunan meclis-i meşveretde Şeyhü'l-islâm Efendi feth-i kelâm iderek avn-i Hakk'la ittihâd ve ittifâkımız günden güne terakkî bulub bunun istikrârı ve aralık aralık ihtârı irâde-i seniyye iktizâsındandır didikde Yeniçeri Ocağında taklîb-i rüsûm idebilecek mertebe nâfizü'l-kelâm olan esbak Sekbânbaşı Mehmed Efendi cevâba ibtidâr ile bi-hamdillâhi Te'âlâ ittifâkımız üstüvâr[1] ve kavl ü karârımız pây-dârdır didigi sırada Hâlet Efendi dahi millet-i İslâmiyye'nin bedâvete rücu'unı tahsîn yollu avâm-pesendâne sözler söylemişdir. Bunlar ise hep yeniçeri gürûhunı iğfâl ve efkâr-ı enâını işgâl için kurulmuş dolablar idi yoksa Hâlet Efendi ağrâz-ı şahsiyyesi uğurunda her şey'i fedâ ider ve bir pire için bir yorgan yakar bir şahs-ı mekkâr oldığı ol esnâda zuhûra gelan ve ba'zıları bâlâda beyân olunmuş ve ba'zıları zîrde beyân olunacak olan vukû'ât ile müsebbetdir.

(s.205) Ez cümle Şeyhü'l-islâm-ı sâbık el-Hâc Halîl Efendi'nin zevcesi Hâce Zîbâ Hanım ki Çerkesiyyetü'l-asl olub mukaddema Hoca Abdullâh Ağa'nın müstefreşesi[2] idi. Anın vefâtından sonra Sultân Selîm Han Hazretleri ol vakit hazîne kethüdâsı bulunan müşârün-ileyh Halîl Efendi'ye odalık olmak üzre ihsân itdiklerinde vâkı'â dil-âzârdır[3] lâkiu zâbıte ve diyânetkârdır deyü buyurmuşlar. Fî'l-vâki' Halîl Efendi kendüsini tezevvüc itdikden sonra ana gâlibe ve mütehakkime olub dâhilî ve hâricî dâ'iresini yed-i zabtına aldı ve her işe karışur oldı hattâ Halîl Efendi Rûmili Kazaskeri oldukda nakîbü'l-eşrâf bulunan Zeynelâbidîn Efendi'nin müşârün-ileyh hakkında latîfe yollu menâsıbı ehline tevcîh itdiler didigi meşhûrdur. Halîl Efendi ne kadar sert sözli ve pek yüzli ise Zîbâ Hanım dahi o kadar dil-keş ve ceriyyetü'l-lisân[4] idi. El-hâsıl aklı kısa ve dili saçından uzun sözini sakınmaz dilini tutmaz bir hâtûn idi. Hattâ mukaddemâ Halîl Efendi'nin infisâlinden akdemce Beglerbegi Havuzı mesîresinde Hâlet Efendi'nin zevcesi Lebîbe Hanım'a tesâdüfünde kocalarının beynlerindeki bürûdete mebnî Zîbâ Hanım gerek ana ve gerek kocasına perde-bîrûn-ı edeb düşnâm ve sebb itdikden başka câriyeleriyle berâber üzerine hücûm ile nisvân ve sıbyânı başına üşürünüş ve havuzbaşı mesîresini karılar hammâmına döndürmüş idi. Ve bu vak'adan dolayı Hâlet Efendi anın hakkında kocasından ziyâde kîn bağlamış idi. Ve Halîl Efendi Meşîhatden azl ile Burusa'ya nefy olundukda o dahi anınla birlikde Burusa'ya gönderilmiş idi. Burusa İstanbul'un kurb ve civârında bulunmak mülâbesesiyle Halîl Efendi'nin hademesinden ve yeniçeri gürûhından aşcı ve çukadâr makûleleri İstanbul'a gelüb gitdikce Halîl Efendi'nin mesned-i sabıkına avdet ile hasmına galebe ideceginden bahisle ezhânı tehdîş ve ba'zı vesâ'ile teşebbüs eyledikleri mesmû' olmağla Şa'bân'ın on üçünci güni ba'zı icrâ'ât-ı siyâsiyye sırasında Halîl Efendi'nin menfâsı Karahisâr-ı Sâhib'e tahvîl olunarak haremi Zîbâ Hanım Burusa'da tevkîf edilmiş idi.

Halîl Efendi'nin haremi hidmetinde bırakmış oldığı aşcıbaşının dâmâdı Aşcı Halîl İstanbul'da hem-cinsi olan yeniçerilerden birisine muhâtaralı hâlete dâ'ir sözler yazmış

1 Üstüvâr: Kuvvetli, dayanıklı, sağlam, muhkem. Güvenilir, itimad edilir.
2 Müstefreşe: Odalık, cariye.
3 Dil-âzâr: merhametsiz, gönül kırıcı.
4 Ceriyyetü'l-lisân: Cesurca konuşan, sözünü esirgemeyen.

olması tahrîk-i fitne kabîlinden ve gûyâ Zîbâ Hanım'ın i'dâmını mûcib hâlâtdan ad olunarak hemân irâdesinin istihsâli içün Hâlet Efendi'nin desîsekârlığı âsârından olmak üzre Halîl Efendi'nin Eski Odalar kurbunda kâ'in konağı âhûrunda ağzı dikilmiş gübre içine gömülmüş bir siyâh kuzı bulundığı ihbâr ve bir küfe içine vaz' ile huzûr-ı hümâyûna ihzâr ve sanki bu sûretle Zîbâ Hanım'ın sehhâreligi[1] isbât olunarak evâ'il-i **(s.206)** Ramazân'da i'dâmı içün irâde-i seniyye ısdâr itdirilmiş ve Yeniçeri Ocağından mübâşirler gönderilmişdir. Bu cellâdlar Burusa'ya vardıklarında Hâce Zîbâ Hanım'a seni efendi Karahisâr'a istemiş ve der-i devletden iltimâsen der-akab İstanbul'a gitmeniz içün fermân gelmiş diyerek bir arabaya irkâb ve Burusa hâricine ihrâc ile biraz gitdikden sonra yoldan bir yana çevirüb boğmuşlar. Ve üzerindeki elbisesini soyub cesedini mekşûfetü'l-avre[2] olarak bir çalı dibine bırakmışlar. Bu ise şerî'ate sığmaz ve insâniyyete yakışmaz bir keyfiyyet ve pek çirkîn bir hâlet oldığına mebnî Burusa kibârı buna lede'l-ıttılâ'[3] adam gönderüb mu'tâd üzre defn ile nâmûs-ı şerî'at ve insâniyyeti yerine getürmişler. İşte ma'hûd Hâlet'in bir takım habîsler ile ittihâd-ı İslâm nâmına yapdığı ittifâk-ı câlibü'n-nifâk bak ne netîceler virdi. Ahz-ı intikâm dâ'iyyesi ne dereceye vardı karısının intikâmını almak içün bir Şeyhü'l-islâm haremi hakkında böyle diyânet ve insâniyyetin hâricinde bir mu'âmele-i şenî'ayı revâ gördi. Hâlbuki Osmânlular indinde karılar pek muhterem tutılur Rûmili'de haydûdlar bir kârbân uracak olduklarında içinde bir karı olsa şâyed yanlışlıkla ana isâbet ider deyü kârbânın üzerine kurşun atamazlar karılara ta'arruz merdlige münâfî ve gâyet meş'ûm sayılur. Hele Arnavudların indinde adam öldürmek pek kolay bir iş oldığı hâlde karıların ırzıua aslâ ta'arruz itmezler. Rûmili Hristiyanlarında dahi bu âdet olub hattâ Arnavudlar ile Karadağlular yek-dîgeriyle muhârib oldukları esnâda birbirini nerede bulurlar ise i'dâm itmekde oldukları hâlde karıları yek-dîgerin köylerinde serbest ve her dürlü ta'arruzdan emîn olarak gezerlerdi. Binâ'en-aleyh pek çok kimseler bu vak'ayı Hâlet Efendi hakkında câlib-i şe'âmet[4] sayub bir felâkete uğramasına muntazır olmuşlardır.

Halîl Efendi Karahisâr'da iken haremi hakkında icrâ olunan işbu mu'âmele-i şenî'a ve gaddârâneyi istihbâr itdikden sonra efkâr ve evhâma dalub nihâyet kederinden isâbet-i nüzûl ile fevt olmuşdur. Vefâtı haberi Zi'l-ka'de'nin üçünci güni Dersa'âdet'e gelmişdir. Terceme-i ahvâli yukarularda bi'l-münâsebe yazılmış oldığı cihetle tekrâra hâcet yokdur. Râst-gû ve kalbi temîz idi lâkin tünd-hû[5] ve titîz idi ri'âyet-i hâtır içün mâ fi'z-zamîrini gizlemez ve inkisâr-ı kalbden[6] tehâşî eylemez idi.

Beyt

Efzûnî-i hayât kem-âzârlıkdadır * Ser-mâye-i ticâret sebük-bârlıkdadır.

1 Sehhâre: Büyücü.
2 Mekşûfetü'l-avret: Avret yerleri açıkta olmak.
3 Lede'l-ıttılâ': Öğrenildiğinde.
4 Şe'âmet: Uğursuzluk.
5 Tünd-hû: Sert huylu, huysuz.
6 İnkisâr-ı kalb: Kalp kırıklığı.

(s.207)

Beyt-î Dîger

Hâhiş-ker olma râhata kayd-ı hayât ile * Tâ akd-i sulh itmeyecek kâ'inât ile

Bu esnâda Ayvalık'ın tahrîbi dahi Hâlet Efendi'nin garazkârlığı âsârındandır. Şöyle ki: Sakız'da ve Sisam'da oldığı gibi Ayvalık'da dahi Rûmlar'ın bir büyük ve muntazam mektebleri olub çocuklarını Avrupa'dan celb eyledikleri mu'allimler vâsıtasıyla terbiyye itmekde bulundukları cihetle bunların dahi fikirleri ifsâd olunmuş ise de her tarafı ehl-i İslâm ile muhât oldığından isyâna cesâret idemeyecekleri der-kâr idi. Fakat Ayvalık kazâsı Şeyhü'l-islâm-ı esbak Dürrî-zâde Abdullâh Efendi'nin mukâta'ası olub senevî yüz bin guruşa ilzâm olunmakda idi ve Abdullâh Efendi anı mebâliğ-i külliyye ile satun almış idi. Hâlet Efendi ise Abdullâh Efendi'yi elinden geldigi kadar ızrâr itmekde oldığı cihetle anı nefy itdirdigine kanâ'at eylemeyüb bu mukâta'adan olan vâridâtını çürütmek üzre Ayvalık'ı urdurmak ârzû-yı fâsidine düşdigine mebnî ara sıra meclis-i meşveretde ol havâlîde bulunan müte'allikâtından tevârüd eyleyan evrâkı der-miyân iderek Ayvalık Rûmlarının katl-i âmm idilmesinden bahs iderdi lâkin keyfiyyet huzûr-ı hümâyûna lede'l-arz evvel emirde tahkîk-i mâdde olunması fermân olunmağla olunan isti'lâm üzerine Hüdâvendigâr Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa tahkîk-i mâdde içün kethüdâsıyla silâhdârını i'zâm ile anların virdikleri ma'lûmâta nazaran Ayvalık re'âyâsının itâ'atde sâbit-kadem[1] oldukları tebeyyün iderek keyfiyyet İbrâhîm Paşa tarafından Bâb-ı Âlî'ye inhâ olunmağla bu mes'ele meskûtün-anh[2] kalmış idi. Donanma-yı hümâyûn ile Akdeniz'e âzim olan Riyâle Seyyid Alî Beg tarafından kapudan paşaya vârid olan tahrîrâtda Yund adalarına gönderdigi filikayı re'âyâsı kabûl itmeyüb unf ile red eylediklerinden mîr-i mûmâ-ileyhin Akdeniz'de mürûr idecegi cezâ'ir ve sevâhilde şâ'ibe-i muhâlefet müşâhede eyledigi gibi bilâ-imhâl ve lâ-ihmâl ibrâz-ı satvet ve celâdet ile sâ'ir havâlîye dahi îsâl-i dehşet itmesi ta'lîmâtı iktizâsından iken gönderdigi filika unf ile redd olundukda donanmadan ses çıkarılmaması pek uygunsuz bir keyfiyyet oldığından bahisle Ramazân'ın on ikinci güni riyâle bege ta'lîmât-ı vâzıha gönderilmişdir. Fakat riyâle begin tahrîrâtı İbrâhîm Paşa'nın tahkîkâtına mübâyin gibi görilerek meclis-i meşveretde lede'l-mütâla'a ashâb-ı ağrâzdan ba'zıları re'âyânın cemî'-i harekâtı İbrâhîm Paşa'nın iş'ârâtını tekzîb idiyor gâlibâ re'âyâ kethüdâ ve silâhdârı hîle ile aldatmışlar deyüb Ayvalık başka Yund Adaları başka diyan dahi olmadığına mebnî re'âyâdan ednâ mertebe bir fesâd anlaşılur ise (**s.208**) hemân asker varub bitürmeleri lâzımdır yollu tekrâr İbrâhîm Paşa'ya emr-i âlî ısdâr oldığından gasb ü gârete müteheyyî olan bir takım eclâf[3] bu hâlet-i nâ-hemvâr[4] sebebiyle Ayvalık tarafına hareket eylemişler ve re'âyâ dahi bu asker bir aralık bir bahâne bularak üzerine hücûm idecekleri mülâhazasıyla havf ve dehşete dûçâr olarak birer tarafa firâra kıyâm ve ol sularda dolaşan Yunan korsanlarını celb ve ibtidâ sıbyân ve

1 Sâbit-kadem: Verdiği karardan ve sözden dönmeyen, karârında sebat eden.
2 Meskûtün-anh: Meskut geçilmiş, söylenmemiş şey.
3 Eclâf: Adi, yüzsüz kimseler.
4 Hâlet-i nâ-hemvâr: Uygun olmayan durumlar.

nisvânların irkâba ibtidâr itmeleri üzerine Hüdâvendigâr mutasarrıfının askeri firârlarına mümâna'at idecek olduklarında Rûmlar dahi müdâfa'a kaydına düşmeleriyle arada tüfenk patladığı gibi kethüdâ beg dahi ahâlî isyân itdi deyü hâricde müheyyâ olan askere ihhâr eylemekle Tavaslı Osmân Ağa'nın hâricde bulunan askeriyle sâ'ir zeybekler sür'at ile içerüye hücûm ve Rûmlar'dan bulduklarını katl ve seby ve istirkâk ve beldenin eşcârını kat' ve ebniyyesini ihrâk ile turfetü'l-aynda[1] bir ma'mûr beldeyi harâb ve âşiyâne-i bûm ve gurâb[2] itmişlerdir. Bu haber Ramazân-ı şerîf'in yirmi dördünci güni Dersa'âdet'e vusûl bulmuşdur. Böyle ma'mûr bir beldenin tahrîbi ile vâridâtın tenkîsi bâdî-i te'essüf olmuş ise de Dürrî-zâde'nin senevî yüz bin guruşluk îrâdı çürimiş oldığı cihetle Hâlet Efendi'ye mûcib-i memnûniyyet olmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ Ayvalık'ın tahribimden sonra Yund Adaları'na güzâr olunmuş ise de ahâlîsi bi'l-cümle eşyâlarını alub savuşmuş olduklarından bir şey bulunamayub ancak mesken ve mezra'aları pek çok vakt i'mâr olunamayacak sûretde tahrîb idilmişdir.

Hâlet Efendi'uin nasıl garazkâr bir şahs-ı mekkâr oldığıua bu esnâda Tepedelenli Alî Paşa-zâdeler hakkında icrâ olunan mu'âmele-i gaddârâne dahi delîl-i kâfidir.

Şöyle ki: Alî Paşa-zâde Velî Paşa mukaddemâ ordu-yı ser'askerîye dehâlet ile arz-ı mutâva'at[3] eylemiş oldığından kendüsinin büyük oğlı olub on sekiz yaşında bulunan Mîr-i Mîrân Mehmed Paşa ve küçük oğlı Selîm Sırrı Beg ile Kütahya'da ikâmete me'mûr oldukları gibi Alî Paşa'nın dîger oğlı Mîr-i Mîrândan Ahmed Muhtâr Paşa ve Sâlih Paşa ve yanlarında bulunan kapuçukadârları Elmâs Ağa'nın babası Miçopulo ol esnâda Berât Kal'ası'na kapanmış oldukları hâlde Yanya cihetinde bulunan İşkodra Mutasarrıfı Mustafâ Paşa'ya dehâlet idüb anın iltimâsıyla Ankara'da ikâmete me'mûr kılınmışlar idi. Bu vechile dehâlet idenler her devlet ve milletde mekârihden[4] masûn iken Hâlet Efendi ve tarafdârları Arnavudlar Alî Paşa hânedânının izmihlâlini görmedikce sonunu sayub geregi gibi anın aleyhine kıyâm itmezler diyerek pâdişâhı bir gadr-ı sarîh yoluna sevk ile gûyâ bunlar menfâlarında tek (**s.209**) durmayub babalarının tahlîsi içün Yanya tarafına âdemler göndererek Arnavud askerini ihâfe ve ahâlîyi isyâna teşvîk idiyorlarınış deyü i'dâmları hakkında fermân-ı âlî ısdâr itdirdiler. Fakat Selîm Sırrı Beg sagîr oldığından İstanbul'a celb ve tevkîfi karârgîr oldı.

Kütahya'da vâlî kâ'immakâmı bulunan Reşîd Paşa tarafından vâlî paşa ile oğlı Mehmed Paşa i'dâm ile ser-i maktû'ları Zi'l-ka'de'nin yedinci güni Dersa'âdet'e vusûl buldı. Ankara Mutasarrıfı Rüşdî Paşa dahi böyle dağdağasızca Ankara'dakilerin işlerini bitürmek lâzım gelürken askerle Muhtâr Paşa'nın konağını kuşatmış oldığından Muhtâr Paşa müdâfa'aya kıyâm ile vâfir âdem telef itdikden sonra kendüsi ve Sâlih Paşa ve Miçopulo i'dâm ile ser-i maktû'ları mâh-ı merkûmun dokuzuncı güni Dersa'âdet'e vâsıl oldı. Fakat ol ceng ü cidâl arasında Muhtâr Paşa'nın mücevherâtı zâyi' ve bu ise Rüşdî Paşa hakkında sû'-i zannı da'vet

1 Turfetü'l-ayn: Göze hoş gelen.
2 Âşiyâne-i bûm ve gurâb: Baykuş ve karga yuvası.
3 Mutâva'at: Karşı çıkmama, boyun eğme, itâat etme.
4 Mekârih: Dertler, sıkıntılar, meşakkatler. Mekruh olan şeyler, hoşa gitmeyen, iğrendirici, tiksindirici şeyler.

ile bu mücevherâtı ahz ve ihfâ için mahsûsan öyle bir arbede çıkarmış deyü şâyi‘ olmuşdur. Bimâ'en-aleyh müte‘âkiben Sofya mevki‘i muhâfazasına me'mûr olarak Rûmili cânibine imrâr olunmuş ve bu mücevherât mâddesi der-dest-i istiknâh[1] bulunmuşdur.

Reşîd Paşa ise o zamân Erzurûm vâlîsi bulunan Hüsrev Paşa'nın kölesi olub bu husûsda hidmeti makbûl olarak uhdesine Karaman eyâleti bi't-tevcîh Yanya Ser‘askeri Hûrşîd Paşa ma‘iyyetine me'mûr idilerek Rûmili canibine imrâr olunmuş ve o tarafda yararlığı zâhir olarak pek çok şân kazanmışdır. Bir müddet sonra sadr-ı â‘zam olan Çerkes Reşîd Paşa budur.

Tepedelenli-zâdeler hakkında bu vechile mu‘âmele-i gadriyye icrâsı enzâr-ı âmmede pek çirkîn görünmüşdür. Hele Muhtâr Paşa ile Sâlih Paşa'nın dehâletlerini kabûl ile devlete teslîm eylemiş olan İşkodralı Mustafâ Paşa Arnavudlar arasında küçük düşmekle örf ve âdet-i memleketce pek gücenmişdir. Sâ'ir emsâline dahi mûcib-i tevahhuş[2] olacak mevâddan bulunmuşdur.

Sikadan mervîdir ki bunların i‘dâmı haberi Mısır'a vardıkda Mehmed Alî Paşa oğullarını îkâz için derhâl bu haberi anlara îsâl eylemişdir. Ve bu vak‘a fi'l-vâki‘ Mehmed Alî Paşa-zâdeler'e bir büyük ders-i ibret olmuşdur.

Vefât-ı Napolyon

Bu esnâda Napolyon Bonaparte'nin vefâtı haberi Avrupa gazetelerinde görülmüş ve anın vefâtıyla Avrupa hükümdârânı bir büyük endîşeden kurtulmuşdur.

(s.210) Şânî-zâde dir ki geçen mâh-ı Zi'l-ka‘de selhinde Fransa ve Cezâ'ir-i Bahr-i Rûm'ın mensûb oldukları ve el-ân Burc-ı Kıran intikâlî ta‘bîr olunan Sünbüle'de vâki‘ küsûfun[3] eser-i mu‘azzam te'sîriyle bir müddetden berü Sent Elen Cezîresi'nde mukîm olan sâbıkâ Fransa İmparatorı Napolyon Bonaparte bir şedîd-i veca‘-ı mi‘de[4] ile hastalanub mevti teyakkun[5] itdikde vasiyyet idüb dimiş ki babam elli iki yaşında iken bunun aynı bir veca‘ ile fevt olmuş idi gâlibâ ben de bu illetden fevt olacağım ba‘de'l-mevt cesedimi etibbâ teşrîh idüb bende ne makûle maraz bulurlar ise ol bâbda bir risâle tertîb idüb hâlâ Nemçe İmparatorı kızından tevellüd idüb vâlidesiyle ol mahalde olan oğluma virsünler zîra bu illet bana pederimden mevrûs oldığına nazaran benden dahi oğluma mîrâs kalacaktır. Ve benim bu adada ikâmetimden berü ve mukaddemce Fransa'nın menâfi‘ ve nizâmât ve Avrupa düveliyle kullandığım mu‘âmelât ve anlarla vâki‘ olan muhârebâta dâ'ir yazdığım ser-güzeşt gerçi tekmîl olub ancak sâ'ir sebkat iden husûsâta dâ'ir târîhimi yazmak için falân kimse hikmet-âşinâ ve ahvâl-i âlemi dânâ olmağla benim îrâd-ı mahsûsumdan ana

1 İstiknâh: Bir şeyin hakîkatini araştırma, gerçeğini arama.
2 Mûcib-i tevahhuş: Korku sebebi.
3 Küsûf: Güneş tutulması.
4 Veca‘-ı mi‘de: Mide ağrısı.
5 Teyakkun: Şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilme.

senevî şu kadar bin riyâl tahsîs eyledim be-her sene alarak ilâ âhiri'l-ömr[1] ahvâl ve ef‘âlimi oldığı gibi yazsun kaldı ki zevcem ve oğlum imparator-zâde olduklarından anlara vasiyyet lâzım gelmeyüb ancak oğlumun ta‘lîm ve terbiyyesini büyük pederi ve imparator-ı müşârün-ileyhin uhdesine ihâle iderim deyüb çok geçmeyerek fevt oldığı ve vasiyyeti mûcebince teşrîh olunub mi‘desinde seretân ta‘bîr olunur çıban bulundığı bu esnâda vürûd iden Avrupa havâdisnâmeler[i]den müstebân olmuşdur. İntihâ.

Ahvâl-i Hâriciyye

Napolyon'un tardından sonra Viyana'da akd olunan kongrenin maksadı düvel-i müttefikadan her birinin menfa‘at-ı mahsûsasına ri‘âyetle müceddeden bir muvâzene usulünün vaz‘ ve te'sîsi olub bu bâbda virilan karârları câmi‘ olmak üzre (1815) sene-i Mîlâdiyyesi'nde Viyana Ahidnâmesiyle mukâvelât-ı sâ'ire-i müteferri‘ası tanzîm kılınmış ve ba‘zı mevâddı îzâh ve te'yîd için üç sene sonra (Akse la Şapel)[2] beldesinde bir kongre daha akd olunmuş idi. Müzâkerât-ı vâkı‘anın esâsı hukûk-ı hâkimiyyet ve mâlikiyyete ri‘âyet kaziyyesi olub bu cihetle hükümdârân ve asil-zâdegânın hukûk-ı tasarrufiyyeleri beyne'd-düvel mer‘î olmak lâzım gelmiş idi. Lâkin ahâlî hakkında nâzikâne mu‘âmele olunmak dahi lâzıme-i hâlden idi. Zîra bir vaktden berü Avrupa ahâlîsinin ezhânını sevdâ-yı serbestî ve hürriyyet sarub kimi hükûmet-i meşrûta ve kimi cumhûriyyet dâ‘iyyesine düşmüşler idi. Ve egerçi Napolyon'un **(s.211)** muhârebât-ı mütevâliyyesi mülâbesesiyle hürriyyetin nâmı bile unudulmuş gibi görünmekde idiyse de bu efkâr-ı serbestî birçok kesânın ezhânında yerleşmiş oldığı cihetle zâhiren basdırılub da tahte'r-ramâd[3] nihânî işler bir âteş gibi rûzgârın az bir müsâ‘adesiyle müste‘idd-i işti‘âl idi ve Napolyon'un def‘iyle berâber şân ve şöhretinin hayrânı olan birçok kimseler bir fesâd çıkarmak üzre mutarassıd-ı kemîngâh-ı fırsat idiler. Ve mukaddemâ düvel-i Avrupa efkâr-ı âmmeyi Napolyon'un aleyhine tahrîk ve teşvîk için halka pek çok müsâ‘adeler va‘d eylemişler iken Napolyon gâ'ilesi ber-taraf oldukdan sonra bu va‘dlerini incâz itmediklerinden nâşî ahâlî birçok şikâyetler der-miyân itmekde idi.

Şu hâle nazaran nezâket-i zamâne îcâbınca hükûmetler nâzikâne ve müdîrâne davranmak lâzım gelürken ekser bilâdda bi'l-akis unf ve şiddet ile mu‘âmele olunarak bütün bütün eski usûl-i istibdâdiyyenin[4] i‘âdesine çalışılmış bir takım şirket-i hafiyye-i fesâdiyyelerin teşekkül ve tevessü‘ine bâdî olmuş idi.

Bu cihetle beyne'n-nâs rû-nümâ olan fenâ isti‘dâdların âsârından olmak üzre Fransa'nın bir iki yerinde ehl-i fesâdın kıyâmı ve Fransa Kralı'nın velî‘ahdı olan (Dük Dö Beri)'nin i‘dâmı ile hükûmetin envâ‘-ı müşkilâta uğradılması ve Almanya'da hürriyyet tarafdârlarını

1 Îlâ âhiri'l-ömr: Ömrünün sonuna kadar.
2 Akse la Şapel: Aix La Chapelle. Aachen, Kuzey Ren-Vestfalya, Almanya.
3 Tahte'r-ramâd: Külün altı.
4 Usûl-i istibdâdiyye: Baskı yöntemleri.

tezyîf[1] yolunda kalemini işgâl iden (Koçbu) nâm mü'ellif-i meşhûrun şirket-i hafiyyeler tarafından i'dâm idilmesi âsâyiş tarafını haylîce tehdîd eylemiş idi.

Ma'a-mâ-fîh Fransa ve Almanya hükûmetleri erbâb-ı kıyâm aleyhinde cesûrâne ve müdîrâne davranarak icrâ-yı şekâvete meydân virmezlerdi. Ammâ Avrupa'nın cenûb tarafındaki hükûmetler pek intizamsız bir hâlde bulunduklarından az müddet zarfında ihtilâl tarafdârları gâlib gelmişlerdir.

Mebde'-i fesâd İspanya olub (1820) sene-i Mîlâdiyyesi evâ'ilinde hükûmetin sû'-i idâresinden bîzâr olan ahâlî askerî takımının mu'âvenetiyle kıyâm iderek sekiz sene evvel Napolyon seferi esnâsında mü'esses olan İspanya hükûmet-i meşrûtasının şerâ'itini hâvî olmak üzre ba'zı meb'ûsân tarafından tertîb olunan şartnâmeyi cebren krala tasdîk itdirmişlerdir.

İspanya vak'ası vehle-i ûlâda[2] efkâr-ı muhâfazakârî ashâbına pek girân gelmiş ise de İspanya'nın mevki'-i coğrâfiyyesi iktizâsınca ahvâl-i ihtilâliyyesinin sâ'ir mahallere sirâyeti müsteb'id[3] görülmekle düvel-i mu'azzama tarafından müdâhale-i fi'liyyeye teşebbüs olunmayub İspanya hükûmet-i cedîdesine tevbîh ve takbîhi mutazammın takrîrler irsâliyle iktifâ olunmuş idi. (**s.212**) Hâlbuki beş altı ay sonra İtalya'da kökleşmiş olan (Karbonari) ya'nî Kömürciler nâm şirket-i hafiyyenin teşvîkiyle Napoli ahâlîsi hükûmetleri aleyhine kıyâm ile krallarına İspanya şartnâmesini kabûl itdirmiş oldukları gibi Portekiz ahâlîsi dahi İspanya şartnâmesini i'lân eyledikleri haberi şâyi' olıcak İtalya işlerine nazar-ı bî-kaydî ile bakamayan Avusturya Devleti tarafından Avrupa'nın intizâm ve âsâyişi hâl-i muhâtaradır deyü vâki' olan da'vet üzerine (1820) sene-i Mîlâdiyyesi evâhirinde (Trupav)[4] şehrinde bir kongre akd olunub burada İtalya ahvâli üzerine haylî müzâkereler cereyânından sonra kongre (Laybah)[5] şehrine nakl olunmuşdur.

Garîbdir ki Rusya İmparatorı kongreye giderken henüz Varşavya'ya vürûdı esnâsında ya'nî işbu (1820) sene-i Mîlâdiyyesi Eylül'ünün yirmi sekizinci Pâzâr gicesi Rusya memâlikinden Semenov nâm beldede bulunan bir taburun binbaşısı bir ağır hidmet teklîf itdikde bi'l-cümle Rusya asâkirinin istirâhatleri mu'tâd olan Pâzâr gicesi böyle nâ-hakk yere bir büyük hidmet sipâriş iden binbaşıya itâ'at itmeyiz deyü cevâb virüb gelan çavuşı bu cevâb ile i'âde itdiklerine kanâ'at eylemeyüb ahşâmdan sonra ana itâ'at itmeyeceklerini kat'iyyen beyân itmek üzre tabur zâbitânından yirmi kişi gönderüb anlar dahi binbaşıyı konağında bulmadıklarından konağı taşa tutarak camlarını kırmışlar. Ferdâsı Pâzâr güni ahşâma kadar hâl bu minvâl üzre kalub ihtilâlin dîger taburlara dahi sirâyetinden havf olunur iken Petersburg şehri muhâfazı olan ceneral iki tabur ile yetişüb binbaşılarına itâ'at iderler mi yohsa başka binbaşı mı isterler deyü ol tabura haber gönderdikde kânûnun hâricinde mu'âmele itmemek şartıyla itâ'at ideriz ve illâ itmeyiz deyü cevâb virmişler. Bunun üzerine

1 Tezyîf: Aşağılama, küçültme.
2 Vehle-i ûlâ: İlk anda, ilk bakışta.
3 Müsteb'id: Hükmü altındakilere zor ve baskı uygulayan zorba.
4 Trupav: Troppau, Opava, Silezya, Çek Cumhuriyeti.
5 Laybah: Laibach. Ljubljana, Slovenya.

ceneral ol tabura terk-i silâh itdirerek anları kal'aya gönderüb ve yirmi dört sâ'at tevkîf ile iktifâ idüb ba'dehu yerlerine i'âde itmişdir.

Rusya askerlerinin itâ'ati fevka'l-âde olub Avrupa'ca durûb-ı emsâlden iken Avrupa'nın böyle ihtilâle mâ'il oldığı vakt Rusya askeri içinde böyle nev-zuhûr ser-keşligin zuhûrı ümerâ-yı askeriyyesinin nazar-ı dikkatlerini celb eylemişdir görinür ki o zamân Avrupa üzerinde vezân[1] olan sevdâ-yı serbestî rûzgârı hafîfce Rusya'yı dahi ohşamışdır. Gelelim kongrenin netîce-i müzâkerâtına.

Kongrede bi'z-zât Rusya ve Avusturya imparatorları ve Prusya ve Saksonya ve Bavyera kralları ve düvel-i sâ'irenin murahhasları bulundı. Cereyân iden müzâkerâtın netîcesinde (**s.213**) Napoli Kraliyyeti'nin eski hâline ircâ'ıyla berâber ol esnâda hükûmet-i meşrûta i'lân itmiş olan Sardunya Devleti'nin dahi ıslâh-ı ahvâli Avusturya Devleti'nin kuvve-i siyâsiyye ve askeriyyesine tefvîz olunarak lede'l-hâce Avusturya askerine mu'âvenet eylemek üzre yüz bin Rusya askerinin İtalya'ya sevki Rusya İmparatorı Aleksandri tarafından va'd olunmuşdur.

Binâ'en-aleyh Aleksandri lede'l-îcâb İtalya'ya sevk itmek üzre yüz bin asker tehyi'e itdikden başka kendü memleketini muhâfaza itmek ve Bükreş Mu'âhedenâmesi'nin tefsîr ve te'vîli ile Eflâk ve Boğdan işlerinin tanzîmi zımnında ilçisinin Dersa'âdet'de şürû' eyledigi mükâlemeyi matlûbı olan kalıba ifrâğ[2] içün lede'l-îcâb sevk eylemek üzre başka başka ordular tertîb eylemiş idi.

Bu esnâda Napoli zorbalarını itâ'ate getürmek üzre seksan bin neferden mürekkeb bir Avusturya ordusı Napoli hudûdunda emre muntazır idi. Ve şâyed ahâlî tarafından krala sû'-i kasd olunur ise anı ve â'zâ-yı hânedânını sâhil-i selâmete çıkarmak üzre Napoli sevâhilinde iki takım İngiliz donanması dahi lenger-endâz idi. Evvel emirde Napoli Kralı'nın kongreye gelmesi tensîb olunarak da'vet olundukda Napolitanlardan ba'zıları tensîb idüb ba'zıları dahi böyle vakt-i ihtilâlde kralın memleketinden çıkması münâsib olmaz dimekle güft-gû çoğaldı. Kral tarafından kongreye gitmekden murâd şartnâme-i cedîdin feshi olmayub ancak memleketi â'dânın tazyîkinden tahlîs oldığı i'lân olunmağla kralın gitmesine karâr virildi. Kral dahi Laybah'a vardı. Kongreye girdi. Teb'asına söz virdigi vechile teşkîlât-ı cedîde kendüsinin re'y ve rızâsıyla oldığını ve bu yolda ahâlîye söz virdigini söyledi. Lâkin hükûmet-i mutlaka ashâbından olan devletler buna muvâfakat itmeyüb ekseriyyet dahi anların tarafında idi. Binâ'en-aleyh Avusturya ordusı dostâne ya hasmâne Napoli'ye girüb Napoli kralı hükûmet-i mutlakası hasebiyle ve civârındaki hükûmetlerin el-hâletü hâzihî câri olan usulüne mugâyir olmemek şartıyla devletine diledigi gibi nizâm virmek husûsuna karâr virildi.

Napoli Kralı nâçâr olarak oğluna ve henüz teşkîl idilmiş olan parlamentoya tahrîrât gönderüb memleketine isâbet idecek tûfân-ı mesâ'ibden ihtirâzen muhâfelet kaydında bulunmamalarını tavsiyye eyledi. Bu haber (1821) sene-i Mîlâdiyyesi evâ'ilinde ya'nî (1236)

1 Vezân: Esen, esici.
2 İfrâğ: Kalıba dökme, şekillendirme.

sene-i Hicriyyesi evâsıtında Napoli'ye vâsıl oldukda li-ecli'l-müdâfa'a[1] yüz elli bin nefer asker hâzırlanmış ise de esliha ve elbise ve mühimmât ve levâzım-ı sâ'ireleri mükemmel degil (**s.214**) idi elli bin kadar Avusturya askeri Ankona pîşgâhına vardı Avusturya imparatorının bir beyânnâmesi neşr olundı. Me'âli (bu ordu dost askeri olub ancak ashâb-ı meşveretin re'ylerini icrâ' ve İtalya'nın ve bi'l-cümle Avrupa'nın sulh u salâhını te'sîs ve ibkâ içündür) dimekden ibâret idi. Ve asker hudûda vâsıl oldukda Avusturya kumandanı tarafından tahrîrât gönderilüb bu asker ancak Napoli ahâlîsinin kralları emrine tâbi' olmaları içün gelmiş oldığından mukâhele ve mukâteleye tasaddî itmeyanlara asla ta'addî[2] olunmayacağını beyân eyledi. Napolitanlar mukâbeleye şitâb ile haylî ceng itdiler ise de nihâyet münhezim oldılar ve dağılub dağlara çekildiler Avusturya askere Napoli şehrine girdi müte'âkiben Kral dahi geldi. Mazâ mâ-mazâ[3] mu'âmelesi icrâ olunacağını i'lân itdi arbede basıldı iş bitdi. El-hâsıl Napolitanlar hükûmet-i meşrûta istemeyüb kralları dahi râzı olmuş ise de komşuları râzı olmadığından eski hâllerine i'âde olundılar.

Avusturya asâkiri ber-vech-i bâlâ Napoli Devleti'ni eski hâline ircâ' eyledigi gibi Sardunya'ya duhûllerinde dahi hükûmet-i meşrûta tarafdârânı dağılmış idi. Binâ'en-aleyh Rusya askerinin İtalya'ya gelmesine hâcet kalmamışdır.

Rusya İmparatorı Aleksandri Laybah'da iken Eflâk ve Boğdan'da ve Mora'da Rûmlar'ın isyânı zuhûra geldi. Ve kongrede Rûm Eteryası'na Karbonari Şirket-i Hafiyyesi gibi nâ-meşrû' bir cem'iyyet-i fesâdiyye nazarıyla bakıldı. Bu dahi bir emr-i tabî'î idi. Zîra İtalya ehl-i kıyâmının emr-i terbiyyesi müşâvere olunur iken dîger tarafdan Rûm eşkıyâsını tesahub ve iltizâm bir vechile te'vîl ve tevfîk kabûl ider mevâddan olamazdı. Binâ'en-aleyh Rusya imparatorı şebr-i Haziran'da Petersburg şehrine gelüb İpsilantioğlı'nın mukaddemce bu gûne işe şürû'unı takhîh[4] eylemiş idi. Ma'a-hazâ Memâlik-i Osmâniyye'nin her tarafından Hocabeg'e giden Rûm firârîlerine yüz bin ruble gönderdi ve bunun gibi dîger ba'zı mu'âmelât ile Rûmlar hakkında eser-i teveccüh ve mahabbet gösterdi ve Boğdan voyvodası oldığı hâlde ber-vech-i bâlâ isyân iden Mihal ile hevâdârân ve müte'allıkâtı Rusya diyârına firâr itmekle Devlet-i Aliyye ahden bunların teslîmini taleb idüb Rusyalu ise fütüvveten anları teslîm idemeyecegini beyân itdikden başka o makûleler mazhar-ı iltifât olmakda idi. Ve Eflâk ve Boğdan ihtilâlini basdırmak içün sevk-i asker husûsunda Rusyalu müşkilât göstermemiş ise de boğazlardan mürûr iden sefâ'in-i ecnebiyyenin yoklanması ahde muhâlifdir deyü şikâyet eylemiş idi. Bu misillü mu'âmelâtdan dolayı Devlet-i Aliyye Rusyalu (**s.215**) tarafından münselibü'l-emniyye oldığı hâlde Rusyalu Rûmlar ile hem-mezheb oldığından anların bir sûrete rabtını açıkdan açığa taleb eylemiş oldığından hilâl-i Şevvâl'de Rusya ilçisi İstrogonof ile Re'îs Efendi miyânelerinde bu husûslara dâ'ir mükâlemeler vukû' bulmuş idi. Re'isü'l-küttâb Hâmid Beg tarafından her devlet kendü memâlikinde mazarratı[5] olan mâddeyi men'

1 Li-ecli'l-müdâfa'a: Savunma için.
2 Ta'addî: Birinin hakkına tecavüz etme, saldırma.
3 Mazâ mâ-mazâ: Olan oldu.
4 Takbîh: Kabahatli bulmak.
5 Mazarrat: Zararlar, ziyanlar.

ve def' itmek hukûk-ı âmme iktizâsındandır ve Rûm usâtına Rusya sefîneleri tarafından mühimmât ve zahîre virilmek ihtimâldir ve bu yoklama şartan memnu' olan şeylere kat'â müdâhale idilmeyerek ancak zikr olunan husûslar içündir deyü cevâb virilmişdir.

Ba'dehu İstrogonof Eflâk ve Boğdan'da İslâm askerimin bulunması mugâyir-i şürût-ı ahidnâmedir.[1] Ve Rûmlardan ancak isyânda medhali olanları mu'âteb[2] olub mâ'adâsına zarar gelmemek lâzım iken bir tarafdan anlar katl ve salb olunayorlar ve Patrik'in cürmi ne idi ki salb olundı ve Eflâk ve Boğdan'da kilisalar bilâ-mûceb hedın ve tahrîb olundığından anların derhâl taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yapılmaları Rusya Devleti'nin matlûbıdır deyü pey-der-pey iddi'â ve tasdî'a ibtidâr itdikce Re'îs Efendi tarafından evvelâ Eflâk ve Boğdan'da olan asker bundan akdem hilâf-ı me'mûl Rusya tarafından gelerek iki memleketin fesâdına bâdî olan İpsilantioğlı gibi şâyed bir başka fitne zuhûr itmek zımnında bu fesâdın indifâ'ına[3] kadar anlar da ibkâ ve ba'dehu ber-mûceb-i ahd ihrâc olunacaktır. Ol vakt kilisalar husûsuna dahi bir sûret mülâhaza olunur. Sâniyyen Pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretleri re'âyâsından isyân idenleri ve fesâdda medhali olanları ba'de't-tahkîk te'dîb ve cezâlarını icrâ' buyurmaları hakk-ı saltanat-ı aliyyelerindendir. Ve Patrik-i maktûlün Mora usâtıyla muhâberesi ve mukaddem dahi fesâd-ı mezkûra müdâhalesi tebeyyün itmişdir. Lâkin Devlet-i Aliyye Rusyalunun bu makûle erbâb-ı fesâdın hıyânetleri ne idi diyerek iltizâm gûne su'âlini ve hukûk-ı düvele münâfî ba'zı teklîf ve ibrâm misillü akvâlini istiğrâb ider deyü cevâb virilmiş idi. Zi'l-ka'de'nin on dördünci güni o İstrogonof makâm-ı riyâsete Rûmları himâye siyâkında bir takrîr takdîm ile yarın sâ'at dörde kadar cevâbını taleb ve ol vaktin inkızâsından[4] sonraya kalur ise kabûl itmeyüb devletim tarafına giderim deyü kat'iyyen beyân itmekle ana cevâben keyfiyyet huzûr-ı hümâyûna arz olundı. Devleteynin hoşnûd olacağı sûretde cevâbı virilür dinildiyse de kabûl itmeyüb ferdâsı bir Fransız sefîne-i ticâriyyesine râkiben Karadeniz cânibine gitdi. İstrogonof ol gün memleketim cânibine gidecegim deyü süferâya tezkireler gönderdikde (**s.216**) İsvec ilçisi tercümânı İngiltere ilçisi Lord İstrankfort tarafına gönderüb bu mâddeyi devleti tarafına yazmak münâsib olub olmayacağını müzâkere ve su'âl itdirdikde İngiltere ilçisi cevâbında Devlet-i Aliyye Rusya ilçisine zıd ve muhâlif bir cevâb virmeyüb tarafeynin mahzûz olacakları vechile cevâb virilür dinmiş iken ilçinin çocukca ben mücerred giderim dimesi yazılacak bir şey degildir Devlet-i Aliyye Rusya Devleti'yle lede'l-iktizâ bilâ-vâsıta bi'z-zât dahi muhâbere ve mükâtebe idebilür anın tavrı âdâb-ı devletden hâricdir istedigi yere gitsün hele ben bu gidecegim lakırdısını yazmadıkdan başka gitse dahi yazacak degilim zîra bir emr-i azîm ve mâdde-i mühimme degildir didigi İsvec tercümânı tarafından şifâhen nakl ve hikâye olunmuşdır. İstrogonof'un ber-vech-i bâlâ memleketi cânibine gitmesi üzerine keyfiyyet ber-tafsîl taraf-ı Sadr-ı â'zamîden Rusya başvekîline yazıldıysa da matlûb-ı Devlet-i Aliyye'ye muvâfık cevâb alınamadığı cihetle

1 Mugâyir-i şürût-ı ahidnâme: Anlaşma şartlarına aykırı.
2 Mu'âteb: Azarlanan, paylanan.
3 İndifâ':Def olma. Meydana çıkma. Yerden fışkırma. Söze girişme. Geri çekilme.
4 İnkızâ: Sonu gelip bitme. Tamam olma. Mühleti sona erme.

devleteyn beynindeki bürûdet günden güne tezâyüd[1] eylemekde bulunmuşdur.

Rusyalunun Prut boyunda müheyyâ haylî askeri olub bu ise ser-had me'mûrlarına bâdî-i endîşe[2] oldığı hâlde ilçinin bu vechile kalkub gidivirmesi Rusyalunun sû'-i niyyetine delîl olmağla Devlet-i Aliyye şübheye düşerek Zi'l-ka'de'nin yirmi birinci sebt gününden bed' ile mecâlis-i meşveret akd olundı ve üçünci meclise esnâf kethüdâlarına ve ocaklu ustalarına kadar da'vet kılındı. Askerin fikdânına ve hazâ'inim noksânına dâ'ir birçok bahisler cereyân eyledigi esnâda nakîb efendi ocakluya hitâben bakın ağalar bu dîn gavgasıdır ulûfe ve mânde lakırdısı vakti degildir bizim arpalıklarımız ve sizin ulûfeleriniz Devlet-i Aliyye sâyesimdedir bunca memâlik-i hakaniyye harâb oldı bu kadar re'âyâ elden çıkdı cizye mâlı kalmadı işler böyle giderse devlet ulûfe ve ta'yînâtı nerden alub virsün işte ben koynuma bir takoz peksimâd sokub gazâya giderim bundan sonra bize gazâ ve şehâdet ulviyyetdedir didikde Şeyhü'l-islâm Efendi dahi işte ben de elime bir tüfenk alub başıma bir şâl sarub cihâd iderim didi. Bu siyâkda pek çok sözler söylenerek âmmeye hayret ve dehşet elvirdi. Bu meşveretlerden sonra herkesi hakîkat-i hâlden âgâh itmek üzre bir beyânnâme neşr olundı sûreti zîrde (3[7]) rakamıyla îrâd olunur.

LÂHİKÂ

Bâlâda beyân olundığı üzre Avusturya asâkiri İtalya'ya duhûl ile (1821) sene-i (**s.217**) Mîlâdiyyesi'nde efkâr-ı ihtilâliyye ashâbını perîşân iderek İtalya'nın âsâyişini i'âde itdikden sonra (1822) sene-i Mîlâdiyyesi'nde İspanya işlerine dâ'ir (Verona) şehrinde bir kongre akd olunarak o cihetin ıslâhı Fransa Devleti'ne tevfvîz olunmağla Fransızlar dahi İspanya'ya girüb çend hefte zarfında hürriyyet-i müfrite tarafdârlarını târ-mâr itmekle bir iki seneden berü Avrupa'nın âsâyişini tehdîd eyleyan ahvâl-i ihtilâliyye kâmilen basdırılmışdır.

Cild-i Hâdî Aşere Zeyl Olunan Evrâk

(1)

Yeniçeri Ağası'na Hitâben Sâdır Olan Fermân-ı Âlî

Bu esnâda birbirini müte'âkib vukû' bulan harîkler mutlakâ kazâ-i Rabbânî iktizâsından olarak bunda kimesnenin medhali olmadığı âşikâr ise de bir alây kendüni bilmez âdemler kundak bırakmışlar havâdisini kendülere iş güc idüb aslı var yok nice erâcîf neşrine ictisâr eyledikleri öteden berü birbirini müte'âkib harîk zuhûrunda elsine-i nâsda bu makûle havâdisler olageldigi her ne kadar meczûm ise de takayyüd ve ihtimâm dahi lâzımeden olmakdan nâşî fi'l-hakîka ba'zı bir dirlikde medhali yok ve ne zümreden oldığı mechûl ve dîn ve îmândan bî-behre serserî yağmâcı makûlesinden ibâdullâhı ızrâr kasdıyla böyle

1 Tezâyüd: Ziyadeleşme, artma, çoğalma. Söz ve sair şeyleri tekellüfle çoğaltma.
2 Bâdî-i endîşe: Endişe sebebi.

fazâhate cesâret ider ise ele getürilüb icrâ-yı te'dîblerine bakılması lâzımeden olmağla imdî bi'l-cümle mahallerde olan Ocağ-ı Âmire kollukları muktezâ-yı sadâkat ve gayretleri üzre me'mûr oldukları sınûrlarını muhâfazaya ihtimâm ve dikkat ve şâyed o makûle hareket-i reddiyyeye cesâret ider olur ise ahzına gayret eylemeleri tarafınızdan çorbacı ağalara ve anların taraflarından dahi alemdârân ve neferâta geregi gibi muhkem tenbîh ve te'kîde mübâderet olunması irâde-i seniyye muktezâsından oldığı ma'lûmunuz oldukda iktizâ-yı münîfine himmet eyleyesin deyü tahrîren fî erba'ati aşer min şehri Şevvâl.

(2)

İstanbul Kadısı'na Fermân-ı Âlî Sûreti

Bu esnâda birbirini müte'âkib zuhûr iden harîkler muktezâ-yı kazâ-yı Rabbânî oldığı âşikâr ise de Cenâb-ı Hakk celle ve alâ her şey'e sebeb-i halk idüb tedbîr ile emr buyurmuş oldığından ve bunun dahi sebeb-i cüz'îsi oldukca muhâfazaya dikkat olub lâ-siyyemmâ bu misillü mesâ'ib ve beliyyâtda (**s.218**) âmme-i ehl-i îmân Tanrı Te'âlâ hazretlerine sığınarak evkât-ı hamsede câmi'-i şerîflerde cemâ'ate devâm ve def'i içün du'â ve istiğfâra ihtimâm eylemeleri lâzıme-i diyânet olmakdan nâşî imdî bi'l-cümle mahallât imâmlarını cem' ve celb ve fi-mâ-ba'd herkes hânelerinde ocaklarını tathîr ve esbâb-ı kazâdan kendülerini muhâfazaya dikkat ve mahallelerinde mechûlü'l-ahvâl yabancı var ise iktizâsına bakılmak içün İstanbul Mahkemesine ihtâra mübâderet ve beş vakitde cevâmi' ve mesâcidde cemâ'ate müdâvemet ile beliyyenin ibâdullâh üzerinden def' ü ref'içün a'kâb-ı ferâ'izde bâr-gâh-ı hazret-i Vâcibü'l-vücûd'a ez derûn-ı du'â ve niyâz ve istiğfâr-ı zünûba mübâderet eylemeleri irâde-i seniyye muktezâsından oldığını ve hilâfı hareketde bulunanlar haber alınarak bilâ-te'hîr iktizâ-yı te'dîblerine bakılacağını her imâm mahallesi ahâlîsine tefhîm ve kendüleri dahi bu husûsa dâ'imâ atf-ı nazar-ı im'ân itmek üzre kemâ-yenhagî tenbîh ve te'kîde mübâredet ve bundan başka harîkden çıkub zarûret-i hâlinden nâşî mesken tedârük idemeyüb câmi' havlılarında kalmış ehl-i İslâm var ise ma'rifetiniz ile birer mahalle yerleşdirüb iskân olunmaları dahi irâde-i merâhim-ifâde-i hazret-i pâdişâhî iktizâsından oldığına binâ'en hu husûsun dahi icrâ-yı muktezâ-yı münîfine dikkat eyleyesiz deyü fi't-târîhi'l-mezkûr.

(3)

Rûmili Kazaskerine Fermân-ı Âlî

Âsitâne-i sa'âdet'de harîk zuhûr itmemesine çâre yoğ ise de hîn-i vukû'unda hasbe'l-imkân etrâfına sirâyet itmemesine esbâb-ı istihsâl ve zâhirde sirâyete sebeb olan hâlâtın men'i lâzımeden olmakdan nâşî kâ'ide-i mi'mâriyyeye tatbîkan kimesneye zarar olmayacak ve müstakarr ve pây-dâr olacak hüsn-i râbıtaya bend eylemesi husûsı bundan akdem Şehremîni Efendiye bâ-fermân-ı âlî tenbîh olunmuş oldığından efendi-i mûmâ-ileyhin ol bâbda takdîm

eyledigi bir kıt'a takrîrinde tahta-pûş ve ahşâb saçak inşâsı işti'âl-i âteşe ve sirâyet-i harîka sebeb-i küllî olub bu husûs her ne kadar memnû' ise de fi'l-asl ehl-i İslâm ebniyyesinin kaddı on iki ve re'âyânın on zirâ' olmak nizâm-ı kadîminden olub ziyâde çıkılmaması men' u zecr ve re'âyâ tâ'ifesinin ebniyyesi bütün bütün on arşûn kasr ve arsaları gâyet dîk ve beynlerinde kıymetlü ve kadrleri dahi dûn oldığından zarûrî memnû'âtdan olan tahta-pûş ve çatu ara ve cihân-nümâ makûlesi şeyler inşâsına mecbûr olduklarından bahisle memnû'ât-ı mezkûrenin te'kîd-i nizâmı müstakarr ve pây-dâr olması ve fî-mâ-ba'd yapacakları hânelerin kaddlarına göre bir iki arşûn ilâvesine müsâ'ade olunması ve ashâb-ı hânenin (**s.219**) muktedir olanları sirâyet-i harîkden vikâyeten cevânib-i erba'asından iştirâsı müyesser olan arsa yek-dîgere mübâya'a birle bağçe olarak hâlî terk idüb olmadığı sûretde kendü arsasının cümlesine binâ ihdâs itmeyüb biraz mahallini açık bırağarak oda inşa itdirilmemek husûsı emr ve tenbîh olunmak îcâb ider hâlâtdan ise de iştirâsı müyesser olan arsanın evkâf dâhilinde olub hâli üzre terki vakf tarafından tecvîz olunmayacağı ve yek-dîgere mübâya'asında sâhibleri münâza'adan hâlî olmayacağından haşka ehl-i zimmet re'âyânın arsaları kıymetli ve bahâları gâlî olub etrâfdan arsa iştirâsıyla vüs'at-i hâneye kudret-yâb olamayacaklarından bi'z-zarûre hâlî mahall terk idemeyüb kadimî üzre cümle arsanın üzerine binâ yapmağa mecbûr olacakları ve işbu tevsî'-i hâne ve ilâve-i arsa husûsunı terk ile ehl-i İslâm'dan olsun re'âyâdan olsun zî-kudret olanlar iki hâne beyninde çatudan bir zirâ' mikdâr terfî' olunarak kâr-gîr dîvâr yapmak ve işbu yapılacak kâr-gîr dîvârın inşâsına suhûlete medâr olmak içün bi'l-iştirâk masârifi virilerek yapdırılmak sirâyet-i harîka mânî' olacağını ve Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye ve havâlîsinde kâ'in büyût ve dekâkîn ve ebniyye-i sâ'irenin taşra tarafları ve kalafât saçakları tahta kaplama ve kara saçak olmayub bi'l-cümle hâlis horasânî kâr-gîr sıva olmak ve yapılacak hâne ve dekâkîn ocakları künkden olmayub tuğla urılarak kâr-gîr kapuları ocak inşâ olunmak ve dekâkîn saçakları üzerine tahta-pûş misillü peykeler ve asmalık ve kepenk mandalmdan ziyâde saçak yapılmamak ve dekâkîn-i mütenevvi'a üzerine kadimî üzre oda inşâsı kendülerine mahsûs olmak ve hâricden nerdübân ve kapu inşâsıyla âhara îcârı husûsına ruhsat virilmaması ve ehl-i İslâm'dan zî-kudret olanlara binâ idecekleri hânelerinin câ-be-câ nîm kâr-gîr yapdırılmasına ruhsat virildigi sûretde kâr-gîr hânlar misillü tuğladan kemer yapılub etrâfı taş dîvâr ve döşemesi ahşâb olmak ve ahşâb ebniyyenin kaddına virilecek müsâ'ade-i seniyye işbu nîm kâr-gîr ebniyyenin hakkında dahi cârî olmak ve işbu kâr-gîr ebniyye inşâsı yalnız ehl-i İslâm'a mahsûs olub re'âyâya aslâ ruhsat virilmemesini beyân ve iş'âr itmekle takrîr-i mezkûr atebe-i ulyâ-yı mülûkâneye lede'l-arz ol bâbda müsâ'ade-i seniyye erzân buyurulmuş olmak hasebiyle işbu nizâmâtın icrâsı efendi-i mûmâ-ileyhe ve hâssa mi'mârbaşısı ağaya beyâz üzerine fermân ısdârıyla tenbîh ve te'kîd kılınmağla imdî işbu ebniyye husûsuna dâ'ir irâde-i seniyyeyi ihâta ve istihzâr ve sicillâta dahi sebt ve kayd ile bunlara müte'allik de'âvî-i şer'iyye zuhûrunda sirâyet-i harîk men'içün ihtiyâr olunan işbu nizâmâtın nakz ve halelden vikâyeti esbâbını istihsâle devâm ve istimrârı (**s.220**) vesâ'ilini istikmâle mübâderet eyleyesiz deyü kazasker-i müşârün-ileyhe ve İstanbul ve Eyyûb ve Galata ve Üsküdar kadıları ve evkâf müfettişleri efendilere hitâben dahi târîh-i merkûmda başka başka evâmir-i aliyye ısdâr olundı.

(4)

Darbhâne Emînine Emr-i Şerîf Sûreti

Sikke mâddesi Saltanat-ı Seniyye'nin ehemm-i mehâmm-ı vâcibü'l-ihtimâmından olub cemî'-i zamânda bu husûsa kemâliyle dikkat bi'l-cümle me'mûrîne farîza-i zimmet ve müterettib-i uhde-i me'mûriyyet iken biraz vaktden berü eyâdî-i nâsda kalb para çoğalmış ve âdeten sahîh ayârlu sikke misillü beyne'n-nâs alınub virilmege başlamış olub ma'a-hazâ bu sûretle mesâğ-ı şer'î olmayan kalb ve züyûf akçenin tedâvüli kâffe-i bey' ve şirânın fesâdını mûcib olarak bu keyfiyyet Mısır Darbhânesinde yirmi beş ayârında kat' olunmakda olan züyûf paraya kalb-zânlık kâr-ı mekrûhunı i'tiyâd iden bir takım şerîr ve mefsedet-kârın i'mâl ve taklîd eylemelerinden neş'et eyledigi zâhir ve hilâf-ı me'mûriyyet zâbitân taraflarından bu emr-i ehemme ihtimâm olunmayub cemî' bey' ve şirâ bütün bütün fesâda vardığı bâhir olub fi'l-asl Mısır Darbhânesinde meskûk para ve guruş ve sâ'ir sikke Darbhâne ayârıyla müttehid veya bir iki ayâr dûn iken biraz vaktden berü sa'âdetlü Mısır vâlîsi hazretlerinin Hicâz maslahatıyla iştigâli sikke maslahatına adem-i takayyüdüni îcâb itmiş ise de böyle mugâyir-i şer'-i şerîf ve münâffî-i kânûn-ı münîf hâlâta bir sûretle rızâ-yı âlî olmadığından bundan sonra Dersa'âdet ve etrâfında vâki' Bilâd-ı Selâse ve kâffe-i Memâlik-i Mahrûse'de kalb ve mağşûş para ve guruş ve sâ'ir ecnâs-ı kalb sikke revâcdan külliyyen kalub bir sûretle alınub virilmemesi ve sarrâfân tâ'ifesi müşterilerine virdikleri ufak paranın içine bir dâne kalb para katmaması ve sarrâflık iddi'âsında olub ba'zı kenâr mahaller ve pâzârlarda muhtekir makûlelerinden envâ' altun ve dâne guruş ve rub' ve nukûd-ı sâ'ire ve ecnâs-i riyâli fi'ât-ı mukarrere-i kadîmesinden ziyâdeye virmek habâsetine cesâret idenlerin bi't-taharrî tard ve def'iyle bundan böyle nizâm-ı kadîmleri te'yîd kılınması ve zer ve sîm mâddesi öteden berü Darbhâne-i ma'mûre ma'rifetiyle ta'yîn olunan fi'ât ile çârşû ve pâzârda bey' ve şirâ olunmak usûl-i kadîme veya kâ'ide-i külliyyeden olub biraz vaktden berü kuyumcılar külliyyetlü işcilik alarak her ne bahâya sîm mübâya'a eyleseler zarar itmeyeceklerinden ve mine'l-kadîm memnû' ve cesâret ideri bulunur ise Darbhâne ma'rifetiyle ahz ve te'dîbi şerâ'it-i mer'iyyeden olan kâl ve izâbe mâddesine cesâret iderek sîmin bahâsım ziyâdeye çıkararak ibâdullâh mutazarrır oldığından başka bu usûl sikke-i hasene-i (**s.221**) pâdişâhînin dahi hüsn-i nizâmma dokunur maslahat oldığından kadimî kâ'idesine tatbîk olunarak taht-ı zâbıtaya idhâli lâzımeden olmağla kuyumcıbaşı ve kuyumcılar kethüdâsı mukaddemde oldığı vechile çârşûda sîm mâddesinin hüsn-i nizâmı ne vechile ise bundan böyle dahi Darbhâne-i âmire ma'rifetiyle ta'yîn olunarak öylece hareket olunması ekîden tenbîh ve Mısır Darbhânesi ayârının usûl-i kadîmine tatbîk kılınması ve İstanbul ve Bilâd-ı Selâse ve Memâlik-i Mahrûse'de kalb ve mağşûş para ve sikke-i sâ'irenin külliyyen revâcdan men'i cihetle bundan sonra her kimde ve sarrâfânın müşterilerine virdigi ufak para içinde kalb ve mağşûş bir akçe bulunmak lâzım gelür ise der-ân ve bilâ-amân tertîb-i cezâ kılınması ve taşra memleketlerde rub' yirmi paraya dek gitdiginden tama'a teba'iyyetle tatarân ve sâ'ir tüccâr ve âzmînin rub' ve ecnâs-ı nakd akçe getürmemeleri bi'l-cümle vüzerâ kapukethüdâlarına ve gümrük emînine tenbîh olunarak fî-mâ-ba'd kat' olunacak rub' Enderûn-ı Hümâyûna mahsûs

olub hiçbir ferde rub‘ virilmemesi husûsuna irâde-i kâtı‘a-i cihân-dârî ta‘alluk iderek ol bâbda hatt-ı hümâyûn-ı mevhibet-makrûn-ı hazret-i şehr-i yârî celâdet-rîz-i sahîfe-i sudûr olmuş ve keyfiyyet iktizâ idenlere başka başka beyâz üzerine fermân-ı âlî sudûrıyla tenbîh ve te’kîd olunmuş olmakdan nâşî siz dahi sarrâflar kethüdâsı ve sâ’ir lâzım gelanları ve kuyumcılar kethüdâsı ve bezzâzistân kethüdâlarını nezdinize celb ile husûs-ı mezbûr etrâfıyla tefhîm ve bu bâbda mehâret-rîz-i sudûr irâde-i kâtı‘a-i hazret-i cihân-bânî gûş-ı intibâhlarına geregi gibi telkîn olarak işbu yasâğ-ı pâdişâhî sâ’ir yasâğlara bir vechile makîs olmayub ba‘d-ez-în mechûlü'l-kıyâfe câsûslar ta‘yîn olunarak gerek o makûle köşe ve pâzârda bulunan habâset-kârların ve gerek sarrâf tâ’ifesinin mugâyir-i emr ü irâde-i pâdişâhî harekete ictisâr eyledikleri tahkîk olundığı ve bir ferdde bir dâne kalb akçe bulundığı hâlde cezâ-yı sezâları icrâ olunacağını gûş-ı hûşlarına telkîn iderek işbu yasâğ-ı pâdişâhînin takarrür ve istimrârını mûcib vesâ’ilin istihsâline ve sîm revâcı mâddesinde kâl ve izâbe husûslarında müteşekkil olan envâ‘-ı fesâd ve hadî‘anın ref‘ ve imhâsıyla mukaddemde oldığı vechile nizâm-ı kadîm ve kâ‘ide-i müstedîmine ircâ‘ olunarak gümüş mâddesinin dahi nizâm-ı müstahseneye rabtıyla düstûrü'l-amel tutulması esbâbmın istikmâline mübâderet eylemeniz lâzımeden olmağla imdî siz dahi tarafınızdan âdemler ta‘yîniyle o makûle hilâf-ı yasâğ-ı pâdişâhî harekete cesâret ider olur ise bilâ-te’hîr cezâları tertîb olunmak içün Bâb-ı Âlî'ye ifâdeye dikkat ve her hâlde bu husûsun müstakarr ve pây-dâr olmasını mûcib hâlâtın ikmâline sarf-ı zihn ve rü’yet eyleyesiz deyü fi'l-yevmü'r-râbi‘ aşer min Cumâde'l-âhire.

(s.222)

(5)

Şânî-zâde Târîhi'nin Mukaddimesi

(El-Mukaddimetü)

Fî kavâ‘id-i fenni't-târîh ve usûl-i mutâla‘ati't-tevârîh

Târîh ya vekâyi‘-i hakîkiyye-i sâdıkanın yâhûd hikâyât-ı gayr-i vâkı‘a-i kâzibenin zabt ve naklinden ibâret ve ba‘zı tevârîh-i mebnâ ale'z-zünûn olınak mülâbesesiyle (inne'z-zanne lâ-yuğnî mine'l-hakkı şey’en) [1] mü’eddâsınca ekseriyâ hatâyâ-yı akl-ı beşer ve tasavvurât-ı adîmetü'l-vukû‘ gayr-i mu‘tebere ile muhtellü's-sıhhatdir. Ve tevârîh-i sanâyi‘ ta‘bîr olunur bir nev‘ târîh dahi vardır ki ma‘ârif ve sanâyi‘in îcâd ve ihtirâ‘ını hâvî ve menâfi‘ ve fevâ‘idini[2] ma‘rifet ve tefehhüme bâdî ve mancınık ve âlâtını ve vücûh-ı isti‘mâlâtını tahsîl ve ta‘allüme mü’eddî olmak cihetleriyle cümleden ziyâde kesîrü'l-menfa‘atdir.

Tevârîh iki kısma münkasımdır. Biri tevârîh-i mukaddese olub anlar siyer-i sâdıku'l-haber hazret-i hayru'l-beşer ve kısas-ı mu‘tebere-i enbiyâ-i i‘zâm mu‘ciz-i eser ve menâkıb-i kerâmât-ı avâkıb-ı evliyâ’-i mübeşşerdir ki anların ekserîsi nusûs-ı kerîme-i kütüb-i semâviyye ve şevâhidü'n-nübüvve ve sihâh-ı ehâdîs-i nebeviyye ve mevâhib-i ledünniyye-i

1 “Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz” Yûnus sûresi 36. âyetten bir kısım.
2 Metinde sehven “kavâ‘idini” şeklinde geçmektedir.

enfâs-ı kudsiyye ile müberhen ve mukarrerdir. Ve biri tevârîh-i âmmedir ki mübeyyin-i ahvâl-i mülûk ü düvel ve müzekkir emzice-i akvâm ü milel ve muhbir-i ecell-i umûr-ı ezmine-i evvel olub mazhar-ı esrâr (Fîhi ibretün li-uli'l-ebsâr)[1] olmağla inde'l-fudalâ’ makbûl ve mu‘teberdir. Be-şart-ı an ki ağrâz-ı bâtıla ve ebgâz-ı âtılladan derûn-ı ârifân gibi pâk ve sâf hemân bir vassâf-ı hakkânî-evsâf bi-gayr-i hakk iltizâm u tevkîr veya buğz u tahkîr gibi semere-i adâvet ve nefsâniyyetden ve râyiha-i iftirâ ve hilâfdan mânend-i berk-i safsâf ola. Zîra târîhin hakîkati pederânın evlâd ve ahfâdma zamânlarının vukû‘ât ve hâdisâtını havâss-i müştereke-i benî âdeme anlara münâfî olmadıkları hâlde karnen ba‘de karnin ibret olmak içün bi-hakîkatihim nakl ve hikâyetleridir. Şu kadar vardır ki hakîkat-i mezbûre her bir karn mürûrunda sûret-i imkân ve kâbiliyyetin bir derecesini fevt ve izâ‘a iderek böyle gitdikce muhtelletü'l-âkıbe olur. Ve kezâlik ma‘lûm-ı hakâyık-beyyinân-ı devrân ve mefhûm-ı siyâk-sencân fertût-ı cihândır ki ba‘zan bir fesâne-i bî-mâye[2] muta‘azzam ve garâ’ib-i simyâ-yı İbn Sînâ ve tılsımât-ı genc-i gâv ve Cemşîd-asâ mütecessem olarak hakîkat-i hâl bî-nâm ve nişân ve zîr-i perde-i kitmânda mechûl ve pinhân kalur. Ve bn takrîb ile evâ’il-i ekser-i düvel havârık ile muttasıf olur. Rûmiyân'ın târîh-i kadîminde ne kadar mudhikât-ı garîbe ve efsâne-i bî-mâye-i u‘cûbe oldığı mutâla‘a idenlere müstebândır.

(s.223) Zîra memâlik-i Asya'nın milel ve akvâm-ı kadîmetü'l-eyyâmına nazaran bu rütbede cedîd ve nev-zuhûr olan devlet-i Rûmiyân bile evâ’il-i zamânmda beş yüz sene târihsizce mümteddü'z-zamân olmuşlardır. Bu takdîrce bâdî-i kayserân olan Romulus Kevkeb-i Mirrîh'in velîdi ve dâye-i murzi‘ası bir zi’b-i perî oldığı fesâne-i serd-i beyânı mûcib-i istigrâb olmaz.

Tevârîh-i atîkada ba‘zı husûsâtın oldukca sıhhatini tahkîk itmek içün ancak bir tarîk vardır ve tarîk-i mezbûr ba‘zı mümteni‘u'l-inkâr delâ’il ve âsâr kılmışlar mıdır deyü sarf-ı dikkat-i enzâr eylemekdir ve bu bâbda tahrîren olan delâ’il ve âsâr yalnız üçe inhisâr üzredir.

(Delîl-i Evvel) Memleket-i Bâbil'de iki yüz dokuz sene müddetde ale't-tevâlî mümtedd ve mütemâdî olmuş ersâd-ı felekiyyede cem‘ ve kayd olunmuş ahvâl-i mertebe-i semâviyyedir ki İskender anları Rûm'a nakl ve irsâl eylemişdir. Fe-‘alâ hazâ târîh-i mîlâd-ı İsâ salavâtullâhi alâ nebiyyimâ ve aleyheden mukaddemi iki bin iki yüz otuz dört seneye sâ‘id ve bâliğ olan bu nazariyyât mukayyede-i mi’ât-ı semâdan ahâlî-i Bâbil'in akvâın-ı sâ’ireden akdem a‘vâm-ı kesîre ve kurûn-ı vefîre mevcûde ve müctemi‘a olmuş idükleri müstebân ve avân-ı merkûmda vukû‘ bulmuş olan havâdisât-ı azîme-i kevniyyeyi kezâlik ketb ve zabt eylemiş oldukları vâzıh ve ayân olur. Zîra zuhûr-ı sanâyi‘-i dakîka lâ-cerem semere-i kesret mürûr-ı zamândır ve tab‘-ı beşerde bir emr-i tabî‘î olan rehâvet-i cibilliyye anları nice bin sene ancak emr-i ta‘ayyüşe iştigâlden ve ekdâr-ı rûzgârdan ve seby ve zebh-i â‘dâ ve ağyârdan tahaffuza dâ’ir i‘mâlden başka sanâyi‘ ve ma‘ârifden elbette bî-behre ve battâl bırakmışdır. Kayserân zamânlarında ve İngiliz ve Cermanya akvâmı ve karîbü'l-ahdde Tatar Kavmi ve hâlen Afrika'nın sülüsânı kadar mahalleri ve Amerika'da Peru Memleketi ve

1 “Bunda basiret sahipleri için ibret vardır”
2 Metinde sehven “bî-mâne” şeklinde geçmektedir.

Meksika Memleketi ve Taliskala Cumhûru'ndan mâ'adâlarının cümle halkı bu hâl üzre idi.

(Delîl-i Sânî) Şemsin küsûf-ı merkezidir ki diyâr-ı Çin'de târîh-i Mîlâd'dan iki bin yüz elli sene mukaddem mahsûb olunub hâlâ cümle-i kümmele-i erbâb-ı himmet ve ehl-i tencîm indlerinde sıhhati agleb olmak üzre mu'teber ve mergûbdur. Bu takdîrce Çin halkı dahi ahâlî-i Bâbil'e mu'âdildir. Ya'nî ol esnâya kadar anların öyle bir vâsi' ve azîm devleti mürûr-ı dühûr-ı vefîre ile tanzîm ve tertîb idegelmiş oldukları bî-raybdır ve anların böyle fâ'iku'l-emsâl ve mahfûz ve mersûs olmalarına bâ'is olan husûs gerek kânûn-ı kadîmlerinin ve gerek mizâclarının ve gerek beynlerinde müte'âref ve ma'hûd hurûfât ve işârâtın nâtık oldukları lisânlarının takrîben dört bin seneden berü aslâ ve kat'â tebeddül ve tagayyür itmeyüb yek-nesakda takarrür eyledikleridir dirler. Ammâ gerek Çin ve gerek Hind akvâmı hâlâ **(s.224)** mevcûd olan milel ve düvel cümlesinden akdem ve henüz ba'zıları şinîde-i sâ'ir-i cihâniyyân olmazdan mukaddem bu kadar sanâyi'-i bedî'a-i garîbe îcâd ve ihtirâ' itmiş iken ekser tevârîh-i atîka-i Efrenciyye ve sâ'irlerde anların gûyâ kendi devletlerinden mu'ahhar ve muhdes olmak üzre muharrer olmaları mudhika makûlesi bir emr-i fazîh ve mutlakâ bir mübâhât-ı bâtıla ve kizb-i sarîhdir.

(Delîl-i Sâlis) Delîleyn-i sâbıkayndan ednâ ve ez'afdır ve bu delîl hâlâ Devlet-i Aliyye-i ebediyye memâlik-i vesî'ası müte'allikâtından ve Bahr-i Sefîd'de kâ'in Bare Adası'nda bulunub Arundel nâm beg-zâdenin İngiltere'de Arundel şehrine nakl eylediği sahârî'i mermer üzerlerine menkûr ve musavver hutût ve peykerdir ki anda bâ-avn ü inâyet-i hazret-i Hâlıku'l-beşer yine hâlâ Devlet-i Aliyye-i muzaffer zîr-i hükmünde mukarrer ve inde'l-kudemâ meşhûr ve mu'teber ve makarr-ı feylesofân-ı eşher olan Atina şehrinin târîh-i Mîlâd'dan iki yüz altmış üç sene kıdemi oldığı menkûl ve muharrerdir. Lâkin elvâh-ı mezbûre nakş ve hakk olundukları Sokrat vaktinden bin üç yüz on sekiz seneden ilerüye sebkat itmeyüb anın verâsı mechûl ve mezhûldür.

İşte tevârîh-i âmme-i kadîme mazbût oldukları mümteni'u'l-inkâr evkât-ı ma'lûme ancak bu mezkûrâtdır. İmdî cemî' tevârîh-i âmme-i kadîme hilkat-i âleme nazaran karîbü'l-ahd ve cedîd ve takrîben dört bin seneden mukaddemi mübeyyin olur târîh adîm ve nâbûd olmağla müddet-i mezkûreden evvel olan ahvâl-i a'vâm ve ümeme ıttılâ'a ukûl-i benî âdem gayr-i muktedir ve havâdisât-ı pîşîn-i âlemden akl-ı ma'âş-ı beşer kâsır olmakdan nâşî anlar ta'lîm-i ümmet zımnında min kıbeli'r-Rahmân vahy olunan âyât-ı Kur'ân-ı azîmü'ş-şân ve ehâdîs-i şerîfe-i mefhar-ı dû-cihân ve ahbâr-ı sâdıka-i kütüb-i semâviyye ve ilhâmât-ı[1] peygamberân-ı zî-şân ile nıa'lûm olub bunlardan başka hiçbir vechile bilinmezler. Ve bu in'idâma sebeb inkılâbât-ı mugniye-i âlem ve min ciheti't-tahrîr ahlâfa mâcerâ-yı güzeştegânı i'lâm ve takrîr iden fenn-i târîh ve san'at-ı kitâbet ve tahrîrin fevâ'id ve fazâ'iline vukûf ve ıttılâ'da çok müddet cehâlet-i akvâm ve ümemdir. Zîra târîhle ülfeti olmayan kavmin kemâ-fî's-sâbık hâlâ mevcûd oldukları gibi selefde dahi fenn-i mezbûr milel-i munise-i nâdire indlerinde ve anların heyninde bile ekall-i kalîl eyâdîde mütedâvel idi. Hattâ Fransa ve Cermanya halkı beyninde bin dört yüz târîh-i Mîlâd'ına gelinceye kadar kitâbet itmege

1 Metinde sehven "ilhâmâb" şeklinde geçmektedir.

muktedir âdem be-gâyet nâdir İspanya ise ender-i nevâdir olmağla İspanyolların Feldinalde zamânına kadar muharrer olan târîhlerinin öyle huşk ve haşîn ve kizb-i ebter[1] olduklarına sebeb budur. Ve harf yazmağı bilmeyan ba'zı kavimler rûy-ı **(s.225)** arzm bir kısmını kahran zabt ve teshîr itmişlerdir. Hattâ Cengiz Han'ın Asya'nın bir kısmını feth itdigi meşbûr ve râygândır. Lâkin anın vekâyi'i ne kendüden ve ne âsâr-ı Tatar'dan bilinüb anların târîhini Çin halkı zabt ve tertîb itmişler ba'de zamân andan ba'zı lisâna terceme olunmuşdur ve anda kavm-i Moğol ve Tatar'ın okumak ve yazmakdan haberdâr degiller idügi musarrahdır. Ve Avrupa ve Asya'nın birer kısımlarını bâ-kahr u tedmîr zabt u teshîr iden Keykâvus Şâh zamânında Fîrûz Şâh'ın vakt-i saltanatından mukaddem ol kadar zamân-ı vefîr san'at-ı kitâbet ve kırâ'at Cengiz Han zamanındaki gibi fevka'l-gâye nâdir olub ancak yüz kavimde okur yazar âdem gücle iki kavim bulunabilür idi bi-hamdi'llâhi'l-Meliki'l-Gayûr Devlet-i Aliyye-i ebed-dühûrun henüz avân-ı zuhûr-ı kevkebe-i bedri'l-büdûrunda bile yine kendi ahâlîsinden dahi müverrihleri bulundukları târîh-âşinâlara manzûr olmuşdur.

Bir başka nev' delîl dahi vardır ki ma'lûm olan mektûbâtın ve mazbût olan evkâtın gerçi cümlesine sâbık ve fâ'ik olub lâkin ancak ba'zı kavimlerin kıdem-i azîmlerini tahkîk ve isbâtdan başka bir fâ'ideye sâ'ik degildir ve delîl-i merkûm Mısır'ın hâriku'l-âde ve kadîm ve âlî binâları ve pîrân-ı sâl-hûrde-i cihân-âsâ heremlerinden ehrâm tesmiye olunur ma'mûl ve masnû' dağları ve tepeleridir ki anlar vakt-i bidâyetlerinden berü ifrâtla çok a'vâm ve dühûr mürûrına tâb-âver-i mukâvemet olmakdadırlar ve anların pek akdemlerine dört bin seneden ekall ve dûn müddet ta'yîn itmek müşkildir. Hattâ iki bin iki yüz yirmi sene mukaddem Herodod nâm müverrih-i kadîm anları gördükde Mısır'da anların ne vakitde binâ olunmuş olduklarını bilür hiçbir râhibe zafer-yâb olamamışdır. Lâkin dirler ki bu ehrâmların birkaç büyüklerini Hazret-i Lût ve Hazret-i Şu'ayb ve Hazret-i İdrîs alâ nebiyyinâ ve aleyhimü's-selâm binâ buyurmuşlardır.

Târîhin nâfi'i insâna vâcibe-i zimmetimi ve hukûkunı ta'lîm ve tefhîm idendir. Ve ma'lûmdur ki delâ'il-i şer'iyye ile müdellel yâhûd ulûm-ı matematikiyye ve usûl-i hendesiyye ile müsebbet ve münhall olmayan mâddelerde ancak sûret-i imkândan başka vech olmaz pes târîhde dahi imkândan gayri delîl-i kavî-i sıhhat bulunmaz ve i'timâd-ı küllî tahsîli de bi'z-zarûre lâzım gelmez meger ki bir mâddeyi müverrihîn-i milel-i mütenevvi'adan cemm-i gafîr ittifâk üzre tahrîr idüb hiçbir ferd hilâfına kalîl ve kesîr kelâm serd itmiş olmaya. Meselâ ez-cümle merhûm ve mağfiret-nişân cedd-i büzürg-vâr hazret-i şehin-şâh-ı cihân Gâzî Hüdâvendigâr-ı Sultân[2] Murâd Han-ı evvel aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretlerinin Kosova cengi gibi ki şecâ'at-i pehlüvânî ve tanzîm-i sunûf ve tertîb-i sufûf-ı asâkir-i bahâdır-ı sultânî ve sanâyi'-i harbiyye-i ser'askerânîleri esbâb-ı lâzıme-i zâhiriyyesiyle bile **(s.226)** dergâh-ı müsebbibü'l-esbâbdan niyâz ve tazarru'-ı firâvân ve secde ve tezellül-i ubeydânîleri ve istimdâd-ı rûhâniyyet-i sultân-ı peygamberân ile teveccüh-i rûhânîleri berekâtıyla mazhar-ı fevz ü nusret-i ilâhî olub öşrî mikdârı asker ile milel-i müttefika-i şedîdeden ibâret deryâ-misâl asâkir-i mürettebe-i düşmana galebe-i külliyye eylediklerini gerek İslâm ve gerek

1 Metinde sehven "ibtirâ" şeklinde geçmektedir.
2 Metinde sehven "saltanat" şeklinde geçmektedir.

milel-i sâ'ire târîhleri müttefikan yazmışlardır. Ve hiyel-i harbiyyelerinin ekseri pederleri cennet-mekân Sultân Orhan nâmıyla hâlâ müsta'mel ve mu'teberdir.

Bâ-avn ü inâyet-i Hudâ-yı Mennân bu avân-ı sa'd-iktirânda hazret-i şâhen-şeh-i zamânda intifâ-i nâ'ire-i fitne-i cihân ve inşâ-i kılâ'-i hakanî-i ebediyyü'l-bünyân ve ale'l-husûs tahlîs-i Haremeynü'l-muhteremeyn ve fütûhât-i semt-i Hicâz ve teshîr-i memâlik-i Urbân husûsları dahi vukû'ât-ı nâdire-i cihân ve hakkâ ki gıbta-âver-i pâdişâhân pîşîn-i devrân olmaları ser-nâme-i tevârîh-i zamân olmuşdur. Ve bunlar müsteb'ad-i tavk-ı beşer olub umûr-ı havârık-ı me'âsir makûleleri tamâm sezâ-vâr-ı sirişt-i pehlüvânî ve muvâfık-ı haslet sâhib-kırânî mâddelerdir.

Zîra ashâb-ı akl-ı ilâhî olmağla mükerrem oldukları ke-bedrü'l-kamer hakk-bînâne ezher ve bî-irtiyâb olub kendülere dahi ilhâm-ı Rabbânî olundığı erbâb-ı akl-i ma'âd indlerinde müsellem olan zevât-ı kirâmdan başkaların fevka'l-i'tiyâd siyâk-ı umûr-ı tabî'iyyeye muhâlif kavillerine zinhâr i'timâd vâcib olmaz. Hilâf-ı âdet-i Bârî'ye şehâdetin adem-i kabûli kütüb-i fıkhiyyede menkûldür.

Şeh-nâme-i Firdevsî'de bir pehlüvânın nefs-i bedeni nuhâsdan mahlûk idügine i'tikâd lâzım mıdır gâyetü mâ fi'l-bâb bu makûle dürûgî hikâyetler muhrik-i hâssa-i gayret ve şecâ'at olmak ümîdiyle masnû' olub bu mülâhazaya mebnî ruhsat virilegelmişdir.

Bu dahi kavâ'id-i fenn-i târîhdendir ki eger bir pâdişâh-ı Felâtûn-şi'âr veya bir sipeh-sâlâr-ı Behrâm-envâr yâhûd ekâbir-i devletden bir racül-i sâhib-i iktidâr bir mâdde-i mühimme hakkında zât ve zamanının akl u dirâyetini ve isti'dâd u kâbiliyyetini müfid ü mübîn olur bir tarz-ı mahsûs ve tavr-ı mensûs ile hisse-dihende-i müstemi'în olur bir kelâm-ı metîn tefevvüh eylemiş olsa kelâm-ı mezbûrı kelime be-kelime nakl ve îrâd eylemek lâzım oldığı kayd ve te'kîdden sâlimdir. Hisse-mend-i mefhûm-ı feylesof-pesendî olunacak kelâmlardan ziyâde enfa'-i târîhin cüz'-i â'zamı makamındadırlar. Lâkin bir kimesneye kendüden mesmû' yâhûd te'lîfât-ı sahîhasından müstefâd ve mebzû' olmamış bir nesneyi atf ve isnâd bir mâdde-i nâ-becâ ve mücerred nazîre-i sitâyiş-i şu'arâdır. Ammâ eş'ârda lâ-be's olan medh ü senâ târîhinde bir emr-i nâ-becâdır. Ve bu reftâr-ı nâ-sezâ muktezâ-yı meslek ekser müverrihîn-i kudemâdır. Ve sebebi ancak anların (**s.227**) ifâde-i hakîkat-i mâ fi'l-bâl itmege sa'y ve dikkatden ziyâde elfâz ve makâlde zînete ve fenn-i inşâda arz-ı mehârete meyl ve rağbet itdikleridir. Zîra ri'âyet seci' ve kavâfî teksîr-i kelâmla çok ta'bîri ihlâl ve ifsâd ve kuvvet-i mefhûm-ı takrîri tagyîr ve ber-bâd itmege bir emr-i kâfidir. Ve hazâ'in-i butûn-ı ma'ânî olan ibârât-ı mukaddese ve kelâm-ı küberâ iglâk-ı evzân ve kavâfîden sâf ve müberrâ oldukları bu hikmete mübtenîdir. Lâkin ne çâre ârâyiş-i elfâz gavâ'ili sâde-dilân ve sebük-avâkılı kuvvet-i belâgat-ı ma'ânîden gâfil ve şîve-i zarâfet-i mefâhîmden zâhil itmekle muktezâ-yı tabî'at-i lisân üzre terkîb ve tasvîb olunmuş bir ibâre-i sehl ve lebîb her ne kadar ma'nî-dâr ise de sâkıt-ı hayyiz-i i'tibârdır. Tevârîhde gerek beyân-ı şemâ'il ve eşkâl ve gerek ba'zı şehâdetnâmelerdeki gibi i'mâl-i musavvirîn olan nakş ü timsâl ve tasâvîr ü heylek husûsları dahi ekseriya ol kimesneyi kemâ-kân ta'rîf ve tibyân zımnında kıyâfetnâmesini bi-aynihî tahrîr yâhûd heykel ve temâsîlini resm ve tasvîr ma'razmda olmadıklarından mâ'adâ belki telmî' ve tebcîl içün i'mâl olunurlar. Fi'l-vâki' müverrih ya musavvir-i hem-asrî olub

kendü ile mu'ârefesi dahi olan küberâ-yı devletin alâ vechi's-sıhha ta'rîf ve timsâline gerçi muktedirlerdir lâkin bunların bir garaz-ı nefsânî zımnında olmayarak bî-tarafâne muharrer ve mersûm olmuş oldukları pek de ma'lûm olmaz. Ve eslâfm timsâl ve kıyâfetnâmelerini resm ve tahrîr itmekde evvelâ anların hâl ve vâkı'alarını kemâ-yelîk mutâla'a ve ta'mîk ile mülâhaza ve tedkîk iderek sûret-i mersûmeyi vukû'ât-ı merkûmeye tevfîk ve tatbîk birle anlara lâyık olur suver ve heykelini ibtidâ' sahîfe-i hâtıra nakş ve tahrîr itmege muhtâc olunur bu ise pek nâzik bir emr-i asîrdir. Ve dahi müverrih kizb-i sarîha ictirâ ve hakîkat-i hâli ketm ü ihfâ itmek olmaz. Ammâ ekser müverrihlerin irtikâb-ı dürûg itmemiş oldukları gayr-i mu'temed bir ma'nâdır dirler. Lâkin fakîr dahi dirim ki fi'l-hakîka mükezzibâta cür'et makûle-i habâset olub ammâ ketm-i hakîkat husûsunda eger bir hakîkatin beyânında devlet ve millete ba'zı menfa'at melhûz ise anda sükût mûcib-i mazarrat olmağla bir nev' töhmetdir. Lâkin bir müverrih bir husûsı beyâna şürû' itdikde gerek devletin ve gerek muhassasan ba'zı küberâ-yı devletin kendüye ketm eylemek üzre tevdî' ve tahmîl eyledikleri esrârı avâm-ı nâsa ifşâ ve beyân ve yalnızca bir ferdi bile mahrem itmek mûcib-i töhmet olmakdan kat'-ı nazar vakten mine'l-evkât ibâhası câ'iz ve revâ görülmeyan ba'zı sırrı kâffe-i ahlâfa ve belki milel-i ecnebiyyeye ve düvel-i müteferrikaya vaktiyle işâ'a ve i'lân ve beyne'n-nâs vird-i zebân ve dâstân itmelü midir. Şu kadar vardır ki ba'de zamân ahlâfa tecârib ve ibret olub bâ'is-i devâm-ı ibret olacak (**s.228**) hakâyıkdan sarf-ı dikkat iderek itlâf-ı kırtâs ve medâd ile tevârîh-i rûzgârı ber-bâd ve hezeyân-ı mahmûmâne-i evhâm ve hayâl ile ba'de-bu'din dahi ezhân-ı sebük-magzâm bir mertebe dahi ihlâl ve ifsâd birle vaktiyle halkın andan hiç fâ'ide-mend olmayacakları emr-i ezherinden kat'-ı nazar zîr-i sâye-i hem-vâye-i vikâyesinde âsûde-i tâbiş-i ihtilâl ve müsterîhu'l-bâl oldığı devletin ahâlîsine semmiyyet-i efâ'î-yi â'dâdan emniyyetleriçün ta'lîm-i terkîb-i tiryâk-ı fârûk itmek bedeline bî-ma'nâ medîha ve tesliyetler ile iştigâl ve iğfâl iderek anlara bey'-i semm-i helâhil ve âmâde-i zehr-i kâtil itmekde bir kâr-ı âkıl degildir.

Tevârîh-i atîkanın ba'zında dahi ekser-i makâl ta'rîf-i ahvâl-i harb ü kıtâl ve ba'zında ise mültezem-i kadem-i emsâr-ı ümeme dâ'ir ahvâldir. Ve bu müverrihîn-i meşhûrînin cümlesinin âsârını alâ hide mutâla'a ve te'emmül-i es'ab ve birini hıfz ve ta'akkul ise te'emmül-i mezkûra meşaktinden es'abdır. Ve üstâdân-ı müverrihîn zamân-ı kâ'idesince târîh-i cedîd zabtında ve vekâyi'-i külliyyenin mütevakkıf oldukları umûr-ı cüz'iyye-i sahîha ve ef'âl-i müsbete-i mahfûzayı ve hükûmet ve saltanatı beyâna ve kavânîn ve âdât ve emzice ve tabî'at ve emr-i ticâret ve zirâ'at ve tahaşşüd-i ahâlî-i devlet ve millet husûslarını mülâhaza ve im'âna muhtâc olunur ve ulûm-ı matematikiyye ve hendesiyye ve hikmet-i tabî'iyye ve umûr-ı nizâmiyye siyâklarında târîhler dahi vardır. Hâsıl-ı kelâm tahrîrâtda tenevvü'ât ve tefennün fi'l-ibârât bî-hadd ü pâyân oldukları gibi tevârîhde dahi vardır ve vücûhât vesî' ve firâvândır. Ve evrâk-ı havâdis-i kevniyyeyi tedârük ve tahsîl her ne kadar âsân ve eshel ise de fî zamânınâ lâyık üzre tahrîr-i târîh ol kadar a'ser ve eşkeldir.

Ve bu fenn-i celîl-i târîhin ne oldığından henüz haberdâr degil iken müverrih geçinen müverrihlerin mânend-i meddâhân kıssaları mesel ve meslekleri müşevveş ve muhtelldir.

Zîra bunlar tevârîh-i âmmesine mütesaddî oldukları devlet ve milletin ve anların

â'zam-ı eczâsının hukûkunı ve kavânîn ve âdâtını ve ahlâk ve tabî'atını ve bu husûsâtın tebeddülâtını ve esbâb-ı inkılâbâtını beyândan iğmâz ve bu makûle umûr-ı mühimmeyi ifâdeden i'râz birle ancak vukû'ât-ı cüz'iyye-i yevmiyye ile iktifâ ve târîhlerini ahvâl-i efrâd ve havâdis-i âhâd makûlesi furû'ât ile resîde-i derece-i imtilâ itmişlerdir. Bu dahi bi-irtiyâbdır ki bir müverrih memleket-i ecnebiyyeye müte'allik tertîb ve temhîd idecegi târîhi kendi memleketine dâ'ir zabt ve takyîd idecegi târîh kalıbma isâga ve ifrâğ itmege kudret-yâb olmaz. Mesalâ mü'ellif-i fakîr Memâlik-i Devlet-i Aliyye-i müstahsenü'l-mesâlike dâ'ir tertîb idecegim târîhde hasbe'l-iktizâ Nehr-i Nîl ve Tuna yazılmak lâzım gelse anların memâlik-i mezbûre-i ma'mûrede siyâk-ı cereyân ve mesâliklerini ta'rîf ve tavsîfe muhtâc degilim. Lâkin bâ-avn ü inâyet-i Hudâ bu ahd-i şehim-şâh-ı kişver-küşâda vukû' bulan fütûhât-ı sefer-i Hicâz'da müceddeden feth ve küşâd olunan kılâ' ve bilâdı tafsîl ve beyân (**s.229**) idecek oldığımdan arâzî-i cedîde-i mezkûrenin coğrafiyye-i mahsûsasını tahrîr ve sevâhil-i Bahr-i Muhît-i Basra ve Yemen'e kadar ol havâlînin bir müstakilce haritasını bile resm ve tasvîr ve havâlî-i mersûme milel ve hükümrânlarının ahlâk ve tabî'atlerini ve akâyid ve töre ve âdetlerini takrîr ve tefsîre muhtâc olurum. Endülüs ve İrân ve Frenk seferlerine dâ'ir atîk ve cedîd vâfir tevârîh olub lâkin anlarda ekâlîm-i mezbûrenin düvel-i muhtelife ve milel-i mütenevvi'asını ve kavânîn ü edyân ve mezâhib ü âdât ve kıdemini beyân ider hiçbir târîh manzûr-ı ayn-ı im'ân olmamışdır. Ve anlar ancak akvâm-ı mezbûrenin cengleri ve kıyâfetleri ve lisân-ı mükâlemeleri ve ba'zı şurût-ı musâlahaları gibi mâddeleri i'lâm ve ifhâm iderler. Gerçi bir müverrih kendü devlet ve memleketi târîhini tahrîr esnâlarında Yeni Dünyâ'nın arâzî-i mekşûfe-i cedîdesinden arîz ve tavîl bahs ve temsîl ve bir küçük beldenin târîhini bir devlet-i vesî'a târîhi kadar bast ve tafsîl ve Mısır ve Bağdâd gibi vüzerâ-yı izâm-ı devletden bir vâlî taht-ı livâsındaki kıt'anın ve Eflâk ve Boğdan misillü bir mülhak begligin ve elektorluğun târîhini bi'l-cümle Devlet-i Aliyye-i mu'azzama târîhi kadar medd ü tatvîl itmemek husûslarının dahi fenn-i târîh kavâ'id-i müstahsenesinden oldukları bedîhîdir.

Heyhât ki şâyân-ı kütüb sahîfe-i zamân olur havâdisât bulunmayan evkâtda tafsîl-i ahvâl-i sûr ve ziyâfât ve kayd-ı selâsil-i tevcîhâtla rüsûm-ı ma'lûme-i devleti bilâ-tâ'il her bâr tekrâr iderek kelâmı dûr ü dırâz eylemekden devlet ve ahâlîsine ne menfa'at ve gayret hâsıl olabilür.

Gerçi bu zikr oluna gelan tevârîh zabt-ı vekâyi' ve usûl-i tertîb-i târîh-i nâfi' ekser müverrihlerin ke'n-nakşi fi'l-hacer menkûr-ı levh-i hâtırları ve envâr-ı âsâr-ı erbâb-ı fazl ü iktidârdan mün'akis mir'ât-ı fülâd-ı müzâhirleri olmuş ise de târîhi kemâ hüve hakkuhû zabt ve tanzîme kâdir müverrihler yine pek nâdirdir.

Ma'lûmdur ki târîhde bir metîn ü ayân ve mütenevvi' ü latîf sebk ve ibâre olmak ve hasbe'l-iktizâ elfâz-ı mermûze kullanılmak lâzımdır. Hâsılı tahrîr-i târîhin kavâ'idi sâ'ir cemî' sanâyi'-i akliyyenin kavâ'id ve avâ'idi gibidir dirler. Ammâ gerçi her pîşe ve hünerde kavâ'id ve usûl-i müte'addide ekserdir lâkin üstâd-ı kâmil ve hüner yine dâ'imâ ekall ve enderdir. Hattâ bu mukaddimâtda ta'rîf olunan kavâ'id-i mühimme dil-pezîr ve kavâ'id-i azîme-i iksîr-i nazardan müverrih-i pür-taksîrin dahi kıllet-i bidâ'ası sebebiyle acz ve kusûrı

(kalbü'l-ahmak fî fîhi ve lisânü'l-âkıl fî kalbihî)[1] mısdâkınca âsârından ma'lûm erbâb-ı fuhûm olur bir ma'nâ olmağla nükte-şinâs hakâyık-ı ulûm ve âşinâ-yı îmâ-yı fuhûm olan fudalâ-yı nasfet-intimâdan kusûr ve küsûrına afv ile mu'âmele buyurılacağı hüveydâ ise de müstercâdır.

(**s.230**)

(6)
Zâ'içe-i Küsûf fî 1235 Sene

Abd-i kalîlü'l-bidâ'a zîc-i Kasini'den üç def'a takvim-i neyyireyn ahz iderek bi'l-istavâ' hisâbım muktezâsınca mâh-ı Zi'l-hicce'nin yirmi dokuzuncı Pençşenbe güni tulû'-ı âfitâbdan dokuz sâ'at kırk iki dakîka mürûrunda kurs-ı kamer küre-i arz ile cirm-i şems beynine garbdan şarka doğrı heylûlete başlayub kamerin zılli küsûf-ı mezbûrda sath-ı zemînden istî'âb idebilecegi arâzîden arz-ı Kostantiniyye'de şems-i münîr ukde-i zenebde inkisâfa âgâz ya'nî ziyâ'-i münîrden kıt'a-i mezkûre-i arz mahrûm olmağa başlayarak bed'-i küsûf oldı. Ve tulû'-ı şemsden on sâ'at elli sekiz dakîka mürûrunda on iki isbi' farz olunur cirm-i şemsin on isbi' ve altı cüz'-i isbi'i münkesif olmağla vasat-ı küsûf oldı. Ol vakt şemsin mestûr olmayan kıt'ası taraf-ı muhaddebi şark ve şimâl ve muka'arı garb ve cenûb beynine müteveccih olarak üç dört günlük hilâl misâli görinür idi. Ve zulmet-i hevâ dahi henüz şemsin gurûbı akîbinde oldığı mertebelerde idi. Ve der-akab incilâya başlayub yine tulû'dan on iki sâ'at on üç dakîka mürûrunda tamâmen müncelî oldı ve hüve alâ külli şey'in kadîr. Çünki kâ'ide-i muhâsibîn üzre tâli'-i vasat-ı küsûf delv burcunun dört derece ve üç dakîkası olmağla bi't-tesviyye beyt-i sâlisde râci'en mukâbele-i Behrâm'da bulunan Zuhal müdebbir-i küsûf olub cüz'-i ictimâ'-ı hakîkî Sünbüle'nin on dört derece ve kırk yedi dakîkası olmakdan nâşî müdebbirin şeriki hâne-i sâbi'de bulunan Utârid ve Kamer dahi müdebbir-i mevzi'-i küsûf olmuşdur.

Binâ'en-aleyh erbâb-ı ahkâm-ı nücûm küsûf-ı mezbûrun burc-ı kırân-ı intikâlîde vukû'ı sebebiyle eseri küsûfât-ı âdiyyeden akvâ ve cümle ahkâmından Eşcâr ve Esmâr nâm te'lîf-i muhtârın şecere-i sâlisesi şu'be-i hâmisesinin semere-i râbi'asından bu makûle küsûfun evâ'il-i kırânda vukû'ına dâ'ir bahs ve temhîd pek ma'kûl ve mücerreb ve gâyetde ra'nâdır Vallâhu ya'lemü'l-hafâyâ (Beyt) Dü-rûze gerdişi yokdur be-vefk-i hâtır-hâh * Tabî'at-i felek-i nâ-bekârı biz bilürüz.

(7)
Zâ'içe-i Sene 1236

Ed-dehru yevmâni meysûrun ve ma'sûrun[2] (Beyt) (Ger çarh be-kâm-i to negerdîd

1 "Ahmak insanın kalbi dilinde, akilin ise dili kalbindedir."
2 "Dünya iki gündür, biri kolay diğeri zordur."

merenc * Û nîz çonân reved ki rânend û râ)[1] İşbu bin iki yüz otuz altı senesi mâh-ı Ramazân-ı şerîf'inin on birinci ahad güni üç sâ'at yirmi sekiz dakîkada mukârene-i ulviyyîn vukû' (s.231) bulacakdır. Kavl-i ahkâmiyyûn üzre gerçi tâli'-i vakt-i kırân usûl ve tâli'-i sâl-ı kırân anın bedeli oldığından asıl mevcûd iken bedeli isti'mâli hilâf-ı re'y-i erbâb-ı kemâl ise de tâli'-i kırân zamânı tahkîk ve mevâni'-i kesîrenin tas'îbiyle müte'azzir oldığından tâli'-i sâl-i kırânı bi'l-istibdâl isti'mâli tensîb ve tatbîk eylemişlerdir. Binâ'en-aleyh sene-i mezkûre Cumâde'l-âhiri'nin on yedinci Çehârşenbe gicesi sâ'at-i gurûbiyye beşi on sekiz dakîka mürûrunda âfitâbın nokta-i Hamel'e tahvîlinde tâli'-i sâl-i âlem Kavs Burcu'nun on derece ve yirmi sekiz eczâ-i derece olan dakîkası ve âşir-i sâl Sünbüle'nin yirmi dokuz derece yirmi yedi dakîkasına tesâdüf itmişdir. Ve her çend hükm-i kırân-ı müsellese-i hâkînin ise dahi ulviyyîn ta'bîr olunur Zuhal ve Müşterî müsellese-i nâriyyeden Burc-ı Hamel'in yirmi dördünci derecesinde mukârine-i müsterika ta'bîr itdikleri vechile mukârin olacakları ecilden el-ân Keyvân hâne-i hubûtı olan burc-ı mezkûrun on dört ve Bercîs dört derecelerinde bulunarak seyyâretân-ı mezbûretân bi't-tesviyye vetedd-i râbi'de vâki' olub bu vechile kevâkib-i erba'a vetedd-i râbi'de müctemi'a oldılar ve Mirrîh müsellese-i âbîden Hût Burcu'nun on dört derecesinde ve Zühre burc-ı mezbûrun on üç derecesinde mukârine-i Mirrîh'de olarak ikisi dahi bi't-tesviyye beyt-i sâlisde ve ukde-i re's dahi Hût'un on iki derecesiyle beyt-i mezkûrda bulundılar ve Kamer tarîka-i muhterakası hânesi olan Mîzân Burcu'nun yirmi üç derecesinde olarak beyt-i hâdî aşerde bulundı (Sübhâneke mâ halakte hâzâ bâtılâ).

Beyt

Zamâne be-nîk u bed âbisten est * Sitâre gehî dûst u geh duşmen est[2]

Erbâb-ı ahkâm (lâ ya'lemü'l-gaybe ille'l-azîzi'l-allâm)[3] dirler ki mukârine-i ulviyyînin müsellese-i nârîde vukû'unda dîn ve şerî'ate dâ'ir kelâm-ı tefevvüh ider âdemler zuhûrına ve ekâbir ve eşrâfda teşvîş vukû'ına ve ba'zı âdetlerin tebeddülüne müsta'lî bulunan kevkebin hâline münâsib delîldir husûsan ba'zı tâli'lerinin râbi'ine tesâdüf iden mahallerde bu eserler ezher olur müddet-i kırân-ı asgar olan yirmi senelik ahkâm-ı bâkiyyeyi erbâb-ı fenne ifhâm içün ta'rîf olunan evzâ'-i felekiyye vâfiyye olmağla bu mahalde tatvîl ve ıtnâbdan ictinâb olunarak bu mikdâr ile iktifa tercîh ve tahsîn olunur.

1 "Felek senin arzunca dönmezse üzülme, çünkü o da nasıl sürerlerse öyle gider."
2 "Zaman iyiye ve kötüye gebedir. Yıldız kâh dost, kâh düşmandır."
3 "Gaybı sadece azîz ve allam olan Allah bilir."

(8)

Eterya Â'zâsı Beyninde Tanzîm Olunan Mukâvelenâme

İşbu ittifâk-ı hafî ve yedâsının muharrikleri olan imzâlar ashâbı tervîc-i merâm-ı vâhid zımnında (s.232) her biri bir tarafa giderek muktezâ-yı vakt ü hâl ve nezâket-i mahalle tevfikan birer gûne usûl ittihazına mecbûr olacaklarından beynlerinde kânûn ve esâs olmak üzre ber-vech-i âtî lâzım gelan mukâvele senedinin tanzîmine müttehiden karâr virmişler.

Evvelki Mâdde Ashâb-ı imzâ bundan böyle umûr-ı zâtiyyelerinden fâriğ olarak kâffe-i efkâr ve ef'âlleri Eterya hidmetine münhasır olub fakat Moskov'da bulunan Andon Kombezopolo ve Atnaş Şekeri'ye maslahat-ı zâtiyyelerine sûret virmek içün altı ay ve Hoca Gâzî'ye üç ay mühlet virilüb Panayot Şekeri İstanbul'da ikâmetle bilâ-müddet ticâret itmesi Eterya'ca menâfi'i mûceb oldığından istisnâ olunur.

İkinci Mâdde Herbirinin icrââtı ve kendülere gelan muharrerât ve mebâliği bilâ-te'hîr diğer refîklere dahi bildirilüb Eterya merkezine irsâl idilecekdir.

Üçünci Mâdde Eterya'nın muharrik-i aslîsi ve rü'esâsı kim oldığı be-gâyet mektûm ve mestûr tutılub erbâbıyla bu bahislerden lakırdı sebkat itdikce kendinin dahi silk-i rü'esâdan oldığını beyândan mücânebet idüb âhar millet ile ülfet ve sıkı musâhabet ya şirket itmeyecekdir.

Dördünci Mâdde Yalnız Manoil Aksanto Petersburg'a gitdikde Kont Kapodisterya'yı[1] keyfiyyetden haberdâr itmek müstesnâ olub ancak orada olacak icrââtını bilâ-ta'vîk civâr olan Eterya â'zâsına bildirecekdir.

İşbu sened cümlenin re'y ve ittifâkı ile bin sekiz yüz on sekiz senesi yirmi iki Teşrîn-i Evvel'inde imzâ olundı. İstanbul'da imzâ olunmuşdur.

Nikola Pacmadi

Panayot Anagno Stapolo[2]

Atnaş Çakalof[3]

Manoil Aksanto[4]

Entimo Gazi[5]

Yorgi Londi

Andon Komizopolo

Panayot Şeker[6]

1 Kapodisterya: Kont Ioannis Kapodistrias.
2 Panayot Anagno Stapolo: Panagiotis Anagnostopoulos.
3 Atnaş Çakalof: Athanasios Tsakalof.
4 Manoil Aksanto: Emmanuel Xanthos.
5 Entimo Gazi: Anthony Komizopoulos.
6 Panayot Şeker: Panagiotis Sekeris.

(9)

Eterya Rü'esâsı Beyninde Müsta'mel Olan Lügât-ı Masnû'a

Bî-garaz: Zât-ı pâdişâhî
Muhibb-i insâniyyet: Rusya İmparatorı Aleksandri
Kaviyyü'l-fikr: İmparator Françesko
Ten-perver: Prusya Kralı
(s.233) Ziyâde meşgûl: Sadr-ı a'zam
Kâyınata: Yanya Vâlîsi Tepedelenli Alî Paşa
Eski: Patrik
Bî-çâregân: Metrepolidler
Merhametlü: Kont Kapodisterya
Müdde'î: Büyük tercümân
Kalemtraş[1]: Kâtib
Bî-menâl: Begoğlu'nda sâkin Frenkler
Kaptan Yani: Karaca Beg
Kaptan Dimitri: Moruzi Beg
Kaptan Estasi: Hancerli
Bâde-hâr: Fenârlular
Bîzçi: Eflâk Begi
Kibâr: Eflâklu Torza
Tâbi': Kara Pano
Şaşkın: Panayot Pano
Yıllıkcı: Konsoloslar
Yabancı: Ehl-i İslâm
Terbiyyelü: Azeb Ocakları ahâlîsi
Dügür: İslâm Arnavud tâ'ifesi
Mu'annid: Yeniçeri
Demir: İngilterelüler
Rahmetlüler: Napolyon müte'allikâtı
Perhîzlüler: Bulgarlar
Mağdûrlar: Ahâlî-i Sırp
Mütemevvil: Ermeniler

1 Metinde sehven "Kalmetrâş" şeklinde geçmektedir.

Çoban: Ulahlar
Tatlı: İtalyalılar
Çok: Kefalonyalular
Az: Zantalular
(s. 234) Millet-i gâlibe: Fransızlar
Bulûdlar: Eterya â'zâsı
Çırak: İlçi ve Eterya tarafından gönderilan âdemler
İntikam alıcı: Mora rü'esâ-yı Hıristiyanı
Sadâ: Zâbitân-ı asker-i Rûm
Tâli'lü: Düşman
Bahâr: Dost
Rakam: Asker
Kırım tartâr: Barut
Mîm: Kurşun
Balık: Kılıc
Ağac: Tüfenk
Yüzük: Mızrâk
Tiyatro: Sahrâ
Kuvvet: Erzâk
Müterennim: Top
Şu'arâ: Rûm bahriyye askeri
Sûri: Donanma
Tamar: Büyük sefîne
Hayvân: Küçük sefîne
Deve: Tüccâr sefînesi
Terâzû: Muhârebe
İstirâhat: Fevt
Gice: Havf
Kanadlı: Tatar
Takayyüd: Firâr
Oyuncı: Hırsız takımı
Çizme: Akçe
Çihâz: İ'âne-i askeriyye
Fatura: Bin guruş
(s. 235) Evlenmek: İttifâk

Nikâh: Musâlaha

Nikâhsız te'ehhül: Habersiz i'dâm

Siyâhlık: Gizlenmek

Fekk-i mühr: İfşâ-yı esrâr

Yortı: Ay

1: Petersburg

2: Mora

5: Sulıca Adası

6: Çamlıca Adası

20: Yanya

26: Rûmili

29: Bükreş

51: Kalas

62: İstanbul

109: Yani Farmaki

110: Manya Begi Petro Mavro Mihali

112: Binbaşı Sava

(10)

Kapodisterya'nın Risâlesi

Hâzihî risâletün mine'l-vesâ'ili li-tahsîni hâli'l-ervâm hurrire fî Cezîret-i Korfa fi'l-yevmi's-sâdis min Nisan li-seneti'l-Mîlâd tis'a aşer ve semâne mi'e ve elf.

Ey bizim ümm-i mukaddes kenîsemiz evlâdı. Biz bi'l-cümle karındâşlar ve bizlere şâmil olan mesâ'ibde müşterekleriz. Ve el-hâletü hâzihî birbirlerimize bi't-tekâfî mu'âvenet idebilmek derecesindeyiz mukaddemlerde itdigimiz hatâlar anlardan der-akab hâsıl olub bizi mağlûb itmiş olan beliyyâtm bize terbiyye ve gûşmâl olmasıyla beynimizde ma'lûm ve zâhir olmuşdur. Binâ'en-aleyh bizler henüz ba'zı hadd-i kemâle vâsıl olduk zîra ale's-seviyye bir tagyîr-i hâl-i müsâ'idde bulunduk pes birbirimize mütekâfiyyen i'âne ve müzâheret itmelüyiz. Lâkin bu bâbda âdâb-ı âyînimiz kavâ'idinden ayrılmamak şartıyla ki ana binâ'en biz ancak bu vasf ile mevsûf olmağa salâhiyyetlü bir mütehammil (s.236) milleti cem' ve tertîb itmelüyüz. Hattâ anlar zahmet ve meşakkatlerimizde hakîkî karındâşlarımız olalar ve bizim murâdımızı anlayalar. Ve biraz senelerden berü ihtirâ' ve ittibâ' itdigimiz âdâb ve usûli müsellem tutalar ki anın matlûb olan netîceyi hâsıl idecegi meczûmdur. Zîra usûl-i İncil ana delîl ve ef'âl-i insâniyyemiz mizâcındadır. Ya'nî vatandâşlarımıza mücerred eyülük iştiyâkına mebnî olarak maksûd eyülük husûsıdır. Başka hiçbir fâ'ide mutasavver degildir. Ve bu vesîle ile anlar baht-ı nâ-müsâ'idini küşâde ve i'lâ ve anları bir ünsiyyet-i

edebiyye ve ittifâk-ı Hristiyaniyye menâfi'-i cesîmesine âmâde ve müheyyâ itmek içündür. Ve biz bu îtilâf ve muvâneseti takrî' ve tasdîr içün bir kâ'ide-i muhtâre tertîbine yâhûd ana müte'allik husûsâta müdâhale itmeyerek bu kâr-ı azîmi yalnız dikkat ve firâsete ihâle ideriz ki milletlerin muhtârı ancak bu firâset ve basîretdir. Şu kadar tav' ve rızâlarıyla vatanımız hidmetine da'vet olunan Rûmlar'ın sülûk idecekleri meslek-i âmm anların bir kısmı evlâdının pek â'lâ terbiyye olunmalarına bi'n-nefs cidd ü ikdâm ve bir kısmı beynimizde bedâyi'-i fünûn-ı kalemiyye husûlüne ve anın vesâ'iline ve Avrupa medârisine âmed-şüd iden şübbân-ı Rûm'un beyninde kalîlü'l-yesâr olanlara i'âneten ber-vech-i eşref-i hasbî sa'y ve ihtimâm itmek husûsıdır. Lâkin bize lâzım olan terbiyye-i kalemiyye olmayub vatanımız ahâlîsi andan bir başka terbiyye dahi iktibâs ve istihsâl iderler ki bu mâdde cümlenin ma'lûmı olan terbiyye-i edebiyyedir. Ve terbiyye-i edebiyye bir cihetden milletin i'tibâr ve i'timâdına sezâ-vâr olan âdemlerin meydâna çıkub âşikâr olmaları ve âhar cihetden milleti bu makûle âdemlere rağbet ve i'timâda ve kavillerini istimâ'a alışdırmak husûsları içün elzemdir. Vatanımızın tekmîl-i ırz ve nâmûs idüb ziyâdesiyle bahtiyâr olmasını cümlenin bi't-teyakkun mu'terif ve müte'ahhid oldığı vakitler abes yere geçmiş ve pek makbûl ârzûlarınızı berâberce alub götürmüş idügmin sebebi bu vatanın ahâlîsi olan âdemlerimizin benüz hakîkat-i hâle dâ'ir kelâm-ı lâyıkı ne istimâ'a ve ne dahi cemî' vatandâşlarımızın kelâm-ı mezbûrı istimâ'a aslâ isti'dâd ve salâhiyyetleri olmadığı ve zekâvetleri dûn tecrübeleri külliyyen ma'dûm ve ahvâl-i âleme kat'â vukûfları olmadığı ve henüz milletce bir nizâmları olmadığı husûsâtının tâ ol zamandan berü bizlere mütevâris oldığıdır. Mâdâm ki bu tavr ve töre hâlinde musırr ve müstakar oluna bundan lâzım gelan iftikâr ile redâ'et-i hâl üzre müstemirr olur ve bu tarz ve siyâkıyla bundan halâs bulmak yâhûd bundan ehven bir hâl istihsâl itmek nice me'mûl olunabilür. Semîk-i tabammül idecek âdem der-akab âzâdelik tasavvurını der-hâtır ider lâkin tasavvurâtını fi'le getürmek içün bundan ziyâdeye muhtâcdır. Böyle kimesnenin kalbi bize İncil-i şerîfin ta'lîmi üzre (s.237) hiçbir menfa'at-i mu'ayyene mülâhazası olmaksızın vâzıh ve ayân bir hayr-hâhlık ile müzeyyen olmak gerekdir. Zîra serbestiyyet ârzûsı dünyâda yâ me'yûsiyyeti netîce virüb esersiz kalur yâhûd bir hasret-i mücerredeye ve fâ'ide-i hâssaya âlet olub ol zamân dahi bütün îcâbâtını izâ'a ider ve böyle oldukda bu ârzû halka makbûl olacak iken menfûr olur. Ba'd-ezîn şehrîligim ve zarâfetin hüsn ü letâfeti mütezâyid olmayarak emr-i ber-akis olur. Biz bu mahalde zamanımızın msfını imlâ itmiş olan vukû'ât-ı memdûhayı nakl ve hikâye idelim. Ve derûnumuzda muzmer maslahatın gavr ve nihâyetine vâsıl olalım. Hemşehrîlerimizin dahi hakîkat-i niyyetlerini anlayalım. Zîra anlar bize bi'n-nefs hidmet arz itmek içün bulunmuşlardır. Şu kadar ki anların bu mâ-vecebe aleyhi edâ ve îfâya henüz fırsat-ı azîme ve haseneleri yokdur. İndimizde müsellem ve muhakkakdır ki âbâ ve ecdâdımız beyninde mümtâz olan âdemler bir tarafdan biraz cehâletleri ve bir cânibden umûr-ı edebiyyede kusûrları ile bile vakitlerinin hâline münâsib vechile bize nasîbimizi tedricen artdırmak içün ba'zı bırakdıkları eserlerinde ba'zı tecessüs gûne îmâ ve işâretler itmişlerdir. Bunun bu fazâ'ili henüz bed' itmemiş ise anâsır-ı asliyyesi biraz senelerden berü beynimizde mer'î ve cârî olan hakâyık-ı muharrerede mündericdir ve el-hâletü hâzihî vatandâşlarımızın tohm-ı meyl ve rağbet makbûleleri mütevâliyâne ve âkılâne

vechile zer‘ olunmağa ve anın semeresi derece be-derece gayet marziyyeye resîde kılınmağa mübâşeret olunmuşdur. Kaldı ki bu bâbda min gayri kasdin akla gelan vesîlelerin biri meselâ bu maslahat-ı cesîmeyi ziyâdesiyle vâzıh olan ve Rûmlar beyninde etrâfıyla güzel fikr ve mülâhaza olunmuş olan zûr-ı bâzû ve kuvvet-i kâmilelere rabt ve ta‘lîk itmekdir ve bu râbıta pây-dâr ve müstakar olur görinür zîra tabî‘at-i kerîhenin ne idügi ihvân-ı Hristiyan'da der-hâtır olan ma‘lûmât-ı âmmeden oldığı ecilden ol mizâc-ı mekrûhı irtikâb ve ihtiyâr nice kâbil olur ancak maslahatı kuvvet-i bâzûya rabt itmekde dahi en yukaruda işâret itdigimiz usûlden ser-i mû inhirâf olunmamak ârzû olunur bir mâdde olmağla dâ’imâ dikkat ve takayyüdi anın üzerine sâbit ve mukarrer itmek kezâlik ehemm-i mehâmdandır. Ve işâret olunan usûl-i Rûmistân'ın terbiyye-i edebiyye ve kalemiyyesidir ki Rûmlar ana bi'l-ittifâk mecbûrâne çalışmak gerekdir. Ve sâ’ir nesnelerin cümlesi abes ve başka meşgalelerin küllisi bu maslahatda mazarratludur. Terbiyye-i edebiyyenin merkezi makâmında olan re’s-i siyâk-ı mâdde ancak usûl-i dîniyye olub lâkin vâsıtada kusûr oldığından biz de ana hiç mübâşeret olunmamışdır. Ammâ icrâya vech-i münâsibiyle meşk ve sa‘y oluna ki anın vesîleleri ber-vech-i âtî zikr olunur. İmdi bu vesâ’ilin evvelkisi başpapasların üzerine en ziyâde mehâretlü **(s. 238)** ve keyfiyyet-i siriştleri sebebiyle en ziyâde gayretlü piskoposlar ve metrepolidler nasb itmekdir ikincisi bu erbâb-ı âyîni dolaşdırarak merkez-i hükûmetlerine uydurmağa ve umûmî yigitlere terakkî ve kemâl buldurmağa başlamakda anların sıdk unvânıyla vesîle-i akdemini tertîb ve tedârük itmek mümkündür üçüncisi ihtiyât ve ihtirâza mukârin bir germiyyetle ez cihet-i tecrübe imtihân ile cesbânlığı müsellem olan ahkâmı icrâ’ itmeleri anın millet beyninde hükûmet-i mu‘teberelerine tefvîz olunarak vatan-ı aslîlerine edâ idebilecekleri hidınet-i azîmenin vücûbı anlara ifâde ve tefhîm olunmakdır.

Kenîsenin bu takrîble kuvvete getürilan iktidâr ve bî-şumârı milletin muhâfaza-i hâmîsi olub ana yalnız bu kifâyet ider ve müstakill bu mâdde anın masdar-ı vukû‘ât-ı âtiyyesi olabilür. Eger bu mutâla‘anın hall ve temhîdi murâd olsa vâzıhan isbât ve irâ’esi eshel olur ki milletin yeniden hayât bulması erbâb-ı âyîni ihâta ve istî‘âb iden tasavvurât vesîlesiyle ve kâ‘ide-i hâzıra üzre te’sîs olunan her bir papasın milletle olan ta‘alluk-ı derûniyyesiyle mü’essir-i nüfûzı sebebiyle husûl-pezîr olur ve bu vesîle ile bu vak‘a-i azîmenin mukayyed oldığı rişte-i maslahat dahi elde olur fe-li-hâzâ umûr-ı hâzıranın hâl-i şânına nazaran bir tarafdan kavli mesmû‘ olması lâzım âdemleri terbiyye ve âmâde itmek mâddesine râbıta virmek ve dîger cânibden zikr olunan âdemlere i‘tibâr ve i‘timâd-ı nâsı üstüvâr itmek yalnız vesîle-i mezkûre ile müyesser olabilecegini bu mahalde tafsîl hâsılı tahsîl olur. Şatranc zuhûrâtda her ne mansûba görinür ise görünsün gerek hâlâ vatanımızın vaz‘ ve hâli çok senelerce fesâd ve tagyîrsiz hıfz olunabileceginden ve gerek Rûmistân'ın berren ve bahren ne tahammül ve mukâvemet idebilecek keyfiyyetde oldığından ol mansûba elbette bir azîm fâ’ideyi müntic olur. Zîra evvelen mâdâm ki milletin zimâmı kenîsesine merbûtdur ve bu takrîble her bir millet-i müte‘allıkanın halkı bi't-tabi‘ temâyül ve tahsîn-i hâliçün kemâl mertebede çalışmakda olan rü’esâya eyülük itmege müsta‘iddir. Sâniyyen şübbânımız bu mahsul-i azîmin mâlzemesini görebilecek iktidâr ve mertebededir. Sâlisen vesâyâ-yı âmme

ile âyîniyye[1] birbirlerinden kat‘â infikâk itmemekden kat‘u'n-nazar cüz’îce bile tebâ‘üd itmez sûretdedir zikr olunan netîce-i nâfi‘anın husûli dahi müteyakkındır. Genc âdemlerin vesâyâ ve ta‘lîmâtını icrâ’ ve anların hânedânı derûnundan âmme ve âlem mekteblerine salâhiyyetlü kimseleri celb iderek ve anların kenîseye muhâlif vasfa aslâ ruhsat virmeyerek merkûmlar hidemât-ı lâyıkalarında istihdâm olunmak gerekdir. İşte ba‘zı i‘tibâra lâyık olan millet-i Rûm'un vatanına idebilecegi hidmet-i azîme budur. Anlar büyüklerine itâ‘at idüb erbâb-ı dânişin **(s.239)** sözlerini dinleyerek ve cühelânın i‘timâda mübtelâ oldukları ba‘zı recmen bi'l-gayb sözler ile mukayyed olmayarak bu hidmeti ber-taraf iderler. İlerü mertebede olan papaslara hem-vârî-i tabî‘atleri mücerreb ve ma‘lûm piskoposlar ve metrepolidler tedârük ve nasb olunmak mâddesi ehemm ve elzem oldığını biz bundan akdem beyân eyledik. Terbiyye-i edebiyye ikinci kısmının mevzû‘ı vilâyetlerinin işleri içün âdemler tertîb itmekdir ve bizim içün en ziyâde â‘lâ ve ahrâ mekteb bize dîmimizin Hristiyan halkını ve ser be-ser nâsı sevk ve arz idendir. Milletin bârû-yı bahtı ve ünsiyyetin yevmen fe-yevmen terakkîsi kenîseden ne vechile sâdır oldığını biz Rusya memleketinde müşâhede ideriz Sivisye ve İngiltere ve Amerika'dan dahi ibret alarak serbesiyyet-i fenn ve san‘atı anlardan ögrenebilürüz serbesiyyet müstakill bir ilimdir zîra usûl ve kavâ‘id üzerine te’sîs olunur ve i‘tibâr-ı âher ile bir amel-i musanna‘dır. Ve en ziyâde âlî ve refî‘ olan ilim bir amele mu‘âdil olmaz bu ise fî nefsi'l-emr ef‘âl ve a‘mâlden ibâretdir. İmdi serbestî gerek kavlen ve gerek fi‘len ögrenmek içün serbest âdemler arasında bulunmak gerekdir ve terbiyyeden nâşî oldığı mertebede karîhadan dahi âyîn-i sâbıkı ögrenmek için kendü iktizâ-yı tâli‘i ile geregi gibi Hristiyan milletin içinde bir müddet eglenmek gerekdir. Bizim vatanımızın nüfûz sâhibi âdemleri bu dakîkaları nazardan sâkıt itmemelüdür. Dînimizdeki civânları evlâd ittihâz iderek anların bir takrîble Rusya ve Sivisye ve İngiltere ve Amerika'da bir hüsn-i terbiyye kabûl itmelerini iltizâm idineler. Ticâret mâddesi anlara pek muvâfık bir fırsat virir. Ve bu civânlar beyninde isti‘dâd ve kâbiliyyetlerinden nâşî oldığı misillü mizâclar muktezâsıyla dahi pek ziyâde heveskâr ve ârzû-mend olanlar intihâb olunarak anlara biraz vakt dahi henüz zikr itdigimiz memleketlerde seyâhat itdirilür ve oraların cesîm mekteblerinde bir kerre sûret-pezîr olduklarında anlar yanlarına celb olunurlar ve gerek mülâhazât-ı umûr-ı âmme içün gerek i‘timâd ve gerek itmînâne delîl ve şâhid olmak içün intihâb iderek işe kullanılurlar ecnebî mahallere perâkende olmuşlar ise de yine merkez ve kânûna cem‘ idecegimiz Rûmlar'ın ekserîsi kelâl ve nev-mîdî ârız olmakdan nâşî tebdîl-i mizâc itmiş ve amelden hâric bulunmuşlardır anlar sabr ve tahammül idemediklerinden kendü memleketlerinde ârâm idemeyüb anı terk ile başka yerlerde temekkün murâd itdikleri ecilden vatan-ı aslîleri anları gâ’ib ve zâyi‘ itmişdir. Mesâlih-i azîmenin biri dahi anları celb ve muhâfaza itmek ve vatanlarıçün çalışdırmakdır. Bu kaziyye gerçi gâyetü'l-gâye sarb ve düşvâr görinür lâkin icrâ-yı ameli tasavvur olundığı auda pek eshel olur âdem ancak bir nef‘i içün mütemekkin olur kâr-ı azîm anı ol menâfi‘den birine nâ’il itdirmek **(s.240)** ve bu menfa‘ati dahi menfa‘at-i âmme ile teşrîk itmekdir ve bizim vilâyetimiz gibi mecma‘-ı menâfi‘ hiçbir vilâyet yokdur husûsen ki kemâl-i hüsn ü firâset ve kesret-i ilm ve hareket erbâbı âdemler içün ve birinin

1 Metinde sehven “ebniye” şeklinde geçmektedir.

hareketi ol birinin ta'ayyün ve tagaddîsine sebeb idügi mücerrebât-ı milliyyeden oldığıçün â'imâ menfa'at-i mevcûde olur vatanımızın hidmetine bir ucdan mübâşeret olundukda hayr-hâh-ı millet olanların meselâ gerek kemâl-i hevesi olan civânların terbiyye-i politikiyyelerini tanzîm itmek ve gerek merkûmlar dahi arâzî-i ecnebiyyede seyâhatleri esnâlar[ın]da tesâdüf itdikleri ba'zı kimesneleri dahi bu husûsa nâfi' itmek gibi mâddelerde azîm fâ'ideleri olur. Lâkin millete bu iki şıkk-ı hidmet bir nokta-i merci'a ya'nî mahall-i sadedleri olacak bir merkez-i müştereke muhtâcdırlar ve merkez-i mezbûr beynimizdeki hayr-cû ve dürüst Hristiyanlardır ki merkez olmaklığa kâbildirler. Biz bu siyâk-ı nâ-hem-vâr-ı edebiyyeyi cemî' iktidârımızı sebât üzre sarf iderek memleketde müstemirr olan nizâm mûcebince her birimize â'id olan mâ-lezim aleynânın hiçbirinde kusûr itmiyoruz. Ve zikr olunan âdemlerin menba'-ı kânûnı ve pederlerinin kubûrı bu memleketdedir ve bununla bile dînimizin bize arz itdigi lâzımâtın cümlesini senâ ve tevkîr ile edâ ideriz ve dînimiz bize emsâlimize mahabbetle ve hakk-ı sarîh olarak vatandâşlarımıza mahabbetle emr ider imdi bir başka ilm ve vukûf dahi hâsıl itdigimizde bulundığımız dâ'ireden hurûc idecegimiz günlerde biz kurbânlarımızı vatanımızın mesâ'ibi içün fedâ idelim. Artık bundan ilerü îzah olmaz. Bâkî bizim maskat-ı re'simiz olan arâzîmizin menfa'atine bundan ziyâde yaramak husûsı ba'zı şahsın ârzûsına ve izzet-i nefsine müfevvezdir. Biz bu muhâtara-i azîmeden emîn ve sâlim olmaklığı ârzû ideriz. Zîra bizim evvelki hatâlarımızın netîceleri hâlâ gerdenimizde haml-i sakildir. İntihâ.

(11)

Eterya'ya Nâzır-ı Umûmî Ta'yînine Dâ'ir Rü'esâ Tarafından İmzâ Olunan Senedin Sûret-i Tercemesi

Virilen karâr mûcebince Şirket-i Yunaniyye â'zâsı akd-i meşveret ve icrâ-yı müzâkerât itdikden sonra Şirket-i Yunaniyye hakkmda nâfi' ve lâyık görilan kâffe-i husûsâta nezâret itmek üzre Aleksandır İpsilanti'yi şirket-i mezkûra nâzır-ı umûmîsi sıfatıyla tanımış olduklarından işbu sened tanzîm ve kâffe-i â'zâ tarafından imzâ kılındı.

Fî 12 Nisan 1820 sene

(s.241)

(12)

Preve'nin Rusyaluya Virdigi Lâyiha

Gerek Rusya Devleti'ne ve gerek milletime hidmet itmek üzre âti'l-beyân mevâddın icrâsını ta'ahhüd iderim.

Evvelen lâzım gelan tarafa sevk olunmak üzre harb ü darbe muktedir iki bin nefer Yunanluları tehiyye ve Rûmili ahvâline dâ'ir tahkîkât-ı lâzımenin icrâsıyla keyfiyyeti lâzım gelan tarafa ihbâr sâniyyen harb vukû'unda Mora'da el-hâletü hâzihî harbe müheyyâ olan beş bin nefer askeri Yunanistân ve Tırhala'ya sevk iderek ol havâlîde yüz bini mütecâviz asker

tedârük ve bu sırada Tepedelenli Alî Paşa aleyhinde bulunan pek çok Arnavud beglerini dahi celb sâlisen silâha mürâca'at itmeksizin yalnız içinde bulunan Rûmlar mu'âvenetiyle Sulı kal'alarını zabt itmegi ta'ahhüd iderim.

Bu mâddeyi bundan akdem Fransa askeri kumandânına dahi defa'âtle teklîf eylemiş isem de Fransa ile Devlet-i Aliyye beyninde olan ittifâkı halelden muhâfaza itmek veyâhûd akçe sarf itmemek ve belki Korfa'da bulunan kuvve-i askeriyyesini za'îf düşürmemek içün bu bâbda izhâr-ı muvâfakat itmemişdir.

(13)

Papa Rigopulo Tarafından Nâzır-ı Umûmîye Gönderilan Mektûb

Tepedelenli Alî Paşa'nın katli fermânı bu def'a i'lân kılınmış ise de icrâ-yı îcâbına degin haylî vakt mürûr ideceginden tarafımızdan bu fırsat fevt olunmayub düşmanın bir ân evvel imhâ ve izâlesini mü'eddî olan esbâbın istihsâline ibtidâr olunsun. Manto nâm kimesne Tepedelenli Alî Paşa'nın mücevherât ve sâ'ir zî-kıymet eşyânın medfûn oldığı mahalli bildiginden Paşo Beg'in emriyle katl olunmuşdur.

Mesmû'ât-ı vâkı'a göre Alî Paşa mühimmât ve zahîre ve levâzımât-ı sâ'ireyi vakt ü zamânıyla tedârük itmiş oldığından bu def'a iki ve ba'zı rivâyete göre dört bin kişi ile kal'aya kapanmışdır.

Tahkîkât-ı vâkı'aya göre Alî Paşa üzerine sevk olunan Osmânlu askeri ümerâsı beyninde buğz ve adâvet hâsıl olub ordugâhları dahi lâyıkı vech üzre muhâfaza olunmadığı cihetle ol havâlîde bulunan Yunan kaptanları bi'l-ittifâk Osmânlu askeri üzerine hücûm idecek olsalar suhûletle galebe idüb Alî Paşa'yı hâl-i muhsûriyyetden kurtardıktan sonra anın mu'âvenetiyle başka büyük hidmetler dahi görebilürler. Fî 20 Eylül sene 1820

(s.242)

(14)

Eterya'nın Teşebbüsâtına Dâ'ir Lâyiha

Birinci Mâdde Düşmanı işgâl itmek içün her ne sûretle olur ise olsun Sırpluları şimdiden ayaklandırmak.

İkinci Mâdde Tepedelenli Alî Paşa Sırplular'ın isyânına degin mukâvemet idebilür ise ol hâlde düşman askeri bi't-tabi' iki fırkaya münkasim olub bir fırkası Sırplular ve diger fırkası Alî Paşa'nın üzerlerine sevk idilmiş olub Mora ahâlîsi dahi isyâna gayr-i muktedir add olunarak kendü hâlinde bırakılmış olacağından bu sırada Alî Paşa tutulmuş veyâhûd başka sûretle sükûtı vukû' bulmuş olsa bile düşman Sırp isyânının terbiyyesi içün ol tarafa külliyyetlü asker sevkine mecbûr olacağından Yunan kaptanlarının mahvına muktedir olamaz ve hâl ber-akis olub da kaputanlar mahv idilecek olur ise ol hâlde milletin sülüs-i kuvveti zâyi' idilmiş olacağından bu fenâlığın def'i içün Sırplular'ın harbe devâm itmelerine

sa'y itmek.

Üçüncü Mâdde İşkodra ahâlîsi harbe müsta'id ve muktedir olduklarından bunları işgâl itmek içün Karadağlular'ı İşkodra tarafına tecâvüze sevk ve tahrîk ile berâber kendülerine nakden mu'âvenet itmek.

Dördünci Mâdde Yanya tarafına me'mûr-ı mahsûs ta'yîniyle Alî Paşa ma'iyyetinde bulunan kaptanların cem'iyyete idhâl idilmeleri ile berâber haklarında Devlet-i Aliyye'nin sû'-i kasdı oldığı ve Sırplular'm tasavvurât-ı isyâniyyesi kendülerine beyân olundukdan sonra sebeb-i necât ve selâmetleri beynlerinde her hâl ü kârda ittihâd ve ittifâk itmelerinden ibâret oldığı derk ve tefhîm olunmak.

Beşinci Mâdde Me'mûr-ı merkûm Tepedelenli Alî Paşa'nın sükûtundan evvel Yanya'ya vâsıl olabilür ise kaptanlar ile Alî Paşa beynlerinde ittihâd ve ittifâkı hâvî bir kıt'a mukâvele senedinin tertîb ve tanzîm idilmesine sa'y itmesi.

Altıncı Mâdde Mora ile Akdeniz adaları ahâlîsini bir ân evvel ref'-i livâ-yı istiklâle teşcî' itmek üzre nâzır-ı umûmî ile Başrâhib Grigori'nin Akdeniz sevâhilini geşt ü güzâr itmeleri.

Yedinci Mâdde Sırplular'ın Mora ahâlîsinden evvel isyân itmeleri içün tedâbîr-i mukteziyyenin ittihâz idilmesi.

(**s.243**) Sekizinci Mâdde Sırplular ile Karadağluların düşman tarafından iğfâl idilmemeleri içün düşmanın mahvına degin Yunanlular ile müttefikan harbe devâm ideceklerine yemîn virildikden sonra keyfiyyet kavî senede rabt idilmesi içün ol tarafa gönderilecek me'mûrlara tenbîhât-ı lâzımenin icrâ' idilmesi.

Dokuzuncı Mâdde Düşmanın kuvve-i bahriyyesi mevcûd oldukca Yunan kapudanları ref'-i livâ-yı istiklâle cesâret idemeyeceklerinden düşman gemilerinin nefs-i Tersânede ihrâk ve bu sûretle hem İstanbul ve hem de Akdeniz adalarının zabt idilmesi husûslarına sa'y olunmak.

Onuncı Mâdde Zâlimin ceng gemileri ihrâk idilmeksizin zabt idilmiş olsa bu sûretle fevâ'id ve muhassenât-ı adîdenin istihsâl olunacağı der-kâr ise de kuvve-i mevcûde bu tasavvurun icrâsına kâfî olmayub bunların ihrâkı tasavvurı ise iki yüz bin guruş sarfıyla vücûda gelecegmden Mora ahâlîsinin isyânından evvel düşman gemilerinin ihrâk idilmesi ve bu mâddeye dâ'ir ittihâzı lâzım gelan tedâbîrin dahi nefs-i İstanbul'da tezekkür kılınması.

On Birinci Mâdde Düşman gemilerinin ihrâkı akîbinde muhibbân ya'nî Eterya â'zâ-yı hâriciyyesinin taht-ı tasarrufunda bulunan tüccâr gemilerinin on kıt'ası Akdeniz'de ref'-i livâ-yı istiklal itdikleri gibi sâ'ir Rûm gemilerinin dahi bunlara iltihâk itmesi ihtimalât-ı kaviyyeden oldığından ol hâlde hem Akdeniz sevâhilinde sâkin ahâlî-i İslâmiyye'yi ihâfeye ve hem de İstanbul'un zabtına kâfî bir kuvve-i bahriyye tedârük idilmiş olacağından icrâ-yı îcâbına dikkat ve i'tinâ kılınması.

On İkinci Mâdde Zâlimin gemileri vech-i meşrûh üzre ihrâk olundığı takdîrde Tuna'da bulunan ceng gemileri derhâl İstanbul'a celb olunacaklarından ol hâlde Tuna'da bulunacak olan muhibbân gemileri Memleketeyn ve Rûmili sâhilinde vâki' ba'zı istihkamâtı zabt ile

Tuna ve Karadeniz sâhilinde sâkin ahâlîyi ihâfe idebileceginden ol vechile hareket olunması.

On [Ü]çünci Mâdde Muhibbândan olub Eflâk ve Boğdan voyvodalarının ma'iyyetlerinde bulunan asker zâbitleri ref'-i livâ-yı istiklâl itdikleri anda zâlim tarafından derhâl üzerlerine asker sevk idilmiş olsa Rusya muhârebesinin açılması korkusı oldığından ol tarafa derhâl asker sevk olunamayacağından zikr olunan zâbitler lüzûmı mikdâr asker ve levâzımât-ı sâ'ireyi tedârük itdikleri gibi Memleketeyn sevâhilinde vâki' kal'aların zabtına dest-res olur ve hiç olmaz ise Mora erbâb-ı ihtilâline gönderilmek üzre (**s.244**) Memleketeyn'de külliyyetlü akçenin tedârük idilmesi me'mûl-i kavî oldığından şimdiden icrâ-yı îcâbına teşebbüs olunması.

On Dördünci Mâdde Mısır'da bulunan Rûmlar şimdilik üç yüz bin guruş tehyi'e ve lede'l-hâce bunun iki mislini i'tâ ideceklerini ta'ahhüd itmiş olduklarından icrâ-yı îcâbı içün ol tarafa bir me'mûr-ı mahsûsun i'zâm idilmesi.

On Beşinci Mâdde: Kıbrıs Metrepolidi tarafından va'd olunan akçe ve zahîrenin kabzı içün mahalline bir me'mûr-ı mahsûsun gönderilmesi.

On Altıncı Mâdde Mısır vâlîsinin hidmet-i askeriyyesinde bulunan iki bin kadar Rûmlar'ın Mora'ya avdet itmeleri esbâbının istihsâli içün nâzır-ı umûmî tarafından Mısır'da bulunan Rûmlar'a ta'lîmât-ı mukteziyyenin gönderilmesi.

On Yedinci Mâdde Mısır vâlîsi Mora ihtilâlinin devâmı müddetde hiç olmaz ise bî-tarafâne hareket itmek içün lisân-ı Türkî'ye âşinâ olub vâlî-i müşârün-ileyhi iğfâle muktedir olan Rûm hekîmlerinden birinin derhâl ol tarafa gönderilmesiyle berâber kendüsine mu'âvenet-i lâzımenin icrâsı zımnında nâzır-ı umûmî tarafından ol tarafda bulunan Rûmlar'a tahrîrât-ı mahsûsa gönderilmesi.

On Sekizinci Mâdde Memleketeyn boyarlarından Todori Nefri egerçi ba'zı mertebe tarîk-i istikâmetden inhirâf eylemiş ise de erbâb-ı dirâyet ve liyâkatden oldığından kendüsinin nâzır-ı umûmî tarafından ziyâdesiyle taltîf ile berâber hidemât-ı vâkı'ası mukâbilinde ilerüde fevka'l-me'mûl nâ'il-i mükâfât olacağı husûsunun dahi kendüsine tahrîrât-ı mahsûsa ile bildirilmesi.

On Dokuzuncı Mâdde İstanbul'da bulunan millet sandığı müdîrlerinin taltîf ve teşvîki zımnında kendülerine nâzır-ı umûmî tarafından tahrîrât-ı mahsûsa gönderilmesi.

Yirminci Mâdde Mübimmât-ı harbiyye tedârüki içün Memleketeyn metrepolidi ile râhib ve boyarlarından külliyyetlü akçe alınabileceginden icrâ-yı îcâbı zımnında keyfiyyetin îcâb idenlere iş'âr olunması.

Yirmi Birinci Mâdde Napoli Devleti'nin hidmet-i askeriyyesinde bulunan Rûmlar'ın Mora'ya avdetleri içün ol tarafda bulunan Perinari'ye nâzır-ı umûmî tarafından tahrîrât-ı mahsûsa gönderilmesi.

Yirmi İkinci Mâdde Rusya Devleti'nin umûr-ı berriyye ve bahriyyesinde müstahdem Rûm (**s.245**) zâbitânının ma'iyyetlerinde bulunan Rûm neferâtı ile berâber bir ân evvel Mora'ya avdet itmeleri içün ol tarafa bir me'mûr-ı mahsûsun gönderilmesi.

Yirmi Üçüncü Mâdde Mora'da tertîb olunacak asker ve zâbitâna tevzî‘ olunmak üzre on bin tüfenk ile beş yüz kılıcın tedârük idilmesi husûslarına karâr virilmiş oldığından bir ân evvel icrâ-yı îcâbına ibtidâr olunmak lâzım gelür.

(15)

Nâzır-ı Umûmî Tarafından İstanbul Cem‘iyyet-i Hafiyyesi'ne Gönderilan Lâyiha

Zâlimi her bir tarafdan birer gâ’ile ile işgâl idüb ahd-i karîbde mahv ve izâlesine cehd ve ikdâm idecegimiz der-kâr ise de hem İstanbul'da bulunan vatandâşlarımızın her gûne muhâtaradan kurtarılması ve hem de düşmanın pâyitahtı olan İstanbul'un zabtı ehemm ve elzem oldığı gibi donanmanın zabt idilmesi dahi Tersâne ve tophâne ile nefs-i İstanbul'un zabtına medâr-ı kavî olacağı umûr-ı bedîhiyyeden olmağla işbu donanmanın zabtı içün âti'l-beyân mevâddın icrâsına gayret olunsun şöyle ki:

Birinci Mâdde İstanbul limanında ve Boğaziçi'nde bulunan muhibbân gemiler kapudanlarından beş neferine binbaşı ve ellisine yüzbaşı ve lüzûmı mikdârına dahi mülâzım rütbesinin virilmesi.

İkinci Mâdde Bunlara peşînen birer aylık virildikden sonra harbde vefât idenlerin evlâdına millet tarafından bakılacağı gibi îfâ-yı hüsn-i hidmete muvaffak olanların dahi başkaca nâ’il-i mükâfât olacakları husûslarınm kendülerine tefhîm idilmesi.

Üçüncü Mâdde Mezkûr kapudanların şimdiden Tersâne etrâfını mu‘âyene ile berâber limanda bulunan Rûm ve düşman gemilerini ta‘dâd ve düşman gemilerinden kangısında top ve tüfenk ve mühimmât-ı harbiyye bulunub kangısının boş oldığını tahkîk itmeleri içün tenbîhât-ı lâzımenin icrâ idilmesi.

Dördünci Mâdde Bu husûs içün Tersâne Kapudan Ağası Kostanti Küço ile istişâre olundukdan sonra merkûmun vatan-perver oldığı tebeyyün ider ise kendüsini şimdiden umûr-ı bahriyye nâzırı ta‘yîn itmiş oldığımızı beyân iderek bir tarafdan anın ma‘rifetiyle lüzûmı mikdâr asker tahrîrine ve dîger tarafdan dahi düşman gemilerinin gice nevbetcileri vech-i matlûb üzre tebdîl olunub da bu sûretle bunların zabtı mümkün ise ol vechile ve olmadığı hâlde başka sûretle icrâ-yı îcâbına himmet olunması.

(s.246) Beşinci Mâdde Beşiktaş önünde bir iki kıt‘a beglik geminin bulunması muhtemell idüginden işbu gemilerin Tersâne önündeki gemilerin zabtı sırasında zabt idilmesi ve taşradan gelmiş veyâhûd gitmek üzre bulunmuş başka beglik gemileri var ise anların dahi bu sûretle zabt idilmeleri.

Altıncı Mâdde Nefs-i İstanbul'da ref‘-i livâ-yı istiklâl olunmazdan bir gün evvel sâlifü'z-zikr kapudanların ma‘iyyetlerinde bulunan askerin tehyi’esiyle berâber gemilerinin Hâsköy ile Balat ve Kalafâtyeri sâhiline dizilmesi ve mezkûr askerin dahi son gicede ol sâhillerde bulunan Rûmlar'ın hânelerinde ihfâ idilmeleri iktizâ ider.

Yedinci Mâdde Asker ve gemiler minvâl-i meşrûh üzre tanzîm olundukdan sonra

gice vakt-i mu‘ayyenede cümlesi suhûletle düşman gemilerine takarrüb idebileceklerinden sekizden on altı top çeker ekall yirmi beş gemi evvelce tehyi’e kılınub en küçüklerinden beş kıt‘ası Yenikapu'dan Odunkapusı ve on kıt‘ası Kalafâtyeri'nden Tophâne'ye kadar dizilmiş olacağından bunlardan etrâfa top ve tüfenk atılmağa başlanur ve ale'l-husûs düşmanın donanmış birkaç kıt‘a gemisi zabt olunur ise artık ne kalur.

Sekizinci Mâdde İşbu tertîb gice ve şiddetlü poyraz hevâda icrâ olunmalıdır ki rûzgârın kuvvetiyle hem gemilerimiz hareket idüb îcâb iden tarafa top atsun ve hem de zabtı mültezim olan mahallerin askerden tahliyye idilmesi içün vesâ’it-i ma‘lûme ile zuhûrı mukarrer olan yangınlar etrâfa münteşir olsun.

Dokuzuncı Mâdde Düşman gemilerinin nevbetcileri cüz’iyyât kabilinden iseler yangınların zuhûrundan evvel gemilerin zabtına gayret ve aksi hâlde giceleyin sâ‘at beş sularında Üsküdar'da emsâli görülmemiş bir yangın çıkarıldıktan sonra düşmanın gemileri ile İstanbul'un zabtına ibtidâr olunsun.

Onuncı Mâdde Üsküdar yangınıyla berâber Rûmilihisârı'nın şimâl tarafında ve Yeniköy'ün ortasında ve îcâb ider ise Anadolıhisârı'nda dahi birer yangın çıkarılsun İstanbul ortasındaki yangın ise itmâm-ı maslahatdan sonra askerimiz tarafından çıkarılmalıdır.

On Birinci Mâdde Tersânenin zabtına medâr olmak üzre kürekde bulunan erbâb-ı cinâyetin demirleri gice kırdırılub sebîllerinin tahliyye idilmesi.

On İkinci Mâdde Kassâblardan lüzûmı mikdâr binbaşı ve yüzbaşı ta‘yîn olunur (s.247) ise beş binden ziyâde asker tehyi’e idebilecekleri tahkîk kılınmış oldığından ol vechile icrâ-yı îcâbına himmet olunması.

On Üçüncü Mâdde İşbu asker karadan Tersâne üzerine sevk idilür ise Tersânenin kâmilen zabtı mümkün olacağından ol vechile hareket idilmesi.

On Dördünci Mâdde Lüzûmı mikdâr piyâde askerinin İstanbul'da bulunan kassâb ve bağçevân esnâfından tahrîr olunması.

On Beşinci Mâdde Taksîm Kışlası'yla Tophânenin zabt idilmesi.

On Altıncı Mâdde Tehyi’e kılınan muhibbân gemilerinden iki kıt‘asının Arnabudköy'i ve iki kıt‘asının Tarabya ve küsûrlarının dahi Âhûrkapu ile sarây karşusında dizilmesi.

On Yedinci Mâdde Cebhâne'nin zabt idilmesi iktizâ ider.

On Sekizinci Mâdde Düşman gemileri zabt olundukdan sonra Patrikhâne tarafından lüzûmı mikdâr papas ta‘yîn olunarak gerek nefs-i İstanbul ve gerek tevâbi‘âtında bulunan bi'l-cümle Hristiyanların ayaklandırılmalarına sa‘y olunsun.

Hülâsa-i kelâm tarafımızdan mu‘âvenet-i lâzımenin icrâsı mukarrer oldığından oraca dahi hakîmâne ve cesûrâne hareket olunur ise suhûletle nâ’il-i merâm olacağımız der-kâr olmağla icrâ-yı îcâbına himmet eyleyesiz.

İstanbul'un zabtı sırasında mevki‘-i icrâya vaz‘ olunması Boğdan voyvodası tarafından tavsiyye olunan mevâd zîrde derc olunmuşdur. Şöyle ki: Evvelen İstanbul'da bulunan ahâlî-i İslâmiyye'nin bir gicede kâmilen itlâfı mümkün olamayacağından kılıcdan kurtılanların dahi

açlıkdan telef olmaları içün Tersâne kurbunda vâki‘ zahîre anbârları ile Unkapanı'nın bi-eyyi hâl ihrâk idilmesi. Sâniyyen kılıcdan kurtılan İslâm'dan irtesi güni bir fırka-i askeriyyenin teşekküli melhûz oldığından tophânede mevcûd topların min ba‘d İslâm eline geçmemek içün derhâl denize ilkâ olunması. Sâlisen ehl-i İslâm beyninde fünûn-ı harbiyyeye âşinâ ferd-i vâhid kalmamak içün Humbarahânenin ihrâkı ile berâber der-dest idilen mühendislerin dahi umûmen i‘dâmı. Râbi‘an Baruthânenin ihrâkı. Hâmisen harîk esnâsında Pâdişâh hayyen tutılub vükelâsının dahi umûmen katl idilmesi lâzım gelür.

(16)

İstanbul Cem‘iyyet-i Hafiyyesi Tarafından Moskova'daki Ticâret Şirketine Yazılan Mektûbun Sûretidir. İki Kavs-pâre Arasına Alınan Kelimât ve İbârât Eterya'ya Mahsûs Olan Kelimât ve İşârâtın Şerhleridir

Bu tarafda bulunan ehibbâmız cihâz (i‘âne-i askeriyye) ile üç bekci (ser-gerde)ye (**s.248**) ve çizme (akçe)ye eşedd-i ihtiyâcları oldığı hâlde yalnız cihâzı (i‘âne-i askeriyyeyi) bu tarafdan bulunan 4 (Rûmlar)dan tedârük idebilürler ammâ diken (düşman)dan koyun sürisini (Donanma-yı Hümâyûnı) almak içün lâzım gelan kırım tartâr (barut) ve levâzımât-ı sâ’irenin tedârüki içün lâzım olan üç yüz fatura (bin guruş) tedârük olunamadığı cihetle 62 (İstanbul)da bulunanların kâmilen mahv idilmesinden korkulur. Bekciler ile çizmeler mutlakâ 62 (İstanbul)a gönderilmelidir 2 (Mora)ya gidüb şirketin hisâbını (ihtilâli) bu yortı gününden (bu aydan) sonra meydâna çıkaracak olan ra‘nâ (Aleksandri İpsilanti)yi 2 (Mora)ya götürmek içün 62 (İstanbul)dan bir deve (tüccâr sefînesi) beş gün sonra 83 (Triyeste)ye gönderilecektir koyunun (hünkârın) vakti yaklaşıyor kâyınpeder (Tepedelenli Alî Paşa) hâlâ sâğ olub kendüsinden haylî hayırlu işler me’mûl olunur çünki bir refîkden (metrepolidden) tahkîk itdigime göre işe vâkıfdır oğlunun (Velî Paşa'nın) eskide (patrikhânede) rehn olarak bulunan kalem-tıraşı (kâtibi) dahi bunı tasdîk idiyor. Hemân 62 (İstanbul) levâzımâtının noksânını ikmâl idelim.

(17)

Aleksandri İpsilanti Tarafından Neşr Olunan İ‘lânnâme

Numero 55 Rûmili ve Cezâ’ir-i Bahr-i Sefîd'de sâkin Rûm milletinin rûhâniyyetlü ve hürmetlü metrepolidânı ve ri‘âyetlü nezâketlü vücûh ve kocabaşı ve sâ’ir iş erleri ve vatan dostları ma‘lûm ola ki işbu vakt-i müsâ‘idde Avrupa'da bulunan tavâ’if-i mütenevvi‘a bi-ecma‘ihim zâyi‘ itmiş oldukları istiklâl ve hukûk-ı milliyyelerinin i‘âde ve ircâ‘ına ve hükümdârân nâmına olan zâlimlerin yed-i memdûde-i ta‘addî ve tecâvüzlerini kat‘ ile tahdîde çalışub çabalamağa mübaşeretlerinden berü Yunanistân'ın dahi ziyâ-dâr olan yıldızı tulû‘a başlayub müsta‘celen neşr olunan ulûm ve ma‘ârifin zamân-ı kalîlde te’sîrât-ı kaviyyesi esnâf-ı mütenevvi‘a-i milletin ezhânmı nice zamandan berü bürimiş olan perde ve dûmândan

tahliyye idüb cümlesinin hakîkat gözini açdığından zâlimin taht-ı zulmünde bulunmak ne vechile fenâ ve nüstekreh ve nasıl haksız bir tarz ve rengde ve ne kadar bâr-ı girân ve nâmûssuzluk olub ının ba‘d zîr-i pençe-i hakâretde kalmak gibi mezellet ve hanıiyyetsizlik oldığını kebîr ve sagîr geregi gibi teyakkun ve iz‘ân itmişdir. Ecdâdımız olan kudemâ-yı Yunan'ın tavâ’if-i sâ’ireye tefevvük ve takaddümlerini mûcib olarak kendülerini nâm-dâr iden akl-i rakîk ve fikr-i amîk ve fart-ı hamiyyet şimdi milletimizin derûnlarıyla ülfete (**s.249**) başlayub vatan mahabbetinden kalbleri sûzân ve işbu muhterem vatanları kârlarına mekseb ve ef‘âl ve hareketlerine ders virecek bir mekteb oldığından yed-i ağyârdan halâsına ikdâmları bî-gümân olub ıslâh-ı hâl-i umûın içün huzûrı terk ve fedâ ile bu yolda pek büyük mühlikelerden bî-pervâ olarak her vâr ve cânlarını bezl ü îsâra hâzır ve müheyyâ bulunmak gibi hâhiş-i derûn ve bir gayret-i fevka'l-âdeyi müşâhede iden ba‘zı vatan dostları ve refâh-ı umûmînin isticlâbını tanır kimseler bu husûsun kuvveden fi‘le çıkmasına teşebbüs birle reh-i râsta isâbet idecek ve mûcib-i halâs olacak tahsîl-i serbesiyyete netîce virecek âletleri tahrîk iderek lâzım gelan tedâbîr ve tertîbâta şürû‘ itmişlerdir. Ancak mübtedî olan efrâd-ı kavmin hücûmı dirâyet-kâr rü’esânın tedbîrleriyle ta‘dîl olunmaz ise iyilik yerine fenâlık vâki‘ olageldigi dahi mücerrebdir binâ-berîn icrâsı vekâletini mütehammil oldığım işbu emr-i azîmin sûret-i hareketini sizlerin uhde-i istîhâline tefvîz ve ihâle idüb niteki[m] şimdiye dek kavmi sıyânet ve umurlarında mu‘âvenet ve vesâyet iderek mahabbetlerini tahsîl ve kesb-i kadr u şeref itdiginiz gibi bundan böyle dahi işbu hareketlerine delîl-i nigeh-bân olarak sû’-i ef‘âlden himâye birle ibkâ-yı nâm itmeniz me’mûlündeyim ba‘zı vesâyâ ve hulâsa-i efkârıma dâ’ir teblîgâtın ifâdesi zımnında vatan ihlâs-kârı ve benim ve benden büyüklerin mücerrem ve mahrem-i esrârı olan Dimitri Temli taraflarınıza gönderilmişdir şimdiki hâlde vatan hakkında elzem olan şeylerin her birini ifhâm ve ifâde ve ba‘zı fi‘liyyâtın sûret-i icrâsını dahi irâ’e itmege me’mûrdur.

Kardaşlar ifâdesini kabûl ile irâ’esini serî‘an merkez-i husûle getürmekde terâhî ve zühûl itmeyesiz zîra âmmenin selâmeti ve her birerlerinizin necât ve refâhiyyeti bu tedâbîrin icrâsına vâbestedir. Merkûmun teklîf idecegi şeylerden havf ve ihtirâz olunmasun. Ve cümlenin kalbinde temelleşmiş olan efkâr ya‘nî mu‘âvenet-i ecnebiyye olmadıkca tahsîl-i serbesiyyet mümkün degildir i‘tikâdında oldığınız ma‘lûmumdur ancak vatanımızın hâline nazar-ı dikkat ve ta‘mîk-i fikr iden erbâb-ı basîret ve mülâhazâtın evhâm ve hayâlât oldığını meydâna koyabilür deryâlara nazar salın görürsüz ki kâffe-i ticâret ve melâhat-ı bahriyye dîndâşlarımızda olub kudemâ-yı Yunan'ın alâimine ceziresinde sefâ’in-i Dârâ'ya ittikleri gibi bunlar dahi bir fedâkârlık icrâsına müsta‘id ve müheyyâlardır cânib-i berre nazar idecek olursanız nice Leyonidalar kemâl-i hâhişle vatan dostı olan Isparta ve Hanya dil-âverlerini sevk ve kumanda ider görürsünüz (Leyonida Manya Kral-zâdelerinden olub bundan iki bin üç yüz sene kadar mukaddem Termobil nâm mahalde Dârâ ile muhârebe iden meşhûr (**s.250**) bahâdırdır burada teşbîh tarîkiyla îrâd olunmuşdur) işte bunların ez-dil ü cân der-kâr olan ittifâk ve ittihâdını görüb kendülerinde bu gayret ve ârzû ve fedakârlık semerât-ı celîlesini dahı müşâhede ve bununla düşmanımızın rehâvet ve teseyyübi ve ihtilâlât-ı dâhiliyyeye uğradığı hâli güzelce muvâzene itdikden sonra düvel-i ecnebiyye mu‘âveneti dahi lâzım

oldığını ol vakit söylemek gerekdir.

Dîn karındâşları bu sözime dikkat olunsun menâfi'-i lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ görmedikce bir yabancı dîgere hiçbir vaktde yardım ve mu'âvenet itmek mümkün degildir. Ecnebînin bizim içün dökecegi kanı pek ağır bahâlarla öderiz. Ancak kendümüz hareket idüb boynumuzda olan boyundurığı silkecek olur isek ol vakit Avrupa'nın polikitası düvel-i mu'azzama-i Hristiyaniyye'yi bizimle müttefik ve tarafdâr olmağa mecbûr ideceginde şübhe yokdur bâkî hakkımızda olan ihtirâmât-ı fâ'îkâ' istibkâsıyla hatm-i kelâm iderim. İşbu i'lânnâme bin sekiz yüz yirmi senesi Teşrîn-i Evvel'in sekizinde İsmâ'îl'de tahrîr olundı.

Aleksandri

İpsilanti

(18)

İstanbul Rûm Patriki Grigoryoz Tarafından Yazılan Mektûb-ı Umûmî

Nazar-ı merhamet-i ilâhînin nâ'ili Grigoryoz

Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'de sâkin Hristiyan milletinin riyâset-i mezhebiyyesinde bulunan ve işbu Patriklik makâmının mektûbuna tesâdüf idüb umûr-ı rûhâniyyede müteşârik ve ihvânımız olan rûhâniyyetlü metrepolidler ve hürmetlü başepiskopos ve episkoposlar ve ri'âyetlü kocabaşı ve millet mu'teberleri himâyetu'llâha nâ'iliyyetiniz hulâsa-i da'avâtımız oldığı ifâdesinden sonra ma'lûm ola ki hânıil-i mektûbumuz nezâketlü Dimitri Temli cenâbları kendine müte'allik ba'zı mebâliğ istihsâli husûsiçün memleketinize azîmet ideceginden ve zîr-i himâyet-i ilâhiyyede bulunan rif'atlü taraflarınıza olan mektûbundan maslahatı bi'l-etrâf ma'lûmunuz olacağından ve mezbûr Temli cümlenin emniyyetimi kazanmış sadâkat-kâr ve mücerrebü'l-etvâr ve istikbâl ve hürmete vücûhla lâyık ve sezâ-vâr bir zât oldığından biz işbu rakımın sâhibi sizleri an-kalbin teşvîk ve tergîb ideriz ki bi-mennihî te'âlâ ol tarafa vusûlünde gücünüz yetdigi mertebe hakkında hürmet ve ri'âyet ve olacak teşebbüsâtının husûlüne elinizden geldigi derece bezl-i makderet ve gayret ve menâfi'-i umûmı celb ve da'vet idici (**s.251**) bir fi'lin icrâsına himmet eyleyesiz çünki kişi her ne ekerse anı biçer tevfîk-i ilâhî cümlenize refîk olsun.

Fî 1 Kânûn-ı Evvel sene 1820

Karındaşınız ve du'âcınız

İstanbul Patriki

(19)

Tersâne Tercümânı Nikola Moruzi Beg'in Mektûbı

Akdeniz adaları ve civârında bulunan memleket ve yerlerin i'tibârlu kocabışı ve

vekîlleri mezîd-i ömr ü refâh ve huzûr u sıhhat-i vücûde nâ'il olmanız temennî olunur.

İşbu şukkamızın hâmili hürmetlü Dimitri Temli şâyân-ı ri'âyet ve hürmet zevâtdan oldığından vusûlünde ihtirâmât-ı lâzımenin îfâsıyla ol tarafda fürûht itmek üzre götürdigi metâ'ın kârlı fi'ât ile satılması ve memleketlerinizden alacağı emti'ada yabancı olmak mülâbesesiyle iğfâl olunub sarmaşığa tutulmamasına ve sâ'ir menfa'atlü işlerine delâlet ve mu'âvenete himmet eyleyesiz.

Biz dahi sizler içün i'âne-i mütekâbile icrâsına hâzır bulundığımızdan gücümüz yetişecek zannında oldığınız maslahat ne ise iş'âr olunmak ihtârı ve hâtırlarınızın istifsârı ile hatm-i kelâm olunur.

Fî 6 Kânûn-ı Evvel sene 1820 Nikola Moruzi

(20)

Eterya Ashâbından Binbaşı Sava'nın Aksanto'ya Mektûbı

Fî 9 Teşrîn-i Evvel sene 1820

Kalas'a azîmetleri haberi mûcib-i mahzûziyyet olmuş ve Sırpistân Begi Miloş tarafından âdem-i mahsûs ile birbirini ta'kîben gelan üç kıt'a mektûb tarafınıza gönderilmişdir. Bize gelan mektûbunda orada olan Müslümânlarm kendine ifâdeleri ve ba'zı mahalden aldığı haber Bâb-ı Âlî tarafından olunacak teklîfe adem-i rızâ sûretini gösterir ise Baba Paşa kumandasıyla Rûmili'den üzerine asker sevk olunmak musammem idügi ve Hûrşîd Paşa bu maslahatın tervîci arkasında oldığı ve Sırpistân'da ancak bir heftelik zahîre ve cebhâne olub Türkistân ve Avusturya tarafmdan tedârük ve celbe teşebbüs olunsa mümkün olamayacağından başka iştibâhı da'vet iderek ser-rişte vireceginden Eflâk'da olan mu'temed tüccâra ihtâr olunarak zahîre ile gelan çamların (çam Tuna'da bir nev' kayıkdır) (**s. 252**) mahfî mahallerine barut ve kurşun tahmîl olunub mâ-beynde karâr virilecek semtsiz bir mahalle leylen yanaşarak ihrâc olunmakdan başka çâre olmadığı ve bağteten Osmânlu tarafından bir hücûm vukû' buldığı hâlde ne vechile hareket olunmak lâzım gelecegini isti'lâm sadedinde oldığından biz dahi Baba Paşa me'mûriyyeti hilâf olub ol tarafda bulunan Türkler'in tervîc-i merâm-ı mahsûsları içün neşr-i erâcîf itmelerinden ibâret ve öyle bir şey vukû' bulacak olsa bile Rusyalu men' ve himâyet idecegi ve bu tarafdan dahi imdâd olunacağı vâreste-i şekk ü iştibâhdır deyü ve buna makîs nice edille-i mukni'a serd ve îrâd olunmuşdur.

Şu tafsîlden maksadım rüfekâmızdan ba'zılarının Sırplu ile birleşmek ve anları hareket ve tuğyân itdirmegi pek eshel zann ve gümân itdikleri bir vehm ü hayâl oldığını beyândır. Manya begine gönderilmek üzre taleb olunan bir aded seyf dahi nâkil-i mektûbumuzla irsâl olundı Tepedelenli Alî Paşa dâ'ire-i muhâsaraya alınmış oldığı yeni gelan ihbârdandır.

Yine Merkûm Tarafından Dîger Mektûb

Bugün Lazaki ile Suço Beg'in mühürdârı olan Eflâk Başkapukedhüdâsı Postelenkoz İstavraki'nin oğlı bize gelmişler idi. Esnâ-yı musâhabetde pederi merkûm Bâb-ı Âlî'ye celb olunarak cânib-i pâdişâhîden ihsân olunan bir mücevher kutı kendine i'tâ ve taraf-ı sadr-ı â'zamîden bir sevb semmûr iksâ olundukdan sonra Hâlet Efendi'den dahi donanmış at virilerek taltîf olundığım hikâye sırasında böyle fevka'l-âde bir iltifâtın asl u sebebi tehî olmayub elbette devlete menfa'atlü iş görmüşdür didigimde işi o görmedi ancak bu tarafdan başkasının eser-i ikdâmıdır diyince daha ziyâde taharri ve su'âle sebeb virdiginden biz dahi âyâ Devlet-i Aliyye'nin harbe müte'allik efkârı mı ola didim. Yok yok harb degil fakat bizim Fenarlılardan ba'zıları Rusya ülkesinde minister ve Kapodisterya ile bir ittifâk-ı hafî teşkîl idüb Türkistân'da bulunan Hristiyan milletini tuğyân itdirmek ve bu sebeble cân ve hânmânlarını ifnâ itmek isterler bu kaziyye ise Devlet-i Aliyye'ye şimdi aks itmiş ve Yanya'dan avdet iden İşkodra vâlîsi ve Mâlik Paşa Bosna vâlîsiyle birleşerek ve havâlî-i Sırpistân'da eylişerek ahâlî-i merkûmenin hâl ve hareketlerine göz kulak olmaları emr olunmuşdur. Bu kaziyyeden Bâb-ı Âlî baştercümânı ve Kalimaki Beg'in dahi haberleri yokdur bu lakırdı bizden tefevvüh olundığı haber alınacak olsa bitdigimiz gündür diyerek âhara nakl itmememiz içün kasem virmişdir.

(s.253)

Aleksandri İpsilanti ile İttifâka Dâ'ir Miloş Tarafından Virilan Sened Sûreti

Aleksandri İpsilanti Yunanistân ile eyâlât-ı müctemi'a ve müttefika nâmına ve hâlâ Sırpistân Başkinezi Miloş Obrenovic Sırplular'ın nâmına olarak beynlerinde vech-i âtî üzre mukâvele itmişlerdir.

Şöyle ki: Evvelen tarafeyn harb-i tecâvüzî ve tedâfü'îde olsun dâ'imî sûretde müttefikan hareket. Sâniyyen sûret-i husûsiyye ve umûmiyyede olsun yek-dîgerini sıyânet ve himâye idecekler. Sâlisen Sırpistân'a ilticâ iden Yunanlular hüsn-i sûretle kabûl ve himâye idilecekdir. Râbi'an tarafeynden biri bir mevki'-i müşkilde bulunacak olur ise dîgeri her vechile mu'âvenet idecekdir. Hâmisen tarafeyne nâfi' olan her bir emrin icrâsına tarafeynden cehd ve ikdâm kılınacaktır. Sâdisen îcâbında Yunanluların Sırpistân'dan mürûrlarına müsâ'ade kılınacakdır. Sâbi'an Aleksandri İpsilanti tarafmdan Sırpistân'a gönderilecek me'mûr-ı mahsûsa her vechile ri'âyet olunacaktır. Sâminen düşmana mukâbeleye kâfî kuvve-i harbiyye işbu sened târîhinden bed'en ile üç mâh mürûrına degin tehyi'e kılınacakdır. Tâsi'an eyâlât-ı müctemi'a ve müttefika tamâmıyla kesb-i istiklâl idinceye degin mezhebimiz ve belki benî Âdem'in düşmanı olan ehl-i İslâm ile muhârebeden girü turulmayacakdır. Âşiren mezheb ve vatan hakkında hayırlu olan her gûne tedâbîr ittihâz ve icrâ kılınacakdır.

Binâ'en-aleyh işbu mukâvele senedi tanzîm ve usûli vechile mübâdele kılınmışdır.

Miloş Obrenovic

(22)
İskerlet Beg'den Hâlet Efendi'ye Tezkire

Devletlü merhametlü velînî'met-i bî-minnetim efendim.

Rusya ilçisinin Karaca Beg'in firârından sonra istifrâğ eyledigi ihlât-ı reddiyye-i fesâdını bu def'a tekrîr ve der-miyân eyledigini mübeyyin Frankini tercümânına muharrer olan tezkiresi ve devletlü Re'îs Efendi Hazretleri'nin Frankini'ye tiz elden i'tâ eyledigi cevâbı ve bu bâbda velînî'metim efendimin dahi re'y ve mütâla'a-i veliyyü'n-ni'amâneleri karındâşım kullarının takrîrinden ma'lûm-ı abd-i sadâkat-mersûmları olmuşdur fi'l-vâki' makâm-ı riyâsetden ilçiniu bu misillü nâ-bercâ ve mefsedet-intimâ îrâdât ve makâlâtını mukâbelesiz ve cevâbsız terk ile iğmâz-ı ayn (s.254) buyurulmak nâ-münâsib idügi der-kâr ve safsata-perdâzlıkda ve şirret-kârlıkda yed-i tûlî sâhibi olan ilçi-i mersûma ziyâde ser-riște-i fesâd virilmemek içün virilecek ecvibeye etrâfıyla te'emmül ve i'tinâ kılınmak kâr-ı âkıbet-endîşi idügi nezd-i dekâyık-şinâs-ı veliyyü'n-ni'amânelerinde âşikârdır Der'aliyye'ye vusûl-i übeydânemden berü ekser-i umûr-ı nâzike-i hâriciyyede iğmâz-ı ayn ve sükût ile mu'âmele olunmak usûli ihtiyâr-gerde-i âlî buyuruldığı meşhûd-ı sâdıkânem olub işbu usûl Rusya ilçisini insâfa getürmek ve tezvîrât-ı me'lûfesinden vazgeçürmek hikmetine mebnî ise şimdiye dek müfîd ve kâr-ger olamadığı emr-i gayr-i mübhem ve bi'l-akis ahvâl-i hâzıraya nazaran envâ'-ı mahâzîri müstetbi' olub şöyle ki Rusya Devleti sükûtumuzı düvel-i sâ'ire indinde a'zâr ve şikâyât hakk-nümâ tekvîn ve ağrâz-ı mu'allelesini telvîn itmege zerî'a-i fesâd ittihâzına sâ'î olacağı dakîkası Rusyalunun yüz seneden berü mültezimi olan mişvâr-ı hadî'a-şi'ârı ve usûl-i zemîn-kârîsinden ma'lûm ve müsellemdir ma'a-hazâ ki bi-nâyeti'llâhi Te'âlâ her mâddede hakk yed-i Devlet-i Aliyye'de idügi bî-iştibâhdır bu bende-i ihyâ-kerdeleri bende-gân-ı saltanat-ı seniyyenin gayret ve sadâkatlerini temyîz ve ifâdât-ı küstâhânelerini bi't-te'ennî istimâ' buyurulmakda der-kâr olan fazîlet-i makâdîr-şinâsî ve haysiyyet-i mehâsin-peyvend-i veliyyü'n-ni'amânelerine mağrûren işbu mahremâne vâki' olan ma'rûzât-ı kemterânem bir kimesneye tecâvüz ve tereşşuh itmeyecegi cezmiyle hemân mütebâdir-i hâtır-ı kasr-ı sâdıkânem olan mütâla'âtı küstâhâne ve sâdıkâne arz ve iş'âra mücâseret iderim. Rusya ilçisinin umûr-ı dâhiliyyeye müdâhalesi câ'iz degildir deyü devletlü Re'îs Efendi Hazretleri'nin Frankini'ye ifâdesi ilçinin su'âline cevâb olmadığından başka mersûmun tekârîr ve îrâdâtına Bâb-ı Âlî'de atf-ı ayn-ı dikkat buyurulmadığı isnâd ve şikâyetini intâc ider zîrâ ne bahs ve tezkâr eyledigi mükâlemeden ve ne Frankini'ye olan tezkiresinden umûr-ı dâhiliyyeye müdâhale eyledigi müstebân olmayub belki yalnız tahte'ş-şurût olan Memleketeyn'e müteferri' mevâddı der-miyân eyledigi cevâbıyla mukâbele idüb bu cihetle şikâyât-ı sâ'ire ihtirâ' ve tezvîrine dahi ferce-yâb olabilür. Hâkezâ mevzû'-ı bahsi olan mezâlimi memleket-i Eflâk'da îkâ' ve bi-gayri hakkın ol kadar akçeyi tahsîl iden Karaca Beg redd ve i'âde itsün ve sonra öteye berüye virdigini istirdâd ve iddi'â kılsun dinilür ise

ilçi-i mersûm Karaca Beg'in makbûzı olan tahsîlât-ı cebriyyesi kendüden su'âl ve istirdâd olundukda ne tarafa sarf itmiş oldığını mübeyyin bir defter i'tâ eyledi deyü cevâb virmesi ve fî nefsi'l-emr voyvoda-i mersûmun velînî'meti olan devletine sebkat iden küfrân-ı ni'met ve hıyânetine zamîme olarak hem evlâdlarını ızrâr ve tekdîr ve hem velînî'metlerini medhûl itmek garazıyla (**s.255**) yahtemil ki tertîb ve tezvîr eyledigi böyle bir defterini dahi irâ'e eylemesi ve ba'dehu ibrâz idicegi bir defter-i müzevverin kizb ve sıhhatini li-ecli't-tahkîk devleteyn beyninde bir mübâhase-i müstekrehe dahi ibdâ' itdirilmesi emr-i müsteb'ad degildir. Kezâlik ilçi-i mersûmun Darbhâne-i Âmireyi bayağı tahte'd-deyn hükmünde add ve i'tibârına dâ'ir ve şân-ı Devlet-i Aliyye'ye îrâs-ı şeyn ve nakîsa ider emvâl-i mîriyyenin tevkîfine mütedâ'ir zuhûra gelan iddi'âsı nâ-becâ idügi ve dost bir devlet ilçisinin lisânına yakışur bir mu'âmele olmadığı ifâde buyurulur ise herif insâfa gelecek ve böyle bir cevâb-ı bâ-savâbın nezâketini idrâk ve iz'ân idecek yerde cevâb-ı mezkûrı Darbhâne-i Âmire te'diyye-i mebâliğ-i mebhûsün-anhâya muktedir olmak üzre bir ağız ikrârdan ittihâz kılması ve bu sûretle mâdâmki tahkîk-i mâddeden sonra te'diyyesi Darbhâne-i Âmire cânibinden ta'ahhüd kılına mebâliğ-i matlûbenin tevkîfi iddi'âsından sarf-ı enzâr ider deyü müceddeden tezvîrât ve safsatâta sülûk eylemesi mülâhazadan ba'îd degildir bu sûretle ilçi-i mersûma Bâb-ı Âlî'den mukâbelede hâssaten iddi'âsının mebnâ-aleyh oldığı esâsını vehîn ve münderis kılacak ve mebnâ-yı fâsidini hedm ile başı üzerine yıkdıracak bir tarafdan nâzikâne ve dostâne ve dîger tarafdan kat'î ve müskit bir cevâb-ı bâ-savâbın mülâhaza ve i'tâsıçün bu husûsa dâ'ir sebkat idüb siyâk ve sibâkı meçhûlüm olan mükâleme mazbatasının evvelce mütâla'asına muhtâc isem de sâlifü'l-beyân zemîn üzre bedâheten hâtır-güzâr-ı sâdıkânem olan bir şifâhî cevâbı kaleme alub arîza-i çâkerâneme melfûfen hâk-i pâ-yı devlet-ihtivâ-yı veliyyü'n-ni'amânelerine mahremâne ve küstâhâne arz ve takdîme cür'et eyledim ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

İskerlet

(23)

Aleksandri İpsilanti'den Sırp Memleketinin Başkinezi Miloş Tarafına Yazılan Mektûbun Tercemesi

Enîs-i serbesiyyet ve hamiyyet-kâr Sırp kavminin bundan akdem zuhûra gelan etvâr-ı dilîrâne ve âsâr-ı merdâneleri bu def'a yâd ve tezkâr itmek abes add iderim zîra bu misillü ashâb-ı himmet ve ni'metin isimleri ve yâd-gâr-ı devrân olan âsâr ve menâkıb-ı sütûdeleri hurûf-ı zerrîn ile sebt-i sahâyif kâffe-i ihbâr kılınmışdır. Müteveffâ İpsilanti'nin bi'l-cümle â'zâ-yı hânedânı tarafından Sırp kavmine der-kâr olan muhabbet-i mahsûsa-i mevrûse ve Sırp Kavmi'nin başkinezi olan cenâbmıza hâssaten peyveste olan alâka-i derûn-ı muhâdenet-meşhûnum iktizâsınca enîs-i serbesiyyet olan Sırp kavminin Osmânlular aleyhine vukû' bulan harekât-ı dilîrâne ve âsâr-ı bahâdırânesinin sît ü şöhreti ne kadar bülend ise ol kadar hakkında kîn ve gazab-ı (**s.256**) sultânîyi tehyîc eyledigini cenâbınıza hulûs-ı birâderâne ile

iş'âr ve ifâdeye mecbûr olmuşumdur mu'ahharen ahz olunan ihbâr-ı sahîhaya nazaran Sırp kavminin ol vechile zuhûra gelan etvâr-ı dilîrâne ve harekât-ı cesûrâneleri taraf-ı sultânîden bu ana kadar ne ferâmûş kılınmışdır ve ne bundan sonra ferâmûş kılınması mümkündür. İmdi kâr-ı âkıl oldur ki bir işin muhtemel olan avârız ve keyfiyyâtı kable'z-zuhûr keşf ve tedbîr birle hareket eyleye ve bizim bildigimiz üzre bu misillü akl ve tedbîrin kâffe-i tabakât-ı nâsda vücûdı lâzımeden ise dahi indi'llâh ve indi'n-nâs bir milletin hüsn-i hâliçün mes'ûl olacak bir müdîr-i kavme ulviyyetle vücûdı elzem idügi müstağnî ani'l-beyândır. Sâhibâ bu avân-ı nezâket-iktirânda îzâh-ı mâ-fî'l-bâl bi'z-zât mülâkâtımıza muhtâc ve ol takdîrce zevâhir-i hâlden istinbât-ı ahkâm kolay olacağı emr-i gayr-i mevhûm ise dahi bu misillü mülâkât-ı zâtiyye bu esnâda muhâl olmak takrîbiyle cenâbınıza nâkıl-ı arîza Aristidi Papa nâm bir nefer âdemim irsâli tensîb olunmuşdur. Mersûma bî-pervâ benim gibi keşf-i merâm iderek evkât-ı hâzırada lâzımü'l-mukâvele ve'l-mu'âhede olarak vâki' olacak her gûne ifâdât ve iş'ârâtına i'tibâr ve i'timâd eylemeniz me'mûl-ı muhibbânemdir. Benim bahsime gelince gerek tarafımdan ve gerek bi'l-cümle memâlik-i Yunan ahâlîsi tarafından size şürût-ı âtiyetü'z-zikr ile ahd ve te'kîd-i ittifâk itmekde kat'â tereddüd itmem ya'nî evvelâ cenâbınızın hânedânı umûmen Sırp memleketi ahâlîsinin hâssaten mümtâz ve ser-efrâzı add ü itibâr olunmak sâniyen cenâbınız bi'l-cümle Sırp memleketinin müdîr-i hakîkîsi rütbesini ihrâz itmek sâlisen cenâbınız ve hânedânınız gerek müteveffâ Kara Yorgi ta'allukâtı tarafından ve gerek Rusya memleketinde ittifâkan bulunan sâ'ir Sırplu tarafından kat'â dahl ve rencîde olunmamak râbi'an Sırp kavmi hîn-i hâcetde mukâbele-i â'dâya hâzır ve âmâde oldığı anda kendülere vakt ü hâle münâsib mâlen ve askeren levâzım-ı imdâd ve i'âneti karındâşım ile yâhûd anın gibi emîn ve mu'teber dîger bir zât ile ma'an yetişdirmek üzre müte'ahhidim. Binâ'en-aleyh hasbe'l-vakt ve'l-hâl lâzım gelenlerden musaddak ve mü'ekked olarak bir cevâbınızı ahz itmek ârzûsundayım. İşbu kâğıd her vakt ve mahalde Sırp kavminin kavânîn-i müstakarresi hükmünce mu'teber ve düstûrü'l-amel tutıla deyü mastûrdur.

Fî 7 Kânûn-ı Sânî 1821 sene

(24)

Tepedelenli Alî Paşa Ma'iyyetinde Bulunan Yunan Kaptanlarına Nâzır-ı Umûmî Tarafından Gönderilan Ta'lîmâtın Hulâsa-i Me'âlidir

Evvelen her hâl ü kârda müttehiden ve müttefikan hareket eyleyesiz Sâniyyen Alî Paşa ile olan ittifâkınızı (**s.257**) her sûretle muhâfaza ile berâber Osmânlu askerinin ol havâlîden def'ine dest-res oldığınız hâlde Alî Paşa mâl-ı mevcûdıyla berâber elinizde bulunub min ba'd eski hâlini bulamamasını mü'eddî olan esbâbın istihsâline gayret idesiz. Sâlisen mümkün oldığı kadar asker ve silâh ve barut ve kurşun ve sâ'ir levâzımât-ı harbiyyenin tedârükine ikdâm itmelisiniz Râbi'an Devlet-i Aliyye me'mûrlarının hiçbir ifâdesine havâle-i sem' ve i'tibâr itmeyüb Alî Paşa'yı muhâfaza itmek bahânesiyle ehl-i İslâm'ın ol havâlîden def' ve tardına ihtimâm eyleyesiz Hâmisen Osmânlu askeri ile bi'l-ittifâk Alî Paşa'nın terbiyyesine

sa'y eylemeniz içün patrikhâne tarafından gönderilan tenbîhnâmeler cebren alınmış oldığından bunların ahkâmına tevfikan hareketden tebâ'üd idüb vech-i meşrûh üzre hareket eyleyesiz.

Fî 29 Kânûn-ı Sânî 1821 sene

(25)

Boğdan Emâreti Dâhiliyye Müdîri Tarafından Nâzır-ı Umûmîye Gönderilan Mektûbdur

Bundan akdem gûyâ Fransa erbâb-ı ihtilâlinden iki büyük me'mûr tebdîl-i kıyâfetle Viyana'ya gidüb Avusturya İmparatorı'na mülâkî olduklarında Bonaparte'nin bu def'a ihrâz itmiş oldığı Fransa imparatorı sıfatını Avusturya Devleti'ne tasdîk itdirmek me'mûriyyetiyle ol tarafa gelmiş olduklarını ve şâyed Avusturya Devleti tarafından bu hâbda izhâr-ı muvâfakat olunmayacak olur ise üzerine dört yüz bin asker sevkiyle istihsâl-i muvâfakatına ibtidâr kılınacağını beyân itdiklerinden sonra bu husûsun tervîci içün Petersburg'a azîmetle Rusya imparatorına dahi mürâca'at itdiklerinde bu bâbda olan iltimâslarmın karîn-i hüsn-i kabûl olmuş oldığı fıkrası bundan akdem Boğdan voyvodası tarafından tasnî' olunub Hâlet Efendi'ye mahremâne olarak tahrîr ve iş'âr kılınmış ise de bunun asl u esâsı olmayub mücerred Hâlet Efendi'nin Fransa ile Rusya devletleri beyninde ittifâk vukû'undan ihtirâzen Rûmlar haklarında bir takım mu'âmelât-ı şedîde icrâsından ictinâb itmesi garazına mebnî ihtirâ' kılınmışdır.

(26)

Hocabeg'de İstemat Kumbari'den İsmâ'îl'de Bulunan Aksanto'ya Mektûb

Fî 8 Mart 1821 sene

Bugün ahşâmdan sonra limanımıza bir kıt'a Rusya tüccâr sefînesiyle Hancerli ve Boğdan Begi (**s.258**) Mihal Suço'nun birâderi ve Hatman Eskene ve Karaca Beg-zâde familyalarıyla İstanbul'dan gelüb karantinaya girmişlerdir.

Karaca Beg-zâde'ye elbise götürmek ve görüşmek üzre gice vakti gidüb görmüşdüm bî-çâreler mükedder ve magmûm bir hâlde Hancerli'nin ceybinde yüz rub'iyyeden başka bir şey yok kendüsi içerüde olub hevâ dahi yağmurlı oldığından yalnız oğlı ile görüşdüm yarın gidüb kendüsiyle mülâkât idecegim. Kendü kürkümi dahi virdim ve gice vakti nısfü'l-leyle kadar elbise tedârüki içün o yağmurlı vaktde çamur içinde gezüb millet uğurunda fedâ-yı servet ve âsâyiş iden kardaşlar içün olan işbu hidmeti pek büyük iftihâr bildigimden vakt-i meserretde balolara gitmekden ziyâde ferah husûle gelmişdir. Bükreş ve Kalas vukû'âtı devletin ma'lûmı ise de şimdilik İstanbul'da bir havâdis olmayub sükûnet üzre imrâr-ı vakt olunmakda imiş. Fakat bundan beş gün mukaddem patrik Mâbeyn-i Hümâyûn'a celb olunub

beş sâ'at mikdârı kalmışdır. Rusya bayrağı altında olan sefâ'in hükûmet tarafından taharrî olunmak murâd olunmuş ise de devlet-i müşârün-ileyhâ sefiri Istorgonof mâni' olmuşdur.

(27)

Rûm Patrikinin Aforoznâmesi

Biz ki inâyet-i Bârî ile (Yeni Roma) İstanbul Ser-piskopos ve Umûmî Patrik Grigoryos'un havâriyyûna mensûb ve akdes bulunan Patriklik makamına tâbi' azîz metrepolidler ve mükerrem-i muhib min indi'llah ser-piskopos ve piskoposlar olub rûh-ı Kuds'le muhabbetlü karındaşlarız ve hem-kudâsız bizim Hazret-i Mesîh'in Büyük Kilisası'nda ve her dâ'ire-i rûhâniyyede rü'esâ-yı dîn ve İstanbul ile Galata ve Boğaziçi kilisalarında icrâ-yı merâsim-i rûhâniyye eyleyan hürmetlü papaslar ve şerâfetlü ruhbânlar ve lütf-i Bârî ile her yerde bulunub muhabbetlü evlâdımız olan bi'l-cümle mübârek Hristiyanlar Hakk Te'âlâ tarafından size inâyet ve selâm ihsânı temenniyyâtıyla tarafımızdan size du'âlar olunur hüsn-i edebin üss-i esâsı icrâ-yı hayr u ihsân ve lütf ü kerem idenlere bi'l-mukâbele îfâ-yı şükrâniyyet idügi güneş gibi âşikâr ve bi'l-akis nâ'il-i lütf ü ni'met olub inkâr ve küfr iden eşerr-i nâsdır bu habâsetin bi'l-cümle kütüb-i mukaddesede ve Hazret-i Îsâ tarafından takbîh ve teşrîd olundığını isbât ve ana emsâl olmak üzre hâ'in Yûdâ'nın hareket-i kabîhasıdır nân-körlük sıfatı velîni'met-i bî-minnetimiz ve cümlemizi lütf ü ihsân ile perverde eyliyan (**s.259**) Devlet-i Aliyye-i ebediyyetü'l-kıyâmın aleyhinde olarak efkâr-ı fâside ve ihtilâl-perverâneye munzamman mevcûd bulundığı hâlde her hükûmet ve pâdişâhlık mu'în-i min indi'llâh bulundığından evâmir ve irâdât-ı ilâhiyyeye karşu ve muhâlif bir hareket idügi bedîdârdır işbu başluca ve esâslı olan edebî ve dînî iki vazîfeyi ihmâl-i ilâhîden dolayı Boğdan Begligi'ne ta'yîn buyurulmuş olan Mihal ve ma'hûd-ı hâ'in ve firârî İpsilanti'nin hâ'in oğlı Aleksandri İpsilanti kemâl-i bî-edebî ve kibr ü utüvv ile pây-mâl eylediler menba'-ı bî-nihâye-i eltâf ve merâhim olub taraf-ı ilâhîden başımıza tahsîs buyurulmuş olan Hükûmet-i Seniyye'nin fâsidü'l-efkâr merkûm Mihal'e mebzûlen ihsân buyurdığı ni'am-i adîde cümle milletdâşımıza ma'lûmdur merkûm denî ve hakîr bulundığı hâlde merâtib ve dericât-ı ulyâya terfî' ve bî-nâm ve i'tibâr iken evc-i ulyâ-yı şân ve şerefe bi'l-îsal ignâ ve in'âm ve ale'l-husûs makâm-ı pür-ihtişâm-ı emâret ile müftehir eyleyerek hâkim-i nâs eyledi merkûm ise bi't-tabi' şerîr ve bed-endîş olub aksâ-yı küfrân-ı ni'met ile mütehallik bir cân-ver-i habâset-eser olmağla ol ma'hûd firârîmin oğlı olub bir takım avanesiyle berâber füc'eten Boğdan memleketine duhûle cür'et eyleyan Aleksandri İpsilanti ile bi'l-ittifâk ikisi de meslûbü'ş-şu'ûr ve mütekebbir ve şân ve şeref-i kâzibe harîs veyâhûd dîger ta'bîrle efkâr-ı bâtıla ashâbından bulunarak hürriyet ve istiklâl-i milleti i'lân ile orada bulunan bir takım erâzil ve hazeleyi celb ve sâ'ir yerlerde olan milletdâşlardan bi'l-iğfâl kazanub varta-i helâke düşürmek üzre mahâll-i müte'addideye bir takım me'mûrlar i'zâm ve müstem'înî bir sûretle teşvîk ve teşci' eylemek içün Rusya Devleti'nin ismini dahi isti'mâl ile devlet-i müşârün-ileyhâ bunların efkâr ve harekâtına mu'în bulundığını der-miyân eylediler bu ise sırf yalan ve bütün

bütün bî-esâs olub efkâr-ı habâset-disâr ve gurûr-ı nâ-becâlarının eser ve mahsûlidir zîrâ bu ma'nâ ve tabî'aten nâ-mümkün olarak Rusya İmparatorluğu'na mûris-i zemm ve ta'an oldukdan başka burada bulunan asâletlü ilçisi tahrîran Bâb-ı Âlî'ye beyânnâme bi't-takdîm devlet-i metbû'asının bu işde aslâ medhal ve ma'lûmâtı olmadığından bahisle işbu hareket-i menfûreyi zemm ü takbîh birle vazîfesi iktizâsından oldığı gibi devlete ihbâr ve zikr olunan hareket-i şenî'anın bir ân evvel öni alınmasıyla def' ve izâlesi lüzûmını ihtâr eyledi bu sûretle gerek sefîr tarafından verilan haber ve gerek ser-had muhâfızları tarafından zabt veyâhûd ashâb-ı sıdk u sadâkatdan olan milletdâşlarımız cânibinden i'tâ ve ibrâz olunmuş olan evrâkdan zikr olunan tasavvur-ı fâsidin esâsı ve aslı anlaşıldı bâlâda isimleri sebkat iden iki şahs-ı bed-esâs ve bunların avâneleri hürriyyet düşmanları oldukları (s.260) hâlde hürriyyet muhibleri nâmım takınarak sâye-i inâyet-vâye-i hazret-i padişahîde milel-i tâbi'adan hiç birinin nâ'il olmadığı bunca imtiyâzât-ı serbestîye mazhar oldukları hâlde evlâd ü ıyâlleriyle berâber emvâl ve ırzlarının vikâyesiyle ve bi'l-hâssa âlem-i âhiretde cânımızın halâsını mûcib olacak mezhebimizin her fesâddan berî ve masûn olarak muhâfazasıyla kemâl-i refâh ve ârâm üzre yaşamakda bulunan milletdâşlarımız ve devlet-i ebediyyetü'd-devâmımızın re'âyâ-yı esdıkâsının âsâyiş ve râhatlarına halel getürmek ârzûsıyla bu şenî' ve menfûr-ı min indi'llâh va akl-ı insânîye yakışmaz harekete tasaddî eylediler vicdândan mahrûm ve bî-behre-i insâf olan eşhâs-ı merkûme etvâr-ı mecnûnâneleriyle devlet-i metbû'amızın re'âyâsı bulunan milletdâşlarımız aleyhinde iğbirâr ve hiddetini celb ile ma'âza'llâhu Te'âlâ ale'l-umûm milletimizin telef ve izmihlâlini dâ'î olmak meslegine zâhib olmalarıyla muhibb-i millet ve dîn-perver olmayub bi'l-akis dîn ve millet düşmanları ve Allah â'dâları olduklarını gösterdiler kavânîn-i ilâhiyye ve mukaddesenin ahkâmını tutmağla dîndârlıkda sâbit-kadem olanlar merkûm bed-hâhân ve şer-endîşânın akvâl-i kâzibe ve fâsidelerine kulak asmayacakları âşikâr ise de sebük-magzândan ba'zılarının bi'l-bedâhe dâm-ı gaflet ve dalâle düşmeleri muhtemel bulundığından Kudüs-i Şerîf-i sa'âdet-mend patriki cenâblarıyla ashâb-ı şân ve şeref olan erkân-ı millet ve i'tibârlu tüccâr tâ'ifesi ile her esnâf mütehayyizânı ve Dersa'âdet'de mütemekkin her sınıf ve derecede bulunan ahâlînin mütemâyizleriyle bi'l-ittifâk veza'if-i rûhâniyyemiz ve ihtiyât-kârımız iktizâsından olmak üzre bir fenâlık zuhûrundan evvel davranmak lâzımeden oldıgı gibi siz ki metrepolidân ve manastır rü'esâsı ve kilisa papasları ve mahallât ruhbânîleri ve başpapasları ve kasaba ve kurâ mu'teberleri ve ale'l-umûm her yerde bulunan vücûh ve mütehayyizânsınız size bi'l-hitâb nesâyihımizi teblîğ ve ekîden tenbîh eyleriz ki merkûm şerîr ve bed-hâhânın hîle ve hud'alarını alenen keşf ile meydâna vaz' ve umûm milletimize muzırr ve mûcib-i izmihlâl ve bunlar müfsid ve bed-hâhân olduklarını ta'mîm ve teşhîre himmet ve gayret ve bunların hiyel ve desâ'islerine dikkat eylemeniz ve bu fesedenin tebri'e-i zimmetlerine en büyük delîl ve isbât olacak medâr ise burada bulunanlarının bu fesâda dâ'ir aldıkları tahrîrât-ı mahremâneyi tarafımıza ve taşralarda olanlarının evrâk-ı mezkûreyi ol yerlerde bulunan metrepolidân ve tarafımızdan nasb olunan me'mûrîn ile Hükûmet-i Seniyye me'mûrlarına götürüb takdîm ve vezâ'if-i ra'iyyete muhâlif etvâr ve harekâtda bulunanlar âsâyiş-i umûmîyi muhill bulunduklarından ve milletdâşlarımızdan sâde-dilânı varta-i dalâl ve helâke

düşürdüklerinden bunların Hükûmet-i Seniyye cânibine teslîm eylemeleri husûsı idügini der-pîş-i mütâla'a itmeniz lâzım (s.261) idügi âşikârdır ve siz ki metrepolid ve manastır rü'esâsı ve millet mu'teberânı ve mütehayyizânı ve vücûh-ı memleketsiz kemâl-i teyakkuz ve dikkatle davranub ve sizinle berâber her sınıf ve derecede bulunanlar tarafınızdan îrâd olunan nesâyih-i mütevâliyyeye ri'âyet ile tarafımızdan vukû' bulan ta'lîmât-ı pederânemiz ve teyakkuz-ı ahrâr-ânemize tatbîk-i hareket ile dâ'ire-i ra'iyyetde sâbit-kadem olmanız ve Hakk Te'âlâ Hazretleri tarafından başımıza mansûb Saltanat-ı Seniyye-i dâ'imetü'l-galebe ve ebediyyetü'd-devâma ez-dil ü cân münkâd ve mutî' olarak ibrâz-ı âsâr-ı fi'liyye-i sıdk u sadâkat itmeniz vecîbe-i zimmetdir zîrâ şükrân-ı ni'met ve hulûs-ı kalb ile itâ'at-kârî eserleri Hakk Te'âlâ Hazretleri'ne olan muhabbet ve diyânetimizi ve evâmir ve irâdât-ı ilâhiyye ve kavânîn-i mukaddesenin ahkâm-ı münîfelerine inkıyâdımızı ve Saltanat-ı Seniyye sâye-i übbehet-vâyesinde mazhar oldığımız ni'am-ı bî-gâye ve eltâf-ı bî-nihâyeye teşekkürât-ı kalbiyyemizi gösterir bir hâldir bundan mâ'adâ işbu fetret ve ihtilâlin tasavvur-ı şeytânîsini îcâd ve ihtirâ' idenler beynlerinde bir şirket-i müştereke-i hafiyye teşekkül birle akd-i yemîn ile bağlanmış oldukları âşikâr olmağla bunlara ma'lûm ola ki mezkûr yemîn-i maglata-i efkâr bilâ-te'emmül ile yapılmış bir yemîn olmağla İrodisi tarafından yapılan yemîne benzer ki yemîninden rücû' eylememek içün Hazret-i Yahyâ'yı katl ve i'dâm itdirmişdir. Merkûm İrodisi nefs-i emmâre-i behîmesinden neş'et eyleyan yemîninden rücû' eylemiş ola idi Hazret-i Yahyâ bi't-tabi' sâğ ve sâlim kalurdı dimek oluyor ki bir sâde yemîninde ısrârı Hazret-i Yahyâ'nın katlini dâ'î olmuşdur. Bu sûretle bir milletin izmihlâl ve telefini intâc idecek bir şirket-i hafiyye â'zâsı tarafından virilan yemînde ısrâr ne derecelerde vahîm ve indi'llâh makdûh ve bi'l-akis bu yemînden tevellüd idecek ve nâ-kâbil-i tesellî olacak beliyyeden milleti kurtaracak nakz-ı yemîn ne kadar mûris-i selâmet ve min indi'llâhi makbûl idigi bedîdârdır bu sûretle inâyet-i rûh-ı Kuds'le cemâ'at-i kilisamız bu yemîni nakz ve ibtâl ile nâdim ve peşîmân olanları ve hatâlarını ikrâr ile sâdıkâne olarak re'âyâlık dâmenine teşebbüs eyleyanları afv ve kabûl eyler mevâdd-ı mezkûreyi hem-ân-dem ma'lûm ve dostlarınıza i'lân ile mûcid-i bed-endîşânın nesc itdikleri hibâle-i mekirlerini perde-i ankebût gibi ber-bâd eylemege bezl-i kemâl-i dikkat ve i'tinâ eyleyesiz zîrâ ilerüde bir mes'ûliyyet tahtında bulunmamak üzre cümlemiz hâzır oldığınız hâlde feth ü kırâ'at olunan irâde-i seniyye-i isâbetâde ile devlet tarafından sarîhan i'lân ve tefhîm olundığı gibi bu illet-i mühlike esâsından def' ve izâle olunmadığı ve ba'zıları tarafından ra'iyyete muhâlif harekâta cür'et olundığı tebeyyün eyledigi hâlde merkûmlar ne'ûzü bi'llâhi Te'âlâ bilâ-amân ve merhamet mazhar-ı mücâzât-ı şedîde olacaklarından mâ'adâ mukârin-i hakk olarak gayz ve gazab-ı devlet aleyhimizde işti'âl ile umûm ehl-i İslâm'ın hiddet-i hışmı hareket (s.262) ve galeyân idüb ahz-ı intikâma mübâderet olunacağından bu kadar bî-günâhların kanı boşuna dökilecegi bî-reyb ve şübhedir bâlâda merkûm dînsiz ve îmânsız ve Allah'dan korkmaz ve mecnûn ve usât-ı fesâd-pîşelere aklen ve kavlen buğz idüb istikrâh idesiniz zîra cemâ'at-i kilisa ve milletimiz bunlara buğz idüb en şedîd ve mahûf la'anât ve inkisârâta mazhar ve cem'iyyet-i sâlime-i Hristiyniyye'nin çürümüş ve kesilmiş â'zâları gibi add eyler. Binâ'en alâ zâlik merkûmlar evâmir-i ilâhiyye ve şerâ'it-i kânûniyye hilâfında ve ahkâm-ı edebiyye

ve mülkiyye karşusında olarak hareket ve evliyâ-yı ni'am hakkında mefrûz bulunan teşekkürü inkâr itmiş ve bunların hiss-i vicdânîleri olmayub bî-günâh ve nâ-mes'ûl olan milletdâşlarımızın helâk ve telefi esbâbını tedârük itmekde bulunduklarından ve bunlarla berâber eserlerine iktifâ idüb mu'ahharen gaflet ve dalâletlerini derk ile nükûl ve tarîk-i müstakîm-i selâmet ve ri'âyete avdet ve duhûl eylemeyanlar kilisamızdan matrûd ve aforozlı ve mel'ûn ve afva nâ-makrûn olalar ve vefâtlarından sonra vücûdları erimiye ve la'net-i ebediyye tahtında bulunalar. İşbu tahrîrâtımız ve rûh-ı Kuds kuvve-i sâ'ikasıyla tenbîh eyledigimiz üzre harekât ve tedâbîrde bulunmadığınız ve habâ'il-i fesâdât ve desâ'isin mahv ve izâlesine ve tecâvüzât ve ihtilâlin def'ine ve iğfâl olanlarının i'âdesine ve efkâr-ı fâsidede bulunanlarının doğrıdan doğrıya bi'l-vâsıta tedmîr ve kahrına bezl-i nakdîne-i himmet ve Hakk Te'âlâ Hazretleri'nin kilisası tenbîhâtına tevfîk-i hareket eylemediginiz ve veliyyetü'n-ni'met-i âcizânemiz olan Saltanat-ı Seniyye-i ebediyyetü'd-devâm aleyhinde olarak hıyânet ve ihânet ve dü-rûyî ile davrandığınız hâlde milletin kahr u harâbiyyetini iltizâm ve tercîh itdiginizden rûh-ı Kuds kuvvetiyle sizi rütbe ve riyâset-i rûhâniyyeden mahrûm ve matrûd eyleyerek kâffe-i merâsim-i rûhâniyye icrâsından mü'ehbeden sizi azl ve ta'tîl eyleriz bunları anlayub ve bilüb Allah aşkına mütenebbih olarak cemâ'atce ve umûmca yazub emr ü tenbîh eylediginizden zerre kadar hâric olmayarak her sûretle teblîgâtımıza mûvâfık yolda hareketde bulunasınız böyle olunca inâyet-i Bârî ve bî-hadd ü pâyân olan lütf-i Rabbânî size refîk olmak üzre yazdığımızın hüsn-i telâki ve tevfîki haber-i beşâret-eserini sizden bekleriz.

(1821) sene-i İseviyyesi Mart'ında mihrâb-ı şerîf üstünde taraf-ı âcizânemiz ile Kudüs-i şerîf patriki sa'âdet-refîki ve bi'l-cümle cemâ'at metrepolidân birâderlerimiz tarafından imzâ ve tasdîk olunmuşdur.

(28)

Kethüdâ Beg ve Re'îs ve Defterdâr Efendilere Hitâben Fermân-ı Âlî

Eflâk ve Boğdan memleketlerinde zuhûr iden keyfiyyet ve Rûm milleti tarafından meşhûd olan (**s.263**) habâset ve mel'anet cümlenin ma'lûmı olan hâlâtdan olub avn-i Bârî ile inşâ'allâhu'r-rahmân işbu hâdisenin ahd-i karîbde indifâ'ı eltâf-ı ilâhiyyeden mes'ûldür lâkin müddet-i medîdeden berü ale'l-umûm mizâc-ı nâsa tabî'at-i sâniyye olan hazariyyeti hasbe'l-vakt bedeviyyete tebdîl iderek ehl-i İslâm her biri evvelâ sefâheti bi'l-külliyye terk ve refte refte etvâr ve hareketlerini tavr-ı selefe tatbîk itmeleri icâb-ı hâlden ve ricâl-i devlet ve hademe ve küttâbdan olanlar külliyyen sefâhet nev'inden olan eşyâyı terk ve hazariyyeti bedeviyyete tahvîle mukaddime olmak üzre evvel emirde silâhları olmayanlar silâh ve esb tedârük eylemeleri lâzımeden olmağın bu def'a celâdet-rîz-i sudûr ve sunûh olan hatt-ı hümâyûn-ı şâhâne mantûk-ı münîfinde ketebe ve ricâl ve hademe-i devletimin sefâhet ve teseyyüblerini görüb kimsede tavranmağa mecâl olmadığını müşâhede iderek işte bu dereceye cesâret eylediler ve keyfiyyet cünıle vükelâ ve ricâl ve hademeye ma'lûm olmuş iken yine kimsede gayret göremem her zümreye tenbîh olunsun hademe ve müstahdem olan

ketebe-i aklâm mahall-i me'mûriyyetlerine sâ'at üçde ancak cem' olurlar böyle iş görülmez ve her zamân râhat ve tezeyyün ve sefâhet olmaz işte böyle netîce virir. Bir takım süfehâ birbirlerini istihzâ ve bir zümre âharı begenmeyüb ta'an iderek ehl-i İslâm beynine bürûdet ilkâ itmege sebeb oldılar bunların cümlesini terk ve tevbe ile (külli mü'minin uhvetün)[1] kâ'idesine ri'âyet itmeyerek izhâr-ı etvâr-ı sefâhet ve umûrlarında tekâsül ve betâ'et ve me'mûr oldığı mahalle gic gelüb ve birbirini fasl ve mezemmete her kim cesâret ider ise bir dahi tenbîh ve îkâz itmem i'dâm iderim gözlerini açsunlar zîrâ bu sâ'ir şey'e kıyâs degildir dîn maslahatıdır benim tenbîh-i şâhânem kulûb-ı mü'minîni te'lîf ve dîn-i Muhammedî'ye hidmetdir. Allâhu azîmü'ş-şân cümleye intibâh ve basîret ihsân eyleye âmîn. Deyü mufassal ve meşrûh olarak sûret-i irâde-i seniyye cümleye bâ-emr-i âlî tenbîh ve te'kîd kılınmış olmağla imdi siz dahi keyfiyyeti ricâl-i devlet ve ağavât ve hademe ve me'mûrîn-i sâ'ireye beyân ve i'lân iderek herkes sefâheti terk ile silâh ve esb tedârükine mübâderet ve mantûk-ı münîf-i hatt-ı hümâyûn-ı şâhâne üzre hareket ve dikkat eylemelerini etrâfıyla tenbîh ve te'kîd eyleyesiz.

(29)

Yeniçeri Ağasına Fermân-ı Âlî

Rûm milleti beyninde fesâd der-kâr olub içlerinde fesâda ziyâde mâ'il olanları ittihâd birle Devlet-i Aliyye'ye bir fitne-i azîme açub ve ehl-i İslâm beynine şikâk bırakmak dâ'iyye-i fâsidesinde olarak Bükreş'den Todori ve Yaş'dan firârî İpsilanti'nin oğlı Aleksandri ile (**s. 264**) Boğdan Voyvodası Mihal nâm kâfirler ne vechile hıyânet ve fesâda cesâret eyledikleri bundan akdem bâ-fermân-ı âlî Ocağ-ı Âmire'ye ve cümle ümmet-i Muhammed'e beyân ve bu bâbda şevketlü kerâmetlü velînî'metimiz pâdişâhımız efendimizin emr ü fermân-ı mülûkâneleri i'lân olunmuş idi. İşbu Devlet-i Aliyye devlet-i Muhammediyye olub dînimizin ve devletimizin sâhibi büyük oldığından Cenâb-ı Allâh'ın avn ü inâyetine ve Peygamberimiz sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin imdâd-ı rûhâniyyetine tevessül olunarak ve halîfetullâhi fi'l-âlem olan şevketlü Pâdişâhımız efendimizin emr ü fermânlarına itâ'at birle inşâ'allâhu Te'âlâ şu kâfirlerin haklarından gelinmesi eltâf-ı ilâhiyyeden müsted'â ve bu bâbda Müslümânım diyen ve hamiyyeti olan dîn-i mübîn uğurına çalışarak gayret ve şecâ'ati isbât eyledikde kılıcı keskîn ve iki âlemde yüzi ak olacağı zâhir ve rûşenâdır. Ale'l-husûs Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ocağı Devlet-i Aliyye'nin sâdık ve mu'temed ve şecâ'at ile meşhûr ve esfâr-ı sâbıkada yüzlerinden Devlet-i Aliyye'ye nice nice hidmet vukû'a gelmiş ve bu kadar yüz aklıkları itmiş kırkı bir kıl ile yedilür fermân-ber ve itâ'at-kâr hâs askeri olub böyle vakitde bunların dahi tamâm-ı cân ve baş ile dîn ve devletimize hidmet eylemeleri gayretleri iktizâsından oldığından nâşî tiz elden Ocağ-ı Âmire'den dahi Babadağı tarafına asker irsâli lâzım gelüb bimâ'en-aleyh münâsib mikdâr ortalar ile beş bin nefer tüvânâ ve güzîde yeniçeri dil-âverleri seksoncıbaşı ağa ma'iyyetiyle Babadağı'na me'mûr kılınmasına

1 "Bütün Müminler kardeştir."

irâde-i seniyye-i şâhâne müte'allik olmağla imdi ağa-yı mûmâ-ileyhi ol vechile beş bin yeniçeri bahâdırlarıyla Babadağı'na me'mûr idüb Dersa'âdet'den bahren Varna'ya ve andan me'mûr oldukları Babadağı'na gitmek ve dînimiz düşmanlarına gayret ve şecâ'atlerini göstermek üzre i'zâm ve ihrâca mübâderet eyleyesiz deyü.

Tahrîran fi'l-yevmi's-sâlis min Recebi'l-müretceb

(30)

Kâ'immakâm Paşadan Kapudan Paşaya Tezkire

Bu def'a İngiltere ilçisi tarafından makâm-ı riyâsete takdîm olunan takrîr me'âlinde Döryolağzı taraflarında râhat ve âsâyiş-i âmmeye halel gelüb mâl ve câna sû'-i kasddan ibâret her gûne envâ'-ı ezâ olunmakda idügi ve Dörtyolağzı zukâklarında gezen müsellah âdemler tarafından ilçi-i mûmâ-ileyhin yakını olan ba'zıların mâl ve nefslerine açıkdan ta'arruz olundığı ve İngiltere tüccârı ticâretlerine halel geldiginden ahz ü i'tâlarından keff-i yede mecbûriyyetlerini beyân eyledikleri muharrer ve mezkûr olub muhlisinizm ve gerek vükelâ-yı devletin (s.265) kesret-i mesâlih ve umûr-ı lâzıme ile ne sûretle meşgûl olduklarımız ma'lûm-ı şerîfleri olan hâlâtdan iken hasbe'l-vakt ilçilerin bu vechile iştikâlarına işgâl-i zihn olunması revâ görülmeyerek bu husûsa ya'nî zabt u rabt mâddesine savb-ı âlîlerinden bi'l-vücûh dikkat ve hamiyyet buyurulmak gümâşte-i uhde-i devletleri olan mevâddan ve el-hâletü hâzihî nezâket-i vakti tefekkür birle bu makûle hâdise vukû'a gelmemesine ve zîr-i idâre-i düstûrîlerinde bulunan mahâllin kemâl-i muhâfazasıyla zabt u rabt-ı neferât husûsuna bi'l-vücûh ikdâm ve ihtimâm buyurmaları ferâ'iz-i hâliyyeden olmağla zîr-i idârelerinde olan mahalde bu makûle ta'arruz ve cevr ü ezâ misillü bâ'is-i iştikâ olur ednâ bir hareket vukû'a gelmemesi esbâbını serî'an istihsâle himmet buyurmaları.

(31)

Benderli Alî Paşa'ya Hitâben Sâdır Olan Hatt-ı Şerîfin Sûretidir

Sen ki vezîr-i a'zam-ı sütûde-şiyem ve vekîl-i mutlak-ı sadâkat-alemim Alî Paşa'sın seni selâm-ı şâhânemle teşrîf eyledigimden sonra ma'lûmun ola ki selefin Seyyid Alî Paşa'nın re'yinde sebât olmayub dâ'imâ tezeyyün ile râhatını arar bir âdem oldığından vakt ü hâle uymamağla azli lâzım gelmişdir. Sen vüzerâ-yı izâmım beyninde gayret ve şecâ'at ile mevsûf ve sadâkat ve istikâmet ile ma'rûf olub bu ana kadar bulundığın umûrda âkılâne hareketin ma'lûm-ı hümâyûnum olmağla seni bi'l-istiklâl vekâlet-i mutlakam hidmetine ta'yîn eyledim imdi göreyim seni mecbûl ve meftûr oldığın gayret ve sadâkat ve akl ü rüşd ve istikâmetin üzre bu vakt bir vechile evkât-ı sâ'ireye kıyâs olmayub kâffe-i mü'minînin ittifâk üzre gayret ve birbirlerine an samîm mu'âvenet ve mahabbet iderek (le-kad radiya'llâhü

ani'l-mü'minîne iz yübâyi'ûneke tahte'ş-şecerati)[1] âyet-i kerimesine mazhar olub tahsîl-i rızâ-yı Bârî'ye müsâra'at itmeleri derece-i vücûba resîde oldığını cümleye beyân ve ulemâ du'âcılarım ve vüzerâ ve vükelâ-yı devletim ve ocaklarım zâbitleriyle ittifâk ve ittihâd iderek bir zümre zümre-i âharı kadh u zemm ve ta'an u ta'arruz misillü hâlât vukû'a gelmemesini ve ricâl ve ocaklar kullarımın ağavât ve zâbitânı hazariyyet tavrımı ve âlâyiş ve zîneti terk ile her bir şeyde israf ve sefâhetden ittikâ ve mücânebet ve ricâl-i devlet konaklarında ve esnâf ve ehl-i sûk cevâmi' ve mesâcidde sünnet-i mü'ekkede-i Habîb-i Hudâ olan cemâ'at ile edâ-yı farîza-i salât itmelerini tenbîh ve sekene-i Dârü's-saltanat-i aliyyemin havâyic-i zarûriyyelerinden olan zahâ'ir celbine dikkat ve bi'l-cümle hayr-hâhân-ı devlet ve vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye'mle bi'l-ittihâd kâffe-i umûr-ı mühimme-i Devlet-i Aliyye'm ve ser-haddât-ı mansûremin ihtimâm üzre (s.266) muhâfazalarına ve Rikâb-ı Hümâyûnuma arz ve i'lâmı muktezî husûsları i'lâm iderek mesâlih-i ibâddan bir maslahat girü kalmamasına sa'y u gayret eyleyesin ve bu bâbda (etî'u'llâhe ve etî'u'r-Rasûle ve uli'l-emri minküm)[2] nass-ı celîline ez-cân ü dil îkâd ile sana mu'âvenet ve müzâheret idenlere Hakk Te'âlâ iki cihânda mu'âvenet eyleye âmîn.

(32)

Rûm Patrikinin Yaftası

Cümleye ma'lûm oldığı vechile her sınıf ve her milletin zâbit ve söz sâhibi olanların farîza-i zimmetleri oldığı vechile kendülerinin zîr-i nezâret ve idâresinde olan efrâd-ı nâsı gice ve gündüz gözedüb her bir ahvâl ve harekâtlarını anlamak ve hilâf-ı rızâ harekât-ı reddiyeden her neye vâkfı olur ise Devlet-i Aliyye'ye haber virmek vazîfe-i me'mûriyyetlerinden oldığı misillü patrikler dahi sâye-i inâyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde âsûde-nişîn-i emn ü istirâhat olan re'âyâ üzerine nasb olunmuş zâbit olub ibtidâ kendüleri ferâ'iz-i ra'iyyet ve istikâmeti bi'z-zât iltizâm ve merkez-i râstî ve sadâkatde sebât ve kıyâm itmek ve ol usûl üzre milletinin dâ'imâ iyü ve fenâsını hilerek ve her bâr ahvâllerini arayub sorarak içlerinde fenâlık ve habâsete meyl ve mutâba'at idenleri anladıkda nasîhat kabûl idenleri nush ü pend ve iktizâ ider ise âyînleri üzre te'dîb ve terbiyye itmek ve nasîhat ve terbiyye kabûl itmeyüb mel'anetde ısrâr idenleri vaktiyle haber virerek doğrılığı îfâ ve ol vechile Devlet-i Aliyye sâyesinde nâ'il oldığı bunca imtiyâzât ve inâyâtın oldukca teşekkürini edâ eylemek farîza-i zimmet iken Rûm Patriki olan habîs öteden berü sûret-i zâhirde izhâr-ı sadâkat meslegini göstermiş ise de bu def'a millet beyninde ba'zı kendüyi bilmez nüfsidler ba'zı vesâvis-i şeytâniyyeye ittibâ'an bir vakitden herü kurmuş oldukları fesâda be-her hâl hâ'in-i mersûmun ilmi lâhık olmuş idüginden kendüsi bu makûle dâ'iyye-i bâtılanın hiçbir vakitde başa çıkmayacağını

1 "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur." Fetih sûresi 18. âyetten bir kısım.

2 "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." Nisâ sûresi 59. âyetten bir kısım.

ve bu kadar bin seneden berü min indi'llâh mü'eyyed ve ilâ kıyâmi's-sâ'a bekâsı âyât-ı semâviyye ile sâbit ve mü'ekked olan dîn ve devlet-i Muhammediyye hakkmda o makûle sû'-i hayâl bir emr-i muhâl idügini kendüsi bilüb ve bilme[ya]nlara bildirmek lâzım iken zamîr-i habâset-semîrinde merkûz olan dalâlet ve hıyânet iktizâsınca o misillü sâde-dil müfsidleri men' ve zecr degil belki kendüsi pîşvâ-yı fesâd olmak sûretiyle pes perde-i hafâda i'mâl-i hiyel ve desâ'ise cesâret ve az kaldı ki bütün milleti ve içlerinde bî-cürm olan nice aceze ve bî-çâre re'âyâyı umûmen kahr u gazab-ı zullu'llâhîye dûçâr itmek mertebesinde (**s.267**) mehleke-i uzmâya sevk ider yollu böyle bir fazâhat-ı cesîmeye cür'et itmiş oldığı geregi gibi meydâna çıkdığmdan başka mukaddemce fesâd-ı mezkûr Devlet-i Aliyye me'mûrları ma'rifetleriyle haber alınarak cümleye i'lân olundığı esnâda mücerred Devlet-i Aliyye'nin re'âyâ ve berâyâsı hakkında mecbûl oldığı şîme-i rahm ü şefekat iktizâsınca kendülerini peşînce îkâz ve câdde-i selâmete da'vet içün tenbîhât-ı lâzımeyi mutazammın patrikhâneye alenen buyuruldı-i âlî ısdârıyla habîs-i mersûm tarafından derhâl iktizâ iden mahallere şedîd aforoz kâğıdları irsâliyle bir mahalde re'âyâdan bir gûne fesâd vukû'a gelmemesi tenbîh olunmuş iken muktezâ-yı habâset-i müstemirresi üzre cümleden ziyâde kendüsi mütenebbih olmayarak şimdiye kadar vukû' bulan fesâd ve şikâk ve insilâb-ı emniyyet ve ihtilâl-i âsâyişe sebeb-i müstakil oldığından fazla kendüsi Moralı olmak mülâbesesiyle bu def'a Mora Cezîresi'nde vilâyeti olan Kalavrata kazâsı re'âyâsından ba'zı iğfâl ve ızlâl olunmuş bî-magz eşkıyâ taraflarından hilâf-ı tavr-ı ra'iyyet vukû'a gelan ba'zı fazâhat ve şenâ'atde medhal-i küllîsi oldığı mütehakkık ve ol vechile eşkıyâ-yı mersûmenin bi-avnihî Te'âlâ dûçâr olacakları kahr u felâkete hâ'in-i mersûm sebeb-i müstakil olarak gerek Devlet-i Aliyye aleyhinde ve gerek zımnen kendü milleti hakkmda ez-her-cihet hıyânet ve habâseti bütün bütün açığa çıkmış ve ol vechile izâle-i vücûd-ı habâset-âlûdı lâzım gelmiş oldığından hâ'in-i mersûm ihreten li's-sâ'irîn salb olunmuşdur.

(33)

Sâlih Paşa'nın Sadâretine Dâ'ir Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezîr-i â'zam ve vekîl-i mutlak hamîd-i alemim el-Hâc Sâlih Paşa'sın seni selâmet-i encâm-ı şâhânemle taltîf eyledigimden sonra ma'lûm ola ki Devlet-i Aliyye'mde nâ-gehân zuhûr iden Rûm milleti fesâdı cümlenin ma'lûmı olub bu fitnenin teskînine kâffe-i mü'minîn silâh ile mutabassır bulunmak ve millet-i mersûmenin sanâdîdinden bu fesâdda medhali olanlara siyâset olunarak def' ve teskîn olunmak bâbında li'llâhi'l-hamd ve'l-minneh vüzerâ ve ulemâ ve vükelâ ve ocaklarım ağavât ve zâbitânı (inneme'l-mü'minûne ihvetün)[1] medlûlünce kelime-i vâhide üzre ittifâk itmişler iken selefin Alî Paşa henüz kânûn ve kavâ'id-i Devlet-i Aliyyemi ve sebeb-i zuhûr-ı fitne ve fesâdı ve hıyânetleri cümle âşikâr olan Rûm milletinin nefslerini tahlîs içün kurdukları zemînlerin farkına varmaksızın kemâl-i hamâkatinden hod-re'ylik iderek millet-i menhûsenin tertîb-i cezâlarına mümâna'atla şu

1 "Müminler ancak kardeştirler."

germiyyeti soğutmak ve her zümre beynine ilkâ-yı şikâk iderek hâsıl olan ittihâd-ı kulûb ve hamiyyete halel virmek misillü kâr-ı nâ-hemvâra cesâreti netîce virmeyecegi (**s.268**) zâhir olmağla bilâ-te'hîr azli ve fî-mâ-ba'd hidemât-ı Saltanat-ı Seniyye'mde istihdâm olunmamak üzre tard ve def'i lâzım gelmişdir. Sen vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'min kudemâsından olmağla her bir husûsun evvel ve âhiri ma'lûmun olub senden her bir vechile sadâkat me'mûl ve meczûm-ı mülûkânem oldığından bi'l-istiklâl vekâlet-i mutlakam hidmetine ta'yîn eyledim imdi göreyim seni bu bâbda mecbûl oldığın hamiyyet ve sadâkat muktezâsmca bi'l-cümle vüzerâ ve ulemâ du'âcılarım ve ricâl-i devlet ve ocaklarım ağavât ve zâbitânı kullarım ile i'lâ-yı kelimetu'llâh ve ihyâ-yı sünnet-i Resûlu'llâh niyyet-i hâlisasıyla ittihâd ve ittifâk idüb kâffe-i umûr-ı Devlet-i Aliyye'me ihtimâm ve Rikâb-ı Hümâyûnuma arz ve i'lânı muktezî husûsâtı i'lâm iderek mesâlih-i ibâddan bir maslahat girüye kalmamak ve zînet ve ihtişâm ve isrâfı terk ile hazariyyyeti seferiyyete tebdîl ve cemî' harekât ve etvârlarını şer'-i kadîm-i Muhammedî'ye tatbîk eylemelerini cümleye tenbîh ve icrâsına dikkat ve bu fitne-i azîmeyi hafîf görmeyüb Devlet-i Aliyye'm Devlet-i Muhammediyye oldığını bilüb ve bu kadar ümmet-i Muhammed'in selâmeti ancak ittihâd-ı kulûb ile hâsıl olacağını anlayub cân u dilden sana i'ânet ve emr ü nehy eyledigine mutâba'at idenleri Hakk Te'âlâ dâreynde selâmete karîn eyleye âmîn.

(34)

Sûret-i Emr-i Şerîf

Rûmlar'ın fesâdı der-kâr ise de lillâhilhamd matlûb olan ittifâk-ı ehl-i İslâm beyninde hâsıl olmış iken bu aralık ba'zı kendüyi bilmez ve dîn gayretini anlamaz süfehâ çoluk çocuk makûleleri kahvehânelerde ve zukâklarda envâ'-ı erâcîf ve hezeyân söylemege ibtidâr itdiklerinden başka evlerinde ve zukâklarda bilâ-mûcib tüfenk ve piştov atmakdan hâlî olmıyorlar ve ba'zı mahallerde dahi kendü hâliyle giden ehl-i ırz re'âyâyı telef misillü hâlâta ibtidâr ideyorlar ibtidâ bu erâcîf-i tekevvüni dînimiz düşmanlarının kârlarını tervîc kabîlinden olarak ehl-i İslâm beynine şikâk ilkâsını mûcib olacağından ehl-i îmâna yakışmayan bir keyfiyyet sâniyyen mûcibsiz tüfenk ve piştov atılması barut telefinden mâ'adâ aralıkda kazâ'en birine isâbet ile ibâdu'llâhın telefini mûcib sâlisen fesâdda medhali olmayan harac-güzâr olan ehl-i ırz re'âyâya bilâ-mûceb dokunulmak rızâ-yı Bârî ve rızâ-yı hazret-i pâdişâhînin mugâyiri oldığı ma'lûmdur. Biz cümlemiz ehl-i îmândan olarak birbirimiz ile ittifâk ve ittihâdımızda birbirimizden emniyyetimiz olub bu def'a inzimâm-ı şer'-i mutahhar ile karâr virildigi üzre fî-mâ-ba'd bu erâcîfin ardı alınub İstanbul'da öteden berü herkes ne vechile gezer ise (**s.269**) ve nasıl emniyyet var ise yine ol vechile olarak bundan sonra her kim erâcîfe ve bilâ-mûcib tüfenk atmağa cesâret ider ise te'dîb olunması fermânım olmuşdur.

(Fî'l-yevmi's-sâlis min Şa'bâni'l-mu'azzam)

(35)

Kalas Mevki'ine Dâ'ir Yakovaki'nin Takrîri

Kalas'da mevâki'-i münâsebeye istihkâm yapılmak ve malzemesiyle mikdâr-ı kâfi Rûm askeri konulmak harbce ve politikaca menâfi'-i kesîreyi mûcibdir. Harbce olacak fâ'ideleri budur ki evvelen Boğdan ahâlîsi çâresiz kalarak matlûbumuza muvâfakat ideceklerinden ve Eflâk'da olan büyük ordumuzla mu'âmele ve muvâredemize mümâna'at idemeyeceklerinden başka lâzım gelan zahâ'iri getürmege mecbûr olurlar. Sâniyyen budur ki İbrâ'îl'den İslâm askeri çıkacak olsa da cânib-i verâde olan Kalas'da düşmanları var iken ilerüye gidemeyüb istihkâm üzerine geldikleri takdîrde dahi istihkâm altında bulunanların birkaç misli olmağla muhtâc olurlar bununla berâber galebe istihkâm altında bulunan asker tarafında kalmak agleb-i me'mûldür Kalas'ı girüde burağub da büyük ordumuz üzerine sevk-i asker itmeleri ise ihtimâlden ba'îddir. Sâlisen harbce bir güzel istihkâm virildigi hâlde şimdilik hâzır bulunan sefâ'inden teşkîl olunacak donanma îcâb-ı hâle göre teksîr olunarak bu sene oralarda kaht ve Eflâk yakası sed olmak münâsebetiyle Tuna sevâhilinde bulunan kılâ'a bahren ve nehren görderilecek zahâ'ir ve mühimmâtın men' ve kat'ı içün Sünne Boğazı tutulmak âsân olub bununla berâber Osmânlunun Tuna donanmasıyla muhârebeyi dahi der-hâtır iderek kumandan olacak zâtın idâresinde bulunan sefâyin-i mezkûreyi hareket ve ric'ati eshel olan mahallerde bulundurmak lâzıme-i zimmetidir muhârebeye kâfî kuvvet hâsıl itdigi hâlde dahi düşmanın üzerine varmak lâzım gelmeyüb mevâki'-i münâsebede düşmanın vürûdını beklemelidir. Bu sûretle hareket olundığı hâlde Rûm tâ'ifesinin bahren der-kâr olan liyâkatlerine mebnî burada dahi galebe anlarda kalub Tuna'nın mâliki olmaları ümîd olunur. Eger Kalas terk olunacak olur ise ol vakit düşmanın cânib-i verâda endîşeleri kalmayacağı cihetle İbrâ'îl'de bulunan ehl-i İslâm ilerüye hareket ideceginden başka Silistre ve Ruscuk ve Yergögi ve Nigbolı ve Vidin ile muhâbere iderek her tarafdan Rûmlar'ın büyük ordusuna doğrı gelecekleri der-kârdır. Yalnız bunları ubûrdan men'a bir kuvve-i (**s.270**) cesîmenin sevâhil-i Tuna'da bulunmasını îcâb ider ve İsmâ'îl mevki'iyle ehemm olan muhâberenin kat'ına sebebiyyet virir. Kalas'ın elde bulunmasında politikaca olan menfa'at budur ki İbrâ'îl'de bulunan ehl-i İslâm askerinin hârice çıkmaması mu'âhede iktizâsından oldığına mebnî şimdiye kadar bu bâbda i'tinâ ve takayyûd olunmuş ise de muzâyaka cihetiyle bunların râbıtasız olan başıbozuk askeri zâbitânın sözlerini ısgâ itmeyerek tedârük-i erzâk vesilesiyle yüzer yüz ellişer süvarî Boğdan arâzîsine yayılub âdet-i me'lûfeleri oldığı üzre etrâfda olan kurâyı gâret ve yağmâ ve kendü hâlinde sâkin Boğdan ahâlîsinden râst geldiklerini katl ve i'dâma tasaddî itdikleri takdîrde cümle Boğdan ahâlîsi tevahhuş iderek bir tuğyân hâlinde bulunacakları der-kârdır. Ve bi'l-akis Kalas mevkı'i terk olundığı takdîrde Türklerden bir kuvve-i askeriyye orada bulunacağından İbrâ'îl'de olanlara dahi vüs'at-i tâmme gelür ve öteden berü meşhûd oldığı üzre vakt-i tengî ve muzâyakada askerî tâ'ifesi zâbitâna itdikleri ser-keşlik ve itâ'atsizliği anlar nâ-çâr tahammül ve iğmâz itdikleri gibi vakt-i vüs'at ve kudretde dahi zâbitânın nüfûzı cârî olub taht-ı kumandalarında bulunan asker itâ'atden başka yol bulamayacağı vâzıhâtdandır. Husûsiyle İbrâ'îl'de muhâfız

bulunan paşanın zabt u rabt-ı askere muktedir oldığı bundan evvel Küçük Eflâk'ı Ada Kal'ası eşkıyâsından muhâfazaya me'mûr olub müddet-i me'mûriyyeti zarfında hiçbir yolsuz hareket vukû' bulmamasıyla mütebbetdir. Kalas'a mâlik oldukda dahi elbette bu usûle sâlik olub Boğdanluya âsâyiş gelerek ecnebîden isti'âne ve taleb-i askerden müstağni olurlar bu ise Rûmlar'ın tervîc-i merâmına azîm sekte getüreceginden başka İbrâ'îl arâzî-i mezkûreden istedigi kadar zahîre alub kılâ'-ı sâ'iremin levâzımını kemâ-yenbagî îfâ ve nehrin menâfi'ini kâmilen kendüsine hasr ider. Ve Kalas mevki'inin elde bulunması erbâb-ı tuğyânm kuvvet ile iştihârına bâdî olur şöhret ise çok def'a sıhhatden ziyâde işe yarar bi'l-akis Kalas elden çıkarıldığı takdîrde işte Rûmlar'ın kuvveti za'fa yüz tutdı bundan böyle mevâki'-i sâ'irede dahi olacağı budur hâtıraları hâtır-hırâş olarak bu teşebbüsâtın ilerülemesine çâr-çeşm ile muntazır bulunan gayret-keşân millete vehn ve fütûr gelür. Bununla berâber Türklerin bu vukû'âtdan dolayı hâsıl olan havf ve endîşeleri hiffet bulur ve belki zâ'il olur. Çünki İpsilanti'nin Boğdan'a mürûrıyla birden bire ihtilâlin alev-gîr olarak kesb-i cesâmet idişi Bâb-ı Âlî'ye ve İstanbul'un ehl-i İslâm'ına bir mertebe dehşet virmiş ki Rusyalunun Balkanları geçüb Edirne'ye vusûli haberi gelecek (**s.271**) olsa o kadar tahdîş-i ezhân itmeyecek idügi aldığımız ihbâr-ı mevsûkadandır mevki'-i mezkûrun terki takdîrinde Boğdan'ın elden çıkacağı gibi Eflâklunun dahi Rûmlar'a olan mümâşâtı suverî ve zarûrî olmak hasebiyle derhâl tebdîl-i mu'âmele iderek nice erâcîf işâ'asıyla ağrâz-ı zâtiyyelerini tervîce yol bulurlar. Kalas'da ikâme olunan piyâde Rûm askerinin kumandanlığına umûr-ı harbiyyeye ve mevâki'-i mezkûra muttali' ve ma'lûmâtlı ve dirâyetlü bir zâtın nasbı elzemdir Rûmlar vatanlarını tahlîs içün düşmanlarıyla mudârebe ve muhârebeyi borc bildikleri gibi Boğdan ahâlîsine hüsn-i mu'âmele dahi lâzımdır. Bunlardan alınacak zahâ'ir ve erzâk-ı sâ'irenin âcilen bahâlarını virmekde bî-kudret iseler de âtîde nâ'il-i emel olduklarında bir akçeleri ketm idilmeyerek kâmilen millet tarafından izhâr-ı teşekkürle edâ olunacağından alınan bu makûle şeylerin mikdâr ve fî'âtınm derciyle hükûmet-i mezkûreye mümzâ ilmühaberler i'tâsı lâzım gelür Boğdanlular dahi hem-mezheblerine olacak işbu hidmeti bâr-ı girân add eylemege hakları olmaz çünki sinîn-i medîdeden berü mahsûllerini kapan tüccârı nâmına olan zalemeye kapdırub zâten ve kıymeten gördükleri zarardan fazla çok def'a bâkîsinin akçeleri dahi çürüyerek ellerine bir şey geçmedigini der-hâtır itmamak insâf degildir.

İşte bâlâda mufassalan serd ü beyân olunan esbâb-ı meşrûhaya mebnî Rûm'un büyük ordusı Eflâk'da bulundukca Kalas mevki'i piyâde asker ve donanmaya câ-yı bî-bahâ ve sebeb-i husûl matlab-ı â'lâ bir mahall-i mu'tenâ olub bunda emek virecek vatandâşların hidmetleri sâ'ire kıyâs kabûl itmeyerek millet beyninde parmakla gösterilerek mahsûd-ı emsâl olacaklardır. İntihâ.

(36)

Vilâyât ve Mutasarrıfîne Yazılan Kâ'ime-i Sâmiyye Sûreti

İbtidâ-yı zuhûr-ı İslâm'dan berü erkân-ı dîn ve Devlet-i Muhammediyye icrâ-yı

şerâyi'-i nebeviyye ve icmâ'-ı ümmet-i Ahmediyye ile mü'esses ve müşeyyed ve îfâ-yı ferâ'iz-i cihâdiyye ve izhâr-ı salâbet-i dîniyye ile min kabli'r-rahmân mü'eyyed olarak ale'd-devâm âsâr-ı galebe ve intizâm cânib-i ehl-i îmânda der-kâr olageldigi mesbût-ı sahâ'if-i rûzgâr ve ma'lûm-ı sıgâr ve kibâr iken refte refte bu usûl-i marziyye ve şe'â'ir-i İslâmiyye unıdılub ale'l-husûs bir vaktden berü halk giyinüb kuşanmağa alışmış ve gûnâ gûn şeyler ile uğraşmağa düşüb hudûd-ı ilâhîyi tecâvüze başlamış olduklarından hased ve nifâk çoğalub berkes birbirini çekemeyüb beyne'l-müslimîn tefrika-i (s.272) kelime ve mübâyenet nümûdâr olmakdan nâşî düvel-i Efrenciyye şöyle dursun bayağı haracgüzâr re'âyâmız dahi bizi gözlerine kesdirmiş idi lâkin bu dîn ve devletin sâhibi büyük oldığından ümmet-i Muhammed'i esirgeyüb hâb-ı gafletden îkâz iderek Rûmlar'ın millet-i İslâmiyye hakkında icrâsı cây-gîr-i zamîrleri olan mel'anet ve hıyânet-bülendî ve li'llâhi'l-hamd mü'minîn-i muvahhidîne intibâh gelerek vak'a-i hâliyyede vüzerâ ve ulemâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ve bi'l-cümle ocaklu ağavât ve zâbitânı dâr-ı fetvâda mahsûs ictimâ' birle sünnet-i seniyye-i Resûlu'llah üzre kelime-i vâhide üzre bey'at ve ittifâk ve bu ittihâd üzerine müftiyyü'l-enâm ve kuzât-ı asâkir huzûrlarında kasem billâh ile ahd ü mîsâk olunmuşdur. Cenâb-ı hayru'n-nâsırîn dîn ve Devlet-i Aliyye'ye her hâlde fevz ve nusret ihsân eyleye âmîn.

Cümlenin bildigi üzre vüzerâ-i izâm ve ulemâ-i kirâm ve ricâl ve ocaklu Devlet-i Aliyye'nin erkân-ı erba'ası olub ve bu devlet dahi Devlet-i Muhammediyye olmağla dîn ve devletimizin düşmanları olub ma'âza'llâhu Te'âlâ beyza-i münevvere-i İslâmiyye'yi kesr ve imhâ dâ'iyye-i fâsidesinde olan kefere-i fecerenin an karîb zevâl ve izmihlâlleri havl ü kuvvet-i cenâb-ı Bârî'den me'mûl ve inşâ'allâhu'l-Meliki'l-Mennân dîn-i mübîn uğurunda bu tarafda hâsıl olan ittifâk ve ittihâd rehîn-i istikrâr olacağı misillü kâffe-i vüzerâ-yı izâm ve mutasarrıfîn-i kirâm müftî ve kuzât ve ulemâ ve ocaklu ve'l-hâsıl her cânibde olan ehl-i İslâm dahi düşmanların mürtekib oldukları hıyâneti bilüb anlar da bu vechile birbiriyle ittihâd iderek ehl-i İslâm arasında tefrika külliyyen zâ'il olmak matlûb ve mes'ûl olarak bu def'a şeref-sunûh olan irâde-i kerâmet-ifâde-i hazret-i zıllu'llâhî iktizâsı üzre taraf-ı hazret-i fetvâ-penâhîden ihtâren Anadolı ve Rûmili'de vâki' bi'l-cümle müftî ve kuzâta ve izzetlü yeniçeri ağası ve sâ'ir ocaklu ağavâtı câniblerinden dahi kâffe-i ocakluya bu tarafda hâsıl olan ittifâk tahrîr olunmuş olmağla cenâb-ı müşîrîleri dahi cümle ile ittifâk ve ittihâd iderek gayret-i İslâmiyye'yi icrâ ve i'lâ-i kelimetu'llâhı mûcib hâlâtı ikmâle sa'y-i evfâ ve terk-i ihtişâm ve zînet ve tarh-ı esbâb-ı sefâhet iderek bedeviyyet ve seferiyyet sûreti istihsâline i'tinâ buyurmaları matlûb idügi beyânıyla kâ'ime.

(37)
Beyânnâme-i Âlî

Rûm milletinin meydâna çıkan fesâd ve şekâvetleri ve berren ve bahren taraf taraf şikâk ve isyâna cesâretleri el-yevm ne derecede ve ne sûretde oldığı cümle ümmet-i Muhammed'in ma'lûmıdır (s. 273) kâfirlerin bu vechile umûmen harekete cesâretleri be-

her hâl kendü kendülerine olmayarak Moskovlu tarafından tahrîk olundukları ashâb-ı ukûle meczûm oldığından mâ'adâ fî nefsi'l-emr bunların böyle hareketleri mutlakâ Moskovlunun zîr-i perde-i hafâdan tahrîk ve ihlâl itmesinden nâşî oldığı Devlet-i Aliyye'nin şimdiye kadar geregi gibi tahkîk-kerdesi olmuşdur. Ve her ne ise pâdişâhları aleyhine isyân iden re'âyânın kahr u tedmîri ve içlerinde aklı başında olub şeytâna uymayan ve isyân ve şekâveti meydâna çıkmayan re'âyânın şefkaten ve merhameten sıyânet olunmaları lâzım geldiginden Devlet-i Aliyye dahi ile'l-ân öylece hareket itmekdedir ancak Moskovlunun bunları böyle tahrîk itmekden merâm-ı bâtılı cümleye ma'lûmdur ki Moskov Devleti öteden berü Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâm hakkında sû'-i kasd ve zu'm-ı fâsıkınca beyza-i İslâmiyye'yi külliyyen kesr itmek dâ'iyye-i bâtılasından bir ân hâlî olmayarak dâ'imâ fırsat gözetmekde oldığından ve bir vaktden berü umûm ehl-i İslâm'ı zevk ü safâlarıyla meşgûl ve ahvâl-i âlemden gâfil ve askerîsi beyninde ittifâksızlık ve buna mümâsil dürlü dürlü uygunsuz hâller der-kâr oldığını bildiginden zu'munca ibtidâ Rûm kâfirleri ayaklandığı gibi gûyâ umûmen ehl-i İslâm'ı ale'l-gafle ele getürüb merâm-ı bâtılları kolaylılıkla hâsıl olmak kurundısına düşmüş ve kendüsi verâ'-i perdede hiçbir şeyden haberi yok gibi davranarak Rûmların ibtidâ-yı fesâdları zuhûrunda Âsitâne-i Aliyye'de bulunub geçende giden ilçisi Devlet-i Aliyye'ye sûret-i hakdan görinüb bu müddetde Moskovlunun ke-ennehu aslâ medhali olmadığını ve Devlet-i Aliyye ile dostlukları bâkî ve pây-dâr olacağını ve isyân iden Rûmların lâyıkı vechile kahr ve te'dîbleri Devlet-i Aliyye'nin re'y ve irâdesine muhavvel idügini bi'd-defa'ât resmen beyân itmiş ve buna mümâsil nice nice hiyel ve san'atlar peydâ itmiş ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi sûret-i zâhirede Moskovlunun bu sözlerine i'timâd olundı gibi davranılmış ise de maslahatın künh ve hakîkati geregi gibi ma'lûm ve meczûm oldığından iç yüzünde kat'an i'timâd olunamayarak şimdiye degin ana lâzım gelan tedâbîr ve tertîbât-ı ihtiyâtiyyeye hasbe'l-imkân sa'y ve ihtimâm olunmuşdur işte vaktâ ki Devlet-i Aliyye-i Muhammediyye min tarafillâh mü'eyyed ve mansûr olarak Rûmların fesâdları zuhûr itdigi gibi lehülhamd âgâh bulunub derhâl ümmet-i Muhammed ve mecmû' ulemâ' ve ricâl ve ocaklar dîn ve devletleri gayretine düşerek ve cümlesi yek-vücûd gibi ittifâk ve ittihâd iderek her bir maslahatda yolıyla davranılmış oldığından Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Hazretleri dahi kemâl-i lütf ü inâyetinden işbu umûmî gayret ve hareket ve ittifâk ve muvâfakatin semer-i bâhiresi olarak lillâhilhamd ve'l-minne her yerde usât ve eşkıyâ makhûr ve asâkir-i (s.274) muvahhidîn muzaffer ve mansûr olmakda olduklarına binâ'en Moskovlunun kurundısı çıkmayarak bi'l-akis tahrîk eyledigi hem-mezhebi olan Rûmlar bu vechile külliyyen bergeşte ve muzmahill olmak derecesine vardıklarını gördigi gibi şimdi sözi degişdirüb siz benim hem-mezhebim olan Rûmları böyle kırayorsız bu sûret Rusya Devleti'nin şânına dokunmuşdur. Böyle olmaz Rûmlardan elinizi çeküb bunlara bir sûret virelim diyerek zu'munca Rûm milletini serbest itmek ve bayağı Frenk hükmüne ve müste'men sûretine koymak dâ'iyyesiyle gûnâ gûn tekâlife başlamış ise de işbu teklîfât-ı bâtılası ma'âza'llâhu Te'âlâ şer'an ve aklen bir vechile kabûl ve tecvîz olunur şeyler degildir bu kadar fesâdı meydâna çıkmış milleti yalnız bu hâlde bırakmak bile emniyyet olunur şey degil iken Moskovlunun merâm ve fesâdı üzre bunlara serbestlik ve imtiyâzât virmek ne

derecede muzırr ve fenâ şey oldığı cümleye zâhir ve âşikâr olan keyfiyyetdir binâ-berîn taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye dahi Moskovlunun gerek buna dâ'ir teklîfâtı ve gerek Eflâk ve Boğdan memleketleri hakkında mugâyir-i hakkâniyyet vâki' olan metâlib ve müdde'âsı bi'z-zarûre kabûl ve is'âf olunamadığından Moskovlu dahi bu sûretle mefâsid-i kâsidesini tahsîl idemeyecegini anlayub eskiden kurdığı nakz-ı ahd ve i'lân-ı harb dâ'iyyesini şimdi meydâna çıkarmak üzre oldığı ma'lûm olmuşdur. Şöyle ki: Bu def'a Silistre vâlîsi ve İbrâ'îl ve Vidin muhâfızları tarafından birbirini mü'eyyed vârid olan tahrîrâtlarda ve sâ'ir istihbâr olunan havâdis ve mesmû'âtda Prut Nehri hudûdunda olan Moskovlu askeri işbu şehr-i Ağustos'un on beşinde berü taraflara tecâvüz ve Memâlik-i İslâmiyye'yi istîlâ fikr-i fâsidinde oldığı tahkîk-kerde oldığını yazayorlar ve Moskov askeri bu vechile karadan yüridigi hâlde donanma-yı menhûsı dahi Karadeniz'e çıkub boğaza kadar gelmesi ve Âsitâne-i Sa'âdet'e bir nev' gulgule düşürmek fikr-i bâtılında olması muhtemeldir gerçi mu'în ve nasîrimiz olan Hazret-i Allâh'ın havl ve kuvvet-i Sübhâniyyesi ve nebiyy-i âhirü'z-zamân peygamberimiz efendimiz sallallâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin imdâd-ı rûhânîsi ve zât-ı şevket-simât efendimizin te'sîr-i teveccühât-ı kudsiyyesi ile inşâ'allâhu Te'âlâ bu kerre â'dâ-yı dînden ahz-ı intikâm olunmasının sırası geldigine iştibâh yokdur. Şu kadar ki hâlâ İstanbul ahâlîsi bu keyfiyyetlerden gâfil ve nefslerinde rehâvet ve râhata mâ'il olduklarından ba'zı erbâb-ı hîle ve fesâdın sefer yokdur Moskovlu kendü hâlinde imiş şöyledir ve böyledir deyü ihtirâ'-ı ekâzîbi hazz-ı nefslerine muvâfık bulduklarından tamâmına sayarak kemâ-fi's-sâbık râhat ve âsâyiş taraflarını gözetmekde olmalarıyla yarın Moskovlunun berren ve bahren i'lân-ı harb eyledigi haberi bağteten meydâna çıkdığı gibi akılları başlarına (s.275) gelüb ol vakit şöyle ve böyle dimege başlayacakları melhûz olmağın imdi herkes hakîkat-i hâli ve Moskovlunun niyyet-i fâsidesini ve maslahat ne dereceye geldigini şimdiden anlayub ögrenüb ana göre kâffe-i ehl-i İslâm birbirleriyle akd-i peyvend-i ittifâk ve ittihâd iderek lede'l-hâce dîn ve devletleri uğurunda cân-siperâne hareket ve düşman ile mukâbele ve müdâfa'aya kıyâm ve mübâderet itmek üzre hâzır ve âmâde ve tedârüklü bulunmalarıçün vâki'ü'l-hâl ber-vech-i icmâl tahrîr ve tastîr olundu.

İntihâ el-cildü'l-hâdî aşer

Dersa'âdet

(Matba'a-i Osmâniyye)

1309

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

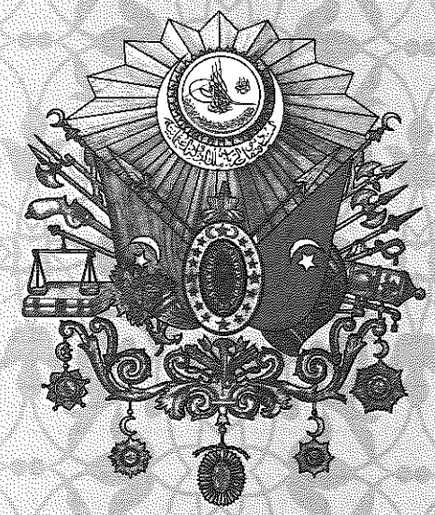

1821–1826 yılları arasında meydana gelen olayları içeren bu ciltte İran ile yaşanan sorunlar, Mora, Girid, Sakız ve Yanya'daki isyanlar ile yapılan muharebeler, Yeniçerilerin isyanı sonrasında Yeniçerilik ve Bektaşilik'in ref ve ilgası, Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni ordunun kurulması gibi olaylar geniş yer tutmaktadır.

12. CİLT

ترتيب جديد

جلد ثانی عشر

(از)

تاريخ جودت

معارف نظارت جليله‌سنك رخصتنامه‌سيله

(ايكنجى طبعى)

درسعادت
(مطبعهٔ عثمانيه)
۱۳۰۹

(Tertîb-i Cedîd)

CİLD-İ SÂNÎ AŞER

(EZ)

TÂRÎH-İ CEVDET

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsatnâmesiyle

(İkinci Tab'ı)

Dersa'âdet
(Matba'a-i Osmâniyye)
1309

FİHRİST-İ CİLD-İ SÂNÎ AŞER

	Sahîfe [Sayfa]
(Bakiyye-i Vekâyi‘-i Sene 1236)	4 [3281]
Ahvâl-i İrân	
Erzurûm Vâlîsi Hüsrev Paşa'nın Şark Ser‘askeri Oldığı	6 [3282]
İrânlıların Hudûdı Tecâvüz Eyledikleri	7 [3283]
(Vekâyi‘-i Sene 1237)	10 [3286]
Ra’ûf Paşa'nın Şark Cânibi Ser‘askeri Oldığı ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât	11 [3287]
İrân Muhârebelerinin Netâ’ici	12 [3288]
Vekâyi‘-i Şettâ	13 [3289]
Mürûr Tezkeresi Nizâmı ve Rütbe ve Pâyeler İ‘tâsı	14 [3289]
Seyyid Alî Paşa'nın Mora Ser‘askerligi ve Erîb Efendi'nin Vezâreti	15 [3290]
Paşo İsmâ‘îl Paşa'nın Nefy ve İ‘dâmı	16 [3291]
Behrâm Paşa'nın Azl ve Nasbı	
Re’îsü'l-küttâb Hâmid Beg'in Nefyi ve Defterdârın Tebdîli ve Ba‘zı Tevcîhât	
Vukû‘ı	17 [3292]
Girid Eşkıyâsınm Te’dîbi ve Esbak Tercümânın İ‘dâmı	18 [3293]
Kapudan Paşanın Tebdîli ve Kara Mehmed Paşa'nın Donanma Kara Ser‘askerligiyle	
Mora Cânibine Me’mûriyyeti	
Ba‘zı Zevâtın Azl ve Nefyleri ve Ba‘zı Tevcîhât	19 [3293]
Nüzûl-ı Kalyon ve İhrâc-ı Mevâcib Vilâdet-i Şeh-zâde ve Ba‘zı Tevcîhât	21 [3295]
Rüşdî Paşa'nın Keyfiyyet-i Vefâtı	22 [3296]
Yanya ve Mora Taraflarının Ahvâli	25 [3299]
Trapoliçe'nin Keyfiyyet-i İstîlâsı	26 [3300]
İzdin Tarafında Zuhûra Gelan Muzafferiyyet	30 [3303]
Yanya Cihetinde Reşîd Paşa'nın Muzafferiyyeti	32 [3305]
Tepedelenli Alî Paşa'nın İ‘dâmı	36 [3308]
Vak‘a-i Sakız ve Ba‘zı Vekâyi‘-i Bahriyye	41 [3312]
(s.3) Paşa Gemisinin İhtirâkı ve Kapudan Paşanın Vefâtı ve	
Kara Mehmed Paşa'nın Kapudanlığı ve Vahîd Paşa'nın Ref‘-i Vezâreti	43 [3314]
Vekâyi‘-i Mütenevvi‘a	
Yahyâ Efendi'nin Tercümânlığı ve İstavraki Beg'in İ‘dâmı	44 [3314]
Yerlü Boyarlardan Eflâk ve Boğdan'a Voyvodalar Nasbı	45 [3315]
Vilâdet-i Şeh-zâde ve Vefât-ı Hadîce Sultân ve Elbise Nizâmı ve	
Sîm ve Zer İsti‘mâlinin Men‘i ve Haleb'de Zelzele Vukû‘ı	
Vekâyi‘-i Mora	
(Vekâyi‘-i Sene 1238)	53 [3322]
Ba‘zı Tevcîhât. Vefât-ı Şeh-zâde. Nizâm-ı Sikke	
Yeniçeri Ağasının Tebdîli ve Haydar Baba'nın Nefyi	54 [3323]
Tebeddül-i Sadâret ve Meşîhat	56 [3324]
Hâlet Efendi'nin Nefyi ve İ‘dâmı ve Etbâ‘ ve Mensûbâtının Nefyleri ve	57 [3325]
Nefy İtdirmiş Oldığı Ba‘zı Zevâtın Itlâkı ve Berberbaşı Alî Ağa'nın Silâhdârlığı	
Rûmili Ser‘askeri Hûrşîd Paşa'nm Vefâtı ve Yerine Celâl Paşa'nın	58 [3326]
Ser‘askerligi ve İzzet Mollâ'nın Nefyi	
Mora Ordusunun Ahvâli	60 [3328]
Mora Ser‘askeri Mahmûd Paşa'nın Vefâtı	62 [3329]
Erîb Paşa'nın Vefâtı	63 [3330]
Anaboli'nın İstîlâsı	64 [3331]
Kapudan Paşanın Tebdîli	65 [3332]
Mora Ordusunun Gördüs'den Badra'ya Nakli	66 [3333]
Celâl Paşa'nın Vefâtı ve Yerine Köse Mehmed Paşa'nın Rûmili ve Berkofçalı	
Yûsuf Paşa'nın Mora Ser‘askerlikleri ve Sâlih Paşa ile Ebûlebûd	
Mehmed Paşa'nın Ma‘iyyet-i Ser‘askerîye Me’mûriyyetleri	
Ahvâl-i Cezîre-i Limni	68 [3335]
Vekâyi‘-i Şettâ	69 [3336]
Ba‘zı Tevcîhât Sırasında Hüseyin Usta'nın Yeniçeri Ağası Oldığı	70 [3336]
(s.4) Vukû‘-ı Harîk	71 [3337]
Tebeddül-i Sadâret ve Nizâm-ı Delilân ve Dîger Ba‘zı İcrâât	
Vekâyi‘-i Berrü'ş-şâm	74 [3340]
Ba‘zı Vefiyât ve Tevcîhât	75 [3341]
Şeh-zâde Abdülmecîd Hazretlerinin Vilâdeti	76 [3342]
İrân Devleti'yle Akd-i Musâlaha Olundığı	77 [3343]
Vekâyi‘-i Mora ve Ahvâl-i Deryâ	78 [3344]
Kuşadası Muhâfızının Ref‘-i Vezâreti ve Çarhacı Alî Paşa'nın Nefyi	79 [3344]
Köse Mehmed Paşa'nın Azliyle Ebûlebûd Mehmed Paşa'nın Ser‘askerligi	
(Vekâyi‘-i Sene 1239)	80 [3345]
İşkodralı Mustafâ Paşa'nın Mosolong'a Azîmet ve Avdeti ve Reşîd Paşa'nın	
Turhala Mutasarrıflığı'ndan Azli ve Ba‘dehu Vidin Muhâfızı	
Oldığı ve Donanma-yı Hümâyûn'un Avdeti	
Vekâyi‘-i Şettâ. Ru’ûs İmtihânı. Tebeddül-i Meşîhat. Dîger Ba‘zı Vukû‘ât	82 [3347]
Gâlib Paşa'nın Sadâreti ve Ağa Hüseyin Paşa'nın	84 [3348]
Boğaz Muhâfızlığı ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât	
Adliyye Altununun Tagyîr ve Naksı. Atiyye Sultân'ınVilâdeti.	85 [3349]

Azl ve Nasb. Es‘ad Ağa'nın Vezâreti ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât		
İrân İlçisinin Vürûdı ve Sardunya Devleti'yle Ticâret Mu‘âhedesi	86 [3350]	
Akd Olundığı ve Fransız İlçisinin Mülâkâtı ve Dîger Ba‘zı Vekâyi‘		
Vefiyât-ı Â‘yân ve Ba‘zı Tevcîhât	87 [3352]	
Çarhacı Alî Paşa'nın Terceme-i Hâli		
Yûsuf Âgâh Efendi'nin Terceme-i Hâli	88 [3352]	
İmâm Mustafâ Efendi'nin Terceme-i Hâli	89 [3353]	
Zeynelâbidîn Efendi'nin Terceme-i Hâli		
İçilli Ahmed Paşa'nın Terceme-i Hâli	90 [3353]	
Kevâkibî-zâde'nin Terceme-i Hâli	91 [3354]	
Hüseyin Beg'in Tunus Beglerbegisi ve İshak Efendi'nin		
Tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn Oldığı		
(s.5) Mora ve Havâlîsi Hakkında İcrâ Olunan Teşebbüsât ve Zuhûra		
Gelan Ba‘zı Vukû‘ât	91 [3355]	
Ebûlebûd Paşa'nın Azliyle Dervîş Mustafâ Paşa'nın	92 [3355]	
Ser‘askerligi ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât		
Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa-zâde İbrâhîm Paşa'nın Mora Vâlîsi Oldığı	93 [3356]	
Ağriboz Muhâfızının Muzafferiyyeti	94 [3357]	
Vekâyi‘-i Girid		
Ba‘zı Vekâyi‘-i Harbiyye	95 [3358]	
İpsara Cezîresi'nin Teshîri ve Mısır Vâlîsinin Mora Seferi İçün Tedârükât-ı		
Vâkı‘ası	96 [3359]	
Ba‘zı Vekâyi‘-i Mısır ve Sûdân	97 [3360]	
Mühimme	98 [3362]	
(Vekâyi‘-i Sene 1240)	99 [3362]	
Benderli Selîm Paşa'nın Sadâreti ve Ba‘zı Tevcîhât ve Vukû‘ât		
İstitrâd. Vekâyi‘-i Harbiyye	101 [3364]	
Muhârebe-i Bahriyye ve Kapudan Paşanın Dersa‘âdet'e Avdeti ve İbrâhîm		
Paşa'nın Mora'ya Azîmeti	103 [3365]	
İbrâhîm Paşa'nın Mora'ya Vusûli	104 [3366]	
Rûmili Ser‘askerligi'nin Reşîd Paşa'ya Tefvizi ve Ba‘zı Tevcîhât-ı Tertîbât-ı		
Askeriyye	105 [3367]	
Tedârükât-ı Bahriyye ve Mevâdd-ı Müteferrika	106 [3367]	
Ta‘lîm-i Sıbyân İçün Ba‘zı Tedâbîr	107 [3368]	
Ba‘zı İcrâât ve Tevcîhât ve Ba‘zı Vekâyi‘-i Dağıstân	108 [3369]	
Vefât ve Vilâdet ve Ba‘zı Tevcîhât	109 [3370]	
Cânib Efendi'nin Terceme-i Hâli		
Hâşim Paşa'nın Terceme-i Hâli	115 [3375]	
Sâlih Paşa'nın Terceme-i Hâli	116 [3376]	
Berkofçalı Yûsuf Paşa'nın Terceme-i Hâli ve Çiçek Hastalığından Vefiyât		
Vukû‘ı ve Kuvvet Hüseyin Paşa'nın Terceme-i Hâli	117 [3377]	
İbrâhîm Hilmî Paşa'nın Terceme-i Hâli	118 [3378]	
(s.6) Vekâyi‘-i Seferiyye	119 [3379]	
Ser‘asker Reşîd Paşa'nın Mosolong'ı Muhâsara Eyledigi ve İbrâhîm Paşa'nın		
Mora'da Muzafferiyyeti ve Kapudan Paşanın Mosolong'a ve Ba‘dehu Mora'ya Azîmeti		
(Vekâyi‘-i Sene 1241)	120 [3381]	
Trapoliçe'nin Fethi. Ve Palaslı-zâde'nin Vezâreti. Ve İbrâhîm Paşa'nın		
Mosolong'a Me’mûriyyeti ve Kapudan Paşanın Dahi Oraya Vürûdı	121 [3381]	
Vasilikoz ve Andelikoz Adalarının Teshîri	124 [3383]	
Ba‘zı Muhârebât	125 [3384]	
Mosolong'ın Feth ve Teshîri	126 [3385]	
Kapudan Paşanın Akdeniz Boğazı'na Avdeti	129 [3387]	
Ser‘asker Paşanın Harekât-ı Muzafferânesi ve Ba‘zı Tevcîhât	130 [3389]	
Es‘ad Efendi'nin Vak‘a-nüvîs Oldığı	131 [3389]	
Ba‘zı Vekâyi‘-i Ecnebiyye		
Tezkireci Es‘ad Efendi'nin İrân'dan ve Mirzâ Rızâ'nın İrân'a Avdeti	133 [3391]	
Vekâyi‘-i Şettâ	135 [3393]	
Vekâyi‘-i Kudüs-i Şerîf ve Dîger Ba‘zı Vukû‘ât	136 [3394]	
Kadı-zâde'nin Meşîhati ve Yeniçeri Müteneffizlerinden Ba‘zılarının Nefyi	139 [3396]	
Şerh-i Siyer-i Kebîr Tercemesinin Tab‘ ve Neşri ve Dîger Bazı Vekâyi‘	139 [3396]	
Vefiyât-ı Â‘yân	140 [3398]	
Mehmed ve Mustafâ Râkım Efendilerin Terceme-i Hâlleri	141 [3398]	
Azîz-zâde Ârif Efendi'nin ve Sıddîk Efendilerin Terceme-i Hâlleri	142 [3399]	
Mevâdd-ı Askeriyye	143 [3400]	
Ba‘zı Tîmârâtın Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na İlhâkı		
Tersânece Ba‘zı İcrâât ve Hitâm-ı Câmi‘-i Nusret. Ve Mîr-i Mîrân İbrâhîm		
Paşa'nın Ba‘zı Sefâ’ine Başbuğ Oldığı ve Ba‘zı Ulemânın Mazhar-ı İltifât		
Oldukları	145 [3401]	
Eşkinci Tahrîri	146 [3402]	
Zuhûr-ı Vak‘a	154 [3409]	
İhrâc-ı Livâ’-i Şerîf	156 [3411]	
(s.7) Kahr ve Tedmîr-i Eşkıyâ	162 [3416]	
Yeniçeri Ocağı'nın İlgâsı	166 [3420]	
Livâ’-i Şerîf'in Bâbü's-sa‘âde'ye Nakli	171 [3424]	

Acemî Oğlanları Kışlasının Ta'lîmhâne İttihâzı 173 [3425]
Edirne'de Yeniçeriligin Keyfiyyet-i İlgâsı 174 [34]26
Ba'zı İcrâât 175 [3425]
Harbecilerin İlgâsı ve Muhzır Ağalığı'nın Tomruk Ağalığı Unvânına Tahvili ve Ocak Bâzergânıyla Şâhincinin İ'dâmları 176 [3426]
Keyfiyyet-i Tebrîk-i Îd-i Adhâ 177 [3428]
Ba'zı Âdât-ı Kadîmenin İlgâsı 178 [3429]
İhtisâb Me'mûriyyeti'nin İhdâsı 179 [3430]
Fezleke-i Ahvâl-i Eşkıyâ 180 [3431]
Bektâşîlik'in Ref' ve İlgâsı 185 [3435]
Süvârî Ocaklarıyla Cebecilerin İlgâsı 186 [3436]
Bostâncıların ve Mehterhâne'nin Islâhı 187 [3437]
Miyân-ı Askerîde Zuhûr İden Müfsidlerin Te'dîbi ve Livâ'-i Şerîf-i Nebevî'nin Mahall-i Mahsûsuna Vaz'ı 188 [3439]
Tekmile 189 [3439]
Akkirman Mükâlemesi 191 [3441]
İstitrâd 194 [3444]
Hâtime 204 [3453]
Fezleke-i Vekâyi'-i Yunaniyye 220 [3467]

(Tezyîl)

Hûrşîd Paşa Tarafından Tasnî' Olunan Fermân-ı Âlî Sûreti 221 [3467]
Hûrşîd Paşa'ya Gönderilan Fermân-ı Âlî 226 [3472]
Hâlet Efendi ile Alî Ağa Miyânelerinde Muhâbere Tezkereleri 228 [3473]
Devlet-i Aliyye ile Devlet-i İrâniyye Beyninde Mübâdele Olunan Musâlahanâme 235 [3480]
Gâlib Paşa'nın Sadâret'ine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 236 [3481]
İcmâl-i Ahidnâme-i Sardunya 238 [3483]
(s.8) Ta'lîm-i Sıbyân Hakkında Fermân-ı Âlî 240 [3484]
Rûm Patrikinin Afvnâmesi 241 [3485]
İrân'dan Avdet İden Es'ad Efendi'nin Takrîri 253 [3494]
Taraf-ı Şeyhü'l-islâmî'den Abbâs Mirzâ'ya Mektûb 255 [3496]
Eşkinciler Lâyihası 263 [3505]
Hüccet-i Şer'iyye Sûreti 266 [3507]
Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn 267 [3508]
Men'-i Erâcîf İçün Fermân-ı Âlî Sûreti
Yeniçerilerin İlgâsına Dâ'ir Fermân-ı Âlî Sûreti

Asâkir-i Mansûre Kânûnnâmesi 271 [3512]
Lâhika 277 [3516]
(Şövalye Dö Genc)'in Mektûbları
Prens Meternik'in Mektûbâtından Müstahrec Ba'zı Fıkarât 284 [3522]
Aberdin'in Nutkı 285 [3524]

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Elhamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn ve's-salâtü alâ seyyidi'l-evvelîn ve'l-âhirîn ve alâ âlihî ve sahbihî ecma'în ba'de zâ encümen-i üdebâya ma'rûz-ı hâme-i bî-vâye-i[1] kem-mâyedir ki Hicret-i Nebeviyye'nin 1188 senesinden 1241 senesine kadar vekâyi'-i Devlet-i Aliyye'yi hâvî bir târîhin dest-gâh-ı tertîb ve te'lîfe konması ve dîbâ-yi terkîb ve ibâresinin Encümen-i Dâniş tarafından tensîb olunan minvâl-i ma'rûf sehlü't-tenâvül üzre dokunması emr ü fermân buyurulmuş idüginden bu minvâl üzre târîh-i âcizînin cem' ve te'lîfine başlanmış ve kıt'a kıt'a ma'rız-ı intişâra çıkarılmakda bulunmuş idi envâ'-ı esbâb-ı mâni'a hasebiyle bu vakte kadar itmâmı müyesser olmadı meger bu dahi ashâb-ı ulûm ve ma'ârif tarafından mütevelliyyen meydân-ı intişâr ve iştihâra çıkarılan bunca âsâr-ı celîle gibi zât-ı firişte-sıfât-ı hümâyûnı âb-rûy-ı sülâle-i tayyibe-i Osmânî ve şân ü şevket-i rûz-efzûnî-i revnak-efzâ-yı erîke-i hilâfet ve hakanî olan pâdişâh-ı hakâyık-iktinâh-ı bî-müdânî es-Sultân el-Gâzî (***Abdülhamîd***) Han-ı Sânî bin es-Sultân el-Gâzî Abdülmecîd Han bin es-Sultân el-Gâzî Mahmûd Han-ı Sânî Efendimiz Hazretleri'nin asr-ı mehâsin-hasr-ı ma'ârif-nişânlarına merhûn imiş ki karîbü'l-ahdde iki cildi tetmîm ile huzûr-ı lâmi'ü'n-nûr-ı hilâfet-penâhîlerine takdîm olundığı gibi bu kerre işbu cild-i ahîri dahi sâye-i teshîlât-vâye-i şehr-i yârîlerinde tamâm ve nâm-ı nâmî-i âsâr-ı hümâyûnlarıyla miskiyyü'l-hitâm oldı.

Medda'llâhu zılâle re'fetihi alâ ru'ûsi'l-enâm ve etâle bekâhu alâ memerri'l-eyyâmi
bi-hurmeti'n-nebiyyi'l-ümmi'l-emîn aleyhi's-salâtü ve's-selâm[2]

1 Bî-vâye: Mahrum, nasipsiz. Metinde "Pî-vâye" şeklinde geçmektedir.
2 "Allah merhamet gölgesini halkın üzerine daim eylesin ve bekasını uzun zaman devam ettirsin, ümmî ve emin olan Peygamber hürmetine, ona salat ve selam olsun."

Mim Bakiyyeti Vekâyi'-i Sene 1236 ilâ Vekâyi'-i Sene 1241

CİLD-İ SÂNÎ AŞER
(EZ)
TÂRÎH-İ CEVDET

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Bakiyye-i Vekâyi'-i Sene 1236

İrânlular Devlet-i Aliyye'nin eyyâm-ı meşgûliyyetinden istifâde itmek üzre fırsat gözetmekde oldukları cihetle Rûm fetretinden dolayı Devlet-i Aliyye'nin gavâ'ili artdıkca anların dahi hırs ve tama'ları artmakda ve tavr ve mu'âmeleleri tebeddül itmekde idi. Binâ'en alâ-zâlik Devlet-i Aliyye berren ve bahren usât-ı Yunaniyye ile uğraşmakda oldığı hâlde İrân hudûdunda dahi tedârükât-ı seferiyyeden hâlî degil idi. Tafsîlâtı ber-vech-i âtî beyân olunur.

Şöyle ki: Hudûd üzerindeki aşâ'irin ba'zıları bir tarafda kışlamayub dîger tarafda yaylar ve ba'zan Devlet-i Aliyye ve ba'zan Devlet-i İrâniyye teba'iyyetini ihtiyâr eyler idi. Ve böyle teba'iyyetleri meşkûk olan aşîretler ara sıra devleteyn beyninde bâ'is-i bahs ve münâza'a olurlardı. Bu kabîlden olarak bir müddetden berü Muş ve Malazgird ve Erciş sancaklarında ve ba'zan İrân ülkâsında meştâ-nişîn olan Haydarânlı Aşîreti Ağası Mahmûd Ağa beş yüz hâne ile Muş sancağında sâkin oldığı hâlde birâderi Kâsım Ağa dahi gelüb Muş ve Malazgird sancaklarında ârâm itmiş idi. Hâlbuki geldikleri mahalle avdet itmedikleri takdîrde Revân (s.5) serdârı ve Hoy Hanı külliyyetlü asker ile üzerine gelüb anları İrân tarafına göçürmek tedârükünde bulundukları İrân tarafından tahrîran Kâsım Ağa'ya iş'âr olunmuş idügi ve Revân serdârının Muş Mutasarrıfı Selîm Paşa'ya karındâşı Hasan başbuğlığıyla Muş havâlîsine iki top ve on iki zemberek[1] ile vâfir asker göndereceği ve İrân teb'asından olan bir takım Ekrâd ile İrân askeri mahlût[2] olarak Kars eyâleti muzâfâtından Kağızman sancağına tecâvüz ile ahâlîsinin hayvânât ve eşyâsını hilâf-ı ahd olarak gasb ü gâret ile İrân'a götürdükleri ve Bâyezîd ahâlîsinin ba'zı emvâl ve eşyâsı kârbân[3] ile Erzurûm'a gelürken Revân eyâletinde Hâcıbayrâm nâm karye kurbunda Zeylânlu Hasan Ağa'nın üç yüzden ziyâde süvârî ve piyâdesiyle biraz İrân süvârîsi kârbânın üzerine gelüb biraz âdemlerini cerh ve katl iderek ber-mûceb-i defter ma'lûmü'l-mikdâr mâl ve hayvânlarını gasb ve üç yük bâzergân mâlım Revân Kal'ası'na nakl itdikleri ve Celâlî tâ'ifesinin İucesu ve Ortaköy ve Başköy ve sâ'ir altı aded karye ahâlîsinin davarlarını sürüb götürdigi ve Van eyâletinde vâkı' Mahmûdî sancağında Abağa nâhiyesinde sâkin Yezîdî Aşîreti'nden Çobanoğlı Abdî Ağa ve karındâşı bu esnâda Muş tarafına gelmiş oldukları hudûd-ı hakaniyye me'mûrları taraflarından pey-der-pey der-i devlete arz ve inhâ olunmakda idi. Haydarânlu aşîreti fi'l-asl Diyârbekir eyâletinde Mefârikîn[4] saucağında sâkin ve Haremeyn-i Muhteremeyn'e

1 Zemberek (Zenberek): Hayvan ile taşınabilen küçük toplara verilen ad.
2 Mahlût: Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık.
3 Kârbân: Kervan.
4 Mefârikîn: Meyyâfârikin. Silvan, Diyarbakır.

tâbi‘ Şikâkî Aşîreti'nin oymağı olarak mukaddemâ bir aralık Muş ve Malazgird ve Erciş sancaklarına gelmişler. Hattâ esbak Muş Mutasarrıfı Murâd Paşa vaktinde on seneden ziyâde bu sancaklarda meştâ-nişîn olmuşlar. Ba‘dehu ba‘zı seneler alâ tarîki'l-müsâfere İrân ülkâsına gidüb eglenmişler. Yezîdî aşîreti dahi Van eyâletinde Mahmûdî sancağında Abağa nâhiyesinde sâkin olub mukaddemce biraz hâneleri kezalik alâ tarîki'l-müsâfere İrân cânibine geçmişler ise de bu kerre yine berü tarafa avdet itmişler. Şu hâle nazaran bunlar hakkında İranlunun bir gûne iddi‘âya salâhiyyeti olmadıkdan başka bundan akdem sefâretle İrân'a gidüb gelan sâbıkâ Tezkire-i Evvel Süleymân Hâdî Efendi'ye İrân Şâhı'nın vâki‘ olan ifâdâtından hudûd-ı hakaniyyeye tecâvüz ve tahattî vukû‘una kendüsinin kat‘an rızâsı olmayub beyne'd-devleteyn[1] mün‘akid olan şerâ'it-i müsâlemenin devâm ve istimrârı ehass-ı metâlibi olarak ser-hadd me'mûrlarına tenbîbât-ı lâzımeyi îfâ eyledigi müstebân[2] olmuş iken yine bu makûle ta‘addiyyât vukû‘a gelüb ol havâlî ise Abbâs Mirzâ'nın zîr-i hükmünde bulundığından bu makûle hâlât-ı gayr-i marziyyenin ref‘ ve izâlesiyle berâber bu def‘a dahi Kars tarafından nehb ü gâret olunmuş olan emvâl ve eşyânın ber-muktezâ-yı ahd (s.6) ve şart reddi lâzım gelecegi siyâkında makâm-ı Sadâret'den Abbâs Mirzâ'ya evâ'il-i Muharrem'de kâ'ime-i sâmiyye yazıldı.

Ol vakt İrân Devleti'nin hâli pek acîb idi. İrân Şâhı ahdin îfâsı ehass-ı metâlibimdir[3] dir ilçisi bol bol va‘dler virir. Çe-fâ'ide serdâr ve vâlîlerinin ef‘âli[4] hiç birine uymaz bu cihetle İrân tarafından Devlet-i Aliyye meslûbü'l-emniyye[5] olub Erzurûm Vâlîsi Hüsrev Paşa'ya Şark Ser‘askerligi bi't-tevcîh bu hilâlde menşûrı gönderildi ve ol havâlî ahvâline dikkat ve i‘tinâ eylemesi lüzûmı bildirildi.

Ve mukaddemâ İrân Kürdleri'nden ba‘zı eşkıyâ hudûdı tecâvüz ile Kars civârında vâki‘ Köroğlı Kal‘ası'na girüb ikâmet ile ol civârdaki karyeler ahâlîsine ta‘addî ve gasb u gâret misillü hâlât-ı reddiyyeye tasaddî itmekle İrân hudûdını tecâvüz itmeksizin def‘ ve tenkîl-i eşkıyâya i‘tinâ olunması içün ser-haddât muhâfızlarına evâmir-i aliyye gönderildi. Ba‘dehu eşkıyâ-yı merkûme Bâyezîd sancağına aşub Diyadin kazâsı karyelerinden ba‘zılarına ta‘arruz ve ba‘zı kurâyı ihrâk iderek ilerüleyüb ve Yoncalı karyesinde ordu kurub Rûmili beglerbegligi pâyelülerinden Muş Mutasarrıfı Selîmı Paşa'nın askeriyle ba‘de'l-muhârebe Muş sahrâsında Selîm Paşa'nın mukîm oldığı Çevirme nâm mahalle bir buçuk sâ‘at mesâfeye kadar geldikleri lede'l-istihbâr der-akab[6] Ser‘asker Hüsrev Paşa Selîm Paşa ma‘iyyetine mühimmât ve neferâtıyla üç kıt‘a çarha topları ve bin nefer süvârî göndermiş ve keyfiyyeti Bâb-ı Âlî'ye bildirmiş oldığına mebnî Van Muhâfızı Serd Mahmûd Paşa'ya ve Bâyezîd Mutasarrıfı Abdülhamîd Paşa'ya def‘-i eşkıyâ içün asâkir-i vâfiyye cem‘ ile müheyyâ bulunmaları siyâkında emirler yazıldı.

1 Beyne'd-devleteyn: İki devlet arasında.
2 Müstebân: Vâzıh, âşikâr, beyam açık olarak anlaşılan, açıklanmış.
3 Ehass-ı metâlib: En husûsî, başlıca olan talep, dilek, istek.
4 Ef‘âl: İşler, ameller.
5 Meslûbü'l-emniyye: Emniyetsiz, güvensiz.
6 Der-akab: Hemen, hemen arkasından.

Hâlbuki ol esnâda İrânlıların Van eyâleti dâhilinde kâ'in Hakkâri nâhiyesinde nefs-i Van'a on iki sâ‘at mesâfesi olan Cârî Kal‘ası'nı muhâsara eylediklerini Sert Mahmûd Paşa haber aldığı gibi Van ahâlîsi ve asâkir-i mevcûde ile kethüdâsı İsmâ‘îl Beg'i göndermiş ise de yarıyola vardıklarımda kal‘a-i mezkûre ahâlîsimin İrânluya tâbi‘ oldukları haberini almışlardır. Ve Hakkâri Begi Mustafâ Beg bundan altı sene mukaddem İrânluya teba‘iyyet[1] eylemiş oldığı hâlde bu esnâda Van'a gelmekle Van muhâfızı tarafından kendüsine nasîhat olunmuş ise de ısgâ itmeyüb Cârî Kal‘ası begi ile karâbeti oldığına binâ'en o dahi İrân teba‘iyyetini ihtiyâr eylemişdir. Ol havâlîde bulunan dîger birkaç kal‘a dahi mukaddemâ Hakkâri beginin zîr-i destinde bulunmuş idügi bahânesiyle bunların hakkında dahi ol vechile mu‘âmele olunması melhûz bulunmağla keyfiyyet bu esnâda ber-tafsîl Bâb-ı Âlî'ye inhâ idilmişdir.

(s.7) Devlet-i Aliyye ber-vech-i bâlâ Yanya gâ'ilesiyle meşgûl oldığına mebnî bir de İrân seferi açmakdan muhteriz[2] olarak hemân İrân hudûdına tecâvüz olunmaksızın berü tarafa geçen eşkıyânın def‘ ve tenkîline dâ'ir tenbîhât-ı lâzıme icrâsından hâlî olmayub her tarafı tedâfü‘î yolda muhâfaza ise asâkir-i külliyyeye mütevakkıf oldığından Ser‘asker Hüsrev Paşa tarafından istenildikce gönderilmek üzre Sivas eyâletinde iki bin beş yüz süvârî ve Trabzon ve Gümüşhâne sancaklarında mikdâr-ı kâfî asker tertîb ve tehyi'e[3] olunması ve Kars eyâletinde mevcûd olan bi'l-cümle harb ü darb ashâbının ihrâcıyla Kars muhâfızı ma‘iyyetine virilerek izhâr-ı celâdet kılınması içün lâzım gelenlere hitâben evâmir gönderildi.

Lâkin Bâb-ı Âlî evvel emirde Hâlet Efendi'nin ittihâz itdirmiş oldığı usûl ve meslegi tashîh ve ta‘dîl itmek lâzım gelürdi. Çünki taşralarda ne kadar müteneffiz[4] ve muktedir adamlar var ise haklı haksız birer bahâne ile i‘dâm ve hiç olmaz ise nefy olunmakda idi. Bu ise aşâ'ir ve kabâ'il beg ve ağalarını ürkütmekle hudûd-ı İrâniyye üzerindeki aşâ'ir hep İrânluya meyl itdi. Ve egerçi ol vakt İrân'ın hâli daha karışık ve idâresi daha bozuk ise de aşîret beg ve ağalarına İrân'ın mu‘âmelesi daha hoş göriniyordı zîrâ İrânlu bu rü'esâya ağır hediyyeler virdi ve sonra birkaç katını anların vâsıtasıyla aşîretlerinden alur ise de rü'esâ bu mu‘âmeleden memnûn idiler. Çünki anlar kendüleri içün aşîretlerinden bir şey isteyemeyüb ammâ devlet nâmına istedikleri kadar şey tahsîl idebilürlerdi. Bu cihetle anlar İrân me'mûrlarından ve bunlar anlardan müstefîd[5] ve memnûn idiler.

Aşâ'ir ve kabâ'il halkı ise dâ'imâ re'îslerine peyrev[6] olagelmişlerdir. Kaldı ki hudûd-ı İrâniyye üzerindeki aşâ'irden birçoğunun teba‘iyyetleri meşkûk[7] bir hâlde bulundığından celb ve istimâle ile rü'esâyı ele almak lâzım gelüb bu husûsda Bâb-ı Âlî İrân mirzâları kadar hakîmâne hareket idemiyordı.

1 Teba‘iyyet: Uyma, tabi olma. İtaat, inkıyad ve imtisal etme.
2 Muhteriz: Sakınan. Çekinen. Çekingen.
3 Tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.
4 Müteneffiz: Nüfuzlu, sözü geçen.
5 Müstefîd: İstifade eden, fayda gören, faydalanan.
6 Peyrev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.
7 Meşkûk: Şekli, şüpheli. Kendinden şüphe edilen.

Şânî-zâde Târîhi'nde beyân olundığı üzre Devlet-i Aliyye ile İrânlu beyninde bâ'is-i bürûdet olan esbâbdan biri dahi bu idi ki Bâyezîd Mutasarrıfı Mîr-i Mîrândan Behlûl Paşa azl ile Bâyezîd sancağı esbâb-ı hafiyyeye[1] binâ'en Toprakkal'a[2] vücûhundan İbrâhîm Ağa'ya sâbık Erzurûm vâlîsinin iltizâm ve iltimâsı ile tevcîh olunub keyfiyyet Behlûl Paşa'nın mesmû'ı oldukda İbrâhîm Ağa'nın birâderi Hüseyin Ağa Acem Ekrâdı beglerinden oldığı ecilden Bâyezîd gibi ser-hadd-i mu'tenâ bu makûle kimesneye teslîm olunmak çendân câ'iz ve revâ olmadığına binâ'en Behlûl Paşa salâbet[3] ve sadâkat yüzünde görinerek kal'ayı ana teslîm itmek ihtimâlim yokdur deyü hâlâ (**s.8**) Erzurûm Vâlîsi Hüsrev Paşa'ya inhâ ve buna dâ'ir a'zâr-ı vâhiyye ile müşârün-ileyhe tahrîrât isrâ eyledikde mâddenin kesb-i su'ûbet idecegi rû-nümâ olarak lâ-ilâc[4] livâ'-i mezbûr âhara tevcîhe muhtâc olmakdan nâşî Hüsrev Paşa dahi kendü müte'allikâtından Abdülhamîd Beg'e yurtluk ve ocaklık vechile tevcîh ve sene-i sâbıka Cumâde'l-âhire'si evâhirinde mîr-i mîrânlık rütbesiyle dahi tebşîr[5] ve tefrîh[6] itdirmiş idi. Bu esnâda mûmâ-ileyhi makarrına ik'âda ikdâm idüb Behlûl Paşa'ya mazâ-mâ-mazâ[7] mefhûmunda re'y-i buyuruldısı ve nush [u] pendi şâmil tahrîrât ile silâhdârını gönderüb bi't-te'mîn Bâyezîd'den suhûletle ihrâca sa'y ve ihtimâm ve Abdülhamîd Paşa'yı dahi ma'iyyetine bin beş yüz süvârî ve iki kıt'a top terfîkiyle Bâyezîd tarafına gönderüb Abdülhamîd Paşa dahi Bâyezîd hânedânından olmağla bu def'a Behlûl Paşa özr ü bahâne idecek bir ma'nâ bulamamış ise de kendüsinin tahrîkiyle Sebkî Ekrâdı ser-gerdesi Karakilisa nâm mahalde Abdülhamîd Paşa ile muhârebeye ibtidâr idüb silâhdâr-ı mûmâ-ileyh dahi bir kıt'a i'lâm ve mahzar ile i'âde idilmiş oldığına nazaran ba'd-ez-în infâz-ı emr-i âlî suhûletle müyesser olmayacağmdan bahisle tekrâr top ve asker gönderilerek Bâyezîd'in hasr ve tazyîkini musarrah emr-i âlî sudûrına mütevakkıf idügi husûsâtını şâmil evâhir-i Rebî'ü'l-evvel'de Erzurûm vâlîsi tarafından vürûd iden tahrîrât ve zikr olunan i'lâm ve mahzar ve Behlûl Paşa'nın vâlî-i müşârün-ileyhe göndermiş oldığı kâğıdı Der'aliyye'ye vâsıl ve keyfiyyete ıttılâ'-ı âlî hâsıl oldı. Ve Abdülhamîd Paşa'nın makarrına ik'âdı ne gûne tedâbîre muhtâc ise der-akab icrâsına ibtidâr olunması husûsuna irâde-i aliyye ta'alluk itmekle keyfiyyet Erzurûm vâlîsi tarafına tahrîr kılındı. Nihâyetü'l-emr Abdülhamîd Paşa Bâyezîd'e ik'âd ve Behlûl Paşa Erzurûm'a celb ve tevkîf olunmuşdur. Lâkin mukaddemce Bâyezîd tevcîh ve ba'dehu azl ile yerine tercîh olunan mûmâ-ileyh İbrâhîm Ağa'nın birâderi Hüseyin Ağa karındaşına bi't-taleh ber-mu'tâd tahsîl-i matlab zımnında ikrâz itmiş oldığı mikdâr-ı ma'lûm ağnâmı Ekrâd tâ'ifesinden istikrâz itmiş ve ağnâm-ı mezkûre nakd yerine ba'zı mahalle virilmiş ve sonradan mâdde ber-vech-i mezkûr ber-akis olarak aralığa gitmiş ise de koyun sâhibleri Hüseyin Ağa'dan ve o dahi birâderi İbrâhîm Ağa'dau ve ol dahi virmiş

1 Esbâb-ı hafiyye: Gizli sebepler.
2 Toprakkal'a: Toprakkale, Eleşkirt, Ağrı.
3 Salâbet: Katılık, sağlamlık.
4 Lâ-ilâc: İlâçsız, çaresiz.
5 Tebşir: Müjde verme, müjdeleme, müjdelenme.
6 Tefrîh: Ferahlandırma, gönül açma.
7 Mazâ mâ-mazâ: Olan oldu. Geçen geçti.

oldığı mahalden mutâlebeye başladıkda keyfe kâne ve çünîn ü çünân[1] vâdîleriyle imrâr-ı zamân olundığı dahi bir başkaca sızıldı oldığından kat'-ı nazar ba'de'l-ye's ve'l-hırmân[2] Ekrâd-ı İrân'ın Toprakkal'a'ya hücûm ile ağnâm-ı merkûme bedeli kal'a-i mezkûreyi yağma ve istîlâları gibi bir fesâd-ı azîmi mü'eddî olmuşdur.

Beyt

Miyân-i halk ez yek harf-i bî-câ fitnehâ hîzed * Belî sermâye-yi sad hırmen-âteş-i yek şerer dâred[3]

(**s.9**) El-hâsıl Hâlet Efendi'nin taşralar hakkında tertîb eyledigi mukaddemât-ı siyâsiyye aşîretler hakkında kaziyye-i matlûbenin aksini müntic olmakda idi. İrânlular ise hudûd üzerindeki aşâ'ir ve kabâ'ili celb iderek anların vâsıtasıyla Memâlik-i Mahrûse'ye ta'addî ve lede'l-iştikâ[4] bizim rızâmız yokdur o makûle eşkıyâ te'dîb olunmalıdır yollu vâhî[5] cevâblara tasaddî eylemekde ve ekseriyyâ su'âl ve cevâba dahi meydân virmeyüb pey-der-pey İrân hüccâcının tecrîm olundığından bahisle yaygara itmekde idiler. Ve fi'l-vâki' mukaddemâ Emîrü'l-hâcc Sâlih Paşa'nın adamları Kırım ve İrân hâcılarından bi-gayr-i hakkın para almışlar ise de otuz dört senesi vekâyi' sırasmda beyân olundığı üzre alınan paralar Sâlih Paşa tarafından bi't-tahsîl ashâbına redd itdirilmiş ve Sâlih Paşa tekdîr idilmiş idi. Ve bir de bir müddetden berü umûr-ı hâcca lâyıkıyla bakılamadığından nâşî hüccâc-ı Müslimîn'in muhâfazası içün istihdâm olunan delîl ve tüfenkci ve Havârî ve Mağribî tâ'ifeleri mukavvimlik iderek es'âr-ı âmmeye ri'âyet itmeyüb hâcılardan fâhiş ücret aldıkları cihetle çoğı taht-ı revân şöyle dursun mihaffe[6] tedârükinden âciz ve kazıklama ta'bîr olunur develeri istikrâya mecbûr ve ba'zan kâfileden ayru düşerek Urbân'ın şerr ve mazarratlarına dûçâr olduklarından başka Havran kıt'ası gâyet münbit ve mahsûldâr olarak Suriye'nin zahîre anbârı mesâbesinde iken ahâlîsi siyânet ve himâye olunmaz oldığı cihetle zirâ'ate sekte gelerek ba'zan Şâm-ı Şerîf'de kaht u galâ zuhûr idegeldiginden buralara dikkat ve i'tinâ itmek üzre işbu otuz altı senesi Rebî'ü'l-âhir'inin on birinci güni icrâ olunan tevcîhâtda Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Sadr-ı sâbık Dervîş Mehmed Paşa'ya Kudüs-i Şerîf sancağı ilhâkıyla ma'a Nablus Şâm-ı Şerîf eyâleti ve emîrü'l-hâclık tevcîh ve hüccâc-ı Müslimîn'in bi'l-emn ve's-selâme götürilüb getürilmesi ve bilâd-ı Şâm'ın istihsâl-i esbâb-ı âsâyiş ve ma'mûriyyeti kendüsine tavsiyye ve tenbîh olunmuşdur.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye tarîk-i haccın te'mînine ve bi'l-cümle hüccâc-ı Müslimîn'in emn ü istirâhat üzre zehâb ü iyâbına[7] evvel ve âhir himmet ve ikdâm ve arada cüz'î bir fenâlık vukû'unda der-akab tashîh ve ıslâhına dikkat ve ihtimâm idegelmişdir.

1 Keyfe kâne ve çünîn ü çünân: Neydi, ne oldu? Şöyle mi, böyle mi?
2 Hırmân: Mahrumluk, mahrumiyet. Ümitsizlik, ye's.
3 "Halk arasında bir yersiz sözden fitneler çıkar. Evet, yüz harmanın sermayesi bir kıvılcıma bakar."
4 Lede'l-iştikâ: Şikayet ederek, şikayetle.
5 Vâhî: Yararsız, saçma.
6 Mihaffe: Katır veya develerin sırtma konulan ve iki kişinin oturabileceği büyüklükte olan sepet.
7 Zehâb ü iyâb: Gidiş ve dönüş.

Fakat İrânlu bir vakitden berü hukûk-ı düveliyye hâricinde mu'âmelâta kıyâm ve cüz'î bir mâddeyi â'zâm ider oldığına nazaran bir mes'ele ihdâsına fırsat gözetmekde oldığı anlaşılmağla bu esnâda kâ'ide-i ihtiyâta ri'âyeten hudûd-ı İrân'a sevk olunmak üzre Trabzon'a seksan kıt'a top ve lüzûmı kadar kapaklu ve mühimmât ve sekiz orta topcı ve dört orta arabacı gönderilmişdir.

(s.10)

Beyt

Erâ'l-yevme yevmen fekad tekâsefe gaymuhu * Ve ibrâkehü fe'l-yevme lâ-şekke mâtırun[8]

Ol esnâda Eskişehir mutasarrıfı ve Van muhâfızı olan mîr-i mîrândan Sâlih Paşa'ya rütbe-i vezâret virildi.

Ba'dehu İrânlular Rûm ihtilâlinin ilerülediğini fırsat ittihâz iderek üst perdeden dem urmağa başladılar. Şöyle ki: Abbâs Mirzâ tarafından Erzurûm'da Alî Beg nâm me'mûrına bu sene İrân hüccâcının sebk iden zecr ve tecrîme[9] mebnî hacca gitmeleri ve Van'a zahîre i'tâsı devleti tarafından men' olundığı haberiyle serî'an İrân'a avdet eylemesi içün emirnâme gelmiş idügini ve İrânluların bir vakitden berü hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye mugâyir-i ahd ü şart olarak tecâvüz ve gasb u gâret ile ülfet eylemiş olduklarından dostluklarına emniyyet câ'iz olmadığını Erzurûm Vâlîsi ve Şark Cânibi Ser'askeri Hüsrev Paşa Bâb-ı Âlî'ye inhâ itmişdir. Anın üzerine Bâb-ı Âlî'den dahi ol civârda bulunan vülât ve mutasarrıfîne İrânlunun Rûm fesâdı takrîbiyle Devlet-i Aliyye aleyhine Rusyalu ile müttefik olmak ihtimâlini der-hâtır iderek ana göre intibâh üzre bulunmak lâzım gelecegi siyâkında Şa'bân'ın evâ'ilinde tahrîrât-ı sâmiyye gönderildi.

İrânlu ise ber-minvâl-i meşrûh kat'-ı muhâbere iderek taraf taraf hudûd-ı hakaniyyeye tecâvüz ider oldı. Ve Devlet-i Aliyye Yunan gâ'ilesiyle meşgûl iken bir de İrân muhârebesi zuhûra geldi. Ve Bağdâd kolunda İrânlular mağlûb oldılar ise de Erzurûm cihetinde âsâr-ı galebe İrânlu tarafında rû-nümâ[10] oldı.

Şöyle ki: Abbâs Mirzâ Zi'l-hicce'nin on ikisinde çarhacısı Hasan Han-ı Kaçar'ı Tebrîz'den Hoy tarafına sevk idüb arkasından kendüsi dahi hareket eylemiş idi. Bağteten Hasan Han gelüb Toprakkal'a'yı istîlâ itdi.

Abbâs Mirzâ dahi ordusıyla bağteten gelüb Bâyezîd'i zabt idivirdi.

Erzurûm'da mevkûf olan Behlûl Paşa ol esnâda firâr ile Bâyezîd'e varmış oldığından Abbâs Mirzâ'ya nâ-çâr arz-ı mutâva'at[11] eylemekle Abbâs Mirzâ Bâyezîd sancağını ana virdi. Eleşkird'in muhâfazasını dahi Abdülhamîd Paşa'ya havâle itdikden sonra Erzurûm'a doğrı hareket eyledi.

8 "Bugün bulutların arttığını görüyorum, şüphesiz bugün şimşek ve yağmur kaçınılmazdır."
9 Tecrîme: Suçlandırma. Cezalandırma. Cürüm isnad etme.
10 Rû-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
11 Arz-ı mutâva'at: İtaatini bildirme, kabullendiğini arz etme.

(Vekâyi'-i Sene 1237)

Bâyezîd'in böyle bilâ-mücâdele İrânlu tarafından zabt olunıvirmesi etrâfına dehşet (s.11) virme ile ol havâlî muhâfazasına me'mûr olan Çeçen-zâde Hasan Paşa'nın askeri dağıldı kendüsi dahi Erzurûm'a doğrı ric'ate mecbûr oldı Toprakkal'a cihetinde henüz toplanmakda olan asâkir-i Osmâniyye dahi girü ric'at eylediler.

Haydarânlu aşîreti Diyârbekir tarafına savuşmuş oldığına mebnî anların arkasından hareket iden asâkir-i kesîre-i İrâniyye o cihetde birçok mahalleri tahrîb ve hayvânât-ı kesîre iğtınâm[1] ve birçok re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'yi esîr eylediler.

Bu sırada İrânlular Bitlis'i dahi zabt eylediler. Ve Muş Mutasarrıfı Selîm Paşa İrânlu tarafına meyl itmekle Abbâs Mirzâ tarafından kendüsine rakam ya'nî tâmîmi hâvî buyuruldı gönderilmiş ve birâderine hanlık pâyesi virilmişdir. Abbâs Mirzâ tarafındau sevk olunan diger bir fırka-i askeriyye dahi evâsıt-ı Safer'de Erciş Kal'ası'nı istîlâ itmişdir. Ba'dehu eyyâm-ı şitâ hulûl itmekle Abbâs Mirzâ ordusıyla Tebrîz'e avdet eylemişdir.

Ol esnâda Trabzon vâlîsi bulunan Kapudan-ı esbak Sâlih Paşa'nın fukarâya zulm ve ta'addî itmekde oldığı resîde-i sem'-i âlî oldığına binâ'en hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de azl ve vezâreti ref'[2] ile Tokat'da ikâmete me'mûr oldı.

Ve yerine Erzurûm Vâlîsi Hüsrev Paşa nasb olunub Erzurûm eyâleti ve Şark cânibi ser'askerligi dahi Sadr-ı esbak Mehmed Emîn Ra'ûf Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Ve Şıkk-ı Evvel Defterdârı Mehmed Atâullâh Efendi Rebî'ü'l-evvel'in yirmi dördünci güni şark ordusı defterdârı nasb olunarak Erzurûm cânibine gönderildi. Rûz-nâmçe-i Evvel Kalemi Kîsedârı Mustafâ Efendi dahi ol gün evvelâ tarîk-i hâcegânîye idhâl içün Re'îsü'l-küttâb odasında horasânîsi[3] giydirilüb ba'dehu huzûr-ı âsafîde câh-ı celîl-i defterdârî hil'ati iksâsıyla bekâm oldı.

Ve evâhir-i Receb'de Musul eyâleti Abdülcelîl-zâdeler'den Murâd Paşa-zâde Abdurrahman Beg'e bâ-rütbe-i vezâret tevcih idildi.

Bu esnâda Kayseriyye ve Bozok sancakları mutasarrıfı bulunan Bor Müftîsi-zâde Hüseyin Paşa füc'eten fevt olmağla bu sancaklar Diyârbekir Vâlîsi Alâeddîn Paşa'ya bi't-tevcîh Diyârbekir eyâleti dahi Bağdâd vâlîsi ma'iyyetine me'mûr olan Diyârbekir askeri başbuğı mîr-i mîrândan Gürânlı-zâde Seyyid Alî Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur.

Mevsim-i bahâr hulûlünde Şark Ser'askeri Ra'ûf Paşa tarafından Cebbâr-zâde Mehmed Celâleddîn Paşa çarhacı nasb olunub Muş Mutasarrıfı Selîm Paşa dahi anın ma'iyyetine ta'yîn idilmiş idi. Celâleddîn Paşa Toprakkal'a üzerine gelüb kal'ayı taht-ı muhâsaraya aldı. Abbâs (s.12) Mirzâ dahi evâhir-i Şa'bân'da ordusıyla Tebrîz'den hareket ve hilâl-i Ramazân'da Hoy beldesine muvâsalat idüb andan Celâleddîn Paşa üzerine yüridi. Ve lede't-tekâbül[4] gâyet

1 İğtınâm: Ganimet yoluyla alma, yağma.
2 Ref': Kalkındırma, yüceltme. Yukarı kaldırma. Lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma.
3 Horasânî: Üst bölümü sarıktan taşacak biçimde yapılmış hoca kavuğu.
4 Lede't-tekâbül: Karşılaşıldığında, karşılaşmakla.

şiddetlü hücûmlar itdi. Celâleddîn Paşa bidâyet-i emrde anın muhâcemâtını[1] def'e muvaffak oldıysa da Abbâs Mirzâ bi'l-cümle İrân aşâ'irini cem' ve Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olan aşâ'ir-i Ekrâd'ın ekserini celb eylemiş oldığından cem'iyyet-i kesîre ile hücûm idüb nihâyetü'l-emr Celâleddîn Paşa fırkası münhezim olmuşdur. Muş Mutasarrıfı Selîm Paşa dahi ber-vech-i bâlâ İrânlu tarafına meyl itmiş oldığından ma'iyyetinde bulunan sekiz bin kadar Kürd atlusı kargılarına dayanarak seyirci olub Celâleddîn Paşa'ya mu'âvenet eylememişlerdir. İşte o zamân Selîm Paşa'nın tertîb-i cezâsı devletce tasmîm olunarak fırsatı gözedilmekde olub beş sene sonra Gâlib Paşa Erzurûın vâlîsi oldığı hâlde Selîm Paşa'yı bir takrîble elegetürüb i'dâm eylemesinin sebeb-i sahîhi budur.

Garîbdir ki Abbâs Mirzâ ber-vech-i bâlâ Toprakkal'a'dan çarhacı paşa fırkasını bozmuş iken ferdâsı ordusunda bir şiddetlü kolera illeti zuhûr ile İrânlular cenâzelerini defne vakit bulamamışdır. Ve bu illet ol havâlîce henüz ma'lûm bir şey olmayub bağteten böyle zuhûr ile îrâs-ı dehşet idicek İrân ordusı târ u mâr ve Abbâs Mirzâ ric'ate mecbûr olmuşdur. Binâ'en-aleyh çok geçmeyüb muhâberât-ı müsâlemet-kârâneye başlanmışdır. Gelelim Bağdâd cihetinin ahvâline Kirmanşâhân Vâlîsi Mehmed Alî Mirzâ ki şeh-zâdegân-ı İrân'ın sinnen[2] ekberi idi o dahi Bağdâd cihetine bağteten şiddetlü hücûmlar itdiyse de Bağdâd Vâlîsi Dâvud Paşa hüsn-i müdâfa'aya muvaffak ve galebeye mazhar oldıkdan başka Süleymâniyye Mutasarrıfı Mahmûd Paşa ana arz-ı mutâva'at eylemekle Kürdistân işleri dahi kesb-i hüsn-i sûret[3] eylemişdir. Ve egerçi Mahmûd Paşa'nın ammî[si] Abdullâh Paşa Mehmed Alî Mirzâ'ya mürâca'at idüb o dahi asâkir-i külliyye ile Kirmanşâh'dan hareket ile Abdullâh Paşa'yı Süleymâniyye mutasarrıfı nasb eylemiş ise de Mehmed Alî Mirzâ hilâl-i Safer'de fevt oldı ve yerine İrân Şâhı tarafmdan Mehmed Hüseyin Mirzâ nasb olundı. Dâvud Paşa dahi ma'iyyetine me'mûr olan Diyârbekir Vâlîsi Alî Paşa ile Mahmûd Paşa'yı gönderdi Alî Paşa Süleymâniyye'ye vardı Abdullâh Paşa ile ma'iyyetindeki asâkir-i İrâniyye'yi perîşân itdi ve Mahmûd Paşa'yı Süleymâniyye'ye ik'âd eyledi.

Ba'dehu Süleymâniyye'de şiddetlü kolera zuhûr idüb Abdullâh Paşa dahi asâkir-i İrâniyye ile vârid olıcak Mahmûd Paşa Diyârbekir'e geldiyse de yine kendüsine çekidüzen virerek Süleymâniyye'ye azîmet eylemişdir. Ol esnâda ise bu cihetin işleri dahi Abbâs Mirzâ'ya havâle olunmağla anın tarafından me'mûr-ı mahsûs irsâliyle Mahmûd Paşa celb olunarak Süleymâniyye'de (**s.13**) ibkâ[4] ve birâderi Osmân Beg'e Köy sancağı ihâle olunması üzerine Abdullâh Paşa Bağdâd'a mürâca'at idüb Dâvud Paşa tarafından dahi Süleymâniyye sancağı Abdullâh Paşa'ya tevcîh olunmağla Kürdistân işi yine keşmekeşde kaldı. Ancak bâlâda iş'âr olundığı üzre İrân Devleti artık sulha meyyâl[5] olarak Abbâs Mirzâ ile Şark Cânibi Ser'askeri Ra'ûf Paşa beyninde feth-i bâb-ı muhâbere olunmuş idi. Ve bir de İrânlu ber-vech-i bâlâ nakz-ı ahd ile tecâvüzâta kıyâm itdikde Devlet-i Aliyye İrân tüccârını her yerde

1 Muhâcemât: Hücumlar, üşüşmeler. Her taraftan ve birden hücum etmeler.
2 Sinnen: Yaşça, yaş bakımından.
3 Hüsn-i suret: İyi bir surette.
4 İbkâ: Azletmeyip yerinde bırakmak.
5 Meyyâl: Eğilimli, eğimli, Çok istekli, düşkün.

kendü teb'ası gibi himâye itmekde olub hattâ Dersa'âdet'de bulunan tüccâr-ı İrâniyye'nin hukûkını muhâfaza içün tarîk-i ilmiyye kibârından Kadı-zâde Tâhir Efendi müvellâ[1] ve nâzır ta'yîn buyurılarak İrân tüccârının umûrı şer'le rü'yet idilmekde ve bilâ-harc i'lâm virilmekde idi.

Fakat muhârebe sebebiyle bi'z-zarûre umûr-ı ticâriyyelerine sekte ârız olmuş idi. Binâ'en-aleyh İrân Şâhı'na arz-ı hâl takdîm ile Devlet-i Osmâniyye tuğyân iden eşkıyâ-yı Rûm'un def'ine taraf taraf sevk-i asker itmekde oldığı hâlde cihet-i câmi'a-i İslâmiyye icâbınca bizim ana i'ânemiz lâzım iken bilâ-mûcib nakz-ı ahd[2] ile muhârebemiz şer'in hilâfıdır bundan başka ticâret yolları mesdûd ve İrânlular'ın esbâb-ı ta'ayyüşleri mefkûd oldı ma'a-hazâ Devlet-i Osmâniyye lâzım-ı mâhiyyeti olan şefkat iktizâsınca emvâlimizi kendü tüccârının emvâlinden ziyâde muhâfaza ile bizi mazhar-ı inâyet buyurmakdadır diyerek kendü devletlerini sulha mübrimâne[3] da'vet eylemekde idiler Devlet-i Aliyye ise Yunan gâ'ilesiyle meşgûl oldığından İrân işinin bir ân akdem bitürilmesi maslahatı îcâbından idi. Binâ'en alâ-zâlik çok geçmeyüb tarafeynden murahhaslar ta'yîn ile mükâlemeye mübâşeret olunmuşdur. Netîcesi sene-i âtiyye vekâyi'i sırasında beyân olunur.

Vekâyi'-i Şettâ

Rûmların ihtilâli sebebiyle ehl-i İslâm ziyyinde[4] câsûslar tutulmakda oldığından bu esnâda mürûr tezkeresi nizâmı vaz' olundı. Şöyle ki: Fî-mâ-ba'd İstanbul'dan berren ve bahren taşra gidenler nüvvâbdan iseler kazasker tezkirecilerinden ve esnâfdan iseler kethüdâlarından ve etbâ'ından iseler metbû'larından ve sâ'iri e'imme-i mahallâtdan ve re'âyâ Patrikhânelerinden isim ve şöhret ve eşkâllerini mübeyyin ve kefâleti mutazammın memhûr ilmühaber alub İstanbul Mahkemesine ibrâz ile oradan tezkire almaları ve taşralardan İstanbul'a yâhûd âhar mahalle gidecek olanlar dahi mahalli nâ'ibinden tezkire almaları nizâma rabt olundı. Ve gelüb gidenleri yoklamak üzre Küçükçekmece'de ve Bostâncıbaşı Köprisi'nde me'mûrlar ikâme olundı (**s.14**) ve bahren gelüb gidenleri yoklamak üzre Kurşunlımahzen'de bir dâ'ire yapılub nâzır ve ketebe ta'yîn kılındı.

Siliste vâlîsi ve Tuna cânibi ser'askeri olan Mehmed Selîm Paşa kethüdâsı olub ber-vech-i bâlâ Eflâk seferinde Aleksandri İpsilanti ordusunı perîşân iden Ahmed Ağa'ya ve Yanya Ser'askeri Hûrşîd Paşa ma'iyyetinde bulunan [A]vlonya Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Ömer Paşa'nın yegeni Ahmed Beg'e ve Hûrşîd Paşa tarafından Narda koluna me'mûr olan Yakovalı Mustafâ Paşa-zâde Seyfeddîn Beg'e Muharrem'in ikinci güni mîr-i mîrânlık rütbeleri ihsân buyuruldı. Ve bu esnâda icrâ olunan tevcîhât-ı ilmiyyede vak'a-nüvîs bulunan

1 Müvellâ: İhtilafı hall için veyahut hakem, bilirkişi olmak üzere kadılar tarafından tayin eden salahiyetli kimse.
2 Nakz-ı ahd: Anlaşmayı bozma, muahede hükümlerini bozma. Verilen sözde durmama.
3 Mübrim: İbram eden, zorlayan, zorlayıcı.
4 Ehl-i İslâm Ziyyinde: Müslüman kılığında, kıyafetinde.

Şânî-zâde Mehmed Atâullâh Efendi ile dîger ba'zı zevâta dahi Mekke-i Mükerreme pâyeleri ve Keçeci-zâde şâ'ir-i meşhûr Mehmed İzzet Mollâ'ya Galata kazâsı tevcîh idildi.

Ber-vech-i bâlâ Mora Vâlîsi Mehmed Paşa ile Behrâm Paşa mütevâliyen bozılarak İzdin'e[1] ric'atları üzerine Mora içün müstakillen bir ser'asker nasbına lüzûm görilerek münâsibi Meclis-i Vükelâ'da lede'l-müzâkere Hâlet Efendi Karaburun muhâfazasında bulunan Sadr-ı esbak Seyyid Alî Paşa'nın mücerrebü'l-etvâr ve beyne'l-vüzerâ mer'iyyü'l-hâtır oldığından bahisle Mora ser'askerligine anı tensîb eylemiş ise de Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Ahmed Edîb Efendi anı redd ile Alî Paşa harb ü darb ashâbından olmadığı gibi mütemevvil dahi degildir çünki karîbü'l-ahdde Sadâretden münfasıl ve düyûn-ı kesîreye dûçâr olub bir nemâlu mansıbda dahi bulunmadı. Ser'asker olacak zât ise zî-kudret olmak lâzım geleceginden ser'asker oldığı hâlde Hûrşîd Paşa'ya olundığı gibi ana dahi küllî i'âne olunmak lâzım gelüb ana da hâl-i hâzır-ı hazînenin tahammüli yokdur bu takdîrce muvaffak olamayub beyhûde izâ'a-i evkât idilmiş olur diyerek ashâb-ı servet ü yesârdan olan Çirmen Mutasarrıfı Sâlih Paşa'yı Mora ser'askerligine sevk eylediginden Hâlet Efendi ile aralarında dirice sözler cereyân eylemişdir. Ve alâ rivâyetin Erîb Efendi Mora'nın def'-i ihtilâli mu'temedân-ı saltanatdan vâkıf-ı umûr ve müdîr-i mesâlih-i cumhûr şükr ve şikâyeti müsmir ve mü'essir bir kâr-şinâs zâtın yed-i istiklâline tefvîz ile hâsıl olabilüb böyle ârâ-yı sakîme ashâbından bir takım zevâtın[2] işi degildir deyü müdellel[3] ve mufassal bir takrîr yazub makâm-ı Sadâretden atebe-i ulyâya arz itdirdikde şîve-i ma'hûd iktizâsınca bu takrîr Hâlet Efendi'ye lede'l-irâ'e kâr-şinâs[4] zâtdan kendüsi kasd olunmuş ve sanki Erîb Efendi bu sûretle anı İstanbul'dan çıkarub da kendüsi İstanbul'da teferrüd dâ'iyyesinde bulunmuş fikrine zâhib olarak bu mansûbe ile o Erîb Efendi'yi kurb-ı saltanatdan teb'îd eylemek üzre o takrîri tasdîk ile berâber **(s.15)** işte o işin eri Erîb Efendi'dir deyü Mora cânibine anın me'mûr buyurulması emrinde taraf-ı saltanatı teşvîk eylemişdir.

Binâ'en alâ-zâlik Muharrem'in altıncı güni Erîb Efendi kethüdâlıkdan azl ile Selanik tarafına i'zâm ve yerine Tersâne Emîni Seydâ Efendi Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî ve Süvârî Mukâbelecisi Mehmed Sâlih Muhlis Efendi Tersâne emîni ve sâbık Beglikci-i Dîvân-ı Hümâyûn el-Hâc Sâ'ib İbrâhîm Efendi süvârî mukâbelecisi oldı. Ve Mora ser'askerligi müşârün-ileyh Seyyid Alî Paşa'ya tevcîh ve kendüsine ser-â-sere kaplu sevb-i semmûr ve bir kabza seyf-i murassa' irsâl ve iki yüz elli bin guruş harclık ihsân ile serî'an Mora cânibine azîmeti emr ve tenbîh buyuruldı. Ve Erîb Efendi'ye rütbe-i vezâret virilerek Mora ser'askeri ma'iyyetinde istihdâm olunmak üzre arkasından me'mûriyyet emri gönderildi. Karaburun muhâfazası dahi Büyükdere'de ikâmet üzre bulunan Hüdâvendigâr Vâlîsi İbrâhîm Paşa'ya havâle idildi.

Es'ad Efendi dir ki Erîb Paşa tedbîr-i eşkıyâda müstakil olsa ve tezâyüd-i nüfûzına dikkat olunsa iş görmesi me'mûl ve bu husûsa Hâlet Efendi dahi ol sûretle me'mûr olsa anın

1 İzdin: Lamia, Phthiotis, Yunanistan.
2 Metinde sehven "zevâya" şeklinde geçmektedir.
3 Müdellel: Kanıtlanmış, kanıtlı.
4 Kâr-şinâs: İşten anlar, iş bilir.

tesviyyesi müsellem-i erbâb-ı ukûl idi lâkin ne kendi gitdi ve ne Erîb'in revâc-ı maslahatına dâ'iyye-i agrâz ile himmet itdi. İntihâ.

Seyyid Alî Paşa ber-vech-i bâlâ ihsân buyurılan iki yüz elli bin guruş ile dâ'iresini tanzîm idüb delil ve tüfenkci olarak dokuz yüz kadar süvârî ve dâ'iresi halkı ile Karaburun'dan hareket ve evâsıt-ı Muharrem'de Mora cânibine azîmet eylemişdir.

Hazînedârı Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Mustafâ Reşîd Beg berâber olub Bâhir Efendi dahi hidmet-i kitâbet ile birlikde gitmişdir. İşbu Reşîd Beg mu'ahharen altı def'a sadr-ı â'zam olan meşhûr Reşîd Paşa'dır anın eyyâm-ı sadâretinde Bâhir Efendi dahi Dâhiliyye Kitâbeti'nde bulunmuşdur. İşte Es'ad Efendi Târîhi'ne meşhûdât[1] ve ma'lûmâtını zeyl ve ilâve iden Bâhir Efendi budur.

Seyyid Alî Paşa Sadâretden munfasıl olmak hasebiyle mütehayyiz bir zât ise de kudret-i mâliyyesi yok idi uhdesinde bulunan Teke ve Hamîd sancakları hâsılâtı olmak üzre birkaç ayda bir kerre mütesellimler tarafından gönderilan on beş yirmi bin guruş ise zâten idâresine kâfî olmayub Karaburun muhâfazasında bulundığı zamân müzâyaka[2] çekmekde iken bu hâsılât ile umûr-ı ser'askerînin idâresine muktedir olamayacağı der-kâr idi.

Muharrem'in on sekizinci güni Yeniçeri Ağası Hasan Ağa azl ile yerine Kul Kethüdâsı Hüseyin Ağa yeniçeri ağası oldı.

(s.16) On birinci cildde iş'âr olundığı üzre Paşo İsmâ'îl Paşa İstanbul'da iken bol bol doğrayub müddet-i kalîle zarfında Tepedelenli Alî Paşa'nın izâle-i vücûdını ta'ahhüd iderek uhdesine rütbe-i vezâretle Yanya ve Delvine sancakları ihsân buyurulmış iken Rûm ser-gerdelerinin sözlerine aldanarak Yanya ordusunı müşkilâta düşürmüş oldığından Muharrem'in yirmi beşinci güni azl ile Filibe tarafına gönderilmiş ve Yanya Sancağı Ser'askeri Hûrşîd Paşa'ya ve Delvine sancağı akdemce uhdesine mîr-i mîrânlık ihsân buyurılan Ömer Paşa yegeni Ahmed Paşa'ya ve Tırhala sancağı Mahmûd Paşa uhdesinden sarf ve tahvîl ile akdemce Anabolı muhâfızı nasb olunan Alî Nâmık Paşa'ya tevcîh kılınmışdır. Paşo Paşa dahi Filibe'ye giderken esnâ-yı râhda i'dâm olunmuşdur.

Paşo Paşa fi'l-asl Yanya vücûhundan olub Tepedelenli Alî Paşa ba'zı esbâbdan dolayı andan müsteş'ir olarak ana sû'-i kasd eyledigini Paşo'nun ihsâsı ile Tırhala mutasarrıfı bulunan Velî Paşa'ya dahîl düşmüş o dahi anı kendüsine kethüdâ idüb afvını pederinden istid'â itmiş Alî Paşa ise anı zâhiren afv eyledigi hâlde ba'zı vesâ'it-i hafiyye ile i'dâmına teşebbüs eylediginden Paşo Beg Drama Nâzırı Mahmûd Beg'in yanına gitmiş idi. Hâlet Efendi Alî Paşa'nın aleyhine düşdigi sırada ikisini dahi İstanbul'a celb idüb ba'dehu Alî Paşa fermânlu oldukda Mahmûd Beg uhdesine rütbe-i vezâretle Tırhala sancağı ve Derbendât Nezâreti tevcîh olundığı gibi Paşo Beg'e dahi vezâretle Yanya ve Delvine sancakları ihâle olunmuş idi. Sû'-i tedbîri hasebiyle Yanya ordusunun iğtişâşına sebeb oldığmdan henüz Alî Paşa Yanya Kal'ası'nda mahsûr iken kendüsi ber-vech-i bâlâ i'dâm olunmuşdur.

Saruhan ve Aydın sancakları mutasarrıfı Behrâm Paşa nefsine bahâdır bir zât ise

1 Meşhûdât: Gözle görülen şeyler.
2 Müzâyaka: Sıkıntı, darlık, parasızlık.

de zalemeden olub İzdin'e varınca esnâ-yı râhda uğradığı yerlerde ahâlîye pek ziyâde ta'addî eylemiş oldığı hâlde Livâdiye'ye doğrı hareketinde sû'-i tedbîri âsârından olarak ma'iyyetindeki askeri hüsn-i a'mâle muvaffak olamayub perîşân olarak İzdin'e ric'atde birçok asâkir-i İslâmiyye'nin telefine bâdî oldığından evâ'il-i Safer'de vezâreti ref'le mevcûd-ı ma'iyyeti olan askeri me'mûren Mora cânibinde olan Sivas Vâlîsi Vezîr Süleymân Paşa ma'iyyetine bıragub kendüsinin li-ecli'l-ikâme[1] Tekfurdağı'na gelmesi emr olunmuş idi. Müte'âkiben kendüsinin nâ-mizâc oldığından bahisle Serfice'ye avdetine ruhsat buyurulmak istirhâmına dâ'ir arîzası gelmekle merfû'ü'l-vezâre Serfice'de ikâmetine ruhsat virilmişdir. Uhdesinden münhal olan Saruhan ve Aydın sancakları dahi Sirozî Yûsuf (s.17) Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur. Birkaç ay sonra Behrâm Paşa uhdesine Mar'aş ilhâkıyla Rakka eyâleti tevcîh idilmişdir.

Çünki Yûsuf Paşa İnebahtı ve İki Kastel ve Badra kal'alarını muhâsara iden eşkıyâyı tedmîr[2] eylemiş ve haylî vakt askerini çapul tarîkiyle beslemiş ise de nihâyetü'l-emr Nemçe tüccârından viresiye bir mikdâr zahîre iştirâ[3] ve biraz da akçe istikrâz ile der-i devlete poliçe keşîde eyledigine ve vâki' olan muzafferiyyetlerine dâ'ir tahrîrât ve eşkıyâdan aldığı bandıralar ve iki yüz çift kulak ile Dîvân Kâtibi Sa'îd Efendi'yi Dersa'âdet'e göndermiş idi. Haylî müddetden berü Mora'dan bir haber gelemedigi cihetle ehl-i İslâm mükedder iken Sa'îd Efendi evâ'il-i Safer'de böyle muzafferiyyet haberleriyle gelicek Yûsuf Paşa'nın hidmeti mûcib-i memnûniyyet olarak poliçesinin bedeli cânib-i hazîneden te'diyye ve mükâfâten kendüsine ber-vech-i bâlâ haylî nemâlu iki sancak tevcîh buyurulmuşdur.

Re'îsü'l-küttâb Hâmid Beg mukaddemâ Rusya ilçisiyle vâki' olan mükâleme meclisinde Anadolı tarafından münâza'un-fîh[4] olan hudûd işini ehven sûretle tesviyye itmek üzre söz virüb sûret-i tesviyye ise Hâlet Efendi indinde makbûl olmadığı cihetle anın sözi girü alınmak lâzım geldiginden Rusya ilçisine medâr-ı kelâm kalmamak üzre Safer'in beşinci güni Hâmid Beg azl ve Sivas'a nefy olunarak yerine Büyük Tezkireci Sâdık Efendi re'îsü'l-küttâb ve Küçük Tezkireci Sâdık Efendi büyük tezkireci ve Silâhdâr Kâtibi Mehmed Tayyibî Efendi küçük tezkireci ve sâbıkan Küçükkal'a Tezkirecisi Mehmed Rüşdî Efendi silâhdâr kâtibi olmuşdur.

Darbhâne Nâzırı Atâullâh Efendi'den eser-i ikbâl görinüb öyle müsta'idd-i terakkî[5] olan zevâtın yolını urmak ise Hâlet Efendi'nin meslegi iktizâsından olmağla anı mümkün mertebe kurb-ı saltanatdan teb'îd eylemek ve şikâyetcisi çok bir iş ile işgâl idüb de tabî'iyyetle nazar-ı i'tibârdan düşürmek üzre Receb'in yedinci güni Defterdâr Yûsuf Efendi ile becâyiş-i me'mûriyyetlerini icrâ itdirdi. Mühimmât Nâzırı Sâlih Fânî Efendi illet-i dimâğiyyeye[6] mübtelâ oldığından o dahi bu sırada azl ile yerine esbak Büyük Tezkireci Süleymân Efendi

1 Li-ecli'l-ikâme: Yerine koymak için.
2 Tedmîr: Yok etme, mahvetme, helak etme.
3 İştirâ: Satın alma, alınma.
4 Münâza'un-fîh: Hakkında ihtilaf mevcut olan şey, münakaşa edilen mes'ele. Aradaki husumete sebeb olan.
5 Müsta'idd-i terakkî: İlerlemeye, yükselmeye istidadı, kabiliyeti olan.
6 İllet-i dimâğiyye: Unutkanlık hastalığı.

mühimmât nâzırı nasb idilmişdir.

Kesendire ve Aynoroz nîm cezîreleri eşkıyâsının kahr ve tedmîrine me'mûr olan Vezîr Mehmed Paşa uhdesine Selanik ve Kavala sancakları bi't-tevcîh anın uhdesinde bulunan Nigde ve Begşehri ve Kırşehri sancakları dahi ber-vech-i bâlâ akdemce Selanik tarafına gönderilmiş olan Ahmed Erîb Paşa uhdesine tevcîh ile ol tarafda tedârük idebildigi askerle (s.18) Mora ser'askeri ma'iyyetine gitmesi lâzım gelecegi ve münhall vukû'unda şânına şâyân mansıbla bekâm buyurılacağı kendüsine iş'âr kılındı.

İsfâkiye'de[1] zuhûr iden ihtilâl gitdikce tevessü' itmekde oldığından Hanya Muhâfızı Vezîr Lutfullâh Paşa'nın dâ'iresi halkıyla kethüdâsı varub lede'l-muhârebe eşkıyâya galebe itmiş oldukları haberi akdemce Dersa'âdet'e vârid olmuş idi. Eşkıyâ ise müte'âkiben teksîr-i cem'iyyet iderek Hanya ve Resmo taraflarını tazyîka kıyâm itdiklerinden Kandiye Muhâfızı Vezîr Şerîf Paşa kapusı halkı ve yerlü yeniçerileri ile bi'n-nefs[2] Resmo'ya varub Resmo Muhâfızı Mîr-i Mîrân Hâşim Osmân Paşa ile birlikde usât üzerine hücûm ve iktihâm ile cem'iyyetlerini perîşân iderek anlardan aldığı birçok bayrak ve kelle ve kulakları İstanbul'a göndermekle evâsıt-ı Safer'de lede'l-vusûl kendüsine ser-â-sere kaplu semmûr kürk ile Girid ser'askerligi ihsân buyurulmuşdur.

Esbak Donanma-yı Hümâyûn Tercümânı Kalimaki-zâde Yanko ve yazıcısı İstefenaki ve başçukadârı Yorgi ki mukaddemâ Kayseriyye'ye nefy olunmuşlar idi bunların Rûm fesâdında medhalleri oldığı anlaşılmağla üçi dahi Kayseriyye'de i'dâm olunarak ser-i maktû'ları evâsıt-ı Safer'de İstanbul'a vürûdunda Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhında teşhîr idildi. Kapudan-ı Deryâ Abdullâh Paşa ashâb-ı şecâ'atden bir zât ise de fünûn-ı bahriyyeye vâkıf olmadığı cihetle Safer'in on dokuzuncı güni azl olunarak rütbe-i vezâretle Deryâ Kapudanlığı ve Cezâ'ir Eyâleti Kapudâne-i Hümâyûn Kapudanı Nasûh-zâde Alî Beg'e ve Akdeniz Boğazı muhâfızlığı ve Biga sancağı Karahisâr-ı Sâhib sancağı mutasarrıfı olub Begkoz'da hayme-nişîn-i muhâfaza olan Dârendeli Vezîr Seyyid Hasan Rızâ Paşa'ya ve Karahisâr-ı Sâhib sancağı müşârün-ileyh Abdullâh Paşa'ya ve Donanma-yı Hümâyûn ile lede'l-iktizâ karaya ihrâc olunacak askere kumanda itmek üzre Donanma-yı Hümâyûnun kara askeri ser'askerligi dahi sâbık Akdeniz Boğazı Muhâfızı Mehmed Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Yanya'da mahsûr olan Tepedelenli Alî Paşa'nın yanından firâr itmiş olan Zoka-zâde Mahmûd Beg'e Safer'in yirmi dördüncü güni rütbe-i mîr-i mîrânî virildi.

Bu esnâda Donanma-yı Hümâyûn sefâ'ininden üç kıt'a fırkateyn ve bir kıt'a birik ve bir kıt'a iskona[3] ve altı kıt'a Cezâ'ir ve on iki kıt'a Mısır tekneleri ile Rodos'a gelmiş olan Tunus ve Trablus gemileri üzerine esbak Kapudane Halîl Beg başbuğ ta'yîn olunub Donanma-yı Hümâyûn kara askeri ser'askeri olan Mehmed Paşa'yı tedârük itmiş ve itmekde bulunmuş oldığı askeri ve mikdâr-ı kâfî top ve mühimmâtı ile berâber alarak mevsim-i şitâ dimeyüb (s.19) hemân Mora'ya azîmet ve Moton[4] sâhiline ihrâc eylemesi ve Badra Muhâfızı

1 Isfâkiye: Sfakia, Girit, Yunanistan.
2 Bi'n-nefs: Kendi kendisi.
3 İskona: Buharlı gemilerin icadından evvel kullanılan iki direkli yelkenli harp gemilerine verilen ad.
4 Moton: Modon, Mesinya, Yunanistan.

Sirozî Yûsuf Paşa ile bi'l-muhâbere eşkıyânın kahr ve tenkîline bi'l-ittihâd gayret olunması emr ve iş'âr olunmuşdur. Anadolı sadâreti pâyelülerinden Nakîbü'l-eşrâf Mehmed Sıddîk Efendi ba'zı vükelâya nasîhat yüzünden i'tirâz ider oldığından azl ve Merzifon'a nefy ile yerine Rebî'ü'l-evvel'in onuncı güni sâbıkâ İstanbul Kadısı Ebu'l-hayr Efendi nakîbü'l-eşrâf oldı.

Müderrisînden Gürci Ahmed Efendi Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde tasaddî eyledigi Tefsîr-i Beyzâvî ve Tarîkat-i Muhammediyye derslerinde vazîfesinden hâric tedâbîr-i devlete i'tirâz ile teşettüt-i kulûba mü'eddî sözler tefevvühüne[1] ictisâr idegeldiginden li-ecli'l-ıslâh işâret-i aliyye ile evâhir-i Safer'de Birgi'ye nefy olundı.

Ve yevm-i nefyinde vâfir talebe Yeni Câmi''de ictimâ' ile gûyâ i'âdesi zımnında Şeyhü'l-islâm Efendi'ye arz-ı hâl virmek sadedinde bulunub böyle nâzik vakitde öyle cem'iyyet ise mûcib-i şemâtet-i â'dâ olacak hâlâtdan olmasıyla ders vekîli Ekmekci-zâde Ahmed Efendi ve dîger ba'zı esâtize[2] irsâl ile nasîhat itdirilerek cem'iyyetleri dağıdılmışdır.

Es'ad Efendi dir ki ârifân-ı bi'llâh hazerâtının kütüb-i ahlâkda beyân buyurdukları üzre ehl-i İslâm'a be-tahsîs ulemâ-yı â'lâma vâcib olan hıkd u haset ve tekebbür ü adâvet ve riyâ ve süm'a[3] ve enâniyyet ve bu makûle ahlâk-ı rezîleden bi'l-külliyye mücânebet birle dâ'imâ uyûb-i nefslerini[4] taharriyle meşgûl olub (velâ tecessesû)[5] nass-ı celîline imtisâl iderek halkın ma'âyibini tecessüs itmemekdir. Recmun ale'l-gayb olarak ma'lûmı olmayan nesnelere tevehhüm-i mücerred ile dahl ve i'tirâz şöyle dursun bi-husûsihî bir kimsenin ma'âyibine bilâ-tecessüs yakîn derecesinde muttali' olsa bile yine me'mûr-ün-bih[6] olan hüsn-i zann ile kâbil oldığı mertebe te'vîl idüb sû'-i zann isminde bulunmamakdır. Ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallik ve sünnet-i seniyyeye müttebi' olan ulemâ ders ve va'zlarında emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker[7] farîzasını gerek vicâhen ve gerek gıyâben kâ'ide-i külliyye ile bir kimesne şöyle bir nesne işlese anın cezâsı budur deyü takrîr idüb falân şöyle itmiş böyle kılmış deyü ta'yîn-i şahs itmez. Siyâk-ı Kur'ân-ı azîm ve de'b-i Nebiyy-i Kerîm aleyhi's-salâtü ve't-teslîm dahi böyledir. Fe-emmâ[8] riyâ-pîşe[9] ve tedlîs-i endîşe olan nâ-dânlar sâf-tıynetânın aksine mu'âmele idüb kesb-i şöhret ve cerr-i menfa'at içün ta'yîn-i ism ü şahs ile dehân-ı ta'nı bâz ve kendi gibi bî-magz[10] olan avâmm-ı nâs beyninde hakk-gûyluk ile tahsîl-i imtiyâz ider. İşte âhâd-ı mü'minîni tahti'e

1 Tefevvüh: Ağza alma, söyleme. Münasebetsiz söz söyleme, dil uzatma.
2 Esâtiz: Usta başıları. Bir işin tedbirinde, öğretilmesinde önderlik edenler.
3 Riyâ ve süm'a: İhlâssızlıktan çıkan, işitilsin ve bilinsin için yapılan iş, gizli riyakârlık.
4 Uyûb-i nefs: Nefsi kusurlar.
5 Hucurât sûresinin 12. âyeti kast edilmektedir: "Ey ınan edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir."
6 Me'mûr-ün-bih: Emrolunan şey.
7 "İyiliği ve güzelliği emredip, kötülük ve çirkinlikten men etmek."
8 Fe-emmâ: Buna gelince, kaldı ki.
9 Riyâ-pîşe: Riyâyı buy edinmiş.
10 Bî-ınagz: Beyinsiz, akılsız; hoppa.

ve ta'an ism-i azîm iken (etî'u'llâhe ve etî'u'r-rasûle ve uli'l-emri minküm)[1] nazm-ı celîli mûcebince itâ'at-i emri farz olan uli'l-emre ta'an ü teşnî' ne mertebede sû'-i sanî' olur.

(s.20) Müfessirîn-i izâmın beyânı üzre uli'l-emrin emr-i dînde ve tedbîr-i memleketde emr ve icrâ itdigi nesne nâfi' midir degil midir bilinmese dahi yine itâ'at vâcib olur zîrâ farziyyet tâ'at-ı nass-ı kâtı' ile sâbitdir nâfi' midir degil midir deyü re'y-i müstereddid kâtı'a mu'ârız olamaz ve'l-hâsıl talebe-i ilm ve irfânın yek-süvâr-ı meydânı el-İmâmü'l-hümâm eş-Şeyh Abdurrahmân eş-Şa'rânî kuddise sırrıhû Hazretleri'nin Uhûd nâm füyûzât-ı insicâmında tahrîr buyurdukları üzre ser-kârda bulunanların umurlarına anlar anlamaz ta'an[2] olunmayub hemân zünûb ve isyâna nedâmet ve istiğfâr ile sâyesinde ez-her-cihet[3] istirâhat ve fevka-mâ-yütasavver nâ'il-i envâ'-ı ni'met oldığımız pâdişâh-ı İslâm eyyedehu'llâhi'l-Meliki'l-allâm hazretlerinin ve sâ'ir vükelânın tevfîk ü selâmet ve te'yîd ü nusretlerine du'â ve zikr-i bi'l-hayr ile senâ itmek cümleye vâcibe-i zimmetdir. Allâhümme haffiznâ min şürûri enfüsinâ ve min hefevâti's-sünnetinâ.[4] İntihâ.

Ser-etibbâ-yı şehr-i yârî ve Sadr-ı Anadolı Behcet Efendi Hâlet Efendi sâyesinde hekîmbaşı olmuş iken gerek kendüsi ve gerek birâderi Abdülhak Efendi hoş sohbet ve meclis-ârâ[5] zâtlar olarak her nasılsa esnâ-yı musâhabâtda dayanamayub Hâlet Efendi hakkında ağızlarından söz kaçırmış olduklarından ikisi dahi evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir'de Keşan'a nefy olundılar. Anadolı sadâreti Tatarcık Abdullâh Efendi-zâde Ahmed Reşîd Efendi'ye ve Hekîmbaşılık kibâr-ı müderrisînden Tabîb Benderekli-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'ye tevcîh olunmuşdur.

Kuşadası muhâfazasında bulunan Mar'aşlı Kalender Paşa bu esnâda vefât itmekle Burusa'da ikâmete me'mûr olan sâbıkâ Selanik Mutasarrıfı Mustafâ Reşîd Paşa'ya ibkâ-yı vezâretle Kuşadası tefvîz kılındı.

Rebî'ü'l-âhir'in yirmi beşinci güni Yanya sancağı Hûrşîd Paşa ma'iyyetinde bulunan mîr-i mîrândan Ömer Viriyon Paşa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyuruldı.

Yine Rebî'ü'l-âhir'in yirmi yedinci güni nişâncılık Hâlet Efendi'ye bi't-tevcîh Cânib Efendi dahi çavuşbaşı nasb ve ta'yîn buyuruldı. Hâlet Efendi Cânib Efendi'nin hasm-ı cânı iken ta'accüb olunur ki anın bir çâresini bulub da bir tarafa def' idemedi ara sıra anı azl itdirir o da döner dolaşır yine bir işe sokulur idi. Ol vakte yetişmiş olan zevâtdan istimâ' olundığına göre zât-ı şâhâne ba'zı husûsât-ı mühimmede Cânib Efendi'nin dahi mahremâne re'yini sorar imiş. Hâlet Efendi'nin Berberbaşı ile vâki' olan muhâberât-ı hafiyyesine nazaran Cânib Efendi'nin dahi Mâbeyn-i Hümâyûn ile hafî muhâberesi var imiş lâkin muhaberesine dâ'ir elimize bir kâğıd geçmedi.

(s.21) Tersâne-i Âmire havzunda der-dest-i inşa olan kalyon-ı hümâyûn ikmâl olunmağla

1 "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." Nisâ sûresi 59. âyetten bir kısım.
2 Ta'an: Çok zemmedip yeren. Çekiştiren.
3 Ez-her-cihet: Her bakımdan.
4 "Allahım bizi nefslerimizin şerlerinden ve yanlış davranışlardan koru."
5 Meclis-ârâ: Güzel konuşan, kendini toplantılarda konuşmasıyla sevdiren.

Cumâde'l-ûlâ'nın on altıncı sebt güni vakt-i muhtârda deryâya indirildi. Ve mâh-ı merkûmun yirmi beşinde Tersâne Emîni Sâlih Muhlis Efendi azl ile yerine Tophâne Nâzırı Sa'îd Efendi nasb olundı Tophâne Nezâreti Gümrük Emîni kapucıbaşılarından Tekfurdağlı Ahmed Ağa'ya ve Gümrük Emâneti Yeniceli Ahmed Paşa dâmâdı hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Mehmed Beg'e ihâle idildi. Ve mâh-ı merkûmun selhinde[1] Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa azl ile yerine Boğdan cânibinde bulunan Kul Kethüdâsı Osmân Ağa'nın vekîli Zağarcıbaşı Osmân Ağa yeniçeri ağası oldı. Kul Kethüdâsı Osmân Ağa uhdesine dahi mîr-i mîrânlık rütbesi ihsân buyurılub Boğdan çarhacısı olan Eskişehir nâm-ı dîger Sultânöni sancağı mutasarrıfı olan Vezîr Sâlih Paşa fevt olmağla anın yerine işbu Osmân başbuğ nasb ve uhdesine Eskişehir sancağı tevcîh olunmuşdur.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altıncı Salı güni mu'tâd üzre Dîvân-ı Âlî tanzîm ve (recec)[2] mevâcibi ihrâc ile ashâb-ı revâtibe taksîm ve teslîm olundı ve dîvândan sonra sâ'at yedide iken sulb-i pâk-ı şehr-i yârîden Mehmed nâm şeh-zâde dünyâya geldi.

Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâc olan Sadr-ı esbak Dervîş Paşa ma'iyyetinde müstahdem kapucıbaşılardan el-Hâc İbrâhîm Ağa'ya hilâl-i Şa'bân'da rütbe-i mîr-i mîrânî virildi.

Yine ol esnâda icrâ olunan ba'zı tevcîhâtda ism-i bî-müsemmâ[3] kabîlinden olan Mora eyâleti Mora Ser'askeri Seyyid Alî Paşa'ya ve Teke ve Hamîd sancakları dahi sâbıkâ Mora Vâlîsi Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuşdur.

Ve Sofya muhâfızı bulunan Kâ'immakâm-ı esbak Mehmed Rüşdî Paşa bu esnâda hatfe enfihi vefât[4] itmekle Sofya muhâfızlığı İçil Sancağı Mutasarrıfı Selîm Sırrı Paşa'ya ihâle olunub Rüşdî Paşa'dan münhall olan Ankara ve Kangırı sancakları dahi kemâ-kân mütesellimler ile idâre olunmak üzre ber-vech-i bâlâ Donanma-yı Hümâyûn kara askeri ser'askeri olarak Mora cânibine me'mûr olan Mehmed Paşa'ya tevcîh kılınmışdır.

Cild-i âşirde beyân olundığı üzre Rüşdî Paşa kâ'immakâm-ı sadr-ı âlî oldukda esnâfın ahvâline dikkat ve i'tinâ ve Bağçekapusı hâricinde dârü'n-nedve-i erâzil[5] olan odaları hedm ile yerlerine bir câmi'-i şerîf inşâ itmekle enzâr-ı nâsda makbûl olmuş idi. Ve zâten ma'ârif-mendân[6] vüzerâdan oldığı hâlde Tarîkat-i Nakşibendiyye'ye sâlik olarak sâdât-ı sûfiyyeye ibrâz-ı mahabbet eyler bir zât-ı dervîş-sîret idi. Fakat tama' ve irtikâbına dâ'ir hakkında (**s.22**) sözler söylenürdi. Sene-i sâbıka vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Kütahya vâlî kâ'immakâmı bulunan Hüsrev Paşa hazînedârı Reşîd Paşa Kütahya'da bulunan Velî Paşa'yı arbedesizce i'dâm ile emr-i âlîyi icrâ idüb Rüşdî Paşa dahi Ankara'da Muhtâr Paşa'nın işini bitürivirmek mümkün iken an kasdın hânesine asker ile hücûm iderek gavga çıkarub ve Muhtâr Paşa'nın murassa'ât ve nukûdundan çoğunı aşırub esnâ-yı kıtâlde zâyi' oldı deyü inhâ eyledigi şâyi' olmuş idi. Hattâ Sofya'da iken kendüsine eşyâ-yı mektûmenin esâmîsiyle

1 Selh: Her ayın son günü.
2 Recec: Ulufe üç aylıklarının üçüncü kısımı.
3 İsm-i bî-müsemmâ: Adsız, adı bilinmeyen.
4 Hatfe enfihi vefât: Rahat döşeğinde eceliyle ölen.
5 Dârü'n-nedve-i erâzil: Şer odaklarının, rezillerin toplantı ve istişâre yeri.
6 Ma'ârif-mendân: Bilgililer, bilgi sahibi olanlar.

istirdâdını hâvî hatt-ı hümâyûn vârid olmağla kederinden menzûl[1] olarak vefâtında bu eşyâ terekesinde zuhûr itmemişdir (tecâvezu'llâhi an seyyi'âtihi) deyü Es'ad Efendi Târîhi'nde muharrerdir. Gelelim Mora ve Yanya taraflarının ahvâline.

Mora Ser'askerinin Ahvâli ve Mora ve Yanya Taraflarının Ba'zı Vekâyi'i

Ber-vech-i bâlâ Mora ser'askeri nasb olunan Sadr-ı esbak Seyyid Alî Paşa hilâl-i Muharrem'de Karaburun'dan hareket ile yemîn ve yesârından asker çıkarmak üzre buyuruldılar neşr ve mukdim mübâşirler i'zâm eylemiş ise de bundan akdem â'yânlar ma'iyyetiyle Yanya ordusuna ve Mora Vâlîsi Mehmed Paşa ma'iyyetine ve ba'zı sevâhilin muhâfazasına bi'd-defa'ât asker sevk olunmuş idüginden el-hâletü hâzihî eli silâh tutar ve işe yarar adam kalmayub gidenlerin kimi şehîd ve kimi mecrûh ve kimi hasta olarak girü gelememiş ve virgülerin ağırlığı ve mürûr u ubûrun[2] kesreti cihetiyle ahâlîde kudret-i mâliyye dahi kalmamış oldığı cevâbları virildiginden Alî Paşa uğradığı kazâlarda birer gice beytûtet ve meccânen yem ve yiyeceğe kanâ'at ve sâ'ir vüzerâ gibi akçe ve boğça ve hidmet-i mübâşiriyye ve avâ'id-i sâ'ire ahzmdan mücânebet iderek mevcûd ma'iyyeti olan delil ve tüfenkci ve bir orta süvârî topcısı ile Yenişehir-i Fenar'a[3] vardıkda sâbık ve lâhık[4] Tırhala mutasarrıfları Alî Nâmık ve Dramalı Mahmûd Paşalar ve Yemişehir defterdârı bulunan Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Ârif Efendi ile lede'l-müzâkere İzdin ordugâhına henüz nüzûl emîni ve kassâbbaşı ta'yîn olunmamış idüginden bu hâl ile İzdin'e varıldıkda ta'yînât-ı askeriyyenin idâresinde su'ûbet çekilecegine mebnî yirmi bin kîle Emlâk-ı Hümâyûn çiftlikâtından ve yirmi bin kîle mültezimîn takımından râ'ic-i vakt üzre zahîre tertîbine karâr virilerek keyfiyyet Alî Paşa tarafından Bâb-ı Âlî'ye inhâ ve nüzûl emîui ve kassâbbaşı ta'yîn ve tedârük olunacak askerin ulûfelerine mahsûben bir mikdâr akçe irsâl buyurulması istid'â olunmuşdur. Ve Alî Paşa müstakill ser'asker ise de ol havâlîde Yanya Ser'askeri Hûrşîd Paşa'nın nüfûzı ziyâde idi (**s.23**) ve Hûrşîd Paşa'nın zâhiren kapu kethüdâsı Hâlet Efendi'nin mühürdârı Sa'îd Muhib Efendi ise de hakîkat-i hâlde her işini Hâlet Efendi iltizâm idüb Hûrşîd Paşa dahi anın işâretiyle hareket eylemekde idi.

Binâ'en-aleyh Seyyid Alî Paşa ber-vech-i bâlâ Bâb-ı Âlî'ye arîza takdîm eyledigi gibi Hûrşîd Paşa'ya dahi tahrîrât-ı mahsûsa ile beyân-ı hâl iderek mu'âvenetini ricâ itmiş idi. Bâb-ı Âlî'den akçe ve nüzûl emîni husûslarmm îcâbına bakılacağı yolunda üsti örtilü cevâbnâme-i sâmî gelmişdir. Hûrşîd Paşa ise ol havâlîye müstakill bir ser'asker ta'yîninden nâ-hoşnûd olarak Alî Paşa'yı istirkâb[5] itmekle mu'âvenet şöyle dursun işlerince tas'îbât[6] göstermek ve anı nazar-ı devletden düşürmek esbâbına teşebbüs itmişdir. Hattâ Mora Vâlîsi Mehmed Paşa[,]

1 Menzûl: Nüzüllü, inmeli.
2 Mürûr u ubûr: Gelip geçme, geçip gitme.
3 Yenişehir-i Fenar: Larissa, Teselya, Yunanistan.
4 Lâhık: Yetişen, ulaşan, erişen. Eklenen, katılan.
5 İstirkâb: Rekabette bulunma, rakip görme, çekememe.
6 Tas'îbât: Zorlaştırmalar, güçleştirmeler.

Alî Paşa ma'iyyetine me'mûr iken biraz müddet istirâhat eylemek bahânesiyle Hûrşîd Paşa anı Yanya ordusuna da'vet eylemiş idi. Mehmed Paşa egerçi Livadya tarafında muvaffak olamamış ise de ma'lûmât-ı mahalliyyesi olmak hasebiyle Alî Paşa muvakkaten olsun anın kendü ma'iyyetinde bulunmasını isterdi. Alî Paşa yirmi gün kadar Yenişehir'de ikâmetden sonra Dramalı Mahmûd Paşa'yı bi'l-istishâb İzdin'e giderken Çatalca merhalesinde Mehmed Paşa'ya tesâdüf eylemişdir ve siyâk-ı ahvâle nazaran kendüsine Hûrşîd Paşa tarafından mu'âvenet olunmayacağını anlamışdır. Ba'dehu Alî Paşa Mahmûd Paşa ile İzdin'e varmışlar. Sivas Vâlîsi Vezîr Süleymân Paşa ve mîr-i mîrândan esbak Akdeniz Boğazı Muhâfızı Alî Şefîk ve Çorum Mutasarrıfı Şâhin Alî ve Sadr-ı esbak Lâz Ahmed Paşa yegeni Memiş ve Behrâm Paşa Kethüdâsı Mehmed Paşalar ile Tavaslı Osmân Ağa'yı orada bulmuşlar. Ahmed Erîb Paşa dahi Selanik'de dâ'iresini tanzîm iderek yetmiş seksan kadar tevâbi'iyle çend rûz mürûrunda İzdin'e gelmişdir. Mahmûd Paşa ashâb-ı iktidârdan olarak başında biraz galabalığı var ise de ol esnâda mansıbsız oldığına mebnî bi't-tabi' daha ziyâde asker besleyemezdi Süleymân Paşa uhdesinde Sivas eyâleti var ise de mansıbı hâsılâtının çoğı mütesellim ve kapu kethüdâsı ellerinde kalub kendüsine irsâl olunan mebâliğ-i cüz'iyye ile ancak kendü dâ'iresi halkını idâre idebilüb ziyâde asker idâresinden âciz olmağla yanında bir delilbaşı ile elli altmış nefer delil askerinden başka asker yok idi. Mîr-i mîrânların dâ'ireleri ise üçer beşer etbâ'dan[1] ibâret olarak kendülerini idâreden âciz idiler.

İşte Mora Ser'askeri Seyyid Alî Paşa'nın ordusı bundan ibâret idi.

Söze gelince İzdin'de bu kadar vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve me'mûrîn-i be-nâm var beyhûde odurub bir iş görmiyorlar deyü ara sıra Bâb-ı Âlî'den tevbîhnâmeler yazılırdı. Lâkin bunların ne hâlde oldığını tahkîke tenezzül olunmazdı.

(s.24) Ser'asker Alî Paşa ordu idâre idebilmek şöyle dursun İzdin'e vürûdının heftesinde vekîl-i harcı matbâhı kapayub cevâb virmiş paşa da ise akçe olmadığı ma'lûm oldığından kethüdâsıyla hazînedârı Reşîd Beg kendü kîselerinden olarak vekîl-i harca ale'l-hisâb bir iki yüz guruş i'tâ ile dâ'irenin sumâtı çıkmağa başlamışdır. Sanki bu ordu Mora'yı teshîr ve kal'alarda mahsûr olan Müslimîni tahlîs[2] idecek idi. Hâlbuki Mora'daki kal'aların ekseri zahîresizlikden düşmana teslîm olunduklarından başka makarr-ı eyâlet[3] olan Trapoliçe dahi evvelce eşkıyâ eline geçmiş idi. Çünki cild-i hâdî aşerde beyân olundığı üzre Mora Vâlîsi Mehmed Paşa'nın kethüdâsı Mustafâ Beg üç bin bu kadar askerle geçen otuz altı senesi Şa'bân'ı evâ'ilinde Trapoliçe'ye dâhil oldukdan sonra eşkıyâ her tarafdan şehri ihâta ile kuş uçurmaz oldılar ibtidâ-yı muhâsaradan beş ay mürûrundan sonra Trapoliçe dest-i eşkıyâya giriftâr olmuşdur.

Şöyle ki: Devr-i esbakda Mora vâlîsi bulunan Sallabaş Ahmed Paşa şehrin etrâfına sûr binâ itmiş oldığından burası ehl-i İslâm'a bir tahassungâh[4] idi. Fakat sâhilden ba'îd olmağla buraya zahîre celbi müşkil idi.

1 Etbâ':Tâbi olanlar, bağlı olanlar, emri altında bulunanlar.
2 Tahlis: Kurtarma, kurtarılma.
3 Makarr-ı eyâlet: Eyalet merkezi.
4 Tahassungâh: Sağlam korunulacak yer. Sağlam sığınak.

Ve egerçi ahâlîsi beş bin kadar nüfûs olub ser-gerde Elmâs Ağa ma'iyyetiyle iki bin kadar Arnavud askeri dahi mevcûd oldukdan başka civâr kasaba ve kurâ ahâlîsi buraya iltica itmiş ve bâlâda beyân olundığı üzre Mehmed Paşa kethüdâsı Mustafâ Beg dahi epeyce askerle buraya gelmiş oldığından haylîce galabalık olarak on iki binden ziyâde eli silâh tutar adam var idi. Lâkin mûmâ-ileyh Mustafâ Beg ile Hûrşîd Paşa kethüdâsı Sâlih Ağa beyninde rû-nümâ olan nefsâniyyet askerî ve ahâlîye sirâyet iderek memleket içine bir azîm tefrika düşmüş idi. Ve bu cihetle Mustafâ Beg her ne tarafa hareket eylediyse hâ'iben ve hâsiren[1] avdet eylediginden askere ye's ve fütûr gelmişdi.

Binâ'en alâ-zâlik Trapoliçe vücûhı ve Mora eyâleti erkânından orada bulunan Badralı Mustafâ Beg ve Gördüsli Kâmil Beg ve sâ'iri akd-i encümen-i meşveret eylediklerinde gerek Hûrşîd Paşa hareımlerini ve gerek sâ'ir nisvân ve sıbyânı ortaya alarak ve mezkûr Arnavud askeriyle memleketin delikanluları müyemmene ve müyessere ceng iderek sâhil-i deryâda bulunan ve Preveze'ye semt olan Badra'ya veyâhûd kezâlik sâhilde bulunan ve Trapoliçe'ye on iki sâ'at mesâfesi olan Anabolı'ya götürmege karâr virmişler ise de vâlî kâ'immakâmı bulunan Sâlih Paşa Hûrşîd Paşa tarafından imdâd gelecek şöyle olacak **(s.25)** böyle gidecek diyerek bu karârın icrâsına mâmi' olınuş idi. Hâlbuki zahîre tükenmiş yiyecek bir şey kalmamış oldığmdan ba'zı şüce'ân[2] ara sıra kal'adan hurûc ve harb iderek eşkıyânın me'kûlâtından biraz şey çarparak sedd-i ramak iderlerdi. Lâkin her çıkışda üçer beşer şehîd virmekle şüce'ânın adedi azalmakda ve ehl-i İslâm'a ye's ve fütûr gelmekde idi. Ber-vech-i bâlâ hâric-i kasaba ve karyelerden gelüb de Trapoliçe'de barınmış olan ehl-i İslâm'ın ekseri bu hâllere bakub me'yûs olmağla hafiyyen rü'esâ-yı eşkıyâ ile muhâbere ve memleketlerinde iskân olunmak üzre mukâvele iderek hafî ve celî takım takım memleketleri cânibine gider oldılar. Eşkıyâ ise anları iğfâl ve yanlarına birer mikdâr adam bi't-terfîk memleketleri cânibine i'zâm ile berâber bir tarafdan dahi tertîb eyledikleri eşkıyâ anları birer mahalde basub kendülerini i'dâm ve evlâd ü iyâllerini esîr itmekde ve bu bî-çâreler birbirinden bî-haber olarak mahv olub gitmekde idiler.

Bu cihetle Trapoliçe'de ehl-i İslâm'ın adedi azalmakda ve zahîre muzâyakası ise gündeu güne çoğalmakda oldığından Trapoliçe vücûhı ve orada bulunan erkân-ı eyâlet nâ-çâr kalub rü'esâ-yı eşkıyâ ile bi'l-muhâbere birer mikdâr emvâl ve eşyâları ile Guston İskelesi'ne ve oradan Arnavudluk sevâhiline nakl ve îsâl olunmak üzre mukâvele itmiş olduklarından ehl-i İslâm bu vechile nakl ve hareket eylemek üzre hâzırlanmakda iken Arnavud askeri ser-gerdesi merkûm Elmâs dahi silâhlarıyla semt-i selâmete çıkmak üzre rü'esâ-yı eşkıyâ ile gizlüce muhâbere ve mukâvele itmiş oldığmdan mukâveleleri vechile işbu otuz yedi senesi Muharrem'inin yevm-i mâtem olan onuncı Cum'a gününün gicesi Arnavudlar kal'a kapularını küşâd ile dışaru çıkmakda oldukları hâlde bir tarafdan dahi eşkıyâ duhûl ve ahâlî üzerine hücûm ve iktihâm[3] eylediler. Bî-çâre ahâlî-i Müslime ne yapacaklarını bilmeyüb çâresiz müdâfa'aya kıyâm ile kimi zukâklarda şehîd oldı ve kimi hânelerinde kapanub kaldı

1 Hâ'iben ve hâsiren: Hiçbir şey elde edemeden, eli boş.
2 Şüce'â: Cesur, yürekli, yiğit.
3 İktihâm: Hücum ve istila eylemek.

üç yüz kadar ehl-i İslâm dahi Degirmen Tepesi'nde vâki‘ büyük tabyaya girüb tahassun itdiler.

Bu hâl-i pür-melâl[1] üç gün mümtedd olub bu müddet zarfmda eşkıyâ-yı Yunaniyye ehl-i İslâm hakkında öyle vahşiyâne mu‘âmeleler icrâ itdiler ki zikri bâ‘is-i elem-i derûn olur. Nihâyet ba‘zı rü’esâ-yı eşkıyânın ta‘ahhüdleriyle tabya ve hânelerde bulunan kırk bu kadar bin zükûr ve inâs ehl-i İslâm bi'l-istîmân teslîm olduklarında eşkıyâ tarafından cümlesi Rûmili cânibine çıkarılacağı va‘diyle sûret-i tesliyyet gösterilmiş iken içlerinden halâs[2] bulan pek nâdir olub ekseri birer sûret-i vahşiyyânede itlâf olunmuşlardır. (**s.26**) Hele vücûh-ı belde ve erkân-ı eyâletden kimesne kalmayub yalnız li-garaz Gördüs Â‘yânı Kâmil Beg ile Koronlı Ahmed Beg ber-hayât bırağılmışlar idi.

Eşkıyâ-yı Yunaniyye diriler hakkında icrâ itdikleri mu‘âmelât-ı vahşiyyâne ile teşeffî-i sadr[3] idemeyüb ehl-i İslâm mezârlığını hafr ile ölüleri ihrâc ve ihrâk-ı bi'n-nâr itmişlerdir. El-hâsıl makarr-ı eyâlet olan Trapoliçe ahâlîsinin ekseri böyle mazlûm ve mağdûr olarak mahv olub gitmişlerdir. Bunlar hakkmda Yûsuf Beg dir ki işbu ahâlî nihâyet-i derece iş ü işret ve kemâl-i fısk u fücûra mübâşeret ile cemî‘-i fevâhiş ve menhiyyât indlerinde mübâh münzilesine varmakla mazhar-ı akûbât-ı Sübhânî oldılar disem câ’izdir. Zîra hevâ ve heveslerine teba‘iyyet ile kimi mest-i lâ-ya‘kıl[4] ve kimi nifâk ve nefsâniyyete mâ’il olmağla vaktiyle zahâ’ir ve levâzımât-ı sâ’ire tedârükine adem-i takayyüdlerinden mâ‘adâ askerî ve ahâlî beynlerinde müstelzim-i hezîmet olan şikâk gün be-gün tezâyüd bulmada idi. İntihâ.

Manya başbuğunun rehn olarak Trapoliçe'de bulunan oğlunun re’y virmesi üzerine Hûrşîd Paşa ve Mehmed Paşa haremlerinin ve Kâ’immakâm Sâlih Ağa ve Başbuğ Mustafa Beg ve Mora Kılâ‘ı Bmâ Emîni Yûsuf Ağa ki cem‘an zükûr ve inâs doksan yedi nefere kurı cânlarıyla amân virilmiş oldığından bunlar dört ay kadar eşkıyâ elinde esîr kalub nihâyet İngiliz konsolosı vâsıtasıyla Hûrşîd Paşa tarafından üç yüz nefer esîr ve iki bin dört yüz kîse akçe ile mübâdele ve Badra'ya nakl ve bir İngiliz sefînesine irkâb ve Preveze'ye ihrâc ile Yanya ordugâhına götürüldiler. Ol vakt henüz Tepedelenli gâ’ilesi ber-taraf olmamış idi. Eşkıyâ sâlifü'z-zikr Kâmil Beg'i Trapoliçe'den alub Gördüs'e götürerek karşudan vâlidesine irâ’e ve kal‘a kapusını açmaz isen oğlunı pâre pâre ideriz deyü ihâfe itmeleriyle bî-çâre hâtûn oğlunun selâmeti içün kal‘ayı teslîme mecbûr olarak bu sûretle Gördüs Kal‘ası dahi eşkıyâ eline geçmiş idi.

Mora Ser‘askeri Alî Paşa ise ber-vech-i bâlâ bir tarafa hareket şöyle dursun İzdin mevki‘inin muhâfazasına iktidârı olmadığından bir mikdâr asker tahrîrine lüzûm görinüb hâlbuki Behrâm Paşa ile Mehmed Paşa'dan kalma bir haylî kapusuz Arnavud bölükbaşıları oldığından ve bir tarafdan dahi gelmekde bulundığından derhâl tâ‘dâd ve mevcûdlarına göre harc tezkeresi i‘tâ olunarak on gün zarfında on binden ziyâde asker tahrîr ve ol vaktin hükmünce şehriyye her nefere otuzar ve bayrakdârlarına kırkar guruş ulûfe ve bölükbaşılarına

1 Hâl-i pür-melâl: Bir şeyin can sıkıcı, dertli ve biraz da utanılması gereken durumunu.
2 Halâs: Kurtulma, kurtuluş.
3 Teşeffî-i sadr: Öç alma.
4 Mest-i lâ-ya‘kıl: Sızmış, sarhoş.

beşer nefer ulûfesiyle birer çift nân-ı azîz ve biraz da lahm ta‘yîni virilmek lâzım gelür ise de nüzûl emîni ve kassâbbaşı olmadığından yalnız nân-ı azîz ta‘yîni virilüb (**s.27**) lahm ta‘yîni bedele rabt ile ilerüde ulûfe ile berâber virilmek üzre terâküm itmekde oldığı Bâb-ı Âlî'ye inhâ olunmuş idi ve ser‘asker paşa umûr-ı askeriyyeye vâkıf olmadığından her nefere onar günlük ta‘yînât virilüb de hemân hareket ve Fondana derbendini küşâd ile Mora'ya varmak azminde olarak bu tertîbi Bâb-ı Âlî'ye dahi arz eylemiş idüginden sûret-i icrâsını müzâkere itmek üzre İzdin'de mevcûd olan vüzerâ ve mîr-i mîrânları celb ile akd-i meclis-i müşâvere itdiklerinde kimi icrâsını tensîb ve kimi müşkilâtından bahs itdikleri sırada içlerinden en ziyâde sâhib-i nutk ve cerbeze olan Alî Şefîk Paşa kelâma âgâz ve Mehmed ve Behrâm Paşa vak‘alarını bast ü beyân[1] iderek şu hâl ve hey’et ile gidildigi takdîrde Fondana derbendinden perîşânlıkla ric‘at olunacağı der-kârdır merâm eger bu hâli da‘vet ise hazırız yok matlûb eger iş görmek ya‘nî Mora'yı istihlâs itmek ise bunun içün lâzım gelan esbâbın yüzde doksan dokuzı nâkısdır hâl-i hâzırımız İzdin ile havâlîsini muhâfazaya kâfî degildir. Her ne kadar onar günlük zahîre virilsün bu on günde iş bitüb Mora feth olunacak mı haydi olsun diyelim on gün sonra asker ne yiyecek etrâfdan çapul ile herkes yiyecegini tedârük itsün diyelim asker yiyecek tedârükiyle mi meşgûl olacak yohsa eşkıyâ ile gavga mı idecek bir nefer on günlük yiyecegini yüklenür ise hammâl dimek olur bu hâl ile Fondana derbendi nasıl küşâd olunabilür. Hiç olmaz ise asker ikişer günlük yiyecegini dağarcığına koyub da sekizer günlügi bârgîrlere yükledilmek ve biraz çadır ve cebehâne istishâb[2] idilmek lâzım gelüb bunun içün lâ-ekall[3] iki bin kadar mekkârî bulunmalıdır. Hâlâ bir res bârgîr yokdur. Kaldı ki top-keşân bârgîrlerinin lâgar[4] oldukları göriliyor bir sarp yerde bârgîrler durur ise toplar orada kalur. Bu ise nasıl tecvîz olunabilür. Fî'l-vâki‘ eşkıyâ ovalarda asâkir-i İslâmiyye'ye ale'l-husûs süvârîye dayanamıyor. Lâkin sarp yerlerde ve derbendlerde gizlenüb dayanıyorlar ilerüde ise pek çok sarp ve ormanlık yerler ve derbendler var ve Mora derbendi otuz sâ‘atlik hep sarp yerler imiş üç dört yüz bin eşkıyâ oldığı haber viriliyor. Bunlar hep dîn gavgası idiyorlar. Bizim Arnavud askerimiz ise ulûfe içün gavga iderler ulûfeleri virilmez ise savuşub giderler. Ve aç kalurlar ise emsâli vechile düşman tarafına geçivirirler. Bir de bu on bin asker her ne kadar tâ‘dâd olundıysa da hakîkat-i hâlde mikdârları yedi bin râddesinde olur olmaz bu mikdâr asker Mora'ya kadar feth olunacak derbendâtın zabt ve muhâfazasına yetişmez. (**s.28**) bu yerler muhâfaza olunmadığı takdîrde ordunun arkası kapauur ve nihâyet perîşânlığı mûceb olur. El-hâletü hâzihî bir nüzûl emîni ve kassâbbaşı ve mekkârîci[5] yok bizler hâl-i hâzırımızı idâreden âciziz Devlet-i Aliyye'nin murâdı Mora'nın fethi ise evvelâ seksan bin asker olmalı ki yirmi otuz bini zabt olunan mahaller muhâfazasına bırağulub bâkîsi tecâvüzî hareket eylemelidir ki eşkıyâ bunalub da istîmâna mecbûr olalar yoksa bir yer zabt olundukdan sonra bırakılur ise ormanlara çekilmiş olan eşkıyâ çıkub yine orasını zabt iderler sarf olunan emek zâyi‘ olur. Sâmiyyen lâ-ekall on bin mekkârî lâzımdır ki bir

1 Bast ü beyân: Açığa vurma, açıklama, ortaya koyma.
2 İstishâb: Yanına alma, birlikte götürme.
3 Lâ-ekall: En azından, daha aşağı olmaz.
4 Lâgar: Zayıf, çelimsiz.
5 Mekkârîci: Mekkareci, yük hayvanı kiralayarak taşıma işi yapan kimse.

düziye zahîre ve mühimmât taşısunlar. Ve toplar içün biraz yedek hayvânları lâzım oldukdan başka biraz menzil bârgîrleri olmalı ki İzdin ile muhâbere idilebilsün. Sâlisen muktedir nüzûl emîni ve kassâbbaşı lâzımdır ve bir de nân tabhı içün odun kesmek üzre bir mikdâr baltacı neferâtı olmalıdır. Râbi'an Donanma-yı Hümâyûn dahi Ağriboz ve Anabolı sularına doğrı gelüb de tüccâr sefîneleriyle orduya zahîre ve sâ'ire nakl itsün deyüb sâ'ir huzzâr dahi anı tasdîk itmekle keyfiyyet ber-tafsîl Bâb-ı Âlî'ye inhâ olunmuşdur. Mütâla'ât-ı ma'rûza ise mugâlataya[1] haml olunarak sûret-i infi'âli mutazammın ve Karaosmânoğulları'ndan Siroz'da Emlâk-ı Hümâyûn Nâzırı bulunan Ya'kûb Ağa'nın nüzûl emîni nasb olundığını mübeyyin muhtasar bir kıt'a cevâbnâme-i sâmî gelüb erkân-ı ordu cem' ile kırâ'at itdirildikde nâçâr zuhûrât-ı gaybiyye-i ilâhîyye imtizâr ile şimdilik İzdin'e ikâmet ile emr-i muhâfazaya gayret olunmak üzre karâr virilmiş ise de tekrâr Bâb-ı Âlî'ye arz ve beyân-ı hâle cesâret olunamamışdır.

Ba'dehu Ya'kûb Ağa İzdin'e gelüb zengînlik ile ma'rûf oldığı hâlde zükûretlikden bahs ile idâreye muktedir olmadığını beyân iderek o dahi beş altı etbâ'ıyla me'mûrin-i sâ'ire gibi ordunun bir tarafında yerleşüb kalmışdır. Arnavudlar ise müterâkim[2] ulûfelerini mutâlebe ile tasdî'a başlamışlar bölükbaşılar dahi mu'tâdları üzre neferâtı taklîl ile tâmm harc yürütmekde bulunmuşlardır bir tarafdan dahi Hûrşîd Paşa Ser'asker Alî Paşa'nın sû'-i ahvâlinden bahisle İstanbul'a mektûblar irsâlinden hâlî degil idi.

İşte İzdin'deki ser'asker ordusı bu hâlde iken Manya begi ve Kolokotroni[3] nâm sergerde işbu orduyı perîşân itmek üzre sekiz bin neferden mürekkeb birer fırka tertîb ile birini bahren ve dîgerini berren sevk itmişler berren sevk olunan fırka esnâ-yı râhda tezyîd olunarak on bin nefere bâliğ oldığı hâlde İzdin'in şimâlinde ve iki sâ'at mesâfede vâki' Badracık kasabası üzerine gelüb müstahfız bulunan asâkir-i cüz'iyyeyi muhâsara eylemiş oldığı hâlde bahren sevk olunan fırka dahi on kıt'a sefîne ile (s.29) İzdin'in cânib-i cenûbîsinde ve bir buçuk sâ'at mesâfede leb-i deryâda vâki' Aşilice[4] nâm hâlî çiftlige ve yarım sâ'at ötesinde yine leb-i deryâda vâki' Ayamarine[5] nâm karyeye asker çıkarmış oldığı haberi vârid olıcak Badracık tarafı dağlık olmak hasebiyle eşkıyâ orada yerleşmeden kaldırılmak lâzıme-i hâlden görülmekle delil ve tüfenkci ser-gerdeleri cenge teşvîk ve Arnavudlar dahı va'd ü va'îd ile celb ü tatyîb olunarak mikdâr-ı kâfî asker tertîb ile Dramalı Mahmûd Paşa oraya me'mûr idilüb Erîb Paşa ashâb-ı harb ü darbden degil ise de o dahi anın arkasından gönderilmişdir.

Mahmûd Paşa hemân Badracık'a varub cenge tutuşmuşdur. Sâhil-i deryâda olan â'dânın hâlini keşf ve tahkîk içün dahi birkaç yüz süvârî ile Behrâm Paşa Kethüdâsı Mehmed Paşa gönderilmiş idi Mehmed Paşa eşkıyâya pek karîb mahalle varub bir tepenin üzerine çıkarak eşkıyânın toprak kazub siper yapmakda ve gemilerden top ve asker çıkarmakda olduklarını lede'l-müşâhede hemân avdet eylemek lâzım gelürken ba'zı rüfekâsıyla berâber arak-nûş

1 Mugâlata: Yanıltacak söz.
2 Müterâkim: Teraküm eden, biriken, birikmiş, toplanmış, yığılmış.
3 Kolokotroni: Theodoros Kolokotronis.
4 Aşilice: Achladi, Stylida, Phthiotis, Yunanistan.
5 Ayamarine: Agia Marina,Stylida, Phthiotis, Yunanistan.

iderek kelleler germ oldukda Mehmed Paşa keyf-i arak ile eşkıyâ üzerine at kaldırmak isteyüb adamları men'e çalışmışlar ise de dinlemeyüb hemân kargısını eline alarak atını dizgin idüb eşkıyânın yanına vardıkta atı hirmenlendirirken eşkıyâ tarafından kurşun ile urılub düşdükde eşkıyâ üzerine gelüb elbisesini çıkarmağla meşgûl olduklarını rüfekâsı görerek firâr ile ahşâmdan sonra İzdin'e vürûd ile keyfiyyeti haber virmişler. Mahmûd Paşa ol gün ve gicesi harb üzre olub ferdâsı ale's-sabâh gâyet şiddetlü bir hücûm itmekle eşkıyâ üç yüz bu kadar telefât virerek münhezim olub dağlara dağılmışlar Mahmûd Paşa anları dağlarda ta'kîb itmek üzre bir mikdâr piyâde sevk idüb kendüsi bakiyye-i askerle İzdin'e avdet ve İzdin'de eyleşmeyüb hemân Aşilice tarafına azîmet ile varub sâlifü'z-zikr tepe üzerinde gicelemişdir. Ferdâsı ser'asker paşa asâkir-i bakiyyeyi bi'l-istishâb[1] hareket ve Mahmûd Paşa ile mülâkât iderek hemân cenge ibtidâr ile iki sâ'at kadar top ve tüfenk muhârebesi olundukdan sonra delil ve tüfenkci atluları Aşilice'de ve Ayamarine'deki eşkıyâ üzerine gâyet şiddetlü hücûm itdiklerinde eşkıyânın yüzi dönüb sandallar ile gemilerine firâra başlamışlar lâkin asâkir-i İslâmiyye arkalarını bırakmayub karada olanları itlâf[2] itdikden başka buraları sığ yerler olmağla süvârî hücûm iderek sandallara râkib olunların dahi çoğunı havâle-i seyf ü sinân itmekle bir çoğı telef olmuş ve sandallardan ba'zıları devrilmekle bir takımı dahi denizde boğulmuşdur. Bu sırada gemilerden toplar atılmış ise de asâkir-i İslâmiyye eşkıyâ ile karma karışık olarak gülleler asâkirin başları üzerinden (s.30) aşub gitmekde oldığı cihetle asâkir-i İslâmiyye'ye bir zarar itmemişdir. El-hâsıl eşkıyânın üç binden ziyâdesi telef olub bakiyyesi sefînelerine cân atmışlar ve andan sonra sefîneler dahi durmayub bâd-bân-güşâ-yı firâr[3] olmuşlardır. Kırk elli kadar eşkıyâ sandallara binemeyüb ve firâra yol bulamayub Ayamarine'de bir hâneye kapanmış olduklarından etrâfı kuşadılub ihrâk-ı bi'n-nâr idilmişdir. Bu muhârebelerde hep rü'esânın hareketleri şâyân-ı takdîr ve tahsîn olub ancak hakîkat-i hâlde bu muzafferiyyetler ancak Mahmûd Paşa'nın eser-i himmet ve gayretidir.

İşbu muzafferiyyet haberi derhâl Bâb-ı Âlî'ye bildirilmiş ve nişâne-i muzafferiyyet olmak üzre birçok kelle ve kulaklar gönderilmişdir. Ve eşkıyadan ahz olunan çend kıt'a top ile birçok mühimmât cânib-i mîrîden zabt idilmişdir. Arnavudlar dahi eşkıyâ ordusunı gâret ile biraz pala çuka almışlardır. Bu yüzaklığı üzerine Alî Paşa askerin ulûfesine mahsûben bir mikdâr akçe ihsân huyurulması istid'âsı ile hazînedârı Reşîd Beg'i Dersa'âdet'e göndermişdir.

Reşîd Beg Dersa'âdet'e bi'l-vürûd evliyâ-yı umûr ile görişüb ma'lûm olan tatlı dili ile lâzım gelenleri iknâ' iderek askerin ulûfesi içün iki bin kîse ihsân buyuruldukdan başka şu kâ ile İzdin'den ilerü hareket mûcib-i mazarrat olacağı anlaşılmağla ve ol esnâda Tepedelenli 'ilesi kuvve-i karîbeye gelmiş olmağla bu gâ'ilenin indifâ'ına[4] kadar İzdin'de tahaffuzî hareket olunmak ruhsatını dahi almışdır. Ve iki bin kîse akçeyi alub İzdin'e götürmüşdür. Mebâliğ-i mezbûre hep on ikişer buçukluk altun olub birer guruş fazla ile askerin ulûfesine

1 Bi'l-istishâb: Beraber alarak, -ile birlikte.
2 Itlâf: Telef etme, mahvetme, öldürme.
3 Bâd-bân-güşâ-yı firâr: Yelken açıp kaçmak.
4 Indifâ': Def etme.

virilüb fazlasının çoğı dahi kapanmak üzre olan ser'asker matbâhınm idâresi içün vekîl-i harca ve bakiyyesi harclık olmak üzre dâ'ire halkına tevzî' ile bundan Alî Paşa'nın yedinde bir para kalmamışdır. Bu sûretle ser'asker ordusunda biraz âsâr-ı ferah görülmüş ise de müte'âkiben tâ'ûn zuhûr itmekle orduya dehşet virmişdir. Gelelim Yanya ordusunun ahvâline.

Narda kazâsı re'âyâsı umûmen isyân ve Karlıili usâtıyla ittihâd iderek bir büyük cem'iyyet-i isyâniyye ile Narda kasabasını muhâsara itdikden sonra Yanya ordusunı basub dağıtmak üzre Suli Dağı eteğinde ve Yanya'ya beş sâ'at kadar mesâfede vâki' Beşkuyılar nâm derbende kadar gelüb Hûrşîd Paşa'yı şaşır[d]mışlar ve Yanya ordusunı bir hâl-i muhâtaraya düşürmüşler idi.

İşte ol hâlde Karaman Vâlîsi Reşîd Paşa Hızır gibi Yanya ordusunun imdâdına (s.31) irişmişdir. Şöyle ki: Anın üç bin kadar askeri olub Hûrşîd Paşa dahi tabya ve derbentlerden iki bin kadar asker seçüb anın ma'iyyetine virmiş ve anı sâlifü'z-zikr derbende kadar gelmiş olan cem'iyyet-i usât üzerine göndermiş idi. Ve egerçi Reşîd Paşa'nın bu sûretle mevcûd-ı ma'iyyeti beş bine bâliğ olub bu ise usâtın öşri bile degil ise de başka çâre dahi olmadığından Reşîd Paşa mütevekkilen alallâh cem'iyyet-i usât üzerine hücûm ile dillerde dâstân olacak bir büyük muhârebe ve fevka'l-âde ibrâz-ı dilîrî ve şecâ'at iderek eşkıyâyı târ u mâr itmişdir ve bundan sonra nerede eşkıyâya râst geldiyse galebe eylemişdir ve bu suretle Yanya ordusunı muhâtaradan kurtarub Hûrşîd Paşa'nın yüzini ağartmışdır.

Hûrşîd Paşa'nın bu husûsa dâ'ir İstanbul'a gönderdigi inhâsında Reşîd Paşa'yı on bin askerle göndermiş oldığını yazmışdır. Hâlbuki Reşîd Paşa'ya verdigi asker iki bin kişiden ibâret olarak kendü askeriyle berâber ber-vech-i bâlâ mecmû'ı beş bin neferden ibâret imiş lâkin Hûrşîd Paşa dâ'imâ devletden ziyâde para almak içün bir tarafa gönderdigi askerin mikdârını böyle ziyâde tahrîr eylerdi. Anın bu dürlü sanî'aları sonradan meydâna çıkmışdır.

Usâtın ber-vech-i bâlâ Beşkuyılar derbendine kadar ilerülemiş oldukları havâdisi İstanbul'ca dahi bâdî-i telâş olarak ber-vech-i bâlâ Donanma-yı Hümâyûn kara askeri ser'askeri olub Mora'ya asker îsâline me'mûr olan Kara Mehmed Paşa'nın Rûmili kasteli ve İnebahtı sularına veyâhûd sâ'ir münâsib sevâhile çıkması ve Mora'ya gitmek üzre me'mûr olan Ser'asker Alî Paşa'nın İzdin'de tahaffuzî hareket iderek eşkıyânın Mora derbendinden berü tarafa mürûrlarına mümâna'at ve Hûrşîd Paşa tarafından sevk olunan asker rü'esâsıyla muhâbere itmesi ve'l-hâsıl evvel emrde Yanya ve Mora arasındaki cem'iyyet-i isyâniyyenin dağıdılması husûslarına karâr virilerek mûcebince evâhir-i Rebî'ü'l-evvel'de emirnâmeler yazılmışdır. Gelelim Tepedelenli Alî Paşa'nın encâm-ı hâline.

Alî Paşa'nm eyyâm-ı mahsûriyyeti iki seneye yaklaşdı. Ve mukaddemâ Letrec Kal'ası lağım ile atılub Hûrşîd Paşa tarafından zabt olunmağla Alî Paşa yedinde yalnız göl kenârındaki kal'a kalub burada anınla berâber kapanub kalan askere ye's ve fütûr[1] gelmiş oldığı hâlde Hûrşîd Paşa altum su gibi sarf ile derûn-ı kal'aya câsûslar göndererek envâ'-ı va'd ü va'îd ile içerüdekileri birer ikişer celb ve kal'adan çıkub kaçanlara rütbe ve

1 Fütûr: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. Keder, ümitsizlik.

hil'at ve atiyyeler i'tâ idegeldiginden refte refte Alî Paşa'nın askeri dağılub (s.32) hattâ bu esnâda Ago Mühürdâr ve Tâhir Abbâs ve Silâhdâr İlyâs Beg dahi Alî Paşa'dan müfârakatle Hûrşîd Paşa'ya arz-ı dehâlet itmekle Hûrşîd Paşa tarafından kendülerine re'y buyuruldıları virilmiş ve sonra bu buyurıldılar kendülerine hitâben birer kıt'a fermân-ı âlî ısdârıyla tasdîk buyurulmuşdur. Bu sûretle Alî Paşa'nın cem'iyyeti dağılarak kırk elli nefer etbâ'ıyla kalmış idi ve şâyed hücûm olunacak olur ise cebehâneye âteş virmek üzre bi'z-zât cebehânenin üzerinde oturdığı Hûrşîd Paşa'nın ma'lûmı olmağla o dahi hücûmdan ictinâb[1] iderek re'y ve emân i'tâsıyla Alî Paşa'yı teslîme daved idüb miyânede haylî muhâbere ve mükâtebe[2] cereyânından sonra nihâyet İstanbul'a gidüb Devlet-i Aliyye tarafından tahsîs olunacak mahalde ikâmet ve ihsân buyurılacak ma'âşa kanâ'at eylemek şartıyla cânına emân virildigini mübeyyin Hûrşîd Paşa tarafından memhûr sened virildigine mebnî Alî Paşa beş on adamıyla kal'adan çıkub İstanbul'a azîmet idinceye dek ikâmet eylemek üzre Yanya Gölü'nde kâ'in adaya güzâr itmekle karagol altına alınub keyfiyyet der-i devlete arz ve inhâ olunmuş idi. Hâlbuki Alî Paşa'nın İstanbul'a gelmesi Hâlet Efendi'nin işine elvirmez idi. Zîra İstanbul'da anın aleyhine pek çok söz söyleyecegi zâhir ve bu sözlerin dolayısıyla sem'-i hümâyûna vusûli vârid-i hâtır idi. Binâ'en-aleyh Hûrşîd Paşa'nın bu vechile Alî Paşa'ya re'y virmesi usûl-i mer'iyye-i devlete muvâfık oldığı hâlde İstanbulca makbûl olmadığı cihetle Hûrşîd Paşa tarafından (evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ [1]237 sene) târîhiyle müverrah bir kıt'a fermân-ı âlî tasnî' olunmuşdur ki sûreti zeyl-i kitâbda (1) rakamıyla îrâd olunur.

Hûrşîd Paşa bu sâhte fermânı kendü adamı olan sâbık Mora Vâlîsi Köse Mehmed Paşa'ya i'tâ ve Tepedelenli'nin i'dâmını ana havâle itmekle Mehmed Paşa bu fermânı alub ve birbiri üzerine iki kocuk kürk giyüb on beş adam ile göl peremesine[3] râkiben adaya geçdi Alî Paşa'nın en mevsûk[4] ve sâdık adamı olan Topal Arnavud ile oturdığı odaya girdi fermân-ı âlî geldi dir dimez Alî Paşa vay kahbeler âkıbet yapacağınızı yapdınız mı diyerek Topal Arnavud ile birlikde Mehmed Paşa üzerine birer tabanca sıkmışlar Mehmed Paşa dahi Alî Paşa'ya ve etbâ'ı Topal Arnavud'a tabanca atmışlar bu sırada Alî Paşa'nın alt tarafındaki odadan dahi yukaru doğrı atılan kurşunlar tahtaları delüb yukaru geçmişdir. Mehmed Paşa üzerine atılan iki kurşunun birisi fermâna yapışub kalmış dîgeri kürkleri delerek cüz'îce vücûdını cerîhadâr itmiş Alî Paşa ise kurşun isabetiyle yaralanub devrilmiş bunun üzerine etbâ'ının bir takımı Alî (s.33) Paşa üzerine koyulub sinni seksanı mütecâviz oldığı hâlde kârını tamâm itmişler dîger bir takımı Topal Arnavud'ı yakalayub i'dâm itmişler. Alî Paşa'nın dışaruda kalan beş Arnavud'ı dahi müdâfa'aya ve Mehmed Paşa etbâ'ıyla mukâteleye kıyâm iderek dışaruda dahi tarafeyuden mecrûh ve telef vukû'a gelmişdir. Ve nihâyet re'y buyuruldısı ibrâz ile bakiyyesi mündefi'[5] olmuşlardır.

Şimdiye kadar vüzerânın virdikleri re'y ve amânın böyle sâhtekârlık ile nakz olundığı

1 İctinâb: Sakınma, çekinme, uzaklaşma.
2 Mükâtebe: Mektuplaşma, yazışma.
3 Pereme: Gondola benzeyen bir kayık.
4 Mevsûk: Kendisine inanılır olan. Şâyân-ı itimad olan. Sağlam. Vesikalı,delilli.
5 Mündefi': İndifâ etmiş, geçmiş, atlatılmış. Def olunmuş.

ve emniyyetin bu mertebe sû'-i isti'mâl kılındığı yokdur. Hâlet Efendi'nin hâtırı içün Hûrşid Paşa böyle nâmûs-ı devlete intikâl idecek bir çirkîn iş yapmışdır. Ma'a-mâ-fîh Tepedelenli Alî Paşa evâ'il-i hâlinde bir karye ahâlîsine Arnavudlar'ın indinde kâbil-i nakz olmayan bese ta'bîriyle re'y virmiş iken sonra nakz-ı ahd ile ol karye ahâlîsini katl-i âmm ve böyle mekr ü hud'a ile nice bî-günâh kesânı i'dâm eylemiş idügine nazaran anın hakkında dahi Hûrşid Paşa'nın bu mu'âmelesi (el-cezâ'ü min cinsi'l-amel)[1] kâ'idesine muvâfık düşmüşdür.

Hûrşîd Paşa bu vechile Tepedelenli Alî Paşa'yı i'dâm itdirdikden sonra tebşîr-i muzafferiyyet zımnında İstanbul'a tatarlar çıkarmış ve silâhdârı Ahmed Ağa ile Alî Paşa'nın ser-i maktû'unı Bâb-ı Devlet'e göndermişdir.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi ikinci güni tatar ağası bu müjde ile İstanbul'a geldikde kendüsine bir kontuş semmûr kürk ilbâs ve beş bin guruş fâ'izlü sehm ihsân ve ma'iyyetindeki dört nefer tatarlara kezâlik kontuş kürkler ve biner guruş fâ'izlü sehmler i'tâ buyuruldı. On gün sonra Silâhdâr Ahmed Ağa ser-i maktû'ı İstanbul'a getürdikde Ortakapu hâricinde seng-i ibrete[2] konuldı ba'dehu Silivrikapusı hâricinde defn idildi. Hûrşîd Paşa'nın Kapu Kethüdâsı Sa'îd Efendi'ye ve kapu çukadârlarına semmûr kürkler giydirildi ve Silâhdâr Ahmed Ağa'ya bir â'lâ semmûr kürk ilbâs ve bilâ-mu'accele Kula hâssı mukâta'ası ve kırk bin guruş atiyye ve kapucıbaşılık rütbesiyle ihsân ve ma'iyyetindeki dokuz nefer ağalara kontuş semmûr kürkler ve bölükbaşı ve altmış nefer etbâ'ına şemselü kapudlar iksâ ve cümlesine taksîm olunmak üzre yirmi beş bin guruş atiyye i'tâ buyuruldı. Ve Hûrşîd Paşa'ya bir kabza şemşîr ve ma'iyyetinde bulunan vüzerâ ve ümerâya kürkler gönderilüb buna dâ'ir ve te'yid-i istiklâlini müş'ir ısdâr buyurılan fermân-ı âlî sûreti zeylde (2) rakamıyla îrâd kılınur.

Cumâde'l-âhire'nin üçüncü güni Ömer Viriyon Paşa'nın oğlı Hüseyin Beg'e rütbe-i (s.34) mîr-i mîrânî virildi. Ve mukaddemâ uhdesine mîr-i mîrânlık tevcîh olunan Zoka-zâde Mahmûd Paşa'ya İlbasan sancağı tevcîh idildi.

Alî Paşa'nın ve evlâd u ahfâdının emvâl ve akârları cânib-i mîrîden zabt olundı. Kal'adaki mahzenleri açıldıkda dört sene idâreye kâfî me'kûlât ve meşrûbât ve pek çok mühimmât zuhûr itdi.

Nukûd-ı mevcûdesinden dört beş bin kîse mikdârı Hûrşîd Paşa'ya ve beşer yüz kîse anın ma'iyyetindeki vüzerâya ve altı yüz kîse Mora Ser'askeri Seyyid Alî Paşa'ya ihsân buyuruldı ve bâkî otuz bin kîselik altun dahi İstanbul'a celb idildi. Mücevherâtı her nasılsa zâyi' olarak me'mûl-i mertebe zuhûr itmedi. Nukûdı dahi me'mûl olundığı mertebe çıkmadı.

Fi'l-vâki' esnâ-yı muhârebede askere çok para sarf itmiş idi bundan başka Korfa'da dahi birçok emânet nakdi oldığı mervî[3] olub ancak kimin nezdinde bulundığı bilinemedi ve ba'zı rivâyâta nazaran külliyyetlü medfûn akçesi var imiş lâkin yeri mechûl kalmış ma'a-mâ-fîh tevkîf ve i'dâmı esnâsında dahi ba'zı zâyi'ât vukû'ı melhûz ve mervîdir. Tepedelenli Alî Paşa Tepedeleu Â'yânı Velî Beg'in oğlıdır. Pederinin vefâtında dîgeri â'yân olmağla

1 "Ceza amelin cinsindendir."
2 Seng-i İbret: İbret taşı, idam edilen devlet adamlarının kesik başlarının sergilendiği taş.
3 Mervî: Rivayet olunan, birinden işiterek söylenen, sağlam olarak bilinmeyen.

kendüsi açıkda kaldığından tarîk-i ser-keşîde dolaşur ve kendüsini ba'zı kurâ ahâlîsine besledîr imiş Kurt Paşa anı celb ve te'lîf ile hidmetine almış idi. O zamân Kurt Paşa Berât'da ikâmet idüb ancak Delvine ve Yanya ve Tırhala sancakları dahi anın elindi idi. Ve Delvine sancağında otuz sekiz Hristiyan kaptanlar var idi ki oralarda tagallüb iderek ahâlîye zulm ve ta'addî iderler ve hükûmete dahi çendân[1] ser-fürû itmezler idi. Tepedelenli anları bir sanî'a ile tutub cümlesini Kurt Paşa'ya teslîm itmekle mükâfâten Kurt Paşa anı mîr-i mîrânlık ile Yanya mutasarrıfı nasb eylemiş ise de Yanya'ya vürûdunda Yanya Â'yânı Âsım Beg fermân-ı âlî olmadıkca anı kabûl idemeyiz deyü mümâna'at itmekle ve Yanya'nın hâricinde lede'l-muhârebe Alî Paşa mağlûb olmağla Kurt Paşa ana Tırhala sancağını ihâle itmiş idi. Bir müddet sonra bâ-fermân-ı âlî Yanya mutasarrıfı olmuşdur. Kurt Paşa'nın vefâtında oğlı İbrâhîm Paşa yerine nasb olunmuş ise de Alî Paşa'nın tevessü'-i hükûmetine engel oldığından cild-i tâsi'de beyân olundığı üzre Alî Paşa envâ'-ı desîse ile anı tutub oğlı Süleymân Paşa ile birlikde nice yıllar Yanya Kal'ası'nda tevkîf idüb nihâyet cild-i hâdî aşerde beyân olundığı üzre Alî Paşa'nın teslîminden evvel İbrâhîm Paşa Yanya Kal'ası'nda mevkûf oldığı hâlde vefât eylemişdir. Alî Paşa'nın (s.35) müddet-i emâret ve vilâyeti mümtedd olarak Yanya ve Yenişehir ve Selanik ve Manastır sancaklarında iki yüzi mütecâviz cesîm[2] çiftlikler idinüb ve pek çok servet kazanub ol havâlîde alem-i ifrâz-ı istiklâl olmuş ve Rusya ve Avusturya ve Fransa seferlerinde hidemât-ı mebrûresi görülmüş idi. Mukaddemâ topcı nâmıyla sekiz bin kadar asâkir-i muntazama tertîb eylemiş iken İstanbul'da yeniçerilerin i'tirâz ve iştikâsı üzerine bu askeri kal'alara taksîm itmiş idi. Hâlet Efendi anın mu'tâd üzre takdîm eylediği mebâliğ ve hedâyâsma kanâ'at eylemeyüb ve senevî bin kîse akçe kadar bir meblağ isteyüb Alî Paşa ise böyle virgü gibi maktû' bir şey i'tâsına yanaşmadığından Hâlet Efendi anın aleyhine kıyâm ve izâlesini iltizâm iderek bâlâda şerh ve tafsîl olundığı üzre bir Yanya gâ'ilesi çıkub bu dahi bir mes'ele-i Yunaniyye'yi intâc[3] eylemişdir.

Ba'zılar dir ki Tepedelenli Alî Paşa zâlim ve seffâk[4] bir adam ise de seferlerde Devlet-i Aliyye'ye çok hidmeti sebk itmiş idi. Ve fi'l-vâki' vâcibü'l-izâle ise de mukaddem gerek idi her nasılsa mukaddemâ meydân virilerek kesb-i kuvvet itdirilmiş ve â'dâya oraca bir sedd-i sedîd[5] olmuş yalnız başma bir büyük düşmana mukâbele idebilecek hâle gelmiş idi. Yolıyla kullanılub da kesb itmiş oldığı kuvveti düşmana karşu sarf itdirmek lâzıme-i hâlden idi fakat Hâlet Efendi istedigi kadar para alamadığından anm aleyhine düşdi. Üzerine asâkir-i kesîre sevk ve Hûrşîd Paşa'yı ser'asker nasb itdirdi. Hûrşîd Paşa masraf kapusını pek geniş açdı. Rûmili'yi soydukdan fazla hazîne-i devletden küllî paralar istedi. Ahd-i karîbde Alî Paşa gâ'ilesi ber-taraf olur mutalsam[6] hazîneler meydâna çıkar o zamân istîfâ olunur zu'mıyla İstanbul'dan dahi paralar gönderildi. Ve Rûm fetreti zuhûr idicek Alî Paşa'yı afv ile bu işde kullanmak lâzım gelüb kendüsi dahi bunı istid'â ve hattâ Parga'da kûşe-nişîn-i ikâmet ve

1 Çendân: Gerçi, her ne kadar.
2 Cesîm: İri, büyük, kocaman.
3 İntâc: Sonuç verme, neticelendirilme.
4 Seffâk: Kan döken, kan dökücü.
5 Sedd-i sedîd: Yıkılması zor olan, sağlam sed. Yıkılmayacak derecede sağlam set.
6 Mutalsam: Tılsımlanmış olan. Esrarengiz hale gelmiş olan.

inzivâ olarak yine vüs'î mertebe ibrâz-ı mesâ'î eylemek üzre afvını istirhâm itmiş iken bu fitne mücerred Alî Paşa'nın eser-i ifsâdıdır anın gâ'ilesi ber-taraf oldukda Rûm fesâdı dahi ber-taraf olur deyü Hâlet Efendi'nin yağlı ballı söylediği sözler üzerine muhâsarada ısrâr kılındı ve nihâyetü'l-emr ber-vech-i bâlâ i'dâm olundı.

Lâkin Rûm fesâdı gevşemeyüb gitdikce kesb-i şiddet eyledi Hâlet Efendi'nin sözleri yalana çıkdı yeniçeri eşkıyâsının tezâyüd-i şekâvetleri dahi anın fesâdına haml olundı ve Berberbaşı Alî Ağa ile araları açıldı kendüsinin ikbâli tenezzüle yüz tutdı.

(s. 36)

Vak'a-i Sakız ve Ba'zı Vekâyi'-i Bahriyye

Târîh-i Vak'a-i Cezîre-i Sakız nâm târîhçede beyân olundığı üzre Sakız Adası'nda eli ve ayağı tutar seksan bin Hristiyan re'âyâ olub ehl-i İslâm'ın aded-i nüfûsı ise bin nefere bâliğ olmaz râddesinde ekall-i kalîl[1] oldığına nazaran hâricden asker irsâl buyurulması istid'â olunmağla geçen sene Saruhan ve Sığla taraflarından yedi yüz elli nefer gönderilmiş ise de bunlar birer birer savuşub giderek Sakız'da ancak yüz elli kadarı kalmış idi ve müte'âkiben Vezîr Vahîd Paşa Sakız muhâfızı nasb olunub ma'iyyetine bir orta topcı ve ma'a neferât bir humbara halîfesi ve bin nefer ile Sığla Sancağı Mutasarrıfı Hâcı İlyas Ağa ta'yîn idilmiş oldığından Vahîd Paşa geçen sene evâhirinde delil ve tüfenkci ve sekbân ve sâ'ir gürûhdan sekiz yüz kadar dâ'iresi halkıyla Sakız'da vusûl bulmuş idi. İşbu otuz yedi senesi Muharrem'inin evâhirinde Hâcı İlyâs Ağa dahi altı yüz kadar derme çatma eşhâs ile Sakız'a geldi. Sakız re'âyâsı bu askerin masârifıyla berâber esfâr-ı sâbıkada Sakız muhâfızı bulunan vüzerâya virdikleri misillü Vahîd Paşa'nın dahi matbâh mesârifini bi't-tav' ve'r-rızâ[2] virmegi ta'ahhüd ve İstanbul'da bulunan Sakız tüccârı Bâb-ı Âlî'ye te'mînât-ı kaviyye i'tâ eylediler. Hâlbuki İpsara ve Sulıca gemilerinin ekserinde Sakızlular hissedâr olarak mâlen ve bedenen eşkıyâya i'âne itmekde ve i'lân-ı isyân içün fırsat gözetmekde oldukları ma'lûm oldığı cihetle Rûmili'den bir iki bin kadar ceng-âver askerin irsâli lâzıme-i hâlden oldığı Vahîd Paşa tarafından Bâb-ı Âlî'ye inhâ olunmuş ise de Bâb-ı Âlî Sakız tüccârının te'mînâtına kanmış oldığma mebnî Sakız re'âyâsından isyân vukû'a gelmez anlar râbıta-i itâ'atlerine nazaran hâricden eşkıyâ hücûm ider deyü vesvese dahi olunmaz kaldı ki mukaddemâ metrepolidleriyle mu'teber tüccârından kırk elli kadarı rehn yollu kal'a derûnuna alınmak tedbîri dahi icrâ olunmuş ve el-hâletü hâzihî[3] tahsîn-i kal'a ve mühimmât husûslarına dahi râbıta virilmiş olmağla muhâfız paşanın dâ'iresi halkı ve yerlü neferâtı ile İlyâs Ağa takımından müctemi' ve mevcûd olan iki bin Müslümân'ın emr-i muhâfazada istihdâmı kâfidir asker irsâline hâcet yokdur deyü taraf-ı Sadâretden cevâb yazılmışdır.

Ol esnâda ise Çamlıca ve Sisam adalarında Sakız aleyhine tedârükât-ı külliyye oldığı istihbâr olunub İngilizler tarafından dahi bu haberi musaddak ba'zı ihtârât vukû' bulmağla

1 Ekall-i kalîl: Azın azı, pek az, en az.
2 Bi't-tav' ve'r-rızâ: İsteği ve rızası.
3 El-hâletü hâzihî: Şimdiki hâlde, bu durumda.

ihtiyâta ri'âyeten Aydın ve Saruhan tarafından iki bin kadar asker tertîb olunub henüz beş yüz mikdârı Sakız'a vürûd ile bâkîsinin vürûdına intizâr olunmak üzre (**s.37**) iken Cumâde'l-âhire'nin yirmi sekizinci ve Mart-ı Rûmî'nin üçünci Cum'a güni Sisam Adası tarafından altmış kadar sagîr ve on yedi kıt'a kebîr eşkıyâ tekneleri göründi. Sakız Muhâfızı Vahîd Paşa derhâl kal'a kapularının esbâb-ı muhâfazasını ikmâl ve varoşda bulunan ehl-i İslâm'ı kal'a derûnuna idhâl itdi ferdâsı yevm-i sebtde eşkıyâ sefîneleri Temyana karyesi[1] sâhiline yanaşub karaya altı bin kadar asker çıkardılar. Ve o tarafda bulunan karagol askeriyle ceng iderek Kamboz nâm bağçelik cânibinden berüye doğrı yüridiler.

Muhâfız Paşa kethüdâsıyla Saruhan askerinin başbuğı olan Mollâ Ağa mukâbele ve müdâfa'a itmişler ise de Sakız karyeleri re'âyâsı dahi usâta iltihâk ile cem'iyyet-i eşkıyâ çoğaldı ve nefs-i Sakız'da Latin mezhebinde bulunan bir iki bin kadar eşhâsdan mâ'adâ re'âyâ hâneleri üzerine bandıralar küşâd ve eşkıyâ ile ittifâklarını i'lân eylediler. Binâ'en alâ-zâlik kethüdâ beg ve Mollâ Ağa biraz şehîd virerek kal'a cânibine ric'at eylediler. Eşkıyâ ise berren ve bahren kal'ayı ihâta ve muhâsara ve kal'aya havâlesi olan Torloti nâm manastır tepesine tabyalar inşâsına ve metrisler hafrına ve toplar ta'biyesine ve kal'aya nâzır olan hânelerin pencerelerinden ve câmi'lerin minârelerinden kal'a burclarındaki neferâta tüfenk atmağa başladılar.

Muhâsaranın dördünci ve Receb'in ikinci Salı güni dizdâr kapusından ihrâc olunan dört yüz kadar asâkir-i İslâmiyye bağteten eşkıyâ üzerine hücûm ve iktihâm ve kal'a meydânında olan dekâkîn ve sâ'ir ebniyyeyi ihrâk ve pek çok eşkıyâyı i'dâm itdikden sonra kal'aya girdiler. Ehl-i İslâm'dan altı neferi şehîd ve on dokuz neferi mecrûh olub eşkıyânın ise pek çok telefâtı oldukdan başka kal'a meydânı küşâd olunarak burc ve bârûlarda durulabilecek bir hâl-i vüs'at peydâ olmuşdur.

Ferdâsı ve daha ferdâsı mütevâliyen iki gün yine kal'adan asker çıkarılub mukâtele-i azîme vukû' buldı Azebânkapusı pîşgâhındaki hânelerden atılan kurşunlar ile ehl-i İslâm'dan birkaçı şehîd ve on kadarı mecrûh oldı lâkin dâne-i top ve tüfenk ile eşkıyânın telefâtı pek ziyâde idi. Ve kal'a öni metrisleri ehl-i İslâm yedine geçdi. Ve eşkıyâ menâzilinin kâmilen ihrâkı içün Receb'in beşinci güni asâkir-i İslâmiyye Tophâne kapusından hurûc ve hamle iderek yağlı paçavralar ile kassâbhâneyi tutuşdırub andan ittisâlindeki menâzil ve dekâkîne âteş sirâyet itmekle ekseri muhterik ve bu sırada pek çok eşkıyâ telef oldı.

Ol esnâda Çeşme yakasında bir haylî dil-âverân-ı İslâm âmâde bulunmuşlar ise de kal'anın (**s.38**) yemîn ve yesârını ve sevâhil-i cezîreyi ser-te-ser[2] eşkıyâ kaplanmış oldığı cihetle burc-ı limandan gayri mahalle asker ihrâcı kâbil olamayub oraya asker ihrâcına dahi sefâ'in-i eşkıyâ mâni' idi. Lâkin Çeşmeli Ömer nâm re'îs kayığına doksan iki merd-i dilîr[3] alub giceleyin sefâ'in-i eşkıyâ arasından mürûr ile gice sâ'at altı sularında burc-ı limana vâsıl oldı. Vahîd Paşa tarafından bu askerin her birine atiyyeler virildi Ömer Re'îs'e ziyâdesiyle

1 Temyana karyesi: Thimiana, Sakız Adası, Yunanistan.
2 Ser-te-ser: Bastan başa.
3 Merd-i dilîr: Yürekli, cesur kişi.

ikrâm olunarak her def'asında biner guruş ücret ile ba'd-ez-în dahi sevk-i asker eylemek üzre kendüsiyle mukâvele ve ale's-seher Çeşme yakasma i'âde olundı.

Receb'in altıncı güni top ve tüfenk muhârebesi devâm itdi. Ferdâsı eşkıyâ gümrük önüne dokuz çapında bir top vaz' ile liman burcunı dögmege başladılar ve birkaç yerinde rahneler[1] peydâ eylediler. Receb'in sekizinci güni muhâfız paşanın delilbaşısı üç yüz kadar fedâyî yigitler ile dizdâr kapusından çıkub eşkıyânm gümrük tarafında olan metrisleri üzerine hücûm idicek eşkıyâ firâr itmekle asâkir-i İslâmiyye arkalarmdan ta'kîb ile çoğunı tepeleldiler ve mezkûr topı çivilediler. Ve güllelerin birazını denize atdılar ve birazını kal'aya nakl itdiler. Ba'dehu eşkıyâ yine gümrük önüne top getürüb gerek oradan ve geker To[r]loti Manastırı tepesinden kal'ayı dögmege devâm itdiler kal'adan dahi dışaruya top ve humbara endâhtıyla mukâbeleye devâm olundı. Çend rûz zarfında eşkıyânın küllî telefâtı olub ehl-i İslâm'dan ise yalnız üç kişi şehîd oldı. Receb'in on beşinci Pâzâr gicesi sâ'at beşde iken eşkıyâ gemileri Limeson burcı üzerine geldiklerinde top ve humbara ile def' olundılar. Ferdâsı gice sâ'at beşde iken karaya asker dökmek üzre yine dokuz kıt'a eşkıyâ tekneleri geldikde toplara def'aten âteş idilmekle bu gemilerin dört kıt'ası batdı bâkîsi firâr itdi.

Receb'in on yedinci güni Sakız'da mukîm Fransız konsolosı kal'aya duhûl ve muhâfız paşa ile mülâkât eyledikde Sakız eşkıyâsına imdâd içün Sisam'dan beş bin ve İpsara ve Çamlıca'dan beşer yüz izbândîd gelmiş ve kal'aya havâlesi olan mahallerden başka kasaba zukâklarında yapdıkları metrislere yirmi dört kıt'a top koymuşlar ve Sakız tüccârı Mora'dan haylî mühimmât getürmişler ada üzerine hatı rûzgârı esdigi vakt handek içinde çalı yakub derûn-ı kal'aya duman savurarak yürüyüş itmek tasmîmiyle nerdübânlar ve edevât-ı sâ'ire tedârük ve kırk bin asker tehyi'e eylemişler Devlet-i Aliyye ile Fransa Devleti miyânelerinde der-kâr olan dostluğa mebnî her ne zamân murâd olunur ise sizinle (**s.39**) Muhassıl Ahmed Beg'i ve Ser-gerde İlyâs Ağa'yı Fransa Devleti'nin sâhilde lenger-endâz olan sefînesiyle Anadolı yakasına imrâra ve el-hâletü hâzihî mühimmât-ı kal'ada noksân var ise ikmâl ve i'tâya devletim tarafından me'mûrum didikde Muhâfız Vahîd Paşa elhamdü li'llâh zahîre ve mühimmât ve askerimiz hadd-i kifâyededir eşkıyâ hücûm iderse hâ'iben ve hâsiren anların ric'atlerini ve şâyed bizim başımız sıkılur ise cebehânelere âteş virüb memleketi zîr ü zeber[2] itdigimizi görürsünüz deyü mütecellidâne cevâb i'tâsıyla konsolosı i'âde eylemişdir. Ancak barut ve yuvarlağa kıllet gelmekle top ve humbara bir müddet azar azar atılmak lâzıme-i hâlden görülmekle Receb'in on sekizinci ve eyyâm-ı muhâsaranın yirminci Salı güni artık kasaba ve varoş üzerine top atılmakdan ferâgatla yalnız eşkıyânın tabyaları dögülmek husûsuna karâr virildi eşkıyâ ise lâ-yenkatı'[3] kal'a üzerine şiddetlü âteş itmekde oldığından ehl-i İslâm'a haylîce ye's ve fütûr geldi.

Hâlbuki evvelâ Sakız'a ve ba'dehu Mora tarafına irişmek üzre tehyi'e olunmakda olan Donanma-yı Hümâyûnun techîzâtı hitâm buldığı gibi Yalıköşkü'nde kapudan paşaya hil'at giydirilmek resm-i kadîmi afv olunarak Kapudan-ı Deryâ Nasûh-zâde Alî Paşa Bâb-ı Âlî'ye

1 Rahne: Gedik, yarık, yırtık ve bozuk yer. Zarar, ziyan, bozukluk.
2 Zîr ü zeber: Altüst, karmakarışık, darmadağın.
3 Lâ-yenkatı': Ardı kesilmeksizin, durmadan, hep.

varub sadr-ı â'zam ile vedâ' itdikden sonra Receb'in yirmi birinci güni muvâfık-ı hevâ ile Dersa'âdet'den fekk-i lenger-i ikâmet[1] eylemiş idi ve anınla Sakız Adası'na mühimmât-ı lâzıme ve muhâfız paşaya yüz bin guruş harclık gönderilmiş idi.

Receb'in yirmi dokuzuncı[2] güni mahsûrîn pek ziyâde sıkılmış oldukları hâlde ale's-sabâh Donanma-yı Hümâyûn Koyun Ataları semtinden göründi. Kuşluk vakti kal'a pîşgâhına gelüb demir atdı. Eşkıyâ sefîneleri dahi Sakız'ın arka tarafına firâr itdi. Çeşme yakasında âmâde olan asâkir bunı fırsat ittihâz ile Sakız tarafına geçmege başladılar eşkıyâ dahi sâhile yanaşdırmamak üzre bilâ-fâsıla top ve tüfenk atmakdan girü durmadıklarından başka donanmadan Paşaçeşmesi önünde sâhile karîb bulunan bir fırkateyi top ve tüfenk endâhtıyla şaşırarak ve ufak kayıklar ile üzerine varub derûnunda bulunan doksan kadar kalyoncıyı i'dâm ve fırkateyi göz göre kenâra çeküb toplarını ihrâc itdikden sonra ihrâk eylediler. Eşkıyânın bu cür'eti zâbitân-ı bahriyyeye epeyce dehşet virdi.

Donanma-yı Hümâyûnun vürûdı ve karşu yakadaki askerin geçmege başlaması üzerine kal'a derûnundaki asker dahi kal'a kapularını açub handek metrislerine çıkdılar karşudan biraz asker geçdigi gibi donanmadan dahi karaya sekiz yüz kadar asker (**s.40**) çıkarıldı. Üç buçuk sâ'at kadar donanmadan ve kal'adan toplar ve metrislerden tüfenkler atılarak muhârebe olundukdan sonra asâkir-i İslâmiyye üç kısma taksîm ile bir kısmı Debbâğhâne degirmenleri tarafından dolaşarak Torloti Manastırı tepesine ve bir kısmı Azebânkapusı karşusundaki mahalle-i Köpriağzı'na ve dîger bir kısmı Okmeydânı semtine hücûm itdirildi ahşâma kadar muhârebe mümtedd[3] oldı ahşâm irişüb cenge faysal virildi. Ol gice eşkıyâ yine manastırlardan ve hânelerden tüfenk endâhtına devâm eyledi.

Ferdâsı ya'nî Receb'in yirminci Cum'a güni asâkir-i İslâmiyye şiddetlü hücûm itdikde eşkıyâ pek çok telefât virerek top ve cebehânelerin terk ile münhezimen firâr eylediler varoş ve mahallât-ı kasaba kâmilen ehl-i İslâm eline geçdi. İhrâk olunan yirmi kıt'a teknelerden başka on beş kıt'a kayık ve sagîr ve kebîr otuz kıt'a top ve pek çok mühimmât ve eşyâ ğtınâm olundı.

Ol gün mutasarrıf paşa teb'a-i ecnebiyyeyi ve konsoloshânelere sığınmış olan Latin re'âyâsını askerin tecâvüzâtından muhâfaza içün konsoloshânelere ikişer üçer kavâs ta'yîn itmişdir. Receb'in yirmi beşinci güni bu haber-i meserret Dersa'âdet'e vusûl bulmuşdur. Ber-vech-i bâlâ münhezimen firâr iden eşkıyâ mecrûhların kayıklar ile Sisam Adası'na gönderdikden sonra Receb'in yirmi birinci sebt güni yine kasabaya hücûm dâ'iyyesiyle birkaç yerde cem'iyyet eyledikleri işidildi. Hemân ol gün Çeşme yakasından Sakız'a geçen Aydın ve Saruhan ve sâ'ir gönüllü neferât ile Sakız'da bulunan asker takım takım olarak eşkıyâ üzerine hücûm ve köylere çıkub râst geldikleri usâtı i'dâm ve birkaç karyeyi tahrîb ve nisvân ve sıbyânmı esîr etdiler birkaç gün bu vechile mahall be-mahall muhârebeler vukû' buldı. Mastaki[4] karyelerinden birkaçı istîmân itmekle Receb'in yirmi altıncı güni cenge

1 Fekk-i lenger-i ikâmet: Geminin bulunduğu yerden zincir çekip hareket etmesi.
2 Metinde sehven "on dokuzuncı" şeklinde geçmektedir.
3 Mümtedd: İmtidâdeden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.
4 Mastaki: Sakız Adası.

fâsıla virildi.

Rûm usâtının zuhûrunda Sakız'dan firâr itmiş olan Rusya konsolosundan mâ'adâ bi'l-cümle konsoloslar muhâfız paşaya tebrîk-i muzafferiyyet eylediler ve esnâ-yı muhârebede âsûde-hâl[1] olduklarından dolayı teşekkür itdiler. İstîmân[2] iden re'âyâya re'y virildi gelüb silâhlarını teslîm ile arz-ı mutâva'at eylediler karyelerinin muhâfazası içün asker gönderildi. Ammâ dîger eşkıyâ sarp dağlara çekilmiş olduklarından Çeşme yakasındaki askerin başbuğı olan mîr-i mîrândan Alâ'iyyeli Abdî Paşa sekiz bin kadar askere başbuğ nasb olunarak gurre-i Şa'bân'da eşkıyâ üzerine sevk olundı.

(s.41) Abdî Paşa cezîrenin öte yüzünde vâki' dağlar köylerinden Viliso[3] nâm karye-i cesîme üzerine ılgâr itdikde eşkıyânın bir takımı eşkıyâ sefînelerine varmak üzre filikalara râkib oldılar bir takımı dahi sarp dağlara firâr itdiler Abdî Paşa karye-i mezkûreyi tahrîb itdikden sonra Bıçakcı karyesinde müctemi' olan eşkıyâyı perîşân itmiş ve birçok emvâl-i ganâ'im alınışdır.

Sakız'da asâkir-i İslâmiyye'nin eline pek çok mâl geçdi bir parası olmayan zeybekler zengîn oldı Sakız'da ve donanmada ellişer guruşa köle ve câriye satıldı bu ganîmet askere tatlu geldi. Yedi sekiz bin asker mâl-ı ganîmet alınak üzre İpsara Cezîresi'ni dahi urmak içün cem'iyyet ve Vahîd Paşa'ya mürâca'at idüb o dahi her vakt böyle hâhişli asker ele geçmez bu sırada İpsara'yı dahi uralım deyü kapudan paşaya inhâ ve kapudan paşa bi'z-zât gitmez ise bari askeri nakl içün birkaç kıt'a gemi virmesini ricâ itmiş ise de kapudan paşa İpsara ve Sisam adalarının asker dökilecek mahallerinde eşkıyânın istihkâmları oldığını câsûslar vâsıtasıyla tahkîk itdim bu makûle teşebbüsât ise asıl me'mûriyyetim olan Mora maslahatına mâni' olur donanmadan sefîne ayırmak dahi vesvese olunur bir hareketdir deyü i'tirâz itmekle Vahîd Paşa'nın cânı sıkıldığına ve miyânede buna benzer ba'zı esbâb-ı mübâyenet vukû' buldığına mebnî kapudan paşa Vahîd Paşa'nın hırs ve tama'ından ve zabt u rabt-ı askere muktedir olmadığından bahisle Dersa'âdet'e tahrîrât gönderüb Vahîd Paşa dahi anın aleyhinde tahrîrât göndermiş ve nihâyet nâ-mizâclığmdan bahisle muhâfızlıkdan isti'fâ ve Anadolı'da bir karîb mahalle çıkması içün ruhsat i'tâ buyurulmasını istid'â itmişdir.

Bunun üzerine Vahîd Paşa'nın isti'fâsı kabûl olunarak sâlifü'z-zikr Abdî Paşa Sakız muhâfızı nasb olunmuşdur. Ancak Vahîd Paşa henüz Sakız'dan hareket eylemeden kapudan paşa bir garîb kazâya uğramışdır.

Şöyle ki: Donanma-yı Hümâyûn Sakız Limanı'yla Çeşme arasında lenger-endâz iken Ramazân-ı şerîf'in yirmi sekizinci Salı güni Nemçe bandırasıyla bir kıt'a izbândîd sefînesi gelüb donanmaya ba'îdce demir atmış ve kapudanı gelüb kapudan paşa ile görüşmüş ve yarın kalkub gidecegini haber virmiş paşa gemisinde bulunan mühendislerden biri dûr-bîn[4] ile gemiye bakub şekil ve tarzından şübhe itmekle yoklanmasını kapudan paşaya ihtâr eylemiş ise de kapudan paşa arak tepsisini meydâna koyub âlem-i âbda zevrak-süvâr-ı keyf ü safâ

1 Âsûde-hâl: Hali rahat, sıkıntısı olmayan.
2 İstîmân: Aman dileme, aman dileyerek sığınma.
3 Viliso: Volissos, Amani, Sakız Adası.
4 Dûr-bîn: Dürbün.

olmağla ehemmiyyet virmemiş kapudan-ı merkûm ise yarın kalkacağını beyân itmiş iken ba'de'l-gurûb (s.42) kalkacağını ihbâr ile berâber der-akab kalkub gitmiş oldığından ashâb-ı tecrübe ve ma'lûmâtdan olan kapudanlar bundan vehm ve vesveseye zâhib olarak bu gice demir alub da yelken üzerinde bulunmasını ihtâr itdiklerinde siz muhnis[1] âdemlersiniz kâfir âteş olsa cirmi kadar yer yakar ne haddine bir harekete cesâret eylesün anı şöyle yaparım böyle iderim deyü kapudanları tekdîr itmiş binâ'en-aleyh çoğı kuşkulânmış kapudan paşa ise dîger ba'zı zâbitân ile berâber ser-hoş olub sızmışlar. Gice sâ'at altı sularında eşkıyânın salıvirdigi âteş kayığı kapudan paşa sefînesine yamanub derûnunda bulunan kayığa âteş virerek kendüleri sandala râkiben firâr itmişler paşa kalyonı âteş alub yanmağa başlamış ve yanındaki dîger bir kalyona sirâyet eylemiş sâ'ir sefâ'in kalyonları derhâl palamarları baltalayub yelken üzerine çıkarak selâmet bulmuşlar. Kapudan paşa ve me'mûrîn-i sâ'ire uyanub keyf-i arak başlarına sıçramış ne çâre tedbîre mahall yok iş işden geçmiş kimi denize atılub yüzerek karaya çıkmış ve kimi gark olmuş kapudan paşa ba'zı hademesiyle bir sandala binüb karaya gitmek üzre iken kalyonun cebehânesi âteş almağla başına bir seren düşüb kendüsini itlâf itmiş ve sandalı dahi batırmışdır. Dîger kalyon dahi aynıyla bunun gibi tutuşub cebehânesi âteş alarak yanub mahv olmuşdur.

Kapudan paşanın ketebesinden ve kethüdâ kalemi hulefâsından Dişlik Feyzî Efendi dirler bir zât var idi kalyonun tutuşdığını gördükde nefsine hitâb iderek gemide çayır çayır yanarak kebâb olmak mı istersin yohsa denizde serîn serîn boğılub ölmek mi istersin dimiş. Ve şıkk-ı sânîyi tercîh ile denize atlamış bi't-tesâdüf eline bir seren geçmiş ana sarılub uğraşur iken bir sandala râst gelmekle ana çıkmış ise de pek dolu oldığından sen ziyâde gelürsin bizi de batıracaksın diyerek anı denize atmışlar. Bi't-tesâdüf eline yine bir seren geçmiş çalışub çabalayarak ale's-sabâh sâhil-i selânete çıkmış bu âdem bir haylî vakt mu'ammer olarak bu vak'ayı ba'zı mecâlisde hikâye eylerdi. Kendüsinden işidildigi vechile ber-vech-i bâlâ nakl olundı.

Bu vak'a-i mü'elleme[2] üzerine bütün donanma halkına hayret gelmiş oldığı hâlde Vahîd Paşa taraf-ı pâdişâhîden nasb olunacak kapudan paşa ta'ayyün idinceye dek kapudane-i hümâyûn kapudanı Muhtâr Beg'i muktezâ-yı vezâreti üzre kapudan paşa vekâletine ta'yîn eyledigine dâ'ir buyuruldı tahrîr ve semmûre dûhte bir kontuş hil'at tesyîr itmekle kapudane beg sefînesinde sâ'ir kapudanlar bi'l-ictimâ' buyuruldı kırâ'at ve kürk dahi Muhtâr Beg'e iksâ olunarak cümlesi anın emrine itâ'at itmek üzre müte'ahhid olduklarına dâ'ir mahzar (s.43) tanzîm ile Vahîd Paşa'ya takdîm eylemişlerdir. Ba'dehu kapudan paşanın na'aşı bulunub Sakız'da defn olunmuşdur.

Bu vak'a-i fâci'anın haberi Dersa'âdet'e lede'l-vürûd Şevvâl'in altıncı güni Donanma-yı Hümâyûn kara askere ser'askeri olub bir mikdâr sefâ'in ile Balyabadra'da[3] bulunan Kara Mehmed Paşa kapudan-ı deryâ nasb olundı. Ve Kapudane Muhtâr Beg dahi kapudan paşa kâ'immakâmı ta'yîn kılındı. Mısır ve Garb Ocakları taraflarından gelecek gemileri ve

1 Muhnis: Mülâyim. Şiddeti ve katılığı olmayan.
2 Vak'a-i mü'elleme: Elemli, kederli olay.
3 Balyabadra: Patras, Yunanistan.

Girid'de bulunan beglik sefîneleri dahi berâber alarak Badra'ya varması ve kapudan paşayı donanmaya alması ve kapudan paşanm Ser'asker Hûrşîd Paşa ile bi'l-muhâbere bahren dahi Mora maslahatının tesviyyesine gayret eylemesi içün evâmir-i aliyye gönderildi.

Ba'dehu Vahîd Paşa evâhir-i Şevvâl'de ma'zûlen Anadolı tarafına geçüb Urla Kasabası hâricinde hayme-nişîn-i istirâhat ve muntazır-ı fermân-ı devlet oldı el-yevm açık bir mansıb olmadığından vezâreti ref' olunarak Alâiyye'de ikâmete me'mûr idildi.

Vekâyi'-i Mütenevvi'a

Rûm tercümânlarından devletin emniyyeti münselib olub mukaddemâ her ne kadar İstavraki Beg ehven-i mevcûd oldukca emniyyete mahall görilerek Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı nasb olundıysa da fî-mâ-ba'd[1] Rûmlar'dan tercümân kullanılmaması karâr-gîr oldığından ve Rûmlar'ın günden güne tuğyânları iştidâd buldığından evâhir-i Receb'de büyük oğlı ile berâber Bolı'ya nefy olundı. Ve yerine mühendishâne hâcelerinden lisân-âşinâ[2] Yahyâ Efendi Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı ta'yîn kılındı.

Birkaç mâh mürûrunda İstavraki Beg Bolı'ya bir sâ'at mesâfede vâki' Ilıca'ya azîmet ve ahşâmdan sonra mehtâbda avdet idüb gelürken Bolı'ya karîb mahalde kâ'in nehr-i cârî civârındaki ağaçlık içinden mechûlü'l-eşhâs üç nefer kimesne uğrayub bârgîrinin dizgininden tutarak bıçak ile anı i'dâm itdikleri sırada oğlı doludizgin firâr ile gelüb mâcerâyı mütesellime ihbâr itmekle kâtiller taharrî olunmuş ise de ele geçürilememiş oldukları Bolı nâ'ibiyle mütesellimi taraflarından arz ve inhâ olundı deyü Es'ad Efendi Târîhi'nde tahrîr itdikden sonra bunun katli Hâlet Efendi'nin sırrânî ta'lîm ve tenbîhiyle oldığı erbâb-ı ukûle nihân[3] degildir deyü tasrîh idiyor. Hakîkat-i hâl Es'ad Efendi'nin didigi gibidir. İstavraki'nin büyük oğlı Nikolaki ki sonra haylî vakt mu'ammer ve Legofet Beg deyü ma'rûf olan zâtdır anın lisânından mesmû'-ı fakîr olmuşdur ki (**s.44**) pederiyle birlikde Bolı'ya vardıklarında muhâfazalarına me'mûr olan bölükbaşı dâ'imâ mukîm oldukları konakda bulunarak orada yer içer imiş ve Ramazân-ı şerîf geldikde anın içün ayruca iftâriyye ve sahûr ta'âmı çıkar imiş mu'ahharen anın yerine başkası ta'yîn olunmuş bölükbaşı bir gün âsâr-ı hüzn ü keder nâsıye-i hâlinde nümâyân oldığı hâlde görüşmek üzre İstavraki'nin yanına gelüb ben biraz karışık rü'yâlar gördüm korkarım ricâl-i devlet sana kıyar ben seninle oğlun içün birer bârgîr hazırlayayım sizi gice vakti alub sâhile indireyim bir gemiye bindirüb Rusya diyârına kaçırayım didikde İstavraki Beg ben devletime hıyânet itmedim ki havf[4] ideyim devletimden emînim deyü cevâb virmiş oldığından o dahi oğlunun yanına gelüb pederine söylediği sözleri hikâye ile anı kandıramadım sen ikuâ' et ben sizin nân ve ni'metinizi yedim murâdım ancak size iyilik itmekdir deyüb o dahi pederine lede'l-ifâde ana dahi bu cevâbı virmiş bunun

1 Fî-mâ-ba'd: Bundan böyle, bundan sonra.
2 Lisân-âşinâ: Dil bilir.
3 Nihân: Gizli, saklı.
4 Havf: Korku; korkma.

üzerine bölükbaşı gâyet mükedder ve mahzûn olarak avdet eylemiş meger Hâlet Efendi İstavraki'nin i'dâmını kurmuş ancak hakkında hatt-ı hümâyûn olmadığından alenen i'dâmı kâbil olamayacağına mebnî mahremâne olarak Bolı mütesellimine ta'lîmât göndermiş o dahi merkûm bölükbaşıya keşf-i râz[1] ile icrâsını ana havâle itdikde ben o adamın ekmegini yedim ale'l-husûs Ramazân-ı şerîf'de benim içün mahsûsan iftâriyye ve sahûr yemegi çıkarırdı ben ana sû'-i kasd idemem ve başkası idecek olur ise bi-hasebi'l-insâniyye müdâfa'a ve muhâfazaya mecbûrum dimekle mütesellim çâre yok Hâlet Efendi'nin emri icrâsız kalamaz. Artık seni anın yanından alalını da yerine başkasını ta'yîn idelim dimiş ve bu sırrı kimesneye ifşâ itmeyecegine mugallaz yemînler itdirmiş. O dahi keyfiyyeti İstavraki'ye ihbâr idememiş ise de vazîfe-i insâniyyeti îfâ içün ber-vech-i bâlâ gerek İstavraki'yi ve gerek oğlunı Rusya diyârına kaçırmağa karâr virmiş iken İstavraki Beg firâra cesâret idemeyerek ber-vech-i bâlâ kazâya uğramış yolunda i'dâm idilmişdir.

Legofet Beg ol vakt hakîkat-i hâle muttali' olmuş ise de kendüsi dahi pederi gibi bir felâkete uğradılur havfıyla aslâ ses çıkarmamış ve pederini haydûdlar öldürdiginden bahs itmege mecbûr olmuş idügini ve ol bölükbaşının insâniyyetini söyler ve her sene anın hânesine birer mikdâr hediyye gönderdigimi beyân eyler idi. Biz yine sadede gelelim. Eflâk ve Boğdan voyvodalıkları Fenarlu beg-zâdelere tevcîh olunagelürken Rûm fetreti üzerine anların yolı kapandı ve yerlü boyarlara voyvodalık yolı açıldı. Bâlâda beyân olundığı üzre Rusya ilçisi İstergonof[2] terk-i sefâret idüb gitmiş ve devleteyn (**s. 45**) beyninde bürûdet zuhûr itmiş ise de bu bâbda Rusyalu ile dostâne muhâbere olunarak virilan karâr üzre başboyarlardan olub akdemce Silistre Vâlîsi ve Tuna Ser'askeri Mehmed Selîm Paşa ma'rifetiyle Dersa'âdet'e celb ve Beglerbegi'nde vâki' Yûsuf Ziyâ Paşa yalısında ikâme olunan G[r]igori Kiga Eflâk'a ve Borgan Sandel İstorza[3] Boğdan'a evâ'il-i Şevvâl'de voyvoda nasb olundı ve İstanbul'da hil'at ve kuka giydirilmek resmi terk olunarak yalnız huzûr-ı sadr-ı â'zamî'de şürb-i kahve ikrâmıyla iktifâ idildi hil'at ve kukaları Selîm Paşa tarafından ilbâs olunmak üzre taraf-ı devletden gitmeleri mu'tâd olan hademe-i dîvân ile Selîm Paşa'ya gönderildi. Bu sırada Yergögi Muhâfızı Hakkı Paşa'ya dahi rütbe-i vâlâ-yı vezâret ihsân buyuruldı.

Şevvâl'in on altıncı isneyn gicesi sâ'at üçde iken Sultân Ahmed nâm şeh-zâde dünyâya geldi. Ve yirmi yedinci güni Hüdâvendigâr-ı esbak Sultân Selîm Han Hazretleri'nin hemşîreleri Hadîce Sultân dâr-ı ukbâya gitdi.

Bir vaktden berü â'lâ ve ednâ zîyy ü libâsda[4] sefâhete düşmüş olduklarından fî-mâ-ba'd vüzerâ ve ulemâya mahsûs olan bol yenlü kakum kürkler müstesnâ olmak üzre kimesne kakum ve alma kürk giymemek ve Hind-kârî şâl kuşanmayub ancak Bağdâd ve Selanik pûşîleri ve Trablus kuşağı ve Mağrib şâlı kullanmak ve minalı çubuk takımı kullanmamak husûsları bu esnâda nizâm ittihâz olunmuşdur. Ve hilâl-i Zi'l-hicce'de esliha ve devât-ı kitâb ile huliyy-i

1 Keşf-i râz: Bir sırrı öğrenme.
2 Estergonof: Gregor Strogonov.
3 Borgan Sandel Estorza: Ion Sandu Sturdza.
4 Zîyy ü libâs: Dış görünüş ve elbise.

nisâ müstesnâ[1] olmak üzre sâ'ir şeylerde zer ve sîm isti'mâlinden men' olunub ne kadar sîm ve zerden ma'mûl evânî ve raht ve bisât ve rikâb ve sâ'ire var ise herkes Darbhâne-i Âmireye getürerek gümüşün dirhemi otuz iki paraya ve altunun dirhemi on altı guruşa olmak üzre bedellerini ahz eylemeleri emr olundı ve buna dâ'ir taşralara dahi evâmir-i aliyye gönderildi.

Zi'l-hicce'nin altıncı gicesi sâ'at üç karârlarında Haleb'de ve Kilis ve Antakiyye ve civârlarında bir şedîd zelzele vukû' bulmuş pek çok ebniyye münhedim[2] ve pek çok âdem telef olmuş idügi haberi lede'l-vürûd mûcib-i ekdâr-ı nâ-mahdûd oldı. Biz gelelim Mora vukû'âtına.

Vekâyi'-i Mora

Şevvâl'in dördünci güni ber-mu'tâd icrâ olunan sene tevcîhâtında otuz eyâlet ve kırk dokuz livâ me'mûrları bulunan vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm hep me'mûriyyetlerinde ibkâ (**s. 46**) olunmuş iken bâlâda iş'âr olundığı üzre Yanya ciheti Ser'askeri Hûrşîd Paşa Mora ser'askeri ve vâlîsi bulunan Seyyid Alî Paşa aleyhinde bulunarak anın sû'-i hâl ve hareketinden bahisle yerine anın ma'iyyetinde bulunan Dramalı Mahmûd Paşa'nın nasbını inhâ eylemiş oldığından Şevvâl'in altıncı güni Seyyid Alî Paşa azl ile yerine Mahmûd Paşa nasb olundı.

Fakat Hûrşîd Paşa'nın ol havâlîce şükr ü şikâyeti müsmir ve mü'essir olub hele Tepedelenli'nin i'dâmından sonra fevka'l-âde mukbil ve nâfizü'l-kelim olmuş idi ve Mora ordusunun tanzîmi vé sûret-i sevk ve tertîbi ana havâle olunmuş idi. Bu cihetle Mahmûd Paşa Mora ordusı ser'askeri oldığı hâlde Hûrşîd Paşa'nın ma'iyyeti me'mûrlarından ma'dûd idi. Bimâ'en-aleyh Hûrşîd Paşa İzdin'e azîmet ve İzdin Ovası'nda ve iki sâ'at ilerüsinde cârî Alamaniya Nehri[3] yanında nasb-ı hiyâm ile çend rûz ikâmet ile Mahmûd Paşa'ya ta'lîmât-ı lâzıme i'tâ ve ma'iyyetine Erîb Ahmed Paşa ve Ağriboz Muhâfızı Çarhacı Alî Paşa ve İzdin'de mevcûd mîr-i mîrân paşalar ile Tavaslı Osmân Ağa'yı ve Rûmili â'yânlarından Köprili Â'yânı Emîn ve Köstendil Â'yânı Çelebi ağaları ve Palanga Â'yânı Nu'mân ve Petric Â'yânı Destân begleri ve daha çok â'yânları kazâları askerleriyle berâber ta'yîn ve Zekeriyyâ Debre nâm ser-gerde ma'iyyetinde olarak üç dört bin kadar süvârî ve piyâde Arnavud askeri tahrîr ve bi'l-cümle asker ve etbâ'ı tâ'dâd[4] iderek Alamaniya Köprisi'nden imrâr itdi. Ve ser'asker-i sâbık Seyyid Alî Paşa ile görüşdükde anı İzdin'de kalmak yâhûd Mahmûd Paşa ma'iyyetiyle ilerü gitmek şıklarında tahyîr[5] ve şu kadar ki selâmet ilerü gitmekde oldığını înâ itmesiyle Alî Paşa metbû'[6] iken tâbi' olarak ilerü hareketi tercîh itdikde ma'iyyetindeki Arnavud askerlerinin güzeşte-i ulûfelerini Hûrşîd Paşa te'diyye ve sağlamını ve çürügini

1 Metinde sehven "müsteşa" şeklinde geçmektedir.
2 Münhedim: İnhidâm eden, yıkılan, yıkılmış, harâb olmuş.
3 Alamaniya Nehri: Alamana Nehri. Sperkheios Nehri. Orta Yunanistan.
4 Ta'dâd: Sayı saymak. Sayıp dökmek. Birer birer söylemek. Sıralamak.
5 Tahyîr: İki şeyden birisini seçme durumunda bırakma. İstediğini seçmesini teklif etme.
6 Metbû': Kendisine tâbi olunan, uyulan.

tefrîk ile işe yarayanlarını Zekeriyyâ Debre ma'iyyetine ta'yîn iderek anları da bi't-tâ'dâd köpriden geçürdi. Alî Paşa dahi ez-kadîm delil ve tüfenkcibaşıları ma'iyyetinde olan bin kadar süvârî ve dâ'iresi halkı ile köpriden mürûr ile orduya katıldı. Bu vechile tâ'dâd olunan asker ve dâ'ireler halkı ve akkâm[1] ve harbendegânın mecmû'ı tâm yirmi beş bine bâliğ degil iken Hûrşîd Paşa gayr-i ez hademe kırk bin ulûfelü asker sevk olundığını Bâb-ı Âlî'ye inhâ ile o kadar ulûfe mutâlebe itmekde idi hâlbuki anın ulûfe nâmıyla gönderecegi akçe ancak Zekeriyya Debre ma'iyyetinde olan yedi bin kadar Arnavud askerinin ulûfelerinden ibâret idi. Lâkin ma'nî kapukedhüdâsı Hâlet Efendi olınağla andan kim hisâb sorabilür.

Lafzî-i murâd nüzûl emîni olan Kara Osmân oğlı Ya'kûb Ağa yanında akçe olmayub îfâ-yı me'mûriyyetden âciz oldığını Mahmûd Paşa'ya arz ve beyândan hâlî degil ise de ikisi (**s.47**) dahi ser'asker-i kebîrin kibr ve nahvetinden ve gazab ve şiddetinden havf ile ordunun havâyic-i zarûriyyesini beyân idemeyerek vedâ' ve köpriden mürûr ile ordugâhda haymenişîn oldılar. Hûrşîd Paşa Sivas Vâlîsi Süleymân Paşa'yı istishâb ile anı İzdin muhâfazasına bıragub kendüsi Yenişehir'e avdet eylemişdir.

Ordu-yı ser'askerî ise birgün bir gice Alamaniya civârinda ikâmet ile herkes birer ikişer günlük yem ve yiyecek tedârük iderek oradan salkım saçak ilerüye hareket ile Fondana derbendinin berü tarafindaki ovada giceledi. Evâ'il-i Temmuz olmak cihetiyle ol gün harâret-i şemsin te'sîrinden ba'zılar hasta ve bî-tâb olub ancak orduda bir hekîm olmayub hastaları nakl içün mekkârî dahi bulunmadığından ferdâsı hastaların çoğı yol üzerinde terk ile ale's-sabâh hareket ve Fondana derbendinden mürûr ile Livadya Ovası'na ve ferdâsı İstefe'ye[2] varıldı. Mukaddemâ Köse Mehmed Paşa'nın buralara vürûdunda Livadya ve İstefe kasabaları ve civârlarındaki karyeler hep ihrâk olunınuş idüginden her ne tarafa bakılsa âsâr-ı umrân[3] görülmeyüb eşkıyâdan dahi bir eser yok idi çünki anlar ordunun mürûrundan sonra hatt-ı ric'atini kesmek üzre ormanlara çekilmişler idi.

Ordu bir gice İstefe'de kaldı. Ferdâsı Çarhacı Alî Paşa ordudan ayrılub beş altı yüz etbâ'ı ile me'mûr-ı muhâfazası oldığı Ağriboz'a azîmet itdi. Ordu dahi Mora Derbendi'nin on sâ'at mesâfesinde kâ'in birinci konakyeri olan Kondre nâm karyeye gitdi orada zahîre kuyıları keşf olundı. Bir mikdâr yulaf ve kokoroz[4] bulundı yulaf hayvânlara virilüb kokoroz dahi kaynadılarak anınla ordu halkı beslendi. Fakat burada yalnız iki su kuyısı olub bunlarla orduyı suvarmak mümkün olmadığından asker sabâha kadar su almak içün birbiriyle gavga itdiler. Burada askerîden çend neferi hasta olmağla feryâdlarına bakılmayub düşmana kurbân olmak üzre orada terk ile sabahleyin yola çıkıldı ve yine on sâ'at mesâfesi olan Magre nâm derbend karyesine azîmet olundı yollar sarp ve şemsin harâreti ziyâde oldığı hâlde bir yerde su olmadığından üç yüz kadar âdem susuzlukdan bî-tâb olarak yollarda düşüb kaldı hayvânâtdan dahi haylî telefât vukû' buldı top-keşân bârgîrlerin birazı durmağla başları kesilüb yol üzerinde bırağıldı. Pek çok mihnet ve meşakketler ile Magre'ye varıldı burada

1 Akkâm: Deve kiralayıcısı, deve ile ücret karşılığında eşya taşıyan adam.
2 İstefe: Thebai, Boeotia, Yunanistan.
3 Âsâr-ı umrân: Baymdırlık eserleri, bayındırlık alametleri.
4 Kokoroz: Mısır.

ise yalnız bir su kuyusı bulunmağla daha ziyâde su sıkıntısı çekildi. Ferdâsı[1] sabahleyin burada dahi otuz kadar hasta bırağıldı ve on sâ'at (**s.48**) mesâfesi olan Havzlar nâm karyeye varılıncaya kadar esnâ-yı râhda gerek insânca ve gerek hayvânca epeyce telefât vukû'a geldi nihâyet Havzlar karyesine muvâsalat olundı burada su ziyâde oldığından tecrübesiz âdemler kendülerini ve hayvânlarını birden bire suya virüb burada dahi suyun bolluğundan ba'zı telefât vukû' bulmuşdur.

Ferdâsı altı sâ'at mesâfede ve leb-i deryâda vâki' Gördüsi[2] kasabasına azîmet olundı. Bu yolun dört sâ'atlik mahalli sarp olmağla topların nakl ve imrârı su'ûbetlü idi her gün vüzerâdan nevbetle biri topların üzerine me'mûr olub ol gün Erîb Paşa'nın nevbeti idi Erîb Paşa topların nakl ve imrârına nezâret ide dursun ordu ilerü hareket ile Gördüs'e vardıkda Gördüs kasabası henüz ihrâk olunmuş ve pek az hâneleri kalmış oldığı görüldi fakat burada pek çok zâd ü zahîre bulundı sâhile bir sâ'at mesâfede mürtefi' cebel üzerinde bulunan Gördüs Kal'ası'na varıldıkda kimesne görülmeyüb fakat mağara derûnunda Gördüs hânedân-ı kadîminden Kâmil Beg henüz şehîd idilmiş oldığından kanı akmakda oldığı ve vâlidesi ve ıyâli ve iki nefer evlâdı ber-hayât olarak ağlamakda oldukları görüldi meger bâlâda beyân olundığı üzre Trapoliçe'nin hîn-i istîlâsında eşkıyânın esîr idüb de buraya getürmiş oldukları Kâmil Beg imiş ki zengînlik ile ma'rûf oldığından taharrî-i emvâl zımnında anı tazyîk ile imrâr-ı eyyâm olunmakda iken ordunun ol tarafa hareketi güni eşkıyâ gelüb anı şehîd itmişler. Kal'aya biraz müstahfız neferi bırağılarak kasabaya inildikde toplardan beş kıt'asının der-bendde kalmış oldığı haberi alındı. Şöyle ki: Beş kıt'a kebîr obüs topları derbendi sökdiremeyüb yanlarında asker dahi kalmadığından ve eşkıyâ ormanlar içinden tüfenk atmağa başladıklarından topcılar bârgîrlerin kayışlarını keserek firâr eylemiş oldukları ihbâr olundı henüz muhârebe olunmaksızın beş top bırağılmak pek çirkîn bir keyfiyyet oldığından Mahmûd Paşa'nın kan başma sıçradı hemân topların getürilmesi içün bir mikdâr süvârî gönderdi süvârîler topların bırağıldığı mahalle takarrüblerinde eşkıyânın galabalıkla topları ormana doğrı çekmekde olduklarını görmüşler ise de ormandan üzerlerine kurşun atılmağa başlandığından yaklaşmağa cesâret idemeyerek me'yûsen[3] avdet ile giceleyin Gördüs'e gelerek ifâde-i hâl itdiler Ser'asker Mahmûd Paşa bunun üzerine Erîb Paşa'ya ser-zeniş idüb o dahi istihfâf[4] yollu cevâb virmekle beynlerinde bürudet ve mübâyenet peydâ olmuşdur. Topların düşman eline geçmesi mûcib-i keder oldukdan başka bu vak'a ordunun arkası kesik oldığına delâlet itmekle telâş ve endîşeyi istilzâm eylemişdir. Ordu (**s.49**) halkının gözleri arkada olub aucak tarîk-i selâmet olmadığından çâresiz itâ'at idiyorlardı.

Sirozî Yûsuf Paşa Balyabadra ve Mora ve Rûmili kastelleri ve İnebahtı kal'alarını muhâfaza ve ma'iyyetinde bulunan süfün-i harbiyye[5] ile sefâ'in-i eşkıyâyı körfeze duhûlden men' itmekle körfezde emniyyet var idi Hûrşîd Paşa ise orduya i'âne olunması içün Yûsuf

1 Ferdâ: Yarın. Bugünden sonraki gün.
2 Gördüsi (Gördüs): Korinthos, Mora, Yunanistan.
3 Me'yûsen: Ümidsizlikle.
4 İstihfâf: Küçümseme, hor görme, hafifseme.
5 Süfün-i harbiyye: Savaş gemileri.

Paşa'ya iş'âr eylemiş idüginden Yûsuf Paşa bir kıt'a beglik korvete râkiben ordunun Gördüs'e vusûli güni o dahi gelüb karaya çıkdı vüzerâ ile görüşdi Mahmûd Paşa andan zahîre istedikde frenk tüccârından satun alınmış bir mikdâr ecnâs-ı zahâ'ir var ise de buraya nakli yirmi güne tevakkuf ider deyü cevâb virüb Mahmûd Paşa bir nev' tas'îbe haml iderek gücenmişdir. Ma'a-mâ-fîh Yûsuf Paşa bunı ser'askerlik üzre ve emelinde oldığı hâlde pederinin etbâ'ından ma'dûd olan Mahmûd Paşa'nın ser'askerligi ana girân gelmek tabî'î olarak pek de cân u gönülden anın hakkında teshîlât[1] göstermek istemezdi. Binâ'en alâ-zâlik bu mülâkâtdan bir fâ'ide olmayub Yûsuf Paşa merhûm Kâmil Beg'in vâlide ve harem ve çocuklarını bi'l-istishâb avdet eyledi. Şu kadar ki Donanma-yı Hümâyûn ile serî'an mühimmât ve zahîre ve top irsâl buyurulması lüzumuna dâ'ir yapılan mazbata Preveze tarikiyle Hûrşîd Paşa'ya ulaştırılmak üzre Yûsuf Paşa'ya virildi. Üç gün Gördüs'de ba'de'l-ikâme esbak Kassâbbaşı Hasan Paşa Gördüs muhâfazasında bırağılarak altı sâ'at mesâfede bulunan Anabolı'ya azîmet ve Berbâd Boğazı nâm sa'bü'l-mürûr[2] mahalden güzâr ile Anabolı'ya muvâsalat olundı.

Sâbık Anabolı Muhâfızı Edirneli Sâlim Paşa ile ahâlî fevka'l-âde memnûn olarak istikbâle çıkdılar meger eşkıyâ birkaç aydan berü Anabolı'yı dâ'iren mâdâr[3] kuşadub tazyîk itmekle ahâlî zahîresizlikden sıkılarak kal'ayı teslîm itmek üzre eşkıyâ ile bi'l-mukâvele tarafeynden şerâ'it-i istîmânı hâvî senedler ve rehnler mübâdele olunarak kal'ayı teslîm itmek üzre iken Ordu-yı Hümâyûnun vürûdı üzerine eşkıyâ savuşub gitmiş ve kal'ada ancak birkaç günlük zahîre kalmış imiş ve egerçi orduda dahi zahîre yok ise de Anabolı'nın pîşgâhında yedi sekiz sâ'at mümded ve vâsi' ve ağnâm ve zâd ü zahîresi bol bir ovası oldığından asker çapula koyuldı her şey bol bol bulunur oldı Anabolı Muhâfızı Nâmık Paşa dahi kal'aya girüb îfâ-yı vazîfeye başladı.

Fakat Anabolı'ya iki sâ'at mesâfesi olan Arhos[4] palankası eşkıyâ elinde bulundığından ordu ile oraya varıldı Arhos kasabasında hayliîce me'kûlât ve sâ'ire ele geçürildi (**s.50**) kal'ası bir yüksek tepe üzerinde bulundığından hücûm olunamayub ancak muhâsara altına alındı. Üçüncü güni eşkıyânın yedi sekiz bin kadar imdâdı geldiyse de süvârî karşılayub anları ric'ate mecbûr itdi kal'a da zabt olundı.

Bundan sonra ne yolda hareket olunmak lâzım geleceginin müzâkeresi zımnında akd-i meclis-i meşveret kılındı. Anabolı Muhâfızı Nâmık Paşa dahi meclise celb olundı. Ser'asker Mahmûd Paşa Anabolı'ya on iki sâ'at mesâfesi olan Trapoliçe'ye varub da orasını dahi zabt eylemek niyyetinde oldığını beyân itdikde Ser'asker-i sâbık Alî Paşa mağdûr ve mahzûn olmağla şakk-ı şefe[5] itmedi Erîb Paşa kâtibliginden neş'et idüb ehl-i harb olmadıkdan başka Hâlet Efendi'ye bir iki doğrı söz söylemekle bu helâya giriftâr[6] olub andan halâsın çâresini düşünmekde idügine ve ber-vech-i bâlâ top mâddesinden dolayı ser'asker paşa ile araları

1 Teshîlât: Kolaylıklar.
2 Sa'bü'l-mürûr: Aşılması zor geçit.
3 Dâ'iren mâdâr: Çepeçevre, fırdolayı.
4 Arhos: Argos, Yunanistan.
5 Şakk-ı şefe: Ağız açma, konuşma.
6 Giriftâr: Tutulmuş, yakalanmış, esir. Düşkün, uğramış, tutkun.

şeker-âb[1] oldığma binâ'en bahse karışmak istemedi ammâ Nâmık Paşa ile Rûmili â'yânları ve sâ'ir ağalar bu vechile kelâma âgâz eylediler ki Donanma-yı Hümâyûn gelmedi Anaboli Kal'ası gibi metîn ve cesîm ve mu'tenâ bir kal'anın zâd ü zahîresi yok bu hâl üzre terki câ'iz olur mı Trapoliçe'ye giderken altı yedi sâ'atlik sa'bü'l-mürûr bir derbenden geçilür iken maâzallâh bir bozgunluk vukû' bulur ise ağzımızın dadını kaçırı[rı]z. Hâlbuki ibtidâ-yı hareketimizde ordumuzun mecmû'ı yirmi beş bine bâliğ degil idi. Bunun bir mikdârı Çarhacı Alî Paşa ile Ağriboz'a gitdi bir mikdârı Hasan Paşa ile Gördüs'de bırağıldı. Ve bir haylîsi Nâmık Paşa ile Anaboli Kal'ası'ndadır. Beş altı yüz neferimiz dahi hasta ve telef olarak yollarda kaldı. Orduda hâlâ mevcûd olan on altı bin kadar nüfûsdan harb ü darbe yarayan on bin neferden ibâretdir. Anaboli kal'a ve sâhili bırağılub da bu kuvvet ile Trapoliçe'ye gidilmek câ'iz olmaz ve farz idelim ki Trapoliçe'ye gitdik istîlâ-dîde[2] olmuş kal'adan hâlî bir harâb memleketin zabtında ne fâ'ide var? Kaldı ki Anaboli'ya Donanma-yı Hümâyûnun vürûd ve i'ânesi me'mûl olub Trapoliçe'ye imdâd idemez. Ve bi'l-farz Anaboli ile Trapoliçe arasındaki derbendlerde asker tutulsa bâkî askerle Trapoliçe zabt ve muhâfaza idilemez ve oradan bir tarafa gidilemez. Ve ihtimâl ki eşkıyâ Trapoliçe Ovası'nın zahîresini dağlara nakl yâhûd ihrâk eylediler. Anaboli'da kalacak asker ancak kal'ayı muhâfaza idebileceginden eşkıyâ Anaboli Ovası'ndaki zahâ'iri dahi ahz idebilür. Bu hâlâta nazaran ilerü gidilmek muhâtaradır bizce iş burada ikâmet ile intizâr üzre bulunmakdır Donanma-yı Hümâyûn gelsün asker akçe mühimmât getürsün Yûsuf Paşa dahi Balyabadra'da kendüsine çekidüzen virerek (**s.51**) Guston ve Moton taraflarına doğrı hareket eylesün ve ikinci ordu olarak Hûrşîd Paşa'nın sevkini va'd eyledigi asker dahi zuhûr ile girüde olan derbendler tutulsun ol hâlde ilerüye hareket ile iş görilebilür. El-hâletü hâzihî Hasan Paşa Gördüs'de olub aramızdaki derbendler elde olmadığından anınla muhâberemiz munkatı'dır didiler ise de Mahmûd Paşa re'yinde musırr[3] bir zât olmağla Trapoliçe'ye gidilmek fikrinde ve mâ'adâsı ana muhâlefetde ısrâr itmekle sûret-i infi'âl üzre müzâkereye faysal virildi. Hâlbuki bir iki gün evvel Zekeriyyâ Debre ta'yînât bedeli olarak Nüzul Emîni Ya'kûb Ağa'dan on altı bin guruş talebiyle tazyîk itmekde olub Ya'kûb Ağa ise bi'l-cümle eşyâsını meydâna koyarak bu meblağın îfâsına muktedir olmadığı beyânıyla meblağ-ı mezbûrı karzen[4] Mahmûd Paşa'dan istedikde o dahi parası olmadığını yemîn iderek beyân eylediginden Zekeriyyâ Debre sûret-i infi'âl göstererek bundan sonra itâ'at itmeyecegini ve yollar açık olsa avdet idecegini îmâ itmekde idi. Ol gice Erîb Paşa ve â'yân ağalar ile Zekeriyyâ Debre gizlü müzâkere iderek Gördüs'e avdet eylemek üzre karâr virmişler ve hemân çadır ve çerkelerini terk iderek askerleri ve teb'aları ile berâber kalkub gitmişler. Ser'askerin bundan aslâ haberi olmayub sabâh oldukda ne görsün ki kendüsiyle Seyyid Alî Paşa'nın beş altı bin neferden ibâret olan askerleriyle dâ'ireleri halkından mâ'adâ kimesne kalmamış. Alî Paşa ile birleşüb mütehayyiâne[5] birbirinin yüzine bakmakda oldukları hâlde gice firâr itmiş olan takımdan

1 Şeker-âb: Tatsızlık, kırgınlık.
2 İstîlâ-dîde: İstila görmüş.
3 Musırr: Israr eden, direnen, ayak direyen.
4 Karzen: Ödünç olarak, ödünç yoluyla.
5 Mütehayyi-âne: Küçülürcesine.

birkaç yüzi perîşân hâlde girü geldiler. İçlerinden birkaçı celb ve istintâk olundukda nısfü'l-leylden[1] sonraca zâbitleri ale's-sabâh Gördüs'e avdet olunacağı beyânıyla kimesneye haber virmeyerek sessizce hâzırlanmalarını tenbîh itmişler ve ale's-seher kıyâm ile Berbâd Boğazı'na gidilmeyüb başka yoldan hareket olunarak ova geçilüb de derbende varıldıkda ortalık aydınlık oldı. Eşkıyâ ormandan tüfenk atmağa başladı biraz sakatlık zuhûr itdi herkese şaşkınlık geldi yedek ve eşyâlarını terk ile ilerü cân atmak üzre sür'at ile gitdiler. Biz girüde bulundığımızdan avdeti ihtiyâr idüb geldik ilerü gidenlerin ne hâlde oldığmı bilmeyiz. Atılan tüfenklerin kesretine nazaran eşkıyânın galabalık oldığı anlaşıldı. Ma'a-mâ-fîh piyâdelerden keşşâflar çıkarılarak tertîb üzre gidilse fenâlık zuhûr itmezdi. Lâkin tertîbsiz hareket olunması perîşânlığa bâdî oldı didiler.

Mahmûd Paşa kendüsinin etvâr-ı hod-serânesinden[2] nâdim olarak Seyyid Alî Paşa ile bi'l-müzâkere bu hâl ve hey'et ile Arhos'da ikâmet münâsib olmayacağından Anaboli pîşgâhına varılub da (**s.52**) îcâb-ı maslahat orada müşâvere ve mütâla'a olunmak üzre karâr virüb hemân oradan hareket ile Anaboli pîşgâhına geldiler. Gice firârîlerinin perîşânlığı ordu halkına mûris-i dehşet olarak buradan telâş ile kalkılub çadır ve çerkeler ile bir haylî eşyâ Arhos'da bırağılmışdır.

Mahmûd ve Alî Paşalar Nâmık Paşa ile birlikde lede'l-müşâvere Trapoliçe'ye azîmetden ferâgat ile Anapoli'de[3] ikâmete karâr virildigi beyânıyla Gördüs'e gidenlerin i'âdesi zımnında bir mektûb yazılsa kim götürecek? Tarîk-i eslem[4] budur ki hemân cümleten Gördüs'e varub da bir kayık tedârük ile vâki'-i hâli Yûsuf Paşa'ya ve anın vâsıtasıyla Hûrşîd Paşa'ya iş'âr idelim ve Balyabadra'da bulunan Kapudan-ı Deryâ Kara Mehmed Paşa'yı almak üzre Donanma-yı Hümâyûn Badra'ya[5] gelmiş ise serî'an hareket ile Anapoli'ye zahîre yetişdirilmesi içün kendüsine ihtâr idelim ve Erîb Paşa takımını celb ve istimâlet ile yine buraya gelelim didiklerinde Nâmık Paşa bu tedbîre râzı olmayub hemân bükâya başladı ve cümlesi bu felâketlere sebeb olan Hûrşîd Paşa'ya sebb ü düşnâm[6] eylediler. Ve ordu Anapoli'de kalsa cümleten açlıkdan telef olacaklarını mütâla'a ile Nâmık Paşa dahi nihâyetü'l-emr ordunun Gördüs'e avdetine râzı olub ancak Gördüs'e varıldıkdan sonra ferâmûş[7] olunmayub va'd olundığı üzre yine Anapoli'ye gelinmesini şart idüb Mahmûd Paşa dahi bu bâbda anı eymân-ı galîza[8] ile te'mîn eyledi ve bir de ovadan celb ve tedârüki mümkün olan zahâ'irin kal'aya nakli husûsuna askerin mu'âvenetini ricâ itmekle derhâl bu bâbda askere tenbîhât-ı lâzıme îfâ kılındı ve hemân ferdâsı ahâlî ve asker ovaya yayılub ve birkaç sâ'atlik mahallere kadar gidilüb buldukları zahîre ve hayvânâtı kal'aya nakl itdiler bu sûretle kal'ada mevcûd olan ahâlîye kırk elli gün kifâyet idecek kadar yiyecek tedârük

1 Nısfü'l-leyl: Gece yarısı.
2 Etvâr-ı hod-serâne: Dik başlı tavırlar, serkeşcesine tavırlar.
3 Anapoli (Anaboli): Nafplio, Argolis, Yunanistan.
4 Tarîk-i eslem: En sağlam yol.
5 Badra: Patras, Yunanistan.
6 Sebb ü düşnâm: Sövüp sayma.
7 Ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkarma.
8 Eymân-ı galîza: Ağır yemin.

ve iddihâr olundı. Muhâfız Paşa galabalık olmasun deyü askerinin çoğunı ser'asker paşa ma'iyyetine virdi. Ferdâsı ordu Anapoli pîşgâhından kıyâm ile gûyâ piyâdelerden keşşâflar çıkarılarak tertîb üzre hareket olunacak iken Berbâd Boğazı'na varıldıkda eşkıyâ tarafından tüfenk atılmağa başlandığı gibi cümleye havf ü dehşet gelüb tertîb şaşdı herkes başı kay[g]ısıma düşdi yedekleri ve sâyishâneleri bıragub yek-dîgeri müsâbakat ile ilerü segirtdiler. Ordu paşa dökündisi tarzında güç hâl ile Gördüs'e varabildi. Ser'asker paşa ile Alî Paşa'ya harîkden kurtulmuş birer hâne bulundı. Ferdâsı Anapoli işi müzâkere olunmak üzre vüzerâ ve ümerâ ve ağavât da'vet olundı. Erîb Paşa ile â'yânlardan ba'zıları ısgâ[1] itmedi ise de Mahmûd Paşa ile Alî Paşa (**s.53**) Kassâbbaşı Hasan Paşa'nın hânesinde bi'l-ictimâ' mes'ele der-miyân olundukda bu hâl-i perîşânî ile Anapoli'ye avdet olunamaz fakat Hûrşîd Paşa'ya ve Badra'da bulunan kapudan paşaya beyân-ı hâl idelim ve Yûsuf Paşa'dan zahîre isteyelim dinildi ve bu yolda yazılan inhâlar zahîre satmak üzre Gördüs İskelesi'ne gelmiş olan bir Avusturya sefînesiyle Yûsuf Paşa'ya gönderildi.

Yûsuf Paşa'dan ve kapudan paşadan vârid olan cevâbnâmelerde Donanma-yı Hümâyûnun geldigi ve Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa tarafından hediyye olarak üç kıt'a zahîre ile memlû[2] gemi gelmekle bunlardan birisinin orduya gönderilmek üzre oldığı münderic olmağla hemân Donanma-yı Hümâyûn ile Anabolı'ya zahîre yetişdirilmesi zımnında bir mazbata tahrîr ve cümle tarafından temhîr olunarak kapudan paşaya gönderildi. Müte'âkiben Mısır gemisi geldi vüzerâya ve mîr-i mîrânlara ve â'yânlara iki ay idâre idecek kadar yağ ve pirinc ve bakla ve şeker ve kahve ve buğday ve askere yağ ve buğday tevzî' idildi ve Mehmed Alî Paşa'ya bir teşekkürnâme tahrîr ve cümle tarafından temhîr ile kendüsine îsâl olunmak üzre Yûsuf Paşa'ya gönderildi.

Bundan sonar ahz ü i'tâ içün Gördüs İskelesi'ne Nemçe sefîneleri gelüb gitmege başladığından her şey mebzûl[3] oldı ve asker çapula gidüb ara sıra esîr ve hayvân sürüb getürdiklerinden lahm dahi satılmağa başladı. Kırk elli günden berü ordu halkı et yemediklerinden za'îf düşmüş iken bu kerre et yimege dahi başladılar. Ve eğerçi paraca ordunun muzâyakası ziyâde ise de Hûrşîd Paşa tarafından Arnavud askerinin güzeşte ulûfeleriyle berâber vüzerâ ma'iyyetindeki asâkirin ulûfeleri dahi altun olarak gönderilmekle askere tevzî' olunub ancak bu mebâliğin üskontosı haylî şey'e bâliğ olarak vüzerânın kapuları halkına ceyb harçlığı olmuşdur.

(Vekâyi'-i Sene 1238)

Sakız Muhâfızı Mîr-i Mîrân Abdî Paşa hüsn-i hidınete muvaffak olamadığından bu esnâda azl ile Sakız muhâfızı Rodos mutasarrıfı ümerâ-yı deryâdan Yûsuf Beg'e tefvîz ve çend rûz mürûrunda uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî ile Karesi Sancağı tevcîh idilmişdir.

1 Isgâ: Kulak verip söz dinleme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme ve yerine getirme.
2 Memlû: Doldurulmuş. Dolu.
3 Mebzul: Bol, çok.

Geçen sene Cumâde'l-ûlâ'nın altıncı Pâzâr güni tevellüd iden Şeh-zâde Sultân Mehmed işbu Muharrem'in altıncı Pâzâr güni âzim-i dâr-ı bekâ olmuşdur.

Bu esnâda Adlî altunı on iki ve nısfı altı guruşa ve rub'ı yüz paraya ve İstanbul (**s.54**) altunı sekiz ve Mısır altunı yedi ve fındık altunı on bir guruşa ve Cezâ'ir ve Tunus ve Trablusgarb altunları on ikişer guruşa ve Rûmî ya'nî yirmi beşlik altunı yirmi beş ve nısfiyyesi on iki buçuk guruşa ve rub'iyyesi altı guruş on paraya ve fındık rub'iyyesi üç ve İstanbul rub'iyyesi iki buçuk guruşa ve yaldız altunı on beş guruş on paraya ve Macar altunı on beş guruşa ve Macar cinsinden kramis altunı on dört guruş otuz paraya ve cihâdiyye beş guruşa ve atîk ve cedîd yüzlük iki buçuk guruşa ve ikilik iki guruşa ve dâne guruş kırk paraya ve rub' on paraya ve avârız cinsinden mâ'adâ üç nev' riyâl altı buçuk guruşa ve avârız altı guruşa nizâm virilüb işbu mu'ayyen fî'âtlardan ziyâdeye alub virenlerin cezâ görecegine dâ'ir bu esnâda her tarafa evâmir-i aliyye gönderilmişdir. Adlî altunı yeni kesilüb zikr olunan fî'âtlar üzre dîger meskûkât ile mübâdele olundukda Darbhâneye haylî temettü' olacağı der-kâr[1] idi. Lâkin böyle es'âr[2] ve fî'ât işlerinin emr ve cebr ile yürimeyecegi emsâli delâleti ile ma'lûm idi. Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Ağa zabt u rabt-ı erâzile muktedir olamadığından Muharrem'in yirmi üçüncü güni azl ile yerine Kul Kethüdâsı Hasan Ağa nasb olundı.

Ma'lûm â yeniçeriler Tarîkat-i Bektâşiyye'ye sâlik olarak aralarına Bektâşî kılığında nice bî-mezhebler girüb söze karışurdı. Mukaddemâ Revâfız-ı A'câmdan Haydar Baba nâmında bir kallâş yeniçeriler içine girüb Sultân Selîm ve Alemdâr Paşa vak'alarında bulunmuş ve ba'dehu savuşub cânib-i İrân'a gitmiş iken bu esnâda yine Dersa'âdet'e gelüb doksan dokuz kışlasında hasîr-i mel'anet ve şeytâneti sermiş oldığı lede't-tahkîk def'i tasmîm olunmuş ise de kışladan dışaru birkaç usta ile çıkarak ihtiyât üzre bulundığı cihetle açıkdan ahzı düşvâr[3] olmağla îfâ-yı muktezâsı Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'ya havâle olunub o dahi mahremi olan ba'zı zevât ile bi'l-istişâre bir takrîb ile anı Çardak'dan Üsküdar'a imrâr ile yola revân itdiler. Haydar Baba dîk-bâl ile Bolı'ya vardıkda hatfe enfihî vefât eylemişdir.

Hâlbuki İstanbul'dan tard olundığı gün birkaç ustalar yeniçeri ağasına gelüb anın i'âdesini teklîf ile Bâb-ı Âlî'ye inhâ itdirdiklerinde taraf-ı sadâret-penâhîden emr-i emîrü'l-mü'minîn ile icrâ olunan maslahata yeniçeri kullarının müdâhalesi vazîfe-i ubûdiyyete yakışmaz deyü virilan cevâba kâm' olmadıklarından keyfiyyet Dârü'l-fetvâ'ya lede'l-havâle (İmâmü'l-müslimîn Dârü's-saltana'dan bir kimesnenin hayr mütâla'asıyla nefyini ictihâd birle ib'âd (**s.55**) buyurduklarından sonra i'âdesine cebr olunamaz) deyü virilan fetvâ-yı şerîfe üzerine hatt-ı hümâyûn keşîde buyurılarak ağa kapusına gönderilmiş ve cümle muvâcehesinde okutdırılmış iken yeniçeri mütegallibesime yine sükûnet gelmeyüb birer erâcîf neşrine ve itâ'atsizlik izhârına başladılar. Hattâ Rûm fetretinin zuhûrundan berü ittihâd-ı kulûba sebeb olmak dâ'iyyesiyle mecâlis-i meşverete ortalar mütevellîleriyle ustaları gelmek mu'tâd oldığı hâlde bu kerre Şeyhü'l-islâm konağında akd olunan meclis-i meşverete gelmekden ibâ ile sûret-i isyânların îmâ eylediler.

1 Der-kâr: Mâlum, âşikâre olan. İçinde olan. İçte bulunan.
2 Es'âr: Satılan şeylerin bilinen ve değişmeyen fiatları.
3 Düşvâr: Müşkil, zor.

Cild-i hâdî aşerde beyân olundığı üzre Hâlet Efendi zekî ve fatîn[1] ve natuk ve bahs ü mükâlemeye ve hasmını iknâ'a kâdir bir adam olub ancak hâ'iz oldığı mevki'-i nüfûz ve ikbâlini muhâfaza içün her dürlü fenâlığı ihtiyâr eyler ve yeniçeri süfehâsını celb ve te'lîf içün anlara pek çok para bezl[2] ider ve yeniçeri eşkıyâsının cidden terbiyyesi tasmîm olunsa dürlü bahâneler ile anı te'ehhürâta düşürür ve bu vechile kendü dolab-ı mefsedetini[3] döndirir idi. Hattâ Dervîş Paşa sadâretinde bir gün akd olunan encümen-i meşveretde Rusyalu ile vukû' bulan bir münâza'aya dâ'ir mübâhase olundukda i'lân-ı harbe karâr virilme derecesine gelüb meclis dağıldığı zamân Dervîş Paşa Hâlet Efendi'yi alıkoyub efendim siz i'lân-ı sefere karâr viriyorsunuz kangı askerle Rusya'ya mukâbele ideceksiniz ibtidâ tanzîm-i asker idiniz didikde Hâlet Efendi bugün yeniçeriyi kaldırub asâkir-i muntazama yapmak mümkündür lâkin arslanımı kim zabt idecek dimiş oldığı meşhûrdur.

Sultân Mahmûd Han Hazretleri ise yeniçerileri te'dîb ile asâkir-i mu'alleme tertîbi emelinde oldığı cihetle refte refte Hâlet Efendi'nin bu etvârından dolayı cânı sıkılmağa ve bu bâbda dîger vâsıtalar aramağa başladı. Ve mukaddemâ Hâlet Efendi Tepedelenli Alî Paşa'nın azl ve i'dâmını isteyüb ve Cânib Efendi gibi dûr-endîşân-ı[4] ricâl-i devlet şimdi bir Tepedelenli gâ'ilesi çıkarmanın sırası degildir deyü mümâna'ata çalışmışlar iken dinlemeyüb meydâna bir Yanya gâ'ilesi çıkardı bunun içün devlete pek çok masraf itdirdi ve Yanya işinin altından bir Yunan mes'elesi çıkdı bundan dolayı kendüsi pek çok lisâna geldi ve bu Yunan işi Tepedelenli'nin eser-i fesâdıdır anın vücûdı izâle olundığı gibi bu fesâd bi't-tabi' ber-taraf olur diyerek Mora cihetine ehemmiyyet virmedi bu cihetle oranın işi ağırlaşdı ve Tepedelenli'nin zevâliyle[5] bu fitne basılmayub bi'l-akis daha ziyâde şiddet buldı. Kendüsi bundan dolayı küçük düşdi ve mahcûb oldı. Ve bir de yeniçeri rü'esâsını celb içün pek çok paraya muhtâc olub bu paranın ekserini Memleketeyn'den alurdı. (**s.56**) O menba' kapandı sâ'ir vilâyâtdan aldığı kaporozlar anın masârif-i nâ-mahdûdesine kifâyet itmez oldı Mısır vâlîsini istedigi gibi haklayamadığından anınla dahi araları bozuldı. Sultân Mahmûd Han Hazretleri ise Mora gâ'ilesini Mısır vâlîsinin başına dolamak üzre oğlı İbrâhîm Paşa'nın Mora ser'askeri nasbına karâr virmiş idi. Ve Hüsni Beg'i İbrâhîm Paşa nezdine irsâl ile Yeniçeri Ocağı'nın intizâmı husûsunda anın re'yini almağa dahi niyyet buyurmuş idi. Bu dakîkalar Hâlet Efendi ile Berberbaşı Alî Ağa beyninde cereyân idüb ve zeyl-i kitâbda mastûr olan muhâberât-ı hafiyye evrâkından geregi gibi müttezih[6] olur.

El-hâsıl Hâlet Efendi yeniçerilerin ibkâsıyla anların sâyesinde ikbâlini muhâfaza itmekde olub yeniçeri süfehâsı ise yüz buldukca şımarub bu def'a iki günde bir kerre ağa kapusında ve ba'zı mu'teber kolluklarda ictimâ' ile nâ-becâ[7] teklîf ve iddi'âlar der-miyân itdikleri sırada kimi Hâlet Efendi'yi istemeyiz ve kimi isteriz dimekde idiler.

1 Fatîn: Zeki, akıllı, uyanık.
2 Bezl: Bol bol verme, saçma.
3 Dolab-ı mefsedet: Fesatçılık dolabı. Münafıklık dolabı.
4 Dûr-endîş: Uzağı görür, ileriyi düşünür, öngörülü. Önceden görüp düşünen.
5 Zevâl: Yerinden ayrılıp gitme. Zail olma, sona erme.
6 Müttezih: Açık ve meydanda olan.
7 Nâ-becâ: Yersiz, yolsuz, yerinde değil, münasebetsiz, uygunsuz.

İşte ol esnâda Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri bir gün tebdîlen Bâyezîd Türbesi'ne gelüb yeniçeri ağası dahi Bâyezîd kolluğuna gelmekle ustalar ve yeniçeri ağasının yanına toplanub var efendimize söyle biz o herîfi (Halet Efendi'yi) istemeyiz deyü gulüvv[1] itdiklerinde zât-ı şâhâne duyub yeniçeri ağasını celb ve istifhâm idüb o dahi keyfiyyeti ifâde itmekle git söyle dağılsunlar merâmları hâsıl olur deyü buyurmuş ve andan avdet-i şâhâne vukû' bulmuşdur.

Hâlet Efendi keyfiyyete lede'l-ıttılâ' emsâl-i sâbıkası vechile yine bir el degişdirmek üzre sadr-ı â'zamın lüzûm-ı azlini ihtâr itdigine mebnî Safer'in yirmi beşinci güni Sadr-ı â'zam Sâlih Paşa azl ile Balıkhâne'ye kaldırıldı ve ıttırâden[2] li'l-bâb Şeyhü'l-islâm Abdülvehhâb Efendi dahi birlikde azl ile Anadolıhisârı'ndaki yalısına gönderildi. Ve bostâncıbaşılığından berü zabt u rabt-ı haşerât ile meşhûr ve Deli Abdullâh deyü ma'rûf olan sâbıkâ kapudan-ı deryâ ve hâlâ Karahisâr-ı Sâhib sancağı mutasarrıfı ve Boğaziçi'nde Anadolı sevâhili muhâfızı Abdullâh nâm-ı dîger Hamdullâh Paşa sadr-ı â'zam ve sâbıkâ Sadr-ı Rûmili Sıdkî-zâde Ahmed Reşîd Efendi Şeyhü'l-islâm nasb olundı.

Balıkhâne'ye kaldırılmak alâme-i gazab oldığı hâlde Sâlih Paşa birkaç sâ'at orada tevakkufdan sonra mâlı bile müsâdere olunmaksızın Gelibolı'ya gönderildi şöyle ki: Balıkhâne'de iken taraf-ı şâhâneden mâlının kendüsine ihsân olundığı tebşîr ile berâber hakkında aslâ infi'âl-i şâhânenı olmayub ancak şu herîflerin yatışması içün böyle bir tebeddül (**s.57**) icrâ olundı. Fakat bununla matlûb hâsıl olur mı olmaz mı ve bunun çâre-i seri'i nedir deyü bi'l-vâsıta su'âl buyuruldukda Sâlih Paşa arz-ı şükrâniyyet ile berâber bu işin çâre-i seri'i Hâlet Efendi'nin biraz müddet seyâhat itdirilmesidir dimiş oldığından Hâlet Efendi'nin biraz müddet Burusa'da istirâhat eylemesi içün irâde-i seniyye sâdır olarak îfâ-yı muktezâsı Sadr-ı cedîd Abdullâh Paşa'ya emr ü fermân buyurılub o dahi dışaru çıkarak Re'îs Efendi'ye ifâde-i hâl itmekle Re'îs Efendi derhâl hafîce bir fermân yazub tuğrâsını ve resîdini dahi kendü çekerek Sadr-ı â'zam'a virmiş ve Sadr-ı â'zamı'ın silâhdârı fermân-ı âlîyi alub mûcebince Hâlet Efendi'yi Üsküdar'a geçürmüşdür fakat Hâlet Efendi'nin vâki' olan istid'âsı üzerine menfâsı Konya'ya tahvîl buyurulmuşdur.

İşte Hâlet Efendi işinin ibtidâsı böyle tatluca bir nefyden ibâret iken zahm-hûrdeleri ale'l-husûs Hüsnî Beg bunı fırsat ittihâz iderek derhâl anın seyyi'âtını[3] hafiyyen arz ile gazab-ı mülûkâneyi tehyîc itdiklerinden tertîb-i cezâsı hakkında fermân-ı kazâ-cereyân ısdâr ile icrâsına Hâssa hâsekilerinden Kor-yı Hümâyûn Ağası Mehmed Ârif Ağa me'mûr olarak tebdîl-i kıyâfet ile arkasından gidüb ve esnâ-yı râhda anı geçüb bir gün evvel Konya'ya vusûl ile muhtefî ve efendinin vürûdına muntazır olmuş idi. Ârif Ağa yolda menzil ile anın yanından geçerken Hâlet Efendi yanındaki adamlarına şu herîfin revişi[4] benim kalbime te'sîr itdi dimiş oldığı mervîdir.

1 Gulüvv: Haddini aşma, ileri gitme, taşkınlık.
2 Ittırâ: İntizamlı, uygun şekilde. Saat gibi intizamlı hareket. Sıra ile birbirini takib eden.
3 Seyyi'ât: Fenalıklar, kötülükler. Suçlar, günahlar. Kötülüğe karşılık çekilen sıkıntılar.
4 Reviş: Gidiş, hal, tavır.

Hâlet Efendi Konya'ya varub Çelebi Efedi dâ'iresinde sikke-pûş[1] olarak ârâm üzre iken Ârif Ağa gelüb fermân-ı âlîyi ibrâz iderek kılıç gaytanıyla anı boğub başını bedeninden cüdâ iderek Dersa'âdet'e götürdi ve evâhir-i Safer'de seng-i ibrete vaz' ile teşhîr olundı. Hâlet Efendi Konya'ya vusûlünde kendüsinin zahm-hûrdelerinden o zamân Konya'da ikâmet üzre bulunan Gâlib Paşa'ya arz-ı dehâlet eyledikde evvel gerek idi efendi didigi mervîdir.

Hâlet Efendi'nin yukarularda terceme-i ahvâli geçmiş oldığından tekrâra hâcet görülmez (ez-zalimü seyfu'llâhi yüntakimü bih sümme yüntekimü minhü)[2] cesedi Konya'da ve ser-i maktû'ı Galata Mevlevîhânesi'nde defn olunmuşdur.

Hâlet Efendi'nin bi'l-cümle emvâl ve emlâkı müsâdere olundukdan başka hemân nefy olundığı gün fi'l-asl mühürdârı olub Rûmili ve Bağdâd ve dîger ba'zı vilâyâtın kapukethüdâlığıyla dâhil-i silk-i hâcegânî ve merci'-i ashâb-ı amânî olan Seyyid Efendi ve hazînedârı (**s.58**) Ahmed Ağa ve mühürdârı Zîver Eendi ve sâbık hazînedârı Peyko Ömer Ağa ve kapuçukadârı İzzet Ağa ve sarrâfı olan Bağdâdlı Haskel nâm Yehûdî bostâncıbaşı mahbesine kaldırılub çend rûz sonra muhâsebeleri rü'yet ile mâlları müsâdere ve Sa'îd Efendi ile Kaftâncı Abdülhamîd Ağa Bolı'ya ve Zîver Efendi Balıkesri'ye ve Ömer Ağa Karahisâr'a ve İzzet Ağa ile etbâ'ından olub Urla voyvodalığında bulunan ve henıân oradan celb ile mâlı müsâdere olunan merkûm Abdülhamîd Ağa birâderi Abdülhalîm Ağa Kastamonı'ya ve Haskel ile karındâşı ve oğlı Antakiyye'ye nefy olundılar. Ve Hâlet Efendi rikâb kethüdâsı iken karakulağı olub hâlâ Menemen voyvodası bulunan Kapucıbaşı Dede Mustafâ Ağa ile sâbıkâ mehterbaşısı ve hâlâ Filibe nâzırı olan Mehmed Ağa'nın dahi mâlları müsâdere ve kendüleri nefy idildiler. Musâhib-i şehr-i yârî olan Hayâlî Sa'îd Efendi'nin Hâlet Efendi'ye ta'alluk ve ınünâsebeti oldığına binâ'en o dahi Adana'ya nefy olunmuşdur. Tophâne nâzırı ve Matbah emîni olan Tekfurdağlı Ahmed Ağa dahi Hâlet Efendi mensûbâtından ma'dûd olmağla ba'de'l-müsâdere Amasya'ya nefy idilmişdir.

Ve bâlâda beyân olundığı üzre Hâlet Efendi'nin akdemce Keşan'a nefy itdirmiş oldığı sâbık Hekîmbaşı Behcet Efendi ile birâderi Abdülhak Efendi ve Merzifon'a nefy itdirmiş oldığı Nakîb-i sâbık Sıddîk Efendi evâhir-i Safer'de ıtlak[3] ile Dersa'âdet'e getürildiler. Ba'dehu Hâlet Efendi'nin nefy itdirmiş oldığı dîger zevât dahi birer birer avf ü ıtlâk olunmuşlardır.

Rebî'ü'l-evvel'in on birinci güni Silâhdâr-ı Şehr-i yârî İlyâs Ağa ta'yînât-ı mukannenesiyle ber-vech-i tekâ'üd Enderûn-ı Hümâyûndan ihrâc ile Ser-berber-i Şehr-i yârî meşhûr Alî Ağa silâhdâr-ı şehr-i yârî oldı.

Hâlet Efendi'nin nefy olundığı gün Mühürdâr Sa'îd Efendi kapu kethüdâsı oldığı Hûrşîd Paşa'ya beyân-ı hâl zımnında tahrîrât-ı mahsûsa ile mahsûs tatarlar çıkarmış oldığı Bâb-ı Âlî'ye mün'akis olmağla lede'l-arz ve bu tatarlar her nerede bulunur ise hâmil oldukları tahrîrâtın mühri fek olunmaksızın i'âdesi fermân buyurulmağla derhâl mûcebince ısdâr olunan emr-i âlî ile çifte tatar çıkarıldı. Sa'îd Efendi tarafından çıkarılan tatarlar şehr-i Rebî'ü'l-evvel'in

1 Sikke-pûş: Sikke denilen başlığı giyen.
2 "Zalim Allah'ın kılıcıdır, onunla intikam alır, sonra döner ondan da intikam alır."
3 Itlak: Salıverme, koyuverme

dördünci Salı güni Yenişehir'e vusûl ile tahrîrât-ı mezkûreyi Hûrşîd Paşa'ya teslîm eyledikleri anda berüki tatarlar irişmekle Hûrşîd Paşa tahrîrâtı açub da me'âline muttali' olmadın bu tatarlar ahz ile Dersa'âdet'e avdet eylemişler.

Hûrşîd Paşa Mora ordusunun perîşânlığmdan dolayı muztarib ve mütehayyir iken Hâlet (**s.59**) Efendi vak'asını evvel gelan tatarların ifâde-i şifâhiyyelerinden anlamış ve me'âline muttali' olmadığı tahrîrâtın ol vechile istirdâdından dolayı kendüsini hayret ve endîşe istîlâ eylemiş oldığı cihetle kederinden hasta olarak gice yarısı irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemişdir.

Hûrşîd Paşa Çerkesiyyü'l-asldır devr-i Abdülhamîd Hanî ricâlinden olub evâhir-i hâlinde vezâret virilan Selîm Sırrı Paşa'nın kölelerinden idi.

Anın vefâtında Re'îsü'l-küttâb Râşid Efendi'ye ve ba'dehu Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'ya intisâb[1] itmiş ve Mısır seferinde Hüseyin Paşa ile birlikde bulunub hitâm-ı seferde Hüseyin Paşa anı mîr-i mîrânlık ile İskenderiyye mutasarrıfı nasb itdirmiş idi. Ba'dehu Mısır vâlîsi oldıysa da ol vakt ser-çeşme bulunan Mehmed Alî Paşa selefi Hüsrev Paşa gibi anı dahi Mısır'dan kaçırdı. Ba'dehu Hûrşîd Paşa Tırhala ve Ağriboz ve Mora mansıblarında bulundukdan sonra Rûmili vâlîsi ve Niş muhâfızı oldı. Ve Sırpistân seferlerinde hüsn-i hidmet eyledi.

Ve yirmi yedi senesinde sadr-ı â'zam oldığı hâlde Sırp eşkıyâsının te'dîbine muvaffak oldukdan sonra Ordu-yı Hümâyûn ile Dersa'âdet'e avdet eyledi ve otuz senesinde sadâretden azl olundukdan sonra ba'zı me'mûriyyetlerde dolaşarak Haleb ve ba'dehu Mora vâlîsi ve Yanya cânibi ser'askeri oldı. Yanya gâ'ilesi ber-taraf oldukdan sonra Mora ordusını tanzîm ile ol havâli[2] ahvâline nazaran nezârete me'mûr olarak Yenişehir'de mukîm iken sinni takrîben altmışa yetmiş oldığı hâlde ber-vech-i bâlâ irtihâl-i dâr-ı ukbâ itmişdir.

Salâh-ı hâl[3] ile ma'rûf bir zât idi fakat pek sâf-derûn olmağla sû'-i karînlerin sözlerime aldanur ve bu cihetle ba'zı harekât-ı sakîmede bulunur idi (Afâ anhü).

Vefâtı haberi Dersa'âdet'e lede'l-vusûl muhallefâtının zabtına mübâşir gönderildi ve uhdesinden münhall olan Rûmili Eyâleti Rebî'ü'l-evvel'in on ikinci güni Rûmili Ser'askerligi unvânıyla Bosna Vâlîsi Celâl Paşa'ya tevcîh ve Mora'nın istihlâsı emr-i ehemmi ana tefvîz olunub andan münhall olan Bosna Eyâleti ve Hersek ve Kilis sancakları İçil mutasarrıfı ve Sofya Muhâfızı Selanikî Selîm Sırrı Paşa'ya ve İçil Sancağı Sofya muhâfazası şartıyla Selîm Paşa ma'iyyetinde bulunan Mâlik Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Galata mollâsı bulunan şâ'ir-i meşhûr Keçeci-zâde İzzet Mollâ Hâlet Efendi'nin havâss-ı nûdemâsından olub Hâlet Efendi'nin hulûl-i zamân-ı nikbetinde bi'l-cümle mensûbâtı birer belâya uğramış oldukları hâlde İzzet Mollâ kurtılub kalmış iken sühan-perdâzlık[4] vâdîsinde Hâlet Efendi'nin medhine ve â'dâsının kadhına[5] dâ'ir söz söylemekden hâlî degil idi. Hattâ ol

1 İntisâb: Mensup olma, bir topluluğun içinde yer alma.
2 Metinde sehven "ahvâlî" şeklinde geçmektedir.
3 Salâh-ı hâl: İyi hâl üzere olma.
4 Sühan-perdâz: Güzel ve düzgün söz söyleyen.
5 Kadh: Zemmetme, çekiştirme.

esnâda (**s.60**) (Hâlet'in cânını Hakk[,] mâlını aldı mîrî * Kaldı ehl-i hasede hâyeleriyle kîrî) beytini nazm eylemiş ve sadr-ı â'zam aleyhine söz söylemiş oldığı mesmû' olmağla Cumâde'l-âhire'nin on beşinci güni Keşan'a nefy olundı. Meşhû[r] Keşannâmesi'ni orada nazm itmişdir. Anın nefyine dâ'ir İsmet Beg-zâde Ârif Hikmet Beg Efendi'nin tevriye-gûne târîhidir. (Mısrâ') İzzet'de bile kalmadı eski Hâlet) İzzet Mollâ Hâlet Efendi sâyesinde pek çok mütemetti' oldığmdan anın gayretini güderdi.

Lâkin devlet ve millet anın yüzünden pek çok mazarrat görmüş oldığı cihetle Abdullâh Paşa'nın intizâr-ı umûmiyyede şâyân-ı tahsîn bir iş var ise o da devletin Hâlet Efendi elinden halâsına vâsıta-i icrâ'iyye olmasıdır. Gelelim Mora'nın ahvâline.

Mora Ordusu'nun Ahvâli

Ber-vech-i bâlâ Mora ordusı ser'askeri Mahmûd Paşa Anabolı'ya imdâd eylemek va'd ve ta'ahhüdiyle Anabolı pîşgâhından hareket ile Gördüs'e vürûdunda Anabolı'ya imdâd eylemege çalışmış ise de orduda rû-nümâ olan perîşânlık sebebiyle berren harekete çâre bulamadığından Balyahadra'da hulunan Kapudan-ı Deryâ Kara Mehmed Paşa'ya bir kıt'a mazhata takdîmiyle Anabolı'ya zahîre yetişdirilmesi husûsunı ricâ itmiş idi. Kapudan paşanın Gördüs'e vârid olan cevâbnâmesinde Moton ve Koron ve Anavarin kal'alarında mahsûr olan Müslimîni yoklayarak Anabolı'ya varub da zahîre bırakmak üzre Donanma-yı Hümâyûn ile Badra'dan hareket eyledigi münderic olmağla cümleye ferah ve inbisât[1] gelmiş idir. Anabolı ahâlîsi dahi dört gözle Donanma-yı Hümâyûnun vürûdına muntazır oldukları hâlde bir gün sabahleyin Donanma-yı Hümâyûn Anabolı Körfezi'ne girüb muvâfik-ı hevâ ile gelmekde oldığını dûr-bîn ile görerek fevka'l-âde mesrûr olmuşlar iken Çamlıca Adası tarafından biraz eşkıyâ gemileri görünmekle Donanma-yı Hümâyûn anlardan ihtirâz[2] iderek boçalayub[3] avdet ile gözden nihân olmuş ve tekrâr gelür ümidiyle ahâlî intizârda iken eşkıyâ sefîneleri zuhûr itmekle Donanma-yı Hümâyûndan kat'-ı ümîd[4] idilmişdir. Hâlbuki Donanma-yı Hümâyûn körfeze girmege muhtâc olmayub körfez ağzında yelken üzerinde durub da bir zahîre gemisi salıvirilse kal'a altına gelüb sokularak zahîresi kal'aya çıkarılur ve genıi i'âde olunamasa bile pârelenüb ahşâbı dahi kal'ada odun yerine kullanılur idi. Kapudan paşanın böyle hamiyyetsizlik yolunda rû-nümâ olan müsâmahası hakkında câlib-i kadh ve nefrîn[5] olmuşdur.

Ve ber-vech-i bâlâ ordu-yı ser'askerînin Gördüs'e avdetinden sonra eşkıyâ gelüb her tarafı (**s.61**) kuşatmış olduklarından Anabolı berren ve bahren mahsûr kalmışdır. Ve bir iki günlük zahîreleri kalmağla bâri Gördüs'den bir mikdâr zahîre yetişdirilmesi içün bir kıt'a

1 İnbisât: Yayılma, açılma, genişleme.
2 İhtirâz: Sakınma, çekinme, Korkma.
3 Metinde "poçalayub" şeklinde geçmektedir.
4 Kat'-ı ümîd: Ümidi kesme.
5 Nefrîn: Lanet, beddua.

feryâdnâme ile yerlü delikanlulardan birini göndermişler bu delikanlu giceleyin kal'adan hurûc[1] ile ormandan ormana gizlüce yürüyerek Gördüs'e çıkageldi feryâdnâmeyi teslîm eyledi ve Anabolı ahâlîsinin ne mertebe dûçâr-ı ye's ve ıztırâb olduklarını bükâ[2] iderek söyledi işidenler dahi anınla berâber ağladı. Bunun üzerine akd olunan meclis-i istişârede Mahmûd Paşa Anabolı'ya imdâd olunmasını bi'd-defa'ât der-miyân ve bu husûsda ibrâm eylediyse de kimesne o sulara yanaşmadığından bir şey'e karâr virilmeksizin meclis dağıldı. Mahmûd Paşa dahi kederinden hasta ve üç gün esîr-i firâş[3] olub Rebî'ü'l-evvel'in yirminci güni Anabolı Anabolı diyerek azm-i sefer-i ukbâ eyledi.

Mahmûd Paşa Drama hânedânından Halîl Beg nâm zâtın oğlıdır pederinin vefâtında kendüsine çok mâl kaldı. Bu havâlî hep Sirozlı İsmâ'îl Beg'in elinde olub vefâtında yerine oğlı Yûsuf Beg kalmış ve sonra vezîr olmuş ise de anın her tarafda pederi kadar nüfûzı cârî olmadığından sâhib-i terceme Drama'da pederinden ziyâde kesb-i ta'ayyün idüb haylî müddet Drama nezâretinde bulunarak servet ve yesârını artırmış idi bu misillülerin menâsıb-ı devletde istihdâmına teşebbüs olundığı sırada sâhib-i terceme dahi Dersa'âdet'e celb ile ba'zı menâsıbda istihdâm olunmuş ve Paşo Paşa'yı himâye eylemiş olmasından dolayı Tepedelenli Alî Paşa ile aralarına husûmet girmiş oldığmdan Tepedelenli fermânlu oldukda Hâlet Efendi anı dahi vezâretle Tırhala cânibine me'mûr itdirmiş idi. Mu'ahharen Hûrşîd Paşa'nın inhâsıyla Seyyid Alî Paşa yerine Mora ser'askeri nasb olundı. Ve Hûrşîd Paşa bi'z-zât İzdin'e gelüb sanki Mahmûd Paşa ordusunı tanzîm itdi. Hâlbuki sadâretden munfasıl olan Ser'asker-i sâbık Seyyid Alî Paşa İzdin muhâfazısına me'mûr olmuş iken Sivas Vâlîsi Süleymân Paşa'yı İzdin'de alıkoyub Alî Paşa'yı halkının ma'iyyetiyle Mora'ya gönderdi. Vüzerâdan biri dahi Erîb Paşa idi ki harb ü darb eri olmadığı hâlde Hâlet Efendi'ni eser-i gadrı olarak İstanbul'dan def' ile bâ-rütbe-i vezâret Mora cânibine me'mûr idilmiş idi. Yine orduda bulunan vüzerâdan biri ki Hasan Paşa'dır o dahi kassâbbaşılıkdan gelme oldığı cihetle ahz ve i'tâ âdemlerinden olarak muhârebe eri degil idi. Arnavud askerinin ser-gerdesi[4] olan Zekeriyyâ Debre egerçi Mahmûd Paşa ma'iyyetine me'mûr ise de ulûfesini Hûrşîd Paşa'dan alacağı cihetle Mahmûd Paşa'ya bir dereceye kadar itâ'at ve mutâba'at eylerdi. Ber-vech-i bâlâ lafzî-i murâd bir nüzûl emîni (**s.62**) olub hakîkat-i hâlde ordu her dürlü esbâb-ı lâzımeden mahrûm idi. Hûrşîd Paşa sanki bu orduyı bir işe yaramamak üzre teşkîl itmiş idi ve bir de orduya mu'âvenet eylemek üzre Sirozî Yûsuf Paşa'ya iş'âr eylemiş idi. Hâlbuki Yûsuf Paşa hânedânı Mahmûd Paşa hânedânına nisbetle daha büyük olub â'yânlar beyninde mer'î olan teşrîfâta nazaran Yûsuf Paşa ser'asker olub da Mahmûd Paşa anın ma'iyyetine virilse kimesnenin bir diyecegi olamazdı. Ammâ Mahmûd Paşa'nın ser'askerligi bi't-tabi' Yûsuf Paşa'ya girân[5] gelerek o dahi ser'askerlik emeline düşmüş idi. Ol vaktin hükmünce bu dürlü dakîkaları gözetmek lâzım gelürken Hûrşîd Paşa buralara

1 Hurûc: Çıkış, çıkma; dışarı çıkma; ayaklanma.
2 Bükâ: Ağlama, gözyaşı dökme.
3 Esîr-i firâş: Yatalak.
4 Ser-gerde: Kötü işlerde elebaşı olan. Başı bozuk. Reis.
5 Girân: Ağır. Dolu. Sert. Katı. Bıktırıcı. Usandırıcı. Pahalı. Tartısı ağır olan.

aslâ ri'âyet itmemiş idi. Binâ'en-aleyh Mahmûd Paşa'nın orduda nüfûzı müsmir ve mü'essir olmayub ber-vech-i bâlâ Erîb Paşa ile Zekeriyyâ Debre anı Arhos'da terk iderek hod be-hod[1] Gördüs'e geldiklerinde Mahmûd Paşa dahi mecbûren Alî Paşa ile birlikde Gördüs'e geldi lâkin kimesneye söz geçüremeyüb kahr ve kederimden hasta ve fevt oldı. Kırk yaşında dinc ve tüvânâ[2] ve bahâdır bir vezîr idi. (Afallâhu anhu)

Vefâtında cümlenin ittifakıyla ser'asker vekâletine Erîb Ahmed Paşa intihâb idildi ve Mahmûd Paşa'nın terekesi yazıldı. Nukûd bulunamadıysa da kırk nefer köle mahrem teb'asının kemerlerinde biner yaldız altını meydâna çıkarıldı orduda kadı bulunmadığından vüzerâ huzurunda haklarını isbât idenlerin alacakları bu kırk bin altundan te'diyye olunarak bâkîsi hıfz olundı.

Bâlâda beyân olundığı üzre Seyyid Alî Paşa Mora ser'askerliginden azl olundukda İzdin muhâfazasında bulunmak üzre uhdesine Ankara ve Kangırı sancakları tevcîh olunmuş iken Hûrşîd Paşa'nın tensîbi üzre Süleymân Paşa İzdin muhâfazasında kalub Alî Paşa Mora'ya gitmiş idi iki ay mürûr ider itmez Ankara ve Kangırı sancakları Alî Paşa uhdesinden ref'le ser-hadd-i Îrân'a me'mûr olan sâbıkâ Kars Muhâfızı Hâfız Alî Paşa uhdesine tevcîh olundukdan başka mukaddemâ Hûrşîd Paşa ba'zı ashâb-ı ağrâzın azviyyâtına[3] aldanarak Alî Paşa aleyhinde İstanbul'a takdîm eylemiş oldığı inhâsında Alî Paşa'nın irtikâbından bahs itmiş ve lede't-tahkîk Alî Paşa'nın berâ'et-i zimmeti sâbit oldıysa da evvelki inhâsına mugâyir bir şey yazmakdan ictinâb eylemiş oldığından Alî Paşa'nın müsâdere-i emvâli hakkında fermân-ı âlî ısdâr ve mübâşir-i mahsûs ile İzdin'e tesyâr[4] olunmuş idi. Alî Paşa ise Mora ordusunda olmağla mübâşir İzdin'de anı bulamadı ve Alî Paşa'nın silâhdârı İzdin'de ise de müsâdereye deger bir şey yok idi binâ'en-aleyh bu fermân-ı âlî (**s.63**) hükümsüz kalub sonra kaydı dahi terkîn olunmuşdur. Lâkin Alî Paşa keyfiyyete lede'l-ıttılâ'[5] pek ziyâde müte'essir olarak bağteten bir şiddetlü hummâ-yı muhrikaya[6] tutılub lâ-yu'kal olarak yatdı. Ba'dehu Ser'asker Vekîli Erîb Paşa dahi askerin ulûfe ve ta'yînât mutâlebesiyle tazyîkâtından muztarib ve müte'essir oldığı hâlde hummâ-yı muhrikaya tutılub kendüyi gâ'ib itdi.

Ol esnâda Mora ordusunı taltîf zımnında bir kıt'a emr-i âlî ısdâr ve mübâşir-i mahsûs ile irsâl olunmağla mübâşir Preveze'ye çıkub andan bir frenk gemisine râkiben Gördüs'e geldi emr-i âlî cümle muvâcehesinde kırâ'at olundı ordu halkına mûcib-i tesliyyet oldı. Hâlet Efendi'nin i'dâmı ve Hûrşîd Paşa'nın vefâtı işte bu mübâşirin ifâdâtıyla Gördüs'de ma'lûm oldı kitâbet hidmetiyle Seyyid Alî Paşa dâ'iresinde bulunan Bâhir Efendi derhâl Erîb Paşa'nın yanına varmış ve paşa efendimiz Hâlet Efendi katl olunmuş deyü pekçe pekçe ifâde idüb Erîb Paşa ise hâlet-i nez'de bulunmağla gözini açub hâ diyerek cân virmişdir. Erîb Ahmed Paşa Sarây-ı Hümâyûnda Ekmekci Ocağı eskilerinden Hâcı Mehmed Ağa nâm

1 Hod be-hod: Kendi başına, kimseye danışmadan, kendi kendine.
2 Tüvân: Güç, kuvvet, dayanma, tahammül.
3 Azviyyât: İftiralar, isnatlar.
4 Tesyâr: Gönderme, gönderilme.
5 Lede'l-ıttılâ': Haberdar olduktan sonra.
6 Hummâ-yı muhrika: Ateşli humma.

zâtın oğlıdır bin yüz doksan iki senesinde Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'ne me'mûr ve Mısır seferinde re'îsü'l-küttâb olan Râsih Efendi'ye mühürdâr ve Ordu-yı Hümâyûn'a hâcelik rütbesiyle mesrûr olmuş ve ba'de'l-avde ba'zı hidemât ile kayrılarak iki yüz yirmi sekizde yeniçeri kâtibi ve ba'dehu arpa emîni ve Tophâne nâzırı ve otuz ikide çavuşbaşı ve çend mâh mürûrunda kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve bir sene mürûrunda azl ve otuz dört Zi'l-hicce'simde Midillü Cezîresi'ne nefy ile telh-kâm[1] ve üç mâh mürûrunda ya'nî otuz Şevvâl'i tevcîhâtında Tersâne emânetiyle ve dokuz ay sonra tekrâr Sadâret-i uzmâ Kethüdâlığı'yla mukteziyyü'l-merâm[2] olmuş idi.

Bâlâda beyân olundığı üzre Hâlet Efendi'nin mekîdeti[3] âsârından olarak otuz yedi Muharrem'inin beşinci güni azl ve birgün sonra Rûmili cânibine i'zâm ve uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh ile Mora ser'askeri ma'iyyetine me'mûr idilmiş ve bu kerre Gördüs'de ser'asker vekîli oldığı hâlde fevt olmuşdur. (Afa anhu)

Anın vefâtında ser'asker vekâletine cümlenin ittifakıyla Kassâbbaşı Hasan Paşa intihâb olunmuşdur. Bu esnâda ishâlden dahi yevmiyye orduda pek çok âdemler telef olmakda bulunmuşdur.

İşte bu sırada yetmiş seksan kadar Anabolı delikanluları bî-tâb ve ac ve bî-ilâc oldukları hâlde Gördüs'e çıkageldiler. Nutka mecâlleri yok idi. Seyyid Alî Paşa bunları celb ve it'âm ile biraz akılları başlarına geldikden sonra lede'l-istintâk nutka âgâz ile (**s.64**) mukaddemâ göndermiş oldukları feryâdnâme ile bir delikanludan anlaşıldığı üzre Anabolı'nın zâd ve zahîresi tükendi bir tarafdan imdâd zuhûr ider ümidiyle on beş gün kadar ahâlî fâre ve kedileri yiyüb ve pabucların gâv-selesini[4] kazıyub tahammül itdiler ise de nisvân ve sıbyân ve hasta ve ihtiyârlar tâkat getüremeyüb telef olmağa başladılar imdâddan dahi kat'-ı ümîd ile bir yere gelüb ağlaşarak kal'ayı teslîme karâr virdiler ve kurı cânlarıyla sâlimen Anadolı yakasına çıkarılmak üzre eşkıyâ ser-gerdeleriyle Muhâfız Nâmık Paşa beyninde akd-i mukâvele olunarak ale's-sabâh kal'a kapularını küşâd ile teslîm ideceklerinden kendülerine gügenen delikanlular bir yere gelüb nısfü'l-leylde gizlüce kal'adan hurûc ve Gördüs'e azîmet eyledik tulû'-ı şems[5] ile berâber Berbâd Boğazı'nda eşkıyâ kat'-ı tarîka kıyâm itmekle lede'l-muhârebe birkaç neferimiz mecrûh ve telef olub kaldı bizler dögüşerek buraya geldik deyü ifâde eylediler. Bunların hâli dahi ekdâr-ı mâziyyeye ilâve olunarak Yûsuf Paşa'ya ve Yenişehir cânibine iş'âr kılındı.

Anabolı'ya gelince evâhir-i Rebî'ü'l-evvel'de ber-vech-i mukâvele eşkıyâ kal'aya dâhil olarak rehn tarîkiyle muhâfız bulunan Vezîr Nâmık Paşa'yı ve selefi olub ma'iyyetinde kalan Mehmed Paşa-zâde Mîr-i Mîrân Sâlim Paşa'yı üçer beşer âdemleriyle kal'ada tevkîf idüb mâ'adâ beş yüz kadar ahâlîyi on kıt'a Çamlıca sefînelerine irkâb ve kenâra yaklaşdıklarında cümlesini soyub üryân iderek karaya ihrâc itmişlerdir.

1 Telh-kâm: Kederli.
2 Mukteziyyü'l-merâm: Gerekli, hedeflenen amaç.
3 Mekîdet: Düzen, hile, fesat.
4 Gâv-sele: Kösele, ayakkabı derisi.
5 Tulû'-ı şems: Güneşin doğuşu.

Kapudan-ı Deryâ Kara Mehmed Paşa buraya bir gemi zahîre bırakmış olsaydı bu kal'a kurtılurdı ve kendüsi buna muktedir idi lâkin muhanneslik ve hamiyyetsizlik itdi Donanmayı Hümâyûn ile Anabolı Körfezi'nin ağzına gelmiş iken eşkıyâ korsanlarından ürkdi poçalayub girü gitdi ve etrâfına bakarak ve denizin dalgalarını sayarak Akdeniz Boğazı'na geldigi esnâda azl ve Rebî'ü'l-evvel'in yirmi dördünci güni Cezâ'ir eyâletiyle Deryâ kapudanlığı Trabzon Vâlîsi Mehmed Hüsrev Paşa'ya ve Trabzon eyâleti Şark ordusunda bulunan Ankara ve Çankırı sancakları mutasarrıfı Hâfız Alî Paşa'ya ve Ankara ve Kangırı sancakları kapudan-ı sâbık müşârün-ileyh Kara Mehmed Paşa'ya tevcîh buyuruldı. Gelelim Mora ordusunun encâm-ı ahvâline.

Ordu Gördüs'e geleli üç aydan ziyâde oldı bir iş göremedi bu müddet zarfında hastalıkdan ve sefâletden haylî nüfûs telef oldı bundan sonra hiçbir iş görilemeyecegi tahakkuk itdi ve ordu Gördüs'de kışlayacak olursa bâkî yedi sekiz bin nüfûsun dahı telef olacağı anlaşıldı. Hâlhuki İzdin'e avdet kâbil olmayub o tarafdan imdâd olunamayacağı dahi ma'lûm oldı. Binâ'en-aleyh lede'l-istişâre Badra'ya (**s.65**) gitmek üzre karâr virildi. Lâkin berren gidilmek mümkün olmadığından süvârîlerin berren ve piyâdelerin bahren nakli münâsib görüldi. Ve berren gitmek üzre delil ve tüfenkcilerden hayvânı dinc dört yüz süvârî seçildi ve bunlara Mahmûd Paşa'nın delilhaşı Ahmed Ağa ser-gerde nasb olundı. Lâkin Ahmed Ağa kendüsine mîr-i mîrânlık ve neferâtına beşer yüz guruş i'tâsını şart itmekle bi'z-zarûre ana Ser'asker vekîli Hasan Paşa tarafından mîr-i mîrânlık tevcîhiyle İstanbul'dan fermânı gelinceye dek sened olmak üzre yedine buyuruldı virildi. Neferâtına nakden beşer yüz guruş i'tâsı kâhil olmayub ancak Mahmûd Paşa'nın terekesi bakiyyesinden nakden üçer yüz guruş virilerek ikişer yüz guruş içün Badra'da virilmek üzre sened i'tâsıyla ırzâ olundılar. Gördüs Kal'ası'nın muhâfazası lâzıme-i hâlden görilerek kırk gün zarfında i'âne olunmak şartıyla kal'anın muhâfazısı ser-gerdelere teklîf olundukda Çırpanlı Hüseyin Ağa kendüsine beş bin ve neferâtına heşer yüz guruş virilmek ve kırk gün zarfında imdâd olunacağı vezîrler tarafından sened i'tâsıyla ve eymân-ı galîza ile te'mîn idilmek sûretini teklîf itdikde kendüsine istedigi meblağ ve sened ile te'mînât-ı lâzıme ve yüz nefer içün kırk elli günlük zahîre i'tâ olunub o dahi hatab ve levâzım-ı sâ'ire tedârük ve iddihâr iderek yüz nefer ile Gördüs Kal'ası'na kapandı. Bu iki maslahata sûret virildikden sonra Ser'asker Vekîli Kassâbbaşı Hasan Paşa ile Seyyid Alî Paşa yerlerini tebdîl ile sâhile indiler. Ve bahren hareket eylemege karâr virdiler. Mukaddemâ Yûsuf Paşa ma'iyyetinde bulunan beglik sefînelerden birinin Gördüs'de bulunması iltimâs olunmağla bir korvet gelüb Gördüs pîşgâhında lenger-endâz olunmuş idi.

Bu sefîne ise ancak beş yüz adam alabilürdi. Binâ'en-aleyh evvelâ orduyı nakl itmek üzre Yûsuf Paşa ile bi'l-muhâbere mikdâr-ı kâfî gemilerin celbi lâzım gelürken Ser'asker Vekîli Kassâbbaşı Hasan Paşa'nın kendü etbâ'ıyla gice yarısı ol sefîneye nakl itdigini vakt-i fecrde[1] Seyyid Alî Paşa haber aldığı gibi o dahi kendü teh'asıyla berâber gemiye cân atdı. Sabâh oldukda paşaların giceden firâr eyledikleri ma'lûm olıcak ordu yerinde bir vâ-veylâ[2]

1 Vakt-i fecr: Tan yerinin ağarması. Şafak. Sabah vakti, güneş doğmadan evvel şarkta hasıl olan kızıllık.
2 Vâ-veylâ: Bağırış, feryat.

kopdı. Ba'dehu sandal ile paşaların müte'allikâtından biraz âdemler dahi gemiye alındı. Sâhildeki halk feryâd ü figân itmekde oldukları hâlde gemiye yol virildi. Kassâbbaşılık'dan gelme vezîrin ser'askerligi işte böyle olur. Ana ne dimeli. Anı zengîn oldığı içün vezîr idenlere la'net itmeli.

Ferdâsı ahşâm üsti gemi kastel halîcine vardı yüküni karaya çıkardı. Kastel Kal'ası sâhile bir çâr-yek[1] [sâ'at] mesâfede olmağla paşalar râcilen kal'aya çıkdılar Yûsuf Paşa ile görüşdiler kastelde kalmak istediler Yûsuf Paşa yüz virmedi fakat bir yimek (**s.66**) virdi ve ferdâsı anları iki sâ'at mesâfede vâki' Balyabadra'ya gönderdi. El-hâsıl Yûsuf Paşa bunlara istiskâl itdi bunda hakkı da var idi. Zîra firârî neferâtı kurşuna dizerler ammâ firâri kumandanlar hakkında ne mu'âmele olunmak lâzım gelecegini bilemezdi.

Yûsuf Paşa ordunun bî-kes[2] ve perîşân kaldığını ögrendigi gibi derhâl mezkûr kor[v] et ve kendü mâlı olan bir kıt'a birik sefînesi ile Gördüs'e varub dört heş nevbetde ordunun bakiyyesini sâlimen nakl iderek Rûmili â'yânlarından hukûk-ı kadîmesi olanlar ile Nüzûl Emîni Ya'kûb Ağa kastelde tevkîf ile sâ'irîni Badra'ya göndermişdir. Yirmi gün geçdi herren sevk olunan süvârî gelmedi. Bir ârızaya uğradıkları anlaşıldı Yûsuf Paşa hemân ol iki gemi ile Vestice sevâhilini yoklayarak taharrî iderken anları Akrata[3] sâhilinde eşkıyâ ile yaka yakaya ceng iderken buldı. Meger Akrata derbendini eşkıyâ sedd itmekle o bî-çâreler sökdiremeyüb sâhilde kalmışlar her gün muhârebe iderek cebhâneleri tükenmiş yaka yakaya mukâtele itmekde ve hayvânlarını kesüb yimekde oldukları hâlde hayvânların dahi arkası alınmağla yaraluları yimege başlamışlar ve hayâtlarından külliyyen kat'-ı ümîd eylemişler iken bu gemiler Hızır gibi yetişüb top ile eşkıyâyı def' iderek Ahmed Paşa ile berâber dört yüzden bakiyye üç yüz kadar ehl-i İslâm'ı sefîneye alarak Badra'ya getürdiler. Kırk gün zarfında Gördüs Kal'ası mustahfızlarına imdâd olunmak meşrût ise de imdâd olunamayacağı der-kâr oldığından bunların çâresi dahi Yûsuf Paşa'dan niyâz olundukda bu gemilere bir mikdâr asker vaz' ve Gördüs sâhilinde karaya ihrâc ve biraz ilerüye sevk ile kal'aya işâret kaldırılub Çırpanlı Hüseyin Ağa ve ma'iyyeti neferâtı derhâl hurûc ve hücûm ve etrâfı sarmış olan eşkıyâ ile muhârebe iderek ve gemilerden top atılarak iki asker birleşüb bir takrîble gemilere irkâb ve Badra'ya nakl olunmuşlardır. Bunlar sâhil-i selâmete irdiklerinde bâkî ikişer yüz guruş matlûblarını mutâlebe ile Hasan ve Alî Paşa'yı tazyîkden hâlî kalmadılar anlar ise Yûsuf Paşa tarafından ta'yîn olunan buğday ile kanâ'at iderek bu mehâliği îfâ idemeyüb nâçâr askerin iz'âcât ve tahkîrâtına tahammül itmekde idiler.

Rûmili cihetine gelince ber-vech-i bâlâ Hûrşîd Paşa'nın vefâtında Rûmili vâlîligi ve ser'askerligi Bosna Vâlîsi Celâl Paşa'ya tevcîh olunmağla Rebî'ü'l-âhir'in beşinci güni Travnik'den hareket eylemiş ise de esnâ-yı râhda fevt olmuşdur.

(**s.67**) Celâl Paşa Diyârbekir'de tevellüd ve beldesi ulemâsından tahsîl-i ulûm ve ma'ârif itdikden sonra İstanhul'a gelüb Dîvân Kalemi'ne girmiş idi. Her fennde bahse

1 Çâr-yek: Çeyrek, dörtte bir.
2 Bî-kes: Kimsesiz.
3 Akrata: Akrata, Achaea, Yunanistan.

kâdir ve emsâli nâdir şâ'ir-i mâhir ve münşî-i celîlü'l-me'âsir oldığı hâlde gâyet hadîdü'l-mizâc[1] oldığından ihvânıyla imtizâc idemeyüb (menem dîger nîst)[2] vâdîlerinde dolaşarak Bâb-ı Âlîce ilerüleyemediginden ba'zı zevâtın hidmet-i kitâbetiyle ta'ayyüş eylerdi. Ba'zı kurenânın ta'rîfiyle dirâyet ve liyâkati ma'lûm-ı hümâyûn olarak rütbe-i vezârete îsâli tasmîm ve bu kaziyye[3] sırren kendüsine tefhîm buyurulmuş idi bu maksada mukaddime olmak üzre otuz senesi Şevvâl'inde Anadolı Muhâsebeciligi mansıbıyla kadri i'lâ ve Niş defterdârlığı unvânıyla ol tarafa isrâ ve sene-i merkûme Zi'l-hicce'sinde bâ-rütbe-i vezâret Niş muhâfızlığı ve ba'dehu Çirmen mutasarrıflığı ve andan Bosna vâlîliği ile kâm-revâ kılınmış idi.

Hademe-i şer'i her yerde tevkîr ile berâber cehele-i nüvvâbı dahi alenen tahkîr eylerdi. Hattâ cehele-i nüvvâbdan Keşan nâ'ibi bulunan efendi tarafından Celâl Paşa'ya cevâben bir husûsun i'lâmı lâzım geldikde nâ'ib efendi i'lâmı o zamân Keşan'da menfî bulunan ve nazmen ve nesren inşâ-yı kelâma muktedir olan Câbirî-zâde Abdullâh Efendi'ye tesvîd ve yine orada menfî bulunan mevâlîden ve şu'arâdan ve ta'lîk hattâtlarından Keşşâf-zâde Nazîf Efendi'ye tebyîz itdirüb göndermiş Celâl Paşa i'lâmı gördükde hemân îcâbını icrâ iderek livâmız dâhilinde böyle bir nâ'ibin bulunması bize bâ'is-i mefharetdir[4] dimiş ve ikrâm içün da'vet itmiş. Nâ'ib efendi gelüb huzûrına dâhil oldukda fevka'l-âde hürmet iderek musâhabete[5] koyulmuş. Efendi muktezâ-yı cehli üzre hezeyâna başlamağla Paşa i'lâmdan haberin var mı didikde Câbirî-zâde müsveddesini yapdı Nazîf Efendi tebyîz itdi mührini de mahkeme kâtibi basdı benim anda bir hissem yokdur diyicek Celâl Paşa'yı celâl büriyüb herîfi istiskâl[6] ile meclisinden tard eyledigi mervîdir. Bosna'da iken hükûmete karşu harekât-ı isyâniyyeye kıyâm iden ser-keşânı te'dîb ile hakk-ı hükûmeti yerine getürdiginden hakkında i'timâd-ı mülûkâne müzdâd[7] olarak Hûrşîd Paşa yerine Rûmili ser'askeri olub esnâ-yı râhda[8] âzim-i dâr-ı bekâ olmuşdur.

Vefâtı haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukda yerine Cumâde'l-ûlâ'nın ikinci güni İzdin'de bulunan Hûrşîd Paşa kethüdâlığından çıkma Köse Mehmed Paşa intihâb olunarak uhdesine Rûmili ser'askerligi ve eyâleti bi't-tevcîh serî'an Yenişehir'e gelerek umûr-ı ser'askeriyi idâreye i'tinâ eylemesi içün emr-i âlî gönderildi.

Merhûm Dramalı Mahmûd Paşa yerine Babadağı muhâfızı bulunan Berkofçalı Yûsuf Paşa'nın (s.68) Mora ser'askerligine ta'yînî vârid-i hâtır olub Rûmili ser'askeri müşârün-ileyh Köse Mehmed Paşa ile lede'l-muhâbere anın tarafmdan dahi münâsib görülmekle Cumâde'l-âhire'nin dördünci güni Mora ser'askerligi ve vâlîliği ve ilhâken Teke ve

1 Hadîdü'l-mizâc: Çabuk kavrayışlı bir yapı, mizaç.
2 Menem dîger nîst: Tek başıma ben varım, başkası yok.
3 Kaziyye: İş, husus, madde, mesele; dâva.
4 Mefharet: İftihar duyma, övünme, koltuklan kabarma.
5 Musâhabe: Konuşma, görüşme, söyleşi.
6 İstiskal: Ağır görme, huzurundan hoşlanmama. Yüz vermeme, koğarcasına muamele etme dolayısıyla kovma.
7 Müzdâd: Ziyâdeleşmiş, artmış, çoğalmış.
8 Esnâ-yı râh: Yolculuk esnasında.

Hamîd sancakları Berkofçalı Yûsuf Paşa uhdesine bi't-tevcîh reh-i râstı[1] olan kazâlardan çıkarabildigi kadar asker ihrâcıyla Yenişehir'de bulunan Rûmili ser'askeri ma'iyyetine irişerek îfâ-yı me'mûriyyete müsâra'at eylemesi içün kendüsine emr-i âlî gönderildi. Çirmen Mutasarrıfı Vezîr Sâlih Paşa Dersa'âdet'den gönderilan sâbıka Humbaracıbaşı Sâlih Koç Ağa'yı Çirmen'e mütesellim nasb idirek tertîb eyledigi on bin kadar askeri pey-der-pey sevk ile kendüsi dahi Rûmili ser'askeri ma'iyyetine gitmesi emr olundığı gibi Selanik Sancağı Mutasarrıfı Ebûlebûd Mehmed Paşa dahi yerine münâsib görecegi zâtı mütesellim nasb iderek ol tarafdan tedârük idebilecegi kadar askeri istishâb ve Rûmili ser'askeri ile muhâbere iderek îfâ-yı me'mûriyyete müsâra'at eylemesi içün kendüsine emr-i âlî yazıldı. El-hâsıl geçen sene Mora maslahatı pek fenâ gitdi. İşbu gelecek yazın Mora işine kemâl-i ehemmiyyet ile teşebbüs idilmek üzre karâr verildi.

Ahvâl-i Cezîre-i Limni

Eşkıyâ teknelerinden ba'zıları Limni Cezîresi'ne vürûd ile re'âyâsmı isyâna da'vet idegeldikleri hâlde Limni re'âyâsı itâ'atde sebât ile ehl-i İslâm'a te'mînât virmekde idiler. Lâkin Limni'de ehl-i İslâm'dan işe yarayacak olanlar üç yüz neferden ibâret olub Limni voyvodasının dahi beş on kadar etbâ'ı var idi. Orada merfû'ü'l-vezâre[2] mukîm olan Halîl Hamîd Paşa-zâde Nûrullâh Paşa'nın dâ'iresi halkı dahi kırk elli neferden ibâret idi. Re'âyâsı ise pek ziyâde oldığından isyân itdikleri takdîrde mukâvemet kâbil olamayacağı cihetle ehl-i İslâm ne yapacaklarını şaşırub kalmışlar idi. Geçen sene nâ-gehân yirmi beş kıt'a sagîr ve kebîr eşkıyâ tekneleri bi'l-vürûd karaya asker çıkardıklarında Nûrullâh Paşa dâ'iresi halkıyla ve cezîrenin ehl-i İslâm'ı ile mukâbeleye ve kal'adan top endâhtıyla[3] müdâfa'aya kıyâm idüb yerlü Hristiyanlar dahi silâhsız oldukları hâlde ehl-i İslâm'a i'âne itmekle ehl-i İslâm'dan çend nefer şehîd ve mecrûh oldığı hâlde eşkıyâdan elli altmış kadar telefât vukû'ıyla savuşub gitmişler idi. Bunun üzerine Hristiyan kocabaşıları Nûrullâh Paşa yanına gelerek eşkıyâ bundan sonra tek durmayub kuvve-i külliyye ile gelürler cezîre lâyıkıyla muhâfaza (s.69) olunmadığı sûretde re'âyâ dahi teba'iyyete mecbûr olurlar deyü Dersa'âdet'den asker taleb olunmasını ihtâr itmeleri üzerine Nûrullâh Paşa keyfiyyeti Bâb-ı Âlî'ye inhâ idüb ol esnâda Darbhâne sarrâfı meşhûr Kazzâz Artin orada menfî bulunmağla o dahi silâhdâr ağaya bir kıt'a arîza yazmış idi. Bimâ'en-aleyh işbu otuz sekiz senesi evâ'ilinde Nûrullâh Paşa'nın ibkâ-yı vezâretiyle Limni Cezîresi muhâfazasına ta'yîn ve ma'iyyetine üç kıt'a çarha topıyla iki yüz nefer topcı irsâl olundukdan başka Rûmili cânibinden bin beş yüz ve Balıkesri'den beş yüz nefîr-i âmm[4] askeri ve bunların idâresi içün beş yüz kîse harclık gönderildi. Müte'âkiben kırk beş kıt'a izbândîd sefîneleri vürûd ile karaya üç bin kadar eşkıyâ ihrâc itmeleriyle cenge

1 Reh-i râst: Doğru yol.
2 Merfû'ü'l-vezâre: Vezirliği son bulmuş, alınmış, iptal edilmiş.
3 Top endâhtı: Top atışı.
4 Nefîr-i âmm: Düşmanla savaşmak için ilan edilen gelen seferberlik ve toplanan asker.

lede'l-ibtidâr eşkıyâ topların üzerine şiddetlü hücûm itmişler ise de topcılar el-hakk izhâr-ı celâdet ile pey-â-pey[1] salkım atarak sekiz sâ'at kadar mümtedd olan muhârebede eşkıyâ dört yüzden ziyâde telefât virerek firâra mecbûr olub asker ise ta'kîb itmekle eşkıyânın bir takımı denize atılarak ve bir takımı sandallarda iken üzerlerine kurşun atılarak bu sûretle dahi üç yüz kadarı itlâf idilmişdir. Bu muhârebede topcılardan on beş ve askerîden yüz yirmi nefer şehîd ve yetmiş nefer mikdârı mecrûh olmuşdur. Bundan sonra dahi eşkıyâ birkaç def'a hücûm itmişler ise de her def'asmda münhezimen firâr itmişler. Fakat nefîr-i âmm askeri usanub aralarında fitne hâdis olarak cezîreyi yağma idüb de muğtenimen[2] memleketlerine gitmek üzre beynlerinde karâr virerek Nûrullâh Paşa'nın konağını muhâsara itdiklerinde olunan nesâyihi kabul itmediklerinden Paşa dahi üzerlerine topları çevirüb bir yaylım âteş virmekle içlerinden bir mikdârı telef oldığı gibi emâna gelmişler bunun üzerine Paşa on nefer re'îslerini taltîf yolunda celb iderek bir takrîble cümlesini i'dâm idicek efrâd-ı askeriyye havfa düşdükleri hâlde kayıklarla Rûmelili olanları Ayonoroz[3] sâhiline ve Balıkesrili olanları Eski İstanbulluğa ihrâc ile def' itdikden sonra Dersa'âdet'den dîger asker taleb itmekle evlâd-ı fâtihânın mu'temen[4] gürûhundan bin beş yüz nefer gönderilmişdir.

Vekâyi'-i Şettâ

Rebî'ü'l-âhir'in on ikinci Pençşenbe güni Kayseriyye ve Bozok sancakları mutasarrıfı Alâeddîn Paşa'nın vezâreti ref'le Sivas'da ikâmete me'mûr olub mezkûr sancaklar makhûr Hâlet Efendi'nin gamz ve si'âyeti ile Konya'da menfî bulunan Gâlib Paşa'ya tevcîh buyuruldı. Yine ol gün Şark ser'askerinin iltimâsı üzerine Van Muhâfızı Sert Mahmûd Paşa'nın birâderi İsmâ'îl Beg'e mîr-i mîrânlık rütbesi virildi.

(s.70) Cumâde'l-âhire'nin altıncı güni Defterdâr Mustafa Efendi azl ile yerine Defterdâr-ı esbak Mehmed Sa'îd Efendi nasb idildi.

Efkâr-ı umûmiyye Hâlet Efendi'nin aleyhinde iken ocakluya istinâd ile bu kadar müddet ikbâli mümtedd olmuş ise de nihâyet ocaklunun şikâyeti üzerine ber-vech-i bâlâ cezâsını bulmuş ve Abdullâh Paşa dahi bu sebebe mebnî sadr-ı â'zam olmuş idi. Ocaklu ise pek ziyâde yüz bulub şımarmış oldukları cihetle ser-keşlikleri günden güne müzdâd[5] olarak usta nâmına olan şekâvet-pîşeler rüşvet ile şunı bunı voyvoda nasb itdirmek ve birçok yolsuz işleri hâh ve nâ-hâh[6] evliyâ-yı umura gördürmek gibi vazîfelerinden hâric umûra tasaddî ve birer bahâne ile re'âyâya ta'addî ider olduklarına kanâ'at itmeyerek bu esnâda taşralarda Yeniçeri Ocağma müntemî olanlara zâbitlerinden başka gerek vâlî ve hâkim ve gerek sâ'ir

1 Pey-â-pey: Birbiri ardınca. Azar azar.
2 Muğtenim: Ganimet olarak alan, ganimet sahibi olarak. Bedava alan. Ganimet bilen.
3 Ayonoroz: Aynoroz, Halkidiki, Yunanistan.
4 Mu'temen: Emniyetli, güvenilir, inanılır.
5 Müzdâd: Çoğaltılmış. Ziyadeleştirilmiş.
6 Nâ-hâh: İstemeyerek, zoraki.

kimse tarafından müdâhale olunmaması içün sadr-ı cedîdden ister istemez emirler aldılar. Bu sûret ile taşraların umûr-ı mülkiyye ve adliyyesini muhtell ve müşevveş[1] eylemişdir. Bunların ünûf-ı tecebbürlerini[2] kırmak üzre sâdık ve cesûr ve tehdîdini îkâ'a muktedir bir zâtın yeniçeri ağası nasbı menvî-i zamîr-i ilhâm-semîr-i şehr-i yârî oldığı hâlde Zağarcıbaşı Ruscuklu Hüseyin Ağa'mn evsâf-ı matlûbe ile muttassıf oldığı erbâb-ı vukûfun şehâdetiyle ma'lûm-ı hümâyûn oldığmdan anı yeniçeri ağalığı makâmına takrîb içün kırk yedi gün evvel yeniçeri ağası olan Osmân Ağa Rebî'ü'l-âhir'in onuncu güni azl ile bi-hasebi't-tarîk Kul Kethüdâsı Alî Ağa yeniçeri ağası ve mûmâ-ileyh Hüseyin Ağa kul kethüdâsı nasb olunmuş idi. Cumâde'l-âhire'nin on dördünci güni Alî Ağa dahi azl ile Hüseyin Ağa yeniçeri ağası oldı. Bu Hüseyin Ağa mukaddemâ yeniçeri ustalarının eşbehlerinden[3] iken o zamân silâhdâr-ı şehr-i yârî bulunan Gâzî İzzet Ahmed Paşa-zâde Alî Beg'e kesb-i ta'alluk ve münâsebet eylemiş ve zât-ı şâhâne ol vakitden berü anı bellemiş idi.

Hâlet Efendi ise kendüsinden başka bir kimsenin ocaklu ile germ-ülfet[4] oldığını çekemezdi. Ve Hüseyin Usta bir aralık katâra dâhil olub da meydân alur deyü havf iderek anın terakkîsine mâni' olmak isterdi. Lâkin kadere bir şey hâ'il olmadığından anın mülâhaza itdigi gibi Hüseyin Ağa katâra dâhil ve bu kerre ber-vech-i bâlâ yeniçeri ağalığı mesnedine nâ'il oldı.

Sadr-ı â'zam Deli Abdullâh Paşa'nın rızâ-yı hümâyûna münâfî bir hareketi vukû' bulmamış ise de sâde-dil bir zât oldığı cihetle sadârete müteferri'[5] olan mehâmm-ı umûrun hall ve tesviyyesine **(s.71)** muktedir olmakdan başka ocaklunun dizginini dürüb devşiremediginden bu sırada bir âkil ve mücerreb zâtm makâm-ı Sadârete getürilmesi lâzıme-i hâlden olmağla Kurıçeşme'de mütekâ'iden mukîm olan silâhdâr-ı esbak müşârün-ileyh Alî Beg'in Sadâreti tasmîm buyurulmuş idi. Hâlbuki yangınlar o zamân İstanbul ahâlîsinin indinde sadr-ı â'zamlarm muvaffakiyyetsizligine emâre ittihâz olunmağla çok def'a yangınların kesreti tebeddül-i Sadârete vesîle olmuşdur. Bu esnâda dahi iki büyük yangın zuhûr itdi.

Şöyle ki: Cumâde'l-âhire'nin on yedinci sebt güni sâ'at üçde iken Tophâne'de Fîrûzağa Câmi'i kurbunda bir fakîre hâtûn hânesinden zuhûr iden yangın etrâfa sirâyet ile on yedi sâ'at mümtedd oldı bir koldan Fındıklı Hammâmı'na ve andan Gümüşsuyı fevkinde olan kabristâna ve Karabaş zukâğından Bostânbaşı'na ve bir kolı Sormagir ve Alçakdam'dan Begoğlı kurbunda vâki' Ermemi Kilisası arsasına ve Bozahâne'ye dayandı. Pek çok hâne ve dükkân ile berâber Topcı ve Arabacı kışlaları ve Dökümhâne'nin ba'zı mahalleri ve Sultân Süleymân Han Hazretleri'nin oğlı Cihângîr nânına binâ itmiş oldığı câmi'-i şerîf ile nice cevâmi' ve mesâcid yandı.

Es'ad Efendi Târîhi'nde bu harîkin beyânından sonra garîbe unvânıyla bir fıkra yazub

1 Müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.
2 Ünûf-ı tecebbür: Zorba zor kullananların kibirlerini kırma, cebir yapanlara hakaret etme.
3 Eşbeh: En iyi, en güzel.
4 Germ-ülfet: Görüşmesi hararetli olan; sıkı-fıkı görüşen.
5 Müteferri': Dallanan, bir kökten ayrılan.

dir ki ba'zı ehl-i vukûfdan mesmû' olmuşdur ki zikr olunan hâtûn yevm-i harîk gicesi ru'yâsında tenceresine et koyub tabh iderken tencere fürûzân[1] ve hatab parlayub hânesi sûzân[2] olur irtesi güni tabh itmek üzre kıdresine[3] et koyub ve komşusuna ben bu gice şöyle bir dehşetlü vâkı'a gördüm tencereyi gözedin deyü ekmek almak üzre furuna gider komşu kadın dahi gözetmek üzre gitmekde iken fi'l-hâl hâne-i mezkûrı âteş istî'âb itmesi garâ'ib-i rûzgârdandır.[4] İntihâ.

Bu harîkde Topcı ve Arabacı kışlalarının ve kârhâne ile dökümhânenin zedelenmiş mahallerinin inşâ'ât ve ta'mîrâtı içün der-akab binâ emînleri nasb olundı. Bir ay sonra Cihângîr Câmi'i'nin inşâsına dahi başlanmışdır.

Cumâde'l-âhire'nin yirminci güni dahi Yeni Câmi' civârında vâki' Sultânhammâmı tarafından yangın zuhûr ile beş sâ'at mümtedd olarak pek çok hâne ve ebniyye-i sâ'ire yandı. Yine Cumâde'l-âhire'nin yirmi altıncı güni Sadr-ı â'zam Abdullâh Paşa azl ve İzmid'e nefy olundı. Ve mesned-i sadâret-i uzmâ sâlifü'z-zikr Silâhdâr-ı esbak Alî Beg Efendi uhdesine tevcîh kılındı.

Delil tâ'ifesi devletin bir sınıf süvârîsi olub vüzerâ ma'iyyetlerinde hüsn-i hidmet iderler (s.72) ve hengâm-ı seferde işe yararlar iken bir vaktden berü usûl ve nizâmlarına halel gelüb içlerine bir takım ser-serî ve eşkıyâ makûlesi karışarak teb'aya cevr ve ta'addî ider oldılar. Bu esnâda ise Devlet-i Aliyye bir tarafdan Yunan ve dîger tarafdan İrân gâ'ileleriyle meşgûl bulundığından fî-mâ-ba'd bu zümre-i ser-serî geşt ü güzârdan[5] men' olunarak harc-ı mu'tâdlarıyla istihdâm olunmak üzre Rûmili'de olanların Mora ordusuna ve Anadolı'da olanların Bağdâd ve Erzurûm taraflarına i'zâm olunmaları ve ocakları kâ'idesi üzre her on neferin bir bölükbaşısı ve bir alemdâr ile bayrâk küşâd eylemeleri ve delilbaşıları nezdinde neferâtın esâmî ve beldelerini mübeyyin defteri bulunması hakkında irâde-i seniyye sâdır olmağla mûcebince Receb'in onuncı güni her tarafa evâmir-i aliyye gönderildi. Gelelim maksad-ı aksâ[6] olan te'dîb-i ser-keşân-ı yeniçeriyân bahsine.

Haylî müddetden berü Yeniçeri Ocağı'nda nüfûz ustalar eline geçüb zâbitân-ı sâ'ire hükümsüz kalmış idi. Akdemce ber-vech-i bâlâ yeniçeri ağası olan Hüseyin Ağa ise ustalıkdan gelme oldığı cihetle işim tutacak yerini bilür ve icrââtına muktedir olur bir zât oldığından ibtidâ ustaların kesr-i nüfûzına teşebbüs eylemişdir.

Şöyle ki: İ'timâd eyledigi ortabaşıları gizlüce birer birer celb ile fi'l-asl kânûn-ı ocakda aşcı ustalar neferâtının mesâlihine karışmayub sizin ma'iyyetimize me'mûrlar iken mürûr-ı zamân ile bu nizâm-ı kadîm bozılub bir sûrete varmış ki anlar sizi nefer yerine koyub paçavra gibi kullandıktan başka sâ'ir nâsa ol mertebe ta'addî idiyorlar ki bütün âlem bizden bezdi usandı cümlesi bizim zevâlimizi temennî ile Cenâb-ı Hakk'a du'â idiyorlar Devlet-i Aliyye

1 Fürûzân: Parlak, parlayıcı, parlayan.
2 Sûzan: Yakan, yakıcı. Yanan, yanıcı.
3 Kıdre: Tencere, çömlek.
4 Garâ'ib-i rûzgâr: Tuhaf, acayip esen rüzgâr.
5 Geşt ü güzâr: Gezme, gezip tozma.
6 Maksad-ı aksâ: Uzak amaç.

hâb ü râhatı terk iderek bunca dîn düşmanlarıyla uğraşmakda oldığı hâlde bizim adımız pâdişâh kulı iken devletin bir derdine dermân olamıyoruz kabâhat beş on kadar uğursuz ve erkânsızlarda iken sükûtumuz sebebiyle biz de kötü olayoruz bizim suçumuz nedir be-her hâl bunun bir çâresine bakmalı suçı sâhibinin üzerine bırakmalı Sultân Süleymân kânûnunı cân ü gönülden icrâ itmeli sizde ke'l-evvel[1] zâbitligi takınmalısınız ben de mukaddemâ ustalığımda bu işler içinde bulundum câhillik ile haylî eşeddim hırıldaşdım lâkin çıkar yol olmadığını hamd olsun anladım itdigim hayâsızlığa peşîmân oldum Devlet-i Aliyye'nin murâdı bizi hakka delâlet oldığına kandım benim garazım ancak ocağa bir hidmet itmek ve sizi bu hakâretden kurtarmakdır diyerek odabaşıları ustalardan müteneffir kıldı. Ba'dehu segirdim ustalarının[2] bu esnâda ziyâde meydân aldıklarından dolayı bir kenâra çekilmiş olan ta'yîn ustalarını celb ile sizin de (s.73) adınız usta iken segirdim ustalarına neden mağlûb olayorsunuz ve ocaklu miyânında niçün ma'yûb[3] olıyorsunuz böyle muhakkar olmanıza ben râzı degilim deyü bu iki sınıf ustalar arasına dahi mübâyenet bırakdı. Ba'dehu sefer ve hazarda zuhûr iden fesâd ve fitnelerin sebeb-i aslîsi olan Şâkird Halîfesi Memiş nâm ser-gerde-i eşkıyâyı hâcelik ru'ûsıyla miyâneden ihrâc ve bir hidmet ile Selanik'e i'zâm eyledi. Müte'âkiben ustalıkdan gelan ma'hûd şekâvet-pîşelerden kulkethüdâsı olan Hüseyin Ağa ile muhzır bulunan Ahmed Ağa'ya kapucıbaşılık tevcîhiyle ve taşrada birer hidmete ta'yîn ile dâ'ireden be-der eyledi. Ve segirdim takımmdan birazının ortaları ser-haddâtda bulunmağla yolları geldigi gibi sonra yine Dersa'âdet'e celb olunursunuz yollu sözler ile ve ba'zıları sıla-i rahm gibi birer vesîle ile vilâyetleriue gönderilerek Dersa'âdet'i epeyce temizledi. Ma'hûd şekâvet-pîşelerden bu vechile taşra gönderilenlerden ba'zıları esnâ-yı râhda diyâr-ı ademe gönderilür ve Dersa'âdet'de bulunanlardan bir haylîsi dahi zindânda ve kapu ahûrunda i'dâm itdirilür idi. Bu bâbda Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa'ya hâlisâne mu'âvenet idenlerin birisi Kethüdâyeri Celâleddîn Ağa idi.

El-hâsıl Hüseyin Ağa yeniçeri ağası oldukdan sonra henüz üç ay tamâm olmadın bellü başlı eşkıyâdan Dersa'âdet'i tathîr[4] itdi. Hattâ zât-ı şâhâne bir Cum'a güni selâmlıkda Hüseyin Ağa ma'hûd eşkıyâdan bakiyye varmıdır deyü su'âl itdikde efendim anların birisi kalmadı hep amellerinin cezâsını buldılar yahız çâkeriniz kaldım dimesi bâ'is-i inbisât-ı şehr-yârî olmuşdur. Hüseyin Ağa'nın seyr ü sülûkı[5] nezd-i hümâyûnda makbûl olarak işbu otuz sekiz senesi evâhirinde yeniçeri ağalığı kemâ-kân uhdesinde kalmak üzre kendüsine rütbe-i vezâret virilmiş ve andan sonra Ağa Paşa deyü şöhret bulmuşdur.

Asmaaltı nâm mahalde vâki' bî-kâr odaları Yeniçeri Ocağına mensûb olan hammâl ve ırgâd makûlesi ve eşkıyânın me'vâsı ve envâ'-ı fisk u menâhî mahalli olarak ba'zan bu civârdan geçen kadınları zor ile çevirüb bî-pervâ hetk-i ırz[6] iderlerdi. Ağa Paşa Zi'l-hicce'nin

1 Ke'l-evvel: Evvelki gibi, eskisi gibi.
2 Segirdim Ustaları: Yeniçeri ocağı için pişirilecek etleri mezbahadan alarak mutfağa getirmekle vazifeli olan grubun başları.
3 Ma'yûb: Ayıplanmış. Ayıplanan. Bir kusuru ve eksiği olan.
4 Tathîr: Temizlemek. Yıkayıp pak etmek. Tahir kılınak.
5 Seyr ü sülük: Takib edilecek usûl. Bir terbiye yoluna girip devam etme.
6 Hetk-i ırz: Irza geçme.

yirmi birinci güni bu odaların hedmini tasmîm ile sadr-ı â'zamdan istîzân itdikde bugün kamer Burc-ı Akreb'dedir ve bir de acaba derûnlarında muhâlefete cür'et idecek eşkıyâ varmıdır biraz mütâla'a olunsa deyü te'hîr sûreti îmâ buyurulmağla Ağa Paşa ben kamerin Akreb'de oldığını görmedim lâkin Akreb bu odalardadır hemân varub ezecegim diyerek yevm-i mezkûrda ol odaları ve civârında müctemi'-i haşerât olan kahvehâneleri yıkdırub hâk ile yek-sân[1] itmişdir.

(s.74)

Vekâyi'-i Berrü'ş-şâm

Devlet-i Aliyye Yunan ve İrân işleriyle meşgûl iken geçen sene bir de Akkâ gâ'ilesi çıkarılmış idi. Şöyle ki: Saydâ Vâlîsi Abdullâh Paşa'nın şimdiye kadar hilâf-ı rızâ-yı âlî bir hareketi görilmamış iken geçen sene Şâm Vâlisi ve Emîrü'l-hâc Dervîş Paşa ile araları bozılarak Abdullâh Paşa'nın mürettebât-ı Hicâziyye'ye merbût Hasbeyâ ve Raşya ve Bekâ'a mukâta'alarını müstakillen zabt eylemek üzre oralara sevk-i asker eyledigi Dervîş Paşa tarafmdan Dersa'âdet'e inhâ olunmağla geçen otuz yedi senesi Ramazânı'nda Abdullâh Paşa'nın vezâreti ref' ve Saydâ ve Safed ve Beyrut sancakları uhdesinden nez' ile Diyârbekir'de ikâmete me'mûr idilüb îfâ-yı muktezâsı Dervîş Paşa'ya tefvîz ve ma'iyyetine Haleb Vâlîsi Vezîr Beylanlı Mustafâ Paşa ve Adana Vâlîsi Vezîr Hilmî İbrâhîm Paşa ve Reyhâniyye Aşîreti Boybegisi Mürsel-zâde Haydar ve Çorum Aşîreti Boybegisi Îsâ ve Antakiyye Dizdârı Hâcı Alî Ağalar ve Matîh Kal'ası şeyhi ta'yîn ve Haleb'in emr-i muhâfazası Rakka Vâlîsi Behrâm Paşa'ya havâle ve işbu otuz sekiz senesi Muharrem'inin evâ'ilinde Saydâ ve Safed ve Beyrut sancakları Beylanlı Mustafâ Paşa'ya ve Haleb eyâleti dahi ilhâken Behrâm Paşa'ya tevcîh buyurulmuş idi. Behrâm Paşa ise muktezâ-yı mizâcı üzre yine ahâlî hakkında zulm ve i'tisâfa[2] tasaddî itmekle vezâreti ref' ve mâlı müsâdere olunarak Diyârbekir'de ikâmete me'mûr olub ancak Diyârbekir ahâlîsiyle arasında husûmet oldığından orada ikâmete cesâret idemeyerek vâki' olan istid'âsı üzre menfâsı Sivas'a tahvîl idildi. Ve Cumâde'l-ûlâ'nın beşinci güni Haleb vilâyeti Anadolı Vâlîsi Dârendeli Vezîr Hasan Paşa'ya ve Anadolı eyâleti Gelibolı'da mukîm Sadr-ı esbak Sâlih Paşa'ya ve Rakka eyâleti Abdülcelîl-zâdeler'den sâbıkâ Musul vâlîsi olub Haleb'de ikâmet üzre bulunan Ahmed Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Usât-ı Yunaniyye Abdullâh Paşa'nın fermânlu oldığını fırsat ittihâz iderek Dürzî ve Nusayrî tâ'ifelerini ıdlâl ile Berrü'ş-şâm tarafından dahi devlete şaşkınlık virmek dâ'iyyesine düşdüklerinden Akkâ mes'elesi bir mertebe daha kesb-i ehemmiyyet eylemişdir.

Ber-vech-i bâlâ Abdullâh Paşa üzerine me'mûr olanlar varub Akkâ'yı muhâsara itmişler ise de Abdullâh Paşa Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'ya mürâca'at ve o dahi anın afvını der-i devlete arz ile şefâ'at eylemiş idüginden evâhir-i Cumâde'l-ûlâ'da Abdullâh Paşa mazhar-ı afv-ı şâhâne olub ibkâ-yı vezâretiyle Saydâ ve Safed ve Beyrut sancaklarının kemâ-kân uhdesine tevcîh olundığına dâ'ir ve fî-mâ-ba'd dâ'ire-i hükûmetinden (s.75) hâric

1 Hâk ile yek-sân: Yerle bir etme.
2 İ'tisâf: Doğru yoldan sapma, yolsuzluk etme.

mahallere tecâvüz itmamesini âmir Receb'in yedinci güni kendüsine emr-i âlî yazıldı. Ve anın afıyıyla berâber Dervîş Paşa Anadolı vâlîsi olub Anadolı vâlîsi bulunan Sâlih Paşa'ya dahi Eyâlet-i Şâm ile emâret-i hâc tevcîh buyuruldı. Bu sûretle Beylanlı Mustafâ Paşa açıkda kalmış ise de mu'ahharen Karaman eyâleti Haleb Vâlîsi Dârendeli Hasan Paşa'ya ve Haleb eyâleti dahi Mustafâ Paşa'ya tevcîh buyurulmuşdur. Ba'dehu Abdullâh Paşa ile Dervîş Paşa arasında zuhûra gelan adâvetin esbâbı lede't-taharrî[1] Hâlet Efendi'nin sarrâfı olub anın nefy ve i'dâmı üzerine Antakiyye'de kal'a-bend[2] idilmiş olan Haskel nâm Yehûdî efendisinin nüfûzı sâyesinde Arz-ı Filistîn'i kabza-i ihtiyâline alarak Cezzâr Paşa zamânından kalma Hayim nâm Yehûdî ile şerîk oldığı hâlde Abdullâh Paşa Hayim'i i'dâm itmekle ahz-ı sâr[3] içün Hayim'in Şâm'da bulunan akrabâsı vâsıtasıyla Abdullâh ve Dervîş paşalar arasında adâvet ihdâsıyla mevzû'-ı bahs olan Akkâ mes'elesi meydâna çıkarılmış oldığı tahakkuk itmekle Haskel dahi i'dâm olunmuşdur.

Ba'zı Vefiyât ve Tevcîhât

Musul Vâlîsi Abdülcelîl-zâde Vezîr Abdurrahman Paşa ecel-i mev'ûdıyla fevt oldığından Musul eyâleti işbu otuz sekiz senesi evâ'ilinde yine Abdülcelîl-zâdeler'den Nu'mân Paşa-zâde Yahyâ Beg'e bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyuruldı.

Rûmili sadâreti pâyelülerinden Hammâmî-zâde Râşid Efendi Rebî'ü'l-âhir'in on sekizinde tayy-i tomâr-ı hayât ve azm-i dâr-ı mükâfât eyledi.

Müşârün-ileyh Selanik'den ma'zûlen bin yüz doksan bir senesinde fevt olan Alî Efendi'nin mahdûmıdır. Seksan bir senesinde müderris ve iki yüz on senesinde Haleb ve on sekizde Şâm ve yirmi ve yirmi ikide Mekke mollâsı ve yirmi altıda İstanbul kadısı olmuş ve otuz dörtde Anadolı pâyesi almış idi otuz beşde bi'l-fi'il Anadolı kazaskeri oldı ve otuz altıda Rûmili pâyesi aldı. Ve işbu otuz sekiz senesinde ber-vech-i bâlâ vefât eyledi. Kerîmü't-tab' bir zât olub ancak hadîdü'l-lisân ve kaviyyü'l-cenân[4] olmağla üç def'a nefy olunmuş idi. Rahmetullâhi aleyh. Receb'in ikinci güni Nakîbü'l-eşrâf Mehmed Ebu'l-hayr Efendi vefât itmekle selefi Mehmed Sıddîk Efendi ana halef oldı.

Ebu'l-hayr Efendi Şeyhü'l-islâm-ı esbak sâhibü'l-fetvâ merhûm Çatalcalı Alî Efendi'nin (s.76) hafîdi olub Sultân Mustafâ-yı Sâlis asrında Şeyhü'l-islâm olan Şerîf-zâde Mehmed Mollâ'nın sulbünden bin yüz seksan sekiz senesinde mütevellid ve o sene ru'ûs-ı tedrîs ile müstes'ad[5] ve iki yüz on dokuz senesinde Selanik ve yirmi dokuzda Şâm ve otuz ikide Mekke ve otuz beşde İstanbul kazâlarıyla bekâm ve otuz yedide nakîbü'l-eşrâf olmuşdur.

1 Lede't-taharrî: Arama yapıldığında.
2 Kal'a-bend: Bir kale içinde yaşamağa mahkûm olmuş olan. Kal'aya bağlanmış.
3 Ahz-ı sâr: Öç alma.
4 Kaviyyü'l-cenân: Canı sağlam olan. Sağlam kalbli.
5 Müstes'ad: Uğurlu sayılan veya uğurlu sayılmış.

Sulehâdan[1] ve ashâb-ı ilm ve ma'ârifden bir zât-ı memdûhu's-sıfât idi. Rahmetu'llâhi aleyh.

Mekke-i Mükerrem Kadısı Mendelyakî-zâde Sa'îd Efendi'nin vefâtı haberi dahi bu esnâda Dersa'âdet'e vârid olmuşdur.

Efendi-i mûmâ-ileyh meşâhîr-i ders-i âmmdan olub bin iki yüz altı senesi imtihânında müderris olmuş ve otuz üçde mahrec pâyesi ve otuz yedide Edirne pâyesi almış idi. Otuz sekizde Mekke mollâsı olub orada vefât eyledi. Rahmetullâhi aleyh.

Yeniçeri ağalığından rütbe-i vezâretle çıkub hâlâ Adana vâlîsi bulunan Hilmî İbrâhîm Paşa ol esnâda hulûl-i ecel-i mev'ûdıyla vefât eylediginden Adana eyâleti Üzeyr ve Beylan sancakları ilhâkıyla Mar'aş Vâlîsi Cebbâr-zâde Celâleddîn Paşa'ya ve Mar'aş dahi Rakka Vâlîsi Abdülcelîl-zâde Ahmed Paşa'ya tevcîh olundığı sırada ber-vech-i bâlâ Anaboli'da giriftâr-ı eyâdî-i usât-ı Yunan olan Nâmık Paşa uhdesindeki Tırhala sancağı Mora ordusı me'mûrlarından sâbıkâ Karaman Vâlîsi Mehmed Reşîd Paşa'ya ve Kars eyâleti rütbe-i vezâretle mîr-i mîrândan Bâyezîd Sancağı Mutasarrıfı Çeçen-zâde Hüseyin Paşa'ya tevcîh olundı.

Dokuz mâh mukaddem dünyâya gelmiş olan Sultân Ahmed Receb'in yirmi yedinci güni dâr-ı ukbâya gitdi.

Bu vefiyât arasında devlete bir ser-mâye-i hayât geldi ya'nî mevsim-i bahâr hulûl itmekle Şa'bân'ın on birinci güni İstanbul'dan Beşiktaş Sâhilsarâyı'na nakl-i hümâyûn vukû' buldı ve ol gün bir şeh-zâde doğub Abdülmecîd tesmiye buyuruldı ki mu'ahharen pederine hayrü'l-halef ve millete mûcib-i fahr u şeref olmuşdur. Kandiye Muhâfızı ve Girid Ser'askeri Şerîf Paşa'nın bu esnâda vefâtı haberi alınmağla yerine Ramazân'ın on altıncı güni rütbe-i vezâretle mîr-i mîrândan Resmo Muhâfızı Osmân Hâşim Paşa ta'yîn ve Hanya Muhâfızı Vezîr Lütfullâh Paşa ve akdemce Girid'e sevk olunan asâkir-i Mısriyye başbuğı Mustafâ Paşa ve sâ'ir zâbitân ile bi'l-ittihâd usâtm hakkından gelinmesi kendüsine tavsiyye buyurulmuşdur.

Anadolı sadâreti pâyelülerinden olub haylî müddetden berü Güzelhisâr-ı Aydın'da menfiyyen mukîm Ayıntâbî Seyyid Mehmed Münîb Efendi illet-ı ıkk-ı şeyhûhet[2] ile Şevvâl'in yirminci güni fevt (s.77) olub ınedîne-i mezkûr kabristânında Sadr-ı esbak Çelebi Mustafâ Paşa ile Şeyhü'l-islâm-ı esbak Şerîf-zâde Atâullâh Efendi kabirlerinin önünde defn olunmuşdur.

Ayıntâb'da doğub beldesi ulemâsından ulûm-ı âliye ve 'âliye tahsîl itdikden sonra Dersa'âdet'e gelüb yüz seksan dokuzda bi'l-imtihân kayd-ı i'lâ ile zümre-i müderrisîne dâhil ve Es'ad-zâde ınahdûmı Atâullâh Efendi'ye hâce olmak takrîbiyle Sarây-ı Hümâyûn hâceliğiue nâ'il olmuş idi. İki yüz dokuzda Kudüs-i Şerîf pâyesiyle İzmir kadısı oldı. On dördünde mahrecden Mekke-i Mükerreme pâyesi ve on sekizde İstanbul ve yirmı ikide Anadolı pâyesi aldı. Yirmi üçde zuhûra gelan hall'-i Selîm Hanî vak'asında müsâmaha töhmetiyle ithâm olunarak Ankara'ya nefy ve ba'dehu menfâsı Güzelhisâr'a tahvîl idildi.

1 Sulehâ: Sâlih, iyi, yarar, salahiyetli, günah işlemeyen kimseler.
2 İllet-ı ıkk-ı şeyhûhet: Yaşlılık illeti, ihtiyarlık.

Her fennde eli olub ale'l-husûs edebiyyâtda akrânına fâ'ik idi. Elsine-i selâsede şi'ir ve inşâya muktedir idi Siyer-i Kebîr'in tercemesiyle Arabiyyü'l-ibâre Hâşiyesi ve Devhatü'l-meşâyih Zeyli derece-i fazl ü kemâline edille-i kâfiyyedir. Sultân Mustafâ-yı Râbi''in cülûsunda Fas Hükümdârı Mevlay İsmâ'îl' kıbeline irsâl buyurılan nâme-i hümâyûn anın eser-i hâme-i belâgât allâmesi ve âsâr-ı celîlesinin bir numûnesidir sûreti sekizinci cildin zeylinde yazılmışdır.

Şevvâl'in yirmi beşinci güni Hekîmbaşı Benderekli-zâde Sa'îd Efendi azl ile selefi Behcet Efendi yine hekîmbaşı olmuşdur.

Devlet-i Aliyye ile İrân Devleti Beyninde Akd-i Musâlaha Olundığı

Sene-i mâziyye vekâyi'i sırasında beyân olundığı üzre Abbâs Mirzâ Toprakkal'a mevki'inden Tebrîz'e avdet iderek Şark Ser'askeri Ra'ûf Paşa ile beynlerinde ba'zı muhâberât cereyân itmiş idi. Tarafeyn sulha meyyâl olmağla işbu otuz sekiz senesi hilâlinde Devlet-i Aliyye tarafından müşârün-ileyh Ser'asker Ra'ûf Paşa murahhas ta'yîn olundığı gibi İrân Devleti tarafından dahi Muhammed Alî Mirzâ İrân Şâh'nın ve oğlı ve velî'ahdı olan Abbâs Mirzâ'nın ruhsatnâmeleriyle akd-i musâlahaya murahhas olmuş idi.

Mirzâ Muhammed Alî Şevvâl'in on beşinci Salı güui Erzurûm'a vusûl buldı. Birgün sonra ya'nî Pençşenbe güni ser'asker paşa ile görüşdükden sonra hükûmet konağında kendüsi ve kethüdâsı Mirzâ Ahmed ile Şark Ordusı Defterdârı Hâcı Sa'îd Efendi hâzır oldukları hâlde mükâlemeye[2] mübâşeret olunmuşdur.

Esâs-ı musâlaha bin yüz elli dokuz târîhinde Nâdir Şâh ile akd olunan musâlahanâme olmağla tesviyye-i maslahat sehl[3] iken İrân seferi Sebîkli ve Haydarânlı aşîretlerinin İrân (s.78) teb'asından olduklarından bahisle bunların redd olunmaları iddi'â itmekle mübâhase uzadı. Mükâleme kırılma derecesine geldi.

Nihâyet ba'zı kuyûd ile aşîret münâza'asına Zi'l-ka'de'nin on dokuzuncı güni faysal virilebildi. Ve ınu'âhedenâme murahhaslar beyninde imzâ olunarak Dersa'âdet'e takdîm olunmağla Dersa'âdet'e lede'l-vusûl[4] taraf-ı hümâyûndan dahi tasdîk buyuruldı. Ve Zi'l-hicce'nin beşinci güni sâbıkan beglikci ve hâlâ Anadolı ınuhâsebecisi olau Mehıned Necîb Efendi orta ilçi ta'yîn ve Erzurûm'a i'zâm ile tasdîknâme mübâdele idildi. Ve bu sûretle İrân gâ'ilesi ber-taraf oldı. Tasdîknâmenin sûreti zîrde (4) rakamıyla îrâd olunur.

1 Mevlay İsmâ'îl: Ebü'n-Nasr el-Muzaffer-Billâh Mevlây İsmâîl b. Muhammed eş-Şerîf el-Hasenî el-Alevî.
2 Mükâleme: Karşılıklı konuşma. Anlaşma. Müzakere.
3 Sehl: Kolay. Sade.
4 Lede'l-vusûl: Varıp ulaştığında.

Vekâyi'-i Mora ve Ahvâl-i Deryâ

Mora tarafı günden güne kesb-i ehemmiyyet eylemiş oldığından Mîrâhûr-ı Evvel İbrâhîm Ağa ol tarafda istihdâm olunmak üzre Receb'in on birinci güni uhdesine rütbe-i vezâretle Bolı ve Vîrânşehir sancakları tevcîh buyuruldı. Ve yerine Topçı Kışlası Binâ Emîni Alî Beg mîrâhûr-ı evvel oldı. Rûmlar'ın isyânı gitdikce artub hattâ Karlıili usâtı etrâfa tecâvüz ider olduklarından İşkodra Mutasarrıfı Mustafâ Paşa İşkodra tarafından çıkarılabildigi kadar asker ile Karlıili üzerine harekete me'mûr oldı ve Şa'bân'ın üçünci güni uhdesine Ohri ve İlbasan sancakları ber-vech-i ilhâk tevcîh olundığı gibi Karlıili sancağı dahi kezâlik ilhâken İnebahtı Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Palaslı-zâde İsmâ'îl Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Eşkıyâ-yı Yunaniyye gemileri ufak ve kullanışlı tekneler olub kapakların[1] yanaşamayacağı sularda dolaşurlar ve fâre gibi her delige girüb çıkarlar idi. Donanma-yı Hümâyûn ma'iyyetindeki süfün-i sagîre ise Donanma-yı Hümâyûndan ayrılamazlardı. Bu cihetle eşkıyâ sevâhil ve cezâ'irin her tarafına îrâs-ı hasârdan hâlî olmazlardı binâ'en-aleyh Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa bu sene kapakların mâ-dûnı olan fırkateyn ve korvet ve sâ'ir merâkib-i sagîreden olmak üzre elli iki kıt'a sefîne ve Halîc-i Âsitâne ile Karadeniz Boğazı muhâfazasında bulunmak ve lede'l-iktizâ Akdeniz tertîbine ilâve olunmak üzre sâbıkı vechile bir kıt'a üç anbârlı ve dört kıt'a kapak ve yirmi kıt'a şalope techîz itdirmiş idi.

Mevsim-i bahâr hulûl itmekle Şa'bân'ın evâhirinde Akdeniz cânibine hareket itmiş ve Mora'ya gitmişdir. Hâlbuki Donanma-yı Hümâyûn Mora sularında iken yüz kadar ufak tefek izbândîd tekneleri Menemen-i Güzelhisârı sevâhiline yanaşub bir haylî hayvân sürmüşler. (**s.79**) Ba'dehu Çandarlı Hisârı'na hücûm ve karaya asker ihrâc ile etrâfa îsâl-i hasâr ve Karahisâr mütesellimi duyub üzerlerine hareket itdikde firâr itmişler. Binâ'en-aleyh sevâhilin esbâb-ı muhâfazasına teşebbüs olunmuşdur.

Hûrşîd Paşa'nın dîvân kitâbetinden neş'et ile nâ'il-i rütbe-i vezâret olarak hâlâ Kuşadası muhâfazasında bulunan Reşîd Mustafâ Paşa'dan me'mûl olan hüsn-i hidmet görülmedigine mebnî bu esnâda vezâreti ref' ile Burusa'da ikâmete me'mûr olub Kuşadası muhâfazası beş yüz nefer ile Sakız'da bulunan ve fi'l-asl Kuşadası ahâlîsinden olarak ol havâlîce sâhib-i vak' u i'tibâr olan İlyâs-zâde el-Hâc Ahmed İlyâs Ağa'ya ihâle kılınmışdır.

Ağriboz Mutasarrıfı Çarhacı Alî Paşa'nın akdemce ref'-i vezâretiyle nefyine fermân-ı âlî ısdâr ve irsâl olunmuş ise de gâ'ile-i harbiyye sebebiyle yollar mesdûd oldığından giden mübâşir Yenişehir'den ilerüye geçememiş oldığına mebnî Şevvâl'in dördünci güni icrâ olunan sene başı tevcîhâtında Ağriboz sancağı yine Çarhacı Alî Paşa uhdesine ibkâ-i vezâretle tevcîh idildi.

Lâkin ihbâr-ı mütevârideye[2] nazaran gerek ser'askerde ve gerek sâ'ir Mora me'mûrlarında rehâvet ve betâ'et[3] oldığı anlaşılmağla tahkîk-i ahvâl zımnında Mîrâhûr-ı

1 Kapak: İki ambarh büyük harp gemilerinden olup güvertesinde ve her bordasında iki sıra topu vardı.
2 Mütevâri: Gizli, saklı. Bir şeyin arkasına veya altına çekilerek saklanan.
3 Betâ'et: Tembellik, yavaşlık, ağırlık.

Evvel Alî Beg bu esnâda ol tarafa gönderildi.

Ve Çarhacı Alî Paşa zâtında bahâdır bir zât ise de tama' ve irtikâb gibi ba'zı ahlâkı sâ'ire muhassenâtını imhâ idüb hattâ Ağriboz ahâlîsinin zahîrece olan muzâyakalarını tehvîn[1] içün müste'men sefîneleriyle gönderilan zahâ'iri gâlî bahâlar ile fukarâya fürûht eyledigi vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla yine rütbesi ref' ve mâlı müsâdere ve Tokad'a nefy ve Ağriboz sancağı Zi'l-ka'de'nin on yedinci güni Kızılhisâr Mütesellimi Kapucıbaşı Ömer Beg'e tevcîh buyuruldı.

Bâlâda iş'âr olundığı üzre Tırhala Mutasarrıfı Mehmed Reşîd Paşa şimdiye kadar her nerede eşkıyâ ile harb itdiyse muzaffer oldığı gibi Galos Körfezi'nde vâki' Bülbülce usâtı üzerine hücûm ile anları dahi istîmâna[2] mecbûr eylemiş oldığı haberi bu esnâda Dersa'âdet'e bi'l-vürûd mûcib-i tesellî-i hâtır olmuşdur.

Rûmili Ser'askeri Köse Mehmed Paşa'da rû-nümâ olan âsâr-ı rehâvet ve me'mûrîn arasında der-kâr olan mübâyenet sebebiyle şimdiye kadar Mora'ca bir iş görilemeyüb hâlbuki mevsim-i sayfın[3] güzerânına az vakt kaldığından evâsıt-ı Zi'l-hicce'de Köse Mehmed (**s.80**) Paşa azl ve vezâreti ref' ile Gelibolı'ya nefy ve yerine Selanik Vâlîsi Ebûlebûd Mehmed Paşa Rûmili ser'asker ve vâlîsi ve Çayağzı muhâfazasında bulunan Bolı Mutasarrıfı İbrâhîm Paşa Selanik vâlîsi nasb ve ta'yîn olundı. Ve Köse Mehmed Paşa'nın kâffe-i emvâl ve eşyâsının zabtı hakkında fermân-ı âlî sâdır olarak îfâ-yı muktezâsı Yenişehir'de bulunan Mîrâhûr-ı Evvel Alî Beg'e havâle kılındı. Ve Mora Ser'askeri Berkofçalı Yûsuf Paşa ile Sâlih Paşa Livadya ve İstefe taraflarını zabt ve teshîr ve Ağriboz eşkıyâsını kahr u tedmîr itdikden sonra Mora'ya girmek üzre Ağriboz'a teveccüh itmiş ve Karlıili eşkiyâsını te'dîb içün İşkodralı Mustafâ Paşa Agrafa üzerine azîmet ve Sirozî Yûsuf Paşa Preveze'ye gelerek on bin asker toplayub Mora'ya avdet eylemiş oldukları ihbârı bu esnâda tevârüd[4] eyleyüb kapudan paşa ise Mora'ya dâhil olacak me'mûrlara mühimmât ve zahîre i'tâsıyla mu'âvenet eylemek üzre Badra pîşgâhında eylişüb kalmağla Akdeniz'ce görecegi işler dûçâr-ı te'ehhür olmuş idügi hikâye olunarak hemân Mora cânibi me'mûrlarına ta'lîmât-ı lâzıme i'tâ ve teşvîkât-ı mü'essere icrâ ile bu sene Mora gâ'ilesinin ber-taraf idilmesine sa'y-i evfâ olunması içün Ebûlebûd Mehmed Paşa'ya tahrîrât-ı sâmiyye gönderildi ve bin kîse akçe atiyye ihsân buyuruldı.

(Vekâyi'-i Sene 1239)

Ber-vech-i bâlâ Selanik vâlîsi nasb olunan İbrâhîm Paşa uhdesinden münhall olan Bolı ve Vîrânşehir sancakları evâsıt-ı Muharrem'de Rûmili ordusunda müstahdem olmak üzre İbrâ'îl Muhâfızı Moralı Ebûbekir Paşa'ya ve İbrâ'îl muhâfızlığı Hüdâvendigâr ve Kocaili

1 Tehvîn: Kolaylaştırma.
2 İstîmân: Aman dileme, aman dileyerek sığınma.
3 Mevsim-i sayf: Yaz mevsimi.
4 Tevârüd: Arka arkaya gelme, her yandan gelip birikme.

mutasarrıfı ve Karadeniz Boğazı'nın Rûmili Sevâhili Muhâfızı Vezîr Ispartalı İbrâhîm Paşa'ya ve Hüdâvendigâr ve Kocaili sancakları ve sevâhil-i mezkûre muhâfızlığı Bozok ve Kayseriyye Sancakları Mutasarrıfı Vezîr Gâlib Paşa'ya ve Bozok ve Kayseriyye sancakları Vezîr Gümrükci Osmân Paşa'ya tevcîh idildi. Ve Muharrem'in on dokuzuncı güni sâbıkan Tersâne Emîni Yanyalı Alî Beg Rûmili ordusı defterdârı oldı. Tırhala ve İnebahtı taraflarında Tepedelenli takımından zabt olunan emlâk-ı hümâyûnun nezâreti dahi ana havâle idildi. Ber-vech-i bâlâ İşkodralı Mustafâ Paşa Karlıili eşkıyâsının kahr ve tenkîline me'mûr olub Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa dahi ana bahren mu'âvenete me'mûr buyurulmuş idi. Mustafâ Paşa Mosolong'a[1] kadar geldi Sirozî Yûsuf Paşa iki kıt'a beglik ile varub sâhile çıkarak görüşdiler.

Ancak o zamân Mosolong eşkıyâ yedinde bulunmağla anı hasr u tazyîk iderek teshîr eylemek (**s.81**) lâzım gelürdi. Mustafâ Paşa'nın ma'iyyetindeki askerin ekseri dağlu Kiğalar olub bunlar fi'l-vâki' cesûr ve cengâver ve hücûm ve iktihâmları gâyet şiddetlü bir tâ'ifedir lâkin urub geçer çalub çarpar bir halk olub kal'a muhâsarası içün bir yerde müddet-i medîde eglenür adamlar degillerdir ve bunlar altı ay kadar harb iderlerse dîger altı ayı vatanlarında geçürmek ülfet ve âdet-i kadîmeleri iktizâsından olmağla ve rûz-ı Kâsım takarrüb itmekle Mustafâ Paşa benim askerim yaz tertîbi olub kışın kalmazlar diyerek Mosolong pîşgâhından hareket ve avdet eylemişdir. Müte'âkiben Donanma-yı Hümâyûn ile kapudan paşa Badra pîşgâhında demir atmışdır. Lâkin Mustafâ Paşa'yı arayub bulamadığı içün munfa'il olarak yirmi gün sonra İbsar Cezîresi'ni[2] urmak üzre avdet itmişdir.

Ol esnâda Mora Ser'askeri Berkofcalı Yûsuf Paşa ile Çirmen Mutasarrıfı Sâlih Paşa asâkir-i kesîre ile Aylana derbendine kadar varub haylî uğraşmışlar ise de ma'iyyetlerindeki asker arasına ihtilâf ve tefrika düşerek perîşân olmağla anlar dahi yek-dîgere azv-ı kusûr[3] iderek İzdin'e avdet eylemişlerdir.

İzdin Muhâfızı Vezîr Süleyman Paşa kudret-i mâliyye ve bedeniyyesinin fıkdânından bahisle mukaddemce isti'fâ eylemiş oldığından İzdin muhâfazasına müşârün-ileyh Sâlih Paşa bi't-ta'yîn Berkofcalı Yûsuf Paşa dahi Rûmili ser'askeri ma'iyyetinde bulunmak üzre Yenişehir'e i'âde kılınmışdır. Merhûm Dramalı Mahmûd Paşa ve Berkofcalı Yûsuf Paşa ikisi dahi â'yânlıkdan gelme oldukları hâlde ser'asker olmuşlar idi Sirozî Yûsuf Paşa ise Rûmili'de aynü'l-â'yân olan İsmâ'îl Beg'in oğlı olmağla kendüsini anların üst tarafında tutardı ve anlardan evvel ser'asker olmadığından dolayı bi't-tabi' münfa'il oldığı hâlde fâtih-i Mora olmak ârzûsunda idi ve egerçi ma'iyyetinde mikdâr-ı kâfi asker yok ise de kuvve-i mâliyyesi oldığından bahren Preveze'ye çıkub Arnavud askeri tahrîrine başladıkda Tepedelenli Alî Paşa hazînedârlığından çıkma Yanya Vâlîsi Ömer Viriyon Paşa bu askerin kendü ma'rifetiyle yazılması ve kendüsiyle bi'l-ittihâd hareket idilmesi husûsunı Yûsuf Paşa'ya teklîf itmiş ise de Yûsuf Paşa parayı kendüsi harc idüb de Ömer Paşa'nın bâd-ı hevâ[4] şerik-i şöhret olmasını

1 Mosolong: Meselong. Mesolongi, Yunanistan.
2 İbsar Cezîresi: Psara Adası, Yunanistan.
3 Azv-ı kusûr: Birisine bir şey isnad etme hatası. Nisbet etme hatası.
4 Bâd-ı hevâ: Boşu başuna, faydasız.

tecvîz itmediginden doğrıdan doğrıya Arnavud ser-gerdeleriyle söyleşerek çârık bahâlarıyla ikişer aylık peşîn virüb on bin kadar asker tahrîr ve bir ordu teşkîl ve kastellerden mürûr itmek üzre ilerü hareket eylemiş idi. Ömer Viriyon Paşa ise Toskalık hânedânından olarak nasıl ki İşkodralı Mnstafâ Paşa bütün Kiğalara re'îs ve pîşvâ[1] olmuş ise kendüsi dahi hep Toskaların re'îsi olmak (**s.82**) iddi'âsında bulundığı hâlde hâricden Yûsuf Paşa gelüb de hod be-hod Toskalık'dan asker yazınazı kendüsine girân geldiginden Mosolong maslahatı böyle dururken ya'nî Mora'nın medhali olan kal'anın feth ü teshîri akdem iken Mora'ya geçmek kâr-ı âkıl degildir yollu sözler işâ'a ve ba'zı vesâ'it ile bu askerin içine fitne ilkâ itmekle Yûsuf Paşa Mosolong'e karîb mahalle gelmiş iken seher vakti ordunun içinde bir gulgule[2] peydâ olarak asker bilâ-sebeb perîşân olarak ric'at idivirmişler Yûsuf Paşa dahi mükedder ve münfa'il olarak Preveze'ye varub oradan bahren Badra'ya avdet eylemişdir.

Yanya ve Tırhala cihetlerinde vâki' olan eşkıyâ muhârebelerinde sahîhen yüz ağardan ancak Tırhala Mutasarrıfı Mehmed Reşîd Paşa olub muhârebât-ı vâkı'ada pek ziyâde şân ve şöhret kazanmış idi bu cihetle Ebûlebûd Mehmed Paşa anı istirkâb ve azlile Tırhala'ya dîger münâsibinin nasbını inhâ idüb egerçi Reşîd Paşa'nın liyâkati devletce dahi ma'lûm ise de mâdâmki ser'asker ile arası bozulmuş artık ibkâsı câ'iz olmayacağından Tırhala mansıbı uhdesinden ref' olunarak kendüsine dîger mansıb virilmek üzre Akdeniz Boğazı'na doğrı gelmesi içün emr-i âlî-şân ısdâr olunub Tırhala'ya münâsibinin intihâbı dahi ser'asker paşaya havâle buyuruldı. Ebûlebûd Paşa dahi sanki def'-i rakîb eylemiş oldı.

Müşârün-ileyh Reşîd Paşa Yenişehir'den hareketle Yemice-i Karasu merhalesine vâsıl oldığı esnâda Vidin ve Nigbolı Muhâfızı Filibeli Sinek-zâde Dervîş Mustafâ Paşa'ya Mora ser'askerligi ile vâlîligi ve ber-vech-i ilhâk Çirmen sancağı bi't-tefvîz andan münhall olan Vidin ve Nigbolı muhâfızlığı dahi hilâl-i Cumâde'l-ûlâ'da Reşîd Paşa uhdesine tevcîh olunmuşdur. Mevsim-i şitânın takarrübi hasebiyle Donanma-yı Hümâyûn dahi (Küşâd-ı gonce-i dil kaldı bir bahâra dahi) zemzemesiyle[3] avdet iderek Rebî'ü'l-âhir'in üçünci güni Halîç-i Dârü's-saltana'ya vusûl buldı.

Sirozî Yûsuf Paşa ma'iyyetinde bulunan Çorum Mutasarrıfı Mîr-i Mîrândan Alî Paşa vefât itmekle Yûsuf Paşa'nın inhâsı üzre bu esnâda Çorum sancağı rütbe-i mîr-i mîrânî ile Dramalı merhûm Mahmûd Paşa'nın delilbaşısı Yûsuf Ağa'ya tevcîh buyuruldı.

Vekâyi'-i Şettâ

Kudemâ-yı sudûrdan Gelibolı'da menfî bulunan Osmân Paşa-zâde Mustafâ İzzet Beg işbu otuz dokuz senesi evâ'ilinde afv ve ıtlâk buyuruldı.

Es'ad Efendi Târîhi'nde beyân olundığı üzre Kırk Medresesi'nde munfasıl ta'bîriyle

1 Pîşvâ: Reis, başkan.
2 Gulgule: Gürültü, şamata; bağrışıp çağrışma.
3 Zemzeme: Ezgili, nağmeli ses; nağme.

(s.83) mülâzım olub mülâzemet kâğıdlarının târîhleri yedi sene eskimiş olan talebe-i ulûm hilâl-i Muharrem'de imtihân olunarak istihkâkları tebeyyün iden kırk tâlibe ru'ûs tedrîsi virildi. Ve Şeyhü'l-islâm Sıdkî-zâde Ahmed Reşîd Efendi'nin evlâd u ahfâdı nüvvâbdan rüşvet almakla ma'yûb[1] olduklarından dolayı tebeddül-i meşîhate lüzûm görilerek Muharrem'in on dokuzuncı güni azl ile Mekkî-zâde Mustafâ Âsım Efendi def'a-i sâniyye olarak Şeyhü'l-islâm oldı.

De'b-i dîrîn-i Devlet-i Aliyye oldığı üzre yedi senede bir kerre ru'ûs imtihânı olub ber-vech-i bâlâ müddet-i mülâzemeti yedi seneye bâliğ olan talebe-i ulûm lede'l-imtihân istihkâkı tebeyyün idenlere mebde'-i merâtib-i tedrîs olan ibtidâ-yı hâric rütbesi ru'ûs-ı hümâyûnı i'tâ buyurılur ve teşrîfâtca isimleri derece-i istihkâklarına göre tertîb üzre yazılur ve bu takdîm ve te'hîrde ekseriyyâ sahâbet ya hatâ vukû'ından bahisle falân efendi girü kalacak iken ilerü çekildi yollu şikâyet ve i'tirâzlar vukû'a gelür ve isbât-ı istihkâk idemeyenler bi't-tabi' me'yûs kalur ve içlerinden ba'zılarının istihkâkı ma'lûm iken meclis-i imtihânın mehâbetinden nâşî sıkıldı da lâyıkıyla davranamadı deyü mazhar-ı müsâ'ade olması dîgerlerinin şikâyât ve i'tirâzâtına bâdî olur idi ve bi'd-defa'ât akîb-i imtihânda tebeddül-i meşîhat vukû' bulub halk dahi bunı imtihânda me'yûs kalanların inkisâr-ı kulûbuna haml itmekle ekseriyyâ Şeyhü'l-islâmlar ru'ûs imtihânından teşe'üm[2] iderek vakt hulûlünde te'hîr itmek isterlerdi bu kerre ber-vech-i bâlâ akîb-i imtihânda Sıdkî-zâde Efendi'nin vukû'-ı azli dahi bunı te'yîd eylemişdir.

Hâlbuki şeyhü'l-islâm efendiler öyle vehm ve endîşeye düşeceklerine (inde'l-imtihân yükrimü'r-racülü evîhân)[3] kâ'idesine tamâmıyla tevfîk-i hareket iderek bu bâbda talebenin mû be-mû[4] derece-i istihkâkları gözedilmek ve hâtıra ri'âyet ve nâ-becâ re'fet gibi mu'âmelelerin vukû' bulmaması içün ihtimâm ve dikkat eyleseler aslâ cây-ı vehm ve vesvese olmaz ve bi-hakkın me'yûs kalanların inkisârından korkulmaz idi.

Geçen sene Receb'in on ikinci güni binâsına şürû' olunan Cihângîr Câmi'-i şerifi işbu Rebî'ü'l-evvel evâ'ilinde hitâm buldı. Binâ ve mefrûşâtına sarf olunan mebâliğ altı yüz yedi kîse ve dört yüz on dokuz guruşa bâliğ oldığı Es'ad Efendi Târîhi'nde muharrerdir. Altun ve gümüş meskûkâtın[5] mukarrer olan fî'âtından ziyâdeye alınub verilmesi şedîden yassâğ idilmiş iken icrâsı kâbil olmayub yine taşralarda bir guruş altmış paraya alınub virilmekde oldığından bu esnâda on ayârında sîm-i hâlis zamm[6] ve altmış bir ayârına (s.84) iblâğ olunarak altmış paralık cedîd sikke kesildi. Ve sâ'ir meskûkât-ı Devlet-i Aliyye ile ecnebî sikkelerinin fî'ât-ı mukarrerelerinden ziyâdeye sarf olunmaması içün her tarafa evâmir-i aliyye yazıldı.

Bin iki yüz on iki senesi Tersâne-i Âmirede îcâd olunan havz-ı kebirin yanında tûlen

1 Ma'yûb: Ayıplanan. Bir kusuru ve eksiği olan.
2 Teşe'üm: Kötüye yorma. Uğursuz sayma.
3 "Sınav zamanında bir adam ya başarılı olur ya da başarısız."
4 Mû be-mû: Tel tel. Birer birer. İnceden inceye, çok dikkatle.
5 Meskûkât: Sikkeler, metal paralar.
6 Zamm: Artırma, katma, ekleme.

yüz yirmi ve arzan kırk beş ve umken on zirâ' olmak üzre dîger bir havzın inşâsına işbu otuz dokuz senesi Rebî'ü'l-evvel'inin yirmi üçüncü güni vakt-i muhtârda vaz'-ı esâs olundı.

Sadr-ı â'zam Silâhdâr Alî Paşa her vechile vüsûk[1] ve i'timâd-ı mülûkâneye mazhar ise de mesâlih-i umûmiyye-i devlet hâl ve zamân iktizâsınca kesb-i nezâket ve ale'l-husûs Mora maslahatı günden güne kesb-i ehemmiyyet eylemiş oldığından germ ü serd-i rûzgârı görmüş geçürmüş mücerrebü'l-etvâr bir zâtın makâm-ı Sadâretde bulunması lüzûmı geregi gibi hiss olunmuş ve Karadeniz Boğazı'nın Rûmili sevâhilini muhâfazaya me'mûr olan Hüdâvendigâr ve Kocaili sancakları mutasarrıfı vezîr-i meşhûr Gâlib Paşa Safer'in yirminci güni Dersa'âdet'e vusûl ile Bâb-ı Âlî'ye lede'l-vürûd kendüsine ser-â-sere kaplu sevb-i semmûr giydirilüb kendüsi içün Boğaziçi'nde tehyi'e kılınan Gümrükci Osmân Paşa yalısında ikâmet ile emr-i muhâfazaya ibtidâr eylemiş oldığı cihetle Rebî'ü'l-âhir'in onunci güni Silâhdâr Alî Paşa Sadâretden azl ile bilâ-müsâdere Gelibolı'da ikâmete me'mûr ve müşârün-ileyh Gâlib Paşa Sadâret ile mesrûr[2] buyuruldı. Sadâret'ine dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zeylde (5) rakamıyla ilâve kılınur.

Ağa Hüseyin Paşa yeniçeri rü'esâsından en dişlilerinin kimini i'dâm ve kimini nefy ve teb'îd ile ocağı epeyce tathîr[3] eylemiş ise de ocaklu anın bu vaz'ından dûçâr-ı fikr ve endîşe olarak kendüsine sû'-i kasd idecekleri tahkîk olunmağla artık yeniçeri ağalığında ibkâsı kâbil olamayub ancak lede'l-hâce kurb-ı saltanatda bulunması dahi mültezemı olmağla uhdesine sadr-ı cedîdden münhall olan Boğaz muhâfazası şartıyla Hüdâvendigâr ve Kocaili sancakları tevcîh buyuruldı. Yeniçeri ağalığı dahi Kul Kethüdâsı Ahmed Ağa'ya tevcîh idildi.

Rebî'ü'l-âhir'in on sekizinci güni Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Süleymân Efendi yerine Re'îsü'l-küttâb Sâdık Efendi kethüdâ ve Tophâne Nâzırı Mehmed Seyyid Efendi re'îsü'l-küttâb ve Süleymân Efendi Tophâne nâzırı oldı.

Limni Cezîresi Muhâfızı Halîl Hamîd Paşa-zâde Vezîr Nûrullâh Paşa'nın emr-i muhâfazada (s.85) hüsn-i hidıneti görülmekle şâyân-ı mükâfât oldığı hâlde Ankara ve Kangırı sancakları mutasarrıfı Kara Mehmed Paşa'nın zulm ve ta'addîsi vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla bilâ-mansıb Limni muhâfazasına me'mûr idilüb Ankara ve Kangırı sancakları dahi Nûrullâh Paşa uhdesine tevcîh ile taltîf buyuruldı.

El-hâletü hâzihî tamı on iki ve nısfı altı guruşa ve rub'ı yüz paraya râyic olan Adlî altununun bir cânibinde tuğrâ-yı hümâyûn ve dîger cânibinde darbı fî dârü'l-hilâfeti'l-aliyye menkûş[4] olub lâkin yazusı az oldığından taklîdi âsân[5] olmağla Akdeniz adalarında kalp-zenler peydâ olarak kalıbını i'mâl ider olduklarından nakş-ı evvel metrûk ve mehcûr olmak ve taklîd olunamayacak sûrete konulmak üzre yazusı teksîr kılındı. Ya'nî bir tarafının miyânında tuğrâ ve dâ'iresinde Sultân-ı selâtîn-i zamân Mahmûd Han ve dîger tarafının vasatında darbı fî Kostantiniyyeti'l-Mahrûse ve dâ'iresinde dâm-ı mülke ve saltanata du'âsı

1 Vüsûk: Sağlam inanma, itimad etme, güvenme.
2 Mesrur: Sürurlu, memnun, sevinmiş; meramına ermiş.
3 Tathîr : Temizleme, paklama.
4 Menkûş: Nakşolunmuş. İşlenmiş. Nakış yapılmış. Boya ile süslenmiş.
5 Âsân: Kolay. Suhuletli.

nakş olunarak evâhir-i Rebî'ü'l-âhir'de tarz-ı nev üzre sikke darb olundı.

Rebî'ü'l-âhir'in selhi olan yevm-i sebtde sulb-i pâk-ı şehr-i yârîden bir duhter-i pâkîze doğub Atiyye Sultân tesmiye olundı ve üç gün top şenligi idildi.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi altıncı güni Trabzon eyâleti ve Faş Kal'ası Muhâfızlığı Kars ve Bâyezîd Mutasarrıfı ve Muhâfızı Çeçen-zâde Vezîr Hüseyin Paşa'ya ve Kars ve Bâyezîd sancakları Çıldır Vâlîsi Vezîr İçilli Seyyid Ahmed Paşa'ya tevcîh buyurulmuş idi. Ancak Şâm Vâlîsi ve Emîrü'l-hâc Sâlih Paşa emâret-i hâccı lâyıkı vechile idâre idemedigi ta'ayyün[1] itmekle hilâl-i Cumâde'l-âhir'de me'mûriyyeti Kars muhâfızlığına tahvîl ve Şâm eyâletiyle emâret-i hâcc mansıb-ı celîli müşârün-ileyh İçilli Ahmed Paşa'ya tevcîh olunmuşdur.

Akdemce mâ-lâ-ya'nî hefvesiyle[2] Keşan'a nefy olunan Keçeci-zâde İzzet Mollâ hilâl-i Cumâde'l-âhire'de afv ve ıtlâk idildi.

Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa rızâ-yı hümâyûna muvâfık sûretde îfâ-yı vazîfeye muvaffak olamadığına mebnî nasbından elli beş gün mürûrunda ya'nî Cumâde'l-âhire'nin on ikisinde azl olunmağla ocakda silsile vukû' buldı ve bi-hasebi't-tarîk Kul Kethüdâsı Alî Ağa yeniçeri ağası ve Zağarcıbaşı Süleymân Ağa kul kethüdâsı ve Seksoncıbaşı Hasan Ağa zağarcıbaşı ve Turnacıbaşı Mehmed Celâleddîn Ağa seksoncıbaşı ve Muhzır İbrâhîm Ağa turnacıbaşı ve Kethüdâyeri Hasan Ağa muhzır oldı.

Receb'in on dördünci güni Drama Nâzırı Es'ad Ağa uhdesine Edirne'de ikâmet itmek (s.86) üzre rütbe-i vâlâ-yı vezâretle Çirmen mutasarrıflığı tevcîh buyurulmuşdur. Meşhûr şâ'ir-i mâhir Es'ad Paşa budur.

Eyyâm-ı şitâda[3] eşkıyâ-yı Yunaniyye ba'zı sevâhile ta'arruz idegeldikleri gibi bu esnâda bir takım izbândîd gemileri Sakız Cezîresi'nde kâ'in Visu nâm karye karşusuna gelerek karaya asker çıkarmışlar ise de üzerlerine Sakız Muhâfızı Yûsuf Paşa tarafından sevk-i asker olunmağla lede'l-muhârebe eşkıyânın bir kayıkları zabt olunarak bâkîsi firâr itmiş ve bu kayıkla itlâf olunan eşkıyânın ru'ûs-ı maktû'ları Dersa'âdet'e gönderilmekle evâsıt-ı Receb de vusûl bulmuşdur.

Öteden berü Ramazân-ı şerîf'de imsâk ve iftâr vakti Rûmilihisârı'ndan top atıla gelüb çend seneden berü Anadolıhisârı'ndan dahi atılmak âdet olmuş idi. Fî-mâ-ba'd Yedikule'den dahi mezkûr iki vakitde top atılmağa bu Ramazân-ı şerîf'de bed' olunmuşdur. Ber-mu'tâd Şevvâl'in dördünci güni icrâ olunan tevcîhâtda Rakka Vâlîsi Abdülcelîl-zâde Vezîr Ahmed Paşa ve Sivas Vâlîsi Vezir İsmâ'îl Hakkı Paşa ve Adana Vâlîsi Cebbâr-zâde Vezîr Celâleddîn Paşa ile Misivri Muhâfızı Vezîr İsmâ'îl Paşa'mn vezâretleri ref' ile her biri birer tarafda ikâmete me'mûr olub Karaman eyâleti Akşehir ve Aksaray sancakları ilhâkıyla Tekfurdağı'nda mukîm Sadr-ı sâbık Silâhdâr Alî Paşa'ya ve Rakka ber-vech-i ilhâk Diyârbekir Vâlîsi Kuvvet Hüseyin Paşa'ya ve Sivas eyâleti Gelibolı'da bulunan esbak Rûmili Vâlîsi Köse Mehmed Paşa'ya ve mütesellim ile idâre olunmak üzre Adana eyâleti Niş muhâfızı

1 Ta'ayyün: Meydana çıkma, aşikâr olma; belli olma; belirme. Ayan sırasına girme, îtibarlanma.
2 Mâ-lâ-ya'nî hefve: Manasız hata, anlamsız yanlışlık.
3 Eyyâm-ı şitâ: Kış günleri.

bulunan Kavanos-zâde Hüseyin Paşa'ya ve Kastamonı ber-vech-i ilhâk Selanik ve Kavala sancakları mutasarrıfı ve Çayağzı muhâfızı bulunan İbrâhîm Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Hâlet Efendi mensûbâtından ma'dûd olmağla mukaddemâ nefy[1] olunan Tekfurdağlı Ahmed Ağa bu sırada afv ve ıtlâk olunmuşdur.

Şâh-ı İrân tarafından büyük ilçilik unvânıyla Kâsım Han Şa'bân-ı mu'azzamın üçünci güni Dersa'âdet'e vusûl buldı. Bâb-ı Âlî'ye gelüb ber-mu'tâd kendüsine bol yenlü kürk ve maslahatgüzârı ve kethüdâsı ve ser-kâtibi ile dîger iki nefer âdemlerine kontuş kürkler giydirildi. Ve âlây ile mukaddemce mihmândâr ta'yîn olunan Kapucıbaşı Hâşim Ağa'nın Aksaray'da vâki' konağına gönderildi.

Bâyezîd sancağı Şa'bân'ın yirminci güni usûl-i kadîmesi üzre yurtluk ocaklık vechile Bâyezîd hânedân-ı kadîminden Behlûl Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Es'ad Efendi dir ki livâ-i mezkûr İrân-zemîn tarafına aksâ-yı hudûd olmak cihetiyle (s.87) mâ-tekaddemden[2] berü ocaklık ve yurtluk sûretinde ol taraflar hânedânlarına hall-i ilâhî vukû'unda tevcîh oluna gelürken ba'zı ârıza sebebiyle tevcîhât menâsıbından ma'dûd olarak sîga-i gayr-i münsarifesi tasarruf ve i'râb-ı selâse icrâsıyla iltizâm-ı tekellüf olunmuş idi bu ise asl-ı tabî'îsinden hâric bir keyfiyyet olub bi'l-âhire bunı Acem nakz-ı uhde bir ser-rişte[3] ittihâz itmiş oldığı zamîr-i şeh-i kişver-gîrde rûşenâ[4] ve Ra'ûf Paşa'nın inhâsı dahi te'yîd-i müdde'â itmekle hey'et-i asliyyesi üzre hân-mân-ı Bâyezîd'den Mutasarrıf-ı esbak Mîr-i Mîrân Behlûl Paşa'ya tevcîh kılındı.

Sardunya Devleti'nin Devlet-i Aliyye ile mu'âhedesi olmadığından tüccârı Fransa bandırasıyla gelüb gitmekde iken bu sene İngilterelünün tavassutıyla Devlet-i Aliyye ve Sardunya Devleti beyninde akdemce bir ticâret ahidnâmesi tanzîm olunarak hilâl-i Şa'bân'da tasdîkuâmeleri Bâb-ı Âlî'de İngiliz ilçisi hâzır oldığı hâlde mübâdele olunmuşdur. Ahidnâmenin icmâli zeylde (6) rakamıyla îrâd olunur.

Fransa Devleti tarafından büyük ilçi ta'yîn olunan Kelmino[5] Şevvâl'in yirmi yedinci güni Bâb-ı Âlî'ye geldi huzûr-ı Sadr-ı â'zamî'de kendüsine ser-â-sere kaplu semmûr kürk ve oğluna ve sekiz ma'iyyeti me'mûrlarına kontuş semmûr ve on iki âdemlerine çukaya kaplu kakum kürkler ve on sekiz nefer âdemlerine sof kerrâkeler ilbâs idildi.

Rûm Patriki milletinin umûrını rızâ-yı devlete muvâfık olacak vechile idâreye muktedir olmadığından Zi'l-ka'de'nin yirmi dördünci güni azl ve nefy ile yerine Onikiler'den Siroz Metrepolidi Hrisantos nasb olundı.

Zi'l-hicce'nin dokuzuncı güni Ceh'alîkapusı dâhilinden yangın zuhûr ile yüz elli kadar hâne muhterik[6] oldı. Birkaç gün sonra Tersânekapusı dâhilinde gice sâ'at dörtde iken yangın

1 Nefy: Sürme, sürgün etme.
2 Mâ-tekaddem: Geçmiş zaman.
3 Ser-rişte: İpucu, tutamak.
4 Rûşenâ: Aydın, parlak. Belli, meydanda.
5 Kelmino: Armand Charles, Kont Guilleminot.
6 Muhterik: İhtirâk eden, tutuşup yanan, yanmış, yanık.

zuhûr ile ferdâsı vakt-i zuhra kadar imtidâd buldı.

Vefiyât-ı Â'yân ve Ba'zı Tevcîhât

Ber-vech-i bâlâ Ağriboz'dan azl ve vezâreti ref' ile Tokad'a nefy olunan Çarhacı Alî Paşa nâ-mizâc olarak Tokad'a lede'l-vusûl çend rûz mürûrunda ya'nî işbu otuz dokuz senesi Muharrem'inin evâhirinde ecel-i mev'ûdıyla vefât eylemişdir. Müşârün-ileyh fi'l-asl Konyalıdır. Eyyâm-ı civânîsinde vüzerâ dâ'irelerine intisâb ve yazu okumağa muktedir olmak mülâsebesiyle içağalar miyânında Alî Efendi deyü kesb-i iştihâr eylemiş oldığı hâlde Yûsuf Ziyâ Paşa ile Mısır seferine azîmet ve ba'dehu İskenderiyye muhâfazı olan Hûrşîd (**s.88**) Paşa'ya intisâb idüb Hûrşîd Paşa Mısır vâlîsi oldukda anı kethüdâlık hidmetinde istihdâm ve kapucıbaşılık rütbesiyle bekâm itmiş ve Hûrşîd Paşa'nın azlinde Dersa'âdet'e gelüb iki yüz yirmi iki senesinde açılan Rusya seferinde Kapudan-ı esbak Sâlih Paşa'nın ta'rîf ve tavsiyyesi üzerine uhdesine rütbe-i vezâretle Silistre mansıbı ve çarhacılık me'mûriyyeti tevcîh ve ihâle buyurulmuş idi. Karalaş nâm mahalde bi'z-zât hücûm ve iktihâm ile sufûf-ı â'dâyı[1] yarub muzafferiyyetine bâdî olmağla kesb-i sît ü şân itmiş idi. Ordu-yı Hümâyûn ile Dersa'âdet'e avdet idüb Sadr-ı â'zam Memiş Paşa'nın azlinde kâ'immakâm ve ba'dehu kapudan-ı deryâ olmuş ise de bir ay sonra Alâ'iyye mansıbıyla Dersa'âdet'den çıkarıldı. Ve çend mâh sonra Trabzon vâlîsi oldı. Ol esnâda Rusyalu berren ve bahren kal'ayı muhâsara itdikde şecî'âne müdâfa'a eyledi. Ba'dehu azl ile Ankara'da ikâmete me'mûr ve bir müddet sonra Karaman eyâletiyle mesrûr olub ol esnâda isyân iden Tekeli İbrâhîm Beg üzerine ser'askerlik unvânıyla me'mûr buyuruldı. Lâkin bir iş göremediginden mâlı müsâdere ve kendüsi Limni Cezîresi'ne nefy olundı. Ba'dehu menfâsı Keşan'a tahvîl kılındı. Müte'âkiben ibkâ-yı vezâretiyle Kars vâlîsi oldı üç sene sonra me'mûriyyeti Sivas Vâlîligi'ne tahvîl olunub ahâlîsi ile aralarında münâferet[2] vukû' buldı. Ve üç ay kadar gavga mümtedd oldı nihâyet muhâlifîne galebe iderek anları te'dîb itdi ba'dehu bir sene Karahisâr ve iki sene Alâ'iyye ve İçil mansıblarında bulundı. Otuz altı senesinde Ağriboz'a muhâfız olub ba'de'l-azl[3] ber-vech-i bâlâ Tokad'da fevt oldı. Es'ad Efendi dir ki müşârün-ileyhin şecâ'ati müstağni-i ta'rîf ve tama'ı ise vâreste-i tavsîfdir. İntiha. Trablusşâm Eyâleti Beglerbegisi Mîr-i Mîrân Hüseyin Paşa fevt olmağla fi'l-asl Lazkiyeli olub yeniçeri ağalığından mütekâ'id Şâm'da mukîm iken bundan akdem Dervîş Paşa'nın inhâsı üzerine rütbe-i mîr-i mîrânî ile emîrü'l-hâc vekâletinde bulunan Mehmed Paşa uhdesine Trablusşâm Eyâleti tevcîh idildi.

Ecille-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Matbah Emîni Yûsuf Âgâh Efendi Cumâde'l-ûlâ'nın ikinci Pâzâr güni azm-i dâr-ı bekâ eyledi.

Müşârün-ileyh devr-i (Abdülhamîd) Hanî'de başmuhâsebe pâyesini ihrâz[4] ile vefât iden

1 Sufûf-ı â'dâ: Düşman safları, sıraları.
2 Münâferet: Nefret etme, soğukluk.
3 Ba'de'l-azl: Görevden alındıktan sonra.
4 İhrâz: Alma, kazanma, elde etme, erişme.

Moralı Süleymân Penâh Efendi'nin oğlı olub bin yüz elli yedi târîhinde Mora'da tevellüd ve altmış dokuzda pederi Penâh Efendi ve büyük birâderi Osmân Efendi ile birlikde İstanbul'a gelmiş ve seksan sekizde Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Odası'na çerâğ ve hâcegânlık rütbesiyle bekâm buyurulmuş ve doksan beşde mevkûfât hâceliginde ve dîger ba'zı me'mûriyyetlerde istihdâm (**s.89**) idilmiş ve iki yüz sekiz târîhinde sefâretle İngiltere'ye gidüb beş sene orada kalmış idi. Avdet eyledikden sonra İstanbul'a lede'l-vürûd yeniçeri kitâbeti ve ba'dehu Anbâr ve Tersâne ve Matbah-ı Âmire emânetlerinde bulunmuş ve yirmi dört senesinde rikâb defterdârı olmuş ve ba'dehu Cebehâne ve Mehterhâne nezâretlerinde ve Hibetullâh Sultân[1] kethüdâlığında ve Beşiktaş Sâhilsarây-ı Hümâyûnı ta'mîrâtı emr-i mu'tenâ-bihâsında ve Nüzûl Emâneti'nde ve Sadâret-i uzmâ kethüdâlığmda bulunmuşdu. Ve gâ'ile-i Vehhâbiyye'nin ber-taraf olması üzerine yirmi yedi senesinde surre emîni ve ba'de'l-avd nişâncı ve otuz ikide yine kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve otuz dörtde sâlisen Tersâne-i Âmire emîni oldı. Ve otuz altıda mübâya'a me'mûriyyetiyle Edirne'ye gönderildi. Otuz sekizde sâniyyen Matbah-ı Âmire emîni oldı. Otuz dokuzda fevt olub Şeh-zâde Mehmed Türbesi hazîresinde defn olundı. Sâdık ve hayr-hâh-ı devlet bir zât olub ancak hadîdü'l-micâz ve dil-şiken imiş.

Muhâsebe-i Evvel İmâm Mustafâ Efendi gurre-i Cumâde'l-âhire'de vefât itmekle mansıb-ı mezkûr mutasarrıf-ı evveli Nu'mân Sâbit Efendi'ye tevcîh olundı.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Burusalıdır. Dersa'âdet'e gelüb Sultân Selîm asrı ricâlinden Birrî Abdullâh Efendi'ye imâm ve ba'dehu kethüdâ olmuş idi efendisinin sâyesinde silk-i hâcegânîye dâhil ve re'îs kîsedârlığı hidmetine nâ'il oldı. Sultân Mustafâ-yı Râbi''in cülûsunda kendüsinin haremi harem-sarây-ı sultânî mu'takalarından[2] olmak mülâbesesiyle büyük tezkireci vekîli ve müte'âkiben kethüdâ-yı sadr-ı âlî oldıysa da Alemdâr Paşa'nın Sadâretinde Midillü'ye nefy olundı. Ve Alemdâr'ın devri döndükden sonra ıtlâk olunarak yine ba'zı menâsıb-ı Dîvâniyye'de ve bir aralık Hadîce Sultân kethüdâlığında istihdâm kılındı. Sâf-derûn[3] bir zât imiş. Afâ anhü.

Beyhân Sultân kethüdâsı bulunan Birrî Dâmâdı Sâdık Efendi dahi evâ'il-i Cumâde'l-âhire'de fevt olmağla münhall olan Sultân Kethüdâlığı Enverî dâmâdı Lâz Mahmûd Efendi'ye ihâle idildi.

Şeyhü'l-islâm-ı esbak Mehmed Zeynelâbidîn Efendi Receb'in on beşinde yetmiş iki yaşında oldığı hâlde terk-i gâ'ile-i fenâ eyledi.

Pederi Haleb kazâsmdan munfasıl iken vefât iden Etıbbâ-yı Hâssadan Surre Emîni-zâde Seyyid Mehmed Sa'îd Efendi'dir. Vâlidesinin pederi Mustafâ Han-ı Sâlis asrında Şeyhü'l-islâm ve şi'ir ve inşâda müsellem-i havâss ve avâm olan Küçük Çelebi-zâde İsmâ'îl Âsım Efendi'dir. Bin yüz altmış yedi Rebî'ü'l-âhir'inde zeyyin-i gehvâre-i vücûd ve seksan yedi Rebî'ü'l-evvel'inde (**s.90**) nâ'il-i ru'ûs ve iki yüz ou beşde Üsküdar Mevleviyyeti'yle ve yirmi Muharrem'inde Edirne ve arası çok geçmeyüb Mekke pâyeleriyle ve yirmi üçde nekâbet-i

1 Hibetullâh Sultân: Sultân Abdülhamîd'in kerîmesi.
2 Mu'taka: Azâdedilmiş, azatlı köle.
3 Sâf-derûn: Kolayca aldatılan, saf.

eşrâf mesned-i şerîfiyle ve yirmi sekizde İstanhul ve yirmi dokuzda Anadolı pâyesiyle bekâm ve otuz senesinde Şeyhü'l-islâm olmuş idi. Sûhtelerin ma'hûd mûm gavgası üzerine otuz üç senesinde azl ve Burusa'ya nefy olundı ve otuz dört Muharrem'inde ıtlâk olunmağla Dersa'âdet'e gelüb Üsküdar'da Sultântepesi'nde kâ'in konağında ikâmet üzre iken işbu otuz dokuz senesinde vefât eylemişdir. Asrmın fudalâsından meclis-ârâ ve hoş sohbet bir zât-ı ma'ârif-simât imiş. Süleymân Fâ'ik Efendi mecmû'asında dir ki mevâlîden Keşşâf-zâde dirler bir âdem vardır ıyâline gâyet mecbûr ve meshûr olub hâtûn dahi zevcinin her bir umûrına musallat olmağla merkûm Keşşâf-zâde'ye Zeynî Efendi Meşîhat'mde Galata kazâsı tevcîh olunub esnâ-yı kazâsında Galata'nın mahkeme hademesi hâtûnun umûr-ı mahkemeye müdâhale ve de'âvî-i şer'iyyeye hükümde müşârekesinden[1] Bâb-ı Fetvâ-penâhî'ye gelüb şikâyet itmeleriyle Zeynî Efendi Keşşâf-zâde'yi meclisime celb ile şevketlü efendimiz bu abd-i fakîri mesned-i Meşîhat'e ik'âddan bir maksadları dahi menâsıb-ı Mevleviyyeti ehline tevcîh eylesün garazına mebnî ise de bu mahalde ehilden murâd ıyâl ma'nâsı olmayub mahall ve müstahıkk olanlar olmağla biz size kazâya ehildir deyü Galata'yı virdik yohsa ehlinize mevleviyyet tevcîh itmedik fî-mâ-ba'd umûra ıyâlini karışdırma deyü tenbîh eylemiş. İntihâ.

Şâm-ı Şerîf Vâlîsi ve Emîrü'l-hâc Seyyid Ahmed Paşa'nın vefâtı haberi Dersa'âdet'e bi'l-vürûd Şâm eyâleti ve emâre-i hâcc kemâ-kân Kudüs ve Nablus sancakları ilhâkıyla Ramazân-ı şerîf'in yirmi üçünde Haleb Vâlîsi Beylanlı Mustafâ Paşa'ya ve Haleb eyâleti Karahisâr-ı Sâhib'de mukîm olan Vahîd Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Merhûm-ı müşârün-ileyh Ahmed Paşa İçili sancağında kâ'in Silifke kazâsı müftîsinin oğlıdır. Eyyâm-ı civânîsinde pederinden ve beldesi ulemâsından mukaddemât-ı ulûmı tahsîl itdikden sonra tarîk-i emârete heveskâr ve bir müddet sonra İçil mütesellimliğine nâ'il olmuş idi. Ve Sadr-ı esbak Yûsuf Ziyâ Paşa Mısır seferine giderken anı rütbe-i mîr-i mîrânî ile İçili mutasarrıfı nasb itdirmiş idi ve on sekiz senesinde rütbe-i vezâretle Cidde vâlîsi olmuş iken Vehhâbî gâ'ilesi sedd-i râh-ı vusûl olarak bi'l-istîzân Mısır'dan avdet ile uhdesinde bulunan İçili sancağının idâresiyle meşgûl oldı. İki yüz yirmi birde Kadı Abdurrahman Paşa üzerine Karaman vâlîsi ve ba'de'l-infisâl İstanbul'a celb ile Karadeniz Boğazı ve ba'dehu Maçin Geçidi muhâfızı nasb olundı. Bir sene sonra inhirâf-ı mizacından (s.91) bahisle isti'fâ itmesi üzerine mazhar-ı müsâ'ade olarak vatanına avdet eylemiş iken yine Ordu-yı Hümâyûna me'mûr olub lede'l-vürûd Tırnovi ve andan Misivri muhâfazasına me'mûr ve ha'dehu Mora eyâletiyle mesrûr olarak birkaç sene Mora'da meks[2] ile kesb-i servet ve yesâr eyledikden sonra otuz iki senesinde Hüdâvendigâr ve Kocaili mutasarrıfı ve otuz üçde kapudan-ı deryâ ve müte'âkiben vâki' olan niyâzına mebnî kapudanlıkdan afv ile yine Hüdâvendigâr ve Kocaili mutasarrıfı ve ba'dehu Ma'âdin-i Hümâyûn emîni ve Diyârbekir vâlîsi ve otuz beşde Haleb ve müte'âkiben Rakka vâlîsi ve müte'âkiben Aydın ve Saruhan mutasarrıfı ve ba'dehu Çıldır ve iki sene sonra Şâm vâlîsi olub Şâm'a giderken hilâl-i râhda âzim-i dârü'l-karâr olmuşdur. Beyne'l-vüzerâ mütemevvil[3] ve emsâline nisbetle âdil bir vezîr-i nâdirü'l-emâ'il

1 Müşâreke: Ortaklık, ortaklaşma.
2 Meks: Durma, bekleme, bir yerde kalma, eğlenme.
3 Mütemevvil: Temevvül eden, mal sahibi; zengin.

idi. Rahmetullâhi aleyh.

Trablusşâm Beglerbegisi Mîr-i Mîrân Mehmed Paşa ba'zı ekâribini[1] istishâb[2] ile devr-i eyâlete çıkub kasabât ve kurâda kâ'ide-i adâlete münâfî işler yapmış idi ba'zı vücûh-ı ahâlî ise anın ehl-i sünnete buğz ve adâveti der-kâr olan Nusayrî tâ'ifesinden oldığı iddi'âsıyla halkı tahrîk eylediklerinden Sünnîler ictimâ' ve gice vakti Lazkiye'de kâ'in konağına hücûm iderek kendüsini ve birkaç nefer ekâribini pârelemiş oldukları haberi Dersa'âdet'e lede'l-vürûd Trablusşâm eyâleti Hama Mütesellimi Azm-zâde Süleymân Beg'de bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî tevcîh kılındı. Bu esnâda sudûr-ı izâmdan Kevâkibî-zâde Mehmed Râşid Efendi dahi fevt olmağla terceme-i hâlinin beyânına ibtidâr olunur. Şöyle ki: Müşârün-ileyh Sultân Ahmed-i Sâlis Hazretleri'nin sudûrından Kevâkibî-zâde Veliyyüddîn Efendi ahfâdından ve mevâlîden Feyzullâh Efendi nâm fâzılın oğlıdır. Bin yüz seksan dokuz senesinde müderris ve iki yüz yirmi birde Selanik ve yirmi dokuzda bâ-pâye-i Mekke [ve] Burusa mollâsı ve otuz ikide İstanbul kadısı oldı ve otuz dokuzda Anadolı rütbesini aldı ve arası çok geçmeyüb tayy-i tarîk-i zindegânî eyledi. Fenn-i sakka ve terâcim-i fetâvâya intisâbı ve emsâline nisbetle oldukca degeri var imiş. Rahmetullâhi aleyh.

Tunus Beglerbegisi Mahmûd Paşa âzim-i ser-hadd-i bekâ olmağla Zi'l-ka'de'nin on üçünci güni oğlı Hüseyin Beg'e bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî Tunus eyâleti tevcîh buyuruldı.

Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Yahyâ Efendi bu esnâda fevt olmağla yerine Zi'l-ka'de'nin on yedinci güni Hendesehâne hâcelerinden Yanyalı Muhtedî İshak Efendi Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı oldı.

Mora ve Havâlîsi Hakkında İcrâ Olunan Teşebbüsât ve Zuhâra Gelan Ba'zı Vukû'ât

Geçen sene dahi Mora tarafında bir iş görilemediginden gelecek yazın üç koldan (s.92) hareket olunmak üzre tedârükât-ı kaviyyeye teşebbüs olunmak ferâ'iz-i hâliyyeden görülmekle evâhir-i Cumâde'l-ûlâ'da Rûmili Ser'askeri Ebûlebûd Mehmed Paşa ma'iyyetine asâkir-i külliyye tertîb kılınmış idi.

Şöyle ki: İşkodralı Mustafâ Paşa külliyyetlü Kiğa askeriyle kemâ-fi's-sâbık Karlıili tarafına me'mûr idilerek Dukakin Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Süleymân Paşa dahi anın ma'iyyetine virildi. Ve Yanya ve Delvine ve Avlonya sancakları mutasarrıfı Ömer Viriyon Paşa on bin Toska askeriyle Atina üzerine me'mûr idildi. Ve ma'iyyet-i ser'askerîye Rûmili Eyâleti'nin bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ve gerek Arnavudluk'dan ve gerek Rûmili'nin sâ'ir cihetlerinden yirmi beş bini mütecâviz nefîr-i âmm askeri tertîb olunub ser'asker paşa Yenişehir'de bir zâtı yerine kâ'immakâm bırağarak bi'n-nefs Mora üzerine hareket eylemesi fermân buyuruldı. Ve ordu ser'askeri ma'iyyetine iki bin deve tertîb kılındı fakat Ebûlebûd

1 Ekârib: Yakın akraba, hısımlar.
2 İstishâb: Yanına alma, yanına alınma; beraber götürme.

Mehmed Paşa'nm umûr-ı ser'askerîyi idâreye muktedir olamayacağı anlaşıldığından azl ile yerine akdemce Mora ser'askeri nasb olunmağla Yenişehir'e gelmek üzre bulunan Çirmen Mutasarrıfı Dervîş Mustafâ Paşa Receb'in on dördünci güni bi'l-istiklâl Rûmili ser'askeri nasb olundı. Ve Tırhala sancağı Yenişehir'de bulunan Bolı ve Vîrânşehir Sancakları Mutasarrıfı Moralı Ebûbekir Sıdkî Paşa'ya ve Çirmen sancağı hâlâ Drama nâzırı bulunan sâbıkâ Mîrâhûr-ı Sânî Ayaş Müftîsi-zâde Es'ad Ağa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyuruldı. Ebûlebûd Paşa'nın dahi Edirne cânibine azîmeti emr olunub mu'ahharen vezâreti ref' ve emvâli müsâdere olunarak Dimetoka'da ikâmete me'mûr olmuşdur.

Mukaddemâ Cânib Efendi'nin ihtârı üzerine Mora ser'askerliginin Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa-zâde İbrâhîm Paşa'ya tefvîzi tezekkür ve ecille-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Hüsni Beg gönderilüb de Yeniçeri Ocağının taht-ı intizâma idhâli hakkında anın re'y ve mütâla'asını istiknâh[1] itmesi dahi tahattur[2] buyurulmuş ise de Hâlet Efendi gerek Cânib Efendi'nin ve gerek Hüsni Beg'in hasm-ı cânı oldığından ve Mehmed Alî Paşa dahi Hâlet Efendi'den meslûbü'l-emniyye bulundığından bu tedbîr o zamân te'hîr olunmuş idi. Lâkin bu def'a ber-vech-i meşrûh Mora içün olunan tedârükâtın kâfî olub olmayacağı cây-ı mütâla'a oldukdan başka Mora ordusına bahren zahîre irsâli lâzım geldigi hâlde Çamlıca[3] ve Sulıca[4] korsanlarından ihtirâz oluna geldigine mebnî Mısır'dan o sulara mikdâr-ı kâfî sefâ'in gönderilmesi husûsunda Mehmed Alî Paşa'nın mütâla'ası sorulmuş idi. Vârid olan cevâbında kendüsinin matlûb vechile işe yarar sefîneleri olmadığından bahisle Dersa'âdet'den bir mikdâr beglikler irsâl (**s.93**) buyuruldığı takdîrde ya kendüsi yâhûd oğlı İbrâhîm Paşa Sulıca ve Çamlıca'ya varub ahâlîsini kahr ve tedmîr ile kuvve-i bahriyyelerini imhâya sa'y olunacağı münderic bulunmuş idi. Bu husûsları mûzâkere içün Mısır kapu kethüdâsı ve baruthâneler nâzırı olan Necîb Efendi evâhir-i Cumâde'l-ûlâ'da cânib-i Mısır'a irsâl buyuruldı. Ve Mısır'dan Mora cânibine asker ve zahîre nakl idecek gemileri muhâfaza içün Cezâ'ir ve Tunus Ocakları sefînelerinin serî'an İskenderiyye'ye varmaları ocaklara emr ü iş'âr buyuruldı. Lâkin oralara haber gidüb gelmek haylîce vakte muhtâc olub Mora işi ise müsta'cel[5] oldığına mebnî tiz elden Donanma-yı Hümâyûnun mevcûdundan üç kıt'a fırkateyn ve üç kıt'a fırkate ve gulet[6] ve bu tarafda hulunan Tunus teknelerinden iki kıt'a fırkateyn ve iki kıt'a birik ve korvet ki cem'an on kıt'a sefîue ifrâz ve Patrona-i Hümâyûn Kapudanı Hüseyin Beg ile kezâlik evâhır-i Cumâde'l-ûlâ'da İskenderiyye'ye gönderildi. Necîb Efendi seyr-i serî' ile Antalya İskelesi'ne ve andan Mısır'a varub Mehmed Alî Paşa'ya teblîgât-ı lâzımeyi icrâ itdikde Mehmed Alî Paşa zahâ'ir-i matlûbenin Mora'ya irsâlini ta'ahhüd ile berâber işlerde çatallık olmamak içün hitâm-ı maslahata kadar deryâ kapudanlığı ile Mora eyâleti oğlı İbrâhîm Paşa'ya bi'l-istiklâl tevcîh buyuruldığı sûretde asker ve zahîre sevkiyle Mora'nın istihlâsına bezl-i makdûr idecegini beyân itmişdir. Mora maslahatı taraf-ı hümâyûndan Sadr-ı â'zam Gâlib

1 İstiknâh: Doğruluğunu araştırma.
2 Tahattur: Hatırlama, hatıra getirme, getirilme; unutulduktan sonra hatırlanan şey.
3 Çamlıca: Alonisos Adası, Yunanistan.
4 Sulıca: Suluca. Spetses Adası, Yunanistan.
5 Müsta'cel: Acele yapılması lüzumlu olan, çabuk yapılması gereken.
6 Gulet: İki direkli yelkenli bir savaş gemisi türü.

Paşa'ya tefvîz buyurılub o dahi bu işi Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'ya havâleden enseb bir tarîk olmadığını görmüş idi lâkin ba'zı mülâhazâta mebnî kapudanlığın tevcîhinden sarf-ı nazar olunub ancak Mora ile Sulıca ve Çamlıca umûrunda müstakil-i bi'r-re'y olmak üzre İbrâhîm Paşa'ya gurre-i Şa'bân'da Mora eyâleti tevcîh ve ber-vech-i bâlâ Patrona Hüseyin Beg'e mashûben İskenderiyye'ye gönderilan sefâ'in ile Balyabadra tarafında Çeşmeli Halîl Beg başbuğluğıyla bulunan on kıt'a süfün-i hümâyûn anın ma'iyyetine ta'yîn ve donanma-yı Mısriyye ser'askerligi dahi uhdesine ihâle buyuruldı.

Bir müddetden berü yeniçerilerin vardıkları yerlerde dürlü fazâhatlere[1] tasaddî ve ahâlîye ta'addî itmekden başka bir işe yaramadıkları tecrübe olunmuş ise de ez-kadîm[2] biz pâdişâh askeri değil miyiz bunca kal'alar bizim darb-ı destimizle feth olunmadımı yollu sözler söylemekde olduklarına ve Ağa Paşa'nın tedâbîriyle fi'l-cümle edeblerini takınarak taht-ı itâ'atde istihdâm olunabilmeleri mütâla'asına binâ'en Donanma-yı Hümâyûn ile Mora cânibine gönderilmek üzre akdemce Yeniçeri Ocağından dahi üç bin nefer dalkılıc[3] tahrîrine teşebbüs idilmiş idi. Bu esnâda anların emr-i tahrîri ikmâl idilmiş oldığından Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa (**s.94**) anları begliklere bi'l-irkâb evâ'il-i Şa'bân'da Donanma-yı Hümâyûn ile Akdeniz cânibine azîmet eylemişdir. Ağriboz'da vâki' Kızılhisâr Kal'ası üzerine mukaddemâ eşkıyâ hücûm itdikde Ağriboz Muhâfızı Vezîr Ömer Paşa yetişüb cem'iyyet-i eşkıyâyı dağıtmış idi. Bu esnâda eşkıyâ yine ictimâ' ile hücûm itdiklerinde mikdâr-ı kâfî asker ile kethüdâsını göndermekle eşkıyânın çoğı kılıcdan geçirilüb bakiyyetü's-suyûfı târ u mâr olarak firâr itdikleri esnâda Donanma-yı Hümâyûn o sulara varmış oldığından Donanma-yı Hümâyûnda bulunan dalkılıclar karaya ihrâc ile anlar ve sâ'ir piyâde ve süvârî asker berren ve süfün-i sagîre bahren usât üzerine sevk olundukda önlerine gelan eşkıyâyı i'dâm ve ba'zı sevâhilde bulunan sefîneleri ihrâk idilmiş oldığı haberi Dersa'âdet'e lede'l-vürûd mûcib-i ibtihâc olmuşdur.

Yine ol esnâda Girid'in lodosı semtinde kâ'in üç karye ve iki limanı hâvî Kaşot[4] nâm-ı diger Çoban Adası ve Kandiye'nin poyraz semtinde kâ'in ve dört karye ve iki limanı hâvî Gelbe Adası ahâlîsi Mora'nm ihtilâlinden berü hâl-i isyânda bulunmalarıyla Mısır vâlîsi tarafından me'mûr Hüseyin Beg nâm merd-i gayûr on sekiz kıt'a sefâ'in-i Mısriyye ile evvelâ Kaşot Adası'na varub bir karyesinin ahâlîsini kâffeten[5] i'dâm ve dîger karyesinin halkını esîr itdikden sonra Gelbe Adası'na lede'l-vürûd ahâlîsi istîmân itmekle âlât ve edevât-ı harbiyyelerini toplamışdır.

Mora ihtilâli akîbinde Girid'de vâki' İsfâkiye[6] nâhiyesi re'âyâsı dahi tuğyân ile karyelerde bulunan ehl-i İslâm üzerine hücûm itdiklerinden Resmo ve Hanya ve Kandiye'den üzerlerine sevk-i asker olunarak taraf taraf muhârebeye kıyâm olunmuş idi. Çamlıca ve

1 Fazâhat: Alçaklık, edepsizlik, hayasızlık.
2 Ez-kadîm: Eskiden beri.
3 Dalkılıç: Her türlü tehlikeyi ve ölümü göze alarak düşmana saldıran fedai asker.
4 Kaşot: Kasos Adası, Karpathos, Yunanistan.
5 Kâffeten: Bütünü. Hepsi birden.
6 İsfâkiye: Sfakia, Girit, Yunanistan.

Sulıca ve dîger Cezâ'ir-i Bahr-i Sefid eşkıyâsı tarafından i'âne olunmağla Girid eşkıyâsı gitdikce ferce[1] bulub ol esnâda vebâ hastalığı dahi zuhûr itmekle asâkir-i İslâmiyye ancak kal'aları muhâfaza idebildiklerinden bir sene zarfında eşkıyâ Girid'in her tarafını kaplamış ve kal'aların varoşlarına kadar tahattî eylemiş idiler.

Mısır vâlîsi tarafından li-ecli'l-imdâd[2] otuz yedi senesi Ramazân'ında yüz kıt'a sefâ'in-i Mısriyye ile Girid'e sevk olunan sâbıkâ Medîne-i Münevvere Muhâfızı Arnavud Hasan Paşa sene-i merkûme Şevvâl'i hilâlinde Sevde Limanı'na bi'l-vusûl berren ve bahren cenge ibtidâr eylediği esnâda Girid Ser'askeri Şerîf Paşa vefât itmekle otuz sekiz senesi Ramazân'ında Resmo Muhâfızı Osmân Hâşim Paşa uhdesine rütbe-i vezâretle Kandiye eyâleti ve Girid ser'askerligi ve Şerîf Paşa hazînedârı Sührâb Ağa'ya dahi rütbe-i mîr-i mîrânî ile Resmo (**s.95**) muhâfızlığı tevcîh olundukdan sonra işe dü-dest-i gayret[3] ile yapışmış ve cümle me'mûrîn el birliğiyle çalışmış olduklarından eşkıyâ her tarafda mağlûb ve perîşân idilerek işbu otuz dokuz senesi hilâlinde Girid gâ'ilesi külliyyen ber-taraf olmuş iken yağma-gerlige me'lûf ser-gerdelerden ba'zıları istîmân iden re'âyânın emvâline ta'arruzdan girü durmamakda oldukları Mısır vâlîsi tarafından inhâ olmağla bu makûle harekât-ı nâ-revânın men'i içün Osmân ve Sührâb Paşalar ile Hanya Mutasarrıfı Lütfullah Paşa'ya bu sırada evâmir-i aliyye gönderilmişdir.

Ba'zı Vekâyi'-i Harbiyye

Rûmili Ser'askeri Dervîş Paşa Ramazân-ı şerîf'den evvelce Yenişehir-i Fenar'a vardı Berkofçalı Yûsuf Paşa'yı mukaddimetü'l-ceyş[4] olarak Salina teshîrine ve Tırhala Mutasarrıfı Ömer Viriyon Paşa'yı Karlıili tarafına gönderdi.

Bu sırada İzdin Muhâfızı Sâlih Paşa'nın vezâreti ref' ile İzdin muhâfazası Tırhala Mutasarrıfı Ebûbekir Paşa'ya ihâle olunmuşdur.

Mosolong'ın feth ve teshîri akdem ve elzem olmağla İşkodralı Mustafâ Paşa bi'z-zât azîmete me'mûr olmuş iken gelmekde ta'allül ve ba'zı a'zâra tevessül itdigi bu esnâda istihbâr olundukda Dervîş Paşa'nın bi'z-zât Mosolong'a azîmet eylemesi emr olunmuşdur.

Binâ'en alâ-zâlik Dervîş Paşa Berkofçalı Yûsuf Paşa'yı Salina fethine i'zâm itdikden sonra kendüsi Mosolong miyyetiyle İzdin'e doğrı gitdi.

Hâlbuki Berkofçalı Yûsuf Paşa Emlan derbendine kadar gitmiş ise de ilerüsini sökdiremeyüb ric'at itdi. Anın ric'ati Dervîş Paşa'ya mûris-i fütûr oldukdan başka Karaferye ve Katrin ve Alasonya sevâhiline eşkıyâ sefîneleri yanaşub oralarda birkaç bin eşkıyâ tecemmu' eylediginden ve Meçova[5] ve Agrafa re'âyâsına dahi geregi gibi emniyyet

1 Ferce: Girecek yer.
2 Li-ecli'l-imdâd: Yardım için.
3 Dü-dest-i gayret: İki elle gayret etmek, işe iki elle sarılmak.
4 Mukaddimetü'l-ceyş: Ordunun öncü birliği.
5 Meçova: Metsovo, Yunanistan.

olunamadığından Ebûbekir Paşa'nın Yenişehir'de ibkâsı lâzım geldi ve Dervîş Paşa İzdin'den ilerü hareket ile Alamana mevki'ini tutub Yanya Mutasarrıfı Ömer Viriyon Paşa'yı ilerüye sevk itdi Ömer Paşa ceng iderek ilerü gidüb ve Âlâybegi Köprisi'nde mücterni' olan eşkıyâyı dağıdub ser'asker paşanın İnebahtı havâlîsine doğrı gelmesine muntazır oldı Ser'asker Dervîş Paşa ise Mavrola karyesine vardıkda eşkıyâ sedd-i râh oldukdan başka pek ziyâde yağmurlar yağub mâni'-i hareket oldığından Dervîş Paşa Alamana'ya avdet ve Berkofçalı Yûsuf Paşa'yı İzdin'e i'âde iderek ordu-yı ser-askerînin Yenişehir'de (**s.96**) yâhûd Tırnovi'de meştâ-nişîn olmasım Dersa'âdet'den istîzân eyledi bunun üzerine Ebûbekir Paşa'nın Tırnovi'de kalması ve İzdin ile Alamana bir mevki' dimek oldığmdan ser'asker paşanın bu mevki'de durması ve Berkofçalı Yûsuf Paşa'nın zuhûr-ı irâdeye kadar Yenişehir'de ikâmet eylemesi içün sene-i âtiyye evâ'ilinde kendülerine evâmir-i aliyye gönderilmişdir. El-hâsıl Mosolong'in teshîri ve Karlıili'nin tathîri emr-i ehemmi bu yazın dahi hâsıl olamadı bu dahi ba'zı mevâni'-i tabî'iyyeden idi ma'a-mâ-fîh ser'asker paşa ma'iyyetinde haylî cesûr ve ceng-âver Kiğa askeri oldığı hâlde anlara unf[1] ile mu'âmele iderek hüsn-i istihdâmlarına muvaffak olamadığı dahi tahakkuk eylemişdir. Ber-vech-i bâlâ Kapudan Paşa Dersa'âdet'den hareket ile ibtidâ Donanına-yı Hümâyûn ile Ağriboz cânibine gidüb dalkılıc asâkirini karaya ihrâc itdikden sonra Selanik'e avdet idüb Karlıili ve İnebahtı Mutasarrıfı Palaslı İsmâ'îl Paşa dahi İzdin'de cem' eylediği üç bin kadar Arnavud askerini bi'l-istishâb Selanik'e getürmekle Kapudan Paşa asâkir-i merkûmeyi Donanma-yı Hümâyûna irkâb ile İpsara Cezîresi üzerine gitdi ve Zi'l-ka'de'nin evâ'ilinde cezîreyi ihâta ile karaya asker dökdi ve berren ve bahren muhârebeye ibtidâr ile dokuz sâ'at mümtedd olan muhârebede eşkıyânın binden ziyâdesi telef ve beş yüz kadarı esîr oldı ve usâtın otuz birik ve on altı eskona ve sâ'ir sagîr ve kebîr yüz on pâre sefîne ve tabyalarda mevzû' yüz bu kadar kıt'a top ve birçok cebehâne arabaları iğtinâm idildi. Usâtın ba'zıları dahi sefînelere râkiben firâr iderler iken bi't-ta'kîb yetişilerek ihrâk ve iğrâk idilmişdir. Kapudan Paşa'nın mühürdârı Halîl Efendi bu müjde-i feth ile Dersa'âdet'e lede'l-vürûd kendüsine huzûr-ı sadr-ı âlî'de semmûr kürk giydirildi ve bir tâm sehm ve hâcelik rütbesi virildi.

Kapudan paşanın tebşîrnâmesi[2] bâ-telhîs huzûr-ı hümâyûna arz olundukda mûcib-i mahzûziyyet-i seniyye olarak bâlâsına (Cenâb-ı Hakk'ın fazl ve ihsânına hamd ü senâlar olsun âferîn müşârün-ileyhe iki cihânda yüzi ak ve nân ü ni'met-i şâhânem kendüsine helâl olsun. İnşâallâhu Te'âlâ bundan böyle me'mûr oldığı mahallerin dahi zabt ve tathîrine muvaffak olur. Ol Kerîm ve Rahîm olan vâhibü'l-atâyâ asâkir-i İslâm'ı her hâlde ve her mahâlde mansûr ve muzaffer eyleyüb Resûl-i Ekrem Efendimiz'in rûhâniyyeti hürmetine şu gâ'ileyi bi'l-cümle ümmet-i Muhammed'in üzerinden ref' eylesün) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuş ve Kapudan Paşa'ya bin kîse akçe atiyye-i seniyye gönderilmişdir.

Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa ma'iyyetindeki Donanma-yı Hümâyûn sefâ'in-i Mısriyye ve tüccâriyye ki cem'an (**s.97**) yüz doksan altı kıt'a sefîneyi techîz ve bir müddetden berü Mısır'da tertîb ve teksîrine ikdâm eylemekde oldığı asâkir-i nizâmiyyeden üç âlây ve

1 Unf: Kabalık, sertlik.
2 Tebşîrnâme: Müjdeleme mektubu, muştulama mektubu.

bir çok başıbozuk ki cem'an süvârî ve piyâde otuz bin asker irkâb ve evâsıt-ı Zi'l-ka'de'de İskenderiyye'den Mora'ya sevk eylediğine dâ'ir vârid olan arizâsı dahi huzûr-ı hümâyûna lede'l-arz[1] bâlâsına (Mısır vâlîsinin bu bâbda olan gayret ve sadâkatine hiçbir diyecek olmamağla fevka'l-gâye mahzûziyyet-i şâhânemi müstevcib[2] olub hakkında olan hüsn-i teveccüh-i mülûkânemin bir kat dahi tezâyüd ve tevâfürini mûceb olmağla Hakk Te'âlâ Habîb-i Ekrem ve Nebiyy-i muhteremi sallallâhu Te'âlâ aleyhi ve alâ âlihî ve ashâbihî ve sellem hürmetine maslahat-ı me'mûresinde muvaffak ve karîben şu gâ'ilenin indifâ'ıyla bi'l-cümle ümmet-i Muhammed'i mesrûru'l-bâl eyleye âmîn) deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyrulmuşdur.

Ba'zı Vekâyi'-i Mısır ve Sûdân

Asâkir-i mu'alleme tanzîmi Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'nın öteden berü ârzû-yı mahsûsı olub hattâ bir aralık buna teşebbüs idecek oldıysa da Mısır'da beyne'l-asâkir ihtilâl zuhûr itmiş idi ve erkân-ı eyâlet beyninde dahi bu bâbda ittifâk-ı ârâ[3] yok idi. Binâ'en-aleyh Mehmed Alî Paşa vakt-i merhûna[4] müterakkıb idi ve ma'iyyetinde pek çok başıbozuk askeri bulundığından dâ'imâ bunları birer sûretle işgâl iderdi bu askeri bir müddet Cezîretü'l-Arab'da istihdâm itdi Der'iyye işi tamâm oldukdan sonra bir Sûdân seferi açdı ve oğlı İsmâ'îl Paşa'yı oraya gönderdi. İsmâ'îl Paşa bin iki yüz otuz altı senesi Ramazân'ında Sennar'a dâhil oldı ve ol vakt mülûk ve meşâyih-i Sûdân miyânelerinde ceng ve cidâl oldığından bi's-suhûle[5] Bilâd-ı Sûdân'ı taht-ı tasarrufuna aldı. Otuz yedi târîhinde Mehmed Alî Paşa'nın dîger oğlı İbrâhîm Paşa dahi bir fırka-i askeriyye ile çıkub Sûdân'ın ba'zı mevâki'ini zabt eylediyse de mu'ahharen Mısır'a avdet ile İsmâ'îl Paşa Sennar'da kaldı ve otuz sekiz senesi Safer'inin on altısında Şendi'ye gelüb meşâyihi cem' ile ahâlî üzerine ba'zı tekâlîf tarh itdikde yarınki güne kadar mühlet isteyüb o dahi mühlet virdi meşâyih-i Sûdân ise ol gice İsmâ'îl Paşa'nın beytûtet[6] eylediği hâneye âteş virüb anı etbâ'ı ile berâber ihrâk eylediler. Lâkin sonra asâkir-i Mısriyye dahi Sûdânîler'den geregi gibi intikâm almışlardır. Ol esnâda Gerdfan'da bulunan Defterdâr Mehmed Beg keyfiyyete lede'l-vukûf hareket ile önüne gelan Sûdânîleri darb ve te'dîb eylemişdir. Bu sırada Sûdânîlerden biri Mehmed Beg'in üzerine sıçrayub (**s.98**) hançerle anı öldürmek istemiş ise de ahz ve katl olunmuşdur. Ve bundan sonra Mısrîler'in Sûdânîler hakkında mu'âmelâtı pek ziyâde kesb-i şiddet eylemişdir. Mehmed Alî Paşa'ya oğlunun ihrâkı haberi vârid olıcak fevka'l-âde müte'essir olarak erkân-ı eyâleti cem' ve bükâ[7] iderek bu başıbozuk asâkirle hir iş görülmek mümkün olmaz işte oğlumun da

1 Lede'l-arz: Arzedildikte, arzedildiği zaman.
2 Müstevcib: Layık, şayan, münasib.
3 İttifâk-ı ârâ: Görüş birliği.
4 Vakt-i merhûn: Belli edilen, muayyen bir zaman.
5 Bi's-suhûle: Suhuletle, kolaylıkla.
6 Beytûtet: Geceleme, gece kalma.
7 Bükâ: Ağlama, gözyaşı dökme.

ihrâkına sebeb oldılar deyüb anın hâlinden müte'essiren bi'l-cümle erkân-ı eyâlet bi'l-ittifâk asâkir-i mu'alleme ve muntazama tertîbine karâr virmeleriyle hemân Sa'îd cihetinde asâkir-i cihâdiyye nâmıyla asâkir-i mu'alleme tanzîmine kemâl-i germiyyet ile teşebbüs olunarak az vakt zarfında pek çok asâkir-i cihâdiyye yetişdirilmişdir. Ber-vech-i bâlâ işbu otuz dokuz senesi hilâlinde Mora'ya üç alây cihâdiyye gönderildigi gibi Sûdân'a dahi başkaca bir mikdâr asâkir-i cihâdiyye sevk olunmuşdur.

Gâlib Paşa kuvve-i kalemiyye ve fünûn-ı mütedâvilede ma'lûmât-ı kâfiyye ashâbından fatîn ve cihân-bîn[1] afîf ve müstakîmü'l-etvâr ve umûr-ı düveliyyede mehâreti der-kâr olub sadr-ı â'zam oldukda Bâb-ı Âlî'nin düvel-i Avrupa ile münâsebâtını epeyce yoluna koydı Hâlet Efendi'nin ba'zı etvârından Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa mugberrü'l-hâtır olmuş iken anı dahi celb ve te'lîf itdi ve Mora maslahatını ana yükletdi bu cihetlerle teveccüh-i şâhâneyi kazandı lâkin ba'zı müteneffizân[2] ile ale'l-husûs iki seneye karîb darbhâne nâzırı bulunan Hüsnî Beg ile uyuşamadı bunların ikisi dahi Hâlet Efendi'nin rukabâ ve husemâsından oldukları cihetle anın i'dâmından sonra şîr ü şekker[3] olmaları lâzım gelürken Hüsnî Beg Hâlet Efendi neş'esini bulmak isteyüb Gâlib Paşa dahi bi'l-istiklâl sadr-ı â'zam olıcak miyâneleri şeker-âb oldı.

Zi'l-ka'de'nin dördünci güni Tersâne Emîni Atâullâh Efendi azl ve Hüsnî Beg Tersâne emânetine ve Humbarahâne Nâzırı Ahmed Efendi Darbhâne emânetine ve Cebehâne Nâzırı Sâlih Efendi Humbarahâne nezâretine nakl ve karîben İrân sefâretinden avdet iden Hindî-zâde Necîb Efendi Cebehâne nezâretine vasl idildi.

Bu sûretle Hüsnî Beg kurb-ı sultânîden bir mertebe teb'îd ile sebîke-i ikbâli fi'l-cümle mağşûş idilmiş oldı. Lâkin arası çok geçmeyüb Gâlib Paşa'ya dahi bir sille-i te'dîb uruldı. Şöyle ki: Kendüsinin Evkâf Müfettişi sâbıkan Galata Mollâsı Şeref Efendi ile Küçük Tezkireci Hazînedârbaşı-zâde Es'ad Efendi giceleri kendüsinin halvethâne-i hâssına dâhil olarak gûyâ ba'zı erkân-ı devlet aleyhinde tefevvühâta ictisâr iderlermiş deyü taraf-ı hümâyûna ilkâ olunmağla Zi'l-ka'de'nin on dokuzuncı güni ikisi (**s.99**) birden bâ-hatt-ı hümâyûn azl ve sâbıkâ Büyük Tezkireci Abdülhamîd Beg küçük tezkireci ve intihâb-ı Şeyhü'l-islâmî ile müderrisînden Pirlepeli Ahmed Efendi Şeref Efendi yerine müfettiş nasb ve ta'yîn buyuruldı. Müte'âkiben Gâlib Paşa'nın vak'[4] ve nüfûzını muhill[5] bir vak'a dahi zuhûra geldi. Şöyle ki: Cebecibaşı Alî Ağa rızâ-cûyâne hareket eyledigi cihetle mazhar-ı iltifât-ı devlet olarak me'mûriyyeti mümtedd olmuş ise de hussâd[6] ve rukabâsı ve ocaklusı içinde husemâsı çoğalub aleyhinde fesâd eylediklerinden hilâl-i Zi'l-hicce'de cebeci gürûhı cebehâ[ne]de bi'l-ictimâ' ağayı istemeyiz diyerek anı odasında habs itdiler. Li-ecli'l-iknâ' Bâb-ı Âlî'den me'mûr-ı mahsûs gönderildi dinlemediler. Ba'dehu Sadr-ı â'zam mikdâr-ı

1 Cihân-bîn: Dünyayı, cihanı gören.
2 Müteneffizân: Nüfuzlu ve hatırı sayılır kimseler. Sözü dinlenir kişiler.
3 Şîr ü şekker: Sütle şeker.
4 Vak': Vakar, ağırbaşlılık, temkin.
5 Muhill: İhlâl eden, dokunan, sakatlayan, bozan.
6 Hussâd: Hased edenler. Kıskananlar.

kâfi neferât ile yeniçeri ağasını gönderdiyse de ağa türbelerden ilerü gidemedi dîger sûretle dahi cem'iyyetlerini tefrîk idemedi. Binâ'en-aleyh cebecilerin terbiyyesi vakt-i merhûnuna ta'lîk ve Alî Ağa azl ve yerine başkethüdâ olan dîger Alî Ağa nasb ile gavga basdırıldı. Lâkin hükûmetin nüfûzına halel geldi. İki gün sonra yeniçeri ağası sû'-i tedbîrine binâ'en azl olunmağla ocakda silsile vukû' buldı. Ve bi-hasebi't-tarîk Kul Kethüdâsı Süleymân Ağa yeniçeri ağası ve Zağarcıbaşı Hasan Ağa kul kethüdâsı ve Ser-seksonî Celâleddîn Ağa zağarcıbaşı oldı.

Yeniçeri ağasının azliyle cebeciler vak'ası bir mertebe ta'mîr olundıysa da bu sırada sadr-ı â'zamın vak'ına halel gelmiş oldığı cihetle bu vak'a anın dahi azline sebeb-i âdî olabilecek mevâddan idi.

Ve bir de zât-ı şâhânenin aksâ-yı emeli yeniçerilerin te'dîbi husûsı olub akdemce bu sırrı Sadr-ı â'zam Gâlib Paşa'ya keşf itdikde Gâlib Paşa bu mâddenin icrâsı mümkündür ve buna teşebbüsden evvel yeniçeri müteneffizleri mîr-i mîrânlık ile veya dîger birer vesîle ile taşraya gönderilmelidir ve şöyle böyle yapılmalıdır. Ağa Paşa dahi bu işde kullanılabilür fakat bunun icrâsı Benderli Selîm Paşa gibi cerî ve pekgözli bir zâtın Sadâretde bulunmasına mevkûfdur kulunuz gibi kâtiblikden gelme bir sadr-ı â'zamın işi degildir dimiş oldığı sikadan mervîdir.

(Vekâyi'-i Sene 1240)

Binâ'en alâ-zâlik cebeciler vak'asından sonra ferd-i âferîde vâkıf olmaksızın Hâssa hâsekilerdinden Ahmed Ağa mütenekkiren[1] hatt-ı hümâyûn ile Silistre cânibine gönderilmiş oldığından seyr-i serî' ile Silistre'ye vâsıl ve bir takrîble müşârün-ileyh Selîm Paşa'nın yanına dâhil olarak gizlüce hatt-ı hümâyûnı i'tâ idicek Selîm Paşa keyfiyyeti mahremâne olarak birâderi Halîl (**s.100**) Beg'e bi'l-ifâde başka kimesneyi âgâh itmeksizin tatar kıyâfetine girüb ve Ahmed Ağa ile birlikde Silistre'den çıkub Muharrem'in yirminci Salı güni Dâvud Paşa Sarâyı'na vâsıl olduklarında Ahmed Ağa hemân Sarây-ı Hümâyûn'a varub sadr-ı cedîdin vürûdını ihbâr itmekle silâhdâr-ı şehr-i yârî Bahâriyye Kasrı'na vürûd ve Selîm Paşa'yı oraya celb ve oradan kayık ile Beşiktaş'da Çinili Kasrı'na îsâl itdikden sonra mühr-i hümâyûn Gâlib Paşa'dan ahz ile Selîm Paşa'ya tevdî' olundı. Ve Gâlib Paşa Gelibolı'ya i'zâm kılındı. Ve hemân ol gün sadr-ı cedîdden münhall olan Silistre eyâleti mukaddemâ kendüsinin kethüdâsı ve hâlâ Ruscuk muhâfızı olan Mîr-i Mîrân Ahmed Paşa'ya ve Ruscuk muhâfızlığı Babadağı ve Köstence muhâfızı ve İçil mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Mustafâ Paşa'ya ve Köstence muhâfızlığı Pâzârcık Â'yânı Kapucıbaşı Sırıklıoğlı Abdullâh Ağa'ya ihâle buyuruldı.

Badra muhâfızı ve Aydın ve Saruhan sancakları mutasarrıfı Sirozî Yûsuf Paşa Rûmilî'ye çıkub da kuvve-i kâfiyye tedârük iderek Mora'ya me'mûr buyurulması istid'âsını hâvî bir kıt'a arîza ile geçen sene mühürdârını Dersa'âdet'e gönderüb hâlbuki Sadr-ı sâbık Gâlib

1 Mütenekkiren: Kılık değiştirerek, takma ad kullanarak, kendini tanıtmadan.

Paşa'nın tasvîbi ile Mora işi İbrâhîm Paşa'ya havâle olunmuş idüginden artık Yûsuf Paşa'nın Rûmîli cânibine çıkub da asker toplamasına hâcet kalmadı kendüsi de üç seneden berü kılâ'-ı erba'anın muhafazasıyla pek yoruldı dinilerek İbrâhîm Paşa'nın Mora'ya vürûdunda hemân Badra'dan hurûc ile mansıbı olan Aydın cânibine azîmeti emr ü fermân buyurulmuş ve Gördüs vak'asından sonra üç dört yüz askerle Badra'da bulunan Kassâbbaşı Hasan Paşa'nın İnebahtı kastelini muhâfaza içün oraya gitmesi ve Badra'da dûçâr-ı acz ve ıztırâb olan Sadr-ı esbak Seyyid Alî Paşa'nın ma'iyyetindeki askeri Badra'da terk iderek çend nefer etbâ'ıyla Yenişehir'e gelüb de oraya vürûdını inhâ itmesi dahi iş'âr idilmiş idi.

Hasan Paşa palayı pırtıyı toplayub İnebahtı Kal'ası'na güzâr itdigi gibi sınıf-ı askerî güzeşte[1] ulûfelerinin talebinde ısrâr ve o dahi şimdiki hâlde te'diyyeye muktedir olmadığı beyânıyla i'tizâr itdikde asker anı bir odaya habs ve yevmiyye yalnız bir kurı nân-ı azîz i'tâ ve etbâ'ı ile ihtilâtdan men' itmek ve altından saman tütsisi virmek gibi mu'âmelât-ı nâ-becâya kıyâm itmişler.

Alî Paşa'nın delîl ve tüfenkcibaşıları ile Arnavud ser-gerdeleri dahi askerin matlûbını istîfâ itmedikce anı salıvirmeyeceklerini kat'iyyen beyân idüb Alî Paşa'da ise bir tütün çubuğı ile bir mücevherden hançerden başka nesne olmadığından bu hançeri matlûblarına bedel (**s.101**) virmek istemiş ise de kabûl itmeyüb nakd akçe isteyerek anı dahi bir odaya habs eylemişler fakat saman tütsisi virmek gibi tahkîrâta kıyâm itmeyüb yalnız tütün çubuğını ahz ile kendüsine kamışdan bir çubuk virmişler Alî Paşa nâ-çâr ol hançeri elli bin guruşa satub esmânını[2] askere virmiş ise de matlûblarının nısfına bile mukâbil olmadığından asker iddi'âlarında ısrâr itmeleriyle keyfiyyet Dersa'âdet'e inhâ olundukda kendüsine atiyye-i seniyye olarak yetmiş beş bin guruş gönderildi meblağ-ı mezbûr kâmilen askere i'tâ olunarak Alî Paşa kurtılub Preveze tarîkiyle Yenişehir'e vürûdını Bâb-ı Âlî'ye inhâ eyledi.

Alî Paşa'nın artık muhârebe işine yaramayacağı ta'ayyün[3] eylediginden evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel'de vezâreti ref' ile Filibe'de ikâmete me'mûr olub bu emri aldığı gibi Yenişehir'den hareketle Filibe'ye varmışdır. Garîbdir ki Filibe'ye vusûlünde ahâlînin ba'zı mevâdd-ı müştekâ-bihâdan[4] dolayı ayağa kalkarak Filibe nâzırını hükûmet konağında taht-ı muhâsaraya aldıkları güne tesâdüf itmekle vücûh-ı memleketi celb ve nasîhat iderek ihtilâli basdırmışdır.

Hasan Paşa'nın hâline gelince Ömer Viriyon Paşa İstanbul'dan para gelecek diyerek ser-gerdeleri iknâ' ile anı Preveze'ye ihrâc ve Narda muhâfazasına ta'yîn buyurulınasını inhâ eylemiş oldığından askere virilmek üzre ana dahi yetmiş beş bin guruş gönderilmiş ve ulûfeleri taraf-ı devletden virilmek üzre ma'iyyetine bir mikdâr asker tertîb ile Narda muhâfazasına ta'yîn buyurulmuşdur.

1 Güzeşte: Geçmiş, birikmiş.
2 Esmân: Baha, kıymet, değer, tutar.
3 Ta'ayyün: Meydana çıkma, aşikâr olma; belli olma; belirme. Ayan sırasına girme, îtibarlanma.
4 Mevâdd-ı müştekâ-bihâ: Şikâyet konusu olan maddeler.

İSTİTRÂD

Arnavud ser-gerdelerinden Zekeriyyâ Debre ki bâlâda beyân olundığı üzre Hûrşîd Paşa tarafından Mora ordusı ma'iyyetine ta'yîn olunmuş idi Arhos'da ordu-yı ser'askerînin bilâ-mûcib perîşânlığına sebeb oldığı hâlde Badra'da külliyetlü ulûfe mutâlebesiyle Seyyid Alî Paşa'yı ve Hasan Paşa'yı bî-zâr itmiş idi mu'ahharen Sirozî Yûsuf Paşa'yı dahi tasdî'a ibtidâr idüb hâlbuki kendüsini me'mûr iden Hûrşîd Paşa fevt olmağla matlûbâtı anın terekesinden yâhûd cânib-i mîrîden virilmek lâzım gelecegi beyânıyla yedine tavsiyyenâmeler i'tâ olunarak def' olunmuş idüginden Dersa'âdet'e bi'l-vürûd hâmil oldığı kâğıdları sadâret-i uzmâ kethüdâsına takdîm ve o dahi defterdâr efendiye havâle idüb leyte ve la'alle ile imrâr-ı evkât olunmağla taşralarda vüzerâya itdigi mu'âmelât-ı tahkîriyyeye tevfîkan bir gün kethüdâ-yı **(s.102)** sadr-ı âlî yanına gelüb ana dahi dâ'ire-i edehin hâricinde tefevvühâta ictisâr itmekle yeniçeri ağasına yazılan buyuruldı mûcebince ahz ü girift ve Boğazkesen Kal'ası'na irsâl ile orada mahnûkan[1] i'dâm olunmuşdur.

Vukû'ât-ı Harbiyye

Selanik civârında ba'zı kurâ sevâhiline bir takım eşkıyâ tekneleri gelüb hilâl-i Muharrem'de karaya asker çıkardıklarında civârda bulunan asâkir-i müstahfaza eşkıyâ üzerine varub bi'l-muhârebe ba'zılarını itlâf ile bakiyyesini kaçırmışlardır. Moton Kal'ası üzerine dahi vâfir eşkıyâ hücûm eylemiş ise de ahâlî tarafından kaviyyen[2] müdâfa'a olunmağla yetmiş kadar neferât ve üç ser-gerde-i eşkıyâ telef olarak bakiyyesinin savuşub gitdikleri haberi bu esnâda Dersa'âdet'e vusûl bulmuşdur.

Bâlâda beyân olundığı üzre Mora vâlîsi olan İbrâhîm Paşa Mora'ya varmak üzre bir mükemmel donanma ile geçen sene Zi'l-ka'de'sinde İskenderiyye'den çıkub rûzgârın önüne düşerek Mekri[3] Limanı'na vusûl ile lenger-endâz-ı selâmet oldukdan sonra Zi'l-hicce'nin on altıncı güni oradan kalkmış ise de muhâlif-i hevâ esmekle Anadolı yakasında Bodrum Limanı'na girdi.

Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa dahi ber-vech-i bâlâ İpsara Adası'nı urub tahrîb eyledikden sonra Sisam Adası'nı urmak üzre gelürken Bodrum'a bi'l-vürûd İbrâhîm Paşa ile mülâkât itdiler ve birlikde Sisam Cezîresi'ni urdukdan sonra Mora'ya gitmek üzre karâr virdiler hattâ İbrâhîm Paşa'nın Kapudan Paşa ile birlikde Sisam üzerine gidüb de ba'dehu kendü umûr-ı me'mûresini icrâ idecegine dâ'ir Bâb-ı Âlî'ye takdîm eylemiş oldığı mektûbı lede'l-arz üzerine (İbrâhîm Paşa er-zâde gayûr[4] ve hamiyyetkâr ve uğûr-ı hümâyûnumda fedâ-yı cân derecesinde çalışur vezîrdir zât-ı şâhânemin hâdimi oldığım Haremeyn-i Şerîfeyn'in

1 Mahnûkan: Boğulmuş olarak, boğazı sıkılarak.
2 Kaviyyen: Kuvvetle, kat'i olarak; şüphesiz olarak.
3 Mekri: Fethiye, Muğla.
4 Gayûr: Pek gayretli, çalışkan.

istihlâsı hidmetine muvaffak oldığı misillü bu işde dahi mansûr ve gâlib olmasını Cenâb-ı Hakk'dan niyâz ve temennî itmekdeyim) deyü hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulmuşdur. Çünki Mehmed Alî Paşa'nın Hüsrev Paşa ile eski mâcerâlardan dolayı miyânelerinde der-kâr olan adâvetin İbrâhîm Paşa'ya mevrûs olması tabî'î oldığından Hüsrev Paşa ile uyuşması çendân me'mûl olmadığı hâlde bu kerre bi'l-ittihâd işe başlamaları mûcib-i mahzûziyyet olmuşdur. Biz gelelim sadede.

Hüsrev ve İbrâhîm Paşalar ber-vech-i bâlâ Sisam üzerine hareketi tasmîm itmişler iken eşkıyâ-yı **(s.103)** Yunaniyye etrâfında olan sefînelerini cem' ve harrâka ta'bîr olunur âteş kayıklarını istishâb ile evâhir-i Muharrem'de bağteten süfün-i İslâmiyye üzerine hücûm itdiklerinde Donanma-yı Hümâyûn cüst ü çâlâk[1] davranub mukâbele ve müdâfa'a iderek sefâ'in-i eşkıyâdan ba'zıları ihrâk ve ba'zıları zabt ile bakiyyesi firâr eyledi.

Bu muhârebede Patrona-i Hümâyûn Kapudanı Hüseyin Beg ve Çeşmeli Pepegî Halîl Beg ve Keleş Hüseyin Kapudan isbât-ı merdânegî[2] itmekle taltîf olunmuşlardır.

Bu sûretle eşkıyâ tekneleri dağılub gitmiş ise de Donanma-yı Hümâyûn sefînelerinin ba'zıları dahi esnâ-yı muhârebede biraz rahnedâr[3] oldukdan başka müte'âkiben zuhûr iden şiddetlü furtunalardan ekser süfün-i hümâyûnun armalarında ve direklerinde sakatlık vukû' bularak mehmâ-emken[4] ta'mîrleriyle uğraşıldı bu cihetle bir haylî vakt zâyi' idildi mukaddemât-ı şettâ rû-nümâ oldı Kapudan Paşa'nın ise donanma mesâlihine dâ'ir ba'zı husûsâtın tesviyyesi içün bir ân akdem Tersâne-i Âmirede bulunması lâzım geldiginden Kapudan Paşa Donanma-yı Hümâyûnı Kapudane Muhtâr Beg'in taht-ı kumandasında olarak İbrâhîm Paşa ma'iyyetine virüb ve Mora'ya lede'l-vusûl ta'mîri lâzım gelenlerin ta'mîri ve noksânlarının ikmâli içün İskenderiyye'ye gönderilmesini tavsiyye idüb fakat üç kıt'a sefîne ifrâz ve istihsâl iderek evâsıt-ı Safer'de Boğaz-ı Bahr-i Sefîd'e avdet ve İbrâhîm Paşa dahi Mora'ya azîmet eylemişdir.

Kapudan Paşa boğaza gelüb bi'l-istîzân i'tâ buyurılan ruhsat-ı seniyye üzre yalnız râkib oldığı sefîne ile Rebî'ü'l-âhir'in dördünci güni Dersa'âdet'e vusûl bulmuşdur.

İşte bu esnâda ba'zı eşkıyâ tekneleri Sakız'a yanaşub karaya asker ihrâc ile Mastaki karyelerine tecâvüz itdiklerinde üzerlerine Sakız Muhâfızı Yûsuf Paşa sevk-i asker iderek bir haylîsini tepeletmiş oldığı haberi dahi Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur.

Rebî'ü'l-âhir'in onuncı güni yedi sâ'at kırk üç dakîka mürûrında vakt-i mes'ûd oldığı müneccimbaşı tarafmdan bâz'içe beyân olunmağla ol esnâda inşâsı hitâm bulan kalyonun deryâya inzâli mukarrer olub Kapudan Paşa'nın tebrîk-i kudûmi dahi mu'tâd olmağla Sadr-ı â'zam iki resmi birden icrâ içün ol gün Tersâne-i Âmireye gitdi ve mezkûr sâ'at ve dakîkada kalyon dahi deryâya indirildi.

Küçükçamlıca Adası'nın cânih-i garbîsinde ve sâ'ir cezîreler ile berâber hâl-i isyânda

1 Cüst ü çâlâk: Çabuk, hareketli, çevik.
2 Merdânegî: Mertlik, yiğitlik, cesurluk.
3 Rahnedâr: Gediği, yıkığı olan. Eksiği, bozuğu olan. Zarara uğramış.
4 Mehmâ emken: Mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar.

bulunan ve bin kadar nüfûsı câmi‘ olan Eşkanos Cezîresi ahâlîsi bu esnâda istîmân ile arz-ı inkîyâd[1] eylemişlerdir. Gelelim İbrâhîm Paşa'nın ahvâline.

Ber-minvâl-i meşrûh İbrâhîm Paşa Bodrum'dan hareket ile Mora cânibine azîmet idüb **(s.104)** giderken Sakız civârında Tirfil Boğazı'nda yine sefâ'in-i â‘dâya tesâdüf ile lede'l-muhârebe eşkıyâ teknelerini perîşân eylemiş ise de muhâlif-i hevâ zuhûr ile Marmaris ve Süde limanlarına ilticâ iderek daha dört ay kadar buralarda eglenmişdir. Ba‘dehu muvâfık-ı hevâ zuhûr ile Receb'in on birinci güni Süde Limanı'ndan hurûc ile Mora'ya azîmet eyledikde yine muhâlif-i hevâ hübûb[2] ile süfün-i hümâyûndan birazı liman-ı mezkûrda kalub ve birazı dahi ilerü gidüb kendüsi dahi yirmi beş kıt‘a sefîne ve altı bin cihâdiyye ve altı yüz süvârî ile Mora'da vâki‘ Moton'a varabildi.

Birkaç gün istirâhatden sonra Moton'a iki sâ‘at mesâfede vâki‘ Anavarin Kal‘ası'na sevk-i asker idüb ancak at işleyecek mahall olmadığından başka asker ve mühimmâtın çoğı girüde kalan sefînelerde oldığından hemân ol havâlîde kâ'in kilisa ve manastırlarda mütehassın eşkıyâyı kaçırub bir haylî koyun ve keçi ve eşyâ-yı sâ'ireleri iğtinâm ile Moton'a avdet eylemiş ve bu sûretle Moton ve Koron kal‘aları muhasaradan kurtulmuşdur. Ba‘dehu girü kalan gemiler dahi evâsıt-ı Ramazân'da sâlimen ve kâmilen Moton'a vürûd eylemiş ve İbrâhîm Paşa'nın kuvve-i askeriyyesi müctemi‘ olub mevsim-i bahâr dahi irişmekle andan sonra harekât-ı harbiyyeye başlamışdır.

Geçen yaz hakkında devletin tertîbi bu idi ki İbrâhîm Paşa ibtidâ Çamlıca Adası'nı istîlâ ve donanmadan biraz sefâ'in ve mikdâr-ı kifâye asker ifrâz ve Balyabadra'ya[3] irsâl ve oradan Sirozî Yûsuf Paşa'yı dahi asâkir-i mevcûdesiyle bu sefâ'ine alarak cümlesini Mosolong[4] sevâhiline ihrâc idüb de ba‘dehu kuvve-i mevcûdesi ile Mora'ya çıkacak ve Rûmili Ser‘askeri Mustafâ Dervîş Paşa dahi asâkir-i külliye ile Mosolong üzerine hareket idecek idi.

Ber-vech-i bâlâ furtunalar İbrâhîm Paşa'nın harekâtına mâni‘ olub müddet-i medîde[5] denizlerde dolaşarak ve sefâ'in-i eşkıyâ ile cengleşerek güç ile Moton'a varabildi ve geçen sene icrâ idebilecegi hareketler bi'z-zarûre bu seneye kaldı.

Geçen yazın Dervîş Paşa dahi ber-vech-i bâlâ bir iş göremedi. O zamân ise yaz içün toplanan asker güz mevsiminde avdet ile kış içün başka asker tertîb olunageldiginden hilâl-i Safer'de İnebahtı tarafına iki bin ve Ağriboz'a üç bin ve ma‘iyyet-i ser‘askerîye beş bin meştâ askeri tertîb olundı. Lâkin Dervîş Paşa'nın iktidârsızlığı ta‘ayyün idüb gelecek yazın tertîbâtını ise şimdiden tasarlamak lâzım geldiginden ve Devlet-i Aliyye'nin müretteb ve muntazam askeri olmayub bu sene dahi Arnavudlar'ın **(s.105)** istihdâmı lâ-büd[6] idüginden keyfiyyet Meclis-i Vükelâ'da lede'l-mütâla‘a Arnavud kavminin hüsn-i istihdâmına

1 Arz-ı inkîyâd: Boyun eğdiğini bildirme, itaat ettiğini arz etme.
2 Hübûb: Esme. Üfürme. Rüzgarın hafif hafif esmesi.
3 Balyabadra: Patras, Yunanistan.
4 Mosolong: Meselong. Mesolongi, Yunanistan.
5 Müddet-i medîde: Uzun zaman.
6 Lâ-büd: Kesin.

muktedir ve mukdim ve mutabassır bir vezîrin Rûmili ser‘askeri nasb olunması lâzıme-i hâlden görünmüş ve Vidin Vâlîsi Mehmed Reşîd Paşa evsâf-ı matlûbe ile muttasıf bulunmuş oldığından anm ser‘askerligi tensîb olunmağla Rebî‘ü'l-evvel'in yirmi birinci güni müşârün-ileyh Reşîd Paşa uhdesine Rûmili eyâleti ve Yanya ve Delvinye sancakları ilhâkatıyla Derbendât nezâreti ve cümle me'mûrîn hakkında şükr ü şikâyeti mü'essir ve müsmir olmak üzre Rûmili ser‘askerligi tevcîh buyuruldı ve kendüsine istiklâl-i tâm virildi. Ve münhall olan Vidin muhâfızlığı Selanik ve Kavala Mutasarrıfı Vezîr İbrâhîm Paşa'ya ve Selanik ve Kavala Ömer Viriyon Paşa'ya ve Tırhala sancağı bi'n-nefs zabt eylemek üzre Köstendil mutasarrıfı ve Yergögi muhâfızı Mîr-i Mîrân İlbasanlı Sâlih Paşa'ya ve Köstendil sancağı bi'n-nefs zabt eylemek üzre Ömer Viriyon Paşa yegeni Ahmed Paşa'ya tevcîh eyledi.

Tepedelenli'nin mağdûrı olan müteveffâ Avlonyalı İbrâhîm Paşa'nın oğlı olub pederiyle berâber Yanya Kal‘ası'nda mahbûs olan ve el-hâletü hâzihî Dersa‘âdet'de bulunan Mîr-i Mîrân Süleymân Paşa uhdesine dahi bu sırada Avlonya sancağı bi't-tevcîh ma‘iyyet-i ser‘askerîde hidemât-ı meşkûreye muvaffak oldığı hâlde pederinin emlâkı olub ve Tepedelenli tarafından zabt olunub da ba‘dehu cânib-i beytü'l-mâla â'id olan çiftlikâtın kendüsine ihsân olunacağı tebşîr kılındı. Ve İpsara maslahatında hüsn-i hidmeti görilüb Kapudan Paşa ile birlikde Dersa‘âdet'e gelmiş olan Palaslı-zâde Mîr-i Mîrân İsmâ‘îl Paşa'ya elli bin guruş atiyye ihsân ve Mosolong maslahatında hüsn-i hidmeti görüldigi takdîrde rütbe-i vezâretle uhdesine Yanya mausıbı va‘d olundı.

Ve ikisine dahi huzûr-ı hümâyûnda girân-bahâ[1] sevb-i semmûr giydirildi. Ve müte‘âkiben ikisi dahi me'mûriyyetleri cânibine gönderildi.

Avlonya hânedânlarından Avlonya Mütesellimi Osmân Beg ile İsmâ‘îl Ağa gibi Arnavudluk rü'esâsı dahi bu sırada tahrîren teşvîk idilerek cümlesi Rûmili ser‘askeri ma‘iyyetine me'mûr idildi.

Rûmili kazâlarındau tertîb olunan nefîr-i âmm askeri sebât itmeyüb tamâm iş görilecek vaktde dağılmakda olduklarından bu sene Arnavud askerinin istihdâmına i‘tinâ olunmağla bunların ulûfelerine medâr olmak üzre Rûmili'nin bahâr tertîbâtı bedele kat‘ olub ancak Üsküb nâzırı ve Prizrin ve Alacahisâr sancakları mutasarrıfları ve Priştine ve Radomir ve Ustrumca ve İştib ve Dobniçe ve Kesriye ve Naslic â‘yânları ile Manastır vücûhından Rüstem **(s.106)** Beg taraf-ı askerîden iş‘âr olunacak mikdâr asâkir ile bi'n-nefs ordu-yı ser‘askerîde bulunmaları ve İşkodralı Mustafâ Paşa'nın beş bin nefer göndermesi irâde-i seniyye iktizâsından olarak mûcebince bu esnâda lâzım gelenlere evâmir-i aliyye yazıldı. Ve akdemce İnebahtı kastelinin muhâfazasına me'mûr olan Kassâbbaşı Hasan Paşa Preveze'ye celb ile Narda muhâfazasına ta‘yîn idildi.

Mîr-i Mîrân Nu‘mân Paşa-zâde Arslan Paşa yedi yüz asker ile rûz-ı Hızır'dan mukaddem orduya irişmegi ta‘ahhüd eylemiş oldığından inhâ-yı ser‘askerî üzre uhdesine hilâl-i Cumâde'l-âhire'de Dukakin sancağı tevcîh olunmuşdur.

Reşîd Paşa Cumâde'l-ûlâ'nın yedinci güni Vidin'den hareket iderek seyr-i serî‘

1 Girân-bahâ: Pahası ağır, kıymetli, değerli.

ile Yenişehir'e gelüb beş on gün buradaki mesâlihi tesviyye ile Yanya'ya gidüb gelmek tasmîminde oldığına dâ'ir Dersa'âdet'e tahrîrâtı gelmekle evâhir-i Cumâde'l-âhire'de masârif-i lâzımesine mahsûben kendüsine iki bin beş yüz kîse akçe tertîb ve Badra Muhâfızı Yûsuf Paşa'ya dahi bin dört yüz kîse irsâl olunmuşdur.

Ehl-i İslâm'dan gemici yetişdirilmek üzre akdemce Tersâne Emîni Hüsnî Beg ma'rifetiyle tahrîr olunan neferâtı ta'lîm içün karada Tersâne bağçesinde hey'et-i mecmû'asıyla bir gemi kurılub iplerin ve yelkenlerin isim ve vaz'ları ve fekk ü rabtları ta'lîm olunmakda oldukdan başka Dersa'âdet'de bulunan Cezâ'ir dayısının ta'ahhüdiyle Cezâ'ir ve Tunus Ocaklarından beşer yüz ve Trablusgarb Ocağından iki yüz elli nefer gabyar tertîb olunmuş idi.

Bu esnâda Silistre havâlîsinde sâkin Kazaklardan dahi Donanma-yı Hümâyûnda istihdâm olunmak üzre şehriyye neferâtına yirmi beşer ve bir ser-gerde ile bir papasa yüzer ve bayrakdâr ve tercümânlarına ellişer guruş virilmek üzre beş yüz güzîde Kazak askeri dahi tahrîr ile hilâl-i Receb'de Dersa'âdet'e gelmişlerdir.

Ve Şa'bân'ın yirmi üçüncü isneyu güni vakt-i muhtâr olan üç sâ'at on iki dakîkada Müjde-resâ nâm fırkateyn deryâya indirilmişdir.

Tefrika

İşbu kırk senesi Muharrem'inin (masar)[1] mevâcibi ihrâc olmak üzre akd olunan dîvân-yı hümâyûna Fransız Büyükilçisi Kelmino[2] dâhil olarak nâme ve hedâyâsını takdîm eyledi. Mukaddemâ Trablusşâm Beglerbegisi Mehmed Paşa'yı i'dâm idenlerden ba'zılarını hâlâ beglerbegi bulunan Azm-zâde Süleymân Paşa i'dâm eylemişdir.

(**s.107**) Anapa Muhâfızı Kırımî Vezîr Seyyid Ahmed Paşa hafîfü'l-me'ûne olub orada ise bu aralık zî-kudret vüzerâdan birinin bulunması lâzıme-i hâlden görüldigine ve Trabzon Vâlîsi Vezîr Hasan Paşa'nın Trabzon'dan Anapa'ya külliyyetlü asker imrâr idebilecegine mebnî Safer'in sekizinci güni Anapa muhâfızlığı müşârün-ileyh Hasan Paşa'ya tevcîh ve anın vusûlünde Ahmed Paşa'nın dahi vezâreti uhdesinde olarak Sinob'a çıkması içün fermânlar yazılmışdır. Bundan akdem Çırpan kazâsında bir câsûs tutılub Çirmen Mutasarrıfı Es'ad Paşa'ya irsâl olunmağla lede'l-istintâk geçen sene kendüsini Aynoroz eşkıyâsı evvelâ Dobniçe kazâsı'nda vâki' Deyle nâm manastıra ve sâniyyen ba'zı evrâk-ı fesâdiyyeyi hâmil oldığı hâlde Yenişehir despotı ma'rifetiyle Mosolong'e gönderilmek üzre Yenişehir'e ve Yenişehir despotı dahi ha'zı evrâk ile Aynoroz'a ve Filibe muzâfâtından[3] İstanimaka[4] nâhiyesi kocabaşısı Papasoğlı Yorgaki'ye ve Çırpan'da mütemekkin Vasil nâm keşîşe göndermiş olduklarını ve ba'zı mahallerde mektûm akçe ve esliha ve cebehâne oldığını haber virmekle beyân eyledigi mahaller lede't-taharrî bir şey bulunamayub fakat Koşansa Manastırı'nda haber virdigi gibi

1 Masar: Muharrem, safer ve rebîülevvel aylarının kısaltması. Ulufe üç aylıklarının birinci bölümü.
2 Kelmino: Armand Charles, Kont Guilleminot.
3 Muzâfât: Bir merkeze bağlı olan şubeler, bir şeyin ekleri, dalları.
4 İstanimaka: Asenovgrad ya da Stanimaka, Filibe, Bulgaristan.

yüz elli bin guruş bulunmuşdur. Câsûs oldığı cihetle merkûm bu esnâda i'dâm idildi. Ve keyfiyyet Rum Patriki'ne ifâde ve milletinin bu misillü harekât-ı şekâvetkârâneden men' ve tahzîri irâde buyuruldı. Ve Patrik'in takrîri üzre Filibe ve İstanimaka metrepolidleriyle kocabaşıları Anadolı tarafına nefy ve Yenişehir metrepolidi azl olundı. Bağdâd Vâlîsi ile İrânlu beyninde zuhûr iden münâkaşâtın tahkîki içün sâbıkâ Küçük Tezkireci Es'ad Efendi Rebî'ü'l-evvel'in yirmi üçüncü güni me'mûriyyet-i mahsûsa ile cânib-i Bağdâd'a i'zâm kılındı keyfiyyetin tafsili sene-i âtiyye vekâyi'i sırasında beyân olunacakdır.

Cehl her dürlü fenâlığın başı oldığından eslâf-ı selâtîn-i izâm ve sâ'ir ashâb-ı hayrât bunca mekâtib ve medâris inşâ eylemiş oldukları hâlde bir müddetden berü ehl-i İslâm içinde ta'lîm ve terbiyye-i sıbyân husûsuna ehemmiyyet virilmez oldığından halkı cehl ve nâdânî[1] istîlâ itmekle bu esnâda ta'lîm-i sıbyân hakkında İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılarına hitâben ba'zı tenbîhâtı hâvî fermân-ı âlî ısdâr buyurulmuşdur. Sûreti zîrde (7) rakamıyla ilâve kılınur.

Cumâde'l-âhire'nin yirmi ikinci güni Yeniçeri Ağası Süleymân Ağa azl ile yerine Kul Kethüdâsı Hasan Ağa ve anın yerine Zağarcıbaşı Mehmed Celâleddîn Ağa nasb olundı. Mahmûdpaşa Çârşûsı civârında kâ'in Tahtahân'da sâkin ziyy-seyyâhînde Halebli bir müteşeyyih[2] şu'bede-kârın fırîfte-i reml-i kâzibi olarak sâbıkâ cizye muhâsebecisi Et Kâtibi dinmekle (**s.108**) ma'rûf Ahmed Efendi ve merhûme Beyhân Sultân kedhüdâsı ve hâlâ Süvârî Mukâbelecisi Laz Mahmûd Efendi ve dîger ba'zı ashâb-ı fesâd bir yere gelüb müsta'idd-i fesâd olan aşcı ustalarından birkaçını iğfâl ile bir fitne uyandırmağa karâr virmiş oldukları hâlde ustalardan biri her ne sebebe mebnî ise yeniçeri ağasına ve o dahi taraf-ı saltanata ihbâr idicek remmâl-ı merkûm ile iğfâl itdigi eşhâs hemân hilâl-i Cumâde'l-âhire'de birer tarafa nefy ve menfâlarında i'dâm olunmuşlardır. Merkûm remmâlin evrâkı içinde Sadr-ı sâbık Gâlib Paşa'nın atiyye ile göndermiş oldığı tezkiresi zuhûr itdi Gâlib Paşa'nın o makûle efkâr-ı fesâdiyyeden berî'ü's-sâha oldığı bedîhî ise de öyle müfsid bir herîfin evrâkı içinde tezkiresinin bulunması bârid düşmekle menfâsı Gelibolı'dan Mağnisa'ya tahvîl olunmuşdur.

Tepedelenli Alî Paşa-zâde Muhtâr Beg'in oğlı Hüseyin Paşa bir müddetden berü Edirne'de mukîm ise de Libhova'da[3] bulunan vâlidesiyle görüşmegi istirhâm eylediginden bu esnâda ikisinin birlikde Selanik'de ikâmetlerine müsâ'ade buyurulmuşdur.

Evâhir-i Cumâde'l-âhire'de Edirne Bostâncıbaşısı Şehsuvâr-zâde Dervîş Beg azl ile yerine Sipâhîler Ağası Cebbâr-zâde Abbâs Beg ve anın yerine Ser-bostâniyyân-ı esbak İbrâhîm Ağa ta'yîn idildi.

Receb'in dokuzuncı güni Kastamonı sancağı sâbıkâ Erzurûm vâlîsi ve Şark cânibi ser'askeri ve Ma'âdin-i Hümâyûn emîni olan Sadr-ı esbak Ra'ûf Paşa'ya ve Ma'âdin-i Hümâyûn emâneti Sivas'da merfû'ü'l-vezâre mukîm olan esbak Çirmen Mutasarrıfı Sâlih Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

1 Nâdânî: Cahillik, bilgisizlik.
2 Müteşeyyih: Teşeyyüh eden, şeyh gibi görünen, şeyh tavrı takınan, sahte şeyh veya ihtiyar.
3 Libhova: Lihohova, Ergiri, Arnavutluk.

Ba'dehu Şevvâl'in dördünci güni ber-mu'tâd icrâ olunan tevcîhâtda Adana eyâleti ve Üzeyir ve Beylan sancakları Karahisâr-ı Sâhib mutasarrıfı ve Hırsova muhâfızı Rûmili beglerbegligi pâyesi olan Memiş Paşa'ya ve Karahisâr sancağı bi'n-nefs zabt eylemek üzre Yenişehir'de bulunan Moravî Ebûbekir Sıdkî Paşa'ya ve andan münhall olan Bolı ve Vîrânşehir sancakları ilhâken Kastamonı mutasarrıfı müşârün-ileyh Ra'ûf Paşa'ya tevcîh olundı. Ve Rakka ile Diyârbekir Vâlîsi Kuvvet Hüseyin Paşa'nın illet-i pîrî[1] ile kuvvâsına za'f gelmiş oldığı hâlde hırs ve tama'ı ziyâde olarak ahâlîye zulm ve ta'addî eyledigi mesmû'-ı âlî olmağla vezâreti ref' ile Burusa'da ikâmete me'mûr olub Rakka eyâleti ber-vech-i ilhâk Mar'aş Vâlîsi Hâfız Alî Paşa'ya ve Diyârbekir eyâleti Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni Sâlih Paşa'ya ve Van eyâletiyle Nigde ve Yenişehri ve Kırşehri sancakları mübâdele ya'nî bu sancaklar Sert Mahmûd Paşa'ya ve anın mansıbı olan Van Vezîr el-Hâc Süleymân Paşa'ya tevcîh kılındı.

(s.109) Anadolı Vâlîsi Sadr-ı esbak Dervîş Paşa ıyâl ü evlâd ve akrabâsına mağlûb olarak anlar hükûmet işlerine müdâhale ile dürlü sû'-i isti'mâlâta tasaddî ve ale'l-husûs dâmâdı Seydî Alî Paşa-zâde müderrisînden Hamdî Beg derebegi tarzında ahâlîye zulm ve ta'addî itmekde oldukları hâlde Dervîş Paşa müsâmaha idegeldiginden Kütahya ahâlîsinin feryâdı ayyûka çıkarak vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla Dervîş Paşa'nın vezâreti ref' ve mâlı müsâdere ile Karahisâr-ı Sâhib'e nefy ve dâmâdı Hamdî Beg Dersa'âdet'e celb ile istintâk ve mu'âheze olunarak rütbesi hakk olundı. Ve Zi'l-hicce'nin üçünci güni Anadolı eyâleti Menteşe mutasarrıfı ve Karadeniz Boğazı'nın Anadolı sevâhili muhâfızı olan Mehmed İzzet Paşa'ya tevcîh kılındı.

Bu sene mazanne-i kirâmdan ve meşâyih-i izâmdan Gâzî Mehmed Efendi Dağıstân'da hurûc itdi. Bu zât beş buçuk sene kadar Rusyalu ile ceng ve cihâd iderek şehîd oldukdan sonra yerine rüfekâsımdan Hamza Beg kâ'im olub o dahi cihâd ve gazâya kıyâm eylemiş ise de Rusya tarafdârı olan ashâb-ı nifâk tarafından i'dâm olunması üzerine yine Gâzî Mehmed Efendi kuddise sırrahû hazretlerinin rüfekâsından meşhûr Şeyh (Şemoyil) Şâmil Efendi (1248) senesinde hurûc ile Dağıstân'ı zabt iderek müddet-i medîde Rusyalu ile ceng ve cihâd eylemişdir. Biz yine sadede gelelim.

Vefât ve Vilâdet

Girid Cezîresi'nde asâkir-i Mısriyye başbuğı olub haylî yararlığı meşhûd olan sâbıkâ Medîne-i Münevvere Muhâfızı Mîr-i Mîrân Arnavud Hasan Paşa mağlûb-ı ser-pençe-i ecel olarak yerine birâder-zâdesi Mustafâ Beg başbuğ olmağla işbu kırk senesi Muharrem'inin on üçünci güni mûmâ-ileyh Mustafâ Beg'e ve bir de Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'nın yegeni olan Tosun Ali Beg'e rütbe-i mîr-i mîrânî ihsân buyuruldı.

İşbu Mustafâ Paşa ba'dehu Girid vâlîsi olarak müddet-i medîde Girid'de bulunmağla

1 İllet-i pîrî: Yaşlılık.

Giridli Mustafâ Paşa deyü şöhret bulan ve mu'ahharen sadr-ı â'zam olan Mustafâ Paşa'dır.

E'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Cânib Efendi dimekle ma'rûf olan Nişâncı Mehmed Sâlih Besîm Efendi işbu kırk senesi Muharrem'inin evâhirinde tayy-ı tûmâr-ı hayât itmekle nişâncılık mansıbı Defterdâr-ı esbak el-Hâc Sa'îd Efendi'ye tevcîh olundı. Cânib Efendi'nin ulûm-ı Arabiyye'de yed-i tûlâsı oldığı gibi Fransızca'da dahi mahâret ve melekesi var idi. Pek çok mesâ'il-i mühimmede Hâlet Efendi'ye mu'ârız olmağla Hâlet Efendi anın hasm-ı cânı (s.110) oldığı hâlde nezd-i hümâyûnda mu'temen oldığı cihetle Hâlet Efendi bir çâresini bulub da anı bir tarafa atamadı. Hâlet Efendi bunca müddet devleti avcunun içine alub istedigi gibi idâre itdi nice e'âzım-ı ricâl-i devleti birer tarafa atdı ve bunca işe yarar zevât-ı kirâmı birer belâya uğratdı. Öyle bir muhâtaralı devrede Cânib Efendi ana karşu merkez-i istikâmetde sebât idüb durdı.

Şânî-zâde Hâlet Efendi'nin seyyi'âtından bahs idegeldigi hâlde Cânib Efendi'nin ashâb-ı fazîlet ve hamiyyetden bir zât oldığını ve Hâlet Efendi'nin ağrâz-ı nefsâniyyesine muvâfakat eylemedigini beyân ile medh ü senâsında ıttırâ' eyler.

Sefînetü'r-rü'esâ sâhibi Fâ'ik Efendi ise Hâlet Efendi'yi kerîmü'l-hısâl ve mecâlis-i âliyyede mu'temen ve müsteşâr ve ekser-i umûrda hüsn-i tedbîr ve harekâtı âşikâr bir zât-ı sütûde-şi'âr idi deyü tavsîf[1] ve Cânib Efendi'yi pek çirkîn ta'bîrât ile tezyîf[2] ider.

Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi dahi Cânib Efendi'nin terceme-i hâlinde ikisi ortası bir lisân kullanub Fezleke'sinde dir ki ekser ulûm ve ma'ârife ıttılâ'ı bî-reyb ü şekk ve inşâ ve kitâbetde melekesi kadr-ı müşterek vesvese-i müfritaya bi'l-ibtilâ herkese sû'-i zanna mâ'il ve sarfı takdîr derecesine vâsıl olmağla ebnâ-yı cinsi miyânında hisset[3] ve hiddet ile medhûl ve menfûr ve tecemmül ve tezyînden sâde ve tenâsüb-i â'zâ ve mehâsin-i hilkatden âzâde hubb-ı câh[4] gâlib ve temeddüha râgıb ma'a-mâ-fîh sâdık-ı devlet ve hayr-hâh-ı saltanat bir zât-ı gayûr idi. Gafarallâhu Te'âlâ zünûbihî ve emle'e mine'r-rahmeti zunûbihî. İntihâ.

Bunların üçi de ol asrın ricâlindendir. Şimdi kangısının sözine i'timâd idelim? Hiçbirinin sözine i'timâd itmeyelim hemân vekâyi'i muvâzene ve muhâkeme iderek eserden mü'essire intikâl ya'nî Hâlet Efendi ile Cânib Efendi'nin eserleriyle meziyyetlerine istidlâl idelim.

Çünki müverrihler mu'âsırlarının çoğundan ale'l-husûs ser-i kârda bulunanlarından ekseriyyâ ba'zı esbâba mebnî ya müteşekkir veyâ müteneffir bulunur ve bu cihetle zihinleri bi't-tabi' bir tarafa mütemâyil olur ve ana göre lisân kullanur. Binâ'en-aleyh mu'âsırlarının terceme-i hâllerini beyân makâmında ifrât ve tefrîtden hâlî kalmazlar ammâ vukû'âtın muhâkemesiyle hakîkat-i hâl meydâna çıkar.

Şânî-zâde Hâlet Efendi hakkında nehhâb-ı vehhâb[5] diyor Fâ'ik Efendi ise anı kerîmü'l-

1 Tavsîf: Vasıflandırma, niteleme.
2 Tezyîf: Züyûfa çıkarma, kalp, sahte, değersiz olarak gösterme. Eğlenme, alay etme.
3 Hisset: Cimrilik, tamahkârlık, nekeslik.
4 Hubb-ı câh: Yer, mevki, rütbe sevgisi.
5 Nehhâb-ı vehhâb: Yağmacı ve çok bağışlayan. Çalıp, çırpıp etrafına dağıtan .

hısâl[1] deyü senâ idiyor. Hâlbuki bâlâda mevâki'-i kesîrede beyân olunan vukû'ât ve ol vakte yetişmiş olan âdemlerden alınan ma'lûmât ile sâbit olayor ki Hâlet (**s.111**) Efendi her tarafdan çalub çarparak ve ale'l-husûs Eflâk ve Boğdan beglerini soyarak hâsıl itdigi emvâl-i lâ-tuhsâyı arkası olan yeniçeri kokonoslarına bahş-ı kalenderî yolunda bezl ider ve biraz da söz söyleyebilecek ağzı çelikli adamlara serpiştirir imiş. Bu makûle sefihlere[2] fi'l-vâki' nehhâb-ı vehhâb ta'bîr-i meşhûrı yakışıyor hakîkat-i hâlde kerîm ancak helâl mâlından sûret-i meşrû'ada müstahıkkına ihsân iden kimsedir. Hâlet Efendi gibi bir sefîh-i mübezzir[3] hakkında Fâ'ik Efendi'nin kerîmü'l-hısâl ta'bîrini kullanması nâ-becâ[4] oldığı sâbit olur.

Yine Fâ'ik Efendi Hâlet Efendi'nin mecâlis-i âliyyede mu'temed oldığından ve hüsn-i tedâbîr ve harekâtından bahs idiyor. Hâlbuki Şânî-zâde şahâdetine ve vukû'âtın delâletine göre Hâlet Efendi'nin ehl-i re'y ve tedbîri istiskâl[5] ile mecâlis-i âliyyeye ekseriyyâ mehâmm-ı umûrun rü'yetinden âciz ve kendüsine ittibâ'a mecbûr olanları toplar imiş. Oldukca aklı irenler dahi anın şerrinden havf ile mümâşâta mecbûr olur imiş. Fakat Cânib Efendi son dereceye kadar maslahatı iltizâm ile ana muhâlefetde sebât eylemişdir. Hâlet Efendi'nin fi'l-vâki' Bağdâd'a me'mûriyyetinde hüsn-i tedbîr ve hareketi görülmüş idi lâkin sonra eyyâm-ı ikbâlindeki seyyi'âtı cümle-i muhassenâtını imhâ itmişdir. Ez cümle vukû'âtını beyân sadedinde bulundığımız Rûm fetreti anın eser-i sû'-i tedbîr ve hareketidir. Hâlet Efendi'nin terceme-i hâli yılan hikâyesidir. Yukarularda anın ahvâlinden uzun uzadıya bahs olundı. Ve cild-i hâdî âşerin mukaddimesinde icmâl-i ahvâli beyân kılındı şimdi tekrâr andan bahse hâcet yokdur. Burada ancak Cânib Efendi'nin terceme-i hâlini yazalım ve Fâ'ik Efendi'nin ifâdâtını hâdde-i tedkîkden geçürelim.

Cânib Efendi Enderûn-ı Hümâyûn'dan Tersâne cânibdârlığı hidmetiyle çerâğ olan bir ma'ârif-mendin oğlıdır. Kendü ifâdesine göre pederinin târîh-i vilâdeti (doğduk) kelimesinin aded-i hurûfı olan (1119) senesi oldığı gibi kendüsinin târîh-i vilâdeti dahi (oğlum Mehmed) ibâresinin aded-i hurûfı olan (1169) senesi imiş. Evâ'il-i hâlinde pederinin himmetiyle tahsîl-i ulûm ve ma'ârif itmekde oldığı hâlde pederinin ma'iyyetinde cânıblik me'mûriyyetinin tahrîrâtıyla haylî müddet meşgûl olmuş idi. Ve Gâzî Hasan Paşa'nın kapudanlığında pederi alîl ve ihtiyâr ve hidmetini idâreye adîmü'l-iktidâr olmağla cânibligi kendüsine kasr-ı yed eylediginden müddet-i medîde bu hidmetde bulunarak Cânib Efendi deyü şöhret bulmuş idi. Moralı Osmân Efendi'nin defterdârlığında kîsedâr ve mektûbcı ve ba'dehu bir aralık mâliyye tezkirecisi olub ba'de'l-azl yine cânıblik hidmetini idâre içün Tersâneye devâm itmekde iken (1212) senesinde inşâsı emr olunan birinci havzın (**s.112**) binâ emanetine ta'yîn ve başmuhâsebe pâyesiyle kâm-bîn[6] kılınub havzın hitâmında hidmeti makbûl olmağla mükâfâten on altı Ramazân'mda Şerîf Paşa yerine Rikâb-ı Hümâyûn defterdârı oldı.

1 Kerîmü'l-hısâl: Cömert tabiatlı.
2 Sefih: Zevk ve eğlenceye düşkün, parasını pulunu israf eden akılsız.
3 Mübezzir: Lüzumsuz, yersiz harcayan, israf eden.
4 Nâ-becâ: Yersiz, yolsuz, yerinde değil, münasebetsiz, uygunsuz.
5 İstiskâl: Ağır görme, huzurundan hoşlanmama. Yüz vermeme, koğarcasına muamele etme dolayısıyla kovma.
6 Kâm-bîn: Bahtiyar, mesut.

İşte o zamân Sürûrî (oldı Sâlih Efendi Defterdâr) târîh-i ra'nâsını söylemişdir. Ma'iyyeti me'mûrları andan hoşnûd olmayub (Cânib-i Hakk'dan belâdır bu gidi kâtiblere) mısrâ'ıyla anı teşhîr eyledikleri Zeyl-i Sefîne'de muharrerdir. Lâkin anı bu vechile teşhîr idenler iş eri âdemler miydi yohsa işe yaramaz gürûh-ı battâlînden miydiler burası bizce mechûldür. Her ne hâl ise Cânib Efendi tas'îb-i umûr idiyor deyü nasbından yetmiş gün mürûrunda makâm-ı istîfâdan azl olundı lâkin hem inşâ-yı kelâma kâdir hem Fransızca bilür bir zât-ı fazâ'il-simât oldığından arası çok geçıneyüb Âtıf Efendi nâ-mizâc oldukda yerine Rikâb-ı Hümâyûn re'îsi oldı. Üç ay sonra riyâsetden dahi azl ile zahîre nâzırı olub riyâset dahi Çelebi Mustafâ Reşîd Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Cânib Efendi ma'lûmât-ı kâfiyye ashâbından lisâna âşinâ zevât-ı fazâ'il-simâtdan ahvâl-i düvele vâkıf ve îcâb-ı vakt ü hâli ârif ve'l-hâsıl umûr-ı riyâseti idâre içün lâzım gelan evsâf ile muttasıf[1] oldığı hâlde azl olunub da bu makâma hiç ehliyyeti olmayan Çelebi Efendi'nin nasbı hükm-i zamân iktizâsından idi çünki o zamân vazîfe-i me'mûriyyetin hüsn-i idâresinden ziyâde etrâfı gözederek müteneffizân ve mensûbânı idâreye i'tinâ olunmak lâzım iken Cânib Efendi sırf iş eri olub zâtiyyâta aft-ı nazar eylemedigi içün azl olunub Çelebi Efendi ise gâyet müdâhin[2] ve mütemellik[3] bir zât oldığından dâ'imâ mühim işlerde bulunarak hiç münâsebeti olmadığı hâlde makâm-ı riyâsete dahi götürilmişdir. Çelebi Efendi'nin terceme-i hâlini beyân makâmında Fâ'ik Efendi'nin yazdığı fıkra dahi bu ifâdâtımızın sıhhatine delîl oldığından aynıyla bu mahalle nakl olunur.

Fâ'ik Efendi Çelebi Efendi hakkında dir ki servet ve sâmân[4] ile ma'mûru'l-etrâf ve kemâl-i zekâ ve dirâyet ile mahsûdü'l-ahlâf[5] olub ibtidâ-yı hâlinden kuvvetine kadar zarûret görmemiş ve ma'ârif-i ma'lûmeden vâyesi[6] yalnız merâmını ifâde idecek kadar nâ-merbût[7] inşâ ve hâtûn yazusına müşâbih kendüye mahsûs hatt ve imlâya münhasır iken kuvve-i baht ve fetânet ve cerbeze-i akl ü kiyâset ile bunca merâtib-i celîleyi ihrâz ve cümlesini hüsn-i idâre ile iktisâb-ı meındûhiyyet ve imtiyâz eylemiş ve hayâtında tasadduk ile vücûh-ı birre müte'allik hasenâtı görülmüş ve sinni seksana varmış bir pîr-i rûşen-zamîr lâkin muktezâ-yı asra göre hareket ider feylesof-mezheb ve esdıkâ[8] ve müte'allikâtını bile mübtelâ-yı sademât-ı rûzgâr (**s.113**) oldukda dest-gîr olmak degil dâ'iresine uğratmamak mu'âmelesini eyler bî-vefâ meşreb bir zât-ı ikbâl-semîr idi. İntihâ.

Cânib Efendi afîf[9] ve müstakîm oldığı hâlde dîk ve çetin bir zât olub zahîre me'mûrları ise sû'-i isti'mâlâta alışmış oldukları cihetle andan şikâyet eylediklerinden altı ay sonra ya'nî on beş senesi Şevvâl'inin tevcîhât-ı resmiyyesinde Cânib Efendi Zahîre Nezâreti'nden

1 Muttasıf: Vasıflanan, kendisinde bir hal, bir sıfat, bir vasıf bulunan.
2 Müdâhin: Müdahene eden, yüze gülen, dalkavuk.
3 Mütemellik: Temellük eden, yaltaklanan, alçakçasına yalvaran.
4 Sâmân: Servet. Zenginlik. Rahmet. Dinçlik. Düzen, tertip. Bir kimsenin varı-yoğu, serveti.
5 Mahsûdü'l-ahlâf: Haleflerince hased olunan, hased edilen.
6 Vâye: Nasib, kısmet, behre.
7 Nâ-merbût: Rabıtasız, manasız, anlamsız, saçma sapan.
8 Esdikâ: Sadıklar, sadık olanlar.
9 Afif: İffetli, namuslu, temiz.

azl idildi. Ba'dehu Rûz-nâmçe-i evvel mansıbıyla İskenderiyye'de olan sedd-i meşhûrı inşâ içün Mısır'a gönderildi. Seddin hitâmında Mısır defterdârı olub birkaç sene orada kaldı ba'dehu İstanbul'a geldi nişâncı oldı. Vak'a-i Selîmiyye'de Zahîre Nezâreti zâhiren fesh olunmak lâzım gelüb külliyyen fesh olunamadığından zahâ'ir-i vâridenin idâresi zımnında sâhib-i terceme şifâhen me'mûr ve birkaç mâh mürûrunda Hâlet Efendi yerine sâniyyen Rikâb-ı Hümâyûn riyâsetine ta'yîn idildi. İşte o zamân bi't-tabi' halef ve selef beyninde rekâbet peydâ oldı. Ve yirmi dört senesi evâ'ilinde sâhib-i terceme Tophâne nâzırı ve birkaç ay sonra Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı oldı ve bir ay sonra kethüdâ-yı sadr-ı âlî olarak Ordu-yı Hümâyûna gitdi ve altı ay sonra azl olunmağla İstanbul'a avdet itdi. Ba'dehu yirmi beş senesi tevcîhâtında uhdesine Tersâne emâneti ihâle buyuruldı.

Fâ'ik Efendi dir ki yirmi beş Şevvâl'i tevcîhâtında Tersâne-i Âmire emâneti i'tâ ve irtesi sene ibkâ olunub yirmi yedi Şevvâl'inde azli vukû'undan sonra Boğaz Muhâfızı Hâdim-zâde'nin muhallefâtı zabtına me'mûr ve ol cânibde iken hall-i vukû'una mebnî sâniyyen büyük rûznâmçecilik tevcîhiyle nâ'il-i gencine-i hubûr olub avdetinde sâlisen Zahîre nezâretine yine şifâhen ta'yîn ve üç seneden mütecâviz nezâret-i mezkûrede temkîn ve otuz bir Şevvâl'i evâsıtında Âbidîn Beg yerine çavuşbaşılık ile mesrûr ve kâm-bîn kılınub otuz iki evâ'ilinde Seydâ Efendi yerine mesned-i riyâset-i küttâba ku'ûd ve dört seneden mütecâviz mesâlih-i riyâseti telvîse bezl-i mechûd[1] eyledi. Âkıbet otuz altı Cumâde'l-ûlâ'sında kethüdâlığa menkûl ve otuz altı gün mürûrunda yine râbıtasızlık cünhasıyla ma'zûl oldı. İntihâ. Fâ'ik Efendi Cânib Efendi'nin hakkında isti'mâl eyledigi ta'bîrât-ı müzeyyifâneyi[2] ya Hâlet Efendi'nin kendüsinden yâhûd anın hevâdârânından ahz eylemiş olmak gerekdir. Veyâhûd Cânib Efendi hakkında şahsî bir garazı var imiş.

Zîra bâlâda mahâll-i müte'addidede beyân olunan vekâyi'den muvazzahan anlaşıldığı üzre ol devrede ne kadar mülevves[3] işler var ise hep Hâlet Efeudi'nin elinden çıkıyordı fatk u ratk-ı umûr-ı devlet[4] hep anın yed-i istibdâdında idi.

(s.114) Câuib Efendi'nin re'yine tevfîk-i hareket olunsaydı Tepedelenli mes'elesi meydâna çıkarılmaz ve andan dahi böyle bağteten Rûm fetreti zuhûra gelmez idi.

Öye tenk ü tetik vakitde[5] Cânib Efendi'nin dört seneden ziyâde riyâseti idâre eylemesi çok hüner ve ma'rifet ve Hâlet Efendi'ye muhâlefetde sebâtı pek büyük cesâret ve hamiyyetdir. Anın üzerine Hâmid Beg'in re'îs olması dahi tebeddül-i riyâsetin bir maslahata mebnî olmayub da mücerred ağrâz-ı nâ-becâdan neş'et eylemiş bir hâlet oldığına delîl-i kâfidir. Zîra Hâmid Beg'in hüner ve liyâkatden bî-behre[6] oldığı yine Fâ'ik Efendi'nin Zeyl-i Sefîue'sinde musarrahdır.

1 Bezl-i mechûd: Olanca kuvveti ile.
2 Müzeyyifâne: Tezyif ederek, alay ederek, eğlenerek, eğlenircesine. Aşağı görürcesine.
3 Mülevves: Telvîs edilmiş, kirli, pis. İntizamsız, karışık.
4 Fatk u ratk-ı umur-ı devlet: Devlet işleri düzeltme, yoluna koyma.
5 Tenk ü tetik vakit: Dar, sıkışık ve hassas, mühim zamanda, anlarda.
6 Bî-behre: Nasipsiz, mahrum; değersiz.

Cânib Efendi râbıtasızlık cünhasıyla[1] kethüdâlıkdan dahi azl olundı dimek Hâlet Efendi dalkavuklarının lakırdısıdır. Anın esbâb-ı sahîhası bâlâda beyân olunmağla tekrâra hâcet yokdur. Hem de Cânib Efendi azl olundıysa ana ne oldı Hâlet Efendi'nin mülevves işlerine velev ki kerhen olsun müşâreketden vâreste[2] olarak huzûr-ı kalb ile hânesinde yaşıyordı. Hâlet Efendi ise mahsûl-i sû'-i tedbîri olan Rûm fitnesi âteşinin mânend-i harîk-i kebîr gitdikce alev-gîr oldığını gördükce yüreginin yağı iriyordı. Hâlbuki otuz altı senesi Şevvâl'i tevcîhâtında Cânib Efendi yine nişâncı ve otuz yedi evâsıtında sâniyyen çavuşbaşı oldı. Hâlet Efendi belâsını buldı. O yine Bâb-ı Âlî'de müstahdem ve muhterem kaldı. Ve otuz sekiz evâhirinde ma'zûl ve otuz dokuz Şevvâl'inde sâlisen nişâncılığa mevsûl oldı ve devlet ve milletine bir zararı dokunmaksızın bâlâda beyân olundığı üzre işbu kırk senesi Muharrem'inde hulûl-i ecel-i mev'ûdıyla irtihâl-i dâr-ı bekâ eyledi. Kabataş verâsında kâ'in pederi suffesinde medfûndur. (Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'aten)

Fâ'ik Efendi yine Cânib Efendi'nin fezleke-i terceme-i ahvâlinde dir ki müteveffâ-yı merkûm fazâ'il ve ulûm ile ma'lûm ve kadr-ı müşterek inşâ ve kitâbet ile mersûm ve fi'l-hakîka Fransız lisânma âşinâ ve kütüb-i efrenciyyeyi tetebbu' ile şöhret-nümâ lâkin vesvese-i müfrite ile herkes hakkında sû'-i zanna câhib a'cûbe-i kıyâfet deniyyü'l-hey'et kabîhu'l-manzar[3] sû'-i mizâc ve ahlâkı ezherü'l-hâsıl her ne kadar kemâlât-ı insâniyyeyi câmi' ise ol kadar etvâr ve ahlâkı mezmûm ve menfûr ve Kıyâfet-nâme'de muharrer ve mezkûr olan sıfât-ı reddiye ki za'ferânî renk[4] ve kûsec[5] ve zişt-rû[6] ve sagîrü'l-ayn[7] ve sâ'ir tâ'dâdı nâ-kâbil nesnelerin cümlesi â'zâsında karîn-i zuhûr ve cümleye ya'nî gerek erbâb-ı mesâliha ve gerek hademe-i devlete envâ'-ı mazarrâtı ale'd-devâm vukû'a gelmek üzre meşhûr bir zât-ı mu'avvecü'ş-şu'ûr idi. İntihâ.

Cânib Efendi'yi görenlere yetişdik evsâfını anlardan dahi işitdik. Fi'l-vâki' çirkîu (s.115) bir adam imiş. Ve o ne kadar çirkîn ise Hâlet Efendi o kadar yakışıklu imiş. Hattâ bir âlây güni Hâlet Efendi önde ve Cânib Efeudi arkada giderler iken bir dilenci Hâlet Efendi'den tese'ül[8] iderek (Allâh seni pâdişâha şîrîn göstersün) didikde Hâlet Efeudi sen o du'âyı arkamdan gelan efendiye et dimiş oldığı meşhûrdur.

Hâlet Efendi (yu'tî ve yümna' lâ-behlâ ve lâ keremâ)[9] vefkince kec-i atâlar[10] ile ne kadar müsrif ve mübezzir[11] ise Cânib Efendi o kadar mümsik[12] imiş kîsesinden bir şey viremedigi gibi beglik kîseden dahi şuna buna bir şey kapdırmaz imiş. Hâlet Efeudi büyükleri kendisi

1 Cünha: Ufak cürüm, küçük kabahat, küçük suç.
2 Vâreste: Kurtulmuş. Serbest, rahat. İlişiksiz.
3 Deniyyü'l-hey'et kabîhu'l-manzar: Soysuz görünüşte, çirkin yaratılışta.
4 Za'ferânî renk: Safran rengi.
5 Kûsec: Köse.
6 Zişt-rû: Çirkin yüzlü.
7 Sagîrü'l-ayn: Küçük gözlü.
8 Tese'ül: Dilenme, dilencilik etme.
9 "Veriyor ve engelliyor, cimriliğinden veya cömertliğinden değil."
10 Kec-i atâlar: Gereksiz, lüzumsuz harcamalar.
11 Mübezzir: Müsrif, Sefih. Hesabsız sarfiyat yapan. Harcayan.
12 Mümsik: İmsak sahibi, cimri, eli sıkı.

soyar ve küçükleri hademesi sız[d]ırır idi Cânib Efendi ise hademeye yüz virmez ve ashâb-ı mesâlihi soydurmaz imiş Hâlet Efendi bir ednâ sû'-i zann ile nice bî-cürmleri itlâf iderdi. Cânib Efendi dahi sû'-i zann ile ma'yûb ise de mücerred zann üzerine kimesnenin cânına kıymaz imiş. Hâlet Efendi'nin yüzünden görilan mazarratların hesâbı rûz-ı mahşere kalmışdır. Ammâ Cânib Efendi'nin yüzünden devlet ve millet bir zarar görmemişdir. Kusûrsuz insân olmaz fakat muhassenâtı kubhiyyâtına[1] gâlib olanlar şâyân-ı medh olur. Ricâl-i devletde aranılacak cihet ise devlete hidmetlerinin muvâzene-i nef' ve zararıdır. Devlet adamlarının fazâ'ilinden ise fevâzilinden bahsolunmak evlâdır.

Girid Ser'askeri Hâşim Osmân Paşa fevt olmağla Kandiye eyâleti ve Girid ser'askerliği Safer'in on sekizinci güni ber-vech-i ilhâk Hanya Mutasarrıfı Vezîr Lütfullâh Paşa'ya tevcîh buyuruldı. Merhûm Hâşim Paşa Halîl Efendi nâmında bir kapuçukadârının oğlıdır evâ'il-i hâlinde Başmuhâsebe Kalemine devâm idüb ba'zı vülâtın[2] dâ'iresinde ve evâhir-i devr-i Selîmî'de kapudan-ı deryâ olan el-Hâc Es'ad Mehmed Paşa'nın hazînedârlık hidmetinde bulundukdan sonra pederinin Şehremîni merhûm İbrâhîm Efendi ile hukûk-ı kadîmesi oldığından anın himmetiyle hâcelik ru'ûsı aldı ve Hâlet Efendi Rikâb-ı Hümâyûn kethüdâsı iken anın kitâbet hidmetinde bulundukdan sonra ba'zı vüzerânın kapukedhüdâlığı ile geçinmekde oldığı hâlde süvârî mukâbelecisi oldı. Fakat temşiyyet-i garazı zımnında ba'zı vüzerâya yazmış oldığı tahrîrât-ı dürûg-âyât bir takarrübile meydâna çıkdıkda nefy ve çend mâh mürûrunda afv ve ıtlak ve ba'dehu uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî ile Alâ'iyye sancağı tevcîh ve andan me'mûriyyeti Resmo muhâfazasına nakl olundı. Sehâ[3] ve civân-merd ve mümtezic[4] ve iş bilür ve gayûr ve cesûr bir adam olub Resmo'da hidmeti tahsîn olunmağla vezîr ve ser'asker olmuş idi. (Afâ anhü). Safer'in yirmi ikinci Cum'a güni sulb-i pâk-i şehr-i yârîden bir duhter-i sa'd-ahter[5] doğub Münîre Sultân tesmiye buyuruldı. Vilâdetine vak'a-nüvîs Es'ad Efendi (doğdı Münîre Sultân dünyâ münevver oldı) târîh-i cevherdârını söylemişdir.

(**s.116**) Sultân Musta[fâ]-yı Sâlis Hazretleri'nin kerîme-i muhteremeleri Beyhan Sultân Rebî'ü'l-evvel'in on beşinci gicesi âzim-i dâru'n-na'îm olınağla kasaba-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'de Mihrişâh Vâlide Sultân Türbesi'nde defn olundı.

Trablusşâm Beglerbegisi Azm-zâde Süleymân Paşa fevt olmağla Trablusşâm eyâleti Rebî'ü'l-âhir'in sekizinde rütbe-i mîr-i mîrânî ile fi'l-asl ol havâlî kabâ'ilinden olub Akkâ maslahatında seyr ü sülûkı pesendîde[6] olarak uhdesine kapucıbaşılık virilmiş olan Alî Es'ad Beg uhdesine tevcîh olundı. Yine ol esnâda Mar'aş Beglerbegisi Mîr-i Mîrân Fevzî Paşa fevt olmağla Mar'aş eyâleti Cumâde'l-ûlâ'nın gurresinde esbak Trabzon Vâlîsi Hâfız Alî Paşa'ya tevcîh kılındı.

1 Kubhiyyât: Çirkin hareketler ve işler. Günah ve çirkin şeyler.
2 Vülât: Valiler.
3 Sehâ: Büyük cüsseli.
4 Mümtezic: Birleşmiş olan, birleşik. Birbirine tamamen uygun.
5 Sa'd-ahter: Yıldızı kutlu, tâlihli, uğurlu, bahtlı.
6 Pesend: Beğenme, seçme.

Fransa Kralı Onsekizinci Luyi dahi bu esnâda fevt olub yerine Onuncı Karlos altmış yedi yaşında oldığı hâlde Fransa Kralı olmağla Dersa'âdet'de bulunan Fransız İlçisi Ceneral Kelmino'nun sefâreti teceddüd eylediginden Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi üçüncü güni rüsûmât-ı mu'tâde icrâsıyla Bâb-ı Âlî'ye vürûd ile i'timâdnâmesini takdîm itdikde kendüsine ve ma'iyyeti me'mûrlarına kürkler ve hil'atler ilbâs idildi.

Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi beşinci güni Çıldır Mutasarrıfı Sâlih Paşa'nın vefât eylediği haberi Dersa'âdet'e vârid olmağla Receb'in yirmi beşinci güni sâbıkâ Erzurûm Â'yânı Kapucubaşı Osmân Ağa'ya rütbe-i vezâretle Çıldır eyâleti tevcîh idildi.

Sâlih Paşa Zağferânbolı hânedânından Mustafâ Ağa nâm kimsenin oğlıdır bin yüz yetmiş beş senesi ibtidâsında tevellüd idüb yirmi bir yaşında iken İstanbul'a geldikde dayısı olan Sadr-ı esbak Mehmed İzzet Paşa Darbhâne nâzırı bulunmağla nâzır-ı müşârün-ileyhin kâyınpederi Sadr-ı â'zam Halîl Hamîd Paşa'nın dâ'iresine intisâb itmiş ve anın vefâtından sonra dayısı Hanya mutasarrıfı oldukda o dahi birlikde Girid'e gitmiş idi. İki yüz dokuz senesinde dayısı sadr-ı â'zam oldukda o dahi ana hazînedâr ve ba'dehu kapucıbaşılık rütbesiyle hissedâr-ı mesârr oldı. Dayısının azlinde sâhib-i terceme müddet-i medîde kûşe-güzîn-i inzivâ olarak hânesinde kaldı. Ba'dehu on sekiz senesinde mîrâhûr-ı sânî ve yirmi bir Ramazân'ında rütbe-i vezâretle kapudan-ı deryâ olub müte'âkiben İngiliz donanmasının Akdeniz Boğazı'ndan duhûli üzerine azl ve Gelibolı'ya nefy olundı. Ve yirmi altı senesinde uhdesine Kastamonı sancağı tevcîh kılındı. Ba'dehu Bozok ına'a Kayseriyye ve Ma'âdin emâneti mansıblarında ve Şâm ve Anadolı eyâletlerinde ve dîger taşra mansıblarında bulundı. Nihâyet ber-vech-i bâlâ Çıldır mansabında iken terk-i dağdağa-i fenâ idüb gitdi.

(**s.117**) Akdemce Sofya muhâfızı olan Berkofçalı Yûsuf Paşa henüz Sofya'ya varub müddet-i kalîle ikâmetden sonra hatfe enfihi vefât itmekle Receb'in on dokuzuncı güni uhdesinde bulunan Teke ve Hamîd sancaklarından Teke sancağı Adana vâlîsi ve Niş muhâfızı bulunan Kavanos-zâde Vezîr Hüseyin Paşa'ya ve Hamîd sancağı ve Alâ'iyye mutasarrıfı ve İzmir Muhâfızı Vezîr Kelâmî Hasan Paşa'ya tevcîh buyuruldı.

Berkofçalı Yûsuf Paşa Aydosiyyü'l-asldır unfuvân-ı şebâbında Pâsbânoğlı'na sekbân ve biraz sonra bölükbaşı ve ba'dehu Berkofça â'yânı olmuş idi. Pâsbânoğlu'nun vefâtında ana halef olmak üzre Vidin Kal'ası'na girmiş iken ser-gerdeler Pâsbânoğlu'nun hazînedârı olan Mollâ İdrîs Ağa'yı muhafızlığa intihâb eylemiş olduklarından girü Berkofça'ya geldi. Ba'dehu kapucıbaşı ve daha sonra vezîr oldı. Tuna yalısında bulundığı yerlerde ibrâz-ı şecâ'at ve isbât-ı liyâkat itmiş ise de Mora tarafında esbâbın noksânı ve mevâki'in[1] sarplığı hasebiyle nâ'il-i muzafferiyyet olamayub Sofya muhâfazasına ta'yîn olunmuş idi. Orada vâreste-i keşmekeş-i fenâ olmuşdur.

Ramazân'ın ikinci Salı gicesi Şeh-zâde Abdülhamîd'in Es'ad Efendi Târîhi'nde tahrîr olundığına göre çiçek hastalığından vefâtı hâdisesi herkesi dâg-dâr-ı hüzn ve keder itmişdir.

Yirmi altı senesi Rebî'ü'l-evvel'inin yirmi beşinci güni tevellüd eylemiş olan Fâtıma Sultân dahi çiçek hastalığından Ramazân'ın on dokuzuncı sebt güni vefât itdi. Yine çiçek

1 Mevâki': Mevkiler, yerler.

hastalığından Şevvâl'in beşinci güni Münîre Sultân dahi dâr-ı ukbâya gitdi. Şıkk-ı Sâlis Defterdârı Fethî Efendi doksan yaşında oldığı hâlde hilâl-i Şevvâl'de vefât eyledi. Merhûm-ı mûmâ-ileyh müddet-i medîde vüzerâ dîvân kitâbetlerinde ve ba'zı menâsıbda istihdâm olunarak nihâyet hâcegânın en ihtiyârlarına meşrûta olan şıkk-ı şâlis defterdârlığı ile bekâm olmuş idi. Hoş sohbet ve lâubâlî sîret bir pîr imiş. Dem-i hereminde[1] bir oğlı olub yedi yaşına kadar mu'ammer ve kendüsinden evvelce vefât iderek pederine mûris-i keder ve sûy-ı na'îme-rehber olmuşdur.

Münhal olan şıkk-ı sâlis defterdârlığı Şevvâl'in on dokuzuncı güni yine pîrân-ı hâcegândan esbak Anbâr Emîni Ortaköyli İsmâ'îl Ferruh Efendi'ye ihsân buyuruldı.

Bâlâda beyân olundığı üzre vezâreti ref' ile Burusa'da ikâmete me'mûr olan sâbıkâ Diyârbekir ve Rakka Vâlîsi Kuvvet Hüseyin Paşa Burusa'ya gelürken evâhir-i Zi'l-ka'de'de Alacahan merhalesinde vefât eylemişdir.

(s.118) Müşârün-ileyhin mevlid ve menşe'i Anapa'dır hâsekilikden neş'et[2] iderek ba'zı iltizâmât ile Rûmili'de geşt ü güzâr ve bu yolda kesb-i iştihâr idüb bir takrîble Edirne bostâncıbaşısı oldı ve dağlu eşkıyâsının def'i maslahatında haylî kârgüzârlığı[3] görüldi ba'dehu rütbe-i vezâretle Anapa muhâfızı nasb olunub on beş sene kadar orada kaldı. Ve sonra Kars ve Konya gibi eyâlât ve elviyyede bulundı. Nihâyet Diyârbekir vâlîsi iken pek ihtiyâr oldığı hâlde tama' ve ta'addîsi müzdâd olmağla vezâreti ref' olundı. Ve ber-vech-i bâlâ menfâsına gelürken vefât eyledi. (Afâ anhü)

İstanköy Muhâfızı Sadr-ı esbak Hilmî İbrâhîm Paşa'nın vefâtı haberi gelmekle Zi'l-hicce'nin dördüncı güni bâ-livâ-i Menteşe sâbıkâ Teke Sancağı Mütesellimi Kapucıbaşı Hâcı Alî Beg'e rütbe-i mîr-i mîrânî ile tevcîh olundı.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh Üsküdar'da bir çiçekcinin oğlıdır evâ'il-i hâlinde Hadîka-i Hâssa[4] bostâncıları zümresine mültehik ve sonra nefes turnacılığı didikleri dirlige sâlik olub serdârlıklar ile devr-i memâlik iderek iki yüz on senesinde Kudüs-i Şerîf ağası olmuş idi birkaç sene sonra ordu ile Mısır'a gitdi ve ocak mütehayyizlerinden ba'zılarının istishâbıyla katâra dâhil ve ağalığa mülâzım oldı. Ordu-yı hümâyûnun Dersa'âdet'e avdetinden birkaç sene sonra yolıyla yeniçeri ağası ve yirmi iki Safer'inde sadr-ı â'zam ve serdâr-ı ekrem oldı. Ordu-yı Hümâyûnda yeniçerilerin isyânı üzerine azl ve çend mâh mürûrunda Selanik ve andan Bosna vâlîligine nakl olundı beş sene kadar orada bulundı ba'dehu vezâreti ref' ile Gelibolı'da ikâmete me'mûr ve bir müddet sonra Kandiye eyâletiyle mesrûr olub oradan dahi ref'-i vezâretile İstanköy'de me'mûr-ı ikâmet oldığı hâlde Rûmlar'ın tuğyânında ibkâ'-i vezâretle İstanköy muhâfızı oldı.

Fatîn ve hoş sohbet fukarâ-perver ve oldukca okur-yazar bir zât idi hayr-hâh-ı Saltanat-ı Seniyye olmak hasebiyle ocaklu beyninde makbûl degil idi müşârün-ileyh hafîfü'l-lihye[5]

1 Dem-i herem: İhtiyarlığında, ileri yaşlarda.
2 Neş'et: Meydana gelme, ileri gelme. Çıkma, yetişme.
3 Kârgüzâr: İş beceren, elinden iş gelen becerikli.
4 Hadîka-i Hâssa: Saray bahçeleri.
5 Hafîfü'l-lihye: Az sakallı.

ve nahîfü'l-bünye olub hattâ beyne'l-enâm Keçiboynuzı lakabıyla be-nâm iken Bosna'da vücûdına tarâvet[1] gelüb şahm ü lahm[2] ve tûl lihye[3] sâhibi bir vecîh ve cesîm adam oldığı garîbe olmak üzre Es'ad Efendi Târîhi'nde mukayyeddir.

Anadolı Kazaskeri Seyyid Yûsuf Efendi ki devr-i Hamîd-i Hanî'de Şeyhü'l-islâm olan Seyyid İbrâhîm Efendi'nin birâder-zâdesi olub anın nikâbetinde ve bin yüz seksan sekiz senesinde müderris ve iki yüz on yedide bi-hasebi't-tarîk Üsküdar ve yirmi beşde Burusa mollâsı olmuş ve yirmi sekizde Mekke ve otuz ikide İstanbul ve otuz yedide Anadolı pâyesi (s.119) almış idi geçen Rebî'ü'l-âhir'de pîr-i fânî oldığı hâlde bi'l-fî'il Anadolı kazaskeri olub müddet-i örfiyyesin tamâm itmeden işbu Zi'l-hicce'nin on döndünci güni âzim-i dâr-ı bekâ oldı.

Ve Anadolı kazaskerligi Anadolı pâyelülerinden sâbıkâ İstanbul kadısı Kadı-zâde Tâhir Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Vekâyi'-i Seferiyye

Mevsim-i kâr-zâr olan eyyâm-ı bahâr hulûl itmekle Rûmili Ser'askeri Mehmed Reşîd Paşa Şa'bân'ın sekizinci güni dört bin nefer ile kethüdâsını bir koldan ve on birinci güni sekiz bin neferle Palaslı-zâde İsmâ'îl Paşa'yı dîger koldan sevk idüb Salina üzerine müretteb olan firka-i askeriyyenin levâzımını dahi istikmâl ve hareketlerini isti'câl itdikden sonra kendüsi dahi Mosolong[4] üzerine azîmet eyledigi beyânıyla mukaddemâ Mosolong muhâsarası içün tertîb olunan top ve hâvan ve mühimmâtın bir ân akdem süfün-i hümâyûn ile îsâli elzem oldığını arz ve ihtâr itmiş idi. O sırada Yunan korsanlarının adalar arasında geşt ü güzâr ile ba'zı cezâ'ir ve sevâhile îsâl-i hasâr itmekde oldukları haberleri dahi tevârüd eyledi.

Binâ'en alâ-zâlik Donanma-yı Hümâyûndan birkaç kıt'a firkateynin techîzâtı henüz hitâm[5] bulmamış iken Donanma-yı Hümâyûnun ol tarafa hareketi taraf-ı şâhâneden emr olunmağla Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa Ramazân-ı şerîf'in on birinci güni sagîr ve kebîr on sekız kıt'a sefîneden ibâret olan Donanma-yı Hümâyûn ile Beşiktaş pîşgâhından hareket eyledi.

Tersâne'de der-dest-i inşâ olub Donanma-yı Hümâyûna ilhâk olunmak üzre ikmâli isti'câl olunan korvet-i hümâyûn dahi Ramazân'ın yirmi ikinci güni vakt-i muhtârda deryâya inzâl kılındı.

Rûmili Ser'askeri Reşîd Paşa ber-minvâl-i meşrûh ilerü hareket itdikde eşkıyâ-yı Yunaniyye[,] eslâfına sedd-i râh oldukları gibi ana dahi sedd-i râh olmak üzre tedârükât-ı kaviyye ile müdâfa'aya kıyâm itdiler ise de Reşîd Paşa önüne gelan eşkıyâyı kahr u tedmîr ve

1 Tarâvet: Tazelik, taze olma.
2 Şahm ü lahm: Etli ve yağlı.
3 Tûl lihye: Uzun sakal.
4 Mosolong: Meselong. Mesolongi, Yunanistan.
5 Hitâm: Son, nihayet.

Salina'yı teshîr ve eşkıyânın kimini i'dâ[m] ve kimini esîr iderek Mosolong pîşgâhına varub berren cevânib-i selâsesini ihâta ve sudan suya tabyalar inşa ve toplar vaz' ile muhâsara idüb Donanma-yı Hümâyûnun vürûdına muntazır oldığına dâ'ir tahrîrâtı evâsıt-ı Şevvâl'de der-i devlete vusûl buldı.

(**s.120**) Mora Vâlîsi İbrâhîm Paşa dahi ol esnâda Moton'dan Anavarin üzerine hareket ve şiddetlü muhârebeler iderek berren ve bahren Anavarin'i hasr u tazyîk ve üç kıt'a eşkıyâ sefînelerini zabt itdikden sonra eşkıyâ vire ile teslîme mecbûr oldılar bi'l-cümle esliha ve emvâl-i kesîreleri iğtinâm olundı. Ve bi-hasebi'l-mukâvele eşkıyâ-yı merkûme sefîneler ile Mora'da kâ'in Kalamoto'ya[1] nakl olundılar.

Fakat içlerinde bulunan Manya Begi Mavro Mihali'nin oğlı Yorgaki ve Mizistre[2] kaptanlarından Petraki Anabolı Kal'ası'nın istîlâsında eşkıyâ yedinde kalan Vezîr Alî Nâmık Paşa ve Mîr-i Mîrân Sâlim Paşa ile mübâdele olunmak üzre alıkonuldı.

Bu muzafferiyyete dâ'ir İbrâhîm Paşa tarafından gönderilan tahrîrât evâhir-i Şevvâl'de Dersa'âdet'e vusûl bulmuşdur. Ba'dehu İbrâhîm Paşa'nın Arkadya[3] ve Anderosa[4] ve Kalamata[5] ve Bergos kazâlarıyla Niş'i ve Küçük Manya ve havâlîsini birer birer unveten[6] zabt ve teshîr eylediği haber-i meserret-eseri dahi evâsıt-ı Zi'l-ka'de'de Dersa'âdet'e vâsıl olmuşdur. Gelelim Donanma-yı Hümâyûn'un ahvâline.

Kapudan Paşa hilâl-i Şevvâl'de Akdeniz Boğazı'ndan hurûc[7] ile ba'dehu Andre Boğazı'nda eşkıyâ korsanlarına tesâdüf ile ceng idüb hilâl-i muhârebede hazîne gemisi sûzân olmuş ise de eşkıyâ gemileri mağlûb ve münhezim olarak firâr itdikden sonra Donanma-yı Hümâyûn Süde Limanı'na dâhil ve andan hareketle Zi'l-ka'de'nin yirmi üçüncü günü Mosolong pîşgâhına vâsıl oldı. Fakat etrâfda dolaşan sefâ'in-i eşkıyânın Donanma-yı Hümâyûndan ziyâde oldığına ve ber-vech-i bâlâ Andre Boğazı'nda vâki' olan muhârebede donanma sefîneleri rahne-dâr olarak ta'mîre muhtâc olduklarına ve Mısır Donanması henüz gelmeyüb Kapudan Paşa ise ihtiyâtkârâne ve muhterizâne hareket idegeldigine mebnî buraya vürûdundan yirmi gün sonra sefîneleri ta'mîr itmek üzre İskenderiyye'ye gitmişdir. Sefînelerin ta'mîri fâ'idesinden haşka Mehmed Alî Paşa kendüsine birçok hedâyâ-yı girân-bahâ ve nakden bin kîse ve dâ'iresine beş yüz kîse akçe i'tâ itmişdir. Fakat mes'ele-i Yunaniyye'nin zuhûrundan berü donanmaca bir iş görilememesinden dolayı ümerâ-yı bahriyyeye tevbîh ve i'tirâz ve kapudan paşaya ta'rîz eylemişdir.

Tersâne-i Âmire'de der-dest-i inşâ olan korvet-i hümâyûn bu esnâda ikmâl ile gurre-i Zi'l-hicce'de bahre indirilmiş idi.

1 Kalamoto: Kalamata, Messinia, Yunanistan.
2 Mizistre: Mistra. Myzithras, Lakonia, Yunanistan.
3 Arkadya: Kyparissia, Messenia, Peloponnese, Yunanistan.
4 Anderosa: Andros Adası. Kyklad Adaları, Yunanistan.
5 Kalamata: Kalamata, Peloponnese, Yunanistan.
6 Unveten: Zorla, cebirle.
7 Hurûc: Çıkış, çıkma; dışarı çıkma; ayaklanma.

(Vekâyi'-i Sene 1241)

Trabzon Limanı'nda der-dest-i inşâ olan dört kıt'a korvet dahi tamâm olarak Trabzon (**s.121**) Vâlîsi Çeçen-zâde Vezîr Hasan Paşa tarafından gönderilmekle Muharrem'in yirminci güni Dersa'âdet'e vusûl buldılar.

İbrâhîm Paşa ber-vech-i bâlâ Mora'da ba'zı kılâ' ve bikâ'ı feth itdikden sonra Trapoliçe üzerine hareket itdikde eşkıyâ Lundra Boğazı'nı tutarak sedd-i râh olmak istemişler ise de lede'l-muhârebe asâkir-i İslâmiyye gâlib gelerek Trapoliçe'nin dahi teshîr olundığına dâ'ir İbrâhîm Paşa'nın beşâretnâmesiyle silâhdârı evâhir-i Safer'de Dersa'âdet'e lede'l-vusûl silâhdâra bir sevb-i girân-bahâ iksâ ve senevî beş bin guruş fâ'izlü sehm i'tâ idildi ma'iyyetindeki tatarlara dahi hil'atler giydirildi ve atâyâ-yı seniyye virildi.

Ol esnâda eşkıyâ Kızılhisâr Kal'ası üzerine hücûm itdikde Ağriboz Mutasarrıfı Ömer Paşa yetişüb cem'iyyet-i eşkıyâyı dağıtmış oldığı haberi dahi bi'l-vürûd mûcib-i ibtihâc[1] oldı.

Bâlâda beyân oluudığı üzre Avlonyalı merhûm İbrâhîm Paşa-zâde Mîr-i Mîrân Süleymân Beg ba'zı mevâ'id ile teşvîk olunarak Mosolong üzerine me'mûr oldığı gibi Palaslı-zâde Mîr-i Mîrân İsmâ'îl Paşa'ya dahi Mosolong işinde hüsn-i hidmet eylediği hâlde uhdesine rütbe-i vezâretle Yanya mutasarrıflığı tevcîh olunacağı va'd olunmuş idi. Süleymân Paşa külliyyetlü Toska askeriyle Mosolong'a gelüb ancak sâde-dil bir zât oldığından ve İsmâ'îl Paşa ise mev'ûd olan rütbe ve mansıbı istihsâlde isti'câl ve Süleymân Paşa ma'iyyetindeki askerin ser-gerdeleri arasına ilkâ-yı şikâk[2] ile berâber Süleymân Paşa'yı dahi iğfâl itmekle merkûm ser-gerdeler Süleymân Paşa'dan rû-gerdân olarak anın ma'iyyetinde hidmet idemeyüb İsmâ'îl Paşa ma'iyyetinde bulunurlar ise cân-siperâne bezl-i makdûr[3] ideceklerini Ser'asker Mehmed Reşîd Paşa'ya ifâde itdiklerinde her ne kadar harb üzerinde bu mu'âmeleniz ihtilâl-i askere bâdî olur deyü nasîhat eylemiş ise de müsmir olmayub bu sırada Süleymân Paşa dahi nâ-gehân ordudan savuşub firâr itmekle Ser'asker Paşa askeri teşettütden[4] muhâfaza içün çâresiz hâ'iz oldığı me'zûniyyet-i fevka'l-âde üzre İsmâ'îl Paşa'ya rütbe-i vezâret tevcîh ile Bâb-ı Âlî'ye inhâ idüb taraf-ı devletden dahi tasdîk buyurulmuşdur. Reşîd Paşa'nın şecâ'atine ve sevk ve ta'biyye-i asker husûsunda kifâyetine diyecek olmayub ancak ma'iyyetindeki kuvve-i askeriyyenin ekseri Arnavud tâ'ifesi idi ve Kığaların ekseri Müslümân olsun Latin olsun yevmiyye bir kıyye kokoroz ekmegi[5] ve yirmi para katık bahâ ile senede altı ay hidmet-i askeriyyede bulunmağı kendülerince bir vazîfe-i mahsûsa bilürler ve batş ve şiddet sâhibi cesûr ve cengâver bir halk olub şiddetlü hücûmlar ile ba'zan (**s.122**) büyük işler görürler ise de güz mevsimi geldigi gibi memleketlerine gidüb bir yerde tevkîfleri kâbil olmaz Toskalar ale'd-devâm hidmet-i askeriyyede bulunurlar ise de

1 İbtihâc: Sevinç, sevinme.
2 İlkâ-yı şikâk: İkiliğin öne çıkması, ittifaksızlığın artması.
3 Bezl-i makdûr: Elden geldiği kadar yapma.
4 Teşettüt: Ayrılma, dağılma, perişan olma.
5 Kokoroz ekmeği: Mısır ekmeği.

bunlar aylıklı asker olub ulûfeleri te'ehhür itdigi gibi dürlü fezâhatlere cür'et iderler. Nitekim ber-vech-i bâlâ Seyyid Alî Paşa ve Hasan Paşa haklarında fevka'l-âde hakâretler itdikleri gibi Badra'da bulunan Sirozî Yûsuf Paşa'yı dahi bin dört yüz kîse akçe mutâlebesiyle tazyîk idüb nihâyet Siroz'da te'diye olunmak üzre sened i'tâsıyla ellerinden yakayı kurtarabilmişdir. İbrâhîm Paşa ordusunda dahi haylî başıbozuk var ise de anlar Kölemenleri kahr ve tedmîr ve Arabistân ve Sûdân'dan nice yerleri teshîr itmiş pişkin ve oldukca mazbût bir halk oldukdan başka İbrâhîm Paşa ordusunda haylî mu'allem cihâdiyye askeri dahi var idi. Binâ'en-aleyh Mora'ya geldiği gibi az vakt zarfında nice kılâ' ve bikâ'ı feth ü teshîr eylemişdir. Mosolong işi ise ehemm ve akdem oldığından İbrâhîm Paşa buraya gelüb de Ser'asker Paşa ile birlikde Mosolong gâ'ilesini ber-taraf itmeleri husûsı akdemce[1] Mehmed Alî Paşa ile bi'l-muhâbere bu esnâda İbrâhîm Paşa Mosolong üzerine harekete me'mûr buyurulmuş idi. İbrâhîm Paşa ordusuna gönderilmek üzre Mehmed Alî Paşa'nın Kapu Kethüdâsı Necîb Efendi ma'rifetiyle at ve bârgîr iştirâsına teşebbüs eyledigi resîde-i sem'-i hümâyûn olıcak derhâl Istabl-ı Âmireden müzeyyen egerlü bir ve yelken-dest yirmi res â'lâ esbler tehyi'e ve taraf-ı vekâlet-penâhîden beş ve cânib-i fetvâ-penâhîden dört ve Şeyhü'l-islâm-ı esbak Dürri-zâde ve Yâsînî-zade efendiler taraflarından ikişer ve Boğaz muhâfızları Hüseyin ve Mehmed İzzet paşalardan dörder ve sudûr-ı ulemânın zengînlerinden üçer ve dîgerlerinden ikişer cem'an yirmi beş ve İstanbul pâyelüleriyle dîger mevâlî ve müderrisînden cem'an yir[mi] altı ve ricâl-i Bâb-ı Âlî ve nüzzâr ve ümenâ ve hâcegân ve vüzerâ kapukethüdâlarının mütemevvil olanlarından ve yeniçeri ağasıyla rikâb ağaları ile kapucıbaşıların ashâb-ı yesârından cem'an doksan ki min haysü'l-mecmû' iki yüz on yedi re's esb tedârük ve tehyi'e ile İbrâhîm Paşa'ya gönderilmişdir. Mehmed Alî Paşa İskenderiyye muhâfızı olan dâmâdı Muharrem Beg'i başbuğ nasb idirek bir mikdâr asâkir-i cihâdiyye-i mu'alleme ve mikdâr-ı kâfî sefâ'in ile Mosolong'a me'mûr eylediginden Muharrem Beg ber-vech-i bâlâ Donanma-yı Hümâyûn ile İskenderiyye'de bulunan Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa ile birlikde İskenderiyye'den hareket ile iki takım donanma berâber oldukları hâlde evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel'de Mosolong pîşgâhına vâsıl oldılar. İbrâhîm Paşa dahi ol hilâlde Trapoliçe'den hareket ile Balyabadra'ya vâsıl oldı ve Mora kastelime gelüb kapudan ve ser'asker paşalar ile görüşdiler. Miyânelerinde bi'd-defa'ât güzerân[2] iden müzâkerât (**s.123**) ve muhâberâtm netîcesinde üçi birlikde bi'l-ittifâk Mosolong'in fethine gayret eylemek üzre karâr virmişlerdir.

Bu sırada Badra'ya ve kastellere lüzûmı kadar müstahfız askeri vaz' ve ikâme olunarak Sirozî Yûsuf Paşa mansıbı olan Aydın ve Saruhan cânibine gönderilmişdir.

Vüzerânın aralarında vâsıta-i te'lîf olmak üzre uzemâ-yı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den iki zâtın Mosolong tarafına i'zâmı tensîb olunarak lede't-te'emmül Çavuşbaşı Hüsnî Beg ser'asker ordusı defterdârlığı unvânıyla azîmete nâmzed kılınarak Mısır Kapu Kethüdâsı ve Baruthâne Nâzırı Necîb Efendi ile birlikde evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'da ol cânibe i'zâm olundılar. Ve çavuşbaşı vekâletine Hüsnî Beg'in birâderi Alî Necîb Beg ve Baruthâne Nezâreti'ne Necîb Efendi-zâde Ahmed Şükri Beg ta'yîn kılındılar.

1 Akdemce: Az önce, yakın zamanda.
2 Güzerân: Geçici, geçen.

Nefs-i Mosolong'da o kadar metânet ve istihkâm yok ise de önünde ve sağında ve solında sekizer onar mil kadar sulu ve bataklık yerler oldığı hâlde eşkıyâ tarafından mâni'-i mürûr olmak üzre adım adım kazıklar kakılmış idi. Ve Mosolong karşusunda kâ'in Vasilikoz Adası ki muhîti rub' mil kadar küçük bir adadır buraya istihkâmât-ı lâzıme virilüb beş kıt'a top ve beş yüz eşkıyâ ile muhâfaza olunmakda idi. Ve bir de Mosolong'in cânib-i garbîsinde ve iki sâ'atlik mesâfede Andelikoz nâm cezîrenin pîşgâhında ve üç top menzili mesâfesinde vâki' dîger adaya dahi eşkıyâ tarafından dört tabya inşâ ve altı top menzili mesâfesinde vâki' dîger adaya dahi eşkıyâ tarafından dört tabya inşâ ve altı top vaz' olunarak iki yüz neferle muhâfaza kılınmakda idi.

Ser'asker ve kapudan ve İbrâhîm Paşa ve Hüsnî Beg ve Necîb Efendi beynlerinde bi'l-müzâkere virilan karâr mûcebince karadan sıçan yollarıyla Mosolong handekine varılub handek dahi çubuk ve sepedler ile doldırılarak Receb'in on üçüncü güni top ve humbara ile darb ve tazyîka başlandı. Ve Tuzla ve Soğuksu iskelelerinde Hüsnî Beg ve Necîb Efendi ma'rifetleriyle inşâ ve top ve hâvan vaz'[1] olunan beş kıt'a sâl ve dibi düz sandal ve filikalar deryâdan dolaşdırılarak Mosolong Limanı ağzından içerü alınub çend rûz iskandil idilerek memerr ve ma'berleri[2] keşf ve tahkîk olundukdan sonra bunlara asâkir-i Mısriyye ümerâsından Ser-çeşme Hüseyin Beg başbuğluğıyla iki orta cihâdiyye askeri irkâb olunarak Vasilikoz Cezîresi üzerine sevk ve Şa'bân'ın gurresi olan Cum'a güni sabahleyin cezîre-i mezbûre üzerine hücûm olundı. Eşkıyâ tarafından şiddetlü müdâfa'a olunmağla İbrâhîm Paşa'nın gediklü ağalarından birkaçı mecrûh ve birazı şehîd oldı. Başbuğ Hüseyin Beg atılan top ve tüfenge bakmayub (**s.124**) karaya bir kurşun menzili kala kendüsini suya atub arkasından cihâdiyye askeri dahi atılarak bir fevka'l-âde cesâret ile hücûm ve iktihâm itdiklerinden ol gün sâ'at on bir sularında Vasilikoz Cezîresi feth ve teshîr kılındı.

Burası ber-cây-ı hasîn ve metîn olmağla Mosolong eşkıyâsı evlâd ü ıyâllerini ve kıymetlü mâllarını buraya koymuş olduklarından asâkir-i cihâdiyye pek çok emvâl-i ganâ'ime nâ'il oldılar. Hattâ içlerinden birisi fevka'l-âde güzel bir kız esîr itmekle anı İbrâhîm Paşa'ya getürdükde İbrâhîm Paşa böyle güzel kız senin gibi cesûr gâzîye yakışur deyü kızı ana ihsân itmekle berâber kızın önünde giymek üzre kendüsine on bin guruş kıymetlü bir kat sırmalu Cezâ'ir elbisesi virmişdir.

Ba'dehu Andelikoz Adası'nın zabtı tedbîrine şürû'olunub husûli ise sâlifü'z-zikr tabyaların âteşini ibtâle mevkûf oldığından Şa'bân'ın üçüncü Pâzâr güni berren Ser'asker Reşîd Paşa ve İbrâhîm Paşa ve bahren Ser-çeşme Hüseyin Beg yüridiler. Berren hücûm iden cihâdiyye askerinde hâmil-i livâ olanlardan pey-der-pey dokuz neferi mecrûh olub düşmüş iken eser-i ta'lîm ve intizâm olmak üzre sancağı yere düşürmeyüb ilerü gitdiler. Bu sırada Ser-çeşme Hüseyin Beg sal ve sandallar ile top atarak tabyalara takarrübünde yine ma'iyyetindeki cihâdiyye askeriyle berâber kendüsini suya ilkâ[3] ile tabyaya sarılub metrislere duhûl ve eşkıyâ üzerine süngü ile hücûm itmekle eşkıyâ münhezim olarak içlerinden nîm-

1 Vaz': Koyma, konulma.
2 Memerr ve ma'ber: Yollar ve geçitler.
3 İlkâ: Bırakma, bırakılma, terk, atma.

cân[1] ile firâr iden yirmi neferden mâ'adâsı süngü ile itlâf kılındı.

Ferdâsı Andelikoz Adası üzerine hücûm kolları tertîb olundukda mahsûr olan eşkıyâ istîmân itmekle şimdilik Yanya ve Preveze taraflarında iskân olunmak üzre üzerlerindeki birer kat elbiseleriyle cânlarına emân virilerek teslîm oldılar hu sûretle Andelikoz dahi zabt olundı.

Mukaddemâ Ser'asker Paşa tarafından bir mikdâr süvârî ile Salina cânibine gönderilmiş olan kendühâsı dahi tesâdüf eyledigi eşkıyâ ile ceng iderek yüz elli bu kadar kelle ve ki yüz kadar esîr almış ve on binden ziyâde ağnâm sürmüş idi.

İbrâhîm Paşa'nın Goston Ovası'na ta'yîn itmiş oldığı Çorum Mutasarrıfı Delîlbaşı Ahmed Paşa dahi önüne gelan eşkıyâyı darb ve tedmîr iderek bu esnâda yüz bu kadar çift kulak göndermişdir. Asâkir-i cihâdiyyenin bu muhârebelerde kazandıkları şân ve i'tibâr Arnavudlar'ın hasedine dokundı hele nâ'il oldukları muğtenimât[2] ve inâyâtı görüb ağızları sulandı. Miyânelerinde güft-gû iderek biz de bir mahallin teshîrine me'mûr olaydık zabt itmek iş **(s.125)** degil idi dimiş oldukları İbrâhîm Paşa'nın mesmû'ı oldukda Reşîd Paşa'nın yanma gelüb cümlemiz bir devletin bendesiyiz mesâlih-i dîniyyede ayrı gayrı yokdur feth olunacak yer çokdur çünki Arnavud askeri hidmet istiyorlar kullanmamak revâ degildir dimekle lede't-tezekkür Mosolong'in cânib-i şimâlîsinde göl içinde eşkıyâ tarafından birkaç tabya inşâsıyla muhâfaza olunan manastırın zabtı Mosolong'in fethini teshîl idecegünden zabtı husûsunda Arnavudlar'ın istihdâmını tensîb ve ser-gerdelerinden Mustafâ Beg ve Gre[h]ine Â'yânı Velî Ağa ve emsâli rü'esâyı celb ile ta'lîmât-ı lâzıme i'tâ itdikden sonra Şa'bân'ın yirmi sekizinci Pençşenbe güni Arnavud askerini mezkûr manastır üzerine sevk eylediler bu asker ise lâyıkıyla ser-gerdelerine itâ'at eylemez ve ser-gerdeleri dahi fenn-i harbi bilmez olduklarından bir takımı manastırın ters tarafından dolaşub bir takımı dahi açıkdan manastır üzerine hücûm itdiklerinde içlerinden bir mikdârı şehîd ve mecrûh olıcak bakiyyesi bozuldı.

Reşîd Paşa hiddetlenüb beş on adamıyla ılgâr iderek elinde iki kılıc kırılıncaya dek firârîleri ircâ'a[3] çalışdı ve bir mikdârını çevirebildi ise de o aralık kurşun ile baldırından yaralandı hemân girü alındı. Bunun üzerine İbrâhîm Paşa mîrâlây ya'nî mûmâ-ileyh Serçeşme Hüseyin Beg'i cihâdiyye askeriyle sevk itmiş ise de Arnavudların inhizâmı anlara dahi bâ'is-i tereddüd oldukdan başka Hüseyin Beg sağ memesinden kurşun ile uruldı ve girüden istimdâd eyledigi sırada sol memesinden dahi yaralandı. Ahşâm dahi irişmekle ric'at olundı. İki gün sonra Hüseyin Beg'in vefâtı herkese mûcib-i hüzn-i azîm oldı.

Bu muhârebelerde nizâm askerini istemeyenler dahi ta'lîm ve intizâmın muhassenâtını teslîm ve i'tirâfa mecbûr olmuşlardır.

Eşkıyâ-yı Yunaniyye devletin nazar-ı ehemmiyyetini başka tarafa çevirmek üzre hilâl-i Şa'bân'da on üç kıt'a gemileri giceleyin karanlıkda Beyrut sâhiline yanaşub ol

1 Nîm-cân: Yarım can.
2 Muğtenimât: Ganîmet olarak alanlar, ganîmet bilenler.
3 İrcâ': Eski hâline çevirme, çevrilme; geri döndürme.

tarafda hâlî bulunan bir küçük kal'aya asker ihrâc ve dört kıt'a top ta'biyye ile tahassun itdikden sonra Arnavud kıyâfetinde dört yüz eşkıyâ Beyrut üzerine hücûm itdiklerinde ahâlî bi'l-müdâfa'a doksan kadarını i'dâm itmekle bakiyyesi firâr ile mezkûr kal'ada tahassun itmişler. Keyfiyyet Akkâ vâlîsine ihbâr olunmağla derhâl mikdâr-ı kâfî asker sevk itmekle kal'ada olan ve gemilerden filikalar ile imdâda gelan eşkıyânın ekseri itlâf ve filikaları zabt olunmağla sefâ'in-i merkûme o sâhilden savuşub gitmişlerdir.

(s.126) Yine ol esnâda bir takım eşkıyâ korsanları Kıbrıs Cezîresi'ne gelerek bir mikdârı Tuzla ve bir mikdârı Limason limanlarına girüb çend kıt'ası dahi Mağosa tarafına yanaşmış ve karaya dört beş yüz kadar asker çıkarmış ise de mezkûr limanlardan atılan toplardan oralarda duramayub karaya çıkanların üzerine dahi sevk-i asker olunarak def' olunmuşlardır.

Ve yine ol esnâda Mora ve Çamlıca eşkıyâsı kırkdan ziyâde sefâ'in ile Kızılhisâr Kal'ası sâhiline çıkub kal'ayı hasr ve tazyîk itdiklerinde Ağriboz Mutasarrıfı Ömer Paşa ılgâr[1] idüb gelmekle lede'l-muhâbere eşkıyâ bin kadar telefât ve iki top ve birçok mühimmât terk ile münhezimen gemilerine firâr iderler iken asâkir-i İslâmiyye ta'kîb itmekle bir çoğı kılıc ile telef idilmiş ve bir haylîsi dahi denize düşerek boğulmuşdur.

Eşkıyâ-yı Yunaniyye devlete şaşkınlık virmek üzre böyle taraf taraf tecâvüz itdikleri esnâda bir tarafdan dahi Mosolong'a bahren zahîre virmek üzre ara sıra Donanma-yı Hümâyûn üzerine muhâcemeden[2] hâlî olmazlardı. Lâkin her def'asında makhûr[3] ve münkesir[4] olarak avdet eylemişlerdir. Bu kerre ya'nî evâ'il-i Ramazân'da yine zahîre virmek dâ'iyyesiyle kırk kıt'a sefîne ve on beş kıt'a âteş kayığı ile Donanma-yı Hümâyûn üzerine hücûm ve iktihâm itdiklerinde birkaç sâ'at mümted olan muhârebe-i bahriyyede dahi münhezim olmuşlardır.

El-hâsıl eşkıyâ-yı Yunaniyye bahren Mosolong'a zahîre viremeyüb berren dahi kuş uçmaz bir hâlde mahsûr oldığına mebnî mahsûrîn etrâfda dolaşan beş bin eşkıyâ ile bi'l-muhâbere Şa'bân'ın on beşinci Pâzâr gicesi vakt-i mu'ayyende anlar Mosolong[5] kurbunda olan cebele gelüb işâret kaldırdıklarında mahsûrîn dahi Mosolong'dan hurûc ve cân-siperâne hücûm ile asâkir-i İslâmiyye'yi şayırarak kendülerince bir selâmet yolı bulmak üzre karâr virmiş oldukları hâlde içlerinden bir papas bi'l-istîmân ahşâma karîb gelüb bu sırrı haber virmekle derhâl Ser'asker Reşîd Paşa metrislerde olan askerin basîret üzre bulunmalarını tenbîh ve pusu mahallerinde asker ta'biyye itmiş idi. Ve ba'de'l-gurûb hevâda bulut ve yağmur zuhûr itmiş oldığı hâlde asâkir-i İslâmiyye'nin bulundığı mevki' açık idi. Hâricdeki eşkıyâ geldi zu'mıyla ve asâkir-i İslâmiyye'yi gâfil zannıyla Mosolong'daki eşkıyâ sâ'at üçde çıkub asâkir-i İslâmiyye üzerine hücûm itdiler kimi pusuya uğradı ve kimi metrislerden atılan top ve tüfenge hedef olub gitdiler. Asâkir-i İslâmiyye ise şecî'âne iktihâm ile Mosolong'a girdiler bu muhârebe gice sâ'at yediye kadar mümted **(s.127)** oldı

1 Ilgâr: Bir yere atla, ansızın yapılan, doludizgin saldırı.
2 Muhâceme: Hücum etme, saldırma, her taraftan birden saldırma.
3 Makhûr: Kahrolmuş, mağlûbolmuş, bozguna uğratılmış, yenilmiş.
4 Münkesir: Kırılan, kırılmış, kırık. Kırgın, gücenmiş.
5 Mosolong: Meselong. Mesolongi, Yunanistan.

eşkıyâdan dört yüz mikdârı mecrûhan dağ tarafına kaçub kurtuldı anlardan ve sıbyân ve nisvândan mâ'adâ eşkıyâ kâffeten itlâf idildi. Şühedânın mikdârı iki bin ve eşkıyânın telefâtı yedi bin râddesinde oldığı bi't-tâ'dâd tebeyyün eyledi. Eşkıyâ içinde Toskalardan aylığa tama'an dînini dünyâsına degişmiş Mehmed ve Ömer ve Hasan nâm üç ser-gerde bulundı. Mosolong civârında bir kal'a-i hasînede otuz kadar eşkıyâ ile kapanmış olan Narda despotı ile Tırhala kaptanlarından Esteryo altı sâ'at müdâfa'a itdikden sonra cânlarından me'yûs olarak kendülerini ihrâk ile mahv olub gitmişlerdir.

Bu muzafferiyyet-i azîmeye dâ'ir ser'asker ve kapudan ve İbrâhîm Paşaların tebşîrnâmeleri Şa'bân'm yirmi üçüncü güni mütevâliyen Dersa'âdet'e vusûl buldı. Mûcib-i sürûr-ı nâ-mahsûr oldı. İbtidâ vârid olan tatarlarına kontuş semmûrlar ile atâyâ-yı seniyye ve ba'dehu tahrîrât-ı mufassala ile gelan tatar ağalarına kezâlik ferve-i semmûr ile ikişer bin guruş fâ'izlü sehmler virildi. Ve vüzerâ-yı müşârün-ileyhim ile Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa'ya ve Palaslı-zâde Vezîr İsmâ'îl Paşa'ya ser-â-sere kaplu semmûr teşrîfât-ı şâhâne ve taltîfi hâvî hutût-ı hümâyûn-ı mülûkâne irsâl buyuruldı. Ve Hüsnî Beg ve Necîb Efendi ile Mısır Donanması Başbuğı Muharrem Beg'e ve altı nefer mîr-alâylara ve dîger otuz nefer ser-gerdelere erkân semmûr kürkler ve sâ'ir rü'esâya kontuş semmûrlar ile yaldızlı ve şemseli ve cânfesli[1] kaputlar ve Keşmîrî şâllar gönderildi. Bunların darbhânede i'mâl olunan şemselerinden başka semmûrları ve kapları ile kaputların ve şâlların bahâları üç yüz elli yedi bin yedi yüz otuz iki buçuk guruşa bâliğ olmuşdur.

Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa ile Kapudan-ı Deryâ Hüsrev Paşa miyânelerinde eski mâcerâlardan dolayı husûmet olub bu husûmetin oğlı İbrâhîm Paşa'ya tevârüsi[2] tabî'î idi ve egerçi Mosolong muhâsarası esnâsında zâhiren ittifâk ile iş görmüşler ise de Mosolong'in fethinden sonra araları açılub yek-dîgeri alenen zemm ü kadh[3] ve yek-dîgerden tahrîren iştikâ ider oldılar.

Çünki gerek İbrâhîm Paşa'nın yanında ve gerek Mora'da olan asker otuz iki bin bu kadar nüfûs olub bunların zahîresi Mısır'dan gelmek lâzım geldiginden zahâ'ir ve sâ'irenin İskenderiyye'den buraya nakli içün Donanma-yı Hümâyûndan mikdâr-ı kâfî gemi gönderilmesini İbrâhîm Paşa teklîf itdikde Kapudan Paşa hele şu Mosolong işi bitsün de o zamân Donanma-yı Hümâyûndan mikdâr-ı kâfî sefîne ifrâz ve irsâli münâsib olur diyerek İbrâhîm Paşa'yı avutmuş idi Mosolong işi bitdikden sonra Reşîd Paşa ile üçi birlikde **(s.128)** oldukları hâlde bu mâdde der-miyân olundukda Hüsrev Paşa dört fırkateyn ve bir mikdâr korvet ve birik tertîb ile defterini gönderecegini tatlı tatlı va'd eylemiş iken defterden sarf-ı nazarla hemân bir fırkateyn ve iki küçük gemi ifrâz idüb göndermiş böyle üç gemi ile nakl olunacak zahîre ise İbrâhîm Paşa ordusunun ve Mora'daki ehl-i İslâm'ın ihtiyâcâtını îfâ idemeyecegi der-kâr bulunmuş idi. İbrâhîm Paşa mukaddem ve mu'ahhar Hüsrev Paşa'nın bu misillü mu'âmelelerinden dil-gîr oldığı hâlde bu mu'âmelesi üzerine fevka'l-âde hiddetlenüb Hüsrev Paşa'ya pek acı bir tahrîrât göndermiş ve Bâb-ı Âlî'ye takdîm eyledigi

1 Cânfes: Üzerinde desen bulunmayan, ince dokunmuş, parlak, tok, ipekli kumaş.
2 Tevârüs: Mirasa konma. Birinden, diğerine irsen geçme.
3 Zemm ü kadh: Kötüleme, çekiştirme.

şikâyetnâmede dahi Mora'daki asâkir ve ahâlîye zahîre yetişdirilmesi içün Donanma-yı Hümâyûndan lüzûmı kadar sefâ'in ifrâz ile Mısır'a gönderilmesi Kapudan Hüsrev Paşa ile her çend müzâkere idilmiş ise de mücerred münâfesesinin[1] icrâsı garazıyla bunca cünûd[2] ve nüfûs-ı mevcûdeyi aclıkdan telefe sebebiyyeti irtikâb eyledi deyü yazmış idi.

Mehmed Alî Paşa böyle bir mükemmel ordu ile oğlunı gönderüb bu ordunun masârifını kendü tarafından îfâ ve zahâ'ir ve mühimmâtını Mısır'dan irsâl itmekde oldığı hâlde zahâ'irin nakli içün Donanma-yı Hümâyûndan mu'âvenetde tecvîz-i taksîr olunması pek ziyâde gücüne giderek der-i devlete takdîm eyledigi şikâyetnâmelerde Donanma-yı Hümâyûn gemilerinden münâsib mikdârının Mısır'a irsâliyle zahâ'ir ve mühimmât nakli husûsı Mora'da bulunan rü'esâya defa'ât ile ihtâr idildigi hâlde semeresi görilemediginden İskenderiyye'de sigortacılar ile nakl-i zahâ'ir idilmesi tasavvur idilmiş ise de çâre bulunamayub nihâyet ba'zı tüccârı itmâ'[3] ile gönderdigi gemilerden yalnız birisi vâsıl olabilüb dîgerlerinin yed-i â'dâya giriftâr oldığından bahisle bu bâbda her dürlü hidmet ve gayretden girü durmayub ancak bu hâlin imtidâdı bunca zahmetler ile tecemmu' iden kuvve-i İslâmiyye'nin izmihlâlini mûcib olacağını ve yoluna konulmuş olan kara ve deniz takımının halâsı emr-i âlîye menût[4] bulundığını inhâ ve Hüsrev Paşa gerek mesâlih-i berriyyede ve gerek mesâlih-i bahriyyede işe yarar adam olmadığmdan azliyle yerine cesûr ve gayûr bir zâtın ta'yîni lâzıme-i hâlden oldığını ve böyle giderse oğlı İbrâhîm Paşa'yı Mısır'a celb ve i'âdeye mecbûr olacağını lisân-ı şiddet ile arz eylemişdir.

Kapudan Paşa ise cin fikirli ve cerbezelü[5] ve mizâc-ı asra âşinâ olarak kendüsini taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'ye sevdirmiş oldığı hâlde İbrâhîm Paşa'nın etvâr-ı hod-serânesinden ve kendüsince sebebi ma'lûm olmayan mu'âmelât-ı mütemerridânesinden ve birlikde iş görmek mümkün olmayacağmdan bahisle Mora ve Çamlıca işleri İbrâhîm Paşa'ya ve Sisam işi kendüsine **(s.129)** bi't-tahsîs vazîfelerinin tefrîkindan gayri çâre olmadığını lâzım gelan makâm ve mevki'lere lisân-ı münâsib ile arz u beyân itmiş idi.

Keyfiyyet Dersa'âdet'ce lede'l-mütâla'a Kapudan Paşa ba'zı eşkıyâ muhârebelerinde muzaffer oldı azli sırası degildir İbrâhîm Paşa ile ictimâ'ı dahi Mosolong maslahatı içün idi şimdi ise ana hâcet kalmadı vazîfelerinin tefrîki münâsib olur deyü buyuruldı ve Mora ciheti bütün bütün İbrâhîm Paşa'ya terk ve Çamlıca ve Sulıca adalarını urmak üzre ma'iyyetine Donanma-yı Hümâyûn'dan yirmi kıt'a gemi ifrâz ile kendüsine irsâl olunub Kapudan Paşa'ya Sisam Adası işi bırağıldı. Hâlbuki ol esnâda Devlet-i Aliyye tanzîm-i asker ile meşgûl oldığından Kapudan Paşa'nın Dersa'âdet'e civâr mahalde bulunması lâzıme-i hâlden görülmekle Şevvâl'in evâhirinde Akdeniz Boğazı'na gelüb orada lenger-endâz-ı ikâmet oldı. Necîb Efendi dahi Dersa'âdet'e geldi ammâ Hüsnî Beg Rûmili Ordusı Defterdârlığı'yla Rûmili Ser'askeri Mehmed Reşîd Paşa ma'iyyetinde kaldı.

1 Münâfese: Haset, kin, çekememezlik, gizli düşmanlık.
2 Cünûd: Askerler, ordu.
3 İtmâ': Hırslandırma, kışkırtma.
4 Menût: Asılı, muallak.
5 Cerbeze: Güzel konuşma; beceriklilik. Kurnazlık, hilekârlık.

Kaç yıldır ol havâlîye sevk olunan ordular münhezim olageldigi hâlde bi-lutfihî Te'âlâ bu sene rû-nümâ olan âsâr-ı muzafferiyyet bâdî-i şükrâniyyet olmuşdur. Fakat müte'âkiben İbrâhîm Paşa ile Hüsrev Paşa arasında pek ziyâde adâvet vukû' bulmuşdur.

Ve bir de Rûmlar hakkında ahz-ı intikâm yollu icrâ olunan mu'âmelâta Avrupa'ca nazar-ı nâ-hoşnûdî[1] ile bakılmağa başlayub hattâ Mosolong'in teshîri akabinde İngiliz baştercümânı Bâb-ı Âlî'ye gelerek Mosolong'den biraz Yunan ser-gerdeleri getürilmek üzre imiş bunların hakkında mu'âmele-i tahkîriyye icrâ olunmaması devletinin matlûbı oldığını beyân eylemişdir. Ve zîrde beyân olunacağı vechile İngiltere ve Fransa devletlerinin Yunanîleri tesahub ve iltizâma kıyâm itmişlerdir.

Mehmed Alî Paşa dahi Hüsrev Paşa'nın mu'âmelâtından dil-gîr oldığı hâlde Avrupalıların Mora işine karışmağa başladıklarına nazaran Mora maslahatının politikaca müşkilâta düşecegini ve Devlet-i Aliyye'nin tamâmıyla matlûbına muvâfik sûretde tesviyye olunamayacağını anladığına mebnî ırz ve nâmûsı ile bu işin içinden çıkmanın çâresini aramağa başlamışdır.

Ma'a-mâ-fîh Mosolong işi bitdikden sonra İbrâhîm Paşa Mora'ya azîmet ile reh-i râsti bulunan mahallerde ba'zı cibâl-i şâhikada tahassun iden eşkıyânın tabya ve metrislerini zabt ve tahrîb ve eşkıyânın çoğunı esîr ve hayvânât-ı kesîre iğtinâm ile berâber eşkıyâ yedinde esîr olan beş yüz elli nefer ricâl ve nisvânı tahlîs itmişdir.

(s.130) Reşîd Paşa dahi Mosolong'in teshîrinden sonra Grebine Â'yânı Velî Ağa ile tüfenkcibaşısı Giridli Mustafâ Ağa'yı bir mikdâr asker ile Mosolong'in muhâfazasına bırağub kendüsi teshîr-i Atina niyyetiyle hareket eyledikde reh-i râstında bulunan Salina re'âyâsı istîmân itmekle ilerü gelenlerinden birkaçını rehn sûretiyle getürmek üzre kendülerine re'y buyuruldısı virdi ve bu rehnleri İzdin'e göndermek ve re'âyânın silâhlarını devşirmek üzre Salina'da bin neferle bir ser-gerde bırağub kendüsi Zi'l-ka'de'nin yirmi beşinci güni Ordu-yı Hümâyûn ile Salina'dan ilerü hareket eyledigi esnâda Livadya ve İstefe kocabaşıları dahi emân dilediler. Anların dahi silâhlarını toplamak üzre altı bin neferle kethüdâsını gönderdi ve kendüsi ilerü hareket idüb ancak Atina müstahkem[2] ve muhâsaraya muhtâc oldığından ibtidâ verâsındaki derbend eşkıyâsını kahr u tedmîr eyleınek üzre ol tarafa gitmiş ve karîbü'l-ahdde Atina'nın dahi teshîr olunacağı tebeyyün itmişdir.

Bu sûretle Karlıili ve İnebahtı sancakları zabt olunmuş dimek olub hâlbuki mukaddemâ re'âyâdan isyân idenler Rûm Patriki tarafından aforoz idilmiş idüginden şimdi bu aforozun bozulması lâzım geldiginden re'âyânın buna dâ'ir olan istid'âları ile Dersa'âdet'e birkaç râhib gönderilmiş idi.

Bunun üzerine Rûm Patriki tarafından işbu kırk bir senesi evâhirinde bir afvnâme gönderilınişdir ki tercemesi zîrde (8) rakamıyla îrâd olunur.

Siyâk-ı hâle nazaran karîbü'l-ahdde Yunan ihtilâlinin külliyyen ber-taraf olacağı ümîd-i kavîsi bâdî-i memnûniyyet olmakda ise de zîrde beyân olunacağı vechile ol esnâda

1 Nazar-ı nâ-hoşnûd: Razı ve hoşnud olmayan bakış.
2 Müstahkem: Belirtilmiş, tahkim edilmiş, sağlamlaştırılmış.

yeniçeri vak'ası zuhûr iderek Devlet-i Aliyye tanzîmât-ı mülkiyye ve askeriyye ile meşgûl oldığından İstanbul'un dîger vukû'âta atf-ı nazar-ı ehemmiyyet idecek vakti yok idi.

Rusyalu ise bu sırada ba'zı mevâdd-ı ahdiyyenin îzâhı lüzûmunı der-miyân iderek Devlet-i Aliyye'yi tasdî' eylemekde idi.

Ba'zı Tevcîhât

Mektûbî-i Sadr-ı âlî Divrigî Yazıcı Mehmed Efendi-zâde Ârif Beg ve Beglikci Mehmed Hâdî Efendi ba'zan ictimâ' ile erâcîf söyleşüb giceleri dahi birer mahalde akd-i encümen-i sefâhet idegeldikleri vâsıl-ı sem'-i âlî olmağla Muharrem'in ikinci güni ikisi birden azl olundılar.

(s.131) Esbak Mektûbî-i Sadr-ı âlî Süleymân Fâ'ik Efendi Mecmû'ası'nda beyân eyledigi üzre ol gün tebrîk-i sâl-i cedîd içün Bâb-ı Âlî'ye gidüb henüz teşrîfât odasında iken sâdır olan irâde-i seniyye mûcebince cây-gâh-ı kadîmi[1] olan Sadâret-i uzmâ mektûbcılığına nasb olundı. Beglikcilik dahi Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn Pertev Efendi'ye ve âmedcilik ulemâ-yı hulefâ-yı âmedîden Bozoklı Âkif Efendi'ye tevcîh kılındı.

Yeniçeri Ağası Hasan Ağa zabt-ı haşerâtdan izhâr-ı acz ile istî'fâ eylemiş oldığından Muharrem'in yirmi beşinci güni azl ile yerine Kul Kethüdâsı Celâleddîn Ağa yeniçeri ağası nasb olundı. İşte en sonraki yeniçeri ağası bu Celâleddîn Ağa'dır.

Safer'in on beşinci güni Vak'a-nüvîs Şânî-zâde Atâullâh Efendi azl ile Vak'a-nüvislîk me'mûriyyetine tarîk-i ilmiyyeden İstanbul Kadısı Vekâyi' Kâtibi Es'ad Efendi uhdesine tevcîh idildi.

Ol vakt Şânî-zâde Târîhi'ni otuz altı senesi gâyetine kadar tahrîr iderek beş senelik vukû'ât tedâhülde olub ancak zabt-ı vekâyi' cerîdelerini halefine devr itmişdir. Binâ'en-aleyh Es'ad Efendi Târîhi'ne otuz yedi senesi ibtidâsından bed'[2] eylemişdir. Şânî-zâde'nin azli Hekîmbaşı Behcet Efendi'nin eser-i si'âyetidir tafsîli zîrde gelecekdir.

Bâlâda beyân olundığı üzre İbrâhîm Paşa Anavarin Kal'ası'nı teshîr itdikde ele geçen Manya Begi Petro-zâde Yorgaki ile Mizistre kaptanlarından Petraki'yi mukaddemâ esîr olan Vezîr Alî Nâmık ve Mîr-i Mîrân Sâlim Paşalar ile mübâdele itmek üzre tevkîf itmiş idi. İngilterelü vâsıtasıyla emr-i mübâdele icrâ olunarak Nâmık Paşa İzmir'e çıkarılmış idi. Mora cânibinde böyle ma'lûmât-ı mahalliyyesi olan zevâtın bulunmasında fâ'ide der-kâr oldığından Şa'bân'ın yirmi beşinci güni uhdesine İnebahtı ve Karlıili sancakları tevcîh buyuruldı. Şevvâl'in dördünci güni icrâ olunan tevcîhâtda sâbıkâ Beglikci-i Dîvân-ı Hümâyûn Mehmed Hâdî Efendi'ye Anadolı muhâsebeciligi tevcîh idildi.

1 Cây-gâh-ı kadîm: Eski mevki, makam, rütbe.
2 Bed': Başlangıç.

Ba'zı Vekâyi'-i Ecnebiyye

Prusya Devleti Dersa'âdet'de mukîm maslahatgüzârına orta ilçilik pâyesi virmiş oldığından Rebî'ü'l-âhir'in yirmi dokuzuncı Salı güni tertîb olunan Dîvân-ı Hümâyûnda emsâli vechile hil'at geyüb huzûr-ı hümâyûna dâhil olarak nâmesiyle bir aded pırlanta elmâslı kutı ve iki aded mücevher kabzalı kılıc ve altun kakma bir çift tüfenk ve Felemenk mahsûli on iki top çuka ve on iki top patiskadan ibâret olan hedâyâsını kâ'ide-i mer'iyyesi üzre takdîm eyledi.

(s.132) Cumâde'l-ûlâ'nın yirmi dördünci Salı güni dahi (recec) mevâcibinin i'tâsı belki itlâfı içün tertîb olunan Dîvân-ı Hümâyûnda Dersa'âdet'de ikâmet itmek üzre gelmiş olan Felemenk ilçisi huzûr-ı hümâyûna duhûl ile nâme ve hedâyâsını takdîm itdi. Şa'bân-ı mu'azzam'ın on dokuzuncı Salı güni kısteyn mevâcibi içün tertîb olunan Dîvân-ı Hümâyûnda yeniçeri askeri nâmına bir takım gürûh-ı battâlîn[1] mebâliğ-i külliye ahz itdikden sonra İngiltere Devleti tarafından (Lord İstrankfort) yerine Dersa'âdet büyük ilçisi nasb olunub âlây ile Bâb-ı Âlî'ye vürûd ile i'timâdnâmesin takdîm eylemiş olan Mösyö (Kaning) Kanin[2] huzûr-ı hümâyûna müsûl[3] ile nâme ve hedâyâsın takdîm itdikde kendüsine ser-â-sere kaplu semmûr kürk iksâsmdan fazla Ortakapu'da âmâde ve kendüsine ihsân olunan bir re's donanmış ata irkâb ile hakkında bu ana kadar emsâli sebk[4] eylemedik sûretde ve fevka'l-âde ihtirâm gösterildi. Ve on kadar ma'iyyeti me'mûrlarına semmûr kontuş ve yirmi kadar âdemlerine kerrâke[5] hil'atler giydirildi. Pek çok vakt mu'ammer olarak müddet-i medîde büyük ilçilik ile Dersa'âdet'de bulunan meşhûr Kanin budur. Bâlâda beyân olundığı üzre İrânlu ile akd-i musâlaha olundukda sefâretle Dersa'âdet'e gelüb giden Kâsım Han'ın Dersa'âdet'de bırakmış oldığı Ağa Mustafâ nâm maslahatgüzâr vefât itmekle yerine münşî-i ser-kâr unvânıyla Mirzâ Rızâ nâm maslahatgüzâr Şeh-zâde Abbâs Mirzâ'nın Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm'a birer kıt'a mektûbıyla Dersa'âdet'e vârid olmuş idi. Muvakkat sûretile gelüb giden ilçilere ez-kadîm ta'yînât virilegelmiş oldığı cihetle Kâsım Han'a dahi avdetine kadar ta'yînât virildi ve dâ'imî ikâmet eyleınek üzre gelan süferâ ve maslahat-güzârâna ta'yîn virilmek mu'tâd olmadığı hâlde Kâsım Han'ın avdetinde musâlahaya hürmeten Ağa Mustafâ'nın hissesine â'id olan mikdârı kat' olunmayub altı ay kadar virilmiş idi. Mirzâ Rızâ'nın vürûdunda yine fevka'l-mu'tâd[6] olarak kendüsine bir hâne istikrâ ve tefrîş ve ibtidâ-yı nüzûlünde biraz da me'kûlât virilıniş idi. Mirzâ Rızâ ise ale'd-devâm ta'yînât i'tâsını istid'â itmekde oldığı hâlde bir takım nâ-becâ[7] iddi'âlar ile Bâb-ı Âlî'yi tasdî'den hâlî degil idi ve bir de frenklerin Rûm tâ'ifesinden ba'zılarına patente[8] i'tâsıyla himâye dâ'iyyesinde

1 Gürûh-ı battâl: İşe yaramaz topluluk.
2 Kanin: Stratford Canning.
3 Müsûl: Saygıdan dolayı ayakta durma.
4 Sebk: İleri geçme, ilerleme. Öne göçme.
5 Kerrâke: İnce softan hafif ve dar bir üstlük.
6 Fevka'l-mu'tâd: Alışılanın dışında, her zamankinden başka.
7 Nâ-becâ: Yersiz, yolsuz, yerinde değil, münasebetsiz, uygunsuz.
8 Patente: Devletlerce seyahatlere giden tüccar vs. için resmen verilen yol tezkeresi.

bulunduklarına kıyâsen o dahi Ermenilerden ba'zılarına patente i'tâsıyla cizyelerini kendü tahsîl itmek istemekle meydâna emsâli sebk itmeyan bir mâdde-i münâza'a koydı. Ve devleti tarafından ma'âşı olmadığı cihetle Dersa'âdet'de bulunan İrân tüccârının sırtından geçinmege mecbûr olarak çoğunun bi-gayri vech akçesini aldığı cihetle anlarm beyninde dahi i'tibârdan düşmüş idi. Binâ'en alâ-zâlik benim işlerim görülmiyor (s.133) bana ri'âyet olunmıyor devletim tarafına avdete ruhsat virilsün deyü gâh ve bî-gâh iştikâ itdikce hakkınızda uhûd ve şürûta mugâyir bir gûne mu'âmele olundığı yok iken avdet sözi nâ-be-muhal görmür yollu cevâblar virilmekde idi.

Hâlbuki bâlâda beyân olundığı üzre Devlet-i Aliyye ile İrânlu beyninde akd olunan mu'âhedede dâhil-i hudûd-ı hakaniyye olan Kürdistân taraflarma ve Kürdistân sancakları tevcîhâtına Devlet-i İrâniyye cânibinden müdâhale ve sâbık ve lâhık sancak mutasarrıfları hakkında icrâ-yı tesahub olunmamak ve hudûd-ı kadîme-i Devlet-i Aliyye dâhilinde olub gerek esnâ-yı harbde ve gerek mukaddem Devlet-i İrâniyye yedine geçmiş olan bi'l-cümle kılâ' ve arâzî ve kazâ ve kasabât ve kurâsında musâlaha târîhinden i'tibâren altmış gün hitâmına kadar taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye teslîm olunmak ve hudûd ahâlîsinden tarafeynin yaylak ve kışlaklarına geçmiş olur ise yaylak ve kışlak rüsûmât-ı âdiyyesi nizâ'ı vukû'unda Şeh-zâde Abbâs Mirzâ ile Bağdâd vâlîsi miyânelerinde bi'l-muhâbere def'-i nizâ' olunmak musarrah[1] iken Bâbân Sancağı Mutasarrıfı Mîr-i Mîrândan Mahmûd Paşa ve sâbıkâ Bâbân Mutasarrıfı Abdullâh Paşa İrâniyândan kat'-ı alâka olundığı hâlde Bağdâd vâlîsi bizi koruyamayub Kürdistân hükûmeti elimizden çıkar diyerek İrâniyâna ilticâ itmekle Abbâs Mirzâ anları tesahub ve yaylak ve kışlak münâza'asının ref'i kendüsine â'id oldığını vesîle ittihâz ve otlakiyye ve kışlakiyye bedeli olmak üzre Kürdistân sancağından senevî kendüsine mebâliğ-i külliyye virilecegine dâ'ir sened virilmek üzre Kürdistân'ın yanında bulunan mûmâ-ileyhimâ Mahmûd ve Abdullâh paşalardan birine tevcîhi ve Bağdâd vâlîsi tarafından Kerkük havâlîsinin muhâfazasına me'mûr kılınan Mehmed Paşa'nın ol tarafdan kaldırılması gibi hâric-i ez ahd tekâlîf ile imrâr-ı vakt iderek Kürdistân'a müdâhaleden hâlî olmamışdır. Mahmûd Paşa ise geçen sene Kerkük tarafına ta'arruz itmekle Bağdâd vâlîsi tarafından mûmâ-ileyh Mehmed Paşa ol havâlînin muhâfazasına me'mûr olarak Mahmûd Paşa takımını def' ile Kürdistân'ı zabt ve tasarruf itmiş ise de Mahmûd Paşa'ya imdâd içün İrân tarafından küllî asker sevk olundığını tahkîk itmekle girü çekilerek Kerkük'e avdet eylemiş idi. İrân askerinin Mahmûd Paşa'ya imdâd içün hudûdı tecâvüz itmesi nass-ı ahde mugâyir oldığı cihetle bundan Bağdâd vâlîsi şikâyet idecek iken Abbâs Mirzâ daha evvel bu mâddeyi dahi ser-rişte-i şikâyet eylemişdir.

Binâ'en alâ-zâlik[2] tahkîk-i mâdde eylemek ve İrân tarafından gelecek me'mûr ile söyleşmek üzre Pâzârbaşı-zâde sâbıkâ Küçük Tezkireci Es'ad Efendi Abbâs Mirzâ ile Bağdâd vâlîsi arasındaki ihtilâfı tahkîk ile ber-taraf itmek ve Kürdistânları ya'nî Süleymâniyye (s.134) ve Köy ve Harîr ile Zehâb nâm üç sancağı İrâniyân'ın müdahalesinden kurtarmak üzre sene-i sâbıka evâ'ilinde me'mûriyyet-i mahsûsa ile Bağdâd'a gönderilmiş idi. Es'ad

1 Musarrah: Açık açık söylenmiş, açıkça anlatılmış.
2 Binâ'en alâ zâlik: Bunun üzerine, bundan dolayı.

Efendi Bağdâd'a varub haylî müddet intizârdan[1] sonra İrân me'mûrı dahi oraya gelerek müzâkereye ibtidâr itmişler ise de bir netîce hâsıl olmadığından İrân me'mûrının teklîfi üzerine hemân Tebrîz'e varub ve Abbâs Mirzâ orada bulunmadığından anın me'mûrlarıyla mübâhase ve mükâlemeye girişüb bundan dahi bir netîce hâsıl olamamışdır. Çünki Abbâs Mirzâ yaylak rüsûm-ı mu'tâdesi nâmıyla Süleymâniyye sancağından senevî bir maktû' virgü mutâlebe idüb bu ise nass-ı ahde[2] mugâyir idi binâ'en-aleyh Es'ad Efendi bir iş göremeyerek avdet ile işbu kırk bir senesi Rebî'ü'l-evvel'inin on dördünci güni Dersa'âdet'e vusûl buldı. Keyfiyyetin tafsîli zımnında Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm eylemişdir.

Bu takrîre i'tirâz makâmında Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi dir ki me'mûr-ı mûmâ-ileyh Es'ad Efendi'nin takrîr-i merkûmundan her ne kadar imlâ ve ma'nâ ve vazîfe cihetleriyle ba'zı müsâmahayı hâvî ise de isbât-ı müdde'â ve ilzâm-ı mu'ârız-ı hod-re'ye egerçi çalışmış oldığı münfehim olub lâkin İrânlunun Kürdistân mâddesinde vesîle-i ısrâr ve ser-rişte-i istikbâr itdikleri Bağdâd muhdesâtının[3] ibtidâ-yı emrde nefs-i Bağdâd'da mehmâ-emken[4] bir kâlıba ifrâğına bakmak ve nâ-çâr kalub da velev Bağdâd vâlîsinin re'yiyle bile olsun İrân'a gitmesi îcâb itdigi takdîrce Dersa'âdet'den bi'l-istîzân âzim olmak ve ba'de'l-avde yine Bağdâd'a dönüb İrânluya bir tutamak bırakmamak ma'nâsına müntic ve gayr-i müntic muhdesât-ı mezkûrenin dîger bâr-ı ref'ine çalışmak vazîfe-i zimmeti ve lâzıme-i me'mûriyyeti iken bu husûslara ri'âyet itmedikden başka (li'l-müverrihi'l-fakîr) mülâyemetle olur şahs-tünd-hû nermîn (Dıreht-i serkeşi ber-kende eder âhir âb)[5] şîvesince vâlî-i müşârün-ileyhin berâ-yı maslahat akvâl-i leyyine ve mukaddimât-ı beyyine bastıyla zimâm-ı ihtiyârını[6] dest-i tedbîre almak muktezî iken kelâmından müstefâd oldığı üzre bu mâdde-i ehemme dahi sarf-ı zihn ve dikkat itmeyüb mu'âmele-i hod-re'yâne[7] ile teşrîd-i inâd[8] eyledigine i'tirâz olunmuşdur. Fi'l-hakîka (el-elfâzu kavâlibü'l-ma'nâ) kâ'idesince kelâmdan maksûd ma'nâ ise dahi hüsn-i ta'bîr ile hitâbet ve lafz-ı dil-pezîr[9] ile muhâveret-i nefse te'sîr de inkâra gelmez. İntihâ.

Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi'nin didigi gibi sâlifü'z-zikr takrîrin sebk ve ifâdesi yolunda degil ise de keyfiyyetin tefâsîlini[10] hâvî olmağla ayuen zîrde (9) rakamıyla îrâd olunur.

Es'ad Efendi'nin ol vechile i'âdesinden dolayı Bâb-ı Âlî dil-gîr oldığı hâlde İrân (s.135) maslahatgüzârı sâlifü'z-zikr Mirzâ Rızâ ba'zı husûsâtdan iştikâ ile avdetine ruhsat istid'âsını hâvî bir takrîr virdi. Anın üzerine Es'ad Efendi'nin rü'yet-i maslahat itmeksizin i'âde olundığı makâm-ı ta'rîzde kendüsine beyân ile berâber istid'â-yı insırâfa bahâne ittihâz eyledigi husûsların cevâblarını hâvî makâm-ı Sadâretden Abbâs Mirzâ'ya yazılan mektûb

1 İntizâr: Birinin gelmesini, bir şeyin olmasını bekleme, gözleme.
2 Nass-ı ahd: Kesin anlaşma.
3 Muhdesât: Sonradan yapılmış; sonradan meydana gelmiş şeyler; yeni şeyler.
4 Mehmâ emken: Mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar.
5 "Su, serkeş ağacı kökünden söker sonunda."
6 Zimâm-ı ihtiyâr: Seçim ve tercih ipi, bağı.
7 Mu'âmele-i hod-re'y: Kendi bildiğine iş yapan. Kendi rey ve fikriyle iş gören.
8 Teşrîd-i inâd: İnadını kırma.
9 Lafz-ı dil-pezîr: Gönlün kabul edeceği kelime, konuşmalar.
10 Tefâsil: Tafsiller, ayrıntılar.

kendüsine teslîm ve harc-ı râhı i'tâ ile avdetine ruhsat virildi. Taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden dahi Abbâs Mirzâ'ya Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi'nin eser-i hâmesi olarak bir mektûb yazıldı sûreti zîrde (10) rakamıyla ilâve olunur.

Mirzâ Rızâ ber-vech-i bâlâ cevâbnâmelerini ve harc-ı râhını alarak hilâl-i Şa'bân'da Bâb-ı Âlî'ye gelüb vedâ' itmiş iken hod be-hod her ne mütâla'aya mebnî ise Zi'l-hicce'ye dek tevakkuf[1] ile ba'de'l-îd[2] avdet eylemişdir.

El-hâsıl İrânlu'nun Kürdistân umûrına müdâhale itmemesi musâlahanâmede musarrah iken bu şartın icrâsında ta'allül[3] itmekde idi çünki Yunan gâ'ilesi henüz ber-taraf olmayub zîrde beyân olunacağı vechile Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti arasında dahi bürûdet peydâ oldığına binâ'en ve ba'zı muhtemilât-ı âtiyeye intizâren İrânlu Kürdistân tarafından biraz yer kapmak hulyâsıyla Kürdistân'ın sâlifü'z-zikr elviyye-i selâsesinden el çekmiyordı.

Vekâyi'-i Şettâ

Bir müddetden berü Kudüs-i Şerîf işi bir mes'ele-i mühimme hükmüni iktisâb eylemiş oldığından bu makâmda tafsîli lâzım gelmişdir. Şöyle ki: Yavuz Sultân Selîm Han Hazretleri'nin Kudüs-i Şerîf Kal'ası'na müstahfız nâmıyla ikâme buyurmuş oldukları neferâtdan tenâsül ve tevâlüd iden Kudüsîlere yerlü neferâtı ta'bîr olunub öteden berü Dersa'âdet'den yeniçeri ağası nâmıyla gönderilan zâbitin taht-ı kumandasında bulunurlar ve andan başka gerek mütesillim ve gerek vâlî olsun bir me'mûra ser-fürû itmezler ve milel-i selâseden gelüb giden züvvârdan ancak anlar istifâde iderler idi. Kudüs-i Şerîf'de mutâf-ı züvvâr-ı Nasârâ olan Kamâme Kenisası bin iki yüz yirmi iki senesi hilâlinde muhterik olmağla Rûm tâ'ifesi tarafından vâki' olan istid'â mûcebince hey'et-i asliyyesi üzre ta'mîri içün bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr ve hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Elmâs Paşa-zâde Abdurrahîm Beg mübâşeretiyle tesyâr kılınmış idi. Abdurrahîm Beg Şâm-ı Şerîf'e varub o zamân vâlî bulunan Genc Yûsuf Paşa'dan buyuruldı ahz ile Kudüs-i Şerîf'e varmış ise de Kamâme'nin ta'mîri ancak Rûmlar'ın istid'âsı üzerine olub bunda ise Ermeni tâ'ifesiyle tavâ'if-i efrenciyyenin (s.136) dahi hakları oldığına mebnî emr-i ta'mîrde anların dahi müşâreketi[4] içün ruhsat tahsîl olununcaya dek emr-i ta'mîrin te'hîri içün vücûh-ı ahâlîden ıtmâ'[5] ve iknâ' eyledikleri kimseler fermân-ı âlî-şânın istimâ'ı içün mahkemeye gelmemişler ve tamire şürû'dan çend rûz sonra esâfilden ba'zı kesânı tahrîk ile emr-i binâyı ta'tîl itdirmişler. Bunun üzerine Kamâme'de Ermeniler ile efrence mahall-i mu'ayyen tahsîs olunarak anların hisselerini ta'mîr eylemeleri husûsı Devlet-i Aliyye'den istîzân olunmak üzre Rûmlar kendülerine â'id

1 Tevakkuf: Durma, eğlenme, bekleme.
2 Ba'de'l-îd: Bayramdan sonra.
3 Ta'allül: Vesile ve bahane arama. Bir işten kaçınma.
4 Müşâreket: Ortaklık, ortaklaşma, birine ortak olma.
5 Itmâ': Hırslandırma; kışkırtma.

olan tarafı ta'mîr itsünler dinilmiş ise de emr-i ta'mîr kâbil-i tecezzî[1] olmadıkdan başka söz frenklere düşürilür ise o zamân Avrupa'da mütegallib ve mütehakkim olan Napolyon Ponaparte ta'mîr-i Kamâme bahânesiyle Kudüs'de bir fesâd çıkarmak ihtimâline mebnî hemân ber-mûceb-i fermân ta'mîrâtm icrâsı emr ve iş'âr buyurulmağla Genc Yûsuf Paşa devr-i eyâlet yollu Kudüs'e gidüb hâric-i şehirde fevka'l-âde olarak elli gün kadar haymezen-i ikâmet oldığı esnâda ta'mîre müdâvemet olundukdan sonra binânın ikmâline kadar ikâmet eylemek ve Kudüs Mütesellimi Mustafâ Ağa'nın ma'iyyetinde olmak üzre kal'a derûnuna yüz nefer asker bırağub kendüsi Şâm'a avdet eylemiş idi. Andan elli gün mürûrunda Şâm askeri haremleri ta'arruz idiyor deyü kal'adan ihrâc ile derûn-ı mahallâtda ikâme itdirdiklerinden sonra yerlü neferâtı Ermenilerin iğvâsı[2] üzerine ayağa kalkub mübâşir ve ameleyi ve Rûm tercümânını i'dâma tasaddî eylediklerinde mütesellimin ma'iyyetindeki neferât-ı Şâmiyye müdâfa'aya kıyâm ve mübâşir ve tercümân ve dört yüz kadar Hristiyan Arnavud bennâları[3] birer mahalde ihtifâ itmekle Kudüs-i Şerîf'de dükkânlar makfûl[4] ve beş on gün zarfında ameleden birazı maktûl olmuş iken Rûm tâ'ifesi bezl-i mâl ile esnâfdan ve Urbân'dan tarafdâr bulmalarıyla ihtilâle sükûnet gelmişdir. Genc Yûsuf Paşa lede'listihbâr Magâribe'den Ebu'z-zerî'a nâm ser-gerdeyi bin beş yüz havârî askeriyle Kudüs'e göndermekle ta'mîre şürû' olundukdan çend rûz sonra esâfilden biri Magâribe'den birini telef itmekle miyânede rû-nümâ olan mukâtele üç gün mümted olub nihâyet Kudüsîler mağlûb olmağla ilerü gelenlerinden elli kadarı hâric-i şehirde vâki' Ermeni kilisasında tahassun eylediklerinden mütesellim ve Ebu'z-zerî'a dâ'iren mâdâr[5] kilisayı ihâta ile itâ'at eylemeyenleri i'dâm itdikden sonra bilâ-ınu'ârız emr-i binâya muvâzabet kılınmış idi. Genc Yûsuf Paşa azl ile Şâm eyâleti Akkâ Vâlîsi Süleymân Paşa'ya tevcîh olunmağla Ebu'z-zeri'a askerini alub gidecek oldukda Rûmların istid'âsı üzerine Süleymân Paşa dahi mütesellimi ile bin beş yüz Arnavud askeri irsâl ve kal'aya idhâl idüb Kamâme bitdikden sonra dahi tâ Sadr-ı sâbık Dervîş Paşa'nın Şâm vâlîligine kadar gelan vüzerâ kal'ayı askerden hâlî bırakmadılar. Askerin (s.137) ta'addiyyâtı ise hadden aşmış oldığı hâlde anın zamânında Rûm fesâdı zuhûr itmekle Kamâme züvvârı azaldı. Ve rahiblerin tayyârâtı munkatı' oldı. Gerek asker ve gerek Kudüs mütesellimi bulunan Hekîm Süleymân Efendi nâm mühtedî bu yüzden mahrûm oldukları tayyârâtı birer tarîk ile ahâlîden çıkarmağa kalkışub ba'dehu Şâm vâlîsi olan Sadr-ı esbak Sâlih Paşa ve hâlâ vâlîsi bulunan Beylânlı Mustafâ Paşa zamânlarında ise zulm ve ta'addî pek ziyâde olarak ahâlînin feryâdı ayyûka çıkdı. Mustafâ Paşa'nın Kudüs mütesellimi ise etrâf-ı Kudüs'deki kurâya medîd-i ta'addî eylediginden Beytü'l-lahm karyesi Hristiyânları itâ'atden çıkmağla mütesellim kal'ada birkaç nefer bırağub bâkîsini ve dâ'iresi halkını bi'l-istishâb Beytü'l-lahm üzerine harekete şitâb itdikde yerlü neferâtı bu hâli fırsat ittihâz iderek kal'aya girüb kapuları sedd itmeleri üzerine mütesellim girü dönüb kal'anın istirdâdına kıyâm eylemiş ise de ahâlî biz bu ana kadar çok zulm ve ta'addî gördük bize

1 Tecezzi: Parçalara ayrılma, ayrılma, bölünme.
2 İğvâ: Baştan çıkma, yanlış yola sürüklenme.
3 Bennâ: Mimar, usta, kalfa. Her türlü bina yapan. Yapıcı.
4 Makfûl: Kilitli, kapalı.
5 Dâ'iren mâdâr: Çepeçevre, her tarafı.

askerin lüzûmı yokdur deyü yalnız mütesellimi alıkoyub asâkir-i merkûmeyi şehre ve kal'aya duhûlden meni' ile Şâm'a i'âde itmişler ve Genc Yûsuf Paşa zamânından berü çekdikleri mihnet ve meşakkati bast u beyân ile Dersa'âdet'e i'lâm ve mahzar göndermişlerdir. Şâm Vâlîsi Mustafâ Paşa dahi Kudüs ahâlîsinin isyân eylediklerini Bâb-ı Âlî'ye inhâ eyledi. Binâ'en-aleyh kapucıbaşılardan Delî Yahyâ Ağa mütesellim ve silâhşörândan Hüseyin Ağa kemâ-fi's-sâbık kal'aya askeri ikâme içün mübâşir ta'yîn olunmuşdur.

Muhzır-ı mezkûr Medîne-i Münevvere mevleviyyetinden munfasılan[1] Dersa'âdet'de bulunan Kudüsî Seyyid Mûsâ Efendi'ye gelüb o dahi Bâb-ı Âlî'ye giderek ve ahâlî tarafından ba'zı i'tizârât siyâkında taşkınca söz söyleyerek mahzarı kethüdâ-yı Sadr-ı âlîye takdîm eylemiş oldığından Muharrem'in onuncı güni Keşan'a nefy olundı. Lâkin Beylânlı Mustafâ Paşa hakkında şikâyetler tevârüd eylediginden hilâl-i Rebî'ü'l-evvel'de o dahi azl ile Şâm eyâleti sâbıkâ Sivas Vâlîsi İsmâ'îl Hakkı Paşa'ya tevcîh kılınmışdır.

Vak'a-i Selîm Hanî'de yeniçerilerin ısrârı üzerine katîlen vefât iden Abdüllatîf Efendi'nin oğlı ve Keçeci-zâde Sâlih Efendi'nin hafîdi olan ve hasbe't-tarîk Dârü'l-hadîs müderrisi bulunan Halîm Mollâ zâtında muntaliku'l-lisân oldukdan başka pederinin mağdûr-ı eşkıyâ olmasından dolayı kalbi cerîhadâr olarak o makûleler hakkında zebân-dırâzlıkdan[2] hâlî olmadığı cihetle bundan akdem bir sene kadar Rados'da kayd-ı nefye mübtelâ olmuş iken bu esnâda yine İstinye'de vâki' yalısında ve ba'zı kibâr mecâlisinde ba'zı esâfilin infi'âline bâ'is olacak sözler söylediginden başka cerr-i magnem[3] zımnında Eflâk voyvodasına mektûb göndermiş (s.138) oldığı istimâ' olundığından ber-vech-i bâlâ Kudüsî Efendi'nin Keşan'a nefy olundığı gün o dahi Gelibolı'ya nefy olundı.

Halîm Mollâ'nın kadh u ta'an itdigi yeniçeri şekâvet-pîşelerinin terbiyyesi mültezem-i âlî ise de anlar henüz istimâletle kullanılur iken Halîm Mollâ'nın böyle vakitsiz ağız açması muvâfık-ı hâl ve zamân olmadığından nefyi lâzım gelmişdir. Lâkin anın böyle ocaklu aleyhine serbest lisân kullanmasından dolayı kalben memnûn olanlar dahi çok idi. Zîra ocaklunun sû'-i hâl ve hareketinden herkes bî-zâr olmuş idi. Saltanat-ı seniyye dahi anların terbiyyesi esbâbını hâzırlamakda idi.

Muharrem'in yirmi ikinci Salı güni sulb-i pâk-ı şehr-yârîden Hadîce Sultân tevellüd eyledi. Vilâdetine târîh olmak üzre İzzet Mollâ (Mehde zeyyin oldı Muharrem'de Hadîce Sultân) mısrâ'ını söyledi.

Şeyhü'l-islâm Mekkî-zade Âsım Efendi'nin iffet ve istikâmetine diyecek olmayub bu cihetle azlini mûcib bir sebeb yok ise de tanzîmât-ı askeriyye hakkında devletce mutasavver olan tedâbîrin icrâsında fudalâ ve fukahâdan[4] bir zâtın makâm-ı Meşîhatde bulunması icâb-ı hâlden görülmekle Âsım Efendi hakkında teveccüh-i pâdişâhî ber-karâr oldığı hâlde Rebî'ü'l-âhir'in on üçünci Pençşenbe güni azl ile bi'l-fi'il Anadolı kazaskeri bulunan ve

1 Munfasıl: İnfisal etmiş. Birbirinden ayrılmış. Yerinden ayrılmış, fasl olmuş. İşinden ayrılmış.
2 Zebân-dırâz: Dil uzatan, atıp tutan.
3 Cerr-i magnem: Menfaat celbetmek.
4 Fukahâ: Din âlimleri, bilginler.

fekâhet[1] ile ma'rûf olan Kadı-zâde Tâhir Efendi Şeyhü'l-islâm nasb olundı münhall olan Anadolı kazaskerligi dahi Anadolı pâyelülerinin akdemi olan Mustafâ Paşa-zâde Mehmed Tâhir Beg Efendi'ye tevcîh kılındı.

Eski odalarda altmış dört cemâ'atinin kışlası harâbe-müşrif[2] olmağla der-dest-i keşf ve ta'mîr iken evâhir-i Rebî'ü'l-evvel'de gice sabahleyin ol dârü'n-nedvede âteş zuhûr itmiş ise de Yeniçeri Ağası Celâleddîn Ağa yetişüb itfâ itmişdir ve lede't-taharrî harîk-i mezkûr şu'le-fürûz-ı kânûn-ı fesâd olan ocak kokonoslarından ocak muhzırı ile ol kışlanın odabaşısı olan Sepetciler Kethüdâsı Mustafâ Ağa'nın ta'lîmleriyle vukû'a gelmiş oldığını tahkîk ve inhâ itmekle ikisi birden birer tarafa nefy ve tard olundılar. Devlet-i İslâmiyye'nin en büyük vazîfesi îfâ-yı farîza-i cihâd ve gazâ olub bunun üss-i esâsı ise emr-i uli'l-emre itâ'at kaziyyesi oldığı hâlde bir müddetden berü ahâlîyi cehl ve nâ-dânî istîlâ itmekle nâs hadlerini bilmez oldılar. Yeniçeriler dahi kânûn deyü beynlerinde cârî olan bozuk düzen âdetlerinden geçemedikleri cihetle askerce lâzım gelan nizâmât-ı meşrû'aya nazar-ı nefret ile bakıyorlardı. Zât-ı şâhâne ta'lîm ve tanzîm-i (**s.139**) askere niyyet eylediginden evvel emirde mümkün mertebe halkın cehlini izâle itmek îcâb-ı hâlden görilüb hâlbuki tilmiz-i hâss-ı İmâm-ı â'zam olan İmâm Muhammed aleyhi rahmetü's-Samed hazretlerinin Siyer-i Kebîr'i mesâ'il-i cihâd ve siyeri câmi' bir kitâb-ı mu'teber olarak Şemsü'l-e'immetü's-serahsî nâm imâm-ı hümâm dahi anı şerh eylemiş ve meşhûr Hâce Münîb Efendi dahi anı terceme eylemiş oldığından ta'mîm-i fevâ'idi zımnında tab' ve neşri emr olunmağla Tab'hâne-i Âmire'de tab'ına ibtidâr olunarak bu esnâda tab'ı hitâm bulmağla birer nüshası kitâbhânelere ve ocaklara virildi ve birer nüshası dahi taşralarda bulunan mehâkim-i şer'iyyeye gönderildi. Efkâr-ı âmmenin bu yolda ıslâhı ise ocaklunun işlerine elvirmeyeceginden taşralardaki yeniçeri ser-âmedânına[3] mektûblar yazub sakının bu kitaba kulak asmayınız siz ocağınızın erkân ve kânûnundan şaşmayınız deyü iş'âr itmişler idi.

Es'ad Efendi[4] bu makâmda bir fıkra-i istidrâdiyye yazub dir ki mizâc-ı nâsın bir nesne begenmeyüb kabûl itmemekde inâd ve istikbârları[5] cehlden nâşî ya'nî ol nesnenin mevzû' ve mâhiyyet ve fâ'idesini bilmediklerinden neş'et ider zîrâ nefs-i nâtıka-i insâniyye aslâ bilmedigi umûrun cânibine meyl ve teveccühden bi't-tabi' i'râz ve mechûl-i mutlaka adâvet ve i'tirâz ider binâ'en alâ-zâlik ez-kadîm devlet-i mü'eyyede-i Osmâniyye'de kütüb-i tevârîh-i sahîha nâtık oldığı üzre mutlakâ ser-kâr bi'l-husûs menâsıb-ı ilmiyye ve kalemiyye medârisi deverân ve kendüye lâzım gelan fünûn belki ulûm-ı akliyye ve nakliyyeyi itkân idenlere ihâle ve tefvîz olundığı ve hele Enderûn ve Bîrûnda kâ'in askerî sınıfının muvazzaf hâceleri ve mu'allimleri olub ilm-i hâl ve fezâ'il-i cihâdı ta'lîm eylemeleri kânûn-ı kadîm oldığı vâreste-i terakkî midir. Hâlâ bizim işbu asıl ve kânûnumuzdan ahz iderek Avrupa devletlerinde fünûn-ı akliyye ve riyâziyyeyi mekteblerinde ögrenüb kesb-i meleke

1 Fekâhet: Şakacılık, hoş mizaçlılık.
2 Harâbe-müşrif: Harab ve yıkılmağa yüz tutmuş.
3 Ser-âmedân: Başta bulunanlar, ileri gelenler.
4 Metinde sehven "Efendin" şeklinde geçmektedir.
5 İstikbâr: Önemseme, ehemmiyet verme.

itmeyenleri kat'â maslahat başında istihdâm itmezler ve devletlerinin fevâ'idine dâ'ir her ne kadar umûr-ı nizâmiyyeleri ve telâhuk-ı efkâr ile ihtirâ' eyledikleri sanâyi' ve hiref var ise harf be-harf basdırub memâliklerine neşr ile âhâd-ı neferâtına varınca lâzım gelan sanâyi'de bu takrîble câhil komazlar hattâ revâc-ı nizâm ve mülk içün devletlerine bir sâhib-i hüner arz-ı te'lîf eylese ol nüshayı basdırub hayâtda oldukca mü'ellifi ve fevtinden sonra veresesi ile'l-inkırâz basma kârında şerîk olub bayağıca bir îrâd-ı sâhib olur. İntihâ.

Yine bu esnâda mevcûd olan ketebe-i aklâma Bâb-ı Defterî Câmi'-i şerîfi'nde Arabî ve Fârisî okutmak üzre iki hâce nasb olundı. Ve fî-mâ-ba'd sarf ve nahiv okumayan ve lede'l-imtihân istihkâkı tebeyyün itmeyenlerin defter-i şâkirdâna idhâl olunmaması nizâm ittihâz kılındı.

(**s.140**) Sadr-ı esbak merhûm Abdullâh Paşa'nın baştebdîli Kara Süleymân medîne-i Üsküdar'da Vâlide-i Atîk Câmi'-i şerîfi civârında kâ'in hânesinin bağçesini gars-ı eşcâr[1] garazıyla bir bağcıya belledirken bir kavanos dolusı altun zuhûr itdikde sâhib-i hâne kavanosı ihrâcda isti'câl ve bağcı dahi hakk-ı sükût[2] talebinde olarak biraz nizâ' ve cidâlden sonra üç bin guruşa mu'âdil altuna iknâ' iderek bâkîsini alub ve derûn-ı hâneye getürüb zevcesiyle birlikde tâ'dâd ü ihsâ ve sanki ketm ü ihfâ itmişler kadınlar ise ekseriyyâ ketm-i esrâr idemediklerinden Kara Süleymân'ın zevcesi dahi bu sırrı ketm idemeyerek ferdâsı komşusı bir kadına pencereden hitâb ile cânım cânım sakın kimseye söyleme bizim bağçeyi kazdırır iken defîne bulduk acaba sizin ağanın haberi var mı deyü savt-ı bülend[3] ile kaziyyeyi hikâye iderken mahalle bekcisi işitdikde ol bağcıyı bulub birlikde defterdâr efendiye götürmekle derhâl başbâkîkulı ağa Üsküdar Mahkemesi'ne varub Kara Süleymân'ı ihzâr ve ibtidâ tenhâca ve ba'dehu bekci ve bağcı muvâcehelerinde istintâk eyledikde bi'l-külliyye inkâr eylemiş ise de hademe-i şer'le hânesine varub kavanos mahalli mu'âyene olunarak inkâra mecâli kalmadığından ben Bâb-ı Âlî'ye varub haber virecek idim deyü i'tizâr ve zarûrî ikrâr ve kavanosı defterdâr efendi huzûrına ihzâr ile zer-i mahbûb ve yaldız ve Macar cinslerinden olarak zuhûr iden altunlar ile birkaç kıt'a murassa' haly-i nisâ[4] tâ'dâd ve takdîm olundukda yüz elli bin guruşa mu'âdil gelerek Darbhâneye gönderildi. Bağcıya ve bekciye münâsib mikdâr atiyye virildi Kara Süleymân kizbi ibtiyâr eylemiş oldığı cihetle mahrûm kaldı.

Tahkîkât-ı vâkı'aya göre hâne-i mezkûrun sâhib-i evveli devr-i Selîmî'de tebdîl hâsekilerinden iken isâ'etine[5] mebnî dâ'ire-i şâhâneden tard ve teb'îd olunmuş olan Arnavudoğlı nâm kimesne ba'zı hidemât ve iltizâmâtda bulunarak emvâl-i mezkûreyi çalub çarparak buraya defn itdikden sonra bilâ-vâris fevt olmağla Kara Süleymân çıkarmış ise de zevcesine keşf-i râz[6] eyledigi cihetle o dahi istifâdeden mahrûm kalmışdır.

Şevvâl'in on beşinci güni sulb-i pâk-ı şehr-i yârîden bir duhter-i sa'd-ahter tevellüd

1 Gars-ı eşcâr: Ağaç dikimi.
2 Hakk-ı sükût: Sus payı.
3 Savt-ı bülend: Yüksek ses.
4 Haly-i nisâ: Kadın süsü, takı, ziynet eşyası.
5 İsâ'et: Kötülük etme.
6 Keşf-i râz: Gizli bir şeyi meydana çıkarmak, açıklamak.

idüb Âdile Sultân tesmiye olundı ve ber-mu'tâd üç gün top şenligi idildi.

Vefiyât-ı Â'yân

Müneccimbaşı Mehmed Râkım Efendi Rûmilihisârı'ndaki sâhilhânesinde bir müddetden berü nâ-mizâc oldığı hâlde Receb'in yirmi sekizinci Salı güni ba'de'l-asr[1] hatm-i zâyiçe-i hayât eyledi. (**s.141**) Merhûm-ı mûmâ-ileyh unfuvân-ı şebâbında tahsîl-i ulûm ve ma'ârif iderek bin iki yüz dokuzda müderris ve müneccimbaşı bulunan Sâdık Efendi'ye dâmâd ve iki yüz on ikide müneccim-i sânî ve yirmi yedi senesinde kâyınpederi fevt oldukda yerine müneccimbaşı ve yirmi dokuzda Galata mollâsı olmuş ve otuz dörtde Mekke-i Mükerreme ve kırk senesinde İstanbul pâyesi almış idi. İlm-i nücûmda mâhir ve fünûn-ı sâ'ireye dahi âşinâ idi. Afâ anhü. Yerine müneccim-i sânî bulunan Hüseyin Hüsnî Efendi müneccimbaşı nasb ve ta'yîn buyuruldı.

Şa'bân'ın on beşinci güni dahi sâbıkâ Sadr-ı Anadolı Mustafâ Râkım Efendi yetmiş yaşında oldığı hâlde vefât eyledi.

Merhûm-ı müşârün-ileyh fi'l-asl Ünye kasabası ahâlîsinden olub büyük birâderi İsmâ'îl Efendi gibi Dersa'âdet'e vürûd ile tahsîl-i ma'ârife bezl-i mechûd eylemiş idi. Birâderi İsmâ'îl Efendi Zühdî mahlasıyla hattât-ı meşhûr olub sâhib-i terceme ise hattın her fenninde ve ressâmlık san'atında mâlik-i meleke ve fünûn-ı sâ'irede dahi sâhib-i bidâ'a olarak evlâd-ı kibâra ta'lîm-i hatt vesilesiyle Yazıcı Mehmed Efendi ve Re'îsü'l-küttâb Râşid Efendi gibi zevâta kesb-i münâsebet eylemişdi ve Selîm Han Hazretleri'nin cülûsunda tasvîr-i hümâyûnların yapub takdîm itdikde müderrislik ru'ûsıyla taltîf buyuruldı. Ve Sultân Mahmûd-ı Adlî Hazretleri'nin şeh-zâdeliginde ta'lîm hidmetinde bulunmak münâsebetiyle cülûs-ı hümâyûnlarında resm-i sikke-i hümâyûn maslahatına me'mûr ve iki yüz yirmi dörtde İzmir mevleviyyeti ve yirmi dokuzda Edirne ve otuz birde Mekke ve otuz üçde İstanbul ve otuz beşde Anadolı pâyesiyle ve otuz sekizde bi'l-fi'il Anadolı sadâretiyle mesrûr olmuş idi. Bu sene vefâtında vasiyyeti üzre Karagümrük tarafında ve Zincîrlikuyı civârındaki arsada defn olundı ve ba'dehu yanında medrese binâ kılındı.

Şevvâl'in altıncı güni Şeyhü'l-islâm-ı esbak Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi kat'-ı tarîk-i zindegânî eylemişdir.

Merhûm-ı müşârün-ileyh Sultân Ahmed-i Sâlis asrında yirmi bir sene kadar imâm-ı sultânî olub yüz elli dokuz Receb'inde sadr-ı Rûm[ili] iken vefât iden Arab-zade Abdurrahmân Efendi'nin oğlı oldığı hâlde doksan dokuzda Şeyhü'l-islâm iken vefât iden Ahmed Atâullâh Efendi'nin mahdûmıdır. Sâhibü't-terceme bin yüz elli iki Zi'l-ka'de'sinde mütevellid ve yüz yetmişde müderris ve doksan dokuzda Yenişehir-i Fenar mollâsı olmuş ve müte'âkiben Mekke-i Mükerreme pâyesi almış idi. İki yüz dörtde İstanbul kadısı olub iki yüz sekizde Anadolı pâyesi aldı iki yüz onda bi'l-fi'il Anadolı kazaskeri oldı. On (**s.142**) üçde Rûmili

1 Ba'de'l-asr: İkindiden sonra.

pâyesiyle ve on beşde bi'l-fi'il Rûmili sadâretiyle mübeccel buyuruldı. Yirmi üçde Şeyhü'l-islâm olub yirmi beş gün mürûrunda tebeddül-i nevbet-i saltanat sebebiyle infisâli vukû' buldı. Ol vakitden berü hâne ve sâhilhânesinde mu'azzez ve muhterem olarak imrâr-ı eyyâm eylemekde oldığı hâlde bu sene habs-i bevlden bîmâr[1] olarak vefât eylemişdir. Ashâb-ı ilm ve ma'ârifden halîm ve vakûr ve kuvve-i hâfızası fevka'l-âde metîn bir zât-ı memdûhu's-sıfât idi eyyâm-ı hereminde revgân-ı çerviş[2] ile pişmiş batî'ü'l-hazm[3] ta'âmları tabeklü yer ve mevsiminde karlı buzlı suları kâse kâse içer ve hıfz-ı sıhhat içün fasd[4] ve hacâmet[5] gibi mu'tâd olan tedâbîrden perhiz ider iken sıhhati yolunda ve şu'ûrı yerinde olub hânesi halkından rivâyet olundığı üzre ay geçmez bi'l-ihtiyâr usûl-i meşrû'a igtisâli[6] icrâ idermiş. Hele gözlüksüz hurde yazu[7] yazardı kendüsine mahsûs hatt-ı ta'lîk ile on kadar Mushaf-ı şerîf yazmış idi. Altmış yaşını mütecâviz oldığı hâlde ber-vech-i bâlâ âzim-i dârü'n-na'îm olarak Sadefciler içinde kâ'in hazîrede pederi civârında defn olunmuşdur.

Rûmili kazaskeri ve nakîbü'l-eşrâf olan Mehmed Sıddîk Efendi dahi mübtelâ oldığı mesâne illetinden Şevvâl'in yirmi dokuzuncı güni azm-i dâr-ı bekâ eyledi münhal olan Rûmili Kazaskerligi Halîl Hamîd Paşa-zâde Ârif Beg'e ve nekâbet-i eşrâf mesned-i şerifi Rûmili pâyelülerinden Tatarcık Abdullâh Efendi-zâde Ahmed Reşîd Efendi'ye tevcîh buyuruldı.

Merhûm-ı müşârün-ileyh Sultân Ahmed-i Sâlis asrında iki def'a Şeyhü'l-islâm ve bin yüz yirmi altıda âzim-i dârü's-selâm olan Ebe-zâde Abdullâh Efendi'nin mahdûmı olub doksan dokuz senesinde kibâr-ı müderrisînden iken fevt olan Sa'dullâh Efendi'nin sulbinden bin yüz yetmiş altı Zi'l-ka'desi gurresinde mütevellid ve doksan altı Muharrem'inde müderris ve iki yüz sekizde Üsküdar ve yirmi altıda Mısır mollâsı olub ba'de'l-avde Mekke-i Mükerreme pâyesi almış ve yirmi sekizde aktâr-ı Hicâziyye feth olunmağla sâhib-i terceme Mekke mollâsı olub on sekiz ay belde-i mübârekede icrâ-yı hükûmet itdikden sonra Dersa'âdet'e avdet ile otuz birde nakîbü'l-eşrâf ve müte'âkiben İstanbul kadısı olmuş idi çok geçmeyüb nekâbetden[8] azli vukû' buldı. Ve otuz beşde Anadolı pâyesi aldı. Otuz altıda yine nakîb oldı otuz yedide kendüsinin ta'an ve teşnî'inden dil-gîr olan ba'zı ricâlin si'âyetiyle Merzifon'a nefy olundı. Otuz sekizde ıtlâk ile Dersa'âdet'e getürildi ve sâlisen uhdesine nekâbet tevcîh buyuruldı. Otuz dokuzda Rûm-(**s.143**) ili pâyesi aldı kırk senesi Zi'l-ka'de'sinde bi'l-fi'il sadr-ı Rûmili oldı. Bu sene müddet-i örfiyyesini tekmîle bir gün kala ikmâl-i enfâs-ı ma'dûde eyledi. Ashâb-ı ilm ve ma'ârifden darb-ı nutk ile meşhûr ve asâlet-i re'y ve tedbîrine mağrûr muhâveresi hem dil-şiken[9] hem dil-firîb[10] idi. (Gufira leh)

1 Bîmâr: Hasta, sayrı.
2 Revgân-ı çerviş: Hayvanın eritilmiş iç yağı.
3 Batî'ü'l-hazm: Sindirimi güç, hazmi zor.
4 Fasd: Kan alma.
5 Hacâmet: Vücudun bir tarafından kan aldırmak.
6 İgtisâl: Yıkanmak. Gusletmek.
7 Hurde yazu: Eski yazıda kırmanın incesine verilen ad.
8 Nekâbet: Dönme, vazgeçme, cayma.
9 Dil-şiken : Gönül kırıcı.
10 Dil-firîb: Gönlü aldatan, câzibeli.

Mevâdd-ı Askeriyye

Bu esnâda Saltanat-ı Seniyye ba'zı ıslâhât-ı mülkiyye ve askeriyye emelinde olub avâm-ı nâs ise yeni şeylere i'tirâz idegeldi[g]inden ve ale'l-husûs[1] yeniçeriler ıslâhât-ı askeriyyeye düşman olduklarından bu sırada ulemâya rû-yı iltifât gösterilmekle berâber ilm ü fazl ile be-nâm ve salâh-ı hâli müsellem havâss ve avâm olan ulemânın iş başında bulunmaları îcâb-ı hâl ve maslahatdan görilüb ber-vech-i bâlâ Kadı-zâde Tâhir Efendi'nin makâm-ı meşîhate getürilmesi dahi bundan nâşî idi. Ve bir de yeniçerilere karşu dîger ocaklara ale'l-husûs topçılara ziyâde iltifât olunmakda ve yeniçeriler bir fitne ihdâsına kıyâm idecek oldukları takdîrde kesr-i ünûf-ı nahvetleri içün esbâb-ı lâzıme hâzırlanmakda idi. Halk dahi yeniçerilerin evzâ'-ı nâ-becâsından bî-zâr olarak efkâr-ı umûmiyye yeniçeri ocağı aleyhinde olmağla bu eşkıyânın terbiyyesi içün zamânede isti'dâd-ı tâmm peydâ olmuş idi.

Binâ'en alâ-zâlik dûdmân-ı Bektâşiyâun[2] ıslâh-ı ahvâline dâ'ir bu hilâlde ba'zı esdikâ[3] ile mahremâne müzâkere olunmakda olub mukaddime-i ıslâhât olmak üzre yeniçerilerin fesâdbaşılarından ba'zıları birer vesîle ile birer tarafa def' olunmakda idiler. Islâhât-ı matlûbeye başluca mu'teriz olanlardan biri ustalıkdan gelme ocak muhzırı ve dîger biri dahi yeniçeri ağası dîvân kâtibi bulunan Mehmed Efendi olmağla evâhir-i Cumâde'l-ûlâ'da ikisi birden nefy olunub ancak kâtibin bekâsında mazarrat[4] mülâhaza olunmağla vardığı yerde i'dâm ve başyazıcı bulunan kimesne dahi kâbil-i hitâb olmadığından azl ile yerine Mehmed Râşid nâm yazıcı ta'yîn kılınmışdır.

Mukaddemâ Kütahya'ya nefy ve bir sene sonra taşralarda istihdâm olunmak üzre avf olunan Kapucıbaşı Dede Mustafâ Ağa ıslâhât-ı mutasavverede kâbil-i istihdâm olmağla Receb'in yedinci güni humbaracıbaşı nasb olundı.

Fî'l-vâki' müte'âkiben zuhûra gelan Vak'a-i Hayriyye'de işe yaramışdır. Mu'ahharen vezîr ve pek çok mu'ammer olan Dede Paşa budur.

Devlet-i Aliyye'nin bir sınıf-ı süvârîsi olan ve tîmâr sipâhîleri dinilan tâ'ife dahi piyâde (**s.144**) sınıfı gibi çığırından çıkmış olmağla devr-i esbakda Arnavudluk'da bulunan sipâhîlerden ba'zıları humbaracı ve lağımcı ocaklarına ilhâk olunub bu yüzden epeyce fâ'ide görülmüş idügine mebnî bu kerre Rûmili'de Köstendil ve Alacahisâr ve Prizrin ve Vulçitrin ve Selanik ve Tırhala ve Üsküb ve Ohri ve Delvinye ve İlbasan ve İşkodra ve Dukakin ve Silistre ve Nigbolı ve Çirmen ve Kırkkilisa ve Vize sancakları ve Anadolı cihetinde Kütahya ve Menteşe ve Hüdâvendigâr ve Ankara ve Karahisâr-ı Sâhib ve Sultânöni ve Kangırı ve Bolı ve Kastamonı ve Karesi ve Saruhan ve Teke ve Hamîd ve Aydın ve Konya ve Kayseriyye ve Nigde ve Yenişehir ve Akşehir ve Kırşehri ve Sivas ve Amasya ve Canik ve Çorum ve Bozok ve Divrigi ve Arabgîr ve Adana ve Tarsus ve Alâ'iyye ve İçil ve Rakka ve Birecik

1 Ale'l-husûs: Hususiyle, hepsinden önce olarak.
2 Dûdmân-ı Bektâşiyân: Bektaşi kabilesi, yeniçeriler.
3 Esdikâ: Sadıklar, sadık olanlar.
4 Mazarrat: Zararlar, ziyanlar.

sancaklarında olan sipâhîler dahi humbaracı ve lağımcı ocaklarına ilhâk ile taht-ı nizâma alınmışlardır.

Receb'in beşinci ve yirmi dördünci günlerinde sadr-ı â'zam tebdîlen Tersâneye gidüb hitâm bulan iki kıt'a fırkateyn-i hümâyûnları bahre indirmiş ve tersâne halkına pek çok atiyyeler virmiş ve lâzım gelenlere hil'atler giydirmiş idi.

Şa'bân'ın yirmi birinci Çehârşenbe güni sadr-ı â'zam yine Tersâneye vardı hitâm bulan bir kıt'a korvet-i hümâyûnı deryâya indirdi. Mühendis ve amelesine hil'atler giydirdi ve pek çok atiyyeler virdi. Midillü Nâzırı Kulaksızoğlı Kapucıbaşı Mustafâ Ağa ma'rifetiyle inşâ olunub çend rûz mukaddem Tersâne Limanı'na gelmiş olan korveti dahi gördi. Otuz sekiz senesinde inşâsına şürû'[1] olunan havz-ı kebîr dahi o gün tamâm olmağla tersâne eminine ve ma'iyyeti me'mûrlarına ve Mühendis Mehmed Efendi'ye ve başmi'mâra ve taşcı ve dîvârcı ve marangozbaşılarına kürkler ve hil'atler iksâ[2] ve atiyyeler i'tâ eyledi. Bu havzın inşâsına yirmi bin kîseden ziyâde akçe sarf olundığı kuyûddan ma'lûm olur. Ez kadîm Tersânede pâsbânlık[3] eyleyan ve mehâzin ve sefâ'ini muhâfaza içün nevbet bekleyan Ekrâd tâ'ifesi ocağa istinâd ile harekât-ı ser-keşâne ve şekâvet-kârâneden hâlî olmayub hattâ mukaddemâ topcılar ile azîm arbede itmişler idi. Bu kerre dahi humbaracılar ile münâza'a çıkarub tarafeynden birkaç adam yaralanmış ve hele zabitlerinin gayretiyle gavga bertarâf kılınmışdır. Bu esnâda ise topcı ve humbaracı takımı pek ziyâde mültefit[4] oldığından Kürdler memleketleri cânibine tard ile yerlerine kefîllü Türk uşağı pâsbânlar ikâme olundı. Otuz sekiz senesi Receb'inde Tophânede inşâsına mübâşeret olunan Câmi'-i Nusret işbu kırk bir senesi Şa'bân'ında hitâm bulmağla mâh-ı merkûmun yirmi dokuzuncı Cum'a güni zât-ı şâhâne buraya selâmlık idüb sağ tarafında topçı askeri ve sol (**s.145**) tarafında yeniçeri selâma durdukda topçılara selâm virüb sola atf-ı nazar-ı iltifât buyurmamaları nazar-ı dikkati celb itdi. Hademe-i câmi'e atâyâ-yı seniyye ihsân buyuruldığı gibi selâmlıkda bulunan neferâta beş bin ve sâ'ir ortalar neferâtına taksîm olunmak üzre yirmi bin ve topcı askerine kezâlik yirmi bin ve arabacı askerine on beş bin guruş ve solak ve peyklere ve me'mûrîn-i sâ'ireye münâsib mikdâr atiyyeler verildigi sırada Kirkor Kalfa'ya dahi mahsûsan hil'at ve atiyye ihsân buyuruldı.

Süfün-i hümâyûnun ekseri Mora cânibinde bulunmağla Yunan korsanları berü tarafı hâlî bulurak ba'zı cezâ'ir ve sevâhile îrâs-ı hasâr itmekde olduklarından muhâfaza-i sevâhil içün mîr-i mîrândan İbrâhîm Paşa başbuğlığıyla âmâde kılınan üç kapak ve iki fırkateyn ve dokuz korvet ki cem'an on dört kıt'a sefîne Şa'bân'ın yirmi dokuzuncı güni Beşiktaş pîşgâhından bâdbân-güşâ-yı hareket[5] olmuşlar idi içlerinden Mısırlı Ahmed Kapudan'ın süvâr oldığı kapak Şemsipaşa önünde kuma oturdı bi'z-zât sadr-ı â'zam gidüb topları ve mühimmâtı ihrâc ile on gün kadar tahlîsine çalışıldı müfîd olmadı. Nihâyet rûzgâr şiddetlü

1 Şürû': Başlama.
2 İksâ: Giydirme, giydirilme.
3 Pâsbân: Bekçi, gece bekçisi.
4 Mültefit: Güler yüz gösteren, hoş davranan.
5 Bâdbân-güşâ-yı hareket: Yelken açıp hareket etmek.

eserek yerinden tahrîk itmekle kurtulmuşdur. Ahmed Kapudan'ın kayıdsızlığı cezâsı olmak üzre kapudanlığı ref'le Sivas'a nefy olundı.

Ramazân-ı şerîf'in on beşinci Pâzâr güni erkân-ı devlet ve dâ'iyyân-ı saltanat bermu'tâd Hırka-i Şerîf ziyâretine gitdiklerinde ocaklu dahi de'b-i kadîm üzre Matbah-ı Âmireden müretteb baklavayı âlây-ı ma'hûdları ile aldılar ya'nî miyânelerine dolama üstüne çaprast[1] olarak pûşî sarınub o ni'amâ-yı bî-girânı yağmâ itdiler. Ol gün bir pîr-i nâ-tüvân Sarây Meydânı'nda yedi sekiz yaşında bir sagîrin elinden tutub baklava âlâyını temâşâ itdirirken oruc yimegi bi'l-iftihâr i'tiyâd eyleyan yeniçeri gürûhundan birkaçı ol bî-günâh ihtiyâra savul herif yol üzerinden bize müzâhame idiyorsın deyü yakasından çeküb darb ve düşnâm ile yuvarladıklarında ol bî-çâre ihtiyâr benim suçum nedir bu sagîr torunum olub beni ta'cîz itmekle temâşâya getürmiş idını yoksa böyle mübârek günde câmi'-i şerîfi bıragub da Allâh'ın gazabına müstahıkk[2] olmuş bu makûle mekruhları görmeği kim ister idi İlâhî İlahî dergâh-ı kibriyândan dilerim ki bu kavmi takımıyla rû-yı arzdan kaldır gelecek Ramazân-ı şerîf'e yetişdirme deyü bükâ[3] iderek inkisâr eylemiş oldığını Musâhib Sa'îd Efendi işidüb hikâye eylemiş oldığını Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi beyân itdikden sonra dir ki fe Subhânü'lmücîb li'l-muztarr ol pîr-i rûşen-i zamirin tîr-i müstakîmü's-seyr bed-du'âsı hedef-i resîde-i icâbet olub hamden lillâhi Te'âlâ sâl-i âtî Ramazân'ına degil iki mâha varmadan (s.146) zikr-i âtî keyfiyyetle dûdmânları zîr ü zeber ve yerleri hâkister[4] ve hey'et-i Devlet-i Aliyye âzâde-i gerd-i keder[5] olmuşdur. İntihâ.

Bu esnâda sınıf-ı ulemâyı taltîf içün mütehayyizân-ı mevâlîden ba'zı zevâta pâyeler virildigi sırada meşâhîr-i ders-i âmmdan olan hâce efendilere tafra itdirilerek rütbeleri terfî' buyuruldı. İstanbul Kadısı el-Hâc Sâdık Efendi'nin müddet-i örfiyyesi Şevvâl gâyetinde hitâm bulacak ise de ba'de'l-îd musammem olan ıslâhât-ı askeriyye maslahatı içün ana dahi üç ay müddet virildi. Gelelim yeniçerilerin keyfiyyet-i ıslâhına.

Eşkinci Tahrîri

Haylî müddetden berü devletce asâkir-i mu'alleme tertîbi musammem olub hattâ Sultân Mahmûd Han-ı Evvel Hazretleri buna mukaddime olmak üzre Usûlü'l-hikem fî Nizâmü'l-ümem nâm risâlenin tab' ve neşrini irâde buyurmuş ve İtalyan lisânından fenn-i harbe dâ'ir ba'zı resâ'ili terceme itdirmiş idi. Ba'dehu Sultân Mustafâ Han-ı Sâlis Hazretleri asâkir-i mu'alleme tertîbine dâ'ir lâzım gelan lâyihaları kaleme aldırmış ve Tophânece ba'zı ıslâhâta teşebbüs buyurmuş oldığı hâlde Rusya seferi zuhûr itmekle

1 Çaprast: Kaftan ve entarilerin göğüs kısmı açıklığını birleştiren karşılıklı şeritler.
2 Müstahık: Hak etmiş, hak kazanmış, lâyık.
3 Bükâ: Ağlama, gözyaşı dökme.
4 Hâkister: Kül, ateş külü.
5 Gerd-i keder: Garn, kederlillk tozu, kederlilik eseri.

tasmîmâtını[1] fi'le getürmege muvaffak olamamışdır. Sultân Abdülhamîd Han Hazretleri'nin asrında dahi sür'at topçılarının teksîrine himmet olundıysa da maksad-ı aslî olan asâkir-i mu'alleme tertîbi mevki'-i icrâya konılamamışdır. Çünki askerin taht-ı intizâma alınması yeniçeri zâbitânının menâfi'-i şahsiyyelerine dokunub neferâtı ise hayr ve şerri fark idemez makûleden olmalarıyla tanzîm-i askere teşebbüs olundığı gibi bir fitne çıkaracakları der-kâr oldığından buna cesâret olunamamış idi. Mu'ahharen Sultân Selîm-i Sâlis Hazretleri'nin asrında Nizâm-ı Cedîd askeri tertîb olundıysa da ma'hûd vak'a-i Selîmiyye üzerine ilgâ idildi. Ve müte'âkiben Alemdâr Paşa Sadâretinde sekbân nâmıyla asâkir-i mu'alleme tanzîm olundıysa da yine yeniçerilerin isyânı üzerine kaldırıldı.

Hâlbuki mu'allem ve muntazam asker yapılmadıkca ser-haddâtın muhâfazası şöyle dursun âsâyiş-i dâhilînin vikâyesi[2] bile kâbil olamayacağı tebeyyün ve bu kerre Mora'da asâkir-i mu'allemenin muhassenâtı herkesin indinde tebeyyün iderek bu bâbda kimesnenin bir diyecegi kalmayub hemân tanzîm-i askere niyyet olındı.

Ve egerçi yeniçeri zorbalarının yine muhâlefetleri vârid-i hâtır ise de Ağa Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağalığından berü zorba gürûhunun haylîce burunları kırılmış ve kimi (s.147) birer me'mûriyyetle taşrarala i'zâm ve kimi nefy ve i'dâm idilmiş oldığına ve kulûb-ı âmme[3] yeniçerilerden müteneffir bulundığına nazaran nizâmât-ı matlûbenin icrâsına isti'dâd-ı tâm gelmiş ve üç beş aydan berü ulemâ ve ricâl-i devlet miyânelerinde nihânî müzâkere ve müşâvere olunarak Mısır'da yapıldığı gibi burada dahi asâkir-i mu'alleme tertîbine bi'l-ittifak karâr virilmiş idi.

Şöyle ki: Sûret-i icrâsı ibtidâ Ağa Hüseyin Paşa'dan soruldukda (Yeniçerilerin hâli ma'lûm â büyüklerini her ne hâl ise ilzâm ve küçüklerini râm[4] itmek mümkün ise de bu iki sınıfın ortasında bulunan ve esâmî akçesinden istifâdeye me'lûf olub mütevelli ve aşcı usta ve hâseki oturağı dinilan müft-horân[5] hakkı kabûl itmeyüb esâfili isyâna teşvîk ve tahrîk itmeleri muhtemeldir.

Bunlar ise eşhâs-ı ma'dûdeden ibâret oldukları hâlde sözleri yalnız İstanbul'daki kışlalarında cârî olur. Bu makûle müfsidler def'aten i'dâm olunmakdan başka çâre yokdur) deyü cevâb virmiş idi. Hüseyin Paşa'nın re'yi en kesdirme bir yol ise de ihtimâl üzerine bir haylî kesânı i'dâm idivirmek adl ve hakkâniyyete muvâfık görilmeyüb kimesnenin bir diyecegi kalmamak üzre kendülerine üslûb-ı hakîmâne ile doğrı yol gösterilüb de kabûl iderler ise fîhâ ve illâ haklarında mu'âmele-i lâzıme icrâ olunmak sûreti tercîh kılındı.

Ve evvelâ Yeniçeri Ağası Celâleddîn Ağa vâsıtasıyla akdemce ocak çavuşluğundan katâra idhâl olunarak hâlâ kulkethüdâsı bulunan Hasan Ağa ve ustalıkdan gelme ve merci'-i kelime-i ocak olan Canbâz Kürd Yûsuf ve dîger çend nefer söz sâhibi olan kesân birer birer celb ve mahrem ittihâz ve rütbe ve atiyyeler va'd ile kendülerine nizâmât-ı askeriyyenin

1 Tasmîmât: Tasarlanan, yapılması kararlaştırılan işler, şeyler.
2 Vikâye: Koruma. Koruyuculuk. Sahib olma. Arka çıkma. Kayırma.
3 Kulûb-ı âmme: Halkın kalbi, sevgisi.
4 Râm: İtaat eden, boyun eğen, kendini başkasının emirlerine bırakan.
5 Müft-horân: Beleşçiler, bedavacılar.

îcâb-ı şer'îsi ve hüsn-i aklîsi tefhîm ve telkîn olundı ve tanzîm ve ta'lîm-i asker husûsunda kendülerinden söz alındı. Ba'dehu Şevvâl'in on sekizinci Penşşenbe güni Şeyhü'l-islâm konağında akd olunan meclis-i hâsda Sadr-ı â'zam Mehmed Selîm Paşa ve Şeyhü'l-islâm Kadı-zâde Mehmed Tâhir Efendi ve esbak Sadr-ı Rûmili Halîl Hamîd Paşa-zâde Ârif Beg Efendi ve sâbıkâ Sadr-ı Rûmili Hekîmbaşı Mustafâ Behcet Efendi ve Anadolı pâyelülerinden Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Râşid Efendi-zâde Ca'fer Beg Efendi ve İstanbul Kadısı el-Hâc Sâdık Efendi ve Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Ahmed Hulûsi Efendi ve Şıkk-ı Evvel Defterdârı Tâhir Efendi ve Re'îsü'l-küttâb Mehmed Seydâ Efendi ve Darbhâne Nâzırı Es'ad Efendi ve Tophâne Nâzırı Sâdık Efendi hâzır oldukları **(s.148)** hâlde ta'lîm-i asker bahsi der-miyân olunarak îcâb-ı şer'îsi lede's-su'âl[1] ta'lîm-i harbin vücûbına fetvâ virildi hâzır bulunan Yeniçeri Ağası Celâleddîn Ağa dahi ocaklunun tahrîr-i askere müte'ahhid olduklarını beyân itdi. Bunun üzerine Yeniçeri Ocağının bütün ta'bîr olunur ma'lûmü'l-esâmî elli bir ortasından şimdilik yüz ellişerden cem'an yedi bin altı yüz elli nefer eşkinci nâmıyla asâkir-i mu'alleme tahrîrine karâr virildi. Ve eşkinciler hakkında bir kânûnnâme lâyihası kaleme alındı üç gün sonra yine şeyhü'l-islâm konağında meclis-i umûm akd olundı. Ber-vech-i bâlâ meclis-i hâsda bulunanlardan başka Karadeniz Boğazı'nın Rûmili cânibi muhâfızı Ağa Hüseyin Paşa ve Anadolı cânibi muhâfızı Mehmed İzzet Paşa ve Rûmili sadâreti ma'zûllerinden Pîrîzâde hafîdi Yahyâ Beg Efendi ve Abdullâh Mollâ-zâde Ahmed Reşîd Efendi ve Anadolı sadâreti ma'zûllerinden Mehmed Rahmi Beg Efendi ve Arab-zâde Sa'dullâh Efendi ve Çehârşenbevî Hâce Mehmed Efendi ve mevâlîden Kütahyavî Halîl Rüşdî Efendi ve Gedüsî Mehmed Efendi ve müderrisînden Fetvâ Emîni Yabanâbâdî Alî Efendi ve Başmüsevvid Fethullâh Efendi ve Sarây-ı Cedîd-i Hümâyûn hâcelerinden Kitâbhâne Hâcesi Akşehirli Ömer Efendi ve Hazîne Hâcesi ve ders vekîli olan Ekmekci-zâde Hâfız Ahmed Efendi ve Seferli Hâcesi Konevî Hüseyin Efendi ve Galatasarây'ında Kitâbhâne Hâcesi Eginli İbrâhîm Efendi ve Büyük Oda Hâcesi Denizlî Yahyâ Efendi ve Orta Oda Hâcesi Zeyrek İmâmı-zâde Es'ad Efendi ve Küçük Oda Hâcesi Çerkeşî Mehmed Efendi ve sâ'ir ders-i âmm müde[rri]slerinden Karabağî Ahmed Efendi ve Bafralı Ahmed Revnakî Efendi ve Ahıskalı Ahmed Efendi ve Kürd Abdurrahmân Efendi ve Babakal'alı Mustafâ Efendi ve Çehârşenbevî Mustafâ Efendi ve Selanikî Mehmed Emîn ve Tirevî Keşşâf A'rac Abdullâh Efendi ve Seyyid Alî Efendi ve Bâyezîd Câmi'i Vâ'izi Kâsımpaşalı Şeyh Ahmed Efendi ve Ebû'l-feth Câmi'i Vâ'izi ve Câmi'i Ebâ Eyyûb Ensârî İmâm-ı Evveli Abdullâh Efendi ve Nûr-ı Osmânî Câmi'i Vâ'izi Kazdağlı Osmân Efendi ve Vâlide Sultân Câmi'i Vâ'izi Şeyh Mehmed Murâd Efendi ve ecille-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Nişâncı Abdullâh Efendi ve kudemâ-yı ricâlden Hüseyin Tahsîn Efendi ve Re'îsü'l-küttâb-ı esbak Ârif Efendi ve Mektûbî-i Sadâret-penâhî Süleymân Fâ'ik Efendi ve Âmedî Âkif Efendi ve ocaklu takımından yeniçeri ağası ve bi'l-fi'il sekbânbaşı ve sekbânbaşı ma'zûllerinden[2] Osmân Ağa ve Ahmed Ağa ve Abbâs Ağa ve katâr ağaları ve bölük ağaları ve beş kadar cem'iyyetlü orta mütevellileri ile sâlifü'z-zikr Kürd Yûsuf kâffeten bu meclis-i umûmda hâzır olmuşlar idi. İbtidâ sadr-ı â'zam nutka

1 Lede's-su'âl: Soruldukta.
2 Ma'zûl: Azledilmiş, görevden alınmış.

âgâz ile Devlet-i Aliyye'nin ser-güzeştini ve yeniçeriler vaktiyle hâzar ve seferde kışla ve haymelerinde mevcûd ve şecâ'at ve itâ'atleri ve bunca yararlıkları **(s.149)** meşhûd iken içlerine bed asl eşhâs-ı mechûle karışub emr-i ulü'l-emre itâ'at eylemez olduklarından şe'âmet-i isyân sebebiyle kendülere teşettüt ve fütûr gelmiş oldığını bast u beyân itdikden sonra Sultân Süleymân zamânında tanzîm olunan Yeniçeri Ocağı kânûnnâmelerine nazar olunsa ocağın şimdiki ahvâli ana mutâbık mı degil mi ma'lûm olur. Â'dânın o zamân kullandıkları usûl-i cenge mukâbele-i bi'l-misl lâzımesinden olan ta'allüm-i âlât-ı harb beher gün kışlalarda icrâ olunamaz mıydı ve yeniçeri zümresi âhâd-ı nâsdan mümtâz olarak kış yaz gice gündüz odalarında hâzır ve mevcûd degiller miydi. Eger zâbitân ve neferâtın şimdiki mu'ayyenâtı kâfî olmayub tekâsüllerine sebeb yalmz bu ise ne mâni' söylensün îcâbına bakılur şimdi â'dânm hâli ma'lûm yeniçerilerin perîşânlığı dahi meydânda re'âyâ makûlesinden olan Rûm eşkıyâsı devletin kuvvetine nazaran has ü hâşâk[1] makûlesinden iken bu kadar hazâ'in[2] ve mühimmât sarf ve itlâf olundı hâlâ Yuuan işi tesviyye olunamadı. Artık bıçak kemige dayandı. Müslümânlığa lâyık olan hâl ve hareket ne ise bu meclisde beyân buyurulsun hep başımız şerî'ate bağludur deyü isticvâb[3] itdikde Ser-etibbâ Behcet Efendi Sadr-ı â'zam'ın ifâdâtını tasdîk ile bu derdin ilâcına bakalım fakat ibtidâ Re'îs Efendi â'dânın ve eşkıyânm etvâr ve ahvâlini ve ahvâl-i umûmiyyenin icmâlini îzâh itsün illet nedir geregi gibi teşhîs olunsun da ana göre devâsını düşünelim dimekle Re'îs Efendi düvel-i ecnebiyyenin havsala-i tahammüle sığmayan tekâlîfini ve ale'l-husûs Rûm mâddesini icrâ-yı garazlarına vesîle iderek ne dürlü haksız iddi'âlarda bulunduklarını ber-tafsîl beyân eyledi. Bunun üzerine ulemâ efendiler hâl böyle olunca bi'l-cümle ehl-i İslâm'a fünûn-ı harbiyyeyi ta'lîm vâcibdir didiler ve vücûbını edille-i şer'iyye ve akliyye ile isbât eylediler.

Der-akab kul kethüdâsı kelâma âgâz ile fi'l-vâki' ocağımızın kânûnuna ri'âyet olunmadığından içimize uygunsuz adamlar karışdı böyle tertîbsiz askerle cenge me'mûr olsam gitmekde tereddüd iderim zîrâ intizâm ve inzibât altında olmayan asker ne kadar firâvân[4] ve her biri bir kahramân olsa içlerinden biri bir sebeble firâr itdigi gibi dîgerlerine sirâyetle cümlesi perîşân olur ve zâbitleri âr ve hicâb altmda kalur hemân ıslâh-ı asker ne sûretle olur biter ise icrâsına mübâşeret buyurulmalıdır didi. Mevcûd bulunan ocaklu dahi anı tasdîk itdi. Sadr-ı â'zam anlara âferîn-hân[5] olmağla berâber yeniçerilerin ıslâh-ı ahvâli matlûb-ı hümâyûndur diyerek mukaddemce eşkinciler hakkında kaleme alınan lâyihanın okunmasını emr itmekle mektûbî efendi lâyihayı okudı sûreti zeylde (11) rakamıyla ilâve kılınur.

(s.150) Ba'dehu Şeyhü'l-islâm Efendi ta'lîmin vücûbına dâ'ir kaleme alınmış olan fetvâ-yı şerîfeyi kendüsi kırâ'at itdikden sonra ocaklunun hâzır ve gâ'ibine hitâben işte îcâb-ı kitâb ve sünnet ve icmâ'-ı ulemâ-yı ümmet ile â'dâya mukâbele içün usûl-i ma'lûme

1 Has ü hâşâk: Çerçöp.
2 Hazâ'in: Hazîne.
3 İsticvâb: Sorup cevâp alma, cevap alma maksadıyla söyletme.
4 Firâvân: Bol, çok, ziyade, aşırı, fazla.
5 Âferîn-hân: Aferin diyen.

üzre ta'lîm-i askerin ehl-i İslâm'a vâcib oldığı sâbit oldı böylece tahrîr ve ta'lîm-i askere müte'ahhid misiniz didikde hâzır olan ocaklu yek-zebân[1] olarak böylece müte'ahhidiz[2] didiler.

Sadr-ı â'zam tekrâr söze âgâz ile imdi bu emr-i meşrû'a şâyed ki ba'zı bed-tînetân ta'an u teşnî' idecek olursa tertîb-i cezâsı lâzım olmaz mı didikde Şeyhü'l-islâm Efendi o makûle sâ'î bi'l-fesâd olanlara ta'zîr-i şedîd lâzım gelür deyü iftâ itdi ve fetvâsının tahrîrini dahi fetvâ emînine havâle eyledi.

Ve evvelce tanzîm ve tehyi'e idilmiş olan hüccet-i şer'iyyeyi Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi okuyub mazmûnı cümle huzzâr tarafından tasdîk ve temhîr olundı sûreti zeylde (12) rakamıyla îrâd olunur.

Ba'dehu İstanbul kadısı ve mevâlî ve müderrisîn ve meşâyih Bâb-ı Âlî'den âlây ile Ağakapusı'na gönderildi hep ocaklu saff-beste-i kıyâm[3] oldukları hâlde fetvâ-yı şerîfe ve hüccet-i şer'iyye ve lâyiha kırâ'at itdirildi. Ba'zı müderrisîn tarafından ta'lîm-i fünûn-ı harbiyye maslahat-ı meşrû'asına dâ'ir sözler îrâd olundukdan sonra Yeniçeri Ağası Celâleddîn Ağa işte fetvâ ve ittifâk-ı ulemâ ile üzerimize ceng ta'allümi vâcib olub pâdişâhımızın fermân-ı hümâyûnı dahi bu merkezdedir ne dirsiniz ta'ahhüdinizi bâ-takrîr Bâb-ı Âlî'ye arz idecegim diyerek tekrâr be-tekrâr ocakludan istifsâr itdikde saff-ı evvel cemâ'atde turan bölük ağaları ve ocak ihtiyârlarından ba'zıları sem'an ve tâ'aten[4] deyüb dîgerleri dahi anlara peyrev[5] olmağla zeyl-i hüccetin orada bulunan ocaklu tarafından dahi temhîr içün Es'ad Efendi kul kethüdasının odasına gönderildi orada muntazır olan turnacıbaşılar ve ocak imâmı ve ser-hölük ve odabaşı ve mütevelliler kanımızla mühürleriz diyerek isimlerini zeyl-i hüccete tahrîr ile temhîr eylediler. Sâ'ir ocaklu dahi kemâl-i şevk ve hâhiş ile birbirinin ensesine basarak mühürlediler. Yeniçeri ağası tarafından dahi bir kıt'a takrîr yazıldı. Bâb-ı Âlî'den giden hey'et bunı dahi alub yine âlây ile Şeyhü'l-islâm konağına geldiler. Bu vechile maslahat hitâm buldı ve cem'iyyet dağıldı evrâk-ı mezkûre huzûr-ı hümâyûna arz idildi hüccetin bâlâsına hatt-ı hümâyûn keşîde buyuruldı. Sûreti zîrde (13) rakamıyla ilâve olunur.

Eşkinci lâyihasında zikr olundığı üzre eşkinci askerinin idâresi yeniçeri (**s.151**) kâtibine muhavvel olub bu ise bir maslahat-ı cesîme-i müstakille oldığı hâlde Yeniçeri Kâtibi Atâ Beg bu işin eri olmadığmdan Şevvâl'in yirmi yedinci güni Yeniçeri Kitâbeti Mu'allim-i Eşkinci Neferâtı Nezâreti unvânıyla hâlâ matbah ve gümrük emîni bulunan el-Hâc Sâ'ib Efendi uhdesine tevcîh buyuruldı Atâ Beg dahi cizye muhâsebeciligi ile kayrıldı.

Umûm meşveretin ferdâsı eşkinci tahrîrine şürû' ile çend rûz zarfında yazılanlar birkaç yüze bâliğ oldı bir tarafdan dahi yazılmakda idi.

Bunlara def'aten süngüli tüfenk virilse kîl [ü] kâli mûcib olmak mütâla'asına mebnî birer tokmak kundaklı tüfenk ile birer kılıc hâzır idildi ve bir kıyâfet-i mahsûsa lâzım

1 Yek-zebân: Bir dilli, ağız birliği eden, aynı dille konuşan.
2 Müte'ahhid: Taâhüt eden, bir işi üzerine alan.
3 Saff-beste-i kıyâm: Ayakta saf olmuş, saf bağlamış.
4 Tâ'aten: İtaat ederek.
5 Peyrev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.

gelmekle eski töreden çıkılmayub ayaklarına sıkı potur ve başlarına yeşil renglü Lâz kalpağı tahsîs buyuruldı.

Zi'l-ka'de'nin altıncı Pâzârirtesi güni elbise iksâ ve esliha tevzî' ile ta'lîme şürû' olunmak üzre ber-vech-i bâlâ meşveret-i âmmede bulunan zevâtdan mevâlî ve emînü'l-fetvâ ve müderrisîn ve meşâyih ile Yeniçeri Ağası Celâleddîn Ağa nâzır ve eşkinciyân Sâ'ib Efendi ale's-sabâh yeni otalarda fi'l-asl ta'lîm-gâh-ı sipâh iken metrûk ve mehcûr kalan (Meydân-ı Lahm'a) Et Meydânı'na azîmet ile salât-ı zuhrı ba'de'l-edâ eşkinci tahrîr olunacak elli bir ortanın her birinden üçer beşer neferi meydân-ı mezkûra çıkarıldı du'â ve senâ ile libâsları giydirildi ve silâhları tevzî' idildi.

Asâkir-i Cihâdiyye-i Mısriyye binbaşılarından olub geçen sene Mısır'dan Mora'ya gelürken râkib oldığı sefîne kazâya uğramağla Dersa'âdet'e gelerek Baruthâneler nâzırı ve Mısır Kapu Kethüdâsı Necîb Efendi'nin konağında mukîm olan Dâvud Ağa ve iki ta'lîm bilür kimesne eşkinci askerine mu'allim ta'yîn olunmak üzre oraya getürilmiş olmalarıyla bunlar dahi mu'allim ta'yîn olunarak kendülerine Bâb-ı Âlî'den gönderilmiş olan kapudlar giydirildi. Ba'dehu ulemâ tarafından ta'lîmin meşrû' oldığına dâ'ir nasîhat yollu haylî sözler söylendi. Ve ta'lîme şürû' ile emînü'l-fetvâ teberrüken besmele ile eline bir tüfenk alub ve yeniçeri ağasına virüb o dahi ahz ve takbîl[1] ile sekbanbaşıya o dahi katâr ağalarına virüb meydânda saff-beste olan eşkinci neferâtı uzakdan temâşâ itdikleri hâlde birkaç hatve[2] ilerü geldiler. Bu sûretle ta'lîme başlanmış oldığından Gürci Ahmed Efendi savt-ı bülend ile envâ'-ı nesâyihi şâmil bir güzel du'â itdi. Ba'dehu herkes yerli yerine gitdi.

Asâkir-i mu'alleme tahrîrine böyle ittifâk-ı kelime ile başlandıysa da ulûfe alım ve satımı ile (**s.152**) mütemevvil olan müft-horânın[3] kahvehânelerde neşr-i erâcîf ile ihlâl-i ezhân-ı avâma kıyâm eylemeleri melhûz oldığından men'-i erâcîf içün tenbîhât-ı lâzıme icrâsı zımnında İstanbul kadısına bu kerre bir kıt'a fermân-ı âlî yazılmışdır ki sûreti zîrde (14) rakamıyla ilâve kılınur.

Ber-vech-i bâlâ eşkinci tahrîri husûsunda ocakludan devlete en ziyâde sadâkat gösteren Kethüdâyeri Mustafâ ve Kürd Yûsuf ile dîger söz sâhibleri evvelâ Şeyhü'l-islâm konağında sâniyyen Ağakapusı'nda ta'lîm-i askeri ta'ahhüd itmişler idi. Meger bu vaz' u hareketleri münâfıkâne bir gösterişden ibâret imiş. Sonradan tahkîk olundığına göre o gün sûret-i isyânı beynlerinde nihânî[4] müzâkere idiyorlar imiş. Ve Et Meydânı'nda ulemâ ile ta'lîme şürû' olundığı gün izhâr-ı isyâna niyyet eylemişler iken içlerinden ba'zıları meydâna kazan çıkmadan hurûc itmek dûdmân-ı Bektâşiyânın kânûnuna muhâlifdir dimekle te'hîr olunmuş idüginden başka ba'zıları eşkinciler tekessür idüb de top ve tüfenk ve sâ'ir edevât-ı cengi der-dest eyledikden sonra kıyâm itmek re'yimde bulunmuşlar dîger bir takımı dahi eşkinciler tekessür idüb de mazhar-ı iltifât-ı devlet oldukdan sonra ihtimâl ki bize itâ'at eylemezler evvelce hareket olunmalıdır dimişler. El-hâsıl beynlerinden isyâna karâr virdikleri hâlde

1 Takbîl: Öpme.
2 Hatve: Adım.
3 Müft-horân: Bedavacılar, beleşçiler.
4 Nihânî: Gizlilik, saklılık.

zamân-ı ızhârında[1] ihtilâf üzre imişler işte bu sırada Çârşû-yı Kebîr'de vâki‘ Kerpiçhânı'nda gizlü bir cem‘iyyet akd ile oraya meşhûr Habîb Odabaşı'yı dahi getürmişler ve hemân isyâna karâr virmişler. Habîb Odabaşı müsâvî-i aded-i Yezîd olan otuz bir cemâ‘atinin odabaşısı olub yeniçeri zorbaları içinde pek ziyâde nâfizü'l-kelim oldığı hâlde çend sene mukaddem sûret-i sadâkatde görünmekle odabaşılıkdan ihrâc ve silâhşörân-ı hâssa silkine idhâl ile mazhar-ı iltifât ve ihsân idilmiş idi. Eşkinci tahrîri esnâsında kendüsine taşrada bir mahallin mübâya‘acılığı virilmiş iken bî-pervâ Bâb-ı Âlî'ye gelüb ve kethüdâ begim yanına girüb o mahallin mahsûli dûndur[2] benim vak‘ ü haysiyyetime şâyân degildir anın yerine Selanik mübâya‘asını isterim deyü ayak basmışdır. Ve me’mûriyyetimizin zamânı hulûl itdi niçün gitmiyorsunuz diyenlerin kimine mevâni‘-i şer‘iyyem var ve kimine dügünüm var bitmeyince gidemem diyerek ağır davranmakda idi bu tavr ve mişvârı mutarassıd-ı fırsat-ı fesâd oldığını iş‘âr eylemekde idi.

Bu misillü emârâta nazaran Celâleddîn Ağa ocaklunun sû’-i niyyetlerini anlamış hattâ Sâ’ib Efendi ber-vech-i bâlâ eşkinci nâzırı oldığı günün ferdâsı Ağakapusı'na varub Celâleddîn Ağa ile emr-i ta‘lîmin keyfiyyetine ve kendüsinin sûret-i hareketine dâ’ir müzâkereye **(s.153)** ibtidâr itdikde Celâleddîn Ağa ocaklunun ba‘zılarından uygunsuz mu‘âmele hiss eyledigini ifâde itmekle Sâ’ib Efendi katâr ağaları ve Kürd Yûsuf ile ocağın birkaç ihtiyârlarını meclise bi'l-ihzâr eşkinci lâyihasını rahle-zîb-i ta‘zîm[3] iderek Devlet-i Aliyye'nin aksâ-yı emeli bu kânûnnâmede beyân olundığı üzre ulemânın vücûbuna fetvâ virdikleri nıukâbele-i bi'l-mislin icrâsı ve bu vechile asâkir-i İslâmiyye'nin â‘dâya gâlibiyyetle selâmet-i dünyâ ve ukbâsıdır[4] ve mukâbele-i bi'l-mislin ma‘nâsı â‘dâ-yı dîn meydân-ı ma‘rekede ehl-i İslâm üzerine vesîle-i galebe ittihâz itdikleri hareket her ne ise cünûd-ı Müslimîn dahi ol sûretle mukâbele itmek dimekdir me’âlinde biraz kelimât-ı lâyıka ile istimzâc ve istiknâh-ı efkâr itdikde mevcûd bulunan ihtiyârlar gûyâ kendüleri teslîm-i müdde‘â itmişler ise de neferâtımız beyni kalın bir tâ’ifedir şâyed bu teklîf olunan sûrete hâşâ gâvur ta‘lîmidir itmeyiz biz kılıc ile keçe çalar şeş-hâne[5] atar nişân urırız diyerek ihdâs-ı güft-gû itmeyeydiler diyivirmişler. Ba‘dehu üç def‘a ta‘lîm içün Et Meydânı'nda ictimâ‘ olundukda yeniçerilerin temerrüd yolunda rû-nümâ olan tavr ve hareketlerinden dahi sû’-i niyyetleri anlaşılmış idi.

Bu alâmât-ı reddiye evliyâ-yı umûrı bî-huzûr idüb hattâ Sadr-ı â‘zam telâş iderek giceleyin Ağa Hüseyin Paşa'yı sâhilhânesine celb ve isticvâb itdikde Hüseyin Paşa mâdâm ki ber-mûceb-i şer‘-i şerîf ittifâk-ı umûmî ile karâr virilmişdir bundan dönmek câ’iz degildir sebât ve ikdâm gerekdir deyü cevâb virmiş oldığı mervîdir. Ve fi'l-vâki‘ iş bu dereceye varmış iken artık girü dönmek mümkün olamadığı cihetle yeniçeri zorbalarının terbiyyesi esbâbını mütâla‘a ve tehyi’eden başka çâre yok idi.

Kaldı ki ocaklu her ne kadar hüccet-i şer‘iyyeyi temhîr ile ta‘lîm-i askeri ta‘ahhüd

1 İzhâr: Açığa vurma.
2 Dûn: Aşağı, aşağılık; alçak, soysuz kimse; altta, aşağıda.
3 Ta‘zîm: Hürmet. Riayet.
4 Ukbâ: Ceza. Ahiret, öbür dünya.
5 Şeş-hâne: Şişâne, namlusunda 6 yivi bulunan tüfek veya top.

eylemişler ise de kendülerine geregi gibi emniyyet olunmadığı cihetle isyân itdikleri takdîrde te’dîb ve terbiyyelerine müsâra‘at[1] olunmak üzre topcı ve humbaracı ve lağımcı ve Tersâne Ocakları rü’esâ ve zâbitânı âgâh idildikden başka Boğaz Muhâfızları Ağa Hüseyin Paşa ile Mehmed İzzet Paşa ma‘iyyetlerinde bulunan üç bin kadar sekbân askerinin derhâl İstanbul'a nakli zımnında esbâb-ı nakliyye müheyyâ idildikden cümlesinin kulakları kirişde idi.

Ve mukaddemâ yobazların te’dîbi sırasında yeniçeriler ziyâde yüz bularak talebe-i ulûmı tahkîr ider olduklarından tarafeyn beynine husûmet-i şedîde girmiş oldığına mebnî talebe-i ulûm dahi anların aleyhinde kullanılmak üzre hâzır asker idi. Sunûf-ı sâ’ire dahi yeniçerilerden müteneffir[2] idi el-hâsıl efkâr-ı umûmiyye anların aleyhinde olub anlar ise devlet ve milleti düşünmez bir tâ’ife-i bâgiyye olduklarından emsâl-i sâbıkası vechile yine tuğyân[3] itmek üzre hâzırlanıyorlardı.

(s.154)

Zuhûr-ı Vak‘a

Zi'l-ka‘de'nin dokuzuncı Pençşenbe gicesi gurûb-ı şemsden[4] sonra yeniçeri zorbaları birer ikişer Et Meydânı'nda ictimâ‘ ile emniyyet eyledikleri birkaç çorbacı ve ustalardan mâ‘adâ sanâdîd-i ocağı da‘vet eylemişler bu sırada Kul Kethüdâsı Hasan Ağa'ya dahi haber gönderdiklerinde Hasan Ağa bizim yalnız gitmemiz olmaz bölük ağalarına haber gönderdim gelsünler de hep berâber varırız deyü def‘-i leyyin ile başından savub bölük ağalarının vürûdına muntazır ve mütehayyir olub kalmışdır. İşte ol esnâda Habîb Odabaşı meydân-ı ehl-i tuğyâna çıkub ayakdaşlar fütûr getürmeyin sûret-i tereddüd göstermeyin ocak nâmı dem-i kıyâmete dek kalkmaz göreyim sizi Hâcı Bektâş Ocağını uyandırın deyü esâfili teşvîk ve tahrîk eylemiş oldığı sonradan hem-pâlarının[5] istintâkında tebeyyün eylemişdir.

Gice sâ‘at altı sularında iken zorbalardan bir takım evgâd dahi Yeniçeri Ağası Celâleddîn Ağa'ya sû’-i kasd eylemek üzre Ağakapusı'na gitmişler idi ağa ise kol gezerek avdet ile yatağına girmezden evvel helâya girmiş bulundığından zorbalar selâmlığı ve haremi lede't-taharrî bulamayub girü gitdiklerinden ağa derhâl çıkub Süleymâniyye civârında bir hânede gizlenmişdir.

Ferdâsı Pençşenbe güni ki Haziran'ın üçünci güni idi fi’e-i bâgiyye hîn-i seher kışlalardan kazanları Et Meydânı'na çıkarmağa ve âdetleri üzre cebehâne ve Sarrâchâne kazanlarını alub getürmege kıyâm itmişler ve cebehâneye varanlara cebecibaşı derhâl ortası kazanı olan beşinci kışla kazanını teslîm idivirmiş oldığından cebeciler dahi usâta mülhak olmuşdur. Turnacıbaşı Şâkir Ağa vak‘ayı haber aldığı gibi ödi patlamış ve çok geçmeyüb vefât eylemişdir.

1 Müsâra‘at: Sür'at ve acele etme.
2 Müteneffir: Nefret eden, iğrenen, tiksinen.
3 Tuğyân: Azgınlık, taşkınlık, devlet kuvvetlerine karşı durmak.
4 Gurûb-ı şems: Güneşin batması.
5 Hem-pâ: Arkadaş, ayaktaş, omuzdaş, yoldaş.

Fi'e-i bâgiyye Tahte'l-kal'a ve Asmaaltı ve Unkapanı gibi mecma'-ı haşerât olan yerlere karakullukcılar irsâl ve bir takım erâcîf işâ'a iderek evgâd ve ırgâd makûlelerini isyâna teşvîk ve da'vet ile cem'iyyetler kesret[1] buldukda Bâb-ı Âlî'yi basmak üzre Nakilci Mustafâ nâm ser-gerde-i eşkıyâ ma'iyyetiyle bir fırka-i âsiyye sevk itdiler.

Mısır Kapu Kethüdâsı Necîb Efendi Alemdâr Paşa zamânında sekbân nâmıyla tertîb olunan asker-i mu'allemin hidmet-i kitâbetinde bulunub bu kerre Dâvud Ağa'yı dahi eşkinci mu'allimligine sevk itmiş oldığı cihetle hakkında yeniçerilerin buğz ve adâveti oldığından anın (**s.155**) terlikciler içinde vâki' konağını gâret eylemek üzre dahi Ser-hoş Mustafâ nâm ser-pîşe ma'iyyetiyle bir fırka-i âsiyye gönderdiler.

Sadr-ı â'zam ol gice Beglerbegi'nde ve Necîb Efendi Kanlıca'daki yalılarında bulunmağla gadr-ı eşkıyâdan masûn[2] kaldılar. Ve Bâb-ı Âlî'deki cevârî hücûm-ı eşkıyâyı duydukları gibi Harem Bağçesi'nin ortasında kâ'in mahzene girüb kurtuldılar. Fakat zorbalar Sadr-ı â'zamın hazinesinden nukûd ve mücevherât ve eşyâ-yı sâ'ireden altı bin kîselige karîb ve Necîb Efendi'nin konağından sekiz yüz kîseligi mütecâviz nukûd ve eşyâ gâret kıldılar. Ba'dehu eşkıyâ taraf taraf yayılub Nakilci Mustafâ tarafmdan ortalığa salıvirilan dellâllar fetvâ ve hüccet yazanları ve bize muhâlefet idenleri ve bi'l-cümle başı kavuklıları kahr ve tedmîr ve evlâd ü ıyâllerini esîr idüb bâkirelerini onar guruşa ve seyblerini beşer guruşa satarız.

Herkes dükkânını açsun sırçası zâyi' olana cevher virirız içimizden zerre kadar cinâyet ider bulunur ise keser biçeriz deyü birbirine uymaz sözler ile ehl-i ırza hayret ve dehşet virir oldılar.

Şeyhü'l-islâm-ı sâbık Sıdkî-zâde Efendi'nin imâmı müderrisînden Şeydâ Efendi kaziyyeden bî-haber olarak ale's-seher sâhilhâne-i müşârün-ileyhden kendü hânesine gelürken eşkıyâdan tesâdüf eyledigi bir süri kelbler işte bu da ta'lîm-i cenge fetvâ viren takımdandır diyerek birkaç yerinden bıçak ile urub yere düşürmüşler ve işi bitdi deyü bıragub gitmişler yaraları ise zararsız olmağla Şeydâ Efendi kalkub ve mecrûh oldığı hâlde hânesine gidüb selâmet bulmuşdur. O zamân Pençşenbe güni yevm-i ta'tîl olmağla mektûbî-i defterî hulefâsından Âsım Beg dîger ba'zı kalem efendileri ile ahşâmdan söyleşerek Göksu mesîresine gitmek üzre sabahleyin erkenden sâhilhânelerinden hareketle Anadolıhisârı'na geldiklerinde zuhûr-ı fitneden haber alarak keyfiyyeti tahkîk eylemek telâşında iken İstanbul'dan herü bir piyâde sür'at ile gelerek sâhile yanaşub içinden bir Bektâşî hurûc ile be hey gâfiller burada ne durursuz varın evlerinize gidin yoldaşlar uyandı erkân-ı saltanatı bitürdiler ben de kal'a neferâtını uyandırmağa gidiyorum dimekle efendiler derhâl Sarây-ı Hümâyûn'a azîmet eylemişlerdir. Bektâşî babalarının bir takımı Et Meydânı'nda teberler[3] ellerinde zorbaları tahrîk ve teşcî' itmekde ve bir takımı dahi teksîr-i cem'iyyet-i eşkıyâ için böyle Boğaziçi'ne ve dîger taraflara segirtmekde iken medenî hey'et bir zât-ı şerîf dahi Et

1 Kesret: Çokluk, bolluk, ziyâdelik.
2 Masûn: Saklanmış, korunmuş, korunan.
3 Teber: Bazı dervişlerin taşıdıkları sapı uzun, keskisi ayça biçiminde, küçük ve hafif balta.

Meydânı'na varub bî-pervâ ey ma'şer-i eşkıyâ şürû' itdiginiz iş rızâ-yı Bârî'ye muhâlifdir vazgeçin sonı nedâmetdir karîben belânızı bulursunuz asl ve fer'inizle muzmahil olursunuz deyü üç nevbet çağırmış idi.

(**s.156**) Yine ol gün Üsküdar'da Ulaycı Mehmed nâm meczûb ale's-seher[1] Üsküdar Mahkemesi'ne varub Bâb Nâ'ibi Nakîb-zâde Alî Efendi'ye hitâben mevlânâ bugün İstanbul'da kırk dört kapusunda Hâcı Bektâş göçdi varub namâzını kılacagım siz de tedârükde olun deyü inhizâm-ı eşkıyâya telmih eylemişdir bu günler ba'zı sulehânın gördükleri rü'yâlar dahi hep devletin muzafferiyyeti yolunda ta'bîr olunmakda bulunmuş idi. Bu dürlü mübeşşirât-ı ma'neviyye ise ahâlîye kuvvet-i kalb olmağla ber-vech-i âtî Sancak-ı Şerîf altına da'vet olundukları gibi her tarafdan ahâlî müsellah olarak segirdüb gelmişlerdir.

İhrâc-ı Livâ-yı Şerîf

Sadr-ı â'zam ol vechile fitne vukû'undan haberdâr oldığı gibi Ağa Hüseyin ve Mehmed İzzet paşaların güzîde askerleriyle berâber serî'an Yalıköşkü'ne gelmeleri içün haber gönderdikden sonra kayığına binüb Yalıköşkü'ne geldikde Hazîne Kethüdâsı Kıbrısî Mehmed Emîn Ağa'yı Beşiktaş Sâhilsarây-ı Hümâyûnuna i'zâm ve keyfiyyeti südde-i seniyyeye arz ve i'lâm ve Topkapu Sarây-ı Hümâyûnuna teşrîf ve eşkıyânın kahr ve tedmîri için Livâ-yı Şerîf'in ihrâc buyurulmasını istirhâm itmekle berâber derhâl Şeyhü'l-islâm Efendi'ye ve ricâl-i devlete ve me'mûrîn-i Bâb-ı Âlî'ye haber gönderdi ve Tersâne Emîni Sa'îd Efendi ve Topçıbaşı Nu'mân Ağa ve Arabacıbaşı Hasau Ağa ve Humbaracıbaşı Dede Mustafâ Ağa ile Lağımcıbaşı Halîl Beg'in asâkir-i vefîreleriyle gelmelerini isti'câl itdi.

Ve Şeyhü'l-islâm Efendi geldigi gibi hemân sudûr-ı i'zâm ve mevâlî-i fihâm ve müderrisîn-i kirâmın ve hâce efendiler ile talebe-i ulûmun da'vetlerine dânişmendler ve çukadârlar gönderdi. Çok geçmeyüb Sadr-ı Rûmili Ârif Beg ve Anadolı pâyelülerinden Arab-zâde Hamdullâh Efendi ve İstanbul Kadısı Sâdık Efendi ve ders-i âmm hâcelerinden Kürd Abdurrahmân Efendi ve kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve defterdâr ve re'îsü'l-küttâb ve Tersâne emîni efendiler ve Darbhâne Emîni Es'ad Efendi ve Necîb Efendi ve Sâ'ib Efendi gelüb sâ'irleri dahi gelmek üzre idi.

Ol esnâda Kul Kethüdâsı Hasan Ağa konağına gelan katâr ağaları ve ekseri Et Meydânı'na uğrayarak gelmiş olan çorbacılar ve biraz yazıcı ve mütevelli ve odabaşılar ile Ağakapusı'na gelüb Başyazıcı Râşid Efendi'yi mecma'-ı usâta irsâl ile merâmları her ne ise söylesünler deyü su'âl itdirdikde biz bu vâdîde ta'lîm itmeyiz bizim usûl-i kadîmemiz destiye tüfenk ile kurşun atmak ve keçeye kılıç çalmakdır. Buua bâ'is (**s.157**) olanları isteriz deyü Enderûn ve Bîrûn ricâlinden ve erkân-ı saltanatdan ba'zılarınm isimlerini yâd eylemişler. Başyazıcı bu haber ile Ağakapusı'na lede'l-vürûd[2] Hasan Ağa tarafından Yalıköşkü'ne

1 Ale's-seher: Gün doğmadan evvel, seher vakti.
2 Lede'l-vürûd: Geldiğinde.

gönderilmekle gelüb bugâtm ifâdelerini takrîr itdikde Sadr-ı â'zam bak başyazıcı biz bu işe şevket-i İslâmiyye'yi te'yîd için kitâb ve sünnete tatbîk ile başladık bu ınes'ele-i şer'iyyenin ihlâline bir vechile cevâz virmeyiz bi-havlillâhi Te'âlâ cümlesini kahr ve tedmîr eylemek üzre sell-i seyf[1] ittihâd itmişizdir var böylece haber vir deyü huzzârın tasdîkiyle yazıcıyı i'âde itdikden sonra huzzârı bi'l-istishâb Yalıköşkü'nden hareket ile Sarây-ı Hümâyûn'a Arslanhâne (Arzhâne) nâm makâm-ı âlîye çıkdılar.

İşte ol esnâda kibâr-ı ulemâ ve mevâlî ve müderrisîn takım takım Bâb-ı Hümâyûn'a gelür iken topcılar ve arabacılar ve süvârî topcılarının yüzbaşısı olan meşhûr Karacehennem İbrâhîm Ağa birkaç kıt'a top ile ve Tersâne Başçavuşı Yemenicioğlı Ahmed Ağa kalyoncı askeriyle ve humbaracı ve lağımcı ocakları ağalarıyla fevc fevc[2] Sarây-ı Hümâyûna geldiler ve saff saff durdılar.

Bu ocaklar mukaddemce iknâ' olunmuş ve ele alınmış iseler de vak'a-i Selîmiyye'de oldığı gibi bu kerre dahi yeniçeri zorbalarına itbâ' ve iltihâk eylemeleri ihtimâli zihinlere halecân[3] virmekde iken ber-vech-i bâlâ vürûdları herkese kuvvet-i kalb olmuşdur.

Humbaracıbaşı Dede Ağa'dan bi'z-zât işitdigimize göre yeniçerilerin isyânı takdîrinde ne vechile hareket olunacağma dâ'ir evvelce topcı ve humbaracı ocakları zâbitânından te'mînât alınmış ise de itmînân-ı tâm hâsıl olamadığından vak'anın zuhûrunda derhâl Hâsköy'de kâ'in humbaracı kışlasına lede'l-vürûd bi'l-cümle zâbitân ve neferâtı kışla kapusında hâzır ve muntazır görmekle ürkerek ağalar vak'a ına'lûmunuz olmuşdur ne yapacaksınız didikde cennet-mekân Sultân Selîm Han Hazretleri bizim ocağımızın tanzîmine pek büyük himmet ve hakkımızda pek çok lutf u inâyet eylemiş iken her nasılsa o zamân yeniçerilere uydığımızdan nâşî lekelendik bu lekeyi izâle için bir hidmet ibrâzına muntazır[4] idik şimdi devlet uğurına cân ve baş fedâ itmege âmâdeyiz dimeleri üzerine Dede Ağa öyle ise buyurınız gidelim diyerek serî'an humbaracıları kayıklara irkâb ile Yalıköşkü'ne imrâr ve bu melhame-i kübrâda humbaracılar cân-siperâne bezl-i cehd ve iktidâr itmişlerdir.

Topcı ve Lağımcı ve Tersâne ocakları dahi bu yolda sâdıkâne hidmet eylemek üzre Sarây-ı Hümâyûna gelmişler idi.

(s.158) Bir tarafdan bu ocakların öyle cân-siperâne hidmeti ve bir tarafdan dahi ulemânın yeniçeriler aleyhine hasmâne hareketi hasebiyle taraf-ı saltanatda kuvvet bedîdâr[5] olmuşdur.

İşte o sırada Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri kılıcını kuşanub tebdîl kayığına râkiben Beşiktaş Sâhilsarâyından Topkapu Sarây-ı Hümâyûnuna vürûd ile Sarây-ı Cedîd-i Sultânîde kâ'in sünnet odasma teşrîf buyurdılar. Evvelâ Sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâm'ı ve ba'dehu ulemâ ve ricâl-i devleti huzûr-ı hümâyûnlarına celb ve ihzâr ile huzzârı sezâvâr-ı hitâb-ı müstetâb iderek cülûsumdan berü vâcibe-i zimmetim oldığı üzre şer'-i şerîfe tevfîk-i

1 Sell-i seyf: Kılıç çekme.
2 Fevc fevc: Bölük bölük, takım takım.
3 Halecân: Çarpıntı, titreme, yürek çarpıntısı.
4 Muntazır: Bekleyen, gözleyen.
5 Bedîdâr: Meşhur; görünür; açık, meydanda.

hareket ve vedî'atu'llah olan teb'ayı sıyânet zımnında ne kadar gayret eyledigim cümlenin ma'lûmıdır. Yeniçeriler bi'd-defa'ât isyân ve tuğyân itdi etvâr-ı bâgiyânelerine tahammül olunmaz ancak kan dökülmesün deyü müsâmaha itdikden başka kendülerine bu kadar ihsân itmiş idim bu def'a dahi ihsânlara müstağrak[1] olarak kendü rızâlarıyla şürû' olunan bir emr-i meşrû'dan bağteten udûl ile i'lân-ı tuğyân itdiler bu tuğyân-ı hurûc-ı ale's-sultân dimek degil midir bu hâ'inlerin te'dîbi emrinde tedbîriniz nedir ve kıtâlleri[2] hakkında hükm-i şer'î ne veçhiledir deyü isticvâb buyurduklarında ulemâ bi'l-ittifâk bunların katlleri meşrû'dur deyü iftâ idüb sâ'ir huzzâr dahi bir ağızdan bu yolda ölme var dönme yok didiler.

İstişâre nihâyet buldı söz tamâm oldı mebde'-i mu'âmelât-ı harbiyye olmak üzre hemân Livâ-yı Şerîf'in ihrâcı kaldı. Bu ise bir emr-i hatîr idi. Zîra Sancak-ı Şerîf çıkdığı gibi derûn-ı pâyitahtda bir azîm kıtâle başlanacak harbin netîcesi ise meçhuldür. Şâyed ki zorbalar gâlib gelüb de bunca esdikâ-yı devleti imhâ iderler ise sonra bunlar ne vechile idâre olunur devletin hâli ne olur gibi mütâla'alar hâtır-hırâş[3] olarak zât-ı şâhânede sûret-i tereddüd ve te'ennî görüldi. Bunun üzerine Kürd Abdurrahmân Efendi söze başlayub hiddetlendi şiddetlendi ağzı köpürdi. Bu dîn ve devletin devâm ve bekâsı murâd-ı İlâhî ise o habisleri urırız mahv ideriz degil ise biz de bu dîn ile berâber batub gideriz daha ne olmak ihtimâli kaldı diyerek elindeki tesbîhi hiddet ile yere urdı tesbîh kopdı dağıldı dâneleri mermerler üzerinde yuvarlanur iken huzzâra rikkat[4] gelüb gözyaşları dâne dâne yere döküliyordı Sultan Mahmûd Han Hazretleri dahi rikkat gelüb bükâ iderek Hırka-i Şerîf odasına girdi Livâ-yı Şerîf-i Nebevî'yi çıkardı Sadr-ı â'zam ile Şeyhü'l-islâm'a tevdî' buyurdı ve bi'z-zât asker ile Et Meydânı'na kadar gitmek istedi erkân-ı devlet öyle mecma'-ı kilâb[5] olan mahalle bi'n-nefs **(s.159)** azîmet-i hümâyûna hâcet yokdur diyerek Hırka-i Şerîfe odası pîşgâhında ikâmet ile ehl-i îmânın selâmet ve mansûriyyetine du'â itmelerini istirhâm itmeleriyle buna dahi müsâ'ade itdi.

Meşîhat ma'zûllerimin ya'nî Dürrî-zâde Abdullâh ve Mekkî-zâde Âsım ve Yâsînci-zâde Abdülvehhâb ve Sıdkî-zâde Ahmed Reşîd Efendilerin dahi dâhil-i cem'iyyet olmaları irâde-i seniyye iktizâsından olmağla bu sırada anlara dahi da'vetci gönderildi ve ehl-i İslâm'ı Livâ-yı Şerîf'e altına da'vet içün her semte münâdîler[6] ve mahallât imâmlarına tenbîhât-ı lâzıme icrâsiçün İstanbul kadısı tarafından kol kol muhzırlar[7] gönderilmiş oldığından zorbalar yeniçeri olan kazanlar yanına gelsün deyü çağrışdıkları sırada her köşede münâdîler Müslümân olan Sancak-ı Şerîf altına gelsün deyü nidâ itmege başlayınca derûn-ı şehirde bir acîb ve mü'essir gulgule peydâ oldı zorbaları dahi havf ve telâş aldı.

Binâ'en-aleyh her tarafdan gayret-keşân-ı dîn ve devlet olanlar Sancak-ı Şerîf altına varmak üzre segirtdiler. Ve cümleden evvel üç bin beş yüz kadar medrese-nişîn talebe-i

1 Müstağrak: Batmış.
2 Kıtâl: Vuruşma, cenk, savaş; birbirini öldürme.
3 Hâtır-hırâş: Zihni tırmalayan, insana vesvese veren.
4 Rikkat: Acıma, incelik, yufka yüreklilik. Yumuşaklık.
5 Mecma'-ı kilâb: Köpeklerin toplandığı yer.
6 Münâdî: Duyurulmak istenilen şeyleri yüksek sesle haber vermeyi iş edinmiş olan kimse.
7 Muhzır: İlgililerin mahkemede bulunmalarını sağlayan görevli.

ulûm Bâb-ı Hümâyûn'a vusûl ile isbât-ı vücûd itdiler.

Şöyle ki: Haber-i da'vet kendülerine vâsıl oldığı gibi derhâl silâhlanub hâceleriyle berâber fevc fevc Bâb-ı Hümâyûn'a azîmet ve iki cenâhlarında yohazlar sanki keşşâf neferâtı gibi lâûbâliyâne hareket ile câ-becâ yeniçeri eşkıyâsıyla çarpışarak Sarây-ı Hümâyûna gelürler iken talebe-i ulûmdan yalnız bir kişi şehîd olmuşdur anlar Sarây-ı Hümâyûn meydânına vâsıl olduklarında İstanbul mahallâtı ahâlîsi imâmlarıyla ve Bilâd-ı Selâse ahâlîsi hâkimleriyle ve hep yeşil imâmelü sâdât-ı kirâm dahi nakîbü'l-eşrâf ile gürûh gürûh gelerek cem'iyyet-i nâciyye kesret bulmakda ve Sarây-ı Hümâyûn meydânı dîni bütün Müslümânlar ile dolmakda idi. Yeniçeriler nâsın hareketine mâni' olmak üzre taraf taraf dolaşub hattâ Defterdâr-ı esbak el-Hâc Yûsuf Efendi'nin başçukadârını Sultân Ahmed Meydânı'nda ve birkaç kimseyi Sultân Bâyezîd etrâfında şehîd eylemişler lâkin ahâlî-i sâdıka zorbaların mümâna'atına hakmayub nüsellah olarak her tarafdan zîr-i Livâ-yı Şerîf'e segirdüb gitmekde idiler.

İşte o zamân Sadr-ı â'zam ve Şeyhü'l-islâm Livâ-yı Şerîf-i Nebevî'yi ber-dûş-ı ihtirâm iderek getürüb meydânda hâzır bulunan gayret-keşân-ı devlete teslîm itdikleri akîbinde Ahıskalı Ahmed Efendi o kadar mü'essir ve rikkat-engîz[1] bir du'â itdi ki meydânda ağlamadık âdem kalmadı.

Halîfe-i İslâm Hazretleri dahi Hırka-i Şerîf odası pîşgâhında Cenâb-ı kâdi'l-hâcâta müteveccih olub zîr-i Livâ-i Şerîf'e mahmî[2] olanların mansûriyyetine du'â itdikden sonra Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'nin üssü'l-harekât ittihâzı mukarrer oldığından oraya karîb bulunmak üzre Bâh-ı Hümâyûn'un fevkinde kâ'in dâ'ireye teşrîf buyurdılar.

(**s.160**) Bu sırada iç cebehâne açıldı. Silâhı olmayanlara âriyyet-i esliha tevzî' idildi. Ba'dehu ol cem'iyyet-i nâciyye Livâ-i Şerîf'i alub ve gülbank-ı tekbîr ile Bâb-ı Hümâyûn'dan çıkub doğrı Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'ne giderek Livâ-i Şerîf'i minberin bâlâsına nasb itdiler. Müte'âkıben med'uvv[3] olan meşîhat ma'zûlleri gelüb cem'iyyete mülhak oldılar. Ma'zûl Şeyhü'l-islâmların bi'l-fi'il Şeyhü'l-islâm ile görüşmesi hilâf-ı resm ve âdet iken bu kerre ibtidâ ol âdet fesh olunarak meşîhat ma'zûlleri bi'l-fi'il Şeyhü'l-islâm olan Kadı-zâde Tâhir Efendi ile birleşüb müşâvere-i maslahata müşâreket eylediler.

Yine ol esnâda Boğaz muhâfızları Ağa Hüseyin Paşa ile Mehmed İzzet Paşa güzîde askerleriyle Sultân Ahmed Meydânı'na gelüb ihrâz-ı satvet ile kulûb-ı huzzâra kuvvet virdiler.

O zamân zorbalar içinde bulunub da Anadolı tarafına firâr ile dönüb dolaşarak evâ'il-i cülûs-ı Abdülmecîd Hanî'de Dersa'âdet'e gelan bir ihtiyâr adam ile görüşdüm didi ki ben yeniçerilerin bir güzîde fırkası içinde bulundum Et Meydânı'ndan Et Meydânı'nın bir ucuna kadar geldik niyyetimiz yatağanları çeküb hücûm iderek Sancak-ı Şerîf'i der-dest eylemek idi. Ve Hüseyin ve İzzet paşalarm askerleri henüz gelmemiş oldığından bunı yapabilürdik

1 Rikkat-engîz: Acıklı.
2 Mahmî: Himaye gören, korunan.
3 Med'uvv: Davetli, davet olunma, çağrılma.

lâkin binlerce başı kavuklıların gülbank-ı tekbîrleri ile Bâb-ı Hümâyûn'dan Sancak-ı Şerîf göründigi gibi cümlemizi bir dehşet kapladı dizlerimizin bağları çözüldi harekete mecâlimiz kalmadı ne yapacağımızı şaşırdık ne tarafa gidecegimizi bilemedik ben bir aralık savuşub firâr itdim Sultân Abdülmecîd'in cülûsunda âlem âsûde oldı ben de İstanbul'a avdet eyledim. İntihâ.

Ordularda oldığı gibi Livâ-i Şerîf-i Nebevî ber-vech-i meşrûh Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'nin minberi bâlâsına nasb olundukda dahi muhâfazası zu'amâya tefvîz buyurulmağla iki tarafında birer za'îm yarımşar sâ'at kâ'im olarak nevbetle beklemekde ve vüzerâ-yı izâm ve ulemâ-yı â'lâm ve sâ'ir â'yân-ı kirâm dahi mihrâb önünde saff-beste-i kıyâm olarak durmakda ve câmi'-i şerîfin derûn ve bîrûnı sulehâ-yı ümmet ile memlû olarak rûz-ı haşrda ümmet-i Muhammed'in zîr-i Livâ'i'l-hamd'da ictimâ'ları keyfiyyetini ihtâr ve tezkîr ve bu hâtıra ise ehl-i îmânın fevka'l-âde urûk ve â'sâbına te'sîr itmekde iken ricâl-i devletden ba'zıları nutka âgâz ile ey ulemâ-yı dîn hâlâ vekîl-i mutlak bulunan zâtın ve dîger ba'zı hademe-i saltanatın haremlerine kadar duhûl ve nehb ü gâret ile hetk-i perde-i şerî'at ve imâmü'l-müslimînin itâ'atinden hurûc ile i'lân-ı bagî ü şekâvet iden zorbaların kıtâli meşrû' degil midir didikde ulemâ anlar ile mukâtele farz olur fakat bâdî-i emrde mes'ele-i ehl-i bagî hükmünce mecma'larına bir nasûh[1] (**s.161**) ve natûk âdem gönderilüb de şübheleri var ise izâle olunsa münâsib olmaz mı dinilmekle ders-i âmm hâcelerinden Ahıskalı Ahmed Efendi tensîb olunması üzerine hâce efendi ale'r-re's ve'l-ayn ben varub ifâdede kusûr itmem lâkin anların tavr ve mişvârı ma'lûmdur kelâm-ı hakkı kabûl itmezler bilâ-mûceb anların ellerine giriftâr olurum farz olan maslahatın dahi nâfile yere biraz te'ehhürini mûceb olur didigi akabinde Mehmed İzzet Paşa vâkı'â izâle-i şübhe diyerek imrâr-ı vakt[2] olunmakda muhâtara vardır anların şübhesini kılıcdan başka şey izâle itmez deyüb Ağa Hüseyin Paşa'nın re'yi ise daha evvel bu merkezde bulundığından Sadr-ı â'zam hemân eşkıyâ üzerine hareket için kılıcını kuşanmış iken vükelâ mâni' olarak üssü'l-harekâtda ikâmet ile tedbîr-i umûra himmet eylemesini tensîb eylediklerine mebnî Sadr-ı â'zam dahi Ağa Hüseyin ve Mehmed İzzet Paşaları bu emr-i hatîre ta'yîn ve ikisini birden teşcî' ile i'zâm eyledi.

İSTİTRÂD

Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Üss-i Zafer'de dir ki hugât didikleri inde'ş-şer'i'l-enver imâm-ı bi'l-hakk üzerine hurûc ve girîve-i adem-i itâ'ate vülûc[3] iden eşhâsdan ibâret olub fukahâ-i izâmın (ve keşfü'l-imâm şübhetihim) kulları vücûbâ olmayuh istihbâba[4] muhavveldir[5] ve keşf-i şübheye şürû'a dahi sebeb hurûcları ma'lûm olmadığı sûretde olur ki şübheleri

1 Nasûh: Öğütçü, öğüt veren.
2 İmrâr-ı vakt: Vakit geçirme.
3 Vülûc: Girme, sokulma.
4 İstihbâb: Bir şeyi iyi ve güzel addetmek.
5 Muhavvel: Havale edilmiş, değiştirilmiş.

izâle olundukda şerr-i kıtâl mündefi‘ ola. Böyle iken ya‘nî hurûclarına bâ‘is olan nesne mütebeyyin olmadığı vakitde bile mutlakâ hurûcları içün bilâ-keşf şübhe taraf-ı imâm-ı bi'l-hakda bulunan ehl-i adl cem‘-i bugâtı cemâ‘at-ı mutî‘îne avdetleri bâbında da‘vet itmezden mukaddem mukâtelelerine ibtidâr eyleseler yine ehl-i adl günâh-kâr olmaz işbu tâ’ife-i bâgiyye-i yeniçeriyân gibi ki ber-mûceb-i fetvâ vâcib olan ta‘lîm-i ceng husûsunun mesâğ-ı şer‘îsini ve hüsn-i aklîsini itkân ve iz‘ân birle bi't-tav‘[1] icrâsında rızâ-cûyân olmuşlar iken bu bâbda mutâbık-ı şer‘-i şerîf olan emr-i sultânîye mutâva‘atdan nükûl iderek fekk-i akd-i ahd ü peymân ideler artık merkûmlara şübhe idecek mahall kalmamışdır ki keşfine bakıla hemân anların bir ân akdem şeml-i cem‘lerin müteferrik ve perîşân ve hirmen-i cem‘iyyetlerin sâ‘îka-i bârika-i kıtâl ile sûzân itmekden gayrisi cevâz-dâde-i fukahâ degildir ve bu dahi ma‘lûm ola ki bugât[2] ile kıtâl içün taraf-ı İmâmü'l-müslimîn'den da‘vet olunan müslimînin üzerlerine sarf-ı vüs‘ ü iktidâr birle kıtallerine azîmetleri farz (**s.162**) olur zîrâ itâ‘at-i imâm emr-i mübâhda farz iken ibâdet ma‘nâsına olarak def‘-i şerr-i bugât husûsunda farziyyeti evlâ olacağı bî-rayb ve murâddır. İntihâ.

Kahr ve Tedmîr-i Eşkıyâ

Ber-minvâl-i meşrûh taraf-ı vekâlet-penâhîden virilan emr üzerine Ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmed Paşa kendü sekbânları ve topcı ve humbaracı ve lağımcı ve kalyoncı asâkiri ile At Meydânı'ndan hareket ve bi'l-cümle talebe-i ulûm ile ahâlînin ehl-i ırz gürûhı dahi anlara murâfakat ve Et Meydânı'nda müctemi‘ olan fî’e-i bâgiyye ile mukâteleye azîmet eylediler.

Ber-vech-i bâlâ ehl-i ırz gürûhı pey-der-pey silâhlanarak Sancak-ı Şerîf altına segirdüb gitmekde ve Sancak-ı Şerîf cemâ‘ati ân be-ân tezâyüd itmekde oldığından anların mürûrına mümâna‘at içün zorbalar Dîvânyolı ve Bâyezîd etrâfı ve Uzunçârşû ile sâ’ir güzergâhları tutmuşlar iken böyle cemm-i gafîrin önlerinde Karacehennem iki top çekdirerek velvele-i tekbîr ile gelmekde olduklarını göricek ric‘at ve firâr ile dârü'l-bevâr-ı nekbetleri olan Et Meydânı'nda toplandılar.

Asker iki kola taksîm olunarak Ağa Hüseyin Paşa topcı askeriyle Dîvânyolu'ndan ve İzzet Paşa humbaracı ve lağımcı ve kalyoncı asâkiriyle Sarrâchâne tarafından hareket idegörsünler.

Berü tarafda pey-der-pey Sultân Ahmed Câmi‘i Meydânı'na gelmekde olan ehl-i ırz gürûhundan bir fırka daha tertîb ile imdâda göndermek üzre sadr-ı â‘zam bâb-ı câmi‘in nerdübân başına çıkdığı esnâda Kethüdâyeri Mustafâ Ağa ve çend nefer çorbacılar gelüb efendim bizler sâ’ir ağalar ile berâber Ağakapusı'nda idik böyle mesnûʻumuz oldı ki bunlar (ya‘nî eşkıyâ) câhil olduklarından mücerred hey’et-i ma‘hûdede olan ta‘lîmi idemeyiz dirler

1 Bi't-tav‘: İsteği ile.
2 Bugât: Haksızlık edenler, asiler, serkeş kimseler.

imiş yollu münafıkâne sözler ile işi muhâvere ve muhabereye düşürmek istediklerinden Sadr-ı â‘zam bakın ağalar ocaklunun ba‘de'l-kabûl nükûl itdikleri ta‘lîm-i harbin lüzûm ve vücûbuna Haremeyn ve Mısır'daki mezâhib-i erba‘a[1] müftîleri fetvâ virmişlerdir buradaki ulemâ dahi ol vechile fetvâ virdiler hükm-i şer‘a muhâlefetde ısrâr eylemek İslâm'a yakışıyor mı didikden sonra yanındaki İmâm-ı Sânî-i Şehr-i yârî Zeynelâbidîn Efendi dahi yeniçeriler bu husûsa dâ’ir olan hüccet-i şer‘iyyeyi temhîr ile ta‘lîmi kabûl itmişler iken şimdi nükûl itmeleri mahzâ bagî ü fesâd ve utüv[2] ü inâddır ma‘a zalik bu hâ’inlerin şimdiye kadar bu dîn ve devlete itmedikleri hıyânet kalmadı sell-i seyf ile üzerlerine varmak lâzıme-i (**s.163**) diyânet ve dünyâ ve âhiretde sebeb-i fevz ve selâmetdir ey ümmet-i Muhammed ne durursuz rızâ-yı Bârî içün eşkıyâ ile cenge gidin dîn karındaşlarımıza yardım idin diyicek meydânda tabaka tabaka pâ-bercâ-yı kıyâm olan ehl-i İslâm bir ağızdan tekbîr alarak harekete âmâde olub ancak bir başbuğ istediler Baruthâneler Nâzırı Necîb Efendi hemân gavuğı çıkardı sarığını başına sardı askerî hey’etine girdi ve meydâna çıkub fi'l-vâki‘ kıtâl-i eşkıyâya gidenlere imdâd ve i‘âne lâzımdır diyerek kendüsinin başbuğ nasb olunmasını istid‘â itmekle Sadr-ı â‘zam am başbuğ idüb ma‘iyyetine kapucıbaşılardan Mısırlı Alî Beg ve Mısırlı Emîn Beg ve Ferecik Â‘yânı Emîn Ağa ile Şerîf Ağa'yı virdi. Bunlar ilerü hareket eyledikleri gibi meydândaki halk dahi deryâ gibi temevvüc[3] iderek anlara peyrev olub gitdiler. Öte tarafda Ağa Hüseyin Paşa kolı Horhor Çeşmesi civârına vardıkda eşkıyânın bir fırkası toplar üzerine hücûm ve iktihâm ve iki topcı neferini i‘dâm itdiler ise de askerin sebât ve metânetini görüb girü firâr ile Et Meydânı'na girüb kapusını kapadılar ve arkasma büyük taşlar dayadılar. Müte‘âkiben Serrâchâne tarafından hareket iden kol dahi vusûl buldı Et Meydânı Kışlası dâ’iren mâdâr ihâta idildi.

O sırada Karacehennem meydân kapusına varub dışarudan ol derbederleri pend ü nasîhat ile itâ‘ate da‘vet eyledikde av‘ave-i kilâb[4] yolunda cevâb virmeleriyle keşf-i şübhe maksadı dahi husûl buldı. İşte bu sırada girüden sevk oluuan Necîb Efendi fırkası dahi velvele-i tekbîr ile gelüb irişdiler.

Hüseyin ve İzzet Paşalar dahi top atılmak emrini virmekle toplara âteş idildi meydân kapusının bir kanadı kırıldı ve arkasında yığılmış olan eşkıyânın bir çoğı telef oldı. İzzet Paşa derhâl ilerü vardı iki biu beş yüz guruş i‘tâ ile Mustafâ nâmında bir tobçı bahâdırını kandırdı. Mustafâ sıçrayub meydâna girdi kapunun dîger kanadını dahi açıvirdi hemân Karacehennem ile Tophâne İmâmı el-Hâc Hâfız Ahmed Efendi içerü girdiler askere cesâret virdiler bu esnâda eşkıyâdan ber-geşteni kurşun ile Karacehennem'i topuğundan yaraladı ise de Karacehennem aldırmayub âheste âheste girüleyerek askeri hücûma teşvîk ile kumandasına devâm eyledi. Meydânda bulunan eşkıyâ askerin hücûmuna dayanamayub dağılarak kimi meydânda tekye didikleri nekbethânelerine[5] ve kimi kışlalarına girdiler. O

1 Mezâhib-i erba‘a: Dört Mezhep.
2 Utüv: Haddini aşma, tecavüz. Kibir. Serkeşlik. Ayaklanma. İsyan..
3 Temevvüç: Dalgalanmak. Çalkanıp dalga dalga olmak.
4 Av‘ave-i kilâb: Köpeklerin havlaması.
5 Nekbethâne: Talihsizlik, uğursuzluk yuvası.

sırada sâlifü'z-zikr Topcı Mustafâ şu'le-i cevvâle gibi meydânda pertâb[1] iderek mahtâb ile ocağı tomruk didikleri kassâb dükkânından tutuşdırdı. Bu sırada toplar on beş nevbet kadar âteş edüb (**s.164**) salkım ve yağlı paçavra atılmağla eşkıyânın bir mikdârı telef ve bâkîsi perîşân ve kışlaları yanub mahv ve bî-nişân oldı bu muhârebede fırka-i nâciyyeden ancak yirmi beş kadar âdem yaralanmışdır.

Eşkıyânın inhizâmı haberini Sadr-ı â'zam'a ibtidâ Velî Paşa-zâde İsmâ'îl Beg getürdi. Vükelâ yek-dîgeri tebrîk itdi ve Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'nde bulunan gayret-keşân-ı dîn ve devlete tebşîr ile izhâr-ı şâd-mânî idildi.

Yeniçeriler şimdiye dek bunun gibi nice vak'alar görüb geçürmişler ve hep galabe itmişler iken bu kerre böyle suhûletle perîşân olmalarına herkes ta'accüb itdi düvel-i mütehâbbe süferâsı dahi kemâl-i ta'accüb ve tahsîn ile Bâb-ı Âlî'ye tebrîknâmeler yazdılar.

Bu vak'a efkâr-ı umûmiyyenin âlemde ne büyük te'sîri oldığına delîl-i vâzıhdır ki beş yüz seneden ziyâde istimrâr ve istikrâr ile temelleşmiş ve bunca vukû'ât-ı cesîmenin uhdesinden gelmiş olan Yeniçeri Ocağı bu kerre dört beş sâ'at zarfında batub gitmiş ve bu ise yeniçerilerin nefret-i âmmeye mazhar olmalarından ve bu dahi kavânîn-i mü'esseselerinin nünderis olmasından neş'et itmişdir.

Es'ad Efendi Üss-i Zafer'de dir ki tâ'ife-i merkûme kânûnlarını teşa'ub-ı edyân-ı sâbıka âsâ kendüleri tahrîf idüb fakat câmi' yıkılub helâsı yerinde kalmış gibi usta nâmında olan eşkıyânın Et Meydânı'nda üryân olarak be-her gün ale's-seher sür'at-i seyri meleke itmeleri içün mevzû' olan ete koşmaları ve çavuş usta didikleri şebahın yine meydânda bir zirveye çıkub gûyâ et ta'yîni almağa gelan asâkire hitâb ider yollu çardak önünden geçmeyin pâzâr ve esvâka[2] gitmeyin halk sizi pâzâra giden sanmasun zâbiti görünce kaçın ve tozluğunuzı indirin ve şöyle böyle idin diyerek tek ü tenhâ lehçelerince tenbîhâtı kalmış ve tegayyür-i kânûnları bir sûrete varmış idi ki kışlalarında sâkin olanlar odabaşı ve usta ve beş on karakullukcı ve birkaç amel-mânde oda eskisi nâmıyla biraz şirzimeden[3] ibâret olub yeniçeri adında olanlar hemân esvâk ve pâzâr ve kolluklarda mazarratlarından gayri kârları olmayan fâsidân idi et ve ekmek ta'yînâtları şunun bunun me'keli[4] ve vazîfe-i asâkir olan esâme ise îrâd ma'nâsına Zeyd ve Amr'ın ale'l-husûs asl-ı vaz'ına nazaran meselâ beş yüz nefere virilecek ulûfeler topdan bir şahsm bilâ-istihkâk ceyb-i tasarrufunda idi. Hattâ Sultân Ahmed Câmi'i'nde yegân yegân cezâ-yı sezâlarını bulan sanâdîd ocağının siyemmâ[5] kethüdâyeri olan ser-bâz-ı eşkıyânın koynundan üçer beşer bin akçeden ziyâde her bir (**s.165**) on iki akçesi bir isimde olarak dalkılıc ulûfesi evrâkı çıkub halk âlem-i merkûmunun beytü'l-mâl-ı müslimîne olan hasâretlerini mertebe-i yakînde temâşâ birle âvâz-ı la'n ve teşnî'lerim resîde-i aksâ-yı dünyâ eylediler. İntihâ.

Bu vak'aya târîh olmak üzre İsmet Beg-zâde Ârif Hikmet Beg Efendi

1 Pertâb: Atılma, sıçrama.
2 Esvâk: Çarşılar. Pazarlar.
3 Şirzime: Küçük, ehemmiyetsiz cemaat. Bir miktar insan grubu.
4 Me'kel: Ekl olunacak yer, geçim yeri.
5 Siyemmâ: Bahusus, her şeyden önce.

(Yandı heyzem[1] gibi külliyen ocağ)

mısrâ'ını söyledi.

Şâ'ir-i meşhûr Keçeci-zâde İzzet Mollâ dahi

Tecemmu' eyledi Meydân-ı Lahm'a * İdüb küfrân-ı ni'met nice bâgî

Koyub kaldırmadan ikide birde * Kazân devrildi söndürdi ocağı

kıt'asını nazm eyledi.

Hüseyin ve İzzet paşalar bu vechile muzaffer oldukdan sonra sezâvâr-ı tahrîb olan ve eski odalar dinilan kışlaya gelüb Et Meydânı fırârîlerinden gerek burada ve gerek sâ'ir yerlerde buldukları aşcı usta ve sâ'ir eşkıyâyı Et Meydânı'na gönderirler Sadr-ı â'zam dahi ulemâ ve ricâl-i devlet ile berâber Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'nin sol tarafında havlıya nâzır olan cenâhını karârgâh ittihâz iderek bu vechile tutılub gönderilan eşkıyâyı birer birer huzûrına celb ve her birini birer sûretde istintâk ve ilzâm iderek mahfil-i hümâyûn altında mahbes ittihâz olunan kârgîr odaya irsâl ve ihnâk ile lâşesini sürtdirerek At Meydânı'nda kâ'in çınar-ı ma'hûd[2] önüne ilkâ itdirir idi. Et Meydânı melhamesinde telef olan pek çok eşkıyâdan başka bu sûretle Sadr-ı â'zam dahi haylî eşkıyâyı i'dâm eylemişdir.

Ağakapusu'nda zuhûr-ı irâde-i seniyyeye muntazır olan Kul Kethüdâsı Hasan Ağa ve ma'iyyetinde olan katâr ağaları ve Sekbânbaşı İbrâhîm Ağa ve sâbıkları ve sâlih ve tâlih çorbacılar ile Süleymâniyye civârında bir hânede muhtefî oldığını inhâ iden Yeniçeri Ağası Celâleddîn Ağa vakt-i asrdan evvelce Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'ne ihzâr idildi. Ve ocaklu içün câmi'-i mezkûr meydânında bir çadır kuruldı. Ba'dehu İstanbul kapularına birer kapucıbaşı ile birer nikdâr humbaracı ve kolluklara topcı askeri konuldı ve Galata ve Kâsımpaşa ve Tersâne havâlîsinin muhâfazası kalyoncı askerine ve Ebû Eyyûb-i Ensârî tarafının muhâfazası humbaracı neferâtına ihâle idildi. Ve Topcıbaşı Nu'mân Ağa İstanbul karagollarının nezâretime me'mûr olmağla Tophâne tarafının zabt u rabtı Arabacıbaşı Hasan Ağa'ya bırağıldı. Her tarafın muhâfazası esbâbı bu vechile yoluna konuldı Livâ-yı Şerîf'in muhâfazası içün dahi topcı ve humbaracı neferâtından (**s.166**) mikdâr-ı kâfî asker tertîb ve Dikilitaş cânibinde olan kapuya hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Velî Paşa-zâde Selîm Sırrı Beg ve birâderi İsmâ'îl Beg ve hizâsında vâki' Bâb-ı Kıblî'ye Sâlih Koc Ağa ve çınar civârında olan kapuya merhûm Hurşîd Paşa kethüdâsı Sâlih Ağa ve Kemeraltı semtindeki kapuya Yanyalı Hüseyin Beg ta'yîn buyuruldı. Ve gice kol gezmek üzre me'mûrlar ta'yîn olundukdan başka mahallât ahâlîsinin gice nevbet beklemeleri içün e'immeye[3] tenbîh idildi ve İzzet Paşa Üsküdar'a geçürildi ve Ağa Hüseyin Paşa ol gice Süleymâniyye Câmi'-i şerîfi havlısında hayme-nişîn[4] oldı ve mazanne-i sû'[5] olan yerleri taharrî içün her tarafa tebdîller gönderildi. Ol gice Sadr-ı â'zam ile kibâr-ı ulemâ Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'nin

1 Heyzem: Kuru odun.
2 Çınar-ı ma'hûd: Belli olan çınar ağacı. Kanlı çınar.
3 E'imme: İmamlar.
4 Hayme-nişîn: Çadırda oturan, çadırda kalan.
5 Mazanne-i sû': Kendisinden ancak fenalık beklenen kimse.

mahfilinde beytûtet eylediler sâ'ir ulemâ ve ricâl-i devlet dahi câmi'-i şerîfin dâhil ve hâricinde giceleddiler.

El-hâsıl İstanbul yeni feth olunmuş bir memlekete döndi Sultân Ahmed Câmi'i dahi merkez-i ordu makâmında bulundı. Ferdâsı Cum'a güni sadr-ı â'zam yine câmi'-i şerîfin sol cenâhında oturub taraf taraf ahz ü girift ile irsâl olunan eşkıyâyı istintâk[1] ile boğdırır ve lâşelerini sâlifü'z-zikr çınar altına ilkâ itdirir idi. Ol gün bu vechile i'dâm itdirdigi eşkıyânın adedi iki yüzi mütecâviz ve Hüseyin Paşa'nın Ağakapusı'nda itlâf itdigi yüz yirmi nefere karîbdir. Bu icrâât-ı siyâsiyye ferdâsı Cum'airtesi güni vakt-i zuhra kadar devâm itmişdir.

Zîr-i mahfilde ol vechile i'dâm olunanların cüsseleri hep ma'hûd çınar ağacının altına atılmışdır bu ağac ol şecere-i mel'ûnedir ki bin altmış altı târîhinde zorbalar erkân-ı saltanatdan i'dâm itdikleri zevâtı anın dallarına asub o zamân Şecere-i Vakvâk deyü ma'rûf olmuş idi. Bu def'a zorbaların lâşeleri anın altına atıldı Şecere-i Vakvâk sanki şimdi meyve virmiş oldı. İzzet Mollâ buralara telmih ile (Bir zamân ehl-i fitne Câmi'-i Han-ı Ahmed'de * Bî-günâh asmış idi kullarını Hallâk'ın * Şimdi erbâb-ı şekânın dökilüb kelleleri * Meyve vaktine yetişdik şecer-i vakvâkın) kıt'asım nazm eylemişdir.

Bu Cum'a güni Zeyneb Sultân Câmi'i'ne selâmlık oldı yeniçeri zâbitânından kimesne bulundırılmadı iki tarafa topcı ve humbaracı askeri dizildi bu ise yeniçeri ocağmın külliyyen i'tibârdan sükûtuna bir nişân idi. İşin cân alacak yeri de burası idi ki Yeniçeri Ocağı ıslâh ve ibkâ mı olunacak yohsa bütün bütün ilgâ mı kılınacak burasını kesdirmek lâzım idi. Ahşâmdan sonra Mahfil-i Hümâyûnda meşîhat ma'zûlleri hâzır oldukları hâlde (s.167) Meclis-i Vükelâ akd olundı îrâd hükmünde alınub satılan yeniçeri esâmeleri eşkinciyân lâyihasında yazıldığı üzre kasr-ı yed olunmayub fakat mutasarrıfları hayâtda oldukca mahrûm bırağılmamak ve katâr ağalarıyla ocak ketebesinden ve çorbacılardan el-hâletü hâzihî sadâkat yüzünde bulunanlar münâsib dirlikler ile kayrılmak ve Asâkir-i Muhammediyye nâmıyla mu'allem[2] asker yapılmak husûsları müzâkere olundı ba'dehu Sadr-ı â'zam Mahfil-i Hümâyûn kapusı yanında nasb olunan sâye-bânda[3] ve kibâr-ı ulemâ Mahfilde ve ricâl-i devlet câmi'-i şerîf havlısında nasb olunan çadırlarda ve mevâlî ve müderrisîn derûn-ı câmi'de ârâm ve beytûtet eylediler.

Ferdâsı Cum'airtesi güni ale's-sabâh yine Mahfil-i Hümâyûnda akd-i meclis olundı esâs-ı mes'elenin müzâkeresine başlandı Yeniçeri Ocağı pek eski bir ocak oldığından re'yler anın ıslâhıyla ibkâsı tarafına mâ'il göründi hemân Re'îsü'l-küttâb Seydâ Efendi nutka âgâz ile bu zümre-i zemîme şimdiye kadar bi'd-defa'ât îkâ'[4] itdikleri fitneler akîbinde Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı külliyye ve cüz'iyyesine müdâhale itmemek üzre itdikleri ta'ahhüdâtı ne vakt îfâ itdiler sicillât ve defâtir dolusı yazılan sened ve hüccetlerin mazmunlarıyla ne vakt ihticâc[5] olundı hele bu def'a eşkinci tahrîri mâddesinde tahrîr itdikleri hüccetin henüz

1 İstintâk: Nutka getirme, birini söyletmek isteme. Sorguya çekme.
2 Mu'allem: Tâlim görmüş, talimli.
3 Sâye-bân: Gölgelik, büyük çadır, koruyan.
4 İkâ': Dayanma, dayanacak şey verme.
5 İhticâc: Delil, vesîka, şahit, tanık gösterme.

mürekkebi kurımadan bilâ-mûceb i'lân-ı bagî ü isyân eylediler şimdi ise içlerinden bu kadar şerr-pîşeler i'dâm olundı laşeleri meydânda sürüklendi anlar bunı unudur mı bundan dolayı Devlet-i Aliyye hakkında adâvetleri müzdâd olmaz mı bunların nâm ve nişânları sahîfe-i rûzgârdan hakk ve imhâ idilmedikce fesâd ve fitneleri ber-tarâf idilemez her vakt böyle fırsat ele giremez sonra nedâmet fâ'ide virmez Yeniçeri Ocağını külliyyen ilgâ ve imhâdan başka çâre yokdur deyüb sâ'irleri dahi anı tasdîk itmekle hemân Yeniçeri Ocağının ilgâsına karâr virildi. Vakt-i zuhrdan evvel mahfilde akd olunan meclise vezîrler ve sudûr ve mevâlî ve hâceler ve ricâl-i devlet ve meşâyih-i cevâmi' da'vet olunub Yeniçeri Ocağının ilgâsına dâ'ir Beglikci Pertev Efendi'ye kaleme aldırılmış olan fermân-ı âlî müsveddesini Re'îs Efendi okudı cümle huzzâr anı tahsîn ile kimi sîga-i mübârek-bâdı[1] ve kimi gözlerinden akan eşk-i şâdî[2] ile alkışladılar.

Sûreti zîrde (15) rakamıyla îrâd olunur.

Hemân imâm-ı evvel ve sânî-i hazret-i hilâfet-penâhî Mehmed Ârif ve Zeynelâbidîn efendiler makâma münâsib yek-dîgeri mu'âkkıb birer aşr-ı şerîf okudılar Ayasofya Vâ'izi Mustafâ Efendi ve Ahıskalı Ahmed Efendi dahi gâyet mü'essir birer du'â itdiler. Keyf[iyye]t huzûr-ı hümâyûna lede'l-arz derhâl karâr-ı meclisin icrâsı emrinde hatt-ı hümâyûn-ı hilâfet-penâhî sâdır (s.168) olmağla hemân Dersa'âdet mahallâtına ve Memâlik-i Mahrûse'nin her tarafına neşr olunmak üzre fermân-ı âlînin birçok sûretleri istinsâh olunmak üzre emr virildi.

Salât-ı zuhrdan sonra câmi'-i şerîf cemâ'at-i müslimîn ile leb-â-leb[3] oldığı hâlde Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi minbere çıkdı pîrâmen-i Livâ-i Şerîfi ba'de't-takbîl alâ mele'i'n-nâs fermân-ı âlîyi okudı. Hep sâmi'în (semi'na ve ata'nâ)[4] diyerek du'â-yı vâcibü'l-edâ-yı hazret-i hilâfet-penâhîyi edâ eylediler. Fermân-ı âlînin müte'addid sûretleri ihrâc ile mahalle câmi'lerinde okunmak üzre e'immeye birer sûreti gönderildi.

Yeniçeri Ağalığının ilgâsı tabî'î olarak bu makâmda bir vezîrin bulunması lâzıme-i hâlden görülmekle bu husûsa Celâleddîn Ağa tensîb ve taraf-ı sadâret-penâhîden kendüsine ifâde olundukda her ne ma'nâya mebnî ise i'tizâr eyledigi hâk-i pâ-yı şâhâneye takrîr ve mukaddema yeniçeri ağalığında rızâ-yı devlet üzre hareket iderken otuz sekiz senesi hilâlinde ustaların icbârıyla bi'l-infisâl[5] Kadı karyesinde mütekâ'iden mukîm olan İsmâ'îl Ağa arz ve tezkîr olunmuş ise de nezd-i hümâyûnda Ağa Hüseyin Paşa tercîh buyurulmağla işbu Cum'airtesi güni Kocaili ve Hüdavendigâr sancakları ve Bahr-i Siyâh Boğazı'nın Rûmili sevâhili muhâfızlığı kemâ-kân uhdesinde olmak üzre İstanbul ve kılâ'-ı tis'a muhâfızlığı ve asâkir-i mu'alleme-i Mansûre-i Muhammediyye Ser'askerligi Hüseyin Paşa'ya bi't-tevcîh hayme-i sadr-ı â'zamîde ser-â-sere kaplu sevb-i semmûr iksâ ve asâkir-i mezkûre nezâreti yedi bin beş yüz guruş ma'âş ve mükemmel ta'yînât ile Sâ'ib Efendi'ye tevcîh buyurulmağla Hüseyin Paşa derhâl Sâ'ib Efendi ile birlikde Süleymâniyye'de olan haymesine varub asâkir-i

1 Mübârek-bâd: Mübarek, kutlu olsun.
2 Eşk-i şâdî: Sevinçle ağlayış. Sevinçten dökülen gözyaşı.
3 Leb-â-leb: Ağzına değin dolmuş, silme.
4 "İşittik ve kabul ettik, itaat ederiz."
5 Bi'l-infisâl: Ayrılarak, yerini bırakıp giderek.

mu'alleme tahrîrine başladı. Ve ber-vech-i bâlâ eşkinci mu'allimi nasb idilmiş olan Dâvud Ağa ve devr-i Selîmî'de yüzbaşı olanlardan İbrâhîm Ağa ve Osmân Ağa binbaşı oldılar.

Yeniçerilerin merkez-i idâresi Ağakapusı olub andan başka İstanbul'da iki büyük kışlaları dahi var idi biri yeni odalar didikleri kışladır ki burada yeniçeriler âdet-i kadîmeleri üzre ete segirdir olduklarından Et Meydânı dinilürdi. Ber-vech-i bâlâ vak'a güni Sancak-ı Şerîf Sultân Ahmed Câmi'-i Şerîfi'nde iken bu kışla ihrâk olunmak münâsebetiyle Et Meydânı ismi Ahmediyye Meydânı nâmına tahvîl olunmuşdur. Dîgeri Şeh-zâde Câmi'i karşusunda eski odalar didikleri kışladır ki vak'adan çend rûz sonra o dahi hedm ile yerine hâne ve dükkânlar inşâ olunmak üzre Sultân Ahmed Vakfı'na tashîh itdirilmişdir.

Ber-vech-i bâlâ Ağakapusı Dâ'ire-i Askeriyye ittihâzı tasavvur olunmuş iken çend rûz (**s.169**) sonra Ağakapusu'nun Dârü'l-fetvâ ve Eski Sarây'ın ser'askerlere me'vâ[1] olmak üzre tahsisine karâr virilmiş ve Eski Sarâyda bulunan cevârî[2] ve hademe ve teberdârân Sarây-ı Cedîd-i Hümâyûna nakl idilmişdir.

Ol vakte kadar Şeyhü'l-islâmlar kendü konaklarında îfâ-yı vazîfe iderlerdi bu kerre ol vechile cânib-i mîrîden meşîhate mahsûs olmak üzre Ağakapusı tahsîs olunub sadreyn[3] ve İstanbul kadısı dahi oraya nakl ve Fetvâhâne Dâ'iresi başkaca tanzîm ile cümlesi bu dâ'ire-i ilmiyyede cem' olunmuşlardır.

Boğaz muhâfazasında vekâleten müdîr-i umûr olmak üzre Kul Kethüdâsı Hasan Ağa'ya rütbe-i mîr-i mîrânî ve elli bin guruş atiyye-i seniyye ve Celâleddîn Ağa'ya kendü niyâzı üzre mîr-âhûrluk pâyesiyle kapucıbaşılık ihsân buyuruldı. Bu sırada Sekbânbaşı İbrâhîm ve Zağarcıbaşı Hüseyin ve Seksoncıbaşı İbiş Ağalara yirmi beş kîse atiyye i'tâ ve sekbânbaşı ma'zûllerinden Osmân ve İsmâ'îl ve Abbâs ve Ahmed Ağalar uhdelerinde yaya begliklerinden muhassas[4] bulunan nân-pâreler ze'âmet sûretiyle ibkâ olunarak cümlesine kapucıbaşılık ve Başyazıcı Mehmed Râşid Efendi'ye on bin guruş atiyye ile Dîvân-ı Hümâyûn hâceligi ve muhzır ağa bulunan Memiş Ağa'ya yedi bin beş yüz ve muhzır ağa kâtibi Ârif Efendi'ye iki bin ve Başkapu Kethüdâsı Tâhir Ağa'ya dört bin guruş atiyye ile hâssa silâhşörlüği rütbeleri virildi. Ve çorbacılığın müntehâsı olub kethüdâyeri dimilan yere geçmege müteheyyi' bulunmuş olan Başbölükbaşı Alî Ağa hâssa silâhşörlüği rütbesiyle tulumbacıbaşı oldı. Muhzır ağalıkdan ma'zûl Mehmed Ağa'ya ve baş ve orta ve küçük çavuş ağalara kezâlik hâssa silâhşörlüği virildi. Ve on birinci bölügün Ahmed ve kırk dokuzuncı bölügün Hasan ve kırk birinci bölügün Mehmed ve altmış birinci bölügün Ömer ve otuz üçünci bölügün Alî ve kırkıncı bölügün Ömer ve elli birinci bölügün Mehmed ve elli ikinci bölügün Ahmed ve onuncı bölügün Mehmed ve kırk beşinci bölügün Ahmed ve kırk dördünci bölügün Tâhir ve otuz sekizinci bölügün İsmâ'îl ve kırk sekizinci bölügün Alî ve elli dördünci bölügün Hüseyin ve kırk üçünci bölügün İsmâ'îl ve yirmi dokuzuncı bölügün Hamza ve üçünci bölügün Süleymân ve otuz altıncı bölügün İbrâhîm ve otuz dokuzuncı bölügün Mahmûd ve

1 Me'vâ: Mekân. Varılacak yer. Mesken.
2 Cevârî: Cariyeler, kadınlar.
3 Sadreyn: Rumeli ve Anadolu kazaskerliği.
4 Muhassas: Tahsis olunmuş, tâyin edilmiş, ayrılmış.

elli dokuzuncı bölügün Mehmed ve on beşinci bölügün Mehmed ve elli beşinci cemâ'atin Hüseyin ve otuz dokuzuncı cemâ'atin Mustafâ ve elli dokuzuncı cemâ'atin sâbık çorbacısı Mehmed nâm yirmi dört çorbacıya kezâlik hâssa silâhşörlükleri virildikden başka on dörder kise atiyye dahi ihsân buyurılarak Teşrîfâtcı Necîb Efendi yediyle tevzî' kılındı.

(**s.170**) Şekâvetde medhalleri oldığı tahkîk olunan yirmi üçünci ve yedinci ortaların çorbacıları silâhşörlük kaftânı giymek üzre hayme-i sadr-ı âlîye giden sâlifü'z-zikr çorbacılar arasında huzûr-ı sadâret-penâhîye çıkdıklarında Sadr-ı â'zam bu ağaları ulemâ ister biraz mes'ele soracaklar diyerek maktel[1] olan ma'hûd odaya gönderüb i'dâm itdirdi. Bu sırada ele geçen eşkıyâ dahi bir tarafdan i'dâm olunmakda idi.

Cebecibaşı Mehmed Ağa Sancak-ı Şerîf altına gelmeyüb uzakdan seyirci olmağla Burusa'ya nefy ve yerine li-ecli'l-maslaha Dersa'âdet'de bulunub ibrâz-ı sadâkat eyleyan Ferecik Â'yânı Emîn Ağa nasb olundı. Ba'dehu Mehmed Ağa'nın arkasından mübâşir gönderilerek i'dâm itdirilmişdir.

Ol gün Habîb Odabaşı Rûmili cânibine tard olunmuş ise de müte'âkiben arkasından mübâşir gönderilerek i'dâm olunmuşdur.

Ber-vech-i bâlâ uhdesine kapucıbaşılık ihsân buyurulmuş olan esbak[2] Sekbânbaşı Ahmed Ağa'nın sonradan tebeyyün[3] iden şekâvetine binâ'en Kütahya'ya nefy olunub verâsından mübâşir-i mahsûs gönderilerek o dahi i'dâm kılınmışdır.

İSTİTRÂD

Sâlifü'z-zikr Celâleddîn Ağa pek çok vakt mu'ammer olmuşdur. Hattâ Sa'deddîn Efendi'nin eyyâm-ı meşîhatinde bir murâfa'a zımnında huzûrına çıkdıkda efendim biz de vaktiyle bu odada icrâ-yı hükûmet itdik fakat biz bâtıl ile hükm iderdik siz hakk ve adl üzre hükm idersiniz farkımız budur dimekle Sa'deddîn Efendi lede'l-istiknâh yeniçeri ağalarının hâtimesi[4] Celâleddîn Ağa oldığı anlaşılmağla meclis dağıldıkdan sonra anı celb ile ikrâm ve ihtirâm itdikden başka Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da nakl-i mâcerâ itdikde Celâleddîn Ağa'nın ez-kadîm almakda oldığı şehriyye bin guruş tekâ'üd ma'âşı yedi bin beş yüz guruşa iblâğ olundı vefâtma kadar bununla hoş-hâl olarak geçindi. Biz yine sadede gelelim.

Mezkûr Cum'airtesi güni İstanbul bir hâlden bağteten dîger hâle mütehavvel oldı iki gün evvel mütehakkim ve mütegallib olan yeniçeri zorbaları ele geçdikce ber-vech-i bâlâ i'dâm olunmakda ve bir tarafdan asâkir-i mu'alleme tahrîr kılınmakda oldığı hâlde dellâllar dahi zukâklarda yeniçerilik nâmı ortadan kalkub yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye

1 Maktel: Katledilen, öldürülen yer.
2 Esbak: Öncekinden daha önceki, geçmişten önceki, daha eski. Çok daha evvel olan.
3 Tebeyyün: Belli olma, anlaşılma, meydana çıkma.
4 Hâtime: Son, nihayet.

tahrîrine karâr virildi. (**s.171**) Ba'd-ez-în[1] ehl-i ırz olanlar dükkânlarını açub kesb ü kâr[2] meşgûl olsun şevketlü pâdişâhımıza du'â itsün deyü nidâ itmekde idi.

İşte bu sırada vakt-i asrdan evvelce Sadr-ı â'zam ve meşâyihü'l-islâm ve ulemâ-yı â'lâm ve ricâl-i devlet ve sâ'ir me'mûrîn-i kirâm Livâ-i Şerîf-i Nebevî'yi Sultân Ahmed Câmi'i'nden alub tekbîr ve tehlîl[3] ve kemâl-i ta'zîm ve tebcîl ile Sarây-ı Cedîd-i Hümâyûna götürdiler ve Ortakapu'dan girüb içerüye doğrı götürür iken Halîfetü'l-İslâm hazretleri Bâbü's-sa'âde'den çıkub mâşiyen[4] ilerüye hareket ile Livâ-yı Nebevî'yi şâh-râhın vasatında istikbâl itdi ve Sadr-ı â'zam'ın elinden alub Bâbü's-sa'âde sakfı tahtında taht-ı hümâyûn kurılagelan mahall-i müteyemmende rekz[5] eyledi. Ve etrâfında nevbet beklemek üzre hademe-i Enderûn-ı Hümâyûndan teberdârân-ı zülüflüyân-ı hâssa ta'yîn buyuruldı. Ve zeminine reng-â-reng kâlîçeler[6] ferş[7] ile mahalline vaz' olununcaya dek dâ'imâ ûd ve anber ile tebhîr olunur ve Kur'ân okunur ve cemâ'at ile namâz kılınur idi.

Livâ-i Şerîf'in buraya vaz'ı akîbinde zât-ı şâhâne Kubbe-i Hümâyûn altına teşrîf buyurdı. Erkân-ı saltanatı huzûr-ı hümâyûnlarına celb itdi. Cümlesi gelüb şeref-i dâmen-pûşı ile müşerref oldukdan sonra taht-ı âlînin sağ tarafında Sadr-ı â'zam ba'dehu Dürrî-zâde Abdullâh Efendi ve sol tarafında Şeyhü'l-islâm Efendi ve ba'dehu Mekkî-zâde ve Yâsînci-zâde ve Sıdkî-zâde Efendiler ve sudûr-ı izâm ve İstanbul kadısı ve muvâcehe-i hümâyûnda ricâl-i devlet durub zât-ı şâhâne Sadr-ı â'zam ile ulemâya işâret-i ku'ûd ile iltifât buyurduktan sonra nutk-ı hümâyûna âgâz ile Cenâb-ı Hakk'a çok şükürler olsun ki bu kulunı ecdâd-ı izâmımın nâ'il olmadıkları feth-i mübîne mazhar kıldı sizleri de bu hidmet-i celîlede bulundurdı Allah cümlenizden râzı olsun sa'yiniz meşkûr olsun. Şimdiye kadar tâ'ife-i bâgiyye yüzünden zuhûra gelan nice mekrûh işlere zarûrî müsâmaha olunmuş idi. Elhamdülillâh cümlesi muzmahill oldı bundan sonra ittihâd-ı ârâ ile umûr-ı memleketi tanzîm ve ibâdullâhın ahvâlini ıslâh idelim. Ez cümle ol zümre-i hâsirenin yüzünden Devlet-i Aliyye'nin mübtelâ oldığı masârifın cebr-i noksânı zımnında beytü'l-mâl-ı Müslimîn ile kat'â münâsebeti olmayan ve menâsıb-ı dîvâniyyede istihdâm olunmayan kesânın muhallefâtı cânib-i mîrîden zabt olunmakda idi. Evvelâ şu husûsı ref' idelim. Mîn ba'd o makûle muhallefât alınmasun. Sâ'ir mehâmm-ı umûr-ı adliyye ve mesâlih-i hayriyyeyi sizler mütâla'a ve müzâkere ile arz ve inhâm idiniz. Ben de tesviyyesine müsâ'ade iderim. Her husûsa ikdâm ve ihtimâmın tamâm mevsimidir mehâmm-ı umûr-ı mülkiyyenin te'sîs ve tensîkine dek cümleniz Dâ'ire-i Hümâyûnda ârâm[8] idiniz (**s.172**) kalben ve kâlıben birlikde olalım deyü buyurdılar. Ba'dehu ma'zûlîn-i meşîhate tevcîh-i rû-yı iltifât ile ma'zûlîn-i meşîhat hâne ve sâhilhânelerinde kûşe-güzîn-i uzlet olub akrân ve emsâliyle görüşmemek ve diledigi yere gidememek de'b-i

1 Ba'd-ez-în: Bundan sonra, bundan böyle.
2 Kesb ü kâr: Kazanç, iş güç.
3 Tehlîl: "Lâ ilâhe illâllâh" sözünü tekrar etmek.
4 Mâşiyen: Yaya olarak, yürüyerek.
5 Rekz: Dikme, yere saplayıp sabit kılma.
6 Kâlîçe: Küçük halı.
7 Ferş: Döşeme, yayma. Halı, taş ve şâire döşetme. Yayılan şey, yaygı, şilte, halı, seccade, hasır.
8 Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme. Yerleşme, istirahat etme; karar kılma.

dirîn ise de ba'de'l-yevm birbirinize gidiniz. Ve safâ-yı bâl ile ülfet ve ünsiyyet idiniz deyü buyurduklarında cümlesi du'â-yı bi'l-hayr-ı pâdişâhîyi lisân-ı teşekkür ve iftihâr ile tezkâr eylediler. Andan sonra zât-ı şâhâne Dâ'ire-i Hümâyûnlarına avdet itdiler. Nutk-ı hümâyûnda işâret buyuruldığı üzre kibâr-ı ulemâ ve erkân-ı devlet Sarây-ı Hümâyûnda müsâfir olub fakat ulemâdan pek ihtiyâr olanların hânelerine avdet eylemeleri içün ruhsat virildi. Rûmili kazaskerinin dahi mesâlih-i ibâdı rü'yet içün gündüzin konağına gidüb de gice Sarây-ı Hümâyûnda beytûtet ve İstanbul kadısının civâr-ı evliyâ-yı umûrda bulunmak üzre Ayasofya İmâretinde kâ'in mütevelli odasında ikâmet eylemesi irâde buyuruldı. Zât-ı şâhâne dahi Sarây-ı Hümâyûnda üçüncü yeri didikleri mahalde silâhdâr ağalara mahsûs birkaç odadan ibâret olan dâ'irede ittihâz-ı makâm idüb ba'zan Beşiktaş Sarây-ı Hümâyûnuna gitseler de yine avdet ile bu dâ'irede beytûteti iltizâm buyurmuşlardır. Sadr-ı â'zam ve ricâl-i devlet ve sâ'ir me'mûrîn içün dahi Ortakapu ile Bâb-ı Hümâyûn arasındaki meydânda çadırlar kurılarak anlar dahi hayme-nişîn olmuşlardır.

Ol esnâda Nakilci Mustafâ Kocamustafâpaşa kurbunda bir karının hânesinde bir sepet sandık içinde makfûl oldığı hâlde bulunub zât-ı şâhâne silâhdâr ağa yerinde iken huzûr-ı hümâyûna getürildi sandık açıldı birkaç gün evvel İstanbul'a sığmayan Nakilci'nin bir küçük sandık içine sığmış oldığı görüldi. Pâ-dâşı olan Ser-hoş Mustafâ ve nefes turnacısı Ömer ve Kafesci ve Babadağlı ve dîger ba'zı rü'esâ-yı eşkıyâ ile birlikde i'dâm ile ibret-i enâm kılındılar.

Merkûm Turnacı Ömer ile Kafesci Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Refîk Efendi'nin hânesi kurbunda olmalarıyla dâ'imâ ni'metini yiyüb atiyyesini alanlardan iken Alemdâr Paşa vak'asında anı pala ile darb ve şehîd idenlerden imişler. Bu kerre Kafesci'nin hânesi taharrî olundukda Refîk Efendi merhumun biraz eşyâsı zuhûr itmişdir. Livâ-i Şerîf'in Bâbü's-sa'âde'ye nakli güni gerek İstanbul'da ve gerek Bilâd-ı Selâse'de mazınne-i sû' olan eşhâsın tecessüs ve taharrîsine şürû' ve taraf taraf me'mûrlar ta'yîn ve o makûleler tutuldıkca vatanları cânibine teb'îd olunarak kırk elli gün zarfında yirmi binden ziyâde nüfûs-ı zâ'ide tard olunmuşdur.

(**s.173**) Bakiyyetü's-suyûf olan yeniçerilerden ba'zıları tebdîl-i kıyâfet ile hâne ve hammâm ve dükkân gibi yerlerde muhtefî oldukları cihetle tecessüs ve taharrîlerine i'tinâ olunmakda oldığından bunları ihfâ idenler haklarında şiddetlü cezâ olunacağı bu esnâda i'lân kılınmışdır.

Vak'a-i Selîmiyye'de pîş-dâr-ı eşkıyâ olan Karadeniz Boğazı kal'alarının yamakları bu def'a eşkıyâya karışmamış oldukları cihetle sadâkat yüzünde bulunmalarına nazaran hâce efendilere ve talebe-i ulûma ve meşâyihe atiyyeler ihsân buyuruldığı sırada anlara dahi atâyâ verildiyse de sevâbık-ı hâllerine[1] nazaran kendülerine emniyyet olunamayacağmdan ve kal'alara asâkir-i mu'alleme vaz'ı mukarrer bulundığından yamakların Asâkir-i Mansûre silkine tahrîr olunanlarından mâ'adâsı sefâ'ine irkâben memleketleri olan Lazistân'a gönderildi. Ve Boğaz kal'alarına beş orta topcı ta'yîn idildi.

1 Sevâbık-ı hâl: Geçmişte işlenmiş suçlar ve kabahatlar.

Bi'l-cümle bendegân ve dâ'iyyân-ı sadâkat-nişâna ol vechile atiyyeler virildigi sırada Sadr-ı â'zam'a bir mücevher hançer ve Şeyhü'l-islâm'a bir elmâs yüzük ihsân buyurulmuşdur.

Devr-i Selîm Hanî'de topcı neferâtından başka her top içün on nefer tüfenk-endâz[1] olub vak'a-i Selîmiyye'den sonra zorbaların galebesiyle bunlar kaldırılmış idi. Bu kerre Tophâne içün yine tüfenk-endâz tahrîrine başlandı. Ve bunlara kaş kenârına pûşi sarmak üzre kısa humbaracı kalpağma müşâbih kalpak iksâ olundı. Zâbitân kaş kenârına enlice pûşi sarmak emr olunmağla kalafât bâr-ı girânından kurtuldılar.

Ve bu kerre çorbacı unvânı orta ağası unvânına ve ortabaşı mülâzım ta'bîrine ve usta aşçıbaşıya ve karakullukcılar aşcı yamakları ve sakâ sebilci ta'bîrlerine tebdîl kılındı. Yine bu sırada eskiden kalma birçok resm ve âdetler ilgâ olundı.

Şeh-zâde Câmi'-i şerîfi civârında kışlaları olan acemî oğlanlar ki yeniçerilerin bir şu'besi olub tavâ'if-i askeriyyenin odun maslahatına me'mûr idiler bu sırada anlar dahi ref' ve ilgâ ile zâbitleri olan İstanbul ağası unvânı hatab emîni unvânına tahvîl kılındı.

Asâkir-i Mansûre silkine tahrîr olunmakda olan neferâtın içinde on beş yaşından aşağı çocuklar zuhûr idüb bunların askere yazılması kânûna muhâlif ise me'yûsen girü döndirilmeleri dahi münâsib görülmedigimden sâlifü'z-zikr Acemî Oğlanları Kışlası anlar içün ta'lîmhâne ittihâz olunarak velîlerinin rızâsı şartıyla orada iskân ve terbiyyeleri içün hâceler ve zâbitler ta'yîn olundı. Bostâncılar fi'l-asl Asâkir-i Hâssa-i Sultânî olmak üzre müretteb iken yeniçerilerin intizâmsızlığı anlara dahi (**s.174**) sirâyet iderek muhtellü'l-nizâm olduklarından bu kerre anların dahi tanzîm-i ahvâline başlandı. Ber-vech-i bâlâ zorbaların imhizâmı üzerine Edirne'de dahi yeniçeri nişânlarının ref' ve imhâsı içün Çirmen mutasarrıfı ve Edirne muhâfızı Vezîr Es'ad Paşa'ya ve Edirne Mollâsı Yazıcı-zâde İbrâhîm Edhem Efendi ile sâ'ir ulemâ ve vücûhuna hitâben fermân-ı âlî gönderilmiş idi. Es'ad Paşa evvel emirde Mollâ Efendi ile kâffe-i ahâlînin merci'i ve beldenin a'lem-i ulemâsı olan Eskici-zâde Efendi'yi ve Bostâncıbaşı Abbâs Beg ile â'yân ve vücûh-ı beldeyi cem' ile mahremâne bir meclis akdile keyfiyyeti der-miyân itdikde Eskici-zâde Efendi'yi sem'an ve tâ'aten hemân dîvân akdiyle i'lân-ı keyfiyyet olunsun deyüb sâ'irleri dahi anı tasdîk eylediklerinde Mollâ Efendi sumt u sukûti[2] ihtiyâr eylemiş. Vâkı'â esnâ-yı muhâverede sükûtı mûsikî yerine geçenlerden ise de bu makâmda kadı-i beldenin sükûtı elvirmez oldığından Es'ad Paşa ocaklunun ve sâ'ir huzûrı lâzım gelenlerin ihzârını ve dâ'iresi halkının ihtiyâten basîret üzre bulunmaları tenbîh ile berâber Mollâ Efendi'yi dahi hafîce celb ile sizin sadâkatiniz câ-yı iştibâh degildir lâkin Edirne esnâfının ekseri ocağa müntemîdir Kadı Paşa vak'asında inâd ve ısrârları ma'lûmdur bu mahalde şakk-ı şefe itmemek uymaz mesned-i hükûmet-i şer'iyyede bulundığınız cihetle şimdi akd olunacak dîvânda dahi sükût idecek olursanız sebük-magzân[3] anı başka ma'nâya haml ile bir fitne ihdâsına bâ'is olmak melhûzdur didikde Mollâ Efendi işbu ilgâ haberi ahşâmdan istişmâm[4] olunmuş idi mahkeme kâtiblerinden Kabûlî Efendi bu

1 Tüfenk-endâz: Tüfek kullanan, tüfek erleri.
2 Sumt u sukût: Kulağını tıkayarak işitmememek ve konuşmamak.
3 Sebük-mağz: Beyinsiz, akılsız.
4 İstişmâm: Koklamak. Kokusunu almak.

ilgâ mâddesi acaba kârgîr olur mı diyerek zihnimi teşvîş itdi deyü i'tizâr itdikden sonra akd-i dîvân ile fermân-ı âlî kırâ'at olundukda Mollâ Efendi yine şakk-ı şefe itmeyüb yebrûhu's-sanem gibi durmuş. Fakat Eskici-zâde Efendi anın sözine hâcet bırakmayub ulu'l-emre itâ'atin vücûb ve fezâ'ilini beyân iderek ocağa mensûb olanları dahi iknâ' itmekle cümlesi sem'an ve tâ'aten dimişler. Ve Edirne'de yeniçeri ağası vekîli bulunan Turnacı Mehmed Sâdık Ağa'ya kapucıbaşılık hil'ati ve ocakludan üç beş kadar söz sâhiblerine silâhşörlük hil'atleri iksâ olundukdan sonra derûn-ı şehirde olan bi'l-cümle yeniçeri nişânları ref' ve derûn-ı kal'ada kâ'in ağakapusı dâ'ire-i vesî'a olmağla dâr-ı şerî'at ittihâz kılınmış ve mazanne-i i'tirâz olan beş on nefer sâbıkaludan başka kimesnenin burnı kanamaksızın bu mâdde-i mühimme Edirne'ce dahi tesviyye olunmuşdur.

Es'ad Paşa'nın bu husûsa dâ'ir olan tahrîrâtı Şeyhü'l-islâm Efendi'ye lede'l-havâle bâ-işâret-i aliyye İbrâhîm Edhem Efendi Karahisâr'a nefy ve yerine ehl ü erbâbı lede't-taharrî (**s.175**) mahrec pâyelülerinden Kütahyalı Halîl Rüşdî Efendi yirmiden ziyâde eskilerine takdîm ile Edirne mollâsı nasb olundı Eskici-zâde Efendi'ye dahi tâm bir sehm ihsân kılındı. Es'ad Paşa ber-vech-i bâlâ vukû'-ı hâli bâb-ı devlete arz ile berâber bu vak'a-i hayriyyeye târîh olınak üzre (Gazâ-yı ekber) terkîbini bularak

Tîğ-ı ser-tîz-i şerî'atle şehin-şâh-ı cihân * Başların kesdi heb ehl-i fitenin ser-tâ-ser
Şübhe hiç kalmadı şimdengîr ve ol dâver-i dîn * Oldı her kârda te'yîd-i Hudâ'ya mazhar
Pâdişâhım didi Muhlis kuluna hâtif-i gayb * Tâm târîhi anın oldı gazâ-yı ekber

manzumesini tebrîk-i muzafferiyyet makâmında takdîm eylemişdir.

Zi'l-ka'de'nin yirmi üçüncü güni zât-ı şâhâne Bâb-ı Ser'askerî'ye teşrîf ile Asâkir-i Mansûre'nin ve topçıların ta'lîmlerini temâşâ ve sadr-ı â'zam ile Hüseyin ve İzzet paşalara birer murassa' hançer ve Asker Nâzırı Sâ'ib Efendi'ye bir murassa' kutı ve zâbitân ve neferât-ı askeriyyeye atâyâ-yı vefîre i'tâ buyurdı.

Ba'dehu Câmi'-i Nusret'e selâmlık vukû'unda Topcıbaşı Nu'mân Ağa'ya dahi murassa' hançer virilmişdir. Bu sırada esnâf hep kefâlet-i müteselsileye rabt olundı şöyle ki: Esnâf birbirine ve kethüdâları cümlesine kefîl olmak üzre nizâm ittihâz kılındı.

Kolluklara dahi topcı neferâtı konmuş ve bir tarafdan Asâkir-i Mansûre tekessür itmekde bulunmuş oldığından nevbetle mahallelerini beklemekde olan ahâlînin artık yatsu namâzlarını mahalleleri câmi'lerinde edâ itdikden sonra hânelerine çekilüb istirâhat ve beytûtet eylemeleri Zi'l-ka'de'nin yirmi yedinci güni tenbîh kılındı.

Mumcı esnâfından yeniçerilerin mumcısı Arnavud İsmâ'îl'in oğlı Süleymân erbâb-ı fesâddan oldığı hâlde Kocamustafâpaşa civârında savma'a-nişîn-i nıeşîhat olan Feyzullâh Efendi-zâde Küçük Şeyh'in dervîşlerinden olub Tophâne Nâzırı Sâdık Efendi dahi ana müntesib olarak Mumcı Süleymân ile pîr-dâş olduklarından şeyh efendinin iltimâsı üzerine Sâdık Efendi merkûmı Tophâne Rûznâmecisi Lebîb Efendi'nin hânesinde ihfâ[1] itdirmiş ise de Ser'asker Paşa tarafından sıkı sıkıya taharrî olundığı Lebîb Efendi'nin mesmû'ı olıcak

1 İhfâ: Gizleme, saklama, saklanılma.

hânesinde oldığını hafiyyen kalyoncı zâbitine haber virüb o dahi Sadr-ı â'zam'a ihbâr itmekle Süleymân oradan ahz ve celb ile Zi'l-ka'de'nin yirmi altısında i'dâm olunub Sâdık Efendi i'dâma bedel Zi'l-ka'de'nin yirmi sekizinde Amasya'ya nefy olundı. Lebîb Efendi ihbâr-ı keyfiyyetle izhâr-ı sadâkat eylemiş (**s. 176**) ise de birkaç gün te'hîri kabâhat sayılarak o dahi Kütahya'ya nefy olunmuşdur. Tophâne Nezâreti dahi esbak Darbhâne Nâzırı Ahmed Efendi'ye tevcîh kılınmışdır.

Muhzır ağanın zîr-i zabt ve idâresinde bulunan harbeciler ki Bâb-ı Âlî'de tomruk işlerinde ve hidemât-ı sâ'irede istihdâm olunurlardı anlar dahi yeniçerilerden ma'dûd olmağla Livâ-i Şerîf'in Bâbü's-sa'âde'ye naklinden berü o dürlü hidmetlerde humbaracı neferâtı ve Sadr-ı â'zam'ın tiz elden tedârük eyledigi Kırcalı sekbânları istihdâm olunmakda idi bu kerre harbeciler ilgâ olundı. Anların yerinde istihdâm içün bir sınıf-ı mahsûs tertîbi lâzım gelüb taşralarda vüzerâ dâ'irelerinde ise eli gümüş degnekli kavâs kullanılmakda oldığından Bâb-ı Âlî'de ve ma'iyyet-i ser'askerîde dahi kavâs istihdâmına karâr virildi. Ve muhzır ağalığı unvânı tomruk ağalığı unvânına tahvîl kılındı.

Zorbaların inhizâmında ocak bâzergânı olan Yehûdî su'âl ve cevâb zımnında Darbhâneye kaldırılmış idi anınla karâbet-i sıhriyyesi olan Şâbcı Behoraçi nâm Yehûdî dahi anın vâsıtasıyla ocakluya çatub mukâta'ât ve iltizâmâtdan pek çok paralar kazanmış idi bu kerre arz-ı kefâlet iderek ocak bâzergânının tahlîs eylemek sıralarında dolaşur iken Zi'l-hicce'nin dokuzuncı sebt güni ikisi birden i'dâm ile mâlları müsâdere olunmuşdur eşkinci tahrîrine şürû' olundığı zamân Şâbcı[,] Hüseyin ve İzzet paşalara hiç beş yüz yıllık ocağın kabûl itmedigi ta'lîm başa çıkar şey midir bunun bir muhâtarası çıkar başınızın çâresini arayınız didigi ve hücceti mühürletmek içün Ağakapusı'na varıldıkda ocak bâzergânı dahi mahall-i cem'iyyete nâzır bir odanın perdesi aralığından hande-i istihzâ[1] ile seyr itdigi mervîdir.

Ez kadîm yevm-i îde dört gün kalarak li-ecli't-tebrîk Sadr-ı â'zam ve vüzerâ-yı izâm âlây ile Şeyhü'l-islâm konağına ve ferdâsı Şeyhü'l-islâm Efendi ve ba'dehu vüzerâ Bâb-ı Âlî'ye giderler ve ba'dehu sudûr-ı izâm Bâb-ı Âlî'ye varub andan Şeyhü'l-islâm konağına gelürler. Ve ferdâsı İstanbul ma'zûlleriyle sâ'ir mevâlî-i fihâm ve bi'l-cümle zâbitân-ı askeriyye evvelâ Şeyhü'l-islâm konağına ve ba'dehu Bâb-ı Âlî'ye giderler ve arefeden bir gün evvel müderrisîn-i kirâm ve kapucıbaşılar ve rikâb ve şikâr ağavâtı ve selâtîn-i izâm kethüdâları ve Haremeyn müfettişi efendi ve Haremeyn takımı ve hâcegân-ı aklâm ve zu'amâ kezâlik îfâ-yı resm-i tebrîk iderler idi. Bu kerre erkân-ı saltanat ber-vech-i bâlâ hep Sarây-ı Hümâyûnda bulunduklarından bu yevm-i îd-i adhâda resm-i mezkûr terk olunmuşdur.

Ve pîşgâh-ı Bâbü's-sa'âde'de taht-ı hümâyûn kurılan yerde Livâ-i Şerîf-i Nebevî mansûb olmağla (**s.177**) Zi'l-hicce'nin onuncı Pâzâr güni ki yevm-i sa'îd-i îd-i adhâdır çîn-seher[2] Kubbealtı'na taht-ı hümâyûn kuruldı. Şeyhü'l-islâm ve bi'l-cümle ulemâ-yı â'lâm yerlerinde sabâh namâzını edâ akabinde kemâ-kân Eski Dîvânhâne'de vakfe-gîr-i ârâm oldılar

1 Hande-i istihzâ: Alaylı gülüş.
2 Çîn-seher: Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman, suphu sadık.

Sadr-ı â'zam ve Hüseyin ve İzzet paşalar ve ricâl-i devlet dahi Ortakapu'nun dâhilinde sağ ve solda kâ'in peykelerde sabâh namâzını kıldılar ve sâ'ir erbâb-ı mu'âyede de Matbah-ı Âmire cânibinde olan peykelerde tevakkuf itdiler idi. Zât-ı şâhâne Bâbü's-sa'âde'den çıkub Livâ-i Şerîf'i takbîl itdikden sonra Kubbealtı'na gelüb taht-ı hümâyûna cülûs buyurdı. Resm-i mu'âyede icrâ olundukdan sonra Asâkir-i Mansûre pîş-rev olarak tertîb olunan âlây-ı vâlâ ile Sultân Ahmed Câmi'-i Şerîfi'ne gidilüb bayrâm namâzı kılındı. Ve yine âlây ile Sarây-ı Hümâyûna avdet olundı. Ba'dehu zât-ı şâhâne Sünnet Odası'nda ârâm idüb ma'zûlîn-i meşîhat buraya gelerek icrâ-yı resm-i tebrîk eylediler. Bayrâmların birinci güni Yalıköşkü'nde icrâsı mu'tâd olan biniş resmi ref' ve ilgâ olundı.

Birkaç gün mukaddem meşâyih-i İslâm'a esvâb-ı hâssa-i hümâyûndan birer kat elbise-i nefîse ve sudûra birer boğça ihsân buyurulmuş idi. Bu kerre cümlesine atâyâ-yı seniyye ihsân buyuruldı. Ba'dehu vak'a-nüvîs efendiye on bin guruş atiyye ihsân ve rütbesi sahn-ı semândan hareket-i altınışlıya terfi' buyurulmuşdur.

Ve Sadr-ı â'zam ile vezîrlere ve ricâl-i devlete alâ merâtibihim murassa' bıçaklar ve elmâslu ve minâ-kârî ve altun kutılar virilmişdir. Yeniçerilere müte'allik ne kadar eski resm ve âdetler var ise bu esnâda ref' ve ilgâ olundığı sırada kahvehânelerin dahi hedmine ibtidâr olunmuşdur.

Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi dir ki cem'iyyet-gâh-ı battala ve esâfil ale'l-husûs kavm-i mülgânın dârü'n-nedve ittihâz eyledikleri cây-gâh-ı erâzil olub bir takım başıbozuk nâs sabâhdan mesâya[1] ve ekserîsinde ışâya[2] kadar istînâs idüb dâ'imâ mezemmet-i erkân-ı devlet ile erâcîf-efşân ve şer'an mezmûm olan mesâvi-i hulk ile âlûde[3] dehân-ı hezeyân[4] oldukları kahvehâneler ki Târîh-i Âlî'de rakam-zede-i beyân olundığı üzre ibtidâ cennet-mekân Sultân Süleymân Hazretleri ahd-i saltanatlarında Arab kallâşlarından bir harîf Tahte'l-kal'a'da îcâd idüb kahve-fürûşluk ile halkı başına cem' ve bezm-i erâcîfe îkâd-ı şem' itdigi taraf-ı saltanatdan bi'l-istimâ' dükkânı başına yıkılub ibtâl olunmuş idi. Ba'de zamân hengâm-ı müsâmahada refte refte kesret üzre yapılmış ve fitneler akabinde yine yıkılmış iken biraz müddetden berü şol mertebede iksâr ve bir mertebede tekellüf ve i'tibâr olunmuş idi ki mecma'-ı nâs olan iskeleler ve ba'zı (**s.178**) mesîrelere husûsan Yenikapu hâricinde herbiri teb'a-i sâde-rûyân şehvet-engîzân[5] ve meddâh ve hânendegân[6] ile bas bayağı meygededen nişân ve gedikleri yirmi beşer bin guruşa kadar alınub satılagelan kâr-gîr îrâd-ı kadr-ı şöhret ve şân virmiş idi hulâsa hedm ve ibtâlleri lâzım gelmekle mehâkimden küttâb ta'yîniyle Dersa'âdet'de olanlar ser'asker paşa ve Boğaziçi tarafını ve Kâsımpaşa ve Üsküdar ve Galata ve Eyyûb'da olanlar ol etrâfın zâbitânının ma'rifetleriyle yegân yegân tahrîr ve Tophâne ve ba'zı bostâniyân makarrında olanlar oldukca mazbût ve me'vâ-yı zâbitân ve ehl-i ırz ve itâ'ate merbût olmalarıyla anlardan mâ'adâlarının

1 Mesâ: Akşam. Akşam vakti. Akşam olmak.
2 Işâya: Akşam ezanından yatsı ezanına kadar geçen zamanlar.
3 Âlûde: Bulaşmış, bulaşık.
4 Dehân-ı hezeyân: Sayıklayan ağız.
5 Şehvet-engîz: Şehvet uyandıran. Kuvve-yi şeheviyeyi tahrik eden.
6 Hânendegân: Hanendeler, şarkı söyleyenler, şarkıcılar.

ocakları hedmiyle âhar dekâkîne tebdîl ve tagyîr olunmak ve berber dükkânları traş maslahatı tamâmından sonra nâsı tevkîf ile dükkânlarında cem'iyyet olmamak bâbında zuhûr iden irâde-i hümâyûn mûcebince lâzım gelenlere hitâben evâmir-i aliyye sâdır oldı. İntihâ.

Bâhir Efendi Es'ad Efendi Târîhi üzerine yazdığı hâşiyede[1] dir ki sâhib-i târîh mübâlağalu yazmışdır. Usta ve tulumbacı kahvehâneleri beşer onar gün kapanub ba'dehu mahallenin ve esnâf takımının kefâletiyle ehl-i ırzdır deyü cümlesi açılmış ve yıkılanlar tarz-ı âharda yapılmışdır bu dahi me'mûrîne ser-rişte-i rüşvet olmuşdur. Meselâ sadr-ı â'zamın tevâbi'inden Zeyd'in Amr'a geçmiş nefsâniyyeti olub fırsat ittihâz iderek sû'-i ifâdesiyle hemân bilâ-tahkîk icrâ-yı mücâzât olunarak bu sûretle de çok kimesne mağdûr ve nâfile çok insân telef olmuşdur. İntihâ.

Zi'l-hicce'nin yirmi altıncı güni Mîr-âhûr-ı Evvel-i Hazret-i Şehr-i yârî el-Hâc Alî Beg azl ile Ser-bevvâbîn-i Hazret-i Şehr-i yârî Şehsuvâr-zâde Dervîş Beg mîr-âhûr-ı evvel ve Mîr-âhûr-ı sânî Mûsâ Ağa Ser-bevvâbîn ve Dâvudpaşa Kışlası Binâ Emîni Mehmed Ağa mîr-âhûr-ı sânî nasb olundı.

Ve İhtisâb me'mûriyyeti ihdâs olunub başbâkîkulı rütbesi fevkinde olarak defter-i teşrîfâta kayd ile Humbaracıbaşı Dede Mustafâ Ağa uhdesine tevcîh idildi.

Ve masârif-i askeriyyeye karşuluk olmak ve cânib-i ihtisâbdan istîfâ olunmak üzre ba'zı vâridât-ı cedîde tertîb kılındı.

Tekâlîf-i cedîde bâdî-i emrde nâsa hoş görünmez ise de yeniçeriler zamânında halkın dûçâr oldığı sû'-i isti'mâlâta nazaran tekâlîf-i mezbûre pek hafîf idi. Çünki İstanbul'a vârid olan zahâ'ir ve erzâkın memnû' olan mahallere nakl olunmamasına nezâret eylemek ma'nâsına vaz' olunub Yemiş İskelesi'nde Çârdâk didikleri yerde oturan elli altı nâmındaki haşerât bir takım bid'atler ihdâs ile ashâb-ı zahâ'ir ve erzâkı tecrîm iderlerdi. (**s.179**) Ve ba'zan rüşvet olarak sefâ'in-i ecnebiyyeye nakillerine kendüleri mütecâsir olurlardı. Ve hâricden gelan kayıklara yeniçerilerden biri anı sâ'irinden bimâye ma'nâsına olarak ortasının nişânını urur ve temettü'undan hisse alur idi ve tahmîshâneye[2] üç dört neferleri varub sahk[3] olunan kahveye sülüsü mikdârı nohud makûlesi şeyler halt ile bundan hâsıl olan fazlayı sahk idenler ile beynlerinde taksîm iderlerdi. Kollarında yeniçeri nişânı olan hammâllar dahi eşyâ-yı mahmûlenin bahâsı kadar ücret isterler ve almayınca gitmezler idi. Ve daha bunlar gibi nice nice şenâ'atler icrâsından hâlî olmazlardı.

Fezleke-i Ahvâl-i Eşkıyâ

Hal'-ı Selîm Hanî'de ve Alemdâr Paşa hengâmesinde eli ve gerek bu vak'ada medhali olanların izâle-i vücûdlarına i'tinâ olunarak bu kabîlden olan haşerât tutuldıkca

1 Hâşiye: Kenar, pervaz, bir kitabın sahifeleri kenarına veya altına yazılan yazı.
2 Tahmîsbâne: Kabvenin kavrulup döğüldüğü ve satıldığı mahal, hazır döğülmüş kahve satan dükkan.
3 Sahk: Döğme, ezme, kırma, öğütme.

Sarây Meydânı'nda ve Ser'askerkapusı pîşgâhında ve İzzet Paşa ma'rifetiyle Üsküdar'da Çeşmebaşı'nda ve ba'zı Bostâncıbaşı mahbesinde sırren ve alenen i'dâm olunmuşlardır.

Rûz-ı fitnede eşkıyâya i'âne eyledigi ihbâr olunan hâlâ eshâm halîfesi oğlı ile yârân-ı mârân-ı fitne-cûyân[1] ve gayret-keşân-ı şekâvet-kârândan kışla yazıcısı oldığı haber virilan Başmuhâsebe kaleminde defterci Şâkir Sarây Meydânı'nda ve İzzet Mehmed Paşa çavuşı olub câsûs-ı ehl-i fitne oldığı tahkîk olunan şabıs Üsküdar'da ve Babadağlı didikleri dâğî ve otuz bir ser-gerdelerinden Hâcı Süleymân ve Memiş Bayrakdâr ve dîger ba'zı şekâvet-pîşeler dahi birer memerrde katl olundılar.

Eski zorba bakâyâsından olub da akdemce Ağa Hüseyin Paşa tarafından birer tarafa def' idilmiş olanlardan dahi ba'zıları mahallerinde i'dâm itdirilmişdir.

Ber-mûceb-i fermân-ı âlî Erzurûm'da dahi yeniçeri nişânlarının ref'i sırasında yerlülerden mazanne-i sû' olan ba'zı ser-keşân dahi i'dâm ile ser-i maktû'ları Dersa'âdet'e gelmişdir. Dîger ba'zı vilâyâtda dahi buna mümâsil icrâ'ât vukû' bulmuşdur.

Gerek Et Meydânı ma'rekesinde ve gerek sonra suver-i mezkûre ile Âsitâne'de ve taşralarda i'dâm olunan eşkıyânın adedi altı bine resîde oldığı Es'ad Efendi Târîhi'nde mündericdir. Ber-vech-i bâlâ yeniçeri ocağı ilgâ olundığı gibi müte'âkiben mensûb oldukları Bektâşî tarîki dahi ref' ve yasâğ idilmişdir.

Es'ad Efendi'nin beyânına göre Gâzî Orhan Hazretleri'nin zamânında yeniçeri tahrîr ve tertîbine şürû' olundukda zâbitândan ba'zıları Hâcı Bektâş-ı Velî Hazretleri'ne irsâl (**s.180**) ile bu yeni asker hakkında du'âsı taleb olundukda azîz-i müşârün-ileyh ol zâbitleri hüsn-i kabûl ile kendü ridâsından[2] anlara birer abâ parçası virüb anlar dahi teberrüken bu abâ parçalarım taylasân[3] gibi başlarına takmış oldukları ve yeniçerilerin başlarındaki keçeler andan kalmış oldığı hikâye-i meşhûresine mebnî yeniçeriler azîz-i müşârün-ileyhe nisbet iddi'âsmda bulunurlardı. Ve ba'zı etvârda Tarîkat-i Bektâşiyye erkânına taklîd eylediklerinden anlara dûdmân-ı Bektâşî dinilürdi. İntihâ.

El-hâsıl yeniçeriler Hâcı Bektâş-ı Velî'nin du'âsına mazhariyyet iddi'âsında idiler hâlbuki Târîh-i Cihân-nümâ'da beyân olundığı üzre Sultân Orhan zamânında yaya nâmıyla ahâlîden asker yazılmış idi ba'dehu oğlı Hüdâvendigâr zamânında Hayreddîn Paşa'nın ihtârı üzerine emvâl-i ganâ'imden beytü'l-mâl içün hums alındığı sırada tâm beş esîrden biri ve tamâm olmaz ise her esîrden yirmi beşer akçe alınur oldı ve bu vechile alınan esîrler Türklerin yanına virilüb aular dahi anları bir müddet istihdâm ile terbiyye iderler ve Türkce ögredirler idi bu sûretle ol esîrler ehl-i İslâm ile ülfet iderek hem lisân ögrenürler ve hem de bi't-tabi' Müslümân olurlar ve ba'dehu bâb-ı devlete getürilüb yaya askeri gibi ak börk giydirilür ve yeniçeri dinilür idi. Şu hâle nazaran yemçeri ta'bîri Hüdâvendigâr zamânında îcâd olunmuş dimek olur.

Hâcı Bektâş-ı Velî ise Gâzî Orhan Hazretleri asrının meşâyihinden Seyyid Mehmed

1 Fitne-cûyân: Fitne arayanlar.
2 Ridâ: Örtü, belden yukarı örtülen şey, çar ve şal.
3 Taylasân: Başa sarılan sarığın omuzlar üzerine salıverilen ucu.

Efendi nâm bir zât olub dâ'imâ hal-i istiğrâkda imiş. Sonraları ana müntesib geçinür bir takım der-beder mülhidler[1] zuhûr itdi bunlar asâkir-i Osmâniyye ile pîr-dâş olmak iddi'âsıyla ervâh-ı habîse[2] gibi yeniçerilere hulûl itdiler. Hattâ Bektâşî babalarından biri dâ'imâ Hâcı Bektâş vekîli nâmıyla doksan dört kışlasında ikâmet eylerdi. Ve Hâcı Bektâş-ı Velî Türbesinde şeyh olan müteşeyyih fevt oldukda yerine geçen kimse İstanbul'a gelüb ocaklu anı âlây ile Ağakapusı'na götürür ve tâcını yeniçeri ağası başına geçürüb yine âlây ile Bâb-ı Âlî'ye irsâl ile ferâce[3] giydirilür ve avdetine kadar ocaklu tarafından ikrâm idilür idi. Ara sıra bu der-beder mülhidlerin yeniçerileri ifsâd eyledikleri mütehakkıkdır. Hâlbuki bunlardan ekserîsinin şer'-i şerîfe mugâyir ef'âl ve etvâr-ı zemîmeleri[4] meşhûd oldığından bu sırada anlar dahi ref' ve ilgâ olunmuşdur.

Üss-i Zafer'de beyân olundığı üzre Bektâşîler ekser ashâb-ı kirâm ale'l-husûs Hazret-i Ebûbekir es-Sıddîk radiya'llâhu anhüm Hazretleri hakkında alenen küfre mü'eddî tefevvühâta ictisâr iderler idi. Ve Alevîlik münasebetiyle Revâfız'a mâ'il olduklarından eyyâm-ı sâlifede Anadolı (**s.181**) diyârında şâh kılıcı sallayub hattâ devr-i saltanat-ı Süleymân Hanî'de Hâcı Bektâş-ı Velî Hângâh'ında post-nişîn olan Kalender nâm der-beder azîz-i müşârün-ileyhin nefs-i evlâdındanım diyerek hurûc ile başına otuz binden ziyâde mülhid toplamağla def'-i fitnesi içün Serdâr-ı Ekrem İbrâhîm Paşa mükemmel ordu ile üzerine hareket iderek birkaç mahalde kıtâl-i azîm vukû'ıyla encâm-ı kâr ahz ve i'dâm olunmuş idi. Lâkin bu yolda haylî Sünnîler dahi ifnâ kılınmış idi.

Yine Bektâşîler'in ilgâsını beyân makâmında Es'ad Efendi Târîhi'nde dir ki ol kavm-i dâll[5] akâ'id-i zâ'ife erbâbından biraz cehele ve bir takım battale olub ahd-i nübüvvetden sonra müsta'idd-i fesâd olan kulûb-ı avâmı taklîb[6] ile fısk u fücûra tergîb ve bi'l-husûs bir sûret-i cühelâ-i firîb ile dûdmân-ı yeniçeriyâna hulûl birle hamîr-mâye-i fesâdları[7] olarak anları dahi tarîk-i bagiye delâlet ve takrîb itmeleriyle be-her hâl Memâlik-i Mahrûse-i şâhâneden izâleleri şer'an ve siyâseten lâzım geldigi mukaddem ve mu'ahhar maksad-ı aksâ-yı hayr-hâhâne-i Devlet-i Aliyye olub bi-lutfihî Sübhânehû bunun icrâsı vakti gelmekle Zi'l-hicce'nin ikinci güni derûn-ı Sarây-ı Hümâyûnda vâki' câmi'-i şerîfde Sadr-ı â'zam ve lâhık ve sâbık meşâyih-i İslâm ve sudûr-ı kirâm ve Tarîkat-i Nakşîbendiyye meşâyihinden Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Türbedârı Hâfız Efendi ve İdrîs Köşkü'nde tekyesi olan Bâlmûmcı Mustafâ Efendi ve tarîk-i Mevlevî meşâyihinden Galata Şeyhi Kudretullâh Dede ve Beşiktaş Şeyhi Abdülkâdir Efendi ve Kâsımpaşa Şeyhi Alî Efendi ve Halvetiyye'den Kocamustafâpaşa Şeyhi ile Zâkirbaşı Şikârî-zâde Şeyh Ahmed Efendi ve Merkezefendi Şeyhi Ahmed Efendi ve Üsküdar'da Nasûhî-zâde Şeyh Şemseddîn Efendi ve tarîk-i Celvetiyye'den Hüdâyî Şeyhi Şehâb Efendi-zâde Seyyid Efendi ve Bandırmalı-zâde Gâlib Efendi ve Sa'diyye'den Kovacı

1 Mülhid: Dinden çıkan, dinsiz, kâfir, imansız. Haşir ve ahirete inanmayan.
2 Ervâh-ı habîs: Kötü ruhlar.
3 Ferâce: Arkası bol, yakasız, çoğu kez eteklere kadar uzayan üst giysisi.
4 Etvâr-ı zemîme: Kötü tavırlar. Dînin ve aklın beğenmediği davranışlar.
5 Kavm-i dâll: Dalalette olan kavim.
6 Taklîb: Tersine çevirme, çevrilme.
7 Hamîr-mâye-i fesâd: Mayası bozuk, hamurunun mayasında fesad olan.

Şeyh Emîn Efendi ve ricâl-i şûrâ hâzır oldukları hâlde akd-i meclis olunarak zât-ı şâhâne dahi verâ-yı kafesden nezâret buyurdukları hâlde müzâkereye ibtidâr olundı.

İbtidâ Şeyhü'l-islâm Efendi feth-i kelâm ile şeyh efendilere hitâben Hâcı Bektâş-ı Velî ve sâ'ir pîrân-ı izâm ve e'azze-i kirâm kuddise esrâruhum hep ehlullâh olub anlara kat'an diyecegimiz yokdur lâkin turuk-ı aliyyeye sülûk ve intisâb idenler usûl ve erkân-ı kadîmesi üzre gidüb ibtidâ şer'-i şerîfe kemâliyle ittibâ' lâzımdır. Hattâ şerî'atde mekrûh olan nesne tarîkatde harâm menzilesindedir ba'zı cehele ise Bektâşîlik nâmıyla hevâ-yı nefsine teb'an ferâ'izi edâ degil belki tahlil-i muharremât ve istihfâf-ı ibâdât[1] ile kâfir oldukları şâyi' ve mütevâtir olmağla sizler ki meşâyih-i turuk-ı aliyyedensiz bu husûsda mesmû'ât (**s.182**) ve ma'lûmâtınız nasıldır ve bu makûleler hakkında ne dirsiniz didikde ba'zıları ol tâ'ife ile ülfetimiz olmadığmdan hâllerini bilmeyiz didiler ba'zıları dahi vâkı'â Üsküdar tarafında bu misillü münkirâtın[2] vukû'ı hadd-i tevâtüre varmışdır deyü Bektâşîlerin fazâhatlerini ikrâr itdiler.

Ba'zı ulemâ tarafından bunların hey'et-i mecmû'aları hakkında fi'l-vâki' hilâf-ı şer'-i şerîf harekâta ictisârları iştihâr bulub lâkin her birinin bi-şahsihî üzerine hilâf-ı kitâb ve sünnet olan ef'âl ve akvâl-i şenî'a sâbit olmadığı takdîrde umûmı hakkında hükm-i şer'î ne vechile olur deyü su'âl olundukda dîger ba'zı ulemâ rü'esâ-yı Bektâşiyândan Kıncı Baba didikleri mülhid ve İstanbul Ağası-zâde Ahmed ile Yûsuf Âgâh Efendi mühürdârlığından neş'et itme Sâlih nâm tâlihin[3] ekl-i savm[4] ve terk-i salât misillü şenâ'atlerinden başka sebb-i Şeyheyn[5] itdikleri hadd-i tevâtürde olmağla vâcibü'l-katl olurlar didiginden başka Yâsînci-zâde Efendi bu makûlelerin siyâseten icrâ-yı cezâları câ'izdir ef'âl ve akvâl-i habîseleri bi-şahsihî üzerlerine sâbit olmak lâzım degildir deyü cevâb virdikden sonra Üsküdar ve Eyyûb ve Hisâr ve sâ'ir taraflarda olan Bektâşî tekyelerinin altmış sene evvel mevcûd olanları kadîm i'tibâr olunarak derûnlarına turuk-ı sâ'ire ricâlinden ve ehl-i Sünnet'den türbedâr nasb ve altmış seneden sonra yapılmış olanlar muhdes[6] olmağla hedm ve gerek kadîm ve gerek muhdes olanların derûnlarında bulunan babalar ile mürîd nâmma olan veled-i zinâlar tashîh-i i'tikâd itdirilmek üzre Hâdim ve Birgi ve Kayseriyye gibi makarr-ı ulemâ olan beldelere nefy olunmak üzre karâr virildi.

Bunun üzerime Zi'l-hicce'nin dördünci güni eşhür-i mülâhide olan sâlifü'z-zikr Kıncı ve İstanbul Ağası-zâde ve Sâlih babalar i'dâm kılındı ve Rûmilihisârı'nda Şehîdlik ve Öküz Limanı ve Karaağac ve Yedikule ve Südlice ve Eyyûb ve Üsküdar ve Nerdübânlıköyi ve Çamlıca nâm mahallerde olan Bektâşî tekyeleri hedm ile sekenesi getürilüb Darbhâne mahbesine ilkâ olundı. Ba'dehu birer ikişer taraf-ı Şeyhü'l-islâmîden akideleri su'âl olundukda usûl-i Şî'iyân üzre takiyye yolını ihtiyâr ile şi'âr-ı şerî'ate büründiler ve Sünnî suretinde

1 İstihfâf-ı ibâdât: İbadetleri küçük görme, hor görme.
2 Münkirât: Şeriatça yapılması yasak edilen şeyler.
3 Tâlih : Yaramaz, faydasız. Sâlih'in zıddı.
4 Ekl-i savm: Oruç yemeği, iftar.
5 Sebb-i Şeyheyn: İlk iki halifeye hakaret.
6 Muhdes: Sonradan meydana gelmiş, eskiden olmayan.

göründiler nâ-dân olanları her ne kadar mesâ'il-i i'tikâdiyye ve ameliyye tefâsîlinde cevâba kâdir olamadılar ise de rafaz ve ilhâddan[1] teberrî eylediler lâkin zâhir-i hâlleri ifâdelerini mükezzib[2] oldukdan başka hey'et-i mecmû'ları hakkında resîde-i hadd-i tevâtür olan ef'âl ve akvâl-i şenî'alarına nazaran tefrika ile zararlarının izâlesi ahkâm-ı siyâsiyye iktizâsından bulunmağla Şehîdlik'de olan Mahmûd Baba yedi nefer eşhâs ile Kayseriyye'ye (s.183) ve Öküz Limanı'ndaki Ahmed Baba ve Yedikule'deki Hüseyin Baba ikişer nefer hâdimleriyle Hâdim'e ve Karaağac Tekyesi'nde Hâcı Bektâş vekîli didikleri şahıs ile sekiz nefer mürdesi ve dîger babalar dahi birer tarafa nefy olundılar. Sâ'irleri dahi Sünnî kıyâfetine girdi ve meydânda Bektâşî zîy ü kıyâfetinde kimesne kalmadı.

Beyt-i Li-İzzet Mollâ

Ağalar eyledi cehîme sefer * Çaldı Bektâşîler de göc borısın

Anadolı ve Rûmili taraflarındaki Bektâşî tekyeleri hakkında karâr-ı vâkı'ın icrâsı içün Zi'l-hicce'nin yirmisinde birer me'mûr-ı mahsûs ile ders-i âmm hâcelerden birer zât ta'yîn ve i'zâm kılındı.

Bâhir Efendi dir ki fi'l-hakîka mukaddemâ ashâb-ı rafaz ve ilhâd tekessür idüb ağızları dahi bozuk idi şimdi ise rafaz yerine dinsizlik çıkub Volterî[3] mezheb çoğalmış ise de bunlar lisânlarına himye[4] idüb lâkin münkirdirler Allâhümme ahfaznâ. İntihâ.

Ber-vech-i bâlâ Bektâşîlerin nefyi sırasında Anadolı pâyelülerinden Murâd Mollâ-zâde Ârif Efendi dahi o yolda ithâm olunarak fi-mâ-ba'd Dersa'âdet'e ayak basmamak üzre Aydın Güzelhisârı'na nefy olundı.

Garîbdir ki bu sırada Anadolı pâyelülerinden Melek Paşa-zâde Abdülkâdir Beg ve Mekke-i Mükerreme pâyelülerinden Vak'a-nüvîs-i sâbık Şânî-zâde Mehmed Atâullâh Efendi ve Şıkk-ı Sâlis Defterdârı meşhûr İsmâ'îl Ferruh Efendi dahi Bektâşîlik'le ithâm olunarak Abdülkâdir Beg Mağnisa'ya ve Şânî-zâde Menemen'e ve Ferruh Efendi Burusa'ya nefy olundılar. Fakat Ferruh Efendi o zamân Tefsîr-i Mevâkib'i te'lîf ile meşgûl oldığından bâ-irâde-i seniyye anı itmâm eylemek üzre menfâsı Kadıköyi'ne tahvîl buyurulmuşdur.

Bunların Bektâşîlik'e hiç ta'alluk ve münâsebetleri yok idi. Hattâ Bektâşîler'e dâ'ir ber-vech-i bâlâ Sarây-ı Hümâyûn Câmi'-i şerîfi'nde akd olunan meclis-i meşveretde Abdülkâdir Beg Bektâşîler aleyhinde atub tutmuş ve o kadar ilerü gitmiş idi ki bayağı kerâmât-ı evliyâyı inkâr mertebesine varmış idi. Hattâ Karaca Ahmed'in kerâmâtına dâ'ir söz söylendikde üssû-i ta'bîr ile anı redd ve inkâr itmekle sudûrdan Rahmî Beg ana hitâben Abdülkâdir Beg neylersin ehlullâha ta'n olunur mı deyü gazûbâne mukâbele ve mücâdele itmiş idi.

Bu Abdülkâdir Beg ashâb-ı ilm ü fazldan degil ise de Rahmî Beg kadar da sırf câhil

1 İlhâd: Allah'ın varlığına, birliğine inanmama, dinsizlik.
2 Mükezzib: Tekzib eden. Yalanlayan, yalan çıkaran.
3 Volter: François Marie Arouet (1694-1778), Fransız yazar ve filozof.
4 Himye: Perhiz.

(s.184) degil idi ana nisbetle ashâb-ı ma'lûmâtdan ve muhibb-i ulûm ve ma'ârif olan zevâtdan idi fakat mezhebi meşrebinden geniş lâûbâlî bir âdem idi. Binâ'en-aleyh ana tabi'î dehrî dinilse yakışık alurdı ammâ Bektâşîlik efkârından pek uzak idi. Ekser-i evkâtda Ferruh Efendi ve Şânî-zâde Efendi ile görişüb birlikde düşer kalkar idiler. Çünki o zamân Beşiktaş tarafında bir cem'iyyet-i ilmiyye olub heves-kâr-ı ulûm ve ma'ârif olanlardan her kim tederrüse tâlib olur ise anı ta'lîm itmegi yâhûd itdirmegi müte'ahhid imiş. Ve ta'lîm olunacak ders fünûna dâ'ir ise anı Şânî-zâde ve edebiyyâta dâ'ir ise Ferruh Efendi der-uhde ider imiş. Abdülkâdir Beg ta'lîme muktedir olmayub ancak bu cem'iyyetin rükn-i rakînî[1] olarak cem'iyyetin işlerine küllî mu'âvenet ve nezâret eylermiş. Ve bunlar ekseriyyâ Ferruh Efendi'nin Ortaköy'de vâki' sâhilhânesinde ictimâ' iderlermiş. Ve cem'iyyetin masârifi ârifâne usulünde tesviyye olunub hattâ â'zâ-yı cem'iyyetden birisi bir me'mûriyyetle taşra gitse yine hissesine â'id olan parayı gönderirmiş Fârisî hâcemiz olan Fehîm Efendi küçüklügünden berü Ferruh Efendi'nin dâ'iresinde büyüyüb terbiyye olunmağla bi't-tabi' bu meclisde bulunurmuş asrımızda İstanbul'un en meşhûr şâ'irlerinden olan merhûm Safvet Efendi Fârisî okumak üzre cem'iyyete mürâca'at eyledikde anı ta'lîme Ferruh Efendi tarafından Fehîm Efendi me'mûr idilmekle Safvet Efendi dahi bu vâsıta ile ta'allüm ve tahsîl-i edebiyyât eylemişdir. O zamân meşâhîr-i felâsife-i İslâmiyye'den olan Beşiktaşlı Kethüdâ-zâde Efendi dahi haftada iki gün ol meclise devâm ile gerek felsefiyyâta ve gerek edebiyyâta dâ'ir olan mübâhasâtda bulunurmuş. Haftada bir def'a â'zâ-yı cem'iyyet ictimâ' ile muhâverât-ı edebiyye ve müsâbakât-ı şi'iriyye icrâ olunurmuş. Hattâ bir hafta başında mısrâ'-ı ber-ceste[2] toplanmak üzre karâr virilüb herkes buldığı mısrâ'-ı ber-cesteleri cem' ile cem'iyyete takdîm itdikde lede'l-muvâzene (Bugün şâdım ki yâr ağlar benimçün) mısrâ'ı masârî'-i sâ'ireye takdîm ve tercîh olunmuşdur. İşte ol cem'iyyetde böyle vakit vakit kırâ'at olunan eş'âr ba'dehu cem' olunarak nevâdiru'l-âsâr tesmiye ve tab' ve temsîl olunmuşdur.

Ferruh Efendi Londra'da ilçilik itmiş ecânib nazarında dahi gâyet makbûl ve mu'teber bir zât-ı nâdirü's-sıfât idi böyle ma'mûrü'l-cevânib bir adamı Bektâşîlik ile ithâm eylemek ne kadar insâfsızlıkdır.

Şânî-zâde ise ulûm-ı riyâziyye ve tabî'iyyede mâhir ve ilm-i tıbbda emsâli nâdir zâtıyla iftihâr olunur bir zât-ı memdûhü'l-me'âsir olub Bektâşîlik efkârından pek ba'îd idi. Lâkin Hekîmbaşı Behcet Efendi anı istirkâb idüb ara yerde ba'zı sühan-çînân[3] dahi ifsâd-ı zâtü'l-(s.185) beynden hâlî olmazlar idi. Hattâ Şânî-zâde gûyâ ki Behcet Efendi hekîmbaşı ise ben de başhekimim dir imiş yollu sözler şâyi' olmuş idi. Ve bir de Behcet Efendi mukaddema Fransızlar'ın Mısır'a istîlâsı hakkında muharrer olan Târîh-i Cebertî'yi lisân-ı Arabî'den Türkce'ye terceme eylemiş olması mülâbesesiyle kendüsünde bir müverrihlik şi'ârı[4] var idi. Binâ'en-aleyh Behcet Efendi hekîmbaşı ve Şânî-zâde vak'a-nüvîs olduklarında İzzet Mollâ erkân-ı devletin hâline bak bir müverrihi hekîmbaşı ve başhekîmi vak'a-nüvîs itdiler

1 Rükn-i rakîn: Temel direği.
2 Mısrâ'-ı ber-ceste: Sanat değeri yüksek olan mısralar, en kuvvetli, en güzel olan mısra.
3 Sühan-çînân: Söz getirip götürenler, söz toplayanlar, dedikoducular.
4 Şi'ârı: İyi, üstünlük veren işaret.

dimiş. Lâkin bu sözi gûyâ Şânî-zâde söylemiş deyü işâ'a ve Behcet Efendi'ye îsâl idilmiş. Binâ'en alâ-zâlik Behcet Efendi Şânî-zâde'nin bütün bütün aleyhine düşmüş ve anı evvelce vak'a-nüvîslikden azl itdirmiş idi. Bu cihetle Şânî-zâde Târîhi'nin âhirinde (hâzihî gâyetü târîhine'l-mugayyâ bi-sebebi Behcet kâlînâ)[1] ibâresiyle hatm-i kelâm eylemişdir. İzzet Mollâ buna sebeb oldığından müte'essif olarak o sözi ben söyledim diye görmüş ise de müfîd olmayub Behcet Efendi Şânî-zâde'nin azliyle iktifâ itmeyerek nefyini iltizâm itmiş ve bu kerre Bektâşîlik mâddesini vesîle ittihâz iderek ve Beşiktaş cem'iyyet-i ilmiyyesine Bektâşîlik rengi virerek bu kerre anı ve anın sebebiyle Kadrî Beg'i ve Ferruh Efendi'yi dahi nefy itdirmiş oldığı ol vakte yetişmiş olan zevâtdan istimâ' olunmuşdur.

Bu esnâda Asâkir-i Mansûre içinde bir kânûnnâme tanzîn olunmuşdur sûreti zîrde (16) rakamıyla îrâd olunur.

Ber-vech-i bâlâ ser'asker paşa ma'rifetiyle Asâkir-i Mansûre tahrîr ve ta'lîm ve teksîr olunmakda oldığı hâlde Sultân Mahmûd Han-ı Adlî Hazretleri Enderûn-ı Hümâyûn ağalarından dahi piyâde ve süvârî asâkir-i hâssa tertîb ile rûz ve şeb[2] bi'z-zât anları ta'lîme sarf-ı himmet buyurmakda idi bunlara (leşker-i hâss) terkîbi târîh-i vâki' olmuşdur.

Kapukulı dinilan devlet askerinin piyâdesi yeniçeri oldığı gibi süvârîsi dahi sipâh ve silâhdâr ile dört bölük ya'nî ulûfeciyân-ı yemîn ve yesâr ve gurebâ-yı yemîn ve yesâr askeridir. Bunlar hep vakt-i seferde Sancak-ı Şerîf hidmetine me'mûr idiler. Sipâh Ocağı Ordu-yı Hümâyûna pîş-rev olub metris hafr itdirmek ve mevkib-i hümâyûnun câddesini ta'yîn içün sancak tepesi ta'bîr olunur tepeler ihdâs eylemek gibi hidmetler anların vezâ'ifinden idi. Silâhdâr dahi kafâdâr-ı sipeh-sâlâr[3] olub tathîr-i turuk[4] ve ta'mîr-i cüsûr[5] içün re'âyâ cem' itmek gibi hidmetler anlara müfevvez idi. Ulûfeciyân-ı sipâhdan münşa'ib olarak iki sınıfa inkısâm ile bir sınıfı mevkib-i hümâyûnun sağında ve dîger sınıfı solunda giderlerdi. Gurebânın aslı dahi Arab ve Acem'den celâ-yı vatan ile zîr-i livâ-yı pâdişâhîye iltîcâ eylemiş **(s.186)** cündîlerden[6] müretteb ve ulûfeciyân gibi anlar da sipâhdan münşa'ib olarak yemîn ve yesâr deyü iki kısma münkasim idiler. Ordu-yı Hümâyûna odun nakl itmek anların vazîfesi idi. Eyyâm-ı sâlifede bunların devlete hidemât-ı mebrûresi görülmüş idi. Sonraları nizâmât-ı mevzû'alarına halel geldi. Envâ'-ı fesâdât îkâ' ider oldılar. Miyân-ı askeriyyede ibtidâ hurûc-ı ale's-sultân fazîhasını irtikâb iden bunlardır. Bin bir senesinde isyân itdiler. Bin on ve on bir ve on iki târîhlerinde tekrâr isyân ile nezd-i devletde i'tibârdan düşdiler. Ba'dehu yeniçeriler ile birlikde ara sıra isyândan hâlî olmadılar. Bir aralık Sultân Murâd-ı Râbi'in seyf-i satvetiyle epeyce terbiyye olunmuşlar iken bir müddet sonra yine ferce-yâb-ı utûv ü tuğyân oldılar. Nihâyet Köprülü Mehmed Paşa'nın hüsn-i tedbîriyle ekserîsi itlâf olunarak dûçâr-ı acz ve meskenet[7] olmuşlar ve devletde haşv gibi kalmışlardır fakat muhassas olan

1 "Bizi çekemeyen Behcet'in iftirâsı sebebiyle deryâ gibi tarihimizin sonudur."
2 Rûz ve şeb: Gündüz ve gece.
3 Sipeh-sâlâr: Askerlerin en büyüğü.
4 Tathîr-i turuk: Yolları temizlemek.
5 Ta'mîr-i cüsûr: Köprüleri onarmak.
6 Cündî: Askerî süvari, sipahi, ata iyi binen, binici.
1 Meskenet: Miskinlik; fakirlik, yoksulluk, beceriksizlik.

ulûfeleri şuna buna me'kel olarak hazîne-i devlete beyhûde bir bâr-ı sakîl idiler. Binâ'en-aleyh Yeniçeri Ocağının ilgâsından sonra bunların ibkâsında bir ma'nâ olmadığından İstanbul'da bulunub da îrâd olmak üzre ulûfe-hâr olanları huzûr-ı sadr-ı â'zamîde isbât-ı vücûd iderek mazhar-ı lutf u ihsân ve ihtiyârları gümrükden ma'âş tahsîsiyle şâdân kılınmak üzre kitâbet ve ağalıkları ve süvârî mukâbeleciliği tevcîhât-ı hümâyûn defterinden tayy[1] ve imhâ ve Bâb-ı Defterî'de olan kalemleri ilgâ idildi ve bunların Rûmili ve Anadolı'da makarrları olan beldelere dahi keyfiyyet bâ-evâmir-i aliyye bildirildi. Cebeciler dahi mukaddem ve mu'ahhar gerek sipâhî ve gerek yeniçeri fitnelerinde şekâvete müşâreket idegeldiklerinden ve yevmiyelerinin ekserîsi yeniçeri esâmeleri gibi me'kel oldığından Cebeci Ocağı dahi ilgâ ve zâbitân ve ketebesi tard olunub fakat bu def'a vukû'a gelan yeniçeri ihtilâlinde medhali olmayanlara sehmler ihsân buyuruldı.

Ve şimdilik Asâkir-i Mansûre yemîn ve yesâr i'tibârıyla iki takım olarak sağ kol ve sol kol bölükbaşıları ve birer mülâzım ve cümlesine bir başbölükbaşı nasb olunub bölükbaşı ağa sağ ve sol bölükbaşılarının ve anlar dahi zîr-i idârelerinde olan yüzbaşıların ve yüzbaşılar bir sınıfda olan neferâtın ve bir sınıfda olan onbaşılar dokuzar neferin zâbiti olmak ve cümlesinin üzerine cebehânecibaşı ta'bîriyle rütbesi tevcîhât-ı hümâyûn defterinde top arabacıbaşının tahtında olarak nasb olunan ağa âmir ve zâbit olmak ve menâsıb-ı dîvâniyyeden add olunan Cebeci Kitâbeti ilgâ ile kemâ-fi's-sâbık ricâl-i Devlet-i Aliyye'den bir zât cebehâne nâzırı nasb olunmak husûsları nizâma rabt olundı.

Bostâncılar asâkir-i hâssa-i şehr-i yârî dimek oldukları hâlde anlar dahi tanzîme muhtâc **(s.187)** olduklarından Asâkir-i Mansûre gibi ta'lîm olunmak ve bostâncıbaşı kemâ-fi's-sâbık anların cümlesine ağa ve başbuğ olmak üzre bunlara ricâl-i Devlet-i Aliyye'den bir nâzır nasb ile rütbesi Humbarahâne Nezâreti'yle Matbah-ı Âmire Emâneti beyninde i'tibâr kılındı.

Ocağ-ı mülgâya mülhak suretinde olan dört aded solak ortalarının solakbaşıları silâhşörlük ile ihrâc olunarak gerek solaklarm ve gerek peyklerin hey'etleri tebdîl olundı.

Mehterhâne ki çadırların der-anbâr oldığı yerdir burası dahi nizâm-ı kadîminden çıkmış olmasıyla tanzîme muhtâc idi. Neferâtından alîl[2] ve emekdâr olanlara tekâ'üd vechile ma'âşlar tahsîs ve ricâl-i devletden biri Hiyâmiyye Nâzırı unvânıyla ta'yîn ve rütbesi Humbarahâne Nezâreti'yle Bostâniyân-ı Hâssa Nezâreti arasında i'tibâr kılındı. Ve Hiyâmiyye neferâtı dahi Asâkir-i Mansûre gibi taht-ı intizâma alındı.

Ve bundan sonra devletin her dâ'iresi yeniden taht-ı intizâma alınmak üzre pey-der-pey müceddeden nizâmât-ı askeriyye ve mülkiyye tertîb ve te'sîsine teşebbüs olunmuşdur.

Ber-minvâl-i meşrûh yemçeriler taraf taraf taharrî ile kimi i'dâm ve kimi iclâ olunmakda bulunduklarından bir takımı Asâkir-i Mansûre'ye yazılub ibtidâ-yı emrde yazılanların ahvâli dahi geregi gibi tahkîk olunamadığından asâkir-i cedîde içine haylî müfsidler karışmış idi. Bunlardan ba'zılarmın hâricden hammâl ve cemmâl makûleleriyle beynlerinde yeniçeriligi i'âdeye dâ'ir sözler cereyân eyledigi tahkîk olundukda birer birer der-dest idilerek icrâ

1 Tayy: Dürüp bükme, durulup bükülme, sarma, katlama; atlama, üzerinden geçme.
2 Alil: Hasta, illetli.

olunan istintâklarında Bektâşî kıyâfetinde bir herîf ile reml[1] ve rü'yâ üzerine söyleşdikleri anlaşılmağla sekiz neferi dîvân-ı harb usûliyle muvâcehe-i asâkirde kurşuna dizilmiş ve Üsküdar ahâlîsinden dokuz kişi esvâk ve pâzârda i'dâm ve birkaç kişi nefy idilmişdir.

Bâhir Efendi Zeyli'nde beyân olundığına göre Bâb-ı Ser'askerî Ağakapusı'na bedel olarak ba'd-ez-în şehrin zabt u rabtı oradan rü'yet[2] olunacağından harîk me'mûrları dahi Bâb-ı Ser'askerî'ye nakl olunmuş idi. Ağakapusı'nda mevcûd olub da Bâb-ı Fetvâ ittihâz olunmağla ta'mîri sırasında yıkılmış olan Yangın Köşkü'nün bir misli Bâb-ı Ser'askerî'de yapılmak lâzım geldigi hâlde kâr-gîr olarak inşâsı irâde-i seniyye iktizâsından bulunmuş ise de uzun vakte muhtâc oldığından şimdilik sâbıkı misillü ahşâbdan inşâsına mübâşeret olunmuş ve bu esnâda me'mûrları Süleymâniyye Câmi'-i Şerîfi minâresinde icrâ-yı me'mûriyyet eylemekde bulunmuş idi. Ve müddet-i kalîle zarfında köşk hitâm bulub derûn ve bîrûnundaki talaş ve ağac ve tahta parçalarının tathîri kalmış idi. Ber-vech-i bâlâ (**s.188**) yeniçeri gayret-keşlerinden oldukları hâlde Asâkir-i Mansûre'ye yazılmış olan müfsidler isyân itmek üzre ittifâk ve bulundukları taburun dîger neferâtını iğfâl iderek büyük zâbitlerinin haberleri olmadığı hâlde Ser'asker Paşa ile ocak ağası ya'nî Başbinbaşı Osmân Ağa'nın hânelerinde bulundukları gice mezkûr Yangın Köşkü'nün dibine tecemmu' ve köşke âteş virüb ihrâk eylemişler garazları Ser'asker Paşa ve Osmân Ağa ve sâ'ir zâbitler yangın sebebiyle oraya tecemmu' itdikleri gibi cümlesini i'dâm ile i'lân-ı isyân itmek imiş. Hâlbuki Ser'asker Paşa etbâ'ından Bâb-ı Ser'askerî'de bulunanların ba'zıları keyfiyyete muttali'[3] olarak koşub Ser'asker Paşa'ya haber virmişler. O dahi Sadr-ı â'zam'a iş'âr idüb anın tarafından dahi Mâbeyn-i Hümâyûn'a arz olunmuşdur. Bunun üzerine Bâb-ı Ser'askerî'nin kapuları sekbân askeriyle tutılub zâbitler dahi keyfiyyetden âgâh idildikden sonra mezkûr tabur Üsküdar'a imrâr ve oradan Akdeniz Boğazı'na me'mûriyyet zuhûr eyledi dinilerek kayıklara irkâb olundığı sırada ön ayak olanlar iskelede tevkîf ile i'dâm olunmuşlardır. Gemiler ile gidenler dahi Akdeniz Boğazı'na vâsıl olduklarında Kapudan Paşa ile boğaz muhâfızı kendülerine yazılmış olan tahrîrât-ı mahremâne mûcebince anları bir yerde toplıca bulundırmayub kimisini boğazda bulunan Donanına-yı Hümâyûn sefâ'inine ve kimisini kal'alara taksîm ile kârlarını bitürmişlerdir. Bâb-ı Ser'askerî'de bulunan dîger bir iki tabur dahi çend rûz sonra Ağriboz'a imdâd eylemek bahânesiyle berren ol cânibe gönderilmişlerdir. Ve Asâkir-i Mansûre'nin dîger âlâylarının ve topcı takımlarının tenkîhine ve bundan sonra yazılanların tedkîk-i ahvâline i'tinâ olunmuşdur.

Zi'l-hicce'nin yirmi yedinci güni ale's-sabâh Livâ-i Şerîf-i Nebevî Bâbü's-sa'âde pîşgâhından kaldırılub mahall-i mahsûsuna nakl ve vaz' olundı. Sadr-ı â'zam ve sâ'ir me'mûrîn dahi kuşluk vakti Sarây-ı Hümâyûn meydânındaki çadırlardan Bâb-ı Âlî'ye nakl itmek üzre iken Hocapaşa'da yangın zuhûr itdi. Derhâl kol kol olarak etrâfa şerâre-feşân[4] oldı. Salkımsögüd ve Çıgâloğlı ve Bâb-ı Âlî ile etrâfındaki mahallâtı ve Büyük Çârşû

1 Reml: Kum falı, bir takım nokta ve çizgilerle fala bakmak oyunu.
2 Rü'yet: Görme, bakma, görülme.
3 Muttali': Bir işi haber almış olan, bilen.
4 Şerâre-feşân: Kıvılcım saçan.

içerüsini ve Okcılarbaşı ve Sîm-keşhâne ve Kumkapu ve Yenikapu'ya kadar olan mahalleri ifnâ itdi. Ağakapusı der-dest-i tefriş olarak Şeyhü'l-islâm Efendi henüz oraya nakl itmemiş oldığından muvakkaten[1] Bâb-ı Âlî ittihâz ile Sadr-ı â'zam ve me'mûrîn-i Bâb-ı Âlî oraya nakl itmişdir.

Tekemmüle

Yeniçeri vak'ası hilâf-ı me'mûl olarak bağteten zuhûr idivirmekle düvel-i Avrupa (**s.189**) dem-beste-i sükût ve hayret olarak ekseri Devlet-i Aliyye'nin tanzîm-i umûr-ı askeriyye ve mülkiyye ile müceddeden kesb-i kuvvet idecegi ümîdinde bulunmuşlar ise de ba'zıları dahi Devlet-i Aliyye'nin asabiyyet-i milliyye üzerine mü'esses olan ocakları mahv olmağla bütün bütün za'îf düşmesi zann ve i'tikâdma câhib olmuşlar idi.

Hakîkat-i hâlde Devlet-i Aliyye asâkir-i mu'alleme tertîbiyle kuvvet bulacağı der-kâr olub ancak ikmâl-i kavânîn-i askeriyye ile asâkir-i mu'allemenin hadd-i kifâyeye iblâğı haylî müddete mevkûf olub ol vakte kadar kuvvetsiz bir hâlde bulunması tabî'î idi. Erkân-ı Saltanat-ı Seniyye ise vukûfsuzlukları cihetle yeniçerilere galebe itdikden sonra artık her devlete galebe idebilmek zu'muna düşmüşler idi. Rusyalu dahi Devlet-i Aliyye geregi gibi kesb-i kuvvet eylemezden mukaddem anın bu hâl-i za'fından istifâde eylemek üzre i'lân-ı harbe vesîle aramakda idi.

Akkirman Mükâlemesi

Cild-i hâdî aşerde beyân olundığı üzre Bükreş Ahidnâmesi'nde Anadolı hudûdı kable's-sefer bulundığı hey'et üzre Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm olunmak musarrah[2] iken Rusyalu ahdini îfâ itmeyüb yedinde bulunan Faş ve Sohum ve Anakara kal'alarını teslîmden ibâ ve Bükreş Ahidnâmesi ucâleten tanzîm olunmuş idügi bahânesiyle lüzûm-ı tefsîr ve tavzîhini[3] iddi'â iderek mükâleme talebinde ısrâr itmekle Dersa'âdet'de Rusya İlçisi Istrogonof[4] ile mükâlemeye mübâşeret olunub hattâ ba'zı husûsâta karâr dahi virilmiş iken Rûm fetreti zuhûr ile emr-i mükâleme pes-mânde[5] olmuş idi.

Istrogonof bundan dolayı iştikâ itmekde iken Rûm fetretinin bidâyet-i zuhûrunda devletinden aldığı ta'lîmât üzre Rûmların isyânından teberrî[6] itmiş ise de arası çok geçmeyüb Rûmlar hakkında zulm u gadr olunayor deyü şikâyete başlayub ve bu şikâyetini

1 Muvakkaten: Geçici olarak, eğreti olarak.
2 Musarrah: Tasrîh olunmuş, açık söylenmiş, belirtilmiş, apaçık.
3 Tavzîh: Açıklama, aydınlatma.
4 Istrogonof: Gregor Strogonov, Rusya'nın İstanbul murahhas orta elçisi.
5 Pes-mânde: Geri kalmış, geride bulunan; artık, artmış.
6 Teberrî: Alakasız olma. Sevmeyip yüz çevirme.

şikâyât-ı sâbıkasına ilâve eyleyüb miyânede zuhûr iden keşmekeşler üzerine otuz altı sene-i Hicriyyesi evâhirinde münâsebât-ı politikiyyeyi kat‘ ile terk-i sefâret idüb gitmiş idi. Anın üzerine keyfiyyet ber-tafsîl makâm-ı Sadâret'den Rusya başvekîline iş‘âr olundıysa da marzî-i devlete muvâfık cevâb alınamamışdır. Mesâlih-i ticâriyye ise Rusya Maslahatgüzârı Mihalaki ma‘rifetiyle rü’yet olunmakda idi.

Ma‘a-mâ-fîh otuz yedi senesinde Rusyalunun re’y ve rızâsına muvâfık sûretde Eflâk ve Boğdan'a yerlü boyarlardan voyvodalar nasb ile imtiyâzât-ı kadîmeleri ibkâ olundı. Ve Devlet-i Aliyye'nin mesleki İngiliz ilçisi tarafından tahsîn olunub fakat Memleketeyn baş (**s.190**) beşlü ağaları ma‘iyyetlerindeki neferâtın taklîline[1] dahi müsâ‘ade olundığı sûretde artık Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde kîl ü kâl ber-tarâf olur deyü ifâde ve ihtâr itmekle hâtime-i esbâb-ı münâza‘a olmak üzre bu dahi icrâ kılınmış ve buna Mihalaki tarafından beyân-ı memnûniyyet olmuş iken az vakt sonra baş beşlü ağalarının rütbeleri dûn olmak Bükreş Mu‘âhedesi'nde müstakillen senede rabt olunan Memleketeyn imtiyâznâmesi şürûtuna dâhil iken ol husûsda müsâmaha olundığından bahisle icrâsı devletinin matlûbı oldığını resmen beyân itmekle buna dahi müsâ‘ade kılındı. Devlet-i Aliyye'nin metâlibi ise pes-mând[e] duruyordı.

Devleteyn beyninde bâdî-i kîl ü kâl olan mevâddan biri dahi Sırpistân mes’elesi idi ki Bükreş Mu‘âhedesi hükmünce Sırpların nâ’il oldukları imtiyâzâtın şekil ve teferru‘âtını bi'l-müzâkere tanzîm içün Sırpların mu‘teberânından Dersa‘âdet'e beş altı kinez gönderildigi esnâda Rûm fetreti zuhûr itmekle bu kinezler rehn sûretiyle tevkîf olunub Rusyalu ise bunı ser-rişte-i şikâyet eylemekde idi. El-hâsıl devleteyn arası pek gergin olub ancak Rusya İmparatorı Aleksandır'ın Devlet-i Aliyye hakkında hürmet-i mahsûsası oldığından işlerin sûret-i müsâlemetkârîde[2] tesviyyesi pezîr olması me’mûl iken (1825) sene-i Mîlâdiyyesi Teşrîn-i Sânî'sinin on ikinci ya‘nî işbu kırk bir sene-i Hicriyyesi Rebî‘ü'l-âhir'inin on altıncı güni fevt olub yerine İmparator olan birâderi Nikola ise bi'l-akis Devlet-i Aliyye'yi tazyîk ve iz‘âc yolını tutdı.

Rusya Maslahatgüzârı Mihalaki evâhir-i Şa‘bân'da Bâb-ı Âlî'ye gelüb Bükreş Ahidnâmesi hükmünce Sırpların nâ’il oldukları imtiyâzlar icrâ sâniyyen mevkûf olan Sırp kinezlerinin sebîlleri tahliyye olunmak sâlisen Eflâk ve Boğdan'da beşlü neferâtı nâmıyla istihdâm olunan asâkir-i İslâmiyye külliyyen kaldırılmak râbi‘an Bükreş Ahidnâmesi'nin mündericâtını müzâkere içün mukaddemâ Devlet-i Aliyye me’mûrlarıyla Rusya İlçisi Istrogonof beyninde şürû‘ olunub da ba‘zı avârız-ı heylûliyyetle metrûk olan müzâkerenin hüsn-i taviyyet-i tarafeyn ile tekmîl ve itmâmı zımnında tarafeynden re’s-i hudûda murahhaslar gönderilmek devletinin matlûbı oldığına dâ’ir bir kıt‘a takrîr i‘tâ ve çend rûz sonra vürûd ile kırk güne dek husûsât-ı mezkûrenin cevâbım alarak avdetim muktezâ-yı me’mûriyyetimdir deyüb gitdi. Devlet-i Aliyye bu esnâda ber-vech-i bâlâ tanzîm-i umûr-ı askeriyye ile meşgûl oldığından Rusyalu ile bir gâ’ile çıkarmağa vakti müsâ‘id olmadığına

1 Taklîl: Azaltma, azaltılma, indirme.
2 Sûret-i müsâlemetkâr: Barışçı olarak, sulh taraftarı olarak.

mebnî tekâlîf-i mezkûreye muvâfakat ile ahidnâmenin medlûlünden ayrılmamak üzre murahhaslar ta‘yînine karâr virerek hilâl-i Ramazân'da (**s.191**) sâbıkâ beglikci ve hâlâ Anadolı muhâsebecisi olan Hâdî Efendi'yi murahhas-ı evvel ve Rûmili Vekâyi‘ Kâtibi Köse İbrâhîm Efendi'yi murahhas-ı sânî ve Nâfi‘ Efendi'yi kâtib-i evvel ve Necîb Efendi'yi kâtib-i sânî ve Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı yamâğı Esrâr Efendi'yi tercümân-ı evvel ve Nâmık Efendi'yi tercümân-ı sânî nasb ile hemân Rûmili cânibine i‘zâm itdi.

Anlar Edirne'de iken yeniçeri vak‘ası zuhûra gelicek şâyed Rusyalu yumuşamış olmak zannıyla Edirne'de biraz ayak sürimeleri murahhaslara mahremâne iş‘âr[1] idildi. Rusyalu ise bi'l-akis daha şiddetlü lisân ile isti‘câl itmekle hemân hareket eylemeleri içün kendülerine ta‘lîmât gönderildi. Anlar dahi hemân hudûda gidüb ve Rusyalunun talebiyle mahall-i mükâleme ta‘yîn olunan Akkirman'a varub orada mükâlemeye başlandı.

İSTİTRÂD

Ber-vech-i bâlâ Akkirman mükâlemesine tercümân-ı sânî ta‘yîn olunan Nâmık Efendi pek çok mu‘ammer[2] olub asrımızda efâhim-i müşîrân-ı Saltanat-ı Seniyye'den bulunan Nâmık Paşa'dır. Bin üç yüz bir sene-i Hicriyyesi'nde kendüsinin virmiş oldığı terceme-i hâl varakasından terceme-i hâli hulâsa olunarak ber-vech-i âtî târîhimize zeyl ve ilâve olunur.

Şöyle ki: Nâmık Efendi kendü ifâdesi üzre Hicret-i Nebeviyye'nin (1219) senesinde Dersa‘âdet'de tevellüd ve ([1]232) senesinde Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'ne devâm ile berâber lisân-ı Fransavî ta‘allümüne ikdâm ve az vakt zarfında haylîce terakkî eylediginden ber-vech-i bâlâ ([12]41) senesinde ikinci tercümânlıkla Akkirman mükâlemesi meclisine me’mûr olub ol esnâda Devlet-i Aliyye asâkir-i mu‘alleme tertîbine mübâşeret buyurmuş oldığına mebnî Akkirman'dan avdetinde ta‘lîmin nazariyyâtına ve hidemât-ı dâhiliyyeye müte‘allik kitâbları Fransızcadan Türkceye terceme içün ol esnâda ser‘asker olan Hüsre[v] Paşa'nın talebiyle Dâ’ire-i Askeriyye'ye me’mûr idilmiş ve ıslâhât-ı fenniyeyi Türkceye nakl ve terceme idebilmek içün bi'l-fi‘il piyâde ve süvârî ta‘lîmlerinin tahsîline mecbûr ve bu sûretle Sultân Mahmûd Han-ı Sânî Hazretleri'nin teveccühüne mazhar olarak ([12]43) senesinde uhdesine o zamân binbaşılık ile kâ’immakâmlık arasında bulunan âlây emînligi rütbesi ihsân ve ([12]44) senesinde mensûb oldığı Fesli Âlây'ın kâ’immakâmlığına ta‘yîn ile rütbesi terfî‘ ve Edirne Musâlahası'ndan sonra Halîl Paşa sefâretle Petersburg'a me’mûr oldukda Rusya Devleti'nin nizâmât ve tertîbât-ı askeriyyesince istihsâl-i ına‘lûmât eylemek üzre (Ataşemiliterlik) ile anın ma‘iyyetine me’mûr olarak Petersburg'a gidüb geldikden sonra ([12]45) senesinde uhdesine henüz teşkîl olunan Hâssa Ordu-yı Hümâyûnı Üçünci Âlâyı'nın Mîrâlâylığı tevcîh idilmiş ve bu alâyın usûl-i (**s.192**) hesâbiyye ve sâ’iresini tertîb ve jurnallerini tanzîm eyledigi sırada âlây efrâdından ba‘zılarına elbise ve ayakkabı dikmek

1 İş‘âr: Yazı ile bildirme, haber verme.
2 Mu‘ammer: Ömür süren, yaşayan, yaşamış.

usûlüni tahsîl itdirüb bir cerrâhhâne[1] dahi küşâd eylemiş ve az vakt zarfında mezkûr âlâyın sandığında bin beş yüz kîse akçe terâküm itdirüb bu sermâye ile idâresi kendüsine muhavvel olan Begkoz Debbâğhânesi'ni tevsî' itmiş oldığına ve ol esnâda Hâssa Ordu-yı Hümâyûnu'nun Dördünci Âlâyı dahi anın ma'rifetiyle ikmâl idilmiş bulundığına mebnî uhdesine Üçünci ve Dördünci âlâyların mîrlivâlığı ihsân buyurulmuş ve ([12]48) senesinde zuhûr iden Mısır vak'asına ve ba'zı husûsât-ı politikiyyenin gösterdigi ehemmiyyete mebnî sefâretle İngiltere'ye i'zâm olunub ol esnâda ise asâkir-i Mısriyye'nin Kütahya'ya kadar ilerülemesi ve Rusyalu tarafından li-ecli'l-i'âne Dersa'âdet'e asker gönderilmesi üzerine me'mûriyyet-i mahsûsa ile Londra'dan Petersburg'a gönderilmişdir. Ve ([12]50) senesinde tekrâr sefâretle Londra'ya gidüb geldikden sonra me'mûriyyeti Kapudan-ı Deryâ Tâhir Paşa'nın talebiyle Dâ'ire-i Bahriyye'ye nakl ve tahvîl buyurılub Tâhir Paşa'nın Donanma-yı Hümâyûn ile Akdeniz'e azîmetinde sâhib-i terceme uhdesine ferîklik rütbesi bi't-tevcîh Kapudan-ı Deryâ Kâ'immakâmlığına ta'yîn buyurulmağla Tâhir Paşa'nın avdetine kadar kâ'immakâmlıkda kalmışdır. Ba'dehu Trablusgarbca lüzûm görinan ıslâhât içün ([12]52) senesinde Tâhir Paşa refâkatiyle Trablusgarb'a giderek ve on beş ay kadar orada îfâ-yı vazîfe iderek avdetinde Bahriyye Ferîkligi Redîf Asâkir-i Mansûre-i Şâhâne Ferîkligine tahvîl ve ([12]53) senesinde Aydın Vilâyeti Vâlî Vekâleti'ne ta'yîn ve ba'de'l-avde ([12]54) senesinde Dersa'âdet'e karantina teşkîlâtı içün tertîb olunan meclise ve cennet-mekân Sultân Abdülmecîd Han Hazretleri'nin evâ'il-i saltanatında ve ([12]55) senesi Zi'l-hicce'sinde dahi Selanik vilâyeti umûr-ı zabtiyyesine ve ([12]56) senesinde Tırhala umûr-ı zabtiyyesine me'mûr idilmiş ve ba'dehu Kerbelâ'da zuhûr ile devletlerce tahkîkine lüzûm görilan hâdisenin tahkîkı içün ([12]59) senesinde ol tarafa gönderilmiş ve gidüb geldikden sonra yine târîh-i mezkûrda icrâ olunan tensîkât-ı askeriyye îcâbınca Edirne'de tecemmu' iden Üçünci Ordu'ya re'îs-i erkân olub o sırada Redîf Âlâyları Nizâmiye Âlâylarına kalb[2] olunarak ordu-yı mezkûr ile merkez ittihâz olunan Manastır'a i'zâm buyurulmuş idi. Sene-i merkûme Zi'l-ka'de'sinin on birinde uhdesine rütbe-i vezâret ve müşîrî bi't-tevcîh Beşinci Arabistân Ordu-yı Hümâyûnu'na ta'yîn buyurulmağla Berrü'ş-şâm'a azîmet idüb orada dahi îfâ-yı vezâ'if-i me'mûriyyete muvaffak oldukdan sonra ([12]65) senesi Şa'bân'ının birinde me'mûriyyeti Irak ve Hicâz Ordu-yı Hümâyûnı Müşîrliğine tahvîl ve Bağdâd (**s.193**) vilâyetinin umûr-ı mülkiyyesi cihet-i askeriyyesiyle birleşdirilerek Bağdâd vilâyeti dahi ([12]68) senesi evâ'ilinde ilâve-i me'mûriyyet idilmiş ve ([12]69) senesi Şevvâl'inin yirmi dokuzunda Tophâne-i Âmire Müşîriyyetiyle Dersa'âdet'e avdetinde kendüsine ikinci rütbe Mecîdiyye nişân-ı âlîsi ihsân ve Receb'in yirmi dokuzunda me'mûriyyeti Ticâret Nezâreti'ne tahvîl idilmişdir. O esnâda Kırım vak'ası zuhûr itmekle bir istikrâz akd eylemek üzre me'mûriyyet-i mahsûsa ile Paris'e ve Londra'ya gidüb geldikden sonra ([12]71) senesinde kendüsine tebdîlen birinci rütbe Mecîdiyye nişânı virilmişdir. Ve ([12]73) senesi Muharrem'i evâ'ilinde Hüdâvendigâr ve Cumâde'l-ûlâ'sında Kastamonı ve Zi'l-ka'de'sinde Cidde vâlîsi ve ([12]76) senesinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ve Hâssa Ordu-yı Hümâyûnı müşîri olmuşdur. Ve cennet-mekân Sultân

1 Cerrâhhâne: Osmanlılarda ordu için cerrah yetiştiren müessese. Yüksek dereceli okul.
2 Kalb: Dönüştürmek, geriye döndürmek, çevirmek, yerlerini değiştirmek.

Abdülazîz Han Hazretleri'nin zamân-ı saltanatlarında ve ([12]77) senesi Zi'l-hicce'sinin yirmi birinde ser'asker olmuş iken ([12]78) senesi Rebî'ü'l-evvel'inin yirmi dördünde def'a-i sâniyye olarak uhdesine Irak ve Hicâz Ordu-yı Hümâyûnı Müşîrligi inzimâmıyla[1] Bağdâd vâlîligi ve evâ'il-i Cumâde'l-ûlâ'sında birinci rütbeden Nişân-ı Osmânî ve ([12]81) senesinde murassa'ı ihsân buyurulmuş ve Musul ve Şehr-i Zor ve Basra eyâletleri Bağdâd'a ilhâk ile umûr-ı askeriyye ve mâliyyece kendüsine istiklâl virilmiş ve ([12]84) senesinde def'a-i sâniyye olarak Ser'askerlik ile Dersa'âdet'e getirülmişdir. Ve ([12]88) senesi Şa'bân'ının yedisinde Şûrâ-yı Devlet Re'îsi ve ([12]89) Ramazân'ının beşinde Bahriyye Nâzırı ve ([12]92) Şevvâl'inin yirmi üçünde def'a-i sâlise olarak Ser'asker ve ba'dehu def'a-i sâniyye olarak Bahriyye Nâzırı ve ([12]97) Muharrem'inin yirmi üçünde sâniyyen Şûrâ-yı Devlet Re'îsi olmuşdur.

Cülûs-ı hümâyûndan sonra dahi mazhar-ı teveccüh-i âlî olarak ([12]94) senesinde Hey'et-i Â'yân Â'zâlığına ve esnâ-yı muhârebede bir aralık Tuna yalısına me'mûr kılınmış ve Meclis-i Âlî-i Askerî Â'zâlığında bulunmuşdur. Ve ([12]95) senesinde Hazîne-i Hâssa Nâzırı ve esâs-ı mütâreke ve musâlahanın müzâkere ve imzâsı içün murahhas-ı sânî ve yine târîh-i mezkûrda def'a-i sâlise olarak Tophâne-i Âmire Müşîriyyetime ve Yâver-i Ekremlik unvânına nâ'il olmuş ve Rusya İmparatorı'na nâme-i hümâyûn îsâl itmek me'mûriyyetiyle Livadya'ya gönderilmişdir. Ve ([12]96) senesinde İlgâ-yı Kavâ'im Komisyonu'na ta'yîn ve birinci rütbe Mecîdiyye nişânı murassa'a tahvîl ve Nişân-ı İmtiyâz ihsân ve ([12]97) senesinde Umûr-ı Nâfi'a Komisyonı Riyâseti tevcîh ve ([12]99) da Nişân-ı İmtiyâz'ın plakı ve (1300) senesi evâ'ilinde altun ve gümüş madalyaları i'tâ buyurulmuşdur.

İffet ve istikâmeti müsellem zevâtdan olub fakat imsâkı[2] ziyâde oldığı cihetle bol bol (**s.194**) aldığı aylıkların çoğunı artdırarak nukûd-ı kesîre birikdirmekle asrımızın mütemevvilânındandır.[3] Ve ashâb-ı vukûf ve ma'lûmâtdan olub ancak re'yinde musırr ve müstebid olarak kimesnenin re'yine ittibâ' itmek istemez. İstanbul'da ibtidâ alafrangaya meyl idenlerden olub evâ'il-i hâlinde Frenkâne tavr ve kıyâfetle gezerek ashâb-ı ta'assubun nişâne-i seng-i i'tirâzı iken alafranga zâtlar tekessüre başladığı sırada anlara muhâlif olarak meşâyih-i Halvetiyye'den meşhûr Kuşadalı İbrâhîm Efendi'ye inâbe ve tarîk-i sûfiyyeye sülûk ile dar pantolon yerine bol pantolon giyüb ve tarîk-i zühd ü salâhı iltizâm idüb hâlâ kendü ifâdesi üzre seksan iki yaşında oldığı hâlde vücûdı zinde olarak salât-ı hamseye muvâzabet[4] ve Nâfi'a Komisyonı Riyâseti'nde îfâ-yı vezâ'if-i me'mûriyyet eylemekdedir.

Tezyîl

Encümen-i Dâniş'in karârıyla te'lîfine me'mûr oldığım târîh işte burada hitâm buldı.

1 İnzimâm: Zam olunma, katılma.
2 İmsâk: Bir şeyden el çekerek nefsine hâkim olma.
3 Mütemevvilân: Mal sahipleri.
4 Muvâzabet: Bir işe durmadan çalışma, bir işle dâima uğraşma.

Ancak bâlâda mastûr olan ba'zı vukû'ât-ın ikmâl ve îzâhı lâzıme-i hâlden görüldigine mebnî bir hâtime ile hatm-i kelâm idelim.

HÂTİME

Cild-i âşirde iş'âr olundığı üzre Devlet-i Aliyye Rusyalu ile muhârib oldığı hâlde Avrupa'yı herc ü merc iden Napolyon Bonaparte Rusya üzerine harekete müteheyyi' bulundığı cihetle Devlet-i Aliyye'yi muhârebede devâma teşvik itmekde iken Devlet-i Aliyye ana bakmayub da Bükreş'de Rusya Devleti'yle akd-i musâlaha idivirmesinden dolayı Rusya İmparatorı Aleksandır müteşekkir ve minnetdâr ve Devlet-i Aliyye'nin bu hareket-i müdebbirâne[1] ve mu'detilânesi ekser düvel-i Avrupa nezdinde takdîr ve tahsîne sezâvâr[2] oldığına ve müte'âkiben Napolyon'un mağlûbiyyetinde tarafdârânının makdûh[3] ve hilâf-gîrânın memdûh oldığına nazaran Devlet-i Aliyye'nin bu tedbîrinde isâbet eylemiş oldığı tebeyyün eylemişdir. Lâkin Napolyon Elba Adası'na nefy olunarak Avrupa'ya yeniden nizâm virmek üzre teşkîl olunan Viyana Kongresi'ne her devlet tarafından murahhaslar gönderilmiş iken Devlet-i Aliyye hâric kalub ve bî-gâne durub da bu kongreye müşâreket[4] ile istifâde itmemesi ve bu cem'iyyetde Rusya'ya karşu kendüsine pek çok hayr-hâh devletler var iken yalnız kalması husûsunda vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin hatâsı dahi inkâr olunamaz.

Acabâ vükelâ-yı Devlet-i Aliyye Avrupa ahvâline vukûfsuzlukları hasebiyle buraları hâtırlarına gelmedi mi? Hayır. Kongreye murahhas gönderilmek husûsı Avusturyalu tarafından ihtâr (**s.195**) olundı. İstanbulca dahi nazar-ı ehemmiyyete alındı lâkin mevki'-i icrâya konılamadı bunun ne makûle efkâr ve ahvâlden münba'is oldığını îzâh ise târîhimizin vezâ'if-i mühimmesinden görünmüşdür.

Ve bir de cild-i hâdî aşerde beyân olundığı üzre Rûm fetretinde Rusya Devleti'nce görilan mu'âmelât-ı mütenâkızadan nâşî Devlet-i Aliyye bu fesâdın Rusyalu tarafından ihdâs olundığına zâhib olub Rusya İmparatorı Aleksandır ise bundan sûret-i kat'iyyede tebrî'e-i zimmet eylemekde bulundığından bu mes'elenin hall ve îzâhı dahi mesâ'il-i mühimme-i târîhiyyeden ma'dûd[5] bulunmuşdur.

İşte şu iki mes'elenin halline ve Yunanistân'ın encâm-ı hâline dâ'ir îzâhât-ı lâzıme i'tâsıyla kelâma hitâm virelecekdir.

Mukaddemâ Devlet-i Aliyye'nin Avrupa mu'âmelâtından hâric ve bî-gâne durur iken Napolyon'un eyyâm-ı tahakküm ve tagallübünde Devlet-i Aliyye yalnız başına â'dâya mukâbele kâbil olmayacağını hiss iderek ba'zı düvel-i Avrupa ile teksîr-i mu'âmelât ve

1 Hareket-i müdebbirâne: Yakışır şekilde hareket.
2 Sezâvâr: Münâsip, uygun, yaraşır.
3 Makdûh: Beğenilmemiş, ayıp.
4 Müşâreket: Ortaklık, ortaklaşma, katılım, iştirak etme.
5 Ma'dûd: Sayılı, sayılmış, muayyen, belli.

münâsebâta başlamış ve ba'zılarıyla akd-i revâbıt-ı ittifâk[1] eylemiş idi. Ol asırda ise Avrupa politikası pek mütegayyir ve mütekallib olub düvel-i mütehâribe bağteten[2] müttefik ve düvel-i müttefika ansızın mütehârib olageldikleri cihetle beyne'd-düvel emniyyet ve i'timâd münselib olmuş ve ahd-şikenlik[3] âdet hükmüne girmiş idi. Bu cihetle Devlet-i Aliyyece dahi ba'zı düvel ile akd-i ittifâka rağbet kalmamışdı.

Ale'l-husûs Sultân Selîm Han-ı Sâlis Hazretleri'nin Napolyon'a meyl ve teveccühi ez-kadîm Devlet-i Aliyye'nin hayr-hâhı olan İngilterülünün husûmetine bâdî oldı ve bu bahâne ile Rusyalu bağteten hudûd-ı hakaniyyeye hücûm itdi.

O zamân Devlet-i Aliyye gavâ'il-i azîme-i dâhiliyyeye uğramış iken düşmanlarına karşu o kadar izhâr-ı sebât ve metânet ve ol mertebe cesûrâne hareket eyledi ki bir devletde mesbûk-ı bi'l-misl degildir. Devlet-i Aliyye'yi envâ'-ı mevâ'îd ile iğfâl iden Napolyon ise sözünde durmayub bu esnâda Rusyalu ile gâlibâne akd-i musâlaha itmiş iken Devlet-i Aliyye'yi Rusya'ya karşu yalnız bırakdı. Devlet-i Aliyye başıbozuk asâkiriyle Rusya'nın cesîm ve muntazam ordularına mukâbele idüb ba'zan galebât-ı cesîmeye dahi nâ'il oldıysa da kazârâ ordusı Ruscuk ve Yergögi mevki'lerinde perîşân olarak Rusyalu ile mağlûbâne musâlahaya mecbûr oldığı esnâda Napolyon tedârükât-ı azîme ile Rusya üzerine harekete müteheyyi'[4] olarak Devlet-i Aliyye'yi muhârebede devâma teşvîk ve kendüsiyle Rusya aleyhine ittifâka da'vet eylemiş ise de (**s.196**) Devlet-i Aliyye'nin vefasızlığından dil-gîr[5] olarak kendüsiyle ittifâk şöyle dursun dîger bir devletle ittifâk eylemek usulünden bile vazgeçmiş idi. Rusyalu ise Anadolı cânibinde Anapa'dan Lazistân'a kadar olan Karadeniz sevâhilini ve Rûmili cânibinde Besarabya ve Eflâk ve Boğdan eyâletlerini temellük[6] ve Sırpistân'da bir emâret-i müstakille teşkîl itmek dâ'iyyesinde iken Napolyon ile cenge tutuşmak üzre bulundığı cihetle yalnız Besarabya kıt'asını almak ve Memleketeyn imtiyâzâtını te'yîd eylemek ve Sırpistân'a ba'zı imtiyâzât virdirmek ile iktifâ ve Anadolı hudûdını kable'l-muhârebe bulundığı hey'et üzre Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîm itmek üzre ta'ahhüd eylemiş oldığından Devlet-i Aliyye Napolyon'un teşvîkâtına ehemmiyyet virmeyerek Bükreş'de şerâ'it-i mezkûre üzre Rusyalu ile akd-i mu'âhade idivirdi.

İmparator Aleksandır bu mu'âhedede birçok metâlibinden vazgeçmiş ve Anadolı cânibinde Sohum ve Anakara gibi yed-i istîlâsında bulunan ba'zı kılâ' ve bikâ'ı Devlet-i Aliyye'ye redd eylemesi lâzım gelmiş ise de o dahi Tuna cihetinde haylîden haylî müstefîd oldukdan başka o tarafdaki ordusını Napolyon'a karşu sevk itmesi muzafferiyyetine medâr-ı küllî olmağla memnûn ve müteşekkir olmuş iken cild-i âşirde beyân olundığı vechile Napolyon'a galebe itdikden sonra ahdine vefâ itmeyüb ber-vech-i bâlâ Bükreş Mu'âhedesi hükmünce Devlet-i Aliyye'ye reddi lâzım gelan Anakara ve Sohum gibi ba'zı kılâ' ve bikâ'ın

1 Akd-i revâbıt-ı ittifâk: Bağlılık anlaşması akdi.
2 Bağteten: Birdenbire, ansızın.
3 Ahd-şiken: Anlaşmayı bozan.
4 Müteheyyi': Hazırlanan, hazırlanmış, hazır.
5 Dil-gîr: Gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın.
6 Temellük: Kendine mal etme.

redd ve teslîminden imtinâ‘ itmekle Devlet-i Aliyye artık nusûs-ı ahdiyyeye dahi emniyyet kalmadı deyü şikâyet eylemekde idi.

Aleksandır ise Napoylon'un şerr ve mazarratından Avrupa'nın tahlîsine sebeb olarak Avrupa'nın müncîsi[1] unvânını takınmış ve beyne'd-düvel büyük şân ve i'tibâr kazanmış oldığı cihetle bn misillü şikâyetlere kulak asmazdı.

Hâl bu minvâl üzre iken Viyana Kongresi akd olundı ve Devlet-i Aliyye dahi bu kongreye müşâreket ile memâlikinin tamâmiyyetini kongrece te'mîn itdirmek husûsı Avusturyalu tarafından hayr-hâhâne ihtâr kılındı. Avusturya diplomatları ser-âmedânından (Prens Dö Meternik)'in[2] mu'temed ve mahrem-i esrârı olan (Şövalye Dö Kenc)'in karîbü'l-ahdde tab' ve neşr olunan mecmû'a-i mektûbâtında dahi bu bahse dâ'ir haylî ma'lûmât vardır. Şöyle ki: Fi'l-asl Devlet-i Aliyye'nin Avrupa'da dâ'imî ikâmet eyler ilçileri olmadığından Avrupa havâdisini Bâb-ı Âlî'ye bildirmek Memleketeyn voyvodalarının vezâ'if-i mahsûsalarından idi. Ve egerçi bin iki yüz yedi sene-i Hicriyyesi'nde Devlet-i Aliyye tarafından üçer sene müddetle Avrupa'ya ilçiler irsâline karâr virilüb hattâ Londra'ya Âgâh Efendi ve ba'dehu Ferruh Efendi gönderildiyse de bu kâ'ide henüz ıttırâd[3] üzre mevki'-i icrâya konılamadığından (s.197) Memleketeyn voyvodaları kemâ-kân Avrupa havâdisini tahkîk ile Bâb-ı Âlî'ye bildirmege me'mûr idiler.

Viyana Kongresi'nin ehemmiyyet-i fevka'l-âdesi ma'lûm oldığı hâlde Devlet-i Aliyye'nin Viyana'da ilçisi bulunmadığına mebnî Bükreş Musâlahası'ndan sonra Eflâk voyvodası olan Karaca Beg Bâb-ı Âlî'ye Avrupa havâdisi yetişdirmek vazîfesini hüsn-i îfâ zımnında sâlifü'z-zikr (Şövalye Dö Kenc)'i akçe kuvvetiyle ve Avusturya Devleti'nin ruhsatıyla Viyana'da muhbir ittihâz itmiş idi. Ve devleteynin muvâfakatiyle bu muhâbere kapusı açılmca gerek İstanbul'da ve gerek Viyana'da ser-i kârda bulunanlar böyle bir sûret-i gayr-i resmiyyede mübâdele-i efkâr olunmasının fâ'idesini hiss eylemiş olduklarından muhâbere-i mezkûre az vakt zarfmda fevka'l-âde kesb-i ehemmiyyet eylemişdi.

İşte ol vakt (Kenc)'in Bükreş'e yazmış oldığı mektûblar mezkûr mecmû'ada münderic olub bunlar mevzû'-ı bahs olan mes'ele hakkında bir me'haz-ı sahîhdir.

Fakat bunda yalnız Kenc'in Karaca Beg'e yazmış oldığı mektûblar münderic olub Karaca Beg'in ana yazmış oldığı mektûblar derc olunınamışdır. Eger anın mektûbları veyâ müsveddeleri meydânda olsaydı mes'ele daha ziyâde müttezih olurdı. Fakat Karaca Beg'in Bükreş'den firârında bu misillü muhâbere evrâkının nerede kaldığı mechûl olub kendüsinin mahrem-i esrârı ve Kenc ile cereyân iden muhâberâtının kâtibi olan Aleksandır Mavrokordato[4] dahi anınla birlikde firâr eylemiş ve ba'dehu Yunan ashâb-ı ihtilâlinin başına geçmiş oldığından Karaca Beg'in evrâkı ele geçürilememişdir.

Binâ'en-aleyh hall ve îzâh-ı mes'ele içün elde sened-i sahîh olacak yalnız (Kenc)'in

1 Müncî: Kurtarıcı, kurtaran, önder.
2 Prens Dö Meternik: Prens Klemens von Metternich.
3 Ittırâd: İntizamlı, uygun şekilde. Sıra ile birbirini takib eden.
4 Aleksandır Mavrokordato: Aleksandros Mavrokordatos.

mektûbları olub bunlardan yedi kıt'asının hulâsa vechile tercemeleri zeyl-i kitâbda (17) işâretiyle îrâd olunur.

Bunların mütâla'asından ve ahvâl-i sâbıka ve lâhıkanın muhâkemesinden anlaşıldığı üzre Devlet-i Aliyye Viyana Kongresi'ne murahhas gönderüb de memâlikinin tamâmiyyetini te'mîn itdirmek husûsı Prens Meternik'in efkâr-ı mahsûsası idi.

Çünki Avrupa Napolyon'un ta'addiyât-ı gâsıbânesinden tahlîs olunmuş ise de ilerüde Rusya'nın Avrupa'ya tecâvüz itmesi mülâhazası ezhânı tahdîş eylemekde oldığından Avrupa'ca bir muvâzene-i kat'iyye te'sîs ile düvel-i Avrupa yek-dîgerin tamâmiyyet-i memâlikine zâmin[1] olmak husûsı bir fıkra-i mahsûsa olarak kongrede tanzîm olunacak ahidnâme-i umûmîye derc olunması mütâla'a olunmakda idi. Lâkin Rusyalu Avrupa cihetine (s.198) tecâvüz itmeyerek Memâlik-i Mahrûse'den pek çok yerler iğtisâb ile kesb-i cesâmet eylemek mülâhazası ve bu takdîrce yine muvâzene-i düveliyyenin bozulmuş olacağı hâtırası düvel-i Avrupa'ya mûcib-i endîşe olub ale'l-husûs Rusyalunun bu sûretle tecessümi her devletden ziyâde Avusturya'ya dokunacağından Prens Meternik Memâlik-i Mahrûse'yi dahi bu kefâlet-i müştereke tahtına aldırmak azminde ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den resmî ve cânlu bir teşebbüs ve iddi'â vukû' bulursa düvel-i müttefikaya karşu Rusyalunun dahi buna hâh ve nâ-hâh muvâfakat idecegi cezminde bulundığından kongreye murahhas gönderilmesini Devlet-i Aliyye'ye iş'âr itmiş idi.

Bâb-ı Âlî evvel emirde bu ihtârı geregi gibi tedkîk itmeyerek murahhas irsâlinden mübâ'adet eylemiş idi. Çünki Devlet-i Aliyye ber-vech-i bâlâ düvel-i Avrupa'dan ba'zılarıyla akd-i revâbıt-ı ittifâk eylemek usûlüni bir müddet kendüsince bir meslek-i cedîd ittihâz eylemiş iken Avrupa politikasının sebâtsızlığını ve hükümdârânın vefâsızlığını bi't-tecrübe bu ittifâk usûlünden nefret ve fi'l-asl müttehizi olan bî-taraflık meslegine avdet eylemiş ve bunun fâ'idesini dahi görmüş ya'nî Napolyon ile ittifâkdan ictinâb ve Bükreş Musâlahası'nı kabûl ile yakayı kurtarmış idüginden bu kerre Viyana Kongresi'ne murahhas gönderüb de memâlikinin tamâmiyyetini kefâlet-i müştereke-i düveliyye tahtına aldırması husûsı Meternik tarafından ihtâr olundukda Bâb-ı Âlî dûçâr-ı tereddüd olarak acaba kefâlet-i mebhûsün-anhâ Rusyaluyı tevhîş itmez mi ve Devlet-i Aliyye'nin kefâlet istemesi âtîsinden emîn olmadığı efkârını tevlîd eylemez mi ve ber-vech-i bâlâ Rusyalunun ahden Devlet-i Aliyye'ye redd ve teslîmi lâzım gelan kal'alar bahsi kongreye düşüb de istirdâd olunamadığı takdîrde Devlet-i Aliyye'nin bu kal'alarda olan hakk-ı mutâlebesi sâkıt[2] olmaz mı ve bu kal'aların reddi Bükreş Ahidnâmesi'nin ahkâm-ı sarîhası[3] îcâbından iken icrâ itdirilemedigi takdîrde nusûs-ı ahdiyyeye emniyyet ve i'timâd kalmayub iş kuvvet ve galebeye münhasır olacağına nazaran Viyana'da ta'ahhüd olunacak kefâlet-i müşterekeye i'timâd olunur mı gibi evhâm ve hayâlât içine dalub çıkamadı.

El-hâsıl Devlet-i Aliyye evvel emirde Viyana Kongresi'ne müşâreketden mübâ'adet[4]

1 Zâmin: Kefil olan, tazminat veren. Ödeyen.
2 Sâkıt: Hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz .
3 Ahkâm-ı sarîha: Açık, anlaşılır, kolay hükümler.
4 Mübâ'adet: Birbirinden uzaklaşma, birbirini sevmeyip soğuk ve uzak durma.

eyleyüb sonra zikr olunan kal'alar Rusyaludan istirdâd olunacak ise murahhas göndermege muvâfakat göstermiş ise de Meternik tarafından esnâ-yı muhârebede Rusyalunun Devlet-i Aliyye'den nez' eylemiş oldığı yerlerin istirdâdı bahsinin meydâna konulması münâsebet almayacağı ve der-miyân olunsa fâ'idesiz kalacağı cevâbı virilmiş idi. Ve fi'l-vâki' **(s.199)** cild-i âşirde tafsîl olundığı üzre ol esnâda Varşavya Dükalığı mes'elesinden dolayı düvel-i müttefika beyninde tebâyün-i efkâr vukû'a gelmekle her biri tedârükât-ı seferiyyeye kıyâm iderek yine bir muhârebe-i umûmiyye korkusı Avrupa ahâlîsini tehdîd eylemekde olub bu kargaşalık arasında bir de Rusyaludan istirdâd-ı arâzî bahsi meydâna konılacak olsa kongrenin mükâlemâtını bir mertebe daha teşvîş idecegi ve bir fâ'ideyi müfîd[1] olmayacağı der-kâr idi.

Binâ'en-aleyh Meternik bu bahsin der-miyân olunması münâsib olmayacağı cevâbını virmekle berâber Devlet-i Aliyye'den murahhas gönderilmesi husûsunda ısrâr itmeyerek kongrede Bâb-ı Âlî nâmına söz söylemek hakkını kendüsine hasr itmek niyyetiyle Devlet-i Aliyye murahhasının bi'z-zât müdahalesine lüzûm kalmaksızın kongrede Devlet-i Aliyye menâfi'inin muhâfaza olunacağını ve Devlet-i Aliyye'nin menâfi'i Avusturya menâfi'i dimek oldığını dahi Kenc vâsıtasıyla iş'âr itdirmiş ve buna teşebbüs dahi itmişdir. Fakat Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin te'mîn-i tamâmiyyeti teklîfinin Rusya İmparatorı Aleksandır'a pek ağır gelecegini bildiginden her nasıl ise burasını İngiliz murahhası Kastelrag'a tahmîl idüb o dahi bu bahsi Aleksandır'a açarak kongre hitâmında tanzîm olunacak musâlahanâme-i umûmîye derc[2] olunmak üzre Memâlik-i Osmâniyye'nin tamâmiyyetine dâ'ir kaleme alınacak fıkra-i zamâniyyenin imzâsına râzı olub olmayacağını su'âl itdikde imzâdan ictinâb olunmayacağı Aleksandır tarafından ifâde olunmağla berâber bu fıkranın müzâkeresi Karadeniz kal'aları mâddesinden dolayı devleteyn beyninde tahaddüs iden münâza'âtın ber-taraf idilmesi zımnında zerî'a-i hasene[3] ittihâz olunacağı dahi ilâve-i makâl[4] idilmiş idi.

Lord Kastelrag işin müşkil cihetini üzerine aldıkdan sonra bu mu'âmelâtdan muhtemelü'z-zuhûr olan fevâ'id ve muhassenâtı kendü devletine hasr itmek emelinde bulunması emr-i tabî'î oldığı cihetle Aleksandır'dan aldığı cevâbı kendü mütâla'âtıyla berâber Bâb-ı Âlî'ye teblîğ itdirmege müsâra'at iderek Avusturyaluyı nev'an-mâ[5] işin hâricinde bırakmışdır. Ve bunun üzerine İngilterelü tarafından Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde münâza'un-fîh[6] ve ilişikli mâddelerin tesviyyesi husûsına tavassut olunmuşdur. Bu mâddeler Bükreş Ahidnâmesi'nin icrâ-yı ahkâmında rû-nümâ olan münâza'aların tesviyyesinden ibâret idi.

Şöyle ki: Rusyalu zikr olunan kal'aların reddinden imtinâ' ile berâber Memleketeyn ve Sırpistân hakkında Devlet-i Aliyye'nin müte'ahhid oldığı husûsâtın icrâsını ta'cîl iderdi.

1 Müfîd: İfâde eden, anlatan; manâlı. Faydalı.
2 Derc: İçine almak. Katmak.
3 Zerî'a-i hasene: İyilik sebebi.
4 İlâve-i makâl: İlave söz, söze ilavede bulunma.
5 Nev'an-mâ: Bir bakıma.
6 Münâza'un-fîh: Hakkında ihtilaf mevcut olan şey, münakaşa edilen mes'ele. Aradaki husumete sebeb olan.

Devlet-i Aliyye ise Rusya'nın ahdini îfâdan nükûlüne[1] mukâbil olarak Memleketeyn ve Sırpistân işleri hakkında müsâmaha ve te'ennî[2] idiyordı.

(s.200) Zannıma göre Devlet-i Aliyye'nin kongreye müşâreketden tevahhuşuna başluca bir sebeb dahi Sırpistân imtiyâzâtının tevsî'i korkusı idi. Zîra Sırpların imtiyâzâtına dâ'ir olan mâdde-i ahdiyye mübhem yazılmış oldığından bunun tefsîri dahi bahs götürür bir mes'ele olarak Devlet-i Aliyye Sırplara bir mertebe imtiyâz virmegi ta'ahhüd eylemiş ise de Memleketeyn gibi bir emâret-i müstakille derecesime varmasından havf ü hirâs üzre idi. Çünki anlar öteden berü müstakill emâretler olub anlara göz alışmış idi. Ammâ Sırpistân ez-kadîm Rûmili'nin sâ'ir eyâlâtı hükmünde iken Bükreş Musâlahası'nda Rusyalunun ibrâmıyla ba'zı imtiyâzâta nâ'il oldığı hâlde anlar gibi def'aten bir emâret-i müstakille şekline girmesi Devlet-i Aliyye'ye girân geliyordı. Ol esnâda ise ba'zı erbâb-ı politika tarafından Memleketeyn ile Sırpistân Devlet-i Aliyye ile Rusya ve Avusturya devletlerinin himâye-i müşterekesi tahtında bulunmak üzre bir hükûmet-i müstakille şekline konılub ve düvel-i sâ'ireye dahi tasdîk itdirilüb de Rûmili ile Rusya arasına bir sedd çekilmek efkârı meydâna konulmuşdur.

Hattâ Karaca Beg'in ser-kâtibi olan sâlifü'z-zikr Mavrokordato bin sekiz yüz yirmi sene-i Milâdiyyesi'nde Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i umûmiyyesine dâ'ir kabinetolara takdîm eyledigi lâyiha-i mufassalasında ol vakt Devlet-i Aliyye vükelâsının ittihâz eyledikleri meslek-i politikiyyenin adem-i isâbetini isbât zımnında tamâm şu Viyana Kongresi vâsıtasıyla Memâlik-i Osmâniyye'nin te'mîn-i tamâmiyyeti hakkında İngiltere tarafından Dersa'âdet'de sarf olunan mesâ'î ve ikdâmâtın müsmir[3] olmadığını cerh ve ithâma esâs ittihâz iderek şu vechile tasvîr-i mes'ele idüb dir ki Rusya'nın Rûmili kıt'asındaki tecâvüzât-ı mütevâliyyesiyle Memleketeyn ve Sırpistân imtiyâzâtının günden güne tevessü'[4] itmekde oldığından az vakt zarfında bu emaretlerden Devlet-i Aliyyece fâ'ide-i hakîkiyye kalmayacağı melhûz olunca bu emârât-ı selâse Rusya'nın Rûmili'ye teshîl-i mürûrı içün hâzırlanmış mâddî ve ma'nevî bir köpri makâmında kalacaklarına nazaran hâl-i hâzırları üzre yâhûd beynlerinde başka bir nev' râbıta-i politikiyye peydâ idilerek Devlet-i Aliyye ile Rusya ve Avusturya devletlerinin himâye-i müşterekeleri tahtında olmak üzre üçi bî-taraf ve müstakill bir memleket şekline ifrâğ olunsa ve bu teşkîlât dîger Avrupa devletleri tarafından tasdîk kılınsa Rusya ile Devlet-i Aliyye arasında bir sedd-i fâsıl olub Şark'ın muvâzenesi içün güzel bir esâs bulunmuş olacağı mütâla'asıyla böyle bir tasavvurun fi'ile getürilmesi ol asrın politika-şinâsânından ba'zıları indinde pek mültezem idi. Binâ'en-aleyh Viyana Kongresi fırsat ittihâz idilerek tasavvur-ı mezkûrun tervîciyle Memâlik-i Osmâniyye'nin te'mîn-i tamâmiyyeti zımnında kongreye bir Osmânlı murahhası irsâl olunması o efkârda bulunanlar tarafından **(s.201)** Bâb-ı Âlî'ye işrâb[5] olunmakda iken mu'ahharen İngiltere'nin

1 Nükûl: Vazgeçme, kaçınma, geri dönme, cayma.
2 Te'ennî: İlerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma.
3 Müsmir: Netîce veren, netîceli; faydalı, verimli.
4 Tevessü': Genişleme, yayılma. Vüsat bulma. Zahmetsiz herkese yer bulunma.
5 İşrâb: Bir maksadı kapalı olarak îmâ yoluyle anlatma.

teklîfi vukû'a geldikce Bâb-ı Âlî'yi o yola götürmek içün pek çok sa'y ve ikdâm olunmuş ise de ne çâre ki ol zamân müdebbirân-ı umûrun nazarında böyle bir politikanın netâyici[1] pek ağır görünmüş olmağla gerek Memleketeyn için teklîf olunan tedbîrin ve gerek kongreye bir murahhas irsâlinin muhassenâtı anlatdırılamamış oldığı cihetle kongrenin in'ikâdından Devlet-i Aliyye'ce istifâde olunamadı. İntihâ.

Mavrokordato'nun emâret-i selâse hakkında beyân eyledigi efkâr-ı meşrûhanın birinci mürevvici[2] Karaca Beg olmak gerek idi zîrâ Karaca Beg Bükreş Ahidnâmesi ahkâmına tevfîkan yedi sene müddet ile Eflâk Voyvodalığı'na ta'yîn olunmuş ise de üç sene mürûrundan sonra Bâb-ı Âlî tarafından ihtâr vukû'unda isti'fâ idecegine dâ'ir Devlet-i Aliyye'ye bir kıt'a sened-i hafî virmiş idüginden makâmında bekâsından emîn degil idi. Binâ'en-aleyh Memleketeyn hakkında ol vechile ba'zı tahavvülât vukû'a gelüb de kendüsi de bundan istifâde eylemek efkârıyla meşgûl ve ser-kâtibinin dahi bu efkârı mürevvic olması emr-i tabî'î idi. Esbâb-ı meşrûhadan nâşî Devlet-i Aliyye Viyana Kongresi'ne murahhas gönderememiş ise de Meternik yine Memâlik-i Mahrûse'nin te'mîn-i tamâmiyyetini iltizâm itmekde idi. Sonra icrâsına hâl ve zamân müsâ'id olmadı. Şöyle ki: Cild-i âşirde beyân olundığı üzre kongre dûr ü dırâz[3] mübâhasât ile meşgûl olub dururken Ponaparte Elba Adası'ndan firâr ile Fransa'ya varub tekrâr hükûmeti ele alınca düvel-i müttefîkanın akılları başlarından gidüb hemân bir ahidnâme-i umûmî tanzîm ve imzâ ile tayy-ı besât-ı bahs ve mükâlemeye karâr virdikleri sırada Avrupa devletlerinin havza-i hükûmetlerinde bulunacak arâzî ve hükümdârlardan her birinin hukûkı Avrupa'nın kefâlet-i müşterekesi tahtına vaz' olunub da ol kuvve-i müctemi'a-i cesîme sâyesinde bir emniyyet-i kâmileye nâ'il olmaları mes'ele-i mühimmesi der-miyân olundukda İngiltere murahhası böyle bir fıkra-i te'mîniyye kendü devletini ârzû itmedigi ve icrâsına muktedir olamayacağı bir takım ta'ahhüdât-ı sakile tahtına koymuş olacağını beyân itmiş. Rusya murahhasları ise bu bahsi gûş-ı nefret[4] ile dinleyüb işitmezlikden gelmişler.

Çünki bu mes'ele mevzû'-ı bahs oldığı sırada Memâlik-i Osmâniyye'nin te'mîn-i tamâmiyyeti dahi der-miyân olunacağı der-kâr olub Rusyalu ise Memâlik-i Mahrûse'den daha bir haylî yerler almak efkârında bulundığından bu bahsin tefevvühüni istemezdi. Binâ'en-aleyh kefâlet-i müştereke bahsinden külliyyen sarf-ı nazar olunub Memâlik-i Mahrûse'nin te'mîn-i tamâmiyyeti bahsinin ise zikri bile geçmemişdir. İşte buraları Meternik tarafından Bâb-ı Âlî'ye iş'âr ile i'tizâr **(s.202)** olunmuşdur. Ahvâl-i meşrûhanın muhâkemesine gelince dost bir devlete bir vefâkâr dost nazarıyla bakmak hatâdır. İttifâkât-ı düveliyye menâfi'-i müştereke üzerine mü'essesdir. Hiçbir devlet kendüsinin menfa'at-i mahsûsası olmadıkca dîger devlet içün uğraşmaz. Dünyâ kurılalı bir devled dîger devletle menâfi'-i müştereke üzerine ittifâk iderek ikisi dahi müstefîd olagelmişdir. Hüner ancak

1 Netâyic: Neticeler, sonuçlar.
2 Mürevvic: Tervîc eden, taraflısı olan. Geçiren, sürüm kazandıran. İtibâr eden, yürüten; propagandasını yapan.
3 Dûr ü dırâz: Uzun uzadıya. Çok uzun.
4 Gûş-ı nefret: Nefretle dinleme.

menâfi'-i müşterekeyi[1] tanıyub ve anı esâs ittihâz idüb de ittifâkı anın üzerine binâ itmekdir. Bu dahi fenn-i diplomatîye â'id vezâ'ifdendir. Ammâ bir devlet gücenüb ve tehevvür idüb de ale'l-umûm devletlerden bî-gâne durmak kavâ'id-i fenn-i diplomatîye tevâfuk itmez. Napolyon'un ittifâkından ictinâb olunması anın hulûl-i eyyâm-ı edbârına tesâdüf itmekle müfîd olmuş ise de her vakt böyle tesâdüf eylemez. Ve bu hir kâ'ide-i muttaride[2] olamaz. (Selâmet der-kenâr-est)[3] medlûlünce bî-taraflık pek â'lâdır lâkin ba'zan dahi mütteffiksiz kalmak maslahata münâffî düşer ve ba'zan dahi vakt ü hâl îcâbınca bî-tarâf durılamaz. Her devlet mîzân-ı politikayı eline alub ve kendüsini güzelce tartub da işini ana göre uydurmak lâzımdır. Kaldı ki o zamân düvel-i Avrupa'nın muvâzenesi içüu istiklâl-i Devlet-i Aliyye'nin lüzûm-ı muhâfazası Avrupa politikasınca bir kâ'ide-i müselleme olub düvel-i Avrupa ise muhârebeden usanarak Avrupa'nın âsâyişini te'mîn idecek bir muvâzene-i sahîha te'sîs itmek üzre ba'zılarının bi'z-zât hükümdârları ve ba'zılarının murahhasları ictimâ' itdikde Devlet-i Aliyye'nin bî-gâne durması kavâ'id-i hikmet ve hükûmete münâffî idi. Ve bir de ahidnâmeler fi'l-vâki' müsâlemenin ale'd-devâm bekâsına illet-i tâmme degildir. Gâlib olan devletler ba'zan dürlü bahâneler peydâ iderek ve ahidnâmenin medlûlâtından mahrecler bularak fesh-i musâlaha itdikleri kesîrü'l-vukû'dur. Lâkin mu'âhedât-ı düveliyyeyi bütün bütün hiçe saymak dahi hatâdır. Ahidler pek çok münâza'âtın def'ine sebeb ve nice fenâlıklarm vukû'una mâni' olagelmişdir. Ale'l-husûs hep düvel-i Avrupa tarafından musaddak[4] bir ahidnâme-i umûmînin ahkâm-ı mündericesine münâffî olarak bir devlete ta'addî olunacak oldığı takdîrde ana tarafdâr olan devletlerin ellerinde bu ahidnâme bir sened olarak îfâ-yı vazîfe idebilmelerine medâr-ı küllî olacağı şüpheden âzâde[5] idi.

Anadolı cihetinde münâza'un-fîh olan sâlifü'z-zikr kal'aları Rusyaludan istirdâd için elde bir kuvvet olmayub düvel-i Avrupa dahi bunlar için Rusya'ya i'lân harb itmek muhtemel degil idi mücerred Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i âtiyyesini te'mîn için kongreye murahhas göndermek emr-i mühimmini bu kal'aların istirdâdına ta'lîk itmek münâsib degil idi.

Memleketeyn[6] ile Sırpistân'ın ne yol aldığı ve nerelere kadar varacağı daha ol vakt görüliyordı **(s.203)** Devlet-i Aliyye Rusya'ya karşu yalnız kalmakdan ise bu misillü ilişikli işleri kongre ma'rifetiyle tesviyye itdirmek ve belki Rusya'nın bu eyâlet-i mümtâze hakkında kazanmış oldığı hukûk-ı ahdiyyede bir dereceye kadar düvel-i sâ'ireyi dahi teşrîk[7] eylemek ehven-i şerr bilinürdi. Fakat eyâlât-ı mümtâzenin tevsî'-i imtiyâzâtı gibi mizâc-ı devlete nâ-hoş görinecek mes'elelerin meydâna konulması münâsib görülmezdi. Çünki o zamân devletin her derdine devâ olmak dâ'iyyesiyle nüfûz-ı devleti zâtına hasr itmiş olan Hâlet efendi gerek yeniçerileri ve gerek taraf-ı saltanatı aldadub avudarak ve sessizce sadâsızca sürüldağını çevirerek vaktini hoş geçürmek sevdâsında bulundığından devlete nâfi' olsa dahi

1 Menâfi'-i müştereke: Ortak çıkarlar, menfaatler.
2 Kâ'ide-i muttaride: Sürekli ve düzenli kurallar.
3 "Selâmet istiyorsan kıyıdadır."
4 Musaddak: Tasdîk olmuş, gerçekliği, geçirliği resmî olarak yazı ile bildirilmiş.
5 Âzâde: Hür, serbest.
6 Memleketeyn: İki ülke; Eflak ve Boğdan.
7 Teşrik: Şerik etme, ortak etme.

acı devâ arz eylemek anın politikasına uymaz idi.

El-hâsıl o zamân Bükreş Ahidnâmesi'nin bu eyâlât-ı mümtâzeye dâ'ir olan ahkâmını tahfîf eylemek mümkün olmadığı gibi Enderûn ve Bîrûnun ahvâl-i ma'lûmesine nazaran işbu eyâletlerin istiklâli derecesine kadar dahi gidilemezdi. Lâkin bu dahi kongreye murahhas göndermege mâni' degil idi. Zîra bu eyâlâtın taht-ı himâyede bî-taraf ve müstakill olmaları ba'zı erbâb-ı politikanın nazariyyâtından ibâret olub buna Devlet-i Aliyye'den ziyâde Rusyalu muhâlif idi. Ve Devlet-i Aliyye murahhası tarafından teklîf olunmadıkca nazar-ı dikkate alınamazdı. Bi'l-farz dîger tarafdan der-miyân olunacak olsa bile Devlet-i Aliyye murahhası tarafından tervîc olunmadıkca hâli üzre pes-mânde[1] kalacağı der-kâr idi. Yoksa Devlet-i Aliyye murahhası sıkboğaz idilerek bu eyâletler elimizden alınacak mertebede kongreden tevahhuşa bâdî olacak bir sebeb yok idi.

İşte mes'ele-i mebhûsün-anhânın nazariyyâtı bu vechile olub vukû'ât-ı mütevâliyye dahi bu nazariyyâtı tasdîk eylemişdir. Şöyle ki: Rusyalu sâlifü'z-zikr kal'aları redd ve i'âde sularına aslâ yanaşmayub eyâlât-ı mümtâze hakkında olan metâlibini ber-vech-i bâlâ birer birer icrâ ve Akkirman'da akd-i meclis-i mükâlemeye Devlet-i Aliyye'yi mecbûr eylemişdir.

Akkirman'da sekiz mâddeyi hâvî bir mu'âhedenâme tanzîm ile bin iki yüz kırk iki sene-i Hicriyyesi Rebî'ü'l-evvel'inde imzâ ve mübâdele olundukdan başka buna merbût olarak Memleketeyn imtiyâzâtının te'yîd ve tavzîhine ve yerlü boyarlardan nash olunacak voyvodaların keyfiyyet-i intihâbına dâ'ir bir kıt'a sened-i münferid ve Sırpistân imtiyâzâtının te'yîd ve tavzîhine ve Sırp meb'ûslarıyla İstanbul'da bi'l-müzâkere on sekiz ay zarfında virilecek karâr üzre fermân-ı âlî ısdâr ve keyfiyyet Rusya Devleti'ne iş'âr olunmak husûslarına karâr virilerek bunun tefâsîline dâ'ir dîger bir kıt'a sened-i münferid dahi imzâ kılınmışdır.

(**s.204**) Akkirman Mu'âhedenâmesi sanki Bükreş Musâlahası'nın tefsîr ve tavzîhi dimek olacak iken ta'dîl ve teukîhi[2] yolunda yazılmışdır ki Bükreş Musâlahanâmesi hükmünce ber-vech-i bâlâ Anadolı cihetinde Rusyalu tarafından reddi lâzım gelan kal'alardan Devlet-i Aliyye keff-i yed iderek Anadolı hudûdının el-hâletü hâzihî bulundığı hâl üzre ibkâsı tasrîh idilmişdir. Ve muhârebe sebebiyle Rusya teb'asının vukû'a gelan zarar ve hasârlarının tazmîni ve Rusya tüccârı hakkında serbesiyyet-i ticâretin te'mîni ve Rusya'nın Karadeniz ticâretini mürevvic olmak üzre düvel-i sâ'ire gemilerinin dahi Boğazlar'dan mürûr ile Karadeniz'e âmed ü şüdleri[3] hakkında Rusya Devleti tarafından vâki' olacak mesâ'înin tervîcı gibi ancak Rusyaluya nâfi' olan şerâ'ite dahi muvâfakat olunmuşdur. El-hâsıl Rusyalunun her didigine muvâfakat olunub beş altı sene evvel İstanbul'da şürû' olunan mükâleme meclisinde mevâdd-ı münâza'un-fîhâya karâr virilmiş olsaydı çok ehven olurdı. Arası uzadıkca iş ağırlaşarak böyle tekâlîf-i sakîleyi kabûle mecbûriyyet elvirmişdir.

Devlet-i Aliyye murahhas irsâliyle kongreden istifâde idememiş ise de Avrupaca

1 Pes-mânde: Geri kalmış, geride bulunan; artık, artmış.
2 Tenkih: Bir şeyin fazla ve lüzumsuz kısımlarını çıkartıp düzeltme, ayıklama, arıtma.
3 Âmed ü şüd: Geliş-gidiş; varıp-gelme.

ittihâz olunan usûl-i muvâzene-i düveliyyenin muktezâsı olan devâm-ı âsâyişden bi't-tabi' Devlet-i Aliyye dahi hissedâr olmuşdur.

Fakat ol esnâda re'îsü'l-küttâb ve merci'-i şeyh ü şebâb olan Pertev Efendi (meşhûr Pertev Paşa'dır) pîş-rev-i ashâb-ı ta'assub ve riyâ olub gâh kendü hulyâsı ve gâh ba'zı müteşeyyihînin ru'yâsı ile hall-i mesâ'il-i düveliyye ider zevâtdan bulunmağla Bâb-ı Âlî bir ta'assub-ı bârid yoluna girdi. Akkirman Mu'âhedenâmesi'nin kabûl olundığına bayağı nedâmet oluyordı. Her ne ise bir şeydir olmuş Sırpistân mes'elesinin hitâm-ı müddetine kadar haylî vakit var. Sâ'ir şerâ'itin dahi hafîfceleri bi't-tedrîc icrâ ve ağırcaları te'hîr ile biraz vakit kazanmalı dinilür oldı. Rusyalu ise kâffesinin sür'at-i icrâsını mutâlebeden girü durmazdı. Ve miyânede keşmekeş eksik olmazdı. Bu cihetle devleteyn beynindeki bürûdet günden güne artmakda ve re'îs efendinin etvâr-ı şeyhânesi bi'l-cümle süferâyı hayrete düşürmekde idi. İşte bu hâlâta Yunan mes'elesi dahi munzamm olarak nihâyet Edirne Musâlahası'nı intâc iden Rusya muhârebesine müncer[1] olmuşdur. Gelelim şimdi vekâyi'-i Yunaniyye'nin fezlekesine.

Fezleke-i Vekâyi'-i Yunaniyye

Cild-i hâdî aşerde beyân olundığı üzre Aleksandır İpsilanti Rusya memâlikinde techîz-i asker ve tedârük-i mühimmât iderek Boğdan'a geçüb i'lân-ı tuğyân itdikde Rusya Devleti anın (**s.205**) harekâtını resmen takbîh[2] ile eşkıyânın te'dîbi hakkında Devlet-i Aliyye'ye müşkilât göstermemiş iken çok geçmeyüb Rusya İlçisi Istrogonof tahvîl-i lisân ile Rûmları sahâbet[3] yüzünde bulunarak ve bâlâda mezkûr olan mevâdd-ı münâza'un-fîhâyı bahâne iderek terk-i sefâret idüb gitmiş idi. Rusya diyârına firâr iden Yunan eşkıyâsı dahi orada mazhar-ı i'âne ve ikrâm olmakda idiler.

Bu vechile Rusya'da rû-nümâ olan mu'âmelât-ı mütenâfiyenin hakîkati geregi gibi anlaşılmak içün Rusya Devleti'nin o zamân Avrupa'ya karşu ne hâl ve mevki'de bulundığını beyân itmek lâzım gelür. Viyana Kongresi zamânına gelinceye kadar Rusyalu kendüsini düvel-i sâ'ire-i Avrupa'nın keşmekeşinden mümkün mertebe hâric tutub yalnız tervîc-i mesâlih-i mahsûsası zımmında Avrupa işlerine müdâhale iderdi. Napolyon'un pençe-i istîlâ-kârisinden Avrupa'nın istihlâsı emrinde Rusya İmparatorı Aleksandır'ın mâddeten ve ma'nen medhal-i küllîsi olmak hasebiyle Avrupa'nın müncîsi unvânını alarak Avusturya ve Prusya ve İngiltere devletleriyle birlikde âsâyiş-i umûmîyi muhâfaza hakk ve vazîfesini iltizâm etmekle andan sonra Avrupa'nın küllî ve cüz'î mesâ'iline müdâhale ve reviş[4] ve hareketini Avrupa'nın ihtiyâcât-ı umûmiyyesine ve müttefiklerinin re'yine tevfîk ve bu cihetle eski şekline tebdîl itmege kendüsini mecbûr görmüşdür.

1 Müncer: Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. Varıp sona eren. Neticelenen.
2 Takbîh: Çirkin görme, beğenmeme.
3 Sahâbet: Sahip çıkma; koruma, arka olma, yardım etme.
4 Reviş: Gidiş, hal, tavır.

Viyana Kongresi esnâsında tanzîm olunan ittifâk-ı mukaddes dahi anın bu mecbûriyyetini te'yîd ve teşdîd eylemişdir. Şöyle ki: Avrupa'da muhtelif mezhebler bulunub Fransa Cumhûriyeti esnâsında bir de dinsizlik meslegi zuhûr ve intişâr ile efkâr-ı âmme müteşettit[1] ve perîşân oldığından Viyana Kongresi esnâsında muta'assıb Hristiyanlardan ba'zıları ale'l-husûs muta'assıbe kadınlar Aleksandır'm etrâfını alub Hristiyan diyânetinin himâyesi zımnında bir mu'âhede yapılmasını lisân-ı müdâhene ile arz ve ihtâr itdiklerinde o dahi akâyid-i dîniyye vâsıtasıyla efkâr-ı umûmiyyeyi bir noktada birleşdirmek üzre ittifâk-ı mukaddes nâmıyla bir mukâvelenâme tanzîm itdirüb bu ise devletlerce mevki'-i müzâkereye konılacak umûr-ı siyâsiyyeden olmadığı cihetle yalnız hükümdârân beyninde imzâ olunmuşdur. İşte bu mukâvele Aleksandırca eser-i ulüvv-i himmet bilinerek anı kendüsince mûcib-i şeref ve şân bilürdi. Ve bir de Viyana Kongresi'nden evvelce Napolyon aleyhine İngiltere ve Rusya ve Avusturya ve Prusya devletleri miyânelerinde bir ittifâk-ı murabba' yapılmış ve Viyana Kongresi'nde ana dokunulmayub hâli üzre bırağılmış idi. Gerek bu ittifâk-ı murabba' ve gerek ittifâk-ı mukaddes bir takım mevâdd-ı umûmiyye ve mübhemeyi hâvî idi beyne'd-düvel akd olunan ittifâkların mündericâtı ise mu'ayyen ve mahdûd olmak lâzım gelüb mu'ayyen ve mahdûd olmayan ittifâklar müttefikler içinde en kuvvetlü yâhûd en mehâretlü kim ise anın (**s.206**) elinde icrâ-yı merâm içün bir âlet olması umûr-ı mücerrebedendir. İşte bu iki ittifâkdan dahi mehâret-i diplomatikiyyesi iktızâsınca Prens Meternik istifâde eylemişdir.

O zamân Rusya Hâriciyye Nezâreti makâmında bulunan Korfalu meşhûr (Kapodisterya)[2] bu dakîkayı evvelce teferrüs[3] itdiginden yâhûd İmparator Aleksandri'yi Avusturya ittifâkından ayırub ve Şarkca istihsâl-i menfa'at dâ'iyyesine düşürüb de bu sırada hemşehrîleri olan Yunanîleri müstefîd eylemek sevdâsına düşdiginden ve her neden ise ol iki ittifâkı ilgâ itdirmek isteyüb hattâ Viyana Kongresi'nden üç sene sonra akd olunan (Aks la Şapel) Kongresi'nde[4] Kapodisterya (ittifâk-ı murabba' ve ittifâk-ı mukaddes Napolyon aleyhine akd olunmuş idi. Napolyon korkusı külliyyen mündefi' oldı bu ittifâklara lüzûm kalmadı bunlardan eger bir başka maksad var ise tasrîh olunmalıdır) diyerek mezkûr ittifâkların feshini yâhûd mündericâtının tasrîhini taleb eylemiş ise de anın bu teklîfi ekseriyyet-i ârâ ile redd olunarak bu iki ittifâkuâmenin dahi alâ hâlihimâ[5] ibkâlarına karâr virilmişdir. Çok geçmeyüb Rusyalu bunların mahâzîrini görmege başlamışdır.

Çünki düvel ve milel-i Avrupa muhârebeden pek ziyâde usanub sulh ve âsâyişe o kadar teşne olmuşlar idi ki Viyana Kongresi'nden sonra içlerinden birisi âsâyişe cüz'î halel getürecek olsa cümlesi anın üzerine hücûm itmek azm ve cezminde bulunurlardı. Hâlbuki düvel-i müttefika-i erba'adan Prusyalu kendü yaralarını iltiyâm-pezîr[6] itmek tedâbiriyle

1 Müteşettit: Teşettüt eden, dağılan, karışan, perişan olan.
2 Kapodisterya: Komis Yannis Antonios Kapodistrias.
3 Teferrüs: Sezme, anlar gibi olma.
4 Aks la Şapel Kongresi: Aix-la-Chapelle Kongresi (1818).
5 Alâ hâlihimâ: Durumları korunarak, halihazırdaki durumu değişmeden.
6 İltiyâm-pezîr: Yara iyi olabilir, kapanabilir, onulur.

meşgûl oldığından hârice atf-ı nazar itmege vakti yok idi. İngilterelü dahi ticâretinin teksîr-i esbâbı cihetine celb olundığı cihetle iş ancak Rusya ve Avusturya devletleri elinde kaldı. Rusya politikası ise her zamân Avrupaca câ-yi fikr ü endîşe oldığından mîzân-ı ekseriyyet dâ'imâ Avusturya tarafına mâ'il bulunmağla Avrupa'nın mesâlih-i umûmiyyesi Prens Meternik'in eline geçdi ve bu cihetle Meternik Avrupa selâmetinin nezâret-i âliyyesini ihrâz itmekle Rusya Devleti'nin tasmîmât ve harekâtı dahi anın dâ'ire-i nüfûzı dâbiline alınmış oldı.

(Aks) Kongresi akîbinde cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre Avrupa'nın her tarafında rü-nümâ[1] olan efkâr-ı ihtilâliyye hakkında devletlerce ittihâz olunan tedâbîr hep Meternik'in hulâsa-i ârâ ve efkârıdır. Ve Viyana Kongresi'nden sonra Avusturya memâlikinde dört yerde ya'nî (Aks)[2] ve (Trupav)[3] ve (Laybah)[4] ve (Verona)[5] beldelerimde mütevâliyen kongreler akdi hep bu mâhir diplomatın kârıdır.

İmparator Aleksandır bu dört kongrede bi'z-zât hâzır bulundıysa da bunların riyâset-i (**s.207**) hakîkiyyesi Meternik'de olub her işde anın re'yi galebe iderdi. Hele bütün İtalya'nın Avsuturya insâfına bırağılması ve Avusturya askerinin her tarafda hükûmet-i meşrûta tarafdârânına bi's-suhûle gâlib olması Meternik'in şân ve nüfûzını derece-i kusvâya[6] îsâl itmiş oldığı hâlde İmparator Aleksandır bi'l-akis âlemin nazarında Avusturya politikasının mahkûmı gibi görinürdi. İstanbul'da bile bunca yıllardan berü müstakarr[7] olan Rusya nüfûzı tenezzül iderek anın yerine Avusturya nüfûzı kâ'im olıyordı vükelâ-yı Devlet-i Aliyye her husûsda Meternik'in re'yine mürâca'at eylerdi. İmparator Aleksandır ise yalnız Meternik'den (Dünyâ durdukca nizâm-ı âlem uğurunda ibrâz eyledigimiz hidmetler meşkûr olacakdır) yollu aldığı mektûblar ile tesliyyet bulurdı. Hâlbuki kendüsinin en mu'temedleri bile anın meslegini tasvîb eylemediklerinden müte'essir olarak ara sıra şikâyetden hâlî degil imiş. (Rubemâ yüdrikü bi'l-hîleti mâ-lâ yüdrikü bi'l-kuvveti).[8]

Ol esnâda Rusya'nın idâre-i hâriciyyesi başında (Kont Neselrod)[9] ile (Poço) ve (Kapodisterya) var idi. Bir işin başında üç kişi nasıl bulunur ve bir nezâretin işi üç kişi ile nasıl idâre olunur idi bilmem fakat o zamân Rusya Hâriciyye Nezâreti makâmında bu üç âdam mevcûd ve müctemi' idiler. Kont Neselrod imparatorun teveccühüni kazanmak üzre meydân-ı re'yden müctenib idi. Poço fi'l-asl Korsikalu olub Fransa tarafınm ahvâline o mertebe vukûf-ı tâmmı var idi ki birkaç def'a Fransa Dâhiliyye Nezâreti'ne da'vet olunmuş iken Aleksandır salıvirmemiş idi bu cihetle o dahi yalnız Fransa cihetinin umûr-ı politikiyyesine

1 Rü-nümâ: Yüz gösteren, meydana çıkan.
2 Aks: Aachen, Ren-Vestfalya, Almanya.
3 Trupav: Troppau, Opava, Silezya, Çek Cumhuriyeti
4 Laybah: Laibach. Ljubljana, Lublana, Slovenya.
5 Verona: Verona, Veneto, İtalya.
6 Derece-i kusvâ: Son derece.
7 Müstakarr: İstikrar bulmuş, durulmuş.
8 "Güçle elde edemediğimi hileyle elde etmektedir."
9 Kont Neselrod: Kont Karl Robert Vasilyeviç Nesselrode.

hasr-ı nazar[1] itmekde oldığından Aleksandır'ın Kapodisterya'dan başka umûmî polikita üzerine istişâre idecek adamı yok idi.

Binâ'en-aleyh Aleksandır'ın meslek-i politikîsine mu'teriz[2] bulunanların cümlesi Kapodisterya'nın başına toplanub anın vâsıtasıyla Aleksandır'ı Avusturya'dan ayırmağa çalışırlardı. Kapodisterya dahi mu'terizlerin başına geçüb anların ârzûlarını bu zemîn ile Aleksandır'a arz eylermiş ki (Rusya Devleti Avrupa müncîsi[3] sıfatını kazandı şimdi dâ'ire-i icrââtı hâricinde bulunan İspanya ve Portekiz ve İtalya işleriyle iştigâl idüb de kendü üzerine hürriyyet tarafdârlarının nefretini celb itmekden ise Napolyon'un tardından sonra ma'nâsız ve maksadsız kalmış olan ittifâklardan kendüsini tecrîd ile ve hürriyet efkârının henüz Rusya'ya mazarratı olmadığından her memleketin umûr-ı dâhiliyyesini kendü yed-i ihtiyârına terk ile Napolyon muhârebelerinde kazandığı kuvve-i mâddiyye ve ma'neviyyeyi Şark tarafına sarf (**s.208**) idecek olsa kendüsi içün eslem[4] ve enfa'[5] bir meslek ittihâz itmiş olurdı. Ve müstakillen hareket olunmak istenilmez ise mâdâmki ahvâl-i hazıra Avusturya'yı Rusya'nın mu'âvenetine muhtâc itmişdir. Rusya e'azz-i menâfi'ini boş[u] boşuna fedâ idercesine Avusturya'ya mu'âvenet itmeyüb belki bi'l-mukâbele Şark taraflarında kendü menâfi'ini istihsâl içün Avrupa'nın inzimâm-ı himmet ve mu'âvenetini istemelidir ve bu esâsa tevfîk-i hareket olundığı takdîrde Bükreş Mu'âhedesi'nden sonra İstanbul'da sürüncemede kalmış olan mes'eleler def'aten ber-taraf olur ve Sırpistân ve Memleketeyn ve sâ'ire üzerine Rusya Devleti Devlet-i Osmâniyye ile bir esâslu tesviyyeye muvaffak olarak ikide bir i'lân-ı sefer ile muhârebât ve mukâtelâta[6] mürâca'atın lüzûmı kalmaz) yollu sözler söylermiş.

İşte Kapodisterya'nın efkârı bu merkezde olub garaz-ı aslîsi Rusya'nın nazar-ı dikkatini Şark tarafına sarf ve imâle ile Yunanîleri müstefîd eylemekden ibâret oldığı siyâk ve sibâk-ı ahvâlden anlaşılur. Anın bu misillü mu'allel-i bi'l-agrâz olan efkârı ise Meternik'in efkârına taban tabana zıd ve münâkız idi.

Meternik Viyana Kongresi'nde Kapodisterya ile görüşdükde kendü politikasına muhâlefet idebilecek bir adam oldığını teferrüs iderek andan tebâ'üd eylemiş idi. Vukû'ât-ı mütevâliyye bu iki mimistro[7] arâsında kalan açığı büyüderek tarafeynin tebâyün-i efkârı Laybah Kongresi'nde bir husûmet-i alenîye tahavvül itmişdir.

Meternik kendüsinden başka bir kimseyi begenmedigi hâlde kimesne hakkında lisân-ı diplomatîye yakışmaz ta'bîrât kullanmaz iken Kapodisterya'yı bu kâ'ide-i nezâketden müstesnâ tutarak anın ismini yâd itdikce dâ'imâ müfsid hîle-kâr Korfa serserîsi Karbonarilerin re'îsi deyü tavsîf idegelmesi hakkında ne mertebe adâveti oldığına delîl-i kâfîdir.

Meternik mu'ahharen neşr olunan mecmû'a-i âsârında münderic mektûblarında ahvâl-i

1 Hasr-ı nazar: Sadece bir şeye bakıp dikkat etmek.
2 Mu'teriz: İtiraz eden. Kabul etmeyen. Bir şeyi beğenmeyip bozulmasını isteyen, aksini iddia eden.
3 Müncî: İncâ eden, kurtaran, halaskar.
4 Eslem: Daha sağlam, en selâmetli, en sâlim.
5 Enfa': Pek faydalı, çok faydalı.
6 Mukâtelât: Vuruşmak, kavga, döğüş.
7 Metinde sehven "Mitistro" şeklinde geçmektedir.

meşrûhayı muvazzah fıkarât oldığından bu fıkralar (18) rakamıyla zeyl-i kitâba ilâve olunur.

İmparator Aleksandır Meternik ile Kapodisterya arasında müterediddid olub gâh Kapodisterya'nın ve gâh Meternik'in politikasını tercîh ile haylî zamân birbirine münâkız mu'âmelâtda bulunduktan sonra nihâyet Laybah Kongresi'nde Meternik tarafını iltizâm itmişdir.

Kapodisterya rakîbinin galebesini çekemeyüb isti'fâsını virmege mecbûr olmuşdur ve me'mûriyyetine devâm itmesi İmparator Aleksandır tarafından emr olunmağla bir müddet daha Petersburg'da kalmış ise de Rusya Devleti Verona Kongresi'ne muvâfakat eyledikde me'mûriyyetini terk ile berâber Rusya'dan çıkub İsviçre'ye gitmişdir. Rusya politikasının beyân olunan (**s.209**) ahvâl-i umûmiyyesiyle İmparator Aleksandır'ın harekât-ı müterediddânesi pîş-i nazar-ı mütâla'aya alındığı gibi Yunanistân ihtilâli ve Eterya â'zâsı hakkında Rusyaca gösterilan mu'âmelât-ı mütenâfiyyenin esbâb-ı mûcibesi ma'lûm ve müttezih olur. Kaldı ki Istrogonof Kapodisterya'nın mü'temeni olub Kapodisterya Şarkca olan menviyyâtını[1] fi'ile getürmek üzre anı Dersa'âdet ilçisi nasb itdirmiş idüginden Istrogonof Yunan ihtilâli hakkında devletinden aldığı ta'lîmât-ı resmiyyeye bi-hasebi'l-me'mûriyye tevfîk-i hareket ile berâber Kapodisterya'nın efkâr-ı mahsûsasına hidmet itmegi dahi kendüsince bir vazîfe bilürdi. Bu cihetle akvâl ve ef'âlinde tenâkuz vukû'ı tabî'î idi.

Kapodisterya ittifâk-ı murabba'ı fesh ile Rusya Devleti'ne Dersa'âdet'ce bir nüfûz-ı mütegallibâne kazandırmak dâ'iyyesinde olub bu bâbdaki ikdâmâtı müsmir olmaz ise reviş-i hâlin muhârebeyi müntic olacağını keşf ve be-heme-hâl cânib-i Şark'da bir hâl-i buhrânın takarrüb eyledigini tahmîn itdiginden Rûm Eteryası evvelce Bahr-i Sefîd sevâhilinde olan vatandâşlarını îkâz iderek böyle bir fırsatdan istifâde itmeleri ve Rusya sâyesinde ba'zı imtiyâzât-ı cedîdeye nâ'il olmaları esbâbını kendülerine teshîl ile hem Rusya'ya ve hem de vatandâşlarına hidmet eylemiş olmak üzre Eterya'ya müsâ'id bir hâlde bulunmuşdur. Ve egerçi kendüsi Eterya'da dâhil degil ise de bin sekiz yüz on dokuz ve yirmi seneleri arasında Eterya'nın teşebbüsâtına vâkıf olmuş iken dost ve hem-civâr bir devletin ihtilâl-i âsâyişine sâ'î olan müfsidleri ahz ü girift[2] ile men'-i mazarratlarına tasaddî eylemesi hukûk-ı milel iktizâsından iken buna teşebbüs şöyle dursun cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre Aksanto kendüsine Eterya riyâsetini teklîf itdikde kabul itmemiş ise de Eterya kendü ârzûlarını istihsâl içün başka bir yol bulundığı hâlde ben de memnûn olurum dimiş idi. Ve ba'dehu Aleksandır İpsilanti Eterya riyâsetini kabûl ile li-ecli'l-isti'âne kendüsine mürâca'at eyledikde ana dahi cevâb-ı redd virmiş ise de men'ine muktedir iken iğmâz-ı ayu ile işi reviş-i tabî'iyyesine bırakmış idi. Böyle bir mu'âmele-i müsâ'adekârâne ise erbâb-ı fesâda icâle-i semend-i şekâvet eylemek üzre meydân virmek dimekdir. Ve Kapodisterya'nın o zamân Rusya'da hâ'iz oldığı me'mûriyyetin ehemmiyyetine ve tarafdârânın kesretine ve Rusya'nın hidmet-i askeriyye ve mülkiyyesinde bulunan Rûmların vefretine[3] nazaran rü'yesâ-yı fesâd tarafından bu işte Rusya Devleti'nin medhali vardır deyü halkın bi's-suhûle uyandırılmış olması ve

1 Menviyyât: Kast olunan şeyler, kastedilenler.
2 Ahz ü girift: Ele geçirme, yakalama.
3 Vefret: Çokluk, bolluk.

imparatorun resmen haberi olmaksızın az vakt zarfında Eterya'nın mühimmât-ı harbiyye tedârük idebilmesi mûcib-i ta'accüb olmaz.

(s.210) Bu husûsda Kapodisterya'nın hukûk-ı milele mugâyir hareket eylediği müsellemâtdandır. Fakat Katerina zamânından berü Rusya vükelâsı böyle şeyleri i'tiyâd eylemiş olduklarından Eterya mücerred teb'a-i Devlet-i Aliyye beyninde esbâb-ı fesâdı tehyi'e içün bir âlet nazarıyla bakarak böyle bir âletin elde bulundırılmasını Rusya'nın sevâbık-ı ahvâl-i târîhiyyesine mugâyir görmemişdir. Ve mukaddemâ Kapodisterya Amiral Çiçakof[1] ma'iyyetiyle Tuna havâlîsinde bulundığı zamân Devlet-i Aliyye'nin kuvvet ve satvetini yakînden müşâhede eylemiş oldığı cihetle Rusya tarafından mu'âvenet olunmadıkca Eterya'nın bir işe muktedir olmayacağı meczûnı oldığmdan ve Eterya'nın hod be-hod Devlet-i Aliyye aleyhine harekete cesâret idecegini ummadığından Eterya'nın evâ'il-i zuhûrunda anın merâmı vakt-i merhûnunda ya'nî Devlet-i Aliyye ile Rusyalu arasında müşkil bir hâl vukû'unda Devlet-i Aliyye teb'asını ifsâd içün bir âlet makâmında kullanmakdan ibâret iken def'aten Avrupa'nın birçok mahallerinde feverân iden harekât-ı ihtilâliyye anın hisâbını teşvîş eylemişdir.

Fi'l-vâki' bu Eterya ile Avrupa'nın şirket-i ihtilâliyyeleri arasında bir irtibât yok idi. Ve garibi şurasıdır ki o zamân vesâ'it-i mütemâsile[2] ile Şark ve Garb'ın âsâyişini ihlâl içün iki hey'et-i fesâdiyye teşekkül idüb işlemekde oldukları hâlde birbirinden habîr degiller idi. Ma'a hazâ[3] İspanya ve İtalya vukû'âtı İpsilanti'nin hareket-i isyâniyyesini ta'cîl itmişdir.

Almanya müverrihlerinden (Gervinus) dahi bunı tasrîh ve işin büsbütün Kapodisterya elinden çıkmasına sebeb Avrupa ihtilâlâtı oldığını beyân ile buna İpsilanti'nin meslek-i müttehizini delîl olarak îrâd eyler. Şöyle ki: Laybah Kongresi'nde İmparator Aleksandır Meternik'in politikasmı iltizâm ile Garb tarafında vukû' bulan ihtilâlâtı resmen ta'yîb[4] itmekde ve kendüsini hürriyyet tarafdârlarıyla her dürlü iştirâk-ı efkâr şâ'ibesinden kurtarmak üzre İtalya üzerine yüz bin asker sevk itmege hâzır oldığını i'lân eylemekde oldığı esnâda Rusya'dan mu'âvenet olunmak ümîdiyle İpsilanti'nin Memleketeyn'i istîlâ itmesi ve bunun üzerine i'âne istirhâmı zımnında imparatora arîza takdîmine cür'et eylemesi bir eser-i hiffet oldığına Gervinus hükm iderek bu dürlü mu'âmelât-ı gayr-i ma'kûlede Kapodisterya'nın medhali olmak ihtimâli olmadığını iddi'â eyler.

Vâkı'â Kapodisterya'nm dirâyet-i zâtiyye ve mehâret-i politikiyyesi Avrupaca müsellem olmağla İpsilanti'nin harekât-ı sebük-serânesine müşâreket eylemesi ihtimâlden ba'îd görinür lâkin Kapodisterya öteden berü İmparator Aleksandır'ı Meternik'in efkârından teb'îde **(s.211)** çalışmakda iken Laybah Kongresi'nde Meternik tarafı gâlib gelerek Kapodisterya'nın nüfûzı mahv olmak derecesine varub İmparatorı tutdığı yoldan çıkarmak içün Şark taraflarında bir vak'a-i mühimme-i gayr-i me'mûle ihdâsından başka çâre kalmamış oldığı hâlde İtalya'ya gönderilmek üzre yüz bin Rusya askerinin hemân hareket idecegi

1 Çiçakof: Pavel Çiçagov.
2 Vesâ'it-i mütemâsile: Birbirine benzer vasıtalar, eş vasıtalar.
3 Ma'a hazâ: Böyle iken, bununla beraber.
4 Ta'yîb: Ayıplamak. Kötülüğünü söylemek.

anda Boğdan gibi Rusya'ya hem-civâr olan ve anın taht-ı himâyesinde ve İtalya'ya geçecek askerin yolı üzerinde bulunan bir memleket ve bir intizâmsızlık hâline düşürüldigi takdîrde Rusya hâh ve nâ-hâh oraya sevk-i asker eylemek mecbûriyyetinde bulunarak bundan dolayı Devlet-i Aliyye ile Rusya beyninde zuhûr idecek müşkilât-ı azîme arasında Avusturya ile Rusya beyninde olan ittifâkın bozulması ağleb-i ihtimâl olub Kapodisterya'nın aradığı ise bundan başka bir şey olmadığı der-pîş-i mütâla'a olundukda İpsilanti'nin harekât-ı sebük-serânesiyle Kapodisterya'nın ol esnâda bulundığı mevki'-i hatar-nâkın[1] arasında batnen bir ta'alluk ve irtibât-ı ma'kûl bulunmak ya'nî İpsilanti'nin sûretâ te'emmülsüz harekâtı Kapodisterya'nın hafî ta'lîmâtı veya el altından ve dolayısıyla ilkâ'âtı eseri olmak dahi ihtimâlden pek de ba'îd degildir. Ve İpsilanti İmparator'dan aldığı cevâb-ı redd ile ye's getürmeyüb de bir müddetcik Memleketeyn'de sebât idebilseydi yine devleteyn beyninde müşkilât çıkmaz idi deyü kim iddi'â idebilür. Ve Avusturya asâkiri İtalya'da ve asâkir-i Osmâniyye Memleketeyn'de çar çabuk erbâb-ı fesâdı perîşân idemeyüb de aksi bir hâl vukû'a gelseydi İmparator Aleksandır'm yine Meternik politikasında sebât idecegine hükm olunabilür mi.

Şurası da cây-ı bahs-i mütâla'adır ki cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre Eterya Ortodoks mezhebini esâs ittihâz itmiş iken İpsilanti Eterya riyâsetini der-uhde itdikden kavmiyyet esâsını ortaya koyub cild-i sâbıkda beyân olundığı üzre i'lânnâmesinde yalnız eski Yunanîlerin hikmet ve dirâyet ve şecâ'atinden bahisle tenbîhâtını kavmiyyet-i Yunaniyye esâsı üzerine binâ itmiş oldığmdan Eflâk ve Boğdan ve Sırp ahâlîsi hâric kalmış idi. Bu dahi bâdî-i nazarda İpsilanti'nin kasr ve noksân mütâla'asına haml olunur ise de sahîhan böyle midir yohsa tebdîl-i esâs ile o yolda lisân kullanması dahi Kapodisterya'nın bir tedbîr-i hafîsi midir. İşte burası dahi şâyân-ı mütâla'adır. Çünki Rusya'nın Memleketeyn ve Sırpistân hakkında hukûk-ı ahdiyyesi oldığından İpsilanti bu memleketlerin istiklâlini i'lân itse Rusya'nın hukukuna dokunmuş olurdı ve i'lânnâmesinde ale'l-umûm Ortodokslara hitâb eylese Büyük Petro'ya ve Katerina'ya taklîd eylemek gibi **(s.212)** Rusyaca câlib-i nazar-ı dikkat[2] olacak bir hâlde bulunmuş olurdı. Binâ'en-aleyh Rusya'nın hukûkına ve öteden berü Ortodokslara karşu ittihâz eyledigi meslek ve mevki'ine dokunmaksızın Rusya'ya â'id bir cihetı olmayan eski Yunanîlerden bahisle bir cem'iyyet-i ihtilâliyye ihdâs eylemesi dahi Kapodisterya'nın tedbîri olmak hâtıra gelmez mi.

İpsilanti'nin harekât-ı ahîresinde Kapodisterya'nın medhali[3] oldığma dâ'ir evrâk-ı mevcûdede bir isbât bulunmadığı cihetle mütâla'ât-ı meşrûha hep zanniyyâtdandır lâkin Kapodisterya dahi kendü hakkında ser-rişte virmemek üzre şakk-ı şefe itmeksizin merâmını dolayısıyla el altından icrâ itdirmege muktedir ve desîsekâr bir adam oldığı müsellemâtdandır. Binâ'en-aleyh bu işde medhali olmak muhtemelâtındandır.

El-hâsıl Kapodisterya ol asrın meşhûr diplomatlarmdan biri olub ancak fart-ı gayret-i kavmiyyet kendüsine perde-i çeşm-i basîret olarak mevki'-i me'mûriyyetine münâfî hâl ve

1 Hatar-nâk: Korkunç, korkulu, tehlikeli.
2 Câlib-i nazar-ı dikkat: Dikkatleri üzerine çeken.
3 Medhal: Girilecek taraf. Dahil olacak yer, giriş.

hareketlerde bulunmuşdur. Zîra dirâyet ve liyâkat-ı zâtiyyesi sâyesinde muhâfaza-i âsâyiş-i âlemi müteffevviz ve müte'ahhid olan müteşahhısân-ı vükelâ-yı Avrupa makâmına vâsıl olmuş iken her ne sebebe mebnî olur ise olsun bir şirket-i hafiyye-i fesâdiyye â'zâsını velev ki dolayısıyla olsa bile teşci'den ictinâb itmemesi mevki'-i me'mûriyyetiyle mütenâsib degil idi. Nihâyet İmparator Aleksandır'ın andan insilâb-ı emniyyetine başluca sebeb dahi anın böyle bir takım müfsidler ile ihtilât ve sözlerini ısgâya tenezzül itmesi husûsı olub Meternik'in ana idemedigi mazarratı sakâmet-i hareketiyle kendü kendüsine itmişdir. Burasını sonradan kendüsi dahi hiss itmiş olmak gerekdir ki mu'ahharen Yunanistân Müdîrligi'ne ta'yîn olunub orada bulundığı müddetce Eterya'nın nâmını bile bir def'a olsun lisânına almamışdır. Gelelim Aleksandır'ın encâm-ı ahvâline.

İmparator Aleksandır Avrupaca memdûhü's-sıfât bir zât ise de bi-hasebi'l-fıtra müstereddid ve mütelevvin[1] oldığından Mîlâd'ın bin sekiz yüz on beş senesinden yirmi iki senesine kadar yedi sene zarfında yek-dîgere münâkız iki usûl-i politika arasında ne yapacağını şaşırub gâh Kapodisterya'ya yüz virerek anı tasavvurât ve teşebbüsât-ı şahsiyyesinde teşci' itmiş ve gâh Prens Meternik'e temâyül ile kendüsini ana teslîm idegelmiş oldığı cihetle nihâyet bu televvünâtının seyyi'esini çekerek hem kendü milleti beyninde sebâtsızlık şöhretini kazanmış ve hem de Avrupa nazarında güyâ ihtilâl tarafdârânının efkârına bir dereceye kadar müşâreket eylemek şübhesinden kendüsini kurtaramayub pek çok kimesneler ve ale'l-husûs Eterya'ya mensûb olanlar dahi anın Eterya'da medhali olmak i'tikâdında bulunmuş ve eslâf ve ahlâfına **(s.213)** nisbetle Devlet-i Aliyye hakkında hayr-hâh görünür iken mes'ele-i Yunaniyye'de rû-nümâ olan mu'âmelât-ı mütenâfiyyesi mülâbesesiyle Devlet-i Aliyye'ce dahi bed-hâh[2] bilinmişdir. Ve nihâyetü'l-emr devletinin kuvvet ve satveti ber-kemâl oldığı hâlde politikası pek ziyâde sektelenmişdir. Hattâ Meternik'in fî 3 Haziran sene 1822 târîhiyle müverrahan Avusturya İmparatorı'na takdîm idüb de mecmû'a-i âsârında münderic olan lâyihasında (usûl-i siyâsiyye ziyâdâr bir tarîka girmiş olalıdan berü dünyâda hiçbir hey'et-i vükelâ yokdur ki Rusya Kabinetosu'nun bu def'a dûçâr oldığı hacâlete[3] dûçâr olmuş ola. Türkistân'daki Rusya nüfûzının zâyi'âtına dâ'ir Kont Neselrod tarafından bast ü beyân olunan mütâla'ât tamâmıyla sahîhdir. Rusya vükelâsının hey'et-i hâzırası Büyük Petro ile haleflerinin vücûda getürmiş oldukları netâ'ic-i mühimmeyi def'aten mahv ve izâle itmişdir. Bundan sonra her şey yeni bir esâs üzerine binâ olunacaktır. Rusya'nın gâ'ib itmiş oldığı kuvve-i ma'neviyyeyi Bâb-ı Âlî kazanmışdır. Devlet-i Osmâniyye'ye ibrâz eyledigimiz hidemât hiçbir vakitde unudılacak şeylerden olmadığı cihetle nüfûzumuz o taraflarda bâkî kalacaktır) deyü mastûrdur.

Meternik'in bu ifâdâtı mübalağadan ârî degil ise de ber-vech-i bâlâ Rusya'nın derece-i kuvvet ve satvetine göre politikaca nüfûzı tenezzül iderek Meternik'in bu mişvâr ve güftârına meydân viren hâlâtın zuhûrı yedi sene evvel Napolyon'un tard ve def'ine zaferyâb olan İmparator Aleksandır'a o kadar ağır gelmiş idi ki müte'âkiben felege küsüb bayağı işden

1 Mütelevvin: Televvün eden, renkli. Renkten renge giren, bir halde durmayan, sebatsız, kararsız.
2 Bed-hâh: Kötü istek.
3 Hacâlet: Utanma, utangaçlıkla şaşırma.

çekilmiş ve arası çok geçmeyüb fevt olmuşdur.

Aleksandır'ın yerine birâderi Nikola Rusya İmparatorı oldukda usât-ı Yunaniyye ümîde düşerek li-ecli'l-istimdâd ana takdîm eyledikleri arz-ı hâlde Prens Meternik'den azîm şikâyet eylemişlerdir. Nikola ise kendü devletinin İstanbulca şân ve nüfûzını ikmâle ve Bükreş Ahidnâmesi hükmünce mübhem ve münâza'un-fîh olan mevâddın tesviyyesine isti'câle hasr-ı nazar itmekde bulunmuş ve zâten Yunanîleri sevmedigi cihetle usât-ı Yunaniyye'yi tesahub itmemiş idi.

Hattâ Meternik mecmû'a-i âsârında (Yunanîlerin istiklâl-i politikalarını Rusya Kabinetosu'na hiçbir vakt kabûl itdirmek kat'an ve kâtıbeten[1] mümkün ve mutasavver degildir) fıkrası münderic bulunmuşdur. Ve ol esnâda Avusturya tarafından Petersburg'a gönderilan Kont Zenhby'nin İmparator Nikola ile vâki' olan bir mükâleme-i mühimmesinde Nikola'nın ba'zı ifâdâtı sırasında (bu münâsebetle size tekrâr beyân iderim ki Rûmlar benim mezhebdâşlarım ise de bana mûcib-i nefret ve kerâhiyyet[2] bir kavimdir ef'âl ve hareketleri yalnız şâyân-ı takbîh ve ta'yîb olmayub **(s.214)** mahz-ı cinâyetdir anlara metbû'-ı meşrû'ları aleyhine alenen isyâna cür'et eylemiş teb'a nazarıyla bakarım müstakill olmalarını kat'iyyen istemem müstakillen serbest olmağa şâyân degildirler) dimiş oldığı yine mecmû'a-i mezkûrede mündericdir.

Hâsıl-ı kelâm Prens Meternik Yuna[m]stân mes'elesinde Devlet-i Aliyye'ye pek güzel avukatlık idüb Rusya politikasına galebe çaldı. Ve İmparator Aleksandır'a işden el çekdirdi. Halefi Nikola dahi tab'an Yunanîlerden müteneffir oldığı cihetle usât-ı Yunaniyye'ye yüz virmedi. Devlet-i Aliyye Avrupa'da Meternik gibi bir mâhir avukata nâ'il oldığından müteşekkir ve minnetdâr idi. Çe fâ'ideki Meternik nihâyetinde da'vâyı gâ'ib iderek Devlet-i Aliyye muhâkeme masârifine bedel Yunanistân'ı terke mecbûr olmuşdur. Müdebbirân-ı umûr-i âlemin derece-i ehemmiyyeti ise ancak netâ'ic ve âsârına göre takdîr olunur.

Vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin bu mes'elede evvel ve âhir büyük büyük hatâları ve pek çok sû'-i hâl ve hareketleri vukû' bulmuş ve Yunanistân işleri anın içün bunca yıllar sürüncemede kalmış oldığı inkâr olunamaz lâkin nihâyetü'l-emr Mısırlı İbrâhîm Paşa'nın Mora tarafında muzafferiyyeti ve Ser'asker Reşîd Paşa'nın bahâdırâne hareketi sebebiyle Yunanîler mağlûb olarak iş bitme merkezine gelmiş iken Avrupa'nın efkârı tagayyür iderek bu mes'ele bir ma'kûs yol aldı. Ve iş kalıbdan kalıba dökilerek bi'd-defa'ât dolaşub Meternik'in eline gelmiş iken ahvâlin en ehven sûretle tesviyyesini tehyi'e iden fırsatları kaçırub Avrupa'ca yed-dîgerden muzır karârnâmelerin kabûlüni men' idemeyüb nihâyet muhâfazasını iltizâm idegeldigi Devlet-i Aliyye hakkında en muzırr bir sûret-i tesviyyeye muvâfakate mecbûr oldı ve Devlet-i Aliyye'yi iltizâm yolunda söyledigi sözler ve yazdığı lâ-yü'ad[3] ve lâ-yuhsâ[4] kâğıdlar semeresiz kaldı.

Şöyle ki: (Laybah) Kongresi'nde usât-ı Yunaniyye'ye İtalya'nın Karbonarileri nazarıyla

1 Kâtıbeten: Asla, kesinlikle.
2 Kerâhiyyet: Mekruh oluş. Kerih ve çirkin olan işin hali.
3 Lâ-yü'ad: Sayılmaz, sayılamaz, pek çok.
4 Lâ-yuhsâ: Sayılmaz, hesaba gelemez.

bakılub ve mes'ele-i Yunaniyye'nin hâli üzre terkine karâr virilüb ancak İtalya'ya Avusturya ve İspanya [ve] Fransa askeri sevk ile usâtın te'dîbine i'tinâ olunmış iken Devlet-i Aliyye kongrelere murahhas göndermeyüb de düvel-i Avrupa'dan bî-gâne durdığı cihetle Yunan mes'elesinde Devlet-i Aliyye'ye i'âne kaydında dahi bulunmamışlardır. Hattâ Laybah'da hükümdârân huzurunda mün'akid olan kongrede hiçbir vakit hiçbir mahalde âsâyiş-i umûmî düşmanlarına müzâheret[1] olunmayacaktır ve husûsiyle usât-ı Yunaniyye'ye aslâ yüz virilmeyecekdir fakat şimdiye dek Bâb-ı Âlî Avrupa işlerinin hâricinde kalmış oldığına binâ'en tarafımızdan dahi kendü işlerine müdâhale ve mu'âvenet olunmağla bir gûne mecbûriyyet yokdur deyü karâr virilmişdir.

(s.215) Ba'dehu (Verona) Kongresi'nde Mora maslahatı Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı dâhiliyyesinden olub dîger devletlerin müdahaleye salâhiyyetleri olmadığına karâr virilmiş ve bu karâr İngiltere Devleti vâsıtasıyla Bâb-ı Âlî'ye tebliğ idilmişdir.

Fakat Avrupa ahâlîsinin hürriyyet tarafdârânı ve ale'l-husûs Yunan muhibleri olan İngilizler evvel ve âhir Yunanîlere tarafdâr idiler. Egerçi Napolyon'dan sonra hürriyyet-perverlik sözi terk ve evrâk-ı resmiyyeden tayy olunmuş idi lâkin İngiltere'de hürriyyet ve terakkî tarafdârânının re'îsi olan Büyük (Kating) Katin[2] (1822) sene-i Mîlâdiyye'si Eylül'ünün yirmi ikisinde ya'nî (1238) sene-i Hicriyye'si evâ'ilinde İngiltere Devleti Hâriciyye Nâzırı olub hürriyyet-perverlik sözi sûret-i resmiyyede revâc huldı bu hâl ise Avrupa'nın efkâr-ı umûmiyyesince bir acîb karışıklığı mûceb ve bu sûretle Yunan mes'elesi hakkında Avrupa'nın efkârı Devlet-i Aliyye aleyhine münkalib oldı. Avrupa'dan ve husûsan İngiltere'den Yunanistân'a küllî i'âne akçesi gelmekde oldukdan başka gönüllü zâbitân ve neferât dahi kesret üzre tevârüde[3] başladı ve Avrupa'nın bu hâli Yunan eşkıyâsını pek ziyâde teşci' eyledi. Muhâfazakârânın pîşvâsı[4] olan Prens Meternik müşârün-ileyh Katin'i deli kaçık deyü tavsîf ve tezyîf idegeldiyse de mü'essir ve müsmirr olmadı Kapodisterya hakkında yapdığını anın hakkında yapamadı.

İngiltere Devleti efkâr-ı âmmeye ittibâ'an Devlet-i Aliyye ile Yunanîler beynine tavassut ve Yunanistân'a ba'zı imtiyâzât i'tâsıyla hu gâ'ileyi izâle itmek isteyüb Devlet-i Aliyye ise kendüsiyle teb'ası beynine tavassutı aslâ kabûl itmedi.

Ve o zamân re'îsü'l-küttâb olan Pertev Paşa Yunanistân'a imtiyâz virilür ise bir sû'-i misâl olub sâ'ir mahallere dahi sirâyet eyler deyü iddi'â eylerdi.

Hâlbuki Bükreş Musâlahası'nda Sırpistân'a imtiyâz i'tâsıyla bir misâl gösterilmiş ve ba'dehu Akkirman'da Sırpistân imtiyazının te'yîd ve tavzîhi[5] zımnında sened-i mahsûs virilmiş oldığından anın bu i'tizârı müvecceh görilmiyordı.

Binâ'en-aleyh İngiltere Devleti Yunan işine minvâl-i meşrûh üzre faysal virmek üzre Rusyalu ile söyleşüb buna dâ'ir Petersburg'da Rusya Hâriciyye nâzırıyla İngiltere murahhası

1 Müzaheret: Arka çıkma, yardım etme, koruma.
2 Katin: George Canning.
3 Tevârüd: Arka arkaya gelme, her yandan gelip birikme.
4 Pîşvâ: Reis, başkan.
5 Tavzih: Açıklama, açık anlatma, aydınlatma.

beyninde (1826) sene-i Mîlâdiyye'si Nisan'ının dördi târîhiyle müverrah bir karârnâme imzâ olunub iki devlet tarafından keyfiyyet Bâb-ı Âlî'ye tebliğ olundukda bu mes'ele Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı dâhiliyyesinden oldığı beyânıyla cevâb-ı redd virildi.

Mes'ele-i Yunaniyye Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı dâhiliyyesinden bulundığı cihetle dîger devletler tarafından (s.216) müdâhale olunmaması hakkında ber-vech-i bâlâ Verona Kongresi'nde virilan karârı Bâb-ı Âlî'ye İngilterelü tebliğ itmiş iken bu kerre ol karâra münâfî hareketi istib'âd olunayordı. Hâlbuki İngiltere'de efkâr-ı âmme mütegayyir[1] olub İngilterelü ise dâ'imâ efkâr-ı âmmeye tevfik-i hareket ider bir devlet oldığı hâlde (1827) senesi Nisan'ında Kanin başvekîl olub hürriyyet tarafdârânı daha ziyâde meydân aldığından ve o sırada Fransa ahâlîsinin efkârı dahi bu husûsdan dolayı galeyana gelmiş oldığından İngiliz ve Fransız ve Rusya murahhasları Londura'da bi'l-ictimâ' yedi seneden berü mes'ele-i Yunaniyye'den dolayı Avrupa ticâretinin sektedâr oldığı vesîle-i müdâhele ittihâz ile Yunanistân'ın bir eyâlet-i mümtâze şekline konulması ve bunun müzâkeresi zımnında bir mütâreke tavsiyye olunub kabûl olunmadığı hâlde sûret-i cebriyyede icrâ itdirilmesi ve yine Bâb-ı Âlî tarafından kabûl olunmadığı takdîrde Yunanistân Hükûmeti'nin tanınması hakkında (1827) sene-i Mîlâdiyye'si Haziran'ının dördünde ya'nî (1242) sene-i Hicriyye'si evâhirinde bir karârnâme imzaladılar ve düvel-i selâse bu karârı sûret-i kat'iyyede Bâb-ı Âlî'ye tebliğ ve dîger düvel-i mütehâbbe dahi hayr-hâhâne nasîhat eylediler. Bâb-ı Âlî müzâkere ve mükâlemeden ictinâb ile kemâ-fi's-sâbık düvel-i ecnebiyyenin bu işe müdâhale itmege hakları olmadığı beyânıyla cevâb-ı redd virdi. Ve bir de Devlet-i Aliyye Yunan ihtilâlini Rusyaluya haml ve isnâd idegeldigi hâlde Akkirman meclis-i mükâlemesinde Rusya murahhasları Rûm mâddesi Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı dâhiliyyesinden oldığını i'tirâf ile Rusya Devleti tarafından bu bâbda kat'â müdâhale olunmayacağını beyân idüb egerçi bu ifâdeleri Akkirman Mu'âhedenâmesi'ne derc olunmamış ise de mükâleme mazbadalarına kayd olunmuş ve Akkirman Mu'âhedesi bu esâs üzre binâ kılınmış iken çend mâh sonra Rusyalunun İngiltere karârnâmesini imzâ itmesi bâdî-i istiğrâb olmağla ve Rusya'nın Dersa'âdet ilçisi bulunan (Ribupiyer) Akkirman meclis-i mükâlemesinde murahhas-ı sânî bulunmağla keyfiyyet kendüsinden lede'l-istifsâr Akkirman'da Rûm mâddesine müdâhale olunmamak üzre söz virildigini inkâr itmekle öyle ise Akkirman'da Rusya murahhasları bizim murahhaslarımızı aldatmışlar yok öyle degil. Bizim murahhaslarımız Rusya murahhaslarını aldatmışlar ki Akkirman Ahidnâmesi'yle Rusyaluyı iğfâl iderek vakit kazanmışlar gibi sözler söylenmege ve Rusya'nın ahid-şikenâne mu'âmeleleri alenen takbîh ve ta'yîb olunmağa başladı. Bu hâller ise devleteyn beynindeki bürûdeti tezyîd eyledi. El-hâsıl bu mes'ele-i Yunaniyye'den dolayı Devlet-i Aliyye'nin düvel-i müttefika ile olan revâbıt-ı musâfâtı çözüldi. Hele Rusyalu ile olan rişte-i müvâlâtı hemân kopma derecesinde (s.217) üzüldi. Hâlbuki iş olmuş bitmiş hükmüni kesb itmiş idüginden Londura Karârnâmesi'nin hiç olmaz ise bi'l-müzâkere ta'dîline çalışmak ferâ'iz-i hâliyyeden idi. Mora ve havâlîsinde fi'l-asl mevcûd olan cüz'î ehl-i İslâm'ın ekseri eşkıyâ yedinde telef ve bakiyyetü's-suyûfı perîşân olarak buraları sırf Hristiyan memleketi şekline girüb şe'â'ir-i İslâmiyye'den eser kalmamış bütün Avrupa Hristiyanları ağız açmış her tarafda Yunanîlere

1 Mütegayyir: Tagayyür eden, değişen, başkalaşan. Bozulmuş, bozuk.

sahâbet ve her tarafdan mu'âvenet olunmakda bulunmuş iken buralarının hâl-i sâbıkına ircâ'ı muhâl[1] hükmüne girmiş idi. Ve egerçi (1827) sene-i Mîlâdiyye'si Ağustos'unun beşinde ya'nî (1243) sene-i Hicriyye'si evâ'ilinde (Kaning) fevt oldıysa da Yunanistân mezra'asında ekdigi tohm-ı fesâd neşv ü nemâ[2] bulmakda idi.

Lâkin mu'âmelât-ı düveliyyeden bî-haber olan Pertev Paşa takımı işin nasıl nâzik ve zamânın ne kadar teng ve tetik oldığını derk ve teferrüs itmediklerinden süferâ ile bir dereceye kadar müdâvele-i efkâra[3] bile tenezzül itmeyüb hemân Yunanîlerin darb ve te'dîbi içün Rûmili ve Mora ser'askerlerine Bâb-ı Âlî'den evâmir-i kat'iyye virilmekde idi.

İşte bu sırada Anavarin vak'a-i fecî'ası zuhûra geldi. Şöyle ki: Donanma-yı Hümâyûn ol esnâda Anavarin Limanı'nda lenger-endâz olarak Çamlıca Adası üzerine hareket eylemek üzre idi. İngiliz ve Fransız amiralleri ise Donanma-yı Hümâyûnun Yunanîler üzerine hareketine mümâna'at eyleyeceklerini i'lân ile Anavarin Limanı'nı abluka itmiş oldukları hâlde kırk üç sene-i Hicriyye'si Rebî'ü'l-evvel'inin evâ'ilinde limana duhûl ile aslı faslı yok bahâneler bulurak Donanma-yı Hümâyûnı topa tutmuşlar ve Donanma-yı Hümâyûndan mukâbele olunmağla ekser süfün-ı hümâyûnı ihrâk ve igrâk[4] itmişler. Sonra da Donanma-yı Hümâyûn tarafından sehebiyyet virildi diyerek suçı Devlet-i Aliyye kapudanlarına yükletmişlerdir. Bu haber-i hüzn-alûd[5] Bâb-ı Âlî'ye lede'l-vürûd düvel-i müttefika ilçilerine protestonâmeler gönderildi. Avusturya sefâretine dahi beyân-ı hâl zımnında hir kıt'a takrîr virildi. Düvel-i selâse ilçileri mükâleme isteyüb Bâb-ı Âlî tarafından dahi muvâfakat olunmağla sene-i merkûme Cumâde'l-ûlâ'sının beşinci güni süferâ-yı selâse Bâb-ı Âlî'ye gelüb müzâkerât-ı kesîre cereyân eylemiş ise de tarafeynin te'lîf-i efkârı kâbil olmadığından süferâ-yı selâse hemân Felemenk ilçisini vekîl bırağub ve kendüleri sefînelerine râkiben Dersa'âdet'den çıkub gitdiler. İşte ol esnâda Mora'ya hir mikdâr Fransız askeri idhâl ve asâkir-i Mısriyye oradan ihrâc ile işin şekli bütün bütün degişmişdir.

Bunun üzerine Saltanat-ı Seniyye muhârebe vukû'unı muhakkak bilerek hemân tehevvür ve hiddet ile (**s.218**) bi'l-cümle ehl-i İslâm'ın dîn-i mübîn uğurına silâhlanması içün vülât ve mutasarrıfîne beyânnâme tarzında evâmir-i aliyye gönderildi ve bu evâmir-i aliyyede Rusyalunun mu'âmelât-ı ahid-şikenânesinden bahs olundığı sırada Akkirman Mu'âhedenâmesi mücerred vakt kazanmak içün li-maslahatin imzâ olunmuş idi yollu bir fıkra münderic olub Rusyalu ise Devlet-i Aliyye îfâ itmemek niyyetiyle riyâkârâne akd-i mu'âhede eyledigini kendüsi i'tirâf idiyor deyü ol fıkrayı i'lân-ı harbe en başlu bir vesîle ittihâz eyledi. Ve egerçi müte'âkiben makâm-ı sadâretden Rusya başvekîline yazılmış olan mektûb-ı sâmîde Saltanat-ı Seniyye meslek-i kadîmi olan niyyât-ı haseneden ayrılmayub her hâlde sulh u salâha hâhişker[6] oldığı sarâhaten beyân olunmuş ise de Rusyalunun Devlet-i

1 İrcâ'ı muhâl: Eski biçimine sokulması imkânsız.
2 Neşv ü nemâ: Büyümek ve gelişmek.
3 Müdâvele-i efkâr: Düşüncelerini birbirine söyleme, bir mesele üzerinde konuşma. Metinde sehven "müdvâ" şeklinde geçmektedir.
4 İgrâk: Suya batmak.
5 Haber-i hüzn-alûd: Kederli haber. Hüzünlü haber. Gamlı haber.
6 Hâhişker: İsteyici, istekli.

Aliyye'ye i'lân-ı harb içün aradığı fırsat eline girmiş olmağla bu fırsatı fevt itmemek üzre muhârebeye karâr virmiş oldığına mebnî i'lân-ı muhârebeyi mutazammın olarak Rusya Başvekîli Kont Neslerod tarafından vârid olan cevâbnâmede süferânın avdetinden sonra taraf-ı Devlet-i Aliyye'den vâki' olan mu'âmeleler sebeb-i muhârebedir deyü musarrah bulunmuş ve hemân Rusya Devleti tarafından asker ile müttefikleri nâmına olarak Eflâk ve Boğdan eyâletleri zabt ve istîlâ kılınmışdır. Bunun üzerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi kırk üç senesi Zi'l-ka'de'sinin altıncı güni Rusyaluya i'lân-ı harb olunmuşdur. Avusturyalunun ihtârı üzerine İngiliz ve Fransız ilçileri taraf-ı Devlet-i Aliyye'den da'vet olunmağla anlar dahi bu sırada Dersa'âdet'e gelmişlerdir.

Ol esnâda mücerred ehl-i kulûbun himmetiyle her iş olur biter i'tikâdında bulunan ve emr-i cihâdda istitâ'atın[1] şart oldığından gâfil olan Pertev Paşa takımı ba'zı müteşeyyihînin gördükleri rü'yâları ta'bîr ile karîbü'l-ahdde de Kırım'ın feth olunacağını yek-dîgere tebşîr iderlerdi. Hâlbuki Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyyesi Anavarin'de harâb olub asâkir-i mu'alleme tanzîmine henüz mübâşeret eylemiş oldığı cihetle kuvve-i berriyesi dahi mükemmel olmadığından asâkir-i İslâmiyye her ne kadar fedâkârâne çalışub çabalamışlar ise de mukâbele-i bi'l-misle iktidâr olmadığı cihetle Rusyalu Edirne'ye kadar gelerek kâffe-i metâlibini ma'a ziyâdetin Devlet-i Aliyye'ye kabûl itdirdikden başka sâlifü'z-zikr Londra Karârnâmesi'nin kabûlüni dahi Edirne Musâlahası'na derc itdirmişdir. Bu vakte kadar Yunanistân'ın istiklâli lakırdısı hep devletlerce merdûd olub mücerred Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olmak üzre bir eyâlet-i mümtâze şekline konulması bi'd-defa'ât i'lân olunmuş ve bahs ancak şeklinin ta'yîni hakkında cârî olub Edirne Musâlahası'nda dahi daha ilerüsine gidilmeyerek Londura[2] Karârnâmesi'nin kabûli şart kılınmış iken bağteten düvel-i müttefika beyninde Yunanistân'ın istiklâline karâr virilmişdir.

(**s.219**) Şöyle ki: Edirne Musâlahanâmesi'nin imzâ olundığı haberi Londra'ya vâsıl oldukda Hâriciyye nâzırı bulunan Lord Aberdin andan sonra Devlet-i Aliyye'nin bekâsından me'yûs olarak der-dest-i teşkîl olan Yunanistân idâresinin bir hükûmet-i müstakille şekline konulması tasavvurını başvekîl bulunan Velington'a[3] açub o dahi anın bu efkârına müşâreket ve düvel-i mütteffikaya teklîf olundukda anlar dahi muvâfakat itmekle hemân Yunanistân'ın istiklâli i'lân idilmişdir. Zihinlerde yok iken böyle bağteten bir Yunan Devleti vücûda gelivirmekle herkes dem-beste-i hayret[4] oluh kalmışdır. Devlet-i Aliyye dahi Edirne Musâlahanâmesi gibi bir haml-i sakîl altına girmiş bulundığından bir şey diyemeyüb bu cihetle dahi şikeste-hâtır olarak sükûta mecbûr olmuşdur. Mu'ahharen bin sekiz yüz elli dört sene-i Mîlâdiyye'si Haziran'ının on dördünci güni Lord Aberdin'in parlamentoda îrâd eyledigi nutkunun bir fıkrası îzâh-ı mes'ele içün zeyl-i kitâbda (19) rakamıyla îrâd olunur.

1 İstitâ'at: Takat getirmek. Kudreti ve gücü yeter olmak.
2 Metinde "Londura" şeklinde geçmektedir.
3 Vellington: Arthur Wellesley. Wellington Dükü.
4 Dem-beste-i hayret: Şaşkınlıktan nefesi kesilmiş, susmuş.

Muhtıra

Rusyalu öteden berü mezhebdâşları olan Ortodoksları himâye dâ'iyyesinde görinürdi. Garaz-ı hafîsi ise Ortodokslar içinden Hırvat ve Sırp ve Bulgar akvâmını kavmiyyet esâsı üzerine binâ eyledigi İzlav ittihâdına idhâl itmek ve Venedik Körfezi'ne kadar hüküm ve nüfûzını yürütmek imiş.

Fakat Rûmili'ye geçmek içün kendüsine tarîk-i suhûlet olmak üzre Eflâk ve Boğdan işlerine ehemmiyyet virirdi. Rûmları dahi lede'l-îcâb Devlet-i Aliyye aleyhinde isti'mâl içün bir âlet olmak üzre elde tutardı. Rusyalunun bu garaz-ı hafîsi o zamân Rûmların ma'lûmı olmadığından sa'âdet-i hâllerini Rusya'dan bekleyüb Rusya dahi bir müddet daha İzlav ittihâdı sırrını mektûm tutmak niyyetinde bulundığı cihetle ittihâd-ı mezheb söziyle anları iğfâl itmek isterdi. Binâ'en-aleyh Yunan ihtilâlinin zuhûrundan berü Rusyalu Yunanîlerin istiklâline müsâ'ade itmemiş oldığı hâlde İngiltere'den anlar hakkında zuhûr iden sahâbete dahi karşu durmamışdır.

Tetimme

Vak'a-i Hayriyye ulemâ ve sulehânın icmâ'ıyla vücûda gelmiş olmak mülâbesesiyle andan sonra Bâb-ı Âlî pek ziyâde ta'assub yolını tutub salâbet-i dîniyye yerine ta'assub-ı riyâkârâne kâ'im oldı. Erbâb-ı ta'assub meydân aldı. Bundan pek çok mazarrat görüldi sonra bir çıkmaz zukâk oldığı anlaşıldı. Bu merâkdan vazgeçildi. Lâkin (**s.220**) sonra da pek ilerü gidildi. Efkâr-ı dîniyyeye za'f getürildi. Bunun da hamyâzesi çekildi. El-hâsıl Devlet-i Aliyye haylî müddet kendüsini ifrât ve tefrîtden tahlîs idemedi. Ve şâh-râh-ı i'tidâle gidemedi. Fakat cennet-mekân Sultân Abdülmecîd Han Hazretleri'nin asr-ı saltanatlarında bir i'tidâl yolı almış ve Reşîd Paşa'nın ikdâm-ı fedâkârânesiyle umûr-ı siyâsiyyesini yoluna koyub bi-hakkın Avrupa mnuvâzenesine dâhil olmuşdur.

Elhamdü ve'l-minneti'llâhi alâ hüsni'l-hitâmi ve's-salâtü
ve's-selâmü alâ hayri'l-enâmi ve alâ
âlihî ve ashâbihi'l-kirâm

TEZYÎL

(1)
Hurşîd Paşa Tarafından Tasnî' Olunan Fermân Sûreti

Ba'de'l-elkâb

Sen ki ser'asker-i müşârün-ileyhsin. Beşkuyular'da taraf-ı Devlet-i Aliyye'me dehâlet itmiş olan Ago Mühürdâr ve Tâhir Abbâs Yanya'ya celb olunduklarından sonra magdûb-ı pâdişâhânem olan Alî Paşa habîsiyle derûn-ı kal'ada mütehassın olan Toska tâ'ifesinin celblerine mîr-i mîrân-ı kirâmımdan Avlonya Sancağı Mutasarrıfı Ömer dâme ikbâlehû ve merkûmân Ago Mühürdâr ve Tâhir Abbâs vâsıtalarıyla teşebbüs olunmuş ve Kiğa tâ'ifesinin celbine dahi Prizrin sancağı mutasarrıfı mîr-i mîrân-ı kirâmımdan Mahmûd dâme ikbâlehû vâsıta kılınmış olduklarından tâ'ifeteyn-i merkûmeteyn taraf-ı Devlet-i Aliyye'me dehâlet iderek mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'in yirmi yedinci yevm-i isneyn kal'a-i mezkûre tarafından zabt ve teshîr olunub habîs-i merkûm elli kadar âdem ile iç kal'aya kapanmış ve artık hayâtdan me'yûs olmuş idüginden bi'l-cümle emvâl ve eşyâ-yı habîsesini cebehânesinin oldığı mahalle vaz' iderek re'y taleb itmekde oldığı ve re'y virilmedigi sûretde vücûd-ı habâset-âlûdını cebehâne ile ilkâ-yı nâr-ı hazelân idecegini mübeyyin kapu kethüdân tarafına irsâl itmiş oldığın bir kıt'a şukkası vâsıl ve mazâmînine ilm-i âlem-ârâ-yı mülûkânem muhît ve şâmil olmuşdur. Sen Devlet-i Aliyye ve Saltanat-ı Seniyye'min sadâkatkâr ve hayr-hâhı ve vüzerâ-yı izâmımın müdebbir ve mücerrebü'l-etvâr sâhib-i intihâbı olmanla zâtında olan gayret ve himmet-i vehbiyye ve hamiyyet ve istikâmet-i gayr-i kesbiyye muktezâsınca vedî'a-i uhde-i kifâyet ve emânetin olan (**s.221**) emr-i sipeh-sâlârîde me'ser-i cemîle ve mefâhir-i celîle izhârına nakdîne-i nisâr-ı iktidâr olmak husûsuna hayâl ve nakâve-i efkârın oldığı zâhir ve hakkında der-kâr ve ânen fe-ânen tezâyüdi bedîdâr olan mehâsin-i teveccühât-ı mekârim-gâyât-ı şehr-i yârânem muktezâsı üzre şimdiye kadar vâki' olan iş'ârâtın nezd-i ma'âlî-vefd-i tâc-dârânemde mer'î ve mu'teber oldığı gibi bundan böyle dahi zuhûra gelecek iltimâsâtına müsâ'ade-i seniyye-i şâhânem erzânî kılınacağı bedîhî ve bâhir olub ancak dûçâr-ı gazab-ı âteş-bâr-ı mülûkânem olan habîs-i merkûmun afv ve ıtlâkı mümkün olmadığı ma'lûmun ve Mora vak'asında ıtlâk mâddesine dâ'ir vâki' olan iltimâsın karîn-i kabûl olmayarak ol bâbda sana hitâbeu celâdet-rîz-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum mûcebince habîs-i merkûmun i'dâm ve izâlesi matlûb-ı kat'î-i hüsrevânem idügi meczûmun iken re'y virilmek husûsunı bu def'a iş'âra ibtidârın mûcib-i iğbirâr-ı tab'-ı safâ-makrûn-ı pâdişâhânem olmakdan nâşî bundan böyle dahi re'y husûsuna dâ'ir bir gûne ihâ ve iş'ârın vâki' olur ise mûcib-i tekdîr ve te'dîbin olacağını ve habîs-i merkûma bir ûretle re'y virmiş isen bu bâbda virdigin re'y dahi nezd-i ferd-i şâhânemde makbûl ve mu'teber olmayacağını muhakkak bilüb ne vechile ve ne tarîk ile olur ise şu hâ'inin bir an akdem i'dâm ve izâlesiyle gâ'ilesini bitürmege bezl-i cell-i miknet eylemen fermânını almağın şeref-rîz-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı mehâbet-makrûu-ı tâc-dârânem mûcebince

işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve ...[1] ile tesyâr olunmuşdur. İmdi hâ'in-i merkûmun bir lahza mukaddem itmâm-ı kârıyla levs-i vücûd-ı habâset-endûdının sahîfe-i âlemden izâle ve tathîri aksâ-yı merâm-ı pâdişâhânem oldığına mebnî bu bâbda bir gûne tehâvün ve taksîr vukû'ı bir vechile câ'iz olmadığı ma'lûm ve gayret-melzûmun oldukda ana göre amel ve harekete dikkat ve re'y mâddesinden be-gâyet hazer ü mücânebet eylemek bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuşdur.

Şeref-yâfte-i evâ'il-i Ca Sene [1]227

(2)

Hurşîd Paşa'ya Hitâben Sâdır Olan Fermân-ı Âlî Sûreti

Düstûr-ı mükerrem ve mu'azzam müşîr-i muhterem ve mufahham nizâmü'l-âlem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmmi'l-enâm bi-re'yi's-sâ'ib mümehhid-i bünyâni'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkâni's-sa'âdeti ve'l-iclâl el-mahfûf bi-sunûf avâtıfi'l-meliki'l-â'lâ ve a'zam-ı esâtîn-i devlet ve efham-ı sudûr-ı saltanatım olub hâlâ bi'l-istiklâl ve'l-istîhâl Rûmili vâlîsi ve derbendât nâzırı ve bi'l-cümle aktâr-ı Rûmili'nin ser'asker-i zafer-rehberi olan sadr-ı esbak hamiyyet-perver vezîr-i gayret-gusterim Hurşîd Ahmed Paşa edâma'llâhu Te'âlâ iclâlehûya hüküm...

(s.222) Hâ'in-i dîn ü devlet ve kâfir-i nân ü ni'met olan Tepedelenli Alî Paşa otuz kırk seneden berü Saltanat-ı Seniyyem sâyesinde bunca kazâ ve kasabât ve kurâ ve nevâhîyi şâmil sancakların mutasarrıfı olarak gerek kendüsi ve gerek evlâd u ahfâd ve müte'allikâtı ale'l-istimrâr envâ'-ı eltâf ü mâyât-ı şâhâne ve hadd ü tâ'dâda gelmez mice nice ihsân ve ni'am-ı pâdişâhâneme nâ'il olmuş iken bu kadar ni'metin kadru şükrini bilmeyüb zîr-i idâresinde bulunan kuttân-ı memleket ve aceze-i ra'iyyete hilâf-ı şerî'at-i garrâ ve münâfî-i rızâ bir tarîhde misli sebkat itmemiş ve hâtır ve hayâle gelmemiş dürlü dürlü cevr ü ezâlara bî-muhâbâ cesâret iderek şimdiye dek itmedigi hıyânet ve habâset kalmamış ve hiçbir vakitde tek durmayub her nerede bir fesâd zuhûr itse ya kuvvet-i mâliyye yâhûd sâ'ir cihetlerle ve gûnâ gûn desîse ve san'atlar ile gizlü ve âşikâre anda eli ve medhali mütehakkık oldığından gayrı kendü idâresine muhavvel olan memleketlere kanâ'at itmeyerek sâ'ir eyâlât ve sancaklara dahi el atub dürlü zemînler ile ihtilâller çıkarub ahâlî-i bilâd ve fukarâ-yı ibâddan kiminin mâl ve cânına ve kiminin ırzına tasallut ile Arnavudlukda ve Yenişehir ve Manastır ve Sarıgöl gibi civârında bulunan kazâlarda katî çok hâneler söndirerek mezâlim ve ta'addiyyâtı âfâka çıkub ol havâlî hânedân ve sükkânını vatanlarından dûr ve mehcûr iderek cânlarından bî-zâr itmiş ve böyle hilâf-ı şerî'at-i garrâ ve mugâyir-i emr ü rızâ harekâtdan zecr ve men'i içün aralık aralık taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden vâki' olan nesâyih ve tevbîhât ve vehâmet-i âkıbete dâ'ir ihtârâta hiç kulak tutmayub yine bildigine gitmiş ve nihâyetü'l-emr açıkdan açığa isyân iderek haylî vakitden berü kurdığı dâm-ı mel'anet ve ihâneti icrâ zımnında kemâl-i gurûr ve

1 Metinde "... " şeklinde geçmektedir.

istikbâr ile Yanya Kal'ası'na kapanub Devlet-i Aliyye'ıne karşu durabilmek zu'ın-ı bâtılına düşmüş ve vukû' bulan Rûm milleti fesâdında dahi hafîce der-kâr olan ittifâkını meydâna çıkarub Mora ve Suli gâvurlarına külliyyetlü akçeler göndererek ümmet-i Muhammed üzerine taslît ile bî-dîn ve mezheb oldığını bir kat dahi isbât eylemiş olub zât-ı şevket-simât-ı şâhâneme vedî'a-i Cenâb-ı Kibriyâ olan bu kadar bilâd ve ibâdın şürûr ve fesâd ve inezâlim ve ta'addiyyâtdan kurtarılması cenâb-ı hilâfet-me'âbıma lâzım ve şer'an ve mülken katlî vâcib ve mütehattim bir habîs oldığından ol bâbda cânib-i şerî'at-i garrâdan hakkında virilan fetvâ-yı şerîfe mûcebince üzerine vüzerâ ve me'mûrîn ve asâkir-i gayret-güzîn ta'yîn ve sekene ve zîr-i felâtûn-nazîr ve müşîr-i râst-ı tedbîr-i fetânet-semîr-i müşârün-ileyhsin sana der-kâr olan vüsûk ve i'timâd ve hüsn-i teveccüh ve i'tikâd-ı mülûkâneme mebnî taraf-ı eşref-i şâhânemden sen bu mâddeye müstakillen ser'asker-i sadâkat-güster nasb olunarak kâffe-i me'mûrîn emr ve re'yine mutâba'at itmek üzre irâde ve kemâl-i (s.223) ruhsat ve istiklâlin herkese i'lân ve ifâde kılındığına binâ'en sen dahi zâtında merkûz ve fıtrat-ı asliyyende mehr ve mermûz olan âsâr-ı merdî ve sadâkat ve mâye-i hoş-mendî ve salâbet iktizâsı ve virilan fetvâ-yı şerîfe mûcebince sudûr iden fermân-ı kazâ-cereyânım muktezâsı üzre bu bâbda i'mâl-i tedâbîr-i sâ'ibe ve icrâ-yı ârâ-yı sâkıbe ile îfâ-yı lâzıme-i me'mûriyyete nisâr-ı nakdîne-i miknet ve îsâr-ı gencîne-i kudret ve liyâkat ve hâb ü râhatı terk ve kemer-i gayreti miyân-ı bî-imtinân-ı sadâkate bend ü berk iderek ve me'mûrîn-i sâ'ire ile bi'l-ittihâd leylen ve nehâran kal'aya top ve humbara yağdırub geregi gibi hasr u tazyîk ve nev'-i beşerin derece-i nihâyede olan vüs' ve ihtimâmı ale'd-devâm icrâ eyleyerek kal'a-i merkûmeyi zaht u teshîr eyledikden sonra şakî-i merkûmı dahi ele geçürüb cezâ-yı sezâsını tertîb ve ser-i maktû'ını bu def'a kendüye Dergâh-ı Mu'allâm kapucıbaşılığı ihsânıyla kadri terfî' olunan silâhdârın Ahmed dâme mecduhû vesâtatıyla der-bâr-ı gayret-şi'âr-ı cihân-dârâneme irsâl ve tesrîb ile bu emr-i ehemmde mevcûd-ı ma'iyyetin olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve müte'ayyinânın vukû'a gelan hidmet-i tâkat-güzârları keyfiyyeti takdîm olunan tahrîrâtın müfâdından ma'lûm-ı şâhâne ve tahrîrât-ı vâriden yegân yegân manzûr-ı übbehet-mevfûr-ı pâdişâhânem olarak hâ'in-i merkûmun ser-i maktû'ı vaz'-ı seng-i ibret kılındı. Benim murâd-ı hayriyyet-i tüyâd-ı şâhânenı mücerred hâ'in-i merkûmun yed-i zulmünde zebûn ve envâ'-ı mefâsid ve ta'addiyyâtından bî-huzûr olan bu kadar ümmet-i Muhammed ve aceze-i ra'iyyetin bunun cevr ü ta'addîsinden kurtulması ve şe'âir-i İslâmiyye olan şerî'at-i mutahhara ve ahkâm-ı celîle-i Ahmediyye'nin icrâsıyla zîr-i destân olan ibâdullâhın husûl-i emniyyet ve âsâyiş ve râhatları olmağla şu hâ'inin indifâ'-ı gâ'ilesine muvaffakiyyetin doğrısı nezd-i hümâyûnumda gâyet makbûle geçüb kemâl-i mahzûziyyet-i şâhânemi mûcib olmuşdur. Cenâb-ı Hakk senin gibi mansûrü'l-livâ vezîrimi ber-karâr ve mükerrem ve yüzünden dîn-i mübîn ve Saltanat-ı Seniyye-i ebed-rehînime nice nice hidemât-ı celîle ve me'âsir-i cemîle ihsânıyla dü cihânda aziz ve muhterem idüb seninle berâber bu hidmete cân ve baş ile çalışanları dahi ber-hurdâr ve hân-ı amîmü'n-nevâl-i tâc-dârânemden behre-dâr eyleye âmîn.

Şu husûsda hâric-ez tâb ü tâkat-ı ihtiyâr-ı mihan ve meşakkat ve kemâl-i ikdâm ve metânet ile şakî-i merkûm gâ'ilesini dil-hâh-ı isâbet-iktinâh-ı dâverânem üzre bitürüb hakkında dâ'imâ mebzûl ve bî-dirîğ olan du'â-yı hayr-serî'u't-te'sîr-i şehr-i yârâneme tekrâr

be-tekrâr nâ'iliyyet ve teveccühât-ı mehâsin-âyât-ı şâhâneme bir kat dahi mazhariyyet ile bi'l-cümle vüzerâ-yı devlet ve erkân-ı saltanatıma fâ'ik ve sad hezâr âferîn ve tahsîne lâyık olmanla zât-ı gayret-simâtın hemîşe iki âlemde behre-mend (**s.224**) ve kâm-bîn ve yüzün ak ve kılıcın keskin olsun senin kadr ve haysiyyet ve kemâl-i sıdk u istikâmet ve envâ'-ı evsâf-ı mahmidet cihetiyle sâ'ir esdıkâ-yı Saltanat-ı Seniyyem beyninde imtiyâz kesb itmiş oldığından mâ'adâ mukaddemâ hâmil-i mühr-i hümâyûnum olub vekâlet-i mutlakamı ihrâz ve unvân-ı serdâr-ı ekremî ile iktisâb-ı imtiyâz itmiş ve bu ana degin kılâde-i gerden-i hamiyyetin kılınan her hir hutûb-ı cesîme ve umûr-ı azîmeyi tabkı murâd-ı kudsiyyet-mu'tâd-ı dâverânem üzre vücûda getürmiş ve bi't-tahsîs mağdûb-ı merkûmun itmâm-kârıyla bir takım ibâdullâhı dest-i ta'addîsinden kurtarub kadr ve i'tibârına bu vechile dahi başkaca şeref virmiş ve kemâl-i akl ü fetânetle sunûf-ı avâtıf-ı hidîvâneme ez ser-i nev istihkâk-ı istihsâl itmiş vezîr-i sadâret-semîrim olub hakkında ez her-cihet der-kâr ve ân be-ân tezâyüdi âşikâr olan mehâsin-i teveccühât-ı aliyye-i şehr-i yârâne[m] ve mekârim-i ta'attufât-ı seniyye-i pâdişâhânem muktezâsınca bundan böyle dahi uhde-i hamiyyetine ihâle ve tefvîz kılınan ve Rûmili vâlîligine müteferri' olan kâffe-i husûsâtı şer'-i şerîf ve kânûn-ı münîfe tatbîkan lâyıkı üzre rüyet idüb şöyle ki: Fi'l-asl Rûmili vâlîligi rütbesini hâ'iz olanların emr ü nüfûzı aktâr-ı Rûmili'nin her tarafına cârî oldığı misillü zamân-ı adâlet-iktirân-ı pâdişâhânemde dahi bu usûle ri'âyet olunarak hıtta-i Rûmili'de kâ'in vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve müte'ayyinân ve mecmû' hânedânın oldukları mahallere emr ü nüfûzını icrâ ile vedî'a-i Cenâb-ı Hâliku'l-berâyâ olan fukarâ ve zu'afânın himâyet ve sıyânet ve kemâl-i âsâyış ve istirâhatleri husûsuna taraf taraf i'tinâ ve dikkat ve cenâb-ı ni'me'l-me'âb-ı tâc-dârânem halîfe-i hazret-i seyyidü'l-mürselîn ve şehin-şah-ı rû-yı zemîn olub (etû'u'llâhe ve etî'u'r-rasûle ve uli'l-emri minküm)[1] nass-ı celîli üzre emr ü fermân-ı mülûkâneme itâ'at cümleye farîza-i zimmet ve hilâfına cesâret dünyâ ve âhiretde mûcib-i hüsrân ve nedâmet olacağını ve şimdiye dek hâ'in-i merkûm misillü ser-keşlik idenlerden hiç biri pençe-i kahr u gazab-ı tâc-dârânemden kurtılamadığı ve her hâlde rızâ-yı merâhim-iktizâ-yı hidîvânemi tahsîlden özge hareket ve cây-ı selâmet olmadığını ve'l-hâsıl hâ'in-i merkûmun ref' ve izâlesi cihetiyle merâm-ı hayriyyet-encâm-ı şâhânem bundan sonra herkes semt-i salâh ve sadâkate meyl ve sülûk iderek eyyâm-ı adâlet-ittisâm-ı hidîvânemde â'lâ ve ednâ cümle nâsın refâh ve emniyyetlerini istikmâlden ibâret idügini i'lân ve işâ'at ile kâtıbe-i umûr-ı ser'askeriyyeyi vech-i vecîh-i hüsn ve tavr-ı mergûb-ı müstahsen üzre idâre ve temşiyyete sarf-ı reviyyet ve uğur-ı dîn ü devletimde hidmet ve müstakîmâne hareket idenleri taltîf ve tatyîb ve sana muhâlefetle sözünden taşra çıkan olur ise o makûleleri muktezâ-yı ruhsat ve istiklâlin üzre hemân terbiyye ve te'dîb ile îfâ-yı (**s.225**) lâzıme-i me'mûriyyete mübâderet eylemek muktezâ-yı irâde-i şâhâne ve tatyîb-i hâtır-ı ehliyyet-i mezâhirin dahi matlûb ve mültezem-i pâdişâhânem olmakdan nâşî zât-ı hamiyyet-simâtını taltîf ve şân ve i'tibârını tezyîd ve taz'îf zımnında ser-â-sere dûhte bir sevb-i â'lâ semmûr müstevcibü's-sürûr-ı hakanî ve bir kabza-i şimşîr-i adüvv-i tedmîr-i hüsrevânı sana inâyet ve ihsânım olub mevcûd-ı ma'iyyetin olarak

1 "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." Nisâ sûresi 59. âyetten bir kısım.

seninle berâber bi'l-ittifâk cân-siperâne ibrâz-ı hüsn-i hidmet ve sadâkat eylemiş olan Morâ vâlîsi düstûrdan vezîrim Seyyid Mehmed Paşa ve Ağriboz muhâfızı vezîrim el-Hâc Alî Paşa ve Karaman vâlîsi ve ilhâken Akşehir ve Aksaray sancakları mutasarrıfı vezîrim Mehmed Reşîd Paşa ve hâlâ Avlonya ve Yanya sancakları mutasarrıfı vezîrim Ömer Paşa ve sâbıkâ İnebahtı muhâfızı vezîrim Seyyid Hasan Paşa dâme iclâluhumun bu uğurda sâha-pîrâ-yı bürûz olan gayret ve hamiyyetleri ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve sâ'ir ser-gerdegân-ı gayret-ittisâmımın dahi zuhûr iden yararlık ve hidmetleri ma'lûm-ı hümâyûn-ı şâhâne ve mûcib-i sitâyiş ve mahzûziyyet-i pâdişâhânem olarak taraf-ı müstecmi'u'l-mecd ve'ş-şeref-i mülûkânemden müşârün-ileyhime ser-â-sere dûhte ferveler ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve ser-gerdegân kullarıma dahi bol yenlü ve kontuş semmûr kürkler ve kaputlar ve envâ' şâllar gönderilmiş olmağın i'lânen ve ifhâmen ve hidemât-ı gayûrâneni tahsînen ve ruhsat-ı kâmile ve istiklâlini te'kîden işbu emr-i şerîfim ısdâr ve cümlesini teblîğ ve îsâle me'mûr kılınan rikâm-ı kamer-tâb-ı mülûkânemde hâlâ kethüdâ-yı bevvâbîn-i şehr-i yârânem İbrâhîm dâme mecduhû ile tesyâr olunmuşdur.

Keyfiyyet ma'lûm-ı hamiyyet-melzûmun oldukda teşrîfât-ı hümâyûnumı hutuvât-ı ta'zîm ve ibcâl ile telakkî ve istikbâl ve zât-ı hamiyyet-simâtına olan kürki dûş-ı sadâkat-pûşuna iksâ ve şimşîr-i adüvv-i tedmîri miyân-ı gayretine bend iderek devâm-ı ömr ü devlet ve kıvâm-ı fer u şevketim da'avâtına iştigâl ve kusûr-ı ser-â-sere kaplu kürkleri müşârün-ileyhime iksâ ve bol yenlü ve kontuş ferveler ve sâ'ir hil'atleri mîr-i mîrân ve ser-gerdegâne dilediğin vechile ilbâs birle şâlları dahi lâyık-ı iltifât olanlara i'tâ iderek lâzıme-i sipeh-sâlârîyi ikmâl eyleyüb göreyim seni mecbûl ve meftûr oldığın umûr-ı âşinâyı ve salâbet ve kâr-azmâyî ve hamiyyet muktezâsını ba'd-ez-în dahi ibrâz ile aktâr-ı Rûmili'de müstakill-i bi'r-re'y ve müstebidd-i bi'l-emr olarak kâffe-i mevâddı ber vefk-i matlûb rü'yet ile vedî'atu'llâh olan fukarâ-yı ra'iyyet ve kuttân-ı memleketin bundan böyle zıll-i zalîl-i tâc-dârânemde âsûde-nişîn-i emn ü râhat olmaları esbâbının istihsâl ve istikmâline sarf-ı liyâkat ve şimdiye degin bi'd-defa'ât meşhûd oldığı misillü fî-mâ-ba'd dahi zuhûr ve bürûzına intizâr-ı hidîvânem der-kâr (**s.226**) olan gayret ve hamiyyet ve hayr-hâhî ve sadâkat levâzımını pey-der-pey vücûda getürüb ol vechile hidemât-ı sâdıkâne-i sabıkana me'ser-i lâhika-i fâ'ika ilâvesine bezl-i cell-i himmet ve lâzımü'l-inhâ olan mevâddı der-bâr-ı übbehet-karâr-ı tâc-dârânerne tahrîr ve işâret eyleman bâbında.

..... Fî evâ'il-i C Sene [1]237

(3)

Hâlet Efendi ile Berberbaşı Alî Ağa Beyninde Cereyân İden Muhâberât-ı Hafiyye Tezkereleri

Alî Ağa'dan Hâlet Efendiye Tezkere

Gürûh-ı yeniçeriyânın bir nizâm-ı intizâm tahtına konulması zât-ı şâhânenin efkâr-ı amîka-i hümâyûnları ne derecede idügi ma'lûm-ı seniyyeleri olub ancak bugün yarın diyerek avk u te'hîr itdirilmesine ba'zı mahzûrlar oldığı ra'nâ ma'lûm-ı re'fet-melzûmlarıdır anın içün hafta sekiz gün dokuz yeniçeri ağasının tebdîli mahzûr üzredir gerek bu tarafdan gerek Bâb-ı Âlî tarafından husûs-ı mezkûra bir çâre görilemeyecegi şu aralık Mora Cezîresi'nin böyle birden bire hareketde oldukları cezîre-i mezkûreyi vesîle ittihâz iderek feth ü teshîrine muvaffak olunmadıkca gürûh-ı mezkûre re'y ve tedbîr olunamayub niçün Devlet-i Osmâniyye'ye bir kuvvetsizlik îrâs ve îrâd ider. Ve şuna dâ'ir bir takım şeylerin i'zârlarında olunarak bir vakit dahi böyle imrâr ve bu tarafından dahi mesîregâh mahallerine binişlere tesvîk itdirilmesi bâbmda.

Kezâlik Alî Ağa'dan Tezkere

Selef-i selâtîn-i mâziyyeden Sultân Ahmed Han Hazretleri'nin türbe-i şerîfelerinde ıtır-nâk olan Genc Sultân Osmân Hazretleri'nin demli gömlegini câ-becâ hazîneden celb ile manzûr-ı hümâyûnları olub ceddimizden böyle genc pâdişâhı gürûh-ı yeniçeri Yedikule'de hal itmişler diyerek âh-ı enîn üzredirler mâdde bunların seyf ile terbiyyeleri elzem bu gice esnâ-yı sohbetde ısrâr-ı hümâyûnlarından iyüce anlamış oldığımdan gürûh-ı yeniçeriyânın zamân-ı ınâziyyede pek çok uygunsuzlukları ba'zı tevârîhde mastûr ve mukayyed ise de şu zamânda def'leri ra'nâ anlaşılur hattâ Moskov ve Fransa devletlerinin Galata'da sâkin oldukları sarâyları civârlarında Osmânlı akârından ba'zı akârın ziyâde bahâ ile alınub sarây-ı mezkûrlara ilâve itdirilerek tevsî' itdirecekleri Devlet-i Aliyye'ye (s.227) kral-ı mesfûrlar tarafından birer nâme gönderilmiş ve bu teklîf mâ-lâ-yutâk göründiginden ya'nî me'âl-i nâme Devlet-i Aliyye akâr-ı mezkûra müsâ'ade buyurması ve kendü teb'alarından rencber ve tüccârlarını çalışdıracakları bu husûsa Meclis-i Vükelâ karâr virmeyüb çâr nâ-çâr olur olmaz sıralarından bi'l-etrâf arz olundığı ma'lûm-ı çâkerî oldukda zât-ı şâhâne re'y-i âcizîye muhavvel buyurmuş sadr-ı â'zam hazretleriyle bi'l-ınuhâbere keyfiyyet gürûh-ı yeniçeriye bildirildikde elçiler Pâzâr güni meclise celb olunarak gürûh-ı mezkûrun zâbıtleri dahi celb ile nâme-i mezkûrun me'âlini zâbıtân-ı ınerkûmlar anladıkları cihetle hemân sefirlere kat'iyyü'l-müfâd cevâb virilmiş şimdi şu aralık yeniçerinin terbiyyeleri bir vechile tecvîz idilemez imrâr-ı vaktden gayri çâre görilemez gerçi gürûh-ı mezkûre husûsı mu'tenâ havâle olunmamış olaydı elçilere müsâ'adeden başka şey gösterilemeyüb ancak gürûh-ı mezkûr bu

bâbda ve buna mümâsil işlerde işe güce ve harc ve havâyice sürülür bir gürûhdur sâniyyen terbiyyelerinin zamânı geçürilmek[de]dir keyfiyyet ma'lûm-ı devletleri buyurulmak bâbında.

Kezâlik Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkere

Şevketlü efendimiz hazretleri fermân buyururlar ki Mora Cezîresi'nin deniz tarafından muhâfazasiçün Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa kullarının donanma-yı cesîm ile me'mûr olunması karîha-i şâhânelerinden münâsib-i hümâyûn buyurılub aceb Hâlet Efendi kulumuz tedbîr-i hümâyûnumuzı enseb görürler mi deyü kullarına emr-i mülûkâne buyurılub bu çâkerleri de hâk-i pâ-yı veliyyü'n-ni'amîlerine bi'l-etrâf tahrîr olunması tecvîz buyuruldukda tezkere-i muhibbî tahrîrine ictisâr kılınmışdır ol bâbda.

Hâlet Efendi'den Cevâb

Mora Cezîresi'nin gün be-gün Devlet-i Aliyye'ye karşu durmaları ve fesâd-ı azîmleri mülâhaza-i hümâyûn buyurulmakda oldığı ve bunun çâresiçün Mısır Vâlîsi Mehmed Alî Paşa kulları cezîre-i mezkûreye donanma-yı cesîm ile me'mûriyyetleri taraf-ı şâhâneden tensîb buyuruldığı ve bu kullarının dahi husûs-ı mezkûr hakkında olan tezkere-i aliyyeleri me'âli ma'lûmumuz oldı şu iltifât-ı şâhânenin teşekküründen âciz ve kâsır olub ancak re'y ve tedbîr zât-ı şâhânelerinindir Rabbimiz Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri cenâb-ı tâc-dârîleriui her hâlde muvaffak-ı bi'l-hayr buyursun âmîn ol bâbda.

Alî Ağa'dan Hâlet Efendi'ye Tezkire

Esbak Çâvuşbaşı Hüsni Beg'in Mora Ser'askeri devletlü İbrâhîm Paşa Hazretleri (s.228) tarafına bâ-hatt-ı hümâyûn gönderilmesi murâd-ı hazret-i pâdişâhî buyurulmuş her ne kadar Mora sancağının feth ve teshîri içün ise de Yeniçeri Ocağının bir nizâm ve intizâm tahtına konulması keyfiyyeti efendi-i mûmâ-ileyh ile paşa-yı müşârün-ileyh hafîce mükâleme itmeleri de musammem ve muhakkak idügi bi'l-etrâf cenâb-ı şehin-şâhîden anlamış oldığımdan ve bu re'y ve tedbîrde Re'îsü'l-küttâb Cânib Efendi'dendir ocak-ı mezkûrun lağv ve yâhûd sûret-i âharla kullanılması keyfiyyeti yirmi yedi târîhinden berü cenâb-ı vâlâları müte'ahhid olunmuş idi. Bu târîhden berü bir semere-i nâfi'ası müşâhede-i tâc-dârî olmadığından ve göremeyecekleri dahi mülâhaza-i hümâyûn buyuruldığından ve gün be-gün mütâla'a-i amîkadan hâlî olmadıklarından ve keyfiyyet bu şîrâzede iken cezîre-i mezkûrede bu hâlde oldığından cenâb-ı pâdişâhîde böyle bir şecî' vezîrinin usûl ve fürû'unı tahsîl ve irâ'esi dahi ne merkezde olacağı zât-ı devletlerinin ihmâl ve imtinâ'-ı sâmîlerinden neş'et itdiginden zât-ı mülûkânede mu'temedün-aleyh zevât tarafına â'id ve râci' gösterir

işte efendim zann-ı âcizâneme göre bu husûs küttâb-ı mûmâ-ileyhin re'y ve tedbîrlerine muhavvel kılınmış olmağla beyân-ı hâle ibtidâr olundı.

Hâlet Efendi'den Alî Ağa'ya Cevâb

Esbak Çavuşbaşı Hüsnî Beg'in Mora Cezîresi'nin feth ve teshîri zımnında bâ-hatt-ı hümâyûn Ser'asker İbrâhîm Paşa Hazretleri cânib-i âlîsine ba's ve isrâ buyuruldığına dâ'ir ve ba'zı Yeniçeri Ocağının bir hüsn-i nizâm ve intizâm tahtına alınması içün hafî mükâleme buyurılacağı ve buna mümâsil husûsâta dâ'ir tezkire-i mahsûsa-i devletleri me'âli mû be-mû ma'lûm-ı pederâneleri olmuş fi'l-vâki' hafî mükâleme olundıysa da ya'nî bir yüzden mükâleme-i mezkûre ocağ-ı mezkûrun ma'lûmâtı yok mülâhaza buyurılur ise bu bâbda mülâhazanın mugâyirinde efkâr idinmiş olunur ocağ-ı mezkûrun kangı zamân bir hüsn-i sûretle tesviyyesi tezekkür olundıysa bir hafta sonraca inhâsı anlaşılur idi. Mîr-i mûmâ-ileyh Dersa'âdet'e azîmetinden evvelce câsûslar tarafından husûs-ı mezkûra dâ'ir mükâlemât anlaşılub ve haberi bi'l-etrâf alındıkda ber-vech-i tafsîl hâk-i pâ-yı seniyyelerine tahrîr ve izbâr olunacağı zımnında terkîm-i tezkireye ibtidâr olundı ol bâbda.

(4)

Devlet-i Aliyye ile İrân Devleti Beyninde Akd Olunan Musâlahanâme Sûreti

Elhamdü lillâhi'l-mahmûdi fi'âlihü'l-mahdûdi alâ hulefâ'ihî birrihi ve efdâlihi ellezî hassa kesîran mine's-selâtîni bi-tâci'l-izzeti ve't-temkîni gayra en hamîde'l-avâkıbi fihim sa'îdü'l-mevâhibi ve'l-menâkıbi ragibe ale's-silmi (**s.229**) kâffetü'l-mü'minîne siyemmâ esâtînü mülûkin hâze'd-dîni'l-mübîni bî-dânehu lâ-yüveffiku bihi'l-emni istinâri lehü'z-zamîr vasfî anhü's-semîr subhânehû mâ azamü şânuhû ve etimmü burhânehû haysü ebrez beyne'd-devleteyni mâ estera min uhûdi'l-vifâk ba'demâ ebediyyü'ş-şikâki nevâcize ve encezü li'l-hafrateyni mâ entazara min uhûdi'l-îtilâfi gıbbe mâ keşefe müsâfü'l-hilâf suğûra ve menâfize feneza'a bi-lütfihî mâ fi's-sudûri min gılli ve nufûri sümme elfün beyne'l-kulûb ve sarfü'l-kerrûb an sükkâni'l-cüyûb hattâ esbahû bi-ni'metihi ihvânâ alâ surûri'l-emni ve'l-musâfâti ve emset uyûnü'l-fiteni umyânâ ba'demâ ektahilü murâvidü ve sünnetü'l-bid'u ve'l-münâvetü neşkürühû alâ mâ sehile li-evdâ'ihî tarîku'l-cihâdi fî sebîlihî alâ adâ'ihî ehli'ş-şirki ve kabîlihi bi-tahakkuki tergîb-i eceli'l-mürselîn ümmetün fi'l-ittihâdi li-tahsîni havzatü'l-müslimîn haysü erşedühum ilâ i'lâ-i kelimetihî ve livâ'ihim bi kavlihî (ve'l-mü'minûne yedün vâhidetün alâ men sivâhum) ve eyyedehüm bi-ihbârihî (ıslâhu zâti'l-beyn şu'betün min şu'ubi'n-nübüvveti) ve beşerahüm bihî mede'd-dehri asâletün ve gudüvvetün salla'llâhu te'âlâ aleyhi ve alâ âlihî ve sahbihi't-tâhirîn ve cündühû ve hizbühü ve selleme ve şerrafe ve kerreme mâ-tesâliha min etbâ'ihî havâkîni'l-âlem. Pes hakâyik-i câmi'atü'l-âsâr minnet ü sipâs ve dekâyik-i lâmi'atü'l-envâr dürûdu bî-kıyâs ol pâdişâh-ı lâ-yezâl ve mâliki'l-mülki

bî-zevâl celle an derki'l-idrâki misâlün zâtihî ve azze min en yeblugahü's-simâkü kemâli sıfâtihî hazretlerinin dergâh-ı celâl-i azamet ve bârgâh-ı cemâl ve samadâniyyetine takdîm olunur ki istiksât-ı ecnâs-ı mümkünât ve usûlât-ı envâ' mübâhâtı îcâd ü ibdâ' ve mazhar-ı ahsen ü takvîm olan nev'-i kerîm-i insânı inşâ ve ihtirâ' idüb ber-mûceb-i medlûl (ve rafa'nâ ba'zuhum fevka ba'zın deracât) takdîr-i merâtib ve kemâlât-ı temyîz ve tefâvüt-i zevât eyledi.

Cihân muttefik ver ulûhiyyeteş * Furû-mânde der kunh-i mâhiyeteş
Ne ber evc-i zâteş pered morğ-i fehm * Ne ber zeyl-i vasfeş resed dest-i vehm

Ve nukûd-ı salavât-ı muttasılatü'l-vürûd ve ukûd-i neyyirât-ı tahiyyât-ı mişk-endûd ol server-i enbiyâ ve kâfile-sâlâr-ı ma'şer-i asfiyâ vâzı'-ı ahkâm-ı şerî'at ü dîn kâ'id-i ketîbe-i enbiyâ ü mürselîn aleyhi mine't-teslîmâti esnâhâ ve mine't-tekrîmâti ilâhâ ve enmâhâ hazretlerinin menba'-ı feyezân-ı envâr-ı hidâyet ve menhel-i feverân-ı enhâr-ı inâyet olan türbe-i münevvere ve ravza-i mutahharalarına nisâr kılınur ki (el-mu'minûne ke-racülin vâhidün) nassı ile tarsî'-i erkân-ı vifâk-ı müslimîn ve (el-mü'minûne ke'l-bünyâni yeşeddü ba'zuhum ba'zan) terfi'-i eyvân-ı ittifâk-ı muvahhidîn eyledi.

Resûl-i Arab şâh-ı ümmî lakab * Delîl-i Acem reh-nümâ-yı Arab
Ez-u hüccet-i dîn mükemmel şude * Be-mihri nübüvvet müseccel şude

Dürûd-ı nâ-ma'dûd ve gurer-i garâ'ib-sürûd ta'zîmât-ı gayrı mahdûd ol yeke-tâzân (es-sâbıkûne's-sâbıkûn) ve pîşvâyân (ülâike'l-mukarrebûn) olan ahyâr-ı muhâcirîn ve ensâr hazerâtının (**s.230**) müşâhid-i münevvere ve merâkid-i mu'attaralarına îsâr olunur ki hafâyâ-yı mezâyâ-yı sünen-i seyyidi'l-mürselîni tavzîh ve tebyîn ile te'kîd-i de'â'im-i dîn ve temhîd-i kavâ'id-i yakîn eylediler.

Hümü'n-nücebâ'ü'l-gırru min Âl-i Ahmed * Ve hüm bâyi'ûhü tâ'i'îne tahte'ş-şecer
Aleyhim selâmullâhi mâ lâha tâ'ir * Ve mâ lâha li's-sârîne fi'z-zulmi'l-kamer

Emmâ ba'd çün izhâr-ı şerî'at-i garrâ ve îzâh-ı me'âsir-i millet-i hanîfe-i semhâ îfâ-yı hukûk-ı ahkâm-ı İlâhî ve icrâ-yı umûr-ı evâmir ve nevâhî içün bi-hasebi te'âkubi'l-edvâr ve'l-a'sâr ve tebâ'udü'l-aktâr ve'l-emsâr hıyâr-ı ibâd-i hakkâniyyet mu'tâddan bir bende-i sa'âdet-i'tiyâdın ıstıfâ ve ihtiyâr kılınması ve pîşânî-i menşûr-i liyâkat ve istîhâli tuğrâ-yı garrâ-yı (innî câ'iluke li'n-nâsi imâmen) nazm-ı şerîfi ile pîrâye-dâr-ı iktidâr olması muktezâ-yı hikmet-i bâliga-i Samadânî ve mübtegâ-yı meşiyyet-i sâbıka-i Rabbânî'dir binâ'en-aleyh Cenâb-ı Hudâvend-i Hallâk celle celâlühû an vasameti'l-intikâl ve'l-iftirâk delîl-i akvâ-yı (i'dilû hüve akrabün li't-takvâ) ile menâfi'-i ecille-i adâlet ü ittisâfı isbât ve ta'rîf ve fermân-ı vâcibü'l-iz'ân (Etî'u'llâhe ve etî'u'r-rasûle ve uli'l-emra minküm) birle

âmme-i enâma kabûl-i rıbka-i mütâva'atların teklîf itmekle sâlik-i tarîkat-i adl ü iktisâd ve mâlik-i milket-i rüşd ü sedâd olan mülûk-ı marziyü's-sülûk-ı İslâm'a dahi (ve ce'ale beyneküm meveddeten) muktezâsınca safâ-yı mevârid-i safvet ve müvâlâtı tahbîb ve mezâhir-i ittihâd (inneme'l-mü'minûne ihvetün) olan sa'âdet-mendân-ı îmânı vukû'-ı şakk-ı asâdan siyânet birle ber-mûceb-i (fe-aslihû beyne ahaveyküm) taskîl-i merâyâ-yı tevâd ve tehâbe tergîb zımnında musâdakat ve musâfât-ı selâtîn-i dîn ve muhâdenet ve müvâlât-ı mülûk-ı mü'minîn bâ'is-i âsâyiş-i bilâd ve mâye-i ârâmiş-i ibâd eyleyüb husûsan rütbe-i âliye-i saltanat-ı kübrâ vazîfe-i sâmiyye-i hilâfet-ulyâmızı menşûr-ı imtiyâz (innâ ca'alnâke halîfeten fi'l-arzı) ile müntehi'l-gâye cemî'-i tabakât ve zât-ı kuds-simâtımızı hidmet-i bülend-mertebet-i Haremeyn-i Şerîfeyn şerafehüma'llâhu te'âlâ ilâ şettâti'l-ferkadeyn sa'âdeti ile vâsıl-ı rütbe-i alâ-yı menâzil ü derecât idüb mutâba'at-ı sünnet-i seniyye-i hazret-i resûl-i sakaleyn sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem ve mahabbet-i âl ü ashâb-ı imâmü'l-kıbleteyn ile ser-firâz ve emr- i vâcibü'l-imtisâl (ve câhidû fi'llâhi hakka cihâdihi) mûcebince edâ-yı farîza-i gazâ ve cihâd ile hâ'iz-i kasbü's-sebk-i meydân-ı imtiyâz itmekle eyyâm-ı devlet rûz-efzûnumuzı karîn-i sebât u devâm ve silsile-i saltanat-ı ebed-makrûnumuzı rehîn-i istikrâr ve istihkâm eyledi. Felâ-cerame şükran li-hâzihi'n-ni'ami ta'zîmü li-emrillâhi ve şefekat alâ halki'llâh levâzımını icrâ ve îfâya dikkat zât-ı kirâmi-sıfâtımıza lâzıme-i zimmet ve vâcibe-i uhde-i himmet olmağın ve li-zâlike yektâ-süvâr-ı meydân-ı hamâset çabük-'inân-ı halbe-i besâlet Tahmûras-ceng Keykâvus-ferhenk Rüstem-haşmet İsfendiyâr- (**s.231**) âhenk Cevher-i hüsâm-merdî ve Dâverî-i sipeh-keş arsa-i Cem-perverî Hâmî-i memâlik-kişver-i İrân Safder-i rezm-i tehemten-i âb-rû-yı hânân Bülend-mekân mâlik-i memâlik-i İrân-zemîn Hâfızu'l-bilâd umde-i hakan-ı Sâmî-neseb zübde-i kâân-ı me'âlî-haseb fermân-fermâ-yı kişver-i Acem Feth'alî Şâh enâlehullâhü mâ-yetemennâhü huzûrlarına tuhaf-ı melâ'ike-pesend-i du'â ihdâ ve takdîm ve nigâr-ı müdde'â bu vechile levha-i beyâna tasvîr ü tersîm kılınur ki Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâmımızla İrâniyân Devleti beyninde mine'l-kadîm der-kâr olan revâbıt-ı sulh u safvet ve zavâbıt-ı dostî ve müsâlemet birkaç sene zarfında ba'zı avârızât hudûsiyle mübeddel-i kudûret ve mü'eddî-yi harb ve husûmet olmuş ise de ber-muktezâ-yı cihet-i câmi'a-i İslâmiyye bu keyfiyyet-i gayr-i lâyıkanın tekevvününe tarafeynin rızâ-yı samîmîsi olmadığı ecilden şûriş ve gavganın indifâ' ve sükûnı ve ibâd ve bilâdın ârâmiş ve istirâhati zımnında i'âde-i sulh u salâha izhâr-ı rağbet ve muvâfakat olundığına mebnî devleteyn-i fahîmeteynin şân ve şükûhuna lâyık ve sezâ ve nâmûs-ı şevket-me'nûs-ı İslâmiyye'ye şâyân ve ahrâ oldığı vechile hudûd-ı kadîme ve uhûd-ı sâbıkanın tamâmî-i ibkâsıyla tecdîd-i musâlahaya müsâ'ade-i seniyye-i şâhânemiz erzânî kılınarak akd ve teşyîd-i musâfâta ruhsatnâme-i hümâyûnumuz ile hâlâ Erzurûm vâlîsi ve Ma'âdin-i Hümâyûn emîni ve bi'l-istiklâl Şark cânibi ser'askeri sadr-ı esbak düstûr-ı mükerrem ve mu'azzam müşîr-i mufahham ve muhterem nizâmü'l-âlem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhid-i bünyâni'd-devlet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkâni's-sa'âdet ve'l-iclâl el-mahfûf bi-sunûf-i avâtıfi'l-meliki'l-â'lâ vezîrim Mehmed Emîn Ra'ûf Paşa edâmallâhu te'âlâ iclâlehû murahhas ta'yîn olunmakdan nâşî müşârün-ileyh dahi taraf-ı şâhîlerinden murahhas ilçi ta'yîn olunan sâhib-i resâ'il

ve istîfâ-yı hâss-ı rif'at-iktisâb-ı besâlet-intisâb Mirzâ Muhammed Alî zîde mecduhû ile mahrûse-i Erzurûm'da mevâdd-ı müsâlemeyi ba'de'l-müzâkere tarafeynin muktezâ-yı ruhsat-ı kâmileleri üzre işbu bin iki yüz otuz sekiz senesi Zi'l-ka'deti'ş-şerîfenin on dokuzuncı güni târîhiyle müverrah beynlerinde mübâdele eyledikleri memhûr ve ma'mûlün-bih temessükler mantûkı üzre akd ü tevsîk olunan esâs ve şart ve mevâddır ki ayniyle zikr u beyân ve şerh u iyân kılınur.

Esâs

Bin yüz elli dokuz târîhinde vâki' musâlaha ahidnâmesi mûcebince hudûd ve sınûr-ı kadîme ve şerâ'it-i sâbıka ki hüccâc ve tüccâr ve firârî reddi ve üserâ sebîli tahliyyesi ve tarafeynden şahs-ı mu'ayyen ikâmeti ve tarziyye mâddeleridir tamâmen ve kâmilen beyne'd-devleteyni'l-aliyyeteyn bâkî ve mer'î (**s.232**) ve mu'teber tutılub erkânına veçhen mine'l-vücûh halel ârız olmaya ve devleteyn-i aliyyeteyn beyninde şerâ'it-i dostî ve muktezâ-yı ülfet ve mahabbet hemîşe der-kâr ola.

Şart

Fî-mâ-ba'd samsâm-ı âşûb ve hüsâm-ı der-niyâm olub devleteyn-i aliyyeteyn beyninde mü'eddî-i burûdet ü kudûret ve münâfî-i silm ü safvet mu'âmele vukû'ı tecvîz olunmaya ve hudûd-ı kadîme-i Devlet-i Aliyye dâhilinde olub gerek harb esnâsında ve gerek harbden mukaddem devlet-i fehîme-i İrân yedine geçmiş olan bi'l-cümle kılâ' ve arâzî ve kazâ ve kasabât ve kurâ târîh-i musâlahada bulunan hey'etle mübâdele kılınan temessükler târîhinden i'tibâren altmış gün hitâmına kadar taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye tamâmen teslîm oluna ve bu musâlaha-i hayriyyeye hürmeten tarafeynde olan giriftârânın bilâ-ketm ü ihfâ sebîlleri tahliyye ve esnâ-yı râhda muhtâc oldukları me'kûlâtları i'tâ kılınarak tarafeyn ser-haddlerine îsâl kılına.

Mâdde-i Ûlâ Hiçbir devletin umûr-ı dâhiliyyesine âhar devletin müdâhalesi câ'iz olmamağla fî-mâ-ba'd gerek Bağdâd cânibinde Kürdistân taraflarına ve gerek bi'l-cümle hudûd dâhilinde bulunan mahallere ve Kürdistân sancakları tevcîhâtına sebeben mine'l-esbâb ve vechen mine'l-vücûh Devlet-i İrâniyye tarafından müdâhale ve tecâvüz ü ta'arruz ve sâbık u lâhık sancak mutasarrıfları hakkında tesahub olunmaya. Ve havâlî-i mezkûre ahâlîsinden tarafeynin yaylak ve kışlaklarına geçen olur ise yaylak ve kışlak rüsûm-ı âdiyyesi nizâ'ı ve de'âvî-i sâ'ireleri vukû'unda âlî-hazret-i kamer-tal'at-i dürr-i yektâ-yı kâm-kârî cevher-i bî-hemtâ-yı efser-i şehâmet-bahtiyârî İrân Devleti velî'ahdı şeh-zâde-i civâu-baht Abbâs Mirzâ âlî-câh enârallâhu mesâbîha ikbâluhû kemâ yetemennâhu ile Bağdâd vâlîsi beyninde muhâbere olunarak tekevvün iden nizâ'ın ref'iyle beyne'd-devleteyn müstelzim-i kudûret olacak hâlât vukû'ı tecvîz olunmaya.

Mâdde-i Sâniyye Ahâlî-i Îrân'dan Ka'be-i Mükerreme'ye ve Medîne-i Münevvere ve sâ'ir bilâd-ı İslâmiyye'ye gelüb gidenlere hüccâc ve züvvâr-ı Rûm ve ahâlî-i sâ'ire-i bilâd-ı İslâmiyye misillü mu'âmele-i bi'l-mücâmele olunub kendülerden devriyye nâmıyla ve hilâf-ı şer' ve kânûn sâ'ir vechile nesne mutâlebe olunmayub ve kezâlik atebât-ı aliyye züvvârînin mâdâmki yedlerinde ticâret mâlı olmaya anlardan bâc taleb olunmamak ve yedinde ticâret mâlı olanların hesâbı üzre gümrükleri ber-mu'tâd alınub ziyâde taleb olunmamak ve ol taraflardan dahi Devlet-i Aliyye tüccâr ve ahâlîsine bu vechile mu'âmele kılınmak şerâ'it-i sâbıka muktezâsından olmağla fî-mâ-ba'd Devlet-i Îrâniyye hüccâc ve tüccârı hakkında işbu şürût-ı kadîmenin tenfîz ve icrâsına Devlet-i Aliyye ve vüzerâ-yı izâm ve mîrü'l-hâc (**s.233**) ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve sâ'ir zâbitân ve hükkâmı taraflarından kemâl-i dikkat ve ri'âyet ve Şâm-ı Şerîf'den Haremeyn-i Muhteremeyn'e varub gelince Surre-i Hümâyûn Emîni tarafından dahi nezâret olunarak hilâf-ı şart bir nesne alınmayub himâyetlerine himmet oluna ve bunların tekevvün iden nizâ'ları Surre-i Hümâyûn Emîni Nezâreti ve içlerinden mu'temedi ma'rifetiyle rü'yet kılına ve devlet-i fehîme-i İrân Şâhı Hazretleri'nin ve şeh-zâdelerin baremlerinden ve sâ'ir ekâbir-i Devlet-i İrâniyye'den hacc-ı şerîfe ve atebât-ı aliyye ziyaretine gidenlere hâllerine göre hürmet oluna ve kezâlik Devlet-i İrâniyye tüccârının rüsûmât-ı gümrükleri husûsunda teb'a-i Saltanat-ı Seniyye'den olan ehl-i İslâm tüccârına ne vechile mu'âmele olunur ise ol vechile mu'âmele oluna. Ve ticâret mâllarından bir def'a yüzde dört guruş gümrükleri alındıkdan sonra yedlerine i'tâ olunan edâ tezkeresine muhâlif âhar mahalde dahi yed-i âhara devr olunmadıkca tekrâr gümrük taleb olunmaya ve İrân tüccârı li-ecli't-ticâre getürdikleri kiras çubuğı Devlet-i Aliyye'de memnû' olan inhisâr-ı bey' u şirâ mûcebince diledigine bey' eyleye ve Devlet-i Aliyye tüccâr ve teb'a ve ahâlîsinden İrân Devleti memâlikine ve İrân Devleti tüccâr ve teb'a ve ahâlîsinden Devlet-i Aliyye memâlikine âmed ü şüd idenler hakkında ber-muktezâ-yı cihet-i câmi'a-i İslâmiyye dostâne mu'âmele olunub îzâ ve izrârdan mahfûz olalar.

Mâdde-i Sâlise Beyne'd-devleteyn münâza'un-fîhâ olan Haydarânlı ve Sebîkli aşîretlerinden el-yevm Devlet-i Aliyye toprağında bulunanlar bu tarafda oldukca İrân hudûdına tecâvüz ile hasâret iderler ise men' ve terbiyyesine ser-haddât-ı Devlet-i Aliyye me'mûrları tarafından dikkat olunub eger tecâvüzî hareketden bunlar ferâgat itmez ve ser-haddât me'mûrları tarafından takayyüd olunamaz ise ba'd-ez-în tesahublarından keff-i yed oluna ve eger kendü rızâ ve ihtiyârlarıyla yine İrân ülkâsına geçerler ise Devlet-i Aliyye bunları men' itmeyüb ve ol tarafa geçdikden sonra tekrâr Devlet-i Aliyye tarafına geçerler ise kat'â tesahub ve kabûl olunmaya ve eger bunlar İrân tarafına geçerler ise Devlet-i Aliyye hudûdına tecâvüz ve hasâret eyledikleri hâlde Devlet-i İrâniyye ser-haddâtı zâbitânı men'-i tecâvüz ve tasallutlarına dikkat eyleye.

Mâdde-i Râbi'a Ber-mûceb-i şart-ı kadîm devleteyn-i aliyyeteyn firârîleri tesahub ve kabûl olunmaya ve kezâlik Devlet-i Aliyye tarafından Devlet-i İrâniyye cânibine ve Devlet-i İrâniyye cânibinden Devlet-i Aliyye tarafına aşâ'ir ve eyâlâtdan geçenler tesahub ve kabûl kılınmaya.

Mâdde-i Hâmise Dârü's-saltanati'l-aliyye ve sâ'ir memâlik-i Devlet-i Aliyye'den İrân

tüccârının ma'rifet-i şer'le defter olunarak hıfz ve tevkîf olunan emvâl ve eşyâları târîh-i temessükden altmış gün hitâmında bulundukları mahallerde mukaddem terkîm olunan defterler mûcebince yine (**s.234**) ma'rifet-i şer'le ve İrân ilçisi ma'rifetiyle asbâbına teslîm oluna ve emvâl-i mahfûzadan mâ'adâ husûmet vukû'ı esnâsında memâlik-i Devlet-i Aliyye'de bulunan hüccâc ve tüccâr ve ahâlî-i İrân'dan ba'zı vüzerâ ve sâ'ir zâbitân taraflarından cebren alınmış olan emvâl var ise ta'yîn idecekleri vekîlleri ma'rifetiyle mahallerinde ba'de's-sübûti'ş-şer'î tahsîline himmet olunmak üzre lede'l-ifâde fermân-ı âlî virile.

Mâdde-i Sâdise Devlet-i Aliyye memâlikinde İrânludan bilâ-veled fevt olanların vasî-i şer'îsi olmadığı hâlde beytü'l-mâle me'mûr olanlar tereke-i müteveffâyı ma'rifet-i şer'le sicille ba'de'l-kayd bir me'men mahalde aynıyla bir sene hıfz eyleye vârisi yâhûd vekîl-i şer'îsi zuhûrunda ber-mûceb-i defter eşyâ-yı mezkûreyi ma'rifet-i şer'le teslîm eyleyüb rüsûm-ı âdiyyesi ve eşyâ hıfz olunan mahallin kirâsı alına ve mahfûz olan eşyâ harîk ve bu misillü kazâ sebebiyle telef olur ise iddi'â olunmaya bir sene müddet mürûrunda vâris ve vasî ve yâhûd vekîli zuhûr eylemez ise tereke-i mahfûza beytü'l-mâldan fürûht olunub semeni hıfz oluna ve Devlet-i Aliyye memâliki ahâlîsinden dahi İrân Devleti memâlikinde vefât iden bulunur ise bu vechile mu'âmele kılına.

Mâdde-i Sâbi'a Şart-ı sâbık üzre iki devletin dostluğunı te'yîd içün her üç senede bir şahıs Devlet-i Aliyye tarafından Devlet-i İrâniyye'de ve Devlet-i İrâniyye tarafından Devlet-i Aliyye'de mukîm ola devleteyn-i aliyyeteyn teb'asından olub bu harb esnâsında tarafeyne geçüb isâ'et itmiş olanların hakkında şu musâlaha-i hayriyyeye hürmeten bu isâ'etleri zımnında mu'âmele-i siyâset olunmaya.

Hâtime

Bâlâda mezkûr esâs ve şart ve mevâd ber-minvâl-i muharrer bi'l-müzâkere karâr virilüb tarafeynden kabûl olunmuş ve tarafeynden îrâd ve iddi'â olunan istirdâd-ı emvâl-i mağsûbe ve zâyi'ât ve tazmîn-i masârifât-ı harbiyye husûslarında mazâ mâ-mazâ dinilmek üzre sarf-ı nazar kılınmış ve tarafeynden mübâdelesi mu'tâd olan tasdîknâmeler orta ilçiler vâsıtasıyla işbu temessük târîhinden i'tibâren altmış gün hitâmında re's-i hudûdda birbiriyle mülâkât iderek tarafeynin der-bâr-ı sa'âdet-karârına îsâl ve teslîm olunmak tensîb kılınmış olmağla bu vechile akd ve tecdîd olunan musâlaha-i hayriyye ve müsâlemet-i hakîkiyye târîh-i temessükden i'tibâren mer'î ve mu'teber ve ez her-cihet nâ'ire-i kudûret ve husûmet memnû' ve muntafî kılınub dostluğa münâfî ve işbu şürût ve uhûd-ı maksûda ve merbûtanın hilâfı canib[ey]nden vaz' u hareket ve mu'âmele ve keyfiyyet vukû'ı tecvîz olunmamak üzre bi't-terâzi kavl ü karâr olundığını müş'ir sefîr-i (**s.235**) keyhânîleri cânibinden virilmiş olan temessük-i mezkûr der-bâr-ı hilâfet-karâr-ı mülûkânemize vârid olub kâ'ide-i kadîme-i devlet rûz-efzûn ve didene-i müstedîme-i saltanat-ı ebed-makrûnumuz üzre düstûr-ı ekrem müşîr-i efhâm nizâmü'l-âlem-i nâzım menâzımü'l-ümem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhid-i bünyâni'd-devleti

ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkâni's-sa'âdet ve'l-iclâl mükemmil-i nâmûsi's-saltanati'l-uzmâ mürettib-i merâtibi'l-hilâfeti'l-kübrâ el-mahfûf bi-sunûf avâtıfi'l-meliki'l-â'lâ hâlâ sadr-ı â'zam-ı sütûde-şiyem ve vekîl-i mutlak-ı kaviyyü'l-himem es-Seyyid Alî Paşa edâma'llâhu Te'âlâ iclâlehû vezâ'afu bi't-te'yîdi iktidâruhû ve ikbâluhû ma'rifetiyle dergâh-ı mu'allâ-penâhımıza arz ve telhîs birle derûnunda sebt ü tahrîr ve imlâ ü tastîr olunan kelimâta ilm-i âlem-şümûl-i mülûkânemiz muhît ve şâmil olarak nezd-i hümâyûn-ı pâdişâhânemde dahi karîn-i kabûl olmağın şeref-bahş-ı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı zıllıyyet-makrûnumuz mûcebince işbu tasdîknâme-i sedâd-allâme-i hidîvânemizi ısdâr ve teblîğ ü îsâl eylemek üzre sefîr nasb ve ta'yîn kılınan hâlâ Anadolı muhâsebecisi iftihârü'l-emâcid ve'l-â'yân Mehmed Necîb dâme mecduhû ile tesyâr olunmuşdur. İmdi taraf-ı şâhîlerinden ve velî'ahdları şehzâde-i müşârün-ileyh ve sâ'ir â'kâb-ı husûsiyyet-intisâbları cânibinden mâdâm ki ma'kûd olan bu musâlaha-i mübâreke şerâ'itine kemâliyle ri'âyet oluna taraf-ı hümâyûn-ı hilâfet-makrûnumuzdan dahi ahd-i sevgend ve mîsâk-ı berûmend ile te'yîd-i revâbıt-ı sulh u âştî ve te'kîd-i zavâbıt-ı silm ü dostî ideriz ki fî-mâ-ba'd cânib-i seniyyü'l-menâkıb-ı şehr-i yârâne ve ahlâf-ı nasafet-ittisâf-ı mülûkânemizden vüzerâ-yı izâm ve hüddâm-ı âlî-makâmımızdan kâ'inen min kân hiç ferd ser-i mû hilâfına hareket eylemeye. Bâkî hemvâre kavâ'im-i de'â'im-i serîr-i şâhî üstüvâr ve kavâ'id-i erîke-i Cem-câhî-i haşmet-penâhî ber-karâr bâd-ı bi'n-nebî ve âlihi'l-ethâr ve ashâbihi'l-ahyâr mine'l-muhâcirîn ve'l-ensâr.

Tâ ez-berâ-yı nazm-ı mesâlih-i derîn-cihân * Kes-râ derûn-i perde-i takdîr-i nist-kâr

Devrân-ı âştî ki nizâm-ı cihân ez üst * Bâdâ bi-fazl-ı hakk ebede'd-dehr pây-dâr

Hurrire fî evâsıt-ı Zi'l-hicceti'ş-şerîfe li-sene semân ve selâsîn ve mi'eteyu ve elf.

(5)

Gâlib Paşa'nın Sadâretine Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki sadr-ı â'zam ve vekîl-i mutlak-ı sadâkat-alemim Mehmed Sa'îd Gâlib Paşa'sın seni selâm-ı selâmet-encâm-ı mülûkânemle taltîf eyledikden sonra ma'lûmun olsun ki selefin Alî Paşa'nın mizâcında betâ'et ve rehâvet oldığından ibtidâ-yı nasbından berü bir maslahata lâyıkıyla davranamayub muvaffak olamadığından azl ve def'i lâzım gelmekle bu def'a azl olunub sen müddet-i medîdeden berü (**s.236**) umûr-ı cesîmede istihdâm ile Devlet-i Aliyye'min her bir hâl ve usûlüne vâkıf ve öteden berü sadâkat ve istikâmetle ma'rûf ve muttasıf oldığından bi'l-istiklâl seni sadr-ı â'zam nasb ve ta'yîn idüb vekâlet-i mutlakamı uhde-i liyâkat ve istîhâline ihâle ve tefvîz eyledim cümle umûrını şer'-i şerîfe ve kânûn-ı münîfe tatbîk ile rü'yet ve mesâlih-i lâzımeyi vaktiyle tanzîme sa'y ve gayret eyleyesin Hakk Te'âlâ her hâlde mu'în olub tevfîkât-ı aliyyesine mazhar ve karîn eyleye âmîn Mora maslahatının şimdiye dek karîn-i hüsn-i hitâm olamaması me'mûrların adem-i gayretlerinden neş'et eyledigi zâhir olmağla bi-mennihî Te'âlâ bundan böyle berren ve bahren bi'l-ittifâk lâzım gelan sa'y ve gayret ve tedbîr ve hareketde bir vechile kusûr olunmayub eşkıyâ-yı

Rûm'un tasallutunda olan bilâd ve kılâ'ın karîben ve külliyyen nez' ve tahlîs ile şu Mora maslahatının karîn-i hüsn-i hitâm olması esbâbının istihsâlime ve Âsitâne-i Sa'âdet'ın sekenesinin muhtâc oldukları erzâk ve akvâtın vakt ü zamâmyla celb ve cem' olunarak bir gûne muzâyaka çekilmeyüb râhat ve âsâyişleri husûlüne ikdâm-ı tâm eyleyesin Rabbim Te'âlâ Hazretleri Habîb-i Kibriyâsı hürmetine mesâlih-i Devlet-i Aliyye'mize suhûlet ve her hâlde seni hayra âlet eyleye âmîn.

(6)

İcmâl-i Ahidnâme-i Sardunya

Birinci Mâdde Devlet-i Aliyye ile Sardunya Kralı beyninde sâ'ir düvel-i mütehâbbe misillü akd-i mu'âhede olunmağla tarafeynin tüccâr ve teb'ası ve ticâret sefâ'ini cânibeyne kemâl-i emn ü selâmetle âmed ü şüd idüb himâyet ve sıyânet oluna.

İkinci Mâdde Tarafeyn teb'a ve tüccârının gayri ez memnû' emti'alarından iki tarafda sâ'ir müste'menler misillü ancak yüzde üç guruş hisâbıyla resm-i gümrük alına.

Üçünci Mâdde Memâlik-i Mahrûse mahsûlâtından memnû' ve lâzım olan emti'a ve eşyâdan mâ'adâlarının nakl ve ihrâcında Sardunya tüccârına dahi sâ'ir müste'menîn gibi ruhsat virile.

Dördünci Mâdde Memâlik-i Mahrûse'de Sardunya teb'asına göre mevki'-i ticâret olub mesâlihlerini rü'yet zımnında bi'z-zât konsolos yâhûd vekîlleri bulunmasının lüzûmı tebeyyün iden mehâkimde kendü cinslerinden ber-mu'tâd imtiyâzât ve mu'âfiyyâtı hâvî lâzım gelan bir zât ve evâmir-i aliyye i'tâsıyla konsolos ve vekîlleri ikâme olunub Devlet-i Aliyye cânibinden dahi imtiyâzât-ı lâyıkalarıyla mümtâz olarak Sardunya memleketlerinde lede'l-îcâb şehbenderler ve vekîlleri nasb ve ta'yîn oluna.

Beşinci Mâdde Tarafeynden nasb olunacak şehbender ve konsolos ve vekîlleri (**s.237**) yedlerinde olan ta'rifeler üzre kendi tüccâr ve teb'alarının Memâlik-i Mahrûse iskelelerine ve Sardunya limanlarına nakl ve ihrâc eyledikleri emti'adan şehbenderlik ve konsolosluk resmi edâ ideler.

Altıncı Mâdde Sardunya teb'ası Kudüs-i Şerîf ve sâ'ir Memâlik-i Mahrûsetü'l-mesâlikden berâ-yı ticâret ve seyâhat kangı mahalle giderse sâlimen ve âminen iyâb ü zihâblarına mümâna'at olunmamak bâbında yedlerine evâmir-i aliyye i'tâ oluna.

Yedinci Mâdde Sardunya teb'asından biri Memâlik-i Mahrûse'de fevt oldukda terekesi ma'rifet-i şer'le tahrîr olunub bâ-defter-i mümzâ veresesine îsâl olunmak üzre konsolos ahz ve konsolos bulunmadığı hâlde karîb mahalde bulunan konsolosa teslîm ve Sardunya memâlikinde Devlet-i Aliyye teb'a ve re'âyâsı hakkında bu mu'âmele icrâ oluna.

Sekizinci Mâdde Sardunya teb'ası beyninde zuhûr iden münâza'ât ilçi yâhûd konsolos ma'rifetiyle rü'yet olunub teb'a-i mezkûre ile Devlet-i Aliyye teb'ası beyninde da'vâ ve nizâ' vukû' buldukda şer'le tercümânı hâzır oldığı hâlde görülüb dört bin akçeden ziyâdesi

Âsitâne-i Aliyye'de fasl oluna.

Dokuzuncı Mâdde Memâlik-i Mahrûse'ye âmed ü şüd iden Sardunyalular kendü hâllerinde ticâretleriyle meşgûl olub bir gûne töhmet ve kabâhatleri mütehakkık olmadıkca hükkâm ve zâbitân ve sâ'irden bilâ-mûcib ta'arruz olunmayub töhmetleri vukû'unda sâ'ir müste'men haklarında oldığı gibi ilçi ve konsoloslarının inzimâm-ı ma'rifetleriyle iktizâ-yı te'dîbleri icrâ oluna.

Onuncı Mâdde Tarafeynin sefâ'in-i harbiyyeleri kâ'ide-i bahriyye üzre yek-dîgere lede't-tesâdüf izhâr-ı dostî idüb ve kezâlik cânibeynin tüccâr teknelerine râst geldiklerinde mu'âmele-i bi'l-mücâmele icrâ oluna ve iki tarafın sefâ'in-i tüccârı cânibeynin liman ve sevâhiline vürûdlarında tarafeynin nezâret-i mülkiyyesine muvâfakat ide.

On Birinci Mâdde Sardunya teb'asmdan biri şeref-i İslâm ile müşerref oldığı hâlde tercümânı muvâcehesinde bi'l-istintâk âhara düyûn-ı müsbetesi oldığı sûretde şer'an rü'yet ve tanzîm oluna.

On İkinci Mâdde Memâlik-i Mahrûse'de mukîm Sardunyalunun konsolosları ve vekîlleri ve berâ-yı ticâret âmed ü şüd iden teb'ası cizye ve bâc ve tekâlîf-i sâ'ireden mu'âf olalar.

On Üçüncı Mâdde Memâlik-i Mahrûse'ye iyâb ü zehâb iden tüccârı Sardunya bayrağı küşâd idüb düvel-i sâ'ire bayrağını isti'mâl itmemek ve sâ'ir düvel ve cins-i âhara ve re'âyâya Sardunya bayrağını virmemek ve ilçi ve konsolos ve vekîlleri Devlet-i Aliyye re'âyâsına patente (**s.238**) i'tâ itmeyüb hafî ve celî himâyet itmemek üzre karâr virilmekle işbu usûle münâfî vaz' u harekete cevâz gösterilmeye.

On Dördüncı Mâdde Memâlik-i Mahrûse'de Sardunya Kralı tarafından ikâme olunacak ilçi ve konsoloslara dostluğa lâyık imtiyâzât düvel-i sâ'ire-i mütehâbbe haklarında oldığı vechile kâmilen icrâ olunub ve mukâbele-i bi'l-misl olarak Sardunya memâlikinde ikâmet idecek Devlet-i Aliyye şehbender ve vekîlleri haklarında dahi imtiyâzât ve hukûk ve mu'âfiyyât usûli cârî ola.

On Beşinci Mâdde Dostluk ve ticâreti hâvî mevâdd-ı mezkûre tarafeynden ba'de'l-imzâ ve't-tasdîk hilâfı vaz' ve harekete cevâz virilmeyüb kemâ-yenbagî mer'î ve mu'teber ve ale'd-devâm düstûrü'l-amel tutıla.

Hâtime

Devlet-i Aliyye ile Sardunya Kralı beyninde akd olunan mu'âhede-i mezkûre bilâ-halel hıfz ve mürâ'ât olunmak üzre tasdîki husûsuna imzâ târîhinden dört mâh müddet-i mühlet ta'yîn olunmağla mümkün ise dahi evvelce işbu mu'âhede nizâm-pezîr olub Dersa'âdet'de tarafeyn murahhasları ma'rifetiyle mühâdele oluna.

(7)

Ta'lîm-i Sıbyân Hakkında Fermân-ı Âlî

Cümleye ma'lûmdur ki ümmet-i Muhammed'denim diyan kâffe-i ehl-i İslâm'a göre ibtidâ şerâ'it-i İslâmiyye'yi ve akâyid-i dîniyyesini ögrenüb bilmek ba'dehu iktisâb-ı ma'îşet içün kangı dirlige sülûk idecek ise itmek ve'l-hâsıl her bir şeyden evvel zarûriyyât-ı dîniyyeyi ögrenmekligi umûr-ı dünyeviyyenin cümlesine takdîm eylemek lâzım iken bir zamândan berü ekser-i nâs analarıum ve babalarının seyyi'esi olarak kendüleri kaldıkları misillü evlâdlarının câhil kalmasıuı düşünmeyerek ve rezzâk-ı âlem olan Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Hazretleri'ne adem-i tevekkül ile hemân akçe kazanmak dâ'iyyesine düşerek çocukları beş altı yaşma vardığı gibi mektebden alub ehl-i hiref yanına şâkirdlige virdiklerinden o makûle sabîler küçükden cehâletle büyüyüb sonra dahi okuyub ögrenmeklige heves itmediklerine binâ'en vizr ü vebâlleri analarının ve babalarının boynuna olub yevm-i kıyâmetde bir tarafdan bunlar giriftâr-ı mes'ûliyyet ve bir tarafdan kendüleri dûçâr-ı cezâ ve nedâmet olacaklarından başka maâzallâhu Te'âlâ zamâneyi cehâlet isti'âbıyla ekser halk diyânetden bî-haber olduklarından bu keyfiyyet nusretsizlige sebeb-i müstakill olub asmanallâhu Te'âlâ böyle giderse min kabli'r-rahmân terbiyye-i şedîdeyi müstelzem olacağı erbâb-ı basîrete zâhir ve hüveydâ olmakdan nâşî ibâd-ı Müslimîni o misillü dünyâ (**s.239**) ve âhiret ukubetinden tahlîs ve siyânet lâzım gelmekle imdi emr-i dînde şirn ü istihyâ câ'iz olmadığına binâ'en şimdiye kadar câhil kalmış olan genc ve ihtiyâr bi'l-cümle ümmet-i Muhammed câhilligin dâreynde vehâmetini düşünüb ve bu bâbda birbirinden utanmayarak hemân Hakk'dan utanub kendüleri bulundukları kâr [u] kesb ve san'at ve hidmetleri arasında bilmedikleri mesâ'il-i dîniyye ve akâyid-i İslâmiyyelerini ögrenüb bilmeklige hasbe'l-imkân sa'y ve gayret ve ol vechile kendülerini dâreyn selâmetligine irdürmeklige sarf-ı vüs' ü makderet eylemeleri farîza-i uhde-i diyânetleri oldığından başka fî-mâ-ba'd herkes evlâdlarını mürâhik derecesine varmadıkca ve ilm-i hâl ve şerâ'it-i İslâmiyyesini lâyıkıyla ta'allüm itmedikce mektebden alub ustaya virmemek ve mürâhik olub ustaya virmek derecesine geldikde babası ve babası yok ise sâ'ir velîsi olan kimesne mürâhik derecesinde oldığını eger İstanbul sekenesinden ise İstanbul kadısı olan efendi tarafına ve eger Eyyûb ve Üsküdar ve Galata sükkânından iseler kadıları efendiler taraflarına mekteb hocasıyla berâber varub ve çocuğı dahi getürüb gösterüb taraf-ı şer'den yedlerine memhûr izin tezkeresi almak ve iziu tezkeresi olmadıkca esnâf tâ'ifesi şâkirdlige almamak ve şâkirdlige alınmaklıkda esnâf kethüdâlarının dahi re'y ve ma'rifetleri munzam olmak lâzımeden oldığına binâ'en şâyed esnâfdan biri o makûle tezkeresiz çocuğı şâkirdlige alur ve babası ve vâlidesi virir ise okudığı mektebin hocası ve yâhûd mahallesinin imâmı doğrı kadı efendilere haber virmek ve kadı efendiler dahi bu keyfiyyet ihyâ-yı dîn-i mübîn kaziyyesine mebnî oldığından taraflarından taharrî olunarak izin tezkeresi almaksızın san'ata vi[r]ilıniş sabî bulunur ise alanı ve vireni ve ol esnâfın kethüdâsını ve haber virmedigiçün mekteb hocasını li-ecli't-te'dîb Bâb-ı Âlî'ye inhâ eylemek ve anasız ve babasız yetîm çocuklar olub da kimesnesizligi sebebiyle zarûrî bir usta yanında ve yâhûd bir kimsenin terhiyyesinde bulunur ise ustası ve gerek mürebbîsi olan âdem sırf

san'at ögretmeklige ve hidmete hasr itmeyerek günde iki def'a mektebe gönderüb mürâhik oluncaya kadar okutdurmak ve kezâlik el-hâletü hâzihî ustalarda bulunan çocuklar dahi bi-tıbkıhâ bu nizâma dâhil olarak anası ve babası veyâ sâ'ir velîsi olanlar ustadan alub mektebe virmek ve kimsesiz olanları dahi ustaları mektebe virüb câhil kalmamasına dikkat itmek ve mekteb hocaları dahi mekteblerde bulunan çocukları güzelce okudub Kur'ân-ı azîmü'ş-şânı ta'lîm akabinde her bir çocuğun haysiyyet ve isti'dâdına göre tecvîd ve ilm-i hâl misillü risâleler okudarak şerâ'it-i İslâmiyye ve akâyid-i dîniyyelerini (**s.240**) ögretmeklige sa'y ve ikdâm eylemek üzre ale'l-umûm tenbîh ve îkâz olunmasına irâde-i seniyye sudûr ile keyfiyyet Bilâd-ı Selâse kadıları efendilere başka başka bâ-fermân-ı âlî tenbîh kılınmış olmağla siz dahi Âsitâne'de kâ'im bi'l-cümle mahallât imâmlarını ve mekteb hocalarını ve esnâf kethüdâlarını tarafınıza celb iderek tenbîhât-ı mezkûreyi gûş-i hûşlarına telkîn ve tefhîm ve işbu fermân-ı âlînin birer mümzâ sûretlerini dahi yedlerine i'tâ birle imâmlar mahalleleri ahâlîlerine ve kethüdâlar dahi esnâflarına okuyub anlatmak ve mekteb hocaları bilüb mûcebiyle amel itmek üzre cümlesine geregi gibi tenbîh ve te'kîde mübâderet ve bi-tevfîkihî işbu nizâm ve tenbîhâtın ale'd-devâm icrâ ve istikrârı vesâ'ilini istihsâle tarafınızdan dahi bi'z-zât ihtimâm ve dikkat eyleyesiz deyü buyuruldı.

(8)

Rûm Patriki Tarafından İnebahtı Civârı Re'âyâsına Yazılan Afvnâmenin Tercemesi

Siz ki Ağriboz ve İnebahtı ve Tırhala ve Karlıili kazâları ve havâlîleri kaptanlarısız şu vechile inhâ ve cümlenize du'â olunur ki ber-muktezâ-yı irâde-i İlâhiyye rû-yı arzda bulunan tavâ'if her birinin zimâm-ı zabt u rabtı bir pâdişâh-ı hükümdârın yed-i mü'eyyidine mûfevvez olarak zıllullâhi fi'l-âlem oldukları misillü bizim dahi pâdişâhımız ve velînî'met-i bî-minnetimiz şevketlü mehâbetlü azametlü kudretlü Sultân Mahmûd Han Efendimiz Hazretleri idügi ve İncîl-i Şerîf ve Havâriyyûn cenâblarının vesâyâları muktezasınca her hâlde pâdişâha itâ'at ve mugâyir-i rızâsı olan hareketden mücânebet Hristiyan tâ'ifesinin vâcibe-i zimmetleri olub pâdişâha muhâlefet Cenâb-ı Hakk'a muhâlefet oldığı âşikârdır kaldı ki patrikhânemiz Hristiyan tâ'ifesinin ser-mezheb ve muktedâsı mesâbesinde olmağla evlâdlarının usûl-i âyîne mutâbık hareketlerinden menınûn ve muhâlefetlerinden kemâl derece mahzûn olub husûsiyle isyâna ictisâr iderek âsâyiş-i âmme râbıtasına halel virenlerden nefret birle haklarında la'net ve cemâ'at-i Hristiyan'dan tard ve teb'îde müsâra'at ider ve merkez-i itâ'atde sâbit-kadem veyâhûd iğfâl olunarak ba'dehu nâdim olanlar haklarında hayır du'âlar idüb ke'l-evvel zümre-i Hristiyan'a idhâl ve evlâdlığa kabûl ve sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i pâdişâhîde siyânet eyler. Siz ki mahâll-i mezkûrenin kaptanlarısız mine'l-kadîm taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'mûr olageldiginiz kaptanlık hidmetini kemâl-i sadâkat ve istikâmet ve nihâyet inkıyâd ve itâ'at ile îfâya bezl-i iktidâr birle ra'iyyet-i Devlet-i Aliyye'de ber-karâr ve me'mûr oldığınız hidemât ile (**s.241**) iftihârınız der-kâr iken bin

sekiz yüz yirmi bir sene-i İseviyye'sinde sizler dahi iğfâl olunarak vâcibe-i zimmetiniz olan itâ'at-i Saltanat-ı Seniyye'den hurûc birle isyâna cesâret ve ba'dehu mütecâsir oldığınız ef'âl ve harekât-ı kabîhadan an samîmi'l-kalb ferâgat iderek ve hâlâ Rûmili vâlîsi ve ser'askeri devletlü Mehmed Reşîd Paşa Efendimiz Hazretleri'nin gürûh-ı mekrûh-ı eşkıyâyı kahr ve tedmîr ve an samîmi'l-kalb itâ'ate rücû' ve istîmân idenlerin cerâ'im-i güzeştelerini afv ile kemâ-fi'l-evvel himâyet buyurduklarını müşâhede eyleyerek İstefe'de müşârün-ileyh efendimiz hazretleri cânibine varub fî-mâ-ba'd ra'iyyet ve itâ'at-i Devlet-i Aliyye'den ser-i mû inhirâf itmemek üzre ta'ahhüd ve istîmân eylediginizde i'tâ-yı re'y ü amân ile cerâ'im-i sâbıkanız afv buyurulmuş oldığını taraf-ı pederânemize irsâl olunan mümzâ ve memhûr bir kıt'a müşterek mektûbunuzdan ma'lûmumuz oldukda işbu hareket-i memdûhanızdan memnûn olarak cümlenize ez cân ü dil hayır du'âlar olunmuş ve ricâl-i Bâb-ı Âlî'ye varub zikr olunan müşterek mektûbunuzı evliyâ-yı umûr efendilerimiz hazerâtının hâk-i pâ-yı âlîlerine takdîm ve bundan böyle devâm-ı itâ'at ve sadâkatinizden bahisle hakkınızda merâsim-i tavsiyyeyi ifâde eyledigimizde Devlet-i Aliyye dahi mecbûl oldığı kemâl-i rahm ve şefkat ve şi'âr-ı ra'iyyet-perverî ve merhamet iktizâsınca nedâmet ve istîmânınızı kabûl ve ef'âl-i sâbıkanızı afv buyurmağla evvelkiden ziyâde nâ'il-i inâyet ve âtıfet olacağmız bî-iştibah olmağın işbu hareket-i makbûleniz sâ'irlerine dahi emsâl-i ibret olmak içün fî-mâ-ba'd sadâkat ve istikâmete dikkat ve da'avât-ı hayriyye-i hazret-i tâc-dârîye müvâzabet eylemeniz vâcibe-i zimmetinizden oldığını ve niyâzınız üzre vâki' olan aforozun dahi ilgâ kılındığını hâvî cemâ'at-i metrepolidân ile bi'l-iştirâk işbu mektûbumuz tahrîr ve irsâl olunmuşdur.

(9)

İrân'dan Avdet İden Hazînedârbaşı-zâde Es'ad Efendi'nin Takrîri

Ma'lûm-ı âlî buyuruldığı üzre çâkerlerinin Bağdâd'a me'mûriyyetim İrânlu maslahatından dolayı Bağdâd vâlîsi hazretlerinin İrân tüccâr ve züvvârı haklarında vukû'a gelan bida' ve muhdesât ile mezâlim ve ta'addiyyâtı iştikâları ve münâza'un-fih olan Kürdistânlar nizâ'ı mâddeleri olub çâkerleri Bağdâd'a lede'l-vusûl evvel emirde vâlî-i müşârün-ileyhin hâl ve mişvârı ve İrânlu ile beynlerinde mûcib-i nizâ' olan Kürdistân ahvâli ve Kürdistân paşalarının Bağdâd tarafına celb ve te'lîf ve te'mînleri esbâbını mütâla'a iderek hâlâ Bâbân (**s.242**) Mutasarrıfı Mahmûd Paşa'ya mahfiyyen ve mektûmen taraf-ı çâkerânemden kâğıd tahrîr ve gizlü âmed ü şüd iden adamlarına envâ'-ı mevâ'id ve vesâyâ beyân ve îrâd olunarak celb ve te'mînleriyle Bağdâd'a gelmelerine her ne kadar sa'y ü ikdâm olunmuş ise de bir vechile emniyyet ve i'timâdları olmadığından gâh İrânlu tarafından havflarını ve gâh Bağdâd cânibinden mahzurlarını beyân iderek gelmekden i'tizâr ve cihet-i uhrâ ile kesb-i emniyyet idebilseler mâlen ve bedenen Devlet-i Aliyye'ye ibrâz-ı hidmet ve ubûdiyyet ideceklerini ve İrânlu tarafına mümâyelet ve dehâletleri zarûrî ve kasrî oldığını ifâde ve ikrâr eylediklerinden işbu te'lîf mâddesinin mertebe-i istihâlede oldığına cezm ü

yakîn hâsıl olarak zarûrî bu husûsdan sükût ile Bağdâd'a vusûl-i bende-gânemde İrân Devleti tarafından dahi ucâleten mevsûk ve mu'teber bir me'mûr gönderilmesi velî'ahd-i İrân Şehzâde Abbâs Mirzâ tarafına ihbâr ve intizâr olunarak beş mâh mürûrundan sonra Kürdistân paşalarından bir iki seneden berü İrânlu nezdinde tevkîf olunan Abdullâh Paşa ma'iyyetiyle Hüseyinkulı Han nâmında Bağdâd'a vürûd iden me'mûrlar ile Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyh huzurunda münferiden meclis akdiyle ba'zı müzâkerât sebkat itmiş ve İrânlu de'âvîsinin Bağdâd'da isbâtı müşârün-ileyh havfından mertebe-i imkânda olmayacağını me'mûr-ı merkûm muvâceheten söylemiş ve müşârün-ileyh dahi külliyyen vâdî-i inkâra sülûk itmiş ise de mülzim ve müskit cevâb olmadığından ve İrânlu tarafından bess-i şekvâ olunan mevâddın cümlesi sıhhate makrûn degilse de külliyyen bî-asl ü esâs olmayub meselâ birkaç mahalde İrân züvvârından bâc ahzı ve kayık imrâriyyesi ve cenâzelerinin Meşhedeyne defn olunmasına dâ'ir muhdesât müşârün-ileyh tarafından mukâta'a sûretine konılub birer kimesneye ihâle ve ilzâm olunarak çâkerleri Bağdâd'a varıncaya dek ahz itmekde oldukları ve gümrük rüsûmundan dahi ba'zı nev' eşyâda yüzde dörtden ziyâde alındığı vâki' olmağla zâhir-i hâlde müşârün-ileyhin ve hakîkaten Saltanat-ı Seniyye'nin nâmûsunı vikâyeten çâkerleri dahi ol mebhasden sarf-ı nazar iderek bunlar umûr-ı cüz'iyyeden ve def'i mümkün olur mevâddan olmağla asıl maslahat devleteyn beyninde üss-i esâs olan Kürdistân mâddesidir. Bu husûsda olan me'mûriyyetiniz ne veçhiledir dinildikde me'mûr-ı merkûm benim Kürdistân maslahatına dâ'ir me'mûriyyetim olmayub rüsûm-ı âdiyyesine dâ'ir ba'zı mesmû'âtım var ise de bu husûsun sizinle mübahasesine bir gûne ta'lîmâtım yokdur cevâbını ba'de'l-îrâd bu mâddenin netîcesi Nâ'ibü's-saltana Abbâs Mirzâ cenâblarının huzûrunda olabilecegini ve me'mûriyyet-i hakîkiyyesi çâkerlerini Tebriz'e götürmek idügini taraf-ı çâkerîye ihbâr idüb başka vechile çâresi kalmadığından Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyh ile bi'l-müzâkere me'mûr-ı merkûm ile Bağdâd'dan hareket ve Süleymâniyye **(s.243)** üzerinden İrân'a azîmet olunarak otuz birinci güni hükûmet-gâh-ı velî'ahd-ı İrân olan Tebriz'e vusûl-i bende-gânem müyesser olub ve şeh-zâde-i müşârün-ileyh çâkerlerinin vürûdumdan mukaddem muhayyem-gâh-ı şâhî olan Sultâniyye'ye gitmiş bulundığından keyfiyyet kudûm-ı âcizânem kâ'immakâmı Mirzâ Ebulkâsım ve sâ'ir vükelâsı taraflarından müşârün-ileyhe lede'l-ihbâr devleteyn-i aliyyeteyn beyninde şîrâze-bend-i istihkâm olan silm ü musâfâtın te'sîs ve teşyîdi zımnında taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den işbu me'mûriyyet-i bende-gânem mezîd-i memnûniyyet ve Tebriz'e vusûl-i âcizânem başkaca bâ'is-i mahzûziyyeti oldığından kendüsi Tebriz'e gelinceye dek ikâmet-i bende-gânemi ve ri'âyet ve mihmân-nüvâzî husûslarını nâ'ibi olan mahdûmı Behrâm Mirzâ'ya ve müdîr-i umûrlarına iş'âr idüb bu hâl üzre çend rûz mürûr eylediginden sonra şeh-zâde-i müşârün-ileyhin el-yevm müdîr-i umûrı olan Müstevfâ Mirzâ Muhammed Takî misâfir oldığım hâneye gelüb Sultâniyye'den şimdi çapar vârid olmağla nâ'ibü's-saltananın size rakamı var diyerek bir kıt'a kâğıd takdîm itmegin me'âlinde mukaddime-i iltifât ve mihmân-nüvâzî ve devleteyn beyninde olan müvâlât ve musâfâtın fıkarâtı temhîdinden sonra çâkerleriyle mülâkâta kemâl-i hâhişi var ise de hasbe'l-îcâb nezd-i şâhîde ikâmeti tûl ü dırâz müddet olacağından taraf-ı çâkerîden arz olunacak metâlib her ne ise ifâde ve beyân olunmak üzre merkûm Mirzâ Takî'yı me'mûr

itmiş oldığı muharrer olub mirzâ-yı merkûm dahi hânesinde meclis olacağını ihbâr eylediginden ferdâsı mirzâ-yı merkûmun hânesine varılub kazaskerleri makâmında olan Mirzâ Mehdî dahi me'mûren hâzır oldığı hâlde tahliyye-i meclis olundukda mirzâ-yı merkûmı nâ'ibü's-saltana tarafından kendüye vârid olan Fârisiyyü'l-ibâre mükâlemeye me'mûriyyet rakamını ihrâc ile kırâ'atine başlamış ve mecmû'ı Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyhin İrân tüccâr ve züvvârına hilâf-ı ahd ü şürût envâ'-ı bida' ve muhdesât ile vukû' bulan ta'addiyâtını mukaddemki sebkat iden iştikâ mevâddına bir takım dahi ilâve ve zamâ'im ile yegân yegân tâ'dâd ve beyân itmiş olmağın ba'de'l-istimâ' taraf-ı çâkerîden işbu beyân olunan mevâd nâ'ibü's-saltana tarafından mukaddemâ Dersa'âdet'e imhâ olunmuş oldığından fi'l-hakîka hilâf-ı uhûd ü şürût bir nesne var ise de icrâ-yı şerâ'it-i musâlaha ile berâber men' ve def'i me'mûriyyetim iktizâsından olmağla Bağdâd'a vürûdumuzda taraflarından dahi mevsûk ve mu'temed bir me'mûr gönderilmesi nâ'ibü's-saltana cenâblarına bâ-tahrîrât ihbâr olunmuş ve beş mâh müddet terakkub ve intizâr kılınmış iken bundan sonra Abdullâh Paşa ma'iyyetiyle Bağdâd'a gelan me'mûrunuz yine bu sözleri der-miyân idüb bi'l-muvâcehe Bağdâd vâlîsi hazretleri dahi cümlesinden tebri'e-i zimmet iderek her kimden ne almış isem gelüb **(s.244)** taleb ve isbât eylesün za'fıyla redd ideyim dimiş ve birisinin sübûtı zâhir olamamış oldığından devleteyn beyninde asıl şart-ı â'zam olan Kürdistânlar mâddesi tarafımızdan iddi'â olundukda ana dâ'ir me'mûriyyet-i kat'iyyeden acz göstererek nâ'ibü's-saltana re'y ve irâdesine mevkûf oldığını heyân eylediginden ve me'mûriyyetim dahi bu şartın kâmilen icrâsına menût idüginden nâ'ibü's-saltana hazretlerinin mesmû'umuz olan mecbûl ve mevsûf oldukları şîme-i kerîme-i hakkâniyyet ve mürüvvetlerine iğtirâren buraya geldik benim murâdım iki devlet-i aliyye beyninde teceddüd iden silm ü safvetim teşyîd ve te'kîdiyle musâlaha-i mübârekenin ilâ mâşâallâhi Te'âlâ istibdâd ve istikrârı olmağla Bağdâd vâlîsi hazretlerine azv olunan ta'addiyâtdan kendüsi ibrâ-i zimmet itmekde ise de iki seneden berü ibkâ-yı hudûd şartının taraf-ı Devlet-i İrâniyye'den adem-i icrâsı mugâyir-i ahidnâme-i hümâyûn bir keyfiyyet oldığından Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyh cânibinden dahi ba'zı şey vukû' bulmuş farz ve takdîr olunsa doğrısı bu ki mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesiyle hükm olunabilür zîrâ tüccâr ve züvvâr ve hüccâc şartları ve şerâ'it-i sâ'irler ki cümlesi İrân Devleti'nin tevakku'âtıdır. İbkâ-yı hudûd-ı sâbıka ya'nî Kürdistânların reddi şartıyla tev'em olmağla şart olmayınca meşrût dahi olmaz dinildikde mirzâ-yı merkûm İrân Devleti Kürdistânları taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye terk ve redd idüb rüsûm-ı âdiyyesinden başka bir gûne müdâhalesi yokdur ve rüsûm-ı âdiyye dahi dâhil-i şürûtdur didikde taraf-ı çâkerîden şart dinilan şey mu'ayyen ve mahsûs bir mâdde üzerine olur bu didigin rüsûm-ı âdiyye lafzı ahidnâmelerde münderic Kürdistânlar şartının zeylinde bir fıkra olub şümûli tarafeynin iylât ve ahşâmından yaylagân ve otlâgâna geçen olur ve rüsûmât-ı âdiyyelerinin nizâ'ı vukû' bulur ise nâ'ibü's-saltana ile Bağdâd vâlîsi beyninde muhâbere olunmakdan ibâretdir buna şart dinilmez siz ise on altı bin tuman rüsûm-ı âdiyyemiz var aluruz diyorsuz bu iylât didikleri hâneden ibâret olmağla gâh ziyâde ve gâh noksân gelür bu sûretde ne vechile maktû' kabûl ider ve on altı bin tuman bin kîse akçe dimek olmağla hisâb olunsa ne mikdâr iylâtın resmi olabilür benim bu bâbda tahkîkâtım Kürdistâu'ıu fakat Çat Aşîreti Sinne otlâğânına gidüb Sinne Hanı

tarafından rü'esâsına hil'at virilerek anlar dahi birkaç yüz tuman rüsûm virirler imiş bununla on altı bin tuman beyninde tefâvüt-i azîm var ve hem iylât gelürse anlardan alınacak siz ise Kürdistân'a pey-der-pey mübâşirler gönderüb Mahmûd Paşa'dan zecren tahsîl idiyorsuz Mahmûd Paşa koyuncı olmayub Devlet-i Aliyye'nin mîr-i mîrân-ı kirâmından Bâbân sancağının mutasarrıfıdır ve bu sözler Bağdâd vâlîsinin ifâdesi degil Bağdâd'dan gelürken Süleymâniyye'de Mahmûd Paşa ile mülâkât olunmağla İrân Devleti'nin (**s.245**) ta'addîsinden feryâd ü figân idiyor sizden bir şey su'âl ideyim şu didiginiz rüsûm-ı âdiyye ki Kürdistân iylâtının sizin yaylağınıza gelmesiyle alınacaktır. Bundan başka İrân Devleti'nin nefs-i Kürdistânlardan bir me'ârib ve metâlibi varmıdır yokmudur dimildikde mirzâ-yı merkûm ve Kadı Mirzâ Mehdî ikisi bir ağızdan hayır işbu rüsûm-ı âdiyyeden başka kat'â ve aslâ gerek şâhın ve gerek nâ'ibü's-saltananın Kürdistân'da bir matlab ve istid'âları olmayub Kürdistânlar hasbe'ş-şart Devlet-i Aliyye'nin memâlikine bir gûne nazar-ı tama'ları yokdur didiklerinde çâkerleri dahi böyle oldığı hâlde bunun sûret-i hasenesi ve bu kîl ü kâlin külliyyen indifâ'ı iki şık ile hâsıl olur çünkü rüsûm-ı âdiyye tarafeyne şâmildir.

Ne sizin iylâtınızdan Bağdâd'ın kışlağına gidenlerden resm alınsun ve ne Kürdistân iylâtından sizin yaylağınıza gelenlerden alınsun. Ve şıkk-ı dîgeri iki tarafın iylâtı gidüb gelmesün ve biz Kürdistân iylâtını ba'd-ez-în gönderecek degiliz ve gelmezler bundan sonra bir diyecek ve ilişecek kalur mı didikde bunlar oldığı sûretde hiç dinilecek yokdur deyü i'tirâf ve teslîm ve lisân-ı Fârisî ile efendinin işbu ifâdesine nâ'ibü's-saltana tarafından kat'â bir cevâb bulunamaz deyü birbirine tefhîmden sonra mirzâ-yı merkûm şimdi bu Kürdistân taraf-ı Devlet-i Osmâniyye'ye terk olundığından ne sûretle i'timâd ider ve ne vechile kânî' olursuz didikde bu nasıl sözdür bunların Saltanat-ı Seniyye'ye terk ve reddi husûsı hazret-i şehin-şâh-ı cihân efendimizle İrân Şâhı tarafından İlçi Kâsım Han'ın der-bâr-ı şevkete getürdigi ahidnâmenin bu husûsa dâ'ir sebk ve ibârâtında ba'zı inhirâf zuhûr eylediginden mu'ahharen tebdîl olundığı ma'lûmunuz olmak gerekdir şimdi münâza'un-fih olan menâfi' ve müdâhilinden keff-i yed mâddesidir. Çünki iylât rüsûmundan başka Kürdistânlardan İrân Devleti'nin bir iddi'âsı yokdur mâdâm ki iylâtınız bizim yaylağımıza gelmeye nefs-i Kürdistân'dan bizim kat'â bir matlubumuz olmamağla ber-mûceb-i şart ü ahd Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye râci'seniz Bağdâd vâlîsinin emr ve nehyine mutâha'at idüb bizim tarafımızdan müsterîh olasız mazmununda bir rakam Bâbân Sancağı Mutasarrıfı Mahmûd Paşa'ya ve Zohâh sancağı iylât ve ahşâm rüsûmuna müte'allik kat'â bir ilişiği yok iken el-yevm anın dahi mutasarrıfı Kirmânşâhânın sâhib-i ihtiyârına müterreddid ve mahsûb olub Bağdâd vâlîsine selâm dahi virdigi olmamağla kezâlik bir rakam dahi Zohâh paşasına olarak tahrîr iderler ve işbu Kürdistânlardan külliyyen keff-i yed olunarak fî-mâ-ba'd bir cihetle müdâhale olunmayacağını mübeyyin ve mu'în-i matlûb eyledigim rakamların i'tâ olundığını hâvî der-bâr-ı şevket-karâra bir kâğıd yazarlarsa mezkûr rakamları ben Bağdâd vâlîsine gönderir dîger kâğıdı dahi bi'l-istishâb Dersa'âdet'e (**s.246**) avdet iderim ve Bağdâd vâlîsine azv olunmuş olan mevâddan şimdiye dek sebkat itmiş var ise mazâ mâ-mazâ dinilüb bundan böyle hilâf-ı ahd ü şart bir şey vücûda gelmeyecegine tarafımızdan ta'ahhüd olunur ve isterseniz sened dahi virilüb işte bu sûret-i iknâ'î olub devleteyn-i aliyyeteyn beyninde

musâfât ve müvâlât dahi küdûretden vâreste olur. Bu ifâdâtımı nâ'ibü's-saltana hazretlerine tafsîlen tahrîr idersiz ben dahi sizin tahrîrâtınıza havâle iderek cevâb yazarım dimildikde mirzâ ve kadı-i mûmâ-ileyhimâ tasdîk ve tahsîn iderek itmâm-ı meclis olunmuş ferdâsı ol vechile nâ'ibü's-saltanaya tahrîrât ile çapar çıkarılmış olmağla cevâbı vürûdına terakkuben on sekiz gün mürûrundan sonra Bağdâd'dan çâkerleriyle berâber Tebriz'e gelüb nâ'ibü's-saltananın yanına azîmet itmiş olan Hüseyinkulı Han mu'âvenetiyle şeh-zâde-i müşârün-ileyhin çâkerlerine olarak vârid olan cevâbnâmesinde Müstevfâ Mirzâ Takî ile sebk eyleyan müzâkerâtın tafsîlâtı ma'lûmı olub devleteyn-i aliyyeteyn beyninde mün'akid olan musâlaha-i hayriyyeye kendüsi vâsıta oldığından her hâlde vikâyesi ve silm ü safvetin te'sîs ve te'yîdi nezdinde matlûb ve mu'tenâ idügi ve umûr-ı Süleymâniyye'ye rüsûm-ı âdiyyeden başka müdâhale olunmayub ve fî-mâ-ba'd dahi olunmayacağı ve çâkerlerinin işbu me'mûriyyet ve Tebriz'e vürudum müstelzem-i kemâl-i memnûniyyeti olarak mülâkâta hâhiş ve iştiyâkı mertebe-i gâyetde iken ba'zı aktâr-ı Irâkiyye'nin tesviyye ve intizâmına Şâh tarafından me'mûriyyeti zuhûrıyla Sultâniyye'den hareket ve azîmet idecegime mebnî devr-i memâlik iderek Tebriz'e vusûli tûl müddet mürûrına mütevakkıf olub çâkerlerinin mu'attalan ikâmetimi ve eyyâm-ı şitânın dahi rûz be-rûz takarrüb ve hulûli cihetiyle ta'b-keşîdeligi tecvîz eylemediginden Dersa'âdet'e avdet ve azîmet-i bende-gâneme ruhsat virildigi ve şifâhen ba'zı ifâdâtı dahi merkûm Hüseyinkulı Han'ın takrîrine havâle eyledigi muharrer ve mezkûr olmağın ba'de'l-ıttılâ' merkûm Hüseyinkulı Han celb ile nâ'ibü's-saltananın cevâbnâmesi me'âli benim istid'âya muvâfık olmayub evvelâ Kürdistânlar için taleb olunan rakamlardan sarf-ı nazar olunmuş olmağla bu bâbda size irâdeleri ve şifâhen sipâriş ve ifâdeleri nedir ve bizim buraya gelmemizden ne semere hâsıl olmuşdur ki bu sözleri mukaddemâ Bağdâd'da sen dahi söyleyüb mütemmim-i maslahat olacak ve def'-i nizâ' ve kîl ü kâl idecek sühan olmadığından ve hitâm-ı maslahat nâ'ibü's-saltananın nezdinde olacağını ifâde eyledigiden ben dahi buraya gelmegi nâ-çâr ihtiyâr eyledim bunda sened ittihâz olunacak bir söz yokdur dinildikde nâ'ibü's-saltananın size ifâdesi şudur ki benim Kürdistânlara müdâhalem yokdur tarafımdan Kürdistânlara hâkim ve zâbit ikâme olunmuyor ki müdâhele dinilsün Bağdâd vâlîsi hazretleri ahd ü şarta (**s.247**) ri'âyet ve bize hürmet iderse ben dahi ri'âyet iderim ve Kürdistânlar Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye ahidnâme-i hümâyûn ile terk ve redd olunmağla matlûb olunan rakamlar anlardan akvâ olmadığından buna hâcet yokdur. Ve tarafeynin iylâtı yaylağân ve kışlağâna kadîmden berü gidüb gelmeleriyle men' olunmaları muhâldir ve rüsûm-ı âdiyyeleri iki tarafdan dahi alınur. Bundan Kürdistân'a müdâhale çıkmaz ve siz kendüsine olarak Dersa'âdet'den tahrîrât getürmediniz ki cevâbını yazsun. İşte size gönderdigi rakam avdetinize ruhsatı şâmil olmağla kâfîdir iki devletin salâh-cûyluğunı ve vikâye-i musâfâtını sizin dirâyetinize havâle itmişdir. Ve şunı size ifâde ideyim ki bu iylât rüsûm-ı âdiyyesi muhdes bir şey olmayub Zend Kerîm Han zamânından berü alınur ve İrân Şâhı'nın hazînesine merbût olub ben dahi Sultâniyye'de iken on altı bin tumanı nâ'ibü's-saltana Şâh'ın hazînesine teslîm eyledi deyü kendülerine mahsûs olan eymân-ı galîz temhîdiyle ifâde ve itmâm-ı makâl idüb bundan sonra mübâhase ve müzâkereye bir mahall kalmamış ve hudûda kadar îsâl itmek üzre nâ'ibü's-saltananın

tenbîhi vechile mihmândâr ta'yîn olunmuş olmağın ferdâsı kâ'immakâmı Ebulkâsım ve Kadı Mirzâ Mehdî ve Müstevfâ Mirzâ Muhammed Takî çâkerleriyle li-ecli'l-vedâ' oldığım hâneye gelmeleriyle buna dâ'ir bahs açıldıkda taraf-ı çâkerîden nâ'ibü's-saltana cenâbları Bağdâd vâlîsinin uhûd ve şürûta adem-i ri'âyetinden şekvâ itmekde ise de İrân Devleti tarafmdan dahi hiçbir şartın icrâsına ri'âyet olunmayub belki aksi iltizâm olunayor bu sûretle İrân Devleti Kürdistânlardan el çekmemek içün Bağdâd vâlîsine ba'zı muhdesât isnâdını ser-rişte itmekde olduklarına dâ'ir Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyhin akvâlini musaddık olayor lakin benim bildigim nâ'ibü's-saltananın Bağdâd vâlîsiyle ba'zı mu'âmelâtdan dolayı beynlerinde tezâd ve münâfese var ise de mülk da'vâsı mevâdd-ı âhara makîs olmayacağı ve bu mâdde bitmedikce sızıldı munkatı' olamayub hâsılı Devlet-i Aliyye'ye göre bu bâbda sükût ve müsâmaha bir vakitde mümkün ve mutasavver olamayacağı ve bu husûsda İrânlunun mizâcına göre hareket ve istid'âlarına muvâfakat Bağdâd vâlîsi hazretlerinin vüs'inden hâric olub metbû'ı olan Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin icrâ-yı emr ü irâdesine ibtidâr eylemek farîza-i me'mûriyyeti idügi ve mâdâm ki bu Kürdistânlardan İrân Devleti külliyyen dest-şûy-ı ferâğ olmadıkca bir nesneye i'timâd kalmayub Bağdâd vâlîsine dahi bir şey azv ve isnâdına mahall kalmadığı makâlâtı dâ'ire-i ahidden çıkmayarak bir takım dahi mukaddemât ile îrâd olundukda cümlesi tela'süm ve muvâfık-ı ahd ecvibe tedârükinden izhâr-ı acz ile fezleke-i kelâmları müşârün-ileyhin tebdîline ve bu sûret hâsıl olur ise Kürdistân'ın rüsûm-ı âdiyyesinden dahi keff-i yed olunarak (**s.248**) ba'd-ez-în Kürdistân sohbeti olmayacağına ta'ahhüd sûretiyle husûs-ı mezkûrun ta'ahhüdine taraf-ı çâkerîden sened virilebilür ise kendüleri dahi ol meclisde sened virmege nâ'ibü's-saltanadan me'mûriyyetlerini kat'iyyen ifâde eylediklerinden çâkerleri dahi bi'l-mukâbele bu husûs içün devletce bir söz söylemek me'mûriyyetimden hâricdir lâkin kendüligimden şunı size ifâde ideyim ki bu mâdde hiç olmaz ve tebeddül-i vüzerâ-yı izâm hazret-i halîfe-i rû-yı zemîn efendimizin karîha-i sabîha-i mülûkânelerinden sunûh iden irâde-i aliyye-i hümâyûnlarına mütevakkıf ve menût bir emr-i mu'tenâ olmağla farazâ cihet-i uhrâ ile tebdîli îcâb itse bile sizin işbu îrâdınız hükûmet-i umûr-ı dâhiliyye iktizâsıyla te'hîrini mûcib olur ve hem Kürdistânların terk ve reddi şart-ı mahsûs-ı musâlahadan olmağla böyle illet-i bâride serdiyle adem-i keff-i yed hilâf-ı hareketdir bidâyet-i müzâkerâtımızdan bu ana dek Kürdistânların müdahalesinden ibrâ-i zimmet olunmakda iken şimdi netîcesinde bu mâddeyi îrâdınızdan Kürdistân'da olan müdâhale-i külliyye ve tasallutunuz sâbit ve zâhir oldı benim me'mûriyyetim muvâfık-ı ahd ü şart olan mevâddın icrâsına münhasır olub sizin hilâf-ı ahd ve mugâyir-i şart mu'âmele ve hareketinizi ve bu merkezde olan ısrârınızı vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye hazerâtına doğrıca ifâde ve beyân itmekden başka diyecegim kalmadı didigimde cümlesi mütegayyir olub İrân Devleti'nin sizden me'mûli iki devletin beynini te'lîf ve müvâlât ve musâfâtını teşyiddir sizin bu sözleriniz mülâhazamıza mugâyir göründi didiklerine binâ'en taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den me'mûriyyetim hamden lillâhi Te'âlâ hakk-ı âcizânemde olan kemâl-i vüsûk ve i'timâdât-ı seniyye iktizâsı üzre tahkîk-i ahvâl ve tasdîk-i makâldir meşhûd ve ma'lûmum olan keyfiyyâtı tamâmca bildirüb ifâde itmek vazîfe-i zimmet-i sadâkatim olmağla bir harfini ketm ü ihfâ vüs'ümden ba'îddir istikrâr-ı musâfât İrân Devleti'nin matlûbı oldığı takdirce

devleteyn beyninde ma'kûd şerâ'itin kemâ-hiye hakkuhâ icrâsına ri'âyet ve i'tinâ ider. Devlet-i Aliyye dahi me'mûrîni tarafından muhâlif-i ahd bir şey vukû'a gelürse men' ve def'ine dikkat idecegi zâhirdir dinilüb bir takım politika ibrâzına ibtidâr itmişler ise de tâ'ife-i merkûme dürûğ ile me'lûf ve hiyel ve hud'a ile tervîc-i merâmlarına mükibb olarak el-hâsıl bir kullarına i'timâd câ'iz olmadığından ve bundan sonra İrân memleketinde ikâmet-i bende-gânemi mûcib bir keyfiyyet kalmadığından Tebriz'den hareket olunmuş olmağla Revân tarîkinden azîmet olundığına mebnî Revân'a lede'l-vusûl Serdâr Hüseyin Han ile mülâkât olundukda serdâr-ı merkûm İrânlu tüccârının ba'zı metâlibi dûçâr-ı ta'vîk olundığına dâ'ir sadede girdikde taraf-ı çâkerîden öni kesdirilüb cenâbınız yirıni seneden berü Revân serdârı ve devlet-i fehîme-i İrâniyye'nin (**s.249**) âb-ı rûyı olub insâf ve reviyyet ve merdânegî ve hamiyyet ile dahi şöhret-şi'âr oldığınız mesınû'umuz oldığından sizi hâkem nasb idüb ifâdâtımı sâmi'a-i insâf ve hakkâniyyet ile ba'de'l-istimâ' ana göre cevâbını virirsiz devletler beyninde muhârebe ve musâlaha-i kadîmden berü cârî ve gâlibiyyet ve mağlûbiyyet dahi mevkûf-ı meşiyyet-i Hazret-i Gird-gârî olmağla buna bir şey dinilmez lâkin müntic-i harb olan sulhda rabt ve tevsîk olunan uhûd ve şürûtun kâmilen icrâsı mu'âhhede olan devletlerin ırz ve nâmûsı muktezâsından oldığı misillü bi'l-akis adem-i îfâsı dahi şeyn-i nakîsayı müstelzem oldığı bedîhiyyü's-sübûtdur.

Saltanat-ı Seniyye-i ebediyyü'd-devâm ile İrân Devleti beyninde bu def'a bi'l-hayr ve'l-meymene mün'akid olan musâlaha şerâ'itinin ekseri İrân Devleti'nin istid'â ve temenniyâtı olub musâlahanın taleb ve rağbeti dahi tarafınızdan rû-nümâ oldığından hâşâ sümme hâşâ Saltanat-ı Seniyye'nin emr-i muhârebede bir gûne aczinden nâşî olmayarak sulha râgıb olmuş bir devlete red ile mu'âmele itmek Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin öteden berü şi'âr-ı lutf ü merhametinden olmadığından zîr-destân-ı cânibeyn haklarında bahr-i eltâf ve merhamet-i zıllullâhî mevc-hîz olarak musâlahaya ruhsat-ı seniyye-i şâhâne erzân ve mültemesât-ı İrâniyye dahi rehîn-i is'âf kılmarak mülk-i mevrûs-ı şâhâne olan Kürdistânlar memâlikinin ber-mûceb-i uhûd-ı kadîme taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den zabt ve tasarrufı ve paşalarının dahi İrân tarafından tesahub olunmamaları meşrût ve tahliyye ve teslîmine altmış gün müddet ta'yîn kılınmış iken iki seneden berü Kürdistânların terkinde envâ'-ı özr ve i'tilâl ve Bağdâd vâlîsiyle gûnâ gûn bahs ü cidâl olunarak imrâr-ı vakt olunmakda oldığından mâ'adâ bu husûsda olan kîl ü kâlin ref'i ve hasbe'ş-şürût Kürdistânların müdâhale-i İrâniyân'dan tahlîsi içün taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den me'mûren Bağdâd'a gelmiş ve bu mâddenin müzâkeresiçün İrân me'mûrının vürûdına beş mâh terakkub olunmuş ve bundan sonra Bağdâd'a gelan me'mûrunuz benim Kürdistânlara dâ'ir me'mûriyyet-i kat'iyyem yokdur nâ'ibü's-saltananın re'yine mevkûfdur diyerek beni Tebriz'e götürmüş iken tarafeynin yaylağân ve otlâğânına gidüb gelmeleri mevhûm ve mikdârı dahi ma'lûm olan iylât rüsûm-ı âdiyyesi diyerek on altı bin tuman ahz olundığını ve gûyâ bununla Kürdistân'a müdâhale lâzım gelmediğini beyân ve îrâd ideyorlar ma'a hâzâ Kürdistân Mutasarrıfı Mahmûd Paşa İrânlunun ta'addîsinden feryâd itmekde olmağla bu nasıl musâlaha ve ne makûle ahd ve şart oldığını anlayamadım bir mahall ki Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye şartan terk olunub da sonra yine menâfi'ine müdâhale ne vechile olur ve devletceye nasıl yakışur İrân Şâhı'nın ne

ihtiyâcı vardır ki (**s.250**) iylât rüsûmâtını hazînesine vâridât ittihâz eyleye benim bildigim bu mu'âmelât devletce hareket olınayub tasannu' kabîl[in]den olmağla bundan sonra karîn-i i'timâd bir şey kalmaz ve şunı dahi söyliyem ki mâdâm üss-i esâs olan şarta İrân Devleti tarafından ri'âyet olunmayub bizim tarafdan dahi bundan böyle İrânlu mevâddı şerâ'itinin icrâlarından iğmâz olunur ve vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye'ye dahi böylece ifâde idecegim deyü harâretlice ifâde olundukda doğrısı buna serdâr-ı merkûm efendi seni pek iğzâb itmişler ve söyledigin şeylerde hak yedindedir bizimkilerin bu hareketleri devletce mu'âmele olmayub bayağıca irtikâbdır ben bu ay çıkdıkdan sonra Şâh'ın kulluğuna gidecegim Tebriz'den mürûrumda nâ'ibü's-saltana ile mülâkât idüb bu husûsları etrâfıyla söyleşirim ve senin söylediginden ziyâde olarak Şâh'a dahi söyleyüb bu şeylerden ferâgat itdirmege ta'ahhüd dahi iderim ve ben iki devletin dahi hayr-hâhı oldığımdan dâ'imâ musâfâtı isterim ve bu def'a hasbe't-takdîr vukû' bulan muhârebenin hiç ma'nâsı yoğ iken ba'zı ser-haddât me'mûrlarının ta'addiyât ve hürmetsizlikleri Şâh ve şeh-zâdenin gücüne gidüb nâ'ibü's-saltana dahi bülheveslik vâdîsine sülûk eyledi benim kat'â rızâm olmayub men'ine dahi çalışdım lâkin hükm-i kader yerini bulacak olmağla böyle olmayacak bir iş oldı. Rû-yı arzda el-hâletü hâzihî iki devlet-i İslâmiyye olub Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'yi ve Pâdişâh-ı Âl-i Osmân Hazretleri'ni büyük bilür ve kuvve-i kâhire-i Saltanat-ı Seniyye'yi i'tirâf ideriz ve ben musâlaha müzâkeresinde bulunmuş olsam devleteyn-i aliyyeteynin ittifâkını dermiyân ider idim ve bu husûsun vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye ifâdesini sizden mahsûs ricâ iderim ve bu ittifâk husûsı nâ'ibü's-saltananın dahi ehass-i me'âribi olmağla belki size dahi söylemişdir dimekle belî nâ'ibü's-saltananın böyle bir sipârişi oldı lâkin devleteyn beyninde ittifâkın semeresi olamadığı sevâbık-ı ahvâl ile mücerreb bulundığından ve buna dâ'ir müzâkere ve mübâhaseye me'mûriyyetim dahi olmadığmdan fakat istimâ' ile savuşdırıldı dinildikde benim didigim ittifâkda tekellüf olmayub şöyle bir ittifâk akd olunsa ki düşman-ı müşterekemiz olan Rusyalu üzerine İrân Devleti tarafından nakz-ı ahd olundukda Devlet-i Aliyye temâşâ idüb kezâlik Devlet-i Aliyye'den nakz-ı ahd zuhûrunda İrân Devleti tarafından seyr olunmayarak devleteyn-i aliyyeteynden birisi üzerine Rusya tarafından nakz-ı ahd ile harb vukû' buldığı hâlde yek-dîgere mu'âvenet olunsa böyle ittifâkda mazarrat olmaz dimekle taraf-ı çâkerîden dahi vâkı'â bu didiginiz sûretin lakırdısında suhûlet görinür lâkin benim tahkîkâtıma göre Rusyalunun Tiflis taraflarında ve gerek (**s.251**) hudûd-ı İrâniyye'de min haysü'l-mecmû' yirmi beş bin mikdârı askeri var imiş sizinle muhârib oldukda bunları i'mâl ider ve mukâbelesinde sizin mevcûdunuz kâfî olmadığı hâlde on beş yirmi bin kadar asker i'ânesiyle İrân Devleti'nin tahaffuzî maslahatı biter ve ol mikdâr askeri dahi Devlet-i Aliyye Erzurûm ve Kars havâlîsinden tertîb idebilür ancak hudâ-negerde Devlet-i Osmâniyye ile muhârib olub da Tuna sevâhiline yüz elli bin asker sevk eyledigi vakitde İrân Devleti'nin Devlet-i Aliyye'ye ne i'ânesi olabilür ve sa'bü'l-mevki' ne mahalde ve ne mikdâr asker göndermek mümkün olur dinildikde serdâr-ı mûmâ-ileyh söz bulamayub i'âne husûsı yalnız asker ile degildir pul ve cihet-i sâ'ire ile de olabilür vâdîlerine atf-ı inân eyledikde Devlet-i Aliyye'nin gerek akçe ve gerek cihât-ı uhrâ ile i'âneye ihtiyâcı yokdur. Siz hayr-hâhlığınız muktezâsı üzre hemân devleteyn beyninde mün'akid olan şerâ'it-i musâlahanın

tamâmî-i icrâsına Şâh ve Şeh-zâdeyi iknâ' ve ilzâma ve musâfâtın istikrârına sa'y ve ikdâm idin cibet-i câmi'a-i İslâmiyye kâffî olmağla bundan â'lâ ittifâk-ı ma'nevî olmaz zîrâ şerâ'it-i musâlahadan üserâ şartı dahi kâmilen icrâ olunmamış el-yevm İrân yedinde nisvân ve sıbyândan ba'zıları mazbût olub ben Tebriz'de iken Kars kurâsı re'âyâsından bir iki nefer dahi İrânlu yedinde mazbût sagîre kızlarının halâsını istid'â itmiş ve tarafından dahi İrân vükelâsına söylenilmiş ve virilecegine ta'ahhüd olunmuş iken imrâr-ı evkât ve nihâyetinde kızlar Müslime olmuşlar babalarına gitmiyorlar özr-i bâridiyle savuşdurdılar bu vaz'lar bütün hilâf-ı ahd olmağla bunların tesviyye ve tanzîmine himmet iderseniz Devlet-i Aliyye hayr-hâhlığında olan gayretinizi ben dahi vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye'ye ifâde iderim dinilerek ve ondan sekiz sâ'at ilerüde Serdarâbâd nâm merhaleden vedâ' ve mufârakat olundu. Râst-gûyluk yüzünden böyle bir takım çeramonialu sözler söylemiş ise de tâ'ife-i A'câmın hâl ve mişvârları tecribet-kerde-i bende-gâneme göre kizb ü dürûğdan ve politika ile kendü işlerini bitürmekden ibâret olmağın Erzurûm tarafında ve sâ'ir mahalde kable'l-musâlaha İrân tüccârının kalmış olan alacaklarını temizlemek ve serdâr-ı merkûmun ekser tüccâr ile şirketi oldığından kendüsine â'id olmak dahi maznûn ve muhtemel idügi.

(Bend)

Büyük Süleymân Paşa'nın zamânından berü civâriyyet münasebetiyle Bağdâd vâlîleri tarafından Şâh ve velî'ahd-ı İrân'a senede bir iki def'a külliyetlüce hediyye gönderilmek mu'tâd olub bayağıca Arab surresi hükmüne girmiş oldığmdan hâlâ Bağdâd Vâlîsi Dâvud Paşa Hazretleri'nin (**s.252**) bi't-tabi' hisset ve imsâke mâ'il olarak bunları şey-i hasîs ile savuşdurmak dâ'iyyesinde olmağla Şâh ve Şeh-zâde dahi cebr-i noksân itmek üzre ba'zı vesâ'il ile Kürdistân'a tasallut itmekde oldukları ve bu sûret kendüsinin dahi i'tirâf-kerdesi olub hattâ senevî şu mikdâr şey virir ise Kürdistân'dan bir şey matlûb olunmaz ve alınmaz sûretlerinde nâ'ibü's-saltana tarafından bi'd-defa'ât kendüsine haber gönderildigini müşârün-ileyh ifâde itmekde ise de otuz seneden berü i'tibâr olunan menâfi'den munkatı' oldukları sûretde İrânlunun mecbûl oldığı tama' ve irtikâb iktizâsınca râhat durmayub Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyh dahi Kürdistân paşalarını kullanamadığından içlerinden mansıbsız kalanlar İrân tarafına firâr ve iltica iderek Şeh-zâde tarafından dahi nasbı iltizâm olunacağı ve çâkerleri Bağdâd'da iken iki seneden berü Tebriz'de ikâmet üzre olan Abdullâh Paşa Şeh-zâde tarafından Bağdâd'a göndermiş ise de Altunköpri'de olan Hâlid Paşa-zâde Mahmûd Paşa Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyhin desâ'isiyle etrâfında olan Dizeyi aşiretinin hücûm ve gulûsuna giriftâr ve küllî mukâteleden sonra münhezimen nâ-çâr Şeh-zâde tarafına firâr idüb el-yevm ülkâsından Serdeşt nâm mahalde ikâme olundığı ve Kürdistân paşalarından firâr idenlere Şeh-zâde-i müşârün-ileyh senevî beş altı bin tuman ma'âş i'tâ itmekde ise de bu akçeyi yine Kürdistânlardan bir vesîle ile ahz idüb cevâbında dahi Bağdâd vâlîsi hâceti ise bunları idâre idüb kaçırmasun benim Kürdistân paşalarını beslemege ne borcum vardır ancak Devlet-i İrâniyye'ye dehâlet idenleri redd ve tard dahi şi'âr-ı saltanatdan olmamağla

sebeb-i tevkîfleri bundan iktizâ ider dimekde oldığı ve Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyhin dahi asıl maksûdı Kürdistânlardan İrânlunun eli çıkub azl ve nasblarına müdâhale kalmadıkda işbu Kürdistân paşaları bir kavm-i kabîle ve Kürdistânlar ise Süleymâniyye ve Köy ve Harîr ve Zohâb sancakları olarak üç mansıbdan ibâret olmağla mutasarrıflarından mâ'adâsı menâsıb-ı mezkûreden birisini tahsîl içün arz-ı rüşvet idegeldikleri mesbûk ve müşârün-ileyhin ma'lûmı oldığından altı ayda bir kerre degişdirüb birkaç yüz kîse akçelerini kapmak ve Kürdistânları birbirine katmakdan ibâret ve Kürdistân paşalarının mukaddemlerde İrânlu tarafına firâr ve ilticâları yine Bağdâd vâlîlerinin mezâliminden neş'et itmiş bir keyfiyyet idügi.

(Bend)

Bağdâd vâlîsi müşârün-ileyhin bu def'a çâkerlerine vârid olan bir kıt'a kâ'imesi me'âlinde İrân şeh-zâdelerinin kendü hakkında olan mu'âmele-i mütefevvikâneleri tahammül-güdâz oldığından (s.253) bu def'a mukâbele-i bi'l-misl tarîkına sülûk iderek Şeh-zâde tarafından ba'zı mevâda dâ'ir vürûd iden kâğıdının cevâbını tahrîr ve bâlâsını eyâlet mühriyle temhîr ve tesyîr itmiş ise de bu kâğıdı ellerinde ser-rişte-i makâl iderek şikâyet ma'razında arz ideceklerini mütâla'a eylediginden bu bâbda kendüsinin nâmûsı vikâye olunmak husûsunun taraf-ı çâkerânemden dahi Bâb-ı Âlî'ye arz ve ifâdesini tahrîr ve iltimâs ider. Husûs-ı mezkûre ale'l-iltizâm çâkerlerine iş'âr ve te'kîdine nazaran Bâb-ı Âlî'ye inhâ itmesi maznûn olmağla bu mâdde devletce ve maslahat-ı mülke dokunacak bir şey olmayub münâfese ve mükâbere kabîlinden olmağla bu bâbda müşârün-ileyhe şöyle itmişsiniz isâbet olmuş yollu ma'raz-ı tahsînde bir şey yazılmak lâzım gelürse azm-i şânını i'lân içün İrânluya aks itdirmek ve yâhûd bundan sonra dahi ziyâde bir mu'âmele eylemek vâdîlerine düşerse tecdîd-i bürûdet ve teşrîd-i husûmeti müstetbi' olacağı İrânlunun bu makûle merâsime kemâl-i dikkat ve i'tinâlarından ma'lûm-ı çâkerânem oldığından sitâyiş ve takbîhden bu husûsa müte'allik müşârün-ileyhe hiçbir cevâb yazılmamak mütâla'a-i çâkerâneme göre enseb olmağla ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

(10)

Taraf-ı Şeyhü'l-islâmî'den Abbâs Mirzâ'ya Mektûb

Elhamdü lillâhillezî min ale'l-mü'minîne bi-ittihâdi'l-kulûbi fî i'lâi'l-kelimeti'l-ulyâ ve hüve'l-müncizü fî va'dihî ve'sselâtü ve's-selâmü alâ seyyidinâ ve senedenâ Muhammedü's-sâdık fî kavlihî ve ahdihî ve alâ âlihî ve ashâbihi'r-râşidîni'l-mehdiyyîn min ba'dihî ve ba'de Cenâb-ı celâdet-intisâb mekârim-me'âb mihr-i sipihr-i bahtiyârî ahter-i ebher-i burc-ı kâm-kârî nâ'ib-i saltanat-ı kişver-i hâversitân imâme-i subha-i dürdâne-i şeh-zâdegân nukâve-i sülâle-i şâhî hulâsa-i risâle-i cem-câhî sezâ-vâr-ı tâc ü taht şeh-zâde-i vâlâ-tebâr-ı civân-baht hazretlerinin sultân-ı mih-eşi'a süvâr memleket-i pehnâ-yı âsumân-ı berreynde seyyâr

oldukca kevkeb-i dürrî-i izzet ü iclâl ve kevkebe-i devlet ü ikbâlleri evc-i â'lâ-yı kemâlde müfeyyezü'l-envâr olmak da'avât-ı icâbet-âyâtı tertîliyle risâle-i müskiyyetü't-tahrîrât-ı tahiyyât ve kıbâle-i abkariyyetü't-ta'bîrât teslîmât-ı hediyye-i behiyyesi meclis-i mekârim-muhlis-i âlîlerine ma'rûz kılmarak mücellâ-yı mücellâ zihn-i zekâ-ziyâlarına sûret-i hasene-i sıdk-ı fu'âd bu vechile cilve-nümâ-yı iytâdır ki gurre-i nâsiyye-i devlet kurra-i bâsıra-i şevket güzîde-i selâtîn-i zamân mü'temirr-i innellâhe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsân sultân-ı mübeccel ü mükerrem mâlikü rikâbi'l-ümem evra'u'l-mülûki ve e'addelehum ebra'u's-salâtîni ve efdaluhumü el-mücâhidü fî sebîlillâh el-murâbitu fî i'lâ'-i kelimetullâhi (s.254) hâfızu bilâdillâh ve ibâdihî munkizü'z-za'feti ani'z-zulmeti bi-seyf-i cihâdihî ve ictihâdih pâdişâh-ı mahmûdu'l-hısâl şehin-şâh-ı memdûhü'l-fi'âl şevkeltü kudretlü kerâmetlü efendimiz hazretlerinin avâtıf-ı aliyye-i tâc-dârâne ve avârif-ı behiyye-i mülk-dârânelerinden bu muhlis-i hayr-hâh ve ikbâl-cû-yı bî-iştibahlarının uhde-i sıdk-ı uddesine ihâle ve ihsân buyurılan hidmet-i celîle-i fetvâ ve dûş-ı ihlâs-pûş-i senâ-hâhlarına iksâ buyurılan hil'at-i behiyye-i beyzâ husûsı nezd-i mekremet-vefd-i sâmîlerinde mûcib-i hazz-ı evfâ oldığını mübeşşir ve âyîne-i âlem-nümâ-yı kalb-i musaffalarına mün'akis ve lâyih oldığı vechi vecîh üzre ol şehin-şâh-ı İslâm-penâh lâ zâlet riyâzü'l-memâliki'l-besîta memre'aten bi-fevâdî en'âmihî ve kulûb-i â'dâ'i'd-dîn mürüvve'aten bi-ketâ'ibihî ve iktihâmihî hazretleriyle hâlâ revnak-pîrâ-yı taht-ı şâhî ve zînet-endâz-ı erîke-i Cem-câhî Hüsrev-hadem-i Ferîdûn-a'lem Bülend-makâm sipihr-ihtişâm râfi'u râyât-ı Müslümânî Câmi'u âyât-ı cihân-bânî mültezim-i icrâ-yı mesûbât ve's-sulh hayr-cûyende-i esbâb-ı def'-i şûr ü dayr vâlid-i azîmü'l-mehâmidleri şâh-ı me'âlî dest-gâh mâ beriha min şümul-i insâfihî kederü'd-dehri mübeddelen bi-safâ'ihî ve cefâ'ihî mu'avvezan bi-vefâ'ihî hazretleri beyninde el-hubbü râsihün kâ'ide-i feyz â'idesince evvel ve âhir irtibât-yâfte olan rişte-i yek-rengî ve yegâne-gînin istikrâr ve istimrârı peyveste-i pîşe-i sâdıkâne ve endîşe-i hayr-hâhânemiz oldığı müstevcib-i hubb ü velâ idügimi müş'ir bir kıt'a meltafa-i kirâmı ve müfâvaza-i sâmîleri münşî-i ser-kâr ve mu'temed-i ihlâs-şi'âr necâbetlü Mirzâ Rızâ cenâbları vâsıta-i im'itâf-ı bâsıtasıyla bundan akdem resîde-i dest-i tekrîm ve mefhûm-ı inşirâh lüzûmı cilâ-bahş-i secencel-i tab'-ı muhlis-i müstedîm olan tûtî-i şeker-şiken şükr ü senâ ya'nî hâme-i abbâsî-câme-i imlâ ma'raz-ı nâtıka-perdâzlığa vesîle-i şumâr iken mu'temed-i mûmâ-ileyh cânib-i seniyyü'l-menâkıb emîrânelerinden avd u insırâfa ruhsat-yâb olmağla işbu kitâb-ı ihlâs-me'âb terkîm ve sû-yı semâhat-bûylarına takdîm kılındı.

Bi-mennihî ve yümnihî Sübhânehû hakîkat-i hâli hâkî ve makâl-ı sıdk-iştimâli mehâkî hâlâ revnak-tırâz-ı makâm-ı Sadâret-i uzmâ ve zînet-sâz-ı ser-mesned-i vekâlet-i kübrâ hazretlerine melfûz-ı kalem-râst-ı rakam olan tahrîrât-ı hayr-hâhî âyâtlarında beyân kılmdığı üzre şürût-ı feyz-menût-ı devleteyen-i aliyyeteyn ve uhûd-ı sıhhat-merbût tarafeyn-i şerîfeyne tatbîkan mirzâ-yı mûmâ-ileyhin matlûbâtı pes-mânde-i perde-i musâmaha olmayub ez-her-cihet lâzıme-i mehmâ-nüvâzîye ri'âyet olundığı ve yek-ten mesâbesinde olan devleteyn-i fahîmeteyn miyânında mü'esses ve müşeyyed bünyân-ı rasîuü'l-erkân müvâlât ve ittihâdm ednâ mertebe rahne-pezîr olmaması akdem-i efkâr-ı kâr-âzmûdegân oldığı hayret-bahş-ı hoş-mendân olan dil-i insâf müştemîllerine i'yân oldukda ba'd-ez-în dahi me'mûl-i hayr-hâhân-ı

tarafeyn oldığı üzre pây-dârî-i (s. 255) îtilâf-ı devleteyn ve sebât-kârî-i hazreteyn maslahat-salâh tebyîninde sarf-ı nakdîne-i himmet ve bezl-i gencine-i dikkat buyurmaları gümâşte-i uhde-i fütüvvet-udde-i şâh-zâdegânîleridir. Bâkî hemîşe sahîfe-i devlet be-rukum-i müvâsât-merkûm ve kitâbe-i sa'âdet be-rusûm-ı müvâlât mersûm bâd bi-Rabbi'l-ibâd.

El-müstemnahi min âlâ'-i Rabbihi'l-kâdir

Kadı-zâde Mehmet Tâhir

Afâ anhümâ

(11)
Eşkinciler Lâyihası

Sâye-i merâhim-vâyesinde istızlâl ile ez her cihet mazhar-ı envâ'-i ni'met ve nâ'il-i izzet ve sa'âdet oldığımız Devlet-i Aliyye-i sermediyyenin zuhûr-ı meyâmin-nüşûrundan berü selâtîn-i güzîn-i Âl-i Osmân meddallâhu Te'âlâ silsilet-i hilâfetuhum ilâ âhiri'd-deverân hazerâtı (kâtilu'l-müşrikîne kâffeten) emr-i Rabbânîsi ve (harrizi'l-mü'minîne ale'l-kıtâl) fermân-ı Samedânîsi iktizâsınca i'lâ-yı kelimetullâhi'l-ulyâ içün tavâ'if-i askeriyyesini dâ'imâ gazâ-yı garrâya iğrâ ve fî sebîlillâhi kıtâl ve cihâde sevk ve tahrîz iderek farîza-i cihâdı icrâ birle âvâze-i şân ve şevketleri taraf taraf resîde-i ser-hadd-i iştihâr ve sufûf-ı mahfûflarına karşu gelenler tu'me-i şimşîr-i kahr-ı dimâr ve hemîşe hizebrân-ı asâkir-i cerrâr ve dilîrân-ı düşman-şiken kerârları temellük-i gencine-i ganâ'im-i bî-şümâr ile tuncter-i kenân meydân-ı iftihâr oldukları kâffe-i enâmın tevâtüren ma'lûm ve meczûmı ve bi'l-husûs mücerred gazâ ve cihâd içün mevzû' ve mahsûs olan Yeniçeri Ocağı halkının avn ü inâyet-i Rabbânî ile fi'l-kadîm her dürlü â'dâ ve husamâya gâlib oldukları kütüb-i tevârîhde musarrah ve mansûs iken sinîn-i vefîreden berü dest-i desîse-i câsûs füsûs-i me'nûs ile akd-i hüsn-i nizâmları inkıtâ' ve infisâm ve giderek ortalarında habl-i metîn-i itâ'at-i ulu'l-emr insırâf ve insırâm bulundığından başka fi'l-asl cümlesi eşkinci ta'bîriyle esâmelü yoldaş olub sefer vukû'unda cümleten bayrakları altında hâzır ve emr ü irâdeye muntazır olmak esâs-ı kânûnlarından iken bin yüz elli iki târîhinde Mora Cezîresi'nde vâki' Anabolı Kal'ası fethinde zuhûr iden hidmetleri mukâbilinde ba'zı âkıbet-endîş olmayan zevâtın müsâ'adesiyle eşkinci esâmelerinin tekâ'üd olmalarına bir takrîb ruhsat aldıklarından sonra zümre-i mütekâ'idîn ellerinde olan esâmelerin akçe ile askerî tâ'ifesinden olmayan Zeyd ve Amr'a kasr-ı yedi âdet itdiklerinden bu mâdde bi't-tedrîc ocağ-ı merkûmun fıkdân-ı asker ve bî-nizâmî-i leşker cihetleriyle rahne-dâr-ı inkırâz (s.256) ve mühmil-i sahîh-i agrâz olmasına mü'eddî ve adem-i intizâm dahi asâkir miyânında açıkdan açığa cevâsîs-i husamâ girüb ilkâ-yı fesâda yol bulmalarına bâdî olub bu ise eşkıyâ-yı â'dânın Devlet-i Aliyye aleyhine refte refte ferce-yâb-ı ta'addî ve beyza-i münevvere-i İslâmiyye hakkında pey-der-pey sû'-i kasd ve ihânete dest-i dırâz-ı tasaddî olmalarına medâr-ı cür'et oldığı cümleye meşhûd-ı ayn-ı bedâhet oldığından imdi mü'eyyedün min indi'llâh olan bu devlet-i Muhammediyye-i te'yîd-i rehîn ve saltanat-ı sermediyye-i nusret-karîn gayretini çeken kâffe-i ehl-i îmân ve âmme-i erbâb-ı

iz'ân ve bi'l-cümle bende-gân-ı ihlâs-nişân ve rü'esâ ve zâbitân kelime-i müttefika ile cebr-i noksân iderek ba'd-ez-în â'dânın şîşe-i sanâyi'-i harbiyyelerini kesr ü ibtâl ve habl-i hiyel-i firengânelerini tefrîk ve izmihlâl zımnında havâle-i seng-sâr-ı kudret-i askeriyye ve itâle-i zûr-ı bâzû-yı san'at-ı cihâdiyye istihsâliçün tedâbîr-i lâzımeye ez cân ü dil sa'y-i etemm eylemek el-yevm ne mertebe farz-ı ayn oldığı cümle indinde müsellem ve â'dâd-ı kuvvet-i askeriyye ise fî zamânînâ hâzâ mukâbele-i â'dâya lâzım olan fünûn-ı harbiyye-i hâliyyeyi meşk ve ta'allüme menût oldığı cezm-kerde-i âlem ve ale'l-husûs Kur'ân-ı azîmü'ş-şân'da (ve e'iddû lehum ma-steta'tüm min kuvvetin)[1] nass-ı kerimi delâletince vecîbe-i uhde-i ubûdiyyetdir ki ma'nâ-yı şerîfi ibâreten ve işâreten müfessirîn-i izâm revaha ervâhuhumü'l-meliki'l-mün'âm hazerâtının beyân buyurdukları üzre sizler küffâr üzerine galebeye medâr olacak şeyleri i'dâd ve müheyyâ idin dimek olub işbu âyet-i celîle ve bu makâmda vâride olan ehâdîs-i şerîfe mefâhîm-i münîfeleri üzre fünûn-ı harbiyyeyi ta'lîm emr-i meşrû' oldığı vâreste-i kayd-ı rakam ve Devlet-i Aliyye'nin dahi her hâlde başı şerî'at-ı mutahharaya bağlu oldığı emr-i gayr-i mübhem olmağla inşâallâhu Te'âlâ avn ü tevfîk-i Hazret-i Bârî ve imdâd-ı rûhâniyyet-i cenâb-ı Risâle-penâhî ile bundan böyle ber-vefk-i matlab-ı izhâr-ı şevket-i İslâmiyye ve hıfz-ı nâmûs-ı dîn ü devlet-i Muhammediyye niyyet-i hâlisasına itkâ'en ve habl-i metîn-i şerî'at-i garrâya i'tisâmen Yeniçeri Ocağından müceddeden eşkinci neferâtı tertîbine ve tesviyye-i me'mûriyyet ve sûret-i idâ[re]lerine ve zabt u rabt idicek zâbitânın azl ü nasbı husûslarına ve esliha ve melbûsâtlarına dâ'ir lâyih-i hâtır olan keyfiyyât şu vechile iş'âr ve beyân olunur ki

(Bend)

Der'aliyye'nin dâhil ve hâric-i surunda vâki' kolluk hidmetinde kemer-beste-i kıyâm olan bölük ve cemâ'at ve dâ'ire-i ağavâtı ve solakbaşıları ve Bâb-ı Âlî ve Ağakapusı hidmetinde ve başçavuş ile ocak imâmı ve beytü'l-mâlcı ma'iyyetlerinde ve otuz avcılar ortası bütün ta'bîr olunan elli bir aded ortalar her birinden yüz ellişer harb ü darbe kâdir ve aslı nesli ma'lûm olanlardan eşkinci neferâtı tahrîr ve tertîb olunmak. (s.257)

(Bend)

Neferât-ı merkûmenin içlerinden bi'l-intihâb zâbitânı ma'rifetiyle her bir ortanın on beş neferini karakullukcı koşub ve adedlerinden başka bir nefer saka ve bir başkarakullukcı ve bir ta'yîn[2] ustası ve bir alemdâr ve bir vekîl-i harc ve ortabaşı ve çorbacısı mevcûd olmayan ortaya bir nefer çorbacı nasb olunan ancak dâ'ire ağaları olan kul kethüdâsı ve zağarcıbaşı ve seksoncıbaşı ve turnacıbaşı ve muhzır ağa ve çorbacıların hîn-i nasblarında yeniçeri ağalarına i'tâsı mu'tâd olan câ'ize ve boğça bahâları ba'd-ez-în külliyen terk olunmak ve bu

1 "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın." Enfâl sûresi 60. âyetten bir kısım.
2 Metinde sehven "yakîn" şeklinde geçmektedir.

mukâbelede makam-ı sadâretden dahi yeniçeri ağası câ'izesi alınmamak.

(Bend)

Ve el-yevm hasbe't-tarîk yeniçeri ağalığına müntehî olan bütün ortaların usûl-i tarîklerine halel gelmeyerek işbu ortalar çorbacılarmdan birinin kethüdâyeri nasbı vukû'unda ortada müstahdem odabaşı çorbacı ve vekîl-i harc odabaşı ve alemdârı vekîl-i harc ve başkarakullukcısı ta'yîn ustası ve usta dahi alemdâr ve sakası başkarakullukcı nasb olunmak ve mülâzım yoldaşının biri müceddeden yevmiyyelü eşkinci tahrîriyle tanzîm olunmak.

(Bend)

Ve yeniçeri ağalığı tarîkinde olmayan orta çorbacılarına altı sene hidmet eyledikde hidmeti mukâbili yüz yirmi akçe gümrükden tekâ'üd esâmîsi ihsân buyurulmak ve çorbacı ihrâcında bâlâda beyân olundığı vechile odabaşı çorbacı ve sâ'iri ale't-tertîb nasb olunmak.

(Bend)

Ve neferât-ı merkûmenin dahi tekâ'üdlüge şâyân olan alîl ve amel-mândesine ve muhârebe vukû'unda mecrûh olanlarına tertîb buyurılacak tekâ'üd yevmiyyesi gümrükden inâyet buyurulmak.

(Bend)

Ve işbu tertîb olunacak ortaların her birine cerrâhlık fennini bilür cerrâh ta'yîn olunmak.

(Bend)

Ve işbu neferâtın me'mûr olmalarından maksûd ve merâm mücerred fünûn-ı harbiyyeyi ta'lîm ile kavâ'id-i harb ü darbı ögrenmeleri ümniyyesinden ibâret oldığı ecilden fi'l-asl Et Meydânı'nda ta'lîmhâne mahalli mevcûd ve hattâ zâbitânın ku'ûdı içün rekz olunan taşlar el-ân meşhûd olarak mürûr-ı eyyâm ile terk olunmuş ise de el-hâletü hâzihî kemâ-fi's-sâbık ta'lîm eylemeleri (**s.258**) içün be-her yedi otaya ocak zâbiti ağavâtından biri me'mûr olub evvelen sekbânbaşı dokuz orta ile sâniyyen zağarcıhaşı sâlisen seksoncıbaşı râbi'an turnacıbaşı ve ba'dehu başçavuş ba'dehu ortaçavuş ve küçükçavuş yedişer orta ile ta'yîn kılınarak yevmiyye nevbetle her biri ma'iyyetinde olan sâlifü'z-zikr orta ile mahall-i ta'lîmde bulunmak.

(Bend)

Ve âteşli ta'lîm içün ba'zan Kâğıdhâne ve ba'zan Dâvudpaşa'ya çıkılarak bârândan setr olunacak sûretle mahall tahsîs ve derûnlarına birer sundurma inşâ kılınmak.

(Bend)

Ve kaldı ki neferât-ı merkûmenin sûret-i ta'lîmleri birer ortanın yüz otuz beş eşkinci neferâtı saff olub saff başında alemdâr ve dümende başkarakullukcı ile saff-ı mezkûrun verâsında usta ve saka ve anın verâsında be-her dokuz neferde bir karakullukcı ile fâsıla virilerek on beş nefer karakullukcı yalnız birer kılıc ile asker-i mezkûrı teşettütden muhâfaza eylemek işbu karakullukcıların verâlarında vekîl-i harc ile odabaşı dahi karakullukcıları girüye ric'atden muhârese idüb verâlarında çorbacı dahi anları muhâfaza eylemek.

(Bend)

Ve her bir ortaya İstanbul kadısı efendi ma'rifetiyle birer imâm intihâb ve huzurunda kurâ muvâcehesinde imtihân ile nasb ve ta'yîn olunub gümrükden yüz yirmişer akçe vazîfe ta'yîn olunmak.

(Bend)

Ve imâm efendiler ahşâmları kışlalarında mevcûd bulunub neferât-ı merkûmeye Kur'ân-ı azîmü'ş-şân ve ilm-i hâl ta'lîm itmek.

(Bend)

Ve neferât-ı mezkûre ta'lîm günleri tahsîs olunan mahall-i ta'lîmde cemâ'atle edâ-yı salât idüb ba'dehu imâm efendi rızâ'en lillâhi Te'âlâ Fâtiha-i şerîfe kırâ'atıyla cümlesi ta'lîme şürû' itmek.

(Bend)

Ve e'imme efendiler beş sene imâmet hidmetinde oldukdan sonra tarîk-i kazâdan kendülerine birer â'lâ mansıb virilmek ve mûmâ-ileyhimden birinin vefât ya isti'fâsı vukû'unda yerine İstanbul kadısı efendi ma'rifetiyle diğer münâsibi kezâlik intihâb ve imtihân ile nasb ve ta'yîn kılınmak.

(s.259)

(Bend)

Ve neferât-ı merkûmenin zabt u rabtı zımnında on nefere bir karakullukcı ta'yîn ve neferât-ı mezkûreden cünha zuhûrıyla terbiyyesi iktizâ eyledikde ol karakullukcılardan su'âl ve matlûb olunarak ma'rifetleriyle getürdilüb ba'de't-terbiyye halâsında yine mezkûra teslîm olunmak.

(Bend)

Ve neferât-ı merkûmenin mecmû'ı kışla ve kolluklarında mevcûd bulunmak ve bir mahalle hîn-i me'mûriyyetlerinde üç nihâyet beş güne kadar ortasıyla bi'l-ma'iyye âzim olub esnâ-yı râhda neferât zâbitânından bir hatve ayrılmayub berâber gitmek ve me'mûr oldukları mahalden izinsiz avdet itmemek.

(Bend)

Ve esnâ-yı râhda ve mahall-i ikâmetlerinde bölük ağasına Abdîpaşa biçimi ta'bîr olunur resimde çadır ve alemdâr ve başkarakullukcı ve sakaya üzeri yeşîl bir aded sekbân çerkesi virilüb usta dahi anlar ile berâber odurmak ve odabaşı ile vekîl-i harca dahi üzeri yeşîl sekbân çerkesi ve dokuz nefer ile bir karakullukcıya beyâz sekbân çerkesi i'tâ olunmak.

(Bend)

Ve bölük ağasına üç kilim ve odabaşısına ve vekîl-i harc ve alemdâr usta ve başkarakullukcı ve sakasına birer kilim ve karakullukcılara ve sâ'ir neferâtdan be-her on nefere ikişer kilim i'tâ olunmak.

(Bend)

Ve işbu neferâtdan üç neferi silâh ve yağmurluk ile odabaşı ve vekîl-i harc çadırına nevbetci ta'yîn olunub yirmi dört sâ'atde bir tebdîl olunmak ve başkarakullukcı ve saka çadırına dahi bu minvâl üzre nevbetci ta'yîn olunmak.

(Bend)

Ve neferât-ı merkûmeden be-her ahşâm sahrâda sakası ma'rifetiyle gelüb bir neferi

çorbacı çadırı önünde nasb olunan bayrak nevbetini beklemek.

(Bend)

Ve vekîl-i harc nüzûl cânibinden ortanın tekmîl ta'yînâtını ahz ve haymesine nakl idüb be-her on neferin ta'yînâtını ahz içün be-her yevm karakullukcı ma'iyyetiyle bir nefer varub (s.260) vekîl-i harc çadırında ta'yînâtını ahz ile mezkûr nefer yirmi dört sâ'atde karakulukcı yanında ta'âm tabh idüb ba'dehu dîger nefer nevbete girmek.

(Bend)

Ve neferât-ı merkûmeden sıla-i rahm ârzûsıyla azîmete tâlib olanlardan zâbiti ma'rifetiyle kavî kefîle rabt olunarak kul kethüdâsı tarafından izin mektûbı ahz idüb kaç gün ruhsat virilmiş ise izin mektûbı tasrîhan derc olunmak.

(Bend)

Ve eger işbu me'zûnen azîmet idenlerden avdet itmeyen olur ise yeniçeri ağası tarafından tecessüs olunarak ahz ve ihzârına dikkat olunmak ve ahzı mümkün olmadığı sûretde yeniçeri ağası tarafından Bâb-ı Âlî'ye bâ-takrîr inhâ ile emr-i âlî sâdır olub be-her hâl firâr itdigi mahalden ihzârına ihtimâm olunmak.

(Bend)

Ve neferât-ı merkûmenin eslihaları husûsı be-her nefere bir tüfenk ve bir kılıc ve karakullukcılarına yalnız bir kılıc ve usta ve saka ve alemdâra kezâlik birer kılıc ve vekîl-i harc ve odabaşı ve çorbacıya münâsibi vechile bir def'a eslihaları cânib-i mîrîden tanzîm olunub ocak ma'rifetiyle i'tâ olunmak.

(Bend)

Ve yalnız karakullukcılara ibtidâ-yı nasb ve ta'yînlerinde bir def'a bir âl nîm-ten ve bir abâ tulumbacı şalvârı ve bir çift kırmızı tozluk ve neferât-ı merkûme başlarına birer aded lâz kalpağı cümleten cânib-i mîrîden virilmek.

(Bend)

Ve neferât-ı merkûmenin me'kûlât ve meşrûbâtıçün Ağakapusı'nda sandık vaz' olunub neferât-ı merkûmeye ma'a kisve bahâ tahsîs olunacak ulûfeleri Ağakapusı'nda tevdî' olunarak seksan sekiz buçuk hisâbıyla cânib-i mîrîden i'tâ buyurıluh neferât-ı merkûmeye seksan hisâbıyla virilerek hâsıl olan fazla ve neferât-ı merkûmenin bilâ-vâris fevt olanlarının terekeleri sandık-ı mezkûr içün zabt ve hıfz ile neferât-ı merkûmenin nân ve lahmından mâ'adâ rûz-merre me'kûlâtları andan idâre kılınmak ve seferber olarak hîn-i me'mûriyyetlerinde virilan emr-i âlî mûcebince ta'yînât-ı lâzıme ve havâyic-i zarûriyyeleri i'tâ olunmak ve zikr olunan ortanın çorbacıları ve odabaşı ve vekîl-i harc ve alemdâr ve başkarakullukcılarına münâsibi vechile ma'âşlar tahsîs kılınmak.

(s.261)

(Bend)

Ve hidemât-ı gazâ ve cihâd içün mevzû' olan ocaklar esâmîlerinin bey' u şirâ ve kasr-ı yedleri şer'an câ'iz olmamağla ba'de'l-yevm sâ'ir ocaklar misillü ulûfe ve esâmî alınub satılmakdan men'-i küllî ile men' olunub sâhib-i esâmî ömri oldukca ahz ve ekl eylemek ve mahlûlâtı vukû'unda tamâmen hazîne-mânde olub korıcı ve tekâ'üd esâmîleri ne mikdâra bâliğ olur ise mahlûlâtından ihbâriyye ve hisse-i hulefâ ve ağa mevkûfiçün sülüsi ve dalkılıc esâmîsi mahlûli vukû'unda fakat ihbâriyye içün iki akçesi mukâbilinde cânib-i mîrîden be-her akçeye yirmi guruş i'tâ olunmak.

(Bend)

Ve neferât-ı mezkûre sılaya me'zûnen gidüb hîn-i avdetine kadar ihrâc olunan mevâcibden yevmiyyesi ber-vech-i emânet sandık-ı mezkûra vaz' ile geldikde tamâmen virilmek ve mevâcib ihrâcında ve sâ'ir husûslarında yeniçeri efendisi bulunanların nezâreti munzamm olarak dâ'imâ sergi başmda bulunmak.

(Bend)

Ve vaz' olunacak sanduğun îrâd ve masârifi tahrîriçün efendi kaleminden mütefennin ve müstakîm kâtib ile bir nefer yamak ta'yîn olunmak.

(Bend)

Ve ta'lîme gidecek ortanın nevbeti geldikde çorbacısı ale's-seher kışlaya gelüb neferâtı tekmîl oldukda ikinci kapusundan hurûc ile ta'lîm mahalline azîmet ve salât-ı zuhrı mahall-i

mezkûrda ba'de'l-edâ icrâ-yı ta'lîm birle avdet eylemek.

(Bend)

Neferât-ı merkûme ve zâbitânı içün bir mahalle me'mûriyyetleri vukû'unda tertîb olunan çadırlardan be-her çadıra iki tencere ve üç karavana ve bir maşraba ve iki ibrik ve bir fenâr ve çadır başına ikişer meşîn sofra ve ortaya beş kıt'a memşâ ile üçer aded hammâm çadırı virilmek.

(Bend)

Ve işbu neferâtın lahm ta'yînâtı Et Meydânı'nda tamâm virilmediginden oraya havâle olunmayub ba'd-ez-în tamâmca virilmesiçün civârlarında olan kassâbdan i'tâ itdirilmek ve el-yevm çorbacı ağaların yevmiyye birer vukiyye lahm ta'yînâtı var ise de idâre itmeyeceginden birer vukiyye dahi zam olunarak kassâbdan i'tâ itdirilmek.

(s. 262)

(Bend)

Ve nân ta'yînâtları Tophâne-i Âmire kâ'idesine tatbîkan tanzîm ve sekbânbaşı ağa ve kulkethüdâsına bir kıstda yedi bin beşer yüz ve zağarcıbaşı ağaya altı bin ve seksoncıbaşı ağaya dört bin beş yüz ve turnacıbaşı ağaya üç bin yedi yüz elli ve muhzır ağaya bin beş yüz guruş mevkûf ve bölük ağasına bir kıstda yedi yüz elli ve alemdâra yüz elli ve ustaya yüz otuz yedi buçuk ve başkarakullukcıya yüz otuz ve sakaya yüz guruş ma'âş ve karakullukcıların beherine yüz yirmi ve eşkinci neferâtının beherine yevmiyye doksan akçe tertîb ve tanzîm olunmak.

(Bend)

Ve karakullukcı husûsı dikkat olunacak mâddeden olmağla karakullukcı koşılacak şahsın intihâb ve nasbına güzelce ihtimâm olunmak.

(Bend)

Ve tertîb ve tahrîr olunacak eşkinci neferâtı defter-i icmâle dâhil oldukdan sonra tekrâr sâ'ir ocaklara ve yâhûd mahall-i âhara firârları memnû' olmağla bu vechile harekete cesâret iden her ne mahalde olur ise olsun zâbiti ma'rifetiyle taharrî ve tecessüs olunarak ahz ve tertîb-i cezâ kılınmak.

(Bend)

Ve mine'l-kadîm ortalarda olan atîk esâmelü neferâtın ulûfeleri mevâcib ihrâcının ferdâsı Çehârşenbe güni kemâ-fi's-sâbık bölük ağaları ma'rifetleriyle kışlalarında tevzî' ve taksîm olunub ferdâsı Penşşenbe güni müceddeden tahrîr olunan eşkinci neferâtı ve karakullukcıyân ve zâbitânın mevâciblerini dahi Ağakapusı'nda sergi ferşiyle vakit ağası bulunanların karşusında her biri isbât-ı vücûd iderek mevâciblerini ahz içün bölük ağaları ma'iyyetiyle takım takım gelüb mevâciblerini ol vechile ahz eylemek.

(Bend)

Zikr olunan orta kangı mahalle me'mûr olur ise mevâcib ihrâcında yevmiyyeleri hisâb olunarak mevâcibleri me'mûr-ı ma'iyyeti oldukları vülât-ı izâm hazerâtına vaktiyle irsâl ve huzûrunda isbât-ı vücûd itdirerek tevzî' ve taksîmine dikkat kılınmak.

(Bend)

Ve zikr olunan ortaların her kangısına sâ'ir orta yoldaşlarından hüsn-i rızâ ve ihtiyârlarıyla bu def'a eşkinci neferi tahrîr olundığı hâlde eskiden yoldaşı oldığı orta zâbitânı bir vechile dahl ve ta'arruz itmemeleri husûsına ihtimâm ve dikkat olunmak.

(s.263)

(Bend)

Ve sahrâda neferât-ı merkûmenin çadırları sırasıyla tesviyye üzre ve onar nefer hisâbıyla kurılub be-her sıranın başına bölük ağası haymesi ve vasatına odabaşı ile vekîl-i harc ve dümende alemdâr ile başkarakullukcı haymeleri kurılarak be-her ahşâm salât-ı mağribi imâm efendi cemâ'atle ba'de'l-edâ şi'âr-ı İslâmiyye'den olan gülbangı çeküb imâmlar dahi odabaşı çadırında ikâmet eylemek.

(Bend)

Ve be-her gice her bir çadırın önünde nısfu'l-leyle kadar ber-vech-i âgâhî birer nefer nevbetci ta'yîn olunub beklemek ve nısfu'l-leylde nevbetci nefer degişüb yerine diğer nevbetci vaz'ıyla sabâha kadar beklenmek.

(Bend)

Ve odabaşı olan gice sâ'at üçe kadar çadırlar nevbetcilerini yoklayub gezmek ve sâ'at

üçden altıya kadar vekîl-i harc ve altıdan dokuza kadar alemdâr ve dokuzdan sabâha kadar usta gezüb nevbetcileri yoklamak.

(Bend)

Ve bi-nasrillâhi Te'âlâ düşman taburı karşusunda iken be-her çadırın onar neferden ikişer neferi çadırları beklemek içün bırağılub işbu tertîb olunan nevbetcileri nısfu'l-leylde ortanın çorbacısı yoklayub te'kîd eylemek.

(Bend)

Ve yeniçeri efendisi neferât-ı merkûmeye nâzır oldığı cihetle her bir umûrına nezâret ve nizâmlarına halel gelecek hâlet vukû'a gelmemesine dikkat birle her bir umûr ve husûsı yeniçeri ağası bulunanlar ile müzâkere ve müşâvere iderek tanzîm ve Devlet-i Aliyye'ye inhâ ve ifâdesi lâzım gelan mevâddı ağalar ile bi'l-iştirâk takrîr ve temhîr ile takdîm eylemek şerâ'iti ber-vech-i bâlâ cümle ittifâkıyla te'sîs olunarak işbu tertîb ve nizâm-ı intisâb avn ü inâyet-i Hazret-i Rabbü'l-erbâb ile husûl-yâb oldukda bi-fazlillâhi Te'âlâ â'dâ-yı dîn ve devlete her dürlü galebe ve zafer müyesser olacağı eltâf-ı İlâhiyye'den me'mûl ve müsted'âdır intihâ.

(12)
Sûret-i Hüccet-i Şer'iyye

Sebeb-i tastîr-i kitâb-ı şerî'at-nisâb oldur ki i'lâ-yı kelimetullâhi'l-ulyâ ve ihyâ-yı şerî'at-i garrâ (s.264) içün min külli'l-vücûh tugât-ı kefere-i müşrikin-i pür-kîn ve bugât-ı â'dâ-yı dalâlet-karîn-i dîn ile mukâtele itmek (fe kâtilû'l-müşrikîne kâffeten kemâ yükâtilûneküm kâffeten)[1] nass-ı sarâhat-muhtassıyla sâ'ir nusûs-ı kirâmet-füsûs-ı kâtı'a mûceblerince muvahhidin üzerlerine farîza-i zimmet-i diyânet ve kıtâl dahi bi'l-bedâhe âlât-ı harbiyyenin tedârük ve isti'mâline mütevakkıf ve âlât-ı harbiyyenin ta'allümi dahi umûr-ı smâ'iyyeden olmak mülâbesesiyle be-her hâl sâ'ir sanâyi' gibi ta'lîm ve ta'allüme mevkûf olub ta'lîm ve ta'allüm dahi vesîle-i sebât ve metânet olmağla bu sûretde farz olan kıtâlin mevkûfün-aleyhi olan âlât-ı harbiyyenin ta'allümi derece-i vücûba resîde olması lâzım gelüb hattâ server-i seriyye-i risâlet ve rehber-i ketîbe-i nübüvvet sallallâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin zamân-ı sa'âdet-nişânlarında kefere-i Kureyş ancak ok ve seyf ile muhârib olduklarından remy-i sihâm ve sell-i seyf ile â'dâya mukâbele buyurub ta'allüm-i remy-i sihâma tergîben (ma sebakahâ silâhun kıttun ilâ hayr) hadîs-i sıhhat-tahdîsiyle fenn-i remy-i

1 "Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın" Tevbe sûresi 36. âyetten bir kısım.

sihâmı senâ buyurduklarından mâ'adâ at ve deve ve yâhûd mâşiyen biraz kimesnelerin yarış itmelerinden ibâret olan müsâbaka-i melâhîden iken esnâ-yı harbde sür'at-i seyr ve hareketi meleke ve idmân itmek niyyetiyle müsâbaka ta'allümi câ'iz oldığına işâreten (lâ-tuhazziru'l-melâ'iketü şey'en mine'l-melâhî seviyyü'n-nizâl ve'r-rihân) hadîs-i şerîfi medâr-ı hiss-i ümmet üzre dâ'ir ve hadîs-i dîger de (lâ sebeka'l-afâ hıffün ev nizâlün ev hâfirun) kelâm-ı şerîfi dahi zamân-ı hikmet-beyân hatem-i nübüvvetden sâdır olmuşdur. Nizâlden murâd remy-i sihâm ve rihân ve hâfirden maksûd musâbaka-i hiyel-i hoş-hırâm ve hıffın ma'nâsı tesâbuku bedî'u'l-ecsâmdan ibâret oldığı kütüb-i megâzî ve siyerde mersûm hâme-i a'lâmdır. Ve'l-hâsıl (ve e'iddû lehum ma-steta'tüm min kuvvetin)[1] âyet-i kerîmesi mûcebince vakt-i hâcetde â'dâ-yı dîn üzerine galebe kuvvetini tahsîl içün mutlakâ iktizâ iden her nev' âlât-ı harbiyyeyi i'dâd ve ittihâz itmek vâcib olub este'îzübi'llâh (yâ eyyühe'llezîne âmenû's-birû ve sâbirû ve râbitû)[2] kavl-i kerîmiyle (innallâhe yuhibbü'llezîne yükâtilûne fî sebîlihî saffen ke-ennehüm bünyânün mersûs)[3] âyet-i mükerremesinden müstefâd oldığı üzre fünûn-ı harbiyyeyi bilmek ve â'dâya mukâbele-i bi'l-misl ile mu'âmele itmek lâzımeden ve hattâ abede-i esnâm ehl-i İslâm'a galebe zu'mıyla bi't-tedrîc envâ'-ı hiyel-i harbiyye ihtirâ'ına başlayub ez cümle Hicret-i Nebeviyye alâ sâhibihâ efdalü's-salâtü ve't-tahiyyenin kırkıncı senesi barut îcâd eylediklerinde taraf-ı bâhiru'ş-şeref-i İslâmiyyân'dan dahi barut isti'mâliyle müşrikîne mukâbele olunarak ilâ yevminâ hâzâ bir ahad bârûd ittihâzını inkâr itmeyerek bunun üzerine icmâ'-ı ümmet mün'akid oldığı kazâyâ-yı müsellemedendir. Pes tafsîl-i mezkûr üzre cemî'-i evkâtda iktisâb-ı evkât gibi iktizâ iden âlât-ı harbiyyeyi tedârük ve ittihâz ve ta'lîm ve ta'allüm ehl-i îmâna lâzım ve lâzib (**s.265**) ve ale'l-husûs işbu avânda â'dâ-yı ehl-i İslâm birbiriyle zünnâr-bend-i ittifâk ve kânûn-ı fesâdları her tarafda şerâre-feşân-ı şikâk olmak cihetiyle muvahhidîn dahi mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesi üzre mübâşir-i kıtâl olmaları mühim ve vâcib olmağla binâ'en alâ-zâlik ez-kadîm iktizâ-yı vakt ü hâl hasebiyle muntazam oldukları hâlde dîn-i mübîn uğurunda cân-siperâne gayretleri âşikâr olan yeniçeriyân ocağından Dersa'âdet-i makarrın dâhil-i sûr ve hâric-i sûrunda vâki' kolluk hidmetinde kemer-beste-i kıyâm olan bölük ve cemâ'at ve dâ'ire ağavâtı ve solakbaşılar ve Bâb-ı Âlî ve Ağakapusı hidmetinde ve başçâvuş ile ocak imâmı ve beytü'l-mâlcı ma'iyyetlerinde ve otuz üç avcıları bütün ta'bîr olunur elli bir aded ortaların her birinde yüz ellişer nefer harb ü darbe kâdir aslı ve nesebi ma'lûm olanlardan tiz elden mukaddimetü'l-ceyş sûretinde yedi bin beş yüz nefer eşkinci neferâtı tahrîr olunmak ve neferât-ı mezkûre lâyihada münderic şürût-ı feyz-menût-ı haseneye ri'âyetle ta'lîm ve ta'allüm-i âlât-ı harbiyye iderek dâ'imâ hâzır ve âmâde bulunmak bâbında lede'l-istiftâ cânib-i şeyhü'l-islâm ve'l-müslimîn vefk-ı ri-zâ-i Rabbü'l-âlemîn taraflarından â'dâ-yı dîn ile muhârebe vukû'unda asker-i İslâm âlât-ı harbiyyenin isti'mâlini ve â'dânın fünûn-ı harbiyye ve desâ'isini bilüb kefere-i müşrikîne galebe içün este'îzü bi'llâh (ve e'iddû lehum masteta'tüm min kuvvetin) nazm-ı kerîmine

1 "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın." Enfâl sûresi 60. âyetten bir kısım.
2 "Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun." Âl-i İmrân sûresi 200. âyetten bir kısım.
3 "Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever." Saff sûresi 4. âyet.

imtisâlen[1] âlât-ı harbiyye ittihâzı lâzım olur mı. El-cevâb olur.

Bu sûretde âlât-ı harbiyyeyi isti'mâl umûr-ı sınâ'iyyeden olub keyfiyyet-i isti'mâlini bilmek ta'lîm ve ta'allüm ile olacağı bedîhî olmağla emîrü'l-mü'minîn pâdişâh-ı İslâm halledallâhu Te'âlâ hilâfetehû ilâ yevmi'l-kıyâm hazretleri asâkir-i İslâm'a âlât-ı harbiyye ile ceng ta'lîm eylemelerini emr ü tenbîh buyurmaları meşrû'mıdır.

El-cevâb meşrû'dur. Deyü verilan fetvâ-yı şerîfe mûcebince şeref-bahş-ı sahîfe-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı kerâmet-meşhûn-ı hazret-i zıllullâhîye imtisâlen bi'l-cümle ocak ağaları ve zâbitân ittihâd-ı kelime ve ittifâk-ı ârâ ile ber-vech-i muharrer şimdilik ol mikdâr neferâtın tahrîrine ve lâyiha-i mezkûrede muharrer şerâ'it üzre âlât-ı harbiyye ta'allüm ideceklerine Şeyhü'l-islâm-ı müşârün-ileyh hazretlerinin dârü'l-fetvâlarında ve Ağakapusı'nda ma'kûd meclis-i âlîlerde an samîmi'l-bâl yegân yegân ta'ahhüd ve iltizâm ve işbu husûs-ı hayriyyede garaz-ı âhar olmayub mücerred avn ü tevfîk-i İlâhî ve imdâd-ı rûhâniyyet-i hazret-i Risâlet-penâhî ile şevket-i İslâmiyye'yi kemâ-kân izhâr ve ibcâl ve hıfz-ı dîn ü devlet-i Muhammediyye levâzımını kemâ-yenbagî istihsâl-i niyyet-i hâlisasıyla habl-i metîn-i şerî'at-i garrâya i'tisâm ve bi-nasrillâhi Te'âlâ bundan böyle â'dâdan ahz-ı sâr ve intikâm içün merkez-i sıdk u istikâmetde pây-dâr olmaklığı iltizâm emrinde cümlesi (**s.266**) ahdullâh ve ahd-i Resûlullâhı ez cân ü dil tekrâr itmeleriyle işbu ahd ü mîsâk-ı kat'iyyü'l-müfâd ilâ ebedi'l-âbâd bilâ-nizâ' ve cidâl düstûru'l-amel kılınarak irtibât-yâfte-i hüsn-i istikrâr olmak üzre bâlâsı mübârek hatt-ı hümâyûn-ı inâyet-nümûn-ı şâhâne ile zînet-medâr ve zeyli dahi hâlâ revnak-pîrâ-yı Sadâret-i uzmâ hazretleri ve el-ân zînet-endâz-ı Meşîhat-i kübrâ hazretleri ve hâzır-ı bi'l-meclis vüzerâ-yı izâm ve ûli'n-nihâ ve ulemâ-yı a'lâm-ı takvâ-pîrâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyye-i te'yîd-intimâ hazerâtı ve bi'l-cümle zâbitân hatm ve imzâlarıyla sâbit ve üstüvâr olarak işbu sened-i kavî-i şer'î ve kitâb-ı müstetâb-ı mer'î tescîl ve terkîm ve ol vechile maslahat-ı hayriyye-i mastûr tetmîm kılındı. (Rabbenâ lâ tuzig kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ veheb lenâ min ledunke rahmehten, inneke entel vehhâb).[2] Hurrire fi'l-yevmi'l-hâdî ve'l-işrîn min Şevvâli'l-mükerrem sene ihdâ ve erba'în ve mi'eteyn ve elf.

(13)
Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

Umûmen ittifâk ve karârları şer'-i şerîfe mutâbık ve mûcebince icrâ-yı ta'ahhüdi mutazammın olan işbu hüccet-i şer'iyye mazmûnı üzre amel ve hareket her birimize ve imzâ ve mühürleri münderic olanlar ve sâ'ir efrâd-ı Müslimîne farîza-i zimmet-i diyânet ve hilâfına hareket mûceb-i töhmet ve ukubet olmağla mûcebince Dîvân-ı Hümâyûn'um kalemine kayd ve hıfz ile İstanbul Mahkemesi'ne sebt ve tescîl içün ilmühaberi i'tâ oluna.

1 Metinde sehven "imtinâlen" şeklinde geçmektedir.
2 "Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin." Âl-i İmrân sûresi, 8. ayet.

(14)

Men'-i Erâcîf İçün Fermân-ı Âlî

Bu def'a bi-tevfîkillâhi Te'âlâ muktezâ-yı kitâb ve sünnet ve icmâ'-ı ulemâ-i ümmet ile cânib-i Şeyhü'l-islâmîden virilan fetvâ-yı şerîfe mûcebince şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî menatûkınca Yeniçeri Ocağından ta'lîmli eşkinci neferât tahrîri maslahat-ı hayriyyesine şürû' ve mübâşeret olunmuş olmağla bu husûsun meclis-i umûmîde kırâ'at olunan lâyihasında münderic oldığı vechile Yeniçeri Ocağı dâ'ire ve bölük ağavâtının kadîm ma'âş ve mevkuflarına ve çorbacıların lahm ta'yînlerine zamm olundığı ve bi'l-cümle ocakların vaz' ve ihyâsı gazâ ve cihâd içün olub esâmenin bey' u şirâ ve kasr-ı yedi meşrû' olmadığına binâ'en ba'd-ez-în hilâf-ı şer'-i şerîf bey' u şirâ olunmayub sâhib-i esâme ömri oldukca ahz ve ekl eyleyecegi ve mine'l-kadîm ortalarda olan atîk esâmelü neferâtın ulûfeleri kemâ-kâu virilecegi ve ocak-ı mezkûrun (s.267) ta'yînât-ı kadîme ve herkesin mutasarrıf oldukları esâmelerine ve ber-mûceb-i nizâm terakkîlerine bir gûne halel gelmeyecegi ve'l-hâsıl bu husûsda hiçbir kimseye şer'an mikdâr-ı zerre gadr şâ'ibeleri olmayarak bu maslahat mutlakâ hidemât-ı dîn-i mübîni ihyâ ve şe'âir-i İslâmiyye'den olan gazâ ve cihâd levâzımını ta'lîm ve ta'allüm ile farîza-i diyâneti îfâ niyyet-i hayriyyesine mebnî olub esâs ve mebnâsı ve usûl ve füru'ı şerî'at-i mutahharaya mutâbık ve muvâfık olarak şürû' olunmuş oldığından bu husûsda vechen mine'l-vücûh kimesne tarafından şudur budur dimege mahall olacak bir nesne olmayub bi'l-cümle mü'minîn ve muvahhidîn memnûn ve mesrûr olacakları maslahat-ı dîniyyeden oldığına binâ'en ba'zı aklı irmeyenler taraflarından bir gûne kîl ü kâl vukû'a gelmemek üzre keyfiyyeti mahallât imâmlarına ve sâ'ir iktizâ idenlere tefhîm ve hakîkat-i hâl ve maslahat bu vechile oldığını cümleye bildirdikden sonra yine bir gûne dil uzatmağa cesâret ider ise şer'-i şerîfe muhâlif hareketde bulunmuş ve hark-ı icmâ' itmiş olacağına mebnî ol bâbda virilan dîger fetvâ-yı şerîfe mûcebince o makûlelerin müstahıkk olacakları te'dîbât-ı lâzıme-i şer'iyyeleri icrâ olacağını gûş-ı hûşlarına tenbîh ve telkîne dikkat eyleyesin.

(15)

Yeniçerilerin İlgâsına Dâ'ir Fermân-ı Âlî

Cümle Ümmet-i Muhammed'e ma'lûmdur ki bu dîn-i mübîn ve devlet-i Muhammediyye-i feyz-karînin bidâyet-i zuhûrı ve ba'dehu şark ve garbı ihâta itmesi mutlakâ şerî'at-i mutahhara ve seyf-i cihâd sâyesinde olub cemî'-i zamânda â'dâ-i dîne mukâbil olacak asâkir-i Müslimîn ve guzât-ı muvahhidînin vücûdından lâbüd oldığından velînî'metimiz olan bu Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâmda mukaddemâ Yeniçeri Ocağı tanzîm olunub ezmân-ı sâbıkada geçen yeniçeri askerleri vardıkları cihâd ve gazâda düşmana gögüs virerek gösterdikleri sebât ve metânet ve ulu'l-emre inkıyâd ve itâ'atleri sebebiyle yüzlerinden bunca fütûhât zuhûra gelmiş ise de giderek içlerine uygunsuz âdemler ve dürlü

dürlü fesâd karışub ve eski itâ'atleri itâ'atsizlige mübeddel olub yüz seneden berü gitdikleri seferlerde aslı yokdan dürlü dürlü erâcîf peydâsıyla teşettüt ve adem-i itâ'atleri cihetiyle firâr ani'z-zahf ârını irtikâb iderek bunca kılâ' ve memâlik eyâdî-i â'dâda kalmasına sebeb olduklarından ve â'dâ-yı dîn dahi bu hâlimizi gördükce millet-i İslâmiyye'nin bütün bütün acz ve teşettütüne haml ile ma'âza'llâhu Te'âlâ beyza-i münevvere-i İslâmiyye'yi külliyyen şikest itmek dâ'iyyesiyle refte refte metâlib ve iddi'âlarını artırarak günden güne fenâlaşub dört tarafımızı â'dâ kuşatmak derecesine vardığından bu hâlde bizler dahi (s.268) gayret-i İslâmiyye'yi ele alub dînimiz uğurunda düşmanlarımızın hakkından gelecek sûretle çâresini bulmak farz derecesiue varmış ve şiindiye kadar vâki' olan seferlerde bi'd-defa'ât müşâhede ve tecrübe olundığı vechile â'dâuın kolaylıkla nâ'il oldukları galebe sûreti mücerred mu'allem asker i'mâlinden neş'et eyledigi tebeyyün eylemiş oldığına binâ'en iki yüz iki seferinden sonra ve gerek mu'ahharen iki def'a asker tertîbiue zarûrî teşebbüs olunmuş iken yeniçeri tâ'ifesi hem kendileri işe yaramayub ve hem bunları istemeyerek ictisâr eyledikleri kıyâm ve hareketleri sebebiyle ol tertîbleri ta'tîl ve ilgâ itdirmiş olduklarıudan başka şimdiye kadar bi'd-defa'ât mütecâsir oldukları vak'a-i şenî'alar sebebiyle rûh-ı âlem mesâbesinde olan birkaç pâdişâh-ı merhûmun telefine dahi bâ'is olmuşlardır. Hâl böyle iken buulara yine kadîm ocak nazarıyla bakılarak bekâları hakkında bir şey denilmeyüb bu âna kadar cânları ister ise itâ'at ve istemezler ise fesâd ve şekâvet itmekligi âdet itdiklerinden her ne kadar kendü aramızda tahammül olunagelmiş ise de ne fâ'ide dînimiz düşmanları tek durmayub bizim bu hâlimizi gördükce fırsat addiyle etrâfımızı alarak Allâhu Te'âlâ hıfz eylesüu külliyyen mağlubiyetimize çalışmakda olduklarına bimâ'en geçende bu keyfiyyetler Bâb-ı Fetvâ-penâhî'de akd olunan meclis-i şûrâda cümle vüzerâ-i kirâm ve ulemâ-i â'lâm ve ricâl ve yine ocağ-ı mezkûrun mecmû'-ı zâbitânı hâzır oldukları hâlde cümleye beyân ve imbâ ve taraf-ı şer'-i şerîfden isticvâb ve istiftâ olunarak nihâyetü'l-emr kıbel-i şer'-i enverden virilan fetvâ-yı şerîfe ve umûmen hatm-i imzâ olunan hüccet-i şer'iyye mûcebince mücerred ihyâ-yı kelimetu'llâhi'l-ulyâ uiyyet-i hâlisasıyla â'dânın medâr-ı galebesi olan hiyel ve hud'asma mukâbil asâkir-i İslâmiyye dahi evvelâ iltizâm-ı diyânet ve itâ'at ve sâniyyen ta'lîm ve ta'allüm ile kesb-i mahâret itmekden gayri çâre olmadığı zâhir olmak cihetiyle vâki' olan ittifâk-ı umûm ve icmâ'-ı ümmet vechile Yeniçeri Ocağındau kadîm usûl ve kânûnlarının hiç birisine halel gelmemek üzre fakat be-her ortadan yüz ellişer nefer ulûfeli eşkinci neferâtı tahrîr olunmasma karâr virilmiş ve ol vechile beytü'l-mâl-ı Müslimîn'den bu kadar akçe ve ulûfe sarfı zarûrî ihtiyâr olunarak tahrîre başlanub bir tarafdan dahi kimesnenin kadîm esâme ve yevmiyyesiue halel gelmeyüb ve bu ittifâk-ı umûm ve icmâ'-ı ümmete muhâlif her kim söz söyler ve hilâfı hareket ider ise fetvâ-yı şerîfe mûcebince cezâsı tertîb olunacağı cümleye i'lân ve işâ'at olunmuş ve ba'dehu geçen hefte ta'lîm ve ta'allümüne bed' ile yazılan neferâta esliha ve elbiseler virilmiş iken bu kadar olunan tenbîhât-ı dîniyye ve vesâyâ-yı şer'iyyenin yine fâ'idesi olmayarak evvelki Pençşenbe gicesi ayaklanub ibtidâ Ağakapusı ve sonra Bâb-ı Âlî ve sâ'ir mahalleri (s.269) basub yağmâ ve gâret ve ellerine geçen Mushaf-ı Şerîfi bıçak ile pâreleyüb dürlü dürlü şenâ'at ve fazâhat birle gûyâ ta'lîm ve ta'allümi istemeyiz diyerek izhâr-ı bagî ü tuğyân ve bu bâbda şerî'at-i mutahharaya ve fetâvâ-yı şer'iyyeye ve Devlet-i

Aliyye'ye ve ulemâ-yı â'lâma itâ'at ve inkıyâdları olmadığını i'lân ve Devlet-i Aliyye'nin ta'lîm-i şer'î içün ellerine virdigi eslihayı bî-muhâba Devlet-i Aliyye-i Muhammediyye aleyhine i'mâl iderek hurûc ale's-sultân fazîhasına ictisâr ve isyân itmiş olduklarına mebnî bunların bu hareketleri dîn ve mezhebden hâric bir keyfiyyet oldığından sâbık ve lâhık semâhatlü şüyûh-ı İslâm efendiler ve sudûr-ı kirâm ve bi'l-cümle ulemâ-i â'lâm keserehümullâhü ilâ yevmi'l-kıyâm ve ricâl-i hademe-i devlet ve sâ'ir ümmet-i Muhammed Sarây-ı Hümâyûna vürûd ve ictimâ' iderek Livâ-yı sa'âdet-iltivâ-yı hazret-i sultânü'l-enbiyâ aleyhi efdalü's-salâtü ve't-tehâyâyı alub Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'ne ihrâc ve cümlesi oraya cem' ile ümmet-i Muhammed'den ve ehl-i îmân olanlar Sancak-ı Resûlullâh altına gelüb kitâb ve şerî'atin hükmüne iltica itmeleri taraf taraf dellâller sevkiyle nidâ itdirilmiş ve dîn ve îmânı olan kâffe-i ümmet-i Muhammed cân ve baş ile segirdüb gelmiş ise de eşkıyâ gürûhı cem'iyyet-gâh-ı şekâvetlerinde ısrâr ve dîn ü devlete karşu durub ehl-i ırz gürûhı olan bunca ehl-i îmânı ayaklar altında pây-mâl idecek böyle bir şenâ'at-i azîmeye cür'et ve ictisâr itmiş olduklarından ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf demleri heder olmak üzre üzerlerine me'mûr ta'yîniyle kışlaları ihrâk olunarak nihâyet Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Hazretleri kendülerini şerî'at kılıcına uğradub cezâ-yı amellerini bulmuşlardır. Şöyle ki: Bu fesâd-ı azîm zâhirde bir takım erâzil ve eşkıyânın işi görünmüş ise de yine ocaklıdan bir takım müfsid ve muharrik ve bed-hâh-ı dîn ü devlet makûleleri iç yüzünde bunlara pâ-dâş olarak bu ihtilâl ve cem'iyyet anların başı altından oldığı bi't-tahkîk her biri isim ve resmiyle ahz ve muktezâ-yı şer'-i şerîf üzre cezâları tertîb olunmuş ve bir tarafdan dahi asıl eşkıyâ gürûhundan sû'-i hareketleri mütehakkık olanlar tutılarak mücâzât-ı lâyıkaları icrâ olunmakda olub ancak bu âna kadar bunca vâkı'âtdan ma'lûm ve mütebeyyin olmuşdur ki Yeniçeri Ocağının ibtidâ-yı vaz'ında maksûd olan yararlık ve itâ'at kaziyyesi bir vakitden berü bi'l-akis yaramazlık ve şekâvete mübeddel olarak hâsılı yeniçerilik nâmı ve yoldaşlık unvânı bayağı eşkıyâlığa melce' dimek sûretine varub ve yaramazı ehl-i ırzına galebe idüb hattâ bu def'a tutılub siyâset olanların içlerinde kefereden kolunda hem yetmiş beş nişânı ve hem gâvur haçı bulunarak işte içlerine ecnâs-ı muhtelife karışmış ve bundan sonra dahi bunların bekâ-yı nâmları ile berâber her ne gûne tedbîr olunsa müfîd ve müsmir olmayacağı tebeyyün itmiş (**s.270**) olmakdan nâşî bugün Sultân Ahmed Câmi'-i şerîfi'nde Sancak-ı Şerîf altına mütecemmi' olan şüyûh-ı İslâm hazerâtı ve bi'l-cümle sudûr-ı kirâm ve ulemâ-yı â'lâm ve mecmû' hayr-hâh-ı dîn ü devlet beyninde ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf vâki' olan ittifâk-ı ârâ mûcebince salâh-ı hâl-i âlem içün ocağın ism ü resmi tebdîl ve kâffe-i kânûn-ı kadîmi âhar hey'etle tecdîd olunarak fî-mâ-ba'd yeniçerilik nâmı külliyyen ortadan kalkub anın yerine mu'allem Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye unvânıyla dîn ü devlete yarayacak ve gazâ ve cihâdda düşmana cevâb virecek kifâyet mikdârı asâkir tahrîr ve tertîb olunmuş ve hâlâ Hüdâvendigâr Sancağı Mutasarrıfı Vezîr-i mükerrem sa'âdetlü Hüseyin Paşa Hazretleri üzerlerine ser'asker nasbıyla Ağakapusı'nda ikâmet itmek ve fî-mâ-ba'd Ağakapusı'nın ismi tagyîr ile elsine-i âmmede Ser'askerkapusı unvânı söylenmek ve ba'd-ez-în binâ olunacak kışlalarda ve kolluklarda işbu asâkir-i mürettebe ikâme olunmak ve yeniçeri ağalığı ve katâr ağavâtı ve bölük ağalıkları kezâlik külliyyen lağv ve imhâ olunarak hâlâ Yeniçeri Ağası

Mehmed Ağa'ya mîrâhûr-ı evvel pâyesiyle Dergâh-ı Âlî kapucıbaşılığı ihsân ve kul kethüdâsı ağaya rütbe-i mîr-i mîrânî ile vezîr-i müşârün-ileyhin ma'iyyetine ta'yîn ve zağarcı ve seksoncıbaşılara Dergâh-ı Mu'allâ kapucıbaşılıkları ve sâ'ir mevcûd olan sadâkatkâr bölük ağalarına hâssa silâhşörlükleri ve hâllü hâlince atâyâ-yı seniyye ihsân ve çerâğ ve yaya begligine mutasarrıf olanlar fî-mâ-ba'd sâ'ir zu'amâ misillü Devlet-i Aliyye'nin hidemât-ı seniyyesinde istihdâm kılmmak ve Yeniçeri Ocağından yevmiyye ve esâmiye mutasarrıf olanların sâye-i merhamet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde kat'â verdikleri akçelerine halel gelmeyerek ibrâz idecekleri memhûrları mûcebince herkesin dâhil-i icınâl olarak mutasarrıf oldığı yevmiyyesine mükâfât olunub öylece virilerek ömürleri oldukca mütemetti' olmak ve bundan böyle mecmû' ehl-i İslâm ve küçük ve büyük ümmet-i Muhammed ve ulemâ ve sâ'ir ocaklar halkı ve umûm-ı nâs bir vücûd gibi olub birbirlerine dîn karındaşı nazarıyla bakarak ınıyânede ayrılık ve gayrılık olmamak ve büyükler küçüklerine rahm ü şefkat gözüyle bakub küçükler dahi büyüklerine her hâlde inkıyat ve itâ'at itmek vâsıl-ı maksûd-ı sanîmî ve cümleye farz-ı ayn olan i'lâ-yı kelimetullâhi'l-mu'în ve ihyâ-yı dîn-i şerî'at-i hazret-i seyyidü'l-mürselîn emrinde ittifâk-ı âmme ile ihtiyâr ve teşebbüs olunan maslahat-ı hayriyyede kâffe-i ehl-i îmâm ilâ mâ-şâ'allâhi Te'âlâ böylece müttefik ve müttehid olub zinhâr zinhâr hiçbir ferd hilâf-ı hareket ve muhâlif söz söylemege cür'et itmemek ve ideri olur ise vebâli boynuna derhâl seyf-i şerî'atle hakkından gelinmek üzre müste'înen bi-tevfîkillâhi Te'âlâ ittifâk-ı âmme ile karâr virilmiş ve hemân iktizâlarının icrâsına şürû' ve mübâşeret olunmuş ve bu vechile Rûmili ve Anadolı'nın (**s.271**) üçer kollarına ve bi'l-cümle Memâlik-i Mahrûse'ye evâmir-i aliyye ısdârıyla neşr ve i'lân olunmağla imdi bi'l-cümle ınahallât ınâmlarını huzûr-ı şer'a celb ve cem' ile keyfiyyeti tefhîm ve işbu fermân-ı âlînin birer kıt'a mümzâ sûretlerini çıkarub yedlerine i'tâ iderek her biri varub mahallesi câmi' ve mescidlerinde ahâlîye kırâ'at idüb bu bâbda mücerred ihyâ-yı dîn ü Devlet-i Aliyye-i Mubammediyye ve ıslâh-ı ahvâl-i millet-i İslâmiyye içün kitâb ve şerî'at hükmüuce fî-mâ-ba'd yeniçerilik nâmı külliyyen kalkdığını ve anın yerine tecdîd-i kânûn sûretiyle Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye unvânıyla mu'allem neferât tahrîrine mübâşeret olundığı ve hiçbir kimesnenin mutasarrıf oldığı ulûfe ve esâmîsine kat'â zarar gelmeyerek ya'nî ber-vech-i muharrer memhûrlarım ibrâz idenlerin yevmiyyeleri ne mikdâr ise ba'd-ez-în dahi mükâfât ve ihsân ve inâyet buyurılacağını ve bu cihetlerle dîn ve îmânı olaular ve kitâbu'llâba ve şerî'at-i mutahharaya itâ'at ve iukıyâd idenler bu husûsun kadr ve şükrini bilerek sâye-i şevket-vâye-i hazret-i pâdişâhîde mesrûru'l-bâl ve müsterîhu'l-hâl hemân da'avât-ı hayriyye-i cenâb-ı zıllullâhîye meşgûl olmalarım her birinin gûş-ı huşlarına geregi gibi tefhîm ve telkîn ve hilâfına söz söyleyenler dünyâ ve âhiretde kahr ve hüsrâna mübtelâ olacaklarını dahi güzelce beyân ve tebyîn eylemelerini tenbîh iderek siz dahi bu husûsa taraf-ı şer'-i enverden ale'd-devâm dikkat ve nezâret ve her hâlde icrâ-yı muktezâ-yı şer'-i şerîfe ihtimâm ve dikkat eyleyesiz.

(16)

Asâkir-i Mansûre Kânûnnâmesi

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye unvânmda on beş yaşından kırk yaşına kadar mechûlü'l-ahvâl ve mühtedi ve ferr ü mâye olmayub mâhiyye on beşer guruş ma'âş ve zikri âtî ta'yînât ile tüvânâ ve mütenâsibü'l-â'zâ olmak ve sayfen ve şitâ'en ber-vech-i câ'î keyfiyyetle bi'r-ruhsa gidenlerden mâ'adâ bir neferi noksân bulmamak şartıyla müceddeden tertîb ve tahrîr olunmakda olan hamîs-i feyz-enîs-i mu'allem inşâallâhu Te'âlâ tekessür itdikce iktizâsma bakılmak üzre evvel emirde Âsitâne-i şevket-âşiyânede zâbitândan mâ'adâ on iki bin neferden ibâret bir ordu i'tibârıyla tanzîm ve neferât-ı mezkûre birinciden tâ sekizinci tertîb ta'bîriyle sekiz tertîbe taksîm olunub her tertîb ma'a zâbitân bin beş yüz yirmi altı neferden ve her yüz nefer bir saffdan ibâret olub her saffda mâhiyye altmışar guruş ma'âşla birer top ustası ve otuzar guruş ma'âş ile birer top halîfesi ve on beşer guruşla sekiz topçı dörder arabacı ve ikişer cebehâneci neferâtı ve ma'a'l-edevâti's-sâ'ire birer top ve mâhiyye yüz seksaner guruş ma'âş ile birer yüzbaşı ve yüz yirmişer guruş ma'âşla ikişer yüzbaşı (s.272) mülâzımı ve altmışar guruşla birer sancakdâr ve çavuş ve otuzar guruş ma'âşla onar onbaşı ve her tertîbde mâhiyye yedi yüz elli guruş ma'âş ile birer binbaşı oldığı gibi iki yüz guruş ma'âşla birer topcıbaşı ve yüz guruşla birer topcı çavuşı ve yüz elli guruşla birer arabacıbaşı ve seksan guruşla birer arabacı çavuşı ve yüz otuz guruşla birer cebehânecibaşı ve altmış guruşla cebehâneci çavuşı ve yüz kırk guruşla birer mehterbaşı ve altmış guruşla birer sûrnâ-zenbaşı ve ser-etibbâ-yı sultânî ma'rifetiyle birer hekîm ve cerrâh ve her bir tertîb sağkol ve solkol i'tibârıyla ikiye münkasim olub mâhiyye dörder yüz guruş ma'âşla ağa-yı yemîn ve ağa-yı yesâr nâmıyla birer zâbit ve iki yüz elli guruşla mûmâ-ileyhimâya birer mülâzım ve on beşer guruşla ikişer sûrnâ-zen ve ikişer tabl-zen ve ikişer sâde nakkâre-zen ve ikişer zil-zen ve ikişer tranpeteci ve yirmişer guruşla ikişer saka ve yüz elli guruşla birer nefer kâtibi ve her bir saffa me'vâlarında birer mekteb inşâsıyla günde birer nevbet Kur'ân-ı azîmü'ş-şân ve ilm-i hâllerini ta'lîm içün İstanbul kadısı bulunanların ma'rifetleriyle bi'l-imtihân mâhiyye otuzar guruş ma'âşla birer imâm uasb ve ta'yîn olunub cemâ'atle edâ'-i salâta ve ta'lîm-i mesâ'il-i dîniyye husûslarına bi'l-cümle zâbitân taraflarından ihtimâm ve dikkat olunmak.

Ve zikr olunan sekiz tertîbin binbaşıları üzerlerine başbinbaşı unvânıyla ve rütbesi kapucıbaşılık râddesinde olarak ser'asker paşa ve nâzır imtihâbıyla ehliyyet ve liyâkati mücerreb bir münâsibi zâbit nasb olunub münhal oldukda her ne kadar kıdem i'tibârıyla nasbı kânûn ise de aşağıda fende mahâreti olan erbâb-ı isti'dâdın takdimi câ'iz olmak.

Ve menâsıb-ı dîvâniyyeden rütbesi masraf-ı şehr-i yârî kitâbeti ile süvârî mukâbeleciliği beynine kayd olunub cünhası vukû' bulmadıkca azl olunmamak üzre bâ-irâde-i seniyye Asâkir-i Mansûre'ye bir kâtib nasb olunmak.

Ve birinin töhmeti yâhûd bir gûne maslahatı zuhûr eyledikce hîn-i isticvâb ve hitâbda binbaşılar kolağaları ve anlar tertîb-i mezkûr üzre tâ onbaşılara kadar mâ-dûnunı

muhâtab idüb ya'nî her biri dûnunda olanlara zâbit ve âmir ve cümlesi zâbitlerine itâ'atde müstemirr olub âdî görilecek maslahat ise asker nâzırı ma'rifetiyle görilüb te'dîb îcâb ider nesne ser'asker paşa ma'rifetiyle cürm ü kabâhate göre icrâ olunmak. Ve zâbitân intihâb ve nasbında ve sâ'ir mesâlih-i lâzımeye dâ'ir Bâb-ı Âlî'ye takdîm olunacak arzları ser'asker paşa ile asker nâzırı efendi berâber temhîr idüb bir mühr ile olan arza i'tibâr olunmayub ve arzlar dahi sâlifü'z-zikr asker kâtibi efendi hattıyla oluh arz içün bir akçe alınmamak.

(s.273) Ve zabt u rabt-ı zâbitân ve asâkir ser'askerin müstakillen uhdesine muhavvel ve idâre ve vikâye-i nizâma müte'allik umûrun rü'yetinde dahi nâzır müstakill olub ma'a-mâ-fîh cemî'-i umûr ve mesâlih yine ikisinin ittihâd-ı re'y ve tedbîrleriyle görülmek üzre uhde-i ittifâk ve ittihâdlarına tefvîz olunmak.

Ve tüfenk-endâz nefer yolıyla ale't-tertîb eskidikde onbaşı ve çavuş ve sancakdâr ve mülâzım ve yüzbaşı ve kolağası mülâzımı ve ba'dehu saff-ı evvelde ise altı yüzbaşı hükmünde olan ağa-yı yemîn saff-ı sânîde ise ağa-yı yesâr olub ba'dehu işbu sağkol ve solkol ağalarından kangısı eski ve mütefennin ise binbaşı olmak.

Ve topcı neferi yolıyla halîfe ve top ustası ve çavuş ve topcıbaşı olub eger ta'lîm ve ta'allümde mâhir ve tefennüni zâhir olub kolağalarından elyak bulunur ise binbaşı olması câ'iz olmak.

Ve kezâlik top arabacısı neferi halîfe ve çavuş ve arabacıbaşı ve cebehâneci neferi yolıyla ser-sûrnâ-zen ve tabl-zen ba'dehu mehterbaşı olub bunların cümlesi dahi ber-vech-i meşrûh yolıyla eskiyerek tereffu' ve mahâreti yoğise müsta'idd bulunanlardan mâ-dûnı takdîm olunmak.

Ve zikr olunan sekiz binbaşılardan iki binbaşı Bâb-ı Ser'askerî'de kâ'in kışlalarında ikâme ile bi'l-münâvebe derûn-ı Âsitâne'de kâ'in cesîm kolluklara birer yüzbaşı neferâtıyla ta'yîn birle ol kolluğa merbût muhtasar kolluklara yüzbaşılar taraflarından onbaşılar irsâliyle leylen ve nehâren esvâk ve mahallâtın muhâfazasına ihtimâm olunmak ve dîger altı binbaşı ma'iyyetinde bulunacak asker ile Dâvudpaşa ve Üsküdar'da binâlarına şürû' olunmuş ve olunacak kışlalara iktizâsına göre taksîm ve ikâme kılınarak Üsküdar Kışlası'nda bulunan binbaşılar tarafından Fenarbağçesi'nden Bahr-i Siyâh Boğazı'nın Anadolı tarafında vâki' Fenar Kal'ası'na kadar gerek kılâ' ve gerek tuğyân-ı Rûm'da bostâncı neferâtından muvazzaf müstahfız tertîbiyle inşâ olunub bu def'a neferât-ı mezkûre ilgâsıyla karakolhâne suretinde ibkâ olunan yedi tabya kışlalarına ve mevâki'-i mukteziyye-i sâ'ireye ikâme içün mikdâr-ı kifâye münâvebe neferâtı tertîb ve kezâlik Dâvudpaşa Kışlası'nda olan binbaşılar Baruthâne'den tâ Bahr-i Siyâh Boğazı'nın nihâyetine kadar Rûmili tarafında kâ'in kılâ' ve vech-i meşrûh üzre ibkâ olunan karakolhâne ve mevâki'-i sâ'ireye bi'l-münâvebe asker tertîbiyle muhâfaza kılınmak ve kışlalarında kalanlar ta'lîm ve ta'allüme iştigâl itmek ve sâlifü'z-zikr binbaşılar ve neferât dâ'imâ münâvebe sûretiyle ahadühümâ âharın yerine nakl ve tahvîl ile cümlesi gerek kışlalarında ve gerek sarây-ı ser'askerîde ve gerek kılâ' (s.274) ve karakolhânede emr-i ehemm-i muhâfazaya ihtimâm ve hem boş durmayarak ta'allüme dahi iştigâl-i tâm eylemek.

Ve binbaşılara hîm-i nasbında cânib-i mirîden el-hâletü hâzihî birer sırma çaprastlı katîfe çepkân ve güvez çukadan sıkma ve telli şubara başlarına Lahor şalından ibâret fakat bir takım libâs virilüb iktizâ itdikce kendi ma'âşından tecdîd eylemek.

Ve her rûz-ı Hızır'da kolağalarıyla mülâzımlarına birer çukadan kısa çepkân ve çukadan kısa entâri ve telli şubara ve çiçekli Bağdâd-kârî baş şâlı ve yüzbaşılar ve mülâzımları ve sancakdâr ve çavuşlara şâldan mâ'adâ zikr olunan elbise virilüb topcı ve arabacı ve cebehâneci ve mehterbaşılar ve nefer kâtiblerinin başlarına Bağdâd şâlı ve fakat imtiyâz içün nefer kâtiblerine ibrişim çaprastlı çukadan bir boy çepkânı i'tâ olunub bunların ve neferât-ı sâ'irenin kisveleri sâde şubara ve ta'lîm abâsı ve çukadan kısa entâri ve çukadan yelek ve karacalar kuşağı ve şayâk sıkma ve ser-haddli ayakkabından ibâret olub her rûz-ı Hızır'a tecdîd olunmak.

Ve e'immenin kisvesi el-hâletü hâzihî soma destâr ve güvez yâhûd koyı mâ'î biniş olmak.

Ve esliha-i mürettebeleri zâbitân ma'rifetleriyle teslîm olunub fersûde ve şikest oldukda zâbiti nâzıra irâ'e idüb ta'mîre muhtâc ise ta'mîr ve cedîden virilmesi lâzım gelürse atîki alınarak cedîdi yine zâbitân ma'rifetleriyle i'tâ kılınmak.

Kemmiyyet-i Ta'yînât

Ta'yînât i'tibârıyla bin beş yüz altmış iki nefer ad olunan ya'nî binbaşı sekiz kolağaları altışar mülâzımları dörder yüzbaşıları ikişer ve topçı ve arabacı ve cebehânecibaşılar kezâlik ikişer nefer sayılan be-her tertîbe külli yevm yedi yüz seksan bir vukiyye nân ve otuz dokuz buçuk vukiyye lahm-ı ganem ve sabâh ve mesâda şorba içün yüz beş vukiyye yüz yetmiş dört dirhem pirinc ve dokuz buçuk vukiyye yüz beş dirhem revgân-ı çervîş ki be-her nefere iki yüz dirhem nân ve yüz dirhem lahm ve yirmi yedi dirhem pirinc ve iki buçuk dirhem revgân düşer ve yine tertîbe hisâb-ı mezkûr üzre haftada iki def'a Cum'a ve isneyn giceleri pilav tabhı içün üç yüz on iki vukiyye yüz altmış dirhem pirinc ve elli iki buçuk vukiyye seksan yedi dirhem revgân ki bir nefere takrîben yirmi altı dirhem pirinc ve on üç buçuk dirhem revgân isâbet ider ve kezâlik bir tertîbe haftada bir def'a üçer yüz doksan buçuk vukiyye kömür ve ayda bir kerre yetmiş sekiz buçuk vukiyye soğan ve yedi yüz seksan bir vukiyye tuz ve yetmiş beşer vukiyye şem'-i revgân ve sâbûn ve revgân-ı zeyt ve yüz elli çeki (**s.275**) hatab ki her bir nefere iki yüz dirhem kömür ve yarım dirhem soğan ve iki yüz dirhem tuz ve takrîben on dokuz buçuk dirhem şem'-i revgân ve sâbûn ve revgân-ı zeyt ile aşer çeki hatab hisse olur.

Ve nâzır efendiye yevmiyye kırk çift nân ve on beş vukiyye lahm-ı ganem ve başbinbaşıya on beş çift nân ve altı vukiyye lahm-ı ganem ve başkâtib efendiye on beş çift nân ve altı vukiyye lahm-ı ganem ta'yîn olunmuşdur.

Ve senede bir def'a mücerred vakt-i hazerde beş neferde birine münâvebe tarîkiyle

vatanı karîb ise altı mâh ba'îd ise sekiz mâh müddetde izin virilmek ve müddeti hitâmından evvel avdet şartıyla bilâ-ivaz ve lâ-garaz kâtib efendinin hattı ve nâzır ve başbinbaşının imzâ ve mühürleriyle müddeti tasrîhiyle bâ-tezkire ancak neferâta sılaya ve zâbitân ve neferâtdan iktidârı olanlara yine vakt-i hazerde hacc-ı şerîfe güzeşte-i mâhiyyeleri ba'de'l-avde tamâmca kendülere i'tâ ve kable'l-avde fevt olur ise hazîne-mânde kılınmak üzre izin verilmek.

Ve firâr iden ve sıla ve sâ'ir bahâne ile bâ-tezkire gidüb müddet-i mu'ayyenesinden sonra gelmeyanlar haklarında iğmâz olunmayub alâ eyyi hâl buldırılub kışlasına ihzâr ve lâzım gelan tertîbi icrâ olunmak.

Ve beşde birden ziyâde nevbeti gelmeyerek sılaya ruhsat virilür ve bir nefer noksân zuhûr ider ise binbaşı ve kolağası ve yüzbaşı ve onbaşı birden te'dîb olunmak.

Zâbitân ve neferâtdan biri yazıldığı târîhden on iki sene mürûrundan sonra ticâret yâhûd vatanında zirâ'at ve harâsete iştigâl yâhûd te'ehhül kaydı veyâ beldesinde tarla ve vâris-i sagîrlerini terk ile mûrisi fevt olub idârelerine kâdir akrabâları olmayub nâ-çâr kendinin gitmesi iktizâ eylemek misillü maslahatla dirliginden geçmek murâd eyledikde bilâ-ma'âş meccanen ruhsat i'tâsı câ'iz olub lâkin mesâlih-i mukteziyye-i mezkûre vukû'ıyla bile on iki seneden evvel ruhsatı kat'an câ'iz olmamak.

Ve hazerde hidmeti sebkat iderek ihtiyâr ve yâhûd alîl olanların mutasarrıf oldığı ma'âşm nısfı ve istihkâkına nazaran ziyâde ve tamâmıyla ve seferde mecrûh olub ba'de'l-bür' amelden sükûtı mütehakkık olanların sülüsânı ve cerh ve istihkâkına göre dahi ziyâdesiyle tekâ'üdligi câ'iz olmak.

Ve tekâ'üdlik virilecek kimesnenin vilâyet ve memleketine münâsib mahalde nakd mesâbesinde olan sâğ mâldan i'tâ olunmak üzre ser'asker paşa ile nâzırın bi'l-iştirâk Bâb-ı Âlî'ye takdîm idecekleri arizaları ibtidâ hekimbaşı efendiye havâle ile cerh ve illet ve amelden sükûtı keyfiyyeti mu'âyene ve i'lâm olundukdan sonra Dîvân-ı Sadr-ı â'zamî'ye (**s.276**) çıkarılub tensîb ve irâde olundığı sûretde defterdâr efendiye havâle olunarak takdîm idecegi takrîr ve şürût mûcebince îcâb iden tekâ'üdligi iktizâsına göre tevcîh ve senedi tanzîm olunmak.

Ve virilecek tekâ'üdlik ma'âş ve mâhiyyeleri çürük mâldan virilür ise asâkire fütûrı mü'eddî ve hilâf-ı rızâ-i âlî olacağına binâ'en bu husûsda defterdâr-ı asr bulunanlar bayağı mu'âhazeye müstahıkk olmak.

Ve tekâ'üdlük mâddesinde ricâ ve şefâ'at ve hâtıra ve gönüle ri'âyet bir vechile câ'iz olmadığına binâ'en bu husûsda ser'asker ve nâzırlar dahi kemâl-i ittikâ ve mücânebeti der-pîş itmek.

Ve ber-vech-i muharrer on iki seneden sonra ruhsat virilmek iktizâ idenlerin ve ba'de'l-izn hitâın-ı müddetde gelmeyanların ve vefât idüb yâhûd mütekâ'id olanların yerlerine derhâl âharları tahrîr olunarak ve her tertîbin neferât-ı mürettebesinden bir ahad noksân kalmamasına i'tinâ olunmak.

Ve mâhiyye ve ma'âş ve masârif ve ta'yînât husûsları kâtib ma'rifetiyle nâzırın yedinde olmak üzre sefer ve hazerde zîrde mastûr ta'yînâtları virilerek kışlalarmda kandîl ve mum

ve matbah ve sobalar içün hatab ve sâ'ir masârifâtı nâzır ve kâtib ma'rifetiyle rü'yet olunub başkaca masârif kayd olunmak.

Ve işbu tertîb ve tahrîr olunan zâbitân ve neferâtın ma'âş ve mâhiyyeleri içün sened i'tâsına hâcet olmayarak ser'asker paşa ve nâzır ve me'mûrîn-i sâ'ire ma'rifetleriyle yazılan zâbitân ve neferâtın isim ve şöhretleriyle ale't-tertîb tutılacak defteri kalemlere kayd ve mâh be-mâh ser'asker paşa ve nâzır huzûrunda kâtib ve her sınıfın zâbitânı ve me'mûrîn-i sâ'ire mevcûd oldukları hâlde ism ü resmiyle defterlere tatbîkan mevcûdına göre ma'âş ve mâhiyyeleri her birinin yedlerine virilmek üzre be-her şehr yapılacak yoklama defterleri dahi kezâlik kalemlere sebt ve kayd olunub lede'l-iktizâ silsileleri yüridikde ser'asker paşa ile nâzır efendinin bi'l-iştirâk Bâb-ı Âlî'ye takdîm idecekleri takrir kaleme havâle birle kalemden virilecek ilmühaber vechile tevcîhâtları icrâ olunmak.

Ve taşra bir mahalle me'mûr olduklarında mâhiyye ve ma'âşları Dersa'âdet'den üçer aylık olmak üzre nâzırları ma'rifetiyle ba'de'l-hisâb gönderilüb ve iktizâ iden ta'yînâtların mikdâr ve kemmiyyeti dahi bâ-ma'rifet-i nâzır tertîb olunarak tarafından ta'yîn ve terfîk idecegi vekîl-i harc mahallinde ta'yînât-ı mürettebe-i mezkûreyi nüzûl emîni yâhûd havâle olunan sâ'ir mahalden alub idâre eylemek ve nâzırların mâhiyye ve ma'âş ve ta'yînât ve kisve-bahâ ve masârif-i sâ'ireye dâ'ir ser'asker (**s.277**) paşa ile bi'l-iştirâk takdîm idecekleri takrîr taraf-ı Defterîye havâle ile iktizâ iden mebâliğ Başmuhâsebeden hisâb olunarak ba'de't-telhîs cânib-i mîrîden i'tâ ve îfâ olunmak ve Başmuhâsebe Kaleminde buna dâ'ir umûr ve husûsun kitâbetine kîse-dâr bulunanlar bir akçe harc almamak üzre me'mûr kılınmak.

Asâkir-i Mansûre'den bilâ-vâris vefât idenlerin terekeleri beytü'l-mâle â'id olmak üzre bunların cümlesini ve nâzır-ı mûmâ-ileyhin hisâbını defterdâr-ı asr bulunanlar rü'yet eylemek. Kânûnnâme-i mastûre ibâresinde musarrah ve mansûsdur.

Lâhika

O zamân nân-ı azizin kıyyesi dokuz paraya ve lahmın kıyyesi ber-hesâb-ı mîrî on paraya ve revgân-ı çervîşin kıyyesi râ'ici üzre altmış altı para ve pirinc kıyyesi râ'ici üzre kırk dört paraya ve kömür ve soğan ve tuzun kıyyeleri altışar paraya ve şem'-i revgânın kıyyesi mîrî hesâbınca kırk sekiz paraya ve sâbûnun kıyyesi altmış paraya ve revgan-ı zeytin kıyyesi elli paraya ve hatabın çekisi dört buçuk guruşa idi.

(17)

Şövalye Dö Kenc Tarafından Karaca Beg'e Gönderilan Mekâtîb

An Viyana fî 5 Şubat sene 1814

Ziyâdesiyle mühim ad eyledigim ve îfâ-yı muktezâsına kemâl-i dikkatle sa'y idecegim ba'zı ifâdâtın tebliğine Presn Dö Meternik tarafından me'mûrum. Avrupa'nın usûl-i politikası

tagayyürât ve inkılâbât-ı külliyyeye dûçâr olmuş ve olacakdır. Fakat beyne'd-düvel bir muvâzene-i muhıkka muhâfazası Avusturya Kabinetosunun pusulası ve kutb-ı deverânı ya'nî üss-i esâs politikasıdır yoksa Fransa tagallüb ve tahakkümünün ilgâsıyla meşgûl iken Rusya'nın tahakkümüni teshîl ve tehyi'e degildir. Prens Dö Meternik bugün Bâb-ı Âlî'ye Avrupa muvâzene-i umûmiyyesinin bir cüz'-i ehemmi nazarıyla bakmakda oldığından ve bundan böyle işbu usûle tevfîk-i hareket eylemek niyyet-i kat'iyyesinde bulundığından bi'l-cümle tekâlîf ve tasavvurât ve teşebbüsâtı bilâ-tagayyür ve bilâ-tahallüf bu maksadın istihsâline mün'atıf olacak ve Devlet-i Aliyye menâfi'ini kendü devletinin e'azz-i menâfi'i gibi muhâfazaya çalışacak ve Rusya tarafından ednâ mertebe Devlet-i Aliyye'ye îsâl-i zarar olunmasını tecvîz itmek şöyle dursun şâyed ba'zı ilkâ'ât-ı fâside te'sîrâtıyla Rusya Devleti'nce Devlet-i Aliyye aleyhine bir gûne niyyât-ı muzırra hudûs idecek olur ise Meternik'in akdem-i âmâli Avrupaca bir musâlaha-i medîde te'sîsine münhasır olmakla berâber ol hâlde Rusyalu ile bozuşmakdan dahi girü durmayacakdır işlerin hey'et-i mecmû'asına nazaran Rusya Devleti el-hâletü hâzihî bu gûne efkârdan pek ba'îddir bununla berâber ezmine-i âtiyyede Viyana (**s.278**) Kabinetosunun tasmîmât-ı mebsûtasında sâbit-kadem olacağını ve Bâb-ı Âlî'nin sa'âdet-i hâliyle tamâmiyyet-i mülk ve hukûkuna â'id olan kâffe-i mevâdda hasr-ı dikkat ve i'tinâ itmekden kendüsini men' idebilecek hiçbir gûne menâfi' ve mütâla'ât bulunmadığını Rusya'ya tefhîmde tecvîz-i kusûr olunmayacaktır. Ve kendüsinin bu misillü isti'dâdlarda bulundığını taraf-ı vâlâlarına iş'âr itmekligim prens-i müşârün-ileyhin mültezimidir. Ve şuralarının İstanbul'a arz ve iş'ârıyla oraca içinde bulundığımız ahvâlin ehemmiyyetine göre takdîr itdirilmesi zımnında zât-ı vâlâlarının ahsen-i vesâ'it bulundığını prens-i müşârün-ileyh indinde şübheden âzâdedir.

Dîger Mektûb

An Viyana fî 28 Eylül sene 1814

Burada cereyân idecek müzâkerâtda Bâb-ı Âlî'nin menâfi'ine dâ'ir taraf-ı vâlâlarından şimdiye kadar bir gûne ta'lîmât almamış oldığımdan gâlibâ İstanbulca Memâlik-i Mahrûse'nin te'mîni yolunda bir teşebbüs itmek tasavvurunda bulunmazlar zannındayım. Hâlbuki Viyana Kongresi'nin merâm-ı aslîsi Avrupa'ya â'id olan bi'l-cümle mesâ'il-i mühimmenin tesviyye-i kat'iyyesi olub muvâzene-i politikiyye ile âsâyiş-i umûmiyyeyi te'mîn idecek bir esâs metîn vücûda getürilmesi kaviyyen me'mûl oldığından tesviyye-i melhûza-i umûmiyye sırasına sûret-i sarîhada Memâlik-i Osmâniyye'nin te'mîni mâddesinin idhâl itdirilmesi husûsuna nazar-ı bî-kaydî ile bakılamayacağı efkârında idim ve hâlâ o efkârdayım. Dîger tarafdan ahidnâmeye bu misillü şerâ'it-i te'mînenin dercini resmen taleb itmekden Bâb-ı Âlî'yi tahzîr ider ve âtîden emîn olmadığı efkârını ihdâs itmemek zımnında ihtiyâr-ı sükût eylemesini îcâb eyler mütâla'âtın eksik olmadığını dahi i'tirâf iderim. Bundan birkaç gün evvel bu mâdde üzerine Prens Meternik ile idâre-i kelâm iderken prens-i müşârün-ileyh efkârıma tamâmıyla müşâreket ve Bâb-ı Âlî'nin bu bâbdaki sükûtunı beyân eyledigim esbâb-ı meşrûhaya isnâd

eylemiş olmalarıyla berâber şâyed mütâla'âtımız doğrı çıkacak ve Bâb-ı Âlî sükûtunda ısrâr idecek olsa dahi Memâlik-i Osmâniyye'nin te'mîni keyfiyyetinin düvel-i mu'azzama menâfi'ine der-kâr olan merbûtiyyet-i sarîhası cihetiyle enseb ad idecekleri sûretde mâdde-i te'mîniyye-i mezkûreyi kendüleri taleb itmek niyyet-i kat'iyyesinde olduklarını bana söylediler.

Dîger Mektûb
An Viyana fi 6 Teşrîn-i Evvel sene 1814

...[1] kongrenin ahvâli bu merkezde oldığından Bâb-ı Âlî içün defa'ât ile (**s.279**) îrâd eyledigim tasavvura tekrâr i'âde-i kelâm itmegi vazîfeden ad iderim. Bir sened-i resmî tanzîmiyle düvel-i mu'azzamayı hukûk ve arâzîsinin te'mîni derecesine îsâli zımnında Bâb-ı Âlî tarafından sûret-i resmiyyede olmasa bile ciddî ve cânlu bir teşebbüsde bulunulması elzem oldığı i'tikâdındayım. Zirâ kongre en ehven sûretde ya'nî inkılâbât ve teşvîkât-ı mevcûdeye sebebiyyet virilmeyecek bir yolda hitâm-pezîr olacağı farz olunsa dahi Bâb-ı Âlî'nin en muhâtaralı ve evvel ve âhir müdhiş düşmanı olan Rusya Devleti'nin kongrede istihsâl idecegi menâfi'in pek mühim olacağı emr-i meczûmdur ve binâ'en-aleyh Bâb-ı Âlî'nin mevki'-i politikîsi evvelkiden ziyâde karârsız ve bâ'is-i endîşe bir hâlde bulunacağı şübhesizdir. Vâkı'â kâğıd üstündeki ta'ahhüdât def'-i mazarrat zımnında pek za'îf bir âlet oldığını inkâr itmem. Ma'a-mâ-fîh bu misillü ta'ahhüdâtı hiçe saymak dahi hatâdır. Zirâ bu gûne ta'ahhüdât ve te'mînât mevcûd oldığı hâlde vazîfelerini icrâ ve iltizâm eyledikleri ta'ahhüdâtı îfâ itmek ârzûsunda bulunanlar anları her vakt bir mümsik ve ser-rişte makâmında ittihâz idebilürler. Bundan başka Viyana'da bi'l-cümle hükümdârân tasdîk-i hukûk ve te'mîn-i memâlikî dâ'iyyesiyle uğraşılmakda ve menfa'at-i mahsûsadan başka bir mütâla'aları olmayanlar dahi bir muvâzene-i umûmiyye usûlüni vaz' ve te'sîs itmek iddi'âsında oldukları esnâda Devlet-i Aliyye gibi büyük bir devlet sesini çıkarmayub kendüsini unutdurmak yolunı tutacak olur ise müdebbirâne davranmamış ve şân-ı azametine lâyık olmayacak sûretde hareket eylemiş bulunacağı âşikârdır.

Dîger Mektûb
An Viyana fi 7 Teşrîn-i Sânî sene 1814

Teşrîn-i Evvel'in onı târîhiyle müverrah olan tahrîrât-ı vâlâlarında tavsiyye olunan mevâd üzerine ancak bugün Prens Meternik ile bir mükâleme-i mufassalaya muvaffak oldığımdan tarafıma gösterilan i'timâdın mukâbeleten istilzâm eyledigi ihtimâm ve ihlâs-ı tâm ile beyân-ı tafsîlâtına hemân mübâra'at eylerim. Bâb-ı Âlî menâfi'ine â'id olub tahrîrâtlarında münderic olan fıkra-i mahsûsayı tamâmıyla prens-i müşârün-ileyhe ba'de'l-

1 Metinde "..." şeklinde geçmektedir.

kırâ'e keyfiyyet-i mebhûsün-anhânın müzâkeresiyle meşgûl olduk ve ana dâ'ir şu vechile beyân-ı efkâr idebilürüm ki kongreye murahhas gönderilmemesine dâ'ir Bâb-ı Âlî'nin karârını müntic olan nezâket-i mütâla'âtının sıhhatini Avusturya Kabinetosı kabûl ve i'tirâf ider ve bu bâbdaki tasmîmâtını Avrupa'nın inkılâbât-ı cesîme-i ahîresi esnâsında Devlet-i Aliyye cânibinden ibrâz olunan şi'âr-ı müdebbiri ve i'tidâl cümlesinin bir eser-i cedîdi add ile beyân-ı tahsîn ve sâ-pâş eyler bâ-husûs ki Bâb-ı Âlî murahhasının (**s.280**) doğrıdan müdâhalesine lüzûm kalmaksızın kongrede Devlet-i Aliyye menâfi'inin muhâfaza olunacağı bî-iştibâhdır.

Menâfi'-i mezkûre Avusturya Devleti'nin menâfi'i dimek oldığından Avusturya Devleti el-yevm Devlet-i Aliyye'ye yalnız sâdık ve fâ'ide-bahş bir müttefik nazarıyla bakmayub kendü selâmeti anın bekâ ve sa'âdetine lâ-yunfasıl sûretde merbût ve memzûc bir devlet nazarıyla bakmakdadır binâ'en-aleyh bir da'vet-i resmiyyeye hâcet bırakmasızın Bâb-ı Âlî'yi memnûn itmek zımnında ahvâl-i hâzıraya nazaran kâbil-i icrâ her ne ise fi'ile getürilmesinde tecvîz-i kusûr olunmayacağı emr-i mukarrer bulundığı cihetle Avusturya Devleti ba'zı teşebbüsâtı der-uhde itmekden izhâr-ı acz idecek olur ve bulunacağı teşebbüsâtda ârzû eyledigi derecede muvaffak olamaz ise bunların sebebi kendüsinin adem-i hulûsuna ve yâhûd bir Osmânlu murahhasının adem-i irsâline haml olunmayub en güzel murâdların husûlüne îkâ'-ı mevâni' ider ba'zı ahvâl-i mücbire tekevvününe isnâd olunması muktezâ-yı hakkâniyyetdir fakat muhârebe-i ahire esnâsında Rusya'nın Devlet-i Aliyye'den nez' itmege muvaffak oldığı arâzînin i'âdesi mâddesine gelince bunun bahsine her nereden girişilecek olsa bu bahsin fâ'idesiz kalacağı ve bir gûne münâsebet aldırılamayacağı prensin indinde şübheden vârestedir Rusya'nın ısgâ idecegi kelâm sıhhat ve hakkâniyyet kelâmı degildir ve hakîkatde en cânlı söz söylenecek olsa dahi mâdâmki kâ'ilin kavli tehdîdât-ı cedîde ve harekât-ı hasmâne ile terfîk olunmayacaktır Rusya Devleti yanında te'sîrsiz kalacağı meczûmdur.

Varşavya Dükalığı'nın ahvâl-i âtiyyesine dâ'ir Rusya İmparatorı'yla Avusturya ve Prusya ve İngiltere devletlerinin mübâşeret eylemiş oldukları müzâkerât-ı müşkile ve müşevveşenin müntic olacağı netîce henüz mechûl olub bu kargaşalık içinde bir de Bâb-ı Âlî'ye i'âde-i arâzî mes'elesi der-miyân olunacak olur ise bilâ-fâ'ide İmparatorı gücendirmiş olacağımızdan mâ'adâ der-dest-i müzâkere olan mevâdd-ı sâ'irenin tesviyyesini dahi tas'îb olmış oluruz ...[1] Ancak mütâla'ât-ı mebsûta hâl-i hâzır üzerine Bâb-ı Âlî memâlikinin te'mîni husûsunı der-miyân itmege mâni' olamaz. Hâtır-ı âlîlerinde kalmış olacağı vechile böyle bir müzâkerenin mevzû'-ı bahs olması tasavvurı bin sekiz yüz on üç senesi Teşrîn-i Evvel'inde Prens Meternik'in karîhasından neş'et idüb ol târîhden berü tasmîm-kerdeleri olmuş idi ve bunun mürevvic-i evveli prens-i müşârün-ileyh olmağla andan nükûl ve keff-i yed idemezler. Şu kadar var ki teklîf-i mezkûrun suver-i icrâ'iyyesi içinde bulundığımız hâl-i buhrânın nihâyet kesb idecegi sûrete menûtdur.

Ya'nî Rusya İmparatorı efkârında ısrâr ile düvel-i sâ'ire-i selâsenin teşebbüsâtını

1 Metinde "..." şeklinde geçmektedir.

redd (s.281) ve Varşavya Dükalığı'nı kâmilen zabt idüb de orada Leh Krallığı'nın tâcını başına koyacak olur ise ...[1] kongre âsâyiş-i umûmîyi te'sîs itmeden dağılacak oldığı takdîrde Memâlik-i Osmâniyye'nin te'mîn-i tamâmiyyeti husûsı dahi mevâdd-ı sâ'ire üze[r]ine Rusya'ya karşu ittihâz olunacak karâra tâbi' olacağı misillü bi'l-akis imparator-ı müşârün-ileyh i'tidâl ve hakkâniyyet tarîkına girerek düvel-i sâ'irenin efkâr-ı sulh-perverânesine mu'âvenet gösterecek oldığı takdîrde akd olunacak mu'âhede her ne ahkâm üzerine mübteni olacak olursa olsun Memâlik-i Osmâniyye'nin te'mîn-i tamâmiyyeti hakkında bir mâdde-i mahsûsanm ahidnâmeye derc itdirilmesi bâbında Prens Meternik tarafından sarf-ı himmet olunacaktır. Niyyetleri bu merkezde oldığından taraf-ı âlîlerine keyfiyyetin bildirilmesini tavsiyye buyurdılar elbette sözlerinden nükûl itmezler.

Dîger Mektûb

An Viyana fî 25 Şubat sene 1815

Husûsât-ı âtiyetü'l-beyânı cânib-i vâlâlarına iş'âr itmege prens tarafından me'mûr olmuşumdur. Viyana ile Londura kabinetoları beyninde virilan karâra tatbîkan kongre hitâmında tanzîm olunacak musâlaha-i umûmiyye ahidnâmesime derc olunmak üzre Memâlik-i Osmâniyye'nin te'mîni hakkında kaleme almacak mâdde-i ma'hûdenin bahsini (Lord Kastelrag) İmparator'a açarak vukû' bulan mükâlemât-ı ahîresinde esnâ-yı muhârebede Prens Meternik'e defa'ât ile va'd eylemiş oldukları gibi Memâlik-i Osmâniyye'nin tamâmiyyetine dâ'ir fıkra-i zamâniyyeyi imzâ itmege râzı olub olmadıklarını lord-ı müşârün-ileyh su'âl itdikde imzâdan ictinâb olunmayacağı İmparator tarafından cevâben beyân ve fıkra-i mezkûrenin müzâkeresi Karadeniz kal'aları mâddesinden dolayı devleteyn beyninde tahaddüs iden münâza'âtın ber-tarâf idilmesi zımnında zerî'a-i hasene makâmında i'tibâr olunacağı ilâve ve ityân olunmuşdur. Cevâb-ı mezkûrun fıkra-i ahîresine im'ân-ı nazar olunur ise bunda bir kaçamak yol tedârük itmek niyyet-i hafiyyesi his olunur. Zirâ Bükreş Ahidnâmesi'nin ahkâm-ı sarîhasına mugâyir olarak zabt ve tevkîf itmekde oldığı kal'aları i'âde ile münâza'ât-ı vâkı'ayı ber-tarâf eylemek ve bu sûretde nâ'il-i matlûb olmak her vakt Rusya İmparatorı'nın yed-i ihtiyârındadır. Ma'a-mâ-fîh sağlam iş görmez bir takım devletler eksik degil ise de prensin zannına göre Bâb-ı Âlî menâfi'inin hiçbirisine îsâl-i zarar itmeksizin mücerred hukûkunı Avrupa'nın zamân-ı müştereki tahtına vaz' itmek üzre hayr-hâh devletler tarafından bir fıkra-i te'mîniyye tanzîm olunacak olur ise Rusya İmparatorı anı kabûlde müşkilât göstermeyecektir.

(s.282) Bana gelince bu işi mütâla'a itdikce şöyle bir i'tikâda zâhib olmuşum ki kefâlet-i matlûbe ayru bir senede rabt olunacağına bi'l-cümle devletler tarafından imzalanacak ahidnâmeye derc olunur ise her cihetle evlâ ve enseb bir usûl ittihâz olunmuş olacakdır. Binâ'en-aleyh işi bu kalıba ifrâğ zımnında sarf-ı sa'y idecegimden emîn olmalarını ricâ iderim.

1 Metinde "..." şeklinde geçmektedir.

Dîger Mektûb

An Viyana 22 Nisan sene 1815

Bâb-ı Âlî mes'elesine dâ'ir cereyân iden mu'âmelâtı sûret-i mahsûsada beyân itmekligim lâzımdır. Tahrîrât-ı vâlâlarında (Viyana'da cereyân idecek mu'âmelât evvel be-evvel tarafıma iş'âr olunacağı Prens Meternik tarafından va'd olunmuş iken mu'âmelât-ı mezkûreye dâ'ir Bâb-ı Âlî vâsıtasıyla haber almakdayım) deyü bir fıkra mütâla'a olunmuşdur. Fî 25 Şubat sene 1815 târîhlü lâyiha-i âcizîde (Lord Kastelrag)'ın Rusya İmparatorı'yla vukû' bulan mülâkât-ı ahîresinde Lord-ı müşârün-ileyh tarafından Bâb-ı Âlî'nin tamâmiyyet-i mülkiyyesi mâddesi üzerine bahs açıldığı ve İmparator tarafından ne sûretle cevâb virildigi işâret olunmuş idi ve şuralarını Lord-ı müşârün-ileyh Prens'e ifâde eylemiş idigini dahi me'zûnen taraflarına iş'âr itmiş idim. Şimdi zannım budur ki Lord Kastelrag buradan azîmet itmezden evvel İstanbul'daki İngiltere sefîrini bunun üzerine Bâb-ı Âlî'ye ba'zı teblîgât eylemege ve İmparator'un mevâdd-ı münâza'un-fîhâ ta'bîr eyledigi husûsâtda ya'nî Bükreş Mu'âhedesi'nin Rusya tarafından adem-i icrâsı mâddesinde İngiltere Devleti'nin tavassutunı teklîf itmege me'mûr itmiş olmalıdır fakat şuraları zanniyât kabîlinden olub bir nev' ma'lûmât-ı mevsûkaya mebnî degildir. Tahrîrâtınızı Prens'e gösterdigim zamân Prens-i müşârün-ileyh evvel be-evvel Avusturya tarafından Bâb-ı Âlî'ye böyle bir teklîf vukû' bulmadığını ve böyle bir teşebbüsde bulunulmuş olsa elbette taraflarına ma'lûmât virilmiş olacağını ve İstanbul'da teklîf-i mezkûrun vukû'ı sahih oldığı hâlde bunun İngiltere yâhûd Rusya tarafından sudûr itmiş olması lâzım geldigini beyân itmişlerdir. (Lord Kastelrag)'ın Rusya İmparatorı'yla vukû' bulan mülâkâtını Prens-i müşârün-ileyh bildirdigi anda Bâb-ı Âlî menâfi'inin avukatlığı şerefini İngilizlere veyâhûd Fransızlara bırakmamak ve vazîfe-i mezkûreyi Avusturya'ya îfâ itdirmek ne derece evlâ ve enseb oldığının etrâfıyla tefhîm ve îzâhından girü durmadım. Prens dahi sözimi etrâfıyla tasdîk iderek bu bâbda bahs açılmak hakkı her vakt Avusturya tarafından iddi'â olunacağını ve Devlet-i Aliyye menâfi'ine bizce kangı nokta-i nazardan bakılmakda oldığının taraf-ı vâlâlarına iş'âr (s.283) olunmasını tâ bin sekiz yüz on üç Teşrîn-i Evvel'inde bu âcizlerine havâle eylemiş olduklarını ilâve-i makâl itmişlerdir...[1] Bunun üzerine birkaç gün zarfında İstanbul'da bu işe dâ'ir bir teşebbüs-i resmîde bulunacağını ve bunı vaktinde taraflarına ihbâr itdirecegini va'd itmiş olduklarından bu tasavvurını kendülerine beş altı kerre ihtâr itmiş isem de her vakt icrâsını ferdâya ta'lîk iderlerdi tâ ki Mart'ın yedisinde Napolyon Elba'dan Fransa'ya avdet eylemiş oldığı havâdisi zuhûr iderek bizim işimizi unutdurmışdır. Kongreye bir sulhnâme-i umûmî vâsıtasıyla hitâm virmek efkârında buluuduklarından sulhnâmenin kaleme alınmasını bana ihâle buyurdılar şimdiye kadar beş altı faslı tehyi'e olunmuşdur fakat bir tarafdan Avusturya ile Rusya ve dîger tarafdan Rusya ile Prusya beyninde ittihâz olunacak senedât-ı mahsûsaya rabt ile ba'dehu sulhnâme-i umûmîye derc ve idhâl idilecek olan karârlar henüz mechûl olub bunları hâvî olmak üzre tanzîm olunacak iki aded mukâvele-i husûsiyye el-ân bir sûret kesb idememişdir. Ancak bunlarda Bâb-ı Âlî'ye muzırr olacak kelime-i vâhide bile

1 Metinde "..." şeklinde geçmektedir.

bulundırılamayacağından emîn olmaları lâzımedendir.

Dîger Mektûb
An Viyana fî 26 Haziran sene 1815

(Bu mektûbda Viyana Kognresi'nde cereyân iden müzâkerât ve teşvîşât ve ittihâz olunan ekser karârların adem-i isâbetine ve me'mûl olan muvaffakiyyetinin esbâb-ı mâni'asına dâ'ir pek çok tafsîlât münderic oldığı hâlde bunların içinden mâ-nahnü fîhimize dâ'ir olan fıkra-i mühimme-i âtiyyenin terceınesi yazılur).

...[1] nihâyetü'n-nihâye Mayıs'ın yirmi beşinde bir ahidnâme-i umûmî i'lânına karâr virildigi akabinde pek dakîk bir mes'ele ser-nümâ-yı zuhûr olmuşdur. Şöyle ki: Kongrece bir mu'âhede-i umûmiyye akdini îcâb iden esbâbm en başlucası ittihâz olunan karârlar ile Avrupa devletlerinin havza-i hükûmetlerinde bulunacak arâzî ve hükümdârlardan her birinin hukukı Avrupa'nın kefâlet-i müşterekesi tahtına vaz' olunub da ol kuvve-i müctemi'a-i cesîme sâyesinde bir emniyyet-i kâmileye nâ'il olmak maksadı idi ve böyle bir mâdde-i te'mîniyye matlûb olmasaydı mukâvelât-ı husûsiyye yerine bir mukâvele-i umûmiyye sûretinin tercîhine bir sebeb-i ma'kûl bulunmaz idi. Ma'a-mâ-fîh İngiltere ile Rusya devletlerine fıkra-i te'mîniyye-i mezkûre bir dürlü kabûl itdirilememişdir. İngiltere Devleti ya'nî anın nâmına olarak kongrede îrâd-ı (s.284) nutk iden murahhası böyle bir fıkra-i te'mîniyye kendü devletini ârzû itmedigi ve icrâsma iktidârı olmadığı bir takım ta'ahhüdât-ı sakîle tahtına koymuş olacağmı der-miyân eyledi. Rusya vükelâsı ise bu yolda vâki' olan teklîfâta aslâ ihâle-i sem' ve i'tibâr itmeyüb bu bâbda gösterdikleri nefret ve mübâ'adetin sebebiyyeti kefâlet-i müşterekeye Bâb-ı Âlî'nin dahi dâhil olacağı korkusuna isnâd olunsa becâdır. Her ne ise ahvâl bu sûreti kesb idince kefâlet mâddesinden vazgeçilmekden başka çâre kalmamışdır.

(18)
Prens Meternik'in Mektûbâtından Müstahrec
(Meternik'in Bir Kıt'a Mektûbunda Münderic Fıkralar)

Rusya'da ve Avrupa'da diplomatlar iki kısma münkasim olub kimisi Meternikli ve kimisi Kapodisteryalıdır bunda benim içün mûcib-i iftihâr olacak bir şey yokdur bu iki fırka yek-dîgerin hasm-ı eleddir. Fakat İmparator Aleksandır Meternikli oldığından hayırlu fırka Meternik fırkası oldığında şübhe yokdur öteki ne isterse olsun.

1 Metinde "..." şeklinde geçmektedir.

(Dîger Bir Kıt'a Mektûbundan Müstahrec Fıkralar)

Kapodisterya'nın İmparator huzûrunda kullanacağı lisânı bilürüm.

Diyecek ki efendim bu Avusturyalu böyledir. Bu ma'nâsız dostlukdan vazgeçiniz herkes istedigi gibi aşını pişürsün biz de bildigimizi yapalım ilerü gidelim şöhret ve muvaffakiyyet İstanbul'da kazanılur.

(Dîger Bir Kıt'a Mektûbunda Münderic Fıkralar)

Kapodisterya ve Isterogonof ile Poço'nuu bir şirket-i hafiyye-i mahsûsaları vardır. Ben böyle bir şirketden korkmam inşâallâh işi yoluna koyacağım.

(Dîger Mektûbunda)

Doğrusı size söyleyeyim Rusya bizi istedigi tarafa çekemez bi'l-akis biz Rusya'yı istedigimiz tarafa çekeriz. Bunun esbâb-ı müte'addidesi vardır. İmparator Aleksandır müsteşâra muhtâcdır. Hâlbuki müsteşârlarının cümlesinden tecrîd olunmuşdur. Kapodisterya'ya Karbonarilerin pîrî nazarıyla bakmağa başlamışdır. Hâl böyle iken başkalarını çekmege dahi muktedir degildir.
(s.285)

(Dîger Mektûbı)

Bugün Laybah Kongresi'ne hitâm virildi sonunda İmparator Aleksandır pek güzel hareket itdi Kapodisterya üzerine galebe çaldık. Elbette da'vânın masrafını o virecekdir. Napoli işleri hüsn-i sûretle netîce-pezîr olursa o mahv oldı bitdi aksi takdîrinde belki kendüsini kurtarır.

(Dîger Mektûbı)

İmparator Aleksandır'ın etrâfını almış olan hareket tarafdârlarıyla bir çokı herîfler ve tarây takımı birbirinden hafîf ve kendini bilmez makûleden oldukları hâlde Avusturya ile Rusya beyninde karârgîr olan revâbıt ve dû muhâdenetin ihlâli dâ'iyyesinde bulunayorlar... İşte Yunanistân ihtilâlini çıkaran bu takım adamlardır.

(19)

1854 Sene-i Mîlâdiyye'sinde Lord Aberdin'in Parlamentoda Îrâd Eyledigi Nutkunun Bir Fıkrası

Edirne Mu'âhedesi Devlet-i Aliyye'nin bekâsı içün o kadar muzırr görünmüş ve Avrupaca bize bâ'is-i havf ü hirâs olmuş idi ki mes'ele-i mühimme hakkında ol zamâna kadar İngiltere Devleti tarafından ittihâz olunmuş olan meslek birden bire karîn-i tebeddül ve tagayyür olmuşdur. Bundan evvel dahi bi'd-defa'ât îzâh itmiş oldığım gibi Yunan ihtilâlinin yalnız bidâyetinde degil sonraları dahi ihtilâl devâm itdikce Yunanistân'ı müstakill bir devlet hey'etine ifrâğ itmek husûsı vakten mine'l-evkât (Kaning)'in hâtırına bile gelmemiş oldığı misillü gerek Dük Dö Velington tarafından ve gerek benim tarafımdan tedrîcen kesb-i sûret itmekde olan Yunan Hükûmeti'ne vechen mine'l-vücûh müstakill ve serbest bir hükûmet nazarıyla bakılmamış ve gâyetün mâ-fi'l-bâl Eflâk ve Boğdan memleketlerine makîs ya'nî Devlet-i Osmâniyye'ye merbût ve cizye-güzâr bir sûret-i idâre te'sîs olunabilecegi re'yinde bulunulmuş idi. Ancak Edirne Ahidnâmesi'nin imzâlandığı haberi vâsıl olıcak Devlet-i Aliyye'nin bekâsı ol derece meşkûk görünmege başladı idi ki müceddeden teşkîli mutasavver olan Yunanistân idâresini kendü bekâsından emîn olmayan dîger bir hükûmete rabt itmek kâ'ide-i akliyyeye münâfî zann olunmuşdur. Dük Dö Velington dahi tamâmıyla bu mütâla'âta müşâreket itmiş oldığına bilâ-ifâte-i vakt (s.286) Yunanistân idâresini Hükûmet-i Osmâniyye'ye tâbi' idecegimize müstakill bir devlet mertebesine îsâl olunmasını düvel-i müttefîkine teklîfe müsâra'at eyledik düvel-i müşârün-ileyhim izhâr-ı muvâfakat eylemiş oldukları misillü Bâb-ı Âlî dahi rû-yı rızâ göstermiş oldığından Yunanistân müstakil ve serbest bir devlet olmuş ve bu sûretde kesb-i istiklâl itmesi Edirne Mu'âhedesi'nden dolayı bizi istîlâ itmiş olan hûn ü hirâsdan neş'et eylemişdir.

İntihâ El-cildü's-sânî Aşer
Dersa'âdet
(Matba'a-i Osmâniyye)
1309

AHMED CEVDET PAŞA
TÂRÎH-İ CEVDET

DİZİN

A

Abaza 76, 198, 205, 228, 235, 237, 240, 241, 386, 411, 412, 451, 482, 484, 486, 487, 488, 490, 491, 492, 506, 508, 510, 535, 589, 590, 650, 666, 752, 765, 766, 769, 770, 772, 775, 787, 793, 794, 795, 805, 811, 827, 832, 854, 983, 1152, 1374, 1376, 1377, 1378, 1386, 1387, 1397, 1609, 1756, 1893, 1894, 2276, 2379, 2380, 2661, 2688, 2795, 2806, 3205

Abazah 235, 240

Abaza Mehmed Paşa 76, 752, 832, 2276

Abbâsiyye 22, 24, 26, 28, 29, 31, 34, 44, 115, 156, 157, 158, 160, 165, 168, 211, 212, 231, 279, 870, 1589, 1631, 1693, 1760, 2383, 2713, 2714

Abbâsî 28, 29, 30, 31, 36, 211, 743

Abbâs Mîrzâ 2255, 2640, 2700, 2701, 2778, 2817, 2818, 2879, 2952, 2980, 3048, 3282, 3286, 3287, 3288, 3343, 3390, 3391, 3392, 3393, 3477, 3486, 3494

Abdullâh Birrî Efendi 1217, 1313, 1318, 1400, 1408, 1446, 1577, 1592, 1593, 1598, 1687, 1700, 1733, 1747, 1758, 1785, 1787, 2053, 2321

Abdurrahman Cebertî 15, 876

Abdülfettâh Paşa 865, 2696, 2701, 2702, 2979

Abdülganî Nablusî 48

Abdürrahîm Efendi Medresesi 1787

Abdürrezzâk Bâhir Efendi 78, 407, 408, 409, 462, 642, 1155

Abdüşşekür Efendi 1292, 1741, 1934, 1978, 1986

Acara 832, 835, 2639, 2953, 2969

Acemistân 229

Acîr 1935

Açmiyazin 23, 3038

Açu 300, 782, 994

Acu 205, 299, 804, 995

Ada Kal'ası 656, 682, 829, 1011, 1012, 1013, 1015, 1122, 1232, 1298

Adana 341, 342, 441, 456, 549, 722, 755, 896, 902, 904, 905, 1147, 1181, 1521, 1668, 1692, 1693, 1756, 1811, 1815, 1817, 1819, 1863, 1984, 2139, 2628, 2668, 2816, 2950, 2968, 2979, 2989, 3049, 3061, 3063, 3326, 3340, 3342, 3350, 3370, 3377, 3400

Afgân 28, 61, 355, 816, 1542, 1543, 1651, 1954, 1955

aforoz 156, 159, 167, 169, 171, 173, 174, 185, 2828, 3115, 3260, 3388

Afrika 26, 28, 30, 111, 112, 143, 149, 155, 157, 161, 163, 179, 180, 248, 762, 1172, 1240, 1246, 1399, 1733, 1734, 2411, 2472, 2728, 2731, 2873, 2922, 2931, 2932, 2933, 2989, 3066, 3223

Ağriboz 119, 138, 323, 324, 350, 633, 649, 718, 736, 737, 738, 745, 860, 1007, 1132, 1489, 1677, 1745, 1775, 1818, 1950, 1988, 2032, 2038, 2120, 2753, 2775, 2954, 3070, 3074, 3160, 3162, 3163, 3166, 3167, 3185, 3302, 3316, 3317, 3320, 3327, 3344, 3345, 3352, 3357, 3359, 3366, 3381, 3385, 3438, 3471, 3484

Ahılkelek 839, 2106, 2380, 2809

Ahısha 76, 229, 361, 362, 663, 836, 837, 1377, 1496, 1497, 1536, 1756, 1984, 1988, 2051, 2106, 2322, 2613, 2700, 2701, 2703, 2779, 2795, 2817, 2953, 2990, 3049

Ahmed Atâullâh Efendi 661, 723, 750, 3398

Ahmed Câvîd Beg 814, 1158

Ahmed Cevdet 9, 1564, 1565

Ahtamar 23, 3038

A'rac Osmân Paşa 1165, 1752

Akabe 1845, 2872

Akçar 1544, 1817, 1818

Akdeniz 20, 28, 41, 49, 50, 74, 78, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 143, 206, 250, 258, 276, 286, 293, 296, 299, 300, 302, 303, 340, 420, 421, 462, 465, 477, 500, 501, 509, 518, 536, 542, 547, 578, 586, 601, 605, 613, 614, 639, 644, 649, 654, 670, 748, 755, 845, 921, 936, 937, 946, 988, 998, 999, 1000, 1078, 1080, 1082, 1085, 1092, 1093, 1097, 1099, 1120, 1121, 1123, 1130, 1132, 1138, 1172, 1183, 1184, 1287, 1293, 1322, 1325, 1364, 1389, 1485, 1486, 1488, 1490, 1521, 1532, 1574, 1616, 1623, 1644, 1649, 1675, 1676, 1679, 1685, 1689, 1690, 1740, 1746, 1747, 1751, 1757, 1775, 1800, 1805, 1832, 1837, 1856, 1881, 1882, 1899, 1913, 1914, 1916, 1945, 1947, 1951, 1995, 1997, 2022, 2056, 2126, 2143, 2147, 2162, 2230, 2252, 2258, 2259, 2260, 2274, 2277, 2297, 2301, 2302, 2306, 2307, 2308, 2312, 2322, 2366, 2368, 2369, 2381, 2382, 2383, 2394, 2396, 2402, 2403, 2434, 2435, 2436, 2493, 2557, 2561, 2568, 2581, 2615, 2640, 2641, 2642, 2643, 2706, 2761, 2820, 2825, 2957, 2958, 2959, 2960, 2990, 3002, 3074, 3085, 3088, 3089, 3092, 3094, 3122, 3126, 3127, 3128, 3138, 3146, 3151, 3161, 3162, 3165, 3166, 3167, 3168, 3183, 3184, 3185, 3186, 3187, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192, 3196, 3197, 3210, 3240, 3246, 3293, 3298, 3332, 3344, 3345, 3347, 3349, 3357, 3377, 3380, 3387, 3438, 3442

Akdeniz Boğazı 137, 614, 1685, 1832, 1837, 1914, 2143, 2297, 2301, 2306, 2307, 2308, 2312, 2322, 2366, 2368, 2369, 2381, 2382, 2383, 2396, 2557, 2561, 2568, 2615, 2641, 2642, 2643, 2706, 2825, 3151, 3161, 3162, 3165, 3189, 3196, 3293, 3298, 3332, 3347, 3377, 3380, 3387, 3438

Akka 169, 170, 171, 172, 258, 276, 277, 278, 337, 338, 341, 342, 343, 345, 346, 347, 714, 717, 718, 849, 1659, 1660, 1661, 1662, 1663, 1677, 1741, 1805

Akka Kal'ası 342, 347, 714, 1659

Akkirman 218, 297, 300, 380, 482, 510, 748, 986, 1075, 1207, 1222, 1226, 1227, 1266, 1324, 1535, 1608, 1641, 1755, 2292, 2294, 2803, 3133, 3439, 3441, 3452, 3453, 3462, 3463, 3464

Akkoyunlular 39

Akmescid 219, 505

Akpalanka 1012, 1016, 1020, 1028, 1031, 1053

Aksanto 18, 3095, 3096, 3097, 3099, 3100, 3102, 3103, 3105, 3106, 3107, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3128, 3129, 3132, 3133, 3136, 3138, 3139, 3140, 3156, 3167, 3202, 3203, 3231, 3247, 3252, 3457

Aksaray 453, 2635, 3350, 3351, 3471

Alâ'iyye 459, 986, 2557, 2558, 2559, 2988, 3352, 3376, 3377, 3400

Aleko 2274, 2292, 2381, 2408, 2493, 3051, 3114, 3115, 3131, 3133, 3137, 3138

Aleksandır İstakiyef 580

Alemdâr Paşa 1502, 2300, 2301, 2323, 2324, 2325, 2365, 2366, 2367, 2368, 2386, 2388, 2389, 2407, 2434, 2435, 2437, 2440, 2442, 2443, 2444, 2446, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2471, 2473, 2474, 2476, 2477, 2480, 2481, 2484, 2521, 2522, 2523, 2528, 2529, 2531, 2532, 2533, 2535, 2536, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2545, 2553, 2554, 2557, 2559, 2560, 2561, 2563, 2564, 2566, 2567, 2568, 2577, 2578, 2580, 2581, 2586, 2587, 2603, 2611, 2614, 2615, 2616, 2619, 2670, 2710, 2713, 2721, 2752, 2887, 2888, 3178, 3323, 3353, 3403, 3410, 3425, 3430

Âl-i Büveyh 28

Alî Haydar Han 868, 1953

Alikurna 748

Alî Murâd Han 405, 835, 863

Alî Race 764

Alî Râ'if Efendi 15, 16, 416, 2387

Alî Râ'ik Efendi 1030, 1208, 1272, 1274

Almanya 23, 41, 46, 65, 118, 122, 142, 147, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 182, 186, 189, 190, 193, 194, 195, 200, 204, 248, 249, 288, 292, 293, 914, 924, 946, 965, 997, 1009, 1109, 1125, 1297, 1398, 1399, 1400, 1418, 1673, 1701, 1715, 1717, 1721, 1727, 1730, 1731, 1765, 1778, 1797, 1800, 1805, 1944, 1945, 1996, 1998, 2000, 2055, 2122, 2187, 2216, 2217, 2220, 2221, 2222, 2223, 2228, 2241, 2242, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2250, 2252, 2256, 2257, 2261, 2262, 2285, 2286, 2287, 2390, 2391, 2392, 2394, 2395, 2398, 2412, 2414, 2417, 2426, 2427, 2428, 2567, 2568, 2570, 2574, 2575, 2585, 2587, 2588, 2590, 2591, 2592, 2594, 2596, 2601, 2602, 2603, 2645, 2646, 2657, 2658, 2737, 2739, 2741, 2742, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2826, 2827, 2828, 2830, 2831, 2834, 2837, 2853, 2858, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2897, 2898, 2899, 2900, 2907, 2919, 2920, 2921, 2923, 2924, 2925, 2927, 2930, 2934, 2938, 2939, 3000, 3213, 3214, 3455, 3458

Alo Paşa 1449, 1808, 1813, 1818, 1819, 1821, 1822

Alparslan 29

Amasra 995

Amerika 24, 64, 66, 112, 122, 179, 180, 190, 191, 194, 195, 197, 247, 398, 422, 423, 480, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 601, 636, 639, 641, 650, 679, 907, 965, 1198, 1399, 1479, 1703, 1704, 1707, 1711, 1718, 1727, 1730, 1803, 2023, 2225, 2226, 2228, 2243, 2411, 2414, 2423, 2654, 2655, 2737, 2743, 2822, 2832, 2836, 2922, 2929, 2931, 2999, 3002, 3003, 3125, 3223, 3237

Amorgos 845

Amr bin Âs 110

Amsterdam 66, 188, 2654

Anabolı 18, 57, 125, 2987, 3158, 3159, 3160, 3161, 3165, 3291, 3299, 3302, 3319, 3320, 3321, 3322, 3328, 3329, 3331, 3332, 3342, 3380, 3496

Anadolı 29, 30, 32, 35, 36, 38, 39, 40, 46, 47, 49, 61, 76, 82, 83, 85, 87, 92, 99, 101, 138, 139, 142, 155, 169, 172, 177, 198, 213, 231, 233, 234, 256, 286, 293, 318, 321, 327, 332, 343, 344, 351, 353, 360, 373, 376, 381, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 397, 401, 408, 417, 420, 432, 446, 447, 458, 459, 481, 482, 502, 504, 505, 507, 514, 524, 549, 550, 554, 590, 595, 596, 633, 646, 647, 649, 661, 664, 666, 677, 723, 733, 734, 737, 744, 745, 747, 748, 750, 756, 761, 765, 768, 777, 783, 787, 805, 806, 809, 813, 823, 828, 831, 850, 855, 859, 861, 910,

961, 962, 982, 987, 993, 996, 999, 1005, 1007, 1038, 1063, 1064, 1074, 1083, 1085, 1103, 1112, 1130, 1131, 1132, 1152, 1164, 1169, 1170, 1174, 1175, 1190, 1195, 1198, 1205, 1231, 1250, 1264, 1266, 1278, 1284, 1285, 1286, 1288, 1299, 1302, 1350, 1356, 1357, 1358, 1362, 1366, 1367, 1374, 1377, 1389, 1391, 1434, 1437, 1447, 1453, 1458, 1460, 1464, 1470, 1472, 1485, 1486, 1500, 1521, 1532, 1578, 1579, 1583, 1593, 1596, 1597, 1604, 1623, 1624, 1630, 1634, 1652, 1653, 1655, 1656, 1657, 1678, 1679, 1683, 1685, 1686, 1690, 1691, 1692, 1699, 1735, 1737, 1748, 1749, 1751, 1753, 1755, 1756, 1765, 1768, 1770, 1773, 1786, 1790, 1807, 1808, 1811, 1813, 1818, 1827, 1837, 1863, 1865, 1933, 1934, 1950, 1965, 1989, 1990, 2031, 2033, 2036, 2037, 2038, 2051, 2052, 2053, 2086, 2100, 2119, 2131, 2143, 2145, 2146, 2147, 2150, 2237, 2239, 2262, 2266, 2267, 2276, 2297, 2308, 2312, 2321, 2325, 2327, 2330, 2334, 2344, 2353, 2358, 2359, 2360, 2366, 2382, 2387, 2407, 2418, 2429, 2431, 2434, 2436, 2442, 2455, 2457, 2480, 2481, 2484, 2521, 2524, 2525, 2531, 2541, 2552, 2558, 2559, 2567, 2568, 2605, 2613, 2616, 2617, 2630, 2635, 2636, 2637, 2639, 2662, 2665, 2669, 2672, 2678, 2681, 2683, 2704, 2705, 2706, 2715, 2721, 2746, 2751, 2753, 2754, 2766, 2795, 2799, 2802, 2804, 2806, 2808, 2809, 2810, 2811, 2812, 2813, 2859, 2860, 2862, 2863, 2873, 2881, 2883, 2888, 2909, 2913, 2915, 2941, 2943, 2948, 2949, 2952, 2953, 2954, 2955, 2956, 2962, 2984, 2988, 2990, 2993, 2994, 3010, 3033, 3038, 3054, 3055, 3057, 3059, 3080, 3084, 3099, 3101, 3127, 3130, 3145, 3150, 3161, 3162, 3168, 3185, 3186, 3187, 3188, 3189, 3194, 3204, 3205, 3264, 3292, 3294, 3295, 3310, 3312, 3314, 3325, 3331, 3334, 3338, 3340, 3341, 3342, 3343, 3354, 3355, 3364, 3369, 3370, 3377, 3379, 3389, 3395, 3396, 3398, 3399, 3400, 3404, 3411, 3414, 3432, 3434, 3437, 3439, 3441, 3445, 3451, 3452, 3480, 3511, 3513

Anadolı Fenarı 1748

Anadolı Kavağı 734, 1749

Anakara 655, 2231, 2322, 2403, 2494, 2795, 3059, 3439, 3445

Anamur 1742

Anapa 14, 205, 227, 235, 245, 399, 482, 753, 765, 784, 785, 786, 788, 789, 790, 792, 793, 795, 796, 798, 799, 800, 801, 803, 804, 805, 806, 808, 809, 810, 811, 812, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 823, 824, 825, 826, 827, 829, 855, 952, 964, 965, 982, 983, 984, 985, 994, 995, 1003, 1073, 1083, 1085, 1152, 1183, 1295, 1372, 1373, 1374, 1375, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1387, 1388, 1389, 1391, 1397, 1471, 1482, 1483, 1484, 1485, 1495, 1541, 1609, 1615, 1644, 1678, 1737, 1738, 1756, 1757, 1864, 1978, 2230, 2403, 2639, 2661, 2662, 2704, 2711, 2795, 2810, 2811, 2861, 3038, 3051, 3061, 3368, 3378, 3445

Anavarin 2959, 3165, 3166, 3185, 3328, 3366, 3380, 3389, 3464, 3465

Ankara 326, 482, 590, 731, 765, 770, 829, 851, 1162, 1169, 1255, 1351, 1478, 1485, 1756, 1790, 1791, 2455, 2509, 2637, 2754, 2859, 3037, 3047, 3211, 3296, 3330, 3332, 3342, 3349, 3352, 3400

Antakiyye 28, 153, 169, 172, 388, 3316, 3326, 3340, 3341

Antalya 116, 448, 854, 1165, 1786, 2912, 3161, 3162, 3356

Arabgîr 3182, 3400

Arabistân 115, 146, 153, 154, 155, 173, 209, 213, 251, 705, 762, 780, 861, 867, 1038, 1321, 1521, 1532, 1589, 1652, 1657, 1666, 1740, 1775, 1828, 1838, 1926, 1927, 1932, 1939, 1957, 1965, 1979, 2021, 2084, 2096, 2097, 2103, 2106, 2117, 2138, 2139, 2190, 2275, 2278, 2312, 2314, 2330, 2432, 2665, 2684, 2685, 2724, 2869, 2873, 2913, 2914, 2962, 2989, 3196, 3197, 3382, 3442

Arab-zâde Atâullâh Efendi 446, 549, 1163

Arab-zâde Sâdık Mollâ Efendi 660

Ardahan 1497, 2051

Arîş 1921, 1922, 1923, 1926, 1930, 1931, 1940, 1941, 1959, 1960, 1961, 1963, 1964, 1968, 1969, 1973, 1982, 1983, 2002, 2172, 2173, 2178, 2185, 2316, 3044

Arnavud 81, 304, 413, 503, 547, 632, 733, 747, 785, 807, 849, 892, 1038, 1048, 1049, 1084, 1148, 1174, 1187, 1188, 1212, 1219, 1298, 1309, 1368, 1391, 1659, 1662, 1746, 1807, 1842, 1924, 1960, 1962, 1963, 1964, 1983, 2002, 2004, 2012, 2013, 2019, 2030, 2033, 2035, 2037, 2043, 2086, 2087, 2088, 2091, 2092, 2093, 2094, 2100, 2107, 2108, 2109, 2110, 2112, 2129, 2142, 2235, 2279, 2299, 2316, 2340, 2358, 2526, 2544, 2552, 2622, 2624, 2630, 2634, 2679, 2711, 2712, 2713, 2775, 2947, 2971, 2977, 3044, 3063, 3067, 3068, 3076, 3077, 3112, 3133, 3157, 3202, 3211, 3232, 3239, 3299, 3300, 3301, 3305, 3316, 3317, 3322, 3329, 3346, 3347, 3358, 3359, 3363, 3364, 3366, 3367, 3370, 3381, 3384, 3385, 3394, 3427

Arnavud İbrâhîm Paşa 1298

Arnavudköy 3171, 3180, 3181, 3183

Arnavudluk 113, 138, 196, 250, 545, 584, 1054, 1231, 1488, 1521, 1533, 1764, 1766, 1767, 1796, 1800, 1805, 1828, 1914, 1951, 2002, 2107, 2166, 2252, 2266, 2323, 2400, 2417, 2418, 2421, 2422, 2429, 2434, 2489, 2681, 2683, 2705, 2740, 2819, 2820, 2859, 3038, 3071, 3072, 3092, 3095, 3101, 3299, 3355, 3367, 3400

Arslan Giray Sultân 477, 486, 586, 854, 1378

Arslan Mehmed Paşa 524, 677

Arslan Paşa 736, 755, 1301, 1303, 1314, 1361, 1371, 3367

Asâkir-i Mansûre 3423, 3425, 3426, 3427, 3429, 3436, 3437, 3438, 3442, 3510, 3511, 3512, 3516

Âsım Efendi Târîhi 1152, 1622, 1853, 2469

Âsım Târîhi 1182, 1204, 1681, 2328, 2333

Asîr 2074, 2084, 2916, 2943, 2971

Asmaaltı 3153, 3339, 3410

Âsur 140

Asvân 339, 899, 900, 1046, 2728

Asya 38, 139, 140, 141, 142, 180, 236, 237, 246, 799, 1727, 1733, 1734, 2190, 2402, 2576, 2613, 3223, 3225

Atabegân Devleti 30, 31, 169

Atâullâh Efendi 321, 347, 348, 392, 393, 418, 446, 457, 514, 549, 657, 661, 723, 737, 744, 750, 755, 841, 1162, 1163, 1989, 2075, 2098, 2270, 2336, 2337, 2342, 2343, 2344, 2353, 2355, 2362, 2373, 2374, 2375, 2384, 2436, 2441, 2442, 2449, 2451, 2454, 2469, 2470, 2471, 2474, 2479, 2498, 2541, 2677, 2712, 2720, 2885, 3051, 3055, 3132, 3287, 3290, 3292, 3342, 3361, 3389, 3398, 3434

Âtıf-zâde Ömer Vahîd Efendi 387, 416

Atina 1489, 3090, 3096, 3117, 3224, 3355, 3388

At Meydânı 51, 2345, 2348, 2352, 2353, 2536, 2545, 2546, 2547, 2981, 3416, 3419

Attila 149

Avar 228, 229, 232, 246, 838, 840, 987

Avlite 383, 384, 505, 1060, 1061, 1062, 1064, 1068

Avlonya 119, 121, 288, 724, 1654, 2300, 2681, 2682, 2683, 2684, 2753, 2997, 3071, 3072, 3074, 3080, 3093, 3162, 3355, 3367, 3467, 3471

Avrethisârı 3050, 3100

Avrupa 17, 19, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 35, 37, 38, 41, 46, 51, 64, 69, 73, 74, 81, 84, 93, 96, 98, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 117, 118, 120, 121, 128, 130, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 142, 147, 148, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 194, 196, 197, 198, 199, 203, 206, 236, 246, 248, 292, 293, 302, 378, 388, 389, 399, 410, 424, 435, 473, 479, 480, 497, 498, 505, 525, 526, 531, 538, 539, 540, 545, 546, 564, 565, 573, 574, 593, 601, 610, 636, 669, 671, 672, 678, 679, 700, 702, 703, 704, 705, 762, 799, 831, 862, 906, 914, 915, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 925, 926, 927, 928, 931, 932, 934, 936, 939, 940, 943, 945, 965, 966, 973, 975, 988, 989, 990, 991, 1087, 1091, 1092, 1093, 1095, 1096, 1097, 1098, 1110, 1121, 1124, 1129, 1130, 1167, 1198, 1203, 1221, 1236, 1239, 1241, 1242, 1272, 1273, 1297, 1300, 1317, 1318, 1322, 1338, 1341, 1359, 1360, 1371, 1398, 1399, 1404, 1409, 1412, 1413, 1423, 1425, 1428, 1433, 1434, 1440, 1441, 1456, 1461, 1464, 1481, 1483, 1484, 1490, 1508, 1509, 1516, 1517, 1518, 1538, 1552, 1553, 1554, 1556, 1559, 1575, 1579, 1580, 1581, 1582, 1583, 1592, 1594, 1605, 1609, 1614, 1627, 1635, 1637, 1642, 1643, 1651, 1652, 1680, 1700, 1701, 1714, 1715, 1716, 1719, 1720, 1721, 1725, 1726, 1728, 1733, 1734, 1738, 1740, 1745, 1758, 1774, 1776, 1779, 1780, 1781, 1782, 1784, 1795, 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1804, 1808, 1837, 1838, 1839, 1840, 1848, 1853, 1854, 1855, 1857, 1888, 1889, 1890, 1891, 1896, 1897, 1901, 1913, 1914, 1917, 1920, 1929, 1944, 1945, 1952, 1966, 1991, 1995, 1996, 1998, 2001, 2002, 2003, 2009, 2015, 2022, 2023, 2120, 2121, 2122, 2143, 2144, 2145, 2154, 2173, 2181, 2186, 2188, 2189, 2215, 2216, 2218, 2219, 2220, 2225, 2226, 2228, 2229, 2240, 2242, 2245, 2249, 2250, 2251, 2253, 2256, 2261, 2285, 2286, 2289, 2290, 2296, 2326, 2332, 2356, 2362, 2390, 2391, 2394, 2395, 2397, 2398, 2399, 2407, 2410, 2411, 2412, 2415, 2417, 2427, 2428, 2429, 2430, 2468, 2488, 2489, 2494, 2495, 2565, 2569, 2573, 2574, 2580, 2581, 2584, 2585, 2587, 2594, 2602, 2603, 2611, 2642, 2643, 2645, 2646, 2650, 2654, 2655, 2656, 2657, 2732, 2734, 2736, 2737, 2740, 2741, 2760, 2775, 2811, 2812, 2813, 2815, 2816, 2818, 2819, 2822, 2823, 2825, 2827, 2828, 2829, 2831, 2832, 2855, 2857, 2858, 2874, 2888, 2902, 2906, 2907, 2908, 2913, 2916, 2918, 2919, 2920, 2921, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2928, 2929, 2931, 2932, 2933, 2938, 2939, 2947, 2957, 2959, 2960, 2962, 2999, 3000, 3001, 3002, 3003, 3004, 3038, 3051, 3085, 3087, 3088, 3089,

3090, 3091, 3094, 3101, 3102, 3106, 3108, 3118, 3128, 3129, 3142, 3173, 3185, 3201, 3210, 3212, 3213, 3214, 3215, 3216, 3218, 3225, 3235, 3244, 3246, 3361, 3388, 3394, 3396, 3439, 3444, 3445, 3446, 3447, 3448, 3449, 3450, 3451, 3453, 3454, 3455, 3456, 3458, 3460, 3461, 3462, 3463, 3466, 3516, 3517, 3519, 3520, 3522

Avusturya 11, 18, 41, 46, 71, 122, 158, 166, 174, 178, 182, 186, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 199, 206, 288, 293, 497, 544, 545, 546, 636, 641, 912, 913, 914, 915, 917, 918, 920, 922, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 946, 947, 948, 965, 977, 1017, 1028, 1029, 1172, 1187, 1188, 1203, 1211, 1212, 1218, 1219, 1220, 1221, 1297, 1298, 1313, 1398, 1423, 1519, 1639, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719, 1720, 1721, 1722, 1723, 1730, 1731, 1733, 1734, 1774, 1778, 1795, 1796, 1797, 1798, 1801, 1802, 1804, 1838, 1855, 1917, 1944, 1945, 1966, 1967, 1970, 1995, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2034, 2039, 2056, 2122, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2227, 2228, 2229, 2240, 2241, 2242, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2254, 2256, 2257, 2260, 2261, 2276, 2285, 2287, 2289, 2290, 2390, 2391, 2394, 2395, 2398, 2412, 2413, 2417, 2421, 2427, 2428, 2429, 2431, 2567, 2568, 2569, 2570, 2572, 2573, 2574, 2581, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2599, 2601, 2602, 2644, 2645, 2646, 2658, 2739, 2741, 2796, 2815, 2816, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2826, 2827, 2829, 2830, 2831, 2834, 2843, 2855, 2858, 2880, 2881, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2898, 2899, 2902, 2903, 2904, 2919, 2920, 2922, 2923, 2924, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2932, 2933, 2934, 2938, 2939, 2958, 2999, 3000, 3001, 3002, 3038, 3041, 3067, 3095, 3129, 3143, 3150, 3185, 3198, 3201, 3202, 3214, 3215, 3216, 3218, 3247, 3252, 3307, 3322, 3446, 3447, 3448, 3449, 3453, 3454, 3455, 3456, 3459, 3460, 3461, 3462, 3464, 3517, 3519, 3521, 3523

Ayaklı Kütübhâne 1165, 1166, 1168, 1502, 1786

Ayasofya 37, 152, 392, 397, 435, 801, 852, 1153, 1173, 1474, 1693, 1752, 1785, 1989, 2026, 2351, 2354, 2355, 2471, 2536, 2545, 2546, 2548, 2715, 2875, 2910, 3121, 3421, 3425

Ayasofya Câmi'i 392, 1153

Ayasofya-i Kebîr 397, 1173, 1474, 1693, 1752, 1785, 2875

Aydın 69, 169, 331, 332, 333, 374, 396, 417, 418, 419, 433, 436, 439, 458, 503, 714, 719, 755, 1761, 1773, 1817, 1818, 2039, 2859, 3079, 3161, 3291, 3292, 3309, 3311, 3342, 3351, 3354, 3362, 3363, 3382, 3400, 3434, 3442

Aydoslı Mehmed Paşa 507, 524, 647, 648, 710, 711, 996, 1040, 1041, 1182, 1208, 1303, 1340, 1764, 1765

Ayıntâb 438, 814, 1231, 1470, 1741, 1742, 1983, 2859, 3056, 3342

Ayıntâbî Âsım Efendi 15, 16, 2387

Âyine-i Zurefâ 12, 13

Âyînelikavak 115, 407, 408, 410, 419, 428, 479, 485, 495, 512, 525, 538, 575, 604, 610, 636, 642, 644, 645, 650, 652, 653, 661, 672, 675, 676, 677, 690, 692, 973, 1036, 1091, 1151, 1839, 2142

Ayvalık 3115, 3169, 3177, 3187, 3188, 3210, 3211

Azak 54, 55, 56, 190, 203, 204, 205, 206, 290, 293, 299, 504, 511, 588, 656, 670, 748, 784, 805, 806, 808, 1132, 1458, 2187

Azak Denizi 204, 205, 299, 504, 511, 656, 670, 2187

Bahr-i Azak 293, 504, 588, 806, 808

Azak Kal'ası 54, 55, 56, 190, 203, 204, 205, 290, 299, 808

Âzerbâycân 1541, 1728, 1735, 1736, 1775, 2255, 2383

Azm-zâde 279, 341, 342, 345, 346, 386, 439, 549, 715, 723, 725, 726, 727, 757, 762, 860, 896, 902, 1656, 1741, 1837, 1839, 1849, 1853, 1934, 1948, 1949, 1976, 2043, 2078, 2102, 2104, 2105, 2132, 2237, 2278, 2313, 2314, 2684, 2754, 2809, 3355, 3368, 3376

B

Ba'albek 1948, 2610

Babadağı 383, 434, 768, 783, 798, 909, 1022, 1231, 1299, 1300, 1332, 1333, 1336, 1337, 1339, 1342, 1343, 1345, 1360, 1362, 1363, 1447, 1449, 1482, 2634, 2949, 3150, 3187, 3200, 3257, 3258, 3334, 3362

Bâbân 279, 281, 283, 284, 353, 354, 356, 366, 403, 561, 863, 864, 865, 1044, 2045, 2048, 2232, 2255, 2256, 2689, 2690, 2694, 2696, 2698, 2701, 2702, 2703, 2817, 2865, 2866, 2878, 2879, 2886, 2972, 2973, 2977, 2979, 3391, 3485, 3488

Baba Paşa 2293, 2634, 2635, 2636, 2665, 2666, 2667, 2672, 2873, 2888, 2910, 2911, 2952, 2953, 3071, 3072, 3074, 3077, 3247

Bâb-ı Âlî 16, 51, 314, 322, 335, 337, 356, 357, 359,

387, 402, 409, 412, 455, 460, 462, 463, 464, 469, 471, 472, 475, 476, 485, 490, 492, 499, 508, 521, 524, 540, 541, 542, 636, 650, 657, 658, 659, 675, 676, 677, 680, 681, 682, 692, 693, 696, 710, 725, 729, 730, 731, 737, 738, 741, 744, 747, 758, 760, 786, 788, 827, 836, 847, 852, 854, 856, 862, 880, 881, 903, 962, 969, 970, 977, 980, 989, 990, 993, 995, 1002, 1057, 1086, 1087, 1095, 1105, 1106, 1108, 1111, 1113, 1118, 1123, 1127, 1128, 1136, 1143, 1144, 1150, 1158, 1167, 1172, 1177, 1192, 1193, 1198, 1200, 1232, 1323, 1327, 1328, 1350, 1357, 1359, 1387, 1430, 1464, 1465, 1468, 1476, 1486, 1498, 1577, 1617, 1631, 1640, 1649, 1675, 1676, 1677, 1678, 1680, 1681, 1683, 1684, 1686, 1687, 1691, 1698, 1699, 1700, 1719, 1720, 1725, 1726, 1728, 1729, 1730, 1732, 1733, 1742, 1750, 1752, 1759, 1772, 1774, 1776, 1780, 1781, 1782, 1784, 1788, 1793, 1794, 1795, 1796, 1799, 1800, 1802, 1810, 1811, 1839, 1852, 1856, 1857, 1860, 1865, 1915, 1933, 1945, 1994, 2014, 2017, 2025, 2026, 2035, 2037, 2039, 2042, 2046, 2047, 2049, 2075, 2076, 2085, 2104, 2107, 2118, 2119, 2120, 2124, 2125, 2130, 2140, 2185, 2190, 2218, 2219, 2223, 2230, 2236, 2237, 2251, 2255, 2258, 2259, 2264, 2265, 2269, 2271, 2272, 2274, 2275, 2276, 2279, 2290, 2292, 2295, 2296, 2298, 2299, 2302, 2304, 2306, 2308, 2329, 2332, 2337, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2349, 2351, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2360, 2361, 2362, 2370, 2371, 2375, 2376, 2378, 2380, 2381, 2389, 2402, 2404, 2406, 2408, 2409, 2418, 2419, 2421, 2422, 2434, 2449, 2452, 2454, 2457, 2464, 2471, 2478, 2480, 2483, 2525, 2527, 2530, 2532, 2534, 2536, 2537, 2538, 2543, 2544, 2545, 2551, 2554, 2558, 2560, 2562, 2564, 2565, 2567, 2571, 2576, 2577, 2580, 2581, 2582, 2587, 2605, 2612, 2614, 2619, 2620, 2635, 2641, 2642, 2643, 2658, 2659, 2661, 2662, 2663, 2669, 2670, 2678, 2682, 2687, 2688, 2697, 2713, 2718, 2719, 2731, 2732, 2740, 2742, 2743, 2764, 2775, 2777, 2803, 2812, 2815, 2819, 2823, 2824, 2830, 2861, 2864, 2868, 2872, 2881, 2883, 2913, 2947, 2951, 2956, 2957, 2962, 2964, 2967, 2968, 2969, 2970, 2971, 2973, 2979, 3006, 3011, 3041, 3042, 3043, 3044, 3056, 3061, 3063, 3069, 3085, 3086, 3089, 3095, 3104, 3115, 3123, 3124, 3130, 3131, 3133, 3134, 3137, 3138, 3141, 3142, 3143, 3147, 3150, 3153, 3154, 3155, 3157, 3160, 3161, 3162, 3164, 3166, 3169, 3171, 3172, 3175, 3177, 3190, 3200, 3201, 3203, 3205, 3206, 3207, 3210, 3222, 3247, 3248, 3249, 3250, 3254, 3263, 3282, 3283, 3286, 3297, 3298, 3301, 3302, 3303, 3308, 3310, 3317, 3323, 3326, 3335, 3349, 3351, 3361, 3363, 3364, 3375, 3377, 3381, 3382, 3386, 3388, 3389, 3390, 3392, 3393, 3395, 3397, 3406, 3407, 3408, 3410, 3411, 3418, 3428, 3432, 3438, 3439, 3440, 3446, 3447, 3448, 3449, 3450, 3453, 3460, 3462, 3463, 3464, 3466, 3472, 3483, 3485, 3494, 3497, 3501, 3506, 3509, 3513, 3515, 3516, 3517, 3518, 3519, 3520, 3521, 3522, 3524

Bâb-ı Âsafî 337, 372, 373, 381, 393, 409, 452, 1162, 1186, 1275, 1459, 1461, 1477, 1621, 2354

Bâbil 140, 141, 142, 143, 1850, 3223, 3224

Badra 3106, 3117, 3123, 3124, 3160, 3162, 3163, 3195, 3196, 3292, 3293, 3299, 3300, 3314, 3321, 3322, 3328, 3332, 3333, 3345, 3346, 3347, 3362, 3363, 3364, 3368, 3382

Bafra 1374, 1376

Bağçesaray 75, 224, 1172

Bağdâd 15, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 47, 49, 62, 71, 142, 157, 158, 165, 196, 212, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 366, 367, 368, 370, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 418, 430, 431, 432, 439, 458, 533, 552, 558, 559, 561, 631, 633, 635, 664, 722, 733, 744, 752, 754, 763, 764, 856, 863, 864, 865, 866, 867, 869, 870, 871, 872, 963, 965, 1037, 1043, 1044, 1086, 1164, 1291, 1521, 1532, 1541, 1544, 1589, 1596, 1611, 1612, 1630, 1667, 1668, 1669, 1670, 1678, 1688, 1863, 1934, 1935, 1938, 1952, 1984, 1985, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2066, 2068, 2070, 2071, 2072, 2075, 2081, 2098, 2099, 2102, 2103, 2104, 2105, 2108, 2110, 2134, 2136, 2203, 2204, 2231, 2232, 2238, 2255, 2256, 2276, 2318, 2370, 2378, 2379, 2380, 2382, 2402, 2410, 2419, 2434, 2484, 2605, 2611, 2620, 2640, 2688, 2689, 2690, 2691, 2692, 2693, 2694, 2695, 2696, 2697, 2698, 2699, 2700, 2701, 2702, 2703, 2773, 2774, 2775, 2777, 2817, 2865, 2866, 2877, 2878, 2879, 2883, 2886, 2913, 2914, 2952, 2971, 2972, 2973, 2974, 2975, 2976, 2977, 2978, 2979, 2980, 2981, 2990, 3042, 3046, 3063, 3183, 3228, 3286, 3287, 3288, 3315, 3326, 3338, 3369, 3372, 3391, 3392, 3442, 3443, 3477, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3490, 3491, 3493, 3494, 3514

Bağdâdcık 230, 300, 1748, 2795

Bahâdır Giray Sultân 219, 486, 495, 586, 1073, 1378, 2526, 2632, 3179

Bâhir Efendi 18, 78, 407, 408, 409, 462, 642, 1155, 3291, 3330, 3430, 3434, 3438

Bahr-i Ahmer 41, 1928, 2725

Bahr-i Hazar 27, 61, 70, 202, 218, 227, 228, 229, 231, 245, 431, 531, 670, 815, 1735, 2187

Bahr-i Kulzüm 2621

Bahr-i Sefîd 18, 50, 141, 146, 147, 213, 322, 333, 339, 389, 392, 415, 441, 460, 500, 545, 547, 601, 612, 613, 614, 879, 1172, 1184, 1287, 1293, 1488, 1505, 1645, 1648, 1722, 1730, 1822, 1855, 1897, 1950, 2020, 2164, 2190, 2418, 2569, 2754, 2755, 2756, 2757, 2813, 2946, 2994, 3057, 3083, 3095, 3099, 3101, 3108, 3128, 3129, 3139, 3144, 3185, 3186, 3224, 3244, 3246, 3365, 3457

Bahr-i Sefîd Boğazı 147, 614, 1822, 1855, 1897, 2754, 2756, 2757

Bahr-i Siyâh 142, 218, 228, 238, 292, 293, 299, 329, 420, 443, 540, 578, 588, 612, 614, 634, 656, 692, 693, 950, 969, 1131, 1250, 1377, 1389, 1391, 1418, 1684, 1801, 2187, 2630, 2661, 3421, 3513

Bahriyye Mektebi 1165, 1168

Baht Giray Han 1073, 1130, 1182, 1183, 1207, 1209, 1222, 1266, 1272, 1299, 1332, 1340, 1363, 1392, 1494, 1495, 1990

Bâkîkırı 1314, 1329, 1331, 1334, 1335

Bakü 227, 229, 233, 234, 531

Balaklava 505

Balat 453, 551, 1989, 2369, 2445, 2715, 2752, 3015, 3073, 3157, 3242

Balıkesri 1692, 1828, 3326, 3335

Balıkhâne 455, 737, 1857, 2983, 3179, 3325

Bâlî Efendi Türbesi 1008

Balkan 1132, 1231, 1333, 1337, 1743, 1759, 1808, 1811, 1812, 1813, 1817, 1820, 1823, 1824, 1987, 2140, 2417, 2429, 2435, 2560, 2658, 2678, 2681, 2705, 2706, 2707, 2816

Baltacı Mehmed Paşa 56, 74, 107, 191, 204, 227, 290, 705

Baltık 56, 74, 136, 164, 166, 190, 191, 204, 292, 293, 423, 480, 639, 695, 748, 936, 988, 1078, 1079, 1080, 1082, 1105, 1121, 1122, 1123, 1129, 1130, 1135, 1138, 1145, 1204, 1205, 1322, 1325, 1407, 1425, 1456, 1479, 1480, 1482, 1483, 1550, 1574, 2002, 2023, 2240, 2241, 2398, 2399, 2491, 2640, 2654, 2889, 2934, 3088

Balyabadra 3076, 3117, 3313, 3318, 3320, 3321, 3328, 3333, 3357, 3366, 3382

Banaluka 548, 1006

bârân-ı azîm 1283, 2445

Baron Prokeş 18

Barselona 158, 2733, 2734

Barşelona 1240, 1241, 1246, 1479

Baruthâneler Nezâreti 1748, 1827

Basra 124, 146, 197, 210, 211, 279, 292, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 367, 368, 370, 371, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 430, 431, 432, 439, 440, 458, 558, 559, 561, 763, 865, 866, 869, 870, 871, 872, 1043, 1044, 1291, 1341, 1532, 1542, 1544, 1611, 1612, 1667, 1670, 1863, 1864, 1915, 1935, 1936, 1938, 1954, 2045, 2046, 2047, 2048, 2059, 2060, 2070, 2071, 2081, 2098, 2103, 2133, 2279, 2378, 2380, 2419, 2691, 2693, 2694, 2697, 2777, 2878, 2972, 2973, 2974, 2975, 2978, 2981, 2989, 3042, 3148, 3228, 3443

Basra Körfezi 146, 292, 370, 763, 3042

Bastil 1702, 1710, 1711

Battâl Hüseyin Paşa 861, 896, 1374, 1379, 1915, 1988

Battâl Paşa 816, 983, 985, 995, 1061, 1073, 1083, 1164, 1374, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1387, 1388, 1391, 1471, 1987, 1988, 2231

Batum 535, 782, 832, 833, 836, 841, 2230, 2379, 2639, 2661, 2809

Bavyera 906, 2024, 2220, 2221, 2222, 2241, 2242, 2244, 2247, 2248, 2256, 2288, 2585, 2587, 2588, 2590, 2591, 2592, 2594, 2602, 2742, 2822, 2823, 2836, 2839, 2843, 2891, 2892, 2895, 2898, 2899, 2919, 2920, 2925, 2926, 2930, 3215

Bâyezîd 36, 37, 38, 39, 42, 102, 103, 113, 114, 177, 213, 218, 247, 287, 336, 397, 447, 739, 830, 1153, 1154, 1160, 1321, 1607, 1693, 1771, 1789, 1790, 1883, 1984, 1989, 2319, 2338, 2357, 2375, 2384, 2436, 2628, 2640, 2809, 2859, 2968, 2969, 3034, 3049, 3281, 3282, 3284, 3286, 3287, 3325, 3342, 3350, 3351, 3404, 3414, 3416

Bâyezîd Câmi‘ 1789, 1790

Bâyezîd Han-ı Sânî 38, 39, 42

Bâyezîd Meydânı 3034

Bebek 456, 978, 1183, 1495, 1682, 1857, 1989, 2341, 2454, 2475, 2721, 2954, 3183

Becâye 116, 117

Beç 467, 1545, 1548, 1552, 1553

Bec 41, 166, 449, 908, 1111, 1203, 1405, 1411, 1422, 1424, 1508, 1514, 1796, 1890, 2742, 2966, 2998, 3000, 3001, 3002, 3034, 3094

Beç Kal‘ası 1553

Begkoz 332, 411, 770, 1205, 1209, 1210, 1250, 1485, 3171, 3293, 3442

Beglerbegi Sarâyı 394

Behcet Efendi 552, 1171, 2124, 2376, 2711, 2872, 2967, 2982, 3011, 3056, 3057, 3295, 3326,

3343, 3389, 3404, 3405, 3435, 3436

Bekâ‘a 1948, 1949, 3340

Bektâşî 548, 1275, 2333, 2385, 3323, 3410, 3431, 3432, 3433, 3434, 3438

Belbîs 1845, 1921, 1962, 1968, 1969, 1970, 1973, 1974, 2007, 2011, 2103, 2104, 2109, 2110, 2116, 2182

Belçika 148, 149, 150, 158, 169, 187, 191, 973, 1717, 1718, 1720, 1721, 1725, 1727, 1796, 1797, 2000, 2600, 2657, 2737, 2819, 2900, 2926, 2930, 2933, 2936, 2937

Belgrad 51, 53, 54, 57, 59, 71, 72, 84, 247, 299, 320, 350, 438, 444, 456, 503, 535, 579, 596, 632, 647, 648, 659, 660, 683, 690, 692, 694, 711, 718, 719, 735, 736, 745, 860, 907, 947, 948, 949, 950, 986, 989, 990, 996, 997, 1002, 1003, 1004, 1006, 1007, 1008, 1009, 1011, 1013, 1018, 1021, 1027, 1031, 1040, 1042, 1052, 1069, 1122, 1132, 1164, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232, 1238, 1247, 1271, 1275, 1278, 1344, 1348, 1402, 1403, 1415, 1416, 1427, 1428, 1429, 1431, 1432, 1437, 1438, 1440, 1451, 1452, 1453, 1508, 1509, 1521, 1524, 1525, 1526, 1528, 1533, 1547, 1652, 1743, 1744, 1758, 1764, 1768, 1796, 1807, 1809, 1811, 1813, 1814, 1816, 1818, 1824, 1827, 1863, 1873, 2028, 2031, 2032, 2033, 2034, 2141, 2142, 2265, 2299, 2300, 2384, 2435, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2628, 2664, 2680, 2710, 2711, 2814, 2880, 2881, 2913, 2945, 2946, 2947, 2990, 3039, 3094, 3098

Belgrad Kal‘ası 53, 299, 997, 1007, 1132, 1228, 1229, 1230, 1743

Belh 248, 784, 1543, 1544

Bender 56, 75, 225, 298, 300, 323, 380, 396, 506, 535, 561, 579, 633, 634, 649, 659, 663, 710, 720, 736, 743, 748, 869, 870, 871, 878, 887, 899, 974, 975, 1002, 1005, 1012, 1052, 1054, 1057, 1058, 1066, 1068, 1075, 1107, 1187, 1207, 1208, 1209, 1213, 1222, 1231, 1265, 1268, 1269, 1271, 1272, 1312, 1324, 1339, 1535, 1608, 1615, 1641, 1699, 1808, 1809, 2032, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2367, 2407, 2495, 2496, 2694, 2729, 2730, 2803, 2825, 2862, 2978

Benefşe 1776, 3165, 3166, 3184

Benî Hâlid 1671, 1935, 2068, 3042, 3043

Benî Mütevâl 276, 338, 716, 717

Berât 334, 2681, 2683, 2684, 3071, 3211, 3307

Berât Kal‘ası 2681, 3071, 3211

Berberbaşı Alî Ağa 2884, 2942, 2983, 3005, 3013, 3141, 3308, 3324, 3472

Berezina 2847, 2850, 2851, 2852, 2853, 2858, 2888

Bergama 327, 2637, 3187

Bergos 634, 2037, 2051, 2254, 2630, 3146, 3380

Berkofca 1814, 1816, 1986, 1989, 2031, 2478, 2629, 2678

Berkofça 1822, 3377

Berlin 862, 915, 930, 939, 945, 966, 1322, 1327, 1358, 1413, 1440, 1441, 1456, 1477, 1480, 1545, 1548, 1549, 1550, 1552, 1554, 1555, 1558, 1559, 1560, 1758, 1776, 1781, 1782, 1793, 1825, 2122, 2216, 2227, 2245, 2249, 2276, 2286, 2288, 2296, 2590, 2739, 2824, 2833, 2840, 2841, 2889, 2891, 2895, 2896

Berrü’ş-şâm 714

Besarabya 56, 107, 246, 984, 1208, 1480, 1484, 2394, 2740, 2795, 2799, 2801, 2811, 2813, 2814, 2816, 2881, 3097, 3104, 3136, 3140, 3445

Beşiktaş 60, 359, 377, 397, 399, 451, 455, 751, 1036, 1063, 1287, 1679, 1690, 1747, 1783, 1839, 1914, 2040, 2050, 2084, 2307, 2310, 2311, 2377, 2501, 2670, 2718, 2723, 2956, 2967, 3008, 3015, 3157, 3191, 3192, 3193, 3242, 3342, 3353, 3362, 3379, 3401, 3411, 3412, 3425, 3432, 3435, 3436

Beşiktaş Sarây-ı Hümâyûnu 2956

Beşiktaş Sâhilsarâyı 1036, 1839, 2050, 3342

Begoğlı 297, 2641, 2723, 2866, 3143, 3154, 3180, 3337

Beyrut 169, 262, 276, 277, 278, 338, 346, 347, 849, 1659, 1661, 1932, 2130, 2687, 3067, 3340, 3384, 3385

Beyzâvî 377, 1168, 1169, 1773, 1787, 1992, 1993, 2053, 2083, 2202, 2669, 2721, 3294

Bibi Sultân 763, 764

Bîcânoğlı Alî Paşa 824, 825, 827, 828

Biga 138, 3151, 3191, 3293

Bihke 49, 434, 2124, 2125, 2628, 2705

Bilâd-ı Beşâre 717, 1664, 1926

Bilecik 2521, 2712, 2862

Birgi 3294, 3433

Bitlis 3287

Bodolya 1107

Podolya 1107

Boğaz-ı Bahr-i Sefîd 50, 1950, 2569, 3186, 3365

Boğaziçi 226, 329, 331, 340, 460, 961, 1033, 1183, 1356, 1547, 1782, 1783, 1947, 2329, 2330, 2342, 2377, 2389, 2445, 2452, 2454, 2550, 2617, 2868, 2875, 3033, 3052, 3067, 3121, 3143, 3146, 3171, 3178, 3183, 3188, 3242, 3253, 3325, 3349, 3410, 3429

Boğazkesen Kal'ası 37, 3082, 3364

Boğdan 56, 71, 107, 204, 220, 222, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 298, 300, 303, 315, 374, 375, 401, 408, 428, 429, 435, 450, 452, 499, 500, 501, 506, 520, 521, 524, 535, 545, 546, 578, 593, 594, 601, 605, 610, 635, 636, 638, 675, 676, 684, 728, 729, 733, 750, 908, 911, 916, 924, 935, 939, 942, 947, 948, 949, 969, 970, 971, 972, 976, 978, 979, 988, 991, 996, 997, 998, 1005, 1006, 1038, 1051, 1055, 1058, 1066, 1069, 1070, 1071, 1075, 1086, 1107, 1117, 1118, 1131, 1137, 1186, 1187, 1188, 1202, 1208, 1210, 1213, 1218, 1222, 1234, 1235, 1237, 1238, 1239, 1305, 1315, 1318, 1360, 1392, 1394, 1400, 1401, 1417, 1419, 1423, 1429, 1430, 1434, 1457, 1465, 1466, 1480, 1484, 1489, 1507, 1509, 1510, 1519, 1520, 1521, 1523, 1524, 1525, 1529, 1530, 1531, 1532, 1533, 1535, 1536, 1596, 1597, 1623, 1634, 1635, 1681, 1688, 1757, 1758, 1779, 1794, 1809, 1812, 1828, 2039, 2040, 2041, 2193, 2251, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2285, 2290, 2291, 2292, 2296, 2381, 2394, 2396, 2397, 2407, 2411, 2412, 2413, 2416, 2417, 2420, 2430, 2431, 2444, 2492, 2493, 2494, 2495, 2567, 2570, 2571, 2573, 2575, 2577, 2585, 2591, 2623, 2627, 2643, 2658, 2659, 2660, 2678, 2706, 2740, 2795, 2796, 2799, 2801, 2803, 2811, 2813, 2816, 2820, 2826, 2829, 2879, 2887, 2990, 2992, 2993, 2994, 3001, 3002, 3051, 3059, 3074, 3083, 3085, 3086, 3097, 3099, 3101, 3104, 3109, 3113, 3114, 3115, 3116, 3121, 3122, 3129, 3131, 3132, 3134, 3135, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3142, 3143, 3144, 3146, 3150, 3156, 3167, 3168, 3170, 3171, 3174, 3181, 3197, 3198, 3199, 3200, 3202, 3203, 3207, 3215, 3216, 3217, 3228, 3241, 3243, 3252, 3253, 3256, 3257, 3262, 3263, 3266, 3296, 3315, 3372, 3440, 3445, 3451, 3453, 3459, 3465, 3466, 3524

Bohace 299

Bohemya 248, 544, 1552, 1553, 1795, 2220, 2221, 2428, 2589, 2591, 2595, 2894, 2895, 2896

Bora Gâzî Giray Han 223, 225

Bosna 70, 88, 249, 328, 350, 385, 389, 417, 507, 509, 644, 679, 681, 683, 684, 685, 686, 688, 690, 691, 692, 694, 695, 709, 710, 711, 715, 716, 718, 736, 738, 747, 753, 754, 907, 939, 989, 990, 997, 1006, 1033, 1034, 1038, 1039, 1040, 1053, 1054, 1065, 1069, 1085, 1111, 1114, 1117, 1118, 1120, 1132, 1133, 1208, 1229, 1247, 1266, 1278, 1312, 1314, 1347, 1348, 1400, 1402, 1403, 1415, 1428, 1429, 1437, 1438, 1446, 1453, 1480, 1507, 1509, 1521, 1523, 1525, 1533, 1615, 1631, 1720, 1728, 1731, 1764, 1766, 1767, 1774, 1811, 1816, 1821, 1825, 1863, 1934, 1978, 1988, 1989, 2031, 2032, 2034, 2037, 2124, 2125, 2141, 2142, 2230, 2259, 2262, 2263, 2266, 2272, 2299, 2323, 2325, 2394, 2407, 2417, 2418, 2421, 2429, 2435, 2436, 2567, 2622, 2623, 2626, 2627, 2628, 2637, 2680, 2705, 2711, 2744, 2880, 2942, 2946, 2947, 2948, 2987, 2990, 3001, 3050, 3248, 3327, 3333, 3334, 3378, 3379

Boston 526, 527

Boşnak 81, 255, 544, 736, 1054, 1658, 1659, 1764, 2457, 2533, 2560, 2614, 2626, 2632, 2633, 2672, 2673, 2674, 2706

Bozcaada 395, 416, 515, 632, 739, 740, 741, 881, 1069, 1158, 1161, 1469, 1683, 1729, 2296, 2301, 2302, 2303, 2308, 2322, 2368, 2396, 2397, 3051, 3157, 3169, 3188

Boze bozgunı 1217, 1222, 1225, 1227, 1309, 1317, 2470, 2475

Boze Nehri 1211, 1216, 1218, 1771, 1787

Boze Suyı 1214, 1217, 1221, 1317

Bozok 360, 451, 2434, 2521, 2637, 3049, 3051, 3287, 3336, 3346, 3377, 3400

Bögürdelen 989, 1042, 1132, 1229, 1278, 1298, 1814, 2141, 2622, 2623, 2626, 2880

Britanya 146, 148, 149

Budim 84, 1546, 1547, 1548, 1549, 1553

Buhârâ 29, 431, 442, 443, 452, 517, 545, 784, 813, 987, 1468, 1539, 1540, 1541, 1542, 1543, 1544, 1774, 2123, 2124, 2981

Buhârî-i Şerîf 399, 631, 1026

Buhayra 1047, 1841, 2036, 2128, 2280, 2281, 2284, 2316, 2960

Buhur Nehri 785, 788, 790, 800

Bukovina 246, 1403, 1414, 1429, 1430, 1432, 1437, 1438, 1518

Bulgar 81, 231, 246, 247, 544, 2140, 2675, 3086, 3105, 3466

Bulgaristân 169, 249, 2394, 2417

Burak Adası 114

Burak Re'îs 114

Burbon 177, 185, 469, 931, 1707, 1803, 1996, 2023, 2216, 2218, 2399, 2413, 2423, 2832, 2902, 2906

Burdur 741, 3172

Burgaz 976, 1156, 1553, 2254, 2809, 2943, 3181

Burusa 35, 89, 97, 100, 213, 318, 334, 350, 351, 365, 373, 393, 416, 418, 420, 426, 446, 448, 459, 460, 553, 598, 725, 735, 739, 829, 851, 855, 861, 1086, 1162, 1163, 1171, 1175, 1176, 1504, 1521, 1532, 1608, 1633, 1644, 1645,

1650, 1692, 1753, 1758, 1787, 1788, 1790, 1827, 1857, 1984, 1989, 2077, 2085, 2133, 2143, 2168, 2169, 2269, 2270, 2284, 2321, 2370, 2371, 2373, 2376, 2448, 2455, 2480, 2482, 2556, 2557, 2581, 2603, 2604, 2612, 2628, 2639, 2662, 2677, 2711, 2719, 2732, 2753, 2862, 2955, 2984, 2987, 2989, 3145, 3208, 3209, 3295, 3325, 3344, 3354, 3355, 3370, 3378, 3379, 3423, 3434

Bükreş 78, 248, 458, 996, 1055, 1056, 1155, 1188, 1201, 1206, 1207, 1211, 1221, 1306, 1309, 1313, 1316, 1318, 1345, 1403, 1416, 1436, 1439, 1440, 1441, 1509, 1545, 1546, 1553, 1988, 2032, 2039, 2040, 2118, 2274, 2276, 2300, 2323, 2364, 2630, 2632, 2633, 2643, 2675, 2706, 2742, 2757, 2801, 2804, 2810, 2811, 2814, 2815, 2816, 2817, 2818, 2835, 2862, 2864, 2865, 2879, 2880, 2946, 2989, 2991, 3001, 3038, 3039, 3041, 3059, 3098, 3099, 3104, 3105, 3111, 3112, 3116, 3130, 3131, 3133, 3134, 3138, 3198, 3199, 3201, 3215, 3234, 3252, 3257, 3439, 3440, 3444, 3445, 3446, 3447, 3448, 3449, 3450, 3452, 3456, 3461, 3462, 3520, 3521

Bükreş Ahidnâmesi 3038, 3039, 3059, 3130, 3439, 3440, 3447, 3448, 3450, 3452, 3461, 3520

Bükreş Mu'âhedenâmesi 3215

Büyük İskender 104, 155

Büyük Petro 16, 53, 55, 190, 191, 202, 1078, 3087, 3093, 3459, 3460

Deli Petro 53, 73, 227, 531, 601, 669, 704

C

Ca'ber Kal'ası 32

Ca'fer Han 405, 835, 867, 869, 870, 871

Câmi'-i Emeviyye 723

Câmi'-i Berkuk 2236

Câmi'-i Ezher 1843, 1844, 1851, 1979, 1980, 1981, 2012, 2113, 2233, 2234, 2235, 2862

Canbolat 259, 260, 1664, 1665, 1741, 1949

Cânib Efendi 2373, 2410, 2886, 2967, 3009, 3011, 3017, 3018, 3019, 3068, 3069, 3080, 3116, 3119, 3120, 3132, 3151, 3179, 3295, 3324, 3356, 3371, 3372, 3373, 3374, 3375, 3376, 3473

Canik 381, 397, 418, 427, 487, 489, 507, 752, 1073, 1374, 1471, 1472, 1650, 1791, 1988, 2054, 2231, 2389, 2703, 2809, 2952, 3400

Canikli Alî Paşa 329, 379, 417, 427, 586, 768, 983, 985, 2237, 2434

Canikli Hâcı Alî Paşa 78, 451, 481, 504, 595, 758, 766, 804, 832, 833, 1083, 1387, 1471

câsûs 250, 1921, 2151, 2153, 2347, 3007, 3135, 3368, 3431, 3496

câsûslar 864, 1027, 1360, 1369, 1493, 2010, 2151, 2177, 2228, 2293, 2414, 2418, 3155, 3183, 3222, 3289, 3304, 3312, 3474

Câvîd Ahmed Beg 14, 816, 817, 1210, 1283, 1285, 1287, 1288, 1294, 1295, 1309, 1317, 1343, 1344, 1350, 1379, 1386, 2883

Cebbâr-zâde 360, 417, 441, 451, 752, 753, 762, 1023, 1164, 1348, 1363, 1367, 1368, 1447, 1448, 1459, 1460, 1596, 1745, 1817, 2119, 2145, 2231, 2237, 2238, 2262, 2267, 2372, 2407, 2434, 2483, 2521, 2522, 2523, 2525, 2528, 2637, 2668, 2673, 2677, 2678, 2751, 2798, 2800, 2815, 2859, 2860, 2873, 2948, 2953, 2969, 3061, 3063, 3287, 3342, 3350, 3369

Cebel-i Dürûz 15, 259, 338, 1658, 1660, 1661, 1662, 1663, 1664, 1948, 1984, 2021

Cebel-i Lübnan 15, 258, 259, 263, 264, 347, 714, 716, 718, 1321, 1657, 1741, 1853, 1926, 1932, 1948, 1949, 1983, 1984, 2021, 2130, 2685, 2686

Cebeltere 155, 190, 191, 1780, 1846, 1917, 2243, 2244, 2399, 2415, 2416, 2640

Cebertî 15, 339, 449, 876, 884, 888, 894, 898, 900, 1033, 1740, 2089, 2091, 2095, 2114, 2432, 2434, 2724, 2727, 3435

Cedâvî Hasan Beg 874, 875, 890, 891, 893, 895, 900, 1046, 1048, 1491, 1493, 1494, 1974, 2280

Celâlî 46, 47, 235, 344, 1345, 3281

Ceneviz 118, 473, 474, 586, 601, 785, 1719, 1781, 1890, 2744, 2958

Cengiz Han 31, 215, 216, 232, 3225

Cermanya 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 156, 157, 158, 159, 161, 165, 166, 167, 171, 174, 186, 601, 1804, 1944, 2257, 3223, 3224

Cerrâhpaşa 454, 2093, 3073

Ceyhun Nehri 29

Ceyhun 29, 784

Cezâ'ir 18, 116, 117, 118, 119, 122, 389, 415, 441, 443, 444, 445, 452, 460, 472, 474, 500, 518, 585, 617, 696, 697, 1183, 1198, 1238, 1389, 1390, 1400, 1478, 1488, 1505, 1521, 1532, 1537, 1796, 1808, 1881, 1913, 1914, 1916, 1917, 1951, 1952, 2023, 2024, 2025, 2042, 2096, 2142, 2219, 2252, 2258, 2262, 2306, 2395, 2399, 2400, 2403, 2404, 2405, 2416, 2418, 2419, 2420, 2435, 2456, 2490, 2494, 2556, 2639, 2640, 2641, 2660, 2722, 2740, 2741, 2813, 2819, 2820, 2824, 2826, 2859, 2913, 2922, 2924, 2946, 2957, 2958, 2959,

2960, 2964, 2994, 2995, 3004, 3005, 3079, 3083, 3089, 3090, 3093, 3095, 3097, 3098, 3099, 3101, 3102, 3108, 3112, 3124, 3128, 3129, 3139, 3144, 3159, 3166, 3185, 3194, 3212, 3244, 3246, 3293, 3323, 3332, 3356, 3358, 3368, 3383

Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd 18, 389, 415, 441, 460, 500, 1488, 2418, 2813, 2946, 2994, 3083, 3101, 3108, 3128, 3129, 3139, 3144, 3185, 3244, 3246

Cezâ'ir-i Seb'a 1796, 1951, 1952, 2023, 2024, 2025, 2142, 2219, 2252, 2258, 2262, 2395, 2399, 2400, 2403, 2404, 2405, 2416, 2435, 2490, 2494, 2640, 2641, 2740, 2741, 2820, 2824, 2826, 2859, 2922, 2924, 3090, 3093, 3095, 3097, 3098, 3101, 3102, 3112, 3124, 3159, 3194

Cezâ'irli Gâzî Hasan Paşa 341, 1181, 1184, 1207, 1213, 1265, 2008, 2120, 3193

Cezzâr Ahmed Paşa 15, 254, 255, 262, 341, 343, 712, 714, 716, 758, 761, 763, 855, 881, 883, 886, 892, 896, 897, 902, 903, 1164, 1321, 1340, 1657, 1853, 1940, 2097, 2103, 2128, 2468, 2769

Cezzâr 15, 254, 255, 256, 262, 276, 277, 278, 341, 343, 345, 346, 347, 712, 714, 715, 716, 717, 718, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 855, 881, 882, 883, 886, 892, 896, 897, 902, 903, 1164, 1293, 1307, 1321, 1340, 1507, 1630, 1657, 1658, 1659, 1660, 1661, 1662, 1663, 1664, 1665, 1666, 1669, 1740, 1741, 1849, 1850, 1852, 1853, 1857, 1918, 1919, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1934, 1938, 1939, 1940, 1948, 1949, 1982, 1983, 1984, 2021, 2022, 2043, 2044, 2056, 2068, 2097, 2103, 2110, 2116, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2150, 2171, 2173, 2337, 2434, 2468, 2711, 2769, 3057, 3341

Cibâli 453, 454

Cidde 317, 319, 320, 370, 374, 412, 432, 433, 458, 739, 740, 742, 763, 851, 852, 872, 879, 885, 886, 902, 903, 1171, 1452, 1670, 1741, 1855, 1863, 1919, 1932, 1977, 1978, 1994, 2020, 2021, 2027, 2028, 2066, 2072, 2073, 2078, 2083, 2084, 2085, 2097, 2102, 2116, 2127, 2131, 2132, 2134, 2136, 2185, 2186, 2203, 2233, 2234, 2237, 2278, 2279, 2754, 2862, 2874, 2876, 2914, 2916, 2971, 2997, 2998, 3041, 3044, 3066, 3354, 3442

Cihângîr Câmi' 3348

Cize 876, 1491, 1493, 1836, 1841, 1843, 1851, 1896, 1943, 1968, 1970, 2007, 2008, 2011, 2012, 2013, 2014, 2018, 2019, 2020, 2036, 2041, 2056, 2092, 2093, 2100, 2102, 2109, 2111, 2135, 2233, 2235, 2236, 2284, 2317, 2915, 2918, 3066

cizye 221, 224, 225, 226, 231, 248, 270, 273, 296, 300, 548, 579, 585, 602, 608, 610, 619, 632, 710, 731, 881, 892, 911, 1054, 1087, 1191, 1463, 1543, 1547, 1612, 1615, 1619, 1623, 1677, 1692, 1739, 1793, 1879, 1951, 2122, 2125, 2153, 2193, 2195, 2198, 2765, 2955, 2993, 3218, 3369, 3406, 3482, 3524

cumhûriyyet 24, 143, 144, 145, 146, 165, 170, 207, 1121, 1636, 1708, 1715, 1716, 1718, 1719, 1724, 1725, 1730, 1731, 1797, 1802, 1838, 1888, 1889, 1954, 1965, 1996, 1997, 2026, 2218, 2820, 2822, 2899, 2902, 2938, 3003, 3060, 3137, 3205, 3213

Cund Adası 3187

Cura-zâde Ahmed Paşa 1227, 1266, 1303, 1332, 1472

Cübeyl 262, 1661, 1665, 1741, 1948

Ç

Çağatayca 786

Çakalof 3095, 3096, 3097, 3099, 3102, 3110, 3112, 3231

Çamlıca 482, 494, 1490, 2321, 2330, 2717, 3089, 3099, 3100, 3102, 3117, 3160, 3166, 3167, 3168, 3169, 3185, 3194, 3234, 3308, 3310, 3328, 3331, 3356, 3357, 3366, 3385, 3387, 3433, 3464

Çanakkal'a Boğazı 49

Çarhacı Alî Paşa 1448, 2367, 2451, 2544, 2562, 2607, 2612, 2700, 2912, 2982, 3316, 3317, 3320, 3344, 3345, 3352

Çariçe 912, 913, 916, 933, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 944, 945, 946, 947, 948, 974, 1136, 1143, 1515, 1516, 1517

Çatalca 331, 2557, 2559, 3298

Çatalcalı Alî Paşa 438, 481, 501, 1293

Çavuşbaşı Râşid Efendi 1577, 1583

Çeçen 228, 229, 232, 808, 810, 812, 815, 830, 831, 987, 1386, 1737, 3038, 3287, 3342, 3350, 3381

Çeh Kralı 175, 182, 1400, 1401, 1511, 1512, 1513, 1522

Çelebi Mustafâ Paşa 2366, 2457, 2471, 2476, 2612, 2636, 2710, 2713, 2754, 3079, 3342

Çelebi Sultân Mehmed 37, 38, 213, 247

Çelik Mehmed Paşa 741, 1057, 1161

Çerâkise 31, 39, 40, 79, 115, 216, 228, 231, 235, 237, 238, 239, 240, 245, 252, 256, 482, 484, 486, 487, 490, 491, 492, 493, 494, 506, 508, 510,

535, 572, 589, 590, 650, 666, 765, 766, 767, 768, 770, 779, 781, 782, 784, 785, 787, 789, 790, 795, 804, 806, 809, 811, 814, 823, 825, 830, 983, 984, 1048, 1152, 1374, 1376, 1377, 1378, 1380, 1381, 1382, 1383, 1385, 1386, 1397, 1521, 1532, 1609, 1737, 2704

Çerkes 198, 205, 228, 229, 231, 235, 236, 237, 240, 241, 252, 338, 349, 373, 374, 386, 411, 412, 417, 455, 482, 484, 549, 648, 722, 740, 755, 765, 766, 775, 782, 795, 796, 811, 812, 830, 860, 894, 900, 1007, 1009, 1010, 1011, 1014, 1016, 1017, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1033, 1050, 1051, 1053, 1147, 1373, 1374, 1375, 1376, 1386, 2126, 2661, 2795, 2811, 3183, 3212

Çerkes Hasan Paşa 349, 374, 417, 549, 648, 722, 740, 755, 860, 1007, 1009, 1010, 1011, 1014, 1016, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1050, 1051, 1053, 1147

Çerkesistân 14, 227, 228, 230, 234, 235, 238, 239, 242, 244, 245, 386, 482, 486, 493, 494, 539, 709, 765, 766, 767, 768, 770, 783, 784, 800, 804, 806, 809, 829, 831, 965, 982, 985, 995, 1737, 1738, 1756, 1757, 2556, 2704, 2806

Çeşme 137, 396, 1000, 1001, 2642, 3169, 3309, 3310, 3311, 3312

Çeşme Limanı 137, 1000, 2642

Çeşme Vak'ası 1001

Çıldır 76, 300, 362, 363, 364, 365, 452, 533, 562, 634, 655, 663, 664, 811, 814, 830, 832, 833, 834, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 970, 979, 987, 1032, 1164, 1234, 1237, 1373, 1496, 1497, 1755, 1756, 1863, 1984, 1988, 2051, 2106, 2119, 2322, 2382, 2639, 2640, 2700, 2703, 2780, 2953, 2981, 3048, 3049, 3145, 3350, 3354, 3377

Çırpan 1657, 3368

çiçek hastalığı 2237

çiçek illeti 197, 291, 2867

Çin 34, 67, 69, 197, 236, 270, 1399, 1673, 3224, 3225

Çirmen 1039, 1174, 1652, 1653, 1655, 1656, 1692, 1699, 1743, 1745, 1808, 1814, 1817, 1819, 1820, 1934, 2140, 2434, 2521, 2525, 2613, 2630, 2712, 2751, 2754, 2964, 3145, 3175, 3179, 3290, 3334, 3335, 3346, 3347, 3350, 3356, 3368, 3369, 3400, 3426

Çorlu 1554, 1950

Çorum 503, 722, 827, 1448, 2322, 2639, 2754, 2873, 3165, 3298, 3340, 3347, 3384, 3400

Çukurova 143, 154

D

Dağdevirenoğlı 2262, 2554, 2638, 2982

Dağıstân 203, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 245, 533, 768, 791, 804, 808, 809, 811, 814, 816, 825, 830, 831, 833, 834, 836, 837, 838, 840, 841, 973, 974, 975, 982, 987, 1373, 1378, 1381, 1386, 1467, 1496, 1541, 1735, 1737, 1774, 2255, 2703, 3038, 3045, 3201, 3370

Dağıstânî İbrâhîm Efendi 1170, 1286, 1437, 1678, 1751

dağlı eşkıyâsı 1469, 1470, 1655, 1656, 1743, 1745, 1759, 1807, 1808, 1817, 2030, 2038, 2119, 2559

dağlu eşkıyâsı 1630, 1699, 1743, 1746, 1784, 1820, 1824, 1987, 2034, 2035, 2037, 2051, 2094, 2108, 2118, 2139, 2152, 2272, 2621, 2622, 2624, 2665, 2679, 2711, 2953, 3171

Dalmaçya 145, 996, 2246, 2248, 2252, 2276, 2290, 2305, 2325, 2391, 2399, 2419, 2421, 2422, 2426, 2436, 2589, 2597, 2602, 2819, 2823, 2824, 2856

Dâmâd es-Seyyid Ahmed Paşa 1266

Dâmâd İbrâhîm Paşa 58, 69, 94, 319, 669, 704

Danacı Mehmed Paşa 1767

Dançka 1111

Danimarka 56, 158, 161, 204, 423, 498, 918, 938, 939, 1080, 1081, 1090, 1092, 1101, 1119, 1120, 1122, 1425, 1433, 1483, 1515, 1518, 1560, 1719, 1734, 1781, 1995, 1999, 2000, 2002, 2395, 2398, 2410, 2411, 2412, 2413, 2427, 2489, 2491, 2601, 2655, 2738, 2819, 2827, 2830, 2834, 2919, 2931, 2933, 2934, 2939

Darbhâne 215, 411, 554, 662, 698, 709, 719, 745, 746, 747, 755, 840, 853, 976, 1036, 1089, 1112, 1179, 1190, 1198, 1289, 1315, 1321, 1346, 1437, 1587, 1589, 1617, 1618, 1620, 1625, 1651, 1755, 1792, 1826, 1827, 2175, 2320, 2346, 2347, 2358, 2618, 2669, 2681, 2711, 2731, 2862, 2955, 2963, 3051, 3054, 3055, 3074, 3132, 3182, 3204, 3221, 3250, 3292, 3316, 3335, 3361, 3377, 3404, 3411, 3428, 3433

Darbhâne-i Amire 719

Dârende 552, 721

Dârendeli Mehmed Ağa 352

David Han 831, 835

Dâvudpaşa 13, 453, 454, 743, 852, 992, 993, 994, 998, 1173, 1200, 1288, 1477, 1807, 2052, 2303, 2306, 2307, 2322, 2323, 2453, 2454,

2455, 2477, 2479, 2522, 2533, 2614, 2615, 2616, 2664, 2668, 2669, 2716, 2717, 2908, 2909, 3073, 3430, 3499, 3513

Dâvudpaşa Sarâyı 1173, 1200, 1477, 2668

Debre 2996, 2997, 3068, 3069, 3070, 3316, 3317, 3320, 3329, 3330, 3364

Defterdâr Şerîf Efendi 1577, 1589, 1598, 1609, 1614

Defterhâne-i Âmire 381, 570, 571

Deliorman 649, 1447, 1468, 1469, 1597, 1742, 1743, 2030

Delvine 724, 733, 1040, 1916, 2323, 2684, 3072, 3291, 3307, 3355

Demenhûr 886, 1835, 1840, 1929, 1941, 2101, 2284, 2316

Der'iyye 372, 1935, 1936, 2046, 2058, 2065, 2067, 2068, 2071, 2073, 2074, 2077, 2078, 2080, 2081, 2098, 2103, 2104, 2105, 2108, 2134, 2136, 2279, 2313, 2916, 2971, 3041, 3042, 3044, 3196, 3360

Dersa'âdet 3, 12, 13, 14, 16, 47, 53, 57, 63, 64, 123, 124, 126, 127, 128, 130, 137, 207, 209, 211, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 249, 255, 256, 276, 279, 280, 303, 307, 323, 326, 327, 328, 329, 333, 334, 335, 336, 338, 343, 347, 348, 350, 354, 358, 362, 364, 366, 368, 370, 399, 400, 401, 405, 406, 407, 409, 411, 412, 416, 417, 418, 424, 425, 426, 427, 428, 430, 431, 433, 434, 436, 437, 438, 462, 463, 464, 469, 483, 484, 486, 488, 492, 494, 533, 540, 541, 548, 550, 551, 552, 553, 554, 625, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 642, 674, 680, 681, 691, 696, 698, 709, 717, 718, 720, 721, 722, 723, 724, 726, 728, 729, 730, 733, 734, 736, 737, 738, 742, 744, 745, 746, 747, 751, 753, 754, 755, 757, 762, 764, 765, 770, 772, 777, 782, 783, 788, 789, 790, 794, 796, 798, 800, 801, 805, 807, 809, 810, 811, 812, 815, 816, 820, 823, 824, 825, 827, 829, 830, 832, 833, 834, 836, 839, 841, 847, 851, 852, 855, 856, 858, 860, 861, 862, 866, 867, 873, 876, 878, 881, 886, 892, 895, 896, 897, 900, 901, 903, 904, 905, 906, 916, 918, 923, 924, 925, 926, 932, 935, 936, 943, 944, 947, 948, 953, 957, 961, 962, 964, 965, 967, 968, 977, 980, 981, 982, 983, 984, 986, 991, 992, 994, 995, 996, 997, 1000, 1002, 1003, 1005, 1007, 1008, 1014, 1022, 1031, 1032, 1033, 1034, 1036, 1037, 1041, 1044, 1045, 1046, 1048, 1049, 1052, 1054, 1057, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1068, 1069, 1072, 1073, 1075, 1077, 1078, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1090, 1091, 1106, 1107, 1108, 1112, 1123, 1131, 1132, 1136, 1137, 1139, 1141, 1144, 1145, 1147, 1152, 1155, 1161, 1165, 1166, 1167, 1169, 1170, 1171, 1172, 1174, 1175, 1177, 1181, 1182, 1183, 1185, 1191, 1193, 1197, 1198, 1199, 1200, 1202, 1208, 1209, 1217, 1218, 1224, 1225, 1226, 1232, 1252, 1259, 1276, 1277, 1278, 1282, 1293, 1296, 1297, 1298, 1326, 1327, 1330, 1331, 1335, 1341, 1343, 1349, 1351, 1356, 1357, 1360, 1374, 1567, 1652, 1654, 1655, 1656, 1668, 1672, 1675, 1676, 1683, 1685, 1686, 1687, 1688, 1691, 1700, 1719, 1720, 1725, 1727, 1728, 1732, 1734, 1735, 1736, 1737, 1739, 1740, 1742, 1744, 1745, 1746, 1749, 1750, 1755, 1756, 1757, 1758, 1759, 1761, 1762, 1764, 1765, 1767, 1772, 1901, 2513, 2785

Dervîş Mehmed Paşa 331, 351, 549, 550, 723, 755, 757, 1157, 2715, 2983, 3285

Devlet Giray Han 78, 207, 221, 222, 223, 225, 227, 290, 329, 330, 378, 379, 587, 984

Dicle 140, 141, 430

Dimeşk 153

Dimyât 110, 171, 172, 879, 881, 886, 1806, 1842, 1850, 1857, 1920, 1921, 1923, 1926, 1931, 1941, 1956, 1958, 1962, 1968, 1973, 1981, 2011, 2013, 2043, 2073, 2090, 2095, 2099, 2100, 2114, 2115, 2170, 2173, 2178, 2182, 2184, 2282, 2283, 2688, 2960, 3066

Dinyester 74, 577, 1070, 1208, 1608, 2290

diplomasi 1100, 1129, 1312, 2740, 2741

diplomat 1802, 1839, 2659, 2738

Diyârbekir 82, 236, 286, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 374, 375, 386, 391, 407, 439, 710, 727, 870, 895, 1049, 1231, 1470, 1521, 1532, 1614, 1666, 1667, 1863, 1978, 2012, 2031, 2033, 2043, 2044, 2054, 2104, 2106, 2117, 2138, 2322, 2381, 2382, 2525, 2690, 2692, 2694, 2703, 2711, 2774, 2775, 2776, 2862, 2953, 2968, 2989, 3047, 3049, 3061, 3062, 3063, 3281, 3287, 3288, 3333, 3340, 3350, 3354, 3370, 3378

Dobrice 502, 1596, 1597

Dolmabağçe 112, 330, 331, 999, 1287, 1790, 2125, 3073

Donanma-yı Hümâyûn 41, 53, 114, 119, 120, 124, 125, 126, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 182, 219, 320, 333, 341, 342, 345, 384, 397, 399, 400, 401, 417, 424, 426, 504, 535, 536, 586, 732, 852, 872, 885, 890, 975, 998, 999, 1000, 1001, 1059, 1060, 1062, 1064, 1065, 1074, 1077, 1084, 1131, 1177, 1181, 1183, 1295, 1296, 1303, 1342, 1389, 1390, 1391, 1393, 1486, 1490, 1498, 1573, 1616, 1617, 1649, 1679, 1689, 1746, 1747, 1751, 1775, 1812, 1832, 1914, 1941, 1945, 1946, 1951, 1977, 1981, 2002, 2043, 2044, 2131,

2235, 2280, 2281, 2303, 2307, 2308, 2311, 2489, 2556, 2639, 2661, 2672, 2706, 2861, 2912, 2960, 3072, 3186, 3189, 3192, 3193, 3194, 3195, 3197, 3293, 3296, 3302, 3304, 3311, 3312, 3313, 3319, 3320, 3321, 3322, 3328, 3332, 3344, 3346, 3347, 3357, 3359, 3365, 3379, 3380, 3382, 3385, 3387, 3438, 3442, 3464

Drama 2951, 2952, 2987, 3069, 3070, 3291, 3329, 3350, 3356

Dubica 1006, 1050, 1054, 1215

Dubrovnik 517, 518, 1054, 1200, 1739, 1780, 1821, 1879, 1951, 1952, 2168, 2169, 2258, 2259, 2260, 2263, 2403, 2404, 2405, 2419, 2820, 2824

Dukakin 729, 2628, 2629, 2948, 2982, 3082, 3355, 3367, 3400

Dürrî-zâde 313, 317, 321, 390, 391, 392, 393, 442, 456, 465, 514, 646, 723, 737, 744, 755, 850, 880, 1162, 1163, 1351, 1356, 1502, 1504, 1607, 1633, 1681, 1751, 1790, 1857, 1989, 2320, 2360, 2470, 2477, 2541, 2556, 2568, 2677, 2751, 2859, 2882, 2909, 2941, 2942, 2954, 2963, 2965, 3051, 3183, 3210, 3211, 3382, 3413, 3424

Dürrî-zâde Abdullâh Efendi 2360, 2477, 2556, 2568, 2677, 2859, 2882, 2909, 2941, 2954, 2965, 3183, 3210, 3424

Dürrî-zâde Ârif Efendi 456, 646, 1356, 1504, 1607, 1633, 1681, 1857, 1989

Dürrî-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi 514

Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi 723, 755, 850, 880, 1351, 2470

Dürrî-zâde Mustafâ Efendi 313, 317, 392, 744, 1162, 1989

Dürzî 260, 263, 264, 266, 267, 268, 275, 277, 715, 716, 717, 718, 1293, 1660, 1663, 1664, 1926, 3340

Düzce 326

E

Ebâ Eyyûb el-Ensârî 1690

Ebûbekir Râtib Efendi 1446, 1452, 1728

Ebû Hûr 1846, 1847, 1856, 1913, 1920, 1931, 1941, 1942, 1943, 1945, 1947, 1955, 1958, 1981, 2005, 2006, 2056, 2101, 2172, 2178, 2180, 2711

Ebûlebûd Mehmed Paşa 3335, 3345, 3347, 3355

Ebûlebûd Paşa 3347, 3356

Ebû Müslim Horâsânî 26

Eceâbâd 3187

Edîb Efendi 13, 14, 992, 1002, 1005, 1007, 1035, 1037, 1054, 1063, 1065, 1067, 1068, 1070, 1072, 1084, 1154, 1157, 1178, 1182, 1184, 1185, 1193, 1218, 1358, 1372, 1471, 1473, 1485, 2955, 3033, 3151, 3153, 3290

Edîb Târîhi 1000, 1035, 1036, 1059, 1177, 1217, 1378, 1381, 1388, 1455

Edirne 36, 38, 53, 55, 74, 84, 89, 94, 98, 100, 197, 199, 226, 227, 283, 313, 318, 321, 391, 447, 458, 460, 508, 634, 671, 710, 723, 736, 739, 740, 756, 977, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 1002, 1003, 1004, 1006, 1020, 1022, 1051, 1055, 1056, 1068, 1177, 1179, 1227, 1252, 1454, 1460, 1468, 1469, 1470, 1477, 1486, 1489, 1521, 1532, 1544, 1608, 1652, 1653, 1678, 1691, 1692, 1743, 1745, 1746, 1751, 1807, 1811, 1815, 1817, 1818, 1837, 1883, 1934, 1950, 1987, 1988, 1990, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2037, 2038, 2052, 2072, 2140, 2168, 2169, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2275, 2284, 2297, 2311, 2312, 2314, 2323, 2324, 2334, 2335, 2336, 2337, 2345, 2349, 2358, 2366, 2382, 2386, 2387, 2388, 2389, 2419, 2436, 2437, 2440, 2442, 2443, 2444, 2450, 2451, 2471, 2479, 2535, 2540, 2554, 2561, 2563, 2566, 2605, 2615, 2629, 2630, 2631, 2633, 2636, 2638, 2666, 2668, 2673, 2705, 2707, 2708, 2715, 2719, 2721, 2744, 2778, 2865, 2873, 2883, 2887, 2954, 2964, 2981, 2987, 2988, 2989, 3050, 3144, 3145, 3147, 3175, 3179, 3183, 3185, 3201, 3263, 3342, 3350, 3353, 3356, 3369, 3378, 3398, 3426, 3427, 3441, 3442, 3453, 3465, 3524

Edirne Sarâyı 1179, 1252, 2561, 2668

Edirne vak'ası 2269, 2271, 2275, 2284, 2311, 2337

efkâr-ı serbestî 531, 1715, 2122, 3213

serbestiyyet 241, 242, 287, 397, 499, 505, 513, 583, 584, 586, 593, 601, 605, 606, 607, 613, 614, 652, 681, 749, 750, 932, 949, 950, 1083, 1105, 1202, 1232, 1234, 1238, 1405, 1419, 1505, 1536, 1703, 1704, 1797, 1891, 1899, 2026, 2186, 2195, 2937, 2999, 3108, 3118, 3137, 3235

serbestî 172, 178, 183, 189, 196, 199, 479, 528, 529, 531, 931, 977, 1399, 1627, 1648, 1701, 1702, 1715, 1920, 2122, 2260, 2273, 2402, 2425, 2814, 2827, 3087, 3090, 3091, 3105, 3129, 3213, 3215, 3237

Eflâk 51, 146, 206, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 298, 300, 304, 315, 375, 401, 408, 428, 429, 435, 449, 460, 481, 499, 500, 501, 515, 517, 520, 521, 534, 545, 546, 578, 593, 594, 601,

605, 610, 635, 636, 638, 660, 675, 676, 733, 741, 853, 911, 916, 924, 935, 939, 942, 947, 948, 949, 969, 970, 971, 976, 978, 986, 989, 990, 991, 996, 997, 998, 1005, 1007, 1008, 1009, 1011, 1026, 1027, 1028, 1038, 1055, 1056, 1069, 1075, 1134, 1137, 1144, 1187, 1188, 1202, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1212, 1213, 1217, 1221, 1226, 1227, 1234, 1239, 1305, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1333, 1348, 1360, 1392, 1394, 1401, 1414, 1415, 1416, 1417, 1419, 1423, 1434, 1437, 1446, 1507, 1509, 1510, 1520, 1521, 1523, 1524, 1525, 1529, 1530, 1531, 1533, 1536, 1545, 1546, 1553, 1596, 1597, 1623, 1634, 1635, 1681, 1688, 1744, 1745, 1757, 1758, 1779, 1794, 1809, 1812, 1813, 1818, 1823, 1828, 1988, 2032, 2039, 2040, 2041, 2118, 2193, 2194, 2195, 2196, 2198, 2199, 2200, 2204, 2251, 2252, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2285, 2290, 2291, 2292, 2296, 2298, 2323, 2325, 2381, 2394, 2396, 2397, 2407, 2408, 2409, 2411, 2412, 2413, 2416, 2417, 2420, 2431, 2492, 2493, 2494, 2495, 2567, 2570, 2571, 2573, 2575, 2577, 2585, 2591, 2623, 2627, 2634, 2643, 2658, 2659, 2660, 2678, 2706, 2740, 2795, 2796, 2797, 2798, 2800, 2801, 2805, 2806, 2808, 2811, 2813, 2815, 2816, 2820, 2826, 2829, 2860, 2879, 2944, 2945, 2990, 2992, 2993, 2994, 3001, 3002, 3033, 3039, 3040, 3041, 3051, 3074, 3080, 3083, 3085, 3086, 3097, 3099, 3101, 3102, 3104, 3105, 3109, 3113, 3114, 3129, 3131, 3132, 3133, 3134, 3135, 3137, 3140, 3143, 3146, 3150, 3156, 3168, 3170, 3171, 3172, 3184, 3197, 3198, 3199, 3201, 3202, 3203, 3215, 3216, 3217, 3228, 3232, 3241, 3247, 3248, 3249, 3256, 3262, 3263, 3266, 3289, 3315, 3372, 3395, 3440, 3445, 3446, 3450, 3459, 3465, 3466, 3524

Egri Kal'ası 46

Ejderhan 78, 1376, 1378, 1541, 1738

Ekrâd 30, 262, 280, 281, 282, 724, 837, 865, 1651, 1791, 2611, 2620, 2694, 2696, 2969, 3047, 3048, 3281, 3284, 3285, 3288, 3401

Ekrâd-ı İrân 3285

Elba Adası 2906, 2907, 2908, 2921, 2935, 2936, 2942, 3095, 3444, 3450

Elbe Nehri 1552, 2394, 2395, 2891, 2897

elbise nizâmı 510

Elbistân 32

Elbruz 228, 234, 235, 239, 240, 791, 2255

El-Cezîre 141, 142

Elfî Mehmed Beg 1928, 1960, 1974, 2018, 2054, 2087, 2089, 2111, 2116, 2121, 2135, 2233, 2234, 2236, 2279, 2284

Emeviyye 26, 28, 29, 44, 155, 156, 157, 158, 160, 209, 210, 211, 723, 2713

Emîr Beşîr 268, 1658, 1660, 1661, 1662, 1663, 1664, 1665, 1741, 1926, 1932, 1948, 1949, 1983, 1984, 2021, 2044, 2130, 2131, 2133, 2685, 2686, 2687

Emîr Sultân 1753

Encümen-i Dâniş 2786, 3278, 3443

Enderûn 15, 81, 82, 86, 87, 313, 347, 348, 427, 428, 452, 551, 598, 736, 742, 754, 797, 851, 998, 1015, 1023, 1033, 1150, 1159, 1169, 1186, 1263, 1264, 1277, 1287, 1289, 1451, 1478, 1501, 1589, 1597, 1598, 1631, 1681, 1688, 1783, 1786, 1809, 1821, 1825, 1826, 1883, 2124, 2126, 2318, 2329, 2331, 2332, 2333, 2337, 2345, 2347, 2348, 2353, 2354, 2355, 2357, 2358, 2362, 2363, 2364, 2372, 2373, 2380, 2388, 2389, 2440, 2441, 2448, 2455, 2456, 2457, 2458, 2460, 2461, 2463, 2471, 2472, 2473, 2474, 2482, 2497, 2525, 2526, 2529, 2541, 2542, 2546, 2670, 2695, 2697, 2708, 2712, 2717, 2732, 2745, 2753, 2864, 2872, 2883, 2884, 2941, 2942, 2954, 2965, 2966, 2967, 3008, 3012, 3013, 3014, 3015, 3056, 3064, 3069, 3141, 3221, 3326, 3372, 3396, 3411, 3424, 3436, 3452

Endülüs 26, 28, 30, 31, 34, 111, 112, 113, 118, 137, 138, 149, 158, 160, 166, 168, 173, 184, 185, 212, 1244, 1245, 2229, 2242, 2398, 2423, 2426, 2597, 2647, 2652, 2733, 2734, 2856, 2857, 3228

Engürüs 11, 83, 122, 246, 1171, 1423, 1431

Enverî 12, 13, 14, 323, 331, 342, 394, 405, 409, 418, 422, 426, 456, 460, 461, 479, 502, 503, 508, 548, 552, 555, 756, 765, 992, 998, 1002, 1027, 1051, 1068, 1076, 1077, 1178, 1217, 1218, 1228, 1232, 1267, 1276, 1300, 1315, 1316, 1334, 1341, 1358, 1363, 1368, 1390, 1448, 1449, 1450, 1453, 1485, 1578, 1595, 1598, 1603, 1686, 3353

Erbil 359, 2134, 2692

Erciş 3281, 3282, 3287

Erdel 50, 53, 84, 246, 247, 248, 481, 908, 909, 1187, 1414, 1419, 1423, 1429, 1432, 1519, 1520, 1524, 1553, 2271

Erfurt 2417, 2429, 2567, 2568, 2569, 2570, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2584, 2659, 2756, 2757, 2827

Erîb Efendi 1806, 3290

Ermeni 81, 229, 236, 276, 387, 388, 389, 424, 425, 426, 799, 800, 908, 1748, 1766, 2482, 2559, 2722, 2723, 2775, 2913, 3034, 3037, 3038,

3058, 3059, 3060, 3067, 3144, 3147, 3149, 3172, 3180, 3181, 3337, 3393, 3394

Ermeni Patriki 388, 424, 425, 426, 908, 3037, 3038, 3059

Ermenistân 230, 231, 232, 248

Erzincan 721, 2703

Erzurûm 223, 230, 350, 364, 368, 386, 388, 414, 417, 433, 434, 437, 438, 458, 459, 522, 523, 558, 559, 561, 562, 596, 664, 719, 721, 722, 724, 725, 740, 742, 751, 753, 759, 832, 835, 837, 839, 840, 841, 861, 991, 1083, 1132, 1164, 1266, 1377, 1382, 1388, 1471, 1497, 1521, 1532, 1736, 1737, 1755, 1756, 1772, 1774, 1791, 1811, 1857, 1863, 1984, 1986, 1988, 2051, 2052, 2119, 2120, 2155, 2256, 2322, 2378, 2380, 2382, 2434, 2480, 2611, 2613, 2639, 2640, 2668, 2700, 2703, 2780, 2809, 2860, 2879, 2953, 2969, 2981, 2989, 3038, 3047, 3048, 3049, 3183, 3212, 3281, 3282, 3284, 3286, 3287, 3288, 3338, 3343, 3369, 3377, 3431, 3476, 3477, 3492, 3493

Es'ad Efendi 17, 18, 69, 376, 456, 1263, 2085, 2270, 2271, 2358, 2375, 2470, 2471, 2480, 2551, 2556, 2715, 2863, 2882, 3056, 3121, 3173, 3174, 3290, 3291, 3294, 3297, 3314, 3337, 3347, 3348, 3351, 3352, 3361, 3369, 3371, 3376, 3377, 3379, 3389, 3391, 3392, 3393, 3396, 3402, 3404, 3406, 3411, 3415, 3418, 3421, 3429, 3430, 3431, 3432, 3485

Es'ad Efendi Târîhi 18, 3291, 3297, 3314, 3337, 3347, 3348, 3377, 3379, 3389, 3430, 3431, 3432

Esedî guruş 1695

esedî guruş 789, 1980

Eski Sarây 1172, 2363, 2374, 3422

Eskişehir 2138, 2635, 2754, 2943, 2949, 3150, 3286, 3296

Esmâ Sultân 392, 739, 1034, 1035, 1041, 1086, 1147, 1154, 1159, 1160, 1178, 1486, 1616, 1635, 1764, 1765, 2126, 2362, 2370, 2377, 2442, 2477, 2752, 3059

Eşkâniyân 146, 207, 208

eşkinci 96, 569, 1228, 1501, 1592, 1598, 1599, 1621, 1860, 1861, 2636, 2703, 2949, 2953, 2979, 3404, 3406, 3407, 3408, 3410, 3420, 3422, 3428, 3496, 3497, 3498, 3499, 3503, 3504, 3506, 3508, 3509

Eterya 18, 3095, 3096, 3097, 3098, 3099, 3100, 3101, 3102, 3103, 3104, 3105, 3106, 3107, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3114, 3116, 3119, 3120, 3122, 3123, 3124, 3125, 3126, 3127, 3128, 3129, 3130, 3131, 3132, 3133, 3134, 3135, 3136, 3137, 3138, 3139, 3144, 3145, 3155, 3157, 3172, 3174, 3181, 3200, 3202, 3231, 3232, 3233, 3238, 3239, 3240, 3244, 3247, 3457, 3458, 3459, 3460

etibbâ 98, 196, 198, 199, 259, 337, 402, 437, 446, 514, 549, 550, 553, 564, 720, 974, 1210, 1990, 2170, 2332, 2476, 2608, 2609, 2610, 2721, 2722, 2872, 2954, 2965, 2966, 2967, 3011, 3056, 3078, 3212, 3295, 3405, 3512

Et Meydânı 2340, 2343, 2344, 2345, 2347, 2348, 2350, 2352, 2354, 2355, 2357, 2358, 2359, 2360, 2374, 2550, 2551, 2553, 2557, 2719, 3407, 3408, 3409, 3410, 3411, 3413, 3414, 3416, 3417, 3418, 3419, 3422, 3431, 3498, 3503

Etrâk 27, 28, 29, 36, 246, 778, 1470

Evkâf-ı Hümâyûn 747

evlâd-ı fâtihân 1811, 2629, 2673, 3072, 3074, 3160, 3161, 3164

Eyyûb 30, 102, 170, 219, 397, 419, 455, 993, 1034, 1038, 1173, 1690, 2134, 2277, 2363, 2364, 2374, 2376, 2467, 2473, 2474, 2477, 2533, 2616, 2631, 2636, 2670, 2672, 2678, 2679, 2680, 2712, 2727, 2873, 2874, 2875, 2882, 2913, 2954, 2961, 2964, 3043, 3061, 3066, 3178, 3220, 3376, 3404, 3419, 3429, 3433, 3483

Eyyûbiyye 31, 34, 138, 170, 171, 251, 262

F

Fâ'ik Efendi 11, 419, 550, 551, 1503, 1788, 1790, 1827, 1946, 1947, 2238, 2277, 2606, 2607, 2666, 2667, 2709, 2710, 2713, 2714, 2859, 2886, 2984, 3354, 3371, 3372, 3373, 3374, 3375, 3389, 3404

Farmason 173, 3095

Fas 118, 332, 468, 472, 473, 474, 476, 515, 516, 517, 519, 520, 602, 697, 711, 712, 860, 965, 1001, 1002, 1198, 1246, 1321, 1719, 1739, 1917, 2067, 2363, 2437, 2494, 2499, 2502, 2729, 3343

Faş 76, 234, 490, 503, 533, 535, 596, 722, 825, 826, 830, 832, 833, 841, 1389, 1791, 2230, 2231, 2322, 2494, 2639, 2640, 2672, 2704, 2732, 2795, 2799, 2811, 2952, 2970, 3059, 3350, 3439

Faş Kal'ası 234, 833, 841

Faş Nehri 2230, 2231, 2795, 2799

Fâtımiyye 28, 29, 30, 170, 266

Fâtih Câmi' 97, 1787, 2441, 2467, 2535, 2667, 2765, 2875, 2882, 2985, 3294

Fâtih Sultân Mehmed Han 97, 148, 159, 213, 215,

218, 248, 2766

Fâzıl Ahmed Paşa 50, 133, 323

Fâ'ik Efendi Mecmû'ası 1690

Felemenk 54, 66, 68, 125, 158, 166, 187, 188, 189, 190, 191, 204, 369, 423, 460, 480, 540, 695, 712, 713, 906, 936, 947, 973, 1088, 1097, 1102, 1107, 1117, 1119, 1121, 1123, 1130, 1140, 1142, 1197, 1198, 1199, 1245, 1310, 1318, 1398, 1399, 1400, 1402, 1404, 1406, 1407, 1408, 1409, 1414, 1433, 1444, 1445, 1482, 1483, 1514, 1523, 1559, 1651, 1652, 1674, 1675, 1676, 1718, 1721, 1725, 1727, 1781, 1797, 1854, 1889, 1945, 2000, 2001, 2023, 2189, 2221, 2240, 2241, 2244, 2245, 2256, 2261, 2262, 2286, 2287, 2390, 2393, 2394, 2399, 2409, 2411, 2591, 2600, 2601, 2655, 2656, 2657, 2819, 2821, 2822, 2823, 2828, 2922, 2930, 2933, 2934, 2939, 2947, 2958, 2959, 2960, 3000, 3004, 3390, 3464

Fenarlu 250, 1314, 1360, 1465, 1728, 2359, 2886, 2939, 3085, 3094, 3102, 3109, 3157, 3315

fenn-i harb 107, 108, 216, 705, 707, 1224, 1582, 1794, 1930, 1971, 2007, 2011, 2243, 2429, 2671, 2860

fenn-i tab' 67

fünûn-ı harbiyye 1140, 1575, 1578, 1581, 1612, 1985, 3406, 3497, 3506

fenn-i târîh 284, 537, 3224, 3228

fenn-i tıbb 553, 2607

ilm-i tıbb 549, 2610, 2661, 2941

feodalite 27, 162, 163, 165, 175, 179, 186, 1701, 1706

Ferah Alî Paşa 14, 228, 234, 235, 238, 239, 244, 448, 486, 493, 731, 753, 765, 766, 768, 770, 773, 774, 775, 778, 782, 783, 784, 785, 786, 789, 795, 797, 800, 802, 804, 805, 806, 807, 809, 810, 811, 812, 814, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 952, 984, 1164, 1756, 1757, 2861

Feth Alî Şah 2817

Feyyum 2036, 2236

Fındıklı Târîhi 1215

Fırat Nehri 28, 2418

Filadelfiya 527

Filibe 36, 455, 719, 725, 745, 1004, 1005, 1020, 1450, 1472, 1652, 1653, 1691, 1745, 1759, 1807, 1808, 1816, 1988, 2033, 2037, 2051, 2117, 2118, 2139, 2140, 2368, 2474, 2559, 2610, 2611, 2629, 2709, 3109, 3179, 3291, 3326, 3363, 3368, 3369

Filistin 141, 146, 1931, 2383

Finike 1981

Finlandiya 1078, 1079, 1323, 2398, 2413, 2418, 2570, 2571, 2572, 2584, 2585, 2591, 2601, 2643, 2654, 2658, 2837, 2842, 2847, 2849, 2855

Firdevsî Efendi 1319, 1339, 1578, 1599, 1601, 1603, 1726, 1728, 1729, 1733, 1757, 1763

Floransa 2398, 2603

Fokşan 996, 1187, 1188, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1218, 1219, 1221, 1222, 1265, 1267, 3200, 3201

Frankfurt 174, 175, 193, 1550, 1795, 2824, 2938

Fransa 17, 24, 37, 41, 67, 68, 71, 96, 105, 106, 107, 122, 124, 125, 140, 142, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 206, 285, 286, 287, 291, 293, 398, 407, 409, 410, 421, 422, 423, 424, 425, 429, 435, 449, 458, 468, 469, 473, 474, 476, 480, 512, 525, 528, 529, 530, 531, 538, 542, 543, 544, 546, 578, 582, 601, 609, 610, 611, 613, 616, 620, 636, 637, 639, 640, 641, 642, 644, 645, 650, 652, 653, 654, 655, 661, 678, 679, 680, 687, 692, 693, 694, 695, 696, 700, 702, 705, 713, 841, 862, 868, 893, 906, 907, 912, 913, 914, 915, 918, 920, 921, 922, 923, 925, 926, 929, 930, 931, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 965, 966, 972, 975, 977, 980, 981, 988, 989, 997, 1059, 1075, 1080, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1105, 1107, 1108, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1116, 1117, 1124, 1125, 1126, 1127, 1136, 1137, 1138, 1142, 1145, 1160, 1171, 1172, 1199, 1200, 1201, 1202, 1221, 1237, 1239, 1240, 1245, 1248, 1270, 1271, 1297, 1305, 1322, 1359, 1371, 1398, 1399, 1404, 1409, 1422, 1425, 1433, 1441, 1452, 1456, 1481, 1483, 1484, 1581, 1605, 1617, 1637, 1640, 1642, 1643, 1651, 1652, 1660, 1680, 1689, 1700, 1701, 1702, 1703, 1704, 1706, 1707, 1708, 1709, 1710, 1711, 1712, 1714, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719, 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735, 1738, 1758, 1765, 1774, 1776, 1778, 1781, 1782, 1784, 1793, 1794, 1795, 1796, 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1809, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1842, 1844, 1845, 1846, 1847, 1849, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1913, 1916, 1919, 1920, 1921, 1924, 1926, 1927, 1929, 1930, 1931,

1932, 1941, 1942, 1944, 1945, 1946, 1951, 1952, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1974, 1976, 1981, 1982, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2003, 2004, 2008, 2009, 2011, 2012, 2013, 2015, 2016, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2041, 2042, 2052, 2055, 2056, 2057, 2113, 2117, 2121, 2122, 2144, 2152, 2166, 2170, 2173, 2174, 2176, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2200, 2202, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2273, 2274, 2277, 2286, 2287, 2290, 2291, 2294, 2295, 2301, 2302, 2309, 2324, 2325, 2336, 2339, 2380, 2381, 2390, 2391, 2393, 2394, 2395, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2423, 2424, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2446, 2450, 2489, 2491, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2574, 2575, 2576, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2585, 2586, 2587, 2589, 2590, 2591, 2592, 2594, 2596, 2597, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2615, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2678, 2706, 2711, 2733, 2736, 2737, 2738, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2746, 2755, 2756, 2757, 2758, 2760, 2761, 2762, 2774, 2775, 2803, 2805, 2807, 2812, 2813, 2814, 2815, 2816, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2827, 2828, 2830, 2831, 2832, 2833, 2834, 2835, 2836, 2838, 2841, 2849, 2853, 2855, 2856, 2857, 2858, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2898, 2899, 2900, 2901, 2902, 2903, 2904, 2905, 2906, 2907, 2908, 2919, 2920, 2921, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2931, 2933, 2935, 2936, 2937, 2938, 2943, 2944, 2951, 2999, 3000, 3038, 3087, 3093, 3094, 3133, 3136, 3154, 3212, 3213, 3214, 3218, 3224, 3239, 3252, 3307, 3310, 3351, 3377, 3388, 3450, 3454, 3455, 3462, 3463, 3472, 3517, 3521

Fransa Devleti 24, 41, 71, 164, 173, 175, 177, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 201, 293, 398, 407, 410, 423, 468, 525, 528, 531, 542, 655, 687, 692, 693, 700, 702, 868, 907, 920, 922, 925, 926, 931, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 977, 981, 1059, 1091, 1094, 1095, 1110, 1111, 1116, 1125, 1136, 1200, 1201, 1221, 1237, 1399, 1452, 1605, 1637, 1642, 1706, 1708, 1714, 1715, 1716, 1722, 1758, 1829, 1837, 1892, 1898, 2023, 2024, 2189, 2256, 2259, 2273, 2398, 2404, 2405, 2416, 2419, 2489, 2491, 2566, 2643, 2741, 2755, 2756, 2757, 2761, 2762, 2826, 2924, 2930, 2931, 2936, 2999, 3000, 3218, 3310, 3351

Fransız 17, 70, 161, 166, 169, 171, 188, 269, 708, 868, 871, 884, 961, 997, 1527, 1581, 1604, 1609, 1717, 1718, 1719, 1731, 1796, 1833, 1834, 1835, 1837, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1847, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1913, 1916, 1919, 1921, 1922, 1924, 1926, 1927, 1928, 1930, 1931, 1932, 1939, 1945, 1953, 1955, 1956, 1957, 1958, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1967, 1971, 1972, 1973, 1975, 1976, 1979, 1981, 1994, 1995, 1996, 1998, 2001, 2004, 2005, 2007, 2010, 2011, 2012, 2013, 2015, 2026, 2041, 2042, 2056, 2086, 2088, 2121, 2150, 2155, 2162, 2164, 2201, 2215, 2217, 2220, 2228, 2242, 2243, 2245, 2246, 2250, 2258, 2259, 2276, 2285, 2286, 2288, 2305, 2307, 2315, 2325, 2329, 2336, 2339, 2378, 2381, 2390, 2391, 2395, 2399, 2403, 2404, 2409, 2411, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2573, 2574, 2578, 2579, 2581, 2582, 2584, 2585, 2586, 2589, 2590, 2593, 2595, 2596, 2598, 2599, 2600, 2603, 2642, 2643, 2644, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2732, 2733, 2735, 2738, 2740, 2742, 2743, 2796, 2819, 2820, 2822, 2823, 2826, 2829, 2830, 2832, 2833, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2840, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2854, 2856, 2857, 2858, 2886, 2894, 2895, 2896, 2897, 2898, 2899, 2901, 2902, 2906, 2907, 2951, 3081, 3217, 3310, 3368, 3375, 3377, 3434, 3463, 3464, 3465

G

Galata 69, 102, 112, 289, 297, 314, 318, 334, 393, 394, 420, 457, 463, 598, 631, 680, 754, 855, 1007, 1033, 1112, 1476, 1631, 1644, 1678, 1690, 1719, 1720, 1747, 1825, 1826, 1883, 1990, 2312, 2343, 2371, 2373, 2409, 2447, 2501, 2502, 2528, 2550, 2553, 2605, 2662, 2712, 2715, 2718, 2719, 2721, 2866, 2868, 2885, 2910, 2984, 3014, 3036, 3051, 3053,

3054, 3121, 3143, 3154, 3157, 3184, 3190, 3220, 3253, 3290, 3326, 3327, 3354, 3361, 3398, 3419, 3429, 3432, 3472, 3483

Galata Kulesi 1690, 3121

Galata Mevlevîhânesi 1476, 1631, 1747, 1825, 1826, 2885, 3326

Galati 3097, 3098, 3102, 3103, 3120

Galiçya 1137, 1505, 1519, 2242, 2428, 2643, 2828, 2836, 2938, 2939

Galicya 2287, 2584, 2592, 2598, 2602

Garb Ocakları 471, 500, 541, 542, 680, 1084, 1184, 1238, 1293, 1461, 1462, 1524, 1630, 1739, 1740, 1829, 2166, 2259, 2300, 2432, 2957, 2958, 2959, 3186, 3313

Garibce 1748

Gavri 39, 40, 252, 1049, 1666, 2203

Gâvur İmâm 1768, 1811, 1815, 1817, 1818, 2665

Gâzî Hasan Paşa 136, 333, 341, 383, 397, 413, 417, 429, 436, 477, 509, 517, 536, 537, 631, 632, 659, 729, 732, 734, 737, 752, 767, 783, 810, 829, 847, 848, 850, 883, 884, 887, 903, 951, 967, 979, 980, 988, 999, 1000, 1038, 1039, 1046, 1048, 1049, 1057, 1060, 1073, 1076, 1083, 1105, 1159, 1161, 1164, 1177, 1178, 1181, 1182, 1184, 1207, 1208, 1213, 1222, 1224, 1265, 1266, 1269, 1271, 1272, 1275, 1277, 1278, 1279, 1283, 1284, 1290, 1299, 1308, 1314, 1315, 1316, 1317, 1491, 1665, 1668, 1764, 1772, 1812, 1830, 1977, 1978, 2008, 2120, 2129, 2356, 2470, 2471, 3089, 3193, 3372

Gazze 882, 883, 885, 1741, 1845, 1923, 1930, 1940, 1959, 1960, 1963, 1973, 1979, 1980, 1983, 2013, 2110, 2171, 2173, 2768

Gelenbevî İsmâ'îl Efendi 394, 448, 730, 1166, 1168, 1352

Gelibolu 35, 112, 138, 289, 326, 331, 352, 375, 391, 417, 446, 549, 737, 744, 756, 801, 851, 859, 993, 1063, 1158, 1163, 1487, 1633, 1673, 1683, 1692, 1747, 1748, 1752, 1807, 1813, 1988, 1990, 2032, 2051, 2120, 2303, 2312, 2370, 2371, 2418, 2616, 2663, 2669, 2705, 2706, 2859, 2873, 2909, 2912, 2954, 2987, 2988, 3059, 3145, 3172, 3185, 3190, 3325, 3340, 3345, 3347, 3349, 3350, 3362, 3369, 3377, 3378, 3395

Gelincik Limanı 783

Gemlik 1650

Gence 61, 62, 230, 362, 365, 838, 1735

Genc Yûsuf Paşa 2316, 2376, 2377, 2620, 2684, 2687, 2688, 2766, 2768, 3393, 3394, 3395

Gerson 748, 807, 969, 972, 973, 974, 975, 1061

Gervinus 3458

Gilyom 107, 189, 862, 967, 1090, 1296, 1398, 1399, 2216, 2819, 2826, 2904, 2905

Giray Han 74, 75, 76, 77, 78, 207, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 233, 290, 315, 316, 329, 330, 331, 378, 379, 382, 383, 477, 481, 488, 490, 491, 505, 510, 574, 577, 586, 587, 590, 592, 599, 600, 666, 749, 750, 786, 792, 793, 830, 854, 984, 985, 986, 1003, 1005, 1006, 1052, 1058, 1059, 1066, 1070, 1072, 1073, 1130, 1182, 1183, 1207, 1209, 1222, 1266, 1272, 1299, 1332, 1340, 1363, 1382, 1392, 1494, 1495, 1990, 2238, 2909

Girid 49, 50, 84, 119, 128, 130, 131, 132, 133, 424, 456, 553, 702, 708, 732, 1183, 1495, 1521, 1532, 1591, 1592, 1759, 1839, 1852, 1863, 2143, 2309, 2370, 2394, 2395, 2417, 2418, 2760, 2761, 2990, 3078, 3170, 3190, 3194, 3293, 3314, 3342, 3357, 3358, 3370, 3376, 3377

Giridli Hüseyin Paşa 1178, 1181, 1269, 1476, 2556

Goşancalı Halîl Paşa 2627, 2628, 2636

Koşancalı 2299, 2300, 2665, 2667, 2672, 2673, 2674, 2679

Gotlar 148, 149, 151, 152

Göksu Kasrı 1807

Gördüs 57, 3300, 3318, 3319, 3320, 3321, 3322, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332, 3333, 3363

Gözleve 504, 505

Kobleve 504

Gucerât 369

Gülbün-i Hanân 12, 215, 331, 984, 1058, 1072

Gülşen-i Hulefâ 15, 70, 367, 1044, 2379

Gümülcine 1277, 1345, 1743, 1745, 1746, 2139, 2140, 2681, 2969

Gümüşhâne 1373, 1588, 1614, 2263, 2383, 3150, 3283

Gümüşsuyı 3337

Gürcistân 23, 39, 61, 76, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 361, 532, 556, 587, 633, 634, 636, 644, 655, 661, 663, 667, 752, 768, 816, 830, 831, 832, 834, 835, 842, 968, 969, 973, 979, 987, 1164, 1234, 1373, 1467, 1521, 1735, 1894, 1952, 2227, 2230, 2231, 2239, 2252, 2253, 2255, 2403, 2493, 2703, 2779, 2780, 2795, 2806, 2990, 3088

Güzelhisâr 745, 756, 1683, 1773, 2669, 2720, 2721, 2859, 3342

H

Habeş 133, 236, 412, 739, 762, 1365, 1521, 1532, 1978, 2072, 2127, 2377, 2754, 2916, 2990

Hacer-i Ahmer 1977

Hacer-i Es'ad 1291

Hâcıoğlıpâzârı 1334, 1448, 1449, 2630, 2632, 2636

Hâfız Hayrullâh Efendi 514, 549, 724

Hâfız İsmâ'îl Paşa 2231, 2349, 2366, 2381, 2382, 2470, 2471, 2492

Haleb 30, 31, 32, 40, 102, 142, 169, 199, 214, 256, 267, 276, 287, 321, 328, 360, 361, 373, 374, 438, 439, 440, 456, 457, 458, 502, 503, 611, 708, 710, 713, 727, 728, 737, 755, 756, 762, 792, 857, 858, 861, 896, 902, 903, 904, 951, 963, 983, 1086, 1147, 1153, 1169, 1179, 1210, 1231, 1320, 1321, 1354, 1466, 1470, 1514, 1521, 1532, 1661, 1666, 1667, 1670, 1677, 1682, 1741, 1751, 1768, 1807, 1808, 1811, 1817, 1818, 1837, 1863, 1948, 1979, 1980, 1986, 2012, 2016, 2021, 2022, 2044, 2071, 2073, 2100, 2104, 2128, 2129, 2130, 2131, 2202, 2203, 2276, 2278, 2279, 2318, 2321, 2382, 2434, 2484, 2562, 2611, 2613, 2635, 2704, 2754, 2808, 2861, 2863, 2873, 2910, 2911, 2947, 2948, 2950, 2953, 2962, 2963, 2968, 2972, 2973, 2975, 2979, 2980, 2988, 2989, 3049, 3061, 3062, 3063, 3064, 3071, 3074, 3205, 3316, 3327, 3340, 3341, 3353, 3354

Hâlet Efendi 2052, 2219, 2252, 2298, 2347, 2361, 2374, 2375, 2381, 2387, 2402, 2408, 2409, 2410, 2618, 2619, 2693, 2694, 2695, 2696, 2697, 2698, 2699, 2701, 2773, 2883, 2884, 2885, 2886, 2887, 2911, 2942, 2943, 2944, 2955, 2956, 2967, 2970, 2972, 2975, 2976, 2983, 2984, 2986, 2988, 3005, 3006, 3007, 3008, 3009, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3019, 3036, 3040, 3041, 3051, 3053, 3054, 3055, 3056, 3065, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3073, 3078, 3080, 3082, 3083, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116, 3117, 3119, 3120, 3121, 3122, 3123, 3125, 3130, 3131, 3132, 3136, 3137, 3141, 3142, 3145, 3147, 3148, 3149, 3150, 3151, 3152, 3153, 3154, 3155, 3156, 3157, 3164, 3170, 3173, 3174, 3176, 3178, 3179, 3180, 3182, 3183, 3192, 3193, 3205, 3206, 3207, 3208, 3209, 3210, 3211, 3248, 3249, 3252, 3283, 3285, 3290, 3291, 3292, 3295, 3297, 3305, 3306, 3307, 3308, 3314, 3315, 3317, 3319, 3324, 3325, 3326, 3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3336, 3337, 3341, 3351, 3356, 3361, 3371, 3372, 3374, 3375, 3376, 3451, 3472, 3473, 3474

Halîl Hamîd Paşa 13, 109, 487, 502, 504, 505, 507, 508, 509, 522, 523, 534, 536, 537, 553, 592, 594, 595, 643, 654, 688, 737, 738, 739, 740, 741, 743, 745, 754, 759, 761, 805, 807, 810, 811, 836, 850, 877, 951, 952, 991, 1057, 1137, 1159, 1161, 1162, 1163, 1178, 1276, 1430, 1437, 1485, 1573, 1582, 1602, 1687, 1700, 1729, 1772, 1787, 1788, 1790, 2283, 2376, 2719, 2873, 2875, 2876, 3033, 3335, 3349, 3377, 3399, 3404

Halîm Giray 12, 484, 984, 2526, 2909

Halvetî 548, 1045, 1047, 2555

Hamamcı-zâde Ahmed Paşa 1652

Hamburg 1133, 2654, 2657, 2742, 2892, 2894, 2895, 2896

Hâmid Hüseyin Paşa 722, 986, 1064, 1075, 1077, 1467

Hamîdî-zâde Mustafâ Efendi 855, 1112, 1170, 1175, 1194, 1205, 1263, 1349, 1351, 1633

Hammâmî-zâde Râşid Efendi 2859, 3341

Hanbelî 2058, 2080, 2202, 3043

Hanefî 2079, 2080, 2722, 3044

Hanya 130, 131, 334, 373, 374, 375, 376, 860, 1476, 1744, 1757, 1828, 1837, 1863, 2052, 2054, 2119, 2278, 2284, 2711, 2722, 2754, 2862, 3078, 3170, 3245, 3293, 3342, 3357, 3358, 3376, 3377

Hapsburg 174, 178, 180, 182, 185, 186, 193, 194, 2220, 2221, 2596

Harârî 1543, 2071

Haremeyn-i Şerîfeyn 115, 231, 631, 866, 872, 878, 879, 1915, 1994, 2073, 2075, 2202, 2377, 2621, 2724, 2729, 2769, 3043, 3168, 3364, 3476

Harem-i Hümâyûn 396, 419, 1289, 1883, 2354, 2355, 2439, 2440, 2458, 2459, 2563, 2687

Harput 360, 2703

Hârûn Reşîd 1589

Hasbeyâ 1949, 3340

Hasekî Mehmed Paşa 736, 747

Hâşim Efendi Mecmû'ası 14, 234

Hatîb Bağdâdî 22

Hatukay 784, 787, 1375, 1379

Havran 267, 723, 1661, 1926, 2685, 3285

Hayber 22, 34

Haydarâbâd 1952

Haydar Alî Han 1952

Haydarânlı 3281, 3343, 3478

Haydar Baba 3323

Haydarpaşa 1486, 2040
Hayfâ 276, 1921, 1924, 1925, 1930, 2044, 2304
Hayhorom 3172
Hayreddîn Paşa 41, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 138, 288, 1470, 1471, 1472, 1485, 3431
Barbaros 116, 117, 118, 120, 126
Hazâ'il 406, 1043
Hazînedâr Alî Paşa 333, 361, 456, 503, 951, 1161, 2052
Hazîne-i Evrâk 539, 715, 766, 825, 830, 1068
Hazret-i Âdem 271, 2371, 2502
Hazret-i Alî 22, 25, 26, 209, 270, 271, 276, 1543, 2082, 2083
Hazret-i Dâvud 43
Hazret-i Ebûbekir 25, 154, 3432
Hazret-i Îsâ 23, 145, 146, 151, 299, 579, 604, 1526, 1794, 3253
Hazret-i Mûsâ 43, 141, 251, 2337
Hazret-i Osmân 26, 44, 1650
Hazret-i Ömer 25, 44, 110, 111, 210, 230, 251, 1672, 2082, 2083, 2126
Hazret-i Süleymân 43
Hazret-i Yûsuf 43, 141, 2064
Hekîmbaşı 514, 724, 736, 851, 1149, 1169, 1210, 1351, 2124, 2298, 2376, 2966, 2982, 3057, 3326, 3343, 3389, 3404, 3435
hekîmbaşı 353, 514, 549, 553, 851, 1175, 1210, 1752, 2027, 2334, 2376, 2661, 2711, 2712, 2965, 2966, 2967, 3056, 3295, 3343, 3435
Hekîmbaşı Behcet Efendi 2376, 2982, 3057, 3326, 3389, 3435
Hekimoğlu Câmi'i 454
Hemedân 61, 62, 141, 279, 367
Hendek vak'ası 705
Herpert 1410, 1411, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1424, 1426, 1427, 1431, 1432, 1433, 1435, 1436, 1437, 1439, 1443, 1444, 1445, 1446, 1452, 1512, 1522, 1523, 1528, 1798
Hersek 165, 939, 1552, 1553, 1766, 1767, 2259, 2824, 3327
Herson 589
Heşt-Behişt 2867
Hezârgrad 1056, 1266, 1298, 1486, 1553, 1634, 1742, 1743, 1813, 1815, 2554, 2638, 2667, 2672, 2673, 2765, 2945, 2950, 3181
Hırka-i Sa'âdet 1148, 1277
Hırka-i Şerîf 20, 394, 1630, 2355, 3402, 3413, 3414
Hırsova 300, 1314, 1361, 1362, 1363, 1367, 1370, 1371, 1372, 1391, 1447, 2665, 3370
Hırvat 142, 166, 544, 1795, 1881, 2409, 2609, 3466
Hırvatistân 145, 202, 1132, 1795, 2595, 2602, 2643, 2744
Hicâz 98, 257, 374, 443, 744, 809, 876, 883, 892, 903, 963, 1169, 1661, 1663, 1664, 1665, 1669, 1670, 1855, 1921, 1932, 1974, 1978, 1991, 2020, 2021, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2073, 2075, 2084, 2085, 2090, 2091, 2099, 2103, 2109, 2110, 2127, 2129, 2130, 2131, 2132, 2136, 2138, 2164, 2202, 2236, 2237, 2278, 2279, 2312, 2356, 2377, 2621, 2680, 2684, 2685, 2687, 2688, 2724, 2725, 2729, 2768, 2769, 2870, 2871, 2872, 2874, 2876, 2877, 2911, 2914, 2915, 2916, 2917, 2971, 2997, 3221, 3226, 3228, 3442, 3443
Hidâyet Câmi' 2868
Hille 142, 440, 866, 1952, 2045, 2046, 2048, 2105, 2134, 2232, 2914
Hind 34, 40, 41, 70, 104, 110, 112, 122, 124, 125, 133, 155, 208, 209, 213, 236, 248, 271, 368, 369, 370, 527, 529, 530, 598, 670, 743, 762, 763, 764, 799, 816, 866, 867, 868, 869, 871, 1152, 1163, 1242, 1243, 1399, 1466, 1482, 1541, 1542, 1543, 1651, 1774, 1804, 1830, 1833, 1849, 1852, 1854, 1900, 1954, 1955, 1994, 2000, 2002, 2004, 2049, 2056, 2121, 2143, 2164, 2180, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2195, 2402, 2666, 2820, 2922, 2962, 3224, 3315
Hindistân 29, 143, 160, 179, 248, 292, 368, 369, 598, 764, 866, 867, 868, 870, 872, 940, 1477, 1952, 1953, 1954, 1955, 2000, 2023, 2041, 2186, 2187, 2189, 2417
Hocabeg 1064, 1185, 1201, 1207, 1287, 1295, 1800, 2662, 2672, 2816, 3095, 3096, 3097, 3098, 3099, 3109, 3111, 3112, 3127, 3138, 3139, 3140, 3142, 3143, 3144, 3216, 3252
Hocabeg Limanı 1185, 1295
Hollanda 2221, 2256, 2656, 2657, 2737, 2744, 2823, 2839, 2900, 2907, 2959, 3004
Horâsân 362, 816, 1774
Hotin 74, 250, 298, 300, 303, 320, 350, 457, 458, 506, 535, 579, 690, 729, 752, 755, 807, 974, 975, 988, 990, 1002, 1005, 1006, 1008, 1022, 1050, 1051, 1052, 1055, 1057, 1058, 1064, 1065, 1068, 1070, 1071, 1076, 1107, 1111, 1114, 1117, 1118, 1120, 1137, 1147, 1179, 1231, 1303, 1310, 1400, 1410, 1411, 1419, 1420, 1421, 1480, 1509, 1512, 1513, 1519, 1520, 1524, 1608, 1615, 1691, 1809, 1823, 2284, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2348, 2354, 2367, 2407, 2495, 2496, 2803, 2825

Hoy 230, 232, 362, 363, 364, 562, 563, 835, 2401, 2952, 3048, 3281, 3286, 3287
Hristiyan 15, 36, 165, 230, 263, 294, 296, 298, 299, 387, 388, 389, 579, 800, 939, 976, 1040, 1083, 1235, 1237, 1497, 1579, 1643, 1766, 1767, 1835, 1844, 2119, 2144, 2147, 2219, 2230, 2239, 2259, 2260, 2340, 2435, 2528, 2608, 2627, 3037, 3067, 3075, 3076, 3085, 3092, 3094, 3107, 3118, 3143, 3144, 3147, 3153, 3180, 3184, 3236, 3237, 3246, 3248, 3307, 3308, 3335, 3394, 3454, 3463, 3484
Hudeybiye 154, 668, 2498
Hudeyde 3044, 3045
Humbaracı 39, 135, 1578, 1604, 1613, 1617, 1620, 1680, 1745, 1749, 1762, 1792, 1811, 1857, 1858, 1859, 1860, 2038, 2322, 2326, 2334, 2447, 2753, 2942, 3014, 3019, 3049, 3052, 3063, 3071, 3120, 3196, 3400, 3401, 3409, 3412, 3416, 3419, 3420, 3426, 3428, 3052
hummâ 291, 1015, 1275, 1773, 2722, 2778, 2867, 3330
Hunlar 149
hüccâc 558, 561, 740, 757, 758, 759, 763, 764, 872, 879, 880, 883, 892, 896, 897, 904, 1050, 1083, 1181, 1321, 1507, 1740, 1741, 1831, 1845, 1917, 1931, 1938, 1956, 2078, 2095, 2129, 2131, 2138, 2185, 2203, 2232, 2237, 2278, 2313, 2468, 2729, 2914, 2915, 2948, 2950, 2981, 3045, 3189, 3285, 3477, 3478, 3479, 3487
Hüdâyî Tekyesi 751, 1346
Hülagu 31, 32, 34
Hüsrev Paşa 85, 2018, 2019, 2020, 2036, 2037, 2042, 2073, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2093, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2114, 2115, 2116, 2117, 2127, 2136, 2259, 2272, 2421, 2525, 2560, 2630, 2633, 2635, 2643, 2668, 2672, 2722, 2912, 2951, 2963, 2988, 3049, 3212, 3282, 3283, 3284, 3286, 3287, 3296, 3327, 3332, 3344, 3346, 3357, 3364, 3365, 3379, 3382, 3386, 3387, 3388

I

Îrâd-ı Cedîd 1619, 1620, 1621, 1675, 1684, 1696, 1697, 1698, 1699, 1741, 1751, 1791, 1866, 1868, 1869, 1933, 2034, 2036, 2232, 2271, 2297, 2311, 2326, 2327, 2337, 2345, 2356
Irâk 15, 18, 27, 31, 168, 209, 213, 236, 251, 279, 281, 353, 357, 358, 359, 362, 369, 401, 405, 430, 439, 440, 561, 856, 863, 1043, 1164, 1532, 1589, 1735, 1775, 1952, 2044, 2045, 2048, 2061, 2065, 2066, 2068, 2069, 2071, 2073, 2077, 2098, 2102, 2134, 2164, 2231, 2232, 2255, 2383, 2419, 2484, 2688, 2865, 2877, 2878, 2971, 2989
Isfahân 29, 61, 62, 560, 815, 816, 863, 2047
ıslâhât-ı mülkiyye 1209, 1264, 1497, 1965, 2026, 2257, 3400
Ispanakcı Mustafâ Paşa 356, 359, 503
Isparta 2034, 3085, 3096, 3107, 3245

İ

İbn-i Haldûn 550
İbn-i Teymiyye 2061, 2062, 2063, 2064, 2095
İbrâhîm es-Sabbâğ 341
İbrâhîm Hilmî Paşa 2270, 2364, 2366, 2471, 2492
İbrâhîm Müteferrika 70, 730
İbrâhîm Paşa 41, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 75, 76, 94, 95, 125, 133, 134, 268, 284, 287, 289, 319, 333, 341, 374, 376, 386, 433, 434, 438, 447, 456, 632, 669, 704, 725, 744, 762, 852, 856, 863, 864, 865, 881, 896, 903, 904, 963, 998, 1024, 1025, 1026, 1039, 1044, 1050, 1051, 1052, 1070, 1164, 1187, 1208, 1292, 1298, 1321, 1654, 1655, 1658, 1661, 1667, 1668, 1766, 1767, 1771, 1772, 1853, 1918, 1978, 2011, 2012, 2035, 2106, 2107, 2108, 2119, 2126, 2128, 2129, 2130, 2131, 2136, 2139, 2140, 2141, 2202, 2232, 2254, 2266, 2272, 2300, 2322, 2400, 2421, 2434, 2471, 2496, 2539, 2563, 2613, 2628, 2639, 2668, 2681, 2682, 2683, 2684, 2700, 2705, 2709, 2810, 2870, 2873, 2915, 2950, 2953, 2960, 2968, 2969, 2971, 2973, 2979, 3041, 3042, 3043, 3047, 3066, 3070, 3081, 3196, 3197, 3210, 3290, 3307, 3324, 3340, 3342, 3345, 3346, 3351, 3356, 3357, 3360, 3363, 3364, 3365, 3366, 3367, 3378, 3380, 3381, 3382, 3383, 3384, 3386, 3387, 3388, 3389, 3401, 3432, 3461, 3473, 3474
İbra'il 300
İbret-nümâ-yı Devlet 12, 216
İçil 369, 396, 414, 433, 441, 549, 722, 724, 755, 903, 1692, 1741, 1742, 1773, 2043, 2073, 2376, 2558, 2711, 2862, 3047, 3049, 3296, 3327, 3352, 3354, 3362, 3400
İdrîs Kapudan 1920, 1921
İhşîd 27
ihtidâ 269, 1341, 1565, 2482, 3122
İlbasan 1039, 1041, 1653, 1655, 1764, 1767, 2563,

2683, 2862, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3306, 3344, 3400
İlbasanlı Süleymân Paşa 350, 2630
İmâdiye 360, 856, 2232, 2691
İmâm Mansûr 808, 812, 824, 825
İmam Zübeyr 1291
İmroz 3196
İncil 181, 3117, 3234, 3235
İnebahtı 85, 114, 128, 129, 132, 138, 350, 396, 414, 522, 649, 721, 725, 754, 755, 877, 1775, 1811, 2052, 2120, 2272, 2312, 2478, 2711, 3070, 3072, 3074, 3160, 3162, 3292, 3304, 3318, 3344, 3346, 3359, 3363, 3366, 3367, 3388, 3389, 3471, 3484
İneboli 1473
İngiliz 16, 18, 136, 137, 190, 191, 269, 412, 530, 531, 539, 661, 732, 762, 763, 764, 868, 869, 871, 922, 977, 1115, 1117, 1119, 1142, 1240, 1245, 1246, 1319, 1341, 1402, 1421, 1428, 1478, 1544, 1555, 1581, 1609, 1651, 1673, 1674, 1676, 1680, 1715, 1721, 1722, 1723, 1728, 1779, 1780, 1804, 1832, 1833, 1834, 1838, 1839, 1846, 1854, 1855, 1856, 1913, 1920, 1921, 1924, 1925, 1926, 1928, 1932, 1938, 1945, 1948, 1953, 1954, 1956, 1958, 1959, 1960, 1967, 1970, 1978, 1983, 1986, 1994, 1998, 1999, 2000, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2009, 2010, 2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2022, 2023, 2025, 2041, 2042, 2049, 2054, 2055, 2056, 2057, 2108, 2111, 2113, 2121, 2125, 2145, 2184, 2185, 2190, 2219, 2220, 2223, 2224, 2225, 2227, 2228, 2229, 2240, 2241, 2242, 2243, 2248, 2261, 2262, 2274, 2275, 2276, 2277, 2284, 2294, 2295, 2296, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2314, 2315, 2316, 2336, 2337, 2338, 2339, 2356, 2385, 2391, 2399, 2412, 2413, 2416, 2419, 2426, 2427, 2556, 2568, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2596, 2598, 2599, 2600, 2619, 2641, 2642, 2643, 2647, 2648, 2649, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2658, 2733, 2734, 2735, 2739, 2758, 2816, 2818, 2822, 2823, 2825, 2826, 2827, 2829, 2832, 2835, 2856, 2893, 2894, 2902, 2903, 2925, 2926, 2930, 2931, 2932, 2934, 2937, 2958, 2959, 2960, 3004, 3076, 3079, 3124, 3125, 3194, 3215, 3223, 3300, 3351, 3377, 3388, 3440, 3448, 3463, 3464, 3465
İngiltere 23, 54, 68, 78, 125, 135, 146, 149, 158, 164, 170, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 186, 187, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 197, 198, 291, 292, 296, 297, 369, 398, 410, 412, 422, 423, 424, 429, 430, 435, 467, 468, 480, 482, 513, 518, 519, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 538, 578, 582, 600, 601, 609, 610, 611, 613, 616, 620, 636, 637, 638, 639, 642, 644, 645, 649, 650, 652, 653, 654, 655, 656, 661, 669, 679, 680, 868, 906, 912, 914, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 928, 929, 930, 932, 935, 936, 937, 938, 940, 943, 947, 948, 949, 965, 966, 967, 972, 973, 975, 977, 980, 981, 990, 1078, 1081, 1082, 1090, 1092, 1093, 1094, 1097, 1101, 1104, 1105, 1110, 1111, 1119, 1121, 1123, 1130, 1140, 1142, 1161, 1198, 1204, 1248, 1302, 1310, 1318, 1329, 1341, 1398, 1399, 1400, 1402, 1404, 1406, 1407, 1408, 1409, 1412, 1413, 1414, 1418, 1422, 1425, 1433, 1434, 1435, 1443, 1444, 1445, 1446, 1456, 1457, 1461, 1464, 1465, 1467, 1479, 1480, 1482, 1483, 1490, 1506, 1511, 1513, 1514, 1516, 1522, 1523, 1559, 1609, 1637, 1643, 1651, 1674, 1676, 1700, 1701, 1704, 1706, 1707, 1712, 1713, 1715, 1718, 1719, 1720, 1721, 1725, 1727, 1728, 1730, 1732, 1734, 1758, 1771, 1778, 1779, 1780, 1781, 1793, 1797, 1799, 1800, 1804, 1805, 1832, 1838, 1839, 1847, 1853, 1854, 1855, 1856, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1888, 1891, 1900, 1913, 1914, 1916, 1917, 1920, 1929, 1939, 1945, 1955, 1958, 1966, 1967, 1969, 1976, 1994, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2012, 2015, 2020, 2022, 2023, 2024, 2025, 2042, 2049, 2055, 2056, 2057, 2111, 2112, 2117, 2121, 2122, 2159, 2160, 2161, 2162, 2170, 2173, 2178, 2180, 2181, 2182, 2183, 2186, 2201, 2204, 2215, 2217, 2218, 2219, 2220, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2239, 2240, 2242, 2244, 2245, 2249, 2252, 2253, 2254, 2255, 2257, 2260, 2261, 2262, 2273, 2275, 2276, 2277, 2280, 2284, 2286, 2287, 2294, 2295, 2301, 2302, 2304, 2306, 2308, 2309, 2310, 2321, 2339, 2390, 2391, 2393, 2395, 2404, 2405, 2410, 2411, 2412, 2413, 2415, 2418, 2419, 2420, 2425, 2427, 2484, 2487, 2489, 2565, 2566, 2568, 2570, 2572, 2575, 2576, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2597, 2598, 2600, 2602, 2639, 2640, 2642, 2643, 2646, 2649, 2650, 2653, 2655, 2656, 2658, 2659, 2737, 2742, 2754, 2755, 2756, 2757, 2758, 2760, 2761, 2762, 2778, 2816, 2820, 2821, 2822, 2827, 2830, 2832, 2836, 2840, 2854, 2855, 2891, 2893, 2902, 2903, 2919, 2920, 2922, 2924, 2925, 2926, 2928, 2929, 2930, 2931, 2933, 2934, 2935, 2938, 2939, 2958, 2959, 2999, 3000, 3002, 3005, 3072, 3093, 3123, 3124, 3125, 3154, 3168, 3185, 3194, 3217, 3224, 3237, 3258, 3353, 3388, 3390, 3442, 3449, 3450, 3453, 3454, 3462, 3463, 3466, 3519, 3521, 3522, 3524

İngiltere Devleti 23, 164, 175, 186, 187, 190, 191, 193, 194, 195, 198, 292, 369, 410, 422, 430, 482, 524, 526, 527, 529, 531, 600, 639, 655, 912, 917, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 929, 930, 937, 938, 940, 948, 965, 966, 1078, 1090, 1101, 1104, 1105, 1121, 1204, 1402, 1406, 1407, 1408, 1412, 1433, 1479, 1482, 1511, 1514, 1516, 1643, 1718, 1720, 1721, 1727, 1728, 1730, 1734, 1779, 1780, 1832, 1838, 1839, 1847, 1853, 1854, 1855, 1856, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1888, 1891, 1900, 1914, 1917, 1929, 1945, 1955, 1967, 1969, 1976, 1994, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2012, 2020, 2022, 2023, 2024, 2025, 2042, 2055, 2056, 2057, 2121, 2159, 2160, 2161, 2173, 2180, 2181, 2215, 2217, 2219, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2245, 2249, 2261, 2262, 2275, 2284, 2294, 2295, 2301, 2302, 2390, 2393, 2410, 2411, 2412, 2419, 2427, 2572, 2597, 2643, 2646, 2656, 2754, 2755, 2756, 2778, 2816, 2821, 2832, 2855, 2893, 2922, 2925, 2926, 2930, 2931, 2933, 2934, 2938, 2939, 2958, 2999, 3000, 3123, 3124, 3125, 3194, 3390, 3462, 3521, 3522, 3524
İnguş 1376
İnlik 1013, 1014, 1016, 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1031, 1111
İnlik Kal'ası 1018, 1019
İpsara 3089, 3169, 3185, 3308, 3310, 3312, 3359, 3364, 3367
İpsilanti 1757, 1828, 2041, 2251, 2271, 2273, 2274, 2275, 2276, 2323, 2367, 3033, 3086, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3127, 3128, 3129, 3130, 3132, 3137, 3138, 3139, 3140, 3142, 3143, 3157, 3198, 3201, 3202, 3238, 3244, 3246, 3248, 3250, 3253, 3257, 3263, 3289, 3453, 3457, 3458, 3459
İrakli Han 230, 355, 362, 363, 364, 365, 532, 533, 534, 562, 563, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 842, 970, 971, 979, 987, 1032, 1377, 1467, 1496, 1497, 1736, 1737, 1755, 1952, 2230
İrân 18, 26, 28, 31, 39, 40, 47, 61, 62, 64, 71, 72, 89, 95, 115, 125, 141, 143, 146, 147, 199, 207, 230, 231, 232, 233, 234, 279, 281, 282, 283, 284, 292, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 365, 366, 367, 370, 388, 401, 403, 404, 405, 406, 430, 431, 531, 532, 533, 534, 538, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 815, 816, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 838, 863, 867, 974, 1179, 1355, 1463, 1468, 1651, 1652, 1728, 1735, 1736, 1737, 1738, 1745, 1773, 1774, 1775, 1784, 2046, 2049, 2050, 2098, 2103, 2106, 2189, 2202, 2223, 2232, 2255, 2256, 2296, 2390, 2391, 2401, 2402, 2422, 2423, 2576, 2605, 2610, 2640, 2689, 2698, 2700, 2701, 2702, 2703, 2813, 2817, 2818, 2840, 2865, 2866, 2877, 2878, 2879, 2914, 2952, 2954, 2968, 2969, 2972, 2973, 2978, 2979, 2980, 2981, 2995, 3045, 3047, 3048, 3228, 3281, 3282, 3283, 3285, 3286, 3288, 3289, 3323, 3330, 3338, 3340, 3343, 3351, 3361, 3391, 3392, 3474, 3476, 3477, 3478, 3479, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3490, 3491, 3492, 3493, 3494
İrân Devleti 141, 143, 146, 147, 292, 357, 2103, 2255, 2256, 2296, 2390, 2423, 2576, 2605, 2698, 2700, 2817, 2818, 2878, 2879, 2979, 2980, 2995, 3282, 3288, 3343, 3474, 3477, 3478, 3479, 3486, 3487, 3488, 3490, 3491, 3492
İrlanda 142, 1718, 2224, 2411, 2820
İrşova 682, 684, 685, 686, 688, 691, 990, 995, 1011, 1012, 1013, 1021, 1027, 1052, 1400, 1427, 1429, 1430, 1431, 1432, 1437, 1438, 1440, 1441, 1443, 1444, 1446, 1520, 1525, 1528, 1529, 1546, 2814
İrşova Kal'ası 684
İsakçı 56, 2949
İsakcı 704, 992, 996, 1002, 1003, 1005, 1020, 1066, 1085, 1144, 1146, 1213, 1227, 1266, 1267, 1279, 1298, 1303, 1304, 1308, 1331, 1332, 1333, 1337, 1338, 1342, 1348, 1363, 2627, 2629, 2634, 2638, 2754, 3140
İskenderiyye 110, 134, 138, 151, 171, 256, 368, 426, 616, 878, 879, 881, 884, 885, 886, 887, 893, 894, 896, 901, 972, 1042, 1045, 1046, 1048, 1248, 1291, 1596, 1747, 1763, 1806, 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1846, 1847, 1848, 1850, 1852, 1853, 1854, 1855, 1857, 1893, 1894, 1896, 1913, 1914, 1915, 1918, 1920, 1921, 1929, 1941, 1942, 1956, 1960, 1966, 1967, 1969, 1970, 1973, 1976, 1981, 1982, 1997, 2001, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2009, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2023, 2024, 2025, 2041, 2042, 2054, 2056, 2057, 2096, 2099, 2101, 2102, 2107, 2108, 2109, 2110, 2114, 2115, 2116, 2117, 2148, 2150, 2152, 2172, 2178, 2182, 2183, 2184, 2192, 2234, 2235, 2240, 2280, 2281, 2283, 2284, 2315, 2316, 2317, 2402, 2478, 2620, 2825, 2918, 2960, 2962, 2971, 3043, 3065, 3067, 3099, 3101, 3174, 3186, 3190, 3194, 3197, 3327, 3352, 3356, 3357, 3360, 3364, 3365, 3374, 3380, 3382, 3386, 3387
İskenderun 3063
İskerlet 449, 2274, 2291, 2292, 2493, 2947, 3059, 3097, 3104, 3113, 3116, 3131, 3132, 3134, 3184, 3198, 3199, 3249, 3250

İslâmbol 214, 215, 2548

İslimye 2630, 3201

İsmâ'îl Kal'ası 1007, 1222, 1276, 1279, 1332, 1333, 1339, 1608, 1678

İsmâ'îl kasabası 381

İsmâ'îl Râ'if Paşa 736, 737, 738, 744, 745, 875, 1318, 1645

İspanya 14, 26, 29, 30, 68, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 120, 122, 124, 125, 126, 134, 138, 142, 146, 148, 149, 150, 155, 157, 168, 173, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 248, 288, 423, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 480, 516, 519, 529, 530, 582, 585, 586, 601, 604, 679, 693, 695, 696, 713, 732, 906, 907, 929, 930, 940, 965, 991, 1001, 1002, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1104, 1105, 1108, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1117, 1128, 1198, 1199, 1200, 1240, 1241, 1242, 1244, 1245, 1246, 1248, 1276, 1322, 1323, 1328, 1398, 1399, 1412, 1433, 1441, 1446, 1456, 1479, 1546, 1691, 1721, 1722, 1730, 1740, 1766, 1779, 1781, 1799, 1805, 1836, 1847, 1856, 1889, 1891, 1917, 1945, 1966, 1997, 2001, 2014, 2015, 2022, 2023, 2122, 2176, 2225, 2226, 2229, 2242, 2243, 2277, 2286, 2391, 2393, 2395, 2398, 2399, 2409, 2410, 2413, 2414, 2415, 2416, 2418, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2577, 2581, 2583, 2584, 2585, 2586, 2596, 2597, 2598, 2599, 2602, 2603, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2732, 2733, 2734, 2735, 2736, 2741, 2743, 2821, 2823, 2827, 2828, 2832, 2856, 2857, 2894, 2899, 2900, 2902, 2903, 2907, 2920, 2931, 2932, 2999, 3003, 3038, 3129, 3214, 3218, 3225, 3456, 3458, 3462

İspanya Devleti 180, 182, 184, 185, 187, 189, 191, 423, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 476, 529, 582, 585, 696, 930, 965, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1105, 1113, 1128, 1198, 1242, 1322, 1398, 1399, 1433, 1740, 1847, 1856, 1891, 1945, 1997, 2014, 2015, 2023, 2122, 2225, 2398, 2399, 2410, 2568, 2999, 3003

İstanbul 16, 18, 23, 27, 28, 29, 35, 37, 38, 40, 41, 47, 48, 51, 53, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 73, 78, 87, 88, 89, 92, 94, 97, 98, 99, 100, 109, 112, 113, 115, 116, 119, 120, 122, 125, 127, 132, 135, 137, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 173, 177, 178, 179, 180, 184, 199, 213, 222, 227, 243, 249, 290, 292, 293, 314, 318, 319, 321, 324, 326, 328, 330, 332, 334, 337, 347, 348, 349, 351, 353, 357, 359, 367, 376, 378, 379, 386, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 398, 400, 401, 408, 410, 416, 420, 421, 422, 432, 433, 440, 446, 447, 449, 452, 456, 458, 473, 479, 504, 514, 520, 522, 534, 536, 541, 598, 602, 612, 632, 633, 635, 636, 639, 646, 650, 656, 660, 661, 662, 665, 678, 680, 710, 719, 723, 729, 730, 732, 735, 736, 739, 744, 752, 755, 756, 757, 766, 768, 770, 776, 796, 799, 800, 809, 810, 812, 820, 826, 827, 828, 847, 850, 851, 854, 855, 858, 859, 860, 861, 862, 870, 893, 897, 901, 910, 911, 917, 942, 964, 977, 980, 996, 1000, 1007, 1035, 1046, 1064, 1066, 1067, 1083, 1084, 1085, 1131, 1134, 1138, 1140, 1147, 1150, 1157, 1159, 1163, 1167, 1171, 1175, 1176, 1184, 1192, 1198, 1199, 1210, 1243, 1270, 1272, 1283, 1284, 1286, 1294, 1315, 1327, 1336, 1343, 1349, 1350, 1356, 1357, 1387, 1405, 1426, 1432, 1437, 1445, 1446, 1450, 1451, 1457, 1458, 1466, 1473, 1474, 1475, 1478, 1485, 1486, 1487, 1489, 1496, 1504, 1505, 1519, 1521, 1532, 1545, 1574, 1575, 1580, 1592, 1602, 1607, 1608, 1610, 1611, 1616, 1624, 1627, 1631, 1632, 1633, 1641, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649, 1655, 1659, 1660, 1661, 1673, 1674, 1675, 1678, 1683, 1684, 1688, 1693, 1708, 1719, 1728, 1729, 1738, 1742, 1746, 1747, 1748, 1749, 1752, 1754, 1761, 1766, 1767, 1769, 1771, 1772, 1774, 1776, 1779, 1786, 1790, 1792, 1796, 1802, 1809, 1832, 1838, 1839, 1855, 1856, 1858, 1859, 1861, 1863, 1914, 1920, 1921, 1938, 1949, 1982, 1985, 1989, 1990, 1991, 1994, 2009, 2014, 2017, 2018, 2019, 2027, 2028, 2029, 2030, 2033, 2037, 2050, 2054, 2075, 2076, 2085, 2093, 2096, 2107, 2108, 2110, 2117, 2120, 2125, 2127, 2130, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2147, 2150, 2151, 2152, 2168, 2169, 2183, 2195, 2196, 2227, 2228, 2229, 2236, 2240, 2250, 2251, 2257, 2258, 2260, 2263, 2265, 2266, 2267, 2268, 2274, 2276, 2277, 2281, 2294, 2295, 2296, 2297, 2301, 2303, 2304, 2305, 2306, 2308, 2309, 2310, 2314, 2316, 2317, 2321, 2322, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2342, 2343, 2344, 2345, 2352, 2359, 2360, 2364, 2365, 2366, 2368, 2369, 2370, 2374, 2375, 2377, 2378, 2381, 2384, 2385, 2387, 2388, 2389, 2391, 2392, 2394, 2395, 2401, 2404, 2405, 2406, 2408, 2409, 2418, 2419, 2422, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2436, 2437, 2440, 2441, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2462, 2469, 2470, 2473, 2474, 2475, 2478, 2479, 2480, 2482, 2483, 2484, 2489, 2490, 2521, 2522, 2523, 2524, 2527, 2528, 2530, 2533, 2535, 2540, 2541, 2547, 2548, 2549, 2550, 2552, 2555, 2556, 2557, 2560, 2561, 2562, 2563, 2569, 2570, 2575, 2576, 2577, 2580, 2605, 2609, 2610, 2611, 2615, 2617, 2618, 2622, 2623, 2635, 2641, 2642, 2643, 2659, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2667, 2668, 2669, 2695, 2705, 2706, 2707, 2712, 2713, 2715, 2716, 2719, 2720, 2721, 2753, 2765, 2800, 2802, 2805, 2811, 2812, 2815, 2816, 2817, 2824, 2825, 2827, 2830, 2834, 2835, 2859, 2863, 2866, 2868, 2869, 2874, 2875, 2876, 2882, 2883, 2908, 2909, 2913, 2916, 2940, 2941, 2943, 2954, 2955, 2956, 2957, 2958, 2965, 2968, 2969, 2976, 2977, 2981, 2982, 2983, 2987, 2988, 2989, 3033, 3034, 3035, 3037, 3038, 3040, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045, 3049, 3050, 3051, 3052, 3054, 3055, 3056, 3057, 3062, 3063, 3064, 3065, 3070, 3073, 3079, 3080, 3083, 3084, 3085, 3086, 3088, 3092, 3095, 3096, 3097, 3099, 3100, 3101, 3102, 3103, 3104, 3105, 3107, 3109, 3110, 3111, 3112, 3115, 3116, 3120, 3121, 3126, 3127, 3128, 3130, 3134, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3141, 3143, 3144, 3146, 3147, 3149, 3150, 3153, 3154, 3155, 3156, 3157, 3161, 3164, 3166, 3167, 3168, 3169, 3170, 3171, 3172, 3173, 3174, 3176, 3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3183, 3184, 3185, 3190, 3194, 3197, 3199, 3200, 3203, 3205, 3208, 3209, 3211, 3219, 3220, 3221, 3231, 3234, 3240, 3241, 3242, 3243, 3244, 3246, 3252, 3253, 3261, 3263, 3266, 3289, 3290, 3291, 3293, 3294, 3302, 3304, 3305, 3306, 3307, 3308, 3315, 3323, 3329, 3330, 3332, 3333, 3337, 3341, 3342, 3353, 3354, 3355, 3363, 3369, 3374, 3377, 3379, 3382, 3389, 3398, 3399, 3402, 3403, 3404, 3406, 3407, 3409, 3410, 3411, 3413, 3414, 3415, 3419, 3420, 3421, 3422, 3423, 3424, 3425, 3426, 3428, 3430, 3432, 3433, 3435, 3437, 3439, 3443, 3446, 3452, 3455, 3456, 3483, 3499, 3507, 3512, 3517, 3521, 3523

İstanbul Boğazı 29, 37, 612, 770, 810, 1064, 2228, 2258, 2260, 2276, 2277, 2489, 2490, 2824

İstanbul Kadısı 69, 520, 534, 536, 541, 636, 646, 650, 660, 732, 850, 1437, 1486, 1519, 1633, 2344, 2352, 2360, 2474, 2480, 2482, 2562, 2563, 2715, 2765, 2859, 2955, 2987, 3219, 3294, 3389, 3402, 3404, 3411

İstanbul Patriki 23, 178, 3083, 3246

İstanköy 132, 446, 460, 554, 740, 845, 861, 1276, 1700, 1757, 1808, 2028, 2390, 2612, 2711, 3047, 3195, 3378

İsveç 55, 204, 290, 466, 936, 1079, 1081, 1205, 1313, 1322, 1323, 1324, 1326, 1480, 2003, 2276, 2391, 2395, 2412, 2413, 2418, 2489, 2601, 2738

İsvec 56, 57, 158, 161, 186, 187, 190, 191, 204, 423, 472, 473, 498, 546, 582, 601, 909, 929, 939, 945, 981, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1090, 1092, 1095, 1101, 1106, 1107, 1108, 1110, 1117, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1125, 1126, 1128, 1129, 1130, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1140, 1143, 1144, 1199, 1200, 1201, 1203, 1204, 1205, 1206, 1245, 1248, 1249, 1305, 1313, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1358, 1359, 1422, 1424, 1425, 1433, 1480, 1481, 1483, 1505, 1506, 1507, 1574, 1637, 1680, 1719, 1720, 1733, 1734, 1779, 1781, 1999, 2000, 2228, 2240, 2241, 2242, 2261, 2288, 2398, 2571, 2572, 2585, 2601, 2655, 2737, 2738, 2816, 2822, 2827, 2830, 2832, 2834, 2835, 2836, 2840, 2855, 2895, 2897, 2900, 2903, 2920, 2931, 2934, 2939, 2999, 3217

İsvicre 2900

İsviçre 145, 158, 164, 167, 174, 1715, 1719, 1944, 1945, 1966, 2000, 2001, 2002, 2055, 2056, 2221, 2244, 2657, 2819, 2820, 2821, 2921, 2922, 2939, 3457

İşkodra 148, 884, 996, 1035, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1084, 1164, 1208, 1247, 1278, 1417, 1488, 1630, 1634, 1652, 1653, 1654, 1655, 1691, 1763, 1764, 1765, 1766, 1767, 1768, 1793, 1794, 2035, 2106, 2107, 2108, 2119, 2139, 2141, 2272, 2400, 2404, 2422, 2434, 2613, 2628, 2684, 2809, 2948, 2982, 3070, 3126, 3165, 3211, 3240, 3248, 3344, 3400

İşkodralı Mahmûd Paşa 1182, 1207, 1228, 1298, 1424, 1440

İtalya 23, 67, 105, 119, 124, 130, 142, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 174, 175, 178, 180, 181, 248, 288, 601, 934, 937, 940, 945, 1198, 1314, 1422, 1423, 1427, 1560, 1701, 1721, 1731, 1774, 1795, 1796, 1797, 1803, 1805, 1846, 1889, 1891, 1899, 1901, 1916, 1944, 1945, 1957, 1966, 1967, 1995, 1996, 1998, 2000, 2001, 2023, 2055, 2056, 2125, 2165, 2166, 2180, 2220, 2221, 2225, 2226, 2227, 2228, 2241, 2242, 2244, 2245, 2247, 2248, 2249, 2252, 2256, 2257, 2258, 2262, 2285, 2286, 2287, 2390, 2398, 2399, 2403, 2415, 2419, 2426, 2429, 2490, 2494, 2571, 2585, 2589, 2590, 2591, 2592, 2594, 2596, 2602, 2646, 2654, 2661, 2734, 2742, 2744, 2816, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2827, 2828, 2830, 2836, 2839, 2895,

2899, 2900, 2901, 2906, 2907, 2921, 2922, 2923, 2929, 2930, 2939, 3001, 3002, 3099, 3102, 3105, 3109, 3110, 3112, 3118, 3214, 3215, 3216, 3218, 3455, 3456, 3458, 3459, 3461, 3462

İvaz Mehmed Paşa 72, 313, 350, 737, 1162, 1175, 1284, 1790, 2318

İzdin 3163, 3164, 3165, 3189, 3290, 3292, 3297, 3298, 3300, 3301, 3302, 3303, 3304, 3316, 3317, 3329, 3330, 3332, 3334, 3346, 3358, 3359, 3388

İzmid 353, 365, 768, 770, 1823, 1987, 2956, 3183, 3338

İzmir 18, 102, 143, 315, 318, 327, 332, 333, 427, 616, 733, 755, 972, 1000, 1760, 1761, 1798, 1881, 1882, 1934, 1990, 1995, 2053, 2101, 2318, 2377, 2390, 2449, 2863, 2866, 2883, 2951, 2960, 2963, 3053, 3067, 3090, 3099, 3109, 3161, 3162, 3167, 3185, 3188, 3189, 3190, 3342, 3377, 3389, 3398

İzmir Limanı 1761, 3188

İznik 151, 169, 171, 1485, 2307, 2712

İznikmid 2014, 2037, 2043, 2437, 2617, 2630, 2662, 2669, 2708

İzoli 360

İzzet Mehmed Paşa 314, 331, 333, 478, 487, 488, 489, 522, 535, 586, 596, 648, 684, 718, 741, 752, 874, 875, 903, 1156, 1157, 1159, 1346, 1347, 1357, 1492, 1683, 1685, 1686, 1782, 1790, 1880, 1887, 2155, 2202, 2470, 2715, 2861, 3416, 3431

İzzet Mollâ 2474, 2956, 3290, 3327, 3328, 3350, 3395, 3419, 3420, 3434, 3435, 3436

J

Justinyanus 152, 3083

K

Kabakcı Mustafâ 2352, 2357, 2445, 2449, 2451, 2712, 2713

Kabakcı 2338, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2346, 2352, 2353, 2356, 2357, 2359, 2360, 2365, 2373, 2374, 2383, 2445, 2446, 2449, 2451, 2452, 2453, 2454, 2468, 2474, 2478, 2563, 2604, 2712, 2713

Kabarta 228, 299, 793, 813, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1380, 1387

Kabartay 205, 228, 230, 231, 235, 482, 506, 511, 766, 784, 808, 810, 811, 813, 814, 830, 982, 984, 987, 1372, 1373, 1374, 1375, 1376, 1380, 1381, 1385, 1386, 1387, 1467, 1495, 1532, 1737

Kabataş 330, 1184, 2464, 3375

Ka'be 1917, 1991, 1994, 2016, 2062, 2714, 2875, 3478

Kâbil 131, 1468, 1542, 1543, 1651, 1954

Kadıköy 1604, 3173

Kadırga Limanı 3034, 3036

Kadkes 2229, 2242, 2243, 2244, 2398, 2426, 2856

Kâf Dağları 1133

Kafkas 142, 202, 203, 215, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 236, 813, 823, 830, 831, 835, 1735, 1738, 1952

Kâğıdhâne 60, 693, 1092, 1176, 1426, 1497, 1579, 1645, 2524, 2526, 2874, 3499

Kâhire 115, 172, 213, 251, 321, 339, 340, 377, 394, 457, 719, 1494, 1588, 1835, 1917, 2016, 2072, 2097, 2121, 2136, 2186, 2621, 2708, 2729, 2759, 2863, 3179

Kahkaha Kal'ası 223

kaht-ı ricâl 1211, 2618

Kalafat 1011, 1013, 1158, 1311, 1544, 1545, 1744, 1748, 1819, 1988, 2797

Kal'a-i Sultâniyye 2297

Kalas 1064, 1070, 1146, 1185, 1186, 1187, 1188, 1194, 1207, 1209, 1211, 1222, 1361, 1362, 1367, 1371, 1391, 1393, 1394, 1395, 1398, 1457, 1458, 2190, 2292, 2294, 2587, 2629, 2801, 3104, 3111, 3112, 3120, 3137, 3138, 3139, 3140, 3148, 3158, 3180, 3198, 3199, 3200, 3234, 3247, 3252, 3262, 3263

Kalkandelen 2629

Kanada 195, 2836

Kandiye 718, 740, 745, 1034, 1438, 1485, 1863, 1990, 2028, 2054, 2969, 3293, 3342, 3357, 3358, 3376, 3378

Kanık Nehri 229, 839

Kânî Efendi 1454

Kanije 1546

Kanlıca 1947, 2556, 3410

Kânûnî Sultân Süleymân 40, 42, 79, 84, 90, 118, 181, 202, 220, 670

Kapodisterya 3090, 3091, 3095, 3097, 3098, 3102, 3103, 3106, 3108, 3110, 3231, 3232, 3234, 3248, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3462, 3523

Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa 383, 397, 413, 417, 429, 436, 477, 509, 517, 536, 631, 729,

732, 734, 737, 752, 767, 783, 810, 847, 848, 884, 887, 979, 980, 988, 999, 1000, 1039, 1057, 1060, 1073, 1083, 1105, 1159, 1161, 1181, 3089

Karabağ 840, 1735, 1736, 1774

Karaburun 327, 740, 1685, 3143, 3172, 3290, 3291, 3297

Karaçolan 283, 284, 354, 366, 403, 863

Karadeniz 70, 78, 134, 149, 205, 227, 228, 229, 230, 234, 246, 286, 292, 293, 296, 302, 320, 382, 395, 397, 399, 401, 420, 421, 443, 494, 504, 505, 506, 509, 511, 524, 531, 538, 540, 577, 601, 605, 613, 614, 636, 639, 644, 649, 654, 655, 656, 657, 661, 665, 670, 679, 688, 692, 693, 694, 733, 748, 752, 755, 768, 783, 785, 911, 917, 923, 928, 932, 933, 935, 947, 948, 963, 966, 968, 974, 975, 976, 982, 988, 996, 998, 999, 1000, 1001, 1059, 1064, 1068, 1078, 1083, 1084, 1085, 1099, 1111, 1119, 1120, 1123, 1131, 1132, 1135, 1138, 1171, 1172, 1174, 1175, 1177, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1199, 1202, 1205, 1209, 1232, 1233, 1238, 1250, 1287, 1295, 1296, 1364, 1389, 1390, 1393, 1400, 1401, 1405, 1434, 1479, 1483, 1488, 1489, 1490, 1505, 1507, 1509, 1510, 1521, 1532, 1573, 1674, 1675, 1685, 1748, 1799, 1800, 1811, 1832, 1854, 1856, 1913, 1987, 1999, 2041, 2143, 2147, 2148, 2187, 2190, 2201, 2227, 2228, 2258, 2260, 2274, 2290, 2296, 2297, 2304, 2305, 2309, 2312, 2325, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2357, 2362, 2364, 2374, 2377, 2396, 2403, 2418, 2436, 2447, 2451, 2468, 2483, 2491, 2494, 2556, 2581, 2617, 2638, 2639, 2641, 2642, 2661, 2662, 2672, 2681, 2704, 2712, 2754, 2798, 2806, 2820, 2824, 2990, 3067, 3074, 3089, 3092, 3137, 3140, 3143, 3146, 3172, 3186, 3192, 3217, 3241, 3266, 3344, 3346, 3349, 3354, 3370, 3404, 3425, 3445, 3448, 3452, 3520

Karadeniz Boğazı 443, 614, 661, 688, 733, 917, 1172, 1174, 1175, 1205, 1250, 1390, 1393, 1573, 1674, 1685, 1748, 1913, 2148, 2296, 2297, 2304, 2312, 2325, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2357, 2362, 2364, 2374, 2377, 2447, 2451, 2468, 2483, 2617, 2672, 2712, 3067, 3137, 3143, 3172, 3186, 3192, 3344, 3346, 3349, 3354, 3370, 3404, 3425

Karagümrük 453, 3398

Karahisâr-ı Sâhib 360, 374, 736, 896, 1744, 1837, 1934, 2052, 2120, 2254, 2480, 2607, 2635, 2754, 2982, 2988, 3079, 3208, 3293, 3325, 3354, 3370, 3400

Karahisâr-ı Şarkî 514, 1471, 1472, 2662

Karahisârî Ahmed Paşa 1314, 1332, 1344, 1346, 1362, 1632

Karakeçilü 360

karakış 1147

Karakoyunlular 39

Karalaş Adası 2364, 2385

Kara Mahmûd Paşa 1037, 1038, 1164, 1247, 1278, 1360, 1630, 1634, 1653, 1691, 1763, 1764, 1767, 1793, 1795, 2775, 3071

Karaman 286, 360, 417, 443, 503, 748, 754, 842, 904, 1354, 1521, 1532, 1656, 1692, 1837, 1863, 2014, 2036, 2043, 2054, 2140, 2263, 2323, 2338, 2340, 2366, 2381, 2382, 2434, 2480, 2569, 2612, 2635, 2754, 2809, 2912, 2948, 2962, 2985, 2989, 3165, 3212, 3304, 3341, 3342, 3350, 3352, 3354, 3471

Kara Mustafâ Paşa 50, 51, 133

karantina 109, 399, 582, 682, 684, 1012, 1545, 1546, 1780, 2184, 2722, 2869, 3044, 3104, 3442

Kara Sâlih Efendi 1169

Kara Yorgi 2141, 2142, 2229, 2237, 2271, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2680, 2879, 2880, 2881, 3097, 3098, 3129, 3251

Karbonari 3214, 3216

Karînâbâd 359, 2630

Karlıili 123, 124, 138, 1007, 1818, 2954, 3071, 3074, 3304, 3344, 3345, 3346, 3355, 3358, 3359, 3388, 3389, 3484

Kars 350, 355, 361, 362, 363, 364, 366, 368, 386, 416, 434, 456, 558, 559, 561, 562, 563, 655, 664, 722, 801, 837, 840, 856, 1132, 1497, 1668, 1863, 1984, 2051, 2276, 2322, 2323, 2380, 2382, 2613, 2639, 2640, 2701, 2764, 2817, 2873, 2969, 3182, 3281, 3282, 3283, 3330, 3342, 3350, 3352, 3378, 3492, 3493

Kâsımpaşa 69, 631, 1746, 1747, 3014, 3015, 3419, 3429, 3432

Kasini 2464, 2466, 2724, 3229

Kastamonı 734, 735, 841, 1083, 1224, 1285, 1633, 2477, 2481, 2638, 2732, 2943, 2952, 2969, 3015, 3326, 3351, 3369, 3370, 3377, 3400, 3442

Kastera 12, 1059, 1075, 1080, 1204, 1482

Kaşgar 29

Katalonya 1240, 2598, 2648, 2733, 2734, 2856

Katerina 12, 73, 74, 78, 195, 205, 206, 250, 257, 378, 380, 398, 400, 401, 409, 410, 423, 435, 477, 479, 480, 481, 482, 497, 498, 505, 511, 512, 513, 525, 529, 531, 532, 538, 545, 546, 598, 600, 636, 639, 641, 642, 676, 678, 679, 695, 831, 862, 912, 913, 915, 916, 917, 922, 923, 924, 929, 965, 966, 967, 968, 972, 973, 975,

977, 980, 981, 982, 984, 988, 989, 990, 1031, 1048, 1059, 1075, 1077, 1078, 1079, 1080, 1091, 1151, 1183, 1202, 1205, 1274, 1322, 1326, 1328, 1329, 1340, 1341, 1359, 1426, 1433, 1456, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1488, 1489, 1490, 1533, 1636, 1637, 1638, 1639, 1640, 1720, 1721, 1724, 1725, 1729, 1730, 1735, 1774, 1999, 2000, 2572, 3089, 3093, 3458, 3459

Katerina Târîhi 12, 1341, 1483, 1490

Kâtib Çelebi 11, 70, 113, 126

Katogikos 23

Katolik 23, 146, 151, 159, 166, 170, 178, 182, 184, 185, 186, 189, 195, 199, 264, 386, 387, 388, 389, 390, 424, 425, 908, 1636, 1637, 1714, 1766, 1996, 2026, 2221, 2222, 2411, 2572, 2646, 2931, 3037, 3038, 3059, 3060, 3083, 3084, 3184

Kavak Sarâyı 1486

Kavşan 75, 219, 984, 1207, 1208

Kaynarca 12, 78, 79, 200, 206, 227, 228, 250, 294, 313, 315, 337, 360, 379, 401, 408, 410, 415, 420, 428, 479, 499, 500, 507, 525, 544, 555, 575, 576, 578, 579, 580, 601, 604, 606, 613, 616, 620, 621, 636, 645, 652, 661, 666, 672, 768, 830, 936, 968, 975, 976, 1000, 1077, 1079, 1135, 1139, 1151, 1156, 1201, 1234, 1235, 1236, 1239, 1372, 1383, 1392, 1394, 1459, 1726, 1838, 2250, 2403, 2795, 3088, 3089

Kayrevan 28, 2989

Kayseri 148, 149, 152, 154, 159, 165, 166, 168, 169, 171, 178

Kazak 229, 572, 779, 1075, 1209, 1212, 1468, 1540, 1542, 2123, 2187, 2188, 2189, 2292, 2798, 2837, 2838, 2847, 2849, 2852, 2855, 2891, 2898, 3140, 3179, 3368

Kazan 78, 184, 202, 203, 217, 218, 220, 221, 224, 1132, 1376, 1378, 1623, 2188

Kazvin 62, 1775

Kebân Ma'deni 1036

Keçeci-zâde Sâlih Efendi 1277, 1320, 1349, 3395

Keçkemek 1547

Kefalonya 120, 121, 128, 1798, 1881, 1916, 1951, 2641, 2740, 2741, 2820, 2922, 3194

Kefe 76, 77, 79, 218, 219, 222, 329, 379, 400, 420, 483, 484, 505, 510, 807, 1295, 2238

Kemâl Re'îs 117

Kemânkeş Mustafâ Paşa 1207, 1208, 1210, 1214, 1216, 1226

Kerbelâ 34, 430, 816, 871, 2044, 2046, 2049, 2071, 2076, 2081, 2098, 2104, 2108, 2132, 2914, 3442

Kerîm Han 281, 282, 283, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 367, 401, 402, 404, 405, 431, 432, 439, 557, 558, 559, 560, 561, 815, 816, 817, 2047, 2605, 3489

Kerkük 71, 355, 356, 359, 402, 403, 863, 2232, 2689, 2694, 2698, 2702, 2972, 2973, 2974, 2975, 2978, 2979, 3391

Kerş Kal'ası 504

Kesbî Efendi 1677

Keşmîr 1468, 1482

Keyâniyân 141, 142, 207, 208

Kıbrıs 111, 128, 134, 172, 213, 278, 348, 394, 755, 1282, 1286, 1339, 1472, 1521, 1532, 1700, 1742, 1757, 1784, 1837, 1920, 1934, 1938, 2044, 2101, 2376, 2478, 2557, 2982, 2990, 3050, 3067, 3101, 3126, 3166, 3167, 3168, 3179, 3241, 3385

Kılburun 78, 206, 299, 300, 301, 329, 330, 504, 511, 968, 978, 979, 985, 986, 1058, 1059, 1062, 1155, 1156, 1183, 1185, 1237, 1295

Kılıc Alî Paşa 130

Kıpçak 202, 203, 232, 245, 1521, 1532, 2814, 2990

Kırcaali 2030

Kırgız 1468, 1540, 1542

Kırım 12, 13, 20, 38, 52, 55, 56, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 93, 202, 203, 205, 206, 207, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 231, 233, 235, 238, 245, 247, 249, 290, 294, 295, 299, 301, 302, 303, 315, 316, 317, 329, 330, 331, 333, 348, 365, 369, 370, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 397, 398, 399, 400, 401, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 417, 418, 420, 427, 431, 441, 443, 452, 461, 462, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 504, 505, 506, 508, 510, 511, 512, 513, 520, 521, 523, 524, 525, 531, 532, 536, 538, 539, 555, 556, 565, 566, 572, 573, 574, 575, 577, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 595, 596, 598, 599, 600, 601, 605, 631, 636, 637, 638, 639, 641, 643, 644, 645, 650, 652, 653, 654, 655, 656, 658, 659, 661, 664, 665, 666, 669, 670, 671, 672, 674, 675, 676, 678, 679, 680, 681, 682, 687, 708, 733, 734, 743, 748, 749, 750, 752, 766, 768, 770, 772, 779, 782, 783, 786, 787, 788, 793, 794, 795, 804, 807, 808, 815, 830, 831, 854, 862, 894, 909, 910, 912, 916, 917, 918, 919, 920, 923, 928, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 941, 942, 944, 947, 962, 965, 966, 967, 968, 972, 973, 974, 977, 978, 979, 980, 981, 983, 984, 988, 990, 994, 999, 1060, 1070, 1076, 1077, 1079, 1083, 1091, 1099, 1105,

1116, 1117, 1119, 1120, 1132, 1134, 1135, 1144, 1151, 1159, 1161, 1171, 1172, 1199, 1200, 1201, 1202, 1233, 1234, 1235, 1236, 1238, 1270, 1295, 1311, 1312, 1313, 1314, 1323, 1325, 1326, 1338, 1349, 1364, 1376, 1377, 1378, 1382, 1387, 1388, 1395, 1413, 1421, 1425, 1430, 1434, 1457, 1458, 1461, 1469, 1480, 1495, 1505, 1535, 1536, 1589, 1591, 1592, 1597, 1609, 1735, 1800, 1832, 1854, 1990, 2147, 2150, 2230, 2238, 2259, 2389, 2403, 2404, 2405, 2479, 2493, 2642, 2662, 2811, 2867, 3045, 3126, 3233, 3285, 3442, 3465

Kırım Hanı 56, 75, 78, 216, 218, 219, 221, 222, 226, 290, 303, 315, 329, 379, 383, 408, 411, 441, 477, 555, 934, 935, 1171, 1382, 2479

Kırım Hanlığı 12, 202, 205, 219, 223, 227, 378, 379, 383, 477, 768

Kırkkilisa 1469, 1553, 2120, 3147, 3400

Kırşehir 374, 2962

kıssadan hisse 1554, 1992

Kızılbaş 232, 280, 367, 716, 1355, 1541

Kızıl Elma 142, 1895, 2148

Kız Kulesi 769, 3121

Kiğalık 2035, 2107, 2400, 2434, 2683, 2684, 2859, 2996, 3068, 3069, 3070, 3071

Kiki Abdî Paşa 733, 884, 892, 895, 1049, 1181

Kili 218, 297, 300, 722, 1222, 1313, 1314, 1329, 1331, 1332, 1333, 1336, 1337, 1341, 1342, 1535, 2292, 2753, 2801, 2803, 2805, 2812, 2813, 2814, 2949, 2992

Kiligrad 1296, 1389, 1447, 1485

Kili Kal'ası 1329, 1331, 1332

Kilis 374, 438, 1153, 1231, 1470, 1980, 2613, 2968, 3316, 3327

kimyâ 166, 173, 844, 845, 1474, 1879, 2885

Kirmanşâh 355, 366, 816, 3288

Kişinev 1209, 1218, 3109, 3110, 3111, 3128, 3133, 3136, 3138, 3139, 3201

Kleber 1834, 1835, 1921, 1923, 1925, 1927, 1929, 1931, 1941, 1956, 1957, 1958, 1959, 1962, 1964, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 2011, 2012, 2017, 2089, 2170, 2179, 2181, 2182, 2183, 2184

Koca Abdî Paşa 649, 768, 822, 881, 1164, 1229, 1231, 1451

Kocaili 138, 289, 724, 768, 823, 1205, 1250, 1745, 1757, 1759, 1827, 1828, 2052, 2612, 2635, 2668, 2722, 2754, 2862, 2909, 3051, 3059, 3345, 3346, 3349, 3354, 3421

Koca Sekbânbaşı 2145, 2146, 2154

Koca Yûsuf Paşa 962, 967, 992, 1001, 1149, 1161, 1175, 1228, 1232, 1268, 1277, 1282, 1308, 1311, 1346, 1347, 1348, 1352, 1484, 1574, 1576, 1627, 1670, 1741, 1764, 1772, 1809, 1915, 1977, 2072, 2298, 2470, 2471, 2475

Koçi Beg 11, 91, 97, 100

kolera 176, 3288

Konevî İsmâ'îl Efendi 1169

konsolos 297, 428, 429, 443, 471, 484, 500, 501, 516, 546, 582, 583, 585, 607, 616, 618, 619, 673, 734, 735, 968, 975, 976, 978, 979, 1048, 1246, 1400, 1403, 1419, 1510, 1677, 1856, 1897, 1898, 1965, 1966, 1967, 2111, 2201, 2223, 2419, 2755, 2958, 3004, 3005, 3123, 3481, 3482

Kont Bezborodko 1458

Konya 32, 33, 170, 222, 232, 344, 349, 388, 725, 726, 747, 870, 1169, 1349, 1630, 1747, 1752, 1825, 2275, 2480, 2558, 2677, 2867, 2912, 2962, 3191, 3325, 3326, 3336, 3378, 3400

Kopenhag 2002, 2410, 2412, 2654

Korfa 1798, 1914, 1916, 1920, 1929, 1945, 1946, 1951, 1999, 2133, 2148, 2180, 2192, 2252, 2258, 2259, 2260, 2262, 2339, 2369, 2397, 2404, 2405, 2416, 2421, 2422, 2641, 2740, 2741, 2824, 3077, 3090, 3106, 3194, 3234, 3239, 3306, 3456

Kosova 246, 247, 3225

Kostantiniyye 177, 213, 214, 215, 246, 249, 296, 297, 578, 580, 613, 614, 616, 911, 920, 972, 973, 1341, 2165, 2464, 2609, 2724, 2755, 2869, 3073, 3229

Kostantiniyye Boğazı 613, 614

Koşancalı Halîl Paşa 2665, 2667, 2672, 2673, 2674, 2679

Kozan 23, 2022, 2434, 3038

Kozlıca 768, 1337, 1338, 1339, 1341, 1344, 1362, 1363, 1815, 2630

köle 163, 191, 198, 240, 315, 355, 451, 515, 703, 766, 782, 804, 818, 830, 872, 883, 1026, 1033, 1050, 1161, 1179, 1292, 1736, 2101, 2127, 2279, 2280, 2665, 2690, 2698, 2876, 2919, 2931, 2957, 2958, 3004, 3177, 3312, 3330, 3353

Kölemenler 31, 357, 359, 865, 902, 1612, 1630, 1840, 1841, 1845, 1846, 1849, 1895, 1915, 1920, 1922, 1923, 1926, 1928, 1959, 1964, 1971, 1972, 1973, 1974, 1982, 2004, 2008, 2017, 2019, 2036, 2037, 2041, 2090, 2093, 2094, 2095, 2096, 2099, 2100, 2101, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2115, 2116, 2117, 2127, 2135, 2136, 2233, 2235, 2236, 2281, 2283, 2315, 2316, 2317, 2378, 2379, 2380,

2410, 2434, 2687, 2697, 2698, 2725, 2726, 2727, 2728, 2877, 2962, 2979, 3066, 3196, 3197

Köprülü Mehmed Paşa 49, 50, 55, 93, 132, 3436

Köse Mehmed Paşa 3162, 3163, 3305, 3317, 3334, 3345, 3350

Köse Mustafâ Paşa 983, 1293, 1373, 1374, 1470, 1485, 1667, 1918, 1929, 1941, 1947, 1955, 1956, 1958, 1959, 1962, 1968, 1969, 1970, 1981, 2711

Köstence 986, 2633, 2634, 2638, 2665, 3362

Köstendil 438, 440, 801, 1314, 1632, 1814, 2629, 2630, 2638, 2754, 3316, 3367, 3400

Krayova 246, 907, 990, 1545, 1546, 1988, 2944, 3199, 3201

Kremlin 2846, 2847, 2848

Kuban 75, 93, 203, 205, 220, 228, 234, 294, 295, 300, 381, 386, 399, 411, 482, 483, 490, 492, 510, 511, 513, 555, 572, 573, 574, 577, 589, 590, 599, 600, 636, 637, 650, 665, 666, 672, 679, 768, 770, 784, 786, 787, 794, 798, 803, 804, 805, 806, 807, 809, 811, 813, 814, 821, 910, 911, 916, 917, 918, 923, 924, 928, 935, 941, 944, 965, 968, 969, 970, 983, 984, 988, 995, 1003, 1058, 1070, 1072, 1073, 1132, 1183, 1213, 1266, 1272, 1299, 1332, 1340, 1345, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381, 1382, 1392, 1461, 1462, 1467, 1495, 1535, 1536, 1735, 1737, 1990, 2403

Kuban Nehri 205, 228, 482, 511, 666, 786, 794, 805, 813, 995, 1382, 1462, 1467, 1535, 1737

Kudüs 29, 30, 31, 43, 102, 141, 145, 153, 158, 160, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 177, 277, 287, 296, 341, 369, 374, 386, 440, 448, 457, 458, 553, 582, 855, 1507, 1521, 1526, 1532, 1677, 1690, 1773, 1799, 1805, 1845, 1918, 1980, 2022, 2043, 2072, 2073, 2138, 2164, 2628, 2721, 2808, 2882, 2910, 2950, 2954, 2987, 2989, 3046, 3099, 3107, 3144, 3174, 3179, 3254, 3256, 3285, 3342, 3354, 3378, 3393, 3394, 3395, 3481

Kumaniçe 3072

Kumanke 290

Kumanova 52

Kumkapu 1999, 2204, 2303, 2308, 2355, 2369, 3034, 3058, 3439

Kumuk 228, 229, 231, 232, 812, 813

Kurd Ahmed Paşa 724, 1039, 1040

Kureyş 33, 110, 231, 668, 813, 2126, 2147, 3505

Kurtuba 166, 173, 2426

Kur'ân 153, 267, 269, 272, 435, 771, 775, 780, 781, 808, 852, 909, 1173, 1174, 1250

Kuşmânî 16, 2322, 2535

Kutuzof 2245, 2797, 2798, 2799, 2801, 2811, 2829, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2858, 2991

Kuveyt 1936, 2108

Kuyucı Murad Paşa 344, 1769

Kuyucı Süleymân Paşa 344

Kuzguncuk 738, 855

Küçükçekmece 1477, 2268, 2717, 2718, 3289

Küçük Hüseyin Paşa 1178, 1477, 1486, 1490, 1616, 1675, 1688, 1760, 2299, 2556, 2635, 2638, 2721, 3071, 3327

Külefçe 1299, 1300, 1337, 1338, 1742

Kürdler 863, 2865, 3052, 3401

Kürd Osmân Paşa 1210, 1214, 1266, 1308, 1314, 1332, 1342, 1817, 1818, 1819, 1822, 1827

küsûf-ı şems 1035

Kütahya 327, 350, 358, 373, 447, 459, 507, 508, 595, 726, 870, 993, 1034, 1082, 1232, 1351, 1358, 1472, 1656, 1683, 1685, 1691, 1756, 1808, 1989, 2053, 2093, 2340, 2410, 2455, 2525, 2561, 2579, 2619, 2632, 2638, 2886, 2943, 3150, 3211, 3296, 3370, 3400, 3423, 3428, 3442

kütübhâne 391, 448, 788, 820, 1165, 1180, 2047

L

lağım 699, 700, 1019, 1160, 1243, 1859, 1860, 1929, 1936, 1975, 2068, 2543, 2911, 3304

Lahor 1651, 3514

Lahsâ 1934, 1935, 1936, 1937, 2045, 2068, 2070, 2071, 2081, 2104, 2134

Lâlâ Mustafâ Ağa 548

Lâleli Câmi' 2464

Lâleli Mustafâ Efendi 648, 657, 664, 667, 685, 686, 731, 756, 857, 963, 1578, 1596

Latin 70, 113, 142, 144, 150, 152, 161, 171, 173, 389, 1526, 1766, 3038, 3083, 3309, 3311, 3381

Latince 66, 158, 1411, 1765

Latinler 142, 1766, 3038, 3084

Lâyiha-i Sebastiyani 17

Lâyiha-i Tercümân-ı Dîvân 17

Laz Ahmed Paşa 2744, 2796, 2860

Lazaret 1545

Lazkiye 274, 2686, 3062, 3355

Lefke 3187

Lefkoşa 737, 744, 1286, 3050

Lehistân 56, 73, 78, 160, 200, 205, 206, 381, 386, 410, 918, 919, 920, 934, 985, 1031, 1077, 1090, 1091, 1121, 1172, 1202, 1203, 1207, 1272, 1359, 1405, 1481, 1482, 1484, 1635, 1636, 1638, 1639, 1640, 1720, 1721, 1724, 1725, 1729, 1730, 1793, 1797, 1832, 1854, 2122, 2241, 2251, 2252, 2260, 2274, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2295, 2296, 2301, 2305, 2325, 2367, 2390, 2391, 2392, 2394, 2395, 2414, 2426, 2567, 2569, 2579, 2581, 2589, 2590, 2602, 2644, 2645, 2646, 2658, 2706, 2736, 2739, 2741, 2742, 2744, 2796, 2819, 2825, 2826, 2828, 2830, 2831, 2833, 2837, 2838, 2839, 2843, 2855, 2858, 2895, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2939, 3137

Leh Kralı 972, 974, 981, 1097, 1121, 1137, 1519, 1522, 1523, 1636, 1637, 2938

Lepiska 2818, 2892, 2897, 2898, 2899, 2928

Leş Kal'ası 1654, 1655

Levend Çiftliği 979, 1627, 1628, 1629, 1680, 1684, 1685, 1748, 1749, 1751, 1857, 1865, 1869, 1880, 1950, 1985, 2002, 2006, 2035, 2036, 2037, 2145, 2148, 2152, 2268, 2326, 2327, 2334, 2341, 2342, 2343, 2348, 2436, 2467, 2526, 2528, 2537, 2539, 2544, 2553

Levend Ocağı 344

Lezgi 228, 229, 235, 837, 838, 973, 974, 1496, 1497, 1774

Limni 315, 374, 457, 477, 848, 1276, 1280, 1290, 1291, 1757, 1759, 1773, 2192, 2312, 2478, 2612, 2662, 2732, 2909, 2912, 2943, 3037, 3335, 3349, 3352

Litvanya 2392, 2574, 2835, 2837, 2839, 2844, 2854

Livâdiyeli Hasan Paşa 648

Livadya 1176, 1488, 1489, 3077, 3162, 3163, 3165, 3298, 3317, 3345, 3388, 3443

Livâ-yı Şerîf 992, 993, 994, 1003, 1010, 1015, 1021, 1055, 1056, 1057, 1145, 1186, 1213, 1214, 1227, 1308, 1335, 1362, 1448, 1449, 1454, 1477, 1484, 2295, 2324, 2444, 3411, 3413, 3414, 3419

Lizbon 1245, 2413, 2414, 2415, 2426, 2598, 2640, 2649

Lodomirya 1519

Lofca 1298, 1301, 1303, 1486, 1743, 1768, 1811, 1816, 1817, 1820, 1823, 1824, 1986, 2435, 2631, 2632, 2636, 2672, 2674, 2675, 2677, 2678, 2679, 2680, 2705, 2706, 2744

Logaritma Risâlesi 1167, 1168

Logoş 1022, 1026

Lombardiya 156, 157, 181, 1774, 1796, 1889, 2225, 2241, 2248, 2744, 2821

Londra 198, 199, 204, 914, 918, 932, 1412, 1643, 1651, 1700, 1721, 1730, 1734, 1758, 1774, 1779, 1780, 1781, 1832, 1873, 1874, 1914, 2004, 2015, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2042, 2057, 2121, 2226, 2227, 2411, 2425, 2580, 2600, 2654, 2737, 3034, 3035, 3435, 3442, 3446, 3465

Londura 3463, 3465, 3520

Lübnan 15, 258, 259, 260, 263, 264, 347, 714, 716, 718, 1321, 1657, 1741, 1853, 1926, 1932, 1948, 1949, 1983, 1984, 2021, 2130, 2685, 2686

M

Macar 166, 178, 182, 215, 246, 247, 481, 638, 640, 868, 908, 909, 997, 1027, 1036, 1171, 1315, 1400, 1401, 1412, 1418, 1423, 1511, 1512, 1513, 1519, 1522, 1544, 1545, 1547, 1587, 1768, 1808, 1812, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1953, 2338, 2447, 2449, 2618, 3105, 3111, 3139, 3140, 3323, 3397

Macar Alî 1768, 1808, 1812, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818

Macaristân 11, 41, 42, 160, 169, 181, 182, 193, 202, 203, 288, 293, 914, 934, 937, 1122, 1416, 1418, 1429, 1547, 1548, 1795, 2594, 3202

Macar Kralı 908, 1418, 1511, 1512, 1513

Maçin 1213, 1226, 1227, 1267, 1333, 1348, 1360, 1361, 1362, 1363, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1391, 1392, 1394, 1395, 1445, 1447, 1450, 1457, 1458, 1459, 1460, 1656, 2629, 2949, 3354

Madam Montegü 197, 198, 199, 291

Madrid 1241, 1242, 1244, 1245, 1246, 1479, 2226, 2414, 2415, 2423, 2424, 2425, 2426, 2573, 2597, 2648, 2653, 2732, 2733, 2734, 2856, 2857

Mağnisâ 46, 349, 1175

Mabarta 868, 869, 1953

Mahmûdpaşa Çârşûsu 3034

Ma'anoğulları 259

Malabar 764, 1954

Malatya 282, 360, 361, 1667, 2322, 2611

Malazgird 3281, 3282

Malta 119, 120, 124, 126, 127, 129, 134, 135, 139, 468, 471, 473, 474, 547, 674, 696, 697, 729, 732, 1183, 1245, 1740, 1775, 1776, 1780, 1804, 1805, 1806, 1832, 1838, 1894, 1895, 1900, 1945, 1946, 1966, 1967, 1995, 1997, 1998, 2018, 2019, 2023, 2024, 2042, 2054,

2055, 2056, 2057, 2121, 2122, 2165, 2180, 2220, 2222, 2259, 2654, 2820, 2821, 2922, 2957, 3002

Malta korsanları 1775

Maltız 586, 1689, 1740, 1759, 1776, 2002

Manastır 326, 455, 1039, 1040, 1655, 1764, 2629, 2885, 3070, 3307, 3367, 3442, 3468

Manş 2217, 2223, 2225

Manya 413, 429, 430, 1488, 1490, 1899, 3076, 3085, 3092, 3099, 3100, 3101, 3102, 3105, 3106, 3107, 3111, 3133, 3135, 3234, 3245, 3247, 3300, 3302, 3380, 3389

Mardin 349, 359, 360, 1611, 1612, 1667, 1668, 2046, 2690, 2775

Marengo 1995, 1996, 1997, 2821

Mar'aş 282, 326, 360, 361, 736, 896, 1736, 1737, 1742

Marmara 146, 2304, 2310, 2482, 2551

Marsilya 122, 143, 144, 152, 156, 164, 170, 171, 1245, 1707, 1708, 1722, 1829, 1830, 1886, 1954, 2654, 2744

Marûnî 264

Maskat 110, 124, 315, 865, 1476, 1828, 1953, 2071, 2078, 2084

mat'ûnen 221, 224, 393, 552, 754, 861, 1658

Mavroyani 853, 998, 1005, 1026, 1069, 1144, 1188, 1210, 1211, 1212, 1227, 1314, 1315, 1316, 1317, 1348, 1812

Mazenderân 234, 664

Mecûsî 153, 705, 1376

Medîne 29, 100, 276, 287, 333, 351, 373, 374, 391, 392, 394, 399, 415, 450, 456, 457, 458, 519, 659, 668, 705, 723, 724, 731, 757, 871, 877, 879, 880, 883, 897, 903, 963, 1152, 1170, 1175, 1293, 1451, 1452, 1492, 1521, 1532, 1644, 1650, 1659, 1665, 1666, 1669, 1670, 1678, 1734, 1740, 1741, 1773, 1786, 1790, 1882, 1977, 1978, 1990, 2071, 2072, 2073, 2084, 2085, 2091, 2095, 2097, 2098, 2099, 2102, 2103, 2106, 2125, 2126, 2131, 2132, 2136, 2139, 2164, 2202, 2203, 2204, 2236, 2278, 2279, 2283, 2312, 2313, 2314, 2370, 2376, 2433, 2474, 2613, 2715, 2728, 2872, 2873, 2874, 2876, 2948, 2971, 2987, 2989, 3042, 3044, 3045, 3046, 3358, 3370, 3395, 3478

Mediterrane 613, 614

Megril 230, 300, 834, 2795

Mehâdiye 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1037, 1050, 1051, 1052, 1053, 1055, 1083, 1111, 1147, 1174, 1207, 1221, 1223, 1228, 1265, 1656, 1789

Mehmed Alî Paşa 17, 1470, 2036, 2234, 2235, 2236, 2279, 2281, 2282, 2283, 2284, 2315, 2316, 2317, 2376, 2429, 2432, 2478, 2484, 2620, 2621, 2685, 2687, 2688, 2724, 2725, 2726, 2728, 2729, 2731, 2825, 2869, 2870, 2871, 2872, 2873, 2874, 2875, 2876, 2877, 2914, 2915, 2916, 2917, 2918, 2948, 2955, 2960, 2961, 2962, 2971, 2977, 2980, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045, 3064, 3065, 3066, 3068, 3093, 3168, 3190, 3194, 3196, 3197, 3212, 3322, 3327, 3340, 3356, 3357, 3359, 3360, 3361, 3365, 3370, 3380, 3382, 3386, 3387, 3388, 3473

Mehmed İzzet Paşa 396, 433, 437, 438, 454, 455, 460, 3370, 3377, 3404, 3409, 3414, 3415

Mehmed Sıdkı Efendi 1320

Mekke 15, 22, 29, 48, 100, 101, 210, 270, 287, 313, 318, 321, 370, 371, 373, 391, 392, 412, 420, 432, 446, 447, 450, 458, 514, 519, 659, 668, 724, 726, 744, 751, 756, 759, 763, 764, 855, 859, 861, 871, 879, 883, 897, 903, 1032, 1175, 1285, 1291, 1292, 1293, 1318, 1320, 1350, 1408, 1451, 1452, 1504, 1514, 1521, 1532, 1633, 1644, 1666, 1668, 1669, 1670, 1672, 1699, 1700, 1740, 1741, 1751, 1773, 1786, 1850, 1855, 1882, 1883, 1919, 1932, 1938, 1976, 1977, 1978, 1985, 1989, 1990, 1991, 1994, 2017, 2020, 2021, 2052, 2053, 2059, 2062, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2083, 2084, 2085, 2096, 2097, 2099, 2131, 2132, 2134, 2137, 2138, 2143, 2163, 2164, 2177, 2185, 2186, 2202, 2203, 2232, 2237, 2279, 2283, 2298, 2313, 2318, 2319, 2321, 2324, 2371, 2376, 2433, 2557, 2563, 2577, 2605, 2684, 2721, 2729, 2754, 2863, 2872, 2874, 2875, 2914, 2916, 2941, 2954, 2955, 2971, 2987, 2989, 2997, 2998, 3044, 3054, 3057, 3290, 3341, 3342, 3353, 3355, 3379, 3398, 3399, 3434

Mekkî Efendi 732, 850, 861, 991, 1355, 1502, 1503, 1504, 1785, 1786, 2470, 2471, 2987, 3007

Mekkî Mehmed Efendi 731, 1163

Mekri 547, 1808, 1918, 2002, 3364

Meksika 190, 2225, 3224

Mekteb-i Bahriyye 1573

Melek Beg 18, 3100, 3112, 3115, 3117, 3158, 3165, 3170

Melekgirmez 2868

Melek Mehmed Paşa 456, 718, 986, 1207, 1279, 1346, 1484, 1485, 1486, 1495, 1683, 1685, 1686, 1869, 1990, 2028, 2470

Melibar 368, 369, 430, 763, 764, 867

Melikşâh 29, 30, 168, 231

Memleketeyn 249, 250, 428, 429, 979, 1038, 1069, 1071, 1314, 1315, 1317, 1465, 2277, 2329, 2381, 2402, 2403, 2406, 2407, 2411, 2416, 2430, 2437, 2492, 2493, 2494, 2571, 2572, 2573, 2575, 2577, 2578, 2584, 2585, 2586, 2587, 2644, 2659, 2660, 2801, 2802, 2864, 2993, 3001, 3002, 3039, 3059, 3086, 3102, 3104, 3111, 3116, 3125, 3126, 3128, 3130, 3131, 3133, 3134, 3135, 3136, 3139, 3145, 3151, 3157, 3170, 3198, 3240, 3241, 3249, 3324, 3440, 3445, 3446, 3448, 3449, 3450, 3451, 3452, 3456, 3458, 3459

Mendelcin 367, 2865, 2978

Mengli Giray Han 218, 219, 221

Menkub 218

menzilhâne 1547, 1549, 1553, 1556

Merâga 367

Merak Mehmed Paşa 2012, 2013, 2021, 2022, 2043, 2129, 2131, 2132, 2136, 2863

Meric 2386, 2387

Merv 27

Merzifon 353, 3294, 3326, 3399

Mescid-i Aksâ 1521, 2164, 3046

Meşhed 871, 891, 963, 1542, 2049, 2081, 2105, 2190, 2204

Meternik 2427, 2428, 2431, 2583, 2586, 2596, 2601, 2646, 2739, 2889, 2891, 2892, 2893, 2894, 2900, 2904, 2919, 2920, 2921, 2927, 2928, 3446, 3447, 3448, 3450, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3461, 3462, 3516, 3517, 3518, 3519, 3520, 3521, 3522

Mevlevî 333, 548, 1630, 1678, 1746, 1747, 1825, 1826, 3064, 3432

Mevleviyye 747, 1454, 1630, 1747, 1826

Mevr 1542

Meydân-ı Lahm 2343, 2349, 2474, 2481, 2550, 3407, 3419

Mısır 15, 17, 20, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 39, 43, 70, 100, 104, 110, 111, 112, 116, 122, 124, 131, 133, 136, 141, 143, 145, 155, 170, 171, 172, 173, 177, 179, 213, 214, 221, 231, 238, 243, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 266, 267, 268, 276, 277, 278, 287, 320, 321, 333, 337, 338, 339, 340, 360, 368, 373, 377, 394, 396, 412, 415, 424, 426, 427, 436, 446, 448, 449, 456, 457, 548, 554, 611, 631, 707, 708, 715, 719, 745, 749, 757, 759, 762, 763, 766, 855, 860, 861, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 913, 972, 980, 986, 988, 1000, 1001, 1037, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1169, 1179, 1181, 1240, 1290, 1291, 1293, 1357, 1452, 1470, 1473, 1479, 1491, 1492, 1493, 1494, 1588, 1589, 1596, 1630, 1631, 1649, 1658, 1665, 1670, 1675, 1683, 1685, 1693, 1740, 1773, 1800, 1804, 1805, 1806, 1821, 1823, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1863, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1900, 1901, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1952, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1963, 1964, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1990, 1995, 1997, 1998, 2001, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2031, 2036, 2041, 2042, 2043, 2047, 2050, 2051, 2056, 2057, 2059, 2061, 2072, 2073, 2075, 2078, 2082, 2085, 2086, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2121, 2125, 2127, 2128, 2129, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2146, 2147, 2148, 2150, 2152, 2155, 2157, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2168, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2185, 2186, 2202, 2203, 2204, 2205, 2219, 2227, 2231, 2233, 2234, 2235, 2236, 2250, 2251, 2253, 2255, 2268, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2295, 2299, 2301, 2309, 2311, 2312, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2321, 2325, 2339, 2346, 2349, 2355, 2359, 2365, 2376, 2402, 2405, 2418, 2429, 2432, 2433, 2470, 2478, 2479, 2484, 2596, 2618, 2620, 2621, 2663, 2685, 2687, 2688, 2711, 2715, 2722, 2724, 2725, 2726, 2727, 2728, 2729, 2731, 2759, 2760, 2761, 2764, 2769, 2774, 2820, 2821, 2822, 2823, 2825, 2861, 2862, 2863, 2866, 2869, 2870, 2871, 2872, 2873, 2874, 2875, 2876, 2877, 2914, 2915, 2916, 2917, 2918, 2936, 2942, 2943, 2948, 2954, 2955, 2960, 2961, 2962, 2967, 2971, 2977, 2980, 2989, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045, 3057, 3064, 3065, 3066, 3067, 3068, 3093, 3126, 3168, 3179, 3186, 3188, 3189, 3190, 3194, 3196, 3197, 3212,

3221, 3225, 3228, 3241, 3293, 3313, 3317, 3322, 3323, 3324, 3327, 3331, 3340, 3352, 3354, 3356, 3357, 3358, 3359, 3360, 3361, 3370, 3374, 3378, 3380, 3381, 3382, 3386, 3387, 3399, 3403, 3407, 3410, 3417, 3435, 3442, 3473

Midillü 49, 116, 132, 138, 289, 333, 374, 415, 854, 1276, 1495, 1677, 1683, 1759, 1990, 2943, 2963, 3168, 3169, 3186, 3191, 3331, 3353, 3401

Mihalaki Beg 449, 460, 515, 517, 853, 1360

Mihalic 328, 1007, 2563, 2612, 2669, 2670, 2987, 3183

Mihr-i Şâh Sultân 2240

Mikdâd Ahmed Paşa 1332

Milan 147, 152, 167, 180, 190, 191, 924, 946, 2000, 2220, 2225, 2226

Millü 360, 1290, 1661, 1666, 1667, 1758, 1984, 2105, 2314, 2690, 2696, 2976, 3061

Miloş 2881, 3097, 3098, 3111, 3129, 3130, 3135, 3136, 3150, 3247, 3248, 3249, 3250

Minorka 119, 530, 1240, 1245, 2642

Mirzâ Gûrgîn 562

Mirzâ-zâde Mehmed Sa'îd Efendi 317, 318

Mîrzâ-zâde Sâlim Efendi 1289

Misis 1147, 2950

Misivri 503, 976, 2630, 3191, 3350, 3354

Moğol 31, 172, 232, 1482, 1953, 1954, 3225

Monte Kukuli 11, 83, 85, 106, 188, 1584, 1586, 1840

Mora 18, 51, 113, 114, 129, 136, 138, 250, 288, 323, 333, 412, 413, 414, 417, 424, 429, 441, 456, 501, 502, 536, 537, 579, 601, 632, 638, 650, 718, 732, 745, 754, 847, 849, 851, 861, 908, 963, 967, 1010, 1038, 1039, 1057, 1161, 1357, 1470, 1473, 1488, 1489, 1521, 1532, 1619, 1624, 1677, 1699, 1744, 1775, 1776, 1823, 1837, 1838, 1863, 1899, 1914, 1916, 1923, 1942, 1943, 1951, 1956, 1978, 1996, 2001, 2040, 2052, 2119, 2247, 2250, 2256, 2259, 2272, 2288, 2298, 2312, 2323, 2394, 2417, 2418, 2423, 2425, 2429, 2435, 2581, 2620, 2711, 2760, 2761, 2814, 2832, 2838, 2840, 2844, 2853, 2854, 2859, 2860, 2888, 2889, 2890, 2900, 2901, 2951, 2959, 2988, 2990, 3051, 3068, 3069, 3071, 3074, 3075, 3076, 3080, 3082, 3083, 3084, 3085, 3088, 3092, 3093, 3095, 3098, 3099, 3100, 3101, 3102, 3104, 3105, 3106, 3107, 3111, 3112, 3116, 3117, 3119, 3123, 3124, 3125, 3126, 3127, 3129, 3130, 3132, 3133, 3134, 3135, 3138, 3139, 3145, 3158, 3159, 3160, 3161, 3162, 3164, 3165, 3166, 3167, 3168, 3169, 3170, 3177, 3184, 3185, 3186, 3188, 3194, 3195, 3202, 3216, 3217, 3233, 3234, 3238, 3239, 3240, 3241, 3242, 3244, 3260, 3290, 3291, 3292, 3293, 3296, 3297, 3298, 3299, 3300, 3301, 3304, 3305, 3306, 3310, 3312, 3314, 3316, 3317, 3318, 3324, 3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332, 3334, 3335, 3338, 3342, 3344, 3345, 3346, 3347, 3349, 3353, 3354, 3355, 3356, 3357, 3360, 3361, 3362, 3363, 3364, 3365, 3366, 3377, 3380, 3381, 3382, 3385, 3386, 3387, 3388, 3389, 3401, 3403, 3407, 3461, 3462, 3463, 3464, 3467, 3469, 3471, 3472, 3473, 3474, 3480, 3481, 3496

Mora İhtilâli 3093, 3126, 3127

Moralı Melek Beg 18, 3117

Moralı Süleymân Efendi 674

Morava 1008, 1031, 1042, 1228, 1230, 1299, 1451, 2880, 2881

Moruzi 3114, 3115, 3123, 3128, 3232, 3246, 3247

Moskov 142, 165, 202, 221, 226, 232, 257, 290, 421, 500, 510, 517, 519, 521, 601, 654, 655, 656, 657, 661, 665, 666, 673, 906, 907, 908, 974, 994, 1003, 1055, 1075, 1078, 1079, 1080, 1092, 1093, 1094, 1097, 1100, 1101, 1104, 1105, 1107, 1108, 1111, 1114, 1115, 1117, 1119, 1120, 1122, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1131, 1132, 1133, 1134, 1144, 1145, 1185, 1202, 1203, 1206, 1211, 1229, 1241, 1247, 1248, 1249, 1288, 1289, 1293, 1313, 1314, 1323, 1324, 1325, 1328, 1364, 1365, 1372, 1374, 1376, 1377, 1382, 1386, 1407, 1411, 1412, 1416, 1417, 1418, 1422, 1433, 1434, 1443, 1458, 1463, 1489, 1505, 1506, 1510, 1515, 1516, 1517, 1518, 1530, 1531, 1540, 1542, 1574, 1591, 1734, 1882, 1942, 2123, 2125, 2146, 2147, 2148, 2150, 2151, 2152, 2153, 2309, 2328, 2496, 2501, 2503, 2758, 2778, 2779, 2845, 3010, 3098, 3231, 3265, 3266, 3472

Moskova 203, 1302, 2818, 2838, 2841, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2855, 2856, 2888, 2895, 2896, 2899, 3096, 3097, 3098, 3099, 3104, 3109, 3110, 3111, 3127, 3140, 3244

Mosolong 3346, 3347, 3358, 3359, 3366, 3367, 3368, 3379, 3380, 3381, 3382, 3383, 3384, 3385, 3386, 3387, 3388

Mösyö Tiyer 1960, 1961, 1962, 1964, 1970, 2004

Mu'allim Nikola 1833, 1852, 1943, 1962, 1968, 1970, 1980, 2004

Mu'ârız Körfezi 2297, 3120, 3187

Mu'âviye 22, 110, 111, 2456, 2713

Mudanya 751

Muhâdiye 13, 1011

Muhammed Bin Abdülvehhâb 370

Muhârebât-ı Salîbiyye 167, 173, 175, 178

Muhibb Efendi 2252, 2253, 2254, 2257, 2258, 2259, 2262, 2273, 2326, 2401, 2402, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2418, 2419, 2420, 2421, 2423, 2429, 2430, 2431, 2567, 2568, 2574, 2575, 2576, 2577, 2582, 2643, 2644, 2655, 2706, 2741, 2742, 2743, 2744, 2757, 2862

Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrîfât 11

Murâd Beg 124, 874, 875, 876, 877, 878, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 895, 897, 900, 901, 1047, 1291, 1492, 1494, 1806, 1830, 1833, 1834, 1835, 1836, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1848, 1850, 1919, 1921, 1956, 1959, 1968, 1971, 1972, 1974, 1975, 1976, 1982, 2004, 2007, 2008, 2012, 2017, 2018, 2094, 2096, 2110, 2171, 2176, 2185, 2280, 2726, 2727, 2728

Muskat 1542, 1544

Mustafâ Behcet Efendi 2124, 2711, 2872, 3404

Mustafâ Han-ı Sâlis 72, 74, 135, 336, 728, 1148, 1169, 1172, 1276, 1587, 1753, 1827, 2604, 2715, 2862, 3353, 3402

Mustafâ Necîb Efendi 2371, 2387, 2713

Musul 27, 108, 142, 154, 356, 360, 361, 514, 552, 722, 754, 816, 856, 870, 1611, 1612, 1863, 2048, 2104, 2322, 2605, 2689, 2690, 2691, 2692, 2693, 2694, 2697, 2699, 2700, 2775, 2979, 2980, 2989, 3046, 3287, 3340, 3341, 3443

Muş 2120, 2381, 3047, 3048, 3281, 3282, 3287, 3288

Muzuruz 2273, 2275, 2276, 2292

Müderris Osmân Paşa 322, 323, 324, 843

Müftî-zâde Ahmed Efendi 321, 407, 432, 520, 536, 643, 648, 650, 660, 675, 677, 690, 692, 751, 759, 850, 967, 979, 991, 1161, 1163, 1351, 1356, 1978

Müfti-zâde Seyyid Mehmed Efendi 1785, 1786

müneccim 460, 1264, 1283, 2238, 2333, 2670, 3398

Müntefik 404, 406, 439, 440, 865, 871, 872, 1043, 1044, 1935, 1937, 2045, 2047, 2070, 2081, 2866, 2877, 2878, 2972, 2974, 2975, 2978, 3043

Mürefte 3187

Mürted Adası 1293, 1294

müskirât 268

Müverrih Vâsıf Efendi 449, 524, 638, 667, 689, 700, 713, 732, 842, 856, 858, 1357, 1393, 1452

N

Nablus 276, 1662, 2808, 3285, 3354

Nâdir Şâh 61, 62, 71, 72, 234, 281, 282, 283, 405, 531, 557, 560, 830, 1651, 1738, 1774, 1955, 2065, 2190, 3343

Nahcivân 362

Nâilî Abdullâh Paşa 11

Na'îmâ Târîhi 2238, 2670

Nakşibendî 548, 815, 1947, 2052

Nakşibendiyye 1264, 3296

Nâmık Paşa 3291, 3319, 3320, 3321, 3331, 3342, 3380, 3389, 3441

Napoli 67, 152, 180, 190, 191, 475, 946, 2001, 2023, 2228, 2241, 2242, 2244, 2248, 2249, 2256, 2262, 2290, 2395, 2399, 2424, 2571, 2642, 2654, 2820, 2823, 2827, 2832, 2838, 2853, 2888, 2889, 2899, 2900, 2901, 2924, 2939, 2958, 3093, 3126, 3129, 3142, 3202, 3214, 3215, 3216, 3241, 3523

Napolyon 17, 24, 38, 107, 178, 186, 1724, 1730, 1731, 1774, 1795, 1804, 1833, 1834, 1838, 1843, 1893, 1958, 2000, 2056, 2191, 2224, 2241, 2242, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2250, 2251, 2252, 2253, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2275, 2276, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2295, 2296, 2305, 2325, 2386, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2408, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2438, 2446, 2484, 2528, 2565, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2615, 2623, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2727, 2728, 2733, 2734, 2735, 2736, 2737, 2738, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2796, 2799, 2800, 2806, 2807, 2810, 2811, 2812, 2813, 2815, 2816, 2817, 2818, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2827, 2828, 2829, 2830, 2831, 2832, 2833, 2834, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2840, 2841, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2854, 2856, 2857, 2858, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2897, 2898, 2899, 2900, 2901, 2902, 2903, 2904, 2905, 2906, 2907, 2908, 2913, 2919, 2922, 2928,

2936, 2942, 2951, 3089, 3095, 3212, 3213, 3214, 3232, 3394, 3444, 3445, 3447, 3451, 3453, 3454, 3456, 3460, 3462, 3521

Narçu Mehmed Giray 767, 783, 795, 796, 797

Nasûh Paşa 727, 755, 861, 1839, 1840, 1948, 1960, 1968, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 2132

Natuhac 775, 795

Necef 866, 871, 1670, 2044, 2045, 2046, 2068, 2605, 2914

Necid 370, 1291, 1630, 1666, 1667, 1669, 1678, 2058, 2059, 2060, 2067, 2068, 2071, 2072, 2073, 2074, 2078, 2084, 2098, 2971, 3042, 3043

Nemçe 11, 24, 43, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 106, 166, 202, 203, 204, 221, 226, 229, 389, 399, 410, 424, 425, 434, 435, 443, 444, 445, 449, 470, 479, 480, 498, 499, 500, 501, 505, 509, 515, 516, 520, 524, 530, 534, 538, 540, 541, 542, 543, 544, 546, 547, 553, 593, 594, 604, 641, 642, 650, 654, 655, 669, 676, 679, 680, 681, 682, 683, 685, 688, 689, 690, 691, 692, 694, 695, 701, 707, 757, 860, 862, 906, 908, 909, 948, 949, 950, 965, 972, 973, 974, 980, 981, 982, 988, 989, 990, 991, 992, 996, 997, 998, 1002, 1003, 1005, 1006, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1016, 1017, 1020, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1037, 1041, 1048, 1050, 1052, 1053, 1055, 1058, 1064, 1069, 1091, 1092, 1094, 1097, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1107, 1108, 1110, 1111, 1113, 1114, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1122, 1124, 1125, 1126, 1127, 1129, 1131, 1132, 1133, 1136, 1138, 1140, 1144, 1145, 1164, 1185, 1186, 1187, 1188, 1202, 1203, 1204, 1207, 1209, 1211, 1212, 1214, 1218, 1221, 1227, 1228, 1230, 1232, 1235, 1236, 1238, 1239, 1247, 1270, 1271, 1272, 1273, 1290, 1296, 1297, 1298, 1300, 1302, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1316, 1317, 1318, 1319, 1327, 1329, 1333, 1341, 1344, 1347, 1348, 1358, 1359, 1360, 1391, 1393, 1394, 1398, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1426, 1427, 1429, 1430, 1431, 1432, 1433, 1434, 1435, 1436, 1437, 1438, 1439, 1440, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1446, 1452, 1457, 1463, 1473, 1479, 1480, 1481, 1483, 1489, 1505, 1506, 1507, 1508, 1509, 1510, 1511, 1512, 1513, 1514, 1517, 1521, 1522, 1523, 1524, 1525, 1526, 1527, 1528, 1544, 1545, 1546, 1547, 1548, 1549, 1550, 1553, 1556, 1573, 1595, 1636, 1637, 1638, 1640, 1677, 1708, 1719, 1729, 1730, 1732, 1734, 1747, 1758, 1760, 1765, 1766, 1774, 1778, 1780, 1781, 1784, 1793, 1794, 1795, 1798, 1800, 1824, 1884, 1888, 1889, 1890, 1892, 1898, 1920, 1978, 2125, 2141, 2149, 2159, 2180, 2181, 2193, 2217, 2220, 2222, 2223, 2271, 2272, 2274, 2321, 2326, 2489, 2622, 2623, 2625, 2626, 2641, 2742, 3094, 3162, 3201, 3212, 3292, 3312, 3322

Nemçe Devleti 59, 410, 425, 434, 443, 444, 445, 470, 479, 499, 516, 544, 547, 650, 692, 694, 695, 906, 908, 948, 949, 950, 981, 982, 989, 997, 1111, 1136, 1238, 1239, 1270, 1305, 1310, 1316, 1398, 1400, 1401, 1402, 1416, 1417, 1418, 1420, 1429, 1435, 1442, 1473, 1483, 1489, 1505, 1508, 1509, 1510, 1513, 1521, 1523, 1524, 1525, 1526, 1528, 1553, 1637, 1638, 1765, 1778, 1781, 1795, 1884, 2193, 2217, 2220, 2222, 2223, 2742

Neşâtâbâd 392, 838

Nevrekob 1657

Nevrûz 1736, 2252

Nigbolı 247, 435, 503, 1007, 1298, 1301, 1303, 1360, 1744, 1768, 1808, 1809, 1810, 1811, 1814, 1815, 1817, 1822, 1986, 1987, 2031, 2034, 2298, 2299, 2435, 2560, 2631, 2637, 2674, 2677, 2678, 2679, 2705, 2706, 2744, 2862, 2887, 2948, 2949, 2963, 2964, 3134, 3262, 3347, 3400

Nigde 437, 503, 725, 755, 801, 842, 1668, 1773, 2754, 2862, 3169, 3293, 3370, 3400

Nihâlî Efendi 12

Nikola Beg 449, 515, 3132

Nikola et-Türk 15

Mu'allim Nikola 15

nikrîs 447, 550, 2606

Nikşik 1040, 1764, 1767, 1795, 2629, 2705

Nîl 339, 340, 875, 876, 878, 888, 890, 1047, 1491, 1835, 1840, 1842, 1843, 1847, 1850, 1971, 2006, 2007, 2011, 2088, 2101, 2102, 2109, 2171, 2174, 2176, 2178, 2182, 2183, 2235, 2355, 2877, 2962, 3228

Nimen Nehri 2288, 2574, 2830, 2831, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2843, 2854, 2855, 2890

Ninova 140, 141, 142

Niş 51, 53, 907, 1002, 1003, 1009, 1021, 1228, 1229, 1230, 1232, 1298, 1299, 1305, 1451, 1453, 1507, 1509, 1656, 1744, 1811, 1814, 2034, 2128, 2272, 2298, 2300, 2323, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2680, 2769, 2880, 2943, 2946, 3150, 3182, 3183, 3327, 3334, 3350, 3377, 3380

Nişabur 27

nizâmât-ı askeriyye 35, 508, 510, 752, 967, 1276,

2144, 3087, 3437

Nizâm-ı Cedîd 35, 96, 1627, 1629, 1680, 1684, 1685, 1697, 1746, 1747, 1750, 1751, 1769, 1770, 1775, 1809, 1824, 1857, 1863, 1930, 1981, 1985, 2002, 2006, 2035, 2036, 2037, 2086, 2087, 2088, 2101, 2118, 2140, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2150, 2152, 2153, 2154, 2229, 2231, 2232, 2237, 2238, 2240, 2262, 2263, 2264, 2265, 2268, 2269, 2270, 2271, 2280, 2294, 2299, 2311, 2312, 2321, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2358, 2359, 2360, 2362, 2365, 2367, 2434, 2436, 2467, 2481, 2484, 2497, 2522, 2526, 2527, 2534, 2553, 2554, 2555, 2557, 2559, 2864, 3403

nizâm-ı devlet 58, 581, 659, 1464, 1477, 1586, 1612, 1869, 2388, 2468

Nizâmülmülk 29

Nogay 75, 79, 222, 228, 241, 482, 483, 511, 572, 589, 679, 783, 784, 785, 786, 789, 793, 794, 795, 797, 798, 829, 952, 1379, 1385, 1386, 1387, 2704, 2814

Nûrî Beg 13, 1624, 1645, 1646, 1686, 1747, 1750, 1752, 1753, 1756, 1767, 1768, 1769, 1772, 1773, 1788, 1790, 1820, 1826, 1827, 1853

Nûrî Beg Târîhi 1624, 1645, 1747, 1752, 1753, 1756, 1768, 1772, 1773, 1788, 1820, 1853

Nusaybin 360, 2691

Nusayrî 274, 3340, 3355

nücûm 266, 548, 861, 1565, 1694, 1871, 2065, 2383, 2384, 2604, 2717, 3229

O

Oder Nehri 1550

Ohri 728, 860, 1020, 1039, 1040, 1208, 1654, 1655, 1764, 1767, 1768, 2632, 2635, 2754, 2862, 3069, 3070, 3071, 3072, 3086, 3344, 3400

Ohrili Ahmed Paşa 524, 728, 729, 1039, 1764, 1768, 2885

Ohrili İsmâ'îl Paşa 1041

Okmeydâm 3010, 3013, 3121, 3311

Okmeydam Tekyesi 1173

Oldemburg 2395, 2657, 2742, 2824, 2828, 2830, 2855

Oltu 1497

Oran 1478, 2959, 3004

Ordu Jurnali 13

Ordu-yı Hümâyûn 12, 13, 14, 15, 16, 39, 40, 41, 46, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 73, 74, 75, 77, 78, 83, 84, 94, 119, 125, 127, 220, 233, 283, 290, 323, 359, 375, 383, 407, 434, 436, 457, 550, 553, 662, 707, 720, 745, 752, 804, 893, 894, 982, 991, 992, 993, 994, 995, 998, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1009, 1010, 1011, 1015, 1018, 1020, 1021, 1022, 1027, 1029, 1031, 1050, 1052, 1054, 1055, 1056, 1057, 1074, 1085, 1087, 1105, 1106, 1137, 1142, 1144, 1146, 1156, 1162, 1163, 1175, 1186, 1188, 1189, 1200, 1204, 1206, 1207, 1209, 1210, 1212, 1213, 1214, 1216, 1218, 1221, 1223, 1225, 1227, 1266, 1267, 1269, 1270, 1274, 1275, 1277, 1285, 1297, 1298, 1300, 1304, 1305, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1316, 1318, 1320, 1328, 1329, 1330, 1331, 1333, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1341, 1342, 1343, 1348, 1349, 1358, 1363, 1367, 1371, 1372, 1374, 1381, 1391, 1397, 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1450, 1451, 1452, 1453, 1457, 1458, 1459, 1462, 1468, 1477, 1480, 1487, 1496, 1547, 1552, 1574, 1591, 1627, 1729, 1772, 1789, 1934, 1938, 1948, 1949, 1959, 1960, 1963, 1971, 1975, 1976, 1979, 1982, 1983, 1985, 1986, 2002, 2007, 2008, 2011, 2021, 2025, 2042, 2151, 2171, 2173, 2265, 2297, 2298, 2303, 2306, 2321, 2323, 2324, 2336, 2337, 2339, 2346, 2364, 2365, 2366, 2367, 2377, 2386, 2387, 2388, 2419, 2422, 2431, 2437, 2439, 2440, 2443, 2450, 2451, 2452, 2453, 2455, 2473, 2475, 2479, 2480, 2523, 2566, 2613, 2614, 2618, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2635, 2636, 2637, 2662, 2664, 2665, 2666, 2667, 2669, 2670, 2672, 2673, 2675, 2676, 2678, 2704, 2705, 2706, 2711, 2712, 2713, 2717, 2731, 2732, 2744, 2745, 2797, 2798, 2799, 2800, 2812, 2880, 2908, 3088, 3327, 3331, 3388

Orhan Gâzî 35, 36, 213

Ortaköy 509, 1686, 2722, 2723, 3074, 3157, 3281, 3435

Ortodoks 159, 165, 170, 178, 199, 1766, 2572, 3037, 3083, 3084, 3086, 3087, 3144, 3172, 3173, 3174, 3459

Oruc Re'îs 116, 117

Osmân Gâzî 33, 35, 36, 37, 2363

Osmân Han-ı Sâlis 72, 336

Osmâniyye Kütübhânesi 1169

Ö

Ömer Viriyon Paşa 3295, 3306, 3346, 3347, 3355,

3358, 3359, 3363, 3367

Özbek 1970, 2087, 2666

Özi 74, 206, 220, 295, 299, 300, 301, 333, 361, 374, 378, 384, 385, 408, 416, 438, 481, 490, 494, 495, 497, 502, 503, 504, 506, 510, 511, 535, 539, 577, 639, 647, 648, 649, 656, 672, 677, 724, 737, 747, 755, 836, 852, 910, 935, 951, 968, 969, 970, 972, 974, 975, 978, 979, 982, 985, 986, 998, 1007, 1008, 1013, 1022, 1025, 1033, 1037, 1040, 1052, 1054, 1057, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1106, 1119, 1122, 1130, 1131, 1132, 1135, 1137, 1138, 1143, 1145, 1147, 1148, 1149, 1161, 1162, 1175, 1181, 1182, 1183, 1185, 1201, 1222, 1237, 1276, 1296, 1312, 1345, 1364, 1373, 1374, 1377, 1382, 1395, 1421, 1425, 1434, 1467, 1481, 1484, 1517, 1518, 1608, 1738, 2150, 2796, 2867

Özi Kal'ası 295, 416, 494, 495, 535, 672, 724, 910, 1007, 1037, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1067, 1075, 1106, 1130, 1131, 1138, 1149, 1161, 1162, 1182, 1185, 1201, 1373, 1374, 1608, 1738

P

Palaslı Mehmed Paşa 1745, 1746, 1817, 1818, 1819, 1986, 1988, 2038, 2091, 2754, 3071

Pançova 1020, 1021, 1026, 1028, 1029, 1031, 1051, 1052, 1053

Papa 23, 120, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 177, 178, 179, 181, 185, 189, 293, 387, 389, 696, 1013, 1714, 1774, 1797, 1889, 1895, 1996, 2025, 2026, 2224, 2225, 2398, 2415, 2427, 2602, 2603, 2646, 2657, 2737, 2738, 2744, 2820, 2827, 2828, 2890, 2891, 2901, 2902, 2939, 3037, 3038, 3075, 3083, 3094, 3096, 3102, 3104, 3112, 3115, 3117, 3118, 3120, 3124, 3132, 3135, 3170, 3174, 3239, 3251

Papa Temyo 3094, 3096, 3115, 3170

Parga 121, 1796, 1808, 1891, 1916, 1951, 2400, 2641, 2819, 2820, 2826, 3072, 3096, 3188, 3190, 3307

Paris 15, 16, 17, 66, 67, 68, 69, 151, 164, 172, 176, 177, 185, 186, 187, 196, 530, 933, 937, 938, 947, 948, 1171, 1441, 1702, 1704, 1705, 1707, 1708, 1709, 1710, 1711, 1712, 1713, 1714, 1715, 1716, 1717, 1721, 1722, 1723, 1730, 1758, 1782, 1795, 1799, 1803, 1804, 1805, 1829, 1830, 1885, 1886, 1889, 1898, 1900, 1901, 1920, 1954, 1957, 1965, 1996, 1997, 1998, 2023, 2024, 2025, 2026, 2041, 2052, 2123, 2144, 2188, 2189, 2201, 2202, 2215, 2216, 2219, 2224, 2225, 2226, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2249, 2250, 2252, 2253, 2254, 2257, 2259, 2260, 2261, 2262, 2273, 2274, 2285, 2324, 2325, 2329, 2397, 2398, 2401, 2404, 2405, 2413, 2416, 2417, 2418, 2419, 2421, 2422, 2423, 2427, 2429, 2430, 2450, 2565, 2566, 2567, 2569, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2582, 2583, 2584, 2586, 2596, 2602, 2603, 2643, 2645, 2646, 2650, 2653, 2655, 2656, 2706, 2732, 2733, 2734, 2738, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2757, 2821, 2826, 2829, 2830, 2831, 2833, 2834, 2835, 2849, 2853, 2857, 2858, 2886, 2888, 2890, 2891, 2900, 2901, 2902, 2903, 2904, 2905, 2906, 2908, 2920, 2923, 2924, 2925, 2927, 2930, 2931, 2932, 2935, 2936, 2937, 2944, 3034, 3098, 3133, 3442

Paros Adası 852, 1314

Pâsbânoğlu 1743, 1744, 1745, 1768, 1784, 1799, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1837, 1892, 1917, 1920, 1946, 1986, 1987, 1988, 2031, 2032, 2034, 2040, 2041, 2262, 2478, 2554, 2621, 2622, 2624, 2887, 3377

Pâsbân-zâde 2298, 2533

Paskalya 304, 2147, 3154, 3158, 3172, 3174

Paşo İsmâ'îl Paşa 3077, 3078, 3291

Paşo Paşa 3072, 3074, 3077, 3078, 3119, 3159, 3291, 3329

patente 1419, 2493, 2494, 2641, 3390, 3391, 3482

Patrik 153, 387, 390, 425, 426, 1405, 3060, 3100, 3128, 3144, 3145, 3174, 3217, 3232, 3253, 3369

Patrikhâne 3084, 3086, 3161, 3243

Payas 143, 856, 902, 903, 904, 1147, 1181, 1983, 2022, 2138, 2139, 2321, 2468, 2950, 2962, 2963

Pâzârcık 768, 1344, 1363, 1448, 1657, 1811, 1812, 1814, 1815, 2118, 3362

Pâzvandoğlı 2140, 2142, 2223, 2435, 2435, 2679, 2680, 2710, 2711

Pekmezci Mehmed Paşa 1232, 1314, 1344, 1345, 1346, 1391, 1394, 1395, 1450, 1744, 1837

Pertev Efendi 15, 16, 1699, 1918, 1919, 2232, 2387, 3389, 3421, 3453

Peru 190, 3223

Petersburg 74, 77, 165, 204, 378, 423, 477, 641, 841, 915, 918, 920, 921, 925, 926, 935, 966, 972, 974, 977, 988, 1059, 1079, 1080, 1081, 1187,

1205, 1322, 1323, 1326, 1341, 1406, 1412, 1457, 1466, 1467, 1480, 1483, 1488, 1515, 1641, 1643, 1799, 1800, 2000, 2003, 2217, 2227, 2228, 2249, 2250, 2260, 2275, 2301, 2309, 2406, 2408, 2412, 2416, 2417, 2428, 2430, 2431, 2494, 2569, 2572, 2573, 2585, 2591, 2644, 2645, 2657, 2703, 2706, 2739, 2796, 2799, 2800, 2804, 2805, 2831, 2832, 2834, 2835, 2841, 2842, 2845, 2847, 2880, 2887, 3098, 3101, 3103, 3104, 3106, 3108, 3109, 3110, 3112, 3142, 3173, 3174, 3214, 3216, 3231, 3234, 3252, 3441, 3442, 3457, 3461, 3462

Petriç 745

Pîrezen Adası 1025, 1060, 1061, 1062, 1064, 1065, 1066, 1068, 1077, 1131, 1185, 1201

Pîrî Re'îs 124

Pişdâdiyân 208

Plevne 1301, 1486, 1743, 1768, 1816, 1820, 1823, 1986, 1987, 1988, 2631, 2637, 2817

Podgoriçe 1039, 1764, 1766, 1767, 1795, 2141

Polçakof 969, 975, 978, 979, 980, 1136

Poriçe Adası 1813

Portekiz 120, 124, 125, 155, 190, 369, 696, 762, 763, 868, 1740, 1779, 1847, 2001, 2022, 2023, 2024, 2226, 2395, 2398, 2410, 2413, 2414, 2415, 2416, 2423, 2426, 2427, 2596, 2598, 2647, 2649, 2651, 2652, 2653, 2732, 2743, 2821, 2827, 2856, 2857, 2894, 2920, 2931, 2932, 2958, 3214, 3456

Portukal 1244, 1245, 2596, 2597, 2598, 2599, 2649, 2650, 2651, 2652, 2735, 2832

Potemkin 480, 481, 494, 511, 512, 532, 639, 641, 831, 935, 966, 968, 969, 973, 977, 980, 988, 1058, 1059, 1075, 1218, 1221, 1222, 1234, 1237, 1238, 1271, 1296, 1300, 1301, 1329, 1331, 1339, 1373, 1394, 1398, 1407, 1412, 1417, 1418, 1422, 1458, 1482, 1489, 2407

Poyraz Limanı 734, 1748

Pozorofça 948, 949, 950, 1003, 1031, 1051, 1238, 1239, 1428, 1429, 1677

Pravadi 1337, 1815, 2324

Prens Koburg 1187, 1211, 1218, 1219, 1220, 1300, 1302, 1305, 1306

Prepol 1040, 1764

Preveze 118, 119, 120, 1796, 1798, 1808, 1891, 1916, 1951, 2400, 2404, 2819, 2820, 2826, 3070, 3071, 3072, 3073, 3078, 3093, 3117, 3119, 3160, 3162, 3188, 3299, 3300, 3319, 3330, 3345, 3346, 3347, 3363, 3367, 3384

Priştine 2629, 3367

Prizrin 2629, 3082, 3367, 3400, 3467

Prokeş Târîhi 3118, 3170

Protestan 181, 182, 185, 186, 189, 194, 199, 201, 1398, 1636, 1637, 1701, 2220, 2222, 3038

Prusya 51, 107, 109, 158, 161, 165, 190, 194, 195, 199, 206, 399, 410, 434, 435, 480, 482, 538, 553, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 679, 695, 705, 862, 905, 906, 907, 908, 909, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 928, 929, 930, 931, 932, 934, 935, 936, 937, 938, 940, 941, 942, 943, 945, 946, 947, 966, 967, 973, 975, 977, 980, 981, 990, 1078, 1081, 1083, 1085, 1090, 1091, 1092, 1093, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1130, 1136, 1137, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1155, 1161, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1232, 1248, 1265, 1272, 1273, 1274, 1278, 1285, 1296, 1297, 1302, 1303, 1305, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1318, 1319, 1324, 1326, 1327, 1328, 1337, 1338, 1358, 1359, 1362, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1407, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1421, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428, 1433, 1434, 1435, 1439, 1440, 1441, 1443, 1444, 1445, 1446, 1456, 1457, 1461, 1465, 1477, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1489, 1490, 1505, 1506, 1507, 1508, 1509, 1510, 1511, 1512, 1513, 1514, 1515, 1522, 1523, 1544, 1545, 1548, 1549, 1551, 1554, 1555, 1556, 1557, 1558, 1559, 1560, 1593, 1638, 1639, 1701, 1715, 1716, 1717, 1718, 1720, 1721, 1723, 1724, 1727, 1730, 1733, 1758, 1776, 1778, 1779, 1781, 1782, 1797, 1799, 1800, 1801, 1855, 1890, 1958, 1966, 1998, 1999, 2056, 2057, 2122, 2159, 2181, 2216, 2217, 2219, 2220, 2221, 2222, 2227, 2228, 2241, 2242, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2256, 2257, 2261, 2262, 2275, 2276, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2295, 2296, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2411, 2416, 2429, 2489, 2569, 2570, 2573, 2585, 2590, 2646, 2655, 2737, 2738, 2739, 2742, 2796, 2816, 2819, 2820, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2829, 2830, 2831, 2834, 2835, 2849, 2858, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2899, 2902, 2903, 2904, 2919, 2920, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2932, 2933, 2934, 2937, 2938, 2939, 2958, 2999, 3000, 3129, 3215, 3232, 3390, 3453, 3454, 3519, 3521

Prut 56, 60, 72, 74, 191, 204, 227, 246, 249, 290,

669, 681, 704, 909, 1022, 1134, 1519, 2803, 2805, 2812, 2813, 2814, 2992, 2993, 3002, 3087, 3137, 3139, 3140, 3146, 3149, 3200, 3218, 3266

Putna 1212

R

Raguza 2258, 2259, 2260, 2602, 2816, 2824, 2826, 2908

Rahmâniyye 580, 888, 1835, 1840, 1929, 1941, 1942, 2005, 2006, 2007, 2009, 2010, 2056, 2101, 2178, 2283

Rahova 1277, 1303, 1316, 1345, 1816, 1822, 1988, 2031, 2637, 2678

Râ'if İsmâ'îl Efendi 551

Rakka 280, 328, 356, 360, 361, 374, 396, 433, 434, 436, 438, 439, 456, 514, 719, 727, 733, 884, 885, 1321, 1521, 1532, 1647, 1661, 1666, 1667, 1668, 1687, 1688, 1758, 1759, 1863, 1965, 1984, 2104, 2105, 2106, 2377, 2382, 2613, 2635, 2690, 2704, 2732, 2754, 2808, 2809, 2948, 2953, 2968, 2989, 3046, 3049, 3063, 3292, 3340, 3342, 3350, 3354, 3370, 3378, 3400

Râşid Efendi 446, 521, 675, 676, 730, 731, 747, 751, 847, 965, 1025, 1051, 1057, 1108, 1119, 1124, 1129, 1136, 1145, 1167, 1193, 1198, 1199, 1200, 1203, 1204, 1205, 1208, 1232, 1266, 1274, 1281, 1282, 1426, 1437, 1438, 1439, 1459, 1460, 1476, 1577, 1583, 1586, 1587, 1593, 1595, 1597, 1600, 1602, 1603, 1632, 1678, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1700, 1719, 1726, 1727, 1729, 1733, 1760, 1779, 1782, 1783, 1784, 1785, 1787, 1788, 1789, 1791, 1809, 1810, 2277, 2283, 2320, 2339, 2482, 2561, 2564, 2607, 2615, 2716, 2775, 2808, 2859, 2885, 3327, 3341, 3355, 3398, 3404, 3411, 3422

Râşid Târîhi 666

Râtib Efendi 1174, 1446, 1452, 1728, 1729, 1757, 1782, 1791, 1947, 2319

Ra'ûf Paşa 2965, 2983, 2984, 2988, 3018, 3036, 3040, 3069, 3287, 3288, 3343, 3351, 3369, 3370, 3476

Ravenna 148, 150, 153, 154, 155, 160

Ravza-i Mutahhara 9, 333, 450, 457, 519, 757, 877, 883, 1650, 1651, 2061, 2063, 2205, 2312, 2948, 2989, 3043, 3044

Râ'if İsmâ'îl Paşa 711, 718, 735, 736, 737, 741, 1645

Remle 882, 883

Resmî Ahmed Efendi 12, 75, 109, 411, 462, 520, 552, 553, 1103, 1327

resm-i pençik 1991

Resmo 503, 725, 1863, 2054, 2754, 3293, 3342, 3357, 3358, 3376

Reşîd Paşa 10, 2949, 3191, 3211, 3212, 3291, 3295, 3296, 3304, 3342, 3345, 3347, 3367, 3379, 3381, 3383, 3384, 3385, 3386, 3387, 3388, 3461, 3466, 3471, 3485

Reşîd Süleymân Efendi 857

Revân 61, 62, 214, 230, 234, 361, 362, 363, 364, 365, 533, 534, 557, 558, 559, 560, 562, 840, 1193, 1735, 1736, 1988, 2106, 2296, 3037, 3048, 3281, 3491

Revâncık 734, 1748

Rigestân 1541

Rimnik 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1221

Rimpapa 142, 149, 153, 156, 1996

Rin Mûctemi'ası 2261, 2262, 2395, 2569, 2584, 2585, 2587, 2892

Rin Nehri 142, 145, 146, 148, 149, 151, 161, 193, 1717, 1721, 1723, 1725, 1727, 1730, 1797, 1889, 1998, 2001, 2221, 2241, 2261, 2414, 2657, 2819, 2821, 2830, 2897, 2899, 2900, 2929, 2930, 3000

Rişenbaş 1310, 1311, 1318, 1398, 1400, 1401, 1402, 1403, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1420, 1421, 1422, 1423, 1428, 1433, 1441, 1508, 1511, 1513, 1514, 1720

Rişvân 733, 902, 1667, 2726

Riyâd 3196

Rize 2639, 2809, 2952, 2969

Rodos 50, 111, 116, 126, 128, 132, 133, 134, 138, 139, 181, 226, 347, 502, 513, 699, 861, 962, 1210, 1276, 1521, 1532, 1757, 1759, 1776, 1805, 1837, 1914, 1921, 1930, 1938, 1947, 2002, 2034, 2101, 2117, 2259, 2474, 2606, 2670, 2708, 2943, 2953, 2964, 2990, 3036, 3037, 3067, 3145, 3161, 3168, 3169, 3186, 3188, 3190, 3194, 3293, 3322

Roma 27, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 170, 173, 174, 175, 178, 180, 181, 246, 387, 389, 586, 593, 950, 1245, 1270, 1508, 1518, 1519, 1520, 1522, 1523, 1526, 1527, 1545, 1548, 1553, 1702, 1715, 1778, 1797, 1889, 1996, 2220, 2224, 2225, 2257, 2398, 2416, 2427, 2570, 2602, 2603, 2646, 2736, 2820, 2824, 2827, 2828, 2890, 2901, 2904, 2906, 3034, 3083, 3086, 3106, 3253

Rûm eşkıyâsı 3168, 3405

Rûm fetreti 3083, 3155, 3197, 3207, 3307, 3315, 3372, 3374, 3439, 3440

Rûmili 35, 36, 39, 46, 51, 54, 72, 73, 82, 83, 85, 87, 99, 101, 112, 119, 122, 128, 145, 149, 177, 178, 179, 213, 219, 255, 286, 293, 317, 323, 324, 326, 331, 332, 334, 337, 341, 350, 351, 353, 376, 379, 381, 382, 383, 385, 388, 390, 391, 392, 393, 401, 415, 420, 434, 435, 438, 447, 455, 456, 457, 458, 502, 504, 508, 510, 514, 535, 549, 595, 632, 633, 636, 640, 643, 647, 649, 659, 661, 666, 674, 677, 686, 709, 711, 723, 724, 734, 737, 744, 745, 748, 751, 755, 756, 770, 777, 785, 787, 794, 801, 806, 807, 811, 816, 842, 843, 850, 851, 854, 855, 861, 905, 962, 977, 982, 986, 991, 992, 996, 1002, 1004, 1005, 1020, 1031, 1034, 1035, 1038, 1039, 1040, 1041, 1042, 1065, 1083, 1112, 1130, 1131, 1132, 1133, 1140, 1159, 1163, 1164, 1171, 1175, 1182, 1190, 1195, 1198, 1205, 1208, 1210, 1211, 1225, 1228, 1231, 1250, 1263, 1265, 1266, 1274, 1277, 1284, 1285, 1286, 1288, 1293, 1299, 1302, 1305, 1338, 1354, 1358, 1366, 1367, 1368, 1369, 1389, 1390, 1391, 1426, 1434, 1447, 1451, 1457, 1460, 1469, 1477, 1480, 1481, 1483, 1489, 1494, 1495, 1504, 1517, 1521, 1532, 1577, 1578, 1579, 1581, 1583, 1594, 1596, 1597, 1604, 1623, 1624, 1630, 1632, 1634, 1641, 1652, 1654, 1655, 1656, 1657, 1668, 1677, 1679, 1681, 1688, 1691, 1727, 1739, 1742, 1744, 1745, 1748, 1749, 1752, 1753, 1755, 1756, 1759, 1763, 1764, 1767, 1768, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773, 1775, 1779, 1784, 1785, 1786, 1790, 1796, 1807, 1808, 1811, 1813, 1814, 1816, 1817, 1818, 1819, 1822, 1823, 1824, 1827, 1863, 1865, 1899, 1916, 1917, 1920, 1934, 1947, 1950, 1961, 1984, 1986, 1987, 1988, 1989, 2022, 2028, 2030, 2031, 2032, 2033, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2051, 2053, 2075, 2076, 2085, 2086, 2090, 2091, 2094, 2095, 2096, 2100, 2107, 2108, 2111, 2115, 2117, 2118, 2119, 2125, 2128, 2137, 2139, 2140, 2142, 2143, 2146, 2147, 2150, 2152, 2164, 2165, 2168, 2169, 2196, 2204, 2229, 2230, 2237, 2239, 2254, 2260, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2270, 2272, 2275, 2279, 2294, 2295, 2297, 2298, 2308, 2312, 2314, 2316, 2320, 2321, 2322, 2323, 2325, 2330, 2336, 2342, 2344, 2345, 2350, 2351, 2355, 2360, 2380, 2381, 2388, 2394, 2395, 2399, 2400, 2403, 2405, 2407, 2408, 2418, 2421, 2422, 2429, 2430, 2432, 2434, 2437, 2438, 2442, 2446, 2451, 2452, 2454, 2455, 2457, 2461, 2462, 2470, 2471, 2473, 2478, 2480, 2483, 2484, 2494, 2496, 2521, 2524, 2526, 2531, 2533, 2534, 2535, 2537, 2538, 2540, 2541, 2549, 2555, 2559, 2564, 2565, 2567, 2568, 2603, 2605, 2613, 2614, 2616, 2621, 2622, 2624, 2626, 2638, 2639, 2641, 2669, 2677, 2680, 2681, 2704, 2705, 2706, 2710, 2711, 2721, 2722, 2725, 2746, 2751, 2754, 2766, 2775, 2795, 2796, 2797, 2799, 2801, 2808, 2809, 2813, 2820, 2862, 2863, 2873, 2879, 2881, 2883, 2885, 2887, 2888, 2908, 2913, 2915, 2944, 2946, 2947, 2948, 2949, 2953, 2954, 2955, 2986, 2990, 2994, 2996, 3010, 3017, 3050, 3054, 3055, 3068, 3069, 3070, 3071, 3074, 3079, 3082, 3085, 3086, 3087, 3088, 3098, 3109, 3118, 3127, 3129, 3130, 3144, 3145, 3146, 3150, 3159, 3165, 3168, 3171, 3186, 3187, 3188, 3191, 3204, 3205, 3208, 3209, 3212, 3219, 3234, 3238, 3240, 3244, 3247, 3264, 3282, 3300, 3304, 3307, 3308, 3316, 3318, 3320, 3325, 3326, 3327, 3331, 3333, 3334, 3335, 3338, 3341, 3345, 3346, 3349, 3350, 3355, 3356, 3358, 3362, 3363, 3366, 3367, 3370, 3378, 3379, 3387, 3398, 3399, 3400, 3404, 3411, 3421, 3423, 3425, 3434, 3437, 3441, 3445, 3449, 3464, 3466, 3468, 3470, 3471, 3485, 3511, 3513

Rûmili Boğazı 734

Rûmili Fenarı 734, 1748, 2452, 2454

Rûmili Kavağı 1749

Rûmlar 33, 35, 37, 38, 71, 152, 153, 291, 388, 2408, 2435, 2654, 2655, 3069, 3071, 3074, 3078, 3084, 3085, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3093, 3094, 3096, 3101, 3104, 3107, 3109, 3117, 3118, 3119, 3120, 3121, 3128, 3136, 3137, 3140, 3141, 3142, 3143, 3145, 3147, 3149, 3155, 3158, 3159, 3164, 3170, 3172, 3173, 3174, 3175, 3176, 3177, 3180, 3181, 3184, 3187, 3191, 3192, 3198, 3206, 3207, 3210, 3211, 3216, 3235, 3236, 3237, 3239, 3241, 3242, 3244, 3252, 3261, 3262, 3263, 3264, 3265, 3314, 3344, 3378, 3388, 3393, 3439, 3461

Rûm Patriki 1405, 3037, 3038, 3086, 3096, 3100, 3110, 3111, 3115, 3128, 3142, 3144, 3174, 3205, 3246, 3259, 3351, 3388, 3484

Ruscuk 72, 457, 517, 1022, 1050, 1051, 1055, 1056, 1057, 1066, 1074, 1106, 1132, 1137, 1139, 1145, 1146, 1162, 1164, 1177, 1186, 1188, 1207, 1212, 1227, 1228, 1266, 1275, 1277, 1278, 1279, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1313, 1314, 1316, 1329, 1330, 1331, 1333, 1341, 1345, 1360, 1362, 1414, 1424, 1525, 1634, 1808, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1823, 1988, 2030, 2038, 2118, 2262, 2264, 2265, 2292, 2300, 2323, 2324, 2356, 2365, 2366, 2367, 2368, 2386, 2388, 2389, 2438, 2440, 2441, 2442, 2447, 2449, 2450, 2455,

2456, 2475, 2532, 2533, 2554, 2555, 2559, 2560, 2561, 2575, 2612, 2614, 2630, 2632, 2633, 2635, 2637, 2672, 2673, 2674, 2675, 2677, 2678, 2705, 2706, 2742, 2744, 2745, 2765, 2796, 2797, 2798, 2799, 2800, 2860, 2943, 2964, 3262, 3362, 3445

Ruscuklı Hasan Paşa 647, 648, 1277, 1316, 1344, 1349, 1371, 2470, 2471

Ruso 1887

Rusya 12, 14, 16, 23, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 107, 136, 137, 158, 164, 165, 182, 184, 190, 191, 194, 195, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 217, 218, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 234, 236, 241, 243, 249, 250, 256, 258, 276, 277, 278, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 315, 316, 317, 330, 333, 334, 335, 337, 348, 355, 359, 361, 362, 363, 365, 378, 379, 381, 382, 384, 385, 386, 388, 398, 399, 400, 401, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 420, 421, 423, 425, 428, 429, 431, 434, 435, 436, 442, 443, 452, 469, 475, 477, 478, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 490, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 507, 511, 512, 513, 516, 520, 521, 524, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 538, 539, 540, 541, 544, 545, 546, 547, 553, 555, 556, 563, 564, 565, 566, 572, 573, 574, 576, 577, 578, 579, 580, 586, 587, 590, 592, 593, 594, 599, 600, 601, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 632, 635, 636, 637, 639, 641, 643, 644, 645, 650, 651, 652, 653, 655, 657, 658, 659, 669, 672, 673, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 682, 684, 689, 692, 695, 702, 704, 705, 734, 735, 757, 765, 766, 783, 784, 785, 786, 787, 789, 793, 794, 795, 798, 803, 807, 808, 809, 810, 811, 813, 814, 816, 823, 825, 826, 829, 830, 831, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 854, 862, 872, 896, 901, 905, 906, 907, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 931, 932, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 946, 948, 950, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 992, 995, 996, 1001, 1002, 1003, 1018, 1022, 1032, 1037, 1040, 1041, 1048, 1049, 1052, 1055, 1057, 1058, 1059, 1060, 1061, 1064, 1065, 1068, 1069, 1070, 1071, 1075, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1086, 1090, 1091, 1092, 1095, 1106, 1110, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1138, 1143, 1145, 1146, 1151, 1156, 1161, 1162, 1163, 1171, 1172, 1176, 1181, 1182, 1183, 1186, 1187, 1188, 1190, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1211, 1212, 1214, 1216, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1232, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1290, 1295, 1296, 1297, 1300, 1308, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1322, 1324, 1327, 1328, 1329, 1331, 1332, 1333, 1337, 1338, 1339, 1340, 1341, 1343, 1348, 1349, 1358, 1359, 1360, 1361, 1367, 1368, 1369, 1371, 1372, 1373, 1379, 1381, 1382, 1383, 1384, 1386, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1398, 1400, 1405, 1406, 1407, 1409, 1410, 1412, 1415, 1417, 1419, 1422, 1423, 1425, 1426, 1430, 1437, 1440, 1445, 1446, 1453, 1456, 1457, 1458, 1461, 1462, 1465, 1466, 1467, 1468, 1471, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1488, 1489, 1490, 1496, 1508, 1509, 1510, 1515, 1524, 1525, 1530, 1533, 1534, 1535, 1536, 1537, 1538, 1539, 1540, 1573, 1574, 1578, 1595, 1599, 1608, 1623, 1635, 1636, 1637, 1638, 1639, 1640, 1641, 1642, 1643, 1644, 1659, 1675, 1708, 1715, 1719, 1720, 1721, 1726, 1730, 1733, 1734, 1735, 1736, 1737, 1738, 1764, 1774, 1778, 1780, 1781, 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1805, 1809, 1824, 1828, 1832, 1838, 1839, 1853, 1856, 1882, 1884, 1892, 1913, 1914, 1916, 1917, 1920, 1944, 1945, 1951, 1952, 1957, 1958, 1959, 1966, 1967, 1978, 1998, 1999, 2000, 2002, 2003, 2009, 2015, 2023, 2024, 2025, 2028, 2056, 2057, 2118, 2122, 2123, 2125, 2141, 2142, 2147, 2151, 2156, 2157, 2159, 2160, 2170, 2178, 2179, 2180, 2181, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2198, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2222, 2223, 2224, 2226, 2227, 2228, 2230, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2284, 2285, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2298, 2300, 2301, 2302, 2306, 2308, 2309, 2312, 2316, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2330, 2336, 2339, 2349, 2361, 2368, 2369, 2372, 2380, 2381, 2385, 2386, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2410, 2411, 2412, 2413, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2434, 2435, 2437, 2438, 2471, 2481, 2484, 2485, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2528, 2529, 2533, 2551, 2554, 2555, 2556, 2557, 2560, 2565, 2566,

2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2581, 2582, 2584, 2585, 2586, 2591, 2601, 2602, 2611, 2613, 2617, 2619, 2620, 2623, 2627, 2628, 2632, 2633, 2634, 2636, 2638, 2640, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2655, 2657, 2658, 2659, 2660, 2664, 2667, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2678, 2693, 2700, 2701, 2703, 2706, 2712, 2729, 2735, 2736, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2745, 2746, 2756, 2757, 2758, 2796, 2797, 2798, 2799, 2801, 2802, 2803, 2804, 2805, 2806, 2807, 2810, 2811, 2812, 2813, 2814, 2815, 2816, 2817, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2827, 2828, 2829, 2830, 2831, 2832, 2833, 2834, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2840, 2841, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2853, 2854, 2855, 2856, 2857, 2858, 2860, 2861, 2862, 2864, 2873, 2879, 2887, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2899, 2902, 2903, 2904, 2906, 2910, 2913, 2919, 2920, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2932, 2933, 2934, 2935, 2938, 2944, 2947, 2989, 2990, 2991, 2992, 2993, 2994, 2995, 2996, 2999, 3000, 3001, 3002, 3039, 3041, 3059, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3093, 3094, 3095, 3097, 3098, 3099, 3101, 3102, 3103, 3106, 3108, 3109, 3110, 3112, 3113, 3114, 3116, 3117, 3118, 3124, 3126, 3129, 3130, 3132, 3133, 3134, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3142, 3143, 3150, 3167, 3173, 3174, 3186, 3189, 3199, 3200, 3201, 3214, 3215, 3216, 3217, 3232, 3237, 3238, 3241, 3248, 3249, 3251, 3252, 3253, 3254, 3265, 3292, 3307, 3312, 3314, 3315, 3324, 3352, 3370, 3393, 3402, 3439, 3440, 3441, 3443, 3444, 3445, 3447, 3448, 3449, 3450, 3451, 3452, 3453, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3461, 3462, 3463, 3464, 3465, 3466, 3492, 3517, 3518, 3519, 3520, 3521, 3522, 3523

Rûznâmçe-i Evvel Mehmed Sa'îd Efendi 554

rüşvet 57, 85, 88, 92, 96, 102, 137, 250, 292, 314, 337, 380, 433, 439, 453, 569, 572, 575, 699, 825, 857, 859, 986, 1192, 1196, 1277, 1281, 1282, 1285, 1286, 1347, 1348, 1450, 1465, 1501, 1554, 1747, 1789, 1803, 2060, 2155, 2329, 2369, 2370, 2372, 2375, 2385, 2714, 2718, 2887, 2913, 3065, 3167, 3205, 3336, 3348, 3430, 3494

S

Sa'dâbâd 95, 581, 2524

Sa'd bin Mu'âz 22

Safder Alî Han 1953, 1955

Safed 276, 717, 1664, 1926, 3340

Sâhib Giray Han-ı Sânî 77, 315, 329

Sa'îd Efendi Târîhi 739, 1161, 1623, 1673

Sakız 18, 127, 132, 134, 138, 332, 375, 376, 394, 757, 986, 1035, 1276, 1495, 1745, 1761, 1785, 1857, 1959, 1990, 2028, 2033, 2270, 2366, 2474, 2562, 2603, 2607, 2636, 2774, 2862, 2983, 3079, 3090, 3115, 3168, 3169, 3186, 3188, 3189, 3190, 3191, 3196, 3210, 3308, 3309, 3310, 3311, 3312, 3313, 3322, 3344, 3350, 3365, 3366

Saksonya 194, 1552, 1553, 1560, 2220, 2285, 2394, 2585, 2591, 2741, 2742, 2824, 2826, 2829, 2834, 2836, 2855, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2897, 2898, 2921, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2931, 2934, 2935, 2938, 3002, 3215

Salâhaddîn Abdî Efendi 548

Salıpâzârı 3074

Sâlihiyye 258, 274, 391, 1169, 1845, 1919, 1921, 1922, 1928, 1960, 1962, 1963, 1964, 1973, 2007, 2093, 2182, 2185

Saloman 533, 655, 711, 831, 832, 2703, 2795

Samako 1225, 1746

Sâmâniyye 28

Samanî-zâde Ömer Hulûsî Efendi 2677, 2863

Samatya 452, 453

Samoylof 1457, 1466

Sancak-ı Şerîf 992, 994, 1186, 1288, 1449, 1477, 2453, 2455, 3411, 3413, 3414, 3415, 3416, 3422, 3423, 3436, 3510

Sanur Kal'ası 1662, 1663

Sardunya 111, 119, 180, 191, 679, 680, 922, 924, 925, 929, 930, 933, 936, 937, 939, 941, 946, 1245, 1717, 1731, 1740, 1797, 1889, 2002, 2009, 2055, 2924, 2939, 2958, 3215, 3216, 3351, 3481, 3482

Sarıklıoğlı 1811, 1815

sarılık 236, 1977

Saruhan 333, 1773, 2521, 2637, 2956, 3161, 3285, 3291, 3292, 3308, 3309, 3311, 3354, 3362, 3382, 3400

Sâsâniyân 207, 208

Sava 191, 681, 685, 997, 1042, 1054, 1133, 1428, 1429, 1731, 1811, 2626, 2643, 2681, 3111,

3129, 3133, 3134, 3234, 3247

Savukbulak 863, 2701

Saydâ 141, 172, 259, 261, 262, 263, 276, 277, 279, 337, 338, 341, 342, 343, 346, 347, 376, 460, 712, 714, 715, 716, 760, 761, 849, 855, 882, 896, 1164, 1321, 1507, 1658, 1659, 1660, 1663, 1664, 1741, 1853, 1863, 1926, 1932, 1948, 2021, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2316, 2376, 2434, 2685, 2704, 2711, 2768, 2769, 2950, 2988, 3057, 3058, 3166, 3167, 3197, 3340

Sebkî 724, 2063, 3047, 3284

Sebte Boğazı 110, 111, 115, 136, 462, 732, 748, 1094, 1105, 1117, 1119, 1120, 1121, 1245, 1247, 2260, 2959

Sefer Celânî 1166

Segedin 1546, 1547

Sekbân-ı Cedîd 2527, 2528, 2529, 2533, 2540, 2544, 2545, 2546, 2548, 2550, 2555, 2712

Selanik 69, 102, 116, 171, 313, 350, 351, 361, 428, 457, 458, 514, 685, 744, 847, 983, 986, 1085, 1277, 1280, 1299, 1345, 1354, 1470, 1479, 1489, 1645, 1673, 1691, 1747, 1748, 1759, 1771, 1786, 1811, 1917, 1934, 2028, 2052, 2095, 2118, 2279, 2297, 2323, 2418, 2421, 2434, 2478, 2525, 2559, 2666, 2711, 2778, 2861, 2862, 2887, 2910, 2912, 2914, 2947, 2951, 2955, 3050, 3062, 3063, 3070, 3072, 3074, 3082, 3090, 3099, 3101, 3111, 3161, 3162, 3164, 3165, 3290, 3293, 3295, 3298, 3307, 3315, 3335, 3339, 3341, 3345, 3351, 3355, 3359, 3364, 3367, 3369, 3378, 3400, 3408, 3442

Selçukîler 30

Selçuk 28, 29, 169

Selçukiyye 29, 32, 34, 35, 40

Selçukî 29, 32, 33

Selîm Giray Han-ı Sâlis 76, 379, 382

Selîm Giray Sultân 2557, 2559

Selizya 2245, 2287, 2288, 2289, 2394, 2428

Semadirek 3196

Semendire 997, 1002, 1020, 1226, 1227, 1230, 1231, 1232, 1615, 1807, 1813, 1814, 1816, 1818, 2623, 2626, 2880, 2881, 2947

Semerkand 29, 48, 784, 813

Semin Mehmed Giray 221, 222, 223

Sened-i İttifâk 2524, 2525, 2529, 2532, 2533, 2619, 2747, 2887

Ser-etibbâ 549, 2610, 2872, 2954, 3011, 3078, 3295, 3405

Seydî Alî Kapudan 124, 125, 1000, 1059, 1293, 1294, 1389, 1390, 1478

Seyhun 1541

Seyyid Ahmed Paşa 441, 456, 728, 737, 747, 961, 1266, 1357, 1497, 2953, 3350, 3354, 3368

Seyyid Alî Paşa 18, 1742, 2307, 2556, 2564, 2607, 2615, 3051, 3059, 3145, 3172, 3258, 3287, 3290, 3291, 3296, 3297, 3298, 3306, 3316, 3320, 3321, 3329, 3330, 3331, 3332, 3363, 3364, 3382, 3480

Seyyid Nu'mân Paşa 362, 554

Sığla 333, 3169, 3196, 3308

Sırbistân 249, 545, 679, 939, 1020, 2141, 2142, 2223, 2229, 2237, 2254, 2259, 2262, 2263, 2271, 2272, 2298, 2299, 2325, 2391, 2394, 2397, 2417, 2418, 2435, 2444, 2567, 2621, 2622, 2623, 2624, 2626, 2627, 2628, 2629, 2658, 2680, 2740, 2799, 2813, 2814, 2816, 2860, 2879, 2880, 2881, 2913, 2944, 2945, 2946, 2947, 3039, 3074, 3089, 3097, 3098, 3111, 3112, 3126, 3129, 3130, 3135, 3247, 3248, 3327, 3440, 3445, 3448, 3449, 3451, 3452, 3453, 3456, 3459, 3462

sıtma 824, 1577

Sicilyateyn 1433, 1456, 1510, 2164, 2165, 2166, 2167

Siçilyateyn 461, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 516, 582, 946, 1797, 1917, 1934, 2256, 2958, 3193

Silâhdâr Abdullâh Paşa 450, 509, 736

Silâhdâr İbrâhîm Paşa 333, 2126

Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa 320, 415, 436, 437, 440, 449, 518, 741, 742, 1157, 1158

Silezya 194, 195, 946, 1513, 1549, 1550, 2889, 2890, 2891, 2894, 3214, 3455

Silistre 36, 247, 323, 429, 438, 446, 447, 458, 495, 507, 524, 647, 648, 649, 656, 677, 735, 737, 747, 843, 859, 860, 1040, 1066, 1188, 1206, 1212, 1213, 1221, 1231, 1307, 1311, 1314, 1318, 1329, 1330, 1331, 1341, 1360, 1361, 1362, 1371, 1383, 1414, 1421, 1424, 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1450, 1452, 1469, 1487, 1574, 1596, 1597, 1652, 1691, 1692, 1699, 1743, 1745, 1768, 1811, 1812, 1813, 1814, 1817, 1819, 1822, 1823, 1827, 1863, 1986, 1987, 1989, 2030, 2031, 2034, 2038, 2195, 2266, 2297, 2300, 2323, 2324, 2325, 2364, 2365, 2366, 2367, 2385, 2386, 2387, 2396, 2447, 2479, 2480, 2532, 2559, 2560, 2561, 2612, 2614, 2630, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2643, 2644, 2664, 2667, 2672, 2673, 2706, 2754, 2765, 2862, 2888, 2912, 2948, 2949, 2950, 2963, 2964, 3050, 3051, 3134, 3150, 3179, 3181, 3198, 3199, 3201, 3262, 3266, 3315, 3352, 3362, 3368, 3400

Silivri 453, 1554, 1950, 2265, 2453, 2540, 2553, 2560, 2616, 2630, 3147, 3155

Simav 1691

Sinob 384, 399, 400, 401, 439, 457, 494, 734, 735, 768, 769, 770, 777, 801, 802, 829, 983, 1053, 1061, 1064, 1083, 1085, 1346, 1471, 1668, 1744, 1757, 2322, 2661, 2704, 3368

Siret 1187, 1211, 1212, 1214, 1219, 1519, 2799, 2801, 2803, 2804, 2810, 2811, 2812, 2815, 2829

Siroz 1470, 1814, 2118, 2887, 2951, 3050, 3100, 3302, 3351, 3382

Sirozî İsmâ'îl Beg 2254, 2265, 2266, 2272, 2521, 2522, 2525, 2559, 2560, 2564, 2629, 2638, 2797, 2887, 3074

Sisam 133, 134, 1747, 3169, 3184, 3185, 3186, 3188, 3194, 3195, 3210, 3308, 3309, 3310, 3311, 3312, 3364, 3365, 3387

Sisam Boğazı 133, 134, 1747

Sivas 90, 328, 344, 350, 360, 381, 386, 388, 432, 433, 438, 633, 634, 649, 719, 722, 728, 748, 762, 769, 860, 870, 871, 1321, 1371, 1447, 1521, 1532, 1669, 1736, 1737, 1754, 1863, 1960, 1965, 1978, 2043, 2051, 2052, 2054, 2106, 2132, 2322, 2382, 2638, 2668, 2711, 2816, 2873, 2888, 2911, 2952, 2955, 2969, 2979, 2982, 2988, 2989, 3049, 3061, 3164, 3283, 3292, 3298, 3317, 3329, 3336, 3340, 3350, 3352, 3369, 3395, 3400, 3402

Sivastopol 383, 1060, 1181

Siyavuş Paşa 51

Sofya 460, 508, 632, 647, 648, 649, 656, 677, 709, 710, 737, 747, 748, 754, 998, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 1012, 1020, 1039, 1266, 1344, 1345, 1374, 1632, 1744, 1768, 1811, 1814, 1816, 1817, 1822, 2051, 2263, 2298, 2323, 2389, 2444, 2447, 2450, 2559, 2612, 2624, 2627, 2628, 2638, 2680, 2860, 2861, 2879, 2943, 2963, 2982, 3051, 3063, 3150, 3189, 3212, 3296, 3327, 3377

Soğucak 235, 237, 386, 399, 400, 448, 482, 483, 484, 486, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 508, 510, 535, 586, 589, 590, 596, 637, 650, 666, 731, 746, 748, 753, 765, 767, 769, 770, 772, 773, 775, 776, 777, 779, 783, 784, 785, 787, 789, 790, 803, 811, 812, 815, 823, 824, 826, 827, 830, 855, 910, 963, 964, 970, 983, 994, 1073, 1085, 1234, 1374, 1375, 1377, 1378, 1382, 1389, 1397, 1485, 1609, 1615, 1756, 2704

Sokullu 42, 43, 122, 130, 1754

solyot 3093

Söğüt 33

Subhî-zâde Azîz Efendi 353

Sûdân 17, 196, 236, 1245, 2017, 2961, 3066, 3196, 3197, 3360, 3361, 3382

sûhteler vak'ası 2984, 3045

Suli Dağı 1489, 3304

Sultân Abdülhamîd Han 109, 215, 228, 313, 318, 334, 344, 415, 419, 452, 453, 502, 509, 719, 851, 961, 980, 992, 1001, 1034, 1042, 1065, 1075, 1147, 1148, 1152, 1153, 1160, 1169, 1324, 1349, 1500, 1501, 1508, 1553, 1582, 1735, 1767, 1827, 2333, 2436, 2501, 2710, 2862, 3079, 3403

Sultân Abdülmecîd 79, 743, 2908, 3415, 3442, 3466

Sultân Ahmed Câmî' 1747

Sultân Ahmed Han-ı Sâlis 55, 226, 336, 846

Sultân Ahmed Han-ı Sânî 53, 54, 226

Sultân Ahmed-i Evvel 47, 90, 214

Sultân Bâyezîd-i Velî 218, 1154

Sultân İbrâhîm 49, 214

Sultân Korkud 116

Sultân Mahmûd-ı Evvel 63, 72, 73, 94, 96, 135, 204, 234, 350, 830, 1011, 1171, 1231, 1478

Sultân Mahmûd-ı Sânî 705, 1155, 1576, 2659, 2668

Sultân Mahmûd Han-ı Sânî 16, 199, 372, 753, 1168, 1582, 2052, 2463, 2482, 2667, 2722, 2884, 3079, 3118, 3441

Sultân Mehmed Han-ı Râbi' 49, 54, 226, 248, 298

Sultân Murâd-ı Râbi' 11, 47, 49, 225

Sultân Murâd-ı Sâlis 42, 46, 86, 90, 91, 130, 222, 233, 1463

Sultân Murâd-ı Sânî 37, 213, 247

Sultân Mustafâ 47, 49, 54, 55, 72, 74, 90, 96, 108, 109, 214, 215, 226, 279, 319, 323, 336, 363, 396, 397, 416, 450, 451, 461, 517, 548, 551, 554, 719, 723, 724, 728, 736, 739, 745, 754, 852, 961, 992, 1033, 1034, 1148, 1155, 1156, 1169, 1172, 1179, 1189, 1276, 1448, 1485, 1533, 1581, 1587, 1630, 1645, 1673, 1752, 1753, 1760, 1826, 1827, 2028, 2053, 2126, 2145, 2146, 2149, 2150, 2151, 2238, 2264, 2333, 2334, 2335, 2337, 2342, 2350, 2352, 2353, 2354, 2355, 2362, 2363, 2364, 2365, 2368, 2370, 2373, 2375, 2377, 2378, 2382, 2388, 2389, 2397, 2401, 2404, 2408, 2409, 2421, 2422, 2423, 2434, 2436, 2438, 2439, 2442, 2443, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2462, 2469, 2471, 2472, 2473, 2475, 2476, 2477, 2479, 2480, 2481, 2482, 2498, 2499, 2500, 2523, 2529, 2530, 2544, 2547, 2549, 2553, 2557, 2563, 2566, 2605, 2710, 2712, 2713, 2715, 2746, 2752, 2862, 2883,

3341, 3343, 3353, 3402

Sultân Mustafâ-yı Râbi‘ 2355, 2547, 2710, 3343, 3353

Sultân Mustafâ-yı Sâlis 96, 108, 109, 739, 1760, 2333, 2354, 2436, 2473, 2605, 3341

Sultân Osmân Han-ı Sâlis 72

Sultân Osmân Han-ı Sânî 47

Sultân Selîm Câmi‘i 453

Sultân Selîm-i Sâlis 13, 215, 1148, 1155, 1221, 1642, 1674, 1708, 1760, 1779, 1786, 2144, 2250, 2333, 2434, 2611, 2618, 2677, 2710, 3403

Su‘ûd 372, 1935, 1937, 2045, 2058, 2065, 2067, 2069, 2070, 2073, 2074, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2104, 2108, 2138, 2203, 2312, 2313, 2684, 2685, 2687, 2730, 2766, 2769, 2771, 2876, 2882, 2914, 2971, 2998, 3041, 3043, 3044, 3045

Süleymân Fâ’ik Efendi 11, 419, 550, 1503, 2606, 2607, 2666, 2859, 2984, 3354, 3389, 3404

Süleymân Feyzî Efendi 366, 395, 411, 413, 428, 429, 444, 446, 462, 464, 466, 468, 470, 471, 472, 535, 555, 644, 648, 654, 662, 667, 672, 673, 674, 675, 685, 686, 690, 710, 711, 747, 751, 754, 758, 759, 760, 765, 847, 860, 867, 880, 962, 969, 970, 976, 978, 979

Süleymâniyye 98, 99, 100, 284, 315, 318, 332, 549, 1169, 1693, 1771, 2026, 2256, 2343, 2360, 2361, 2364, 2369, 2375, 2470, 2475, 2545, 2548, 2604, 2609, 2669, 2715, 2865, 2910, 2972, 2973, 2975, 2977, 2978, 3121, 3184, 3199, 3288, 3391, 3392, 3409, 3419, 3421, 3438, 3486, 3488, 3489, 3494

Süleymâniyye Câmi‘ 98, 2343, 2604, 2669, 3419, 3438

Süleymân Penâh Efendi 656, 661, 672, 673, 685, 688, 690, 861, 3353

Süleymân Şâh 31, 32

Sünbüliyye 1753

Sünbül-zâde Vehbî Efendi 354, 1171, 2603, 2605

Sünne 1003, 1062, 1064, 1131, 1295, 1303, 1331, 1332, 1342, 2396, 2801, 3200, 3262

Sünne Boğazı 1062, 1064, 1131, 1295, 1331, 2801, 3200, 3262

Sünnî 262, 264, 275, 1541, 1543, 3433, 3434

Süryânî 173

Süveyş 110, 116, 122, 124, 169, 368, 370, 412, 763, 877, 884, 1850, 1928, 1932, 1959, 1978, 2002, 2014, 2041, 2056, 2096, 2098, 2110, 2111, 2137, 2163, 2164, 2171, 2177, 2178, 2182, 2185, 2235, 2236, 2278, 2317, 2621, 2688, 2725, 2729, 2870, 2876, 2915, 2962

Süyût 1045, 1047, 1049, 2315, 2870

Ş

Şabsıh 771, 774, 775, 776, 782, 789, 794, 803, 817

Şâfi‘î 30, 3044

Şahbâz Giray 379, 983, 984, 985, 986, 1003, 1005, 1006, 1052, 1058, 1059, 1066, 1070, 1071, 1072

Şâhin Alî Paşa 737, 746, 880, 996, 1057, 1161, 1181, 2754

Şâh İsmâ‘îl 39, 40, 2203

Şâh Tahmasb 62, 63, 232, 354

Şakîf Kal‘ası 717

Şâm 27, 33, 40, 100, 116, 146, 147, 157, 168, 169, 231, 251, 254, 256, 257, 258, 261, 263, 264, 276, 277, 278, 279, 286, 328, 337, 338, 339, 341, 342, 345, 346, 351, 370, 371, 373, 374, 386, 391, 439, 443, 448, 450, 456, 458, 514, 519, 549, 550, 598, 631, 704, 708, 715, 723, 724, 726, 727, 739, 740, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 763, 860, 874, 876, 881, 882, 883, 892, 896, 897, 898, 903, 1047, 1049, 1086, 1164, 1166, 1169, 1172, 1181, 1210, 1293, 1321, 1354, 1507, 1521, 1532, 1596, 1657, 1658, 1659, 1661, 1662, 1663, 1664, 1671, 1688, 1740, 1741, 1751, 1786, 1837, 1846, 1849, 1852, 1853, 1857, 1863, 1907, 1918, 1919, 1920, 1921, 1924, 1925, 1926, 1927, 1931, 1939, 1947, 1948, 1949, 1958, 1959, 1969, 1976, 1979, 1985, 1990, 2016, 2017, 2021, 2022, 2027, 2043, 2058, 2066, 2067, 2070, 2071, 2078, 2098, 2099, 2100, 2102, 2103, 2104, 2105, 2125, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2136, 2138, 2170, 2177, 2202, 2203, 2204, 2231, 2233, 2236, 2237, 2254, 2275, 2278, 2312, 2313, 2314, 2316, 2376, 2377, 2432, 2433, 2434, 2484, 2620, 2666, 2684, 2685, 2686, 2687, 2688, 2704, 2715, 2725, 2727, 2729, 2766, 2768, 2769, 2770, 2771, 2773, 2808, 2809, 2867, 2918, 2950, 2961, 2964, 2987, 2989, 3045, 3046, 3285, 3296, 3340, 3341, 3350, 3352, 3354, 3377, 3393, 3394, 3395, 3478

Şamahı 232, 233, 234

Şânî-zâde 11, 16, 17, 72, 1007, 1272, 1273, 2328, 2464, 2465, 2467, 2475, 2476, 2483, 2530, 2531, 2538, 2556, 2606, 2608, 2610, 2631, 2670, 2676, 2707, 2708, 2716, 2717, 2721, 2722, 2723, 2724, 2797, 2808, 2814, 2815, 2859, 2860, 2864, 2866, 2867, 2868, 2869, 2874, 2882, 2909, 2911, 2941, 2942, 2954, 2955, 2960, 2964, 2965, 2966, 2967, 2983, 3034, 3036, 3038, 3039, 3055, 3056, 3057, 3060, 3065, 3073, 3079, 3080, 3081, 3082, 3088, 3091, 3094, 3106, 3107, 3113, 3114,

3115, 3120, 3121, 3131, 3132, 3134, 3138, 3147, 3148, 3151, 3154, 3167, 3171, 3173, 3175, 3180, 3203, 3205, 3206, 3207, 3212, 3222, 3284, 3290, 3371, 3372, 3389, 3434, 3435, 3436

Şâvî-zâde Süleymân Beg 402, 404, 864, 963, 1043, 1044

Şebeş 13, 1011, 1017, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1037, 1050, 1051, 1207, 1221

Şehirköy 53

Şehrî İsmâ‘îl Efendi 12, 1148

Şehr-i Zor 355, 359, 360, 370, 559, 561, 863, 870, 1521, 1532, 1611, 1612, 1863, 1864, 2047, 2073, 2378, 2380, 2701, 2702, 2878, 2972, 2975, 2989, 3443

Şeh-zâde Câmi‘i 984, 1693

Şeh-zâde Sultân Mahmûd 753, 1148, 1153, 1155, 2439, 2459

Şeh-zâde Sultân Mustafâ 450, 852, 1148, 1155, 2145, 2238, 2264, 2335, 2337, 2342, 2352

Şeki 229, 1735

Şem‘dânî-zâde 12, 342

Şerîf Abdullâh 1291, 1292, 1293, 2202

Şerîf Gâlib 1032, 1291, 1292, 1932, 2021, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2074, 2077, 2078, 2079, 2081, 2084, 2131, 2134, 2135, 2162, 2237, 2278, 2279, 2729, 2872, 2874, 2876, 2914, 2915, 2955

Şerîf-zâde Mehmed Mollâ Efendi 419

Şerîf-zâde Mehmed Efendi 1162

Şeyh Ahmed Türkî 1855

Şeyh Alî Zâhir 276, 342, 345

Şeyh Geylânî 1919, 1921, 1974

Şeyh Necidî 2058, 2061, 2063, 2064, 2065, 2068

Şeyh Süleymân Sa‘deddîn Efendi 1170

Şeyhü’l-islâm 642, 719, 729, 737, 738, 744, 750, 751, 758, 766, 877, 880, 881

Şeytân Emîn Efendi 2371, 2913

Şifâ-i Şerîf 631

Şî‘î 1541, 2044

Şîrâz 281, 282, 354, 355, 358, 402, 404, 405, 532

Şirvân 61, 62, 230, 231, 232, 233, 234, 362, 365, 532, 815, 1735, 2381

Şirvânşâh 233

Şûf 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 1665, 1949

Şumnu 12, 78, 107, 258, 359, 434, 436, 507, 565, 663, 768, 1022, 1051, 1055, 1056, 1155, 1179, 1208, 1226, 1227, 1232, 1266, 1267, 1268, 1270, 1271, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1297, 1299, 1300, 1303, 1304, 1305, 1307, 1308, 1333, 1335, 1336, 1337, 1338, 1341, 1344, 1345, 1346, 1347, 1350, 1357, 1358, 1362, 1363, 1371, 1392, 1446, 1447, 1448, 1449, 1450, 1452, 1454, 1468, 1469, 1486, 1553, 1634, 1652, 1742, 1743, 1808, 1811, 1813, 1815, 1823, 2386, 2629, 2630, 2635, 2637, 2661, 2665, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2678, 2679, 2705, 2707, 2708, 2709, 2744, 2800, 2888, 2963, 3115

T

Taberistân 27, 209, 210

Tâhir Ağa Tekyesi 548

tahsîl-i tabâbet 1989, 2966

Tâ’if 1977, 1989, 2074, 2076, 2077, 2079, 2084, 2085, 2095, 2874, 2876, 2915, 2971, 2998

Taksîm Kışlası 3243

Taman 78, 79, 205, 218, 235, 238, 295, 386, 399, 400, 483, 484, 487, 488, 504, 510, 511, 572, 577, 586, 588, 590, 600, 601, 637, 665, 679, 768, 772, 782, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 795, 803, 805, 806, 910, 944, 982, 984, 995, 1132, 1134, 1376, 1461, 1535, 1536, 2028, 2811

Taman Adası 205, 944, 1132

tanzîmât 300, 671, 1594, 2055, 3389, 3395

Tanzîmât-ı Hayriyye 671, 2674

Tarabya 460, 853, 2341, 3033, 3173, 3183, 3188, 3243

Târık bin Ziyâd 26, 1245

Târihçe-i Atâ 16

Târîh-i Abdüşşekûr 15

Târîh-i Âsım 16, 1819, 2330, 2444, 3055

Târîh-i Bilâd-ı Sûdân 17

Târîh-i Cihân-nümâ 3431

Târîh-i Edîb 13

Târîh-i Mîr Yûsuf 17

Târîh-i Vak‘a-i Cezîre-i Sakız 18, 3308

Târîh-i Vâsıf 13, 33, 43, 730, 1039, 1278, 2076, 2124, 2143

tarîk-i ilmiyye 20, 58, 100, 101, 103, 323, 1170, 1351, 1503, 1577, 1606, 1810, 1991, 2069, 2085, 2238, 2374, 2469, 2470, 2529, 2558, 2564, 2719, 2965, 3079, 3080, 3289

Tarsus 2375, 2637, 2668, 3046, 3400

Tatar 53, 54, 75, 77, 78, 83, 93, 168, 202, 206, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227,

232, 233, 237, 241, 243, 245, 246, 290, 294, 295, 315, 316, 329, 331, 379, 381, 383, 384, 386, 397, 399, 412, 478, 482, 483, 484, 487, 495, 499, 505, 511, 512, 555, 556, 565, 572, 573, 574, 576, 577, 589, 590, 593, 594, 598, 599, 600, 601, 650, 652, 666, 672, 673, 674, 704, 749, 750, 769, 781, 787, 794, 798, 803, 807, 811, 812, 829, 834, 841, 910, 972, 973, 982, 984, 1055, 1058, 1066, 1070, 1071, 1073, 1099, 1135, 1183, 1332, 1364, 1378, 1468, 1469, 1495, 1521, 1532, 1533, 1597, 2455, 2459, 2713, 2990, 3179, 3223, 3225, 3233

Tatarcık Abdullâh Efendi 101, 448, 456, 1007, 1153, 1166, 1170, 1175, 1205, 1457, 1460, 1504, 1577, 1588, 1605, 1612, 1613, 1615, 1624, 1625, 1646, 1681, 1773, 1786, 2321, 2604, 3146, 3295, 3399

Tataristân 148, 160, 203, 228, 784, 834, 984, 1521, 1532, 2990

Tatavla 2866

tâ'ûn 1919, 1927, 2007, 2045, 2046, 2184, 2609, 2620, 2723, 2866, 2867, 2868, 2869, 3304

Taygan 204, 205, 206, 290, 804, 808

Tayms 1874, 2600

Tayyâr Mahmûd Paşa 2231, 2237, 2389

tazmîn akçesi 1461, 1463, 1464, 1465

Tebrîz 213, 233, 2701, 2817, 2818, 2878, 3286, 3287, 3343, 3392

Teke Kal'ası 2559

Tekfurdağı 331, 513, 846, 1003, 1004, 1137, 1171, 1269, 1275, 1693, 1772, 1950, 1988, 1990, 2033, 2037, 2051, 2120, 2139, 2263, 2265, 2612, 2711, 2955, 2963, 2987, 3059, 3292, 3350

Telemsân 117, 118, 126, 1276, 1478

telgraf 1782, 2396

Temeşvar 57, 58, 59, 1012, 1016, 1021, 1026, 1027, 1030, 1031, 1050, 1111, 1132, 1423, 1528, 1546, 1553

Temrek 205, 572, 782, 804, 1376

Tepedelenli Alî Paşa 1031, 1039, 1040, 1041, 1164, 1214, 1226, 1298, 1363, 1367, 1368, 1458, 1759, 1764, 1767, 1818, 1819, 1821, 1823, 1914, 1916, 1988, 2002, 2033, 2035, 2038, 2039, 2051, 2117, 2118, 2119, 2120, 2137, 2141, 2323, 2347, 2400, 2408, 2421, 2422, 2431, 2434, 2435, 2563, 2567, 2582, 2620, 2630, 2632, 2634, 2641, 2681, 2683, 2705, 2741, 2798, 2859, 2951, 2996, 3017, 3018, 3066, 3067, 3068, 3069, 3070, 3074, 3077, 3080, 3092, 3093, 3094, 3096, 3098, 3101, 3112, 3115, 3117, 3122, 3124, 3125, 3126, 3130, 3134, 3135, 3138, 3141, 3158, 3164, 3170, 3181, 3211, 3232, 3239, 3240, 3244, 3247, 3251, 3291, 3293, 3304, 3306, 3307, 3324, 3329, 3346, 3369, 3468

Terceme Odası 3175

Terek 205, 228, 816, 1132

Tersâne-i Âmire 20, 133, 139, 352, 353, 395, 408, 413, 426, 433, 454, 458, 459, 478, 536, 547, 550, 551, 553, 657, 720, 721, 732, 734, 846, 860, 982, 998, 1026, 1063, 1065, 1160, 1177, 1181, 1276, 1617, 1648, 1649, 1758, 1977, 2014, 2144, 2283, 2356, 2358, 2437, 2911, 2912, 3295, 3353, 3374, 3380

Teşrîfâtî Hasan Efendi 14, 965, 991

Tevkî'î Çelebî Mehmed Efendi 648, 655

Tevrat 67

Tırhala 320, 353, 376, 736, 755, 1033, 1040, 1336, 1652, 1764, 1775, 1814, 1819, 1827, 1918, 1934, 1986, 1988, 2037, 2039, 2434, 2860, 2945, 2946, 2951, 3070, 3093, 3094, 3099, 3101, 3104, 3119, 3162, 3163, 3164, 3238, 3291, 3297, 3307, 3327, 3329, 3342, 3345, 3346, 3347, 3356, 3358, 3367, 3386, 3400, 3442, 3484

Tırnova 756

Tırnovi 1301, 1469, 1486, 1768, 1808, 1814, 1815, 1816, 1817, 1986, 2140, 2560, 2672, 2673, 2674, 2678, 2679, 2862, 3354, 3359

Tiflis 62, 214, 230, 234, 355, 362, 363, 364, 532, 562, 563, 655, 808, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 970, 978, 979, 1032, 1234, 1236, 1238, 1373, 1376, 1377, 1378, 1467, 1536, 1735, 1736, 1755, 1952, 2223, 2230, 2322, 2403, 2494, 2703, 2779, 2795, 2809, 3492

Tiflis Hanlığı 230, 2230

Tilsit 2386, 2393, 2394, 2397, 2398, 2399, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2407, 2408, 2410, 2411, 2412, 2416, 2417, 2420, 2450, 2565, 2576, 2577, 2578, 2659, 2738, 2742, 2825, 2826, 2827, 2829, 2830, 2836, 2858, 2888, 2922, 2925

Timok Nehri 1268

Timur Han 31, 601

Timurlenk 37, 2911

Tipu Sultân 866, 867, 868, 869, 871, 1952, 1953, 1954, 1955

Tiran 1039, 1041, 2953, 3068

Tire 333, 745, 2809, 2954

Tirsiniklioğlı 1634, 1812, 1813, 1815, 1817, 1823, 2039, 2118, 2140, 2262, 2264, 2265, 2554, 2559

Tokad 344, 1454, 1984, 2132, 2700, 3345, 3352

Tolun 27, 1722, 1724, 1800, 1801, 1804, 1805, 1821, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1846, 1854, 1886, 1891, 1898, 2002, 2009, 2305, 2416, 2642, 2744

Tombasar 219, 506, 524, 535, 539, 587, 749, 750, 770, 1213, 1485, 1641, 2290

Tophâne 409, 509, 550, 596, 854, 1036, 1172, 1240, 1500, 1578, 1595, 1601, 1602, 1621, 1622, 1623, 1860, 2142, 2168, 2342, 2343, 2363, 2436, 2454, 2467, 2472, 2504, 2540, 2550, 2552, 2553, 2556, 2664, 2669, 2676, 2712, 2753, 2940, 3150, 3182, 3243, 3296, 3309, 3326, 3331, 3337, 3349, 3374, 3404, 3417, 3419, 3426, 3427, 3428, 3429, 3442, 3443, 3503

Tophâne-i Âmire 509, 596, 2436, 2504, 3442, 3443, 3503

Topkapu 391, 522, 744, 961, 1001, 1172, 1629, 1685, 1686, 1747, 2017, 2050, 2240, 2304, 2322, 2329, 2454, 2955, 2967, 2968, 3007, 3008, 3016, 3411, 3412

Toskalık 2119, 2400, 2434, 2681, 2683, 2684, 2859, 3068, 3071, 3347

Toskana 193, 516, 946, 1422, 1473, 1640, 1730, 2023, 2221, 2222, 2248, 2646, 2654, 2819

Tosun Paşa 2021, 2725, 2726, 2728, 2729, 2730, 2731, 2869, 2870, 2872, 2874, 2875, 2876, 2914, 2915, 2916, 2918, 2960, 2961, 2971

Tosya 1947, 2910

Trablus 116, 123, 124, 126, 181, 274, 444, 472, 474, 585, 761, 762, 970, 1000, 1246, 1294, 1505, 1521, 1661, 1739, 1740, 1918, 1934, 1983, 2056, 2096, 2103, 2128, 2130, 2376, 2483, 2766, 2915, 2957, 2958, 3293, 3315

Trablusgarb 123, 126, 128, 297, 516, 617, 1537, 1739, 2728, 2729, 2960, 2995, 3323, 3368, 3442

Trablusşâm 439, 458, 549, 550, 761, 762, 896, 1532, 1658, 1687, 1741, 1863, 1934, 1983, 2103, 2337, 2376, 2478, 2684, 2704, 2950, 2988, 2990, 3066, 3352, 3355, 3368, 3376

Trabolice 3074, 3075, 3076, 3077

Trabzon 154, 171, 219, 362, 381, 414, 417, 438, 441, 487, 507, 522, 562, 655, 722, 748, 752, 755, 759, 788, 804, 841, 983, 1083, 1164, 1224, 1373, 1382, 1388, 1391, 1454, 1471, 1485, 1686, 1791, 1828, 1863, 1987, 2054, 2119, 2155, 2231, 2237, 2322, 2337, 2389, 2390, 2434, 2556, 2639, 2661, 2700, 2703, 2704, 2732, 2754, 2809, 2952, 2953, 2969, 2970, 2988, 3015, 3049, 3194, 3283, 3286, 3287, 3332, 3350, 3352, 3368, 3376, 3381

Trapoliçe 3101, 3117, 3159, 3160, 3162, 3202, 3298, 3299, 3300, 3318, 3319, 3320, 3321, 3381, 3382

Travnik 736, 1006, 2125, 2435, 3333

Trieste 425, 908, 1132, 1200, 2602

Trikopi Târîhi 3115, 3117

Tuhfetü'l-Kibâr 11

Tulçı 1331, 1332, 1333, 1336, 1337, 1338, 1341, 1342, 1348, 1363

Tuna 53, 56, 71, 74, 77, 78, 84, 107, 134, 146, 148, 150, 206, 245, 246, 247, 249, 296, 300, 401, 411, 435, 495, 505, 507, 508, 540, 545, 578, 601, 605, 633, 657, 676, 682, 816, 939, 947, 968, 970, 982, 996, 1005, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1018, 1020, 1021, 1031, 1042, 1052, 1053, 1055, 1056, 1064, 1066, 1077, 1085, 1098, 1131, 1132, 1133, 1146, 1187, 1202, 1211, 1213, 1214, 1218, 1222, 1226, 1227, 1228, 1232, 1269, 1276, 1303, 1306, 1311, 1316, 1318, 1319, 1327, 1329, 1331, 1332, 1333, 1336, 1337, 1338, 1339, 1343, 1344, 1348, 1360, 1361, 1362, 1363, 1367, 1368, 1371, 1392, 1396, 1398, 1414, 1428, 1429, 1469, 1486, 1505, 1520, 1522, 1547, 1553, 1574, 1592, 1596, 1648, 1652, 1745, 1765, 1768, 1808, 1811, 1817, 2030, 2033, 2039, 2151, 2169, 2187, 2188, 2190, 2194, 2195, 2200, 2227, 2241, 2242, 2244, 2245, 2274, 2290, 2291, 2292, 2293, 2296, 2300, 2305, 2323, 2324, 2325, 2366, 2367, 2368, 2386, 2396, 2407, 2429, 2431, 2434, 2435, 2443, 2444, 2450, 2454, 2526, 2555, 2560, 2561, 2567, 2570, 2577, 2584, 2588, 2589, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2612, 2613, 2614, 2625, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2636, 2638, 2643, 2644, 2658, 2659, 2660, 2661, 2674, 2678, 2681, 2705, 2706, 2707, 2712, 2720, 2729, 2740, 2741, 2744, 2745, 2796, 2797, 2798, 2800, 2801, 2803, 2807, 2810, 2811, 2813, 2814, 2816, 2817, 2829, 2832, 2837, 2842, 2845, 2880, 2909, 2949, 2963, 2992, 3002, 3051, 3095, 3104, 3130, 3131, 3134, 3140, 3149, 3150, 3168, 3179, 3198, 3199, 3200, 3228, 3240, 3241, 3247, 3262, 3289, 3315, 3377, 3443, 3445, 3458, 3492

Tunca 2444

Tunus 28, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 126, 130, 131, 133, 139, 143, 149, 172, 181, 288, 297, 444, 472, 474, 515, 517, 518, 585, 617, 854, 970, 1000, 1084, 1086, 1198, 1293, 1294, 1389, 1390, 1473, 1505, 1521, 1532, 1537, 1739, 1839, 1896, 2024, 2096, 2192, 2913, 2957, 2958, 2959, 2960, 2990, 2995, 3193, 3293, 3323, 3355, 3356, 3368

Turan 31, 251

Turin 922

Turla 74, 218, 245, 246, 295, 300, 577, 1070, 1071, 1132, 1208, 1328, 1392, 1394, 1395, 1396, 1425, 1426, 1434, 1456, 1457, 1459, 1460, 1467, 1483, 1518, 1519, 1535, 1538, 1608, 1641, 1643, 1917, 2290, 2291, 2292, 2495, 2814, 3002

Tutrakan 1279, 1307, 1309, 1553, 2118, 2204, 2629, 2633, 2635, 2765, 3051

Tüfenkcibaşı Târîhi 16

Türk 15, 18, 25, 32, 34, 40, 114, 228, 229, 230, 231, 339, 777, 781, 789, 794, 804, 809, 886, 982, 983, 1020, 1028, 1029, 1045, 1188, 1521, 1532, 1593, 1850, 2045, 2084, 2100, 2107, 2134, 2237, 2417, 2712, 2876, 2917, 2918, 2962, 2977, 2990, 3058, 3077, 3093, 3101, 3170, 3401

Türkce 12, 15, 18, 199, 303, 553, 554, 786, 825, 1047, 1354, 1475, 2091, 2802, 3056, 3184, 3431, 3435

Türkî 70, 81, 142, 297, 302, 368, 369, 554, 1167, 1168, 1169, 1444, 1454, 1455, 1527, 1575, 1829, 1855, 2053, 2193, 2324, 2325, 2721, 3115, 3196, 3241

Türkistân 31, 32, 34, 784, 1172, 2430, 2533, 2570, 3095, 3247, 3248, 3460

Türkiyye 40, 231, 251, 2184, 2721

Türkmân 31, 168, 815, 1303, 1368, ,2948, 2968

Türk Mezârı 32

U

Ulah 3155

Ulm Kal'ası 2241, 2242, 2244, 2245

Ummân 41, 110, 125, 431, 432, 2071

Una 681, 685, 1006, 1134, 1402, 1403, 1415, 1416, 1427, 1428, 1429, 1430, 1431, 1432, 1436, 1437, 1438, 1440, 1443, 1444, 1525, 1528, 1529

Urbân 115, 126, 142, 279, 280, 281, 733, 757, 758, 761, 762, 848, 864, 871, 879, 880, 882, 883, 885, 886, 887, 888, 894, 896, 897, 899, 1033, 1665, 1834, 1841, 1842, 1843, 1845, 1849, 1850, 1852, 1922, 1926, 1929, 1940, 1941, 1961, 1962, 1970, 1972, 1978, 2007, 2018, 2036, 2042, 2058, 2065, 2066, 2067, 2070, 2071, 2074, 2077, 2080, 2082, 2083, 2092, 2093, 2095, 2097, 2108, 2112, 2116, 2135, 2164, 2172, 2176, 2177, 2178, 2179, 2185, 2186, 2284, 2379, 2685, 2687, 2694, 2874, 2876, 2915, 2968, 2972, 2976, 3226, 3285, 3394

Urbân Ovası 733

Urfa 169, 2103, 2105, 2318, 2690, 2692, 3046

Ur Kal'ası 75, 76, 77, 504

Ustrumca 3367

Uzun Abdullâh Paşa 356, 357, 374, 375, 1666

Uzunköpri 1477

Ü

Ülgün 128, 444, 445, 854, 1040, 1084, 1837

Ünye 3398

Üsküb 226, 350, 1040, 1764, 2629, 2754, 2948, 3082, 3367, 3400

Üsküdar 39, 63, 70, 102, 169, 318, 359, 365, 373, 379, 414, 446, 457, 458, 549, 553, 723, 756, 855, 993, 994, 1067, 1180, 1210, 1285, 1288, 1294, 1332, 1346, 1448, 1472, 1486, 1592, 1606, 1629, 1647, 1678, 1683, 1685, 1699, 1754, 1761, 1786, 1807, 1825, 1831, 1914, 1918, 1938, 1985, 2002, 2034, 2035, 2036, 2037, 2040, 2052, 2145, 2263, 2268, 2269, 2303, 2304, 2310, 2319, 2321, 2327, 2334, 2338, 2342, 2343, 2348, 2409, 2436, 2467, 2468, 2480, 2522, 2525, 2526, 2527, 2537, 2539, 2540, 2544, 2550, 2551, 2552, 2557, 2564, 2605, 2606, 2616, 2619, 2664, 2668, 2669, 2718, 2719, 2731, 2809, 2810, 2815, 2816, 2861, 2868, 2873, 2888, 2909, 2941, 2964, 2965, 2980, 2986, 2987, 3060, 3121, 3127, 3149, 3150, 3156, 3171, 3183, 3184, 3187, 3193, 3220, 3243, 3323, 3325, 3353, 3354, 3378, 3379, 3397, 3399, 3411, 3419, 3429, 3431, 3432, 3433, 3438, 3483, 3513

Üss-i Zafer 18, 3415, 3418, 3432

V

Vâdî-i Teym 259, 267, 715, 717, 1660, 1948

Vahran 1478, 1479

vak'a-i garîbe 1979, 2108, 2314, 2447

Vak'a-i Hayriyye 18, 3400, 3466

vak'a-nüvîs 1485, 1827, 2232, 2387, 2960, 2965, 3055, 3289, 3376, 3429, 3435

Vak'a-i Selîmiyye 16, 1576

Vak'a-nüvîs Âsım Efendi 15, 344

vakt-i muhtâr 1486, 1760, 2463, 3368

Vâlide Câmi'i 1693

Vâlide-i Atîk Câmi' 3397

Van 23, 230, 388, 459, 867, 987, 1391, 1468, 1521, 1532, 1541, 1863, 1984, 2131, 2254, 2276, 2381, 2640, 2818, 2952, 2981, 2989, 3038, 3047, 3048, 3049, 3050, 3281, 3282, 3283, 3286, 3336, 3370

Varna 247, 376, 662, 729, 968, 969, 970, 975, 976, 1064, 1299, 1301, 1302, 1361, 1362, 1811, 1812, 1815, 1988, 2032, 2297, 2324, 2449, 2481, 2617, 2630, 2635, 2661, 2664, 2665, 2668, 2671, 2672, 2674, 2704, 2705, 2765, 2808, 2816, 3143, 3150, 3258

Varnalı-zâde Selîm Paşa 1208

Varşav 1098, 1121, 1636, 1637, 1639, 2288, 2296, 2898

Varşavya Dükalığı 2602, 2644, 2741, 2826, 2828, 2923, 2926, 2927, 2929, 2938, 3448, 3519, 3520

Vâsıf Efendi 12, 13, 14, 15, 35, 207, 210, 211, 213, 284, 449, 508, 523, 524, 537, 543, 549, 552, 555, 638, 640, 641, 653, 667, 669, 683, 689, 700, 702, 703, 704, 707, 708, 713, 714, 718, 730, 731, 732, 751, 765, 842, 844, 847, 856, 858, 867, 965, 991, 1001, 1002, 1178, 1182, 1225, 1228, 1240, 1266, 1267, 1268, 1270, 1277, 1307, 1320, 1333, 1334, 1345, 1347, 1353, 1355, 1357, 1358, 1361, 1362, 1364, 1368, 1383, 1393, 1394, 1449, 1451, 1452, 1453, 1457, 1478, 1487, 1503, 1625, 1644, 1645, 1646, 1682, 1683, 1684, 1788, 1789, 1790, 1827, 1915, 1934, 1964, 1981, 1992, 1994, 2027, 2052, 2093, 2103, 2125, 2232, 2239, 2251, 2253, 2254, 2258, 2274, 2276, 2277, 2387

Vâsıf Târîhi 111, 208, 211, 212, 213, 512, 538, 635, 648, 650, 653, 694, 695, 712, 716, 717, 720, 731, 763, 764, 812, 853, 859, 873, 895, 899, 904, 963, 1273, 1307, 1369, 1371, 1372, 1384, 1448, 1490, 1624, 1632, 1633, 1635, 1647, 1649, 1650, 1656, 1669, 1672, 1677

vebâ 193, 387, 937, 1491, 1493, 1890, 1977, 2172, 2178, 2179, 2503, 2609, 2867, 2868, 2869, 3358

Vehhâbî 370, 372, 1671, 1935, 1936, 2044, 2045, 2058, 2059, 2061, 2065, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2073, 2074, 2075, 2077, 2079, 2083, 2085, 2086, 2097, 2105, 2107, 2117, 2122, 2132, 2134, 2138, 2203, 2232, 2255, 2279, 2313, 2433, 2434, 2684, 2687, 2692, 2769, 2876, 2916, 3041, 3044, 3046, 3169, 3196, 3197, 3354

Vehrân 117, 118, 126

Venedik 50, 52, 53, 55, 57, 58, 84, 113, 114, 119, 120, 121, 122, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 149, 152, 155, 158, 177, 181, 183, 190, 203, 288, 295, 661, 679, 854, 873, 917, 934, 935, 937, 938, 939, 974, 996, 1039, 1042, 1054, 1097, 1247, 1677, 1719, 1720, 1728, 1761, 1764, 1765, 1774, 1780, 1781, 1794, 1796, 1797, 1798, 1799, 1830, 1838, 1881, 1889, 1890, 1891, 1892, 1916, 1951, 1996, 2000, 2001, 2125, 2147, 2180, 2189, 2248, 2249, 2400, 2404, 2489, 2490, 2641, 2642, 2654, 2819, 2820, 2823, 2826, 2922, 3466

Verona 3218, 3455, 3457, 3462, 3463

Versay 188, 1707, 1708, 1709, 1710, 1711, 1713, 2189

Vestfalya 1778, 2220, 2394, 2395, 2591, 2657, 2826, 2828, 2836, 2840, 2898, 3213, 3455

Vidin 51, 53, 380, 385, 458, 481, 501, 502, 503, 648, 690, 737, 907, 986, 1002, 1009, 1010, 1011, 1013, 1014, 1015, 1021, 1026, 1027, 1031, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1122, 1132, 1144, 1207, 1227, 1228, 1231, 1232, 1266, 1268, 1269, 1270, 1277, 1279, 1298, 1301, 1304, 1310, 1311, 1314, 1316, 1332, 1344, 1345, 1348, 1360, 1393, 1414, 1424, 1440, 1507, 1509, 1525, 1544, 1545, 1632, 1652, 1653, 1743, 1744, 1745, 1765, 1768, 1769, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1827, 1837, 1863, 1917, 1946, 1978, 1986, 1987, 2028, 2031, 2034, 2091, 2127, 2128, 2140, 2223, 2262, 2298, 2299, 2323, 2397, 2435, 2533, 2560, 2622, 2624, 2625, 2627, 2628, 2631, 2674, 2680, 2705, 2797, 2862, 2880, 2881, 2887, 2888, 2944, 2946, 2948, 2950, 2964, 3050, 3051, 3070, 3134, 3150, 3199, 3201, 3262, 3266, 3347, 3367, 3377

Vilna 2837, 2838, 2839, 2840, 2841, 2853, 2854, 2858

Vistül 2242, 2287, 2288, 2305, 2589, 2590, 2596, 2736, 2740, 2796, 2832, 2889, 2890, 2895, 3000

Viyana 41, 50, 166, 178, 180, 249, 425, 449, 467, 543, 912, 913, 914, 917, 925, 926, 929, 934, 935, 936, 938, 939, 941, 943, 944, 945, 946, 990, 996, 1136, 1187, 1203, 1221, 1421, 1422, 1423, 1424, 1439, 1440, 1441, 1446, 1452, 1716, 1777, 1778, 1779, 1781, 1795, 1796, 1920, 1997, 2227, 2241, 2242, 2245, 2246, 2247, 2254, 2285, 2397, 2412, 2427, 2428, 2574, 2584, 2586, 2589, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2601, 2602, 2644, 2645, 2739, 2828, 2891, 2895, 2907, 2908, 2918, 2919, 2920, 2921, 2924, 2926, 2927, 2928, 2930, 2931, 2932, 2933, 2934, 2935, 2936, 2938, 2939, 2947, 2966, 2998, 3090, 3094, 3095, 3098, 3099, 3123, 3177, 3185, 3213, 3252, 3444, 3446, 3447, 3449, 3450, 3453, 3454,

3455, 3456, 3516, 3517, 3518, 3520, 3521, 3522
Viyana Kongresi 2908, 2918, 2921, 2924, 2926, 2927, 2928, 2932, 2933, 2935, 2936, 2938, 2939, 2947, 2998, 3090, 3095, 3123, 3177, 3185, 3444, 3446, 3447, 3449, 3450, 3453, 3454, 3455, 3456, 3517
Voban 106
Volter 193, 197, 206, 545, 1887, 3434

Y

Yafa 1921, 1923, 1924, 1926, 1928, 1930, 1940, 1957, 1961, 1962, 1963, 1964, 2013, 2021, 2022, 2043, 2044, 2056, 2103, 2129, 2173, 2768
Yahyâ Seltuh 1292
Yalta 988
Yanbolı 84, 359, 2630
Yangın 415, 3438
âteş zuhûr 428, 452, 730, 1106, 1632, 2124, 2142, 3034, 3396
harîk-i kebîr 453, 3034, 3375
Yantra Nehri 1815
Yanya 350, 729, 1363, 1488, 1596, 1746, 1759, 1768, 1821, 1823, 2028, 2039, 2119, 2400, 2404, 2494, 2563, 2582, 2681, 2682, 2683, 2741, 2951, 2997, 3017, 3050, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3074, 3075, 3077, 3078, 3080, 3081, 3082, 3086, 3090, 3092, 3093, 3094, 3095, 3101, 3104, 3111, 3115, 3116, 3117, 3119, 3125, 3126, 3134, 3135, 3145, 3159, 3160, 3161, 3163, 3164, 3165, 3170, 3181, 3183, 3185, 3189, 3197, 3211, 3212, 3232, 3234, 3240, 3248, 3283, 3289, 3291, 3293, 3295, 3297, 3298, 3300, 3304, 3305, 3307, 3316, 3324, 3327, 3346, 3347, 3355, 3359, 3367, 3368, 3381, 3384, 3467, 3469, 3471
Yaş 13, 303, 375, 979, 1005, 1006, 1022, 1052, 1057, 1058, 1067, 1070, 1071, 1111, 1120, 1137, 1144, 1145, 1146, 1186, 1187, 1188, 1206, 1207, 1210, 1211, 1213, 1214, 1222, 1398, 1414, 1445, 1446, 1454, 1456, 1458, 1461, 1462, 1465, 1467, 1468, 1480, 1483, 1532, 1534, 1538, 1577, 1641, 1715, 1787, 2052, 2157, 2274, 2293, 2487, 2491, 2560, 2566, 2575, 2587, 2612, 2630, 2632, 2633, 2993, 2995, 3001, 3105, 3135, 3136, 3138, 3139, 3140, 3199, 3257
Yavuz Sultân Selîm 39, 40, 42, 58, 81, 115, 180, 202, 219, 252, 339, 707, 1185, 1622, 2728, 3393
Yayla İmâmı 16, 2548
Yedikule 453, 454, 861, 980, 982, 1041, 1128, 1136, 1143, 1238, 1458, 1857, 1901, 2041, 2296, 2303, 2307, 2551, 2719, 3146, 3350, 3433, 3434, 3472
Yegen Ahmed Paşa 333
Yegen Mehmed Paşa 333, 454, 455, 459, 487, 488, 489, 502, 503, 523, 590, 594, 596, 741, 759, 876, 877, 878, 883, 886, 892, 895, 896, 898, 986, 1058, 1156, 1157, 1159, 1314, 1469, 1823, 2715
Yehûd 22, 146, 207, 208, 235, 236, 263, 267, 270, 351, 619, 994, 1245, 1771, 1799, 1993, 2079, 3173
Yemen 41, 110, 116, 124, 130, 133, 271, 287, 432, 473, 474, 476, 616, 762, 1241, 1544, 2070, 2071, 2073, 2074, 2077, 2081, 2084, 2202, 2383, 2915, 2942, 2943, 2998, 3044, 3228
Yenbû 1919, 2098, 2131, 2134, 2136, 2137
Yeni Câmi' 3294, 3338
Yeniçeri Ocağı 18, 704, 897, 1003, 1160, 1250, 1367, 1573, 1581, 1603, 1629, 1632, 2153, 2154, 2372, 2481, 2523, 2527, 2533, 2534, 2764, 3149, 3150, 3203, 3324, 3338, 3405, 3418, 3420, 3496, 3508
Yeni Kal'a Boğazı 504
Yenipâzâr 1056, 1278, 1298, 1742, 1743, 1765, 2627, 2628, 2637
Yenişehr-i Fenar 102, 323, 376, 447, 1352, 2478
Yergögi 300, 1010, 1056, 1186, 1188, 1206, 1207, 1210, 1226, 1301, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1316, 1317, 1329, 1330, 1333, 1341, 1342, 1343, 1345, 1362, 1469, 2194, 2199, 2292, 2323, 2395, 2396, 2587, 2614, 2630, 2632, 2633, 2635, 2637, 2673, 2765, 2797, 2798, 2799, 2801, 2804, 2810, 2811, 2860, 2862, 2982, 3134, 3150, 3198, 3199, 3200, 3262, 3315, 3367, 3445
Yesârî Efendi 378, 1171, 1824, 1825, 2604
Yezîdî 2103, 2381, 3281, 3282
Yıldırım Bâyezîd Han 36, 37, 39, 42, 213, 2384
Yılıkoğlı 1815, 1823, 2443, 2559, 2560, 2561, 2630, 2667, 2888
Yörük 327, 1023, 1473
Yunan 18, 110, 142, 143, 147, 152, 173, 196, 207, 208, 228, 480, 671, 917, 977, 1245, 1283, 1489, 1798, 1838, 2683, 2819, 2820, 3083, 3095, 3097, 3098, 3099, 3102, 3107, 3108, 3111, 3112, 3115, 3117, 3128, 3129, 3132, 3133, 3138, 3159, 3161, 3169, 3174, 3197, 3198, 3202, 3210, 3239, 3240, 3245, 3251, 3286, 3289, 3324, 3338, 3340, 3342, 3379, 3388, 3393, 3401, 3405, 3446, 3453, 3457, 3462, 3463, 3465, 3466, 3524
Yunanistân 104, 142, 143, 171, 3092, 3096, 3098, 3101, 3105, 3112, 3118, 3119, 3128, 3238, 3244, 3248, 3444, 3457, 3460, 3461, 3462, 3463, 3464, 3465, 3523, 3524
Yûsuf Âgâh Efendi 1643, 1676, 1730, 1914, 2339, 2377, 3352, 3433
Yûşa' Tabyası 1749

Z

Zağra-i Atîk 385, 2949, 2964
Zâ'îçe 3229
Zanoğlı Mehmed 482, 484, 586, 589, 590, 770, 797, 983, 1378
Zanta 1761, 1798, 1916, 1951, 2640, 2740, 2741, 2820, 2922, 3076, 3100
zâyiçe 722, 1284, 2333, 2384, 2464, 3060, 3398
zecriyye 1463, 1617, 1618, 1620, 2153
Zekeriyyâ Debre 3316, 3317, 3320, 3329, 3330, 3364
zelzele 722, 1283, 1467, 1750, 3316
hareket-i arz 353, 2050, 2124, 2240
Zend Kerîm Han 281, 354, 355, 356, 358, 401, 404, 405, 431, 432, 439, 557, 558, 561, 815, 2047, 2605, 3489
Zengibâr 762, 1043, 2047
zer-i mahbûb 215, 363, 1587, 3397
Zeydiyye 1672, 2068
Zeyl-i Sefîne 419, 550, 1947, 3373, 3374
Zeyneb Sultân Câmi' 2553
Zihneli Hasan Paşa 1006, 1052, 1066, 1188, 1208, 1467, 1652, 1822, 1934, 1947
Ziştovi 13, 247, 1207, 1309, 1316, 1318, 1319, 1326, 1333, 1339, 1350, 1359, 1360, 1394, 1398, 1400, 1405, 1406, 1409, 1418, 1420, 1421, 1422, 1424, 1425, 1431, 1436, 1439, 1440, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1446, 1452, 1458, 1465, 1486, 1507, 1511, 1513, 1514, 1521, 1522, 1523, 1528, 1530, 1531, 1532, 1562, 1577, 1579, 1715, 1727, 1765, 1787, 1812, 1814, 1815, 2321
Ziyâ Yûsuf Paşa 1736, 1857, 1914, 1915, 1938, 2051, 2231, 2237, 2378, 2380, 2470, 2561, 2607, 2611, 2614, 2954

AHMED CEVDET PAŞA

Târîh-i Cevdet

9.10.11.12.
CİLTLER

KİTAP 3

Târîh-i Cevdet

AHMED CEVDET PAŞA